

ಶ್ರೀಮತ್ಕವಿಕುಲತಿಲಕ-ಶ್ರೀತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯಸುತ-
ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತ

ಶ್ರೀಸುಮಧ್ವವಿಜಯ

ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯರು, ಪಾಜಕಕ್ಷೇತ್ರ

ಪ್ರಥಮ ಸಂಪುಟ - 1 ರಿಂದ 7 ಸರ್ಗಗಳು

ಶ್ರೀಸುಮಧ್ವವಿಜಯ

ಸಂಪುಟ - 1

ಸರ್ಗ 1 ರಿಂದ 7

ಅನುವಾದಕರು:

ದಿ|| ಎದ್ವಾನ್ ಪಿ. ಪಿ. ಲಕ್ಷ್ಮೀನಾರಾಯಣ ಉಪಾಧ್ಯಾಯ

ದಿ|| ಮಾಗಡಿ ರಂಗನಾಥಾಚಾರ್ಯ

ದಿ|| ಎದ್ವಾನ್ ಎಸ್. ವಿ. ಭೀಮಭಟ್ಟರು

ಪ್ರಕಾಶಕರು:

ಶ್ರೀಗುರುಸಾರ್ವಭೌಮ ಸಂಸ್ಕೃತ ಎಡ್ಯುಕೇಶನ್
ಒಗ್ಗೂರು ಶ್ರೀಮನ್ನಾಥಾಚಾರ್ಯ ಮೂಲಮಹಾಸಂಸ್ಥಾನ
ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರಸ್ವಾಮಿಗಳವರ ಮಠ, ಮಂತ್ರಾಲಯ

Śrī Sumadhva Vijaya

Part - 1

Sargas : 1 to 7

First Edition : 2012 - 2000 Copies.

Price : Rs.

Hon. Editors :

Śrī Rājā S. Rājagopālāchārya

Āpta Kāryadarśi, and

Śrī S. N. Suyamindrāchārya

Additional Āpta Kāryadarśi

Śrī Rāghavendra Swāmy Mutt

Mantrālayam, Dist. Kurnool, A.P.

Edited By :

Vidwān Rājā S. Pavamānāchārya

Vidwān Kaḍapa Rāghavendrāchārya

Vidwān Dr. N. Vādirājāchārya

Vidwān Purāṇik Subrahmanyāchārya

Published By :

Śrī Gurusārvabhouma Sanskrit Vidyāpīṭha

Jagadguru Śrīman Madhvācharya Mūla Mahāsamsthānam

Śrī Rāghavendra Swāmi Mutt, Mantralayam (A.P)

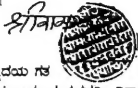
Printed By :

Dhananjay Warkhedkar

at : Sudhā Mudrapa

Śankarpuram, Bangalore - 560 004.

☎ 6560 2836, 2672 5340. Mobile : 92430 74414

ಸ್ವತ್ತೀ ವಿಜಯಾಭ್ಯುದಯ ಗತ

ಶಾಲಿಮಾಸ ಶಕ 1934 ನೇ

ಶ್ರೀನಂದನನಾಮ ಸಂವತ್ಸರ, ಶ್ರಾವಣ ಶುದ್ಧನವಮಿ, ದಿನಾಂಕ : 27-7-2012, ಶುಕ್ರವಾರ.

ಶ್ರೀಮತುಶ್ರಮಹಂಸ ಪರಿವ್ರಾಜಕಾಚಾರ್ಯ ಪದವಾರ್ಥಪ್ರಮಾಣಪಾಲಾರವಾರಂಪಾಕ
ಸರ್ವತಂತ್ರ ಸ್ವತಂತ್ರ ಶ್ರೀಮದ್ವೈ ಸ್ವಾಮ್ಯಾಧ್ಯಾತ್ಮಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪನಾಚಾರ್ಯ ಶ್ರೀಮನ್ನೂರಲರಘುಪತಿವೇದವ್ಯಾಸದೇವರ
ದಿವ್ಯಶ್ರೀಪಾದಪದ್ಮಾರಾಧಕ ಜಗದ್ಗುರು ಶ್ರೀಮನ್ನದ್ರಾಚಾರ್ಯ ಮೂಲಮಹಾಸಂಸ್ಥಾನಾಧೀಶ್ವರರಾದ
ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರಸ್ವಾಮಿಗಳವರ ಮಠದ ವೇದಾಂತಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ ದಿಗ್ವಿಜಯ ವಿದ್ಯಾಸಿಂಹಾಸನಾಧೀಶ್ವರರಾದ
ಶ್ರೀಮತುಜಯೇಂದ್ರತೀರ್ಥಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರ ಕರಕಮಲಸಂಜಾಕರಾದ

ಶ್ರೀ 108 ಶ್ರೀಮತುಶ್ರಮೀಂದ್ರತೀರ್ಥಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರ ವರಕುಮಾರಕರಾದ

ಶ್ರೀ 108 ಶ್ರೀಸುಯತೀಂದ್ರತೀರ್ಥಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರ

ಅನುಗ್ರಹ ಸಂದೇಶ

“ನ ಮಾಧವಮೋ ದೇವೋ ನ ಚ ಮಧವಮೋ ಗುರುಃ ||”

ಎಂಬ ವಚನದಂತೆ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದ ಭಗವಂತನಿಗೆ ಸಮಾನನಾದ ದೇವರೇ ಇಲ್ಲ. ಹಾಗೂ
ಜೀವೋತ್ತಮರಾದ ವಾಯುಪುತ್ರರಿಗಾದ ಮಧ್ವರ ಸಮಾನರಾದ ಗುರುಗಳೇ ಇಲ್ಲ. ಇಂಥಹ ಲೋಕಪಾವನರಾದ
ಆಚಾರ್ಯ ಮಧ್ವರ ಚರಿತ್ರೆ, ಮಹಿಮೆಯ ತಿಳಿವು ಅತ್ಯಂತ ಅವಶ್ಯವಾಗಿದೆ - ಎಂದು “ಮುಕುಂದಭಕ್ತ್ಯು
ಗುರುಭಕ್ತಿಚಾಯ್” ಎಂಬ ಸುಮಧ್ವಜಿಯಾದ ಮಾತು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತದೆ. ಇಂಥಹ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರ
ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ಮಹಿಮೆಯನ್ನು, ವರ್ಣಿಸುವ ಸುಮಧ್ವಜಿಯವೆಂಬ ಮಹಾಶಾಸ್ತ್ರವು ಸುಂದರವಾದ ಅನೇಕ
ಸುವ್ಯಕ್ತಗಳಿಂದ ಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರವಯಗಳಿಂದ ಶೋಭಿತವಾಗಿದೆ. ಇದನ್ನು ಅರ್ಥಪುರಜರವಾಗಿ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಮುಟ್ಟಿಸುವ
ಯೋಚನೆಯಿಂದ ನಮ್ಮ ಪರಮಗುರುಗಳಾದ ಶ್ರೀಸುಜಯೇಂದ್ರತೀರ್ಥಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರು ಶ್ರೀಮಠದ ಅಧಿಕೃತ
ಮಾಸಪತ್ರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಧಾರಾವಾಹಿರೂಪದಲ್ಲಿ ಒರುವಂತೆ ಮಾಡಿದ್ದರು. ಇದನ್ನು ಯೋಗ್ಯ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಅನುವಾದವನ್ನು
ಶ್ರೀಷ್ಠ ವಿದ್ವಾಸರುಗಳಾದ ಪಿ. ಪಿ. ಲಕ್ಷ್ಮೀನಾರಾಯಣ ಉಪಾಧ್ಯಾಯರು, ಮಾಗಡಿ ರಂಗನಾಥಾಚಾರ್ಯರು
ಹಾಗೂ ಎನ್. ವಿ. ಭೀಮಭಟ್ಟರು ಮಾಡಿದ್ದರು. ಪ್ರಕೃತ ಇದನ್ನು ಓದು ಪುಸ್ತಕರೂಪದಲ್ಲಿ ಹೊರತರುವ ಆದೇಶವನ್ನು
ಮಾಡಿದ್ದಕ್ಕೆ ನಮ್ಮ ಆದೇಶದಂತೆ ವಿದ್ವಾಸರಾದ ರಾಜಾ ಎನ್. ಪದಮನಾಚಾರ್ಯರು, ಕಡಪ ರಾಘವೇಂದ್ರಾ-
ಚಾರ್ಯರು, ಎನ್. ವಾದಿರಾಜಾಚಾರ್ಯರು, ಪುರಾಣಿಕ ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯಾಚಾರ್ಯರು ಮತ್ತು ನಮ್ಮ ವಿದ್ಯಾಪೀಠದ
ಅನೇಕ ವಿದ್ವಾಸರ ಸಹಯೋಗದೊಂದಿಗೆ ಸಂಪಾದಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇವರೆಲ್ಲರಿಗೂ ಹಾಗೂ ಅಂದವಾಗಿ ಮುದ್ರಿಸಿದ ‘ಸುಧಾ
ಮುದ್ರಣ’ದ ಮೂಲಕರಾದ ಧನಜಯ ವರಪೇಡಕರ್ ಇವರಿಗೂ, ಇದನ್ನು ಕೊಂಡು ಅಧ್ಯಯನವನ್ನು ಮಾಡುವ
ಪತಿಯೊಬ್ಬರಿಗೂ ಸಕಲಸನ್ಮಂಗಳವಸ್ತುಂಟು ಮಾಡಲೆಂದು ಅಸ್ತದ್ಭವಂತರ್ಗತ ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥ-
ಗುರ್ವಂತರ್ಗತ ಭಾರತೀರವರಾಮುಪ್ಪವ್ಯಾಣಾಂತರ್ಗತ ಶ್ರೀಮೂಲರಘುಪತಿವೇದವ್ಯಾಸದೇವರಲ್ಲಿ
ಪಾರ್ಥಿಸುತ್ತೇವೆ.

ಇತಿ ನಾರಾಯಣಸ್ವರಗಳೂ.

ಪ್ರಾಸ್ತಾವಿಕ

ವಿಜಯ ಪರಂಪರೆ ಆರಂಭವಾದದ್ದೇ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಜಾಯಫರಿಂದ.

ಹಾಗಾಗಿ ಅದು ಮಧ್ವವಿಜಯ.

ಅದು ಸಚ್ಚನರಿಗೆ - ಸಾಧುಸಂತರಿಗೆ ಸಂತುಷ ಕೊಡುವ ವಿಜಯವಾದ್ದರಿಂದ ಸುಮಧ್ವವಿಜಯವೂ ಹೌದು.

ಹದಿನಾರು ಸರ್ಗಗಳೂ ಸ್ವರ್ಗದ ಒಂದೊಂದೇ ಮೆಟ್ಟಿಲು.

ನೀವು ಗಮನಿಸಿರುತ್ತೀರಿ.

ಯತಿಗಳು - ಪೀಠಾಧೀಶ್ವರರು 108 - 1008 ಇಂತಹ ಸಂಖ್ಯೆಗಳನ್ನು ತಮ್ಮ ಹೆಸರಿನ ಮೊದಲು ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ಸುಮಧ್ವವಿಜಯದ ಒಟ್ಟು ಶ್ಲೋಕಗಳು 1008. ಹೀಗಾಗಿ ಅದನ್ನು ತಮ್ಮ ಹೆಸರಿನ ಮೊದಲು ಜೋಡಿಸಿಕೊಂಡರೆ ತಾವು ಅಂದುಕೊಳ್ಳುವ ಕಾರ್ಯಗಳು ಜಯಪ್ರದವಾಗುತ್ತವೆ ಎಂಬ ನಂಬಿಕೆಯಿಂದ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ ಎಂದೆನಿಸುತ್ತದೆ.

ಸುಮಧ್ವವಿಜಯಕ್ಕೆ ಉಪಲಬ್ಧವಿರುವ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳು ನಾಲ್ಕು. ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಜಾಯಫರ ಪ್ರಮುಖ ಶಿಷ್ಯರು ನಾಲ್ವರು. (ಪದ್ಮನಾಭ-ನರಹರಿ-ಮಾಧವ-ಅಶ್ವೋಥತೀರ್ಥರು).

ಶ್ರೀ ರಾಯರ ಸೋದರಳಿಯಂದಿರಾದ ಅನಂದತೀರ್ಥಾಚಾರ್ಯಾರ ಸುಮಧ್ವವಿಜಯ ಮೇಲಿನ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ 'ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ' ಮಾತ್ರ ಇನ್ನಾವರೇಗೂ ಮುದ್ರಣಪ್ರಪಂಚ ಕಂಡಿಲ್ಲ. ಚೆನ್ನೈನ O.R.I ನಲ್ಲಿ ಸಂರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಸುಮಧ್ವವಿಜಯ 50ಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚು ವ್ಯಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆ. 56ಕ್ಕೂ ಮಿಗಿಲಾದ ಸ್ಥಳಗಳನ್ನು ಪರಿಚಯಿಸುತ್ತದೆ.

ಆಚಾರ್ಯರ ಅವತಾರ ಮೂರು.

ಸುಮಧ್ವವಿಜಯವು ಒಂದರ್ಥದಲ್ಲಿ 'ತ್ರಿವೇಣೀ ಸಂಗಮ'. ಇಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತವಿದೆ. ಭಾಷಾತಜ್ಞರಿಗೆ ಆಸಕ್ತಿ ತರುವ ಮೂರು ಭಾಷೆಗಳ ಕೂಡುವಿಕೆ ಇಲ್ಲಿದೆ. ಕವಿ ನಾರಾಯಣಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು ಈ ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದು, ಕೇಳಿದ - ಅಂದಿನ ಕಥನವಲ್ಲ. ತಾವು ನೇರವಾಗಿ ಕಂಡ ಸಮಕಾಲೀನ ಗಣ್ಯ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ರಾಜಾಜಿತ ಒಬ್ಬ ನಾಯಕ(Hero)ನ ಚಿತ್ರಣ. ಹೀಗಾಗಿ ಐತಿಹಾಸಿಕ ಮಹತ್ವವಿದೆ. ಇದು ಮುಂದೆ 'ರಾಘವೇಂದ್ರವಿಜಯ'ಕ್ಕೆ ಪ್ರೇರಣೆಯಾಯಿತು.

ಸುಮಧ್ವವಿಜಯವನ್ನು ಮುಖೋದ್ಘಾತವಾಗಿ ಸ್ವಸ್ತಕವಾಗಿ - ಸುಂದರವಾಗಿ ಅನ್ನುವ ಸಾಕ್ಷಿತ್ವರು ನಮಗೆ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಇಂದಿಗೂ ಕಾಣುತ್ತಾರೆ. ಪರಮಪೂಜ್ಯ 1008 ಶ್ರೀ ಸುವಿದ್ಯೇಂದ್ರತೀರ್ಥರು ಅಂತಹವರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬರು. ಅವರ ಅಸ್ಥಲಿತ ಸುಮಧ್ವವಿಜಯ ಪಾರಾಯಣ - ನಮಗೆ ಇವತ್ತಿಗೂ ರೋಮಾಂಚನ.

ಶ್ರೀಹರಿಯ ಬಗೆಗಿನ ಚಿಂತನೆಯನ್ನು - ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ, ಆಚಾರ್ಯ ಮಧ್ವರು ಎದುರಿಸಿದ ವಿರೋಧಗಳು - ದೈಹಿಕ ಹೋರಾಟಗಳು ಅಸಂಖ್ಯಾತ. ಆದರೆ ಅದನ್ನು ಸುಲಲಿತವಾಗಿ ಮಂಡಿಸಿದ ರೀತಿ - "ನ ಚ ಮಧ್ವಮೋ ಗುರುಃ" ।

'ಸರ್ವಮೂಲ' ಅದೊಂದು ಮಹಾನ್ ಆಧ್ಯಾತ್ಮ ಆಗದ ಪ್ರಮುಖ ವೆಬ್‌ಸೈಟ್. ಆದರೆ ಅದನ್ನು ನೋಡದೇಕಾದರೆ 'ಸುಮಧ್ವವಿಜಯ'ವೆಂಬ ಪಾಸ್‌ವರ್ಡ್ ಬೇಕೇಬೇಕು.

ಕವಿ ಡಾ. ಪ್ರದೀಪ್ ಕುಮಾರ್ ಹೆಬ್ರ ಬಹಳ ಸೊಗಸಾಗಿ ಕನ್ನಡದ 'ಮಧ್ಯಾಹ್ನಾಯ್'ರನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಕನ್ನಡದ ಧೀಮಂತ ಕರುನಾಡ ಹೇಮಂತ
ಕಡಲ ತೀರದ ಪರುಷ ಆಚಾರ್ಯ ಮಧ್ವ ।
ಕನ್ನಡಕ್ಕೆ ಕೃಷ್ಣವನು ಕಾಯಕೆ ತತ್ತ್ವವನು
ತಂದು ಇರಿಸಿದ ನೀನು ಬದುಕು ಪೂರ್ಣತೆಗೆ ॥

ಸುಮಧ್ವ ವಿಜಯ ಮತ್ತು ಕನ್ನಡ

ಮೂಲ ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿದ್ದ ಅದನ್ನು ಕನ್ನಡ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ತಂದವರು ಅನೇಕರು.

ಕೆ. ತಿಮ್ಮಣ್ಣಾಚಾರ್ 'ಶ್ರೀಸುಮಧ್ವವಿಜಯ ಮಹಾಕಾವ್ಯ - ಸಂದರ್ಶನ' (1961) ದಲ್ಲಿ ಇಡೀ ಕಾವ್ಯವನ್ನು ಸಿಂಹಾಪಲೋಕನ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ವಿಮರ್ಶಕರ ಅಚ್ಚುಮೆಚ್ಚಿನ ಕೃತಿ - ಮಂಡ್ಯ ನಗರದ ಡಾ. ಪ್ರದೀಪ್‌ಕುಮಾರ್ ಹೆಬ್ಬಾಳೆವರು ಸುಮಾರು ನಾಲ್ಕು ಸಾವಿರ ಪದ್ಯಗಳನ್ನು ಮೀರಿದ ಕನ್ನಡದ ಸರಳ ಭಂಡವ್ವನ ಬೃಹತ್ ಕಾವ್ಯ ರಚಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಒಂದು ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಕನ್ನಡದ ಮಧ್ವವಿಜಯ.

ಬೆಂಗಳೂರು ಸಂಸ್ಕೃತ ಕಾಲೇಜಿನ ಕೆ. ನರಸಿಂಹಾಚಾರ್ಯರು ಇಡೀ 16 ಸರ್ಗವನ್ನು ಅನ್ವಯ-ಅರ್ಥ-ಹಾರ್ಮೋನಿಕ್ 1967ರಲ್ಲಿ ಅನುವಾದಿಸಿದ್ದು ಓದುಗರಿಗೆ ಉಪಯುಕ್ತ ಕೃತಿಯಾಯಿತು. ಪಂಡಿತ ಶ್ರೀನಿವಾಸ. ಸು. ಮಠದ ಇವರು ಚಿಕ್ಕದಾದರೂ ಚೊಕ್ಕದಾದ 'ಶ್ರೀಸುಮಧ್ವವಿಜಯ ಮಹಾಕಾವ್ಯ ಚಿಂತನ-ಮಂಥನ' ವೆಂಬ ಕೃತಿಯ ಮೂಲಕ ಜನಸಾಮಾನ್ಯರಿಗೆ ಸರಳವಾಗಿ ಅರ್ಥವಾಗುವಂತೆ ಸಹಾಯ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. (2007)

ಉಡುಪಿಯಿಂದ 1932ರಲ್ಲೇ ಬಂದ 'ಸುಖಬೋಧಿನೀ' ಎಂಬ ಕನ್ನಡ ಟೀಕಾ ಸಹಿತ ಸುಮಧ್ವ ವಿಜಯದ ರಚನೆಕಾರರು ಬಿ. ಶ್ರೀನಿವಾಸಭಟ್ಟರು. ಪಾವಂಜಿ ಗುರುರಾವ್ ಇವರಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿತ.

1977 ರಲ್ಲಿ ಜಿ. ಹೆಚ್. ಬಿ. ಆಚಾರ್ಯರವರು ಸುಮಧ್ವವಿಜಯ(ವಚನಕಾವ್ಯ)ವನ್ನು ಅನುವಾದಿಸಿ ಕನ್ನಡದ ಸೇವೆ ಸಲ್ಲಿಸಿದರು.

ಧಾರವಾಡ ನಗರದ ಶ್ರೀಮಾಧ್ವ ವಿದ್ಯಾಪೀಠದ ಪಂಡಿತ ತೆರಗುಂಡಿ ಶ್ರೀ ಗೋಪಾಲಕೃಷ್ಣಾಚಾರ್ಯರು 1967ರಲ್ಲಿ ಸಂಪೂರ್ಣ ಸುಮಧ್ವವಿಜಯವನ್ನು ಭಾವಾರ್ಥ, ಅನ್ವಯಾರ್ಥ ಮಾಡಿದ್ದರ ಜೊತೆಜೊತೆಯಾಗಿ ಅದ್ಭುತವಾಗಿ ಭಾವೀನಿ ಪಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಕನ್ನಡಿಗರೂ, ಕನ್ನಡಿಗರು ಸವಿಯುವಂತೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ಸಿಂಹಾಪಲೋಕನ ಬೆಂಗಳೂರಿನ ಶ್ರೀಹರಿವರ್ಧನ್‌ಮಠ - ಶ್ರೀವಾಯುಜೀವೋತ್ಸವ ಪ್ರಕಾಶನದಿಂದ ಆದ್ಯಂತ ಶ್ಲೋಕ - ಪ್ರತಿ ಸರ್ಗದ ಹಾರ್ಮೋನಿಕ್ (16 ಸರ್ಗದ್ದು) ಮುದ್ರಿತವಾಗಿದೆ. ಇದೊಂದು ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಕಾವ್ಯದ ಕಥಾವಾರ.

ಜನಪ್ರಿಯ ಮತ್ತೊಂದು ಕನ್ನಡ ಅನುವಾದವೆಂದರೆ ಅದು ಮಹಾಮಹೋಪಾಧ್ಯಾಯ, ಮಧ್ವರತ್ನಾಕರರೆಂಬ ಐದು ಗುರುಗಳಿಂದ ಸಾಕ್ಷಿಗಳು, ಹಂತರೂ ಆದ ಡಿ|| ಆಚಾರ್ಯ ಸಾಹುರು ಧೀಮಧ್ವರದ್ವೈ. ಈಗಾಗಲೇ ಜನಪ್ರಿಯ ನಾಲ್ಕು ಮುದ್ರಣಗಳಾಗಿವೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಮೂಲ-ಅನ್ವಯ-ಅರ್ಥ-ವ್ಯಾಕರಣವಿಶೇಷ - ಅವತಾರಗಳೆಲ್ಲದ್ದು ಅಧ್ಯಯನಕೀಲರಿಗೆ - ಅಪ್ಪಣಿಗೆ ಆದ್ಯಂತ ಉಪಯೋಗವಾಗುವಂತೆ 'ಸಿದ್ಧ ಅಡಿಗ'ಯನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. (ಮೊದಲನೆಯ ಮುದ್ರಣ 1985).

ದಾಸಾಹಿತ್ಯರಂಗದ ಭಿಷ್ಣುಚಾರ್ಯರಾದ ಲಿಂಗಸೂರಿನ ಹನುಮಂತರಾವ್ ವೆಂಕಟರಾವ್ ಕುಲಕರ್ಣಿ-ಯವರು 1936ರಲ್ಲಿಯೇ ಅದ್ಭುತವಾಗಿ ಕನ್ನಡಕ್ಕೆ 'ಸುಮಧ್ವವಿಜಯ'ವನ್ನು ತಂದರು. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಶ್ಲೋಕಕ್ಕೂ ವಾರ್ಧಿಕ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿ ಕನ್ನಡಕ್ಕೆ ತರುವುದು ಸುಲಭದ ಕೆಲಸವಲ್ಲ.

ಇದನ್ನು ಗಮನಿಸಿ ಸುಮಧ್ವವಿಜಯದಲ್ಲಿನ ಹೀಗೊಂದು ಪ್ರಸಂಗ.

ಶ್ರೀ ಸರ್ವಜ್ಞರು ಶಂಖಪೂರಿತ ವಾರಿಯಿಂದ, ಶಾಲಿಗ್ರಾಮಶಿಲೆಗಳಿಗೆ ಅಭಿಷೇಕ ಮಾಡಿ ನಿರ್ಮಾಲ್ಪತೀರ್ಥ ಪ್ರಾಶನ ಮಾಡಿದ ಕ್ರಮವನ್ನು ನಾರಾಯಣಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು ಹೇಳಿದ್ದು ಹೀಗಷ್ಟೆ.

ಅಭಿದಧತಿ ಮುನೀಂದ್ರಾ ದ್ವಾದಶಾಬ್ದೋಪವಾಸ-

ಪ್ರತಿಮಫಲಮಲಂ ಯತ್ಸೇವನಂ ಭಕ್ತಿಯುಕ್ತಮ್ |

ಅಧಿಕಮಮರನದ್ಯಾದ್ಯಾಪ್ತವಾದನ್ಯಮಾನ್ಯಾ-

ದಕುಟದಲವಬೋಧೋ ವಿಷ್ಣುಪಾದೋದಕಂ ತತ್ || (16ನೇ ಸರ್ಗ - 29 ಶ್ಲೋಕ)

ಇದನ್ನು ಸುಂದರ ವಿಶಲಾಂಕಿತರಾದ ಶ್ರೀ ಗೋರಬಾಳ-ಹನುಮಂತರಾಯರು ಕನ್ನಡದ ಕನ್ನಡಿಯಲ್ಲಿ ತೋರಿಸಿದ್ದು ಹೀಗೆ—

ವಾರ್ಧಿಕ || ಮುನಿವರರು ಅತಿ ಭಕ್ತಿಯುಂ ಯಾವ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣು-

ವಿನ ಸುಪಾದೋದಕಂ ಶಾಲಿಗ್ರಾಮದ ತೀರ್ಥ-

ವನು ಪ್ರಾಶನಂ ಮಾಡೆ ವಿಧಿವತ್ತು ಹನ್ನೆರಡು ವರ್ಷ ಉಪವಾಸ ಗೃಹ ||

ಅನತನಂ ವೃತಫಲಕೆ ಸರಿ ಧನ್ಯಮಾನ್ಯರಿಂ-

ದನಿತೆ ಗಂಗಾಧೈಲ್ಲ ತೀರ್ಥ ಮಧ್ವನದಧಿಕ |

ಫಲಫಲವಿದಂದು ಪೇಳುವರಿಂಥ ಮಹಾ ಮಹಿಮೆಯಾ ತೀರ್ಥಪಾನ ಮಾಡ್ತರ್ ||

ಇಂತಹ ಕನ್ನಡ ಅನುವಾದ ಈಗಲ್ಲಿ ಸಾಧ್ಯ. ಇದ್ದರೂ ಓದುವವರು ಯಾರು ?

ಗದಗಿನ ಪ್ರಖ್ಯಾತ ಪ್ರಕಾಶನ ಶ್ರೀನಿವಾಸಾಚಾರ್ಯ ಹೊಂಬಾಳೆಯವರು 1982ರಲ್ಲಿ ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ ಕೋಟೀಶ್ವರ ನರಸಿಂಹಾಚಾರ್ಯರ ಕನ್ನಡ ಅನುವಾದವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸಿದರು.

ಮೂಲ ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿನ ಹೃಪ್ರತಿಿಯಲ್ಲೇ ಉಳಿದು ಹೋಗಿದ್ದ ಶ್ರೀಸುಮಧ್ವವಿಜಯದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ 'ಕುಭಾ-ಭರಣಂ' ಶ್ರೀವಾರಿ ಅನಂತಾಚಾರ್ಯಸುತ ವಿದ್ವನ್ಮಣಿ ಬಾಲಕರ್ಮ ಅವರು ರಚಿಸಿದ್ದು ಅದನ್ನು ಬೆಳಕಿಗೆ ತಂದಿದ್ದೇ ಅಲ್ಲದೇ ಅನುವಾದ ಮಾಡಿದವರು ವಿದ್ವಾನ್ ಅಯ್ಯಾಚಿತ ಧೀರೇಂದ್ರಾಚಾರ್ಯರು. 2007ರಲ್ಲಿ ಇದು ಪ್ರಕಟ-ಗೊಂಡಿದೆ. ಇದರ ವಿಶೇಷವೇನೆಂದರೆ ಬಾಲಕರ್ಮರು, ಶ್ರೀಸುಮಧ್ವವಿಜಯದ 1008 ಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದ 108 ಶ್ಲೋಕಗಳನ್ನೇ ಆರಿಸಿ ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿರುವುದು. ಕನ್ನಡ ಅನುವಾದ ಕೂಡ ಅಷ್ಟೇ ಏದ್ದಕ್ಕೆ ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಬಂದಿದೆ.

'ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರಾನುಗ್ರಹ' ಪ್ರಶಸ್ತಿ ವಿಜೇತ - ಬನ್ನಡೆ ಗೋವಿಂದಾಚಾರ್ಯರು ಶ್ರೀ ವೇದಾಂಗತೀರ್ಥರ ಟೀಕಾನುಸಾರಿಯಾದ ಶ್ರೀಸುಮಧ್ವವಿಜಯವನ್ನು ಕನ್ನಡಕ್ಕೆ ತಂದು ಹೊಸ ಅನುಭವ ತಂದು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ (2005).

ಕೆಲವು ಆಂಗ್ಲ ಪ್ರಕಟನೆಗಳು

1. Sumadhva Vijaya — Edited with Translation and Notes by D. R. Vasudeva Rao., 1983. Srimadananda Tirtha Publications, Vishakhapatnam.
2. Sumadhva Vijaya of Narayana Panditacharya — Rendered into English with text by Prof. G. V. Nadagauda. 1991.
3. Sri Madhva Vijaya — By 16 Eminent scholars. 1969. Devaranama Bhajana Sangam. Tamilnadu. (Introduction by Dr. B.N.K. Sharma)
4. Sri Sumadhva Vijaya — Tamil and English. Dr. C.B.H. Rao. 1974. Srirangam.

ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿರುವ 'ಸುಮಧ್ವವಿಜಯ' ಪ್ರಕಾಶನಗಳು

1. श्रीसुमध्वविजयः — श्रीविश्वपतितीर्थविरचित पदार्थदीपिकासमेता यम्. नारायणाचार्यः, 1951. Udupi (With B.N.K. introduction)
2. श्रीसुमध्वविजयः — उत्तरी शेषाचार्य व्याख्यानसमेता 1952. श्रीरामकृष्ण द्वैतवेदान्त पाठशाला
3. सुमध्वविजयः — श्रीनारायणपंडिताचार्य-श्रीविश्वपतितीर्थ-श्रीउत्तरी शेषाचार्य (इति व्याख्यानत्रयोपेता) Edited by A. B. Shyamachar and S. R. Pandurangi. 2000.
4. श्रीसुमध्वविजयः (उत्तरी व्याख्यानसमेता) — निर्णयसागर मुद्रणालय, मुंबई. 1943.
5. श्रीसुमध्वविजयः — वेदांगतीर्थकृतपदार्थदीपिका, आचार्यगोविंदकृतया तत्त्वचन्द्रिका च संवलितः. 2003. Udupi
6. "श्रीसुमध्वविजयसारसङ्ग्रहभूत श्रीगुणभरणम्" — श्री पुरी अनंताचार्यतनुजेन श्री बालाशर्मणा रचितं व्याख्यानम् - अनु० विद्वान् अवाचित धीरेन्द्राचार्य चिंतामणि - 2007

ಸುಮಧ್ವ ವಿಜಯದ 'ಕನ್ನಡ ಪ್ರಕಟನೆ'ಗಳು

1. ಶ್ರೀಮಧ್ವವಿಜಯ ಸಾರಸಂಗ್ರಹ - ಲಿಪಿ ಸಂಸ್ಕೃತ, ಭಾಷೆ ಕನ್ನಡ. ನಾಯಕಲ್ ತಿರುಮಲರಾವ್ ವಕೀಲ್ ಹೈಕೋರ್ಟ್, ಹೈದ್ರಾಬಾದ್ 1933.
2. ಶ್ರೀಮನ್ಮಧ್ವವಿಜಯ ಕಥಾಮೃತಂ - ಸಿ. ಎಮ್. ವದ್ವನಾಭಾಚಾರ್ಯ ವಿರಚಿತ - 1991, ಸಂ|| ತಾಮ್ರಪರ್ಣಿ ಶ್ರೀನಿವಾಸಾಚಾರ್ಯ, ಬೆಂಗಳೂರು.
3. ಶ್ರೀಮನ್ಮಧ್ವಚರಿತಮಾನಸ - ಮೈ. ಶೇ. - ಅನಂತವದ್ವನಾಭರಾವ್, ಬೆಂಗಳೂರು.
(ಶ್ರೀಸುಮಧ್ವವಿಜಯದ ಗದ್ಯಾನುವಾದ)
4. ಶ್ರೀಸುಮಧ್ವವಿಜಯ ಸಾರಸಂಗ್ರಹ - ಶ್ರೀವಿದ್ಯಾರತ್ನಾಕರತೀರ್ಥ ಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರಿಂದ ರಚಿತ - ಕನ್ನಡ ಅನುವಾದ ಶ್ರೀಗುರುವೇಂಕಟಾಚಾರ್ಯರು. ಬೆಂಗಳೂರು. 1992.
5. ಶ್ರೀಮತ್ಸುಮಧ್ವವಿಜಯವು - ಪ್ರತಿಸರ್ಗದ ಕನ್ನಡ ತಾತ್ಪರ್ಯ ಸಹಿತ. 1927. Udupi ಪಾವಂಜಿ ಗುರುರಾವ್ (ಪ್ರ).

'ಸುಮಧ್ವ ವಿಜಯ'ದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳು (ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ)

1. ನಾರಾಯಣವೆಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು - ಭಾವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ (ಭಾವದೀಪ)
 2. ವೇದಾಂಗತೀರ್ಥರು - ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ
 3. ವಿಕ್ರಮತೀರ್ಥರು - ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ ಉದ್ಭೋಧಿಕಾ
 4. ಭಲಾರಿ ನರಸಿಂಹಾಚಾರ್ಯರು - ಮಂದೋಪಕಾರಿಣೀ
 5. ಭಲಾರಿ ಶೇಷಾಚಾರ್ಯರು - ಪ್ರಕಾಶಿಕಾ
 6. ಅನಂದತೀರ್ಥಾಚಾರ್ಯರು - ಮಂದೋಪಕಾರಿಣೀ
 7. ಮುದ್ದಲ ಅನಂದತೀರ್ಥಾಚಾರ್ಯ
 8. ಲಿಂಗೇರಿ ವ್ಯಾಸಾಚಾರ್ಯರು
 9. ತಾಮ್ರಪರ್ಣಿ ಶ್ರೀನಿವಾಸಾಚಾರ್ಯರು
- ಇವರೆಲ್ಲರೂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ರಚಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

'ಸುಮಧ್ವ ವಿಜಯ'ಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಕೃತಿಗಳು (ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ)

1. ಅಗಮಮಧ್ವವಿಜಯ: (ಪ್ರಮೇಯನವಮಾಲಿಕಾ) - ಶ್ರೀನಾರಾಯಣವೆಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು.
 2. ಗೂಢಭಾವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥರು
 3. ವೇದಾಂಗತೀರ್ಥರು
 4. ಸತ್ಯವ್ರತ ತೀರ್ಥರು
 5. ರಘುನಂದನರು
 6. ಭಲಾರಿ ಶ್ರೀನಿವಾಸಾಚಾರ್ಯರು
 7. ಭಗವಂತರಾಯರು - ಸುಮಧ್ವವಿಜಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಸಂಗ್ರಹ
- ಇವರು ಕೂಡ ಅಗಮಮಧ್ವವಿಜಯಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ರಚಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

8. ವಿದ್ಯಾರತ್ನಾಕರತೀರ್ಥರು - ಸುಮಧ್ವವಿಜಯಸಾಂಸ್ಕೃತ
9. ಭಾಗವತ ಶ್ವಾಮಾಚಾರ್ಯರು - ಶ್ರೀಮನ್ನದ್ವೈಭಾಸುದರ್ಶನಂ
10. ಎಂ ಬಾಳಾಚಾರ್ಯರು - ಶ್ರೀಮನ್ನದ್ವೈಜಯ - ಶುಭಾರ್ಥರೂ
11. ಮಾದನೂರು ಎಪ್ಪತೀರ್ಥರು - ಸುಮಧ್ವವಿಜಯ - ಪ್ರಮೇಯಫಲಮಾಲಿಕಾ
12. ಬಿದರಳ್ಳಿ ಶ್ರೀನಿವಾಸಾಚಾರ್ಯರು - ಶ್ರೀಮಧ್ವನಾಮಾವಲಿ:

ಪ್ರಸ್ತುತ ಮಂತ್ರಾಲಯದ ಶ್ರೀಮಠದಿಂದ 'ಸುಮಧ್ವವಿಜಯ'ದ ಕನ್ನಡ ಅನುವಾದ ಹೊರಗೆ ಬರುತ್ತಿದೆ. ಇದು ಈ ಹಿಂದೆ ಶ್ರೀಗುರುಸಾರ್ವಭೌಮ ಮಾಸಪತ್ರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಧಾರಾವಾಹಿಯಾಗಿ ಹರಿದು ವಿದ್ವಾಂಸರ - ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳ ಮನೋರಂಗೊಂಡಿತ್ತು. ಇಷ್ಟೊಂದು ವಿಸ್ತೃತವಾಗಿ ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ಪ್ರಸ್ತುತ ಹೊರಬಂದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೆಮ್ಮೆಯಿಂದ ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು. ಏಕೆಂದರೆ ಇದು ಜನಸಾಮಾನ್ಯರಿಗೂ ಅಚ್ಚು-ಮೆಚ್ಚು, ವಿದ್ವಾಂಸರಿಗೂ ಬೆಲ್ಲದ ಅಚ್ಚು, ಓತ-ಪ್ರೇತವಾಗಿ ನಾಗರ ಶಬ್ದಾಗರವದು. ಕನ್ನಡ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಕನ್ನಡದ ನಾಯಕ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಚಿತ್ರಣ ಕೊಟ್ಟ ಕಾವ್ಯವದು. ದಿವಂಗತ ಪರ್ಣಿಯಾಡಿ, ಪಂಚಾಂಗಂ ಶ್ರೀ ಲಕ್ಷ್ಮೀನಾರಾಯಣ ಉಪಾಧ್ಯಾಯರು (ಪಿ. ಪಿ. ಲಕ್ಷ್ಮೀ-ನಾರಾಯಣ ಉಪಾಧ್ಯಾಯ), ಶ್ರೀ ಮಾಗಡಿ ರಂಗನಾಥಾಚಾರ್ಯರು, ಮತ್ತು ಶ್ರೀ ಎಸ್. ಎ. ಭೀಮಭಟ್ಟರು ಶ್ರದ್ಧಾ-ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಹೇಳಿದ ವೈಭವದ ಕೃತಿಯದು. 'ಶ್ರೀಗುರುಸಾರ್ವಭೌಮ' ಮಾಸಪತ್ರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಆಗಸ್ಟ್ 1978ರಲ್ಲಿ ಧಾರಾವಾಹಿಯಾಗಿ ಆರಂಭವಾಯಿತು. ಡಿಸೆಂಬರ್ 1986 ರಲ್ಲಿ ಪೂರ್ಣವಾಯಿತು.

ಆಶ್ಚರ್ಯವೆಂದರೆ ಅದೇ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಅಂದರೆ ದಿನಾಂಕ 11.8.1978ರಲ್ಲಿ ಭಾರತದ ಅಂದಿನ ರಾಷ್ಟ್ರಪತಿ ನೀಲಂ ಸಂಜೀವರೆಡ್ಡಿಯವರು ಪಿ. ಪಿ. ಲಕ್ಷ್ಮೀನಾರಾಯಣ ಉಪಾಧ್ಯಾಯರಿಗೆ 'ರಾಷ್ಟ್ರಪ್ರಶಸ್ತಿ'ಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಗೌರವಿಸಿದರು. ಅದಕ್ಕೆ ನಾನು ಮೊದಲು ಹೇಳಿದ್ದು 'ಸುಮಧ್ವವಿಜಯ'ದ ಆರಂಭ 'ವಿಜಯದ ಆರಂಭ'. ಸರಳ ಶೈಲಿ, ಗಂಭೀರ ಭಾಷೆ ವಿಶೇಷಾಂಶಗಳ ಖಜಾನೆ ಇಲ್ಲಿದೆ.

ಕರ್ನಾಟಕದ ಎಲ್ಲ ವಿದ್ಯಾಪೀಠಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಸಂಸ್ಕೃತ ವೈಷ್ಣವ ವಿದ್ಯಾಪೀಠಗಳಲ್ಲಿ ಪಠ್ಯವಾಗಿ ಅಂಗೀ-ಕರಿಸಬೇಕಾದ - ಅಂಗೀಕರಿಸಬಹುದಾದ ಅನುವಾದ ಇದಾಗಿದೆ.

'ಪತ್ರಿಕೆ'ಯಿಂದ 'ಪುಸ್ತಕ'ಕ್ಕೆ ವಿದ್ವಾನ್ ಧನಂಜಯಾಚಾರ್ಯ ವರಪೇಡಕರ್ ಅಂದವಾಗಿ ರೂಪಾಂತರ ಮಾಡಿ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಮಸ್ತಕದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬಹುದಾದ 'ಅಂಬರಬುಂದಿತ'ವದು. ಈ ಕೃತಿ ನಿರಂತರವಾಗಿರಲಿ.

ಭಾಷಾಸಂಗ್ರಹದ ಮರುಮುದ್ರಣ, ಗೀತೆಯ 15 ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳ ಪ್ರಕಾಶನ, ಶ್ರೀಮನ್‌ನ್ಯಾಯಸುಧೆಯ 16 ರಿಂದ 22ರ ಭೃತ್ ಸಂಪುಟಗಳು, ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರವಿಜಯದ ವಿಸ್ತೃತ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳು ಮುಂತಾದ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಹೊರತಂದ ಕೀರ್ತಿ ಶ್ರೀ ಶ್ರೀಮತುಮೀಂದ್ರತೀರ್ಥರ ವರಶುಮಾರಕರಾದ ಪರಮಪೂಜ್ಯ ಶ್ರೀ ಶ್ರೀ ಸುಯತೀಂದ್ರ-ತೀರ್ಥರಿಗೆ ಸಲ್ಲುತ್ತದೆ. ಭಕ್ತವೃಂದ ಈ 'ಯತಿರೋಮಣಿ'ಗಳಿಗೆ ಅಜ್ಞ ಪರ್ಯಂತ ಮಣಿಯಾಗಿರುತ್ತದೆ. ವಿಷ್ಣುವಿನ ಹೃದಯವಾದ ವೈಷ್ಣವರು ಇದನ್ನು ಯಾವಾಗಲೂ ಧರಿಸಲಿ. ಇದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಅಲ್ಲಿ ಎರಡರಲ್ಲೂ ಸುಖವಿವುಂಟು.

"ಮಧ್ವ ಕೀರ್ತಿರೂಪಾಧರೋತ್ತಮ" ||"

ಸದ್ಗುರ ಕಿಂಕರ

ರಾಜಾ ಎಸ್. ರಾಧಗೋಪಾಲಾಚಾರ್ಯ

ಶ್ರೀತಿಂಗಳವರ ಆಪ್ತಕಾರ್ಯದರ್ಶಿ

ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರವ್ಯಾಸುಗಳವರ ಮಠ, ಮಂತ್ರಾಲಯ

ಮುನ್ನುಡಿ

ಕರಾಳ ಕಲಿಯುಗದ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಸಜ್ಜನರು ಕಂಗೆಟ್ಟು ಧರ್ಮಮಾರ್ಗದಿಂದ ಚ್ಯುತರಾಗಲು ಸಜ್ಜನರ ಮೇಲಿನ ಕೃಪೆಯಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿದೇವತೆಗಳು ಭಗವಂತನನ್ನು ಜಗತ್ಪ್ರಾಣಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದರು. ಮೂರು ಯುಗಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಅವತಾರವುಳ್ಳ ಭಗವಂತನು ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಭೂಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅವತಾರವಿಲ್ಲದ್ದನ್ನು ಮನಗಂಡು ಜೀವೋತ್ತಮರಾದ ವಾಯುದೇವರಿಗೆ ಅವತರಿಸಲು ಸೂಚನೆಯನ್ನಿತ್ತರು.

ಭಗವದಾಜ್ಞೆಯನ್ನು ಶಿರಸಾವಹಿಸಿ ವಾಯುದೇವರು ಮಧ್ಯಗೇಹಭಟ್ಟದಂಪತಿಗಳಲ್ಲಿ ವಿಜಯದಶಮಿಯ ಶುಭದಿನದಂದು ಅವತರಿಸಿ ತಂದೆಯುಗಳಿಂದ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ ವಾಸುದೇವನೆಂಬನಾಮಕರಣದಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದರು. ಬಾಲ್ಯದಲ್ಲಿ ಅನನ್ಯಾದೃಶಮಹಿಮೆಗಳನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾ ನಾನು ಜ್ಞಾನಕ್ಕಾಗಿ ಅವತರಿಸಿದ ಅಸುರೇವ = ಪ್ರಾಣದೇವರು ಎಂಬುದನ್ನು ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಗೊಳಿಸಿದರು.

ಕಾಲಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ವೇದೋಕ್ತ ಸಂಸ್ಕಾರಗಳಿಂದ ಸುಸಂಸ್ಕೃತರಾದ ಇವರು ಉಪನಯನವಾದ ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ಪೂರ್ಣಬೋಧೆ ಎಂಬ ನಾಮದೊಂದಿಗೆ ತುರ್ಯಾಶ್ರಮವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದರು. ಹಂಸ-ನಾಮಕ ಪರಮಾತ್ಮನ ದಿವ್ಯಪೀಠದಲ್ಲಿ ಇವರನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷೆಯ ಆನಂದತೀರ್ಥರೆಂಬ ಅನ್ವರ್ಥನಾಮವನ್ನಿತ್ತರು. ಭಗವಂತನ ಆದೇಶದಂತೆ ಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯವನ್ನು ರಚಿಸಿ ಅವರನ್ನು ಸಂತೋಷಪಡಿಸಿದರು. ಸಮಸ್ತ ಭಾರತದೇಶವನ್ನು ಸಂಚರಿಸಿ ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿಿದ್ದ ಇವತ್ತೊಂದು ದುರ್ಮತಗಳನ್ನು ಖಂಡಿಸಿ ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ಥಾಪನೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದರು. ಉಪನಿಷತ್ಪ್ರಾಣ, ಸೂತ್ರಪ್ರಾಣ, ಗೀತಾಪ್ರಾಣ, ಪುರಾಣಪ್ರಾಣ ಹೀಗೆ ಹಲವು ವಿಷಯಗಳನ್ನಾಧರಿಸಿ ಮೂವತ್ತೇಳು ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ರಚನೆ ಮಾಡಿದರು.

ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತರನ್ನು ಶೋಭನಭಟ್ಟರನ್ನು ವಾದದಲ್ಲಿ ಗೆದ್ದು ತಮ್ಮ ಶಿಷ್ಯರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡರು. ಹೀಗೆ ತಾವು ಸಂಚರಿಸಿದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಪವಾಡಗಳನ್ನು ತೋರಿಸುವುದರ ಮೂಲಕ ಸಜ್ಜನರನ್ನು ಉದ್ಧಾರಮಾಡಿದರು.

ತಮ್ಮ ಈ ತತ್ವಜ್ಞಾನದ ಸಂಪ್ರದಾಯದ ಪದ್ಧತಿಯು ಮುಂದುವರಿಯಲು ಪದ್ಮನಾಭತೀರ್ಥರನ್ನು ತಮ್ಮ ಪ್ರಥಮ ಸನ್ಯಾಸಿಶಿಷ್ಯರನ್ನಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಒಂದು ಪೀಠವನ್ನು ಸ್ಥಾಪನೆ ಮಾಡಿದರು. ಉಡುಪಿಯ ಪ್ರಾಂತ್ಯಕ್ಕೆ ಎಂಟು ಜನರನ್ನು ಸನ್ಯಾಸಿಶಿಷ್ಯರನ್ನಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ತಾವೇ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಿದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಕ ಆರಾಧನೆಗೆ, ತತ್ತ್ವ ಪ್ರಚಾರಕ್ಕಾಗಿ ಮೀಸಲಿಟ್ಟರು. ತಮ್ಮ ಅವತಾರಕಾರ್ಯಸಮಾಪ್ತಿಯಾಗುವ ಪ್ರಸಂಗವು ಒದಗಿಬಂದಾಗ ಉಡುಪಿಯ ಅನಂತೇಶ್ವರದೇವಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಶಿಷ್ಯರಿಗೆ ಐತರೇಯೋಪನಿಷತ್ತಿನ ಪಾಠವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿರುವಾಗ ದೇವತೆಗಳು ಪುಷ್ಪವೃಕ್ಷಿಯನ್ನು ಗೈದರು. ಆ ಪುಷ್ಪದ ರಾಶಿಯಿಂದ ಆಚಾರ್ಯರು ಕಾಣದಿರುವಾಗ ಆ ಪುಷ್ಪಗಳನ್ನು ಸರಿಸಿ ನೋಡಲಾಗಿ ಅಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು ಅದೃಶ್ಯರಾಗಿದ್ದರು.

ಅಂದು ಅದೃಶ್ಯರಾದ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು ಇಂದಿಗೂ ಕೂಡ ಉತ್ತರಬದರಕಾಶ್ರಮದಲ್ಲಿ ವೇದವ್ಯಾಸರ ಸ್ಫುಧಾನದಲ್ಲಿ ಇರುವರು. ಅದಕ್ಕಾಗಿ "ಅದೃಶ್ಯೋ ರೂಪ್ಯಪೀಠೇಽಸ್ಯ ದೃಶ್ಯೋಽಸ್ಯ ಬದರೇಶತೀ" ಎನ್ನುವ ಮಾತು ಪಚಲಿತವಾಗಿದೆ.

ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು ರಚಿಸಿದ ಗ್ರಂಥಗಳು
(ಸರ್ವಮೂಲಗ್ರಂಥಗಳು)

ಗೀತಾಪ್ರಸ್ಥಾನಗ್ರಂಥಗಳು:

ಶ್ರೀಮದ್ಭಗವದ್ಗೀತಾಭಾಷ್ಯಮ್

ಶ್ರೀಮದ್ಭಗವದ್ಗೀತಾತತ್ಪರ್ಯನಿರ್ಣಯಃ

ಸೂತ್ರಪ್ರಸ್ಥಾನಗ್ರಂಥಗಳು :

ಶ್ರೀಮದ್ಭಕ್ತಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಮ್

ಶ್ರೀಮದ್ಭಕ್ತಸೂತ್ರಾನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮ್

ಶ್ರೀಮದ್ಭಕ್ತಸೂತ್ರಾಣುಭಾಷ್ಯಮ್

ನ್ಯಾಯವಿವರಣಮ್

ಉಪನಿಷತ್ಪ್ರಸ್ಥಾನಗ್ರಂಥಗಳು :

ಏತರೇಯೋಪನಿಷದ್ಭಾಷ್ಯಮ್

ಭಾಂದೋಗ್ಯೋಪನಿಷದ್ಭಾಷ್ಯಮ್

ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕೋಪನಿಷದ್ಭಾಷ್ಯಮ್

ಈಶಾವಾಸ್ಯೋಪನಿಷದ್ಭಾಷ್ಯಮ್

ತಲವಕಾರೋಪನಿಷದ್ಭಾಷ್ಯಮ್

ಷಟ್ಠಶ್ನೋಪನಿಷದ್ಭಾಷ್ಯಮ್

ಕಾಠಕೋಪನಿಷದ್ಭಾಷ್ಯಮ್

ಅಥರ್ವಣೋಪನಿಷದ್ಭಾಷ್ಯಮ್

ಮಾಂಡೂಕ್ಯೋಪನಿಷದ್ಭಾಷ್ಯಮ್

ತೈತ್ತಿರೀಯೋಪನಿಷದ್ಭಾಷ್ಯಮ್

ಶ್ರುತಿಪ್ರಸ್ಥಾನಗ್ರಂಥ :

ಋಗ್ವಿಷ್ಣುಮ್

ಇತಿಹಾಸಪ್ರಸ್ಥಾನಗ್ರಂಥಗಳು :

ಮಹಾಭಾರತತತ್ಪರ್ಯನಿರ್ಣಯಃ

ಯಮಕಭಾರತಮ್

ಪುರಾಣಪ್ರಸ್ಥಾನಗ್ರಂಥ :

ಭಾಗವತತತ್ಪರ್ಯನಿರ್ಣಯಃ

ಪ್ರಕರಣಗ್ರಂಥಗಳು :

ತತ್ತ ಸಂಖ್ಯಾನಮ್
ತತ್ತ್ವವಿವೇಕಃ
ತತ್ತ್ವೋದ್ಯೋತಃ
ವಿಷ್ಣುತತ್ತ್ವನಿರ್ಣಯಃ
ಪ್ರಮಾಣಾಲಕ್ಷಣಮ್
ಕಥಾಲಕ್ಷಣಮ್
ಉಪಾಧಿಖಂಡನಮ್
ಮಾಯಾವಾದಖಂಡನಮ್
ಪ್ರಪಂಚಮಿಥ್ಯಾತ್ವಾನುಮಾನಖಂಡನಮ್
ಕರ್ಮನಿರ್ಣಯಃ

ಆಚಾರಗ್ರಂಥಗಳು :

ತಂತ್ರಸಾರಸಂಗ್ರಹಃ
ಸದಾಚಾರಸ್ತುತಿಃ
ಜಯಂತೀನಿರ್ಣಯಃ
ಕೃಷ್ಣಾಮೃತಮಹಾರ್ಣವಃ
ಯತಿಪ್ರಣವಕಲ್ಪಃ

ಸ್ತೋತ್ರಗ್ರಂಥಗಳು :

ನಖಸ್ತುತಿಃ
ದ್ವಾದಶಸ್ತೋತ್ರಮ್
ಕಂದುಕಸ್ತುತಿಃ (ಪೂರ್ವಾಶ್ರಮದಲ್ಲಿ ರಚಿತವಾದದ್ದು)

ಸುಮಧ್ವವಿಜಯದ ಬಗ್ಗೆ ಒಂದು ಮಾತು

ಹದಿನಾರು ಸರ್ಗಾತ್ಮಕವಾದ ಈ ಕೃತಿಯು ಮಹಾಕಾವ್ಯವೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳಬಹುದಾಗಿದೆ. ಅಪೂರ್ವ ಛಂದಸ್ಸುಗಳಿಂದ ಅಲಂಕೃತವಾದ ಈ ಕಾವ್ಯವು ಶಾಸ್ತ್ರಗ್ರಂಥವೆಂದರೂ ತಪ್ಪಾಗಲಾರದು. ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರ ನೈಜ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸಲು ಹೊರಟ ಈ ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಿಯೂ ಇಲ್ಲದ ಉತ್ಕೇಷಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ ಕಾವ್ಯದ ಸೊಬಗನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಮಾತನ್ನು ಸ್ವಯಂ ನಾರಾಯಣಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರೇ ತಮ್ಮ ಭಾವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ ಎಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಗ್ರಂಥವು ಇವತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತವಾಡ್ಡಿಯದಲ್ಲಿ ಕೆಂಡುಬರುವ ಎಲ್ಲ ವಿಜಯಕಾವ್ಯಗಳಿಗೆ ಮೂಲವೆಂದರೆ ತಪ್ಪಾಗಲಾರದು. ಜೀವೋತ್ತಮರಾದ ಇವರ ವಿಶಿಷ್ಟಲೀಲೆಗಳನ್ನು ಇದರಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿರುವುದರಿಂದ ನಿತ್ಯ ಪಾರಾಯಣಕ್ಕೆ , ಅತ್ಯಂತ ಸೂಕ್ತವಾದ ಗ್ರಂಥವಾಗಿದೆ.

ಸುಮಧ್ವವಿಜಯದ ಮೇಲೆ ಅನೇಕ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳು ಹೊರಟಿವೆ. ಅವು ಈ ಕೆಳಗಿನಂತೆ ತಿಳಿಯಬಹುದು.

1) ಶ್ರೀ ನಾರಾಯಣ ಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರ	ಭಾವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ
2) ಶ್ರೀ ವೇದಾಂಗತೀರ್ಥರ	ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ
3) ಶ್ರೀ ಸುಮತೀಂದ್ರತೀರ್ಥರ	ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ
4) ಶ್ರೀ ವಿಶ್ವಪತೀರ್ಥರ	ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕೋದ್ಭೋಧಿಕಾ
5) ಶ್ರೀ ಲಿಂಗೇರಿ ಶ್ರೀನಿವಾಸಾಚಾರ್ಯರ	ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ
6) ಆನಂದತೀರ್ಥಾಚಾರ್ಯರ	ಪದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶಿಕಾ
7) ಭಲಾರಿ ಶೇಷಾಚಾರ್ಯರ	ಮಂದೋಪಕಾರಿಣೀ
8) ಗರುಡವಾಹನ ಲಕ್ಷ್ಮೀನಾರಾಯಣಾಚಾರ್ಯರು	

(ಇವರು ರಾಯರ ಪೂರ್ವಾಶ್ರಮದ ಸಂತತಿ)

ಇದಲ್ಲದೇ ನಮ್ಮ ಶ್ರೀಮತದ ಪೂರ್ವಿಕ ಗುರುಗಳಾದ ಶ್ರೀಸುಜನೇಂದ್ರತೀರ್ಥರು ಒಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಬರೆದಿದ್ದಾರೆಂದು ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ.

ಇತ್ತೀಚಿನ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ವಿದ್ವಾನ್ ಬನ್ನಂಜೆ ಗೋವಿಂದಾಚಾರ್ಯರು ತತ್ವಚಂದ್ರಿಕಾ ಎಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ರಚಿಸಿ ಪ್ರಕಾಶನಗೊಳಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಗ್ರಂಥಕರ್ತೃಗಳ ಪರಿಚಯ

ಶ್ರೀಸುಮಧ್ವಜಿಯವನ್ನು ಬರೆದ ನಾರಾಯಣಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು ಶ್ರೀಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯಪಂಡಿತರ ಮೊಮ್ಮಕ್ಕಳು, ಶ್ರೀತಿಕ್ರಿಪ್ರಮಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರ ಮಕ್ಕಳು ಎಂದು ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ. ಆಶುಕವಿಗಳಾದ ಇವರು ಲಿಖುಚವಂಶದವರೆಂದು ಆಂಗೀರಸ ಗೋತ್ರದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದವರೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಎಂಥ ಜಟಿಲವಾದ ಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರಮೇಯಗಳನ್ನು ಸುಲಭವಾದ ಕಾವ್ಯಶೈಲಿಯಲ್ಲಿ ಬರೆಯುವುದರಲ್ಲಿ ಅಪ್ರತಿಮರು ಇವರು. ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರ ವೈಭವವನ್ನು ಕಣ್ಗಾರೆ ಕಂಡು ಪುಟಕ್ಕಿಳಿಸಿದ ಪೂತಾತ್ಮರು.

ಇವರು ರಚಿಸಿದ ಗ್ರಂಥಗಳು

- 1) ಸುಮಧ್ವಜಿಯು:
- 2) ಭಾವದೀಪ: (ಸುಮಧ್ವಜಿಯಭಾವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ)
- 3) ಅಣುಮಧ್ವಜಿಯು: (ಪ್ರಮೇಯನವಮಾಲಿಕಾ)
- 4) ಮಣಿಮಂಜರಿ
- 5) ನಯಚಂದ್ರಿಕಾ (ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನಟೀಕಾ)
- 6) ತತ್ತ್ವಮಂಜರಿ (ವಿಷ್ಣುತತ್ತ್ವ ನಿರ್ಣಯಟೀಕಾ)
- 7) ಯಮಕಭಾರತಟೀಕಾ
- 8) ಅಣುಭಾಷ್ಯಟೀಕಾ
- 9) ಕೃಷ್ಣಾಮೃತಮಹಾರ್ಣವಟೀಕಾ
- 10) ಮಿಥ್ಯಾತ್ವಾನುಮಾನಖಂಡನಟೀಕಾ (ಶ್ಲೋಕರೂಪ)

- 11) ಸಂಗ್ರಹರಾಮಾಯಣಮ್ (ನಿರ್ಣಯಾನುಸಾರಿಯಾಗಿ ರಾಮಾಯಣಕಥಾಸಂಗ್ರಹ)
- 12) ಶುಭೋದಯಮ್ (ಒಂದು ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಕಾವ್ಯ)
- 13) ಪಾರಿಚಾತಹರಣಮ್ (ಯಮಕಕಾವ್ಯ)
- 14) ಯೋಗದೀಪಿಕಾ (ಸದಾಚಾರವಿವರಣಾರೂಪ ಗ್ರಂಥ)
- 15) ಮಧ್ವಾಮೃತಮಹಾರ್ಣವಃ (ಶ್ರೀಮದ್ವಿಷ್ಣುಹಾತ್ಮ್ಯಪ್ರತಿಪಾದಕ ಕೃತಿ)
- 16) ಅಂಶಾವತಾರ (ಅಕಾರಾದಿಯಾಗಿ ದೇವದೈತ್ಯರ ಅಂಶಾವೇಶಾವತಾರಗಳನ್ನು ನಿರೂಪಿಸುವ ಶ್ಲೋಕರೂಪ ಕೃತಿ)
- 17) ನರಸಿಂಹಸ್ತುತಿಃ
- 18) ರಾಮಗೀತೃಷ್ಠಕಮ್
- 19) ದಾಶರಥ್ಯಷ್ಠಕಮ್
- 20) ಕೃಷ್ಣಮಾಲಾಸ್ತೋತ್ರಮ್ (ಮಹಾಭಾರತತಾತ್ಪರ್ಯನಿರ್ಣಯೋಕ್ತ-ಕೃಷ್ಣಕಥಾಸಂಗ್ರಹ)
- 21) ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮೀಸ್ತುತಿಃ
- 22) ಮದ್ವಕವಚಮ್
- 23) ಅಣುವಾಯುಸ್ತುತಿಃ
- 24) ಶಿವಸ್ತುತಿಃ
- 25) ತಾರತಮ್ಯಸ್ತೋತ್ರಮ್

- ಇವುಗಳಲ್ಲಿನ ಕೆಲವು ಯಮಕಶ್ಲೋಕಗಳೂ, ಇನ್ನೂ ಕೆಲವು ಸ್ತೋತ್ರಗಳೂ ಸಹ ನಾರಾಯಣಪಂಡಿತರ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ.

ಇಂತಹ ಮೇರುಕೃತಿಯನ್ನಿಸಿದ ಸುಮದ್ವಿವಿಜಯದ ಅಧ್ಯಯನಶೀಲರಾದ ವಿದ್ವಾಂಸಗಳಿಗೂ, ಜಿಜ್ಞಾಸುಗಳಿಗೂ ಆತ್ಮಂತ ಉಪಕಾರಕವಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಪದಚ್ಛೇದ ಅನ್ವಯಾನುಸಾರೇಣ ಅರ್ಥ, ತಾತ್ಪರ್ಯ, ವಿಗ್ರಹ, ವ್ಯಾಕರಣ, ಅಲಂಕಾರ, ಛಂದೋವಿಶೇಷಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಅನುವಾದಿಸಿ ಈ ಹಿಂದೆ ನಮ್ಮ ಶ್ರೀಮಠದ ಅಧಿಕೃತ ಮಾಸಪತ್ರಿಕೆಯಾದ ಗುರುಸಾರ್ವಭೌಮದಲ್ಲಿ ಧಾರಾವಾಹಿರೂಪದಿಂದ ಪ್ರಾತಃಪೂಜಾರ್ಥವಾಗಿ ಪರಮಪೂಜ್ಯ ಶ್ರೀ ಶ್ರೀ 1008 ಶ್ರೀ ಸುಜಯೇಂದ್ರತೀರ್ಥ ಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರು ಪ್ರಕಾಶನಗೊಳಿಸಿದ್ದರು. ಇದರ ಅನುವಾದವನ್ನು ಪ್ರಸಿದ್ಧ ವಿದ್ವಾಂಸರಾದ ಪಿ. ಪಿ. ಲಕ್ಷ್ಮೀನಾರಾಯಣ ಉಪಾಧ್ಯಾಯರು, ಮೃಗಡಿ ರಂಗನಾಥಾಚಾರ್ಯರು, ಹಾಗೂ ಎಸ್. ವಿ. ಭೀಮಭಟ್ಟರು, ಮಾಡಿದ್ದರು. ಪ್ರಕೃತ ಈ ಪ್ರಕಾಶನಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಗದರ್ಶನವನ್ನು ನೀಡಿದ, ಆಗಿನ ಶ್ರೀಗುರು-ಸಾರ್ವಭೌಮ ಪತ್ರಿಕೆಯ ಪ್ರಧಾನ ಸಂಪಾದಕರಾದ ಹಾಗೂ ನಮ್ಮ ವಿದ್ಯಾಗುರುಗಳಾದ ರಾಜಾ. ಎಸ್. ಗಿರಿಯಾ-ಚಾರ್ಯರ ನೇತೃತ್ವದಲ್ಲಿ ಈ ಅನುವಾದವು ಪ್ರಕಾಶನಗೊಂಡು ಎಲ್ಲರ ಕೈಸೇರಿತು. ಪ್ರಕೃತ ಪ್ರಸ್ತುತ ಪೀಠಾಧಿಪತಿಗಳಾದ ಪರಮಪೂಜ್ಯ ಶ್ರೀ ಶ್ರೀ 1008 ಸುಜಯೇಂದ್ರತೀರ್ಥ ಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರು ಮಾಸಪತ್ರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟಗೊಂಡ ಶ್ರೀ ಸುಮದ್ವಿವಿಜಯದ ಹದಿನಾರು ಸರ್ಗಾತ್ಮಕವಾದ ಈ ಕೃತಿಯನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿ, ಪ್ರಕಾಶಿಸಲು ನಮಗೆ ಆದೇಶವನ್ನಿತ್ತಿದ್ದರು. ನಾವು ಶ್ರೀಗುರುಸಾರ್ವಭೌಮ ಸಂಸ್ಕೃತ ವಿದ್ಯಾಪೀಠದ ಅನೇಕ ವಿದ್ವಾಂಸರ ಸಹಕಾರದೊಂದಿಗೆ ಸಂಪಾದಿಸಿ, ಜಿಜ್ಞಾಸುಗಳ ಕೈಸೇರುವ ಪ್ರಯತ್ನವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದೇವೆ. ಈ ನಿಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರ ಆಪ್ತಕಾರ್ಯದರ್ಶಿಗಳಾದ

ಶ್ರೀ ರಾಜಾ ಎಸ್. ರಾಜಗೋಪಾಲಾಚಾರ್ಯರ ಹಾಗೂ ಹೆಚ್ಚುವರಿ ಅಪ್ಪಕಾರ್ಯದರ್ಶಿಗಳಾದ ಶ್ರೀ ಎಸ್. ಎನ್. ಸುಯಮೀಂದ್ರಾಚಾರ್ಯರ ಸಹಕಾರವು ಅಭಿನಂದನೀಯವಾಗಿದೆ. ಇಂತಹ ಉತ್ತಮ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ನಮ್ಮನ್ನು ತೊಡಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದ ಪರಮಪೂಜ್ಯ ಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರಿಗೆ ನಮ್ಮ ಅನಂತ ಶಿ||ಸಾ|| ನಮನಗಳು.

ಹಾಗೆಯೇ ನಮಗೆ ಉತ್ತಮ ಮಾರ್ಗದರ್ಶನವನ್ನು ನೀಡಿದ ನಮ್ಮ ಗುರುಗಳಾದ ಪಂಡಿತಕೇಸರೀ ರಾಜಾ ಎಸ್. ಗಿರಿಯಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಅನಂತ ನಮನಗಳು. ಹಾಗೆಯೇ ಶ್ರೀ ರಾಜಾ ಎಸ್. ರಾಜಗೋಪಾಲಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಶ್ರೀ ಎಸ್. ಎನ್. ಸುಯಮೀಂದ್ರಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಅಭಿನಂದಿಸುತ್ತೇವೆ ಕರಡು ತಿದ್ದುವ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಹಕರಿಸಿದ ನಮ್ಮ ಶ್ರೀ ಗುರುಸಾರ್ವಭೌಮಸಂಸ್ಕೃತವಿದ್ಯಾಪೀಠದ ವಿದ್ವಾಂಸರಿಗೆ ಹೃತ್ಪೂರ್ವಕ ಧನ್ಯವಾದಗಳು. ಸರಿಯಾದ ಸಮಯಕ್ಕೆ ಅಂದವಾಗಿ ಮುದ್ರಿಸಿದ ಶ್ರೀ ಸುಧಾ ಮುದ್ರಣದ ಮಾಲೀಕರಾದ ಶ್ರೀ ಧನಂಜಯ ವರಖೇಡಕರ್ ಅವರಿಗೆ ನಮ್ಮ ಹೃತ್ಪೂರ್ವಕ ಧನ್ಯವಾದಗಳು.

ವಿದ್ವಾನ್ ರಾಜಾ ಎಸ್. ಪದಮಾನಾಚಾರ್ಯ
ವಿದ್ವಾನ್ ಕಡಪ ರಾಘವೇಂದ್ರಾಚಾರ್ಯ
ವಿದ್ವಾನ್ ಡಾ|| ಎನ್. ವಾದಿರಾಜಾಚಾರ್ಯ
ವಿದ್ವಾನ್ ಪುರಾಣಿಕ ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯಾಚಾರ್ಯ
ಸಂಪಾದಕರು.

॥ श्री वेदव्यास भगवान् ॥

॥ श्री वेदव्यास भगवान् ॥

येन प्रादुरभावि भूमिवलये व्यस्तारि गोसन्ततिः

प्राबोधि श्रुतिपङ्कजं करुणया प्राकाशि तत्त्वं परम् ।

ध्वान्तं ध्वंसमनायि साधुनिकरश्चाकारि सन्मार्ग-

स्तेन व्यासदिवाकरेण सततं मा त्याजि मे मानसम् ॥

॥ अवतारत्रयोपेत-श्रीमध्वाचार्याः ॥

प्रथमो हनुमन्नाम द्वितीयो भीम एव च ।
पूर्णप्रज्ञस्तृतीयस्तु भगवत्कार्यसाधकः ॥

॥ ಅವತಾರತ್ರಯೋಪೇತ-ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯಾಃ ॥

ಪ್ರಥಮೋ ಹನುಮನ್ನಾಮ ದ್ವಿತೀಯೋ ಭೀಮ ಏವ ಚ ।
ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಸ್ತೀಯಸ್ತು ಭಗವತ್ಕಾರ್ಯಸಾಧಕಃ ॥

॥ श्रीमदानन्दतीर्थभगवत्पादाचार्याः ॥

अभ्रमं भङ्गरहितं अजडं विमलं सदा ।
आनन्दतीर्थमतुलं भजे तापत्रयापहम् ॥

॥ श्रीमदानन्दतीर्थभगवत्पादाचार्याः ॥

अभ्रमं भङ्गरहितं अजडं विमलं सदा ।
आनन्दतीर्थमतुलं भजे तापत्रयापहम् ॥

॥ श्रीमज्जयतीर्थाः ॥

॥ श्री १००८ श्री जयतीर्थः ॥

सत्पद्मबन्धवो यस्य गावो विश्वतमोनुदः ।

स स्यात् तत्त्वप्रकाशाय जयतीर्थरविर्मम ॥

॥ श्रीविजयीन्द्रतीर्थाः ॥

॥ श्री १०८ श्री विजयीन्द्रतीर्थाः ॥

धर्मः सत्ये च धीमानहिरिव वचसा भूसुराणां सभायां
जेता भीमैव वादे पवन इव गतौ सम्पदि श्रीरिवाढ्यः ।
धाता ज्ञाता च सर्वानहिपतिशायनं पूजयंस्तोषयंश्च
लोकैः सर्वैश्च पूज्यो भुवि मनुजवरैर्मनितोऽभून्मुनीन्द्रः ॥

॥ श्रीराघवेन्द्रतीर्थाः ॥

॥ श्री १००८ श्री राघवेन्द्रतीर्थाः ॥

चित्ते चेन्मृदुता शिरीषसदृशे हृदयङ्गवीनं शिला
गाम्भीर्यं यदि यस्य सोऽन्धुरुदधिः शाल्वेषु चेत्पाण्डिती ।
आचार्यो विबुधेशितुः कलयते विद्यार्थितामादरात्
औदार्यं यदि कल्पपादपमुखाः सम्भावयन्तेऽर्धिताम् ॥

॥ श्री श्री १००८ श्री सुशमीन्द्रतीर्थाः ॥

॥ ಶ್ರೀ ಶ್ರೀ 1008 ಶ್ರೀ ಸುಶಮೀಂದ್ರತೀರ್ಥಾಃ ॥

॥ श्री श्री १००८ श्री सुयतीन्द्रतीर्थाः ॥

॥ ಶ್ರೀ ಶ್ರೀ 1008 ಶ್ರೀ ಸುಯತೀಂದ್ರತೀರ್ಥಾಃ ॥

ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತಃ

ಶ್ರೀಸುಮಧ್ವವಿಜಯಃ

ಪ್ರಥಮಃ ಸರ್ಗಃ

ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನಿಗೆ ನಮಸ್ಕಾರ

ಕಾಂತಾಯ ಕಲ್ಯಾಣಗುಣೈಕಧಾಮ್ನೇ

ನವದ್ವೈಪಾದಪ್ರತಿಮಪ್ರಭಾಯ ।

ನಾರಾಯಣಾಯಾಖಿಲಕಾರಣಾಯ

ಶ್ರೀಪ್ರಾಣನಾಥಾಯ ನಮಸ್ಕರೋಮಿ

॥ 1 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಕಾಂತಾಯ, ಕಲ್ಯಾಣಗುಣೈಕಧಾಮ್ನೇ, ನವದ್ವೈಪಾದಪ್ರತಿಮಪ್ರಭಾಯ, ನಾರಾಯಣಾಯ, ಅಖಿಲಕಾರಣಾಯ, ಶ್ರೀಪ್ರಾಣನಾಥಾಯ, ನಮಃ, ಕರೋಮಿ ।

ಅನ್ವಯ— ಕಲ್ಯಾಣಗುಣೈಕಧಾಮ್ನೇ, ನವದ್ವೈಪಾದಪ್ರತಿಮಪ್ರಭಾಯ, ಅಖಿಲಕಾರಣಾಯ, ಶ್ರೀಪ್ರಾಣನಾಥಾಯ, ಕಾಂತಾಯ, ನಾರಾಯಣಾಯ, ನಮಃ, ಕರೋಮಿ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಕಲ್ಯಾಣಗುಣೈಕಧಾಮ್ನೇ = ಮಂಗಳರೂಪವಾಗಿರುವ ಜ್ಞಾನ, ಆನಂದ ಮುಂತಾದ ಗುಣಗಳಿಗೆ ಮುಖ್ಯವಾದ ಆಶ್ರಯನೂ ಆ ಗುಣಗಳಿಂದ ಅಭಿನ್ನನೂ ಆಗಿರುವ

ನವದ್ವೈಪಾದಪ್ರತಿಮಪ್ರಭಾಯ = ಉದಯಿಸುತ್ತಿರುವ ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ಸಮಾನವಾದ ಪ್ರಭೆಯಿಂದ ಯುಕ್ತನಾಗಿರುವ

ಅಖಿಲಕಾರಣಾಯ = ಸಕಲ ಜಗತ್ತಿಗೂ ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣನಾಗಿರುವ

ಶ್ರೀಪ್ರಾಣನಾಥಾಯ = ಶ್ರೀಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಗೆ, ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಿಗೂ ಸ್ವಾಮಿಯಾಗಿರುವ, ಅಥವಾ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಗೆ ಪ್ರಾಣಕಾಂತನಾಗಿರುವ

ಕಾಂತಾಯ = ಪರಮ ಸುಂದರನಾಗಿರುವ

ನಾರಾಯಣಾಯ = ನಾರಾಯಣನಿಗೆ (ಗೋಸ್ವರ)

ನಮಃ ಕರೋಮಿ = ನಮಸ್ಕಾರವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತೇನೆ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಹರಿಯು ಜ್ಞಾನ, ಆನಂದ ಮುಂತಾದ ಅನಂತ ಗುಣಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತನಾಗಿರುವನು. ಆ ಗುಣಗಳೂ ಅವನಲ್ಲಿ ಪೂರ್ಣವಾಗಿವೆ. ಆದು ಮಾತ್ರವಲ್ಲ, (1) ಆ ಗುಣಗಳಿಂದ ಅಭಿನ್ನವಾದ ಶರೀರವುಳ್ಳವನು, (2) ಎಳೆಯ ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ಸದೃಶವಾದ ದೇಹದ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳವನು, (3) ಸಕಲ ಜಗತ್ತಿಗೂ ನಿಮಿತ್ತಕಾರನು, (4) ಲಕ್ಷ್ಮಿದೇವಿಗೂ, ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಿಗೂ ಸ್ವಾಮಿಯು, (5) ಲಕ್ಷ್ಮಿದೇವಿಗೆ ಪ್ರಾಣನಾಥನು, (6) ಪರಮಸುಂದರನಾದವನು. ಅಂತಹ ನಾರಾಯಣನನ್ನು ನಮಸ್ಕರಿಸುವೆನು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಕಲ್ಯಾಣಗುಣೈಕಧಾಮ್ನೇ— ಕಲ್ಯಾಣಾರ್ಥ ತೇ ಗುಣಾರ್ಥ ಕಲ್ಯಾಣಗುಣಾಃ, ಕಲ್ಯಾಣಗುಣಾನಾಂ ಏಕಧಾಮ ಕಲ್ಯಾಣಗುಣೈಕಧಾಮಾ, ತಸ್ಮೈ ಕಲ್ಯಾಣಗುಣೈಕಧಾಮ್ನೇ.

ನವದ್ಯುನಾಥಪ್ರತಿಮಪ್ರಭಾಯ— ದಿವಃ ನಾಥಃ ದ್ಯುನಾಥಃ, ನವಶ್ವಾಸೌ ದ್ಯುನಾಥಶ್ಚ ನವದ್ಯುನಾಥಃ, ನವದ್ಯುನಾಥಸ್ಯ ಪ್ರತಿಮಾ - ಪ್ರಭಾ ಯಸ್ಯ ಸಃ ನವದ್ಯುನಾಥಪ್ರತಿಮಪ್ರಭಾ, ತಸ್ಮೈ ನವದ್ಯುನಾಥ-ಪ್ರತಿಮಪ್ರಭಾಯ.

ಅಖಿಲಕಾರಣಾಯ— ಅಖಿಲಸ್ಯ ಕಾರಣಂ ಅಖಿಲಕಾರಣಂ, ತಸ್ಮೈ ಅಖಿಲಕಾರಣಾಯ.

ಶ್ರೀಪ್ರಾಣನಾಥಾಯ— ಶ್ರಿಯಃ ಪ್ರಾಣನಾಥಃ ಶ್ರೀಪ್ರಾಣನಾಥಃ, ತಸ್ಮೈ ಶ್ರೀಪ್ರಾಣನಾಥಾಯ. (ಶ್ರೀಶ್ಚ ಪ್ರಾಣೇ ಶ್ರೀಪ್ರಾಣೇ, ಶ್ರೀಪ್ರಾಣಯೋಃ ನಾಥಃ ಶ್ರೀಪ್ರಾಣನಾಥಃ, ತಸ್ಮೈ)

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಕರೋಮಿ-ದುಕ್ಕರ್ ಕರಣೇ ಕರಣಾರ್ಥಕಾತ್ ಕೃಧಾತೋಃ ಲಟ ಉತ್ತಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ 'ಕರೋಮಿ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ । ಕರೋತಿ ಕುರುತಃ ಕುರ್ವಂತಿ, ಕರೋಷಿ ಕುರುಥಃ ಕುರುಥ, ಕರೋಮಿ ಕುರವಃ ಕುರವಃ ॥

ಅಲಂಕಾರ— ಈ ಶ್ಲೋಕವು ವೃತ್ತನುಪ್ರಾಸಾಲಂಕಾರ (ಶಬ್ದಾಲಂಕಾರ)ದಿಂದ ಕೂಡಿದೆ.

ವೃತ್ತದ ವಿಚಾರ

1) ಒಂದನೇ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ 53ನೇ ಶ್ಲೋಕದವರೆಗೆ ಉಪಜಾತಿವೃತ್ತ. ಇಂದ್ರವಜ್ರಾವೃತ್ತ ಮತ್ತು ಉಪೇಂದ್ರ-ವಜ್ರಾವೃತ್ತಮಿತ್ರವಾಗಿ ಒಂದೇ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಬಂದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಉಪೇಂದ್ರಮಾಲಾವೃತ್ತ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇದು ಉಪಜಾತಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿದೆ. ಒಂದು ಪಾದದಲ್ಲಿ 11 ಅಕ್ಷರಗಳಿರುತ್ತವೆ.

ಅ) ಇಂದ್ರವಜ್ರಾವೃತ್ತದ ಲಕ್ಷಣ

ಶೇಗಿಣಿ ಶೇಗಿಣಿ ಪಗಿಣಿ ಗು ಗು
ಸ್ವಾದಿಂದ್ರ ವಜ್ರಾಯ ದಿ ಶೌ ಜ ಗೌ ಗಿಃ

ಆ) ಉಪೇಂದ್ರವಜ್ರಾವೃತ್ತದ ಲಕ್ಷಣ

ಪಗಿಣಿ ಶೇಗಿಣಿ ಪಗಿಣಿ ಗು ಗು
ಉಪೇಂದ್ರ ವಜ್ರಾಜ ತಜಾಸ್ತ ತೋ ಗೌ

6, 10, 18, 19, 22, 26 ಈ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಶ್ಲೋಕಗಳು ಇಂದ್ರವಜ್ರಾವೃತ್ತಗಳು. 25, 50 ಇವೆರಡು ಶ್ಲೋಕಗಳು ಉಪೇಂದ್ರವಜ್ರಾವೃತ್ತದಲ್ಲಿವೆ. 53ರಲ್ಲಿ ಇನ್ನುಳಿದ ಶ್ಲೋಕಗಳು ಉಪೇಂದ್ರಮಾಲಾ ಎಂಬ ಉಪಜಾತಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿವೆ.

- 2) 54ನೇ ಶ್ಲೋಕವು "ದ್ರುತವಿಲಂಬತ" ವೃತ್ತದಲ್ಲಿದೆ. ಅದರ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಆ ಶ್ಲೋಕದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟಿದೆ.
- 3) 55ನೇ ಶ್ಲೋಕವು "ಮಂದಾಕ್ಷಂತಾ" ವೃತ್ತದಲ್ಲಿದೆ.

★ ★ ★

ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ-ವೇದವ್ಯಾಸಾಚಾರ್ಯಗಳ ಸ್ತುತಿ

ಅನಾಕುಲಂ ಗೋಕುಲಮುಲ್ಲಾಸಂ

ಯತ್ಪಾಲಿತಂ ನಿತ್ಯಮನಾವಿಲಾತ್ಮ ।

ತಸ್ಯೈ ನಮೋ ನೀರದನೀಲಭಾಸೇ

ಕೃಷ್ಣಾಯ ಕೃಷ್ಣಾರಮಣಪ್ರಿಯಾಯ

॥ 2 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅನಾಕುಲಂ, ಗೋಕುಲಂ, ಉಲ್ಲಾಸ, ಯತ್ಪಾಲಿತಂ, ನಿತ್ಯಂ, ಅನಾವಿಲಾತ್ಮ, ತಸ್ಯೈ ನಮಃ, ನೀರದನೀಲಭಾಸೇ, ಕೃಷ್ಣಾಯ, ಕೃಷ್ಣಾರಮಣಪ್ರಿಯಾಯ ।

ಅನ್ವಯ— ಯತ್ಪಾಲಿತಂ, ಗೋಕುಲಂ, ಅನಾವಿಲಾತ್ಮ, ನಿತ್ಯಂ, ಅನಾಕುಲಂ, ಉಲ್ಲಾಸ ನೀರದನೀಲಭಾಸೇ, ಕೃಷ್ಣಾರಮಣಪ್ರಿಯಾಯ, ತಸ್ಯೈ, ಕೃಷ್ಣಾಯ, ನಮಃ !

ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸದೇವರ ಪರವಾಗಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ

ಯತ್ಪಾಲಿತಂ = ಯಾವ ವೇದವ್ಯಾಸರಿಂದ ಪಾಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ

ಗೋಕುಲಂ = ವೇದಸಮೂಹವು

ನಿತ್ಯಂ = ನಾಶರಹಿತವೆಂದು ಸಾಧಿಸಿದ್ದರಿಂದ ನಿತ್ಯವಾಗಿಯೂ

ಅನಾಕುಲಂ = ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿಲ್ಲದಲೆ

ಅನಾವಿಲಾತ್ಮ = ಅತಿಸ್ವಚ್ಛವಾಗಿ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಅತಿಸ್ವಚ್ಛವಾದ ಸ್ವರೂಪದಿಂದ ಯುಕ್ತವಾಗಿಯೂ, ಉಲ್ಲಾಸ = ಶೋಭಿಸಿತೋ

ಕೃಷ್ಣಾರಮಣಪ್ರಿಯಾಯ = ಕೃಷ್ಣಾ ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ದ್ರೌಪದೀದೇವಿಯ ಪತಿಗಳಾದ ಪಂಚಪಾಂಡವರಿಗೆ ಪ್ರಿಯರಾದ

ತಸ್ಯೈ ಕೃಷ್ಣಾಯ = ಆ ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸದೇವರಿಗೆ

ನಮಃ = ನಮಸ್ಕಾರವಿರಲಿ.

ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಪರವಾಗಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಯತ್ಪಾಲಿತಂ = ಯಾವ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಿಂದ ಪಾಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ

ಗೋಕುಲಂ = ಗೋವುಗಳ ಸಮೂಹವು, ಅಥವಾ ನಂದಗೋಕುಲ ಮುಂತಾದ ಸ್ಥಾನಗಳು

ಅನಾವಿಲಾತ್ಮ = ಭಯ ಮುಂತಾದ ದೋಷಗಳಿಂದ ಕಲುಷಿತವಾಗಿರಲಿಲ್ಲವೋ

ನಿತ್ಯಂ ಅನಾಕುಲಂ = ಯಾವಾಗಲೂ ಚಂಚಲವಾಗದೇ, ಉಲ್ಲಾಸ = ಶೋಭಿಸಿತೋ

ನೀರದನೀಲಭಾಸೇ = ಮಳೆಗಾಲದಲ್ಲಿ ಮಳೆಯನ್ನು ಸುರಿಸುತ್ತಿರುವ ಮೇಘದಂತೆ ನೀಲವಾದ ದೇಹದ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಯುಕ್ತನಾಗಿರುವ

ಕೃಷ್ಣಾರಮಣಪ್ರಿಯಾಯ = ಕೃಷ್ಣಾ ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಳಾದ ದ್ರೌಪದೀದೇವಿಯ ಪತಿಗಳಾದ ಪಂಚಪಾಂಡವರಿಗೆ ತುಂಬಾ ಪ್ರಿಯನಾಗಿರುವ

ತಸ್ಯೈ ಕೃಷ್ಣಾಯ = ಆ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಿಗೆ

ನಮಃ = ನಮಸ್ಕಾರವಿರಲಿ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ವಸುದೇವನ ಮಗನಾಗಿ ಅವತರಿಸಿದ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಗಿರುವನು. ಮಳೆಗಾಲದ ಮೇಘವು ಯಾವ ನೀಲಬಣ್ಣವೋ ಆ ನೀಲಬಣ್ಣದಿಂದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಯುಕ್ತನಾಗಿರುವನು. ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸ ದೇವರು ಹಾಗೆಯೇ ಇರುವರು. ದ್ರೌಪದೀದೇವಿಯು ಕೃಷ್ಣಾ ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಳಾಗಿರುವಳು. ಆ ದ್ರೌಪದೀದೇವಿಗೆ ಐವರು ಪತಿಗಳು. ಆ ಪಾಂಡವರಿಗೆ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಲ್ಲಿಯೂ ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸದೇವರಲ್ಲಿಯೂ ಆಪಾರವಾದ ಭಕ್ತಿಯಿತ್ತು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅವರೆಲ್ಲರಿಗೂ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನೂ ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸದೇವರೂ ಪ್ರಿಯರಾಗಿದ್ದರು.

ಯಾವಾಗಲೂ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ವೃಂದಾವನ ಮುಂತಾದ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿರುವವರನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಾ ಅಲ್ಲಿರುವ ಗೋವುಗಳ ಸಮೂಹವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಾ ಗೋವುಗಳಿಗೂ ವೃಂದಾವನ ಮುಂತಾದ ಸ್ಥಳಗಳಿಗೂ ವಿಶೇಷ ಶೋಭೆಯನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದನು. ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸದೇವರು ವೇದಗಳ ಸಮೂಹವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿದರು. ಆ ವೇದಗಳು ನಿತ್ಯ ಎಂದು ಸಾಧಿಸುತ್ತಾ ಅವುಗಳನ್ನು ನಾಶ ಮುಂತಾದ ದೋಷಗಳ ಭಯದಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಿದರು. ವೇದರಕ್ಷಣೆ ಎಂಬ ಮಹಾಕಾರ್ಯವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿರುವ ಶ್ರೀವೇದ ವ್ಯಾಸರಿಗೂ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಿಗೂ ನಮಸ್ಕರಿಸುತ್ತೇನೆ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಅನಾಕುಲಂ— ನ ಆಕುಲಂ ಅನಾಕುಲಂ |

ಗೋಕುಲಂ— ಗಮಂ ಕುಲಂ ಗೋಕುಲಂ |

ಯತ್ಪಾಲಿತಂ— ಯೇನ ಪಾಲಿತಂ ಯತ್ಪಾಲಿತಂ |

ಅನಾವಿಲಾತ್ಮ— ನ ಅವಿಲಃ ಅನಾವಿಲಃ, ಅನಾವಿಲಃ ಆತ್ಮಾ ಯಸ್ಯ ತತ್ ಅನಾವಿಲಾತ್ಮ |

ನೀರದನೀಲಭಾಸೇ— ನೀರಂ ದದಾತಿ ಇತಿ ನೀರದಃ, ನೀರದ ಇವ ನೀಲಾಃ ಭಾಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ನೀರದನೀಲಭಾಃ, ತಸ್ಯೈ ನೀರದನೀಲಭಾಸೇ |

ಕೃಷ್ಣಾರಮಣಪ್ರಿಯಾಯ— ಕೃಷ್ಣಾಯಾಃ ರಮಣಾಃ ಕೃಷ್ಣಾರಮಣಾಃ, ಕೃಷ್ಣಾರಮಣಾನಾಂ ಪ್ರಿಯಃ ಕೃಷ್ಣಾರಮಣಪ್ರಿಯಃ, ತಸ್ಯೈ ಕೃಷ್ಣಾರಮಣಪ್ರಿಯಾಯ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಉಲ್ಲಾಸ ಉತ್ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ಲಸ ವಿಕಾಸೇ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ವಿಕಾಸಾರ್ಥಕ ಲಸ- ಧಾತೋಃ ಪರಸ್ವೈಪದಿನಃ ಲಿಟಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೈಕವಚನೇ ಉಲ್ಲಾಸ ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಉಲ್ಲಾಸ	ಲೇಸತುಃ	ಲೇಸುಃ,
ಲೇಸಿಥ,	ಉಲೇಸಥುಃ,	ಲೇಸ,
ಲಲಾಸ-ಲಲಸ	ಉಲೇಸಿವ	ಲೇಸಿಮ

ಅಲಂಕಾರ— ಶ್ಲೋಕಾಲಂಕಾರ.

★ ★ ★

ಶ್ರೀಮದ್ಭರ್ತೃವರ್ಣನೇ

ಅಪಿ ತ್ರಿಲೋಕ್ಯಾ ಬಹಿರುಲ್ಲಾಸಂತೀ

ತಮೋ ಹರಂತೀ ಮುಹುರಾಂತರಂ ಚ |

ದಿಶ್ಯಾದ್ವೃಶಂ ನೋ ವಿಶದಾಂ ಜಯಂತೀ

ಮಧ್ವಸ್ಯ ಕೀರ್ತಿದೀಪನಾಥದೀಪಿಮಾ

|| 3 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅಪಿ, ತ್ರಿಲೋಕ್ಯಾಃ, ಬಹಿಃ, ಉಲ್ಲಾಸಂತೀ, ತಮಃ, ಹರಂತೀ, ಮುಹುಃ, ಆಂತರಂ, ಚ, ದಿಶ್ಯತ್, ದೃಶಂ, ನಃ, ವಿಶದಾಂ, ಜಯಂತೀ, ಮಧ್ವಸ್ಯ, ಕೀರ್ತಿಃ, ದಿನನಾಥದೀಪಿಂ |

ಅನ್ವಯ— ತ್ರಿಲೋಕ್ಯಾಃ ಬಹಿಃ ಅಪಿ ಉಲ್ಲಾಸಂತೀ, ಆಂತರಂ ಚ ತಮಃ ಮುಹುಃ ಹರಂತೀ, ದಿನನಾಥದೀಪಿಂ ಜಯಂತೀ, ಮಧ್ವಸ್ಯ ಕೀರ್ತಿಃ, ನಃ ವಿಶದಾಂ ದೃಶಂ ದಿಶ್ಯತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ತ್ರಿಲೋಕ್ಯಾಃ ಬಹಿಃ ಅಪಿ = ಮೂರು ಲೋಕಗಳ ಹೊರಗೂ ಸಹ

ಉಲ್ಲಾಸಂತೀ = ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವ

ಮುಹುಃ = ಪುನಃ

ಆಂತರಂ ಚ = ಒಳಗೂ ಇರುವ

ತಮಃ ಹರಂತೀ = ಅಜ್ಞಾನವೆಂಬ ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಿರುವ

ದಿನನಾಥದೀಪಿಂ ಜಯಂತೀ = ದಿನಗಳಿಗೆ ಅಧಿಪತಿಯಾಗಿರುವ ಸೂರ್ಯನ ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ಜಯಿಸುತ್ತಿರುವ

ಮಧ್ವಸ್ಯ ಕೀರ್ತಿಃ = ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಷಾರ್ಯರ ಕೀರ್ತಿಯು

ವಿಶದಾಂ ದೃಶಂ = ನಿರ್ಮಲವಾದ ಜ್ಞಾನವನ್ನು

ನಃ ದಿಶ್ಯತ್ = ನಮಗೆ ಕೊಡಲಿ

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಷಾರ್ಯರ ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೊಗಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಷಾರ್ಯರ ಕೀರ್ತಿಯು ಏನಿಗಿಂತ ನಾಥನಾಗಿರುವ ಸೂರ್ಯನ ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ಜಯಿಸುತ್ತಿದೆ. ಸೂರ್ಯನ ಪ್ರಕಾಶವು ಮೂರು ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಳಗೆ ಮಾತ್ರ ವ್ಯಾಪಿಸಿದೆ. ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಷಾರ್ಯರ ಕೀರ್ತಿಯು ಮೂರು ಲೋಕಗಳಿಂದ ಹೊರಗೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿದೆ. ಸೂರ್ಯನ ಪ್ರಕಾಶವು ಮನೆಯ ಒಳಗೆ ಇರುವ ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು ಮಾತ್ರ ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಿದೆ. ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಷಾರ್ಯರ ಕೀರ್ತಿಯು ಮನಸ್ಸುಗಳ ಒಳಗೂ ಅಡಗಿರುವ ಅಜ್ಞಾನವೆಂಬ ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅತಿ ನಿರ್ಮಲವಾದ ಜ್ಞಾನ ಎಂಬ ದೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ನಮಗೆ ಕೊಡಲಿ.

ಸಮಾಸವಿಗ್ರಹ—

ತ್ರಿಲೋಕ್ಯಾಃ— ತ್ರಯಾಕಾಂ ಲೋಕಾನಾಂ ಸಮಾಹಾರಃ ತ್ರಿಲೋಕೀ, ತಸ್ಯಾಃ ತ್ರಿಲೋಕ್ಯಾಃ |

ಉಲ್ಲಾಸಂತೀ— ಉಲ್ಲಾಸತಿ ಇತಿ ಉಲ್ಲಾಸಂತೀ |

ಹರಂತೀ— ಹರತಿ ಇತಿ ಹರಂತೀ |

ಆಂತರಂ— ಅಂತಃ ವಿದ್ಯಮಾನಂ ಆಂತರಂ |

ಜಯಂತೀ— ಜಯಂತಿ ಇತಿ ಜಯಂತೀ ।

ದಿನನಾಥದೀಪ್ತಿಂ— ದಿನಾನಾಂ ನಾಥಃ ದಿನನಾಥಃ, ದಿನನಾಥಸ್ಯ ದೀಪ್ತಿಃ ದಿನನಾಥದೀಪ್ತಿಃ, ತಾಂ ದಿನನಾಥದೀಪ್ತಿಂ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ದಿಶ್ಯಾತ್ ದಿಶ ಅತಿಸರ್ಜನೇ ಅತಿಸರ್ಜನಾರ್ಥಕಾತ್ ದಿಶ ಧಾತೋಃ ಪರಸ್ವೈಪದಿನಃ ಆಶೀರ್ಲಿಪ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ "ದಿಶ್ಯಾತ್" ಇತಿ ರೂಪಂ.

ದಿಶ್ಯಾತ್ ದಿಶ್ಯಾನ್ ದಿಶ್ಯಾಸುಃ, ದಿಶ್ಯಾಃ ದಿಶ್ಯಾಸ್ತಂ ದಿಶ್ಯಾಸ್ತ, ದಿಶ್ಯಾಸಂ ದಿಶ್ಯಾಸ್ವ ದಿಶ್ಯಾಸ್ವ

ಅಲಂಕಾರ— ವೃತ್ತಿರೇಕಾಲಂಕಾರ.

★ ★ ★

ಶ್ರೀತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯ ಸ್ತುತಿ

ತಮೋನುದಾಽಽನಂದಮವಾಪ ಲೋಕ-

ಸತ್ಪ್ರದೀಪಾಕೃತಿಗೋಗಣೇನ ।

ಯದಾಸ್ಯಶೀತಾಂಶುಭುವಾ ಗುರೂಂಸ್ತಾಂ-

ಸ್ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಾರ್ಯಾನ್ ಪ್ರಣಮಾಮಿ ವರ್ಯಾನ್ || 4 ||

ಪದಭೇದ— ತಮೋನುದಾ, ಆನಂದಂ, ಅವಾಪ, ಲೋಕಃ, ತತ್ಪ್ರದೀಪಾಕೃತಿಗೋಗಣೇನ, ಯದಾಸ್ಯ ಶೀತಾಂಶುಭುವಾ, ಗುರೂನ್, ತಾನ್, ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಾರ್ಯಾನ್, ಪ್ರಣಮಾಮಿ, ವರ್ಯಾನ್ ।

ಅನ್ವಯ— ಲೋಕಃ, ತಮೋನುದಾ, ಯದಾಸ್ಯಶೀತಾಂಶುಭುವಾ, ತತ್ಪ್ರದೀಪಾಕೃತಿಗೋಗಣೇನ, ಆನಂದಂ, ಅವಾಪ, ತಾನ್, ಗುರೂನ್, ವರ್ಯಾನ್, ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಾರ್ಯಾನ್, ಪ್ರಣಮಾಮಿ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಲೋಕಃ = ಜನಸಮೂಹ

ತಮೋನುದಾ = ಅಜ್ಞಾನವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಿರುವ

ಯದಾಸ್ಯಶೀತಾಂಶುಭುವಾ = ಯಾವ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯ ಮುಖವೆಂಬ ಚಂದ್ರನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿರುವ

ತತ್ಪ್ರದೀಪಾಕೃತಿಗೋಗಣೇನ = ತತ್ಪ್ರದೀಪವೆಂಬ (ಗ್ರಂಥದ) ಆಕಾರವುಳ್ಳ ವಾಕ್ಯಗಳ ಸಮೂಹದಿಂದ

ಆನಂದಂ ಅವಾಪ = ಸಂತೋಷವನ್ನು ಹೊಂದಿತೋ

ಗುರೂನ್ = ತಂದೆಗಳಾದ

ವರ್ಯಾನ್ ತಾನ್ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಾರ್ಯಾನ್ = ಪೂಜ್ಯರಾಗಿರುವ ಅಂತಹ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮ ಎಂಬ ಪಂಡಿತಾ-

ಚಾರ್ಯರನ್ನು

ಪ್ರಣಮಾಮಿ = ನಮಸ್ಕರಿಸುವೆನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು ನನ್ನ ತಂದೆಗಳು. ಅವರು ತತ್ಪ್ರದೀಪ ಎಂಬ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಬರೆದಿರುವರು. ಆ ಗ್ರಂಥವು ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರ ಮುಖವೆಂಬ ಚಂದ್ರನಿಂದ ಹೊರಟಿರುತ್ತದೆ. ಅಜ್ಞಾನವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತದೆ. ಅಂತಹ ನನ್ನ ತಂದೆಗಳೂ ಗುರುವೂ ಆಗಿರುವ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರೆಂಬ ಮಾನ್ಯರನ್ನು ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ನಮಸ್ಕರಿಸುವೆನು.

ವಿಗ್ರಹ—

ತಮೋನುದಾ— ತಮಃ (ಅಜ್ಞಾನಂ) ನುದತಿ ಇತಿ ತಮೋನುತ್, ತೇನ ತಮೋನುದಾ ।

ತತ್ಪ್ರದೀಪಾಕೃತಿಗೋಗಣೇನ— ತತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿ ಪ್ರದೀಪಯತಿ (ಪ್ರಕಾಶಯತಿ) ಇತಿ ತತ್ಪ್ರದೀಪಃ, ತತ್ಪ್ರದೀಪಃ ಇತಿ ಆಕೃತಿಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ತತ್ಪ್ರದೀಪಾಕೃತಿಃ; ಗವಾಂ ಗಣಃ ಗೋಗಣಃ; ತತ್ಪ್ರದೀಪಾಕೃತಿಶ್ಚಾನ್ ಗೋಗಣಶ್ಚ ತತ್ಪ್ರದೀಪಾಕೃತಿಗೋಗಣಃ, ತೇನ ತತ್ಪ್ರದೀಪಾಕೃತಿಗೋಗಣೇನ ।

ಯದಾನ್ಯಶೀತಾಂಶುಭುವಾ— ಯಸ್ಯ ಅನ್ಯಂ ಯದಾನ್ಯಂ, ಶೀತಾಃ ಅಂಶವಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಶೀತಾಂಶುಃ, ಯದಾನ್ಯಮೇವ ಶೀತಾಂಶುಃ, ಯದಾನ್ಯಶೀತಾಂಶುಃ, ಯದಾನ್ಯಶೀತಾಂಶೋಃ ಭವತಿ ಇತಿ ಯದಾನ್ಯಶೀತಾಂಶುಭೂಃ, ತೇನ ಯದಾನ್ಯಶೀತಾಂಶುಭುವಾ ।

ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಾರ್ಯಾನ್— ತ್ರಿವಿಕ್ರಮ ಇತಿ ಆರ್ಯಾಃ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಾರ್ಯಾಃ, ತಾನ್ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಾರ್ಯಾನ್ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ—

ಅವಾಪ - ಅವ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ಅಪ್ಪ-ವ್ಯಾಪೌ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ವ್ಯಾಪ್ಪರ್ಥಕಾತ್ ಅವ ಧಾತೋಃ ಪರಸ್ಮೈಪದಿನಃ ಲಿಟಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ "ಅವಾಪ" ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ಅವಾಪ ಅವಾಪತುಃ ಅವಾಪುಃ, ಅವಾಪಿಥ ಅವಾಪಥುಃ ಅವಾಪ, ಅವಾಪ ಅವಾಪಿವ ಅವಾಪಿಮ ಪ್ರಣಮಾಮಿ - ಪ್ರ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ಣಮು-ಪ್ರಪ್ತೌ ಶಬ್ದೇ ಚ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ಪ್ರಪ್ತಶಬ್ದಾರ್ಥಕಾತ್ ಣಮು-ಧಾತೋಃ ಲಿಟಿ ಉತ್ತಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ "ಪ್ರಣಮಾಮಿ" ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ಪ್ರಣಮತಿ ಪ್ರಣಮತಃ ಪ್ರಣಮಂತಿ, ಪ್ರಣಮಸಿ ಪ್ರಣಮಥಃ ಪ್ರಣಮಥ, ಪ್ರಣಮಾಮಿ ಪ್ರಣಮಾವಃ ಪ್ರಣಮಾಮುಃ ।

ಅಲಂಕಾರ— ರೂಪಕಾಲಂಕಾರ.

★ ★ ★

ಪ್ರೀಮಧ್ವಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಮಾಧವಾನುಗ್ರಹ

ಮುಕುಂದಭಕ್ತ್ಯೈ ಗುರುಭಕ್ತಿಜಾಯೈ

ಸತಾಂ ಪ್ರಸತ್ಯೈ ಚ ನಿರಂತರಾಯೈ ।

ಗರೀಯಸೀಂ ವಿಶ್ವಗುರೋರ್ವಿಶುದ್ಧಾಂ

ವಕ್ಷ್ಯಾಮಿ ವಾಯೋರವತಾರಲೀಲಾಮ್ || 5 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಮುಕುಂದಭಕ್ತ್ಯೈ, ಗುರುಭಕ್ತಿಜಾಯೈ, ಸತಾಂ, ಪ್ರಸತ್ಯೈ, ಚ, ನಿರಂತರಾಯೈ, ಗರೀಯಸೀಂ, ವಿಶ್ವಗುರೋಃ, ವಿಶುದ್ಧಾಂ, ವಕ್ಷ್ಯಾಮಿ, ವಾಯೋಃ, ಅವತಾರಲೀಲಾಮ್ ।

ಅನ್ವಯ— ಗುರುಭಕ್ತಿಜಾಯೈ ಮುಕುಂದಭಕ್ತ್ಯೈ, ನಿರಂತರಾಯೈ ಸತಾಂ ಪ್ರಸತ್ಯೈ ಚ, ವಿಶುದ್ಧಾಂ ಗರೀಯಸೀಂ ವಿಶ್ವಗುರೋಃ ವಾಯೋಃ ಅವತಾರಲೀಲಾಂ, ವಕ್ಷ್ಯಾಮಿ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಗುರುಭಕ್ತಿಜಾಯೈ ಮುಕುಂದಭಕ್ತ್ಯೈ = ಗುರುಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಹುಟ್ಟುತ್ತಿರುವ ಮೋಕ್ಷದಾಯಕನಾಗಿರುವ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಭಕ್ತಿಯು ಹುಟ್ಟಿರುವುದಕ್ಕೂ

ನಿರಂತರಾಯೈ ಸತಾಂ ಪ್ರಸಕ್ತ್ಯೈ ಚ = ಎಡೆಬಿಡದಿರುವ ಸಜ್ಜನರ ಅನುಗ್ರಹಕ್ಕೋಸ್ಕರವೂ
 ವಿಶ್ವಗುರೋಃ ವಾಯೋಃ = ರುದ್ರ ಮುಂತಾದ ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಗುರುವಾಗಿರುವ ವಾಯುದೇವರ
 ವಿಶ್ವದ್ವಾಂ ಗರೀಯಸೀಂ = ಅತ್ಯಂತ ಪರಿಶುದ್ಧವಾಗಿರುವ, ಅತ್ಯಂತ ಉತ್ತಮವಾಗಿರುವ
 ಅವತಾರಲೀಲಾಂ = ಹನುಮದವತಾರ ಭೀಮಾವತಾರ ಮಧ್ವಾವತಾರಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡಿರುವ ಲೀಲೆಗಳನ್ನು
 ವಕ್ಷ್ಯಾಮಿ = ಮುಂದೆ ಹೇಳುವೆನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ವಾಯುದೇವರು ಮೋಕ್ಷಯೋಗ್ಯ ಜೀವರಿಗೆ ಗುರುವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ವಿಶ್ವಗುರು ಎಂದೆನಿಸುವರು.
 ಅವರು ಹನುಮದವತಾರ, ಭೀಮನೇನಾವತಾರ, ಮಧ್ವಾವತಾರಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಅವತಾರಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿರುವರು. ಆ
 ಮೂರು ಅವತಾರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ನಾನಾವಿಧಗಳಾದ ಲೀಲೆಗಳನ್ನು ಮಾಡಿರುವರು. ಆ ಲೀಲೆಗಳೆಲ್ಲವೂ ಅತ್ಯಂತ
 ಪರಿಶುದ್ಧವಾದವುಗಳು, ಅತಿ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದವುಗಳು ಮತ್ತು ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾದವುಗಳು. ಮೋಕ್ಷದಾಯಕವಾದದ್ದು
 ಮುಕುಂದನ ಭಕ್ತಿ. ಆ ಮುಕುಂದಭಕ್ತಿಯು ಗುರುಗಳ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮಾತ್ರವಲ್ಲ, ಸಜ್ಜನರ
 ಅನುಗ್ರಹವೂ ಮುಕುಂದನ ಭಕ್ತಿಗೆ ಸಾಧನವಾಗುತ್ತದೆ. ಆ ಸಜ್ಜನರ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಎಡೆಬಿಡದಂತೆ ಸಾಧಿಸಬೇಕು.
 ಅದಕ್ಕಾಗಿ ವಾಯುದೇವರ ಅವತಾರಲೀಲೆಗಳನ್ನು ಹೇಳುವೆನು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಮುಕುಂದಭಕ್ತ್ಯೈ— ಮುಂ (ಮೋಕ್ಷಂ) ಚ ದದಾತಿ ಇತಿ ಮುಕುಂದಃ, ಮುಕುಂದಸ್ಯ ಭಕ್ತಿಃ ಮುಕುಂದಭಕ್ತಿಃ,
 ತಸ್ಯೈ ಮುಕುಂದಭಕ್ತ್ಯೈ |

ಗುರುಭಕ್ತಿಜಾಯೈ— ಗುರುಪು ಭಕ್ತಿಃ ಗುರುಭಕ್ತಿಃ, ಗುರುಭಕ್ತಿಃ ಜಾಯತ ಇತಿ ಗುರುಭಕ್ತಿಜಾ, ತಸ್ಯೈ
 ಗುರುಭಕ್ತಿಜಾಯೈ |

ನಿರಂತರಾಯೈ = ನಿರ್ಗತಂ ಅಂತರಂ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ ನಿರಂತರಾ, ತಸ್ಯೈ ನಿರಂತರಾಯೈ |

ಗರೀಯಸೀಂ = ಅತ್ಯಂತಂ ಗುರ್ವೀ ಗರೀಯಸೀ, ತಾಂ ಗರೀಯಸೀಂ |

ವಿಶ್ವಗುರೋಃ = ವಿಶ್ವಜಾಂ ಗುರುಃ ವಿಶ್ವಗುರುಃ, ತಸ್ಯ ವಿಶ್ವಗುರೋಃ |

ವಿಶ್ವದ್ವಾಂ = ವಿಶೇಷೇಣ ಶುದ್ಧಾ ವಿಶ್ವದ್ವಾ, ತಾಂ ವಿಶ್ವದ್ವಾಂ |

ಅವತಾರಲೀಲಾಂ = ಅವತಾರಾಣಾಂ ಲೀಲಾ ಅವತಾರಲೀಲಾ, ತಾಂ ಅವತಾರಲೀಲಾಮ್ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ವಕ್ಷ್ಯಾಮಿ - ವಚ ಪರಿಭಾಷಣೇ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ಪರಿಭಾಷಣಾರ್ಥಕಾತ್ ವಚ ಧಾತೋಃ ಲೃಟ್
 ಪರಸ್ಮೈಪದಿನಃ ಉತ್ತಮಪುರುಷೇ ವಿಕವಚನೇ “ವಕ್ಷ್ಯಾಮಿ” ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ವಕ್ಷ್ಯತಿ ವಕ್ಷ್ಯತಃ ವಕ್ಷ್ಯಂತಿ, ವಕ್ಷ್ಯಸಿ ವಕ್ಷ್ಯಥಃ ವಕ್ಷ್ಯಥಃ, ವಕ್ಷ್ಯಾಮಿ ವಕ್ಷ್ಯಾವಃ ವಕ್ಷ್ಯಾಮಃ |

ಅಲಂಕಾರ— ಅರ್ಥಾಂತರನ್ಯಾಸಾಲಂಕಾರ.

★ ★ ★

ಸ್ವಾಹಂಕಾರವಿಂಡನ

ತಾಂ ಮಂತ್ರವರ್ಕ್ಯರನುವರ್ಣನೀಯಾಂ

ಶರ್ವೇಂದ್ರಪೂರ್ವೈರಪಿ ವಕ್ತುಕಾಮೇ |

ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತವಾಕ್ಯೇ ಮಯಿ ಮಂದಬುದ್ಧಿ

ಸಂತೋ ಗುಣಾಢ್ಯಾಃ ಕರುಣಾಂ ಕ್ರಿಯಾಸುಃ ||6||

ಪದಚ್ಛೇದ— ತಾಂ, ಮಂತ್ರವರ್ಣೈಃ, ಅನುವರ್ಣನೀಯಾಂ, ಶರ್ವೇಂದ್ರಪೂರ್ವೈಃ, ಅಽಽ, ವಕ್ತೃಕಾಮೇ, ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತವಾಕ್ಯೇ, ಮಯಿ, ಮಂದಬುದ್ಧಿ ಸಂತಃ, ಗುಣಾಢ್ಯಾಃ, ಕರುಣಾಂ, ಕ್ರಿಯಾಸುಃ |

ಅನ್ವಯ— ಶರ್ವೇಂದ್ರಪೂರ್ವೈಃ ಅಽಽ ಮಂತ್ರವರ್ಣೈಃ ಅನುವರ್ಣನೀಯಾಂ ತಾಂ, ವಕ್ತೃಕಾಮೇ, ಮಂದಬುದ್ಧಿ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತವಾಕ್ಯೇ, ಮಯಿ, ಗುಣಾಢ್ಯಾಃ ಸಂತಃ, ಕರುಣಾಂ ಕ್ರಿಯಾಸುಃ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಶರ್ವೇಂದ್ರಪೂರ್ವೈಃ ಅಽಽ = ರುದ್ರ, ದೇವೇಂದ್ರ ಮೊದಲಾದ ದೇವತೆಗಳಿಂದಲೂ

ಮಂತ್ರವರ್ಣೈಃ = 'ಬೃಹತ್ಯಾ ತದ್ವಪುಷ್ಪೇಽಧಾಯಿ ದರ್ಶತಂ', ಭೂಷಣಯೋಧಿ ಬಭ್ರೂಷು ನಮ್ತೇ', 'ತಾಂ ಸುತೇ ಕೀರ್ತಿಂ ಮಘವನ್ನಹಿತ್ವಾ', 'ವಿಷ್ಣೋಃ ಪದೇ ಪರಮೇ ಮದ್ವ ಉತ್ಕ', 'ವಿದ್ವಾನ್ನದ್ವ ಉಚ್ಚುಭಾರಾ ದೃಶೇ ಕಂ|| ಇತ್ಯಾದಯೇ ಮಂತ್ರವರ್ಣಾಃ' (ಭಾ.ಪ್ರ.) ಮುಂತಾದ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿರುವ ಅಕ್ಷರಗಳಿಂದ (ವಿವರಣೆ- ಕೆಲವು ಕಡೆ ನಮ್ತೇ ಎಂದು ಪಾಠವಿದೆ. ಆದರೆ ನಮ್ತೇ ಎನ್ನುವ ಪಾಠವೇ ಸರಿ ಯಾದುದು. ಅದರ ಪೂರ್ಣಪಾಠ ಈ ರೀತಿ ಇದೆ - ಭೂಷಣ ನ ಯೋಧಿ ಬಭ್ರೂಷು ನಮ್ತೇ ವೃಷೇವ ಪತ್ನೀರಭ್ಯೇತಿರೋರುವತ್ |)

ಅನುವರ್ಣನೀಯಾಂ ತಾಂ = ವರ್ಣಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾಗಿರುವ ಆ ವಾಯುದೇವರ ಅವತಾರಲೀಲೆಯನ್ನು ವಕ್ತೃಕಾಮೇ = ಹೇಳಲು ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತಿರುವ

ಮಂದಬುದ್ಧಿ = ಅತ್ಯಲ್ಪವಿಷಯಕವಾದ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ

ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತವಾಕ್ಯೇ = ಸಂಕ್ಷೇಪಪದಗಳಸಮೂಹಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತವಾಗಿರುವ

ಮಯಿ = ನನ್ನಲ್ಲಿ

ಗುಣಾಢ್ಯಾಃ = ದೋಷವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸದಿರುವಿಕೆ, ಸಾರವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸುವಿಕೆ, ದಯಾಲ್ಪ ಮುಂತಾದ ಅಸಂಖ್ಯಾಕಗಳಾದ ಗುಣಗಳಿಂದ ಸಂಪನ್ನರಾದ

ಸಂತಃ = ಉತ್ತಮ ಜನರು

ಕರುಣಾಂ = ಕೃಪೆಯನ್ನು

ಕ್ರಿಯಾಸುಃ = ಮಾಡಲಿ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— "ವಾಯುದೇವರ ಅವತಾರಲೀಲೆಯನ್ನು ಹೇಳುವೆನು" ಎಂದು ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯನ್ನು ಮಾಡಿರುವೆನು. ಆದರೆ ನನ್ನ ಆ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯು ನಡೆಯಲಾರದೆಂದು ನನಗೆ ತೋರುತ್ತದೆ. ರುದ್ರದೇವರು ನನಗಿಂತ ಉತ್ತಮರೆಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಂಶಯವಿಲ್ಲ. ದೇವೇಂದ್ರನೂ ನನಗಿಂತ ಉತ್ತಮನೇ ಆಗಿರುವನು. ರುದ್ರ ಮುಂತಾದ ದೇವತೆಗಳು ಶ್ರೀವಾಯುದೇವರ ಅವತಾರಲೀಲೆಗಳನ್ನು ಹೇಳಲು ಪ್ರವರ್ತಿಸಿರುವರು. ಆದೂ ವೇದಗಳಲ್ಲಿರುವ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಸ್ತುತಿಸಲು ಆರಂಭಿಸಿದರು. ವೇದಗಳಲ್ಲಿರುವ ಮಂತ್ರಗಳ ವರ್ಣಗಳಿಂದಲೂ ಅಸಾಧ್ಯವಾದ ಶ್ರೀವಾಯುದೇವರ ಅವತಾರಲೀಲಾವರ್ಣನರೂಪವಾದ ವ್ಯಾಪಾರದಲ್ಲಿ ನಾನು ಹೊರಟಿರುವೆನು.

ನನ್ನ ಮಾತುಗಳಾದರೂ ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ಶ್ರೀವಾಯುದೇವರ ಅವತಾರಲೀಲೆಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಶಕ್ತವಾದದ್ದು. ಅಷ್ಟು ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಗ್ರಹಿಸುವ ಶಕ್ತಿಯು ನನ್ನ ಅಲ್ಪಮತಿಗೆ ಎಲ್ಲಿ ? ಆದರೆ ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಸಜ್ಜನರು

ಅಸಂಖ್ಯಾಕರಿಸುವರು. ದೋಷಗಳನ್ನು ಎಣಿಸದಿರುವಿಕೆ, ಗುಣಗಳು ಸ್ವಲ್ಪವಾಗಿದ್ದರೂ ಆ ಗುಣಗಳನ್ನು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಮಾಡುವಿಕೆ, ದಯಾಳುತ್ವ ಮುಂತಾದ ಗುಣಗಳು ಸಜ್ಜನರಲ್ಲಿವೆ. ಆ ಗುಣಗಳಿಂದ ನನ್ನಲ್ಲಿ ದಯೆಯನ್ನು ತೋರಿಸುವರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಮಂತ್ರವರ್ಣ್ಯಃ— ಮಂತ್ರೇಷು ವರ್ಣಾಃ ಮಂತ್ರವರ್ಣಾಃ, ತೈ ಮಂತ್ರವರ್ಣ್ಯಃ |

ಅನುವರ್ಣನೀಯಾಂ— ಅನುವರ್ಣನೀಯತುಂ ಯೋಗ್ಯಾಃ ಅನುವರ್ಣನೀಯಾಃ, ತಾಂ ಅನುವರ್ಣನೀಯಾಂ |

ಶರ್ವೇಂದ್ರಪೂರ್ವೈಃ— ಶರ್ವದ್ವ ಇಂದ್ರಶ್ಚ ಶರ್ವೇಂದ್ರೈ, ಶರ್ವೇಂದ್ರೈ ಪೂರ್ವೌ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಶರ್ವೇಂದ್ರಪೂರ್ವಾಃ, ತೈ ಶರ್ವೇಂದ್ರಪೂರ್ವೈಃ |

ವಕ್ತುಕಾಮೇ— ವಕ್ತುಂ ಕಾಮಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ವಕ್ತುಕಾಮಃ, ತಸ್ಮಿನ್ ವಕ್ತುಕಾಮೇ |

ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತವಾಕ್ಯೈಃ— ಸಂಕ್ಷೇಪಣಶೀಲಾನಿ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತಾನ್, ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತಾನ್ ವಾಕ್ಯಾನಿ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತವಾಕ್ಯೈಃ, ತಸ್ಮಿನ್ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತವಾಕ್ಯೈಃ |

ಮಂದಬುದ್ಧಿ— ಮಂದಾ ಬುದ್ಧಿಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಮಂದಬುದ್ಧಿಃ, ತಸ್ಮಿನ್ ಮಂದಬುದ್ಧಿಃ |

ಗುಣಾಢ್ಯಾಃ— ಗುಣೈಃ ಅಢ್ಯಾಃ ಗುಣಾಢ್ಯಾಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಕ್ರಿಯಾಪದಃ - ದು ಕೃಷ್ಣ ಕರಣೇ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ಕರಣಾರ್ಥಕಾತ್ ಕೃಧಾತೋಃ ಕರ್ಮಣಿ ಅಶೀರ್ಲಿಪ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಬಹುವಚನೇ 'ಕ್ರಿಯಾಪದಃ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಕ್ರಿಯಾತ್ ಕ್ರಿಯಾಸ್ತಾಂ ಕ್ರಿಯಾಪದಃ, ಕ್ರಿಯಾಃ ಕ್ರಿಯಾಸ್ತಂ ಕ್ರಿಯಾಸ್ತ, ಕ್ರಿಯಾಸಂ ಕ್ರಿಯಾಸ್ತ ಕ್ರಿಯಾಸ್ತ ||

ಅಲಂಕಾರ— ಅರ್ಥಾಂತರನ್ಯಾಸಾಲಂಕಾರ.

★ ★ ★

ಮನಃಶುದ್ಧಿಗಾಗಿ ಮಹಾತ್ಮರ ಮಹಿಮಾವರ್ಣನೆ

ಉಚ್ಚಾವೇಶಾ ಯೇನ ಸಮಸ್ತಚೇಷ್ಟಾಃ

ಕಿಂ ತತ್ರ ಚಿತ್ರಂ ಚರಿತಂ ನಿವೇದ್ಯಮ್ |

ಕಿಂ ತೂತ್ರಮಶ್ಲೋಕಶಿಖಾಮಣೀನಾಂ

ಮನೋವಿಶುದ್ಧ್ಯೈ ಚರಿತಾನುವಾದಃ

|| 7 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಉಚ್ಚಾವೇಶಾಃ, ಯೇನ, ಸಮಸ್ತಚೇಷ್ಟಾಃ, ಕಿಂ, ತತ್ರ, ಚಿತ್ರಂ, ಚರಿತಂ, ನಿವೇದ್ಯಂ, ಕಿಂ ತು ಉತ್ತಮಶ್ಲೋಕಶಿಖಾಮಣೀನಾಂ, ಮನೋವಿಶುದ್ಧ್ಯೈ, ಚರಿತಾನುವಾದಃ |

ಅನ್ವಯ— ಉಚ್ಚಾವೇಶಾಃ, ಸಮಸ್ತಚೇಷ್ಟಾಃ ಯೇನ (ಭವಂತಿ) ತತ್ರ ಕಿಂ ಚರಿತಂ ಚಿತ್ರಂ ನಿವೇದ್ಯಂ, ಕಿಂ ತು ಉತ್ತಮಶ್ಲೋಕಶಿಖಾಮಣೀನಾಂ ಚರಿತಾನುವಾದಃ ಮನೋವಿಶುದ್ಧ್ಯೈ (ಭವತಿ) | (ಆತಃ ನಿವೇದನೀಯಮೇವ |)

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಉಚ್ಚಾವೇಶಾಃ ಸಮಸ್ತಚೇಷ್ಟಾಃ = ಪರ್ವತವನ್ನು ಎತ್ತುವುದು ಮುಂತಾದ ಅಸಾಧ್ಯಗಳಾದ ವ್ಯಾಪಾರಗಳೂ ಹುಲ್ಲುಗಳನ್ನು ಎತ್ತುವುದು ಮುಂತಾದ ಸುಲಭಗಳಾದ ಎಲ್ಲಾ ವ್ಯಾಪಾರಗಳೂ

ಯೇನ (ಭವಂಽ) = ಯಾವ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರಿಂದ ಸರ್ವರಿಗೂ ಏರ್ಪಡುತ್ತವೆಯೋ

ತತ್ರ ಏಂ ಚರಿತಂ ಚಿತ್ರಂ ನಿವೇದ್ಯಂ = ಆ ವ್ಯಾಪಾರಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವ ವ್ಯಾಪಾರವು ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವೆಂದು ಹೇಳುವುದಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾಗಿದೆ?

ಏಂ ತು ಉತ್ತಮಶ್ಲೋಕಶಿಖಾಮಣೀನಾಂ ಚರಿತಾನುವಾದಃ = ಆದರೂ ಪುಣ್ಯಕರವಾದ ಯಶಸ್ಸಿನಿಂದ ಯುಕ್ತರಾದ ಮಹನೀಯರಿಗೆ ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಶೋಭಿಸುತ್ತಿರುವ ರತ್ನದಂತಿರುವವರ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ಅನುವಾದ ಮಾಡುವುದು,

ಮನೋವಿರುದ್ಧೈಃ (ಭವತಿ) = ಮನಸ್ಸಿನ ವಿಶೇಷವಾದ ಶುದ್ಧಿಗೆ ಅಂದರೆ ರಾಗ, ದ್ವೇಷ ಮುಂತಾದ ದೋಷಗಳ ಪರಿಹಾರಕ್ಕೆ ಉಪಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಪರ್ವತಗಳನ್ನು ಎತ್ತುವುದು ಮುಂತಾದ ಮನುಷ್ಯರಿಂದ ಅಸಾಧ್ಯವಾದ ಕೆಲವು ವ್ಯಾಪಾರಗಳಿವೆ. ಹುಲ್ಲುಗಳನ್ನು ಎತ್ತುವುದು ಮುಂತಾದ ಸರ್ವರಿಂದಲೂ ಸಾಧ್ಯಗಳಾದ ಕೆಲವು ವ್ಯಾಪಾರಗಳಿವೆ. ಈ ಎಲ್ಲಾ ವ್ಯಾಪಾರಗಳೂ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರಿಂದಲೇ ನಡೆಯುತ್ತಿರುತ್ತವೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಯಾವ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ಆಶ್ಚರ್ಯಕರ ಎಂದು ಹೇಳಲಿ ? ಹಾಗಾದರೆ ಯಾವ ವ್ಯಾಪಾರವನ್ನೂ ಹೇಳದಿರಲೇ ? ಅದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಕೆಲವು ಮಹನೀಯರುಗಳ ಎಲ್ಲಾ ಚರಿತ್ರೆಗಳೂ ಪುಣ್ಯಕರವಾಗಿವೆ. ಅಂತಹ ಮಹನೀಯರ ಚರಿತ್ರೆಗಳ ಅನುವಾದವು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿರುವ ರಾಗ, ದ್ವೇಷ ಮುಂತಾದ ದೋಷಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತವೆ. ಆ ರಾಗ, ದ್ವೇಷ ಮುಂತಾದ ದೋಷಗಳ ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಉತ್ತಮಶ್ಲೋಕಶಿಖಾಮಣಿಗಳ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ಹೇಳಲೂ ಕೇಳಲೂ ಬೇಕು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಉಚ್ಛ್ರಾವಚಾಃ— ಉಚ್ಛ್ರಾಶ್ಚ ಅವಚಾಶ್ಚ ಉಚ್ಛ್ರಾವಚಾಃ |

ಸಮಸ್ತಚೇಷ್ಟಾಃ— ಸಮಸ್ತಾನಾಂ ಚೇಷ್ಟಾಃ ಸಮಸ್ತಚೇಷ್ಟಾಃ |

ನಿವೇದ್ಯಂ— ನಿವೇದಯತುಂ ಯೋಗ್ಯಂ ನಿವೇದ್ಯಂ |

ಉತ್ತಮಶ್ಲೋಕಶಿಖಾಮಣೀನಾಂ— ಉತ್ತಮಃ ಶ್ಲೋಕಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಉತ್ತಮಶ್ಲೋಕಾಃ, ಶಿಖಾಯಾಃ ಮಣಯಃ ಇವ ಶಿಖಾಮಣಯಃ, ಉತ್ತಮಶ್ಲೋಕಾನಾಂ ಶಿಖಾಮಣಯಃ ಉತ್ತಮಶ್ಲೋಕಶಿಖಾಮಣಯಃ, ತೇಷಾಂ ಉತ್ತಮಶ್ಲೋಕಶಿಖಾಮಣೀನಾಂ |

ಮನೋವಿರುದ್ಧೈಃ— ವಿಶೇಷೇಣ ಶುದ್ಧಿಃ ವಿಶುದ್ಧಿಃ, ಮನಃ ವಿಶುದ್ಧಿಃ ಮನೋವಿಶುದ್ಧಿಃ, ತಸ್ಯ ಮನೋ-ವಿಶುದ್ಧಿಃ |

ಚರಿತಾನುವಾದಃ— ಚರಿತಾನಾಂ ಅನುವಾದಃ ಚರಿತಾನುವಾದಃ |

ಅಲಂಕಾರ— ಅರ್ಥಾಂತರನ್ಯಾಸಾಲಂಕಾರ.

★ ★ ★

ಸಮದ್ವಂದಿಯವು ಮಧ್ಯಚರಿತ ರತ್ನಮಾಲೆ

ಮಾಲಾಕೃತಸ್ತಚ್ಚರಿತಾಖ್ಯರತ್ನೈಃ—

ರಸಾಕ್ಷದ್ವೈಃ ಸಕುತೂಹಲಸ್ಯ |

ಪೂರ್ವಾಪರೀಕಾರಮಥಾಪರಂ ವಾ

ಕ್ಷಾಮ್ಯಂತು ಮೇ ಹಂತ ಮುಹುರ್ಮಹಾಂತಃ ||8||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಮಾಲಾಕೃತಃ, ತಚ್ಚರಿತಾಖ್ಯರತ್ನೈಃ, ಅಸೂಕ್ಷ್ಮದೃಷ್ಟೇಃ, ಸಕುತೂಹಲಸ್ಯ, ಪೂರ್ವಾಪರೀಕಾರಂ, ಅಥ, ಅಪರಂ, ವಾ, ಕ್ಷಾಮ್ಯಂತು, ಮೇ, ಹಂತ, ಮುಹುಃ, ಮಹಾಂತಃ |

ಅನ್ವಯ— ಮಹಾಂತಃ ತಚ್ಚರಿತಾಖ್ಯರತ್ನೈಃ ಮಾಲಾಕೃತಃ ಅಸೂಕ್ಷ್ಮದೃಷ್ಟೇಃ ಸಕುತೂಹಲಸ್ಯ ಪೂರ್ವಾಪರೀಕಾರಂ ಅಥ ಅಪರಂ ವಾ ಮುಹುಃ ಮೇ ಕ್ಷಾಮ್ಯಂತು ಹಂತ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಮಹಾಂತಃ = ಸಜ್ಜನರು

ತಚ್ಚರಿತಾಖ್ಯರತ್ನೈಃ = ಆ ಮುಖ್ಯವ್ಯಾಸದೇವರ ಚರಿತ್ರೆಗಳೆಂಬ ಪದ್ಯರಾಗಮಣಿಗಳು ಮುತ್ತುಗಳು ಮುಂತಾದ ಮಣಿಗಳಿಂದ

ಮಾಲಾಕೃತಃ = ಮಾಲೆಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿತ್ತಿರುವ

ಅಸೂಕ್ಷ್ಮದೃಷ್ಟೇಃ = ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಲ್ಲದಿರುವ

ಸಕುತೂಹಲಸ್ಯ = ಅತ್ಯಂತ ಕುತೂಹಲದಿಂದ ಯುಕ್ತನಾಗಿರುವ

ಮೇ = ನನ್ನ

ಪೂರ್ವಾಪರೀಕಾರಂ = ಮೊದಲು ಹೇಳಬೇಕಾದ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಅನಂತರ ಹೇಳುವುದು

ಅಥ = ಅಥವಾ

ಅಪರಂ ವಾ = ಆಮೇಲೆ ಹೇಳಬೇಕಾದ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಮೊದಲೇ ಹೇಳುವುದು ಮುಂತಾದ ಅಪರಾಧಗಳನ್ನು

ಮುಹುಃ = ಮೇಲೆ ಮೇಲೆ

ಹಂತ = ದಯೆಯಿಂದ

ಕ್ಷಾಮ್ಯಂತು = ಕ್ಷಮಿಸಲಿ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀವಾಯುದೇವರ ಚರಿತ್ರೆಗಳೆಂಬ ಪದ್ಯರಾಗಮಣಿಗಳು ಮುತ್ತುಗಳು ಮುಂತಾದ ರತ್ನಗಳಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಮಾಲೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟುವುದಾಗಿ ತೀರ್ಮಾನಿಸಿರುವೆನು. ಕಣ್ಣುಗಳು ಮಧ್ಯಸ್ಥವಾಗಿವೆ. ಆದರೂ ಕಟ್ಟಬೇಕೆಂಬ ಆಸೆ ಇದೆ. ಆದರೆ ಮೊದಲು ಹೇಳಬೇಕಾದ ವಿಷಯವನ್ನು ಅನಂತರದಲ್ಲಿಯೂ ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಬೇಕಾದ ವಿಷಯವನ್ನು ಮೊದಲೂ ಹೇಳುತ್ತಿರುವೆನು. ಆದರೂ ಮಾಲೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟುವುದು ಎಂಬ ಒಳ್ಳೆಯ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಹೊರಟಿರುವೆನು. ಇದು ಭಾಗ್ಯವಲ್ಲವೇ? ಈ ಭಾಗ್ಯಶಾಲಿಯಾದ ನನ್ನ ತಪ್ಪುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಮಹಾತ್ಮರಾದ ಸಜ್ಜನರುಗಳು ಕ್ಷಮಿಸಲಿ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಮಾಲಾಕೃತಃ— ಮಾಲಾಂ ಕರೋತೀತಿ ಮಾಲಾಕೃತ್ ತಸ್ಯ - ಮಾಲಾಕೃತಃ |

ತಚ್ಚರಿತಾಖ್ಯರತ್ನೈಃ— ತಸ್ಯಚರಿತಾನಿ ತಚ್ಚರಿತಾನಿ, ತಚ್ಚರಿತಾನಿ ಇತಿ ಆಖ್ಯಾಯಿಕಾಂ ತಾನಿ ತಚ್ಚರಿತಾಖ್ಯಾನಿ, ತಚ್ಚರಿತಾಖ್ಯಾನಿ ಚ ತಾನಿ ರತ್ನಾನಿ ಚ ತಚ್ಚರಿತಾಖ್ಯರತ್ನಾನಿ ತೈಃ ತಚ್ಚರಿತಾಖ್ಯರತ್ನೈಃ |

ಅಸೂಕ್ಷ್ಮದೃಷ್ಟೇಃ— ಸೂಕ್ಷ್ಮ ನ ಭವತೀತಿ ಅಸೂಕ್ಷ್ಮಾ, ಅಸೂಕ್ಷ್ಮಾ ದೃಷ್ಟಿ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಅಸೂಕ್ಷ್ಮದೃಷ್ಟಿ ತಸ್ಯ ಅಸೂಕ್ಷ್ಮದೃಷ್ಟೇಃ |

ಸಕುತೂಹಲಸ್ಯ— ಕುತೂಹಲೇನ ಸಹಿತಃ ಸಕುತೂಹಲಃ ತಸ್ಯ ಸಕುತೂಹಲಸ್ಯ |

ಪೂರ್ವಾಪರೀಕಾರಂ— ಅಪರತ್ವೇನ ಕಾರಃ ಅಪರೀಕಾರಃ, ಪೂರ್ವಸ್ಯ ಅಪರೀಕಾರಃ ಪೂರ್ವಾಪರೀಕಾರಃ ತಂ |

ತ್ರಿಯಾಪದ— ಕ್ವಾಮ್ಯಂತು - ಕ್ಷಮೂಷ್ ಸಹನೇ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ಕ್ವಮ್ ಧಾತೋಃ ಲೋಟಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಬಹುವಚನೇ ಕ್ವಾಮ್ಯಂತು ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಕ್ಷಾಮ್ಯತು ಕ್ವಾಮ್ಯತಾತ್, ಕ್ವಾಮ್ಯತಾಂ ಕ್ವಾಮ್ಯಂತು, ಕ್ವಾಮ್ಯ ಕ್ವಾಮ್ಯತಾತ್, ಕ್ವಾಮ್ಯತಂ ಕ್ವಾಮ್ಯತ, ಕ್ವಾಮ್ಯಾನ್ ಕ್ವಾಮ್ಯವ ಕ್ವಾಮ್ಯಾಮು ||

ಅಲಂಕಾರ— ರೂಪಕಾಲಂಕಾರ.

★ ★ ★

ಶ್ರೀಹನುಮದವತಾರಲೀಲಾ

ಶ್ರೀವಲ್ಲಭಾಜ್ಞಾಂ ಸಸುರೇಂದ್ರಯಾಂಚಾಂ

ಸಂಭಾವ್ಯ ಸಂಭಾವ್ಯತಮಾಂ ತ್ರಿಲೋಕ್ಯಾಮ್ |

ಪ್ರಾಣೇಶ್ವರಃ ಪ್ರಾಣಿಗಣಪ್ರಣೇತಾ

ಗುರುಃ ಸತಾಂ ಕೇಸರಿಣೋ ಗೃಹೇಽಭೂತ್ || 9 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಶ್ರೀವಲ್ಲಭಾಜ್ಞಾಂ, ಸಸುರೇಂದ್ರಯಾಂಚಾಂ, ಸಂಭಾವ್ಯ, ಸಂಭಾವ್ಯತಮಾಂ, ತ್ರಿಲೋಕ್ಯಾಂ, ಪ್ರಾಣೇಶ್ವರಃ, ಪ್ರಾಣಿಗಣಪ್ರಣೇತಾ, ಗುರುಃ, ಸತಾಂ, ಕೇಸರಿಣಃ, ಗೃಹೇ, ಅಭೂತ್ |

ಅನ್ವಯ— ಪ್ರಾಣಿಗಣಪ್ರಣೇತಾ ಸತಾಂ ಗುರುಃ ಪ್ರಾಣೇಶ್ವರಃ ಸಸುರೇಂದ್ರಯಾಂಚಾಂ ತ್ರಿಲೋಕ್ಯಾಂ ಸಂಭಾವ್ಯತಮಾಂ ಶ್ರೀವಲ್ಲಭಾಜ್ಞಾಂ ಸಂಭಾವ್ಯ ಕೇಸರಿಣಃ ಗೃಹೇ ಅಭೂತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಪ್ರಾಣಿಗಣಪ್ರಣೇತಾ = ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಬಹುವಿಧವಾದ ಸಮುದಾಯಗಳಿಗೆ ನಾಯಕರಾಗಿರುವ

ಸತಾಂ ಗುರುಃ = ಸಜ್ಜನರುಗಳಿಗೆ ಅಂದರೆ ಮುಕ್ತಿಯೋಗ್ಯರುಗಳಿಗೆ ಜ್ಞಾನೋಪದೇಶಕರಾಗಿರುವ

ಪ್ರಾಣೇಶ್ವರಃ = ಇಂದ್ರಿಯಾಭಿಮಾನಿಗಳಾದ ಸೂರ್ಯ ಮುಂತಾದ ದೇವತೆಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರು

ಸಸುರೇಂದ್ರಯಾಂಚಾಂ = ಇಂದ್ರ ಮುಂತಾದವರ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಿಂದ ಸಹಿತವಾದ

ತ್ರಿಲೋಕ್ಯಾಂ ಸಂಭಾವ್ಯತಮಾಂ ಶ್ರೀವಲ್ಲಭಾಜ್ಞಾಂ ಸಂಭಾವ್ಯ = ಮೂರು ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ ಗೌರವಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಯೋಗ್ಯವಾಗಿರುವ, ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯ ಪತಿಯಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಆಜ್ಞೆಯನ್ನು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಗೌರವಿಸಿ

ಕೇಸರಿಣಃ ಗೃಹೇ ಅಭೂತ್ = ಕೇಸರಿ ಎಂಬ ಕಪಿರಾಜನ ಪತ್ನಿಯಾಗಿರುವ ಅಂಜನಾದೇವಿಯಲ್ಲಿ ಅವತರಿಸಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರು ನಾನಾ ವಿಧಗಳಾದ ಸರ್ವ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ ನಾಯಕರು. ಅವರು ಇಂದ್ರಿಯಾಭಿಮಾನಿದೇವತೆಗಳಾದ ಸೂರ್ಯ ಮುಂತಾದವರಿಗೆ ನಾಯಕರು. ಎಲ್ಲಾ ಉತ್ತಮರಾದ ದೇವತೆಗಳೂ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಅವತರಿಸುವಂತೆ ಅವರನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದರು. ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯ ಪತಿಯಾಗಿರುವ ಆ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಆಜ್ಞೆಯನ್ನು ಮೂರು ಲೋಕಗಳ ಸಮುದಾಯದಲ್ಲಿರುವ ಸರ್ವರೂ ಗೌರವಿಸಲೇಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ಸರ್ವರೂ ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರು. ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಕೇಸರಿ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ ಕಪಿರಾಜನಿದ್ದನು. ಅವನಿಗೆ ಅಂಜನಾದೇವಿ ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಳಾದ

ಪಡ್ನಿಯಿದ್ದಳು. ಅವಳ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತಿಯೋಗ್ಯರುಗಳಿಗಲ್ಲಾ ಜ್ಞಾನೋಪದೇಶಕರಾಗಿರುವ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರು ಅವತರಿಸಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಶ್ರೀವಲ್ಲಭಾಕ್ಷಾಂ— ಶ್ರಿಯಃ ವಲ್ಲಭಃ ಶ್ರೀವಲ್ಲಭಃ, ಶ್ರೀವಲ್ಲಭಸ್ಯ ಆಕ್ಷಾಂ ಶ್ರೀವಲ್ಲಭಾಕ್ಷಾಂ, ತಾಂ ಶ್ರೀವಲ್ಲಭಾಕ್ಷಾಂ |

ಸಸುರೇಂದ್ರಯಾಂಚಾಂ— ಸುರಾಣಾಂ ಇಂದ್ರಾಃ ಸುರೇಂದ್ರಾಃ, ಸುರೇಂದ್ರಾಣಾಂ ಯಾಂಚಾಂ ಸುರೇಂದ್ರ-ಯಾಂಚಾಂ, ಸುರೇಂದ್ರಯಾಂಚಯಾಂ ಸಹ ವರ್ತತೇ ಇತಿ ಸಸುರೇಂದ್ರಯಾಂಚಾಂ, ತಾಂ ಸಸುರೇಂದ್ರ-ಯಾಂಚಾಂ |

ಸಂಭಾವ್ಯತಮಾಂ— ಆತ್ಮಂತಂ ಸಂಭಾವ್ಯಾ ಸಂಭಾವ್ಯತಮಾ, ತಾಂ ಸಂಭಾವ್ಯತಮಾಂ |

ಪ್ರಾಣೇಶ್ವರಃ— ಪ್ರಾಣಾನಾಂ ಈಶ್ವರಃ ಪ್ರಾಣೇಶ್ವರಃ |

ಪ್ರಾಣಿಗಣಪ್ರಣೇತಾ— ಪ್ರಾಣಾಃ ವಿಷು ಸಂತಿ ಇತಿ ಪ್ರಾಣಿನಃ, ಪ್ರಾಣಿನಾಂ ಗಣಃ ಪ್ರಾಣಿಗಣಃ, ಪ್ರಾಣಿಗಣಸ್ಯ ಪ್ರಣೇತಾ ಪ್ರಾಣಿಗಣಪ್ರಣೇತಾ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಭೂತ್ - ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ ಇತಿ ಸತ್ತಾರ್ಥಕಾತ್ ಭೂ ಧಾತೋಃ ಪರಸ್ವಪದಿನಃ ಲುಪ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ವಿಶವಚನೇ 'ಅಭೂತ್' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಅಭೂತ್ ಅಭೂತಾಂ ಅಭೂವನ್, ಅಭೂಃ ಅಭೂತಂ ಅಭೂತ, ಅಭೂವಂ ಅಭೂವ ಅಭೂಮ ||

ಅಲಂಕಾರ— ಸ್ವಭಾವೋಕ್ತೆಲಂಕಾರ.

★ ★ ★

ಹನುಮ ಶಬ್ದಾರ್ಥ ವೈಭವ

ಯೇ ಯೇ ಗುಣಾ ನಾಮ ಜಗತ್ಪ್ರಸಿದ್ಧಾ

ಯಂ ತೇಷು ತೇಷು ಸ್ಮ ನಿರ್ದರ್ಶಯಂತಿ |

ಸಾಕ್ಷಾನ್ಮಹಾಭಾಗವತಪ್ರಬರ್ಹಂ

ಶ್ರೀಮಂತಮೇನಂ ಹನುಮಂತಮಾಹುಃ || 10 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಯೇ, ಯೇ, ಗುಣಾಃ, ನಾಮ, ಜಗತ್ಪ್ರಸಿದ್ಧಾ, ಯಂ, ತೇಷು, ತೇಷು, ಸ್ಮ, ನಿರ್ದರ್ಶಯಂತಿ, ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಮಹಾಭಾಗವತಪ್ರಬರ್ಹಂ, ಶ್ರೀಮಂತಂ, ವಿನಂ, ಹನುಮಂತಂ, ಆಹುಃ |

ಅನ್ವಯ— ಯೇ ಯೇ ಗುಣಾಃ, ನಾಮ, ಜಗತ್ಪ್ರಸಿದ್ಧಾ, ಯಂ ತೇಷು ತೇಷು ನಿರ್ದರ್ಶಯಂತಿ ಸ್ಮ, ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಮಹಾಭಾಗವತಪ್ರಬರ್ಹಂ ಶ್ರೀಮಂತಂ, ವಿನಂ ಹನುಮಂತಂ ಆಹುಃ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಯೇ ಯೇ ಗುಣಾಃ ನಾಮ ಜಗತ್ಪ್ರಸಿದ್ಧಾಃ = ಯಾವುದು ಯಾವುದು ಗುಣಗಳೆಂದು ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆಯೋ

ಯಂ = ಯಾವ ಕೇಸರಿ ಎಂಬ ಕೆಪಿರಾಜನ ಮಗನನ್ನು

ತೇಷು ತೇಷು ನಿರ್ದರ್ಶಯಂತಿ ಸ್ಮ = ಆಯಾ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ದೃಷ್ಟಾಂತವಾಗಿ ಸರ್ವರೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆಯೋ

ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಮಹಾಭಾಗವತಪ್ರಬಂಧಂ = ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಮಹಾಭಗವದ್ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ
ಶ್ರೀಮಂತಂ ವಿನಂ = ಕಾಂಚಿಯಿಂದ ಸಂಪನ್ನರೂ ಆಗಿರುವ ಇವರನ್ನು
ಹನುಮಂತಂ = ಹನು ಎಂಬ ರಬ್ಬದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುವ ಜ್ಞಾನಸಂಪನ್ನರಾದ ಹನುಮಂತದೇವರೆಂದು
ಆಹುಃ = ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಗುಣಗಳೆಂದು ಜಗತ್ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದ ಎಲ್ಲಾ ಗುಣಗಳೂ ಶ್ರೀಹನುಮಂತದೇವರಲ್ಲಿ ಇವೆ. ಕೇಸರಿ ಎಂಬ
ಕಪಿರಾಜನ ಮಗನನ್ನು ಯಾವ ಯಾವ ಗುಣಗಳಿಗೆ ಉದಾಹರಣವಾಗಿ ಕೊಡುವರೋ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಮಹಾಭಗವದ್ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ
ಉತ್ತಮರಾಗಿರುವ ಕಾಂಚಿಸಂಪನ್ನರಾದ ಇವರನ್ನು ಹನುಮಂತನು ಎಂದು ಕರೆಯುವರು.

ನಿಗ್ರಹ—

ಜಗತ್ಪ್ರಸಿದ್ಧಾ— ಜಗತ್ತು ಪ್ರಸಿದ್ಧಾ; ಜಗತ್ಪ್ರಸಿದ್ಧಾಃ |

ನಿದರ್ಶಯಂತಿ— ನಿತರಾಂ ದರ್ಶಯಂತಿ ನಿದರ್ಶಯಂತಿ |

ಮಹಾಭಾಗವತಪ್ರಬಂಧಂ— ಭಗವತಃ ಇಮೇ ಭಾಗವತಾಃ, ಮಹಾಂತಶ್ಚ ತೇ ಭಾಗವತಾಶ್ಚ ಮಹಾಭಾಗವತಾಃ,
ಮಹಾಭಾಗವತಾನಾಂ ಪ್ರಬಂಧಃ, ಮಹಾಭಾಗವತಪ್ರಬಂಧಃ, ತಂ ಮಹಾಭಾಗವತಪ್ರಬಂಧಂ |

ಶ್ರೀಮಂತಂ— ಶ್ರೀಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ಮಿ ಇತಿ ಶ್ರೀಮಾನ್, ತಂ ಶ್ರೀಮಂತಂ |

ಹನುಮಂತಂ— ಹನುಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ಮಿ ಇತಿ ಹನುಮಾನ್, ತಂ ಹನುಮಂತಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ನಿದರ್ಶಯಂತಿ - ನಿ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ದೃಶಿರ್ ಪ್ರೇಕ್ಷಣೇ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ಪ್ರೇಕ್ಷಣಾರ್ಥಕಾತ್
ದೃಶಿರ್ ಧಾತೋಃ ಣಿಜಂತಾತ್ ಲಟಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಬಹುವಚನೇ 'ನಿದರ್ಶಯಂತಿ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ನಿದರ್ಶಯಂತಿ ನಿದರ್ಶಯಂತಃ ನಿದರ್ಶಯಂತಿ, ನಿದರ್ಶಯಂತಿ ನಿದರ್ಶಯಂತಃ ನಿದರ್ಶಯಂತಃ |

ನಿದರ್ಶಯಾಮಿ ನಿದರ್ಶಯಾಮಃ ನಿದರ್ಶಯಾಮಃ ||

ಆಹುಃ - ಬ್ರೂಷ್ ವೃತ್ತಾಂತಾಂ ವಾಚಿ ಇತಿ ವ್ಯಕ್ತವಾಗರ್ಥಕಾತ್ ಬ್ರೂಷ್ ಧಾತೋಃ ಪರಸ್ವಪದಿನಃ ಲಟಿ
ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಬಹುವಚನೇ 'ಆಹುಃ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಆಹ ಆಹತುಃ ಆಹುಃ, ಆಹ ಆಹತುಃ ಬ್ರೂಥ, ಬ್ರೂಮಿ ಬ್ರೂವಃ ಬ್ರೂಮಃ ||

ಅಲಂಕಾರ— ಸ್ವಭಾವೋಕ್ತಲಂಕಾರ.

★ ★ ★

ಹನುಮಂತನಿಂದ ಶ್ರೀರಾಮ ಸಂದರ್ಶನ

ಕರ್ಮಾಣಿ ಕುರ್ವನ್ ಪರಮಾದ್ಭುತಾನಿ

ಸಭಾಸು ದೈವೀಷು ಸಭಾಜಿತಾನಿ |

ಸುಗ್ರೀವಮಿತ್ರಂ ಸ ಜಗತ್ಪವಿತ್ರಂ

ರಮಾಪತಿಂ ರಾಮತನುಂ ದದರ್ಶ

|| 11 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಕರ್ಮಾಣಿ, ಕುರ್ವನ್, ಪರಮಾದ್ಭುತಾನಿ, ಸಭಾಸು, ದೈವೀಷು, ಸಭಾಜಿತಾನಿ, ಸುಗ್ರೀವಮಿತ್ರಂ, ಸಃ,
ಜಗತ್ಪವಿತ್ರಂ, ರಮಾಪತಿಂ, ರಾಮತನುಂ, ದದರ್ಶ |

ಅನ್ವಯ— ಪರಮಾದ್ಭುತಾನಿ ದೈವೀಷು ಸಭಾಸು ಸಭಾಜಿತಾನಿ ಕರ್ಮಾಣಿ ಕುರ್ವನ್, ಜಗತ್ಪವಿತ್ರಂ ಸುಗ್ರೀವ-
ಮಿತ್ರಂ, ಸಃ ರಾಮತನುಂ ರಮಾಪತಿಂ ದದರ್ಶ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಪರಮಾದ್ವೈತಾನಿ = ಆತ್ಮಂತೆ ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದ
 ದೈವೀಷು ಸಭಾಸು = ದೇವತೆಗಳ ಸಂಬಂಧವಾದ ಸಭೆಗಳಲ್ಲಿ
 ಸಭಾಜಿತಾನಿ = ಹೊಗಳಲ್ಪಟ್ಟ
 ಕರ್ಮಾಣಿ ಕುರ್ವನ್ = ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುವ
 ಜಗತ್ಪವಿತ್ರಂ = ಪ್ರಪಂಚವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಪಾವನವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ
 ಸುಗ್ರೀವಮಿತ್ರಂ = ಸುಗ್ರೀವನಿಗೆ ಮಿತ್ರನಾಗಿರುವ
 ಸಃ = ಆ ಹನುಮಂತದೇವರು
 ರಾಮತನುಂ = ರಾಮ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಯುಕ್ತನಾಗಿರುವ
 ರಮಾಪತಿಂ = ರಮಾದೇವಿಯರ ಪತಿಯಾದ ಶ್ರೀರಾಮದೇವರನ್ನು
 ದದರ್ಶ = ನೋಡಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಹನುಮಂತದೇವರು ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಎಲ್ಲಾ ಕೆಲಸಗಳೂ ಆತ್ಮಂತೆವಾಗಿ ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾಗಿವೆ. ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಎಲ್ಲಾ ಸಭೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. ಇಂತಹ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ ರಾಮ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಯುಕ್ತನಾಗಿರುವ ರಮಾದೇವಿಯವರ ಪತಿಯಾದ ಶ್ರೀಹನುಮನ್ನ ನೋಡಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಕುರ್ವನ್ ಕರೋತಿ ಇತಿ ಕುರ್ವನ್ |
 ಪರಮಾದ್ವೈತಾನಿ— ಪರಮಾಣಿ ಚ ತಾನಿ ಅದ್ವೈತಾನಿ ಚ ಪರಮಾದ್ವೈತಾನಿ, ತಾನಿ ಪರಮಾದ್ವೈತಾನಿ |
 ದೈವೀಷು— ದೇವಾನಾಂ ಇಮಾಃ ದೈವ್ಯಃ, ತಾಸು ದೈವೀಷು |
 ಸುಗ್ರೀವಮಿತ್ರಂ— ಸುಗ್ರೀವಸ್ಯ ಮಿತ್ರಂ ಸುಗ್ರೀವಮಿತ್ರಂ ತತ್ |
 ಜಗತ್ಪವಿತ್ರಂ— ಜಗತ್ಪಾವಯತಿ ಇತಿ ಜಗತ್ಪವಿತ್ರಃ, ತಂ ಜಗತ್ಪವಿತ್ರಂ |
 ರಮಾಪತಿಂ— ರಮಾಯಾಃ ಪತಿಃ ರಮಾಪತಿಃ, ತಂ ರಮಾಪತಿಂ |
 ರಾಮತನುಂ— ರಾಮಾಖ್ಯಾ ತನುಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ರಾಮತನುಃ, ತಂ ರಾಮತನುಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ದದರ್ಶ - ದೃಶಿರ್ ಪ್ರೇಕ್ಷಣೇ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ದೃಶಿರ್ ಧಾತೋಃ ಲಿಟಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ 'ದದರ್ಶ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ದದರ್ಶ ದದೃಶತುಃ ದದೃಶುಃ, ದದರ್ಶಿಥ ದದ್ರಷ್ಟಥುಃ ದದರ್ಶ, ದದರ್ಶ ದದೃಶಿವ ದದೃಶಿಮ ||
 ಅಲಂಕಾರ— ಸ್ವಭಾವೋತ್ಕಲಂಕಾರ.

★ ★ ★

ಹನುಮಂತನಿಗೆ ಶ್ರೀರಾಮನ ಅನುಗ್ರಹ

ಪಾದಾರವಿಂದಪ್ರಣತೋ ಹರೀಂದ್ರ-

ಸ್ತದಾ ಮಹಾಭಕ್ತಿಭರಾಭಿನುನ್ಮಃ |

ಅಗ್ರಾಹಿ ಪದ್ಮೋದರಸುಂದರಾಭ್ಯಾಂ

ದೋರ್ಭ್ಯಾಂ ಪುರಾಣೇನ ಸ ಪೂರುಷೇಣ || 12 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಪಾದಾರವಿಂದಪ್ರಣತಃ, ಹರಿಂದ್ರಃ, ತದಾ, ಮಹಾಭಕ್ತಿಭರಾಭಿನುನ್ಯಃ, ಅಗ್ರಾಹಿ, ಪದ್ಮೋದರ-
ಸುಂದರಾಭ್ಯಾಂ, ದೋಭ್ಯಾಂ, ಪುರಾಣೇನ, ಸಃ, ಪೂರುಷೇಣ |

ಅನ್ವಯ— ತದಾ ಮಹಾಭಕ್ತಿಭರಾಭಿನುನ್ಯಃ ಪಾದಾರವಿಂದಪ್ರಣತಃ ಹರಿಂದ್ರಃ ಸಃ ಪದ್ಮೋದರಸುಂದರಾಭ್ಯಾಂ
ದೋಭ್ಯಾಂ ಪುರಾಣೇನ ಪೂರುಷೇಣ ಅಗ್ರಾಹಿ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ತದಾ = ಆ ಶ್ರೀರಾಮದೇವರ ದರ್ಶನಕಾಲದಲ್ಲಿ

ಮಹಾಭಕ್ತಿಭರಾಭಿನುನ್ಯಃ = ಅತ್ಯಂತಭಕ್ತಿ ಎಂಬ ಭಾರದಿಂದ ಪ್ರೇರಿತರಾಗಿರುವ, ಆದ್ದರಿಂದಲೇ

ಪಾದಾರವಿಂದಪ್ರಣತಃ = ಪಾದಗಳೆಂಬ ಕಮಲಗಳಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ ಬಗ್ಗಿ ನಮಸ್ಕರಿಸಿರುವ

ಹರಿಂದ್ರಃ ಸಃ = ಕಪಿರಾಜನಾದ ಆ ಹನುಮಂತದೇವರು

ಪದ್ಮೋದರಸುಂದರಾಭ್ಯಾಂ = ಪದ್ಮಗಳ ಮಧ್ಯದಂತೆ ಸುಂದರವಾಗಿರುವ

ದೋಭ್ಯಾಂ = ಎರಡು ಕೈಗಳಿಂದ

ಪುರಾಣೇನ ಪೂರುಷೇಣ = ಪುರಾತನ ಪುರುಷನಾದ ಶ್ರೀರಾಮದೇವರಿಂದ

ಅಗ್ರಾಹಿ = ಅನುಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀರಾಮದೇವರ ದರ್ಶನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಹನುಮಂತದೇವರಿಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಭಕ್ತಿಯುಂಟಾಗಿ ಆ ಭಕ್ತಿಯ
ಭಾರದಿಂದ ಅವರ ದೇಹವು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಬಗ್ಗಿ ಹೋಗುತ್ತದೆ. ಕಪಿರಾಜನಾದ ಶ್ರೀಹನುಮಂತದೇವರು ಭಕ್ತಿಯಿಂದ
ನಮಸ್ಕರಿಸುವರು. ಆಗ ಪುರಾಣಪುರುಷನಾಗಿರುವ ಶ್ರೀರಾಮದೇವರೂ ಸಹ ಪದ್ಮದ ಮಧ್ಯದಂತೆ ಸುಂದರವಾಗಿರುವ
ಎರಡು ಕೈಗಳಿಂದ ಎಬ್ಬಿಸಿ ತಬ್ಬಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಪಾದಾರವಿಂದಪ್ರಣತಃ— ಪಾದೌ ಅರವಿಂದೇ ಇವ ಪಾದಾರವಿಂದೇ, ಪಾದಾರವಿಂದಯೋಃ (ಪ್ರಕರ್ಷಣಾ
ನತಃ) ಪ್ರಣತಃ ಪಾದಾರವಿಂದಪ್ರಣತಃ |

ಹರಿಂದ್ರಃ— ಹರಿಣಾಂ ಇಂದ್ರಃ ಹರಿಂದ್ರಃ |

ಮಹಾಭಕ್ತಿಭರಾಭಿನುನ್ಯಃ— ಮಹತೀ ಚ ಸಾ ಭಕ್ತಿಶ್ಚ ಮಹಾಭಕ್ತಿಃ, ಮಹಾಭಕ್ತೇಃ ಭರಃ ಮಹಾಭಕ್ತಿಭರಃ,
ಮಹಾಭಕ್ತಿಭರೇಣ ಅಭಿನುನ್ಯಃ (ಅಭಿತಃ ನುನ್ಯಃ) ಮಹಾಭಕ್ತಿಭರಾಭಿನುನ್ಯಃ |

ಪದ್ಮೋದರಸುಂದರಾಭ್ಯಾಂ— ಪದ್ಮಯೋಃ ಉದರಂ ಪದ್ಮೋದರಂ, ಪದ್ಮೋದರವತ್ ಸುಂದರೇ
ಪದ್ಮೋದರಸುಂದರೇ, ತಾಭ್ಯಾಂ ಪದ್ಮೋದರಸುಂದರಾಭ್ಯಾಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಗ್ರಾಹಿ - ಗ್ರಹ ಉಪಾದಾನೇ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್. ಉಪಾದಾನಾರ್ಥಕಾತ್ ಗ್ರಹ ಧಾತೋಃ ಕರ್ಮಣ
ಲುಪ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ 'ಅಗ್ರಾಹಿ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಅಗ್ರಾಹಿ ಅಗ್ರಾಹೀಷ್ಟ, ಅಗ್ರಾಹೀಷಾತಾಂ ಅಗ್ರಾಹೀಷತ್, ಅಗ್ರಾಹೀಷ್ಟಾ ಅಗ್ರಾಹೀಷಾಥಾಂ ಅಗ್ರಾಹೀಷ್ಟಂ,
ಅಗ್ರಾಹೀದ್ವಂ, ಅಗ್ರಾಹೀಷಿ ಅಗ್ರಾಹೀಷ್ಟಹಿ ಅಗ್ರಾಹೀಷ್ಟಹಿ ||

ಅಲಂಕಾರ— ಶ್ಲೇಷಗಭೋಪಮಾಲಂಕಾರ.

ಶ್ರೀರಾಮ-ಹನುಮರ ಹರಿಮೆ

ಅದಾರ್ಯಸಾಲಾವಲಿದಾರಣೇನ

ವ್ಯಾಪಾದಿತೇಂದ್ರಪ್ರಭವೇನ ತೇನ |

ಪ್ರಾದ್ಯೋತನಿಪ್ರೀತಿಕ್ಕೃತಾ ನಿಶಾಮಂ

ಮಧುದ್ವಿಷಾ ಸಂದಿದಿಶೇ ಸ ವೀರಃ

|| 13 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅದಾರ್ಯಸಾಲಾವಲಿದಾರಣೇನ, ವ್ಯಾಪಾದಿತೇಂದ್ರಪ್ರಭವೇನ, ತೇನ, ಪ್ರಾದ್ಯೋತನಿಪ್ರೀತಿಕ್ಕೃತಾ, ನಿಶಾಮಂ, ಮಧುದ್ವಿಷಾ, ಸಂದಿದಿಶೇ, ಸಃ, ವೀರಃ |

ಅನ್ವಯ— ವೀರಃ ಸಃ ಅದಾರ್ಯಸಾಲಾವಲಿದಾರಣೇನ ವ್ಯಾಪಾದಿತೇಂದ್ರಪ್ರಭವೇನ ನಿಶಾಮಂ ಪ್ರಾದ್ಯೋತನಿ-ಪ್ರೀತಿಕ್ಕೃತಾ ಮಧುದ್ವಿಷಾ ತೇನ ಸಂದಿದಿಶೇ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ವೀರಃ ಸಃ = ಆರಂಭಿಸಿದ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮುಗಿಸುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳ ಆ ಹನುಮಂತದೇವರು

ಅದಾರ್ಯಸಾಲಾವಲಿದಾರಣೇನ = ರಾಮದೇವರನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ಯಾರಿಂದಲೂ ಸೀಳಲಿಕ್ಕೆ ಸಾಧ್ಯ-

ವಾಗದಿರುವ ತಾಳದ ಮರಗಳ ಪಂಕ್ತಿಯನ್ನು ಸೀಳುವುದರಿಂದಲೂ

ವ್ಯಾಪಾದಿತೇಂದ್ರಪ್ರಭವೇನ = ಕೊಲ್ಲಲ್ಪಟ್ಟ ಇಂದ್ರನ ಮಗನಾದ ವಾಲಿಯುಳ್ಳವನಾಗಿರುವ

ನಿಶಾಮಂ = ಅಧಿಕವಾಗಿ

ಪ್ರಾದ್ಯೋತನಿಪ್ರೀತಿಕ್ಕೃತಾ = ಪ್ರದ್ಯೋತನ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಗಿರುವ ಸೂರ್ಯನ ಮಗನಾಗಿರುವ

ಸುಗ್ರೀವನಿಗೆ ಪ್ರಿಯವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದ

ಮಧುದ್ವಿಷಾ ತೇನ = ಮಧು ಎಂಬ ದೈತ್ಯನ ಶತ್ರುವಾದ ಆ ಶ್ರೀರಾಮನಿಂದ

ಸಂದಿದಿಶೇ = ಸೀತಾನ್ವೇಷಣಕ್ಕಾಗಿ ಕಳುಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಹನುಮಂತದೇವರು ಆರಂಭಿಸಿದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಕೊನೆಯವರೆಗೆ ಸಾಧಿಸುವವರು. ಶ್ರೀರಾಮದೇವರು ಇತರರಿಂದ ಸೀಳಲಿಕ್ಕೆ ಸಾಧ್ಯವಾಗದಿರುವ ತಾಳಮರಗಳನ್ನು ಸೀಳಿದನು. ಇದು ಮೊದಲನೆಯ ಪರೀಕ್ಷೆ. ಇಂದ್ರನ ಮಗನಾದ ವಾಲಿಯನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿದನು. ಇದು ಎರಡನೆಯ ಪರೀಕ್ಷೆ. ಈ ಎರಡು ಪರೀಕ್ಷೆಗಳಿಂದ ಸೂರ್ಯನ ಮಗನಾದ ಸುಗ್ರೀವನನ್ನು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸಿದನು. ಮಧು ಎಂಬ ದೈತ್ಯನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿದ ಭಗವಂತನಾದ ಶ್ರೀರಾಮದೇವರು ಹನುಮಂತದೇವರನ್ನು ಸೀತಾನ್ವೇಷಣಕ್ಕಾಗಿ ಕಳುಹಿಸಿದನು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಅದಾರ್ಯಸಾಲಾವಲಿದಾರಣೇನ— ದಾರಯಿತುಂ ಯೋಗ್ಯಾಃ ದಾರ್ಯಾಃ, ನ ದಾರ್ಯಾಃ ಅದಾರ್ಯಾಃ, ಅದಾರ್ಯಾಶ್ಚ ತೇ ಸಾಲಾಶ್ಚ ಅದಾರ್ಯಸಾಲಾಃ, ಅದಾರ್ಯಸಾಲಾನಾಂ ಆವಲಿಃ ಅದಾರ್ಯ-ಸಾಲಾವಲಿಃ, ಅದಾರ್ಯಸಾಲಾವಲಿಃ ದಾರಣಂ, ಅದಾರ್ಯಸಾಲಾವಲಿದಾರಣಂ, ತೇನ ಅದಾರ್ಯಸಾಲಾವಲಿದಾರಣೇನ |

ವ್ಯಾಪಾದಿತೇಂದ್ರಪ್ರಭವೇನ— ಇಂದ್ರಾತ್ ಪ್ರಭವಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಇಂದ್ರಪ್ರಭವಃ, ವ್ಯಾಪಾದಿತಃ ಇಂದ್ರಪ್ರಭವಃ ಯೇನ ಸಃ ವ್ಯಾಪಾದಿತೇಂದ್ರಪ್ರಭವಃ, ತೇನ ವ್ಯಾಪಾದಿತೇಂದ್ರಪ್ರಭವೇನ |

ಪ್ರಾದ್ಯೋತನಿಪ್ರೀತಿಕ್ಕೃತಾ— ಪ್ರದ್ಯೋತನಸ್ಯ ಅಪತ್ಯಂ ಪುಮಾನ್ ಪ್ರಾದ್ಯೋತನಿಃ, ಪ್ರಾದ್ಯೋತನೇಃ ಪ್ರೀತಿಂ ಕರೋತಿ ಇತಿ ಪ್ರಾದ್ಯೋತನಿಪ್ರೀತಿಕ್ಕೃತ್, ತೇನ ಪ್ರಾದ್ಯೋತನಿಪ್ರೀತಿಕ್ಕೃತಾ |

ಮಧುದ್ವಿಪಾ—ಮಧು ದ್ವೈಷ್ಠಿ ಇತಿ ಮಧುದ್ವಿಪಾ, ತೇನ ಮಧುದ್ವಿಪಾ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ—ಸಂದಿದಿಶೇ - ಸಂ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ದಿಶ ಆಜ್ಞಾಪನೇ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ಆಜ್ಞಾಪನಾರ್ಥಕಾತ್ ದಿಶ ಧಾತೋಃ ಕರ್ಮಣ ಲಿಟಿ ಆತ್ಮನೇಪದಿನಃ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ 'ಸಂದಿದಿಶೇ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ಸಂದಿದಿಶೇ ಸಂದಿದಿಶಾತೇ ಸಂದಿದಿಶೀ, ಸಂದಿದಿಶೀ ಸಂದಿದಿಶಾಥೇ ಸಂದಿದಿಶಿಧ್ಯೇ, ಸಂದಿದಿಶೇ ಸಂದಿದಿಶಿವಹೇ ಸಂದಿದಿಶಿಮಹೇ ||

ಅಲಂಕಾರ—ಸ್ವಭಾವೋಕ್ತಲಂಕಾರ.

★ ★ ★

ಸೀತಾಕೃತಿಯ ಅನ್ವೇಷಣೆಯ ಆದೇಶ

ಕರ್ಣಾಂತಮಾನೀಯ ಗುಣಗ್ರಹೀತ್ವಾ

ರಾಮೇಣ ಮುಕ್ತೋ ರಣಕೋವಿದೇನ ।

ಸ್ಫುರನ್ನಸೌ ವೈರಿಭಯಂಕರೋಽಭೂತ್

ಸತ್ವಕ್ಷಪಾತೀ ಪ್ರದರೋ ಯಥಾಽಗ್ರ್ಯಃ

|| 14 ||

ಪದಚ್ಛೇದ—ಕರ್ಣಾಂತಂ, ಅನೀಯ, ಗುಣಗ್ರಹೀತ್ವಾ, ರಾಮೇಣ, ಮುಕ್ತಃ, ರಣಕೋವಿದೇನ, ಸ್ಫುರನ್, ಅಸೌ, ವೈರಿಭಯಂಕರಃ, ಅಭೂತ್, ಸತ್ವಕ್ಷಪಾತೀ, ಪ್ರದರಃ ಯಥಾ ಅಗ್ರ್ಯಃ ।

ಅನ್ವಯ—ಗುಣಗ್ರಹೀತ್ವಾ ರಣಕೋವಿದೇನ ರಾಮೇಣ, ಕರ್ಣಾಂತಂ ಅನೀಯ, ಮುಕ್ತಃ ಸ್ಫುರನ್, ಸತ್ವಕ್ಷಪಾತೀ ಅಗ್ರ್ಯಃ ಅಸೌ ಪ್ರದರಃ ಯಥಾ ತಥಾ ವೈರಿಭಯಂಕರಃ ಅಭೂತ್ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಗುಣಗ್ರಹೀತ್ವಾ = ಪರಾಕ್ರಮ, ಔದಾರ್ಯ, ಯಶಸ್ಸು, ಪ್ರತಾಪ, ಸೌಜನ್ಯ, ಮಾಧುರ್ಯ, ನೀತಿ, ಅನುನಯ, ಗಾಂಭೀರ್ಯ, ಚಾತುರ್ಯ, ಸುವೀರ್ಯ, ಧೈರ್ಯ ಮುಂತಾದ ಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಹನುಮಂತನಿಗಿಂತ ಅಧಿಕನಾದವನು ಮೂರು ಲೋಕಗಳ ಸಮುದಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಯಾರು ಇರುವನು ಎಂದು ಈ ಹನುಮಂತದೇವರ ಗುಣಗಳನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವ

ರಣಕೋವಿದೇನ = ಯುದ್ಧವನ್ನು ಮಾಡುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮಹಾಜ್ಞಾನಿಯಾಗಿರುವ

ರಾಮೇಣ ಕರ್ಣಾಂತಂ ಅನೀಯ ಮುಕ್ತಃ = ಶ್ರೀರಾಮದೇವನಿಂದ ಕಿವಿಯ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ತಂದು ನಿಲ್ಲಿಸಿ ಕಳುಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ

ಸ್ಫುರನ್ ಸತ್ವಕ್ಷಪಾತೀ ಅಸೌ = ಶೋಭಿಸುತ್ತಿರುವ, ಸಜ್ಜನರಲ್ಲಿ ಸ್ನೇಹವಿಶೇಷವುಳ್ಳವರಾದ ಈ ಹನುಮಂತ ದೇವರು;

ಗುಣಗ್ರಹೀತ್ವಾ ರಣಕೋವಿದೇನ ರಾಮೇಣ = ಶಿಂಜನೀ, ಮೌರ್ವೀ ಮುಂತಾದ ಹಸಿರುಗಳಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಹಗ್ಗವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ, ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ನಿಪುಣನಾದ, ಶ್ರೀರಾಮದೇವನಿಂದ

ಕರ್ಣಾಂತಂ ಅನೀಯ ಮುಕ್ತಃ = ಕಿವಿಯ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ, ತಂದು, ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ

ಸತ್ವಕ್ಷಪಾತೀ = ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ರಕ್ತಗಳಿಂದ ಗಮನವುಳ್ಳ

ಅಗ್ನಿಃ = ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಋಜುವಾಗಿಯೂ ಹರಿತವಾಗಿಯೂ ಇವೇ ಮೋದಲಾದ ಗುಣಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದ
ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ
ಪ್ರದರಃ ಯಥಾ, ತಥಾ ವೈರಿಭಯಂಕರಃ ಅಭೂತ್ = ಬಾಣವು ಹೇಗೋ, ಹಾಗೇ ವೈರಿಗಳಿಗೆ ಭಯವನ್ನು
ಹುಟ್ಟಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀರಾಮದೇವನಲ್ಲಿ ಪರಾಕ್ರಮ ಮುಂತಾದ ಗುಣಗಳು ತುಂಬಿವೆ. ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಆತ್ಮಂತ ನಿವೃಣನಾದ
ಶ್ರೀರಾಮದೇವನು ಶ್ರೀಹನುಮಂತದೇವನ ಕಿವಿಯನ್ನು ಸಮೀಪಿಸಿ ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ರಹಸ್ಯವಾಗಿ ಕೆಲವು ಮಾತುಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದನು.
ಆ ಮಾತುಗಳು ಋಜುವಾಗಿಯೂ ಹರಿತವಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಬಾಣದಂತೆ ತೋರಿಸುತ್ತಾ ಇತ್ತು. ಸಜ್ಜನರ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ
ಅಭಿಮಾನದಿಂದ ಯುಕ್ತವಾಗಿತ್ತು. ಶ್ರೀರಾಮದೇವನ ಬಾಣವು ಹೇಗೆ ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ಭಯಂಕರವಾಗಿತ್ತೋ ಅದರಂತೆ ಇತ್ತು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಕರ್ಣಾಂತಂ— ಕರ್ಣಸ್ಯ ಅಂತಃ ಕರ್ಣಾಂತಃ, ತಂ ಕರ್ಣಾಂತಂ ।

ಆನೀಯ— ಆ ಸಮಂತಾತ್ ನೀತ್ವಾ ಆನೀಯ ।

ಗುಣಗ್ರಹೀತ್ವಾ— ಗುಣಾನ್ ಗೃಹ್ಣಾತಿ ಇತಿ ಗುಣಗ್ರಹೀತಾ, ತೇನ ಗುಣಗ್ರಹೀತ್ವಾ ।

ರಣಕೋವಿದೇನ— ರಣೇ ಕೋವಿದಃ, ರಣಕೋವಿದಃ, ತೇನ ರಣಕೋವಿದೇನ ।

ಸುರನ್ — ಸುರತಿ ಇತಿ ಸುರನ್ ।

ವೈರಿಭಯಂಕರಃ— ಭಯಂ ಕರೋತಿ ಇತಿ ಭಯಂಕರಃ, ವೈರಿಣಾಂ ಭಯಂಕರಃ ।

ಸತ್ತಕ್ಷಮಾತೀ— ಸತ್ತು ಪಕ್ಷಮಾತಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಇತಿ ಸತ್ತಕ್ಷಮಾತೀ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಭೂತ್ - ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ ಇತ್ಯನ್ಯಾತ್ ಸತ್ತಾರ್ಥಕಾತ್ ಭೂ ಧಾತೋಃ ಲುಪ್ ಪ್ರಥಮವುರುಷೇ
ವಿಕವಚನೇ 'ಅಭೂತ್' ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ಅಭೂತ್ ಅಭೂತಾಂ ಅಭೂವನ್, ಅಭೂಃ ಅಭೂತಂ ಅಭೂತಃ, ಅಭೂವಂ ಅಭೂವ ಅಭೂಮು ॥

ಅಲಂಕಾರ— ಅಭಂಗಶಿಷ್ಟವಿಶೇಷಣೋಪಮಾಲಂಕಾರ.

★ ★ ★

ಸುಮಧ್ವಜಯದ ಸುಂದರಕಾಂಡ

ಗೋಭಿಃ ಸಮಾನಂದಿತರೂಪಸೀತಃ

ಸ್ವಪ್ನೋದ್ಧರ್ಗಪ್ರಲಾಶಿರಾಶಿಃ ।

ಅಹೋ ಹನೂಮನ್ನವಾರಿದೋಽಸೌ

ತೀರ್ಣಾಂಬುಧಿವಿಪುಲಪದೇ ನನಾಮು

॥ 15 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಗೋಭಿಃ ಸಮಾನಂದಿತರೂಪಸೀತಃ, ಸ್ವಪ್ನೋದ್ಧರ್ಗಪ್ರಲಾಶಿರಾಶಿಃ, ಅಹೋ ಹನೂಮನ್ನವಾರಿದಃ,
ಅಸೌ, ತೀರ್ಣಾಂಬುಧಿಃ, ವಿಪುಲಪದೇ, ನನಾಮು ।

ಅನ್ವಯ— ಗೋಭಿಃ ಸಮಾನಂದಿತರೂಪಸೀತಃ, ಸ್ವಪ್ನೋದ್ಧರ್ಗಪ್ರಲಾಶಿರಾಶಿಃ ಅಸೌ ಹನೂಮನ್ನವಾರಿದಃ
ತೀರ್ಣಾಂಬುಧಿಃ ವಿಪುಲಪದೇ ನನಾಮು ಅಹೋ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಗೋಭಿಃ ಸಮಾನಂದಿತರೂಪಸೀತಃ = ಮಾತುಗಳಿಂದ ಅಥವಾ ನೀರುಗಳಿಂದ ಸಂತೋಷಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ರೂಪವುಳ್ಳ ಸೀತಾದೇವಿಯುಳ್ಳ ಅಥವಾ ನವಚೈತನ್ಯವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಸಸ್ಯಗಳುಳ್ಳ

ಸ್ವಪ್ನೋದ್ಭವಗೃಹಪ್ರಲಾಹಿತಾಃ = ತನ್ನ ಬಾಲದಲ್ಲಿರುವ ಬೆಂಕಿಯಿಂದ ಸುಡಲ್ಪಟ್ಟ ಮಾಂಸಾಹಾರಿಗಳಾದ ರಾಕ್ಷಸರುಗಳ ರಾಶಿಯಿಂದ ಸಹಿತರಾದ ಅಥವಾ ಮಿಂಚೆಂಬ ಬೆಂಕಿಯಿಂದ ಸುಡಲ್ಪಟ್ಟ ಪಲಾಶ-ಮರಗಳ ರಾಶಿಗಳುಳ್ಳ

ಅಸಿ ಹನೂಮನ್ನವವಾರಿದಃ ತೀರ್ಣಾಂಬುಧಿಃ = ಈ ಹನೂಮಂತದೇವರಂಬ ಹೊಸ ಮೇಘವು, ದಾಟಲ್ಪಟ್ಟ ಸಮುದ್ರವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ

ವಿಪ್ಲವದೇ ನನಾಮ = ನಾರಾಯಣ ರೂಪಿಯಾದ ರಾಮನ ಪಾದದಲ್ಲಿ ನಮಸ್ಕರಿಸಿತು. ಆಕಾರದಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಿಯೇ ಆಡಗಿ ಹೋಯಿತು.

ಅಹೋ = ಹನೂಮಂತದೇವರ ಚರಿತ್ರೆಯು ಅಶ್ವರ್ಯಕರವಾದುದು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಸೀತಾದೇವಿಯನ್ನು ಶ್ರೀಹನುಮಂತದೇವರು ನೋಡಿ, ಮಾತುಗಳನ್ನು ಆಡಿ ಸಂತೋಷಪಡಿಸಿದರು. ಅಥವಾ ನೇಗಿಲುಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟಿರುವ ಸಸ್ಯಗಳ ಸಮೂಹಕ್ಕೆ ನವಚೈತನ್ಯವನ್ನು ಕೊಟ್ಟರು. ತನ್ನ ಬಾಲದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿರುವ ಬೆಂಕಿಯಿಂದ ಮಾಂಸಾಹಾರಿಗಳಾದ ರಾಕ್ಷಸರ ರಾಶಿಗಳನ್ನು ಸುಟ್ಟರು. ಅಥವಾ ಮಿಂಚಿನ ಬೆಂಕಿಯಿಂದ ಮರಗಳ ರಾಶಿಗಳನ್ನು ಸುಟ್ಟರು. ಈ ಹನುಮಂತದೇವರು ಎಂಬ ಹೊಸ ಮೇಘವು ಸಮುದ್ರವನ್ನು ದಾಟಿ ಲಂಕಾಪಟ್ಟಣಕ್ಕೆ ಹೋಯಿತು. ಪುನಃ ಹಿಂದಿರುಗಿ ಬಂದು ಶ್ರೀರಾಮನ ಪಾದಕ್ಕೆ ನಮಸ್ಕರಿಸಿತು. ಅಲ್ಲಿಯೇ ಲೀನವಾಗಿ ಆಡಗಿತು. ಶ್ರೀಹನುಮಂತದೇವರ ಮಹಿಮೆಯು ಅತ್ಯಾಶ್ಚರ್ಯಕರವಾಗಿದೆ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಸಮಾನಂದಿತರೂಪಸೀತಃ— ಸಮಾನಂದಿತಂ ರೂಪಂ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ ಸಮಾನಂದಿತರೂಪಾ, ಸಮಾನಂದಿತ-ರೂಪಾ ಸೀತಾ ಯೇನ ಸಃ ಸಮಾನಂದಿತರೂಪಸೀತಃ |

ಸ್ವಪ್ನೋದ್ಭವಗೃಹಪ್ರಲಾಹಿತಾಃ— ಸ್ವಪ್ನ ವಹ್ನಿಃ ಸ್ವಪ್ನಹ್ನಿಃ, ನಿತರಾಂ ದಗ್ಧಃ ನಿರ್ದಗ್ಧಃ, ಸ್ವಪ್ನಹ್ನಿನಾ ನಿರ್ದಗ್ಧಃ ಸ್ವಪ್ನಹ್ನಿದ್ಭವಗೃಹ, ಪಲಾನಿ ಅಶ್ವಂತಿ ಇತಿ ಪಲಾಶಿನಃ, ಪಲಾಶಿನಾಂ ರಾಶಿಃ ಪಲಾಶಿರಾಶಿಃ, ಸ್ವಪ್ನಹ್ನಿದ್ಭವಗೃಹ ಪಲಾಶಿರಾಶಿಃ ಯೇನ ಸಃ ಸ್ವಪ್ನಹ್ನಿದ್ಭವಗೃಹಪ್ರಲಾಹಿತಾಃ |

ಹನೂಮನ್ನವವಾರಿದಃ— ವಾರೀಣಿ ದರಾಶಿ ಇತಿ ವಾರಿದಃ, ನವಶ್ವಾಸೌ ವಾರಿದಶ್ಚ ನವವಾರಿದಃ ಹನುಮಾನೇವ ನವವಾರಿದಃ |

ತೀರ್ಣಾಂಬುಧಿಃ— ಅಂಬೂನಿ ಧೀಯಂತೇ ಅಸ್ಮಿನ್ ಇತಿ ಅಂಬುಧಿಃ, ತೀರ್ಣಃ ಅಂಬುಧಿಃ ಯೇನ ಸಃ ತೀರ್ಣಾಂಬುಧಿಃ |

ವಿಪ್ಲವದೇ— ವಿಪ್ಲೋಃ ಪದಂ ವಿಪ್ಲವಪದಂ, ತಸ್ಮಿನ್ ವಿಪ್ಲವದೇ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ನನಾಮ- ಇಮು ಪ್ರಹೃತ್ಯೇ ರವೈ ಚ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ಪ್ರಹೃತ್ಪ್ರಬಾಧಾರ್ಥಕಾತ್ ಇಮು ಧಾಸೋಃ ಲಿಟಿ ಪರಸ್ಮೈವದಿನಃ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ವಿಶವಚನೇ 'ನನಾಮ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ನನಾಮ ನೇಮತುಃ ನೇಮುಃ, ನೇಮಿಥ ನೇಮಥುಃ ನೇಮ, ನನಾಮ ನನಮ, ನೇಮಿವ ನೇಮಿಮು ||

ಅಲಂಕಾರ— ಶ್ಲೋಷಾರ್ಥರೂಪಕ ಉಪಮಾ ಸಂಕೀರ್ಣಃ.

ಗರುಡನನ್ನು ಜಯಿಸುವ ಹನುಮಂತ

ಅಪಕ್ಷಪಾತೀ ಪುರುಷಸ್ತ್ರೀಲೋಕ್ಯಾ -

ಮುಖೋಗಭೋಕ್ತಾ ಪತಗಾಧಿರಾಜಮ್ |

ವಿಶ್ವಂಭರಂ ಬಿಭೃತ್ ಅಸೌ ಜಗಾಯ

ತೃಪಾರಾಕ್ರಾಂತಿಮು ಚಿತ್ರಮೇತತ್

|| 16 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅಪಕ್ಷಪಾತೀ, ಪುರುಷಃ, ತ್ರಿಲೋಕ್ಯಾಂ, ಅಭೋಗಭೋಕ್ತಾ, ಪತಗಾಧಿರಾಜಂ, ವಿಶ್ವಂಭರಂ, ಬಿಭೃತ್, ಅಸೌ, ಜಗಾಯ, ತೃಪಾರಾಕ್ರಾಂತಿಮು ಚಿತ್ರಂ ಎತತ್ |

ಅನ್ವಯ— ತ್ರಿಲೋಕ್ಯಾಂ ಪುರುಷಃ ಅಪಕ್ಷಪಾತೀ, ಅಭೋಗಭೋಕ್ತಾ, ವಿಶ್ವಂಭರಂ ಬಿಭೃತ್ ಅಸೌ, ತೃಪಾರಾಕ್ರಾಂತಿಮು ಪತಗಾಧಿರಾಜಂ ಜಗಾಯ, ಎತತ್ ಚಿತ್ರಮ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಪುರುಷಃ = ಪುರುಷಾಕಾರವುಳ್ಳವರಾಗಿಯೂ

ಅಪಕ್ಷಪಾತೀ = ರಕ್ತೆಗಳಿಂದ ಹಾರದೆ ಇರುವವರಾಗಿಯೂ

ಅಭೋಗಭೋಕ್ತಾ = ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯವ್ರತನಿಷ್ಠರಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ತ್ರೀಯರೇ ಮೊದಲಾದ ಸುಖಸಾಧನಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟವರಾಗಿಯೂ ಅಥವಾ ಸರ್ಪಗಳ ದೇಹಗಳನ್ನು ತಿನ್ನದೆಯೂ ಇರುವ

ವಿಶ್ವಂಭರಂ ಬಿಭೃತ್ ಅಸೌ = ಸಕಲಲೋಕಧಾರಕನಾಗಿರುವ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು ಧರಿಸಿದವರಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಈ ಹನುಮಂತದೇವರು

ತೃಪಾರಾಕ್ರಾಂತಿಮು ಪತಗಾಧಿರಾಜಂ ಜಗಾಯ = ವೇಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪರಾಕ್ರಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪಕ್ಷಿಗಳಿಗೆ ಅಧಿರಾಜನಾಗಿರುವ ಗರುಡನನ್ನು ಜಯಿಸಿದರು.

ತ್ರಿಲೋಕ್ಯಾಂ = ಮೂರು ಲೋಕಗಳ ಸಮುದಾಯಗಳಲ್ಲಿ

ಎತತ್ ಚಿತ್ರಂ = ಇದು ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾಗಿದೆ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಹನುಮಂತದೇವರಿಗೆ ರಕ್ತೆಗಳಿಲ್ಲ, ಆದ್ದರಿಂದ ರಕ್ತೆಗಳಿಂದ ಹಾರುವುದಿಲ್ಲ, ಸ್ತ್ರೀ ಮುಂತಾದ ಸುಖಸಾಧನಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವುದಿಲ್ಲ, ಸರ್ಪಗಳ ದೇಹಗಳನ್ನು ಗರುಡನು ತಿಂದಂತೆ ತಿನ್ನುವುದಿಲ್ಲ, ಆದರೂ ವಿಶ್ವಂಭರರೂಪಿಯಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ ಶ್ರೀಹನುಮಂತದೇವರು ವೇಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪರಾಕ್ರಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಗರುಡನನ್ನು ಜಯಿಸಿದರು. ಮೂರು ಲೋಕಗಳ ಸಮುದಾಯದಲ್ಲಿ ಇದು ಆಶ್ಚರ್ಯವಲ್ಲವೇ ?

ವಿಗ್ರಹ—

ಅಪಕ್ಷಪಾತೀ— ಪಕ್ಷಾಭ್ಯಾಂ ಪಾತಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಇತಿ ಪಕ್ಷಪಾತೀ, ಪಕ್ಷಪಾತೀ ನ ಭವತಿ ಇತಿ ಅಪಕ್ಷಪಾತೀ |

ತ್ರಿಲೋಕ್ಯಾಂ— ತ್ರಯಾಣಾಂ ಲೋಕಾನಾಂ ಸಮಾಹಾರಃ ತ್ರಿಲೋಕಃ ತಸ್ಯಾಂ |

ಅಭೋಗಭೋಕ್ತಾ— ಭೋಗಾನಾಂ ಭೋಕ್ತಾ ಭೋಗಭೋಕ್ತಾ, ನ ಭೋಗಭೋಕ್ತಾ ಅಭೋಗಭೋಕ್ತಾ |

ಪತಗಾಧಿರಾಜಂ— ಪತಗಾನಾಂ ಅಧಿರಾಜಃ ಪತಗಾಧಿರಾಜಃ, ತಂ ಪತಗಾಧಿರಾಜಂ |

ವಿಶ್ವಂಭರಂ— ವಿಶ್ವಂ ಬಿಭೃತಿ ಇತಿ ವಿಶ್ವಂಭರಃ, ತಂ ವಿಶ್ವಂಭರಂ |

ಬಿಭೃತ್— ಬಿಭೃತಿ ಇತಿ ಬಿಭೃತ್ |

ತರಾಪರಾಕ್ರಾಂತಿಮು— ತ್ವರಾಶ್ಚ ಪರಾಕ್ರಾಂತಯುಶ್ಚ ತರಾಪರಾಕ್ರಾಂತಯಃ, ತಾಸು ತರಾಪರಾಕ್ರಾಂತಿಮು |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಜಗಾ- ಜಿ ಜಯೇ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ಜಯಾರ್ಥಕಾತ್ ಜಿ ಧಾತೋಃ ಲಿಟಿ ವರಸ್ವಪದಿನಃ ಪ್ರಥಮ-
ಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ 'ಜಗಾಯ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಜಗಾಯ ಜಿಗೃತುಃ ಜಿಗೃಃ, ಜಿಗೃಥ ಜಿಗೃಥುಃ ಜಿಗೃಃ, ಜಿಗಾಯ ಜಿಗಯ ಜಿಗಿವ ಜಿಗಿಮು ||

ಅಲಂಕಾರ— ವಿಭಾವನಾ ವೃತ್ತಿರೇಕಾಲಂಕಾರ ಸಂಕೀರ್ಣಃ.

★ ★ ★

ಸೇತುಬಂಧನ - ರಾವಣನಿಗೆ ಮುಷ್ಠಿಪ್ರಹಾರ

ನಿಬದ್ಧ್ಯ ಸೇತುಂ ರಘುವಂಶಕೇತು-

ಭ್ರೂಭಂಗಸಂಭ್ರಾಂತಪಯೋಧಿಮಧ್ಯೇ |

ಮುಷ್ಠಿಪ್ರಹಾರಂ ದಶಕಾಯ ಸೀತಾ-

ಸಂತರ್ಜನಾಗ್ನ್ಯೋತ್ತರಮೇಷೋಽದಾತ್ || 17 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ನಿಬದ್ಧ್ಯ, ಸೇತುಂ, ರಘುವಂಶಕೇತುಭ್ರೂಭಂಗಸಂಭ್ರಾಂತಪಯೋಧಿಮಧ್ಯೇ, ಮುಷ್ಠಿಪ್ರಹಾರಂ,
ದಶಕಾಯ, ಸೀತಾಸಂತರ್ಜನಾಗ್ನ್ಯೋತ್ತರಂ ಏಷಃ ಅದಾತ್ |

ಅನ್ವಯ— ಏಷಃ ರಘುವಂಶಕೇತುಭ್ರೂಭಂಗಸಂಭ್ರಾಂತಪಯೋಧಿಮಧ್ಯೇ ಸೇತುಂ ನಿಬದ್ಧ್ಯ, ದಶಕಾಯ,
ಸೀತಾಸಂತರ್ಜನಾಗ್ನ್ಯೋತ್ತರಂ ಮುಷ್ಠಿಪ್ರಹಾರಂ ಅದಾತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಏಷಃ = ಈ ಹನುಮಂತದೇವರು

ರಘುವಂಶಕೇತುಭ್ರೂಭಂಗಸಂಭ್ರಾಂತಪಯೋಧಿಮಧ್ಯೇ = ರಘುರಾಜನ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಧ್ವಜಸ್ಥಾನೀಯನಾಗಿರುವ

ಶ್ರೀರಾಮದೇವನ ಹುಬ್ಬುಗಳನ್ನು ಹಾರಿಸುವುದರಿಂದ ಹೆದರಿರುವ ದಕ್ಷಿಣಸಮುದ್ರದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ

ಸೇತುಂ = ಸೇತುವೆಯನ್ನು

ನಿಬದ್ಧ್ಯ = ಲಂಕಾಪಟ್ಟಣಕ್ಕೆ ಕಪಿವೈನ್ಯವು ಹೋಗುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಪರ್ವತ ಮುಂತಾದವುಗಳಿಂದ ಮಾರ್ಗವನ್ನು
ಮಾಡಿಸಿ

ದಶಕಾಯ = ಹತ್ತು ತಲೆಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತನಾದ ರಾವಣನಿಗೋಸ್ಕರ

ಸೀತಾಸಂತರ್ಜನಾಗ್ನ್ಯೋತ್ತರಂ = ಸೀತೆಯನ್ನು ಹೆದರಿಸಿ ಧಿಕ್ಕರಿಸಿದ್ದಕ್ಕೆ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಉತ್ತರರೂಪವಾದ

ಮುಷ್ಠಿಪ್ರಹಾರಂ ಅದಾತ್ = ಎದೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮುಷ್ಠಿಯಿಂದ ಪ್ರಹಾರವನ್ನು ಕೊಟ್ಟರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ರಘುವಂಶದಲ್ಲಿ ಧ್ವಜದಂಟಿರುವ ಶ್ರೀರಾಮದೇವನು ಲಂಕಾಪಟ್ಟಣಕ್ಕೆ ಹೋಗಬೇಕೆಂದು
ತೀರ್ಮಾನಿಸಿದನು. ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಅಡ್ಡವಾಗಿರುವ ಸಮುದ್ರವನ್ನು ನೋಡಿದನು. ಒಂದು ಸಲ ಸಮುದ್ರವನ್ನು ನೋಡಿ
ಹುಬ್ಬನ್ನು ಹಾರಿಸಿದನು. ಆ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಸಮುದ್ರವು ಹೆದರಿತು. ಆ ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಪರ್ವತ ಮುಂತಾದವುಗಳಿಂದ
ಸೇತುವೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದನು. ರಾವಣನು ಸೀತೆಯನ್ನು ನೋಡಿದಾಗ ಹೆದರಿಸುತ್ತಾ ಇದ್ದನು. ಶ್ರೀಹನುಮಂತ
ದೇವರು ಶ್ರೀಸೀತಾವೇವಿಯು ಧಿಕ್ಕರಿಸುತ್ತಿರುವುದನ್ನು ನೋಡಿದರು. ಅದಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಪ್ರತ್ಯುತ್ತರವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು
ಎಂದು ತೀರ್ಮಾನಿಸಿ ಹತ್ತು ತಲೆಯಿಂದ ಯುಕ್ತನಾದ ರಾವಣನ ಎದೆಯನ್ನು ಒಂದು ಮುಷ್ಠಿಯಿಂದ ಗುದ್ದಿದರು. ಇದೇ
ರಾವಣನಿಗೆ ಉತ್ತರ.

ವಿಗ್ರಹ—

ನಿಬದ್ಧ— ನಿತರಾಂ ಬದ್ಧಾ ನಿಬದ್ಧಾ !

ರಘುವಂಶಕೇತುಃ— ರಘೋಃ ವಂಶಃ ರಘುವಂಶಃ | ರಘುವಂಶಸ್ಯ ಕೇತುಃ ರಘುವಂಶಕೇತುಃ |

ರಘುವಂಶಕೇತುಃಭೂಭಂಗಸಂಭ್ರಾಂತಪಯೋಧಿಮಧ್ಯೇ— ರಘುವಂಶಕೇತೋಃ ಭುವೌ ರಘುವಂಶಕೇತು-
ಭುವೌ, ರಘುವಂಶಕೇತುಭುವೋಃ ಭಂಗಃ, ರಘು...ಭೂಭಂಗಃ, ರಘು...ಭೂಭಂಗೇನಸಂಭ್ರಾಂತಃ
(ಸಮ್ಯಕ್ ಭ್ರಾಂತಃ), ರಘು...ಭೂಭಂಗಸಂಭ್ರಾಂತಃ, ರಘು...ಭೂಭಂಗಸಂಭ್ರಾಂತಶ್ಚಾಸೌ ಪಯೋ-
ಧಿಶ್ಚ ರಘು...ಭೂಭಂಗಸಂಭ್ರಾಂತಪಯೋಧಿಃ, ರಘು...ಭೂಭಂಗಸಂಭ್ರಾಂತಪಯೋಧಿಃ ಮಧ್ಯಂ
ರಘು...ಭೂಭಂಗಸಂಭ್ರಾಂತಪಯೋಧಿಮಧ್ಯಂ, ತಸ್ಮಿನ್ ರಘು...ಭೂಭಂಗಸಂಭ್ರಾಂತಪಯೋಧಿ
ಮಧ್ಯೇ |

ಮುಷ್ಠಪ್ರಹಾರಂ— ಮುಷ್ಠಿನಾ ಪ್ರಹಾರಃ ಮುಷ್ಠಪ್ರಹಾರಃ, ತಂ ಮುಷ್ಠಪ್ರಹಾರಂ |

ದಶಕಾಯ— ದಶ ಕಾನಿ ಯಸ್ಯ ಸಃ ದಶಕಃ, ತಸ್ಯ ದಶಕಾಯ |

ಸೀತಾಸಂತರ್ಜನಾಗ್ನೋತ್ತರಂ— ಸೀತಾಯಾಃ ಸಂತರ್ಜನಂ (ಸಮ್ಯಕ್ ತರ್ಜನಂ) ಸೀತಾಸಂತರ್ಜನಂ,
ಸೀತಾಸಂತರ್ಜನಸ್ಯ ಅಗ್ನಿಂ ಉತ್ತರಂ ಯಸ್ಮಿನ್ ತತ್ ಸೀತಾಸಂತರ್ಜನಾಗ್ನೋತ್ತರಂ, ತತ್ |

ವಿಷಕಃ— ವಿಷಃ ವಿವ ವಿಷಕಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅದಾತ್ - ದುದಾಞ್ ದಾನೇ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ಲುಬ್ ಲಕಾರಸ್ಯ ಪರಸ್ಮೈವದಿನಃ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ
ವಕವಚನೇ 'ಅದಾತ್' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಅದಾತ್ ಅದಾತಾಂ ಅದುಃ, ಅದಾಃ ಅದಾತಂ ಅದಾತ, ಅದಾಂ ಅದಾವ ಅದಾಮ ||

ಅಲಂಕಾರ— ಸ್ವಭಾವೋಕ್ತಲಂಕಾರ.

★ ★ ★

ರಣಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಹನುಮಂತನೇ ಆದ್ವರ್ಯು

ಜಾಜ್ವಲ್ಯಮಾನೋಜ್ವಲರಾಘವಾಗ್ನಿ

ಚಕ್ರೇ ಸ ಸುಗ್ರೀವಸುಯಾಯಜೂಕೇ |

ಆದ್ವರ್ಯವಂ ಯುದ್ಧಮಖೇ ಪ್ರತಿಪ್ತ-

ಸ್ಥಾತ್ರಾ ಸುಮಿತ್ರಾತನಯೀನ ಸಾಕಮ್

|| 18 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಜಾಜ್ವಲ್ಯಮಾನೋಜ್ವಲರಾಘವಾಗ್ನಿ ಚಕ್ರೇ, ಸಃ, ಸುಗ್ರೀವಸುಯಾಯಜೂಕೇ, ಆದ್ವರ್ಯವಂ,
ಯುದ್ಧಮಖೇ, ಪ್ರತಿಪ್ತಸ್ಥಾತ್ರಾ, ಸುಮಿತ್ರಾತನಯೀನ ಸಾಕಮ್ |

ಅನ್ವಯ— ಸಃ ಜಾಜ್ವಲ್ಯಮಾನೋಜ್ವಲರಾಘವಾಗ್ನಿ ಸುಗ್ರೀವಸುಯಾಯಜೂಕೇ ಯುದ್ಧಮಖೇ ಪ್ರತಿಪ್ತಸ್ಥಾತ್ರಾ
ಸುಮಿತ್ರಾತನಯೀನ ಸಾಕಂ ಆದ್ವರ್ಯವಂ ಚಕ್ರೇ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸಃ = ಆ ಹನುಮಂತದೇವರು

ಜಾಜ್ವಲ್ಯಮಾನೋಜ್ವಲರಾಘವಾಗ್ನಿ = ಆತ್ಮಂತವಾಗಿ ಜ್ವಲಿಸುತ್ತಿರುವ ಅಂದರೆ ರಾವಣನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ
ಆತ್ಮಂತವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾಗಿರುವ ಶ್ರೀರಾಮಚಂದ್ರನೆಂಬ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ

ಸುಗ್ರೀವಸುಯಾಯಜೂಕೇ = ಸುಗ್ರೀವ ಎಂಬ ಯಾಗ ಮಾಡುವ ಉತ್ತಮ ಯಜಮಾನನುಳ್ಳ
ಯುದ್ಧಮಾಪೇ = ಯುದ್ಧ ಎಂಬ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ
ಪ್ರತಿಪ್ರಸ್ತಾತಾ ಸುಮಿತ್ರಾತನಯೇನ ಸಾಕಂ = ಪ್ರತಿಪ್ರಸ್ತಾತಾ ಎಂಬ ಋತ್ವಿಕ್ ಆಗಿರುವ ಸುಮಿತ್ರೆಯ ಮಗನಾದ
ಲಕ್ಷ್ಮಣನೊಡನೆ
ಆದ್ಧರ್ಯವಂ = ಆದ್ಧರ್ಯವಿನ (ಋತ್ವಿಜನ) ಕೆಲಸವನ್ನು
ಚಕ್ರೇ = ಮಾಡಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಯುದ್ಧವೇ ಯಜ್ಞ. ಸುಗ್ರೀವನೇ ಯಜಮಾನನು. ಶ್ರೀರಾಮಚಂದ್ರದೇವನೇ ಜ್ವಲಿಸುತ್ತಿರುವ ಅಗ್ನಿ.
ಲಕ್ಷ್ಮಣನೇ ಪ್ರತಿಪ್ರಸ್ತಾತಾ ಎಂಬ ಋತ್ವಿಕ್. ಆಂಗದ ಮುಂತಾದವರು ಇತರ ಋತ್ವಿಕ್ಕುಗಳು. ಹೀಗೆ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಪ್ರೀತಿಗಾಗಿ
ಯುದ್ಧವೆಂಬ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಹನುಮಂತದೇವರು ಆದ್ಧರ್ಯ ಎಂಬ ಪುರೋಹಿತನ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಜಾಡ್ವಲ್ಯಮಾನೋಜ್ವಲರಾಘವಾಗ್ನಿ— ಅತ್ಯಂತಂ ಜ್ವಲನ್ ಜಾಡ್ವಲ್ಯಮಾನಃ, ರಘೋಃ ಗೋತ್ರಾಪತ್ಯಂ
ಪುಮನ್ ರಾಘವಃ, ರಾಘವ ಏವ ಅಗ್ನಿಃ ರಾಘವಾಗ್ನಿಃ, ಉಜ್ವಲಶ್ಚಾಸೌ ರಾಘವಾಗ್ನಿಶ್ಚ ಉಜ್ವಲ-
ರಾಘವಾಗ್ನಿಃ, ಜಾಡ್ವಲ್ಯಮಾನಶ್ಚಾಸೌ ಉಜ್ವಲರಾಘವಾಗ್ನಿಶ್ಚ ಜಾಡ್ವಲ್ಯಮಾನೋಜ್ವಲರಾಘವಾಗ್ನಿಃ,
ತಸ್ಮಿನ್ ಜಾಡ್ವಲ್ಯಮಾನೋಜ್ವಲರಾಘವಾಗ್ನಿಃ |

ಸುಗ್ರೀವಸುಯಾಯಜೂಕೇ— ಶೋಭನಶ್ಚಾಸೌ ಯಾಯಜೂಕಶ್ಚ ಸುಯಾಯಜೂಕಃ, ಸುಗ್ರೀವ ಏವ
ಸುಯಾಯಜೂಕಃ ಸುಗ್ರೀವಸುಯಾಯಜೂಕಃ, ತಸ್ಮಿನ್ ಸುಗ್ರೀವಸುಯಾಯಜೂಕೇ |

ಆದ್ಧರ್ಯವಂ— ಆದ್ಧರ್ಯೋಃ ಇದಂ ಆದ್ಧರ್ಯವಂ |

ಯುದ್ಧಮಾಪೇ— ಯುದ್ಧಂ ಏವ ಮುಖಃ ಯುದ್ಧಮುಖಃ, ತಸ್ಮಿನ್ ಯುದ್ಧಮಾಪೇ |

ಸುಮಿತ್ರಾತನಯೇನ— ಸುಮಿತ್ರಾಯಾಃ ತನಯಃ ಸುಮಿತ್ರಾತನಯಃ, ತೇನ ಸುಮಿತ್ರಾತನಯೇನ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಚಕ್ರೇ - ಚಕ್ರೇಣ ಕರಣೇ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ಕರಣಾರ್ಥಕಾತ್ ಕೃತ್ವಾ ಧಾತೋಃ ಆತ್ಮನಃಪದಿನಃ ಲಿಟಿ
ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ 'ಚಕ್ರೇ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಚಕ್ರೇ ಚಕ್ರಾತೇ ಚಕ್ರೇ, ಚಕ್ರಜೇ ಚಕ್ರಾಥೇ ಚಕ್ರದ್ವೇ, ಚಕ್ರೇ ಚಕ್ರವಹೇ ಚಕ್ರಮಹೇ ||

ಅಲಂಕಾರ— ರೂಪಕಾಲಂಕಾರ.

★ ★ ★

ಶ್ರೀರಾಮಾರ್ಚನೆಯ ಜಾಗರೂಕತೆ

ರಾಮಾರ್ಚನೇ ಯೋ ನಯತಃ ಪ್ರಸೂನಂ

ದ್ವಾಭ್ಯಾಂ ಕರಾಭ್ಯಾಂ ಮುಭವತ್ಪ್ರಯತ್ನಃ |

ಏಕೇನ ದೋಷ್ಣಾ ನಯತೋ ಗಿರಿಂದ್ರಂ

ಸಂಜೀವನಾದ್ವಾಶ್ರಯಮಸ್ಯ ನಾಭೂತ್

|| 19 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ರಾಮಾರ್ಚನೇ, ಯಃ, ನಯತಃ, ಪ್ರಸೂನಂ, ದ್ವಾಭ್ಯಾಂ, ಕರಾಭ್ಯಾಂ, ಅಭವತ್, ಪ್ರಯತ್ನಃ, ಏಕೇನ,
ದೋಷ್ಣಾ ನಯತಃ, ಗಿರಿಂದ್ರಂ, ಸಂಜೀವನಾದ್ವಾಶ್ರಯಂ, ಅಸ್ಯ, ನ, ಅಭೂತ್ |

ಅನ್ವಯ— ರಾಮಾರ್ಚನೇ ದ್ವಾಭ್ಯಾಂ ಕರಾಭ್ಯಾಂ ಪ್ರಸೂನಂ ನಯತಃ ಯಃ ಪ್ರಯತ್ನಃ ಅಭವತ್, ಸಃ ಪ್ರಯತ್ನಃ
ಏಕೇನ ದೋಷ್ಣಾ ಸಂಜೀವನಾದ್ವಾಶ್ರಯಂ ಗಿರಿಂದ್ರಂ ನಯತಃ ಅಸ್ಯ ನ ಅಭೂತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ರಾಮಾರ್ಚನೇ = ಶ್ರೀರಾಮದೇವನ ಪೂಜೆಗಾಗಿ

ದಾಙ್ಗಾಂ ಕರಾಙ್ಗಾಂ ಪ್ರಸೂನಂ ನಯತಃ = ಎರಡು ಕೈಗಳಿಂದ ಪುಷ್ಪವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತಿರುವ
ಶ್ರೀಹನುಮಂತದೇವರಿಗೆ

ಯಃ ಪ್ರಯತ್ನಃ ಅಭವತ್ = ಯಾವ ಪ್ರಯಾಸವು ವಿರ್ಪಟ್ಟಿತೋ

ಸಃ ಪ್ರಯತ್ನಃ = ಆ ಪ್ರಯಾಸವು

ಏಕೇನ ದೋಷಾಃ ಒಂದೇ ಕೈಯಿಂದ

ಸಂಜೀವನಾದ್ಯಾಶ್ರಯಂ = ಮೃತಸಂಜೀವನ ಮುಂತಾದ ಮೂಲಿಕೆಗಳ ವೃಕ್ಷಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯವಾಗಿರುವ

ಗಿರೀಂದ್ರಂ ನಯತಃ = ಗಂಧಮಾದನ ಪರ್ವತವನ್ನು ಕಿತ್ತು ತರುತ್ತಿರುವ

ಅಸ್ಯ = ಈ ಹನುಮಂತದೇವರಿಗೆ

ನ ಅಭೂತ್ = ಆಗಲಿಲ್ಲ

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀರಾಮದೇವನ ಪೂಜೆಗಾಗಿ ಶ್ರೀಹನುಮಂತದೇವರು ಪುಷ್ಪವನ್ನು ತರುವುದುಂಟು. ಆಗ ಎರಡು ಕೈಗಳಿಂದಲೂ ಅತ್ಯಂತ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ತರುವುದು ಅವರ ಸ್ವಭಾವ. ಮೂಗಿನ ಗಾಳಿ ಮುಂತಾದವುಗಳ ಸ್ಪರ್ಶವಾಗದಂತೆ ತರುವರು. ಮೃತಸಂಜೀವನ ಮೂಲಿಕೆ ಮುಂತಾದವುಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯವಾಗಿದ್ದುದು ಗಂಧಮಾದನ ಪರ್ವತ. ಮೂಲಿಕೆಗಳನ್ನು ಒಂದೇ ಕೈಗಳಿಂದ ಅಲಕ್ಷ್ಯವಾಗಿ ತರುತ್ತಿರುವರು. ಆದರೆ ಪುಷ್ಪವನ್ನು ಎರಡು ಕೈಗಳಿಂದ ತರುವಾಗ ವಿರ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಪ್ರಯಾಸಕ್ಕಿಂತ ಅಧಿಕವಾದ ಪ್ರಯಾಸವು ಅಲಕ್ಷ್ಯವಾಗಿ ಒಂದೇ ಕೈಯಿಂದ ಮೃತಸಂಜೀವನ ಮುಂತಾದ ಮೂಲಿಕೆಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯವಾದ ಗಂಧಮಾದನ ಪರ್ವತವನ್ನು ತರುವಾಗ ಶ್ರೀಹನುಮಂತದೇವರಿಗೆ ಆಗಿರಲಿಲ್ಲ.

ವಿಗ್ರಹ—

ರಾಮಾರ್ಚನೇ— ರಾಮಸ್ಯ ಆರ್ಚನಂ ರಾಮಾರ್ಚನಂ, ತಸ್ಯ ರಾಮಾರ್ಚನೇ ।

ನಯತಃ— ನಯತಿ ಇತಿ ನಯನ್, ತಸ್ಯ ನಯತಃ ।

ಸಂಜೀವನಾದ್ಯಾಶ್ರಯಂ— ಸಂಜೀವಯತಿ ಇತಿ ಸಂಜೀವನಃ, ಸಂಜೀವನಃ ಆದಿಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸಂಜೀವನಾದಿಃ, ಸಂಜೀವನಾದೇಃ ಆಶ್ರಯಃ ಸಂಜೀವನಾದ್ಯಾಶ್ರಯಃ, ತಂ ಸಂಜೀವನಾದ್ಯಾಶ್ರಯಂ ।

ಗಿರೀಂದ್ರಃ— ಗಿರೀಣಾಂ ಇಂದ್ರಃ ಗಿರೀಂದ್ರಃ, ತಂ ಗಿರೀಂದ್ರಂ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಭವತ್ - ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ಸತ್ತಾರ್ಥಕಾತ್ ಭೂಧಾತೋಃ ಲಬ್ ಪರಸ್ಮೈಪದಿನಃ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ 'ಅಭವತ್' ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ಅಭವತ್ ಅಭವತಾಂ ಅಭವನ್, ಅಭವಃ ಅಭವತಂ ಅಭವತ, ಅಭವಂ ಅಭವಾವ ಅಭವಾಮ್ ॥

ಅಲಂಕಾರ— ಸಂಬಂಧಾತಿಶಯೋಕ್ತೃಲಂಕಾರ.

★ ★ ★

ಸೀತಾಪರೀಕ್ಷೆ

ಸ ದಾರಿತಾರಿಂ ಪರಮಂ ಪುಮಾಂಸಂ

ಸಮನ್ವಯಾಸೀನ್ನರದೇವಪುತ್ರಾಃ ।

ವಹಿಪ್ರವೇಶಾಧಿಗತಾತ್ಮಶುದ್ಧಾಃ

ವಿರಾಜಿತಂ ಕಾಂಚನಮಾಲಯೇವ

॥ 20 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಸಃ, ದಾರಿತಾರಿಂ, ಪರಮಂ, ಪುಮಾಂಸಂ, ಸಮನ್ವಯಾಸೀತ್, ನರದೇವಪುತ್ರಾ, ವಹ್ನಿಪ್ರವೇಶಾದಿ
ಗತಾತ್ಮಶುದ್ಧಾ, ವಿರಾಜಿತಂ, ಕಾಂಚನಮಾಲಯಾ, ಇವ |

ಅನ್ವಯ— ಸಃ ದಾರಿತಾರಿಂ ವಹ್ನಿಪ್ರವೇಶಾದಿಗತಾತ್ಮಶುದ್ಧಾ ನರದೇವಪುತ್ರಾ ಕಾಂಚನಮಾಲಯಾ ಇವ ವಿರಾಜಿತಂ
ಪರಮಂ, ಪುಮಾಂಸಂ (ರಾಮಂ) ಸಮನ್ವಯಾಸೀತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸಃ = ಆ ಹನುಮಂತದೇವರು

ದಾರಿತಾರಿಂ = ಕೊಲ್ಲಲ್ಪಟ್ಟ ರಾವಣ ಕುಂಭಕರ್ಣ ಮುಂತಾದ ಶತ್ರುಗಳುಳ್ಳ

ವಹ್ನಿಪ್ರವೇಶಾದಿಗತಾತ್ಮಶುದ್ಧಾ = ವಹ್ನಿಪ್ರವೇಶದಿಂದ ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ ನಿರ್ದೋಷತ್ವ ಎಂಬ ಶ್ರೀಸೀತಾದೇವಿಯರ
ಶುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ

ನರದೇವಪುತ್ರಾ = ಜನಕಮಹಾರಾಜನ ಪುತ್ರಿಯಾದ ಸೀತಾದೇವಿಯಿಂದ

ಕಾಂಚನಮಾಲಯಾ ಇವ ವಿರಾಜಿತಂ = ಸುವರ್ಣಮಾಲೆಯಿಂದ ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ ಶೋಭಿತನಾಗಿರುವ

ಪರಮಂ ಪುಮಾಂಸಂ (ರಾಮಂ) = ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದ ಪುರುಷರೂಪಿಯಾದ ಶ್ರೀರಾಮದೇವರನ್ನು

ಸಮನ್ವಯಾಸೀತ್ = ರಾವಣ ಮುಂತಾದವರನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿ ಅಯೋಧ್ಯಾಪಟ್ಟಣಕ್ಕೆ ಹಿಂದಿರುಗುವಾಗ
ಶ್ರೀರಾಮದೇವನನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಹೋದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀರಾಮದೇವನು ರಾವಣ, ಕುಂಭಕರ್ಣ ಮುಂತಾದ ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿ ತಾನು
ಸರ್ವೋತ್ತಮನೆಂದು ತಿಳಿಸಿದನು. ಪುರುಷರೂಪಿಯಾಗಿ ಹೊರಟನು. ಸೀತಾದೇವಿಯು ರಾವಣನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು
ವರ್ಷಕಾಲದವರೆಗೆ ವಾಸಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಸೀತಾದೇವಿಯ ಪಾವಿತ್ರ್ಯವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಂಶಯವು ಬರುವಂತೆ ಇತ್ತು. ಆಗ
ಸೀತಾದೇವಿಯನ್ನು ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಿಸುವಂತೆ ಶ್ರೀರಾಮದೇವನು ಆಜ್ಞಾಪಿಸಿದನು. ಅದರಂತೆ ಸೀತಾದೇವಿಯು
ಪ್ರವೇಶಿಸಿದಳು. ಬಂಗಾರದ ಮಾಲೆಯು ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಿಸಿದರೆ ಶುದ್ಧವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೇ ? ಸೀತಾದೇವಿಯು
ಶುದ್ಧಿಯನ್ನು ಅಗ್ನಿಪ್ರವೇಶದಿಂದ ತಿಳಿಯಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಅದರೂ ಅಜ್ಞಜನರ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಬಂದಿರುವ ಸಂಶಯವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿ
ಸರ್ವರೂ ಆ ಸೀತಾದೇವಿಯ ಆತ್ಮಶುದ್ಧಿಯನ್ನು ತಿಳಿಯುವಂತೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಈ ನಾಟಕವನ್ನು ಆಡಿದನು. ಅಂತಹ
ಶ್ರೀರಾಮನ ಹಿಂದೆ ಶ್ರೀ ಹನುಮಂತದೇವರೂ ಹೊರಟರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ದಾರಿತಾರಿಂ— ದಾರಿತಾಃ ಅರಯಃ ಯೇನ ಸಃ ದಾರಿತಾರಿಃ, ತಂ ದಾರಿತಾರಿಂ |

ನರದೇವಪುತ್ರಾ— ನರಾಣಾಂ ದೇವಃ ನರದೇವಃ, ನರದೇವಸ್ಯ ಪುತ್ರೀ ನರದೇವಪುತ್ರೀ, ತಯಾ ನರ-
ದೇವಪುತ್ರಾ |

ವಹ್ನಿಪ್ರವೇಶಾದಿಗತಾತ್ಮಶುದ್ಧಾ— ವಹ್ನೌ ಪ್ರವೇಶಃ ವಹ್ನಿಪ್ರವೇಶಃ, ಅತ್ಯೇನ ಶುದ್ಧಿಃ ಆತ್ಮಶುದ್ಧಿಃ, ವಹ್ನಿಪ್ರವೇಶೇನ
ಅಧಿಗತಾ ಆತ್ಮಶುದ್ಧಿಃ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ ವಹ್ನಿಪ್ರವೇಶಾದಿಗತಾತ್ಮಶುದ್ಧಿಃ, ತಯಾ ವಹ್ನಿಪ್ರವೇಶಾದಿಗತಾತ್ಮ-
ಶುದ್ಧಾ |

ಕಾಂಚನಮಾಲಯಾ— ಕಾಂಚನಸ್ಯ ಮಾಲಾ ಕಾಂಚನಮಾಲಾ, ತಯಾ ಕಾಂಚನಮಾಲಯಾ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಸಮನ್ವಯಾಸೀತ್ - ಸಂ ಅನು ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗದ್ವಯಪೂರ್ವಕಾತ್ ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್
ಪ್ರಾಪಣಾರ್ಥಕಾತ್ ಲುಹೌ ಪರಸ್ವಪದಿನಃ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ವಿಶವಚನೇ 'ಸಮನ್ವಯಾಸೀತ್' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಸಮನ್ವಯಾಸೀತ್	ಸಮನ್ವಯಾಸಿಷ್ಠಾಂ	ಸಮನ್ವಯಾಸಿಷುಃ ।
ಸಮನ್ವಯಾಸೀಃ	ಸಮನ್ವಯಾಸಿಷ್ಠಂ	ಸಮನ್ವಯಾಸಿಷ್ಠ ।
ಸಮನ್ವಯಾಸಿಷಂ	ಸಮನ್ವಯಾಸಿಷ್ಠ	ಸಮನ್ವಯಾಸಿಷ್ಠ ॥

ಅಲಂಕಾರ— ಉಪಮಾಲಂಕಾರ.

★ ★ ★

ಶ್ರೀರಾಮರ ವಿಗ್ರ - ಹನುಮಂತನ ಸೇವೆ

ಶ್ಯಾಮಂ ಸ್ಮಿತಾಸ್ಯಂ ಪೃಥುದೀರ್ಘಹೃತ್ತಂ
ಸರೋಜನೇತ್ರಂ ಗಜರಾಜಯಾತ್ರಮ್ ।

ವಪುರ್ಜಗನ್ಮಂಗಲಮೇಷ ದೃಗ್ವ್ಯಾಂ

ಚರಾದಯೋಧ್ಯಾಧಿಪತೇಃ ಸಿಷೇವೇ

॥ 21 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಶ್ಯಾಮಂ, ಸ್ಮಿತಾಸ್ಯಂ, ಪೃಥುದೀರ್ಘಹೃತ್ತಂ, ಸರೋಜನೇತ್ರಂ, ಗಜರಾಜಯಾತ್ರಂ, ವಪುಃ, ಜಗನ್ಮಂಗಲಂ, ಏಷಃ, ದೃಗ್ವ್ಯಾಂ, ಚರಾತ್, ಅಯೋಧ್ಯಾಧಿಪತೇಃ ಸಿಷೇವೇ ।

ಅನ್ವಯ— ಏಷಃ ಶ್ಯಾಮಂ ಸ್ಮಿತಾಸ್ಯಂ ಪೃಥುದೀರ್ಘಹೃತ್ತಂ ಸರೋಜನೇತ್ರಂ ಗಜರಾಜಯಾತ್ರಂ ಜಗನ್ಮಂಗಲಂ ಅಯೋಧ್ಯಾಧಿಪತೇಃ ವಪುಃ ದೃಗ್ವ್ಯಾಂ ಚರಾತ್ ಸಿಷೇವೇ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಏಷಃ = ಈ ಹನುಮಂತದೇವರು

ಶ್ಯಾಮಂ = ಕಪ್ಪು ಬಣ್ಣದಿಂದ ಯುಕ್ತನಾಗಿರುವ

ಸ್ಮಿತಾಸ್ಯಂ = ಮುಗುಳು ನಗೆಯಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದ ಮುಖವುಳ್ಳ

ಪೃಥುದೀರ್ಘಹೃತ್ತಂ = ಉದ್ದವಾಗಿಯೂ ಮೊಣಕಾಲುಗಳಿವರೆಗೆ ಉದ್ದವಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಕೈಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತನಾಗಿರುವ

ಸರೋಜನೇತ್ರಂ = ಕಮಲದಂತೆ ವಿಶಾಲವಾದ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳ

ಗಜರಾಜಯಾತ್ರಂ = ಗಜರಾಜನ ಗಮನದಂತೆ ಗಮನವುಳ್ಳ

ಜಗನ್ಮಂಗಲಂ = ಶ್ರವಣ, ದರ್ಶನ, ಕೀರ್ತನ, ಸ್ಮರಣ, ಪಾದಸೇವನ, ಆರ್ಚನ, ವಂದನ, ದಾಸ್ಯ, ಸಖ್ಯ, ಆತ್ಮನಿವೇದನ ಮುಂತಾದವುಗಳಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ಲೋಕಗಳಿಗೂ ಮಂಗಲಕರವಾದ

ಅಯೋಧ್ಯಾಧಿಪತೇಃ ವಪುಃ = ಅಯೋಧ್ಯಾನಗರದ ಅಧಿಪತಿಯಾಗಿರುವ ಶ್ರೀರಾಮದೇವನ ಶರೀರವನ್ನು

ದೃಗ್ವ್ಯಾಂ ಚರಾತ್ ಸಿಷೇವೇ = ಎರಡು ಕಣ್ಣುಗಳಿಂದಲೂ ಇತರ ಸರ್ವೇಂದ್ರಿಯಗಳಿಂದಲೂ ಬಹುಕಾಲದ-ವರೆಗೆ ಸೇವಿಸಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಹನುಮಂತದೇವರು ಕಪ್ಪು ಬಣ್ಣದಿಂದ ಯುಕ್ತರಾಗಿಯೂ ಮುಗುಳುನಗೆಯಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದ ಮುಖವುಳ್ಳವರಾಗಿಯೂ ಉಚ್ಛವಾಗಿಯೂ ನೀಳವಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಎರಡು ಕೈಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತರಾಗಿಯೂ ಕಮಲದ ಎಸಳಿನಂತೆ ವಿಶಾಲವಾದ ಕಣ್ಣುಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತರಾಗಿಯೂ ಗಜರಾಜನಂತೆ ನಡೆಯುಳ್ಳವರಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಅಯೋಧ್ಯಾ ಪಟ್ಟಣದ ಅಧಿಪತಿಯಾಗಿರುವ ಶ್ರೀರಾಮದೇವನನ್ನು ಬಹುಕಾಲದವರೆಗೆ ಶ್ರವಣ ಮುಂತಾದವುಗಳಿಂದ ಸೇವಿಸಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಶ್ಯಾಮಂ— ಶ್ಯಾಮಃ ವರ್ಣಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ಮಿ ಇತಿ ಶ್ಯಾಮಃ, ತಂ ಶ್ಯಾಮಂ ।

ಸ್ಮಿತಾಶ್ಯಂ— ಸ್ಮಿತಂ ಆಶ್ಯಂ ಯಸ್ಯ ತತ್ ಸ್ಮಿತಾಶ್ಯಂ, ತತ್ ಸ್ಮಿತಾಶ್ಯಂ ।

ಪೃಥುದೀರ್ಘಹಸ್ತಂ— ಪೃಥೂ ದೀರ್ಘೌ ಹಸ್ತೌ ಯಸ್ಯ ತತ್ ಪೃಥುದೀರ್ಘಹಸ್ತಂ, ತತ್ ಪೃಥುದೀರ್ಘಹಸ್ತಂ ।

ಸರೋಜನೇತ್ರಂ— ಸರೋಜ ಇವ ನೇತ್ರೇ ಯಸ್ಯ ತತ್, ಸರೋಜನೇತ್ರಂ, ತತ್ ಸರೋಜನೇತ್ರಂ ।

ಗಜರಾಜಯಾತ್ರಂ— ಗಜಾನಾಂ ರಾಜಾ ಗಜರಾಜಃ, ಗಜರಾಜಸ್ಯ ಯಾತ್ರಾ ಇವ ಯಾತ್ರಾ ಯಸ್ಯ ತತ್ ಗಜರಾಜಯಾತ್ರಂ ತತ್ ಗಜರಾಜಯಾತ್ರಂ ।

ಜಗನ್ಮಂಗಲಂ— ಜಗತಃ ಮಂಗಲಂ ಯಸ್ಮಾತ್ತತ್ ಜಗನ್ಮಂಗಲಂ ತತ್ ಜಗನ್ಮಂಗಲಂ ।

ಅಯೋಧ್ಯಾಧಿಪತೇಃ— ಅಯೋಧ್ಯಾಯಾಃ ಅಧಿಪತಿಃ ಅಯೋಧ್ಯಾಧಿಪತಿಃ, ತಸ್ಯ ಅಯೋಧ್ಯಾಧಿಪತೇಃ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಸಿಪೇವೇ- ಸೇವ್ಯಸೇವಾಯಾಂ ಇತಿ ಸೇವಾರ್ಥಾತ್ ಸೇವಾ ಧಾತೋಃ ಲಿಟಿ ಆತ್ಮನೇಪದಿನಃ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ 'ಸಿಪೇವೇ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ಸಿಪೇವೇ ಸಿಪೇವಾತೇ ಸಿಪೇವಿರೇ, ಸಿಪೇವಿಪೇ ಸಿಪೇವಾರ್ಥೇ ಸಿಪೇವಿದ್ವೇ, ಸಿಪೇವಿಧ್ವೇ,

ಸಿಪೇವೇ, ಸಿಪೇವಿವಹೇ ಸಿಪೇವಿಮಹೇ ॥

ಅಲಂಕಾರ— ಸ್ವಭಾವೋಕ್ತಲಂಕಾರ.

★ ★ ★

ಹನುಮಂತನಿಗೆ ಸೀತಾರಾಮರ ಅನುಗ್ರಹ

ರಾಜ್ಯಾಭಿಷೇಕೇಽವಸಿತೇಽತ್ರ ಸೀತಾ

ಪ್ರೇಷ್ಠಾಯ ನಸ್ತಾಂ ಭಜತಾಂ ದಿಶೇತಿ ।

ರಾಮಸ್ಯ ವಾಕ್ಯಾ ಮಣಿಮಂಜುಮಾಲಾ-

ವ್ಯಾಜೇನ ದೀರ್ಘಾಂ ಕರುಣಾಂ ಬಬಂಧ ॥22॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ರಾಜ್ಯಾಭಿಷೇಕೇ, ಅವಸಿತೇ, ಅತ್ರ, ಸೀತಾ, ಪ್ರೇಷ್ಠಾಯ, ನಃ, ತಾಂ, ಭಜತಾಂ, ದಿಶ, ಇತಿ, ರಾಮಸ್ಯ, ವಾಕ್ಯಾ, ಮಣಿಮಂಜುಮಾಲಾವ್ಯಾಜೇನ, ದೀರ್ಘಾಂ, ಕರುಣಾಂ, ಬಬಂಧ ।

ಅನ್ವಯ— ಸೀತಾ ರಾಮಸ್ಯ ರಾಜ್ಯಾಭಿಷೇಕೇ ಅವಸಿತೇ (ಸತಿ ಹೇ ಸೀತೇ ತ್ವಂ) ನಃ ಭಜತಾಂ (ಮದ್ಯೇ) ಪ್ರೇಷ್ಠಾಯ ತಾಂ ದಿಶ ಇತಿ ರಾಮಸ್ಯ ವಾಕ್ಯಾ ಮಣಿಮಂಜುಮಾಲಾವ್ಯಾಜೇನ ಅತ್ರ ದೀರ್ಘಾಂ ಕರುಣಾಂ ಬಬಂಧ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸೀತಾ = ಸೀತಾದೇವಿಯು

ರಾಮಸ್ಯ ರಾಜ್ಯಾಭಿಷೇಕೇ ಅವಸಿತೇ (ಸತಿ) = ಶ್ರೀರಾಮದೇವನಿಗೆ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಾಭಿಷೇಕವು ಮುಗಿಯಲು

(ಹೇ ಸೀತೇ ! ತ್ವಂ) ನಃ ಭಜತಾಂ (ಮದ್ಯೇ) = ಎಲೈ ಸೀತೆಯೇ ! ನೀನು ನಮ್ಮಿಬ್ಬರನ್ನು ಸೇವಿಸುವವರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ

ಪ್ರೇಷ್ಠಾಯತಾಂ ದಿಶ = ತುಂಬಾ ಪ್ರಿಯನಾದವನಿಗೆ ಆ ಮಾಲೆಯನ್ನು ಕೊಡು

ಇತಿ ರಾಮಸ್ಯ ವಾಣ್ಯಾ = ಹೀಗೆಂಬ ಶ್ರೀರಾಮದೇವನ ಮಾತಿನಿಂದ

ಮಣಿಮಂಜುಮಾಲಾವ್ಯಾಜೇನ = ಪದ್ಮರಾಗ ಮುಂತಾದ ಮಣಿಗಳ ಮನೋಹರವಾದ ಮಾಲೆಯ ನೆಪದಿಂದ

ದೀರ್ಘಾಂ ಕರುಣಾಂ ಬಬಂಧ = ದೀರ್ಘವಾದ ಕರುಣೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದಳು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀರಾಮದೇವನಿಗೆ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕವು ಮುಗಿಯಿತು. ಆಗ ಶ್ರೀರಾಮದೇವನು ಸೀತಾದೇವಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳಿದನು. "ಎಲೈ ಸೀತೆಯೇ, ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಇಬ್ಬರನ್ನೂ ಆತ್ಮಂತ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಸೇವಿಸಿದವರು ಎಷ್ಟೋ ಕಪಿ-ಗಳಿರುವರು. ಆ ಕಪಿಗಳಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಪರಮಾನುಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರರಾದ ಆತ್ಮಂತಪ್ರಿಯರು ಯಾರೋ ಅವರಿಗೆ ಈ ಮಾಲೆಯನ್ನು ಕೊಡು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾ ಪದ್ಮರಾಗ ಮುಂತಾದ ಮಣಿಗಳಿಂದ ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಒಂದು ಮಾಲೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟನು. ಆ ಸುಂದರವಾದ ಮಾಲೆಯನ್ನು ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಶ್ರೀಸೀತಾದೇವಿಯು ಶ್ರೀಹನುಮಂತದೇವರ ಕಂಠದಲ್ಲಿ ಆ ಮಾಲೆಯನ್ನು ಹಾಕಿದರು. ಇದರಿಂದ ಶ್ರೀಹನುಮಂತದೇವರಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘವಾದ ಕರುಣೆಯನ್ನು ಬಂಧನ ಮಾಡಿದಂತಾಯಿತು.

ವಿಗ್ರಹ—

ರಾಜ್ಯಾಭಿಷೇಕೇ— ರಾಜ್ಯೇ ಅಭಿಷೇಕ: ರಾಜ್ಯಾಭಿಷೇಕ: ತಸ್ಮಿನ್ ರಾಜ್ಯಾಭಿಷೇಕೇ ।

ಪ್ರೇಷ್ಯಾಯ— ಅಶಿಯೇನ ಪ್ರಿಯ: ಪ್ರೇಷ್ಯ: ತಸ್ಮೈ ಪ್ರೇಷ್ಯಾಯ ।

ಭಜತಾಂ— ಭಜಂತಿ ಇತಿ ಭಜಂತಃ, ತೇಷಾಂ ಭಜತಾಂ ।

ಮಣಿಮಂಜುಮಾಲಾವ್ಯಾಜೇನ— ಮಣೀನಾಂ ಮಂಜುಮಾಲಾ ಮಣಿಮಂಜುಮಾಲಾ, ಮಣಿಮಂಜು-ಮಾಲಾ ಇತಿ ವ್ಯಾಜಃ ಮಣಿಮಂಜುಮಾಲಾವ್ಯಾಜಃ, ತೇನ ಮಣಿಮಂಜುಮಾಲಾವ್ಯಾಜೇನ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ದಿಶ- ದಿಶ ಆತಿಸರ್ಜನೇ ಇತಿ ಆತಿಸರ್ಜನಾರ್ಥಕಾತ್ ದಿಶ ಧಾತೋಃ ಲೋಟಿ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ 'ದಿಶ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ದಿಶತು ದಿಶತಾತ್, ದಿಶತಾಂ ದಿಶಂತು, ದಿಶ ದಿಶತಾತ್, ದಿಶತಂ ದಿಶತ, ದಿಶಾನಿ ದಿಶಾವ ದಿಶಾಮ ॥

ಬಬಂಧ - ಬಧಿರ್ ಬಂಧನೇ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ಬಂಧನಾರ್ಥಕಾತ್ ಬಧಿರ್ ಧಾತೋಃ ಲಿಟಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ 'ಬಬಂಧ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ಬಬಂಧ ಬಬಂಧತುಃ ಬಬಂಧುಃ, ಬಬಂಧಿಥ ಬಬಂಧಥುಃ ಬಬಂಧ, ಬಬಂಧ ಬಬಂಧಿವ ಬಬಂಧಿಮ ॥

ಅಲಂಕಾರ— ಕೃತವಾಪಹ್ನುತಿ ಪರಿಣಾಮಾಲಂಕಾರ ಸಂಕೀರ್ಣಃ.

★ ★ ★

ಹನುಮಂತನಿಗೆ ಸಹಭೋಗ ಪ್ರದಾನ

ಹೃದೋರುಸೌಹಾರ್ದಭೃತಾಽಧಿಮೌಲಿ-

ನೃಸ್ತೇನ ಹಸ್ತೇನ ದಯಾರ್ಧದೃಷ್ಟಾ ।

ಸೇವಾಪ್ರಸನ್ನೋಽಮೃತಕಲ್ಪವಾಚಾ

ದಿದೇಶ ದೇವಃ ಸಹಭೋಗಮಸ್ಮೈ

॥ 23 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಹೃದಾ, ಉರುಸೌಹಾರ್ದಭೃತಾ, ಅಧಿಮೌಲಿ, ನೃಸ್ತೇನ, ಹಸ್ತೇನ, ದಯಾರ್ಧದೃಷ್ಟಾ, ಸೇವಾ-ಪ್ರಸನ್ನ, ಅಮೃತಕಲ್ಪವಾಚಾ, ದಿದೇಶ, ದೇವಃ, ಸಹಭೋಗಂ, ಅಸ್ಮೈ ।

ಅನ್ವಯ— ಸೇವಾಪ್ರಸನ್ನಃ ದೇವಃ ಅಸ್ಮೈ ಉರುಸೌಹಾರ್ದಭೃತಾ ಹೃದಾ ಅಧಿಮೌಲಿ ನೃಸ್ತೇನ ಹಸ್ತೇನ ದಯಾರ್ಧದೃಷ್ಟಾ ಅಮೃತಕಲ್ಪವಾಚಾ ಉಪಲಕ್ಷಿತಃ ಸಹಭೋಗಂ ದಿದೇಶ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸೇವಾಪ್ರಸನ್ನಃ ದೇವಃ = ಸೇವೆಯಿಂದ ಪ್ರಸನ್ನನಾಗಿರುವ ಶ್ರೀರಾಮದೇವನು

ಅಶ್ವೈ = ಈ ಹನುಮಂತದೇವರಿಗೆ

ಉರುಸೌಹಾರ್ದಭೃತಾ ಹೃದಾ = ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಮಿತ್ರಭಾವವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ (ಹೊಂದಿದ) ಮನಸ್ಸಿನಿಂದಲೂ

ಅಧಿಮೌಲಿನ್ಯಸೇನ ಹಸ್ತೇನ = ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ ಕೈಯಿಂದಲೂ

ದಯಾಽಽರ್ಪದೃಷ್ಟಾಃ = ದಯಾರಸದಿಂದ ಒದ್ದೆಯಾಗಿರುವ ಕಣ್ಣುಗಳಿಂದಲೂ

ಅಮೃತಕಲ್ಪವಾಚಾ (ಉಪಲಕ್ಷಿತಃ) = ಹನುಮಂತನಿಗೆ ಸಮಾನವಾದ ಭಕ್ತನು ಎಲ್ಲಿಯೂ ಇಲ್ಲ ಮುಂತಾದ
ಅಮೃತವನ್ನು ಸುರಿಸುವ ಮಾತುಗಳಿಂದಲೂ ಸಹಿತವಾಗಿ ಇರುವ ಶ್ರೀರಾಮದೇವನು

ಸಹಭೋಗಂ ದಿದೇಶ = ಸತ್ಯಲೋಕಾಧಿಪತ್ಯವನ್ನು ಕೊಟ್ಟನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಹನುಮಂತದೇವರ ಸೇವೆಯಿಂದ ಶ್ರೀರಾಮದೇವನು ತೃಪ್ತನಾದನು. ಶ್ರೀರಾಮದೇವನ ಹೃದಯವು ಅಧಿಕವಾದ ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದ ಮಿತ್ರಭಾವದಿಂದ ತುಂಬಿತು. ಶ್ರೀಹನುಮಂತದೇವರ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಕೈಯನ್ನು ಇಟ್ಟನು. ದಯಾರಸದಿಂದ ಒದ್ದೆಯಾದ ಕಣ್ಣುಗಳಿಂದ ನೋಡಿದನು. ಸ್ವಭಾವತಃ ಭಕ್ತನಾದ ಶ್ರೀಹನುಮಂತನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅವನ ಉಪಕಾರಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯಾದ ಉಪಕಾರವನ್ನು ಮಾಡಲು ನಾನು ಶಕ್ತನಲ್ಲ, ಭಕ್ತಿ ಮುಂತಾದ ಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಅವನಿಗೆ ಸಮಾನನು ಯಾವನೂ ಇಲ್ಲ, ಮುಂತಾದ ಅಮೃತಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾಗಿರುವ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾ ಶ್ರೀಹನುಮಂತ-ದೇವರಿಗೆ ಸತ್ಯಲೋಕಾಧಿಪತ್ಯ ಎಂಬ ಸಹಭೋಗವನ್ನು ಕೊಟ್ಟನು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಉರುಸೌಹಾರ್ದಭೃತಾ— ಸುಹೃದಃ ಭಾವಃ ಸೌಹಾರ್ದಂ, ಉರು ಚ ತತ್ ಸೌಹಾರ್ದಂ ಚ ಉರು-
ಸೌಹಾರ್ದಂ, ಉರುಸೌಹಾರ್ದಂ ಬಿಭರ್ತಿ ಇತಿ ಉರುಸೌಹಾರ್ದಭೃತ್, ತೇನ ಉರುಸೌಹಾರ್ದ-
ಭೃತಾ |

ಅಧಿಮೌಲಿ— ಮೌಲಿ ಅಧಿಮೌಲಿ ಅಧಿಮೌಲಿ ನೃಸಃ ಅಧಿಮೌಲಿನೃಸಃ ತೇನ |

ದಯಾಽಽರ್ಪದೃಷ್ಟಾಃ— ದಯಯಾ ಅರ್ಪ್ಯಾ ದಯಾರ್ಪ್ಯಾ, ದಯಾರ್ಪ್ಯಾ ಚ ಸಾ ದೃಷ್ಟಿಶ್ಚ ಚ
ದಯಾರ್ಪದೃಷ್ಟಿ, ತಯಾ ದಯಾರ್ಪದೃಷ್ಟಾಃ |

ಸೇವಾಪ್ರಸನ್ನಃ— ಸೇವಯಾ ಪ್ರಸನ್ನಃ ಸೇವಾಪ್ರಸನ್ನಃ |

ಅಮೃತಕಲ್ಪವಾಚಾ— ಅಮೃತೇನ ಸದೃಶೀ ಅಮೃತಕಲ್ಪಾ ಅಮೃತಕಲ್ಪಾ ಚ ಸಾ ವಾಕ್ ಚ ಅಮೃತಕಲ್ಪವಾಕ್,
ತಯಾ ಅಮೃತಕಲ್ಪವಾಚಾ |

ಸಹಭೋಗಂ— ಸಹ ಭುಜ್ಯತೇ ಇತಿ ಸಹಭೋಗಃ, ತಂ ಸಹಭೋಗಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ದಿದೇಶ- ದಿಶ ಅತಿರ್ಜಗನೇ ಇತ್ಯನ್ಯಾತ್ ಅತಿರ್ಜಗನಾರ್ಥಕಾತ್ ದಿಶ ಧಾತೋಃ ಲಿಟ
ಪರಸ್ವೈಪದಿನಃ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕಮಚನೇ 'ದಿದೇಶ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ದಿದೇಶ ದಿದಿಶತುಃ ದಿದಿಶುಃ, ದಿದೇಶಿಥ ದಿದಿಶಥುಃ ದಿದಿಶ, ದಿದೇಶ ದಿದಿಶಿವ ದಿದಿಶಿವು ||

ಅಲಂಕಾರ— ಕೃತವಾವಹುತಿ ಪರಿಣಾಮಾಲಂಕಾರ ಸಂಕೀರ್ಣಃ.

★ ★ ★

ವೈರಾಗ್ಯಕ್ಕೆ ಮಾದರಿ ಶ್ರೀ ಹನುಮಂತ

ಪ್ರೇಷೋ ನ ರಾಮಸ್ಯ ಬಭೂವ ತಸ್ಮಾ-

ನ್ನ ರಾಮರಾಜ್ಯೇಽಸುಲಭಂ ಚ ಕಿಂಚಿತ್ |

ತತ್ಪಾದಸೇವಾರತಿರೇಷ ನೈಚ್ಛತ್

ತಥಾಪಿ ಭೋಗಾನ್ ನನು ಸಾ ವಿರಕ್ತಃ

|| 24 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಪ್ರೇಷ್ಯ, ನಃ, ರಾಮಸ್ಯ, ಬಭೂವ, ತಸ್ಮಾತ್, ನ, ರಾಮರಾಜ್ಯೇ, ಅಸುಲಭಂ, ಚ, ಕಿಂಚಿತ್, ತತ್ಪಾದಸೇವಾರತಿಃ, ವಿಷಃ, ನ, ಏಚ್ಛತ್, ತಥಾ, ಅಪಿ, ಭೋಗಾನ್, ನನು, ಸಾ, ವಿರಕ್ತಃ |

ಅನ್ವಯ— ರಾಮಸ್ಯ ತಸ್ಮಾತ್ (ಹನುಮತಃ ಅನ್ಯಃ ಪುರುಷಃ) ಪ್ರೇಷ್ಯ ನ ಬಭೂವ. ರಾಮರಾಜ್ಯೇ ಕಿಂಚಿತ್ ಅಸುಲಭಂ ಚ ನ ಬಭೂವ, ತಥಾ ಅಪಿ ವಿಷಃ ತತ್ಪಾದಸೇವಾರತಿಃ ಭೋಗಾನ್ ನ ಏಚ್ಛತ್, ಸಾ ವಿರಕ್ತಃ ನನು |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ರಾಮಸ್ಯ = ಶ್ರೀರಾಮದೇವನಿಗೆ

ತಸ್ಮಾತ್ (ಹನುಮತಃ ಅನ್ಯಃ ಪುರುಷಃ) = ಹನುಮಂತದೇವರಿಗಿಂತ ಬೇರೊಬ್ಬ ಪುರುಷನು

ಪ್ರೇಷ್ಯ ನ ಬಭೂವ = ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಪ್ರಿಯನಾದವನು ಇರಲಿಲ್ಲ, ಅಂದರೆ ರಾಮರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ

ಶ್ರೀರಾಮದೇವನಿಗೆ ಹನುಮಂತದೇವರೇ ಅತಿಶಯವಾದ ಪ್ರೀತಿಗೆ ಪಾತ್ರರಾದವರು.

ರಾಮರಾಜ್ಯೇ ಕಿಂಚಿತ್ ಅಸುಲಭಂ ಚ ನ = ರಾಮದೇವನ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಯಾವ ವಸ್ತುವೂ ಸಹ ದುರ್ಲಭವಾದ ವಸ್ತುವು ಇಲ್ಲ

ತಥಾ ಅಪಿ = ಸ್ವಯಂ ಶ್ರೀರಾಮದೇವನಿಗೆ ಶ್ರೀಹನುಮಂತದೇವರು ಅತಿಪ್ರಿಯರಾಗಿದ್ದರೂ ಸರ್ವ ವಸ್ತುಗಳ ಸೌಲಭ್ಯವಿದ್ದರೂ

ತತ್ಪಾದಸೇವಾರತಿಃ ವಿಷಃ = ಶ್ರೀರಾಮದೇವನ ಪಾದಗಳ ಸೇವೆಯಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಶ್ರೀಹನುಮಂತದೇವರು (ಶ್ರೀರಾಮದೇವನ ಪಾದಗಳ ಸೇವೆಯಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳವರಾದುದರಿಂದಲೇ)

ಭೋಗಾನ್ ನ ಏಚ್ಛತ್ = ವಿಷಯಸುಖಗಳನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸಲಿಲ್ಲ

ಸಾ ವಿರಕ್ತಃ ನನು = ಭೋಗಸೌಲಭ್ಯವಿದ್ದರೂ ಅನುಭವಿಸಲು ಇಚ್ಛಿಸದೇ ಇರುವುದೇ ವಿರಕ್ತಿಯಲ್ಲವೇ ?

ತಾರ್ಪಣ— ಶ್ರೀರಾಮದೇವನಿಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಿಯನಾದವನು ಯಾರೂ ಇಲ್ಲ, ರಾಮದೇವನ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ದುರ್ಲಭವಾದದ್ದು ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲ, ಆದರೂ ವಿಷಯಸುಖಗಳನ್ನು ಶ್ರೀಹನುಮಂತದೇವರು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲೇ ಇಲ್ಲ, ರಾಮರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ದುರ್ಲಭವಾದದ್ದು ಇಲ್ಲ, ಶ್ರೀರಾಮನಿಗೆ ಶ್ರೀಹನುಮಂತದೇವರಿಗಿಂತ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಿಯರಿಲ್ಲ, ಆದರೂ ಹನುಮಂತದೇವರು ರಾಮದೇವರಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ಏನನ್ನೂ ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲಿಲ್ಲ. ಇದಲ್ಲವೇ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ವೈರಾಗ್ಯವು ?

ವಿಗ್ರಹ—

ರಾಮರಾಜ್ಯೇ— ರಾಮಸ್ಯ ರಾಜ್ಯಂ ರಾಮರಾಜ್ಯಂ, ತಸ್ಮಿನ್ ರಾಮರಾಜ್ಯೇ |

ಅಸುಲಭಂ— ನ ಸುಲಭಂ ಅಸುಲಭಂ |

ತತ್ಪಾದಸೇವಾರತಿಃ— ತಸ್ಯ ಪಾದೌ ತತ್ಪಾದೌ, ತತ್ಪಾದಯೋಃ ಸೇವಾ ತತ್ಪಾದಸೇವಾ, ತತ್ಪಾದಸೇವಾಯಾಂ ರತಿಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ತತ್ಪಾದಸೇವಾರತಿಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಬಭೂವ- ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ ಇತಿ ಸತ್ತಾರ್ಥಕಾತ್ ಭೂ ಧಾತೋಃ ಪರಸ್ಮೈವದಿನಃ ಲಿಙ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ 'ಬಭೂವ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಬಭೂವ ಬಭೂವತುಃ ಬಭೂವುಃ, ಬಭೂವಿಥ ಬಭೂವಥುಃ ಬಭೂವ, ಬಭೂವ ಬಭೂವಿವ ಬಭೂವಿಮ ||

ವಚ್ಚತ್ - ಇಮ ಇಚ್ಛಾಯಾಂ ಇತಿ ಇಚ್ಛಾರ್ಥಕಾತ್ ಇಮ ಧಾತೋಃ ಲಙ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ 'ವಚ್ಚತ್' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ವಚ್ಚತ್ ವಚ್ಚತಾಂ ವಚ್ಚನ್, ವಚ್ಚಃ ವಚ್ಚತಂ ವಚ್ಚತೆ, ವಚ್ಚೌ ವಚ್ಚಾವ ವಚ್ಚಾಮ್ ||

ಅಲಂಕಾರ— ಸ್ವಭಾವೋಕ್ತಲಂಕಾರ.

★ ★ ★

ಹನುಮಂತನು ಶ್ರೀರಾಮನನ್ನು ವಂದಿಸುವ ರೀತಿ

ನಮೋ ನಮೋ ನಾಥ ನಮೋ ನಮಸ್ತೇ

ನಮೋ ನಮೋ ರಾಮ ನಮೋ ನಮಸ್ತೇ |

ಪುನಃ ಪುನಃ ಚರಣಾರವಿಂದಂ

ನಮಾಮಿ ನಾಥೇತಿ ನಮನ್ ಸ ರೇಮೇ

|| 25 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ನಮಃ, ನಮಃ, ನಾಥ, ನಮಃ, ನಮಃ, ತೇ, ನಮಃ, ನಮಃ, ರಾಮ, ನಮಃ, ನಮಃ, ತೇ, ಪುನಃ, ಪುನಃ, ತೇ, ಚರಣಾರವಿಂದಂ, ನಮಾಮಿ, ನಾಥ, ಇತಿ, ನಮನ್, ಸಃ, ರೇಮೇ |

ಅನ್ವಯ— ಹೇ ನಾಥ ತೇ ನಮಃ ನಮಃ ನಮಃ ನಮಃ, ಹೇ ರಾಮ ತೇ ನಮಃ ನಮಃ, ನಮಃ ನಮಃ ಹೇ ನಾಥ ತೇ ಚರಣಾರವಿಂದಂ ಪುನಃ ಪುನಃ ನಮಾಮಿ, ಇತಿ ನಮನ್ ಸಃ ರೇಮೇ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಹೇ ನಾಥ = ಎಲೈ ಸ್ವಾಮಿಯೇ

ತೇ = ನಿನಗೆ

ನಮಃ ನಮಃ ನಮಃ ನಮಃ = ನಮಸ್ಕಾರಗಳನ್ನು ಮಾಡುವನು.

ಹೇ ರಾಮ = ಎಲೈ ರಾಮನೇ

ತೇ = ನಿನಗೆ

ನಮಃ ನಮಃ ನಮಃ ನಮಃ = ನಮಸ್ಕಾರಗಳನ್ನು ಮಾಡುವನು.

ಹೇ ನಾಥ = ಎಲೈ ಸ್ವಾಮಿಯೇ

ತೇ = ನಿನಗೆ

ಚರಣಾರವಿಂದಂ = ಪಾದಕಮಲಗಳನ್ನು

ಪುನಃ ಪುನಃ = ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ

ನಮಾಮಿ = ನಮಸ್ಕರಿಸುವನು

ಇತಿ = ಹೀಗೆಂದು

ನಮನ್ = ನಮಸ್ಕರಿಸುತ್ತಿರುವವರಾಗಿ

ಸಃ = ಆ ಹನುಮಂತದೇವರು

ರೇಮೇ = ಶ್ರೀಡಿಸಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಎಲೈ ನಾಥನೇ, ನಿನ್ನನ್ನು ಪುನಃ ಪುನಃ ನಮಸ್ಕರಿಸುವೆನು. ಎಲೈ ರಾಮನೇ, ನಿನ್ನನ್ನು ಪುನಃ ಪುನಃ ನಮಸ್ಕರಿಸುವೆನು. ಹೇ ನಾಥನೇ, ಪುನಃ ಪುನಃ ನಿನ್ನ ಪಾದಕಮಲಗಳನ್ನು ನಮಸ್ಕರಿಸುವೆನು. ಹೀಗೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾ ಶ್ರೀಹನುಮಂತದೇವರು ಕ್ರೀಡಿಸಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಚರಣಾರವಿಂದಂ— ಚರಣಃ ಅರವಿಂದಂ ಇವ ಚರಣಾರವಿಂದಂ, ತತ್ ಚರಣಾರವಿಂದಂ ।

ನಮನ್— ನಮತಿ ಇತಿ ನಮನ್ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ರೇಮೇ - ರಮು ಕ್ರೀಡಾಯಾಂ ಇತಿ ಕ್ರೀಡಾರ್ಥಕಾತ್ ರಮುಧಾತೋಃ ಲಿಟಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ವಿವಚನೇ 'ರೇಮೇ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ರೇಮೇ	ರೇಮಾತೇ	ರೇಮಿರೇ,
ರೇಮಿಷೇ	ರೇಮಾಥೇ	ರೇಮಿದ್ವೇ,
ರೇಮೇ	ರೇಮಿವಹೇ	ರೇಮಿಮಹೇ ॥

ಅಲಂಕಾರ— ವೃತ್ತನುಪ್ಪಾಸಾಲಂಕಾರ (ಶಬ್ದಾಲಂಕಾರ).

★ ★ ★

ಹನುಮನಿಗೆ ಶ್ರೀರಾಮನ ವಿಶೇಷಾನುಗ್ರಹ

ಕಿಂ ವರ್ಣಯಾಮಃ ಪರಮಂ ಪ್ರಸಾದಂ

ಸೀತಾಪತೇಸ್ತತ್ರ ಹರಿಪ್ರಬರ್ಹೇ ।

ಮುಂಚನ್ ಮಹೀಂ ನಿತ್ಯನಿಷೇವಣಾರ್ಥಂ

ಸ್ವಾತ್ಮಾನಮೇವೈಷ ದದೌ ಯದಸ್ಮೈ

॥ 26 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಕಿಂ, ವರ್ಣಯಾಮಃ, ಪರಮಂ, ಪ್ರಸಾದಂ, ಸೀತಾಪತೇಃ, ತತ್ರ, ಹರಿಪ್ರಬರ್ಹೇ, ಮುಂಚನ್, ಮಹೀಂ, ನಿತ್ಯನಿಷೇವಣಾರ್ಥಂ, ಸ್ವಾತ್ಮಾನಂ, ಏವ, ಏಷಃ, ದದೌ ಯತ್ ಅಸ್ಮೈ ।

ಅನ್ವಯ— ಹರಿಪ್ರಬರ್ಹೇ (ತತ್ರ) ಸೀತಾಪತೇಃ ಪರಮಂ ಪ್ರಸಾದಂ ಕಿಂ ವರ್ಣಯಾಮಃ, ಮಹೀಂ ಮುಂಚನ್ ನಿತ್ಯನಿಷೇವಣಾರ್ಥಂ ಸ್ವಾತ್ಮಾನಂ ಏವ ಏಷಃ ಅಸ್ಮೈ ದದೌ ಇತಿ ಯತ್ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಹರಿಪ್ರಬರ್ಹೇ (ತತ್ರ) = ಕಟಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠರಾಗಿರುವ ಆ ಹನುಮಂತದೇವರಲ್ಲಿರುವ

ಸೀತಾಪತೇಃ = ಸೀತಾದೇವಿಯರ ಪತಿಯಾಗಿರುವ ಶ್ರೀರಾಮದೇವನ

ಪರಮಂ ಪ್ರಸಾದಂ = ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು

ಕಿಂ ವರ್ಣಯಾಮಃ = ಏನೆಂದು ಹೊಗಳಲಿ ?

ಮಹೀಂ ಮುಂಚನ್ = ಭೂಮಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹೋಗುತ್ತಿರುವ ಶ್ರೀರಾಮದೇವನು

ನಿತ್ಯನಿಷೇವಣಾರ್ಥಂ = ಯಾವಾಗಲೂ ದರ್ಶನ ಮುಂತಾದ ಸೇವೆಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ

ಸ್ವಾತ್ಮಾನಂ ಏವ ಏಷಃ ಅಸ್ಮೈ ದದೌ = ತನ್ನನ್ನೇ ಈ ಶ್ರೀರಾಮಚಂದ್ರನು ಶ್ರೀ ಹನುಮಂತದೇವರಿಗೋಸ್ಕರ ಕೊಟ್ಟನು.

ಇತಿ ಯತ್ = ಈ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ಶ್ರೀಹನುಮಂತದೇವರಲ್ಲಿರುವ ಪರಮಾನುಗ್ರಹವು ಬೇರೆ ಯಾರಲ್ಲಿಯೂ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗಲಿಲ್ಲವೇ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಕಪಿಶ್ರೇಷ್ಠರಾಗಿರುವ ಶ್ರೀಶ್ರೀಹನುಮಂತದೇವರಲ್ಲಿರುವ ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾಗಿರುವ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಏನೆಂದು ಹೇಳಲಿ ? ಶ್ರೀರಾಮದೇವನು ಲೋಕದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಭೂಲೋಕದಿಂದ ಅದೃಶ್ಯನಾಗಬೇಕೆಂದು ತೀರ್ಮಾನಿಸಿದನು. ಆಗಲೂ ಶ್ರೀರಾಮದೇವನ ದರ್ಶನ ಮುಂತಾದ ನಿರಂತರ ಸೇವೆಯನ್ನು ಶ್ರೀಹನುಮಂತದೇವರು ಮಾಡಲೆಂದು ತೀರ್ಮಾನಿಸಿದನು. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ತನ್ನನ್ನೇ ಕೊಟ್ಟನು. ಇದಲ್ಲವೇ ಪರಮಾನುಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಸಾಕ್ಷಿ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಸೀತಾಪತೇಃ— ಸೀತಾಯಾಃ ಪತಿಃ ಸೀತಾಪತಿಃ, ತಸ್ಮಿನ್ ಸೀತಾಪತೇಃ |

ಹರಿಪ್ರಬರ್ಹೇ— ಹರಿಣಾಂ ಪ್ರಬರ್ಹಃ ಹರಿಪ್ರಬರ್ಹಃ, ತಸ್ಮಿನ್ ಹರಿಪ್ರಬರ್ಹೇ |

ಮುಂಚನ್— ಮುಂಚತಿ ಇತಿ ಮುಂಚನ್ |

ನಿತ್ಯನಿಷೇವಕಾರ್ಥಂ— ನಿತರಾಂ ಸೇವನಂ ನಿಷೇವಣಂ, ನಿತ್ಯಂ ನಿಷೇವಣಂ ನಿತ್ಯನಿಷೇವಣಂ, ತಸ್ಮೈ ನಿತ್ಯನಿಷೇವಕಾರ್ಥಂ |

ಸ್ವಾತ್ಮಾನಂ— ಸ್ವಸ್ತ ಆತ್ಮಾ ಸ್ವಾತ್ಮಾ, ತಂ ಸ್ವಾತ್ಮಾನಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ವರ್ಣಯಾಮಃ - ವರ್ಣಸ್ತುತೌ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ಸ್ತುತ್ಯರ್ಥಕಾತ್ ವರ್ಣಧಾತೋಃ ಲಟಿ ಉತ್ತಮ ಪುರುಷೇ ಬಹುವಚನೇ 'ವರ್ಣಯಾಮಃ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ವರ್ಣಯತಿ	ವರ್ಣಯತಃ	ವರ್ಣಯಂತಿ,
ವರ್ಣಯಸಿ	ವರ್ಣಯಥಃ	ವರ್ಣಯಥ,
ವರ್ಣಯಾಮಿ	ವರ್ಣಯಾವಃ	ವರ್ಣಯಾಮಃ

ದದೌ - ದುದಾೞ್ ದಾನೇ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ದಾನಾರ್ಥಕಾತ್ ದಾಧಾತೋಃ ಪರಸ್ಮೈ ಪದಿನಃ ಲಿಟಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ ದದೌ ಇತಿ ರೂಪಮ್.

ದದೌ	ದದತುಃ	ದದುಃ
ದದಿಥ ದದಾಥ	ದದಥುಃ	ದದ
ದದೌ	ದದಿವ	ದದಿಮ

ಅಲಂಕಾರ— ಸ್ವಭಾವೋಕ್ತಲಂಕಾರ.

★ ★ ★

ಕಿಂಪುರುಷವಾಸಿ ಶ್ರೀಹನುಮಂತ

ಸ್ವಾನ್ಮಂದಹೇತೌ ಭಜತಾಂ ಜನಾನಾಂ

ಮಗ್ನಃ ಸದಾ ರಾಮಕಥಾಸುಧಾಯಾಮ್ |

ಅಸಾವಿದಾನೀಂ ಚ ನಿಷೇವಮಾಣೋ

ರಾಮಂ ಪತಿಂ ಕಿಂಪುರುಷೇ ಕಿಲಾಸ್ತೇ

|| 27 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಸ್ವಾನ್ಮಂದಹೇತೌ, ಭಜತಾಂ, ಜನಾನಾಂ, ಮಗ್ನಃ, ಸದಾ, ರಾಮಕಥಾಸುಧಾಯಾಂ, ಅಸೌ, ಇದಾನೀಂ, ಚ, ನಿಷೇವಮಾಣಃ, ರಾಮಂ, ಪತಿಂ, ಕಿಂಪುರುಷೇ, ಕಿಲ, ಆಸ್ತೇ |

ಅನ್ವಯ— ಅಸೌ ಭಜತಾಂ ಜನಾನಾಂ ಸ್ವಾನ್ಂದಹೇತೌ ರಾಮಕಥಾಸುಧಾಯಾಂ ಸದಾ ಮಗ್ನಃ ಇದಾನೀಂ ಚ ಪತಿಂ ರಾಮಂ ನಿಷೇವಮಾಣಃ ಕಿಂಪುರುಷೇ ಆಸ್ತೇ ಕಿಲ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಸೌ = ಈ ಶ್ರೀ ಹನುಮಂತದೇವರು

ಭಜತಾಂ ಜನಾನಾಂ = ಶ್ರವಣ, ಮನನ, ಮುಂತಾದವುಗಳಿಂದ ಸೇವಿಸುತ್ತಿರುವ ಜನರಿಗೆ

ಸ್ವಾನ್ಂದಹೇತೌ = ಸ್ವರೂಪಲಕ್ಷಣವಾಗಿರುವ ಮುಕ್ತಿಯ ಆನಂದದ ಅವಿಭಾವಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗಿರುವ

ರಾಮಕಥಾಸುಧಾಯಾಂ ಸದಾ ಮಗ್ನಃ = ಶ್ರೀರಾಮದೇವನ ಕಥೆ ಎಂಬ ಅಮೃತದಲ್ಲಿ ಯಾವಾಗಲೂ ಮುಳುಗಿರುವವರಾಗಿ

ಇದಾನೀಂ ಚ = ಈಗಲೂ ಸಹ

ಪತಿಂ ರಾಮಂ = ತನ್ನ ಸ್ವಾಮಿಯಾಗಿರುವ ಶ್ರೀರಾಮದೇವನನ್ನು

ನಿಷೇವಮಾಣಃ = ಅತ್ಯಧಿಕವಾಗಿ ಸೇವಿಸುತ್ತಾ

ಕಿಂಪುರುಷೇ = ಕಿಂಪುರುಷ ಎಂಬ ಖಂಡದಲ್ಲಿ

ಆಸ್ತೇ = ಇರುತ್ತಾರೆ

ಕಿಲ = ಇದು ಪೌರಾಣಿಕರಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ವಾರ್ತೆಯಾಗಿದೆ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು ಶ್ರವಣ, ಮನನ ಮುಂತಾದ ಸೇವೆಗಳಿಂದ ಸೇವಿಸುವವರಿಗೆ ಸ್ವರೂಪ ಆನಂದವು ಅಭಿವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಸ್ವರೂಪಾನಂದದ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ರಾಮಕಥಾಸುಧೆಯೆಂಬ ಅಮೃತವೇ ಕಾರಣವಾಗಿದೆ. ಈ ರಾಮಕಥಾಸುಧೆಯಲ್ಲಿ ಯಾವಾಗಲೂ ಶ್ರೀಹನುಮಂತದೇವರು ಆಸಕ್ತರಾಗಿರುವರು. ಅದು ಮಾತ್ರವಲ್ಲ, ಈವಾಗಲೂ ಅದೇ ಕಾರ್ಯವನ್ನೇ ಎಡಬಿಡದೇ ಮಾಡುತ್ತಾ ಶ್ರೀರಾಮಕಥಾಮೃತವನ್ನೇ ಸೇವಿಸುತ್ತಿರುವರು. ಈಗಲೂ ಕಿಂಪುರುಷ-ಖಂಡದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಿರುವರು. ಇದು ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಸ್ವಾನ್ಂದಹೇತೌ— ಸ್ವಶ್ವಾಸೌ ಆನಂದಶ್ಚ ಸ್ವಾನ್ಂದಃ, ಸ್ವಾನ್ಂದಸ್ಯ ಹೇತುಃ ಸ್ವಾನ್ಂದಹೇತುಃ, ತಸ್ಮಿನ್ ಸ್ವಾನ್ಂದಹೇತೌ |

ಭಜತಾಂ— ಭಜಂತಿ ಇತಿ ಭಜಂತಃ, ತೇಷಾಂ ಭಜತಾಂ |

ರಾಮಕಥಾಸುಧಾಯಾಂ— ರಾಮಸ್ಯ ಕಥಾ ರಾಮಕಥಾ, ರಾಮಕಥಾ ಏವ ಸುಧಾ ರಾಮಕಥಾಸುಧಾ, ತಸ್ಯಾಂ ರಾಮಕಥಾಸುಧಾಯಾಂ |

ನಿಷೇವಮಾಣಃ— ನಿತರಾಂ ಸೇವಮಾನಃ ನಿಷೇವಮಾಣಃ |

ಕಿಂಪುರುಷೇ— ಕಿಂಪುರುಷಂ ಇತಿ ಖಂಡಃ ಕಿಂಪುರುಷಂ, ತಸ್ಮಿನ್ ಕಿಂಪುರುಷೇ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಆಸ್ತೇ- ಆನ ಉಪವೇಶನೇ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ಉಪವೇಶನಾರ್ಥಕಾತ್ ಆನ ಧಾತೋಃ ಆತ್ಮನೇಪದಿನಃ ಲಟಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ 'ಆಸ್ತೇ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಆಸ್ತೇ ಅಸಾತೇ ಅಸತೇ, ಆಸ್ತೇ ಅಸಾಥೇ ಅಧ್ವೇ, ಅಸೇ ಅಸ್ತಪ್ತೇ ಅಸ್ತಹೇ ||

ಅಲಂಕಾರ— ಸ್ವಭಾವೋಕ್ತಲಂಕಾರ.

★ ★ ★

ಭೀಮಸೇನಾವತಾರಲೀಲಾ

ತಸ್ಯೈವ ವಾಯೋರವತಾರಮೇನಂ

ಸಂತೋ ದ್ವಿತೀಯಂ ಪ್ರವದಂತಿ ಭೀಮಮ್ |

ಸ್ವಪ್ನೈವ ಯಂ ಪ್ರೀತಿಮತಾಽನಿಲೇನ

ನರೇಂದ್ರಕಾಂತಾ ಸುಷುವೇಽತ್ರ ಕುಂತೀ

|| 28 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ತಸ್ಯ, ಏವ, ವಾಯೋಃ, ಅವತಾರಂ, ಏನಂ, ಸಂತಃ, ದ್ವಿತೀಯಂ, ಪ್ರವದಂತಿ, ಭೀಮಂ, ಸ್ವಪ್ನಾ, ಏವ, ಯಂ, ಪ್ರೀತಿಮತಾ, ಅನಿಲೇನ, ನರೇಂದ್ರಕಾಂತಾ, ಸುಷುವೇ, ಆತ್ರ, ಕುಂತೀ |

ಅನ್ವಯ— ಸಂತಃ ತಸ್ಯ ಏವ ವಾಯೋಃ ದ್ವಿತೀಯಂ ಏನಂ ಅವತಾರಂ ಭೀಮಂ ಪ್ರವದಂತಿ ನರೇಂದ್ರಕಾಂತಾ ಕುಂತೀ ಪ್ರೀತಿಮತಾ ಅನಿಲೇನ ಸ್ವಪ್ನಾ ಏವ ಯಂ ಆತ್ರ ಸುಷುವೇ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ನರೇಂದ್ರಕಾಂತಾ ಕುಂತೀ = ಪಾಂಡು ಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಪತ್ನಿಯಾಗಿರುವ ಕುಂತೀದೇವಿಯು

ಪ್ರೀತಿಮತಾ = ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಯುಕ್ತನಾಗಿರುವ

ಅನಿಲೇನ = ವಾಯುದೇವರಿಂದ

ಸ್ವಪ್ನಾಏವ = ಮುಟ್ಟಲಿಟ್ಟ ಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ (ಕ್ರೀಡಿಸಲ್ಪಡದೆ)

ಯಂ = ಯಾವ ಮಗನನ್ನು

ಆತ್ರ = ಈ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ

ಸುಷುವೇ = ಪ್ರಸವಿಸಿದಳೋ ಅವನು ಎರಡನೆಯ ವಾಯುದೇವನ ಅವತಾರ.

ಸಂತಃ = ಬಳಿಗಾ ಮುಂತಾದ ಸೂಕ್ತಗಳ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವ ಸಜ್ಜನರು

ತಸ್ಯ ಏವ ವಾಯೋಃ = ಅದೇ ಹನುಮಂತದೇವರ

ದ್ವಿತೀಯಂ ಅವತಾರಂ = ಎರಡನೆಯ ಈ ಅವತಾರವನ್ನು

ಏನಂ ಭೀಮಂ ಪ್ರವದಂತಿ = ಭೀಮಸೇನನಾಗಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳುವರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ವಾಯುದೇವರಿಗೆ ಹನುಮಾನ್ ಎಂಬ ಮೊದಲನೆಯ ಅವತಾರವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾಯಿತು. ಇನ್ನು ಎರಡನೆಯ ಅವತಾರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇವೆ. 'ಬಳಿಗಾ' ಮುಂತಾದ ಸೂಕ್ತಗಳ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ತಿಳಿದವರು ಈ ಅವತಾರದ ರಹಸ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಲು ಶಕ್ತರು. ವಾಯುದೇವರು ಪಾಂಡುರಾಜನ ಪತ್ನಿಯಾಗಿರುವ ಕುಂತೀದೇವಿಯೊಡನೆ ಕ್ರೀಡಿಸಲಿಲ್ಲ. ಮುಟ್ಟಿದರು ಮಾತ್ರವೇ. ಆಗಲೇ ಕುಂತಿಯು ಪ್ರಸವಿಸಿದಳು. ಆ ಮಗನು ಭೀಮ ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದನು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಸ್ವಪ್ನಾ— ಕೇವಲಂ ಸ್ಪರ್ಶಃ ಅನ್ಯಾಃ ಅಪಿ ಇತಿ ಸ್ವಪ್ನಾ |

ಪ್ರೀತಿಮತಾ— ಪ್ರೀತಿಃ ಅಸ್ಯ ಅಪಿ ಇತಿ ಪ್ರೀತಿಮಾನ್, ತೇನ ಪ್ರೀತಿಮತಾ |

ನರೇಂದ್ರಕಾಂತಾ— ನರಾಣಾಂ ಇಂದ್ರಃ ನರೇಂದ್ರಃ, ನರೇಂದ್ರಸ್ಯ ಕಾಂತಾ ನರೇಂದ್ರಕಾಂತಾ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಸುಷುವೇ - ಸೂರ್ ಪೂರ್ಣಾರ್ಥಪ್ರಸವೇ ಇತಿ ಪೂರ್ಣಪ್ರಸವಾರ್ಥಕಾತ್ ಸೂರ್ಭಾತೋಃ ಲಿಟಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ 'ಸುಷುವೇ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಸುಷುವೇ ಸುಷುವಾತೇ ಸುಷುವಿರೇ,
 ಸುಷುವಿಷೇ ಸುಷುವಾಥೇ ಸುಷುವಿಧ್ವೇ (ಧ್ವೇ),
 ಸುಷುವೇ ಸುಷುವಿವಹೇ ಸುಷುವಿಮಹೇ ||

ಅಲಂಕಾರ— ಸ್ವಭಾವೋಕ್ತಲಂಕಾರ.

★ ★ ★

ಶತಶೃಂಗಪರ್ವತಭೇದನರೀಲಾ

ಇಂದ್ರಾಯುಧಂ ಹೀಂದ್ರಕರಾಭಿನುನ್ಮಂ

ಚಿಚ್ಛೇದ ಪಕ್ಷಾನ್ ಕ್ಷಿತಿಧಾರಿಣಾಂ ಪ್ರಾಕ್ |

ಬಿಭೇದ ಭೂಭೃದ್ವಪುರಂಗಸಂಗಾ-

ಚಿತ್ರಂ ಸ ಪನ್ನೋ ಜನನೀಕರಾಗ್ರಾತ್

|| 29 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಇಂದ್ರಾಯುಧಂ, ಹಿ, ಇಂದ್ರಕರಾಭಿನುನ್ಮಂ, ಚಿಚ್ಛೇದ, ಪಕ್ಷಾನ್, ಕ್ಷಿತಿಧಾರಿಣಾಂ, ಪ್ರಾಕ್, ಬಿಭೇದ, ಭೂಭೃದ್ವಪುಃ, ಅಂಗಸಂಗಾತ್, ಚಿತ್ರಂ, ಸಃ, ಪನ್ನಃ ಜನನೀಕರಾಗ್ರಾತ್ |

ಅನ್ವಯ— ಪ್ರಾಕ್ ಇಂದ್ರಾಯುಧಂ ಇಂದ್ರಕರಾಭಿನುನ್ಮಂ ಹಿ ಕ್ಷಿತಿಧಾರಿಣಾಂ ಪಕ್ಷಾನ್ ಚಿಚ್ಛೇದ, ಸಃ (ಶಾರ್ದೂಲ-ಭಯೇನ ಕಂಪಿತಾತ್) ಜನನೀಕರಾಗ್ರಾತ್ ಪನ್ನಃ ಅಂಗಸಂಗಾತ್ ಭೂಭೃದ್ವಪುಃ ಬಿಭೇದ, (ಏತತ್) ಚಿತ್ರಮ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಪ್ರಾಕ್ = ಹಿಂದಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ

ಇಂದ್ರಾಯುಧಂ = ದೇವೇಂದ್ರನ ವಜ್ರಾಯುಧವು

ಇಂದ್ರಕರಾಭಿನುನ್ಮಂ = ದೇವೇಂದ್ರನ ಎರಡು ಕೈಗಳಿಂದ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪ್ರೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟದ್ದಾಗಿ

ಕ್ಷಿತಿಧಾರಿಣಾಂ ಪಕ್ಷಾನ್ = ಪರ್ವತಗಳ ರೆಕ್ಕೆಗಳನ್ನು

ಚಿಚ್ಛೇದ ಹಿ = ಕತ್ತರಿಸಿತಪ್ಪೇ.

ಸಃ = ಆ ಶ್ರೀಭೀಮಸೇನದೇವರು

(ಶಾರ್ದೂಲಭಯೇನ ಕಂಪಿತಾತ್) = ಹುಲಿಯ ಹೆದರಿಕೆಯಿಂದ ನಡುಗುತ್ತಿರುವ

ಜನನೀಕರಾಗ್ರಾತ್ = ತಾಯಿಯಾದ ಕುಂತೀದೇವಿಯ ಕೈಗಳ ಕೊನೆಯಿಂದ

ಪನ್ನಃ = ಪರ್ವತದಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದವರಾಗಿ

ಅಂಗಸಂಗಾತ್ = ತನ್ನ ಶರೀರದ ಸಂಬಂಧದಿಂದ

ಭೂಭೃದ್ವಪುಃ = ಶತಶೃಂಗ ಪರ್ವತದ ಶರೀರವನ್ನು

ಬಿಭೇದ = ಪುಡಿಪುಡಿಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದರು.

(ಏತತ್) = ಭೀಮಸೇನದೇವರ ಈ ವ್ಯಾಪಾರವು

ಚಿತ್ರಂ = ಅಶ್ವಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಬುದ್ಧಿಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ದೇವೇಂದ್ರನಿಂದ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ವಜ್ರಾಯುಧವು

ಪರ್ವತಗಳ ರೆಕ್ಕೆಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಕತ್ತರಿಸಿತು. ಶ್ರೀಭೀಮಸೇನದೇವರು ಆಜಾಗೃತೆಯಿಂದ ಶತಶೃಂಗ

ಪರ್ವತದಲ್ಲಿ ತಾಯಿಯ ಕೈಗಳಿಂದ ಜಾರಿ ಬಿದ್ದಾಗ ಪರ್ವತವು ಪುಡಿಪುಡಿಯಾಯಿತಲ್ಲವೇ ?

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಹಿಂದೆ ಪರ್ವತಗಳಿಗೆ ರೆಕ್ಕೆಗಳಿದ್ದವು. ಪರ್ವತಗಳು ತಮಗೆ ಇಷ್ಟ ಒಂದಂತೆ ಹಾರುತ್ತಾ ಯಾವುದೋ ಒಂದು ಊರಿನ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತು ಊರುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ನಾಶ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದವು. ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿದ ಬ್ರಹ್ಮದೇವರು ಎಲ್ಲಾ ಪರ್ವತಗಳ ರೆಕ್ಕೆಗಳನ್ನೂ ಕತ್ತರಿಸುವಂತೆ ದೇವೇಂದ್ರನಿಗೆ ಆಜ್ಞಾಪಿಸಿದನು. ದೇವೇಂದ್ರನು ತನ್ನ ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಎರಡು ಕೈಗಳಿಂದ ಎತ್ತಿದನು. ಪ್ರಯತ್ನಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಗುರಿಯುಟ್ಟು ಪರ್ವತಗಳ ರೆಕ್ಕೆಗಳಿಗೆ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದನು. ಆದರೆ ಒಂದೊಂದು ಪಟ್ಟಿನಿಂದ ಒಂದೊಂದು ರೆಕ್ಕೆಗಳೇ ಕೆಳಗೆ ಬಿದ್ದವು. ಎಲ್ಲಾ ರೆಕ್ಕೆಗಳು ಕೆಳಗೆ ಬೀಳಲಿಲ್ಲ.

ಕುಂತೀದೇವಿಯು ಕುಳಿತಿರುವ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಹುಲಿಯು ಕೂಗಿತು. ಅಬಲೆಯಾದ ಕುಂತೀದೇವಿಯು ಹೆದರಿದಳು. ಅವಳ ಕೈಗಳ ಕೊನೆಯಿಂದ ಶ್ರೀಭೀಮಸೇನದೇವರು ಜಾರಿ ಕೆಳಗೆ ಬಿದ್ದರು. ಪರ್ವತದಂತೆ ಭಾರವಾಗಿರುವ ಅವರ ದೇಹವು ಶತಶೃಂಗ ಪರ್ವತ ಎಂಬ ಪರ್ವತಕ್ಕೆ ತಗಲಿತು. ಕೊಡಲೇ ಆ ಪರ್ವತವು ಪುಡಿಪುಡಿಯಾಯಿತು. ತಮ್ಮ ಅಂಗಸಂಬಂಧದಿಂದ ಅಜಾಗ್ರತೆಯಲ್ಲಿದ್ದು ಪರ್ವತವನ್ನು ಪುಡಿಪುಡಿಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿರುವ ಶ್ರೀಭೀಮಸೇನದೇವರ ಶರೀರವು ವಜ್ರಾಯುಧಕ್ಕಿಂತಲೂ ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿರುವುದು ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಲ್ಲವೇ ?

ವಿಗ್ರಹ—

ಇಂದ್ರಾಯುಧಂ— ಇಂದ್ರಸ್ಯ ಆಯುಧಂ ಇಂದ್ರಾಯುಧಂ ।

ಇಂದ್ರಕರಾಭಿನುನ್ಮಂ— ಇಂದ್ರಸ್ಯ ಕರೌ ಇಂದ್ರಕರೌ, ಅಭಿತಃ ನುನ್ಮಂ ಅಭಿನುನ್ಮಂ, ಇಂದ್ರಕರಾಭ್ಯಾಂ ಅಭಿನುನ್ಮಂ ಇಂದ್ರಕರಾಭಿನುನ್ಮಂ ।

ಕ್ಷಿತಿಧಾರಿಕಾಂ— ಕ್ಷಿತಿಂ ಧರಂತಿ ಇತಿ ಕ್ಷಿತಿಧಾರಿಕಾಃ, ತೇಷಾಂ ಕ್ಷಿತಿಧಾರಿಕಾಂ ।

ಭೂಭೃದ್ವಪುಃ— ಭುವಂ ಬಿಭೃತಿ ಇತಿ ಭೂಭೃತ್, ಭೂಭೃತಃ ವಪುಃ ಭೂಭೃದ್ವಪುಃ, ತತ್ ಭೂಭೃದ್ವಪುಃ ।

ಅಂಗಸಂಗಾತ್— ಅಂಗಸ್ಯ ಸಂಗಃ ಅಂಗಸಂಗಃ, ತಸ್ಮಾತ್ ಅಂಗಸಂಗಾತ್ ।

ಜನನೀಕರಾಗ್ರಾತ್— ಜನನ್ಯಾಃ ಕರೌ ಜನನೀಕರೌ, ಜನನೀಕರಯೋಃ ಅಗ್ರಂ ಜನನೀಕರಾಗ್ರಂ, ತಸ್ಮಾತ್ ಜನನೀಕರಾಗ್ರಾತ್ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಚಿಚ್ಛೇದ- ಭಿದಿರ್ ದ್ವೈದೀಕರಣೇ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ಭಿದಿರ್ ಧಾತೋಃ ಪರಸ್ವಪದಿನಃ ಲಿಟಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ 'ಚಿಚ್ಛೇದ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ಚಿಚ್ಛೇದ ಚಿಚ್ಛಿದತುಃ ಚಿಚ್ಛಿದುಃ, ಚಿಚ್ಛೇದಿಥ ಚಿಚ್ಛಿದಥುಃ ಚಿಚ್ಛಿದ, ಚಿಚ್ಛೇದ ಚಿಚ್ಛಿದಿವ ಚಿಚ್ಛಿದಿಮು ॥

ಬಿಭೇದ- ಭಿದಿರ್ ವಿಧಾರಣೇ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ಭಿದಿರ್ ಧಾತೋಃ ಪರಸ್ವಪದಿನಃ ಲಿಟಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ 'ಬಿಭೇದ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ಬಿಭೇದ ಬಿಭಿದತುಃ ಬಿಭಿದುಃ, ಬಿಭೇದಿಥ ಬಿಭಿದಥುಃ ಬಿಭಿದ, ಬಿಭೇದ ಬಿಭಿದಿವ ಬಿಭಿದಿಮು ॥

ಅಲಂಕಾರ— ಅಧಿಶ್ಯಾಲಂಕಾರ.

★ ★ ★

ಭೀಮಸೇನದೇವರ ಬಾಲಲೀಲಾ

ಪುರೇ ಕುಮಾರಾನಲಸಾನ್ ವಿಹಾರಾ-

ನ್ನೀಕ್ಷ್ಯ ಸರ್ವಾನಪಿ ಮಂದಲೀಲಃ ।

ಕೈಶೋರಲೀಲಾಂ ಹತಸಿಂಹಸಂಘಾಂ

ವನೇ ಪ್ರವೃತ್ತಾಂ ಸ್ಮರತಿ ಸ್ಮ ಸೂತಃ

॥ 30 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಪುರೇ, ಕುಮಾರಾನ್, ಅಲಸಾನ್, ವಿಹಾರಾತ್, ನಿರೀಕ್ಷ್ಯ, ಸರ್ವಾನ್, ಅಪಿ, ಮಂದಲೀಲಃ, ಕೈಶೋರಲೀಲಾಂ, ಹತಸಿಂಹಸಂಘಾಂ, ವನೇ, ಪ್ರವೃತ್ತಾಂ, ಸ್ಮರತಿ, ಸ್ಮ, ಸೂತ್ಯಃ |

ಅನ್ವಯ— ಸಃ ಪುರೇ ಮಂದಲೀಲಃ ಅಪಿ ವಿಹಾರಾತ್ ಅಲಸಾನ್ ಸರ್ವಾನ್ ಕುಮಾರಾನ್ ನಿರೀಕ್ಷ್ಯ ವನೇ ಪ್ರವೃತ್ತಾಂ ಹತಸಿಂಹಸಂಘಾಂ ಕೈಶೋರಲೀಲಾಂ ಸೂತ್ಯಃ ಸ್ಮರತಿ ಸ್ಮ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸಃ = ಆ ಶ್ರೀಭೀಮಸೇನದೇವರು

ಪುರೇ = ಹಸ್ತಿನಾವತೀ ನಗರದಲ್ಲಿ

ಮಂದಲೀಲಃ = ಮೆಲ್ಲಗೆ ಮೆಲ್ಲಗೆ ಲೀಲೆಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುವಾಗಲೂ

ವಿಹಾರಾತ್ ಅಲಸಾನ್ = ಆಟದಿಂದ ಶ್ರಮಯುಕ್ತರಾಗಿರುವ

ಸರ್ವಾನ್ ಕುಮಾರಾನ್ ನಿರೀಕ್ಷ್ಯ = ಎಲ್ಲಾ ರಾಜಕುಮಾರರನ್ನೂ ನೋಡಿ

ವನೇ = ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ

ಪ್ರವೃತ್ತಾಂ = ನಡೆದ

ಹತಸಿಂಹಸಂಘಾಂ = ತನ್ನಿಂದ ಕೊಲ್ಲಲ್ಪಟ್ಟ ಸಿಂಹಗಳ ಸಮೂಹಗಳುಳ್ಳ

ಕೈಶೋರಲೀಲಾಂ = ಬಾಲಕರಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಲೀಲೆಯನ್ನು

ಸೂತ್ಯಃ = ತುಂಬಾ ಆಸೆಯಿಂದ ಯುಕ್ತರಾಗಿ

ಸ್ಮರತಿ ಸ್ಮ = ಸ್ಮರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಭೀಮಸೇನದೇವರು ಹಸ್ತಿನಾವತೀ ನಗರದಲ್ಲಿ ಮೆಲ್ಲಮೆಲ್ಲನೆ ಆಟವಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಆಟದಿಂದ ಶ್ರಮಯುಕ್ತರಾಗಿರುವ ಎಲ್ಲಾ ರಾಜಕುಮಾರರನ್ನೂ ನೋಡಿದರು. ಆಗ ಅವರಿಗೆ ಬಾಲ್ಯದಲ್ಲಿ ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ನಡೆದ ವೃತ್ತಾಂತವು ಜ್ಞಾಪಕಕ್ಕೆ ಬಂತು. ಶ್ರೀಭೀಮಸೇನದೇವರಿಗೆ ಕಾಡಿನಲ್ಲಿಯೇ ಬಾಲಲೀಲೆ ಆರಂಭವಾಯಿತು. ಮೊದಲು ಮೊದಲು ಸಿಂಹಗಳ ಸಮೂಹಗಳನ್ನು ಕೊಂದರು. ಆ ಸಿಂಹಗಳ ಸಮೂಹಗಳನ್ನು ತುಂಬಾ ಆಸೆಯಿಂದ ಸ್ಮರಿಸಿದರು. ಈ ಬಾಲಲೀಲೆಗಳನ್ನು ಸ್ಮರಿಸುತ್ತಾ ನಿರಂತರವಾಗಿ ಹಾಗೆಯೇ ಇದ್ದರು. ಈ ಬಾಲಲೀಲೆಗಳು ಹಸ್ತಿನಾವತಿಯಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲ, ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ನಡೆದವು.

ವಿಗ್ರಹ—

ನಿರೀಕ್ಷ್ಯ— ನಿರಂತರಾಂ ಈಕ್ಷಿತ್ವಾ ನಿರೀಕ್ಷ್ಯಃ |

ಮಂದಲೀಲಃ— ಮಂದಾ ಲೀಲಾ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಮಂದಲೀಲಃ |

ಕೈಶೋರಲೀಲಾಂ— ಕಿಶೋರಸ್ಯ ಇಯಂ ಕೈಶೋರಾ, ಕೈಶೋರಾ ಚ ಸಾ ಲೀಲಾ ಚ ಕೈಶೋರಲೀಲಾ, ತಾಂ ಕೈಶೋರಲೀಲಾಂ |

ಹತಸಿಂಹಸಂಘಾಂ— ಸಿಂಹಾನಾಂ ಸಂಘಃ ಸಿಂಹಸಂಘಃ, ಹತಃ ಸಿಂಹಸಂಘಃ ಯಯಾ ಸಾ ಹತ-ಸಿಂಹಸಂಘಾ, ತಾಂ ಹತಸಿಂಹಸಂಘಾಂ |

ಸೂತ್ಯಃ— ಸುಷ್ಪಂ ಭೃತಂ ಉತ್ಯಃ ಸೂತ್ಯಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಸ್ಮರತಿ- ಸ್ಮೃತ್ ಸ್ಮರಣೇ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ಸ್ಮರಣಾರ್ಥಕಾತ್ ಸ್ಮೃತ್ ಧಾತೋಃ ಲಟಿ ಪರಸ್ಮೈಪದಿನಃ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ವಿಕವಚನೇ 'ಸ್ಮರತಿ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಸ್ಮರತಿ ಸ್ಮರತಃ ಸ್ಮರಂತಿ, ಸ್ಮರಸಿ ಸ್ಮರಥಃ ಸ್ಮರಥ, ಸ್ಮರಾಮಿ ಸ್ಮರಾವಃ ಸ್ಮರಾಮಃ ||

ಅಲಂಕಾರ— ಸ್ಮರಣಾಲಂಕಾರ.

★ ★ ★

ಭೀಮಸೇನದೇವರಿಗೆ ವಿಷಪ್ರಯೋಗ, ಹಾವುಗಳಿಂದ ಕಡಿತ, ಆಳವಾದ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿಸುವಿಕೆ

ಭುಕ್ತಂ ಚ ಜೀರ್ಣಂ ಪರಿಪಂಥಿದತ್ತಂ

ವಿಷಂ ವಿಷಜ್ವಲೋ ವಿಷಭೃದ್ಗೋಽತಃ |

ಪ್ರಮಾಣಕೋಟೀಃ ಸ ಹಿ ಹೇಲಯಾಽಗಾ-

ನ್ನೇದಂ ಜಗಜ್ಜೀವನದೇಽತ್ರ ಚಿತ್ರಮ್

|| 31 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಭುಕ್ತಂ, ಚ, ಜೀರ್ಣಂ, ಪರಿಪಂಥಿದತ್ತಂ, ವಿಷಂ, ವಿಷಜ್ವಲಃ, ವಿಷಭೃದ್ಗಃ, ಅತಃ, ಪ್ರಮಾಣ-ಕೋಟೀಃ, ಸಃ, ಹೇಲಯಾ, ಅಗಾತ್, ನ, ಇದಂ, ಜಗಜ್ಜೀವನದೇ, ಅತ್ರ, ಚಿತ್ರಮ್ |

ಅನ್ವಯ— ಪರಿಪಂಥಿದತ್ತಂ ವಿಷಂ ಭುಕ್ತಂ ಚ ಜೀರ್ಣಮ್ ಅತಃ ವಿಷಭೃದ್ಗಃ ವಿಷಜ್ವಃ ಪ್ರಮಾಣಕೋಟೀಃ ಸಃ ಹಿ ಹೇಲಯಾ ಅಗಾತ್ ಇದಂ ಜಗಜ್ಜೀವನದೇ ಅತ್ರ ಚಿತ್ರಂ ನ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಪರಿಪಂಥಿದತ್ತಂ = ಶತ್ರುಗಳಾದ ದುರ್ಯೋಧನಾದಿಗಳಿಂದ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ

ವಿಷಂ = ವಿಷಮಿಶ್ರಿತಾನ್ನವು

ಭುಕ್ತಂ ಚ = ತಿನ್ನಲ್ಪಟ್ಟಿತು ಮತ್ತು

ಜೀರ್ಣಂ = ಜೀರ್ಣವಾಯಿತು.

ಅತಃ = ಈ ಭೀಮಸೇನದೇವರ ದಯೆಯಿಂದ

ವಿಷಭೃದ್ಗಃ = ಅತಿ ಕ್ರೂರವಾದ ವಿಷವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ ಸರ್ಪಗಳ ಸಮೂಹವು

ವಿಷಜ್ವಃ = ಸತ್ತು ಹೋದವು (ವೃಥೆಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟವು).

ಪ್ರಮಾಣಕೋಟೀಃ = ಪ್ರಮಾಣಕೋಟಿ ಎಂಬ ಅತ್ಯಂತ ಆಳವಾದ ಮಡುವಿನ ದೆಸೆಯಿಂದ

ಸಃ = ಆ ಶ್ರೀಭೀಮಸೇನದೇವರು

ಹೇಲಯಾ = ಆಯಾಸವಿಲ್ಲದೇ

ಅಗಾತ್ ಹಿ = ಹೊರಗೆ ಬಂದರಪ್ಪೇ.

ಇದಂ = ಈ ವ್ಯಾಪಾರವು

ಜಗಜ್ಜೀವನದೇ = ಸಕಲ ಜೀವರಿಗೂ ಜೀವನವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಿರುವ

ಅತ್ರ = ಈ ಶ್ರೀಭೀಮಸೇನದೇವರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ

ಚಿತ್ರಂ ನ = ಅಶ್ಚರ್ಯವಲ್ಲ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ—

- (1) ದುರ್ಯೋಧನನೇ ಮೊದಲಾದ ಶತ್ರುಗಳು ಶ್ರೀಭೀಮಸೇನದೇವರಿಗೆ ತಮ್ಮ ಸೇವಕರ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಆಹಾರದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯುಗ್ರವಾದ ವಿಷವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಕೊಟ್ಟರು. ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವ ಶ್ರೀಭೀಮ-ಸೇನದೇವರು ವಿಷಮಿಶ್ರಿತವಾದ ಆಹಾರವನ್ನು ತಿಂದರು ಮತ್ತು ಜೀರ್ಣಿಸಿಕೊಂಡರು.
- (2) ಅತಿ ಕ್ರೂರವಾದ ವಿಷಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ ಸರ್ಪಗಳಿಂದ ಕಡಿಸಿದರು. ಆ ಸರ್ಪಗಳೇ ಸತ್ತವು.
- (3) ಗಂಗೆಯಲ್ಲಿ 'ಪ್ರಮಾಣಕೋಟಿ' ಎಂಬ ಕೆಲವು ಪ್ರದೇಶಗಳು. ಸಗರ ರಾಜನ 60,000 ಮಕ್ಕಳು ಸಮುದ್ರವನ್ನು ಆಗಿಂದಾಗ್ಗೆ ಏರ್ಪಟ್ಟು ಮಡುವುಗಳು ಅವುಗಳು. ಅವುಗಳು ಎಷ್ಟು ಆಳವಾಗಿವೆ ಎಂದು ಕೇಳಿದಾಗ ಅವುಗಳ ಆಳವು ಕೋಟಿಗಟ್ಟಲೆ ಯೋಜನಗಳೇ ಆಳಗಳು ಎಂದು ಜ್ಞಾನಿಗಳು ಉತ್ತರವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿರುವರು. ಆದ್ದರಿಂದ ಕೋಟಿಗಟ್ಟಲೆ ಆಳ ಅಂದರೆ ಪ್ರಮಾಣವುಳ್ಳವುಗಳು ಎಂದು ಜ್ಞಾನಿಗಳು ಉತ್ತರವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಮಾಣಕೋಟಿ ಎಂದು ಆ ಮಡುವುಗಳು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದವು.
- (1) ಶ್ರೀಭೀಮಸೇನದೇವರಿಗೆ ವಿಷಮಿಶ್ರಿತವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ತಿನ್ನಿಸಬೇಕು,
- (2) ಅತಿ ಭಯಂಕರವಾದ ಸರ್ಪಗಳಿಂದ ಕಡಿಸಬೇಕು,
- (3) ಬಹು ಎತ್ತರದಿಂದ ಪ್ರಮಾಣಕೋಟಿ ಎಂಬ ಮಡುವಿನಲ್ಲಿ ತಳ್ಳಬೇಕು; ಹೀಗೆ ಮಾಡಿದರೆ ಪ್ರಮಾಣಕೋಟಿ ಎಂಬ ಮಡುವಿನಲ್ಲಿ ಕೆಳಗೆ ಹೋಗುತ್ತಿರುವ ಭೀಮಸೇನನು ಸಾಯುವುದರಲ್ಲಿ ಸಂಶಯವಿಲ್ಲ ಎಂದು ದುರ್ಯೋಧನ ಮುಂತಾದವರು ಯೋಚಿಸಿದರು. ಹಾಗೆಯೇ ಮಾಡಿದರು. ಆದರೆ ಅವರ ಆಸೆಯು ವ್ಯರ್ಥವಾಯಿತು.

ಪ್ರಮಾಣಕೋಟಿಃ = ಆ ಪ್ರಮಾಣಕೋಟಿ ಎಂಬ ಮಡುವಿನ ದೆಸೆಯಿಂದಲೂ, ಸಃ = ಆ ಭೀಮಸೇನದೇವರು, ಹೇಲಯಾ ಹಿ = ಲೀಲೆಯಿಂದಲೇ, ಅಗಾತ್ = ಹೊರಗೆ ಬಂದರು. ಇದು ಮಹಾಭಾರತ ಮುಂತಾದ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

ದುರ್ಯೋಧನ ಮುಂತಾದವರು ಶ್ರೀಭೀಮಸೇನದೇವರನ್ನು ಕಟ್ಟಿದರು. ಪ್ರಮಾಣಕೋಟಿ ಎಂಬ ಮಡುವಿನಲ್ಲಿ ತಳ್ಳಿದರು. ಅವರು ಕಟ್ಟಿರುವ ಕಟ್ಟುಗಳನ್ನೂ ಮಡುವಿನಲ್ಲಿ ತಳ್ಳಿರುವುದನ್ನೂ ಅಲಕ್ಷ್ಯ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಶ್ರೀಭೀಮಸೇನ-ದೇವರು ಹೊರಗೆ ಬಂದರು.

ಈ ಕೆಲಸವನ್ನು ಇನ್ನೊಬ್ಬರು ಮಾಡಿದ್ದರೆ ಆಶ್ಚರ್ಯವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಆದರೆ ಸಕಲ ಜೀವರಿಗೂ ಜೀವನವನ್ನು ಶ್ರೀಭೀಮಸೇನದೇವರು ಕೊಡುತ್ತಿರುವರು. ಅವರಿಗೆ ದುರ್ಯೋಧನ ಮುಂತಾದವರ ಕಟ್ಟುಗಳನ್ನು ಮುರಿಯುವುದೂ ಪ್ರಮಾಣಕೋಟಿ ಎಂಬ ಮಡುವಿನಿಂದ ಹೊರಗೆ ಬರುವುದೂ ಅಶ್ಚರ್ಯವಲ್ಲ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಪರಿಪಂಥಿದತ್ತಂ— ಪರಿಪಂಥಿಃ ದತ್ತಂ ಪರಿಪಂಥಿದತ್ತಮ್ |

ವಿಷ್ಣುಃ— ವಿಶೇಷೇಣ ಸನ್ನಃ ವಿಷ್ಣುಃ |

ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮಃ— ವಿಷಂ ಭಿಕ್ಷತಿ ಇತಿ ವಿಷಭ್ರತಃ | ವಿಷಭ್ರತಾಂ ಗಣಃ ವಿಷಭ್ರದ್ಗಣಃ |

ಪ್ರಮಾಣಕೋಟಿಃ— ಪ್ರಮಾಣಾನಾಂ ಕೋಟಿಃ ಪ್ರಮಾಣಕೋಟಿಃ ತಸ್ಯಾತ್ ಪ್ರಮಾಣಕೋಟಿಃ |

ಜಗಜ್ಜೀವನದೇ— ಜಗತಾಂ ಜೀವನಂ ಜಗಜ್ಜೀವನಂ, ಜಗಜ್ಜೀವನಂ ದದಾತೀತಿ ಜಗಜ್ಜೀವನದೇ ತಸ್ಮಿನ್ ಜಗಜ್ಜೀವನದೇ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಗಾತ್- ಇಣ್ ಗತೌ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ಗತ್ಯರ್ಥಾತ್ ಇಣ್ ಧಾತೋ ಪರಸ್ಕೆಪದಿನಃ ಲುಪ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ 'ಅಗಾತ್' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಅಗಾತ್ ಅಗಾತಾಂ ಅಗುಃ, ಅಗಾಃ ಅಗಾತಂ ಅಗಾತ, ಅಗಾಂ ಅಗಾವ ಅಗಾಮ ||

ಅಲಂಕಾರ— ಕಾವ್ಯಲಿಂಗಾಲಂಕಾರ.

★ ★ ★

ಅರಗಿನ ಮನೆಯ ದಹನ, ಧರ್ಮಾದಿಗಳ ರಕ್ಷಣೆ - ಶ್ರೀ ವೇದವ್ಯಾಸದರ್ಶನ

ದಗ್ಧಾ ಪುರಂ ಯೋಗಬಲಾತ್ ಸ ನಿಯಂನ್

ಧರ್ಮಾನಿವ ಸ್ಥಾನ್ ಸಹಜಾನ್ ದಧಾನಃ |

ಅದಾರಿಭಾವೇನ ಜಗತ್ಸು ಪೂಜ್ಯೋ

ಯೋಗೀವ ನಾರಾಯಣಮಾಸಸಾದ

|| 32 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ದಗ್ಧಾ, ಪುರಂ, ಯೋಗಬಲಾತ್, ಸಃ, ನಿಯಂನ್, ಧರ್ಮಾನ್, ಇವ, ಸ್ಥಾನ್, ಸಹಜಾನ್, ದಧಾನಃ, ಅದಾರಿಭಾವೇನ, ಜಗತ್ಸು, ಪೂಜ್ಯಃ, ಯೋಗೀ, ಇವ, ನಾರಾಯಣಂ, ಆಸಸಾದ |

ಅನ್ವಯ— ಯೋಗಬಲಾತ್ ಸಃ ಪುರಂ ದಗ್ಧಾ ನಿಯಂನ್, ಸ್ಥಾನ್ ಸಹಜಾನ್ ಧರ್ಮಾನ್ ಇವ ದಧಾನಃ, ಅದಾರಿಭಾವೇನ ಜಗತ್ಸು ಪೂಜ್ಯಃ ಯೋಗೀ ಇವ ನಾರಾಯಣಂ ಆಸಸಾದ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಯೋಗಬಲಾತ್ = ಉಪಾಯಗಳ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ

ಸಃ = ಆ ಶ್ರೀಭೀಮಸೇನದೇವರು

ಪುರಂ ದಗ್ಧಾ = ಅರಗಿನ ಮನೆಯನ್ನು ಸುಟ್ಟವರಾಗಿ

ನಿಯಂನ್ = ಬಿಲದಿಂದ ಹೊರಗೆ ಬರುತ್ತಿರುವವರಾಗಿ

ಸ್ಥಾನ್ ಸಹಜಾನ್ ಧರ್ಮಾನ್ ಇವ = ಸ್ಥಿತಿಯರಾಗಿರುವ ಅಣ್ಣನಾಗಿರುವ ಧರ್ಮರಾಜನನ್ನೂ ತಮ್ಮಂದಿರಾಗಿರುವ ಅರ್ಜುನ ನಕುಲ ಸಹದೇವರನ್ನೂ

ದಧಾನಃ = ಹೆಗಲಿನ ಮೇಲೆ ಹೊತ್ತುಕೊಂಡವರಾಗಿ ಬಂದರು. ಅವರು ಪುಣ್ಯವಿಶೇಷಗಳಂತೆ ಇದ್ದರು.

ಯೋಗಬಲಾತ್ = ಸಮಾಧಿಪರಿಪಾಕದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ

ಪುರಂ = ತನ್ನ ಶರೀರವನ್ನು

ದಗ್ಧಾ = ತನ್ನ ಶರೀರದಲ್ಲಿರುವ ಅಗ್ನಿಯ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಸುಟ್ಟು ಬ್ರಹ್ಮನಾಡಿಯ ಮಾರ್ಗದಿಂದ (ದೇಹದಿಂದ) ಹೊರಗೆ ಬಂದು

ಅದಾರಿಭಾವೇನ = ವಾಯುವಿನ ಅಭ್ಯಾಸವನ್ನು ಮಾಡುವ ಯೋಗಿಗಳಿಗೆ ದೇಹದಲ್ಲಿ ವಾಯುವು ಹಾದಿಯನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಶೀರ್ಣತೆಯು ಏರ್ಪಡುವುದು ಸಹಜವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಆ ಶೀರ್ಣತೆಯು ಏರ್ಪಡದಿರುವುದರಿಂದ

ಜಗತ್ಸು = ಸ್ವರ್ಗ ಮುಂತಾದ ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ

ಪೂಜ್ಯಃ ಸನ್ = ಪೂಜ್ಯರೆನಿಸುತ್ತಾ

ಧರ್ಮಾನ್ = ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕವಾದ ಸುಖಾನುಭವಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗಿರುವ ಪುಣ್ಯವಿಶೇಷಗಳನ್ನು
 ದಧಾನಃ = ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳದೆ ಧರಿಸಿದವರಾಗಿ

ನಾರಾಯಣಂ = ತನ್ನ ಬಿಂಬರೂಪಿಯಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು

ಯೋಗೀ ಇವ = ಯೋಗಿಯು ಹೇಗೆ ಹೊಂದುವನೋ ಹಾಗೆ

ಅದಾರಿಭಾವೇನ = ಮನುಷ್ಯರನ್ನು ತಿನ್ನುವುದರಿಂದ - 'ಅದ' ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಗಿರುವ ಹಿಡಿಂಬ
 ಎಂಬ ರಾಕ್ಷಸನ ಶತ್ರುವಾದುದರಿಂದ

ಜಗತ್ಪೂಜ್ಯಃ = ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಪೂಜ್ಯರಾದ ಶ್ರೀಭೀಮಸೇನದೇವರು

ನಾರಾಯಣಂ = ಹಿಡಿಂಬೆಯನ್ನು ಮದುವೆ ಮಾಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷರಾದ ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರನ್ನು

ಆಸಾಡ = ಹೊಂದಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಪಾಂಡವರನ್ನು ಆರಗಿನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಇರುವಂತೆ ದುರ್ಯೋಧನ ಮುಂತಾದ ಅಯೋಧ್ಯರು ಮಾಡಿದರು. ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿದ ಶ್ರೀಭೀಮಸೇನದೇವರು ಉಪಾಯದ ಬಲದಿಂದ ಆರಗಿನ ಮನೆಯನ್ನು ಸುಟ್ಟರು. ಧರ್ಮರಾಜ, ಅರ್ಜುನ, ನಕುಲ ಸಹದೇವರನ್ನು ಹಗಲಿನ ಮೇಲೆ ಎತ್ತಿಕೊಂಡು ಹೊರಟರು. ಹಿಡಿಂಬ ಎಂಬ ದುಷ್ಟನು ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿರುವ ಮನುಷ್ಯರುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ತಿನ್ನುತ್ತಿದ್ದನು. ಅವನಿಗೆ ತಂಗಿಯಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿರುವ ಹಿಡಿಂಬ ಎಂಬ ಉತ್ತಮಿಯನ್ನು ಶ್ರೀಭೀಮಸೇನದೇವರಿಗೆ ವಿವಾಹವನ್ನು ಮಾಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಬಂದ ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸದೇವರನ್ನು ನೋಡಿದರು.

ಶ್ರೀಭೀಮಸೇನದೇವರನ್ನು ಆಗ ನೋಡಿದಾಗ ಒಬ್ಬ ಯೋಗಿಯಂತೆ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಯೋಗಿಯು ತನ್ನ ದೇಹದಲ್ಲಿರುವ ಅಗ್ನಿಯ ಬಲದಿಂದ ತನ್ನ ದೇಹವನ್ನು ಸುಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವನು. ಆದ್ದರಿಂದ ಆ ದೇಹದ ನಾಶವು ಯಾರಿಗೂ ಕಾಣಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ದೇಹದಿಂದ ಹೊರಗೆ ಬರುವುದೂ ಯಾರಿಗೂ ಕಾಣಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಯೋಗಾಭ್ಯಾಸವನ್ನು ಮಾಡುವವರಿಗೆ ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಆನಂದೋದ್ರೇಕವು ವಿರ್ಭವಿಸುತ್ತದೆ, ಆ ಯೋಗಿಯ ದೇಹವು ಸೀಳುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸ್ವರ್ಗ ಮುಂತಾದ ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿರುವವರು ಆ ಯೋಗಿಗಳನ್ನು ಪೂಜಿಸುವರು.

ಯಾವನೋ ಒಬ್ಬ ಪುರುಷನ ಮನೆಯನ್ನು ಯಾವುದೋ ಒಂದು ಉಪಾಯದ ಬಲದಿಂದ ಸುಟ್ಟುಬಿಟ್ಟು ಗುಟ್ಟಾಗಿ ಬಚ್ಚಿಟ್ಟಿರುವ ಆ ಸ್ಥಳದಿಂದ ಹೊರಗೆ ಬರುತ್ತಿರುವವರಂತೆ ಶ್ರೀಭೀಮಸೇನದೇವರು ಹೊರಗೆ ಬಂದರು. ಹೊರಗೆ ಬರುವಾಗಲೂ ತಮ್ಮ ಅಣ್ಣತಮ್ಮಂದಿರನ್ನು ಎತ್ತಿಕೊಂಡು ಬಂದರು. ಆಗ ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಬಾಧೆಯೂ ವಿರ್ಭವಿಸಲಿಲ್ಲ. ಇದಲ್ಲವೇ ಶ್ರೀಭೀಮಸೇನದೇವರ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ!

ವಿಗ್ರಹ—

ಯೋಗಬಲಾತ್— ಯೋಗದ ಬಲಂ ಯೋಗಬಲಂ, ತಸ್ಮಾತ್ ಯೋಗಬಲಾತ್ ।

ನಿರ್ಯುನ್— ನಿರ್ಯಾತಿ ಇತಿ ನಿರ್ಯುನ್ ।

ಸಹಜಾನ್— ಸಹ ಜಾಯಂತೇ ಇತಿ ಸಹಜಾಃ, ತಾನ್ ಸಹಜಾನ್ ।

ಅದಾರಿಭಾವೇನ— (1) ದಾರಿ (ದಲನಂ) ಅಸ್ಯ ಅಸ್ಮಿ ಇತಿ ದಾರೀ, ದಾರೀ ನ ಭವತಿ ಇತಿ ಅದಾರೀ, ಅದಾರೀಃ ಭಾವಃ ಅದಾರಿಭಾವಃ, ತೇನ ಅದಾರಿಭಾವೇನ । (2) ಅತಿ (ಭಕ್ತಿಯತಿ ನರಾನ್) ಇತಿ ಅದಃ, ಅದಸ್ಯ ಅರಿಃ ಅದಾರೀ, ಅದಾರೀಃ ಭಾವಃ ಅದಾರಿಭಾವಃ, ತೇನ ಅದಾರಿಭಾವೇನ । (3) ದಾರಿಃ (ದೇಹಸ್ಯ ಪಾಪಿನ್ಯಂ) ಅಸ್ಯ ಅಸ್ಮಿ ಇತಿ ದಾರೀ, ನ ದಾರೀ ಅದಾರೀ, ಅದಾರೀಃ ಭಾವಃ ಅದಾರಿಭಾವಃ, ತೇನ ಅದಾರಿಭಾವೇನ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಆಸಾದ- ಆಜ್ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ಪದ್ವಿ ವಿಶರಣಗತ್ಯವಸಾದನೇಷು ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ವಿಶರಣಗತ್ಯವಸಾದನಾರ್ಥಕಾತ್ ಪದ್ವಿ ಧಾತೋಃ ಪರಸ್ಕಪದಿನಃ ಲಿಟಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ 'ಆಸಾದ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಆಸಾದ ಆಸೇದತುಃ ಆಸೇದುಃ, ಆಸೇದಿಥ ಆಸೇದಥುಃ ಆಸೇದ, ಆಸಾದ ಆಸಸದ ಆಸೇದಿವ ಆಸೇದಿಮ ||

ಆಲಂಕಾರ— ಉಪಮಾಲಂಕಾರ ಸಭಂಗಶ್ಲೇಷಾಲಂಕಾರ ಸಂಕೀರ್ಣಃ |

★ ★ ★

ಶ್ರೀ ಭೀಮಸೇನದೇವರ ಸಂಕಲ್ಪ - ಸಮರ್ಪಣೆಯ ವೈಭವ

ಸಮರ್ಪ್ಯ ಕೃತ್ಯಾನಿ ಕೃತಿ ಕೃತಾನಿ

ವ್ಯಾಸಾಯ ಭೂಮ್ನೇ ಸುಕೃತಾನಿ ತಾವತ್ |

ಕರಿಷ್ಯಮಾಣಾನಿ ಚ ತಸ್ಯ ಪೂಜಾಂ

ಸಂಕಲ್ಪಯಾಮಾಸ ಸ ಶುದ್ಧಬುದ್ಧಿಃ

|| 33 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಸಮರ್ಪ್ಯ, ಕೃತ್ಯಾನಿ, ಕೃತಿ, ಕೃತಾನಿ, ವ್ಯಾಸಾಯ, ಭೂಮ್ನೇ, ಸುಕೃತಾನಿ, ತಾವತ್, ಕರಿಷ್ಯಮಾಣಾನಿ, ಚ, ತಸ್ಯ, ಪೂಜಾಂ, ಸಂಕಲ್ಪಯಾಮಾಸ, ಸಃ, ಶುದ್ಧಬುದ್ಧಿಃ |

ಅನ್ವಯ— ಕೃತಿ ಶುದ್ಧಬುದ್ಧಿಃ ಸಃ ಸುಕೃತಾನಿ ಕೃತ್ಯಾನಿ ತಾವತ್ ಕೃತಾನಿ, ಭೂಮ್ನೇ ವ್ಯಾಸಾಯ ಸಮರ್ಪ್ಯ, ಕರಿಷ್ಯಮಾಣಾನಿ ಚ ಕೃತ್ಯಾನಿ, ತಾವತ್ ತಸ್ಯ ಪೂಜಾಂ ಇತಿ ಸಂಕಲ್ಪಯಾಮಾಸ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಕೃತಿ = ಮಹಾಜ್ಞಾನಿಯಾಗಿರುವ

ಶುದ್ಧಬುದ್ಧಿಃ = ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪನೆಯಿರುವ ಅಂತಃಕರಣವುಳ್ಳವರಾದ

ಸಃ = ಆ ಶ್ರೀಭೀಮಸೇನದೇವರು

ಸುಕೃತಾನಿ = ಶ್ರೀಭಗವಂತನಿಗೆ ಪೂಜೆಯೆಂದು ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ

ಕೃತ್ಯಾನಿ ತಾವತ್ ಕೃತಾನಿ = ತನಗೆ ಮಾಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾಗಿರುವ ಎಲ್ಲಾ ಕೆಲಸಗಳನ್ನೂ

ಭೂಮ್ನೇ = ಪರಿಪೂರ್ಣರಾಗಿರುವ

ವ್ಯಾಸಾಯ = ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸದೇವರಿಗೆ

ಸಮರ್ಪ್ಯ = ಸಮರ್ಪಣೆ ಮಾಡಿ

ಕರಿಷ್ಯಮಾಣಾನಿ ಚ ಕೃತ್ಯಾನಿ ತಾವತ್ = ಮುಂದೆ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಎಲ್ಲಾ ಕೆಲಸಗಳನ್ನೂ

ತಸ್ಯ ಪೂಜಾಂ ಇತಿ = ಆ ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸದೇವರ ಪೂಜೆಯನ್ನಾಗಿ

ಸಂಕಲ್ಪಯಾಮಾಸ = ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದರು.

ತಾರ್ಕಯ— ಶ್ರೀಭೀಮಸೇನದೇವರು ಮಹಾಜ್ಞಾನಿಗಳು. ಅವರ ಬುದ್ಧಿಯು ಯಾವಾಗಲೂ ಭಗವಂತನಿಗೆ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪನಾ ಹೋಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆ ಶ್ರೀಭೀಮಸೇನದೇವರು ಹಿಂದೆ ಮಾಡಿರುವ ಎಲ್ಲಾ ಕಾರ್ಯಗಳೂ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಸಮ್ಪ್ರದಾನಾರ್ಹವುಗಳು. ಆ ಕೃತ್ಯಗಳನ್ನೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಸಮರ್ಪಿಸಿದರು. ಮುಂದೆ ಮಾಡಲಿರುವ ಬಹುಸುರನಿಗ್ರಹ ಮುಂತಾದ ಎಲ್ಲಾ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನೂ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಪೂಜೆಯನ್ನಾಗಿ ಸಂಕಲ್ಪಿಸಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಕೃತ್ಯಾನಿ— ಕರ್ತುಂ ಯೋಗ್ಯಾನಿ ಕೃತ್ಯಾನಿ, ತಾನಿ ಕೃತ್ಯಾನಿ ।

ಕರಿಷ್ಯಮಾಣಾನಿ— ಕರಿಷ್ಯಂತೇ ಇತಿ ಕರಿಷ್ಯಮಾಣಾನಿ, ತಾನಿ ಕರಿಷ್ಯಮಾಣಾನಿ ।

ಶುದ್ಧಬುದ್ಧಿಃ— ಶುದ್ಧಾ ಬುದ್ಧಿಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಶುದ್ಧಬುದ್ಧಿಃ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಸಂಕಲ್ಪಯಾಂ ಇತ್ಯುಪಪದಪೂರ್ವಕಾತ್ ಅಸ ಭುವಿ ಇತ್ಯಸ್ಮಾದ್ಭಾತೋಃ ಲಿಟಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ
ವಿಕವಚನೇ 'ಸಂಕಲ್ಪಯಾಮಾಸ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ಸಂಕಲ್ಪಯಾಮಾಸ	ಸಂಕಲ್ಪಯಾಮಾಸತುಃ	ಸಂಕಲ್ಪಯಾಮಾಸುಃ,
ಸಂಕಲ್ಪಯಾಮಾಸಿಥ	ಸಂಕಲ್ಪಯಾಮಾಸಥುಃ	ಸಂಕಲ್ಪಯಾಮಾಸ,
ಸಂಕಲ್ಪಯಾಮಾಸ	ಸಂಕಲ್ಪಯಾಮಾಸಿವ	ಸಂಕಲ್ಪಯಾಮಾಸಿಮ ॥

ಅಲಂಕಾರ— ಸ್ವಭಾವೋಕ್ತಲಂಕಾರ.

★ ★ ★

ಅಸುರ ಸಂಹಾರ - ದ್ವೈಪದೀಶ್ವರ

ವಿಷ್ಣೋಃ ಪದಶ್ಚಿದ್ವೈಪದೀಶ್ವರಾಸೀ

ಕ್ಷಿಪ್ರಾನ್ಯಪಕ್ಷಪ್ರಕರಃ ಸುಪಕ್ಷಃ ।

ಸಸೋದರೋಽಥಾದಿತ ರಾಜಹಂಸಃ

ಸ ರಾಜಹಂಸೀಮಿವ ರಾಜಕನ್ಯಾಮ್

॥ 34 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ವಿಷ್ಣೋಃ, ಪದಶ್ಚಿತ್, ಬಕಸನ್ನರಾಸೀ, ಕ್ಷಿಪ್ರಾನ್ಯಪಕ್ಷಪ್ರಕರಃ, ಸುಪಕ್ಷಃ, ಸಸೋದರಃ, ಅಥ, ಆದಿತ, ರಾಜಹಂಸಃ, ಸಃ, ರಾಜಹಂಸೀಂ, ಇವ, ರಾಜಕನ್ಯಾಮ್ ।

ಅನ್ವಯ— ಅಥ ಸಸೋದರಃ ಸಃ ವಿಷ್ಣೋಃ ಪದಶ್ಚಿತ್, ಬಕಸನ್ನರಾಸೀ ಕ್ಷಿಪ್ರಾನ್ಯಪಕ್ಷಪ್ರಕರಃ ಸುಪಕ್ಷಃ ರಾಜಹಂಸಃ ರಾಜಹಂಸೀಂ ಇವ ರಾಜಕನ್ಯಾಂ ಆದಿತ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಥ = ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರ ದರ್ಶನಾನಂತರದಲ್ಲಿ

ಸಸೋದರಃ = ತನ್ನ ಅಣ್ಣನಾದ ಧರ್ಮರಾಜನಿಂದಲೂ ತಮ್ಮಂದಿರಾದ ಅರ್ಜುನ, ನಕುಲ, ಸಹದೇವ-
ರಿಂದಲೂ ಸಹಿತರಾದ

ಸಃ = ಆ ಭೀಮಸೇನದೇವರು

ರಾಜಕನ್ಯಾಂ = ದ್ವೈಪದರಾಜನ ಮಗಳಾದ ದ್ವೈಪದೀದೇವಿಯನ್ನು

ಆದಿತ = ಹೆಂಡತಿಯಾಗುವಂತೆ ಸ್ವೀಕರಿಸಿದರು.

ಇನ್ನು ಮುಂದೆ ರಾಜಹಂಸಪರವಾಗಿಯೂ ಶ್ರೀಭೀಮಸೇನದೇವರ ಪರವಾಗಿಯೂ ಎರಡೆಡೆರು ಅರ್ಥಗಳಿವೆ.

ಅವು ಹೀಗೆ—

ವಿಷ್ಣೋಃ = ಶ್ರೀಹರಿಯ

ಪದಶ್ಚಿತ್ = ಪಾದಗಳನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿರುವವರು ಶ್ರೀಭೀಮಸೇನದೇವರು.

ಬಕಸನ್ನಿರಾಸೀ = ಬಕ ಎಂಬ ರಾಕ್ಷಸನನ್ನು ಕೊಂದವರೂ ಅವರೇ.

ಕ್ಷಿಪ್ರಾನ್ಯಪಕ್ಷಿಪ್ರಕರಃ = ತನ್ನ ವಿಷ್ಣುಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವ ಸಿದ್ಧಾಂತಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಸಿದ್ಧಾಂತವುಳ್ಳ ಜರಾಸಂಧ ಮುಂತಾದವರನ್ನು ಎದುರಿಸಿದವರು ಶ್ರೀಭೀಮಸೇನದೇವರು.

ಮಂಗಲಕರವಾದ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವ ಸಿದ್ಧಾಂತವುಳ್ಳವರು ಶ್ರೀಭೀಮಸೇನದೇವರು. ಇಂತಹ ಶ್ರೀಭೀಮ-ಸೇನದೇವರು ಅಣ್ಣತಮ್ಮಂದಿರಿಂದ ಸಹಿತರಾಗಿ ದ್ರುಪದರಾಜನ ಕುಮಾರಿಯಾದ ದ್ರೌಪದೀದೇವಿಯನ್ನು ವಿವಾಹ ಮಾಡಿಕೊಂಡರು. ರಾಜಹಂಸವು ರಾಜಹಂಸಿಯನ್ನು ವಿವಾಹ ಮಾಡಿಕೊಂಡಂತೆ ಇದು ಇತ್ತು. ಅದು ಹೀಗೆ—

ವಿಜ್ಞೇಃ ಪದಪ್ರಿತಃ = ರಾಜಹಂಸವು ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಹಾರುತ್ತಿರುತ್ತದೆ. ಬಕ ಎಂಬ ಪಕ್ಷಿಯನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತದೆ. ತನಗಿಂತ ಭಿನ್ನವಾದ ಕಾಗೆ, ಗೂಬೆ ಮುಂತಾದ ಪಕ್ಷಿಗಳ ಗುಂಪನ್ನು ಧಿಕ್ಕರಿಸುತ್ತದೆ. ಸುಂದರವಾದ ಎರಡು ರೆಕ್ಕೆಗಳಿಂದ ಶೋಭಿಸುತ್ತದೆ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಭೀಮಸೇನದೇವರು ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸದೇವರನ್ನು ನೋಡಿದರು. ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಪಾದಗಳನ್ನು ಯಾವಾಗಲೂ ಬಿಡಲಿಲ್ಲ. ಬಕ ಎಂಬ ರಾಕ್ಷಸನ ತೊಂದರೆಗಳಿಂದ ಸಜ್ಜನರನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿದರು. ಶ್ರೀವಿಷ್ಣು ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಸ್ವಾಘಿಸುತ್ತಾ ಆ ಸಿದ್ಧಾಂತಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಸ್ವಾಘಿಸುತ್ತಿರುವ ಜರಾಸಂಧ ಮುಂತಾದವರನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿದರು. ವಿಷ್ಣುಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಎಂಬ ಪರಮಮಂಗಲವಾದ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ತನ್ನ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಿದ್ದರು. ಅಂತಹ ರಾಜಹಂಸವು ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾ ಬಕಪಕ್ಷಿಯನ್ನು ವರಿಸುವುದೇ ? ಕಾಗೆ ಗೂಬೆ ಮುಂತಾದ ಇತರ ಪಕ್ಷಿಗಳನ್ನು ವರಿಸುವುದೇ ? ರಾಜಹಂಸವು ರಾಜಹಂಸಿಯನ್ನಲ್ಲವೇ ವರಿಸುವುದು. ಅದರಂತೆ ಶ್ರೀಭೀಮಸೇನದೇವರು ದ್ರೌಪದೀದೇವಿಯರನ್ನು ಅಣ್ಣತಮ್ಮಂದಿರೊಡನೆ ವರಿಸಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಪದಪ್ರಿತಃ— ಪದಂ ಶ್ರಯತೇ ಇತಿ ಪದಪ್ರಿತಃ ।

ಬಕಸನ್ನಿರಾಸೀ— ಸಮ್ಯಕ್ ನಿರಸನಂ ಶೀಲಂ ಅನ್ಯೇತಿ ಸನ್ನಿರಾಸೀ, ಬಕಸ್ಯ ಸನ್ನಿರಾಸೀ ಬಕಸನ್ನಿರಾಸೀ ।
ಅಥವಾ— ಬಕಸ್ಯ ಸನ್ನಿರಾಸಃ ನಿರಾಕರಣಂ ಅಸ್ಯ ಅಸಿ ಇತಿ ಬಕಸನ್ನಿರಾಸೀ ।

ಕ್ಷಿಪ್ರಾನ್ಯಪಕ್ಷಿಪ್ರಕರಃ— ಅನ್ಯಃ ಪಕ್ಷಃ (ಸ್ವಸಿದ್ಧಾಂತವಿರುದ್ಧಃ) ವಿಷಾಂ ಅಸಿ ಇತಿ ಅನ್ಯಪಕ್ಷಿಣಃ, ಅನ್ಯವಕ್ಷಿಣಾಂ ಪ್ರಕರಃ ಅನ್ಯಪಕ್ಷಿಪ್ರಕರಃ, ಕ್ಷಿಪ್ರಃ ಅನ್ಯಪಕ್ಷಿಪ್ರಕರಃ ಯೇನ ಸಃ ಕ್ಷಿಪ್ರಾನ್ಯಪಕ್ಷಿಪ್ರಕರಃ । ಅಥವಾ— ಅನ್ಯೇ ಚ ತೇ ಪಕ್ಷಿಣೌ ಅನ್ಯಪಕ್ಷಿಣಃ, ಅನ್ಯವಕ್ಷಿಣಾಂ ಪ್ರಕರಃ ಅನ್ಯಪಕ್ಷಿಪ್ರಕರಃ, ಕ್ಷಿಪ್ರಃ ಅನ್ಯಪಕ್ಷಿಪ್ರಕರಃ ಯೇನ ಸಃ ಕ್ಷಿಪ್ರಾನ್ಯಪಕ್ಷಿಪ್ರಕರಃ ।

ಸುಪಕ್ಷಃ— ಶೋಭನಃ ಪಕ್ಷಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸುಪಕ್ಷಃ । ಅಥವಾ— ಶೋಭನೌ ಪಕ್ಷೌ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸುಪಕ್ಷಃ ।

ಸಶೋದರಃ— ಸಮಾನಂ ಉದರಂ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಸೋದರಾಃ, ಸೋದರೈಃ ಸಹ ವರ್ತತೇ ಇತಿ ಸಶೋದರಃ ।

ರಾಜಕನ್ಯಾಂ— ರಾಜ್ಞಃ ಕನ್ಯಾ ರಾಜಕನ್ಯಾ, ತಾಂ ರಾಜಕನ್ಯಾಂ ।

ರಾಜಹಂಸಃ— ಹಂಸಾನಾಂ ರಾಜಾ ರಾಜಹಂಸಃ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಆದಿತ- ಆದ್ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕ ಡು ದಾಇ ದಾನೇ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ದಾನಾರ್ಥಕಾತ್ ದಾಇ ಧಾತೋಃ ಲುಡ್ ಪರಸ್ಮೈವದಿನಃ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ವಿಕವಚನೇ 'ಆದಿತ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ಆದಿತ ಆದಿಪಾತಾಂ ಆದಿಪತ, ಆದಿಧಾಃ ಆದಿಪಾಧಾಂ ಆದಿಧೃಂ, ಆದಿಷಿ ಆದಿಪ್ಷಂ ಆದಿಪ್ಷು ॥

ಅಲಂಕಾರ— ಉಪಮಾ ಸಮಾಲಂಕಾರ ಸಂಕೀರ್ಣಃ.

★ ★ ★

ಭೀಮಸೇನದೇವರ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ಸಂದರ್ಶನ

ಇಂದೀವರಶ್ರೀಜಯಿಸುಂದರಾಭಂ

ಸ್ಥೇರಾನನೇಂದುಂ ದಯಿತಂ ಮುಕುಂದಮ್ ।

ಸ್ವಮಾತುಲೇಯಂ ಕಮಲಾಯತಾಕ್ಷಂ

ಸಮಭ್ಯನಂದತ್ಸುಚಿರಾಯ ಭೀಮಃ

॥ 35 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಇಂದೀವರಶ್ರೀಜಯಿಸುಂದರಾಭಂ, ಸ್ಥೇರಾನನೇಂದುಂ, ದಯಿತಂ, ಮುಕುಂದಂ, ಸ್ವ-
ಮಾತುಲೇಯಂ, ಕಮಲಾಯತಾಕ್ಷಂ, ಸಮಭ್ಯನಂದತ್, ಸುಚಿರಾಯ, ಭೀಮಃ ।

ಅನ್ವಯ— ಭೀಮಃ ಇಂದೀವರಶ್ರೀಜಯಿಸುಂದರಾಭಂ ಸ್ಥೇರಾನನೇಂದುಂ ದಯಿತಂ ಸ್ವಮಾತುಲೇಯಂ
ಕಮಲಾಯತಾಕ್ಷಂ ಮುಕುಂದಂ ಸುಚಿರಾಯ (ದೃಷ್ಟ್ವಾ) ಸಮಭ್ಯನಂದತ್ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಭೀಮಃ = ಶ್ರೀಭೀಮಸೇನದೇವರು

ಇಂದೀವರಶ್ರೀಜಯಿಸುಂದರಾಭಂ = ಕನ್ನೆದಿಲೆಯ ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಜಯಿಸುವ ಸುಂದರವಾದ ಕಾಂತಿಯನ್ನು
ಧರಿಸಿರುವವನಾದ

ಸ್ಥೇರಾನನೇಂದುಂ = ಮಂದಹಾಸದಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದ ಮುಖವೆಂಬ ಚಂದ್ರನಿಂದ ಯುಕ್ತನಾಗಿರುವ
ದಯಿತಂ, ಸ್ವಮಾತುಲೇಯಂ = ತನಗೆ ಪರಮ ಪ್ರಿಯನಾಗಿರುವ, ತನ್ನ ಸೋದರಮಾವನ ಮಗನಾಗಿರುವ
ಕಮಲಾಯತಾಕ್ಷಂ, ಮುಕುಂದಂ = ಕಮಲದ ದಳದಂತೆ ವಿಶಾಲವಾದ ಕಣ್ಣುಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತನಾದ,
ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣದೇವನನ್ನು

ಸುಚಿರಾಯ (ದೃಷ್ಟ್ವಾ) = ಬಹುಕಾಲದ ಮೇಲೆ ಅಂದರೆ ದೌರ್ವದೀಪ್ತಿಯವರಕಾಲದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣದೇವನನ್ನು
ನೋಡಿ

ಸಮಭ್ಯನಂದತ್ = ಸಂತೋಷಿಸಿದನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಭೀಮಸೇನದೇವರು ಬಹುಕಾಲದ ಮೇಲೆ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣದೇವರನ್ನು ನೋಡಿದರು. ಆ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣದೇವನ
ಕಣ್ಣುಗಳು ಕನ್ನೆದಿಲೆಯ ದಳಗಳನ್ನು ಸೌಂದರ್ಯದಲ್ಲಿ ಜಯಿಸುವ ಸುಂದರವಾದ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಯುಕ್ತವಾಗಿದ್ದವು.
ಮುಗುಳುನಗೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದವು. ಆ ಮುಖವು ಚಂದ್ರನಂತೆ ಹೊಳೆಯುತ್ತಿತ್ತು. ಇಂತಹ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣದೇವನು ತನಗೆ ಅತ್ಯಂತ
ಪ್ರಿಯನಾಗಿದ್ದನು. ಮೋಕ್ಷಪ್ರದನಾಗಿದ್ದನು. ತನ್ನ ತಾಯಿಯಾದ ಕುಂತೀದೇವಿಗೆ ಅಣ್ಣನಾಗಿರುವ ವಸುದೇವನ ಮಗ-
ನಾಗಿದ್ದನು. ಕಮಲದಳದಂತೆ ವಿಶಾಲವಾದ ನೇತ್ರವುಳ್ಳವನಾಗಿದ್ದನು. ಅವನನ್ನು ಬಹುಕಾಲದ ಮೇಲೆ ನೋಡಿದವರಾಗಿ
ಸಂತುಷ್ಟರಾದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಇಂದೀವರಶ್ರೀಜಯಿಸುಂದರಾಭಂ— ಇಂದೀವರಶ್ಯ ಶ್ರೀಃ ಇಂದೀವರಶ್ರೀಃ, ಇಂದೀವರಶ್ರಿಯಃ ಜಯತಿ
ತಾಚ್ಛಿಲ್ಯೇನೇತಿ ಇಂದೀವರಶ್ರೀಜಯಿನೀ, ಇಂದೀವರಶ್ರೀಜಯಿನೀ ಸುಂದರಾ ಆಭಾ ಯಸ್ಯ ಸಃ
ಇಂದೀವರಶ್ರೀಜಯಿಸುಂದರಾಭಃ, ತಂ ಇಂದೀವರಶ್ರೀಜಯಿಸುಂದರಾಭಂ ।

ಸ್ಥೇರಾನನೇಂದುಂ— ಆನನಂ ಇಂದುಃ ಇವ ಆನನೇಂದುಃ, ಸ್ಥೇರಶ್ಚಾಸೌ ಆನನೇಂದುಶ್ಚ ಸ್ಥೇರಾನನೇಂದುಃ,
ತಂ ಸ್ಥೇರಾನನೇಂದುಂ ।

ಮುಕುಂದಂ— ಮುಕುಂ (ಮೋಕ್ಷಂ) ದದಾತಿ ಇತಿ ಮುಕುಂದಃ, ತಂ ಮುಕುಂದಂ ।

ಸ್ವಮಾತುಲೇಯಂ— ಸ್ವಸ್ಯ ಮಾತುಲಃ ಸ್ವಮಾತುಲಸ್ಯ ಅವತ್ಯಂ ಪುಮಾನ್ ಸ್ವಮಾತುಲೇಯಃ, ತಂ ಸ್ವಮಾತುಲೇಯಂ |

ಕಮಲಾಯತಾಕ್ಷಂ— ಕಮಲೇ ಇವ ಆಯತೇ ಆಕ್ಷಿಣೀ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಕಮಲಾಯತಾಕ್ಷಃ ತಂ ಕಮಲಾಯತಾಕ್ಷಂ

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಸಮಭ್ಯನಂದತ್— ಸಮ್ ಅಭಿ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗದ್ವಯಪೂರ್ವಕಾತ್ ಟು ನದಿ ಸಮೃದ್ಧಿ ಇತ್ಯರ್ಥ ಕಾತ್ ನದಿ ಧಾತೋಃ ಪರಸ್ವಪದಿನಃ ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ 'ಸಮಭ್ಯನಂದತ್' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಸಮಭ್ಯನಂದತ್ ಸಮಭ್ಯನಂದತಾಂ ಸಮಭ್ಯನಂದನ್, ಸಮಭ್ಯನಂದಃ ಸಮಭ್ಯನಂದತಂ ಸಮಭ್ಯ-
ನಂದತ್, ಸಮಭ್ಯನಂದಂ ಸಮಭ್ಯನಂದಾವ ಸಮಭ್ಯನಂದಾಮ ||

ಅಲಂಕಾರ— ಸ್ವಭಾವೋಕ್ತಲಂಕಾರ.

★ ★ ★

ಜರಾಸಂಧವಧಿ - ರಾಜಸೂಯಯಾಗ

ಮಹಾಗದಂ ಚಂಡರಣಂ ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ

ಬಾರ್ಹದ್ರಥಂ ಮಂಕ್ಷು ನಿರಸ್ಯ ವೀರಃ |

ರಾಜಾನಮತ್ಯುಜ್ಜಲರಾಜಸೂಯಂ

ಚಕಾರ ಗೋವಿಂದಸುರೇಂದ್ರಜಾಭ್ಯಾಮ್ || 36 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಮಹಾಗದಂ, ಚಂಡರಣಂ, ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ, ಬಾರ್ಹದ್ರಥಂ, ಮಂಕ್ಷು, ನಿರಸ್ಯ, ವೀರಃ, ರಾಜಾನಂ, ಅತ್ಯುಜ್ಜಲರಾಜಸೂಯಂ ಚಕಾರ, ಗೋವಿಂದಸುರೇಂದ್ರಜಾಭ್ಯಾಮ್ |

ಅನ್ವಯ— ಮಹಾಗದಂ ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ ಚಂಡರಣಂ ಬಾರ್ಹದ್ರಥಂ ಮಂಕ್ಷು ನಿರಸ್ಯ, ರಾಜಾನಂ ಅತ್ಯುಜ್ಜಲ-
ರಾಜಸೂಯಂ ವೀರಃ ಗೋವಿಂದಸುರೇಂದ್ರಜಾಭ್ಯಾಂ ಚಕಾರ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ವೀರಃ = ಪರಾಕ್ರಮಶಾಲಿಗಳಾದ ಭೀಮಸೇನದೇವರು

ಮಹಾಗದಂ = ಅತ್ಯಂತ ದೊಡ್ಡದಾಗಿರುವ ಗದೆಯುಳ್ಳವನೂ

ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ = ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ

ಚಂಡರಣಂ = ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಯುದ್ಧವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುವವನೂ ಆಗಿರುವ

ಬಾರ್ಹದ್ರಥಂ = ಬೃಹದ್ರಥ ಎಂಬ ರಾಜನ ಮಗನಾಗಿರುವ ಜರಾಸಂಧನನ್ನು

ಮಂಕ್ಷು = ಒಹುಬೇಗನೆ

ನಿರಸ್ಯ = ಕೊಂದವರಾಗಿ

ಮಹಾಗದಂ = ಭೇದನ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಅಶಕ್ತವಾದ ಪರ್ವತಗಳನ್ನೂ ಮರಗಳನ್ನೂ ಭೇದವನ್ನು
ಮಾಡುವ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನಾದ

ಬಾರ್ಹದ್ರಥಂ ನಿರಸ್ಯ = ಮಹಾರಥಿಕರಿಗೆ ಯಜಮಾನನಾಗಿರುವ ಜರಾಸಂಧನನ್ನು ಕೊಂದು,

ಚಂಡರಣಂ = ಉಗ್ರವಾಗಿ ಯುದ್ಧವನ್ನು ಮಾಡುವ ಕೀಚಕ ಮುಂತಾದ ನೀಚರನ್ನು

ನಿರಸ್ಯ = ನೀಚರ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಯುದ್ಧವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುವಾಗ ಉಗ್ರಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ ಕೀಚಕ ಮುಂತಾದವರನ್ನು ಜಯಿಸಿ

ಗೋವಿಂದಸುರೇಂದ್ರಜಾಭ್ಯಾಂ = ಗೋವಿಂದನಿಂದಲೂ ದೇವೇಂದ್ರನ ಮಗನಾಗಿರುವ ಅರ್ಜುನನಿಂದಲೂ ಸಹಿತನಾಗಿ

ರಾಜಾಣಂ = ಧರ್ಮರಾಜನನ್ನು

ಅತ್ಯುಜ್ವಲರಾಜಸೂಯಂ = ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ ಶೋಭಿಸುತ್ತಿರುವ ರಾಜಸೂಯಯಾಗವನ್ನುಳ್ಳವನನ್ನಾಗಿ

ಚಕಾರ = ಮಾಡಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಭೀಮಸೇನದೇವರು ಧರ್ಮರಾಜನಿಂದ ಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ ಶೋಭಿಸುತ್ತಿರುವ ರಾಜಸೂಯಯಾಗವನ್ನು ಮಾಡಿಸಿರುವರು. ಆ ಯಾಗವನ್ನು ಮಾಡುವುದಕ್ಕಿಂತ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿರುವ ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ನಿಪುಣನಾಗಿರುವ ಸರ್ವ ರಾಜರುಗಳನ್ನೂ ಧರ್ಮರಾಜನು ಜಯಿಸಬೇಕು. ಅಥವಾ ಕೊಲ್ಲಬೇಕು. ಜರಾಸಂಧನು ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಘೋರವಾದ ಯುದ್ಧಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನು. ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ ದೊಡ್ಡದಾಗಿರುವ ಗದಾಯುದ್ಧವು ಅವನಲ್ಲಿತ್ತು. ಆ ಗದಾಯುದ್ಧದಲ್ಲಿಯೂ ಅವನು ನಿಪುಣನಾಗಿದ್ದನು. ದೊಡ್ಡ ಪರ್ವತಗಳನ್ನೂ ಮರಗಳನ್ನೂ ಆ ಜರಾಸಂಧನು ಪುಡಿಪುಡಿಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನು. ಭೂಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ಅವನಿಗೆ ಸಮಾನನಾದವನು ಯಾರೂ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಅಂತಹ ಜರಾಸಂಧನನ್ನು ಬಹುಬೇಗನೆ ಕೊಂದರು. ಅವನ ಮಿತ್ರರಾದ ಕೀಚಕ ಮುಂತಾದ ದುಷ್ಟರುಗಳು ಆಗ ಇದ್ದರು. ಆ ಕೀಚಕ ಮುಂತಾದವರನ್ನು ಶ್ರೀಭೀಮಸೇನದೇವರು ಜಯಿಸಿದರು. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣದೇವನ ಪೂರ್ಣಾನುಗ್ರಹದಿಂದಲೂ ತಮ್ಮನೂ ದೇವೇಂದ್ರನ ಮಗನೂ ಆಗಿರುವ ಅರ್ಜುನನ ಸಹಾಯದಿಂದಲೂ ಜರಾಸಂಧನನ್ನು ಕೊಂದು ಧರ್ಮರಾಜನಿಂದ ರಾಜಸೂಯಯಾಗವನ್ನು ಮಾಡಿಸಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಮಹಾಗಾದಂ— ಮಹತೀ ಗದಾ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಮಹಾಗದಃ, ತಂ ಮಹಾಗದಂ | ಅಥವಾ— ಮಹಾಂತಶ್ಚ ತಾಃ ಆಗಾಃ ಚ ಮಹಾಗಾಃ, ಮಹಾಗಾನ್ ದೃತಿ ಇತಿ ಮಹಾಗದಃ, ತಂ ಮಹಾಗದಂ |

ಚಂಡರಣಂ— ಚಂಡಃ ರಣಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಚಂಡರಣಃ, ತಂ ಚಂಡರಣಂ |

ಬಾರ್ಹದ್ರಥಂ— ಬೃಹದ್ರಥಸ್ಯ ಅವತ್ಯಂ ಪುಮಾನ್ ಬಾರ್ಹದ್ರಥಃ, ತಂ ಬಾರ್ಹದ್ರಥಂ |

ಅತ್ಯುಜ್ವಲರಾಜಸೂಯಂ— ಅತ್ಯಂತಂ ಉಜ್ವಲಃ ಅತ್ಯುಜ್ವಲಃ, ಅತ್ಯುಜ್ವಲಃ ರಾಜಸೂಯಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಅತ್ಯುಜ್ವಲರಾಜಸೂಯಃ, ತಂ ಅತ್ಯುಜ್ವಲರಾಜಸೂಯಂ |

ಗೋವಿಂದಸುರೇಂದ್ರಜಾಭ್ಯಾಂ— ಸುರಾಣಾಂ ಇಂದ್ರಃ ಸುರೇಂದ್ರಃ, ಸುರೇಂದ್ರಾತ್ ಜಾಯತೇ ಇತಿ ಸುರೇಂದ್ರಜಃ, ಗೋವಿಂದಶ್ಚ ಸುರೇಂದ್ರಶ್ಚ ಗೋವಿಂದಸುರೇಂದ್ರಜೌ, ತಾಭ್ಯಾಂ ಗೋವಿಂದ-ಸುರೇಂದ್ರಜಾಭ್ಯಾಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಚಕಾರ- ಡು ಕೈಇನ್ ಕರಣೇ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ಕರಣಾರ್ಥಕಾತ್ ಕೃಧಾತೋಃ ಪರಸ್ಮೈಪದಿನಃ ಲಿಟ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ 'ಚಕಾರ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಚಕಾರ ಚಕ್ರತುಃ ಚಕ್ರಃ, ಚಕ್ರರ್ಥ ಚಕ್ರಥುಃ ಚಕ್ರ, ಚಕಾರ ಚಕರ, ಚಕ್ರಿವ ಚಕ್ರಿಮ ||

ಅಲಂಕಾರ— ಸ್ವಭಾವೋಕ್ತೆಲಂಕಾರ.

ಕೆಡೆದ ದುಃಶಾಸನ - ಕೆರಳಿದ ಭೀಮಸೇನ
ದುಃಶಾಸನೇನಾಽಽಕುಲಿತಾನ್ ಪ್ರಿಯಾಯಾಃ
ಸೂಕ್ಷ್ಮಾನರಾಲಾನಸಿತಾಂಶ್ಚ ಕೇಶಾನ್ |
ಜಿಘಾಂಸಯಾ ವೈರಿಜನಸ್ಯ ತೀಕ್ಷ್ಣಃ
ಸ ಕೃಷ್ಣಸರ್ಪಾನ್ವಿತ ಸಂಚಿಕಾಯ

|| 37 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ದುಃಶಾಸನೇನ, ಆಕುಲಿತಾನ್ ಪ್ರಿಯಾಯಾಃ, ಸೂಕ್ಷ್ಮಾನ್, ಅರಾಲಾನ್, ಅಸಿತಾನ್, ಚ, ಕೇಶಾನ್, ಜಿಘಾಂಸಯಾ, ವೈರಿಜನಸ್ಯ, ತೀಕ್ಷ್ಣಃ, ಸಃ, ಕೃಷ್ಣಸರ್ಪಾನ್, ಇವ, ಸಂಚಿಕಾಯ |

ಅನ್ವಯ— ಸಃ ದುಃಶಾಸನೇನ ಆಕುಲಿತಾನ್ ಸೂಕ್ಷ್ಮಾನ್ ಅರಾಲಾನ್ ಅಸಿತಾನ್ ಚ ಪ್ರಿಯಾಯಾಃ ಕೇಶಾನ್ ವೈರಿಜನಸ್ಯ ಜಿಘಾಂಸಯಾ ಸಂಚಿಕಾಯ, ತೀಕ್ಷ್ಣಃ ಕೃಷ್ಣಸರ್ಪಾನ್ ಇವ ದುಃಶಾಸನೇನ ಆಕುಲಿತಾನ್ ಕೃಷ್ಣಸರ್ಪಾನ್ ವೈರಿಜನಸ್ಯ ಜಿಘಾಂಸಯಾ ಸಂಚಿಕಾಯ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸಃ = ಆ ಶ್ರೀಭೀಮಸೇನದೇವರು

ದುಃಶಾಸನೇನ = ದುರ್ಯೋಧನನ ತಮ್ಮನಾಗಿರುವ ದುಃಶಾಸನನಿಂದ

ಆಕುಲಿತಾನ್ = ಕೆದರಲ್ಪಟ್ಟ,

ಸೂಕ್ಷ್ಮಾನ್ ಅರಾಲಾನ್ = ಮತ್ತಾಗಿರುವ, ವಕ್ರವಾಗಿರುವ,

ಅಸಿತಾನ್ ಚ = ಕಪ್ಪಾಗಿರುವ,

ಪ್ರಿಯಾಯಾಃ, ಕೇಶಾನ್ = ತನ್ನ ಪತ್ನಿಯಾಗಿರುವ ದ್ರೌಪದೀದೇವಿಯ ತಲೆಯ ಕೂದಲುಗಳನ್ನೂ

ವೈರಿಜನಸ್ಯ, ಜಿಘಾಂಸಯಾ = ಶತ್ರುಜನರಾಗಿರುವ ದುರ್ಯೋಧನ ಮುಂತಾದವರನ್ನು, ಕೊಲ್ಲಬೇಕು ಎಂಬ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ

ಸಂಚಿಕಾಯ = ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸಿದರು. (ಇದು ಹೇಗಿತ್ತು ಎಂದರೆ)

ತೀಕ್ಷ್ಣಃ = ಕ್ರೂರಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ ಗುರುಡಮಂತ್ರವನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವ ಒಬ್ಬ ಪುರುಷನು ಮತ್ತೆಗೆಯೂ ವಕ್ರವಕ್ರ-ವಾಗಿಯೂ ಕಪ್ಪಾಗಿಯೂ ಇರುವ

ಕೃಷ್ಣಸರ್ಪಾನ್ ಇವ ದುಃಶಾಸನೇನ = ದುಷ್ಟವಾದ ಮಂತ್ರಗಳ ಮತ್ತು ಮೂಲಿಕೆಗಳ ತೀಕ್ಷ್ಣರೂಪವಾದ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಯುಕ್ತನಾದ ಇನ್ನೊಬ್ಬ ಪುರುಷನಿಂದ,

ಆಕುಲಿತಾನ್ ಕೃಷ್ಣಸರ್ಪಾನ್ = ಪಂಜರ ಮುಂತಾದ ಸ್ಥಾನಗಳಿಂದ ಓಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೃಷ್ಣಸರ್ಪಗಳನ್ನು ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ

ವೈರಿಜನಸ್ಯ = ತನ್ನ ವೈರಿಗಳಾದ ಜನರನ್ನು

ಜಿಘಾಂಸಯಾ = ಕೊಲ್ಲಬೇಕೆಂಬ ಆಸೆಯಿಂದ

ಸಂಚಿಕಾಯ = ತಮ್ಮ ಪಂಜರ ಮುಂತಾದ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಭೀಮಸೇನದೇವರು ದುರ್ಯೋಧನನ ತಮ್ಮನಾಗಿರುವ ದುಃಶಾಸನ ಎಂಬ ಮಹಾಪಾಪಿಯಿಂದ ಕೆದರಲ್ಪಟ್ಟ ಮತ್ತೆಗೆಯೂ ಗುಂಗುರು ಆಕಾರವಾಗಿಯೂ ಕಪ್ಪಾಗಿಯೂ ಇರುವ ತನ್ನ ಪತ್ನಿಯಾದ ದ್ರೌಪದೀದೇವಿಯ ತಲೆಯಲ್ಲಿರುವ ಕೂದಲುಗಳನ್ನು, ಈ ಅಪರಾಧವನ್ನು ಮಾಡಿರುವ ದುರ್ಯೋಧನ ಮುಂತಾದವರನ್ನು ಕೊಲ್ಲಬೇಕೆಂದು ತೀರ್ಮಾನಿಸಿ, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ದ್ರೌಪದೀದೇವಿಯರ ಆ ಕೂದಲುಗಳನ್ನು ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸಿದರು. ಇದು ಹೇಗೆ ಇತ್ತು ಎಂದು

ಕೇಳಬಹುದು. ಅದಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಉತ್ತರ— ತೀಕ್ಷ್ಣ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ ಗರುಡಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ನಿಪುಣನಾಗಿರುವ ಒಬ್ಬ ಪುರುಷನು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿಯೂ ಗುಂಗುರುಗುಂಗುರಾಗಿಯೂ ಕಪ್ಪಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಕೃಷ್ಣವರ್ಣಗಳನ್ನು ಗರುಡಮಂತ್ರ ಜಪದ ಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆದಿರುವ ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಮಂತ್ರವಾದಿಯು ಕೃಷ್ಣವರ್ಣಗಳನ್ನು ಓಡಿಸಿದಾಗ ಆ ಕೃಷ್ಣವರ್ಣಗಳನ್ನು ಹೇಗೆ ಒಬ್ಬಗೂಡಿಸುವನೋ ಹಾಗೆ ಇತ್ತು.

ಕೃಷ್ಣವರ್ಣಗಳು ವೈರಿಗಳನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವುದಕ್ಕೆ ನಿಮಿತ್ತವೆಂದೂ, ದುಃಶಾಸನನಿಂದ ಕೆದರಲ್ಪಟ್ಟ ತಲೆಗೂದಲುಗಳಿಗೆ ಅವರಿಂದ ಕೆದರಲ್ಪಟ್ಟ ಕೂದಲುಗಳು ನಿಮಿತ್ತವಾದವೆಂದೂ ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು.

ವಿಗ್ರಹ—

ದುಃಶಾಸನೇನ— ದುಷ್ಕೃತ ಶಾಸನಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ದುಃಶಾಸನಃ, ತೇನ ದುಃಶಾಸನೇನ |

ಅಸಿತಾನ್— ನ ಸಿತಾಃ ಅಸಿತಾಃ, ತಾನ್ ಅಸಿತಾನ್ |

ಜಿಘಾಂಸಯಾ— ಹಂತುಂ ಇಚ್ಛಾ ಜಿಘಾಂಸಾ, ತಯಾ ಜಿಘಾಂಸಯಾ |

ವೈರಿಜನಸ್ಯ— ವೈರೀ ಜಾನೌ ಜನಶ್ಚ ವೈರಿಜನಃ ತಸ್ಯ ವೈರಿಜನಸ್ಯ |

ಕೃಷ್ಣವರ್ಣಾನ್— ಕೃಷ್ಣಾಶ್ಚ ತೇ ಸರ್ವಾಶ್ಚ ಕೃಷ್ಣವರ್ಣಾಃ, ತಾನ್ ಕೃಷ್ಣವರ್ಣಾನ್ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಸಂಚಿಕಾಯ- ಸಮ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ಚಿಇ ಚಯನೇ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ಚಯನಾರ್ಥಕಾತ್ ಚಿಇ ಧಾತೋಃ ಲಿಟ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ವಿಕವಚನೇ 'ಸಂಚಿಕಾಯ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಸಂಚಿಕಾಯ

ಸಂಚಿಕ್ತತುಃ

ಸಂಚಿಕ್ತಃ

ಚಕಯುಥ ಚಿಕೇಥ

ಚಿಕ್ಯಥುಃ

ಚಿಕ್ಯ

ಚಿಕಾಯ ಚಕಯ

ಚಿಕ್ಯವ

ಚಿಕ್ಯಮ ||

ಅಲಂಕಾರ— ಉಪಮಾಲಂಕಾರ.

★ ★ ★

ವೃಕೋದರಾಗ್ನಿಯಿಂದ ವೃಷಪರ ನಾಶ

ಜಾಙ್ಗಲ್ಯಮಾನಸ್ಯ ವನೇ ವನೇಽಲಂ

ದಿಧಕ್ಷತಃ ಪಾರ್ಥಿವಸಾರ್ಥಮುಗ್ರಮ್ |

ಸತ್ಪಾನಿ ಪುಂಸಾಂ ಭಯದಾನಿ ನಾಶಂ

ವೃಕೋದರಾಗ್ನೇರ್ಗುರುತೇಜಸಾಽಽಪುಃ

|| 38 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಜಾಙ್ಗಲ್ಯಮಾನಸ್ಯ, ವನೇ, ವನೇ, ಅಲಂ, ದಿಧಕ್ಷತಃ, ಪಾರ್ಥಿವಸಾರ್ಥಂ, ಉಗ್ರಂ, ಸತ್ಪಾನಿ, ಪುಂಸಾಂ, ಭಯದಾನಿ, ನಾಶಂ, ವೃಕೋದರಾಗ್ನೇಃ, ಗುರುತೇಜಸಾ, ಅಪುಃ |

ಅನ್ವಯ— ಪುಂಸಾಂ ಭಯದಾನಿ ಸತ್ಪಾನಿ ವೃಕೋದರಾಗ್ನೇಃ ಗುರುತೇಜಸಾ ನಾಶಂ ಅಪುಃ | ವನೇ ವನೇ ಜಾಙ್ಗಲ್ಯಮಾನಸ್ಯ ಉಗ್ರಂ ಪಾರ್ಥಿವಸಾರ್ಥಂ ಅಲಂ ದಿಧಕ್ಷತಃ, ಉಗ್ರಂ ಪಾರ್ಥಿವಸಾರ್ಥಂ ದಿಧಕ್ಷತಃ ವನೇ ಜಾಙ್ಗಲ್ಯಮಾನಸ್ಯ (ದಾವಾಗ್ನೇಃ) ಗುರುತೇಜಸಾ ವಾ ಪುಂಸಾಂ ಭಯದಾನಿ ಸತ್ಪಾನಿ (ಯಥಾ) ನಾಶಂ ಅಪುಃ (ತಥಾ) |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಪುಂಸಾಂ ಭಯದಾನಿ = ಜನರುಗಳಿಗೆ ಹೆದರಿಕೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತಿರುವ

ಸತ್ಯಾನ್ = ಕಿರ್ಮೀರ ಮುಂತಾದ ರಾಕ್ಷಸರುಗಳೂ, ಹುಲಿ ಮುಂತಾದ ಮೃಗಗಳೂ ಸಹ
 ವೃಕೋದರಾಗ್ನೇಃ = ಶ್ರೀಭೀಮಸೇನದೇವರೆಂಬ ಬೆಂಕಿಯ
 ಗುರುತೇಜಸಾ = ಅಧಿಕವಾದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ
 ನಾಶಂ ಆಪ್ತಃ = ಮರಣವನ್ನು ಹೊಂದಿದರು.
 ವೃಕೋದರಾಗ್ನಿಗೆ ಉದಾಹರಣವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಿರುವುದು— ಅರಣ್ಯವಾಸದಲ್ಲಿ
 ವನೇ ವನೇ = ಎಲ್ಲಾ ಕಾಡುಗಳಲ್ಲಿಯೂ
 ಜಾಙ್ಗಲ್ಯಮಾನಸ್ಯ = ಅಧಿಕವಾಗಿ ಜ್ವಲಿಸುತ್ತಿರುವ
 ಉಗ್ರಂ = ಅತ್ಯಂತ ಭಯಂಕರವಾಗಿರುವ ಅಂದರೆ ಭೂಭಾರಭೂತವಾಗಿರುವ
 ಪಾರ್ಥಿವಸಾರ್ಥಂ = ಎಲ್ಲಾ ರಾಜರುಗಳ ಸಮೂಹವನ್ನು
 ಅಲಂ = ನೀಶೇಷವಾಗಿ
 ದಿಧಕ್ಷತಃ = ಮುಂದೆ ಬರುವ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ನಾಶ ಮಾಡುವ ಆಸೆಯಿಂದ ಯುಕ್ತರಾಗಿರುವ ಮತ್ತು ಅದಕ್ಕಾಗಿ
 ಯುದ್ಧವನ್ನು ನಿರೀಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ ಹಾಗೆಯೇ
 ಉಗ್ರಂ = ಮುಳ್ಳು ಮುಂತಾದವುಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮುಟ್ಟುವುದಕ್ಕೆ ಕೂಡ ಅಶಕ್ತವಾದ
 ಪಾರ್ಥಿವಸಾರ್ಥಂ = ಪೃಥಿವಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿರುವ ಮರಗಳ ಸಮೂಹವನ್ನು
 ದಿಧಕ್ಷತಃ = ಯಥೇಚ್ಛವಾಗಿ ಸುಡಬೇಕೆಂಬ ಆಸೆಯಿಂದ ಯುಕ್ತರಾದ
 ವನೇ ವನೇ = ಎಲ್ಲಾ ಕಾಡುಗಳಲ್ಲಿಯೂ
 ಜಾಙ್ಗಲ್ಯಮಾನಸ್ಯ = ಅಧಿಕವಾಗಿ ಜ್ವಲಿಸುತ್ತಿರುವ
 (ದಾವಾಗ್ನೇಃ) = ಕಾಡ್ಲಿಚ್ಛಿನ
 ಗುರುತೇಜಸಾ = ಅಧಿಕವಾದ ಜ್ವಾಲೆಯಿಂದ
 ಛೃಂಶಾಂ = ಪುರುಷರುಗಳಿಗೆ
 ಭಯದಾನಿ = ಹೆದರಿಕೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತಿರುವ
 ಸತ್ಯಾನ್ = ಕಿರ್ಮೀರ ಮುಂತಾದ ರಾಕ್ಷಸರುಗಳೂ ಸಿಂಹ, ಹುಲಿ ಮುಂತಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳೂ
 (ಯಥಾ) ನಾಶಂ ಆಪ್ತಃ (ತಥಾ) = ಹೇಗೆ ನಾಶವಾದವೋ ಹಾಗೆ ನಶಿಸುವರು ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಭೀಮಸೇನದೇವರು ಕಾಡ್ಲಿಚ್ಛಿನಂತಿರುವರು. ಮುಂದೆ ಬರಲಿರುವ ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ಕಿರ್ಮೀರ
 ಮುಂತಾದ ರಾಕ್ಷಸರುಗಳನ್ನೂ ಸಿಂಹ ಹುಲಿ ಮುಂತಾದ ಕ್ರೂರಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನೂ ಸಂಹರಿಸಲಿರುವ, ಮುಳ್ಳುಗಳಿಂದ
 ಯುಕ್ತವಾಗಿರುವ ಮರಗಳಂತೆ, ಕಿರ್ಮೀರ ಮುಂತಾದ ರಾಕ್ಷಸರುಗಳೂ ಸಿಂಹ ಹುಲಿ ಮುಂತಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳೂ ಎಲ್ಲಾ
 ಜನರುಗಳಿಗೆ ಕ್ಷೇಶವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕವುಗಳು. ಅವುಗಳನ್ನು ಸಂಹರಿಸುವುದರಿಂದ ಶ್ರೀಭೀಮಸೇನದೇವರು ಮಾನ್ಯರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಜಾಙ್ಗಲ್ಯಮಾನಸ್ಯ— ಅತ್ಯಂತಂ ಜ್ವಲ್ನ್ ಜಾಙ್ಗಲ್ಯಮಾನಃ, ತಸ್ಯ ಜಾಙ್ಗಲ್ಯಮಾನಸ್ಯ |
 ದಿಧಕ್ಷತಃ— ದಗ್ಧಂ ಇಚ್ಛನ್ ದಿಧಕ್ಷನ್, ತಸ್ಯ ದಿಧಕ್ಷತಃ |
 ಪಾರ್ಥಿವಸಾರ್ಥಂ— ಪಾರ್ಥಿವಾನಾಂ ಸಾರ್ಥಂ ಪಾರ್ಥಿವಸಾರ್ಥಂ, ತತ್ ಪಾರ್ಥಿವಸಾರ್ಥಂ |
 ಭಯದಾನಿ— ಭಯಂ ದದತಿ ಇತಿ ಭಯದಾನಿ, ತಾನಿ ಭಯದಾನಿ |

ವೃಕೋದರಾಗ್ನಿಃ—ವೃಕೋದರ ಎವ ಅಗ್ನಿಃ ವೃಕೋದರಾಗ್ನಿಃ, ತಸ್ಯ ವೃಕೋದರಾಗ್ನಿಃ ।

ಗುರುತೇಜಃ—ಗುರು ಚ ತತ್ ತೇಜಃ ಗುರುತೇಜಃ, ತೇನ ಗುರುತೇಜಃ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ—ಅಪುಃ - ಅಪ್ಸೃ ವ್ಯಾಪ್ತೌ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ವ್ಯಾಪ್ತರ್ಥಕಾತ್ ಅಪ್ಸೃ ಧಾತೋಃ ಲಿಟಿ ಪರಸ್ವೊಪದಿನಃ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಬಹುವಚನೇ 'ಅಪುಃ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ಅಪ ಅಪತುಃ ಅಪುಃ, ಅಪಿಥ ಅಪಥುಃ ಅಪ, ಅಪ ಅಪಿವ ಅಪಿಮು ॥

ಅಲಂಕಾರ—ಪ್ರಕೃತಾಪ್ರಕೃತಶ್ಲೇಷಗರ್ಭರೂಪಕ ಸಮಾಸೋಕ್ತೃಲಂಕಾರ ಸಂಕೀರ್ಣ.

★ ★ ★

ಮಣಿಮಂತ, ಕ್ರೋಧವಶರ ಸಂಹಾರ

ಭೋಗಾಧಿಕಾಭೋಗವತೋಽರುಣಾಕ್ಷಾ-

ನಿತಸ್ತತಃ ಸಂಚಲತೋ ಧರೇಂದ್ರೇ ।

ಬಹೂನ್ ದ್ವಿಜಹ್ವಾನ್ ಮಣಿಮತ್ತುರೋಗಾ-

ನಸೌ ಕಟೂನ್ ಕ್ರೋಧವಶಾನ್ ಜಘಾನ್ ॥ 39 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ—ಭೋಗಾಧಿಕಾಭೋಗವತಃ, ಅರುಣಾಕ್ಷಾನ್, ಇತಃ, ತತಃ, ಸಂಚಲತಃ, ಧರೇಂದ್ರೇ, ಬಹೂನ್, ದ್ವಿಜಹ್ವಾನ್, ಮಣಿಮತ್ತುರೋಗಾನ್, ಅಸೌ, ಕಟೂನ್, ಕ್ರೋಧವಶಾನ್, ಜಘಾನ್ ।

ಅನ್ವಯ—ಅಸೌ ಭೋಗಾಧಿಕಾಭೋಗವತಃ ಅರುಣಾಕ್ಷಾನ್ ಧರೇಂದ್ರೇ ಇತಃ ತತಃ ಸಂಚಲತಃ ದ್ವಿಜಹ್ವಾನ್ ಮಣಿಮತ್ತುರೋಗಾನ್ ಕ್ರೋಧವಶಾನ್ ಕಟೂನ್ ಬಹೂನ್ ಜಘಾನ್ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಸೌ = ಈ ಶ್ರೀಭೀಮಸೇನದೇವರು

ಭೋಗಾಧಿಕಾಭೋಗವತಃ = ಅತಿಶಯದಿಂದ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತರಾಗಿಯೂ ಬಲ ಮುಂತಾದ ಗುಣಗಳಿಂದ ಪರಿಪೂರ್ಣರಾಗಿಯೂ ಇರುವ

ಅರುಣಾಕ್ಷಾನ್ = ಕೆಂಡದಂತೆ ಕೆಂಪಾಗಿರುವ ಕಣ್ಣುಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತರಾಗಿಯೂ

ಧರೇಂದ್ರೇ = ಪರ್ವತಗಳಿಗಿಲ್ಲಾ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾಗಿರುವ ಗಂಧಮಾದನ ಪರ್ವತದಲ್ಲಿ

ಇತಃ ತತಃ = ಇಲ್ಲಿಯೂ ಅಲ್ಲಿಯೂ ಎಲ್ಲಾ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿಯೂ

ಸಂಚಲತಃ = ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರುವ

ದ್ವಿಜಹ್ವಾನ್ = ಒಮ್ಮೆ ಒಂದು ವಿಧವಾಗಿ ಮಾತಾಡಿ ಮರುಕ್ಷಣದಲ್ಲಿಯೇ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಮಾತುಗಳಿಗೆ ಅತ್ಯಂತ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿರುವ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಆಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಎರಡು ನಾಲಿಗೆಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತರಾಗಿರುವ

ಮಣಿಮತ್ತುರೋಗಾನ್ = ಮಣಿಮಾನ್ ಎಂಬ ದೈತ್ಯನೇ ಮೊದಲಾಗಿರುವ

ಕಟೂನ್ = ಮನಸ್ಸಿನಿಂದಲೂ ಮಾತುಗಳಿಂದಲೂ ಕೆಲಸಗಳಿಂದಲೂ ತೀಕ್ಷ್ಣರಾದ

ಬಹೂನ್ = ಅಸಂಖ್ಯಾಕರಾದ

ಕ್ರೋಧವಶಾನ್ = ಕ್ರೋಧವಶರೆಂಬ ದಾನವರನ್ನು

ಜಘಾನ್ = ಸಂಹರಿಸಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಭೀಮಸೇನದೇವರು ಮಣಿಮಂತನೇ ಮೊದಲಾದ ಆಸಂಖ್ಯಾಕರನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿದರು. ಆ ಮಣಿಮಾನ್ ಮುಂತಾದವರು ಎರಡು ನಾಲಿಗೆಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತರಾದವರು. ಅಂದರೆ ಸುಳ್ಳು ಹೇಳುವವರು. ಮೊದಲು ಒಂದು ಮಾತನ್ನು ಹೇಳಿ ಮರುಕ್ಷಣದಲ್ಲಿಯೇ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಆ ಮಾತುಗಳಿಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾ ಆ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಖಂಡಿಸುತ್ತಿರುವರು. ಆ ದೃಶ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಣಿಮಾನ್ ಎಂಬ ದೈತ್ಯನು ಮುಂದಿನವನು. ಎಲ್ಲರಿಗೂ, ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಯೋಚಿಸಿದ್ದನ್ನು ಬಾಯಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳುವುದು, ಬಾಯಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ಅನುಷ್ಠಾನವು ಎಂದು ಸಂಪ್ರದಾಯವಿಲ್ಲ. ಅವರೆಲ್ಲರಿಗೂ ಕೋಪವು ಒಂದರೆ ತಡೆದುಕೊಳ್ಳುವ ಸಹನಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಕ್ರೋಧವೆಂಬ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಅವರನ್ನೆಲ್ಲರನ್ನೂ ಶ್ರೀಭೀಮಸೇನದೇವರು ಕೊಂದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಭೋಗಾಧಿಕಾಭೋಗವತಃ— ಭೋಗೇನ (ಆಪೇಕ್ಷಿತಸುಖಾನುಭವಜನ್ಯವಾದ ಸುಖಾನುಭವಗಳಿಂದ) ಅಧಿಕಾಃ ಭೋಗಾಧಿಕಾಃ, ಭೋಗಾಧಿಕಾಃ ಅಭೋಗಶ್ಚ ಯೇಷಾಂ ಅಸ್ಯ ಇತಿ ಭೋಗಾಧಿಕಾಭೋಗ-ವಂತಃ, ತಾನ್ ಭೋಗಾಧಿಕಾಭೋಗವತಃ |

ಅರುಣಾಕ್ಷಾನ್— ಅರುಣೇ ಅಕ್ಷಿಣೇ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಅರುಣಾಕ್ಷಾಃ, ತಾನ್ ಅರುಣಾಕ್ಷಾನ್ |

ಸಂಚಲತಃ— ಸಂಚಲಂತಿ ಇತಿ ಸಂಚಲಂತಃ, ತಾನ್ ಸಂಚಲತಃ |

ಧರೇಂದ್ರೇ— ಧರಂತಿ ಇತಿ ಧರಾಃ, ಧರಾಣಾಂ ಇಂದ್ರಃ ಧರೇಂದ್ರಃ, ತಸ್ಮಿನ್ ಧರೇಂದ್ರೇ |

ದ್ವಿಜಹ್ವಾನ್— ದ್ವೇ ಜಹ್ವೇ ಯೇಷಾಂ ತೇ ದ್ವಿಜಹ್ವಾಃ, ತಾನ್ ದ್ವಿಜಹ್ವಾನ್ |

ಮಣಿಮತ್ತುರೋಗಾನ್— ಮಣಿಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ಮಿ ಇತಿ ಮಣಿಮಾನ್, ಪುರಾ ಗಚ್ಛತಿ ಇತಿ ಪುರೋಗಃ, ಮಣಿಮಾನ್ ಪುರೋಗಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಮಣಿಮತ್ತುರೋಗಾಃ, ತಾನ್ ಮಣಿಮತ್ತುರೋಗಾನ್ |

ಕ್ರೋಧವಾನ್— ಕ್ರೋಧಸ್ಯ ವಶಾಃ ಕ್ರೋಧವಶಾಃ, ತಾನ್ ಕ್ರೋಧವಾನ್ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಜಘಾನ- ಹನ ಹಿಂಸಾಗತ್ಯೋಃ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ಹಿಂಸಾಗತ್ಯರ್ಥಕಾತ್ ಲಿಟಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ 'ಜಘಾನ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಜಘಾನ ಜಘತುಃ ಜಘ್ನುಃ, ಜಘನಿಧಿ ಜಘಂಥಿ ಜಘ್ನುಃ ಜಘ್ನುಃ, ಜಘಾನ ಜಘನ ಜಘ್ನಿವ ಜಘ್ನಿವ ||

ಅಲಂಕಾರ— ಪ್ರಕೃತಾಪ್ರಕೃತಶ್ಲೇಷಗರ್ಭರೂಪಕಸಮಾಸೋಕ್ತಲಂಕಾರಸಂಕೀರ್ಣ.

★ ★ ★

ಕೀಚಕ ಸಂಹಾರ

ಅಭ್ಯಷ ವೇಷಾಂತರಭಸ್ತಲೀನಃ

ಕ್ರಮೇಣ ವಾಯುಪ್ರಭವಃ ಸುತೇಜಾಃ |

ರುದ್ರಾಖಿಲಾಶಂ ಮುಖಿರಂ ಪ್ರಚಂಡಂ

ಭಸ್ವೀಚಕಾರಾಖಿಲಕೀಚಕೌಘಮ್

|| 40 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅಥ, ಏಷಃ, ವೇಷಾಂತರಭಸ್ತಲೀನಃ, ಕ್ರಮೇಣ, ವಾಯುಪ್ರಭವಃ, ಸುತೇಜಾಃ, ರುದ್ರಾಖಿಲಾಶಂ ಮುಖಿರಂ, ಪ್ರಚಂಡಂ, ಭಸ್ವೀಚಕಾರ, ಅಖಿಲಕೀಚಕೌಘಮ್ |

ಅನ್ವಯ— ಅಥ ವಾಯುಪ್ರಭವಃ ಏಷಃ ವೇಷಾಂತರಭಸ್ತಲೀನಃ ಕ್ರಮೇಣ ಸುತೇಜಾಃ ರುದ್ರಾಖಿಲಾಶಂ ಪ್ರಚಂಡಂ ಮುಖಿರಂ ಅಖಿಲಕೀಚಕೌಘಂ ಭಸ್ವೀಚಕಾರ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಥ = ವನವಾಸ ಸಮಾಪ್ತಿಯ ಅನಂತರದಲ್ಲಿ

ವಾಯುಪ್ರಭವಃ ವಿಷಃ = ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರ ಎರಡನೆಯ ಅವತಾರವಾಗಿರುವ ಈ ಶ್ರೀಭೀಮಸೇನ-
ದೇವರು

ವೇಷಾಂತರಭಸ್ತಲೀನಃ = ಅಡಿಗೆಯವನ ವೇಷ ಎಂಬ ಬೇರೆವೇಷ ಎಂಬ ಭಸ್ತದಿಂದ ತಿಳಿಯದಂತೆ ಇದ್ದವರು

ಕ್ರಮೇಣ ಸುತೇಜಾಃ = ಕ್ರಮದಿಂದ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತವಾದ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಯುಕ್ತರಾಗಿ

ರುದ್ರಾಖಿಲಾಶಂ = ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ ಸಕಲ ರಾಜರುಗಳ ವಿಜಯದ ಅಭಿಲಾಷೆಯುಳ್ಳವರಾಗಿರುವ

ಪ್ರಚಂಡಂ ಮುಖರಂ = ಅತಿಕ್ರೂರರಾಗಿರುವ ವಿಚಾರವಿಲ್ಲದೆ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿರುವ

ಅಖಿಲಕೀಚಕೌಘಂ ಭಸ್ಮೀಚಕಾರ = 106 ಸಂಖ್ಯಾಕರಾದ ಕೀಚಕರಂಬ ಅಸುರಸಮೂಹವನ್ನು ಬೂದಿಯಾಗಿ
ಮಾಡಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಅಷ್ಟಾತವಾಸವು ಪಾಂಡವರಿಗೆ ಮುಗಿಯಿತು. ಆಗ 106 ಸಂಖ್ಯಾಕರಾದ ಸಕಲ ಕೀಚಕರ ಸಮೂಹ-
ವನ್ನು ಶ್ರೀಭೀಮಸೇನದೇವರು ಭಸ್ತವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದರು. ಕೀಚಕರಲ್ಲರೂ ಅತ್ಯಗ್ರ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವರು. ಬಾಯಿಗೆ
ಬಂದಂತೆ ಬೊಗಳುತ್ತಿರುವವರು. ಅವರ ಸಂಖ್ಯೆಯೂ ಅತ್ಯಧಿಕವಾಗಿತ್ತು. ಅವರು ಹೇಳುತ್ತಿರುವ ಪೌರುಷಗಳೂ ಅಧಿಕ-
ವಾಗಿದ್ದವು.

ಅಷ್ಟಾತವಾಸ ಕಾಲವು ಮುಗಿಯುವವರೆಗೆ ವೇಷಾಂತರವೆಂಬ ಭಸ್ತದಿಂದ ಬೆಂಕಿಯ ಕಿಡಿಯಂತೆ ಶ್ರೀಭೀಮಸೇನ-
ದೇವರು ಹೊರಗೆ ಕಾಣಿಸಲಿಲ್ಲ. ಅಷ್ಟಾತವಾಸವು ಮುಗಿದ ಕೂಡಲೆ ಕ್ರಮದಿಂದ ಅಧಿಕವಾದ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಯುಕ್ತರಾದರು.
ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿರುವ ಎಲ್ಲಾ ರಾಜರುಗಳಿಗೂ ಕೀಚಕರನ್ನು ಜಯಿಸುವ ಆಸೆಯು ಹೋಯಿತು. ಈ ಕೀಚಕರುಗಳು ಹೆಚ್ಚು
ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಬಡಾಯಕೊಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಶ್ರೀಭೀಮಸೇನದೇವರು ಆ ಕೀಚಕರುಗಳ ಸಮೂಹವನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿ ಸಕಲರಿಗೆ
ಬಂದಿರುವ ಆಪತ್ತುಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ವೇಷಾಂತರಭಸ್ತಲೀನಃ— ಅನ್ಯಃ ವೇಷಃ ವೇಷಾಂತರಂ, ವೇಷಾಂತರಂ ವಿವ ಭಸ್ತ ವೇಷಾಂತರಭಸ್ತ,
ವೇಷಾಂತರಭಸ್ತನಾ ಲೀನಃ ವೇಷಾಂತರಭಸ್ತಲೀನಃ |

ವಾಯುಪ್ರಭವಃ— ವಾಯೋಃ ಪ್ರಭವಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ವಾಯುಪ್ರಭವಃ |

ರುದ್ರಾಖಿಲಾಶಂ— ಅಖಿಲಾನಾಂ ಆಶಾಃ ಅಖಿಲಾಶಾಃ, ರುದ್ರಾಃ ಅಖಿಲಾಶಾಃ ಯೇನ ಸಃ ರುದ್ರಾಖಿಲಾಶಂ,
ತಂ ರುದ್ರಾಖಿಲಾಶಂ |

ಪ್ರಚಂಡಂ— ಪ್ರಕರ್ಷಣ ಚಂಡಃ ಪ್ರಚಂಡಃ, ತಂ ಪ್ರಚಂಡಂ |

ಅಖಿಲಕೀಚಕೌಘಂ— ಅಖಿಲಾಶ್ಚ ತೇ ಕೀಚಕಾಶ್ಚ ಅಖಿಲಕೀಚಕಾಃ, ಅಖಿಲಕೀಚಕಾನಾಂ ಓಘಃ ಅಖಿಲ-
ಕೀಚಕೌಘಃ, ತಂ ಅಖಿಲಕೀಚಕೌಘಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಭಸ್ಮೀಚಕಾರ- ಭಸ್ಮೀ ಇತ್ಯುವಪದಪೂರ್ವಕಾತ್ ಡು ಕೃಷ್ಣ ಕರಣೇ ಇತ್ಯನ್ಯಾತ್ ಕರಣಾರ್ಥಕಾತ್
ಕೃಧಾತೋಃ ಲಿಟಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ 'ಭಸ್ಮೀಚಕಾರ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಭಸ್ಮೀಚಕಾರ ಭಸ್ಮೀಚಕ್ರತುಃ ಭಸ್ಮೀಚಕ್ರುಃ, ಭಸ್ಮೀಚಕರ್ಥ ಭಸ್ಮೀಚಕ್ರಧುಃ ಭಸ್ಮೀಚಕ್ರ, ಭಸ್ಮೀಚಕಾರ
ಭಸ್ಮೀಚಕರ, ಭಸ್ಮೀಚಕ್ರವ ಭಸ್ಮೀಚಕ್ರಮು ||

ಅಲಂಕಾರ— ಪ್ರಕೃತಾಪ್ರಕೃತಶ್ಲೇಷಗರ್ಭರೂಪಸಸಮಾಸೋಕ್ತಲಂಕಾರಸಂಕೀರ್ಣ.

ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಅರ್ಜುನನೊಂದಿಗೆ ಭೀಮನ ಹಿರಿಮೆ

ಸ ಕೃಷ್ಣವರ್ತ್ಮಾ ವಿಜಯೇನ ಯುಕ್ತೋ

ಮುಹುರ್ಮಹಾಹೇತಿಧರೋಽಪ್ರದೃಷ್ಟಃ |

ಭೀಷ್ಮದ್ವಿಜಾದ್ಯೈರತಿಭೀಷಣಾಭಂ

ವಿಪಕ್ಷಕಕ್ಷಂ ಕ್ಷಪಯನ್ ವಿರೇಜೇ

|| 41 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಸಃ, ಕೃಷ್ಣವರ್ತ್ಮಾ, ವಿಜಯೇನ, ಯುಕ್ತಃ, ಮುಹುಃ, ಮಹಾಹೇತಿಧರಃ, ಅಪ್ರದೃಷ್ಟಃ, ಭೀಷ್ಮ-
ದ್ವಿಜಾದ್ಯೈಃ, ಅತಿಭೀಷಣಾಭಂ, ವಿಪಕ್ಷಕಕ್ಷಂ, ಕ್ಷಪಯನ್, ವಿರೇಜೇ |

ಅನ್ವಯ— ಕೃಷ್ಣವರ್ತ್ಮಾ ವಿಜಯೇನ ಯುಕ್ತಃ ಮಹಾಹೇತಿಧರಃ ಅಪ್ರದೃಷ್ಟಃ ಸಃ ಭೀಷ್ಮದ್ವಿಜಾದ್ಯೈಃ ಅತಿ-
ಭೀಷಣಾಭಂ ವಿಪಕ್ಷಕಕ್ಷಂ ಕ್ಷಪಯನ್ ಮುಹುಃ ವಿರೇಜೇ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಕೃಷ್ಣವರ್ತ್ಮಾ = ವಸುದೇವನ ಮಗನಾಗಿರುವ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಹೋದ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಗುತ್ತಿರುವ

ವಿಜಯೇನ ಯುಕ್ತಃ = ಅರ್ಜುನನಿಂದ ಸಹಿತರಾಗಿ

ಮಹಾಹೇತಿಧರಃ = ಉತ್ತಮಗಳಾದ ಆಯುಧಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿದವರಾದ,

ಅಪ್ರದೃಷ್ಟಃ = ನಾಶಮಾದಲಶಕ್ಯರಾದ

ಸಃ = ಆ ಭೀಮಸೇನದೇವರು

ಭೀಷ್ಮದ್ವಿಜಾದ್ಯೈಃ = ಭೀಷ್ಮರಿಂದಲೂ ದ್ರೋಣಾಚಾರ್ಯರು ಅಶ್ವತ್ಥಾಮಾಚಾರ್ಯರು ಮುಂತಾದ
ಮಹಾವೀರರಿಂದಲೂ

ಅತಿಭೀಷಣಾಭಂ = ಅತ್ಯಂತ ಭಯಂಕರವಾಗಿರುವ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಯುಕ್ತವಾಗಿರುವ

ವಿಪಕ್ಷಕಕ್ಷಂ = ಶತ್ರುಗಳಾದ ದುರ್ಯೋಧನ ಮುಂತಾದವರಂಟು ಒಣಗಿದ ಮರಗಳನ್ನು

ಮುಹುಃ ಕ್ಷಪಯನ್ ವಿರೇಜೇ = ಒಹಳವಾಗಿ ನಾಶಮಾಡುತ್ತಾ ಶೋಭಿಸಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಹೋದ ಹಾದಿಯಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಭೀಮಸೇನದೇವರು ಯಾವಾಗಲೂ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದರು.
ಆದ್ದರಿಂದ ಆ ಭೀಮಸೇನದೇವರಿಗೆ 'ಕೃಷ್ಣವರ್ತ್ಮಾ' ಎಂಬ ಹೆಸರು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಯಿತು. ಶ್ರೀಭೀಮಸೇನದೇವರು ವಿಜಯಕ್ಕೆ
ಪ್ರಧಾನದೇವತೆಯಾಗಿರುವ ಅರ್ಜುನನಿಂದ ಸಹಿತರಾದರು. ಶ್ರೀಭೀಮಸೇನದೇವರೂ ಅರ್ಜುನನೂ ಒಟ್ಟುಗೂಡಿದ್ದರಿಂದ
ಶ್ರೀಭೀಮಸೇನದೇವರ ವಿಜಯಶೀಲವಾದ ಗಡೆಯೂ ಅರ್ಜುನನ ಗಾಂಡೀವ ಧನುಸ್ಸು ಒಂದೇ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ
ಸೇರಿದಂತಾಯಿತು. ಆದ್ದರಿಂದ ಶ್ರೀಭೀಮಸೇನದೇವರನ್ನು ಯಾರಿಂದಲೂ ಎದುರಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗಲಿಲ್ಲ. ಎದುರು
ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಭೀಷ್ಮರು, ದ್ರೋಣಾಚಾರ್ಯರು, ಅಶ್ವತ್ಥಾಮಾಚಾರ್ಯರು ಮುಂತಾದ ಮಹಾವೀರರೂ ಇರುವುದರಿಂದ
ಮತ್ತು ದುರ್ಯೋಧನನಿಗಿಂತಲೂ ಅತಿ ಭಯಂಕರವಾಗಿರುವ ಶತ್ರುಗಳ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಶ್ರೀಭೀಮಸೇನದೇವರು ನಾಶ
ಮಾಡುತ್ತಾ ಶೋಭಿಸಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಕೃಷ್ಣವರ್ತ್ಮಾ— ಕೃಷ್ಣಸ್ಥ ವರ್ತ್ಮ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಕೃಷ್ಣವರ್ತ್ಮಾ |

ಮಹಾಹೇತಿಧರಃ— ಮಹತಿ ಚ ಸಾ ಹೇತಿಶ್ಚ ಮಹಾಹೇತಿಃ, ಮಹಾಹೇತಿಂ ಧರತಿ ಇತಿ ಮಹಾಹೇತಿಧರಃ |

ಅಪ್ರದೃಷ್ಟಃ— ಪ್ರಕರ್ಷಣಾ ಧರ್ವಯಿತುಂ ಯೋಗ್ಯಃ ಪ್ರದೃಷ್ಟಃ, ನ ಪ್ರದೃಷ್ಟಃ ಅಪ್ರದೃಷ್ಟಃ |

ಭೀಷ್ಮದ್ವಿಜಾದ್ಯೈಃ— ದ್ವಿಜಃ ಅದ್ಯಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ದ್ವಿಜಾದ್ಯಾಃ, ಭೀಷ್ಮಶ್ಚ ದ್ವಿಜಾದ್ಯಾಶ್ಚ ಭೀಷ್ಮದ್ವಿಜಾದ್ಯಾಃ, ತೈಃ ಭೀಷ್ಮದ್ವಿಜಾದ್ಯೈಃ |

ಅತಿಭೀಷಣಾಭಂ— ಅತ್ಯಂತಂ ಭೀಷಣಾ ಅತಿಭೀಷಣಾ, ಅತಿಭೀಷಣಾ ಆಭಾ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಅತಿಭೀಷಣಾಭಃ, ತಂ ಅತಿಭೀಷಣಾಭಂ |

ವಿಪಕ್ಷಕಕ್ಷಂ— ವಿಪಕ್ಷ ವಿವ ಕಕ್ಷಃ ವಿಪಕ್ಷಕಕ್ಷಃ, ತಂ ವಿಪಕ್ಷಕಕ್ಷಂ |

ಕ್ಷಪಯನ್— ಕ್ಷವಯತಿ ಇತಿ ಕ್ಷಪಯನ್ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ವಿರೇಜೇ- ವಿ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ರಾಜ್ಯ ದೀಪ್ತೌ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ದೀಪ್ಯರ್ಥಕಾತ್ ರಾಜ್ಯ ಧಾತೋಃ ಲಿಟಿ ಪ್ರಥಮಪರುಷೇ ಏಕವಚನೇ 'ವಿರೇಜೇ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ವಿರೇಜೇ ವಿರೇಜಾತೇ ವಿರೇಜರೇ, ವಿರೇಜಷೇ ವಿರೇಜಾರ್ಥೇ ವಿರೇಜದ್ವೇ, ವಿರೇಜೇ ವಿರೇಜವಹೇ ವಿರೇಜಮಹೇ ||

ಅಲಂಕಾರ— ಪ್ರಕೃತಾಪ್ರಕೃತಶ್ಲೇಷಗರ್ಭರೂಪಕಸಮಾಸೋಕ್ತೃಲಂಕಾರಸಂಕೀರ್ಣಃ.

★ ★ ★

ಭೀಮನಿಂದಲೇ ಕೌರವರ ಸಂಹಾರ

ತರಸ್ವಿನಃ ಪೋಚ್ಛಲಿತಾನಧೀರಾ-

ನಿದ್ರಗ್ಧಪಕ್ಷಾಂತೀಕ್ಷ್ಣಕೋಪಾನ್ |

ಸ ಧಾರ್ತರಾಷ್ಟ್ರಾನ್ ಬಹುಹೇತಿಲೀಲೋ

ವಿನಾಶ್ಯ ವಿಶ್ವಾನ್ ಪರಯಾ ಶ್ರಿಯಾಽಽಭಾತ್ || 42 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ತರಸ್ವಿನಃ, ಪೋಚ್ಛಲಿತಾನ್, ಅಧೀರಾನ್, ನಿದ್ರಗ್ಧಪಕ್ಷಾನ್, ಅಂತೀಕ್ಷ್ಣಕೋಪಾನ್, ಸಃ, ಧಾರ್ತರಾಷ್ಟ್ರಾನ್, ಬಹುಹೇತಿಲೀಲಃ, ವಿನಾಶ್ಯ, ವಿಶ್ವಾನ್, ಪರಯಾ, ಶ್ರಿಯಾ, ಆಭಾತ್ |

ಅನ್ವಯ— ಬಹುಹೇತಿಲೀಲಃ ಸಃ ತರಸ್ವಿನಃ ಪೋಚ್ಛಲಿತಾನ್ ಅಧೀರಾನ್ ನಿದ್ರಗ್ಧಪಕ್ಷಾನ್ ಅಂತೀಕ್ಷ್ಣಕೋಪಾನ್ ವಿಶ್ವಾನ್ ಧಾರ್ತರಾಷ್ಟ್ರಾನ್ ವಿನಾಶ್ಯ ಪರಯಾ ಶ್ರಿಯಾ ಆಭಾತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಬಹುಹೇತಿಲೀಲಃ = ನಾನಾವಿಧಗಳಾದ ಆಯುಧಗಳಿಂದ ಲೀಲೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುವ

ಸಃ = ಶ್ರೀಭೀಮಸೇನದೇವರು

ತರಸ್ವಿನಃ = ಶೂರರಾಗಿರುವ

ಪೋಚ್ಛಲಿತಾನ್ = ಧರ್ಮಮಾರ್ಗವನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿರುವ

ಅಧೀರಾನ್ = (ಆದ್ರೋಂದಲೇ) ಧೈರ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವ

ನಿದ್ರಗ್ಧಪಕ್ಷಾನ್ = ಕೊಲ್ಲಲ್ಪಟ್ಟ ಸ್ವಪ್ನದವರುಳ್ಳ

ಅಂತೀಕ್ಷ್ಣಕೋಪಾನ್ = ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಕೋಪದಿಂದ ಯುಕ್ತರಾಗಿರುವ

ವಿಶ್ವಾನ್ ಧಾರ್ತರಾಷ್ಟ್ರಾನ್ = ಎಲ್ಲಾ ದ್ವೈತರಾಷ್ಟ್ರ ಮಕ್ಕಳನ್ನೂ (ಕೌರವರನ್ನೂ)

ವಿನಾಶ್ಯ = ಕೊಂದು

ಪರಯಾ = ಅಧಿಕವಾದ

ಶ್ರಿಯಾ = ಕಾಂತಿಯಿಂದ
ಆಭಾತ್ = ಶೋಭಿಸಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಭೀಮಸೇನದೇವರು ನಾನಾವಿಧಗಳಾದ ಆಯುಧಗಳಿಂದ ಲೀಲೆಯಂತೆ ಯುದ್ಧವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುವರು. ದುರ್ಯೋಧನನೇ ಮೊದಲಾಗಿರುವ ದೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಸಂಹರಿಸುತ್ತಾ ಅತಿವೇಗವಾಗಿ ಯುದ್ಧವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುವರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ತರಸ್ವಿನಃ— ತರಃ ವಿಷಾಂ ಅಸ್ತೀತಿ ತರಸ್ವಿನಃ, ತಾನ್ ತರಸ್ವಿನಃ |

ಅಧೀರಾನ್— ನ ಧೀರಾಃ ಅಧೀರಾಃ, ತಾನ್ ಅಧೀರಾನ್ |

ನಿರ್ದಗ್ಧಪಕ್ಷಾನ್— ನಿರ್ದಗ್ಧಃ ಪಕ್ಷಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ನಿರ್ದಗ್ಧಪಕ್ಷಾಃ, ತಾನ್ ನಿರ್ದಗ್ಧಪಕ್ಷಾನ್ |

ಅತಿಶೀಘ್ರಗೋಪಾನ್— ಅತ್ಯಂತಂ ತೀಕ್ಷ್ಣಃ ಅತಿಶೀಘ್ರಃ, ಅತಿಶೀಘ್ರಃ ಕೋಪಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಅತಿಶೀಘ್ರಗೋಪಾಃ, ತಾನ್ ಅತಿಶೀಘ್ರಗೋಪಾನ್ |

ಧಾರ್ತರಾಷ್ಟ್ರಾನ್— ದೃತರಾಷ್ಟ್ರಃ ಅಪತ್ಯಾನಿ ಪುಮಾಂಸಃ ಧಾರ್ತರಾಷ್ಟ್ರಾಃ, ತಾನ್ ಧಾರ್ತರಾಷ್ಟ್ರಾನ್ |

ಬಹುಹೇತಿಲೀಲಃ— ಬಹ್ವಶ್ಚ ತಾಃ ಹೇತವಶ್ಚ ಬಹುಹೇತವಃ, ಬಹುಹೇತೀನಾಂ ಲೀಲಾ ಯಸ್ಯ ಸಃ, ಬಹುಹೇತಿಲೀಲಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಆಭಾತ್ - ಆಜ್ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ಭಾ ದೀಪೌ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ಭಾ ಧಾತೋಃ ಲಜ್ ಪರಸ್ವೈ ಪದಿನಃ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ವಿಹವಚನೇ 'ಆಭಾತ್' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಆಭಾತ್ ಆಭಾತಾಂ ಅಭುಃ, ಅಭಾನ್ ಅಭಾಃ ಆಭಾತಂ ಆಭಾತ, ಅಭಾಂ ಆಭಾವ ಆಭಾಮ್ ||

ಅಲಂಕಾರ— ಪ್ರಕೃತಾಪ್ರಕೃತಶ್ಲೇಷಗರ್ಭರೂಪಕಸಮಾಸೋಕ್ತೃಲಂಕಾರಸಂಕೀರ್ಣ.

★ ★ ★

ಭೀಮನ ವಿವಿಧ ವೈಭವ

ಕೃಷ್ಣಾಂಘ್ರಿಪಂಕೇರುಹಭೃಂಗರಾಜಃ

ಕೃಷ್ಣಾಮುಖಾಂಭೋರುಹಹಂಸರಾಜಃ |

ಪ್ರಜಾಸರೋಜಾವಲಿರಶ್ವಿರಾಜಃ

ಸಸೋದರೋಽರಾಜತ ವೀರರಾಜಃ

|| 43 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಕೃಷ್ಣಾಂಘ್ರಿಪಂಕೇರುಹಭೃಂಗರಾಜಃ, ಕೃಷ್ಣಾಮುಖಾಂಭೋರುಹಹಂಸರಾಜಃ, ಪ್ರಜಾಸರೋಜಾವಲಿರಶ್ವಿರಾಜಃ ಸಸೋದರಃ ಅರಾಜತ ವೀರರಾಜಃ |

ಅನ್ವಯ— ಕೃಷ್ಣಾಂಘ್ರಿಪಂಕೇರುಹಭೃಂಗರಾಜಃ, ಕೃಷ್ಣಾಮುಖಾಂಭೋರುಹಹಂಸರಾಜಃ, ಪ್ರಜಾಸರೋಜಾವಲಿರಶ್ವಿರಾಜಃ ಸಸೋದರಃ ವೀರರಾಜಃ ಅರಾಜತ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಕೃಷ್ಣಾಂಘ್ರಿಪಂಕೇರುಹಭೃಂಗರಾಜಃ = ವಸುದೇವನ ಮಗನಾಗಿ ಅವತರಿಸಿರುವ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಪಾದಗಳೆಂಬ ಕಮಲಗಳಿಗೆ ಶ್ರೇಷ್ಠ ದುಂಬಿಗಳಾದ

ಕೃಷ್ಣಾಮುಖಾಂಭೋರುಹಹಂಸರಾಜಃ = ಕೃಷ್ಣಾ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಗಿರುವ ದ್ರೌಪದೀದೇವಿಯ ಮುಖವೆಂಬ ಕಮಲವನ್ನು ಅರಳಿಸುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನಂತಿರುವ ಪ್ರಜಾಸರೋಜಾವಲಿರತ್ತಿರಾಜಃ = ಪ್ರಜೆಗಳೆಂಬ ಕಮಲಪುಷ್ಪಗಳ ಪಂಕ್ತಿಗಳ ವಿಶಾಸಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗಿರುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯರಾದ

ಸಸೋದರಃ = ಅಗ್ನಿನಾದ ಧರ್ಮರಾಜನಿಂದಲೂ ತಮ್ಮಂದಿರಾದ ಅರ್ಜುನ, ನಕುಲ ಮತ್ತು ಸಹದೇವ-
ನಿಂದಲೂ ಸಹಿತರಾದ

ವೀರರಾಜಃ ಅರಾಜತಃ = ವೀರರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ರಾಜನಂತಿರುವ ಶ್ರೀಭೀಮಸೇನದೇವರು ಶೋಭಿಸಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಭೀಮಸೇನದೇವರು ವೀರರಾದ ಧರ್ಮರಾಜನಿಗೂ ಅರ್ಜುನನಿಗೂ ನಕುಲನಿಗೂ ಸಹದೇವ-
ನಿಗೂ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ರಾಜನಂತಿದ್ದರು. ವಸುದೇವನ ಮಗನಾಗಿ ಅವತರಿಸಿರುವ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣದೇವನ ಪಾದಗಳು ಕಮಲಗಳಂತಿವೆ. ಆ ಕಮಲಗಳಲ್ಲಿ ಭ್ರಮರಗಳ ರಾಜನು ಮೇಲೆ ಮೇಲೆ ಸುತ್ತುತ್ತಿರುವಂತೆ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣದೇವನ ಪಾದಕಮಲಗಳನ್ನು ಯಾವಾಗಲೂ ಬಿಡದೆ ಸೇವಿಸುತ್ತಿರುವರು. ಕೃಷ್ಣಾ ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಗಿರುವ ದ್ರೌಪದೀದೇವಿಯ ಮುಖ ಎಂಬ ಕಮಲವನ್ನು ಅರಳಿಸುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನಂತಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರಜೆಗಳೇ ಕಮಲಗಳ ಪಂಕ್ತಿಗಳು. ಅವುಗಳನ್ನು ಸೂರ್ಯ-
ರಂತೆ ಅರಳಿಸುತ್ತವೆ. ಹೀಗೆ ಅಗ್ನಿನಾದ ಧರ್ಮರಾಜನಿಂದಲೂ ತಮ್ಮಂದಿರಾದ ಅರ್ಜುನ, ನಕುಲ, ಸಹದೇವನಿಂದಲೂ ಸಹಿತರಾದ ವೀರರಾದ ಶ್ರೀಭೀಮಸೇನದೇವರು ಶೋಭಿಸಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಕೃಷ್ಣಾಂಘ್ರಪಂಕೇರುಹಭೃಂಗರಾಜಃ— ಕೃಷ್ಣಾಂಘ್ರ ಅಂಘ್ರೇ ಕೃಷ್ಣಾಂಘ್ರೇ, ಕೃಷ್ಣಾಂಘ್ರೇ ಏವ ಪಂಕೇರುಹೇ
ಕೃಷ್ಣಾಂಘ್ರಪಂಕೇರುಹೇ, ಕೃಷ್ಣಾಂಘ್ರಪಂಕೇರುಹಯೋ ಭೃಂಗರಾಜಃ ಕೃಷ್ಣಾಂಘ್ರಪಂಕೇರುಹ-
ಭೃಂಗರಾಜಃ |

ಕೃಷ್ಣಾಮುಖಾಂಭೋರುಹಹಂಸರಾಜಃ— ಕೃಷ್ಣಾಯಾಃ ಮುಖಂ ಕೃಷ್ಣಾಮುಖಂ, ಕೃಷ್ಣಾಮುಖಂ ಏವ
ಅಂಭೋರುಹಂ ಕೃಷ್ಣಾಮುಖಾಂಭೋರುಹಂ, ಹಂಸಾನಾಂ ರಾಜಾ ಹಂಸರಾಜಃ, ಕೃಷ್ಣಾಮುಖಾಂ-
ಭೋರುಹೇ ಹಂಸರಾಜಃ ಕೃಷ್ಣಾಮುಖಾಂಭೋರುಹಹಂಸರಾಜಃ |

ಪ್ರಜಾಸರೋಜಾವಲಿರತ್ತಿರಾಜಃ— ರಶ್ಮಿನಾಂ ರಾಜಾ ರಶ್ಮಿರಾಜಃ, ಪ್ರಜಾಃ ಏವ ಸರೋಜಾನಿ ಪ್ರಜಾ-
ಸರೋಜಾನಿ, ಪ್ರಜಾಸರೋಜಾನಾಂ ಅವಲಿಃ ಪ್ರಜಾಸರೋಜಾವಲಿಃ, ಪ್ರಜಾಸರೋಜಾವಲಿಃ
ರಶ್ಮಿರಾಜಃ ಪ್ರಜಾಸರೋಜಾವಲಿರಶ್ಮಿರಾಜಃ |

ಸಸೋದರಃ— ಸೋದರೇಣ ಸಹಿತಃ ಸಸೋದರಃ |

ವೀರರಾಜಃ— ವೀರಾಣಾಂ ರಾಜಾ ವೀರರಾಜಃ | "ರಾಜಾಹಸ್ತಖಿಭ್ಯಃ ಟಚ್" ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ರಾಜನ್
ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಟಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದು ಅಕಾರಾಂತವಾಗಿದೆ.

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅರಾಜತ- ರಾಜ್ಯ ದೀಪ್ತಿ ಇತ್ಯರ್ಥಕಾತ್ 'ರಾಜ್ಯ' ಧಾತೋಃ ಲಜ್ ಆತ್ಮನೇಪದಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ
ವಿಕವಚನೇ ಅರಾಜತ 'ಇತಿ ರೂಪಮ್' |

ಅರಾಜತ, ಅರಾಜೇತಾಂ ಅರಾಜಂತ, ಅರಾಜಥಾಃ ಅರಾಜೇಥಾಂ ಅರಾಜಧ್ವಂ, ಅರಾಜೇ ಅರಾಜಾವಹಿ
ಅರಾಜಾಮಹಿ ||

ಅಲಂಕಾರ— ಉಲ್ಲೇಖಾಲಂಕಾರ.

ಪಾಂಡವರ ಅವತಾರ ಪರಿಸಮಾಪ್ತ - ಸ್ವರ್ಗಾರೋಪಣ

ಪೌತ್ರೇ ಪವಿತ್ರಾಹ್ವಯಜಾಮಿಪೌತ್ರೇ

ಧರಾಂ ನಿಧಾಯಾಸುರಧೀಷು ತಾಪಮ್ |

ಕೀರ್ತಿಂ ತ್ರಿಲೋಕ್ಯಾಂ ಹೃದಯೇ ಮುಕುಂದಂ

ಭೇಜೇ ಪದಂ ಸ್ತಂ ಸಹಜೈಃ ಸ ಭೀಮಃ || 44 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಪೌತ್ರೇ, ಪವಿತ್ರಾಹ್ವಯಜಾಮಿಪೌತ್ರೇ, ಧರಾಂ, ನಿಧಾಯ, ಅಸುರಧೀಷು, ತಾಪಂ, ಕೀರ್ತಿಂ, ತ್ರಿಲೋಕ್ಯಾಂ, ಹೃದಯೇ, ಮುಕುಂದಂ, ಭೇಜೇ, ಪದಂ, ಸ್ತಂ, ಸಹಜೈಃ, ಸ, ಭೀಮಃ |

ಅನ್ವಯ— ಸಃ ಭೀಮಃ ಪವಿತ್ರಾಹ್ವಯಜಾಮಿಪೌತ್ರೇ ಪೌತ್ರೇ ಧರಾಂ ನಿಧಾಯ ಅಸುರಧೀಷು ತಾಪಂ ತ್ರಿಲೋಕ್ಯಾಂ ಕೀರ್ತಿಂ ಹೃದಯೇ ಮುಕುಂದಂ ನಿಧಾಯ ಸಹಜೈಃ ಸ್ತಂ ಪದಂ ಭೇಜೇ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸಃ ಭೀಮಃ = ಆ ಶ್ರೀಭೀಮಸೇನದೇವರು

ಪವಿತ್ರಾಹ್ವಯಜಾಮಿಪೌತ್ರೇ = ಪವಿತ್ರವಾದ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಯುಕ್ತನಾದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣದೇವನ ತಂಗಿಯಾದ ಶ್ರೀಸುಭದ್ರಾದೇವಿಯ ಮಗನ ಮಗನಾಗಿರುವ ಮತ್ತು

ಪೌತ್ರೇ ಧರಾಂ = ತನ್ನ ಮೊಮ್ಮಗನಾಗಿರುವ ಪರೀಕ್ಷಿತ ಮಹಾರಾಜನಲ್ಲಿ ಭೂಮಿಯನ್ನು

ಅಸುರಧೀಷು ತಾಪಂ = ದೈತ್ಯರುಗಳ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಸಂತಾಪವನ್ನೂ

ತ್ರಿಲೋಕ್ಯಾಂ ಕೀರ್ತಿಂ = ಮೂರುಲೋಕಗಳ ಸಮುದಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಕೀರ್ತಿಯನ್ನೂ

ಹೃದಯೇ ಮುಕುಂದಂ ನಿಧಾಯ = ಹೃದಯಕಮಲದಲ್ಲಿ ಮೋಕ್ಷದಾಯಕನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನೂ ಇಟ್ಟವರಾಗಿ

ಸಹಜೈಃ = ಸಹೋದರಸಹಿತರಾಗಿ

ಸ್ತಂ ಪದಂ ಭೇಜೇ = ತಮ್ಮ ಲೋಕವನ್ನು ಹೊಂದಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಭೀಮಸೇನದೇವರು ತನ್ನ ಸಹೋದರರೊಡನೆ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಸ್ಥಾನಗಳಿಗೆ ಹೋದರು. ಹೋಗುವಾಗ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ತಂಗಿಯಾದ ಸುಭದ್ರೆಯ ಮಗನಾದ ಅಭಿಮನ್ಯುವಿನ ಮಗನಾದ ಪರೀಕ್ಷಿತ ಮಹಾರಾಜನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟು ಹೋದರು. ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧಿಗಳಾದವರು ಅಸುರರ ಮನಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ ಸಂತಾಪವನ್ನೂ ಕೊಟ್ಟರು. ಮೂರು ಲೋಕಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿದರು. ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಹೃದಯಗಳಲ್ಲಿ ಮೋಕ್ಷದಾಯಕನಾದ ಮುಕುಂದನನ್ನು ಸ್ಮರಿಸುತ್ತಾ ಸ್ವಸ್ಥಾನವನ್ನು ಪಡೆದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಪೌತ್ರೇ = ಪುತ್ರನ ಅಪತ್ನಂ ಪುಮಾನ್ ಪೌತ್ರಃ, ತಸ್ಮಿನ್ ಪೌತ್ರೇ |

ಪವಿತ್ರಾಹ್ವಯಜಾಮಿಪೌತ್ರೇ— ಪವಿತ್ರಃ ಅಹ್ವಯಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಪವಿತ್ರಾಹ್ವಯಃ, ಪವಿತ್ರಾಹ್ವಯಸ್ಯ ಜಾಮಿಃ ಪವಿತ್ರಾಹ್ವಯಜಾಮಿಃ, ಪವಿತ್ರಾಹ್ವಯಜಾಮೇಃ ಪೌತ್ರಃ ಪವಿತ್ರಾಹ್ವಯಜಾಮಿಪೌತ್ರಃ, ತಸ್ಮಿನ್ ಪವಿತ್ರಾಹ್ವಯಜಾಮಿಪೌತ್ರೇ |

ಅಸುರಧೀಷು— ಸುರವಿರುದ್ಧಾಃ ಅನುರಾಃ, ಅನುರಾಣಾಂ ಧಿಯಃ ಅಸುರಧಿಯಃ, ತಾಸು ಅಸುರಧೀಷು |

ತ್ರಿಲೋಕ್ಯಾಂ— ತ್ರಯಾಣಾಂ ಲೋಕಾನಾಂ ಸಮಾಹಾರಃ ತ್ರಿಲೋಕೇ, ತಸ್ಯಾಂ ತ್ರಿಲೋಕ್ಯಾಂ |

ಮುಕುಂದಂ— ಮುಂ (ಮೋಕ್ಷಂ) ಚ ದದಾತಿ ಇತಿ ಮುಕುಂದಃ, ತಂ ಮುಕುಂದಂ ।

ಸಹಜೈಃ— ಸಹ ಜಾಯಂತೇ ಇತಿ ಸಹಜಾಃ, ತೈಃ ಸಹಜೈಃ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಭೇಜೇ- ಭಜ ಸೇವಾಯಾಂ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ಸೇವಾರ್ಥಕಾತ್ ಭಜ ಧಾತೋಃ ಲಿಟಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ 'ಭೇಜೇ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ಭೇಜೇ ಭೇಜಾತೇ ಭೇಜರೇ, ಭೇಜಷೇ ಭೇಜಾರ್ಥೇ ಭೇಜದ್ವೇ, ಭೇಜೇ ಭೇಜವಹೇ ಭೇಜಮಹೇ ॥

ಅಲಂಕಾರ— ದೀಪಕಾಲಂಕಾರ.

★ ★ ★

ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಪಾರಲೀಲಾ

ವಿಷ್ಣೋಃ ಪದಾಂತಂ ಭಜತಾಽನಿಲೇನ

ಘೋರಪ್ರಪಾತ್ಯೈರಿತಿ ನಾಶಿತಾಸ್ತೇ ।

ರಸೋಜ್ಜ್ವಲಾಶ್ಚಲವೃತ್ತಯೋಽಲಂ

ಶೋಭಾಂ ನ ಭೇಜುಃ ಸುರವೈರಿಮೇಘಾಃ ॥ 45 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ವಿಷ್ಣೋಃ, ಪದಾಂತಂ, ಭಜತಾ, ಅನಿಲೇನ, ಘೋರಪ್ರಪಾತ್ಯೈಃ, ಇತಿ, ನಾಶಿತಾಃ, ತೇ, ರಸೋಜ್ಜ್ವಲಾಃ, ಚಂಚಲವೃತ್ತಯಃ, ಅಲಂ, ಶೋಭಾಂ, ನ, ಭೇಜುಃ, ಸುರವೈರಿಮೇಘಾಃ ।

ಅನ್ವಯ— ವಿಷ್ಣೋಃ ಪದಾಂತಂ ಭಜತಾ ಅನಿಲೇನ ಘೋರಪ್ರಪಾತ್ಯೈಃ ಇತಿ ನಾಶಿತಾಃ ಅಲಂ ರಸೋಜ್ಜ್ವಲಾಃ ಚಂಚಲವೃತ್ತಯಃ ತೇ ಸುರವೈರಿಮೇಘಾಃ ಶೋಭಾಂ ನ ಭೇಜುಃ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ವಿಷ್ಣೋಃ ಪದಾಂತಂ ಭಜತಾ = ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣದೇವನ ಪಾದಗಳ ಸನ್ನಿಧಾನವನ್ನು ಸೇವಿಸುತ್ತಿರುವ

ಅನಿಲೇನ = ಶ್ರೀಭೀಮಸೇನರೂಪಿಯಾದ ವಾಯುದೇವರಿಂದ

ಘೋರಪ್ರಪಾತ್ಯೈಃ = ಭಯಂಕರಗಳಾದ ಯುದ್ಧಗಳಿಂದ (ಹೊಡೆತಗಳಿಂದ)

ಇತಿ ನಾಶಿತಾಃ = ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಕೊಲ್ಲಲ್ಪಟ್ಟ

ರಸೋಜ್ಜ್ವಲಾಃ = ವೀರ್ಯದಿಂದ ರಹಿತರಾಗಿ

ಅಲಂ ಚಂಚಲವೃತ್ತಯಃ = ಆತ್ಮಂತವಾಗಿ ಚಂಚಲವಾದ ಅಂದರೆ ಅಸ್ಥಿರವಾದ ಮನೋವ್ಯಾಪಾರವುಳ್ಳ

ತೇ ಸುರವೈರಿಮೇಘಾಃ = ಆ ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾಗಿರುವ ದೇವತೆಗಳ ದ್ವೇಷಿಗಳೆಂಬ ಮೇಘಗಳು

ಶೋಭಾಂ ನ ಭೇಜುಃ = ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಲಿಲ್ಲ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಹರಿಯ ಪಾದಗಳ ಸಮೀಪವನ್ನು ಭೀಮಸೇನರೂಪಿಯಾಗಿರುವ ಶ್ರೀವಾಯುದೇವರು ಸೇವಿಸುತ್ತಿರುವರು. ಆಗ ದೈತ್ಯರಿಗೂ ಶ್ರೀವಾಯುದೇವರಿಗೂ ಆಗಾಗ್ಗೆ ಘೋರವಾದ ಯುದ್ಧಗಳು ಏರ್ಪಡುತ್ತಿರುತ್ತವೆ. ಆ ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ದೈತ್ಯರುಗಳೆಲ್ಲರೂ ಪರಾಜಿತರಾಗುತ್ತಾರೆ. ಆಗ ಎಲ್ಲಾ ದೈತ್ಯರುಗಳಿಗೂ ಮನಸ್ಸಿನ ಸ್ಪೈರ್ಯವು ಹೋಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ದೈತ್ಯರೆಲ್ಲರೂ ಮೇಘಗಳಂತೆ ಶೋಭೆಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಪದಾಂತಂ— ಪದಯೋಃ ಅಂತಃ ಪದಾಂತಃ, ತಂ ಪದಾಂತಂ ।

ಭಜತಾ— ಭಜತಿ ಇತಿ ಭಜನ್, ತೇನ ಭಜತಾ ।

ಘೋರಪ್ರಭಾತ್ಯೇ— ಘೋರಾಶ್ಚ ತೇ ಪ್ರಭಾತಾಶ್ಚ ಘೋರಪ್ರಭಾತಾಃ, ತೈಃ ಘೋರಪ್ರಭಾತ್ಯೇಃ ।

ರಸೋಜ್ವತಾಃ— ರಸೇನ ಉಜ್ಜ್ವತಾಃ ರಸೋಜ್ಜ್ವತಾಃ ।

ಚಂಚಲವೃತ್ತಯಃ— ಚಂಚಲಾ ವೃತ್ತಿಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಚಂಚಲವೃತ್ತಯಃ ।

ಸುರವೈರಿಮೇಘಾಃ— ವೈರಂ ಯೇಷಾಂ ಅಸ್ಮಿ ಇತಿ ವೈರಿಣಃ, ಸುರಾಣಾಂ ವೈರಿಣಃ ಸುರವೈರಿಣಃ, ಸುರವೈರಿಣಃ ಮೇಘಾಃ ಇವ ಸುರವೈರಿಮೇಘಾಃ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಭೇಜುಃ- ಭಜ ಸೇವಾಯಾಂ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ಸೇವಾರ್ಥಕಾತ್ ಭಜಧಾತೋಃ ಲಿಟಿ ಪರಸ್ವೈಪದಿನಃ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಬಹುವಚನೇ 'ಭೇಜುಃ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ಬಭಾಜ ಭೇಜತುಃ ಭೇಜುಃ, ಭೇಜಥ ಭೇಜಥುಃ ಬಭಕ್ತ ಭೇಜ, ಬಭಾಜ ಬಭಜ ಭೇಜವ ಭೇಜಮ್ ॥

ಅಲಂಕಾರ— ಶ್ಲೇಷಗರ್ಭರೂಪಕಾಲಂಕಾರ.

★ ★ ★

ಅಸುರರಿಂದ ಹಗೆಷಾಧನೆ

ವಿತತ್ಪ್ರೀಪಂ ಕಿಲ ಕರ್ತುಕಾಮಾ

ನಪ್ಪೌಜಸಃ ಸಂಕಟಮೇವಮಾವೃ ।

ಮುಕುಂದವೈಗುಣ್ಯಕಥಾಂ ಸ್ವಯೋಗ್ಯಾಂ

ಕಾಲೇ ಕಲಾವಾಕಲಯಂತ ತೇಽಲಮ್

॥ 46 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ವಿತತ್ಪ್ರೀಪಂ, ಕಿಲ, ಕರ್ತುಕಾಮಾಃ, ನಪ್ಪೌಜಸಃ, ಸಂಕಟಂ, ವಿಮಂ, ಆಪ್ಯ, ಮುಕುಂದ ವೈಗುಣ್ಯಕಥಾಂ, ಸ್ವಯೋಗ್ಯಾಂ, ಕಾಲೇ, ಕಲೌ, ಆಕಲಯಂತ, ತೇ, ಅಲಮ್ ।

ಅನ್ವಯ— ನಪ್ಪೌಜಸಃ ತೇ ವಿಮಂ ಸಂಕಟಂ ಆಪ್ಯ ವಿತತ್ಪ್ರೀಪಂ ಕರ್ತುಕಾಮಾಃ ಕಿಲ ಕಲೌ (ಉತ್ಪನ್ನಾಃ ಸಂತಃ) ಕರ್ತುಕಾಮಾಃ ಕಲೌ ಕಾಲೇ (ಸಮಾಗತೇ) (ಉತ್ಪನ್ನಾಃ ಸಂತಃ) ಸ್ವಯೋಗ್ಯಾಂ ಮುಕುಂದವೈಗುಣ್ಯಕಥಾಂ ಅಲಂ ಆಕಲಯಂತ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ನಪ್ಪೌಜಸಃ ತೇ = ನಪ್ಪವಾದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳವರಾದ ಆ ದೈತ್ಯರುಗಳು

ವಿಮಂ ಸಂಕಟಂ ಆಪ್ಯ = ಹೀಗೆ ಕಷ್ಟವನ್ನು ಹೊಂದಿ

ವಿತತ್ಪ್ರೀಪಂ ಕರ್ತುಕಾಮಾಃ ಕಿಲ = ಶ್ರೀಭೀಮಸೇನದೇವರು ಮಾಡಿದ ಅಪಕಾರಕ್ಕೆ ಪ್ರತೀಕಾರವನ್ನು ಇಚ್ಛಿಯುಳ್ಳವರಾಗಿ

ಕಲೌ (ಉತ್ಪನ್ನಾಃ ಸಂತಃ) ಕರ್ತುಕಾಮಾಃ = ಕಲಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವರಾಗಿ, ಪ್ರತೀಕಾರವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ಇಚ್ಛಿಯುಳ್ಳವರಾಗಿ

ಕಲೌ ಕಾಲೇ (ಸಮಾಗತೇ ಉತ್ಪನ್ನಾಃ ಸಂತಃ) = ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವರಾಗಿ

ಸ್ವಯೋಗ್ಯಾಂ = ದೈತ್ಯರಾದ ತಮಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾಗಿರುವ

ಮುಕುಂದವೈಗುಣ್ಯಕಥಾಂ = ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಕೊಡುವವನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯು 'ವಿಗುಣನು' ಅಂದರೆ 'ಶ್ರೀಹರಿ-
ಯಲ್ಲಿ ಯಾವ ಗುಣವೂ ಇಲ್ಲ' ಮುಂತಾದ ಮುಕುಂದವೈಗುಣ್ಯಕಥೆಯನ್ನು

ಅಲಂ ಆಕಲಯಂತ = ಧಾರಾಳವಾಗಿ ಹೇಳಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಭೀಮಸೇನನವರು ಮಾಡಿರುವ ಅಪಕಾರಕ್ಕೆ ಪ್ರತೀಕಾರವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ಆಸೆಯು ಆ ದೈತ್ಯರಿಗೆಲ್ಲಾ ಇತ್ತು. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಕಲಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದರು. ಆದರೆ ಅವರ ಶಕ್ತಿಯೆಲ್ಲಾ ಕುಗ್ಗಿತು. ತಮಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾಗಿರುವ 'ಮುಕುಂದನು ನಿಗುಣನು' ಮುಂತಾದ ಕಥೆಗಳನ್ನು ಹೇಳಲು ಆರಂಭಿಸಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ವಿತತ್ಪ್ರತಿಪಂ— ವಿತತ್ ಪ್ರತಿಪಂ ವಿತತ್ಪ್ರತಿಪಂ |

ಕರ್ಮಕಾಮಾ— ಕರ್ಮಂ ಕಾಮಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಕರ್ಮಕಾಮಾಃ |

ನಷ್ಟಜನಃ— ನಷ್ಟಂ ಓಜಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ನಷ್ಟಜನಃ |

ಮುಕುಂದವೈಗುಣ್ಯಕಥಾಂ— ವಿಗುಣಸ್ವ ಭಾವಃ ವೈಗುಣ್ಯಂ ಮುಕುಂದಸ್ಯ ವೈಗುಣ್ಯಂ ಮುಕುಂದವೈಗುಣ್ಯಂ,
ಮುಕುಂದವೈಗುಣ್ಯಸ್ಯ ಕಥಾ ಮುಕುಂದವೈಗುಣ್ಯಕಥಾ, ತಾಂ ಮುಕುಂದವೈಗುಣ್ಯಕಥಾಂ |

ಸ್ವಯೋಗ್ಯಾಂ— ಸ್ವಸ್ವ ಯೋಗ್ಯಾ ಸ್ವಯೋಗ್ಯಾ, ತಾಂ ಸ್ವಯೋಗ್ಯಾಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಆಕಲಯಂತ- ಆಜ್ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗವೊರ್ವಕಾತ್ ಕಲ ಕಾಮಧೇನೌ ಇತ್ಯನ್ವಾತ್ ಕಲ ಧಾತೋಃ ಲಜ್
ಆಕಲ್ಯನೇಪದಿನಃ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಒಹುವಚನೇ 'ಆಕಲಯಂತ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಆಕಲಯಂತ ಆಕಲಯೇತಾಂ ಆಕಲಯಂತ,

ಆಕಲಯಥಾಃ ಆಕಲಯೇಥಾಂ ಆಕಲಯದ್ಧಂ,

ಆಕಲಯೇ ಆಕಲಯಾವಹಿ ಆಕಲಯಾಮಹಿ ||

ಅಲಂಕಾರ— ಸ್ವಭಾವೋಕ್ತೃಲಂಕಾರ.

★ ★ ★

ದ್ವೇಷಾಧಿಸಲು ಮಣಮಂತ ಮೊದಲಾದವರ ಜನನ

ಯೋ ಭೂರಿವೈರೋ ಮಣಿಮಾನ್ ಮೃತಃ ಪ್ರಾ-

ಗ್ನಾಗ್ನಿಬುಭೂಷುಃ ಪರಿತೋಷಿತೇಶಃ |

ಸ ಸಂಕರಾಖ್ಯೋಽಂಘ್ರಿತಲೇಷು ಜಜ್ಞೇ

ಸ್ವಧಾಽಪರೇಽಪ್ಯಾಸುರಿಹಾಸುರೇಂದ್ರಾಃ || 47 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಯಃ, ಭೂರಿವೈರಃ, ಮಣಿಮಾನ್, ಮೃತಃ, ಪ್ರಾಕ್, ವಾಗ್ನಿಬುಭೂಷುಃ, ಪರಿತೋಷಿತೇಶಃ, ಸಃ,
ಸಂಕರಾಖ್ಯಃ, ಅಂಘ್ರಿತಲೇಷು, ಜಜ್ಞೇ, ಸ್ವಧಾ, ಅಪರೇ, ಅಪಿ, ಆಸುಃ, ಇಹ, ಆಸುರೇಂದ್ರಾಃ |

ಅನ್ವಯ— ಪ್ರಾಕ್ (ಭೀಮೇನ) ಮೃತಃ (ಹತಃ) ಯಃ (ಭೀಮೇ) ಭೂರಿವೈರಃ ಮಣಿಮಾನ್ ವಾಗ್ನಿಬುಭೂಷುಃ
ಪರಿತೋಷಿತೇಶಃ ಸಃ ಸಂಕರಾಖ್ಯಃ ಅಂಘ್ರಿತಲೇಷು ಜಜ್ಞೇ, ಸ್ವಧಾ ಇಹ ಅಪರೇ ಅಪಿ ಆಸುರೇಂದ್ರಾಃ ಆಸುಃ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಪ್ರಾತ್ (ಭೀಮೇನ) ಮೃತಃ (ಹತಃ) = ಹಿಂದಿನ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಸೌಗಂಧಿಕವನದಲ್ಲಿ, ಶ್ರೀಭೀಮಸೇನದೇವರಿಂದ ಕೊಲ್ಲಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ

ಯಃ (ಭೀಮೇ) ಭೂರವೈರಃ ಮಣಿಮಾನ್ = ಶ್ರೀಭೀಮಸೇನದೇವರಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ದ್ವೇಷವುಳ್ಳವನಾದ ಯಾವ ಮಣಿಮಾನ್ ಎಂಬ ದೈತ್ಯನೋ (ಅವನು)

ವಾಗ್ವಿಬುಭೂಷುಃ = ತಾನು ವಾಗ್ವಿಯಾಗಬೇಕೆಂಬ ಆಸೆಯಿಂದ ಯುಕ್ತನಾಗಿ

ಪರಿತೋಷಿತೇಶಃ ಸಃ = ಸಂತೋಷಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ರುದ್ರದೇವನಿಂದ ವರವನ್ನು ಪಡೆದ ಅವನು

ಸಂಕರಾಖ್ಯಃ ಅಂಘ್ರಿತಲೇಷು ಜಜ್ಞೇ = ಸಂಕರ ಎಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳವನಾಗಿ ಕಾಲಡೀ ಎಂಬ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದನು.

ಸ್ವಧಾ ಇಹ = ಸ್ವರ್ಧೆಯಿಂದ ಈ ಭೂಲೋಕದಲ್ಲಿ

ಅಪರೇ ಅಪಿ ಅಸುರೇಂದ್ರಾಃ = ಬೇರೆ ದೈತ್ಯರಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನರೂ

ಆಸುಃ = ಹುಟ್ಟಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಹಿಂದೆ ಸೌಗಂಧಿಕವನದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಭೀಮಸೇನದೇವರು ಮಣಿಮಾನ್ ಎಂಬ ದೈತ್ಯನನ್ನು ಕೊಂದರಲ್ಲವೇ? ಆ ಮಣಿಮಾನ್ ಎಂಬ ದೈತ್ಯನು ಪುನಃ ಹುಟ್ಟಿದನು. ಆಗ ರುದ್ರದೇವರನ್ನು ಸಂತೋಷಪಡಿಸಿ ಅವರಿಂದ ತಾನು ವಾಗ್ವಿಯಾಗಬೇಕೆಂದೂ ತನ್ನನ್ನು ಜಯಿಸುವ ವಾಚಾಲನು ಯಾರೂ ಇರಕೂಡದೆಂದೂ ವರವನ್ನು ಬೇಡಿದನು. ರುದ್ರನ ವರದಿಂದ ಭೂಲೋಕದಲ್ಲಿ ವಾಗ್ವಿಯಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿದನು. ಅವನು ಹುಟ್ಟಿದ ಊರು ಕಾಲಡೀ ಎಂಬ ಗ್ರಾಮ. ಆದೇ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ದೈತ್ಯೇಂದ್ರರೂ ಸ್ವರ್ಧೆಯಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಮಣಿಮಾನ್— ಮಣಿಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ಯ ಇತಿ ಮಣಿಮಾನ್ |

ವಾಗ್ವಿ ಬುಭೂಷುಃ— ಭವಿತುಂ ಇಚ್ಛುಃ ಬುಭೂಷುಃ, ಅವಾಗ್ವಿ ವಾಗ್ವಿ ಬುಭೂಷುಃ ವಾಗ್ವಿಬುಭೂಷುಃ |

ಪರಿತೋಷಿತೇಶಃ— ಪರಿತೋಷಿತಃ ಈಶಃ ಯೇನ ಸಃ ಪರಿತೋಷಿತೇಶಃ |

ಸಂಕರಾಖ್ಯಃ— ಸಂಕರಃ ಇತಿ ಆಖ್ಯಾಯಸ್ಯ ಸಃ ಸಂಕರಾಖ್ಯಃ |

ಅಂಘ್ರಿತಲೇಷು— ಅಂಘ್ರೇಃ ತಲಾನಿ ಅಂಘ್ರಿತಲಾನಿ, ತೇಷು ಅಂಘ್ರಿತಲೇಷು |

ಅಸುರೇಂದ್ರಾಃ— ಅಸುರಾಣಾಂ ಇಂದ್ರಾಃ ಅಸುರೇಂದ್ರಾಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಜಜ್ಞೇ- ಜನೀ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವಾರ್ಥಕಾತ್ ಲಿಟಿ ಆತ್ಮನೇಪದಿನಃ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ 'ಜಜ್ಞೇ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಜಜ್ಞೇ ಜಜ್ಞಾತೇ ಜಜ್ಞರೇ, ಜಜ್ಞಷೇ ಜಜ್ಞಾಥೇ, ಜಜ್ಞದ್ವೇ, ಜಜ್ಞೇ ಜಜ್ಞವಹೇ ಜಜ್ಞಮಹೇ ||

ಆಸುಃ - ಅಸ ಭುವಿ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ಬಹ್ವರ್ಥಕಾತ್ ಲಿಟಿ ಪರಸ್ಥೆಪದಿನಃ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಬಹುವಚನೇ 'ಆಸುಃ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಆಸ ಆಸತುಃ ಆಸುಃ, ಆಸಿಥ ಆಸಥುಃ ಆಸ, ಆಸ ಆಸಿವ ಆಸಮ ||

ಅಲಂಕಾರ— ಸ್ವಭಾವೋಕ್ತೆಲಂಕಾರ.

★ ★ ★

ಮಣಿಮಂತ ನಡೆಸಿದ ತತ್ವವಿಜ್ಞಾನ

ಸಾನ್ನಾಲ್ಯಮವ್ಯಕ್ತಹೃದಾಮುಭುಗ್ನಾ

ಶ್ವಾವಾ ಪುರೋಡಾಶಮಸಾರಕಾಮಃ |

ಮಣಿಸ್ವಜಂ ವಾ ಪ್ಲವಗೋಽವ್ಯವಸ್ಥೋ

ಜಗ್ರಾಹ ವೇದಾದಿಕಮೇಷ ಪಾಪಃ

|| 48 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಸಾನ್ನಾಲ್ಯಂ, ಅವ್ಯಕ್ತಹೃತ್, ಆಮುಭುಕ್, ವಾ, ಶ್ವಾ, ವಾ, ಪುರೋಡಾಶಂ, ಆಸಾರಕಾಮಃ, ಮಣಿಸ್ವಜಂ, ವಾ, ಪ್ಲವಗೇ, ಅವ್ಯವಸ್ಥಾ, ಜಗ್ರಾಹ, ವೇದಾದಿಕಂ, ಏಷಃ, ಪಾಪಃ |

ಅನ್ವಯ— ಅವ್ಯಕ್ತಹೃತ್ ಆಮುಭುಕ್ ವಾ ಸಾನ್ನಾಲ್ಯಂ ವಾ ಆಸಾರಕಾಮಃ ಶ್ವಾವಾ ಪುರೋಡಾಶಂ ವಾ ಅವ್ಯವಸ್ಥಾ ಪ್ಲವಗೇ ಮಣಿಸ್ವಜಂ ವಾ ಪಾಪಃ ಏಷಃ ವೇದಾದಿಕಂ ಜಗ್ರಾಹ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅವ್ಯಕ್ತಹೃತ್ ಆಮುಭುಕ್ ವಾ = ಹೃದಯದಲ್ಲಿರುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ತಿಳಿಯದಂತಿರುವ ಇಲಿಗಳನ್ನು ತಿನ್ನುತ್ತಿರುವ ಬೆಕ್ಕಿನ ಹಾಗೆ

ಸಾನ್ನಾಲ್ಯಂ ವಾ = ಸಾನ್ನಾಲ್ಯಂ ಎಂಬ ದುಗ್ಗದಧಿವಿಕಾರವಾದ ಹವಿಸ್ಸಿನಂತೆಯೂ

ಆಸಾರಕಾಮಃ ಶ್ವಾವಾ = ಅಪವಿತ್ರವಾದ ವಸ್ತುವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ ನಾಯಿಯು

ಪುರೋಡಾಶಂ ವಾ = ಪುರೋಡಾಶ ಎಂಬ ಹಿಟ್ಟಿನ ಮುದ್ದೆಯಂತೆಯೂ

ಅವ್ಯವಸ್ಥಾ ಪ್ಲವಗಃ = ವಿವೇಕವಿಲ್ಲದಿರುವ ಕೋತಿಯು

ಮಣಿಸ್ವಜಂ ವಾ = ಅಮೂಲ್ಯವಾದ ರತ್ನಗಳಿಂದ ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಮಾಲೆಯಂತೆಯೂ

ಪಾಪಃ ಏಷಃ = ಪಾಪಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಈ ಸಂಕರನು

ವೇದಾದಿಕಂ ಜಗ್ರಾಹ = ವೇದ ಮತ್ತು ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಮಹಾವಾಪಿಯಾದ ಸಂಕರನು ವೇದವನ್ನೂ ಶಾಸ್ತ್ರ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನೂ ಓದಿದನು. ಅದಕ್ಕೆ ದೃಷ್ಟಾಂತಗಳನ್ನು ಕೊಡುವೆವು. ಬೆಕ್ಕಿನ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿರುವ ಆಸೆಯು ಯಾರಿಂದಲೂ ತಿಳಿಯಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆ ಬೆಕ್ಕು ಇಲಿಯನ್ನು ತಿನ್ನುತ್ತದೆ. ಆ ಬೆಕ್ಕು ಸಾನ್ನಾಲ್ಯ ಎಂಬ ಹಾಲಿನಲ್ಲಿ ಮೊಸರನ್ನು ಹಾಕಿದಾಗ ಏರ್ಪಡುವ ಹವಿಸ್ಸಿನಂತೆಯೂ ಇಲಿ ಎಂದು ತಿಳಿದಿದ್ದರೂ ತಿಳಿದಿರಬಹುದು ಅಥವಾ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಕೊಡುವ ಪುರೋಡಾಶ ಎಂಬ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಇಲಿ ಎಂದು ಭ್ರಮಿಸಿರಬಹುದು. ವಿವೇಕವಿಲ್ಲದ ಕೋತಿಯು ಮಣಿಗಳ ಮಾಲೆಯನ್ನು ಮೂಸಬಹುದು, ಅದನ್ನು ಮುದ್ದಿಡಬಹುದು, ನೆಕ್ಕಬಹುದು, ಹಲ್ಲುಗಳಿಂದ ಕಚ್ಚಬಹುದು. ಆದರೆ ಆ ಮಾಲೆಯ ಬೆಲೆಯನ್ನು ಬಲ್ಲದೇ ? ಅದರಂತೆ ಸಂಕರನು ವೇದವನ್ನೂ ವೇದಾನುಸಾರಿಯಾದ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನೂ ಸ್ವೀಕರಿಸಿದನು. ಅವನು ಮಹಾವಾಪಿಯಲ್ಲೇ ?

ವಿಗ್ರಹ—

ಅವ್ಯಕ್ತಹೃತ್— ಅವ್ಯಕ್ತಂ ಹೃತ್ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಅವ್ಯಕ್ತಹೃತ್ |

ಆಮುಭುಕ್— ಆಮೂನ್ ಭುಂಕ್ತಿ ಇತಿ ಆಮುಭುಕ್ |

ಆಸಾರಕಾಮಃ— ಆಸಾರಸ್ಯ - (ಅಪವಿತ್ರಸ್ಯ) ಕಾಮಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಆಸಾರಕಾಮಃ |

ಮಣಿಸ್ವಜಂ— ಮಣೀನಾಂ ಸ್ವಕ್ ಮಣಿಸ್ವಕ್, ತಾಂ ಮಣಿಸ್ವಜಂ |

ಅವ್ಯವಸ್ಥಾ— ನ ವಿಧ್ಯತೇ ವ್ಯವಸ್ಥಾ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಅವ್ಯವಸ್ಥಾ |

ವೇದಾದಿಕಂ— ವೇದಃ ಅದಿಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ವೇದಾದಿಃ, ತಂ ವೇದಾದಿಕಂ ।

ಪಾಪಃ— ಪಾಪಂ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ಮಿ ಇತಿ ಪಾಪಃ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಜಗ್ರಾಹ- ಗ್ರಹ ಉಪಾದಾನೇ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ಉಪಾದಾನಾರ್ಥಕಾತ್ ಗ್ರಹ ಧಾತೋಃ ಲಿಟಿ ಪರಸ್ವಪದಿನಃ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ 'ಜಗ್ರಾಹ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ಜಗ್ರಾಹ ಜಗೃಹತುಃ ಜಗೃಹುಃ, ಜಗೃಹಥ ಜಗೃಹಥುಃ ಜಗೃಹ, ಜಗ್ರಾಹ ಜಗೃಹ ಜಗೃಹಿವ ಜಗೃಹಿಮ ॥

ಅಲಂಕಾರ— ಉಪಮಾಲಂಕಾರ.

★ ★ ★

ಮನಮಂತನ ಸನ್ಯಾಸದ ಹಿನ್ನೆಲೆ

ಜನೋ ನಮೇನ್ನಾಪರಥೇತಿ ಮತ್ಪ್ರಾ

ಶತಶ್ಚತುರ್ಥಾಶ್ರಮಮೇಷ ಭೇಜೇ ।

ಪದ್ಮಾಕರಂ ವಾ ಕಲುಷಂ ಚಿಕೀರ್ಷುಃ

ಸುದುರ್ದಮೋ ದುಷ್ಪ್ರಗಚೋ ವಿಶುದ್ಧಮ್ ॥ 49 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಜನಃ, ನಮೇತ್, ನ, ಅಪರಥಾ, ಇತಿ, ಮತ್ಪ್ರಾ, ಶತಃ, ಚತುರ್ಥಾಶ್ರಮಂ, ಎಷಃ, ಭೇಜೇ, ಪದ್ಮಾಕರಂ, ವಾ, ಕಲುಷಂ, ಚಿಕೀರ್ಷುಃ, ಸುದುರ್ದಮಃ, ದುಷ್ಪ್ರಗಚಃ, ವಿಶುದ್ಧಮ್ ।

ಅನ್ವಯ— ಅಪರಥಾ ಜನಃ ನ ನಮೇತ್ ಇತಿ ಮತ್ಪ್ರಾ ಎಷಃ ಶತಃ ಚತುರ್ಥಾಶ್ರಮಂ ಭೇಜೇ, ಕಲುಷಂ ಚಿಕೀರ್ಷುಃ ಸುದುರ್ದಮಃ ದುಷ್ಪ್ರಗಚಃ ವಿಶುದ್ಧಂ ಪದ್ಮಾಕರಂ ವಾ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಪರಥಾ ಜನಃ ನ ನಮೇತ್ = ಸಂನ್ಯಾಸಾಶ್ರಮವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸದಿದ್ದರೆ ಯಾವ ಜನರೂ ನಮಸ್ಕರಿಸಲಾರರು.

ಇತಿ ಮತ್ಪ್ರಾ = ಹೀಗೆಂದು ತಿಳಿದವನಾಗಿ

ಶತಃ ಎಷಃ = ವೇದ ಮುಂತಾದ ಶಾಸ್ತ್ರಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವೇದಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದ ಪರಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿಯೂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಲ್ಲಿಯೂ ಗಾಢದ್ವೇಷವುಳ್ಳ ಈ ಸ್ವರ್ಣಾರ್ಯತತ್ವರನಾಗಿರುವ ಸಂಕರನು

ಚತುರ್ಥಾಶ್ರಮಂ ಭೇಜೇ = ನಾಲ್ಕು ಆಶ್ರಮಗಳಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯದಾದ ಸಂನ್ಯಾಸಾಶ್ರಮವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದನು.

ಕಲುಷಂ ಚಿಕೀರ್ಷುಃ = ಕದಡಿದದ್ದನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ಆಸೆಯುಳ್ಳ

ಸುದುರ್ದಮಃ ದುಷ್ಪ್ರಗಚಃ = ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ ಅಡಗಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದ ಅತಿದುಷ್ಟವಾದ ಆಸೆಯುಳ್ಳ ಮದ-ಭರಿತವಾದ ಆಸೆಯಂತೆ

ವಿಶುದ್ಧಂ ಪದ್ಮಾಕರಂ ವಾ = ಅತ್ಯಂತ ಪರಿಶುದ್ಧವಾಗಿರುವ ಪದ್ಮಗಳ ಸರೋವರವನ್ನು ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ ಸಂಕರನು ಮಾಡಿದನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಸಂನ್ಯಾಸಾಶ್ರಮವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸದಿದ್ದರೆ ನನ್ನನ್ನು ಯಾವ ಜನರೂ ನಮಸ್ಕರಿಸಲಾರರು ಎಂದು ಸಂಕರನು ತೀರ್ಮಾನಿಸಿದನು. ಮುಂದೆ ಜನರಿಂದ ಮರ್ಯಾದೆಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಾ ಜನಸಾಮಾನ್ಯರನ್ನು ವಂಚಿಸಬೇಕು. ಇದಕ್ಕಾಗಿ ಸಂಕರನು ನಾಲ್ಕನೆಯ ಆಶ್ರಮವಾಗಿರುವ ಸಂನ್ಯಾಸಾಶ್ರಮವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದನು. ಪದ್ಮಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿಶಾಸ್ತ್ರವಾಗಿರುವ ಪದ್ಮಾಕರಗಳನ್ನು ಕದಡಿಸಬೇಕಾದರೆ ಯಾವ ಉಪಾಯಕ್ಕೂ ಬಗ್ಗದಿರುವ ದುಷ್ಪ್ರಗಚವು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿ ಕದಡಿಸುವುದಿಲ್ಲವೇ ? ಅದರಂತೆ ತಾನೇ ಸಂನ್ಯಾಸಾಶ್ರಮವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಅದನ್ನು ಕೆಡಿಸಬೇಕಲ್ಲವೇ ?

ವಿಗ್ರಹ—

ಅಪರಥಾ— ನ ಪರಥಾ ಅಪರಥಾ ।

ಚತುರ್ಥಾಶ್ರಮಂ— ಚತುರ್ಥಾಶ್ರಮಃ ಆಶ್ರಮಶ್ಚ ಚತುರ್ಥಾಶ್ರಮಃ, ತಂ ಚತುರ್ಥಾಶ್ರಮಂ ।

ಪದ್ಯಾಕರಂ— ಪದ್ಯಾನಾಂ ಆಕರಃ ಪದ್ಯಾಕರಃ, ತಂ ಪದ್ಯಾಕರಂ ।

ಚೀರ್ಷುಃ— ಕರ್ತುಂ ಇಚ್ಛುಃ ಚೀರ್ಷುಃ ।

ಸುದುರ್ದಮಃ— ದುಃಖೇನ ದಮಯಿತುಂ ಯೋಗ್ಯಃ ದುರ್ದಮಃ, ಅತ್ಯಂತಂ ದುರ್ದಮಃ
ಸುದುರ್ದಮಃ ।

ದುಷ್ಕಗಜಃ— ದುಷ್ಕಾಶ್ವಃ ಗಜಶ್ಚ ದುಷ್ಕಗಜಃ ।

ವಿಶುದ್ಧಂ— ವಿಶೇಷೇಣ ಶುದ್ಧಂ ವಿಶುದ್ಧಂ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ನಮೇತ್- ಣಮು ಪ್ರಹೃತ್ವೇ ಶಬ್ದೇ ಚ ಇತಿ ಪ್ರಹೃತ್ವ ಶಬ್ದಾರ್ಥಕಾತ್ ಣಮು ಧಾತೋಃ
ಪರಸ್ವಪದಿನಃ ವಿಧಿಲಿಪ್ತ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ 'ನಮೇತ್' ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ನಮೇತ್ ನಮೇತಾಂ ನಮೇಯುಃ, ನಮುಃ ನಮೇತಂ ನಮೇತ, ನಮೇಯಂ ನಮೇವ ನಮೇಮು ॥

ಭೇಜೇ - ಭಜ ಸೇವಾಯಾಂ ಇತಿ ಸೇವಾರ್ಥಕಾತ್ ಭಜ ಧಾತೋಃ ಲಿಟಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ 'ಭೇಜೇ'
ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ಭೇಜೇ ಭೇಜಾತೇ ಭೇಜೇ, ಭೇಜಷೇ ಭೇಜಾಥೇ ಭೇಜದ್ವೇ, ಭೇಜೇ ಭೇಜವಹೇ ಭೇಜಮಹೇ ॥

ಅಲಂಕಾರ— ಉಪಮಾಲಂಕಾರ.

★ ★ ★

ಮಣಿಮಂತನಂದ ಅವೈದಿಕಬೌದ್ಧಮತ ಸ್ವೀಕಾರ

ಅವೈದಿಕಂ ಮಾಧ್ಯಮಿಕಂ ನಿರಸ್ತಂ

ನಿರೀಕ್ಷ್ಯ ತತ್ತ್ವಸುಪಕ್ಷಪಾತೀ ।

ತಮೇವ ಪಕ್ಷಂ ಪ್ರತಿಪಾದುಕೋಽಸೌ

ನೈರೂಪಪನ್ಮಾರ್ಗಮಿಹಾನುರೂಪಮ್

॥ 50 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅವೈದಿಕಂ, ಮಾಧ್ಯಮಿಕಂ, ನಿರಸ್ತಂ, ನಿರೀಕ್ಷ್ಯ, ತತ್ತ್ವಸುಪಕ್ಷಪಾತೀ, ತಂ, ಏವ, ಪಕ್ಷಂ,
ಪ್ರತಿಪಾದುಕಃ, ಅಸೌ, ನೈರೂಪಮ್, ಮಾರ್ಗಂ, ಇಹ, ಅನುರೂಪಮ್ ।

ಅನ್ವಯ— ಅಸೌ ಮಾಧ್ಯಮಿಕಂ ಅವೈದಿಕಂ ನಿರಸ್ತಂ ನಿರೀಕ್ಷ್ಯ ತತ್ತ್ವಸುಪಕ್ಷಪಾತೀ ತಮೇವ ಪಕ್ಷಂ ಪ್ರತಿಪಾದುಕಃ
ಅಸೌ ಇಹ ಅನುರೂಪಂ ಮಾರ್ಗಂ ನೈರೂಪಮ್ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಸೌ = ಈ ಸಂಕರನು

ಮಾಧ್ಯಮಿಕಂ = ಬೌದ್ಧಮತವನ್ನು

ಅವೈದಿಕಂ = ಬೌದ್ಧಮತವನ್ನು ವೇದವಿರುದ್ಧವಾದುದರಿಂದಲೂ ವೇದವ್ಯಾಮಾಞ್ಯವನ್ನು ನಂಬದಿರುವವ-
ರಿಂದ ರಚಿಸಿರುವುದರಿಂದಲೂ,

ನಿರಾಸಂ = ನಿರಾಸಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟದ್ದನ್ನು

ನಿರೀಕ್ಷ್ಯ = ನೋಡಿ

ತತ್ಪಕ್ಷಸುಪಕ್ಷಪಾತೀ = ಆ ಬೌದ್ಧಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿಯೇ ಪಕ್ಷಪಾತವುಳ್ಳವನಾಗಿ

ತಮೇದ ಪಕ್ಷಂ = ಅದೇ ಬೌದ್ಧಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನೇ

ಪ್ರತಿಪಾದುಕಃ ಅಸೌ = ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವವನಾಗಿ

ಇಹ = ಬೌದ್ಧಸಿದ್ಧಾಂತದ ವಿವರಣೆಯೊಡನೆ

ಅನುರೂಪಂ ಮಾರ್ಗಂ = ಅನುಗುಣವಾದ ಮಾರ್ಗವನ್ನು

ನೈರೂಪತ್ = ನಿರೂಪಣೆ ಮಾಡಿದನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಸಂಕರನು ಬೌದ್ಧಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ನೋಡಿದನು. ಆ ಸಿದ್ಧಾಂತವು ತನಗೆ ಅನುಕೂಲವಾಗಿಯೇ ಇತ್ತು. ಮಾರ್ಗಮಿತಮತವು ವೈದಿಕ ಮತವಲ್ಲ. ವೇದವಿರುದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಅದನ್ನು ಪ್ರಾಮಾಣಿಕರು ಸರ್ವರೂ ನಿರಾಸ ಮಾಡಿರುವರು. ಸಂಕರನು ಮಾರ್ಗಮಿತ ಎಂಬ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೇ ವಿಶೇಷ ಪಕ್ಷಪಾತವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುವವನು. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ತನ್ನ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನೇ ದೃಢಪಡಿಸಬೇಡವೇ ? ಅದಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾದ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಹಿಡಿದನು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಅವೈದಿಕಂ— ವೇದವ್ಯ ಅಯಂ ವೈದಿಕಃ, ವೈದಿಕಃ ನ ಭವತೀತಿ ಅವೈದಿಕಃ ತಂ ಅವೈದಿಕಂ ।

ಮಾರ್ಗಮಿತಂ— ಮಧ್ಯಮಾನಾಂ ಸಮೃತಂ ಮಾರ್ಗಮಿತಂ ।

ತತ್ಪಕ್ಷಸುಪಕ್ಷಪಾತೀ— ಸ ಚಾಸೌ ಪಕ್ಷಸ್ತತ್ಪಕ್ಷಃ, ತತ್ಪಕ್ಷೇ (ಶೋಭನಃ ಪಕ್ಷಪಾತಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ಮಿ ಇತಿ ಸುಪಕ್ಷಪಾತೀ) ಸುಪಕ್ಷಪಾತೀ ತತ್ಪಕ್ಷಸುಪಕ್ಷಪಾತೀ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ನೈರೂಪತ್ - ನಿ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ರುಹಬೀಜಜನ್ಯನಿ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ ಚ ಇತಿ ಬೀಜ-ಜನ್ಯಪ್ರಾದುರ್ಭಾವಾರ್ಥಕಾತ್ ರುಹ ಧಾತೋಃ ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ 'ನೈರೂಪತ್' ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ನೈರೂಪತ್	ನೈರೂಪತಾಂ	ನೈರೂಪಸಃ,
ನೈರೂಪಃ	ನೈರೂಪತಂ	ನೈರೂಪತಃ,
ನೈರೂಪಂ	ನೈರೂಪಾವ	ನೈರೂಪಾಮ ॥

ಅಲಂಕಾರ— ಸ್ವಭಾವೋಕ್ತಲಂಕಾರ.

★ ★ ★

ಬೌದ್ಧಮತದ ರೂಪಾಂತರ ಪ್ರದರ್ಶನ

ಅಸತ್ತದೇವಸನ್ ಸದಸದ್ವಿವಿಕ್ರಂ

ಮಾಯಾಖ್ಯಾಯಾ ಸಂವೃತಿಮುಚ್ಯಧತ್ತ ।

ಬ್ರಹ್ಮಾಪ್ಯಖಂಡಂ ಬತ ಶೂನ್ಯಸಿದ್ಧ್ಯೈ

ಪ್ರಚಿನ್ನಬೌದ್ಧೋಽಯಮತಃ ಪ್ರಸಿದ್ಧಃ

॥ 51 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅಸತ್ತದೇ, ಅಸನ್, ಸದಸದ್ವಿವಿಕ್ರಂ, ಮಾಯಾಖ್ಯಾಯಾ, ಸಂವೃತಿಂ, ಅಚ್ಯಧತ್ತ, ಬ್ರಹ್ಮ, ಅಪಿ, ಅಖಂಡಂ, ಬತ, ಶೂನ್ಯಸಿದ್ಧ್ಯೈ, ಪ್ರಚಿನ್ನಬೌದ್ಧಃ, ಅಯಂ, ಅತಃ, ಪ್ರಸಿದ್ಧಃ ।

ಅನ್ಯಮ್— ಅಯಂ ಅಸನ್ ಆಸತ್ತದೇ ಸದಸದ್ವಿವಿಕ್ತಂ ಅಭ್ಯಧತ್ತ | ಮಾಯಾಖ್ಯಾಯಾ ಸಂವೃತಿಂ ಅಭ್ಯಧತ್ತ |
ಅಖಂಡಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಅಪಿ ಶೂನ್ಯಸಿದ್ಧ್ಯೈ (ನಿರ್ವಿಶೇಷಂ) ಅಭ್ಯಧತ್ತ | ಆತಃ ಅಯಂ ಪ್ರಚ್ಛನ್ನಬೌದ್ಧಃ (ಇತಿ) ಪ್ರಸಿದ್ಧಃ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಯಂ ಅಸನ್ = ಈ ದುಷ್ಟನಾದ ಸಂಕರನು

ಆಸತ್ತದೇ ಸದಸದ್ವಿವಿಕ್ತಂ ಅಭ್ಯಧತ್ತ = ಅಸತ್ ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕಾದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಸದಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣ ಎಂದು ಹೇಳಿದನು.

ಮಾಯಾಖ್ಯಾಯಾ ಸಂವೃತಿಂ ಅಭ್ಯಧತ್ತ = ಮಾಯಾ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಸಂವೃತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿದನು.

ಅಖಂಡಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಅಪಿ ಶೂನ್ಯಸಿದ್ಧ್ಯೈ (ನಿರ್ವಿಶೇಷಂ) ಅಭ್ಯಧತ್ತ = ಅಖಂಡವಾದ ಬ್ರಹ್ಮ ಎಂಬ ವಸ್ತುವನ್ನೂ ಶೂನ್ಯಸಿದ್ಧಿಗಾಗಿ ನಿರ್ವಿಶೇಷವೆಂದು ಹೇಳುವನು, ಒತ = ಖೇದವು

ಆತಃ ಅಯಂ = ಆದುದರಿಂದ ಈ ಸಂಕರನು

ಪ್ರಚ್ಛನ್ನಬೌದ್ಧಃ (ಇತಿ) ಪ್ರಸಿದ್ಧಃ = ಪ್ರಚ್ಛನ್ನಬೌದ್ಧನು ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಈ ಸಂಕರನು ಪ್ರಚ್ಛನ್ನಬೌದ್ಧನು ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದನು. ಬೌದ್ಧರು ಪ್ರಪಂಚವನ್ನು ಅಸತ್ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಸಂಕರನು ಪ್ರಪಂಚವು ಅಸತ್ ಎಂದು ಹೇಳುವುದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಸದಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣ ಎಂದು ಹೇಳಿದನು. ಪ್ರಪಂಚವು ಮಾಯಿಕ ಎಂದು ಹೇಳುವುದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ 'ಸಂವೃತಿ' ಎಂಬ ಪದಾರ್ಥವನ್ನು ಮಾಯಾ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಹೇಳಿದನು. ಅನಂತಗುಣಗಳಿಂದ ಪೂರ್ಣನಾದ ಪರಬ್ರಹ್ಮವನ್ನು ಶೂನ್ಯಸಿದ್ಧಿಗಾಗಿ ಶೂನ್ಯ ಎಂದು ಹೇಳಿದನು. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಮತವು ಪ್ರಚ್ಛನ್ನಬೌದ್ಧಮತವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಯಿತು. ಇಂತಹ ಪ್ರಚ್ಛನ್ನ ಬೌದ್ಧಮತವನ್ನು ವೈದಿಕಮತವೆಂದು ಹೇಳುವುದು ತುಂಬಾ ಖೇದಜನಕವಾಗಿದೆ, ಅಯ್ಯೋ !

ವಿಗ್ರಹ—

ಆಸತ್ತದೇ— ಅಸತ್ ಇತಿ ಪದಂ ಆಸತ್ತದಂ, ತಸ್ಮಿನ್ ಆಸತ್ತದೇ |

ಅಸನ್— ನ ಸನ್ ಅಸನ್ |

ಸದಸದ್ವಿವಿಕ್ತಂ— ಸಚ್ಚ ಅಸಚ್ಚ ಸದಸತೀ, ಸದಸದ್ವ್ಯಾಂ ವಿವಿಕ್ತಂ ಸದಸದ್ವಿವಿಕ್ತಂ |

ಮಾಯಾಖ್ಯಾಯಾ— ಮಾಯಾ ಇತಿ ಆಖ್ಯಾಃ ಮಾಯಾಖ್ಯಾ, ತಯಾ ಮಾಯಾಖ್ಯಾಯಾ |

ಶೂನ್ಯಸಿದ್ಧ್ಯೈ— ಶೂನ್ಯಸ್ಯ ಸಿದ್ಧಿಃ ಶೂನ್ಯಸಿದ್ಧಿಃ, ತಸ್ಯೈ ಶೂನ್ಯಸಿದ್ಧ್ಯೈ |

ಪ್ರಚ್ಛನ್ನಬೌದ್ಧಃ— ಪ್ರಚ್ಛನ್ನಶ್ವಾಸೌ ಬೌದ್ಧಶ್ಚ ಪ್ರಚ್ಛನ್ನಬೌದ್ಧಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಭ್ಯಧತ್ತ- ಅಭಿ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ಡು ಧಾಇತ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಇತ್ಯನ್ಯಾತ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಾರ್ಥಕಾತ್ ಧಾಇತ್ ಧಾತೋ ಆತ್ಮನೇಪದಿನಃ ಲಙ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ 'ಅಭ್ಯಧತ್ತ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಅಭ್ಯಧತ್ತ	ಅಭ್ಯದಧಾತಾಂ	ಅಭ್ಯದಧತಃ,
ಅಭ್ಯಧತ್ವಾಃ	ಅಭ್ಯಧಾಧಾಂ	ಅಭ್ಯದಧ್ವಂ,
ಅಭ್ಯದಧಿ	ಅಭ್ಯದಧ್ವಿ	ಅಭ್ಯದಧ್ವಿ

ಅಲಂಕಾರ— ಸ್ವಭಾವೋಕ್ತಲಂಕಾರ.

★ ★ ★

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರವನ್ನು ಕದ್ದ ಮಣಿಮಂತ ಮಹಾತಪ್ಪರನನಿಸಿದ
ಯದ್ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರೋತ್ಥರಭಾಸ್ಕರಂ ಚ
ಪ್ರಕಾಶಯಂತಂ ಸಕಲಂ ಸ್ವಗೋಭಿಃ |
ಅಚೂಚುರದ್ವೇದಸಮೂಹವಾಹಂ

ತತೋ ಮಹಾತಪ್ಪರಮೇನಮಾಹುಃ

|| 52 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಯತ್, ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರೋತ್ಥರಭಾಸ್ಕರಂ, ಚ, ಪ್ರಕಾಶಯಂತಂ, ಸಕಲಂ, ಸ್ವಗೋಭಿಃ, ಅಚೂಚುರತ್, ವೇದಸಮೂಹವಾಹಂ, ತತಃ, ಮಹಾತಪ್ಪರಂ, ವಿನಂ, ಆಹುಃ |

ಅನ್ವಯ— ಯತ್ (ಅಯಂ) ಸಕಲಂ ಸ್ವಗೋಭಿಃ ಪ್ರಕಾಶಯಂತಂ ವೇದಸಮೂಹವಾಹಂ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರೋತ್ಥರ-ಭಾಸ್ಕರಂ ಚ ಅಚೂಚುರತ್, ತತಃ ವಿನಂ ಮಹಾತಪ್ಪರಂ ಆಹುಃ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಯತ್ (ಅಯಂ) ಸಕಲಂ = ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ (ಈ ಸಂಕರನು) ಎಲ್ಲಾ ವಿಷಯಗಳನ್ನೂ

ಸ್ವಗೋಭಿಃ ಪ್ರಕಾಶಯಂತಂ = ತಮ್ಮಲ್ಲಿರುವ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಪ್ರಕಟಿಸುವ

ವೇದಸಮೂಹವಾಹಂ = ಸಮಸ್ತ ವೇದಗಳೇ ವಾಹನವಾಗಿ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರೋತ್ಥರಭಾಸ್ಕರಂ ಚ ಅಚೂಚುರತ್ = ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳ ರಾಶಿಯೆಂಬ ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಕದ್ದನೋ

ತತಃ = ಆ ಕಾರಣದಿಂದ

ವಿನಂ ಮಹಾತಪ್ಪರಂ ಆಹುಃ = ಈ ಸಂಕರನನ್ನು ದೊಡ್ಡ ಕಳ್ಳನನ್ನಾಗಿ ಜ್ಞಾನಿಗಳು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಸಂಕರನನ್ನು ದೊಡ್ಡ ಕಳ್ಳನೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಸೂರ್ಯನು ಎಲ್ಲಾ ವಸ್ತುಗಳನ್ನೂ ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಸುತ್ತಿರುವನು. ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳು ತನ್ನಲ್ಲಿರುವ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಸಕಲ ವಿಷಯಗಳನ್ನೂ ತಿಳಿಸುತ್ತಿರುತ್ತವೆ. ಎಲ್ಲಾ ವೇದಗಳಿಗೂ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಸುತ್ತಿರುತ್ತವೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳನ್ನು 'ವೇದಸಮೂಹವಾಹಂ' ಎಂದು ಜ್ಞಾನಿಗಳು ಕರೆಯುತ್ತಿರುವರು. ಹೀಗೆ ಎಲ್ಲಾ ವಿಷಯಗಳನ್ನೂ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಸುತ್ತಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳನ್ನೇ ಕದ್ದಿರುವ ಸಂಕರನು ದೊಡ್ಡ ಕಳ್ಳನಲ್ಲವೇ ? ಆದ್ದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳನ್ನು ಕದ್ದಿರುವ ಸಂಕರನು ದೊಡ್ಡ ಕಳ್ಳನೆನ್ನುವುದರಲ್ಲಿ ಯಾವ ಸಂಶಯವೂ ಇಲ್ಲ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರೋತ್ಥರಭಾಸ್ಕರಂ— ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಸೂತ್ರಾಣಿ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಾಣಿ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಾಣಾಂ ಉತ್ಪರಃ ಬ್ರಹ್ಮ-ಸೂತ್ರೋತ್ಪರಃ, ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರೋತ್ಥರ ಏವ ಭಾಸ್ಕರಃ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರೋತ್ಥರಭಾಸ್ಕರಃ, ತಂ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರೋ-ತ್ಥರಭಾಸ್ಕರಂ |

ಪ್ರಕಾಶಯಂತಂ— ಪ್ರಕಾಶಯತಿ ಇತಿ ಪ್ರಕಾಶಯನ್, ತಂ ಪ್ರಕಾಶಯಂತಂ |

ಸ್ವಗೋಭಿಃ— ಸ್ವಸ್ಥ ಗಾವಃ ಸ್ವಗಾವಃ, ತೈಃ ಸ್ವಗೋಭಿಃ |

ವೇದಸಮೂಹವಾಹಂ— ವೇದಾನಾಂ ಸಮೂಹಃ ವೇದಸಮೂಹಃ, ವೇದಸಮೂಹಂ ವಹತಿ ಇತಿ ವೇದಸಮೂಹವಾಹ್, ತಂ ವೇದಸಮೂಹವಾಹಂ | (ವೇದಸಮೂಹ ಏವ ವಾಹಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ)

ಮಹಾತಪ್ಪರಂ— ಮಹಾನ್ಯಾಸೌ ತಪ್ಪರತ್ವ ಮಹಾತಪ್ಪರಃ, ತಂ ಮಹಾತಪ್ಪರಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಚೂಚುರತ್ - ಚುರ ಸ್ತ್ರೀಯೇ ಇತಿ ಸ್ತ್ರೀಯಾರ್ಥಕಾತ್ ಚುರಧಾತೋಃ ಲುಹ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ 'ಅಚೂಚುರತ್' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಅಚೂಚುರತ್	ಅಚೂಚುರತಾಂ	ಅಚೂಚುರನ್,
ಅಚೂಚುರ:	ಅಚೂಚುರತಂ	ಅಚೂಚುರತ,
ಅಚೂಚುರಂ	ಅಚೂಚುರಾವ	ಅಚೂಚುರಾಮ ॥

ಅಲಂಕಾರ— ಉಪಮಾಲಂಕಾರ.

★ ★ ★

ಅಕಾರ್ಯ ಮಾಡಿದ ಮನೆಮಂತನನ್ನು ವ್ಯಾಸರು ಸುಡಲಿಲ್ಲ

ಸ್ವಸೂತ್ರಜಾತಸ್ಯ ವಿರುದ್ಧಭಾಷೀ

ತದ್ವಾಚ್ಯಕಾರೋಽಹಮಿತಿ ಬ್ರುವನ್ ಯಃ |

ತಂ ತತ್‌ಕ್ಷಣಾತ್ ನ ದಿಧಕ್ಷತಿ ಸ್ಯ

ಸ ವ್ಯಾಸರೂಪೋ ಭಗವಾನ್ ಕ್ಷಮಾಬ್ಧಿಃ

॥ 53 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಸ್ವಸೂತ್ರಜಾತಸ್ಯ, ವಿರುದ್ಧಭಾಷೀ, ತದ್ವಾಚ್ಯಕಾರಃ, ಅಹಂ, ಇತಿ, ಬ್ರುವನ್, ಯಃ, ತಂ, ತತ್‌ಕ್ಷಣಾತ್, ಯಃ, ನ, ದಿಧಕ್ಷತಿ, ಸ್ಯ, ಸಃ, ವ್ಯಾಸರೂಪಃ, ಭಗವಾನ್, ಕ್ಷಮಾಬ್ಧಿಃ |

ಅನ್ವಯ— ಸ್ವಸೂತ್ರಜಾತಸ್ಯ ವಿರುದ್ಧಭಾಷೀ ಅಹಂ ತದ್ವಾಚ್ಯಕಾರಃ ಇತಿ ಬ್ರುವನ್ ಯಃ ತಂ ತತ್‌ಕ್ಷಣಾತ್ ಯಃ ನ ದಿಧಕ್ಷತಿ ಸ್ಯ ಸಃ ವ್ಯಾಸರೂಪಃ ಭಗವಾನ್ ಕ್ಷಮಾಬ್ಧಿಃ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸ್ವಸೂತ್ರಜಾತಸ್ಯ ವಿರುದ್ಧಭಾಷೀ = ತಮ್ಮಿಂದ ಬರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ ಸೂತ್ರಗಳ ಸಮೂಹಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾ

ಅಹಂ ತದ್ವಾಚ್ಯಕಾರಃ ಇತಿ ಬ್ರುವನ್ = ನಾನು ಆ ಸೂತ್ರಗಳಿಗೆ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಬರೆಯುತ್ತಿರುವೆನು ಹೀಗೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಿರುವವನು

ಯಃ = ಯಾವ ಸಂಕರನೋ

ತಂ = ಅವನನ್ನು

ಯಃ ವ್ಯಾಸರೂಪಃ = ಯಾವ ವ್ಯಾಸರೂಪಿಯಾದ

ಭಗವಾನ್ = ಭಗವಂತನು

ತತ್‌ಕ್ಷಣಾತ್ ನ ದಿಧಕ್ಷತಿ ಸ್ಯ = ಅದೇ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿಯೇ ಸುಡುವುದಕ್ಕೆ ಇಚ್ಛಿಸಲಿಲ್ಲ.

ಸಃ ಕ್ಷಮಾಬ್ಧಿಃ = ಆ ವ್ಯಾಸರು ಕ್ಷಮಾಸಮುದ್ರರಲ್ಲವೇ ?

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಒಬ್ಬರು ಸೂತ್ರಗಳನ್ನು ಬರೆದಿರುವ ಆ ವ್ಯಾಸರು. ಆ ಸೂತ್ರಗಳ ಸಮೂಹಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾ ಆ ಸೂತ್ರಗಳಿಗೆ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಬರೆಯುವುದಾಗಿ ಇನ್ನೊಬ್ಬನು ಹೇಳುವನು. ಆಗ ಸೂತ್ರಕಾರನಿಗೆ ಶಕ್ತಿಯಿದ್ದರೆ ಭಾಷ್ಯವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಿರುವವನನ್ನು ಸುಟ್ಟುಬಿಡಬೇಕು. ಹಾಗೆ ಸುಡುವುದಕ್ಕೆ ಶಕ್ತಿಯಿದ್ದರೂ ಸುಡದಿರುವವನು ಕ್ಷಮಾಸಮುದ್ರನೆಂದೇ ಹೇಳಬೇಕು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಸ್ವಸೂತ್ರಜಾತಸ್ಯ— ಸ್ವಸ್ಥ ಸೂತ್ರಾಣಿ ಸ್ವಸೂತ್ರಾಣಿ, ಸ್ವಸೂತ್ರಾಣಾಂ ಜಾತಂ ಸ್ವಸೂತ್ರಜಾತಂ, ತಸ್ಯ ಸ್ವಸೂತ್ರ-ಜಾತಸ್ಯ |

ವಿರುದ್ಧಭಾಷೀ— ವಿರುದ್ಧಂ ಭಾಷತೇ ಇತಿ ವಿರುದ್ಧಭಾಷೀ |

ತದ್ವಾಚ್ಛಕಾರಃ— ತೇಷಾಂ ಭಾಷ್ಯಂ ತದ್ವಾಚ್ಛಂ, ತದ್ವಾಚ್ಛಂ ಕರೋತಿ ಇತಿ ತದ್ವಾಚ್ಛಕಾರಃ |

ಬ್ರುವನ್— ಬ್ರೂತೇ ಇತಿ ಬ್ರುವನ್ |

ತತ್‌ಕ್ಷಣಾತ್— ಸ ವಿವಕ್ಷಣಃ ತತ್‌ಕ್ಷಣಃ, ತಸ್ಮಾತ್ ತತ್‌ಕ್ಷಣಾತ್ |

ದಿಧಕ್ಷತಿ— ದಗ್ಧಂ ಇಚ್ಛತಿ ದಿಧಕ್ಷತಿ |

ವ್ಯಾಸರೂಪಃ— ವ್ಯಾಸರೂಪಂ ಅಸ್ಯ ಇಸ್ಯ ಇತಿ ವ್ಯಾಸರೂಪಃ | (ವ್ಯಾಸ ಇತಿ ರೂಪಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ)

ಭಗವಾನ್— ಭಗಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ಯ ಇತಿ ಭಗವಾನ್ |

ಕ್ಷಮಾಬ್ಜಃ— ಕ್ಷಮಾಯಾಂ ಅಬ್ಜಃ ಇವ ಕ್ಷಮಾಬ್ಜಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ದಿಧಕ್ಷತಿ- ದಹ ಭಸ್ಮೀಕರಣೇ ಇತಿ ಭಸ್ಮೀಕರಣಾರ್ಥಕಾತ್ ದಹ ಧಾತೋಃ ಲೃಟಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ 'ದಿಧಕ್ಷತಿ' ಇತಿ ರೂಪಂ |

ದಿಧಕ್ಷತಿ ದಿಧಕ್ಷತಃ ದಿಧಕ್ಷಂತಿ, ದಿಧಕ್ಷಸ್ಯ ದಿಧಕ್ಷಥಃ ದಿಧಕ್ಷಥ, ದಿಧಕ್ಷಾಮಿ ದಿಧಕ್ಷಾಮಃ ದಿಧಕ್ಷಾಮಃ ||

ಅಲಂಕಾರ— ಕಾವ್ಯಲಿಂಗಾಲಂಕಾರಃ.

★ ★ ★

ವೇದಸಮೂಹವು ಸಂಕರನಿಂದ ಕಲುಷಿತವಾಯಿತು

ನಿಗಮಸನ್ಮತದೀಪಗಣೋಽಭವ-

ತ್ರದುರುವಾಗ್ಗಣಪಂಕನಿಗೂಢಭಾಃ |

ಅವಿದುಷಾಮಿತಿ ಸಂಕರತಾಕರಃ

ಸ ಕಿಲ ಸಂಕರ ಇತ್ಯಭಿಶುಶ್ರುವೇ

|| 54 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ನಿಗಮಸನ್ಮತದೀಪಗಣಃ, ಅಭವತ್, ತತ್, ಉರುವಾಗ್ಗಣಪಂಕನಿಗೂಢಭಾಃ, ಅವಿದುಷಾಂ, ಇತಿ ಸಂಕರತಾಕರಃ ಸಃ ಕಿಲ ಸಂಕರಃ ಇತಿ ಅಭಿಶುಶ್ರುವೇ |

ಅನ್ವಯ— ನಿಗಮಸನ್ಮತದೀಪಗಣಃ ತದ್ ಉರುವಾಗ್ಗಣಪಂಕನಿಗೂಢಭಾಃ ಅಭವತ್ ಇತಿ ಅವಿದುಷಾಂ ಸಂಕರತಾಕರಃ ಸಃ ಸಂಕರಃ ಇತಿ ಅಭಿಶುಶ್ರುವೇ ಕಿಲ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ನಿಗಮಸನ್ಮತದೀಪಗಣಃ = ವೇದವಾಕ್ಯಗಳೆಂಬ ಶ್ರೇಷ್ಠಗಳಾದ ಮಂತ್ರಗಳ ದೀಪಗಳ ಸಮೂಹವು

ತತ್ = ಆ ಸಂಕರನ

ಉರುವಾಗ್ಗಣಪಂಕನಿಗೂಢಭಾಃ ಅಭವತ್ = ಅಧಿಕವಾದ ಮಾತುಗಳ ಸಮೂಹವೆಂಬ ಕೆಸರಿನಿಂದ ಆಡಗಿದ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟಿತು.

ಇತಿ ಅವಿದುಷಾಂ ಸಂಕರತಾಕರಃ = ಹೀಗೆ ಅಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಬುದ್ಧಿಸಾಂಕರ್ಷ್ಯವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುತ್ತಿರುವ

ಸಃ = ಆ ಸಂಕರನು

ಸಂಕರಃ ಇತಿ = ಸಂಕರ ಎಂಬ ಅನ್ವರ್ಥಕವಾದ ಹೆಸರಿನಿಂದ

ಅಭಿಶುಶ್ರುವೇ ಕಿಲ = ಕರೆಯಲ್ಪಟ್ಟನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ವೇದವಾಕ್ಯಗಳು ನಿರ್ದೋಷಗಳಾದ ಉತ್ತಮ ಮಣಿಗಳು. ಸಂಕರನ ಮಾತುಗಳು ರುದ್ರದೇವರ ವರದಿಂದ ಲಬ್ಧವಾಗಿರುವ ಮಾತುಗಳೆಂಬ ಕೆಸರಿಗೆ ಸಮಾನವಾದವುಗಳು. ವೇದಗಳ ಸನ್ಮಣಿಗಳು ತಿರುವು ಮಾತುಗಳ ಕೆಸರಿನಿಂದ ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟವು. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಕೆಸರು ಮುಚ್ಚಿದ ಮಣಿಗಳ ಪ್ರಕಾರದಂತೆ ಇದ್ದವು. ಹೀಗೆ ಅಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಬುದ್ಧಿಸಾಂಕರ್ಯವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಿರುವ ಸಂಕರನಿಗೆ 'ಸಂಕರ' ಎಂಬ ಹೆಸರು ಅನ್ವರ್ಥಕವಾಯಿತು.

ವಿಗ್ರಹ—

ನಿಗಮಸನ್ಮಣಿದೀಪಗಣಾ— ನಿಗಮಾಃ ಸನ್ಮಣಯಃ ಇವ ನಿಗಮಸನ್ಮಣಯಃ, ನಿಗಮಸನ್ಮಣಯಃ ಏವ ದೀಪಾಃ, ನಿಗಮಸನ್ಮಣಿದೀಪಾಃ ನಿಗಮಸನ್ಮಣಿದೀಪಾಣಾಂ ಗಣಾಃ ನಿಗಮಸನ್ಮಣಿದೀಪಗಣಾಃ

ಉರುವಾಗ್ಗಣಪಂಕನಿಗೂಢಭಾಃ— ಉವ್ಯಕ್ತಶ್ಚ ತಾಃ ವಾಚಶ್ಚ ಉರುವಾಚಃ, ಉರುವಾಚಾಂ ಗಣಾಃ ಉರುವಾಗ್ಗಣಾಃ, ಉರುವಾಗ್ಗಣಾಃ ಪಂಕಃ ಉರುವಾಗ್ಗಣಪಂಕಃ, ಉರುವಾಗ್ಗಣಪಂಕೇನ ನಿಗೂಢಾಃ ಭಾಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಉರುವಾಗ್ಗಣಪಂಕನಿಗೂಢಭಾಃ |

ಅವಿದುಷಾಂ— ನ ವಿದ್ವಾಂಸಃ ಅವಿದ್ವಾಂಸಃ, ತೇಷಾಂ ಅವಿದುಷಾಂ |

ಸಂಕರತಾಕರಃ— ಸಂಕರಸ್ಯ ಭಾವಃ ಸಂಕರತಾ, ಸಂಕರತಾಂ ಕರೋತಿ ಇತಿ ಸಂಕರತಾಕರಃ |

ಶ್ರಿಯಾರ್ಥ— ಅಭಿರುಕ್ತುವೇ- ಅಭಿ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗ ಪೂರ್ವಕಾತ್ ಶ್ರುತ್ರವಣೇ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ಶ್ರವಣಾರ್ಥಕಾತ್ ಶ್ರು ಧಾತೋಃ ಲಬ್ಧ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ 'ಅಭಿರುಕ್ತುವೇ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಅಭಿರುಕ್ತುವೇ ಅಭಿರುಕ್ತುವಾತೇ ಅಭಿರುಕ್ತುವಿರೇ,
ಅಭಿರುಕ್ತುವಿಷೇ ಅಭಿರುಕ್ತುವಾಥೇ ಅಭಿರುಕ್ತುವಿದ್ವೇ,
ಅಭಿರುಕ್ತುವೇ ಅಭಿರುಕ್ತುವಿವಹೇ ಅಭಿರುಕ್ತುವಿಮಹೇ ||

ಅಭವತ್ - ಭೂ-ಸತ್ಯಾಯಾಮಿತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ಸತ್ಯಾರ್ಥಕಾತ್ ಭೂಧಾತೋಃ ಲಬ್ಧ ಪ್ರ.ಪು. ಏಕವಚನೇ ಅಭವತ್ ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಅಭವತ್ ಅಭವತಾಂ ಅಭವನ್
ಅಭವಃ ಅಭವತಂ ಅಭವತ
ಅಭವಂ ಅಭವಾವ ಅಭವಾಮ ||

ಈ ಶ್ಲೋಕವು "ದ್ರುತವಿಲಂಬಿತ" ಎಂಬ ವೃತ್ತದಿಂದ ಕೂಡಿದೆ. ಈ ವೃತ್ತದಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದು ಪಾದವು 12 ಅಕ್ಷರಗಳಿಂದ ಹಾಗೂ ನಾಲ್ಕು ಗಳಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದೆ.

ವೃತ್ತದ ಲಕ್ಷಣ - ^{ಏಕಗ} ದ್ರುತಮ ^{ಛಗ} ಲಂಬಿತ ^{ಛಗ} ಮಾಹ ^{ಛಗ} ನ ^{ಛಗ} ಭೌ ಭರೌ

ಅಲಂಕಾರ— ರೂಪಕಾಲಂಕಾರ.

★ ★ ★

ದೈತ್ಯರಿಂದ ಅಭೇದಪ್ರಚಾರ - ಸದ್ಜನರಿಗೆ ಉಂಟಾದ ಗ್ರಹಚಾರ

ವಿಶ್ವಂ ಮಿಥ್ಯಾ ವಿಭುರಗುಣವಾನಾತ್ಮನಾಂ ನಾಸ್ತಿ ಭೇದೋ

ದೈತ್ಯಾ ಇತ್ಯಂ ವ್ಯದಧತ ಗಿರಾಂ ದಿಕ್ಷು ಭೂಯಃ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಮ್ |

ಆನಂದಾದೈಗುಣಗುಣಗುಣಗಣೈಃ ಪೂರಿತೋ ವಾಸುದೇವೋ

ಮಂದಂ ಮಂದಂ ಮನಸಿ ಚ ಸತಾಂ ಹಂತ ನೂನಂ ತಿರೋಽಭೂತ್ ||55||

ಪದ್ಧತೀದ— ವಿಶ್ವಂ, ಮಿಥ್ಯಾ, ವಿಭುಃ, ಅಗುಣವಾನ್, ಆತ್ಮನಾಂ, ನ, ಅಸ್ತಿ, ಭೇದಃ, ದೈತ್ಯಾಃ, ಇತ್ಯಂ, ವೈದಧತಃ, ಗಿರಾಂ, ದಿಕ್ಷು, ಭೂಯಃ, ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಂ, ಆನಂದಾದ್ಯೈಃ, ಗುರುಗುಣಗಣೈಃ, ಪೂರಿತಃ, ವಾಸುದೇವಃ, ಮಂದಂ, ಮಂದಂ, ಮನಸಿ, ಚ, ಸತಾಂ, ಹಂತ, ನೂನಂ, ತಿರಃ, ಅಭೂತ್ |

ಅನ್ವಯ— ವಿಶ್ವಂ ಮಿಥ್ಯಾ, ವಿಭುಃ ಅಗುಣವಾನ್, ಆತ್ಮನಾಂ ನ ಅಸ್ತಿ ಭೇದಃ, ಇತ್ಯಂ ದೈತ್ಯಾಃ ಗಿರಾಂ ದಿಕ್ಷು ಭೂಯಃ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಂ ವೈದಧತಃ, ಆನಂದಾದ್ಯೈಃ ಗುರುಗುಣಗಣೈಃ ಪೂರಿತಃ ವಾಸುದೇವಃ ಮಂದಂ ಮಂದಂ ಸತಾಂ ಮನಸಿ ಚ ತಿರಃ ಅಭೂತ್, ನೂನಂ ಹಂತ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ವಿಶ್ವಂ ಮಿಥ್ಯಾ = ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಮುಂತಾದ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಪಂಚವೂ ಸುಳ್ಳಾಗಿರುತ್ತವೆ,
ವಿಭುಃ ಅಗುಣವಾನ್ = ವಿಭುತ್ವ ಮುಂತಾದ ಅನಂತ ಗುಣಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತನಾಗಿರುವ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಯಾವ
ಗುಣಗಳೂ ಇಲ್ಲದವನು,

ಆತ್ಮನಾಂ ಭೇದಃ ನ ಅಸ್ತಿ = ಜೀವರುಗಳಲ್ಲಿ ಭೇದವು ಇರುವುದಿಲ್ಲ ,

ಇತ್ಯಂ = ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ

ದೈತ್ಯಾಃ = ಎಲ್ಲಾ ದೈತ್ಯರುಗಳೂ

ಗಿರಾಂ = ಮಾತುಗಳಿಂದ

ದಿಕ್ಷು = ಎಲ್ಲಾ ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ

ಭೂಯಃ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಂ ವೈದಧತಃ = ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಮಾಡಿದರು.

ಆನಂದಾದ್ಯೈಃ ಗುರುಗುಣಗಣೈಃ ಪೂರಿತಃ ವಾಸುದೇವಃ = ಆನಂದ, ಜ್ಞಾನ ಮುಂತಾದ ಶ್ರೇಷ್ಠಗಳಾದ
ಗುಣಗಳ ಸಮೂಹಗಳಿಂದ ಪೂರ್ಣನಾಗಿರುವ ಶ್ರೀವಾಸುದೇವನು

ಮಂದಂ ಮಂದಂ = ಮೆಲ್ಲಮೆಲ್ಲನೆ

ಸತಾಂ ಮನಸಿ ಚ = ಸಜ್ಜನರ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಯೂ

ತಿರಃ ಅಭೂತ್ = ಅಡಗಿ ಹೋದನು (ಇಲ್ಲದಾದನು).

ನೂನಂ = ನಿಶ್ಚಯ.

ಹಂತ = ಅಯ್ಯೋ .

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಮುಂತಾದ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಪಂಚವೂ ಸುಳ್ಳು. ವಿಭುತ್ವ ಮುಂತಾದ ಗುಣಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ ಯಾವ ಗುಣವೂ ಇಲ್ಲ. ಆತ್ಮರಿಗೆ ಭೇದವಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಎಲ್ಲಾ ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ದೈತ್ಯರುಗಳೆಲ್ಲರೂ ಮಾಡಿದರು. ಆಗ ಜ್ಞಾನ, ಆನಂದ ಮುಂತಾದ ಗುಣಗಳಿಂದ ಪೂರ್ಣನಾದ ವಾಸುದೇವನು ಮೆಲ್ಲ ಮೆಲ್ಲನೆ ಸಜ್ಜನರುಗಳ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಅಡಗಿ ಹೋದನು.

ವಿಗ್ರಹ—

ವಿಭುಃ— ವಿಭುತ್ವವಾನ್ ವಿಭುಃ |

ಅಗುಣವಾನ್— ಗುಣಾಃ ಅಸ್ಯ ಸಂತಿ ಇತಿ ಗುಣವಾನ್, ನ ಗುಣವಾನ್ ಅಗುಣವಾನ್ |

ಆನಂದಾದ್ಯೈಃ— ಆನಂದಃ ಅದ್ಯಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಆನಂದಾದ್ಯಾಃ, ತೈಃ ಆನಂದಾದ್ಯೈಃ |

ಗುರುಗುಣಗಣೈಃ— ಗುರವಶ್ಚ ತೇ ಗುಣಾಶ್ಚ ಗುರುಗುಣಾಃ, ಗುರುಗುಣಾನಾಂ ಗಣಾಃ ಗುರುಗುಣಗಣಾಃ,
ತೈಃ ಗುರುಗುಣಗಣೈಃ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ವ್ಯದಧತ- 'ಎ' ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ದು ಧಾಇತ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಇತಿ ಧಾರಣ-
ಪೋಷಣಾರ್ಥಕಾತ್ ಧಾಇತ್ ಧಾತೋಃ ಲಬ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಒಹುವಚನೇ 'ವ್ಯದಧತ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ವ್ಯದತ್ತ ವ್ಯದಧಾತಾಂ ವ್ಯದಧತ, ವ್ಯದತ್ತಾಃ ವ್ಯದಧಾಥಾಂ ವ್ಯದಧ್ವಂ, ವ್ಯದಧೇ ವ್ಯದಧ್ವಹೇ ವ್ಯದಧ್ವಹೇ॥

ಆಭೂತ್ - ಭೂ ಸತ್ಯಾಯಾಂ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ಸತ್ಯಾರ್ಥಕಾತ್ ಭೂಧಾತೋಃ ಲುಬ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ
'ಆಭೂತ್' ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ಅಭೂತ್ ಅಭೂತಾಂ ಅಭೂವನ್, ಅಭೂಃ ಅಭೂತಂ ಅಭೂತ, ಅಭೂವಂ ಅಭೂವ ಅಭೂಮ ॥

ಅಸ್ತಿ - ಅಸ ಭುವಿ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ಧಾತೋಃ ಲಬ್ ಪ್ರ.ಪು. ಏಕವಚನೇ 'ಅಸ್ತಿ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ಅಸ್ತಿ ಸ್ತಃ ಸಂತಿ, ಅಸಿ ಸ್ತಃ ಸ್ಯ, ಅಸ್ತಿ ಸ್ತಃ ಸ್ಯಃ ॥

ಮಂದಾಶ್ರಾಂತ ವೃತ್ತ

ಮಗಣ	ಭಗಣ	ಪಗಣ	ತಗಣ	ಪಗಣ	ಗು ಗು
ಮಂದಾಶ್ರಾಂ	ತಾಜಲ	ಧಿಷಡ	ಗೈಮೈನ	ತೌತಾದ್ಗು	ರೂ ಚೇತ್

ಈ ವೃತ್ತವು ಒಂದೊಂದು ಪಾದದಲ್ಲಿ 17 ಅಕ್ಷರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುತ್ತದೆ. 5 ಗಣಗಳು, 2 ಗುರ್ವಕ್ಷರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುತ್ತದೆ.

ಇತಿ ಶ್ರೀಮನ್ನಾಥಾಯಣಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ ಶ್ರೀಸುಮಧ್ವವಿಜಯೇ ಆನಂದಾಂಕೇ
ಪ್ರಥಮಃ ಸರ್ಗಃ ಸಮಾಪ್ತಃ ॥

★ ★ ★

ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತಃ

ಶ್ರೀಸುಮಧ್ವವಿಜಯಃ

ದ್ವಿತೀಯಃ ಸರ್ಗಃ

ಕುಲಪತಿ ನಾರಾಯಣನಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿದೇವತೆಗಳ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ

ವಿಜ್ಞಾನಭಾನುಮತಿ ಕಾಲಬಲೇನ ಲೀನೇ

ದುರ್ಭಾಷ್ಯಸಂತಮಸಸಂತತಿತೋ ಜನೇಽಂಧೇ ।

ಮಾರ್ಗಾತ್ಸತಾಂ ಸ್ವಲತಿ ಖಿನ್ನಹೃದೋ ಮುಕುಂದಂ

ದೇವಾಶ್ಚತುರ್ಮುಖಮುಖಾಃ ಶರಣಂ ಪ್ರಜಗ್ನುಃ ॥ 1 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ವಿಜ್ಞಾನಭಾನುಮತಿ, ಕಾಲಬಲೇನ, ಲೀನೇ, ದುರ್ಭಾಷ್ಯಸಂತಮಸಸಂತತಿತಃ, ಜನೇ, ಅಂಧೇ, ಮಾರ್ಗಾತ್, ಸತಾಂ, ಸ್ವಲತಿ, ಖಿನ್ನಹೃದಃ, ಮುಕುಂದಂ, ದೇವಾಃ, ಚತುರ್ಮುಖಮುಖಾಃ, ಶರಣಂ, ಪ್ರಜಗ್ನುಃ ।

ಅನ್ವಯ— ವಿಜ್ಞಾನಭಾನುಮತಿ ಕಾಲಬಲೇನ ಲೀನೇ ದುರ್ಭಾಷ್ಯಸಂತಮಸಸಂತತಿತಃ ಅಂಧೇ ಜನೇ ಸತಾಂ ಮಾರ್ಗಾತ್ ಸ್ವಲತಿ (ಸತಿ) ಖಿನ್ನಹೃದಃ ಚತುರ್ಮುಖಮುಖಾಃ ದೇವಾಃ ಮುಕುಂದಂ ಶರಣಂ ಪ್ರಜಗ್ನುಃ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ವಿಜ್ಞಾನಭಾನುಮತಿ = ವಿಜ್ಞಾನ ಅಂದರೆ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನವೆಂಬ ಕಿರಣಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತನಾಗಿರುವ ಸೂರ್ಯನು
ಕಾಲಬಲೇನ = ಕಲಿಕಾಲದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ

ಲೀನೇ ಸತಿ = ಅಡಗಿಹೋಗಲು

ದುರ್ಭಾಷ್ಯಸಂತಮಸಸಂತತಿತಃ = ಸಂಕರನೇ ಮೊದಲಾದ ದುರ್ವಾದಿಗಳಿಂದ ರಚಿತಗಳಾಗಿರುವ ಕೆಟ್ಟ
ಭಾಷ್ಯಗಳೆಂಬ ಗಾಢಾಂಧಕಾರಗಳೆಂತಿರುವ ಭಾಷ್ಯಗಳ ಸಮೂಹದಿಂದ

ಅಂಧೇ ಜನೇ = ಮೂಢರಾದ, ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯರಾದ ಜನರು

ಸತಾಂ ಮಾರ್ಗಾತ್ = ಸಜ್ಜನರುಗಳ ಮಾರ್ಗದ ದಿಕ್ಕಿನಿಂದ

ಸ್ವಲತಿ (ಸತಿ) = ತಪ್ಪಿ ಹೋಗುತ್ತಿರಲು

ಖಿನ್ನಹೃದಃ = ಖೇದಯುಕ್ತ ಮನಸ್ಸುಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತರಾಗಿರುವ

ಚತುರ್ಮುಖಮುಖಾಃ ದೇವಾಃ = ನಾಲ್ಕು ಮುಖಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತರಾದ ಚತುರ್ಮುಖ ಬ್ರಹ್ಮದೇವನೇ
ಮೊದಲಾಗಿರುವ ದೇವತೆಗಳು

ಮುಕುಂದಂ ಶರಣಂ ಪ್ರಜಗ್ನುಃ = ಮುಕುಂದನನ್ನು ರಕ್ಷಕನನ್ನಾಗಿ ಹೊಂದಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಕಾಲಬಲದಿಂದ ವಿಜ್ಞಾನ ಎಂಬ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನವು ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇಲ್ಲದಂತಾಯಿತು. ಇನ್ನೊಂದು ಕಡೆ ಸಂಕರ ಮುಂತಾದ ದುರ್ವಾದಿಗಳಿಂದ ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ದುರ್ಭಾಷ್ಯಗಳು ಸಾಲುಸಾಲಾಗಿ ಅಪಪ್ರಚಾರವನ್ನು ಮಾಡ ಹತ್ತಿದವು. ಇದರಿಂದ ಸರಿಯಾದ ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲ. ವಿಪರೀತ ಜ್ಞಾನಗಳು ಹುಟ್ಟುತ್ತಾ ಇವೆ. ಇದರಿಂದ ಯೋಗ್ಯ ಜನರಿಗೂ ವಿಪರೀತಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟುತ್ತಾ ಇರುವುದನ್ನು ನಾಲ್ಕುಮುಖಿಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತರಾದ ಚತುರ್ಮುಖ ಬ್ರಹ್ಮದೇವನೇ ಮೊದಲಾದವರು, ಕಷ್ಟಕಾಲ ಬಂದಾಗ ಮುಕುಂದನಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಕಷ್ಟಗಳನ್ನು ವಿಜ್ಞಾಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದೂ, ಆ ಕಷ್ಟಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಪರಿಹಾರವನ್ನು ಶ್ರೀಮುಕುಂದನಿಂದ ತಿಳಿಯುವುದೂ ದೇವತೆಗಳ ಸಂಪ್ರದಾಯ. ಈ ಸಂಪ್ರದಾಯದಂತೆ ಚತುರ್ಮುಖ ಬ್ರಹ್ಮದೇವನೇ ಮೊದಲಾದವರು ಮುಕುಂದನನ್ನು ಶರಣು ಹೋದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ವಿಜ್ಞಾನಭಾನುಮತಿ— ಭಾನುರಸ್ವಾಸ್ಥೀತಿ ಭಾನುಮಾನ್, ವಿಜ್ಞಾನಂ ಏವ ಭಾನುಮಾನ್
ವಿಜ್ಞಾನಭಾನುಮಾನ್, ತಸ್ಮಿನ್ ವಿಜ್ಞಾನಭಾನುಮತಿ |

ಕಾಲಬಲೇನ— ಕಾಲಸ್ಯ ಬಲಂ ಕಾಲಬಲಂ, ತೇನ ಕಾಲಬಲೇನ |

ದುರ್ಭಾಷ್ಯಸಂತಮಸಸಂತತಿಃ— ದುಷ್ಟಾನಿ ಚ ತಾನಿ ಭಾಷ್ಯಾಣಿ ಚ ದುರ್ಭಾಷ್ಯಾಣಿ, ದುರ್ಭಾಷ್ಯಾಣಿ ಏವ
ಸಂತಮಸಾನಿ ದುರ್ಭಾಷ್ಯಸಂತಮಸಾನಿ, ದುರ್ಭಾಷ್ಯಸಂತಮಸಾನಾಂ ಸಂತತಿಃ
ದುರ್ಭಾಷ್ಯಸಂತಮಸಸಂತತಿಃ, ತಸ್ಯಾಃ ದುರ್ಭಾಷ್ಯಸಂತಮಸಸಂತತಿಃ |

ಖಿನ್ನಹೃದಃ— ಖಿನ್ನಂ ಹೃತ್ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಖಿನ್ನಹೃದಃ |

ಚತುರ್ಮುಖಮುಖಾಃ— ಚತ್ವಾರಿ ಮುಖಾನಿ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಚತುರ್ಮುಖಃ, ಚತುರ್ಮುಖಃ ಮುಖಂ
ಯೇಷಾಂ ತೇ ಚತುರ್ಮುಖಮುಖಾಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಪ್ರಜಗ್ನುಃ - ಪ್ರ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ಗಮ್ನು ಗತೌ ಇತಿ ಗತ್ಯರ್ಥಕಾತ್ ಲಿಟಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ
ಬಹುವಚನೇ 'ಪ್ರಜಗ್ನುಃ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಪ್ರಜಗಾಮ ಪ್ರಜಗ್ಮತುಃ ಪ್ರಜಗ್ನುಃ, ಪ್ರಜಗಮಿಥ ಪ್ರಜಗಂಥ, ಪ್ರಜಗ್ಮಥುಃ ಪ್ರಜಗ್ಮ, ಪ್ರಜಗಾಮ
ಪ್ರಜಗಮ, ಪ್ರಜಗಿವ ಪ್ರಜಗ್ಮಿವ ||

★ ★ ★

ಜೀವೋತ್ತಮರಿಗೆ ಸರ್ವೋತ್ತಮವಾದ ಸಂದೇಶ

ನಾಥಃ ಕಲಿ ತ್ರಿಯುಗಹೂತಿರನುದ್ಭೂಷು-

ಬ್ರಹ್ಮಾಣಮಪ್ಯನವತಾರಮನಾದಿದಿಕ್ಷುಃ |

ಸರ್ವಜ್ಞಮನ್ಯಮನವೇಕ್ಷ್ಯ ಸಕಾರ್ಯವೀರ್ಯಂ

ಸ್ವೇರಾನನೋ ಭುವನಜೀವನಮಾಬಭಾಷೇ || 2 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ನಾಥಃ, ಕಲಿ, ತ್ರಿಯುಗಹೂತಿಃ, ಅನುದ್ಭೂಷುಃ, ಬ್ರಹ್ಮಾಣಂ, ಅಪಿ, ಅನವತಾರಂ,
ಅನಾದಿದಿಕ್ಷುಃ, ಸರ್ವಜ್ಞಂ, ಅನ್ಯಂ ಅನವೇಕ್ಷ್ಯ, ಸಕಾರ್ಯವೀರ್ಯಂ, ಸ್ವೇರಾನನಃ, ಭುವನಜೀವನಂ, ಆಬಭಾಷೇ |

ಅನ್ವಯ— ತ್ರಿಯುಗಹೂತಿಃ ಕಲಿ ಅನುದ್ಭೂಷುಃ ಅನವತಾರಂ ಬ್ರಹ್ಮಾಣಂ ಅಪಿ ಅನಾದಿದಿಕ್ಷುಃ ನಾಥಃ
ಸಕಾರ್ಯವೀರ್ಯಂ ಸರ್ವಜ್ಞಂ ಅನ್ಯಂ ಅನವೇಕ್ಷ್ಯ ಭುವನಜೀವನಂ ಸ್ವೇರಾನನಃ ಆಬಭಾಷೇ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ತ್ರಿಯುಗಹೂತಿಃ = ಮೂರು ಯುಗಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಅವತಾರವುಳ್ಳವನಾದ್ದರಿಂದ 'ತ್ರಿಯುಗ' ಎಂದು ಹೆಸರುಳ್ಳ
ಕಲಿ ಅನುದ್ಭುತೋಪಮಾಃ = ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ಅವತಾರ ಮಾಡಲು ಇಚ್ಛೆಯಿಲ್ಲದೆ
ಅನವತಾರಂ ಬ್ರಹ್ಮಾಣಂ ಅಪಿ = ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಅವತಾರವಿಲ್ಲದೆ ಚತುರ್ಮುಖನನ್ನೂ
ಅನಾದಿದಿಕ್ಷುಃ = ಅಪ್ರಣೆ ಮಾಡಲಿಚ್ಛೆಯಿಲ್ಲದೆ
ನಾಥಃ = ಸ್ವಾಮಿಯಾದ ಆ ನಾರಾಯಣನು
ಸಕಾರ್ಯವೀರ್ಯಂ ಸರ್ವಜ್ಞಂ ಅನ್ಯಂ ಅನವೇಕ್ಷ್ಯ = ಕೆಲಸವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಎಲ್ಲವನ್ನೂ
ತಿಳಿದ, ಬೇರೆಯವನನ್ನು ನೋಡದೆ
ಭುವನಜೀವನಂ = ಲೋಕದ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ಜೀವನಸ್ವರೂಪವಾದ ವಾಯುದೇವರನ್ನು ಕುರಿತು
ಸ್ವೇರಾನನಃ = ಮುಗುಳ್ಳಗೆಯುಳ್ಳವನಾಗಿ
ಅಬಾಧಾಪೇ = ಅಪ್ರಣೆ ಮಾಡಿದನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— "ಯುಗತ್ರಯಾವತಾರತಾತ್ ತ್ರಿಯುಗೋ ವಿಪ್ಲವುಚ್ಛೇ" = ಕೃತಯುಗ, ತ್ರೇತಾಯುಗ, ದ್ವಾಪರಯುಗ, ಕಲಿಯುಗ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಯುಗಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಮೂರು ಯುಗಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಅವತಾರಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವನು. ನಾಲ್ಕನೆಯ ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಅವತಾರಗಳಿಲ್ಲ. ಇದು ಮೇಲ್ಕಂಡ ಪ್ರಮಾಣದ ಅರ್ಥ. ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಮೇಲ್ಕಂಡ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ತ್ರಿಯುಗ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ತ್ರಿಯುಗ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಯುಕ್ತನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ಅವತಾರವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಆ ಪ್ರಮಾಣವಚನಕ್ಕೆ ಮರ್ಯಾದೆಯನ್ನು ಕೊಡುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ಅವತರಿಸಬೇಕೆಂದು ಇಷ್ಟಪಡಲಿಲ್ಲ. ಬ್ರಹ್ಮ ದೇವನಿಗೆ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಅವತಾರವೇ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಪ್ರಮಾಣಗಳು ಸಾರುತ್ತವೆ. ಆ ಪ್ರಮಾಣವಚನಗಳಿಗೆ ಮರ್ಯಾದೆಯನ್ನು ಕೊಡುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ "ಬ್ರಹ್ಮನೇ ! ನೀನು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಅವತರಿಸು" ಎಂದು ಆಜ್ಞಾಪಿಸಲಿಲ್ಲ. ಉಳಿದ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಸರ್ವಜ್ಞರು ಯಾರೂ ಇಲ್ಲ. ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ವಾಹ ಮಾಡುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವೂ ಯಾರಲ್ಲಿಯೂ ಇಲ್ಲ. ಇದನ್ನೆಲ್ಲಾ ಯೋಚಿಸಿದ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಮುಗುಳುನೆಗೆ ಬಂತು. ಎಲ್ಲಾ ಲೋಕಗಳನ್ನೂ ಬದುಕಿಸುವ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವನನ್ನು ನೋಡಿ ಮಾತನಾಡಿದನು.

ವಿಗ್ರಹ—

ತ್ರಿಯುಗಹೂತಿಃ— ತ್ರಿಯುಗಃ ಇತಿ ಹೂತಿಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ತ್ರಿಯುಗಹೂತಿಃ ।
ಅನುದ್ಭುತೋಪಮಾಃ— ಉದ್ಭವತುಂ ಇಚ್ಛುಃ ಉದ್ಭುತೋಪಮಾಃ, ನ ಉದ್ಭುತೋಪಮಾಃ ಅನುದ್ಭುತೋಪಮಾಃ ।
ಅನವತಾರಂ— ನ ವಿದ್ಯತೇ ಅವತಾರಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಅನವತಾರಃ, ತಂ ಅನವತಾರಂ ।
ಅನಾದಿದಿಕ್ಷುಃ— ಅದೇಪುಂ ಇಚ್ಛುಃ ಅದಿದಿಕ್ಷುಃ, ನ ಅದಿದಿಕ್ಷುಃ ಅನಾದಿದಿಕ್ಷುಃ ।
ಸರ್ವಜ್ಞಂ— ಸರ್ವಂ ಜಾನಾತಿ ಇತಿ ಸರ್ವಜ್ಞಃ, ತಂ ಸರ್ವಜ್ಞಂ ।
ಅನವೇಕ್ಷ್ಯ— ನ ಅನೇಕ್ಷ್ಯ ಅನವೇಕ್ಷ್ಯ ।
ಸಕಾರ್ಯವೀರ್ಯಂ— ಕಾರ್ಯೇ ವೀರ್ಯಂ ಕಾರ್ಯವೀರ್ಯಂ, ಕಾರ್ಯವೀರ್ಯೇಣ ಸಹ ವರ್ತತೇ
ಇತಿ ಸಕಾರ್ಯವೀರ್ಯಃ, ತಂ ಸಕಾರ್ಯವೀರ್ಯಂ ।
ಸ್ವೇರಾನನಃ— ಸ್ವೇರಂ ಆನನಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸ್ವೇರಾನನಃ ।

ಭುವನಜೀವನಂ— ಜೀವಯತಿ ಇತಿ ಜೀವನಃ, ಭುವನಾನಾಂ ಜೀವನಃ ಭುವನಜೀವನಃ, ತಂ ಭುವನಜೀವನಂ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಆಬಧಾಷೇ- ಆಜ್ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ಭಾಷ್ಯ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ ಇತಿ ವ್ಯಕ್ತ ವಾಗರ್ಥಕಾತ್ ಭಾಷ್ಯ ಧಾತೋಃ ಅತ್ಯನೇಪದಿನಿ ಲಿಟಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ 'ಆಬಧಾಷೇ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ಆಬಧಾಷೇ ಆಬಧಾಷಾತೇ ಆಬಧಾಷೀ,
ಆಬಧಾಷೀ ಆಬಧಾಷಾಥೇ ಆಬಧಾಷಿದ್ವೇ, ಆಬಧಾಷಿದ್ವೇ
ಆಬಧಾಷೇ ಆಬಧಾಷಾವಹೇ ಆಬಧಾಷಿಮಹೇ ||

★ ★ ★

ಭಗವದಾದೇಶದ ರೀತಿ

ವೇದಾಂತಮಾರ್ಗಪರಿಮಾರ್ಗಾದೀನದೂನಾಃ

ದೈವೀ ಪ್ರಜಾ ವಿಶರಣಾಃ ಕರುಣಾಪದಂ ನಃ ।

ಆನಂದಯೇ ಸುಮುಖ ಭೂಷಿತಭೂಮಿಭಾಗೋ

ರೂಪಾಂತರೇಣ ಮಮ ಸದ್ಗುಣನಿರ್ಣಯೇನ || 3 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ವೇದಾಂತಮಾರ್ಗಪರಿಮಾರ್ಗಾದೀನದೂನಾಃ, ದೈವೀ, ಪ್ರಜಾಃ, ವಿಶರಣಾಃ, ಕರುಣಾಪದಂ, ನಃ, ಆನಂದಯೇ ಸುಮುಖ ಭೂಷಿತಭೂಮಿಭಾಗಃ, ರೂಪಾಂತರೇಣ, ಮಮ, ಸದ್ಗುಣನಿರ್ಣಯೇನ ।

ಅನ್ವಯ— ವೇದಾಂತಮಾರ್ಗಪರಿಮಾರ್ಗಾದೀನದೂನಾಃ ದೈವೀ ಪ್ರಜಾಃ ವಿಶರಣಾಃ ನಃ ಕರುಣಾಪದಂ, ಹೇ ಸುಮುಖ ! ಭೂಷಿತಭೂಮಿಭಾಗಃ ರೂಪಾಂತರೇಣ ಮಮ ಸದ್ಗುಣನಿರ್ಣಯೇನ ಆನಂದಯೇ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ವೇದಾಂತಮಾರ್ಗಪರಿಮಾರ್ಗಾದೀನದೂನಾಃ = ವೇದಾಂತಗಳ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಹುಡುಕುವುದರಲ್ಲಿ ದೈವ್ಯವನ್ನೂ ಆ ದೈವ್ಯದಿಂದ ಆಯಾಸವನ್ನೂ ಹೊಂದುತ್ತಿರುವ ಗತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವ ದೇವರೇ ನನಗೆ ಗತಿ ಎಂದು ನಂಬಿರುವ

ದೈವೀ ಪ್ರಜಾಃ ವಿಶರಣಾಃ ನಃ ಕರುಣಾಪದಂ = ಇತರ ಗತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವ ಪ್ರಜೆಗಳಲ್ಲಿ ನಾವು ಕರುಣೆಯನ್ನು ತೋರಿಸಬೇಕು. ಅವರಲ್ಲವೇ ನಮ್ಮ ಕರುಣೆಗೆ ಪಾತ್ರರು.

ಹೇ ಸುಮುಖ ! = ಹೇ ಮಂಗಳಕರ ಮುಖವುಳ್ಳ ವಾಯುವೇ !

ಭೂಷಿತಭೂಮಿಭಾಗಃ = ಯಾವ ಭೂಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಅವತರಿಸಿದರೆ ಸಜ್ಜನರಿಗೆ ಉಪಕಾರವಾಗುತ್ತದೆಯೋ ಆ ಸ್ಥಳವನ್ನು ಚುನಾಯಿಸಿ

ರೂಪಾಂತರೇಣ = ಬೇರೆಯಾದ ಮಧ್ಯದೊಪದಿಂದ

ಮಮ ಸದ್ಗುಣನಿರ್ಣಯೇನ = ನನ್ನ ದೋಷವಿಲ್ಲದ ಗುಣಗಳನ್ನು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿ

ಆನಂದಯೇ = ನನ್ನನ್ನು ಸಂತೋಷಪಡಿಸು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ವೇದಾಂತದ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಹುಡುಕುತ್ತಾ ದೈವ್ಯವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾ ಆಯಾಸದಿಂದ ಯುಕ್ತರಾದವರು ನಮ್ಮ ಕರುಣೆಗೆ ಪಾತ್ರರಾದವರು. ಅವರನ್ನು ನೀನು ಸಂತೋಷಪಡಿಸಬೇಕು. ನೀನು ಯಾವ ಭೂಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಅವತರಿಸಬೇಕೋ ಆ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ನೀನೇ ಚುನಾಯಿಸು. ಬೇರೆ ರೂಪದಿಂದ ನನ್ನ ಸದ್ಗುಣಗಳನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸಿ ನನ್ನನ್ನು ಸಂತೋಷಪಡಿಸು.

ವಿಗ್ರಹ—

ವೇದಾಂತಮಾರ್ಗಪರಿಮಾರ್ಗಗಣದೀನದೂನಾಃ— ವೇದಾಂತಾನಾಂ ಮಾರ್ಗಃ ವೇದಾಂತಮಾರ್ಗಃ, ವೇದಾಂತಮಾರ್ಗಸ್ಯ ಪರಿಮಾರ್ಗಗಣಂ ವೇದಾಂತಮಾರ್ಗಪರಿಮಾರ್ಗಗಣಂ, ವೇದಾಂತಮಾರ್ಗ-ಪರಿಮಾರ್ಗಣೇನ ದೀನಾಃ ವೇದಾಂತಮಾರ್ಗಪರಿಮಾರ್ಗಗಣದೀನಾಃ, ವೇದಾಂತಮಾರ್ಗಪರಿ-ಮಾರ್ಗಗಣದೀನಾಶ್ಚ ತಾಃ ದೂನಾಶ್ಚ ವೇದಾಂತಮಾರ್ಗಪರಿಮಾರ್ಗಗಣದೀನದೂನಾಃ |

ದೈವೀಃ— ದೇವಾನಾಂ ಇಮಾಃ ದೈವ್ಯಃ, ತಾಃ ದೈವೀಃ |

ವಿಶರಣಾಃ— ವಿಗತಂ ಶರಣಂ ಯಾಸಾಂ ತಾಃ ವಿಶರಣಾಃ |

ಕರುಣಾಪದಂ— ಕರುಣಾಯಾಃ ಪದಂ ಕರುಣಾಪದಂ |

ಸುಮುಖ— ಶೋಭನಂ ಮುಖಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸುಮುಖಃ, ತಸ್ಯ ಸಂಬುದ್ಧಿಃ ಹೇ ಸುಮುಖ |

ಭೂಷಿತಭೂಮಿಭಾಗಃ— ಭೂಮೇಃ ಭಾಗಃ ಭೂಮಿಭಾಗಃ, ಭೂಷಿತಃ ಭೂಮಿಭಾಗಃ ಯೇನ ಸಃ ಭೂಷಿತ-ಭೂಮಿಭಾಗಃ |

ರೂಪಾಂತರೇಣ— ಅನ್ಯತ್ ರೂಪಂ ರೂಪಾಂತರಂ, ತೇನ ರೂಪಾಂತರೇಣ |

ಸದ್ಗುಣನಿರ್ಣಯೇನ— ಸಂತತ್ವ ತೇ ಗುಣಾಶ್ಚ ಸದ್ಗುಣಾಃ, ಸದ್ಗುಣಾನಾಂ ನಿರ್ಣಯಃ ಯಸ್ಮಾತ್ ಸಃ ಸದ್ಗುಣನಿರ್ಣಯಃ, ತೇನ ಸದ್ಗುಣನಿರ್ಣಯೇನ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಆನಂದಯೇಃ- ಆದ್ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ಟು ನದಿ ಸಮುದ್ರೌ ಇತಿ ಸಮೃದ್ಧ್ಯರ್ಥಕಾತ್ ನದಿಧಾತೋಃ ಗಜಂತಾತ್ 'ಆನಂದಯೇಃ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಆನಂದಯೇತ್

ಆನಂದಯೇತಾಂ

ಆನಂದಯೇಯುಃ,

ಆನಂದಯೇಃ

ಆನಂದಯೇಯಾತಾಂ

ಆನಂದಯೇಯ,

ಆನಂದಯೇಯಂ

ಆನಂದಯೇವ

ಆನಂದಯೇಮ ||

★ ★ ★

ಸುಜನೋದ್ಧಾರಕ್ಕೆ ವಾಯುದೇವರ ಅವತಾರದ ಸಂಕಲ್ಪ

ಆದೇಶಮಾಲಿಮಗನಿಮುಜ್ಜ್ವಲವರ್ಣಮೇನಂ

ಬದ್ಧಾಂಜಲಿರ್ಮರುದನಘೈರ್ಮಧತ್ತ ಮೂರ್ಧ್ನಾ |

ಹಾರಾವಲೀಮಿವ ಹೃದಾ ವಿಬುಧೇಂದ್ರಯಾಂಚಾಂ

ಬಿಭ್ರನ್ನಿಜಾನನುಜಿಘ್ರುರವಾತೀರ್ಷತ್ || 4 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಆದೇಶಮಾಲಿಮಗನಂ, ಉಜ್ಜ್ವಲವರ್ಣಂ, ಏನಂ, ಬದ್ಧಾಂಜಲಿಃ, ಮರುತ್, ಅನಘೈಃ, ಅಧತ್ತ, ಮೂರ್ಧ್ನಾ, ಹಾರಾವಲೀಂ, ಇವ, ಹೃದಾ, ವಿಬುಧೇಂದ್ರಯಾಂಚಾಂ, ಬಿಭ್ರತ್, ನಿಜಾನ್, ಅನುಜಿಘ್ರುಃ, ಅವಾತೀರ್ಷತ್ |

ಅನ್ವಯ— ಆದೇಶಮಾಲಿಮಗನಂ ಅನಘೈಃ ಉಜ್ಜ್ವಲವರ್ಣಂ ಏನಂ ಬದ್ಧಾಂಜಲಿಃ ಮರುತ್ ಮೂರ್ಧ್ನಾ ಅಧತ್ತ ಹೃದಾ ಹಾರಾವಲೀಂ ಇವ ವಿಬುಧೇಂದ್ರಯಾಂಚಾಂ ಬಿಭ್ರತ್ ನಿಜಾನ್ ಅನುಜಿಘ್ರುಃ ಅವಾತೀರ್ಷತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಆದೇಶಮಾಲಿಮಗನಂ = ಶ್ರೀಹರಿಯ ಆಜ್ಞೆ ಎಂಬ ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸಬೇಕಾದ ಮನೆಯನ್ನು

ಅನರ್ಘ್ಯಂ = ಅಮೂಲ್ಯವಾದುದನ್ನು
 ಉಜ್ಜ್ವಲವರ್ಣಂ = ಆತ್ಮಂತವಾಗಿ ಜ್ವಲಿಸುತ್ತಿರುವ ಅಕ್ಷರಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದನ್ನು
 ಏನಂ = ಹೀಗಿರುವ
 ಬದ್ಧಾಂಜಲಿಃ = ಎರಡು ಕೈಗಳನ್ನು ಜೋಡಿಸಿದವರಾಗಿ
 ಮರುತ್ = ವಾಯುದೇವರು
 ಮೂರ್ಧ್ನಾ = ತಲೆಯಿಂದ
 ಅಧಃ = ಧರಿಸಿದರು.
 ಹೃದಾ = ಹೃದಯದಿಂದ
 ಕಾರಾವಲೀಂ ಇವ = ಮುತ್ತುಗಳ ಮಾಲೆಯನ್ನು ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ
 ವಿಬುಧೇಂದ್ರಯಾಂಚಾಂ = ದೇವಶ್ರೇಷ್ಠರುಗಳ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನು
 ಬಿಭೃತ್ = ಧರಿಸಿದವರಾಗಿ
 ನಿಜಾನ್ = ಸ್ವತಃಯರಾದ ಭಕ್ತರನ್ನು
 ಅನುಜಿಘ್ನುಃ = ಅನುಗ್ರಹಿಸಬೇಕೆಂಬ ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳವರಾಗಿ
 ಅವಾತಿತೀರ್ಷತ್ = ಅವತಾರವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕೆಂದು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಹರಿಯು ಮೇಲ್ಕಂಡಂತೆ ಆಜ್ಞಾಪಿಸಿದನು. ಅದನ್ನು ಕೇಳಿದ ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳೂ ಉತ್ತಮವಾದ ರತ್ನಗಳನ್ನು ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿದಂತೆ ಸಂತೋಷಿಸಿದರು. ಆ ಮಾತುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಒಂದೊಂದು ವರ್ಣಗಳನ್ನೂ ಲಾಲಿಸಿದರು. ಸಂತೋಷಾತಿರೇಕವಾಯಿತು. ಕೈಗಳನ್ನು ಜೋಡಿಸಿದರು. ತಲೆಗೆ ತಾಗಿಸಿದರು. ದೇವಶ್ರೇಷ್ಠರುಗಳ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನೂ ಮುತ್ತುಗಳ ಮಾಲೆಯಂತೆ ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿದರು. ತನ್ನ ಭಕ್ತರುಗಳಿಗೆ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅವತರಿಸಬೇಕೆಂದು ಸಂಕಲ್ಪಿಸಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಆದೇಶಮೌಲಿಮಣಿಂ— ಮೌಲಿ ಮಣಿಃ (ಇವ) ಮೌಲಿಮಣಿಃ, ಆದೇಶ ವಿವ ಮೌಲಿಮಣಿಃ
 ಆದೇಶಮೌಲಿಮಣಿಃ, ತಂ ಆದೇಶಮೌಲಿಮಣಿಂ |

ಉಜ್ಜ್ವಲವರ್ಣಂ— ಉಜ್ಜ್ವಲಃ ವರ್ಣಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಉಜ್ಜ್ವಲವರ್ಣಃ, ತಂ ಉಜ್ಜ್ವಲವರ್ಣಂ |

ಬದ್ಧಾಂಜಲಿಃ— ಬದ್ಧಾ ಅಂಜಲಿಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಬದ್ಧಾಂಜಲಿಃ |

ಅನರ್ಘ್ಯಂ— ನ ವಿದ್ಯತೇ ಅರ್ಘ್ಯಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಅನರ್ಘ್ಯಃ, ತಂ ಅನರ್ಘ್ಯಂ |

ಕಾರಾವಲೀಂ— ಕಾರಾಣಾಂ ಆವಲೀ ಕಾರಾವಲೀ, ತಾಂ ಕಾರಾವಲೀಂ |

ವಿಬುಧೇಂದ್ರಯಾಂಚಾಂ— ವಿಬುಧಾನಾಂ ಇಂದ್ರಾಃ ವಿಬುಧೇಂದ್ರಾಃ, ವಿಬುಧೇಂದ್ರಾಣಾಂ ಯಾಂಚಾಂ
 ವಿಬುಧೇಂದ್ರಯಾಂಚಾಂ, ತಾಂ ವಿಬುಧೇಂದ್ರಯಾಂಚಾಂ |

ಬಿಭೃತ್— ಬಿಭೃತಿ ಇತಿ ಬಿಭೃತ್ |

ಅನುಜಿಘ್ನುಃ— ಅನುಗ್ರಹೀತುಂ ಇಚ್ಛುಃ ಅನುಜಿಘ್ನುಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅವಾತಿತೀರ್ಷತ್- ಅವ ಇತ್ಯಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ತ್ವ ಪ್ಲವನತರಣಯೋಃ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ತ್ವ ಧಾತೋಃ ಲಙ್ ಪರಸ್ವಪದಿನಃ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ವಿಕವಚನೇ 'ಅವಾತಿತೀರ್ಷತ್' ಇತಿ ರೂಪಮ್ ||

ಅವಾತೀರ್ಷನ್
ಅವಾತೀರ್ಷಃ
ಅವಾತೀರ್ಷಂ

ಅವಾತೀರ್ಷತಾಂ
ಅವಾತೀರ್ಷತಂ
ಅವಾತೀರ್ಷಾವ

ಅವಾತೀರ್ಷನ್,
ಅವಾತೀರ್ಷತ,
ಅವಾತೀರ್ಷಾಮು ||

★ ★ ★

ಜ್ಞಾನಸಾಧನೆಗಾಗಿ ಭೂಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸಜ್ಜನರ ಅಳಲು

ಕಾಲಃ ಸ ಏವ ಸಮವರ್ತತ ನಾಮ ಯಾವತ್

ಚಿಂತಾಕುಲಂ ವಿವಿಧಸಾಧುಕುಲಂ ಬಭೂವ |

ವೇದಾಂತಸಂತಕೃತಾಂತರಸಂ ನ ವಿದ್ಯಃ

ಶ್ರೇಯೋ ಲಭೇಮಹಿ ಕಥಂ ನು ವಯಂ ಬತೇತಿ || 5 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಕಾಲಃ, ಸಃ, ಏವ, ಸಮವರ್ತತ, ನಾಮ, ಯಾವತ್, ಚಿಂತಾಕುಲಂ, ವಿವಿಧಸಾಧುಕುಲಂ, ಬಭೂವ, ವೇದಾಂತಸಂತಕೃತಾಂತರಸಂ, ನ, ವಿದ್ಯಃ, ಶ್ರೇಯಃ, ಲಭೇಮಹಿ, ಕಥಂ, ನು, ವಯಂ, ಬತ, ಇತಿ |

ಅನ್ವಯ— ವೇದಾಂತಸಂತಕೃತಾಂತರಸಂ ನ ವಿದ್ಯಃ, ಕಥಂ ನು ವಯಂ ಶ್ರೇಯಃ ಲಭೇಮಹಿ, ಬತ ಇತಿ ವಿವಿಧಸಾಧುಕುಲಂ ಯಾವತ್ ಚಿಂತಾಕುಲಂ ಬಭೂವ, ಸಃ ಏವ ಕಾಲಃ ಸಮವರ್ತತ ನಾಮ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ವೇದಾಂತಸಂತಕೃತಾಂತರಸಂ ನ ವಿದ್ಯಃ = ವೇದಾಂತಗಳ ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾದ ಸಿದ್ಧಾಂತದ ರಹಸ್ಯವನ್ನು ನಾವು ತಿಳಿದಿಲ್ಲ.

ಕಥಂ ನು ವಯಂ ಶ್ರೇಯಃ ಲಭೇಮಹಿ ಬತ ಇತಿ = ಆದ್ದರಿಂದ ನಾವು ಶ್ರೇಯಸ್ಸನ್ನು ಹೇಗೆ ಪಡೆಯುವೆವು ಹೇಳಿ, ಎಂದು

ವಿವಿಧಸಾಧುಕುಲಂ ಯಾವತ್ ಚಿಂತಾಕುಲಂ ಬಭೂವ = ನಾನಾವಿಧರಾಗಿರುವ ಸಜ್ಜನರ ಸಮೂಹವು, ಚಿಂತೆಯಿಂದ ವ್ಯಾಕುಲವಾಗಿ ಇತ್ತೋ

ಸ ಏವ ಕಾಲಃ ಸಮವರ್ತತ ನಾಮ = ಅದೇ ಕಾಲವು ಇತ್ತು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ಸಜ್ಜನರ ಮನಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಒಂದೇ ಚಿಂತೆಯಾಗಿತ್ತು. ಎಲ್ಲಾ ವೇದಾಂತಗಳ ಸಿದ್ಧಾಂತಗಳ ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾದ ರಹಸ್ಯವನ್ನು ನಾವು ತಿಳಿದಿಲ್ಲ. ನಾವು ಹೇಗೆ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಪಡೆದೇವು ಎಂದು ವ್ಯಥೆಗೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಚಿಂತಾಕುಲಂ— ಚಿಂತೆಯಾ ಆಕುಲಂ ಚಿಂತಾಕುಲಂ |

ವಿವಿಧಸಾಧುಕುಲಂ— ವಿವಿಧಾಶ್ಚ ತೇ ಸಾಧುವಶ್ಚ ವಿವಿಧಸಾಧವಃ, ವಿವಿಧಸಾಧೂನಾಂ ಕುಲಂ ವಿವಿಧಸಾಧುಕುಲಂ |

ವೇದಾಂತಸಂತಕೃತಾಂತರಸಂ— ಕೃತಾಂತಸ್ಯ ರಸಃ ಕೃತಾಂತರಸಃ, ಸಂತತತ್ವಾಸೌ ಕೃತಾಂತರಸತ್ವ ಸಂತತಕೃತಾಂತರಸಃ, ವೇದಾನಾಂ ಅಂತಃ ಯಸ್ಮಾತ್ ತತ್ ವೇದಾಂತಃ, ವೇದಾಂತಸ್ಯ ಸಂತತಕೃತಾಂತರಸಃ ವೇದಾಂತಸಂತಕೃತಾಂತರಸಃ, ತಂ ವೇದಾಂತಸಂತಕೃತಾಂತರಸಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಸಮವರ್ತತ- ಸಂ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ವೃತು ವರ್ತನೇ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ವರ್ತನಾರ್ಥಕಾತ್ ವೃತು ಧಾತೋಃ ಆತ್ಮನೇಪದಿನಃ ಲಬ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ 'ಸಮವರ್ತತ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಸಮವರ್ತತ ಸಮವರ್ತತಾಂ ಸಮವರ್ತಂತ,
ಸಮವರ್ತಥಾಃ ಸಮವರ್ತೇಥಾಂ ಸಮವರ್ತಧ್ವಂ,
ಸಮವರ್ತೇ ಸಮವರ್ತಾಮಹಿ ಸಮವರ್ತಾಮಹಿ ||

ಬಭೂವ- ಭೂ ಸ್ವಾಯಾಂ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ಸ್ವಾರ್ಥಕಾತ್ ಪರಸ್ವೈಪದಿನಃ ಭೂಧಾತೋಃ ಲಿಟ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ 'ಬಭೂವ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಬಭೂವ ಬಭೂವತುಃ ಬಭೂವುಃ, ಬಭೂವಿಥ ಬಭೂವಥುಃ ಬಭೂವ, ಬಭೂವ ಬಭೂವಿವ ಬಭೂವಿಮ |

ವಿದ್ಯಃ- ವಿದ ಜ್ಞಾನೇ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ಜ್ಞಾನಾರ್ಥಕಾತ್ ವಿದ ಧಾತೋಃ ಲಿಟ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ 'ವಿದ್ಯಃ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ವೇತ್ತಿ ವಿತ್ತಃ ವಿದಂತಿ, ವೇತ್ತಿ ವಿತ್ಯ ವಿತ್ಯ, ವೇದ್ವಿ ವಿದ್ವಃ ವಿದ್ವಃ |

ಲಭೇಮಹಿ - ಡು - ಲಭಃ ಪ್ರಾಪ್ತಿ ಇತಿ ಧಾತೋಃ ಆತ್ಮನೇಪದಿನಃ ವಿಧಿಲಿಬ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ ಲಭೇಮಹಿ ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಲಭೇತ ಲಭೇಯಾತಾಂ ಲಭೇರನ್
ಲಭೇಥಾಃ ಲಭೇಯಾಥಾಂ ಲಭೇದ್ವಂ
ಲಭೇಯ ಲಭೇಮಹಿ ಲಭೇಮಹಿ ||

★ ★ ★

ಶ್ರೀ ಅನಂತಾಸನ ದೇವರಿಂದ ಜನತೆಗೆ ಮಧ್ಯಾಪ್ತಾರದ ಸೂಚನೆ

ತತ್ತ್ವಿತಯೇ ರಜತಪೀಠಪುರಾಧಿವಾಸೀ

ದೇವೋ ವಿವೇಶ ಪುರುಷಂ ಶುಭಸೂಚನಾಯ |

ಪ್ರಾಪ್ತೇ ಮಹಾಯ ಮಹಿತಾಯ ಮಹಾಜನೋಘೇ

ಕೋಲಾಹಲೇನ ಸಕುತೂಹಲಿನಿ ಪ್ರವೃತ್ತೇ || 6 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ತತ್ತ್ವಿತಯೇ, ರಜತಪೀಠಪುರಾಧಿವಾಸೀ, ದೇವಃ, ವಿವೇಶ, ಪುರುಷಂ, ಶುಭಸೂಚನಾಯ, ಪ್ರಾಪ್ತೇ, ಮಹಾಯ, ಮಹಿತಾಯ, ಮಹಾಜನೋಘೇ, ಕೋಲಾಹಲೇನ, ಸಕುತೂಹಲಿನಿ, ಪ್ರವೃತ್ತೇ |

ಅನ್ವಯ— ತತ್ತ್ವಿತಯೇ ರಜತಪೀಠಪುರಾಧಿವಾಸೀ ದೇವಃ, ಮಹಾಜನೋಘೇ ಮಹಿತಾಯ ಮಹಾಯ ಕೋಲಾಹಲೇನ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ಸಕುತೂಹಲಿನಿ ಪ್ರವೃತ್ತೇ, ಶುಭಸೂಚನಾಯ ಪುರುಷಂ ವಿವೇಶ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ತತ್ತ್ವಿತಯೇ = ರಜತಪೀಠಪುರವಾಸಿಗಳಾದ ಜನರುಗಳ ಪ್ರೀತಿಗಾಗಿ

ರಜತಪೀಠಪುರಾಧಿವಾಸೀ ದೇವಃ = ರಜತಪೀಠಪುರದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಿರುವ ಶ್ರೀಹರಿಯು

ಮಹಾಜನೋಘೇ ಮಹಿತಾಯ ಮಹಾಯ = ದೊಡ್ಡ ಜನರ ಗುಂಪು ಸರ್ವರಿಂದಲೂ ಗೌರವಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ ಉತ್ಸವಕ್ಕೋಸ್ಕರ

ಕೋಲಾಹಲೇನ ಪ್ರಾಪ್ತೇ = ಕಲಕಲಧ್ವನಿ ಮಾಡುತ್ತ ಬಂದಿರುವಾಗ

ಸಕುತೂಹಲಿನಿ ಪ್ರವೃತ್ತೇ (ಸತಿ) = ಕುತೂಹಲದಿಂದ ಸಹಿತವಾಗಿ ಆರಬ್ಬವಾಗಲಿಕ್ಕಾಗಿ
ಕುಭಸೂಚನಾಯ = ಮುಂದೆ ವಿವರಿಸಲಿರುವ ಕುಭವನ್ನು ಸೂಚನೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ
ಪುರುಷಂ ವಿವೇಶ = ಒಬ್ಬ ಪುರುಷನನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಉಡುಪಿಯಲ್ಲಿರುವ ಜನರುಗಳ ಪ್ರೀತಿಗಾಗಿ ಉಡುಪಿಯಲ್ಲಿರುವ ಆ ಕ್ಷೇತ್ರದ ಅಧಿಪತಿಯಾಗಿರುವ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಅದೇ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡ ಉತ್ಸವಕ್ಕಾಗಿ ಸೇರಿದ ಜನರಿಗೆ ಕುಭವವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಒಬ್ಬ ಪುರುಷನನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದನು. ಎಲ್ಲರೂ ಸಂತೋಷಾತೀತರಾದಿಂದ ಕಲಕಲದ್ವನಿಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಉತ್ಸವವು ಆರಂಭವಾಯಿತು. ಆಗ ಆ ಪುರುಷನು ಕುಣಿಯಲು ಆರಂಭಿಸಿದನು. ಎಲ್ಲರ ದೃಷ್ಟಿಯೂ ಕುಣಿಯುತ್ತಿರುವ ಆ ಪುರುಷನ ಮೇಲೆ ಬಿತ್ತು.

ವಿಗ್ರಹ—

ತತ್ವಿತಯೇ— ತಸ್ಯ ಪ್ರೀತಿಃ ತತ್ವಿತೀಃ, ತಸ್ಯೈ ತತ್ವಿತಯೇ ।

ರಜತಪೀಠಪುರಾಧಿವಾಸೀ— ರಜತಪೀಠ ಇತಿ ಪುರಂ ರಜತಪೀಠಪುರಂ, ರಜತಪೀಠಪುರಸ್ಯ ಅಧಿವಾಸೀ
ರಜತಪೀಠಪುರಾಧಿವಾಸೀ ।

ಕುಭಸೂಚನಾಯ— ಕುಭಸ್ಯ ಸೂಚನಂ ಕುಭಸೂಚನಂ, ತಸ್ಯೈ ಕುಭಸೂಚನಾಯ ।

ಮಹಾಜನೋಘೇ— ಮಹಾಂತಶ್ಚ ತೇ ಜನಾಶ್ಚ ಮಹಾಜನಾಃ, ಮಹಾಜನಾನಾಂ ಒಘಃ ಮಹಾಜನೋಘಃ,
ತಸ್ಮಿನ್ ಮಹಾಜನೋಘೇ ।

ಸಕುತೂಹಲಿನಿ— ಕುತೂಹಲೇನ ಸಹಿತಃ ಸಕುತೂಹಲೀ, ತಸ್ಮಿನ್ ಸಕುತೂಹಲಿನಿ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ವಿವೇಶ- ವಿಶ ಪ್ರವೇಶನೇ ಪ್ರವೇಶನಾರ್ಥಕಾತ್ ವಿಶ ಧಾತೋಃ ಪರಸ್ವಪದಿನಃ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ
ವಿಕವಚನೇ ಲಿಟಿ 'ವಿವೇಶ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ವಿವೇಶ ವಿವಿರತುಃ ವಿವಿರುಃ, ವಿವೇಶಿಥ ವಿವಿಶಥುಃ ವಿವಿಶ, ವಿವೇಶ ವಿವೇಶಿವ ವಿವೇಶಿಮು ॥

★ ★ ★

ಶ್ರೀ ಅನಂತೇಶ್ವರನಿಂದ ಆಜ್ಞನಲ್ಲಿ ಆವೇಶದ ಮೂಲಕ ವಿಶ್ವಾಪ್ರದರ್ಶನ

ಅವಿಷ್ಣವಾನಕುಶಲಂ ಪುರುಷಂ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ

ಪ್ರತ್ಯಾಯಯನ್ನಿಜಜನಾನ್ನಿತರಾಮನ್ಯತ್ಯತ್ ।

ಉತ್ತುಂಗಕೇತುಶಿಖರೇ ಸ ಕೃತಾಂಗಹಾರೋ

ರಂಗಾಂತರೇ ನಟ ಇವಾಖಿಲವಿಸ್ಮಯಾತ್ಮಾ ॥ 7 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅವಿಷ್ಣವಾನ್, ಅಕುಶಲಂ, ಪುರುಷಂ, ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ, ಪ್ರತ್ಯಾಯಯನ್, ನಿಜಜನಾನ್ ನಿತರಾಂ,
ಅನ್ಯತ್ಯತ್, ಉತ್ತುಂಗಕೇತುಶಿಖರೇ, ಸಃ, ಕೃತಾಂಗಹಾರಃ, ರಂಗಾಂತರೇ, ನಟಃ, ಇವ, ಅಖಿಲವಿಸ್ಮಯಾತ್ಮಾ ।

ಅನ್ವಯ— ನಿಜಜನಾನ್ ಪ್ರತ್ಯಾಯಯನ್ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಅಕುಶಲಂ ಪುರುಷಂ ಅವಿಷ್ಣವಾನ್ ಸಃ ಕೃತಾಂಗಹಾರಃ
ರಂಗಾಂತರೇ ನಟಃ ಇವ ಅಖಿಲವಿಸ್ಮಯಾತ್ಮಾ ಉತ್ತುಂಗಕೇತುಶಿಖರೇ ನಿತರಾಂ ಅನ್ಯತ್ಯತ್ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ನಿಜಜನಾನ್ ಪ್ರತ್ಯಾಯಯನ್ = ಸ್ವಂತ ಜನರಿಗೆ ನಂಬಿಕೆಯನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ

ಪ್ರತ್ಯಾ ಆಕುಶಲಂ ಪುರುಷಂ ಅವಿಪ್ರವಾನ್ = ಸ್ವಭಾವದಿಂದ ಚಾತುರ್ಯವಿಲ್ಲದ ಪುರುಷನನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದನು.

ಸಃ ಕೃತಾಂಗಹಾರಃ = ಅವನು ಅಂಗವಿಕ್ಷೇಪ ಮಾಡಿದವನಾಗಿ

ರಂಗಾಂತರೇ ನಟಃ ಇವ = ರಂಗಸ್ಥಳದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ನಟನಂತೆ

ಅಖಿಲವಿಸ್ಮಯಾತ್ಮಾ = ಸರ್ವರಿಗೂ ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದ ಶರೀರಪುಷ್ಕಳನಾಗಿ

ಉತ್ತುಂಗಕೇತುಶಿಖರೇ = ಎತ್ತರದಲ್ಲಿರುವ ಧ್ವಜಸ್ತಂಭದ ಮೇಲೆ

ನಿತರಾಂ ಅನ್ಯತ್ಯತ್ = ಸರ್ವರಿಗೂ ಆಶ್ಚರ್ಯವಾಗುವಂತೆ ಕುಣಿದನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಸ್ವಭಾವದಿಂದ ಚತುರನಲ್ಲದ (ದಡ್ಡನಾದ) ಮನುಷ್ಯನಲ್ಲಿ ಆ ಅನಂತಾಸನದೇವನು ಅವೇಶ-ಗೊಂಡನು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅವನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಮಾಡಿದನು ಎಂದು ಹೇಳುವಂತಿಲ್ಲ. ಸ್ವಂತ ಜನರಿಗೆ ನಂಬಿಕೆಯು ಹುಟ್ಟಬೇಕು. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಜೋರಾಗಿ ಕುಣಿದನು. ಅದೂ ತುಂಬಾ ಎತ್ತರದಲ್ಲಿದ್ದ ಧ್ವಜಸ್ತಂಭದ ಮೇಲೆ ಎರಡನು. ಅಂಗಚೇಷ್ಟೆಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಮಾಡುತ್ತಾ ರಂಗಸ್ಥಳದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ನಟನಂತೆ ಕುಣಿದನು. ಈ ಕುಣಿತವನ್ನು ನೋಡುತ್ತಾ ಸರ್ವರೂ ಆಶ್ಚರ್ಯವನ್ನು ಅನುಭವಿಸಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಆಕುಶಲಂ— ನ ಕುಶಲಃ ಆಕುಶಲಃ, ತಂ ಆಕುಶಲಂ |

ಪ್ರತ್ಯಾಯಯನ್— ಪ್ರತ್ಯಾಯಯತಿ ಇತಿ ಪ್ರತ್ಯಾಯಯನ್ |

ನಿಜಜನಾನ್— ನಿಜಾಶ್ಚ ತೇ ಜನಾಶ್ಚ ನಿಜಜನಾಃ, ತಾನ್ ನಿಜಜನಾನ್ |

ಉತ್ತುಂಗಕೇತುಶಿಖರೇ— ಉತ್ತುಂಗಶ್ಚಾಪೌ ಕೇತುಶ್ಚ ಉತ್ತುಂಗಕೇತುಃ, ಉತ್ತುಂಗಕೇತೋಃ ಶಿಖರಂ ಉತ್ತುಂಗಕೇತುಶಿಖರಂ, ತಸ್ಮಿನ್ ಉತ್ತುಂಗಕೇತುಶಿಖರೇ |

ಕೃತಾಂಗಹಾರಃ— ಅಂಗಾನಾಂ ಹಾರಃ ಅಂಗಹಾರಃ, ಕೃತಃ ಅಂಗಹಾರಃ ಯೇನ ಸಃ ಕೃತಾಂಗಹಾರಃ |

ರಂಗಾಂತರೇ— ರಂಗಸ್ಥ ಅಂತರಂ ರಂಗಾಂತರಂ, ತಸ್ಮಿನ್ ರಂಗಾಂತರೇ |

ಅಖಿಲವಿಸ್ಮಯಾತ್ಮಾ— ಅಖಿಲಾನಾಂ ವಿಸ್ಮಯಃ ಯಸ್ಮಾತ್ ಸಃ ಅಖಿಲವಿಸ್ಮಯಃ, ಅಖಿಲವಿಸ್ಮಯಃ ಆತ್ಮಾ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಅಖಿಲವಿಸ್ಮಯಾತ್ಮಾ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅನ್ಯತ್ಯತ್- ನೃತೀ ಗಾತ್ರವಿಕ್ಷೇಪೇ ಇತಿ ಗಾತ್ರವಿಕ್ಷೇಪಾರ್ಥಕಾತ್ ನೃತೀ ಧಾತೋಃ ಲಪ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ವಿಶವಚನೇ 'ಅನ್ಯತ್ಯತ್' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಅನ್ಯತ್ಯತ್ ಅನ್ಯತ್ಯತಾಂ ಅನ್ಯತ್ಯನ್, ಅನ್ಯತ್ಯಃ ಅನ್ಯತ್ಯತಂ ಅನ್ಯತ್ಯತ, ಅನ್ಯತ್ಯಂ ಅನ್ಯತ್ಯಾವ ಅನ್ಯತ್ಯಾಮ್ ||

★ ★ ★

ಅನಂತೇಶ್ವರನ ಅಮೃತಸಂದೇಶ

ಆಭಾಷ್ಯ ಸೋಽತ್ರ ಜನತಾಂ ಶಪಥಾನುವಿದ್ಧ-

ಮುಚ್ಛ್ರಿದಂ ವಚನಮುದ್ಧೃತದೋರ್ಬಭಾಷೇ |

ಉತ್ಪತ್ತೇ ಜಗತಿ ವಿಶ್ವಜನೀನವೃತ್ತಿ-

ವಿಫಲ್ಜ್ವ ಏವ ಭಗವಾನಚಿರಾದಿಹೇತಿ

|| 8 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಆಭಾಷ್ಯ, ಸಃ, ಅತ್ರ, ಜನತಾಂ, ಶಪಥಾನುವಿದ್ವಂ, ಉಚ್ಛ್ರೈಃ, ಇದಂ, ವಚನಂ, ಉದ್ವೃತದೋಃ, ಬಭಾಷೇ, ಉತ್ಪತ್ತೌತೇ, ಜಗತಿ, ವಿಶ್ವಜನೀನವೃತ್ತಿಃ, ವಿಶ್ವಜ್ಞಃ, ಏವ, ಭಗವಾನ್, ಅಚಿರಾತ್, ಇಹ, ಇತಿ |

ಅನ್ವಯ— ಸಃ ಅತ್ರ ಜನತಾಂ ಆಭಾಷ್ಯ ಉದ್ವೃತದೋಃ ಶಪಥಾನುವಿದ್ವಂ ಇತಿ ಉಚ್ಛ್ರೈಃ ಇದಂ ವಚನಂ ಬಭಾಷೇ, ಇಹ ವಿಶ್ವಜನೀನವೃತ್ತಿಃ ವಿಶ್ವಜ್ಞಃ ಏವ ಭಗವಾನ್ ಅಚಿರಾತ್ ಉತ್ಪತ್ತೌತೇ ಇತಿ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸಃ = ಪುರುಷನಲ್ಲಿ ಅವಿಷ್ಣುವಾದ ದೇವನು

ಅತ್ರ = ಈ ರಜತಪೀಠಪುರದಲ್ಲಿ ಮಿಲಿತವಾಗಿರುವ

ಜನತಾಂ = ಜನಸಮೂಹವನ್ನು

ಆಭಾಷ್ಯ = "ಎಲ್ಲಿ ಜನರೇ, ನನ್ನ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳಿರಿ" ಎಂದು ಸಂಭೋಧಿಸಿ

ಉದ್ವೃತದೋಃ = ಎತ್ತಲ್ಪಟ್ಟ ಎರಡು ಕೈಗಳುಳ್ಳವನಾಗಿ

ಶಪಥಾನುವಿದ್ವಂ ಇತಿ = "ನಾನು ಹೇಳುವ ಮಾತುಗಳು ಸುಳ್ಳಾದರೆ ಹರಿಗುರುಗಳ ದ್ರೋಹಿಯಾಗುವೆನು"

ಮುಂತಾದ ಶಪಥಗಳಿಂದ ಸಹಿತವಾಗಿ

ಉಚ್ಛ್ರೈಃ ಇದಂ ವಚನಂ ಬಭಾಷೇ = ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ಮಾತನ್ನು ಹೇಳಿದನು.

ಇಹ ಜಗತಿ = ಈ ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ

ವಿಶ್ವಜನೀನವೃತ್ತಿಃ = ಎಲ್ಲ ಜನರಿಗೂ ಹಿತವಾದ ವ್ಯಾಪಾರವುಳ್ಳವನಾದ

ವಿಶ್ವಜ್ಞಃ = ಸರ್ವಜ್ಞನಾಗಿರುವ

ಭಗವಾನ್ = ಪದ್ಭುಕ್ತೈಶ್ವರ್ಯಸಂಪನ್ನನಾದ ಒಬ್ಬ ಪುರುಷನು

ಅಚಿರಾತ್ = ಬಹು ಬೇಗನೆ

ಉತ್ಪತ್ತೌತೇ = ಅವತರಿಸುವನು

ಇತಿ = ಹೀಗೆಂದು ಹೇಳಿದನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಸ್ವಭಾವದಿಂದ ಅಕುತಲನಾದ ಪುರುಷನನ್ನು ರಜತಪೀಠಪುರವಾಸಿಯಾದ ದೇವನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದನೆಂದೂ ಜನರಿಗೆಲ್ಲಾ ನಂಬಿಕೆಯನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅತ್ಯಧಿಕ ಎತ್ತರವಾದ ದ್ವಜಸ್ತಂಭದ ಶಿಖರದಲ್ಲಿ ನರ್ತನವನ್ನು ಮಾಡಿದನೆಂದೂ ಹೇಳಿದೆವು. ಮುಂದೆ ಆ ವಿಷಯವನ್ನೇ ವಿವರಿಸುವೆವು. ಆ ಪುರುಷನಲ್ಲಿ ಅವಿಷ್ಣುವಾದ ದೇವನು ನಾನು ಹೇಳುವ ಮಾತುಗಳು ಸುಳ್ಳಾದರೆ ಹರಿಗುರುಗಳಿಗೆ ದ್ರೋಹಿಯಾಗುವೆನು. ನಾನು ಹೇಳುವ ಮಾತುಗಳೆಲ್ಲಾ ಸತ್ಯ, ಸತ್ಯ, ಕೈಗಳನ್ನು ಎತ್ತಿ ಹೇಳುತ್ತಿರುವೆನು ಮುಂತಾದ ಶಪಥಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಹೇಳಿದನು. ಅಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವ ಜನರುಗಳ ಸಮೂಹವನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಹೇಳಿದನು. ಇನ್ನು ಕೆಲವು ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ಪುರುಷನು ಹುಟ್ಟುವನು. ಅವನು ಮಾಡುವ ಎಲ್ಲಾ ವ್ಯಾಪಾರಗಳೂ ಸರ್ವರಿಗೂ ಹಿತವಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಇವನು ಸರ್ವಜ್ಞನೇ ಆಗಿರುವನು. ಅಲ್ಲದೆ ಪದ್ಭುಕ್ತೈಶ್ವರ್ಯಸಂಪನ್ನನಾಗಿರುವನು. ಹೀಗೆ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದನು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಆಭಾಷ್ಯ— ಆ ಸಮಂತಾತ್ ಭಾಷಿತಾ ಆಭಾಷ್ಯ |

ಶಪಥಾನುವಿದ್ವಂ— ಶಪಥೇನ ಅನುವಿದ್ವಂ ತತ್ ಶಪಥಾನುವಿದ್ವಂ |

ಉದ್ವೃತದೋಃ— ಉದ್ವೃತಃ ದೋಃ ಯೇನ ಸಃ ಉದ್ವೃತದೋಃ |

ವಿಶ್ವಜನೀನವೃತ್ತಿಃ— ವಿಶ್ವೇ ಚ ತೇ ಜನಾಶ್ಚ ವಿಶ್ವಜನಾಃ, ವಿಶ್ವಜನಾನಾಂ ಹಿತಾ ವಿಶ್ವಜನೀನಾ, ವಿಶ್ವಜನೀನಾ ವೃತ್ತಿಃ
ಯಸ್ಯ ಸಃ ವಿಶ್ವಜನೀನವೃತ್ತಿಃ |
ವಿಶ್ವಜ್ಞಃ— ವಿಶ್ವಂ ಜಾನಾತಿ ಇತಿ ವಿಶ್ವಜ್ಞಃ |
ಭಗವಾನ್— ಭಗಃ ಅಸ್ಯ ಅಪಿ ಇತಿ ಭಗವಾನ್ |
ಅಚರಾತ್— ನ ಚರಾತ್ ಅಚರಾತ್ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಉತ್ಪತ್ಯತೇ- ಉತ್ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ಪದಗತೌ ಪತನೇ ಇತ್ಯಸ್ಮಾದ್ಭಾತೋಃ ಲುಟ್
ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ವಿಕವಚನೇ 'ಉತ್ಪತ್ಯತೇ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಉತ್ಪತ್ಯತೇ ಉತ್ಪತ್ಯತೇ ಉತ್ಪತ್ಯಂತೇ, ಉತ್ಪತ್ಯಸೇ ಉತ್ಪತ್ಯಥೇ ಉತ್ಪತ್ಯದ್ವೇ,
ಉತ್ಪತ್ಯೇ ಉತ್ಪತ್ಯಾವಹೇ ಉತ್ಪತ್ಯಾಮಹೇ ||

★ ★ ★

ಮಧ್ಯಗೇಹಭಟ್ಟರ ಪೂರ್ವವಿಚಾರ

ಸದ್ವಿಪವಾರಿನಿಧಿಸಪ್ತಕಭೂತಧಾತ್ಯಾ

ಮಧ್ಯೇಽಪಿ ಕರ್ಮಭುವಿ ಭಾರತನಾಮಖಂಡೇ |

ಕಾಲೇ ಕಲೌ ಸುವಿಮಲಾನ್ವಯಲಬ್ಧಜನ್ಮಾ

ಸನ್ನದ್ಯಗೇಹಕುಲಮೌಲಿಮಣಿದ್ವಿಜೋಽಭೂತ್ || 9 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಸದ್ವಿಪವಾರಿನಿಧಿಸಪ್ತಕಭೂತಧಾತ್ಯಾ, ಮಧ್ಯೇ, ಅಪಿ, ಕರ್ಮಭುವಿ, ಭಾರತನಾಮಖಂಡೇ, ಕಾಲೇ,
ಕಲೌ, ಸುವಿಮಲಾನ್ವಯಲಬ್ಧಜನ್ಮಾ, ಸನ್ನದ್ಯಗೇಹಕುಲಮೌಲಿಮಣಿಃ, ದ್ವಿಜಃ, ಅಭೂತ್ |

ಅನ್ವಯ— ಸದ್ವಿಪವಾರಿನಿಧಿಸಪ್ತಕಭೂತಧಾತ್ಯಾ ಮಧ್ಯೇ ಅಪಿ ಕರ್ಮಭುವಿ ಭಾರತನಾಮಖಂಡೇ ಕಾಲೇ ಕಲೌ
ಸನ್ನದ್ಯಗೇಹಕುಲಮೌಲಿಮಣಿಃ ಸುವಿಮಲಾನ್ವಯಲಬ್ಧಜನ್ಮಾ ದ್ವಿಜಃ, ಅಭೂತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸದ್ವಿಪವಾರಿನಿಧಿಸಪ್ತಕಭೂತಧಾತ್ಯಾ ಮಧ್ಯೇ ಅಪಿ= ಏಳು ದ್ವಿಪಗಳಿಂದಲೂ ಏಳು ಸಮುದ್ರಗಳಿಂದಲೂ
ಸಹಿತವಾದ ಭೂತಧಾತ್ರಿ ಅಂದರೆ ಭೂಮಿಯ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ

ಕರ್ಮಭುವಿ = ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾಗಿರುವ

ಭಾರತನಾಮಖಂಡೇ = ಭಾರತ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಯುಕ್ತವಾಗಿರುವ ಖಂಡದಲ್ಲಿ

ಕಲೌ ಕಾಲೇ = ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ

ಸನ್ನದ್ಯಗೇಹಕುಲಮೌಲಿಮಣಿಃ = ನಿರ್ದೋಷವಾದ ಮಧ್ಯಗೇಹ ಎಂಬ ಕುಲಕ್ಕೆ ತಲೆಯ ಮಣಿಯಂತಿರುವ
ಸುವಿಮಲಾನ್ವಯಲಬ್ಧಜನ್ಮಾ = ಅತ್ಯಂತ ಪರಿಶುದ್ಧವಾದ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿರುವ

ದ್ವಿಜಃ ಅಭೂತ್ = ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಇದ್ದನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಈ ಭೂಮಿಯು ಏಳು ದ್ವಿಪಗಳಿಂದಲೂ ಏಳು ಸಮುದ್ರಗಳಿಂದಲೂ ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಈ
ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಸರ್ವ ಪ್ರಾಣಿಗಳೂ ವಾಸಿಸುವುವು. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಈ ಭೂಮಿಗೆ ಭೂತಧಾತ್ರೀ ಎಂದು ಹೆಸರು
ಬಂದಿದೆ. ಈ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಮಾಡಿರುವ ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಫಲವು ಸಿಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಈ
ಭೂಮಿಯನ್ನು ಕರ್ಮಭೂಮಿ ಎಂದು ಕರೆಯುವ ವಾಡಿಕೆಯು ಬಂದಿರುತ್ತದೆ. ಭಾರತ ಎಂಬ ಭೂಭಾಗವೂ ಈ

ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಇರುತ್ತದೆ. ಈ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಕೆಲಯುಗದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಒಳ್ಳೆಯ ನಿರ್ದುಷ್ಟವಾದ ಮದ್ಯಗೇವ ಎಂಬ ಕುಲದಲ್ಲಿ ಶಿರೋಮಣಿಯಂತೆ ಹುಟ್ಟಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಸದ್ವಿಪವಾರಿನಿಧಿಸಪ್ತಕಭೂತಧಾತ್ಯಾ— ವಾರೀಣ ನಿಧೀಯಂತೇ ವಿಚ್ಛಿತಿ ವಾರಿನಿಧಯಃ, ದ್ವೀಪಾನಿ ಚ ವಾರಿನಿಧಯಶ್ಚ ದ್ವೀಪವಾರಿನಿಧಯಃ, ದ್ವೀಪವಾರಿನಿಧೀನಾಂ ಸಪ್ತಕಂ ದ್ವೀಪವಾರಿನಿಧಿಸಪ್ತಕಂ, ದ್ವೀಪವಾರಿನಿಧಿಸಪ್ತಕೇನ ಸಹ ವರ್ತತೇ ಇತಿ ಸದ್ವಿಪವಾರಿನಿಧಿಸಪ್ತಕಾ, ಭೂತಾನಾಂ ಧಾತ್ರೀ ಭೂತಧಾತ್ರೀ, ಸದ್ವಿಪವಾರಿನಿಧಿಸಪ್ತಕಾ ಚ ಸಾ ಭೂತಧಾತ್ರೀ ಚ ಸದ್ವಿಪವಾರಿನಿಧಿಸಪ್ತಕಭೂತಧಾತ್ರೀ, ತಸ್ಯಾಃ ಸದ್ವಿಪವಾರಿನಿಧಿಸಪ್ತಕಭೂತಧಾತ್ಯಾಃ |

ಕರ್ಮಭುವಿ— ಕರ್ಮಣಃ ಭೂಃ ಕರ್ಮಭೂಃ, ತಸ್ಯಾಂ ಕರ್ಮಭುವಿ |

ಭಾರತನಾಮಖಂಡೇ— ಭಾರತಂ ಇತಿ ನಾಮ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಭಾರತನಾಮಾ, ಭಾರತನಾಮಾ ಚಾಸೌ ಖಂಡಶ್ಚ ಭಾರತನಾಮಖಂಡಃ, ತಸ್ಯೈವ ಭಾರತನಾಮಖಂಡೇ |

ಸುವಿಮಲಾನ್ತಯಲಬ್ಧಜನ್ಮಾ— ಅತ್ಯಂತಂ ವಿಮಲಃ ಸುವಿಮಲಃ, ಸುವಿಮಲಶ್ಚಾಸೌ ಅನ್ತಯಶ್ಚ ಸುವಿಮಲಾನ್ತಯಃ, ಸುವಿಮಲಾನ್ತಯೇ ಲಬ್ಧಂ ಜನ್ಮ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸುವಿಮಲಾನ್ತಯಲಬ್ಧಜನ್ಮಾ |

ಸನ್ಮದ್ಯಗೇಹಕುಲಮೌಲಿಮಣಿಃ— ಮದ್ಯಗೇಹ ಇತಿ ಕುಲಂ ಮದ್ಯಗೇಹಕುಲಂ, ಸಚ್ಚಿ ತತ್ ಮದ್ಯಗೇಹಕುಲಂ ಚ ಸನ್ಮದ್ಯಗೇಹಕುಲಂ, ಸನ್ಮದ್ಯಗೇಹಕುಲೇ ಮೌಲಿ ಮಣಿಃ ಇವ ಸನ್ಮದ್ಯಗೇಹಕುಲಮೌಲಿಮಣಿಃ |

ದ್ವಿಜಃ— ದ್ವಾಭ್ಯಾಂ ಜಾಯತೇ ಇತಿ ದ್ವಿಜಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಭೂತ್- ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ ಇತಿ ಸತ್ತಾರ್ಥಕಾತ್ ಭೂ ಧಾತೋಃ ಲುಬ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ವಿಕವಚನೇ 'ಅಭೂತ್' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಅಭೂತ್ ಅಭೂತಾಂ ಅಭೂವನ್, ಅಭೂಃ ಅಭೂತಂ ಅಭೂತ, ಅಭೂವಂ ಅಭೂವ ಅಭೂಮ್ ||

★ ★ ★

ಮದ್ಯಗೇಹರ ಮೂಲಸ್ಥಾನ

ವೇದಾದ್ವಿಸದ್ರಜತಪೀತಪುರೇಶ್ವರಾಭ್ಯಾಂ

ಗ್ರಾಮೋ ವಿಭೂಷಿತತರಃ ಶಿವರೂಪ್ಯನಾಮಾ |

ಹೇಮಾದ್ರಿರಾಜವಿಭುರಾಜದಿಲಾವ್ಯತಾಭಃ-

ಸಸ್ಯಾಭವದ್ಗುರುಗುಣಃ ಖಿಲು ಮೂಲಭೂಮಿಃ || 10 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ವೇದಾದ್ವಿಸದ್ರಜತಪೀತಪುರೇಶ್ವರಾಭ್ಯಾಂ, ಗ್ರಾಮಃ, ವಿಭೂಷಿತತರಃ, ಶಿವರೂಪ್ಯನಾಮಾ, ಹೇಮಾದ್ರಿರಾಜವಿಭುರಾಜದಿಲಾವ್ಯತಾಭಃ, ತಸ್ಯ, ಅಭವತ್, ಗುರುಗುಣಃ, ಖಿಲು, ಮೂಲಭೂಮಿಃ |

ಅನ್ವಯ— ವೇದಾದ್ವಿಸದ್ರಜತಪೀತಪುರೇಶ್ವರಾಭ್ಯಾಂ ವಿಭೂಷಿತತರಃ ಶಿವರೂಪ್ಯನಾಮಾ ಗ್ರಾಮಃ ಹೇಮಾದ್ರಿರಾಜ-ವಿಭುರಾಜದಿಲಾವ್ಯತಾಭಃ ತಸ್ಯ ಮೂಲಭೂಮಿಃ ಗುರುಗುಣಃ ಅಭವತ್ ಖಿಲು |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ವೇದಾದ್ವಿಸದ್ರಜತಪೀತಪುರೇಶ್ವರಾಭ್ಯಾಂ = ವೇದಾಚಲ ಮತ್ತು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ರಜತಪೀತಪುರಗಳಿಗೆ ಅಧಿಪತಿ-ಗಳಾಗಿರುವ ಇಬ್ಬರಿಂದ

ವಿಭೂಷಿತತರಃ = ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ ಅಲಂಕೃತವಾಗಿರುವ

ಶಿವರೂಪ್ಯನಾಮಾ ಗ್ರಾಮಃ = ಶಿವಳ್ಳಿ ಎಂಬ ಗ್ರಾಮವು

ಹೇಮಾದ್ರಿರಾಜವಿಭುರಾಜದಿಲಾವೃತಾಭಃ = ಬಂಗಾರದ ಬೆಟ್ಟ ಮತ್ತು ಇಲಾವೃತಖಂಡವಾಸಿಯಾಗಿರುವ
ರುದ್ರದೇವನು ಇವರಿಬ್ಬರಿಂದ ಶೋಭಿತವಾದ ಇಲಾವೃತಖಂಡದಂತೆ

ತಸ್ಯ = ಆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನ

ಮೂಲಭೂಮಿಃ = ಜನ್ಮಸ್ಥಳವು

ಗುರುಗುಣಃ ಅಭಿವತ್ ಖಲು = ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಗುಣಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತವಾಗಿತ್ತು.

ಕಾರ್ತರ್ಯ— ವೇದಾಚಲ ಮತ್ತು ರಜತಪೀಠಪುರ ಈ ಪಟ್ಟಣಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಈ ಎರಡು ಪಟ್ಟಣಗಳಿಂದ ಅಲಂಕೃತವಾಗಿರುವ ಒಂದು ಗ್ರಾಮವು 'ಶಿವಳ್ಳಿ' ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿತ್ತು. ಮತ್ತು ಈ ಎರಡು ಪಟ್ಟಣಗಳು ಮೇರು-ಪರ್ವತವಾಸಿಯಾದ ರುದ್ರದೇವನಂತೆ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿದ್ದವು. ಅವರಿಂದ ಅಲಂಕೃತವಾದ ಮೇರುಪರ್ವತದಂತೆ ವೇದಾಚಲವೂ, ರುದ್ರದೇವರಂತೆ ಶಿವರೂಪ್ಯಕ್ಕೆ ಅಧಿಪತಿಯೂ ಕಾಣಿಸಿದರು. ಮಧ್ಯಗೇಹಭಟ್ಟರಿಗೆ ಅಶ್ರಯವಾಗಿರುವ ಶಿವಳ್ಳಿ ಎಂಬ ಗ್ರಾಮವು ಮೇರುಪರ್ವತ ಮತ್ತು ಆ ಪರ್ವತದಲ್ಲಿರುವ ಶಿವ ಇವರಿಬ್ಬರಂತೆ ಕಾಣಿಸಿತು.

(ವೇದಾದ್ರಿ ಮತ್ತು ಅನಂತಶೃಂಗದೇವರಿಂದ ಅಲಂಕಾರಗೊಂಡ ಶಿವಳ್ಳಿ ಎಂಬ ಒಂದು ಗ್ರಾಮವಿದ್ದಿತು. ಅದು ಮೇರುಪರ್ವತ ಮತ್ತು ಶಂಕರರಿಂದ ಅಲಂಕಾರಗೊಂಡ ಇಲಾವೃತಖಂಡದಂತೆ ಇದ್ದಿತು. ವೇದಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಬಲ್ಲವರಾದ ಸಜ್ಜನರು ವಾಸಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವುದರಿಂದ ಅತಿಶಯ ಗುಣವುಳ್ಳ ಆ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಹುಟ್ಟಿದರು.)

ವಿಗ್ರಹ—

ವೇದಾದ್ರಿಸದ್ರಜತಪೀಠಪುರೇಶ್ವರಾಭ್ಯಾಂ— ಸಂಕ್ಷಾಢಿ ರಜತಪೀಠಪುರೇಶ್ವರಶ್ಚ ಸದ್ರಜತಪೀಠಪುರೇಶ್ವರಃ, ವೇದಾದ್ರಿಶ್ಚ ಸದ್ರಜತಪೀಠಪುರೇಶ್ವರಶ್ಚ ವೇದಾದ್ರಿಸದ್ರಜತಪೀಠಪುರೇಶ್ವರೌ, ತಾಭ್ಯಾಂ ವೇದಾದ್ರಿಸದ್ರಜತ ಪೀಠಪುರೇಶ್ವರಾಭ್ಯಾಂ |

ವಿಭೂಷಿತತರಃ— ಅತ್ಯಂತ ವಿಭೂಷಿತಃ ವಿಭೂಷಿತತರಃ |

ಹೇಮಾದ್ರಿರಾಜವಿಭುರಾಜದಿಲಾವೃತಾಭಃ— ಹೇಮ್ಃ ಅದ್ರಿರಾಜಃ ಹೇಮಾದ್ರಿರಾಜಃ, ಹೇಮಾದ್ರಿರಾಜಶ್ಚ ವಿಭುಶ್ಚ ಹೇಮಾದ್ರಿರಾಜವಿಭೂ, ಹೇಮಾದ್ರಿರಾಜವಿಭುಭ್ಯಾಂ ರಾಜತ್ ಹೇಮಾದ್ರಿರಾಜವಿಭುರಾಜತ್, ಹೇಮಾದ್ರಿರಾಜವಿಭುರಾಜತ್ ಚಾಸೌ ಇಲಾವೃತಂ ಚ ಹೇಮಾದ್ರಿರಾಜವಿಭುರಾಜದಿಲಾವೃತಂ, ಹೇಮಾದ್ರಿರಾಜವಿಭುರಾಜದಿಲಾವೃತಸ್ಯ ಆಭಾ ಇವ ಆಭಾ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಹೇಮಾದ್ರಿರಾಜವಿಭು-ರಾಜದಿಲಾವೃತಾಭಃ |

ಗುರುಗುಣಃ— ಗುರವಃ ಗುಣಾಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಗುರುಗುಣಃ |

ಮೂಲಭೂಮಿಃ— ಮೂಲಾ ಚ ಸಾ ಭೂಮಿಶ್ಚ ಮೂಲಭೂಮಿಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಭಿವತ್- ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ ಇತಿ ಸತ್ತಾರ್ಥಕಾತ್ ಭೂಧಾತೋಃ ಲವ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ವಿಕವಚನೇ 'ಅಭಿವತ್' ಇತಿ ರೂಪವತ್ |

ಅಭಿವತ್ ಅಭಿವತಾಂ ಅಭಿವನ್, ಅಭಿವಃ, ಅಭಿವತಃ ಅಭಿವತಃ, ಅಭಿವಂ ಅಭಿವಾವ ಅಭಿವಾಮ ||

ಪಾಜಕಕ್ಕೆ ಮಧ್ಯಗೇಹರ ಆಗಮನ

ರಾಮಾಧಿವೇಶಿತಹರಿಸ್ವಪ್ನಮೌಲಿಮಾಲಾ-

ರಾಜದ್ವಿಮಾನಗಿರಿಶೋಭಿತಮಧ್ಯವಾಸ |

ಕ್ಷೇತ್ರಂ ಸ ಪಾಜಕಪದಂ ತ್ರಿಕುಲೈಕಕೇತುಃ

ಕಂ ಯದ್ವಾತಿ ಸತತಂ ಖಲು ವಿಶ್ವಪಾಜಾತ್ || 11 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ರಾಮಾಧಿವೇಶಿತಹರಿಸ್ವಪ್ನಮೌಲಿಮಾಲಾರಾಜದ್ವಿಮಾನಗಿರಿಶೋಭಿತಂ, ಅಧ್ಯವಾಸ, ಕ್ಷೇತ್ರಂ, ಸಃ, ಪಾಜಕಪದಂ ತ್ರಿಕುಲೈಕಕೇತುಃ, ಕಂ, ಯತ್, ದಧಾತಿ, ಸತತಂ, ಖಲು, ವಿಶ್ವಪಾಜಾತ್ |

ಅನ್ವಯ— ತ್ರಿಕುಲೈಕಕೇತುಃ ಸಃ ರಾಮಾಧಿವೇಶಿತಹರಿಸ್ವಪ್ನಮೌಲಿಮಾಲಾರಾಜದ್ವಿಮಾನಗಿರಿಶೋಭಿತಂ ಯತ್ ಕ್ಷೇತ್ರಂ ವಿಶ್ವಪಾಜಾತ್ ಸತತಂ ಕಂ ದಧಾತಿ ಖಲು (ತತ್) ಪಾಜಕಪದಂ ಅಧ್ಯವಾಸ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ತ್ರಿಕುಲೈಕಕೇತುಃ ಸಃ = ವಡಿಪ್ಪ, ಪಾರ್ಪದಾನೆ, ಕಬೆಟೊಡೆ ಎಂಬ ಮೂರು ವಂಶಗಳಿಗೆ ಮುಖ್ಯ ಧ್ವಜದಂತಿರುವ ಆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು

ರಾಮಾಧಿವೇಶಿತಹರಿಸ್ವಪ್ನಮೌಲಿಮಾಲಾರಾಜದ್ವಿಮಾನಗಿರಿಶೋಭಿತಂ = ಪರಶುರಾಮನಿಂದ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಕೃಷ್ಣನ ತಂಗಿ ದುರ್ಗಾದೇವಿಯೆಂಬ ತಲೆಯ ಮಾಲೆಯಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ ವಿಮಾನಾ-ಕಾರದ (ವಿಮಾನವೆಂಬ) ಬೆಟ್ಟದಿಂದ ಅಲಂಕಾರಗೊಂಡ

ಯತ್ ಕ್ಷೇತ್ರಂ = ಯಾವ ಕ್ಷೇತ್ರವು

ವಿಶ್ವಪಾಜಾತ್ = ಸಕಲವನ್ನು ಕಾಪಾಡುವ ಹುಟ್ಟಿಲ್ಲದ ಪರಶುರಾಮನಿಂದ (ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ)

ಸತತಂ ಕಂ ದಧಾತಿ ಖಲು = ಯಾವಾಗಲೂ ನೀರನ್ನು ಧರಿಸಿದೆಯೋ

(ತತ್) ಪಾಜಕಪದಂ = ಆ ಪಾಜಕವೆಂಬ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ

ಅಧ್ಯವಾಸ = ವಾಸಮಾಡಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಪರಶುರಾಮದೇವನು ವಿಮಾನಗಿರಿಯಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಆಯುಧಗಳಿಂದ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಭೇದನ ಮಾಡಿ ನೀರನ್ನು ತರಿಸಿದನು. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಆ ಪರ್ವತವು ಲೋಕಸಂರಕ್ಷಕನಾದ್ದರಿಂದ 'ಪ' ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಗಿರುವ ಸಕಲಲೋಕಪಾಲಕನಾದ್ದರಿಂದ 'ಪ' ಎಂದೂ ಉತ್ತರಹಿತನಾದ್ದರಿಂದ 'ಅಜ' ಎಂದೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಗಿರುವುದರಿಂದ 'ಅಜ' ಎಂದೂ ಪರಶುರಾಮದೇವನ ದಯೆಯಿಂದ ಯಾವಾಗಲೂ 'ಕ' ಅಂದರೆ ನೀರಿನ ಸಮೃದ್ಧಿಯುಳ್ಳದ್ದರಿಂದ 'ಪಾಜಕ' ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವ ಕ್ಷೇತ್ರವು ವಿಮಾನಗಿರಿಯಲ್ಲಿದೆ. ಈ ಪರ್ವತದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಪರಶುರಾಮದೇವನು ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲೆ ಶ್ರೀಹರಿಯ ತಂಗಿಯಾಗಿರುವ ದುರ್ಗಾದೇವಿಯ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯನ್ನು ಮಾಡಿರುವನು. ಆ ದುರ್ಗಾದೇವಿಯು ಆ ಪರ್ವತಕ್ಕೆ ಶಿರೋಮಣಿಯಂತೆ ಶೋಭಿಸುತ್ತಿರುವಳು.

ವಿಗ್ರಹ—

ರಾಮಾಧಿವೇಶಿತಹರಿಸ್ವಪ್ನಮೌಲಿಮಾಲಾರಾಜದ್ವಿಮಾನಗಿರಿಶೋಭಿತಂ— ರಾಮೇಣ ಅಧಿವೇಶಿತಾ ರಾಮಾಧಿವೇಶಿತಾ ರಾಮಾಧಿವೇಶಿತಾ ಚ ಸಾ ಹರಿಸ್ವಪ್ನಾ ಚ ರಾಮಾಧಿವೇಶಿತಹರಿಸ್ವಪ್ನಾ, ರಾಮಾಧಿವೇಶಿತಹರಿಸ್ವಪ್ನಾ ಚ ಸಾ ಮೌಲಿಮಾಲಾ ಚ ರಾಮಾಧಿವೇಶಿತಹರಿಸ್ವಪ್ನಮೌಲಿಮಾಲಾ, ರಾಮಾಧಿವೇಶಿತಹರಿಸ್ವಪ್ನಮೌಲಿಮಾಲಯಾ ರಾಜಾತ್ ರಾಮಾಧಿವೇಶಿತಹರಿಸ್ವಪ್ನಮೌಲಿಮಾಲಾರಾಜಾನ್, ರಾಮಾಧಿವೇಶಿತಹರಿಸ್ವಪ್ನಮೌಲಿಮಾಲಾರಾಜಂಶ್ಚಾಸೌ ವಿಮಾನಗಿರಿಶ್ಚ ರಾಮಾಧಿವೇಶಿತಹರಿಸ್ವಪ್ನಮೌಲಿಮಾಲಾ-

ರಾಜದ್ವಿಮಾನಗಿರಿಃ, ರಾಮಾಧಿವೇಶಿತಹರಿಸ್ವಸ್ವಮೌಲಿಮಾಲಾರಾಜದ್ವಿಮಾನಗಿರಿಣಾ ಶೋಭತಃ
ರಾಮಾಧಿವೇಶಿತಹರಿಸ್ವಸ್ವಮೌಲಿಮಾಲಾರಾಜದ್ವಿಮಾನಗಿರಿಶೋಭತಃ, ತಂ ರಾಮಾಧಿವೇಶಿತಹರಿ-
ಸ್ವಸ್ವಮೌಲಿಮಾಲಾರಾಜದ್ವಿಮಾನಗಿರಿಶೋಭತಂ |

ಪಾಜಕಪದಂ— ಪಶ್ಯಾನ್ ಅಜಶ್ವಪಾಜಃ, ಪಾಜಾತ್ ಕಂ ಯುಸ್ಯ ತತ್ ಪಾಜಕಂ, ಪಾಜಕಂ ಇತಿ ಪದಂ ಯುಸ್ಯ
ತತ್ ಪಾಜಕಪದಂ ತತ್ ಪಾಜಕಪದಂ |

ತ್ರಿಕುಲೈಕೇತುಃ— ತ್ರೀಣಿ ಚ ತಾನಿ ಕುಲಾನಿ ಚ ತ್ರಿಕುಲಾನಿ, ತ್ರಿಕುಲಾನಾಂ ಏಕಃ ಮುಖ್ಯಃ ಕೇತುಃ
ತ್ರಿಕುಲೈಕೇತುಃ |

ವಿಶ್ವಪಾಜಾತ್— ವಿಶ್ವಂ ಪಾತಿತಿ ವಿಶ್ವಪಾ, ವಿಶ್ವಪಾಶ್ಚಾಽಽ ಅಜಶ್ವವಿಶ್ವಪಾಜಃ, ತಸ್ಮಾತ್ ವಿಶ್ವಪಾಜಾತ್ |

ತ್ರಿಯಾಪದ— ದಧಾತಿ- ದು ಧಾಞ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಇತಿ ಧಾರಣಪೋಷಣಾರ್ಥಕಾತ್ ಧಾಞ್
ಧಾತೋಃ ಪರಸ್ವಪದಿನಃ ಲಟಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ 'ದಧಾತಿ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ದಧಾತಿ ಧತ್ತಃ ದಧತಿ, ದಧಾಸಿ ಧತ್ತಃ ಧತ್ವ, ದಧಾಮಿ ದಧ್ವಃ ದಧ್ಯಃ ||

ಅಧ್ಯವಾಸ- ಅಧಿ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕ ವಸ ನಿವಾಸೇ ಇತಿ ಧಾತೋಃ ಪರಸ್ವಪದಿನಃ ಲಟಿ ಪ್ರಥಮ-
ಪುರುಷೈಕವಚನೇ 'ಅಧ್ಯವಾಸ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಅಧಿ + ಉವಾಸ	ಊಷತುಃ	ಊಷುಃ
ಉವಾಸಃ - ಉವಸ್ಯ,	ಊಷಥುಃ	ಊಷ
ಉವಾಸ - ಉವಸ,	ಊಷಿವ	ಊಷಿಮ

★ ★ ★

ವೇದವಿದ್ವಿಯಂತಿರುವ ಕನ್ನೆಯೊಂದಿಗೆ ಮಧ್ಯಗೇಹರ ವಿವಾಹ

ಅರ್ಥಂ ಕಮಪ್ಯನವಮಂ ಪುರುಷಾರ್ಥಹೇತುಂ

ಪುಂಸಾಂ ಪ್ರದಾತುಮುಚಿತಾಮುಚಿತಸ್ವರೂಪಾಮ್ |

ಕನ್ಯಾಂ ಸುವರ್ಣಲಸಿತಾಮಿವ ವೇದವಿದ್ಯಾಂ

ಜಗ್ರಾಹ ವಿಪ್ರವೃಷಭಪ್ರತಿಪಾದಿತಾಂ ಸಃ || 12 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅರ್ಥಂ, ಕಂ, ಅಪಿ, ಅನವಮಂ, ಪುರುಷಾರ್ಥಹೇತುಂ, ಪುಂಸಾಂ, ಪ್ರದಾತುಂ, ಉಚಿತಾಂ,
ಉಚಿತಸ್ವರೂಪಾಂ, ಕನ್ಯಾಂ, ಸುವರ್ಣಲಸಿತಾಂ, ಇವ, ವೇದವಿದ್ಯಾಂ, ಜಗ್ರಾಹ, ವಿಪ್ರವೃಷಭಪ್ರತಿಪಾದಿತಾಂ, ಸಃ |

ಅನ್ವಯ— ಸಃ ಪುರುಷಾರ್ಥಹೇತುಂ ಅನವಮಂ ಕಂ ಅಪಿ ಅರ್ಥಂ ಪುಂಸಾಂ ಪ್ರದಾತುಂ ಉಚಿತಾಂ
ಉಚಿತಸ್ವರೂಪಾಂ ಸುವರ್ಣಲಸಿತಾಂ ವಿಪ್ರವೃಷಭಪ್ರತಿಪಾದಿತಾಂ ಕನ್ಯಾಂ ವೇದವಿದ್ಯಾಂ ಇವ ಜಗ್ರಾಹ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸಃ = ಆ ಮಧ್ಯಗೇಹಭಟ್ಟರು

ಪುರುಷಾರ್ಥಹೇತುಂ = ಪುರುಷರಿಂದ ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವ ಧರ್ಮ, ಅರ್ಥ, ಕಾಮ, ಮೋಕ್ಷ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು
ವಿಧವಾದ ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗಿರುವ

ಅನವಮಂ = ಉತ್ತಮವಾಗಿರುವ

ಕಂ ಅಪಿ ಅರ್ಥಂ = ಯಾವುದೋ ಒಂದು ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯ ಎಂಬ ವಸ್ತುವನ್ನು, ಪರಬ್ರಹ್ಮವೆಂಬ ವಸ್ತುವನ್ನು

ಪುಂಸಾಂ ಪ್ರದಾತುಂ = ಸಜ್ಜನರಿಗೆ ಕೊಡುವುದಕ್ಕೆ
 ಉಚಿತಾಂ = ಯೋಗ್ಯಳಾದ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ಓದಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ
 ಉಚಿತಸ್ವರೂಪಾಂ = ಯೋಗ್ಯವಾದ ಆಕೃತಿಯುಳ್ಳ
 ಸುವರ್ಣಲಸಿತಾಂ = ಭಂಗಾರದಿಂದ ಶೋಭಿತಳಾಗಿರುವ, ಶೋಭನಗಳಾದ ಆಶ್ವರಗಳಿಂದ ಶೋಭಿತಳಾದ
 ವಿಪ್ರವೃಷಭಪ್ರತಿಪಾದಿತಾಂ ಕನ್ಯಾಂ = ಬ್ರಾಹ್ಮಣಶ್ರೇಷ್ಠರಿಂದ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ ಹುಡುಗಿಯನ್ನು
 ವೇದವಿದ್ಯಾಂ ಇವ = ವೇದವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ
 ಜಗ್ರಾಹ = ಸ್ವೀಕರಿಸಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಈ ಕನ್ಯೆಯು ಧರ್ಮ, ಅರ್ಥ, ಕಾಮ, ಮೋಕ್ಷ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ವಿಧವಾದ ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಕೊಡಲು ಶಕ್ತಳಾಗಿರುವಳು. ಧರ್ಮವನ್ನೂ ಎಲ್ಲಾ ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಉತ್ತಮವಾದ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಈ ಧರ್ಮಪತ್ನಿಯ ಸಹಾಯದಿಂದಲೇ ಪಡೆಯಬಹುದು. ಇವಳು ಕುಲ ಮತ್ತು ರೂಪಗಳಿಂದ ವಿವಾಹವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲಿಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯಳಾದವಳು. ಇವಳು ಬಂಗಾರದಿಂದ ಶೋಭಿತಳಾಗಿದ್ದು ಬ್ರಾಹ್ಮಣಶ್ರೇಷ್ಠರಿಂದ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದರೆ ಇನ್ನೂ ಉತ್ತಮ. ಇವಳನ್ನು ವಿವಾಹ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದೂ ವೇದವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವುದೂ ಸಮಾನವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಈ ವೇದವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದಂತೆ ಈ ಕನ್ಯೆಯನ್ನು ಮದ್ಯಗೇಹಭಟ್ಟರು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಅನವಮಂ— ನ ಅನಮಃ ಅನವಮಃ, ತಂ ಅನವಮಂ ।

ಪುರುಷಾರ್ಥಹೇತುಂ— ಪುರುಷೈಃ ಅರ್ಥೈಂತೇ ಇತಿ ಪುರುಷಾರ್ಥಾಃ, ಪುರುಷಾರ್ಥಾನಾಂ ಹೇತುಃ
 ಪುರುಷಾರ್ಥಹೇತುಃ, ತಂ ಪುರುಷಾರ್ಥಹೇತುಂ ।

ಉಚಿತಸ್ವರೂಪಾಂ— ಉಚಿತಂ ಸ್ವರೂಪಂ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ ಉಚಿತಸ್ವರೂಪಾ, ತಾಂ ಉಚಿತಸ್ವರೂಪಾಂ ।

ಸುವರ್ಣಲಸಿತಾಂ— ಶೋಭನಾರ್ಚತೇ ವರ್ಣಾರ್ಚತೇ ಸುವರ್ಣಾಃ, ಸುವರ್ಣೈಃ ಲಸಿತಾ ಸುವರ್ಣಲಸಿತಾ, ತಾಂ
 ಸುವರ್ಣಲಸಿತಾಂ ।

ವೇದವಿದ್ಯಾಂ— ವೇದರೂಪಾ ಚ ಸಾ ವಿದ್ಯಾ ಚ ವೇದವಿದ್ಯಾ, ತಾಂ ವೇದವಿದ್ಯಾಂ ।

ವಿಪ್ರವೃಷಭಪ್ರತಿಪಾದಿತಾಂ— ವಿಪ್ರೇಷು ವೃಷಭಃ ವಿಪ್ರವೃಷಭಃ, ವಿಪ್ರವೃಷಭೇಣ ಪ್ರತಿಪಾದಿತಾ
 ವಿಪ್ರವೃಷಭಪ್ರತಿಪಾದಿತಾ, ತಾಂ ವಿಪ್ರವೃಷಭಪ್ರತಿಪಾದಿತಾಂ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಜಗ್ರಾಹ- ಗ್ರಹ ಉಪಾದಾನೇ ಉಪಾದಾನಾರ್ಥಕಾತ್ ಗ್ರಹ ಧಾತೋಃ ಪರಸ್ವಪದಿನಃ ಲಿಟಿ
 ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಎಕವಚನೇ 'ಜಗ್ರಾಹ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ಜಗ್ರಾಹ ಜಗ್ರಹತುಃ ಜಗ್ರಮಃ, ಜಗೃಹಿಥ ಜಗೃಹಥುಃ ಜಗೃಹ, ಜಗ್ರಾಹ ಜಗ್ರಹ, ಜಗೃಹಿವ ಜಗೃಹಮು ॥

★ ★ ★

ಮಧ್ಯಗೇಹರ ಪವಿತ್ರ ದಾಂಪತ್ಯ

ರೇಮೇಽಚ್ಛ್ರೋಪನಿಷದೇವ ಮಹಾವಿವೇಕೋ

ಭಕ್ತೇವ ಶುದ್ಧಕರಣಃ ಪರಮಶ್ರಿತಾಽಲಮ್ ।

ಮಿಥ್ಯಾಭಿಮಾನರಹಿತಃ ಪರಯೇವ ಮುಕ್ತಾ

ಸ್ವಾನಂದಸಂತತಿತ್ಯತಾ ಸ ತಯಾ ದ್ವಿಜೇಂದ್ರಃ ॥ 13 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ರೇಮೇ, ಅಚ್ಛಯಾ, ಉಪನಿಷದಾ, ಇವ, ಮಹಾವಿವೇಕಃ, ಭಕ್ತ್ಯಾ, ಇವ, ಶುದ್ಧಕರಣಃ, ಪರಮ-
ಶ್ರಿತಾ, ಅಲಂ, ಮಿಥ್ಯಾಭಿಮಾನರಹಿತಃ, ಪರಯಾ, ಇವ, ಮುಕ್ತ್ಯಾ, ಸ್ವಾನಂದಸಂತತಿಕ್ಕತಾ, ಸಃ, ತಯಾ, ದ್ವಿಜೇಂದ್ರಃ ।

ಅನ್ವಯ— ಸಃ ದ್ವಿಜೇಂದ್ರಃ ಅಚ್ಛಯಾ ಮಹಾವಿವೇಕಃ ಉಪನಿಷದಾ ಇವ ಅಲಂ ಪರಮಶ್ರಿತಾ ಶುದ್ಧಕರಣಃ ಭಕ್ತ್ಯಾ
ಇವ ಮಿಥ್ಯಾಭಿಮಾನರಹಿತಃ ಪರಯಾ ಮುಕ್ತ್ಯಾ ಇವ ಸ್ವಾನಂದಸಂತತಿಕ್ಕತಾ ತಯಾ ರೇಮೇ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸಃ ದ್ವಿಜೇಂದ್ರಃ = ಆ ಮಧ್ಯಗೇಹ ಎಂಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಶ್ರೇಷ್ಠರು

ಅಚ್ಛಯಾ ಮಹಾವಿವೇಕಃ = ಸ್ವಚ್ಛವಾಗಿರುವ ಮಹಾವಿವೇಕವುಳ್ಳವರು

ಉಪನಿಷದಾ ಇವ = ಉಪನಿಷತ್ತಿನಿಂದ ಹೇಗೆಯೋ ಹಾಗೆ

ಅಲಂ ಪರಮಶ್ರಿತಾ = ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿರುವ

ಶುದ್ಧಕರಣಃ = ಶುದ್ಧಗೊಂಡ ಇಂದ್ರಿಯಗಳುಳ್ಳವರು

ಭಕ್ತ್ಯಾ ಇವ = ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಹೇಗೆಯೋ ಹಾಗೆ

ಮಿಥ್ಯಾಭಿಮಾನರಹಿತಃ = ವ್ಯರ್ಥವಾದ ದುರಭಿಮಾನವಿಲ್ಲದವನು

ಪರಯಾ ಮುಕ್ತ್ಯಾ ಇವ = ಉತ್ತಮವಾದ ಮುಕ್ತಿಯಿಂದ ಹೇಗೆಯೋ ಹಾಗೆ

ಸ್ವಾನಂದಸಂತತಿಕ್ಕತಾ = ಶೋಭಮಾನವಾದ 'ಆನಂದತೀರ್ಥ' ಎಂಬ ಸಂತತಿಯನ್ನು ಕೊಡುವ

ತಯಾ ರೇಮೇ = ಆ ಕನ್ನೆಯಿಂದ ಸಂತುಷ್ಟರಾಗಿ ಕಾಲವನ್ನು ಕಳೆದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಆ ಮಧ್ಯಗೇಹಭಟ್ಟರು ಮಹಾವಿವೇಕವುಳ್ಳವರು. ಅವರು ಸ್ವಚ್ಛವಾದ ಉಪನಿಷತ್ತಿನಿಂದ
ಸಂತೋಷಿಸಿದಂತೆ ಆ ಕನ್ನೆಯಿಂದ ಸಂತೋಷಿಸಿದರು. ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಯುಕ್ತನಾದವನು ಇಂದ್ರಿಯಗಳೆಲ್ಲವೂ
ಸ್ವಾದೀನವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಆ ಭಕ್ತಿಯಿಂದಲೇ ತೃಪ್ತನಾಗಿರುವನು. ಆದರಂತೆ ಶೋಭನವಾಗಿರುವ 'ಮಧ್ವ' ಎಂಬ
ಸಂತತಿಯು ಹುಟ್ಟುವುದರಿಂದ ತೃಪ್ತರಾಗಿ ಆ ಕನ್ನೆಯಿಂದ ಯುಕ್ತರಾಗಿ ಸಂತೋಷಿಸಿದರು. ಒಣ ಅಭಿಮಾನವಿಲ್ಲದವನು
ಉತ್ತಮವಾದ ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆಯುವುದಿಲ್ಲವೇ ? ಅವನು 'ಆನಂದತೀರ್ಥ' ಎಂಬ ಸಂತತಿಯನ್ನು ಕೊಡುವ ಈ
ಕನ್ನೆಯಲ್ಲಿ ಉದಾಸೀನನಾಗುವನೇ ? ಆದರಂತೆ ಈ ಕನ್ನೆಯಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಕಾಲವನ್ನು ಕಳೆದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಮಹಾವಿವೇಕಃ— ಮಹಾನ್ ವಿವೇಕಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಮಹಾವಿವೇಕಃ ।

ಶುದ್ಧಕರಣಃ— ಶುದ್ಧಾನಿ ಕರಣಾನಿ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಶುದ್ಧಕರಣಃ ।

ಪರಮಶ್ರಿತಾ— ಪರಮಂ ಶ್ರಯತೇ ಇತಿ ಪರಮಶ್ರಿತಃ, ತಯಾ ಪರಮಶ್ರಿತಾ ।

ಮಿಥ್ಯಾಭಿಮಾನರಹಿತಃ— ಮಿಥ್ಯಾಭೂತಶ್ಚಾಸೌ ಅಭಿಮಾನಶ್ಚ ಮಿಥ್ಯಾಭಿಮಾನಃ, ಮಿಥ್ಯಾಭಿಮಾನೇನ ರಹಿತಃ
ಮಿಥ್ಯಾಭಿಮಾನರಹಿತಃ ।

ಸ್ವಾನಂದಸಂತತಿಕ್ಕತಾ— ಶೋಭನಶ್ಚಾಸೌ ಆನಂದಶ್ಚ ಸ್ವಾನಂದಃ, ಸ್ವಾನಂದಾಖ್ಯಾ ಚ ಸಾ ಸಂತತಿಶ್ಚ ಸ್ವಾನಂದ-
ಸಂತತಿಃ, ಸ್ವಾನಂದಸಂತತಿಂ ಕರೋತಿ ಇತಿ ಸ್ವಾನಂದಸಂತತಿಕ್ಕತಃ, ತಯಾ ಸ್ವಾನಂದಸಂತತಿಕ್ಕತಾ ।

ದ್ವಿಜೇಂದ್ರಃ— ದ್ವಿಜಾನಾಂ ಇಂದ್ರಃ ದ್ವಿಜೇಂದ್ರಃ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ರೇಮೇ- ರಮು ಕ್ರೇಡಾಯಾಂ ಇತಿ ಕ್ರೇಡಾರ್ಥಕಾತ್ ರಮು ಧಾತೋಃ ಲಿಟ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ 'ರೇಮೇ' ಇತಿ ರೂಪಂ ।

ರೇಮೇ ರೇಮಾತೇ ರೇಮಿರೇ, ರೇಮಿಜೇ ರೇಮಾರ್ಥಃ ರೇಮಿದ್ವೇ, ರೇಮೇ ರೇಮಿವಹೇ ರೇಮಿಮಹೇ ॥

★ ★ ★

ಮಧ್ಯಗೇಹರ 'ಭಟ' ಎನ್ನುವ ಸಾರ್ಥಕನಾಮು

ತಸ್ಯ ಪ್ರಭೋಶ್ವರಗಾಯೋಃ ಕುಲದೇವತಾಯಾ

ಭಕ್ತಿಂ ಬಬಂಧ ನಿಜಧರ್ಮರತಃ ಸ ಧೀರಃ ।

ವಿಜ್ಞಾತಭಾರತಪುರಾಣಮಹಾರಹಸ್ಯಂ

ಯಂ ಭಟ್ಯಇತ್ಯಭಿವದಂತಿ ಜನಾ ವಿನೀತಮ್ ॥ 14 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ತಸ್ಯ, ಪ್ರಭೋಃ, ಚರಣಯೋಃ, ಕುಲದೇವತಾಯಾಃ, ಭಕ್ತಿಂ, ಬಬಂಧ, ನಿಜಧರ್ಮರತಃ, ಸಃ, ಧೀರಃ, ವಿಜ್ಞಾತಭಾರತಪುರಾಣಮಹಾರಹಸ್ಯಂ, ಯಂ, ಭಟ್ಯಃ, ಇತಿ, ಅಭಿವದಂತಿ, ಜನಾಃ, ವಿನೀತಮ್ ।

ಅನ್ವಯ— ನಿಜಧರ್ಮರತಃ ಸಃ ಧೀರಃ ಕುಲದೇವತಾಯಾಃ ಪ್ರಭೋಃ ತಸ್ಯ ಚರಣಯೋಃ ಭಕ್ತಿಂ ಬಬಂಧ, ಜನಾಃ ವಿಜ್ಞಾತಭಾರತಪುರಾಣಮಹಾರಹಸ್ಯಂ ಯಂ ವಿನೀತಂ ಭಟ್ಯಃ ಇತಿ ಅಭಿವದಂತಿ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ನಿಜಧರ್ಮರತಃ ಸಃ ಧೀರಃ = ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಆಶ್ರಮಗಳಿಗೆ ವಿಹಿತವಾಗಿರುವ ಧರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತರಾಗಿರುವ ಪ್ರಾಜ್ಞರಾದ ಮಧ್ಯಗೇಹಭಟ್ಟರು

ಕುಲದೇವತಾಯಾಃ ಪ್ರಭೋಃ = ವಂಶಪರಂಪರೆಯ ದೇವತೆಯಾಗಿರುವ ಪರಮಸಮರ್ಥನಾಗಿರುವ

ತಸ್ಯ ಚರಣಯೋಃ = ಆ ಆನಂತೇಶ್ವರನ ಪಾದಗಳಲ್ಲಿ

ಭಕ್ತಿಂ ಬಬಂಧ = ಭಕ್ತಿಯನ್ನು ಮಾಡಿದರು.

ಜನಾಃ = ಎಲ್ಲಾ ಜನರು

ವಿಜ್ಞಾತಭಾರತಪುರಾಣಮಹಾರಹಸ್ಯಂ = ಭಾರತ ಮತ್ತು ಪುರಾಣಗಳ ಮಹಾರಹಸ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವ

ಯಂ ವಿನೀತಂ = ಯಾವ ಮಧ್ಯಗೇಹಭಟ್ಟರನ್ನು ಆತ್ಮಂತ ವಿನಯದಿಂದ ಯುಕ್ತರಾಗಿರುವವರನ್ನು

ಭಟ್ಯಃ ಇತಿ ಅಭಿವದಂತಿ = 'ಭಟ್ಟ' ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಿರುವರೋ

(ಸಃ ಭಕ್ತಿಂ ಬಬಂಧ) = ಆ ಮಧ್ಯಗೇಹಭಟ್ಟರು ಭಕ್ತಿಯನ್ನು ಮಾಡಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ವರ್ಣಾಶ್ರಮಗಳಿಗೆ ವಿಹಿತವಾಗಿರುವ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಶ್ರೀಮಧ್ಯಗೇಹಭಟ್ಟರು ಕುಲದೇವತೆಯಾಗಿರುವ ಆನಂತೇಶ್ವರನನ್ನು ತನ್ನ ಕುಲದೇವತೆಯೆಂದು ಭಾವಿಸಿರುವರು. ಭಾರತ ಮತ್ತು ಮಹಾ ಪುರಾಣಗಳು ಇವುಗಳ ಮಹಾರಹಸ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವರು. ಅವರನ್ನು 'ಭಟ್ಟ' ಎಂದು ಸರ್ವರೂ ಸ್ತುತಿಸುವರು. ಅವರಲ್ಲಿ ವಿನಯ ಮುಂತಾದ ಗುಣಗಳು ತುಂಬಿವೆ. ಸರ್ವರಿಂದಲೂ ಮಾನ್ಯರಾದ ಮಧ್ಯಗೇಹಭಟ್ಟರನ್ನು ಸ್ತುತಿಸದೆ ಇರುವವರು ಯಾರು ?

ವಿಗ್ರಹ—

ಕುಲದೇವತಾಯಾಃ— ಕುಲಸ್ಯ ದೇವತಾ ಕುಲದೇವತಾ, ತಸ್ಯಾಃ ಕುಲದೇವತಾಯಾಃ ।

ನಿಜಧರ್ಮರತಃ— ನಿಜಶಾಸ್ತ್ರೋ ಧರ್ಮಶ್ಚ ನಿಜಧರ್ಮಃ, ನಿಜಧರ್ಮೇ ರತಃ ನಿಜಧರ್ಮರತಃ |

ವಿಜ್ಞಾತಭಾರತಪುರಾಣಮಹಾರಹಸ್ಯಂ— ಭಾರತಂ ಚ ಪುರಾಣಾನಿ ಚ ಭಾರತಪುರಾಣಾನಿ, ಮಹಚ್ಛ ತತ್ ರಹಸ್ಯಂ ಚ ಮಹಾರಹಸ್ಯಂ, ಭಾರತಪುರಾಣಾನಾಂ ಮಹಾರಹಸ್ಯಂ ಭಾರತಪುರಾಣಮಹಾರಹಸ್ಯಂ, ವಿಜ್ಞಾತಂ ಭಾರತಪುರಾಣಮಹಾರಹಸ್ಯಂ ಯೇನ ಸಃ ವಿಜ್ಞಾತಭಾರತಪುರಾಣಮಹಾರಹಸ್ಯಃ, ತಂ ವಿಜ್ಞಾತಭಾರತಪುರಾಣಮಹಾರಹಸ್ಯಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಬಬಂಧ- ಬಧಿರ್ ಬಂಧನೇ ಬಂಧನಾರ್ಥಕಾತ್ ಬಧಿರ್ ಧಾತೋಃ ಲಿಟಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ 'ಬಬಂಧ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಬಬಂಧ ಬಬಂಧತುಃ ಬಬಂಧುಃ, ಬಬಂಧಿಥ ಬಬಂಧಥುಃ ಬಬಂಧ,

ಬಬಂಧ ಬಬಂಧಿವ ಬಬಂಧಿಮ ||

ಅಭಿವಂದತಿ- ಅಭಿ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ವದ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ ಇತಿ ವ್ಯಕ್ತವಾಗರ್ಥಕಾತ್ ವದಧಾತೋಃ ಲಿಟಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ 'ಅಭಿವಂದತಿ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಅಭಿವದತಿ ಅಭಿವದತಃ ಅಭಿವದಂತಿ, ಅಭಿವದತು ಅಭಿವದಥಃ ಅಭಿವದಥ, ಅಭಿವದಾಮಿ ಅಭಿವದಾಮಃ ಅಭಿವದಾಮಃ ||

★ ★ ★

ರಜತಪೀಠದಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯಗೇಹರ ಗೋವಿಂದಕಥಾಸುಧಾ ನಿರೂಪಣೆ

ಗೋವಿಂದಸುಂದರಕಥಾಸುಧಯಾ ಸ ನೃಣಾಂ-

ಮಾನಂದಯನ್ನ ಕಿಲ ಕೇವಲಮಿಂದ್ರಿಯಾಣಿ |

ಕಿಂ ತು ಪ್ರಭೋ ರಜತಪೀಠಪುರೇ ಪದಾಬ್ಜಂ

ಶ್ರೀವಲ್ಲಭಸ್ಯ ಭಜತಾಮಪಿ ದೇವತಾನಾಮ್ || 15 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಗೋವಿಂದಸುಂದರಕಥಾಸುಧಯಾ, ಸಃ ನೃಣಾಂ, ಆನಂದಯತ್, ನ, ಕಿಲ, ಕೇವಲಂ, ಇಂದ್ರಿಯಾಣಿ, ಕಿಂ, ತು, ಪ್ರಭೋ, ರಜತಪೀಠಪುರೇ, ಪದಾಬ್ಜಂ, ಶ್ರೀವಲ್ಲಭಸ್ಯ, ಭಜತಾಂ, ಅಪಿ, ದೇವತಾನಾಮ್ |

ಅನ್ವಯ— ಸಃ ಗೋವಿಂದಸುಂದರಕಥಾಸುಧಯಾ ಕೇವಲಂ ನೃಣಾಂ ಇಂದ್ರಿಯಾಣಿ ನ ಆನಂದಯತ್ ಕಿಂ ತು ರಜತಪೀಠಪುರೇ ಪ್ರಭೋಃ ಶ್ರೀವಲ್ಲಭಸ್ಯ ಪದಾಬ್ಜಂ ಭಜತಾಂ ದೇವತಾನಾಂ ಅಪಿ ಆನಂದಯತ್ ಕಿಲ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸಃ = ಆ ಮಧ್ಯಗೇಹಭಟ್ಟರು

ಗೋವಿಂದಸುಂದರಕಥಾಸುಧಯಾ = ಗೋವಿಂದನ ಸುಂದರವಾದ ಕಥೆ ಎಂಬ ಅಮೃತದಿಂದ

ಕೇವಲಂ ನೃಣಾಂ ಇಂದ್ರಿಯಾಣಿ = ಕೇವಲ ಮನುಷ್ಯರ ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ

ನ ಆನಂದಯತ್ = ಸಂತೋಷಪಡಿಸಲಿಲ್ಲ,

ಕಿಂ ತು = ಆದರೆ

ರಜತಪೀಠಪುರೇ = ರಜತಪೀಠಪುರದಲ್ಲಿ

ಪ್ರಭೋಃ ಶ್ರೀವಲ್ಲಭಸ್ಯ = ಸ್ವಾಮಿಯಾದ ಲಕ್ಷ್ಮೀಪತಿಯಾದ ಆನಂತಾಸನನ

ಪದಾಬ್ಜಂ ಭಜತಾಂ ದೇವತಾನಾಂ ಇಂದ್ರಿಯಾಣಿ ಅಪಿ = ಪಾದಕಮಲವನ್ನು ಸೇವಿಸುತ್ತಿರುವ ದೇವತೆಗಳ
ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನೂ

ಆನಂದಯತ್ ಕಿಲ = ಸಂತೋಷಪಡಿಸಿದರಷ್ಟೆ !

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಮಧ್ಯಗೃಹಭಟ್ಟರು ರಜತಪೀಠಪುರದಲ್ಲಿ ಮಹಾಭಾರತಪುರಾಣಗಳು ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಹೇಳುತ್ತಾ
ಕಾಲವನ್ನು ಕಳೆಯುತ್ತಿರುವರು ಎಂದು ಹೇಳಿದೆವು. ಆ ಪುರಾಣದಿಂದ ಸಂತುಷ್ಟರಾದವರು ಯಾರು ? ಎಂದು
ಕೇಳಬಹುದು. ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರವನ್ನು ಕೊಡುವೆವು. ಈ ಪುರಾಣಪ್ರವಚನದಿಂದ ಸಂತುಷ್ಟರಾದವರು ಶ್ಲೋಕಗಳು
ಮಾತ್ರವಲ್ಲ, ರಜತಪೀಠಪುರದಲ್ಲಿ ಅನಂತೇಶ್ವರನನ್ನು ಸೇವಿಸುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳೂ ಪ್ರತಿದಿನದಲ್ಲಿಯೂ
ಬರುತ್ತಿದ್ದರು. ಆ ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲರೂ ಈ ಪುರಾಣಪ್ರವಚನದಿಂದ ತೃಪ್ತರಾದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಗೋವಿಂದಸುಂದರಕಥಾಸುಧಯಾ— ಸುಂದರಾ ಚ ಸಾ ಕಥಾ ಚ ಸುಂದರಕಥಾ, ಸುಂದರಕಥಾ ಏವ ಸುಧಾ
ಸುಂದರಕಥಾಸುಧಾ, ಗೋವಿಂದಸ್ತು ಸುಂದರಕಥಾಸುಧಾ ಗೋವಿಂದಸುಂದರಕಥಾಸುಧಾ, ತಯಾ
ಗೋವಿಂದಸುಂದರಕಥಾಸುಧಯಾ |

ರಜತಪೀಠಪುರೇ— ರಜತಪೀಠಂ ಇತಿ ಪುರಂ ರಜತಪೀಠಪುರಂ, ತಸ್ಮಿನ್ ರಜತಪೀಠಪುರೇ |

ಪದಾಬ್ಜಂ— ಪದಂ ಅಬ್ಜಂ ಇವ ಪದಾಬ್ಜಂ, ತತ್ ಪದಾಬ್ಜಂ |

ಶ್ರೀವಲ್ಲಭಸ್ತು— ಶ್ರೀಯಃ ವಲ್ಲಭಃ ಶ್ರೀವಲ್ಲಭಃ, ತಸ್ಯ ಶ್ರೀವಲ್ಲಭಸ್ತು |

ಭಜತಾಂ— ಭಜತಿ ಇತಿ ಭಜಂತಃ, ತೇಷಾಂ ಭಜತಾಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಆನಂದಯತ್ - ಅಪ್ ಆತ್ಮಪ್ರಸಂಗವೋರ್ವಕ ಟು ನದಿ ಸಮೃದ್ಧಿ ಇತಿ ಸಮೃದ್ಧ್ಯರ್ಥಕಾತ್
ನದಿಧಾತೋಃ ಲಬ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ ನಿಜಂತಾತ್ 'ಆನಂದಯತ್' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಆನಂದಯತ್ ಆನಂದಯತಾಂ ಆನಂದಯನ್,

ಆನಂದಯಃ ಆನಂದಯತಂ ಆನಂದಯತ,

ಆನಂದಯಂ ಆನಂದಯಾವ ಆನಂದಯಾಮು ||

★ ★ ★

ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನ ಪಡೆಯುವಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯಗೃಹರ ಕಳಕಳ

ಇತ್ಯಂ ಹರೇರ್ಗುಣಕಥಾಸುಧಯಾ ಸುತ್ತಪ್ರೋ

ನೈರ್ಗುಣ್ಯವಾದಿಷು ಜನೇಷ್ವಪಿ ಸಾಗ್ರಹೇಷು |

ತತ್ತ್ವೇ ಸ ಕಾಲಚಲಧೀರತಿಸಂಶಯಾಲು-

ಧೀಮಾನ್ ಧಿಯಾ ಶ್ರವಣಶೋಧಿತಯಾ ಪ್ರದಧ್ಯೈ || 16 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಇತ್ಯಂ, ಹರೇಃ, ಗುಣಕಥಾಸುಧಯಾ, ಸುತ್ತಪ್ರಃ, ನೈರ್ಗುಣ್ಯವಾದಿಷು, ಜನೇಷು, ಅಪಿ,
ಸಾಗ್ರಹೇಷು, ತತ್ತ್ವೇ, ಸಃ, ಕಾಲಚಲಧೀಃ, ಅತಿಸಂಶಯಾಲುಃ, ಧೀಮಾನ್, ಧಿಯಾ, ಶ್ರವಣಶೋಧಿತಯಾ, ಪ್ರದಧ್ಯೈ |

ಅನ್ವಯ— ಇತ್ಯಂ ಹರೇಃ ಗುಣಕಥಾಸುಧಯಾ ಸುತ್ತಪ್ರಃ ಸಃ ನೈರ್ಗುಣ್ಯವಾದಿಷು ಜನೇಷು ಸಾಗ್ರಹೇಷು ಅಪಿ
ತತ್ತ್ವೇ ಕಾಲಚಲಧೀಃ ಅತಿಸಂಶಯಾಲುಃ ಧೀಮಾನ್ ಶ್ರವಣಶೋಧಿತಯಾ ಧಿಯಾ ಪ್ರದಧ್ಯೈ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಇತ್ಯಂ ಹರೇ: ಗುಣಕಥಾಸುಧಯಾ ಸುತ್ತಪ್ತಃ ಸಃ = ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಗುಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಎಂಬ ಅಮೃತದಿಂದ ತುಂಬಾ ತೃಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಆ ಮಧ್ಯಗೇಹಭಟ್ಟರು

ನೈರ್ಗುಣ್ಯವಾದಿಷು ಜನೇಷು ಸಾಗ್ರಹೇಷು ಅಪಿ = 'ಶ್ರೀಹರಿಯು ನಿರ್ಗುಣನು' ಎಂಬ ವಾದಿಗಳು ತುಂಬಾ ಆಗ್ರಹದಿಂದ ಯುಕ್ತರಾಗಿರಲು

ತತ್ಕೇ ಕಾಲಚಲಧೀಃ = ತತ್ಪ್ರವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕಲಿಕಾಲಬಲದಿಂದ ಚಂಚಲವಾದ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವರಾಗಿ

ಅತಿಸಂಶಯಾಲುಃ ಧೀಮಾನ್ = ಅತ್ಯಂತ ಸಂಶಯದಿಂದ ಯುಕ್ತರಾಗಿ, ವಿವೇಕವುಳ್ಳವರಾಗಿ

ಶ್ರವಣಶೋಧಿತಯಾ ಧಿಯಾ = ಶ್ರವಣದಿಂದ ಅತ್ಯಂತ ಪರಿಶುದ್ಧವಾಗಿರುವ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ

ಪ್ರದಧ್ಯೈ = ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅಲೋಚಿಸಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಗುಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಕಥೆ ಎಂಬ ಅಮೃತವಾನದಿಂದ ಮಧ್ಯಗೇಹಭಟ್ಟರು ತುಂಬಾ ತೃಪ್ತರಾದರು. ಆದರೆ ಶ್ರೀಹರಿಯು ನಿರ್ಗುಣನು ಎಂಬ ವಾದಿಗಳ ಆಗ್ರಹವು ತಪ್ಪರಿಲ್ಲ, ಕಾಲದೋಷದಿಂದ ತತ್ವದಲ್ಲಿ ಚಂಚಲಬುದ್ಧಿಯು ಹುಟ್ಟಿತು. ಮಧ್ಯಗೇಹಭಟ್ಟರು ಅತ್ಯಂತ ಸಂಶಯವುಳ್ಳವರು. ಶ್ರವಣದಿಂದ ಅತ್ಯಂತ ಪರಿಶುದ್ಧವಾದ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ದೀರ್ಘಾಲೋಚನೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಗುಣಕಥಾಸುಧಯಾ— ಗುಣಾನಾಂ ಕಥಾ ಗುಣಕಥಾ, ಗುಣಕಥೈವ ಸುಧಾ ಗುಣಕಥಾಸುಧಾ, ತಯಾ ಗುಣಕಥಾಸುಧಯಾ |

ಸುತ್ತಪ್ತಃ— ಅತ್ಯಂತಂ ತೃಪ್ತಃ ಸುತ್ತಪ್ತಃ |

ನೈರ್ಗುಣ್ಯವಾದಿಷು— ಗುಣಾನಾಂ ಅಭಾವಃ ನೈರ್ಗುಣ್ಯಂ, ನೈರ್ಗುಣ್ಯಸ್ಯ ವಾದಃ ಯೇಷಾಂ ಅಸ್ಮಿ ಇತಿ ನೈರ್ಗುಣ್ಯವಾದಿನಃ, ತೇಷು ನೈರ್ಗುಣ್ಯವಾದಿಷು |

ಸಾಗ್ರಹೇಷು— ಆಗ್ರಹೇಣ ಸಹ ವರ್ತಂತೇ ಇತಿ ಸಾಗ್ರಹಾಃ, ತೇಷು ಸಾಗ್ರಹೇಷು |

ಕಾಲಚಲಧೀಃ— ಕಾಲೇನ ಚಲಾ ಧೀಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಕಾಲಚಲಧೀಃ |

ಅತಿಸಂಶಯಾಲುಃ— ಅತ್ಯಂತಂ ಸಂಶಯಾಲುಃ ಅತಿಸಂಶಯಾಲುಃ |

ಧೀಮಾನ್— ಧೀಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ಮಿ ಇತಿ ಧೀಮಾನ್ |

ಶ್ರವಣಶೋಧಿತಯಾ— ಶ್ರವಣೇನ ಶೋಧಿತಾ ಶ್ರವಣಶೋಧಿತಾ, ತಯಾ ಶ್ರವಣಶೋಧಿತಯಾ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಪ್ರದಧ್ಯೈ- ಪ್ರ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ಧ್ಯೈ ಚಿಂತಾಯಾಂ ಇತ್ಯಸ್ಯಾತ್ ಚಿಂತಾರ್ಥಕಾತ್ ಧ್ಯೈ ಧಾತೋಃ ಪರಸ್ವೈಪದಿನಃ ಲಿಟಿ ಪ್ರಥಮವುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ 'ಪ್ರದಧ್ಯೈ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಪ್ರದಧ್ಯೈ ಪ್ರದಧ್ಯತುಃ ಪ್ರದಧ್ಯುಃ, ಪ್ರದಧ್ಯಿಥ ಪ್ರದಧ್ಯಾಥ, ಪ್ರದಧ್ಯಥುಃ ಪ್ರದಧ್ಯ, ಪ್ರದಧ್ಯೈ ಪ್ರದಧ್ಯಿವ ಪ್ರದಧ್ಯಮು ||

★ ★ ★

ಸತ್ಪ್ರಜ್ಞಾನಂ ಪಡೆಯುವ ಆಲೋಚನೆ

ತ್ರಾತಾ ಯ ಏವ ನರಕಾತ್ ಸ ಹಿ ಪುತ್ರನಾಮಾ

ಮುಖ್ಯಾವನಂ ನ ಸುಲಭಂ ಪುರುಷಾದಪೂರ್ಣಾತ್ |

ತಸ್ಮಾತ್ಸಮಸ್ತವಿದಪತ್ಯಮವದ್ಯಹೀನಂ

ವಿದ್ಯಾಕರಾಕೃತಿ ಲಭೇಮಹಿ ಕೈರುಪಾಯೈಃ || 17 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ತ್ರಾತಾ, ಯಃ, ಏವ, ನರಕಾತ್, ಸಃ, ಹಿ, ಪುತ್ರನಾಮಾ, ಮುಖ್ಯಾವನಂ, ನ, ಸುಲಭಂ, ಪುರುಷಾತ್ ಅಪೂರ್ಣಾತ್, ತಸ್ಮಾತ್, ಸಮಸ್ತವಿತ್, ಅಪತ್ಯಂ, ಅವದ್ಯಹೀನಂ, ವಿದ್ಯಾಕರಾಕೃತಿ, ಲಭೇಮಹಿ, ಕೈಃ, ಉಪಾಯೈಃ |

ಅನ್ವಯ— ಯಃ ಏವ ನರಕಾತ್ ತ್ರಾತಾ ಸಃ ಪುತ್ರನಾಮಾ ಹಿ, ಅಪೂರ್ಣಾತ್ ಪುರುಷಾತ್ ಮುಖ್ಯಾವನಂ ನ ಸುಲಭಂ, ತಸ್ಮಾತ್ ಸಮಸ್ತವಿತ್ ಅವದ್ಯಹೀನಂ ವಿದ್ಯಾಕರಾಕೃತಿ ಅಪತ್ಯಂ ಕೈಃ ಉಪಾಯೈಃ ಲಭೇಮಹಿ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಯಃ ಏವ ನರಕಾತ್ ತ್ರಾತಾ ಸಃ ಪುತ್ರನಾಮಾ ಹಿ = ಯಾವನು ಪುತ್ ಎಂಬ ನರಕದಿಂದ ರಕ್ಷಿಸುವನೋ ಅವನೇ ಪುತ್ರ ಎಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳವನು.

ಅಪೂರ್ಣಾತ್ ಪುರುಷಾತ್ ಮುಖ್ಯಾವನಂ ನ ಸುಲಭಂ = ಆನಂದ ಮುಂತಾದ ಗುಣಗಳಿಂದ ಪೂರ್ಣನಲ್ಲದಿರುವ ಪುರುಷನ ದೇಹದಿಂದ ಮುಖ್ಯವಾದ ರಕ್ಷಣವು ಸುಲಭವಲ್ಲ.

ತಸ್ಮಾತ್ ಸಮಸ್ತವಿತ್ ಅವದ್ಯಹೀನಂ ವಿದ್ಯಾಕರಾಕೃತಿ ಅಪತ್ಯಂ = ಆದ್ದರಿಂದ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ತಿಳಿದವನೂ ಯಾವ ದೋಷಗಳೂ ಇಲ್ಲದವನೂ ಎಲ್ಲಾ ವಿದ್ಯೆಗಳಿಗೂ ಖಿನಿಯಂತೆ ಇರುವ ಆಕಾರವುಳ್ಳವನೂ ಆಗಿರುವ ಮಗನನ್ನು

ಕೈಃ ಉಪಾಯೈಃ ಲಭೇಮಹಿ = ಯಾವ ಉಪಾಯಗಳಿಂದ ಹೊಂದುವೆವು ? ಹೀಗೆ ಎಲ್ಲರೂ ಆಲೋಚಿಸುತ್ತಿದ್ದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಪುತ್ರನ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಈಗ ವಿವರಿಸುವೆವು. ಯಾವನು 'ಪುತ್' ಎಂಬ ನರಕದಿಂದ ರಕ್ಷಿಸುವನೋ ಅವನೇ ಪುತ್ರ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುವನು. ಪುತ್ರ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುವವನು ಸರ್ವವನ್ನೂ ತಿಳಿದಿರಬೇಕು. ಅವನಲ್ಲಿ ಯಾವ ದೋಷಗಳೂ ಇರಬಾರದು. ಎಲ್ಲಾ ವಿದ್ಯೆಗಳನ್ನು ತಿಳಿದಿರಬೇಕು. ಅಂತಹ ಮಗನನ್ನು ಯಾವ ಉಪಾಯಗಳಿಂದ ನಾವು ಪಡೆಯಬಹುದು ಎಂದೂ ಸರ್ವದೂ ಆಲೋಚಿಸಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಪುತ್ರಃ— ಪುತ್ರಃ (ನರಕಾತ್) ತ್ರಾಯತೇ ಇತಿ ಪುತ್ರಃ |

ಮುಖ್ಯಾವನಂ— ಮುಖ್ಯಂ ಚ ತತ್ ಅವನಂ ಚ ಮುಖ್ಯಾವನಂ |

ಸುಲಭಂ— ಸುಖೇನ ಲಬ್ಧುಂ ಯೋಗ್ಯಂ ಸುಲಭಂ |

ಅಪೂರ್ಣಾತ್— ನ ಪೂರ್ಣಃ ಅಪೂರ್ಣಃ, ತಸ್ಮಾತ್ ಅಪೂರ್ಣಾತ್ |

ಸಮಸ್ತವಿತ್— ಸಮಸ್ತಂ ವೇತ್ತಿ ಇತಿ ಸಮಸ್ತವಿತ್, ತತ್ ಸಮಸ್ತವಿತ್ |

ಅವದ್ಯಹೀನಂ— ವದಿತುಂ ಯೋಗ್ಯಾನ್ ವದ್ಯಾನ್, ನ ವದ್ಯಾನ್ ಅವದ್ಯಾನ್, ಅವದ್ಯೈಃ ಹೀನಂ ಅವದ್ಯಹೀನಂ, ತತ್ ಅವದ್ಯಹೀನಂ |

ವಿದ್ಯಾಕರಾಕೃತಿ— ವಿದ್ಯಾನಾಂ ಆಕರಾಃ ವಿದ್ಯಾಕರಾಃ, ವಿದ್ಯಾಕರಾಃ ಆಕೃತಿಃ ಯಸ್ಯ ತತ್ ವಿದ್ಯಾಕರಾಕೃತಿ, ತತ್ ವಿದ್ಯಾಕರಾಕೃತಿ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಲಭೇಮಹಿ- ಡು ಲಭಜ್ ಪ್ರಾಪ್ತೌ ಇತಿ ಪ್ರಾಪ್ತರ್ಥಕಾತ್ ಲಭಜ್ ಧಾತೋಃ ವಿಧಿಲಿಪ್ ಪ್ರಥಮ-
ಪುರುಷೇ ಬಹುವಚನೇ 'ಲಭೇಮಹಿ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಲಭೇತ ಲಭೇಯಾತಾಂ ಲಭೇರನ್, ಲಭೇಥಾಃ ಲಭೇಯಾಥಾಂ ಲಭೇದ್ವಂ, ಲಭೇಯ ಲಭೇವಹಿ
ಲಭೇಮಹಿ ||

★ ★ ★

ಸಂತತಿಗಾಗಿ ಪರಾಶರಾದಿಗಳ ಸೇವೆಯ ಚಿಂತನೆ

ಪೂರ್ವೇಽಪಿ ಕರ್ದಮಪರಾಶರಪಾಂಡುಮುಖ್ಯಾ

ಯತ್ಸೇವಯಾ ಗುಣಗಣಾಡ್ಯಮಪತ್ಯಮಾವುಃ |

ತಂ ಪೂರ್ಣಸದ್ಗುಣತನುಂ ಕರುಣಾಮೃತಾಬ್ಧಿಂ

ನಾರಾಯಣಂ ಕುಲಪತಿಂ ಶರಣಂ ವ್ರಜೇಮ || 18 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಪೂರ್ವೇ, ಅಪಿ, ಕರ್ದಮಪರಾಶರಪಾಂಡುಮುಖ್ಯಾಃ, ಯತ್ಸೇವಯಾ, ಗುಣಗಣಾಡ್ಯಂ, ಅಪತ್ಯಂ, ಆಪುಃ, ತಂ, ಪೂರ್ಣಸದ್ಗುಣತನುಂ, ಕರುಣಾಮೃತಾಬ್ಧಿಂ, ನಾರಾಯಣಂ, ಕುಲಪತಿಂ, ಶರಣಂ, ವ್ರಜೇಮ |

ಅನ್ವಯ— ಪೂರ್ವೇ ಕರ್ದಮಪರಾಶರಪಾಂಡುಮುಖ್ಯಾಃ ಅಪಿ ಯತ್ಸೇವಯಾ ಗುಣಗಣಾಡ್ಯಂ ಅಪತ್ಯಂ ಆಪುಃ, ತಂ ಪೂರ್ಣಸದ್ಗುಣತನುಂ ಕರುಣಾಮೃತಾಬ್ಧಿಂ ಕುಲಪತಿಂ ನಾರಾಯಣಂ ಶರಣಂ ವ್ರಜೇಮ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಪೂರ್ವೇ ಕರ್ದಮಪರಾಶರಪಾಂಡುಮುಖ್ಯಾಃ ಅಪಿ = ಹಿಂದಿನ ಕಾಲದವರಾದ ಕರ್ದಮರು, ಪರಾಶರರು,
ಪಾಂಡು ಮಹಾರಾಜ ಮುಂತಾದವರು ಕೂಡ

ಯತ್ಸೇವಯಾ ಗುಣಗಣಾಡ್ಯಂ ಅಪತ್ಯಂ ಆಪುಃ = ಯಾರ ಸೇವೆಯಿಂದ ಗುಣಸಮೂಹಗಳಿಂದ
ಯುಕ್ತನಾಗಿರುವ ಮಗನನ್ನು ಪಡೆದಿರುವರೋ

ತಂ ಪೂರ್ಣಸದ್ಗುಣತನುಂ ಕರುಣಾಮೃತಾಬ್ಧಿಂ = ಅಂತಹ ಪೂರ್ಣವಾದ ನಿರ್ದೋಷವಾದ ಗುಣಗಳಿಂದ
ಯುಕ್ತವಾದ ಶರೀರಗಳಿಂದ ಸಹಿತನಾದ, ಕರುಣೆಯೆಂಬ ಅಮೃತದಿಂದ ಸಮುದ್ರದಂತೆ ತುಂಬಿರುವ
ಕುಲಪತಿಂ ನಾರಾಯಣಂ = ನಮ್ಮ ಕುಲಕ್ಕೆ ಅಧಿಪತಿಯಾಗಿರುವ ನಾರಾಯಣನನ್ನು

ಶರಣಂ ವ್ರಜೇಮ = ರಕ್ಷಿಸಿನ್ನಾಗಿ ಹೊಂದೋಣ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಹಿಂದಿನವರಿಗಿರುವ ಕರ್ದಮರು, ಪರಾಶರರು, ಪಾಂಡುಮಹಾರಾಜ ಮುಂತಾದ ಪ್ರಮುಖರು
ಯಾರ ಸೇವೆಯಿಂದ ಗುಣಗಳ ಸಮೂಹದಿಂದ ಪೂರ್ಣನಾಗಿರುವ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವರೋ ಅಂತಹ ಪೂರ್ಣ-
ಗಳಾಗಿಯೂ ನಿರ್ದೋಷಗಳಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಸದ್ಗುಣಗಳೇ ಯಾರ ಶರೀರವಾಗಿರುವುದೋ ಕರುಣಾಮೃತ-
ಸಮುದ್ರನಾಗಿರುವ ನಮ್ಮ ಕುಲದ ಅಧಿಪತಿಯಾಗಿರುವ ನಾರಾಯಣನನ್ನು ಶರಣು ಹೊಂದೋಣ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಕರ್ದಮಪರಾಶರಪಾಂಡುಮುಖ್ಯಾಃ— ಕರ್ದಮಶ್ಚ ಪರಾಶರಶ್ಚ ಪಾಂಡುಶ್ಚ ಕರ್ದಮಪರಾಶರಪಾಂಡವಃ,
ಕರ್ದಮಪರಾಶರಪಾಂಡವಃ ಏವ ಮುಖ್ಯಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಕರ್ದಮಪರಾಶರಪಾಂಡುಮುಖ್ಯಾಃ |

ಯತ್ಸೇವಯಾ—ಯಸ್ಯ ಸೇವಾ ಯತ್ಸೇವಾ, ತಯಾ ಯತ್ಸೇವಯಾ |

ಗುಣಗಣಾಡ್ಯಂ—ಗುಣಾನಾಂ ಗಣಾಃ ಗುಣಗಣಾಃ, ಗುಣಗಣೈಃ ಆಡ್ಯಂ ಗುಣಗಣಾಡ್ಯಂ, ತತ್ ಗುಣಗಣಾಡ್ಯಂ |

ಪೂರ್ಣಸದ್ಗುಣತನುಂ—ಸಂತಪ್ತತೇ ಗುಣಾಶ್ಚ ಸದ್ಗುಣಾಃ, ಪೂರ್ಣಾಶ್ಚತೇ ಸದ್ಗುಣಾಶ್ಚ ಪೂರ್ಣಸದ್ಗುಣಾಃ, ಪೂರ್ಣಸದ್ಗುಣಾಃ ತನುಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಪೂರ್ಣಸದ್ಗುಣತನುಃ, ತಂ ಪೂರ್ಣಸದ್ಗುಣತನುಂ |

ಕರುಣಾಮೃತಾಬ್ಜಂ—ಕರುಣೈವ ಅಮೃತಂ ಕರುಣಾಮೃತಂ, ಕರುಣಾಮೃತಸ್ಯ ಅಬ್ಜಃ ಕರುಣಾಮೃತಾಬ್ಜಃ, ತಂ ಕರುಣಾಮೃತಾಬ್ಜಂ |

ಕುಲಪತಿಂ—ಕುಲಸ್ಯ ಪತಿಃ ಕುಲಪತಿಃ, ತಂ ಕುಲಪತಿಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದಂ—ಆಪ್ತಃ-ಆಪ್ತ ವ್ಯಾಪ್ತೌ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ವ್ಯಾಪ್ತರ್ಥಕಾತ್ ಆಪ್ತ ಧಾತೋಃ ಲಿಟಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಬಹುವಚನೇ 'ಆಪ್ತಃ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಅಪ ಅಪತುಃ ಆಪ್ತಃ, ಅಪಿಥ ಅಪಥುಃ ಅಪ, ಅಪ ಅಪಿವ ಅಪಿಮ ||

ವ್ರಜೇಮ-ವ್ರಜ ಗತೌ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ಗತೃರ್ಥಕಾತ್ ವ್ರಜ ಧಾತೋಃ ವಿಧಿಲಿಪ್ತ ಪರಸ್ಮೈಪದಿನಃ ಉತ್ತಮಪುರುಷೇ ಬಹುವಚನೇ 'ವ್ರಜೇಮ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ವ್ರಜೇತ್ ವ್ರಜೇತಾಂ ವ್ರಜೇಯುಃ, ವ್ರಜೇಃ ವ್ರಜೇತಂ ವ್ರಜೇತ, ವ್ರಜೇಯಂ ವ್ರಜೇವ ವ್ರಜೇಮ ||

★ ★ ★

ಮಧ್ಯಗೇಪಯತಿಗಳಿಂದ 12 ವರ್ಷ ಸತತ ಸೇವೆ

ಇತ್ತಂ ವಿಚಿಂತ್ಯ ಸ ವಿಚಿಂತ್ಯಮನನ್ಯಬಂಧುಃ

ಪ್ರೇಷಪ್ರದಂ ರಜತಪೀಠಪುರಾಧಿವಾಸಮ್ |

ಭಕ್ತ್ಯಾ ಭವಾಬ್ಜಭಯಭಂಗದಯಾ ಶುಭಾತ್ಮಾ

ಭೇಜೇ ಭುಜಂಗಶಯನಂ ದ್ವಿಷಡಬ್ಜಕಾಲಮ್ || 19 ||

ಪದಚ್ಛೇದ—ಇತ್ತಂ, ವಿಚಿಂತ್ಯ, ಸಃ, ವಿಚಿಂತ್ಯಂ, ಅನನ್ಯಬಂಧುಃ, ಪ್ರೇಷಪ್ರದಂ, ರಜತಪೀಠಪುರಾಧಿವಾಸಂ, ಭಕ್ತ್ಯಾ, ಭವಾಬ್ಜಭಯಭಂಗದಯಾ, ಶುಭಾತ್ಮಾ, ಭೇಜೇ, ಭುಜಂಗಶಯನಂ, ದ್ವಿಷಡಬ್ಜಕಾಲಮ್ |

ಅನ್ವಯ—ಇತ್ತಂ ವಿಚಿಂತ್ಯ, ವಿಚಿಂತ್ಯಂ ಪ್ರೇಷಪ್ರದಂ ರಜತಪೀಠಪುರಾಧಿವಾಸಂ ಶುಭಾತ್ಮಾ ಅನನ್ಯಬಂಧುಃ ಸಃ ಭವಾಬ್ಜಭಯಭಂಗದಯಾ ಭಕ್ತ್ಯಾ ಭುಜಂಗಶಯನಂ ದ್ವಿಷಡಬ್ಜಕಾಲಂ ಭೇಜೇ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಇತ್ತಂ ವಿಚಿಂತ್ಯ = ಹೀಗೆ ಆಲೋಚಿಸಿ

ವಿಚಿಂತ್ಯಂ ಪ್ರೇಷಪ್ರದಂ = ಆಲೋಚಿಸಿ ತಿಳಿಯಲು ಯೋಗ್ಯನಾಗಿರುವ ಅತಿಹೆಯತವಾದ ಪ್ರಿಯವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಿರುವ

ರಜತಪೀಠಪುರಾಧಿವಾಸಂ = ರಜತಪೀಠಪುರಕ್ಕೆ ಅಧಿಪತಿಯಾಗಿರುವ ಅನಂತೇಶ್ವರನನ್ನು

ಶುಭಾತ್ಮಾ ಅನನ್ಯಬಂಧುಃ ಸಃ = ಶುಭವಾದ ಜೀವರಾಗಿರುವ, ಬೇರೆ ಬಂಧುಗಳಿಲ್ಲದಿರುವವರಾದ ಆ ಶ್ರೀಮದ್ಭಗವತ್ಪುರುಷರು

ಭವಾಬ್ಜಭಯಭಂಗದಯಾ ಭಕ್ತ್ಯಾ = ಸಂಸಾರವೆಂಬ ಸಮುದ್ರದ ಭಯವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಿರುವ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ

ಭುಜಂಗಶಯನಂ = ಅನಂತಶಯನನನ್ನು

ದ್ವಿಷಡಬ್ಜಕಾಲಂ ಭೇಜೇ = ಹನ್ನೆರಡು ವರ್ಷಕಾಲಗಳ ವರೆಗೆ ಸೇವಿಸಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಆ ಮಧ್ಯಗೇಹಭಟ್ಟರಿಗೆ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ಉತ್ತಮ ಬಂಧುಗಳಿರಲಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಶುದ್ಧಚಿತ್ತರಾದ ಆ ಮಧ್ಯಗೇಹಭಟ್ಟರು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಆಲೋಚಿಸಿದರು. ಅನಂತರ ಧ್ಯಾನಿಸಲು ಯೋಗ್ಯನೂ ಭಕ್ತರಿಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಇಷ್ಟವಾದುದನ್ನು ಕೊಡುವವನೂ, ಉಡುಪಿಯಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವವನೂ, ಶೇಷನ ಮೇಲೆ ಮಲಗಿರುವವನೂ ಆದ ಶ್ರೀ ಅನಂತಾಸನದೇವರನ್ನು ಸಂಸಾರಬಂಧವನ್ನು ನಾಶಗೊಳಿಸುವ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಹನ್ನೆರಡು ವರ್ಷಕಾಲ ಸೇವಿಸಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ವಿಚಿಂತ್ಯ— ವಿಶೇಷೋ ಚಿಂತಯಿತ್ತಾ ವಿಚಿಂತ್ಯ |

ವಿಚಿಂತ್ಯಂ— ವಿಚಿಂತಯಂತುಂ ಯೋಗ್ಯಃ ವಿಚಿಂತ್ಯಃ, ತಂ ವಿಚಿಂತ್ಯಂ |

ಅನನ್ಯಬಂಧುಃ— ನ ವಿಧ್ಯತೇ ಅನ್ಯ ಬಂಧುಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಅನನ್ಯಬಂಧುಃ |

ಪ್ರೇಷ್ಯಪ್ರದಂ— ಅತಿಶಯಿತಂ ಪ್ರಿಯಂ ಪ್ರೇಷ್ಯಂ, ಪ್ರೇಷ್ಯಂಪ್ರದದಾತಿ ಇತಿ ಪ್ರೇಷ್ಯಪ್ರದಃ, ತಂ ಪ್ರೇಷ್ಯಪ್ರದಂ |

ರಜತಪೀಠಪುರಾಧಿವಾಸಂ— ರಜತಪೀಠಂ ಇತಿ ಪುರಂ ರಜತಪೀಠಪುರಂ, ರಜತಪೀಠಪುರೇ ಅಧಿವಸತಿ ಇತಿ ರಜತಪೀಠಪುರಾಧಿವಾಸಃ, ತಂ ರಜತಪೀಠಪುರಾಧಿವಾಸಂ |

ಭವಾಬ್ಜಭಯಭಂಗದಯಾ— ಭವಃ ಅಬ್ಜಃ ಇವ ಭವಾಬ್ಜಃ, ಭವಾಬ್ಜಃ ಭಯಂ ಭವಾಬ್ಜಭಯಂ, ಭವಾಬ್ಜ-ಭಯಸ್ಯ ಭಂಗಃ ಭವಾಬ್ಜಭಯಭಂಗಃ, ಭವಾಬ್ಜಭಯಭಂಗಂ ದದಾತಿ ಇತಿ ಭವಾಬ್ಜಭಯಭಂಗದಾ, ತಯಾ ಭವಾಬ್ಜಭಯಭಂಗದಯಾ |

ಶುಭಾತ್ಮಾ— ಶುಭಃ ಆತ್ಮಾ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಶುಭಾತ್ಮಾ |

ಭುಜಂಗಶಯನಂ— ಭುಜಂಗಃ ಶಯನಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಭುಜಂಗಶಯನಃ, ತಂ ಭುಜಂಗಶಯನಂ |

ದ್ವಿಷಡಬ್ಜಕಾಲಂ— ದ್ವಾಫ್ರಾಂ ಅವೃತ್ತಾಃ ಷಟ್ ದ್ವಿಷಟ್, ದ್ವಿಷಟ್ ಚ ತೇ ಅಬ್ಜಾಶ್ಚ ದ್ವಿಷಡಬ್ಜಾಃ, ದ್ವಿಷಡಬ್ಜಾಃ ಕಾಲಃ ಯಸ್ಯ ತತ್ ದ್ವಿಷಡಬ್ಜಕಾಲಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಭೇಜೇ- ಭಜ ಸೇವಾಯಾಂ ಸೇವಾರ್ಥಕಾತ್ ಭಜ ಧಾತೋಃ ಲಿಟಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ವಿಕವಚನೇ 'ಭೇಜೇ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಭೇಜೇ ಭೇಜಾತೇ ಭೇಜರೇ, ಭೇಜಷೇ ಭೇಜಾಥೇ ಭೇಜದ್ವೇ, ಭೇಜೇ ಭೇಜವಹೇ ಭೇಜಮಹೇ ||

★ ★ ★

ಮಧ್ಯಗೇಹ ದಂಪತಿಗಳ ಅಧಿಕವಾದ ಇಂದ್ರಿಯ ನಿಗ್ರಹ

ಪತ್ನಾ ಸಮಂ ಭಗವತಃ ಸ ಭಜನ್ ಪದಾಬ್ಜಂ

ಭೋಗಾನ್ ಲಘೂನಪಿ ಪುನರ್ಲಘಯಾಂಚಕಾರ |

ದಾಂತಂ ಸ್ವಯಂ ಚ ಹೃದಯಂ ದಮಯಾಂಚಕಾರ

ಸ್ವಪ್ನಂ ಚ ದೇಹಮಧಿಕಂ ವಿಮಲೀಚಕಾರ || 20 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಪತ್ನಾ, ಸಮಂ, ಭಗವತಃ, ಸಃ, ಭಜನ್, ಪದಾಬ್ಜಂ, ಭೋಗಾನ್, ಲಘೂನ, ಅಪಿ, ಪುನಃ, ಲಘಯಾಂಚಕಾರ, ದಾಂತಂ, ಸ್ವಯಂ, ಚ, ಹೃದಯಂ, ದಮಯಾಂಚಕಾರ, ಸ್ವಪ್ನಂ, ಚ, ದೇಹಂ, ಅಧಿಕಂ, ವಿಮಲೀಚಕಾರ |

ಅನ್ವಯ— ಪಶ್ಚಾತ್ ಸಮಂ ಸಃ ಭಗವತಃ ಪದಾಬ್ಜಂ ಭಜನ್ ಲಘೂಗಾನ್ ಪುನಃ ಲಘಯಾಂಚಕಾರ, ಸ್ವಯಂ ದಾಂತಂ ಚ ಹೃದಯಂ ದಮಯಾಂಚಕಾರ, ಸ್ವಚ್ಛ್ರಂ ದೇಹಂ ಚ ಅಧಿಕಂ ವಿಮಲೀಚಕಾರ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಪಶ್ಚಾತ್ ಸಮಂ ಸಃ = ತನ್ನ ಧರ್ಮಪತ್ನಿಯೊಡನೆ ಆ ಮಧ್ಯಗೇಹಭಟ್ಟರು

ಭಗವತಃ ಪದಾಬ್ಜಂ ಭಜನ್ = ಶ್ರೀಹರಿಯ ಪಾದಗಳೆಂಬ ಕಮಲವನ್ನು ಸೇವಿಸುತ್ತಿರುವವರಾಗಿ

ಲಘೂಗಾನ್ ಅಪಿ ಭೋಗಾನ್ ಪುನಃ ಲಘಯಾಂಚಕಾರ = ಮೊದಲೇ ಕಡಿಮೆಯಾಗಿರುವ ಸುಖಸಾಧನಗಳನ್ನು ಇನ್ನೂ ಅಧಿಕವಾಗಿ ಕಡಿಮೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡರು.

ಸ್ವಯಂ ದಾಂತಂ ಚ ಹೃದಯಂ ದಮಯಾಂಚಕಾರ = ಸ್ವಭಾವದಿಂದಲೇ ಮೊದಲೇ ನಿಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಹೃದಯವನ್ನು ಇನ್ನೂ ಅಧಿಕವಾಗಿ ನಿಗ್ರಹ ಮಾಡಿದರು.

ಸ್ವಚ್ಛ್ರಂ ದೇಹಂ ಚ ಅಧಿಕಂ ವಿಮಲೀಚಕಾರ = ಮೊದಲೇ ಸ್ವಚ್ಛವಾದ ದೇಹವನ್ನು ಇನ್ನೂ ಅಧಿಕವಾಗಿ ನಿರ್ಮಲವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಪತ್ನಿಯೊಡನೆ ಭಗವಂತನ ಪಾದಕಮಲವನ್ನು ಸೇವಿಸುತ್ತಿರುವ ಮಧ್ಯಗೇಹಭಟ್ಟರು ಮೊದಲೇ ಅಲ್ಪವಾಗಿರುವ ಸುಖಸಾಮಗ್ರಿಗಳನ್ನು ಇನ್ನೂ ಕಡಿಮೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡರು. ಮೊದಲೇ ನಿಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಹೃದಯವನ್ನು ಇನ್ನೂ ಅಧಿಕವಾಗಿ ನಿಗ್ರಹಿಸಿದರು. ಮೊದಲೇ ಸ್ವಚ್ಛವಾದ ದೇಹವನ್ನು ಇನ್ನೂ ಅಧಿಕವಾಗಿ ನಿರ್ಮಲವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಭಗವತಃ— ಭಗಃ ಅಸ್ಯ ಅಪಿ ಇತಿ ಭಗವಾನ್, ತಸ್ಯ ಭಗವತಃ |

ಪದಾಬ್ಜಂ— ಪದಂ ಅಬ್ಜಂ ಇವ ಪದಾಬ್ಜಂ |

ಭೋಗಾನ್— ಭೋಗಾಃ ಸುಖಸಾಧನಾನಿ, ತಾನಿ ಭೋಗಾನ್ |

ಲಘೂಗಾನ್— ಅತ್ಯಲ್ಪಾಃ ಲಘವಃ, ತಾನ್ ಲಘೂಗಾನ್ |

ಲಘಯಾಂಚಕಾರ— ಲಘೂಗಾನ್ ಚಕಾರ ಲಘಯಾಂಚಕಾರ |

ವಿಮಲೀಚಕಾರ— ಅವಿಮಲಂ ವಿಮಲಂ, ವಿಮಲಂ ಚಕಾರ ವಿಮಲೀಚಕಾರ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಲಂಘಯಾಂಚಕಾರ- ಲಘಯಾಂ ಇತ್ಯುಪಪದಪೂರ್ವಕಾತ್ ಡುಕ್ಯೆಇ ಕರಣೇ ಕರಣಾರ್ಥಕಾತ್ ಕ್ಯೆಇ ಧಾತೋಃ ಲಿಟಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ 'ಲಘಯಾಂಚಕಾರ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಲಘಯಾಂಚಕಾರ

ಲಘಯಾಂಚಕ್ರತುಃ

ಲಘಯಾಂಚಕ್ತುಃ,

ಲಘಯಾಂಚಕ್ರರ್ಥ

ಲಘಯಾಂಚಕ್ರಧ್ರುಃ

ಲಘಯಾಂಚಕ್ರ,

ಲಘಯಾಂಚಕಾರ, ಚಕರ

ಲಘಯಾಂಚಕ್ರವ

ಲಘಯಾಂಚಕ್ರಮ ||

ದಮಯಾಂಚಕಾರ- ದಮಯಾಂ ಇತ್ಯುಪಪದಪೂರ್ವಕಾತ್ ಡುಕ್ಯೆಇ ಕರಣೇ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ಕ್ಯೆಇ ಧಾತೋಃ ಲಿಟಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ 'ದಮಯಾಂಚಕಾರ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ದಮಯಾಂಚಕಾರ

ದಮಯಾಂಚಕ್ರತುಃ

ದಮಯಾಂಚಕ್ತುಃ,

ದಮಯಾಂಚಕ್ರರ್ಥ

ದಮಯಾಂಚಕ್ರಧ್ರುಃ

ದಮಯಾಂಚಕ್ರ,

ದಮಯಾಂಚಕಾರ, ಚಕರ

ದಮಯಾಂಚಕ್ರವ

ದಮಯಾಂಚಕ್ರಮ ||

ವಿಮಲೀಚಕಾರ- ವಿಮಲೀ ಇತ್ಯುಪಪದಪೂರ್ವಕಾತ್ ದುಕ್ಕೞ್ ಕರಣೇ ಇತ್ಯನ್ತಾತ್ ಕೞ್ ಧಾತೋಃ ಲಿಟ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ವಿಕವಚನೇ 'ವಿಮಲೀಚಕಾರ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ವಿಮಲೀಚಕಾರ	ವಿಮಲೀಚಕೃತುಃ	ವಿಮಲೀಚಕೃಃ,
ವಿಮಲೀಚಕರ್ಥ	ವಿಮಲೀಚಕೃಥುಃ	ವಿಮಲೀಚಕೃ,
ವಿಮಲೀಚಕಾರ,ಚಕರ	ವಿಮಲೀಚಕೃವ	ವಿಮಲೀಚಕೃಮ್

★ ★ ★

ಅದಿತಿ ಕೃಪರಂತ ಕಂಗೊಳಿಸಿದ ಮಧ್ಯಗೇಹದಂಪತಿಗಳು

ತೀವ್ರ: ಪಯೋವ್ರತಮುಖ್ಯೈರ್ವಿವಿಧೈರ್ವ್ರತಾಗ್ನೈಃ-
ಜಾಯಾಪತೀ ಗುಣಗಣಾರ್ಣವಪುತ್ರಕಾಮೌ |

ಸಂಪೂರ್ಣಪೂರುಷಮತೋಷಯತಾಂ ನಿತಾಂತಂ

ದೇವೇರಿತಾವಿವ ಪುರಾಽದಿತಿಕೃಪೌ ತೌ || 21 ||

ಪದಚ್ಛೇದ- ತೀವ್ರ: ಪಯೋವ್ರತಮುಖ್ಯೈಃ, ವಿವಿಧೈಃ, ವ್ರತಾಗ್ನೈಃ, ಜಾಯಾಪತೀ, ಗುಣಗಣಾರ್ಣವಪುತ್ರಕಾಮೌ, ಸಂಪೂರ್ಣಪೂರುಷಂ, ಅತೋಷಯತಾಂ, ನಿತಾಂತಂ, ದೇವೇರಿತೌ, ಇವ, ಪುರಾ, ಅದಿತಿಕೃಪೌ, ತೌ |

ಅನ್ವಯ- ತೀವ್ರ: ಪಯೋವ್ರತಮುಖ್ಯೈಃ ವಿವಿಧೈಃ ವ್ರತಾಗ್ನೈಃ ತೌ ಜಾಯಾಪತೀ ಗುಣಗಣಾರ್ಣವಪುತ್ರಕಾಮೌ ಪುರಾ ದೇವೇರಿತೌ ಅದಿತಿಕೃಪೌ ಇವ ಸಂಪೂರ್ಣಪೂರುಷಂ ನಿತಾಂತಂ ಅತೋಷಯತಾಂ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ-

ತೀವ್ರ: ಪಯೋವ್ರತಮುಖ್ಯೈಃ = ಅತ್ಯಂತ ಕಠಿಣವಾಗಿರುವ ಪಯೋವ್ರತ ಮುಂತಾದ

ವಿವಿಧೈಃ ವ್ರತಾಗ್ನೈಃ = ನಾನಾವಿಧಗಳಾದ ಶ್ರೇಷ್ಠಗಳಾಗಿರುವ ವ್ರತಗಳಿಂದ

ತೌ ಜಾಯಾಪತೀ = ಆ ದಂಪತಿಗಳು

ಗುಣಗಣಾರ್ಣವಪುತ್ರಕಾಮೌ = ಗುಣಗಳ ಸಮೂಹಗಳಿಗೆ ಸಮುದ್ರದಂತಿರುವ ಮಗನನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಾ

ಪುರಾ ದೇವೇರಿತೌ ಅದಿತಿಕೃಪೌ ಇವ = ಹಿಂದೆ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಪ್ರೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಅದಿತಿ ಮತ್ತು ಕೃಪರು ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ

ಸಂಪೂರ್ಣಪೂರುಷಂ = ಗುಣಗಳಿಂದ ಪೂರ್ಣನಾಗಿರುವ ಪುರುಷನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು

ನಿತಾಂತಂ ಅತೋಷಯತಾಂ = ಬಹಳವಾಗಿ ಸಂತೋಷಪಡಿಸಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ- ಆ ಮಧ್ಯಗೇಹಧಟ್ಟರು ಮತ್ತು ಅವರ ಪತ್ನಿ ಇವರಿಬ್ಬರು ವ್ರತಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮವಾಗಿರುವ ವ್ರತಗಳನ್ನು ಅನುಷ್ಠಿಸಿದರು. ಆ ವ್ರತಗಳು ಅತ್ಯಂತ ಕಠಿಣವಾದವುಗಳು. ನಾನಾವಿಧವಾದವುಗಳು. ಪಯೋವ್ರತ ಮುಂತಾದವುಗಳು. ಈ ವಿಧಗಳಾದ ವ್ರತಗಳನ್ನು ಈ ದಂಪತಿಗಳು ಮಾಡಿದರು. ಈ ವಿಧಗಳಾದ ವ್ರತಗಳನ್ನು ಗುಣಗಳಿಗೆ ಸಮುದ್ರದಂತಿರುವ ಮಗನನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿಕೊಂಡು ಮಾಡಿದರು. ಇದು ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಅದಿತಿ ಮತ್ತು ಕೃಪರು ಮಾಡಿದಂತಿತ್ತು.

ವಿಗ್ರಹ-

ಪಯೋವ್ರತಮುಖ್ಯೈಃ- ಪಯಸಃ ವ್ರತಂ ಪಯೋವ್ರತಂ, ಪಯೋವ್ರತಂ ಮುಖಂ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಪಯೋವ್ರತಮುಖಾಃ, ತೈಃ ಪಯೋವ್ರತಮುಖ್ಯೈಃ |

ವ್ರತಾಗ್ನ್ಯಃ—ವ್ರತಾನಾಂ ಅಗ್ನ್ಯಾಣಿ ವ್ರತಾಗ್ನ್ಯಾಣಿ, ತೈಃ ವ್ರತಾಗ್ನ್ಯಃ |

ಜಾಯಾಪತಿಃ—ಜಾಯಾ ಚ ಪತಿಶ್ಚ ಜಾಯಾಪತಿಃ |

ಗುಣಗಣಾರ್ಣವಪುತ್ರಕಾಮೌ—ಗುಣಾನಾಂ ಗಣಾಃ ಗುಣಗಣಾಃ, ಗುಣಗಣಾನಾಂ ಅರ್ಣವಃ ಗುಣ-
ಗಣಾರ್ಣವಃ, ಗುಣಗಣಾರ್ಣವಶ್ಚಾಸೌ ಪುತ್ರಶ್ಚ ಗುಣಗಣಾರ್ಣವಪುತ್ರಃ, ಗುಣಗಣಾರ್ಣವಪುತ್ರಂ
ಕಾಮಯತೇ ಇತಿ ಗುಣಗಣಾರ್ಣವಪುತ್ರಕಾಮೌ |

ಸಂಪೂರ್ಣಪೂರುಷಂ—ಸಂಪೂರ್ಣಶ್ಚಾಸೌ ಪೂರುಷಶ್ಚ ಸಂಪೂರ್ಣಪೂರುಷಃ, ತಂ ಸಂಪೂರ್ಣಪೂರುಷಂ |

ದೇವೇರಿತೌ—ದೇವೈಃ ಈರಿತೌ ದೇವೇರಿತೌ |

ಅದಿತಿಕಶ್ಯಪೌ—ಅದಿತಿಶ್ಚ ಕಶ್ಯಪಶ್ಚ ಅದಿತಿಕಶ್ಯಪೌ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ—ಅತೋಷಯತಾಂ-ತುಷ ತುಷ್ಪಿ ಇತಿ ತುಷ್ಪರ್ಥಕಾತ್ ತುಷಧಾತೋಃ | ಲಪ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ
ದ್ವಿವಚನೇ 'ಅತೋಷಯತಾಂ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಅತೋಷಯತ್	ಅತೋಷಯತಾಂ	ಅತೋಷಯನ್,
ಅತೋಷಯಃ	ಅತೋಷಯತಂ	ಅತೋಷಯತ,
ಅತೋಷಯಂ	ಅತೋಷಯಮ್	ಅತೋಷಯಾಮು

★ ★ ★

ನಾಥನ ಭೂರಿಕರುಣಾಸುಧಯಾದಿ ಪಡೆದರು

ನಾಥಸ್ಯ ಭೂರಿಕರುಣಾಸುಧಯಾಽಭಿಷಿಕ್ತೌ

ಶ್ರೀಶ್ರೀಧರಪ್ರತತಿಶಾರಶರೀರಯುಷ್ಣಃ |

ಭೂರಿವ್ರತಪ್ರಭವದಿವ್ಯಸುಕಾಂತಿಮಂತೌ

ತೌ ದೇಹಶುದ್ಧಿಮತಿಮಾತ್ರಮಥಾಲಭೇತಾಮ್ || 22 ||

ಪದಚ್ಛೇದ—ನಾಥಸ್ಯ, ಭೂರಿಕರುಣಾಸುಧಯಾ, ಅಭಿಷಿಕ್ತೌ, ಶ್ರೀಶ್ರೀಧರಪ್ರತತಿಶಾರಶರೀರಯುಷ್ಣಃ, ಭೂರಿವ್ರತ-
ಪ್ರಭವದಿವ್ಯಸುಕಾಂತಿಮಂತೌ, ತೌ, ದೇಹಶುದ್ಧಿ, ಅತಿಮಾತ್ರಂ, ಅಥ, ಅಲಭೇತಾಮ್ |

ಅನ್ವಯ—ನಾಥಸ್ಯ ಭೂರಿಕರುಣಾಸುಧಯಾ ಅಭಿಷಿಕ್ತೌ ಶ್ರೀಶ್ರೀಧರಪ್ರತತಿಶಾರಶರೀರಯುಷ್ಣಃ ಭೂರಿವ್ರತಪ್ರಭವ-
ದಿವ್ಯಸುಕಾಂತಿಮಂತೌ ತೌ ಅಥ ದೇಹಶುದ್ಧಿ ಅತಿಮಾತ್ರಂ ಅಲಭೇತಾಮ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ನಾಥಸ್ಯ = ತನ್ನಿಂದ ಸೇವಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಅನಂತೇಶ್ವರನ

ಭೂರಿಕರುಣಾಸುಧಯಾ = ಅತ್ಯಧಿಕವಾದ ಕರುಣೆಯೆಂಬ ಅಮೃತದಿಂದ

ಅಭಿಷಿಕ್ತೌ = ಅಭಿಷೇಕ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟವರುಗಳಾದ

ಶ್ರೀಶ್ರೀಧರಪ್ರತತಿಶಾರಶರೀರಯುಷ್ಣಃ = ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿ ಮತ್ತು ಶ್ರೀನಾರಾಯಣ ಇವರಿಬ್ಬರ ಪ್ರತತಿ ಅಂದರೆ

ಅಧಿಕವ್ಯಾಪ್ತಿ ಅಂದರೆ ವಿಶೇಷ ಸನ್ನಿಧಾನದಿಂದ ಮಿತ್ರವಾದ ಶರೀರಗಳೆಂಬ ಯುಷ್ಣಿಗಳುಳ್ಳ

ಭೂರಿವ್ರತಪ್ರಭವದಿವ್ಯಸುಕಾಂತಿಮಂತೌ = ಹೆಚ್ಚಾದ ವ್ರತನಿಯಮದಿಂದ ಉಂಟಾದ ದೇವತಾನುಗ್ರಹ

ಸಂಬಂಧವಾದ ಒಳ್ಳೆ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳ

ತೌ = ಆ ಮಧ್ಯಗೇಹಭಟ್ಟರು ಮತ್ತು ಅವರ ಪತ್ನಿಯರು

ಅಥ = ಅನಂತರ

ದೇಹಶುದ್ಧಿ = ದೇಹದ ಶುದ್ಧಿಯನ್ನು

ಅತಿಮಾತ್ರಂ = ಅತ್ಯಧಿಕವಾಗಿ

ಆಲಭೇತಾಮ್ = ಪಡೆದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ನಾಥನ ಅಪಾರ ಕರುಣಾಮೃತದಿಂದ ಶ್ರೀಮಧ್ಯಗೇಹಭಟ್ಟರು ಮತ್ತು ಅವರ ಪತ್ನಿಯರು ಅಭಿಷಿಕ್ತರಾದರು. ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯರ ಮತ್ತು ಲಕ್ಷ್ಮೀನಾರಾಯಣನ ವಿಶೇಷ ಸನ್ನಿಧಾನವು ಅವರಿಬ್ಬರ ದೇಹಗಳಲ್ಲಿ ಏರ್ಪಟ್ಟಿತು. ಅವರಿಬ್ಬರ ದೇಹಗಳೂ ಶ್ರೇಷ್ಠವೆನಿಸಿದವು. ಅವರಿಬ್ಬರ ದೇಹಗಳೂ ಕಡ್ಡಿಯಂತಾದವು. ಅವರಿಬ್ಬರೂ ನಾನಾ-ವಿಧಗಳಾದ ವ್ರತಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದರು. ಆ ವ್ರತಗಳಿಂದ ಅವರಿಬ್ಬರ ದೇಹಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಶುದ್ಧಿಯು ಏರ್ಪಟ್ಟಿತು. ಇನ್ನೂ ಅಧಿಕವಾದ ದೇಹಶುದ್ಧಿಯು ಏರ್ಪಡಲೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಭೂರಿಕರುಣಾಸುಧಯಾ— ಭೂರಿಶಾಸ್ತ್ರ ಕರುಣಾ ಚ ಭೂರಿಕರುಣಾ, ಭೂರಿಕರುಣೈವ ಸುಧಾ ಭೂರಿ-ಕರುಣಾಸುಧಾ, ತಯಾ ಭೂರಿಕರುಣಾಸುಧಯಾ |

ಶ್ರೀಶ್ರೀಧರಪ್ರತೀತಾರಶರೀರಯಷ್ಟೀ— ಶ್ರೀಶ್ವ ಶ್ರೀಧರಶ್ವ ಶ್ರೀಶ್ರೀಧರೌ, ಶ್ರೀಶ್ರೀಧರಯೋಃ ಪ್ರತತಿಃ ಶ್ರೀಶ್ರೀಧರಪ್ರತತಿಃ, ಶ್ರೀಶ್ರೀಧರಪ್ರತತಿಃ ಶಾರಃ ಶ್ರೀಶ್ರೀಧರಪ್ರತತಿಶಾರಃ, ಶ್ರೀಶ್ರೀಧರಪ್ರತತಿಶಾರಃ ಚ ತೇ ಶರೀರೇ ಚ ಶ್ರೀಶ್ರೀಧರಪ್ರತತಿಶಾರಶರೀರೇ ಶ್ರೀಶ್ರೀಧರಪ್ರತತಿಶಾರಶರೀರೇ ಯಷ್ಟೀ ಇವ ಯಯೋಸ್ತೌ ಶ್ರೀಶ್ರೀಧರಪ್ರತತಿಶಾರಶರೀರಯಷ್ಟೀ |

ಭೂರಿವ್ರತಪ್ರಭವದಿವ್ಯಸುಕಾಂತಿಮಂತಿ— ಭೂರೀಣ ವ್ರತಾನಿ ಭೂರಿವ್ರತಾನಿ, ಭೂರಿವ್ರತೇಭ್ಯಃ ಪ್ರಭವಾ ಭೂರಿವ್ರತಪ್ರಭವಾ, ಭೂರಿವ್ರತಪ್ರಭವಾ ದಿವ್ಯಾ ಸುಕಾಂತಿಃ ಯಯೋಸ್ತೇ ಭೂರಿವ್ರತಪ್ರಭವದಿವ್ಯ-ಸುಕಾಂತಿಃ, ತಯೋಃ ಭೂರಿವ್ರತಪ್ರಭವದಿವ್ಯಸುಕಾಂತಿಮಂತಿ |

ದೇಹಶುದ್ಧಿ— ದೇಹಸ್ಯ ಶುದ್ಧಿ ದೇಹಶುದ್ಧಿಃ, ತಾಂ ದೇಹಶುದ್ಧಿಂ |

ಅತಿಮಾತ್ರಂ— ಅತ್ಯಂತಂ ಮಾತ್ರಾ ಯಸ್ಯ ತತ್ ಅತಿಮಾತ್ರಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಆಲಭೇತಾಂ- ಡು ಲಭವ್ ಪ್ರಾಪ್ತೌ ಇತಿ ಪ್ರಾಪ್ತಾರ್ಥಕಾತ್ ಲಭವ್‌ಧಾತೋಃ ಆತ್ಮನೇಪದಿನಃ ಲಬ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ದ್ವಿವಚನೇ 'ಆಲಭೇತಾಂ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಆಲಭತ ಆಲಭೇತಾಂ ಆಲಭಂತ, ಆಲಭಥಾಃ ಆಲಭೇಥಾಂ ಆಲಭದ್ಧಂ, ಆಲಭೇ ಆಲಭಾವಹಿ ಆಲಭಾಮಹಿ ||

★ ★ ★

ಮಧ್ಯಗೇಹರ ಪತಿಯ ಗರ್ಭಧಾರಣೆ

ಕಾಂತಾದ್ಯತೌ ಸಮುಚಿತೇಽಥ ಬಭಾರ ಗರ್ಭಂ

ಸಾ ಭೂಸುರೇಂದ್ರದಯಿತಾ ಜಗತಾಂ ಸುಖಾಯ |

ಅಚ್ಛಾಂಬರೇವ ರಜನೀ ಪರಿಪೂರಿತಾಶಾ

ಭಾವಿಸ್ಯಪಾಸ್ತತಮಸಂ ವಿಧುಮಾದ್ಯಪಕ್ಷಾತ್ || 23 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಕಾಂತಾತ್, ಋತೌ, ಸಮುಚಿತೇ, ಅಥ, ಬಭಾರ, ಗರ್ಭಂ, ಸಾ, ಭೂಸುರೇಂದ್ರದಯಿತಾ, ಜಗತಾಂ, ಸುಖಾಯ, ಅಚ್ಛಾಂಬರಾ, ಇವ, ರಜನೀ, ಪರಿಪೂರಿತಾಃ, ಭಾವಿನೀ, ಅಪಾಸ್ತತಮಸಂ, ವಿಧುಂ, ಆದ್ಯಪಕ್ಷಾತ್ |

ಅನ್ವಯ— ಭೂಸುರೇಂದ್ರದಯಿತಾ ಸಾ ಕಾಂತಾತ್ ಸಮುಚಿತೇ ಋತೌ ಜಗತಾಂ ಸುಖಾಯ ಗರ್ಭಂ ಬಭಾರ, ಅಥ ಅಚ್ಛಾಂಬರಾ ರಜನೀ ಇವ, ಪರಿಪೂರಿತಾಃ ಭಾವಿನೀ ಅಪಾಸ್ತತಮಸಂ ವಿಧುಂ ಆದ್ಯಪಕ್ಷಾತ್ ಇವ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಭೂಸುರೇಂದ್ರದಯಿತಾ ಸಾ = ಬ್ರಾಹ್ಮಣಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಮಧ್ಯಗೇಹಭಟ್ಟರ ಪತ್ನಿಯಾಗಿರುವ ಆ ವೇದವತೀ ದೇವಿಯು

ಕಾಂತಾತ್ = ಪತಿಯಾದ ಮಧ್ಯಗೇಹಭಟ್ಟರ ದಸೆಯಿಂದ

ಸಮುಚಿತೇ ಋತೌ = ಪ್ರಸವಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಋತುವಿನಲ್ಲಿ

ಜಗತಾಂ ಸುಖಾಯ = ಸಕಲಲೋಕಗಳ ಕ್ಷೇಮಕ್ಕೋಸ್ಕರ

ಗರ್ಭಂ ಬಭಾರ = ಗರ್ಭವನ್ನು ಧರಿಸಿದಳು. (ಆ ಗರ್ಭಧಾರಣವು ಹೇಗೆ ಇತ್ತು ಆ ವಿಷಯವನ್ನು ವಿವರಿಸುವವು.)

ಅಥ = ದೇಹವು ಶುದ್ಧವಾದ ಮೇಲೆ

ಅಚ್ಛಾಂಬರಾ ಪರಿಪೂರಿತಾಃ ಭಾವಿನೀ ಅಪಾಸ್ತತಮಸಂ ವಿಧುಂ ಆದ್ಯಪಕ್ಷಾತ್ ಇವ = ಸ್ವಚ್ಛವಾದ ಆಕಾಶವುಳ್ಳ, ಪರಿಪೂರ್ಣವಾದ ದಿಕ್ಕುಗಳುಳ್ಳ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ, ಶುಕ್ಲಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ, ಚಂದ್ರನು ಉದಯಿಸಿದಂತೆ ಇತ್ತು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಮಧ್ಯಗೇಹಭಟ್ಟರ ಪತ್ನಿಯಾಗಿರುವ ವೇದವತೀದೇವಿ ತಮ್ಮ ಪತಿಯಿಂದ ಗರ್ಭಧಾರಣಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾಗಿರುವ ಋತುವಿನಲ್ಲಿ ಗರ್ಭವನ್ನು ಧರಿಸಿದಳು. ಈ ಗರ್ಭಧಾರಣವು ಹೇಗೆತ್ತು ಅಂದರೆ ಅದನ್ನು ವಿವರಿಸುವವು. ರಾತ್ರಿಕಾಲ, ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆಕಾಶವು ಅತ್ಯಂತ ಸ್ವಚ್ಛವಾಗಿದೆ. ಎಲ್ಲಾ ದಿಕ್ಕುಗಳೂ ಚಂದ್ರನ ಬೆಳಕಿನಿಂದ ತುಂಬಿವೆ. ಮುಂಜಾನೆಯಾಗುತ್ತಿದೆ. ಚಂದ್ರನ ಬೆಳಕಿನಿಂದ ಕತ್ತಲೆಯೆಲ್ಲವೂ ದೂರವಾಗಿದೆ. ಈ ಶುಕ್ಲಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ದಿಕ್ಕುಗಳೂ ಪ್ರಕಾಶಮಯವಾಗಿವೆ. ಇಂತಹ ಶುಭ ಸನ್ನಿವೇಶದಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರನು ಉದಯಿಸಿದಂತಿತ್ತು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಭೂಸುರೇಂದ್ರದಯಿತಾ— ಭುವಃ ಸುರೇಂದ್ರಃ ಭೂಸುರೇಂದ್ರಃ, ಭೂಸುರೇಂದ್ರಸ್ಯ ದಯಿತಾ ಭೂ-ಸುರೇಂದ್ರದಯಿತಾ |

ಅಚ್ಛಾಂಬರಾ— ಅಚ್ಚಂ ಅಂಬರಂ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ ಅಚ್ಛಾಂಬರಾ |

ಪರಿಪೂರಿತಾಃ— ಪರಿಪೂರಿತಾ ಆಶಾ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ ಪರಿಪೂರಿತಾಃ |

ಭಾವಿನೀ— ಭವಿಷ್ಯತಿ ಇತಿ ಭಾವಿನೀ |

ಅಪಾಸ್ತತಮಸಂ— ಅಪಾಸ್ತಂ ತಮಃ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ ಅಪಾಸ್ತತಮಾಃ, ತಂ ಅಪಾಸ್ತತಮಸಂ |

ಆದ್ಯಪಕ್ಷಾತ್— ಆದ್ಯಃ ಪಕ್ಷಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಆದ್ಯಪಕ್ಷಃ, ತಸ್ಮಾತ್ ಆದ್ಯಪಕ್ಷಾತ್ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಬಭಾರ- ಭೃಷ್ ಭರಣೇ ಇತಿ ಭರಣಾರ್ಥಕಾತ್ ಭೃಷ್ ಧಾತೋಃ ಲಿಟಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ 'ಬಭಾರ' ಇತಿ ರೂಪವತ್ |

ಬಭಾರ ಬಭ್ರತುಃ ಬಭ್ರುಃ, ಬಭರ್ಥ ಬಭ್ರಥುಃ ಬಭ್ರ, ಬಭಾರ ಬಭರ, ಬಭ್ರವ ಬಭ್ರಮ ||

ಅಲಂಕಾರ— ಉಪಮಾಲಂಕಾರ.

★ ★ ★

ವೇದವತಿಯಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ವಾಯುದೇವರ ಸಾಂಪ್ರದೇಶ

ತಂ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸಿತಬಿಂಬಮಿವ ಪ್ರವೃದ್ಧಂ

ಯಾವದ್‌ದ್ವಿಜೇಂದ್ರವನಿತಾ ಸುಷುವೇಽತ್ರ ತಾವತ್ |

ಅಂಶೇನ ವಾಯುರವತೀರ್ಯ ಸ ರೂಪ್ಯಪೀಠೇ

ವಿಷ್ಣುಂ ಪ್ರಣಮ್ಯ ಭವನಂ ಪ್ರಯಯೌ ತದೀಯಮ್ || 24 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ತಂ, ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸಿತಬಿಂಬಂ, ಇವ, ಪ್ರವೃದ್ಧಂ, ಯಾವತ್, ದ್ವಿಜೇಂದ್ರವನಿತಾ, ಸುಷುವೇ, ಅತ್ರ, ತಾವತ್, ಅಂಶೇನ, ವಾಯುಃ, ಅವತೀರ್ಯ, ಸಃ, ರೂಪ್ಯಪೀಠೇ, ವಿಷ್ಣುಂ, ಪ್ರಣಮ್ಯ, ಭವನಂ, ಪ್ರಯಯೌ, ತದೀಯಂ |

ಅನ್ವಯ— ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸಿತಬಿಂಬಂ ಇವ ಪ್ರವೃದ್ಧಂ ದ್ವಿಜೇಂದ್ರವನಿತಾ ಅತ್ರ ಯಾವತ್ ಸುಷುವೇ ತಾವತ್ ಸಃ ವಾಯುಃ ಅಂಶೇನ ಅವತೀರ್ಯ ರೂಪ್ಯಪೀಠೇ ವಿಷ್ಣುಂ ಪ್ರಣಮ್ಯ ತದೀಯಂ ಭವನಂ ಪ್ರಯಯೌ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸಿತಬಿಂಬಂ ಇವ ಪ್ರವೃದ್ಧಂ = ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದ ಶುಭ್ರಬಿಂಬದಂತೆ ಬೆಳೆಯುತ್ತಿರುವ

ದ್ವಿಜೇಂದ್ರವನಿತಾ = ಬ್ರಾಹ್ಮಣಶ್ರೇಷ್ಠರ ಪತ್ನಿಯರಾದ ವೇದವತೀದೇವಿಯರು

ಅತ್ರ ಯಾವತ್ ಸುಷುವೇ ತಾವತ್ = ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಸವಿಸಿದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ

ಸಃ ವಾಯುಃ = ಆ ವಾಯುದೇವರು

ಅಂಶೇನ ಅವತೀರ್ಯ = ಒಂದು ಅಂಶದಿಂದ ದೇವಲೋಕದಿಂದ ಇಳಿದವರಾಗಿ

ರೂಪ್ಯಪೀಠೇ ವಿಷ್ಣುಂ ಪ್ರಣಮ್ಯ = ರಜತಪೀಠಪುರದಲ್ಲಿ ಅನಂತೇಶ್ವರನನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ನಮಸ್ಕರಿಸಿ

ತದೀಯಂ ಭವನಂ ಪ್ರಯಯೌ = ಮಧ್ಯಗೃಹಭಟ್ಟರ ಮನೆಯನ್ನು ಕುರಿತು ಹೋದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದ ಶುಭ್ರವಾದ ಚಂದ್ರಬಿಂಬದಂತೆ ಪ್ರತಿದಿನದಲ್ಲಿಯೂ ಬೆಳೆಯುತ್ತಿರುವ ವೇದವತೀದೇವಿಯರ ಗರ್ಭವು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಬೆಳೆದು ವೇದವತೀದೇವಿಯು ಪ್ರಸವಿಸುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಒಂದು ರೂಪದಿಂದ ಶ್ರೀವಾಯುದೇವರು ಉದುಪಿಯಲ್ಲಿ ಅನಂತೇಶ್ವರನನ್ನು ನಮಸ್ಕರಿಸಿ ಮಧ್ಯಗೃಹಭಟ್ಟರ ಮನೆಗೆ ಹೋದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸಿತಬಿಂಬಂ— ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಾಢಿ ಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಃ, ಪೂರ್ವಪಕ್ಷೇ ಸಿತಂ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸಿತಂ, ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸಿತಂ ಚ ತತ್ ಬಿಂಬಂ ಚ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸಿತಬಿಂಬಂ |

ಪ್ರವೃದ್ಧಂ— ಪ್ರಕರ್ಷಣಾ ವೃದ್ಧಂ ಪ್ರವೃದ್ಧಂ |

ದ್ವಿಜೇಂದ್ರವನಿತಾ— ದ್ವಿಜಾನಾಂ ಇಂದ್ರಃ ದ್ವಿಜೇಂದ್ರಃ, ದ್ವಿಜೇಂದ್ರಸ್ಯ ವನಿತಾ ದ್ವಿಜೇಂದ್ರವನಿತಾ |

ಅವತೀರ್ಯ— ಅವತೀರ್ತ್ವಾ ಅವತೀರ್ಯ |

ರೂಪ್ಯಪೀಠೇ— ರೂಪ್ಯಸ್ಯ ಪೀಠಂ ರೂಪ್ಯಪೀಠಂ, ತಸ್ಮಿನ್ ರೂಪ್ಯಪೀಠೇ |

ಪ್ರಣಮ್ಯ— ಪ್ರಕರ್ಷಣಾ ನಮ್ರಾ ಪ್ರಣಮ್ಯ |

ತದೀಯಂ— ತಸ್ಯ ಇದಂ ತದೀಯಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಸುಷುವೇ- ಪೂಜ್ ಪ್ರಾಣಪ್ರಸವೇ ಪ್ರಾಣಪ್ರಸವಾರ್ಥಕಾತ್ ಪೂಜ್ ಧಾತೋಃ ಲಿಟಿ ಪ್ರಥಮ- ಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ 'ಸುಷುವೇ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಸುಷುಮೇ ಸುಷುಮಾತೇ ಸುಷುಮಿರೇ, ಸುಷುಮಿಷೇ, ಸುಷುಮಾಥೇ, ಸುಷುಮಿಧ್ವೇ(ಡ್ವೇ), ಸುಷುಮೇ
ಸುಷುಮಿವಹೇ ಸುಷುಮಿಮಹೇ ||

ಪ್ರಯಯೌ- ಪ್ರ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ಯಾ ಧಾತೋಃ ಲಿಟಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ
ಏಕವಚನೇ 'ಪ್ರಯಯೌ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಪ್ರಯಯೌ	ಪ್ರಯಯತುಃ	ಪ್ರಯಯುಃ
ಪ್ರಯಯಥ, ಪ್ರಯಯಾಥ	ಪ್ರಯಯಥುಃ	ಪ್ರಯಯ
ಪ್ರಯಯೌ	ಪ್ರಯಯಿವ	ಪ್ರಯಯಿಮ

★ ★ ★

ಶ್ರೀಮದ್ವರ ಅಪೂರ್ವದೇಹಲಕ್ಷಣ

ಸಂಪೂರ್ಣಲಕ್ಷಣಚಿಣಂ ನವರಾಜಮಾನ-

ದ್ವಾರಾಂತರಂ ಪರಮಸುಂದರಮಂದಿರಂ ತತ್ |

ರಾಜೀವ ಸತ್ಪರವರಂ ಭುವನಾಧಿರಾಜೋ

ನಿಷ್ಕಾಸಯನ್ ಪರಮಸೌ ಭಗವಾನ್ ವಿವೇಶ || 25 ||

ಪದಚ್ಛೇದ- ಸಂಪೂರ್ಣಲಕ್ಷಣಚಿಣಂ, ನವರಾಜಮಾನದ್ವಾರಾಂತರಂ, ಪರಮಸುಂದರಮಂದಿರಂ, ತತ್, ರಾಜಾ,
ಇವ, ಸತ್ಪರವರಂ, ಭುವನಾಧಿರಾಜಃ, ನಿಷ್ಕಾಸಯನ್, ಪರಂ, ಅಸೌ, ಭಗವಾನ್, ವಿವೇಶ |

ಅನ್ವಯ- ಭುವನಾಧಿರಾಜಃ ಅಸೌ ಸಂಪೂರ್ಣಲಕ್ಷಣಚಿಣಂ ನವರಾಜಮಾನದ್ವಾರಾಂತರಂ ತತ್ ಪರಮ-
ಸುಂದರಮಂದಿರಂ ರಾಜಾ ಇವ ಸತ್ಪರವರಂ ಪರಂ ನಿಷ್ಕಾಸಯನ್ ಭಗವಾನ್ ವಿವೇಶ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ-

ಭುವನಾಧಿರಾಜಃ ಅಸೌ = ಲೋಕಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಅಧಿರಾಜನಾಗಿರುವ ಈ ವಾಯುದೇವರು

ಸಂಪೂರ್ಣಲಕ್ಷಣಚಿಣಂ = ಮೂವತ್ತೆರಡು ಸಂಖ್ಯಾಕಗಳಾದ ಉತ್ತಮಪುರುಷರ ಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ
ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾಗಿರುವ

ನವರಾಜಮಾನದ್ವಾರಾಂತರಂ = ತೊಂಭತ್ತಾರು ಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ಶೋಭಿಸುವ ದ್ವಾರಗಳ ಮಧ್ಯಪ್ರದೇಶಗಳಿಂದ
ಶೋಭಿಸುತ್ತಿರುವ

ತತ್ ಪರಮಸುಂದರಮಂದಿರಂ = ಆ ಪರಮಸುಂದರವಾದ ಮನೆಯನ್ನು

ರಾಜಾ ಇವ ಸತ್ಪರವರಂ = ಉತ್ತಮವಾದ ಪಟ್ಟಣವನ್ನು ರಾಜನಂತೆ

ಪರಂ = ಶತ್ರುವನ್ನು

ನಿಷ್ಕಾಸಯನ್ = ಹೊರಗೆ ಹೊರಡಿಸುತ್ತಾ

ಭಗವಾನ್ = ಭಾಗ್ಯಶಾಲಿಗಳಾದ ವಾಯುದೇವರು

ವಿವೇಶ = ಪ್ರವೇಶಿಸಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ- ಶ್ರೀವಾಯುದೇವರು ಲೋಕಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಅಧಿರಾಜರುಗಳು. ಅವರ ದೇಹವು ಮೂವತ್ತೆರಡು
ಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದುದು. ಆ ದೇಹವು ಅತಿಸುಂದರವಾದುದು. ಆ ದೇಹದಲ್ಲಿ ತೊಂಭತ್ತಾರು ದ್ವಾರಗಳ ಛಿದ್ರಗಳು
ಶೋಭಿಸುತ್ತವೆ. ಆ ದೇಹವು ಪರಮ ಸುಂದರವಾದುದು. ಒಬ್ಬ ರಾಜನು ದೇಶದಿಂದ ತನ್ನ ಶತ್ರುವನ್ನು ಹೊರಡಿಸಿದಂತೆ ಆ
ಜೀವವನ್ನು ಹೊರಡೂಡಿಸಿ ತಾನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದನು.

ವಿಗ್ರಹ—

ನವರಾಜಮಾನದ್ವಾರಾಂತರಂ— ನವರಾಜಮಾನಾನಿ ದ್ವಾರಾಂತರಾಣಿ ಯಸ್ಯ ತತ್ ನವರಾಜಮಾನ-
ದ್ವಾರಾಂತರಾಣಿ ತತ್ ನವರಾಜಮಾನದ್ವಾರಾಂತರಂ ।

ಪರಮಸುಂದರಮಂದಿರಂ— ಪರಮಂ ಚ ತತ್ ಸುಂದರಂ ಚ ಪರಮಸುಂದರಂ, ಪರಮಸುಂದರಂ ಚ
ತತ್ ಮಂದಿರಂ ಚ ಪರಮಸುಂದರಮಂದಿರಂ ತತ್ ।

ಸತ್ಪುರವರಂ— ಸಚ್ಚ ತತ್ ಪುರಂ ಚ ಸತ್ಪುರಂ, ಸತ್ಪುರೇ ವರಂ ಸತ್ಪುರವರಂ ।

ಭುವನಾಧಿರಾಜಃ— ಭುವನಾನಾಂ ಅಧಿರಾಜಃ ಭುವನಾಧಿರಾಜಃ ।

ನಿಷ್ಕಾಸಯನ್— ನಿಷ್ಕಾಸಯತಿ ಇತಿ ನಿಷ್ಕಾಸಯನ್ ।

ಭಗವಾನ್— ಭಗಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಭಗವಾನ್ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ವಿವೇಶ - ವಿಶ ಪ್ರವೇಶನೇ ಇತಿ ಪ್ರವೇಶನಾರ್ಥಕಾತ್ ವಿಶ ಧಾತೋಃ ಲಿಟಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ
ವಿಕವಚನೇ 'ವಿವೇಶ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ವಿವೇಶ ವಿವಿಶತುಃ ವಿವಿಶುಃ, ವಿವೇಶಿಥ ವಿವಿಶಥುಃ ವಿವಿಶ, ವಿವೇಶ ವಿವಿಶಿವ ವಿವಿಶಿಮು ॥

ಅಲಂಕಾರ— ಉಪಮಾಲಂಕಾರ.

★ ★ ★

ದೇವದುಂದುಭಿಗಂಧ ಸಂದೇಶ

ಸಂತುಷ್ಟತಾಂ ಸಕಲಸನ್ನಿಹರೈರಸದ್ಭಿಃ

ಖಿದ್ಯೇತ ವಾಯುರಯಮಾವಿರಭೂತ್ ಪೃಥಿವ್ಯಾಮ್ ।

ಅಖ್ಯಾನ್ನಿತಿವ ಸುರದುಂದುಭಿಮಂದ್ರನಾದಃ

ಪ್ರಾಶ್ರಾವಿ ಕೌತುಕವಶೈರಿಹ ಮಾನವೈಶ್ಚ

॥ 26 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಸಂತುಷ್ಟತಾಂ, ಸಕಲಸನ್ನಿಹರೈಃ, ಅಸದ್ಭಿಃ, ಖಿದ್ಯೇತ, ವಾಯುಃ, ಅಯಂ, ಅವಿರಭೂತ್, ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ,
ಅಖ್ಯಾನ್, ಇತಿ, ಇವ, ಸುರದುಂದುಭಿಮಂದ್ರನಾದಃ, ಪ್ರಾಶ್ರಾವಿ, ಕೌತುಕವಶೈಃ, ಇಹ ಮಾನವೈಃ, ಚ ।

ಅನ್ವಯ— ಸಕಲಸನ್ನಿಹರೈಃ ಸಂತುಷ್ಟತಾಂ ಅಸದ್ಭಿಃ ಖಿದ್ಯೇತ ಅಯಂ ವಾಯುಃ ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ ಅವಿರಭೂತ್, ಇತಿ ಇವ
ಅಖ್ಯಾನ್ ಸುರದುಂದುಭಿಮಂದ್ರನಾದಃ ಇಹ ಕೌತುಕವಶೈಃ ಮಾನವೈಃ ಚ ಪ್ರಾಶ್ರಾವಿ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸಕಲಸನ್ನಿಹರೈಃ = ಸಕಲ ಸಜ್ಜನರ ಸಮೂಹಗಂಧ

ಸಂತುಷ್ಟತಾಂ = ಸಂತೋಷಿಸಲ್ಪಡಲಿ.

ಅಸದ್ಭಿಃ = ಅಯೋಗ್ಯರಿಂದ

ಖಿದ್ಯೇತ = ದುಃಖಿಸಲ್ಪಡಲಿ.

ಅಯಂ ವಾಯುಃ = ಈ ವಾಯುದೇವರು

ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ = ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ

ಅವಿರಭೂತ್ = ಅವಿರ್ಭವಿಸಿರುವರು.

ಇತಿ ಇವ = ಹೀಗೆಂಬುದಾಗಿ

ಆಖ್ಯಾನ್ = ತಿಳಿಸುತ್ತಾ

ಸುರದುಂದುಭಿಮಂದ್ರನಾದಃ = ದೇವತೆಗಳ ದುಂದುಭಿಯ ಮೆಲ್ಲಗಿನ ಧ್ವನಿಯು

ಇಹ ಕೌತುಕವಶೈಃ ಮಾನವೈಃ ಚ = ಈ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಕುತೂಹಲಪರಾಧೀನರಾದ ಮನುಷ್ಯರುಗಳಿಂದಲೂ

ಪ್ರಾಶ್ವಾಪಿ = ಕೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಸಕಲ ಸಜ್ಜನರು ಸಂತೋಷಿಸಲ್ಪಡಲಿ. ದುರ್ಜನರು ದುಃಖಿಸಲ್ಪಡಲಿ. ಈ ವಾಯುದೇವರು ಪೃಥ್ವಿಯಲ್ಲಿ ಆವಿರ್ಭವಿಸಿದರು. ಹೀಗೆ ಹೇಳುತ್ತಿರುವಂತೆ ಸುರದುಂದುಭಿಯ ಮೆಲ್ಲಗಿನ ಧ್ವನಿಯು ಕುತೂಹಲ ಪರವಶರಾಗಿರುವ ಮನುಷ್ಯರುಗಳಿಂದಲೂ ಕೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಸಕಲಸನ್ನಿಹರೈಃ— ಸತಾಂ ನಿಹರಾಃ ಸನ್ನಿಹರಾಃ, ಸಕಲಾಶ್ವ ತೇ ಸನ್ನಿಹರಾಶ್ವ ಸಕಲಸನ್ನಿಹರಾಃ, ತೈಃ ಸಕಲಸನ್ನಿಹರೈಃ |

ಸುರದುಂದುಭಿಮಂದ್ರನಾದಃ— ಸುರಾಣಾಂ ದುಂದುಭಯಃ ಸುರದುಂದುಭಯಃ, ಮಂದ್ರಶ್ವಾಸೌ ನಾದಶ್ಚ ಮಂದ್ರನಾದಃ, ಸುರದುಂದುಭೀನಾಂ ಮಂದ್ರನಾದಃ ಸುರದುಂದುಭಿಮಂದ್ರನಾದಃ |

ಕೌತುಕವಶೈಃ— ಕೌತುಕಸ್ಯ ವಶಾಃ ಕೌತುಕವಶಾಃ, ತೈಃ ಕೌತುಕವಶೈಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಸಂತುಷ್ಟತಾಂ- ಸಂ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ತುಷ ತುಷ್ಪಿ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ತುಷ್ಟ್ಯರ್ಥಕಾತ್ ಲಿಟಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ವಿಕವಚನೇ 'ಸಂತುಷ್ಟತಾಂ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಸಂತುಷ್ಟತಾಂ	ಸಂತುಷ್ಟೇತಾಂ	ಸಂತುಷ್ಟಂತಾಂ,
ಸಂತುಷ್ಟಥಾಃ	ಸಂತುಷ್ಟೇಥಾಂ	ಸಂತುಷ್ಟದ್ವಂ,
ಸಂತುಷ್ಟೇ	ಸಂತುಷ್ಟಾವಹೇ	ಸಂತುಷ್ಟಾಮಹೇ

ಖಿದ್ಯೇತ- ಖಿದ ಧೈನ್ಯೇ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ಧೈನ್ಯಾರ್ಥಕಾತ್ ಖಿದ ಧಾತೋಃ ವಿಧಿಲಿಪ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ವಿಕವಚನೇ 'ಖಿದ್ಯೇತ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಖಿದ್ಯೇತ, ಖಿದ್ಯೇಯಾತಾಂ ಖಿದ್ಯೇರನ್, ಖಿದ್ಯೇಥಾಃ ಖಿದ್ಯೇಯಾಥಾಂ ಖಿದ್ಯೇದ್ವಂ, ಖಿದ್ಯೇಯ ಖಿದ್ಯೇವಹಿ ಖಿದ್ಯೇಮಹಿ |

ಆವಿರಭೂತ್ - ಆವಿಃ ಇತ್ಯುಪಪದಪೂರ್ವಕಾತ್ ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ ಇತಿ ಸತ್ತಾರ್ಥಕಾತ್ ಭೂಧಾತೋಃ ಲುಪ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ವಿಕವಚನೇ 'ಆವಿರಭೂತ್' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಆವಿರಭೂತ್	ಆವಿರಭೂತಾಂ	ಆವಿರಭೂವನ್,
ಆವಿರಭೂಃ	ಆವಿರಭೂತಂ	ಆವಿರಭೂತ,
ಆವಿರಭೂವಂ	ಆವಿರಭೂವ	ಆವಿರಭೂಮ

ಪ್ರಾಶ್ವಾಪಿ - ಪ್ರ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ಶ್ರು ಶ್ರವಣೇ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ಶ್ರವಣಾರ್ಥಕಾತ್ ಕರಣಾರ್ಥಕಾತ್ ಶ್ರುಧಾತೋಃ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ವಿಕವಚನೇ 'ಪ್ರಾಶ್ವಾಪಿ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಪ್ರಾಶ್ವಾಪಿ	ಪ್ರಾಶ್ವಾಪಿಷಾತಾಂ	ಪ್ರಾಶ್ವಾಪಿಷತ,
ಪ್ರಾಶ್ವಾವಿಷ್ಣುಃ	ಪ್ರಾಶ್ವಾವಿಷ್ಣುಥಾಂ	ಪ್ರಾಶ್ವಾವಿಷ್ಣಂ,
ಪ್ರಾಶ್ವಾವಿಷಿ	ಪ್ರಾಶ್ವಾವಿಷ್ಣಹಿ	ಪ್ರಾಶ್ವಾವಿಷ್ಣಹಿ

ಅಲಂಕಾರ— ಉತ್ಪೇಕ್ಷಾಂಕಾರ.

★ ★ ★

ನಾಥಂ ನಿಜೇವ್ಯ ಭವನಾನತಿದೂರಮಾಪ್ತಃ

ಪ್ರಾಜ್ಞೋ ಮಹಪ್ರಕೃತದುಂದುಭಿನಾದಪೂರ್ವಾತ್ |

ಪುತ್ರೋದ್ಭವಶ್ರವಣತೋ ಮಹದಾಪ್ಯ ಸೌಖ್ಯಂ

ಜ್ಞಾನಂ ಪರೋಕ್ಷಪದಮಪ್ಯಮತೇಷ್ವಹೇತುಮ್ || 27 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ನಾಥಂ, ನಿಜೇವ್ಯ, ಭವನಾನತಿದೂರಂ, ಅಪ್ಯಃ, ಪ್ರಾಜ್ಞಃ, ಮಹಪ್ರಕೃತದುಂದುಭಿನಾದಪೂರ್ವಾತ್, ಪುತ್ರೋದ್ಭವಶ್ರವಣತಃ, ಮಹತ್, ಅಪ್ಯ, ಸೌಖ್ಯಂ, ಜ್ಞಾನಂ, ಪರೋಕ್ಷಪದಂ, ಅಪಿ, ಅಮತ, ಇಷ್ಟಹೇತುಂ |

ಅನ್ವಯ— ನಾಥಂ, ನಿಜೇವ್ಯ, ಭವನಾನತಿದೂರಂ ಅಪ್ಯಃ ಪ್ರಾಜ್ಞಃ ಮಹಪ್ರಕೃತದುಂದುಭಿನಾದಪೂರ್ವಾತ್ ಪುತ್ರೋದ್ಭವಶ್ರವಣತಃ, ಮಹತ್ ಸೌಖ್ಯಂ ಅಪ್ಯ ಪರೋಕ್ಷಪದಂ ಜ್ಞಾನಂ ಅಪಿ ಇಷ್ಟಹೇತುಂ ಅಮತ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ನಾಥಂ ನಿಜೇವ್ಯ = ತನ್ನ ಸ್ವಾಮಿಯಾಗಿರುವ ಅನಂತೇಶ್ವರನನ್ನು ಸೇವಿಸಿ

ಭವನಾನತಿದೂರಂ ಅಪ್ಯಃ = ಮನೆಯ ಸಮೀಪವನ್ನು ಹೊಂದಿದವರಾಗಿರುವ

ಪ್ರಾಜ್ಞಃ = ಮಹಾಜ್ಞಾನಿಯಾಗಿರುವ ಮಧ್ಯಗೇಹಭಟ್ಟರು

ಮಹಪ್ರಕೃತದುಂದುಭಿನಾದಪೂರ್ವಾತ್ = ಮಂಗಳಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ನಗಾರಿಧ್ವನಿಯೇ ಮೊದಲಾಗಿರುವ

ಪುತ್ರೋದ್ಭವಶ್ರವಣತಃ = ತನಗೆ ಪುತ್ರೋತ್ಪತ್ತಿ ಶ್ರವಣಾದಿಂದ

ಮಹತ್ ಸೌಖ್ಯಂ ಅಪ್ಯ = ಅಧಿಕವಾದ ಸಂತೋಷವನ್ನು ಹೊಂದಿದವರಾಗಿ

ಪರೋಕ್ಷಪದಂ ಜ್ಞಾನಂ ಅಪಿ = ಪರೋಕ್ಷ ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುವ ಜ್ಞಾನವೂ ಕೂಡ

ಇಷ್ಟಹೇತುಂ ಅಮತ = ಇಷ್ಟಕ್ಕೆ ಕಾರಣವನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಅನಂತೇಶ್ವರ ದೇವನನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಧ್ಯಗೇಹಭಟ್ಟರು ಸೇವಿಸಿದರು. ಮನೆಯ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬಂದರು. ಮಹಾಜ್ಞಾನಿಗಳಾದ ಮಧ್ಯಗೇಹಭಟ್ಟರು ವಿವಾಹ ಮುಂತಾದ ಮಂಗಳಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ನಗಾರಿಯನ್ನು ಕೇಳಿದರು. ಆ ನಗಾರಿಧ್ವನಿಯು ಮಂಗಳಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದುದು ಎಂದು ತಿಳಿದರು. ಅಪಾರವಾದ ಸುಖವನ್ನು ಹೊಂದಿದರು. ಅದನ್ನು ತಿಳಿದವರು ಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನವೂ ಸಹ ಸೌಖ್ಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೆಂದು ತಿಳಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ನಿಜೇವ್ಯ— ನಿತರಾಂ ಸೇವಿತ್ವಾ ನಿಜೇವ್ಯ |

ಭವನಾನತಿದೂರಂ— ನ ಅತಿದೂರಂ ಅನತಿದೂರಂ, ಭವನಸ್ಯ ಅನತಿದೂರಂ ಭವನಾನತಿದೂರಂ |

ಮಹಪ್ರಕೃತದುಂದುಭಿನಾದಪೂರ್ವಾತ್— ಮಹೇಃ ಪ್ರಕೃತಃ ಮಹಪ್ರಕೃತಃ, ದುಂದುಭೀಃ ನಾದಃ ದುಂದುಭಿನಾದಃ, ಮಹಪ್ರಕೃತಶ್ಚಾಸೌ ದುಂದುಭಿನಾದಶ್ಚ ಮಹಪ್ರಕೃತದುಂದುಭಿನಾದಃ, ಮಹಪ್ರಕೃತ-ದುಂದುಭಿನಾದಃ ಪೂರ್ವಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಮಹಪ್ರಕೃತದುಂದುಭಿನಾದಪೂರ್ವಃ, ತಸ್ಮಾತ್ ಮಹ-ಪ್ರಕೃತದುಂದುಭಿನಾದಪೂರ್ವಾತ್ |

ಪುತ್ರೋದ್ಭವಶ್ರವಣತಃ— ಪುತ್ರಸ್ಯ ಉದ್ಭವಃ ಪುತ್ರೋದ್ಭವಃ, ಪುತ್ರೋದ್ಭವಸ್ಯ ಶ್ರವಣಂ ಪುತ್ರೋದ್ಭವಶ್ರವಣಂ, ತಸ್ಮಾತ್ ಪುತ್ರೋದ್ಭವಶ್ರವಣತಃ |

ಪರೋಕ್ಷಪದಂ— ಪರೋಕ್ಷಃ ಪದಂ ಯಸ್ಯ ತತ್ ಪರೋಕ್ಷಪದಂ ।

ಇಪ್ಪಹೇತುಂ— ಇಪ್ಪಸ್ಯ ಹೇತುಃ ಇಪ್ಪಹೇತುಃ, ತಂ ಇಪ್ಪಹೇತುಂ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಮತ- ಮನು ಅವಯೋಧನೇ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ಮನು ಧಾತೋಃ ಆತ್ಮನೇಪದಿನಃ ಲುಡ್ ಪ್ರಥಮ-
ಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ 'ಅಮತ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ಅಮನಿಪ್ಪ ಅಮತ ಅಮನಿಪಾತಾಂ ಅಮನಿಪತ, ಅಮನಿಪ್ಯಾ ಅಮಥಾಃ ಅಮನಿಪಾಥಾಂ ಅಮನಿಪದ್ವಂ,
ಅಮನಿಷಿ ಅಮನಿಪ್ಪಿಷಿ ಅಮನಿಪ್ಪಿಷಿ ॥

★ ★ ★

ಜಗದ್ಗುರುವಿಗೆ ಜಾತಕರ್ಮಾದಿಗಳು

ಆವಿಶ್ಯ ವೇಶ್ಯ ನಿಜನಂದನಮಿಂದುವಕ್ತ್ರಂ

ಭೂಯೋಽಭಿನಂದ್ಯ ಸ ಮುಕುಂದದಯಾಂ ಪ್ರವಂದ್ಯ ।

ಜಾತಸ್ಯ ತಸ್ಯ ಗುಣಜಾತವಹಸ್ಯ ಜಾತ-

ಕರ್ಮಾದಿಕರ್ಮನಿವಹಂ ವಿದಧೇ ಸುಕರ್ಮಾ ॥ 28 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಆವಿಶ್ಯ, ವೇಶ್ಯ, ನಿಜನಂದನಂ, ಇಂದುವಕ್ತ್ರಂ, ಭೂಯಃ, ಅಭಿನಂದ್ಯ, ಸಃ, ಮುಕುಂದದಯಾಂ,
ಪ್ರವಂದ್ಯ, ಜಾತಸ್ಯ, ತಸ್ಯ, ಗುಣಜಾತವಹಸ್ಯ, ಜಾತಕರ್ಮಾದಿಕರ್ಮನಿವಹಂ, ವಿದಧೇ, ಸುಕರ್ಮಾ ।

ಅನ್ವಯ— ವೇಶ್ಯ ಆವಿಶ್ಯ ಸಃ ಸುಕರ್ಮಾ ಇಂದುವಕ್ತ್ರಂ ನಿಜನಂದನಂ ಭೂಯಃ ಅಭಿನಂದ್ಯ ಮುಕುಂದದಯಾಂ
ಪ್ರವಂದ್ಯ ಜಾತಸ್ಯ ತಸ್ಯ ಗುಣಜಾತವಹಸ್ಯ ಜಾತಕರ್ಮಾದಿಕರ್ಮನಿವಹಂ ವಿದಧೇ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ವೇಶ್ಯ ಆವಿಶ್ಯ = ಮನೆಯನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ

ಸಃ ಸುಕರ್ಮಾ = ಒಳ್ಳೆಯ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಆ ಮಧ್ಯಗೃಹಭಟ್ಟರು

ಇಂದುವಕ್ತ್ರಂ ನಿಜನಂದನಂ = ಚಂದ್ರನಂತೆ ಮುಖವುಳ್ಳ ತನ್ನ ಮಗನನ್ನು

ಭೂಯಃ ಅಭಿನಂದ್ಯ = ಪುನಃ ಪುನಃ ಹೊಗಳಿ

ಮುಕುಂದದಯಾಂ ಪ್ರವಂದ್ಯ = ಮುಕುಂದನ ದಯೆಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿ

ಜಾತಸ್ಯ ತಸ್ಯ ಗುಣಜಾತವಹಸ್ಯ = ಹುಟ್ಟಿರುವ ಗುಣಗಳ ಸಮೂಹವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಆ ಮಗುವಿಗೆ

ಜಾತಕರ್ಮಾದಿಕರ್ಮನಿವಹಂ = ಜಾತಕರ್ಮ ಮುಂತಾದ ಕರ್ಮಗಳ ಸಮೂಹವನ್ನು

ವಿದಧೇ = ಮಾಡಿಸಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಮಧ್ಯಗೃಹಭಟ್ಟರು ಮನೆಯನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದರು. ಚಂದ್ರನಂತೆ ಸುಂದರವಾದ ತನ್ನ ಮಗನನ್ನು
ನೋಡಿದರು. ಒಹಳ ಸಂತೋಷಿಸಿದರು. ಮುಕುಂದನ ದಯೆಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿದರು. ಹುಟ್ಟಿದ ಈ ಮಗನು ಗುಣಗಳ
ಸಮೂಹವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವನು. ಅವನಿಗೆ ಜಾತಕರ್ಮ ಮುಂತಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಸಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಆವಿಶ್ಯ— ಆ ಸಮಂತಾತ್ ವೇಶಿತ್ವಾ ಆವಿಶ್ಯ ।

ನಿಜನಂದನಂ— ನಿಜಶ್ಚಾಪಿ ನಂದನಶ್ಚ ನಿಜನಂದನಃ, ತಂ ನಿಜನಂದನಂ ।

ಇಂದುವಕ್ತ್ರ— ಇಂದು: ಇವ ವಕ್ತ್ರ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಇಂದುವಕ್ತ್ರ, ತಂ ಇಂದುವಕ್ತ್ರ ।

ಗುಣಜಾತವಹಸ್ಯ— ಗುಣಾನಾಂ ಜಾತಂ ವಹತಿ ಇತಿ ಗುಣಜಾತವಹಸ್ಯ, ತಸ್ಯ ಗುಣಜಾತವಹಸ್ಯ ।

ಮುಕುಂದದಯಾಂ— ಮುಕುಂದಸ್ಯ ದಯಾ ಮುಕುಂದದಯಾ, ತಾಂ ಮುಕುಂದದಯಾಂ ।

ಪ್ರವಂದ್ಯ— ಪ್ರಕರ್ಷಣಂ ವಂದಿತ್ವಾ ಪ್ರವಂದ್ಯ ।

ಜಾತಕರ್ಮಾದಿಕರ್ಮನಿವಹಂ— ಜಾತಕರ್ಮ ಆದಿ: ಯೇಷಾಂ ತಾನಿ ಜಾತಕರ್ಮಾದೀನಿ, ಜಾತ-
ಕರ್ಮಾದಿನಿ ಚ ತಾನಿ ಕರ್ಮಾಣಿ ಚ ಜಾತಕರ್ಮಾದಿಕರ್ಮಾಣಿ, ಜಾತಕರ್ಮಾದಿಕರ್ಮಾಣಾಂ ನಿವಹಃ
ಜಾತಕರ್ಮಾದಿಕರ್ಮನಿವಹಃ ತಂ ಜಾತಕರ್ಮಾದಿಕರ್ಮನಿವಹಂ ।

ಸುಕರ್ಮ— ಶೋಭನಂ ಕರ್ಮ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸುಕರ್ಮ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ವಿದಧೇ- ವಿ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ಡು ಧಾಇತ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್
ಧಾರಣಪೋಷಣಾರ್ಥಕಾತ್ ಡು ಧಾಇತ್ ಧಾತೋಃ ಲಿಟಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ವಿಶವಚನೇ 'ವಿದಧೇ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ವಿದಧೇ ವಿದಧಾತೇ ವಿದಧಿರೇ, ವಿದಧಿಷೇ ವಿದಧಾಥೇ ವಿದಧಿಧೈ, ವಿದಧೇ ವಿದಧಿವಹೇ
ವಿದಧಿಮಹೇ ॥

★ ★ ★

ಪ್ರಾಣನಾಮನಿಗೆ ನಾಮಕರಣ

ಜ್ಞಾನಾರ್ಥಮೇವ ಯದಭೂದಸುದೇವ ಏಷ

ಯದ್ವಾಸುದೇವಪದಭಕ್ತಿರತಃ ಸದಾಽಸೌ ।

ತದ್ವಾಸುದೇವಪದಮನ್ವದನ್ ಸುರೇಂದ್ರಾ-

ಸ್ತಾತೇನ ಯನ್ನಿಗದಿತಂ ಸುತನಾಮಕರ್ತೃ

॥ 29 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಜ್ಞಾನಾರ್ಥಂ, ಏವ, ಯತ್, ಅಭೂತ್, ಅಸುದೇವಃ, ಏಷಃ, ಯತ್, ವಾಸುದೇವಪದಭಕ್ತಿರತಃ,
ಸದಾ, ಅಸೌ, ತತ್, ವಾಸುದೇವಪದಂ, ಅನ್ವದನ್, ಸುರೇಂದ್ರಾಃ, ತಾತೇನ, ಯತ್, ನಿಗದಿತಂ, ಸುತನಾಮಕರ್ತೃ ।

ಅನ್ವಯ— ಏಷಃ ಅಸುದೇವಃ ಜ್ಞಾನಾರ್ಥಂ ಏವ ಯತ್ ಅಭೂತ್ ಯತ್ ಅಸೌ ವಾಸುದೇವಪದಭಕ್ತಿರತಃ ತತ್
ಸುರೇಂದ್ರಾಃ ಸುತನಾಮಕರ್ತೃ ತಾತೇನ ಯತ್ ವಾಸುದೇವಪದಂ ನಿಗದಿತಂ (ತತ್) ಅನ್ವದನ್ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಏಷಃ ಅಸುದೇವಃ = ಈ ಪ್ರಾಣಪತಿಯಾಗಿರುವ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವನು

ಜ್ಞಾನಾರ್ಥಂ ಏವ = ಸರ್ವರಿಗೂ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಕೊಡುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೇ

ಯತ್ ಅಭೂತ್ = ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಅವತರಿಸಿರುವನೋ

ಯತ್ ಅಸೌ ಸದಾ ವಾಸುದೇವಪದಭಕ್ತಿರತಃ ತತ್ = ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ, ಈ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರು,
ಯಾವಾಗಲೂ, ವಾಸುದೇವನ ಪಾದಗಳಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಯನ್ನು ಇಟ್ಟಿರುವನೋ, ಆ ಕಾರಣದಿಂದ

ಸುರೇಂದ್ರಾಃ = ದೇವಶ್ರೇಷ್ಠರು

ಸುತನಾಮಕರ್ತೃ = ತನ್ನ ಮಗನಿಗೆ ನಾಮಕರಣವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುವ

ತಾತೇನ = ತಂದೆಯಾದ ಮಧ್ಯಗೇಹಭಟ್ಟರಿಂದ

ಯತ್ ನಿಗದಿತಂ = ಯಾವ ಮಾತುಗಳು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವೋ

ವಾಸುದೇವಪದಂ = ವಾಸುದೇವ ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು

ತತ್ ಅನ್ವಪದನ್ = ಆ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಅನುವಾದ ಮಾಡಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಈತನು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವನೇ ಆಗಿರುವನು. ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಕೊಡುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಅವತರಿಸಿರುವನು. ಈತನು ವಾಸುದೇವನ ಪಾದಗಳಲ್ಲಿ ಸದಾ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಆಸಕ್ತನಾಗಿರುವನು ಎಂದು ತಂದೆಯೂ ಆಗಿರುವ ಮಧ್ಯಗೇಹಭಟ್ಟರು 'ವಾಸುದೇವ', ಎಂಬುದಾಗಿ ನಾಮಕರಣವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುವಾಗಲೇ ದೇವಶ್ರೇಷ್ಠರೆಲ್ಲರೂ ಅನುವಾದವನ್ನು ಮಾಡಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಜ್ಞಾನಾರ್ಥಂ— ಜ್ಞಾನಾಯ ಜ್ಞಾನಾರ್ಥಂ ।

ಅಸುದೇವಃ— ಅಸೂನಾಂ ದೇವಃ ಅಸುದೇವಃ ।

ವಾಸುದೇವಪದಭಕ್ತಿರತಃ— ವಾಸುದೇವಸ್ಯ ಪದೇ ವಾಸುದೇವಪದೇ, ವಾಸುದೇವಪದಯೋಃ ಭಕ್ತಿಃ, ವಾಸುದೇವಪದಭಕ್ತಿಃ, 'ವಾಸುದೇವಪದಭಕ್ತ್ಯಾಂ ರತಃ ವಾಸುದೇವಪದಭಕ್ತಿರತಃ । ಅಥವಾ ವಾಸುದೇವ ಇತಿ ಪದಂ ವಾಸುದೇವಪದಂ ।

ಸುರೇಂದ್ರಾಃ— ಸುರಾಣಾಂ ಇಂದ್ರಾಃ ಸುರೇಂದ್ರಾಃ

ನಿಗದಿತಂ— ನಿತರಾಂ ಗದಿತಂ ನಿಗದಿತಂ ।

ಸುತನಾಮಕರ್ತಾರ್— ಸುತಸ್ಯ ನಾಮ ಸುತನಾಮ, ಸುತನಾಮ್ನಃ ಕರ್ತಾರ್ ಸುತನಾಮಕರ್ತಾರ್, ತೇನ ಸುತ-ನಾಮಕರ್ತಾರ್ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಭೂತ್- ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ ಇತಿ ಸತ್ತಾರ್ಥಕಾತ್ ಭೂ ಧಾತೋಃ ಲುಬ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ 'ಅಭೂತ್' ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ಅಭೂತ್ ಅಭೂತಾಂ ಅಭೂವನ್, ಅಭೂಃ ಅಭೂತಂ ಅಭೂತ, ಅಭೂವಂ ಅಭೂವ ಅಭೂಮ ॥

ಅನ್ವಪದನ್- ಅನು ಇತ್ಯುಪನಿಗಮಾರ್ಥಕಾತ್ ವದಿ ಅಭಿವಾದನಸ್ಮತ್ಯೋಃ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ವದಿಧಾತೋಃ ಲುಬ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ 'ಅನ್ವಪದನ್' ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ಅನ್ವಪದತ್ ಅನ್ವಪದತಾಂ ಅನ್ವಪದನ್, ಅನ್ವಪದಃ ಅನ್ವಪದತಂ ಅನ್ವಪದತ, ಅನ್ವಪದಂ ಅನ್ವಪದಾವ ಅನ್ವಪದಾಮ ॥

★ ★ ★

ಪೂರ್ವಾಲಯರು ಮಾಡಿದ ಸಾರ್ಥಕ ಗೋದಾನ

ಪಾತುಂ ಪಯಾಂಸಿ ಶಿಶವೇ ಕಿಲ ಗೋಪ್ರದೋಽಸ್ಮೈ

ಪೂರ್ವಾಲಯಃ ಸ್ವಸುತಸೂನುತಯಾ ಪ್ರಜಾತಃ ।

ನಿರ್ವಾಣಹೇತುಮಲಭಿಷ್ಠ ಪರಾತ್ಮವಿದ್ಯಾಂ

ದಾನಂ ಧ್ರುವಂ ಫಲತಿ ಪಾತ್ರಗುಣಾನುಕೂಲ್ಯಾತ್ ॥ 30 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಪಾತುಂ, ಪಯಾಂಸಿ, ಶಿಶವೇ, ಕಿಲ, ಗೋಪ್ರದಃ, ಅಸ್ಮೈ, ಪೂರ್ವಾಲಯಃ, ಸ್ವಸುತಸೂನುತಯಾ, ಪ್ರಜಾತಃ, ನಿರ್ವಾಣಹೇತುಂ, ಅಲಭಿಷ್ಠ, ಪರಾತ್ಮವಿದ್ಯಾಂ, ದಾನಂ, ಧ್ರುವಂ, ಫಲತಿ, ಪಾತ್ರಗುಣಾನುಕೂಲ್ಯಾತ್ ।

ಅನ್ವಯ— ಅಸ್ಥೈ ಶಿಶವೇ ಪಯಾಂಸಿ ಪಾತುಂ ಗೋಪ್ರದಃ ಪೂರ್ವಾಲಯಃ ಸ್ವಸುತಸೂನುತಯಾ ಪ್ರಜಾತಃ ನಿರ್ವಾಣಹೇತುಂ ಪರಾತ್ಪದ್ವ್ಯಾಂ ಅಲಭಿಷ್ಠ ಕಿಲ | ದಾನಂ ಪಾತ್ರಗುಣಾನುಕೂಲ್ಯಾತ್ ಧೃವಂ ಫಲತಿ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಸ್ಥೈ ಶಿಶವೇ = ಚಿಕ್ಕ ಮಗುವಾಗಿರುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀವಾಸುದೇವ ಎಂಬ ಮಗುವಿಗೆ

ಪಯಾಂಸಿ ಪಾತುಂ = ಹಾಲನ್ನು ಕುಡಿಯುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ

ಗೋಪ್ರದಃ = ಗೋದಾನವನ್ನು ಮಾಡಿರುವ

ಪೂರ್ವಾಲಯಃ = ಮೂಡಂತಿಲ್ಲಾಯ ಎಂಬ ಶ್ರೀಮಂತರು

ಸ್ವಸುತಸೂನುತಯಾ ಪ್ರಜಾತಃ = ತನ್ನ ಮಗನ ಮಗನಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿದವರಾಗಿ

ನಿರ್ವಾಣಹೇತುಂ = ಮುಕ್ತಿಗೆ ಸಾಧನವಾಗಿರುವ

ಪರಾತ್ಪದ್ವ್ಯಾಂ = ಆತ್ಮವಿದ್ಯೆಯನ್ನು

ಅಲಭಿಷ್ಠ ಕಿಲ = ಹೊಂದಿದರಷ್ಟೆ.

ದಾನಂ = ದಾನವು

ಪಾತ್ರಗುಣಾನುಕೂಲ್ಯಾತ್ = ಸತ್ತಾತ್ಮರ ಗುಣಗಳಾನುಸಾರವಾಗಿ

ಫಲತಿ = ಫಲಿಸುತ್ತದೆ

ಧೃವಂ = ನಿಶ್ಚಯ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀವಾಸುದೇವಾಚಾರ್ಯರು ಚಿಕ್ಕ ವಯಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಹಾಲನ್ನು ಕುಡಿಯಬೇಕಾಗಿತ್ತು. ಚಿಕ್ಕ ವಯಸ್ಸಿನಲ್ಲಿರುವ ಶ್ರೀ ವಾಸುದೇವಾಚಾರ್ಯರಿಗಾಗಿ ಮೂಡಂತಿಲ್ಲಾಯ ಎಂಬ ಗೃಹಸ್ಥರು ಮಾಡಿದ ಗೋದಾನದಿಂದ ಅವರು ಮಗನ ಮಗನಾಗಿ (ಮೊಮ್ಮಗನಾಗಿ) ಹುಟ್ಟಿದರು. ಉತ್ತಮವಾದ ಆತ್ಮವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ವಾಸುದೇವಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ಪಡೆದು ಮಹಾಜ್ಞಾನಿಯನಿಸಿದರು. ಸತ್ತಾತ್ಮರಲ್ಲಿ ಸೇರಿದ ದಾನವು ಮಹಾಫಲವನ್ನು ಕೊಡುವುದರಲ್ಲಿ ಸಂಶಯವೇನಿದೆ?

ವಿಗ್ರಹ—

ಗೋಪ್ರದಃ— ಗೋಃ ಪ್ರದಃ ಗೋಪ್ರದಃ |

ಸ್ವಸುತಸೂನುತಯಾ— ಸ್ವಸ್ಥ ಸುತಃ ಸ್ವಸುತಃ, ಸ್ವಸುತಸ್ಯ ಸೂನುಃ ಸ್ವಸುತಸೂನುಃ, ಸ್ವಸುತಸೂನೋಃ ಭಾವಃ ಸ್ವಸುತಸೂನುತಾ, ತಯಾ ಸ್ವಸುತಸೂನುತಯಾ |

ಪ್ರಜಾತಃ— ಪ್ರಕರ್ಷಣಾ ಜಾತಃ ಪ್ರಜಾತಃ |

ನಿರ್ವಾಣಹೇತುಂ— ನಿರ್ವಾಣಸ್ಯ ಹೇತುಃ ನಿರ್ವಾಣಹೇತುಃ, ತಂ ನಿರ್ವಾಣಹೇತುಂ |

ಪರಾತ್ಪದ್ವ್ಯಾಂ— ಪರಾ ಚ ಸಾ ಆತ್ಮವಿದ್ಯಾ ಚ ಪರಾತ್ಪದ್ವ್ಯಾ, ತಾಂ ಪರಾತ್ಪದ್ವ್ಯಾಂ |

ಪಾತ್ರಗುಣಾನುಕೂಲ್ಯಾತ್— ಪಾತ್ರಸ್ಯ ಗುಣಾಃ ಪಾತ್ರಗುಣಾಃ, ಪಾತ್ರಗುಣಾನಾಂ ಆನುಕೂಲ್ಯಂ ಪಾತ್ರಗುಣಾನುಕೂಲ್ಯಂ, ತಸ್ಮಾತ್ ಪಾತ್ರಗುಣಾನುಕೂಲ್ಯಾತ್ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಲಭಿಷ್ಠ-ಡು ಲಭಿಷ್ಠ ಪ್ರಾಪ್ತೌ ಇತಿ ಪ್ರಾಪ್ಯರ್ಥಕಾತ್ ಡು ಲಭಿಷ್ಠ ಧಾತೋಃ ವಿಧಿಲಿಪ್ತ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ವಿಶವಚನೇ 'ಅಲಭಿಷ್ಠ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಅಲಭಿಷ್ಠ ಅಲಭಿಷ್ಠತಾಂ ಅಲಭಿಷತ್, ಅಲಭಿಷ್ಯಾ ಅಲಭಿಷಾಧಾಂ ಅಲಭಿದ್ವಂ, ಅಲಭಿಷಿ ಅಲಭಿಷ್ಠಿ ಅಲಭಿಷ್ಠಿ||

ಫಲತಿ-ಫಲ ನಿಪ್ಪತ್ತೌ ನಿಪ್ಪತ್ಯರ್ಥಕಾತ್ ಫಲಧಾತೋಃ ಲಟ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ 'ಫಲತಿ' ಇತಿ ದೂಪಮ್ |
ಫಲತಿ ಫಲತಃ ಫಲಂತಿ, ಫಲಸಿ ಫಲಥಃ ಫಲಥ, ಫಲಾಮಿ ಫಲಾಮಃ ಫಲಾಮಃ ||

★ ★ ★

ದೇವದೇವೋತ್ತಮನ ಪತದಲದಲ್ಲಿ ಜೀವೋತ್ತಮರ ಸಮರ್ಪಣೆ

ಅತ್ರ ಸಮೇವ ಸತತಂ ಪರಿಪುಲ್ಲಚಕ್ಷುಃ

ಕಾಂತ್ಯಾ ವಿಡಂಬಿತನವೇಂದು ಜಗತ್ಯನರ್ಘ್ಯಮ್ |

ತತ್ಪುತ್ರರತ್ನಮುಪಗೃಹ್ಯ ಕದಾಚಿದಾಪ್ತಃ

ಸ್ವಸ್ಥಾಮಿನೇ ಬುಧ ಉಪಾಯನಮಾರ್ಪಯತ್ ಸಃ || 31 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅತ್ರ ಸ್ವಂ, ಏವ, ಸತತಂ, ಪರಿಪುಲ್ಲಚಕ್ಷುಃ, ಕಾಂತ್ಯಾ, ವಿಡಂಬಿತನವೇಂದು, ಜಗತಿ, ಅನರ್ಘ್ಯಂ, ತತ್, ಪುತ್ರರತ್ನಂ, ಉಪಗೃಹ್ಯ, ಕದಾಚಿತ್, ಅಪ್ತಃ, ಸ್ವಸ್ಥಾಮಿನೇ, ಬುಧಃ, ಉಪಾಯನಂ, ಅರ್ಪಯತ್, ಸಃ |

ಅನ್ವಯ— ಸತತಂ ಅತ್ರ ಸ್ವಂ ಏವ ಪರಿಪುಲ್ಲಚಕ್ಷುಃ ಕಾಂತ್ಯಾ ವಿಡಂಬಿತನವೇಂದು ಜಗತಿ ಅನರ್ಘ್ಯಂ ತತ್ ಪುತ್ರರತ್ನಂ ಕದಾಚಿತ್ ಅಪ್ತಃ ಉಪಗೃಹ್ಯ ಸ್ವಸ್ಥಾಮಿನೇ ಬುಧಃ ಸಃ ಉಪಾಯನಂ ಅರ್ಪಯತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸತತಂ = ಯಾವಾಗಲೂ ಜ್ಞಾನಿಗಳಾಗಿರುವ ಆ ಮಧ್ಯಗೇಹಭಟ್ಟರು ಅಥವಾ ತ್ವಾಸ ಎಂಬ ಮನೆಗಳಲ್ಲಿರುವ

ಅತ್ರ ಸ್ವಂ ಏವ = ದೋಷಗಳಿಲ್ಲದಿರುವ

ಪರಿಪುಲ್ಲಚಕ್ಷುಃ = ಯಾವಾಗಲೂ ಅರಳಿದ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳ

ಕಾಂತ್ಯಾ = ಕಾಂತಿಯಿಂದ

ವಿಡಂಬಿತನವೇಂದು = ಉದಯಿತುಕ್ತಿಯ ಹೊಸ ಚಂದ್ರನಂತಿರುವ

ಜಗತಿ ಅನರ್ಘ್ಯಂ = ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಅಮೂಲ್ಯವಾದ

ತತ್ ಪುತ್ರರತ್ನಂ = ಆ ಪುತ್ರನೆಂಬ ರತ್ನವನ್ನು

ಕದಾಚಿತ್ = ಯಾವುದೋ ಒಂದು ದಿನದಲ್ಲಿ

ಅಪ್ತಃ = ಅನಂತಾನಂದೇವರನ್ನು ಹೊಂದಿದವರಾಗಿ

ಉಪಗೃಹ್ಯ = ಎತ್ತಿಕೊಂಡವರಾಗಿ

ಸ್ವಸ್ಥಾಮಿನೇ = ತನ್ನ ಸ್ವಾಮಿಯಾಗಿರುವ ಅನಂತೇಶ್ವರ ದೇವನಿಗೆ

ಬುಧಃ ಸಃ = ಜ್ಞಾನಿವರ್ಯರಾಗಿರುವ, ಮಧ್ಯಗೇಹಭಟ್ಟರು

ಉಪಾಯನಂ = ಕಾಣಿಕೆಯಾಗಿ

ಅರ್ಪಯತ್ = ಸಮರ್ಪಿಸಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಮಧ್ಯಗೇಹಭಟ್ಟರು ತನ್ನ ಸ್ವಾಮಿಯಾಗಿರುವ ಅನಂತೇಶ್ವರದೇವನಿಗೆ ತನ್ನ ಮಗನಂಬ ಮನೆ-ಯನ್ನು ಕಾಣಿಕೆಯಾಗಿ ಸಮರ್ಪಿಸಿದರು. ಆ ಪುತ್ರರತ್ನವು ಯಾವಾಗಲೂ ಯಾವ ವಿಧವಾದ ದೋಷಗಳೂ ಇಲ್ಲದಿರುವುದು. ಅಥವಾ ಮನೆಗಳಲ್ಲಿ ಇರಬಹುದಾದ ತ್ವಾಸ ಎಂಬ ದೋಷಗಳಿಲ್ಲದಿರುವುದು. ಎರಡು ಕಣ್ಣುಗಳನ್ನೂ ತೆರೆದು ನೋಡುತ್ತಿರುವಂತೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಅಳಿದ ಕಣ್ಣುಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದುದು. ಶ್ರೀವಾಸುದೇವನು ಅವಾರ ಕಾಂತಿಯಿಂದ

ಯುಕ್ತನಾಗಿರುವನು. ಅವನನ್ನು ನೋಡಿದರೆ ಹೊಸದಾಗಿ ಉದಯಿಸಿದ ಚಂದ್ರನನ್ನು ಧಿಕ್ಕರಿಸುವಂತಿದೆ. ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಈ ಪುತ್ರರತ್ನವು ಅಮೂಲ್ಯವಾದುದು. ಈ ವಾಸುದೇವನಾಮಕನಾದ ಪುತ್ರರತ್ನನನ್ನು ಕರೆದುಕೊಂಡು ಅನಂತೇಶ್ವರನ ಸನ್ನಿಧಾನಕ್ಕೆ ಹೋದರು. ಆ ಪುತ್ರರತ್ನನನ್ನು ಮಹಾಜ್ಞಾನಿಯಾಗಿರುವ ಅನಂತೇಶ್ವರದೇವರಿಗೆ ಕಾಣಿಕೆಯಾಗಿ ಸಮರ್ಪಿಸಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಆತ್ಮಸ್ತಂ— ನ ತ್ರಸ್ತಂ ಆತ್ಮಸ್ತಂ ।

ಪರಿಪುಲ್ಲಚಕ್ಷುಃ— ಪರಿಪುಲ್ಲೇ ಚಕ್ಷುಷೀ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಪರಿಪುಲ್ಲಚಕ್ಷುಃ, ತತ್ ಪರಿಪುಲ್ಲಚಕ್ಷುಃ ।

ವಿಡಂಬಿತನವೇಂದು— ನವತ್ವಾಸೌ ಇಂದುಶ್ಚ ನವೇಂದುಃ, ವಿಡಂಬಿತಃ ನವೇಂದುಃ ಯಸ್ಯ ತತ್ ವಿಡಂಬಿ-
ತನವೇಂದು ।

ಅನರ್ಘ್ಯಂ— ಅರ್ಘ್ಯಾರ್ಹಂ ಅರ್ಘ್ಯಂ, ನ ಅರ್ಘ್ಯಂ ಅನರ್ಘ್ಯಂ ।

ಪುತ್ರರತ್ನಂ— ಪುತ್ರಃ ರತ್ನಂ ಇವ ಪುತ್ರರತ್ನಂ ।

ಉಪಗ್ರಹ— ಗೃಹೀತ್ವಾ ಉಪಗ್ರಹ್ಯ ।

ಸ್ವಸ್ವಾಮಿನೇ— ಸ್ವಸ್ತ ಸ್ವಾಮೀ ಸ್ವಸ್ವಾಮೀ, ತಸ್ಯೈ ಸ್ವಸ್ವಾಮಿನೇ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅರ್ಪಯತ್- ಆಜ್ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ಣಿಜಂತಾತ್ ಋ-ಗತಿಪ್ರಾಪಣಯೋಃ
ಅರ್ಪಣಾತೋಃ ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ವಿಕವಚನೇ 'ಅರ್ಪಯತ್' ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ಅರ್ಪಯತ್ ಅರ್ಪಯತಾಂ ಅರ್ಪಯನ್, ಅರ್ಪಯಃ ಅರ್ಪಯತಂ ಅರ್ಪಯತ, ಅರ್ಪಯಂ
ಅರ್ಪಯಾವ ಅರ್ಪಯಾಮು ॥

★ ★ ★

ಮಧ್ಯಗೇಹರಿಂದ ಬಾಲಕನಿಗೆ ಶ್ರೇಯಃ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ

ನತ್ವಾ ಹರಿಂ ರಜತಪೀಠಪುರಾಧಿವಾಸಂ

ಬಾಲಸ್ಯ ಸಂಪದಮನಾಪದಮಾರ್ಥಯಿತ್ವಾ ।

ಸಾಕಂ ಸುತೇನ ಪರಿವಾರಜನಾನಿಶೋಽಸೌ

ಪ್ರಾಯಾನಿಶೀರ್ಥಸಮಯೇ ನಿಜಮೇವ ಧಾಮ ॥ 32 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ನತ್ವಾ ಹರಿಂ, ರಜತಪೀಠಪುರಾಧಿವಾಸಂ, ಬಾಲಸ್ಯ, ಸಂಪದಂ, ಅನಾಪದಂ, ಅರ್ಥಯಿತ್ವಾ, ಸಾಕಂ,
ಸುತೇನ, ಪರಿವಾರಜನಾನಿಶಃ, ಅಸೌ, ಪ್ರಾಯಾತ್, ನಿಶೀರ್ಥಸಮಯೇ, ನಿಜಂ, ಏವ, ಧಾಮ ।

ಅನ್ವಯ— ರಜತಪೀಠಪುರಾಧಿವಾಸಂ ಹರಿಂ ನತ್ವಾ ಬಾಲಸ್ಯ ಅನಾಪದಂ ಸಂಪದಂ ಅರ್ಥಯಿತ್ವಾ ಪರಿವಾರ-
ಜನಾನಿಶಃ ಅಸೌ ಸುತೇನ ಸಾಕಂ ನಿಶೀರ್ಥಸಮಯೇ ಏವ ನಿಜಂ ಧಾಮ ಪ್ರಾಯಾತ್ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ರಜತಪೀಠಪುರಾಧಿವಾಸಂ ಹರಿಂ ನತ್ವಾ = ಉಡುಪಿಯಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಿರುವವನಾದ ಅನಂತೇಶ್ವರನನ್ನು
ನಮಸ್ಕರಿಸಿ

ಬಾಲಸ್ಯ ಅನಾಪದಂ ಸಂಪದಂ ಅರ್ಥಯಿತ್ವಾ = ತನ್ನ ಮಗನಾಗಿರುವ ವಾಸುದೇವನಿಗೆ, ಆಪತ್ತು ಇಲ್ಲದಿರುವ,
ಸಂಪತ್ತನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ

ಪರಿವಾರಜನಾನ್ವಿತಃ ಆಸೌ = ತಮ್ಮ ಪರಿವಾರಜನರಿಂದ ಸಹಿತರಾಗಿ ಮದ್ಯಗೇಹಭಟ್ಟರು
 ಸುತೇನ ಸಾಕಂ = ತನ್ನ ಮಗನೊಡನೆ
 ನಿಶೀರ್ಥಸಮಯೇ ಏವ = ಅರ್ಧರಾತ್ರಿಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ
 ನಿಜಂ ಧಾಮ ಪ್ರಾಯಾತ್ = ತನ್ನ ಮನೆಯನ್ನು ಕುರಿತು ಹೋದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಉಡುಪಿ ಕ್ಷೇತ್ರಕ್ಕೆ ಬಂದಿರುವ ಮದ್ಯಗೇಹಭಟ್ಟರು ಉಡುಪಿ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಿರುವ
 ಅನಂತೇಶ್ವರನನ್ನು ನಮಸ್ಕರಿಸಿದರು. ತನ್ನ ಬಾಲಕನಿಗೆ ಸಂಪತ್ತನ್ನೂ ಆ ಸಂಪತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಸಂಭವಿಸಬಹುದಾದ ಅಪತ್ತಿನ
 ಅಭಾವವನ್ನೂ ಬೇಡಿದರು. ಪರಿವಾರಜನರಿಂದ ಸಹಿತರಾಗಿಯೂ ತಮ್ಮ ಮಗನಿಂದ ಸಹಿತರಾಗಿಯೂ ಅರ್ಧರಾತ್ರಿ-
 ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ತಮ್ಮ ಸ್ವಂತ ಮನೆಗೆ ಹೋದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ರಜತಪೀಠಪುರಾಧಿವಾಸಂ— ರಜತಪೀಠಂ ಇತಿ ಪುರಂ ರಜತಪೀಠಪುರಂ, ರಜತಪೀಠಪುರೇ ಅಧಿವಸತಿ ಇತಿ
 ರಜತಪೀಠಪುರಾಧಿವಾಸಃ, ತಂ ರಜತಪೀಠಪುರಾಧಿವಾಸಂ |
 ಅನಾಪದಂ— ನ ವಿದ್ಯತೇ ಆಪತ್ ಯಸ್ಯಾಂ ಸಾ ಅನಾಪತ್, ತಾಂ ಅನಾಪದಂ |
 ಪರಿವಾರಜನಾನ್ವಿತಃ— ಪರಿವಾರಜನೈಃ ಅನ್ವಿತಃ ಪರಿವಾರಜನಾನ್ವಿತಃ |
 ನಿಶೀರ್ಥಸಮಯೇ— ನಿಶೀರ್ಥಂ ಇತಿ ಸಮಯಃ ನಿಶೀರ್ಥಸಮಯಃ, ತಸ್ಮಿನ್ ನಿಶೀರ್ಥಸಮಯೇ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಪ್ರಾಯಾತ್ - ಪ್ರ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ಯಾ ಪ್ರಾಪತ್ಕೇ ಇತ್ಯಸ್ಮಾದ್ಧಾತೋಃ ಲಜ್ ಪ್ರಥಮ-
 ಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ 'ಪ್ರಾಯಾತ್' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಪ್ರಾಯಾತ್ ಪ್ರಾಯಾತಾಂ ಪ್ರಾಯುಃ ಪ್ರಾಯಾನ್, ಪ್ರಾಯಾಃ ಪ್ರಾಯಾತಂ ಪ್ರಾಯಾತ, ಪ್ರಾಯಾಂ
 ಪ್ರಾಯಾವ ಪ್ರಾಯಾಮ ||

★ ★ ★

ಭೂತಪೀಠ ಮಟ್ಟದ ಪುಟ್ಟಪಾಲಕ

ದೋಷೇಯುಷಾಂ ಸಮಮನೇನ ವನೇತಿಭೀಮೇ

ತತ್ತ್ವೀತಿಗ್ರಹ ಇಹೈಕತಮಂ ತುತೋದ |

ಉದ್ವಾತರಕ್ತಮವಲೋಕ್ಯ ತಮಭ್ಯಧಾಯಿ

ಕೇನಾಪ್ಯಹೋ ನ ಶಿಶುತುತ್ ಕಥಮೇವ ಇತ್ಯಮ್ || 33 ||

ಪದಭೇದ— ದೋಷಾ, ಈಯುಷಾಂ, ಸಮಂ, ಅನೇನ, ವನೇ, ಅತಿಭೀಮೇ, ತತ್ತ್ವೀತಿಗ್ರಹಃ, ಇಹ, ಏಕತಮಂ,
 ತುತೋದ, ಉದ್ವಾತರಕ್ತಂ ಅವಲೋಕ್ಯ, ತಂ, ಅಭ್ಯಧಾಯಿ, ಕೇನ, ಅಪಿ, ಅಹೋ, ನ, ಶಿಶುತುತ್, ಕಥಂ, ಏಷಃ,
 ಇತ್ಯಮ್ |

ಅನ್ವಯ— ಅನೇನ ಸಮಂ ದೋಷಾ ಅತಿಭೀಮೇ ವನೇ ಈಯುಷಾಂ ತತ್ತ್ವೀತಿಗ್ರಹಃ ಇಹ ಏಕತಮಂ ತುತೋದ,
 ಉದ್ವಾತರಕ್ತಂ ಅವಲೋಕ್ಯ ತಂ ಅಭ್ಯಧಾಯಿ, ಕೇನ ಅಪಿ ನ ಶಿಶುತುತ್, ಏಷಃ ಕಥಂ ಇತ್ಯಂ, ಅಹೋ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅನೇನ ಸಮಂ = ಈ ಶಿಶುವಿನೊಡನೆ

ದೋಷಾ = ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ

ಅತಿಭೀಮೇ ವನೇ = ಅತ್ಯಂತ ಭಯಂಕರವಾದ ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ

ಈಯುಷಾಂ = ಹೋಗುತ್ತಿರುವ ಜನರುಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ

ತತ್ಪ್ರೀಡಿತಗ್ರಹಃ = ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಡೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಒಂದು ಪಿಶಾಚಿವು

ಇಹ ವಿಕತಮಂ ತುತೋದ = ಅವರುಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನೇ ಒಬ್ಬನನ್ನು ಖೇಡಿಸಿತು.

ಉದ್ಧಾತರಕ್ತಂ ತಂ ಅವಲೋಕ್ಯ = ರಕ್ತವನ್ನು ವಾಂತಿ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಅವನನ್ನು ನೋಡಿ

ಅಭ್ಯಧಾಯಿ = ಹೇಳಿದರು.

ಕೇನ ಅಪಿ ನ ಶಿಶುತುತ್ = ಯಾರೋ ಒಬ್ಬರಿಂದ ಈ ವಾಸುದೇವ ಎಂಬ ಬಾಲಕನಿಗೆ ಯಾವ ಪೀಡೆಯೂ ಉಂಟಾಗಲಿಲ್ಲ.

ವಿಷಃ ಕಥಂ ಇತ್ಯಂ = ಈತನು ಹೇಗೆ ಈ ರೀತಿಯಿಂದ ಪೀಡಿಸಲ್ಪಡದೇ ಇದ್ದಾನೆ ?

ಅಹೋ = ಆಶ್ಚರ್ಯ ಎಂದನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಸರ್ವರೂ ಬದುಕಿದ್ದಾರೆ. ಆಗ ಅಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಡೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಒಂದು ಪಿಶಾಚಿವು ಅವರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನನ್ನು ಖೇಡಿಸಿತು. ಆಗ ಅದನ್ನು ನೋಡಿದ ಯಾವನೋ ಒಬ್ಬನು ಹೇಳಿದನು. ಇದೇನು ಆಶ್ಚರ್ಯ, ಪಿಶಾಚಿಗಳು ಸ್ವಪ್ನನಾಗಿರುವವರನ್ನು ಖೇಡಿಸಲಾರವು. ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ಶಿಶುಗಳನ್ನು ಬಾಧಿಸಲಾರವು. ಈ ಶಿಶುವು ರಕ್ತವಾಂತಿಯನ್ನು ಮಾಡಿರಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಯಾಕೆ ನಡೆಯಿತು ? ಎಂದನು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಅತಿಭೀಮೇ— ಅತ್ಯಂತ ಭೀಮಂ ಅತಿಭೀಮಂ, ತ್ವನ್ ಅತಿ ಭೀಮೇ ।

ತತ್ಪ್ರೀಡಿತಗ್ರಹಃ— ತೇಷಾಂ ಮಧ್ಯೇ ಶ್ರೇಡಿತಃ ತತ್ಪ್ರೀಡಿತಃ, ತತ್ಪ್ರೀಡಿತಶ್ಚಾಸೌ ಗ್ರಹಶ್ಚ ತತ್ಪ್ರೀಡಿತಗ್ರಹಃ ।

ವಿಕತಮಂ— ವಿಕ ವಿವ ವಿಕತಮಃ, ತಂ ವಿಕತಮಂ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ತುತೋದ- ತುದ ವೃಥಾನೇ ಇತಿ ವೃಥನಾರ್ಥಕಾತ್ ತುದ ಧಾತೋಃ ಲಿಟಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ವಿಕವಚನೇ 'ತುತೋದ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ತುತೋದ ತುತುವತುಃ ತುತುದುಃ. ತುತೋದಿಥ ತುತುದಥುಃ ತುತುದ, ತುತೋದ ತುತುದಿವ ತುತುದಿಮು||

ಅಭ್ಯಧಾಯಿ - ದು ಧಾತ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಧಾರಣಪೋಷಣಾರ್ಥಕಾತ್ ಅಭಿ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗ- ಪೂರ್ವಕಾತ್ ಲಿಟಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ವಿಕವಚನೇ 'ಅಭ್ಯಧಾಯಿ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ಅಭ್ಯಧಾಯಿ

ಅಭ್ಯಧಾಯಿಷಾತಾಂ

ಅಭ್ಯಧಾಯಿಷತ್,

ಅಭ್ಯಧಾಯಿಷ್ಯಾಃ

ಅಭ್ಯಧಾಯಿಷಾಥಾಂ

ಅಭ್ಯಧಾಯಿಷ್ಠಂ,

ಅಭ್ಯಧಾಯಿಷಿ

ಅಭ್ಯಧಾಯಿಷ್ಠುಃ

ಅಭ್ಯಧಾಯಿಷ್ಠುಃ ||

★ ★ ★

ಮಹಾಭೂತದ ಅದ್ಭುತ ಸಂದೇಶ

ಅವಿಶ್ಯ ಪೂರುಷಮುವಾಚ ಮಹಾಗ್ರಹೋಽಸಾ-

ವಸ್ಯದ್ವಿಹಾರಸಮಯೋಪಗತಾನ್ ಸಮಸ್ತಾನ್ ।

ಯಚ್ಚಕ್ಷಿಗುಪ್ತರಹಿತಾನಲಮಸ್ಮಿ ಹಂತುಂ

ಲೋಕೇಶ್ವರಃ ಸ ಬಹು ಬಾಲತಮಃ ಕಿಲೇತಿ

|| 34 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅವಶ್ಯ, ಪೂರುಷಂ, ಉವಾಚ, ಮಹಾಗ್ರಹಃ, ಆಸೌ, ಅಸೃದ್ವಿಹಾರಸಮಯೋಪಗತಾನ್, ಸಮಸ್ತಾನ್, ಯಚ್ಚಕ್ಷಿಗುಪ್ತರಹಿತಾನ್, ಅಲಂ, ಅಸ್ಮಿ, ಹಂತುಂ, ಲೋಕೇಶ್ವರಃ, ಸಃ, ಒತ್ತ, ಬಾಲತಮಃ, ಕಿಲ, ಇತಿ ।

ಅನ್ವಯ— ಆಸೌ ಮಹಾಗ್ರಹಃ ಪೂರುಷಂ ಅವಶ್ಯ ಉವಾಚ । ಅಸೃದ್ವಿಹಾರಸಮಯೋಪಗತಾನ್ ಸಮಸ್ತಾನ್ ಯಚ್ಚಕ್ಷಿಗುಪ್ತರಹಿತಾನ್ ಹಂತುಂ ಅಲಂ ಅಸ್ಮಿ । ಸಃ ಬಾಲತಮಃ ಲೋಕೇಶ್ವರಃ ಕಿಲ ಇತಿ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಆಸೌ ಮಹಾಗ್ರಹಃ = ಈ ದೊಡ್ಡ ಪಿಶಾಚವು

ಪೂರುಷಂ ಅವಶ್ಯ ಉವಾಚ = ಒಬ್ಬ ಪುರುಷನನ್ನು ಅವೇಶಗೊಂಡು ಹೇಳಿತು.

ಅಸೃದ್ವಿಹಾರಸಮಯೋಪಗತಾನ್ ಸಮಸ್ತಾನ್ = ನಾವು ವಿಹಾರವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುವ ಸರ್ವರನ್ನೂ

ಯಚ್ಚಕ್ಷಿಗುಪ್ತರಹಿತಾನ್ ಹಂತುಂ = ಯಾವನ ಶಕ್ತಿಯ ರಕ್ಷಣೆಯಿಲ್ಲದಿರುವ ಸರ್ವರನ್ನೂ ಕೊಲ್ಲುವುದಕ್ಕೆ

ಅಲಂ ಅಸ್ಮಿ = ನಾನು ಸಮರ್ಥನಾಗಿರುವೆನು.

ಸಃ ಬಾಲತಮಃ = ಆ ಚಿಕ್ಕ ಬಾಲಕನು

ಲೋಕೇಶ್ವರಃ ಕಿಲ = ಎಲ್ಲಾ ಲೋಕಗಳಿಗೂ ಈಶ್ವರನಲ್ಲವೇ !

ಇತಿ = ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ

ಉವಾಚ = ಹೇಳಿತು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ದೊಡ್ಡ ಪಿಶಾಚವು ಪುರುಷನಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶ ಮಾಡಿಕೊಂಡೇ ಹೇಳಿತು. ನಾವು ವಿಹಾರವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುವ ನಿಮ್ಮನ್ನೆಲ್ಲರನ್ನೂ ಸಂಹರಿಸಿಬಿಡುತ್ತಿದ್ದೆವು. ಆದರೆ ನಿಮ್ಮ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುವ ಬಾಲಕನ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ನಿಮ್ಮನ್ನು ಸಂಹರಿಸಲು ನಮ್ಮಿಂದ ಸಾಧ್ಯವಾಗಲಿಲ್ಲ. ಆ ಬಾಲಕನು ಸಕಲಲೋಕಗಳಿಗೂ ಅಧಿಪತಿಯಾಗಿರುವನು ತಾನೇ?

ವಿಗ್ರಹ—

ಮಹಾಗ್ರಹಃ— ಮಹಾಂಶಾಸೌ ಗ್ರಹಶ್ಚ ಮಹಾಗ್ರಹಃ ।

ಅಸೃದ್ವಿಹಾರಸಮಯೋಪಗತಾನ್— ಅಸ್ಥಾಂತಂ ವಿಹಾರಃ ಅಸೃದ್ವಿಹಾರಃ, ಅಸೃದ್ವಿಹಾರಶ್ಚ ಸಮಯಃ ಅಸೃದ್ವಿಹಾರಸಮಯಃ, ಅಸೃದ್ವಿಹಾರಸಮಯೇ ಉಪಗತಾಃ ಅಸೃದ್ವಿಹಾರಸಮಯೋಪಗತಾಃ, ತಾನ್ ಅಸೃದ್ವಿಹಾರಸಮಯೋಪಗತಾನ್ ।

ಯಚ್ಚಕ್ಷಿಗುಪ್ತರಹಿತಾನ್— ಯಸ್ಯ ಶಕ್ತಿಃ ಯಚ್ಚಕ್ಷಿಃ, ಯಚ್ಚಕ್ಷ್ಮಾ ಗುಪ್ತಿಃ ಯಚ್ಚಕ್ಷಿಗುಪ್ತಿಃ, ಯಚ್ಚಕ್ಷಿಗುಪ್ತ್ಯಾ ರಹಿತಃ ಯಚ್ಚಕ್ಷಿಗುಪ್ತರಹಿತಃ, ತಾನ್ ಯಚ್ಚಕ್ಷಿಗುಪ್ತರಹಿತಾನ್ ।

ಲೋಕೇಶ್ವರಃ— ಲೋಕಾನಾಂ ಈಶ್ವರಃ ಲೋಕೇಶ್ವರಃ ।

ಬಾಲತಮಃ— ಅತ್ಯಂತಂ ಬಾಲಃ ಬಾಲತಮಃ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಉವಾಚ- ವಚ ಪರಿಭಾಷಣೇ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ಪರಿಭಾಷಣಾರ್ಥಕಾತ್ ಲಿಟಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ 'ಉವಾಚ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ಉವಾಚ ಉಚಿತಃ ಉಚುಃ, ಉವಚಿಥ-ಉವಕ್ಥ ಉಚಿಥಃ ಉಚಿ, ಉವಾಚ-ಉವಚ ಉಚಿವ ಉಚಿವು ॥

ವಾಸುದೇವನ ಬಾಲಲೀಲಾ ಉಪಕ್ರಮ

ಸ್ವನ್ನೇನ ಬಾಲಮನುತೋಷ್ಯ ಮುಹುಃ ಸ್ವಧಾಮ್ನೋ
ಮಾತಾ ಕದಾಚನ ಯಯೌ ವಿರಹಾಸಹಾ೦ಪಿ |

ವಿಶ್ವಸ್ಯ ವಿಶ್ವಪರಿಪಾಲಕಪಾಲನಾಯ

ಕನ್ಯಾಂ ನಿಜಾಮನುಗುಣಾಂ ಕಿಲ ಭೀರುರೇಷಾ || 35 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಸ್ವನ್ನೇನ, ಬಾಲಂ, ಅನುತೋಷ್ಯ, ಮುಹುಃ, ಸ್ವಧಾಮ್ನೋ, ಮಾತಾ, ಕದಾಚನ, ಯಯೌ, ವಿರಹಾಸಹಾ, ಅಪಿ, ವಿಶ್ವಸ್ಯ, ವಿಶ್ವಪರಿಪಾಲಕಪಾಲನಾಯ, ಕನ್ಯಾಂ, ನಿಜಾಂ, ಅನುಗುಣಾಂ, ಕಿಲ, ಭೀರುಃ, ವಿಷಾ |

ಅನ್ವಯ— ಬಾಲಂ ಸ್ವನ್ನೇನ ಮುಹುಃ ಅನುತೋಷ್ಯ ಮಾತಾ ಕದಾಚನ ವಿರಹಾಸಹಾ ಅಪಿ ವಿಶ್ವಪರಿ-
ಪಾಲಕಪಾಲನಾಯ ನಿಜಾಂ ಅನುಗುಣಾಂ ಕನ್ಯಾಂ ವಿಶ್ವಸ್ಯ ಭೀರುಃ ವಿಷಾ ಸ್ವಧಾಮ್ನೋಯಯೌ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಬಾಲಂ ಸ್ವನ್ನೇನ ಮುಹುಃ ಅನುತೋಷ್ಯ = ತನ್ನ ಬಾಲಕನಾದ ವಾಸುದೇವನನ್ನು ತನ್ನ ಸ್ತನಗಳಿಂದ ಬರುತ್ತಿರುವ
ಹಾಲಿನಿಂದ ಮೇಲೆ ಮೇಲೆ ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸಿದವಳಾಗಿ

ಮಾತಾ ವಿರಹಾಸಹಾ ಅಪಿ = ತಾಯಿಯಾದ ವೇದವತೀದೇವಿಯು ತನ್ನ ಮಗನ ವಿರಹವನ್ನು ಸಹಿಸದಿದ್ದರೂ
ಸ್ವಧಾಮ್ನೋ = ತನ್ನ ಮನೆಯಿಂದ

ಕದಾಚನ = ಒಂದು ದಿನ

ವಿಶ್ವಪರಿಪಾಲಕಪಾಲನಾಯ = ಸಕಲ ಲೋಕಗಳನ್ನೂ ಕಾಪಾಡುತ್ತಿರುವ ಶ್ರೀವಾಸುದೇವನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವು-
ದಕ್ಕೋಸ್ಕರ

ನಿಜಾಂ ಅನುಗುಣಾಂ ಕನ್ಯಾಂ = ಸ್ವಕೀಯಳಾಗಿರುವ ತನ್ನ ಗುಣಗಳಿಗೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿರುವ ಹೆಣ್ಣುಮಗಳನ್ನು
ವಿಶ್ವಸ್ಯ = ಕಾಪಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ನಂಬಿಕೆ ಇಟ್ಟು ,

ಭೀರುಃ ವಿಷಾ = ತುಂಬಾ ಭಯಸ್ವಭಾವದ ಈ ವೇದವತೀದೇವಿಯು

ಯಯೌ = ಹೊರಗೆ ಹೋದಳು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಒಂದು ದಿನ ತನ್ನ ಸ್ತನಗಳಿಂದ ಸುರಿಯುತ್ತಿರುವ ಹಾಲನ್ನು ಪುನಃ ಪುನಃ ತಾಯಿಯಾದ
ವೇದವತೀದೇವಿಯು ತನ್ನ ಮಗನಿಗೆ ಕುಡಿಸಿದಳು. ಅವನ ವಿರಹವನ್ನು ಸಹಿಸದಿರುವ ತಾಯಿಯು ಅವನನ್ನು ತೃಪ್ತಿ-
ಪಡಿಸಿದಂತೆ ಭಾವಿಸಿ, ತನ್ನ ಮಗಳೂ ಅನುಗುಣವಾದ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವಳೂ ಆಗಿರುವ ತನ್ನ ಮಗಳ ಹಾಸಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಮಲಗಿಸಿ,
ತನ್ನ ಮನೆಯಿಂದ ಹೊರಟಳು. ನಿಜವಾಗಿಯೂ ಭಯಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ ತಾಯಿಯು ಹೊರಗೆ ಬಂದಳು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಸ್ವನ್ನೇನ— ಸ್ವನಾಭ್ಯಾಂ ನಿಧೃತಂ ಸ್ವಯಂ, ತೇನ ಸ್ವನ್ನೇನ |

ಸ್ವಧಾಮ್ನೋ— ಸ್ವಸ್ಯ ಧಾಮ ಸ್ವಧಾಮ, ತಸ್ಮಾತ್ ಸ್ವಧಾಮ್ನೋ |

ವಿರಹಾಸಹಾ— ವಿರಹಂ ನ ಸಹತಿ ಇತಿ ವಿರಹಾಸಹಾ |

ವಿಶ್ವಪರಿಪಾಲಕಪಾಲನಾಯ— ವಿಶ್ವಸ್ಯ ಪರಿತಃ ಪಾಲಕಃ ವಿಶ್ವಪರಿಪಾಲಕಃ, ವಿಶ್ವಪರಿಪಾಲಕಸ್ಯ ಪಾಲನಂ
ವಿಶ್ವಪರಿಪಾಲಕಪಾಲನಂ, ತಸ್ಮೈ ವಿಶ್ವಪರಿಪಾಲಕಪಾಲನಾಯ |

ಅನುಗುಣಾಂ— ಅನುಗತಃ ಗುಣಃ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ ಅನುಗುಣಾ, ತಾಂ ಅನುಗುಣಾಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಯಯೌ- ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ಪ್ರಾಪಣಾರ್ಥಕಾತ್ ಯಾ ಧಾತೋಃ ಲಿಟಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ 'ಯಯೌ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಯಯೌ ಯಯತುಃ ಯಯುಃ, ಯಯುಥ ಯಯಾಥ, ಯಯಥುಃ ಯಯ,
ಯಯೌ ಯಯವ ಯಯಮು ||

★ ★ ★

ವಾಸುದೇವನಿಂದ ಕುಳಿತ್ವಕುಲಭಕ್ಷಣ, ಕನ್ಯೆಯಿಂದ ಸಾಂತ್ವನ

ಸಾ ಬಾಲಕಂ ಪ್ರರುದಿತಂ ಪರಿಸಾಂತ್ವಯಂತೀ

ಮುಗ್ಧಾಕ್ಷರೇಣ ವಚಸಾಽನುನಿನಾಯ ಮುಗ್ಧಾ |

ಮಾ ತಾತ ತಾತ ಸುಮುಖೇತಿ ಪುನಃ ಪ್ರರೋದೀ-

ಮಾರ್ತಾ ತನೋತಿ ರುಚಿತಂ ತ್ವರಿತಂ ತವೇತಿ || 36 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಸಾ, ಬಾಲಕಂ, ಪ್ರರುದಿತಂ, ಪರಿಸಾಂತ್ವಯಂತೀ, ಮುಗ್ಧಾಕ್ಷರೇಣ, ವಚಸಾ, ಅನುನಿನಾಯ, ಮುಗ್ಧಾ ಮಾ, ತಾತ, ತಾತ, ಸುಮುಖ, ಇತಿ, ಪುನಃ, ಪ್ರರೋದೀ, ಮಾತಾ, ತನೋತಿ, ರುಚಿತಂ, ತ್ವರಿತಂ, ತವ, ಇತಿ |

ಅನ್ವಯ— ಸಾ ಮುಗ್ಧಾ ಮುಗ್ಧಾಕ್ಷರೇಣ ವಚಸಾ ಪ್ರರುದಿತಂ ಬಾಲಕಂ ಪರಿಸಾಂತ್ವಯಂತೀ ಅನುನಿನಾಯ ಹೇ ತಾತ, ಹೇ ತಾತ, ಸುಮುಖ, ಇತಿ ಪುನಃ, ಮಾ ಪ್ರರೋದೀ, ಮಾತಾ ತವ ರುಚಿತಂ ತ್ವರಿತಂ ತನೋತಿ ಇತಿ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸಾ ಮುಗ್ಧಾ = ಆ ಮುಗ್ಧಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿರುವ ಕನ್ಯೆಯು

ಮುಗ್ಧಾಕ್ಷರೇಣ ವಚಸಾ = ತನ್ನ ವಯಸ್ಸಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾಗಿರುವ ಮಾತುಗಳಿಂದ

ಪ್ರರುದಿತಂ ಬಾಲಕಂ = ಆಳುತ್ತಿರುವ ಮಗುವನ್ನು

ಪರಿಸಾಂತ್ವಯಂತೀ = ಸಮಾಧಾನಮಾಡುತ್ತಿರುವವಳಾಗಿ

ಹೇ ತಾತ, ಹೇ ತಾತ = ಎಲ್ಲ ಮಗುವೇ, ಎಲ್ಲ ಮಗುವೇ,

ಸುಮುಖ, ಇತಿ ಪುನಃ = ಸುಂದರವಾದ ಮುಖವುಳ್ಳವನೇ,

ಮಾ ಪ್ರರೋದೀ = ಆಳಬೇಡ.

ಮಾತಾ ತವ ರುಚಿತಂ = ತಾಯಿಯು ನಿನಗೆ ರುಚಿಕರವಾದದ್ದನ್ನು

ತ್ವರಿತಂ ತನೋತಿ ಇತಿ ಅನುನಿನಾಯ = ಬೇಗನೆ ಮಾಡುವಳು, ಹೀಗೆಂದು ಸಮಾಧಾನಪಡಿಸಿದಳು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಆ ಕನ್ಯೆಯು ಮುಗ್ಧಾವಸ್ಥೆಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾಗಿರುವ ಮಾತಿನಿಂದ ಸಮಾಧಾನಪಡಿಸಿದಳು. 'ಮಗುವೇ, ಆಳಬೇಡ. ಸುಂದರವಾದ ಮುಖವುಳ್ಳವನೇ, ಆಳಬೇಡ. ತಾಯಿಯು ಮಗನಿಗೆ ಬೇಕಾದ ವಸ್ತುವನ್ನು ಬೇಗನೆ ಕಂಡು ಹಿಡಿದು ಅವನನ್ನು ತೃಪ್ತಪಡಿಸುವಳು. ಪುನಃ ಪುನಃ ಆಳಬೇಡ' ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾ ಸಮಾಧಾನಪಡಿಸಿದಳು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಪ್ರರುದಿತಂ— ಪ್ರಕರ್ಷಣ ರುದಿತಃ ಪ್ರರೋದಿತಃ, ತಂ ಪ್ರರುದಿತಂ |

ಪರಿಸಾಂತ್ವಯಂತೀ— ಪರಿಸಾಂತ್ವಯಂತಿ ಇತಿ ಪರಿಸಾಂತ್ವಯಂತೀ |

ಮುಗ್ಧಾಕ್ಷರೇಣ— ಮುಗ್ಧಂ ಚ ತತ್ ಅಕ್ಷರಂ ಚ ಮುಗ್ಧಾಕ್ಷರಂ, ತೇನ ಮುಗ್ಧಾಕ್ಷರೇಣ |

ಸುಮುಖ— ಶೋಭನಂ ಮುಖಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸುಮುಖಃ, ತಸ್ಯ ಸಂಬುದ್ಧಿ ಹೇ ಸುಮುಖ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಪ್ರರೋದೀ- ಪ್ರ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ರುದಿರ್ ಅಶ್ರುವಿಮೋಚನೇ ಇತಿ ಅಶ್ರು-
ವಿಮೋಚನಾರ್ಥಕಾತ್ ರುದಿರ್ ಧಾತೋಃ ಲುಪ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ 'ಪ್ರರೋದೀ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ಅರೋದಿತ್ ಅರೋದಿಷ್ಟಾ ಅರೋದಿಮಃ
ಅರೋದೀ ಅರೋದಿಷ್ಟಂ ಅರೋದಿಷ್ಟ
ಅರೋದಿಷಂ ಅರೋದಿಷ್ಟ ಅರೋದಿಷ್ಟ ॥

ತನೋತಿ- ತನು ವಿಸ್ತಾರೇ ವಿಸ್ತಾರಾರ್ಥಕಾತ್ ತನು ಧಾತೋಃ ಲಟಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ 'ತನೋತಿ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ತನೋತಿ ತನುತಃ ತನ್ವಂತಿ, ತನೋಷಿ ತನುಥಃ ತನುಥ, ತನೋಮಿ, ತನುವಃ ತನ್ವ, ತನುಮಃ ತನ್ವ ॥

ಅನುನಿನಾಯ- ಅನು ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ಣೀಷ್ ಪ್ರಾಪಣೇ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ಣೀಷ್ ಧಾತೋಃ ಲಿಟಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ 'ಅನುನಿನಾಯ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ಅನುನಿನಾಯ ಅನುನಿನ್ಯತುಃ ಅನುನಿನ್ಯಃ, ಅನುನಿನಯಥ ಅನುನಿನಥ, ಅನುನಿನ್ಯಥುಃ ಅನುನಿನ್ಯ, ಅನುನಿನಾಯ ಅನುನಿನಯ, ಅನುನಿನ್ಯಿವ ಅನುನಿನ್ಯಮು॥

★ ★ ★

ಗಾಬರಿಯಾದ ಬಾಲೆ

ರೋದೇ ಕ್ರಿಯಾಸಮಭಿಹಾರತ ಏವ ವೃತ್ತೇ

ಪೋತಸ್ಯ ಮಾತರಿ ಚಿರಾದಪಿ ನಾಗತಾಯಾಮ್ ।

ಜಗ್ರಾಹ ಬಾಲಮಥ ಚೈಕ್ಷತ ಮಾತೃಮಾರ್ಗಂ

ಸಾಽಪಿ ಕ್ರಿಯಾಸಮಭಿಹಾರತ ಏವ ಬಾಲಾ ॥ 37 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ರೋದೇ, ಕ್ರಿಯಾಸಮಭಿಹಾರತಃ, ಏವ, ವೃತ್ತೇ, ಪೋತಸ್ಯ, ಮಾತರಿ, ಚಿರಾತ್, ಅಪಿ, ನಾಗ-
ತಾಯಾಂ, ಜಗ್ರಾಹ, ಬಾಲಂ, ಅಥ, ಚ, ಏಕ್ಷತ, ಮಾತೃಮಾರ್ಗಂ, ಸಾ, ಅಪಿ; ಕ್ರಿಯಾಸಮಭಿಹಾರತಃ, ಏವ, ಬಾಲಾ ।

ಅನ್ವಯ— ರೋದೇ ಕ್ರಿಯಾಸಮಭಿಹಾರತಃ ಏವ ವೃತ್ತೇ ಪೋತಸ್ಯ ಮಾತರಿ ಚಿರಾತ್ ಅಪಿ ನಾಗತಾಯಾಂ ಬಾಲಂ
ಸಾ ಬಾಲಾ ಜಗ್ರಾಹ ಅಥ ಚ ಸಾ ಅಪಿ ಮಾತೃಮಾರ್ಗಂ ಕ್ರಿಯಾಸಮಭಿಹಾರತಃ ಏವ ಏಕ್ಷತ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ರೋದೇ = ಅಳುವಿಕೆಯು

ಕ್ರಿಯಾಸಮಭಿಹಾರತ ಏವ ವೃತ್ತೇ = ಪುನಃ ಪುನಃ ನಡೆಯುತ್ತಿರಲಿಕ್ಕಾಗಿ

ಪೋತಸ್ಯ ಮಾತರಿ = ಮಗನ ತಾಯಿಯಾಗಿರುವ ವೇದವತೀದೇವಿಯು

ಚಿರಾತ್ ಅಪಿ ನಾಗತಾಯಾಂ = ಒಹುಕಾಲದ ವರೆಗೂ ಬಾರದಿರಲಿಕ್ಕಾಗಿ

ಬಾಲಂ ಸಾ ಬಾಲಾ ಜಗ್ರಾಹ = ಬಾಲ ವಾಸುದೇವನನ್ನು ಆ ಆಕೆಯು ಎತ್ತಿಕೊಂಡಳು.

ಅಥ ಚ ಸಾ ಅಪಿ = ಆ ಆಕೆಯೂ ಕೂಡ

ಮಾತೃಮಾರ್ಗಂ = ತಾಯಿಯ ಹಾದಿಯನ್ನೇ

ಕ್ರಿಯಾಸಮಭಿಹಾರತ ಏವ ಏಕ್ಷತ = ಪುನಃ ಪುನಃ ನಿರೀಕ್ಷಿಸಿದಳು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಅಳುವುದನ್ನು ಶ್ರೀವಾಸುದೇವನು ಬಿಡಲೇ ಇಲ್ಲ. ವಾಸುದೇವನ ಅಕ್ಕಳು ಪುನಃ ಪುನಃ ನಿರೀಕ್ಷಿಸಿದಳು. ತಾಯಿಯು ಎಷ್ಟು ಹೊತ್ತಾದರೂ ಬರಲೇ ಇಲ್ಲ. ಅಕ್ಕಳು ಮಗುವನ್ನು ಎತ್ತಿಕೊಂಡಳು. ತಾಯಿಯು ಹೋದ ದಾರಿಯನ್ನೇ ನೋಡುತ್ತಿದ್ದಳು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಕ್ರಿಯಾಸಮುಭಿಹಾರತಃ— ಕ್ರಿಯಾಸಮುಭಿಹಾರಾತ್ ಕ್ರಿಯಾಸಮುಭಿಹಾರತಃ |

ನಾಗತಾಯಾಂ— ನ ಆಗತಾ ನಾಗತಾ, ತಸ್ಯಾಂ ನಾಗತಾಯಾಂ |

ಮಾತೃಮಾರ್ಗಂ— ಮಾತುಃ ಮಾರ್ಗಃ, ಮಾತೃಮಾರ್ಗಃ, ತಂ ಮಾತೃಮಾರ್ಗಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಜಗ್ರಾಹ- ಗ್ರಹ ಉಪಾದಾನೇ ಇತಿ ಉಪಾದಾನಾರ್ಥಕಾತ್ ಗ್ರಹಧಾತೋಃ ಲಿಟಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ 'ಜಗ್ರಾಹ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಜಗ್ರಾಹ ಜಗ್ರಹತುಃ ಜಗ್ರಹುಃ, ಜಗ್ರಹಿಥ ಜಗ್ರಹಥುಃ ಜಗ್ರಹ, ಜಗ್ರಾಹ ಜಗ್ರಹ, ಜಗ್ರಹಿವ ಜಗ್ರಹಿಮ ||

ಏಕ್ವತ್- ಈಕ್ಷ ದರ್ಶನೇ ಇತಿ ದರ್ಶನಾರ್ಥಕಾತ್ ಈಕ್ಷಧಾತೋಃ ಲಡ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ 'ಏಕ್ವತ್' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಏಕ್ವತ್ ಏಕ್ಷೇತಾಂ ಏಕ್ಷಂತ, ಏಕ್ಷಥಾಃ ಏಕ್ಷೇಥಾಂ ಏಕ್ಷದ್ಧಂ, ಏಕ್ಷೇ ಏಕ್ಷಾವಹಿ ಏಕ್ಷಾವಹಿ ||

ಅಲಂಕಾರ— ಉಪಮಾಲಂಕಾರ.

★ ★ ★

ಎತ್ತಿಗಾಗಿ ಇಟ್ಟ ಹುರುಳಿ ತಿಂದ ಮಗು

ಕರ್ತವ್ಯಮೌಡ್ಯಮಭಿಪದ್ಯ ನಿರೂಪ್ಯ ಸಾ ತಂ

ಪ್ರಾಭೋಜಯತ್ ಖಿಲು ಕುಲಿತ್ವಕುಲಂ ಪ್ರಪಕ್ಷಮ್ |

ಶೀತಂ ಪಯೋಽಪಿ ಸತತಂ ಪರಿಪಾಯಯಂತೀ

ಯಸ್ಯೋಷ್ಣರೋಗಮತಿವೇಲಮಶಂಕತಾಂಬಾ || 38 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಕರ್ತವ್ಯಮೌಡ್ಯಂ, ಅಭಿಪದ್ಯ, ನಿರೂಪ್ಯ, ಸಾ, ತಂ, ಪ್ರಾಭೋಜಯತ್, ಖಿಲು, ಕುಲಿತ್ವಕುಲಂ, ಪ್ರಪಕ್ಷಂ, ಶೀತಂ, ಪಯಃ, ಅಪಿ, ಸತತಂ, ಪರಿಪಾಯಯಂತೀ, ಯಸ್ಯ, ಉಷ್ಣರೋಗಂ, ಅತಿವೇಲಂ, ಅಶಂಕತ, ಅಂಬಾ |

ಅನ್ವಯ— ಸಾ ಕರ್ತವ್ಯಮೌಡ್ಯಂ ಅಭಿಪದ್ಯ ನಿರೂಪ್ಯ ತಂ ಪ್ರಪಕ್ಷಂ ಕುಲಿತ್ವಕುಲಂ ಪ್ರಾಭೋಜಯತ್ ಖಿಲು, ಅಂಬಾ ಶೀತಂ ಪಯಃ ಅಪಿ ಸತತಂ ಪರಿಪಾಯಯಂತೀ ಅತಿವೇಲಂ ಉಷ್ಣರೋಗಂ ಅಶಂಕತ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸಾ ಕರ್ತವ್ಯಮೌಡ್ಯಂ ಅಭಿಪದ್ಯ = ಅವಳು ಮಾಡುವ ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ಮೂರ್ಖತನವನ್ನು ಹೊಂದಿದವಳಾಗಿ

ನಿರೂಪ್ಯ = ವಿಚಾರ ಮಾಡಿ

ತಂ = ಆ ಬಾಲಕನಿಗೆ

ಪ್ರಪಕ್ಷಂ ಕುಲಿತ್ವಕುಲಂ = ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೆಂದಿರುವ ಹುರುಳಿಗಳನ್ನೇ ಸಮೂಹವನ್ನು

ಪ್ರಾಭೋಜಯತ್ ಖಿಲು = ತಿನ್ನಿಸಿದಳಷ್ಟೇ.

ಅಂಬಾ ಪಯಃ ಅಪಿ ಶೀತಂ = ತಾಯಿಯು ಹಾಲನ್ನೂ ಸಹ ತಣ್ಣಗಾಗಿರುವುದನ್ನು

ಸತತಂ ಪರಿಪಾಯಯಂತೀ = ಯಾವಾಗಲೂ ಕುಡಿಸುತ್ತಿರುವವಳಾಗಿ

ಅತಿವೇಲಂ = ಮಿತಿ ಮೀರಿದ

ಉಷ್ಣರೋಗಂ = ಉಷ್ಣರೋಗವನ್ನು

ಅಶಂಕತ = ಶಂಕಿಸಿದಳು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀವಾಸುದೇವನ ಆತ್ಮನಿಗೆ ತನ್ನ ಕರ್ತವ್ಯದಲ್ಲಿ ದಡ್ಡತನವು ಬಂತು. ತಾಯಿಯು ಯಾವ ಮಗುವಿಗೆ ಉಷ್ಣವಾಗುವುದೆಂದು ತಿಳಿದು ಹಾಲನ್ನು ಕುಡಿಸುವಾಗಲೂ ಅದನ್ನು ತಣ್ಣಗೆ ಮಾಡಿ ಕುಡಿಸುತ್ತಿದ್ದಳೋ, ಅಂತಹ ಮಗುವಿಗೆ ಎತ್ತಿಗಾಗಿ ಬೇಯಿಸಿದ ಹುರುಳಿ ಕಾಳುಗಳನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿನಿಸಿದಳು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಕರ್ತವ್ಯಮೌಢ್ಯಂ— ಕರ್ತುಂ ಯೋಗ್ಯಂ ಕರ್ತವ್ಯಂ, ಮೂಢಸ್ಯ ಭಾವಃ ಮೌಢ್ಯಂ, ಕರ್ತವ್ಯೇ ಮೌಢ್ಯಂ
ಕರ್ತವ್ಯಮೌಢ್ಯಂ, ತತ್ ಕರ್ತವ್ಯಮೌಢ್ಯಂ |

ಕುಲಿತೃಕುಲಂ— ಕುಲಿತೃನಾಂ ಕುಲಂ ಕುಲಿತೃಕುಲಂ, ತತ್ ಕುಲಿತೃಕುಲಂ |

ಪ್ರಪಕ್ಷಂ— ಪ್ರಕರ್ಷಣಾ ಪಕ್ಷಂ ಪ್ರಪಕ್ಷಂ ತತ್ ಪ್ರಪಕ್ಷಂ |

ಪರಿಪಾಯಯಂತೀ— ಪರಿಪಾಯಯಂತಿ ಇತಿ ಪರಿಪಾಯಯಂತೀ |

ಉಷ್ಣರೋಗಂ— ಉಷ್ಣಮಯೋ ರೋಗಃ ಉಷ್ಣರೋಗಃ, ತಂ ಉಷ್ಣರೋಗಂ |

ಅತಿವೇಲಂ— ವೇಲಾಂ ಅತಿಕ್ರಮ್ಯ ವರ್ತಮಾನಂ ಅತಿವೇಲಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಪ್ರಾಭೋಜಯತ್- ಪ್ರ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ಭುಜಪಾಲನಾಭ್ಯವಹಾರಯೋಃ ಇತಿ ಪಾಲನಾಭ್ಯವಹಾರಾರ್ಥಕಾತ್ ಭುಜಧಾತೋಃ ಲಜ್ ಪರಸ್ವೈಪದಿನಃ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ವಿಕವಚನೇ 'ಪ್ರಾಭೋಜಯತ್' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಪ್ರಾಭೋಜಯತ್

ಪ್ರಾಭೋಜಯತಾಂ

ಪ್ರಾಭೋಜಯನ್,

ಪ್ರಾಭೋಜಯಃ

ಪ್ರಾಭೋಜಯತಂ

ಪ್ರಾಭೋಜಯತ,

ಪ್ರಾಭೋಜಯಂ

ಪ್ರಾಭೋಜಯಾಮ

ಪ್ರಾಭೋಜಯಾಮು ||

ಅಶಂಕತ- ಶಕಿ ಶಂಕಾಯಾಂ, ಇತಿ ಶಂಕಾರ್ಥಕಾತ್ ಶಕಧಾತೋಃ ಲಜ್ ಆತ್ಮನೇಪದಿನಃ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ವಿಕವಚನೇ 'ಅಶಂಕತ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಅಶಂಕತ ಅಶಂಕೇತಾಂ ಅಶಂಕಂತ, ಅಶಂಕಥಾಃ ಅಶಂಕೇಥಾಂ ಅಶಂಕಧ್ವಂ, ಅಶಂಕೇ ಅಶಂಕಾವಹಿ ಅಶಂಕಾಮಹಿ ||

★ ★ ★

ವಿಪ್ರಪತ್ನಿಕಂಠ ಆಶ್ವರ್ಯ

ನೂನಂ ಪಿಪಾಸುರತಿರೋದಿತಿ ಹಂತ ಬಾಲೋ

ಧಿಬ್ ಮಾಂ ದಯಾವಿರಹಿತಾಂ ಪರಕೃತ್ಯಸಕ್ತಾಮ್ |

ಇತ್ಯಾಕುಲಾ ಗೃಹಮುಪೇತ್ಯ ತದಾ ಪ್ರಸನ್ನಂ

ಪೂರ್ಣೋದರಂ ಸುತಮವೈಕ್ಷತ ವಿಪ್ರಪತ್ನೀ || 39 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ನೂನಂ, ಪಿಪಾಸುಃ, ಅತಿರೋದಿತಿ, ಹಂತ, ಬಾಲಃ, ಧಿಬ್, ಮಾಂ, ದಯಾವಿರಹಿತಾಂ, ಪರ-
ಕೃತ್ಯಸಕ್ತಾಂ, ಇತಿ, ಅಕುಲಾ, ಗೃಹಂ, ಉಪೇತ್ಯ, ತದಾ, ಪ್ರಸನ್ನಂ, ಪೂರ್ಣೋದರಂ, ಸುತಂ, ಅವೈಕ್ಷತ, ವಿಪ್ರಪತ್ನೀ |

ಅನ್ವಯ— ತದಾ ಬಾಲಃ ನೂನಂ ಒಪಾಮಃ ಅತಿರೋದಿತಿ, ದಯಾವಿರಹಿತಾಂ ಪರಕೃತ್ಯಸಕ್ತಾಂ ಮಾಂ ಧಿಕ್, ಇತಿ ಆಕುಲಾ ವಿಪ್ರಪತ್ನೀ ಗೃಹಂ ಉಪೇತ್ಯ ಪ್ರಸನ್ನಂ ಪೂರ್ಣೋದರಂ ಸುತಂ ಅವೃಕ್ಷತ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ತದಾ = ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ

ಬಾಲಃ ನೂನಂ ಒಪಾಮಃ = ನನ್ನ ಬಾಲಕನು ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿಯೂ ನೀರಡಿಕೆಯಿಂದ ಯುಕ್ತನಾಗಿರುವನು,

ಅತಿರೋದಿತಿ = ತುಂಬಾ ಅಳುತ್ತಿರುವನು,

ದಯಾವಿರಹಿತಾಂ ಪರಕೃತ್ಯಸಕ್ತಾಂ ಮಾಂ ಧಿಕ್ = ಮಗುವಿನಲ್ಲಿ ಕೃಪೆಯಿಲ್ಲದ, ಬೇರೆ ಜನರುಗಳ

ಕೆಲಸಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಆಸಕ್ತನಾಗಿರುವ ನನ್ನನ್ನು ಧಿಕ್ಕರಿಸುವನು,

ಇತಿ ಆಕುಲಾ ವಿಪ್ರಪತ್ನೀ = ಹೀಗೆಂದು ಚಿಂತಾಯುಕ್ತಳಾದ ಮದ್ಯಗೇಹಭಟ್ಟರ ಹೆಂಡತಿಯು

ಗೃಹಂ ಉಪೇತ್ಯ = ಮನೆಯನ್ನು ಕುರಿತು ಬಂದವಳಾಗಿ

ಪ್ರಸನ್ನಂ ಪೂರ್ಣೋದರಂ ಸುತಂ = ನಗುಮುಖವುಳ್ಳ ತುಂಬಿದ ಹೊಟ್ಟೆಯುಳ್ಳ ಮಗನನ್ನು

ಅವೃಕ್ಷತ = ನೋಡಿದನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀವಾಸುದೇವನ ಆಕೃಳಲ್ಲಿ ಬಡಲ್ಪಟ್ಟ ವಾಸುದೇವನು ಬಹಳ ಸಮಯವಾದರೂ ಶ್ರೀವಾಸುದೇವಾ-ಚಾರ್ಯರನ್ನು ಮರೆತಳು. ಈ ಬಾಲಕನು ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ನೀರಡಿಕೆಯಿಂದ ಯುಕ್ತನಾಗಿರುವನು. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಬಹಳವಾಗಿ ಅಳುತ್ತಿರುವನು. ಮಗುವಿನಲ್ಲಿ ಕೃಪೆಯಿಲ್ಲದ ನಾನು ಇನ್ನೊಬ್ಬರ ಕೆಲಸದಲ್ಲಿಯೇ ಆಸಕ್ತನಾಗಿರುವನು. ನನಗೆ ಧಿಕ್ಕಾರವಿರಲಿ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾ ಮನೆಗೆ ಬಂದಳು. ಮಗನನ್ನು ನೋಡಿದಳು. ಆಗ ಹೊಟ್ಟೆ ತುಂಬಿ ಸಂತೋಷದಿಂದ ಮಗನ ಈ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ತಿಳಿದ ತಾಯಿಯು ಅಶ್ಚರ್ಯಚಕಿತಳಾದಳು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಅತಿರೋದಿತಿ— ಆತ್ಮಂತಂ ರೋದಿತಿ ಅತಿರೋದಿತಿ |

ದಯಾವಿರಹಿತಾಂ— ದಯಯಾ ವಿರಹಿತಾ ದಯಾವಿರಹಿತಾ, ತಾಂ ದಯಾವಿರಹಿತಾಂ |

ಪರಕೃತ್ಯಸಕ್ತಾಂ— ಪರೇಷಾಂ ಕಾರ್ಯೇ ಸಕ್ತಾ ಪರಕೃತ್ಯಸಕ್ತಾ, ತಾಂ ಪರಕೃತ್ಯಸಕ್ತಾಂ |

ಪೂರ್ಣೋದರಂ— ಪೂರ್ಣಾಂ ಉದರಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಪೂರ್ಣೋದರಃ, ತಂ ಪೂರ್ಣೋದರಂ |

ವಿಪ್ರಪತ್ನೀ— ವಿಪ್ರಸ್ಯ ಪತ್ನೀ ವಿಪ್ರಪತ್ನೀ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅವೃಕ್ಷತ- ಅವ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ಈಶ್ವ ದರ್ಶನೇ ಇತಿ ದರ್ಶನಾರ್ಥಕಾತ್ ಲಬ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ವಿಕವಚನೇ 'ಅವೃಕ್ಷತ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಅವೃಕ್ಷತ ಅವೃಕ್ಷೇತಾಂ ಅವೃಕ್ಷಂತ, ಅವೃಕ್ಷಥಾಃ ಅವೃಕ್ಷೇಥಾಂ ಅವೃಕ್ಷದ್ಧಂ, ಅವೃಕ್ಷೇ ಅವೃಕ್ಷಾಮಹಿ

ಅವೃಕ್ಷಾಮಹಿ ||

ಅತಿರೋದಿತಿ- ರುದಿರ್ ಆರು ವಿಮೋಚನೇ ಇತಿ ಅಶ್ರುವಿಮೋಚನಾರ್ಥಕಾತ್ ರುದಿರ್ ಧಾತೋಃ ಲಬ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ವಿಕವಚನೇ ಅತಿರೋದಿತಿ ಇತಿ ರೂಪಂ |

ರೋದಿತಿ ರುದಿತಿಃ ರುದಂತಿ

ರೋದಿಷಿ ರುದಿಥಃ ರುದಿಥ

ರೋದಿಮಿ ರುದಿವಃ ರುದಿಮಃ

★ ★ ★

ಪೃಷ್ಟಾದ್ವವಗಮ್ಯ ಸಕಲಂ ಚ ತತಃ ಪ್ರವೃತ್ತಂ

ಯೂನಾಂ ಚ ದುಃಸಹಮಿದಂ ಶಿಶುನೋಪಭುಕ್ತಮ್ |

ಇತ್ಥಂ ವಿಚಿಂತ್ಯ ತನಯಾಂ ಬಹು ಭರ್ತ್ಸಯಂತ್ಯಾ

ಭೀತಂ ತಯಾಽನುಕುಪಿತಂ ಮನಸಾಽನುತಪ್ತಮ್ || 40 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಪೃಷ್ಟಾದ್ವ, ಅವಗಮ್ಯ, ಸಕಲಂ, ಚ, ತತಃ, ಪ್ರವೃತ್ತಂ, ಯೂನಾಂ, ಚ, ದುಃಸಹಂ, ಇದಂ, ಶಿಶುನಾ, ಉಪಭುಕ್ತಂ, ಇತ್ಥಂ, ವಿಚಿಂತ್ಯ, ತನಯಾಂ, ಬಹು, ಭರ್ತ್ಸಯಂತ್ಯಾ, ಭೀತಂ, ತಯಾ, ಅನುಕುಪಿತಂ, ಮನಸಾ, ಅನುತಪ್ತಂ |

ಅನ್ವಯ— ತತಃ ಸಕಲಂ ಪೃಷ್ಟಾದ್ವ ಯೂನಾಂ ಚ ದುಃಸಹಂ ಇದಂ ಶಿಶುನಾ ಉಪಭುಕ್ತಂ ಅವಗಮ್ಯ ವಿಚಿಂತ್ಯ ತನಯಾಂ ಬಹು ಭರ್ತ್ಸಯಂತ್ಯಾ ತಯಾ ಅನುಕುಪಿತಂ ಮನಸಾ ಅನುತಪ್ತಂ ಚ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ತತಃ ಸಕಲಂ ಪೃಷ್ಟಾದ್ವ = ಅನಂತರದಲ್ಲಿ, ಎಲ್ಲಾ ವಿಷಯವನ್ನು ಕೇಳಿ

ಯೂನಾಂ ಚ ದುಃಸಹಂ ಇದಂ = ತರುಣರಿಗೂ ಸಹ ಸಹಿಸಲಾಗದಿರುವ ಈ ಪಕ್ಷವಾದ ಹುರುಳಿಕಾಳುಗಳು

ಶಿಶುನಾ ಉಪಭುಕ್ತಂ ಅವಗಮ್ಯ = ವಾಸುದೇವ ಎಂಬ ಬಾಲಕನಿಂದ ತಿನ್ನಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದನ್ನು ತಿಳಿದು

ವಿಚಿಂತ್ಯ = ನಾನಾವಿಧಗಳಾದ ಯೋಚನೆಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತಳಾಗಿ

ತನಯಾಂ ಬಹು ಭರ್ತ್ಸಯಂತ್ಯಾ = ಮಗಳನ್ನು ಅಧಿಕವಾಗಿ ನಿಂದಿಸುತ್ತಿರುವ ತಾಯಿಯಿಂದ ಹೆದರಲ್ಪಟ್ಟಿತು.

ತಯಾ ಅನುಕುಪಿತಂ = ಅದೇ ತಾಯಿಯಿಂದ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಕೋಪವು ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿತು.

ಮನಸಾ ಅನುತಪ್ತಂ ಚ = ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಪರಿತಾಪವು ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿತು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಮನೆಗೆ ಬಂದ ಕೂಡಲೆ ನಡೆದ ವಿಷಯಗಳನ್ನೆಲ್ಲವನ್ನೂ ತಾಯಿಯು ಕೇಳಿ ತಿಳಿದುಕೊಂಡಳು. ತರುಣರಿಗೂ ಹುರುಳಿಕಾಳುಗಳನ್ನು ತಿಂದರೆ ಜೀರ್ಣವಾಗಲಾರದು. ಅಂಥಹ ಹುರುಳಿಕಾಳುಗಳನ್ನು ಮಗು ತಿಂದಿದೆ. ಎಲ್ಲಾ ವಿಷಯಗಳನ್ನೂ ತಿಳಿದುಕೊಂಡಳು. ಹೆದರಿದಳು. ಕೋಪಿಸಿಕೊಂಡವಳಾಗಿ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಪರಿತಾಪವನ್ನು ತೋರಿಸಿಕೊಂಡಳು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಅವಗಮ್ಯ— ಅವಗಮ್ಯ ಅವಗಮ್ಯ |

ಪ್ರವೃತ್ತಂ— ಪ್ರಕರ್ಷಣಾ ವೃತ್ತಂ ಪ್ರವೃತ್ತಂ |

ದುಃಸಹಂ— ದುಃಖೇನ ಸೋಘಂ ಶಕ್ಯಂ ದುಃಸಹಂ |

ಭರ್ತ್ಸಯಂತ್ಯಾ— ಭರ್ತ್ಸಯಂತಿ ಇತಿ ಭರ್ತ್ಸಯಂತೀ, ತಯಾ ಭರ್ತ್ಸಯಂತ್ಯಾ |

ಅನುಕುಪಿತಂ— ಅನುಸೃತ್ಯ ಕುಪಿತಂ ಅನುಕುಪಿತಂ |

★ ★ ★

ವಿಷ ಜೀರ್ಣಿಸಿಕೊಂಡ ಪ್ರಾಣಿಗೆ ಹುರುಳಿ ಯಾವ ಲೆಕ್ಕ?

ಆರೋಗ್ಯಶಾಲಿನಿ ತದಾಽಪಿ ಪುರೇವ ಪುತ್ರೇ

ವಿಶ್ವೇರತಾಮುಪಜಗಾಮ ಜನ್ಮಮುಷ್ಯ |

ಯಸ್ಯ ತ್ರಿಲೋಕಜನನೀ ಜನನೀ ವಿಷೇಽಪಿ

ಪೀತೇ ನ ವಿಸ್ವಯಮವಾಪ ಸಮಸ್ತಶಕ್ತೇಃ

|| 41 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಆರೋಗ್ಯಶಾಲಿನಿ, ತದಾ, ಅಪಿ, ಪುರಾ, ಇವ, ಪುತ್ರೇ, ವಿಸ್ವೇರತಾಂ ಉಪಜಗಾಮ, ಜನನೀ, ಅಮುಷ್ಯ, ಯಸ್ಯ ತ್ರಿಲೋಕಜನನೀ, ಜನನೀ, ವಿಷೇ, ಅಪಿ, ಪೀತೇ, ನ, ವಿಸ್ವಯಂ, ಅವಾಪ, ಸಮಸ್ತಶಕ್ತೇಃ |

ಅನ್ವಯ— ತದಾ ಅಪಿ ಪುತ್ರೇ ಪುರಾ ಇವ ಆರೋಗ್ಯಶಾಲಿನಿ ಸತಿ ಅಮುಷ್ಯ ಜನನೀ ವಿಸ್ವೇರತಾಂ ಉಪಜಗಾಮ | ಸಮಸ್ತಶಕ್ತೇಃ ಯಸ್ಯ ತ್ರಿಲೋಕಜನನೀ ಜನನೀ ವಿಷೇ ಪೀತೇ ಅಪಿ ವಿಸ್ವಯಂ ನ ಅವಾಪ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ತದಾ ಅಪಿ = ಆಗಲೂ ಕೂಡ

ಪುತ್ರೇ = ಮಗನು

ಆರೋಗ್ಯಶಾಲಿನಿ ಸತಿ = ಆರೋಗ್ಯದಿಂದ ಯುಕ್ತನಾಗಿರಲು

ಅಮುಷ್ಯ = ಈ ವಾಸುದೇವನ

ಜನನೀ = ತಾಯಿಯಾಗಿರುವ ವೇದವತಿಯು

ವಿಸ್ವೇರತಾಂ = ಆಶ್ಚರ್ಯವನ್ನು

ಉಪಜಗಾಮ = ಹೊಂದಿದಳು.

ಸಮಸ್ತಶಕ್ತೇಃ = ಸಮಸ್ತ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವನ

ತ್ರಿಲೋಕಜನನೀ = ಮೂರು ಲೋಕಗಳ ತಾಯಿಯಾಗಿರುವ

ಜನನೀ = ತಾಯಿಯಾದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯು

ವಿಷೇ = ವಿಷವು

ಪೀತೇ ಅಪಿ = ಕುಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟರೂ

ವಿಸ್ವೇರತಾಂ = ಆಶ್ಚರ್ಯವನ್ನು

ನ ಅವಾಪ = ಪಡೆಯಲಿಲ್ಲ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಹಿಂದೆ ದೇವದಾನವರು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿ ಮಂದರ ಪರ್ವತದಿಂದ ಕ್ಷೀರಮುದ್ರವನ್ನು ಕಡೆದಾಗ ವಿಷವು ಹುಟ್ಟಿತು. ಆಗ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರು ಅದನ್ನು ಕುಡಿದು ಜೀರ್ಣಿಸಿಕೊಂಡರು. ಹೀಗೆ ಮಗನಾದ ವಾಯುದೇವರು ವಿಷವನ್ನು ಕುಡಿದರೂ ಅವರು ಎಲ್ಲ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಮರ್ಥರಾದ್ದರಿಂದ ತಾಯಿ ಮಹಾಕ್ಷೀದೇವಿಯು ಆಗ ಆಶ್ಚರ್ಯಗೊಳ್ಳಲಿಲ್ಲ. ಈಗ ಅಂತಹ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರ ಅವತಾರವಾದ ಈ ಮಗುವು ಹುರುಳುಕಾಳುಗಳನ್ನು ತಿಂದರೂ ಆರೋಗ್ಯವಾಗಿರುವುದನ್ನು ಕಂಡು ತಾಯಿಯು ಆಶ್ಚರ್ಯಗೊಂಡಳು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಆರೋಗ್ಯಶಾಲಿನಿ— ಆರೋಗ್ಯೇಣ ಶಾಲತಿ ಇತಿ ಆರೋಗ್ಯಶಾಲೀ, ತಸ್ಮಿನ್ ಆರೋಗ್ಯಶಾಲಿನಿ |

ವಿಸ್ವೇರತಾಂ— ವಿಸ್ವೇರಸ್ಯ ಭಾವಃ ವಿಸ್ವೇರತಾ, ತಾಂ ವಿಸ್ವೇರತಾಂ |

ಜನನೀ— ಜನಯಿತ್ರೀ ಜನನೀ |

ತ್ರಿಲೋಕಜನನೀ— ತ್ರಯಾಣಾಂ ಲೋಕಾನಾಂ ಸಮಾಹಾರಃ ತ್ರಿಲೋಕಃ, ತ್ರಿಲೋಕಸ್ಯ ಜನನೀ ತ್ರಿಲೋಕ-ಜನನೀ |

ಪೀತೇ— ಪೀತಂ ಪಾನಂ ಕೃತಂ ಪೀತಂ, ತ್ವಿನ್ ಪೀತೇ |

ಸಮಸ್ತಶಕ್ತೇ— ಸಮಸ್ತಾ ಶಕ್ತಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸಮಸ್ತಶಕ್ತೇ, ತಸ್ಯ ಸಮಸ್ತಶಕ್ತೇಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಉಪಜಗಾಮ- ಉಪ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ಗಮ್ನುಗತೌ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಗತ್ಯರ್ಥಕಾತ್ ಲಿಟಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ 'ಉಪಜಗಾಮ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಉಪಜಗಾಮ

ಉಪಜಗ್ಮತುಃ

ಉಪಜಗ್ಮುಃ

ಉಪಜಗಮಿಥ, ಜಗಂಥ

ಉಪಜಗ್ಮಥುಃ

ಉಪಜಗ್ಮ, ಉಪಜಗ್ಮಿವ

ಉಪಜಗಾಮ, ಉಪಜಗಮ

ಉಪಜಗ್ಮಿವ

ಉಪಜಗ್ಮಿಮ ||

ಅವಾಪ- ಅಪ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ಅಪ್ಪ ವ್ಯಾಪ್ತೌ ವ್ಯಾಪ್ತರ್ಥಕಾತ್ ಲಿಟಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ 'ಅವಾಪ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಅವಾಪ ಅವಾಪತುಃ ಅವಾಪುಃ, ಅವಾಪಿಥ ಅವಾಪಥುಃ ಅವಾಪ, ಅವಾಪ ಅವಾಪಿವ ಅವಾಪಿಮ ||

★ ★ ★

ಜನನಿ, ಜನತೆಯಿಂದ ಲಾಲನೆ

ಸ್ತನ್ಯಂ ಮುಹುಃ ಕಿಲ ದದೌ ಜನನೀ ಗೃಹೀತ್ವಾ

ಕ್ಷೇಮಾಯ ತಂ ಕಿಲ ದಧಜ್ಜನಕೋ ಜಜಾಪ |

ಅನ್ನೋ ಜನೋಽಪಿ ಕಿಲ ಲಾಲಯತಿ ಸ್ತ ಕಿಂತು

ಸರ್ವೋಽಪಿ ತನ್ಮುಖಸುಹಾಸರಸಾಯನೋತ್ಕಃ || 42 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಸ್ತನ್ಯಂ, ಮುಹುಃ, ಕಿಲ, ದದೌ, ಜನನೀ, ಗೃಹೀತ್ವಾ, ಕ್ಷೇಮಾಯ, ತಂ, ಕಿಲ, ದಧತ್, ಜನಕಃ, ಜಜಾಪ, ಅನ್ಯಃ, ಜನಃ, ಅಪಿ, ಕಿಲ, ಲಾಲಯತಿ, ಸ್ತ, ಕಿಂತು, ಸರ್ವಃ, ಅಪಿ, ತನ್ಮುಖಸುಹಾಸರಸಾಯನೋತ್ಕಃ |

ಅನ್ವಯ— ಜನನೀ ತಂ ಗೃಹೀತ್ವಾ ಮುಹುಃ ಸ್ತನ್ಯಂ ದದೌ ಕಿಲ, ಜನಕಃ ತಂ ದಧತ್ ಕ್ಷೇಮಾಯ ಜಜಾಪ ಕಿಲ, ಅನ್ಯಃ ಜನಃ ಅಪಿ ಲಾಲಯತಿ ಸ್ತ ಕಿಲ, ಕಿಂತು ಸರ್ವಃ ಅಪಿ ತನ್ಮುಖಸುಹಾಸರಸಾಯನೋತ್ಕಃ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಜನನೀ = ತಾಯಿಯಾದ ವೇದವತೀದೇವಿಯು

ತಂ ಗೃಹೀತ್ವಾ = ಆ ಮಗುವನ್ನು ಎತ್ತಿಕೊಂಡು

ಮುಹುಃ = ಪುನಃ ಪುನಃ

ಸ್ತನ್ಯಂ ದದೌ ಕಿಲ = ಸ್ತನ್ಯಪಾನ ಮಾಡಿಸಿದಳು. ಇದು ಆತ್ಮಂತ ಪ್ರಸಿದ್ಧ.

ಜನಕಃ = ತಂದೆಯಾದ ಮಧ್ಯಗೃಹೀಪಟ್ಟರು

ತಂ ದಧತ್ = ಆ ಮಗುವನ್ನು ಎತ್ತಿಕೊಂಡವರಾಗಿ

ಕ್ಷೇಮಾಯ ಜಜಾಪ ಕಿಲ = ಮಂಗಳಕ್ಕಾಗಿ ಜಪಿಸಿದರಲ್ಲವೇ,

ಅನ್ಯಃ ಜನಃ ಅಪಿ = ಬೇರೆ ಜನರೂ ಕೂಡ

ಲಾಲಯತಿ ಸ್ತ ಕಿಲ = ಆ ವಾಸುದೇವನನ್ನು ಲಾಲಿಸುತ್ತಿದ್ದರಲ್ಲವೇ,

ಕಿಂತು ಸರ್ವಃ ಅಪಿ = ಆದರೆ ಎಲ್ಲರೂ

ತನ್ಮುಖಸುಹಾಸರಸಾಯನೋತ್ಸಃ = ಆ ವಾಸುದೇವನ ಮುಗುಳುನಗೆ ಎಂಬ ರಸಾಯನವನ್ನು ತಲೆ ಎತ್ತಿ ನೋಡುತ್ತಿರುವರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ತಾಯಿಯಾದ ವೇದವತಿಯು ಸ್ವನಗಳಿಂದ ಸುರಿಯುತ್ತಿರುವ ಹಾಲನ್ನು ಮೇಲಿಂದ ಮೇಲೆ ಕುಡಿಸಿದಳು. ಕ್ಷೇಮಕ್ಕಾಗಿ ವಾಸುದೇವನನ್ನು ಎತ್ತಿಕೊಂಡವರಾಗಿ ಮದ್ಯಗೇಹಭಟ್ಟರು ಜಪಿಸಿದರು. ಬೇರೆ ಜನರು ಕೂಡ ವಾಸುದೇವನನ್ನು ಲಾಲಿಸಿದರಲ್ಲವೇ ? ಸರ್ವದೂ ಸಹ ವಾಸುದೇವನ ಮಂದಹಾಸ ಎಂಬ ರಸಾಯನದಲ್ಲಿ ಉತ್ಕಂಠಿತರಾದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ತನ್ಮುಖಸುಹಾಸರಸಾಯನೋತ್ಸಃ— ತಸ್ಯ ಮುಖಂ ತನ್ಮುಖಂ, ತನ್ಮುಖಸ್ಯ ಸುಹಾಸಃ ತನ್ಮುಖಸುಹಾಸಃ, ತನ್ಮುಖಸುಹಾಸ ಏವ ರಸಾಯನಂ ತನ್ಮುಖಸುಹಾಸರಸಾಯನಂ, ತನ್ಮುಖಸುಹಾಸರಸಾಯನೇ ಉತ್ಸಃ ತನ್ಮುಖಸುಹಾಸರಸಾಯನೋತ್ಸಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ದದೌ- ದಾಇ^೧ ದಾನೇ ದಾನಾರ್ಥಕಾತ್ ಲಿಟಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ 'ದದೌ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ದದೌ ದದತುಃ ದದುಃ, ದದಿಥ ದದಾಥ, ದದಥುಃ ದದ, ದದೌ ದದಿವ ದದಿಮ ||

ಜಜಾಪ - ಜಲ್ಮ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ ಇತಿ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಗರ್ಥಕಾತ್ ಜಲ್ಮ ಧಾತೋಃ ಲಿಟಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ 'ಜಜಾಪ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಜಜಾಪ ಜೇಪತುಃ ಜೇಪಃ, ಜೇಪಿಥ, ಜೇಪಥುಃ ಜೇಪ, ಜಜಾಪ ಜಜಪ, ಜೇಪಿವ ಜೇಪಿಮ ||

ಲಾಲಯತಃ- ಲಲ ಈಷ್ಠಾಯಾಂ ಲಟಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ 'ಲಾಲಯತಿ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಲಾಲಯತಿ ಲಾಲಯತಃ ಲಾಲಯಂತಿ, ಲಾಲಯಸಿ ಲಾಲಯಥಃ ಲಾಲಯಥ, ಲಾಲಯಾಮಿ ಲಾಲಯಾವಃ ಲಾಲಯಾಮಃ||

★ ★ ★

ಮಾತಿನ ಪತಿಯ ಮೊದಲಮಾತು

ದೇವಾದಿಸದ್ವಿರನುಪಾಲಿತಯಾಽಽದರೇಣ

ದೇವ್ಯಾಽಽತೃನೇವ ವಿಲಸತ್ತದಯಾ ನಿತಾಂತಮ್ |

ಅವ್ಯಕ್ತಯಾ ಪ್ರಥಮತೋ ವದನೇಽಸ್ಯ ವಾಕ್ಯಾ

ಶಾಲೀನಯೇವ ಭುವನಾರ್ಚಿತಯಾ ವಿಜಹ್ರೇ || 43 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ದೇವಾದಿಸದ್ವಿಃ, ಅನುಪಾಲಿತಯಾ, ಅದರೇಣ, ದೇವ್ಯಾ, ಆತ್ಮನಾ, ಇವ, ವಿಲಸತ್ತದಯಾ, ನಿತಾಂತಂ, ಅವ್ಯಕ್ತಯಾ, ಪ್ರಥಮತಃ, ವದನೇ, ಅಸ್ಯ, ವಾಕ್ಯಾ, ಶಾಲೀನಯಾ, ಇವ, ಭುವನಾರ್ಚಿತಯಾ, ವಿಜಹ್ರೇ |

ಅನ್ವಯ— ಅಸ್ಯ ವದನೇ ದೇವ್ಯಾ ವಾಕ್ಯಾ ನಿತಾಂತಂ ವಿಜಹ್ರೇ, ದೇವಾದಿಸದ್ವಿಃ ಅದರೇಣ ಅನುಪಾಲಿತಯಾ ಆತ್ಮನಾ ಇವ ವಿಲಸತ್ತದಯಾ ಪ್ರಥಮತಃ ಅವ್ಯಕ್ತಯಾ ಭುವನಾರ್ಚಿತಯಾ ಶಾಲೀನಯಾ ಇವ ವಿಜಹ್ರೇ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಸ್ಯ ವದನೇ = ಈ ವಾಸುದೇವಾಚಾರ್ಯರ ಮುಖದಲ್ಲಿ

ದೇವ್ಯಾ ವಾಕ್ಯಾ = ಸರಸ್ವತೀ ದೇವಿಯಿಂದ

ನಿತಾಂತಂ ವಿಜಹ್ರೇ = ಬಹಳವಾಗಿ ವಿಹರಿಸೋಣವಾಯಿತು

ದೇವಾದಿಸದ್ವಿಃ = ದೇವತೆಗಳು ಮುಂತಾದ ಸಜ್ಜನರುಗಳಿಂದ
 ಆದರೇನು ಅನುಪಾಲಿತಯಾ ಆತ್ಮನಾ ಇವ = ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಅಂದರೆ ಈ ಬಾಲನು ಯಾವಾಗ
 ಮಾತುಗಳುಳ್ಳವನಾಗುವನು ಎಂದು ನಿರೀಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ
 ವಿಲಸತ್ತದಯಾ = ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ ಶಬ್ದಗಳುಳ್ಳ
 ಪ್ರಥಮತಃ ಅವ್ಯಕ್ತಯಾ = ಮೊದಲು ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಅಕ್ಷರಗಳಲ್ಲದಿರುವ
 ಭುವನಾರ್ಚಿತಯಾ = ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲೆಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸರ್ವರಿಂದಲೂ ಪೂಜ್ಯಳಾದ ವಾಗ್ವೇದಿಯು
 ಶಾಲೀನಯಾ ಇವ = ದಿಟ್ಟನವಿಲ್ಲದಂತಿರುವ
 ವಿಜಹ್ವೇ = ಶೋಭಿಸಿದಳು.

ಇದು ಹೇಗೆ ಇತ್ತು ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳಿಗೆ ಉತ್ತರವನ್ನು ಕೊಡುವೆವು. ಬ್ರಹ್ಮಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮದೇವನ ಪತಿಯಾದ ಸರಸ್ವತೀದೇವಿಯು ವಾದಕ್ಕೆ ಬರುವಳು ಎಂಬ ನಿರೀಕ್ಷೆ ಇದೆ. ಈ ನಿರೀಕ್ಷೆಯಿಂದ ಶೋಭನವಾದ ವ್ಯಾಸಂಗವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ ಸರಸ್ವತೀದೇವಿಯು ಬರುವಳು. ಮೊದಲು ಪರದೆಯ ಹಿಂದೆ ನಿಂತವಳಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮಸಭೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಲಜ್ಜೆಯಿಂದ ಹಿಂದಿರುಗುವಳು. ಅಥವಾ ದೇವತೆಗಳಾದ ಬ್ರಹ್ಮ ಮುಂತಾದವರು ತಮಗೆ ಅಭಿಮತವಾದ ವಾಗ್ವೇದಿಯುಗಳಿಂದ "ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ದೇವಿಯು ಯಾವಾಗ ಕೆಳಾಕ್ಷವನ್ನು ತೋರಿಸುವಳು" ಎಂದು ನಿರೀಕ್ಷಿಸುತ್ತಾ "ನಾವೆಲ್ಲರೂ ಭಾಗ್ಯಶಾಲಿಗಳಾಗುವ ಬಗೆ ಹೇಗೇ ?" ಎಂದು ನಿರೀಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವರು. ನಿತಾಂತಂ = ಆತ್ಮದಿಶವಾಗಿ ಸುವರ್ಣಗಳಿಂದ ಶೋಭಿಸುವ ಲಕ್ಷ್ಮೀ-ಗಳುಳ್ಳವಳಾಗಿರುವ ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಅವ್ಯಕ್ತಾವಸ್ಥೆಯಿಂದ ಯುಕ್ತಳಾಗಿರುವ ಸರಸ್ವತೀದೇವಿಯರು ಹೇಗೆ ಶ್ರೀಡಿಸಿದರೋ ಹಾಗೆ ಇತ್ತು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ವಾಸುದೇವಾಚಾರ್ಯರ ಮುಖದಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಸಕಲ ಸಜ್ಜನರೂ ವಾಸಿಸಿದರು. ಮೊದಲು ಆ ಮಾತುಗಳು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳೂ ಸುಂದರವಾದ ಅಕ್ಷರಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತವಾಗಿದ್ದರು. ಮೊದಲು ಆ ಸ್ಪಷ್ಟಗಳಾದ ಅಕ್ಷರಗಳಿಂದ ಆರಂಭಿಸಿ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಲೋಕಮಾನ್ಯವಾದವು. ಮೊದಲು ವರ್ಣಾಶ್ರಮಗಳಾದ ಅಕ್ಷರಗಳು ತೆರಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸದಂತಾದವು.

ವಿಗ್ರಹ—

ದೇವಾದಿಸದ್ವಿಃ— ದೇವಾಃ ಆದಯಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ದೇವಾದಯಃ, ದೇವಾದಯಶ್ಚ ತೇ ಸಂತತ್ಸ
 ದೇವಾದಿಸಂತಃ, ತೈಃ ದೇವಾದಿಸದ್ವಿಃ |

ಅನುಪಾಲಿತಯಾ— ಅನುಪಾಲ್ಪತೇ ಇತಿ ಅನುಪಾಲಿತಾ, ತಯಾ ಅನುಪಾಲಿತಯಾ |

ವಿಲಸತ್ತದಯಾ— ವಿಲಸತಿ ಪದಾನಿ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ ವಿಲಸತ್ತದಾ, ತಯಾ ವಿಲಸತ್ತದಯಾ |

ಅವ್ಯಕ್ತಯಾ— ನ ವ್ಯಕ್ತಾ ಅವ್ಯಕ್ತಾ, ತಯಾ ಅವ್ಯಕ್ತಯಾ |

ಶಾಲೀನಯಾ— ಶಾಲೀನಮ್ ಚರತಿ ಇತಿ ಶಾಲೀನಾ, ತಯಾ ಶಾಲೀನಯಾ |

ಭುವನಾರ್ಚಿತಯಾ— ಭುವನೇಷು ಅರ್ಚಿತಾ ಭುವನಾರ್ಚಿತಾ, ತಯಾ ಭುವನಾರ್ಚಿತಯಾ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ವಿಜಹ್ವೇ- ಹೃದ್ ಹರಣೇ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ಹರಣಾರ್ಥಕಾತ್ ವಿ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್
 ಆತ್ಮನೇಪದಿನಃ ಲಿಪಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ವಿಹವಚನೇ 'ವಿಜಹ್ವೇ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ವಿಜಹ್ವೇ ವಿಜಹ್ರಾತೇ. ವಿಜಹ್ರೀ, ವಿಜಹ್ರಾಷೇ ವಿಜಹ್ರಾತೇ ವಿಜಹ್ರಾದ್ವೇ, ವಿಜಹ್ರೇ ವಿಜಹ್ರವಹೇ
 ವಿಜಹ್ರಮಹೇ ||

ಜಗಜ್ಜೀವಕ ಅಂಬಾಲ ಇಟ್ಟದ್ದು
ಪ್ರಾಕ್ರಿಂಖಣಂ ಸ್ವಯಮಥ ಸ್ಥಿತಿಮೇಷ ಚಕ್ರೇ
ಪಶ್ಚಾದ್ಗತಿಂ ಪರಿಚಯೇನ ಕಿಲ ಕ್ರಮೇಣ |
ವಿಶ್ವಸ್ಯ ಚೇಷ್ಟಿತಮಹೋ ಯದನುಗ್ರಹೇಣ
ಸರ್ವಂ ತದಸ್ಯ ಪವನಸ್ಯ ವಿಡಂಬನಂ ಹಿ ||44||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಪ್ರಾಕ್, ರಿಂಖಣಂ, ಸ್ವಯಂ, ಅಥ, ಸ್ಥಿತಿಂ, ವಿಷಃ, ಚಕ್ರೇ, ಪಶ್ಚಾತ್, ಗತಿಂ, ಪರಿಚಯೇನ, ಕಿಲ, ಕ್ರಮೇಣ, ವಿಶ್ವಸ್ಯ, ಚೇಷ್ಟಿತಂ, ಅಹೋ, ಯದನುಗ್ರಹೇಣ, ಸರ್ವಂ, ತತ್, ಅಸ್ಯ, ಪವನಸ್ಯ, ವಿಡಂಬನಂ, ಹಿ |

ಅನ್ವಯ— ಪ್ರಾಕ್ ರಿಂಖಣಂ ಅಥ ಸ್ವಯಂ ಸ್ಥಿತಿಂ ವಿಷಃ ಚಕ್ರೇ ಪಶ್ಚಾತ್ ಗತಿಂ ಪರಿಚಯೇನ ಕಿಲ ಕ್ರಮೇಣ ವಿಶ್ವಸ್ಯ ಚೇಷ್ಟಿತಂ ಅಹೋ ಯದನುಗ್ರಹೇಣ ಸರ್ವಂ ತತ್ ಅಸ್ಯ ಪವನಸ್ಯ ವಿಡಂಬನಂ ಹಿ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಪ್ರಾಕ್ ರಿಂಖಣಂ = ಮೊದಲು ಅಂಬಾಲನ್ನು ಇಡುವುದನ್ನು
ಅಥ ಸ್ವಯಂ ಸ್ಥಿತಿಂ = ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ತಾನಾಗಿಯೇ ನಿಲ್ಲುವಿಕೆಯನ್ನು
ವಿಷಃ ಚಕ್ರೇ = ಈ ವಾಸುದೇವಾಚಾರ್ಯರು ಮಾಡಿದರು.
ಪಶ್ಚಾತ್ ಗತಿಂ = ಅನಂತರದಲ್ಲಿ
ಪರಿಚಯೇನ ಕಿಲ = ಪರಿಚಯದಿಂದಲೂ
ಕ್ರಮೇಣ ವಿಶ್ವಸ್ಯ ಚೇಷ್ಟಿತಂ = ಕ್ರಮದಿಂದಲೂ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಪಂಚದ ವ್ಯಾಪಾರವು
ಅಹೋ = ಆಶ್ಚರ್ಯ
ಯದನುಗ್ರಹೇಣ = ಯಾರ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ವಿಪ್ರಡುತವೆಯೋ
ಸರ್ವಂ ತತ್ = ಆ ಎಲ್ಲಾ ವ್ಯಾಪಾರಗಳು
ಅಸ್ಯ ಪವನಸ್ಯ = ಈ ವಾಯುದೇವರ
ವಿಡಂಬನಂ ಹಿ = ವಿಡಂಬನವಲ್ಲವೇ ?

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀವಾಸುದೇವಾಚಾರ್ಯರು ಅಂಬಾಲನ್ನು ಹಾಕಿದರು. ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ತಾವೇ ಎದ್ದು ನಿಂತರು. ಕ್ರಮವಾಗಿ ಪರಿಚಯದಿಂದ ನಡೆದರು. ಸಕಲ ಲೋಕಗಳಿಗೂ ಎಲ್ಲಾ ವ್ಯಾಪಾರಗಳು ಯಾರ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ವಿಪ್ರಡುತವೆಯೋ ಇದೆಲ್ಲವೂ ಆ ಮುಖ್ಯವ್ಯಾಸದೇವರ ಆಟವಲ್ಲವೇ ?

ವಿಗ್ರಹ—

ರಿಂಖಣಂ— ರಿಂಖಿತಿ ಇತಿ ರಿಂಖಣಂ |
ಯದನುಗ್ರಹೇಣ— ಯಸ್ಯ ಅನುಗ್ರಹಃ ಯದನುಗ್ರಹಃ, ತೇನ ಯದನುಗ್ರಹೇಣ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಚಕ್ರೇ- ಡು ಕೃಷ್ಣಾ ಕರಣೇ ಇತಿ ಕರಣಾರ್ಥಕಾತ್ ಲಿಟಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ ಆತ್ಮನೇಪದಿನ 'ಚಕ್ರೇ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಚಕ್ರೇ ಚಕ್ರಾತೇ ಚಕ್ರೀ, ಚಕ್ರವೇ ಚಕ್ರಾಥೇ ಚಕ್ರಡ್ವೇ, ಚಕ್ರೇ ಚಕ್ರವಹೇ ಚಕ್ರಮಹೇ ||

★ ★ ★

ಎತ್ತಿನ ಗಾಡಿ ಒಡಿದು ಸಂಚರಿಸಿದ ವಾಸುದೇವ

ಪುಚ್ಛಾಂತಮಚ್ಛಮವಲಂಬ್ಯ ಕದಾಚಿದೇಷ:

ಪ್ರಾತರ್ವ್ರಜಾದ್ವಜತ ಏಷ ನಿಜರ್ಷಭಸ್ಯ |

ಪ್ರಾಯಾತ್ ಪ್ರಿಯಸ್ಯ ಸಹಸಾ ಸ್ವಜನ್ಯೈರದೃಷ್ಟೋ

ನಾನಾವನೇಷು ಚರತಶ್ಚರತಸ್ತೃಣಾನಿ

|| 45 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಪುಚ್ಛಾಂತಂ, ಅಚ್ಛಂ, ಅವಲಂಬ್ಯ, ಕದಾಚಿತ್, ಏಷಃ, ಪ್ರಾತಃ, ವ್ರಜಾತ್, ವ್ರಜತಃ, ಏಷಃ, ನಿಜರ್ಷಭಸ್ಯ, ಪ್ರಾಯಾತ್, ಪ್ರಿಯಸ್ಯ, ಸಹಸಾ, ಸ್ವಜನ್ಯೈಃ, ಅದೃಷ್ಟೈಃ, ನಾನಾವನೇಷು ಚರತಃ, ಚರತಃ ತೃಣಾನಿ |

ಅನ್ವಯ— ಕದಾಚಿತ್ ಏಷಃ ಪ್ರಾತಃ ವ್ರಜಾತ್ ವ್ರಜತಃ ನಿಜರ್ಷಭಸ್ಯ ಪ್ರಿಯಸ್ಯ ಅಚ್ಛಂ ಪುಚ್ಛಾಂತಂ ಅವಲಂಬ್ಯ ಪ್ರಾಯಾತ್ ಸಹಸಾ ಸ್ವಜನ್ಯೈಃ ಅದೃಷ್ಟೈಃ ನಾನಾವನೇಷು ಚರತಃ ತೃಣಾನಿ ಚರತಃ ಪ್ರಾಯಾತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಕದಾಚಿತ್ = ಒಂದು ದಿನ (ಒಮ್ಮೆ)

ಏಷಃ ಪ್ರಾತಃ = ಈ ವಾಸುದೇವಾಚಾರ್ಯರು, ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ

ವ್ರಜಾತ್ ವ್ರಜತಃ = ದನದ ಕೊಟ್ಟಿಗೆಯಿಂದ ಹೊರಗೆ ಹೋಗುತ್ತಿರುವ

ನಿಜರ್ಷಭಸ್ಯ ಪ್ರಿಯಸ್ಯ = ತನ್ನ ಎತ್ತಿನ ಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಪ್ರಿಯವಾದ ಆ ಎತ್ತಿನ

ಅಚ್ಛಂ ಪುಚ್ಛಾಂತಂ ಅವಲಂಬ್ಯ = ಸ್ವಚ್ಛವಾಗಿರುವ, ಬಾಲದ ಕೊನೆಯನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿದವರಾಗಿ

ಪ್ರಾಯಾತ್ = ಹೊರಟುಹೋದರು.

ಸಹಸಾ ಸ್ವಜನ್ಯೈಃ ಅದೃಷ್ಟೈಃ = ಆಕಸ್ಮಿಕವಾಗಿ ಸ್ವಕೀಯರಾದ ಜನರುಗಳಿಂದ ಕಾಣಿಸಲ್ಪಡದೇ ಹೋದನು.

ನಾನಾವನೇಷು ಚರತಃ = ನಾನಾವಿಧಗಳಾದ ವನಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರುವ

ತೃಣಾನಿ ಚರತಃ = ನಾನಾವಿಧಗಳಾದ ಹುಲ್ಲುಗಳನ್ನು ತಿನ್ನುತ್ತಿರುವ ಎತ್ತಿನ ಹಿಂದೆ ಈ ಬಾಲಕನನ್ನು ನೋಡಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಒಂದು ದಿನ ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ವಾಸುದೇವಾಚಾರ್ಯರು ಸ್ವಚ್ಛವಾಗಿರುವ ಎತ್ತಿನ ಬಾಲದ ಕೊನೆಯನ್ನು ಒಡಿದುಕೊಂಡರು. ಬೆಳಗಿನಿಂದ ತಮ್ಮ ಎತ್ತನ್ನು ಬಿಡಲೇ ಇಲ್ಲ. ಸಾಯಂಕಾಲದವರೆಗೂ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಇದ್ದರು. ಬೇರೆ ಬೇರೆ ವಿಧವಾಗಿರುವ ವನಗಳಲ್ಲಿ ಎತ್ತು ತಿರುಗಿತು. ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ನಾನಾವಿಧಗಳಾದ ಹುಲ್ಲುಗಳನ್ನು ಮೇಯಿತು. ವಾಸುದೇವಾಚಾರ್ಯರು ಹಿಂದಿರುಗಿ ಬಂದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಪುಚ್ಛಾಂತಂ— ಪುಚ್ಛಸ್ಯ ಅಂತಃ ಪುಚ್ಛಾಂತಃ, ತಂ ಪುಚ್ಛಾಂತಂ |

ವ್ರಜತಃ— ವ್ರಜತಿ ಇತಿ ವ್ರಜನ್, ತಸ್ಯ ವ್ರಜತಃ |

ನಿಜರ್ಷಭಸ್ಯ— ನಿಜಶ್ವಾಸೌ ಯುಷ್ಕಭಶ್ಚ ನಿಜರ್ಷಭಃ, ತಸ್ಯ ನಿಜರ್ಷಭಸ್ಯ |

ಸ್ವಜನ್ಯೈಃ— ಸ್ವೇ ಚ ತೇ ಜನಾಶ್ಚ ಸ್ವಜನಾಃ, ತೈಃ ಸ್ವಜನ್ಯೈಃ |

ಅದೃಷ್ಟೈಃ— ನ ದೃಷ್ಟೈಃ ಅದೃಷ್ಟೈಃ |

ನಾನಾವನೇಷು— ನಾನಾ ಚ ತಾನಿ ವನಾನಿ ಚ, ನಾನಾವನಾನಿ, ತೇಷು ನಾನಾವನೇಷು |

ಚರತಃ— ಚರತ ಇತಿ ಚರನ್, ತಸ್ಯ ಚರತಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ—ಪ್ರಾಯಾತ್ - ಪ್ರ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ಪ್ರಾಪಣಾರ್ಥಕಾತ್ ಯಾ ಧಾತೋಃ ಪರಸ್ಯೈವದಿನಃ ಲಪ್ 'ಪ್ರಾಯಾತ್' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಪ್ರಾಯಾತ್ ಪ್ರಾಯಾತಾಂ, ಪ್ರಾಯುಃ ಪ್ರಾಯಾನ್, ಪ್ರಾಯಾಃ ಪ್ರಾಯಾತಂ ಪ್ರಾಯಾತ, ಪ್ರಾಯಾಂ ಪ್ರಾಯಾವ ಪ್ರಾಯಾಮ ||

★ ★ ★

ವೃಷಭದ ಹಿಂದೆ ನಡೆದ ಜ್ಞಾನಯಜ್ಞ

ಉತ್ತುಂಗಶೃಂಗಲಸಿತಸ್ಯ ಮಹಿಷ್ಯಮೂರ್ತೇಃ

ಪಾದಾವೃತಾವನಿತಲಸ್ಯ ಸುರಂಧ್ರಕಸ್ಯ |

ಅಶ್ವತ್ಥ ತಸ್ಯ ಶುಶುಭೇಽವಯವೈಕದೇಶಂ

ಬಾಲೋ ದಿವಾಕರ ಇವೋದಯಪರ್ವತಸ್ಯಃ || 46 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಉತ್ತುಂಗಶೃಂಗಲಸಿತಸ್ಯ, ಮಹಿಷ್ಯಮೂರ್ತೇಃ, ಪಾದಾವೃತಾವನಿತಲಸ್ಯ, ಸುರಂಧ್ರಕಸ್ಯ, ಅಶ್ವತ್ಥ, ತಸ್ಯ, ಶುಶುಭೇ, ಅವಯವೈಕದೇಶಂ, ಬಾಲಃ, ದಿವಾಕರಃ, ಇವ, ಉದಯಪರ್ವತಸ್ಯಃ |

ಅನ್ವಯ— ಉತ್ತುಂಗಶೃಂಗಲಸಿತಸ್ಯ ಮಹಿಷ್ಯಮೂರ್ತೇಃ ಪಾದಾವೃತಾವನಿತಲಸ್ಯ ಸುರಂಧ್ರಕಸ್ಯ ತಸ್ಯ ಅವಯವೈಕ-ದೇಶಂ ಅಶ್ವತ್ಥ ಉದಯಪರ್ವತಸ್ಯಃ ಬಾಲಃ ದಿವಾಕರಃ ಇವ ಶುಶುಭೇ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಉತ್ತುಂಗಶೃಂಗಲಸಿತಸ್ಯ = ಎತ್ತರವಾಗಿರುವ ಕೊಂಬುಗಳಿಂದ ಶೋಭಿಸುತ್ತಿರುವ

ಮಹಿಷ್ಯಮೂರ್ತೇಃ = ಅತಿ ದೊಡ್ಡ ಆಕಾರವುಳ್ಳ

ಪಾದಾವೃತಾವನಿತಲಸ್ಯ = ಕಾಲುಗಳ ಗೊರಸುಗಳಿಂದ ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ ಭೂಪ್ರದೇಶವುಳ್ಳ

ಸುರಂಧ್ರಕಸ್ಯ = ಒಳ್ಳೆಯ ಕಿವಿ ಮೂಗಿನ ರಂಧ್ರಗಳು ಮುಂತಾದವುಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತವಾಗಿರುವ

ತಸ್ಯ ಅವಯವೈಕದೇಶಂ ಅಶ್ವತ್ಥ = ಆ ಎತ್ತಿನ ಅವಯವಗಳ ಏಕದೇಶವನ್ನು ಅಶ್ರಯಿಸಿ

ಉದಯಪರ್ವತಸ್ಯಃ = ಉದಯಪರ್ವತದಲ್ಲಿ ಇರುವ

ಬಾಲಃ ದಿವಾಕರಃ ಇವ = ಎಳ್ಳೆಯ ಸೂರ್ಯನಂತೆ

ಶುಶುಭೇ = ಪ್ರಕಾಶಿಸಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಎತ್ತಿನ ಕೊಂಬುಗಳು ಉದ್ಭವಾಗಿದ್ದವು. ಎತ್ತಿನ ಆಕಾರವೂ ದೊಡ್ಡದಾಗಿತ್ತು. ಕಾಲಿನ ಗೊರಸುಗಳು ಭೂಮಿಯನ್ನು ಮುಚ್ಚುತ್ತಿದ್ದವು. ಕಿವಿ ಮುಂತಾದವುಗಳ ರಂಧ್ರಗಳು ದೊಡ್ಡದಾಗಿದ್ದವು. ಎಳ್ಳೆಯ ಸೂರ್ಯನಂತೆ ಉದಯಪರ್ವತದಲ್ಲಿ ಶೋಭಿಸುತ್ತಿದ್ದನು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಉತ್ತುಂಗಶೃಂಗಲಸಿತಸ್ಯ — ಉತ್ತುಂಗೇ ಚ ತೇ ಶೃಂಗೇ ಚ ಉತ್ತುಂಗಶೃಂಗೇ, ಉತ್ತುಂಗಶೃಂಗಾಭ್ಯಾಂ ಲಸಿತಃ

ಉತ್ತುಂಗಶೃಂಗಲಸಿತಃ ತಸ್ಯ ಉತ್ತುಂಗಶೃಂಗಲಸಿತಸ್ಯ |

ಮಹಿಷ್ಯಮೂರ್ತೇಃ — ಅತಿಶಯೇನ ಮಹತೇ ಮಹಿಷ್ಯಾ ಮಹಿಷ್ಯಾ ಮೂರ್ತಿಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಮಹಿಷ್ಯ-ಮೂರ್ತಿಃ ತಸ್ಯ ಮಹಿಷ್ಯಮೂರ್ತೇಃ |

ಪಾದಾವೃತಾವನಿತಲಸ್ಯ— ಪಾದೈಃ ಆವೃತಂ ಪಾದಾವೃತಂ, ಅವನೇಃ ತಲಂ ಅವನಿತಲಂ, ಪಾದಾವೃತಂ ಅವನಿತಲಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಪಾದಾವೃತಾವನಿತಲಃ ತಸ್ಯ ಪಾದಾವೃತಾವನಿತಲಸ್ಯ |

ಸುರಂಧ್ರಕಸ್ಯ— ಶೋಭನಾನಿ ರಂಧ್ರಾಣಿ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸುರಂಧ್ರಃ ತಸ್ಯ ಸುರಂಧ್ರಕಸ್ಯ |

ಅವಯವೈಕದೇಶಂ— ಅವಯ ಯಸ್ಯ ಏಕದೇಶಃ ಅವಯವೈಕದೇಶಃ ತಸ್ಯ ಅವಯವೈಕದೇಶಸ್ಯ |

ಉದಯಪರ್ವತಸ್ಯ— ಉದಯಸ್ಯ ಪರ್ವತಃ ಉದಯಪರ್ವತಃ ತಸ್ಯ ಉದಯಪರ್ವತಸ್ಯ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಶುಶುಭೇ - ಶುಭ ದೀಪೌ ದೀವ್ಯರ್ಥಕಾತ್ ಶುಭ ಧಾತೋಃ ಲಿಟಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ 'ಶುಶುಭೇ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಶುಶುಭೇ ಶುಶುಭಾತೇ ಶುಶುಭರೇ, ಶುಶುಭಿಷೇ ಶುಶುಭಾರ್ಥೇ ಶುಶುಭಿಷ್ಟೇ (ಷ್ಟೇ), ಶುಶುಭೇ ಶುಶುಭವಹೇ ಶುಶುಭಮಹೇ ||

ಆಲಂಕಾರ— ಉಪಮಾಲಂಕಾರ.

★ ★ ★

ಬಾಲಕನನ್ನು ಕಾಣದೇ ಚಿಂತೆಗೀಡಾದ ಬಂಧುಜನ

ಲೀಲಾಂ ಕರೋತಿ ನು ಗೃಹಾಂತರಗೋ ನು ಬಾಲಃ

ಕೂಪಾಂತರೇ ನು ಪತಿತಃ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವತಂತ್ರಃ |

ಇತ್ಯಂ ವಿಚಿಂತ್ಯ ಸ ಮುಹುಃ ಸ್ವಪ್ನನೋ ವಿಮೃಗ್ಯ

ಹಂತಾನವೇಕ್ಷ್ಯ ತನಯಂ ಹೃದಿ ತಾಪಮಾಪ || 47 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಲೀಲಾಂ, ಕರೋತಿ, ನು, ಗೃಹಾಂತರಗಃ, ನು, ಬಾಲಃ, ಕೂಪಾಂತರೇ, ನು, ಪತಿತಃ, ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವತಂತ್ರಃ, ಇತ್ಯಂ, ವಿಚಿಂತ್ಯ, ಸಃ, ಮುಹುಃ, ಸ್ವಪ್ನನಃ, ವಿಮೃಗ್ಯ, ಹಂತ, ಅನವೇಕ್ಷ್ಯ, ತನಯಂ, ಹೃದಿ, ತಾಪಂ, ಆಪ |

ಅನ್ವಯ— ಗೃಹಾಂತರಗಃ ಬಾಲಃ ಲೀಲಾಂ ಕರೋತಿ ನು, ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವತಂತ್ರಃ ಕೂಪಾಂತರೇ ಪತಿತಃ ನು, ಇತ್ಯಂ ವಿಚಿಂತ್ಯ ಸಃ ಸ್ವಪ್ನನಃ ಮುಹುಃ ವಿಮೃಗ್ಯ ತನಯಂ ಅನವೇಕ್ಷ್ಯ ಹೃದಿ ತಾಪಂ ಆಪ | ಹಂತ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಗೃಹಾಂತರಗಃ ಬಾಲಃ = ಬೇರೆ ಮನೆಯಲ್ಲಿರುವ ಶ್ರೀವಾಸುದೇವಾಚಾರ್ಯ ಎಂಬ ಬಾಲಕನು

ಲೀಲಾಂ ಕರೋತಿ ನು = ಆಟವನ್ನು ಆಡುತ್ತಿರುವನೇ,

ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವತಂತ್ರಃ = ಸ್ವಭಾವದಿಂದ ಸ್ವತಂತ್ರನಾಗಿರುವ ಶ್ರೀವಾಸುದೇವಾಚಾರ್ಯನು

ಕೂಪಾಂತರೇ ಪತಿತಃ ನು = ಭಾವಿಯ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದಿರುವನೇ,

ಇತ್ಯಂ ವಿಚಿಂತ್ಯ = ಹೀಗೆ ಯೋಚಿಸಿ

ಸಃ ಸ್ವಪ್ನನಃ = ಆ ಮದ್ಯಗೇಹಭಟ್ಟರ ಸ್ವಪ್ನನರು

ಮುಹುಃ ವಿಮೃಗ್ಯ = ಪುನಃ ಪುನಃ ಹುಡುಕಿದವರಾಗಿ

ತನಯಂ ಅನವೇಕ್ಷ್ಯ = ಮಗನನ್ನು ಕಾಣದೆ

ಹೃದಿ ತಾಪಂ ಆಪ = ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ತಾಪವನ್ನು ಹೊಂದಿದರು.

ಹಂತ = ದುಃಖವು

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಪಕ್ಕದ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಅಡಗಿಕೊಂಡಿದ್ದು ಅಟವನ್ನು ಆಡುತ್ತಿರುವನೇ ? ಬಾವಿಯ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದಿರುವನೇ ? ಸ್ವಭಾವದಿಂದ ಸ್ವತಂತ್ರನಾಗಿರುವ ಬಾಲಕನ ಗತಿ ಏನು ? ಹೀಗೆ ಶ್ರೀವಾಸುದೇವಾಚಾರ್ಯರ ಸ್ವಪ್ನನರಲ್ಲದೂ ವಾಸುದೇವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಹುಡುಕಿ ನೋಡಿದರು. ಆದರೆ ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಮಾಡಿದ ಪ್ರಯತ್ನಗಳು ವಿಫಲವಾದವು. ಕೊನೆಗೆ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ತಾಪವನ್ನು ಹೊಂದಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಗೃಹಾಂತರಗಃ— ಗೃಹಸ್ಯ ಅಂತರಂ ಗೃಹಾಂತರಂ, ಗೃಹಾಂತರಂ ಗಚ್ಛತಿ ಇತಿ ಗೃಹಾಂತರಗಃ |

ಕೂಪಾಂತರೇ— ಕೂಪಸ್ಯ ಅಂತರಂ ಕೂಪಾಂತರಂ, ತಸ್ಮಿನ್ ಕೂಪಾಂತರೇ |

ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವತಂತ್ರಃ— ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಸ್ವತಂತ್ರಃ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವತಂತ್ರಃ |

ವಿಚಿಂತ್ಯ— ವಿಶೇಷೇಣ ಚಿಂತಯಿತ್ವಾ ವಿಚಿಂತ್ಯ |

ಸ್ವಪ್ನನಃ— ಸ್ವಪ್ನ ಜನಃ ಸ್ವಪ್ನನಃ |

ವಿಮೃಗ್ಯ— ವಿಶೇಷೇಣ ಮೃಗಯಿತ್ವಾ ವಿಮೃಗ್ಯ |

ಅನಭೇಕ್ಷ್ಯ— ನ ಅನೇಕ್ಷ್ಯ ಅನವೇಕ್ಷ್ಯ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಆಪ- ಆಪ್ತ ವ್ಯಾಪ್ತೌ ಇತಿ ವ್ಯಾಪ್ತರ್ಥಕಾತ್ ಆಪ್ತಧಾತೋಃ ಲಿಟಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ವಿಕವಚನೇ 'ಆಪ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಆಪ ಆಪತುಃ ಆಪುಃ, ಆಪಿಥ ಆಪಥುಃ ಆಪ, ಆಪ ಆಪಿವ ಆಪಿಮು ||

ಕರೋತಿ- ದುಕ್ಕೃಷ್ ಕರಣೇ ಲಿಟ್ ಪ್ರ.ಪು. ವಿಕವಚನೇ ಕರೋತಿ ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಕರೋತಿ ಕುರುತಃ ಕುರ್ವಂತಿ

ಕರೋಷಿ ಕುರುಥಃ ಕುರುಥ

ಕರೋಮಿ ಕುರ್ಮಃ ಕುರ್ಮಃ ||

★ ★ ★

ಮರಳಿ ಬಂದ ಧರ್ಮಪಾಲಕ

ಬಾಲಸ್ಯ ಬಾಲಪರಿಲಂಬನಗೋಚರಂ ತತ್

ವೃಶ್ಚಸ್ಯತಾಪಿ ವಚನಂ ವನಗೋಚರೋಕ್ತಮ್ |

ಯತ್ಸಾಯಮೈಕ್ಷತ ಜನಃ ಶಿಶುಮಾವ್ರಜಂತ-

ಮೇಕಾಬ್ಜಕಂ ವೃಷಭವಾಲಕೃತಾವಲಂಬಮ್ || 48 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಬಾಲಸ್ಯ, ಬಾಲಪರಿಲಂಬನಗೋಚರಂ, ತತ್, ವೃಶ್ಚಸ್ಯತ, ಅಪಿ, ವಚನಂ, ವನಗೋಚರೋಕ್ತಂ, ಯತ್, ಸಾಯಂ, ಏಕ್ಷತ, ಜನಃ, ಶಿಶುಂ, ಆವ್ರಜಂತಂ, ಏಕಾಬ್ಜಕಂ, ವೃಷಭವಾಲಕೃತಾವಲಂಬಂ |

ಅನ್ವಯ— ಬಾಲಪರಿಲಂಬನಗೋಚರಂ ತತ್ ವನಗೋಚರೋಕ್ತಂ ಬಾಲಸ್ಯ ವಚನಂ ವೃಶ್ಚಸ್ಯತ ಅಪಿ, ಯತ್ ಸಾಯಂ ಆವ್ರಜಂತಂ, ಏಕಾಬ್ಜಕಂ, ವೃಷಭವಾಲಕೃತಾವಲಂಬಂ ಶಿಶುಂ ಜನಃ ಏಕ್ಷತ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಬಾಲಪರಿಲಂಬನಗೋಚರಂ = ಬಾಲವನ್ನು ಹಿಡಿದು ಜೋಲಾಡುತ್ತಿರುವ

ತತ್ ವನಗೋಚರೋಕ್ತಂ ಬಾಲಸ್ಯ ವಚನಂ = ಕಾಡುಮನುಷ್ಯನಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಾಲಕನ ಸಂಬಂಧಿಯಾದ ವಚನವನ್ನು

ವೃಶ್ಚಸ್ತತ ಅಪಿ = ನಂಬಲ್ಪಟ್ಟರೂ

ಯತ್ ಸಾಯಂ = ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಸಾಯಂಕಾಲದಲ್ಲಿ

ಅವ್ರಜಂತಂ ಏಕಾಬ್ಜಕಂ = ಬರುತ್ತಿರುವ ಒಂದು ವರ್ಷ ವಯಸ್ಸಿನ

ವೃಷಭವಾಲಕೃತಾವಲಂಬಂ ಶಿಶುಂ = ವೃಷಭದ ಕರುವಿನ ಬಾಲವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವ ಬಾಲಕ ಶ್ರೀವಾಸು-
ದೇವನನ್ನು

ಜನಃ ಐಕ್ಷತ = ಎಲ್ಲ ಜನರು ನೋಡಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀವಾಸುದೇವಾಚಾರ್ಯರು ಕಾಡಿಗೆ ಹೋದ ದಿನದಲ್ಲಿ ಕಾಡುಮನುಷ್ಯನೊಬ್ಬನು ಒಬ್ಬ ಬಾಲಕನು ಬಾಲದಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದ ವೃಷಭವೊಂದನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಿರುವ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದನು. ಅದನ್ನು ನಂಬಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗಲಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಸಾಯಂಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ನಂಬಿಕೆಯು ಹುಟ್ಟುವಂತಿತ್ತು. ಒಂದು ವರ್ಷದ ಕೊಸು. ಎತ್ತಿನ ಬಾಲವನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಬರುತ್ತಿದೆ. ಈ ಆಶ್ಚರ್ಯವನ್ನು ನೋಡಿಬಿಟ್ಟು ಎಲ್ಲರೂ ಬೆರಗಾದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಬಾಲಪರಿಲಂಬನಗೋಚರಂ— ಬಾಲಸ್ಯ ಪರಿಲಂಬನಂ ಬಾಲಪರಿಲಂಬನಂ, ಬಾಲಪರಿಲಂಬನಂ ಗೋಚರಃ
ಯಸ್ಯ ತತ್ ಬಾಲಪರಿಲಂಬನಗೋಚರಂ |

ವನಗೋಚರೋಕ್ತಂ— ವನೇ ಗೋಚರಃ ವನಗೋಚರಃ, ವನಗೋಚರೇಣ ಉಕ್ತಂ ವನಗೋಚರೋಕ್ತಂ |

ಅವ್ರಜಂತಂ— ಅವ್ರಜತಿ ಇತಿ ಅವ್ರಜನ್, ತಂ ಅವ್ರಜಂತಂ |

ಏಕಾಬ್ಜಕಂ— ಏಕಃ ಅಬ್ಜಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಏಕಾಬ್ಜಕಃ, ತಂ ಏಕಾಬ್ಜಕಂ |

ವೃಷಭವಾಲಕೃತಾವಲಂಬಂ— ವೃಷಭಸ್ಯ ವಾಲಃ ವೃಷಭವಾಲಃ, ವೃಷಭವಾಲಃ ಕೃತಃ ಅವಲಂಬಃ ಯೇನ ಸಃ
ವೃಷಭವಾಲಕೃತಾವಲಂಬಃ, ತಂ ವೃಷಭವಾಲಕೃತಾವಲಂಬಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಐಕ್ಷತ- ಈಕ್ಷ ದರ್ಶನೇ ಇತಿ ಧಾತೋಃ ದರ್ಶನಾರ್ಥಕಾತ್ ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ
'ಐಕ್ಷತ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಐಕ್ಷತ ಐಕ್ಷೇತಾಂ ಐಕ್ಷಂತ, ಐಕ್ಷಣಾಃ ಐಕ್ಷೇಣಾಂ ಐಕ್ಷದ್ಧಂ, ಐಕ್ಷೇ ಐಕ್ಷಾವಹಿ ಐಕ್ಷಾಮಹಿ ||

ವೃಶ್ಚಸ್ತತಃ— ವಿ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ಶ್ವಸ್ತ ಪ್ರಾಗಣೇ ಇತಿ ಧಾತೋಃ ಲಜ್ ಪ್ರ.ಪು.ವಿ. 'ವೃಶ್ಚಸ್ತತ' ಇತಿ
ರೂಪಮ್ |

ಅಶ್ವಸ್ತತ

ಅಶ್ವಸ್ತೇತಾಂ

ಅಶ್ವಸ್ತಂತ

ಅಶ್ವಸ್ತಣಾಃ

ಅಶ್ವಸ್ತೇಣಾಂ

ಅಶ್ವಸ್ತದ್ಧಮ್

ಅಶ್ವಸ್ತೇ

ಅಶ್ವಸ್ತಾವಹಿ

ಅಶ್ವಸ್ತಾಮಹಿ ||

★ ★ ★

ಮಧ್ಯರ ದರ್ಶನದಿಂದ ಮಹದಾನಂದ

ಚಿಂತಾಮಣೀಂದ್ರಮಿವ ಚಿಂತಿತದಂ ದರಿದ್ರೋ

ವಿಜ್ಞಾನಮಾರ್ಗಮಿವ ವಿಷ್ಣುಪರಂ ಮುಮುಕ್ಷುಃ |

ನಪ್ಪಂ ಚ ನಂದನಮಿತಿ ಸ್ವಪ್ನನೋಽಸ್ಯ ಲಬ್ಧ್ವಾ

ನಾಥಸ್ಯ ತಸ್ಯ ತಮನುಗ್ರಹಮೇವ ಮೇನೇ || 49 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಚಿಂತಾಮಣೀಂದ್ರಂ, ಇವ, ಚಿಂತಿತದಂ, ದರಿದ್ರಃ, ವಿಜ್ಞಾನಮಾರ್ಗಂ, ಇವ, ವಿಷ್ಣುಪರಂ, ಮುಮುಕ್ಷುಃ, ನಪ್ಪಂ, ಚ, ನಂದನಂ, ಇತಿ, ಸ್ವಪ್ನನಃ, ಅಸ್ಯ, ಲಬ್ಧ್ವಾ, ನಾಥಸ್ಯ, ತಸ್ಯ, ತಂ, ಅನುಗ್ರಹಂ, ಏವ ಮೇನೇ |

ಅನ್ವಯ— ದರಿದ್ರಃ ಚಿಂತಿತದಂ ಚಿಂತಾಮಣೀಂದ್ರಂ ಇವ, ಮುಮುಕ್ಷುಃ ವಿಷ್ಣುಪರಂ ವಿಜ್ಞಾನಮಾರ್ಗಂ ಇವ, ಇತಿ ನಪ್ಪಂ ಚ ನಂದನಂ ಅಸ್ಯ ಸ್ವಪ್ನನಃ ಲಬ್ಧ್ವಾ, ತಂ ನಾಥಸ್ಯ ತಸ್ಯ ಅನುಗ್ರಹಂ ಏವ ಮೇನೇ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ದರಿದ್ರಃ ಚಿಂತಿತದಂ ಚಿಂತಾಮಣೀಂದ್ರಂ ಇವ = ಬಡವನು ಚಿಂತಿಸಿದ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಿರುವ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಚಿಂತಾಮಣಿಯನ್ನು ಪಡೆದಂತೆ

ಮುಮುಕ್ಷುಃ ವಿಷ್ಣುಪರಂ ವಿಜ್ಞಾನಮಾರ್ಗಂ ಇವ ಇತಿ = ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಸರ್ವೋತ್ತಮನೆಂದು ತಿಳಿಸುವ ವಿಜ್ಞಾನ ಎಂಬ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ

ನಪ್ಪಂ ಚ ನಂದನಂ = ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋದ ವಾಸುದೇವಾಚಾರ್ಯ ಎಂಬ ಬಾಲಕನನ್ನು

ಅಸ್ಯ ಸ್ವಪ್ನನಃ ಲಬ್ಧ್ವಾ = ಈ ವಾಸುದೇವಾಚಾರ್ಯನ ಸ್ವಪ್ನನರಾಗಿರುವ ಮದ್ಯಗೇಹಭಟ್ಟ ಮುಂತಾದವರು ಪಡೆದುಕೊಂಡು

ತಂ ನಾಥಸ್ಯ ತಸ್ಯ ಅನುಗ್ರಹಂ ಏವ ಮೇನೇ = ಅವನನ್ನು ಪಡೆದದ್ದು ಆ ಅನಂತೇಶ್ವರದೇವನ ಅನುಗ್ರಹ-ವನ್ನಾಗಿಯೇ ತಿಳಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಬಾಲಕನ ತಂದೆತಾಯಿಗಳು ಬೆಳಗಿನಿಂದ ಕಾಣದೇ ಇದ್ದ ಸಕಲ ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನೀಯುವವನಾದ ವಿಷ್ಣುಜ್ಞಾನಾದ ಮಗನನ್ನು ಸಾಯಂಕಾಲ ನೋಡಿದರು. ಅದು ಕಡುಬಡವನಿಗೆ ಬೇಡಿದ್ದನ್ನು ನೀಡುವ ಚಿಂತಾಮಣಿಯೆಂಬ ರತ್ನವು ಸಿಕ್ಕಿದಂತೆ, ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಬಯಸುವವನಿಗೆ ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿನ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನ ಸಿಕ್ಕಿದಂತಾಯಿತು. ಆ ಸಿಕ್ಕಿದ್ದೂ ಅನಂತೇಶ್ವರನ ಅನುಗ್ರಹವೆಂದೇ ಎಲ್ಲಾ ಸ್ವಪ್ನನರೂ ತಿಳಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಚಿಂತಾಮಣೀಂದ್ರಂ— ಚಿಂತಾಯಾಃ ಮಣಿಃ ಚಿಂತಾಮಣಿಃ, ಚಿಂತಾಮಣೀನಾಂ ಇಂದ್ರಃ ಚಿಂತಾ-ಮಣೀಂದ್ರಃ, ತಂ ಚಿಂತಾಮಣೀಂದ್ರಂ |

ಚಿಂತಿತದಂ— ಚಿಂತಿತಂ ದದಾತಿ ಇತಿ ಚಿಂತಿತದಃ, ತಂ ಚಿಂತಿತದಂ |

ವಿಜ್ಞಾನಮಾರ್ಗಂ— ವಿಶಿಷ್ಟಂ ಚ ತತ್ ಜ್ಞಾನಂ ಚ ವಿಜ್ಞಾನಂ, ವಿಜ್ಞಾನಂ ಏವ ಮಾರ್ಗಃ ವಿಜ್ಞಾನಮಾರ್ಗಃ, ತಂ ವಿಜ್ಞಾನಮಾರ್ಗಂ |

ವಿಷ್ಣುಪರಂ— ವಿಷ್ಣುಃ ಪರಃ ಯಸ್ಮಿನ್ ತತ್ ವಿಷ್ಣುಪರಂ |

ಮುಮುಕ್ಷುಃ— ಮೋಕ್ಷಂ ಇಚ್ಛುಃ ಮುಮುಕ್ಷುಃ |

ಸ್ವಪನಃ—ಸ್ವಪ್ನ ಜನಃ ಸ್ವಪನಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ—ಮೇನೇ-ಮನು ಅವಬೋಧನೇ ಇತಿ ಅವಬೋಧನಾರ್ಥಕಾತ್ ಮನು ಧಾತೋಃ ಲಿಟಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ 'ಮೇನೇ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಮೇನೇ ಮೇನಾತೇ ಮೇನಿರೇ, ಮೇನಿಷೇ ಮೇನಾಥೇ ಮೇನಿದ್ವೇ, ಮೇನೇ ಮೇನಿವಹೇ ಮೇನಿಮಹೇ ||

★ ★ ★

ದುಡ್ಡಿಗಾಗಿ ಧರಣಿ ಕುಳಿತ ಧನಕ

ಲೀಲಾವಸಾನಸಮಯೇ ಸಹಸಾ ಕದಾಚಿ-

ದಾರ್ಯೋಽಮುನಾಽಭ್ಯವಹೃತಿಂ ಪ್ರತಿ ಚೋದ್ಯಮಾನಃ |

ರೋದ್ಯೌಷ ನೋಽಸ್ತಿ ಧನಿಕೋ ವೃಷವಿಕ್ರಯೀತಿ

ಪ್ರೋವಾಚ ನಂದನಮುಖೇಂದುಮವೇಕ್ಷ್ಯ ಮಂದಮ್ || 50 ||

ಪದಚ್ಛೇದ—ಲೀಲಾವಸಾನಸಮಯೇ, ಸಹಸಾ, ಕದಾಚಿತ್, ಆರ್ಯಃ, ಅಮುನಾ, ಅಭ್ಯವಹೃತಿಂ, ಪ್ರತಿ, ಚೋದ್ಯಮಾನಃ, ರೋದ್ಯಾ, ವಿಷಃ, ನಃ, ಅಸ್ತಿ, ಧನಿಕಃ, ವೃಷವಿಕ್ರಯೀ, ಇತಿ, ಪ್ರೋವಾಚ, ನಂದನಮುಖೇಂದುಂ, ಅವೇಕ್ಷ್ಯ, ಮಂದಂ |

ಅನ್ವಯ—ಲೀಲಾವಸಾನಸಮಯೇ ಸಹಸಾ ಕದಾಚಿತ್ ಆರ್ಯಃ ಅಮುನಾ ಅಭ್ಯವಹೃತಿಂ ಪ್ರತಿ ಚೋದ್ಯಮಾನಃ ವಿಷಃ ಧನಿಕಃ ನಃ ವೃಷವಿಕ್ರಯೀ ರೋದ್ಯಾ ಅಸ್ತಿ ಇತಿ ನಂದನಮುಖೇಂದುಂ ಮಂದಂ ಅವೇಕ್ಷ್ಯ ಪ್ರೋವಾಚ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಲೀಲಾವಸಾನಸಮಯೇ = ಆಟಗಳು ಮುಗಿದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ

ಸಹಸಾ ಕದಾಚಿತ್ ಆರ್ಯಃ = ಅಸ್ಮಿಂಶ್ಚಿತ್ತಾ ಯಾವುದೋ ಒಂದು ದಿನದಲ್ಲಿ

ಅಮುನಾ = ಈ ವಾಸುದೇವಾಚಾರ್ಯರಿಂದ

ಅಭ್ಯವಹೃತಿಂ ಪ್ರತಿ ಚೋದ್ಯಮಾನಃ = ಊಟವನ್ನು ಕುರಿತು ಪ್ರೇರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವವರಾಗಿ

ವಿಷಃ ಧನಿಕಃ ನಃ ವೃಷವಿಕ್ರಯೀ = ಈ ಧನಿಕನು ನಮಗೆ ಎತ್ತನ್ನು ಮಾರಿದವನು

ರೋದ್ಯಾ ಅಸ್ತಿ ಇತಿ = ಅವನು ನಮ್ಮನ್ನು ಅಡ್ಡಗಟ್ಟುತ್ತಿರುವನು. ಆದ್ದರಿಂದ ತೊಂದರೆಯು ನಿವೃತ್ತವಾಗಲಿ, ಆಮೇಲೆ ನಾನು ಒರುವೆನು ಎಂದು

ನಂದನಮುಖೇಂದುಂ ಅವೇಕ್ಷ್ಯ = ತನ್ನ ಮಗನ ಮುಖವನ್ನು ನೋಡುತ್ತಾ

ಮಂದಂ ಪ್ರೋವಾಚ = ಮಧ್ಯಗೇಹಭಟ್ಟರು ಮೆಲ್ಲನೆ ಹೇಳಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ—ಆಟವು ಮುಗಿಯುವ ಸಮಯ. ಆಗ ಅವಸರ-ಅವಸರವಾಗಿ ಈ ಶ್ರೀವಾಸುದೇವಾಚಾರ್ಯರು ಒಮ್ಮೆ ತನ್ನ ತಂದೆಯಾಗಿರುವ ಮಧ್ಯಗೇಹಭಟ್ಟರನ್ನು ಊಟಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರೇರಿಸಿದರು. ಆಗ ಮಧ್ಯಗೇಹಭಟ್ಟರು ಈ ಧನಿಕನು ನನಗಾಗಿ ಎತ್ತುಗಳನ್ನು ಮಾರಿ ಇರುವನು. ಇವನು ನನ್ನ ಹಣವನ್ನು ಕೊಡದಿದ್ದರೆ ಎಲ್ಲಿಗೂ ಹೋಗಿಕೂಡದು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಿರುವನು. ಆದ್ದರಿಂದ ಸಾಲಗಾರನಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ಎಂದು ವಾಸುದೇವಾಚಾರ್ಯರ ತಂದೆಯು ಮೆಲ್ಲನೆ ಹೇಳಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಲೀಲಾವಾಸಾನಸಮಯೇ— ಲೀಲಾಯಾಃ ಅವಸಾನಂ ಲೀಲಾವಾಸಾನಂ, ಲೀಲಾವಾಸಾನಸ್ಯ ಸಮಯಃ

ಲೀಲಾವಾಸಾನಸಮಯಃ, ತಸ್ಮಿನ್ ಲೀಲಾವಾಸಾನಸಮಯೇ |

ಅಭ್ಯವಹೃತಿಂ— ಅಭಿತಃ ಅವಹೃತಿಃ ಅಭ್ಯವಹೃತಿಃ, ತಾಂ ಅಭ್ಯವಹೃತಿಂ |

ಚೋದ್ಯಮಾನಃ— ಚೋದ್ಯತೇ ಇತಿ ಚೋದ್ಯಮಾನಃ |

ಧನಿಕಃ— ಧನಸ್ಯ ಸ್ವಾಮೀ ಧನಿಕಃ |

ವೃಷವಿಕ್ರಯೀ— ವೃಷಸ್ಯ ವಿಕ್ರಯಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ಯ ಇತಿ ವೃಷವಿಕ್ರಯೀ |

ನಂದನಮುಖೇಂದುಂ— ಮುಖಂ ಇಂದುಃ ಇವ ಮುಖೇಂದುಃ, ನಂದನಸ್ಯ ಮುಖೇಂದುಃ ನಂದನ-
ಮುಖೇಂದುಃ, ತಂ ನಂದನಮುಖೇಂದುಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಪೋವಾಚ- ಪ್ರ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ವಚ ಪರಿಭಾಷಣೇ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ಪರಿಭಾಷಣಾರ್ಥ-
ಕಾತ್ ವಚ ಧಾತೋಃ ಲಿಟಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ 'ಪೋವಾಚ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಪೋವಾಚ ಪೋಚತುಃ ಪೋಚುಃ, ಪೋವಚಥ ಪೋವಕ್ತ್, ಪೋಚಥುಃ ಪೋಚ, ಪೋವಾಚ
ಪೋವಚ, ಪೋಚಿವ ಪೋಚಿಮ ||

★ ★ ★

ಹುಣಿಸೆಬೀಜದಿಂದ ಋಣಪರಿಹಾರ

ಲೀಲಾಕರೇಣ ಸ ಕರೇಣ ಸುಕೋಮಲೇನ

ಬೀಜಾಂತರಾಣಿ ಕಿಲ ಕಾನಿಚಿದಾಶು ತಸ್ಮೈ |

ಸ್ತಿತ್ವಾರ್ಭಕೋಽಭಿಮತನಿಷ್ಠಪದೇ ಯದಾಽದಾ-

ದಾದತ್ತ ತಾನಿ ಧನಿಕೋ ಬಹುಮಾನಪೂರ್ವಮ್ || 51 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಲೀಲಾಕರೇಣ, ಸಃ, ಕರೇಣ, ಸುಕೋಮಲೇನ, ಬೀಜಾಂತರಾಣಿ, ಕಿಲ, ಕಾನಿಚಿತ್, ಅಶು, ತಸ್ಮೈ,
ಸ್ತಿತ್ವಾ ಅರ್ಭಕಃ, ಅಭಿಮತನಿಷ್ಠಪದೇ, ಯದಾ, ಅದಾತ್, ಆದತ್ತ, ತಾನಿ, ಧನಿಕಃ, ಬಹುಮಾನಪೂರ್ವಂ |

ಅನ್ವಯ— ಅರ್ಭಕಃ ಸಃ ಲೀಲಾಕರೇಣ ಸುಕೋಮಲೇನ ಕರೇಣ ಅಶು ಸ್ತಿತ್ವಾ ತಸ್ಮೈ ಅಭಿಮತನಿಷ್ಠಪದೇ ಕಾನಿಚಿತ್
ಬೀಜಾಂತರಾಣಿ ಯದಾ ಅದಾತ್ ತಾನಿ ಧನಿಕಃ ಬಹುಮಾನಪೂರ್ವಂ ಆದತ್ತ ಕಿಲ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅರ್ಭಕಃ ಸಃ = ಮಗುವಿನ ರೂಪದಿಂದ ಯುಕ್ತರಾಗಿರುವ ಆ ವಾಸುದೇವಾಚಾರ್ಯರು

ಲೀಲಾಕರೇಣ ಸುಕೋಮಲೇನ ಕರೇಣ = ಬಾಲಶ್ರೇಷ್ಠಿಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ತುಂಬಾ ಮೃದುವಾಗಿರುವ
ಕೈಯಿಂದ

ಅಶು ಸ್ತಿತ್ವಾ ತಸ್ಮೈ ಅಭಿಮತನಿಷ್ಠಪದೇ = ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಮಂದಹಾಸ ಮಾಡಿ, ಅವನಿಗೆ, ಸಮೃತ್ತನಾಗಿರುವ
ರೂಪಾಯಿಗಳ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ

ಕಾನಿಚಿತ್ ಬೀಜಾಂತರಾಣಿ ಯದಾ ಅದಾತ್ = ಕೆಲವು (ಹುಣಿಸೆ) ಬೀಜಗಳನ್ನು ಯಾವಾಗ ಕೊಟ್ಟನೋ

ತಾನಿ ಧನಿಕಃ = ಆಗ ಆ ನಾಣ್ಯಗಳನ್ನು ಶ್ರೀಮಂತನು

ಬಹುಮಾನಪೂರ್ವಂ ಆದತ್ತ ಕಿಲ = ತುಂಬಾ ಮರ್ಯಾದೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ ಸ್ವೀಕರಿಸಿದನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀವಾಸದೇವಾಚಾರ್ಯರು ಈ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳಿದರು. ಆಟದಲ್ಲೇ ಆಸಕ್ತರಾಗಿರುವ ಶ್ರೀವಾಸ-
ದೇವಾಚಾರ್ಯರು ಅತಿ ಕೋಮಲವಾದ ಬೆರಳುಗಳಿಂದ ಧನಿಕನು ಹೇಳಿರುವ ಸಂಖ್ಯೆಗಳನ್ನು ಗಣನೆ ಮಾಡಿದರು. ಕೆಲವು
ಹುಣಿಸೆ ಬೀಜಗಳನ್ನು ಲೆಕ್ಕ ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟರು. ಎಲೋ ಶ್ರೀಮಂತನೇ, ನಿನ್ನ ಹಣವು ಬಂದಿತೇ ಎಂದು ಕೇಳಿದರು. ಆ
ಧನಿಕನು ಬಹುಮಾನಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಬಂತು ಎಂದು ಹೇಳಿದನು. ಹೀಗೆ ಶ್ರೀವಾಸದೇವಾಚಾರ್ಯರು ನಗುತ್ತಾ
ಸಾಲವನ್ನು ತೀರಿಸಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಲೀಲಾಕರೇಣ— ಲೀಲಾಯಾಃ ಆಕರಃ ಲೀಲಾಕರಃ, ತೇನ ಲೀಲಾಕರೇಣ |

ಸುಕೋಮಲೇನ— ಅತ್ಯಂತಂ ಕೋಮಲಃ ಸುಕೋಮಲಃ, ತೇನ ಸುಕೋಮಲೇನ |

ಬೀಜಾಂತರಾಣಿ— ಅನ್ಯಾಢಿ ಬೀಜಾಢಿ ಬೀಜಾಂತರಾಣಿ ತಾಢಿ ಬೀಜಾಂತರಾಣಿ |

ಅಭಿಮತನಿಷ್ಠಪದೇ— ಅಭಿಮತಾಢಿ ಚ ತಾಢಿ ನಿಷ್ಠಾಣಿ ಚ ಅಭಿಮತನಿಷ್ಠಾಣಿ, ಅಭಿಮತನಿಷ್ಠಾಣಾಂ ಪದಂ
ಅಭಿಮತನಿಷ್ಠಪದಂ, ತಸ್ಮಿನ್ ಅಭಿಮತನಿಷ್ಠಪದೇ |

ಧನಿಕಃ— ಧನಂ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ಯ ಇತಿ ಧನಿಕಃ |

ಬಹುಮಾನಪೂರ್ವಂ— ಬಹುಮಾನಃ ಪೂರ್ವಃ ಯಸ್ಮಿನ್ ಕರ್ಮಣಿ ತದ್ಗುಣಾ ಭವತಿ ತಥಾ ಬಹು-
ಮಾನಪೂರ್ವಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅದಾತ್ - ದು ದಾಇ್ ದಾನೇ ಇತಿ ದಾನಾರ್ಥಕಾತ್ ದಾಇ್ ಧಾತೋಃ ಲಿಟಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ
ವಿಕವಚನೇ ಪರಸ್ವಪದಿನಃ 'ಅದಾತ್' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಅದಾತ್ ಅದಾತಾಂ ಅದುಃ, ಅದಾಃ ಅದಾತಂ ಅದಾತ, ಅದಾಂ ಅದಾವ ಅದಾಮ ||

★ ★ ★

ಪುರುಷಾರ್ಥ ಕಾರಣವಾದ ಹುಣಿಸೆಬೀಜ

ಲಬ್ಧಂ ಸುತಾದಿತಿ ವದನ್ ದ್ವಿಜಪುಂಗವೇನ

ಕಾಲಾಂತರೇ ನಿಜಧನೇ ಪ್ರತಿದಿಸ್ತೇಽಪಿ |

ಸಾಕ್ಷಾದಮಾನವನವಾಕೃತಿಃ ಸ ಲೇಭೇ

ಬೀಜಚ್ಛಲೇನ ಪುರುಷಾರ್ಥಮಹೋ ವಿಶಿಷ್ಟಮ್ || 52 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಲಬ್ಧಂ, ಸುತಾತ್, ಇತಿ, ವದನ್, ದ್ವಿಜಪುಂಗವೇನ, ಕಾಲಾಂತರೇ, ನಿಜಧನೇ, ಪ್ರತಿದಿಸ್ತೇ, ಅಪಿ,
ಸಾಕ್ಷಾದಮಾನವನವಾಕೃತಿಃ, ಸಃ, ಲೇಭೇ, ಬೀಜಚ್ಛಲೇನ, ಪುರುಷಾರ್ಥಂ, ಅಹೋ ವಿಶಿಷ್ಟಂ |

ಅನ್ವಯ— ದ್ವಿಜಪುಂಗವೇನ ಸುತಾತ್ ಲಬ್ಧಂ ನಿಜಧನೇ ಪ್ರತಿದಿಸ್ತೇ ಅಪಿ ಇತಿ ವದನ್ ಸಃ ಕಾಲಾಂತರೇ
ಸಾಕ್ಷಾದಮಾನವನವಾಕೃತಿಃ ವಿಶಿಷ್ಟಂ ಪುರುಷಾರ್ಥಂ ಬೀಜಚ್ಛಲೇನ ಲೇಭೇ, ಅಹೋ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ದ್ವಿಜಪುಂಗವೇನ = ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠರಾಗಿರುವ ಮಧ್ಯಗೇಹಭಟ್ಟರಿಂದ

ಸುತಾತ್ ಲಬ್ಧಂ = ನಿಮ್ಮ ಮಗನಿಂದ ಲಬ್ಧವಾಯಿತು ಎಂದು

ನಿಜಧನೇ ಪ್ರತಿದಿತ್ತೇ ಅಪಿ = ತನ್ನ ಹಣವು ತಿರುಗಿಸಿಕೊಡಬೇಕು ಎಂದು ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಇಪ್ಪವಾಗಿದ್ದರೂ
ಇತಿ ವದನ್ ಸಃ = ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಿರುವವರಾದ ಆ ಶ್ರೀವಾಮದೇವಾಚಾರ್ಯರು
ಕಾಲಾಂತರೇ ಸಾಕ್ಷಾದಮಾನವನವಾಕೃತಿಃ = ಕೆಲವು ಕಾಲದ ನಂತರ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಿ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯ-
ವಾಗಿರುವ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರ ಸುಂದರವಾದ ಆಕಾರದಿಂದ
ವಿಶಿಷ್ಟಂ ಪುರುಷಾರ್ಥಂ = ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಪುರುಷಾರ್ಥ (ಮೋಕ್ಷ)ವನ್ನು
ಬೀಜಚ್ಛಲೇನ ಲೇಭೇ = ಹುಣಸೇಬೀಜದ ನೆಪದಿಂದ ಹೊಂದಿದನು.
ಅಹೋ = ಆಶ್ಚರ್ಯ !

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಮಧ್ಯಗೇಹಭಟ್ಟರು ಧನಿಕನಿಂದ ಸಾಲವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಎತ್ತನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿರುವುದು ನಿಜ.
ಆ ಧನಿಕನನ್ನು ನೋಡಿದ ಕೂಡಲೆ ಆ ಸಾಲವನ್ನು ಮಧ್ಯಗೇಹಭಟ್ಟರು ನೆನೆಸಿರುವುದೂ ನಿಜ. ಆ ಸಾಲವನ್ನು
ತೀರಿಸಿದ ಮೇಲೆಯೇ ಬೆಳಗಿನ ಊಟಕ್ಕಾಗಿ ಮಧ್ಯಗೇಹಭಟ್ಟರು ಹೊರಡಬೇಕಾದದ್ದೂ ನ್ಯಾಯವಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಈ
ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರು ಸಾಮಾನ್ಯರಲ್ಲ. ದೇವತಾಸಾರ್ವಭೌಮರು. ಅವರ ಶರೀರವೂ ಹೊಸದಾಗಿದೆ. ಈ ಹುಣಸೇ-
ಬೀಜದ ನೆಪದಿಂದ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಪುರುಷಾರ್ಥವನ್ನು ಧನಿಕನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟರು. ಆಹಾ ! ಇದಲ್ಲವೇ ಆಶ್ಚರ್ಯ !

ವಿಗ್ರಹ—

ವದನ್— ವದತಿ ಇತಿ ವದನ್ |

ದ್ವಿಜಪುಂಗವೇನ— ದ್ವಿಜಾನಾಂ ಪುಂಗವಃ ದ್ವಿಜಪುಂಗವಃ, ತೇನ ದ್ವಿಜಪುಂಗವೇನ |

ಕಾಲಾಂತರೇ— ಅನ್ಯಃ ಕಾಲಃ ಕಾಲಾಂತರಂ, ತಸ್ಮಿನ್ ಕಾಲಾಂತರೇ |

ನಿಜಧನೇ— ನಿಜಂ ಚ ತತ್ ಧನಂ ಚ ನಿಜಧನಂ, ತಸ್ಮಿನ್ ನಿಜಧನೇ |

ಪ್ರತಿದಿತ್ತೇ— ಪ್ರತಿಪಾದಿತುಂ ಇಷ್ಟಂ ಪ್ರತಿದಿತ್ತಿತ್ಯಂ, ತಸ್ಮಿನ್ ಪ್ರತಿದಿತ್ತೇ |

ಆಮಾನವನವಾಕೃತಿಃ— ಮಾನವಃ ನ ಭವತೀತಿ ಆಮಾನವಃ, ನವಾ ಚ ಸಾ ಆಕೃತಿಶ್ಚ ನವಾಕೃತಿಃ,

ಆಮಾನವಸ್ಯ ನವಾಕೃತಿಃ, ಆಮಾನವನವಾಕೃತಿಃ ತಸ್ಮಾತ್ ಆಮಾನವನವಾಕೃತಿಃ |

ಬೀಜಚ್ಛಲೇನ— ಬೀಜಂ ಇತಿ ಫಲಂ ಬೀಜಚ್ಛಲಂ, ತೇನ ಬೀಜಚ್ಛಲೇನ |

ಪುರುಷಾರ್ಥಂ— ಪುರುಷಃ ಅರ್ಥಮಾನಂ ಪುರುಷಾರ್ಥಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಲೇಭೇ- ಡು ಲಭಷ್ ಪ್ರಾಪ್ತೌ ಇತಿ ಪ್ರಾಪ್ತಾರ್ಥಕಾತ್ ಲಭಷ್ ಧಾತೋಃ ಲಿಟಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ
ವಿಕವಚನೇ 'ಲೇಭೇ' ಇತಿ ರೂಪವಾ |

ಲೇಭೇ ಲೇಭಾತೇ ಲೇಭೀರೇ, ಲೇಭಿಷೇ ಲೇಭಾತೇ ಲೇಭಿಧ್ಯೇ, ಲೇಭೇ ಲೇಭಿವಹೇ ಲೇಭಿಮಹೇ ||

★ ★ ★

ವಾಸುದೇವನಿಂದ ಸಜ್ಜನಮೂಹ ಸಂತಸಪಟ್ಟನು

ವಾಸುದೇವಮಿಹ ವಾಸುದೇವತಾಸತ್ಕಲಾಮುಭಿನನಂದ ತಂ ಜನಃ |

ವಾಸುದೇವಮಿಹ ವಾಸುದೇವಸನ್ನಾಮಕಂ ವಿವಿಧಲೀಲಮರ್ಭಕಮ್

|| 53 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ವಾಸುದೇವಂ, ಇಹ, ವಾ, ಆಸುದೇವತಾಸತ್ಕಲಾಂ, ಅಭಿನನಂದ, ತಂ, ಜನಃ, ವಾಸುದೇವಂ, ಇತಿ,
ವಾಸುದೇವಸನ್ನಾಮಕಂ ವಿವಿಧಲೀಲಂ, ಅರ್ಭಕಂ |

ಅನ್ವಯ— ಜನಃ ಇಹ (ವರ್ತಮಾನಂ) ವಾಸುದೇವಂ ಅಸುದೇವತಾಸತ್ಯಲಾಂ ಇತಿ ವಿವಿಧಲೀಲಂ ವಾಸುದೇವಸನ್ನಾಮಕಂ ತಂ ಅರ್ಭಕಂ ವಾಸುದೇವಂ, ವಾಸುದೇವಂ ವಾ ಅಭಿನಂದ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಜನಃ = ಸಜ್ಜನರು

ಇಹ (ವರ್ತಮಾನಂ) = ಭುವಿಯಲ್ಲಿ ಇರುವ

ವಾಸುದೇವಂ = ವಾಸುದೇವನನ್ನು

ಅಸುದೇವತಾಸತ್ಯಲಾಂ ಇತಿ = ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರ ಸತ್ಯಲೆಯನ್ನು ಅಂದರೆ ನಿರ್ದುಷ್ಟವಾಗಿರುವ ಅಂಶವೆಂದು

ವಿವಿಧಲೀಲಂ = ನಾನಾವಿಧವಾದ ಲೀಲೆಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುವ

ವಾಸುದೇವಸನ್ನಾಮಕಂ = ವಾಸುದೇವ ಎಂಬ ನಿರ್ದುಷ್ಟವಾದ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಯುಕ್ತವಾಗಿರುವ

ಅರ್ಭಕಂ = ಆ ಬಾಲಕನನ್ನು

ವಾಸುದೇವಂ = ವಸುದೇವನ ಮಗನಾದ,

ವಾಸುದೇವಂ ವಾ = ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಎಂಬಂತೆ,

ಅಭಿನಂದ = ಕೇಳಿ, ನೋಡಿ ಸಂತೋಷಪಟ್ಟರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಸಜ್ಜನರು ಈ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಿರುವ ವಾಸುದೇವನನ್ನು ಅಸುದೇವತೆಯ ಸತ್ಯಲೆ ಅಂದರೆ ನಿರ್ದುಷ್ಟವಾದ ಕಲೆ ಎಂದು ತಿಳಿದರು. ನಿರ್ದುಷ್ಟವಾದ ಬಾಲಕನೆಂದು ತಿಳಿದರು. ವಾಸುದೇವ ಎಂಬ ಅವನ ಹೆಸರು ನಿರ್ದುಷ್ಟವಾದ ಹೆಸರು ಎಂದು ತಿಳಿದರು. ಹಾಗೆಯೇ ಕಿವಿಯಿಂದ ಕೇಳಿದರು. ಕಣ್ಣುಗಳಿಂದ ನೋಡಿದರು. ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಹೊಗಳಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ವಾಸುದೇವಃ— ವಸುದೇವಸ್ಯ ಅವತ್ಯಂ ಪುಮಾನ್ ವಾಸುದೇವಃ |

ಅಸುದೇವತಾಸತ್ಯಲಾಂ— ಅಸೂನಾಂ ದೇವತಾ ಅಸುದೇವತಾ, ಅಸುದೇವತಾನಾಂ ಸತೀ ಕಲಾ ಅಸು-
ದೇವತಾಸತ್ಯಲಾ, ತಾಂ ಅಸುದೇವತಾಸತ್ಯಲಾಂ |

ವಿವಿಧಲೀಲಂ— ವಿವಿಧಾ ಲೀಲಾ ಯಸ್ಯ ಸಃ ವಿವಿಧಲೀಲಃ ತಂ ವಿವಿಧಲೀಲಮ್ |

ವಾಸುದೇವಸನ್ನಾಮಕಂ— ಸಚ್ಚ ತತ್ ನಾಮ ಚ ಸನ್ನಾಮ, ವಾಸುದೇವ ಇತಿ ಸನ್ನಾಮ ಯಸ್ಯ ಸಃ
ವಾಸುದೇವಸನ್ನಾಮಕಃ, ತಂ ವಾಸುದೇವಸನ್ನಾಮಕಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಭಿನಂದ- ಅಭಿ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ಟು ನದಿ ಸಮೃದ್ಧೌ ಇತಿ ಸಮೃದ್ಧ್ಯರ್ಥಕಾತ್
ನದಿಧಾತೋಃ ಲಿಟ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ 'ಅಭಿನಂದ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಅಭಿನಂದ ಅಭಿನಂದತುಃ ಅಭಿನಂದಃ,

ಅಭಿನಂದಿಥ ಅಭಿನಂದಥಃ ಅಭಿನಂದ,

ಅಭಿನಂದ ಅಭಿನಂದಿವ ಅಭಿನಂದಿಮ ||

★ ★ ★

ಬಾಲವಾಸುದೇವನಿಂದ ನಲಿದ ಜಗತ್ತು

ಇತಿ ವಿಹರತಿ ಮಹ್ಯಾಂ ವಿಷ್ಣುಧಾಸೇಽಪಿ ಗುಢೇ

ಸಮಜನಿ ಸುಜನಾನಾಂ ಚಿತ್ತಮಾನಂದಪೂರ್ಣಮ್ |

ಉದಯತಿ ಘನಮಾಲಾಲೀನಭಾನೌ ಚ ಭಾನೌ

ನನು ಜನನಯನಾಚ್ಚೈರ್ಲಭ್ಯತೇಽಲಂ ವಿಶಾಸಃ || 54 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಇತಿ, ವಿಹರತಿ, ಮಹ್ಯಾಂ, ವಿಷ್ಣುಧಾಸೇ, ಅಪಿ, ಗುಢೇ, ಸಮಜನಿ, ಸುಜನಾನಾಂ, ಚಿತ್ತಂ, ಆನಂದ-
ಪೂರ್ಣಂ, ಉದಯತಿ, ಘನಮಾಲಾಲೀನಭಾನೌ, ಚ, ಭಾನೌ, ನನು, ಜನನಯನಾಚ್ಚೈಃ, ಲಭ್ಯತೇ, ಅಲಂ, ವಿಶಾಸಃ |

ಅನ್ವಯ— ವಿಷ್ಣುಧಾಸೇ ಗುಢೇ ಅಪಿ ಮಹ್ಯಾಂ ಇತಿ ವಿಹರತಿ ಸತಿ ಸುಜನಾನಾಂ ಚಿತ್ತಂ ಆನಂದಪೂರ್ಣಂ
ಸಮಜನಿ. ಭಾನೌ ಘನಮಾಲಾಲೀನಭಾನೌ ಉದಯತಿ ಸತಿ ಜನನಯನಾಚ್ಚೈಃ ಅಲಂ ವಿಶಾಸಃ ಲಭ್ಯತೇ ನನು |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ವಿಷ್ಣುಧಾಸೇ = ಶ್ರೀಹರಿಯ ಸೇವಕನಾಗಿರುವ ಶ್ರೀವಾಸುದೇವಾಚಾರ್ಯರು ಎಂಬ ಬಾಲಕನು

ಗುಢೇ ಅಪಿ = ಅವರ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸದಿದ್ದರೂ

ಮಹ್ಯಾಂ ಇತಿ = ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ರೀತಿಯಿಂದ

ವಿಹರತಿ ಸತಿ = ಆಟವನ್ನು ಆಡುತ್ತಿರಲು

ಸುಜನಾನಾಂ ಚಿತ್ತಂ = ಸಜ್ಜನರುಗಳ ಮನಸ್ಸು

ಆನಂದಪೂರ್ಣಂ ಸಮಜನಿ = ಆನಂದದಿಂದ ಪೂರ್ಣವಾಯಿತು.

ಭಾನೌ = ಸೂರ್ಯನು

ಘನಮಾಲಾಲೀನಭಾನೌ = ಮೇಘಗಳ ಪಂಕ್ತಿಯಿಂದ ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ ಕಿರಣಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತನಾಗಿ

ಉದಯತಿ ಸತಿ = ಉದಯಿಸುತ್ತಿದ್ದಾಗ

ಜನನಯನಾಚ್ಚೈಃ = ಜನರುಗಳ ಕಣ್ಣುಗಳಿಂದಲೂ ಕಮಲಪುಷ್ಪಗಳಿಂದಲೂ

ಅಲಂ ವಿಶಾಸಃ ಲಭ್ಯತೇ ನನು = ಸರಿಯಾಗಿ ಅರಳುವಿಕೆಯು ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲವೇ !

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀ ವಾಸುದೇವಾಚಾರ್ಯರು ತಮ್ಮ ಮಹಿಮೆಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸದಿದ್ದರೂ ಹೇಗೆ ಸೂರ್ಯನು
ಮೇಘಾಚ್ಛಾದಿತನಾದರೂ ಕಮಲಗಳು ಬಹುವಾಗಿ ಅರಳುವವೋ ಹಾಗೆಯೇ ಶ್ರೀ ವಾಸುದೇವಾಚಾರ್ಯರ
ಶ್ರೇಷ್ಠಾದಿಗಳಿಂದ ಜನರ ಕಮಲವೆಂಬ ಕಣ್ಣುಗಳೂ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರಳದವು.

ವಿಗ್ರಹ—

ವಿಹರತಿ— ವಿಹರತಿ ಇತಿ ವಿಹರನ್ |

ವಿಷ್ಣುಧಾಸೇ— ವಿಷ್ಣೋಃ ಧಾಸಃ ವಿಷ್ಣುಧಾಸಃ, ತಸ್ಮಿನ್ ವಿಷ್ಣುಧಾಸೇ |

ಗುಢೇ— ಗುಢತ್ವಂ ಪ್ರಾಪ್ತಃ ಗುಢಃ, ತಸ್ಮಿನ್ ಗುಢೇ |

ಸುಜನಾನಾಂ— ಶೋಭನಾಶ್ಚ ತೇ ಜನಾಶ್ಚ ಸುಜನಾಃ, ತೇಷಾಂ ಸುಜನಾನಾಂ |

ಆನಂದಪೂರ್ಣಂ— ಆನಂದೇನ ಪೂರ್ಣಂ ಆನಂದಪೂರ್ಣಂ ।

ಘನಮಾಲಾಲೀನಘನೌ— ಘನಾನಾಂ ಮಾಲಾ ಘನಮಾಲಾ, ಘನಮಾಲಯಾ ಲೀನಃ ಘನಮಾಲಾಲೀನಃ, ಘನಮಾಲಾಲೀನಾಃ ಭಾನವಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಘನಮಾಲಾಲೀನಘನುಃ, ತಸ್ಮಿನ್ ಘನಮಾಲಾಲೀನ-ಭಾನೌ ।

ಜನನಯನಾಭ್ಯೈಃ— ಜನಾನಾಂ ನಯನಾನಿ ಜನನಯನಾನಿ, ಜನನಯನಾನಿ ಅಬ್ಜಾನಿ ಇವ ಜನ-ನಯನಾಬ್ಜಾನಿ, ತೈಃ ಜನನಯನಾಭ್ಯೈಃ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— 1) ಲಭ್ಯತೇ- ಡು ಲಭಜ್ ಪ್ರಾಪೌ ಪ್ರಾಪ್ತರ್ಥಕಾತ್ ಲಭಜ್ ಧಾತೋಃ ಲಟಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ 'ಲಭ್ಯತೇ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ಲಭ್ಯತೇ ಲಭ್ಯೇತೇ ಲಭ್ಯಂತೇ, ಲಭ್ಯಸೇ ಲಭ್ಯೇಥೇ ಲಭ್ಯದ್ವೇ, ಲಭ್ಯೇ ಲಭ್ಯಾವಹೇ ಲಭ್ಯಾಮಹೇ ॥

ಸಮಜನಿ- ಜನೀ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವಾರ್ಥಕಾತ್ ಜನಿಧಾತೋಃ ಆತ್ಮನೇಪದಿನಃ ಲಿಟಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ 'ಸಮಜನಿ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ಸಮಜನಿ ಅಜನಿಷ್ಠ, ಸಮಜನಿಷ್ಠಾತಾಂ ಸಮಜನಿಷತ್, ಸಮಜನಿಷ್ಠಾಃ ಸಮಜನಿಷ್ಠಾಥಾಂ ಸಮಜನಿದ್ವಂ (ದ್ವಂ), ಸಮಜನಿಷಿ ಸಮಜನಿಷ್ಠಿ ಸಮಜನಿಷ್ಠಿ ॥

ಇತಿ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ ಶ್ರೀಸುಮಧ್ವವಿಜಯೇ

ದ್ವಿತೀಯಃ ಸರ್ಗಃ ಸಮಾಪ್ತಃ ॥

★ ★ ★

॥ ಶ್ರೀಃ ॥

॥ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯಗುರುಭ್ಯೋ ನಮಃ ॥

ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತಃ

ಶ್ರೀಸುಮಧ್ವವಿಜಯಃ

ತೃತೀಯಃ ಸರ್ಗಃ

ಬಂಧುಗಳ ವಿವಾಹಕ್ಕೆ ಪಯಣ

ಅಥ ಕದಾಚನ ಸುಂದರನಂದನ-

ಸ್ಥಿತಮುಖೇಂದುದ್ಯಶಾಂ ದಯಿತೌ ನೃಣಾಮ್ |

ಮಹಮಿತೋ ನಿಜಬಂಧುಮುದೇ ಮುದಾ

ಪ್ರಯಯತುಃ ಸ್ವಜನ್ಯಃ ಸಹ ದಂಪತೀ

॥ 1 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅಥ, ಕದಾಚನ, ಸುಂದರನಂದನಸ್ಥಿತಮುಖೇಂದುದ್ಯಶಾಂ, ದಯಿತೌ, ನೃಣಾಂ, ಮಹಂ, ಇತಃ
ನಿಜಬಂಧುಮುದೇ, ಮುದಾ, ಪ್ರಯಯತುಃ ಸ್ವಜನ್ಯಃ, ಸಹ ದಂಪತೀ |

ಅನ್ವಯ— ಅಥ ಕದಾಚನ ಸುಂದರನಂದನಸ್ಥಿತಮುಖೇಂದುದ್ಯಶಾಂ ನೃಣಾಂ ದಯಿತೌ ದಂಪತೀ ಸ್ವಜನ್ಯಃ ಸಹ
ನಿಜಬಂಧುಮುದೇ ಇತಃ ಮಹಂ (ಉದ್ವಿಷ್ಟ) ಮುದಾ ಪ್ರಯಯತುಃ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಥ = ಕೆಲವು ವರ್ಷಗಳು ಕಳೆದ ಅನಂತರದಲ್ಲಿ

ಕದಾಚನ = ಯಾವತ್ತೋ ಒಂದು ದಿನದಲ್ಲಿ

ಸುಂದರನಂದನಸ್ಥಿತಮುಖೇಂದುದ್ಯಶಾಂ = ಸುಂದರವಾದ ತಮ್ಮ ಕುಮಾರನಾಗಿರುವ ಶ್ರೀವಾಸುದೇವ ಎಂಬ

ಬಾಲಕನ ಮುಗುಳುನಗೆಯಿಂದ ಯುಕ್ತವಾಗಿರುವ ಮುಖವೆಂಬ ಚಂದ್ರನನ್ನು ನೋಡುತ್ತಿರುವ

ನೃಣಾಂ = ಸಜ್ಜನರಿಗೆ

ದಯಿತೌ = ಆತ್ಮಂತ ಇಷ್ಟರಾದ

ದಂಪತೀ = ಈ ದಂಪತಿಗಳು

ಸ್ವಜನ್ಯಃ ಸಹ = ಸಜ್ಜನರಿಂದ ಸಹಿತರಾಗಿ

ನಿಜ ಬಂಧುಮುದೇ = ಸ್ವಕೀಯರಾದ ಬಂಧುಗಳ ಸಂತೋಷಕ್ಕಾಗಿ

ಮಹಂ ಮುದಾ = ಉತ್ಸವವನ್ನು ಕುರಿತು ಸಂತೋಷದಿಂದ

ಇತಃ = ತಮ್ಮ ಸ್ವಂತ ಮನೆಯಿಂದ

ಪ್ರಯಯತುಃ = ಹೋದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಯಾವುದೋ ಒಂದು ದಿನದಲ್ಲಿ ಸುಂದರನಾದ ತಮ್ಮ ಮಗನಾದ ಶ್ರೀವಾಸುದೇವಾಚಾರ್ಯನ ಮಂದಹಾಸದಿಂದ ಯುಕ್ತವಾಗಿರುವ ಮುಖಚಂದ್ರನನ್ನು ನೋಡುತ್ತಿರುವ ಸಕಲಜನರಿಗೆ ಪ್ರಿಯರಾಗಿರುವ ಮಧ್ಯಗೇಹಭಟ್ಟರೂ ಅವರ ಪತ್ನಿಯಾಗಿರುವ ವೇದವೇದೇವಿಯೂ ವಿವಾಹ ಮುಂತಾದ ಮಂಗಳ ಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಉಡುಪಿಯಿಂದ ಬಂಧುಗಳ ಸಹಿತರಾಗಿ ಹೊರಟರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಸುಂದರನಂದನಸ್ಮಿತಮುಖೇಂದುದೃಶಾಂ— ಸುಂದರಶ್ಚಾಘೃ ನಂದನಶ್ಚ ಸುಂದರನಂದನಃ ಸುಂದರನಂದನಸ್ಯ ಸ್ಥಿತಯುಕ್ತಃ ಮುಖೇಂದುಃ ಸುಂದರನಂದನಸ್ಮಿತಮುಖೇಂದುಃ, ಸುಂದರನಂದನಸ್ಮಿತಮುಖೇಂದುಂ ಪಶ್ಯಂತಿ ಇತಿ ಸುಂದರನಂದನಸ್ಮಿತಮುಖೇಂದುದೃಶಃ, ತೇಷಾಂ ಸುಂದನಂದನಸ್ಮಿತಮುಖೇಂದು- ದೃಶಾಂ |

ನಿಜಬಂಧುಮುದೇ— ನಿಜಾಶ್ಚತೇ ಬಂಧವಶ್ಚ ನಿಜಬಂಧವಃ, ನಿಜಬಂಧೂನಾಂ ಮುತ್ ನಿಜಬಂಧುಮುತ್ ತಸ್ಯ, ನಿಜಬಂಧುಮುದೇ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಪ್ರಯಯತುಃ- ಪ್ರ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ಯಾ ಧಾತೋಃ ಲಿಟಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷಕವಚನೇ "ಪ್ರಯಯೌ" ಇತಿ ರೂಪಂ |

ಪ್ರಯಯೌ ಪ್ರಯಯತುಃ, ಪ್ರಯಯುಃ, ಪ್ರಯಯಿಥ ಪ್ರಯಯಾಥ, ಪ್ರಯಯಥುಃ ಪ್ರಯಯ, ಪ್ರಯಯೌ ಪ್ರಯಯವ ಪ್ರಯಯಮು ||

ಭಂದಸ್ತು— ದ್ರುತವಿಲಂಬಿತ ವೃತ್ತ.

'ದ್ರುತವಿಲಂಬಿತಮಾಹ ನ ಭೌ ಭಾ' ಈ ವೃತ್ತದ ಲಕ್ಷಣವು.

ಪ್ರಸ್ತಾರ—

ಸೇರಾ	ಧೇರಾ	ಧೇರಾ	ಧೇರಾ
ಅಥಕ	ದಾಚನ	ಸುಂದರ	ನಂದನ

ಈ ತೃತೀಯ ಸರ್ಗದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ಶ್ಲೋಕಗಳು, ಅಂದರೆ 1 ರಿಂದ 54 ಶ್ಲೋಕಗಳು ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ದ್ರುತವಿಲಂಬಿ ವೃತ್ತದಲ್ಲಿ ರಚಿತವಾಗಿವೆ. ಇನ್ನುಳಿದ ಎರಡು ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ, 55ನೇ ಶ್ಲೋಕವು ವಸಂತತಿಲಕಾ ವೃತ್ತದಲ್ಲಿಯೂ ಮತ್ತು 56 ನೇ ಶ್ಲೋಕವು ಶಿಖರಿಣೀ ವೃತ್ತದಲ್ಲಿಯೂ ರಚಿತವಾಗಿದೆ.

ವಿವಾಹದ ಮನೆಯಿಂದ ಹೊರಟ ವಾಸುದೇವ

ಸ್ವಜನತಾಪಗಮಾಗಮಸಂಗಮ-

ಪ್ರತಿಸಭಾಜಿತಪೂರ್ವಕಸಂಭ್ರಮೇ |

ಅವಿದುಷೀ ಜನನೀತಿ ಸ ಬಾಲಕಃ

ಶರಣತೋ ರಣತೋ ನಿರಗಾನ್ವಭಿಃ

|| 2 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಸ್ವಜನತಾಪಗಮಾಗಮಸಂಗಮಪ್ರತಿಸಭಾಜಿತಪೂರ್ವಕಸಂಭ್ರಮೇ, ಅವಿದುಷೀ, ಜನನೀ, ಇತಿ ಬಾಲಕಃ, ಶರಣತಃ, ರಣತಃ, ನಿರಗಾತ್, ನೃಭಿಃ |

ಅನ್ವಯ— ಸ್ವಜನತಾಪಗಮಾಗಮಸಂಗಮಪ್ರತಿಸಭಾಜಿತಪೂರ್ವಕಸಂಭ್ರಮೇ, ಜನನೀ, ಅವಿದುಷೀ ಇತಿ ಸಃ, ಬಾಲಕಃ ನೃಭಿಃ, ರಣತಃ ಶರಣತಃ ನಿರಗಾತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸ್ವಜನತಾಪಗಮಾಗಮಸಂಗಮಪ್ರತಿಸ್ಥಾಪಿತಪೂರ್ವಕಸಂಭ್ರಮೇ = ಸ್ವತೀಯಜನರ ಹೋಗುವಿಕೆ, ಬರುವಿಕೆ,

ಅನ್ಯೋನ್ಯವಾಗಿ ಸೇರುವಿಕೆ, ಪ್ರತಿಮರ್ಯಾದೆ ಮಾಡುವಿಕೆ ಮುಂತಾದ ಸಂಭ್ರಮದ ಕೆಲಸಗಳಲ್ಲಿ

ಜನನೇ = ತನ್ನ ತಾಯಿಯಾಗಿರುವ ವೇದವತೀದೇವಿಯು

ಅವಿದುಷೀ ಇತಿ = ತನ್ನನ್ನು ಮರೆತಳು ಎಂದು

ಸಃ = ಆ ಬಾಲಕನು

ನೃಭಿಃ = ಜನರಿಂದ

ರಣತಃ = ಧ್ವನಿಸುತ್ತಿರುವ

ಶರಣತಃ = ಮನೆಯ ದೆಸೆಯಿಂದ

ನಿರಗಾತ್ = ಹೊರಗೆ ಹೊರಟನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಸ್ವಜನರ ಸಮೂಹವು ಹೋಗುವಿಕೆ, ಬರುವಿಕೆ, ಒಟ್ಟುಗೂಡುವಿಕೆ, ಪ್ರತಿಮರ್ಯಾದೆಯನ್ನು ಮಾಡುವಿಕೆ ಮುಂತಾದ ಕೆಲಸಗಳು ಸಂಭ್ರಮದ ಕೆಲಸಗಳು, ಈ ಸಂಭ್ರಮದ ಕೆಲಸಗಳಲ್ಲಿ ತನ್ನ ತಾಯಿಯಾದ ವೇದವತೀದೇವಿಯು ತನ್ನನ್ನು ಮರೆತಳು ಎಂದು ಆ ಬಾಲಕನು ತಿಳಿದನು. ಮನೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ಕೋಲಾಹಲದಿಂದ ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಆಗ ಕೋಲಾಹಲದಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದ ಮನೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ವಾಸುದೇವಾಚಾರ್ಯನು ಹೊರಟನು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಸ್ವಜನತಾಪಗಮಾಗಮಸಂಗಮಪ್ರತಿಸ್ಥಾಪಿತಪೂರ್ವಕಸಂಭ್ರಮೇ— ಅಪಗಮಶ್ಚ ಆಗಮಶ್ಚ ಸಂಗಮಶ್ಚ ಪ್ರತಿಸ್ಥಾಪಿತಂ ಚ ಅಪಗಮಾಗಮಸಂಗಮಪ್ರತಿಸ್ಥಾಪಿತಾನಿ, ಸ್ವಜನತಯಾಃ ಅಪಗಮಾಗಮ- ಸಂಗಮಪ್ರತಿಸ್ಥಾಪಿತಾನಿ ಸ್ವಜನತಾಪಗಮಾಗಮಸಂಗಮಪ್ರತಿಸ್ಥಾಪಿತಾನಿ, ಸ್ವಜನತಾಪಗಮಾಗಮ- ಸಂಗಮಪ್ರತಿಸ್ಥಾಪಿತಾನಿ ಪೂರ್ವಾಣಿ ಯಸ್ಮಿನ್ ಸಃ ಸ್ವಜನತಾಪಗಮಾಗಮಸಂಗಮತಪ್ರತಿಸ್ಥಾ- ಪಿತಪೂರ್ವಕಃ, ಸ್ವಜನತಾಪಗಮಾಗಮಸಂಗಮಪ್ರತಿಸ್ಥಾಪಿತಪೂರ್ವಕಶ್ಚಾಸೌ ಸಂಭ್ರಮಶ್ಚ ಸ್ವಜನತಾ- ಪಗಮಾಗಮಸಂಗಮಪ್ರತಿಸ್ಥಾಪಿತಪೂರ್ವಕಸಂಭ್ರಮಃ ತಸ್ಮಿನ್ ಸ್ವಜನತಾಪಗಮಾಗಮಸಂಗಮ- ಪ್ರತಿಸ್ಥಾಪಿತಪೂರ್ವಕಸಂಭ್ರಮೇ |

ಅವಿದುಷೀ— ನ ವಿವಿಧೀ ಅವಿದುಷೀ |

ಶರಣತಃ— ಶರಣಾತ್ ಇತಿ ಶರಣತಃ |

ರಣನ್— ರಣತಿ ಇತಿ ರಣನ್, ತಸ್ಮಾತ್ ರಣತಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ನಿರಗಾತ್- ನಿರ್ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ಇತ್ ಗತೌ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ಇತ್ ಧಾತೋಃ ಪರಸ್ವಪದಿನಃ ಲುಪ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷಕಚನೇ "ನಿರಗಾತ್" ಇತಿ ರೂಪಂ |

ನಿರಗಾತ್ ನಿರಗಾತಾಂ ನಿರಗುಃ, ನಿರಗಾಃ ನಿರಗಾತಂ ನಿರಗಾತ, ನಿರಗಾಂ ನಿರಗಾವ ನಿರಗಾಮು ||

★ ★ ★

ಪಠಿಕಜನರಿಂದ ಬಗೆಬಗೆಯ ಪ್ರಶ್ನೆ

ಕೃ ನು ಯಿಯಾಸಸಿ ತಾತ ನ ಸಾಂಪ್ರತಂ

ಸ್ವಜನಸಂತ್ಯಜನಂ ತವ ಸಾಂಪ್ರತಮ್ |

ಇತಿ ವಿಭುಃ ಪಥಿಕ್ಕೈರುದಿತೋ ವ್ರಜನ್

ಸ್ಥಿತಮನಾಕುಲಮುತ್ತರಮಾತನೋತ್

|| 3 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಕೃ ನು, ಯಿಯಾಸಸಿ, ತಾತ, ನ, ಸಾಂಪ್ರತಂ, ಸ್ವಜನಸಂತ್ಯಜನಂ, ತವ, ಸಾಂಪ್ರತಂ, ಇತಿ, ವಿಭುಃ, ಪಥಿಕ್ಕೈಃ ಉದಿತಃ ವ್ರಜನ್, ಸ್ಥಿತಂ, ಅನಾಕುಲಂ, ಉತ್ತರಂ, ಆತನೋತ್ |

ಅನ್ವಯ— ಹೇ ತಾತ, ಕೃ ನು ಯಿಯಾಸಸಿ ತವ ಸಾಂಪ್ರತಂ ಸ್ವಜನಸಂತ್ಯಜನಂ ನ ಸಾಂಪ್ರತಂ ಇತಿ ಪಥಿಕ್ಕೈಃ ಉದಿತಃ ವಿಭುಃ ವ್ರಜನ್ ಅನಾಕುಲಂ ಸ್ಥಿತಂ, ಉತ್ತರಂ ಆತನೋತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಹೇ ತಾತ = ಎಲೈ ಮಗುವೇ

ಕೃ ನು = ಎಲ್ಲಿಗೆ ತಾನೇ

ಯಿಯಾಸಸಿ = ಹೋಗುವ ಆಸೆಯುಳ್ಳವನಾಗಿರುವಿ,

ತವ = ನಿನಗೆ

ಸಾಂಪ್ರತಂ = ಈಗ

ಸ್ವಜನಸಂತ್ಯಜನಂ = ಸ್ವಜನರ ಪರಿತ್ಯಾಗವು

ನ ಸಾಂಪ್ರತಂ = ಯುಕ್ತವಲ್ಲ,

ಇತಿ = ಹೀಗೆಂದು

ಪಥಿಕ್ಕೈಃ = ಹಾದಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಗುತ್ತಿರುವವರಿಂದ

ಉದಿತಃ = ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ

ವ್ರಜನ್ = ಹೋಗುತ್ತಿರುವ

ವಿಭುಃ = ಸಮರ್ಥನಾದ ವಾಸುದೇವನು

ಅನಾಕುಲಂ ಸ್ಥಿತಂ = ವ್ಯಾಕುಲತೆಯಿಲ್ಲದವನಾಗಿ ಮುಗುಳುನಗೆಯನ್ನು

ಉತ್ತರಂ = ಉತ್ತರವನ್ನಾಗಿ

ಆತನೋತ್ = ಮಾಡಿದನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ನೀನು ಎಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಬೇಕೆಂದು ಆಲೋಚನೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವಿ. ಈಗ ಸ್ವಜನರ ಪರಿತ್ಯಾಗವು ನಿನಗೆ ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲ ಎಂದು ಹಾದಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಗುತ್ತಿರುವವರು ಕೇಳಿದರು. ಹಾಗೆ ಕೇಳಿದವರಿಗೆ ಮೆಲ್ಲನೆ ಯಾವ ಭಯವೂ ಇಲ್ಲದಂತೆ ಮುಗುಳುನಗೆಯನ್ನೇ ಉತ್ತರವನ್ನಾಗಿ ಕೊಟ್ಟನು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಯಿಯಾಸಸಿ— ಯಾತುಂ ಇಚ್ಛಸಿ ಯಿಯಾಸಸಿ |

ಸ್ವಜನಸಂತ್ಯಜನಂ— ಸ್ವಸ್ಯ ಜನಃ ಸ್ವಜನಃ, ಸ್ವಜನಸ್ಯ ಸಂತ್ಯಜನಂ ಸ್ವಜನಸಂತ್ಯಜನಂ |

ಪಥಿಕ್ಕೈಃ— ಪಥಿ ಸಾಧವಃ ಪಥಿಶಾಃ, ಕೈಃ ಪಥಿಕ್ಕೈಃ |

ಅನಾಕುಲಂ— ನ ವಿದ್ಯತೇ ಅಕುಲಂ ಭವತಿ ಯಥಾ ತಥಾ ಅನಾಕುಲಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಆಜ್ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ತನು ವಿಸ್ತಾರೇ ಇತಿ ವಿಸ್ತಾರಾರ್ಥಕಾತ್ ತನುಧಾತೋ ಲಪ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷಕವಚನೇ ಆತನೋತ್ ಇತಿ ರೂಪಂ |

ಆ+ಆತನೋತ್	ಆತನೋತ್	ಆತನುತಾಂ	ಆತನ್ಮನ್
ಆತನೋಃ	ಆತನುತಂ	ಆತನುತ	
ಆತನವಂ	ಆತನುಪ-ಆತನ್ಮ	ಆತನುಮ	ಆತನ್ಮ

★ ★ ★

ಕುಡುಪೂರು ತಾಳಿಕುಡೆ ದೇವಸ್ಥಾನಗಳಿಗೆ ವಾಸುದೇವನ ಪಯಣ

ತೃತಿತಮೇತ್ಯ ಸ ಕಾನನದೇವತಾ-

ಸದನಮತ್ರ ನನಾಮ ರಮಾಪತಿಮ್ |

ಅಪಿ ತತಃ ಪ್ರಗತೋ ಲಘುನಾರಿಕೇ-

ಘೃಪಪದಾಂತರಸದ್ಭಗತಂ ಚ ತಂ

|| 4 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ತೃತಿತಂ, ಏತ್ಯ, ಸಃ, ಕಾನನದೇವತಾಸದನಂ, ಅತ್ರ, ನನಾಮ, ರಮಾಪತಿಂ, ಅಪಿ, ತತಃ, ಪ್ರಗತಃ, ಲಘುನಾರಿಕೇಘೃಪಪದಾಂತರಸದ್ಭಗತಂ, ಚ, ತಂ |

ಅನ್ವಯ— ತೃತಿತಂ, ಸಃ, ಕಾನನದೇವತಾಸದನಂ, ಏತ್ಯ, ಅತ್ರ, ರಮಾಪತಿಂ, ನನಾಮ, ತತಃ ಅಪಿ ಪ್ರಗತಃ (ಸನ್) ಲಘುನಾರಿಕೇಘೃಪಪದಾಂತರಸದ್ಭಗತಂ ಚ ತಂ ನನಾಮ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ತೃತಿತಂ = ಬೇಗನೇ

ಸಃ = ಆ ವಾಸುದೇವನು

ಕಾನನದೇವತಾಸದನಂ = ಕಾಡಿನಲ್ಲಿರುವ ವಿಷ್ಣುಮಂದಿರವನ್ನು

ಏತ್ಯ = ಹೊಂದಿ

ಅತ್ರ = ಈ ಮಂದಿರದಲ್ಲಿರುವ

ರಮಾಪತಿಂ = ರಮಾಪತಿಯಾಗಿರುವ ನಾರಾಯಣನನ್ನು

ನನಾಮ = ನಮಸ್ಕರಿಸಿದನು.

ತತಃ ಅಪಿ = ಆ ದೇವಾಲಯದಿಂದಲೂ

ಲಘುನಾರಿಕೇಘೃಪಪದಾಂತರಸದ್ಭಗತಂ ಚ ತಂ = ಲಘುನಾರಿಕೇಳಿ ಎಂಬ ಉಪಪದದಿಂದ ಯುಕ್ತವಾಗಿರುವ ಮಂದಿರದಲ್ಲಿರುವ ಆ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು

ಪ್ರಗತಃ = ಹೊಂದಿದವನಾಗಿ

ನನಾಮ = ನಮಸ್ಕರಿಸಿದನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಬೇಗನೆ ಶ್ರೀವಾಸುದೇವನು ಕಾಡಿನಲ್ಲಿರುವ ಕಾನನದೇವಮಂದಿರವನ್ನು ಹೊಂದಿದನು. ಅಲ್ಲಿರುವ ಶ್ರೀರಮಾಪತಿಯನ್ನು ನಮಸ್ಕರಿಸಿದನು. ಅಲ್ಲಿಂದ 'ಲಘುನಾರಿಕೇಳಿ' ಎಂಬ ಉಪಪದದಿಂದ ಯುಕ್ತವಾಗಿರುವ ಮಂದಿರದಲ್ಲಿರುವ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನೂ ನಮಸ್ಕರಿಸಿದನು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಕಾನನದೇವತಾ— ಕಾನನೇ ದೇವತಾ ಕಾನನದೇವತಾ ।

ಕಾನನದೇವತಾಸದನಂ— ಕಾನನದೇವತಾಯಾಃ ಸದನಂ ಕಾನನದೇವತಾಸದನಂ ।

ರಮಾಪತಿಃ— ರಮಾಯಾಃ ಪತಿಃ ರಮಾಪತಿಃ, ತಂ ರಮಾಪತಿಂ ।

ಲಘುನಾರಿಕೇಳ್ಯುಪಪದಾಂತರಸದ್ಭಗತಂ— ಲಘುಶ್ವಾಸೌ ನಾರಿಕೇಳೇ ಚ ಲಘುನಾರಿಕೇಳೇ, ಲಘು-
ನಾರಿಕೇಳೇ ಇತ್ಯುಪಪದಂ ಅಂತರಂ ಯಸ್ಯ ತತ್ ಲಘುನಾರಿಕೇಳ್ಯುಪಪದಾಂತರಂ, ಲಘುನಾರಿ-
ಕೇಳ್ಯುಪಪದಾಂತರಂ ಚ ತತ್ ಸದ್ಭಗ ಚ ಲಘುನಾರಿಕೇಳ್ಯುಪಪದಾಂತರಂಸದ್ಭಗ, ಲಘುನಾರಿಕೇಳ್ಯುಪ-
ಪದಾಂತರಸದ್ಭಗಿ ಗತಃ ಲಘುನಾರಿಕೇಳ್ಯುಪಪದಾಂತರಸದ್ಭಗತಃ, ತಂ ಲಘುನಾರಿಕೇಳ್ಯುಪಪದಾಂತರ-
ಸದ್ಭಗತಂ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಇಮು ಪ್ರಹ್ಲತ್ಯೇ ಶಬ್ದೇ ಚ ಇತಿ ಪ್ರಹ್ಲತ್ಯ ಶಬ್ದಾರ್ಥಕಾತ್ ಇಮ್ ಧಾತೋಃ ಪರಸ್ವೈವದಿನಃ ಲಿಟಿ
ಪ್ರಥಮಪುರುಷೈಕವಚನೇ 'ನನಾಮು' ಇತಿ ರೂಪಂ ।

ನನಾಮು ನೇಮತುಃ ನೇಮುಃ, ನೇಮಿಥ ನನಂಥ, ನೇಮಥುಃ ನೇಮ, ನನಾಮು ನನಮ,
ನೇಮಿವ ನೇಮಿಮು ॥

★ ★ ★

ದೇವೋತ್ತಮನ ದರ್ಶನ ಪಡೆದ ಜೀವೋತ್ತಮ

ನಳಿನನಾಭನಿಭಾಲನಸಂಮದಾ-

ಗಮವಿಕಸ್ವರಭಾಸ್ವರಲೋಚನಃ ।

ಜನಮನೋನಯನಾಂಬುಜಭಾಸ್ವರೋ

ರಜತಪೀಠಪುರಂ ಪ್ರಯಯಾವಸೌ

॥ 5 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ನಳಿನನಾಭನಿಭಾಲನಸಂಮದಾಗಮವಿಕಸ್ವರಭಾಸ್ವರಲೋಚನಃ, ಜನಮನೋನಯನಾಂಬುಜ-
ಭಾಸ್ವರಃ, ರಜತಪೀಠಪುರಂ, ಪ್ರಯಯೌ, ಅವೌ ।

ಅನ್ವಯ— ನಳಿನನಾಭನಿಭಾಲನಸಂಮದಾಗಮವಿಕಸ್ವರಭಾಸ್ವರಲೋಚನಃ ಜನಮನೋನಯನಾಂಬುಜಭಾಸ್ವರಃ,
ರಜತಪೀಠಪುರಂ ಪ್ರಯಯೌ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ನಳಿನನಾಭನಿಭಾಲನಸಂಮದಾಗಮವಿಕಸ್ವರಭಾಸ್ವರಲೋಚನಃ —

ನಳಿನನಾಭ = ಪದ್ಮನಾಭನ

ನಿಭಾಲನ = ದರ್ಶನದಿಂದ ಉಂಟಾದ

ಸಮೃದ್ಧ = ಸಂತೋಷದ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಿಂದ

ವಿಕಸ್ವರ = ಅರಳಿದ

ಭಾಸ್ವರ = ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ

ಲೋಚನಃ = ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳ

ಜನಮನೋ —

ಜನ = ಜನರ

ಮನಃ = ಮನಸ್ಸುಗಳೆಂಬ

ನಯನಾಂಬುಜ ಭಾಷ್ಯರಃ —

ನಯನ = ಕಣ್ಣುಗಳೆಂಬ

ಅಂಬುಜ = ಕಮಲಗಳಿಗೆ

ಭಾಷ್ಯರ = ಸೂರ್ಯನಾದ

ಅಸೌ = ಆ ವಾಸುದೇವನು

ರಜತಪೀಠಪುರಂ = ಉಡುಪಿಯನ್ನು ಕುರಿತು

ಪ್ರಯಯೌ = ಹೋದನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಈ ವಾಸುದೇವನು ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನನ್ನು ನೋಡುವುದರಿಂದ ಆನಂದ-ಗೊಂಡನು. ಮುಂದೆ ತನ್ನನ್ನು ನೋಡುತ್ತಿರುವ ಜನರ ಮನಸ್ಸು ಮತ್ತು ಕಮಲದಂತಿರುವ ಕಣ್ಣುಗಳನ್ನು ಸೂರ್ಯನಂತೆ ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸುತ್ತ ಉಡುಪಿಗೆ ಹೋದನು.

ವಿಗ್ರಹ—

ನಳಿನನಾಭಃ— ನಳಿನಂ ನಾಭೌ ಯಸ್ಯ ಸಃ, ನಳಿನನಾಭಃ |

ನಳಿನನಾಭನಿಭಾಲನಂ— ನಳಿನನಾಭಸ್ಯ ನಿಭಾಲನಂ ನಳಿನನಾಭನಿಭಾಲನಂ |

ನಳಿನನಾಭನಿಭಾಲನಸಂಮದಾಗಮಃ— ನಳಿನನಾಭನಿಭಾಲನೇನ ಸಮೃದ್ಧಃ ನಳಿನನಾಭನಿಭಾಲನಸಮೃದ್ಧಃ, ನಳಿನನಾಭನಿಭಾಲನಸಂಮದಸ್ಯ ಆಗಮಃ ನಳಿನನಾಭನಿಭಾಲನಸಂಮದಾಗಮಃ, ನಳಿನನಾಭನಿಭಾಲನಸಂಮದಾಗಮೇನ ವಿಕಸ್ತರೇ ಭಾಸ್ವರೇ ಲೋಚನೇ ಯಸ್ಯ ಸಃ ನಳಿನನಾಭನಿಭಾಲನಸಂಮದಾಗಮವಿಕಸ್ತರಭಾಸ್ವರಲೋಚನಃ |

ಜನಮನೋನಯನಾಂಬುಜಭಾಷ್ಯರಃ— ಜನಾನಾಂ ಮನಾಂಸಿ ವಿವ ನಯನಾಂಬುಜೇ ಜನಮನೋನಯನಾಂಬುಜೇ, ಜನಮನೋನಯನಾಂಬುಜಯೋಃ ಭಾಷ್ಯರಃ ಜನಮನೋನಯನಾಂಬುಜಭಾಷ್ಯರಃ |

ರಜತಪೀಠಪುರಂ— ರಜತಪೀಠಂ ಇತಿ ಪುರಂ ರಜತಪೀಠಪುರಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಪ್ರಯಯೌ- ಪ್ರ ಇತ್ಯಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ಲಿಟಿ ಪ್ರಥಮ-ಪುರುಷೈಕವಚನೇ 'ಪ್ರಯಯೌ' ಇತಿ ರೂಪಂ |

ಪ್ರಯಯೌ ಪ್ರಯಯತುಃ ಪ್ರಯಯುಃ, ಪ್ರಯಯಥ ಪ್ರಯಯಾಥ, ಪ್ರಯಯಥುಃ ಪ್ರಯಯ ಪ್ರಯಯೌ ಪ್ರಯಯಿವ ಪ್ರಯಯಿಮ ||

★ ★ ★

ವಾಸುದೇವನ ನಮಸ್ಕಾರ ವೈಭವ

ಸುಹಯಮೇಧಗಣಾತಿಶಯಾಲಪೋ

ಹರಿನಮಸ್ಯತಯಃ ಸುಕೃತಾ ಇಮಾಃ |

ಇತಿ ಸುರೈರಪಿ ಭೂಸುರಮಂಡಲೈಃ

ಸಮನಮತ್ಸ ಸವಿಸ್ಮಯಮೀಕ್ಷಿತಃ

|| 6 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಸುಹಯಮೇಧಗಣಾತಿಶಯಾಲವಃ, ಹರಿನಮಸ್ಯತಯಃ, ಸುಕೃತಾಃ, ಇಮಾ, ಇತಿ, ಸುರೈಃ, ಅಪಿ, ಭೂಸುರಮಂಡಲೈಃ, ಸಮನಮತ್ ಸಃ, ಸವಿಷ್ಣಯಂ, ಈಕ್ಷಿತಃ |

ಅನ್ವಯ— ಇಮಾಃ ಸುಕೃತಾಃ ಹರಿನಮಸ್ಯತಯಃ ಸುಹಯಮೇಧಗಣಾತಿಶಯಾಲವಃ ಇತಿ ಸುರೈಃ ಭೂಸುರಮಂಡಲೈಃ ಅಪಿ ಸವಿಷ್ಣಯಂ ಈಕ್ಷಿತಃ ಸಃ ಸಮನಮತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಇಮಾಃ = ಈ ಯಾವ

ಸುಕೃತಾಃ = ಭಕ್ತಿಶ್ರದ್ಧೆಗಳಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ

ಹರಿನಮಸ್ಯತಯಃ = ಶ್ರೀಹರಿಯ ನಮಸ್ಕಾರಗಳು

ಸುಹಯಮೇಧಿಗಣಾತಿಶಯಾಲವಃ ಇತಿ = ಸಾಂಗವಾಗಿ, ಉತ್ತಮ ಕಲ್ಪದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಅಶ್ವಮೇಧಯಾಗ ಸಮೂಹಗಳನ್ನು ಮೀರಿಸಿರುವುದು ಎಂದು

ಸುರೈಃ = ದೇವತೆಗಳಿಂದ

ಭೂಸುರಮಂಡಲೈಃ ಅಪಿ = ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಸಮೂಹಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡ

ಸವಿಷ್ಣಯಂ = ಆಶ್ವಯುಧದಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದಾಗಿ

ಈಕ್ಷಿತಃ = ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟ

ಸಃ = ವಾಸುದೇವನು

ಸಮನಮತ್ = ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಭಕ್ತಿಶ್ರದ್ಧೆಗಳಿಂದ ನಮಸ್ಕರಿಸಿದನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಈ ವಾಸುದೇವನು ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಅಷ್ಟಾರ್ಗಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ನಮಸ್ಕಾರಗಳನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದನು. ಶ್ರೀಹರಿಯ ನಮಸ್ಕಾರಗಳಿಗೆ ಶ್ರೇಷ್ಠಗಳಾದ ಅಶ್ವಮೇಧಾದಿಯಾಗಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಅತಿಶಯವಾದ ಫಲವು ಬರುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆಂದು ದೇವತೆಗಳೂ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣರುಗಳೂ ಆಶ್ವಯುಧಪರವಶರಾಗಿ ನೋಡುತ್ತಿರುವಾಗ, ವಾಸುದೇವನು ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ನಮಸ್ಕರಿಸಿದನು.

‘ವಶೋಽಪಿ ಕೃಷ್ಣಸ್ಯ ಕೃತಪ್ರಣಾಮೋ ದಶಾಶ್ವಮೇಧಾವಭೃತೇನ ತುಲ್ಯಃ |

ದಶಾಶ್ವಮೇಧೀ ಪುನರೇತಿ ಜನ್ಮ ಕೃಷ್ಣಪ್ರಣಾಮೀ ನ ಪುನರ್ಭವಾಯ ||’

ಶ್ರೀಹರಿಗೆ (ಕೃಷ್ಣನಿಗೆ) ಭಕ್ತಿಶ್ರದ್ಧೆಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಒಂದು ಸಾಷ್ಟಾರ್ಗ ನಮಸ್ಕಾರವು ಕೂಡಾ ಹತ್ತು ಅಶ್ವಮೇಧ ಯಾಗಗಳನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ಕೊನೆಗೆ ಅವಭೃಥಸ್ಥಾನವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಕ್ಕೆ ಸಮನಾಗಿದೆ. ಹತ್ತು ಅಶ್ವಮೇಧಯಾಗಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದ ವ್ಯಕ್ತಿಯು ಕೆಲಕಾಲ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದಲ್ಲಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸುಖವನ್ನು ಅನುಭವಿಸಿ, ಪುನಃ ದುಃಖಮಯವಾದ ಭೂಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವನು. (ಶ್ಲೋಕೇ ಪುಣ್ಯ ಮರ್ತ್ಯಲೋಕಂ ವಿಶಂತಿ). ಆದರೆ ಭಗವಂತನಿಗೆ, ಹರಿಗೆ, ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣನಿಗೆ ಭಕ್ತಿಶ್ರದ್ಧೆಗಳಿಂದ ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವನು ಶ್ರೀ ಹರಿಯ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಭಗವಂತನ ಶ್ರವಣ, ಮನನ, ಧ್ಯಾನಗಳಿಂದ ಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನವನ್ನು ಪಡೆದು, ಜ್ಞಾನಾನಂತರದಲ್ಲಿಯೂ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಭಕ್ತಿಶ್ರದ್ಧೆಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಪ್ರಣಾಮಗಳು ಮತ್ತು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಮಾಡಿದ ಸದಾಚಾರಗಳಿಂದ ಹಾಗೂ ಶ್ರವಣಮನನಧ್ಯಾನಗಳಿಂದ ಉಂಟಾದ ಭಗವಂತನ ಅತ್ಯರ್ಥಪ್ರಸಾದದಿಂದ ಲಿಂಗದೇಹದ ಭಂಗವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಸ್ವರೂಪಸುಖಾನುಭವರೂಪವಾದ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಪುನಃ ಹುಟ್ಟು-ನಾವು ರೂಪವಾದ ಈ ಸಂಸಾರಕ್ಕೆ ಬರಲಾರನು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಸುಹಯಮೇಧಗಣಾತಿಶಯಾಲವಃ — ಶೋಭನಾಶ್ಚ ತೇ ಹಯಮೇಧಾಶ್ಚ ಸುಹಯಮೇಧಾಃ, ಸುಹಯ-
ಮೇಧಾನಾಂ ಗಣಾಃ ಸುಹಯಮೇಧಗಣಾಃ, ಸುಹಯಮೇಧಗಣಾನ್ ಅತಿಶಯಿತುಂ ಶೀಲಂ ಆಸಾಂ
ಅಪ್ರೀತಿ ಸುಹಯಮೇಧಗಣಾತಿಶಯಾಲವಃ |

ಹರಿನಮಸ್ಯತಯಃ— ಹರೇಃ ನಮಸ್ಯತಯಃ ಹರಿನಮಸ್ಯತಯಃ |

ಸುಕೃತಾಃ— ಸಮ್ಯಕ್ ಕೃತಾಃ ಸುಕೃತಾಃ |

ಭುವಿ ಸುರಾಃ— ಭೂಸುರಾಃ |

ಭೂಸುರಮಂಡಲೈಃ— ಭೂಸುರಾಣಾಂ ಮಂಡಲಾನಿ ಭೂಸುರಮಂಡಲಾನಿ, ತೈಃ ಭೂಸುರಮಂಡಲೈಃ

ಸವಿಸ್ಮಯಂ = ವಿಸ್ಮಯೇನ ಸಹಿತಂ ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥಾ ಸವಿಸ್ಮಯಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಸಮ್ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ಇಮು ಪ್ರಹತ್ವೈ ಶಬ್ದೇ ಚ ಪ್ರಹತ್ವಶಬ್ದಾರ್ಥಕಾತ್ ಇಮ್
ಧಾತೋಃ ಲಬ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೈಕವಚನೇ 'ಸಮನಮತ್' ಇತಿ ರೂಪಂ |

ಸಮನಮತ್ ಸಮನಮತಾಂ ನಮನಮನ್, ಸಮನಮಃ ಸಮನಮತಂ ಸಮನಮತ, ಸಮನಮಂ
ಸಮನಮಾವ ಸಮನಮಾಮ ||

★ ★ ★

ಸದಾ ಹರಿಯನ್ನು ನಮಿಸುವ ವಾಸುದೇವ

ನ ಹಿ ಹರಿಂ ಸತತಂ ನ ನಮತ್ಯಸೌ

ನ ಚ ನ ಪಶ್ಯತಿ ನಾಪಿ ನ ವಂದತೇ |

ಅಪಿ ತಥೇತಿ ವಿಧಾಯ ವಿಶೇಷತಃ

ಸ ನನು ಸಾಧುಜನಾನ್ ಸಮಶಿಕ್ಷಯತ್

|| 7 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ನ, ಹಿ, ಹರಿಂ, ಸತತಂ, ನ, ನಮತಿ, ಅಸೌ, ನ, ಚ, ನ, ಪಶ್ಯತಿ, ನ, ಅಪಿ, ನ, ವಂದತೇ, ಅಪಿ,
ತಥಾ, ಇತಿ, ವಿಧಾಯ, ವಿಶೇಷತಃ ಸಃ, ನನು, ಸಾಧುಜನಾನ್, ಸಮಶಿಕ್ಷಯತ್.

ಅನ್ವಯ— ಅಸೌ, ಹರಿಂ, ಸತತಂ, ನ ನಮತಿ ಇತಿ ನ ಹಿ, ಹರಿಂ, ನ ಪಶ್ಯತಿ ಇತಿ ನ ಚ, ಹರಿಂ ನ ವಂದತೇ ಇತಿ
ಅಪಿ ನ, ತಥಾ ಅಪಿ, ಇತಿ, ವಿಶೇಷತಃ, ವಿಧಾಯ, ಸಾಧುಜನಾನ್, ಸಮಶಿಕ್ಷಯತ್ ನನು.

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಹರಿಂ = ಶ್ರೀ ಹರಿಯನ್ನು

ಅಸೌ = ಈ ಶ್ರೀವಾಸುದೇವಾಚಾರ್ಯನು

ಸತತಂ = ಯಾವಾಗಲೂ

ನ ನಮತಿ ಇತಿ ನ ಹಿ = ನಮಸ್ಕರಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬುದಿಲ್ಲ

ಹರಿಂ = ಶ್ರೀ ಹರಿಯನ್ನು

ನ ಪಶ್ಯತಿ ಇತಿ ನ ಚ = ನೋಡುತ್ತಿಲ್ಲ ಎಂಬುದು ಇಲ್ಲ

ಹರಿಂ ನ ವಂದತೇ ಇತಿ ಅಪಿ ನ = ಶ್ರೀ ಹರಿಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬುದಿಲ್ಲ

ತಥಾ ಅಪಿ = ಹಾಗಿದ್ದರೂ ಕೂಡ,

ಇತಿ = ಹೀಗೆ

ವಿಶೇಷತಃ ವಿಧಾಯ = ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಮಾಡಿ

ಸಾಧುಜನಾನ್ = ಸಾಧುಗಳಾದ ಜನರನ್ನು

ಸಮಶಿಕ್ಷಯತ್ ನನು = ಉಪದೇಶಿಸಿದನಷ್ಟೆ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀ ಹರಿಯ ಪರಮಭಕ್ತನಾದ ಈ ವಾಸುದೇವಾಚಾರ್ಯನು ಯಾವಾಗಲೂ ಆ ಹರಿಯನ್ನು ನಮಸ್ಕರಿಸುವವನೂ ನೋಡುವವನೂ ಸ್ತೋತ್ರ ಮಾಡುವವನೂ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಆದರೂ 'ಸಜ್ಜನರೇ! ನೀವೂ ಹೀಗೆ ನನ್ನಂತೆ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ನಮಸ್ಕಾರಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಿರಿ' ಎಂದು ಉಪದೇಶ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಸಮೂಹದ ಮತ್ತು ದೇವತೆಗಳ ಮುಂದೆ ಹೀಗೆ ಸಾಷ್ಟಂಗ ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡಿದನು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಸಾಧುಜನಾನ್— ಸಾಧವಶ್ಚೇ ಜನಾಶ್ಚ ಸಾಧುಜನಾಃ, ತಾನ್ ಸಾಧುಜನಾನ್ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ನಮತಿ- ಇಮು ಪ್ರಹತ್ಯೇ ಶಬ್ದೇಚೇತಿ ಪ್ರಹತ್ಯಶಬ್ದಾರ್ಥಕಾತ್ ಇಮ್ ಧಾತೋಃ ಲಟಿ ಪರಸ್ವೈಪದಿನಃ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ 'ನಮತಿ' ಇತಿ ರೂಪಂ ।

ನಮತಿ ನಮತಃ ನಮಂತಿ, ನಮಸಿ ನಮಥಃ ನಮಥ, ನಮಾಮಿ ನಮಾವಃ ನಮಾಮಃ ॥

ಪಶ್ಯತಿ- ದೃಶಿರ್ ಪ್ರೇಕ್ಷಣೇ ಇತಿ ಪ್ರೇಕ್ಷಣಾರ್ಥಕಾತ್ ದೃಶಿರ್ ಧಾತೋಃ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೈಕವಚನೇ 'ಪಶ್ಯತಿ' ಇತಿ ರೂಪಂ ।

ಪಶ್ಯತಿ ಪಶ್ಯತಃ ಪಶ್ಯಂತಿ, ಪಶ್ಯಸಿ ಪಶ್ಯಥಃ ಪಶ್ಯಥ, ಪಶ್ಯಾಮಿ ಪಶ್ಯಾವಃ ಪಶ್ಯಾಮಃ

ವಂದತೇ- ವದಿ ಅಭಿವಾದನ ಸ್ತುತ್ಯೋಃ ಅಭಿವಂದನಸ್ತುತ್ಯರ್ಥಕಾತ್ ಆತ್ಮನೇಪದಿನಃ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೈಕವಚನೇ 'ವಂದತೇ' ಇತಿ ರೂಪಂ ।

ವಂದತೇ ವಂದೇತೇ ವಂದಂತೇ, ವಂದಸೇ ವಂದೇಥೇ ವಂದದ್ವೇ, ವಂದೇ ವಂದಾವಹೇ ವಂದಾಮಹೇ ॥

ಸಮಶಿಕ್ಷಯತ್- ಸಂ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ಶಿಕ್ಷ ವಿದ್ಯೋಬಾದಾನೇ ವಿದ್ಯೋಬಾದಾನಾರ್ಥಕಾತ್ ಶಿಕ್ಷ ಧಾತೋಃ ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೈಕವಚನೇ 'ಸಮಶಿಕ್ಷಯತ್' ಇತಿ ರೂಪಂ ।

ಸಮಶಿಕ್ಷಯತ್, ಸಮಶಿಕ್ಷಯತಾಂ ಸಮಶಿಕ್ಷಯನ್, ಸಮಶಿಕ್ಷಯಃ ಸಮಶಿಕ್ಷಯತಂ ಸಮಶಿಕ್ಷಯತ, ಸಮಶಿಕ್ಷಯಂ ಸಮಶಿಕ್ಷಯಾಮ ಸಮಶಿಕ್ಷಯಾಮು ॥

★ ★ ★

ಮಗನ ಹುಡುಕುವಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯಗೇಹರು

ಅನವಲೋಕ್ಯ ಸುತಂ ಸುತವತ್ಸಲೋ

ಮೃಗಯತಿ ಸ್ವ ಮಹೀಸುರಪುಂಗವಃ ।

ಮುಹುರಪ್ಯಚ್ಛಿದಮುಷ್ಯ ಗತಿಂ ನರಾನ್

ಪಥಿ ಪಥಿ ಪ್ರಗತೋಽನುಪದಂ ದ್ರುತಮ್ ॥ ೪ ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅನವಲೋಕ್ಯ, ಸುತಂ ಸುತವತ್ಸಲಃ, ಮೃಗಯತಿ, ಸ್ವ, ಮಹೀಸುರಪುಂಗವಃ, ಮಹುಃ ಅಪ್ಯಚ್ಛತ್, ಅಮುಷ್ಯ, ಗತಿಂ, ನರಾನ್, ಪಥಿ, ಪಥಿ, ಪ್ರಗತಃ, ಅನುಪದಂ, ದ್ರುತಂ ।

ಅನ್ವಯ— ಸುತವತ್ಸಲಃ ಮಹೀಪುರಪುಂಗವಃ ಸುತಂ ಅನವಲೋಕ್ಯ ಮೃಗಯತಿ ಸ್ವ । ಅಮುಷ್ಯ ಗತಿಂ ಪಥಿ ಪಥಿ ಪ್ರಗತಃ ಸನ್, ಅನುಪದಂ ದ್ರುತಂ ಮುಹುಃ ನರಾನ್ ಅಪ್ಯಚ್ಛತ್ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅನುಪದಂ = ಕೊಡಲೆ (ಅಥವಾ ಹೆಜ್ಜೆಯನ್ನನುಸರಿಸಿ)

ಸುತವತ್ಸಲಃ ಮಹೀಪುರಪುಂಗವಃ = ಮಗನಲ್ಲಿ ವಾತ್ಸಲ್ಯವುಳ್ಳವರಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಶ್ರೇಷ್ಠರಾಗಿರುವ ಮಧ್ಯ-ಗೇಹಭಟ್ಟರು

ಸುತಂ ನ ಅನವಲೋಕ್ಯ = ಮಗನನ್ನು ಕಾಣದೆ

ಮೃಗಯತಿ ಸ್ವ = ಹುಡುಕಿದರು.

ಅಮುಷ್ಯ = ಈ ವಾಸುದೇವನ

ಗತಿಂ = ಗಮನವನ್ನು ಕುರಿತು

ಪಥಿ ಪಥಿ = ಒಂದೊಂದು ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿಯೂ

ಪ್ರಗತಃ = ವೇಗವಾಗಿ ಹೋಗುತ್ತಿರುವವರಾಗಿ

ದ್ರುತಂ = ಬೇಗನೇ

ನರಾನ್ = ಮನುಷ್ಯರನ್ನು (ದಾರಿಹೋಕರನ್ನು)

ಮುಹುಃ = ಬಾರಿ ಬಾರಿಗೂ

ಅಪ್ಯಚ್ಛತ್ = ಕೇಳಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಮಧ್ಯಗೇಹಭಟ್ಟರು ಉತ್ಸವದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಗನನ್ನು ಕಾಣದೆ ಅವನ ಹೆಜ್ಜೆಯ ಗುರುತನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಬೇಗನೆ ಹುಡುಕಿಕೊಂಡು ಹೋದರು. ಆದರೆ ಅವನು ಸಿಕ್ಕಲಿಲ್ಲ. ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಗುತ್ತಿರುವ ಜನರನ್ನೂ 'ನಮ್ಮ ಮಗುವು ಇಲ್ಲಿ ಹೋಗುತ್ತಿರುವುದನ್ನು ನೋಡಿದ್ದೀರಾ?' ಎಂದು ಪ್ರತಿಯೊಂದು ದಾರಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ನ ಅನವಲೋಕ್ಯ— ಅನವಲೋಕ್ಯ ।

ಸುತವತ್ಸಲಃ— ಸುತೇ ವತ್ಸಲಃ ಸುತವತ್ಸಲಃ ।

ಮಹೀಪುರಪುಂಗವಃ— ಮಹೀಪುರಾಣಾಂ ಪುಂಗವಃ ಮಹೀಪುರಪುಂಗವಃ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಮೃಗಯತಿ- ಮೃಗ ಅನ್ವೇಷಣೇ ಇತಿ ಅನ್ವೇಷಣಾರ್ಥಕಾತ್ ಮೃಗಧಾತೋಃ ಲಟಿ ಪ್ರಥಮ-ಪುರುಷೈಕವಚನೇ 'ಮೃಗಯತಿ' ಇತಿ ರೂಪಂ ।

ಮೃಗಯತಿ ಮೃಗಯತಃ ಮೃಗಯಂತಿ, ಮೃಗಯಸಿ ಮೃಗಯಥಃ ಮೃಗಯಥ,

ಮೃಗಯಾಮಿ ಮೃಗಯಾಮಃ ಮೃಗಯಾಮಃ ॥

ಅಪ್ಯಚ್ಛತ್- ಪ್ರಚ್ಛೇಷ್ಠಾಪ್ರಾಯಾಂ ಇತಿ ಚ್ಛೇಷ್ಠಾರ್ಥಕಾತ್ ಪ್ರಚ್ಛ ಧಾತೋಃ ಲಬ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೈಕವಚನೇ 'ಅಪ್ಯಚ್ಛತ್' ಇತಿ ರೂಪಂ.

ಅಪ್ಯಚ್ಛತ್ ಅಪ್ಯಚ್ಛತಾಂ ಅಪ್ಯಚ್ಛನ್, ಅಪ್ಯಚ್ಛಿ ಅಪ್ಯಚ್ಛತಂ ಅಪ್ಯಚ್ಛತ, ಅಪ್ಯಚ್ಛಂ ಅಪ್ಯಚ್ಛಾವ ಅಪ್ಯಚ್ಛಾಮ ॥

ಮಗನಿಗಾಗಿ ಮಧ್ಯಗೇಹರ ಮಧುಕರವೃತ್ತಿ

ಜನಸದಾಗತಿಸೂಚಿತವರ್ತನಾ

ಪ್ರತಿಪದಂ, ವ್ರಜತಾ ಪರಯಾ ತೃಷಾ !

ದ್ವಿಜಮಹಾಮಧುಪೇನ, ಮನೋಹರಂ

ಸ್ಥಿತಮಲಾಭಿಸುತಾನನವಾರಿಜಂ

|| 9 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಜನಸದಾಗತಿಸೂಚಿತವರ್ತನಾ, ಪ್ರತಿಪದಂ, ವ್ರಜತಾ, ಪರಯಾ, ತೃಷಾ, ದ್ವಿಜಮಹಾಮಧುಪೇನ, ಮನೋಹರಂ, ಸ್ಥಿತಂ, ಅಲಾಭಿ, ಸುತಾನನವಾರಿಜಂ ।

ಅನ್ವಯ— ಪ್ರತಿಪದಂ ಜನಸದಾಗತಿಸೂಚಿತವರ್ತನಾ ಪರಯಾ, ತೃಷಾ ವ್ರಜತಾ ದ್ವಿಜಮಹಾಮಧುಪೇನ, ಮನೋಹರಂ, ಸ್ಥಿತಂ, ಸುತಾನನವಾರಿಜಂ, ಅಲಾಭಿ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಪ್ರತಿಪದಂ = ಪ್ರತಿ ಹೆಜ್ಜೆಯಲ್ಲಿಯೂ

ಜನಸದಾಗತಿಸೂಚಿತವರ್ತನಾ = ಜನರಂಟ ವಾಯುವಿನಿಂದ ಸೂಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಮಾರ್ಗದಿಂದ

ಪರಯಾ = ಅಧಿಕವಾದ

ತೃಷಾ = ನೀರಡಿಕೆಯಿಂದ

ವ್ರಜತಾ = ಹೋಗುತ್ತಿರುವ

ದ್ವಿಜಮಹಾಮಧುಪೇನ = ಮಧ್ಯಗೇಹಭಟ್ಟರೆಂಬ ದೊಡ್ಡ ಜೇನುನೋಣದಿಂದ

ಮನೋಹರಂ = ಸುಂದರವಾಗಿರುವ

ಸ್ಥಿತಂ = ಮುಗುಳ್ಳಗೆಯ, ಅರಳಿದ

ಸುತಾನನವಾರಿಜಂ = ಮಗನ ಮುಖವೆಂಬ ಕಮಲದ ಪುಷ್ಪವು

ಅಲಾಭಿ = ಪಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿತು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಆ ಮಧ್ಯಗೇಹಭಟ್ಟರು ದಾರಿಹೋಕರು ತಿಳಿಸಿದ ದಾರಿಯಿಂದ ಅತ್ಯಾತುರರಿಂದ ಹೋಗುತ್ತಾ, ಮಗನ ನಗುಮುಖವನ್ನು ಕಂಡರು. ಅದು ಕಮಲದ ಸುವಾಸನೆಯ ಗಾಳಿ ಸೂಚಿಸಿದ ದಾರಿಯಿಂದ ಅತ್ಯಾಶೆಯಿಂದ ಹೋಗುತ್ತಿರುವ ಜೇನುನೋಣವು ಅರಳಿದ ಸುಂದರವಾದ ಕಮಲದ ಪುಷ್ಪವನ್ನು ಕಂಡಂತಾಯಿತು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಜನಸದಾಗತಿಸೂಚಿತವರ್ತನಾ— ಜನಾಃ ಏವ ಸದಾಗತೀಃ ಜನಸದಾಗತೀಃ, ಜನಸದಾಗತಿನಾ ಸೂಚಿತಂ ಜನಸದಾಗತಿಸೂಚಿತಂ, ಜನಸದಾಗತಿಸೂಚಿತಂ ಚ ತತ್ ವರ್ತೃ ಚ ಜನಸದಾಗತಿಸೂಚಿತವರ್ತೃ ತೇನ ಜನಸದಾಗತೀವರ್ತನಾ ।

ಪ್ರತಿಪದಂ— ಪದಂ ಪದಂ ಪ್ರತಿಪದಂ ।

ವ್ರಜನ್— ವ್ರಜತಿ ಇತಿ ವ್ರಜನ್, ತೇನ ವ್ರಜತಾ ।

ದ್ವಿಜಮಹಾಮಧುಪಃ— ದ್ವಿಜಃ ಏವ ಮಹಾ ಮಧುಪಃ ದ್ವಿಜಮಹಾಮಧುಪಃ ತೇನ ದ್ವಿಜಮಹಾ-ಮಧುಪೇನ ।

ಮನೋಹರಂ— ಮನಃ ಹರತಿ ಇತಿ ಮನೋಹರಂ |

ಸುತಾನಸವಾರಿಜಂ— ಸುತಸ್ಯ ಅನನಂ ಸುತಾನನಂ, ಸುತಾನನಂ ಏವ ವಾರಿಜಂ ಸುತಾನಸವಾರಿಜಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಲಾಭಿ- ದುಲಭಿಷ್ ಪ್ರಾಪ್ತೌ ಇತಿ ಪ್ರಾಪ್ತೃರ್ಥಕಾತ್ ಲಭಿಷ್ ಧಾತೋಃ ಕರ್ಮಣ ಲುಙ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ 'ಅಲಾಭಿ' ಇತಿ ರೂಪಂ |

ಅಲಾಭಿ ಅಲಾಭಿವಾತಾಂ ಅಲಾಭಿಷತ್, ಅಲಾಭಿಷ್ಯಾ ಅಲಾಭಿವಾಥಾಂ ಅಲಾಭಿಷ್ಠಂ-ಅಲಾಭಿಷ್ಠಂ, ಅಲಾಭಿಷಿ ಅಲಾಭಿಷ್ಠಂ ಅಲಾಭಿಷ್ಠಂ ||

★ ★ ★

ಪುತ್ರಸಮಾಗಮ - ಆನಂದಾರ್ಥ

ವಿರಹದೂನತಯೋದ್ಗಮನೋನ್ಮುಖಂ

ನೈರುಣದಶ್ಚ ಪುರಾ ಸ ಯಯೋರ್ವೃತೋಃ |

ಅಥ ತಯೋಃ ಪ್ರಮದೋತ್ತಿತಮಪ್ಯದಃ

ಪ್ರತಿನಿರುದ್ಧ್ಯ ಗಿರಂ ಗುರುರಬ್ರವೀತ್

|| 10 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ವಿರಹದೂನತಯಾ, ಉದ್ಗಮನೋನ್ಮುಖಂ, ನೈರುಣತ್, ಅಶ್ಚ, ಪುರಾ, ಸಃ, ಯಯೋಃ ದೃತೋಃ, ಅಥ, ತಯೋಃ ಪ್ರಮದೋತ್ತಿತಂ, ಅಪಿ, ಅದಃ, ಪ್ರತಿನಿರುದ್ಧ್ಯ, ಗಿರಂ, ಗುರುಃ ಅಬ್ರವೀತ್ |

ಅನ್ವಯ— ಸಃ, ವಿರಹದೂನತಯಾ ಉದ್ಗಮನೋನ್ಮುಖಂ ಅಶ್ಚ ಯಯೋಃ ದೃತೋಃ ಪುರಾನ್ಯರುಣತ್, ಅಥ ತಯೋಃ ಪ್ರಮದೋತ್ತಿತಂ ಅಪಿ ಅದಃ, ಪ್ರತಿನಿರುದ್ಧ್ಯ ಗುರುಃ ಗಿರಂ ಅಬ್ರವೀತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸಃ = ಆ ಮಧ್ಯಗೇಹಭಟ್ಟರು

ವಿರಹದೂನತಯಾ = ವಾಸುದೇವನ ವಿರಹದಿಂದ ಏರ್ಪಟ್ಟ ವೃಥೆಯಿಂದ

ಉದ್ಗಮನೋನ್ಮುಖಂ = ಕಣ್ಣುಗಳಿಂದ ಹೊರಗೆ ಬೀಳುವುದಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದ್ದ

ಅಶ್ಚ = ಕಣ್ಣೀರುಗಳನ್ನು

ಯಯೋಃ ದೃತೋಃ = ಯಾವ ಎರಡು ಕಣ್ಣುಗಳಲ್ಲಿ

ನೈರುಣತ್ = ತಡೆದು ನಿಲ್ಲಿಸಿದರೋ

ಅಥ = ಆನಂತರದಲ್ಲಿ

ತಯೋಃ = ಆ ಎರಡು ಕಣ್ಣುಗಳಲ್ಲಿಯೂ

ಪ್ರಮದೋತ್ತಿತಮಪಿ = ಸಂತೋಷದಿಂದ ಏರ್ಪಟ್ಟಿದ್ದನ್ನೂ

ಅದಃ = ಈ ಕಣ್ಣೀರುಗಳನ್ನು

ಪ್ರತಿನಿರುದ್ಧ್ಯ = ತಡೆದು ನಿಲ್ಲಿಸಿ

ಗುರುಃ = ಗುರುಗಳಾದ ಮಧ್ಯಗೇಹಭಟ್ಟರು

ಗಿರಂ = ಮಾತುಗಳನ್ನು

ಅಬ್ರವೀತ್ = ಹೇಳಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಹಿಂದೆ ವಾಸುದೇವಾಚಾರ್ಯರಿಗೂ ಶ್ರೀಮದ್ಭಗವದ್ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ ವಿರಹವು ವಿವರಿಸಿತ್ತು. ಆಗ ವ್ಯಥೆಯು ವಿವರಿಸಿತ್ತು. ಆ ವ್ಯಥೆಯಿಂದ ಎರಡು ಕಣ್ಣುಗಳಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣೀರುಗಳು ಸುರಿಯಲು ಸಿದ್ಧವಾಗಿತ್ತು. ಈಗ ಅದೇ ಕಣ್ಣುಗಳಲ್ಲಿ ಸಂತೋಷದಿಂದ ಕಣ್ಣೀರುಗಳು ಸುರಿಯಲು ಆರಂಭವಾಯಿತು. ಆ ಕಣ್ಣೀರುಗಳನ್ನು ಶ್ರೀಮದ್ಭಗವದ್ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ ತಡೆದು ನಿಲ್ಲಿಸಿದರು. ಗುರುಗಳಾಗಿರುವ ಮಧ್ಯಗೀತೆಯಲ್ಲಿ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ವಿರಹದೂನತಯಾ— ದೂನಸ್ಯ ಭಾವಃ ದೂನತಾ, ವಿರಹೇಣ ದೂನತಾ ವಿರಹದೂನತಾ, ತಯಾ ವಿರಹದೂನತಯಾ |

ಉದ್ಗಮನೋನ್ಮುಖಂ— ಉದ್ಗಮನಾಯ ಉನ್ಮುಖಂ |

ಪ್ರಮದೋತ್ತಿತಂ— ಪ್ರಮದೇನ ಉತ್ತಿತಂ ಪ್ರಮದೋತ್ತಿತಂ ತತ್ ಪ್ರಮದೋತ್ತಿತಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಬ್ರವೀತ್- ಬ್ರೂಞ್ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ ಇತಿ ವ್ಯಕ್ತವಾಗರ್ಥಕಾತ್ ಬ್ರೂಞ್ ಧಾತೋಃ ಪರಸ್ವಪದಿನಃ ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ವಿಹವಚನೇ 'ಅಬ್ರವೀತ್' ಇತಿ ರೂಪಂ |

ಅಬ್ರವೀತ್ ಅಬ್ರೂತಾಂ ಅಬ್ರೂವನ್, ಅಬ್ರವೀಃ ಅಬ್ರೂತಂ ಅಬ್ರೂತ, ಅಬ್ರವಂ ಅಬ್ರೂವ ಅಬ್ರೂಮ ||

ನೈರುಣತ್- ನ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ರುಧಿರ್ ಅವರಣೇ ಇತಿ ಅವರಣಾರ್ಥಕಾತ್ ರುಧಿರ್ ಧಾತೋಃ ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೈಕವಚನೇ 'ನೈರುಣತ್' ಇತಿ ರೂಪಂ |

ನೈರುಣತ್(ದ್) ನೈರುಂಧಾಂ ನೈರುಂಧನ್, ನೈರುಣಃ ನೈರುಂಧಂ ನೈರುಂಧ, ನೈರುಣಧಂ ನೈರುಂಧ್ವ ನೈರುಂಧ್ವ ||

★ ★ ★

ಮಧ್ಯಗೀತರ ಕುತೂಹಲ - ಪ್ರಶ್ನೆ

ಅಯಿ ಸುತೇದಮುದಾಹರ ತತ್ತತೋ

ನನು ಸಮಾಗತವಾನಸಿ ಸಾಂಪ್ರತಮ್ |

ಸ್ವಜನತಾರಹಿತಸ್ಯ ತು ಕೋಽತ್ರ ತೇ

ಸಹಚರೋಽರ್ಭಕ ದೀರ್ಘತಮೇ ಪಥಿ

|| 11 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅಯಿ, ಸುತ, ಇದಂ, ಉದಾಹರ, ತತ್ತತಃ, ನನು, ಸಮಾಗತವಾನ್, ಅಸಿ, ಸಾಂಪ್ರತಂ, ಸ್ವಜನತಾರಹಿತಸ್ಯ, ತು ಕಃ ಅತ್ರ ತೇ ಸಹಚರಃ ಅರ್ಭಕ, ದೀರ್ಘತಮೇ, ಪಥಿ |

ಅನ್ವಯ— ಅಯಿ ಸುತ ! ಸಾಂಪ್ರತಂ ಸಮಾಗತವಾನಸಿ ನನು ಅರ್ಭಕ ! ಸ್ವಜನತಾರಹಿತಸ್ಯ ತೇ ತು ಅತ್ರ ದೀರ್ಘತಮೇ ಪಥಿ ಕಃ ಸಹಚರಃ ಇದಂ ತತ್ತತಃ ಉದಾಹರ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಯಿ, ಸುತ ! = ಎಲೈ ಮಗುವೇ !

ಸಾಂಪ್ರತಂ = ಈಗ

ಸಮಾಗತವಾನ್ ಅಸಿ ನನು = ಇಷ್ಟೊಂದು ದೂರ ಬಂದಿದ್ದೆಯಷ್ಟೇ .

ಅರ್ಥಶಃ = ಮಗು

ಸ್ವಜನತಾರಹಿತತ್ವ = ಬಂಧುಜನರ ಸಮೂಹವಿಲ್ಲದ,

ತೇ ತು = ನಿನಗಾದರೋ

ಆತ್ರ = ಈ ಯಾವ

ದೀರ್ಘಕಮೇ = ಅತ್ಯಂತ ದೂರವಾದ

ಪಥಿ = ದಾರಿಯಲ್ಲಿ

ಸಹಚರಃ ಕಃ? = ಸಂಗಡಿಗನು ಯಾರು?

ಇದಂ = ಇದನ್ನು

ತತ್ತ್ವಃ = ನಿಜವಾಗಿ

ಉದಾಹರ = ಹೇಳು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಮಗು! ನೀನು ಇಷ್ಟು ದೂರ ಬಂದಿರುವೆ. ನಿನ್ನೊಡನೆ ಬಂಧುಗಳು ಯಾರೂ ಬರಲಿಲ್ಲ. ಇಷ್ಟು ದೂರ ಬರುವಾಗ ನಿನಗೆ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಯಾರು ಸಹಾಯಕರಾಗಿದ್ದರು? ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ನಿಜವಾಗಿ ಹೇಳು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಸ್ವಜನತಾರಹಿತತ್ವ— ಸ್ವಸ್ಯ ಜನಾಃ ಸ್ವಜನಾಃ, ಸ್ವಜನಾನಾಂ ಸಮೂಹಃ ಸ್ವಜನತಾ, ಸ್ವಜನತಯಾ ರಹಿತಃ
ಸ್ವಜನತಾರಹಿತಃ, ತಸ್ಯ ಸ್ವಜನತಾರಹಿತತ್ವಃ |

ಸಹಚರಃ— ಸಹ ಚರತಿ ಇತಿ ಸಹಚರಃ |

ದೀರ್ಘಕಮೇ— ಅತಿಶಯೇನ ದೀರ್ಘಃ ದೀರ್ಘಕಮಃ, ತಸ್ಮಿನ್ ದೀರ್ಘಕಮೇ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಉದಾಹರ- ಉತ್ ಇತಿ ಆದ್ ಇತಿ ಉಪಸರ್ಗದ್ವಯಪೂರ್ವಕಾತ್ ಹೃಷ್ ಹರಣೇ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್
ಧಾತೋಃ ಲೋಟಿ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ 'ಉದಾಹರ' ಇತಿ ರೂಪಂ |

ಉದಾಹರತು ಉದಾಹರತಾತ್ ಉದಾಹರತಾಂ ಉದಾಹರಂತು, ಉದಾಹರ ಉದಾಹರತಾತ್,

ಉದಾಹರತಂ ಉದಾಹರತ, ಉದಾಹರಾಣಿ ಉದಾಹರಾವ ಉದಾಹರಾಮ ||

★ ★ ★

ವಾಸುದೇವನ ಅಪೂರ್ವ ಉತ್ತರ

ಜನಕವಾಚಮಿಮಾಮವಧಾರಯನ್

ಕಲಮುದಾಹರದಂಬುರುಹೇಕ್ಷಣಃ |

ಸ್ವಪದಮಾವ್ರಜತೋ ವ್ರಜತೋಽಪ್ಯತೋ

ನನು ಸಖಾ ಮಮ ಕಾನನಗೋ ವಿಭುಃ

|| 12 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಜನಕವಾಚಂ, ಇಮಾಂ, ಅವಧಾರಯನ್, ಕಲಂ, ಉದಾಹರತ್, ಅಂಬುರುಹೇಕ್ಷಣಃ, ಸ್ವಪದಂ, ಆವ್ರಜತಃ, ವ್ರಜತಃ, ಅಪಿ, ಅತಃ, ನನು, ಸಖಾ, ಮಮ, ಕಾನನಗಃ, ವಿಭುಃ |

ಅನ್ವಯ— ಇಮಾಂ ಜನಕವಾಚಂ ಅವಧಾರಯನ್ ಅಂಬುರುಹೇಕ್ಷಣಃ ಸ್ವಪದಂ ಆವ್ರಜತಃ ಅತಃ ವ್ರಜತಃ, ಮಮ, ಕಾನನಗೋ ವಿಭುಃ, ಸಖಾ ನನು (ಇತಿ) ಕಲಂ ಉದಾಹರತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಇಮಾಂ ಜನಕವಾಚಂ = ಈ ತಂದೆಯ ಮಾತನ್ನು
 ಅವಧಾರಯನ್ = ಕೇಳಿದವನಾಗಿ
 ಅಂಬುರುಹೇಕ್ಷಣಃ = ಕಮಲದಂತೆ ಕಣ್ಣುಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತನಾದ ಶ್ರೀವಾಸುದೇವನು
 ಸ್ವಪದಂ ಅವ್ರಜತಃ = ತನ್ನ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಕುರಿತು ಬರುತ್ತಿರುವ,
 ಅತಃ = ಅನಂತರದಲ್ಲಿ
 ವ್ರಜತಃ = ಹೋಗುತ್ತಿರುವ
 ಮಮ = ನನಗೆ,
 ಕಾನನಗಃ = ಕಾಡಿನ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿರುವ
 ವಿಭುಃ = ಸರ್ವತ್ರ ವ್ಯಾಪ್ತನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯು
 ಸಖಾ ನನು = ಮಿತ್ರನಲ್ಲವೇ.
 (ಇತಿ = ಹೀಗೆಂದು)
 ಕಲಂ = ಅತ್ಯಂತ ಮಧುರವಾದ ಧ್ವನಿಯಿಂದ
 ಉದಾಹರತ್ = ಹೇಳಿದನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀವಾಸುದೇವನು ತನ್ನ ತಂದೆಯ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳಿದನು. ಗ್ರಹಿಸಿದನು. ಅತ್ಯಂತ ಮಧುರವಾದ ಮಾತುಗಳಿಂದ ಉತ್ತರವನ್ನು ಕೊಟ್ಟನು. ತನ್ನ ಮನಗೆ ಬರುವಾಗಲೂ, ಹಿಂದಿರುಗಿ ಹೋಗುವಾಗಲೂ ಕಾಡಿನ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿದ್ದ ಸರ್ವತ್ರ ವ್ಯಾಪ್ತನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯು ನನಗೆ ಸಂಗಡಿಗನಲ್ಲವೇ? ಎಂದು ಉತ್ತರವನ್ನು ಕೊಟ್ಟನು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಜನಕವಾಚಂ— ಜನಕಸ್ಕ ವಾಕ್ ಜನಕವಾಕ್, ತಾಂ ಜನಕವಾಚಂ |
 ಅವಧಾರಯನ್— ಅವಧಾರಯತಿ ಇತಿ ಅವಧಾರಯನ್ |
 ಅಂಬುರುಹೇಕ್ಷಣಃ— ಅಂಬುರುಹೇ ಇವ ಈಶ್ವರೇ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಅಂಬುರುಹೇಕ್ಷಣಃ |
 ಸ್ವಪದಂ— ಸ್ವಸ್ಯ ಪದಂ ಸ್ವಪದಂ, ತತ್ ಸ್ವಪದಂ |
 ಅವ್ರಜತಃ— ಅವ್ರಜತಿ ಇತಿ ಅವ್ರಜನ್, ತಸ್ಯ ಅವ್ರಜತಃ |
 ವ್ರಜತಃ— ವ್ರಜತಿ ಇತಿ ವ್ರಜನ್, ತಸ್ಯ ವ್ರಜತಃ |
 ಕಾನನಗಃ— ಕಾನನಂ ಗಚ್ಛತಿ ಇತಿ ಕಾನನಗಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಉತ್ ಅಜ್ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗದ್ವಯಪೂರ್ವಕಾತ್ ಹೈಇನ್ ಹರಣೇ ಇತಿ ಧಾತೋಃ ಲಜ್ ಪ್ರಥಮ-
 ಪುರುಷಕವಚನೇ 'ಉದಾಹರತ್' ಇತಿ ರೂಪಂ |

ಉದಾಹರತ್ ಉದಾಹರತಾಂ ಉದಾಹರನ್, ಉದಾಹರಃ ಉದಾಹರತಂ ಉದಾಹರತೆ,
 ಉದಾಹರಂ ಉದಾಹರಾವ ಉದಾಹರಾಮ ||

★ ★ ★

ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನೇ ನಮಃಸಖ

ತದಿತರಾಯತನಾತ್ಯು ಯದಾಗಮಂ

ಕೃತರತಿಃ(ನತಿಃ) ಖಿಲು ತತ್ರ ಹರಿಃ ಸಖಾ ।

ಅಹಮಿಹಾಪಿ ಮಹೇಂದ್ರದಿಗಾಲಯಂ

ಪ್ರಣತವಾನುತ ಯಾವದಧೀಶ್ವರಮ್

॥ 13 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ತದಿತರಾಯತನಾತ್, ತು, ಯದಾ, ಅಗಮಂ ಕೃತರತಿ(ನತಿಃ) ಖಿಲು ತತ್ರ, ಹರಿಃ, ಸಖಾ, ಅಹಂ, ಇಹ ಅಪಿ, ಮಹೇಂದ್ರದಿಗಾಲಯಂ, ಪ್ರಣತವಾನ್, ಉತ, ಯಾವತ್, ಅಧೀಶ್ವರಂ ।

ಅನ್ವಯ— ಅಹಂ ತದಿತರಾಯತನಾತ್ ಯದಾಗಮಂ, ತದಾನೀಮಾರಭ್ಯ ತತ್ರ ಕೃತರತಿಃ(ನತಿಃ) ಹರಿಃ ಇಹಾಪಿ ಯಾವತ್ ಮಹೇಂದ್ರದಿಗಾಲಯಂ ಅಧೀಶ್ವರಂ ಉತ ಪ್ರಣತವಾನ್, ತಾವತ್ ಸಖಾ ಖಿಲು ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಹಂ ತು = ನಾನಾದರೋ

ತದಿತರಾಯನಾತ್- ತದಿತರಂ = ಅರಣ್ಯ ದೇವಾಲಯಕ್ಕಿಂತ ಬೇರೆಯಾದ, ಆಯತನಾತ್ = ತಾಳೇಕುದೆ

ದೇವಾಲಯದಿಂದ,

ಯದಾ = ಯಾವ ಉಡುಪಿಯನ್ನು ಕುರಿತು

ತತ್ರ = ಆ ಕಾಡಿನ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ

ಅಗಮಂ = ಬಂದನೋ

(ತತ್ರ = ಆ ಕಾಡಿನ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ)

ಕೃತರತಿಃ(ನತಿಃ) = ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ವಿಹಾರವುಳ್ಳ (ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ನಮಸ್ಕಾರವುಳ್ಳ)

ಹರಿಃ = ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನು

ಇಹ ಅಪಿ = ಈ ಉಡುಪಿಯಲ್ಲಿಯೂ,

ಯಾವತ್ = ಯಾವಾಗ

ಮಹೇಂದ್ರದಿಗಾಲಯಂ- ಮಹೇಂದ್ರದಿಕ್ = ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ, ಆಲಯಂ = ಮನೆಯುಳ್ಳ

ಅಧೀಶ್ವರಂ ಉತ = ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು ಕೂಡಾ

ಪ್ರಣತವಾನ್ = ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡಿದನೋ

ತಾವತ್ = ಅಷ್ಟರವರೆಗೆ

ಸಖಾ ಖಿಲು = ಸ್ನೇಹಿತನಾಗಿದ್ದನಷ್ಟೇ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ನಾನು ಈಗ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು ನಮಸ್ಕರಿಸಿದೆನು. ಈಗ ಹರಿಯು ನನ್ನ ಮಿತ್ರನು. ನಾರಿಕೇಳ ದೇವಾಲಯವು ಕಾನನ ದೇವಾಲಯಕ್ಕಿಂತ ಬೇರೆ. ಆ ಕಾನನ ದೇವಾಲಯಕ್ಕಿಂತ ಬೇರೆಯಾಗಿರುವ ನಾರಿಕೇಳ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ನಾನು ಶ್ರೀಹರಿಯ ಸಹಾಯದಿಂದಲೇ ಬಂದೆ. ಈಗಲೂ ಅವನ ಸಹಾಯದಿಂದಲೇ ಉಡುಪಿಗೆ ಬಂದು ಅಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ ಚಂದ್ರಮೌಳೀಶ್ವರನಂತರ್ಗತನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ನಮಸ್ಕರಿಸಿದೆನು.

ವಿಗ್ರಹ—

ತದಿತರಂ— ತಸ್ಮಾತ್ ಇತರಂ ತದಿತರಂ ।

ತದಿತರಾಯತನಾತ್— ತದಿತರಂ ಚ ತತ್ ಆಯತನಂ ಚ ತದಿತರಾಯತನಂ, ತಸ್ಮಾತ್ ತದಿತರಾಯತನಾತ್ ।

ಕೃತನತಿಃ—ಕೃತಾ ನತಿಃ ಯೇನ ಸಃ ಕೃತನತಿಃ ।

ಮಹೇಂದ್ರದಿಕ್—ಮಹೇಂದ್ರಸ್ಯ ದಿಕ್ ಮಹೇಂದ್ರದಿಕ್ ।

ಮಹೇಂದ್ರದಿಗಾಲಯಂ—ಮಹೇಂದ್ರದಿಶಿ ಅಲಯಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಮಹೇಂದ್ರದಿಗಾಲಯಃ, ತಂ ಮಹೇಂದ್ರದಿಗಾಲಯಂ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ—ಅಗಮಂ- ಗಮ್ಯಗತೌ ಇತಿ ಗತ್ಯರ್ಥಕಾತ್ ಗಮ್ಯಧಾತೋಃ ಪರಸ್ವೈಪದಿನಃ ಲುಪ್ ಉತ್ತಮ- ಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ 'ಅಗಮಂ' ಇತಿ ರೂಪಂ ।

ಅಗಮತ್ ಅಗಮತಾಂ ಅಗಮನ್, ಅಗಮಃ ಅಗಮತಂ ಅಗಮತಃ, ಅಗಮಂ ಅಗಮಾವ ಅಗಮಾಮು॥

★ ★ ★

ಸರ್ವತ್ರ ಹರಿಯನ್ನೇ ಕಾಣುವ ವಾಸುದೇವ

ಅಪಿ ತತೋಽಹಮುಪೇತ್ಯ ಸಹಾಮುನಾ

ಭಗವತೇಽತ್ರ ಸತೇ ಪ್ರಣತಿಂ ವ್ಯಧಾಮ್ ।

ಇತಿ ನಿಗದ್ಯ ವಿಭಾತಿ ಶಿಶುಃ ಸ್ಯ ವಿ-

ಸ್ಮಿತಸಭಾಜನಚೀರ್ಣಸಭಾಜನಃ

॥ 14 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ—ಅಪಿ, ತತಃ ಅಹಂ, ಉಪೇತ್ಯ, ಸಹ, ಅಮುನಾ ಭಗವತೇ, ಅತ್ರ, ಸತೇ, ಪ್ರಣತಿಂ, ವ್ಯಧಾಂ, ಇತಿ ನಿಗದ್ಯ ವಿಭಾತಿ, ಶಿಶುಃ, ಸ್ಯ ವಿ- ಸ್ಮಿತಸಭಾಜನಚೀರ್ಣಸಭಾಜನಃ ।

ಅನ್ವಯ—ಅಹಂ ತತಃ ಅಪಿ ಅಮುನಾ ಸಹ ಉಪೇತ್ಯ ಅತ್ರ ಸತೇ ಭಗವತೇ ಪ್ರಣತಿಂ ವ್ಯಧಾಂ, ಇತಿ ನಿಗದ್ಯ ಶಿಶುಃ, ವಿ- ಸ್ಮಿತಸಭಾಜನಚೀರ್ಣಸಭಾಜನಃ (ಸನ್) ವಿಭಾತಿ ಸ್ಯ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಹಂ = ನಾನು

ತತಃ ಅಪಿ = ಆ ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ ದೇವಾಲಯದಿಂದಲೂ

ಅಮುನಾ ಸಹ = ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ ದೇವಾಲಯದ ಅಧಿಪತಿಯಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದ ಸಹಿತನಾಗಿ

ಉಪೇತ್ಯ = ಕೂಡಿಕೊಂಡು

ಅತ್ರ ಸತೇ = ಈ ಪಶ್ಚಿಮ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿರುವ

ಭಗವತೇ = ಶ್ರೀ ಹರಿಗೋಸ್ಥರ (ಪೂಜ್ಯನಾದ ಅನಂತಾಸನನಿಗೋಸ್ಥರ)

ಪ್ರಣತಿಂ = ನಮಸ್ಕಾರವನ್ನು

ವ್ಯಧಾಂ = ಮಾಡಿದನು,

ಇತಿ ನಿಗದ್ಯ = ಹೀಗೆಂದು ಹೇಳಿ

ವಿಸ್ಮಿತ ಸಭಾಜನಚೀರ್ಣಸಭಾಜನಃ—ವಿಸ್ಮಿತ = ಆಶ್ಚರ್ಯಗೊಂಡ, ಸಭಾಜನ = ಸಭೆಯಲ್ಲಿರುವ ಜನರಿಂದ, ಚೀರ್ಣ = ಸಂಪಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ (ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ), ಸಭಾಜನಃ ಸನ್ = ಸನ್ಮಾನವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ,

ಶಿಶುಃ = ಮಗುವು

ವಿಭಾತಿ ಸ್ಯ = ಶೋಭಿಸಿತು (ಪ್ರಕಾಶಿಸಿತು).

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಆ ಬಾಲಕನು “ನಾನು ಈ ಉಡುಪಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಪೂರ್ವಾಲಯದ ಶ್ರೀಹರಿಯೊಡನೆ ಪಶ್ಚಿಮಾಲಯಕ್ಕೆ ಬಂದೆನು. ಇಲ್ಲಿರುವ ಅನಂತಾಸನ ದೇವರನ್ನು ನಮಸ್ಕರಿಸಿದೆನು” ಎಂದನು. ಅದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿ ಸಭೆಯಲ್ಲಿರುವ ಜನರೆಲ್ಲರೂ ಆಶ್ಚರ್ಯಗೊಂಡು ಅವನಿಗೆ ಸನ್ಮಾನ ಮಾಡಿದರು. ಈ ರೀತಿ ಆ ಅದ್ಭುತ ಬಾಲಕನು ವಿರಾಜಿಸಿದನು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಭಗವತೇ— ಭಗಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ಮಿ ಇತಿ ಭಗವಾನ್, ತಸ್ಯ ಭಗವತೇ |

ಪ್ರಣತಿಃ— ಪ್ರಕೃಷ್ಟಾ ನತಿಃ ಪ್ರಣತಿಃ, ತಾಂ ಪ್ರಣತಿಂ |

ವಿಸ್ಮಿತಸಭಾಜನಚೀರ್ಣಸಭಾಜನಃ— ಸಭಾಯಾಂ ಸ್ಥಿತಾಃ ಜನಾಃ ಸಭಾಜನಾಃ, ವಿಸ್ಮಿತಾಶ್ಚ ತೇ ಸಭಾಜನಾಶ್ಚ ವಿಸ್ಮಿತಸಭಾಜನಃ, ವಿಸ್ಮಿತಸಭಾಜನೈಃ ಚೀರ್ಣಂ ವಿಸ್ಮಿತಸಭಾಜನಚೀರ್ಣಂ, ವಿಸ್ಮಿತಸಭಾಜನಚೀರ್ಣಂ ಸಭಾಜನಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ವಿಸ್ಮಿತಸಭಾಜನಚೀರ್ಣಸಭಾಜನಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ವಿಭಾತಿ- ವಿ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ದೀಪ್ಯರ್ಥಕಾತ್ ಭಾದೀಪೌ ಇತಿ ಭಾಧಾತೋ ಲಟಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೈಕವಚನೇ 'ವಿಭಾತಿ' ಇತಿ ರೂಪಂ |

ವಿಭಾತಿ ವಿಭಾತಃ ವಿಭಾಂತಿ, ವಿಭಾಸಿ ವಿಭಾಥಃ ವಿಭಾಥ, ವಿಭಾಮಿ ವಿಭಾವಃ ವಿಭಾಮಃ ||

ವೈಧಾಮ್ - ವಿ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ಡುಧಾಇತ್ಯರ್ಥಕಾತ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಇತಿ ಧಾರಣಪೋಷಣಾರ್ಥಕಾತ್ ಡುಧಾಇತ್ಯರ್ಥಕಾತ್ ಧಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಪರಸ್ವಪದಿನಃ ಲುಜ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷೈಕವಚನೇ 'ವೈಧಾಮ್' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ವೈಧಾತ್ ವೈಧಾತಾಂ ವೈಧುಃ, ವೈಧಾಃ ವೈಧಾತಂ ವೈಧಾತ, ವೈಧಾಂ ವೈಧಾವ ವೈಧಾಮು ||

★ ★ ★

ಒಬ್ಬನೇ ಸಂಚರಿಸುವ ಮಗನನ್ನು ಕಾಪಾಡಲು ಮಧ್ಯಗೇಹರ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ

ವಿರಹಿತಸ್ವಪ್ನನಂ ಚರಣಪ್ರಿಯಂ

ವಿವಿಧಭೂತಭಯಂಕರವತ್ಕೃಣಿ |

ಅಯಿ ಕೃಪಾಲಯ ಪಾಲಯ ಬಾಲಕಂ

ಲಘುಶುಭ್ರಸ್ಯ ಮಮೇತ್ಯನಮದ್ ದ್ವಿಜಃ

|| 15 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ವಿರಹಿತಸ್ವಪ್ನನಂ, ಚರಣಪ್ರಿಯಂ ವಿವಿಧಭೂತಭಯಂಕರವತ್ಕೃಣಿ ಅಯಿ, ಕೃಪಾಲಯ ಪಾಲಯ ಬಾಲಕಂ, ಲಘುಶುಭ್ರಸ್ಯ ಮಮ ಇತಿ ಅನಮತ್ ದ್ವಿಜಃ |

ಅನ್ವಯ— ಅಯಿ ಕೃಪಾಲಯ ವಿರಹಿತಸ್ವಪ್ನನಂ ವಿವಿಧಭೂತಭಯಂಕರವತ್ಕೃಣಿ ಚರಣಪ್ರಿಯಂ ಲಘು ಶುಭ್ರಸ್ಯ ಮಮ ಬಾಲಕಂ ಪಾಲಯ ಇತಿ ದ್ವಿಜಃ ಅನಮತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಯಿ ಕೃಪಾಲಯ = ಎಲೈ! ದಯೆಯ ಬೀಡಾದ ಸ್ವಾಮಿಯೇ!

ವಿರಹಿತಸ್ವಪ್ನನಂ = ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ ಬಂಧುಜನರುಳ್ಳ

ವಿವಿಧಭೂತಭಯಂಕರವರ್ತನಿ = ನಾನಾವಿಧಗಳಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಂದ ಭಯವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವ ಹಾದಿಯಲ್ಲಿ
 ಚರಣಪ್ರಿಯಂ = ಸಂಚರಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳವನಾದ
 ಲಘು ಶುಭ್ರ = ಸ್ವಲ್ಪ ಪುಣ್ಯವುಳ್ಳ
 ಮಮ ಬಾಲಕಂ = ನನ್ನ ಮಗನನ್ನು
 ಪಾಲಯ = ರಕ್ಷಿಸು
 ಇತಿ = ಹೀಗೆಂದು
 ದ್ವಿಜಃ = ಮಧ್ಯಗೇಹಭಟ್ಟರು
 ಅನಮತ್ = ನಮಸ್ಕರಿಸಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— 'ಅನಂತವದ್ವನಾಭನೇ! ನೀನು ಅತ್ಯಂತ ಕೃಪಾಳು. ನನ್ನ ಮಗುವು ಬಂಧುಜನರನ್ನೆಲ್ಲಾ ಬಿಟ್ಟು ತಾನೊಬ್ಬನೇ ನಾನಾ ಬಗೆಯ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಂದ ಭಯಂಕರವಾದ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ತಾನೊಬ್ಬನೇ ಸಂಚರಿಸಲು ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳವನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಇಂತಹ ಮಗುವನ್ನು ಕಾಪಾಡು' ಎಂದು ಮಧ್ಯಗೇಹಭಟ್ಟರು ಅನಂತಾಸನನನ್ನು ನಮಸ್ಕರಿಸಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ವಿವಿಧಭೂತಭಯಂಕರವರ್ತನೀ— ವಿವಿಧಾಶ್ಚ ತಾಃ ಭೂತಾಶ್ಚ ವಿವಿಧಭೂತಾಃ, ವಿವಿಧಭೂತೈಃ ಭಯಂಕರಂ
 ವಿವಿಧಭೂತಭಯಂಕರಂ, ವಿವಿಧಭೂತಭಯಂಕರಂ ಚ ತತ್ ವರ್ತೆ ಚ ವಿವಿಧಭೂತಭಯಂಕರ-
 ವರ್ತೆ, ತಸ್ಮಿನ್ ವಿವಿಧಭೂತಭಯಂಕರವರ್ತನಿ |

ಕೃಪಾಲಯ— ಕೃಪಾಯಾಃ ಅಲಯಃ ಕೃಪಾಲಯಃ ತಸ್ಯ ಸಂಬುದ್ಧಿಃ ಕೃಪಾಲಯ |

ವಿರಹಿತ ಸ್ವಜನಂ = ಸ್ವಸ್ಥ ಜನಾಃ ಸ್ವಜನಾಃ, ವಿರಹಿತಾಃ ಸ್ವಜನಾಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ವಿರಹಿತ ಸ್ವಜನಃ ತಂ
 ವಿರಹಿತಸ್ವಜನಂ |

ಚರಣಪ್ರಿಯಂ = ಚರಣೇ ಪ್ರಿಯಃ ಚರಣಪ್ರಿಯಃ, ತಂ ಚರಣಪ್ರಿಯಂ |

ಲಘುಶುಭ್ರ = ಲಘು ಶುಭಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಲಘುಶುಭಃ, ತಸ್ಯ ಲಘುಶುಭ್ರಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಪಾಲಯ- ಪಾಲ ರಕ್ಷಣೇ ಇತಿ ರಕ್ಷಣಾರ್ಥಕಾತ್ ಪಾಲಧಾತೋಃ ಲೋಟ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷೇ
 ಏಕವಚನೇ 'ಪಾಲಯ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಪಾಲಯತು ಪಾಲಯತಾತ್, ಪಾಲಯತಾಂ ಪಾಲಯಂತು, ಪಾಲಯ ಪಾಲಯತಾತ್, ಪಾಲಯತಂ
 ಪಾಲಯತ, ಪಾಲಯಾನ್ ಪಾಲಯಾವ ಪಾಲಯಾಮು ||

ಅನಮತ್- ಇಮ ಪ್ರಹತ್ವೇ ಶಬ್ದೇ ಚ ಇತಿ ಇಮಧಾತ್ ಸರ್ವಮಕಾತ್ ಪರಸ್ವಪದಿನಃ ಲಠ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ
 ಏಕವಚನೇ ಅನಮತ್ ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಅನಮತ್ ಅನಮತಾಂ ಅನಮನ್, ಅನಮಃ ಅನಮತಂ ಅನಮತ, ಅನಮಂ ಅನಮಾವ, ಅನಮಾಮು ||

★ ★ ★

ಮಧ್ವಸೂರ್ಯರಿಂದ ಸಜ್ಜನರ ಮನೋವಿಕಾಸ

ತಮುಪಗೃಹ್ಯ ಸುತಂ ಸುತಪೋನಿಧಿ-

ಗೃಹಮಸೌ ಗೃಹಿಣೀಸಹಿತೋ ಯಯತಿ |

ಉದಯತಿ ಹಿ ಬಾಲದಿವಾಕರೇ

ಸ್ಥಿತಮಭೂತುಜನಾನವಾರಿಜಮ್

॥ 16 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ತಂ, ಉಪಗೃಹ್ಯ, ಸುತಂ ಸುತಪೋನಿಧಿಃ, ಗೃಹಂ, ಅಸೌ, ಗೃಹಿಣೀಸಹಿತಃ, ಯಯೌ, ಉದಯತಿ, ಇತಿ, ಹಿ, ಬಾಲದಿವಾಕರೇ, ಸ್ಥಿತಂ, ಅಭೂತ್, ಸುಜನಾನವಾರಿಜಂ ।

ಅನ್ವಯ— ತಂ ಸುತಂ ಉಪಗೃಹ್ಯ ಸುತಪೋನಿಧಿಃ ಅಸೌ, ಗೃಹಿಣೀಸಹಿತಃ ಗೃಹಂ ಯಯೌ, ಇತಿ ಬಾಲದಿವಾಕರೇ ಉದಯತಿ (ಸತಿ) ಸುಜನಾನವಾರಿಜಂ ಸ್ಥಿತಂ ಅಭೂತ್ ಹಿ ।

ಅನ್ವಾರ್ಥ—

ತಂ ಸುತಂ = ಆ ಮಗನಾದ ವಾಸುದೇವನನ್ನು

ಉಪಗೃಹ್ಯ = ಕರೆದುಕೊಂಡು

ಸುತಪೋನಿಧಿಃ ಅಸೌ = ಒಳ್ಳೆಯ ತಪಸ್ಸಿಗೆ ನಿಧಿಯಂತಿರುವ ಈ ಮಧ್ಯಗೇಹಭಟ್ಟರು

ಗೃಹಿಣೀ ಸಹಿತಃ = ತನ್ನ ಪತ್ನಿಯಿಂದ ಸಹಿತರಾಗಿ

ಗೃಹಂ = ಮನೆಯನ್ನು ಕುರಿತು

ಯಯೌ = ಹೋದರು.

ಇತಿ = ಹೀಗೆ

ಬಾಲದಿವಾಕರೇ = ಹುಡುಗನೆಂಬ ಸೂರ್ಯನು

ಉದಯತಿ (ಸತಿ) = ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗೊಳ್ಳುತ್ತಿರಲು

ಸುಜನಾನವಾರಿಜಂ = ಸಜ್ಜನರುಗಳ ಮುಖವೆಂಬ ಕಮಲವು

ಸ್ಥಿತಂ = ಅರಳಿದ್ದಾಗಿ

ಅಭೂತ್ = ಆಯಿತು.

ಹಿ = ಇದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ತಪಸ್ವಿಗಳಾದ ಮಧ್ಯಗೇಹಭಟ್ಟರು ಆ ಹುಡುಗನನ್ನು ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೆಂಡತಿಯೊಡನೆ ತಮ್ಮ ಮನೆಗೆ ತೆರಳಿದರು. ಈ ವಾಸುದೇವನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವು ಹೀಗೆ ಪ್ರಕಟಗೊಳ್ಳುತ್ತಿರಲು, ಸೂರ್ಯನು ಉದಯಿಸಲು ತಾವರೆ ಹೂವು ಅರಳುವಂತೆ ಸಜ್ಜನರ ಮುಖವು ವಿಶಾಸಗೊಂಡಿತು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಸುತಪಾಂಸಿ— ಶೋಭನಾನಿ ಚ ತಾನಿ ತಪಾಂಸಿ ಚ ಸುತಪಾಂಸಿ ।

ಸುತಪೋನಿಧಿಃ— ಸುತಪಸಾಂ ನಿಧಿಃ ಸುತಪೋನಿಧಿಃ ।

ಗೃಹಿಣೀಸಹಿತಃ— ಗೃಹಿಣ್ಯಾ ಸಹಿತಃ ಗೃಹಿಣೀಸಹಿತಃ ।

ಉದಯತಿ— ಉದಯತಿ ಇತಿ ಉದಯನ್, ತಸ್ಮಿನ್ ಉದಯತಿ ।

ಬಾಲದಿವಾಕರೇ— ಬಾಲಃ ಏವ ದಿವಾಕರಃ ಬಾಲದಿವಾಕರಃ, ತಸ್ಮಿನ್ ಬಾಲದಿವಾಕರೇ ।

ಸುಜನಾನವಾರಿಜಂ = ಶೋಭನಾಶ್ಚ ತೇ ಜನಾಶ್ಚ ಸುಜನಾಃ, ಸುಜನಾನಾಂ ಆನನಂ, ಸುಜನಾನನಂ, ಸುಜನಾನನಂ ಏವ ವಾರಿಜಂ ಸುಜನಾನನ ವಾರಿಜಂ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಯಯೌ- ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ ಇತಿ ಪ್ರಾಪಣಾರ್ಥಕಾತ್ ಯಾ ಧಾತೋಃ ಲಿಟಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೈಕ-
ವಚನೇ 'ಯಯೌ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಯಯೌ ಯಯತುಃ ಯಯುಃ, ಯಯಥ ಯಯಾಥ, ಯಯಥುಃ ಯಯ, ಯಯೌ
ಯಯವ ಯಯಮ ||

★ ★ ★

ವಾಸುದೇವನನ್ನು ಲಾಲಿಸಿದ ಲೋಕಜನನಿ

ಪರವಿಮಾನಗಿರಾವಪಿ ಚಂಡಿಕಾ

ಶಿಶುಮಹೋ ಜನನೀ ತಮಲಾಲಯತ್ |

ಅಪರಥಾ ಪರಿತುಷ್ಟಮನಾಃ ಕಥಂ

ಚರಮಿತ್ಯಪಿ ವಸೇದ್ವಿಸಹಾಯಕಃ

|| 17 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಪರವಿಮಾನಗಿರೌ, ಅಪಿ, ಚಂಡಿಕಾ, ಶಿಶುಂ, ಅಹೋ ಜನನೀ ತಂ, ಅಲಾಲಯತ್, ಅಪರಥಾ,
ಪರಿತುಷ್ಟಮನಾಃ ಕಥಂ, ಚರಂ, ಇಹ, ವಿಷಃ ವಸೇತ್, ವಿಸಹಾಯಕಃ |

ಅನ್ವಯ— ಪರವಿಮಾನಗಿರೌ ಚಂಡಿಕಾ ಜನನೀ ಅಪಿ ತಂ ಶಿಶುಂ ಅಲಾಲಯತ್ ಅಹೋ ಅಪರಥಾ ಚರಂ
ವಿಸಹಾಯಕಃ ವಿಷಃ ಕಥಂ ಇಹ ಪರಿತುಷ್ಟಮನಾಃ ವಸೇತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಪರವಿಮಾನಗಿರಾವಪಿ = ಶ್ರೇಷ್ಠವಾಗಿರುವ ಪಾಪಕೇಶೇತ್ರದ ವಿಮಾನಗಿರಿಯಲ್ಲಿಯೂ

ಚಂಡಿಕಾ ಜನನೀ ಅಪಿ = ಲಕ್ಷ್ಮೀರೂಪವಾದ ದುರ್ಗಾದೇವಿಯೂ

ತಂ ಶಿಶುಂ = ಆ ವಾಸುದೇವನೆಂಬ ಬಾಲಕನನ್ನು

ಅಲಾಲಯತ್ = ಲಾಲಿಸಿದಳು.

ಅಹೋ! = ಆಶ್ಚರ್ಯ

ಅಪರಥಾ = ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ

ಚರಂ = ಒಹುಕಾಲದವರೆಗೆ

ವಿಸಹಾಯಕಃ = ಯಾರ ಸಹಾಯವೂ ಇಲ್ಲದವನಾಗಿ

ವಿಷಃ = ಈ ಬಾಲಕನು

ಕಥಂ = ಹೇಗೆ ತಾನೆ

ಇಹ = ಈ ಕಾಡಾದ, ಪಾಪಕೇಶೇತ್ರದ ವಿಮಾನಗಿರಿಯಲ್ಲಿ

ಪರಿತುಷ್ಟಮನಾಃ = ಸಂತೋಷಗೊಂಡ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನಾಗಿ

ವಸೇತ್ = ವಾಸ ಮಾಡಿಯಾನು?

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಈ ವಾಸುದೇವನನ್ನು ವಿಮಾನಗಿರಿಯಲ್ಲಿ ವಾಸವಾಗಿದ್ದ ಲಕ್ಷ್ಮೀಸ್ವರೂಪಳಾದ ದುರ್ಗಾದೇವಿಯು
ಲಾಲಿಸುತ್ತಿದ್ದಳು. ಹಾಗಿದ್ದಿದ್ದರೇ ಈ ವಾಸುದೇವನು ಜನನಿಬಡವಾದ ಆ ವಿಮಾನಗಿರಿಯಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಕಾಲ
ಸಂತೋಷದಿಂದ ಹೇಗೆ ತಾನೆ ವಾಸ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುತ್ತಿದ್ದನು?

ವಿಗ್ರಹ—

ವರವಿಮಾನಗಿರೀಃ— ವರಶ್ವಾಸೌ ವಿಮಾನಗಿರಿಶ್ಚ ವರವಿಮಾನಗಿರೀಃ, ತಸ್ಮಿನ್ ವರವಿಮಾನಗಿರೌ |

ಅಪರಥಾ— ನ ಪರಥಾ ಅಪರಥಾ |

ಪರಿತುಷ್ಟಮನಾಃ— ಪರಿತಃ ತುಷ್ಟೌ ಪರಿತುಷ್ಟೌ, ಪರಿತುಷ್ಟೌ ಮನಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಪರಿತುಷ್ಟಮನಾಃ |

ವಿಸಹಾಯಕಃ— ವಿಗತಃ ಸಹಾಯಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ವಿಸಹಾಯಕಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಲಾಲಯತ್ - ಲಲ ಈಷ್ವಾಯಾಂ ಇತಿ ಈಷ್ವಾರ್ಥಕಾತ್ ಲಲ ಧಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಪರಸ್ವಪದಿನಃ ಲಪ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೈಕವಚನೇ 'ಅಲಾಲಯತ್' ಇತಿ ರೂಪಂ |

ಅಲಾಲಯತ್ ಅಲಾಲಯತಾಂ ಅಲಾಲಯನ್, ಅಲಾಲಯಃ ಅಲಾಲಯತಂ ಅಲಾಲಯತ,
ಅಲಾಲಯಂ ಅಲಾಲಯಾವ ಅಲಾಲಯಾಮ ||

ವಸೇತ್ - ವಸನಿವಾಸೇ ಇತಿ ನಿವಾಸಾರ್ಥಕಾತ್ ವಸಧಾತೋಃ ವಿಧಿರಿಪ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೈಕವಚನೇ 'ವಸೇತ್' ಇತಿ ರೂಪಂ |

ವಸೇತ್ ವಸೇತಾಂ ವಸೇಯುಃ, ವಸೇಃ ವಸೇತಂ ವಸೇತ, ವಸೇಯಂ, ವಸೇವ, ವಸೇಮ ||

★ ★ ★

ಭಾರತೀಪತಿಯ ಅಕ್ಷರಾಭ್ಯಾಸ

ಸಕಲಶಬ್ದಮಯೀ ಚ ಸರಸ್ವತೀ

ಸತತಮಾನಮತಿ ಸ್ವಯಮೇವ ಯಮ್ |

ದ್ವಿಜವರೋಽಥ ಕದಾಚನ ಮಾತೃಕಾಃ

ಕಿಲ ಸುತಂ ಪರಿಚಾಯಯತಿ ಸ್ತ ತಮ್

|| 18 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಸಕಲಶಬ್ದಮಯೀ, ಚ, ಸರಸ್ವತೀ, ಸತತಂ, ಆನಮತಿ, ಸ್ವಯಂ, ವಿವ, ಯಂ, ದ್ವಿಜವರಃ ಅಥ, ಕದಾಚನ, ಮಾತೃಕಾಃ, ಕಿಲ, ಸುತಂ, ಪರಿಚಾಯಯತಿ, ಸ್ತ, ತಂ |

ಅನ್ವಯ— ಅಥ ದ್ವಿಜವರಃ, ಸಕಲಶಬ್ದಮಯೀ ಚ ಸರಸ್ವತೀ, ಯಂ ಸ್ವಯಮೇವ, ಸತತಮಾನಮತಿ, ತಂ ಸುತಂ ಕದಾಚನ ಮಾತೃಕಾಃ, ಪರಿಚಾಯಯತಿ ಸ್ತ ಕಿಲ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಥ = ಅಕ್ಷರಾಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯ ಕಾಲವು ಬಂದ ನಂತರ

ದ್ವಿಜವರಃ = ಬ್ರಾಹ್ಮಣಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಮಧ್ಯಗೃಹಭಿಟ್ಟರು

ಸಕಲಶಬ್ದಮಯೀ ಚ = ಲೌಕಿಕಶಬ್ದಗಳಿಂದಲೂ ವೈದಿಕಶಬ್ದಗಳಿಂದಲೂ ಅಭಿನ್ನವಾಗಿರುವ

ಸರಸ್ವತೀ = ಎಲ್ಲಾ ವಿದ್ಯೆಗಳ ಅಭಿಮಾನಿಯಾದ ಸರಸ್ವತೀ ದೇವಿಯು

ಯಂ = ಯಾವ ವಾಯುದೇವರ ಆವತಾರನಾದ ಶ್ರೀ ವಾಸುದೇವನನ್ನು

ಸ್ವಯಮೇವ = ತಾನಾಗಿಯೇ

ಸತತಂ = ಯಾವಾಗಲೂ ಎಡೆಬಿಡದೆ

ಆನಮತಿ = ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡುತ್ತಾಳೋ

ತಂ ಸುತಂ = ಆ ಮಗನನ್ನು ಕುರಿತು

ಕದಾಚಿನ = ಒಂದು ಶುಭಮುಹೂರ್ತದಲ್ಲಿ

ಮಾತೃಕಾಃ = ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನು

ಪರಿಚಾಯಯತಿ ಸ್ಥಳ = ಅಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಿಸುತ್ತಿದ್ದರಷ್ಟೇ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಸರಸ್ವತೀ ದೇವಿಯು ಸಮಸ್ತ ಶಬ್ದಗಳಿಗೂ ಅಭಿಮಾನಿ ದೇವತೆಯಾಗಿರುವಳು. ಅವಳು ತಾನಾಗಿಯೇ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರ ಅವತಾರರಾದ ಶ್ರೀ ವಾಸುದೇವನನ್ನು ಯಾವಾಗಲೂ ನಮಿಸುವಳು. ಅಂತಹ ವಾಸುದೇವನಿಗೆ ಅಕ್ಷರಾಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಿಸುವುದು ಅನಾವಶ್ಯಕವಾದರೂ ತಂದೆ ಮಧ್ಯಗೇಹಭಟ್ಟರು ಪ್ರಪಂಚದ ಎಲ್ಲಾ ಮಕ್ಕಳಂತೆ ಅವನಿಗೆ ಶುಭಮುಹೂರ್ತದಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷರಾಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಿಸಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಸಕಲಶಬ್ದಮಯೀ— ಸಕಲಾಶ್ವ ತೇ ಶಬ್ದಾಶ್ವ ಸಕಲಶಬ್ದಾಃ ಸಕಲಶಬ್ದೈಃ ಅಭಿನ್ನಾ ಸಕಲಶಬ್ದಮಯೀ |

ದ್ವಿಜವರಃ— ದ್ವಿಜೇಷು ವರಃ, ದ್ವಿಜವರಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಪರಿಚಾಯಯತಿ- ಪರಿ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ಚಿತ್ ಚಯನೇ ಇತಿ ಚಯನಾರ್ಥಕಾತ್ ಣಿಜಂತಾತ್ ಚಿತ್ ಧಾತೋಃ ಸಹರ್ವಕಾತ್ ಪರಸ್ವಪದಿನಃ ಲಟಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೈಕವಚನೇ ಪರಿಚಾಯಯತಿ ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಪರಿಚಾಯಯತಿ ಪರಿಚಾಯಯತಃ ಪರಿಚಾಯಯಂತಿ, ಪರಿಚಾಯಯಸಿ ಪರಿಚಾಯಯಥಃ

ಪರಿಚಾಯಯಥ, ಪರಿಚಾಯಯಾಮಿ ಪರಿಚಾಯಯಾವಃ ಪರಿಚಾಯಯಾಮಃ ||

★ ★ ★

ಹಿಂದಿನ ಪಾಠದ ಅವಶ್ಯಕತೆ ಇಲ್ಲದ ವಾಸುದೇವ

ಲಿಪಿಕುಲಂ ನನು ತಾತ ಗತೇ ದಿನೇ

ಲಿಖಿತಮೇವ ಪುನರ್ಲಿಖಿತಂ ಕುತಃ |

ಇತಿ ನಿಜಪ್ರತಿಭಾಗುಣಭಾವಿತಂ

ಹರಿಪದಸ್ಯ ವಚಸ್ತಮನಂದಯತ್

|| 19 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಲಿಪಿಕುಲಂ, ನನು, ತಾತ, ಗತೇ, ದಿನೇ, ಲಿಖಿತಂ, ಏವ, ಪುನಃ, ಲಿಖಿತಂ, ಕುತಃ, ಇತಿ, ನಿಜ-ಪ್ರತಿಭಾಗುಣಭಾವಿತಂ, ಹರಿಪದಸ್ಯ, ವಚಃ, ತಂ, ಅನಂದಯತ್ |

ಅನ್ವಯ— ನನು, ಹೇ ತಾತ! ಗತೇ ದಿನೇ ಲಿಖಿತಮೇವ ಲಿಪಿಕುಲಂ ಪುನಃ ಕುತಃ ಲಿಖಿತಂ ? ಇತಿ ನಿಜಪ್ರತಿಭಾಗುಣಭಾವಿತಂ ಹರಿಪದಸ್ಯ ವಚಃ, ತಂ ಅನಂದಯತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಹೇ ತಾತ = ಹೇ ತಂದೆಯೇ

ಗತೇ ದಿನೇ = ಹಿಂದಿನ ದಿನದಲ್ಲಿ

ಲಿಖಿತಮೇವ = ಬರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದನ್ನೇ

ಲಿಪಿಕುಲಂ = ಅಕ್ಷರಗಳ ಸಮೂಹವೇ

ಪುನಃ = ಇನ್ನೊಮ್ಮೆ

ಕುತಃ ಲಿಖಿತಂ = ಏತಕ್ಕೆ ಬರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿತು?

ಇತಿ = ಹೀಗೆಂದು

ನಿಜಪ್ರತಿಭಾಗುಣಭಾವಿತಂ- ನಿಜಪ್ರತಿಭಾಃ = ತನ್ನ ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ಬುದ್ಧಿಯೆಂಬ, ಗುಣಃ = ಗುಣದಿಂದ, ಭಾವಿತಂ = ಉಂಟುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ

ಹರಿಪದಸ್ಯ = ಶ್ರೀಹರಿಯ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಯುಕ್ತವಾಗಿರುವ ವಾಸುದೇವನ

ವಚಃ = ಮಾತು

ತಂ = ಮಧ್ಯಗೇಹಭಟ್ಟರನ್ನು

ಅನಂದಯತ್ = ಸಂತೋಷಪಡಿಸಿತು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ತಂದ ಮಧ್ಯಗೇಹಭಟ್ಟರು ಸಾಮಾನ್ಯಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಬರೆದು ಹೇಳಿಕೊಡುವಂತೆ ವಾಸುದೇವನಿಗೂ ಹಿಂದಿನ ದಿನ ಬರೆದ ಅಕ್ಷರವನ್ನೇ ಹೇಳಿಕೊಡಲು ಮರಳಿ ಬರೆದರು. ಅದನ್ನು ನೋಡಿ ವಾಸುದೇವನು "ತಂದೆಯೇ! ನಿನ್ನ ಬರೆದ ಅಕ್ಷರವನ್ನೇ ಏಕೆ ಬರೆದಿರುತ್ತೀರಿ?" ಎಂದು ಕೇಳಿದನು. ಹೀಗೆ ಸ್ವಾಭಾವಿಕಬುದ್ಧಿನಿಪುಣನಾದ ಮಗನ ಮಾತನ್ನು ಕೇಳಿ ತಂದೆಯಾದ ಮಧ್ಯಗೇಹಭಟ್ಟರು ಅನಂದಗೊಂಡರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಲಿಖಿತುಲಂ— ಲಿಖೀನಾಂ ಕುಲಂ, ಲಿಖಿತುಲಂ, ತತ್ ಲಿಖಿತುಲಂ |

ನಿಜಪ್ರತಿಭಾಗುಣಭಾವಿತಂ— ನಿಜಾ ಚ ಸಾ ಪ್ರತಿಭಾ ಚ ನಿಜಪ್ರತಿಭಾ, ನಿಜಪ್ರತಿಭಾ ಏವ ಗುಣಃ ನಿಜ- ಪ್ರತಿಭಾಗುಣಃ, ನಿಜಪ್ರತಿಭಾಗುಣೇನ ಭಾವಿತಂ, ನಿಜಪ್ರತಿಭಾಗುಣಭಾವಿತಂ |

ಹರಿಪದಸ್ಯ— ಹರೇಃ ಪದಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಹರಿಪದಃ ತಸ್ಯ ಹರಿಪದಸ್ಯ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅನಂದಯತ್- ಟು ನದಿ ಸಮುದ್ರ ಸಮುದ್ರಾರ್ಥಕಾತ್ ನದಿ ಧಾತೋಃ ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ 'ಅನಂದಯತ್' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಅನಂದಯತ್ ಅನಂದಯತಾಂ ಅನಂದಯನ್, ಅನಂದಯಃ ಅನಂದಯತಂ ಅನಂದಯತ್, ಅನಂದಯಂ ಅನಂದಯಾವ ಅನಂದಯಾಮು ||

★ ★ ★

ವಾಸುದೇವ ಪ್ರತಿಭಾಸಮುದ್ರದಿಂದ ತಂದೆಯ ಆಚ್ಛರಿ

ಶಿಶುರಸೌ ಪ್ರತಿಭಾಂಬುಧಿರಿತ್ಯುಲಂ

ಜನಮನೋವಚನಗ್ರಹಪೀಡನಾ |

ನ ಭವತಾದಿತಿ ತಂ ವಿಜನಸ್ವಲೇ

ಸ್ವತನಯಂ ಸಮಶಿಕ್ಷಯದೇವಕಃ

|| 20 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಶಿಶುಃ, ಅಸೌ, ಪ್ರತಿಭಾಂಬುಧಿಃ, ಇತಿ, ಅಲಂ, ಜನಮನೋವಚನಗ್ರಹಪೀಡನಾ, ನ, ಭವತಾತ್, ಇತಿ, ತಂ, ವಿಜನಸ್ವಲೇ, ಸ್ವತನಯಂ, ಸಮಶಿಕ್ಷಯತ್, ವಿಷಕಃ |

ಅನ್ವಯ— ವಿಷಕಃ, ಅಸೌ, ಶಿಶುಃ ಅಲಂ ಪ್ರತಿಭಾಂಬುಧಿಃ, ಇತಿ, ಜನಮನೋವಚನಗ್ರಹಪೀಡನಾ, ನ, ಭವತಾತ್, ಇತಿ, ತಂ ಸ್ವತನಯಂ, ವಿಜನಸ್ವಲೇ, ಸಮಶಿಕ್ಷಯತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ವಿಷಯಃ = ಈ ತಂದೆಯಾದ ಮಧ್ಯಗೇಹಭಟ್ಟರು

ಅಸೌ ಶಿಶುಃ = ಈ ಮಗುವು

ಅಲಂ = ಬೆನ್ನಾಗಿ

ಪ್ರತಿಭಾಂಬುಧಿ = ಪ್ರತಿಭೆಯಿಂದ ಸಮುದ್ರದಂತಿರುವನು

ಇತಿ = ಹೀಗೆಂದು

ಜನಮನೋವಚನಗ್ರಹಪೀಡನಾ = ಜನರುಗಳ ಮನಸ್ಸುಗಳು ಮಾತುಗಳೆಂಬ ಪಿಶಾಚದ ಪೀಡೆಯು

ನ ಭವತಾತ್ = ಆಗದಿರಲಿ

ಇತಿ = ಹೀಗೆಂದು

ಸ್ವತನಯಂ = ತನ್ನ ಮಗನಾಗಿರುವ

ತಂ = ಆ ವಾಸುದೇವನನ್ನು

ವಿಜನಸ್ವಲೇ = ಜನರುಗಳೇ ಇಲ್ಲದಿರುವ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ (ವಿಕಾಂತದಲ್ಲಿ)

ಸಮಶಿಕ್ಷಯತ್ = ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಿಸಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಮಧ್ಯಗೇಹಭಟ್ಟರು ತಮ್ಮ ಗಮನಿಗೆ ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಕಲಿಸುವಾಗ, ಜನರು ಅವನ ಪ್ರತಿಭೆಯನ್ನು ಕಂಡು
“ಈ ಹುಡುಗನು ಎಷ್ಟು ಪ್ರತಿಭೆಯುಳ್ಳವನಾಗಿದ್ದಾನೆ” ಎಂದು ಹೇಳಿಯಾರು. ಆದರಿಂದ ವಿನಾದರೂ ದೃಷ್ಟಿದೋಷ
ಬಂದು ಕೆಟ್ಟದ್ದಾಗಿತ್ತು ಎಂದು ತಿಳಿದು ವಿಕಾಂತದಲ್ಲಿ ಅವನಿಗೆ ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಕಲಿಸಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಪ್ರತಿಭಾಂಬುಧಿಃ— ಪ್ರತಿಭೆಯಾ ಅಂಬುಧಿಃ ಇವ ಪ್ರತಿಭಾಂಬುಧಿಃ ।

ಜನಮನೋವಚನಗ್ರಹಪೀಡನಾ— ಮನಃ ಚ ವಚನಂ ಚ ಮನೋವಚನೇ, ಜನಾನಾಂ ಮನೋವಚನೇ
ಜನಮನೋವಚನೇ, ಜನಮನೋವಚನೇ ಏವ ಗ್ರಹಃ ಜನಮನೋವಚನಗ್ರಹಃ, ಜನಮನೋ-
ವಚನಗ್ರಹಸ್ಯ ಪೀಡನಾ ಜನಮನೋವಚನಗ್ರಹಪೀಡನಾ ।

ವಿಜನಸ್ವಲಂ— ವಿಗ್ರಹಃ ಜನಾಃ ಯಸ್ಮಿನ್ ತತ್ ವಿಜನಂ, ವಿಜನಂ ಚ ತತ್ ಸ್ವಲಂ ಚ ವಿಜನಸ್ವಲಂ, ತಸ್ಮಿನ್
ವಿಜನಸ್ವಲೇ ।

ಸ್ವತನಯಂ— ಸ್ವಸ್ತ ತನಯಃ ಸ್ವತನಯಃ ತಂ ಸ್ವತನಯಂ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಭವತಾತ್- ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ ಇತಿ ಸತ್ತಾರ್ಥಕಾತ್ ಭೂಧಾತೋಃ ಲೋಟಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ
ವಿಕಚಚನೇ ‘ಭವತಾತ್’ ಇತಿ ರೂಪಂ ।

ಭವತು ಭವತಾತ್ ಭವತಾಂ ಭವಂತು, ಭವ ಭವತಾತ್, ಭವತಂ ಭವತ, ಭವಾನಿ ಭವಾವ ಭವಾಮು ॥

ಸಮಶಿಕ್ಷಯತ್- ಸಂ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ಶಿಕ್ಷವಿದ್ಯೋಪಾಧಾನೇ ಇತಿ ಧಾತೋಃ ಲಬ್ ಪ್ರಥಮ-
ಪುರುಷಕವಚನೇ ‘ಸಮಶಿಕ್ಷಯತ್’ ಇತಿ ರೂಪಂ ।

ಸಮಶಿಕ್ಷಯತ್, ಸಮಶಿಕ್ಷಯತಾಂ ಸಮಶಿಕ್ಷಯನ್, ಸಮಶಿಕ್ಷಯಃ ಸಮಶಿಕ್ಷಯತಂ ಸಮಶಿಕ್ಷಯತ,
ಸಮಶಿಕ್ಷಯಂ ಸಮಶಿಕ್ಷಯಾವ ಸಮಶಿಕ್ಷಯಾಮು ॥

★ ★ ★

ಭೃತವಲ್ಲಿಯಲ್ಲಿ ವಾಸುದೇವನ ಚತುರತೆ

ಮಹವತಾ ಸ್ವಜನೇನ ಸಮೀರಿತ-

ಸ್ವಜನನೀಸಹಿತೇನ ಕದಾಚನ |

ರುಚಿರವಾಚನಯಾಽರ್ಚಿತವಾಕ್ ಶ್ರಿಯಾ

ಪ್ರತಿಯಯೇ ಪ್ರಭುಣಾ ಭೃತವಲ್ಲ್ಯಪಿ || 21 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಮಹವತಾ, ಸ್ವಜನೇನ, ಸಮೀರಿತಸ್ವಜನನೀಸಹಿತೇನ, ಕದಾಚನ, ರುಚಿರವಾಚನಯಾ, ಅರ್ಚಿತ-
ವಾಕ್ ಶ್ರಿಯಾ ಪ್ರತಿಯಯೇ, ಪ್ರಭುಣಾ ಭೃತವಲ್ಲ್ಯ, ಅಪಿ |

ಅನ್ವಯ— ಕದಾಚನ ಮಹವತಾ ಸ್ವಜನೇನ ಸಮೀರಿತಸ್ವಜನನೀಸಹಿತೇನ ರುಚಿರವಾಚನಯಾ ಅರ್ಚಿತ-
ವಾಕ್ ಶ್ರಿಯಾ ಪ್ರಭುಣಾ ಭೃತವಲ್ಲ್ಯ ಅಪಿ ಪ್ರತಿಯಯೇ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಕದಾಚನ = ಒಂದಾನೊಂದು ದಿನ

ಮಹವತಾ = ಉತ್ಸವವುಳ್ಳ

ಸ್ವಜನೇನ = ಬಂಧುಜನರಿಂದ

ಸಮೀರಿತಸ್ವಜನನೀಸಹಿತೇನ—

ಸಮೀರಿತ = ಪ್ರೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ

ಸ್ವಜನನೀ = ತನ್ನ ತಾಯಿಯಿಂದ

ಸಹಿತೇನ = ಕೂಡಿರುವ

ರುಚಿರವಾಚನಯಾ = ಮನೋಹರವಾಗಿ ಇರುವುದರಿಂದ

ಅರ್ಚಿತ ವಾಕ್ ಶ್ರಿಯಾ = ಸನ್ಮಾನಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಮಾತಿನ ಸಂಪತ್ತುಳ್ಳ

ಪ್ರಭುಣಾ = ಸಮರ್ಥನಾದ ವಾಸುದೇವನಿಂದ

ಭೃತವಲ್ಲ್ಯ ಅಪಿ = ನೇಯಂಪಳ್ಳಿಯೂ ಕೂಡ

ಪ್ರತಿಯಯೇ = ಹೋಗಲಿಟ್ಟಿತು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಒಂದಾನೊಂದು ದಿನ 'ನೇಯಂಪಳ್ಳಿ' ಎಂಬ ಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿರುವ ಬಂಧುವಿನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಉತ್ಸವವು ನಡೆಯಿತು. ಅಲ್ಲಿರುವ ವಾಸುದೇವನ ತಾಯಿಯ ಬಂಧುವು ಬರಬೇಕೆಂದು ಅವರನ್ನು ಕರೆದನು. ಆಗ ವಾಸುದೇವನು ತಾಯಿಯೊಡನೆ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋದನು. ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿ ವಾಸುದೇವನು ಎಲ್ಲಾ ಪುಸ್ತಕಗಳನ್ನು ಓದುವುದರಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಅರ್ಥ ಹೇಳುವುದರಲ್ಲಿ ಚತುರನಾಗಿದ್ದನು. ಅದರಿಂದ ಅವನನ್ನು ಎಲ್ಲರೂ ಸನ್ಮಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಅರ್ಚಿತವಾಕ್ ಶ್ರಿಯಾ = ವಾಚಿ ಶ್ರೀಃ ವಾಕ್ ಶ್ರೀಃ, ಅರ್ಚಿತಾ ವಾಕ್ ಶ್ರೀಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಅರ್ಚಿತವಾಕ್ ಶ್ರೀಃ ತೇನ
ಅರ್ಚಿತವಾಕ್ ಶ್ರಿಯಾ |

ಮಹವತಾ— ಮಹಃ ಅಸ್ಯ ಇತಿ ಮಹವಾನ್ ತೇನ ಮಹವತಾ |

ಸ್ವಜನೇನ— ಸ್ವಜ್ಞ ಜನಃ ಸ್ವಜನಃ ತೇನ ಸ್ವಜನೇನ |

ಸಮೀರಿತಸ್ವಜನನೀಸಹಿತೇನ— ಸಮೀರಿತಾ ಚ ಸಾ ಸ್ವಜನನೀ ಚ ಸಮೀರಿತಸ್ವಜನನೀ, ಸಮೀರಿತಸ್ವಜನನ್ಯಾ ಸಹಿತಃ ಸಮೀರಿತಸ್ವಜನನೀಸಹಿತಃ, ತೇನ ಸಮೀರಿತಸ್ವಜನನೀಸಹಿತೇನ |

ರುಚಿರವಾಚಿನಾ— ರುಚಿರಾ ಚ ಸಾ ವಾಚಿನಾ ಚ ರುಚಿರವಾಚಿನಾ, ತಯಾ ರುಚಿರವಾಚಿನಯಾ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಪ್ರತಿಯಯೇ- ಪ್ರತಿ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ ಇತಿ ಪ್ರಾಪಣಾರ್ಥಕಾತ್ ಯಾಧಾತೋಃ ಆತ್ಮನೇವದಿನಃ ಕರ್ಮಣಿ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ ಪ್ರತಿಯಯೇ ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಪ್ರತಿಯಯೇ ಪ್ರತಿಯಯಾತೇ ಪ್ರಯಯಿರೇ
ಪ್ರತಿಯಯುಷೇ ಪ್ರತಿಯಯಾರ್ಥೇ ಪ್ರತಿಯಯುದ್ವೇ
ಪ್ರತಿಯಯೇ ಪ್ರತಿಯಯುವಹೇ ಪ್ರತಿಯಯಮಹೇ ||

★ ★ ★

ಶಿವಭಟ್ಟನಿಂದ ಪುರಾಣಕಥನ

ಪರಿಷದಾ ನಿತರಾಂ ಪರಿವಾರಿತಃ

ಶಿವಪದಃ ಕಿಲ ಧೌತಪಟೋದ್ಧವಃ |

ಇಹ ಕಥಾಂ ಕಥಯನ್ ದದೃಶೇ ತತಃ

ಪೃಥುಧಿಯಾ ಪೃಥುಕಾಕೃತಿನಾಽಮುನಾ || 22 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಪರಿಷದಾ, ನಿತರಾಂ, ಪರಿವಾರಿತಃ, ಶಿವಪದಃ, ಕಿಲ, ಧೌತಪಟೋದ್ಧವಃ, ಇಹ, ಕಥಾಂ, ಕಥಯನ್, ದದೃಶೇ ತತಃ, ಪೃಥುಧಿಯಾ, ಪೃಥುಕಾಕೃತಿನಾ, ಅಮುನಾ |

ಅನ್ವಯ— ತತಃ ಇಹ ಪೃಥುಧಿಯಾ ಪೃಥುಕಾಕೃತಿನಾ ಅಮುನಾ ಕಥಾಂ ಕಥಯನ್ ಪರಿಷದಾ ನಿತರಾಂ ಪರಿವಾರಿತಃ ಶಿವಪದಃ ಧೌತಪಟೋದ್ಧವಃ (ದ್ವಿಜಃ) ದದೃಶೇ ಕಿಲ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ತತಃ = ಅನಂತರದಲ್ಲಿ

ಇಹ = ಈ ನೇಯಂಪಕ್ಕಿಯಲ್ಲಿ

ಪೃಥುಧಿಯಾ = ವಿಶಾಲವಾದ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವರಾದ

ಪೃಥುಕಾಕೃತಿನಾ = ಬಾಲಕನ ಆಕಾರವುಳ್ಳ

ಅಮುನಾ = ಈ ವಾಸುದೇವನೆಂದು ಹೆಸರುಳ್ಳ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಿಂದ

ಕಥಾಂ = ಪುರಾಣ ಕಥೆಯನ್ನು

ಕಥಯನ್ = ಹೇಳುತ್ತಿರುವ

ಪರಿಷದಾ = ಸಭೆಯಲ್ಲಿರುವ ಜನಸಮೂಹದಿಂದ

ನಿತರಾಂ = ಅಧಿಕವಾಗಿ

ಪರಿವಾರಿತಃ = ಸುತ್ತಲ್ಪಟ್ಟವರಾದ

ಶಿವಪದಃ = ಶಿವ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಯುಕ್ತನಾದ

ಧೌತಪಟೋದ್ಧವಃ = ಧೌತಪಟವೆಂಬಕುಲದಲ್ಲಿ (ಮಡಿನ್ನಾಯಕುಲದಲ್ಲಿ) ಹುಟ್ಟಿರುವವರಾದ ಒಬ್ಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು

ದದೃಶೇ ಕಿಲ = ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟನಷ್ಟೇ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಆ ನೇಯಂಪಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ಮಡಿನ್ನಾಯ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ ಶಿವಭಟ್ಟನೆಂಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಪುರಾಣ-ಕಥೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದನು. ಸಭೆಯ ಜನರೆಲ್ಲಾ ಕುತೂಹಲದಿಂದ ಗುಂಪುಗುಂಪಾಗಿ ಅವನನ್ನು ಸುತ್ತಿಕೊಂಡಿದ್ದರು. ಅತಿಬುದ್ಧಿಶಾಲಿಯಾದ ಈ ವಾಸುದೇವನು ಅವನನ್ನು ಕಂಡನು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಶಿವಪದಃ— ಶಿವಃ ಇತಿ ಪದಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಶಿವಪದಃ |

ಧೌತಪಟೋದ್ರವಃ— ಧೌತಪಟೇ (ತನ್ನಾಮಕೇ ಕುಲೇ) ಉದ್ರವಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಧೌತಪಟೋದ್ರವಃ |

ಕಥಯನ್— ಕಥಯತಿ ಇತಿ ಕಥಯನ್ |

ಪೃಥುಧೀಃ— ಪೃಥ್ವಿ ಧೀ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಪೃಥುಧೀಃ, ತೇನ ಪೃಥುಧಿಯಾ |

ಪೃಥುಕಾಕೃತಿಃ— ಪೃಥುಕಸ್ಯ ಅಕೃತಿಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಪೃಥುಕಾಕೃತಿಃ, ತೇನ ಪೃಥುಕಾಕೃತಿನಾ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ದದೃಶೇ- ದೃಶಿರ್ ಪ್ರೇಕ್ಷಣೇ ಪ್ರೇಕ್ಷಣಾರ್ಥಕಾತ್ ಕರ್ಮಣಿ ಲಿಟಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೈಕವಚನೇ 'ದದೃಶೇ' ಇತಿ ರೂಪಂ |

ದದೃಶೇ ದದೃಶಾತೇ ದದೃಶಿರೇ, ದದೃಶಿಷೇ ದದೃಶಾಥೇ ದದೃಶಿಧ್ವೇ, ದದೃಶೇ ದದೃಶಿವಹೇ ದದೃಶಿಮಹೇ ||

★ ★ ★

ಶಿವಭಟ್ಟನ ಅಪ್ಪಸಿದ್ಧಾಂತ

ಇದಮುವಾಚ ವಿಚಾರವಿಚಕ್ಷಣಃ

ಶುಚಿವಚಃ ಶನಕೈಃ ಸ ಜನಾಂತರೇ |

ಅಪರಥಾ ಕಥಿತಂ ಕಥಕ ತ್ವಯಾ

ನನು ಮತಾನ್ಮಹತಾಮಿತಿ ಸಸ್ಮಿತಮ್ || 23 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಇದಂ, ಉವಾಚ, ವಿಚಾರವಿಚಕ್ಷಣಃ, ಶುಚಿವಚಃ, ಶನಕೈಃ, ಸಃ, ಜನಾಂತರೇ, ಅಪರಥಾ, ಕಥಿತಂ, ಕಥಕ ತ್ವಯಾ, ನನು, ಮತಾತ್, ಮಹತಾಂ, ಇತಿ, ಸಸ್ಮಿತಂ |

ಅನ್ವಯ— ವಿಚಾರವಿಚಕ್ಷಣಃ ಶುಚಿವಚಃ, ಸಃ, ಜನಾಂತರೇ, ಹೇ ಕಥಕ ! ತ್ವಯಾ ಮಹತಾಂ ಮತಾತ್ ಅಪರಥಾ ಕಥಿತಂ ನನು ಇತಿ ಇದಂ ಸಸ್ಮಿತಂ ಶನಕೈಃ ಉವಾಚ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ವಿಚಾರವಿಚಕ್ಷಣಃ = ಪದಗಳಿಗೂ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೂ ವಾಚ್ಯವಾಚಕಶಕ್ತಿಯನ್ನು ವಿಚಾರಿಸುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ

ಆತ್ಮತ ನಿಪುಣನಾದ

ಶುಚಿವಚಃ = ಶುದ್ಧವಾದ ಮಾತುಳ್ಳ

ಸಃ = ಆ ವಾಸುದೇವನು

ಜನಾಂತರೇ = ಶ್ರೋತೃಗಳಾದ ಜನರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ

ಹೇ ಕಥಕ = ಪುರಾಣಕರೇ

ತ್ವಯಾ = ನಿಮ್ಮಿಂದ

ಮಹತಾಂ = ಜ್ಞಾನಿಗಳಾದ ವ್ಯಾಸ-ಶುಕಾದಿಗಳ

ಮತಾತ್ = ಸಿದ್ಧಾಂತಕ್ಕಿಂತ
 ಅಪರಥಾ = ಬೇರೆ ವಿಧವಾಗಿ
 ಕಥಿತಂ ನನು = ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ
 ಇತಿ = ಹೀಗೆಂಬ
 ಇದಂ = ಈ ಮಾತನ್ನು
 ಸ್ಥಿತಂ = ಮುಗುಳುನಗೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದಾಗಿ
 ಶನಕೈಃ = ಮೆಲ್ಲಗೆ
 ಉವಾಚ = ಹೇಳಿದನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಆ ವಾಸುದೇವನು ಪದ ಮತ್ತು ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ವಿಮರ್ಶಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ನಿಪುಣರಾಗಿದ್ದರು. ಅವನು ಜನರಲ್ಲಾ ಕೇಳುತ್ತಿರುವಾಗಲೇ 'ಪುರಾಣಿಕರೇ ತಾವು ಹೇಳುತ್ತಿರುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ, ಇದು ವ್ಯಾಸಶ್ರುತಾದಿಗಳ ಸಿದ್ಧಾಂತಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದದ್ದು' ಎಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ನಗುತ್ತ ಮೆಲ್ಲಗೆ ಹೇಳಿದನು.

ವಿಗ್ರಹ—

ವಿಚಾರವಿಚಕ್ಷಣಃ— ವಿಚಾರೇ ವಿಚಕ್ಷಣಃ ವಿಚಾರವಿಚಕ್ಷಣಃ |
 ಜನಾಂತರಂ— ಜನಾನಾಂ ಅಂತರಂ ಜನಾಂತರಂ ತಸ್ಮಿನ್ ಜನಾಂತರೇ |
 ಶುಚಿವಚಃ— ಶುಚಿ ಚ ತತ್ ವಚಶ್ಚ ಶುಚಿವಚಃ, ತತ್ ಶುಚಿವಚಃ |
 ಅಪರಥಾ— ನ ಪರಥಾ, ಅಪರಥಾ |
 ಕಥಕಃ— ಕಥಾಂ ಕರೋತಿ ಇತಿ ಕಥಕಃ, ತಸ್ಯ ಸಂಬುದ್ಧಿಃ ಹೇ ಕಥಕ |
 ಸ್ಥಿತಂ— ಸ್ಥಿತೇನ ಸಹ ವರ್ತತೇ ಯಥಾ ತಥಾ ಸ್ಥಿತಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಉವಾಚ- ಬ್ರೂಷ್ ವ್ಯಕ್ತಿಯಾಂ ವಾಚ ಇತಿ ವ್ಯಕ್ತವಾಗರ್ಥಕಾತ್ ಬ್ರೂಷ್ ಧಾತೋಃ ಲಿಟಿ ಪರಸ್ವಪದಿನಃ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೈಕವಚನೇ 'ಉವಾಚ' ಇತಿ ರೂಪಂ |

ಉವಾಚ ಊಚತುಃ ಊಚುಃ, ಉವಚಿಥ-ಉವಕ್ತ್ಯ ಊಚಿಥುಃ ಊಚಿ, ಉವಾಚ- ಉವಚಿ, ಊಚಿವ ಊಚಿಮ ||

★ ★ ★

ವಾಸುದೇವನಿಂದ ಪರಾಭವ

ಅಗಣಯನ್ ಶಿವಂ ಜನತಾ ತದಾ

ಸವಚನೇ ವಸುದೇವಸುತಾಹ್ವಯೇ |

ಮುಖರಮಿಚ್ಛತಿ ಕೋ ಮೃಗಧೂರ್ತಕಂ

ಪ್ರಕೃತಹುಂಕೃತಸಿಂಹಶಿಶೌ ಸತಿ

|| 24 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅಗಣಯಿತ್ ನ, ಶಿವಂ ಜನತಾ, ತದಾ, ಸವಚನೇ, ವಸುದೇವಸುತಾಹ್ವಯೇ, ಮುಖರಂ, ಇಚ್ಛತಿ, ಕಃ, ಮೃಗಧೂರ್ತಕಂ, ಪ್ರಕೃತಹುಂಕೃತಸಿಂಹಶಿಶೌ ಸತಿ |

ಅನ್ವಯ— ತದಾ, ವಸುದೇವಸುತಾಹ್ವಯೇ ಸವಚನೇ ಸತಿ ಜಗತಾ ಶಿವಂ ನ ಅಗಣಯತ್, ಪ್ರಕೃತಹುಂಕೃತಸಿಂಹ-
ಶಿಶೌ ಸತಿ ಮುಖರಂ, ಮೃಗಧೂರ್ತಕಂ ಕಃ ಇಚ್ಛತಿ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ತದಾ = ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ

ವಸುದೇವಸುತಾಹ್ವಯೇ = ವಸುದೇವನ ಮಗನಾದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಹೆಸರಾದ ವಾಸುದೇವ ಎಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳ
ವಾಸುದೇವನು,

ಸವಚನೇ ಸತಿ = ಮಾತನಾಡುತ್ತಿರಲು

ಶಿವಂ = ಶಿವ ಎಂಬ ಪೌರಾಣಿಕರನ್ನು

ಜನತಾ = ಜನಸಮೂಹವು

ನ ಅಗಣಯತ್ = ಲೆಕ್ಕಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲಿಲ್ಲ

ಪ್ರಕೃತಹುಂಕೃತಸಿಂಹಶಿಶೌ ಸತಿ- ಪ್ರಕೃತ = ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ (ಆರಂಭಿಸಲ್ಪಟ್ಟ), ಹುಂಕೃತ = ಹುಂಕಾರವುಳ್ಳ,
ಸಿಂಹಶಿಶೌ = ಸಿಂಹದಮರಿಯು, ಸತಿ = ಇರುತ್ತಿರಲು

ಮುಖರಂ = ಒದರುತ್ತಿರುವ

ಮೃಗಧೂರ್ತಕಂ = ನರಿಯನ್ನು

ಕಃ = ಯಾರು ತಾನೇ

ಇಚ್ಛತಿ = ಆಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಾನೆ?

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀವಾಸುದೇವಾಚಾರ್ಯನು ಆ ಪುರಾಣಿಕರಿಗೆ, ತಾವು ಹೇಳಿದ ಕಥೆಯಲ್ಲಿ ಮಹಾತ್ಮರಾದ ಸಜ್ಜನರಿಗೆ
ವಿರೋಧ ಇದೆ ಎಂದು ಮೆಲ್ಲನೇ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಮಾತನಾಡಲು ಆರಂಭಿಸಿದ ಕೂಡಲೇ ನೆರೆದಿದ್ದ ಜನರೆಲ್ಲಾ ಪುರಾಣಿಕರ
ಪುರಾಣವನ್ನು ಕೇಳುವುದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಇವನ ಮಾತನ್ನೇ ಆರಿಸಿದರು. ಉದು ಉಚಿತವೇ ಆಗಿದೆ. ಸಿಂಹದ ಮರಿಯು
ಗರ್ಜಿಸುತ್ತಿರುವಾಗ ಸುಮ್ಮನೇ ಒದರುತ್ತಿರುವ ನರಿಯ ಕೂಗನ್ನು ಯಾರು ಕೇಳುತ್ತಾರೆ?

ವಿಗ್ರಹ—

ಜನತಾ— ಜನಾನಾಂ ಸಮೂಹಃ ಜನತಾ |

ಸವಚನಃ— ವಚನೇನ ಸಹಃ ಸವಚನಃ, ತಸ್ಮಿನ್ ಸವಚನೇ |

ವಸುದೇವಸುತಾಹ್ವಯೇ— ವಸುದೇವಸ್ಯ ಸುತಃ ವಸುದೇವಸುತಃ ವಸುದೇವಸುತಃ ಇತಿ ಅಹ್ವಯಃ ಯಸ್ಯ
ಸಃ ವಸುದೇವಸುತಾಹ್ವಯಃ, ತಸ್ಮಿನ್ ವಸುದೇವಸುತಾಹ್ವಯೇ |

ಮೃಗಧೂರ್ತಕಂ— ಮೃಗೇಷು ಧೂರ್ತಃ ಮೃಗಧೂರ್ತಃ, ಮೃಗಧೂರ್ತಃ ಏವ ಮೃಗಧೂರ್ತಃ ತಂ
ಮೃಗಧೂರ್ತಕಂ |

ಸಿಂಹಶಿಶುಃ— ಸಿಂಹಸ್ಯ ಶಿಶುಃ ಸಿಂಹಶಿಶುಃ |

ಪ್ರಕೃತಹುಂಕೃತಸಿಂಹಶಿಶೌ— ಪ್ರಕೃತಂ ಹುಂಕೃತಂ ಯೇನ ಸಃ ಪ್ರಕೃತಹುಂಕೃತಃ, ಪ್ರಕೃತಹುಂಕೃತಶ್ಚಾಸೌ
ಸಿಂಹಶಿಶುಶ್ಚ ಪ್ರಕೃತಹುಂಕೃತಸಿಂಹಶಿಶುಃ, ತಸ್ಮಿನ್ ಪ್ರಕೃತಹುಂಕೃತಸಿಂಹಶಿಶೌ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಗಣಯತ್— ಗಣಸಂಖ್ಯಾನೇ ಇತಿ ಸಂಖ್ಯಾರ್ಥಕಾತ್ ಗಣಧಾತೋಃ ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೈಕ-
ವಚನೇ 'ಅಗಣಯತ್' ಇತಿ ರೂಪಂ |

ಅಗಣಯತ್ ಅಗಣಯತಾಂ ಅಗಣಯನ್, ಅಗಣಯಃ ಅಗಣಯತಂ ಅಗಣಯತ,
ಅಗಣಯಂ ಅಗಣಯಾವ ಅಗಣಯಾಮು ||

ಇಚ್ಛಿ- ಇಮು ಇಚ್ಛಾಯಾಂ ಇತಿ ಇಚ್ಛಾರ್ಥಕಾತ್ ಇಮುಧಾತೋಃ ಪರಸ್ವಪದಿನಃ ಲಿಟಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೈಕವಚನೇ
'ಇಚ್ಛಿತಿ' ಇತಿ ರೂಪಂ |

ಇಚ್ಛಿತಿ ಇಚ್ಛತಃ ಇಚ್ಛಂತಿ, ಇಚ್ಛಿಸಿ ಇಚ್ಛಥಃ ಇಚ್ಛಥ್, ಇಚ್ಛಾಮಿ ಇಚ್ಛಾವಃ ಇಚ್ಛಾಮಃ ||

★ ★ ★

ವ್ಯಾಸಸಮೃತವಾದ ವಾಸುದೇವನ ಪ್ರಥಮ ಪ್ರವಚನ

ಅಥ ಕಥಂ (ಕಥಾಂ) ಕಥಯೇತಿ ತದಾ ಜನೇ

ಗದಿತವತ್ಯುಚಿತಾರ್ಥಮುದಾಹರತ್ |

ಸ ಸಮಲಾಲ್ಯತ ವಿಸ್ಮಯಿಭಿರ್ನರ್ಯೈ-

ರಪಿ ಸುರೈರ್ವಿಜಯಾಂಕುರಪೂಜಕೈಃ

|| 25 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅಥ, ಕಥಂ (ಕಥಾಂ), ಕಥಯ, ಇತಿ, ತದಾ ಜನೇ, ಗದಿತವತಿ, ಉಚಿತಾರ್ಥಂ, ಉದಾಹರತ್, ಸಃ,
ಸಮಲಾಲ್ಯತ ವಿಸ್ಮಯಿಭಿಃ, ನರ್ಯೈಃ, ಅಪಿ, ಸುರೈಃ ವಿಜಯಾಂಕುರಪೂಜಕೈಃ |

ಅನ್ವಯ— ಅಥ (ಕಥಂ) ಕಥಾಂ, ಕಥಯ, ಇತಿ ಜನೇ, ಗದಿತವತಿ, ಉಚಿತಾರ್ಥಂ, ಉದಾಹರತ್, ತದಾ ಸಃ,
ವಿಸ್ಮಯಿಭಿಃ, ನರ್ಯೈಃ ವಿಜಯಾಂಕುರಪೂಜಕೈಃ ಸುರೈರಪಿ ಸಮಲಾಲ್ಯತ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಥ = ಹಾಗಲ್ಲದಿದ್ದರೇ

ಕಥಾಂ = ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಸಮೃತವಾದ ಕಥೆಯನ್ನು

ಕಥಯ = ಹೇಳಿ

ಇತಿ = ಹೀಗೆಂದು

ಜನೇ = ಜನರು

ಗದಿತವತಿ ಸತಿ = ಹೇಳುತ್ತಿರಲು

ಉಚಿತಾರ್ಥಂ = ಪುರಾಣಿಕರು ಹೇಳಿದ್ದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಬೇರೆಯಾದ, ಉಚಿತವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು

ಉದಾಹರತ್ = ಆ ವಾಸುದೇವನು ಹೇಳಿದನು.

ತದಾ = ಆಗ

ಸಃ = ವಾಸುದೇವನು

ವಿಸ್ಮಯಿಭಿಃ = ಆಶ್ಚರ್ಯದಿಂದ ಯುಕ್ತರಾಗಿರುವ

ನರ್ಯೈಃ = ಮನುಷ್ಯರುಗಳಿಂದಲೂ

ವಿಜಯಾಂಕುರಪೂಜಕೈಃ- ವಿಜಯಃ = ಜಯದ, ಅಂಕುರೈಃ = ಮೊಳಕೆಯನ್ನು, ಪೂಜಕೈಃ = ಪೂಜಿಸುವ,

ಸುರೈಃ ಅಪಿ = ದೇವತೆಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡ

ಸಮಲಾಲ್ಯತ = ಲಾಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಜನರು "ಎಲೈ ಮಗುವೆ! ಪುರಾಣಿಕರು ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥವು ಸರಿಯಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಹೇಗೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು? ಕತೆಯನ್ನು ನೀನೇ ಹೇಳು" ಎಂದರು. ಆಗ ವಾಸುದೇವನು ಜನರು ಮೆಚ್ಚುವ ಸರಿಯಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದನು. ಅದರಿಂದ ಜನರು ಆಶ್ಚರ್ಯಗೊಂಡರು ಮತ್ತು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರ ಜಯದ ಆರಂಭದಿಂದ ಸಂತೋಷಗೊಂಡ ದೇವತೆಗಳು ಸಹ ಆ ವಾಸುದೇವನನ್ನು ಸನ್ಮಾನಿಸಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಉಚಿತಾರ್ಥಂ— ಉಚಿತಶ್ಚಾಸೌ ಅರ್ಥಶ್ಚ ಉಚಿತಾರ್ಥಃ, ತಂ ಉಚಿತಾರ್ಥಂ |

ವಿಸ್ತಯಿಭಿಃ— ವಿಸ್ತಯಃ ಯೇಷಾಂ ಅಸ್ಮಿ ಇತಿ ವಿಸ್ತಯಿನಃ, ತೈಃ ವಿಸ್ತಯಿಭಿಃ |

ವಿಜಯಾಂಕುರಃ— ವಿಜಯಸ್ಯ ಅಂಕುರಃ ವಿಜಯಾಂಕುರಃ |

ವಿಜಯಾಂಕುರಪೂಜಕೈಃ— ವಿಜಯಾಂಕುರಸ್ಯ ಪೂಜಕಾಃ ವಿಜಯಾಂಕುರಪೂಜಕಾಃ ತೈಃ ವಿಜಯಾಂಕುರ-
ಪೂಜಕೈಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಕಥಯ- ಕಥವಾಕ್ಯಪ್ರಬಂಧೇ ಇತಿ ವಾಕ್ಯಪ್ರಬಂಧಾರ್ಥಕಾತ್ ಕಥಧಾತೋಃ ಲೋಟಿ ಪ್ರಥಮ-
ಪುರುಷೈಕವಚನೇ 'ಕಥಯ' ಇತಿ ರೂಪಂ |

ಕಥಯತು ಕಥಯತಾತ್, ಕಥಯತಾಂ ಕಥಯಂತು, ಕಥಯ ಕಥಯತಾತ್, ಕಥಯತಂ ಕಥಯತ,
ಕಥಯಾನಿ ಕಥಯಾವ ಕಥಯಾಮ ||

ಉದಾಹರತ್- ಉತ್ ಆಜ್ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ಹೃತ್ ಹರಣೇ ಇತ್ಯನ್ತಾತ್ ಹೃತ್ ಧಾತೋಃ ಲಜ್
ಪ್ರಥಮಪುರುಷೈಕವಚನೇ 'ಉದಾಹರತ್' ಇತಿ ರೂಪಂ |

ಉದಾಹರತ್ ಉದಾಹರತಾಂ ಉದಾಹರನ್, ಉದಾಹರಃ ಉದಾಹರತಂ ಉದಾಹರತ, ಉದಾಹರಂ
ಉದಾಹರಾವ ಉದಾಹರಾಮ ||

ಸಮಲಾಲ್ಯತ- ಸಮ್ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ಲಲಈಷ್ವಾಯಾಂ ಇತಿ ಈಷ್ವಾರ್ಥಕಾತ್ ಲಲಧಾತೋಃ
ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಆತ್ಮನೇಪದಿನಃ ಕರ್ಮಣಿ ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೈಕವಚನೇ ಸಮಲಾಲ್ಯತ ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಸಮಲಾಲ್ಯತ ಸಮಲಾಲ್ಯತಾಂ ಸಮಲಾಲ್ಯತ, ಸಮಲಾಲ್ಯಥಾಃ ಸಮಲಾಲ್ಯಥಾಂ ಸಮಲಾಲ್ಯಧ್ವಂ,
ಸಮಲಾಲ್ಯೇ ಸಮಲಾಲ್ಯಾವಹಿ ಸಮಲಾಲ್ಯಾಮಹಿ ||

★ ★ ★

ವಾಸುದೇವನ ಅನುವಾದ ಕೌಶಲ

ಸ ಜನನೀಸಹಿತೋ ಜನಕಂ ಗೃಹೇ

ಪ್ರಗತವಾಂಸ್ತಮುದಂತಮವೇದಯತ್ |

ನಿಗದ ತಾತ ಶಿವಃ ಕಥಕಃ ಸ ಕಿಂ

ವಿತಥಗೀರಥ ವಾತಹಮಿತಿರಯನ್

|| 26 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಸಃ, ಜನನೀಸಹಿತಃ, ಜನಕಂ, ಗೃಹೇ, ಪ್ರಗತವಾನ್, ತಂ, ಉದಂತಂ, ಅವೇದಯತ್, ನಿಗದ, ತಾತ,
ಶಿವಃ, ಕಥಕಃ, ಸಃ, ಕಿಂ, ವಿತಥಗೀಃ, ಅಥ, ವಾ, ಅಹಂ, ಇತಿ, ಈರಯನ್ |

ಅನ್ವಯ— ಜನನಿಸಹಿತಃ ಪ್ರಗತಮಾನ್ ಸಃ ಗೃಹೇ ಜನಕಂ "ತಾತ್ ನಿಗದ ಕಥಕಃ ಸಃ ಶಿವಃ ವಿತಥಗೀಃ ಕಿಂ? ಅಥ ಅಹಂ ವಾ?" ಇತಿ ಈರಯನ್ ತಮುದಂತಮವೇದಯತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಜನನಿಸಹಿತಃ = ತಾಯಿಯಿಂದ, ಸಹಿತಃ = ಕೂಡಿದವನಾಗಿ

ಪ್ರಗತಮಾನ್ = ಮನೆಗೆ ಹೋದ

ಸಃ = ಆ ವಾಸುದೇವನು

ಗೃಹೇ = ಮನೆಯಲ್ಲಿ

ಜನಕಂ = ತಂದೆಯನ್ನು ಕುರಿತು

ತಾತ = ಎಲೈ ತಂದೆಯೇ

ನಿಗದ = ಹೇಳಿ

ಕಥಕಃ = ಪುರಾಣವನ್ನು ಹೇಳುವ

ಸಃ = ಆ

ಶಿವಃ = ಶಿವ ಎಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳವರು

ವಿತಥಗೀಃ ಕಿಂ = ಪುರಾಣಕ್ಕೆ ತಪ್ಪಾಗಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವವರೋ

ಅಥ = ಅಥವಾ

ಅಹಂ ವಾ = ನಾನೋ ?

ಇತಿ = ಹೀಗೆಂದು

ಈರಯನ್ = ಹೇಳುತ್ತಾ

ತಂ ಉದಂತಂ = ಆ ವೃತ್ತಾಂತವನ್ನು

ಅವೇದಯತ್ = ತಿಳಿಸಿದನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ತಾಯಿಯಿಂದ ಸಹಿತನಾದ ವಾಸುದೇವನು ಮನೆಗೆ ಹೋದನು. ತಂದೆಯವರಾದ ಮಧ್ಯಗೇಹ-ಭಟ್ಟರನ್ನು ಕುರಿತು ಏಕಾಂತದಲ್ಲಿ 'ತಂದೆಯೇ, ಕಥೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿರುವ ಶಿವ ಎಂಬ ಪುರಾಣಿಕನು ನಿಜವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದನೋ ಅಥವಾ ನಾನೇ? ನೀವೇ ಹೇಳಿ' ಎಂದು ನಡೆದ ಸಮಾಚಾರವನ್ನೆಲ್ಲಾ ತಿಳಿಸಿದನು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಜನನಿಸಹಿತಃ— ಜನನ್ಯಸಹಿತಃ ಜನನಿಸಹಿತಃ |

ಕಥಕಃ— ಕಥಾಂ ಕರೋತಿ ಇತಿ ಕಥಕಃ |

ವಿತಥಗೀಃ— ವಿತಥಾ ಗೀರ್ಯಸ್ಯ ಸಃ ವಿತಥಗೀಃ |

ಈರಯನ್— ಈರಯತಿ ಇತಿ ಈರಯನ್ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅವೇದಯತ್ - ವಿದಕ್ಷಾನ್ ಇತಿ ಜ್ಞಾನಾರ್ಥಕಾತ್ ವಿದಧಾತೋಃ ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೈಕವಚನೇ 'ಅವೇದಯತ್' ಇತಿ ರೂಪಂ |

ಅವೇದಯತ್ ಅವೇದಯತಾಂ ಅವೇದಯನ್, ಅವೇದಯಃ ಅವೇದಯತಂ ಅವೇದಯತ,

ಅವೇದಯಂ ಅವೇದಯಾವ ಅವೇದಯಾಮ ||

ನಿಗದ- ನಿ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ಗದವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ ಇತಿ ವ್ಯಕ್ತವಾಗರ್ಥಕಾತ್ ಗದಧಾತೋಃ ಲೋಟಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೈಕವಚನೇ 'ನಿಗದ' ಇತಿ ರೂಪಂ ।

ನಿಗದತು ನಿಗದತಾತ್, ನಿಗದತಾಂ ನಿಗದಂತು, ನಿಗದ ನಿಗದತಾತ್, ನಿಗದತಂ ನಿಗದತ, ನಿಗದಾನಿ ನಿಗದಾವ ನಿಗದಾಮು ॥

★ ★ ★

ಮಗನ ಬುದ್ಧಿಕೌಶಲ - ಅನಂತೇಶ್ವರನನ್ನು ಸ್ಮರಿಸಿದ ತಂದೆ

ನನು ಸುತಾವಿತಥಂ ಕಥಿತಂ ತ್ವಯೇ-

ತ್ವಮುಮುದೀರ್ಯ ಸವಿಸ್ಮಯಮಸ್ಮರತ್ ।

ಪ್ರಕೃತಿತಃ ಕೃತಿತಾ ಖಿಲು ಮೇ ಶಿಶೋ-

ಮದಧಿನಾಥದಯೋದಯಜೀತ್ಯಸೌ

॥ 27 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ- ನನು, ಸುತ, ಅವಿತಥ, ಕಥಿತಂ ತ್ವಯಾ ಇತಿ, ಅಮುಂ, ಉದೀರ್ಯ ಸವಿಸ್ಮಯಂ ಆಸ್ಮರತ್ ಪ್ರಕೃತಿತಃ ಕೃತಿತಾ, ಖಿಲು ಮೇ ಶಿಶೋಃ, ಮದಧಿನಾಥದಯೋದಯಜಾ, ಇತಿ, ಆಸೌ ।

ಅನ್ವಯ- 'ಹೇ ಸುತ', ತ್ವಯಾ, ಅವಿತಥಂ ಕಥಿತಂ ನನು ಇತಿ ಅಮುಂ ಉದೀರ್ಯ, ಸವಿಸ್ಮಯಂ, ಪ್ರಕೃತಿತಃ ಕೃತಿತಾ ಮೇ ಶಿಶೋಃ 'ಮದಧಿನಾಥದಯೋದಯಜಾ' ಖಿಲು ಇತಿ ಆಸೌ ಆಸ್ಮರತ್ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ-

ಹೇ ಸುತ! = ಎಲೈ ಮಗನೇ

ತ್ವಯಾ = ನಿನ್ನಿಂದ

ಅವಿತಥಂ = ಸರಿಯಾದ ಅರ್ಥವು

ಕಥಿತಂ ನನು = ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತ್ತಪ್ಪೇ.

ಇತಿ = ಹೀಗೆಂದು

ಅಮುಂ = ಈ ಮಗುವನ್ನು ಕುರಿತು

ಉದೀರ್ಯ = ಹೇಳಿ

ಸವಿಸ್ಮಯಂ = ಆಶ್ಚರ್ಯದಿಂದ ಸಹಿತರಾಗಿ

ಪ್ರಕೃತಿತಃ = ಸ್ವಭಾವದಿಂದ

ಕೃತಿತಾ = ಪಾಂಡಿತ್ಯವು (ಬುದ್ಧಿವಂತಿಕೆಯು)

ಮೇ ಶಿಶೋಃ = ನನ್ನ ಮಗುವಿಗೆ

ಮದಧಿನಾಥದಯೋದಯಜಾ ಖಿಲು = ನನ್ನ ಯಜಮಾನನಾಗಿರುವ ಅನಂತೇಶ್ವರನ, ದಯೆಯಿಂದ

ಹುಟ್ಟಿರುವುದು ನಿಜ

ಇತಿ = ಹೀಗೆಂದು

ಆಸೌ = ಮದ್ಯಗೇಹಭಟ್ಟರು

ಆಸ್ಮರತ್ = ಆ ದೇವರನ್ನು ಸ್ಮರಿಸಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಆ ಮಧ್ಯಗೇಹಭಟ್ಟರು 'ಮಗು, ನೀನು ಸರಿಯಾದ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಹೇಳಿರುವಿ' ಎಂದರು. ಮತ್ತು ಅಶ್ವರ್ಯದಿಂದ ನನ್ನ ಮಗುವು ಯಾರ ಶಿಕ್ಷಣವಿಲ್ಲದೇ ಬುದ್ಧಿವಂತನಾಗಿರುವನು. ಇದು ನನ್ನ ಸ್ವಾಮಿಯಾದ ಶ್ರೀ ಆನಂತಾಸನನ ದಯೆಯಿಂದ ಉಂಟಾಗಿದೆ' ಎಂದು ಆ ಸ್ವಾಮಿಯನ್ನು ಸ್ಮರಿಸಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಅವಿತಛಂ— ನ ವಿತಛಂ ಅವಿತಛಂ ।

ಸವಿಸ್ಮಯಂ— ವಿಸ್ಮಯೇನ ಸಹಿತಂ ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥಾ (ಕ್ರಿಯಾ ವಿಶೇಷಣ, ಅವ್ಯಯ)

ಕೃತಿತಾ— ಕೃತಿನಃ ಭಾವಃ ಕೃತಿತಾ ।

ಮದಧಿನಾಥಃ— ಮಮ ಅಧಿನಾಥಃ ಮದಧಿನಾಥಃ ।

ಮದಧಿನಾಥದಯಾ— ಮದಧಿನಾಥಸ್ಯ ದಯಾ ಮದಧಿನಾಥದಯಾ ।

ಮದಧಿನಾಥದಯೋದಯಃ— ಮದಧಿನಾಥಸ್ಯದಯಾಃ ಉದಯಃ ಮದಧಿನಾಥದಯೋದಯಃ ।

ಮದಧಿನಾಥದಯೋದಯಜಾ— ಮದಧಿನಾಥವಯೋದಯೋ ದಯಾತ್ ಜಾಯತೇ ಇತಿ ಮದಧಿನಾಥದಯೋದಯಜಾ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಸ್ಮರತ್ - ಸ್ವಚಿಂತಾಯಾಂ ಇತಿ ಚಿಂತಾರ್ಥಕ ಸ್ವಧಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಪರಸ್ವಪದಿನಃ ಲಜ್ಞ ಪ್ರಥಮಪುರುಷಕವಚನೇ ಅಸ್ಮರತ್ ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ಅಸ್ಮರತ್ ಅಸ್ಮರತಾಂ ಅಸ್ಮರನ್, ಅಸ್ಮರಃ ಅಸ್ಮರತಂ ಅಸ್ಮರತ, ಅಸ್ಮರಂ ಅಸ್ಮರಾವ ಅಸ್ಮರಾಮ ॥

★ ★ ★

ಮಧ್ಯಗೇಹರ ಪ್ರವಚನ ವೈಖರಿ

ಕಥಯತಾಂ ಪ್ರಥಮೇ ಕಥಯತ್ಯಲಂ

ಸ್ವಜನಕೇ ಜನಸಂಘವೃತ್ತೇ ಕಥಾಮ್ ।

ಸಕಲಲೋಕಮನೋನಯನೋತ್ಸವ-

ಶ್ಚ ತುರಧೀಃ ಸ ಕದಾಚಿದವಾಚಯ್

॥ 28 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಕಥಯತಾಂ, ಪ್ರಥಮೇ, ಕಥಯತಿ, ಅಲಂ, ಸ್ವಜನಕೇ, ಜನಸಂಘವೃತ್ತೇ, ಕಥಾಮ್ । ಸಕಲಲೋಕ-ಮನೋನಯನೋತ್ಸವಃ, ಚತುರಧೀಃ, ಸಃ ಕದಾಚಿತ್, ಅವಾಚಯತ್ ।

ಅನ್ವಯ— ಕದಾಚಿತ್, ಕಥಯತಾಂ ಪ್ರಥಮೇ ಜನಸಂಘವೃತ್ತೇ ಸ್ವಜನಕೇ, ಕಥಾಂ ಕಥಯತಿ (ಸತಿ), ಸಕಲಲೋಕಮನೋನಯನೋತ್ಸವಃ ಚತುರಧೀಃ ಸಃ ಅಲಂ ಅವಾಚಯತ್ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಕದಾಚಿತ್ = ಒಂದೊಮ್ಮೆ

ಕಥಯತಾಂ = ಪುರಾಣ ಹೇಳುವವರಲ್ಲಿ

ಪ್ರಥಮೇ = ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ

ಜನಸಂಘವೃತ್ತೇ = ಜನರ ಸಮೂಹದಿಂದ ಸುತ್ತುವರಿಯಲ್ಪಟ್ಟ

ಸ್ವಜನಕೇ = ತನ್ನ ತಂದೆಯು

ಕಥಾಂ = ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಭಗವಂತನ ಕಥೆಯನ್ನು

ಕಥಯತಿ ಸತಿ = ಹೇಳುತ್ತಿರಲು

ಸಕಲಲೋಕಮನೋನಯನೋತ್ಪವಃ - ಸಕಲಲೋಕಃ = ಎಲ್ಲಾ ಜನರ, ಮನಃ = ಮನಸ್ಸು ಮತ್ತು, ನಯನ
= ಕಣ್ಣು ಇವುಗಳಿಗೆ, ಉತ್ಪವಃ = ಹಬ್ಬದಂತೆ ಮನೋಹರನಾದ,

ಚತುರಧೀಃ = ಕುಶಲಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ

ಸಃ = ಆ ವಾಸುದೇವನು

ಅಲಂ = ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸುಶ್ರಾವ್ಯವಾಗಿ

ಅವಾಚಯತ್ = ಪುರಾಣವಾಚನ ಮಾಡಿದನು (ಪುರಾಣವನ್ನು ಪಠಿಸಿದನು)

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಒಂದೊಮ್ಮೆ ಪೌರಾಣಿಕರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಮಧ್ಯಗೇಹಭಟ್ಟರು ಪುರಾಣಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಅವರ ಸುತ್ತ ಜನರು ನೆರೆದಿದ್ದರು. ಆಗ ಸಮಸ್ತ ಜನರ ಕಣ್ಣು ಮತ್ತು ಮನಸ್ಸುಗಳಿಗೆ ಆನಂದವನ್ನಂಟುಮಾಡುವ ಬುದ್ಧಿಶಾಲಿಯಾದ ವಾಸುದೇವನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪುರಾಣವಾಚನ ಮಾಡಿದನು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಸಕಲಲೋಕಮನೋನಯನೋತ್ಪವಃ— ಸಕಲಾಶ್ಚ ತೇ ಲೋಕಾಶ್ಚ ಸಕಲಲೋಕಾಃ, ಮನಾಂಸಿ ಚ ನಯನಾನಿ
ಚಃ ಮನೋನಯನಾನಿ, ಸಕಲಲೋಕಾನಾಂ ಮನೋನಯನಾನಿ ಸಕಲಲೋಕಮನೋನಯನಾನಿ,
ಸಕಲಲೋಕಮನೋನಯನಾನಾಂ ಉತ್ಪವಃ ಸಕಲಲೋಕಮನೋನಯನೋತ್ಪವಃ |

ಚತುರಧೀಃ— ಚತುರಾ ಧೀಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಚತುರಧೀಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅವಾಚಯತ್- ವಚ ಪರಿಭಾಷಣೇ ಇತಿ ಪರಿಭಾಷಣಾರ್ಥಕ ವಚ ಧಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್
ಪರಸ್ಪ್ರಪದಿನಃ ಲಪ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷಕವಚನೇ ಅವಾಚಯತ್ ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಅವಾಚಯತ್ ಅವಾಚಯತಾಂ ಅವಾಚಯನ್, ಅವಾಚಯಃ ಅವಾಚಯತಂ ಅವಾಚಯತ,
ಅವಾಚಯಂ ಅವಾಚಯಾವ ಅವಾಚಯಾಮ್ ||

★ ★ ★

ಲಿಖುಚ ಪದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸಲು ಸೂಚನೆ

ವಿವಿಧಶಾಖಪದಾರ್ಥನಿವೇದನೇ

ಲಿಖುಚನಾಮ್ನಿ ತದಾಽನುದಿತಾರ್ಥಕೇ |

ಕಿಮಿತಿ ತಾತ ತದರ್ಥಮವರ್ಣಯನ್

ಕಥಯಸೀತಿ ಶನ್ವರಯಮ್ಬ್ರವೀತ್

|| 29 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ವಿವಿಧಶಾಖಪದಾರ್ಥನಿವೇದನೇ, ಲಿಖುಚನಾಮ್ನಿ, ತದಾ, ಅನುದಿತಾರ್ಥಕೇ, ಕಿಂ, ಇತಿ, ತಾತ
ತದರ್ಥಂ, ಅವರ್ಣಯನ್, ಕಥಯಸಿ, ಇತಿ, ಶನ್ವಃ ಅಯಂ, ಅಬ್ರವೀತ್ |

ಅನ್ವಯ— ತದಾ ವಿವಿಧಶಾಖಪದಾರ್ಥನಿವೇದನೇ (ಪ್ರಸ್ತುತೇಸತಿ) ಲಿಖುಚನಾಮ್ನಿ ಅನುದಿತಾರ್ಥಕೇ ಅಯಂ,
“ತಾತ! ತದರ್ಥಮವರ್ಣಯನ್ ಕಿಮಿತಿ ಕಥಯಸಿ?” ಇತಿ ಶನ್ವರಬ್ರವೀತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ತದಾ = ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ

ವಿವಿಧಶಾಖಿಪದಾರ್ಥನಿವೇದನೇ (ಪ್ರಸ್ತುತೇ ಸತಿ) = ನಾನಾ ವಿಧಗಳಾದ ಮರಗಳ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ಹೇಳುವ

ಪ್ರಸಕ್ತಿಯು ಬಂದಾಗ

ಲಿಖುಚನಾಮ್ನಿ = ಲಿಖುಚ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು

ಅನುದಿತಾರ್ಥಕೇ = ಹೇಳಲ್ಪಡದ ಅರ್ಥವುಳ್ಳದ್ದಾಗಲು

ಆಯಂ = ಈ ವಾಸುದೇವನು

ಹೇ ತಾತ = ಎಲೈ ತಂದೆಯೇ

ತದರ್ಥಂ = ಆ ಲಿಖುಚ ಎಂಬ ಪದದ ಅರ್ಥವನ್ನು

ಕಿಮಿತಿ = ಏನೆಂದು

ಆವರ್ಣಯನ್ = ಹೇಳಿದ

ಕಥಯಸಿ = ಕಥೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿರುವಿರಿ

ಇತಿ = ಹೀಗೆಂದು

ಶನೈಃ = ಮಲ್ಲನ

ಅಬ್ರವೀತ್ = ಹೇಳಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಆಗ ಮಧ್ಯಗೇಹಭಟ್ಟರು ಮರಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಅನೇಕ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾ 'ಲಿಖುಚ' ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸದೇ ಪುರಾಣವನ್ನು ಹೇಳಲಾರಂಭಿಸಿದರು. ಆಗ ಬಳಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ವಾಸುದೇವನು 'ತಂದೆಯೇ, ಲಿಖುಚ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸದೇ ಏನೆಂದು ಪುರಾಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದೀರಿ' ಎಂದು ಮಲ್ಲನಿಗೆ ತಂದೆಗೆ ಹೇಳಿದನು.

ವಿಗ್ರಹ—

ವಿವಿಧಶಾಖಿಪದಾರ್ಥನಿವೇದನೇ— ಶಾಖಾಃ ವಿಷ್ಣುಂ ಸಂತೀ ಇತಿ ಶಾಖಿನಃ, ವಿವಿಧಾಶ್ಚ ತೇ ಶಾಖಿನಶ್ಚ
ವಿವಿಧಶಾಖಿನಃ, ವಿವಿಧಶಾಖಿನಾಂ ಪದಾಃನಿ ವಿವಿಧಶಾಖಿಪದಾಃನಿ, ವಿವಿಧಶಾಖಿಪದಾನಾಂ ಆರ್ಥಾಃ
ವಿವಿಧಶಾಖಿಪದಾರ್ಥಾಃ, ವಿವಿಧಶಾಖಿಪದಾರ್ಥಾನಾಂ ನಿವೇದನಂ ವಿವಿಧಶಾಖಿಪದಾರ್ಥ-
ನಿವೇದನಂ, ತಸ್ಮಿನ್ ವಿವಿಧಶಾಖಿಪದಾರ್ಥನಿವೇದನೇ |

ಲಿಖುಚನಾಮ್ನಿ— ಲಿಖುಚಂ ಇತಿ ನಾಮ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಲಿಖುಚನಾಮ, ತಸ್ಮಿನ್ ಲಿಖುಚನಾಮ್ನಿ |

ಅನುದಿತಾರ್ಥಕೇ— ನ ಉದಿತಃ ಅನುದಿತಃ, ಅನುದಿತಃ ಅರ್ಥಃ ಯಸ್ಯ ತತ್ ಅನುದಿತಾರ್ಥಃ, ತಸ್ಮಿನ್
ಅನುದಿತಾರ್ಥಕೇ |

ತದರ್ಥಂ— ತಸ್ಯ ಅರ್ಥಃ ತದರ್ಥಃ, ತಂ ತದರ್ಥಂ |

ಆವರ್ಣಯನ್— ನ ವರ್ಣಯತಿ ಇತಿ ಆವರ್ಣಯನ್ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಕಥಯಸಿ- ಕಥ ವಾಕ್ಯಪ್ರಬಂಧೇ ಇತಿ ವಾಕ್ಯಪ್ರಬಂಧಾರ್ಥಕಾತ್ ಕಥಧಾತೋಃ ಲಬ್ ಮಧ್ಯಮ-
ಪುರುಷೈಕವಚನೇ 'ಕಥಯಸಿ' ಇತಿ ರೂಪಂ |

ಕಥಯತಿ ಕಥಯತಃ ಕಥಯಂತಿ, ಕಥಯಸಿ ಕಥಯಥಃ ಕಥಯಥ, ಕಥಯಾಮಿ ಕಥಯಾವಃ
ಕಥಯಾಮಃ ||

ಅಬ್ರವೀತ್- ಬ್ರೂಞ್ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ ಇತಿ ವ್ಯಕ್ತವಾಗರ್ಥಕಾತ್ ಲಿಪ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೈಕವಚನೇ ಅಬ್ರವೀತ್ ಇತಿ ರೂಪಂ |

ಅಬ್ರವೀತ್ ಅಬ್ರೂತಾಂ ಅಬ್ರವನ್, ಅಬ್ರವೀಃ ಅಬ್ರೂತಂ ಅಬ್ರೂತ, ಅಬ್ರವಂ ಅಬ್ರೂವ ಅಬ್ರೂಮ ||

★ ★ ★

ವಾಸುದೇವನಿಂದ ಲಿಖುಚ ಶಬ್ದಾರ್ಥಕಥನ

ಅವದತಿತಿ ಪಿತರ್ಯುಪಿ ಚೋದಿತೇ

ಪ್ರತಿಬುಭುತ್ಸುಷು ತತ್ರ ಜನೇಷ್ವಪಿ |

ಅಯಮುದೀರ್ಯ ತದರ್ಥಮವಾಪ್ತವಾನ್

ಪರಿಷದೋ ಹ್ಯಸಮಾನಸುಮಾನನಾಮ್

|| 30 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅವದತಿ, ಇತಿ, ಪಿತರಿ, ಅಪಿ, ಚೋದಿತೇ, ಪ್ರತಿಬುಭುತ್ಸುಷು ತತ್ರ ಜನೇಷು, ಅಪಿ, ಅಯಂ, ಉದೀರ್ಯ ತದರ್ಥಂ 'ಅವಾಪ್ತವಾನ್' ಪರಿಷದಃ, ಹಿ, ಅಸಮಾನಸುಮಾನನಾಂ |

ಅನ್ವಯ— ಇತಿ ಚೋದಿತೇಽಪಿ ಪಿತರಿ ಅವದತಿ (ಸತಿ), ತತ್ರ, ಜನೇಷ್ವಪಿ ಪ್ರತಿಬುಭುತ್ಸುಷು (ಸತ್ಸು), ಅಯಂ ತದರ್ಥಮುದೀರ್ಯ, ಪರಿಷದಃ, ಅಸಮಾನಸುಮಾನನಾಂ, ಅವಾಪ್ತವಾನ್ ಹಿ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಇತಿ = ಹೀಗೆ

ಚೋದಿತೇ ಅಪಿ = ಹೇಳಿ ಎಂದು ಪ್ರೇರಿಸಿದರೂ,

ಪಿತರಿ = ತಂದೆಯಾಗಿರುವ ಮಧ್ಯಗೇಹಭಟ್ಟರೂ

ಅವದತಿ ಸತಿ = ಹೇಳದಿರುವಾಗ

ತತ್ರ = ಆ ಸಭೆಯಲ್ಲಿರುವ

ಜನೇಷ್ವಪಿ = ಜನರೂ ಕೂಡಾ

ಪ್ರತಿಬುಭುತ್ಸುಷು (ಸತ್ಸು) = ಲಿಖುಚ ಎಂಬ ಪದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಯದೇಕು ಎಂಬ ಆಸೆಯಿಂದ ಯುಕ್ತರಾಗಲಿಕ್ಕಾಗಿ

ಅಯಂ = ಈ ವಾಸುದೇವನು

ತದರ್ಥಂ = ಆ ಪದದ ಅರ್ಥವನ್ನು

ಉದೀರ್ಯ = ಹೇಳಿ

ಪರಿಷದಃ = ಆ ಸಭೆಯ

ಅಸಮಾನಸುಮಾನಾನಾಂ = ಅಸದೃಶವಾದ ಮರ್ಯಾದೆಯನ್ನು

ಅವಾಪ್ತವಾನ್ = ಹೊಂದಿದನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ವಾಸುದೇವನು ತಮ್ಮ ತಂದೆಗೆ ಹೇಳಿ ಎಂದು ತಿಳಿಸಿದರೂ, ಅವರು ಹೇಳದಿದ್ದರಿಂದ, ಅಲ್ಲಿದ್ದ ಜನರು ಆ ಲಿಖುಚ ಎಂಬ ಪದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ಕುತೂಹಲವುಳ್ಳವರಾದರು. ಆಗ ವಾಸುದೇವನು ಲಿಖುಚ

ಪದದ ಸರಿಯಾದ ಅರ್ಥವಾದ 'ಹೆಬ್ಬಲಸು' ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಾನೇ ವಿವರಿಸಿದನು. ಅದರಿಂದ ಸಭೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ಜನರು ಸಂತೋಷದಿಂದ ಅವನನ್ನು ಪೂಜಿಸಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಅವದತಿ— ನ ವದತಿ ಇತಿ ಅವದನ್, ತಸ್ಮಿನ್ ಅವದತಿ ।

ಪ್ರತಿಬುಭುತ್ಸು— ಪ್ರತಿಬೋದ್ಧಂ ಇಚ್ಛನ್ ಪ್ರತಿಬುಭುತ್ಸನ್, ತೇಷು ಪ್ರತಿಬುಭುತ್ಸುಃ ।

ತದರ್ಥಂ— ತಸ್ಯ ಅರ್ಥಃ ತದರ್ಥಂ, ತಂ ತದರ್ಥಂ ।

ಅಸಮಾನಾ— ನ ಸಮಾನಾ ಅಸಮಾನಾ ।

ಅಸಮಾನಸುಮಾನನಾಂ— ಅಸಮಾನಾ ಚ ಸಾ ಸುಮಾನನಾ ಚ ಅಸಮಾನಸುಮಾನನಾ, ತಾಂ ಅಸಮಾನ-
ಸುಮಾನನಾಂ ।

★ ★ ★

ಸುಂದರಚರಿತನಿಗೆ ಉಪನಯನ ಕಾಲ

ಬಹುವಿಧೈಶ್ಚರಿತ್ಯೈರಿತಿ ಚಾರುಭಿಃ

ಸಕಲಲೋಕಕುತೂಹಲಕಾರಿಣಮ್ ।

ದ್ವಿಜವರೇಣ ವಯಸ್ಕುಚಿತೇ ಸ್ಥಿತಂ

ತಮುಪನೇತುಮನೇನ ದಧೇ ಮನಃ

॥ 31 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಬಹುವಿಧೈಃ, ಚರಿತ್ಯೈಃ ಇತಿ, ಚಾರುಭಿಃ ಸಕಲಲೋಕಕುತೂಹಲಕಾರಿಣಂ. ದ್ವಿಜವರೇಣ ವಯಸಿ, ಉಚಿತೇ, ಸ್ಥಿತಂ, ತಂ, ಉಪನೇತುಂ ಅನೇನ, ದಧೇ ಮನಃ ।

ಅನ್ವಯ— ಇತಿ ಬಹುವಿಧೈಃ ಚಾರುಭಿಃ ಚರಿತ್ಯೈಃ ಸಕಲಲೋಕಕುತೂಹಲಕಾರಿಣಂ ಉಚಿತೇ ವಯಸಿ ಸ್ಥಿತಂ ತಂ ಉಪನೇತುಂ ಅನೇನ ದ್ವಿಜವರೇಣ ಮನಃ ದಧೇ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಇತಿ = ಹೀಗೆ

ಬಹುವಿಧೈಃ = ನಾನಾ ವಿಧಗಳಾದ

ಚಾರುಭಿಃ = ಸುಂದರಗಳಾದ

ಚರಿತ್ಯೈಃ = ಚರಿತ್ರೆಗಳಿಂದ

ಸಕಲಲೋಕಕುತೂಹಲಕಾರಿಣಂ = ಎಲ್ಲಾ ಲೋಕಗಳಿಗೂ ಆಶ್ಚರ್ಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತಿರುವ

ಉಚಿತೇ ವಯಸಿ = ಉಪನಯನಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ವಯಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ

ಸ್ಥಿತಂ ತಂ = ಇರುವ ಆ ವಾಸುದೇವನಿಗೆ

ಉಪನೇತುಂ = ಉಪನಯನ ಆಡುವುದಕ್ಕೆ

ದ್ವಿಜವರೇಣ ಅನೇನ = ಬ್ರಾಹ್ಮಣಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಮಧ್ಯಗೇಹಭಟ್ಟರಿಂದ

ಮನಃ = ಮನಸ್ಸು

ದಧೇ = ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿತು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ವಾಸುದೇವನಿಗೆ ಉಪನಯನಕಾಲವು ಬಂತು. ನಾನಾವಿಧಗಳಾದ ಸುಂದರಗಳಾದ ಚರಿತ್ರೆಗಳಿಂದ ಸಕಲಲೋಕಗಳಿಗೂ ಕುತೂಹಲವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನು. ಉಪನಯನಕ್ಕೆ ಉಚಿತವಾದ ವಯಸ್ಸೂ ಬಂತು. ಬ್ರಾಹ್ಮಣ-ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಮಧ್ಯಗೃಹಭಟ್ಟರು ಗರ್ಭದ ಎಂಟನೇ ವಯಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ವಾಸುದೇವನಿಗೆ ಉಪನಯನ ಮಾಡುವುದಾಗಿ ತೀರ್ಮಾನಿಸಿದರು (ಹುಟ್ಟಿದ ಎಂಟನೇ ವರ್ಷದಲ್ಲಿ ಉಪನಯನ ಎಂದು ಕೂಡಾ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ).

ವಿಗ್ರಹ—

ಬಹುವಿದ್ಯಃ = ಬಹ್ವೈಃ ವಿಧಾಃ ಯೇಷಾಂ ತಾನಿ ಬಹುವಿಧಾನಿ, ತೈಃ ಬಹುವಿದ್ಯಃ |

ಸಕಲಲೋಕಕುತೂಹಲಕಾರಿಣಂ = ಸಕಲಾಶ್ಚ ತೇ ಲೋಕಾಶ್ಚ ಸಕಲಲೋಕಾಃ, ಸಕಲಲೋಕಾನಾಂ ಕುತೂಹಲಂ ಸಕಲಲೋಕಕುತೂಹಲಂ, ಸಕಲಲೋಕಕುತೂಹಲಂ ಕರೋತೀತಿ ಸಕಲಲೋಕಕುತೂಹಲಕಾರೀ ತಂ ಸಕಲಲೋಕಕುತೂಹಲಕಾರಿಣಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ದಧೇ- ಡು ಧಾಇತ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಇತಿ ಧಾರಣಪೋಷಣಾರ್ಥಕಾತ್ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಉಭಯಪದಿನಃ ಧಾಇತ್ ಧಾತೋಃ ಲಿಟಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೈಕವಚನೇ 'ದಧೇ' ಇತಿ ರೂಪಂ |

ದಧೇ ದಧಾತೇ ದಧಿರೇ, ದಧಿಷೇ ದಧಾಥೇ ದಧಿದ್ಯೇ, ದಧೇ ದಧಿವಹೇ ದಧಿಮಹೇ ||

★ ★ ★

ಶುಭಮುಹೂರ್ತದಲ್ಲಿ ಉಪನಯನ ಮಹೋತ್ಸವ

ಸಮುಚಿತಗ್ರಹಯೋಗಗುಣಾನ್ವಿತಂ

ಸಮವಧಾಯ್ ಮುಹೂರ್ತಮದೂಷಣಮ್ |

ಪ್ರಣಯಬಂಧುರಬಾಂಧವವಾನ್ಸೌ

ದ್ವಿಜಕುಲಾಕುಲಮುತ್ಸವಮಾತನೋತ್

|| 32 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಸಮುಚಿತಗ್ರಹಯೋಗಗುಣಾನ್ವಿತಂ, ಸಮವಧಾಯ್, ಮುಹೂರ್ತಂ, ಅದೂಷಣಂ, ಪ್ರಣಯ-ಬಂಧುರಬಾಂಧವವಾನ್, ಅಸೌ, ದ್ವಿಜಕುಲಾಕುಲಂ, ಉತ್ಸವಂ, ಆತನೋತ್ |

ಅನ್ವಯ— ಪ್ರಣಯಬಂಧುರಬಾಂಧವವಾನ್ ಅಸೌ, ಸಮುಚಿತಗ್ರಹಯೋಗಗುಣಾನ್ವಿತಂ, ಅದೂಷಣಂ, ಮುಹೂರ್ತಂ ಸಮವಧಾಯ್, ದ್ವಿಜಕುಲಾಕುಲಂ ಉತ್ಸವಂ ಆತನೋತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಪ್ರಣಯಬಂಧುರಬಾಂಧವವಾನ್- ಪ್ರಣಯ = ಸ್ನೇಹದಿಂದ, ಬಂಧುರ = ಮನೋಹರವಾದ, ಬಾಂಧವ-ವಾನ್ = ಬಂಧುವನರುಳ್ಳ, ಅಸೌ = ಆ ಮಧ್ಯಗೃಹಭಟ್ಟರು,

ಸಮುಚಿತಗ್ರಹಯೋಗಗುಣಾನ್ವಿತಂ- ಸಮುಚಿತ = ಉಪನಯನಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ, ಗ್ರಹ = ಬೃಹಸ್ಪತಿ ಮುಂತಾದ ಗ್ರಹಗಳ, ಯೋಗ = ಎಂಟನೇ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಗ್ರಹಗಳಲ್ಲದಿರುವಿಕೆಯೇ ಮೊದಲಾದ ಗುಣಗಳಿಂದ, ಅನ್ವಿತಂ = ಕೂಡಿದ,

ಅದೂಷಣಂ = ದೋಷವಿಲ್ಲದಿರುವ,

ಮುಹೂರ್ತಂ = ವೃಷಭಾದಿ ಲಗ್ನಗಳನ್ನು

ಸಮವಧಾಯ್ = ನಿಶ್ಚಯಿಸಿ

ದ್ವಿಜಕುಲಾಕುಲಂ- ದ್ವಿಜ = ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ, ಕುಲ = ಸಮೂಹದಿಂದ, ಆಕುಲಂ = ತುಂಬಿದ
 ಉತ್ಸವಂ = ಉಪನಯನರೂಪವಾದ ಮಂಗಳೋತ್ಸವವನ್ನು
 ಆತನೋತ್ = ಮಾಡಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಅನಂತರ ಮಧ್ಯಗೃಹಭಟ್ಟರು ಉಪನಯನಕ್ಕೆ ಮುಹೂರ್ತ (ಲಗ್ನ)ವನ್ನು ಇಟ್ಟರು. ಅದು ಅಷ್ಟಮ-
 ಶುದ್ಧಿ ಮೊದಲಾದ ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ದೋಷವಿಲ್ಲದ್ದಾಗಿತ್ತು. ಆ ದಿನ ಅವರ ಪ್ರೀತಿಯ ಬಂಧುಗಳೂ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣರೂ
 ನೆರೆದರು. ಅಂತಹ ಶುಭಮುಹೂರ್ತದಲ್ಲಿ, ಪುತ್ರನಾದ ವಾಸುದೇವನಿಗೆ ಸಂಭ್ರಮದಿಂದ ಉಪನಯನೋತ್ಸವವನ್ನು
 ನೆರವೇರಿಸಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಸಮುಚಿತಗ್ರಹಯೋಗಗುಣಾನ್ವಿತಂ— ಗ್ರಹಾಣಾಂ ಯೋಗಃ ಗ್ರಹಯೋಗಃ, ಸಮುಚಿತಶ್ಚಾಸೌ ಗ್ರಹ-
 ಯೋಗಶ್ಚ ಸಮುಚಿತಗ್ರಹಯೋಗಃ, ಸಮುಚಿತಗ್ರಹಯೋಗಃ ಏವ ಗುಣಃ ಸಮುಚಿತಗ್ರಹಯೋಗ-
 ಗುಣಃ, ಸಮುಚಿತಗ್ರಹಯೋಗಗುಣೇನ ಅನ್ವಿತಃ ಸಮುಚಿತಗ್ರಹಯೋಗಗುಣಾನ್ವಿತಃ, ತಂ
 ಸಮುಚಿತಗ್ರಹಯೋಗಗುಣಾನ್ವಿತಃ |

ಅದೂಷಣಂ— ನ ವಿದ್ಯತೇ ದೂಷಣಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ, ಅದೂಷಣಃ |

ಪ್ರಣಯಬಂಧುರಬಾಂಧವಾನ್— ಪ್ರಣಯೇನ ಬಂಧುರಾಃ ಪ್ರಣಯಬಂಧುರಾಃ, ಪ್ರಣಯಬಂಧುರಾಶ್ಚ
 ತೇ ಬಾಂಧವಾಶ್ಚ ಪ್ರಣಯಬಂಧುರಬಾಂಧವಾಃ, ಪ್ರಣಯಬಂಧುರಬಾಂಧವಾಃ ಅಸ್ಯ ಸಂತಿ ಇತಿ
 ಪ್ರಣಯಬಂಧುರಬಾಂಧವಾನ್ |

ದ್ವಿಜಕುಲಾಕುಲಂ— ದ್ವಿಜಾನಾಂ ಕುಲಂ ದ್ವಿಜಕುಲಂ, ದ್ವಿಜಕುಲೇನ ಆಕುಲಃ ದ್ವಿಜಕುಲಾಕುಲಃ ತಂ ದ್ವಿಜ-
 ಕುಲಾಕುಲಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಆತನೋತ್- ಆಜ್ಞೆ ಉಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ತನು ವಿಸ್ತಾರೇ ಇತಿ ವಿಸ್ತಾರಾರ್ಥಕಾತ್ ತನು-
 ಧಾತೋಃ ಲಬ್ಧ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೈಕವಚನೇ 'ಆತನೋತ್' ಇತಿ ರೂಪಂ |

ಆತನೋತ್ ಆತನುತಾಂ ಆತನ್ಯ್, ಆತನೋಃ ಆತನುತಂ ಆತನುತ, ಆತನವಂ ಆತನುವ-ಆತನ್ವ,
 ಆತನುಮ-ಆತನ್ ||

★ ★ ★

ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ವಾಸುದೇವನ ಮುಖಕಮಲದಲ್ಲಿ ನಲಿಯುವ ಆಸೆ

ವಿವಿಧವೇದತಯಾ ವಿಜಿಹೀರ್ಷವೋ

ವದನರಂಗಪದೇಽಸ್ಯ ಚಿರಾಯ ಯಾಃ |

ಸುರವರಪ್ರಮದಾ ಅಪಿ ಸಪ್ತಿಯಾ

ಅಭಿನನಂದುರಹೋ ವಿಯತೋ ಮಹಮ್ || 33 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ವಿವಿಧವೇದತಯಾ, ವಿಜಿಹೀರ್ಷವಃ, ವದನರಂಗಪದೇ, ಅಸ್ಯ, ಚಿರಾಯ, ಯಾಃ, ಸುರವರ-
 ಪ್ರಮದಾಃ, ಅಪಿ ಸಪ್ತಿಯಾಃ, ಅಭಿನನಂದುಃ, ಅಹೋ, ವಿಯತಃ, ಮಹಂ |

ಅನ್ವಯ— ಯಾಃ ಸುರವರಪ್ರಮದಾ ಅಪಿ, ಚಿರಾಯ, ಅಸ್ಯ ವದನರಂಗಪದೇ ವಿವಿಧವೇದತಯಾ
 ವಿಜಿಹೀರ್ಷವಃ, (ತಾಃ) ಸಪ್ತಿಯಾಃ ವಿಯತಃ ಮಹಂ ಅಭಿನನಂದುಃ, ಅಹೋ!

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಯಾಃ = ಯಾವ

ಸುರವರಪ್ರಮದಾಃ ಅಪಿ = ದೇವತೋತ್ತಮರ ಹೆಂಗಸರೂ

ಚರಾಯ = ಬಹಳ ಕಾಲದಿಂದ

ಅಸ್ಯ = ಈ ವಾಸುದೇವನ

ವದನರಂಗಪದೇ = ಮುಖ ಎಂಬ ರಂಗಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ

ವಿವಿಧವೇದತಯಾ = ನಾನಾವಿಧಗಳಾದ ವೇದಗಳ ಸ್ವರೂಪದಿಂದ

ವಿಜೀರ್ಷ್ಯಮಃ = ವಿಹಾರ ಮಾಡಲು ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳವರೋ

(ತಾಃ) = ಅವರು

ಸಪ್ರಿಯಾಃ = ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಪತಿಗಳಿಂದ ಸಹಿತರಾಗಿ

ವಿಯುತಃ = ಆಕಾಶದಿಂದ

ಮಹಂ = ಉಪನಯನೋತ್ಸವವನ್ನು

ಅಭಿನನಂದುಃ = ನೋಡಿ ಸಂತೋಷಪಟ್ಟರು

ಅಹೋ! = ಅಶ್ಚರ್ಯವು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ವೇದಾಭಿಮಾನಿಗಳಾದ ಲಕ್ಷ್ಮೀ, ಭಾರತೀ, ವಾರುಣೀ, ಪಾರ್ವತೀ ಮೊದಲಾದ ದೇವತಾಸ್ತ್ರೀಯರು ಆ ವಾಸುದೇವನ ಮುಖವೆಂಬ ರಂಗಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಕುಣಿಯಬೇಕೆಂದು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಅವರು ಈಗ ತಮ್ಮ ಪತಿಯರೊಡನೆ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ವಿಮಾನದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತೇ ಆ ಉಪನಯನೋತ್ಸವವನ್ನು ನೋಡಿ ಆನಂದಿಸಿದರು. ಎಂದರೆ, ಇಂದಿನವರೆಗೆ ವಾಸುದೇವನಿಗೆ ಉಪನಯನವಾಗದಿದ್ದರಿಂದ ಅವನು ವೇದವನ್ನು ಉಚ್ಚಾರಣೆ ಮಾಡುವಂತಿರಲಿಲ್ಲ. ಈಗ ಉಪನಯನವಾಯಿತು. ಆದ್ದರಿಂದ ವೇದಾಭಿಮಾನಿಗಳಾದ ಲಕ್ಷ್ಮೀಮೊದಲಾದವರು ತಮಗೆ ಅವನ ಬಾಯಿಂದ ಉಚ್ಚಾರವಾಗುವ ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಲು ಅವಕಾಶವಾಯಿತೆಂದು ಆನಂದದಿಂದ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಪ್ರಿಯರಾದ ಪತಿಯರೊಡನೆ ಉಪನಯನೋತ್ಸವವನ್ನು ವೀಕ್ಷಿಸಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ವಿವಿಧವೇದತಯಾ— ವಿವಿಧಾಶ್ಚ ತೇ ವೇದಾಶ್ಚ ವಿವಿಧವೇದಾಃ ವಿವಿಧವೇದಾನಾಂ ಭಾವಃ ವಿವಿಧವೇದತಾ, ತಯಾ ವಿವಿಧವೇದತಯಾ |

ವಿಜೀರ್ಷ್ಯಮಃ— ವಿಹತುರ್ನ ಇಚ್ಛಮಃ ವಿಜೀರ್ಷ್ಯಮಃ |

ವದನರಂಗಪದೇ— ವದನಂ ಏವ ರಂಗಪದಂ ವದನರಂಗಪದಂ, ತಸ್ಯೈವ ವದನರಂಗಪದೇ |

ಸುರವರಪ್ರಮದಾಃ— ಸುರೇಶು ವರಾಃ ಸುರವರಾಃ, ಸುರವರಾಣಾಂ ಪ್ರಮದಾಃ ಸುರವರಪ್ರಮದಾಃ |

ಸಪ್ರಿಯಾಃ— ಪ್ರಿಯಾ ಸಹಿತಾಃ ಸಪ್ರಿಯಾಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಭಿನನಂದುಃ- ಅಭಿ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ಟು ನದಿ ಸಮುದ್ರೌ ಇತಿ ಸಮುದ್ವರ್ಧಕಾತ್ ಲಿಟ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಬಹುವಚನೇ 'ಅಭಿನನಂದುಃ' ಇತಿ ರೂಪಂ |

ಅಭಿನನಂದ ಅಭಿನನಂದತುಃ ಅಭಿನನಂದುಃ, ಅಭಿನನಂದಿಥ ಅಭಿನನಂದಥುಃ ಅಭಿನನಂದ,

ಅಭಿನನಂದ ಅಭಿನನಂದಿವ ಅಭಿನನಂದಿಮ ||

★ ★ ★

ವೇದೋಕ್ತರೀತಿಯ ಉಪನಯನ

ವಿಹಿತಸಾಧನಸಾಧಿತಸತ್ತಿಯೋ

ಜ್ವಲನಮುಜ್ಜಲಧೀರ್ಜ್ವಲಯನ್ನಯಮ್ |

ಉಪನಿನಾಯ ಸುತಂ ಸಮಲಂಕೃತಂ

ಕುಶಲಿನಂ ಕುಶಲೀಕೃತಶೀರ್ಷಕಮ್

|| 34 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ವಿಹಿತಸಾಧನಸಾಧಿತಸತ್ತಿಯು: ಜ್ವಲನಂ, ಉಜ್ವಲಧೀಃ, ಜ್ವಲಯನ್, ಆಯಂ, ಉಪನಿನಾಯ, ಸುತಂ, ಸಮಲಂಕೃತಂ, ಕುಶಲಿನಂ, ಕುಶಲೀಕೃತಶೀರ್ಷಕಂ |

ಅನ್ವಯ— ವಿಹಿತಸಾಧನಸಾಧಿತಸತ್ತಿಯು: ಉಜ್ವಲಧೀಃ, ಆಯಂ ಜ್ವಲನಂ ಜ್ವಲಯನ್, ಸಮಲಂಕೃತಂ, ಕುಶಲಿನಂ ಕುಶಲೀಕೃತಶೀರ್ಷಕಂ ಸುತಂ ಉಪನಿನಾಯ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ವಿಹಿತಸಾಧನಸಾಧಿತಸತ್ತಿಯು = ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ವಿಹಿತವಾದ ಸಾಧನಗಳಿಂದ ಸಾಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಮಂಗಳಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ನಿರ್ದುಷ್ಟಗಳಿಂದ ಕರ್ಮಗಳುಳ್ಳ

ಉಜ್ವಲಧೀಃ = ನಿರ್ಮಲವಾದ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ

ಆಯಂ = ಈ ಮಧ್ಯಗೇಹಭಟ್ಟರು

ಜ್ವಲನಂ = ಅಗ್ನಿಯನ್ನು

ಜ್ವಲಯನ್ = ಆಹುತಿಗಳನ್ನು ಹಾಕಿ ಉರಿಸುತ್ತಾ

ಸಮಲಂಕೃತಂ = ಅಲಂಕಾರಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ

ಕುಶಲಿನಂ = ಕ್ಷೇಮವುಳ್ಳ

ಕುಶಲೀಕೃತಶೀರ್ಷಕಂ = ಭದ್ರಾಕರಣ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ (ಕೌರ ಮಾಡಿದ) ತಲೆಯುಳ್ಳ

ಸುತಂ = ಮಗನನ್ನು

ಉಪನಿನಾಯ = ಉಪನೀತನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶುದ್ಧಮನಸ್ಸುಳ್ಳ ಈ ಮಧ್ಯಗೇಹಭಟ್ಟರು ಆಹುತಿಗಳಿಂದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಜ್ವಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿದರು. ವೇದದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಸಾಮಗ್ರಿಗಳಿಂದ ಉಪನಯನೋತ್ಸವವನ್ನು ಮುಗಿಸಿದರು. ರೋಗ ಮೊದಲಾದವುಗಳಲ್ಲದೇ ಕ್ಷೇಮ ವಾಗಿರುವ ಮಗನಿಗೆ ಕೌರಮಾಡಿಸಿ ಒಡವೆಗಳಿಂದ ಅಲಂಕಾರ ಮಾಡಿ ಉಪನಯನ ಸಂಸ್ಕಾರವನ್ನು ಸಾಂಗವಾಗಿ ನೆರವೇರಿಸಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ವಿಹಿತಸಾಧನಾನಿ— ವಿಹಿತಾನಿ ಚ ತಾನಿ ಸಾಧನಾನಿ ಚ ವಿಹಿತಸಾಧನಾನಿ |

ವಿಹಿತಸಾಧನಸಾಧಿತಸತ್ತಿಯು— ವಿಹಿತಾನಿ ಚ ತಾನಿ ಸಾಧನಾನಿ ಚ ವಿಹಿತಸಾಧನಾನಿ, ವಿಹಿತಸಾಧನೈಃ ಸಾಧಿತಾ ವಿಹಿತಸಾಧನಸಾಧಿತಾ, ಸತೀ ಚ ಸಾ ತ್ರಿಯಾ ಚ ಸತ್ತಿಯಾ, ವಿಹಿತಸಾಧನಸಾಧಿತಾ ಸತ್ತಿಯಾ ಯೇನ ಸಃ ವಿಹಿತಸಾಧನಸಾಧಿತಸತ್ತಿಯು: |

ಉಜ್ವಲಧೀಃ— ಉಜ್ವಲಾ ಧೀಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಉಜ್ವಲಧೀಃ |

ಜ್ವಲಯನ್— ಜ್ವಲಯತಿ ಇತಿ ಜ್ವಲಯನ್ |
 ಸಮಲಂಕೃತಂ— ಸಮ್ಯಕ್ ಅಲಂಕೃತಃ ಸಮಲಂಕೃತಃ ತಂ |
 ಕುಶಲಿನಂ— ಕುಶಲಂ ಅಸ್ಯ ಅಪಿ ಕುಶಲೀ, ತಂ ಕುಶಲಿನಂ |
 ಕುಶಲೀಕೃತಶೀರ್ಷಕಂ— ಆಕುಶಲಂ ಕುಶಲಂ ಸಂಪದ್ಯಮಾನಂ ಕೃತಂ ಕುಶಲೀಕೃತಂ, ಕುಶಲೀಕೃತಂ
 ಶೀರ್ಷಕಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಕುಶಲೀಕೃತಶೀರ್ಷಕಃ ತಂ |
 ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಉಪನಿನಾಯ- ಉಪ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ಟೇಜ್ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ಇತಿ ಪ್ರಾಪ್ತಕಾರ್ಥಕಾತ್
 ಟೇಜ್ ಧಾತೋಃ ಲಿಟಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೈಕವಚನೇ 'ಉಪನಿನಾಯ' ಇತಿ ರೂಪಂ |
 ಉಪನಿನಾಯ ಉಪನಿನ್ಯತುಃ ಉಪನಿನ್ಯುಃ, ಉಪನಿನಯಿಥ-ಉಪನಿನೇಥ ಉಪನಿನ್ಯಥುಃ ಉಪನಿನ್ಯ,
 ಉಪನಿನಾಯ-ಉಪನಿನಯ ಉಪನಿನ್ಯಿವ ಉಪನಿನ್ಯಮು ||

★ ★ ★

ಭಾವೀಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮೋಪದೇಶ

ಪರಿಚರಾಗ್ನಿಗುರೂ ಚರಿತವ್ರತಃ

ಸುಚರಣಃ ಪಠ ಸಾಧು ಸದಾಗಮಾನ್ |

ಇತಿ ಗುರೋಸ್ತ್ರಿಜಗದ್ಗುರುಶಿಕ್ಷಣೇ

ಸುಟುಮಹಾಸಿ ಸುರೈಃ ಕೃತಸಾಕ್ಷಿಭಿಃ

|| 35 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಪರಿಚರ, ಅಗ್ನಿಗುರೂ, ಚರಿತವ್ರತಃ, ಸುಚರಣಃ, ಪಠ, ಸಾಧುಸದಾಗಮಾನ್, ಇತಿ, ಗುರೋಃ,
 ತ್ರಿಜಗದ್ಗುರುಶಿಕ್ಷಣೇ ಸುಟುಂ, ಅಹಾಸಿ, ಸುರೈಃ, ಕೃತಸಾಕ್ಷಿಭಿಃ |
 ಅನ್ವಯ— ಸುಚರಣಃ (ಸನ್), ಚರಿತವ್ರತಃ (ಸನ್) ಅಗ್ನಿಗುರೂ ಪರಿಚರ, ಸದಾಗಮಾನ್ ಸಾಧು ಪಠ, ಇತಿ
 ಗುರೋಃ ತ್ರಿಜಗದ್ಗುರುಶಿಕ್ಷಣೇ ಕೃತಸಾಕ್ಷಿಭಿಃ ಸುರೈಃ ಸುಟುಂ ಅಹಾಸಿ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸುಚರಣಃ (ಸನ್) = ಸದಾಚಾರಸಂಪನ್ನನಾಗಿ

ಚರಿತವ್ರತಃ = ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯವನ್ನು ಪಾಲಿಸುವಾ

ಅಗ್ನಿಗುರೂ ಪರಿಚರ = ಅಗ್ನಿಯನ್ನೂ ಗುರುಗಳನ್ನೂ, ಸೇವಿಸು

ಸದಾಗಮಾನ್ = ಸದಾಗಮಗಳನ್ನು

ಸಾಧು = ಚೆನ್ನಾಗಿ

ಪಠ = ಅಧ್ಯಯನವನ್ನು ಮಾಡು,

ಇತಿ = ಹೀಗೆಂದು

ಗುರೋಃ = ಮಧ್ಯಗೇಹಭಟ್ಟರು

ತ್ರಿಜಗದ್ಗುರುಶಿಕ್ಷಣೇ = ಮೂರು ಲೋಕಗಳಿಗೂ ಶಿಕ್ಷಕರಾದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವನ ಅವತಾರವಾದ

ವಾಸುದೇವನನ್ನು ಶಿಕ್ಷಣ ನೀಡುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ

ಕೃತಸಾಕ್ಷಿಭಿಃ ಸುರೈಃ = ಮನುಷ್ಯರುಗಳು ಮಾಡುವ ಕೆಲಸಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಕ್ಷಿಗಳಾಗಿರುವ ದೇವತೆಗಳಿಂದ

ಸುಟಂ = ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ

ಅಹಾಸಿ = ನೆಗೆಲ್ಪಟ್ಟಿತು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ವಾಸುದೇವನನ್ನು ಕುರಿತು ಮಧ್ಯಗೇಹಭಟ್ಟರು ಅಗ್ನಿಯನ್ನೂ ಗುರುಗಳನ್ನೂ ಸೇವಿಸುತ್ತಾ, ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯವನ್ನು ಪಾಲಿಸುತ್ತಾ ಸದಾಗಮಗಳನ್ನೂ ಯಾವಾಗಲೂ ಓದು ಎಂದು ಉಪದೇಶಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಮನುಷ್ಯರುಗಳು ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಸಾಕ್ಷಿಗಳಾಗಿರುವ ದೇವತೆಗಳು, ಮಧ್ಯಗೇಹಭಟ್ಟರು ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಈ ಉಪದೇಶಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ ತ್ರಿಜಗತ್ತುಗಳಿಗೂ ಗುರುಗಳಾಗಿರುವ ಈ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರಿಗೆ ಉಪದೇಶವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ಎಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲಾ ನಕ್ಕರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಅಗ್ನಿಗುರೂ— ಅಗ್ನಿಶ್ಚ ಗುರುಶ್ಚ ಅಗ್ನಿಗುರೂ, ತೌ ಅಗ್ನಿಗುರೂ |

ಚರಿತವ್ರತಃ— ಚರಿತಂ ವ್ರತಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಚರಿತವ್ರತಃ |

ಸುಚರಣಃ— ಶೋಭನಂ ಚರಣಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸುಚರಣಃ |

ಸದಾಗಮಾನ್— ಸಂತಶ್ಚ ತೇ ಅಗಮಾಶ್ಚ ಸದಾಗಮಾಃ, ತಾನ್ ಸದಾಗಮಾನ್ |

ತ್ರಿಜಗಂತಿ— ತ್ರೀದೇ ಚ ತಾನಿ ಜಗಂತಿ ಚ ತ್ರಿಜಗಂತಿ |

ತ್ರಿಜಗದ್ಗುರುಃ— ತ್ರಿಜಗತಾಂ ಗುರುಃ ತ್ರಿಜಗದ್ಗುರುಃ |

ತ್ರಿಜಗದ್ಗುರು ಶಿಕ್ಷಣೇ— ತ್ರಿಜಗದ್ಗುರೋಃ ಶಿಕ್ಷಣಂ ತ್ರಿಜಗದ್ಗುರುಶಿಕ್ಷಣಂ, ತಸ್ಮಿನ್ ತ್ರಿಜಗದ್ಗುರುಶಿಕ್ಷಣೇ |

ಕೃತಸಾಕ್ಷಿಭಿಃ— ಕೃತಃ ಸಾಕ್ಷಿಣಃ ಕೃತಸಾಕ್ಷಿಣಃ ತೈಃ ಕೃತಸಾಕ್ಷಿಭಿಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಪರಿಚರ- ಪರಿ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ಚರಗತಿಭಕ್ಷಣಯೋಃ ಇತಿ ಧಾತೋಃ ಲೋಟಿ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷೈಕವಚನೇ 'ಪರಿಚರ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಪರಿಚರತು ಪರಿಚರತಾತ್, ಪರಿಚರತಾಂ ಪರಿಚರಂತು, ಪರಿಚರ ಪರಿಚರತಾತ್, ಪರಿಚರತಂ ಪರಿಚರತ, ಪರಿಚರಾಣಿ ಪರಿಚರಾವ ಪರಿಚರಾಮು ||

ಪಠ- ಪಠ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ ಇತಿ ವ್ಯಕ್ತವಾಗರ್ಥಕಾತ್ ಪಠಧಾತೋಃ ಲೋಟಿ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷೈಕವಚನೇ 'ಪಠ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಪಠತು ಪಠತಾತ್, ಪಠತಾಂ ಪಠಂತು, ಪಠ ಪಠತಾತ್, ಪಠತಂ ಪಠತ, ಪಠಾನಿ ಪಠಾವ ಪಠಾಮು ||)

ಅಹಾಸಿ- ಹಸ್ ಹಸನೇ ಇತಿ ಹಸನಾರ್ಥಕಾತ್ ಹಸಧಾತೋಃ ಭಾವೇ ಲುಬ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೈಕವಚನೇ 'ಅಹಾಸಿ' ಇತಿ ರೂಪಂ |

ಅಹಾಸಿ	ಅಹಾಸಿಷ್ಠಾಂ	ಅಹಾಸಿಷಠ
ಅಹಾಸಿಷ್ಠಾಃ	ಅಹಾಸಿಷತಾಂ	ಅಹಾಸಿಷಥ
ಅಹಾಸಿಷಂ	ಅಹಾಸಿಷ್ಠ	ಅಹಾಸಿಷ್ಠ

★ ★ ★

ಪಟು ವಾಸುದೇವನ ಆಚಾರ-ವಿಚಾರ

ಚಿಂತಕಮಾರಗುಣಂ ಸುಕುಮಾರಕಂ

ನಿಜಕುಮಾರಮವೇಕ್ಷ್ಯ ನಿರಂತರಮ್ |

ಸಮುಚಿತಾಚರಣೇ ಚತುರಂ ಸ್ವತಃ

ಕ್ಷಿತಿಸುರೋ ಮುದಮಾಯತ ಶಿಕ್ಷಯನ್

|| 36 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಜಿತಕುಮಾರಗುಣಂ, ಸುಕುಮಾರಕಂ, ನಿಜಕುಮಾರಂ, ಅವೇಕ್ಷ್ಯ, ನಿರಂತರಂ, ಸಮುಚಿತಾಚರಣೇ, ಚತುರಂ, ಸ್ವತಃ, ಕ್ಷಿತಿಸುರಃ, ಮುದಂ, ಆಯತ, ಶಿಕ್ಷಯನ್ |

ಅನ್ವಯ— ಜಿತಕುಮಾರಗುಣಂ ಸುಕುಮಾರಕಂ ನಿಜಕುಮಾರಂ ಶಿಕ್ಷಯನ್ ಕ್ಷಿತಿಸುರಃ ಸ್ವತಃ ನಿರಂತರಂ ಸಮುಚಿತಾಚರಣೇ ಚತುರಮವೇಕ್ಷ್ಯ, ಮುದಮಾಯತ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಜಿತಕುಮಾರಗುಣಂ = ಜಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಸ್ವಂದನ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಗುಣವುಳ್ಳ

ಸುಕುಮಾರಕಂ = ಕೋಮಲವಾದ ಶರೀರವುಳ್ಳ

ನಿಜಕುಮಾರಂ = ತನ್ನ ಮಗನಾದ ವಾಸುದೇವನನ್ನು ಕುರಿತು

ಶಿಕ್ಷಯನ್ = ಶಿಕ್ಷೆ ಆಚಮನ ಮುಂತಾದ ಸದಾಚಾರಗಳನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಡುತ್ತಾ

ಕ್ಷಿತಿಸುರಃ = ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಾದ ಮಧ್ಯಗೇಹಭಟ್ಟರು

ಸ್ವತಃ = ಇನ್ನೊಬ್ಬರ ಉಪದೇಶವಿಲ್ಲದೆ, ತಾನಾಗಿಯೇ

ನಿರಂತರಂ = ಪ್ರತಿದಿನದಲ್ಲಿಯೂ

ಸಮುಚಿತಾಚರಣೇ = ಆಶ್ರಮಗಳಿಗೆ ಯೋಗ್ಯಗಳಾದ ಆಚಾರಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ

ಚತುರಂ = ಸಮರ್ಥನಾಗಿರುವುದನ್ನು

ಅವೇಕ್ಷ್ಯ = ನೋಡಿ

ಮುದಂ = ಸಂತೋಷವನ್ನು

ಆಯತ = ಹೊಂದಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ತಂದೆಯಾದ ಮಧ್ಯಗೇಹಭಟ್ಟರು ಉಪನಯನವಾದ ಕೊಡಲೇ ದೇವಸೇನಾನಿಯಾದ ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯನಿಗಿಂತಲೂ ಗುಣಶಾಲಿಯಾದ, ಬಾಲಕನಾದ ಮಗನಿಗೆ ಶುದ್ಧಿಕ್ರಮ, ಆಚಮನ, ಸಂಧ್ಯಾವಂದನ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಟ್ಟರು. ಆದರೆ ಆ ಬಾಲಕನು ತಾನಾಗಿಯೇ ಯಾವಾಗಲೂ ಅವುಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಬುದ್ಧಿಶಾಲಿಯಾಗಿದ್ದನು. ಇದನ್ನು ನೋಡಿ ತಂದೆಗೆ ಬಹಳ ಸಂತೋಷವಾಯಿತು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಜಿತಕುಮಾರಗುಣಂ— ಜಿತಃ ಕುಮಾರಸ್ಯ ಗುಣಃ ಯೇನ ಸಃ ಜಿತಕುಮಾರಗುಣಃ ತಂ ಜಿತಕುಮಾರಗುಣಂ |

ಸುಕುಮಾರಕಃ— ಅತ್ಯಂತಂ ಕುಮಾರಃ ಸುಕುಮಾರಃ, ಸುಕುಮಾರಃ ಏವ ಸುಕುಮಾರಕಃ, ತಂ ಸುಕುಮಾರಕಂ |

ನಿಜಕುಮಾರಂ— ನಿಜಶ್ಚಾಸೌ ಕುಮಾರಶ್ಚ ನಿಜಕುಮಾರಃ, ತಂ ನಿಜಕುಮಾರಂ |

ಸಮುಚಿತಾಚರಣೇ— ಸಮುಚಿತಂ ಚ ತತ್ ಆಚರಣಂ ಚ ಸಮುಚಿತಾಚರಣಂ, ತಸ್ಯೈವ ಸಮುಚಿತ-ಚರಣೇ |

ಕ್ಷಿತಿಸುರಃ— ಕ್ಷಿತ್ಯಾಂ ಸುರಃ ಕ್ಷಿತಿಸುರಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಆಯತ- ಅಯಗತೌ ಇತಿ ಗತ್ಯರ್ಥಕಾತ್ ಅಯಧಾತೋಃ ಲಪ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೈಕವಚನೇ 'ಆಯತ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಆಯತ ಆಯೇತಾಂ ಆಯಂತೆ, ಆಯಥಾಃ ಆಯೇಥಾಂ ಆಯಧ್ವಂ, ಆಯೇ ಆಯಾವಹಿ ಆಯಾಮಹಿ ||

★ ★ ★

ವಾಸುದೇವನ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯ - ಕೌಶೀನ ವೈಭವ

ಸಪಟಖಂಡಮಕಿಂಚನವತ್ಕೃಚಿತ್ -

ಸ್ವವಿಭವಾನುಚಿತಂ ಚರಣಾದಿಕಮ್ |

ಭುವನಭರ್ತುರಹೋ ಸ್ವನಿಗೂಹನಂ

ಸುರಸಭಾಸು ಕುತೂಹಲಮಾತನೋತ್

|| 37 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಸಪಟಖಂಡಂ, ಅಕಿಂಚನವತ್, ಕೃಚಿತ್ ಸ್ವವಿಭವಾನುಚಿತಂ, ಚರಣಾದಿಕಂ, ಭುವನಭರ್ತುಃ, ಅಹೋ, ಸ್ವನಿಗೂಹನಂ, ಸುರಸಭಾಸು, ಕುತೂಹಲಂ ಆತನೋತ್ |

ಅನ್ವಯ— ಕೃಚಿತ್ ಅಕಿಂಚನವತ್, ಸಪಟಖಂಡಂ ಸ್ವವಿಭವಾನುಚಿತಂ ಚರಣಾದಿಕಂ, ಭುವನಭರ್ತುಃ, ಸ್ವನಿಗೂಹನಂ, ಸುರಸಭಾಸು ಕುತೂಹಲಮಾತನೋತ್ ಅಹೋ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಕೃಚಿತ್ = ಒಂದೊಮ್ಮೆ

ಅಕಿಂಚನವತ್ = ಏನೂ ಇಲ್ಲದ ಬಡವನಂತೆ

ಸಪಟಖಂಡಂ = ವಸ್ತ್ರದ ತುಂಡಿನಿಂದ ಸಹಿತವಾಗಿ

ಸ್ವವಿಭವಾನುಚಿತಂ - ಸ್ವ = ತನ್ನ, ವಿಭವ = ಸಂಪತ್ತಿಗೆ, ಅನುಚಿತಂ = ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲದ

ಚರಣಾದಿಕಂ = ಸಂಚಾರವೇ ಮೊದಲಾಗಿ ಉಳ್ಳ

ಭುವನಭರ್ತುಃ = ಸಕಲಲೋಕಗಳ ಅಧಿಪತಿಯ

ಸ್ವನಿಗೂಹನಂ = ತನ್ನ ಐಶ್ವರ್ಯಾದಿಗಳ ಮುಚ್ಚುವಿಕೆಯು

ಸುರಸಭಾಸು = ದೇವತೆಗಳ ಸಭೆಗಳಲ್ಲಿ

ಕುತೂಹಲಂ = ಕೌತುಕವನ್ನು

ಆತನೋತ್ = ಉಂಟುಮಾಡಿತು

ಅಹೋ = ಆಶ್ಚರ್ಯ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಮುಖ್ಯವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಅವತಾರನಾದ ಆ ವಾಸುದೇವನು ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯ (ಧರ್ಮಕ್ಕೆನುಗುಣವಾಗಿ) ಕೇವಲ ಕೌಶೀನವನ್ನುಟ್ಟು ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. ಅದು ಮೂರುಲೋಕದ ಒಡೆಯ ಮುಖ್ಯವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ವೈಭವಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲ. ಇಂತಹ ತನ್ನ ಮೂಲೋಕದ ವೈಭವವನ್ನು ಮುಚ್ಚಿಕೊಂಡಿರುವುದನ್ನು ನೋಡಿ ದೇವತೆಗಳು ಕುತೂಹಲಗೊಂಡರು. ಇದು ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದುದು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಸಪಟವಿಂದಂ— ಪಟವಿಂದೇನ ಸಹಿತಂ ಯಥಾಭವತಿ ತಥಾ ಸಪಟವಿಂದಂ ।
 ಅಕಿಂಚನವತ್— ನ ವಿದ್ಯತೇ ಕಿಂಚನ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಅಕಿಂಚನಃ ಅಕಿಂಚನಃ ಇವೇ ಅಕಿಂಚನವತ್ ।
 ಸ್ವವಿಭವಾನುಚಿತಂ— ಸ್ವಸ್ಯ ವಿಭವಾಃ ಸ್ವವಿಭವಃ ಸ್ವವಿಭವಾನಾಂ ಅನುಚಿತಂ ಸ್ವವಿಭವಾನುಚಿತಂ ।
 ಚರಣಾದಿಕಂ— ಚರಣಂ ಆದಿಃ ಯಸ್ಯ ತತ್ ಚರಣಾದಿಕಂ ।
 ಭುವನಭರ್ತುಃ— ಭುವನಾನಾಂ ಭರ್ತಾ ಭುವನಭರ್ತಾ ತಸ್ಯ ಭುವನಭರ್ತುಃ ।
 ಸ್ವನಿಗೂಹನಂ— ಸ್ವಸ್ಯ ನಿಗೂಹನಂ ಸ್ವನಿಗೂಹನಂ ।
 ಸುರಸಭಾಸು— ಸುರಾಣಾಂ ಸಭಾಃ ಸುರಸಭಾಃ ತಾಸು ಸುರಸಭಾಸು ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಆತನೋತ್- ಆಜ್ ಉಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ತನುವಿಸ್ತಾರೇ ಇತಿ ವಿಸ್ತಾರಾರ್ಥಕಾತ್ ತನು
 ಧಾತೋಃ ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೈಕವಚನೇ 'ಆತನೋತ್' ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ಆತನೋತ್ ಆತನುತಾಂ ಆತನ್ವತ್, ಆತನೋಃ ಆತನುತಂ ಆತನುತ, ಆತನವಂ ಆತನುವ-ಆತನ್ವ,
 ಆತನುಮ-ಆತನ್ಯ ॥

★ ★ ★

ಹಗೆ ಸಾಧಿಸಲು ಹಾವಾಗಿ ಬಂದ ಮಣಿಮಂತ

ಅವಿರಲೈಗರಲೋಷ್ಕಭರಾಕುಲೀ-

ಕೃತಸಮಸ್ತಜನೋ ವಿಚಚಾರ ಯಃ ।

ಕೃಚಿದಮುಂ ನಿಜಿಘಾಂಸುರಶಾಂತಿಮಾ-

ನುಪಸಸರ್ಪ ಸ ಸರ್ಪಮಯೋಽಸುರಃ

॥ 38 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅವಿರಲೈ, ಗರಲೋಷ್ಕಭಃ, ಆಕುಲೀಕೃತಸಮಸ್ತಜನಃ, ವಿಚಚಾರ, ಯಃ, ಕೃಚಿತ್, ಅಮುಂ,
 ನಿಜಿಘಾಂಸುಃ, ಅಶಾಂತಿಮಾನ್, ಉಪಸಸರ್ಪ, ಸಃ, ಸರ್ಪಮಯಃ, ಅಸುರಃ ।

ಅನ್ವಯ— ಅಶಾಂತಿಮಾನ್, ಯಃ, ಸರ್ಪಮಯೋಽಸುರಃ, ಅವಿರಲೈಗರಲೋಷ್ಕಭಃ, ಆಕುಲೀಕೃತಸಮಸ್ತ-
 ಜನಃ ವಿಚಚಾರ, ಸಃ, ಕೃಚಿತ್ ಅಮುಂ ನಿಜಿಘಾಂಸು (ಸನ್) ಉಪಸಸರ್ಪ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಶಾಂತಿಮಾನ್ = ಮಂತ್ರ, ಔಷಧಾದಿಗಳಿಂದ ಶಾಂತಿ ಇಲ್ಲದ

ಯಃ = ಯಾವ

ಸರ್ಪಮಯಃ = ಸರ್ಪದ ಆಕೃತಿಯುಳ್ಳ

ಅಸುರಃ = ದೈತ್ಯನು

ಅವಿರಲೈ = ಬಹಳವಾದ

ಗರಲೋಷ್ಕಭಃ - ಗರಲ = ವಿಷದ, ಉಷ್ಕಭಃ = ಬೇಗೆಗಳಿಂದ

ಆಕುಲೀಕೃತಸಮಸ್ತಜನಃ- ಆಕುಲೀಕೃತ = ಹೆದರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಮಸ್ತಜನಃ = ಎಲ್ಲ ಜನರುಳ್ಳವನಾಗಿ

ವಿಚಚಾರ = ತಿರುಗಿದನೋ

ಸಃ = ಆ ಸರ್ಪರೂಪಿಯಾದ ದೈತ್ಯನು

ಕೃಚಿತ್ = ಯಾವುದೋ ಒಂದು ದೇಶದಲ್ಲಿ, ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ

ಅಮುಂ = ಈ ವಾಸುದೇವನನ್ನು

ನಿಜಘಾಂಸುಃ = ಕೊಲ್ಲಬೇಕೆಂಬ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಕೊಡಿದವನಾಗಿ

ಉಪಸರ್ಪ = ಸಮೀಪಿಸಿದನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಸರ್ಪದ ಆಕಾರವನ್ನು ಧರಿಸಿದ ಒಬ್ಬ ದೈತ್ಯನು ತನ್ನ ವಿಷದ ಜ್ವಾಲೆಯಿಂದ ಎಲ್ಲ ಜನರನ್ನೂ ಹೆದರಿಸುತ್ತಾ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. ಅವನ ವಿಷವು ಮಂತ್ರ-ಔಷಧ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಂದಲೂ ಶಾಂತವಾಗುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಆ ದೈತ್ಯನು ಒಂದು ದಿನ ಒಂದಾನೊಂದು ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಈ ವಾಸುದೇವನನ್ನು ಕೊಲ್ಲಲು ಬಂದನು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಅವಿರಲೈಃ— ನ ವಿರಲಾಃ ಅವಿರಲಾಃ ತೈ ಅವಿರಲೈಃ |

ಗರಲೋಷ್ಠಭಿಃ— ಗರಲೇನ ಉಷ್ಣಾಣಿ ಗರಲೋಷ್ಣಾಣಿ, ತೈಃ ಗರಲೋಷ್ಠಭಿಃ |

ಅಕುಲೀಕೃತಸಮಸ್ತಜನಃ— ಅನಾಕುಲಾಃ ಆಕುಲಾಃ ಸಂಪದ್ಯಮಾನಾಃ ಕೃತಾಃ ಅಕುಲೀಕೃತಾಃ, ಸಮಸ್ತಾಃ

ಜನಾಃ ಸಮಸ್ತಜನಾಃ, ಅಕುಲೀಕೃತಾಃ ಸಮಸ್ತಜನಾಃ ಯೇನ ಸಃ ಅಕುಲೀಕೃತಸಮಸ್ತಜನಃ |

ನಿಜಘಾಂಸುಃ— ನಿಹಂತುಂ ಇಚ್ಛುಃ ನಿಜಘಾಂಸುಃ |

ಆಶಾಂತಿಮಾನ್— ಆಶಾಂತಿಃ ಆಸ್ಯ ಆಸ್ಮಿತಿ ಆಶಾಂತಿಮಾನ್ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಉಪಸರ್ಪ- ಉಪ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ಸ್ವಪ ಗತೌ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ಲಿಟಿ ಪ್ರಥಮ- ಪುರುಷೈಕವಚನೇ 'ಉಪಸರ್ಪ' ಇತಿ ರೂಪಂ |

ಉಪಸರ್ಪ ಉಪಸೃಪತುಃ ಉಪಸೃಪ್ಯತುಃ, ಉಪಸರ್ಪಿಥ ಉಪಸೃಪ್ಯಥುಃ ಉಪಸೃಪ,

ಉಪಸರ್ಪ ಉಪಸೃಪಿವ ಉಪಸೃಪಿಮ ||

ವಿಚಿಚಾರ- ವಿ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ಚರ ಗತಿಭಕ್ಷಣಯೋಃ ಇತಿ ಗತಿಭಕ್ಷಣಾರ್ಥಕಾತ್ ಲಿಟಿ ಪ್ರಥಮ- ಪುರುಷೈಕವಚನೇ 'ವಿಚಿಚಾರ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ವಿಚಿಚಾರ ವಿಚೇರತುಃ ವಿಚೇರುಃ, ವಿಚೇರಿಥ ವಿಚೇರಥುಃ ವಿಚೇರ, ವಿಚಿಚಾರ ವಿಚಚರ, ವಿಚೇರಿವ ವಿಚೇರಿಮ ||

★ ★ ★

ಕಾಲುಕಟ್ಟಿ, ಕಾಲನವಶವಾದ ಮಣಿಮಂತ

ತೃತಮುದ್ಯತವಿಸ್ತತಮಸ್ತಕಃ

ಪ್ರತಿದದಂಶ ಯದ್ವೈನಮವಿಕ್ಷತಮ್ |

ಪ್ರಭುಪದಾರುಣಚಾರುತರಾಂಗುಲೀ-

ವಿಹೃತಿಪಿಪ್ಪತನುಃ ಪ್ರತತಾಮ ಸಃ

|| 39 ||

ಪದಟ್ಯದ— ತೃತಂ, ಉದ್ಯತವಿಸ್ತತಮಸ್ತಕಃ, ಪ್ರತಿದದಂಶ, ಯದಾ, ವಿನಂ, ಅವಿಕ್ಷತಂ, ಪ್ರಭುಪದಾರುಣ- ಚಾರುತರಾಂಗುಲೀವಿಹೃತಿಪಿಪ್ಪತನುಃ, ಪ್ರತತಾಮ ಸಃ |

ಅನ್ವಯ— ಸಃ ತದ್ವಿತಂ ಉದ್ಯತವಿಸ್ವತಮಸ್ತಕಃ (ಸನ್), ಯದಾ, ಅವಿಕ್ಷತಂ ಏನಂ ಪ್ರತಿದದಂಶ, (ತದಾ), ಪ್ರಭುಪದಾರುಣಚಾರುತರಾಂಗುಲೀವಿಹೃತಿಪಿಪ್ಪತನುಃ (ಸನ್) ಪ್ರತತಾಮ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸಃ = ಸರ್ವಾಕಾರದ ಆ ದೃಶ್ಯನು

ತದ್ವಿತಂ = ಶೀಘ್ರವಾಗಿ

ಉದ್ಯತವಿಸ್ವತಮಸ್ತಕಃ- ಉದ್ಯತ = ಎತ್ತಲ್ಪಟ್ಟ, ವಿಸ್ವತ = ಬಿಡಿಸಿದ, ಮಸ್ತಕಃ (ಸನ್) = ಹೆಡೆಯುಳ್ಳವನಾಗಿ

ಯದಾ = ಯಾವಾಗ

ಅವಿಕ್ಷತಂ = ಗಾಯವಿಲ್ಲದ

ಏನಂ = ಈ ವಾಸುದೇವನನ್ನು

ಪ್ರತಿದದಂಶ = ಕಟ್ಟಿದನೋ

(ತದಾ = ಆಗ)

ಪ್ರಭುಪದಾರುಣಚಾರುತರಾಂಗುಲೀವಿಹೃತಿಪಿಪ್ಪತನುಃ - ಪ್ರಭು = ಸಮರ್ಥನಾದ ವಾಸುದೇವನ, ಪದ = ಪಾದದ, ಅರುಣ = ಕೆಂಪಾದ, ಚಾರುತರ = ಅತ್ಯಂತ ಮನೋಹರವಾದ, ಅಂಗುಲೀ = ಬೆರಳಿನ, ವಿಹೃತಿ = ಲೀಲೆಯಿಂದ, ಪಿಪ್ಪ = ಪುಡಿಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ತನುಃ (ಸನ್) = ಶರೀರವುಳ್ಳವನಾಗಿ, ಪ್ರತತಾಮ = ಆಯಾಸಗೊಂಡನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಸರ್ವಾಕಾರದ ಆ ದೃಶ್ಯನು ಕೋಪದಿಂದ ಹೆಡೆ ಬಿಡಿಸಿದನು. ಕೊಡಲೇ ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಗಾಯವಿಲ್ಲದಿರುವ ಈ ವಾಸುದೇವನನ್ನು ಕಟ್ಟಿದನು. ಆಗ ಸಮರ್ಥನಾದ ವಾಸುದೇವನು ತನ್ನ ಕಾಲಿನ ಸುಂದರವಾದ ಬೆರಳಿನಿಂದ ಅನಾಯಾಸವಾಗಿ ಆ ದೃಶ್ಯನನ್ನು ಅಮುಕಿದನು. ಅದರಿಂದ ಆ ದೃಶ್ಯನು ಒಹಳ ಆಯಾಸಗೊಂಡನು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಉದ್ಯತವಿಸ್ವತಮಸ್ತಕಃ— ವಿಸ್ವತಂ ಚ ತತ್ ಮಸ್ತಕಂ ಚ ವಿಸ್ವತಮಸ್ತಕಂ ಉದ್ಯತಂ ವಿಸ್ವತಮಸ್ತಕಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಉದ್ಯತವಿಸ್ವತಮಸ್ತಕಃ |

ಪ್ರಭುಪದಾರುಣಚಾರುತರಾಂಗುಲೀವಿಹೃತಿಪಿಪ್ಪತನುಃ— ಅತಿಶಯೇನ ಚಾರು ಚಾರುತರಾ, ಚಾರುತರಾ ಚ ಸಾ ಅಂಗುಲೀ ಚ ಚಾರುತರಾಂಗುಲೀ, ಅರುಣಾ ಚ ಸಾ ಚಾರುತರಾಂಗುಲೀ ಚ ಅರುಣಚಾರುತರಾಂಗುಲೀ, ಪ್ರಭೋಃ ಪದಂ ಪ್ರಭುಪದಂ, ಪ್ರಭುಪದಸ್ಯ ಅರುಣಚಾರುತರಾಂಗುಲೀ ಪ್ರಭುಪದಾರುಣಚಾರುತರಾಂಗುಲೀ, ಪ್ರಭುಪದಾರುಣಚಾರುತರಾಂಗುಲ್ಯಾಃ ವಿಹೃತಿಃ ಪ್ರಭುಪದಾರುಣಚಾರುತರಾಂಗುಲೀವಿಹೃತಿಃ, ಪ್ರಭುಪದಾರುಣಚಾರುತರಾಂಗುಲೀವಿಹೃತ್ಯಾ ಪಿಪ್ಪಾ ಪ್ರಭುಪದಾರುಣಚಾರುತರಾಂಗುಲೀವಿಹೃತಿಪಿಪ್ಪಾ, ಪ್ರಭುಪದಾರುಣಚಾರುತರಾಂಗುಲೀವಿಹೃತಿಪಿಪ್ಪಾ ತನುಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಪ್ರಭುಪದಾರುಣಚಾರುತರಾಂಗುಲೀವಿಹೃತಿಪಿಪ್ಪತನುಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಪ್ರತತಾಮ- ಪ್ರ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ತಮು ಗ್ವಾಘೌ (ಕಾಂಕ್ಷಾಯಾಂ) ಇತಿ ಗ್ವಾನ್ಯರ್ಥಕಾತ್ ತಮುಧಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಪರಸ್ವೈದಿನಃ ಲಿಟಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೈಕವಚನೇ ಪ್ರತತಾಮ ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಪ್ರತತಾಮ ಪ್ರತೇಮತುಃ ಪ್ರತೇಮುಃ, ಪ್ರತೇಮಿಥ ಪ್ರತೇಮಥುಃ ಪ್ರತೇಮ, ಪ್ರತತಾಮ ಪ್ರತತಮ, ಪ್ರತೇಮಿವ ಪ್ರತೇಮಿಮ |

ಪ್ರತಿದದಂಶ- ಪ್ರತಿ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕತ್ವಾತ್ ದಂಶದಶನೇ ಇತಿ ದಶನಾರ್ಥಕಾತ್ ಸಹರ್ಮಕಾತ್ ಪರಸ್ಪೃ-
ಪದಿನಃ ದಂಶಧಾತೋಃ ಲಿಟಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೈಕವಚಿನೇ ಪ್ರತಿದದಂಶ ಇತಿರೂಪಮ್ |

ಪ್ರತಿದದಂಶ ಪ್ರತಿದದಂಶತುಃ ಪ್ರತಿದದಂಶುಃ, ಪ್ರತಿದದಂಶಿಥ (ಪ್ರತಿದದಂಷ್ಠ) ಪ್ರತಿದದಂಶಥುಃ
ಪ್ರತಿದದಂಶ, ಪ್ರತಿದದಂಶ ಪ್ರತಿದದಂಶಿವ ಪ್ರತಿದದಂಶಿಮ |

★ ★ ★

ಮನೆಮಂತನ ದುರಂತ - ದೇವತೆಗಳ ಸಂತಸ

ಗರುಡತುಂಡಮಿವ ಪ್ರತಿಪನ್ನವಾನ್

ದ್ವಿಜಕುಮಾರಪದಂ ಸ ಮಮಾರ ಚ |

ಸಮುಚಿತಂ ಚರಿತಂ ಮಹತಾಮಿದಂ

ಸುಮನಸೋ ಮನಸೇಷ್ವಮಪೂಜಯನ್

|| 40 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಗರುಡತುಂಡಂ, ಇವ, ಪ್ರತಿಪನ್ನವಾನ್, ದ್ವಿಜಕುಮಾರಪದಂ, ಸಃ, ಮಮಾರ, ಚ, ಸಮುಚಿತಂ,
ಚರಿತಂ, ಮಹತಾಂ, ಇದಂ, ಸುಮನಸಃ, ಮನಸಾ, ಇಷ್ಟಂ, ಅಪೂಜಯನ್ |

ಅನ್ವಯ— ಸಃ ಗರುಡತುಂಡಮಿವ ದ್ವಿಜಕುಮಾರಪದಂ ಪ್ರತಿಪನ್ನವಾನ್ (ಸನ್) ಮಮಾರ ಚ, ಸುಮನಸಃ
ಮಹತಾಂ ಸಮುಚಿತಂ ಇಷ್ಟಂ ಇದಂ ಚರಿತಂ ಮನಸಾ ಅಪೂಜಯನ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸಃ = ಸರ್ವಾರ್ಕಾರದ ಆ ದೈತ್ಯನು

ಗರುಡತುಂಡಂ ಇವ = ಗರುಡನ ಕೊಕ್ಕಿನಂತಿರುವ

ದ್ವಿಜಕುಮಾರಪದಂ = ಬ್ರಾಹ್ಮಣಬಾಲಕನಾದ ವಾಸುದೇವನ ಕಾಲನ್ನು

ಪ್ರತಿಪನ್ನವಾನ್ (ಸನ್) = ಹೊಂದಿದವನಾಗಿ

ಮಮಾರ ಚ = ಸತ್ತೂ ಹೋದನು

ತದಾ = ಆಗ

ಸುಮನಸಃ = ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ

ಮಹತಾಂ = ಮಹಾತ್ಮರಿಗೆ

ಸಮುಚಿತಂ = ಯೋಗ್ಯವಾದ

ಇಷ್ಟಂ = ಸಜ್ಜನರಿಗೆ ಪ್ರಿಯವಾದ

ಇದಂ ಚರಿತಂ = ಈ ಕೆಲಸವನ್ನು

ಮನಸಾ = ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ

ಅಪೂಜಯನ್ = ಪೂಜಿಸಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಆ ಸರ್ವಾರ್ಕಾರದ ದೈತ್ಯನು ಗರುಡನ ಬಾಯಿಗೆ ಸಿಕ್ಕಿ ಸಾಯುವಂತೆ ವಾಸುದೇವನ ಕಾಲಿನ
ಒತ್ತುವಿಕೆಯಿಂದ ಸತ್ತನು. ಅದು ದೊಡ್ಡವರಿಗೆ ಸಾಧ್ಯವಾದುದೂ, ಸಜ್ಜನರಿಗೆ ಇಷ್ಟವಾದುದೂ ಆಗಿದ್ದಿತು. ಇದನ್ನು
ದೇವತೆಗಳು ತಮ್ಮ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದಲೇ ಸಂತೋಷದಿಂದ ಸನ್ಮಾನಿಸಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಗರುಡತುಂಡಂ— ಗರುಡಸ್ಯ ತುಂಡಂ ಗರುಡತುಂಡಂ, ತತ್ ಗರುಡತುಂಡಂ ।

ದ್ವಿಜಕುಮಾರಪದಂ— ದ್ವಿಜಸ್ಯ ಕುಮಾರಃ ದ್ವಿಜಕುಮಾರಃ, ದ್ವಿಜಕುಮಾರಸ್ಯ ಪದಂ ದ್ವಿಜಕುಮಾರಪದಂ,
ತತ್ ದ್ವಿಜಕುಮಾರಪದಂ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಪೂಜಯನ್- ಪೂಜಪೂಜಾಯಾಂ ಇತಿ ಪೂಜನಾರ್ಥಕಾತ್ ಪೂಜಧಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್
ಕರ್ತರಿ ಪರಸ್ಪ್ರಪದಿನಃ ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಬಹುವಚನೇ 'ಅಪೂಜಯನ್' ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ಅಪೂಜಯತ್ ಅಪೂಜಯತಾಂ ಅಪೂಜಯನ್, ಅಪೂಜಯಃ ಅಪೂಜಯತಂ ಅಪೂಜಯತ,
ಅಪೂಜಯಂ ಅಪೂಜಯಾಮ್ ಅಪೂಜಯಾಮು ॥

ಮಮಾರ- ಮೃಹಿಂಸಾಯಾಂ ಇತಿ ಹಿಂಸಾರ್ಥಕಾತ್ ಮೃಜಧಾತೋಃ ಆಕರ್ಮಕಾತ್ ಕರ್ತರಿ ಆತ್ಮನೇಪದಿನಃ ಲಿಟಿ
ಪ್ರಥಮಪುರುಷೈಕವಚನೇ 'ಮಮಾರ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ ॥

ಮಮಾರ ಮಮೃತುಃ ಮಮ್ಯುಃ, ಮಮರಿಥ್ - ಮಮರ್ಥ ಮಮೃಥುಃ ಮಮ್,
ಮಮಾರ-ಮಮರ ಮಮ್ರಿವ ಮಮ್ರಿಮು ॥

★ ★ ★

ತ್ರಿಲೋಕಗುರುವಿನ ಗುರುಕುಲವಾಸ, ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ

ಗಿರಿಶಗುರ್ವಮರೇಂದ್ರಮುಖೈಶ್ಚಯ-

ಚ್ಚರಣರೇಣುರಧಾರಿ ಸುರಾಧಿಪೈಃ ।

ಕ್ಷಿತಿಸುರಾಂಘ್ರೈ ಭವಂದನಪೂರ್ವಕಂ

ಸ ವಿದಧೇಽಧ್ಯಯನಂ ಛಲಮಾನುಷಃ

॥ 41 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಗಿರಿಶಗುರ್ವಮರೇಂದ್ರಮುಖೈಃ, ಚ, ಯಚ್ಚರಣರೇಣುಃ, ಅಧಾರಿ, ಸುರಾಧಿಪೈಃ, ಕ್ಷಿತಿ-
ಸುರಾಂಘ್ರೈ ಭವಂದನಪೂರ್ವಕಂ, ಸಃ ವಿದಧೇ, ಅಧ್ಯಯನಂ, ಛಲಮಾನುಷಃ ।

ಅನ್ವಯ— ಗಿರಿಶಗುರ್ವಮರೇಂದ್ರಮುಖೈಃ ಯಚ್ಚರಣರೇಣುಃ ಸುರಾಧಿಪೈಶ್ಚ ಅಧಾರಿ, ಸಃ ಛಲಮಾನುಷಃ
ಕ್ಷಿತಿಸುರಾಂಘ್ರೈ ಭವಂದನಪೂರ್ವಕಂ ಅಧ್ಯಯನಂ ವಿದಧೇ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಗಿರಿಶಗುರ್ವಮರೇಂದ್ರಮುಖೈಃ ಸುರಾಧಿಪೈಶ್ಚ = ರುದ್ರದೇವರು, ಬೃಹಸ್ಪತಿ, ದೇವೇಂದ್ರ ಇವರೇ ಮೊದಲಾಗಿ
ದೇವತೆಗಳ, ಒಡೆಯರಿಂದಲೂ,

ಯಚ್ಚರಣರೇಣುಃ = ಯಾವ ವಾಸುದೇವನ ಪಾದದ ಧೂಳಿಯು

ಅಧಾರಿ = ಧರಿಸಲ್ಪಟ್ಟತೋ

ಸಃ ಛಲಮಾನುಷಃ = ಆ, ಮನುಷ್ಯನಾದ ವಾಸುದೇವನು

ಕ್ಷಿತಿಸುರಾಂಘ್ರೈ ಭವಂದನಪೂರ್ವಕಂ = ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಕಾಲುಗಳಿಗೆ ನಮಸ್ಕಾರವೇ ಮೊದಲಾಗುಳ್ಳದ್ದಾದ
ನೆಪದಿಂದ

ಅದ್ವಯನಂ = ವೇದ ಮುಂತಾದ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಅದ್ವಯನವನ್ನು
ವಿದಧೇ = ಮಾಡಿದನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶಂಕರ, ಬೃಹಸ್ಪತಿ, ಇಂದ್ರನೇ ಮೊದಲಾದ ದೇವತೋಕ್ತಮರು ಯಾವ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನ ಪಾದ-
ಧೂಳಿಯನ್ನು ಭಕ್ತಿಶ್ರದ್ಧೆಗಳಿಂದ ಶಿರಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವರೋ ಅಂತಹ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಅವತಾರರಾದ, ಈಗ
ನಪಮಾತ್ರದಿಂದ ಮನುಷ್ಯನಾದ ಈ ವಾಸುದೇವನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಗುರುಗಳಿಗೆ ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡಿ ವೇದಶಾಸ್ತ್ರಗಳ
ಅದ್ವಯನವನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದನು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಗಿರಿಶಗುರ್ವಮರೇಂದ್ರಮುಖ್ಯಃ— ಗಿರಿಶಶ್ಚ ಗುರುಶ್ಚ ಅಮರೇಂದ್ರಶ್ಚ ಗಿರಿಶಗುರ್ವಮರೇಂದ್ರಾಃ, ಗಿರಿಶ-
ಗುರ್ವಮರೇಂದ್ರಾಃ ಮುಖಾನಿ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಗಿರಿಶಗುರ್ವಮರೇಂದ್ರಮುಖಾಃ, ತೈಃ ಗಿರಿಶ-
ಗುರ್ವಮರೇಂದ್ರಮುಖೈಃ |

ಯಚ್ಚರಣರೇಣುಃ— ಯಸ್ಯ ಚರಣಯೋಃ ರೇಣುಃ ಯಚ್ಚರಣರೇಣುಃ |

ಸುರಾಧಿಪೈಃ— ಸುರಾಣಾಂ ಅಧಿಪಾಃ ಸುರಾಧಿಪಾಃ, ತೈಃ ಸುರಾಧಿಪೈಃ |

ಕ್ಷಿತಿಸುರಾಂಘ್ರೈಃ ಭವಂದನಪೂರ್ವಕಂ— ಕ್ಷಿತ್ಯಾಂ ಸುರಃ ಕ್ಷಿತಿಸುರಃ, ಕ್ಷಿತಿಸುರಸ್ಯ ಅಂಘ್ರಿಃ ಕ್ಷಿಸುರಾಂಘ್ರೀಃ,
ಕ್ಷಿತಿಸುರಾಂಘ್ರೀಃ ಅಭವಂದನಂ ಕ್ಷಿತಿಸುರಾಂಘ್ರೈಃ ಭವಂದನಂ, ಕ್ಷಿತಿಸುರಾಂಘ್ರೈಃ ಭವಂದನಂ ಪೂರ್ವಂ
ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥಾ ಕ್ಷಿತಿಸುರಾಂಘ್ರೈಃ ಭವಾದನಪೂರ್ವಕಂ, ತತ್ ಕ್ಷಿತಿಸುರಾಂಘ್ರೈಃ ಭವಂದನ-
ಪೂರ್ವಕಂ |

ಭಲಮಾನುಷಃ— ಭಲೇನ ಮಾನುಷಃ ಭಲಮಾನುಷಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಧಾರಿ- ಧ್ಯವ್ ಧಾರಣೇ ಇತಿ ಧಾರಣಾರ್ಥಕಾತ್ ಧ್ಯವ್ ಧಾತೋಃ ಕರ್ಮಣಿ ಲುಪ್ತ ಅಧಾರಿ
ಇತಿ ರೂಪಂ |

ಅಧಾರಿ ಅಧಾರಿಷಾತಾಂ ಅಧಾರಿಷತ, ಅಧಾರಿಷ್ಣಾ ಅಧಾರಿಷಾಧಾಂ ಅಧಾರಿಷದ್ಧಂ, ಅಧಾರಿಷಿ
ಅಧಾರಿಷ್ಠು ಅಧಾರಿಷ್ಠು ||

ವಿದಧೇ- ವಿ ವಿದ್ವತ್ಪರಿಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ತು ಧಾತ್ವಾ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಇತಿ ಧಾರಣಪೋಷಣಾರ್ಥಕಾತ್
ಲಿಟ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೈಕವಚನೇ 'ವಿದಧೇ' ಇತಿ ರೂಪಂ |

ವಿದಧೇ ವಿದಧಾತೇ ವಿದಧರೇ, ವಿದಧಿಷೇ ವಿದಧಾಥೇ ವಿದಧಿದ್ಯೇ ವಿದಧೇ ವಿದಧಿವಹೇ
ವಿದಧಿಮಹೇ ||

★ ★ ★

ಸರ್ವಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರ ಲೋಕವಿಡಂಬನ

ಕರತಲೇ ಖಲು ಕಂದುಕವತ್ ಸದಾ

ಸಕಲಯಾ ಕಲಯಾ ಸಹವಿದ್ಯಯಾ |

ಅರಿಧರೇಣ ಸಮಂ ಸ್ಫುರಿತಂ ಗುರೋ-

ಮರ್ನಸಿ ತಸ್ಯ ವಿದಂಬಯತೋ ಜನಾನ್

|| 42 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಕರತಲೇ, ಖಿಲು, ಕೆಂದುಕವತ್, ಸದಾ, ಸಕಲಯಾ, ಕಲಯಾ, ಸಹವಿದ್ಯಯಾ, ಅರಿಧರೇಣ, ಸಮಂ, ಸ್ಫುರಿತಂ ಗುರೋಃ, ಮನಸಿ ತಸ್ಯ ವಿಡಂಬಯತಃ, ಜನಾನ್ |

ಅನ್ವಯ— ಜನಾನ್ ವಿಡಂಬಯತಃ, ಗುರೋಃ ತಸ್ಯ ಮನಸಿ, ಸಕಲಯಾ ಸಹವಿದ್ಯಯಾ ಕಲಯಾ ಕರತಲೇ, ಕೆಂದುಕವತ್ ಅರಿಧರೇಣ ಸಮಂ ಸದಾ ಸ್ಫುರಿತಂ ಖಿಲು |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಜನಾನ್ = ಪ್ರಾಕೃತಜನರುಗಳನ್ನು

ವಿಡಂಬಯತಃ = ಅನುಕರಣ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ

ಗುರೋಃ = ಸಕಲಲೋಕಗಳ ಗುರುವಾದ

ತಸ್ಯ = ಆ ವಾಸುದೇವನ

ಮನಸಿ = ಹೃದಯದಲ್ಲಿ

ಸಕಲಯಾ = ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿರುವ ಎಲ್ಲಾ

ಸಹವಿದ್ಯಯಾ = ವಿದ್ಯೆಗಳೊಡನೆ

ಕಲಯಾ = ಇತರ ಕಲೆಗಳಿಂದ

ಕರತಲೇ = ಅಂಗೈಯಲ್ಲಿ

ಕೆಂದುಕವತ್ = ಚಿಂಡಿನಂತೆ

ಅರಿಧರೇಣ ಸಮಂ = ಚಕ್ರಧಾರಿಯಾದ ನಾರಾಯಣನೊಡನೆ

ಸದಾ = ಯಾವಾಗಲೂ

ಸ್ಫುರಿತಂ ಖಿಲು = ಪ್ರಕಾಶಿಸುವಿಕೆಯಾಗಿದೆಯಷ್ಟೇ !

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಮಾನವನು ಸಕಲ ವಿದ್ಯೆಗಳನ್ನು ಸಂಗೀತ ಮೊದಲಾದ ಕಲೆಗಳನ್ನು ಸ್ವಾಧೀನಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕೂ, ಅವುಗಳಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದ ಭಗವಂತನನ್ನು ಅರಿಯುವುದಕ್ಕೂ ಅಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಬೇಕಾಗುವುದು. ಆದರೆ ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಗುರುವಾದ ಆ ವಾಸುದೇವನು ಮೊದಲೇ ಅವುಗಳನ್ನು ಅಂಗೈಯಲ್ಲಿರುವ ಚಿಂಡಿನಂತೆ ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಂಡಿದ್ದನು. ಆದರೂ ಸಾಮಾನ್ಯ ಜನರಂತೆ ನಟಿಸುತ್ತಾ ಆ ವಿದ್ಯೆಗಳನ್ನು ಅಭ್ಯಾಸ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಕರತಲೇ— ಕರಸ್ಯ ತಲಂ ಕರತಲಂ, ತಸ್ಮಿನ್ ಕರತಲೇ |

ಕೆಂದುಕವತ್— ಕೆಂದುಕೇನ ತುಲ್ಯಂ ಕೆಂದುಕವತ್ |

ಸಹವಿದ್ಯಯಾ— ವಿದ್ಯಯಾ ಸಹ ವರ್ತತೇ ಇತಿ ಸಹವಿದ್ಯಾ, ತಯಾ ಸಹವಿದ್ಯಯಾ |

ವಿಡಂಬಯತಃ— ವಿಡಂಬಯತಿ ಇತಿ ವಿಡಂಬಯನ್, ತಸ್ಯ ವಿಡಂಬಯತಃ |

★ ★ ★

ಗೆಳೆಯರ ಸಂತೋಷಕ್ಕೆ ವಾಸುದೇವನ ವಿಹಾರ

ಅನಧಿಕೈರಧಿಕೈಶ್ಚ ವಯಸ್ಕಘೋ

ಬಹುಭಿರಧ್ಯಯನೋಪರಮಾಂತರೇ |

ಅನಿಕಟೇ ವಟುಭಿಃ ಪಟುಭಿರ್ಗುರೋಃ

ಸ ವಿಜಹಾರ ಸುಖೀ ಸಖಿಭಿಃ ಸಮಮ್

|| 43 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅನಧಿಕೈಃ, ಅಧಿಕೈಃ, ಚ, ವಯಸಿ, ಅಥೋ, ಬಹುಭಿಃ, ಅಧ್ಯಯನೋಪರಮಾಂತರೇ, ಅನಿಕಟೇ, ವಟುಭಿಃ, ಪಟುಭಿಃ, ಗುರೋಃ, ಸಃ, ವಿಜಹಾರ, ಸುಖೀ, ಸಖಿಭಿಃ, ಸಮಂ |

ಅನ್ವಯ— ಅಥೋ, ಸುಖೀ, ಸಃ ಅಧ್ಯಯನೋಪರಮಾಂತರೇ, ವಯಸಿ ಅನಧಿಕೈಃ ಚ ಬಹುಭಿಃ ಪಟುಭಿಃ ಸಖಿಭಿಃ ವಟುಭಿಃ ಸಮಂ ಗುರೋಃ ಅನಿಕಟೇ ವಿಜಹಾರ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಥೋ = ವೇದಾಧ್ಯಯನವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ

ಸುಖೀ = ಸುಖವುಳ್ಳ

ಸಃ = ಆ ವಾಸುದೇವನು

ಅಧ್ಯಯನೋಪರಮಾಂತರೇ- ಅಧ್ಯಯನ = ಓದುವುದರ ಉಪರಮ = ಮುಗಿಯುವಿಕೆಯ ಅಂತರೇ = ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ

ವಯಸಿ = ವಯಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ

ಅನಧಿಕೈಃ = ಹೆಚ್ಚಾಗದಿರುವ (ಸಮಾನರಾದ)

ಚ = ಮತ್ತು

ಅಧಿಕೈಃ = ತನ್ನ ವಯಸ್ಸಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚಿನವರಾದ

ಬಹುಭಿಃ = ಬಹಳ ಮಂದಿ (ಹೆಚ್ಚು ಸಂಖ್ಯೆಯುಳ್ಳವರಾದ)

ಪಟುಭಿಃ = ಸಮರ್ಥರಾದ

ಸಖಿಭಿಃ = ಸ್ನೇಹಿತರಾದ

ವಟುಭಿಃ ಸಮಂ = ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಗಳೊಡನೆ

ಗುರೋಃ = ಉಪಾಧ್ಯಾಯರ

ಅನಿಕಟೇ = ದೂರದಲ್ಲಿ

ವಿಜಹಾರ = ವಿಹರಿಸಿದನು (ಆಟವಾಡಿದನು).

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ತರುವಾಯ ಸುಖಿಯಾದ ವಾಸುದೇವನು ಓದುವಿಕೆಯು ಮುಗಿಯುವಷ್ಟರಲ್ಲೇ ತನಗೆ ಸಮಾನ ವಯಸ್ಸಿನವರು, ಹೆಚ್ಚಿನ ವಯಸ್ಸಿನವರೂ, ಸ್ನೇಹಿತರೂ ಆದ ಬಹಳಮಂದಿ ಬುದ್ಧಿಶಾಲಿ ಬಾಲಕರೊಡನೆ ಗುರುಗಳಿರುವ ಸ್ಥಳಕ್ಕಿಂತ ದೂರದಲ್ಲಿ ಆಟವಾಡಿದನು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಅನಧಿಕೈಃ— ನ ಅಧಿಕಾಃ, ಅನಧಿಕಾಃ, ತೈಃ ಅನಧಿಕೈಃ |

ಅಧ್ಯಯನೋಪರಮಾಂತರೇ— ಅಧ್ಯಯನಾನಾಂ ಉಪರಮಾಃ ಅಧ್ಯಯನೋಪರಮಾಃ ಅಧ್ಯಯನೋ-
ಪರಮಾನಾಂ ಅಂತರಂ, ಅಧ್ಯಯನೋಪರಮಾಂತಂ, ತಸ್ಮಿನ್ ಅಧ್ಯಯನೋಪರಮಾಂತರೇ |

ಅನಿಶಟೇ— ನ ನಿಶಟಂ ಅನಿಶಟಂ, ತಸ್ಮಿನ್ ಅನಿಶಟೇ |

ಸುಖೀ— ಸುಖಂ ಅಸ್ಯ ಅತಿ ಸುಖೀ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ವಿಜಹಾರ- ವಿ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ಹೃಇತ್ ಹರಣೇ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ಹರಣಾರ್ಥಕಾತ್
ಪರಸ್ಪೃಪದಿನಃ ಲಿಟ ಪ್ರಥಮೈಕವಚನೇ 'ವಿಜಹಾರ' ಇತಿ ರೂಪಂ |

ವಿಜಹಾರ ವಿಜಹ್ರತುಃ ವಿಜಹ್ರುಃ, ವಿಜಹರ್ಥ ವಿಜಹ್ರಥುಃ ವಿಜಹ್ರ, ವಿಜಹಾರ - ವಿಜಹರ ವಿಜಹ್ರವ
ವಿಜಹ್ರಮು ||

★ ★ ★

ವಾಯುವೇಗದ ವಾಸುದೇವ

ಪದಮುದೀರ್ಯ ಜವೇನ ಯಿಯಾಸಿತಂ

ದ್ರುತಸಖೇಷ್ವವತ್ ಸ ಪುರಃಸರಃ |

ಅಯಮಯತ್ನತಯೀತಿ ನ ವಿಸ್ಮಯೋ

ನನು ಮನೋಜವಜಿತ್ವವನೋಽಸತೌ(ಹೃಸೌ) || 44 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಪದಂ, ಉದೀರ್ಯ, ಜವೇನ ಯಿಯಾಸಿತಂ, ದ್ರುತಸಖೇಷು, ಅಭವತ್, ಸಃ ಪುರಃಸರಃ ಆಯಂ,
ಅಯತ್ನತಯಾ, ಇತಿ, ನ, ವಿಸ್ಮಯಃ, ನನು, ಮನೋಜವಜಿತ್, ಪವನಃ, ಅಸತೌ (ಹಿ, ಅಸೌ) |

ಅನ್ವಯ— ಸೋಽಯಂ ಪದಂ ಉದೀರ್ಯ, ಜವೇನ ಯಿಯಾಸಿತಂ ದ್ರುತಸಖೇಷು ಅಯತ್ನತಯಾ
ಪರಸ್ಪರೋಽಭವತ್, ಇತಿ ವಿಸ್ಮಯೋ ನ, ಅಸತೌ (ಅಸೌ) ಮನೋಜವಜಿತ್ ಪವನೋ ನನು |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸೋಽಯಂ = ಆ ಯಾವ ಈ ವಾಸುದೇವನು

ಪದಂ = ಕಾಲನ್ನು, ಉದೀರ್ಯ = ಇಟ್ಟು

ಜವೇನ = ವೇಗದಿಂದ

ಯಿಯಾಸಿತಂ = ಹೋಗಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ

ದ್ರುತಸಖೇಷು = ಓಡಿದ ಸ್ನೇಹಿತರಲ್ಲಿ

ಅಯತ್ನತಯಾ = ಪ್ರಯತ್ನಪಿಲ್ಲದಯೇ

ಪುರಃಸರಃ = ಮುಂದೆ ಹೋಗುವವನು

ಅಭವತ್ = ಆದನು

ಇತಿ = ಹೀಗೆಂದು

ವಿಸ್ಮಯಃ = ಅಶ್ಚರ್ಯವು

ನ = ಇಲ್ಲ

ಅಸತೌ (ಅಸೌ) = ಇವನು,

ಮನೋಜವಜತ್ - ಮನೋ = ಮನಸ್ಸಿನ, ಜವ = ವೇಗವನ್ನು, ಜತ್ = ಗೆದ್ದ

ಪವನ: ನನು = ವಾಯುವಷ್ಟೇ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಈ ವಾಸುದೇವನು ಓಡುವುದರಲ್ಲಿ ಸ್ಪರ್ಧೆಯನ್ನು ವಿವರಿಸಿದನು. ಅದರಲ್ಲಿ ಓಡಿ ಮುಟ್ಟುವ ಒಂದು ಜಾಗವನ್ನು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿದನು. ಸ್ಪರ್ಧಿಸಲು ಬಂದ ಸ್ನೇಹಿತರೊಡನೆ ಓಡಿದನು. ಅವರಲ್ಲರಿಗಿಂತಲೂ ಮೊದಲು ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಸ್ಥಳವನ್ನು ತಾನು ಮುಟ್ಟಿ ಗೆದ್ದು ಮುಂದಾಳಾದನು. ಮನಸ್ಸಿನ ವೇಗವನ್ನು ಮೀರಿಸಿದ ವೇಗವುಳ್ಳ ವಾಯುವಿನ ಅವತಾರನಾದ ಈ ವಾಸುದೇವನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಇದು ಆಶ್ಚರ್ಯವಲ್ಲ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಯಿಯಾಸಿತಂ— ಯಾತುಂ ಇಷ್ಟಂ ಯಿಯಾಸಿತಂ ತತ್ ಯಿಯಾಸಿತಂ |

ದ್ರುತಸಖೇಷು— ದ್ರುತಾರ್ಥ ತೇ ಸಖಾಯಶ್ಚ ದ್ರುತಸಖಾಃ ತೇಷು ದ್ರುತಸಖೇಷು | “ರಾಜಾಹಸ್ತಖಿಭ್ಯಃ ಟಿತ್” ಈ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಮಾಸಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಟಿತ್ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಬಂದು ಸಖಿ ಶಬ್ದವು ಅಕಾರಾಂತವಾಗಿದೆ.

ಪುರಸ್ಕರಃ— ಪುರಃ ಸರತಿ ಇತಿ ಪುರಸ್ಕರಃ |

ಅಯತ್ನಃ— ನ ಯತ್ನಃ ಅಯತ್ನಃ |

ಅಯತ್ನತ್ವಯಾ— ಅಯತ್ನತ್ವ ಭಾವಃ ಅಯತ್ನತಾ, ತಯಾ ಅಯತ್ನತ್ವಯಾ |

ಮನೋಜವಜತ್— ಮನಸಃ ಜವಃ ಮನೋಜವಃ, ಮನೋಜವಂ ಜಯತಿ ಇತಿ ಮನೋಜವಜತ್ |

★ ★ ★

ವಾಸುದೇವನ ಸಹಜ ಲೀಲೆಗಳು

ಪ್ಲವನತೇಜಸಿ ಹಂತ ನ ಕೇವಲಂ

ವಿಜಿತವಾನ್ ಸ ತದಾ ಸಕಲಾನ್ ಜನಾನ್ |

ಪ್ರಭುನಿದೇಶಕರೋ ಹನುಮತ್ತನೌ

ನನು ಜಿಗಾಯ ಸ ವಾಲಿಸುತಾದಿಕಾನ್

|| 45 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಪ್ಲವನತೇಜಸಿ, ಹಂತ, ನ, ಕೇವಲಂ, ವಿಜಿತವಾನ್, ಸಃ ತದಾ ಸಕಲಾನ್, ಜನಾನ್ ಪ್ರಭುನಿದೇಶಕರಃ, ಹನುಮತ್ತನೌ, ನನು, ಜಿಗಾಯ, ಸಃ ವಾಲಿಸುತಾದಿಕಾನ್ |

ಅನ್ವಯ— ಸಃ ಪ್ಲವನತೇಜಸಿ ಸಕಲಾನ್ ಜನಾನ್ ಕೇವಲಂ ತದಾ ಹಂತ ವಿಜಿತವಾನ್ ನ, ಹನುಮತ್ತನೌ ಪ್ರಭುನಿದೇಶಕರಃ ಸಃ ವಾಲಿಸುತಾದಿಕಾನ್ ಜಿಗಾಯ ನನು |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸಃ = ಆ ವಾಸುದೇವನು

ಪ್ಲವನತೇಜಸಿ = ಎತ್ತರಕ್ಕೆ ಹಾರುವ ಬಲದಲ್ಲಿ

ಸಕಲಾನ್ = ಎಲ್ಲಾ

ಜನಾನ್ = ಜನರನ್ನೂ

ಕೇವಲಂ = ಮುಖ್ಯವಾಗಿ

ತದಾ = ಆಗ

ಹಂತ = ಸಂತೋಷದಿಂದ

ವಿಜಿತವಾನ್ = ಗೆದ್ದವನು

ನ = ಅಲ್ಲ

ಹನುಮತ್ತನಿ = ಆನಂಜನೇಯನ ಅವತಾರದಲ್ಲಿ

ಪ್ರಭುನಿದೇಶಕರಃ- ಪ್ರಭು = ಸ್ವಾಮಿಯಾದ ಶ್ರೀ ರಾಮನ, ನಿರ್ದೇಶ = ಆಪ್ತಕೆಯನ್ನು, ಕರಃ = ಮಾಡಿದ

ಸಃ = ಆ ವಾಸುದೇವನು

ವಾಲಿಸುತಾದಿಕಾನ್ = ವಾಲಿಯ ಮಗನಾದ ಅಂಗದನೇ ಮೊದಲಾದವರನ್ನು

ಜಿಗಾಯ ನನು = ಗೆದ್ದಿರುವನಷ್ಟೆ..

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಆ ವಾಸುದೇವನು ಹಾರುವ ಸ್ಪರ್ಧೆಯಲ್ಲಿ ಸಂತೋಷದಿಂದ ಎಲ್ಲರನ್ನು ಗೆದ್ದು ಬಲಶಾಲಿಯೆನಿಸಿ-
ಕೊಂಡನು. ಹಿಂದೆ ರಾಮಾವತಾರದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ರಾಮನ ಆಪ್ತಕೆಯಂತೆ ಸೀತೆಯನ್ನು ಹುಡುಕಿ ಅವಳಿಗೆ ಮುದ್ರ-
ಯುಂಗುರವನ್ನು ಕೊಡಲೋಸುಗ ನೂರುಗಾವುದ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ದಕ್ಷಿಣಸಮುದ್ರವನ್ನು ದಾಟಿ ಲಂಕೆಯನ್ನು ಸೇರಿ
ವಾಲಿಯ ಮಗನಾದ ಅಂಗದ ಮೊದಲಾದವರನ್ನು ಗೆದ್ದ ಇವನಿಗೆ ಇದು ಆಶ್ಚರ್ಯವಲ್ಲ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಪ್ಲವನತೇಜಃ— ಪ್ಲವನಸ್ಯ ತೇಜಃ ಪ್ಲವನತೇಜಃ, ತಸ್ಮಿನ್ ಪ್ಲವನತೇಜಃ ।

ವಿಜಿತವಾನ್— ವಿಶೇಷೇಣ ವಿಜಿತವಾನ್ ವಿಜಿತವಾನ್ ।

ಪ್ರಭುನಿದೇಶಕರಃ— ಪ್ರಭೋಃ ನಿದೇಶಃ ಪ್ರಭುನಿದೇಶಃ ಪ್ರಭುನಿದೇಶಂ ಕರೋತಿ ಇತಿ ಪ್ರಭುನಿದೇಶಕರಃ ।

ಹನುಮತ್ತನಿ— ಹನುಮತಃ ಶನುಃ ಹನುಮತ್ತನುಃ, ತಸ್ಮಾಂ ಹನುಮತ್ತನಿ ।

ವಾಲಿಸುತಾದಿಕಾನ್— ವಾಲಿನಃ ಸುತಃ, ವಾಲಿಸುತಃ, ವಾಲಿಸುತಃ ಆದಿಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ವಾಲಿಸುತಾದಿಕಾಃ,
ತಾನ್ ವಾಲಿಸುತಾದಿಕಾನ್ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಜಗಾಮ- ಜೇ ಜಯೇ ಇತಿ ಜಯಾರ್ಥಕಾತ್ ಜಿ ಧಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಕರ್ತರಿ ಪರಸ್ಕೃಪದಿನಃ
ಲಿಟಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷಕವಚನೇ 'ಜಿಗಾಯ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ಜಿಗಾಯ ಜಿಗೃತುಃ ಜಿಗೃಃ, ಜಿಗಯಿಥ ಜಿಗೃಥುಃ ಜಿಗೃ, ಜಿಗಾಯ-ಜಿಗಯ, ಜಿಗೃವ ಜಿಗೃಮ ॥

★ ★ ★

ಜಲವಿಹಾರದಲ್ಲೂ ವಾಸುದೇವನಿಗೇ ಜಯ

ಜಲವಿಹಾರಪರಾಜಯಿಭಿಃ ಸ್ಪೃಧಾ

ಸಖಿಭಿರೀರಿತವಾರಿಪರಿಶ್ರಿತಮ್ ।

ವದನಮಾಕುಲಲೋಚನಮಾದಧೇ

ಸ್ಥಿತಮಮುಷ್ಯ ಹಿ ಕಂಚನ ವಿಭ್ರಮಮ್

॥ 46 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಜಲವಿಹಾರಪರಾಜಯಿಭಿಃ, ಸ್ವಧಾ, ಸಖಿಭಿಃ, ಈರಿತವಾರಿಪರಿಶ್ರಿತಂ, ವದನಂ, ಆಕುಲಲೋಚನಂ, ಆದಧೇ ಸ್ಥಿತಂ, ಅಮುಷ್ಯ, ಹಿ, ಕಂಚನ, ವಿಭ್ರಮಂ ।

ಅನ್ವಯ— ಜಲವಿಹಾರಪರಾಜಯಿಭಿಃ ಸಖಿಭಿಃ ಸ್ವಧಾ ಈರಿತವಾರಿಪರಿಶ್ರಿತಂ ಆಕುಲಲೋಚನಂ ಸ್ಥಿತಂ ಅಮುಷ್ಯ ವದನಂ ಕಂಚನ ವಿಭ್ರಮಂ ಆದಧೇ ಹಿ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಜಲವಿಹಾರಪರಾಜಯಿಭಿಃ = ಜಲಕ್ರೀಡೆಯಲ್ಲಿ ಸೋತವರಾದ

ಸಖಿಭಿಃ = ಸ್ನೇಹಿತರುಗಳಿಂದ

ಸ್ವಧಾ = ಸ್ಪರ್ಧೆಯಿಂದ

ಈರಿತವಾರಿಪರಿಶ್ರಿತಂ = ಚೆಲ್ಲಲ್ಪಟ್ಟ ನೀರಿನಿಂದ ವಿರ್ಪಟ್ಟ ಪರಿಶ್ರಮವುಳ್ಳ

ಆಕುಲಲೋಚನಂ = ವ್ಯಾಕುಲವಾದ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳ

ಸ್ಥಿತಂ = ಮುಗುಳ್ಳಗೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ

ಅಮುಷ್ಯ = ಈ ವಾಸುದೇವನ

ವದನಂ = ಮುಖವು

ಕಂಚನ = ಯಾವುದೋ ಒಂದು

ವಿಭ್ರಮಂ = ವಿಲಾಸವನ್ನು

ಆದಧೇ ಹಿ = ಧರಿಸಿತಷ್ಟೆ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಈ ವಾಸುದೇವನು ಸ್ನೇಹಿತರೊಡನೆ ಜಲಕ್ರೀಡೆಯಾಡಿ ಅವರನ್ನು ಗೆದ್ದನು. ಆಗ ಅವರು ಸ್ಪರ್ಧೆಯಿಂದ ಇವನ ಮುಖಕ್ಕೆ ಬೊಗಸೆಯಿಂದ ನೀರನ್ನು ಎರಚಿದರು. ಅದು ಇವನ ಕಣ್ಣುಗಳಿಗೆ ಬಿದ್ದು ತೊಂದರೆಯಾದರೂ ಮುಖವು ಆಗಲೂ ವಿಲಕ್ಷಣವಾದ ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಬೀರಿತು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಜಲವಿಹಾರಪರಾಜಯಿನಃ— ಜಲೇ ವಿಹಾರಃ ಜಲವಿಹಾರಃ, ಜಲವಿಹಾರೇ ಪರಾಜಯಃ ಜಲವಿಹಾರ-ಪರಾಜಯಃ, ಜಲವಿಹಾರಪರಾಜಯಃ ವಿಜಾಂ ಅಸ್ತಿ ಇತಿ ಜಲವಿಹಾರಪರಾಜಯಿನಃ, ತೈಃ ಜಲ-ವಿಹಾರಪರಾಜಯಿಭಿಃ ।

ಈರಿತವಾರಿಪರಿಶ್ರಿತಂ— ಈರಿತಂ ಚ ತತ್ ವಾರಿ ಚ ಈರಿತವಾರಿ, ಈರಿತವಾರಿಣಾ ಪರಿಶ್ರಿತಂ ಈರಿತವಾರಿ-ಪರಿಶ್ರಿತಂ ।

ಆಕುಲಲೋಚನಂ— ಆಕುಲೇ ಲೋಚನೇ ಯಸ್ಯ ತತ್ ಆಕುಲಲೋಚನಂ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಆದಧೇ- ಅಪ್ ಪೂರ್ವಕಾತ್ ಡು ಧಾಇನ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋ ಇತಿ ಧಾರಣ-ಪೋಷಣಾರ್ಥಕಾತ್ ಲಿಚಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷಕವಚನೇ 'ಆದಧೇ' ಇತಿ ರೂಪಂ ।

ಆದಧೇ ಆದಧಾತೇ ಆದಧಿರೇ, ದಧಿಷೇ ದಧಾತೇ ದಧಿಧ್ವೇ, ದಧೇ ದಧಿವಹೇ ದಧಿಮಹೇ ॥

ದ್ವಂದ್ವಯುದ್ಧದಲ್ಲೂ ಅಸಮ ಈ ವಾಸುದೇವ
ಸ ಶನಕೈರ್ಬಲಿನೋಽಯುಗಪದ್ಧತಾನ್
ಪ್ರವಿಹೃತೇಷು ಸಖೀನ್ನಿರಪಾತಯತ್ |
ಅಶನಕೈರ್ಯುಗಪತಕ್ರತಾಹವಾನ್

ಸಹಸಿತೋ ದ್ವಿಜಸೂನುರಯತ್ಸವಾನ್ || 47 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಸಃ, ಶನಕೈಃ ಬಲಿನಃ, ಅಯುಗಪತ್, ಗತಾನ್, ಪ್ರವಿಹೃತೇಷು, ಸಖೀನ್, ನಿರಪಾತಯತ್, ಅಶನಕೈಃ
ಯುಗಪತ್, ಪ್ರಕೃತಾಹವಾನ್, ಸಹಸಿತಃ, ದ್ವಿಜಸೂನುಃ, ಅಯತ್ಸವಾನ್ |

ಅನ್ವಯ— ಸಹಸಿತಃ, ಸಃ ದ್ವಿಜಸೂನುಃ ಪ್ರವಿಹೃತೇಷು, ಅಯುಗಪತ್ ಗತಾನ್, ಪ್ರಕೃತಾಹವಾನ್ ಬಲಿನಃ ಸಖೀನ್,
ಶನಕೈಃ ನಿರಪಾತಯತ್, ಯುಗಪತ್ (ಗತಾನ್) ಪ್ರಕೃತಾಹವಾನ್ ಸಖೀನ್ ಅಶನಕೈಃ ಅಯತ್ಸವಾನ್ ನಿರಪಾತಯತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸಹಸಿತಃ = ಮುಗುಳ್ಳಗೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ
ಸಃ ದ್ವಿಜಸೂನುಃ = ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಮಗನಾದ ಆ ವಾಸುದೇವನು
ಪ್ರವಿಹೃತೇಷು = ಅಟಗಳಲ್ಲಿ
ಅಯುಗಪತ್ = ಬೇರೆಯಾಗಿ
ಗತಾನ್ = ತನ್ನನ್ನು ಬೇಳಸಲು ಸಮೀಪಿಸಿದ
ಪ್ರಕೃತಾಹವಾನ್ = ಪ್ರಕೃತ - ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ (ಆರಂಭಿಸಿದ)
ಆಹವಾನ್ = ಅಟದ ಜಗಳವುಳ್ಳ
ಬಲಿನಃ = ಬಲಿಪುರಾಡ
ಸಖೀನ್ = ಸ್ನೇಹಿತರನ್ನು
ಶನಕೈಃ = ಮೆಲ್ಲಗೆ
ನಿರಪಾತಯತ್ = ಕೆಡವಿದನು
ಯುಗಪತ್ = ಒಂದೇ ಸಲ
ಗತಾನ್ = ಸಮೀಪಿಸಿದ
ಪ್ರಕೃತಾಹವಾನ್ = ಅಟಕ್ಕಾಗಿ ಜಗಳವಾಡಿದ (ಆರಂಭಿಸಿದ ಜಗಳವುಳ್ಳ)
ಸಖೀನ್ = ಸ್ನೇಹಿತರನ್ನು
ಅಶನಕೈಃ = ಬೇಗನೆ
ಅಯತ್ಸವಾನ್ = ಪ್ರಯತ್ನವಿಲ್ಲದವನಾಗಿ
ನಿರಪಾತಯತ್ = ಕೆಡವಿದನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಆ ವಾಸುದೇವನು ತಮಾಷೆಯಾಗಿ ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರಾಗಿ ಜಗಳವಾಡಲು ಬಂದ ಬಲರಾಲಿಗಳಾದ
ಸ್ನೇಹಿತರನ್ನು ಮೆಲ್ಲನೆ ನೆಲದಲ್ಲಿ ಉರುಳಿಸಿದನು. ಅನಂತರ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಜಗಳವಾಡಲು ಬಂದ ಆ ಸ್ನೇಹಿತರನ್ನು
ಅನಾಯಾಸವಾಗಿ ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಬೇಗನೆ ಕೆಡವಿದನು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಬಲಿನೆ— ಬಲಂ ವಿಷಾಂ ಅಸ್ತಿ ಇತಿ ಬಲಿನೆ, ತಾನ್ ಬಲಿನೆ |

ಪ್ರಕೃತಾಹವಾನ್— ಪ್ರಕೃತಃ ಅಹವಃ ಯೈಃ ತೇ ಪ್ರಕೃತಾಹವಾಃ, ತಾನ್ ಪ್ರಕೃತಾಹವಾನ್ |

ಸಹಸಿತಃ— ಹಸಿತೇನ ಸಹ ವರ್ತತೇ ಇತಿ ಸಹಸಿತಃ |

ದ್ವಿಜಸೂನುಃ— ದ್ವಿಜಸ್ಯ ಸೂನುಃ ದ್ವಿಜಸೂನುಃ |

ಅಯತ್ನವಾನ್— ಯತ್ನಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತೀತಿ, ಯತ್ನವಾನ್ ನ ಯತ್ನವಾನ್, ಅಯತ್ನವಾನ್ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ನಿರಪಾತಯತ್ - ಪಿತೃಗೃತೌ ಇತಿ ಗಮನಾರ್ಥಕಾತ್ ಣಿಚಿ ಲಇೌ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೈಕವಚನೇ
'ನಿರಪಾತಯತ್' ಇತಿ ರೂಪಂ |

ನಿರಪಾತಯತ್ ನಿರಪಾತಯತಾಂ ನಿರಪಾತಯನ್, ನಿರಪಾತಯಃ ನಿರಪಾತಯತಂ ನಿರಪಾತಯತ,
ನಿರಪಾತಯಂ ನಿರಪಾತಯಾವ ನಿರಪಾತಯಾಮು ||

★ ★ ★

ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಜಯಿಸಿದ ಭೀಮವೈಭವ

ಗ್ರಹಣನಿಗ್ರಹಣೇ ಗ್ರಹಣೇ ದೃಢೇ

ಗುರುಭರೋದ್ಧರಣಾದಿವಿಧೌ ಪಟೌ |

ಇಹ ವಿಭಾವುಪಚಾರಧಿಯಾ ನೃಣಾ-

ಮೃತಮಯಂ ನನು ಭೀಮ ಇತೀರಿತಮ್ || 48 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಗ್ರಹಣನಿಗ್ರಹಣೇ, ಗ್ರಹಣೇ, ದೃಢೇ, ಗುರುಭರೋದ್ಧರಣಾದಿವಿಧೌ, ಪಟೌ, ಇಹ, ವಿಭೌ,
ಉಪಚಾರಧಿಯಾ, ನೃಣಾಂ, ಮೃತಂ, ಅಯಂ, ನನು, ಭೀಮಃ, ಇತಿ, ಈರಿತಂ |

ಅನ್ವಯ— ಗ್ರಹಣನಿಗ್ರಹಣೇ ಗ್ರಹಣೇ ದೃಢೇ ಗುರುಭರೋದ್ಧರಣಾದಿವಿಧೌ ಪಟೌ ವಿಭೌ ಇಹ ಉಪಚಾರಧಿಯಾ
ಅಯಂ ಭೀಮ ಇತಿ ನೃಣಾಮೀರಿತಂ ಮೃತಂ ನನು |

ಅನ್ವಾರ್ಥ—

ಗ್ರಹಣನಿಗ್ರಹಣೇ - ಗ್ರಹಣ = ಇನ್ನೊಬ್ಬರ ಹಿಡಿತದ, ನಿಗ್ರಹಣೆ = ಬಿಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆಯಲ್ಲಿ

ದೃಢೇ = ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ

ಗ್ರಹಣೇ = ತಾನು (ಇನ್ನೊಬ್ಬರನ್ನೂ) ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳುವುದರಲ್ಲಿ

ಗುರುಭರೋದ್ಧರಣಾದಿವಿಧೌ- ಗುರು = ಹೆಚ್ಚಾದ, ಭರ = ಭಾರದ, ಉದ್ಧರಣ = ಎತ್ತುವುದೇ, ಆದಿ =
ಮೊದಲಾದ, ವಿಧೌ = ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ

ಪಟೌ = ಸಮರ್ಥನಾದ

ವಿಭೌ = ಶತ್ರುನಾದ

ಇಹ = ಈ ವಾಸುದೇವನಲ್ಲಿ

ಉಪಚಾರಧಿಯಾ = ಉಪಚಾರಬುದ್ಧಿಯಿಂದ (ಲಾಕ್ಷಣಿಕ ರೀತಿಯಿಂದ)

ಅಯಂ = ಇವನು

ಭೀಮ ಇತಿ = ಭೀಮನೆಂಬ

ನೃಣಾಂ = ಮನುಷ್ಯರ

ಈರಿತಂ = ಮಾತು

ಋತಂ ನನು = ಸತ್ಯವಾದುದಷ್ಟೇ !

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಈ ವಾಸುದೇವನು ಇನ್ನೊಬ್ಬರು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡಾಗ ಬಿಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದರಲ್ಲಿಯೂ, ತಾನು ಮತ್ತೊಬ್ಬರನ್ನು ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳುವುದರಲ್ಲಿಯೂ, ಹೆಚ್ಚು ಭಾರವಾದ ವಸ್ತುವನ್ನು ಎತ್ತುವುದರಲ್ಲಿಯೂ ಅತ್ಯಂತ ಸಮರ್ಥನಾಗಿದ್ದನು. ಆದ್ದರಿಂದ ಇವನು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರ ಅವತಾರನಾಗಿರುವನೆಂದರಿಯದ ಜನರು ಇವನನ್ನು ನೋಡಿ ಇವನು ಭೀಮನು ಎಂದು ಹೇಳಿದರು. ಈ ಮಾತು “ಹುಡುಗನು ಸಿಂಹದಂತೆ ಇದ್ದಾನೆ” ಎಂಬ ಸಾದೃಶ್ಯದ ಮಾತಿನಂತೆ ಲಾಕ್ಷಣಿಕವಾಗಿತ್ತು. ಆದರೂ ಹಿಂದೆ ಭೀಮನಾಗಿದ್ದ ಇವನಲ್ಲಿ ಅದು ಸತ್ಯವೇ ಆಯಿತು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಗ್ರಹಣ ನಿಗ್ರಹಣೇ— ಗ್ರಹಣಸ್ಯ ನಿಗ್ರಹಣಂ ಗ್ರಹಣನಿಗ್ರಹಣಂ, ತಸ್ಮಿನ್ ಗ್ರಹಣನಿಗ್ರಹಣೇ |

ಗುರುಭರೋದ್ಧರಣಾದಿವಿಧಿ— .ಗುರುಶ್ವಾಸೌ ಭರಶ್ಚ ಗುರುಭರಃ, ಗುರುಭರಸ್ಯ ಉದ್ಧರಣಂ ಗುರು-
ಭರೋದ್ಧರಣಂ, ಗುರುಭರೋದ್ಧರಣಂ ಅದಿ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಗುರುಭರೋದ್ಧರಣಾದಿಃ ಗುರುಭರೋ-
ದ್ಧರಣಾದಿಶ್ವಾಸೌ ವಿಧಿಶ್ಚ ಗುರುಭರೋದ್ಧರಣಾದಿವಿಧಿಃ ತಸ್ಮಿನ್ ಗುರುಭರೋದ್ಧರಣಾದಿವಿಧಿ |

ಉಪಚಾರಧಿಯಾ— ಉಪಚಾರೇಣ ಧೀಃ ಉಪಚಾರಧೀಃ, ತಯಾ ಉಪಚಾರಧಿಯಾ ||

★ ★ ★

ಜಗದ್ಗುರುವಿನಲ್ಲಿ ಗುರುವಿನ ಆತ್ಮಚಿ

ವಿಹರತೀತಿ ಪಠತ್ಯಪಿ ನ ಸ್ಫುಟಂ

ಸ್ವಗೃಹಗಾಮಿನಿ ಚಾದ್ರುತಮಾಯತಿ |

ಪರಿತುತೋಷ ನ ತತ್ರ ಜಗದ್ಗುರೌ

ನ ಕಿಲ ಪೂಗವನಾನ್ವಯಜೋ ದ್ವಿಜಃ

|| 49 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ವಿಹರತಿ, ಇತಿ, ಪಠತಿ, ಅಪಿ, ನ, ಸ್ಫುಟಂ, ಸ್ವಗೃಹಗಾಮಿನಿ, ಚ, ಅದ್ರುತಂ ಆಯತಿ, ಪರಿತುತೋಷ, ನ, ತತ್ರ, ಜಗದ್ಗುರೌ, ಸಃ, ಕಿಲ, ಪೂಗವನಾನ್ವಯಜಃ, ದ್ವಿಜಃ |

ಅನ್ವಯ— ಇತಿ ವಿಹರತಿ ಸ್ಫುಟಂ ನ ಪಠತಿ ಅಪಿ ಸ್ವಗೃಹಗಾಮಿನಿ, ಚ ಅದ್ರುತಂ ಆಯತಿ ಜಗದ್ಗುರೌ ತತ್ರ ಪೂಗವನಾನ್ವಯಜಃ ಸಃ ದ್ವಿಜಃ ನ ಪರಿತುತೋಷ ಕಿಲ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಇತಿ ವಿಹರತಿ = ಹೀಗೆ ಆಟವಾಡುತ್ತಿರುವಾಗ

ಸ್ಫುಟಂ = ಚೆನ್ನಾಗಿ

ನ ಪಠತಿ ಅಪಿ = ಓದದೇ ಇರುವವನಾದರೂ

ಸ್ವಗೃಹಗಾಮಿನಿ = ತನ್ನ ಮನೆಗೆ ಹೋಗುತ್ತಿರುವ

ಚ = ಮತ್ತು

ಅದ್ರುತಂ = ಮೆಲ್ಲಗೆ

ಆಯತಿ = ಬರುತ್ತಿರುವ

ಜಗದ್ಗುರೌ = ಪ್ರಪಂಚದ ಗುರುವಾದ

ತತ್ರ = ಆ ವಾಸುದೇವನಲ್ಲಿ

ಪೂಗವನಾನ್ವಯಜಃ = ತೋಟಂತಿಲ್ಲಾಯ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿರುವ

ಸಃ ದ್ವಿಜಃ = ಬ್ರಾಹ್ಮಣೋಪಾಧ್ಯಾಯರು

ನ ಪರಿತುತೋಷ ಕಿಲ = ಪರಿತುಷ್ಟರಾಗಿಲ್ಲವಷ್ಟೇ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಜಗದ್ಗುರುವಾದ ಆ ವಾಸುದೇವನು ತಾನು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಬಲ್ಲವನಾದ್ದರಿಂದ ಈ ರೀತಿ ಆಡುತ್ತ ಚೆನ್ನಾಗಿ ವೇದಪಾಠಗಳನ್ನು ಓದುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ, ಯಾವಾಗಲೂ ಊಟ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಗಾಗಿ ಮನೆಗೆ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದನು. ಬೇಗನೆ ಪಾಠವನ್ನು ಓದಲು ಬರುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಇದನ್ನು ಕಂಡು ಅವನ ಮಹಾತ್ಮೆಯನ್ನರಿಯದ ಉಪಾಧ್ಯಾಯರಾದ ತೋಟಂತಿಲ್ಲಾಯ ವಂಶದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಅಸಮಾಧಾನಗೊಂಡರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ವಿಹರತಿ— ವಿಹರತಿ ಇತಿ ವಿಹರನ್, ತ್ಯಸ್ಮಿನ್ ವಿಹರತಿ |

ಪಠತಿ— ಪಠತಿ ಇತಿ ಪಠನ್, ತ್ಯಸ್ಮಿನ್ ಪಠತಿ |

ಸ್ವಗೃಹಗಾಮಿನಿ— ಸ್ವಗೃಹ ಗೃಹಂ ಸ್ವಗೃಹಂ, ಸ್ವಗೃಹಂ ಗೇಚೈತಿ ಇತಿ ಸ್ವಗೃಹಗಾಮೀ, ತ್ಯಸ್ಮಿನ್ ಸ್ವಗೃಹಗಾಮಿನಿ |

ಆಯತಿ— ಆಯತಿ ಇತಿ ಆಯನ್, ತ್ಯಸ್ಮಿನ್ ಆಯತಿ |

ಜಗದ್ಗುರೌ— ಜಗತಾಂ ಗುರುಃ ಜಗದ್ಗುರುಃ, ತ್ಯಸ್ಮಿನ್ ಜಗದ್ಗುರೌ |

ಪೂಗವನಾನ್ವಯಜಃ— ಪೂಗದ್ಯ ವನಂ ಪೂಗವನಂ ಪೂಗವನಂ ಇತಿ ಅನ್ವಯಃ ಪೂಗವನಾನ್ವಯಃ

ಪೂಗವನಾನ್ವಯೇ ಜಾತಃ ಪೂಗವನಾನ್ವಯಜಃ |

ದ್ವಿಜಃ— ದ್ವಾಭ್ಯಾಂ ಜಾಯತೇ ಇತಿ ದ್ವಿಜಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಪರಿತುತೋಷ- ಪರಿ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ತುಷ ತುಷ್ಟೌ ಇತಿ ಪ್ರೀತ್ಯರ್ಥಕಾತ್ ತುಷಧಾತೋಃ ಅಕರ್ಮಕಾತ್ ಪರಸ್ವೈಪದಿನಃ ಲಿಟ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೈಕವಚನೇ ಪರಿತುತೋಷ ಇತಿ ರೂಪಂ |

ಪರಿತುತೋಷ ಪರಿತುತುಷತುಃ ಪರಿತುತುಷಃ, ಪರಿತುತೋಷಿಥ ಪರಿತುತುಷಥುಃ ಪರಿತುತುಷಃ,

ಪರಿತುತೋಷ ಪರಿತುತುಷಿವ ಪರಿತುತುಷಿಮ ||

★ ★ ★

ಶಿಷ್ಯನ ಬಗ್ಗೆ ಕೋಪಗೊಂಡ ತೋಟಂತಿಲ್ಲಾಯರು

ಅಥ ಕದಾಚನ ಸೋಽಧ್ಯಯನಾಂತರೇ

ತಮವದತುಪಿತೋಽನ್ಯಮನಸ್ವಿನಮ್ |

ಪಠಸಿ ನೋ ಶಠ ತೇ ಸಖಿಭಿಃ ಸಮಂ

ಕಿಮಿತಿ ನಿತ್ಯಮುದಾಸಿತಧೀರಿತಿ

|| 50 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅಥ ಕದಾಚನ ಸಃ ಅಧ್ಯಯನಾಂತರೇ, ತಂ, ಅವದತ್, ಕುಪಿತಃ ಅನ್ಯಮನಸ್ವಿನಂ, ಪಠಸಿ, ನೋ, ಶಠ ತೇ, ಸಖಿಭಿಃ, ಸಮಂ, ಕಿಂ, ಇತಿ, ನಿತ್ಯಂ, ಉದಾಸಿತಧೀಃ ಇತಿ |

ಅನ್ವಯ— ಅಥ ಕದಾಚನ, ಕುಪಿತಃ ಸಃ ಅಧ್ಯಯನಾಂತರೇ, ಅನ್ಯಮನ್ವಿನಂ ತಂ, “ಪಠ ನಿತ್ಯಂ ಉದಾಸಿತಧೀಃ ತೇ ಸಖಿಭಿಃ ಸಮಂ ಕಿಮಿತಿ ನೋ ಪಠಸಿ?” ಇತ್ಯವದತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಥ = ಅನಂತರ

ಕದಾಚನ = ಒಂದಾನೊಂದು ಸಮಯದಲ್ಲಿ

ಕುಪಿತಃ = ಕೋಪಗೊಂಡ

ಸಃ = ಆ ಉಪಾಧ್ಯಾಯರು

ಅಧ್ಯಯನಾಂತರೇ = ಓದುವುದರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ

ಅನ್ಯಮನ್ವಿನಂ = ಬೇರೆ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ

ತಂ = ಆ ವಾಸುದೇವನನ್ನು ಕುರಿತು

ಪಠ = ಮೂರ್ಖ ಅಥವಾ ಉತ್ತಮ ಗುಣಶಾಲಿಯೇ!

ನಿತ್ಯಂ = ಯಾವಾಗಲೂ

ಉದಾಸಿತಧೀಃ = ಉದಾಸೀನವಾದ (ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನಾಗಿ)

ತೇ = ನಿನ್ನ

ಸಖಿಭಿಃ ಸಮಂ = ಸ್ನೇಹಿತರೊಡನೆ ಕೂಡಿಕೊಂಡು

ಕಿಮಿತಿ = ಏತಕ್ಕೆ

ನೋ ಪಠಸಿ = ಓದುವುದಿಲ್ಲ?

ಇತಿ = ಹೀಗೆಂದು

ಅವದತ್ = ಹೇಳಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಬಳಿಕ ಒಂದುದಿನ ವಾಸುದೇವನು ಪಾಠವನ್ನು ಓದುತ್ತಿರುವಾಗ ಅದರಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸನ್ನಿಡದೆ ಬೇರೆ ಏನನ್ನು ಆಲೋಚಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. ಆಗ ಉಪಾಧ್ಯಾಯರಿಗೆ ಕೋಪಬಂತು. ಅವರು “ಎಲೈ ಉತ್ತಮಗುಣಶಾಲಿಯೇ (ಮೂರ್ಖ)! ನೀನು ಯಾವಾಗಲೂ ಪಾಠದಲ್ಲಿ ಉದಾಸೀನನಾಗಿರುವೆ. ನಿನ್ನ ಸ್ನೇಹಿತರಂತೆ ನೀನು ಏಕೆ ಓದುತ್ತಿಲ್ಲ?” ಎಂದು ಗದರಿಸಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಅಧ್ಯಯನಾಂತರೇ— ಅಧ್ಯಯನಸ್ಯ ಅಂತರಂ ಅಧ್ಯಯನಾಂತರಂ, ತಸ್ಮಿನ್ ಅಧ್ಯಯನಾಂತರೇ |

ಅನ್ಯಮನ್ವಿನಂ— ಅನ್ಯಸ್ಮಿನ್ ಮನಃ ಅನ್ಯಮನಃ ಅನ್ಯಮನಃ ಅನ್ಯ ಅಸ್ತೀತಿ ಅನ್ಯಮನ್ವಿನಂ ತಂ ಅನ್ಯ-ಮನ್ವಿನಂ |

ಉದಾಸಿತಧೀಃ— ಉದಾಸಿತಾ ಧೀಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಉದಾಸಿತಧೀಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಪಠಸಿ- ಪಠ ವ್ಯಕ್ತ್ಯಾಯಾಂ ವಾಚಿ ಇತಿ. ವ್ಯಕ್ತವಾಗರ್ಥಕಾತ್ ಪಠಧಾತೋಃ ಲಟಿ ಮಧ್ಯಮ-ಪುರುಷೈಕವಚನೇ ‘ಪಠಸಿ’ ಇತಿ ರೂಪಂ |

ಪಠತಿ ಪಠತಃ ಪಠಂತಿ, ಪಠಸಿ ಪಠಃ ಪಠಥ, ಪಠಾಮಿ ಪಠಾವಃ ಪಠಾಮಃ ||

ಅವದತ್- ವದ ವ್ಯಕ್ತ್ಯಾಯಾಂ ವಾಚಿ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ವ್ಯಕ್ತವಾಗರ್ಥಕಾತ್ ವದಧಾತೋಃ ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೈಕ-ವಚನೇ ‘ಅವದತ್’ ಇತಿ ರೂಪಂ |

ಅವದತ್ ಅವದತಾಂ ಅವದನ್, ಅವದಃ ಅವದತಂ ಅವದತ, ಅವದಂ ಅವದಾವ ಅವದಾಮ ||

ಗುಣನಿಶಾ ಚರಣಾದಿಕಗೋಚರಾ

ನ ಮಮ ಹೃದ್ವಯತೇತ್ಯದಿತೇಽಮುನಾ |

ವದ ವಿಶಾರದವಾದ ಯಥೇಚ್ಛತಂ

ತತ್ಪ್ರಮುಪರೀತ್ಯವದಧರಣೀಸುರಃ

|| 51 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಗುಣನಿಶಾ, ಚರಣಾದಿಕಗೋಚರಾ, ನ, ಮಮ, ಹೃದ್ವಯತಾ, ಇತಿ, ಉದಿತೇ, ಅಮುನಾ, ವದ, ವಿಶಾರದವಾದ, ಯಥೇಚ್ಛತಂ, ತ್ವಂ ಉಪರಿ, ಇತಿ, ಅವದತ್, ಧರಣೀಸುರಃ |

ಅನ್ವಯ— “ಚರಣಾದಿಕಗೋಚರಾ ಗುಣನಿಶಾ ಮಮ ಹೃದ್ವಯತಾ ನ” ಇತ್ಯಮುನಾ ಉದಿತೇ ಧರಣೀಸುರಃ (ಹೇ) “ವಿಶಾರದವಾದ ತ್ವಂ, ಉಪರಿ ಯಥೇಽಚ್ಛತಂ ವದ” ಇತ್ಯವದತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಚರಣಾದಿಕಗೋಚರಾ = ಪಾದ ಮುಂತಾದವುಗಳ ವಿಷಯಕವಾದ

ಗುಣನಿಶಾ = ಆವೃತ್ತಿಯು (ಪುನಃ ಪುನಃ ಹೇಳುವುದು)

ಮಮ = ನನಗೆ

ನ ಹೃದ್ವಯತಾ = ಹೃದಯಕ್ಕೆ ಪ್ರಿಯವಲ್ಲ

ಇತಿ = ಹೀಗೆಂದು

ಅಮುನಾ = ಈ ವಾಸುದೇವನಿಂದ

ಉದಿತೇ = ಹೇಳಲ್ಪಡಲು

ಧರಣೀಸುರಃ = ಭ್ರಾಹ್ಮಣರು (ಉಪಾಧ್ಯಾಯರು)

ವಿಶಾರದವಾದ = ವಿದ್ವಾಂಸರಂತೆ ಮಾತನಾಡುವ ವಾಸುದೇವನೇ

ತ್ವಂ = ನೀನು

ಉಪರಿ = ಈಗ ಹೇಳಿಕೊಡುತ್ತಿರುವುದಕ್ಕಿಂತ ಮೇಲೆ

ಯಥೇಚ್ಛತಂ = ಇಷ್ಟ ಬಂದುದನ್ನು

ವದ = ಹೇಳು

ಇತಿ = ಹೀಗೆಂದು

ಅವದತ್ = ಹೇಳಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ವಾಸುದೇವನು “ಗುರುಗಳೇ! ವೇದಮಂತ್ರವನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಡುವಾಗ ಸಂಪ್ರದಾಯದಂತೆ ಮೊದಲು ಋಕ್ಕಿನ ಪಾದಭಾಗ, ಅನಂತರ ಅರ್ಧಭಾಗ, ತರುವಾಯ ಪೂರ್ವಿಯನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಟ್ಟು, ಅದನ್ನು ನಾನು ಆವೃತ್ತಿ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದು ನನಗೆ ಸರಿ ತೋರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ನಾನು ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿರುತ್ತೇನೆ” ಎಂದನು. ಆಗ ಗುರುಗಳು “ನೀನು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ತಿಳಿದ ವಿದ್ವಾಂಸನಂತೆ ಮಾತನಾಡುತ್ತಿರುವಿ. ಹಾಗಾದರೆ ಈಗ ನಾನು ಹೇಳಿಕೊಡುತ್ತಿರುವ ಮಂತ್ರಭಾಗಕ್ಕಿಂತ ನಿನಗೆ ಇಷ್ಟವಿರುವ ಮುಂದಿನ ಯಾವುದಾದರೂ ಮಂತ್ರಭಾಗವನ್ನು ಹೇಳು, ನೋಡೋಣ” ಎಂದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಚರಣಾದಿಕಗೋಚರಾ— ಚರಣಃ ಅದಿಃ ಯಸ್ಯ ಸ! ಚರಣಾದಿಕಃ, ಚರಣಾದಿಕಃ ಗೋಚರಃ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ
ಚರಣಾದಿಕಗೋಚರಾಃ |

ಹೃದ್ಯಯಿತಾ— ಹೃದಃ ದಯಿತಾ ಹೃದ್ಯಯಿತಾ |

ವಿಚಾರದವಾಡ— ವಿಚಾರದವತ್ ವದತಿ ಇತಿ ವಿಚಾರದವಾದಃ ತಸ್ಯ ಸಂಬುದ್ಧಿಃ ವಿಚಾರದವಾದ |

ಧರಣೀಸುರಃ— ಧರಣ್ಯಾಂ ಸುರಃ, ಧರಣೀಸುರಃ |

ಯಥೇಚ್ಛತಂ— ಈಚ್ಛತಂ ಅನತಿಕ್ರಮ್ಯ ಯಥೇಚ್ಛತಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ವದ- ವದಿ ಅಭಿವಾದನಸ್ತತ್ಯೋಃ ಇತಿ ಅಭಿವಾದನಸ್ತತ್ಕರ್ತೃಣಾತ್ ವದಧಾತೋಃ ಲೋಟಿ
ಪ್ರಥಮಪುರುಷಕವಚನೇ 'ವದ' ಇತಿ ರೂಪಂ |

ವದತು ವದತಾತ್, ವದತಾಂ ವದಂತು, ವದ ವದತಾತ್, ವದತಂ ವದತ, ವದಾನಿ ವದಾವ ವದಾಮು ||

ಅವದತ್- ವದಿ ಅಭಿವಾದನಸ್ತತ್ಯೋಃ ಅಭಿವಾದನಸ್ತತ್ಕರ್ತೃಣಾತ್ ವದಧಾತೋಃ ಲಙ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ
ವಿಕವಚನೇ 'ಅವದತ್' ಇತಿ ರೂಪಂ |

ಅವದತ್ ಅವದತಾಂ ಅವದನ್, ಅವದಃ ಅವದತಂ ಅವದತ, ಅವದಂ ಅವದಾವ ಅವದಾಮು ||

★ ★ ★

ಸಕಲ ಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ವೇದೋಚ್ಚಾರಣೆ

ಸಕಲಲಕ್ಷಣಶಿಕ್ಷಣಮೂಲಭೂಃ

ಶ್ರುತಿಸಮಾಮನನಂ ಸ್ವಲ್ಪನೋಜ್ಞತಮ್ |

ನ ಖಿಲು ಕೇವಲಮಸ್ಯ ಗುರೋವ್ಯಧಾತ್

ಸುಮನಸಾಮಪಿ ತತ್ರ ಕುತೂಹಲಮ್ || 52 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಸಕಲಲಕ್ಷಣಶಿಕ್ಷಣಮೂಲಭೂಃ, ಶ್ರುತಿಸಮಾಮನನಂ, ಸ್ವಲ್ಪನೋಜ್ಞತಂ, ನ, ಖಿಲು, ಕೇವಲಂ, ಅಸ್ಯ,
ಗುರೋಃ ವ್ಯಧಾತ್, ಸುಮನಸಾಂ, ಅಪಿ ತತ್ರ ಕುತೂಹಲಂ |

ಅನ್ವಯ— ಸಕಲಲಕ್ಷಣಶಿಕ್ಷಣಮೂಲಭೂಃ, ಸ್ವಲ್ಪನೋಜ್ಞತಂ, ಅಸ್ಯ ಶ್ರುತಿಸಮಾಮನನಂ, ಗುರೋಃ ಕೇವಲಂ
ಕುತೂಹಲಂ ನ ವ್ಯಧಾತ್, ಸುಮನಸಾಂ, ಅಪಿ ತತ್ರ, ಕುತೂಹಲಂ ವ್ಯಧಾತ್ ಖಿಲು |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸಕಲಲಕ್ಷಣಶಿಕ್ಷಣಮೂಲಭೂಃ- ಸಕಲ = ಎಲ್ಲಾ, ಲಕ್ಷಣ = ವೇದೋಚ್ಚಾರಣ ಲಕ್ಷಣಗಳೆ, ಶಿಕ್ಷಣ = ಕಲಿ-
ಯುವಿಕೆಗೆ, ಮೂಲಭೂಃ = ಉತ್ತಮಸ್ಥಾನವಾದ (ಮೂಲಸ್ಥಾನವಾದ)

ಸ್ವಲ್ಪನೋಜ್ಞತಂ-ಸ್ವಲ್ಪಿನಃ = ತಪ್ಪುವಿಕೆಯಿಂದ, ಉಜ್ಞತಂ = ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ

ಅಸ್ಯ = ಈ ವಾಸುದೇವನ

ಶ್ರುತಿಸಮಾಮನನಂ- ಶ್ರುತಿ = ವೇದದ, ಸಮಾಮನನಂ = ಉಚ್ಚಾರಣೆಯು

ಗುರೋಃ ಕೇವಲಂ = ಉಪಾಧ್ಯಾಯರಿಗೆ ಮಾತ್ರ

ಕುತೂಹಲಂ = ಕೌತುಕವನ್ನು

ನ ವ್ಯಧಾತ್ = ಉಂಟುಮಾಡಲಿಲ್ಲ

ತತ್ರ = ಆ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ

ಸುಮನಸಾಂ ಅಪಿ = ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಕೂಡ

ಕುತೂಹಲಂ = ಕೌತುಕವನ್ನು

ವ್ಯಧಾತ್ = ಉಂಟುಮಾಡಿತು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಆಗ ವಾಸುದೇವನು ಸಂಪ್ರದಾಯದಂತೆ ವೇದೋಚ್ಚಾರಣೆಯನ್ನು ಮಾಡುವ ಸಕಲ ಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಸ್ವಲ್ಪಮಾತ್ರವೂ ತಪ್ಪದ ವರ್ಗಗಳ ಕ್ರಮದಿಂದ ತನಗೆ ಗುರುಗಳು ಹೇಳಿಕೊಡದಿರುವ ಮುಂದಿನ ವೇದಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದನು. ಆಗ ಗುರುಗಳು ಆಶ್ಚರ್ಯಗೊಂಡರು, ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ ದೇವತೆಗಳೂ ಆಶ್ಚರ್ಯಗೊಂಡರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಸಕಲಲಕ್ಷಣಶಿಕ್ಷಣಮೂಲಭೂಃ— ಸಕಲಾನಿ ಚ ತಾನಿ ಲಕ್ಷಣಾನಿ ಚ ಸಕಲಲಕ್ಷಣಾನಿ, ಸಕಲಲಕ್ಷಣಾನಾನಾಂ

ಶಿಕ್ಷಣಂ ಸಕಲಲಕ್ಷಣಶಿಕ್ಷಣಂ, ಸಕಲಲಕ್ಷಣಶಿಕ್ಷಣಸ್ಯ ಮೂಲಭೂಃ ಸಕಲಲಕ್ಷಣಶಿಕ್ಷಣಮೂಲಭೂಃ |

ಶ್ರುತಿಸಮಾಮನನಂ— ಶ್ರುತೀನಾಂ ಸಮಾಮನನಂ ಶ್ರುತಿಸಮಾಮನನಂ |

ಸ್ವಲ್ಪನೋಜ್ಞತ— ಸ್ವಲ್ಪನೇನ ಉಜ್ಞತಂ ಸ್ವಲ್ಪನೋಜ್ಞತಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ವ್ಯಧಾತ್ - ವಿ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ಡು ಧಾಇತ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಇತಿ ಧಾರಣ-
ಪೋಷಣಾರ್ಥಕಾತ್ ಡುಧಾಇತ್ ಧಾತೋಃ ಲುಙ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ್ಯಕವಚಿನೇ 'ವ್ಯಧಾತ್' ಇತಿ ರೂಪಂ |

ವ್ಯಧಾತ್ ವ್ಯಧಾತಾಂ ವ್ಯಧುಃ, ವ್ಯಧಾಃ ವ್ಯಧಾತಂ ವ್ಯಧಾತ, ವ್ಯಧಾಂ ವ್ಯಧಾವ ವ್ಯಧಾಮ ||

★ ★ ★

ಗುರುಪುತ್ರನ ರೋಗಪರಿಹಾರ

ಪ್ರಿಯವಯಸ್ಕಶಿರೋಗುರುವೇದನಾ-

ಮಶಮಯತ್ ಸಹಜಾಮಪಿ ದುಃಸಹಾಮ್ |

ಸ ವಿಪಿನೇ ವಿಜನೇ ಮುಖವಾಯುನಾ

ಶ್ರವಣಗೋಚರಿತೇನ ಕದಾಚನ

|| 53 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಪ್ರಿಯವಯಸ್ಕಶಿರೋಗುರುವೇದನಾಂ, ಅಶಮಯತ್, ಸಹಜಾಂ, ಅಪಿ, ದುಃಸಹಾಂ, ಸಃ ವಿಪಿನೇ, ವಿಜನೇ, ಮುಖವಾಯುನಾ, ಶ್ರವಣಗೋಚರಿತೇನ, ಕದಾಚನ |

ಅನ್ವಯ— ಸಃ ಕದಾಚನ ವಿಜನೇ ವಿಪಿನೇ ದುಃಸಹಾಂ ಸಹಜಾಂ ಅಪಿ ಪ್ರಿಯವಯಸ್ಕಶಿರೋಗುರುವೇದನಾಂ ಸಃ ಶ್ರವಣಗೋಚರಿತೇನ, ಮುಖವಾಯುನಾ ಅಶಮಯತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸಃ = ಆ ವಾಸುದೇವನು

ಕದಾಚನ = ಒಂದೊಮ್ಮೆ

ವಿಜನೇ = ಜನರಿಲ್ಲದ

ವಿಪಿನೇ = ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ

ದುಃಸಹಾಂ = ಸಹಿಸಲಸಾಧ್ಯವಾದ

ಸಹಜಾಂ ಅಪಿ = ಜನ್ಮದಿಂದ ಮೊದಲೊಂದು ಬರುತ್ತಿದ್ದು, ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿದ್ದರೂ ಕೂಡ

ಪ್ರಿಯವಯಸ್ಕಶಿರೋಗುರುವೇದನಾಂ- ಪ್ರಿಯವಯಸ್ಕ = ಪ್ರಿಯಸ್ನೇಹಿತನ, ಶಿರಃ = ತಲೆಯು, ಗುರು = ಹೆಚ್ಚಾದ, ವೇದನಾಂ = ನೋವನ್ನು,

ಶ್ರವಣಗೋಚರಿತೇನ = ಕಿವಿಗೆ ವಿಷಯವಾದ (ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ಊದಿದ)

ಮುಖವಾಯುನಾ = ಬಾಯಿಯ ಗಾಳಿಯಿಂದ

ಅಶಮಯತ್ = ಹೋಗಲಾಡಿಸಿದನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಒಂದು ದಿನ ಆ ವಾಸುದೇವನು ಆತ್ಮತಃ ಸ್ನೇಹಿತನಾದ ಗುರುಗಳ ವೃತ್ತನೊಡನೆ ಕಾಡಿಗೆ ಹೋಗಿದ್ದನು. ಅಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಯಾರೂ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಆಗ ಆ ಸ್ನೇಹಿತನನ್ನು ಜನ್ಮದಾರಭ್ಯ ಇದ್ದ ತಲೆನೋವು ಬಹುವಾಗಿ ಕಾಡಿತು. ಆ ನೋವನ್ನು ಸಹಿಸಲಾರದೇ ಗೋಳಾಡುತ್ತಿದ್ದನು. ವಾಸುದೇವನು ಅವನ ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಬಾಯಿಯಿಂದ ಗಾಳಿಯನ್ನು ಊದಿ ಆ ನೋವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸಿದನು. (ಆ ಸ್ನೇಹಿತನ ಹಿಂದಿನ ಅನೇಕ ಜನ್ಮಗಳ ವೃತ್ತಾಂತವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದನು - ಭಾವಪ್ರಕಾಶಿಕೆ)

ವಿಗ್ರಹ—

ಪ್ರಿಯವಯಸ್ಕಶಿರೋಗುರುವೇದನಾಂ— ವಯಸಿ ಭವಃ ವಯಸ್ಕಃ, ಪ್ರಿಯಶ್ಚಾಸೌ ವಯಸ್ಕಶ್ಚ
ಪ್ರಿಯವಯಸ್ಕಃ, ಪ್ರಿಯವಯಸ್ಕಸ್ಯ ಶಿರಃ ಪ್ರಿಯವಯಸ್ಕಶಿರಃ, ಗುರ್ವೀ ವೇದನಾ ಗುರುವೇದನಾ,
ಪ್ರಿಯವಯಸ್ಕಶಿರಃ ಗುರುವೇದನಾ ಪ್ರಿಯವಯಸ್ಕಶಿರೋಗುರುವೇದನಾ, ತಾಂ ಪ್ರಿಯವಯಸ್ಕ-
ಶಿರೋಗುರುವೇದನಾಂ |

ಸಹಜಾಂ— ಸಹಜಾಯತೇ ಇತಿ ಸಹಜಾ, ತಾಂ |

ದುಃಸಹಾಂ— ದುಃಖೇನ ಸೋಢಂ ಶಕ್ಯಾ ದುಃಸಹಾ ತಾಂ ದುಃಸಹಾಂ |

ವಿಜನೇ— ವಿಗತಃ ಜನಃ ಯಸ್ಮಿನ್ ವಿಜನಃ ತಸ್ಮಿನ್ ವಿಜನೇ |

ಮುಖವಾಯುನಾ— ಮುಖೇನ ನಿಸೃತಃ ವಾಯುಃ ಮುಖವಾಯುಃ, ತೇನ ಮುಖವಾಯುನಾ |

ಶ್ರವಣಗೋಚರಿತೇನ— ಶ್ರವಣೇ ಗೋಚರಿತಃ ಶ್ರವಣಗೋಚರಿತಃ ತೇನ ಶ್ರವಣಗೋಚರಿತೇನ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ—ಅಶಮಯತ್- ಶಮು ಉಪಶಮೇ ಇತಿ ಉಪಶಮಾರ್ಥಕಾತ್ ಶಮು ಧಾತೋಃ ಣಜನ್ಯಾತ್
ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಪರಸ್ವಪದಿನಃ ಲಪ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷಕವಚನೇ 'ಅಶಮಯತ್' ಇತಿ ರೂಪಂ |

ಅಶಮಯತ್ ಅಶಮಯತಾಂ ಅಶಮಯನ್, ಅಶಮಯಃ ಅಶಮಯತಂ ಅಶಮಯತ,
ಅಶಮಯಂ ಅಶಮಯಾವ ಅಶಮಯಾಮು ||

★ ★ ★

ನಾರಾಯಣೋಪನಿಷತ್ತಿನ ಆವಿಷ್ಕಾರ

ಅಧಿಗತೋಪನಿಷತ್ಸಪ್ತಕೃತ್ಯುತಾ

ಪ್ರಕಟಭಾಗವತೀತಿ ನ ವಿಸ್ಮಯಃ |

ಅಧಿಗತಾ ನನು ಜಾತ್ವಪಿ ನ ಶ್ರುತಾಃ

ಪ್ರತಿಭಯಾ ಶ್ರುತಯಃ ಶತಶೋಽಮುನಾ || 54 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅಧಿಗತಾ, ಉಪನಿಷತ್ ಚ, ಸಕೃತ್, ಶ್ರುತಾ, ಪ್ರಕಟಭಾಗವತೀ, ಇತಿ, ನ, ವಿಸ್ಮಯಃ, ಅಧಿಗತಾ, ನನು, ಜಾತು, ಅಪಿ, ನ, ಶ್ರುತಾಃ ಪ್ರತಿಭಯಾ, ಶ್ರುತಯಃ, ಶತಶಃ, ಅಮುನಾ |

ಅನ್ವಯ— ಅಮುನಾ, ಸಕೃತ್ ಶ್ರುತಾ ಪ್ರಕಟಭಾಗವತೀ ಉಪನಿಷತ್, ಅಧಿಗತಾ ಇತಿ ವಿಸ್ಮಯೋ ನ ಜಾತ್ವಪಿ ನ ಶ್ರುತಾಃ ಶತಶಃ ಶ್ರುತಯಃ ಪ್ರತಿಭಯಾ ಅಧಿಗತಾ ನನು |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಮುನಾ = ಈ ವಾಸುದೇವನಿಂದ

ಸಕೃತ್ = ಒಂದು ಸಲ

ಶ್ರುತಾ = ಕೇಳಲ್ಪಟ್ಟ

ಪ್ರಕಟಭಾಗವತೀ = ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ

ಉಪನಿಷತ್ = ನಾರಾಯಣೋಪನಿಷತ್ತು ಕೊಡಾ

ಅಧಿಗತಾ ಇತಿ = ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟಿತ್ತು ಎಂಬುದಾಗಿ

ವಿಸ್ಮಯಃ = ಆಶ್ಚರ್ಯವು

ನ = ಅಲ್ಲ

ಜಾತು ಅಪಿ = ಒಂದು ಸಲವೂ ಕೊಡಾ

ನ ಶ್ರುತಾಃ = ಕೇಳಲ್ಪಡದಿರುವ

ಶತಶಃ = ನೂರಾರು

ಶ್ರುತಯಃ = ವೇದಗಳು

ಪ್ರತಿಭಯಾಃ = ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ಪ್ರತಿಭೆಯಿಂದ (ಜ್ಞಾನದಿಂದ)

ಅಧಿಗತಾ ನನು = ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟಿರುವಷ್ಟೇ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಈ ವಾಸುದೇವನು ತಾನು ಒಂದು ಸಲ ಕೇಳಿದ, ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ನಾರಾಯಣೋಪನಿಷತ್ತನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಂಡನೆಂಬುದು ಆಶ್ಚರ್ಯವಲ್ಲ. ಇವನು ಒಂದು ಸಲವೂ ಕೇಳದ ನೂರಾರು ವೇದಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಭಾಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಅರಿತಿದ್ದನು. ಕೇಳದಿರುವುದನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಂಡಿರುವ ಇವನು ಕೇಳದ್ದನ್ನು ತಿಳಿಯದಿರುವುದು ಆಶ್ಚರ್ಯವಲ್ಲ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಪ್ರಕಟಭಾಗವತಿ — ಭಗವತಃ ಸಂಬಂಧಿನೀ ಭಾಗವತೀ, ಪ್ರಕಟಂ ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥಾ ಭಾಗವತೀ ಪ್ರಕಟ ಭಾಗವತೀ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಧಿಗತಾ - ಅಧಿ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಸ್ಯ ಗಮ್ಯು ಗತೌ ಇತಿ ಗತೃರ್ಥಕಸ್ಯ ಗಮ್ಯು ಧಾತೋಃ ಕ್ತ- ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತಸ್ಯ ಅಕಾರಾಂತಃ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ ಶಬ್ದಃ ||

★ ★ ★

ವಾಸುದೇವನಿಂದ ಗುರುವಿಗೆ ಪತರೇಯ ಪಾಠ

ಸಾಕ್ಷಾದ್ಬೋಪನಿಷದೋ ವಿಭುರೈತರೇಯಾಃ

ಪಾಠಚ್ಛಲೇನ ವಿಜನೇಽರ್ಥರಸಾನ್ ಬ್ರುವಾಣಃ |

ಅಧ್ಯಾಪಕಾಯ ವಿತಾರ ವಿಮೋಕ್ಷಬೀಜಂ

ಗೋವಿಂದಭಕ್ತಮುಚಿತಾಂ ಗುರುದಕ್ಷಿಣಾಂ ಸಃ || 55 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಸಾಕ್ಷಾತ್, ಅಥ, ಉಪನಿಷದಃ ವಿಭುಃ, ಐತರೇಯ್ಯಾಃ, ಪಾಠಚ್ಛಲೇನ, ವಿಜನೇ, ಅರ್ಥರಸಾನ್, ಬ್ರುವಾಣಃ, ಅಧ್ಯಾಪಕಾಯ, ವಿತಾರ, ವಿಮೋಕ್ಷಬೀಜಂ, ಗೋವಿಂದಭಕ್ತಂ, ಉಚಿತಾಂ, ಗುರುದಕ್ಷಿಣಾಂ, ಸಃ |

ಅನ್ವಯ— ಅಥ, ವಿಭುಃ, ಸಾಕ್ಷಾತ್, ಸಃ, ವಿಜನೇ, ಐತರೇಯ್ಯಾಃ ಉಪನಿಷದಃ, ಪಾಠಚ್ಛಲೇನ, ಅಧ್ಯಾಪಕಾಯ, ಅರ್ಥರಸಾನ್ ಬ್ರುವಾಣಃ, ಉಚಿತಾಂ ವಿಮೋಕ್ಷಬೀಜಂ ಗೋವಿಂದಭಕ್ತಿಗುರುದಕ್ಷಿಣಾಂ ವಿತಾರ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಥ = ಅನಂತರ

ವಿಭುಃ = ಸಮರ್ಥನಾದ

ಸಾಕ್ಷಾತ್ = ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ

ಸಃ = ಆ ವಾಸುದೇವನು

ವಿಜನೇ = ಯಾರೂ ಇಲ್ಲದ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ

ಐತರೇಯ್ಯಾಃ = ಇತರಾದೇವಿಯ ಮಗನಾದ ಮಹಿದಾಸನೆಂಬ ಹೆಸರಿನ ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ಕಂಡುಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ

ಉಪನಿಷದಃ = ಉಪನಿಷತ್ತಿನ

ಪಾಠಚ್ಛಲೇನ = ಪಾಠ ಓದುವ ನೆಪದಿಂದ

ಅಧ್ಯಾಪಕಾಯ = ವೇದವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿರುವ ತೋಟಂತಿಲ್ಲಾಯರಿಗೆ

ಸಾಕ್ಷಾತ್ = ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ

ಅರ್ಥರಸಾನ್ = ಉತ್ತಮವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು

ಬ್ರುವಾಣಃ = ಹೇಳುವವನಾಗಿ

ಉಚಿತಾಂ = ಯೋಗ್ಯವಾದ

ವಿಮೋಕ್ಷಬೀಜಂ = ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ

ಗೋವಿಂದಭಕ್ತಂ = ಗೋವಿಂದನಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಯ ರೂಪವಾದ

ಗುರುದಕ್ಷಿಣಾಂ = ಗುರುದಕ್ಷಿಣೆಯನ್ನು

ವಿತಾರ = ಕೊಟ್ಟನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಸಮರ್ಥನಾದ ವಾಸುದೇವನು ಗುರುಗಳ ಹತ್ತಿರ ಐತರೇಯೋಪನಿಷತ್ತನ್ನು ಪಠಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. ಹೀಗೆ ಓದುತ್ತಾ ಆ ಉಪನಿಷತ್ತಿನ ಉತ್ತಮವಾದ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಅವರಿಗೆ ಹೇಳಿಕೊಡುತ್ತಾ ಆ ಗುರುಗಳಿಗೆ ಅವರಲ್ಲಿಲ್ಲದ, ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ, ಉತ್ತಮವಾದ ವಿಷ್ಣುಭಕ್ತಿಯ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದನು. ಅದೇ ಅವರಿಗೆ ಕೊಡಬೇಕಾದ ಗುರು-ದಕ್ಷಿಣೆಯಾಯಿತು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಐತರೇಯ್ಯಾಃ— ಇತರಾಯಾಃ ಅಪತ್ಯಂ ಪುಮಾನ್ ಐತರೇಯಃ, ಐತರೇಯೋಣ ಪ್ರೋಕ್ತಾ ಐತರೇಯೀ, ತಸ್ಯಾಃ ಐತರೇಯ್ಯಾಃ |

ಪಾಠಚ್ಛಲಂ— ಪಾಠಸ್ಯ ಧಲಂ ಪಾಠಚ್ಛಲಂ, ತೇನ ಪಾಠಚ್ಛಲೇನ |

ವಿಜನೇ— ವಿಗತಾಃ ಜನಾಃ ಯಸ್ಮಾತ್ ಸಃ ವಿಜನಃ ತಸ್ಮಿನ್ ವಿಜನೇ |

ಅರ್ಥರಸಾನ್— ಅರ್ಥಸ್ಯ ರಸಾಃ ಅರ್ಥರಸಾಃ, ತಾನ್ ಅರ್ಥರಸಾನ್ |

ವಿಮೋಕ್ಷಬೀಜಂ— ವಿಮೋಕ್ಷಸ್ಯ ಬೀಜಂ ವಿಮೋಕ್ಷಬೀಜಂ ತತ್ ವಿಮೋಕ್ಷಬೀಜಂ |

ಗೋವಿಂದಭಕ್ತಿಂ— ಗೋವಿಂದೇ ಭಕ್ತಿಃ ಗೋವಿಂದಭಕ್ತಿಃ, ತಾಂ ಗೋವಿಂದಭಕ್ತಿಂ |

ಗುರುದಕ್ಷಿಣಾಂ— ಗುರುವೇ ದಕ್ಷಿಣಾ ಗುರುದಕ್ಷಿಣಾ ತಾಂ ಗುರುದಕ್ಷಿಣಾಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ವಿತತಾರ- ವಿ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ತ್ವ ಪ್ಪವನತರಣಯೋಃ ಇತಿ ಪ್ಪವನತರಣಾರ್ಥಕಾತ್ ತ್ವ ಧಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಪರಸ್ಪೃಪದಿನಃ ಲಿಟಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೈಕವಚನೇ, ವಿತತಾರ ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ವಿತತಾರ ವಿತೇರತುಃ ವಿತೇರುಃ, ವಿತೇರಿಥ ವಿತೇರಥುಃ ವಿತೇರ, ವಿತತಾರ ವಿತತರ, ವಿತೇರಿವ ವಿತೇರಿಮ ||

ಭಂದಸ್ತು— ವಸಂತತಿಲಕಾವೃತ್ತಃ.

ಉಕ್ತಾ ವಸಂತಿ ತಿಲಕಾ ತಭಜಾ ಜಗೌ ಗಃ - ಎಂದು ವಸಂತತಿಲಕಾವೃತ್ತದ ಲಕ್ಷಣವು.

ಪ್ರಸ್ತಾರ

ಸಾ ಕ್ವ ದ ತಗ್ಗ ಛೋ ಪ ನಿ ಪ ದೋ ವಿ ಭು ರ್ವ ತ ಗು ಗು ರೇ ಯ್ಯಾಃ ||

★ ★ ★

ದುಷ್ಪರನ್ನು ದಮಿಸಲು ದೇವತೆಗಳ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ

ಅಯಿ ಸ್ವಾಮಿನ್ ದುಷ್ಪಾನ್ ದಮಯ ದಮಯ ವ್ಯಕ್ತಮುಚಿರಾತ್

ಗುಣಾನ್ ಗುಣಾನ್ ವಿಷ್ಣೋಃ ಕಥಯ ಕಥಯ ಸ್ವಾನ್ ಪ್ರಮದಯನ್ |

ತದಾಽನಂದಂ ತನ್ನತಿ ಸುಮನಸಾಂ ಸೋಽನುಸರತಾ-

ಮನುಷ್ಯಾದತ್ತ ತ್ರಿಭುವನಗುರುಬ್ರಾಹ್ಮಣಗುರೋಃ

|| 56 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅಯಿ, ಸ್ವಾಮಿನ್, ದುಷ್ಪಾನ್, ದಮಯ, ದಮಯ, ವ್ಯಕ್ತಂ, ಅಚಿರಾತ್, ಗುಣಾನ್, ಗುಣಾನ್, ವಿಷ್ಣೋಃ ಕಥಯ, ಕಥಯ, ಸ್ವಾನ್ ಪ್ರಮದಯನ್, ತದಾ ಆನಂದಂ, ತನ್ನತ್, ಇತಿ, ಸುಮನಸಾಂ, ಸಃ, ಅನುಸರತಾಂ, ಅನುಷ್ಠಾಂ, ಆದತ್ತ, ತ್ರಿಭುವನಗುರುಃ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗುರೋಃ |

ಅನ್ವಯ— ಅಯಿ ಸ್ವಾಮಿನ್! ದುಷ್ಪಾನ್ ದಮಯ ದಮಯ, ಸ್ವಾನ್ ಪ್ರಮದಯನ್ ವಿಷ್ಣೋಃ ಗುಣಾನ್ ಗುಣಾನ್, ಅಚಿರಾತ್, ವ್ಯಕ್ತಂ ಕಥಯ ಕಥಯ, ಇತಿ, ಅನುಸರತಾಂ ಸುಮನಸಾಂ ಆನಂದಂ ತನ್ನತ್, ತ್ರಿಭುವನಗುರುಃ, ಸಃ, ತದಾ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗುರೋಃ ಆಜ್ಞಾ ಆದತ್ತ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಯಿ ಸ್ವಾಮಿನ್ = ಎಲೈ ಸ್ವಾಮಿಯೇ!

ದುಷ್ಪಾನ್ = ದುಷ್ಪರುಗಳನ್ನು

ದಮಯ ದಮಯ = ನಿಗ್ರಹಿಸು, ನಿಗ್ರಹಿಸು

ಸ್ವಾನ್ = ನಿನ್ನವರಾದ ಸಜ್ಜನರನ್ನು

ಪ್ರಮದಯನ್ = ಸಂತೋಷಪಡಿಸುತ್ತಾ
 ಗೂಢಾನ್ = ರಹಸ್ಯವಾಗಿರುವ
 ವಿಷ್ಣೋಃ = ಶ್ರೀನಾರಾಯಣನ
 ಗುಣಾನ್ = ಗುಣಗಳನ್ನು
 ಆಚರಾತ್ = ಬೇಗನೆ
 ವ್ಯಕ್ತಂ = ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ
 ಕಥಯ ಕಥಯ = ಹೇಳು ಹೇಳು
 ಅನುಸರತಾಂ = ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವ
 ಸುಮನಸಾಂ = ದೇವತೆಗಳಿಗೆ
 ಆನಂದಂ = ಆನಂದವನ್ನು (ಸಂತೋಷವನ್ನು)
 ತನ್ವನ್ = ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತಾ
 ತ್ರಿಭುವನಗುರುಃ = ಮೂರು ಲೋಕಗಳ ಗುರುವಾದ
 ಸಃ = ಆ ವಾಸುದೇವನು
 ತದಾ = ಆಗ
 ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗುರೋಃ = ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ಗುರುಗಳಾಗಿರುವ ತೋಟಂತಿಲ್ಲಾಯಿರಿಂದ
 ಅನುಜ್ಞಾಂ = ಅನುಜ್ಞೆಯನ್ನು (ಅಪ್ಪಣೆಯನ್ನು)
 ಆದತ್ತ = ಸ್ವೀಕರಿಸಿದನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಹೀಗೆ ವಾಸುದೇವನ ಗುರುಕುಲದ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸವು ಮುಗಿಯಿತು. ಆಗ ದೇವತೆಗಳು ಅವನನ್ನು ಸಮೀಪಿಸಿ, “ಸ್ವಾಮಿ! ನೀನು ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿರುವ ದುಷ್ಟ ಜನರನ್ನು ಶಿಕ್ಷಿಸು. ನಿನ್ನ ಭಕ್ತರಾದ ಸಜ್ಜನವನ್ನು ಸಂತೋಷಪಡಿಸುತ್ತಾ (ಅದ್ವೈತಿಗಳು) ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ವಿಷ್ಣುವು ನಿರ್ಗುಣನೆಂದು ವಾದಿಸಿ ಮುಚ್ಚಿಟ್ಟ ಅವನ ಆನಂದಾದಿ ಗುಣಗಳನ್ನು ಸಪ್ರಮಾಣವಾಗಿ ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಪ್ರಕಟಿಸು” ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದರು. ಮೂರು ಲೋಕಗಳ ಗುರುವಾದ ಆ ವಾಸುದೇವನು ದೇವತೆಗಳ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನು ಮನ್ನಿಸಿ, ಅವರನ್ನು ಆನಂದಗೊಳಿಸಿದನು. ಆ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಗುಣಗಳನ್ನು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಗೊಳಿಸುವ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಲು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಾದ ಉಪಾಧ್ಯಾಯರಿಂದ (ತೋಟಂತಿಲ್ಲಾಯಿರಿಂದ) ಅಪ್ಪಣೆಯನ್ನು ಪಡೆದು ಮನೆಗೆ ಹಿಂದಿರುಗಿದನು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಪ್ರಮದಯನ್— ಪ್ರಮದಯತಿ ಇತಿ ಪ್ರಮದಯನ್ |

ತನ್ವನ್— ತನೋತಿ ಇತಿ ತನ್ವನ್ |

ಅನುಸರತಾಂ— ಅನುಸರಂತಿ ಇತಿ ಅನುಸರಂತಃ, ತೇಷಾಂ ಅನುಸರತಾಂ |

ತ್ರಿಭುವನಗುರುಃ— ತ್ರಯಾಕಾಂ ಭುವನಾಣಾಂ ಸಮಾಹಾರಃ ತ್ರಿಭುವನಂ, ತ್ರಿಭುವನಸ್ಯ ಗುರುಃ
 ತ್ರಿಭುವನಗುರುಃ |

ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗುರೋಃ— ಬ್ರಾಹ್ಮಣಶ್ಚಾಸೌ ಗುರುಶ್ಚ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗುರುಃ, ತಸ್ಮಾತ್ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗುರೋಃ |

॥ ಶ್ರೀಃ ॥

॥ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯಗುರುಭ್ಯೋ ನಮಃ ॥

ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತಃ

ಶ್ರೀಸುಮಧ್ವವಿಜಯಃ

ಚತುರ್ಥಃ ಸರ್ಗಃ

ಅವತಾರಕಾರ್ಯ ನೆರವೇರಿಸಲು ಆಲೋಚನೆ

ಅಭೈಷ ಸಲ್ಲೋಕದಯಾಸುಧಾರ್ಥಯಾ

ಸದಾಗಮಸ್ತೇನನಿರಾಸಕಾಮಯಾ ।

ರಮಾವರಾವಾಸಭುವಾ ವಿಶಾರದೋ

ವಿಶಾಲಯಾಽಚಿಂತಯದಾತ್ಮನೋ ಧಿಯಾ

॥ 1 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ—ಅಥ ಏಷಃ, ಸಲ್ಲೋಕದಯಾಸುಧಾರ್ಥಯಾ, ಸದಾಗಮಸ್ತೇನನಿರಾಸಕಾಮಯಾ, ರಮಾವರಾ-
ವಾಸಭುವಾ, ವಿಶಾರದಃ, ವಿಶಾಲಯಾ, ಅಚಿಂತಯತ್, ಆತ್ಮನಃ, ಧಿಯಾ ।

ಅನ್ವಯ—ಅಥ ವಿಶಾರದಃ ಏಷಃ, ಸಲ್ಲೋಕದಯಾಸುಧಾರ್ಥಯಾ, ಸದಾಗಮಸ್ತೇನನಿರಾಸಕಾಮಯಾ, ರಮಾ-
ವರಾವಾಸಭುವಾ, ವಿಶಾಲಯಾ ಆತ್ಮನಃ ಧಿಯಾ, ಅಚಿಂತಯತ್ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಥ = ಗುರುಕುಲವಾಸವು ಮುಗಿದ ಅನಂತರದಲ್ಲಿ

ವಿಶಾರದಃ ಏಷಃ = ಬುದ್ಧಿವಂತನಾದ ಈ ವಾಸುದೇವನು

ಸಲ್ಲೋಕದಯಾಸುಧಾರ್ಥಯಾ = ಸಜ್ಜನರಲ್ಲಿ ಕರುಣೆ ಎಂಬ ಅಮೃತರಸದಿಂದ ಒದ್ದೆಯಾಗಿರುವ

ಸದಾಗಮಸ್ತೇನನಿರಾಸಕಾಮಯಾ = ಸಚ್ಚಾಸ್ತ್ರಗಳ ಕಳೆನನ್ನು ಖಂಡಿಸುವ ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ,

ರಮಾವರಾವಾಸಭುವಾ = ರಮಾದೇವಿಯ ಪತಿಯಾದ ನಾರಾಯಣನ ವಾಸಸ್ಥಾನವಾಗಿರುವ,

ವಿಶಾಲಯಾ = ವಿಶಾಲವಾಗಿರುವ

ಆತ್ಮನಃ = ತನ್ನ

ಧಿಯಾ = ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ

ಅಚಿಂತಯತ್ = ಚಿಂತಿಸಿದನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಗುರುಕುಲವಾಸದ ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ವಿಚಕ್ಷಣನಾದ ಈ ವಾಸುದೇವನು ಸಚ್ಚಾಸ್ತ್ರಗಳಾದ ವೇದ
ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಗೆ ವಿರುದ್ಧಾರ್ಥವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುವ ಮೂಲಕ ಸಚ್ಚಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಅಪಹರಣ ಮಾಡಿದಂಥ, ಇತರ ಮತವನ್ನು
ನಿರಾಕರಿಸುವ ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳ ಸಜ್ಜನರಲ್ಲಿರುವ ಕರುಣಾಮೃತರಸದಿಂದ ತೊಯ್ದ ಶ್ರೀಹರಿಯ ನಿರಂತರ ವಾಸಸ್ಥಾನವಾದ
ವಿಶಾಲವಾದ ತನ್ನ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಹೀಗೆಂದು ಆಲೋಚಿಸಿದನು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಸಲ್ಲೋಕದಯಾಸುಧಾರ್ದ್ರಯಾ— ಸಂತತ್ವ ತೇ ಲೋಕಾಶ್ಚ ಸಲ್ಲೋಕಾಃ, ಸಲ್ಲೋಕೇಷು ದಯಾ ಸಲ್ಲೋಕದಯಾ, ಸಲ್ಲೋಕದಯಯಾ ಏವ ಸುಧಾ ಸಲ್ಲೋಕದಯಾಸುಧಾ, ಸಲ್ಲೋಕದಯಾ-ಸುಧಯಾ ಅರ್ಧ್ಯಾ ಸಲ್ಲೋಕದಯಾಸುಧಾರ್ದ್ರಾ, ತಯಾ ಸಲ್ಲೋಕದಯಾಸುಧಾರ್ದ್ರಯಾ ।

ಸದಾಗಮಸ್ತೇನಿರಾಸಕಾಮಯಾ— ಸಂತತ್ವ ತೇ ಅಗಮಾಶ್ಚ ಸದಾಗಮಾಃ, ಸದಾಗಮಾನಾಂ ಸ್ತೇನಾಃ ಸದಾಗಮಸ್ತೇನಾಃ ಸದಾಗಮಸ್ತೇನಾನಾಂ ನಿರಾಸಃ ಸದಾಗಮಸ್ತೇನನಿರಾಸಃ, ಸದಾಗಮಸ್ತೇನ ನಿರಾಸೇ ಕಾಮಃ ಯಸ್ಯಾ ಸಾ ಸದಾಗಮಸ್ತೇನನಿರಾಸಕಾಮಾ, ತಯಾ ಸದಾಗಮಸ್ತೇನನಿರಾಸಕಾಮಯಾ ।

ರಮಾವರಾವಾಸಭುವಾ— ರಮಾಯಾಃ ವರಃ ರಮಾವರಃ, ರಮಾವರಸ್ಯ ಅವಾಸಃ ರಮಾವರಾವಾಸಃ, ರಮಾವರಾವಾಸಸ್ಯ ಭೂಃ ರಮಾವರಾವಾಸಭೂಃ, ತಯಾ ರಮಾವರಾವಾಸಭುವಾ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಚಿಂತಯತ್- ಚಿತಿ ಸ್ವೈತ್ಯೈ ಇತಿ ಸ್ವೈತ್ಯರ್ಥಕಾತ್ ಚಿತಿಧಾತೋಃ ಲಬ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೈಕವಚನೇ "ಅಚಿಂತಯತ್" ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ಅಚಿಂತಯತ್	ಅಚಿಂತಯತಾಂ	ಅಚಿಂತಯನ್,
ಅಚಿಂತಯಃ	ಅಚಿಂತಯತಂ	ಅಚಿಂತಯತ,
ಅಚಿಂತಯಂ	ಅಚಿಂತಯಾವ	ಅಚಿಂತಯಾಮು ॥

★ ★ ★

ಅನ್ಯಸಂಗ ತೋರೆಯುವುದೇ ಭಗವಂತನ ಸಂಗಕ್ಕೆ ಕಾರಣ

ಅನನ್ಯಸಂಗಾದ್ಗುಣಸಂಗಿತಾ ಹರೇ-

ಜನಸ್ಯ ಮಾನಂ ತು ವಿಶಿಷ್ಟಚೇಷ್ಟಿತಮ್ ।

ಅಸಂಗಮಸ್ತಾತ್ ಪ್ರಕಟೀಕರೋಮ್ಯಹಂ

ನಿಜಂ ಭಜನ್ ಪಾರಮಹಂಸ್ಯಮಾಶ್ರಮಮ್ ॥ 2 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅನನ್ಯಸಂಗಾತ್, ಗುಣಸಂಗಿತಾ, ಹರೇಃ, ಜನಸ್ಯ, ಮಾನಂ, ತು, ವಿಶಿಷ್ಟಚೇಷ್ಟಿತಂ, ಅಸಂಗಂ, ಅಸ್ತಾತ್, ಪ್ರಕಟೀಕರೋಮಿ, ಅಹಂ, ನಿಜಂ, ಭಜನ್, ಪಾರಮಹಂಸ್ಯಂ, ಆಶ್ರಮಂ ।

ಅನ್ವಯ— ಅನನ್ಯಸಂಗಾತ್, ಹರೇಃ, ಗುಣಸಂಗಿತಾ, ಜನಸ್ಯ ವಿಶಿಷ್ಟಚೇಷ್ಟಿತಂ ಮಾನಂ ತು, ಅಸ್ತಾತ್, ಅಹಂ ಪಾರಮಹಂಸ್ಯಂ ಆಶ್ರಮಂ ಭಜನ್, ನಿಜಂ ಅಸಂಗಂ ಪ್ರಕಟೀಕರೋಮಿ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅನನ್ಯಸಂಗಾತ್ = ಭಗವಂತನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆಯಾದ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ

ಹರೇಃ = ಶ್ರೀಹರಿಯು

ಗುಣಸಂಗಿತಾ = ಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿಯು (ಉಚಿತಗುವುದು)

ಜನಸ್ಯ = ಜನರಿಗೆ

ವಿಶಿಷ್ಟಚೇಷ್ಟಿತಂ = ವಿಶಿಷ್ಟರ ನಡತೆಯು

ಮಾನಂ ತು = ಪ್ರಮಾಣವಲ್ಲವೇ ?

ಅಸ್ತಾತ್ = ಈ ಕಾರಣದಿಂದ

ಅಹಂ = ನಾನು

ಪಾರಮಹಂಸ್ಯಂ = ಪರಮಹಂಸರಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ

ಆಶ್ರಮಂ = ಸಂನ್ಯಾಸಾಶ್ರಮವನ್ನು

ಭಜನ್ = ಆಶ್ರಯಿಸಿದವನಾಗಿ

ನಿಜಂ = ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿರುವ (ನನ್ನ ಸ್ವಭಾವವಾದ)

ಅಸಂಗಂ = ಯಾವ ವಸ್ತುಗಳ ಆಸಕ್ತಿಯೂ ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆಯನ್ನು

ಪ್ರಕಟೀಕರೋಮಿ = ಪ್ರಕಟಪಡಿಸುವೆನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಯಾರ ಯಾವ ಸಂಗವೂ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಗುಣಗಳ ಸಂಗವು ಉಂಟಾಗುವುದು. ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಜನರು ದೊಡ್ಡವರ ಆಚರಣೆಗಳನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವರು. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿರುವ ಪರಮಹಂಸಾಶ್ರಮವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಯಾವ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ನನಗೆ ಸಂಗವಿಲ್ಲವೆಂದು ಪ್ರಕಟೀಕರಿಸುವೆನು, ಹೀಗೆಂದು ಆಲೋಚಿಸಿದನು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಅನನ್ಯಸಂಗಾತ್— ಅನ್ಯೇಷಾಂ ಸಂಗಃ ಅನ್ಯಸಂಗಃ, ಅನ್ಯಸಂಗಸ್ಯ ಅಭಾವಃ ಅನನ್ಯಸಂಗಃ ತಸ್ಮಾತ್ ಅನನ್ಯಸಂಗಾತ್ |

ಗುಣಸಂಗಿತಾ— ಗುಣಾನಾಂ ಸಂಗಃ ಗುಣಸಂಗಃ, ಗುಣಸಂಗಃ ಆಸ್ಯ ಆಸ್ಮಿ ಇತಿ ಗುಣಸಂಗೀ, ಗುಣಸಂಗಿನೋ ಭಾವಃ ಗುಣಸಂಗಿತಾ |

ವಿಶಿಷ್ಟಚೇಷ್ಟಿತಂ— ವಿಶಿಷ್ಟಾನಾಂ ಚೇಷ್ಟಿತಂ ವಿಶಿಷ್ಟಚೇಷ್ಟಿತಂ |

ಅಸಂಗಂ— ನ ವಿದ್ಯತೇ ಸಂಗಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಅಸಂಗಃ, ತಂ ಅಸಂಗಂ |

ಭಜನ್— ಭಜತಿ ಇತಿ ಭಜನ್ |

ಪಾರಮಹಂಸ್ಯಂ— ಪರಮಹಂಸಾನಾಂ ಇದಂ ಪಾರಮಹಂಸ್ಯಂ, ತತ್ ಪಾರಮಹಂಸ್ಯಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಪ್ರಕಟೀಕರೋಮಿ- ಪ್ರಕಟ ಇತ್ಯುಪಪದಪೂರ್ವಕಾತ್ ಡುಕ್ಲೆಞ್ ಕರಣೇ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ಕರಣಾರ್ಥಕಾತ್ ಕೃದಾತೋಃ ಲಟ ಉತ್ತಮಪುರುಷೇ ವಿಕವಚನೇ 'ಪ್ರಕಟೀಕರೋಮಿ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಪ್ರಕಟೀಕರೋತಿ ಕುರುತಃ ಕುರ್ವಂತಿ, ಕರೋತಿ ಕುರುಥಃ ಕುರುಥ, ಕರೋಮಿ ಕುರ್ವಃ ಕುರ್ವಃ ||

★ ★ ★

ಸನ್ಯಾಸಸ್ವೀಕಾರದ ಹಿನ್ನೆಲೆ - ದುರ್ಗಾವತಾರದ ಮುನ್ನೂಚನೆ

ಮಮ ಪ್ರಭೋರ್ನಾಪರಥಾ ಹಿ ಶೋಭತೇ

ದ್ವಿಷತ್ಸು ವಿಷ್ಣುಂ ಯದದಂಡಧಾರಣಮ್ |

ಹರಿಸ್ತಸಾ ನನ್ನಚಿರಾದಸದ್ವಿದೇ

ಭವೇದತೋ ನಾಸ್ಮಿ ಚ ದಂಡಧಾರಕಃ

|| 3 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಮಮ, ಪ್ರಭೋಃ, ನ, ಅಪರಥಾ, ಹಿ, ಶೋಭತೇ, ದ್ವಿಷತ್ಸು, ವಿಷ್ಣುಂ ಯತ್, ಅದಂಡಧಾರಣಂ, ಹರಿಸ್ತಸಾ, ನನು, ಅಚಿರಾತ್, ಅಸದ್ವಿದೇ, ಭವೇತ್, ಆತಃ ನ, ಅಸ್ಮಿ ಚ, ದಂಡಧಾರಕಃ |

ಅನ್ವಯ— ಅಪರಥಾ ಪ್ರಭೋಃ ಮಮ, ವಿಷ್ಣುಂ ದ್ವಿಷತ್ಸು ಯತ್ ಅದಂಡಧಾರಣಂ, ನ ಹಿ ಶೋಭತೇ | ಹರಿಸ್ತಸಾ ಅಚಿರಾತ್ ಅಸದ್ವಿದೇ ಭವೇತ್ ನನು ಆತೋ ದಂಡಧಾರಕಃ ನಾಸ್ಮಿ ಚ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಪರಥಾ = ಯತ್ಕಾಶ್ರಮವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸದಿದ್ದರೆ

ಪ್ರಭೋಃ = ಸಮರ್ಥನಾಗಿರುವ

ಮಮ = ನನಗೆ,

ವಿಷ್ಣು = ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವನ್ನು

ದ್ವಿಷತ್ಸು = ದ್ವೇಷಿಸುತ್ತಿರುವ ಮಾಯಾವಾದಿ ಮುಂತಾದವರಲ್ಲಿ

ಯತ್ ಅದಂಡಧಾರಣಂ = ಯಾವ ನಾಲಿಗೆಯನ್ನು ಸೀಳುವಿಕೆಯಂಥ ಶಿಕ್ಷೆಯನ್ನು ಮಾಡದಿರುವಿಕೆಯಿದೆಯೋ (ಅದು)

ನ ಹಿ ಶೋಭತೇ = ಶೋಭಿಸುವುದಿಲ್ಲ.

ಹರಿಸ್ವನಾ = ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣದೇವರ ತಂಗಿಯು

ಅಚಿರಾತ್ = ಬಹಳ ಬೇಗನೇ

ಅಸದ್ವಿದೇ ಭವತ್ ನನು = ದುಷ್ಕರನ್ನು ಕೊಲ್ಲಲು ಅವತಾರ ಮಾಡಿಯೇ ಮಾಡುವಳು.

ಅತಃ = ಅದುದರಿಂದಲೇ

ದಂಡಧಾರಕಃ ನಾಪ್ಯಿತಿ = ಶಿಕ್ಷೆಮಾಡುವವನು ಆಗುವುದಿಲ್ಲ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ನಾನು ಶಿಕ್ಷೆಯನ್ನು ಮಾಡಲು ಶಕ್ತನಾಗಿರುವೆನು. ಸಮರ್ಥನಾಗಿರುವವನಿಗೆ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುದ್ವೇಷಿಗಳಿಗೆ ಮಾಡಬೇಕಾದ "ನಾಲಿಗೆಯನ್ನು ಕೊಯ್ಯುವುದು" ಎಂಬ ಆ ಧಾರಣವು ಸಂನ್ಯಾಸಿಯಾಗದಿದ್ದರೆ ನನಗೆ ಶೋಭಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಶ್ರೀಹರಿಯ ತಂಗಿಯಾದ ದುರ್ಗಾದೇವಿಯು ಬೇಗನೇ ಅಯೋಗ್ಯರನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವುದಕ್ಕೆ ಅವತರಿಸುವಳು. ಆದ್ದರಿಂದ ನಾನು ದಂಡವನ್ನು ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ. ನಾನು ದಂಡಿಸಲನರ್ಹವಾದ ಸಂನ್ಯಾಸಾಶ್ರಮವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವೆನು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಅಪರಥಾ— ನ ಪರಥಾ ಅಪರಥಾ |

ದ್ವಿಷತ್ಸು— ದ್ವಿಷಂತಿ ಇತಿ ದ್ವಿಷಂತಃ, ತೇಷು ದ್ವಿಷತ್ಸು |

ಅದಂಡಧಾರಣಂ— ದಂಡಸ್ಯ ಧಾರಣಂ ದಂಡಧಾರಣಂ, ದಂಡಧಾರಣಂ ನ ಭವತಿ ಇತಿ ಅದಂಡಧಾರಣಂ |

ಹರಿಸ್ವನಾ— ಹರೇಃ ಸ್ವನಾ ಹರಿಸ್ವನಾ |

ಅಚಿರಾತ್— ನ ಚಿರಾತ್ ಅಚಿರಾತ್ |

ಅಸದ್ವಿದೇ— ಅಸತಾಂ ಭತ್ ಅಸದ್ವಿತ್, ತಸ್ಯ ಅಸದ್ವಿದೇ |

ದಂಡಧಾರಕಃ— ದಂಡಸ್ಯ ಧಾರಕಃ ದಂಡಧಾರಕಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಶೋಭತೇ- ಶುಭದೀಪ್ತೌ ಇತಿ ದೀಪ್ಯರ್ಥಕಾತ್ ಲಿಟ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ ಶೋಭತೇ ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಶೋಭತೇ ಶೋಭೇತೇ ಶೋಭಂತೇ, ಶೋಭಸೇ ಶೋಭೇಥೇ ಶೋಭದ್ಯೇ, ಶೋಭೇ ಶೋಭಾವಹೇ ಶೋಭಾಮಹೇ ||

★ ★ ★

ಸನ್ಯಾಸಸ್ವೀಕಾರಕ್ಕೆ ನಿಶ್ಚಯ - ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ನಮನ
 ವಿಚಿಂತಯನ್ನಿತ್ಯಮನಂತಚಿಂತಕಃ
 ಸಮಸ್ತಸಂನ್ಯಾಸನಿಬದ್ಧನಿಶ್ಚಯಃ |
 ಅಸಾವನುಜ್ಞಾರ್ಥಮಥಾನಮದ್ಧರಿಂ
 ಸಮಸ್ತಸಂವ್ಯಾಪಿನಮಾತ್ಮದಾಯಗಮ್ || 4 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ವಿಚಿಂತಯನ್, ಇತ್ಯಂ, ಅನಂತಚಿಂತಕಃ, ಸಮಸ್ತಸಂನ್ಯಾಸನಿಬದ್ಧನಿಶ್ಚಯಃ, ಅಸೌ, ಅನುಜ್ಞಾರ್ಥಂ, ಅಥ, ಅನಮತ್, ಹರಿಂ, ಸಮಸ್ತಸಂವ್ಯಾಪಿನಂ, ಆತ್ಮದಾಯಗಮ್ |

ಅನ್ವಯ— ಅನಂತಚಿಂತಕಃ ಅಸೌ ಇತ್ಯಂ ವಿಚಿಂತಯನ್, ಅಥ ಸಮಸ್ತಸಂನ್ಯಾಸನಿಬದ್ಧನಿಶ್ಚಯಃ, ಅನುಜ್ಞಾರ್ಥಂ ಸಮಸ್ತಸಂವ್ಯಾಪಿನಂ, ಆತ್ಮದಾಯಗಂ ಹರಿಂ ಅನಮತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅನಂತಚಿಂತಕಃ = ಅಂತವಿಲ್ಲದಿರುವ ಅನಂತನ ಧ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತನಾದ

ಅಸೌ = ಈ ವಾಸುದೇವನು

ಇತ್ಯಂ = ಹೀಗೆ

ವಿಚಿಂತಯನ್ = ಆಲೋಚಿಸುತ್ತಾ,

ಅಥ = ತರುವಾಯ

ಸಮಸ್ತಸಂನ್ಯಾಸನಿಬದ್ಧನಿಶ್ಚಯಃ = ಸಮಸ್ತ ವಸ್ತುಗಳನ್ನೂ ಬಿಡುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನಿಶ್ಚಯ ಮಾಡಿದವನಾಗಿ

ಅನುಜ್ಞಾರ್ಥಂ = ಅನುಜ್ಞಾ ಸ್ವೀಕಾರಾರ್ಥವಾಗಿ

ಸಮಸ್ತಸಂವ್ಯಾಪಿನಂ = ಎಲ್ಲಾ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ

ಆತ್ಮದಾಯಗಂ = ತನ್ನ ಮನೆಯಲ್ಲಿರುವ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ

ಹರಿಂ = ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು

ಅನಮತ್ = ನಮಸ್ಕರಿಸಿದನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಈ ವಾಸುದೇವನು ಸಂನ್ಯಾಸವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದಾಗಿ ದೃಢವಾದ ನಿಶ್ಚಯವನ್ನು ಮಾಡಿದನು. ಸಂನ್ಯಾಸಸ್ವೀಕಾರಕ್ಕೆ ಅನುಜ್ಞೆಯನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಜಗತ್ತಿನ ಎಲ್ಲ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ ಹಾಗೂ ತನ್ನ ಮನೆಯಲ್ಲಿರುವ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು ನಮಸ್ಕರಿಸಿದನು.

ವಿಗ್ರಹ—

ವಿಚಿಂತಯನ್— ವಿಚಿಂತಯತಿ ಇತಿ ವಿಚಿಂತಯನ್ |

ಅನಂತಚಿಂತಕಃ— ಅನಂತಸ್ಯ ಚಿಂತಕಃ ಅನಂತಚಿಂತಕಃ |

ಸಮಸ್ತಸಂನ್ಯಾಸನಿಬದ್ಧನಿಶ್ಚಯಃ— ಸಮಸ್ತಾನಾಂ ಸನ್ಯಾಸಃ ಸಮಸ್ತಸನ್ಯಾಸೇ, ಸಮಸ್ತಸನ್ಯಾಸೇ ನಿಬದ್ಧಃ ಸಮಸ್ತಸನ್ಯಾಸನಿಬದ್ಧಃ, ಸಮಸ್ತಸನ್ಯಾಸನಿಬದ್ಧಃ ನಿಶ್ಚಯಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸಮಸ್ತಸನ್ಯಾಸನಿಬದ್ಧನಿಶ್ಚಯಃ |

ಅನುಜ್ಞಾರ್ಥಂ— ಅನುಜ್ಞಾಯೈ ಇತಿ ಅನುಜ್ಞಾರ್ಥಂ |

ಸಮಸ್ತಸಂವ್ಯಾಪಿನಂ— ಸಮಸ್ತಂ ಸಂವ್ಯಾಪ್ತಂ ಶೀಲಂ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ಮೀತಿ ಸಮಸ್ತಸಂವ್ಯಾಪೀ, ತಂ ಸಮಸ್ತ-ಸಂವ್ಯಾಪಿನಂ |

ಆತ್ಮದಾಯಗಂ— ಆತ್ಮನೇ ದಾಯ: ಆತ್ಮದಾಯ:, ಆತ್ಮದಾಯಂ ಗಚ್ಛತಿ ಇತಿ ಆತ್ಮದಾಯಗ:, ತಂ ಆತ್ಮದಾಯಗಂ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅನಮತ್- ಣಮು ಪ್ರಹ್ಲಾದೇ ಶಬ್ದೇ ಚ ಇತಿ ಪಹ್ಲಾದಶಬ್ದಾರ್ಥಕಾತ್ ಣಮ್ ಧಾತೋಃ ಲಪ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ "ಅನಮತ್" ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ಅನಮತ್ ಅನಮತಾಂ ಅನಮನ್, ಅನಮ: ಅನಮತಂ ಅನಮತ, ಅನಮಂ ಅನಮಾವ ಅನಮಾಮು ॥

★ ★ ★

ಗುರುವಿನ ಅನ್ವೇಷಣೆಯಲ್ಲಿ ಜಗದ್ಗುರು

ನಿಜೇ ಜನೇ ಕಿಂ ನಮುಸೀತಿ ಪೃಚ್ಛತಿ

ಬ್ರುವನ್ ಸ್ವಪ್ನಪ್ರಣತಿಂ ವ್ಯಧಾಮಿತಿ ।

ಗುರೋಃ ಕಿಲಾನ್ವೇಷಣವಾನ್ ಜಗದ್ಗುರು-

ಸ್ವದಾ ಜಗಾಮಾಖಿಲಲೋಕಶಿಕ್ಷಕ:

॥ 5 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ನಿಜೇ, ಜನೇ, ಕಿಂ, ನಮುಸಿ, ಇತಿ, ಪೃಚ್ಛತಿ, ಬ್ರುವನ್, ಸ್ವಪ್ನಪ್ರಣತಿಂ, ವ್ಯಧಾಂ, ಇತಿ, ಗುರೋಃ, ಕಿಲ, ಅನ್ವೇಷಣವಾನ್, ಜಗದ್ಗುರುಃ, ತದಾ, ಜಗಾಮು, ಅಖಿಲಲೋಕಶಿಕ್ಷಕಃ ।

ಅನ್ವಯ— ತದಾ ನಿಜೇ ಜನೇ, ಕಿಂ ನಮುಸಿ ಇತಿ ಪೃಚ್ಛತಿ, ಸ್ವಪ್ನಪ್ರಣತಿಂ ವ್ಯಧಾಂ ಇತಿ ಬ್ರುವನ್, ಜಗದ್ಗುರುಃ ಅಖಿಲಲೋಕಶಿಕ್ಷಕಃ ಗುರೋಃ ಅನ್ವೇಷಣವಾನ್ ಜಗಾಮು ಕಿಲ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ತದಾ = ಆಗ

ನಿಜೇ ಜನೇ = ತಮ್ಮವರಾದ ತಂದೆ ಮುಂತಾದ ಜನರು

ಕಿಂ ನಮುಸಿ = ಏತಕ್ಕೆ ನಮಸ್ಕರಿಸುತ್ತೀ ?

ಇತಿ = ಹೀಗೆಂದು

ಪೃಚ್ಛತಿ = ಪ್ರಶ್ನೆ ಮಾಡುತ್ತಿರಲು

ಸ್ವಪ್ನಪ್ರಣತಿಂ ವ್ಯಧಾಂ = ನನ್ನ ವಸ್ತುವಿಗೆ ನಮಸ್ಕಾರವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುವೆನು,

ಇತಿ = ಹೀಗೆಂದು

ಬ್ರುವನ್ = ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದ

ಜಗದ್ಗುರುಃ = ಎಲ್ಲಾ ಜಗತ್ತುಗಳಿಗೂ ಗುರುವಾದ

ಅಖಿಲಲೋಕಶಿಕ್ಷಕಃ = ಎಲ್ಲ ಜನರ ಶಿಕ್ಷಕನಾದ ಆ ವಾಸುದೇವನು

ಗುರೋಃ = ಗುರುಗಳ

ಅನ್ವೇಷಣವಾನ್ = ಹುಡುಕುವಿಕೆಯುಳ್ಳವನಾಗಿ

ಜಗಾಮು ಕಿಲ = ಹೊರಟನಷ್ಟೇ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ತಂದೆ ಮೊದಲಾದ ಬಂಧುಗಳು ಏನನ್ನು ಏತಕ್ಕೆ ನಮಸ್ಕರಿಸುತ್ತಿದ್ದಿ ? ಎಂದು ಕೇಳಿದಾಗ, ನನ್ನ ವಸ್ತುವನ್ನು ನಮಸ್ಕರಿಸುತ್ತಿದ್ದೇನೆ ಎಂದು ವಾಸುದೇವನು ಉತ್ತರವನ್ನು ಕೊಟ್ಟನು. ಹೀಗೆ ಎಲ್ಲಾ ಜಗತ್ತುಗಳಿಗೂ

ಗುರುವಾಗಿರುವ, ಎಲ್ಲ ಜನರಿಗೆ ತನ್ನ ಆಚರಣೆಯಿಂದ ತಿಳುವಳಿಕೆಯನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವ ಆ ವಾಸುದೇವನು ಸನ್ಯಾಸ ಸ್ವೀಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಗುರುಗಳನ್ನು ಹುಡುಕುವುದಕ್ಕೆ ಹೊರಟನು. ಸರ್ವರಿಗೂ ಗುರುಗಳನ್ನು ಹುಡುಕಿ ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು ಎಂದು ತಿಳಿಸಬೇಡವೇ ? ಅಖಿಲ ಲೋಕಶಿಕ್ಷಕರಾದ ಅವರು ಈ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಪೃಚ್ಛಿ— ಪೃಚ್ಛಿ ಇತಿ ಪೃಚ್ಛನ್, ತಸ್ಮಿನ್ ಪೃಚ್ಛತಿ ।

ಸ್ವಪ್ನಪ್ರಣತಿಂ— ಸ್ವಪ್ನ ವಸ್ತುನಿ ಸ್ವಪ್ನಸ್ತುನಿ, ಸ್ವಪ್ನಸ್ತುನಾಂ ಪ್ರಣತಿಃ ಸ್ವಪ್ನಪ್ರಣತಿಃ, ತಾಂ ಸ್ವಪ್ನಪ್ರಣತಿಂ ।

ಬ್ರುವನ್— ಬ್ರೂತೇ ಇತಿ ಬ್ರುವನ್ ।

ಜಗದ್ಗುರುಃ— ಜಗತಾಂ ಗುರುಃ ಜಗದ್ಗುರುಃ ।

ಅಖಿಲಲೋಕಶಿಕ್ಷಕಃ— ಅಖಿಲಾಶ್ಚ ತೇ ಲೋಕಾಶ್ಚ ಅಖಿಲಲೋಕಾಃ, ಅಖಿಲಲೋಕಾನಾಂ ಶಿಕ್ಷಕಃ ಅಖಿಲ-ಲೋಕಶಿಕ್ಷಕಃ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ವೃಧಾಂ- ವಿ ಇತ್ಯಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ಡು ಧಾತ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಇತಿ ಧಾರಣ-ಪೋಷಣಾರ್ಥಕಾತ್ ಧಾತ್ ಧಾತೋಃ ಲಪ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷೇ ವಿಕವಚನೇ "ವೃಧಾಂ" ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ವೃಧಾತ್, ವೃಧಾತಾಂ ವೃಧುಃ, ವೃಧಾಃ ವೃಧಾತಂ ವೃಧಾತ, ವೃಧಾಂ ವೃಧಾವ ವೃಧಾಮ್ ॥

ಜಗಾಮ- ಗಮ್ಯಗತೌ ಗತ್ಯರ್ಥಕಾತ್ ಗಮ್ಯ ಧಾತೋಃ ಲಿಟ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ವಿಕವಚನೇ "ಜಗಾಮ" ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ಜಗಾಮ ಜಗ್ಮತುಃ ಜಗ್ಮುಃ, ಜಗಮಿಥ-ಜಗಂಥ ಜಗ್ಮಥುಃ ಜಗ್ಮ, ಜಗಾಮ-ಜಗಮ ಜಗ್ಮವ ಜಗ್ಮಮ್ ॥

★ ★ ★

ಸಾರ್ಥಕನಾಮದ ಅಚ್ಚುತಪ್ರೇಕ್ಷರು

ಯತಿಯ್ಯತಾತ್ಮಾ ಭುವಿ ಕಶ್ಚನಾಭವತ್

ವಿಭೂಷಣೋ ಭೂರಿವಿರಕ್ತಿಭೂಷಣಃ ।

ನ ನಾಮಮಾತ್ರಾಚ್ಛುಚಿಮರ್ಥತೋಽಪಿ ಯಂ

ಜನೋಽಚ್ಛುತಪ್ರೇಕ್ಷಮುದಾಹರತ್ ಸ್ಫುಟಮ್ ॥ 6 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಯತಿಃ, ಯತಾತ್ಮಾ, ಭುವಿ, ಕಶ್ಚನ್, ಅಭವತ್, ವಿಭೂಷಣಃ, ಭೂರಿವಿರಕ್ತಿಭೂಷಣಃ ನ ನಾಮಮಾತ್ರಾತ್, ಶುಚಿಂ, ಅರ್ಥತಃ, ಅಪಿ, ಯಂ, ಜನಃ, ಅಚ್ಛುತಪ್ರೇಕ್ಷಂ, ಉದಾಹರತ್, ಸ್ಫುಟಂ ।

ಅನ್ವಯ— ಜನಃ ಶುಚಿಂ ಯಂ ನಾಮಮಾತ್ರಾತ್ ಅಚ್ಛುತಪ್ರೇಕ್ಷಂ ನ ಉದಾಹರತ್ । ಸ್ಫುಟಂ ಅರ್ಥತಃ ಅಪಿ ಉದಾಹರತ್, ಭುವಿ ಯತಾತ್ಮಾ ವಿಭೂಷಣಃ ಭೂರಿವಿರಕ್ತಿಭೂಷಣಃ ಕಶ್ಚನ್ ಯತಿಃ ಅಭವತ್ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಜನಃ = ಜನರು

ಶುಚಿಂ = ಶುದ್ಧರಾದ

ಯಂ = ಯಾವ ಯತಿಗಳನ್ನು

ನಾಮಮಾತ್ರಾತ್ = ಹೆಸರಿನಿಂದ ಮಾತ್ರ

ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷಂ = ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷೆ ಎಂದು

ನ ಉದಾಹರತ್ = ಹೇಳಲಿಲ್ಲವೋ,

ಸ್ಫುಟಂ = ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ

ಅರ್ಥತಃ ಅಪಿ = ಅರ್ಥದಿಂದಲೂ ಸಹ (ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದರೋ)

ಭುವಿ = ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ

ಯತಾತ್ಮಾ = ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸಿದವರಾದ

ವಿಭೂಷಣಃ = ಆಭರಣಗಳನ್ನು ಧರಿಸದಿರುವ

ಭೂರಿವಿರಕ್ತಿಭೂಷಣಃ = ಆತ್ಮಧಿಕವಾದ ವೈರಾಗ್ಯವೆಂಬ ಆಭರಣದಿಂದ ಸಹಿತರಾದ

ಕಶ್ಚನ ಯತಿಃ = ಒಬ್ಬ ಯತಿಗಳು

ಅಭವತ್ = ಇದ್ದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಅಗ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಸರ್ವೇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನೂ ನಿಗ್ರಹಿಸಿರುವ ಒಬ್ಬ ಯತಿಗಳು ಇದ್ದರು. ಅವರು ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷೆ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಯುಕ್ತರಾಗಿದ್ದರು. ಅವರು ಹೆಸರಿನಿಂದ ಮಾತ್ರವಲ್ಲ ಅರ್ಥದಿಂದಲೂ ಆ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಯುಕ್ತರಾಗಿದ್ದರು. ಅವರಲ್ಲಿ ಯಾವ ಆಭರಣಗಳೂ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಆತ್ಮಧಿಕವಾದ ವಿರಕ್ತಿಯೇ ಆಭರಣವಾಗಿತ್ತು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಯತಾತ್ಮಾ— ಯತಃ ಆತ್ಮಾ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಯತಾತ್ಮಾ !

ವಿಭೂಷಣಃ— ವಿಗತಾನಿ ಭೂಷಣಾನಿ ಯಸ್ಯ ಸಃ ವಿಭೂಷಣಃ !

ಭೂರಿವಿರಕ್ತಿಭೂಷಣಃ— ಭೂರಿಶ್ಚ ಸಾ ವಿರಕ್ತಿಶ್ಚ ಭೂರಿವಿರಕ್ತಿಃ, ಭೂರಿವಿರಕ್ತೀವ ಭೂಷಣಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಭೂರಿವಿರಕ್ತಿಭೂಷಣಃ !

ನಾಮಮಾತ್ರಾತ್— ನಾಮೈವ ನಾಮಮಾತ್ರಂ, ತಸ್ಮಾತ್ ನಾಮಮಾತ್ರಾತ್ !

ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷಂ— ಅಚ್ಯುತಸ್ಯ ಪ್ರೇಕ್ಷಾ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷೆ, ತಂ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷಂ !

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಉದಾಹರತ್- ಉತ್ ಆಜ್ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗದ್ವಯಪೂರ್ವಕಾತ್ ಹೃತ್-ಹರಣೇ ಇತ್ಯಸ್ಮಾದ್ಭಾತೋಃ ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ವಿಕವಚನೇ "ಉದಾಹರತ್" ಇತಿ ರೂಪಮ್ !

ಉದಾಹರತ್ ಉದಾಹರತಾಂ ಉದಾಹರನ್, ಉದಾಹರಃ ಉದಾಹರತಂ ಉದಾಹರತಃ, ಉದಾಹರಂ ಉದಾಹರಾವ ಉದಾಹರಾಮು ||

★ ★ ★

ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರ ಮಧುಕರವೃತ್ತಿ

ಪುರೈಷ ಕೃಷ್ಣಾಕರಸಿದ್ಧಶುದ್ಧಿಮ-

ದ್ವರಾನ್ನಭುಕ್ತ್ಯಾ ಕಿಲ ಪಾಂಡವಾಲಯೇ |

ವಿಶೋಧಿತಾತ್ಮಾ ಮಧುಕೃತ್ವತ್ಪ್ರವೃತ್ತಿಮಾಂ-

ಶ್ಚಚಾರ ಕಾಂಕ್ಷಿತ್ವರಿವತ್ಸರಾನ್ಮುದಾ

|| 7 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಪುರಾ, ವಿಷಃ, ಕೃಷ್ಣಾಕರಸಿದ್ಧಶುದ್ಧಿಮದ್ವರಾನ್ನಭುಕ್ತ್ಯಾ, ಕಿಲ, ಪಾಂಡವಾಲಯೇ, ವಿಶೋಧಿತಾತ್ಮಾ, ಮಧುಕೃತ್ವತ್ಪ್ರವೃತ್ತಿಮಾನ್, ಚಚಾರ, ಕಾಂಕ್ಷಿತ್ ಪರಿವತ್ಸರಾನ್, ಮುದಾ |

ಅನ್ವಯ— ವಿಷ: ಪುರಾ, ಮಧುಕೃತ್ಪ್ರತಿಮಾನ್ ಕೃಷ್ಣಾಕರಸಿದ್ಧಶುದ್ಧಿಮದ್ದರಾನ್ನಭುಕ್ತ್ಯಾ ವಿಶೋಧಿತಾತ್ಮಾ, ಪಾಂಡವಾಲಯೇ ಕಾಂಕ್ಷಿತ್ ಪರಿವತ್ಸರಾನ್ ಮುದಾ ಚಚಾರ ಕಿಲ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ವಿಷ: ಪುರಾ = ಈ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷಕರು ಹಿಂದಿನ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ

ಮಧುಕೃತ್ಪ್ರತಿಮಾನ್ = ಜೇನುನೋಗದ ಕೆಲಸವುಳ್ಳವರಾಗಿ (ಭಿಕ್ಷಾಟನೆ ಮಾಡುವವರಾಗಿ)

ಕೃಷ್ಣಾಕರಸಿದ್ಧಶುದ್ಧಿಮದ್ದರಾನ್ನಭುಕ್ತ್ಯಾ—

ಕೃಷ್ಣಾ = ದ್ರೌಪದೀದೇವಿಯ

ಕರ = ಕೈಯಿಂದ

ಸಿದ್ಧ = ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಆದ್ದರಿಂದಲೇ

ಶುದ್ಧಿಮದ್ = ಶುದ್ಧವಾದ

ವರಾನ್ = ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು

ಭುಕ್ತ್ಯಾ = ತಿಂದಿರುವುದರಿಂದ,

ವಿಶೋಧಿತಾತ್ಮಾ = ಶುದ್ಧಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ದೇಹ ಮತ್ತು ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವರಾಗಿ

ಪಾಂಡವಾಲಯೇ = ಪಾಂಡವರ ಆಶ್ರಯದಲ್ಲಿ (ಹಸ್ತಿನಾಪುರದಲ್ಲಿ)

ಕಾಂಕ್ಷಿತ್ ಪರಿವತ್ಸರಾನ್ = ಕೆಲವು ವರ್ಷಗಳವರೆಗೆ

ಮುದಾ ಚಚಾರ ಕಿಲ = ಸಂತೋಷದಿಂದ ಸಂಚಾರ ಮಾಡಲಿಲ್ಲವೇ ? (ಈ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ವಾಸುದೇವಾಚಾರ್ಯರ ಗುರುವಾಗುವ ಭಾಗ್ಯವು ಲಭಿಸಿತು).

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಹಿಂದಿನಜನ್ಮದಲ್ಲಿಯೂ ಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳಾಗಿದ್ದ ಈ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷಾಚಾರ್ಯರು ಜೇನುನೋಗವು ಒಂದೊಂದು ಹೂವಿನಿಂದಲೂ ಜೇನನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸುವಂತೆ ಅನೇಕ ಗೃಹಸ್ಥರ ಮನೆಗಳಲ್ಲಿ ಭಿಕ್ಷಾಟನೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಇವರು ದ್ರೌಪದಿ ದೇವಿಯ ಕೈಗಳಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಶುದ್ಧವಾದ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ತಿಂದದ್ದರಿಂದ, ಪಾಂಡವರ ಸ್ಥಳವಾದ ಹಸ್ತಿನಾಪುರದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ವರ್ಷಕಾಲ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಈ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ವಾಸುದೇವಾಚಾರ್ಯರ ಗುರುವಾಗುವ ಭಾಗ್ಯವು ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಲಭಿಸಿತು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಕೃಷ್ಣಾಕರಸಿದ್ಧಶುದ್ಧಿಮದ್ದರಾನ್ನಭುಕ್ತ್ಯಾ— ಕೃಷ್ಣಾಯಾ: ಕರ: ಕೃಷ್ಣಾಕರ: ಕೃಷ್ಣಾಕರೇಣ ಸಿದ್ಧಂ ಕೃಷ್ಣಾಕರಸಿದ್ಧಂ, ಶುದ್ಧಿ ಅಸ್ತಿ ಅಸ್ತೀತಿ ಶುದ್ಧಿಮತ್, ವರಂ ಚ ತತ್ ಅನ್ನಂ ಚ ವರಾನ್ಯಂ, ಶುದ್ಧಿಮಚ್ಚ ತತ್ ವರಾನ್ಯಂ ಚ ಶುದ್ಧಿಮದ್ದರಾನ್ಯಂ, ಕೃಷ್ಣಾಕರಸಿದ್ಧಂ ಚ ತತ್ ಶುದ್ಧಿಮದ್ದರಾನ್ಯಂ ಚ ಕೃಷ್ಣಾಕರಸಿದ್ಧಶುದ್ಧಿಮದ್ದರಾನ್ಯಂ, ಕೃಷ್ಣಾಕರಸಿದ್ಧಶುದ್ಧಿಮದ್ದರಾನ್ಯಸ್ತು ಭುಕ್ತಿ: ಕೃಷ್ಣಾಕರಸಿದ್ಧಶುದ್ಧಿಮದ್ದರಾನ್ಯಸ್ತು ಭುಕ್ತಿ: ತಯಾ ಕೃಷ್ಣಾಕರಸಿದ್ಧ-ಶುದ್ಧಿಮದ್ದರಾನ್ನಭುಕ್ತ್ಯಾ |

ಪಾಂಡವಾಲಯೇ— ಪಾಂಡವಾನಾಂ ಆಲಯ: ಪಾಂಡವಾಲಯ: ತಸ್ಮಿನ್ ಪಾಂಡವಾಲಯೇ |

ವಿಶೋಧಿತಾತ್ಮಾ— ವಿಶೋಧಿತ: ಆತ್ಮಾ ಯಸ್ಯ ಸ: ವಿಶೋಧಿತಾತ್ಮಾ |

ಮಧುಕೃತ್ಪ್ರತಿಮಾನ್— ಮಧುಂ ಕರೋತಿ ಇತಿ ಮಧುಕೃತ್, ಮಧುಕೃತ: ಪ್ರವೃತ್ತಿ: ಮಧುಕೃತ್ಪ್ರವೃತ್ತಿ: ಮಧುಕೃತ್ಪ್ರವೃತ್ತಿ: ಅಸ್ಯ ಅಸ್ಯ ಇತಿ ಮಧುಕೃತ್ಪ್ರವೃತ್ತಿಮಾನ್ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಚಚಾರ- ಚರಗತಿಭಕ್ಷಣಾಯೋಃ ಇತಿ ಗತಿಭಕ್ಷಣಾರ್ಥಕಾತ್ ಚರಧಾತೋಃ ಲಿಟಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ "ಚಚಾರ" ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ಚಚಾರ ಚೇರತುಃ ಚೇರುಃ, ಚೇರಿಥ ಚೇರಥುಃ ಚೇರ, ಚಚಾರ-ಚಚರ ಚೇರಿವ ಚೇರಿಮು ॥

★ ★ ★

ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪದಿಂದ ಕುಶಾಸ್ತ್ರಾಭ್ಯಾಸನದ ಪಾಪ ಪರಿಹಾರ

ಅಭೂತಕುಶಾಸ್ತ್ರಾಭ್ಯಾಸನಂ ನ ಪಾತಕಂ

ಕ್ರಮಾಗತಾದ್ವಿಪ್ರತಿಸಾರತೋ ಯತೇಃ ।

ಯಥಾ ಕುಶಾಸ್ತ್ರಾಭ್ಯಾಸನಂ ಮುರದ್ವಿಷಃ

ಪದಾಂಬುಜೇ ವ್ಯಾಧವರಸ್ಯ ಗರ್ಹಿತಮ್

॥ 8 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅಭೂತ, ಕುಶಾಸ್ತ್ರಾಭ್ಯಾಸನಂ, ನ, ಪಾತಕಂ, ಕ್ರಮಾಗತಾತ್, ವಿಪ್ರತಿಸಾರತೋ, ಯತೇಃ, ಯಥಾ, ಕುಶಾಸ್ತ್ರಾಭ್ಯಾಸನಂ, ಮುರದ್ವಿಷಃ, ಪದಾಂಬುಜೇ, ವ್ಯಾಧವರಸ್ಯ, ಗರ್ಹಿತಮ್ ।

ಅನ್ವಯ— ಯತೇಃ ಕ್ರಮಾಗತಾತ್ ವಿಪ್ರತಿಸಾರತಃ, ಕುಶಾಸ್ತ್ರಾಭ್ಯಾಸನಂ ಮುರದ್ವಿಷಃ ಪದಾಂಬುಜೇ ವ್ಯಾಧವರಸ್ಯ ಗರ್ಹಿತಂ ಕುಶಾಸ್ತ್ರಾಭ್ಯಾಸನಂ ಯಥಾ ಪಾತಕಂ ನ ಅಭೂತ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಯತೇಃ = ಸಂನ್ಯಾಸಿಯಾದ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರಿಗೆ

ಕ್ರಮಾಗತಾತ್ = ಕಾಲಕ್ರಮದಿಂದ ಒಂದ

ವಿಪ್ರತಿಸಾರತಃ = ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪದಿಂದ

ಕುಶಾಸ್ತ್ರಾಭ್ಯಾಸನಂ = ದುಷ್ಟಶಾಸ್ತ್ರದ ಅಭ್ಯಾಸವು,

ಮುರದ್ವಿಷಃ = ಮುರಾಸುರನನ್ನು ಕೊಂದಿರುವ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ

ಪದಾಂಬುಜೇ = ಪಾದಕಮಲಗಳಲ್ಲಿ

ವ್ಯಾಧವರಸ್ಯ = ಬೇಟೆಗಾರರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ "ಜರ" ಎಂಬ ವ್ಯಾಧನ

ಗರ್ಹಿತಂ = ನಿಂದಿತವಾದ

ಕುಶಾಸ್ತ್ರಾಭ್ಯಾಸನಂ ಯಥಾ = ಕುತ್ಸಿತವಾದ ಬಾಣಗಳ ಪ್ರಯೋಗದಂತೆ

ಪಾತಕಂ = ಪಾಪಕ್ಕೆ ಕಾರಣವು

ನ ಅಭೂತ = ಅಗಲಿಲ್ಲ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಆ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರು ಮಧ್ವಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಓದಿದ ತರುವಾಯ ತಾವು ಹಿಂದೆ ದುಷ್ಟ ಅದ್ವೈತ-ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಓದಿದ್ದಕ್ಕೆ ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪಗೊಂಡರು. ಹಿಂದೆ 'ಜರಾ' ಎಂಬ ವ್ಯಾಧಶ್ರೇಷ್ಠನು ಎಲ್ಲಾ ಯಾದವರು ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ತೆರಳುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಶ್ವತ್ಥಮರದ ಕೆಳಗೆ ಕುಳಿತಿರುವ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಪಾದಕಮಲಕ್ಕೆ ಅರಿಯದ ಮೃಗವೆಂಬ ಭ್ರಾಂತಿಯಿಂದ ಬಾಣಪ್ರಯೋಗಿಸಿ, ಅನಂತರ ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪಗೊಂಡನು. ಅದರಿಂದ ಅವನಿಗೆ ಪಾಪವುಂಟಾಗಲಿಲ್ಲ, ಹಾಗೆಯೇ ಈ ಅಚ್ಯುತ-ಪ್ರೇಕ್ಷರಿಗೂ ಪಾಪವುಂಟಾಗಲಿಲ್ಲ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಕುಶಾಸ್ತ್ರಾಭ್ಯಾಸನಂ— ಕುತ್ಸಿತಂ ಚ ತತ್ ಶಾಸ್ತ್ರಂ ಚ ಕುಶಾಸ್ತ್ರಂ, ಕುಶಾಸ್ತ್ರಸ್ಯ ಅಭ್ಯಾಸನಂ ಕುಶಾಸ್ತ್ರಾಭ್ಯಾಸನಂ ।

ಕ್ರಮಾಗತಾತ್—ಕ್ರಮೇಣ ಆಗತಃ ಕ್ರಮಾಗತಃ, ತಸ್ಮಾತ್ ಕ್ರಮಾಗತಾತ್ ।

ಕುಶಾಸ್ತ್ರಾದ್ಯಸನಂ—ಕುತಿಸ್ತಂ ಚ ಶಾಸ್ತ್ರಂ ಚ ಕುಶಾಸ್ತ್ರಂ, ಕುಶಾಸ್ತ್ರಸ್ಯ ಅಧ್ಯಸನಂ ಕುಶಾಸ್ತ್ರಾದ್ಯಸನಂ ।

ಮುರದ್ವಿಷಃ—ಮುರಂ ದ್ವೇಷ್ಠಿ ಇತಿ ಮುರದ್ವಿಷಃ, ತಸ್ಯ ಮುರದ್ವಿಷಃ ।

ಪದಾಂಬುಜೇ—ಪದಂ ಅಂಬುಜಂ ಇವ ಪದಾಂಬುಜಂ, ತಸ್ಮಿನ್ ಪದಾಂಬುಜೇ ।

ವ್ಯಾಧವರಸ್ಯ—ವ್ಯಾಧೇಷು ವರಃ ವ್ಯಾಧವರಃ, ತಸ್ಯ ವ್ಯಾಧವರಸ್ಯ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ—ಅಭೂತ್-ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ ಸತ್ತಾರ್ಥಕಾತ್ ಭೂಧಾತೋಃ ಲುಬ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ 'ಅಭೂತ್' ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ಅಭೂತ್ ಅಭೂತಾಂ ಅಭೂವನ್, ಅಭೂಃ ಅಭೂತಂ ಅಭೂತ, ಅಭೂವಂ ಅಭೂವ ಅಭೂಮು ॥

★ ★ ★

ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷದಿಗೆ ಗುರುಗಳಿಂದ ಹಿತನುಡಿ

ವಿನೀತಮಾಮ್ನಾಯಶಿರೋವಿಚಾರದಂ

ಸದೈವ ತತ್ತಂ ಪ್ರಬುಭುತ್ಸುಮಾದರಾತ್ ।

ಗುರುವಿಧಿತ್ವೋಪಗತಾಂ ನಿಜಾಂ ಮೃತಿಂ

ಕದಾಚಿದೂಚೇ ತಮುಪಹ್ವರೇ ಗಿರಮ್

॥ 9 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ—ವಿನೀತಂ, ಅಮ್ನಾಯಶಿರೋವಿಚಾರದಂ, ಸದಾ, ಏವ, ತತ್ತಂ, ಪ್ರಬುಭುತ್ಸುಂ, ಆದರಾತ್, ಗುರುಃ, ವಿದಿತ್ವಾ, ಉಪಗತಾಂ ನಿಜಾಂ, ಮೃತಿಂ, ಕದಾಚಿತ್, ಊಚೇ, ತಂ, ಉಪಹ್ವರೇ, ಗಿರಂ ।

ಅನ್ವಯ—ಗುರುಃ ಕದಾಚಿತ್ ನಿಜಾಂ ಮೃತಿಂ ಉಪಗತಾಂ ವಿದಿತ್ವಾ, ವಿನೀತಂ ಅಮ್ನಾಯಶಿರೋವಿಚಾರದಂ, ಸದಾ ತತ್ತಂ ಏವ ಆದರಾತ್ ಪ್ರಬುಭುತ್ಸುಂ, ತಂ ಉಪಹ್ವರೇ ಗಿರಂ ಊಚೇ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಗುರುಃ = ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷಾಚಾರ್ಯರ ಗುರುಗಳು

ಕದಾಚಿತ್ = ಒಂದಾನೊಂದು ವೇಳೆ

ನಿಜಾಂ ಮೃತಿಂ = ತಮ್ಮ ಮರಣವನ್ನು

ಉಪಗತಾಂ = ಸಮೀಪಿಸಿದದ್ದನ್ನಾಗಿ

ವಿದಿತ್ವಾ = ತಿಳಿದು

ವಿನೀತಂ = ವಿನಯ ಮುಂತಾದ ಗುಣಗಳಿಂದ ಸಂಪನ್ನರಾದ,

ಅಮ್ನಾಯಶಿರೋವಿಚಾರದಂ = ವೇದಗಳ ತಲೆಯಂತಿರುವ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ನಿವೃಣಾರಾದ,

ಸದಾ ತತ್ತಂ ಏವ = ಯಾವಾಗಲೂ ಭಗವಂತನ ನಿಜಸ್ಥಿತಿಯನ್ನೇ

ಆದರಾತ್ = ಆದರದಿಂದ

ಪ್ರಬುಭುತ್ಸುಂ ತಂ = ತಿಳಿಯಲಪೇಕ್ಷಿಸುವ ಆ ಶಿಷ್ಯರಾದ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರನ್ನು ಕುರಿತು

ಉಪಹ್ವರೇ = ರಹಸ್ಯದಲ್ಲಿ

ಗಿರಂ = ಮಾತನ್ನು

ಊಚೇ = ಹೇಳಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಆ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷಾಚಾರ್ಯರ ಗುರುಗಳು ಒಂದಾನೊಂದು ದಿನ ತಮಗೆ ಮರಣವು ಸಮೀಪಿಸಿರುವುದನ್ನರಿತರು. ಅವರು ವಿಧೇಯರೂ, ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಕುಶಲರೂ, ಯಾವಾಗಲೂ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಭಗವತ್ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವನ್ನು ಅರಿಯಲು ಉತ್ಸುಕರೂ ಆಗಿರುವ ಶಿಷ್ಯರಾದ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರನ್ನು ಕುರಿತು ಗುಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಇಂತೆಂದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಆಮ್ನಾಯಶಿರೋವಿಶಾರದಃ— ಆಮ್ನಾಯಾನಾಂ ಶಿರಾಂನ ಇವ ಆಮ್ನಾಯಶಿರಾಂಸಃ, ಆಮ್ನಾಯಶಿರಸ್ಸು ವಿಶಾರದಃ ಆಮ್ನಾಯಶಿರೋವಿಶಾರದಃ, ತಂ ಆಮ್ನಾಯಶಿರೋವಿಶಾರದಂ ।

ಪ್ರಬುಭುತ್ತುಂ— ಪ್ರಕರ್ಷಣಾ ಬೋದ್ಧಂ ಇಚ್ಛುಃ ಪ್ರಬುಭುತ್ತುಃ, ತಂ ಪ್ರಬುಭುತ್ತುಂ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಊಚೀ- ಬ್ರೂಞ್ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ವ್ಯಕ್ತವಾಗರ್ಥಕಾತ್ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಆತ್ಮನೇ- ಪದಿನಃ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ವಿಕವಚನೇ "ಊಚೀ" ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ಊಚೀ ಊಚಾತೇ ಊಚರೇ, ಊಚಿವೇ ಊಚಾರ್ಥೇ ಊಚಿದ್ವೇ, ಊಚೇ ಊಚಿವಹೇ ಊಚಿಮಹೇ॥

★ ★ ★

ಮಾಯಾವಾದವನ್ನು ಸಂಬಲಾಗದು

ಅಹಂ ಸ್ವಯಂ ಬ್ರಹ್ಮ ನ ಕಿಂಚಿದಸ್ಮಿ ಮ-

ತದ್ರಂ ವಿಜೃಂಭೇತ ಯದಾ ಸ್ಫುಟಂ ಚಿತಿಃ ।

ಇತಿಹ ಮಾಯಾಸಮಯೋಪಪಾದಿತಂ

ನಿರನ್ವಯಂ ಸುವ್ರತ ಮಾ ಸ್ಮ ವಿಶ್ವಸೀಃ

॥ 10 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅಹಂ, ಸ್ವಯಂ, ಬ್ರಹ್ಮ, ನ, ಕಿಂಚಿತ್, ಅಸ್ಮಿ, ಮತದ್ರಂ, ವಿಜೃಂಭೇತ, ಯದಾ, ಸ್ಫುಟಂ, ಚಿತಿಃ, ಇತಿ, ಇಹ, ಮಾಯಾಸಮಯೋಪಪಾದಿತಂ, ನಿರನ್ವಯಂ, ಸುವ್ರತ, ಮಾ ಸ್ಮ, ವಿಶ್ವಸೀಃ ।

ಅನ್ವಯ— ಸುವ್ರತ! "ಅಹಂ ಸ್ವಯಂ ಬ್ರಹ್ಮ (ಇತಿ) ಚಿತಿಃ ಯದಾ ಸ್ಫುಟಂ ವಿಜೃಂಭೇತ ಮತದ್ರಂ ಕಿಂಚಿತ್ ನ ಅಸ್ಮಿ" ಇತಿ ಮಾಯಾಸಮಯೋಪಪಾದಿತಂ ನಿರನ್ವಯಂ ಇಹ ಮಾ ಸ್ಮ ವಿಶ್ವಸೀಃ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸುವ್ರತ = ಶೋಭನಗಳಾದ ವಿಷ್ಣುಪಂಚಕ ಮುಂತಾದ ವ್ರತಗಳನ್ನು ಮಾಡಿರುವ ಶಿಷ್ಯನೇ,

ಅಹಂ = ನಾನು

ಸ್ವಯಂ ಬ್ರಹ್ಮ = ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಬ್ರಹ್ಮನು.

ಇತಿ ಚಿತಿಃ = ಈ ರೀತಿ ಜ್ಞಾನವು

ಯದಾ = ಯಾವಾಗ

ಸ್ಫುಟಂ = ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ

ವಿಜೃಂಭೇತ = ಪರಿಪಕ್ವವಾಗುತ್ತದೆಯೋ

ತದಾ = ಆಗ

ಮತದ್ರಂ = ನನಗಿಂತ ಬೇರೆಯಾದ

ಕಿಂಚಿತ್ = ಯಾವ ವಸ್ತುವೂ

ನಾಸ್ಮಿ = ಇಲ್ಲ

ಇತಿ = ಹೀಗೆಂದು ಈ ಬ್ರಹ್ಮತತ್ವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ

ಮಾಯಾಸಮಯೋಪಪಾದಿತಂ = ಮಾಯಾವಾದಿ ಶಾಸ್ತ್ರದಿಂದ ಸಮರ್ಥಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ವಿಷಯವು

ನಿರನ್ವಯಂ = ನಿರಾಧಾರವಾದದ್ದು,

ಇಹ = ಈ ಪ್ರಮೇಯದಲ್ಲಿ

ಮಾಸ್ಯ ವಿಶ್ವೇ = ನಂಬಿಕೆ ಇಡಬೇಡ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಒಳ್ಳೆಯ ವ್ರತಗಳಲ್ಲಿ ಅಸಕ್ತನಾದ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷಣೆ ! ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ತಾನೇ ಬ್ರಹ್ಮ ಎಂಬ ಜ್ಞಾನವು ಪಕ್ಕವಾದಾಗ ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ನನಗಿಂತ ಬೇರೆ ಯಾವ ವಸ್ತುವೂ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಅರಿವಾಗುವುದು. ಇದೇ ಅದ್ವೈತ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಎಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವರು. ಹೀಗೆ ಆ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ಸಮರ್ಥಿಸುವ ವಿಷಯವು ಯುಕ್ತಿಯಲ್ಲದ್ದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅದನ್ನು ನಂಬಬೇಡ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಮಾಯಾಸಮಯೋಪಪಾದಿತಂ— ಮಾಯಯಾ ಕಲ್ಪಿತಃ ಮಾಯಾಕಲ್ಪಿತಃ, ಮಾಯಾಕಲ್ಪಿತಃ ಸಮಯಃ ಮಾಯಾಸಮಯಃ, ಮಾಯಾಸಮಯೋ ಉಪಪಾದಿತಂ ಮಾಯಾಸಮಯೋಪಪಾದಿತಂ, ತಂ |

ನಿರನ್ವಯಂ— ನಿರ್ಗತಃ ಅನ್ವಯಃ ಯಸ್ಮಾತ್ ತತ್ ನಿರನ್ವಯಂ, ತತ್ ನಿರನ್ವಯಂ |

ಹೇಸುವ್ರತ— ಶೋಭನಾನಿ ವ್ರತಾನಿ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸುವ್ರತಃ, ತಸ್ಯ ಸಂಬುದ್ಧಿಃ ಹೇ ಸುವ್ರತ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ವಿಜೃಂಭೇತ- ವಿ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ಜೃಭೀ ಗಾತ್ರವಿನಾಮೇ ಚ ಗಾತ್ರವಿನಾಮಾರ್ಥಕಾತ್ ಆಕರ್ಮಕಾತ್ ಆತ್ಮನೇಪದಿನಃ ಜೃಭೀಧಾತೋಃ ವಿಧಿಲಿಪಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ "ವಿಜೃಂಭೇತ" ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ವಿಜೃಂಭೇತ ವಿಜೃಂಭೇಯಾತಾಂ ವಿಜೃಂಭೇರನ್, ವಿಜೃಂಭೇಥಾಃ ವಿಜೃಂಭೇಯಾಥಾಂ ವಿಜೃಂಭೇರ್ದ್ವಂ, ವಿಜೃಂಭೇಯ ವಿಜೃಂಭೇವಹಿ ವಿಜೃಂಭೇಮಹಿ ||

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ವಿಶ್ವಸೀ- ವಿ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ಶ್ವಪ್ರಾಣನೇ ಇತಿ ಪ್ರಾಣನಾರ್ಥಕಾತ್ ಆಕರ್ಮಕಾತ್ ಪರಸ್ವೈಪದಿನಃ, ಶ್ವಧಾತೋಃ ಲುಪ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷೈಕವಚನೇ ವಿಶ್ವಸೀಃ ರೂಪಮ್ |

ವೃಶ್ವಸೀತ್ ವೃಶ್ವಸ್ರಾಂ ವೃಶ್ವಸುಃ, ವೃಶ್ವಸೀಃ ವೃಶ್ವಸೀಷಂ ವೃಶ್ವಸಿಷ್ಯ, ವೃಶ್ವಸಿಷಂ ವೃಶ್ವಸಿಷ್ಯ ವೃಶ್ವಸಿಷ್ಯ |

'ನ ಮಾಜ್ ಯೋಗೇ' ಈ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲುಪ್ ಲಕಾರಕ್ಕೆ ಮಾಜ್ (ಮಾ) ಯೋಗೇ ಬಂದಾಗ ಆಜ್ (ಆ) ಆಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ, ಆಗ ಮಾ ವಿ+ಶ್ವಸೀಃ ಎಂದೇ ರೂಪವಾಗುವುದು. ವಿ+ಅ+ಶ್ವಸೀತ್ (ಆಜ್ ಆಗಮವು)

★ ★ ★

ಆತ್ಮೈಕ್ಯೋಪಾಸನೆಯಿಂದ ಮೋಕ್ಷವಿಲ್ಲ - ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನೇ ಸೇವಿಸು

ಯದೇತದಾತ್ಮೈಕ್ಯಮುಪಾಸ್ತುಚೋದಿತಂ

ನ ಮೇ ಗುರೋರಪ್ಯಪರೋಕ್ಷತಾಂ ಗತಮ್ |

ಪುರಾತನಾನಾಮಪಿ ಸೌಮ್ಯ ಕುತ್ರಚಿತ್

ತತೋ ಮುಕುಂದಂ ಭಜ ಸಂವಿದೇ ಮುದಾ || 11 ||

ಪದಃಪ್ರೇದ— ಯತ್, ಏತತ್, ಆತ್ಮೈಕ್ಯಂ, ಉಪಾಸ್ತುಚೋದಿತಂ, ನ, ಮೇ, ಗುರೋಃ, ಅಪಿ, ಅಪರೋಕ್ಷತಾಂ
ಗತಂ ಪುರಾತನಾನಾಂ ಅಪಿ, ಸೌಮ್ಯ ಕುತ್ರಚಿತ್, ತತಃ, ಮುಕುಂದಂ, ಭಜ, ಸಂವಿದೇ, ಮುದಾ ।

ಅನ್ವಯ— ಯತ್, ಆತ್ಮೈಕ್ಯಂ, ಉಪಾಸ್ತುಚೋದಿತಂ, ಏತತ್, ಮೇ ಗುರೋಃ ಅಪಿ ಪುರಾತನಾನಾಂ ಅಪಿ
ಕುತ್ರಚಿತ್ ಅಪರೋಕ್ಷತಾಂ ನ ಗತಂ, ಸೌಮ್ಯ ತತಃ ಮುಕುಂದಂ ಸಂವಿದೇ ಮುದಾ ಭಜ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಯತ್ ಆತ್ಮೈಕ್ಯಂ = ಯಾವ ಜೀವಬ್ರಹ್ಮಾಭೇದವು

ಉಪಾಸ್ತುಚೋದಿತಂ = ಉಪಾಸನೆಗಾಗಿ ಏಕಿತವಾಗಿದೆಯೋ,

ಏತತ್ = ಇದು

ಮೇ ಗುರೋಃ ಅಪಿ = ನನ್ನ ಗುರುಗಳಿಗೂ,

ಪುರಾತನಾನಾಂ ಅಪಿ = ಹಿಂದಿನವರಿಗೂ

ಕುತ್ರಚಿತ್ = ಯಾವಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲಿಯೂ

ಅಪರೋಕ್ಷತಾಂ = ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಿಷಯತ್ವವನ್ನು

ನ ಗತಂ = ಹೊಂದಲಿಲ್ಲ

ಸೌಮ್ಯ! = ಎಲೈ ಮಂಗಳಕರನೇ!

ತತಃ = ಆದ್ದರಿಂದ

ಮುಕುಂದಂ = ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಕೊಡುವ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನನ್ನು

ಸಂವಿದೇ = ಜ್ಞಾನರೂಪವಾದ ಫಲಕ್ಕಾಗಿ

ಮುದಾ = ಸಂತೋಷದಿಂದ

ಭಜ = ಸೇವಿಸು.

ಕಾತ್ರರ್ಯ— ಆಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷ! ಉಪಾಸನೆಗಾಗಿ ಆತ್ಮೈಕ್ಯವು (ಜೀವಬ್ರಹ್ಮಾಭೇದವು) ಏಕಿತವೆಂದು ಅದ್ವೈತಿಗಳು
ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಆ ಆತ್ಮೈಕ್ಯವು ನನ್ನ ಗುರುಗಳಿಗೂ ಅನುಭವದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿಲ್ಲ, ಅವರಿಗೆ ಮಾತ್ರವಲ್ಲ, ಹಿಂದಿನವರಿಗೂ
ಎಲ್ಲಿಯೂ ಅನುಭವದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ನೀನು ಇದನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿ, ಮೋಕ್ಷದಾಯಕನಾದ ಮುಕುಂದನನ್ನು
ತತ್ಪಜ್ಞಾನಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಸಂತೋಷದಿಂದ ಸೇವಿಸು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಏಕೈಕಂ = ಏಕಸ್ವಭಾವಃ ಏಕೈಕಂ ।

ಆತ್ಮೈಕ್ಯಂ— ಆತ್ಮನಃ ಏಕೈಕಂ ಆತ್ಮೈಕ್ಯಂ ।

ಉಪಾಸ್ತುಚೋದಿತಂ— ಉಪಾಸಯೇ ಚೋದಿತಂ ಉಪಾಸ್ತುಚೋದಿತಂ ।

ಅಪರೋಕ್ಷತಾಂ— ಅಪರೋಕ್ಷಸ್ವ ಭಾವಃ ಅಪರೋಕ್ಷತಾ, ತಾಂ ಅಪರೋಕ್ಷತಾಂ ।

ಮುಕುಂದಂ— ಮುಕುಂ ದದಾತಿ ಇತಿ ಮುಕುಂದಃ, ತಂ ಮುಕುಂದಂ ।

ಸಂವಿದೇ— ಸಮೀಚೀನಾ ವಿತ್ ಸಂವಿತ್, ತಸ್ಯೈ ಸಂವಿದೇ ।

ಶ್ರಿಯಾಪದ— ಭಜ- ಭಜ ಸೇವಾಯಾಂ ಇತಿ ಸೇವಾರ್ಥಕಾತ್ ಭಜಧಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಪರಸ್ವೈಪದಿನಃ
ಲೋಟಿ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ 'ಭಜ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ಭಜತು-ಭಜತಾತ್ ಭಜತಾಂ ಭಜಂತು, ಭಜ-ಭಜತಾತ್ ಭಜತಂ ಭಜತ, ಭಜಾನಿ ಭಜಾವ ಭಜಾಮು ॥

★ ★ ★

ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನಕ್ಕಾಗಿ ಅನಂತಾನನ ಸೇವೆ

ಇತೀದಮಾದಿಶ್ಯ ವಚೋ ವಚಸ್ವಿನಿ

ಸ್ವಕೇ ಗುರೌ ಲೋಕಮುಪಾನ್ಯಮೀಯುಷಿ |

ಅಸೇವತಾಽಲೋಚ್ಯ ಮುಹುರ್ಗುರೋರ್ಗಿರಂ

ಸರೂಪ್ಯಪೀಠಾಲಯಮಿಂದಿರಾವರಮ್ || 12 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಇತಿ, ಇದಂ, ಆದಿಶ್ಯ, ವಚಃ, ವಚಸ್ವಿನಿ, ಸ್ವಕೇ, ಗುರೌ, ಲೋಕಂ, ಅಥ, ಅನ್ಯಂ, ಈಯುಷಿ, ಅಸೇವತ, ಆಲೋಚ್ಯ, ಮುಹುಃ ಗುರೋಃ, ಗಿರಂ, ಸಃ, ರೂಪ್ಯಪೀಠಾಲಯಂ, ಇಂದಿರಾವರಂ |

ಅನ್ವಯ— ವಚಸ್ವಿನಿ ಸ್ವಕೇ ಗುರೌ ಇತಿ ಇದಂ ವಚಃ ಆದಿಶ್ಯ, ಅನ್ಯಂ ಲೋಕಂ ಈಯುಷಿ, ಅಥ ಸಃ ಗುರೋಃ ಗಿರಂ ಮುಹುಃ ಆಲೋಚ್ಯ, ರೂಪ್ಯಪೀಠಾಲಯಂ ಇಂದಿರಾವರಂ ಅಸೇವತ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ವಚಸ್ವಿನಿ = ವಚನಚತುರಾದ

ಸ್ವಕೇ ಗುರೌ = ತನ್ನ ಗುರುಗಳು

ಇತಿ = ಹೀಗೆ

ಇದಂ ವಚಃ = ಈ ಮಾತನ್ನು

ಆದಿಶ್ಯ = ಆದೇಶಿಸಿ

ಅನ್ಯಂ ಲೋಕಂ = ಬೇರೆ ಲೋಕವನ್ನು

ಈಯುಷಿ = ಹೊಂದಲು (ಮೃತರಾಗಲು)

ಅಥ ಸಃ = ಬಳಿಕ ಆ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರು

ಗುರೋಃ ಗಿರಂ = ಗುರುವಿನ ಮಾತನ್ನು

ಮುಹುಃ ಆಲೋಚ್ಯ = ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಆಲೋಚಿಸಿ,

ರೂಪ್ಯಪೀಠಾಲಯಂ = ರೂಪ್ಯಪೀಠವೇ ವಾಸಸ್ಥಾನವಾಗುಳ್ಳ

ಇಂದಿರಾವರಂ = ಇಂದಿರಾದೇವಿಯ ಪತಿಯಾದ ಅನಂತೇಶ್ವರನನ್ನು

ಅಸೇವತ = ಸೇವಿಸಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ವಾಗ್ಮಿಗಳಾದ ತನ್ನ ಗುರುಗಳು ಹೀಗೆ ಹೇಳಿ ಕೀರ್ತಿಶೇಷರಾದರು. ಅನಂತರ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರು ಗುರುಗಳ ಆ ಮಾತನ್ನು ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಪರಿಶೀಲಿಸಿ ಉಡುಪಿಯಲ್ಲಿರುವ ಅನಂತಾನನದೇವರನ್ನು ಭಜಿಸಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ವಚಸ್ವಿನಿ— ವಚಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ಥೀತಿ ವಚಸ್ವೀ, ತಸ್ಮಿನ್ ವಚಸ್ವಿನಿ |

ರೂಪ್ಯಪೀಠಾಲಯಂ— ರೂಪ್ಯಪೀಠಂ ಆಲಯಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ರೂಪ್ಯಪೀಠಾಲಯಃ, ತಂ ರೂಪ್ಯ-
ಪೀಠಾಲಯಂ |

ಇಂದಿರಾವರಂ— ಇಂದಿರಾಯಾಃ ವರಃ ಇಂದಿರಾವರಃ, ತಂ ಇಂದಿರಾವರಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಸೇವತ- ಸೇವ್ಯ ಸೇವಾಯಾಂ ಸೇವಾರ್ಥಕಾತ್ ಸೇವ್ಯಧಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಆತ್ಮನೇಪದಿನಃ
ಲಬ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೈಕವಚನೇ "ಅಸೇವತ" ಇತಿ ರೂಪಂ ।

ಅಸೇವತ ಅಸೇವೇತಾಂ ಅಸೇವಂತ, ಅಸೇವಥಾಃ ಅಸೇವೇಥಾಂ ಅಸೇವದ್ಧಂ, ಅಸೇವೇ ಅಸೇವಾಮಹಿ
ಅಸೇವಾಮಹಿ ॥

★ ★ ★

ಪರಸೇವಾಫಲ ಜ್ಞಾನಪ್ರಾಪ್ತಿ

ಸುಭಕ್ತಿನಾ ತೇನ ಸ ಭಕ್ತವತ್ಸ್ಲೋ

ನಿಷೇವಿತಸ್ತತ್ರ ಪರಂ ಬುಭುತ್ಸುನಾ ।

ಭವಿಷ್ಯತಃ ಶಿಷ್ಯವರಾದ್ಧಿವಿದ್ಧಿಮಾ-

ಮಿತಿ ಪ್ರವಿಷ್ಯ ಪುರುಷಂ ತಮಭ್ಯಧಾತ್

॥ 13 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಸುಭಕ್ತಿನಾ, ತೇನ, ಸಃ, ಭಕ್ತವತ್ಸ್ಲಃ, ನಿಷೇವಿತಃ, ತತ್ರ, ಪರಂ, ಬುಭುತ್ಸುನಾ, ಭವಿಷ್ಯತಃ,
ಶಿಷ್ಯವರಾತ್, ಹಿ, ವಿದ್ಧಿ, ಮಾಂ, ಇತಿ, ಪ್ರವಿಷ್ಯ, ಪುರುಷಂ, ತಂ, ಅಭ್ಯಧಾತ್ ।

ಅನ್ವಯ— ಪರಂ ಬುಭುತ್ಸುನಾ, ಸುಭಕ್ತಿನಾ ತೇನ ತತ್ರ ನಿಷೇವಿತಃ ಭಕ್ತವತ್ಸ್ಲಃ, ಸಃ ಪುರುಷಂ ಪ್ರವಿಷ್ಯ ತಂ
ಭವಿಷ್ಯತಃ ಶಿಷ್ಯವರಾತ್ ಹಿ ಮಾಂ ವಿದ್ಧಿ, ಇತಿ ಅಭ್ಯಧಾತ್ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಪರಂ = ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು

ಬುಭುತ್ಸುನಾ = ತಿಳಿಯಬೇಕೆಂಬ ಆಸೆಯಿಂದ ಯುಕ್ತರಾದ

ಸುಭಕ್ತಿನಾ = ಒಳ್ಳೆಯ ಭಕ್ತಿಯುಳ್ಳ

ತೇನ = ಆ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷಾಚಾರ್ಯರಿಂದ

ತತ್ರ = ಆ ರಜತಪೀಠಪುರಸ್ಕೇತ್ರದಲ್ಲಿ (ಉಡುಪಿಯಲ್ಲಿ)

ನಿಷೇವಿತಃ = ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸೇವಿಸಲ್ಪಟ್ಟ

ಭಕ್ತವತ್ಸ್ಲಃ = ಭಕ್ತರಲ್ಲಿ ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳ

ಸಃ = ಆ ಅನಂತೇಶ್ವರನು

ಪುರುಷಂ ಪ್ರವಿಷ್ಯ = ಒಬ್ಬ ಪುರುಷನಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ

ಭವಿಷ್ಯತಃ = ಮುಂದೆ ಬರಲಿರುವ

ಶಿಷ್ಯವರಾತ್ ಹಿ = ಶಿಷ್ಯತ್ವೇಷ್ಯನಿಂದಲೇ

ಮಾಂ = ನನ್ನನ್ನು

ವಿದ್ಧಿ ಇತಿ = ತಿಳಿದು

ತಂ = ಆ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಕುರಿತು

ಅಭ್ಯಧಾತ್ = ಹೇಳಿದನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ತುಂಬಾ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಯುಕ್ತವಾಗಿರುವ, ಸರ್ವೋತ್ತಮನು ಯಾರು ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕೆಂಬ
ಆಸೆಯಿಂದ ಯುಕ್ತರಾಗಿರುವ ಆ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷಾಚಾರ್ಯರು ಅನಂತಾಸನನ್ನು ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಸೇವಿಸುತ್ತಿರಲು, ಆ

ಅನಂತೇಶ್ವರನು, ಒಬ್ಬ ಪುರುಷನನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದವನಾಗಿ ಮುಂದೆ ಶಿಷ್ಯನಾಗಲಿರುವ ಶಿಷ್ಯಶ್ರೇಷ್ಠನಿಂದ ಸನ್ನನ್ನು ತಿಳಿ, ಎಂದು ಹೇಳಿದನು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಸುಭಕ್ತನಾ— ಶೋಭನಾ ಭಕ್ತಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸುಭಕ್ತಃ, ತೇನ ಸುಭಕ್ತಿನಾ |

ಭಕ್ತವತ್ಸಲಃ— ಭಕ್ತೇಷು ವತ್ಸಲಃ ಭಕ್ತವತ್ಸಲಃ |

ಬುಭುತ್ತುನಾ— ಬೋದ್ಧಂ ಇಚ್ಛುಃ ಬುಭುತ್ತುಃ, ತೇನ ಬುಭುತ್ತುನಾ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ—ಅಭ್ಯಧಾತ್ - ಅಭಿ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ಡುಧಾತ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಇತಿ ಧಾರಣ-ಪೋಷಣಾರ್ಥಕಾತ್ ಡುಧಾತ್ ಧಾತೋಃ ಲುಡ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೈಕವಚನೇ 'ಅಭ್ಯಧಾತ್' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಅಭ್ಯಧಾತ್ ಅಭ್ಯಧಾತಾಂ ಅಭ್ಯಧುಃ, ಅಭ್ಯಧಾಃ ಅಭ್ಯಧಾತಂ ಅಭ್ಯಧಾತ, ಅಭ್ಯಧಾಂ ಅಭ್ಯಧಾವ ಅಭ್ಯಧಾಮ ||

ವಿದ್ಧಿ— ವಿದಜ್ಞಾನೇ ಇತಿ ಜ್ಞಾನಾರ್ಥಕಾತ್, ಸಕರ್ಮಕಾತ್, ಪರಸ್ಪೃಪದಿನಃ ವಿದಧಾತೋಃ ಲೋಟಿ ಮಧ್ಯಮ-ಪುರುಷೈಕವಚನೇ ವಿದ್ಧಿ ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ವೇತ್ಸು ವಿತ್ತಾತ್, ವಿತ್ತಾಂ ವಿದಂತು, ವಿದ್ಧಿ ವಿತ್ತಾತ್, ವಿತ್ತಂ ವಿತ್ತ, ವೇದಾನಿ ವೇದಾವ ವೇದಾಮ ||

★ ★ ★

ಶಿಷ್ಯರೂಪದಿಂದ ಗುರುವಿನ ಅನುಗ್ರಹ

ಪ್ರತಿಕ್ಷಮಾಣಂ ತಮನುಗ್ರಹಂ ಮುದಾ

ನಿಷೇವಮಾಣಂ ಪುನರಂಬುಜೇಕ್ಷಣಮ್ |

ಸತಾಂ ಗುರುಃ ಕಾರಣಮಾನುಷಾಕೃತಿ-

ಯೌತಿಂ ಪ್ರಶಾಂತಂ ತಮುಪಾಸಸಾದ ಸಃ || 14 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಪ್ರತಿಕ್ಷಮಾಣಂ, ತಂ, ಅನುಗ್ರಹಂ, ಮುದಾ, ನಿಷೇವಮಾಣಂ, ಪುನಃ, ಅಂಬುಜೇಕ್ಷಣಂ, ಸತಾಂ, ಗುರುಃ, ಕಾರಣಮಾನುಷಾಕೃತಿಃ, ಯತಿಂ, ಪ್ರಶಾಂತಂ, ತಂ, ಉಪಾಸಸಾದ, ಸಃ |

ಅನ್ವಯ— ಸತಾಂ ಗುರುಃ, ಕಾರಣಮಾನುಷಾಕೃತಿಃ ಸಃ, ತಂ ಅನುಗ್ರಹಂ ಪ್ರತಿಕ್ಷಮಾಣಂ, ಪುನಃ ಮುದಾ ಅಂಬುಜೇಕ್ಷಣಂ ನಿಷೇವಮಾಣಂ, ಪ್ರಶಾಂತಂ ತಂ ಯತಿಂ ಉಪಾಸಸಾದ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸತಾಂ = ಸದ್ಗುಣರುಗಳ

ಗುರುಃ = ಗುರುವಾಗಿರುವ

ಕಾರಣಮಾನುಷಾಕೃತಿಃ = ಸಿದ್ಧಾಂತತತ್ತ್ವವನ್ನು ಪ್ರಚಾರಮಾಡುವ ಕಾರಣದಿಂದ ಮನುಷ್ಯರೂಪವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ

ಸಃ = ಆ ವಾಸುದೇವನು,

ತಂ = ಆ ವಿಷ್ಣುವು ಮಾಡಿದ (ಮುಂದೆ ಬರಲಿರುವ ಶಿಷ್ಯನಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ತಿಳಿಯುವ)

ಅನುಗ್ರಹಂ = ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು

ಪ್ರತಿಕ್ಷಮಾಣಂ = ನಿರೀಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ

ಪುನಃ = ಮತ್ತೆ

ಮುಢಾ = ಸಂತೋಷದಿಂದ

ಅಂಬುಜೇಕ್ಷಣಂ = ಕಮಲದಂತೆ ನೇತ್ರಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತನಾಗಿರುವ ಅನಂತೇಶ್ವರನನ್ನು

ನಿಷೇವಮಾಣಂ = ಸೇವಿಸುತ್ತಿರುವ

ಪ್ರಶಾಂತಂ = ಪರಮಶಾಂತವಾಗಿರುವ

ತಂ = ಆ

ಯತಿಂ = ಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳಾದ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷಾಚಾರ್ಯರನ್ನು

ಉಪಾಸಸಾದ = ಸಮೀಪಿಸಿದನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— 'ಮುಂದೆ ಬರಲಿರುವ ಶಿಷ್ಯನಿಂದ ನನ್ನನ್ನು ತಿಳಿಯುವಿ' ಎಂದು ಅನಂತೇಶ್ವರನು ಹೇಳಿದನು. ಆ ಅನುಗ್ರಹವು ಯಾವಾಗ ಏರ್ಪಡುತ್ತದೆ ಎಂದು ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷಾಚಾರ್ಯರು ಪ್ರತಿಕ್ಷಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಕಮಲದಂತೆ ನೇತ್ರಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತನಾಗಿರುವ ಆ ಸ್ವಾಮಿಯನ್ನು ಪುನಃ ಸೇವಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಸಜ್ಜನರುಗಳಿಗೆ ಗುರುವಾಗಿಯೂ ದ್ವೈತಸಿದ್ಧಾಂತ ತತ್ವವನ್ನು ಪ್ರಚಾರಮಾಡುವ ಕಾರಣದಿಂದ ಮನುಷ್ಯಕಾರವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವವರಾದ ವಾಯುದೇವರು, ಪರಮಶಾಂತರಾಗಿರುವ ಯತಿವರ್ಯರಿಗೆ ಶಿಷ್ಯರಾಗಲು ಅವರ ಸಮೀಪ ಹೋದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಪ್ರತಿಕ್ಷಮಾಣಂ— ಪ್ರತಿಕ್ಷೇತೇ ಇತಿ ಪ್ರತಿಕ್ಷಮಾಣಃ, ತಂ ಪ್ರತಿಕ್ಷಮಾಣಂ ।

ನಿಷೇವಮಾಣಂ — ನಿಷೇವತೇ ಇತಿ ನಿಷೇವಮಾಣಃ, ತಂ ನಿಷೇವಮಾಣಂ ।

ಅಂಬುಜೇಕ್ಷಣಂ— ಅಂಬುಜೇ ಇವ ಕಕ್ಷಣೇ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಅಂಬುಜೇಕ್ಷಣಃ, ತಂ ಅಂಬುಜೇಕ್ಷಣಂ ।

ಕಾರಣಮಾನುಷಾಕೃತಿಃ— ಕಾರಣೇನ ಮಾನುಷಾಕೃತಿಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಕಾರಣಮಾನುಷಾಕೃತಿಃ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಉಪಾಸಸಾದ- ಉಪ ಆಪ್ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗದ್ವಯಪೂರ್ವಕಾತ್ ಷಡ್ ಲೈ-ವಿಶರಣಗತ್ಯ-
ವಸಾದನೇಷು ಇತಿ ವಿಶರಣಗತ್ಯವಸಾಧನಾರ್ಥಕಾತ್ ಷಡ್ ಲೈ ಧಾತೋಃ ಲಿಟಿ ಪರಸ್ಪರದಿನಃ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ
ವಿಕವಚಿನೇ "ಉಪಾಸಸಾದ" ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ಉಪಾಸಸಾದ

ಉಪಾಸೇದತುಃ ಉಪಾಸೇದುಃ,

ಉಪಾಸೇದಿಥ-ಉಪಾಸಸತ್ಯ

ಉಪಾಸೇದಥುಃ ಉಪಾಸೇದ,

ಉಪಾಸಸಾದ-ಉಪಾಸಸದ

ಉಪಾಸೇದಿವ ಉಪಾಸೇದಿಮ ॥

★ ★ ★

ವಾಸುದೇವನ ಸನ್ಯಾಸ ನಿಶ್ಚಯ - ಗಾಬರಿಯಾದ ದಂಪತಿಗಳು

ಸುತಂ ಯತೀಂದ್ರಾನುಚರಂ ವಿರಾಗೀಣಂ

ನಿಶಮ್ಯ ಸಂನ್ಯಾಸನಿಬದ್ಧಮಾನಸಮ್ ।

ಸುವತ್ಸಲೌ ರೂಪ್ಯತಲಾಲಯಸ್ಥಿತಂ

ವಿಯೋಗತಾಂತೌ ಪಿತರೌ ಸಮೀಯತುಃ

॥ 15 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಸುತಂ, ಯತೀಂದ್ರಾನುಚರಂ, ವಿರಾಗಿಣಂ, ನಿಶಮ್ಯ, ಸಂನ್ಯಾಸನಿಬದ್ಧಮಾನಸಂ, ಸುವತ್ಸಲೌ, ರೂಪ್ಯತಲಾಲಯಸ್ಥಿತಂ ವಿಯೋಗತಾಂತೌ, ಪಿತರೌ, ಸಮೀಯತುಃ |

ಅನ್ವಯ— ಯತೀಂದ್ರಾನುಚರಂ ವಿರಾಗಿಣಂ ಸಂನ್ಯಾಸನಿಬದ್ಧಮಾನಸಂ ರೂಪ್ಯತಲಾಲಯಸ್ಥಿತಂ ಸುತಂ ನಿಶಮ್ಯ, ಸುವತ್ಸಲೌ ವಿಯೋಗತಾಂತೌ ಪಿತರೌ ಸಮೀಯತುಃ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಯತೀಂದ್ರಾನುಚರಂ = ಯತಿಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠರಾಗಿರುವ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಹೋಗುತ್ತಿರುವ ಶಿಷ್ಯನಾದ

ವಿರಾಗಿಣಂ = ವೈರಾಗ್ಯದಿಂದ ಯುಕ್ತನಾಗಿರುವ

ಸಂನ್ಯಾಸನಿಬದ್ಧಮಾನಸಂ = ಸನ್ಯಾಸದಲ್ಲಿ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ

ರೂಪ್ಯತಲಾಲಯಸ್ಥಿತಂ = ಬೆಳ್ಳಿಯ ಕೆಳಭಾಗವೇ ಯಾವ ಮಂದಿರಕ್ಕೆ ಇದೆಯೋ ಆ ರೂಪ್ಯತಲದಲ್ಲಿರುವ (ಉಡುಪಿಯಲ್ಲಿರುವ)

ಸುತಂ = ತಮ್ಮ ಮಗನಾಗಿರುವ ವಾಸುದೇವನನ್ನು

ನಿಶಮ್ಯ = ತಿಳಿದು

ಸುವತ್ಸಲೌ = ಆತ್ಮಂತ ವಾತ್ಸಲ್ಯದಿಂದ ಯುಕ್ತರಾಗಿರುವ

ವಿಯೋಗತಾಂತೌ = ವಿರಹದಿಂದ ತುಂಬಾ ಖಿನ್ನರಾಗಿರುವ

ಪಿತರೌ = ವಾಸುದೇವನ ತಂದೆಯೂ ತಾಯಿಯೂ

ಸಮೀಯತುಃ = ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬಂದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಆಗ ಮಗನಲ್ಲಿ ಆತಿಶಯ ಮಮತೆಯುಳ್ಳ ವಾಸುದೇವನ ತಂದೆತಾಯಿಗಳು ಅವನ ಅಗಲಿಕೆಯಿಂದ ವೃಥಾಗೊಂಡವರಾಗಿ, ತಮ್ಮ ಮಗನು ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರ ಶಿಷ್ಯನಾಗಿ ವೈರಾಗ್ಯಶಾಲಿಯಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಸಂನ್ಯಾಸವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ನಿಶ್ಚಿತಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನಾಗಿ ಉಡುಪಿಯಲ್ಲಿದ್ದಾನೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಕೇಳಿ ಅವನಿದ್ದಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಸಂನ್ಯಾಸನಿಬದ್ಧಮಾನಸಂ = ಸನ್ಯಾಸೇ ನಿಬದ್ಧಂ ಸಂನ್ಯಾಸನಿಬದ್ಧಂ, ಸಂನ್ಯಾಸನಿಬದ್ಧಂ ಮಾನಸಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸಂನ್ಯಾಸನಿಬದ್ಧಮಾನಸಃ, ತಂ ಸಂನ್ಯಾಸನಿಬದ್ಧಮಾನಸಂ |

ವಿರಾಗಿಣಂ = ವಿರಾಗಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತೀತಿ ವಿರಾಗೀ, ತಂ ವಿರಾಗಿಣಂ |

ವಿಯೋಗತಾಂತೌ— ವಿಯೋಗೇನ ತಾಂತೌ ವಿಯೋಗತಾಂತೌ |

ಮಾತಾಪಿತರೌ— ಮಾತಾ ಚ ಪಿತಾ ಚ ಪಿತರೌ | 'ಪಿತಾಮಾತ್ರಾ' ಎಂಬ ವ್ಯಾಕರಣ ಸೂತ್ರದ ಪ್ರಕಾರ ಏಕಶೇಷ ಬಂದು ಪಿತ್ಯರ್ದ್ವಿ ಮಾತ್ರ ಉಳಿದಿದೆ.

ರೂಪ್ಯತಲಾಲಯಸ್ಥಿತಂ— ರೂಪ್ಯತಲೇ ಆಲಯಃ ರೂಪ್ಯತಲಾಲಯಃ, ರೂಪ್ಯತಲಾಲಯೇ ಸ್ಥಿತಃ ರೂಪ್ಯತಲಾಲಯಸ್ಥಿತಃ, ತಂ ರೂಪತಲಾಲಯಸ್ಥಿತಂ |

ಯತೀಂದ್ರಾನುಚರಂ— ಯತೀನಾಂ ಇಂದ್ರಃ ಯತೀಂದ್ರಃ, ಯತೀಂದ್ರಸ್ಯ ಅನುಚರಃ ಯತೀಂದ್ರಾನುಚರಃ, ತಂ ಯತೀಂದ್ರಾನುಚರಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಸಮೀಯತುಃ- ಸಂ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ಇಣ್‌ಗತೌ ಗತ್ಯರ್ಥಕಾತ್ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಪರಸ್ಕೈ ಪದಿನಃ ಇಣ್ ಧಾತೋಃ ಲಿಟಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ದ್ವಿವಚನೇ “ಸಮೀಯತುಃ” ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಸಮೀಯಾಯ ಸಮೀಯತುಃ ಸಮೀಯುಃ,
ಸಮೀಯಮಿಥ-ಸಮೀಯೇಥ ಸಮೀಯಥುಃ ಸಮೀಯುಃ,
ಸಮೀಯಾಯ-ಸಮೀಯಯ ಸಮೀಯಿವ ಸಮೀಯಿಮು ||

★ ★ ★

ಮಗನಿಗೇ ಎರಗಿದ ಮಾತಾಪಿತೃಗಳು

ವರಾಶ್ರಮಸ್ತೇ ಜರತೋರನಾಥಯೋ-

ರ್ನ ಜೀವತೋಃ ಸ್ಯಾದಯಿ ನಂದನಾವಯೋಃ |

ಸಯಾಚನಂ ವಾಕ್ಯಮುದೀರ್ಯ ತಾವಿದಂ

ಪರೀತ್ಯ ಪುತ್ರಾಯ ನತಿಂ ವಿತೇನತುಃ

|| 16 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ವರಾಶ್ರಮಃ, ತೇ, ಜರತೋಃ, ಅನಾಥಯೋಃ, ನ, ಜೀವತೋಃ, ಸ್ಯಾತ್, ಆಯಿ, ನಂದನ, ಆವಯೋಃ, ಸಯಾಚನಂ, ವಾಕ್ಯಂ, ಉದೀರ್ಯ, ತೌ, ಇದಂ, ಪರೀತ್ಯ, ಪುತ್ರಾಯ, ನತಿಂ, ವಿತೇನತುಃ |

ಅನ್ವಯ— ಆಯಿ ನಂದನ, ಜರತೋಃ ಅನಾಥಯೋಃ ಆವಯೋಃ ಜೀವತೋಃ ತೇ ವರಾಶ್ರಮಃ ನ ಸ್ಯಾತ್, ತೌ ಸಯಾಚನಂ ಇದಂ ವಾಕ್ಯಂ ಉದೀರ್ಯ, ಪುತ್ರಾಯ ಪರೀತ್ಯ ನತಿಂ ವಿತೇನತುಃ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಆಯಿ ನಂದನ = ಎಲೇ ಮಗನೇ,

ಜರತೋಃ = ಮುದುಕರಾದ

ಅನಾಥಯೋಃ = ಕಾಪಾಡುವವರಿಲ್ಲದ

ಆವಯೋಃ = ನಾವಿಬ್ಬರೂ

ಜೀವತೋಃ (ಸತೋಃ) = ಬದುಕಿರಲು

ತೇ ವರಾಶ್ರಮಃ = ನಿನಗೆ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸಂನ್ಯಾಸಾಶ್ರಮದ ಸ್ವೀಕಾರವು

ನ ಸ್ಯಾತ್ = ಆಗದಿರಲಿ (ಎಂದು)

ತೌ = ಅವರಿಬ್ಬರೂ

ಸಯಾಚನಂ = ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಿಂದ ಸಹಿತವಾಗಿರುವ

ಇದಂ ವಾಕ್ಯಂ = ಈ ಮಾತನ್ನು

ಉದೀರ್ಯ = ಹೇಳಿ

ಪುತ್ರಾಯ = ಮಗನಿಗೆ

ಪರೀತ್ಯ = ಪ್ರದಕ್ಷಿಣೆ ಮಾಡಿ

ನತಿಂ = ನಮಸ್ಕಾರವನ್ನು

ವಿತೇನತುಃ = ಮಾಡಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಆ ತಂದೆಯಾಳು “ಮಗು! ನಾವು ಮುದುಕರು, ನಮ್ಮ ಕಾಪಾಡುವವರು ಬೇರೆ ಯಾರೂ ಇಲ್ಲ. ಇಂತಹ ನಾವು ಬದುಕಿರುವಾಗ ನೀನು ಸಂನ್ಯಾಸವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದು ಉಚಿತವಲ್ಲ” ಎಂದು ಬೇಡಿಕೊಂಡರು. ಹೀಗೆ ಹೇಳಿ ಅವರು ಮಗನ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಬದಲಾಯಿಸಲು ಅವನಿಗೆ ಪ್ರದಕ್ಷಿಣೆ ಮಾಡಿ ನಮಸ್ಕರಿಸಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ವರಾಶ್ರಮಃ— ವರಶ್ಚಾಪೌ ಆಶ್ರಮಶ್ಚ ವರಾಶ್ರಮಃ |

ಜರತೋಃ— ಜೀರ್ಯತೌ ಇತಿ ಜರಂತೌ, ತಯೋಃ ಜರತೋಃ |

ಅನಾಥಯೋಃ— ನ ವಿದ್ಯತೇ ನಾಥಃ ಯಯೋಃ ತೌ ಅನಾಥೌ, ತಯೋಃ ಅನಾಥಯೋಃ |

ಜೀವತೋಃ— ಜೀವತಃ ಇತಿ ಜೀವಂತೌ, ತಯೋಃ ಜೀವತೋಃ |

ಆವಯೋಃ— ಅಹಂ ಚ ಭಾರ್ಯಾ ಚ ಆವಾಂ, ತಯೋಃ ಆವಯೋಃ |

ಸಯಾಚನಂ— ಯಾಚನಯಾ ಸಹಿತಂ ಸಯಾಚನಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ವಿತೇನತುಃ- ವಿ ಇತ್ಯವಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ತನು ವಿಸ್ತಾರೇ ಇತಿ ವಿಸ್ತಾರಾರ್ಥಕಾತ್ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಪರಸ್ಪೃಪದಿನಃ ಲಿಪ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ದ್ವಿವಚನೇ ವಿತೇನತುಃ ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ವಿತಾನ ವಿತೇನತುಃ ವಿತೇನುಃ, ವಿತೇನಿಥ ವಿತೇನಥುಃ ವಿತೇನ, ವಿತಾನ -ವಿತನ ವಿತೇನಿವ ವಿತೇನಿಮ ||

★ ★ ★

ಧೃವೇಚ್ಚಿಯಂತೆ ದೊರಕಿದ ಅನುಚ್ಛೇ

ನತೀರ್ನ ಶುಶ್ರೂಷುಜನಾಯ ಶಸ್ಕತೇ

ನತಂ ಭವದ್ವ್ಯಾಂ ಸ್ಫುಟಮತ್ರ ಸಾಂಪ್ರತಮ್ |

ಅಹೋ ವಿಧಾತ್ರಾ ಸ್ವಯಮೇವ ದಾಪಿತಾ

ತದಭ್ಯನುಜ್ಞೇತಿ ಜಗಾದ ಸ ಪ್ರಭುಃ

|| 17 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ನತಿಃ, ನ, ಶುಶ್ರೂಷುಜನಾಯ, ಶಸ್ಕತೇ, ನತಂ, ಭವದ್ವ್ಯಾಂ, ಸ್ಫುಟಂ, ಅತ್ರ, ಸಾಂಪ್ರತಂ, ಅಹೋ ವಿಧಾತ್ರಾ, ಸ್ವಯಮೇವ, ದಾಪಿತಾ, ತದಭ್ಯನುಜ್ಞಾ, ಇತಿ, ಜಗಾದ, ಸಃ, ಪ್ರಭುಃ |

ಅನ್ವಯ— ಶುಶ್ರೂಷುಜನಾಯ ನತಿಃ ನ ಶಸ್ಕತೇ, ಅತ್ರ ಸಾಂಪ್ರತಂ ಸ್ಫುಟಂ ಭವದ್ವ್ಯಾಂ ನತಂ, ಅಹೋ, ವಿಧಾತ್ರಾ ಸ್ವಯಂ ಏವ ತತ್ ಅಭ್ಯನುಜ್ಞಾ ದಾಪಿತಾ, ಇತಿ ಸಃ ಪ್ರಭುಃ ಜಗಾದ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಶುಶ್ರೂಷುಜನಾಯ = ಸೇವಕನರಿಗೆ

ನತಿಃ = ನಮಸ್ಕಾರವು

ನ ಶಸ್ಕತೇ = ಪ್ರಶಸ್ತವಲ್ಲ,

ಅತ್ರ = ಈ ಸೇವಕನಾದ ನನ್ನಲ್ಲಿ

ಸಾಂಪ್ರತಂ = ಈಗ

ಭವದ್ವ್ಯಾಂ = ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರಿಂದ

ಸ್ಫುಟಂ = ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ

ನತಂ = ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿತು.

ಅಹೋ = ಒಹಳ ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದದ್ದು

ವಿಧಾತ್ವಾ = ಸರ್ವರನ್ನು ಪ್ರೇರಿಸುವ ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ

ಸ್ವಯಮೇವ = ತಾನಾಗಿಯೇ

ತದಭ್ಯನುಜ್ಞಾ = ಆ (ಸಂನ್ಯಾಸಾಶ್ರಮವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವ) ಅನುಮತಿಯು

ದಾಪಿತಾ = ಕೊಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು

ಇತಿ = ಹೀಗೆಂದು

ಸಃ ಪ್ರಭುಃ = ಆ ಸಮರ್ಥನಾದ ವಾಸುದೇದೇವನು

ಜಗಾದ = ಹೇಳಿದನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಉತ್ತಮಜನರಿಂದ ಸೇವಕಜನರಿಗೆ ನಮಸ್ಕಾರವು ಪ್ರಶಸ್ತವಲ್ಲ. ನೀವಿಬ್ಬರೂ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಎಲ್ಲರ ಎದುರಿನಲ್ಲಿಯೇ ನನಗೆ ನಮಸ್ಕರಿಸಿದಿರಿ. “ಇದಲ್ಲವೇ ಆಶ್ಚರ್ಯ?” ಭಗವಂತನು ತಾನಾಗಿಯೇ ನಿಮ್ಮಿಂದ ಅನುಮತಿಯನ್ನು ಕೊಡಿಸಿದನು ಎಂದು ಆ ಸಮರ್ಥನಾದ ವಾಸುದೇವನು ಹೇಳಿದನು.

ವಿಗ್ರಹ—

ತದಭ್ಯನುಜ್ಞಾ— ತನ್ನ ಅಭ್ಯನುಜ್ಞಾ ತದಭ್ಯನುಜ್ಞಾ !

ಶುಶ್ರೂಷುಜನಾಯ— ಸೇವಿತಂ ಇಚ್ಛುಃ ಶುಶ್ರೂಷುಃ, ಶುಶ್ರೂಷುಶ್ಚಾಸೌ ಜನಶ್ಚ ಶುಶ್ರೂಷುಜನಃ, ತಸ್ಯ ಶುಶ್ರೂಷುಜನಾಯ |

ಭವದ್ವ್ಯಾಂ— ಭವಾಂಶ್ಚ ಭವತೇ ಚ ಭವಂತೌ, ತಾಭ್ಯಾಂ ಭವದ್ವ್ಯಾಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಶಸ್ತತೇ- ಶಂಸು ಸ್ತುತೌ ಇತಿ ಸ್ತುತ್ಯರ್ಥಕಾತ್ ಶಂಸು ಧಾತೋಃ ಲಟಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ “ಶಸ್ತತೇ” ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಶಸ್ತತೇ ಶಸ್ತೇತೇ ಶಸ್ತಂತೇ, ಶಸ್ತೇಸೇ ಶಸ್ತೇಥೇ ಶಸ್ತದ್ಧೇ, ಶಸ್ತೇ ಶಸ್ತಾವಹೇ ಶಸ್ತಾಮಹೇ ||

ಜಗಾದ- ಗದ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ ಇತಿ ವ್ಯಕ್ತವಾಗರ್ಥಕಾತ್ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಪರಸ್ಮೈಪದಿನಃ ಗದಧಾತೋಃ ಲಿಟಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೈಕವಚನೇ ಜಗಾದ ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಜಗಾದ ಜಗದತುಃ ಜಗದುಃ, ಜಗದಿಥ ಜಗದಥುಃ ಜಗದ, ಜಗಾದ-ಜಗದ ಜಗದಿವ ಜಗದಿಮ ||

★ ★ ★

ಚಿಂತಾಕ್ರಾಂತರಾದ ಮಧ್ಯಗೇಹರು

ಅನುತ್ತರಜ್ಞಃ ಸ ತಮರ್ಥಯನ್ ಪುನರ್—

ಯತೀಂದ್ರಮಾನಮ್ಯ ಗತಃ ಪ್ರಿಯಾಯುತಃ |

ಗೃಹೇ ವಸನ್ ಕಲ್ಪಸಮಾನ್ ಕ್ಷಣಾನ್ ನಯನ್

ಸುತಾನನೇಂದೋರನಿಶಂ ತತೋಽಸ್ವರತ್ || 18 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅನುತ್ತರಜ್ಞಃ, ಸಃ, ತಂ, ಅರ್ಥಯನ್, ಪುನಃ, ಯತೀಂದ್ರಂ, ಅನಮ್ಯ, ಗತಃ, ಪ್ರಿಯಾಯುತಃ, ಗೃಹೇ, ವಸನ್ ಕಲ್ಪಸಮಾನ್, ಕ್ಷಣಾನ್, ನಯನ್, ಸುತಾನನೇಂದೋಃ, ಅನಿಶಂ, ತತಃ, ಅಸ್ವರತ್ |

ಅನ್ವಯ— ತತಃ ಅನುತ್ಪರಕ್ಷಃ ಸಃ ಪ್ರಿಯಾಯುತಃ ಪುನಃ ತಂ ಅರ್ಥಯನ್ ಯತೀಂದ್ರಂ ಅನಮ್ಯ ಗತಃ, ಗೃಹೇ ವಸನ್, ಕ್ಷಣಾನ್ ಕಲ್ಪಸಮಾನ್ ನಯನ್, ಅನಿಶಂ ಸುತಾನನೇಂದೋಃ ಅಸ್ಥರತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ತತಃ = ಅನಂತರದಲ್ಲಿ

ಅನುತ್ಪರಕ್ಷಃ ಸಃ = ಉತ್ತರವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗದ ಅವರು (ಮಧ್ಯಗೇಹ ಭಟ್ಟರು)

ಪ್ರಿಯಾಯುತಃ = ಮಡದಿಯನೊಡಗೂಡಿ

ಪುನಃ = ಇನ್ನೊಮ್ಮೆ

ತಂ = ಆ ವಾಸುದೇವನನ್ನು

ಅರ್ಥಯನ್ = ಬೇಡುತ್ತಿರುವವರಾಗಿ

ಯತೀಂದ್ರಂ = ಯತಿಶ್ರೇಷ್ಠರನ್ನು (ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರನ್ನು)

ಅನಮ್ಯ = ನಮಸ್ಕರಿಸಿ

ಗತಃ ಸನ್ = ಮನೆಗೆ ಹೋದವರಾಗಿ

ಗೃಹೇ = ಮನೆಯಲ್ಲಿ

ವಸನ್ = ವಾಸವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ

ಕ್ಷಣಾನ್ = ಕ್ಷಣಕಾಲಗಳನ್ನು

ಕಲ್ಪಸಮಾನ್ = ಕಲ್ಪಗಳಿಗೆ ಸಮಗಳನ್ನು

ನಯನ್ = ಕಳೆಯುತ್ತಾ

ಸುತಾನನೇಂದೋಃ = ಮಗನ ಮುಖಚಂದ್ರವನ್ನು

ಅನಿಶಂ = ರಾತ್ರಿಹಗಲುಗಳಲ್ಲಿ

ಅಸ್ಥರತ್ = ಸ್ಮರಿಸಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ವಾಸುದೇವನ ತಂದೆಯಾಗಿಗಳಿಗೆ ಉತ್ತರವನ್ನು ಕೊಡಲಿಕ್ಕೆ ತಿಳಿಯಲಿಲ್ಲ. ಪುನಃ ಅವನಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತಾ, ಯತಿಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರನ್ನು ನಮಸ್ಕರಿಸಿ ಊರಿಗೆ ಬಂದರು. ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದು ಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಒಂದೊಂದು ಕಲ್ಪಗಳ ಹಾಗೆ ಕಳೆದರು. ಮಗನ ಮುಖಚಂದ್ರವನ್ನು ಹಗಲೂ ರಾತ್ರಿಯೂ ಸ್ಮರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಅನುತ್ಪರಕ್ಷಃ— ಉತ್ತರಂ ಜಾನಾತೀತಿ ಉತ್ತರಕ್ಷಃ, ಉತ್ತರಕ್ಷಃ ನ ಭವತಿ ಇತಿ ಅನುತ್ಪರಕ್ಷಃ |

ಯತೀಂದ್ರಂ— ಯತೀನಾಮ್ ಇಂದ್ರಃ ಯತೀಂದ್ರಃ, ತಂ |

ಸುತಾನನೇಂದೋಃ— ಸುತಸ್ಯ ಅನನಂ ಸುತಾನನಂ, ಸುತಾನನಂ ಇಂದುರಿವ ಸುತಾನನೇಂದುಃ ತಸ್ಯ ಸುತಾನನೇಂದೋಃ | ಅಸ್ಥರತ್ 'ಅಧೀಗರ್ಥದಯೇಶಾಂ ಕರ್ಮಣಿ' ಎಂಬ ಪಾಣಿನಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸ್ವರ್ಣಾರ್ಥಕ ಧಾತುಯೋಗವಿರುವಾಗ ಸುತಾನನೇಂದು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ (ಅಸ್ಥರತ್ ತ್ರಿಯಾಪದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮ) ದ್ವಿತೀಯ ವಿಭಕ್ತಿಯನ್ನು ಬಾಧಿಸಿ ಪಶ್ಚಿಮ ವಿಭಕ್ತಿಯು ಬಂದಿರುತ್ತದೆ.)

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಸ್ಥರತ್- ಸ್ಥೌ ಚಿಂತಾಯಾಂ ಇತಿ ಸ್ಥರಣಾರ್ಥಕಾತ್ ಲಬ್ಧ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ
"ಅಸ್ಥರತ್" ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಅಸ್ಥರತ್ ಅಸ್ಥರತಾಂ ಅಸ್ಥರನ್, ಅಸ್ಥರಃ ಅಸ್ಥರತಂ ಅಸ್ಥರತ, ಅಸ್ಥರಂ ಅಸ್ಥರಾವ ಅಸ್ಥರಾಮ ||

★ ★ ★

ಮಗನ ಸನ್ಯಾಸ ತಡೆಯಲು ಪ್ರಯತ್ನ

ಸ ಚಿಂತಯನ್ ಪುತ್ರಮನೋರಥಂ ಶುಚಾ

ಪುನಶ್ಚ ತೀರ್ತ್ವಾಪಗತೋ ಮಹಾನದೀಮ್ |

ವ್ರ(ಯ)ತೀಶ್ವರಾನುವ್ರತಮಾತ್ಮನಂದನಂ

ತಮೈಕ್ಷತ ಗ್ರಾಮವರೇ ಮಠಾಂತರೇ

|| 19 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಸಃ, ಚಿಂತಯನ್, ಪುತ್ರಮನೋರಥಂ, ಶುಚಾ, ಪುನಃ, ಚ, ತೀರ್ತ್ವಾ, ಉಪಗತಃ, ಮಹಾನದೀಂ,
ವ್ರತೀಶ್ವರಾನುವ್ರತಂ, ಆತ್ಮನಂದನಂ, ತಂ, ಏಕ್ಷತ, ಗ್ರಾಮವರೇ, ಮಠಾಂತರೇ |

ಅನ್ವಯ— ಶುಚಾ ಪುತ್ರಮನೋರಥಂ ಚಿಂತಯನ್ ಸಃ, ಪುನಶ್ಚ ಮಹಾನದೀಂ ತೀರ್ತ್ವಾ ಉಪಗತಃ, ಗ್ರಾಮವರೇ
ಮಠಾಂತರೇ ವ್ರತೀಶ್ವರಾನುವ್ರತಂ ತಂ ಆತ್ಮನಂದನಂ ಏಕ್ಷತ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಶುಚಾ = ದುಃಖದಿಂದ

ಪುತ್ರಮನೋರಥಂ = ಮಗನಾದ ವಾಸುದೇವನು ಸಂನ್ಯಾಸವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು ಎಂಬ ಆಸೆಯನ್ನು

ಚಿಂತಯನ್ = ಚಿಂತಿಸುತ್ತಿರುವ

ಸಃ = ಆ ಮಧ್ಯಗೇಹ ಭಟ್ಟರು

ಪುನಃ ಚ = ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ

ಮಹಾನದೀಂ = ನೇತ್ರಾವತಿ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದ ಮಹಾನದಿಯನ್ನು

ತೀರ್ತ್ವಾ = ಮಹಾಪ್ರಯಾಸದಿಂದ ದಾಟಿ

ಉಪಗತಃ = ಬಂದವರಾಗಿ

ಗ್ರಾಮವರೇ = ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ (ಕಾರೇ ಊರು) ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ

ಮಠಾಂತರೇ = ಕುತ್ಯಾಡಿ ಎಂಬ ಮಠದಲ್ಲಿ

ವ್ರತೀಶ್ವರಾನುವ್ರತಂ = ಯತಿಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರು ಹೇಳಿದ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುವ

ತಂ - ಆ

ಆತ್ಮನಂದನಂ = ತನ್ನ ಮಗನಾದ ವಾಸುದೇವನನ್ನು

ಏಕ್ಷತ = ನೋಡಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಆ ಮಧ್ಯಗೇಹಭಟ್ಟರು ಮಗನು ಸಂನ್ಯಾಸವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದಾಗಿ ಮಾಡಿದ ತೀರ್ಮಾನವನ್ನು
ಚಿಂತಿಸುತ್ತಾ ದುಃಖಪಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಪುನಃ ನೇತ್ರಾವತಿ ಎಂಬ ಮಹಾನದಿಯನ್ನೂ ಕೆಪ್ಪೆದಿಂದ ದಾಟಿ ಅಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ
ಕಾರೆಯೂರು ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿರುವ 'ಕುತ್ಯಾಡಿ' ಎಂಬ ಮಠದಲ್ಲಿ ವಾಸುದೇವನು ಸಂನ್ಯಾಸಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರಂತೆಯೇ
ನಿಯಮವನ್ನು ಆಚರಿಸುತ್ತಿರುವ, ಅವರ ಬಳಿಯಲ್ಲಿರುವ ಮಗನನ್ನು ಕಂಡರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಚಿಂತಯನ್— ಚಿಂತಯತಿ ಇತಿ ಚಿಂತಯನ್ |

ಪುತ್ರಮನೋರಥಂ— ಪುತ್ರಸ್ಯ ಮನೋರಥಃ ಪುತ್ರಮನೋರಥಃ, ತಂ ಪುತ್ರಮನೋರಥಂ |

ಮಹಾನದೀಂ— ಮಹತೀ ಚ ಸಾ ನದೀ ಚ ಮಹಾನದೀ, ತಾಂ ಮಹಾನದೀಂ |

ಉಪಗತಃ— ಉಪಸಮೀಪೇ ಗತಃ ಉಪಗತಃ |

ವ್ರತೀಶ್ವರಾನುವ್ರತಃ— ವ್ರ(ಯ)ತೀನಾಂ ಈಶ್ವರಃ ವ್ರ(ಯ)ತೀಶ್ವರಃ, ವ್ರ(ಯ)ತೀಶ್ವರಸ್ಯ ಅನುವ್ರತಃ
ವ್ರ(ಯ)ತೀಶ್ವರಾನುವ್ರತಃ, ತಂ ವ್ರ(ಯ)ತೀಶ್ವರಾನುವ್ರತಂ |

ಆತ್ಮನಂದನಂ— ಆತ್ಮನಃ ನಂದನಃ ಆತ್ಮನಂದನಃ, ತಂ ಆತ್ಮನಂದನಂ |

ಗ್ರಾಮವರಃ— ಗ್ರಾಮೇಷು ವರಃ ಗ್ರಾಮವರಃ, ತಸ್ಯೈನ್ ಗ್ರಾಮವರೇ |

ಮಹಾಂತರೇ— ಅನ್ಯೋ ಮಠಃ ಮಹಾಂತರಃ, ತಸ್ಯೈನ್ ಮಹಾಂತರೇ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಐಕ್ವತ್- ಈಶ್ವರರ್ಥೇ ಇತಿ ದರ್ಶನಾರ್ಥಕಾತ್ ಈಶ್ವರಾತೋಃ ಲಬ್ಧ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ
"ಐಕ್ವತ್" ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಐಕ್ವತ್ ಐಕ್ಷೀತಾಂ ಐಕ್ಷಂತ, ಐಕ್ಷಧಾಃ ಐಕ್ಷೀಧಾಂ ಐಕ್ಷದ್ಧೃಂ, ಐಕ್ಷೇ ಐಕ್ಷಾವಹಿ ಐಕ್ಷಾಮಹಿ ||

★ ★ ★

ಮಧ್ಯಗೇಹರ ಕೋಪ-ಪ್ರತಾಪ

ಸ ಜಾತಕೋಪಾಕುಲಿತೋ ಧರಾಸುರೋ

ಮಹಾತ್ಮನಾಂ ಲಂಘನಭೀರುರವ್ಯಲಮ್ |

ಸುತಸ್ಯ ಕೌಪೀನದೃತೌ ಹಿ ಸಾಹಸ-

ಪ್ರತಿಶ್ರವೋ ಮೇ ದೃಢ ಇತ್ಯಭಾಷತ

|| 20 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಸಃ, ಜಾತಕೋಪಾಕುಲಿತಃ, ಧರಾಸುರಃ, ಮಹಾತ್ಮನಾಂ, ಲಂಘನಭೀರುಃ, ಅಪಿ, ಅಲಂ, ಸುತಸ್ಯ, ಕೌಪೀನದೃತೌ, ಹಿ, ಸಾಹಸಪ್ರತಿಶ್ರವಃ, ಮೇ, ದೃಢಃ, ಇತಿ, ಅಭಾಷತ |

ಅನ್ವಯ— ಸಃ ಧರಾಸುರಃ ಅಲಂ ಮಹಾತ್ಮನಾಂ ಲಂಘನಭೀರುಃ ಅಪಿ ಜಾತಕೋಪಾಕುಲಿತಃ, ಸುತಸ್ಯ ಕೌಪೀನದೃತೌ ಹಿ, ಮೇ ಸಾಹಸಪ್ರತಿಶ್ರವಃ ದೃಢಃ ಇತಿ ಅಭಾಷತ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸಃ ಧರಾಸುರಃ = ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಾದ ಆ ಮಧ್ಯಗೇಹಭಟ್ಟರು

ಅಲಂ = ಬಹಳವಾಗಿ

ಮಹಾತ್ಮನಾಂ = ಮಹಾತ್ಮರುಗಳನ್ನು (ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಚಕ್ರರನ್ನು)

ಲಂಘನಭೀರುಃ ಅಪಿ = ಮೀರುವಿಕೆಯಿಂದ ಹೆದರಿದವರಾದರೂ ಸಹ

ಜಾತಕೋಪಾಕುಲಿತಃ = ಬಂದ ಸಿಟ್ಟಿನಿಂದ ವೃಥೆಗೊಂಡವರಾಗಿ

ಸುತಸ್ಯ ಕೌಪೀನದೃತೌ = ಮಗನಿಗೆ ಸಂನ್ಯಾಸವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಕೌಪೀನ, ದಂಡ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು
ಧರಿಸುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ

ಮೇ = ನನ್ನ

ಸಾಹಸಪ್ರತಿಶ್ರವಃ = ಸಾಹಸಕಾರ್ಯವಿಷಯಕವಾದ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯು

ದೃಢಃ = ನಿಶ್ಚಯವಾದದ್ದು,

ಇತಿ = ಹೀಗೆಂದು

ಅಭಾಷತ = ಹೇಳಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಮಧ್ಯಗೇಹಭಟ್ಟರು ದೊಡ್ಡವರನ್ನು ಮೀರುವುದರಿಂದ ಭಯಪಡುವ ಸ್ವಭಾವದವರು. ಆದರೂ ಅವರು ಕೋಪಗೊಂಡು 'ನನ್ನ ಮಗನು ಸಂನ್ಯಾಸಿಯಾಗಿ ಕೌಪೀನಧಾರಿಯಾದರೆ ನಾನು ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿಯೂ ಉಪವಾಸ ಮೊದಲಾದ ಸಾಹಸಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುವೆನು' ಎಂದು ಹೇಳಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಜಾತಕೋಪಾಕುಲಿತತಃ— ಜಾತಶ್ಚಾಪಿ ಕೋಪಶ್ಚ ಜಾತಕೋಪಃ, ಜಾತಕೋಪೇನ ಆಕುಲಿತಃ ಜಾತ-
ಕೋಪಾಕುಲಿತಃ, |

ಧರಾಸುರಃ— ಧರಾಯಾಂ ಸುರಃ ಧರಾಸುರಃ |

ಮಹಾತ್ಮನಾಂ— ಮಹಾನ್ ಆತ್ಮ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಮಹಾತ್ಮನಃ ತೇಷಾಂ ಮಹಾತ್ಮನಾಂ |

ಲಂಘನಭೀರುಃ— ಲಂಘನಾತ್ ಭೀರುಃ ಲಂಘನಭೀರುಃ |

ಕೌಪೀನದೃತೌ— ಕೌಪೀನಸ್ಯ ದೃತಿಃ ಕೌಪೀನದೃತಿಃ, ತಸ್ಯಾಂ ಕೌಪೀನದೃತೌ |

ಸಾಹಸಪ್ರತಿಶ್ರವಃ— ಸಾಹಸಸ್ಯ ಪ್ರತಿಶ್ರವಃ ಸಾಹಸಪ್ರತಿಶ್ರವಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಭಾಷೆ ವ್ಯಕ್ತಿಯಾಂ ವಾಚಿ ವ್ಯಕ್ತವಾಗರ್ಥಕಾತ್ ಭಾಷೆ ಧಾತೋಃ ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ
ವಿಕವಚನೇ ಅಭಾಷತ ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಅಭಾಷತ ಅಭಾಷೇತಾಂ ಅಭಾಷಂತ, ಅಭಾಷಣಾಃ ಅಭಾಷೇಥಾಂ ಅಭಾಷದ್ಧಂ, ಅಭಾಷೇ
ಅಭಾಷಾವಹಿ ಅಭಾಷಾಮಹಿ ||

★ ★ ★

ತಂದೆಗೆ ವಾಸುದೇವನ ಹಿತನುಡಿ

ಕ್ಷಣೇನ ಕೌಪೀನಧರೋ ನಿಜಂ ಪಟಂ

ವಿದಾಯ್ ಹೇ ತಾತ ಕುರುಷ್ವ ಸಾಹಸಮ್ |

ಇತೀಮಮುಕ್ತಾ ವಿಭುರಬ್ರವೀತ್ಪುನಃ

ಶುಭಾಂತರಾಯಂ ನ ಭವಾಂಶ್ಚರೇದಿತಿ

|| 21 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಕ್ಷಣೇನ, ಕೌಪೀನಧರಃ, ನಿಜಂ, ಪಟಂ, ವಿದಾಯ್, ಹೇ, ತಾತ, ಕುರುಷ್ವ, ಸಾಹಸಂ, ಇತಿ, ಇಮಂ, ಉಕ್ತಾ, ವಿಭುಃ, ಅಬ್ರವೀತ್, ಪುನಃ, ಶುಭಾಂತರಾಯಂ, ನ, ಭವಾನ್, ಚರೇತ್, ಇತಿ |

ಅನ್ವಯ— ವಿಭುಃ ಕ್ಷಣೇನ ನಿಜಂ ಪಟಂ ವಿದಾಯ್ ಕೌಪೀನಧರಃ, ಹೇ ತಾತ ಸಾಹಸಂ ಕುರುಷ್ವ ಇತಿ ಇಮಂ ಉಕ್ತಾ ಭವಾನ್ ಶುಭಾಂತರಾಯಂ ನ ಚರೇತ್, ಇತಿ ಪುನಃ ಅಬ್ರವೀತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ವಿಭುಃ = ಸಮರ್ಥನಾದ ವಾಸುದೇವನು

ಕ್ಷಣೇನ = ಒಂದು ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ

ನಿಜಂ ಪಟಂ = ತನ್ನ ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು
 ವಿದಾಯ್ = ಸೀಳಿ
 ಕೌಪೀನಧರಃ = ಕೌಪೀನವನ್ನು ಧರಿಸಿದವನಾಗಿ
 ಹೇ ತಾತ = ಎಲೈ ತಂದೆಯೇ!
 ಸಾಹಸಂ = ಸಾಹಸಕಾರ್ಯವನ್ನು
 ಕುರುಷ್ವ = ಮಾಡಿರಿ
 ಇತಿ = ಹೀಗೆಂದು
 ಇಮಂ = ಈ ತಂದೆಯನ್ನು ಕುರಿತು
 ಉಕ್ತ್ವಾ = ಹೇಳಿ
 ಭವಾನ್ = ನೀವು
 ಶುಭಾಂತರಾಯಂ = ಮಂಗಳಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಅಡ್ಡಿಯನ್ನು
 ನ ಚರೇತ್ = ಮಾಡಬೇಡಿ
 ಇತಿ = ಹೀಗೆಂದು
 ಪುನಃ = ಇನ್ನೊಮ್ಮೆ
 ಅಬ್ರವೀತ್ = ಹೇಳಿದನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಸಮರ್ಥನಾದ ವಾಸುದೇವನು ತಂದೆಯ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯನ್ನು ಕೇಳಿದ ಕೂಡಲೆ ತನ್ನ ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ಸೀಳಿ ಕೌಪೀನವನ್ನುಟ್ಟನು. “ಅಪ್ಪ! ಈಗ ಸಾಹಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಿರಿ” ಎಂದನು. “ಇನ್ನೊಮ್ಮೆ ನೀವು ನಾನು ಸಂನ್ಯಾಸ ಸ್ವೀಕರಿಸುವ ಶುಭಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಅಡ್ಡಿ ಮಾಡಬೇಡಿರಿ” ಎಂದು ಹೇಳಿದನು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಕೌಪೀನಧರಃ— ಧರತಿ ಇತಿ ಧರಃ, ಕೌಪೀನಸ್ಥ ಧರಃ ಕೌಪೀನಧರಃ, |

ಶುಭಾಂತರಾಯಂ— ಶುಭಸ್ಥ ಅಂತರಾಯಃ ಶುಭಾಂತರಾಯಃ, ತಂ ಶುಭಾಂತರಾಯಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಚರೇತ್ - ಚರಗತಿಭಕ್ತಗ್ರಾಂಯೋಃ ಇತಿ ಗತಿಭಕ್ತಗ್ರಾಂಯೋಃ ಚರ ಧಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ವರಸ್ವಪದಿನಃ ವಿಧಿಲಿಪ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೈಕವಚನೇ ಚರೇತ್ ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಚರೇತ್ ಚರೇತಾಂ ಚರೇಯುಃ, ಚರೇಃ ಚರೇತಂ ಚರೇತ, ಚರೇಯಂ ಚರೇವ ಚರೇಮ ||

★ ★ ★

ಮಧ್ಯಗೇಹರ ಮತ್ತೊಂದು ಉಪಾಯ

ನ ಪುತ್ರ ಪಿತ್ರೋರವನಂ ವಿನಾ ಶುಭಂ

ವದಂತಿ ಸಂತೋ ನನು ತೌ ಸುತೌ ಮೃತೌ |

ನಿವರ್ತಮಾನೇ ನ ಹಿ ಪಾಲಕೋಽಸ್ಮಿ ನೌ

ತರ್ಯೀತಿ ವಕ್ತಾರಮಮುಂ ಸುತೋಽಬ್ರವೀತ್ || 22 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ನ, ಪುತ್ರ, ಪಿತ್ರೋಃ, ಅವನಂ, ವಿನಾ, ಶುಭಂ, ವದಂತಿ, ಸಂತಃ, ನನು, ತೌ, ಸುತೌ, ಮೃತೌ, ನಿವರ್ತಮಾನೇ, ನ, ಹಿ, ಪಾಲಕಃ, ಅಸ್ಮಿ, ನೌ, ತರ್ಯು, ಇತಿ, ವಕ್ತಾರಂ, ಅಮುಂ, ಸುತಃ, ಅಬ್ರವೀತ್ |

ಅನ್ವಯ— ಪುತ್ರ! ಸಂತಃ ಪಿತ್ರೋಃ ಅವನಂ ವಿನಾ ಶುಭಂ ನ ವದಂತಿ, ತೌ ಸುತೌ ಮೃತೌ ನನು, ತ್ವಯಿ ನಿವರ್ತಮಾನೇ ನೌ ಬಾಲಕಃ ನ ಅಸ್ತಿ ಹಿ. ಇತಿ ವಕ್ಷಾರಂ ಅಮುಂ ಸುತಃ ಅಬ್ರವೀತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಹೇ ಪುತ್ರ! = ಎಲೈ ಮಗನೇ!

ಸಂತಃ = ಜ್ಞಾನಿಗಳಾದ ಮನು ಮುಂತಾದವರುಗಳು

ಪಿತ್ರೋಃ = ತಂದೆತಾಯಿಗಳ

ಅವನಂ = ಕಾಪಾಡುವಿಕೆಯನ್ನು

ವಿನಾ = ಬಿಟ್ಟು

ಶುಭಂ = ಮಂಗಳಕಾರ್ಯವನ್ನು

ನ ವದಂತಿ = ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ.

ತೌ = ಆ

ಸುತೌ = ನಮ್ಮ ಮಕ್ಕಳಿಬ್ಬರು

ಮೃತೌ ನನು = ಸತ್ತುಹೋಗಿರುವರಷ್ಟೇ,

ತ್ವಯಿ = ನೀನು

ನಿವರ್ತಮಾನೇ = ಸಂನ್ಯಾಸವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಲು

ನೌ = ನಮ್ಮಿಬ್ಬರಿಗೆ

ಬಾಲಕಃ = ರಕ್ಷಕನು

ನಾಸ್ತಿ ಹಿ = ಇಲ್ಲವಷ್ಟೆ.

ಇತಿ = ಹೀಗೆಂದು

ವಕ್ಷಾರಂ = ಹೇಳುವ

ಅಮುಂ = ಈ ತಂದೆಯನ್ನು ಕುರಿತು

ಸುತಃ = ಮಗನು

ಅಬ್ರವೀತ್ = ಹೇಳಿದನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಆಗ ಮಧ್ಯಗೀಹಭಟ್ಟರು “ಮಗು! ಮಗನಿಗೆ ತಂದೆ-ತಾಯಿಗಳನ್ನು ಕಾಪಾಡುವುದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ಶುಭಕಾರ್ಯವಿಲ್ಲ” ಎಂದು ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ರಚಿಸಿದ ಮನ್ವಾದಿಗಳು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ನಿನ್ನ ಸಂನ್ಯಾಸ-ಸ್ವೀಕಾರವು ನಿನಗೆ ಶುಭಕಾರ್ಯವಲ್ಲ. ನಿನ್ನ ಸಹೋದರರಿಬ್ಬರು ಮೃತರಾಗಿರುವುದರಿಂದ ನೀನು ಸಂನ್ಯಾಸಿಯಾದರೆ ನಮಗೆ ಬೇರೆ ರಕ್ಷಕರಿಲ್ಲ” ಎಂದರು. ಆಗ ಆ ವಾಸುದೇವನು ತಂದೆಯನ್ನು ಕುರಿತು ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದನು—

ವಿಗ್ರಹ—

ಪಿತರೌ— ಮಾತಾ ಚ ಪಿತಾ ಚ ಪಿತರೌ, ತಯೋಃ ಪಿತ್ರೋಃ |

ಸುತೌ— ಸುತಶ್ಚ ಸುತಾ ಚ ಸುತೌ |

ನಿವರ್ತಮಾನೇ— ನಿವರ್ತಿಷ್ಯತೇ ಇತಿ ನಿವರ್ತಮಾನಃ, ತಸ್ಯೈ ನಿವರ್ತಮಾನೇ |

ನೌ— ಅಹಂ ಚ ಭಾರ್ಯಾ ಚ ನೌ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ವದಂತಿ- ವದ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ ವ್ಯಕ್ತವಾಗರ್ಥಕಾತ್ ವದಧಾತೋ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ 'ವದಂತಿ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ವದತಿ ವದತಃ ವದಂತಿ, ವದಸಿ ವದಧಃ ವದಥ, ವದಾಮಿ ವದಾವಃ ವದಾಮಃ ||

ಅಬ್ರವೀತ್- ಬ್ರೂಞ್ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ ವ್ಯಕ್ತವಾಗರ್ಥಕಾತ್ ಬ್ರೂಞ್ ಧಾತೋಃ ಲಬ್ಧ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ 'ಅಬ್ರವೀತ್' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಅಬ್ರವೀತ್ ಅಬ್ರೂತಾಂ ಅಬ್ರೂವನ್, ಅಬ್ರವೀಃ ಅಬ್ರೂತಂ ಅಬ್ರೂತ, ಅಬ್ರೂವಂ ಅಬ್ರವ ಅಬ್ರೂಮ ||

★ ★ ★

ವಿರಕ್ತಿಯೇ ಸನ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಅರ್ಹತೆ

ಯದಾ ವಿರಕ್ತಃ ಪುರುಷಃ ಪ್ರಜಾಯತೇ

ತದೈವ ಸಂನ್ಯಾಸವಿಧಿಃ ಶ್ರುತೌ ಶ್ರುತಃ |

ನ ಸಂಗಹೀನೋಽಪಿ ಪರಿವ್ರಜಾಮಿ ವಾ-

ಮಹಂ ತು ಶುಶ್ರೂಷುಮಕಲ್ಪಯನ್ನಿತಿ

|| 23 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಯದಾ, ವಿರಕ್ತಃ, ಪುರುಷಃ, ಪ್ರಜಾಯತೇ, ತದಾ, ಏವ, ಸಂನ್ಯಾಸವಿಧಿಃ, ಶ್ರುತೌ, ಶ್ರುತಃ, ನ ಸಂಗಹೀನಃ, ಅಪಿ, ಪರಿವ್ರಜಾಮಿ, ವಾಂ, ಅಹಂ, ತು, ಶುಶ್ರೂಷುಂ, ಅಕಲ್ಪಯನ್, ಇತಿ |

ಅನ್ವಯ— ಪುರುಷಃ ಯದಾ ವಿರಕ್ತಃ ಪ್ರಜಾಯತೇ, ತದಾ ಏವ ಸಂನ್ಯಾಸವಿಧಿಃ ಶ್ರುತೌ ಶ್ರುತಃ. ಅಹಂ ತು ಸಂಗಹೀನಃ ಅಪಿ ವಾಂ ಶುಶ್ರೂಷುಂ ಅಕಲ್ಪಯನ್ ನ ಪರಿವ್ರಜಾಮಿ ಇತಿ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಪುರುಷಃ = ಪುರುಷನು

ಯದಾ = ಯಾವಾಗ

ವಿರಕ್ತಃ = ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದವನು

ಪ್ರಜಾಯತೇ = ಆಗುವನೋ

ತದಾ ಏವ = ಅದೇ ಸಮಯದಲ್ಲಿಯೇ

ಸಂನ್ಯಾಸವಿಧಿಃ = ಸಂನ್ಯಾಸಸ್ವೀಕಾರವು

ಶ್ರುತೌ = ವೇದದಲ್ಲಿ

ಶ್ರುತಃ = ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

ಅಹಂ ತು = ನಾನಾದರೋ

ಸಂಗಹೀನಃ ಅಪಿ = ವಿಷಯಾಸಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದವನಾದರೂ

ವಾಂ = ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರಿಗೆ

ಶುಶ್ರೂಷುಂ = ಸೇವಕನನ್ನು

ಅಕಲ್ಪಯನ್ = ನಿಯಮಿಸದವನಾಗಿ

ನ ಪರಿವ್ರಜಾಮಿ ಇತಿ = ಸಂನ್ಯಾಸವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು
ಅಬ್ರವೀತ್ = ಹೇಳಿದನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ವೈರಾಗ್ಯವುಂಟಾದ ಕೂಡಲೆ ಅವನು ಸಂನ್ಯಾಸವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕೆಂದು ವೇದವು
ಸಾರುತ್ತಿದೆ. ಆದರೆ ನಾನೀಗ ವಿರಕ್ತನಾಗಿದ್ದರೂ ಸಹ ನಿಮ್ಮ ಸೇವೆಗೊಬ್ಬ ಸೇವಕನನ್ನು ನೇಮಿಸದೆ ಸಂನ್ಯಾಸಿಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಸನ್ಯಾಸವಿಧಿ— ಸಂನ್ಯಾಸಸ್ಯ ವಿಧಿಃ ಸಂನ್ಯಾಸವಿಧಿಃ |

ಸಂಗೇಹೀನಃ— ಸಂಗೇನ ಹೀನಃ ಸಂಗೇಹೀನಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಪ್ರಜಾಯತೇ- ಪ್ರ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ಜನೀ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ಧಾತೋಃ ಲಟಿ
ಆತ್ಮನೇಪದಿನಃ ಪ್ರಜಾಯತೇ ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಪ್ರಜಾಯತೇ ಪ್ರಜಾಯೇತೇ ಪ್ರಜಾಯಂತೇ,
ಪ್ರಜಾಯಸೇ ಪ್ರಜಾಯೇಥೇ ಪ್ರಜಾಯಧ್ವೇ,
ಪ್ರಜಾಯೇ ಪ್ರಜಾಯಾವಹೇ ಪ್ರಜಾಯಾಮಹೇ ||

ಪರಿವ್ರಜಾಮಿ- ಪರಿ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ವ್ರಜಗತೌ ಇತಿ ಗತ್ಯರ್ಥಕಾತ್ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಆತ್ಮನೇಪದಿನಃ
ವ್ರಜಧಾತೋಃ ಲಟ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷೈಕವಚನೇ ಪರಿವ್ರಜಾಮಿ ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಪರಿವ್ರಜತಿ ಪರಿವ್ರಜತಃ ಪರಿವ್ರಜಂತಿ, ಪರಿವ್ರಜಸಿ ಪರಿವ್ರಜಥಃ ಪರಿವ್ರಜಥ, ಪರಿವ್ರಜಾಮಿ
ಪರಿವ್ರಜಾವಃ ಪರಿವ್ರಜಾಮಃ |

★ ★ ★

ನಿರುತ್ತರರಾದ ಮಧ್ಯಗೇಹರು

ಬಹುಶ್ರುತತ್ವಾದ್ಯದಿ ತತ್ಸಹೇ ಬಲಾನ್

ನ ಸಾ ಸವಿತ್ರೀ ವಿರಹಂ ಸಹೇತ ತೇ |

ಇತಿ ದ್ವಿಜೇನಾಭಿಹಿತೇಽನಮತ್ ಸ ತಂ

ಭವಾನನುಜ್ಞಾಂ ಪ್ರದದಾತ್ತಿ ಬ್ರುವನ್

|| 24 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಬಹುಶ್ರುತತ್ವಾತ್, ಯದಿ, ತತ್, ಸಹೇ, ಬಲಾತ್, ನ, ಸಾ, ಸವಿತ್ರೀ, ವಿರಹಂ, ಸಹೇತ, ತೇ, ಇತಿ,
ದ್ವಿಜೇನ, ಅಭಿಹಿತೇ, ಅನಮತ್, ಸಃ, ತಂ, ಭವಾನ್, ಅನುಜ್ಞಾಂ, ಪ್ರದದಾತು, ಇತಿ, ಬ್ರುವನ್ |

ಅನ್ವಯ— ಯದಿ ಬಹುಶ್ರುತತ್ವಾತ್ ಬಲಾತ್ ತತ್ ಸಹೇ, ತೇ ಸಾ ಸವಿತ್ರೀ ವಿರಹಂ ನ ಸಹೇತ | ಇತಿ ದ್ವಿಜೇನ
ಅಭಿಹಿತೇ, ಸಃ ಭವಾನ್ ಅನುಜ್ಞಾಂ ಪ್ರದದಾತು ಇತಿ ಬ್ರುವನ್ ತಂ ಅನಮತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಯದಿ = ಆಲೋಚಿಸಿದರೆ

ಬಹುಶ್ರುತತ್ವಾತ್ = (ನಾನು) ಅನೇಕ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಕೇಳಿರುವುದರಿಂದ

ಬಲಾತ್ = ಶಕ್ತಿಯಿಂದ

ತತ್ = ಆ ನಿನ್ನ ಸಂನ್ಯಾಸ ಸ್ವೀಕಾರವನ್ನು

ಸಹೇ = ಸಹಿಸುತ್ತೇನೆ.

ತೇ = ನಿನ್ನ

ಸಾ ಸವಿತ್ರೀ = ಆ ತಾಯಿಯು

ವಿರಹಂ = ಅಗಲಿಕೆಯನ್ನು

ನ ಸಹೇತ = ಸಹಿಸಲಾರಳು.

ಇತಿ ದ್ವಿಜೇನ = ಹೀಗೆಂದು ಮಧ್ಯಗೇಹಭಟ್ಟರಿಂದ

ಅಭಿಹಿತೇ = ಹೇಳಲ್ಪಡಲು

ಸಃ = ಆ ವಾಸುದೇವನು

ಭವಾನ್ = ಪೂಜ್ಯರಾದ ತಾವುಗಳು

ಅನುಜ್ಞಾಂ = ಅನುಮತಿಯನ್ನು

ಪ್ರದದಾತು = ಕೊಡಿದಿರಿ

ಇತಿ ಬ್ರುದನ್ = ಹೀಗೆಂದು ಹೇಳುತ್ತ

ತಂ ಅನಮತ್ = ಆ ತಂದೆಯನ್ನು ವಂದಿಸಿದನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— "ನಾನು ಅನೇಕ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಕೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಒಂದು ವೇಳೆ ನಿನ್ನ ಸಂನ್ಯಾಸ ಸ್ವೀಕಾರದಿಂದಾಗುವ ಅಗಲಿಕೆಯನ್ನು ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಸಹಿಸುತ್ತೇನೆ. ಆದರೆ ನಿನ್ನ ತಾಯಿಯು ನಿನ್ನ ವಿರಹವನ್ನು ಸಹಿಸಲಾರಳು" ಎಂದು ಮಧ್ಯಗೇಹಭಟ್ಟರು ಹೇಳಿದರು. ಆಗ ವಾಸುದೇವನು "ಹಾಗಾದರೆ ನೀವು ಅಪ್ಪಣೆ ಕೊಡಿದಿರಿ" ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತ ತಂದೆಗೆ ವಂದಿಸಿದನು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಬಹುಶ್ರುತತ್ವಾತ್— ಬಹುನಾಂ ಶ್ರುತಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಬಹುಶ್ರುತಃ, ಬಹುಶ್ರುತಸ್ಯ ಭಾವಃ ಬಹುಶ್ರುತತ್ವಂ, ತಸ್ಮಾತ್ ಬಹುಶ್ರುತತ್ವಾತ್ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಸಹೇ- ಸಹ ಮರ್ಷಣೇ ಇತಿ ಮರ್ಷಣಾರ್ಥಕಾತ್ ಸಹಧಾತೋಃ ವಿಧಿಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ 'ಸಹೇ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಸಹತೇ	ಸಹೇತೇ	ಸಹಂತೇ
ಸಹಸೇ	ಸಹೇಥೇ	ಸಹದ್ವೇ
ಸಹೇ	ಸಹಾವಹೇ	ಸಹಾಮಹೇ

ಅನಮತ್- ಣಮು ಪ್ರಹತ್ತೇ ಶಬ್ದೇ ಚ ಪ್ರಹತ್ತಶ್ಚಬ್ಧಾರ್ಥಕಾತ್ ಣಮ್ ಧಾತೋಃ ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ 'ಅನಮತ್' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಅನಮತ್ ಅನಮತಾಂ ಅನಮನ್, ಅನಮಃ ಅನಮತಂ ಅನಮತ, ಅನಮಂ ಅನಮಾವ
ಅನಮಾಮು ||

ಪ್ರದದಾತು- ಪ್ರ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ಡುಧಾತ್ ದಾನೇ ಇತಿ ಧಾತೋಃ ಲೋಟಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ 'ಪ್ರದದಾತು' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಪ್ರದದಾತು ಪ್ರದತ್ತಾತ್, ಪ್ರದತ್ತಾಂ ಪ್ರದದತು, ಪ್ರದೇಹಿ ಪ್ರದತ್ತಾತ್, ಪ್ರದತ್ತಂ ಪ್ರದತ್ತ, ಪ್ರದದಾನಿ
ಪ್ರದದಾವ ಪ್ರದದಾಮು ||

★ ★ ★

ಮಾತಿನ ಭರದಲ್ಲಿ ಅನುಮತಿ

ವಿಚಿಂತ್ಯ ವಿದ್ವಾನ್ ಸ ನಿರುತ್ತರೀಕೃತ-

ಸ್ತಥಾಽಸ್ತು ಮಾತಾಽನುವದೇದ್ಯದೀತಿ ತಮ್ |

ಉದೀರ್ಯ ಕೃಚ್ಛ್ರಾದುಪಗಮ್ಯ ಮಂದಿರಂ

ಪ್ರಿಯಾಸಕಾಶೇ ತಮುದಂತಮಬ್ರವೀತ್ || 25 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ವಿಚಿಂತ್ಯ, ವಿದ್ವಾನ್, ಸಃ, ನಿರುತ್ತರೀಕೃತಃ, ತಥಾ, ಅಸ್ತು, ಮಾತಾ, ಅನುವದೇತ್, ಯದಿ, ಇತಿ, ತಂ ಉದೀರ್ಯ ಕೃಚ್ಛ್ರಾತ್ ಉಪಗಮ್ಯ, ಮಂದಿರಂ, ಪ್ರಿಯಾಸಕಾಶೇ, ತಂ, ಉದಂತಂ, ಅಬ್ರವೀತ್ |

ಅನ್ವಯ— ನಿರುತ್ತರೀಕೃತಃ ವಿದ್ವಾನ್ ಸಃ ವಿಚಿಂತ್ಯ ಮಾತಾ ಯದಿ ಅನುವದೇತ್ ತಥಾ ಅಸ್ತು | ಇತಿ ತಂ ಉದೀರ್ಯ ಕೃಚ್ಛ್ರಾತ್ ಮಂದಿರಂ ಉಪಗಮ್ಯ ಪ್ರಿಯಾಸಕಾಶೇ ತಂ ಉದಂತಂ ಅಬ್ರವೀತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ನಿರುತ್ತರೀಕೃತಃ = ಪ್ರಶ್ನುತರವಿಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ

ವಿದ್ವಾನ್ = ತಿಳುವಳಿಕೆಯುಳ್ಳ

ಸಃ = ತಂದೆಯಾದ ಆ ಮಧ್ಯಗೇಹಭಟ್ಟರು

ವಿಚಿಂತ್ಯ = ಆಲೋಚಿಸಿ

ಮಾತಾ = ತಾಯಿಯು

ಯದಿ ಅನುವದೇತ್ = ಒಂದು ವೇಳೆ ಒಪ್ಪಿದ್ದೇ ಆದರೆ (ಆಗ)

ತಥಾ = ನೀನು ಹೇಳಿದಂತೆ

ಅಸ್ತು = ಆಗಲಿ

ಇತಿ = ಹೀಗೆಂದು

ತಂ = ಆ ಮಗನನ್ನು ಕುರಿತು

ಉದೀರ್ಯ = ಹೇಳಿ

ಕೃಚ್ಛ್ರಾತ್ = ಕಷ್ಟದಿಂದ

ಮಂದಿರಂ = ಮನೆಯನ್ನು

ಉಪಗಮ್ಯ = ಸೇರಿ

ಪ್ರಿಯಾಸಕಾಶೇ = ಹೆಂಡತಿಯ ಹತ್ತಿರ

ತಂ ಉದಂತಂ = ಆ ಸಮಾಚಾರವನ್ನು

ಅಬ್ರವೀತ್ = ಹೇಳಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಮಗನು ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡಿದ ಕೂಡಲೇ ವಿದ್ವಾಂಸರಾದ ತಂದೆಗೆ ಪ್ರಶ್ನುತರ ಕೊಡಲಾಗಲಿಲ್ಲ. ಆಗ ಅವರು ಆಲೋಚಿಸಿ ನಿನ್ನ ತಾಯಿಯು ಒಪ್ಪಿದರೆ ನೀನು ನಿನ್ನ ಇಷ್ಟದಂತೆ ಸಂನ್ಯಾಸವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸು ಎಂದು ಹೇಳಿ ಮಗನ ಆಗಲಿಕೆಯನ್ನು ಕಷ್ಟದಿಂದ ಸಹಿಸಿಕೊಂಡು ಮನೆಗೆ ಹೋದರು. ಅಲ್ಲಿ ಪತ್ನಿಯ ಹತ್ತಿರ ತನಗೂ ಮಗನಿಗೂ ನಡೆದ ವಿವಾದವನ್ನು ಹೇಳಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ವಿಚಿಂತ್ಯ— ವಿಶೇಷೇಣ ಚಿಂತಯಿತ್ವಾ ವಿಚಿಂತ್ಯ ।

ನಿರುತ್ತರೀಕೃತಃ— ನಿರ್ಗತಂ ಉತ್ತರಂ ಯಸ್ತಾತ್ಸಃ ನಿರುತ್ತರಃ, ಅನಿರುತ್ತರಃ ನಿರುತ್ತರಃ ಸಂಪದ್ಯಮಾನಃ ಕೃತಃ
ನಿರುತ್ತರೀಕೃತಃ ।

ಪ್ರಿಯಾಸಕಾಲೇ— ಪ್ರಿಯಾಯಾಃ ಸಕಾಲಃ ಪ್ರಿಯಾಸಕಾಲಃ, ತಸ್ಯನ್ ಪ್ರಿಯಾಸಕಾಲೇ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಬ್ರವೀತ್ - ಬ್ರೂಷ್ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ ವ್ಯಕ್ತವಾಗರ್ಥಕಾತ್ ಬ್ರೂಷ್ ಧಾತೋಃ ಲಬ್ಧ್
ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ "ಅಬ್ರವೀತ್" ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ಅಬ್ರವೀತ್ ಅಬ್ರೂತಾಂ ಅಬ್ರೂವನ್, ಅಬ್ರವೀಃ ಅಬ್ರೂತಂ ಅಬ್ರೂತ, ಅಬ್ರವಂ ಅಬ್ರೂವ ಅಬ್ರೂಮು ॥

★ ★ ★

ಭಾವಿ ವಿಷ್ಣುಶೀರ್ಥರ ಅವತಾರ

ನಿಶಾಚರಾರೇರಿವ ಲಕ್ಷ್ಮಣಃ ಪುರಾ

ವೃಕೋದರಸ್ಯೇವ ಸುರೇಂದ್ರನಂದನಃ ।

ಗದೋಽಥ ಶೌರೇರಿವ ಕರ್ಮಕೃತ್ ಪ್ರಿಯಃ

ಸುಭಕ್ತಿಮಾನ್ ವಿಶ್ವವಿದೋಽನುಜೋಽಭವತ್ ॥ 26 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ನಿಶಾಚರಾರೇಃ, ಇವ, ಲಕ್ಷ್ಮಣಃ, ಪುರಾ, ವೃಕೋದರಸ್ಯ, ಇವ, ಸುರೇಂದ್ರನಂದನಃ, ಗದಃ, ಅಥ,
ಶೌರೇಃ, ಇವ, ಕರ್ಮಕೃತ್, ಪ್ರಿಯಃ, ಸುಭಕ್ತಿಮಾನ್, ವಿಶ್ವವಿದಃ, ಅನುಜಃ, ಅಭವತ್ ।

ಅನ್ವಯ— ಅಥ ಪುರಾ ನಿಶಾಚರಾರೇಃ ಲಕ್ಷ್ಮಣಃ ಇವ, ವೃಕೋದರಸ್ಯ ಸುರೇಂದ್ರನಂದನಃ ಇವ, ಶೌರೇಃ ಗದಃ ಇವ
ವಿಶ್ವವಿದಃ ಸುಭಕ್ತಿಮಾನ್ ಪ್ರಿಯಃ ಕರ್ಮಕೃತ್ ಅನುಜಃ ಅಭವತ್ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಥ = ಬಳಿಕ

ಪುರಾ = ಹಿಂದೆ ತ್ರೇತಾಯುಗದಲ್ಲಿ

ನಿಶಾಚರಾರೇಃ—

ನಿಶಾಚರ = ರಾವಣಾದಿ ರಾಕ್ಷಸರಿಗೆ,

ಅರೇಃ = ಶತ್ರುವಾದ ರಾಮನಿಗೆ

ಲಕ್ಷ್ಮಣಃ ಇವ = ಲಕ್ಷ್ಮಣನಂತೆಯೂ,

ವೃಕೋದರಸ್ಯ = ಭೀಮನಿಗೆ

ಸುರೇಂದ್ರನಂದನಃ ಇವ = ಇಂದ್ರನ ಮಗನಾದ ಅರ್ಜುನನಂತೆಯೂ

ಶೌರೇಃ = ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಿಗೆ

ಗದಃ ಇವ = ಗದನಂಬವನಂತೆಯೂ,

ವಿಶ್ವವಿದಃ = ಸರ್ವಜ್ಞನಾದ ವಾಸುದೇವನಿಗೆ

ಸುಭಕ್ತಿಮಾನ್ = ಅತಿಶಯ ಭಕ್ತಿಯುಳ್ಳ

ಪ್ರಿಯಃ = ಇಷ್ಟನಾದ

ಕರ್ಮಕೃತ್ = ಸೇವಕನಾದ

ಅನುಜಃ = ತಮ್ಮನು

ಅಭಿವತ್ = ಆದನು (ಹುಟ್ಟಿದನು).

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀರಾಮನಿಗೆ ಲಕ್ಷ್ಮಣನು ಭಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ತಮ್ಮನಾಗಿದ್ದನು. ಭೀಮಸೇನನಿಗೆ ಅರ್ಜುನನು ಸ್ನೇಹವುಳ್ಳ ತಮ್ಮನಾಗಿದ್ದನು. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಿಗೆ ಗದನಂಬುವನು ಸೇವಾಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುವ ತಮ್ಮನಾಗಿದ್ದನು. ಹಾಗೆಯೇ ತರುವಾಯ ಸರ್ವಜ್ಞನಾದ ಆ ವಾಸುದೇವನಿಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಭಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನೂ, ಸ್ನೇಹವುಳ್ಳವನೂ, ಸೇವಕನೂ ಆದ ಅವರಲ್ಲರ ಗುಣವುಳ್ಳ ಒಬ್ಬ ತಮ್ಮನು ಹುಟ್ಟಿದನು.

ವಿಗ್ರಹ—

ನಿಶಾಚರಾರೇಃ— ನಿಶಾಯಾಂ ಚರಂತಿ ಇತಿ ನಿಶಾಚರಾಃ, ನಿಶಾಚರಾಣಾಂ ಅರಿಃ ನಿಶಾಚರಾರಿಃ, ತಸ್ಯ ನಿಶಾಚರಾರೇಃ |

ವೃಕೋದರಸ್ಯ— ವೃಕಃ ಉದರೇ ಯಸ್ಯ ಸಃ ವೃಕೋದರಃ, ತಸ್ಯ ವೃಕೋದರಸ್ಯ |

ಸುರೇಂದ್ರನಂದನಃ— ಸುರಾಣಾಂ ಇಂದ್ರಃ ಸುರೇಂದ್ರಃ, ಸುರೇಂದ್ರಸ್ಯ ನಂದನಃ ಸುರೇಂದ್ರನಂದನಃ |

ಶೌರೇಃ— ಶೂರಸ್ಯ ಅಪತ್ಯಂ ಪುಮಾನ್ ಶೌರಿಃ, ತಸ್ಯ ಶೌರೇಃ |

ಕರ್ಮಕೃತ್ = ಕರ್ಮ ಕರೋತಿ ಇತಿ ಕರ್ಮಕೃತ್ |

ಸುಭಕ್ತಮಾನ್ = ಶೋಭನಾ ಚ ಸಾ ಭಕ್ತಿಶ್ಚ ಸುಭಕ್ತಿಃ, ಸುಭಕ್ತಿಃ ಆಸ್ಯ ಆಸೀತಿ ಸುಭಕ್ತಿಮಾನ್ |

ವಿಶ್ವವಿದಃ— ವಿಶ್ವಂ ವೇತ್ತಿ ಇತಿ ವಿಶ್ವವಿತ್, ತಸ್ಯ ವಿಶ್ವವಿದಃ |

ಅನುಜಃ— ಅನುಜಾಯತೇ ಇತಿ ಅನುಜಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಭಿವತ್ - ಭೂ ಸತ್ಯಾಯಾಂ ಇತಿ ಸತ್ಯಾರ್ಥಕಾತ್ ಭೂಧಾತೋಃ ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ ಅಭಿವತ್ ಇತಿ ರೂಪವತ್ |

ಅಭಿವತ್ ಅಭವತಾಂ ಅಭವನ್, ಅಭವಃ ಅಭವತಂ ಅಭವತ್, ಅಭವಂ ಅಭವಾವ ಅಭವಾಮ ||

★ ★ ★

ಸನ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಅಪ್ಪಣೆ ನೀಡಲು ವಾಸುದೇವನ ಕೋರಿಕೆ

ಕದಾಚಿದಾಪ್ಯಾಲಯಬುದ್ಧಿರಾಲಯಂ

ನಿವೇದಯನ್ ಪಾಲಕಮೇನಮೇತಯೋಃ |

ದೃಢಸ್ತಸನ್ಯಾಸನಿಷೇಧನಿಶ್ಚಯಾಂ

ಧವಾನುಮತೈರದಮುವಾಚ ಮಾತರಮ್ || 27 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಕದಾಚಿತ್, ಅಪ್ಯ, ಆಲಯಬುದ್ಧಿಃ, ಆಲಯಂ, ನಿವೇದಯನ್, ಪಾಲಕಂ, ಏನಂ, ಏತಯೋಃ, ದೃಢಸ್ತಸನ್ಯಾಸನಿಷೇಧನಿಶ್ಚಯಾಂ, ಧವಾನುಮತ್ಯಾ, ಇದಂ, ಉವಾಚ, ಮಾತರಮ್ |

ಅನ್ವಯ— ಕದಾಚಿತ್ ಆಲಯಬುದ್ಧಿಃ ಆಲಯಂ ಅಪ್ಯ ಏನಂ ಏತಯೋಃ ಪಾಲಕಂ ನಿವೇದಯನ್ ಧವಾನುಮತ್ಯಾ ದೃಢಸ್ತಸನ್ಯಾಸನಿಶ್ಚಯಾಂ ಮಾತರಂ ಇದಂ ಉವಾಚ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಕದಾಚಿತ್ = ಒಂದಾನೊಂದು ದಿನ
 ಅಲಯಬುದ್ಧಿ = ನಾಶವಿಲ್ಲದ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳ ವಾಸುದೇವನು,
 ಅಲಯಂ = ತಂದೆಯಿರುವ ಮನೆಗೆ
 ಆಪ್ತ = ಹೋಗಿ
 ವಿನಂ = ಈ ತನ್ನ ತಮ್ಮನನ್ನು
 ವಿತಯೋಃ = ಈ ತಂದೆ, ತಾಯಿಗಳಿಗೆ
 ಪಾಲಕಂ = ಸೇವಕನನ್ನಾಗಿ
 ನಿವೇದಯನ್ = ತಿಳಿಸುತ್ತ
 ಧವಾನುಮತ್ಯಾ = ಪತಿಯ ಒಪ್ಪಿಗೆಯಿಂದ
 ದೃಢ = ಸ್ಥಿರವಾದ
 ಸ್ವಸಂನ್ಯಾಸನಿಷೇಧನಿಶ್ಚಯಾಂ—
 ಸ್ವಸಂನ್ಯಾಸ = ತನ್ನ ಸಂನ್ಯಾಸದ
 ನಿಷೇಧ = ತಡೆಯುವಿಕೆಯ
 ನಿಶ್ಚಯಾಂ = ನಿಶ್ಚಯವುಳ್ಳ
 ಮಾತರಂ = ತಾಯಿಯನ್ನು ಕುರಿತು
 ಇದಂ = ಈ ಮಾತನ್ನು
 ಉವಾಚ = ಹೇಳಿದನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ನಾಶವಾಗದ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳ ಆ ವಾಸುದೇವನು ಒಂದಾನೊಂದು ದಿನ ತಂದೆಯಿರುವ ತನ್ನ ಮನೆಗೆ ಹೋದನು. ಅಲ್ಲಿರುವ ತಮ್ಮನನ್ನು ತೋರಿಸಿ ನಾನು ಸಂನ್ಯಾಸವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ ತರುವಾಯ ಇವನು ನಿಮ್ಮನ್ನು ಕಾಪಾಡುವನು ಎಂದು ತಂದೆ ತಾಯಿಗಳಿಗೆ ಹೇಳಿದನು. ಹೀಗೆಂದು ಪತಿಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಂತೆ ತನ್ನ ಸಂನ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಅಡ್ಡಿ ಮಾಡಲು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ ತಾಯಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ಈ ಮಾತನ್ನು ಹೇಳಿದನು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಅಲಯಬುದ್ಧಿ— ನ ವಿಧ್ಯತೇ ಲಯಃ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ ಅಲಯಾ, ಅಲಯಾ ಬುದ್ಧಿಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಅಲಯ-ಬುದ್ಧಿಃ |

ದೃಢಸ್ವಸಂನ್ಯಾಸನಿಷೇಧನಿಶ್ಚಯಾಂ— ಸ್ವಸ್ಯ ಸಂನ್ಯಾಸಃ ಸ್ವಸಂನ್ಯಾಸಃ, ಸ್ವಸಂನ್ಯಾಸಸ್ಯ ನಿಷೇಧಃ ಸ್ವಸಂನ್ಯಾಸ-ನಿಷೇಧಃ, ದೃಢಃ ಯಥಾ ತಥಾ ದೃಢಸ್ವಸಂನ್ಯಾಸನಿಷೇಧಃ, ದೃಢಸ್ವಸಂನ್ಯಾಸನಿಷೇಧೇ ನಿಶ್ಚಯಃ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ ದೃಢಸ್ವಸಂನ್ಯಾಸನಿಷೇಧನಿಶ್ಚಯಾ, ತಾಂ ದೃಢಸ್ವಸಂನ್ಯಾಸನಿಷೇಧನಿಶ್ಚಯಾಂ |

ಧವಾನುಮತ್ಯಾ— ಧವಸ್ಯ ಅನುಮತಿಃ ಧವಾನುಮತಿಃ, ತಯಾ ಧವಾನುಮತ್ಯಾ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಉವಾಚ- ಬ್ರೂವ್ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚ ಇತಿ ಧಾತೋಃ ಪರಸ್ವಪದಿನಃ ಲಿಟಿ ಪ್ರಥಮ-ಪುರುಷೈಕವಚನೇ 'ಉವಾಚ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಉವಾಚ ಉಚತುಃ ಉಚತುಃ, ಉವಚಿಥ ಉವಚ್ಛ, ಉಚತುಃ ಉಚತುಃ, ಉವಾಚ ಉವಚ, ಉಚಿವ ಉಚಿವ ||

★ ★ ★

ತಾಯಿಯನ್ನು ಒಪ್ಪಿದ ವಾಸುದೇವ
 ವರಾಶ್ರಮಾಪ್ತಿಂ ಮಮ ಸಂವದಸ್ವ ಮಾಂ
 ಕದಾಚಿದಪ್ಯಂ ಬ ಯದೀಚ್ಛಸೀಕ್ಷಿತುಮ್ |
 ಯದನ್ಯಥಾ ದೇಶಮಿಮಂ ಪರಿತ್ಯಜನ್
 ನ ಜಾತು ದೃಷ್ಟೇರ್ವಿಷಯೋ ಭವಾಮಿ ವಃ || 28 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ವರಾಶ್ರಮಾಪ್ತಿಂ, ಮಮ, ಸಂವದಸ್ವ, ಮಾಂ, ಕದಾಚಿತ್, ಅಪಿ, ಅಂಬ, ಯದಿ, ಇಚ್ಛಸಿ, ಈಕ್ಷಿತುಂ, ಯತ್, ಅನ್ಯಥಾ, ದೇಶಂ ಇಮಂ, ಪರಿತ್ಯಜನ್, ನ ಜಾತು, ದೃಷ್ಟೇ, ವಿಷಯಃ, ಭವಾಮಿ, ವಃ |

ಅನ್ವಯ— ಅಂಬ! ಕದಾಚಿತ್ ಅಪಿ ಮಾಂ ಈಕ್ಷಿತುಂ ಯದಿ ಇಚ್ಛಸಿ ಮಮ ವರಾಶ್ರಮಾಪ್ತಿಂ ಸಂವದಸ್ವ | ಯದನ್ಯಥಾ ಇಮಂ ದೇಶಂ ಪರಿತ್ಯಜನ್ ಜಾತು ವಃ ದೃಷ್ಟೇ ವಿಷಯಃ ನ ಭವಾಮಿ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಂಬ = ಅಮ್ಮ,

ಕದಾಚಿತ್ ಅಪಿ = ಯಾವಾಗಲಾದರೂ

ಮಾಂ = ನನ್ನನ್ನು

ಈಕ್ಷಿತುಂ = ನೋಡುವುದಕ್ಕೆ

ಯದಿ ಇಚ್ಛಸಿ = ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿದ್ದೇ ಆದರೆ,

ಮಮ = ನನ್ನ

ವರಾಶ್ರಮಾಪ್ತಿಂ = ಸಂನ್ಯಾಸಾಶ್ರಮದ ಸ್ವೀಕಾರವನ್ನು

ಸಂವದಸ್ವ = ಅನುಮೋದಿಸು.

ಯದನ್ಯಥಾ = ಇದಕ್ಕೆ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾಗಿ ಒಪ್ಪದೇ ಇದ್ದರೆ

ಇಮಂ = ಈ

ದೇಶಂ = ದೇಶವನ್ನು

ಪರಿತ್ಯಜನ್ = ಬಿಡುವವನಾಗಿ

ಜಾತು = ಒಂದು ಸಲವೂ

ವಃ = ನಿಮ್ಮ

ದೃಷ್ಟೇ ವಿಷಯಃ = ಕಣ್ಣಿಗೆ ಬೀಳುವವನು

ನ ಭವಾಮಿ = ಆಗುವುದಿಲ್ಲ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— "ಅಮ್ಮ ನೀನು ಯಾವಾಗಲಾದರೂ ನನ್ನನ್ನು ನೋಡಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವುದಾದರೆ ಈಗ ಸಂನ್ಯಾಸ ಸ್ವೀಕರಿಸಲು ನನಗೆ ಅಪ್ಪಣೆಯನ್ನು ನೀಡು. ಹಾಗೆ ಒಪ್ಪದಿದ್ದರೆ ನಾನು ಈ ದೇಶವನ್ನೇ ಬಿಟ್ಟು ಹೊರಟು ಹೋಗುವೆನು. ಅನಂತರ ನೀನು ಯಾವಾಗಲಾದರೂ ಒಂದು ಸಲವೂ ನನ್ನನ್ನು ನೋಡಲಾರೆ".

ವಿಗ್ರಹ—

ವರಾಶ್ರಮಾಪ್ತಿಂ— ವರಶ್ಚಾಪ್ತೌ ಆಶ್ರಮಶ್ಚ ವರಾಶ್ರಮಃ, ವರಾಶ್ರಮಸ್ಯ ಆಪ್ತಃ ವರಾಶ್ರಮಾಪ್ತಿಃ, ತಾಂ ವರಾಶ್ರಮಾಪ್ತಿಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಸಂವದಸ್ವ- ಸಂ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ವದ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ವ್ಯಕ್ತವಾಗರ್ಥ-
ಕಾತ್ ವದಧಾತೋಃ ಲೋಟಿ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷೈಕವಚಿನೇ ಸಂವದಸ್ವ ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ಸಂವದತಾಂ ಸಂದೇತಾಂ ಸಂದಂತಾಂ, ಸಂವದಸ್ವ ಸಂದೇಥಾಂ ಸಂದದ್ಧಂ, ಸಂದಧೈ
ಸಂವದಾವಕ್ಯ ಸಂದದಾಮಹೈ ॥

★ ★ ★

ಮಾತೆಯ ಮನಿನ - ಸಮೃತ್ತಿ ತಿಳಿದ ವಾಸುದೇವ

ಇತಿ ಬ್ರುವಾಣೇ ತನಯೇ ಕದಾಚಿದ-

ಪ್ರದರ್ಶನಂ ತಸ್ಯ ಮೃತೇನಿದರ್ಶನಮ್ ।

ವಿಚಿಂತ್ಯ ಪರ್ಯಾಕುಲಿತಾ ಚಿಕೀರ್ಷಿತಂ

ಸುತಸ್ಯ ಕೃಷ್ಣಾನ್ಯರುಣನ್ಯ ಸಾ ಶುಭಾ

॥ 29 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಇತಿ ಬ್ರುವಾಣೇ ತನಯೇ ಕದಾಚಿತ್ ಅಪಿ ಅದರ್ಶನಂ ತಸ್ಯ ಮೃತೇ, ನಿದರ್ಶನಂ, ವಿಚಿಂತ್ಯ,
ಪರ್ಯಾಕುಲಿತಾ, ಚಿಕೀರ್ಷಿತಂ, ಸುತಸ್ಯ, ಕೃಷ್ಣಾತ್, ನ್ಯರುಣಾತ್, ನ, ಸಾ, ಶುಭಾ ।

ಅನ್ವಯ— ತನಯೇ ಇತಿ ಬ್ರುವಾಣೇ, ಪರ್ಯಾಕುಲಿತಾ ಶುಭಾ ಸಾ, ತಸ್ಯ ಕದಾಚಿದಪಿ ಅದರ್ಶನಂ ಮೃತೇಃ
ನಿದರ್ಶನಂ, (ಇತಿ) ವಿಚಿಂತ್ಯ ಸುತಸ್ಯ ಚಿಕೀರ್ಷಿತಂ ಕೃಷ್ಣಾತ್ ನ ನ್ಯರುಣಾತ್ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ತನಯೇ = ಮಗನು

ಇತಿ = ಈ ರೀತಿ

ಬ್ರುವಾಣೇ = ಹೇಳುತ್ತಿರಲು

ಪರ್ಯಾಕುಲಿತಾ = ವ್ಯಥೆಗೊಂಡ

ಶುಭಾ = ಮಂಗಳಕರಳಾದ

ಸಾ = ಆ ತಾಯಿಯು

ತಸ್ಯ = ಆ ಮಗನ

ಕದಾಚಿದಪಿ = ಯಾವಾಗಲಾದರೂ ಒಂದು ಬಾರಿಯೂ

ಅದರ್ಶನಂ = ನೋಡದಿರುವುದು

ಮೃತೇ = ಮರಣಕ್ಕೆ

ನಿದರ್ಶನಂ (ಇತಿ) = ಸಮಾನವಾದುದು (ಎಂದು)

ವಿಚಿಂತ್ಯ = ಆಲೋಚಿಸಿ

ತಸ್ಯ ಸುತಸ್ಯ = ಆ ಮಗನ

ಚಿಕೀರ್ಷಿತಂ = ಮಾಡಲಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟದ್ದನ್ನು

ಕೃಷ್ಣಾತ್ = ಕಪ್ಪದಿಂದ

ನ್ಯನ್ಯರುಣಾತ್ = ತಡೆಯಲಿಲ್ಲ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಮಗನು ಈ ರೀತಿ ಹೇಳಲು ತಾಯಿಯು ಏನನ್ನೂ ಹೇಳಲು ತೋರದೆ ವ್ಯಥೆಗೊಂಡಳು. ಮಂಗಳ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲಕಾರದ ಅವಳು ಮಗನು ಸಂನ್ಯಾಸ ಸ್ವೀಕರಿಸಿದಲ್ಲಿ ಅವನನ್ನು ಯಾವಾಗಲಾದರೂ ನೋಡಬಹುದು. ಸಂನ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಒಪ್ಪದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅವನ ದರ್ಶನವೇ ಇಲ್ಲದಂತಾಗುವುದು. ಅದು ಅವನ ಮರಣಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾದುದು ಎಂದು ಆಲೋಚಿಸಿ ಅತಿಕಷ್ಟದಿಂದ ಮಗನ ಸಂನ್ಯಾಸ ಸ್ವೀಕಾರವನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡಳು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಅದರ್ಶನಂ— ದರ್ಶನಸ್ಯ ಅಭಾವಃ ಅದರ್ಶನಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ನೈರುಣತ್ - ನಿ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ರುಧಿರಾವಣೇ ಇತಿ ಧಾತೋಃ ಪರಸ್ವೈಪದಿನಃ ಲಪ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೈಕವಚನೇ ನೈರುಣತ್ ಇತಿ ರೂಪಂ |

ನೈರುಣತ್ ನೈರುಂಧಾಂ ನೈರುಂಧನ್, ನೈರುಣಃ ನೈರುಣತ್, ನೈರುಂಧಂ ನೈರುಂಧ, ನೈರುಂಧಂ ನೈರುಂಧ್ವ ನೈಯುಂಧ್ವ |

★ ★ ★

ಸನ್ಯಾಸ ಪಡೆದ ವಾಸುದೇವ

ಅಘೋಪಗಮೈಷ ಗುರುಂ ಜಗದ್ಗುರುಃ

ಪ್ರಸಾದ್ಯ ತಂ ದೇವವರಪ್ರಸಾದಿತಃ |

ಸದಾ ಸಮಸ್ತಾಶ್ರಮಭಾಕ್ ಸುರೇಶ್ವರೋ

ವಿಶೇಷತಃ ಖಲ್ವಿಭಜದ್ವರಾಶ್ರಮಮ್

|| 30 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅಥ, ಉಪಗಮ್ಯ, ವಿಷಃ, ಗುರುಂ, ಜಗದ್ಗುರುಃ, ಪ್ರಸಾದ್ಯ, ತಂ, ದೇವವರಪ್ರಸಾದಿತಃ, ಸದಾ, ಸಮಸ್ತಾಶ್ರಮಭಾಕ್, ಸುರೇಶ್ವರಃ, ವಿಶೇಷತಃ, ಖಲು, ಅಭಜತ್, ವರಾಶ್ರಮಮ್ |

ಅನ್ವಯ— ಅಥ ದೇವವರಪ್ರಸಾದಿತಃ ಜಗದ್ಗುರುಃ ಸುರೇಶ್ವರಃ ವಿಷಃ, ಗುರುಂ ಉಪಗಮ್ಯ, ತಂ ಪ್ರಸಾದ್ಯ, ಸದಾ ಸಮಸ್ತಾಶ್ರಮಭಾಕ್, ವಿಶೇಷತಃ ವರಾಶ್ರಮಂ ಅಭಜತ್ ಖಲು |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಥ = ನಂತರ

ದೇವವರಪ್ರಸಾದಿತಃ = ದೇವಶ್ರೇಷ್ಠರಿಂದ ಪ್ರಸನ್ನಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ

ಜಗದ್ಗುರುಃ = ಪ್ರಪಂಚದ ಗುರುವಾದ

ಸುರೇಶ್ವರಃ = ದೇವೋತ್ತಮನಾದ

ವಿಷಃ = ಈ ವಾಸುದೇವನು

ಗುರುಂ = ಅಚ್ಚುತಪ್ರೇಕ್ಷಾಚಾರ್ಯರನ್ನು

ಉಪಗಮ್ಯ = ಸಮೀಪಿಸಿ

ತಂ ಪ್ರಸಾದ್ಯ = ಅವರನ್ನು ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸಿ

ಸದಾ = ಯಾವಾಗಲೂ

ಸಮಸ್ತಾಶ್ರಮಭಾಕ್ = ಎಲ್ಲ ಆಶ್ರಮಗಳನ್ನು (ದೇವತೆಯಾದ್ದರಿಂದ) ಹೊಂದಿದವನಾದರೂ

ವಿಶೇಷತಃ = ವಿಶೇಷವಾಗಿ

ವರಾಶ್ರಮಂ = ಸಂನ್ಯಾಸಾಶ್ರಮವನ್ನು

ಅಭಜತ್ ಖಿಲು = ಹೊಂದಿದನು, ಇದು ನಿಶ್ಚಯ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಬಳಿಕ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ದುರ್ಮತೆಗಳನ್ನು ಖಂಡಿಸಿ ಸನ್ಯತವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ಗುರುವಾದ ವಾಯುದೇವರ ಅವತಾರನಾದ ಆ ವಾಸುದೇವನು ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷಾಚಾರ್ಯರ ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಹೋದನು. ಅವರನ್ನು ತನ್ನ ಗುಣಗಳಿಂದ ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸಿದನು. ತಾನು ದೇವತೆಯಾದ್ದರಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ಆಶ್ರಮಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದವನಾದರೂ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಸಂನ್ಯಾಸಾಶ್ರಮವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದನು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಜಗದ್ಗುರುಃ— ಜಗತಾಂ ಗುರುಃ ಜಗದ್ಗುರುಃ |

ದೇವವರಪ್ರಸಾದಿತಃ— ದೇವಾನಾಂ ವರಾಃ ದೇವವರಾಃ, ದೇವವರೈಃ ಪ್ರಸಾದಿತಃ ದೇವವರಪ್ರಸಾದಿತಃ |

ಸಮಸ್ತಾಶ್ರಮಭಾಕ್— ಸಮಸ್ತಾಶ್ರ್ಮ ತೇ ಆಶ್ರಮಾಶ್ರ್ಮ ಸಮಸ್ತಾಶ್ರಮಾಃ, ಸಮಸ್ತಾಶ್ರಮಾನ್ ಭಜತಿ ಇತಿ ಸಮಸ್ತಾಶ್ರಮಭಾಕ್ |

ಸುರೇಶ್ವರಃ— ಸುರಾಣಾಂ ಈಶ್ವರಃ ಸುರೇಶ್ವರಃ |

ವರಾಶ್ರಮಂ— ವರಶಾಸ್ತ್ರಂ ಆಶ್ರಮಶ್ರ್ಮ ವರಾಶ್ರಮಃ ತಂ ವರಾಶ್ರಮಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಭಜತ್- ಭಜ ಸೇವಾಯಾಂ ಇತಿ ಸೇವಾರ್ಥಕಾತ್ ಭಜದಾತೋಃ ಲಬ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ 'ಅಭಜತ್' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಅಭಜತ್ ಅಭಜತಾಂ ಅಭಜನ್, ಅಭಜಃ ಅಭಜತಂ ಅಭಜತ, ಅಭಜಂ, ಅಭಜಾಮ ಅಭಜಾಮ ||

★ ★ ★

ಸಂನ್ಯಾಸಸ್ವೀಕಾರದ ಪೂರ್ವವಿಧಿ

ಕ್ರಿಯಾಕಲಾಪಂ ಸಕಲಂ ಸ ಕಾಲವಿ-

ದ್ವಿಧಾನಮಾರ್ಗೇಣ ವಿಧಾಯ ಕೇವಲಮ್ |

ಸದಾ ಪ್ರಸನ್ನಸ್ಯ ಹರೇಃ ಪ್ರಸತ್ತಯೇ

ಮುಹುಃ ಸಮಸ್ತಸ್ಯ ಸನಂ ಸಮಭ್ಯಧಾತ್ || 31 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಕ್ರಿಯಾಕಲಾಪಂ, ಸಕಲಂ, ಸಃ, ಕಾಲವಿತ್, ವಿಧಾನಮಾರ್ಗೇಣ, ವಿಧಾಯ, ಕೇವಲಂ, ಸದಾ, ಪ್ರಸನ್ನಸ್ಯ, ಹರೇಃ, ಪ್ರಸತ್ತಯೇ, ಮುಹುಃ ಸಮಸ್ತಸ್ಯ ಸನಂ, ಸಮಭ್ಯಧಾತ್ |

ಅನ್ವಯ— ಕಾಲವಿತ್ ಸಃ, ಸಕಲಂ ಕ್ರಿಯಾಕಲಾಪಂ ವಿಧಾನಮಾರ್ಗೇಣ ಕೇವಲಂ ವಿಧಾಯ, ಸದಾ ಪ್ರಸನ್ನಸ್ಯ ಹರೇಃ ಪ್ರಸತ್ತಯೇ, ಮುಹುಃ ಸಮಸ್ತಸ್ಯ ಸನಂ ಸಮಭ್ಯಧಾತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಕಾಲವಿತ್ = ಸಮಯವನ್ನರಿತ

ಸಃ = ಆ ವಾಸುದೇವನು

ಸಕಲಂ = ಎಲ್ಲ

ಕ್ರಿಯಾಕಲಾಪಂ = ಜೀವಚಾರ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಕಾರ್ಯ ಸಮೂಹವನ್ನು

ವಿಧಾನಮಾರ್ಗೇಣ = ಶಾಸ್ತ್ರವಿಹಿತ ರೀತಿಯಿಂದ

ಕೇವಲಂ ವಿಧಾಯ = ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ

ಸದಾ = ಯಾವಾಗಲೂ

ಪ್ರಸನ್ನೈಃ = ಸಂತುಷ್ಟನಾದ

ಹರೇಃ = ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನ

ಪ್ರಸತ್ತಯೇ = ಅನುಗ್ರಹಕ್ಕಾಗಿ

ಮುಹುಃ = ಮತ್ತೂ,

ಸಮಸ್ತಸ್ಯಸನಂ = ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಪಿಸುವಿಕೆಯನ್ನು

ಸಮರ್ಪ್ಯಧಾತ್ = ಹೇಳಿದನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಯಾವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಿನನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು ಎಂಬುದನ್ನರಿತ ಆ ವಾಸುದೇವನು ಜೀವಬ್ರಾಹ್ಮ ಮೊದಲಾದ ಸಂನ್ಯಾಸಸ್ವೀಕಾರಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲು ಮಾಡಬೇಕಾದ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಶಾಸ್ತ್ರೀತಿಯಿಂದ ಮಾಡಿದನು. ಯಾವಾಗಲೂ ಈ ವಾಸುದೇವಾಚಾರ್ಯರಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಪ್ರಸನ್ನನಾಗಿರುವನು. ಅವನ ವಿಶೇಷಾನುಗ್ರಹಕ್ಕಾಗಿ ಅವನಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಸಮರ್ಪಿಸಿದ್ದೇನೆಂದು ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಹೇಳಿ ಹಾಗೆಯೇ ಮಾಡಿದನು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಕ್ರಿಯಾಕಲಾಪಂ— ಕ್ರಿಯಾಣಾಂ ಕಲಾಪಃ ಕ್ರಿಯಾಕಲಾಪಃ, ತಂ ಕ್ರಿಯಾಕಲಾಪಂ |

ಕಾಲವಿತ್— ಕಾಲಂ ವೇಕ್ಷೀತಿ ಕಾಲವಿತ್ |

ವಿಧಾನಮಾರ್ಗೇಣ— ವಿಧಾನಸ್ಯ ಮಾರ್ಗಃ ವಿಧಾನಮಾರ್ಗಃ, ತೇನ ವಿಧಾನಮಾರ್ಗೇಣ |

ಸಮಸ್ತಸ್ಯಸನಂ— ಸಮಸ್ತಾನಾಂ ನೈಸನಂ ಸಮಸ್ತಸ್ಯಸನಂ ತತ್ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಸಮರ್ಪ್ಯಧಾತ್ - ಸಂ ಇತ್ಯುವಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ಡು ಧಾತ್ ಧಾರಣಾಪೋಷಣಯೋಃ ಇತಿ ಧಾರಣಾಪೋಷಣಾರ್ಥಕಾತ್ ಧಾತ್ ಧಾತೋಃ ಲಜ್ ಪರಸ್ವೈಪದಿನಃ ಅಭ್ಯಧಾತ್ ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಅಭ್ಯಧಾತ್ ಅಭ್ಯಧತ್ತಾಂ ಅಭ್ಯಧುಃ, ಅಭ್ಯಧಾಃ ಅಭ್ಯಧತ್ತಂ ಅಭ್ಯಧತ್ತ, ಅಭ್ಯಧಾಂ ಅಭ್ಯದದ್ಧ ಅಭ್ಯದದ್ಧ ||

★ ★ ★

ಅನಂತಮಾತ್ರಗಳ ಪ್ರಣವಾಧಿಕಾರಿಯಾದ ವಾಸುದೇವ

ಅನಂತಮಾತ್ರಾಂತಮುದಾಹರಂತಿ ಯಂ

ತ್ರಿಮಾತ್ರಪೂರ್ವಂ ಪ್ರಣವೋಚ್ಚಯಂ ಬುಧಾಃ |

ತದಾಽಭವತ್ಪ್ರಾಪ್ತವಿಚಿತುರ್ಮುಖಾಕೃತಿ-

ಜಪಪಾಧಿಕಾರೀ ಯತಿರಸ್ಯ ಸೂಚಿತಃ

|| 32 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅನಂತಮಾತ್ರಾಂತಂ, ಉದಾಹರಂತಿ, ಯಂ, ತ್ರಿಮಾತ್ರಪೂರ್ವಂ ಪ್ರಣವೋಚ್ಚಯಂ, ಬುಧಾಃ, ತದಾ ಅಭವತ್, ಭಾವಿಚಿತುರ್ಮುಖಾಕೃತಿಃ, ಜಪಾಧಿಕಾರೀ, ಯತಿಃ, ಅಸ್ಯ, ಸೂಚಿತಃ |

ಅನ್ವಯ— ಬುಧಾಃ ತ್ರಿಮಾತ್ರಪೂರ್ವಂ ಯಂ ಪ್ರಣವೋಚ್ಚಯಂ ಅನಂತಮಾತ್ರಾಂತಂ ಉದಾಹರಂತಿ, ಅಸ್ಯ ತದಾ ಭಾವಿಚಿತುರ್ಮುಖಾಕೃತಿಃ ಸೂಚಿತಃ ಜಪಾಧಿಕಾರೀ ಯತಿಃ ಅಭವತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಬುಧಾಃ = ಜ್ಞಾನಿಗಳು

ತ್ರಿಮಾತ್ರಪೂರ್ವಂ = ಅಕಾರ, ಉಕಾರ, ಮಕಾರವೆಂಬ ಮೂರು ವರ್ಣಗಳೇ ಮೊದಲುಳ್ಳ

ಯಃ = ಯಾವ

ಪ್ರಣವೋಚ್ಛಯಃ = ಓಂಕಾರ ರೂಪವಾದ ಅಕ್ಷರಗಳ ಸಮೂಹವನ್ನು

ಅನಂತಮಾತ್ರಾಂತಂ = ವೇದದಿಂದ ನಿಶ್ಚಯಿಸಲ್ಪಡುವ ಅರ್ಥವುಳ್ಳದ್ದನ್ನಾಗಿ

ಉದಾಹರಂತಿ = ಹೇಳುತ್ತಾರೋ

ಆಸ್ಯ = ಈ ಓಂಕಾರಕ್ಕೆ

ತದಾ = ಆಗ

ಭಾವಿಚತುರ್ಮುಖಾಕೃತಿಃ = ಮುಂದಿನ ಬ್ರಹ್ಮದೇವರ ಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳ ವಾಸುದೇವನು

ಸೂಚಿತಃ = ಅತ್ಯಂತ ಯೋಗ್ಯನಾದ

ಜಪಾಧಿಕಾರೀ = ಜಪಿಸುವ ಅಧಿಕಾರವುಳ್ಳ

ಯತಿಃ = ಸಂನ್ಯಾಸಿಯು

ಅಭವತ್ = ಆದನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಜ್ಞಾನಿಗಳು ಅಕಾರ, ಉಕಾರ, ಮಕಾರರೂಪವಾದ ಓಂಕಾರರೂಪದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಅಷ್ಟಾಕ್ಷರಮಂತ್ರದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವೇದವು ನಿರ್ಣಯಿಸಿ ಹೇಳುವುದೆಂದೂ, ಈ ಪ್ರಣವಕ್ಕೆ ಅಸಂಖ್ಯಮಾತ್ರಗಳಿವೆಯೆಂದೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇದನ್ನು ಜಪಿಸಲು ಮುಖ್ಯಾಧಿಕಾರಿಗಳು ಯತಿಗಳಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ವಾಸುದೇವನು ಮುಂದೆ ಬ್ರಹ್ಮಪದವಿಗೆ ಬರುವ ವಾಯುದೇವರ ಆವತಾರನಾದ್ದರಿಂದ ಇಂತಹ ಪ್ರಣವಜಪಕ್ಕೆ ಅತ್ಯಂತ ಯೋಗ್ಯ ಮುಖ್ಯಾಧಿಕಾರಿಯಾಗಬಹುದು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಅನಂತಮಾತ್ರಾಂತಂ— ಅನಂತಾಃ ಮಾತ್ರಾಃ ಯಸ್ಮಿನ್ ಸಃ ಅನಂತಮಾತ್ರಃ, ಅನಂತಮಾತ್ರಃ ಅಂತೇ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಅನಂತಮಾತ್ರಾಂತಃ. ತಂ ಅನಂತಮಾತ್ರಾಂತಂ |

ತ್ರಿಮಾತ್ರಪೂರ್ವಂ— ತಿಸ್ರಃ ಮಾತ್ರಾ ಯಸ್ಮಿನ್ ಸಃ ತ್ರಿಮಾತ್ರಃ, ತ್ರಿಮಾತ್ರಃ ಪೂರ್ವಃ ಯಸ್ಮಿನ್ ಸಃ ತ್ರಿಮಾತ್ರಪೂರ್ವಃ, ತಂ ತ್ರಿಮಾತ್ರಪೂರ್ವಂ |

ಪ್ರಣವೋಚ್ಛಯಃ— ಪ್ರಣವಾನಾಂ ಉಚ್ಛಯಃ ಪ್ರಣವೋಚ್ಛಯಃ, ತಂ ಪ್ರಣವೋಚ್ಛಯಃ |

ಭಾವಿಚತುರ್ಮುಖಾಕೃತಿಃ— ಚತ್ವಾರಿ ಮುಖಾನಿ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಚತುರ್ಮುಖಃ, ಭಾವೀ ಚಾಸೌ ಚತುರ್ಮುಖಶ್ಚ ಭಾವಿಚತುರ್ಮುಖಃ, ಭಾವಿಚತುರ್ಮುಖಸ್ಯ ಅಕೃತಿಃ ಇವ ಅಕೃತಿಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಭಾವಿಚತುರ್ಮುಖಾಕೃತಿಃ |

ಜಪಾಧಿಕಾರೀ— ಜಪಸ್ಯ ಅಧಿಕಾರೀ ಜಪಾಧಿಕಾರೀ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಭವತ್ - ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ ಇತಿ ಸತ್ತಾರ್ಥಕಾತ್ ಭೂಧಾತೋಃ ಪರಸ್ವೈಪದಿನಃ ಲಬ್ ಪ್ರಥಮ-ಪುರುಷೈಕವಚನೇ "ಅಭವತ್" ಇತಿ ರೂಪಂ |

ಅಭವತ್ ಅಭವತಾಂ ಅಭವನ್, ಅಭವಃ ಅಭವತಂ ಅಭವತ, ಅಭವಂ ಅಭವಾವ ಅಭವಾಮು ||

★ ★ ★

ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾದ ವಾಸುದೇವ

ಗುಣಾನುರೂಪೋನ್ನತಿ ಪೂರ್ಣಬೋಧ ಇ-

ತೃಮುಷ್ಯ ನಾಮ ದ್ವಿಜವೃಂದವಂದಿತಃ |

ಉದಾಹರದ್ಭೂರಿಯಶಾ ಹಿ ಕೇವಲಂ

ನ ಮಂತ್ರವರ್ಣಾಃ ಸ ಚ ಮಂತ್ರವರ್ಣಾಃ || 33 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಗುಣಾನುರೂಪೋನ್ನತಿ, ಪೂರ್ಣಬೋಧಃ, ಇತಿ, ಅಮುಷ್ಯ, ನಾಮ, ದ್ವಿಜವೃಂದವಂದಿತಃ, ಉದಾಹರತ್, ಭೂರಿಯಶಾ, ಹಿ, ಕೇವಲಂ, ನ, ಮಂತ್ರವರ್ಣಾಃ, ಸಃ, ಚ, ಮಂತ್ರವರ್ಣಾಃ |

ಅನ್ವಯ— ಗುಣಾನುರೂಪೋನ್ನತಿ ಪೂರ್ಣಬೋಧಃ ಇತಿ ಅಮುಷ್ಯ ನಾಮ, ದ್ವಿಜವೃಂದವಂದಿತಃ ಭೂರಿಯಶಾ ಮಂತ್ರವರ್ಣಾಃ ಕೇವಲಂ ನ ಉದಾಹರತ್ ಸಃ ಮಂತ್ರವರ್ಣಾಃ ಚ ಉದಾಹರತ್ ಹಿ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಗುಣಾನುರೂಪೋನ್ನತಿ = ಗುಣಗಳಿಗೆ ಅನುಗುಣವಾದ ಅರ್ಥದ ಅತಿಶಯವುಳ್ಳ

ಪೂರ್ಣಬೋಧಃ ಇತಿ = ಪೂರ್ಣಬೋಧ ಎಂಬ

ಅಮುಷ್ಯ = ಈ ಯತಿಯ

ನಾಮ = ಹೆಸರನ್ನು

ದ್ವಿಜವೃಂದವಂದಿತಃ = ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಸಮೂಹದಿಂದ ನಮಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ

ಭೂರಿಯಶಾ = ಹೆಚ್ಚಾದ ಕೀರ್ತಿಯುಳ್ಳ

ಮಂತ್ರವರ್ಣಾಃ ಕೇವಲಂ = ವೇದಮಂತ್ರವು ಮಾತ್ರ

ನ ಉದಾಹರತ್ = ಹೇಳಿಲ್ಲ.

ಸಃ ಮಂತ್ರವರ್ಣಾಃ ಚ = ಆ ಪ್ರಣವಮಂತ್ರವನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿದ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷಾಚಾರ್ಯರೂ ಕೂಡ

ಉದಾಹರತ್ ಹಿ = ಹೇಳಿದರು ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ವಾಸುದೇವನು ಸರ್ವಜ್ಞನಾದ್ದರಿಂದಲೇ ಪೂರ್ಣಬೋಧ, ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞ, ದಶಪ್ರಮತಿ ಎಂಬ ಅನ್ವರ್ಥವಾದ ಹೆಸರನ್ನು ಪಡೆದನು. ಈ ಹೆಸರನ್ನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಂದ ಪೂಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಅತಿಯಶಸ್ವಿಯಾದ ವೇದವು “ದಶಪ್ರಮತಿಂ ಜನಯಂತ” ಇತ್ಯಾದಿ ಮಾತುಗಳಿಂದ ಹೊಗಳಿರುತ್ತದೆ. ಅದರಂತೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಪೂಜ್ಯರೂ, ಕೀರ್ತಿವಂತರೂ ಆದ ಪ್ರಣವಮಂತ್ರವನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿದ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರೂ ಈ ಹೊಸ ಯತಿಗೆ ‘ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞ’ ಎಂದೇ ಹೆಸರಿಟ್ಟರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಗುಣಾನುರೂಪೋನ್ನತಿ— ಗುಣಾನಾಂ ಅನುರೂಪಾ ಗುಣಾನುರೂಪಾ, ಗುಣಾನುರೂಪಾ ಉನ್ನತಿಃ ಯಸ್ಯ

ತತ್ ಗುಣಾನುರೂಪೋನ್ನತಿ |

ಪೂರ್ಣಬೋಧಃ— ಪೂರ್ಣಾಃ ಬೋಧಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಪೂರ್ಣಬೋಧಃ |

ದ್ವಿಜವೃಂದವಂದಿತಃ— ದ್ವಿಜಾನಾಂ ವೃಂದಂ ದ್ವಿಜವೃಂದಂ, ದ್ವಿಜವೃಂದೇನ ವಂದಿತಃ ದ್ವಿಜವೃಂದವಂದಿತಃ |

ಭೂರಿಯಶಾ— ಭೂರಿ ಯಶಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಭೂರಿಯಶಾಃ |

ಮಂತ್ರವರ್ಣಾಃ— ಮಂತ್ರಸ್ಯ ವರ್ಣಾಃ ಮಂತ್ರವರ್ಣಾಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಉದಾಹರತಃ- ಉತ್ ಆಜ್ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗದ್ವಯಪೂರ್ವಕಾತ್ ಹೃದ್ ಹರಣೇ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ಧಾತೋಃ ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ "ಉದಾಹರತಃ" ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಉದಾಹರತಃ ಉದಾಹರತಾಂ ಉದಾಹರನ್,
ಉದಾಹರಃ ಉದಾಹರತಂ ಉದಾಹರತೆ,
ಉದಾಹರಂ ಉದಾಹರಾವ ಉದಾಹರಾಮ ||

★ ★ ★

ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರ ದೇವತಾಶೋಭೆ

ನಿರಂಗರಾಗಂ ಮುಖರಾಗವರ್ಚಿತಂ

ವಿಭೂಷಣಂ ವಿಪ್ರಪಭೂಷಣಾಯಿತಮ್ |

ಅಮುಂ ಧೃತಾಪಾಢಮವೇಕ್ಷ್ಯ ಮೇನಿರೇ

ಸ್ವಭಾವಶೋಭಾಽನುಪಮೇತಿ ಜಂತವಃ

|| 34 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ನಿರಂಗರಾಗಂ, ಮುಖರಾಗವರ್ಚಿತಂ, ವಿಭೂಷಣಂ, ವಿಪ್ರಪಭೂಷಣಾಯಿತಂ, ಅಮುಂ, ಧೃತಾಪಾಢಂ, ಅವೇಕ್ಷ್ಯ, ಮೇನಿರೇ, ಸ್ವಭಾವಶೋಭಾ, ಅನುಪಮಾ, ಇತಿ, ಜಂತವಃ |

ಅನ್ವಯ— ನಿರಂಗರಾಗಂ, ಮುಖರಾಗವರ್ಚಿತಂ, ವಿಭೂಷಣಂ, ವಿಪ್ರಪಭೂಷಣಾಯಿತಂ, ಧೃತಾಪಾಢಂ ಅಮುಂ ಅವೇಕ್ಷ್ಯ, ಜಂತವಃ ಸ್ವಭಾವಶೋಭಾ ಅನುಪಮಾ ಇತಿ ಮೇನಿರೇ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ನಿರಂಗರಾಗಂ = ಗಂಧ ಮೊದಲಾದ ದೇವಾಲಂಕಾರಗಳಲ್ಲದಿರುವ,
ಮುಖರಾಗವರ್ಚಿತಂ = ತಾಂಬೂಲ ಮುಂತಾದ ಮುಖಗಳ ಅಲಂಕಾರಗಳಲ್ಲದಿರುವ,
ವಿಭೂಷಣಂ = ಕರ್ಣಕುಂಡಲ ಮುಂತಾದ ಆಭರಣಗಳಲ್ಲದ,
ವಿಪ್ರಪ = ಲೋಕಗಳಿಗೆ
ಭೂಷಣಾಯಿತಂ = ಅಲಂಕಾರದಂತೆ ಇರುವ,
ಧೃತಾಪಾಢಂ = ಆಪಾಢ ಮರದ ಕೊಂಬೆಯನ್ನು ದಂಡವನ್ನಾಗಿ ಹಿಡಿದಿರುವ
ಅಮುಂ = ಈ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರನ್ನು
ಅವೇಕ್ಷ್ಯ = ನೋಡಿ
ಜಂತವಃ = ಜನರು,
ಸ್ವಭಾವಶೋಭಾ = ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ಕಾಂತಿಯು
ಅನುಪಮಾ = ಅಸದೃಶವಾದದ್ದು
ಇತಿ = ಹೀಗೆಂದು
ಮೇನಿರೇ = ತಿಳಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಈ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು ಗಂಧ ಮೊದಲಾದ ಲೇಪನ ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಹಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ತಾಂಬೂಲ ಮೊದಲಾದದ್ದನ್ನು ಸವಿದು ಬಾಯಿಯನ್ನು ಕೆಂಪು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಒಡವೆಗಳನ್ನು ಧರಿಸುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಹೀಗಿದ್ದರೂ ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ಅಲಂಕಾರಪ್ರಾಯರಾಗಿದ್ದರು. ದಂಡವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವ ಇಂತಹ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರನ್ನು ಕಂಡು ಜನರು ಇವರು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳವರು. ಈ ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ಕಾಂತಿಗೆ ಎಣೆಯಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ನಿರಂಗರಾಗಂ— ನಿರ್ಗತಃ ಅಂಗರಾಗಃ ಯಸ್ಮಾತ್ ಸಃ ನಿರಂಗರಾಗಃ, ತಂ ನಿರಂಗರಾಗಮ್ ।

ಮುಖರಾಗವರ್ಜಿತಂ— ಮುಖೇ ರಾಗಃ ಮುಖರಾಗಃ, ಮುಖರಾಗೇಣ ವರ್ಜಿತಃ ಮುಖರಾಗವರ್ಜಿತಃ, ತಂ ಮುಖರಾಗವರ್ಜಿತಂ ।

ವಿಭೂಷಣಂ— ವಿಗತಾನಿ ಭೂಷಣಾನಿ ಯಸ್ಮಾತ್ ಸಃ ವಿಭೂಷಣಃ, ತಂ ವಿಭೂಷಣಂ ।

ವಿಷ್ಣುಪ್ರಭೂಷಣಾಯಿತಂ— ವಿಷ್ಣುಪ್ರಭೂಷಣಂ ವಿಷ್ಣುಪ್ರಭೂಷಣಂ, ವಿಷ್ಣುಪ್ರಭೂಷಣಂ ಇವ ಆಚರತಿ ಇತಿ ವಿಷ್ಣುಪ್ರಭೂಷಣಾಯಿತಃ, ತಂ ವಿಷ್ಣುಪ್ರಭೂಷಣಾಯಿತಂ ।

ಧೃತಾಪಾಠಂ— ಧೃತಂ ಅಪಾಠಂ ಯೇನ ಸಃ ಧೃತಾಪಾಠಃ, ತಂ ಧೃತಾಪಾಠಂ ।

ಸ್ವಭಾವತೋಭಾ— ಸ್ವಭಾವಸ್ಯ ಶೋಭಾ ಸ್ವಭಾವತೋಭಾ ।

ಅನುಪಮಾ— ನ ವಿದ್ಯತೇ ಉಪಮಾ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ ಅನುಪಮಾ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಮೇನಿರೇ- ಮನು ಅವಬೋಧನೇ ಇತಿ ಅವಬೋಧನಾರ್ಥಕಾತ್ ಮನುಭಾತೋ ಆತ್ಮನೇಪದಿನಃ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಬಹುವಚನೇ “ಮೇನಿರೇ” ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ಮೇನೇ ಮೇನಾತೇ ಮೇನಿರೇ, ಮೇನಿಷೇ ಮೇನಾಥೇ ಮೇನಿರ್ದೇ, ಮೇನೇ ಮೇನಿವಹೇ ಮೇನಿಮಹೇ ॥

★ ★ ★

ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞ ವಿಡಂಬನೆ

ಭುಜಂಗಭೂತೇಶವಿಹಂಗಪಾದಿಕ್ಕೈಃ

ಪ್ರವಂದಿತಃ ಸಾವಸರಪ್ರತಿಕ್ಷಣೈಃ ।

ನನಾಮ ಸೋಽಯಂ ಗುರುಪೂರ್ವಕಾನ್ ಯತೀನ್

ಅಹೋ ಮಹೀಯೋ ಮಹತಾಂ ವಿಡಂಬನಮ್ ॥ 35 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಭುಜಂಗಭೂತೇಶವಿಹಂಗಪಾದಿಕ್ಕೈಃ, ಪ್ರವಂದಿತಃ, ಸಾವಸರಪ್ರತಿಕ್ಷಣೈಃ, ನನಾಮ, ಸಃ, ಅಯಂ, ಗುರುಪೂರ್ವಕಾನ್, ಯತೀನ್, ಅಹೋ, ಮಹೀಯಃ, ಮಹತಾಂ, ವಿಡಂಬನಂ ।

ಅನ್ವಯ— ಸಾವಸರಪ್ರತಿಕ್ಷಣೈಃ ಭುಜಂಗಭೂತೇಶವಿಹಂಗಪಾದಿಕ್ಕೈಃ ಪ್ರವಂದಿತಃ ಸಃ ಅಯಂ ಗುರುಪೂರ್ವಕಾನ್ ಯತೀನ್ ನನಾಮ ಮಹತಾಂ ವಿಡಂಬನಂ ಮಹೀಯಃ ಅಹೋ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸಾವಸರಪ್ರತಿಕ್ಷಣೈಃ = ಅವಸರದಿಂದ ದರ್ಶನ ಸಮಯದ ನಿರೀಕ್ಷಣೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ

ಭುಜಂಗಭೂತೇಶವಿಹಂಗಪಾದಿಕ್ಕೈಃ = ಶೇಷದೇವರು, ರುದ್ರದೇವರು, ಪಕ್ಷರಾಜನಾದ ಗುರುಡದೇವರು ಮುಂತಾದವರಿಂದ

ಪ್ರವಂದಿತಃ = ಅತ್ಯಂತ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ

ಸಃ ಅಯಂ = ಆ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು

ಗುರುಪೂರ್ವಕಾನ್ = ಗುರುಗಳಾದ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರು ಮುಂತಾದ

ಯತೀನ್ = ಯತಿಗಳನ್ನು

ನನಾಮು = ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡಿದರು.

ಮಹತಾಂ = ದೊಡ್ಡವರ

ವಿಡಂಬನಂ = ಸಾಮಾನ್ಯ ಜನರಂತೆ ನಟಿಸುವಿಕೆಯು

ಮಹೀಯಃ = ಅತಿ ದೊಡ್ಡದಾದದ್ದು

ಅಹೋ! = ಅಶ್ಚರ್ಯ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಈ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರನ್ನು ಮಹಾಶೇಷ, ರುದ್ರ ಗರುಡ ಮೊದಲಾದ ದೇವತೆಗಳು ತಮಗೆ ಅವಕಾಶವು ಸಿಗುತ್ತದೆಯೋ ಇಲ್ಲವೋ ಎಂದು ಅವಸರದಿಂದ ಸಮಯ ನಿರೀಕ್ಷಿಸಿ ವಂದಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಅಂತಹ ಇವರು ತಮಗಿಂತ ಕಡಿಮೆಯವರಾದ ಅಚ್ಯುತಪುಣ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಯತಿಗಳನ್ನು ವಂದಿಸಿದರು. ದೊಡ್ಡವರು ಸಾಮಾನ್ಯ ಜನರ ತಿಳುವಳಿಕೆಗಾಗಿ ಸಾಮಾನ್ಯ ಜನರಂತೆ ನಟಿಸುವುದು ಅಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದದ್ದು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಸಾವಸರಪ್ರತೀಕ್ಷಣೈಃ— ಅವಸರಸ್ಯ ಪ್ರತೀಕ್ಷಣಂ ಅವಸರಪ್ರತೀಕ್ಷಣಂ, ಅವಸರಪ್ರತೀಕ್ಷಣೇನ ಸಹಿತಾಃ ಇತಿ ಸಾವಸರಪ್ರತೀಕ್ಷಣಾಃ, ತೈಃ ಸಾವಸರಪ್ರತೀಕ್ಷಣೈಃ |

ಭಜಂಗಭೂತೇಶವಹಂಗಪಾದಿಕ್ಷೈಃ— ಭುಜಂಗಶ್ಚ ಭೂತೇಶಶ್ಚ ವಿಹಂಗಪಶ್ಚ ಭುಜಂಗಭೂತೇಶವಹಂಗಪಾಃ, ಭುಜಂಗಭೂತೇಶವಹಂಗಪಾಃ ಅದಯಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಭುಜಂಗಭೂತೇಶವಹಂಗಪಾದಿಕ್ಷಾಃ, ತೈಃ ಭುಜಂಗಭೂತೇಶವಹಂಗಪಾದಿಕ್ಷೈಃ |

ಗುರುಪೂರ್ವಕಾನ್— ಗುರುಃ ಪೂರ್ವಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಗುರುಪೂರ್ವಕಾಃ, ತಾನ್ ಗುರುಪೂರ್ವಕಾನ್ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ನನಾಮು— ಣಮು ಪ್ರಹತ್ವೇ ಶಬ್ದೇ ಚ ಇತಿ ಪ್ರಹತ್ವ ಶಬ್ದಾರ್ಥಕಾತ್ ಪರಸ್ಪೃಪದಿನಃ ಲಿಟ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ವಿಕವಚನೇ 'ನನಾಮು' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ನನಾಮು ನೇಮತುಃ ನೇಮುಃ, ನೇಮಿಥ ನನಂಥ, ನೇಮಥುಃ ನೇಮ, ನನಾಮು ನನಮ, ನೇಮಿವ ನೇಮಿಮು ||

★ ★ ★

ಕಲಿಸಲು ಹೋಗಿ ಕಲಿತ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರು

ವರಾಶ್ರಮಾಚಾರವಿಶೇಷಶಿಕ್ಷಣಂ

ವಿಧಿತ್ವಸ್ತಾಚರಿತಂ ನಿಶಾಮಯನ್ |

ವಿಶೇಷಶಿಕ್ಷಾಂ ಸ್ವಯಮಾಪ್ಯ ಧೀರಧೀ-

ರ್ಯತೀಶ್ವರೋ ವಿಸ್ಮಯಮಾಯತಾಂತರಮ್ || 36 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ವರಾಶ್ರಮಾಚಾರವಿಶೇಷಶಿಕ್ಷಣಂ, ವಿಧಿತ್ವಃ, ಅಸ್ಯ, ಆಚರಿತಂ, ನಿಶಾಮಯನ್, ವಿಶೇಷಶಿಕ್ಷಾಂ, ಸ್ವಯಂ, ಅಪ್ಯ, ಧೀರಧೀಃ, ಯತೀಶ್ವರಃ, ವಿಸ್ಮಯಂ, ಆಯತ, ಆಂತರಂ |

ಅನ್ವಯ— ಧೀರಧೀಃ ಯತೀಶ್ವರಃ ವರಾಶ್ರಮಾಚಾರವಿಶೇಷಶಿಕ್ಷಣಂ ವಿಧಿತ್ವಃ ಅಸ್ಯ ಆಚರಿತಂ ನಿಶಾಮಯನ್ ಸ್ವಯಂ ವಿಶೇಷಶಿಕ್ಷಾಂ ಅಪ್ಯ ಆಂತರಂ ವಿಸ್ಮಯಂ ಆಯತ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಧೀರಧೀಃ = ಧೈರ್ಯವುಳ್ಳವರಾದ,

ಯತೀಶ್ವರಃ = ಸಂನ್ಯಾಸಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರು,
 ವರಾಶ್ರಮಾಚಾರವಿಶೇಷಶಿಕ್ಷಣಂ = ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸಂನ್ಯಾಸಾಶ್ರಮದ ಆಚಾರವಿಶೇಷಗಳ ಶಿಕ್ಷಣವನ್ನು
 ವಿಧಿತ್ತು; ಹೇಳಿಕೊಡಬೇಕೆಂಬ ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳವರಾಗಿ
 ಅಸ್ಯ = ಈ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರ
 ಆಚರಿತಂ = ಆಚಾರವನ್ನು
 ನಿಶಾಮಯನ್ = ನೋಡುತ್ತ
 ಸ್ವಯಂ = ತಾವೇ
 ವಿಶೇಷಶಿಕ್ಷಣಂ = ವಿಶೇಷವಾದ ಶಿಕ್ಷಣವನ್ನು
 ಆಪ್ಯ = ಹೊಂದಿ
 ಆಂತರಂ = ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಯೇ ವಿವರಿಸಿ
 ವಿಶ್ವಯಂ = ಆಶ್ಚರ್ಯವನ್ನು
 ಆಯತ = ಹೊಂದಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೇಷ್ಠ ಶಿಷ್ಯನು ಸಿದ್ಧರಿಂದ ಸ್ವಸ್ಥ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರು ಈ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರಿಗೆ ಸಂನ್ಯಾಸಾಶ್ರಮದ ಉತ್ತಮಾಚಾರವನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಡಲು ಬಯಸಿದರು. ಆದರೆ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು ತಾವಾಗಿಯೇ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ತಮಗೆ ತಿಳಿಯದ ವಿಶೇಷಾಚಾರಗಳನ್ನು ನೋಡಿ ತಾವೇ ಉತ್ತಮಾಚಾರವನ್ನು ಅವರಿಂದ ಕಲಿತವರಾಗಿ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಯೇ ಆಶ್ಚರ್ಯಗೊಂಡರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ವರಾಶ್ರಮಾಚಾರವಿಶೇಷಶಿಕ್ಷಣಂ— ವರಶಾಸ್ತ್ರ ಅಶ್ರಮಶ್ಚ ವರಾಶ್ರಮಃ, ವರಾಶ್ರಮಸ್ಯ ಆಚಾರಃ ವರಾ-
 ಶ್ರಮಾಚಾರಃ, ವಿಶೇಷೇಣ ಶಿಕ್ಷಣಂ ವಿಶೇಷಶಿಕ್ಷಣಂ, ವರಾಶ್ರಮಾಚಾರಸ್ಯ ವಿಶೇಷಶಿಕ್ಷಣಂ
 ವರಾಶ್ರಮಾಚಾರವಿಶೇಷಶಿಕ್ಷಣಂ, ತತ್ ವರಾಶ್ರಮಾಚಾರವಿಶೇಷಶಿಕ್ಷಣಂ |

ವಿಧಿತ್ತು— ವಿಧಾತುಂ ಇಚ್ಛುಃ ವಿಧಿತ್ತುಃ |

ನಿಶಾಮಯನ್— ನಿಶಾಮಯತಿ ಇತಿ ನಿಶಾಮಯನ್ |

ವಿಶೇಷಶಿಕ್ಷಣಂ— ವಿಶೇಷೇಣ ಶಿಕ್ಷಣಂ ವಿಶೇಷಶಿಕ್ಷಣಂ, ತಂ ವಿಶೇಷಶಿಕ್ಷಣಂ |

ಧೀರಧೀಃ— ಧೀರಾ ಧೀಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಧೀರಧೀಃ |

ಯತೀಶ್ವರಃ— ಯತೀನಾಂ ಈಶ್ವರಃ ಯತೀಶ್ವರಃ |

ಆಂತರಂ— ಆಂತರೇ ಭವಃ ಆಂತರಃ, ತಂ ಆಂತರಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಆಯತ- ಅಯ ಗತೌ ಗತ್ಯರ್ಥಕಾತ್ ಅಯ ಧಾತೋಃ ಆತ್ಮನೇಪದಿನಃ ಲಬ್ ಪ್ರಥಮ-
 ಪುರುಷೈಕವಚನಃ "ಅಯತ" ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಆಯತ ಆಯೇತಾಂ ಆಯಂತ, ಆಯಥಾಃ ಆಯೇಥಾಂ ಆಯದ್ಧಂ, ಆಯೇ ಆಯಾವಹಿ ಆಯಾಮಹಿ ||

★ ★ ★

ಶಿಷ್ಯನೇ ನಿಮ್ಮ ಗುರುವೆಂದು ಅನಂತಾಸನನ ಸೂಚನೆ
 ಸ ರೂಪ್ಯಪೀಠಾಲಯವಾಸಿನೇ ಯದಾ
 ನನಾಮ ನಾಥಾಯ ಮಹಾಮತಿರ್ಮುದಾ |
 ತದಾಽಮುನಾಽಗ್ರಾಹಿ ನರಪ್ರವೇಶಿನಾ
 ಭುಜೇ ಭುಜೇನಾಶು ಭುಜಂಗಶಾಯಿನಾ || 37 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಸಃ, ರೂಪ್ಯಪೀಠಾಲಯವಾಸಿನೇ, ಯದಾ, ನನಾಮ, ನಾಥಾಯ, ಮಹಾಮತಿಃ, ಮುದಾ, ತದಾ, ಅಮುನಾ, ಅಗ್ರಾಹಿ, ನರಪ್ರವೇಶಿನಾ, ಭುಜೇ, ಭುಜೇನ, ಆಶು, ಭುಜಂಗಶಾಯಿನಾ |

ಅನ್ವಯ— ಮಹಾಮತಿಃ ಸಃ ರೂಪ್ಯಪೀಠಾಲಯವಾಸಿನೇ ನಾಥಾಯ ಯದಾ ನನಾಮ, ತದಾ ಮುದಾ ನರಪ್ರವೇಶಿನಾ ಭುಜಂಗಶಾಯಿನಾ ಅಮುನಾ ಭುಜೇನ ಭುಜೇ ಆಶು ಅಗ್ರಾಹಿ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಮಹಾಮತಿಃ = ಪೂರ್ಣಜ್ಞಾನವುಳ್ಳ

ಸಃ = ಆ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು

ರೂಪ್ಯಪೀಠಾಲಯವಾಸಿನೇ = ಉಡುಪಿಯಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವ

ನಾಥಾಯ = ಅನಂತಾಸನಸ್ವಾಮಿಗೆ

ಯದಾ = ಯಾವಾಗ

ನನಾಮ = ವಂದಿಸಿದರೋ,

ತದಾ ಮುದಾ = ಆಗ ಸಂತೋಷದಿಂದ

ನರಪ್ರವೇಶಿನಾ = ಮನುಷ್ಯನಲ್ಲಿ ಆವೇಶಗೊಂಡ

ಭುಜಂಗಶಾಯಿನಾ = ಶೇಷಶಾಯಿಯಾದ

ಅಮುನಾ = ಈ ಅನಂತಾಸನದೇವರಿಂದ

ಭುಜೇನ = ತನ್ನ ತೋಳಿನಿಂದ

ಭುಜೇ = ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು ತೋಳಿನಲ್ಲಿ

ಆಶು = ಜಾಗೃತೆಯಾಗಿ

ಅಗ್ರಾಹಿ = ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಈ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು ಆಶ್ರಮವನ್ನು ಸ್ವೀಕಾರಮಾಡಿದ ತರುವಾಯ ಉಡುಪಿಯಲ್ಲಿರುವ ಅನಂತಾಸನಸ್ವಾಮಿಗೆ ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡಿದರು. ಆಗ ಅವನು ಸಂತೋಷದಿಂದ ಒಬ್ಬ ಮನುಷ್ಯನಲ್ಲಿ ಆವೇಶಗೊಂಡು ತನ್ನ ಕೈಯಿಂದ ಅವರ ತೋಳನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡನು.

ವಿಗ್ರಹ—

ರೂಪ್ಯಪೀಠಾಲಯವಾಸಿನೇ— ರೂಪ್ಯಪೀಠಸ್ಯ ಆಲಯಃ ರೂಪ್ಯಪೀಠಾಲಯಃ, ರೂಪ್ಯಪೀಠಾಲಯೇ ವಸತಿ

ಇತಿ ರೂಪ್ಯಪೀಠಾಲಯವಾಸೀ, ತಸ್ಮೈ ರೂಪ್ಯಪೀಠಾಲಯವಾಸಿನೇ |

ಮಹಾಮತಿಃ— ಮಹತೇ ಮತಿಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಮಹಾಮತಿಃ |

ಭುಜಂಗಶಾಯಿನಾ— ಭುಜಂಗೇ ಶೇತೇ ಇತಿ ಭುಜಂಗಶಾಯೀ, ತೇನ ಭುಜಂಗಶಾಯಿನಾ |

ನರಪ್ರವೇಶಿನಾ— ನರಂ ಪ್ರವಿಶತಿ ಇತಿ ನರಪ್ರವೇಶೀ, ತೇನ ನರಪ್ರವೇಶಿನಾ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಗ್ರಾಹಿ- ಗ್ರಹ ಉಪಾದಾನೇ ಇತಿ ಉಪಾದಾನಾರ್ಥಕಾತ್ ಗ್ರಹಧಾತೋಃ ಕರ್ಮಣಿ ಲುಪ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ ಅಗ್ರಾಹಿ ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಅಗ್ರಾಹಿ ಅಗ್ರಾಹಿಪಾತಾಂ ಅಗ್ರಾಹಿಷತ್, ಅಗ್ರಾಹಿಷ್ಠಾಃ ಅಗ್ರಾಹಿಪಾಥಾಂ ಅಗ್ರಾಹಿಧ್ವಂ,
ಅಗ್ರಾಹಿ ಅಗ್ರಾಹಿಷ್ಠಂ ಅಗ್ರಾಹಿಷ್ಠಂ ||

ನನಾಮ- ಇಮು ಪ್ರಹ್ಲಾಶಭ್ಯ ಚ ಪ್ರಹ್ಲಾಶಬ್ದಾರ್ಥಕಾತ್ ಲಿಟಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ "ನನಾಮ" ಇತಿ ರೂಪಂ |
ನನಾಮ ನೇಮತುಃ ನೇಮುಃ, ನೇಮಿಥ ನನಂಥ, ನೇಮಥುಃ ನೇಮ, ನನಾಮ ನನಮ
ನೇಮಿವ ನೇಮಿವ

★ ★ ★

ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರಿಗೆ ದೊರೆತ ಅನಂತಾಸನನ ಸೇವಾಫಲ

ಚಿರಾತ್ ಸುತತ್ವಂ ಪ್ರಬುಭುತ್ಸುನಾ ತ್ವಯಾ

ನಿಷೇವಣಂ ಮೇ ಯದಕಾರಿ ತತ್ಪಲಮ್ |

ಅಮುಂ ದದಾಮೀತ್ಯಭಿಧಾಯ ಸೋಽಮುನಾ

ತದಾ ಪ್ರಣೀಯ ಪ್ರದದೇಽಚ್ಯುತಾತ್ಮನೇ

|| 38 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಚಿರಾತ್, ಸುತತ್ವಂ, ಪ್ರಬುಭುತ್ಸುನಾ, ತ್ವಯಾ, ನಿಷೇವಣಂ, ಮೇ, ಯದಕಾರಿ, ತತ್ಪಲಂ, ಅಮುಂ, ದದಾಮಿ, ಇತ್ಯಭಿಧಾಯ, ಸಃ, ಅಮುನಾ, ತದಾ, ಪ್ರಣೀಯ, ಪ್ರದದೇ, ಅಚ್ಯುತಾತ್ಮನೇ |

ಅನ್ವಯ— ತದಾ ಅಮುನಾ ಪ್ರಣೀಯ ಸುತತ್ವಂ ಪ್ರಬುಭುತ್ಸುನಾ ತ್ವಯಾ ಚಿರಾತ್ ಯತ್ ಮೇ ನಿಷೇವಣಂ ಆಕಾರಿ ತತ್ಪಲಂ ಅಮುಂ ದದಾಮಿ. ಇತಿ ಅಭಿಧಾಯ ಅಚ್ಯುತಾತ್ಮನೇ ಸಃ ಪ್ರದದೇ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ತದಾ = ಆಗ

ಅಮುನಾ = ಈ ಅನಂತಾಸನಸ್ವಾಮಿಯಿಂದ

ಪ್ರಣೀಯ = ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರ ಹತ್ತಿರ ಕರೆತಂದು

ಸುತತ್ವಂ = ಒಳ್ಳೆ ಅಧ್ಯಾತ್ಮ ತತ್ವವನ್ನು

ಪ್ರಬುಭುತ್ಸುನಾ = ತಿಳಿಯಲಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ

ತ್ವಯಾ = ನಿನ್ನಿಂದ

ಚಿರಾತ್ = ಬಹಳ ಕಾಲದಿಂದ

ಯತ್ = ಯಾವ

ಮೇ ನಿಷೇವಣಂ = ನನ್ನ ಸೇವೆಯು

ಆಕಾರಿ = ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟತೋ

ತತ್ ಫಲಂ = ಆ ಸೇವೆಯ ಫಲವಾಗಿ

ಅಮುಂ = ಈ ಪೂರ್ವಪ್ರಜ್ಞರನ್ನು

ದದಾಮಿ = ಕೊಡುತ್ತೇನೆ

ಇತಿ ಅಭಿಧಾಯ = ಹೀಗಂದು ಹೇಳಿ

ಅಚ್ಯುತಾತ್ಮನೇ = ಹರಿಯಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರಿಗೆ

ಸಃ ಪ್ರದದೇ = ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಆ ಮನುಷ್ಯನಲ್ಲಿ ಅವೇಶಗೊಂಡ ಅನಂತಾಸನಸ್ಥಾಯಿಯ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರನ್ನು ಕೈಯಿಂದ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರ ಹತ್ತಿರ ಬಂದನು, ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರೇ, ನೀವು ಬಹಳಕಾಲದಿಂದ ನನ್ನ ತತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ನನ್ನನ್ನು ಸೇವಿಸಿದ್ದೀರಿ. ಆದಕ್ಕೆ ಫಲವಾಗಿ ಈ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರನ್ನು ನಿಮಗೆ ಕೊಡುತ್ತೇನೆ. ಇವರು ನಿಮಗೆ ಅಧ್ಯಾತ್ಮವನ್ನು ತಿಳಿಸುವರು ಎಂದು ಅವರನ್ನು ಆ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸಿದನು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಸುತತ್ವಂ— ಶೋಭನಂ ಚ ತತ್ ತತ್ವಂ ಚ ಸುತತ್ವಂ, ತತ್ ಸುತತ್ವಂ |

ಪ್ರಬುಭುತ್ಸುನಾ— ಪ್ರಬೋದ್ಯಂ ಇಚ್ಛುಃ ಪ್ರಬುಭುತ್ಸುಃ, ತೇನ ಪ್ರಬುಭುತ್ಸುನಾ |

ನಿಜೇವಣಂ— ನಿತರಾಂ ಸೇವನಂ ನಿಜೇವಣಂ, ತತ್ ನಿಜೇವಣಂ

ತತ್ವಲಂ— ತಸ್ಯ ಫಲಂ, ತತ್ವಲಂ, ತತ್ ತತ್ವಲಂ |

ಪ್ರಣೇಯ— ಪ್ರಕರ್ಷಣಾ ನೀತ್ಯಾ ಪ್ರಣೇಯ |

ಅಚ್ಯುತಾತ್ಮನೇ— ಅಚ್ಯುತೇ ಆತ್ಮಾಯಸ್ಯ ಸಃ ಅಚ್ಯುತಾತ್ಮಾ, ತಸ್ಮೈ ಅಚ್ಯುತಾತ್ಮನೇ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಆಕಾರಿ- ದುಶ್ಯಂ ಕರಣೇ ಇತಿ ಕರಣಾರ್ಥಕಾತ್ ಕೃಧಾತೋಃ ಕರ್ಮಣಿ ಲುಹ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ ಆಕಾರಿ ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಆಕಾರಿ ಆಕಾರಿಜಾತಾಂ ಆಕಾರಿಷತ್, ಆಕಾರಿಷ್ಣಾಃ ಆಕಾರಿಜಾಧಾಂ ಆಕಾರಿಧ್ವಂ, ಆಕಾರಿಷಿ ಆಕಾರಿಷ್ಠಂ
ಆಕಾರಿಷ್ಠಂ ||

ದದಾಮಿ- ದು ದಾಇ್ ದಾನೇ ಇತಿ ದಾನಾರ್ಥಕಾತ್ ಲಟಿ ಉ.ಪು.ವಿ. "ದದಾಮಿ" ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ದದಾತಿ ದತ್ತಃ ದದತಿ, ದದಾಸಿ ದತ್ತಃ ದತ್ವ ದದಾಮಿ ದದ್ವಃ ದದ್ವಃ

ಪದದೇ- ಪ್ರ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ದಾಇ್ ದಾನೇ ಇತಿ ದಾನಾರ್ಥಕಾತ್ ಆತ್ಮನೇಪದಿನಃ ಲಟಿ ಉ.ಪು.ವಿ.
"ಪ್ರದದೇ" ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಪ್ರದದೇ ಪ್ರದದಾತೇ ಪ್ರದದಿರೇ, ಪ್ರದದಿಷೇ ಪ್ರದದಾಥೇ ಪ್ರದದಿಧ್ವೇ, ಪ್ರದದೇ ಪ್ರದದಿವಹೇ ಪ್ರದದಿಮಹೇ ||

★ ★ ★

ಸರ್ವಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರ ಸಂಗದಿಂದ ಸಂತಸ ಪಡೆದ ಗುರುಗಳು

ಅನುಗ್ರಹಂ ತಂ ಪ್ರತಿಗೃಹ್ಯ ಸಾದರಂ

ಮುದಾಽಽತ್ಯನಾಽಽಪ್ಪಾಂ ಕೃತಕೃತ್ಯತಾಂ ಸ್ಮರನ್ |

ಅಭೂದಸಂಗೋಽಪಿ ಸ ತತ್ಸಂಸಂಗವಾನ್

ಅಸಂಗಭೂಷಾ ನನು ಸಾಧುಸಂಗಿತಾ

|| 39 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅನುಗ್ರಹಂ, ತಂ, ಪ್ರತಿಗೃಹ್ಯ, ಸಾದರಂ, ಮುದಾ, ಆತ್ಮನಾ, ಆಪ್ಪಾಂ, ಕೃತಕೃತ್ಯತಾಂ, ಸ್ಮರನ್, ಅಭೂತ್, ಅಸಂಗಃ, ಅಪಿ, ಸಃ, ತತ್ಸಂಸಂಗವಾನ್, ಅಸಂಗಭೂಷಾ, ನನು, ಸಾಧುಸಂಗಿತಾ |

ಅನ್ವಯ— ಸಃ ತಂ ಅನುಗ್ರಹಂ ಸಾದರಂ ಮುದಾ ಪ್ರತಿಗೃಹ್ಯ ಆತ್ಮನಾ ಕೃತಕೃತ್ಯತಾಂ ಆಪ್ಪಾಂ ಸ್ಮರನ್ ಅಸಂಗಃ ಅಪಿ ತತ್ಸಂಸಂಗವಾನ್ ಅಭೂತ್ ಸಾಧುಸಂಗಿತಾ ಅಸಂಗಭೂಷಾ ನನು |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸಃ = ಆ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷಾಚಾರ್ಯರು
 ತಂ ಅನುಗ್ರಹಂ = ಆ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು
 ಸಾದರಂ = ಆದರ ಸಹಿತವಾಗಿ
 ಮುದಾ = ಸಂತೋಷದಿಂದ
 ಪ್ರತಿಗೃಹ್ಯ = ಸ್ವೀಕರಿಸಿ
 ಆತ್ಮನಾ = ತಮ್ಮಿಂದ
 ಕೃತಕೃತ್ಯತಾಂ = ಧನ್ಯತೆಯನ್ನು
 ಆಪ್ತಾಂ = ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟವರಾಗಿ
 ಸ್ಮರನ್ = ಸ್ಮರಿಸುವವರಾಗಿ
 ಅಸಂಗಃ ಅಪಿ = ಸಾಮಾನ್ಯಜನರ ಸಹವಾಸವಿಲ್ಲದವರಾದರೂ
 ತತ್ = ಆ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರಲ್ಲಿ
 ಸುಸಂಗವಾನ್ = ಒಳ್ಳೆ ಸಹವಾಸವುಳ್ಳವರು
 ಅಭೂತ್ = ಆದರು
 ಸಾಧುಸಂಗಿತಾ = ಸಜ್ಜನರ ಸಂಬಂಧವು
 ಅಸಂಗಭೂಷಾ ನನು = ವಿಷಯ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದವರಿಗೆ ಅಲಂಕಾರವಷ್ಟೆ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಆ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ತ್ಯಜಿಸಿದ ಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳು. ಆದರೂ ಆ ಅನಂತಾಸನಸ್ವಾಮಿಯು ಅನುಗ್ರಹರೂಪವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರನ್ನು ಸಂತೋಷದಿಂದ ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ತಾವು ಧನ್ಯರೆಂದು ಭಾವಿಸಿದರು. ಆ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರ ಸಹವಾಸವನ್ನು ಮಾಡಿದರು. ವಿಷಯಗಳನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿದವರಿಗೂ ಸಜ್ಜನರ ಸಹವಾಸವು ಅಲಂಕಾರ ರೂಪವಾದುದೆ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಸಾದರಂ— ಆದರೇಣ ಸಹ ವರ್ತತೇ ಇತಿ ಸಾದರಂ |
 ಕೃತಕೃತ್ಯತಾಂ— ಕೃತಂ ಕೃತ್ಯಂ ಯೇನ ಸಃ ಕೃತಕೃತ್ಯಃ, ತಸ್ಯ ಭಾವಃ ಕೃತಕೃತ್ಯತಾ, ತಾಂ ಕೃತಕೃತ್ಯತಾಂ |
 ಸ್ಮರನ್— ಸ್ಮರತಿ ಇತಿ ಸ್ಮರನ್ |
 ಅಸಂಗಃ— ನ ವಿದ್ಯತೇ ಸಂಗಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಅಸಂಗಃ |
 ತತ್ಸುಸಂಗವಾನ್— ಶೋಭನಶ್ಚಾಸೌ ಸಂಗಶ್ಚ ಸುಸಂಗಃ, ಸುಸಂಗಃ ಅಸ್ಯಾಸ್ತೀತಿ ತತ್ಸುಸಂಗವಾನ್ |
 ಅಸಂಗಭೂಷಾ— ನ ವಿದ್ಯತೇ ಸಂಗಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಅಸಂಗಾಃ, ಅಸಂಗಾನಾಂ ಭೂಷಾ ಅಸಂಗಭೂಷಾ |
 ಸಾಧುಸಂಗಿತಾ— ಸಾಧುಸು ಸಂಗಃ ಸಾಧುಸಂಗಃ, ಸಾಧುಸಂಗಃ ಅಸ್ಯಾಸ್ತೀತಿ ಸಾಧುಸಂಗೀಃ, ಸಾಧುಸಂಗೀನಃ
 ಭಾವಃ ಸಾಧುಸಂಗಿತಾ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಭೂತ್- ಭೂ ಸತ್ಯಾಯಾಂ ಸತ್ಯಾರ್ಥಾಕಾತ್ ಭೂಧಾತೋಃ ಲುಬ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ ಅಭೂತ್ ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಅಭೂತ್ ಅಭೂತಾಂ ಅಭೂವನ್, ಅಭೂಃ ಅಭೂತಂ ಅಭೂತ, ಅಭೂವಂ ಅಭೂವ ಅಭೂಮು ||

★ ★ ★

ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರಿಗೆ ಗಂಗಾಸ್ನಾನದ ಅಪೇಕ್ಷೆ
ಯಿಯಾಸತಿ ಸ್ವಪ್ನಟಿನೀಂ ಮುಹುರ್ಮುಹು-
ನಮತ್ಯನುಜ್ಞಾರ್ಥಿನಿ ಭೂರಿಚೇತಸಿ |

ತಮಸ್ಕರತ್ ಸ್ವಾಮಿನಮೇವ ದೂನಧೀ-

ಗುರುರ್ಭವಿಷ್ಯದ್ವಿರಹಾಗ್ನಿಶಂಕಯಾ

|| 40 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಯಿಯಾಸತಿ, ಸ್ವಪ್ನಟಿನೀಂ, ಮುಹುರ್ಮುಹುಃ, ನಮತಿ, ಅನುಜ್ಞಾರ್ಥಿನಿ, ಭೂರಿಚೇತಸಿ, ತಂ, ಅಸ್ಕರತ್, ಸ್ವಾಮಿನಂ, ಏವ, ದೂನಧೀಃ, ಗುರುಃ, ಭವಿಷ್ಯತ್, ವಿರಹಾಗ್ನಿಶಂಕಯಾ |

ಅನ್ವಯ— ಸ್ವಪ್ನಟಿನೀಂ ಯಿಯಾಸತಿ ಅನುಜ್ಞಾರ್ಥಿನಿ ಭೂರಿಚೇತಸಿ ಮುಹುರ್ಮುಹುಃ ನಮತಿ, ಭವಿಷ್ಯ-
ದ್ವಿರಹಾಗ್ನಿಶಂಕಯಾ ದೂನಧೀಃ ಗುರುಃ ತಂ ಸ್ವಾಮಿನಂ ಏವ ಅಸ್ಕರತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸ್ವಪ್ನಟಿನೀಂ = ಗಂಗಾನದಿಯನ್ನು ಕುರಿತು

ಯಿಯಾಸತಿ = ಹೋಗಲಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ

ಅನುಜ್ಞಾರ್ಥಿನಿ = ಅನುಮತಿಯನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ

ಭೂರಿಚೇತಸಿ = ಹೆಚ್ಚು ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು

ಮುಹುರ್ಮುಹುಃ = ಮತ್ತೆಮತ್ತೆ

ನಮತಿ = ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡುತ್ತಿರಲು

ಭವಿಷ್ಯದ್ವಿರಹಾಗ್ನಿಶಂಕಯಾ = ಮುಂದಿನ ಅಗಲಿಕೆಯೆಂಬ ಬೆಂಕಿಯ ಭಯದಿಂದ

ದೂನಧೀಃ = ದುಃಖಗೊಂಡ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ

ಗುರುಃ = ಅಚ್ಚುತಪ್ಪೇಕ್ಷರು

ತಂ ಸ್ವಾಮಿನಂ ಏವ = ಆ ಅನಂತಾಸನದೇವರನ್ನೇ

ಅಸ್ಕರತ್ = ಧ್ಯಾನಿಸಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು ಗಂಗೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನಮಾಡಲು ಕಾಶಿಗೆ ಹೋಗಬೇಕೆಂದು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿದರು. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಗುರುಗಳಾದ ಅಚ್ಚುತಪ್ಪೇಕ್ಷರನ್ನು ಅಪ್ಪಣೆಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಅನೇಕ ಬಾರಿ ನಮಸ್ಕರಿಸಿ ಕೇಳಿಕೊಂಡರು. ಆದರೆ ಅಚ್ಚುತಪ್ಪೇಕ್ಷರು ಭವಿಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಅವರ ವಿರಹದುಃಖವನ್ನು ಸಹಿಸಲಾರದ ವ್ಯಥೆಗೊಂಡವರಾಗಿ ಆ ಅನಂತಾಸನಸ್ವಾಮಿಯನ್ನೇ ಧ್ಯಾನಿಸಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಯಿಯಾಸತಿ— ಯಾತುಂ ಇಚ್ಛತಿ ಇತಿ ಯಿಯಾಸನ್, ತಸ್ಮಿನ್ ಯಿಯಾಸತಿ |

ನಮತಿ— ನಮತಿ ಇತಿ ನಮನ್, ತಸ್ಮಿನ್ ನಮತಿ |

ಅನುಜ್ಞಾರ್ಥಿನಿ— ಅನುಜ್ಞಾಂ ಅರ್ಥಯತೇ ಇತಿ ಅನುಜ್ಞಾರ್ಥಿನ್, ತಸ್ಮಿನ್ ಅನುಜ್ಞಾರ್ಥಿನಿ |

ಭೂರಿಚೇತಸಿ— ಭೂರಿ ಚೇತಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಭೂರಿಚೇತಾಃ, ತಸ್ಮಿನ್ ಭೂರಿಚೇತಸಿ |

ದೂನಧೀಃ— ದೂನಾ ಧೀಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ದೂನಧೀಃ |

ಭವಿಷ್ಯದ್ವಿರಹಾಗ್ನಿಶಂಕಯಾ— ವಿರಹೇಣ ಅಗ್ನಿಃ ವಿರಹಾಗ್ನಿಃ, ಭವಿಷ್ಯತಿ ಇತಿ ಭವಿಷ್ಯನ್, ಭವಿಷ್ಯಂಶ್ಚಾಸೌ
ವಿರಹಾಗ್ನಿಶ್ಚ ಭವಿಷ್ಯದ್ವಿರಹಾಗ್ನಿಃ, ಭವಿಷ್ಯದ್ವಿರಹಾಗ್ನಿಃ ಇತಿ ಶಂಕಾ ಭವಿಷ್ಯದ್ವಿರಹಾಗ್ನಿಶಂಕಾ, ತಯಾ
ಭವಿಷ್ಯದ್ವಿರಹಾಗ್ನಿಶಂಕಯಾ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಸ್ಮರತ್ - ಸ್ತೌ ಸ್ತೌತೌ ಇತಿ ಸ್ತೌತ್ಯರ್ಥಕಾತ್ ಸ್ತೌಧಾತೋಃ ಲಬ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ
“ಅಸ್ಮರತ್” ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಅಸ್ಮರತ್ ಅಸ್ಮರತಾಂ ಅಸ್ಮರನ್, ಅಸ್ಮರಃ ಅಸ್ಮರತಂ ಅಸ್ಮರತಃ, ಅಸ್ಮರಂ ಅಸ್ಮರಾವ ಅಸ್ಮರಾಮ ||

★ ★ ★

ಅನಂತಾಸನನಿಂದ ಗಂಗಾವತರಣದ ವಾರ್ತೆ

ಇತತ್ಪ್ರತೀಯೇ ದಿವಸೇ ದ್ಯುನಿಮ್ನಗಾ

ತ್ವದರ್ಥಮಾಸ್ತಾಕತಟಾಕಮಾವ್ರಜೇತ್ |

ಅತೋ ನ ಯಾಯಾ ಇತಿ ತಂ ತದಾ೨ವದತ್

ಪ್ರವಿಶ್ಯ ಕಂಚಿತ್ಕರುಣಾಕರೋ ಹರಿಃ

|| 41 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಇತಃ, ಪ್ರತೀಯೇ, ದಿವಸೇ, ದ್ಯುನಿಮ್ನಗಾ, ತ್ವದರ್ಥಂ, ಆಸ್ತಾಕತಟಾಕಂ, ಆವ್ರಜೇತ್, ಅತಃ, ನ,
ಯಾಯಾ, ಇತಿ, ತಂ, ತದಾ, ಅವದತ್, ಪ್ರವಿಶ್ಯ, ಕಂಚಿತ್, ಕರುಣಾಕರಃ, ಹರಿಃ |

ಅನ್ವಯ— ತದಾ ಕರುಣಾಕರಃ ಹರಿಃ ಕಂಚಿತ್ ಪ್ರವಿಶ್ಯ, ದ್ಯುನಿಮ್ನಗಾ ತ್ವದರ್ಥಂ ಇತಃ ಪ್ರತೀಯೇ ದಿವಸೇ
ಆಸ್ತಾಕತಟಾಕಂ ಆವ್ರಜೇತ್ ಅತಃ ನ ಯಾಯಾ ಇತಿ ತಂ ಅವದತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ತದಾ = ಆಗ

ಕರುಣಾಕರಃ = ದಯಾಳುವಾದ

ಹರಿಃ = ಅನಂತಾಸನ ಸ್ವಾಮಿಯು

ಕಂಚಿತ್ = ಒಬ್ಬ ಮನುಷ್ಯನನ್ನು

ಪ್ರವಿಶ್ಯ = ಪ್ರವೇಶಿಸಿ

ದ್ಯುನಿಮ್ನಗಾ = ಭಾಗೀರಥಿಯು

ತ್ವದರ್ಥಂ = ನಿನಗಾಗಿ

ಇತಃ ಪ್ರತೀಯೇ ದಿವಸೇ = ಈ ದಿನದಿಂದ ಮೂರನೆ ದಿನದಲ್ಲಿ

ಆಸ್ತಾಕತಟಾಕಂ = ನಮ್ಮ ಸರೋವರಕ್ಕೆ

ಆವ್ರಜೇತ್ = ಬರುವಳು.

ಅತಃ = ಈ ಕಾರಣದಿಂದ

ನ ಯಾಯಾ = ಹೋಗಬೇಡ,

ಇತಿ = ಹೀಗೆಂದು

ತಂ ಅವದತ್ = ಆ ಪೂರ್ವಪ್ರಜ್ಞರನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳಿದನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಆಗ ದಯಾಳುವಾದ ಅನಂತಾಸನಸ್ವಾಮಿಯು ಒಬ್ಬ ಮನುಷ್ಯನಲ್ಲಿ ಆವೇಶಗೊಂಡನು. ಎಲ್ಲ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞನೇ, ದೇವಗಂಗೆಯು ದೂರದಲ್ಲಿರುವಳು. ಅವಳಿಗಾಗಿ ನೀನು ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಬೇಡ. ಕರುಣಾಸಮುದ್ರ-
ನಾದ ನಾನು ಅವಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿಗೆ ಕಳುಹಿಸುವೆನು. 'ಮಧ್ವಸರೋವರ' ಎಂದು ಈ ಕೆರೆಯು ಇನ್ನು ಮುಂದೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧ-
ವಾಗುತ್ತದೆ. ಗಂಗೆಯು ನಿನಗಾಗಿ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬರುವಳು. ನೀನು ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಬೇಕಾದ್ದಿಲ್ಲ. ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದು ತನ್ನ ಜನ್ಮವು
ಸಾರ್ಥಕವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಹೋಗುವಳು ಎಂದು ಹೇಳಿದನು.

ವಿಗ್ರಹ—

ದ್ಯುನಿಮ್ಮಗಾ— ನಿಮ್ಮಂ ಗಚ್ಛತಿ ಇತಿ ನಿಮ್ಮಗಾ, ದಿವಃ ನಿಮ್ಮಗಾ, ದ್ಯುನಿಮ್ಮಗಾ |

ತ್ವದರ್ಥಂ— ತವ ಅರ್ಥಾಯ ತ್ವದರ್ಥಂ |

ಆಸ್ಥಾಕತಟಾಕಂ— ಆಸ್ಥಾಕಂ ಅಯಂ ಆಸ್ಥಾಕಃ, ಆಸ್ಥಾಕಶ್ಚಾಪೌ ತಟಾಕಶ್ಚ ಆಸ್ಥಾಕತಟಾಕಃ, ತಂ ಆಸ್ಥಾಕತಟಾಕಂ |

ಕರುಣಾಕರಃ— ಕರುಣಾಯಾಃ ಆಕರಃ ಕರುಣಾಕರಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ವ್ರಜ ಗತೌ ಇತಿ ಗತೃರ್ಥಾಕಾತ್ ವಿಧಿಲಿಪ್ತ್ ಪ್ರ.ಪು.ಐ. ಆವ್ರಜೇತ್ ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಆವ್ರಜೇತ್ ಆವ್ರಜೇತಾಂ ಆವ್ರಜೇಯಃ, ಆವ್ರಜೇಃ ಆವ್ರಜೇತಂ ಆವ್ರಜೇತ, ಆವ್ರಜೇಯಂ ಆವ್ರಜೇವ
ಆವ್ರಜೇಮು ||

ಯಾಯಾಃ- ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ ಇತಿ ಪ್ರಾಪಣಾರ್ಥಾಕಾತ್ ವಿಧಿಲಿಪ್ತ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷೈಕವಚನೇ ಯಾಯಾಃ ಇತಿ
ರೂಪಮ್ |

ಯಾಯಾತ್ ಯಾಯಾತಾಂ ಯಾಯುಃ, ಯಾಯಾಃ, ಯಾಯಾತಂ ಯಾಯಾತ,
ಯಾಯಾಂ ಯಾಯಾವ ಯಾಯಾಮು ||

★ ★ ★

ವೈಷ್ಣವಾಗ್ರೇಸರನಿಗೆ ಒಲಿದುಬಂದ ವಿಷ್ಣುಪದಿ

ತದಾಜ್ಞಯೋಪಾಗತಜಾಹ್ನವೀಜಲೇ

ಜನೋಽತ್ರ ಸಸೌ ಸಹ ಪೂರ್ಣಬುದ್ಧಿನಾ |

ತತಃ ಪರಂ ದ್ವಾದಶವತ್ಸರಾಂತರೇ

ಸದಾಽಽವ್ರಜೇತ್ಸಾ ತದನುಗ್ರಹಾಂಕಿನೀ

|| 42 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ತದಾಜ್ಞಯಾ, ಉಪಾಗತಜಾಹ್ನವೀಜಲೇ, ಜನಃ, ಆತ್ರ, ಸಸೌ ಸಹ, ಪೂರ್ಣಬುದ್ಧಿನಾ, ತತಃ, ಪರಂ,
ದ್ವಾದಶವತ್ಸರಾಂತರೇ, ಸದಾ, ಆವ್ರಜೇತ್, ಸಾ ತದನುಗ್ರಹಾಂಕಿನೀ |

ಅನ್ವಯ— ಜನಃ ತದಾಜ್ಞಯಾ ಆತ್ರ ಉಪಾಗತಜಾಹ್ನವೀಜಲೇ ಪೂರ್ಣಬುದ್ಧಿನಾ ಸಹ ಸಸೌ | ಸಾ ತತಃ ಪರಂ
ದ್ವಾದಶವತ್ಸರಾಂತರೇ ತದನುಗ್ರಹಾಂಕಿನೀ ಸದಾ ಆವ್ರಜೇತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಜನಃ = ಜನರು

ತದಾಜ್ಞಯಾ = ಆ ಅನಂತಾಸನಸ್ವಾಮಿಯ ಆಪ್ತನೆಯಿಂದ

ಆತ್ರ = ಈ ಸರೋವರದಲ್ಲಿ

ಉಪಾಗತಜಾಹ್ನವೀಜಲೇ = ಬಂದ ಗಂಗೆಯ ನೀರಿನಲ್ಲಿ

ಪೂರ್ಣಬುದ್ಧಿನಾ ಸಹ = ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರೊಡನೆ

ಸನ್ನಾ = ಸ್ನಾನ ಮಾಡಿದರು.

ಸಾ = ಆ ಗಂಗೆಯು

ತತಃ ಪರಂ = ಅಲ್ಲಿಂದ ಮುಂದೆ

ದ್ವಾದಶವತ್ಸರಾಂತರೇ = ಹನ್ನೆರಡು ವರ್ಷಗಳಿಗೆ ಒಂದು ಬಾರಿ

ತದನುಗ್ರಹಾಂಕಿನೀ = ಆ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಅನುಗ್ರಹದ ಚಿಹ್ನೆಯುಳ್ಳವಳಾಗಿ

ಸದಾ = ಯಾವಾಗಲೂ

ಆವೃಜೇತ್ = ಬರುವಳು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಅಲ್ಲಿಯ ಜನರೆಲ್ಲ ಆ ಅನಂತಾಸನಸ್ವಾಮಿಯ ಆಪ್ತನೆಯಿಂದ ಆ ಸರೋವರಕ್ಕೆ ಬಂದ ಗಂಗೆಯ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರೊಡನೆ ಮುಂದರು. ಅನಂತರ ಆ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರಿಗೆ ಅನಂತಪದ್ಮನಾಭನು ಮಾಡಿದ ಅನು-ಗ್ರಹವನ್ನು ಜ್ಞಾಪಿಸಿಕೊಡುತ್ತಾ ಆ ಗಂಗೆಯು ಹನ್ನೆರಡು ವರ್ಷಗಳಿಗೊಮ್ಮೆ ಆ ಕೊಳಕ್ಕೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಬರುವಳು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಉಪಾಗತಚಾಹ್ವವೀಜಲೇ— ಉಪಾಗತಾ ಚ ಸಾ ಜಾಹ್ವವೀ ಚ ಉಪಾಗತಚಾಹ್ವವೀ, ಉಪಾಗತಚಾಹ್ವವ್ಯಾಃ ಜಲಂ ಉಪಾಗತಚಾಹ್ವವೀಜಲಂ, ತಸ್ಮಿನ್ ಉಪಾಗತಚಾಹ್ವವೀಜಲೇ |

ಪೂರ್ಣಬುದ್ಧಿನಾ— ಪೂರ್ಣಾ ಬುದ್ಧಿಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಪೂರ್ಣಬುದ್ಧಿಃ, ತೇನ ಪೂರ್ಣಬುದ್ಧಿನಾ |

ದ್ವಾದಶವತ್ಸರಾಂತರೇ— ದ್ವಾದಶ ಚ ವತ್ಸರಾಶ್ಚ ದ್ವಾದಶವತ್ಸರಾಃ, ದ್ವಾದಶವತ್ಸರಾಣಾಂ ಅಂತರಂ ದ್ವಾದಶ-ವತ್ಸರಾಂತರಂ, ತಸ್ಮಿನ್ ದ್ವಾದಶವತ್ಸರಾಂತರೇ |

ತದನುಗ್ರಹಾಂಕಿನೀ— ತಸ್ಯ ಅನುಗ್ರಹಃ ತದನುಗ್ರಹಃ, ತದನುಗ್ರಹಃ ಅಂಕಃ ಅನ್ಯಾಃ ಅಸ್ತಿ ಇತಿ ತದನು-ಗ್ರಹಾಂಕಿನೀ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಆವೃಜೇತ್-ವ್ರಜಗತೌ ಇತಿ ಗತೃರ್ಥಕಾತ್ ಎಧಿರೀಪ್ ಪ್ರ.ಪು.ವಿ. ಆವೃಜೇತ್ ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಆವೃಜೇತ್ ಆವೃಜೇತಾಂ ಆವೃಜೇಯುಃ, ಆವೃಜೇಃ ಆವೃಜೇತಂ ಆವೃಜೇತ, ಆವೃಜೇಯಂ ಆವೃಜೇವ ಆವೃಜೇಮ ||

★ ★ ★

ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರ ವಿಜಯಾಂಕ

ಗತೇ ದಿನಾನಾಂ ದಶಕೇ ಸಮಾಸಕೇ

ವರಾಶ್ರಮಂ ಪ್ರಾಪ್ಯ ಸಪತ್ರಲಂಬನಮ್ |

ಜಿಗಾಯ ಜೈತ್ರಾನ್ ಬಹುತರ್ಕರ್ಕಶಾನ್

ಸ ವಾಸುದೇವಾಹ್ವಯಪಂಡಿತಾದಿಕಾನ್

|| 43 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಗತೇ, ದಿನಾನಾಂ, ದಶಕೇ, ಸಮಾಸಕೇ, ವರಾಶ್ರಮಂ, ಪ್ರಾಪ್ಯ, ಸಪತ್ರಲಂಬನಂ, ಜಿಗಾಯ, ಜೈತ್ರಾನ್, ಬಹುತರ್ಕರ್ಕಶಾನ್, ಸಃ, ವಾಸುದೇವಾಹ್ವಯಪಂಡಿತಾದಿಕಾನ್ |

ಅನ್ವಯ— ಸಃ ವರಾಶ್ರಮಂ ಪ್ರಾಪ್ಯ ಸಮಾಸಕೇ ದಶಕೇ ದಿನಾನಾಂ ಗತೇ, ಬಹುತರ್ಕರ್ಕಶಾನ್ ಜೈತ್ರಾನ್ ವಾಸುದೇವಾಹ್ವಯಪಂಡಿತಾದಿಕಾನ್ ಸಪತ್ರಲಂಬನಂ ಜಿಗಾಯ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸಃ = ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು

ವರಾಶ್ರಮಂ = ಸಂನ್ಯಾಸಾಶ್ರಮವನ್ನು

ಪ್ರಾಪ್ಯ = ಹೊಂದಿ

ಸಮಾಸಕೇ = ತಿಂಗಳಿನಿಂದ ಸಹಿತವಾದ

ದಶಕೇ ದಿನಾನಾಂ = ಹತ್ತು ದಿವಸಗಳನ್ನು

ಗತೇ = ಕಳೆಯಲು

ಬಹುತರ್ಕಕರ್ತಾನ್ = ಬಹಳವಾದ ಅನುಮಾನಗಳಿಂದ ಕಠಿಣರಾದ

ಜೈತ್ರಾನ್ = ಜಯಶೀಲರಾದ

ವಾಸುದೇವಾಹ್ವಯಪಂಡಿತಾದಿಣಾನ್ = ವಾಸುದೇವನೆಂಬ ಹೆಸರಿನ ಪಂಡಿತರೇ ಮೊದಲಾದವರನ್ನು

ಸಪತ್ರಲಂಬನಂ = ಜಯಪತ್ರವನ್ನು ಬರೆಯಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದರಿಂದ ಸಹಿತವಾಗಿ

ಜಿಗಾಯ = ಗೆದ್ದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಆ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು ಸಂನ್ಯಾಸಾಶ್ರಮವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಒಂದು ತಿಂಗಳು ಹತ್ತು ದಿವಸ-
ಗಳಾದವು. ಆಗ ಅವರನ್ನು ಜಯಿಸಲು ವಾಸುದೇವ ಪಂಡಿತನೇ ಮೊದಲಾದ ತರ್ಕಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಬುದ್ಧಿಶಾಲಿಗಳಾಗಿ,
ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಜಯಿಸಿದ ಪಂಡಿತರು ವಾದಕ್ಕೆ ಬಂದರು. ಆಗ ಆಚಾರ್ಯರು ಅವರನ್ನೆಲ್ಲ ವಾದದಲ್ಲಿ ಗೆದ್ದು ಅವರಿಂದ
ಜಯಪತ್ರವನ್ನು ಬರೆಯಿಸಿಕೊಂಡರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಸಮಾಸಕೇ— ಮಾಸೇನ ಸಹಿತಂ ಸಮಾಸಕಂ, ಶಸ್ತ್ರೈನ್ ಸಮಾಸಕೇ ।

ವರಾಶ್ರಮಂ— ವರಶಾಸ್ತ್ರೈಃ ಆಶ್ರಮಶ್ಚ ವರಾಶ್ರಮಃ, ತಂ ವರಾಶ್ರಮಂ ।

ಸಪತ್ರಲಂಬನಂ— ಪತ್ರಸ್ಯ ಲಂಬನಂ ಪತ್ರಲಂಬನಂ, ಪತ್ರಲಂಬೀನ ಸಹ ವರ್ತತೇ ಇತಿ ಸಪತ್ರಲಂಬನಂ ।

ಜೈತ್ರಾನ್— ಜಯಶೀಲಾಃ ಜೈತ್ರಾಃ, ತಾನ್ ಜೈತ್ರಾನ್ ।

ಬಹುತರ್ಕಕರ್ತಾನ್— ಬಹುವತ್ಸ್ರತೇ ತರ್ಕಶ್ಚ ಬಹುತರ್ಕಾಃ, ಬಹುತರ್ಕೈಃ ಕರ್ತಾಃ ಬಹುತರ್ಕಕರ್ತಾಃ,
ತಾನ್ ಬಹುತರ್ಕಕರ್ತಾನ್ ।

ವಾಸುದೇವಾಹ್ವಯಪಂಡಿತಾದಿಣಾನ್— ವಾಸುದೇವ ಇತಿ ಆಹ್ವಯಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ವಾಸುದೇವಾಹ್ವಯಃ,
ವಾಸುದೇವಾಹ್ವಯಶಾಸ್ತ್ರೈಃ ಪಂಡಿತಶ್ಚ, ವಾಸುದೇವಾಹ್ವಯಪಂಡಿತಃ, ವಾಸುದೇವಾಹ್ವಯ-
ಪಂಡಿತಃ ಆದಿಃ ಏಷಾಂ ತೇ ವಾಸುದೇವಾಹ್ವಯಪಂಡಿತಾದಿಣಾಃ, ತಾನ್ ವಾಸುದೇವಾಹ್ವಯ-
ಪಂಡಿತಾದಿಣಾನ್ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಜಿಗಾಯ- ಜಿ ಜಯೇ ಇತಿ ಜಯಾರ್ಥಕಾತ್ ಜಿಘಾತೋಃ ಲಿಟಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ
“ಜಿಗಾಯ” ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ಜಿಗಾಯ ಜಿಗೃತುಃ ಜಿಗೃಃ, ಜಿಗಯಥ-ಜಿಗೇಥ ಜಿಗೃಥುಃ ಜಿಗೃ, ಜಿಗಾಯ-ಜಿಗಯ ಜಿಗೃವ ಜಿಗೃಮ ॥

★ ★ ★

ಇಷ್ಟವಿಲ್ಲದ ಇಷ್ಟುದ್ವಿಯ ಪಾಠ

ಗುರೋಃ ಸ್ಥಿತಿಷ್ಠಂ ಚತುರಂ ಚಕೀರ್ಷತಃ

ಪ್ರಚೋದನಾಚ್ಛ್ರೋತುಮಿಹೋಪಚಕ್ರಮೇ |

ಅಥೇಷ್ಟುದ್ವಿಶ್ವಲಜಾತಿವಾರಿಧಿ-

ನಿರಾದರೇಣಾಪಿ ಮಹಾತ್ಮನಾಽಮುನಾ

|| 44 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಗುರೋಃ, ಸ್ಥಿತಿಷ್ಠಂ, ಚತುರಂ, ಚಕೀರ್ಷತಃ, ಪ್ರಚೋದನಾತ್, ಶ್ರೋತುಂ, ಇಹ, ಉಪಚಕ್ರಮೇ, ಅಥ, ಇಷ್ಟುದ್ವಿಃ, ಛಲಜಾತಿವಾರಿಧಿಃ, ನಿರಾದರೇಣಾ, ಅಪಿ, ಮಹಾತ್ಮನಾ, ಅಮುನಾ |

ಅನ್ವಯ— ಅಥ ಮಹಾತ್ಮನಾ ಅಮುನಾ ಇಹ ನಿರಾದರೇಣಾ ಅಪಿ, ಛಲಜಾತಿವಾರಿಧಿಃ ಇಷ್ಟುದ್ವಿಃ ಸ್ಥಿತಿಷ್ಠಂ ಚತುರಂ ಚಕೀರ್ಷತಃ ಗುರೋಃ ಪ್ರಚೋದನಾತ್ ಶ್ರೋತುಂ ಉಪಚಕ್ರಮೇ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಥ = ತರುವಾಯ

ಮಹಾತ್ಮನಾ = ಮಹಾತ್ಮರಾದ

ಅಮುನಾ = ಈ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರಿಂದ

ಇಹ = ಈ ಇಷ್ಟುದ್ವಿಯೆಂಬ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ

ನಿರಾದರೇಣಾ ಅಪಿ = ಆಸಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದವರಾದಾಗ್ಯೂ

ಛಲಜಾತಿವಾರಿಧಿಃ—

ಛಲ = ಭ್ರೂತರ

ಜಾತಿ = ಜಾತ್ಯುತರ ಇವುಗಳಿಂದ

ವಾರಿಧಿಃ = ಸಮುದ್ರದಂತೆ ಪೂರ್ಣವಾದ

ಇಷ್ಟುದ್ವಿಃ = ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ಹೇಳುವ ಜೀವಾತ್ಮೈಕ್ಯವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಇಷ್ಟುದ್ವಿಯೆಂಬ ಗ್ರಂಥವು,

ಸ್ಥಿತಿಷ್ಠಂ = ತಮ್ಮ ಶಿಷ್ಯನನ್ನು

ಚತುರಂ = ಕುಶಲನನ್ನಾಗಿ

ಚಕೀರ್ಷತಃ = ಮಾಡಲಿಚ್ಛಿಸುವ

ಗುರೋಃ = ಆಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷಾಚಾರ್ಯರ

ಪ್ರಚೋದನಾತ್ = ಪ್ರೇರಣೆಯಿಂದ

ಶ್ರೋತುಂ = ಕೇಳುವುದಕ್ಕೆ

ಉಪಚಕ್ರಮೇ = ಆರಂಭಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಆಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷಾಚಾರ್ಯರು ತಮ್ಮ ಶಿಷ್ಯರಾದ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರನ್ನು ಬುದ್ಧಿವಂತರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಬಯಸಿದರು. ಆದರಿಂದವರು ಭ್ರೂತರಾದ ಜಾತ್ಯುತರಗಳಿಂದ ತುಂಬಿ ದೋಷಪೂರ್ಣವಾದ, ಜೀವ ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮರಿಗೆ ಭೇದವಿಲ್ಲವೆಂದು ಬೋಧಿಸುವ ಅದ್ವೈತ ಗ್ರಂಥವಾದ ಇಷ್ಟುದ್ವಿಯನ್ನು ಕೇಳಬೇಕೆಂದು ಪ್ರೇರಿಸಿದರು. ಮಹಾತ್ಮರಾದ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು ತಮಗೆ ಅದರಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಅದನ್ನು ಕೇಳಲು ಆರಂಭಿಸಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಸ್ಥಿತಿಪ್ಪಂ—ಸ್ಥಿತಿ ಪಿಪ್ಪಃ ಸ್ಥಿತಿಪ್ಪಃ, ತಂ ಸ್ಥಿತಿಪ್ಪಂ ।

ಚೀರ್ಷತಃ—ಕರ್ತುಮಿಚ್ಛನ್ ಚೀರ್ಷನ್, ತಸ್ಯ ಚೀರ್ಷತಃ ।

ಪ್ರಚೋದನಾತ್—ಪ್ರಕೃಪ್ಪಂ ಚ ತತ್ ಚೋದನಂ ಚ ಪ್ರಚೋದನಂ, ತಸ್ಮಾತ್ ಪ್ರಚೋದನಾತ್ ।

ಭಲಜಾತಿವಾರಿಧಿಃ—ಭಲಾನಿ ಚ ಜಾತಯಶ್ಚ ಭಲಜಾತಯಃ, ಭಲಜಾತೀನಾಂ ವಾರಿಧಿಃ ಇವ
ಭಲಜಾತಿವಾರಿಧಿಃ ।

ನಿರಾದರೇಣ—ನಿರ್ಗತಂ ಆದರಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ನಿರಾದರಃ, ತೇನ ನಿರಾದರೇಣ ।

ಮಹಾತ್ಮನಾ—ಮಹಾಂಶ್ವಸೌ ಆತ್ಮಾ ಚ ಮಹಾತ್ಮಾ, ತೇನ ಮಹಾತ್ಮನಾ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ—ಉಪಚಿತ್ರಮೇ- ಉಪ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗವೂರ್ವಕಾತ್ ಕ್ರಮು ಪಾದವಿಕ್ಷೇಪೇ ಇತಿ ಪಾದವಿಕ್ಷೇಪಾರ್ಥ-
ಕಾತ್ ಕ್ರಮು ಧಾತೋಃ ಲಿಟಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ವಿಕವಚನೇ “ಉಪಚಿತ್ರಮೇ” ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ಉಪಚಿತ್ರಮೇ ಉಪಚಿತ್ರಮಾತೇ ಉಪಚಿತ್ರಮಿರೇ,

ಉಪಚಿತ್ರಮಿಷೇ ಉಪಚಿತ್ರಮಾಥೇ ಉಪಚಿತ್ರಮಿಧ್ವೇ,

ಉಪಚಿತ್ರಮೇ ಉಪಚಿತ್ರಮಿವಹೇ ಉಪಚಿತ್ರಮಿಹೇ ॥

★ ★ ★

ಇಷ್ಟಪ್ರದಿಯಲ್ಲಿನ ದೋಷಕಥನ

ತದಾಧ್ಯಪದ್ಯಸ್ಯಮವದ್ಯಮಂಡಲಂ

ಯದಾವದತ್ ಪೋಡಶಕದ್ವಯಾತ್ಮಕಮ್ ।

ಉಪರ್ಯಪಾಸ್ತಂ ತದಿತಿ ಬ್ರುವತ್ಯಸೌ

ಗುರೌ ತಮೂಚೇ ಪ್ರಣಿಗದ್ಯತಾಮಿತಿ

॥ 45 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ—ತದಾಧ್ಯಪದ್ಯಸ್ಯಂ, ಅವದ್ಯಮಂಡಲಂ, ಯದಾ, ಅವದತ್, ಪೋಡಶಕದ್ವಯಾತ್ಮಕಂ, ಉಪರಿ,
ಅಪಾಸ್ತಂ, ತತ್, ಇತಿ, ಬ್ರುವತಿ, ಅಸೌ, ಗುರೌ, ತಂ, ಉಚೇ, ಪ್ರಣಿಗದ್ಯತಾಂ, ಇತಿ ।

ಅನ್ವಯ—ಅಸೌ ತದಾಧ್ಯಪದ್ಯಸ್ಯಂ ಪೋಡಶಕದ್ವಯಾತ್ಮಕಂ ಅವದ್ಯಮಂಡಲಂ ಯದಾ ಅವದತ್ (ತದಾ) ತತ್
ಉಪರಿ ಅಪಾಸ್ತಂ ಇತಿ ಗುರೌ ಬ್ರುವತಿ ತತ್ ಪ್ರಣಿಗದ್ಯತಾಂ ಇತಿ ತಂ ಉಚೇ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಸೌ = ಈ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು

ತತ್ = ಆ ಇಷ್ಟಪ್ರದಿಗ್ರಂಥದ

ಆದ್ಯಪದ್ಯಸ್ಯಂ = ಮೊದಲಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿರುವ

ಪೋಡಶಕದ್ವಯಾತ್ಮಕಂ = ಮೂವತ್ತೆರಡು

ಅವದ್ಯಮಂಡಲಂ = ದೋಷಸಮೂಹವನ್ನು

ಯದಾ = ಯಾವಾಗ

ಅವದತ್ = ಹೇಳಿದರೋ (ಆಗ)

ತತ್ = ಆ ದೋಷಸಮೂಹವು

ಉಪರಿ = ಮುಂದಿನ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ
 ಅಪಾಸ್ತಂ ಇತಿ = ನಿವಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಎಂದು
 ಗುರೌ = ಗುರುಗಳಾದ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರು
 ಬ್ರುವತಿ ಸತಿ = ಹೇಳುತ್ತಿರಲು
 ತತ್ = ಅದು
 ಪ್ರಣಿಗದ್ಯತಾಂ ಇತಿ = ಹೇಳಲ್ಪಡಲಿ ಎಂದು
 ತಂ = ಆ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರನ್ನು ಕುರಿತು
 ಊಚೀ = ಹೇಳಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಈ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು ಆ ಇಷ್ಟಸಿದ್ಧಿಯೆಂಬ ಗ್ರಂಥದ ಮೊದಲಿನ ಪದ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ಮೂವತ್ತೆರಡು ದೋಷಗಳಿವೆ ಎಂದರು. ಗುರುಗಳು ಆ ದೋಷಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಮುಂದಿನ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಪರಿಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದರು. ಆಗ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು ಹಾಗಾದರೆ ಅದನ್ನು ಹೇಳಿ ಎಂದು ಕೇಳಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ತದಾದ್ಯಪದ್ಯಸ್ಯಂ— ತಸ್ಯ ಆದ್ಯಪದ್ಯಂ ತದಾದ್ಯಪದ್ಯಂ, ತದಾದ್ಯಪದ್ಯೇ ತಿಷ್ಠತಿ ಇತಿ ತದಾದ್ಯಪದ್ಯಸ್ಯ, ತಂ ತದಾದ್ಯಪದ್ಯಸ್ಯಂ ।

ಅವದ್ಯಮಂಡಲಂ— ಅವದ್ಯಾನಾಂ ಮಂಡಲಂ, ತತ್ ಅವದ್ಯಮಂಡಲಂ ।

ಷೋಡಶದ್ವಯಾತ್ಮಕಂ— ಷೋಡಶಶಾನಾಂ ದ್ವಯಂ ಷೋಡಶಕದ್ವಯಂ, ಷೋಡಶಕದ್ವಯಂ ಆತ್ಮಾ ಯಸ್ಯ ತತ್ ಷೋಡಶಕದ್ವಯಾತ್ಮಕಂ ತತ್ ಷೋಡಶಕದ್ವಯಾತ್ಮಕಂ ।

ಬ್ರುವತಿ— ಬ್ರೂತೇ ಇತಿ ಬ್ರುವನ್, ತಸ್ಮಿನ್ ಬ್ರುವತಿ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಪ್ರಣಿಗದ್ಯತಾಂ- ಪ್ರ ನಿ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗದ್ವಯಪೂರ್ವಕಾತ್ ಗದ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ ಇತ್ಯರ್ಥಕಾತ್ ಗದಧಾತೋಃ ರೋಟಿ ಪ್ರ.ಪು.ವಿ. "ಪ್ರಣಿಗದ್ಯತಾಂ" ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ಪ್ರಣಿಗದ್ಯತಾಂ ಪ್ರಣಿಗದ್ಯತಾಂ ಪ್ರಣಿಗದ್ಯತಾಂ,

ಪ್ರಣಿಗದ್ಯಸ್ವ ಪ್ರಣಿಗದ್ಯೇಥಾಂ ಪ್ರಣಿಗದ್ಯಧ್ವಂ,

ಪ್ರಣಿಗದ್ಯ ಪ್ರಣಿಗದ್ಯಾವಹ್ಯ ಪ್ರಣಿಗದ್ಯಾಮಹ್ಯ ॥

ಊಚೀ- ಬ್ರೂಜ್ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ-ವಾಚೀ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ಆತ್ಮನೇಪದಿನಃ ಲಿಟಿ ಪ್ರ.ಪು.ವಿ. "ಊಚೀ" ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ಊಚೀ ಊಚಾತೇ ಊಚಿರೇ, ಊಚಿಷೇ ಊಚಾಥೇ ಊಚಿಧ್ವೇ, ಊಚೀ ಊಚಿವಹೇ ಊಚಿಮಹೇ ॥

★ ★ ★

ಮಾಯಾವಾದದ ಅಪಜಯ

ಭವತ್ಪ್ರವೃತ್ತಸಮರ್ಥತಾ ನ ಮೇ

ಸಕೋಪಮಿತ್ಯಂ ಬ್ರುವತಿ ಪ್ರತಿಶ್ಛರೇ ।

ಅಪೀಹಮಾಯಾಸಮಯೇ ಪಟೌ ನೃಣಾಂ

ಬಭೂವ ತದ್ವಿಷಣಸಂಶಯಾಂಕುರಃ

॥ 46 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಭವತ್ಪ್ರಕೃತ್ವಸಮರ್ಥತಾ, ನ, ಮೇ, ಸಕೋಪಂ, ಇತ್ಯಂ, ಬ್ರುವತಿ, ವ್ರತೀಶ್ವರೇ, ಅಪಿ, ಇಹ, ಮಾಯಾಸಮಯೇ, ಪಟೌ, ನೃಣಾಂ, ಬಭೂವ, ತದ್ವಿಷಣಸಂಶಯಾಂಕುರಃ ।

ಅನ್ವಯ— ಇಹ ಮಾಯಾಸಮಯೇ ಪಟೌ ಅಪಿ ವ್ರತೀಶ್ವರೇ ಮೇ ಭವತ್ಪ್ರಕೃತ್ವಸಮರ್ಥತಾ ನ ಇತ್ಯಂ ಸಕೋಪಂ ಬ್ರುವತಿ ನೃಣಾಂ ತದ್ವಿಷಣಸಂಶಯಾಂಕುರಃ ಬಭೂವ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಇಹ ಮಾಯಾಸಮಯೇ = ಈ ಅದ್ವೈತಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ

ಪಟೌ ಅಪಿ = ಸಮರ್ಥರಾದರೂ

ವ್ರತೀಶ್ವರೇ = ಯತಿಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಆಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರು

ಮೇ = ನನಗೆ,

ಭವತ್ಪ್ರಕೃತ್ವಸಮರ್ಥತಾ = ನಿನಗೆ ಪ್ರವಚನ ಮಾಡುವ ಶಕ್ತಿಯು

ನ = ಇಲ್ಲ.

ಇತ್ಯಂ = ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ

ಸಕೋಪಂ = ಕೋಪದಿಂದ ಸಹಿತವಾಗಿ

ಬ್ರುವತಿ = ಹೇಳುತ್ತಿರಲು

ನೃಣಾಂ = ಅಲ್ಲಿ ಕೇಳುತ್ತಿರುವ ಜನರಿಗೆ

ತದ್ವಿಷಣ = ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು ಹೇಳಿದ ಆ ಗ್ರಂಥದ ದೋಷದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ

ಸಂಶಯಾಂಕುರಃ = ಸಂದೇಹದ ಮೊಳಕೆಯು

ಬಭೂವ = ಉಂಟಾಯಿತು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಆಗ ಆಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರು, ಜೀವಬ್ರಹ್ಮರಿಗೆ ಭೇದವಿಲ್ಲ. ಜೀವ ಬ್ರಹ್ಮರು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಎಂಬುದು ಮಾಯೆಯಿಂದ ಕಲ್ಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟುದು, ಎಂಬ ಅದ್ವೈತ ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ ತಾವು ನಿಪುಣರಾದರೂ ಉತ್ತರ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗದ ಇರುವುದರಿಂದ ಉಂಟಾದ ಕೋಪದಿಂದ ನಿನಗೆ ವಿವರಣೆ ಮಾಡಿ ಹೇಳಲು ನನಗೆ ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲ ಎಂದರು. ಆಗ ಅಲ್ಲಿ ನೆರೆದಿದ್ದ, ಗುರುತಿಪ್ಪರ ವಿವಾದವನ್ನು ಕೇಳುತ್ತಿದ್ದ ಜನರಿಗೆ ಅದ್ವೈತ ಸಿದ್ಧಾಂತವು ಸರಿಯಿಲ್ಲವೋ ಏನೋ ? ಎಂದು ಸಂದೇಹವುಂಟಾಯಿತು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಭವತ್ಪ್ರಕೃತ್ವಸಮರ್ಥತಾ— ಭವತಃ ಪ್ರವಕ್ತೃತ್ವಂ ಭವತ್ಪ್ರಕೃತ್ವಂ, ಭವತ್ಪ್ರಕೃತ್ವೇ ಸಮರ್ಥತಾ ಭವತ್ಪ್ರಕೃತ್ವ-
ಸಮರ್ಥತಾ ।

ಸಕೋಪಂ— ಕೋಪೇನ ಸಹ ವರ್ತತೇ ಇತಿ ಸಕೋಪಂ ।

ಬ್ರುವತಿ— ಬ್ರುವತಿ ಇತಿ ಬ್ರುವನ್, ತಸ್ಮಿನ್ ಬ್ರುವತಿ ।

ವ್ರತೀಶ್ವರೇ— ವ್ರತೀನಾಂ ಈಶ್ವರಃ ವ್ರತೀಶ್ವರಃ, ತಸ್ಮಿನ್ ವ್ರತೀಶ್ವರೇ ।

ಮಾಯಾಸಮಯೇ— ಮಾಯಾಯಾಃ ಸಮಯಃ ಮಾಯಾಸಮಯಃ, ತಸ್ಮಿನ್ ಮಾಯಾಸಮಯೇ ।

ದೋಷಗುಣಸಂಶಯಾಂಕುರಃ— ತಸ್ಯ ದೋಷಗುಣಂ ತದ್ವಿಷಣಂ, ತದ್ವಿಷಣೇ ಸಂಶಯಾಂಕುರಃ ತದ್ವಿಷಣ-
ಸಂಶಯಾಂಕುರಃ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ ಇತಿ ಸತ್ತಾರ್ಥಕಾತ್ ಲಿಟಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ “ಬಭೂವ” ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ಬಭೂವ ಬಭೂವತುಃ ಬಭೂವುಃ, ಬಭೂವಿಥ ಬಭೂವಥುಃ ಬಭೂವ, ಬಭೂವ, ಬಭೂವಿವ
ಬಭೂವಿಮು ॥

★ ★ ★

ತೃಲೋಕ್ಯಾಚಾರ್ಯಪಾದರ ಪಾಠಪ್ರವಚನ

ಬುಭೂಽಭಿಧಾನಂ ಶ್ರವಣಂ ಬುಧೇತರೋ

ಧ್ರುವಂ ವಿದಧ್ಯಾದ್ವಿಮುಮುಕ್ಷುರಾತ್ಮನಃ ।

ಯತಿರ್ವಿಶೇಷಾದಿತಿ ಲೋಕಚೋದನಾತ್

ಪ್ರವಕ್ತಿ ಮಾಯಾಸಮಯಂ ಸ್ಮೃ ಪೂರ್ಣಧೀಃ ॥ 46 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಬುಧಃ, ಅಭಿಧಾನಂ, ಶ್ರವಣಂ, ಬುಧೇತರಃ, ಧ್ರುವಂ, ವಿದಧ್ಯಾತ್ ವಿಮುಮುಕ್ಷುಃ, ಆತ್ಮನಃ, ಯತಿಃ, ವಿಶೇಷಾತ್ ಇತಿ, ಲೋಕಚೋದನಾತ್, ಪ್ರವಕ್ತಿ, ಮಾಯಾಸಮಯಂ, ಸ್ಮೃ, ಪೂರ್ಣಧೀಃ ।

ಅನ್ವಯ— ಆತ್ಮನಃ ವಿಮುಮುಕ್ಷುಃ ಬುಧಃ ಧ್ರುವಂ ಅಭಿಧಾನಂ ವಿದಧ್ಯಾತ್, ಬುಧೇತರಃ ಶ್ರವಣಂ ವಿದಧ್ಯಾತ್ । ಯತಿಃ ವಿಶೇಷಾತ್ ಇತಿ ಲೋಕಚೋದನಾತ್ ಪೂರ್ಣಧೀಃ ಮಾಯಾಸಮಯಂ ಪ್ರವಕ್ತಿ ಸ್ಮೃ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಆತ್ಮನಃ = ತನಗೆ

ವಿಮುಮುಕ್ಷುಃ = ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಆಪೇಕ್ಷಿಸುವ

ಬುಧಃ = ವಿದ್ವಾಂಸನು

ಧ್ರುವಂ = ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿಯೂ

ಅಭಿಧಾನಂ = ಪ್ರವಚನವನ್ನು

ವಿದಧ್ಯಾತ್ = ಮಾಡಬೇಕು.

ಬುಧೇತರಃ = ಪಂಡಿತನಲ್ಲದವನು

ಶ್ರವಣಂ = ಕೇಳುವಿಕೆಯನ್ನು

ವಿದಧ್ಯಾತ್ = ಮಾಡಬೇಕು.

ಯತಿಃ = ಸನ್ಯಾಸಿಯು

ವಿಶೇಷಾತ್ = ಅತಿಶಯದಿಂದ (ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನಾಗಲಿ, ಕೇಳುವಿಕೆಯನ್ನಾಗಲಿ ಮಾಡಬೇಕು)

ಇತಿ = ಹೀಗೆಂದು

ಲೋಕಚೋದನಾತ್ = ಅಲ್ಲಿ ನೆರೆದ ಜನಗಳು ಪ್ರೇರಣೆಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ

ಪೂರ್ಣಧೀಃ = ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು

ಮಾಯಾಸಮಯಂ = ಅದ್ವೈತಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು

ಪ್ರವಕ್ತಿ ಸ್ಮೃ = ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ತನಗೆ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಬಯಸುವ ವಿದ್ವಾಂಸನು ಜನರಿಗೆ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಹೇಳಬೇಕಾದುದು ಅಶ್ಯಾವಶ್ಯಕ. ವಿದ್ವಾಂಸನಲ್ಲದವನು ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಪಡೆಯಲೋಸುಗ ತಾನೇ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಕೇಳಬೇಕು. ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ತ್ಯಜಿಸಿದ ಸಂನ್ಯಾಸಿಯು ಗೃಹಸ್ಥನಿಗಿಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ್ದರಿಂದ ಪ್ರವಚನ ಅಥವಾ ಶ್ರವಣವನ್ನು ಅವಶ್ಯಕವಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ಯತಿಗಳಾದ ನೀವು ಮಾಯಾವಾದ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಎಂದು ಜನರು ಒತ್ತಾಯ ಮಾಡಿ ಹೇಳಲು ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು ಹಾಗೆಯೇ ಆ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಬುಧೇತರಃ— ಬುಧಾತ್ ಇತರಃ ಬುಧೇತರಃ |

ವಿಮುಮುಕ್ಷುಃ— ವಿಮೋಕ್ಷುಮಿಚ್ಛು ವಿಮುಮುಕ್ಷುಃ |

ಲೋಕಲೋದನಾತ್— ಲೋಕಸ್ಯ ಚೋದನಂ ಲೋಕಲೋದನಂ, ತಸ್ಮಾತ್ ಲೋಕಲೋದನಾತ್ |

ಪೂರ್ಣಧೀಃ— ಪೂರ್ಣಾ ಧೀಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಪೂರ್ಣಧೀಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಪ್ರವಕ್ತೃ- ಪ್ರ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ವಚಿ ಪರಿಭಾಷಣೇ ಇತಿ ಪರಿಭಾಷಣಾರ್ಥಕಾತ್ ಲಟಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ವಿಹವಚಿನೇ "ಪ್ರವಕ್ತೃ" ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಪ್ರವಕ್ತೃ ಪ್ರವಕ್ತಃ ಪ್ರವದಂತಿ, ಪ್ರವಕ್ಷಿ ಪ್ರವಕ್ತೃ ಪ್ರವಕ್ತೃ ಪ್ರವಚ್ಛಿ ಪ್ರವಚ್ಛಃ ||

★ ★ ★

ಸರ್ವಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರ ವಾದವೈಖರಿ

ಅಖಂಡಿತೋಪನ್ಯಸನಂ ವಿಸಂಶಯಂ

ಸಸಂಪ್ರದಾಯಂ ಪ್ರವಚೋ ದೃಢೋತ್ತರಮ್ |

ಸಮಾಗಮಂಚ್ಛ್ರೋತುಮಮುಷ್ಯ ಸಾಗ್ರಹಾ

ಜನಾಃ ಶ್ರುತಾಧ್ಯಾಶ್ಚತುರಾ ಬುಭೂಷವಃ || 48 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅಖಂಡಿತೋಪನ್ಯಸನಂ, ವಿಸಂಶಯಂ, ಸಸಂಪ್ರದಾಯಂ, ಪ್ರವಚಿ, ದೃಢೋತ್ತರಂ, ಸಮಾಗಮನ್, ಶ್ಛೋತುಂ, ಅಮುಷ್ಯ, ಸಾಗ್ರಹಾಃ, ಜನಾಃ, ಶ್ರುತಾಧ್ಯಾಃ, ಚತುರಾಃ, ಬುಭೂಷವಃ |

ಅನ್ವಯ— ಶ್ರುತಾಧ್ಯಾಃ ಜನಾಃ ಚತುರಾಃ ಬುಭೂಷವಃ ಅಖಂಡಿತೋಪನ್ಯಸನಂ ವಿಸಂಶಯಂ ದೃಢೋತ್ತರಂ ಸಸಂಪ್ರದಾಯಂ ಅಮುಷ್ಯ ಪ್ರವಚಿ ಶ್ಛೋತುಂ, ಸಾಗ್ರಹಾಃ ಸಮಾಗಮನ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಶ್ರುತಾಧ್ಯಾಃ = ಶಾಸ್ತ್ರಶ್ರವಣವನ್ನು ಮಾಡಿದ

ಜನಾಃ = ಜನರು

ಚತುರಾಃ = ಜ್ಞಾನಿಗಳು

ಬುಭೂಷವಃ = ಆಗಲು ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳವರಾಗಿ

ಅಖಂಡಿತೋಪನ್ಯಸನಂ = ಎಡೆಬಿಡದ ಉಪನ್ಯಾಸವುಳ್ಳ

ವಿಸಂಶಯಂ = ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲದ

ದೃಢೋತ್ತರಂ = ಸ್ಥಿರವಾದ ಉತ್ತರವುಳ್ಳ

ಸಸಂಪ್ರದಾಯಂ = ಶಾಸ್ತ್ರಮುರ್ಯಾದೆಯಿಂದ ಸಹಿತವಾದ

ಅಮುಷ್ಕ = ಈ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರ
 ಪ್ರವಚಃ = ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು
 ಶ್ರೋತುಂ = ಕೇಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ
 ಸಾಗ್ರಹಾಃ = ಆಸಕ್ತಿಯಿಂದ ಸಹಿತರಾಗಿ
 ಸಮಾಗಮನ್ = ಬಂದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಓದಿದ ಜನರು ತಾವು ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಕೇಳಿ ಹೆಚ್ಚು ಬುದ್ಧಿಶಾಲಿ-
 ಗಳಾಗಬೇಕೆಂದು ಬಯಸಿದರು. ಅವರು ಆ ಆಚಾರ್ಯರ ತಡೆಯಿಲ್ಲದ ವಾಗ್ವೋರಣೆಯುಳ್ಳ, ಸಂಶಯವಿಲ್ಲದ,
 ಸ್ಥಿರೋತ್ತರವುಳ್ಳ, ಶಾಸ್ತ್ರಸಂಪ್ರದಾಯವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿದ ಶಾಸ್ತ್ರವಿವರಣೆಯನ್ನು ಕೇಳಲು ಆಸಕ್ತಿಯಿಂದ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಅಖಂಡಿತೋಪನ್ಯಸನಂ— ನ ಖಂಡಿತಂ ಅಖಂಡಿತಂ, ಅಖಂಡಿತಂ ಚ ತತ್ ಉಪನ್ಯಸನಂ ಚ ಅಖಂಡಿ-
 ತೋಪನ್ಯಸನಂ ತತ್ |

ವಿಸಂಶಯಂ— ವಿಗತಃ ಸಂಶಯಃ ಯಸ್ಮಾತ್ ತತ್ ವಿಸಂಶಯಂ ತತ್ |

ಸಸಂಪ್ರದಾಯಂ— ಸಂಪ್ರದಾಯೇನ ವರ್ತತೇ ಇತಿ ಸಸಂಪ್ರದಾಯಂ ತತ್ |

ದೃಢೋತ್ತರಂ— ದೃಢಂ ಉತ್ತರಂ ಯಸ್ಯ ತತ್ ದೃಢೋತ್ತರಂ ತತ್ |

ಸಾಗ್ರಹಾಃ— ಅಗ್ರಹೇಣ ಸಹ ವರ್ತಂತೇ ಇತಿ ಸಾಗ್ರಹಾಃ |

ಶ್ರುತಾಧ್ಯಾಃ— ಶ್ರುತೇನ ಅಧ್ಯಾಃ ಶ್ರುತಾಧ್ಯಾಃ |

ಬುಭೂಷವಃ— ಭವಿತುಂ ಇಚ್ಛವಃ ಬುಭೂಷವಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಸಂ ಆ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗದ್ವಯಪೂರ್ವಕಾತ್ ಗಮ್ಭಿಗೌ ಇತಿ ಧಾತೋಃ ಗತ್ಯರ್ಥಕಾತ್ ಲಬ್ಧ್
 "ಸಮಾಗಮನ್" ಇತಿ ರೂಪಂ |

ಸಮಾಗಮತ್	ಸಮಾಗಮತಾಂ	ಸಮಾಗಮನ್,
ಸಮಾಗಮಃ	ಸಮಾಗಮತಂ	ಸಮಾಗಮತ,
ಸಮಾಗಮಂ	ಸಮಾಗಮಾವ	ಸಮಾಗಮಾಮ

★ ★ ★

ಭಾಗವತೋತ್ತಮರ ಭಾಗವತ ಪಾಂಡಿತ್ಯ

ಗುರೋರುಪಾಂತೇ ಶ್ರವಣೇ ರತ್ನದ್ವಿಜೈಃ

ಸ ಪಂಚವೈಭಾಗವತೇ ಕದಾಚನ |

ಬಹುಪ್ರಕಾರೇ ಲಿಖಿತೇ ತು ವಾಚಿತೇ

ಪ್ರಕಾರಮೇಕಂ ಪ್ರಭುರಭ್ಯಧಾದ್ವೈಧಮ್ || 49 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಗುರೋಃ, ಉಪಾಂತೇ, ಶ್ರವಣೇ, ರತ್ನೈಃ, ದ್ವಿಜೈಃ, ಸ ಪಂಚವೈಃ, ಭಾಗವತೇ, ಕದಾಚನ,
 ಬಹುಪ್ರಕಾರೇ, ಲಿಖಿತೇ, ವಾಚಿತೇ, ತು, ಪ್ರಕಾರಂ, ಏಕಂ, ಪ್ರಭುಃ, ಅಭ್ಯಧಾತ್, ದ್ವೈಧಂ |

ಅನ್ವಯ— ಕದಾಚನ ಗುರೋಃ ಉಪಾಂತೇ ಶ್ರವಣೇ ರತ್ನೈಃ ಪಂಚವೈಃ ದ್ವಿಜೈಃ ಬಹುಪ್ರಕಾರೇ ಲಿಖಿತೇ ಭಾಗವತೇ
 ವಾಚಿತೇ ತು ಪ್ರಭುಃ ಸಃ ದ್ವೈಧಂ ಏಕಂ ಪ್ರಕಾರಂ ಅಭ್ಯಧಾತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಕದಾಚನ = ಒಂದಾನೊಂದು ವೇಳೆ
 ಗುರೋಃ = ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷಾಚಾರ್ಯರ
 ಉಪಾಂತೇ = ಹತ್ತಿರ
 ಶ್ರವಣೇ = ಕೇಳುವುದರಲ್ಲಿ
 ರತ್ನೈಃ = ಅಸಕ್ತರಾದ
 ಪಂಚಭೈಃ = ಐದಾರು ಮಂದಿ
 ದ್ವಿಜೈಃ = ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಂದ
 ಬಹುಪ್ರಕಾರೇ = ಅನೇಕ ರೀತಿಯಿಂದ
 ಲಿಖಿತೇ = ಬರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ
 ಭಾಗವತೇ = ಭಾಗವತ ಗ್ರಂಥವು
 ವಾಚಿತೇ ತು = ಓದಲ್ಪಡಲು
 ಪ್ರಭುಃ = ಸಮರ್ಥರಾದ
 ಸಃ = ಆ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು
 ದೃಢಂ = ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿ
 ಏಕಂ = ಒಂದು
 ಪ್ರಕಾರಂ = ರೀತಿಯನ್ನು
 ಅಭ್ಯಧಾತ್ = ಹೇಳಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಒಂದಾನೊಂದು ದಿನ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷಾಚಾರ್ಯರು ಭಾಗವತ ಪುರಾಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಆಗ ಪುರಾಣವನ್ನು ಕೇಳುತ್ತಿದ್ದ ಐದಾರು ಮಂದಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ರೀತಿ ಬರೆದ ಪಾಠದ ಭಾಗವತ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಓದಿದರು. ಆಗ ಸಮರ್ಥರಾದ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪುಸ್ತಕದ ಪಾಠವು ವೇದವ್ಯಾಸರಿಗೆ ಸಮ್ಮತವಾಗಿದೆ. ಅದೇ ಸರಿಯಾದುದು ಎಂದು ದೃಢವಾಗಿ ಹೇಳಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಪಂಚಭೈಃ— ಪಂಚ ವಾ ಪಚ್ ವಾ ಪಂಚಪಾಃ, ತೈಃ ಪಂಚಭೈಃ ।

ಬಹುಪ್ರಕಾರೇ— ಬಹವಃ ಪ್ರಕಾರಾಃ ಯಸ್ಮಿನ್ ತತ್ ಬಹುಪ್ರಕಾರಂ, ತಸ್ಮಿನ್ ಬಹುಪ್ರಕಾರೇ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಭ್ಯಧಾತ್- ಅಭಿ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ದು ಧಾಇನ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಇತಿ ಧಾರಣಪೋಷಣಾರ್ಥಕಾತ್ ಧಾಇನ್ ಧಾತೋಃ ಲಬ್ ಪರಸ್ಕೊಪದಿನಃ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ 'ಅಭ್ಯಧಾತ್' ಇತಿ ದೂಪಮ್ ।

ಅಭ್ಯಧಾತ್ ಅಭ್ಯಧತ್ತಾಂ ಅಭ್ಯಧುಃ, ಅಭ್ಯಧಾಃ ಅಭ್ಯಧತ್ತಂ ಅಭ್ಯಧತ್ತೆ, ಅಭ್ಯಧಾಂ ಅಭ್ಯದದ್ವ ಅಭ್ಯದದ್ವು ॥

★ ★ ★

ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರ ಅಪೂರ್ವ ಜಿಜ್ಞಾಸೆ

ಪರಪ್ರಕಾರೇಷ್ವಪಿ ಸಂಭವತ್ಸು ತೇ

ವಿನಿರ್ಣಯೋಽಸ್ಮಿನ್ ಕಥಮಿತ್ಯುದೀರಿತೇ ।

ಮುಕುಂದಬೋಧೇನ ಮಹಾಹೃದಬ್ರವೀತ್

ಪ್ರಕಾರಮೇಕಂ ಭಗವತ್ಕೃತಂ ಸ್ಫುಟಮ್

|| 50 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಪರಪ್ರಕಾರೇಷು, ಅಪಿ, ಸಂಭವತ್ಸು, ತೇ, ವಿನಿರ್ಣಯಃ, ಅಸ್ಮಿನ್, ಕಥಂ, ಇತಿ, ಉದೀರಿತೇ, ಮುಕುಂದಬೋಧೇನ, ಮಹಾಹೃತ್, ಅಬ್ರವೀತ್, ಪ್ರಕಾರಂ, ಏಕಂ, ಭಗವತ್ಕೃತಂ, ಸ್ಫುಟಂ ।

ಅನ್ವಯ— ಪರಪ್ರಕಾರೇಷು ಸಂಭವತ್ಸು ಅಪಿ ತೇ ಅಸ್ಮಿನ್ ವಿನಿರ್ಣಯಃ ಕಥಂ ಇತಿ ಮುಕುಂದಬೋಧೇನ ಉದೀರಿತೇ ಮಹಾಹೃತ್ ಭಗವತ್ಕೃತಂ ಏಕಂ ಪ್ರಕಾರಂ ಸ್ಫುಟಂ ಅಬ್ರವೀತ್ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಪರಪ್ರಕಾರೇಷು = ಬೇರೆ ರೀತಿಯ ಪಾಠಗಳು

ಸಂಭವತ್ಸು ಅಪಿ = ಕೂಡುತ್ತಿದ್ದರೂ

ತೇ ಅಸ್ಮಿನ್ = ನಿಮಗೆ ಈ ಪಾಠದಲ್ಲಿ

ವಿನಿರ್ಣಯಃ = ನಿಶ್ಚಯವು

ಕಥಂ = ಹೇಗೆ ?

ಇತಿ = ಹೀಗೆಂದು

ಮುಕುಂದಬೋಧೇನ = ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷಾಚಾರ್ಯರಿಂದ

ಉದೀರಿತೇ = ಹೇಳಲ್ಪಡಲು

ಮಹಾಹೃತ್ = ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು

ಭಗವತ್ಕೃತಂ = ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ

ಏಕಂ = ಒಂದು

ಪ್ರಕಾರಂ = ಪಾಠದ ರೀತಿಯನ್ನು

ಸ್ಫುಟಂ = ಸಯುಕ್ತವಾಗಿ

ಅಬ್ರವೀತ್ = ಹೇಳಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಆಗ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರು ಇತರ ಪಾಠಗಳೂ ಹೊಂದುವುದರಿಂದ ನಿಮಗೆ ಈ ಪಾಠವೇ ಸರಿ ಎಂಬ ನಿರ್ಣಯವು ಹೇಗೆಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದರು. ವೇದವ್ಯಾಸರು ಮಾಡಿದ ಪಾಠಪ್ರಕಾರವನ್ನು ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು ಯುಕ್ತಿಸಹಿತವಾಗಿ ಉಪಪಾದಿಸಿ ಅದೇ ಸರಿಯಾದ ಪಾಠವೆಂದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಪರಪ್ರಕಾರೇಷು— ಪರೇ ಚ ತೇ ಪ್ರಕಾರಾಶ್ಚ ಪರಪ್ರಕಾರಾಃ, ತೇಷು ಪರಪ್ರಕಾರೇಷು ।

ಸಂಭವತ್ಸು— ಸಂಭವಂತಿ ಇತಿ ಸಂಭವಂತಃ ತೇಷು ಸಂಭವತ್ಸು ।

ವಿನಿರ್ಣಯಃ— ವಿಶಿಷ್ಟಃ ನಿರ್ಣಯಃ ವಿನಿರ್ಣಯಃ ।

ಮುಕುಂದಬೋಧೇನ— ಮುಕುಂದೇ ಬೋಧಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಮುಕುಂದಬೋಧಃ, ತೇನ ಮುಕುಂದ-ಬೋಧೇನ ।

ಮಹಾಹೃತ್— ಮಹತಿ ಹೃದಯಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಮಹಾಹೃತ್ ।

ಭಗವತ್ಕೃತಂ— ಭಗವತಾ ಕೃತಂ ಭಗವತ್ಕೃತಂ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಬ್ರವೀತ್- ಬ್ರೂಡ್ ವ್ಯಾಖ್ಯೆಯಾಂ ವಾಚಿ ಇತಿ ವ್ಯಕ್ತವಾಗರ್ಥಕಾತ್ ಬ್ರೂಡ್ ಧಾತೋಃ ಲಪ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ "ಅಬ್ರವೀತ್" ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಅಬ್ರವೀತ್ ಅಬ್ರೂತಾಂ ಅಬ್ರೂವನ್, ಅಬ್ರವೀಃ ಅಬ್ರೂತಂ ಅಬ್ರೂತ, ಅಬ್ರವಂ ಅಬ್ರೂವ ಅಬ್ರೂಮು ||

★ ★ ★

ಪಂಚಮಸ್ಕಂದದಲ್ಲಿ ಆಚಾರ್ಯರು ತೋರಿದ ಅಪೂರ್ವಶಿಲಾ

ನಿಗದ್ಯತಾಂ ಗದ್ಯಮಿಹೈವ ಪಂಚಮೇ

ಜಗದ್ಗುರೋರ್ವೇತ್ಕೃತ್ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಂ ಯದಿ |

ಇತಿ ಬ್ರುವಾಣೇ ಯತಿಸತ್ತಮೇ ಸ್ವಯಂ

ತದುಕ್ತಮಾರ್ಗೇಣ ಜಗಾದ ಭೂರಿಹೃತ್

|| 51 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ನಿಗದ್ಯತಾಂ, ಗದ್ಯಂ, ಇಹ, ಏವ, ಪಂಚಮೇ, ಜಗದ್ಗುರೋಃ, ವೇತ್ಕೃ, ಕೃತಿಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಂ, ಯದಿ, ಇತಿ, ಬ್ರುವಾಣೇ, ಯತಿಸತ್ತಮೇ, ಸ್ವಯಂ, ತದುಕ್ತಮಾರ್ಗೇಣ, ಜಗಾದ, ಭೂರಿಹೃತ್ |

ಅನ್ವಯ— ಜಗದ್ಗುರೋಃ ಕೃತಿಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಂ ಯದಿ ವೇತ್ಕೃ ಇಹ ಏವ ಪಂಚಮೇ ಗದ್ಯಂ ನಿಗದ್ಯತಾಂ ಇತಿ ಯತಿಸತ್ತಮೇ ಬ್ರುವಾಣೇ ಭೂರಿಹೃತ್ ಸ್ವಯಂ ತದುಕ್ತಮಾರ್ಗೇಣ ಜಗಾದ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಜಗದ್ಗುರೋಃ = ಪ್ರಪಂಚದ ಗುರುಗಳಾದ ವೇದವ್ಯಾಸರ

ಕೃತಿಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಂ = ರಚನೆಯ ಕ್ರಮವನ್ನು

ಯದಿ ವೇತ್ಕೃ = ತಿಳಿಯುತ್ತೀಯಾದರೆ

ಇಹ ಏವ = ಈ ಭಾಗವತ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿಯೇ

ಪಂಚಮೇ = ಐದನೇ ಸ್ಕಂಧದಲ್ಲಿರುವ

ಗದ್ಯಂ = ಗದ್ಯವು (ಭಂದಸ್ಥಿಲ್ಲದ ವಾಕ್ಯವು)

ನಿಗದ್ಯತಾಂ = ಹೇಳಲ್ಪಡಲಿ

ಇತಿ = ಹೀಗೆಂದು

ಯತಿಸತ್ತಮೇ = ಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಆಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರು

ಬ್ರುವಾಣೇ = ಹೇಳಲು

ಭೂರಿಹೃತ್ = ಸರ್ವಜ್ಞರಾಗಿರುವ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು

ಸ್ವಯಂ = ಸ್ವಂತವಾಗಿ

ತದುಕ್ತಮಾರ್ಗೇಣ = ವೇದವ್ಯಾಸರು ಹೇಳಿದ ರೀತಿಯಿಂದ

ಜಗಾದ = ಹೇಳಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಆಗ ಆಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷಯತಿವರ್ಯರು ನೀನು ವೇದವ್ಯಾಸರು ಮಾಡಿರುವ ಭಾಗವತಗ್ರಂಥದ ಪಾಠಕ್ರಮವನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ತಿಳಿದವನಾದರೆ ಇದೇ ಭಾಗವತ ಗ್ರಂಥದ ಐದನೇ ಸ್ಕಂಧದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಗದ್ಯವನ್ನು (ಭಂದಸ್ಥಿಲ್ಲದ ವಾಕ್ಯವನ್ನು) ಹೇಳಿ ಅದರ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸು ನೋಡೋಣ ಎಂದು ಹೇಳಿದರು. ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು

ತಾವೇ ಪುಸ್ತಕಾವೇಕ್ಷೆ ಇಲ್ಲದ ವೇದವ್ಯಾಸರು ಹೇಳಿದ ರೀತಿಯಿಂದ ಆ ಗದ್ಯವನ್ನು ಅರ್ಥಸಹಿತವಾಗಿ ಹೇಳಿದರು. ಹೀಗೆ ಆಚಾರ್ಯರು ತಾನು ಅನೇಕ ಜನ್ಮಸಂಸಿದ್ಧನೆಂದು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಜಗದ್ಗುರೋಃ— ಜಗತಾಂ ಗುರುಃ ಜಗದ್ಗುರುಃ, ತಸ್ಯ ಜಗದ್ಗುರೋಃ |

ಕೃತಿಸ್ಥಿತಿಂ— ಕೃತೀನಾಂ ಸ್ಥಿತಿಃ ಕೃತಿಸ್ಥಿತಿಃ ತಾಂ ಕೃತಿಸ್ಥಿತಿಂ |

ಬ್ರುವಾಣೇ— ಬ್ರೂತೇ ಇತಿ ಬ್ರುವಾಣಃ, ತಸ್ಮಿನ್ ಬ್ರುವಾಣೇ |

ಯತಿಸತ್ತಮೇ— ಯತಿಷು ಸತ್ತಮಃ ಯತಿಸತ್ತಮಃ, ತಸ್ಮಿನ್ ಯತಿಸತ್ತಮೇ |

ತದುಕ್ತಮಾರ್ಗೇಣ— ತೇನ ಉಕ್ತಃ ತದುಕ್ತಃ, ತದುಕ್ತಶ್ಚಾಸೌ ಮಾರ್ಗಶ್ಚ ತದುಕ್ತಮಾರ್ಗಃ, ತೇನ ತದುಕ್ತಮಾರ್ಗೇಣ |

ಭೂರಿಹೃತ್— ಭೂರಿ ವಿಷಯಂ ಹೃದಯಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಭೂರಿಹೃತ್ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ನಿಗದ್ಯತಾಂ- ನಿ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ಗದವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ ಇತಿ ವ್ಯಕ್ತವಾಗರ್ಥಕಾತ್ ಗದಧಾತೋಃ ಕರ್ಮಣಿ ಲೋಟಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ "ನಿಗದ್ಯತಾಂ" ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ನಿಗದ್ಯತಾಂ ನಿಗದ್ಯೇತಾಂ ನಿಗದ್ಯಂತಾಂ, ನಿಗದ್ಯಸ್ವ ನಿಗದ್ಯಥಾಂ ನಿಗದ್ಯದ್ವಂ, ನಿಗದ್ಯ ನಿಗದ್ಯಾವಹ್ಯ ನಿಗದ್ಯಮಹ್ಯ || (ಜಗಾದ - ಹಿಂದೆಯೇ ಬಂದಿದೆ)

★ ★ ★

ಸರ್ವಜ್ಞರ ಪರೀಕ್ಷೆ - ಸೋತ ಶಿಷ್ಯವರ್ಗ

ಅಶೇಷಶಿಷ್ಯೈಶ್ಚ ತದಾಜ್ಞಯಾ ತದಾ

ಪರೀಕ್ಷಣಾಯೈಕ್ಷಿ ಸಮಸ್ತಪುಸ್ತಕಮ್ |

ಸ ತತ್ರ ಹಂತೈಕತಮೇ ಸ್ಥಿತಂ ತ್ಯಜನ್

ನ ತಾವದಧ್ಯಾಯನಿಕಾಯಮುಚ್ಯಧಾತ್

|| 52 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅಶೇಷಶಿಷ್ಯೈಃ, ಚ, ತದಾಜ್ಞಯಾ, ತದಾ, ಪರೀಕ್ಷಣಾಯ, ಏಕ್ಷಿ ಸಮಸ್ತಪುಸ್ತಕಂ, ಸಃ, ತತ್ರ, ಹಂತ, ಏಕತಮೇ, ಸ್ಥಿತಂ, ತ್ಯಜನ್, ನ, ತಾವತ್, ಅಧ್ಯಾಯನಿಕಾಯಂ, ಅಚ್ಯಧಾತ್ |

ಅನ್ವಯ— ತದಾ ತದಾಜ್ಞಯಾ ಅಶೇಷಶಿಷ್ಯೈಃ ಚ ಪರೀಕ್ಷಣಾಯ ಸಮಸ್ತಪುಸ್ತಕಂ ಏಕ್ಷಿ ಸಃ ತತ್ರ ಏಕತಮೇ ಸ್ಥಿತಂ ನ ತ್ಯಜನ್ ತಾವತ್ ಅಧ್ಯಾಯನಿಕಾಯಂ ಅಚ್ಯಧಾತ್ ಹಂತ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ತದಾ ತದಾಜ್ಞಯಾ = ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಆ ಗುರುಗಳ ಅಪ್ಪಣೆಯಿಂದ

ಅಶೇಷಶಿಷ್ಯೈಃ ಚ = ಎಲ್ಲ ಶಿಷ್ಯರಿಂದಲೂ

ಪರೀಕ್ಷಣಾಯ = ಪರೀಕ್ಷೆಗಾಗಿ

ಸಮಸ್ತಪುಸ್ತಕಂ = ಎಲ್ಲ ಪುಸ್ತಕಗಳೂ

ಏಕ್ಷಿ = ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟವು.

ಸಃ ತತ್ರ = ಆ ಪೂರ್ವಪ್ರಜ್ಞರು ಆ ಎಲ್ಲ ಪುಸ್ತಕಗಳ ನಡುವೆ,

ಏಕತಮೇ ಸ್ಥಿತಂ = ಒಂದು ಪುಸ್ತಕದಲ್ಲಿ ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟ ಪಾಠವನ್ನು

ನ ತ್ಯಜನ್ = ಬಿಡದಂತೆ
ತಾವತ್ = ಆ ಶಿಷ್ಯರು ಪುಸ್ತಕವನ್ನು ನೋಡುತ್ತಿರುವಾಗಲೆ,
ಅಧ್ಯಾಯನಿಕಾಯಂ = ಅಧ್ಯಾಯಗಳ ಸಮೂಹವನ್ನು
ಅಭ್ಯಧಾತ್ = ಹೇಳಿದರು
ಹಂತ = ಆಶ್ಚರ್ಯ!

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಆ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು ಗದ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿರುವಾಗ ಅಚ್ಚುತಪ್ಪೇಳ್ತೆ ಗುರುಗಳು ಎಲ್ಲ ಶಿಷ್ಯರಿಗೂ ಎಲ್ಲ ಪುಸ್ತಕಗಳನ್ನೂ ಪರೀಕ್ಷೆಗಾಗಿ ನೋಡುವಂತೆ ಹೇಳಿದರು. ಅವರೆಲ್ಲ ಹಾಗೆಯೇ ಪುಸ್ತಕಗಳ ಪಾಠವನ್ನು ನೋಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಆಗ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು ಯಾವುದೋ ಒಂದು ಪುಸ್ತಕದ ಪಾಠಶ್ರಮವನ್ನನುಸರಿಸಿ ಅಧ್ಯಾಯಗಳ ಸಮೂಹವನ್ನು ಬಾಯಿಪಾಠ ಹೇಳಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಅಶೇಷಶಿಷ್ಯೈಃ— ಅಶೇಷಾರ್ಥ ತೇ ಶಿಷ್ಯಾರ್ಥ ಅಶೇಷಶಿಷ್ಯಾಃ, ತೈಃ ಅಶೇಷಶಿಷ್ಯೈಃ |
ತದಾಕ್ಷಯಾ— ತಸ್ಯ ಅಕ್ಷಯ ತದಾಕ್ಷಯಾ, ತಯಾ ತದಾಕ್ಷಯಾ |
ಸಮಸ್ತಪುಸ್ತಕಂ— ಸಮಸ್ತಂ ಚ ತತ್ ಪುಸ್ತಕಂ ಚ ಸಮಸ್ತಪುಸ್ತಕಂ |
ವಿಕತಮೇ— ವಿಕ ವಿವ ವಿಕತಮಃ, ತ್ಸೈನ್ ವಿಕತಮೇ |
ಅಧ್ಯಾಯನಿಕಾಯಂ— ಅಧ್ಯಾಯಾನಾಂ ನಿಕಾಯಃ ಅಧ್ಯಾಯನಿಕಾಯಃ ತಂ ಅಧ್ಯಾಯನಿಕಾಯಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಭ್ಯಧಾತ್- ಅಭಿ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ಡು ಧಾಇ ಧಾರಣಾಪೋಷಣಯೋಃ ಧಾರಣಾ-
ಪೋಷಣಾರ್ಥಕಾತ್ ಧಾಇ ಧಾತೋಃ ಲವ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷಕವಚನೇ ಅಭ್ಯಧಾತ್ ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಅಭ್ಯಧಾತ್ ಅಭ್ಯಧತ್ತಾಂ ಅಭ್ಯಧುಃ, ಅಭ್ಯಧಾಃ ಅಭ್ಯಧತ್ತಂ ಅಭ್ಯಧತ್ತ, ಅಭ್ಯಧಾಂ ಅಭ್ಯಧದ್ಧ
ಅಭ್ಯಧದ್ಧ ||

★ ★ ★

ಹಿಂದೆಯೇ ತಿಳಿದ ಸರ್ವಜ್ಞರು

ಅತ್ರ ಜನ್ಮನಿ ನ ಯತ್ಪಠಿತಂ ತೇ
ಜೈತ್ರ ಭಾತಿ ಕಥಮಿತ್ಯಮುನೋಕ್ತೇ |
ಪೂರ್ವಜನ್ಮಸು ಹಿ ವೇದ ಪುರೇದಂ
ಸರ್ವಮಿತ್ಯಮಿತಬುದ್ಧಿರುವಾಚ |

|| 53 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅತ್ರ, ಜನ್ಮನಿ, ನ, ಯತ್ಪಠಿತಂ, ತೇ, ಜೈತ್ರ, ಭಾತಿ, ಕಥಂ, ಇತಿ, ಅಮುನಾ, ಉಕ್ತೇ, ಪೂರ್ವ, ಜನ್ಮಸು, ಹಿ, ವೇದ, ಪುರಾ, ಇದಂ, ಸರ್ವಂ, ಇತಿ, ಅಮಿತಬುದ್ಧಿಃ, ಉವಾಚ |

ಅನ್ವಯ— ಜೈತ್ರ! ತೇ ಅತ್ರ ಜನ್ಮನಿ ಯತ್ ನ ಪಠಿತಂ (ತತ್) ಕಥಂ ಭಾತಿ ಇತಿ ಅಮುನಾ ಉಕ್ತೇ ಅಮಿತಬುದ್ಧಿ ಇದಂ ಸರ್ವಂ ಪೂರ್ವಜನ್ಮಸು ಪುರಾ ವೇದ ಇತಿ ಉವಾಚ ಹಿ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಜೈತ್ರ! = ಜಯಶೀಲನೇ!
ತೇ ಅತ್ರ ಜನ್ಮನಿ = ನಿನ್ನಿಂದ ಈ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ

ಯತ್ ನ ಪಠಿತಂ = ಯಾವುದು ಓದಲ್ಪಡಲಿಲ್ಲವೋ (ತತ್ = ಅದು)

ಕಥಂ ಭಾತಿ ? = ಹೇಗೆ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ ?

ಇತಿ = ಹೀಗೆಂದು

ಆಮುನಾ ಉಕ್ತೇ = ಈ ಗುರುಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡಲು

ಅಮಿತಬುದ್ಧಿಃ = ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು

ಇದಂ ಸರ್ವಂ = ಈ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ

ಪೂರ್ವಜನ್ಮ = ಹಿಂದಿನ ಜನ್ಮಗಳಲ್ಲಿ

ಪುರಾ ವೇದ = ಮೊದಲೇ ತಿಳಿದಿರುವೆನು

ಇತಿ ಉವಾಚ = ಹೀಗೆಂದು ಹೇಳಿದರು (ಹಿ = ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯು).

ತಾತ್ಪರ್ಯ— "ವಿಜಯಶಾಲಿಯಾದ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞನೇ! ನೀನು ಈ ಪುರಾಣಾದಿಗಳನ್ನು ಈ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಓದಲಿಲ್ಲ. ಆದರೂ ಅದು ನಿನಗೆ ಹೇಗೆ ಬರುತ್ತದೆ?" ಎಂದು ಗುರುಗಳು ಕೇಳಿದರು. ಅದಕ್ಕೆ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು "ನಾನು ಇದನ್ನೆಲ್ಲ ಹಿಂದಿನ ಜನ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಕಲಿತುಕೊಂಡಿದ್ದೇನೆ" ಎಂದು ಉತ್ತರ ಕೊಟ್ಟರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಜೈತ್ರ— ಜಯಶೀಲಃ ಜೈತ್ರಃ ತಸ್ಯ ಸಂಬುದ್ಧಿಃ ಹೇ ಜೈತ್ರ ।

ಪೂರ್ವಜನ್ಮ— ಪೂರ್ವಾಣಿ ಚ ತಾನಿ ಜನ್ಮಾನಿ ಚ ಪೂರ್ವಜನ್ಮಾನಿ, ತೇಷು ಪೂರ್ವಜನ್ಮಸು ।

ಅಮಿತಬುದ್ಧಿಃ— ಅಮಿತಾ ಬುದ್ಧಿಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಅಮಿತಬುದ್ಧಿಃ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಭಾತಿ- ಭಾ ದೀಪೌ ಇತಿ ದೀಪ್ಯರ್ಥಕಾತ್ ಭಾಧಾತೋಃ ಲಟಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೈಕವಚನೇ "ಭಾತಿ" ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ಭಾತಿ ಭಾತಃ ಭಾಂತಿ, ಭಾಸಿ ಭಾಠಃ ಭಾಥ, ಭಾಮಿ ಭಾವಃ ಭಾಮಃ ॥

ಉವಾಚ- ವಚ ಪರಿಭಾಷಣೇ ಇತಿ ಪರಿಭಾಷಣಾರ್ಥಕಾತ್ ವಚಧಾತೋಃ ಲಟಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೈಕವಚನೇ "ಉವಾಚ" ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ಉವಾಚ ಉಚತುಃ ಉಚುಃ, ಉವಚಿಥ ಉವಕ್, ಉಚಿಥುಃ ಉಚ, ಉವಾಚ ಉವಚ, ಉಚವ ಉಚಮ ॥

★ ★ ★

ಶ್ರೀ ಸುಧೃಢೀಯ ವೈಭವ

ಇತಿ ಬಹುವಿಧವಿಶ್ವಾಶ್ಚರ್ಯಚಿತ್ರಪ್ರವೃತ್ತೇ-

ಜಗತಿ ವಿಕೃತಿಮಾಯ(ಪ)ನ್ನೂತನಾಽಪ್ಯಸ್ಯ ಕೀರ್ತಿಃ ।

ಕ್ಷುಪಿತತತಮಸ್ಯಾ ಭಾಷ್ಯರೀವ ಪ್ರಭಾಽಲಂ

ಸುಜನಕುಮುದವೃಂದಾನಂದದಾ ಚಂದ್ರಿಕೇವ ॥ 54 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಇತಿ, ಬಹುವಿಧವಿಶ್ವಾಶ್ಚರ್ಯಚಿತ್ರಪ್ರವೃತ್ತೇ, ಜಗತಿ, ವಿಕೃತಿಂ, ಅಯತ್, ನೂತನಾ, ಅಪಿ, ಅಸ್ಯ ಕೀರ್ತಿಃ, ಕ್ಷುಪಿತತತಮಸ್ಯಾ, ಭಾಷ್ಯರೀ, ಇವ, ಪ್ರಭಾ, ಅಲಂ, ಸುಜನಕುಮುದವೃಂದಾನಂದದಾ, ಚಂದ್ರಿಕಾ, ಇವ ।

ಅನ್ವಯ— ಇತಿ ಬಹುವಿಧವಿಶ್ವಾರ್ಥ್ಯಚಿತ್ತಪ್ರವೃತ್ತೇಃ ಅಸ್ಯ, ಕ್ಷಪಿತತತಮಸ್ಯಾ ಸುಜನಕುಮುದವೃಂದಾನಂದದಾ
ಕೀರ್ತಿಃ ಸೂತನಾ ಅಪಿ ಭಾಸ್ಕರೇ ಪ್ರಭಾ ಇವ ಚಂದ್ರಿಕಾ ಇವ ಜಗತಿ ವಿತತಿಂ ಅಲಂ ಆಯತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಇತಿ = ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ

ಬಹುವಿಧವಿಶ್ವಾರ್ಥ್ಯ ಚಿತ್ತಪ್ರವೃತ್ತೇಃ = ಅನೇಕಪ್ರಕಾರವಾದ ಸಮಸ್ತಜನರಿಗೆ ಆಶ್ಚರ್ಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ
ಮನಸ್ಸಿನ ವ್ಯಾಪಾರ ಉಳ್ಳ

ಅಸ್ಯ = ಈ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರ

ಕ್ಷಪಿತತತಮಸ್ಯಾ—

ಕ್ಷಪಿತ = ನಾಶಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ

ತತ = ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ

ತಮಸ್ಯಾ = ಅಜ್ಞಾನವೆಂಬ ಕೆತ್ತಲೆಯುಳ್ಳ

ಸುಜನಕುಮುದವೃಂದಾನಂದದಾ = ಸಜ್ಜನರೆಂಬ ನೈದಿಲಹೂವುಗಳ ಸಮೂಹಕ್ಕೆ ಸಂತೋಷವನ್ನುಂಟು
ಮಾಡುವ

ಕೀರ್ತಿಃ = ಯಶಸ್ಸು

ಸೂತನಾ ಅಪಿ = ಹೊಸದಾಗಿದ್ದರೂ

ಭಾಸ್ಕರೇ = ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ಸಂಬಂಧವಟ್ಟು

ಪ್ರಭಾ ಇವ = ಕಾಂತಿಯಂತೆಯೂ

ಚಂದ್ರಿಕಾ ಇವ = ಬೆಳದಿಂಗಳಂತೆಯೂ

ಜಗತಿ = ಲೋಕದಲ್ಲಿ

ವಿತತಿಂ = ವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನು

ಅಲಂ ಆಯತ್ = ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹೊಂದಿತು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಸೂರ್ಯನ ಪ್ರಭೆಯು ದಟ್ಟವಾದ ಕೆತ್ತಲೆಯನ್ನು ನಿವಾರಿಸಿ ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಹರಡುತ್ತದೆ. ಚಂದ್ರನ
ಬೆಳದಿಂಗಳೂ ನೈದಿಲಹೂವುಗಳನ್ನು ಅರಳಿಸಿ ಜಗತ್ತಿನ ಎಲ್ಲ ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಾಪಿಸುತ್ತದೆ. ಶ್ರೀ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು ಎಲ್ಲಾ
ಜನರಿಗೂ ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕವರು. ಅವರ ಮನೋವ್ಯಾಪಾರವು ಹಾಗೆಯೇ ಅದ್ಭುತ-
ವಾದುದು. ಅವರ ಕೀರ್ತಿಯು ಸೂತನವಾದರೂ ಸಮಸ್ತ ಜನರ ಅಜ್ಞಾನವನ್ನು ನಿವಾರಿಸಿ ಸಜ್ಜನರಿಗೆ ಅನಂದ-
ವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತ ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಹರಡಿತು. ಹೀಗೆ ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರರಂತೆ ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು ಅನಿಷ್ಠವನ್ನು ನಿವಾರಿಸಿ
ಇಷ್ಟವನ್ನು ನೀಡುವ ಮಹಾಗುರುಗಳು ಎಂದು ಸಾತ್ವಿಕಜನರಿಗೆ ಮನವರಿಕೆಯಾಯಿತು ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಬಹುವಿಧವಿಶ್ವಾರ್ಥ್ಯಚಿತ್ತಪ್ರವೃತ್ತೇಃ— ಬಹ್ವೈಃ ವಿಧಾಃ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ ಬಹುವಿಧಾಃ, ವಿಶ್ವಸ್ಯ ಆಶ್ಚರ್ಯಂ
ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ ವಿಶ್ವಾರ್ಥ್ಯಾರ್ಥ, ಚಿತ್ತಸ್ಯ ಪ್ರವೃತ್ತಿಃ ಚಿತ್ತಪ್ರವೃತ್ತಿಃ, ಬಹುವಿಧಾ ವಿಶ್ವಾರ್ಥ್ಯಾರ್ಥ ಚಿತ್ತಪ್ರವೃತ್ತಿಃ
ಯಸ್ಯ ಸಃ ಬಹುವಿಧವಿಶ್ವಾರ್ಥ್ಯಚಿತ್ತಪ್ರವೃತ್ತಿಃ, ತಸ್ಯ ಬಹುವಿಧವಿಶ್ವಾರ್ಥ್ಯಚಿತ್ತಪ್ರವೃತ್ತೇಃ |

ಕ್ಷಪಿತತತಮಸ್ಯಾ— ತತಂ ಚ ತಮಶ್ಚ ತತತಮಃ, ಕ್ಷಪಿತಂ ತತತಮಃ ಯಯಾ ಸಾ ಕ್ಷಪಿತತತಮಸ್ಯಾ ।

ಭಾಷ್ಯರೀ— ಭಾಷ್ಯರಸ್ಯ ಇಯಂ ಭಾಷ್ಯರೀ ।

ಸುಜನಕುಮುದವೃಂದಾನಂದದಾ— ಸುಜನಾಃ ಕುಮುದಾನಿ ಇವ ಸುಜನಕುಮುದಾನಿ, ಸುಜನ-
ಕುಮುದಾನಾಂ ವೃಂದಂ ಸುಜನಕುಮುದವೃಂದಂ, ಸುಜನಕುಮುದವೃಂದಸ್ಯ ಅನಂದಂ ದದಾತಿ ಇತಿ
ಸುಜನಕುಮುದವೃಂದಾನಂದದಾ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಆಯತ್ - ಅಯ ಗತೌ ಇತಿ ಗತ್ಯರ್ಥಕಾತ್ ಅಯ ಧಾತೋಃ ಲಬ್ ಪರಶ್ಚಪದಿನಃ ಪ್ರ.ಪು.ಏ.
ಆಪತ್ ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ಆಯತ್ ಆಯತಾಂ ಆಯನ್, ಆಯಃ ಆಯತಂ ಆಯುತಂ, ಆಯಂ ಆಯಾವ ಆಯಾಮ್ ।

ಅಪತ್ - ಅಪ್ಪ ವ್ಯಾಪ್ತೌ ಇತ್ಯಸ್ಯಾತ್ ಅಪ್ಪ ಧಾತೋಃ ಲಬ್ ಪರಶ್ಚಪದಿನಃ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ
ಆಪತ್ ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ಆಪತ್	ಆಪತಾಮ್	ಆಪನ್
ಆಪಃ	ಆಪತಮ್	ಆಪತ
ಆಪಮ್	ಆಪಾವ	ಆಪಾಮ

ಇತಿ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣಪಂಢಿತಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ ಶ್ರೀಸುಮಧ್ವವಿಜಯೇ

ಚತುರ್ಥಃ ಸರ್ಗಃ ಸಮಾಪ್ತಃ ।

★ ★ ★

॥ ಶ್ರೀಃ ॥

॥ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯಗುರುಭ್ಯೋ ನಮಃ ॥

ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತಃ

ಶ್ರೀಸುಮಧ್ವವಿಜಯಃ

ಪಂಚಮಃ ಸರ್ಗಃ

ವೇದಾಂತಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕ

ವೇದಾಂತವಿದ್ಯಾನಿಜರಾಜ್ಯಪಾಲನೇ ಸಂಕಲ್ಪಮಾನೋ ಗುರುಣಾ ಗರೀಯಸಿ ।

ಅದಭ್ಯುಚೇತಾ ಅಭಿಷಿಚ್ಛತೇ ಪುರಾ ಸ ವಾರಿಭಿರ್ವಾರಿಜಪೂರಿತೈರಥ

॥ 1 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ವೇದಾಂತವಿದ್ಯಾನಿಜರಾಜ್ಯಪಾಲನೇ, ಸಂಕಲ್ಪಮಾನಃ, ಗುರುಣಾ, ಗರೀಯಸಿ, ಅದಭ್ಯುಚೇತಾಃ, ಅಭಿಷಿಚ್ಛತೇ, ಪುರಾ, ಸಃ, ವಾರಿಭಿಃ, ವಾರಿಜಪೂರಿತೈಃ, ಅಥ,

ಅನ್ವಯ— ಅಥ ಗರೀಯಸಿ ವೇದಾಂತವಿದ್ಯಾನಿಜರಾಜ್ಯಪಾಲನೇ ಗುರುಣಾ ಸಂಕಲ್ಪಮಾನಃ ಸಃ ಅದಭ್ಯುಚೇತಾಃ ವಾರಿಜಪೂರಿತೈಃ ವಾರಿಭಿಃ ಅಭಿಷಿಚ್ಛತೇ ಪುರಾ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಥ = ಕೆಲವು ಕಾಲ ಕಳೆದ ಮೇಲೆ

ಗರೀಯಸಿ = ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದ

ವೇದಾಂತವಿದ್ಯಾನಿಜರಾಜ್ಯಪಾಲನೇ = ವೇದಾಂತವಿದ್ಯೆಯೆಂಬ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ರಾಜ್ಯದ ಪಾಲನೆಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ

ಗುರುಣಾ = ಗುರುಗಳಿಂದ ಅಚ್ಚುತಪ್ಪೇಶ್ವರಿಂದ

ಸಂಕಲ್ಪಮಾನಃ = ಸಂಕಲ್ಪಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ

ಸಃ ಅದಭ್ಯುಚೇತಾಃ = ಆ ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು

ವಾರಿಜಪೂರಿತೈಃ = ಶಂಖದಲ್ಲಿ ತುಂಬಿಸಲ್ಪಟ್ಟ

ವಾರಿಭಿಃ ಅಭಿಷಿಚ್ಛತೇ ಪುರಾ = ನೀರಿನಿಂದ ಅಭಿಷೇಕ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಸಂನ್ಯಾಸವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಕೆಲವು ಕಾಲ ಮುಗಿಯಿತು. ವೇದಾಂತವಿದ್ಯೆಯೆಂಬ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಪಾಲನೆಯ ಕಾಲವು ಬಂತು. ವೇದಾಂತ ವಿದ್ಯೆಯೂ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುವ ಶಕ್ತಿಯು ಬಂದ ಮೇಲೆ ರಾಜ್ಯಪಾಲನೆಯಂತೆ ಬಹಳ ಕಷ್ಟವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಶಿಷ್ಯರೇ ಮೊದಲಾದವರಲ್ಲಿ ಸತ್ಪ್ರದಾಯವನ್ನು ಪ್ರವರ್ತನೆ ಮಾಡಿಕೊಡಿಸಿರಬೇಕು. ಪ್ರತಿಕೂಲರಾದ ವಾದಿಗಳನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಬೇಕು. ಇಷ್ಟು ಶಕ್ತಿಯು ಅವರಿಗೆ ಇರಬೇಕು. ಅದಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ದೀಕ್ಷಾಸ್ನೇಹಾರವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಶಂಖದಲ್ಲಿ ತುಂಬಿಸಿದ ನೀರುಗಳಿಂದ ಗುರುಸ್ನಾನದಲ್ಲಿ ಕುಳಿರಿಸಿ ಅವರಿಗೆ ಅಭಿಷೇಕ ಮಾಡಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ವೇದಾಂತವಿದ್ಯಾನಿಜರಾಜ್ಯಪಾಲನೇ— ವೇದಾನಾಂ ಅಂತಃ ಯಯಾ ಸಾ ವೇದಾಂತಾ, ವೇದಾಂತಾ ಚ ಸಾ
ವಿದ್ಯಾ ಚ ವೇದಾಂತವಿದ್ಯಾ, ವೇದಾಂತವಿದ್ಯಾ ಏವ ನಿಜರಾಜ್ಯಂ ವೇದಾಂತವಿದ್ಯಾನಿಜರಾಜ್ಯಂ,
ವೇದಾಂತವಿದ್ಯಾನಿಜರಾಜ್ಯಸ್ಯ ಪಾಲನಂ ವೇದಾಂತವಿದ್ಯಾನಿಜರಾಜ್ಯಪಾಲನಂ, ತಸ್ಮಿನ್ ವೇದಾಂತ
ವಿದ್ಯಾನಿಜರಾಜ್ಯಪಾಲನೇ ।

ಸಂಕಲ್ಪಮಾನಃ— ಸಂಕಲ್ಪತೇ ಇತಿ ಸಂಕಲ್ಪಮಾನಃ ।

ಗರೀಯಃ— ಅತ್ಯಂತಂ ಗುರುಃ ಗರೀಯಃ, ತಸ್ಮಿನ್ ಗರೀಯಃ ।

ಅದಭ್ಯುಚೇತಾಃ— ಅದಭ್ಯಂ ಚೇತಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಅದಭ್ಯುಚೇತಾಃ ।

ವಾರಿಜಪೂರಿತೈಃ— ವಾರಿಜೇ ಪೂರಿತಾನಿ ವಾರಿಜಪೂರಿತಾನಿ, ತೈಃ ವಾರಿಜಪೂರಿತೈಃ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಭಿ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ಪಿಚಿಕ್ಷರಣೇ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ಪಿಚ ಧಾತೋಃ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ
ವಿಕವಚನೇ "ಅಭಿಪಿಚ್ಯತೇ" ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ಅಭಿಪಿಚ್ಯತೇ	ಅಭಿಪಿಚ್ಯೇತೇ	ಅಭಿಪಿಚ್ಯಂತೇ,
ಅಭಿಪಿಚ್ಯಸೇ	ಅಭಿಪಿಚ್ಯೇಥೇ	ಅಭಿಪಿಚ್ಯದ್ವೇ,
ಅಭಿಪಿಚ್ಯೇ	ಅಭಿಪಿಚ್ಯಾವಹೇ	ಅಭಿಪಿಚ್ಯಾಮಹೇ ॥

★ ★ ★

ಅನಂದರೂಪಸ್ಯ ಪರಸ್ಯ ಪಾತ್ರಧೀರಾನಂದಸಂದಾಯಿಸುಶಾಸ್ತ್ರತ್ ಸ ಯತ್ ।

ಅನಂದತೀರ್ಥೇತಿಪದಂ ಗುರೂದಿತಂ ಬಭೂವ ತಸ್ಯಾತ್ಮನುರೂಪರೂಪಕಮ್ ॥ 2 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅನಂದರೂಪಸ್ಯ, ಪರಸ್ಯ, ಪಾತ್ರಧೀಃ, ಅನಂದಸಂದಾಯಿಸುಶಾಸ್ತ್ರತ್, ಸಃ, ಯತ್,
ಅನಂದತೀರ್ಥೇತಿಪದಂ, ಗುರೂದಿತಂ, ಬಭೂವ, ತಸ್ಯ, ಅತ್ಮನುರೂಪರೂಪಕಂ ।

ಅನ್ವಯ— ಯತ್ ಸಃ ಅನಂದರೂಪಸ್ಯ ಪರಸ್ಯ ಪಾತ್ರಧೀಃ, ಅನಂದಸಂದಾಯಿಸುಶಾಸ್ತ್ರತ್, ಗುರೂದಿತಂ
ಅನಂದತೀರ್ಥೇತಿಪದಂ ತಸ್ಯ ಅತ್ಮನುರೂಪರೂಪಕಂ ಬಭೂವ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಯತ್ = ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ

ಸಃ = ಆ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು

ಅನಂದರೂಪಸ್ಯ = ಅನಂದರೂಪಿಯಾಗಿರುವ

ಪರಸ್ಯ = ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ

ಪಾತ್ರಧೀಃ = ಪಾತ್ರವಾದ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವರೂ

ಅನಂದಸಂದಾಯಿಸುಶಾಸ್ತ್ರತ್ = ಅನಂದವನ್ನು ಕೊಡುವ ಒಳ್ಳೆಯ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಬರೆದಿದ್ದರೂ

(ಆ ಕಾರಣದಿಂದ)

ಗುರೂದಿತಂ = ಗುರುಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ

ಅನಂದತೀರ್ಥೇತಿಪದಂ = "ಅನಂದತೀರ್ಥ" ಎಂಬ ಹೆಸರು

ತಸ್ಯ = ಆ ಪೂರ್ವಪ್ರಜ್ಞರಿಗೆ

ಅತ್ಯನುರೂಪರೂಪಕಂ = ತುಂಬಾ ಅನುರೂಪವಾದ ಹೆಸರು

ಬಭೂವ = ಆಯಿತು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಆನಂದರೂಪಿಯಾಗಿರುವ ಪರಮಾತ್ಮನ ಸನ್ನಿಧಾನಕ್ಕೆ ವಾತ್ಸರಾದವರಿಗೂ, ಆನಂದವನ್ನು ಕೊಡುವ ಸಚ್ಚಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಬರೆದವರಿಗೆ ಗುರುಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ "ಆನಂದತೀರ್ಥ" ಎಂಬ ಹೆಸರು ಅತ್ಯಂತ ಅನುರೂಪವಾಗಿತ್ತು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಆನಂದರೂಪಸ್ಯ— ಆನಂದಃ ರೂಪಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಆನಂದರೂಪಃ, ತಸ್ಯ ಆನಂದರೂಪಸ್ಯ |

ಆನಂದಸಂದಾಯಿಸುಶಾಸ್ತ್ರತ್— ಆನಂದಂ ಸಂದಾತುಂ ಶೀಲಂ ಆಸ್ಯೇತಿ ಆನಂದಸಂದಾಯಿ, ಆನಂದಸಂದಾಯಿ ಚ ತತ್ ಸುಶಾಸ್ತ್ರಂ ಚ ಆನಂದಸಂದಾಯಿಸುಶಾಸ್ತ್ರಂ, ತತ್ ಕರೋತೀತಿ ಆನಂದಸಂದಾಯಿಸುಶಾಸ್ತ್ರತ್ |

ಅತ್ಯನುರೂಪರೂಪಕಂ— ಅತ್ಯಂತಂ ಅನುರೂಪಂ ಅತ್ಯನುರೂಪಂ, ಅತ್ಯನುರೂಪಂ ರೂಪಕಂ ಯಸ್ಯ ತತ್ ಅತ್ಯನುರೂಪರೂಪಕಂ |

ಗರೂದಿತಂ— ಗುರುಣಾ ಉದಿತಂ ಗುರೂದಿತಂ |

ಆನಂದತೀರ್ಥೇತಿಪದಂ— ಆನಂದದಂ ತೀರ್ಥಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಆನಂದತೀರ್ಥಃ, ಆನಂದತೀರ್ಥ ಇತಿ ಪದಂ ಆನಂದತೀರ್ಥೇತಿಪದಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಬಭೂವ ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ ಇತಿ ಸತ್ತಾರ್ಥಕಾತ್ ಭೂಧಾತೋಃ ಲಿಟಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೈಕವಚನೇ "ಬಭೂವ" ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಬಭೂವ ಬಭೂವತುಃ ಬಭೂವೈಃ, ಬಭೂವಿಥ ಬಭೂವಥುಃ ಬಭೂವ, ಬಭೂವ ಬಭೂವಿವ ಬಭೂವಿಮ ||

★ ★ ★

ತಾರ್ಕಿಕರೊಂದಿಗೆ ವಾದಕೌಶಲ

ಕದಾಚಿತ್ಕ್ರೋಪಯಯೌ ಯತಿಶ್ಲಘಾ ಗೋವಿಂದಬುದ್ಧೇರ್ಬಹುಶಿಷ್ಯಸಂವೃತಃ |

ಅಮುಷ್ಯ ಶಿಷ್ಯಾ ಅನುಮಾನಶಿಕ್ಷಿತಾಸ್ತದಾಽಜಿಗೀಷನ್ ಗುರುಬುದ್ಧಿಮುದ್ಧತಾಃ || 3 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಕದಾಚಿತ್, ಅತ್ರ, ಉಪಯಯೌ, ಯತಿಃ, ಸಖಾ, ಗೋವಿಂದಬುದ್ಧೇಃ, ಬಹುಶಿಷ್ಯಸಂವೃತಃ, ಅಮುಷ್ಯ, ಶಿಷ್ಯಾಃ, ಅನುಮಾನಶಿಕ್ಷಿತಾಃ, ತದಾ, ಅಜಿಗೀಷನ್, ಗುರುಬುದ್ಧಿ, ಉದ್ಧತಾಃ |

ಅನ್ವಯ— ಕದಾಚಿತ್ ಬಹುಶಿಷ್ಯಸಂವೃತಃ ಗೋವಿಂದಬುದ್ಧೇಃ ಸಖಾ ಯತಿಃ ಅತ್ರ ಉಪಯಯೌ | ತದಾ ಅನುಮಾನಶಿಕ್ಷಿತಾಃ ಉದ್ಧತಾಃ ಅಮುಷ್ಯ ಶಿಷ್ಯಾಃ ಗುರುಬುದ್ಧಿ ಅಜಿಗೀಷನ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಕದಾಚಿತ್ = ಯಾವುದೋ ಒಂದು ದಿನದಲ್ಲಿ

ಬಹುಶಿಷ್ಯಸಂವೃತಃ = ಅನೇಕಮಂದಿ ಶಿಷ್ಯರಿಂದ ಸುತ್ತುವರಿಯಲ್ಪಟ್ಟ

ಗೋವಿಂದಬುದ್ಧೇಃ = ಅಚ್ಯುತವೈಶ್ಣವಾರ್ಯರ

ಸಖಾ = ಸ್ನೇಹಿತರಾದ

ಯತಿಃ = ಸನ್ಯಾಸಿಗಳು

ಆತ್ರ = ಉಡುಪಿಗ

ಉಪಯಯಿ = ಬಂದರು.

ತದಾ ಅನುಮಾನಶಿಕ್ಷಿತಾಃ = ಆಗ ತರ್ಕಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಶಿಕ್ಷಣವನ್ನು ಪಡೆದ

ಉದ್ವತಾಃ = ಅಹಂಕಾರವುಳ್ಳ

ಅಮುಷ್ಯ = (ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರ ಸ್ನೇಹಿತರಾದ) ಈ ಯತಿಗಳ

ಶಿಷ್ಯಾಃ = ಶಿಷ್ಯರು

ಗುರುಬುದ್ಧಿಂ = ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರನ್ನು

ಅಜಗೀಷನ್ = ಜಯಿಸಬೇಕೆಂದು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಒಂದಾನೊಂದು ದಿನ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷಾಚಾರ್ಯರ ಸ್ನೇಹಿತರಾದ ಒಬ್ಬ ಯತಿಗಳು ಉಡುಪಿಗೆ ಬಂದರು. ಅವರು ಅನೇಕ ಶಿಷ್ಯರಿಂದ ಸುತ್ತುವರಿಯಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದರು. ಅವರ ಶಿಷ್ಯರುಗಳೆಲ್ಲರೂ ತರ್ಕಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷ ಪಾಂಡಿತ್ಯ ಪಡೆದವರು. ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಕೆಲವು ಉನ್ನತರಾದ ಶಿಷ್ಯರು ಜಯಿಸಬೇಕೆಂದು ತೀರ್ಮಾನಿಸಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಗೋವಿಂದಬುದ್ಧೇಃ— ಗೋವಿಂದೇ ಬುದ್ಧಿ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಗೋವಿಂದಬುದ್ಧಿಃ, ತಸ್ಯ ಗೋವಿಂದಬುದ್ಧೇಃ |

ಬಹುಶಿಷ್ಯಸಂವೃತಃ— ಬಹುವಶ್ಚ ತೇ ಶಿಷ್ಯಾಶ್ಚ ಬಹುಶಿಷ್ಯಾಃ, ಬಹುಶಿಷ್ಯಃ ಸಂವೃತಃ ಬಹುಶಿಷ್ಯಸಂವೃತಃ |

ಅನುಮಾನಶಿಕ್ಷಿತಾಃ— ಅನುಮಾನೇ ಶಿಕ್ಷಿತಾಃ ಅನುಮಾನಶಿಕ್ಷಿತಾಃ |

ಅಜಗೀಷನ್— ಜೇತುಂ ಐಚ್ಛನ್ ಅಜಗೀಷನ್ |

ಗುರುಬುದ್ಧಿಂ— ಗುರ್ವೇ ಬುದ್ಧಿಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಗುರುಬುದ್ಧಿಃ, ತಂ ಗುರುಬುದ್ಧಿಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಯಯೌ ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ಪ್ರಾಪಣಾರ್ಥಕಾತ್ ಯಾ ಧಾತೋಃ ಲಿಟಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ "ಯಯೌ" ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಯಯೌ ಯಯತುಃ ಯಯುಃ, ಯಯಿಥ ಯಯಾಥ ಯಯಥುಃ ಯಯ,

ಯಯೌ ಯಯಿವ ಯಯಮು ||

ಅಜಗೀಷನ್ - ಜಿ ಜಯೇ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ಜಯಾರ್ಥಕಾತ್ ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಬಹುವಚನೇ "ಅಜಗೀಷನ್" ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಅಜಗೀಷತ್ ಅಜಗೀಷತಾಂ ಅಜಗೀಷನ್, ಅಜಗೀಷಃ ಅಜಗೀಷತಂ ಅಜಗೀಷತ,

ಅಜಗೀಷಂ ಅಜಗೀಷಾವ ಅಜಗೀಷಾಮು ||

★ ★ ★

ಕೇವಲಾನುಮಾನದ ಇತಿಮಿತಿ ತೋರಿಸಿದ ಆಚಾರ್ಯರು

ಭಿದಾ ಸುಸಾಧ್ಯೇತ್ಯನುಮಾನಮತ್ರ ತೈ ಪ್ರಾಯುದ್ಯತಾಶು ಪ್ರತಿಪಕ್ಷಭೀಷಣಮ್ |

ಅಖಂಡಯತ್ ವ್ಯಕ್ತಮಖಂಡಧೀರಿದಂ ಸ ಪಕ್ಷದಕ್ಷಃ ಘಣಿನಂ ವಿರಾಡಿವ || 4 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಭಿದಾ, ಸುಸಾಧ್ಯಾ, ಇತಿ, ಅನುಮಾನಂ, ಅತ್ರ, ತೈ, ಪ್ರಾಯುದ್ಯತ, ಆಶು, ಪ್ರತಿಪಕ್ಷಭೀಷಣಂ, ಅಖಂಡಯತ್, ವ್ಯಕ್ತಂ, ಅಖಂಡಧೀಃ, ಇದಂ, ಸಃ, ಪಕ್ಷದಕ್ಷಃ, ಘಣಿನಂ, ವಿರಾಟ್, ಇವ |

ಅನ್ವಯ— ಭಿದಾ ಸುಸಾಧ್ಯಾ ಇತಿ ಆತ್ರ ತೈಃ ಪ್ರತಿಪಕ್ಷಭೇಷಣಂ ಅನುಮಾನಂ ಆಶು ಪ್ರಾಯುದ್ಯತ, ಪಕ್ಷದಕ್ಷಃ ಅಖಂಡಧೀಃ ಸಃ, ಫಣಿನಂ ವಿರಾಟ್ ಇವ ಇದಂ ವ್ಯಕ್ತಂ ಅಖಂಡಯತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಭಿದಾ = ಭೇದವು

ಸುಸಾಧ್ಯಾ = ಸುಲಭವಾಗಿ ಸಾಧನೆ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಸಾಧ್ಯವು.

ಇತಿ = ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ

ಆತ್ರ = ಇಲ್ಲಿ

ತೈಃ = ಆ ಶಿಷ್ಯರಿಂದ

ಪ್ರತಿಪಕ್ಷಭೇಷಣಂ = ಪ್ರತಿಪಕ್ಷದವರಿಗೆ ಭಯಂಕರರಾದ ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ಕುರಿತು

ಅನುಮಾನಂ = ಅನುಮಾನವು

ಆಶು ಪ್ರಾಯುದ್ಯತ = ಬೇಗನೆ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು.

ಪಕ್ಷದಕ್ಷಃ = ತಮ್ಮ ಪಕ್ಷವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಸಮರ್ಥವಾಗಿರುವ

ಅಖಂಡಧೀಃ = ಪೂರ್ಣಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ

ಸಃ = ಆನಂದತೀರ್ಥರು

ಫಣಿನಂ = ಸರ್ಪವನ್ನು

ವಿರಾಟ್ ಇದ = ಪಕ್ಷಿಗಳಿಗೆ ರಾಜನಾದ ಗರುಡನು (ಹೇಗೆ ಸರ್ಪವನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸುವನೋ ಹಾಗೆ)

ಇದಂ = ಈ ಅನುಮಾನವನ್ನು

ವ್ಯಕ್ತಂ = ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ

ಅಖಂಡಯತ್ = ಖಂಡಿಸಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಆ ಶಿಷ್ಯರು “ವಿಮತೌ ಜೀವಪರಮಾತ್ಮಾನೌ, ಭಿನ್ನೌ ನಿಯಮ್ಯನಿಯಾಮಕತ್ವಾತ್, ರಾಜಭೃತ್ಯ ರಾಜವತ್” ಎಂಬ ಅನುಮಾನವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದರು. “ರಾಜನೂ ಸೇವಕನೂ ಭಿನ್ನರಲ್ಲವೇ ? ಒಂದೇ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವರು ಆಗಲು ಸಾಧ್ಯವೇ? ಭಿನ್ನರೇ ಆಗಿರುವರಲ್ಲವೇ? ಹೀಗೆ ಜೀವನು ಪರಮಾತ್ಮನಿಗಿಂತ ಭಿನ್ನನೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೇ?” ಹೀಗೆ ಭಯಂಕರವಾದ ಅನುಮಾನಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಪಕ್ಷದವರಾದ ಆ ಶಿಷ್ಯರು ಹೇಳಿದರು. ಈ ಅನುಮಾನವನ್ನು ಪೂರ್ಣ-ಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿಯುವಂತೆ ಖಂಡಿಸಿದರು. ಸರ್ಪವು ಎಷ್ಟು ಸಮರ್ಥವಾಗಿದ್ದರೂ ಅದನ್ನು ಪಕ್ಷಿಗಳಿಗೆ ರಾಜನಾದ ಗರುಡನು ಕೊಲ್ಲುವುದಿಲ್ಲವೇ? ಹಾಗೆ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು ಪ್ರಬಲವಾದ ಅನುಮಾನವನ್ನು ಖಂಡಿಸಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಪಕ್ಷದಕ್ಷಃ— ಪಕ್ಷಾಭ್ಯಾಂ ದಕ್ಷಃ ಪಕ್ಷದಕ್ಷಃ |

ಫಣಿನಂ— ಫಣಾಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತೇತಿ ಫಣೇ, ತಂ ಫಣಿನಂ |

ವಿರಾಟ್— ವಿನಾಂ ರಾಟ್ ವಿರಾಟ್ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಪ್ರ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ಯುಜಿರ್ ಯೋಗೇ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ಲಟಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ “ಪ್ರಾಯುದ್ಯತ” ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಪ್ರಾಯುಜ್ಯತೆ	ಪ್ರಾಯುಜ್ಯೇತಾಂ	ಪ್ರಾಯುಜ್ಯಂತೆ,
ಪ್ರಾಯುಜ್ಯಥಾಃ	ಪ್ರಾಯುಜ್ಯೇಥಾಂ	ಪ್ರಾಯುಜ್ಯದ್ಧಂ,
ಪ್ರಾಯುಜ್ಯೇ	ಪ್ರಾಯುಜ್ಯಾವಹಿ	ಪ್ರಾಯುಜ್ಯಾಮಹಿ

ಅಖಂಡಯತ್ - ಖಡಿ ಭೇದನೇ ಇತಿ ಭೇದನಾರ್ಥಕಾತ್ ಖಡಿಧಾತೋಃ ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ
"ಅಖಂಡಯತ್" ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಅಖಂಡಯತ್	ಅಖಂಡಯತಾಂ	ಅಖಂಡಯನ್,
ಅಖಂಡಯಃ	ಅಖಂಡಯತಂ	ಅಖಂಡಯತ,
ಅಖಂಡಯಂ	ಅಖಂಡಯಾವ	ಅಖಂಡಯಾಮ್

★ ★ ★

ಪ್ರಪಂಚಮಿಥ್ಯಾತ್ಮಾನುಮಾನವನ್ನು ಖಂಡಿಸಿದ ಆಚಾರ್ಯರು

ಅಥಾಪಿ ಮಿಥ್ಯಾ ವಿಮತಂ ಮತತ್ತತೋ ವಿವಾದನಿರ್ಮುಕ್ತವದಿತ್ಯವಾದಿ ತೈಃ |

ಅನೇನ ಸತ್ಯಂ ವಿಮತಂ ಮತತ್ತತೋ ಯಥಾ ಘಟಾದೀತ್ಯನುಮಾ ನೈಗದ್ಯತ || 5 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅಥ, ಅಪಿ, ಮಿಥ್ಯಾ, ವಿಮತಂ, ಮತತ್ತತಃ, ವಿವಾದನಿರ್ಮುಕ್ತವತ್, ಇತಿ, ಅವಾದಿ, ತೈಃ, ಅನೇನ, ಸತ್ಯಂ, ವಿಮತಂ, ಮತತ್ತತಃ, ಯಥಾ, ಘಟಾದಿ, ಇತಿ, ಅನುಮಾ, ನೈಗದ್ಯತ |

ಅನ್ವಯ— ಅಥ, ಅಪಿ ವಿಮತಂ ಮಿಥ್ಯಾ ಮತತ್ತತಃ ವಿವಾದನಿರ್ಮುಕ್ತವತ್ ಇತಿ ತೈಃ ಅನುಮಾ ಅವಾದಿ ವಿಮತಂ ಸತ್ಯಂ ಮತತ್ತತಃ ಯಥಾ ಘಟಾದಿ ಇತಿ ಅನೇನ ಅನುಮಾ ನೈಗದ್ಯತ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಥಾಪಿ = ಮೇಲ್ಕಂಡ ಅನುಮಾನದಿಂದ ಭೇದವು ಸಿದ್ಧವಾದರೂ

ವಿಮತಂ = ಸತ್ಯವೋ, ಸುಳ್ಳೋ ಎಂಬ ವಿವಾದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಆಕಾಶ ಮುಂತಾದ ಪ್ರಪಂಚವು

ಮಿಥ್ಯಾ = ಸುಳ್ಳಾಗಿರುತ್ತದೆ,

ಮತತ್ತತಃ = ಕೆಳಗೆ ಕಾಣುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ

ವಿವಾದನಿರ್ಮುಕ್ತವತ್ = ವಿವಾದರಹಿತವಾದ ಶಕ್ತಿರಜತ ಮುಂತಾದವುಗಳು ಹೇಗೆ ಸುಳ್ಳಲ್ಲವೋ ಹಾಗೆ

ಇತಿ = ಎಂದು

ತೈಃ = ಆ ಶಿಷ್ಯರಿಂದ

ಅನುಮಾ = ಅನುಮಾನವು

ಅವಾದಿ = ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟರು.

ವಿಮತಂ = ವಿವಾದವಿಷಯವಾದ ಈ ಜಗತ್ತು

ಸತ್ಯಂ = ನಿಜವಾದುದು.

ಮತತ್ತತಃ = ಕಾಣುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ

ಯಥಾ ಘಟಾದಿ = ಹೇಗೆ ಮಡಿಕೆ ಮೊದಲಾದುದೋ (ಹಾಗೆ)

ಇತಿ = ಎಂದು

ಅನೇನ = ಅನಂದತೀರ್ಥರಿಂದ

ಅನುಮಾ = ಅನುಮಾನವು

ನೈಗದ್ಯತ = ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಮೇಲ್ಕಂಡ ಅನುಮಾನದಿಂದ ಭೇದವು ಸಿದ್ಧವಾದರೂ ಕೂಡ, ತಾರ್ಕಿಕರಾದ ಆ ಶಿಷ್ಯರು ಸತ್ಯವೋ ಸುಳ್ಳೋ ಎಂಬ ವಿವಾದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಆಕಾಶ ಮುಂತಾದ ಪ್ರಪಂಚವು ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ವಿಷಯವಾಗಿದೆ. ಯಾವುದು ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ವಿಷಯವಾಗಿದೆಯೋ ಅದಲ್ಲವೂ ಸುಳ್ಳಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಆಕಾಶ ಮುಂತಾದ ಎಲ್ಲ ವಸ್ತುಗಳೂ ಸುಳ್ಳು ಎಂಬ ಅನುಮಾನವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದರು. ಸತ್ಯವೋ ಸುಳ್ಳೋ ಎಂದು ವಿವಾದವಿಷಯವಾದ ಈ ಪ್ರಪಂಚವು ಮುಕ್ತಿನ ಚಿತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸುವ ಬೆಳ್ಳಿಯಂತೆ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಿಸುವುದರಿಂದ ಸುಳ್ಳಾಗಿದೆ ಎಂದು ಸಾಧಿಸಿದರು. ಅದಕ್ಕೆ ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು ಉತ್ತರವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿರುವರು. ವಿವಾದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಆಕಾಶ ಮುಂತಾದವುಗಳು ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ವಿಷಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಆಕಾಶ ಮುಂತಾದ ವಸ್ತುಗಳು ಸತ್ಯವಾಗಿವೆ. ಇದಕ್ಕೆ ದೃಷ್ಟಾಂತ ಘಟ ಮುಂತಾದ ವಸ್ತುಗಳು ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ವಿಷಯವಾಗಿವೆ. ಆ ಘಟ ಮುಂತಾದ ವಸ್ತುಗಳು ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ವಿಷಯವಾಗಿರುವವು. ಅವುಗಳು ಸತ್ಯವಾದಂತೆ ಆಕಾಶ ಮುಂತಾದ ವಸ್ತುಗಳೂ ಸತ್ಯವಾಗಿರುವುದಕ್ಕೆ ವಿನಿ ಅಡ್ಡಿ ? ಇದು ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರ ವಾದ.

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅವಾದಿ- ವದವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ ಇತಿ ವ್ಯಕ್ತವಾಗರ್ಥಕಾತ್ ವದಧಾತೋಃ ಕರ್ಮಣಿ ಲಬ್ಧ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ ಅವಾದಿ ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಅವಾದಿ ಅವಾದಿಷಾತಾಂ ಅವಾದಿಷತ, ಅವಾದಿಷ್ಠಾಃ ಅವಾದಿಷಾಧಾಂ ಅವಾದಿಧ್ವಂ, ಅವಾದಿ ಅವಾದಿಷ್ಠು ಅವಾದಿಷ್ಠು ||

ನೈಗದ್ಯತ - ನ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ಗದ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ ಇತಿ ಧಾತೋಃ ಕರ್ಮಣಿ ಲಬ್ಧ್ ಆತ್ಮನೇ ಪದಿನಃ, ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ ನೈಗದ್ಯತ ಇತಿ ರೂಪಂ | ಅಗದ್ಯತ, ಅಗದ್ಯೇತಾಂ, ಅಗದ್ಯಂತ ಇತ್ಯಾದಿ.

★ ★ ★

ಶರಣಾಗತರಾದ ತಾರ್ಕಿಕರು

ಹೇತೋರತಿ ವ್ಯಾಪ್ತಿರವಾದಿ ತ್ರೈಯದಾ

ಸಕೌತುಕೈಸ್ತೂರ್ಣಮಸಾವವಿಸ್ತಯಃ |

ನ ಶುಕ್ತಿರೂಪ್ಯಾದಿ ಮತಂ ಯದನ್ಯಥಾ ಮತಂ

ತದಿತ್ಯಾದಿ ವದನ್ ಜಿಗಾಯ ತಾನ್

|| 6 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಹೇತೋಃ, ಅತಿವ್ಯಾಪ್ತಿಃ, ಅವಾದಿ, ತ್ರೈಃ, ಯದಾ, ಸಕೌತುಕೈಃ, ತೂರ್ಣಂ, ಅಸೌ, ಅವಿಸ್ತಯಃ, ನ, ಶುಕ್ತಿರೂಪ್ಯಾದಿ, ಮತಂ, ಯತ್, ಅನ್ಯಥಾ, ಮತಂ, ತತ್, ಇತ್ಯಾದಿಃ; ವದನ್, ಜಿಗಾಯ, ತಾನ್ |

ಅನ್ವಯ— ಯದಾ ಸಕೌತುಕೈಃ ತ್ರೈಃ ತೂರ್ಣಂ ಹೇತೋಃ ಅತಿವ್ಯಾಪ್ತಿಃ ಅವಾದಿ, (ತದಾ) ಅಸೌ ಅವಿಸ್ತಯಃ ಶುಕ್ತಿರೂಪ್ಯಾದಿ ನ ಮತಂ, ಯತ್ ತತ್ ಅನ್ಯಥಾ ಮತಂ ಇತ್ಯಾದಿ ವದನ್ ತಾನ್ ಜಿಗಾಯ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಯದಾ = ಯಾವಾಗ

ಸಕೌತುಕೈಃ = ತುಂಬಾ ಕುತೂಹಲದಿಂದ ಯುಕ್ತವಾಗಿರುವ

ತ್ವೈಃ = ಆ ಶಿಷ್ಯರಿಂದ

ತೂರ್ಗಂ = ಬಹು ಬೇಗನೆ

ಹೇತೋಃ = ಮತತ್ವ (ದೃಶ್ಯತ್ವ) ಎಂದು ಆಚಾರ್ಯರು ಹೇಳಿದ ಹೇತುವಿಗೆ

ಅತಿವ್ಯಾಪ್ತಿಃ = ಅತಿವ್ಯಾಪ್ತಿ ಎಂಬ ದೋಷವು

ಅವಾದಿ = ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟತೋ

ತದಾ = ಆಗ

ಅಸೌ = ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು

ಅವಿಸ್ಮಯಃ = ಯಾವ ಆಶ್ಚರ್ಯವೂ ಇಲ್ಲದವರಾಗಿ

ಶುಕ್ತಿರೂಪ್ಯಾದಿ = ಚಿಪ್ಪಿನಲ್ಲಿ ಬೆಳ್ಳಿಯೆಂದು ತೋರುತ್ತಿರುವ ಬೆಳ್ಳಿಯು

ನ ಮತಂ = ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ವಿಷಯವಲ್ಲ

ಯತ್ = ಏಕೆಂದರೆ

ತತ್ = ಅದು

ಅನ್ಯಥಾಮತಂ = ವಿಪರೀತವಾದ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ವಿಷಯವು

ಇತ್ಯಾದಿ = ಇದೇ ಮೊದಲಾದ ಯುಕ್ತಿಯನ್ನು

ವದನ್ = ಹೇಳುತ್ತಾ

ತಾನ್ = ಅವರನ್ನು

ಜಗಾಯ = ಗೆದ್ದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞದ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳಿದ ಆ ಶಿಷ್ಯರು ಕುತೂಹಲದಿಂದ ನಿಮ್ಮ ಅನುಮಾನಕ್ಕೆ ಶುಕ್ತಿರಜತದಲ್ಲಿ ವ್ಯಭಿಚಾರವು ಬಂತು ಎಂದರು. ಆಗ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು ಶುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ತೋರುವ ರಜತವು ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ವಿಷಯವಲ್ಲ. ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನವಿಷಯತ್ವವೇ ಇಲ್ಲಿ ಹೇತುವಾಗಿದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಅತಿವ್ಯಾಪ್ತಿಯಿಲ್ಲ. ಶುಕ್ತಿರಜತವು ಅನ್ಯಥಾಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ವಿಷಯವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನವಿಷಯತ್ವ ಎಂಬ ಹೇತುವಿಗೆ ಅತಿ-ವ್ಯಾಪ್ತಿಯಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಸಕೌತುಕ್ಯಃ— ಕೌತುಕೇನ ಸಹ ವರ್ತಂತೇ ಇತಿ ಸಕೌತುಕಾಃ, ತೈಃ ಸಕೌತುಕ್ಯಃ ।

ಅವಿಸ್ಮಯಃ— ನ ವಿದ್ಯತೇ ವಿಸ್ಮಯಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಅವಿಸ್ಮಯಃ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅವಾದಿ- ವದ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ವ್ಯಕ್ತವಾಗರ್ಥಕಾತ್ ವದಧಾತೋಃ ಕರ್ಮಣಿ ಲುಪ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ವಿಕವಚನೇ ಅವಾದಿ ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ಅವಾದಿ ಅವಾದಿಷಾತಾಂ ಅವಾದಿಷತ್, ಅವಾದಿಷ್ಠಾಃ ಅವಾದಿಷಾಥಾಂ ಅವಾದಿಧ್ವಂ,

ಅವಾದಿ ಅವಾದಿಷ್ಠು ಅವಾದಿಷ್ಠು ॥

ಜಿಗಾಮು- ಜೇ, ಜಯೇ ಇತಿ ಜಯಾರ್ಥಕಾತ್ ಜಿ ಧಾತೋಃ ಲಿಟಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ವಿಕವಚನೇ ಜಿಗಾಯ ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ಜಿಗಾಯ ಜಿಗೃತುಃ ಜಿಗೃಃ, ಜಿಗಿಥ ಜಿಗೃಥುಃ ಜಿಗೃ, ಜಿಗಾಯ ಜಿಗಯ ಜಿಗೃವ ಜಿಗೃಮು ॥

★ ★ ★

ಅನಂದತೀರ್ಥರು ಅನುಮಾನತೀರ್ಥರೂ ಆದರು

ತತ್ತ್ವೈಕಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಿಮತೇನುಮಾಂ ವದಂಸ್ತದಪ್ರತಿಷ್ಠಾಂ
ಪ್ರತಿಪಾದುಕಃ ಸ್ವಯಮ್ |

ವಿಜಿತ್ಯ ಸರ್ವಾನ್ ವಿದುಷಃ ಸಭಾಸ್ತಸೌ ಜಗಾಮ
ನಾಮ್ನಾಪ್ಯನುಮಾನತೀರ್ಥತಾಮ್ || 7 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ತತ್ತ್ವೈ, ಅಪಿ, ಅತತ್ತ್ವೈ, ವಿಮತೇ, ಅನುಮಾಂ, ವದನ್, ತದಪ್ರತಿಷ್ಠಾಂ, ಪ್ರತಿಪಾದುಕಃ, ಸ್ವಯಂ, ವಿಜಿತ್ಯ, ಸರ್ವಾನ್, ವಿದುಷಃ, ಸಭಾಸು, ಅಸೌ, ಜಗಾಮ, ನಾಮ್ನಾ, ಅಪಿ, ಅನುಮಾನತೀರ್ಥತಾಂ |

ಅನ್ವಯ— ತದಪ್ರತಿಷ್ಠಾಂ ಪ್ರತಿಪಾದುಕಃ ಅಸೌ ಸಭಾಸು ವಿಮತೇ ತತ್ತ್ವೈ ಅತತ್ತ್ವೈ ಅಪಿ ಸ್ವಯಂ ಅನುಮಾಂ ವದನ್ ಸರ್ವಾನ್ ವಿದುಷಃ ವಿಜಿತ್ಯ ನಾಮ್ನಾ ಅಪಿ ಅನುಮಾನತೀರ್ಥತಾಂ ಜಗಾಮ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ತದಪ್ರತಿಷ್ಠಾಂ = ಆ ಅನುಮಾನದ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು

ಪ್ರತಿಪಾದುಕಃ = ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ

ಅಸೌ = ಈ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು

ಸಭಾಸು = ಸಭೆಗಳಲ್ಲಿ

ವಿಮತೇ = ವಿವಾದಕ್ಕೆ ವಿಷಯವಾಗಿರುವ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ

ತತ್ತ್ವೈ = ಯಥಾರ್ಥವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ

ಅತತ್ತ್ವೈ ಅಪಿ = ಅಯಥಾರ್ಥವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ

ಸ್ವಯಂ = ತಾನೇ

ಅನುಮಾಂ = ಅನುಮಾನಪ್ರಮಾಣವನ್ನು

ವದನ್ = ಹೇಳುತ್ತಾ,

ಸರ್ವಾನ್ = ಎಲ್ಲಾ

ವಿದುಷಃ = ವಿದ್ವಾಂಸರಾದ ವಾದಿಗಳನ್ನು

ವಿಜಿತ್ಯ = ಜಯಿಸಿ

ನಾಮ್ನಾ ಅಪಿ = ಹೆಸರಿನಿಂದಲೂ ಕೂಡ

ಅನುಮಾನತೀರ್ಥತಾಂ = ಅನುಮಾನತೀರ್ಥ ಎಂಬ ಹೆಸರನ್ನು

ಜಗಾಮ = ಹೊಂದಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ವಿವಾದಕ್ಕೆ ವಿಷಯವಾಗಿರುವ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಯಾವ ರೂಪವು ಇದೆಯೋ ಆ ರೂಪವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದಕ್ಕೂ ಅನುಮಾನ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಪ್ರಮಾಣಗಳ ಸಹಾಯವಿಲ್ಲದಿರುವ ಅನುಮಾನವು ಪ್ರಮಾಣವಲ್ಲವೆಂದೂ ಆ ಅನುಮಾನವು ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಪ್ರಮಾಣವಲ್ಲ ಎಂದೂ ಆ ಅನುಮಾನಕ್ಕೆ ಸ್ವತಃ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವಿಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ಅನುಮಾನಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಯಾವ ವಸ್ತುವನ್ನೂ ನಿರ್ಣಯಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದೂ ತಾನೇ ಪ್ರತಿಪಾದನೇ ಮಾಡುತ್ತ ಎಲ್ಲಾ ಸಭೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಎಲ್ಲಾ ಪಂಡಿತರುಗಳನ್ನೂ ಜಯಿಸಿ ಅನುಮಾನತೀರ್ಥ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದಲೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ತಸ್ಯ ಅಪ್ರತಿಷ್ಠಾ— ತದಪ್ರತಿಷ್ಠಾ ತಾಂ

ಅನುಮಾನಪ್ರಯೋಗೇ ತೀರ್ಥ: (ಗುರು:)— ಅನುಮಾನತೀರ್ಥ: ತಸ್ಯಭಾವ: ಅನುಮಾನತೀರ್ಥತಾ ತಾಂ.

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಜಗಾಮ ಜಗ್ಮತು ಜಗ್ಮುಃ, ಜಗಮಿಥ ಜಗಂಥ ಜಗ್ಮಥುಃ, ಜಗ್ಮ, ಜಗಾಮ ಜಗಮ ಜಗ್ಮಿವ ಜಗ್ಮಿಮ, ಗಮ್‌ಲ್ಯ ಗತೌ ಲಿಟ್‌ ।

★ ★ ★

ಉಡುಪಿಗೆ ಆಗಮಿಸಿದ ವಾದಿಸಿಂಹ ಬುದ್ಧಿಶಾಗರರು

ಸಮಸ್ತವಾದೀಂದ್ರಗಜಪ್ರಭಂಗದಶ್ಚರನ್ನವನ್ಯಾಂ ಪ್ರತಿಪಕ್ಷಕಾಂಕ್ಷಯಾ ।

ವೇದದ್ವಿಷಾಂ ಯಃ ಪ್ರಥಮಃ ಸಮಾಯಯೌ ಸ

ವಾದಿಸಿಂಹೋಽತ್ರ ಸಬುದ್ಧಿಶಾಗರಃ

॥ 8 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಸಮಸ್ತವಾದೀಂದ್ರಗಜಪ್ರಭಂಗದಃ, ಚರನ್, ಅವನ್ಯಾಂ, ಪ್ರತಿಪಕ್ಷಕಾಂಕ್ಷಯಾ, ವೇದದ್ವಿಷಾಂ, ಯಃ, ಪ್ರಥಮಃ, ಸಮಾಯಯೌ, ಸಃ, ವಾದಿಸಿಂಹಃ, ಅತ್ರ, ಸಬುದ್ಧಿಶಾಗರಃ ।

ಅನ್ವಯ— ಸಮಸ್ತವಾದೀಂದ್ರಗಜಪ್ರಭಂಗದಃ ಅವನ್ಯಾಂ ಪ್ರತಿಪಕ್ಷಕಾಂಕ್ಷಯಾ ಚರನ್, ವೇದದ್ವಿಷಾಂ ಯಃ ಪ್ರಥಮಃ ಸಃ ವಾದಿಸಿಂಹಃ, ಸಬುದ್ಧಿಶಾಗರಃ ಅತ್ರ ಸಮಾಯಯೌ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸಮಸ್ತವಾದೀಂದ್ರಗಜಪ್ರಭಂಗದಃ = ಎಲ್ಲಾ ವಾದಿಶ್ರೇಷ್ಠರೆಂಬ ಆನೆಗಳಿಗೆ ಪರಾಜಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡು-
ತ್ತಿದ್ದವನೊ

ಅವನ್ಯಾಂ = ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ

ಪ್ರತಿಪಕ್ಷಕಾಂಕ್ಷಯಾ = ನನಗೆ ಪ್ರತಿವಾದಿಯು ಎಲ್ಲಿರುವನು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾ ಪ್ರತಿವಾದಿಯನ್ನು
ಹುಡುಕುತ್ತಿರುವವನಾಗಿ

ಚರನ್ = ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿದ್ದ

ವೇದದ್ವಿಷಾಂ = ವೇದವು ಪ್ರಮಾಣವಲ್ಲವೆಂದು ಸಾಧಿಸುವ ಬೌದ್ಧರಲ್ಲಿ

ಯಃ = ಯಾವನು

ಪ್ರಥಮಃ = ಮೊದಲನೆಯವನೋ

ಸಃ ವಾದಿಸಿಂಹಃ = ಆ ವಾದಿಸಿಂಹನೆಂಬ ವಾದಿಯು

ಸಬುದ್ಧಿಶಾಗರಃ = ಬುದ್ಧಿಶಾಗರನೆಂಬ ತನ್ನ ಅನುಯಾಯಿಯಿಂದ ಸಹಿತನಾಗಿ

ಅತ್ರ = ಉಡುಪಿಗೆ

ಸಮಾಯಯೌ = ಬಂದನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ವೇದದ್ವೇಷಿಗಳಾದ ಬೌದ್ಧರಲ್ಲಿ ಅಗ್ರಗಣ್ಯನಾದ ವಾದಿಸಿಂಹನೆಂಬ ವಾದಿಯು ವಾದಿಶ್ರೇಷ್ಠರು-
ಗಳೆಂಬ ಆನೆಗಳನ್ನು ಜಯಿಸಿ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ತನಗೆ ಪ್ರತಿವಾದಿಯೇ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾ ತಿರುಗುತ್ತಿದ್ದನು. ಆ ವಾದಿಸಿಂಹ
ಎಂಬ ಬೌದ್ಧನು ಬುದ್ಧಿಶಾಗರನ ಸಹಿತವಾಗಿ ಉಡುಪಿಗೆ ಬಂದನು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಸಮಸ್ತವಾದೀಂದ್ರಗಜಪ್ರಭಂಗದಃ— ವಾದೀನಾಂ ಇಂದ್ರಾಃ ವಾದೀಂದ್ರಾಃ, ಸಮಸ್ತಾಶ್ಚ ತೇ ವಾದೀಂದ್ರಾಶ್ಚ
ಸಮಸ್ತವಾದೀಂದ್ರಾಃ, ಸಮಸ್ತವಾದೀಂದ್ರಾ ಏವ ಗಜಾಃ ಸಮಸ್ತವಾದೀಂದ್ರಗಜಾಃ, ಸಮಸ್ತ-
ವಾದೀಂದ್ರಗಜಾನಾಂ ಪ್ರಭಂಗಃ, ಸಮಸ್ತವಾದೀಂದ್ರಗಜಪ್ರಭಂಗಃ, ಸಮಸ್ತವಾದೀಂದ್ರಗಜಪ್ರಭಂಗಂ
ದದಾತಿ ಇತಿ ಸಮಸ್ತವಾದೀಂದ್ರಗಜಪ್ರಭಂಗದಃ |

ಚರಣ್— ಚರತಿ ಇತಿ ಚರಣ್ |

ಪ್ರತಿಪಕ್ಷಕಾಂಕ್ಷಯಾ— ಪ್ರತಿಪಕ್ಷ್ಯ ಕಾಂಕ್ಷಾ ಪ್ರತಿಪಕ್ಷಕಾಂಕ್ಷಾ, ತಯಾ ಪ್ರತಿಪಕ್ಷಕಾಂಕ್ಷಯಾ |

ವೇದದ್ವಿಷಾಂ— ವೇದಾನ್ ದ್ವಿಷತಿ ಇತಿ ವೇದದ್ವಿಷಃ, ತೇಷಾಂ ವೇದದ್ವಿಷಾಂ |

ಸಬುದ್ಧಿಸಾಗರಃ— ಬುದ್ಧ್ಯಾ ಸಾಗರಃ ಇವ ಬುದ್ಧಿಸಾಗರಃ, ಬುದ್ಧಿಸಾಗರೇಣ ಸಹ ವರ್ತತೇ ಇತಿ
ಸಬುದ್ಧಿಸಾಗರಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಸಮಾಯಯಿ- ಸಂ ಆಜ್ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗದ್ವಯಪೂರ್ವಕಾತ್ ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್
ಯಾಧಾತೋಃ ಲಿಟಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷಕವಚನೇ "ಸಮಾಯಯಿ" ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಸಮಾಯಯಿ	ಸಮಾಯಯತುಃ	ಸಮಾಯಯುಃ,
ಸಮಾಯಯಥ, ಸಮಾಯಯಾಥ	ಸಮಾಯಯಥುಃ,	ಸಮಾಯಯ
ಸಮಾಯಯಿ	ಸಮಾಯಯವ	ಸಮಾಯಯಮು

★ ★ ★

ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರನ್ನ ಕರಸಿದ ಆಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರು

ತಸ್ಮೋರುದುರ್ಗರ್ವವತೋ ಜಿಗೀಷಯಾ

ನಿಶಾತಮಾದತ್ತ ಮುಕುಂದಧೀದ್ವರ್ತಮ್ |

ಸ್ಥಿತಿಷ್ಠಹಸ್ತೇನ ಮಠಾಂತರೇಷುಧೇಃ

ಸುಪಕ್ಷದಕ್ಷಂ ಸುಖತೀರ್ಥಮಾರ್ಗಣಮ್

|| 9 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ತಸ್ಯ, ಉರುದುರ್ಗರ್ವವತಃ, ಜಿಗೀಷಯಾ, ನಿಶಾತಂ, ಆದತ್ತ, ಮುಕುಂದಧೀಃ, ದ್ವತಂ,
ಸ್ಥಿತಿಷ್ಠಹಸ್ತೇನ, ಮಠಾಂತರೇಷುಧೇಃ, ಸುಪಕ್ಷದಕ್ಷಂ ಸುಖತೀರ್ಥಮಾರ್ಗಣಂ |

ಅನ್ವಯ— ಮುಕುಂದಧೀಃ ಉರುದುರ್ಗರ್ವವತಃ ತಸ್ಯ ಜಿಗೀಷಯಾ ನಿಶಾತಂ ಸುಪಕ್ಷದಕ್ಷಂ ಸುಖ-
ತೀರ್ಥಮಾರ್ಗಣಂ ಮಠಾಂತರೇಷುಧೇಃ ಸ್ಥಿತಿಷ್ಠಹಸ್ತೇನ ದ್ವತಂ ಆದತ್ತ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಮುಕುಂದಧೀಃ = ಆಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷಣಾರ್ಯರು

ಉರುದುರ್ಗರ್ವವತಃ = ಅತ್ಯಧಿಕವಾದ ದುರ್ಗರ್ವದಿಂದ ಯುಕ್ತನಾಗಿರುವ

ತಸ್ಯ = ಆ ವಾದಿಸಿಂಹನನ್ನು

ಜಿಗೀಷಯಾ = ಜಯಿಸಬೇಕೆಂಬ ಆಸೆಯಿಂದ

ನಿಶಾತಂ = ಅತ್ಯಂತ ತೀಕ್ಷ್ಣವಾಗಿರುವ

ಸುಪಕ್ಷದಕ್ಷಂ = ಒಳ್ಳೆಯ ರೆಕ್ಕೆಗಳಿಂದ ಶತ್ರುವನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸಲು ಸಮರ್ಥನಾಗಿರುವ

ಸುಖತೀರ್ಥಮಾರ್ಗಗಣಂ = ಆನಂದತೀರ್ಥರೆಂಬ ಬಾಣವನ್ನು
ಮಠಾಂತರೇಷುಧೇಃ = ಬೇರೊಂದು ಮಠ ಎಂಬ ಬತ್ತಳಿಕೆಯಿಂದ
ಸ್ಥಪಿಷ್ಠಹಸ್ತೇನ = ತನ್ನ ಶಿಷ್ಯನ ಕೈಯಿಂದ
ದ್ರುತಂ = ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ
ಆದತ್ತ = ಸ್ವೀಕರಿಸಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷಾಚಾರ್ಯರು ವಾದಿಸಿಂಹನನ್ನು ನೋಡಿದರು. ಅವನು ಅಧಿಕವಾದ ದುರ್ಗವಾದಿಂದ ಯುಕ್ತನಾಗಿರುವನು. ಅವನನ್ನು ಜಯಿಸುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಜಾಗ್ರತೆಯಿಂದ ಇರಬೇಕು ಎಂದು ತೀರ್ಮಾನಿಸಿದರು. ಆಗ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು ಉಡುಪಿಯಲ್ಲಿ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಸಮೀಪದಲ್ಲಿದ್ದ ಬೇರೆ ಮಠದಲ್ಲಿದ್ದರು. ಅಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಶಿಷ್ಯನೊಬ್ಬನನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿ ಅವರನ್ನು ಕರೆಯಿಸಿದರು. ಶ್ರೀ ನಾರಾಯಣಾಚಾರ್ಯರು ಹೀಗೆ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ - 'ವಾದಿಗಳನ್ನು ಎದುರಿಸಲು ಶ್ರೀ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷಾಚಾರ್ಯರು ಬೇರೊಂದು ಮಠವೆಂಬ ತಮ್ಮ ಬತ್ತಳಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಅತೀಕ್ಷಣವಾದ ಶ್ರೀ ಆನಂದತೀರ್ಥರೆಂಬ ಬಾಣವನ್ನು ಸ್ಥಪಿಷ್ಠನಿಂದ ಸ್ವೀಕರಿಸಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಉರುದುರ್ಗವರ್ವತಃ— ಉರುತ್ತಾಸೌ ದುರ್ಗವರ್ಶ್ಚ ಉರುದುರ್ಗವರ್ವಃ, ಉರುದುರ್ಗವರ್ವಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ಮಿ
ಇತಿ ಉರುದುರ್ಗವರ್ವಾನ್, ತಸ್ಯ ಉರುದುರ್ಗವರ್ವತಃ |

ಜಿಗೀಷಯಾ— ಜೇತುಂ ಇಚ್ಛಾ ಜಿಗೀಷಾ, ತಯಾ ಜಿಗೀಷಯಾ |

ಮುಕುಂದಧೀಃ— ಮುಕುಂದೇ ಧೀಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಮುಕುಂದಧೀಃ |

ಸ್ಥಪಿಷ್ಠಹಸ್ತೇನ— ಸ್ವಸ್ಯ ಶಿಷ್ಯಃ ಸ್ಥಪಿಷ್ಠಃ, ಸ್ಥಪಿಷ್ಠ ಏವ ಹಸ್ತಃ ಸ್ಥಪಿಷ್ಠಹಸ್ತಃ, ತೇನ ಸ್ಥಪಿಷ್ಠಹಸ್ತೇನ |

ಮಠಾಂತರೇಷುಧೇಃ— ಅನ್ಯೋ ಮಠಃ ಮಠಾಂತರಃ, ಇಷವಃ ಧೀಯತೇ ಅಸ್ಮಿನ್ ಇತಿ ಇಷುಧೇ,
ಮಠಾಂತರಂ ಏವ ಇಷುಧಿಃ ಮಠಾಂತರೇಷುಧಿಃ, ತಸ್ಮಾತ್ ಮಠಾಂತರೇಷುಧೀಃ |

ಸುಖತೀರ್ಥಮಾರ್ಗಗಣಂ— ಸುಖತೀರ್ಥಃ ಏವ ಮಾರ್ಗಗಣಃ ಸುಖತೀರ್ಥಮಾರ್ಗಗಣಃ, ತಂ
ಸುಖತೀರ್ಥಮಾರ್ಗಗಣಂ |

ಕ್ರಿಮಾಪದ— ಆದತ್ತ- ದದ-ದಾನೇ ಇತಿ ಧಾತೋಃ ಆತ್ಮನೇ ಪದಿನಃ ಲಬ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ ಆದತ್ತ
ಇತಿ ರೂಪಂ |

ಆದತ್ತ ಆದದಾತಾಂ ಆದದತ, ಆದತ್ವಾ ಆದದಾಥಾಂ ಅದದ್ಧಂ, ಅದದಿ ಅದದ್ವಹಿ ಅದದ್ವಹಿ

★ ★ ★

ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರ ಆಗಮನ ವೈಭವ

ಜೈತ್ರಂ ಪ್ರಜಿಜ್ಞಾಸು ಕುತೂಹಲಾಕುಲಂ

ನೃಣಾಂ ಕುಲಂ ಪ್ರತ್ವರಿತಂ ನಿಶಾಮಯನ್ |

ಅವಂದತೋವೇತ್ಯ ಗುರುಂ ಗರಿಷ್ಠಧೀಃ

ಸ ರೂಪ್ಯಪೀಠಾಯತನೋತ್ತಮಸ್ಥಿತಮ್

|| 10 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಜೈತ್ರಂ, ಪ್ರಜಿಜ್ಞಾಸು, ಕುತೂಹಲಾಕುಲಂ, ನೃಣಾಂ, ಕುಲಂ, ಪ್ರತ್ವರಿತಂ, ನಿಶಾಮಯನ್, ಅವಂದತ,
ಉಪೇತ್ಯ, ಗುರುಂ, ಗರಿಷ್ಠಧೀಃ, ಸಃ, ರೂಪ್ಯಪೀಠಾಯತನೋತ್ತಮಸ್ಥಿತಂ |

ಅನ್ವಯ— ಗರಿಷ್ಠಧೀಃ ಸಃ ಜೈತ್ರಂ ಪ್ರಜಿಜ್ಞಾಸು ಕುತೂಹಲಾಕುಲಂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷತಂ ನೃಣಾಂ ಕುಲಂ ನಿಶಾಮಯನ್
ರೂಪ್ಯಪೀಠಾಯ- ತನೋತ್ರಮಸ್ತಿತಂ ಗುರುಂ ಉಪೇತ್ಯ ಅವಂದತ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಜೈತ್ರಂ = ಜಯಶಾಲಿಯನ್ನು

ಪ್ರಜಿಜ್ಞಾಸು = ತಿಳಿಯಬೇಕು ಎಂಬ ಆಸೆಯಿಂದ ಯುಕ್ತರಾಗಿರುವ

ಕುತೂಹಲಾಕುಲಂ = ಕುತೂಹಲದಿಂದ ವ್ಯಾಕುಲರಾಗಿರುವ

ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷತಂ = ಅತಿ ವೇಗದಿಂದ ಫರಿತಾಂಶವನ್ನು ನಿರೀಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ

ನೃಣಾಂ ಕುಲಂ = ಮನುಷ್ಯರ ಸಮೂಹವನ್ನು

ನಿಶಾಮಯನ್ = ನೋಡುತ್ತಿರುವವರಾಗಿ

ಗರಿಷ್ಠಧೀಃ ಸಃ = ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ ಆ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು

ರೂಪ್ಯಪೀಠಾಯತನೋತ್ರಮಸ್ತಿತಂ = ಉಡುಪಿಯ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಮಠದಲ್ಲಿ ಇರುವ

ಗುರುಂ = ಗುರುಗಳಾದ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷಜಾರ್ಯರನ್ನು

ಉಪೇತ್ಯ ಅವಂದತ = ಸಮೀಪಿಸಿ ನಮಸ್ಕರಿಸಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ—ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು ಅತಿ ವೇಗದಿಂದ ಬರುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಹಾದಿಯುದ್ದಕ್ಕೂ ವಾದಿಸಿಂಹನ ಪಕ್ಷದವರು ವಾದಿಸಿಂಹನ ಪಾಂಡಿತ್ಯವನ್ನು ಹೊಗಳುತ್ತಾ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರ ಪಕ್ಷದವರು ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಹೊಗಳುತ್ತಾ ಬಂದರು. ಜನರಿಗೆ ವಿಪರ್ಯಾಸ ಕೋಲಾಹಲವನ್ನು ನೋಡುತ್ತಾ ಕೊನೆಗೆ ಉಡುಪಿಯಲ್ಲಿರುವ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಮಠಕ್ಕೆ ಬಂದರು. ಅಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಿರುವ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷಜಾರ್ಯರ ಬಳಿಗೆ ಬಂದರು. ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದು ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷಜಾರ್ಯರನ್ನು ನಮಸ್ಕರಿಸಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಜೈತ್ರಂ— ಜಯಶೀಲಃ ಜೈತ್ರಃ, ತಂ ಜೈತ್ರಂ |

ಪ್ರಜಿಜ್ಞಾಸು— ಪ್ರಕರ್ಷಣಾ ಜ್ಞಾತುಂ ಇಚ್ಛುಃ ಅಸ್ಯ ಅಸಿ ಇತಿ ಪ್ರಜಿಜ್ಞಾಸು |

ಕುತೂಹಲಾಕುಲಂ— ಕುತೂಹಲೇನ ಆಕುಲಂ, ತತ್ ಕುತೂಹಲಾಕುಲಂ |

ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷತಂ— ಪ್ರಕರ್ಷಣಾ ತ್ವರಿತಂ, ತತ್ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷತಂ |

ಗರಿಷ್ಠಧೀಃ— ಅತ್ಯಂತಂ ಗುರ್ವಿ ಗರಿಷ್ಠಾ, ಗರಿಷ್ಠಾ ಧೀಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಗರಿಷ್ಠಧೀಃ |

ರೂಪ್ಯಪೀಠಾಯತನೋತ್ರಮಸ್ತಿತಂ— ರೂಪ್ಯಪೀಠೇ ಆಯತನೋತ್ರಮಂ, ರೂಪ್ಯಪೀಠಾಯತನೋತ್ರಮಂ, ರೂಪ್ಯಪೀಠಾಯತನೋತ್ರಮೇ ಸ್ಥಿತಃ ರೂಪ್ಯಪೀಠಾಯತನೋತ್ರಮಸ್ತಿತಃ, ತಂ ರೂಪ್ಯಪೀಠಾಯತನೋತ್ರಮಸ್ತಿತಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅವಂದತ- ವದಿ ಅಭಿವಾದನಸ್ತುತ್ಯೋಃ ಇತಿ ಅಭಿವಾದನಸ್ತುತ್ಯರ್ಥಾತ್ ಲಬ್ಧ್ವಾ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ 'ಅವಂದತ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಅವಂದತ ಅವಂದೇತಾಂ ಅವಂದಂತ, ಅವಂದಥಾಃ ಅವಂದೇಥಾಂ ಅವಂದಧ್ವಂ, ಅವಂದೇ ಅವಂದಾವಹಿ ಅವಂದಾವಹಿ ||

ಪರಾಭವಗೊಂಡ ವಾದಿಸಿಂಹ

ಸ ವಾದಿಸಿಂಹಸ್ಯ ಗಿರಂ ಗರೀಯಸೀಂ

ಅಖಂಡಯತ್ ಪಂಡಿತಮಂಡಲಾಂತರೇ |

ತೀಕ್ಷ್ಣೇನ ವಾಕ್ಯೇನ ಮಿತೇನ ವೇಗಿನಾ

ಗದಾಂ ಶರೇಣೇವ ವಿಶಾರದೋ ಮುಹುಃ || 11 ||

ಪದಭೇದ— ಸಃ, ವಾದಿಸಿಂಹಸ್ಯ, ಗಿರಂ, ಗರೀಯಸೀಂ, ಅಖಂಡಯತ್, ಪಂಡಿತಮಂಡಲಾಂತರೇ, ತೀಕ್ಷ್ಣೇನ, ವಾಕ್ಯೇನ, ಮಿತೇನ, ವೇಗಿನಾ, ಗದಾಂ, ಶರೇಣ, ಇವ, ವಿಶಾರದಃ, ಮುಹುಃ |

ಅನ್ವಯ— ವಿಶಾರದಃ ಸಃ, ವಾದಿಸಿಂಹಸ್ಯ ಗರೀಯಸೀಂ ಗಿರಂ, ತೀಕ್ಷ್ಣೇನ ಮಿತೇನ ವೇಗಿನಾ ವಾಕ್ಯೇನ, ಶರೇಣ ಗದಾಂ ಇವ ಪಂಡಿತಮಂಡಲಾಂತರೇ ಮುಹುಃ ಅಖಂಡಯತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ವಿಶಾರದಃ ಸಃ = ಪ್ರತಿವಾದಿಯ ನಿರಾಕರಣದಲ್ಲಿ ನಿಪುಣರಾದ ಆ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು

ವಾದಿಸಿಂಹಸ್ಯ = ವಾದಿಸಿಂಹನ

ಗರೀಯಸೀಂ = ಪ್ರಬಲವಾದ

ಗಿರಂ = ಮಾತನ್ನು

ತೀಕ್ಷ್ಣೇನ = ಪ್ರತಿವಾದಿಯಿಂದ ಸಹಿಸಲೆಕ್ಕಿ ಅಶಕ್ತವಾಗಿರುವ, ಹರಿತವಾಗಿರುವ

ಮಿತೇನ = ಅಲ್ಪಪ್ರಮಾಣದ

ವೇಗಿನಾ = ವಾದಿಯ ಮಾತಿನ ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲದಂತೆ ಅತಿ ವೇಗದಿಂದ ಹೇಳಿರುವ

ವಾಕ್ಯೇನ = ವಾಕ್ಯದಿಂದ, ಪ್ರಶ್ನಾಪ್ರಶ್ನದಿಂದ

ಶರೇಣ ಗದಾಂ ಇವ = ಬಾಣದಿಂದ ಗದೆಯನ್ನು ಎಂಬಂತೆ

ಪಂಡಿತಮಂಡಲಾಂತರೇ = ಪಂಡಿತ ಸಮೂಹದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ

ಮುಹುಃ = ಬಾರಿಬಾರಿಗೂ

ಅಖಂಡಯತ್ = ಖಂಡಿಸಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ವಾದಿಸಿಂಹನಿಗೂ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರಿಗೂ ವಾಗ್ವಾದವು ಆರಂಭವಾಯಿತು. ಅವನು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಯುಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದನು. ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರೂ ಇನ್ನೊಬ್ಬರಿಂದ ಸಹಿಸಲು ಅಶಕ್ತವಾದ ಯುಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದರು. ಅವರ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಅಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿವಾದಿಯು ಹೇಳಿದ ಕೂಡಲೇ ವಿಳಂಬವಿಲ್ಲದೆ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಗದಾಯುದ್ಧವನ್ನು ಬಾಣದಿಂದ ತುಂಡುಮಾಡಿದಂತೆ ವಾದಿಸಿಂಹನ ಯತ್ನೆಗಳನ್ನು ಪಂಡಿತಸಮೂಹದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಖಂಡಿಸಿದರು.

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಖಂಡಯತ್ - ಖಂಡಿ ಭೇದನೆ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ಭೇದನಾರ್ಥಕಾತ್ ಖಂಡಿಧಾತೋಃ ಲಪ್ ಪರಸ್ಯೈ - ಪದಿನಃ "ಅಖಂಡಯತ್" ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಅಖಂಡಯತ್ ಅಖಂಡಯತಾಂ ಅಖಂಡಯನ್,

ಅಖಂಡಯಃ ಅಖಂಡಯತಂ ಅಖಂಡಯತಃ,

ಅಖಂಡಯಂ ಅಖಂಡಯಾವ ಅಖಂಡಯಾಮು ||

★ ★ ★

ಮುಂದುವರೆದ ವಾದವೈಖರಿ

ಅಸಾವಸೂಯನ್ ದ್ವಿವಪ್ರಕಾರತೋ ವೈಚೀಕ್ಯಪತ್ ಕಂಚಿದಧಾರ್ಥಮುಚ್ಚೈಃ |

ಜಗದ್ವಿಜೇತುಶ್ಚ ಜಯೇ ಸಸಂಶಯಸ್ತಾವಜ್ಜನೋಽಜಾಯತ ಪೂರ್ಣಚೇತಸಃ || 12 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅಸೌ, ಅಸೂಯನ್, ದ್ವಿವಪ್ರಕಾರತಃ, ವೈಚೀಕ್ಯಪತ್, ಕಂಚಿತ್, ಅಥ, ಅರ್ಥಂ, ಉಚ್ಚೈಃ, ಜಗದ್ವಿಜೇತುಃ, ಚ, ಜಯೇ, ಸಸಂಶಯಃ, ತಾವಜ್ಜನಃ, ಅಜಾಯತ, ಪೂರ್ಣಚೇತಸಃ |

ಅನ್ವಯ— ಅಥ ಅಸೂಯನ್ ಅಸೌ, ಕಂಚಿತ್ ಅರ್ಥಂ ಉಚ್ಚೈಃ ದ್ವಿವಪ್ರಕಾರತಃ ವೈಚೀಕ್ಯಪತ್, ತಾವತ್ ಜನಃ ಜಗದ್ವಿಜೇತುಃ ಪೂರ್ಣಚೇತಸಃ ಜಯೇ ಚ ಸಸಂಶಯಃ ಅಜಾಯತ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಥ = ಅನಂತರದಲ್ಲಿ

ಅಸೂಯನ್ ಅಸೌ = ಹೊಟ್ಟೆಕಿಚ್ಚಿನಿಂದ ಯುಕ್ತನಾಗಿರುವ ಈ ವಾದಿಸಿಂಹನು

ಕಂಚಿತ್ = ಯಾವುದೋ ಒಂದು

ಅರ್ಥಂ = ಅರ್ಥವನ್ನು

ಉಚ್ಚೈಃ = ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಧ್ವನಿಯಿಂದ

ದ್ವಿವಪ್ರಕಾರತಃ = ಹದಿನೆಂಟು ಪ್ರಕಾರಗಳಿಂದ

ವೈಚೀಕ್ಯಪತ್ = ಹೀಗೋ ಹಾಗೋ ಎಂದು ವಿಕಲ್ಪ ಮಾಡಿದನು.

ತಾವಜ್ಜನಃ = ಆಗ ಅಷ್ಟು ಜನರೂ ಕೂಡ

ಜಗದ್ವಿಜೇತುಃ = ಪ್ರಪಂಚವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಜಯಿಸಿರುವ

ಪೂರ್ಣಚೇತಸಃ = ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರ

ಜಯೇ ಚ = ಜಯದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ

ಸಸಂಶಯಃ = ಸಂಶಯದಿಂದ ಸಹಿತರಾಗಿ

ಅಜಾಯತ = ಆದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ವಾದಿಸಿಂಹನು ಹೊಟ್ಟೆಕಿಚ್ಚಿನಿಂದ ಯುಕ್ತನಾದನು. ಒಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹದಿನೆಂಟು ವಿಧವಾಗಿ ವಿಕಲ್ಪ ಮಾಡಿದನು. ಆ ವಿಕಲ್ಪಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಸಭಿಕರು ಕೇಳಿದರು. ಅವರೆಲ್ಲರಿಗೂ ಜಗತ್ತನ್ನೇ ಜಯಿಸಿರುವ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾ-ಚಾರ್ಯರಿಗೂ ಜಯವು ಏರ್ಪಡುತ್ತದೆಯೋ ಇಲ್ಲವೋ ಎಂಬ ಸಂಶಯವು ಬಂತು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಅಸೂಯನ್— ಅಸೂಯತಿ ಇತಿ ಅಸೂಯನ್ |

ದ್ವಿವಪ್ರಕಾರತಃ— ದ್ವಿಃ ಅವೃತ್ತಾಃ ನವ ದ್ವಿವಪ್ರ, ದ್ವಿವಪ್ರತೀ ಪ್ರಕಾರಾಶ್ಚ ದ್ವಿವಪ್ರಕಾರಾಃ, ತೇಭ್ಯಃ ದ್ವಿವಪ್ರಕಾರತಃ |

ವೈಚೀಕ್ಯಪತ್— ವಿಶೇಷೇಣ ಅಚೀಕ್ಯಪತ್, ವೈಚೀಕ್ಯಪತ್ |

ಜಗದ್ವಿಜೇತುಃ— ಜಗತಾಂ ವಿಜೇತಾ ಜಗದ್ವಿಜೇತಾ, ತಸ್ಯ ಜಗದ್ವಿಜೇತುಃ |

ಸಸಂಶಯಃ— ಸಂಶಯೇ ಸಹ ವರ್ತತೇ ಇತಿ ಸಸಂಶಯಃ |

ಪೂರ್ಣಚೇತಸಃ— ಪೂರ್ಣಂ ಚೇತಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಪೂರ್ಣಚೇತಃ, ತಸ್ಯ ಪೂರ್ಣಚೇತಸಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ವ್ಯಚೀಕ್ಷಪತ್- ವಿ ಇತ್ಯವಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ಕ್ಷಪೂ ಸಾಮರ್ಥ್ಯೇ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ-
ರ್ಥಕಾತ್ ಕ್ಷಪೂ ಧಾತೋಃ ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ "ವ್ಯಚೀಕ್ಷಪತ್" ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ವ್ಯಚೀಕ್ಷಪತ್	ವ್ಯಚೀಕ್ಷಪತಾಂ	ವ್ಯಚೀಕ್ಷಪನ್
ವ್ಯಚೀಕ್ಷಪಃ	ವ್ಯಚೀಕ್ಷಪತಂ	ವ್ಯಚೀಕ್ಷಪತ
ವ್ಯಚೀಕ್ಷಪಂ	ವ್ಯಚೀಕ್ಷಪಾವ	ವ್ಯಚೀಕ್ಷಪಾಮ

★ ★ ★

ಗ್ರಾಮಸಿಂಹದಂತಾದ ವಾದಿಸಿಂಹ

ವಿಕಲ್ಪಕೋಟೀರಥ ಖಂಡಯನ್ ದ್ರುತಂ

ರೇಚೇಽಧಿಕಂ ಸ್ತೇರಮುಖೋ ಬೃಹನ್ಮತಿಃ |

ತಮಸ್ತತೀರ್ವಾ ದ್ಯುಮಗೇರ್ವಿಶುದ್ಧಯಾ

ಗವಾಶ್ರಿತೋ ವಿಷ್ಣುಪದಂ ಸದಾಸ್ತದಮ್

|| 13 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ವಿಕಲ್ಪಕೋಟೀಃ, ಅಥ, ಖಂಡಯನ್, ದ್ರುತಂ, ರೇಚೇ, ಅಧಿಕಂ, ಸ್ತೇರಮುಖಃ, ಬೃಹನ್ಮತಿಃ,
ತಮಸ್ತತೀಃ, ವಾ, ದ್ಯುಮಗಃ, ವಿಶುದ್ಧಯಾ, ಗವಾಶ್ರಿತಃ, ವಿಷ್ಣುಪದಂ, ಸದಾಸ್ತದಂ |

ಅನ್ವಯ— ಅಥ ಸದಾಸ್ತದಂ ವಿಷ್ಣುಪದಂ ಶ್ರಿತಃ ಸ್ತೇರಮುಖಃ ಬೃಹನ್ಮತಿಃ, ವಿಕಲ್ಪಕೋಟೀಃ ದ್ರುತಂ ವಿಶುದ್ಧಯಾ
ಗವಾ ದ್ಯುಮಗಃ ತಮಸ್ತತೀಃ ವಾ ಖಂಡಯನ್ ಅಧಿಕಂ ರೇಚೇ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಥ = ಅನಂತರದಲ್ಲಿ

ಸದಾಸ್ತದಂ = ಸಜ್ಜನರಿಗೆ ಆಶ್ರಯವಾದ ನಕ್ಷತ್ರಗಳಿಗೆ ಮತ್ತು ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯವಾದ

ವಿಷ್ಣುಪದಂ = ಶ್ರೀಹರಿಯ ಪಾದವನ್ನು (ಆಕಾಶವನ್ನು)

ಶ್ರಿತಃ = ಆಶ್ರಯಿಸಿದ

ಸ್ತೇರಮುಖಃ = ಮಂದಹಾಸದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮುಖವುಳ್ಳ

ಬೃಹನ್ಮತಿಃ = ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು

ವಿಕಲ್ಪಕೋಟೀಃ = ವಿಕಲ್ಪಗಳ ಪ್ರಕಾರಗಳನ್ನು

ದ್ರುತಂ = ಬೇಗನೆ

ವಿಶುದ್ಧಯಾ = ಶಬ್ದ ಮತ್ತು ಅರ್ಥದೋಷಗಳಿಲ್ಲದ

ಗವಾ = ಕಿರಣಗಳಿಂದ (ಮಾತುಗಳಿಂದ)

ದ್ಯುಮಗಃ = ಸೂರ್ಯನು

ತಮಸ್ತತೀಃ ವಾ = ಅಂಧಕಾರಗಳ ಸಮೂಹಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವಂತೆ

ಖಂಡಯನ್ = ಖಂಡಿಸುತ್ತಾ

ಅಧಿಕಂ = ಹೆಚ್ಚಾಗಿ

ರೇಚೇ = ಪ್ರಕಾಶಿಸಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ವಾದಿಸಿಂಹನು ಮಾಡಿರುವ ವಿಶಲ್ಪಗಳನ್ನು ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು ಕೇಳಿದರು. ಹದಿನೆಂಟು ವಿಧವಾಗಿ ವಿಶಲ್ಪವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದನ್ನು ಕೇಳಿಬಿಟ್ಟು ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು ಹೆದರಲಿಲ್ಲ. ಅವುಗಳನ್ನು ಬಿಂಡಿಸುತ್ತಾ ಹಿಂದಿನಗಿಂತಲೂ ಅಧಿಕವಾಗಿ ಶೋಭಿಸಿದರು. ಕತ್ತಲೆಯ ಸಮೂಹವನ್ನು ನೋಡಿ ಸೂರ್ಯನು ಅಂಜುವನೇ ? ಆತ್ಮಂತ ಪರಿಶುದ್ಧನಾದ ಸೂರ್ಯನು ಕಿರಣಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತನಾಗಿರುವನು. ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು ಅಲಕ್ಷ್ಯವಾಗಿ ಮೆಲ್ಲನೆ ನಕ್ಕರು. ಮಂದಹಾಸದಿಂದ ಯುಕ್ತವಾಗಿರುವವರಾಗಿ ಅವನ ವಿಶಲ್ಪಗಳ ಕೋಟಿಗಳನ್ನು ಕೇಳಿದ ಕೂಡಲೆ ಮುಗುಳು ನಗೆಯು ಬಂತು. ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು ಅಧಿಕವಾಗಿ ಶೋಭಿಸಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ವಿಶಲ್ಪಕೋಟೀಃ— ವಿಶಲ್ಪಾನಾಂ ಕೋಟಿಯಃ ತಾಃ ವಿಶಲ್ಪಕೋಟೀಃ |

ಖಂಡಯನ್— ಖಂಡಯತಿ ಇತಿ ಖಂಡಯನ್ |

ಸೈರಮುಖಃ— ಸೈರಂ ಮುಖಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸೈರಮುಖಃ |

ಬೃಹಸ್ಪತಿಃ— ಬೃಹತೀ ಮತಿಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಬೃಹಸ್ಪತಿಃ |

ತಮಸ್ತತೀಃ— ತಮಸಾಂ ತತಯಃ ತಮಸ್ತತಯಃ, ತಾಃ ತಮಸ್ತತೀಃ |

ದ್ಯುಮಣಿಃ— ದಿವಃ ಮಣಿಃ ದ್ಯುಮಣಿಃ |

ವಿಶುದ್ಧಃ— ವಿಶುದ್ಧಿಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ಯ ಇತಿ ವಿಶುದ್ಧಃ |

ಗವಾಶ್ರಿತಃ— ಗವಾ ಆಶ್ರಿತಃ ಗವಾಶ್ರಿತಃ |

ಸದಾಸ್ವದಂ— ಸತಾಂ ಆಸ್ವದಂ ಸದಾಸ್ವದಂ |

ಕ್ರಿಪಾಪದ— ರಾಜ್ಯದೀಪ್ತಿದೀಪ್ತರ್ಥಕಾತ್ ಲಿಪಿ ಪ್ರಥಮವುರುಷೇ ವಿಕವಚನೇ "ರೇಜೇ" ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ರೇಜೇ ರೇಜಾತೇ ರೇಜರೇ, ರೇಜಷೇ ರೇಜಾರ್ಥೇ ರೇಜಧ್ಯೇ, ರೇಜೇ ರೇಜವಹೇ ರೇಜಮಹೇ ||

★ ★ ★

ಏಕಾಪೋಷಣವಾದ ಬುದ್ಧಿಸಾಗರ

ಅಗಾಧಮಾತೃತ್ವೈವೇಲಮುದ್ಧತಂ

ತಿರಸ್ಕೃತಾಶೇಷಸರಸ್ವತೀತತಿಮ್ |

ಕಾಮಂ ಮಹಾಮಾನಸಕುಂಭಸಂಭವೋ

ಲಘೂಚಕಾರೇತ್ಯಪಿ ಬುದ್ಧಿಸಾಗರಮ್

|| 14 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅಗಾಧಂ, ಆತ್ಮನಿ, ಅತಿವೇಲಂ, ಉದ್ಧತಂ, ತಿರಸ್ಕೃತಾಶೇಷಸರಸ್ವತೀತತಿಂ, ಕಾಮಂ, ಮಹಾಮಾನಸ-ಕುಂಭಸಂಭವಃ, ಲಘೂಚಕಾರ, ಇತಿ, ಅಪಿ, ಬುದ್ಧಿಸಾಗರಂ |

ಅನ್ವಯ— ಮಹಾಮಾನಸಕುಂಭಸಂಭವಃ ಅಗಾಧಂ ಆತ್ಮನಿ ಅತಿವೇಲಂ ಉದ್ಧತಂ ತಿರಸ್ಕೃತಾಶೇಷಸರಸ್ವತೀತತಿಂ ಬುದ್ಧಿಸಾಗರಂ ಅಪಿ ಲಘೂಚಕಾರ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಮಹಾಮಾನಸಕುಂಭಸಂಭವಃ = ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರೆಂಬ ಅಗತ್ಯಮುನಿಗಳು

ಅಗಾಧಂ = ಗಂಭೀರ ಸ್ವಭಾವದಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದ

ಆತ್ಮನಿ = ತನ್ನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ

ಅತಿವೇಲಂ = ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ

ಉದ್ವತಃ = ನನಗೆ ಸಮಾನರು ಯಾರೂ ಇಲ್ಲವೆಂದು ದುರಹಂಕಾರದಿಂದ ಯುಕ್ತನಾಗಿರುವ

ತಿರಸ್ಕೃತಾಶೇಷನದೀತತಿಂ = ಧಿಕ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಸಕಲ ಪಂಡಿತರ ಮಾತುಗಳ ಸಮೂಹಗಳುಳ್ಳ

ಬುದ್ಧಿವಾಗರಂ ಅಪಿ = ಬುದ್ಧಿವಾಗರನನ್ನೂ ಕೂಡ

ಇತಿ ಕಾಮಂ = ಹೀಗೆಯೇ ಯಥೇಚ್ಛವಾಗಿ

ಲಘೂಚಾರ = ಸೋಲಿಸಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ವಾದಿಸಂಹನು ವಾದದಲ್ಲಿ ಸೋತನು. ಅನಂತರ ಬುದ್ಧಿವಾಗರನು ಸೋತನು. ಅವನು ಗಂಭೀರ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವನು. ತನ್ನನ್ನು ಜಯಿಸುವವನು ಯಾರೂ ಇಲ್ಲವೆಂಬ ದುರಹಂಕಾರದಿಂದ ಯುಕ್ತನಾಗಿರುವವನು. ಎಲ್ಲಾ ಪಂಡಿತರುಗಳನ್ನೂ ಸೋಲಿಸಿದವನು. ಅಗಸ್ತ್ಯರು ಎಂತಹ ನದಿಗಳನ್ನೂ ಕುಡಿದವರು. ಅವರ ಮುಂದೆ ಸಾಮಾನ್ಯನದಿಗಳ ಗತಿ ಏನು? ಅಗಸ್ತ್ಯರ ಮುಂದೆ ಎಲ್ಲಾ ಸಮುದ್ರಗಳೂ ಏಕಾಪೋಶನದಲ್ಲಿ ಅಡಗಿದಂತೆ ಬುದ್ಧಿವಾಗರನು ಅಡಗಿದನು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಅಗಾಧಂ— ನ ಗಾಢಃ ಅಗಾಧಃ, ತಂ ಅಗಾಧಂ |

ಉದ್ವತಃ— ಅತ್ಯನಿ ಅತಿವೇಲಂ ಉದ್ವತಃ |

ತಿರಸ್ಕೃತಾಶೇಷನದೀತತಿಂ— ಅಶೇಷಾಶ್ಚ ತಾಃ ನದ್ಯಶ್ಚ ಅಶೇಷನದ್ಯಃ, ಅಶೇಷನದೀನಾಂ ತತಿಃ

ಅಶೇಷನದೀತತಿಃ, ತಿರಸ್ಕೃತಾ ಅಶೇಷನದೀತತಿಃ ಯೇನ ಸಃ ತಿರಸ್ಕೃತಾಶೇಷನದೀತತಿಃ, ತಂ

ತಿರಸ್ಕೃತಾಶೇಷನದೀತತಿಂ |

ಮಹಾಮಾನಸಕುಂಭಸಂಭವಃ— ಮಹತ್ ಮಾನಸಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಮಹಾಮಾನಸಃ, ಮಹಾಮಾನಸ ಏವ

ಕುಂಭಸಂಭವಃ ಮಹಾಮಾನಸಕುಂಭಸಂಭವಃ |

ಲಘೂಚಾರ— ಅಲಘುಂ ಲಘುಂ ಸಂಪದ್ಯಮಾನಂ ಚಕಾರ ಲಘೂಚಾರ |

ಬುದ್ಧಿವಾಗರಃ— ಬುದ್ಧ್ಯಾ ವಾಗರಃ ಇವ ಬುದ್ಧಿವಾಗರಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಲಘೂಚಾರ - ದುಕ್ಕಿತ್ ಕರಣೇ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ |

ಚಕಾರ ಚಕ್ರತುಃ ಚಕ್ರುಃ, ಚರ್ಕರ್ ಚಕ್ರಧು ಚಕ್ರ, ಚಕಾರ ಚಕರ ಚಕ್ರವ ಚಕ್ರಮ||

★ ★ ★

ಪರವಾದಿಗಳ ಪಲಾಯನವಾದ

ಶ್ವ ಏವ ವಾದೋಽಸ್ತಿ ತಿ ವಾದಿನೌ ಖಿಲಾ-

ವದ್ಯೋತ್ತರಂ ಭಾತಿ ಯದೀರ್ಯತಾಮಿತಿ |

ಮಧ್ಯೇ ಬ್ರುವಾಣೇಽಮತ ತೌ ಜಿತೌ ಜನಃ

ಸ ನಿಶ್ಚಿಣಾಯಾಥ ನಿಶಾಪಲಾಯನಾತ್

|| 15 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಶ್ವಃ, ಏವ, ವಾದಃ, ಅಸ್ತು, ಇತಿ, ವಾದಿನೌ, ಖಿಲೌ, ಅದ್ವ, ಉತ್ತರಂ, ಭಾತಿ, ಯದಿ, ಈರ್ಯತಾಂ, ಇತಿ, ಮಧ್ಯೇ, ಬ್ರುವಾಣೇ, ಅಮತ, ತೌ, ಜಿತೌ, ಜನಃ, ಸಃ, ನಿಶ್ಚಿಣಾಯ, ಅಥ, ನಿಶಾಪಲಾಯನಾತ್ |

ಅನ್ವಯ— ವಾದಃ ಶ್ವಃ ಏವ ಅಸ್ತು ಇತಿ ವಾದಿನೌ ಖಿಲೌ, ಮಧ್ಯೇ ಉತ್ತರಂ ಭಾತಿ ಯದಿ ಈರ್ಯತಾಂ ಅದ್ವ ಉದೀರ್ಯತಾಂ, ಇತಿ ಬ್ರುವಾಣೇ, ಜನಃ ತೌ ಜಿತೌ ಅಮತ, ಸಃ ಅಥ ನಿಶಾಪಲಾಯನಾತ್ ಜಿತೌ ನಿಶ್ಚಿಣಾಯ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ವಾದಃ = ಚರ್ಚೆಯು

ಶ್ವಃ ಏವ = ನಾಳೆಯೇ

ಅಸ್ತು = ಆಗಲಿ

ಇತಿ = ಹೀಗೆಂದು

ವಾದಿನೌ ಖಲೌ = ಹೇಳುತ್ತಿರುವ ಆಯೋಗ್ಯರಿಗೆ,

ಮಧ್ಯೇ = ಮಧ್ಯಾಹ್ನಾರ್ಯದಿಂದ

ಉತ್ತರಂ ಭಾತಿ ಯದಿ = ಉತ್ತರವು ತೋರಿದರೆ

ಅದ್ಯಃ = ಈಗಲೇ

ಈರ್ಯತಾಂ = ಹೇಳಲ್ಪಡಲಿ

ಇತಿ = ಎಂದು

ಬ್ರುವಾಣೇ = ಹೇಳಲ್ಪಡಲು,

ಜನಃ = ಜನರು

ತೌ = ಆ ವಾದಿಸಿಂಹ ಮತ್ತು ಬುದ್ಧಿಸಾಗರ ಇಬ್ಬರನ್ನೂ

ಜಿತೌ = ಜಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟವರನ್ನಾಗಿ

ಆಮತಃ = ತಿಳಿದರು.

ಸಃ = ಆ ಜನರು

ಆಥ = ಬಳಿಕ

ನಿಶಾಪಲಾಯನಾತ್ = ರಾತ್ರಿ ಓಡಿಹೋದುದರಿಂದ

ಜಿತೌ ನಿಶ್ಚಿತ್ತಾಯ = ಸೋತರೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— 'ನಾಳೆ ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ವಾದವು ನಡೆಯಲಿ' ಎಂದು ವಾದಿಸಿಂಹನೂ ಬುದ್ಧಿಸಾಗರನೂ ಹೇಳಿದರು. ಆಗ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು 'ನಿಮಗೆ ಉತ್ತರವು ತೋರಿದರೆ ಈಗಲೇ ಹೇಳಿ' ಎಂದರು. ಅಷ್ಟು ಹೇಳಿದ್ದಕ್ಕೆ ಆ ಆಯೋಗ್ಯರು ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಉತ್ತರವನ್ನೂ ಕೊಡಲಿಲ್ಲ. ಹೊರಟು ಹೋದರು. ಅಲ್ಲಿದ್ದ ಜನರು ಇದರಿಂದ ಅವರಿಬ್ಬರೂ ಹೆದರಿದರು, ಸೋತರು ಎಂದು ತೀರ್ಮಾನ ಮಾಡಿದರು. ಆ ದಿನ ರಾತ್ರಿ ಅವರಿಬ್ಬರೂ ಊರನ್ನೇ ಬಿಟ್ಟು ಓಡಿಹೋಗಿದ್ದರು. ಅವರು ಪಲಾಯನವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರ ಜಯವು ನಿಶ್ಚಯವಾಯಿತು.

ವಿಗ್ರಹ—

ವಾದಿನೌ— ವಾದಃ ಅನಯೋಃ ಅಸ್ತು ಇತಿ ವಾದಿನೌ |

ಬ್ರುವಾಣೇ— ಬ್ರೂತೇ ಇತಿ ಬ್ರುವಾಣಃ, ತಸ್ಮಿನ್ ಬ್ರುವಾಣೇ |

ಜಿತೌ— ಜಿತಶ್ಚ ಜಿತಶ್ಚ ಜಿತೌ |

ನಿಶಾಪಲಾಯನಾತ್— ನಿಶಾಯಾಂ ಪಲಾಯನಂ ನಿಶಾಪಲಾಯನಂ, ತಸ್ಮಾತ್ ನಿಶಾಪಲಾಯನಾತ್ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಸ್ತು - ಅಸಥುವಿ ಇತ್ಯರ್ಥಕಾತ್ ಲೋಟಿ 'ಅಸ್ತು' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಅಸ್ತು ಸ್ವಾತ್ ಸ್ವಾಂ ಸಂತು, ಏಧಿಸ್ವಾತ್ ಸ್ತಂ ಸ್ತ, ಅಸಾನಿ ಅಸಾವ ಅಸಾಮ ||

ಭಾತಿ - ಭಾದೀಪೌ ದೀಪ್ಯರ್ಥಕಾತ್ ಭಾಧಾತೋಃ ಲಟಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ "ಭಾತಿ" ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।
ಭಾತಿ ಭಾತಃ ಭಾಂತಿಃ, ಭಾಸಿ ಭಾಧಃ ಭಾಧ, ಭಾಮಿ ಭಾವಃ ಭಾಮಃ ॥

ಈರ್ಯತಾಂ- ಈರ ಪ್ರೇರಣೇ ಇತಿ ಪ್ರೇರಣಾರ್ಥಕಾತ್ ಈರಧಾತೋಃ ಲೋಟಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ
"ಈರ್ಯತಾಂ" ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ಈರ್ಯತಾಂ ಈರ್ಯೇತಾಂ ಈರ್ಯಂತಾಂ, ಈರ್ಯಸ್ವ ಈರ್ಯೇಥಾಂ ಈರ್ಯದ್ಧಂ,
ಈರ್ಯೇ ಈರ್ಯಾವಹೇ ಈರ್ಯಾಮಹೇ ॥

ಅಮತ- ಮನು ಅವಬೋಧನೇ ಇತಿ ಅವಬೋಧನಾರ್ಥಕಾತ್ ಮನುಧಾತೋಃ ಆತ್ಮನೇಪದಿನಃ ಲಙ್
ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ "ಅಮತ" ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ಅಮತ ಅಮನಿಪ್ಪ ಅಮನಿಷಾತಾಂ ಅಮನಿಷತ್, ಅಮನಿಷ್ಯಾ ಅಮನಿಷಾಥಾಂ ಅಮನಿಷದ್ಧಂ,
ಅಮನಿಷಿ ಅಮನಿಷ್ಠು ಅಮನಿಷ್ಠು ॥

ನಿಶ್ಚಿಕಾಯ- ನಿನ್ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ಚಿಞ್ ಚಯನೇ ಇತ್ಯಸ್ತಾದ್ಧಾತೋಃ ಲಿಟಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ
ಏಕವಚನೇ "ನಿಶ್ಚಿಕಾಯ" ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ನಿಶ್ಚಿಕಾಯ ನಿಶ್ಚಿಕ್ತುಃ ನಿಶ್ಚಿಕ್ತುಃ, ನಿಶ್ಚಿಕ್ತಥ ನಿಶ್ಚಿಕ್ತಧುಃ ನಿಶ್ಚಿಕ್ತ, ನಿಶ್ಚಿಕಾಯ ನಿಶ್ಚಿಕ್ತವ ನಿಶ್ಚಿಕ್ತಮ ॥

★ ★ ★

ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞ ಅದ್ವೈತವಿಜಯ

ಬುದ್ಧ್ಯಭಿನ್ನಾ ವಾದಿವರೇಣ ಚಾರ್ಜಿತಾಂ ಜಯಶ್ರಿಯಂ ಭೂಪರಿವರ್ತಿನಾ ಚಿರಾತ್ ।

ಅಹೋ ಮುಹೂರ್ತಾದಯಮಪ್ರಯತ್ನವಾನವಾಪ್ತವಾನಿತ್ಯತಿವಿಸ್ಮಿತಂ ಜನೈಃ ॥ 16 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ- ಬುದ್ಧ್ಯಭಿನ್ನಾ, ವಾದಿವರೇಣ, ಚ, ಅರ್ಜಿತಾಂ, ಜಯಶ್ರಿಯಂ, ಭೂಪರಿವರ್ತಿನಾ, ಚಿರಾತ್,
ಅಹೋ, ಮುಹೂರ್ತಾತ್, ಅಯಂ, ಅಪ್ರಯತ್ನವಾನ್, ಅವಾಪ್ತವಾನ್, ಇತಿ, ಅತಿವಿಸ್ಮಿತಂ, ಜನೈಃ ।

ಅನ್ವಯ- ಅಯಂ ಬುದ್ಧ್ಯಭಿನ್ನಾ ಭೂಪರಿವರ್ತಿನಾ ವಾದಿವರೇಣ ಚ, ಚಿರಾತ್ ಅರ್ಜಿತಾಂ ಜಯಶ್ರಿಯಂ,
ಮುಹೂರ್ತಾತ್ ಅಪ್ರಯತ್ನವಾನ್ ಅವಾಪ್ತವಾನ್, ಅಹೋ! ಇತಿ ಜನೈಃ ಅತಿವಿಸ್ಮಿತಂ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ-

ಅಯಂ = ಈ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು

ಬುದ್ಧ್ಯಭಿನ್ನಾ = ಬುದ್ಧಿವಾಗರನಿಂದಲೂ

ಭೂಪರಿವರ್ತಿನಾ = ಪ್ರತಿವಾದಿಗಳನ್ನು ಹುಡುಕಿಕೊಂಡು ಯಾವಾಗಲೂ ಭೂಪ್ರದಕ್ಷಿಣೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ

ವಾದಿವರೇಣ ಚ = ವಾದಿಸಿಂಹನಿಂದಲೂ

ಚಿರಾತ್ = ಬಹಳ ಕಾಲದಿಂದ

ಅರ್ಜಿತಾಂ = ಸಂಪಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ

ಜಯಶ್ರಿಯಂ = ಜಯಸಂಪತ್ತನ್ನು

ಮುಹೂರ್ತಾತ್ = ಬಹು ಬೇಗನೇ, ಒಂದು ಮುಹೂರ್ತದಲ್ಲಿ

ಅಪ್ರಯತ್ನವಾನ್ = ಯಾವ ಪ್ರಯತ್ನವೂ ಇಲ್ಲದೆ

ಅವಾಪ್ತವಾನ್ = ಹೊಂದಿದರು

ಅಹೋ = ಆಶ್ಚರ್ಯ!

ಇತಿ = ಹೀಗೆಂದು

ಜನ್ಯಃ = ಜನರುಗಳಿಂದ

ಅತಿವಿಸ್ಮಿತಂ = ಅತ್ಯಂತ ಆಶ್ಚರ್ಯವು ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟಿತು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಆ ಬುದ್ಧಿನಾಗರನೂ ವಾದಿಸಿಂಹನೂ ಯಾವಾಗಲೂ ಪ್ರತಿವಾದಿಗಳನ್ನು ಹುಡುಕುತ್ತಾ ಭೂ-
ಪ್ರದಕ್ಷಿಣವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. “ಇಷ್ಟು ಕಷ್ಟದಿಂದ ಸಂಪಾದಿಸಿದ ಜಯಶ್ರೀಯನ್ನು ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು ಒಂದೇ
ಮುಷೂರ್ತದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಪ್ರಯಾಸವೂ ಇಲ್ಲದಂತೆಯೇ ಹೊಂದಿದರಲ್ಲವೇ ? ಏನು ಆಶ್ಚರ್ಯ!” ಎಂದು ಎಲ್ಲಾ ಜನರೂ
ತುಂಬಾ ಆಶ್ಚರ್ಯಪಟ್ಟರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಬುದ್ಧ್ಯಭಿನಾ— ಬುದ್ಧ್ಯಾ ಅಭ್ಯಃ ಬುದ್ಧ್ಯಭ್ಯಃ, ತೇನ ಬುದ್ಧ್ಯಭಿನಾ |

ವಾದಿವರೇಣ— ವಾದೀನಾಂ ವರಃ ವಾದಿವರಃ, ತೇನ ವಾದಿವರೇಣ |

ಜಯಶ್ರಿಯಂ— ಜಯಸ್ಯ ಶ್ರೀಃ ಜಯಶ್ರೀಃ, ತಾಂ ಜಯಶ್ರಿಯಂ |

ಭೂಪರಿವರ್ತಿನಾ— ಭುವಂ ಪರಿವರ್ತಯತೇ ಇತಿ ಭೂಪರಿವರ್ತೀ, ತೇನ ಭೂಪರಿವರ್ತಿನಾ |

ಅಪ್ರಯತ್ನವಾನ್— ನ ಪ್ರಯತ್ನಃ ಅಪ್ರಯತ್ನಃ, ಅಪ್ರಯತ್ನಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ಮಿ ಇತಿ ಅಪ್ರಯತ್ನವಾನ್ |

ಅವಾಪ್ರವಾನ್— ಅವಾಪ್ತಂ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ಮಿ ಇತಿ ಅವಾಪ್ರವಾನ್ |

ಅತಿವಿಸ್ಮಿತಂ— ಅತ್ಯಂತಂ ವಿಸ್ಮಿತಂ ಅತಿವಿಸ್ಮಿತಂ |

★ ★ ★

ಶಾಂಕರಭಾಷ್ಯದ ಖಂಡನೆಗೆ ಉಪಕ್ರಮ

ವ್ಯಾಖ್ಯನ್ ಕದಾಚಿನ್ಮಗಮದ್ವಿಮಿರ್ತಂ

ಭಾಷ್ಯಂ ಜನ್ಯೈಶ್ಚರ್ವಿಕಾರದೈವ್ಯೈಃ |

ಉವಾಚ ವಾಚಂ ಪರಿಹಾಸಹಾಸವಾನ್

ಸಂಮೋದತೀರ್ಥಃ ಸುರಮೋದದಾಯಿನೀಮ್ || 17 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ವ್ಯಾಖ್ಯನ್, ಕದಾಚಿತ್, ಮಗಮತ್, ವಿನಿಮಿರ್ತಂ, ಭಾಷ್ಯಂ, ಜನ್ಯಃ, ಶರ್ವವಿಶಾರದೈಃ, ವೃತಃ,
ಉವಾಚ, ವಾಚಂ, ಪರಿಹಾಸಹಾಸವಾನ್, ಸಂಮೋದತೀರ್ಥಃ, ಸುರಮೋದದಾಯಿನೀಂ |

ಅನ್ವಯ— ಕದಾಚಿತ್ ಮಗಮದ್ವಿಮಿರ್ತಂ ಭಾಷ್ಯಂ, ಶರ್ವವಿಶಾರದೈಃ ವೃತಃ ವ್ಯಾಖ್ಯನ್, ಸಂಮೋದತೀರ್ಥಃ
ಪರಿಹಾಸಹಾಸವಾನ್ ಸುರಮೋದದಾಯಿನೀಂ ವಾಚಂ ಉವಾಚ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಕದಾಚಿತ್ = ಯಾವುದೋ ಒಂದು ದಿನದಲ್ಲಿ

ಮಗಮದ್ವಿಮಿರ್ತಂ = ಮಗಮಾನ್ ಎಂಬ ದೈತ್ಯನಿಂದ ನಿಮಿತ್ತವಾದ

ಭಾಷ್ಯಂ = ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯವನ್ನು

ತರ್ಕವಿಶಾರದೈಃ ಜನ್ಯಃ = ತರ್ಕಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಚತುರರಾಗಿರುವ ಜನರುಗಳಿಂದ

ವೃತಃ = ಸುತ್ತುವರಿಯಲ್ಪಟ್ಟು

ವ್ಯಾಖ್ಯನ್ = ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ

ಸಂಮೋದತೀರ್ಥಃ = ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು

ಪರಿಹಾಸಹಾಸವಾನ್ = ಪರಿಹಾಸರೂಪವಾದ ನಗುವಿಕೆಯಿಂದ ಯುಕ್ತರಾಗಿ

ಸುರಮೋದದಾಯಿನೀಂ = ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸಂತೋಷವನ್ನು ಕೊಡುವ

ವಾಚಿಂ = ಮಾತನ್ನು

ಉವಾಚ = ಹೇಳಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಒಂದು ದಿನ ಸಂಕರನ ರೂಪವನ್ನು ತಾಳಿದ್ದ ಮಣಿಮಾನ್ ಎಂಬ ದೈತ್ಯನಿಂದ ಬರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಪಾಠ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಆಗ ಸರ್ವಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರ ಸುತ್ತಲೂ ತರ್ಕಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ನಿಪುಣರಾದ ಪಂಡಿತರುಗಳೆಲ್ಲರೂ ಸುತ್ತಿಕೊಂಡಿದ್ದರು. ಆಗ ಅವರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು ಪರಿಹಾರರೂಪವಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಾ, ಮಂದಹಾಸ-ದೊಡನೆ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸಂತೋಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಈ ಮಾತನ್ನು ಹೇಳಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಮಣಿಮದ್ವಿನಿರ್ಮಿತಂ— ಮಣಿಮತಾಂ ವಿನಿರ್ಮಿತಂ ಮಣಿಮದ್ವಿನಿರ್ಮಿತಂ, ತತ್ ಮಣಿಮದ್ವಿನಿರ್ಮಿತಂ |

ತರ್ಕವಿಶಾರದ್ಯಃ— ತರ್ಕ ವಿಶಾರದಾಃ ತರ್ಕವಿಶಾರದಾಃ, ತೈಃ ತರ್ಕವಿಶಾರದೈಃ |

ವ್ಯಾಖ್ಯನ್— ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಿ ಇತಿ ವ್ಯಾಖ್ಯನ್ |

ಪರಿಹಾಸಹಾಸವಾನ್— ಪರಿಹಾಸಃ ಏವ ಹಾಸಃ ಪರಿಹಾಸಹಾಸಃ, ಪರಿಹಾಸಹಾಸಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ಯ ಇತಿ ಪರಿಹಾಸಹಾಸವಾನ್ |

ಸಂಮೋದತೀರ್ಥಃ— ಸಂಮೋದಃ ತೀರ್ಥಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸಂಮೋದತೀರ್ಥಃ |

ಸುರಮೋದದಾಯಿನೀಂ— ಸುರಾಣಾಂ ಮೋದಃ ಸುರಮೋದಃ, ಸುರಮೋದಂ ದದಾತೀತಿ ಸುರಮೋದದಾಯಿನೀ, ತಾಂ ಸುರಮೋದದಾಯಿನೀಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಉವಾಚ- ಬ್ರೂತಾ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ ಇತಿ ವಚನಧಾತೋಃ ಲಿಟಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ "ಉವಾಚ" ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಉವಾಚ ಊಚತುಃ, ಊಚುಃ, ಉವಚಿಥ ಉವಕ್ತಾ ಊಚಿಥುಃ ಊಚ, ಉವಾಚ ಉವಚಿ, ಊಚಿವ ಊಚಿಮು ||

★ ★ ★

ಶಂಕರಭಾಷ್ಯವು ಯಥಾರ್ಥವಾದುದಲ್ಲ

ಸತೂತ್ರಭಾವೇ ಪ್ರವಿಚಾರಿತೇ ಪೃಥ-

ಗ್ರಾಞ್ಞಾಭಿಸಂಧೌ ಚ ವಿಶುದ್ಧಬುದ್ಧಿಭಿಃ |

ನಿಗೃಹ್ಯ ಗೂಢಾಗ್ರಹಮುಗ್ರಮೇತಯೋ-

ಮಾರ್ಗನ್ಯೋಽನ್ವಯೋಽನ್ಯೋನ್ಯಮಹೋ ನ ದೃಶ್ಯತೇ || 18 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಸತೂತ್ರಭಾವೇ, ಪ್ರವಿಚಾರಿತೇ, ಪೃಥಕ್, ಭಾಷ್ಯಾಭಿಸಂಧೌ, ಚ, ವಿಶುದ್ಧಬುದ್ಧಿಭಿಃ, ನಿಗೃಹ್ಯ, ಗೂಢಾಗ್ರಹಂ, ಉಗ್ರಂ, ವಿತಯೋಃ, ಮಾನ್ಯಃ, ಅನ್ವಯಃ, ಅನ್ಯೋನ್ಯಂ, ಅಹೋ, ನ, ದೃಶ್ಯತೇ |

ಅನ್ವಯ— ವಿಶುದ್ಧಬುದ್ಧಿಭಿಃ ಉಗ್ರಂ ಗೂಢಾಗ್ರಹಂ ನಿಗೃಹ್ಯ ಸತೂತ್ರಭಾವೇ ಭಾಷ್ಯಾಭಿಸಂಧೌ ಚ ಪೃಥಕ್ ಪ್ರವಿಚಾರಿತೇ ವಿತಯೋಃ ಅನ್ಯೋನ್ಯಂ ಮಾನ್ಯಃ ಅನ್ವಯಃ ನ ದೃಶ್ಯತೇ ಅಹೋ!

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ವಿಶುದ್ಧಬುದ್ಧಿಃ = ಅತ್ಯಂತ ಪರಿಶುದ್ಧವಾದ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವರುಗಳಿಂದ (ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವರಿಂದ)

ಉಗ್ರಂ = ಕಠಿಣವಾದ, ನರಕ ಮುಂತಾದ ಅನರ್ಥಗಳನ್ನು ಕೊಡುವ

ಗೂಢಾಗ್ರಹಂ = ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಅಡಗಿರುವ ಹಠವನ್ನು ತತ್ತ್ವವು ಹೀಗೆಯೇ ಇರಬೇಕು ಎಂಬ ದುರಭಿ-
ಮಾನವನ್ನು ಮಾಡದ

ನಿಗೃಹ್ಯ = ತಡೆದುಕೊಂಡು

ಸತ್ಸೂತ್ರಭಾವೇ = ನಿರ್ದೋಷವಾದ ಸೂತ್ರಗಳ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು

ಭಾಷ್ಯಾಭಿಸಂಧೌ ಚ = ಈ ಭಾಷ್ಯದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು

ಪೃಥಕ್ = ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ

ಪ್ರವಿಚಾರಿತೇ ಸತಿ = ವಿಚಾರಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಾಗ

ವಿತಯೋಃ = ಈ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ ಮತ್ತು ಸಂಕರಭಾಷ್ಯಗಳಿಗೆ

ಅನ್ಯೋನ್ಯಂ = ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ

ಮಾನ್ಯಃ = ಯೋಗ್ಯವಾದ

ಅನ್ವಯಃ = ಸಂಬಂಧವು

ನ ದೃಶ್ಯತೇ = ಕಾಣಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ

ಅಹೋ = ಅಶ್ಚರ್ಯ!

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ವಿಶುದ್ಧವಾದ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವರು ಈ ಸೂತ್ರಗಳನ್ನೂ ಅವುಗಳ ಭಾಷ್ಯಗಳನ್ನೂ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಓದಬೇಕು. ಓದುವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಅಡಗಿರುವ ಮತ್ತು ನರಕ ಮುಂತಾದ ಅನರ್ಥಗಳನ್ನು ಕೊಡದ ಇರಬೇಕು. ಆಗ್ರಹವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಚೆನ್ನಾಗಿ ವಿಚಾರವನ್ನೂ ಮಾಡಬೇಕು. ಅಂತಹ ವಿಚಾರವನ್ನು ಮಾಡಿದರೆ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳಿಗೂ ಅವುಗಳ ಭಾಷ್ಯಗಳಿಗೂ ಪರಸ್ಪರಯೋಗ್ಯವಾದ ಸಂಬಂಧವು ಕಾಣಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ. ಇದು ತುಂಬಾ ಅಶ್ಚರ್ಯಕರವಾಗಿದೆ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಸತ್ಸೂತ್ರಭಾವೇ— ಸಂತಿ ಚ ತಾನಿ ಸೂತ್ರಾಣಿ ಚ ಸತ್ಸೂತ್ರಾಣಿ, ಸತ್ಸೂತ್ರಾಣಾಂ ಭಾವಃ ಸತ್ಸೂತ್ರಭಾವಃ, ತಸ್ಮಿನ್ ಸತ್ಸೂತ್ರಭಾವೇ |

ಪ್ರವಿಚಾರಿತೇ— ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ವಿಚಾರಿತಂ ಪ್ರವಿಚಾರಿತಂ, ತಸ್ಮಿನ್ ಪ್ರವಿಚಾರಿತೇ |

ಭಾಷ್ಯಾಭಿಸಂಧೌ— ಭಾಷ್ಯಸ್ಯ ಅಭಿಸಂಧಿಃ ಭಾಷ್ಯಾಭಿಸಂಧಿಃ, ತಸ್ಮಿನ್ ಭಾಷ್ಯಾಭಿಸಂಧೌ |

ವಿಶುದ್ಧಬುದ್ಧಿಃ— ವಿಶೇಷೇಣ ಶುದ್ಧಾ ವಿಶುದ್ಧಾ, ವಿಶುದ್ಧಾ ಬುದ್ಧಿಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ವಿಶುದ್ಧಬುದ್ಧಯಃ, ತೈಃ ವಿಶುದ್ಧಬುದ್ಧಿಃ |

ಗೂಢಾಗ್ರಹಂ— ಗೂಢಾಘ್ನೌ ಆಗ್ರಹಶ್ಚ ಗೂಢಾಗ್ರಹಃ, ತಂ ಗೂಢಾಗ್ರಹಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ದೃಶ್ಯತೇ- ದೃಶಿರ್‌ಪ್ರೇಕ್ಷಣೇ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ಪ್ರೇಕ್ಷಣಾರ್ಥಕಾತ್ ದೃಶಿರ್ ಧಾತೋಃ ಕರ್ಮಣಿ ಲಟಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ವಿಕವಚನೇ "ದೃಶ್ಯತೇ" ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ದೃಶ್ಯತೇ ದೃಶ್ಯತೇ ದೃಶ್ಯಂತೇ, ದೃಶ್ಯಸೇ ದೃಶ್ಯೇಥೇ ದೃಶ್ಯದ್ವೇ, ದೃಶ್ಯೇ ದೃಶ್ಯಾವಹೇ ದೃಶ್ಯಾಮಹೇ ||

★ ★ ★

ಆಚಾರ್ಯರು ನಿರೂಪಿಸಿದ ಪ್ರಬಲದೋಷಗಳು - ನಿರುತ್ತರವಾದ ಪಂಡಿತರು

ಇತಿ ಬ್ರುವಾಣೇ ಪ್ರತಿಪಾದಯತ್ಕಲಂ

ಭಾಷ್ಯೇಽತ್ರ ದೋಷಾನ್ ಪ್ರಬಲಾನ್ ಮುಹುರ್ಮುಹುಃ |

ತಸ್ಮಿಂಸ್ತು ವಿಸ್ತೇರಧಿಯೋಽಪಿ ಯತ್ಕತೋ

ನ ಸ್ತೇಯಸಃ ಪರ್ಯಹರನ್ನಿಮಾನಮೀ

|| 19 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಇತಿ, ಬ್ರುವಾಣೇ, ಪ್ರತಿಪಾದಯತಿ, ಅಲಂ, ಭಾಷ್ಯೇ, ಅತ್ರ, ದೋಷಾನ್, ಪ್ರಬಲಾನ್, ಮುಹುಃ, ಮುಹುಃ, ತಸ್ಮಿನ್, ತು, ವಿಸ್ತೇರಧಿಯು, ಅಪಿ, ಯತ್ಕತಃ, ನ, ಸ್ತೇಯಸಃ, ಪರ್ಯಹರನ್, ಇಮಾನ್, ಅಮೀ |

ಅನ್ವಯ— ಇತಿ ಬ್ರುವಾಣೇ ತಸ್ಮಿನ್ ತು, ಅತ್ರ ಭಾಷ್ಯೇ ಪ್ರಬಲಾನ್ ದೋಷಾನ್ ಮುಹುಃ ಮುಹುಃ ಅಲಂ ಪ್ರತಿಪಾದಯತಿ, ವಿಸ್ತೇರಧಿಯು ಅಮೀ, ಸ್ತೇಯಸಃ ಇಮಾನ್ ಯತ್ಕತಃ ಅಪಿ ನ ಪರ್ಯಹರನ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಇತಿ ಬ್ರುವಾಣೇ = ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಿರುವ

ತಸ್ಮಿನ್ ತು = ಆ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರಾದರೋ

ಅತ್ರ ಭಾಷ್ಯೇ = ಈ ಸಂಕರ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ

ಪ್ರಬಲಾನ್ ದೋಷಾನ್ = ಪ್ರಬಲವಾದ ದೋಷಗಳನ್ನು

ಮುಹುಃ ಮುಹುಃ = ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ

ಅಲಂ = ಚೆನ್ನಾಗಿ

ಪ್ರತಿಪಾದಯತಿ (ಸತಿ) = ವಿವರಿಸುತ್ತಿರಲು

ವಿಸ್ತೇರಧಿಯು = ಅಕ್ಷರ್ಯಾದಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ

ಅಮೀ = ಈ ಜನರು

ಸ್ತೇಯಸಃ = ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ

ಇಮಾನ್ = ಈ ದೋಷಗಳನ್ನು

ಯತ್ಕತಃ ಅಪಿ = ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದಲೂ

ನ ಪರ್ಯಹರನ್ = ಪರಿಹರಿಸಲು ಶಕ್ತರಾಗಲಿಲ್ಲ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು ಈ ರೀತಿ ಹೇಳಿ ಸಂಕರನಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಬಲವಾದ ದೋಷಗಳನ್ನು ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿಯುವಂತೆ ಹೇಳುತ್ತಾ ಬಂದರು. ಆ ದೋಷಗಳನ್ನು ಕೇಳಿದ ಪಂಡಿತರ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಅಶ್ವರ್ಯವು ಉಂಟಾಯಿತು. ಆ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರಬಲ ದೋಷಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಬಹುವಾಗಿ ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದರು. ಆದರೂ ದೋಷಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗಲಿಲ್ಲ. ಇವರು ಪ್ರಯತ್ನವನ್ನು ಮಾಡಿದಂತೆ ಆ ದೋಷಗಳು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದವು. ಕೊನೆಗೆ ಪರಿಹರಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗಲಿಲ್ಲ..

ವಿಗ್ರಹ—

ಬ್ರುವಾಣೇ— ಬ್ರೂತೇ ಇತಿ ಬ್ರುವಾಣಃ, ತಸ್ಮಿನ್ ಬ್ರುವಾಣೇ |

ಪ್ರತಿಪಾದಯತಿ— ಪ್ರತಿಪಾದಯತಿ ಇತಿ ಪ್ರತಿಪಾದಯನ್, ತಸ್ಮಿನ್ ಪ್ರತಿಪಾದಯತಿ |

ಪ್ರಬಲಾನ್— ಪ್ರಕೃಪ್ತಂ ಬಲಂ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಪ್ರಬಲಾಃ, ತಾನ್ ಪ್ರಬಲಾನ್ |

ವಿಸ್ತೇರಧಿಯು— ವಿಸ್ತೇರಾಃ ಧಿಯಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ವಿಸ್ತೇರಧಿಯಃ |

ಸ್ತೇಯಸಃ— ಆತ್ಮಂತಂ ಸ್ತೀರಾಃ ಸ್ತೇಯಸಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಪರ್ಯಹರನ್- ಹೃದ್ ಹರಣೇ ಇತ್ಯಸ್ಮತ್ ಹರಣಾರ್ಥಕಾತ್ ಲಬ್ಧ್ವ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಬಹುವಚನೇ “ಪರ್ಯಹರನ್” ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಪರ್ಯಹರತ್ ಪರ್ಯಹರತಾಂ ಪರ್ಯಹರನ್,
ಪರ್ಯಹರಃ ಪರ್ಯಹರತಂ ಪರ್ಯಹರತಃ,
ಪರ್ಯಹರಂ ಪರ್ಯಹರಾವ ಪರ್ಯಹರಾಮ ||

★ ★ ★

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳ ವಿವರಣೆಗಾಗಿ ಶಿಷ್ಯರಿಂದ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ

ನನ್ನಸ್ಯ ಸೂತ್ರಸ್ಯ ಪರೋಽರ್ಥ ಉಚ್ಯತಾಂ ಯದ್ಭಾಷ್ಯಮಾತ್ರಂ ಭವತಾ ನಿರಸ್ಯತೇ |

ಭವಾದ್ಯಶೈಯಃ ಕವಿಭಿಃ ದೂಷ್ಯತೇ ಕಥಂಚನೇತ್ಯೂಚುರಿಮೇ ವಚಸ್ವಿನಃ || 20 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ನನು, ಅಸ್ಯ, ಸೂತ್ರಸ್ಯ, ಪರಃ, ಅರ್ಥಃ, ಉಚ್ಯತಾಂ, ಯತ್, ಭಾಷ್ಯಮಾತ್ರಂ, ಭವತಾ, ನಿರಸ್ಯತೇ, ಭವಾದ್ಯಶೈಃ, ಯಃ ಕವಿಭಿಃ, ನ, ದೂಷ್ಯತೇ, ಕಥಂಚನ, ಇತಿ, ಊಚುಃ, ಇಮೇ, ವಚಸ್ವಿನಃ |

ಅನ್ವಯ— ನನು ಯತ್ ಭವತಾ ಭಾಷ್ಯಮಾತ್ರಂ ನಿರಸ್ಯತೇ ಭವಾದ್ಯಶೈಃ ಕವಿಭಿಃ ಯಃ ಕಥಂಚನ ನ ದೂಷ್ಯತೇ ಪರಃ ಅರ್ಥಃ ಅಸ್ಯ ಸೂತ್ರಸ್ಯ ಉಚ್ಯತಾಂ ಇತಿ ವಚಸ್ವಿನಃ ಇಮೇ ಊಚುಃ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ನನು = ಎಲೈ ಮಧ್ವಾಕಾರ್ಯರೇ

ಯತ್ = ಒಂದು ವೇಳೆ

ಭವತಾ = ನಿಮ್ಮಿಂದ

ಭಾಷ್ಯಮಾತ್ರಂ = ಕೇವಲ ಸಂಕರನಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಭಾಷ್ಯವು

ನಿರಸ್ಯತೇ = ದೂಷಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿದ್ದರೆ

ಭವಾದ್ಯಶೈಃ = ನಿಮ್ಮಂತಹ

ಕವಿಭಿಃ = ಪಂಡಿತರಿಂದ

ಯಃ = ಯಾವ ಅರ್ಥವು

ಕಥಂಚನ = ಯಾವ ರೀತಿಯಿಂದಲೂ

ನ ದೂಷ್ಯತೇ = ಖಂಡಿಸಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಅಂತಹ

ಪರಃ ಅರ್ಥಃ = ಅದ್ವಿತೀಯವಾದ ಬೇರೆ ಅರ್ಥವು

ಅಸ್ಯ ಸೂತ್ರಸ್ಯ = ಈ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಕ್ಕೆ

ಉಚ್ಯತಾಂ = ಹೇಳಲ್ಪಡಲಿ

ಇತಿ = ಎಂದು

ವಚಸ್ವಿನಃ = ವಾಗ್ಮಿಗಳಾದ

ಇಮೇ = ಈ ಪಂಡಿತರು

ಊಚುಃ = ಹೇಳಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಎಲೈ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರೇ! ನೀವು ಶಾಂಕರಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಮಾತ್ರ ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಿದ್ದೀರಿ. ಸೂತ್ರವು ನಿಮಗೆ ಪ್ರಮಾಣವೆಂದಾಯಿತು. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ನಿಮ್ಮಂತಹ ಪಂಡಿತರು ಯಾವ ರೀತಿಯಿಂದಲೂ ಖಂಡಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದ ಬೇರೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ನೀವೇ ಹೇಳಿ ಎಂದು ಅಲ್ಲಿಯ ವಿದ್ವಾಂಸರು ಹೇಳಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಭವಾದ್ಯಶೈಃ— ಭವತಾಂ ಸದೃಶಾಃ ಭವಾದೃಶಾಃ, ಶೈಃ ಭವಾದೃಶೈಃ ।

ಭಾಷ್ಯಮಾತ್ರಂ— ಕೇವಲಂ ಭಾಷ್ಯಂ ಭಾಷ್ಯಮಾತ್ರಂ ।

ವಚಸ್ವಿನಃ— ಪ್ರಶಸ್ತಂ ವಚಃ ವಿಷಾಂ ಅಸ್ತಿತಿ ವಚಸ್ವಿನಃ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಊಚುಃ- ವಚ ಪರಿಭಾಷಣೇ ಇತಿಧಾತೋಃ ಪರಸ್ವಪದಿನಃ ಲಿಟ್ ಲಕಾರಸ್ಯ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಬಹುವಚನೇ ಊಚುಃ ಇತಿ ರೂಪಂ ।

ಉವಾಚ ಊಚತುಃ ಊಚುಃ, ಉಚಿಥ ಉವಕ್ಥ ಊಚತುಃ ಊಚ, ಉವಾಚ ಉವಚ, ಊಚವ ಊಚಮ ॥

★ ★ ★

ಭಾಷ್ಯರಚನೆಗೆ ನಾಂದಿಯಾದ ಭಾಷ್ಯಪ್ರವಚನ

ಅಕ್ಷಿಪ್ಪಶಬ್ದಾನ್ವಯಮೇಷ ಸಂಭವ-

ಸೂತ್ರಾರ್ಥಮುಚ್ಚಿವರ್ಚನಂ ತದಾಽಽದದೇ ।

ಮಾನೀಕೃತಾಮ್ನಾಯಯುತಸ್ಮೃತಿ ಕ್ಷಣಾ-

ದೇಷ್ಯತ್ಯಥಾತಾಂಡವಸೂತ್ರಧಾರಕಮ್

॥ 21 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅಕ್ಷಿಪ್ಪಶಬ್ದಾನ್ವಯಂ, ವಿಷಃ, ಸಂಭವತ್, ಸೂತ್ರಾರ್ಥಂ, ಉಚ್ಚೈಃ, ವಚನಂ, ತದಾ, ಆದದೇ, ಮಾನೀಕೃತಾಮ್ನಾಯಯುತಸ್ಮೃತಿ, ಕ್ಷಣಾತ್ ವಿಷ್ಯತ್ಯಥಾತಾಂಡವಸೂತ್ರಧಾರಕಮ್ ।

ಅನ್ವಯ— ವಿಷಃ ತದಾ ಅಕ್ಷಿಪ್ಪಶಬ್ದಾನ್ವಯಂ ಸಂಭವತ್ ಸೂತ್ರಾರ್ಥಂ ಮಾನೀಕೃತಾಮ್ನಾಯಯುತಸ್ಮೃತಿ ವಿಷ್ಯತ್ಯಥಾತಾಂಡವಸೂತ್ರಧಾರಕಂ ವಚನಂ ಉಚ್ಚೈಃ ಕ್ಷಣಾತ್ ಆದದೇ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ವಿಷಃ = ಶ್ರೀ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು

ಅಕ್ಷಿಪ್ಪಶಬ್ದಾನ್ವಯಂ = ಶಬ್ದಗಳೂ ಅನ್ವಯಗಳೂ ಕ್ಷಿಪ್ಪವಿಲ್ಲದಿರುವ

ಸಂಭವತಃಸೂತ್ರಾರ್ಥಂ = ಹೊಂದಾಣಿಕೆಯಾಗುವ ಸೂತ್ರಾರ್ಥಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತವಾಗಿರುವ

ಮಾನೀಕೃತಾಮ್ನಾಯಯುತಸ್ಮೃತಿ = ವೇದಗಳನ್ನೂ ಸ್ಮೃತಿಗಳನ್ನೂ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವ

ವಿಷ್ಯತ್ಯಥಾತಾಂಡವಸೂತ್ರಧಾರಕಂ = ಮುಂದೆ ಬರಲಿರುವ ಕಥೆಗೆ ಸೂತ್ರಧಾರಕನಿರುವ

ವಚನಂ = ಮಾತನ್ನು

ಉಚ್ಚೈಃ = ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ

ಕ್ಷಣಾತ್ = ಸ್ವಲ್ಪ ಹೊತ್ತಿನಲ್ಲಿಯೇ

ಆದದೇ = ಸ್ವೀಕರಿಸಿದರು (ಹೇಳಿದರು)

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಆಗ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳ ಅರ್ಥದ ಉಪನ್ಯಾಸವನ್ನು ಕೊಡಲೇ ಉಚ್ಚ-ಸ್ವರದಿಂದ ಮಾಡಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದರು. ಅವರ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಶಬ್ದಗಳಾಗಲೀ ಅನ್ವಯವಾಗಲೀ ಕ್ಲಿಷ್ಟವಾದದ್ದು ಯಾವುದೂ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಅವರು ಸೂತ್ರಗಳಿಗೆ ಹೊಂದಾಣಿಕೆಯಾಗುವ ಅರ್ಥಗಳನ್ನೇ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಒಂದೊಂದು ಸಂದರ್ಭ-ಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವೇದ ಮತ್ತು ಸ್ಮೃತಿಗಳ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಮುಂದೆ ಆಚಾರ್ಯರು ಬರೆಯಲಿರುವ ಸೂತ್ರ-ಭಾಷ್ಯವೆಂಬ ನಾಟಕಕ್ಕೆ ಅವರ ಉಪನ್ಯಾಸವು ಸೂತ್ರಧಾರನಂತೆ ಇತ್ತು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಅಕ್ಷಿಪ್ಪಶಬ್ದಾನ್ವಯಂ— ನ ಕ್ಷಿಪ್ತಾ ಅಕ್ಷಿಪ್ತಾ, ಶಬ್ದಾನಾಂ ಅನ್ವಯಃ ಶಬ್ದಾನ್ವಯಃ, ಅಕ್ಷಿಪ್ತಃ ಶಬ್ದಾನ್ವಯಃ ಯಸ್ಮಿನ್ ತತ್ ಅಕ್ಷಿಪ್ಪಶಬ್ದಾನ್ವಯಂ |

ಸಂಭವತ್ಸೂತ್ರಾರ್ಥಂ— ಸೂತ್ರಸ್ಯ ಅರ್ಥಃ ಸೂತ್ರಾರ್ಥಃ, ಸಂಭವತ್ಸೂತ್ರಾರ್ಥಃ ಯಸ್ಮಿನ್ ತತ್ ಸಂಭವತ್ಸೂತ್ರಾರ್ಥಂ |

ಉಚ್ಚಿವರ್ತನಂ— ಉಚ್ಚಿಃ ವಚನಂ ಯಸ್ಮಿನ್ ತತ್ ಉಚ್ಚಿವರ್ತನಂ |

ಮಾನೀಕೃತಾಮ್ನಾಯುತಸ್ವೃತಿ— ಆಮ್ನಾಯೇವ ಯುತಾ ಸ್ವೃತಿಶ್ಚ ಆಮ್ನಾಯುತಸ್ವೃತಿಃ, ಮಾನೀಕೃತಾ ಆಮ್ನಾಯುತಸ್ವೃತಿಃ ಯಸ್ಮಿನ್ ತತ್ ಮಾನೀಕೃತಾಮ್ನಾಯುತಸ್ವೃತಿಃ |

ವಿಷ್ಯತ್ಸೂತ್ರಾತಾಂಡವಸೂತ್ರಧಾರಕಂ— ವಿಷ್ಯಂತೀ ಚ ಸಾ ಕಥಾ ಚ ವಿಷ್ಯತ್ಸೂತ್ರಾ, ವಿಷ್ಯತ್ಸೂತ್ರಾ ಏವ ತಾಂಡವಂ ವಿಷ್ಯತ್ಸೂತ್ರಾತಾಂಡವಂ, ವಿಷ್ಯತ್ಸೂತ್ರಾತಾಂಡವೇ ಸೂತ್ರಧಾರತಃ ಇವ ವಿಷ್ಯತ್ಸೂತ್ರಾತಾಂಡವ ಸೂತ್ರಧಾರಕಃ, ತತ್ ವಿಷ್ಯತ್ಸೂತ್ರಾತಾಂಡವಸೂತ್ರಧಾರಕಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಡುದಾತ್ ದಾನೇ- ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ಧಾತೋಃ ಆದ್ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ಲಿಟ್ ಲಕಾರೇ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ವಿಕವಚನೇ 'ಆದದೇ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಆದದೇ ಆದದಾತೇ ಆದದಿರೇ, ಆದದಿಷೇ ಆದದಾಥೇ ಆದದಿದ್ದೇ, ಆದದೇ ಆದದಿವಹೇ ಆದದಿಮಹೇ |

★ ★ ★

ವಿವಿಧ ಪರವಾದಿಗಳ ಪರಾಭವ

ಬುಭುತ್ಸಯಾ ಮತ್ತರವರ್ಜಿತಾನ್ ಜನಾನ್

ಸಮತ್ತರಾನ್ ವಾ ವಿಜಿಗೀಷಯಾಽಽಗತಾನ್ |

ಶ್ರುತಪ್ರವೀಣಾನತಿತಾರ್ಕಿಕಾನ್ ಮುಹು-

ಭಂಗ್ಯಾನಯಾ ಭಂಗಮುಪಾನಿನಾಯ ಸಃ || 22 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಬುಭುತ್ಸಯಾ, ಮತ್ತರವರ್ಜಿತಾನ್, ಜನಾನ್, ಸಮತ್ತರಾನ್, ವಾ, ವಿಜಿಗೀಷಯಾ, ಆಗತಾನ್, ಶ್ರುತಪ್ರವೀಣಾನ್, ಅತಿತಾರ್ಕಿಕಾನ್, ಮುಹುಃ, ಭಂಗ್ಯಾ, ಅನಯಾ, ಭಂಗಂ, ಉಪಾನಿನಾಯ, ಸಃ |

ಅನ್ವಯ— ಸಃ ಶ್ರುತಪ್ರವೀಣಾನ್ ಅತಿತಾರ್ಕಿಕಾನ್ ಮತ್ತರವರ್ಜಿತಾನ್ ಬುಭುತ್ಸಯಾ ವಾ, ಸಮತ್ತರಾನ್ ವಿಜಿಗೀಷಯಾ ಆಗತಾನ್ ಜನಾನ್ ಅನಯಾ ಭಂಗ್ಯಾ ಮುಹುಃ ಭಂಗಂ ಉಪಾನಿನಾಯ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸಃ = ಆ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು

ಶ್ರುತಪ್ರವೀಣಾನ್ = ಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರವಾದದಿಂದ ನಿಪುಣರಾದವರೊ

ಅತಿತಾರ್ಕಿಕಾನ್ = ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ ತರ್ಕಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಚತುರರಾದವರೂ
 ಮತ್ಸರವರ್ಜಿತಾನ್ = ಹೊಟ್ಟೆಗೆಚ್ಚು ಇಲ್ಲದವರೂ
 ಬುಭುಕ್ಷುಯಾ = ತತ್ವಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು ಎಂಬ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ (ಬಂದ)
 ವಾ = ಮತ್ತು
 ಸಮತ್ವರಾನ್ = ಅಸೂಯೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ
 ವಿಜಿಗೀಷಯಾ = ಜಯಸುವ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ
 ಆಗತಾನ್ = ಬಂದ
 ಜನಾನ್ = ಜನರನ್ನು
 ಅನಯಾ ಭಂಗ್ಯಾ = ಎರಡೂ ಪ್ರಕಾರಗಳಿಂದ
 ಮುಹುಃ = ಮತ್ತೆ
 ಭಂಗಂ = ಪರಾಜಯವನ್ನು
 ಉಪಾನಿನಾಯ = ಹೊಂದಿಸಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರಲ್ಲಿಗೆ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಜನರು ಬರುತ್ತಿದ್ದರು. ಅವರಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಶಾಸ್ತ್ರವೂ ಮಾಡಿದವರು, ತರ್ಕಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಪಾರಂಗತರು, ತತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕೆಂಬ ಆಸೆಯಿಂದ ಬರುತ್ತಿದ್ದರು. ಅಂತಹವರಿಗೆ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು ಸರಿಯಾದ ಉಪದೇಶ ಮಾಡಿ ಅವರ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಸಮಾಧಾನವನ್ನುಂಟು ಮಾಡಿ ಯಾವ ಆಕ್ಷೇಪವೂ ಇಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡಿದರು. ಇನ್ನು ಕೆಲವರು ಹೊಟ್ಟೆಗೆಚ್ಚಿನಿಂದ ಇವರನ್ನು ಜಯಿಸಬೇಕೆಂಬ ಮನೋಭಾವದಿಂದ ಬರುತ್ತಿದ್ದರು. ಅಂಥವರ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳನ್ನು ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು ಖಂಡಿಸಿ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಉತ್ತರ ಹೇಳಲು ಬರದಂತೆ ಮಾಡಿ ಪರಾಭವಗೊಳಿಸಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಬುಭುಕ್ಷುಯಾ— ಬೋದ್ಯಂ ಇಚ್ಛಾ ಬುಭುತ್ಸಾ, ತಯಾ ಬುಭುಕ್ಷುಯಾ ।
 ಮತ್ಸರವರ್ಜಿತಾನ್— ಮತ್ಸರೇಣ ವರ್ಜಿತಾಃ ಮತ್ಸರವರ್ಜಿತಾಃ, ತಾನ್ ಮತ್ಸರವರ್ಜಿತಾನ್ ।
 ಸಮತ್ವರಾನ್— ಮತ್ಸರೇಣ ಸಹ ವರ್ತಂತೇ ಇತಿ ಸಮತ್ವರಾಃ ತಾನ್ ಸಮತ್ವರಾನ್ ।
 ವಿಜಿಗೀಷಯಾ— ವಿಜೇತುಂ ಇಚ್ಛಾ ವಿಜಿಗೀಷಾ, ತಯಾ ವಿಜಿಗೀಷಯಾ ।
 ಶ್ರುತಪ್ರವೀಣಾನ್— ಶ್ರುತೇ ಪ್ರವೀಣಾಃ ಶ್ರುತಪ್ರವೀಣಾಃ, ತಾನ್ ಶ್ರುತಪ್ರವೀಣಾನ್ ।
 ಅತಿತಾರ್ಕಿಕಾನ್— ತರ್ಕಾನ್ ಅತೀತ್ಯ ವರ್ತಂತೇ ಇತಿ ಅತಿತಾರ್ಕಿಕಾಃ, ತಾನ್ ಅತಿತಾರ್ಕಿಕಾನ್ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಉಪನಿನಾಯ- ಗೇಇ ಪ್ರಾಪಣಾರ್ಥಕಾತ್ ಗೇಇ ಧಾತೋಃ ಉಪ ಆಪ್ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗದ್ವಯಪೂರ್ವಕಾತ್ ಲಿಟಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ "ಉಪಾನಿನಾಯ" ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ಉಪಾನಿನಾಯ	ಉಪಾನಿನ್ಯತುಃ	ಉಪಾನಿನ್ಯಃ,
ಉಪನಿನಯಥ, ಉಪನಿನೇಥ	ಉಪಾನಿನ್ಯಥುಃ	ಉಪಾನಿನ್ಯ,
ಉಪಾನಿನಾಯ, ಉಪನಿನಯ	ಉಪಾನಿನ್ಯವ	ಉಪಾನಿನ್ಯವ

★ ★ ★

ಮಧ್ಯಗೇಹರಿಂದ ಮಧ್ಯದರ್ಶನ
ಕದಾಚಿದೇನಂ ಪ್ರತಿಗಮ್ಯ ಸೌಮ್ಯಧೀಃ
ಸ ಮಧ್ಯಗೇಹಾರ್ಯವರಃ ಪ್ರಸೇದಿವಾನ್ |
ಹೇತೋಃ ಕುತಶ್ಚಿದ್ವಿಮನೀಕೃತೋಽಪ್ಯಹೋ
ಗುಣಾಬ್ಜಿಲುಬ್ಧಃ ಸುಜನಃ ಪ್ರಸೀದತಿ || 23 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಕದಾಚಿತ್, ಏನಂ, ಪ್ರತಿಗಮ್ಯ, ಸೌಮ್ಯಧೀಃ, ಸಃ, ಮಧ್ಯಗೇಹಾರ್ಯವರಃ, ಪ್ರಸೇದಿವಾನ್, ಹೇತೋಃ, ಕುತಶ್ಚಿತ್, ವಿಮನೀಕೃತಃ, ಅಪಿ, ಅಹೋ, ಗುಣಾಬ್ಜಿಲುಬ್ಧಃ, ಸುಜನಃ, ಪ್ರಸೀದತಿ |

ಅನ್ವಯ— ಸೌಮ್ಯಧೀಃ ಸಃ ಮಧ್ಯಗೇಹಾರ್ಯವರಃ, ಕುತಶ್ಚಿತ್ ಹೇತೋಃ ವಿಮನೀಕೃತೋಽಪಿ, ಕದಾಚಿತ್ ಏನಂ ಪ್ರತಿಗಮ್ಯ ಪ್ರಸೇದಿವಾನ್, ಅಹೋ ಗುಣಾಬ್ಜಿಲುಬ್ಧಃ ಸುಜನಃ ಪ್ರಸೀದತಿ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸೌಮ್ಯಧೀಃ = ಸೌಮ್ಯವಾದ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಯುಕ್ತರಾದ

ಸಃ ಮಧ್ಯಗೇಹಾರ್ಯವರಃ = ಆ ಮಧ್ಯಗೇಹಭಟ್ಟರು ಎಂಬ ಸಜ್ಜನಶ್ರೇಷ್ಠರು

ಕುತಶ್ಚಿತ್ = ಯಾವುದೋ ಒಂದು

ಹೇತುನಾ = ಕಾರಣದಿಂದ

ವಿಮನೀಕೃತಃ ಅಪಿ = ಮನಸ್ತಾಪವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದರೂ

ಕದಾಚಿತ್ = ಒಂದು ದಿನ

ಏನಂ = ಈ ಪೂರ್ಣಪ್ರಾಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರನ್ನು

ಪ್ರತಿಗಮ್ಯ = ಸಮೀಪಿಸಿ

ಪ್ರಸೇದಿವಾನ್ = ಪ್ರಸನ್ನರಾದರು.

ಅಹೋ = ಆಶ್ಚರ್ಯ

ಗುಣಾಬ್ಜಿಲುಬ್ಧಃ ಸುಜನಃ = ಗುಣಗಳೆಂಬ ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಲೋಭವುಳ್ಳ ಸಜ್ಜನರು

ಪ್ರಸೀದತಿ = ಪ್ರಸನ್ನರಾಗುವರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀ ಆನಂದತೀರ್ಥರ ಪೂರ್ವಾಶ್ರಮದ ತಂದೆಯಾದ ಮಧ್ಯಗೇಹಭಟ್ಟರು ಸೌಮ್ಯವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವರು. ಅವರು ಹಿಂದೆ ಯಾವುದೋ ಒಂದು ಕಾರಣದಿಂದ ಸಿಟ್ಟುಗೊಂಡಿದ್ದರು. ಅವರು ಒಂದು ದಿನ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರ ಬಳಿಗೆ ಬಂದು ನೋಡಿ ಪ್ರಸನ್ನರಾದರು. ಆಶ್ಚರ್ಯ! ಸಜ್ಜನರು ಗುಣಸಮುದ್ರರಾದ ಯೋಗ್ಯಪುರುಷರ ಗುಣಗಳ ಮೇಲಿನ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಪ್ರಸನ್ನರಾಗುತ್ತಾರೆ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಸೌಮ್ಯಧೀಃ— ಸೌಮ್ಯ ಧೀಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸೌಮ್ಯಧೀಃ |

ಮಧ್ಯಗೇಹಾರ್ಯವರಃ— ಮಧ್ಯಗೇಹಶ್ವಾಸೌ ಆರ್ಯವರಶ್ಚ ಮಧ್ಯಗೇಹಾರ್ಯವರಃ |

ವಿಮನೀಕೃತ್— ಅವಿಮನಾಃ ವಿಮನಾಃ ಕೃತಃ ಇತಿ ವಿಮನೀಕೃತಃ |

ಗುಣಾಬ್ಜಿಲುಬ್ಧಃ— ಗುಣಾನಾಂ ಅಬ್ಧಿಃ ಗುಣಾಬ್ಜಿಃ, ಗುಣಾಬ್ಜಿ ಲುಬ್ಧಃ ಗುಣಾಬ್ಜಿಲುಬ್ಧಃ |

ಸುಜನಃ— ಶೋಭನಶ್ವಾಸೌ ಜನಶ್ಚ ಸುಜನಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಪ್ರಸೀದತಿ- ಪದ್ವಿವಿರಲಗತ್ಯವಸಾದನೇಷು ಇತಿ ವಿಶರಲಗತ್ಯವಸಾದನಾರ್ಥಕಾತ್ ಪದ್ವಿ
ಧಾತೋಃ ಲಟಿ "ಪ್ರಸೀದತಿ" ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಪ್ರಸೀದತಿ ಪ್ರಸೀದತಃ ಪ್ರಸೀದಂತಿ, ಪ್ರಸೀದು ಪ್ರಸೀದಥಃ ಪ್ರಸೀದಥ, ಪ್ರಸೀದಾಮಿ ಪ್ರಸೀದಾವಃ ಪ್ರಸೀದಾಮಃ

★ ★ ★

ಅಚಾರ್ಯರ ಅಮೃತವಾಣಿ - ಕರ್ಣಪುಟಗಳಿಂದ ಪಾನ ಮಾಡಿದರು

ತೇಜೋಽಮೃತಂ ನಂದನಗಾತ್ರಪಾತ್ರಗಂ

ನೇತ್ರಾಂಜಲಿಭ್ಯಾಮಪಿಬತ್ ಸದಾಽವ್ಯಯಮ್ |

ವಿದ್ಯಾಸುಧಾಂ ಚಾಸ್ಯ ವಚೋಮಹಾಘಟೇ

ಪೂರ್ಣಾಮಸೌ ಕರ್ಣಪುಟೇನ ಪಂಡಿತಃ || 24 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ತೇಜೋಽಮೃತಂ, ನಂದನಗಾತ್ರಪಾತ್ರಗಂ, ನೇತ್ರಾಂಜಲಿಭ್ಯಾಂ, ಅಪಿಬತ್, ಸದಾ, ಅವ್ಯಯಂ,
ವಿದ್ಯಾಸುಧಾಂ, ಚ, ಅಸ್ಯ, ವಚೋಮಹಾಘಟೇ, ಪೂರ್ಣಾಂ, ಅಸೌ, ಕರ್ಣಪುಟೇನ, ಪಂಡಿತಃ |

ಅನ್ವಯ— ಪಂಡಿತಃ ಅಸೌ ನಂದನಗಾತ್ರಪಾತ್ರಗಂ ಸದಾ ಅವ್ಯಯಂ ತೇಜೋಽಮೃತಂ ನೇತ್ರಾಂಜಲಿಭ್ಯಾಂ
ಅಪಿಬತ್. ಅಸ್ಯ ವಚೋಮಹಾಘಟೇ ಪೂರ್ಣಾಂ ವಿದ್ಯಾಸುಧಾಂ ಚ ಕರ್ಣಪುಟೇನ ಅಪಿಬತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಪಂಡಿತಃ = ವಿದ್ವಾಂಸರಾದ

ಅಸೌ = ಈ ಮಧ್ಯಗೇಹಭಟ್ಟರು

ನಂದನಗಾತ್ರಪಾತ್ರಗಂ = ಮಗನಾದ ಶ್ರೀವಾಸುದೇವಾಚಾರ್ಯರ ಶರೀರವೆಂಬ ಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿರುವ

ಸದಾ = ಯಾವಾಗಲೂ

ಅವ್ಯಯಂ = ಖರ್ಚಾಗದಿರುವ

ತೇಜೋಽಮೃತಂ = ತೇಜಸ್ವಿಂಬ ಅಮೃತವನ್ನು

ನೇತ್ರಾಂಜಲಿಭ್ಯಾಂ = ಕಣ್ಣುಗಳೆಂಬ ಎರಡು ಬೊಗ್ಗೆಗಳಿಂದ,

ಅಪಿಬತ್ = ಕುಡಿದರು.

ಅಸ್ಯ = ಈ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರ

ವಚೋಮಹಾಘಟೇ = ಮಾತುಗಳು ಎಂಬ ದೊಡ್ಡ ಗಡಿಗೆಯಲ್ಲಿ ತುಂಬಿರುವ

ವಿದ್ಯಾಸುಧಾಂ = ವಿದ್ಯೆಯೆಂಬ ಅಮೃತವನ್ನು

ಕರ್ಣಪುಟೇನ = ಕಿವಿಗಳೆಂಬ ದೊನ್ನೆಯಿಂದ

ಅಪಿಬತ್ = ಕುಡಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಮಧ್ಯಗೇಹಭಟ್ಟರು ಕಣ್ಣುಗಳೆಂಬ ಬೊಗ್ಗೆಗಳಿಂದ ಮಗನ ದೇಹದಲ್ಲಿರುವ ತೇಜಸ್ವಿಂಬ ಅಮೃತವನ್ನು
ಕಣ್ಣುಗಳ ವಾಯುನ್ನು ಮುಚ್ಚಿದಂತೆ ನೋಡುತ್ತಾ ಆ ತೇಜಸ್ವಿಂಬ ಅಮೃತವನ್ನು ಕುಡಿದರು. ವಿದ್ಯೆಯೆಂಬ ಅಮೃತವು ಅವರ
ಮಾತುಗಳೆಂಬ ದೊಡ್ಡ ಗಡಿಗೆಗಳಲ್ಲಿ ತುಂಬಿದ್ದವು. ಆ ಅಮೃತವನ್ನು ಎರಡು ಕಿವಿಗಳಿಂದ ಕುಡಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ತೇಜೋಽಮೃತಂ— ತೇಜಃ ಏವ ಅಮೃತಂ, ತೇಜೋಽಮೃತಂ, ತತ್ ತೇಜೋಽಮೃತಂ ।
 ನಂದನಗಾತ್ರಪಾತ್ರಗಂ— ನಂದನಸ್ಯ ಗಾತ್ರಂ ನಂದನಗಾತ್ರಂ, ನಂದನಗಾತ್ರಂ ಏವ ಪಾತ್ರಂ ನಂದನಗಾತ್ರ-
 ಪಾತ್ರಂ, ನಂದನಗಾತ್ರಪಾತ್ರಂ ಗಚ್ಛತಿ ಇತಿ ನಂದನಗಾತ್ರಪಾತ್ರಗಂ ।
 ನೇತ್ರಾಂಜಲಿಭ್ಯಾಂ— ನೇತ್ರೇ ಅಂಜಲೀ ಇವ ನೇತ್ರಾಂಜಲೀ, ತಾಭ್ಯಾಂ ನೇತ್ರಾಂಜಲಿಭ್ಯಾಂ ।
 ಅವ್ಯಯಂ— ನ ವಿದ್ಯತೇ ವ್ಯಯಃ ಯಸ್ಯ ತತ್ ಅವ್ಯಯಂ ।
 ವಿದ್ಯಾಸುಧಾಂ— ವಿದ್ಯಾ ಏವ ಸುಧಾ ವಿದ್ಯಾಸುಧಾ, ತಾಂ ವಿದ್ಯಾಸುಧಾಂ ।
 ವಚೋಮಹಾಘಟೀ— ವಚಃ ಏವ ಮಹಾಘಟಃ ವಚೋಮಹಾಘಟಃ, ತಸ್ಮಿನ್ ವಚೋಮಹಾಘಟೇ ।
 ಕರ್ಣಪುಟೀನ— ಕರ್ಣಯೋಃ ಪುಟಂ ಕರ್ಣಪುಟಂ, ತೇನ ಕರ್ಣಪುಟೀನ ।
 ಪಂಡಿತಃ— ಪಂಡಾ ಸಂಜಾತಾ ಅಸ್ಯ ಇತಿ ಪಂಡಿತಃ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಪಾವಾನೇ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ದಾನಾರ್ಥಕಾತ್ ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ "ಅಪಿಬತ್" ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ಅಪಿಬತ್ ಅಪಿಬತಾಂ ಅಪಿಬನ್, ಅಪಿಬಃ ಅಪಿಬತಂ ಅಪಿಬತ, ಅಪಿಬಂ ಅಪಿಬಾವ ಅಪಿಬಾಮ ॥

★ ★ ★

ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರೇ ಮೊದಲಾದವರಿಂದ ಭಾಷ್ಯರಚನೆಗೆ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ

ಲೀಲಾವಿವಾದೇ ಗುರುಣಾ ಜಗದ್ಗುರೋಃ

ಪ್ರಸಂಗತಸ್ತತ್ರ ಚ ತಾದೃಶೇ ಸತಿ ।

ಸೂತ್ರಾರ್ಥವಿಚ್ಛೇತ್ಕುರು ಭಾಷ್ಯಮಂಜಸೇಽ-

ತ್ಯಾಕ್ಷೇಪಪೂರ್ವಂ ಗುರುರಭ್ಯಧಾದಿಮಮ್ ॥ 25 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಲೀಲಾವಿವಾದೇ, ಗುರುಣಾ, ಜಗದ್ಗುರೋಃ, ಪ್ರಸಂಗತಃ, ತತ್ರ, ಚ, ತಾದೃಶೇ, ಸತಿ, ಸೂತ್ರಾರ್ಥವತ್, ಚೇತ್, ಕುರು, ಭಾಷ್ಯಂ, ಅಂಜನಾ, ಇತಿ, ಆಕ್ಷೇಪಪೂರ್ವಂ, ಗುರುಃ, ಅಭ್ಯಧಾತ್, ಇಮಂ ।

ಅನ್ವಯ— ಜಗದ್ಗುರೋಃ ಗುರುಣಾ ಪ್ರಸಂಗತಃ ತತ್ರ ಚ ತಾದೃಶೇ ಲೀಲಾವಿವಾದೇ ಸತಿ ಗುರುಃ ಇಮಂ ಸೂತ್ರಾರ್ಥವತ್ ಚೇತ್ ಭಾಷ್ಯಂ ಅಂಜನಾ ಕುರು ಇತಿ ಆಕ್ಷೇಪಪೂರ್ವಂ ಅಭ್ಯಧಾತ್ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಜಗದ್ಗುರೋಃ = ಜಗತ್ತಿಗೆ ಗುರುವಾಗಿರುವ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ

ಗುರುಣಾ = ಗುರುಗಳಾದ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷಾಚಾರ್ಯರೊಡನೆ

ಪ್ರಸಂಗತಃ = ಪ್ರಸಕ್ತಿಯಿಂದ

ತತ್ರ ಚ = ಆ ಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲಿ

ತಾದೃಶೇ = ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತಹ

ಲೀಲಾವಿವಾದೇ ಸತಿ = ಲೀಲೆಗಾಗಿ ಮಾಡಿರುವ ಕಲಹವು ಏರ್ಪಟ್ಟಾಗ

ಗುರುಃ = ಗುರುಗಳಾದ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷಾಚಾರ್ಯರು

ಇಮಂ = ಈ ಸರ್ವಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಕುರಿತು

ಸೂತ್ರಾರ್ಥವಿತ್ ಚೇತ್ = ನೀನು ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿದವನಾಗಿದ್ದರೆ
 ಭಾಷ್ಯಂ ಅಂಜನಾ ಕುರು = ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ಮಾಡು
 ಇತಿ = ಹೀಗೆಂದು
 ಆಕ್ಷೇಪಪೂರ್ವಂ = ಆಕ್ಷೇಪಪೂರ್ವಕವಾಗಿ
 ಅಭ್ಯಧಾತ್ = ಹೇಳಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷಾಚಾರ್ಯರೂ ಹಾಗೂ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರೂ ಒಂದು ದಿನ ತತ್ವವಿಚಾರ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರತಾತ್ಪರ್ಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವಿನೋದದ ಕೆಲಹವು ಉಂಟಾಯಿತು. ಸೂತ್ರದ ಭಾವವನ್ನೂ ಸಂಕರ ಭಾಷ್ಯದ ಭಾವವನ್ನೂ ಚೆನ್ನಾಗಿ ವಿಮರ್ಶಿಸಿದರೆ ಸೂತ್ರದ ಭಾವಕ್ಕೆ ಭಾಷ್ಯವು ವಿರುದ್ಧವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಶ್ರೀಪೂರ್ಣ-ಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು ವಾದಿಸಿದರು. ಆಗ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷಾಚಾರ್ಯರು ಕೋಪಿಸಿಕೊಂಡು, 'ನೀನು ಸೂತ್ರಾರ್ಥಗಳನ್ನು ತಿಳಿದವನಾಗಿದ್ದರೆ ನೀನೇ ನಿರ್ದುಷ್ಟವಾದ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಮಾಡು' ಎಂದು ಆಕ್ಷೇಪಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಹೇಳಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಲೀಲಾವಿದಾದೇ— ಲೀಲಾಯಾ ವಿವಾದಃ ಲೀಲಾವಿದಾಃ, ತಸ್ಮಿನ್ ಲೀಲಾವಿದಾಃ |
 ಜಗದ್ಗುರೋಃ— ಜಗತಾಂ ಗುರುಃ ಜಗದ್ಗುರುಃ, ತಸ್ಯ ಜಗದ್ಗುರೋಃ |
 ಪ್ರಸಂಗತಃ— ಪ್ರಸಂಗಾತ್ ಇತಿ ಪ್ರಸಂಗತಃ |
 ತಾದೃಶೇ— ತಸ್ಯ ಸದೃಶಃ ತಾದೃಶಃ, ತಸ್ಮಿನ್ ತಾದೃಶೇ |
 ಸೂತ್ರಾರ್ಥವಿತ್— ಸೂತ್ರಾರ್ಥಂ ವೇತ್ತಿ ಇತಿ ಸೂತ್ರಾರ್ಥವಿತ್ |
 ಆಕ್ಷೇಪಪೂರ್ವಂ— ಆಕ್ಷೇಪಃ ಪೂರ್ವಃ ಯಸ್ಮಿನ್ ಕರ್ಮಣಿ ತತ್ ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥಾ ಆಕ್ಷೇಪಪೂರ್ವಂ |
 ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಭ್ಯಧಾತ್— ಅಭಿ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ಡು ಧಾ'ವಾ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್
 ಧಾತೋಃ ಲಙ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ವಿಶವಚನೇ "ಅಭ್ಯಧಾತ್" ಇತಿ ರೂಪಮ್ |
 ಅಭ್ಯಧಾತ್ ಅಭ್ಯಧಾತಾಂ ಅಭ್ಯಧುಃ, ಅಭ್ಯಧಾಃ ಅಭ್ಯಧಾತಂ ಅಭ್ಯಧಾತ, ಅಭ್ಯಧಾಂ ಅಭ್ಯಧಾವ
 ಅಭ್ಯಧಾಮ್ ||

★ ★ ★

ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ಭಾಷ್ಯರಚನೆಗೆ ಸಂಕಲ್ಪ

ವಿಧಾನಮಾತ್ರಂ ತದುಪಾದದೇ ತದಾ

ಪಯೋ ಯಥಾಚ್ಚೈವ ಪರಮಃ ಸ ಹಂಸರಾಟ್ |

ತಲ್ಲಿನಮಾಕ್ಷೇಪಮುಪೈಕ್ಷತಾಫಲಂ

ವಾರೀವ ಸಂತೋ ಹಿ ಗುಣಾಂಶತೋಷಿಣಃ || 26 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ವಿಧಾನಮಾತ್ರಂ, ತತ್, ಉಪಾದದೇ, ತದಾ, ಪಯಃ, ಯಥಾ, ಅಚ್ಛೈವ, ಪರಮಃ, ಸಃ, ಹಂಸರಾಟ್, ತಲ್ಲಿನಂ, ಅಕ್ಷೇಪಂ, ಉಪೈಕ್ಷತ, ಅಫಲಂ, ವಾರಿ, ಇವ, ಸಂತಃ, ಹಿ, ಗುಣಾಂಶತೋಷಿಣಃ |

ಅನ್ವಯ— ಪರಮಃ ಹಂಸರಾಟ್ ಸಃ, ತದಾ ಅಚ್ಛೈವ ಪಯಃ ಯಥಾ, ತತ್ ವಿಧಾನಮಾತ್ರಂ ಉಪಾದದೇ, ತಲ್ಲಿನಂ ಅಫಲಂ ಅಕ್ಷೇಪಂ ವಾರಿ ಇವ ಉಪೈಕ್ಷತ, ಹಿ ಸಂತಃ ಗುಣಾಂಶತೋಷಿಣಃ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಪರಮಃ ಹಂಸರಾಟ್ = ಪರಮಹಂಸರಿಗೆ (ಯತಿಗಳಿಗೆ) ರಾಜರಂತಿರುವ

ಸಃ = ಆ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು

ತದಾ = ಆಗ

ವಿಧಾನಮಾತ್ರಂ = “ಮಾಡು” ಎಂಬ ವಿಧಾನಮಾತ್ರವನ್ನು

ಅಚ್ಛಂ ಪಯಃ = ನಿರ್ಮಲವಾದ ಹಾಲನ್ನು ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ

ಉಪಾದದೇ = ಸ್ವೀಕರಿಸಿದರು.

ತಲ್ಲೇನಂ ಅಫಲಂ = ಆ ಮಾತುಗಳಲ್ಲಿ ಆಡಗಿರುವ ನಿಷ್ಫಲವಾಗಿರುವ

ಆಕ್ಷೇಪಂ = ಆಕ್ಷೇಪವನ್ನು

ವಾರಿ ಇವ = ನೀರು ಎಂಬಂತೆ ..

ಉಪೈಕ್ಷತ ಹಿ = ಉಪೇಕ್ಷಿಸಿದರು. ಏಕೆಂದರೆ

ಸಂತಃ = ಸಜ್ಜನರು

ಗುಣಾಂಶತೋಷಿಣಃ = ಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಅಂಶದಿಂದ ಸಂತೋಷಿಸುವರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— “ನೀನು ಸೂತ್ರಾರ್ಥಗಳನ್ನು ತಿಳಿದಿದ್ದರೆ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಬರೆ” ಎಂದು ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷಾಚಾರ್ಯರು ಆಕ್ಷೇಪವನ್ನು ಮಾಡಿ ಹೇಳಿದರು. ಆ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಎರಡು ಅಂಶಗಳಿವೆ. ಆಕ್ಷೇಪವು ಮೊದಲನೆ ಅಂಶ, ಎರಡನೆಯದು ಭಾಷ್ಯ ಮಾಡು ಎಂಬ ಆಜ್ಞೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದನ್ನು ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದರು ಎಂದು ಕೇಳಿದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾರೆ. ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು ಪರಮಹಂಸರಾಜರಲ್ಲವೇ ? ಹಂಸಪಕ್ಷಿಯ ಮುಂದೆ ನೀರಿನಿಂದ ಮಿಶ್ರಿತವಾದ ಹಾಲನ್ನು ಇಟ್ಟರೆ ನೀರನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹಾಲನ್ನು ಮಾತ್ರ ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತದೆ. ಅಂತೆಯೇ ಸಜ್ಜನರು ಗುಣಾಂಶಗಳಿಂದ ಸಂತೋಷಿಸುವರಲ್ಲವೇ ?

ವಿಗ್ರಹ—

ವಿಧಾನಮಾತ್ರಂ— ಕೇವಲಂ ವಿಧಾನಂ ವಿಧಾನಮಾತ್ರಂ, ತತ್ ವಿಧಾನಮಾತ್ರಂ ।

ಹಂಸರಾಟ್— ಹಂಸಾನಾಂ ರಾಟ್ ಹಂಸರಾಟ್ ।

ಗುಣಾಂಶತೋಷಿಣಃ— ಗುಣಾನಾಂ ಅಂಶಾಃ ಗುಣಾಂಶಾಃ, ಗುಣಾಂಶೈಃ ತೋಷಿಣಃ ಗುಣಾಂಶತೋಷಿಣಃ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಉಪಾದದೇ- ಉಪ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ಡು ದಾಭ್ ದಾನೇ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ಲಿಟಿ ಆತ್ಮನೇ- ಪದಿನಃ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ “ಉಪಾದದೇ” ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ಉಪಾದದೇ ಉಪಾದದಾತೇ ಉಪಾದದಿರೇ, ಉಪಾದದಿಷೇ ಉಪಾದದಾಥೇ ಉಪಾದದಿದ್ವೇ,

ಉಪಾದದೇ ಉಪಾದದಿವಹೇ ಉಪಾದದಿಮಹೇ ॥

ಉಪೈಕ್ಷತ- ಉಪ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ಈಕ್ಷದರ್ಶನೇ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ಈಕ್ಷಧಾತೋಃ ಲಭ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ ಉಪೈಕ್ಷತ ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ಉಪೈಕ್ಷತ ಉಪೈಕ್ಷೇತಾಂ ಉಪೈಕ್ಷಂತ, ಉಪೈಕ್ಷಥಾಃ ಉಪೈಕ್ಷೇಥಾಂ ಉಪೈಕ್ಷದ್ವಂ, ಉಪೈಕ್ಷೇ ಉಪೈಕ್ಷಾವಹಿ ಉಪೈಕ್ಷಾಮಹಿ ॥

★ ★ ★

ಜ್ಯೇಷ್ಠಯತಿಗಣದ ಆಚಾರ್ಯರಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ

ವೈರಾಗ್ಯವೈಯಾತ್ಮಸುವಾಕ್ಯ ಪೂರ್ವಕೈ-
ಯುಕ್ತೋ ಗುಣೈಃ ಪಾರಮಹಂಸ್ಯಭೂಷಣೈಃ |

ಜ್ಯೇಷ್ಠೋ ಯತಿಯೋ ಲಿಕುಚಾನ್ವಯೋ-

ದ್ವಪ್ರಸಂ ಭೂರಿಭಕ್ತಿಸ್ತ ಕದಾಚಿದಬ್ರವೀತ್ || 27 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ವೈರಾಗ್ಯವೈಯಾತ್ಮಸುವಾಕ್ಯ ಪೂರ್ವಕೈಃ, ಯುಕ್ತಃ, ಗುಣೈಃ, ಪಾರಮಹಂಸ್ಯಭೂಷಣೈಃ, ಜ್ಯೇಷ್ಠಃ, ಯತಿಃ, ಯಃ, ಲಿಕುಚಾನ್ವಯೋದ್ವಪಃ, ತಂ, ಭೂರಿಭಕ್ತಿಃ, ಸಃ, ಕದಾಚಿತ್, ಅಬ್ರವೀತ್ |

ಅನ್ವಯ— ಪಾರಮಹಂಸ್ಯಭೂಷಣೈಃ ವೈರಾಗ್ಯವೈಯಾತ್ಮಸುವಾಕ್ಯ ಪೂರ್ವಕೈಃ ಗುಣೈಃ ಯುಕ್ತಃ, ಭೂರಿಭಕ್ತಿಃ ಲಿಕುಚಾನ್ವಯೋದ್ವಪಃ ಜ್ಯೇಷ್ಠಃ ಯಃ ಯತಿಃ, ಸಃ ಕದಾಚಿತ್ ತಂ ಅಬ್ರವೀತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಪಾರಮಹಂಸ್ಯಭೂಷಣೈಃ = ಪರಮಹಂಸಾಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಅಲಂಕಾರರಾಗಿರುವ

ವೈರಾಗ್ಯವೈಯಾತ್ಮಸುವಾಕ್ಯ ಪೂರ್ವಕೈಃ ಗುಣೈಃ = ಐಹಿಕ ಆಮುಷ್ಮಿಕ ಫಲಭೋಗದಲ್ಲಿ ಆಸೆ ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಹಿಡಿದ ಹಟವನ್ನು ಬಿಡದಿರುವಿಕೆ, ಒಳ್ಳೆಯ ಮಾತುಗಳು ಮುಂತಾದ ಗುಣಗಳಿಂದ

ಯುಕ್ತಃ = ಯುಕ್ತರಾಗಿರುವ

ಭೂರಿಭಕ್ತಿಃ = ಹರಿಯಲ್ಲಿ ಅಧಿಷ್ಠಾವಾದ ಭಕ್ತಿಯುಳ್ಳ,

ಲಿಕುಚಾನ್ವಯೋದ್ವಪಃ = ಲಿಕುಚ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ

ಜ್ಯೇಷ್ಠಃ ಯಃ ಯತಿಃ = ಆಶ್ರಮದಲ್ಲಿ ಹರಿಯರಾದ ಯಾವ ಯತಿಗಳಿದ್ದರೋ

ಸಃ = ಅವರು

ಕದಾಚಿತ್ = ಒಂದಾನೊಂದು ದಿನ,

ತಂ = ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಕುರಿತು

ಅಬ್ರವೀತ್ = ಹೇಳಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಪೆಜತ್ತಾಯ ವಂಶದಲ್ಲಿ (ಲಿಕುಚವಂಶದಲ್ಲಿ) ಹುಟ್ಟಿದ್ದ ಒಬ್ಬರು ಹರಿಯ ಯತಿಗಳು ಪರಮಹಂಸ-ಸಂನ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಅಲಂಕಾರವಾಗಿರುವ ವೈರಾಗ್ಯ, ಧೈರ್ಯ, ಒಳ್ಳೆಯ ಮಾತುಗಳು ಮೊದಲಾದ ಗುಣಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತರಾಗಿದ್ದರು. ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಭಕ್ತಿಯುಳ್ಳವರಾಗಿದ್ದರು. ಆ ಯತಿಗಳು ಒಂದುದಿನ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಕುರಿತು ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ವೈರಾಗ್ಯವೈಯಾತ್ಮಸುವಾಕ್ಯ ಪೂರ್ವಕೈಃ— ವಿಗತಃ ರಾಗಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ವಿರಾಗಃ, ವಿರಾಗಸ್ಯ ಭಾವಃ ವೈರಾಗ್ಯಂ, ವಿಯಾತಸ್ಯ ಭಾವಃ ವೈಯಾತ್ಮಂ, ಶೋಭನಾ ವಾಕ್ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸುವಾಕ್, ಸುವಾಚಃ ಭಾವಃ ಸುವಾಕ್ಯಂ, ವೈರಾಗ್ಯಂ ಚ ವೈಯಾತ್ಮಂ ಚ ಸುವಾಕ್ಯಂ ಚ ವೈರಾಗ್ಯವೈಯಾತ್ಮಸುವಾಕ್ಯಾನ್ವಿ, ವೈರಾಗ್ಯ-ವೈಯಾತ್ಮಸುವಾಕ್ಯಾನ್ವಿ ಪೂರ್ವಾನಿ ಯೇಷಾಂ ತಾನಿ ವೈರಾಗ್ಯವೈಯಾತ್ಮಸುವಾಕ್ಯ ಪೂರ್ವಾನಿ, ತೈಃ ವೈರಾಗ್ಯವೈಯಾತ್ಮಸುವಾಕ್ಯ ಪೂರ್ವಕೈಃ |

ಪಾರಮಹಂಸ್ಯಭೂಷಣೈಃ— ಪರಮಾಶ್ರಿತೇ ಹಂಸಾಶ್ರಿತ ಪರಮಹಂಸಾಃ, ಪರಮಹಂಸಾನಾಂ ಇದಂ ಪಾರಮ-ಹಂಸ್ಯಂ, ಪಾರಮಹಂಸಸ್ಯ ಭೂಷಣಾನಿ ಪಾರಮಹಂಸಸ್ಯಭೂಷಣಾನಿ, ತೈಃ ಪಾರಮಹಂಸ್ಯಭೂಷಣೈಃ |

ಲಿಖುಚಾನ್ವಯೋದ್ರವಃ— ಲಿಖುಚಃ ಅನ್ವಯಃ ಲಿಖುಚಾನ್ವಯಃ, ಲಿಖುಚಾನ್ವಯೇ ಉದ್ರವಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ
ಲಿಖುಚಾನ್ವಯೋದ್ರವಃ |

ಭೂರಿಭಕ್ತಃ— ಭೂರಿಃ ಭಕ್ತಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಭೂರಿಭಕ್ತಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಬ್ರವೀತ್ - ಬ್ರೂತ್ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ ವ್ಯಕ್ತವಾಗರ್ಥಕಾತ್ ಅಬ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ
ಏಕವಚನೇ "ಅಬ್ರವೀತ್" ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಅಬ್ರವೀತ್ ಅಬ್ರೂತಾಂ ಅಬ್ರೂವನ್, ಅಬ್ರವೀಃ ಅಬ್ರೂತಂ ಅಬ್ರೂತ, ಅಬ್ರವಂ ಅಬ್ರೂವ ಅಬ್ರೂಮ ||

★ ★ ★

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳಿಗೆ ಮತ್ತು ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಿಗೆ ಸಮ್ಯಕ್ವಾದ ಅರ್ಥ ಬರೆಯಲು ಪ್ರಾರ್ಥನೆ

ವಿರೋಧಿ ವೇದಾಂತಕೃತಾಂತಸಂಪದಾಂ ಭಾಷ್ಯಾದಿಕಂ ಚೇದಿದಮಸ್ತು ಕಾ ಕ್ವತಿಃ |

ಅಸೃಭ್ಯಮಾಚಕ್ಷ್ಯ ವಿಚಕ್ಷಣೋಚಿತಂ ಭಾವಂ ತು ಸೂತ್ರೋಪನಿಷದ್ವಿವಕ್ಷಿತಮ್ || 28 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ವಿರೋಧಿ, ವೇದಾಂತಕೃತಾಂತಸಂಪದಾಂ, ಭಾಷ್ಯಾದಿಕಂ, ಚೇತ್, ಇದಂ, ಅಸ್ತು, ಕಾ, ಕ್ವತಿಃ,
ಅಸೃಭ್ಯಂ, ಆಚಕ್ಷ್ಯ, ವಿಚಕ್ಷಣ, ಉಚಿತಂ, ಭಾವಂ, ತು, ಸೂತ್ರೋಪನಿಷತ್ ವಿವಕ್ಷಿತಂ |

ಅನ್ವಯ— ಇದಂ ಭಾಷ್ಯಾದಿಕಂ ವೇದಾಂತಕೃತಾಂತಸಂಪದಾಂ ವಿರೋಧಿ ಚೇತ್ ಅಸ್ತು, ಕಾ ಕ್ವತಿಃ ? ವಿಚಕ್ಷಣ!
ಅಸೃಭ್ಯಂ ತು ಸೂತ್ರೋಪನಿಷತ್ ವಿವಕ್ಷಿತಂ ಉಚಿತಂ ಭಾವಂ ಆಚಕ್ಷ್ಯ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಇದಂ ಭಾಷ್ಯಾದಿಕಂ = ಈ(ಸಂಕರನಿಂದ ಬರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ) ಭಾಷ್ಯ ಮೊದಲಾದವು

ವೇದಾಂತಕೃತಾಂತಸಂಪದಾಂ = ಬ್ರಹ್ಮಮೀಮಾಂಸಾಶಾಸ್ತ್ರ ಎಂಬ ಸಂಪತ್ತುಗಳಿಗೆ

ವಿರೋಧಿ ಚೇತ್ = ವಿರುದ್ಧವಾಗಿರುವುದಾದರೆ

ಅಸ್ತು = ಇರಲಿ,

ಕಾ ಕ್ವತಿಃ = ಏನು ಬಾಧಕ ?

ವಿಚಕ್ಷಣ ! = ಸಮರ್ಥರಾದ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರೇ

ಅಸೃಭ್ಯಂ ತು = ನಮಗಾದರೋ

ಸೂತ್ರೋಪನಿಷದ್ವಿವಕ್ಷಿತಂ = ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳಿಗೂ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಿಗೂ ಒಪ್ಪಿಗೆಯಾಗುವ

ಉಚಿತಂ ಭಾವಂ = ಯೋಗ್ಯವಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು

ಆಚಕ್ಷ್ಯ = ಹೇಳಿರಿ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಸಂಕರನಿಂದ ಬರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ ಉಪನಿಷದ್ಭಾಷ್ಯ ಮುಂತಾದವುಗಳು ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ-
ಗಳಿಗೂ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಿಗೂ ತಪ್ಪಾದ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳಿಂದಲೂ ಉಪನಿಷತ್ತು-
ಗಳಿಂದಲೂ ತಿಳಿಯುವ ಅರ್ಥವು ವಿರುದ್ಧವಾಗಿದ್ದರೆ ಅದು ಹಾಗೆಯೇ ಇರಲಿ, ಹೇ ಸಮರ್ಥರಾದ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾ-
ಚಾರ್ಯರೇ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳಿಗೆ ಮತ್ತು ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಿಗೆ ಸಮ್ಯಕ್ವಾದ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ನೀವೇ ಹೇಳಿರಿ
ಎಂದು ಹಿರಿಯ ಯತಿಗಳು ಹೇಳಿದರು.

ನಿಗ್ರಹ—

ವಿರೋಧಿ— ವಿರೋಧಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಇತಿ ವಿರೋಧಿ |

ವೇದಾಂತಕೃತಾಂತಸಂಪದಾಂ— ವೇದಾಂತಾನಾಂ ಕೃತಾಂತಃ ವೇದಾಂತಕೃತಾಂತಃ, ವೇದಾಂತಕೃತಾಂತಸ್ಯ ಸಂಪದಃ ವೇದಾಂತಕೃತಾಂತಸಂಪದಃ, ತೇಷಾಂ ವೇದಾಂತಕೃತಾಂತಸಂಪದಾಂ |

ಭಾಷ್ಯಾದಿಕಂ— ಭಾಷ್ಯಂ ಆದಿ ಯಸ್ಯ ತತ್ ಭಾಷ್ಯಾದಿಕಂ |

ಸೂತ್ರೋಪನಿಷದ್ವಿವಕ್ಷಿತಂ— ಸೂತ್ರಾಣಿ ಚ ಉಪನಿಷದಶ್ಚ ಸೂತ್ರೋಪನಿಷದಃ, ಸೂತ್ರೋಪನಿಷದಾಂ ವಿಶೇಷೇಣ ವಕ್ತುಂ ಇಷ್ಟಂ ಸೂತ್ರೋಪನಿಷದ್ವಿವಕ್ಷಿತಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಸೌಖ್ಯ-ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ಅಸ ಧಾತೋಃ ಲೋಟಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ "ಅಸ್ತು" ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಅಸ್ತು ಸ್ತಾತ್, ಸ್ತಾಂ ಸಂತು, ಏಧಿ ಸ್ತಾತ್, ಸ್ತಂ ಸ್ತ, ಅಸಾನಿ ಅಸಾವ ಅಸಾಮ ||

ಆಚಕ್ಷ್ವ - ಚಕ್ಷ್ವ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ ಇತಿ ವ್ಯಕ್ತವಾಗರ್ಥಕಾತ್ ಲೋಟಿ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ "ಆಚಕ್ಷ್ವ" ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಆಚಕ್ಷತಾಂ ಆಚಕ್ಷೇತಾಂ ಆಚಕ್ಷಂತಾಂ, ಆಚಕ್ಷ್ವ ಆಚಕ್ಷೇಥಾಂ ಆಚಕ್ಷದ್ಧಂ, ಆಚಕ್ಷೇ ಆಚಕ್ಷ್ವಹಿ ಆಚಕ್ಷ್ವಹಿ ||

★ ★ ★

ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರ್ಥ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಚಂದ್ರಿಕೆ

ಇತ್ಯಸ್ಯ ವಾಚಾ ಶರದೇವ ಭಾಸಿತಾ ಯದಾಽಖಿಲಾಶಾ ಶುಭಪೂರ್ಣಯಾ ಬಭೌ |

ಪ್ರಮೋದತೀರ್ಥಾನನಚಂದ್ರಚಂದ್ರಿಕಾ ವ್ಯಾಖ್ಯಾಭಿಧಾ ವಿಷ್ಣುಪದಪ್ರಕಾಶಿನೀ || 29 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಇತಿ, ಅಸ್ಯ, ವಾಚಾ, ಶರದಾ, ಇವ, ಭಾಸಿತಾ, ಯದಾ, ಅಖಿಲಾಶಾ, ಶುಭಪೂರ್ಣಯಾ, ಬಭೌ, ಪ್ರಮೋದತೀರ್ಥಾನನಚಂದ್ರಚಂದ್ರಿಕಾ, ವ್ಯಾಖ್ಯಾಭಿಧಾ ವಿಷ್ಣುಪದಪ್ರಕಾಶಿನೀ |

ಅನ್ವಯ— ಇತಿ ಶುಭಪೂರ್ಣಯಾ ಅಸ್ಯ ವಾಚಾ, ಅಖಿಲಾಶಾ ಶರದಾ ಇವ ಯದಾ ಭಾಸಿತಾ, ತದಾ ವ್ಯಾಖ್ಯಾಭಿಧಾ ವಿಷ್ಣುಪದಪ್ರಕಾಶಿನೀ ಪ್ರಮೋದತೀರ್ಥಾನನಚಂದ್ರಚಂದ್ರಿಕಾ ಬಭೌ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಇತಿ = ಈ ರೀತಿಯಾದ

ಶುಭಪೂರ್ಣಯಾ = ಮಂಗಳಕರವಿಷಯದಿಂದ ಪೂರ್ಣವಾಗಿರುವ, ಸಜ್ಜನರುಗಳ ಅಭೀಷ್ಟರೂಪವಾಗಿರುವ

ಅಸ್ಯ = ಈ ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಯತಿಗಳ

ವಾಚಾ = ಮಾತಿನಿಂದ

ಅಖಿಲಾಶಾ = ಸರ್ವ ಸಜ್ಜನರ ಅಭಿಲಾಷೆಯು,

ಶರದಾಃ ೯೨ = ಶರದ್ ಋತುವಿನಿಂದ ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ

ಯದಾ ಭಾಸಿತಾ = ಯಾವಾಗ ಪ್ರಕಾಶಿಸಿತೋ,

ತದಾ = ಆಗ

ವ್ಯಾಖ್ಯಾಭಿಧಾ = ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಎಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳ

ವಿಷ್ಣುಪದಪ್ರಕಾಶಿನೀ = ವಿಷ್ಣುವಿನ ಪಾದಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುವ

ಪ್ರಮೋದತೀರ್ಥಾನನಚಂದ್ರಚಂದ್ರಿಕಾ = ಪ್ರಮೋದತೀರ್ಥ = ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥರ

ಅನನಚಂದ್ರ = ಮುಖವೆಂಬ ಚಂದ್ರನ

ಚಂದ್ರಿಕಾ = ಬೆಳದಿಂಗಳು

ಬಭೌ = ಪ್ರಕಾಶಿಸಿತು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಜ್ಯೇಷ್ಠಯತಿಗಳು ಹೇಳಿದ ಮಾತು ಮಂಗಳಕರವಾಗಿತ್ತು. ಮಂಗಳಕರವಾದ ಶರದೃತುವಿನ ಹುಣ್ಣಿಮೆಯಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ದಿಕ್ಕುಗಳೂ ಪ್ರಕಾಶಗೊಳ್ಳುತ್ತವೆ. ಅದರಂತೆ ಎಲ್ಲಾ ಸಜ್ಜನರಿಗೂ ಬ್ರಹ್ಮಮೀಮಾಂಸಾರಾಸ್ತ್ರದ ಸರಿಯಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಅರಿಯಬೇಕೆಂಬ ಆಸೆಯು ಇದೆಯೆಂದು ಪ್ರಕಾಶವಾಯಿತು. ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರ ಮುಖವೆಂಬ ಚಂದ್ರನಿಂದ ಆಕಾಶವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಎಂಬ ಬೆಳದಿಂಗಳು ಹೊರಟಿತು.

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಭಾದೀಪ್ರೌ ದೀಪ್ಯರ್ಥಕಾತ್ ಭಾ ಧಾತೋಃ ಲಿಟಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ "ಬಭೌ" ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಬಭೌ ಬಭತುಃ ಬಭುಃ, ಬಭಿಥ ಬಭಾಥ ಬಭಿಥುಃ ಬಭಿ, ಬಭೌ ಬಭಿವ ಬಭಿಮ ||

★ ★ ★

ವಿಷ್ಣುಮಂಗಲಕೈ ಪ್ರಯಾಣ - ಭಗವದ್ವರ್ಣನ

ಜೇಷ್ಠನ್ ಕದಾಚಿತ್ ಕಿಲ ಕಾಲಪಾಲಿತಾಂ ದಿಶಂ ಪ್ರಯಾತೋಽಚ್ಯುತಬುದ್ಧಿನಾ ಸಹ |

ಸಮಗ್ರಧೀರ್ಮಂಡಿತವಿಷ್ಣುಮಂಗಲಂ ವಿಷ್ಣುಂ ಜಗನ್ಮಂಗಲಮಾನನಾಮ ಸಃ || 30 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಜೇಷ್ಠನ್, ಕದಾಚಿತ್, ಕಿಲ, ಕಾಲಪಾಲಿತಾಂ, ದಿಶಂ, ಪ್ರಯಾತಃ, ಅಚ್ಯುತಬುದ್ಧಿನಾ, ಸಹ, ಸಮಗ್ರಧೀಃ, ಮಂಡಿತವಿಷ್ಣುಮಂಗಲಂ, ವಿಷ್ಣುಂ, ಜಗನ್ಮಂಗಲಂ, ಆನನಾಮ, ಸಃ |

ಅನ್ವಯ— ಸಮಗ್ರಧೀಃ ಸಃ ಕದಾಚಿತ್ ಜೇಷ್ಠನ್, ಅಚ್ಯುತಬುದ್ಧಿನಾ ಸಹ ಕಾಲಪಾಲಿತಾಂ ದಿಶಂ ಪ್ರಯಾತಃ, ಮಂಡಿತವಿಷ್ಣುಮಂಗಲಂ ಜಗನ್ಮಂಗಲಂ ವಿಷ್ಣುಂ ಆನನಾಮ ಕಿಲ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸಮಗ್ರಧೀಃ = ಪೂರ್ಣವಾದ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ

ಸಃ = ಆ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು

ಕದಾಚಿತ್ = ಒಂದು ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ

ಜೇಷ್ಠನ್ = ಜಯಿಸುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಯುಕ್ತರಾಗಿ

ಅಚ್ಯುತಬುದ್ಧಿನಾ ಸಹ = ಅಚ್ಯುತವೈಶ್ವಚಾರ್ಯರೊಡನೆ

ಕಾಲಪಾಲಿತಾಂ = ಯಮನಿಂದ ಕಾಪಾಡಲ್ಪಟ್ಟ

ದಿಶಂ = (ದಕ್ಷಿಣ) ದಿಕ್ಕನ್ನು ಕುರಿತು

ಪ್ರಯಾತಃ = ಹೊರಟವರಾಗಿ

ಮಂಡಿತವಿಷ್ಣುಮಂಗಲಂ = ಅಲಂಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ವಿಷ್ಣುಮಂಗಳವೆಂಬ ಕ್ಷೇತ್ರವನ್ನು

ಜಗನ್ಮಂಗಲಂ = ಜಗತ್ತಿಗೆ ಮಂಗಳವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಿರುವ

ವಿಷ್ಣುಂ = ವಿಷ್ಣುವನ್ನು

ಆನನಾಮ ಕಿಲ = ವಂದಿಸಿದರಷ್ಟೇ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಒಂದು ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು ಉಡುಪಿಗೆ ದಕ್ಷಿಣ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ ಪಂಡಿತರನ್ನು ಜಯಿಸಬೇಕೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವುಳ್ಳವರಾಗಿ ಅಚ್ಯುತವೈಶ್ವಚಾರ್ಯರೊಡನೆ ಹೊರಟು, ವಿಷ್ಣುಮಂಗಲ ಕ್ಷೇತ್ರವನ್ನು ಅಲಂಕರಿಸಿರುವ ಸಕಲ ಜಗತ್ತುಗಳಿಗೂ ಅಲಂಕಾರನಾಗಿರುವ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಭಕ್ತಿತ್ವದ್ವಾರ್ಪಣೆ ಮಾಡಿ ನಮಸ್ಕರಿಸಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಜೇಷ್ಠನ್—ಜೇಷ್ಠತಿ ಇತಿ ಜೇಷ್ಠನ್ ।

ಕಾಲಪಾಲಿತಾ—ಕಾಲೇನ ಪಾಲಿತಾ ಕಾಲಪಾಲಿತಾ, ತಾಂ ಕಾಲಪಾಲಿತಾಂ ।

ಆಚ್ಯುತಬುದ್ಧಿ—ಆಚ್ಯುತಃ ಬುದ್ಧಿಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಆಚ್ಯುತಬುದ್ಧಿಃ, ತೇನ ಆಚ್ಯುತಬುದ್ಧಿಃ ।

ಸಮಗ್ರಧೀಃ—ಸಮಗ್ರಾ ಧೀಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸಮಗ್ರಧೀಃ ।

ಮಂಡಿತವಿಷ್ಣುಮಂಗಲಂ—ಮಂಡಿತಂ ವಿಷ್ಣುಮಂಗಲಂ ಯೇನ ಸಃ ಮಂಡಿತವಿಷ್ಣುಮಂಗಲಃ, ತಂ ಮಂಡಿತವಿಷ್ಣುಮಂಗಲಂ ।

ಜಗನ್ಮಂಗಲಂ—ಜಗತಾಂ ಮಂಗಲಃ ಜಗನ್ಮಂಗಲಃ, ತಂ ಜಗನ್ಮಂಗಲಂ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ—ಆನನಾಮ-ಆದ್ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ಇಮು ಪ್ರಹತ್ವೇ ಶಬ್ದೇ ಚ ಪ್ರಹತ್ವಶಬ್ದಾರ್ಥಕಾತ್ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ ಆನನಾಮ "ಇತಿ" ರೂಪಮ್ ।

ಆನನಾಮ ಆನೇಮತುಃ ಆನೇಮುಃ, ಆನೇಮಿಥ ನನಂಥ, ಆನೇಮಥುಃ ಆನನೇಮ, ಆನನಾಮ ಆನನಮ ಆನೇಮಿವ ಆನೇಮಿಮು ॥

★ ★ ★

ಭಿಕ್ಷಾನಂತರ ಕದಲೀಫಲಭಕ್ಷಣ ಪರೀಕ್ಷೆ

ಭಿಕ್ಷಾಪ್ರದಾತ್ರಾಽತ್ರ ಪರೀಕ್ಷಿತುಂ ಮುಹುರ್ದತ್ತೇ

ಪ್ರಭುಕ್ತೇ ಕದಲೀಫಲೋಚ್ಚಯೇ ।

ಅನೇನ ನಿಯಮಿತಮವಾಯವಿಸ್ತಯ-

ಸ್ವಮಾರ್ಯವರ್ಯಂ ವಿಜನೇಽವದದ್ಗುರುಃ ॥ 31 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ—ಭಿಕ್ಷಾಪ್ರದಾತ್ರಾ, ಆತ್ರ, ಪರೀಕ್ಷಿತುಂ, ಮುಹುಃ, ದತ್ತೇ, ಪ್ರಭುಕ್ತೇ, ಕದಲೀಫಲೋಚ್ಚಯೇ, ಅನೇನ, ನಿಯಮಿತಂ, ಅವಾಯವಿಸ್ತಯಃ, ತಂ, ಆರ್ಯವರ್ಯಂ, ವಿಜನೇ, ಅವದತ್, ಗುರುಃ ।

ಅನ್ವಯ—ಆತ್ರ ಭಿಕ್ಷಾಪ್ರದಾತ್ರಾ ಪರೀಕ್ಷಿತುಂ ಮುಹುಃ ಕದಲೀಫಲೋಚ್ಚಯೇ ದತ್ತೇ, ಅನೇನ ನಿಯಮಿತಂ ಪ್ರಭುಕ್ತೇ, ಅವಾಯವ-ವಿಸ್ತಯಃ ಗುರುಃ ಆರ್ಯವರ್ಯಂ ತಂ, ವಿಜನೇ ಅವದತ್ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಆತ್ರ = ಈ ವಿಷ್ಣುಮಂಗಲಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ

ಭಿಕ್ಷಾಪ್ರದಾತ್ರಾ = ಭಿಕ್ಷೆಯನ್ನು ಮಾಡಿಸಿದ ಪುರುಷನಿಂದ

ಪರೀಕ್ಷಿತುಂ = ಶ್ರೀ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ

ಮುಹುಃ = ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ

ಕದಲೀಫಲೋಚ್ಚಯೇ = ಬಾಳೆಹಣ್ಣಿನ ರಾಶಿಯು

ದತ್ತೇ = ಕೊಡಲ್ಪಡಲು,

ಅನೇನ = ಶ್ರೀ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರಿಂದ

ನಿಯಮಿತಂ = ಆಯಾಸವಿಲ್ಲದೆ

ಪ್ರಭುಕ್ತೇ = ತಿನ್ನಲ್ಪಡಲು,

ಅವಾರ್ಯವಿಷಯಃ = ಪರಿಹಾರವನ್ನು ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದ ಆಶ್ಚರ್ಯವುಳ್ಳವರಾದ
 ಗುರುಃ = ಗುರುಗಳಾದ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷಾಚಾರ್ಯರು
 ಆರ್ಯವರ್ಯಂ = ಜ್ಞಾನಿಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ
 ತಂ = ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಕುರಿತು
 ವಿಜನೇ = ವಿಶಾಂತದಲ್ಲಿ
 ಅವದತ್ = ಹೇಳಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಒಂದು ದಿನ ಆ ವಿಷ್ಣುಮಂಗಳದಲ್ಲಿ ಭಿಕ್ಷೆ ಮಾಡಿಸಿದ ಯಜಮಾನನು, ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾ-
 ಚಾರ್ಯರು ಅಧಿಕವಾಗಿ ತಿನ್ನುವವರು ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಇದೆ. ಅದನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸಬೇಕೆಂದು ತೀರ್ಮಾನಿಸಿದನು.
 ಭೋಜನವಾದ ಕೂಡಲೇ 200ರಕ್ಕಿಂತ ಅಧಿಕವಾದ ಬಾಳೆಹಣ್ಣುಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟನು. ಆ ಬಾಳೆಹಣ್ಣುಗಳನ್ನು ಆಯಾಸವಿಲ್ಲದ
 ತಿಂದು ಮುಗಿಸಿದರು. ಅದನ್ನು ನೋಡಿದ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಆಶ್ಚರ್ಯವನ್ನು ತಡೆಯಲಿಕ್ಕೆ ಸಾಧ್ಯವಾಗಲಿಲ್ಲ.
 ಅವರು ಜನರಿಲ್ಲದ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಕುರಿತು ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಭಿಕ್ಷಾಪ್ರದಾತ್ರಾ— ಭಿಕ್ಷಾಯಾಃ ಪ್ರದಾತಾ, ಭಿಕ್ಷಾಪ್ರದಾತಾ, ತೇನ ಭಿಕ್ಷಾಪ್ರದಾತ್ರಾ |

ಪ್ರದತ್ತೇ— ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ದತ್ತಂ ಪ್ರದತ್ತಂ, ತಸ್ಮಿನ್ ಪ್ರದತ್ತೇ |

ಕದಲೀಫಲೋಚ್ಚಯೇ— ಕದಲೀಫಲಾನಾಂ ಉಚ್ಚಯಃ ಕದಲೀಫಲೋಚ್ಚಯಃ, ತಸ್ಮಿನ್
 ಕದಲೀಫಲೋಚ್ಚಯೇ |

ನಿರ್ಯತ್ನಂ— ನಿರ್ಗತಃ ಯತ್ನಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ನಿರ್ಯತ್ನಃ, ತಂ ನಿರ್ಯತ್ನಂ |

ಅವಾರ್ಯವಿಷಯಃ— ನ ವಾರ್ಯಃ ಅವಾರ್ಯಃ, ಅವಾರ್ಯಃ ವಿಷಯಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಅವಾರ್ಯ-
 ವಿಷಯಃ |

ಆರ್ಯವರ್ಯಂ— ಆರ್ಯೇಷು ವರ್ಯಃ ಆರ್ಯವರ್ಯಃ, ತಂ ಆರ್ಯವರ್ಯಂ |

ವಿಜನೇ— ವಿಗತಾಃ ಜನಾಃ ಯಸ್ಮಿನ್ ಸಃ ವಿಜನಃ, ತಸ್ಮಿನ್ ವಿಜನೇ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅವದತ್- ವದ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ ಇತಿ ಧಾತೋಃ ಲಬ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ವಿಕವಚನೇ
 “ಅವದತ್” ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಅವದತ್ ಅವದತಾಂ ಅವದನ್, ಅವದಃ ಅವದತಂ ಅವದತ್, ಅವದಂ ಅವದಾವ ಅವದಾಮ ||

★ ★ ★

ಅಚ್ಚರಿಪಟ್ಟ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರು

ಭಿಕ್ಷಾವಸಾನೇ ದ್ವಿಶತಾಧಿಕೈಃ ಫಲೈಃ ಪೂಜೈಃ ಪ್ರಭುಕೈಃ ಪರಿಪೂರಿತೇಽಪಿ ತೇ |

ತನೂದರೇ ನಾಸ್ತಿ ಗರಿಷ್ಠತಾ ಕಥಂ ಸುಚಿತ್ತ ಸತ್ಯಂ ವದತಾದ್ ಭವಾನಿತಿ || 32 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಭಿಕ್ಷಾವಸಾನೇ, ದ್ವಿಶತಾಧಿಕೈಃ, ಫಲೈಃ, ಪೂಜೈಃ, ಪ್ರಭುಕೈಃ, ಪರಿಪೂರಿತೇ, ಅಪಿ, ತೇ, ತನೂದರೇ,
 ನ, ಅಸ್ತಿ, ಗರಿಷ್ಠತಾ, ಕಥಂ, ಸುಚಿತ್ತ, ಸತ್ಯಂ, ವದತಾದ್, ಭವಾನ್, ಇತಿ |

ಅನ್ವಯ— “ಭಿಕ್ಷಾವಸಾನೇ ಪ್ರಭುಕೈಃ, ಪೂಜೈಃ ದ್ವಿಶತಾಧಿಕೈಃ ಫಲೈಃ ಪರಿಪೂರಿತೇ ಅಪಿ, ತೇ ತನೂದರೇ ಕಥಂ
 ಗರಿಷ್ಠತಾ ನಾಸ್ತಿ ? ಹೇ ಸುಚಿತ್ತ ಭವಾನ್ ಸತ್ಯಂ ವದತಾತ್” ಇತಿ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಭಿಕ್ಷಾವಸಾನೇ = ಭೋಜನವು ಮುಗಿದ ಮೇಲೆ
 ಪ್ರಭುಶ್ವಃ = ತಿನ್ನಲ್ಪಟ್ಟ
 ಪೂಜ್ಯಃ = ದಪ್ಪದಪ್ಪವಾಗಿರುವ
 ದ್ವಿತತಾಧಿಶ್ವಃ = ಇನ್ನೊರಕ್ಕಿಂತಲೂ ಅಧಿಕವಾದ
 ಪುಟ್ಟಃ = ಹೆಣ್ಣುಗಳಿಂದ
 ಪರಿಪೂರಿತೇ ಅಪಿ = ತುಂಬಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದರೂ ಕೂಡ
 ತೇ = ನಿನ್ನ
 ತನೂದರೇ = ಕೃಶವಾದ ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ
 ಕಥಂ = ಹೇಗೆ
 ಗರಿಷ್ಠಾ = ಬಹಳ ದೊಡ್ಡದಾಗಿರುವಿಕೆಯು
 ನಾಸ್ತಿ = ಇಲ್ಲ ?
 ಹೇ ಸುಚಿತ್ತ ! = ಎಲೈ ಒಳ್ಳೆಯ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ ಸರ್ವಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರೇ !
 ಭವಾನ್ = ನೀವು
 ಸತ್ಯಂ = ಸತ್ಯವನ್ನು
 ವದತಾತ್ = ಹೇಳಿರಿ
 ಇತಿ = ಎಂದು (ಅವದತ್ = ಹೇಳಿದರು).

ತಾತ್ಪರ್ಯ— “ಭೋಜನವು ಮುಗಿದ ಮೇಲೆ 200ಕ್ಕಿಂತ ಅಧಿಕ ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಬಾಳೆಹಣ್ಣುಗಳನ್ನು ತಿಂದಿರುವಿರಿ. ಅದರಿಂದ ಹೊಟ್ಟೆಯು ಅಧಿಕವಾಗಿ ದೊಡ್ಡದಾಗಬೇಕಾಗಿತ್ತು. ಏಕೆ ಹಾಗೆ ದೊಡ್ಡದಾಗಲಿಲ್ಲ ? ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರೇ ! ನಿಜವಾಗಿ ಹೇಳಿರಿ” ಎಂದು ಅಚ್ಚುತಪ್ಪೇಣ್ಣಾಚಾರ್ಯರು ಕೇಳಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಭಿಕ್ಷಾವಸಾನೇ— ಭಿಕ್ಷಾಯಾಃ ಅವಸಾನಂ ಭಿಕ್ಷಾವಸಾನಂ, ತಸ್ಮಿನ್ ಭಿಕ್ಷಾವಸಾನೇ ।
 ದ್ವಿತತಾಧಿಶ್ವಃ— ದ್ವೇ ಚ ತೇ ಶತೇ ಚ, ದ್ವಿತತೇ, ದ್ವಿತತೇಭ್ಯೋ ಅಧಿಕಾನಿ ದ್ವಿತತಾಧಿಕಾನಿ, ತೈಃ ದ್ವಿತತಾಧಿಶ್ವಃ ।
 ಪ್ರಭುಶ್ವಃ— ಪ್ರಕರ್ಷಣಾ ಭುಕ್ತಾನಿ ಪ್ರಭುಕ್ತಾನಿ, ತೈಃ ಪ್ರಭುಶ್ವಃ ।
 ಪರಿಪೂರಿತೇ— ಪರಿತಃ ಪೂರಿತಾನಿ ಪರಿಪೂರಿತಾನಿ, ತಸ್ಮಿನ್ ಪರಿಪೂರಿತೇ ।
 ತನೂದರೇ— ತನು ಚ ತತ್ ಉದರಂ ಚ ತನೂದರಂ, ತಸ್ಮಿನ್ ತನೂದರೇ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಸ್ತಿ- ಅಸಭುವಿ ಇತ್ಯರ್ಥಕಾತ್ ಅಸ ಧಾತೋಃ ಅಸ್ತಿ ಇತಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ “ಅಸ್ತಿ” ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ಅಸ್ತಿ ಸ್ತಃ ಸಂತಿ, ಅಸ್ಮಿ ಸ್ತಃ ಸ್ತಃ, ಅಸ್ಮಿ ಸ್ತಃ ಸ್ತಃ ॥

ವದತಾತ್- ವದವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ ಇತಿ ಧಾತೋಃ ಲೋಟ್ ಪರಸ್ವೈಪದಿನಃ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ ವದತಾತ್ ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ವದತು ವದತಾತ್, ವದತಾಂ ವದಂತು, ವದವದತಾತ್, ವದಂತಂ ವದತ ವದಾನಿ ವದಾವ ವದಾಮ ॥

★ ★ ★

ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರದ ವೃಕ್ಷೋದರರೇ ಈ ಪೂರ್ವಪ್ರಜ್ಞಾ!

ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಂ ಜಠರೇ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಂ ಜಾಙ್ಗಲ್ಯಮಾನಂ ಮಮ ಜಾತವೇದಸಮ್ |

ನಿತ್ಯಂ ಹಿತಂ ವಿಶ್ವದಹಂ ಚ ವಿತ್ತ ತಂ ವಿಶ್ವೇಶಚೇತಾ ಇತಿ ಸೋಽಬ್ರವೀತ್ತದಾ || 33 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಂ, ಜಠರೇ, ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಂ, ಜಾಙ್ಗಲ್ಯಮಾನಂ, ಮಮ, ಜಾತವೇದಸಂ, ನಿತ್ಯಂ, ಹಿತಂ, ವಿಶ್ವದಹಂ, ಚ, ವಿತ್ತ, ತಂ, ವಿಶ್ವೇಶಚೇತಾ, ಇತಿ, ಸಃ, ಅಬ್ರವೀತ್, ತದಾ |

ಅನ್ವಯ— ತದಾ ವಿಶ್ವೇಶಚೇತಾಃ ಸಃ, ಮಮ ಜಠರೇ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಂ, ಜಾಙ್ಗಲ್ಯಮಾನಂ ತಂ ಜಾತವೇದಸಂ, ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಂ ನಿತ್ಯಂ ಹಿತಂ, ವಿಶ್ವದಹಂ ಚ ವಿತ್ತ ಇತ್ಯಬ್ರವೀತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ತದಾ = ಆಗ

ವಿಶ್ವೇಶಚೇತಾಃ = ಆ ಸರ್ವೇಶ್ವರನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಇಟ್ಟಿರುವ

ಸಃ = ಸರ್ವಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು

ಮಮ = ನನ್ನ

ಜಠರೇ = ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ

ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಂ = ಇರುವ

ಜಾಙ್ಗಲ್ಯಮಾನಂ = ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪ್ರಜ್ಞಿಸುತ್ತಿರುವ

ತಂ ಜಾತವೇದಸಂ = ಆ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು

ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಂ = ಅಂಗುಷ್ಠದಷ್ಟು ಪರಿಮಾಣ ಇರುವುದಾಗಿ

ನಿತ್ಯಂ = ಯಾವಾಗಲೂ

ಹಿತಂ = ಅನುಕೂಲಕರವಾದದ್ದಾಗಿ

ವಿಶ್ವದಹಂ = ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಪಂಚವನ್ನು ಸುಡುವುದನ್ನಾಗಿ

ವಿತ್ತ = ತಿಳಿಯಿರಿ

ಇತಿ = ಎಂದು

ಅಬ್ರವೀತ್ = ಹೇಳಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಆಗ ಶ್ರೀಪೂರ್ವಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು “ನನ್ನ ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಅಂಗುಷ್ಠಗಾತ್ರದಷ್ಟು ಅಗ್ನಿ ಪ್ರಜ್ಞಿಸುತ್ತಾ ಇರುತ್ತದೆ. ಅದು ಯಾವಾಗಲೂ ನನಗೆ ಹಿತಕರವಾಗಿಯೇ ಇರುತ್ತದೆ. ಅದು ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಪಂಚವನ್ನೇ ದಹಿಸುವ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳದ್ದು ಎಂದು ತಿಳಿಯಿರಿ” ಎಂದು ಗುರುಗಳಿಗೆ ಹೇಳಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಜಾಙ್ಗಲ್ಯಮಾನಂ— ಅತ್ಯಂತಂ ಜ್ಞಾತಿ ಇತಿ ಜಾಙ್ಗಲ್ಯಮಾನಃ, ತಂ ಜಾಙ್ಗಲ್ಯಮಾನಂ |

ವಿಶ್ವದಹಂ— ವಿಶ್ವಂ ದಹತಿ ಇತಿ ವಿಶ್ವದಹಃ, ತಂ ವಿಶ್ವದಹಂ |

ವಿಶ್ವೇಶಚೇತಾಃ— ವಿಶ್ವೇಷಾಂ ಈಶಃ ವಿಶ್ವೇಶಃ, ವಿಶ್ವೇಶೇ ಚೇತಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ವಿಶ್ವೇಶಚೇತಾಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ವಿತ್ತ- ವಿದ್ವಾಂಸೇ ಇತಿ ಜ್ಞಾನಾರ್ಥಕಾತ್ ವಿದ ಧಾತೋಃ ಲೋಟ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ವಿಕವಚನೇ “ವಿತ್ತ” ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ವೇತ್ತು ವಿತ್ತಾತ್, ವಿತ್ತಾಂ ವಿದಂತು, ವಿದ್ವಿ ವಿತ್ತಾತ್, ವಿತ್ತಂ ವಿತ್ತ, ವೇದಾನಿ ವೇದಾವ ವೇದಾಮ ||

ಅಬ್ರವೀತ್- ಬ್ರೂಞ್ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ ಇತಿ ವ್ಯಕ್ತವಾಗರ್ಥಕಾತ್ ಬ್ರೂಞ್ ಧಾತೋಃ ಲಬ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ "ಅಬ್ರವೀತ್" ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಅಬ್ರವೀತ್ ಅಬ್ರೂತಾಂ ಅಬ್ರೂವನ್, ಅಬ್ರವೀಃ ಅಬ್ರೂತಂ ಅಬ್ರೂತ, ಅಬ್ರವಂ ಅಬ್ರೂವ ಅಬ್ರೂಮ ||

★ ★ ★

ಮುಂದುವರೆದ ದಕ್ಷಿಣ ದಿಗ್ವಿಜಯ

ಪರ್ಯಾಕುಲಾನೇಕಸರಸ್ವತೀತೀನ್

ನ್ಯಾಯೋಪಪನ್ನಾನ್ ವಿವಿಧಾರ್ಥಸಂಯುತಾನ್ |

ಅತೀತ್ಯ ದೇಶಾನ್ ಸಮಯಾಂಶ್ಚ ಚಾರುಧೀರಸೌ

ಜಗಾಮಾಭಿಮತೇನ ವತ್ಸರ್ಗನಾ

|| 34 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಪರ್ಯಾಕುಲಾನೇಕಸರಸ್ವತೀತೀನ್, ನ್ಯಾಯೋಪಪನ್ನಾನ್, ವಿವಿಧಾರ್ಥಸಂಯುತಾನ್, ಅತೀತ್ಯ, ದೇಶಾನ್, ಸಮಯಾನ್, ಚ, ಚಾರುಧೀಃ, ಅಸೌ, ಜಗಾಮ, ಅಭಿಮತೇನ ವತ್ಸರ್ಗನಾ |

ಅನ್ವಯ— ಚಾರುಧೀಃ ಅಸೌ, ಅಭಿಮತೇನ ವತ್ಸರ್ಗನಾ, ಪರ್ಯಾಕುಲಾನೇಕಸರಸ್ವತೀತೀನ್, ನ್ಯಾಯೋಪಪನ್ನಾನ್ ವಿವಿಧಾರ್ಥಸಂಯುತಾನ್, ದೇಶಾನ್ ಸಮಯಾಂಶ್ಚ ಅತೀತ್ಯ ಜಗಾಮ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಚಾರುಧೀಃ = ಮನೋಹರವಾದ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ

ಅಸೌ = ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು

ಅಭಿಮತೇನ = ಇಷ್ಟವಾದ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ

ವತ್ಸರ್ಗನಾ = ಮಾರ್ಗದಿಂದ (ಸಿದ್ಧಾಂತದಿಂದ)

ಪರ್ಯಾಕುಲಾನೇಕಸರಸ್ವತೀತೀನ್ = ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಗಳಲ್ಲೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ ಅಂದರೆ ಪೂರ್ಣವಾಗಿರುವ ನದಿಗಳ ಸಮೂಹಗಳುಳ್ಳ

ನ್ಯಾಯೋಪಪನ್ನಾನ್ = ಆಯಾ ದೇಶಗಳ ಧರ್ಮಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತವಾಗಿರುವ

ವಿವಿಧಾರ್ಥಸಂಯುತಾನ್ = ನಾನಾ ಬಗೆಯ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತವಾಗಿರುವ

ದೇಶಾನ್ = ದೇಶಗಳನ್ನೂ

ಸಮಯಾನ್ ಚ = ಸಿದ್ಧಾಂತಗಳನ್ನೂ (ಕೂಡಾ)

ಅತೀತ್ಯ = ವಾದಪ್ರಸಂಗದಿಂದ ಬಂದಿರುವ ಎಲ್ಲಾ ವಾದಿಗಳನ್ನೂ ಜಯಿಸಿ ಮುಂದೆ

ಜಗಾಮ = ಹೋದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು ಆ ವಿಷ್ಣುಮಂಗಳ ಪ್ರದೇಶದಿಂದ ದಕ್ಷಿಣದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ ದೇಶಗಳಿಗೆ ಹೊರಟರು. ಆ ದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ತುಂಬಿ ಹರಿಯುವ ನದಿಗಳಿದ್ದವು. ಅಲ್ಲಲ್ಲಿರುವ ಧರ್ಮವಿಶೇಷಗಳನ್ನು ತಿಳಿದರು. ನಾನಾ ವಿಧವಾದ ಹಣ್ಣು ಹಂಪಲು, ದವಸ ಧಾನ್ಯ ಮುಂತಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ನೋಡಿದರು. ಈ ದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಸಿದ್ಧಾಂತಗಳನ್ನು ಖಂಡಿಸಿ ತಮ್ಮ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸಿದರು. ತಮ್ಮ ಜೊತೆ ವಾದಕ್ಕೆ ಬಂದ ಎಲ್ಲ ವಾದಿಗಳನ್ನೂ ಜಯಿಸಿ ಮುಂದೆ ಸಾಗಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಪರ್ಯಾಕುಲಾನೇಕಸರಸ್ವತೀತೀನ್— ಪರಿತಃ ಆಕುಲಾಃ ಪರ್ಯಾಕುಲಾಃ, ಪರ್ಯಾಕುಲಾಶ್ಚ ತಾಃ ಅನೇಕ ಸರಸ್ವತ್ಯಶ್ಚ ಪರ್ಯಾಕುಲಾನೇಕಸರಸ್ವತ್ಯಂ, ಪರ್ಯಾಕುಲಾನೇಕಸರಸ್ವತೀನಾಂ ತತಯಃ ಯಾಸು ತಾಃ ಪರ್ಯಾಕುಲಾನೇಕಸರಸ್ವತೀತತಯಃ, ತಾನ್ ಪರ್ಯಾಕುಲಾನೇಕಸರಸ್ವತೀತೀನ್ |

ನ್ಯಾಯೋಪಪನ್ನಾನ್— ನ್ಯಾಯೈಃ ಉಪಪನ್ನಾಃ ನ್ಯಾಯೋಪಪನ್ನಾಃ, ತಾನ್ ನ್ಯಾಯೋಪಪನ್ನಾನ್ |

ವಿವಿಧಾರ್ಥಸಂಯುತಾನ್— ವಿವಿಧಾಶ್ಚ ತೇ ಆರ್ಥಾಶ್ಚ ವಿವಿಧಾರ್ಥಾಃ, ವಿವಿಧಾರ್ಥೈಃ ಸಂಯುತಾಃ ವಿವಿಧಾರ್ಥಸಂಯುತಾಃ, ತಾನ್ ವಿವಿಧಾರ್ಥಸಂಯುತಾನ್ |

ಚಾರುಧೀಃ— ಚಾರು ಧೀಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಚಾರುಧೀಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಜಗಾಮ- ಗಮ್ಯುಗತೌ ಇತಿ ಗತ್ಯರ್ಥಕಾತ್ ಗಮ್ಯು ಧಾತೋಃ ಲಿಟ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ "ಜಗಾಮ" ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಜಗಾಮ ಜಗ್ಮತುಃ ಜಗ್ಮುಃ, ಜಗಮಥ ಜಗಂಥ ಜಗ್ಮತುಃ ಜಗ್ಮುಃ ಜಗಾಮ ಜಗಮ ಜಗ್ಮಿವ ಜಗ್ಮಿಮ್ ||

★ ★ ★

ಪಯಸ್ವಿನೀತೀರಕ್ಕೆ ಪ್ರಯಾಣ - ದುರ್ಗಯ ಸ್ಮರಣೆ

ಸ್ವಹೇಲಯಾ ಪಾತಿತಪಾರ್ಥಿವವ್ರಜಾಂ

ಧೀಶುದ್ಧಿದಾಂ ಕೇರಲಭೂಷಣಾಯಿತಾಮ್ |

ಪಯಸ್ವಿನೀಂ ಪ್ರೇಕ್ಷ್ಯ ಪಥಿ ದ್ವಿಜಾರ್ಚಿತಾಂ

ಸ ಭಾವಿನೀಮಸ್ಮರದತ್ತ ಚಂಡಿಕಾಮ್

|| 35 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಸ್ವಹೇಲಯಾ, ಪಾತಿತಪಾರ್ಥಿವವ್ರಜಾಂ, ಧೀಶುದ್ಧಿದಾಂ, ಕೇರಲಭೂಷಣಾಯಿತಾಂ, ಪಯಸ್ವಿನೀಂ, ಪ್ರೇಕ್ಷ್ಯ, ಪಥಿ, ದ್ವಿಜಾರ್ಚಿತಾಂ, ಸಃ, ಭಾವಿನೀಂ, ಅಸ್ಮರತ್, ಆತ್ರ, ಚಂಡಿಕಾಂ |

ಅನ್ವಯ— ಸಃ ಪಥಿ, ಸ್ವಹೇಲಯಾ ಪಾತಿತಪಾರ್ಥಿವವ್ರಜಾಂ, ಧೀಶುದ್ಧಿದಾಂ, ಕೇರಲಭೂಷಣಾಯಿತಾಂ, ದ್ವಿಜಾರ್ಚಿತಾಂ ಪಯಸ್ವಿನೀಂ ಪ್ರೇಕ್ಷ್ಯ, ಆತ್ರ ಭಾವಿನೀಂ ಚಂಡಿಕಾಂ ಅಸ್ಮರತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸಃ = ಆ ಪೂರ್ವಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು

ಪಥಿ = ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ

ಸ್ವಹೇಲಯಾ = ತನ್ನ ಪ್ರವಾಹರೂಪವಾದ ಲೀಲೆಯಿಂದ

ಪಾತಿತಪಾರ್ಥಿವವ್ರಜಾಂ = ಎರಡು ಪಕ್ಕಗಳಲ್ಲಿ ಬೀಸಲ್ಪಟ್ಟ ಮರಗಳ ಸಮೂಹಗಳುಳ್ಳ,

ಧೀಶುದ್ಧಿದಾಂ = ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಪವಿತ್ರತೆಯನ್ನು ಕೊಡುವವಳಾದ,

ಕೇರಲಭೂಷಣಾಯಿತಾಂ = ಕೇರಳ ದೇಶಕ್ಕೆ ಅಲಂಕಾರದಂತಿರುವ,

ದ್ವಿಜಾರ್ಚಿತಾಂ = ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಂದ ಪೂಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ

ಪಯಸ್ವಿನೀಂ = ಪಯಸ್ವಿನೀ ಎಂಬ ನದಿಯನ್ನು

ಪ್ರೇಕ್ಷ್ಯ = ನೋಡಿದವರಾಗಿ

ಆತ್ರ = ಈ ಪಯಸ್ವಿನೀ ನದೀತೀರದಲ್ಲಿ

ಭಾವಿನೀ = ಮುಂದೆ ಅವತರಿಸಲಿರುವ

ಚಂಡಿಕಾ = ದುರ್ಗಾದೇವಿಯನ್ನು

ಅಸ್ಮರತ್ = ಸ್ಮರಿಸಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು ಪಯಸ್ವಿನಿ ನದೀತೀರಕ್ಕೆ ಬಂದರು. ಆ ನದಿಯು ತನ್ನ ಪ್ರವಾಹದ ಲೀಲೆಯಿಂದ ಮರಗಳ ಗುಂಪುಗಳನ್ನೇ ಕೇಡವಿ ಹಾಕಿತ್ತು. ಸ್ನಾನಪಾನಾದಿಗಳಿಂದ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಪವಿತ್ರಗೊಳಿಸುತ್ತಿತ್ತು. ಕೇರಳ ದೇಶಕ್ಕೆ ಅಲಂಕಾರದಂತಿತ್ತು. ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಂದ ಪೂಜಿತವಾಗಿತ್ತು. ಇಂತಹ ನದೀತೀರದಲ್ಲಿ ಮುಂದೆ ಅವತರಿಸಲಿರುವ ದುರ್ಗಾದೇವಿಯನ್ನು ಸ್ಮರಿಸಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಸ್ವಹೇಲಯಾ— ಸ್ವಸ್ಥ ಹೇಲಾ ಸ್ವಹೇಲಾ, ತಯಾ ಸ್ವಹೇಲಯಾ |

ಪಾತಿತಪಾರ್ಥಿವವ್ರಜಾಂ— ಪಾರ್ಥಿವಾನಾಂ ವ್ರಜಃ ಪಾರ್ಥಿವವ್ರಜಃ, ಪಾತಿತಃ ಪಾರ್ಥಿವವ್ರಜಃ ಯಯಾ ಸಾ ಪಾತಿತಪಾರ್ಥಿವವ್ರಜಾ, ತಾಂ ಪಾತಿತಪಾರ್ಥಿವವ್ರಜಾಂ |

ಧೀಶುದ್ಧಿಗಾಂ— ಧಿಯುಃ ಶುದ್ಧಿಃ ಧೀಶುದ್ಧಿಃ, ಧೀಶುದ್ಧಿಂ ದದಾತಿ ಇತಿ ಧೀಶುದ್ಧಿಗಾ, ತಾಂ ಧೀಶುದ್ಧಿಗಾಂ |

ಕೇರಲಭೂಷಣಾಯಿತಾಂ— ಕೇರಲಸ್ಯ ಭೂಷಣಂ ಕೇರಲಭೂಷಣಂ, ಕೇರಲಭೂಷಣವತ್ ಆಚರತಿ ಇತಿ ಕೇರಲಭೂಷಣಾಯಿತಾ, ತಾಂ ಕೇರಲಭೂಷಣಾಯಿತಾಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಸ್ಮರತ್- ಸ್ವೈಜ್ ಸ್ವೈತೌ ಇತಿ ಸ್ವೈತ್ಯರ್ಥಕಾತ್ ಸ್ವೈಧಾತೋಃ ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ "ಅಸ್ಮರತ್" ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಅಸ್ಮರತ್ ಅಸ್ಮರತಾಂ ಅಸ್ಮರನ್, ಅಸ್ಮರಃ ಅಸ್ಮರತಂ ಅಸ್ಮರತಃ, ಅಸ್ಮರಂ ಅಸ್ಮರಾವ ಅಸ್ಮರಾಮ ||

★ ★ ★

ತಿರುವನಂತಪುರಕ್ಕೆ ಪ್ರಯಾಣ - ಅನಂತಪದ್ಮನಾಭರ ದರ್ಶನ

ತತಃ ಕ್ರಮೇಣ ಪ್ರಚಲನ್ನುಷೇಯಿವಾನವಂದತೇಂದೀವರಸುಂದರಚ್ಚೃವಿಮ್ |

ಅಂಭೋಜನಾಭಂ ಸ ಭುಜಂಗಶಾಯಿನಂ ಶ್ರೀವಲ್ಲಭಂ ಶ್ರೀಮದನಂತಸತ್ಪುರೇ || 36 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ತತಃ, ಕ್ರಮೇಣ, ಪ್ರಚಲನ್, ಉಪೇಯಿವಾನ್, ಅವಂದತಃ, ಇಂದೀವರಸುಂದರಚ್ಚೃವಿಂ, ಅಂಭೋಜನಾಭಂ, ಸಃ, ಭುಜಂಗಶಾಯಿನಂ, ಶ್ರೀವಲ್ಲಭಂ, ಶ್ರೀಮದನಂತಸತ್ಪುರೇ |

ಅನ್ವಯ— ಸಃ ತತಃ ಕ್ರಮೇಣ ಪ್ರಚಲನ್, ಶ್ರೀಮದನಂತಸತ್ಪುರೇ ಇಂದೀವರಸುಂದರಚ್ಚೃವಿಂ, ಅಂಭೋಜನಾಭಂ, ಭುಜಂಗಶಾಯಿನಂ ಶ್ರೀವಲ್ಲಭಂ ಉಪೇಯಿವಾನ್; ಅವಂದತಃ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸಃ = ಆ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು

ತತಃ = ಆ ಪಯಸ್ವಿನಿ ನದೀತೀರದಿಂದ

ಕ್ರಮೇಣ = ಕ್ರಮವಾಗಿ

ಪ್ರಚಲನ್ = ಹೊರಟವರಾಗಿ,

ಶ್ರೀಮದನಂತಸತ್ಪುರೇ = ಸಮೃದ್ಧವಾದ "ಅನಂತಶಯನ" ವೆಂಬ ಉತ್ತಮವಾದ ಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿ

ಇಂದೀವರಸುಂದರಚ್ಚೃವಿಂ = ಕನ್ನೆದಿಲೆಯಂತೆ ಸುಂದರವಾದ ದೇಹದ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳವನಾದ,

ಅಂಭೋಜನಾಭಂ = ನಾಭಿಯಲ್ಲಿ ಕಮಲವುಳ್ಳ
ಭುಜಂಗತಾಯಿನಂ = ಶೇಷದೇವನ ಮೇಲೆ ಮಲಗಿರುವ
ಶ್ರೀವಲ್ಲಭಂ = ಲಕ್ಷ್ಮೀಪತಿಯಾದ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನನ್ನು
ಉಪೇಯಿದಾನ್ = ಸಮೀಪಿಸಿ
ಅವಂದತ = ವಂದಿಸಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು ಪಯಸ್ವೀ ನದೀತೀರದಿಂದ ಹೊರಟು ದಿನಕ್ರಮದಿಂದ ನಡೆಯುತ್ತಾ ಅನಂತಶಯನ ಕ್ಷೇತ್ರಕ್ಕೆ ಬಂದರು. ಕಮಲವು ಹೊಕ್ಕಳನ್ನಲ್ಲಿ ಇರುವವನಾಗಿಯೂ, ಶೇಷದೇವನ ದೇಹದ ಮೇಲೆ ಮಲಗಿದವನಾಗಿಯೂ, ಕನ್ನದಿಲೆಯಂತೆ ಸುಂದರವಾದ ದೇಹದ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳವನಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಅನಂತಪದ್ಮನಾಭ-ದೇವನನ್ನು ನಮಸ್ಕರಿಸಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಪ್ರಚಲನ್— ಪ್ರಚಲಂ ಇತಿ ಪ್ರಚಲನ್ |

ಉಪೇಯಿದಾನ್— ಉಪೇಯಾಯ ಉಪೇಯಿದಾನ್ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅವಂದತ- ವದಿ ಅಭಿವಾದನಸ್ತುತ್ಯೋಃ ಅಭಿವಾದನಸ್ತುತ್ಯರ್ಥಾತ್ ವದಿಧಾತೋಃ ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ವಿಕವಚನೇ ಆತ್ಮನೇಪದಿನಃ “ಅವಂದತ” ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಅವಂದತ ಅವಂದೇತಾಂ ಅವಂದಂತ, ಅವಂದಧಾಃ ಅವಂದೇಥಾಂ ಅವಂದದ್ಧಂ, ಅವಂದೇ ಅವಂದಾವಹಿ ಅವಂದಾಮಹಿ ||

★ ★ ★

ತಿರುವನಂತಪುರದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ ಪ್ರವಚನ

ವೇದಾಂತಸೂತ್ರಾಣಿ ಕೃತಾಂತವಿತ್ತಮೋ

ವ್ಯಾಖ್ಯಾದಸೌ ಶಿಷ್ಯಗಣಾಯ ಸಂಸದಿ |

ವಿಲಕ್ಷಣಂ ಜೀವಗಣಾದ್ಗುಣಾರ್ಣವಂ

ಬ್ರಹ್ಮಾಚ್ಯುತಾಖ್ಯಂ ಪ್ರತಿಪಾದಯನ್ಮುಹುಃ

|| 37 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ವೇದಾಂತಸೂತ್ರಾಣಿ, ಕೃತಾಂತವಿತ್ತಮಃ, ವ್ಯಾಖ್ಯಾತ್, ಅಸೌ, ಶಿಷ್ಯಗಣಾಯ, ಸಂಸದಿ, ವಿಲಕ್ಷಣಂ, ಜೀವಗಣಾದ್ಗುಣಾರ್ಣವಂ, ಬ್ರಹ್ಮ, ಅಚ್ಯುತಾಖ್ಯಂ, ಪ್ರತಿಪಾದಯನ್, ಮುಹುಃ |

ಅನ್ವಯ— ಕೃತಾಂತವಿತ್ತಮಃ ಅಸೌ, ಸಂಸದಿ ಶಿಷ್ಯಗಣಾಯ, ವೇದಾಂತಸೂತ್ರಾಣಿ, ಅಚ್ಯುತಾಖ್ಯಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಗುಣಾರ್ಣವಂ, ಜೀವಗಣಾತ್ ವಿಲಕ್ಷಣಂ, ಮುಹುಃ ಪ್ರತಿಪಾದಯನ್ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಕೃತಾಂತವಿತ್ತಮಃ = ಸಿದ್ಧಾಂತಪ್ರಜ್ಞಾನಿಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠರಾಗಿರುವ

ಅಸೌ = ಶ್ರೀ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು

ಸಂಸದಿ = ವಿದ್ವಾಂಸರ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ

ಶಿಷ್ಯಗಣಾಯ = ಶಿಷ್ಯರ ಸಮೂಹಕ್ಕೆ

ವೇದಾಂತಸೂತ್ರಾಣಿ = ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳನ್ನು

ಅಚ್ಯುತಾಖ್ಯಂ = ಅಚ್ಯುತನೆಂದು ಹೆಸರುಳ್ಳ

ಬ್ರಹ್ಮ = ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು

ಗುಣಾರ್ಣವಂ = ಗುಣಗಳ ಸಮುದ್ರದಂತಿರುವವನನ್ನಾಗಿಯೂ,

ಜೀವಗಣಾತ್ = ಜೀವಸಮೂಹದ ದೇವಿಯಿಂದ

ವಿಲಕ್ಷಣಂ = ಬೇರೆಯುವನನ್ನಾಗಿಯೂ,

ಮುಹುಃ = ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ

ಪ್ರತಿಪಾದಯನ್ = ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾ

ವ್ಯಾಖ್ಯಾತ್ = ಪ್ರವಚನ ಮಾಡಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು ವೇದಾಂತಸೂತ್ರಗಳನ್ನು ಅಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳನ್ನು ಶಿಷ್ಯರುಗಳ ಸಮೂಹವನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರವಚನವನ್ನು ಮಾಡಿದರು. ಆ ಪ್ರವಚನದಲ್ಲಿ ಅಚ್ಯುತನೇ ಬ್ರಹ್ಮನು, ಅವನು ಜೀವಸಮೂಹದಿಂದ ಭಿನ್ನನು. ಅವನು ಗುಣಸಮುದ್ರನು, ಮುಂತಾದ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಪುನಃ ಪುನಃ ಸಮರ್ಥಿಸಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ವೇದಾಂತಸೂತ್ರಾಣಿ— ವೇದಾಂತಾನಾಂ ಸೂತ್ರಾಣಿ, ತಾನಿ ವೇದಾಂತಸೂತ್ರಾಣಿ ।

ಕೃತಾಂತವಿತ್ತಮಃ— ಕೃತಾಂತಂ ವೇತ್ತಿ ಇತಿ ಕೃತಾಂತವಿತ್, ಅತಿಶಯೇನ ಕೃತಾಂತವಿತ್ ಕೃತಾಂತವಿತ್ತಮಃ ।

ಶಿಷ್ಯಗಣಾಯ— ಶಿಷ್ಯಾಣಾಂ ಗಣಃ ಶಿಷ್ಯಗಣಃ, ತನ್ನೈ ಶಿಷ್ಯಗಣಾಯ ।

★ ★ ★

ಕುರುಪುಷ್ಕರನ ಅಪಚಾರ

ಅಪ್ರಾಂಶುನೂತ್ನೋಪಪದಾಧಿವಾಸಜಃ

ಸ ಸಂಕರೋ ವೈರಪರಾಯಣಃ ಪುನಃ ।

ಅಸೂಯಯೋಚೇಽತ್ರ ಮಹಾನತಿಕ್ರಮಃ

ಸೂತ್ರಾರ್ಥವಾದೋಽಕೃತಭಾಷ್ಯಕೇಷ್ವಿತಿ

|| 38 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅಪ್ರಾಂಶುನೂತ್ನೋಪಪದಾಧಿವಾಸಜಃ, ಸಃ, ಸಂಕರಃ, ವೈರಪರಾಯಣಃ, ಪುನಃ, ಅಸೂಯಯಾ, ಊಚೇ, ಅತ್ರ, ಮಹಾನ್, ಅತಿಕ್ರಮಃ, ಸೂತ್ರಾರ್ಥವಾದಃ, ಅಕೃತಭಾಷ್ಯಕೇಷು, ಇತಿ ।

ಅನ್ವಯ— ವೈರಪರಾಯಣಃ ಸಃ ಸಂಕರಃ, ಪುನಃ ಅಪ್ರಾಂಶುನೂತ್ನೋಪಪದಾಧಿವಾಸಜಃ, ಅತ್ರ ಅಸೂಯಯಾ, ಅಕೃತಭಾಷ್ಯಕೇಷು ಸೂತ್ರಾರ್ಥವಾದಃ ಮಹಾನ್ ಅತಿಕ್ರಮಃ, ಇತಿ ಊಚೇ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ವೈರಪರಾಯಣಃ = ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರ ವೈರಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯ ಆಶ್ರಯನಾದ

ಸಃ ಸಂಕರಃ = ಆ ಸಂಕರನು,

ಪುನಃ = ಮತ್ತೆ

ಅಪ್ರಾಂಶುನೂತ್ನೋಪಪದಾಧಿವಾಸಜಃ = ಅಪ್ರಾಂಶುನೂತ್ನ ಎಂಬ ಊರಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನಾಗಿ,

ಅತ್ರ = ಈ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ

ಅಸೂಯಾ = ಹೊಟ್ಟೆಕೆಟ್ಟಿಂದ,
 ಅಕೃತಭಾಷ್ಯಕೇಷು = ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಬರೆಯದಿದ್ದವರಲ್ಲಿ
 ಸೂತ್ರಾರ್ಥವಾದಃ = ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ಪ್ರವಚನವು
 ಮಹಾನ್ = ದೊಡ್ಡ
 ಅತಿಕ್ರಮಃ = ಅತಿಕ್ರಮವು,
 ಇತಿ = ಹೀಗೆಂದು
 ಊಚೀ = ಹೇಳಿದನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರ ದೈವಗಳಿಗೆ ಮುಖ್ಯ ಅಶ್ರಯನಾದ ಆ ಸಂಕರನು ಮುಂದಿನ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ 'ಅಪ್ರಾಂಶುನೂತ್' ಎಂಬ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದನು. ಅವನು ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಕೇಳಿದನು. ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರ ಮೇಲಿನ ಮಾತುರ್ಯದಿಂದ ಅವನು 'ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಬರೆಯದಿದ್ದವರು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ-ಗಳನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಡದು, ಇಂತಹ ಅನ್ಯಾಯವು ನಡೆಯುತ್ತಿದೆ. ಇದು ದೊಡ್ಡ ಅನ್ಯಾಯ' ಎಂದು ಹೇಳಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಅಪ್ರಾಂಶುನೂತ್ನೋಪಪದಾಧಿವಾಸಜಃ— ಅಪ್ರಾಂಶುನೂತ್ ಇತಿ ಉಪಪದಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಅಪ್ರಾಂಶುನೂತ್ನೋಪಪದಃ, ಅಪ್ರಾಂಶುನೂತ್ನೋಪಪದಶ್ಚಾಘೌ ಅಧಿವಾಸಶ್ಚ ಅಪ್ರಾಂಶುನೂತ್ನೋಪಪದಾಧಿವಾಸಃ, ಅಪ್ರಾಂಶುನೂತ್ನೋಪಪದಾಧಿವಾಸಾತ್ ಜಾಯತೇ ಇತಿ ಅಪ್ರಾಂಶುನೂತ್ನೋಪಪದಾಧಿವಾಸಜಃ |
 ವೈರಪರಾಯಣಃ— ವೈರೇ ಪರಾಯಣಃ ವೈರಪರಾಯಣಃ |
 ಸೂತ್ರಾರ್ಥವಾದಃ— ಸೂತ್ರಾಣಾಂ ಅರ್ಥಃ ಸೂತ್ರಾರ್ಥಃ, ಸೂತ್ರಾರ್ಥಸ್ಯ ವಾದಃ ಸೂತ್ರಾರ್ಥವಾದಃ |
 ಅಕೃತಭಾಷ್ಯಕೇಷು— ನ ಕೃತಂ ಅಕೃತಂ, ಅಕೃತಂ ಭಾಷ್ಯಂ ಯುಃ ತೇ ಅಕೃತಭಾಷ್ಯಕಾಃ, ತೇಷು ಅಕೃತಭಾಷ್ಯಕೇಷು |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಊಚೀ- ವಚಪರಿಭಾಷಣೇ ಇತಿ ಪರಿಭಾಷಣಾರ್ಥಕಾತ್ ವಚಧಾತೋಃ ಆತ್ಮನೇವದಿನಃ ಲಿಟಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ವಿಶವಚನೇ "ಊಚೀ" ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಊಚೀ ಉಚಾತೇ ಉಚರೇ, ಊಚಿಷೇ ಉಚಾರ್ಥೇ ಉಚಿದ್ವೇ, ಊಚೀ ಉಚಿವಹೇ ಉಚಿಮಹೇ ||

★ ★ ★

ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರ ಸ್ವಪ್ರವಾದ ಉತ್ತರ

ವದೋತ್ತರಂ ಭಾತಿ ಯದೀಹ ಕುರ್ಮಹೇ

ಭಾಷ್ಯಂ ಕೃತಿನಾಸ್ಯ ಹಿ ದಂಡವಾರಿತಾ |

ಜಗದ್ಗುರೂಣಾಮಿತಿ ತಾಂ ಗುರೋರ್ಗಿರಂ

ಜನಃ ಸಮಸ್ತೋಽಭಿನನಂದ ಸಸ್ಮಿತಾಮ್ || 39 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ವದೋತ್ತರಂ, ಭಾತಿ, ಯದಿ, ಇಹ, ಕುರ್ಮಹೇ, ಭಾಷ್ಯಂ, ಕೃತಿಃ, ನ, ಅಸ್ಯ, ದಂಡವಾರಿತಾ, ಜಗದ್ಗುರೂಣಾಂ, ಇತಿ, ತಾಂ, ಗುರೋಃ, ಗಿರಂ, ಜನಃ, ಸಮಸ್ತಃ, ಅಭಿನನಂದ, ಸಸ್ಮಿತಾಂ |

ಅನ್ವಯ— ಯದಿ ಇಹ ಉತ್ತರಂ ಭಾತಿ, ವದ ವಯಂ ಭಾಷ್ಯಂ ಕುರ್ಮಹೇ, ಅಸ್ಯ ಕೃತಿಃ ದಂಡವಾರಿತಾ ನ ಹಿ, ಜಗದ್ಗುರೂಣಾಂ ಗುರೋಃ ಇತಿ ಸಸ್ಮಿತಾಂ ತಾಂ ಗಿರಂ, ಸಮಸ್ತಃ ಜನಃ ಅಭಿನನಂದ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಯದಿ = ಒಂದು ವೇಳೆ

ಇಹ = ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ

ಉತ್ತರಂ = ಉತ್ತರವು

ಭಾತಿ = ತೋರಿದರೆ

ವದ = ಹೇಳು,

ವಯಂ = ನಾವು

ಭಾಷ್ಯಂ = ನಮ್ಮ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು

ಕುರ್ಮಹೇ = ಮಾಡುವೆವು.

ಅಸ್ಯ = ಈ ಭಾಷ್ಯದ

ಕೃತಿಃ = ನಿರ್ಮಾಣವು

ದಂಡವಾರಿತಾ ನ ಹಿ = ರಾಜಶಾಸನದಿಂದ ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿಲ್ಲವಷ್ಟೆ

ಜಗದ್ಗುರೂಣಾಂ = ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ಗುರುಗಳಾಗಿರುವ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ

ಗುರೋಃ = ಗುರುಗಳಾದ ಶ್ರೀ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ

ಇತಿ = ಈ ರೀತಿಯ

ಸಸ್ಮಿತಾಂ = ಮಂದಹಾಸದಿಂದ ಕೂಡಿದ

ತಾಂ ಗಿರಂ = ಸಂಕರನನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳಿರುವ ಆ ಮಾತನ್ನು

ಸಮಸ್ತಃ = ಎಲ್ಲಾ ಜನರು

ಅಭಿನನಂದ = ಭಲೇ ಭಲೇ ಎಂದು ಅನುಮೋದಿಸಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು ಸಂಕರನ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ, "ಎಲೈ ಸಂಕರನೇ, ಈ ನಿಮ್ಮ ಸಂಕರಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ದೋಷಗಳನ್ನು ಹೇಳಿರುವೆವು. ಅದಕ್ಕೆ ಪ್ರತ್ಯುತ್ತರವು ತೋರಿದರೆ ಹೇಳು. ನಾವು ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಬರೆಯುವೆವು. ರಾಜಶಾಸನದಿಂದ ಭಾಷ್ಯದ ನಿರ್ಮಾಣವು ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿಲ್ಲ", ಹೀಗೆ ಮುಗುಳು ನಗೆಯಿಂದ ಸಹಿತವಾದ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಹೇಳಿದರು. ಆ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳಿದ ಸಮಸ್ತ ಜನರೂ ಅಭಿನಂದನೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ದಂಡವಾರಿತಾ— ದಂಡೇನ ವಾರಿತಾ ದಂಡವಾರಿತಾ ।

ಜಗದ್ಗುರೂಣಾಂ— ಜಗತಾಂ ಗುರವಃ ಜಗದ್ಗುರವಃ, ತೇಷಾಂ ಜಗದ್ಗುರೂಣಾಂ ।

ಸಸ್ಮಿತಾಂ— ಸ್ವಿತೇನ ಸಹ ವರ್ತತೇ ಇತಿ ಸಸ್ಮಿತಾ, ತಾಂ ಸಸ್ಮಿತಾಂ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಭಿನನಂದ- ಅಭಿ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ಟುನದಿಸಮ್ಯದ್ವೌ ಇತಿ ಧಾತೋಃ ಲಿಟಿ ಪ್ರಥಮ-ಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ "ಅಭಿನನಂದ" ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ಅಭಿನನಂದ ಅಭಿನನಂದತು ಅಭಿನನಂದಃ,

ಅಭಿನನಂದಿಥ ಅಭಿನನಂದಥುಃ ಅಭಿನನಂದ,

ಅಭಿನನಂದ ಅಭಿನನಂದಿವ ಅಭಿನನಂದಿಮ್ ॥

★ ★ ★

ದಾತ್ತಿಂಶಲ್ಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ಶೋಭಿಸಿದ ಆಚಾರ್ಯರು

ಪ್ರಾಜ್ಞೈರ್ಮಹಾಪುರುಷಸರ್ವಲಕ್ಷಣೈಃ ಸಂಪನ್ನದೇಹೋಽಯಮಿತಿರೀತೇ ಪ್ರಭೌ ।

ಪರೇ ಪರಸ್ಯಾಪ್ತಪೀನತಾದೃಶಃ ಸ್ವಿಜ್ಞಾತ್ರಸಂಶಂಸನಮತ್ರ ಚಕ್ರೀ

|| 40 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಪ್ರಾಜ್ಞೈಃ, ಮಹಾಪುರುಷಸರ್ವಲಕ್ಷಣೈಃ, ಸಂಪನ್ನದೇಹಃ, ಅಯಂ, ಇತಿ, ಈರಿತೇ, ಪ್ರಭೌ, ಪರೇ, ಪರಸ್ಯ, ಅಪಿ, ಅತಿಪೀನತಾದೃಶಃ, ಸ್ವಿಜ್ಞಾತ್ರಸಂಶಂಸನಂ, ಅತ್ರ, ಚಕ್ರೀ ।

ಅನ್ವಯ— ಅತ್ರ ಪ್ರಭೌ, ಪ್ರಾಜ್ಞೈಃ ಅಯಂ ಮಹಾಪುರುಷಸರ್ವಲಕ್ಷಣೈಃ ಸಂಪನ್ನದೇಹಃ ಇತಿ ಈರಿತೇ, ಪರೇ ಅಪಿ ಅತಿಪೀನತಾದೃಶಃ ಪರಸ್ಯ ಸ್ವಿಜ್ಞಾತ್ರಸಂಶಂಸನಂ ಚಕ್ರೀ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅತ್ರ = ಈ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ

ಪ್ರಭೌ = ಸಮರ್ಥರಾದ ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು

ಪ್ರಾಜ್ಞೈಃ = ಪುರುಷರ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ತಿಳಿದವರಿಂದ

ಅಯಂ = ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು

ಮಹಾಪುರುಷಸರ್ವಲಕ್ಷಣೈಃ = ಮಹಾಪುರುಷರಿಗೆ ಇರಬೇಕಾದ ಎಲ್ಲಾ ಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದಲೂ

ಸಂಪನ್ನದೇಹಃ = ಪರಿಪೂರ್ಣವಾದ ದೇಹವುಳ್ಳವರು

ಇತಿ = ಹೀಗೆಂದು

ಈರಿತೇ = ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಾಗ

ಪರೇ ಅಪಿ = ಸಂಕರನ ಕಡೆಯವರೂ ಕೂಡ

ಅತಿಪೀನತಾದೃಶಃ = ಸಂಕರದೇಹದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಪುಷ್ಟಿಯನ್ನು ನೋಡಿದವರಾಗಿ

ಸ್ವಿಜ್ಞಾತ್ರಸಂಶಂಸನಂ = ಒಂದೇ ಖರೆಯ ಹೊಗಳಿಕೆಯನ್ನು

ಚಕ್ರೀ = ಮಾಡಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ದೇಹಗಳಲ್ಲಿರುವ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದಿರುವ ಪ್ರಾಜ್ಞರು, ಮಹಾಪುರುಷರಲ್ಲಿ ಇರಬೇಕಾದ ಎಲ್ಲಾ ಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದಲೂ ಸರ್ವಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು ಯುಕ್ತರಾಗಿರುವರು ಎಂದು ಹೊಗಳಿದರು. ಆಗ ಇತರ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳು ಸಂಕರನ ದೇಹದಲ್ಲಿರುವ ಅತ್ಯಂತ ಪುಷ್ಟವಾಗಿ ಬೆಳೆದಿದ್ದ ಖರೆಯನ್ನು ಮಾತ್ರ ಹೊಗಳಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಮಹಾಪುರುಷಸರ್ವಲಕ್ಷಣೈಃ— ಮಹಾಂತಶ್ಚ ತೇ ಪುರುಷಾಶ್ಚ ಮಹಾಪುರುಷಾಃ, ಮಹಾಪುರುಷಾಣಾಂ

ಸರ್ವಲಕ್ಷಣಾನಿ ಮಹಾಪುರುಷಸರ್ವಲಕ್ಷಣಾನಿ, ತೈಃ ಮಹಾಪುರುಷಲಕ್ಷಣೈಃ ।

ಸಂಪನ್ನದೇಹಃ— ಸಂಪನ್ಯ ದೇಹಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸಂಪನ್ನದೇಹಃ ।

ಅತಿಪೀನತಾದೃಶಃ— ಅತ್ಯಂತಂ ಪೀನಃ ಅತಿಪೀನಃ, ಅತಿಪೀನಸ್ಯ ಭಾವಃ ಅತಿಪೀನತಾ, ಅತಿಪೀನತಾಂ ಪಶ್ಯಂತಿ

ಇತಿ ಅತಿಪೀನತಾದೃಶಃ ।

ಸ್ವಿಜ್ಞಾತ್ರಸಂಶಂಸನಂ— ಸ್ವಿಗೇವ ಸ್ವಿಜ್ಞಾತ್ರಂ, ಸ್ವಿಜ್ಞಾತ್ರಸ್ಯ ಸಂಶಂಸನಂ, ಸ್ವಿಜ್ಞಾತ್ರಸಂಶಂಸನಂ, ತತ್ ಸ್ವಿಜ್ಞಾತ್ರ-

ಸಂಶಂಸನಮ್ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಚಕ್ರೀ- ದುಕ್ಕೃತ್ ಕರಣೇ ಇತಿ ಕರಣಾರ್ಥಕಾತ್ ಕೃಧಾತೋಃ ಆತ್ಮನೇಪದಿನಃ ಲಿಟಿ ಪ್ರಥಮ- ಪುರುಷೇ ಬಹುವಚನೇ "ಚಕ್ರೀ" ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ಚಕ್ರೀ ಚಕ್ರಾತೇ ಚಕ್ರೀ, ಚಕ್ರೇ ಚಕ್ರಾಥೇ ಚಕ್ರಧೇ, ಚಕ್ರೇ ಚಕ್ರವಹೇ ಚಕ್ರಮಹೇ ॥

★ ★ ★

ಕುರುಪುಸ್ತಕನ ದುರ್ಲಭ್ಯ

ಸ್ವಿಗ್ವಾಪಕಾನಿ ಪ್ರತಿಪಾದಯತ್ಕಲಂ

ಸಂಪೂರ್ಣಸಂಖ್ಯೇಽಸ್ಯ ತು ಲಕ್ಷ್ಮಶಾಸ್ತ್ರತಃ |

ತದ್ವಂದಸಂಖಂಡನಸಂಶ್ರವಂ ವ್ಯಧಾತ್

ತದಕ್ಷಮೋಽಸೌ ಪ್ರಕೃತಿಹಿ ಸಾಽಸತಾಮ್ || 41 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಸ್ವಿಗ್ವಾಪಕಾನಿ, ಪ್ರತಿಪಾದಯತಿ, ಅಲಂ, ಸಂಪೂರ್ಣಸಂಖ್ಯೇ, ಅಸ್ಯ, ತು, ಲಕ್ಷ್ಮಶಾಸ್ತ್ರತಃ, ತದ್ವಂದ-
ಸಂಖಂಡನಸಂಶ್ರವಂ, ವ್ಯಧಾತ್, ತದಕ್ಷಮಃ, ಅಸೌ, ಪ್ರಕೃತಿಃ, ಹಿ, ಸಾ, ಅಸತಾಂ |

ಅನ್ವಯ— ಸಂಪೂರ್ಣಸಂಖ್ಯೇ ತು, ಲಕ್ಷ್ಮಶಾಸ್ತ್ರತಃ ಅಸ್ಯ ಸ್ವಿಗ್ವಾಪಕಾನಿ ಅಲಂ ಪ್ರತಿಪಾದಯತಿ, ತದ್ವಂದ-
ಸಂಖಂಡನಸಂಶ್ರವಂ ತದಕ್ಷಮಃ ಅಸೌ ವ್ಯಧಾತ್, ಸಾ ಅಸತಾಂ ಪ್ರಕೃತಿಃ ಹಿ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸಂಪೂರ್ಣಸಂಖ್ಯೇ ತು = ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರಾದರೋ

ಲಕ್ಷ್ಮಶಾಸ್ತ್ರತಃ = ಲಕ್ಷ್ಮಣಶಾಸ್ತ್ರದಿಂದ

ಅಸ್ಯ = ಈ ಸಂಕರನ

ಸ್ವಿಗ್ವಾಪಕಾನಿ = ಪಿರೈಗಳ ದೋಷಗಳನ್ನು

ಅಲಂ ಪ್ರತಿಪಾದಯತಿ ಸತಿ = ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುತ್ತಿರಲಿಕ್ಕಾಗಿ,

ತದ್ವಂದಸಂಖಂಡನಸಂಶ್ರವಂ = ಆ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರ ದಂಡದ

ಸಂಖಂಡನ = ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮುರಿಯುವಿಕೆಯ

ಸಂಶ್ರವಂ = ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯನ್ನು

ತದಕ್ಷಮಃ = ಆ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಲು ಅಸಮರ್ಥನಾದ

ಅಸೌ = ಈ ಸಂಕರನು

ವ್ಯಧಾತ್ = ಮಾಡಿದನು.

ಸಾ = ಅದು (ತನ್ನಿಂದ ಮಾಡಲು ಅಶಕ್ಯವಾದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತೇನೆ ಎಂದು ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ ಮಾಡುವುದು)

ಅಸತಾಂ = ಅಯೋಗ್ಯರ

ಪ್ರಕೃತಿ ಹಿ = ಸ್ವಭಾವವಷ್ಟೆ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು ಲಕ್ಷ್ಮಣಶಾಸ್ತ್ರದ ಆಧಾರದಿಂದ ಪಿರೈಗಳಲ್ಲಿರುವ ದೋಷಗಳನ್ನು ಹೇಳಲಿಕ್ಕೆ ಆರಂಭಿಸಿದರು. ಸಂಕರನು ಆಗ ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರ ದಂಡವನ್ನು ಮುರಿಯುತ್ತೇನೆ ಎಂದು ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದನು. ಆದರೆ ಆ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಲು ಸಂಕರನು ಅಸಮರ್ಥನು. ಹೀಗೆಯೇ ತನ್ನಿಂದ ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗದ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯನ್ನು ಮಾಡುವುದು, ಕೊನೆಗೆ ಮಾಡದಿರುವುದು ಅಸಜ್ಜನರ ಸ್ವಭಾವವಲ್ಲವೇ ?

ವಿಗ್ರಹ—

ಸ್ವಿಗ್ವಾಪಕಾನಿ— ಸ್ವಿಗೋಃ ದೋಷಕಾನಿ, ಸ್ವಿಗ್ವಾಪಕಾನಿ, ತಾನಿ ಸ್ವಿಗ್ವಾಪಕಾನಿ |

ಪ್ರತಿಪಾದಯತಿ— ಪ್ರತಿಪಾದಯತಿ ಇತಿ ಪ್ರತಿಪಾದಯನ್, ತಸ್ಮಿನ್ ಪ್ರತಿಪಾದಯತಿ |

ಸಂಪೂರ್ಣಸಂಖ್ಯೇ— ಸಂಪೂರ್ಣಾ ಸಂಖ್ಯಾ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸಂಪೂರ್ಣಸಂಖ್ಯಃ, ತಸ್ಮಿನ್ ಸಂಪೂರ್ಣಸಂಖ್ಯೇ |

ಲಕ್ಷ್ಮಣಾಸ್ತುತಃ— ಲಕ್ಷ್ಮಣಃ ಶಾಸ್ತ್ರಂ ಲಕ್ಷ್ಮಣಾಸ್ತುತಂ, ತಸ್ಮಾತ್ ಲಕ್ಷ್ಮಣಾಸ್ತುತಃ |

ತದ್ಗಂಡಸಂಖಂಡನಸಂಶ್ರವಂ— ತಸ್ಯ ದಂಡಃ ತದ್ಗಂಡಃ, ತದ್ಗಂಡಸ್ಯ ಸಂಖಂಡನಂ ತದ್ಗಂಡಸಂಖಂಡನಂ,

ತದ್ಗಂಡಸಂಖಂಡನಂ ಸಂಶ್ರವಃ ತದ್ಗಂಡಸಂಖಂಡನಸಂಶ್ರವಃ, ತಂ ತದ್ಗಂಡಸಂಖಂಡನಸಂಶ್ರವಂ |

ತದಕ್ಷಮಃ— ತಸ್ಮಿನ್ ಅಕ್ಷಮಃ ತದಕ್ಷಮಃ |

ಅಸತಾಂ— ನ ಸಂತಃ ಅಸಂತಃ, ತೇಷಾಂ ಅಸತಾಂ |

★ ★ ★

ಕನ್ಯಾಕುಮಾರಿ, ರಾಮೇಶ್ವರಕ್ಕೆ ಪ್ರಯಾಣ - ರಾಮನಾಥನ ದರ್ಶನ

ಸ್ನಾತ್ವಾತ್ರ ತೀರ್ಥೇಷ್ವಚರೇಣ ಕನ್ಯಕಾತೀರ್ಥೇ ಸುತೀರ್ಥೇ ಸುಖತೀರ್ಥೇ ಆಪ್ತತಃ |

ಸಮುದ್ರಸೇತೌ ಚ ನಿಮಜ್ಜ್ಯ ವಿಷ್ಣವೇ ಶ್ರೀರಾಮನಾಥಾಯ ನಮಶ್ಚಕಾರ ಸಃ || 42 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಸ್ನಾತ್ವಾ, ಅತ್ರ, ತೀರ್ಥೇಷು, ಅಚರೇಣ, ಕನ್ಯಕಾತೀರ್ಥೇ, ಸುತೀರ್ಥೇ, ಸುಖತೀರ್ಥೇ, ಆಪ್ತತಃ, ಸಮುದ್ರಸೇತೌ, ಚ ನಿಮಜ್ಜ್ಯ, ವಿಷ್ಣವೇ, ಶ್ರೀರಾಮನಾಥಾಯ, ನಮಶ್ಚಕಾರ, ಸಃ |

ಅನ್ವಯ— ಸಃ ಸುಖತೀರ್ಥಃ, ಅತ್ರ ತೀರ್ಥೇಷು ಸ್ನಾತ್ವಾ ಅಚರೇಣ, ಸುತೀರ್ಥೇ ಕನ್ಯಕಾತೀರ್ಥೇ ಆಪ್ತತಃ, ಸಮುದ್ರಸೇತೌ ಚ ನಿಮಜ್ಜ್ಯ ಶ್ರೀರಾಮನಾಥಾಯ ವಿಷ್ಣವೇ ನಮಶ್ಚಕಾರ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸಃ ಸುಖತೀರ್ಥಃ = ಆ ಆನಂದತೀರ್ಥರು,

ಅತ್ರ = ಆ ಆನಂತಶಯನದಲ್ಲಿ ಇರುವ

ತೀರ್ಥೇಷು = ತೀರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ

ಸ್ನಾತ್ವಾ = ಸ್ನಾನ ಮಾಡಿದವರಾಗಿ

ಅಚರೇಣ = ಬೇಗನೆ

ಸುತೀರ್ಥೇ = ಒಳ್ಳೆಯ ತೀರ್ಥವಾದ

ಕನ್ಯಕಾತೀರ್ಥೇ = ಕನ್ಯಾಕುಮಾರಿ ತೀರ್ಥದಲ್ಲಿ

ಆಪ್ತತಃ = ಸ್ನಾನ ಮಾಡಿದವರಾಗಿ,

ಸಮುದ್ರಸೇತೌ ಚ = ದಕ್ಷಿಣಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀರಾಮನು ಕಟ್ಟಿರುವ ಸೇತುವಿನಲ್ಲಿಯೂ

ನಿಮಜ್ಜ್ಯ = ಸ್ನಾನ ಮಾಡಿದವರಾಗಿ,

ಶ್ರೀರಾಮನಾಥಾಯ = ಶ್ರೀರಾಮನಾಥ ಎಂಬ

ವಿಷ್ಣುವೇ = ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ

ನಮಶ್ಚಕಾರ = ನಮಸ್ಕರಿಸಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀ ಆನಂದತೀರ್ಥರು ಆನಂತಶಯನದಲ್ಲಿರುವ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ತೀರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ ಮಾಡಿದರು. ಆನಂತರ ಕನ್ಯಾಕುಮಾರಿಗೆ ಹೋದರು. ಅಲ್ಲಿರುವ ಕನ್ಯಕಾತೀರ್ಥ ಎಂಬ ಪಾವನವಾದ ತೀರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ ಮಾಡಿದರು. ಆಮೇಲೆ ಸಮುದ್ರಸೇತುವಿನಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನವನ್ನು ಮಾಡಿದವರಾಗಿ ಶ್ರೀರಾಮನಾಥ ನಾಮಕನಾದ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವನ್ನು ನಮಸ್ಕರಿಸಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಅಚರೇಣ—ನ ಚರಂ ಅಚರಂ, ತೇನ ಅಚರೇಣ |

ಕನ್ಯಕಾತೀರ್ಥೇ—ಕನ್ಯಕಾಯಾಃ ತೀರ್ಥಂ ಕನ್ಯಕಾತೀರ್ಥಂ, ತಸ್ಮಿನ್ ಕನ್ಯಕಾತೀರ್ಥೇ |

ಸುತೀರ್ಥೇ—ಶೋಭನಂ ಚ ತತ್ ತೀರ್ಥಂ ಚ ಸುತೀರ್ಥಂ, ತಸ್ಮಿನ್ ಸುತೀರ್ಥೇ |

ಸುಖತೀರ್ಥೇ—ಸುಖದಂ ತೀರ್ಥಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸುಖತೀರ್ಥಃ |

ಸಮುದ್ರಸೇತೌ—ಸಮುದ್ರೇ ಸೇತುಃ ಸಮುದ್ರಸೇತುಃ, ತಸ್ಮಿನ್ ಸಮುದ್ರಸೇತೌ |

ಶ್ರೀರಾಮನಾಥಾಯ—ಶ್ರೀರಾಮಃ ನಾಥಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಶ್ರೀರಾಮನಾಥಃ, ತಸ್ಮೈ ಶ್ರೀರಾಮನಾಥಾಯ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ—ಚಕಾರ-ಡುಕ್ಯಡ್ ಕರಣೇ ಇತಿ ಕರಣಾರ್ಥಕಾತ್ ಕೃ ಧಾತೋಃ ಲಿಟಿ ಪರಸ್ವಪದಿನಿ "ಚಕಾರ" ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಚಕಾರ ಚಕ್ರತುಃ ಚಕ್ರುಃ, ಚಕ್ರಿಧ ಚಕ್ರರ್ಥ ಚಕ್ರಧುಃ ಚಕ್ರ, ಚಕಾರ ಚಕರ ಚಕ್ರಿವ ಚಕ್ರಿಮ ||

★ ★ ★

ರಾಮೇಶ್ವರದಲ್ಲಿ ಕುದುಪುಷ್ಕರನ ಪರಾಭವ

ತಮಾವ್ರಜಂತಂ ಯತಿವೇಷಧಾರಿಣಂ ದಂಡಂ

ಪ್ರಕಾಶೈಷ ಹಸನ್ನಭಾಷತ |

ಖಂಡ್ಯೇತ ದಂಡೋ ಯದಿ ಚಂಡ ನ ತ್ವಯಾ

ತ್ವಂ ಪಂಡಕೋಽಪಂಡಿತ ವಂದ್ಯವಾಗಿತಿ

|| 43 ||

ಪದಚ್ಛೇದ—ತಂ, ಅವ್ರಜಂತಂ, ಯತಿವೇಷಧಾರಿಣಂ, ದಂಡಂ, ಪ್ರಕಾಶೈ, ಏಷಃ, ಹಸನ್, ಅಭಾಷತ, ಖಂಡ್ಯೇತ, ದಂಡಃ, ಯದಿ, ಚಂಡ, ನ, ತ್ವಯಾ, ತ್ವಂ, ಪಂಡಕಃ, ಅಪಂಡಿತ, ವಂದ್ಯವಾಕ್, ಇತಿ |

ಅನ್ವಯ—ಏಷಃ ಅವ್ರಜಂತಂ ಯತಿವೇಷಧಾರಿಣಂ ತಂ ಅಸುರಂ, ದಂಡಂ ಪ್ರಕಾಶೈ ಹಸನ್, ಚಂಡ ಅಪಂಡಿತ, ತ್ವಯಾ ದಂಡಃ ಯದಿ ನ ಖಂಡ್ಯೇತ, ವಂದ್ಯವಾಕ್ ತ್ವಂ ಪಂಡಕಃ, ಇತಿ ಅಭಾಷತ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಏಷಃ = ಪೂರ್ವಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು

ಅವ್ರಜಂತಂ = ಎದುರಿಗೆ ಬರುತ್ತಿರುವ

ಯತಿವೇಷಧಾರಿಣಂ = ಯತಿಯ ವೇಷವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ

ತಂ (ಅಸುರಂ) = ದೈತ್ಯನಾದ ಸಂಕರನನ್ನು ಕುರಿತು

ದಂಡಂ = ದಂಡವನ್ನು

ಪ್ರಕಾಶೈ = ಶೋರಿಸಿ

ಹಸನ್ = ನಗುತ್ತಾ

ಚಂಡ = ಕೋಪಸ್ವಭಾವದವನೇ!

ಅಪಂಡಿತ = ಮೂಢನೇ !

ತ್ವಯಾ = ನಿನ್ನಿಂದ

ದಂಡಃ = ದಂಡವು

ಯದಿ = ಒಂದು ವೇಳೆ

ನ ಖಂಡ್ಯೇತ = ಮುರಿಯಲ್ಪಡದಿದ್ದರೆ,

ವಂಧ್ಯವಾಕ್ = ವೃಥಾ ಮಾತುಗಳುಳ್ಳ

ತೃಢ = ನೀನು

ಪಂಡಿತಃ = ನಪುಂಸಕನು

ಇತಿ = ಎಂದು

ಅಭಾಷತ = ಹೇಳಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀರಾಮದೇವರಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಸೇತುವಿನಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಶ್ರೀಪೂರ್ಣ-ಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು ಬರುತ್ತಿರುವಾಗ ಈ ಸಂಕರನು ಯತಿವೇಷವನ್ನು ಧರಿಸಿದವನಾಗಿ ಎದುರಿನಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತಿದ್ದನು. ಅವನು ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರ ದಂಡವನ್ನು ಮುರಿಯುವುದಾಗಿ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ ಮಾಡಿದವನಲ್ಲವೇ ? ಅವನಿಗೆ ದಂಡವನ್ನು ತೋರಿಸಿ, "ಎಲೋ ಸಂಕರನೇ ! ನನ್ನ ದಂಡವನ್ನು ಮುರಿಯುವುದಾಗಿ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯನ್ನು ಮಾಡಿರುವಿಯಲ್ಲವೇ ? ಇಕೋ ದಂಡವನ್ನು ಕೊಡುವೆನು. ನಿನಗೆ ಶಕ್ತಿಯಿದ್ದರೆ ಮುರಿ, ಹಾಗೆ ನಿನಗೆ ಮುರಿಯಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗದಿದ್ದರೆ ಸುಳ್ಳು ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯನ್ನು ಮಾಡಿರುವ ನೀನು ನಪುಂಸಕನು ಮತ್ತು ಮೂರ್ಖನು" ಎಂದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಯತಿವೇಷಧಾರೀ— ಯತೇಃ ವೇಷಃ ಯತಿವೇಷಃ, ತಂ ಧರ್ತುಂ ಶೀಲಂ ಅನ್ಯೇತಿ ಯತಿವೇಷಧಾರೀ, ತಂ ।

ಅಪಂಡಿತಃ— ನ ಪಂಡಿತಃ, ತಸ್ಯ ಸಂಬುದ್ಧಿಃ ಹೇ ಅಪಂಡಿತಃ !

ವಂಧ್ಯವಾಕ್— ವಂಧ್ಯಾ ವಾಕ್ ಯಸ್ಯ ಸಃ ವಂಧ್ಯವಾಕ್ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಭಾಷ- ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ ಆತ್ಮನೇ ಲಟ್ ।

ಅಭಾಷತ ಅಭಾಷೇತಾಂ ಅಭಾಷಂತ, ಅಭಾಷಥ ಅಭಾಷೇಥಾಂ ಅಭಾಷದ್ಧಂ, ಅಭಾಷೇ ಅಭಾಷಾವಹಿ ಅಭಾಷಾಮಹಿ ||

ಖಂಡಿಭೇದನೇ- ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ಖಡಿ ಭೇದನೇ ಕರ್ಮಣಿ ವಿಧಿಲಿಪ್ ।

ಖಂಡ್ಯೇತ ಖಂಡ್ಯೇಯಾತಾಂ ಖಂಡ್ಯೇರನ್, ಖಂಡ್ಯೇಥಾಃ ಖಂಡ್ಯೇ ಯಾಥಾಂ ಖಂಡ್ಯೇದ್ಧಂ,

ಖಂಡ್ಯೇಯ ಖಂಡ್ಯೇವಹಿ ಖಂಡ್ಯೇಮಹಿ.

★ ★ ★

ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರನ್ನು ಕೊಂಡಾದ ಪಂಡಿತವರ್ಗ

ಲಜ್ಜಾನ್ತಃ ಸ್ವಾರ್ಥಮರ್ಥಾರ್ಥಯನ್ನಸನ್

ಉಪ್ವೈಕ್ಷ್ಯತಾಸೌ ದ್ವಿಜನಾಯಕೈಸ್ತದಾ ।

ಅನಂದಯಂತಂ ವದನೇಂದುನಾ ಜಗತ್

ತಂ ದ್ವೈಷ್ಟಿ ಕಃ ಪ್ರಾಜ್ಞಮಿಹೇತಿ ವಾದಿಭಿಃ

|| 44 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಲಜ್ಜಾನ್ತಃ, ಸ್ವಾರ್ಥಂ, ಅರ್ಥ, ಅರ್ಥಯನ್, ಅಸನ್, ಉಪ್ವೈಕ್ಷ್ಯತ, ಅಸೌ, ದ್ವಿಜನಾಯಕೈಃ, ತದಾ, ಅನಂದಯಂತಂ, ವದನೇಂದುನಾ, ಜಗತ್, ತಂ, ದ್ವೈಷ್ಟಿ, ಕಃ, ಪ್ರಾಜ್ಞಂ, ಇಹ, ಇತಿ, ವಾದಿಭಿಃ ।

ಅನ್ವಯ— ಅಥ ಅಸನ್ ಅಸೌ ಲಜ್ಜಾನತಃ, ಸ್ವಾರ್ಥಂ ಅರ್ಥಯನ್, ತದಾ “ವದನೇಂದುನಾ ಜಗತ್
ಆನಂದಯಂತಂ ಇಹ ಪ್ರಾಜ್ಞಂ ತಂ ಕಃ ದ್ವೇಷಿ ?” ಇತಿ ವಾದಿಭಃ ದ್ವಿಜನಾಯಕೈಃ ಉಪೈಕ್ಷತ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಥ = ಅನಂತರ

ಅಸನ್ = ದುಷ್ಪನಾದ

ಅಸೌ = ಈ ಸಂಕರನು,

ಲಜ್ಜಾನತಃ = ಲಜ್ಜೆಯಿಂದ ತಲೆಯನ್ನು ಬಗ್ಗಿಸಿದವನಾಗಿ,

ಸ್ವಾರ್ಥಂ = ತನಗಾಗಿ

ಅರ್ಥಯನ್ = ಬೇರೆ ಜನರನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತಿರಲು,

ತದಾ = ಆಗ

ವದನೇಂದುನಾ = ಮುಖವೆಂಬ ಚಂದ್ರನಿಂದ

ಜಗತ್ = ಪ್ರಪಂಚವನ್ನು

ಆನಂದಯಂತಂ = ಸಂತೋಷಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ

ಪ್ರಾಜ್ಞಂ ತಂ = ಜ್ಞಾನಿಗಳಾದ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರನ್ನು

ಕಃ = ಯಾವನು

ದ್ವೇಷಿ = ದ್ವೇಷಿಸುತ್ತಾನೆ ?

ಇತಿ ವಾದಿಭಃ = ಹೀಗೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಿರುವ

ದ್ವಿಜನಾಯಕೈಃ = ಬ್ರಾಹ್ಮಣಪ್ರಮುಖರುಗಳಿಂದ

ಉಪೈಕ್ಷತ = ಉಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಸಂಕರನು ಲಜ್ಜೆಯಿಂದ ತಲೆಯನ್ನು ಬಗ್ಗಿಸಿದನು. ತನಗಾಗಿ ಅಲ್ಲಿರುವ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರನ್ನೆಲ್ಲಾ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದನು. ಆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಶ್ರೇಷ್ಠರು, “ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು ತಮ್ಮ ಮುಖಚಂದ್ರವನ್ನು ತೋರಿಸಿ ಪ್ರಪಂಚವನ್ನೇ ಆನಂದಗೊಳಿಸುವರು. ಅವರನ್ನು ಯಾರು ದ್ವೇಷಿಸುವರು ?” ಎಂದು ಹೇಳಿ ಆ ಸಂಕರನನ್ನು ಉಪೇಕ್ಷಿಸಿದರು. ಅವರು ಯಾರೂ ಈ ಸಂಕರನ ಸಹಾಯಕ್ಕೆ ಬರಲಿಲ್ಲ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಲಜ್ಜಾನತಃ— ಲಜ್ಜೆಯಾ ಆನತಃ ಲಜ್ಜಾನತಃ |

ಅರ್ಥಯನ್— ಅರ್ಥಯತಿ ಇತಿ ಅರ್ಥಯನ್ |

ಅಸನ್— ನ ಸನ್ ಅಸನ್ |

ಆನಂದಯಂತಂ— ಆನಂದಯತಿ ಇತಿ ಆನಂದಯನ್, ತಂ ಆನಂದಯಂತಂ |

ವದನೇಂದುನಾ— ವದನಮೇವ ಇಂದುಃ ವದನೇಂದುಃ, ತೇನ ವದನೇಂದುನಾ |

ವಾದಿಭಃ— ವದಂತಿ ಇತಿ ವಾದಿನಃ, ತೈಃ ವಾದಿಭಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ದ್ವೇಷಿ ದ್ವಿಜ ಅಪ್ರೀತೌ ಇತಿ ಅಪ್ರೀತ್ಯರ್ಥಕಾತ್ ದ್ವಿಷಧಾತೋಃ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ “ದ್ವೇಷಿ” ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ದ್ವೇಷಿ ದ್ವಿಷ್ಠ ದ್ವಿಷಂತಿ, ದ್ವೇಷಿ ದ್ವಿಷ್ಯ ದ್ವಿಷ್ಯ, ದ್ವೇಷಿ ದ್ವಿಷ್ಯ ದ್ವಿಷ್ಯ ||

ಉಪ್ಪಕ್ಷತ- ಉಪ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ಈಕ್ಷ ದರ್ಶನೇ ಇತಿ ಧಾತೋಃ ಲಪ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ
"ಉಪ್ಪಕ್ಷತ"ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಉಪ್ಪಕ್ಷತ ಉಪ್ಪಕ್ಷೇತಾಂ ಉಪ್ಪಕ್ಷಂತ, ಉಪ್ಪಕ್ಷಥಾಃ ಉಪ್ಪಕ್ಷೇಥಾಂ ಉಪ್ಪಕ್ಷದ್ವಂ, ಉಪ್ಪಕ್ಷೇ ಉಪ್ಪಕ್ಷಾವಹಿ
ಉಪ್ಪಕ್ಷಾಮಹಿ ||

★ ★ ★

ಪರವಾದಿಗಳ ಪರಾಭವ - ಸರ್ವವಿದ್ಯಾಪ್ರವೀಣರಾದ ಸರ್ವಜ್ಞರು

ಯಾ ಯಾಃ ಪ್ರಸಕ್ತಾಃ ಪರಿಷತ್ಸು ಪೂರುಷೈ

ವಿದ್ಯಾವಿದಗ್ಧೈರ್ವಿವಿಧೈಃ ಸಮಾಗಮೇ |

ಸ ತಾಸು ತಾಸು ಪ್ರತಿಭಾತಿ ಭಾಸುರೋ

ವಿದ್ಯಾಸು ವಿದ್ಯಾಧಿಪತಿರ್ಜಿಗಾಯ ತಾನ್ || 45 ||

ಪದಚ್ಛೇದ- ಯಾಃ, ಯಾಃ, ಪ್ರಸಕ್ತಾಃ, ಪರಿಷತ್ಸು, ಪೂರುಷೈಃ, ವಿದ್ಯಾವಿದಗ್ಧೈಃ, ವಿವಿಧೈಃ, ಸಮಾಗಮೇ, ಸಃ,
ತಾಸು, ತಾಸು, ಪ್ರತಿಭಾತಿ ಭಾಸುರಃ, ವಿದ್ಯಾಸು, ವಿದ್ಯಾಧಿಪತಿಃ, ಜಿಗಾಯ, ತಾನ್ |

ಅನ್ವಯ- ಪರಿಷತ್ಸು ವಿವಿಧೈಃ ವಿದಗ್ಧೈಃ ಪೂರುಷೈಃ ಸಮಾಗಮೇ, ಯಾಃ ಯಾಃ ವಿದ್ಯಾಃ ಪ್ರಸಕ್ತಾಃ, ತಾಸು ತಾಸು
ವಿದ್ಯಾಸು, ಪ್ರತಿಭಾತಿಭಾಸುರಃ ವಿದ್ಯಾಧಿಪತಿಃ ಸಃ, ತಾನ್ ಜಿಗಾಯ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ-

ಪರಿಷತ್ಸು = ಪಂಡಿತರ ಸಭೆಗಳಲ್ಲಿ

ವಿವಿಧೈಃ = ನಾನಾ ಪ್ರಕಾರದ

ವಿದಗ್ಧೈಃ = ಬುದ್ಧಿವಂತರಾದ

ಪೂರುಷೈಃ = ಮನುಷ್ಯರೊಡನೆ

ಸಮಾಗಮೇ = ಭೇಟಿಯಾಗಲು,

ಯಾಃ ಯಾಃ ವಿದ್ಯಾಃ = ಯಾವ ಯಾವ ವಿದ್ಯೆಗಳು

ಪ್ರಸಕ್ತಾಃ = ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗಿರುವವೋ

ತಾಸು ತಾಸು ವಿದ್ಯಾಸು = ಆ ಆ ವಿದ್ಯೆಗಳಲ್ಲಿ

ಪ್ರತಿಭಾ = ಪ್ರತಿಭೆಯಿಂದ

ಅತಿಭಾಸುರಃ = ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಕಾಶಮಾನರಾದ

ವಿದ್ಯಾಧಿಪತಿಃ = ಸಮಸ್ತ ವಿದ್ಯೆಗಳಿಗೆ ಅಧಿಪತಿಯಾದ

ಸಃ = ಆ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು

ತಾನ್ = ಅವರನ್ನು

ಜಿಗಾಯ = ಗೆದ್ದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ- ಪಂಡಿತಗೋಷ್ಠಿಗಳಲ್ಲಿ ಪಂಡಿತರು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿದಾಗ ಯಾವ ಯಾವ ವಿದ್ಯೆಗಳು ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗಿದ್ದವೋ,
ಆ ಆ ವಿದ್ಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಂದರೆ ಎಲ್ಲಾ ವಿದ್ಯೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಸರ್ವರನ್ನೂ ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು ಜಯಿಸಿದರು. ಸಮಸ್ತ
ವಿದ್ಯಾಧಿಪತಿಗಳು ಎನಿಸಿಕೊಂಡರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ವಿದ್ಯಾವಿದಗ್ಧೈಃ—ವಿದ್ಯಾಸು ವಿದಗ್ಧಾ ವಿದ್ಯಾವಿದಗ್ಧಾಃ, ತೈಃ ವಿದ್ಯಾವಿದಗ್ಧೈಃ ।

ವಿದ್ಯಾಧಿಪತೀಃ—ವಿದ್ಯಾನಾಂ ಅಧಿಪತೀಃ ವಿದ್ಯಾಧಿಪತೀಃ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ—ಪ್ರತಿಭಾತಿ-ಪ್ರತಿ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ಭಾದೀಪ್ರತಿ ಇತಿ ದೀಪ್ಯರ್ಥಕಾತ್ ಭಾಧಾತೋಃ ಲಟಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ "ಪ್ರತಿಭಾತಿ" ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ಪ್ರತಿಭಾತಿ ಪ್ರತಿಭಾತಃ ಪ್ರತಿಭಾಂತಿ, ಪ್ರತಿಭಾಸಿ ಪ್ರತಿಭಾಥಃ ಪ್ರತಿಭಾಥ, ಪ್ರತಿಭಾಮಿ ಪ್ರತಿಭಾವಃ ಪ್ರತಿಭಾಮಃ ॥

★ ★ ★

ಶ್ರೀರಾಮೇಶ್ವರದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರ ಚಾತುರ್ಮಾಸ್ಯ

ಅಚಾಲ್ಯಮಾನಃ ಸಗುರುಃ ಸಚಾಪಲೈಃ-

ರಸಜ್ಞಾನಾನಾಮಬಲೀಯಸಾಮಿಹ ।

ಉವಾಸ ಮಾಸಾಂಶ್ಚತುರೋ ಮಹಾಮನಾಃ

ಸಿಂಹೋ ಗುಹಾಂತೋಪಗತಃ ಶುನಾಮಿವ ॥ 46 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ—ಅಚಾಲ್ಯಮಾನಃ, ಸಗುರುಃ, ಸಚಾಪಲೈಃ, ಅಸಜ್ಞಾನಾನಾಂ, ಅಬಲೀಯಸಾಂ, ಇಹ, ಉವಾಸ, ಮಾಸಾನ್, ಚತುರಃ, ಮಹಾಮನಾಃ, ಸಿಂಹಃ, ಗುಹಾಂತೋಪಗತಃ, ಶುನಾಂ, ಇವ ।

ಅನ್ವಯ—ಸಗುರುಃ ಅಬಲೀಯಸಾಂ ಅಸಜ್ಞಾನಾನಾಂ ಚಾಪಲೈಃ, ಅಚಾಲ್ಯಮಾನಃ ಮಹಾಮನಾಃ ಸಃ, ಇಹ ಚತುರಃ ಮಾಸಾನ್ ಶುನಾಂ ಚಾಪಲೈಃ ಅಚಾಲ್ಯಮಾನಃ, ಗುಹಾಂತೋಪಗತಃ ಸಿಂಹಃ, ಇವ ಉವಾಸ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸಗುರುಃ = ಗುರುಗಳಾದ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ಸಹಿತರಾದ

ಅಬಲೀಯಸಾಂ = ಅತಿದುರ್ಬಲರಾದ

ಅಸಜ್ಞಾನಾನಾಂ = ಅಯೋಗ್ಯಜನರ

ಚಾಪಲೈಃ = ಕೆಟ್ಟ ವ್ಯಾಪಾರಗಳಿಂದ

ಅಚಾಲ್ಯಮಾನಃ = ವಿಚಲಿತರಾಗದ

ಮಹಾಮನಾಃ = ಗಂಭೀರವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ

ಸಃ = ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು,

ಇಹ = ಈ ರಾಮೇಶ್ವರದಲ್ಲಿ

ಚತುರಃ ಮಾಸಾನ್ = ನಾಲ್ಕು ತಿಂಗಳು

ಶುನಾಂ = ನಾಯಿಗಳ

ಚಾಪಲೈಃ = ದುಶ್ಚೇಷ್ಟೆಗಳಿಂದ

ಅಚಾಲ್ಯಮಾನಃ = ಅಲ್ಲಾಡಿಸಲ್ಪಡದಿರುವ,

ಗುಹಾಂತೋಪಗತಃ = ಗುಹೆಯೊಳಗಿರುವ

ಸಿಂಹಃ ಇವ = ಸಿಂಹದಂತೆ

ಉವಾಸ = ವಾಸಿಸಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ಸಹಿತರಾದ ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಎಷ್ಟೋ ವಿಧಗಳಿಂದ ಕುಚೇಷ್ಟೆಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ರಾಮೇಶ್ವರರಿಂದ ಹೊರಡಿಸಬೇಕೆಂದು ಸಂಕರನ ಕಡೆಯವರು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದರು. ಅವುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಫಲಿಸಲಿಲ್ಲ. ಅದಲ್ಲವೂ ಯಾರಿಗೆ ಮನೋಬಲವಿಲ್ಲವೋ ಅವರಲ್ಲಿ ಫಲಿಸಬಹುದು. ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು ಸ್ವಲ್ಪವೂ ವಿಚಲಿತರಾಗದೆ ಆ ರಾಮೇಶ್ವರ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿಯೇ ಧೈರ್ಯದಿಂದ ಚಾತುರ್ಮಾಸ್ಯವನ್ನು ಆಚರಿಸಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಅಬಲೀಯಸಾಂ— ಬಲಂ ಎಷಾಂ ಅಸ್ಮಿ ಅತಿ ಬಲೀಯಾಂಸಃ, ನ ಬಲೀಯಾಂಸಃ ಅಬಲೀಯಾಂಸಃ, ತಾಂ ಅಬಲೀಯಾಂಸಾಂ |

ಅಚಾಲ್ಯಮಾನಃ— ಚಾಲ್ಯತೇ ಇತಿ ಚಾಲ್ಯಮಾನಃ, ನ ಚಾಲ್ಯಮಾನಃ ಅಚಾಲ್ಯಮಾನಃ |

ಸಗುರುಃ— ಗುರುಣಾ ಸಹ ವರ್ತತೇ ಇತಿ ಸಗುರುಃ |

ಅಸಂಜ್ಞಾನಾಂ— ನ ಸಂಜ್ಞಾನಾಃ ಅಸಂಜ್ಞಾನಾಃ, ತೇಷಾಂ ಅಸಂಜ್ಞಾನಾನಾಂ |

ಮಹಾಮನಾಃ— ಮಹತ್ ಮನಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಮಹಾಮನಾಃ |

ಗುಹಾಂತೋಪಗತಃ— ಗುಹಾಯಾಃ ಅಂತಃ ಗುಹಾಂತಃ, ಗುಹಾಂತಂ ಉಪಗತಃ ಗುಹಾಂತೋಪಗತಃ |

ಶ್ರೀರೂಪದ— ಉವಾಸ- ವಸ ನಿವಾಸೇ ಇತಿ ನಿವಾಸಾರ್ಥಕಾತ್ ವಸಧಾತೋಃ ಲಿಟಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ "ಉವಾಸ" ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಉವಾಸ ಊಷತುಃ ಊಷುಃ, ಉಮಸಿಥ ಉಮಸ್ಥ, ಊಷಥುಃ ಊಷ, ಉವಾಸ ಉವಸ ಊಷಿವ ಊಷಿಮು ||

★ ★ ★

ಶ್ರೀರಂಗ ಪಯಣ - ರಂಗನಾಥನ ದರ್ಶನ

ಶೃಂಗಾರಸಿಂಧುಂ ಸ ಭುಜಂಗತಾಯಿನಂ ಶ್ರೀರಂಗವಾಸಂ ಕೃತಮಂಗಲಂ ಸತಾಮ್ |

ಅಮಂದಧೀರ್ದೇವಮವಂದತಾಗತಃ ಕವೇರಕನ್ಯಾಹಿಮವಾಯುಸೇವಿತಮ್ || 47 ||

ಪದ್ಯಾಚೀದ— ಶೃಂಗಾರಸಿಂಧುಂ, ಸಃ, ಭುಜಂಗತಾಯಿನಂ, ಶ್ರೀರಂಗವಾಸಂ, ಕೃತಮಂಗಲಂ, ಸತಾಂ, ಅಮಂದಧೀಃ, ದೇವಂ, ಅವಂದತ, ಆಗತಃ, ಕವೇರಕನ್ಯಾಹಿಮವಾಯುಸೇವಿತಮ್ |

ಅನ್ವಯ— ಆಗತಃ ಅಮಂದಧೀಃ ಸಃ, ಶೃಂಗಾರಸಿಂಧುಂ, ಭುಜಂಗತಾಯಿನಂ, ಶ್ರೀರಂಗವಾಸಂ, ಸತಾಂ ಕೃತಮಂಗಲಂ ಕವೇರಕನ್ಯಾಹಿಮವಾಯುಸೇವಿತಂ, ದೇವಂ ಅವಂದತ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಆಗತಃ = ರಾಮೇಶ್ವರರಿಂದ ಬಂದ

ಅಮಂದಧೀಃ ಸಃ = ಪೂರ್ಣವಾದ ಬುದ್ಧಿ ಉಳ್ಳ ಆ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು,

ಶೃಂಗಾರಸಿಂಧುಂ = ಸೌಂದರ್ಯಕ್ಕೆ ಸಮುದ್ರದಂತಿರುವ,

ಭುಜಂಗತಾಯಿನಂ = ಶೇಷದೇವನ ದೇಹದ ಮೇಲೆ ಮಲಗಿರುವ,

ಶ್ರೀರಂಗವಾಸಂ = ಶ್ರೀರಂಗಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಿರುವ,

ಸತಾಂ = ಸಜ್ಜನರಿಗೆ

ಕೃತಮಂಗಲಂ = ಶ್ರೇಯಸ್ಸನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿರುವ,

ಕವೇರಕನ್ಯಾಹಿಮವಾಯುಸೇವಿತಂ = ಕಾವೇರಿಯ ಹಿಮವಾದ ವಾಯುವಿನಿಂದ (ತಂಗಾಳಿಯಿಂದ)

ಸೇವಿತಂ = ಸೇವಿಸಲ್ಪಟ್ಟ

ದೇವಂ = ರಂಗನಾಥದೇವರನ್ನು

ಅವಂದತ = ನಮಸ್ಕರಿಸಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು ಅಲ್ಲಿದ್ದ ಶ್ರೀರಂಗ ಕ್ಷೇತ್ರಕ್ಕೆ ಬಂದರು. ಶೃಂಗಾರವದನಕ್ಕೆ ಸಮುದ್ರ-
ದಂತಿರುವವನೂ ಶೇಷದೇವನ ದೇಹದ ಮೇಲೆ ಮಲಗಿರುವವನೂ, ಸಜ್ಜನರಿಗೆ ಮಂಗಲವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಿರುವವನೂ
ಆಗಿರುವ ರಂಗನಾಥದೇವರನ್ನು ಸಮಸ್ಕರಿಸಿದರು.

ಸಮಾಸವಿಗ್ರಹ—

ಶೃಂಗಾರಸಿಂಧುಂ— ಶೃಂಗಾರೇಣ ಸಿಂಧುಃ ಇವ ಶೃಂಗಾರಸಿಂಧುಃ ತಂ, ಶೃಂಗಾರಸಿಂಧುಂ ।

ಭುಜಂಗತಾಯಿನಂ— ಭುಜಂಗೇ ಶೇತೇ ಇತಿ ಭುಜಂಗತಾಯೀ, ತಂ ಭುಜಂಗತಾಯಿನಂ ।

ಶ್ರೀರಂಗವಾಸಂ— ಶ್ರೀರಂಗೇ ವಾಸಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಶ್ರೀರಂಗವಾಸಃ, ತಂ ಶ್ರೀರಂಗವಾಸಂ ।

ಕೃತಮಂಗಲಂ— ಕೃತಂ ಮಂಗಲಂ ಯೇನ ಸಃ ಕೃತಮಂಗಲಃ, ತಂ ಕೃತಮಂಗಲಂ ।

ಅಮಂದಧೀಃ— ಅಮಂದಾ ಧೀಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಅಮಂದಧೀಃ ।

ಕವೇರಕನ್ಯಾಯಾಃ— ಕವೇರಸ್ಯ ಕನ್ಯಾ ಕವೇರಕನ್ಯಾ, ಹಿಮಶ್ಚಾಸೌ ವಾಯುಶ್ಚ ಹಿಮವಾಯುಃ, ಕವೇರ-
ಕನ್ಯಾಯಾಃ ಹಿಮವಾಯುಃ ಕವೇರಕನ್ಯಾಹಿಮವಾಯುಃ, ಕವೇರಕನ್ಯಾಹಿಮವಾಯುನಾ ಸೇವಿತಃ,
ಕವೇರಕನ್ಯಾಹಿಮವಾಯುಸೇವಿತಃ ತಂ ಕವೇರಕನ್ಯಾಹಿಮವಾಯುಸೇವಿತಂ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅವಂದತ- ವದಿ ಅಭಿವಾದನಸ್ತತ್ಪ್ರಾಣಃ ಇತಿ ಅಭಿವಾದನಸ್ತತ್ಪ್ರಾರ್ಥಕಾತ್ ಲಬ್ಧ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ
ವಕವಚನೇ ಧಾತೋಃ "ಅವಂದತ" ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ಅವಂದತ ಅವಂದೇತಾಂ ಅವಂದಂತ, ಅವಂದಧಾಃ ಅವಂದೇಥಾಂ ಅವಂದಧ್ವಂ, ಅವಂದೇ
ಅವಂದಾವಹಿ ಅವಂದಾಮಹಿ ॥

★ ★ ★

ಮರಳಿ ಉಡುಪಿಯತ್ತ ಪಯಣ

ತತೋ ನಿವೃತ್ತಃ ಪರಮೇವ ಪೂರುಷಂ

ಪ್ರಣಮ್ಯ ನಾನಾಯತನೇಷು ಸಂಚರನ್ ।

ಪ್ರಕಾಶಯನ್ ಸ್ಥಾತಿಶಯಾನಮಾನುಷಾನ್

ಆಶಾಮುದೀಚೀಂ ಪ್ರಯಯಾವಸೌ ಕ್ರಮಾತ್ ॥ 48 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ತತಃ, ನಿವೃತ್ತಃ, ಪರಂ, ಏವ, ಪೂರುಷಂ, ಪ್ರಣಮ್ಯ, ನಾನಾಯತನೇಷು, ಸಂಚರನ್,
ಪ್ರಕಾಶಯನ್, ಸ್ಥಾತಿಶಯಾನ್, ಅಮಾನುಷಾನ್, ಆಶಾಂ, ಉದೀಚೀಂ, ಪ್ರಯಯೌ, ಅಸೌ, ಕ್ರಮಾತ್ ।

ಅನ್ವಯ— ಅಸೌ, ತತಃ ನಿವೃತ್ತಃ, ನಾನಾಯತನೇಷು ಸಂಚರನ್ ಪರಂ ಪೂರುಷಂ ಏವ ಪ್ರಣಮ್ಯ,
ಅಮಾನುಷಾನ್ ಸ್ಥಾತಿಶಯಾನ್ ಪ್ರಕಾಶಯನ್, ಕ್ರಮಾತ್ ಉದೀಚೀಂ ಆಶಾಂ ಪ್ರಯಯೌ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಸೌ = ಈ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು

ತತಃ = ಶ್ರೀರಂಗಕ್ಷೇತ್ರದಿಂದ
 ನಿವೃತ್ತಃ = ಹಿಂದಿರುಗಿದವರಾಗಿ,
 ನಾನಾವಿಧವಾದ ಮಂದಿರಗಳಲ್ಲಿ
 ಸಂಚರಣ್ = ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾ,
 ಪರಂ ಪೂರುಷಂ ವಿವ = ಪರಮಪುರುಷನಾದ ವಿಷ್ಣುವನ್ನೇ
 ಪ್ರಣಮ್ಯ = ನಮಸ್ಕರಿಸಿ,
 ಅಮಾನುಷಾನ್ = ಮನುಷ್ಯರಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದಿರುವ
 ಸ್ವಾತಿತಯಾನ್ = ತನ್ನ ಮಹಿಮೆಗಳನ್ನು
 ಪ್ರಕಾಶಯನ್ = ತೋರಿಸುತ್ತಾ
 ಕ್ರಮಾತ್ = ದೇಶಕ್ರಮದಿಂದ
 ಉದೀಚೀಂ ಆಶಾಂ = ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಕನ್ನು ಕುರಿತು
 ಪ್ರಯಯಿ = ಹೋದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀರಂಗಕ್ಷೇತ್ರದಿಂದ ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು ಹಿಂದಿರುಗಿದರು. ನಾನಾವಿಧವಾದ ಮಂದಿರ-
 ಗಳಿಗೆ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾ, ಆ ದೇವತೆಗಳ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯಾದ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವನ್ನೇ ನಮಸ್ಕರಿಸಿದರು. ಮತ್ತು ಎಲ್ಲಾ ದೇಶಗಳನ್ನು
 ಸಂಚರಿಸಿ ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಕಿಗೆ ಹೋಗಿ ಅಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ತನ್ನ ಭಕ್ತರುಗಳಿಗೆ ಅವರ ಮಹಾತ್ಮೆಗಳನ್ನು ತೋರಿಸಿದರು.

ಸಮಾಸವಿಗ್ರಹ—

ಸ್ವಾತಿತಯಾ— ಸ್ವಸ್ತ ಅತಿಶಯಾಃ, ತಾನ್ |

ಅಮಾನುಷಾಃ— ಮಾನುಷಾಕಾಂ ಇಮೇ ಮಾನುಷಾಃ, ನ ಮಾನುಷಾಃ ಅಮಾನುಷಾಃ, ತಾನ್ |

★ ★ ★

ಪಯಸ್ವಿನೀ ತೀರಕ್ಕೆ ಆಗಮನ

ತತಸ್ತತೋ ವಿಸ್ಮಿತಲೋಚನೈರ್ನರೈ-

ನಿರ್ನೀಕ್ಷ್ಯ ಮಾಣೋಽತಿಸುಲಕ್ಷಣಾಕೃತಿಃ |

ಗ್ರಾಮೋತ್ತಮಾನ್ ಪ್ರಾಪ್ಯ ಪಯಸ್ವಿನೀತಟೇ

ವಿವೇಶ ದೇವಾಯತನಂ ಸ ಕಿಂಚನ

|| 49 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ತತಸ್ತತಃ, ವಿಸ್ಮಿತಲೋಚನೈಃ, ನರೈಃ, ನಿರ್ನೀಕ್ಷ್ಯ ಮಾಣಾಃ, ಅತಿಸುಲಕ್ಷಣಾಕೃತಿಃ, ಗ್ರಾಮೋತ್ತಮಾನ್,
 ಪ್ರಾಪ್ಯ, ಪಯಸ್ವಿನೀತಟೇ, ವಿವೇಶ, ದೇವಾಯತನಂ, ಸಃ, ಕಿಂಚನ |

ಅನ್ವಯ— ತತಸ್ತತಃ ವಿಸ್ಮಿತಲೋಚನೈಃ ನರೈಃ ನಿರ್ನೀಕ್ಷ್ಯ ಮಾಣಾಃ, ಅತಿಸುಲಕ್ಷಣಾಕೃತಿಃ ಸಃ, ಗ್ರಾಮೋತ್ತಮಾನ್ ಪ್ರಾಪ್ಯ,
 ಪಯಸ್ವಿನೀತಟೇ ಕಿಂಚನ ದೇವಾಯತನಂ ವಿವೇಶ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ತತಸ್ತತಃ = ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ

ವಿಸ್ಮಿತಲೋಚನೈಃ = ಆಶ್ಚರ್ಯದಿಂದ ಯುಕ್ತರಾಗಿರುವ

ನರೈ: = ಜನರಿಂದ
 ನಿರೀಕ್ಷ್ಯಮಾಣ: = ನೋಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ,
 ಅತಿಸುಲಕ್ಷಣಾಕೃತಿ: = ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತರಾಗಿರುವ
 ಸ: = ಆ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು,
 ಗ್ರಾಮೋತ್ತಮಾನ್ = ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನು
 ಪ್ರಾಪ್ತ = ತಲುಪಿ
 ಪಯಸ್ವಿನೀತಟೀ = ಪಯಸ್ವಿನೀನದಿಯ ತೀರದಲ್ಲಿ
 ಕಿಂಚನ = ಯಾವುದೋ ಒಂದು
 ದೇವಾಯತನಂ = ದೇವಾಲಯವನ್ನು
 ವಿವೇಶ = ಪ್ರವೇಶಿಸಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಆಶ್ಚರ್ಯದಿಂದ ಯುಕ್ತವಾಗಿರುವ ಕಣ್ಣುಗಳಿಂದ ಮನುಷ್ಯರು ನೋಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಅತ್ಯಂತವಾದ ಸುಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತವಾಗಿರುವ ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು ಉತ್ತಮವಾದ ಗ್ರಾಮಗಳಿಗೆ ಹೋದರು. ಕೊನೆಗೆ ಪಯಸ್ವಿನೀನದೀತೀರದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ದೇವಾಲಯವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ವಿಸ್ಮಿತಲೋಚನೈ:— ವಿಸ್ಮಿತಾನಿ ಲೋಚನಾನಿ ಯೇಷಾಂ ತೇ ವಿಸ್ಮಿತಲೋಚನಾಃ, ತೈ: ವಿಸ್ಮಿತಲೋಚನೈ: ।
 ನಿರೀಕ್ಷ್ಯಮಾಣಾ:— ನಿರೀಕ್ಷ್ಯತೇ ಇತಿ ನಿರೀಕ್ಷ್ಯಮಾಣಾ: ।
 ಅತಿಸುಲಕ್ಷಣಾಕೃತಿ:— ಶೋಭನಾನಿ ಲಕ್ಷಣಾನಿ ಯಸ್ಯಾ: ಸಾ ಸುಲಕ್ಷಣಾ, ಅತ್ಯಂತಂ ಸುಲಕ್ಷಣಾ ಅತಿ-
 ಸುಲಕ್ಷಣಾ, ಅತಿಸುಲಕ್ಷಣಾ ಆಕೃತಿ: ಯಸ್ಯ ಸ: ಅತಿಸುಲಕ್ಷಣಾಕೃತಿ: ।
 ಗ್ರಾಮೋತ್ತಮಾನ್— ಗ್ರಾಮೇಷು ಉತ್ತಮಾ: ಗ್ರಾಮೋತ್ತಮಾಃ, ತಾನ್ ಗ್ರಾಮೋತ್ತಮಾನ್ ।
 ಪಯಸ್ವಿನೀತಟೀ— ಪಯಸ್ವಿನ್ಯಾ: ತಟಂ ಪಯಸ್ವಿನೀತಟಂ, ತಸ್ಮಿನ್ ಪಯಸ್ವಿನೀತಟೀ ।
 ದೇವಾಯತನಂ— ದೇವಸ್ಯ ಆಯತನಂ ದೇವಾಯತನಂ, ತತ್ ದೇವಾಯತನಂ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ವಿವೇಶ:- ವಿಶಪ್ರವೇಶನೇ ಇತಿ ಪ್ರವೇಶನಾರ್ಥಕಾತ್ ವಿಶಧಾತೋಃ ಲಿಟಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ
 ಏಕವಚನೇ "ವಿವೇಶ" ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ವಿವೇಶ ವಿವಶತು: ವಿವಿಶುಃ, ವಿವಿಶಿಥ ವಿವಿಶಥು: ವಿವಿಶ, ವಿವೇಶ ವಿವಿಶಿವ ವಿವಿಶಮು ॥

★ ★ ★

ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರ ದರ್ಶನ ಪಡೆದ ಪ್ರಾಜ್ಞಪ್ತಂ

ಅಧೀತ್ಯ ಧರ್ಮೇಣ ಪಡಂಗಳಮಾಗಮಂ

ತದರ್ಥಸಂವರ್ಣನನಿರ್ಣಯಾನಿಶಾಃ ।

ಪ್ರಾಪ್ತೌದ್ವಿಜೇಂದ್ರಾಸ್ತ್ರಮಪೂರ್ವಪೂರುಷಂ

ಜಿಜ್ಞಾಸವ: ಸುಪ್ರಥಿತಂ ಜಗತ್‌ತ್ರಯೇ

॥ 50 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅಧೀತ್ಯ, ಧರ್ಮೇಣ, ಷಡಂಗಂ, ಆಗಮಂ, ತದರ್ಥಸಂವರ್ಧನನಿರ್ಣಯಾನ್ವಿತಾಃ, ಪ್ರಾಪ್ತಃ, ದ್ವಿಜೇಂದ್ರಾಃ, ತಂ, ಅಪೂರ್ವಪೂರುಷಂ, ಜಿಜ್ಞಾಸವಃ, ಸುಪ್ರಥಿತಂ, ಜಗತ್ತಯೇ |

ಅನ್ವಯ— ಧರ್ಮೇಣ ಷಡಂಗಂ ಆಗಮಂ ಅಧೀತ್ಯ ತದರ್ಥಸಂವರ್ಧನನಿರ್ಣಯಾನ್ವಿತಾಃ ದ್ವಿಜೇಂದ್ರಾಃ, ಜಗತ್ತ್ರಯೇ ಸುಪ್ರಥಿತಂ ಅಪೂರ್ವಪೂರುಷಂ ತಂ ಜಿಜ್ಞಾಸವಃ ಆಲಂ ಪ್ರಾಪ್ತಃ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಧರ್ಮೇಣ = ವೇದಾದ್ಯಯನ ನಿಯಮದಿಂದ

ಷಡಂಗಂ = ಆರು ಅಂಗಗಳುಳ್ಳ

ಆಗಮಂ = ವೇದವನ್ನು

ಅಧೀತ್ಯ = ಅಧ್ಯಯನವನ್ನು ಮಾಡಿ

ತದರ್ಥಸಂವರ್ಧನನಿರ್ಣಯಾನ್ವಿತಾಃ = ಆ ವೇದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ಹೇಳುವುದಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ

ನಿರ್ಣಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವ

ದ್ವಿಜೇಂದ್ರಾಃ = ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಶ್ರೇಷ್ಠರು,

ಜಗತ್ತ್ರಯೇ = ಮೂರು ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ

ಸುಪ್ರಥಿತಂ = ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದ

ಅಪೂರ್ವಪೂರುಷಂ = ಹಿಂದೆ ನೋಡದಿರುವ ಪುರುಷರಾದ

ತಂ = ಆ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರನ್ನು

ಜಿಜ್ಞಾಸವಃ = ತಿಳಿಯುವ ಆಸೆ ಉಳ್ಳವರಾಗಿ

ಆಲಂ ಪ್ರಾಪ್ತಃ = ಬಂದು ಸೇರಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ವೇದಾದ್ಯನವನ್ನು ನಿಯಮದಿಂದ ಮಾಡಿರುವ ಎಷ್ಟೋ ಮಹನೀಯರು ಅಲ್ಲಿ ಇದ್ದರು. ಆ ವೇದಗಳ ಅರ್ಥಗಳ ನಿರ್ಣಯವನ್ನು ತಿಳಿದವರೂ ಇದ್ದರು. ಮೂರು ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾಗಿರುವ ಶ್ರೀಪೂರ್ಣ-ಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕೆಂದು ಸರ್ವರಿಗೂ ಆಸೆ ಇತ್ತು. ಅವರೆಲ್ಲರೂ ಅಪೂರ್ವಪುರುಷರಾಗಿರುವ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕೆಂದು ಬಂದು ಸೇರಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಅಧ್ಯಯನನಿರ್ಣಯಾನ್ವಿತಾಃ— ಅಧ್ಯಯನೇ ನಿರ್ಣಯಃ ಅಧ್ಯಯನನಿರ್ಣಯಃ, ಅಧ್ಯಯನನಿರ್ಣಯೇನ

ಅನ್ವಿತಾಃ ಅಧ್ಯಯನನಿರ್ಣಯಾನ್ವಿತಾಃ |

ದ್ವಿಜೇಂದ್ರಾಃ— ದ್ವಿಜಾನಾಂ ಇಂದ್ರಾಃ ದ್ವಿಜೇಂದ್ರಾಃ |

ಅಪೂರ್ವಪೂರುಷಂ— ಅಪೂರ್ವತ್ವಾನ್ ಪೂರುಷತ್ವ ಅಪೂರ್ವಪೂರುಷಃ, ತಂ ಅಪೂರ್ವಪೂರುಷಂ |

ಸುಪ್ರಥಿತಂ— ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಥಿತಃ ಸುಪ್ರಥಿತಃ, ತಂ ಸುಪ್ರಥಿತಂ |

ಜಗತ್ತ್ರಯೇ— ಜಗತಾಂ ತ್ರಯಂ ಜಗತ್ತಯಂ, ತಸ್ಮಿನ್ ಜಗತ್ತಯೇ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಪ್ರಾಪ್ತಃ- ಪ್ರ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ಆಪ್ತ ವ್ಯಾಪ್ತಿ ಇತ್ಯಸ್ಮಾದ್ವಿತೋಃ ಲಬ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಬಹುವಚನೇ "ಪ್ರಾಪ್ತಃ" ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಪ್ರಾಪ್ತಃ ಪ್ರಾಪತಾಂ ಪ್ರಾಪ್ತಃ, ಪ್ರಾಪತಃ ಪ್ರಾಪತಂ ಪ್ರಾಪತಃ, ಪ್ರಾಪಂ ಪ್ರಾಪಾವ ಪ್ರಾಪಾಮ ||

ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರ ಅಪೂರ್ವ ದೇಹಕಾಂಡಿ

ಸುಸ್ಥಿತೇಂದುಮರವಿಂದಲೋಚನಂ ಸ್ವರ್ಣವರ್ಣಮತಿಭದ್ರಭಾಷಣಮ್ |

ವೀತಭೂಷಮಪಿ ವಿಶ್ವಭೂಷಣಂ ತಂ ದಿದೃಕ್ಷುರಲಮಾವತಜ್ಞಃ

|| 51 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಸುಸ್ಥಿತೇಂದುಂ, ಅರವಿಂದಲೋಚನಂ, ಸ್ವರ್ಣವರ್ಣಂ, ಅತಿಭದ್ರಭಾಷಣಂ, ವೀತಭೂಷಂ, ಅಪಿ, ವಿಶ್ವಭೂಷಣಂ, ತಂ, ದಿದೃಕ್ಷುಃ, ಅಲಂ, ಆವತತ್, ಜನಃ |

ಅನ್ವಯ— ಸುಸ್ಥಿತೇಂದುಂ, ಅರವಿಂದಲೋಚನಂ, ಸ್ವರ್ಣವರ್ಣಂ, ಅತಿಭದ್ರಭಾಷಣಂ, ವೀತಭೂಷಂ ಅಪಿ ವಿಶ್ವಭೂಷಣಂ ತಂ ದಿದೃಕ್ಷುಃ ಅಲಂ ಜನಃ ಆವತತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸುಸ್ಥಿತೇಂದುಂ = ಒಳ್ಳೆಯ ಮಂದಹಾಸವೆಂಬ ಚಂದಿರನಿಂದ ಯುಕ್ತವಾಗಿರುವ,
ಅರವಿಂದಲೋಚನಂ = ಕಮಲದಂತೆ ಸುಂದರವಾದ ಕಣ್ಣುಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತರಾದ,
ಸ್ವರ್ಣವರ್ಣಂ = ಬಂಗಾರದಂತೆ ಬಣ್ಣವುಳ್ಳ,
ಅತಿಭದ್ರಭಾಷಣಂ = ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ ಮಂಗಳಕರವಾದ ಮಾತುಗಳುಳ್ಳ,
ವೀತಭೂಷಂ ಅಪಿ = ಆಭರಣಗಳು ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ
ವಿಶ್ವಭೂಷಣಂ = ಸಮಸ್ತ ಲೋಕಕ್ಕೂ ಅಲಂಕಾರದಂತಿರುವ,
ತಂ = ಆ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರನ್ನು
ದಿದೃಕ್ಷುಃ = ನೋಡಬೇಕೆಂಬ ಆಸೆಯುಳ್ಳವರಾಗಿ
ಅಲಂ = ಅಧಿಕವಾಗಿ
ಜನಃ = ಜನರು
ಆವತತ್ = ಬಂದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು ನಕ್ಕರೆ ಚಂದ್ರೋದಯವಾಗುವಂತೆ ಆ ಮಂದಹಾಸವು ಕಾಣುತ್ತಿತ್ತು. ಕಣ್ಣುಗಳು ಕಮಲದಂತೆ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿದ್ದವು. ಅವರ ದೇಹಕಾಂತಿಯು ಬಂಗಾರದ ಬಣ್ಣವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿತ್ತು. ಅವರ ಮಾತುಗಳು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಮಂಗಳವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದವು. ಅವರು ಯಾವ ಆಭರಣಗಳನ್ನೂ ಧರಿಸಿರಲಿಲ್ಲ. ಆದರೂ ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಅವರು ಅಲಂಕಾರದಂತೆ ಇದ್ದರು. ಅವರನ್ನು ನೋಡಬೇಕೆಂಬ ಆಸೆಯಿಂದ ಯಥೇಚ್ಛವಾಗಿ ಜನರು ಬಂದು ಸೇರಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಸುಸ್ಥಿತೇಂದುಂ— ಶೋಭನಂ ಸ್ಥಿತಂ ಯಸ್ಯ ತತ್ ಸುಸ್ಥಿತಂ, ಸುಸ್ಥಿತಂ ಏವ ಇಂದುಃ ಸುಸ್ಥಿತೇಂದುಃ, ತಂ ಸುಸ್ಥಿತೇಂದುಂ |

ಅರವಿಂದಲೋಚನಂ— ಅರವಿಂದಂ ಇವ ಲೋಚನೇ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಅರವಿಂದಲೋಚನಃ, ತಂ ಅರವಿಂದಲೋಚನಂ |

ಸ್ವರ್ಣವರ್ಣಂ— ಸ್ವರ್ಣಂ ಇವ ವರ್ಣಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸ್ವರ್ಣವರ್ಣಃ, ತಂ ಸ್ವರ್ಣವರ್ಣಂ |

ಅತಿಭದ್ರಭಾಷಣಂ— ಅತ್ಯಂತಂ ಭದ್ರಂ ಅತಿಭದ್ರಂ, ಅತಿಭದ್ರಂ ಭಾಷಣಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಅತಿಭದ್ರಭಾಷಣಂ, ತಂ ಅತಿಭದ್ರಭಾಷಣಂ |

ವೀತಭೂಷಂ— ವೀತಾ ಭೂಷಾ ಯಸ್ಯ ಸಃ ವೀತಭೂಷಃ, ತಂ ವೀತಭೂಷಂ |

ವಿಶ್ವಭೂಷಣಂ— ವಿಶ್ವಸ್ಯ ಭೂಷಣಂ ವಿಶ್ವಭೂಷಣಂ ।

ದಿದೃಕ್ಷುಃ— ದ್ರಷ್ಟುಂ ಇಚ್ಛುಃ ದಿದೃಕ್ಷುಃ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಆಪತತ್- ಆದ್ ಇತ್ಯುವಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ಪತ್ಯವತನೇ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ಧಾತೋಃ ಲಪ್ ಪ್ರಥಮ-
ಪುರುಷೇ ವಿಕವಚನೇ "ಆಪತತ್" ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ಆಪತತ್ ಆಪತತಾಂ ಆಪತನ್, ಆಪತಃ, ಆಪತತಂ ಆಪತತ, ಆಪತಂ ಆಪತಾವ ಆಪತಾಮ ॥

★ ★ ★

ಸಭಾಮಂಟಪದಲ್ಲಿ ಅಲಂಕಾರಪ್ರಾಯರಾದ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು

ವಿದ್ಯೋರುದ್ಯುತಿಧೀರತಾರಕತಿರಸ್ಕಾರೇ ಪತಂಗಾಯಿತೋ

ದುರ್ವಾದೀಭಕುತರ್ಕಕುಂಭದಲನೇ ಸಿಂಹಪ್ರಬರ್ಹಾಯಿತಃ ।

ಲೋಲಾಲೋಕಲೋಕದೃಕ್ಕುಮುದಿನೀಸಂಹ್ರಾದನೇಽಬ್ಜಾಯಿತಃ

ಸಂಸನ್ಮಂಡಲಮಂಡನಾಯಿತವಪುಃ ಸ್ನಾನಂದತೀರ್ಥೋ ಬಭೌ ॥ 52 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ವಿದ್ಯೋರುದ್ಯುತಿಧೀರತಾರಕತಿರಸ್ಕಾರೇ, ಪತಂಗಾಯಿತಃ, ದುರ್ವಾದೀಭಕುತರ್ಕಕುಂಭದಲನೇ,
ಸಿಂಹಪ್ರಬರ್ಹಾಯಿತಃ, ಲೋಲಾಲೋಕಲೋಕದೃಕ್ಕುಮುದಿನೀಸಂಹ್ರಾದನೇ, ಅಬ್ಜಾಯಿತಃ ಸಂಸನ್ಮಂಡಲಮಂಡನಾ-
ಯಿತವಪುಃ, ಸ್ನಾನಂದತೀರ್ಥಃ ಬಭೌ ।

ಅನ್ವಯ— ವಿದ್ಯೋರುದ್ಯುತಿಧೀರತಾರಕತಿರಸ್ಕಾರೇ ಪತಂಗಾಯಿತೋ, ದುರ್ವಾದೀಭಕುತರ್ಕಕುಂಭದಲನೇ
ಸಿಂಹಪ್ರಬರ್ಹಾಯಿತಃ, ಲೋಲಾಲೋಕಲೋಕದೃಕ್ಕುಮುದಿನೀಸಂಹ್ರಾದನೇ ಅಬ್ಜಾಯಿತಃ ಸಂಸನ್ಮಂಡಲಮಂಡ-
ನಾಯಿತವಪುಃ ಸ್ನಾನಂದತೀರ್ಥಃ ಬಭೌ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ವಿದ್ಯೋರುದ್ಯುತಿಧೀರತಾರಕತಿರಸ್ಕಾರೇ = ವಿದ್ಯಾ ಎಂಬ ಅಪಾರಕಾಂತಿಯಿಂದ ಯುಕ್ತವಾಗಿರುವ ದೊಡ್ಡ
ದೊಡ್ಡ ನಕ್ಷತ್ರಗಳನ್ನು (ಪಂಡಿತರನ್ನು) ತಿರಸ್ಕರಿಸುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ

ಪತಂಗಾಯಿತಃ = ಸೂರ್ಯನಂತಿರುವ,

ದುರ್ವಾದೀಭಕುತರ್ಕಕುಂಭದಲನೇ = ದುರ್ವಾದಿಗಳೆಂಬ ಆನೆಗಳ ಕುತರ್ಕಗಳೆಂಬ ಕುಂಭಸ್ಥಳಗಳನ್ನು
ನಾಶಮಾಡುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ

ಸಿಂಹಪ್ರಬರ್ಹಾಯಿತಃ = ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸಿಂಹದಂತಿರುವ,

ಲೋಲಾಲೋಕಲೋಕದೃಕ್ಕುಮುದಿನೀಸಂಹ್ರಾದನೇಽಬ್ಜಾಯಿತಃ = ಚಂಚಲರಾದ ಪ್ರೇಕ್ಷಕರ ಕಣ್ಣುಗಳೆಂಬ
ಕುಮುದಪುಷ್ಪಗಳನ್ನು ಅರಳಿಸುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರನಂತಿರುವ,

ಸಂಸನ್ಮಂಡಲಮಂಡನಾಯಿತವಪುಃ = ಸಭೆಗಳ ಸಮೂಹಕ್ಕೆ ಅಲಂಕಾರದಂತಿರುವ ದೇಹವುಳ್ಳ,

ಸ್ನಾನಂದತೀರ್ಥಃ = ಶೋಭನವಾದ ಆನಂದವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಿರುವ ಆನಂದಕರವಾದ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಬರೆದಿರುವ
ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು

ಬಭೌ = ಶೋಭಿಸಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ—ವಿದ್ಯೆಯು ಅಧಿಕವಾದ ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದದ್ದು. ಬಹಳ ಕಾಂತಿಪೂರ್ಣವಾದ ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಜೋಡೆಯನ್ನು ಸೂರ್ಯನು ತಿರಸ್ಕರಿಸುವಂತೆ, ವಿದ್ಯೆಗಳಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ ಪಂಡಿತರನ್ನು ಆಚಾರ್ಯರು ಜಯಿಸಿದರು. ದುರ್ವಾದಿಗಳೆಂಬ ಅನೇಕ ಕುತರ್ಕಗಳೆಂಬ ಕುಂಭಸ್ಥಳಗಳ ನಾಶ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸಿಂಹದಂತೆ ಶ್ರೀಪೂರ್ಣ-ಪ್ರಜ್ವಲಿದ್ಧಾರೆ. ಚಂಚಲವಾದ ನೇತ್ರಗಳಿಂದ ನೋಡುತ್ತಿರುವ ಪ್ರೇಕ್ಷಕರ ಕಣ್ಣುಗಳೆಂಬ ಕುಮುದಪುಷ್ಪಗಳಿಗೆ ವಿಕಾಸವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಿರುವ ಚಂದ್ರನಂತೆ ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು ಶೋಭಿಸಿದರು. ಸಭೆಗಳ ಸಮೂಹಗಳಿಗೆ ಅಲಂಕಾರ-ಪ್ರಾಯದಂತಿರುವ ದೇಹವುಳ್ಳವರು, ಅನಂದಕರವಾದ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಬರೆದಿರುವ ಈ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು ಶೋಭಿಸಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ವಿದ್ಯೋರುದ್ಧುತಿಥೀರತಾರಕತಿರಸ್ಕಾರೇ— ವಿದ್ಯೆವ ಉರು ದ್ವುತಿ: ಯೇಷಾಂ ತೇ ವಿದ್ಯೋರುದ್ಧುತಯಾ, ವಿದ್ಯೋರುದ್ಧುತಯಶ್ಚ ತೇ ಧೀರಾಶ್ಚ ವಿದ್ಯೋರುದ್ಧುತಿಥೀರಾಃ, ವಿದ್ಯೋರುದ್ಧುತಿಥೀರಾಃ ಏವ ತಾರಕಾಣಿ ವಿದ್ಯೋರುದ್ಧುತಿಥೀರತಾರಕಾಣಿ, ತೇಷಾಂ ತಿರಸ್ಕಾರಃ ವಿದ್ಯೋರುದ್ಧುತಧೀರತಾರಕ-ತಿರಸ್ಕಾರಃ, ತಸ್ಮಿನ್ ವಿದ್ಯೋರುದ್ಧುತಿಥೀರತಾರಕತಿರಸ್ಕಾರೇ |

ಪತಂಗಾಯಿತಃ— ಪತಂಗವತ್ ಆಚರತಿ ಇತಿ ಪತಂಗಾಯಿತಃ |

ದುರ್ವಾದೀಭಕುತರ್ಕಕುಂಭದಲನೇ— ದುಷ್ಟಾಪ್ತತೇ ವಾದಿನಶ್ಚ ದುರ್ವಾದಿನಃ, ದುರ್ವಾದಿನಃ ಏವ ಇಭಾಃ ದುರ್ವಾದೀಭಾಃ, ದುರ್ವಾದೀಭಾಃ ಏವ ಕುತರ್ಕಾ ದುರ್ವಾದೀಭಕುತರ್ಕಾ, ದುರ್ವಾದೀಭಕು-ತರ್ಕಾನಾಂ ಕುಂಭಾಃ, ದುರ್ವಾದೀಭಕುತರ್ಕಕುಂಭಾಃ, ದುರ್ವಾದೀಭಕುತರ್ಕಕುಂಭಾನಾಂ ದಲನಂ ದುರ್ವಾದೀಭಕುತರ್ಕದಲನಂ, ತಸ್ಮಿನ್ ದುರ್ವಾದೀಭಕುತರ್ಕಕುಂಭದಲನೇ |

ಸಿಂಹಪ್ರಬರ್ಹಾಯಿತಃ— ಸಿಂಹೇನು ಪ್ರಬರ್ಹಾಃ ಸಿಂಹಪ್ರಬರ್ಹಾಃ, ಸಿಂಹಪ್ರಬರ್ಹಾ ಇವ ಆಚರತಿ ಇತಿ ಸಿಂಹ- ಪ್ರಬರ್ಹಾಯಿತಃ |

ಸಂಸನ್ಮಂಡಲಮಂಡನಾಯಿತವಪುಃ— ಸಂಸದಾಂ ಮಂಡಲಂ ಸಂಸನ್ಮಂಡಲಂ, ಸಂಸನ್ಮಂಡಲಸ್ಯ ಮಂಡನಂ ಸಂಸನ್ಮಂಡಲಮಂಡನಂ, ಸಂಸನ್ಮಂಡಲಮಂಡವತ್ ಆಚರತಿ ಇತಿ ಸಂಸನ್ಮಂಡಲಮಂಡನಾಯಿತಂ, ಸಂಸನ್ಮಂಡಲಮಂಡನಾಯಿತಂ ವಪುಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ, ಸಂಸನ್ಮಂಡಲಮಂಡನಾಯಿತವಪುಃ |

ಸ್ವಾನ್ಮಂದತೀರ್ಥಃ— ಶೋಭನಶ್ಚಾಸೌ ಅನಂದಶ್ಚ ಸ್ವಾನ್ಮಂದಃ, ಸ್ವಾನ್ಮಂದಂ ತೀರ್ಥಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸ್ವಾನ್ಮಂದ-ತೀರ್ಥಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಬಭೌ- ಭಾದೀಪೌ ಇತಿ ದೀಪ್ಯರ್ಥಕಾತ್ ಭಾಧಾಶೋಃ ಲಿಟಿ ಪರಸ್ವೈಪದಿನಃ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ 'ಬಭೌ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಬಭೌ ಬಭತುಃ ಬಭುಃ, ಬಭಿಧ ಬಭಾಧ ಬಭಧುಃ ಭಭ, ಬಭೌ ಬಭವ ಬಭಮ ||

ಇತಿ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ ಶ್ರೀಮದ್ವಿಜಯೇ ಅನಂದಾಂಕೇ
ಪಂಚಮಃ ಸರ್ಗಃ ಸಮಾಪ್ತಃ ||

★ ★ ★

॥ ಶ್ರೀಃ ॥

॥ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯಗುರುಭ್ಯೋ ನಮಃ ॥

ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತಃ

ಶ್ರೀಸುಮಧ್ವವಿಜಯಃ

ಷಷ್ಠಃ ಸರ್ಗಃ

ಜಿಜ್ಞಾಸುಧ್ವಂದದ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ - ಆಚಾರ್ಯರಿಂದ ಐತರೇಯ ಶ್ರುತ್ಕರ್ಥ ಕಥನ

ಐತರೇಯಮಥ ಕಿಂಚನ ಸೂಕ್ತಂ ಸೂಚಯನ್ ಸದಸಿ ತತ್ರ ಗರಿಷ್ಠಃ ।

ಶ್ರೋತುಮಿಚ್ಛತಿ ಸಭಾ ಭಗವದ್ವ್ಯಃ ಸೂಕ್ತಭಾವಮಿತಿ ತಾವದುವಾಚ ॥ 1 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಐತರೇಯಂ, ಅಥ, ಕಿಂಚನ, ಸೂಕ್ತಂ, ಸೂಚಯನ್, ಸದಸಿ, ತತ್ರ, ಗರಿಷ್ಠಃ, ಶ್ರೋತುಂ, ಇಚ್ಛತಿ, ಸಭಾ, ಭಗವದ್ವ್ಯಃ, ಸೂಕ್ತಭಾವಂ, ಇತಿ, ತಾವತ್, ಉವಾಚ ।

ಅನ್ವಯ— ಅಥ ತತ್ರ ಸದಸಿ ಗರಿಷ್ಠಃ, ಐತರೇಯಂ ಕಿಂಚನ ಸೂಕ್ತಂ ಸೂಚಯನ್, ಸಭಾ ಭಗವದ್ವ್ಯಃ ಸೂಕ್ತಭಾವಂ ಶ್ರೋತುಂ ಇಚ್ಛತಿ ಇತಿ ತಾವತ್ ಉವಾಚ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಥ = ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರ ದರ್ಶನಾನಂತರದಲ್ಲಿ

ತತ್ರ ಸದಸಿ = ಆ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ

ಗರಿಷ್ಠಃ = ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಒಬ್ಬ ಪಂಡಿತರು,

ಐತರೇಯಂ = ಐತರೇಯರಾಶಿಯಲ್ಲಿ ಇರುವ

ಕಿಂಚನ = ಯಾವುದೋ ಒಂದು

ಸೂಕ್ತಂ ಸೂಚಯನ್ = ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತಾ,

(ಇಯಂ) ಸಭಾ = ಈ ಸಭೆಯು

ಭಗವದ್ವ್ಯಃ = ತಮ್ಮಂತಹ ಜ್ಞಾನಿಶ್ರೇಷ್ಠರಿಂದ

ಸೂಕ್ತಭಾವಂ = ಈ ಸೂಕ್ತದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು

ಶ್ರೋತುಂ = ಕೇಳಿ ತಿಳಿಯುವುದಕ್ಕೆ

ಇಚ್ಛತಿ = ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತದೆ,

ಇತಿ = ಹೀಗೆಂದು

ತಾವತ್ = ಮೊದಲು

ಉವಾಚ = ಹೇಳಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರ ದರ್ಶನವಾಯಿತು. ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವ ಸಭ್ಯರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಒಬ್ಬ ಪಂಡಿತರು ಋಗ್ವೇದದ ಐತರೇಯ ಶಾಖೆಯಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತಾ ಈ ಸೂಕ್ತದ ಭಾವವನ್ನು ಈ ಸಭ್ಯರು ನಿಮ್ಮಿಂದ ತಿಳಿಯಬೇಕೆಂದು ಆಶಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅದನ್ನು ಹೇಳುವಿರಾ ? ಎಂದು ಕೇಳಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಐತರೇಯಂ— ಇತರಾಯಾ ಉತ್ಪನ್ನಃ ಐತರೇಯಃ, ಐತರೇಯಸ್ಯ ಇದಂ ಐತರೇಯಂ ।

ಸೂಚಯನ್— ಸೂಚಯತಿ ಇತಿ ಸೂಚಯನ್ ।

ಗರಿಷ್ಠಃ— ಅತ್ಯಂತಂ ಗುರುಃ ಗರಿಷ್ಠಃ ।

ಭಗವದ್ವ್ಯಕ್ತಿಃ— ಭಗಃ ಏಷಾಂ ಅಸ್ಮಿ ಇತಿ ಭಗವಂತಃ, ತೇಭ್ಯಃ ಭಗವದ್ವ್ಯಕ್ತಿಃ ।

ಸೂಕ್ತಭಾವಂ— ಸೂಕ್ತಸ್ಯ ಭಾವಃ ಸೂಕ್ತಭಾವಃ, ತಂ ಸೂಕ್ತಭಾವಂ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಉವಾಚ- ಬ್ರೂಷ್ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ ಇತಿ ಚ ಧಾತೋಃ ಲಿಟಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ "ಉವಾಚ" ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ಉವಾಚ ಉಚಿತಃ; ಉಚಿತಃ ಉವಕ್ತೃ ಉಚಿತಃ; ಉಚಿತಃ, ಉವಾಚ ಉವಚ, ಉಚಿತವ ಉಚಿತಮ್ ॥

★ ★ ★

ಆಚಾರ್ಯರಿಂದ ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥ ವಿವರಣೆ

ವರ್ಣಸೌಷ್ಠವಗರಿಷ್ಠಮತೂರ್ಣಂ ತುಲ್ಯಮಾತ್ರಮತಿಮಾತ್ರಸುಲಕ್ಷ್ಮ್ ।

ವ್ಯೂಢಹೃಜ್ಜಲದಘೋಷಮಮುಷ್ಕೋಚ್ಚಾರಣಂ ವಿದಧದಭ್ಯಧಿತಾರ್ಥಮ್ ॥ 2 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ವರ್ಣಸೌಷ್ಠವಗರಿಷ್ಠಂ, ಅತೂರ್ಣಂ, ತುಲ್ಯಮಾತ್ರಂ, ಅತಿಮಾತ್ರಸುಲಕ್ಷ್ಮ್, ವ್ಯೂಢಹೃತ್, ಜಲದ-ಘೋಷಂ, ಅಮುಷ್ಯ, ಉಚ್ಚಾರಣಂ, ವಿದಧತ್, ಅಭ್ಯಧಿತ, ಅರ್ಥಂ ।

ಅನ್ವಯ— ವ್ಯೂಢಹೃತ್ ವರ್ಣಸೌಷ್ಠವಗರಿಷ್ಠಂ, ಅತೂರ್ಣಂ, ತುಲ್ಯಮಾತ್ರಂ, ಅತಿಮಾತ್ರಸುಲಕ್ಷ್ಮ್, ಜಲದ-ಘೋಷಂ ಉಚ್ಚಾರಣಂ ವಿದಧತ್ ಅಮುಷ್ಯ ಅರ್ಥಂ ಅಭ್ಯಧಿತ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ವ್ಯೂಢಹೃತ್ = ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು

ವರ್ಣಸೌಷ್ಠವಗರಿಷ್ಠಂ = ಅಕ್ಷರಗಳ ಸ್ಪಷ್ಟತೆಯ ಭಾವದಿಂದ ಗರಿಷ್ಠವಾಗಿಯೂ,

ಅತೂರ್ಣಂ = ವೇಗವಿಲ್ಲದೆಯೂ,

ತುಲ್ಯಮಾತ್ರಂ = ಆಯಾ ಅಕ್ಷರದ ಉಚ್ಚಾರಣೆಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಮಾತ್ರಗಳುಳ್ಳ ಹಾಗೆ,

ಅತಿಮಾತ್ರಸುಲಕ್ಷ್ಮ್ = ಅತಿರೆಯವಾಗಿ ಒಳ್ಳೆಯ ಲಕ್ಷಣವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ,

ಜಲದಘೋಷಂ = ಮೇಘದ್ವನಿಯಂತೆ ದ್ವನಿಯುಳ್ಳ

ಉಚ್ಚಾರಣಂ = ಉಚ್ಚಾರಣೆಯನ್ನು

ವಿದಧತ್ = ಮಾಡುತ್ತಾ

ಅಮುಷ್ಯ = ಈ ಸೂಕ್ತದ

ಅರ್ಥಂ = ಅರ್ಥವನ್ನು

ಅಭ್ಯಧಿತ = ಹೇಳಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಪೂರ್ವಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು ಬಹಳ ಚೆನ್ನಾಗಿ, ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಐತರೇಯ ಸೂತ್ರದ ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಉಚ್ಚರಿಸಿದರು. ಅವಸರವಿಲ್ಲದೆ ಹಾಗೆ ಹೃಸ್ವ, ದೀರ್ಘ, ವೃತ್ತ, ಅಕ್ಷರಗಳ ಉಚ್ಚಾರಣೆಗೆ ಬೇಕಾದ ಮಾತ್ರಗಳನ್ನು ರಾಸೂತ್ರ ಕ್ರಮದಿಂದ ಅನುಸರಿಸಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮೇಘದಂತೆ ಗಂಭೀರವಾದ ಧ್ವನಿಯಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾ ಬಂದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ವರ್ಣಸೌಷ್ಠವಗರಿಷ್ಠಂ— ವರ್ಣಾನಾಂ ಸೌಷ್ಠವಂ ವರ್ಣಸೌಷ್ಠವಂ, ವರ್ಣಸೌಷ್ಠವೇನ ಗರಿಷ್ಠಂ ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥಾ ವರ್ಣಸೌಷ್ಠವಗರಿಷ್ಠಂ |

ಆತೂರ್ಣಂ = ನ ತೂರ್ಣಂ ಆತೂರ್ಣಂ |

ತುಲ್ಯಮಾತ್ರಂ— ತುಲ್ಯಾ ಮಾತ್ರಾಃ ಯಸ್ಯಿನ್ ತತ್ ತುಲ್ಯಮಾತ್ರಂ |

ಅತಿಮಾತ್ರಸುಲಕ್ಷ್ಣಂ— ಅತಿಮಾತ್ರಯಾ ರೋಭನಂ ಲಕ್ಷ್ಯ ಯಸ್ಯ ತತ್ ಅತಿಮಾತ್ರಸುಲಕ್ಷ್ಣಂ |

ವ್ಯೂಢಹೃತ್— ವ್ಯೂಢಾ ಹೃತ್ ಯಸ್ಯ ಸಃ ವ್ಯೂಢಹೃತ್ |

ಜಲದಘೋಷಂ— ಜಲದಮತ್ ಘೋಷಃ ಯಸ್ಯ ತತ್ ಜಲದಘೋಷಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಭ್ಯಧಿತ - ಅಭಿ+ಅಧಿತ, ಡುಧಾಚ್ (ಧಾ) ಧಾರಣ ಪೋಷಣಯೋಃ.

ಅಭಿ+ಅಧಿತ, ಅಧಿಷಾತಾಂ ಅಧಿಷತ, ಅಧಿಠಾಃ ಅಧಿಷಾಠಾಂ ಅಧಿಡ್ಠಂ, ಅಧಿಷಿ ಅಧಿವ್ಯಹಂ ಅಧಿವ್ಯಹಂ ||

★ ★ ★

ಐತರೇಯ ಶ್ಲೋಕ ಮತ್ತೊಂದು ಅರ್ಥ

ಲಕ್ಷಣಾನ್ವಿತಯಾ ವಚನೇಽಸ್ಮಿನ್ ದೇವತಾಗುರುಮಸಾವಿತೀತೇ |

ಮಾನಮಿತ್ಯಪಿ ವಿಧಾಯ ಧಿಯಾ ತೇ ತತ್ಪ್ರ ಸೂಕ್ತಮಪರಾರ್ಥಮವೋಚನ್ || 3 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಲಕ್ಷಣಾನ್ವಿತತಯಾ, ವಚನೇ, ಅಸ್ಮಿನ್, ದೇವತಾಗುರುಂ, ಅಸೌ, ಅತಿಶೇತೇ, ಮಾನಂ, ಇತ್ಯಪಿ, ವಿಧಾಯ, ಧಿಯಾ, ತೇ, ತತ್ಪ್ರ, ಸೂಕ್ತಂ, ಅಪರಾರ್ಥಂ, ಅವೋಚನ್ |

ಅನ್ವಯ— ತೇ ಅಸೌ ಲಕ್ಷಣಾನ್ವಿತತಯಾ ಅಸ್ಮಿನ್ ವಚನೇ ದೇವತಾಗುರುಂ ಅತಿಶೇತೇ, ಇತಿ ಧಿಯಾ ಮಾನಂ ವಿಧಾಯ ಅಪಿ, ತತ್ ಸೂಕ್ತಂ ತು, ಅಪರಾರ್ಥಂ ಅವೋಚನ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ತೇ = ಆ ಪಂಡಿತರು

ಅಸೌ = ಈ ಪೂರ್ವಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು

ಲಕ್ಷಣಾನ್ವಿತತಯಾ = ವೇದೋಚ್ಚಾರಣಗಳ ಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ

ಅಸ್ಮಿನ್ ವಚನೇ = ಈ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ

ದೇವತಾಗುರುಂ = ದೇವತೆಗಳ ಗುರುಗಳಾಗಿರುವ ಬೃಹಸ್ಪತ್ಯಾಚಾರ್ಯರನ್ನು

ಅತಿಶೇತೇ = ಮೀರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಇತಿ = ಹೀಗೆಂದು

ಧಿಯಾ = ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ

ಮಾನಂ = ಗೌರವವನ್ನು

ವಿಧಾಯ ಅಪಿ = ಮಾಡಿದರೂ ಕೂಡ

ತತ್ ಸೂಕ್ತಂ ತು = ಆ ಸೂಕ್ತವನ್ನಾದರೂ

ಆಪರಾರ್ಥಂ = ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು ಹೇಳಿರತಕ್ಕ ಅರ್ಥಕ್ಕಿಂತ ಬೇರೆ ಅರ್ಥವುಳ್ಳದ್ದನ್ನಾಗಿ

ಅವೋಚತ್ = ಹೇಳಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಆ ಪಂಡಿತರು ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೇಳಿದರು. ಅವರಿಗೆ ಅಶ್ವರ್ಯವಾಯಿತು. ಈ ಸೂಕ್ತದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಇರಬೇಕೋ ಆ ಎಲ್ಲಾ ಲಕ್ಷಣಗಳೂ ಇವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಗುರುವಾಗಿರುವ ಬೃಹಸ್ಪತ್ಯಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಮೀರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ಎಂದು ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಮರ್ಯಾದೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದರು. ಆದರೂ ಆ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥಕ್ಕಿಂತ ಬೇರೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಲಕ್ಷಣಾನ್ವಿತತಯಾ— ಲಕ್ಷಣೈಃ ಅನ್ವಿತಂ ಲಕ್ಷಣಾನ್ವಿತಂ, ಲಕ್ಷಣಾನ್ವಿತಸ್ಯ ಭಾವಃ ಲಕ್ಷಣಾನ್ವಿತತಾ, ತಯಾ ಲಕ್ಷಣಾನ್ವಿತತಯಾ |

ದೇವತಾಗುರುಂ— ದೇವತಾನಾಂ ಗುರುಃ ದೇವತಾಗುರುಃ, ತಂ ದೇವತಾಗುರುಂ |

ಆಪರಾರ್ಥಂ— ಅಪರಃ ಅರ್ಥಃ ಯಸ್ಯ ತತ್ ಆಪರಾರ್ಥಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅವೋಚನ್- ಒಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಯಾಂ ವಾಚಿ ಇತಿ ಚ ಧಾತೋಃ ಲಿಟಿ ಪರಸ್ವಪದಿನಃ ಲುಪ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಒಹುವಚನೇ "ಅವೋಚನ್" ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಅವೋಚತ್ ಅವೋಚತಾಂ ಅವೋಚನ್, ಅವೋಚಃ ಅವೋಚತಂ ಅವೋಚತ, ಅವೋಚಂ ಅವೋಚಾವ ಅವೋಚಾಮು ||

ಅತಿಶೇತೇ- ಅತಿ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ಕೀಡ್ ಸ್ವಪ್ನೇ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ಧಾತೋಃ ಅತ್ಯನೇ ಪದಿನಃ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ವಕವಚನೇ ಅತಿಶೇತೇ ಇತಿ ರೂಪಂ |

ಅತಿಶೇತೇ, ಶಯಾತೇ, ಶೇರತೇ, ಶೇಷೇ, ಶಯಾಥೇ, ಶೇಧ್ವೇ, ಶಯೇ, ಶೇವಹೇ, ಶೇಮಹೇ ||

★ ★ ★

ವಿಷ್ಣುಸಹಸ್ರನಾಮದ ಅರ್ಥವೈಭವ

ಸ್ಯಾತ್ಪ್ರಥೇತ್ವಮಪಿ ಸಂಭವಿತಾರ್ಥಸ್ತ್ಯರ್ಥತಾಂ ಶ್ರುತಿಷು ವಿತ್ತ ದಶಾರ್ಥಮ್ |

ಭಾರತಂ ನನು ಶತಾರ್ಥಮಪಿ ಸ್ಯಾದ್ವೈಷ್ಣವಂ ಪದಸಹಸ್ರತಯಂ ಹಿ || 4 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಸ್ಯಾತ್, ತಥಾ, ಇತ್ಯಂ, ಅಪಿ, ಸಂಭವಿತಾ, ಅರ್ಥಃ, ತ್ರೈರ್ಥತಾಂ, ಶ್ರುತಿಷು, ವಿತ್ತ, ದಶಾರ್ಥಂ, ಭಾರತಂ, ನನು ಶತಾರ್ಥಂ, ಅಪಿ, ಸ್ಯಾತ್, ವೈಷ್ಣವಂ, ಪದಸಹಸ್ರತಯಂ, ಹಿ |

ಅನ್ವಯ— ತಥಾ ಅರ್ಥಃ ಸ್ಯಾತ್, ಇತ್ಯಂ ಅಪಿ ಅರ್ಥಃ ಸಂಭವಿತಾ, ಶ್ರುತಿಷು ತ್ರೈರ್ಥತಾಂ ಭಾರತಂ ದಶಾರ್ಥಂ ವಿತ್ತ, ವೈಷ್ಣವಂ ಪದಸಹಸ್ರತಯಂ ಶತಾರ್ಥಂ ನನು ಹಿ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅರ್ಥಃ = ಈ ಸೂಕ್ತದ ಅರ್ಥವು, ತಥಾ = ಹಾಗೆ, ಸ್ಯಾತ್ = ಆಗುವುದು

ಇತ್ಯಂ ಅಪಿ = ಹೀಗೆಯೂ ಕೂಡ

(ಅರ್ಥಃ = ಅರ್ಥವು)

ಸಂಭವಿತಾ = ಸಂಭವಿಸುತ್ತದೆ.

ರುತಿಷು = ವೇದಗಳಿಗೆ

ತ್ಯರ್ಥತಾಂ = ಮೂರು ಅರ್ಥಗಳನ್ನು

ವಿತ್ತ = ತಿಳಿಯಿರಿ

ಭಾರತಂ = ಮಹಾಭಾರತವನ್ನು .

ದಶಾರ್ಥಂ ವಿತ್ತ = ಹತ್ತು ಅರ್ಥಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದದ್ದೆಂದು ತಿಳಿಯಿರಿ

ವೈಷ್ಣವಂ ಪದಸಹಸ್ರತಯಂ = ವಿಷ್ಣುವಿನ ಒಂದು ಸಾವಿರ ನಾಮಗಳಿಗೆ

ಶತಾರ್ಥಂ ಅಪಿ ಸ್ಯಾತ್ ನನು = ನೂರು ಅರ್ಥಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತವೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಿರಿ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಹಾಗೂ ಅರ್ಥವು ಆಗುತ್ತದೆ, ಹೀಗೂ ಅರ್ಥವು ಸಂಭವಿಸುತ್ತದೆ. ವೇದಗಳಿಗೆ ಮೂರು ಅರ್ಥಗಳಿವೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಿರಿ. ಮಹಾಭಾರತಕ್ಕೆ ಹತ್ತು ಅರ್ಥಗಳಿವೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಿರಿ. ವಿಷ್ಣುಸಹಸ್ರನಾಮದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದೊಂದು ಪದಕ್ಕೂ ನೂರು ಅರ್ಥಗಳಿವೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಿರಿ ಎಂದು ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು ಹೇಳಿದರು.

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಸ್ಯಾತ್- ಅಸಂಭವಿ ಇತ್ಯಸ್ಯಾತ್ ಧಾತೋಃ ವಿಧಿರಿಬ್ ಪರಸ್ಮೈಪದಿನಃ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ ಸ್ಯಾತ್ ಇತಿರೂಪಮ್ |

ಸ್ಯಾತ್ ಸ್ಯಾಕಾಂ ಸ್ತುಃ, ಸ್ಯಾಃ ಸ್ಯಾತಂ ಸ್ಯಾತ, ಸ್ಯಾಂ ಸ್ಯಾವ ಸ್ಯಾಮ ||

ಸಂಭವಿತಾ- ಸಂ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ಭೂಸತ್ತಾಯಾಂ ಇತಿ ಧಾತೋಃ ಲುಟ್ ಪರಸ್ಮೈಪದಿನಃ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ ಸ್ಯಾತ್ ಇತಿ ರೂಪಮ್ ||

ಭವಿತಾ, ಭವಿತಾರಿ ಭವಿತಾರಃ, ಭವಿತಾಸಿ ಭವಿತಾಸ್ಯ ಭವಿತಾಸ್ಯ ಭವಿತಾಸ್ಯ ಭವಿತಾಸ್ಯ ಭವಿತಾಸ್ಯ ಭವಿತಾಸ್ಯ ||

ವಿತ್ತ- ವಿದವ್ಯಾನೇ ಇತ್ಯಸ್ಯಾತ್ ಪರಸ್ಮೈಪದಿನಃ ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ ಸ್ಯಾತ್ ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ವೇತ್ಯು ವೇತ್ಯಾತ್ ವಿತ್ತಾಂ ವಿದಂತು, ವಿದ್ವಿ ವಿತ್ತಾತ್ ವಿತ್ತಂ ವಿತ್ತ, ವೇದಾನಿ ವೇದಾವ ವೇದಾಮ ||

★ ★ ★

ವಿಷ್ಣುಸಹಸ್ರನಾಮಕ್ಕೆ ಶತಾರ್ಥಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸಲು ವಿದ್ವಾಂಸರ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ

ಇತ್ಯುದೀರಯತಿ ವಿಸ್ತತಚಿತ್ತೇ ಭೂಸುರಾ ಇಹ ಜಿಗೀಷವ ಏನಮ್ |

ಊಚುರರ್ಥಶತಕಂ ಹರಿನಾಮ್ನಾಂ ವರ್ಣ್ಯತಾಮಿತಿ ಸಹಾಸಮುಖಾಶ್ವೇ || 5 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಇತಿ, ಉದೀರಯತಿ, ವಿಸ್ತತಚಿತ್ತೇ, ಭೂಸುರಾ, ಇಹ, ಜಿಗೀಷವಃ, ಏನಂ, ಊಚುಃ, ಅರ್ಥಶತಕಂ, ಹರಿನಾಮ್ನಾಂ, ವರ್ಣ್ಯತಾಂ, ಇತಿ, ಸಹಾಸಮುಖಃ, ಶೇ |

ಅನ್ವಯ— ವಿಸ್ತತಚಿತ್ತೇ ಇತಿ ಉದೀರಯತಿ(ಸತಿ), ತೇ ಭೂಸುರಾಃ ಇಹ ಏನಂ ಜಿಗೀಷವಃ ಸಹಾಸಮುಖಾಃ, ಹರಿನಾಮ್ನಾಂ ಅರ್ಥಶತಕಂ, ವರ್ಣ್ಯತಾಂ ಇತಿ ಊಚುಃ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ವಿಸ್ತತಚಿತ್ತೇ = ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು

ಇತಿ ಉದೀರಯತಿ (ಸತಿ) = ಹೀಗೆ ಹೇಳುತ್ತಿರಲಾಗಿ,

ತೇ ಭೂಸುರಾಃ = ಪಯಸ್ವಿನಿನದೀತೀರದಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವ ಆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು,

ಇಹ = ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ
 ವಿನಂ = ಇವರನ್ನು
 ಜಗೀಷವಃ = ಜಯಿಸಬೇಕೆಂಬ ಆಸೆ ಉಳ್ಳವರಾಗಿ
 ಸಹಾಸಮುಖಾಃ = ನಗುವಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮುಖವುಳ್ಳವರಾಗಿ,
 ಹರಿನಾಮ್ನಾಂ = ಹರಿಯ ಹೆಸರುಗಳಿಗೆ
 ಅರ್ಥಶತಕಂ = ನೂರು ಅರ್ಥಗಳು
 ವರ್ಣಿತಾಂ = ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಡಲಿ,
 ಇತಿ = ಹೀಗೆಂದು
 ಊಚುಃ = ಹೇಳಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು ವಿಷ್ಣುಸಹಸ್ರನಾಮದ ಒಂದೊಂದು ಪದಕ್ಕೆ ಒಂದು ನೂರು ಅರ್ಥ-
 ಗಳಿವೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದರು. ಹಾಗಾದರೆ ನೂರು ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳಿ ಎಂದು ಪಯಸ್ವಿನೀ ತೀರದಲ್ಲಿರುವ ಪಂಡಿತರು
 ಇವರನ್ನು ಜಯಿಸಬೇಕೆಂಬ ಆಸೆಯಿಂದ ಕೇಳಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ವಿಸ್ತೃತಚಿತ್ತಃ— ವಿಸ್ತೃತಂ ಚಿತ್ತಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ವಿಸ್ತೃತಚಿತ್ತಃ |

ಭೂಸುರಾಃ— ಭುವ ಸುರಾಃ, ಭೂಸುರಾಃ ಜೇತುಂ ಇಚ್ಛಃ ಜಗೀಷಃ ತೇ ಜಗೀಷವಃ ಅರ್ಥಸ್ಯ ಶತಕಂ
 ಅರ್ಥಶತಕಂ |

ಹರಿನಾಮ್ನಾಂ— ಹರೇಃ ನಾಮಾನಿ ಹರಿನಾಮಾನಿ ತೇಜಾಂ ಹರಿನಾಮ್ನಾಂ |

ಸಹಾಸಮುಖಾಃ— ಹಾಸೇನ ಸಹಿತಂ ಸಹಾಸಂ, ಸಹಾಸೇನ ಮುಖಂ ಯೇಜಾಂ ತೇ ಸಹಾಸಮುಖಾಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ವರ್ಣಿತಾಂ- ವರ್ಣ ವರ್ಣನೇ ಇತ್ಯನ್ಯಾತ್ ಲೋಟಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ವಿಶವಚನೇ "ವರ್ಣಿತಾಂ"
 ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ವರ್ಣಿತಾಂ ವರ್ಣೇತಾಂ ವರ್ಣಂತಾಂ, ವರ್ಣಸ್ವ ವರ್ಣೇಥಾಂ ವರ್ಣಧ್ವಂ, ವರ್ಣೇ ವರ್ಣ್ಯವಹೇ
 ವರ್ಣ್ಯಮಹೇ ||

★ ★ ★

ಆಚಾರ್ಯರು ನೀಡಿದ ಸವಾಲು

ವರ್ಣಯಾಮಿ ತದಹಂ ಸಕಲಂ ವಃ ಸೌಷ್ಠವಾದನುವದಂತು ಭವಂತಃ |

ತಂ ವದಂತಮಿತಿ ತೇಽಥ ವದಂತೋ ಬಾಧಮಿತ್ಯತಿದ್ವ್ಯಧೋದ್ಯಮಮಾಪುಃ || 6 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ವರ್ಣಯಾಮಿ, ತತ್, ಅಹಂ, ಸಕಲಂ, ವಃ, ಸೌಷ್ಠವಾತ್, ಅನುವದಂತು, ಭವಂತಃ, ತಂ,
 ವದಂತಂ, ಇತಿ, ತೇ, ಅಥ, ವದಂತಃ, ಅತಿದ್ವ್ಯಧಃ, ಉದ್ಯಮಂ, ಆಪುಃ |

ಅನ್ವಯ— ಅಹಂ ತತ್ ಸಕಲಂ ವಃ ವರ್ಣಯಾಮಿ, ಭವಂತಃ ಸೌಷ್ಠವಾತ್ ಅನುವದಂತು, ಇತಿ ವದಂತಂ ತಂ
 ಅಥ, ತೇ ಬಾಧಂ ಇತಿ ವದಂತಃ, ಅತಿದ್ವ್ಯಧೋದ್ಯಮಂ ಆಪುಃ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಹಂ = ನಾನು

ತತ್ = ಅರ್ಥವನ್ನು

ಸಕಲಂ = ಎಲ್ಲವನ್ನೂ

ವಃ = ನಿಮಗೆ

ವರ್ಣಯಾಮಿ = ವರ್ಣಿಸುತ್ತೇನೆ.

ಭವಂತಃ = ತಾವು

ಸೌಷ್ವಾತ್ = ಸ್ವಪ್ನತ್ರಯಿಂದ

ಅನುವದಂತು = ಅನುವಾದ ಮಾಡಿರಿ

ಇತಿ ವದಂತಂ ತಂ = ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಿರುವ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಕುರಿತು

ಅಥ = ಅನಂತರ

ತೇ = ಆ ಪಂಡಿತರು

ಬಾಥಂ ಇತಿ = ಹಾಗೆಯೇ ಆಗಲಿ ಎಂದು

ವದಂತಃ = ಹೇಳುತ್ತಾ

ಅತಿದೃಢೋದ್ಯಮಂ = ಅತ್ಯಂತ ದೃಢವಾದ ಪ್ರಯತ್ನವನ್ನು

ಆಪ್ತಃ = ಮಾಡಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— "ನಾನು ವಿಷ್ಣುಸಹಸ್ರನಾಮದ ಒಂದೊಂದು ಪದದ ನೂರು ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತೇನೆ, ಅನಂತರ ನೀವು ನಾನು ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳಬೇಕು" ಎಂದು ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು ಹೇಳಿದಾಗ ಆ ಪಂಡಿತರು "ಹಾಗೆಯೇ ಆಗಲಿ" ಎಂದು ಅತ್ಯಂತ ದೃಢವಾದ ಪ್ರಯತ್ನವನ್ನು ಮಾಡಲು ಆರಂಭಿಸಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಸೌಷ್ವಾತ್— ಸುಷ್ಪುಟಾವಃ ಸೌಷ್ವಂ, ತಸ್ಮಾತ್ ಸೌಷ್ವಾತ್ ।

ವದಂತಂ— ವದತಿ ಇತಿ ವದನ್, ತಂ ವದಂತಂ ।

ಅತಿದೃಢೋದ್ಯಮಂ— ಅತ್ಯಂತ ದೃಢಃ ಅತಿದೃಢಃ, ಅತಿದೃಢಶ್ಚಸೌ ಉದ್ಯಮಶ್ಚ ಅತಿದೃಢೋದ್ಯಮಃ, ತಂ ಅತಿದೃಢೋದ್ಯಮಂ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ವರ್ಣಯಾಮಿ- ವರ್ಣವರ್ಣನೇ ವರ್ಣನಾರ್ಥಕಾತ್ ವರ್ಣ ಧಾತೋಃ ಲಟಿ ಉತ್ತಮಪುರುಷೇ ವಿಕವಚನೇ "ವರ್ಣಯಾಮಿ" ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ವರ್ಣಯತಿ

ವರ್ಣಯತಃ

ವರ್ಣಯಂತಿ

ವರ್ಣಯಸಿ

ವರ್ಣಯಥಃ

ವರ್ಣಯಥೆ

ವರ್ಣಯಾಮಿ

ವರ್ಣಯಾವಃ

ವರ್ಣಯಾಮಃ ॥

★ ★ ★

ಅಪೂರ್ವರೀತಿಯಿಂದ ವಿಶ್ವಶಬ್ದಾರ್ಥ ಕಥನ

ಪ್ರತ್ಯಯಪ್ರಕೃತಿಸಂಗಮಭಂಗೀಂ ಶಬ್ದಶಾಸ್ತ್ರವಿಹಿತಾಂ ಪ್ರತಿದರ್ಶ್ಯ ।

ಶುದ್ಧೀಃ ಶ್ರುತಿಶಿರಃಶತಸಿದ್ಧಾನ್ಶಬ್ದಧಾತ್ ಸಪದಿ ವಿಶ್ವಪದಾರ್ಥಾನ್

॥ 7 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಪ್ರತ್ಯಯಪ್ರಕೃತಿಸಂಗಮಭಂಗೀಂ, ಶಬ್ದಶಾಸ್ತ್ರವಿಹಿತಾಂ, ಪ್ರತಿದರ್ಶ್ಯ, ಶುದ್ಧೀಃ, ಶ್ರುತಿಶಿರಃಶತ-ಸಿದ್ಧಾನ್, ಶಬ್ದಧಾತ್, ಸಪದಿ, ವಿಶ್ವಪದಾರ್ಥಾನ್ ।

ಅನ್ವಯ— ಶುದ್ಧೋಃ ಸಪದಿ, ಶ್ರುತಿಶಿರಃಶತಸಿದ್ಧಾನ್ ವಿಶ್ವಪದಾರ್ಥಾನ್, ಶಬ್ದಶಾಸ್ತ್ರವಿಹಿತಾಂ ಪ್ರತ್ಯಯಪ್ರಕೃತಿ-
ಸಂಗಮಭಂಗೀಂ ಪ್ರತಿದರ್ಶ್ಯ ಅಭ್ಯಧಾತ್ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಶುದ್ಧೋಃ = ಶುದ್ಧವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು

ಸಪದಿ = ಕೂಡಲೇ,

ಶ್ರುತಿಶಿರಃಶತಸಿದ್ಧಾನ್ = ನೂರಾರು ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವ

ವಿಶ್ವಪದಾರ್ಥಾನ್ = ವಿಶ್ವ ಎಂಬ ಪದದ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು,

ಶಬ್ದಶಾಸ್ತ್ರವಿಹಿತಾಂ = ವ್ಯಾಕರಣ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿಹಿತವಾಗಿರುವ

ಪ್ರತ್ಯಯಪ್ರಕೃತಿಸಂಗಮಭಂಗೀಂ = ಪ್ರತ್ಯಯಗಳೂ ಪ್ರಕೃತಿಗಳಿಗೂ ಸಂಗಮದ ರೀತಿಯನ್ನು

ಪ್ರತಿದರ್ಶ್ಯ = ತೋರಿಸಿ

ಅಭ್ಯಧಾತ್ = ಹೇಳಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು ಕೂಡಲೇ ವಿಷ್ಣುಸಹಸ್ರನಾಮದ ಮೊದಲನೆಯ ಶಬ್ದವಾದ "ವಿಶ್ವ" ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಲು ಆರಂಭಿಸಿದರು. ವ್ಯಾಕರಣಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತಿಗಳು ಮತ್ತು ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಇವುಗಳ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಹೇಳಿರುವವು. ಆ ಕ್ರಮವನ್ನು ತಿಳಿಸಿ ಅದರಂತೆ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳ ಪ್ರಕಾರ ನೂರು ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಪ್ರತ್ಯಯಪ್ರಕೃತಿಸಂಗಮಭಂಗೀ— ಪ್ರತ್ಯಯಶ್ಚ ಪ್ರಕೃತಿಶ್ಚ ಪ್ರತ್ಯಯಪ್ರಕೃತಿ, ಪ್ರತ್ಯಯಪ್ರಕೃತ್ಯೋಃ ಸಂಗಮಃ
ಪ್ರತ್ಯಯಪ್ರಕೃತಿಸಂಗಮಃ, ತಸ್ಯ ಭಂಗೀ ಪ್ರತ್ಯಯಪ್ರಕೃತಿಸಂಗಮಭಂಗೀ ।

ಶಬ್ದಶಾಸ್ತ್ರವಿಹಿತಾಂ = ಶಬ್ದಸ್ಥ ಶಾಸ್ತ್ರಂ ಶಬ್ದಶಾಸ್ತ್ರಂ, ಶಬ್ದಶಾಸ್ತ್ರೇ ವಿಹಿತಾ ಶಬ್ದಶಾಸ್ತ್ರವಿಹಿತಾಂ, ತಾಃ

ವಿಶ್ವಪದಾರ್ಥಾನ್— ವಿಶ್ವಂ ಇತಿ ಪದಂ ವಿಶ್ವಪದಂ, ವಿಶ್ವಪದಸ್ಯ ಅರ್ಥಾಃ ವಿಶ್ವಪದಾರ್ಥಾಃ, ತಾನ್
ವಿಶ್ವಪದಾರ್ಥಾನ್ ।

ಶ್ರುತಿಶಿರಃಶತಸಿದ್ಧಾನ್— ಶ್ರುತೀನಾಂ ಶಿರಾಂಸಿ ಶ್ರುತಿಶಿರಾಂಸಿ, ಶ್ರುತಿಶಿರಸಾಂ ಶತಾನಿ ಶ್ರುತಿಶಿರಃ ಶತಾನಿ,
ಶ್ರುತಿಶಿರಃ ಶತೇಷು ಸಿದ್ಧಾನ್ ಶ್ರುತಿಶಿರಃ ಶತಸಿದ್ಧಾನ್ ತಾನ್ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಭ್ಯಧಾತ್- ಅಭಿ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ಡುಧಾಬ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಇತ್ಯತೋ
ಲುಬ್ ಪರಸ್ಥಪದಿನಃ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ಅಧಾತ್, ಅಧಾತಾಂ, ಅಧುಃ ಇತ್ಯಾದಿ.

★ ★ ★

ವಿಶ್ವಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಶತಾರ್ಥ ಕಥನ - ಗಾಬರಿಗೊಂಡ ಪಂಡಿತಮಂಡಲಿ

ಯಾವದರ್ಥಶತಕಂ ನ ವಿಶಂಕಃ ಸಂತತೋಕ್ರಿಕ್ವದಪೂರಯದೇಷಃ ।

ವರ್ಣಿತಾವಧೃತಿದುರ್ಬಲಚಿತ್ತಾಸ್ತಾವದಾಕುಲಹೃದೋ ಹ್ಯಭವಂಸ್ತೇ ॥ 8 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಯಾವತ್, ಅರ್ಥಶತಕಂ, ನ, ವಿಶಂಕಃ, ಸಂತತೋಕ್ರಿಕ್ವತ್, ಅಪೂರಯತ್, ವಿಷಃ, ವರ್ಣಿತಾವ-
ಧೃತಿದುರ್ಬಲಚಿತ್ತಾಃ, ತಾವತ್, ಆಕುಲಹೃದಃ, ಹಿ, ಅಭವನ್, ತೇ ।

ಅನ್ವಯ— ವಿಶಂಕಃ ಸಂತತೋಕ್ತಿಕೃತ್ ವಿಷಃ ಯಾವತ್, ಅರ್ಥಶತಕಂ ನ ಅಪೂರಯತ್, ತಾವತ್ ವರ್ಣಿತಾವದ್ಭುತಿ ದುರ್ಬಲಚಿತ್ತಾಃ ತೇ ಆಕುಲಹೃದಃ ಅಭವನ್ ಹಿ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ವಿಶಂಕಃ = ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲದ

ಸಂತತೋಕ್ತಿಕೃತ್ = ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನ ಭಾಷಣವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುವ

ವಿಷಃ = ಈ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು

ಯಾವತ್ = ಎಷ್ಟರವರೆಗೆ

ಅರ್ಥಶತಕಂ = ನೂರು ಅರ್ಥಗಳನ್ನು

ನ ಅಪೂರಯತ್ = ಪೂರ್ತಿಮಾಡಲಿಲ್ಲವೋ,

ತಾವತ್ = ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿ

ವರ್ಣಿತಾವದ್ಭುತಿ ದುರ್ಬಲಚಿತ್ತಾಃ = ವರ್ಣನೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ವಿಷಯಗಳ ಗ್ರಹಣ ಮಾಡುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ

ದುರ್ಬಲವಾದ ಚಿತ್ತದಿಂದ ಯುಕ್ತರಾಗಿ,

ತೇ ಆಕುಲಹೃದಃ = ಆ ಪಂಡಿತರು ವ್ಯಾಕುಲವಾದ ಹೃದಯವುಳ್ಳವರಾಗಿ

ಅಭವನ್ ಹಿ = ಆದರು ಅಷ್ಟೇ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು ನೂರು ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳಿ ಮುಗಿಸುವುದರೊಳಗೆ ಆ ಪಂಡಿತರಿಗೆ ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಗ್ರಹಣ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಸಾಧ್ಯವಾಗಲಿಲ್ಲ. ಅಷ್ಟು ದುರ್ಬಲವಾದ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಯುಕ್ತರಾದ ಅವರಿಗೆ ಮನಸ್ಸು ವ್ಯಾಕುಲವಾಯಿತು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಅರ್ಥಶತಕಂ— ಅರ್ಥಾನಾಂ ಶತಕಂ ಅರ್ಥಶತಕಂ, ತತ್ ಅರ್ಥಶತಕಮ್ |

ವಿಶಂಕಾ— ವಿಗತಾ ಶಂಕಾ ಯಸ್ಯ ಸಃ ವಿಶಂಕಃ |

ಸಂತತೋಕ್ತಿಕೃತ್— ಸಂತತಾ ಉಕ್ತಿಃ ಸಂತತೋಕ್ತಿಃ, ಸಂತತೋಕ್ತೇ ಕರೋತಿ ಇತಿ ಸಂತತೋಕ್ತಿಕೃತ್ |

ವರ್ಣಿತಾವದ್ಭುತಿ ದುರ್ಬಲಚಿತ್ತಾಃ— ವರ್ಣಿತಾನಾಂ ಅವದ್ಭುತಿಃ ವರ್ಣಿತಾವದ್ಭುತಿಃ, ವರ್ಣಿತಾವದ್ಭುತೇ ದುರ್ಬಲಂ ಚಿತ್ತಂ ಯೇಷಾಂ ತೇ ವರ್ಣಿತಾವದ್ಭುತಿ ದುರ್ಬಲಚಿತ್ತಾಃ |

ಆಕುಲಹೃದಃ— ಆಕುಲಂ ಹೃದಂ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಆಕುಲಹೃದಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಪೂರಯತ್- ಪೂಜಾಲನಪೂರಣಯೋಃ ಪಾಲನಪೂರಣಾರ್ಥಕಾತ್ ಪೂರ್ಣತೋಃ ಲಬ್ಧ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ "ಅಪೂರಯತ್" ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಅಪೂರಯತ್ ಅಪೂರಯತಾಂ ಅಪೂರಯನ್,

ಅಪೂರಯಃ ಅಪೂರಯತಂ ಅಪೂರಯತ,

ಅಪೂರಯಂ ಅಪೂರಯಾವ ಅಪೂರಯಾಮ್ ||

ಅಭವನ್- ಭೂ ಸತ್ತ್ವಾಯಾಂ ಇತಿ ಸತ್ತ್ವಾರ್ಥಕಾತ್ ಭೂ ಧಾತೋಃ ಲಬ್ಧ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ "ಅಭವತ್" ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಅಭವತ್ ಅಭವತಾಂ ಅಭವನ್, ಅಭವಃ ಅಭವತಂ ಅಭವತೆ, ಅಭವಂ ಅಭವಾವ ಅಭವಾಮ್ ||

ಪಂಡಿತರಾದರೂ ಆಚಾರ್ಯವಾಣಿ ಗ್ರಹಿಸಲಾಗಲಿಲ್ಲ

ಸಾಂಗವೇದಚತುರಾ ಇತಿಹಾಸೇ ಶಿಕ್ಷಿತಾಃ ಸುಬಹವೋಽಪ್ಯತಿಥ್ಯಷ್ಟಾಃ |

ನೈತದೀರಿತಮಹೋ ಜಗ್ಯಹುಸ್ತೇ ವಿಶ್ವಸಂಕ್ಷಯಪಯೋಽಂಧುಗಣಾ ವಾ || 9 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಸಾಂಗವೇದಚತುರಾ, ಇತಿಹಾಸೇ, ಶಿಕ್ಷಿತಾಃ, ಸುಬಹವಃ, ಅಪಿ, ಅತಿಥ್ಯಷ್ಟಾಃ, ನ, ವಿತದೀರಿತಂ, ಅಹೋ, ಜಗ್ಯಹುಃ, ತೇ, ವಿಶ್ವಸಂಕ್ಷಯಪಯಃ, ಅಂಧುಗಣಾ, ವಾ |

ಅನ್ವಯ— ಸಾಂಗವೇದಚತುರಾಃ, ಇತಿಹಾಸೇ ಶಿಕ್ಷಿತಾಃ, ಸುಬಹವಃ, ಅತಿಥ್ಯಷ್ಟಾಃ ಅಪಿ ತೇ, ಅಂಧುಗಣಾಃ ವಿಶ್ವ-ಸಂಕ್ಷಯಪಯಃ ವಾ, ವಿತದೀರಿತಂ ನ ಜಗ್ಯಹುಃ ಅಹೋ !

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸಾಂಗವೇದಚತುರಾಃ = ಶಿಕ್ಷಾ ಮುಂತಾದ ಆರು ಅಂಗಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತವಾಗಿರುವ ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಕುಶಲರಾದ,

ಇತಿಹಾಸೇ = ಮಹಾಭಾರತ ಮುಂತಾದ ಇತಿಹಾಸಗಳಲ್ಲಿ

ಶಿಕ್ಷಿತಾಃ = ಶಿಕ್ಷಿತರಾಗಿರುವ,

ಸುಬಹವಃ = ಬಹುಸಂಖ್ಯಾಕರಾಗಿರುವ

ಅತಿಥ್ಯಷ್ಟಾಃ ಅಪಿ = ಆತ್ಮಂತವಾಗಿ ಭಯವಿಲ್ಲದವರಾದರೂ ಕೂಡ

ತೇ = ಆ ಪಯಸ್ವಿನೀ ತೀರದಲ್ಲಿರುವ ಪಂಡಿತರು,

ಅಂಧುಗಣಾಃ = ಭಾವಿಗಳ ಸಮೂಹವು

ವಿಶ್ವಸಂಕ್ಷಯಪಯಃ ವಾ = ಸಕಲರೋಗಳೆಗಳ ನಾಶಕಾಲವಾಗಿರುವ ಪ್ರಳಯಕಾಲದ ಜಲದಂತೆ

ವಿತದೀರಿತಂ = ಶ್ರೀಪೂರ್ವಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ವಿಷಯಗಳನ್ನು

ನ ಜಗ್ಯಹುಃ = ಗ್ರಹಿಸಲಿಲ್ಲ.

ಅಹೋ ! = ಆಶ್ಚರ್ಯ !

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶಿಕ್ಷಾ ಮುಂತಾದ ಆರು ಅಂಗಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ವೇದಗಳು ಮತ್ತು ಮಹಾಭಾರತ ಮುಂತಾದ ಇತಿಹಾಸಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಶಿಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೊಂದಿದವರೂ, ಆತ್ಮಂತ ನಿರ್ಭಯವಾಗಿರುವವರೂ ಆದ ಪಂಡಿತರು ಅನೇಕ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ಪೂರ್ಣ- ಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಲು ಅವರು ಶಕ್ತರಾಗಲಿಲ್ಲ. ಪ್ರಳಯಕಾಲದ ನೀರನ್ನು ಭಾವಿಗಳು ತುಂಬಿಸಬಲ್ಲವೇ ?

ವಿಗ್ರಹ—

ಸಾಂಗವೇದಚತುರಾಃ— ಅಂಗೈಃ ಸಹಿತಾಃ ಸಾಂಗಾಃ, ಸಾಂಗಾಶ್ಚ ತೇ ವೇದಾಶ್ಚ ಸಾಂಗವೇದಾಃ, ಸಾಂಗ-ವೇದೇಷು ಚತುರಾಃ ಸಾಂಗವೇದಚತುರಾಃ |

ಸುಬಹವಃ— (ಆತ್ಮಂತಂ) ಬಹವಃ ಸುಬಹವಃ |

ಅತಿಥ್ಯಷ್ಟಾಃ— ಆತ್ಮಂತಂ ಧ್ಯಷ್ಟಾಃ ಅತಿಥ್ಯಷ್ಟಾಃ |

ವಿತದೀರಿತಂ— ವಿತೇನ ಈರಿತಂ ವಿತದೀರಿತಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಜಗ್ಯಹುಃ- ಗ್ರಹ ಉಪಾದಾನೇ ಇತಿ ಉಪಾದಾನಾರ್ಥಕಾತ್ ಗ್ರಹಧಾತೋಃ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಬಹುವಚನೇ "ಜಗ್ಯಹುಃ" ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಜಗ್ರಾಹ ಜಗ್ಯಹತುಃ ಜಗ್ಯಹುಃ, ಜಗಂಥ ಜಗ್ಯಹಿಥ, ಜಗ್ಯಹಥುಃ ಜಗ್ಯಹ, ಜಗ್ರಾಹ ಜಗ್ರಹ ಜಗ್ಯಹಿವ ಜಗ್ಯಹಿಮ ||

★ ★ ★

ದೇವತೆಗಳಲ್ಲೂ ಕಾಣಿಸಿದ ಆಚಾರ್ಯರ ಪ್ರತಿಭೆ - ಪಂಡಿತರ ಶರಣಾಗತಿ

ದೇವತಾಸ್ತುಲಭಾ ಪ್ರತಿಭಾ ತೇ ಮಾನುಷೇಷು ಚಪಲೇಷು ಕಥಾ ಕಾ |

ಕ್ಷಾಮ್ಯ ಸೌಮ್ಯ ಸಕಲಜ್ಞ ನಮಸ್ತೇ ತೇ ಬ್ರುವಂತ ಇತಿ ತಂ ಕಿಲನೇಮು: || 10 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ದೇವತಾಸು, ಅಸುಲಭಾ, ಪ್ರತಿಭಾ, ತೇ, ಮಾನುಷೇಷು, ಚಪಲೇಷು, ಕಥಾ ಕಾ, ಕ್ಷಾಮ್ಯ, ಸೌಮ್ಯ, ಸಕಲಜ್ಞ, ನಮಃ, ತೇ, ತೇ, ಬ್ರುವಂತಃ, ಇತಿ, ತಂ, ಕಿಲನೇಮು: |

ಅನ್ವಯ— ಹೇ ಸಕಲಜ್ಞ ! ತೇ ಪ್ರತಿಭಾ ದೇವತಾಸು ಅಸುಲಭಾ, ಏವಂ ಸತಿ ಚಪಲೇಷು ಮಾನುಷೇಷು ಕಾ ಕಥಾ ? ಹೇ ಸೌಮ್ಯ, ಕ್ಷಾಮ್ಯ ತೇ ನಮಃ, ನಮಃ ಇತಿ ಬ್ರುವಂತಃ ತೇ ತಂ ನೇಮು: ಕಿಲ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಹೇ ಸಕಲಜ್ಞ = ಎಲೈ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರೇ,

ತೇ ಪ್ರತಿಭಾ = ನಿಮ್ಮ ಬುದ್ಧಿಪ್ರಕಾಶವು

ದೇವತಾಸು = ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ

ಅಸುಲಭಾ = ಹೊಂದಲು ಅಸಾಧ್ಯವಾದದ್ದು

ಚಪಲೇಷು = ಚಂಚಲವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ

ಮಾನುಷೇಷು = ಮನುಷ್ಯರಲ್ಲಿ

ಕಾ ಕಥಾ = ಏನು ಹೇಳಬೇಕು ?

ಹೇ ಸೌಮ್ಯ = ಎಲೈ ಸೌಮ್ಯರೇ !

ಕ್ಷಾಮ್ಯ = ನಮ್ಮನ್ನು ಕ್ಷಮಿಸಿರಿ,

ತೇ ನಮಃ = ನಿಮಗೆ ನಮಸ್ಕಾರವು

ಇತಿ = ಹೀಗೆಂದು

ಬ್ರುವಂತಃ ತೇ = ಹೇಳುತ್ತಿರುವ ಆ ಪಂಡಿತರು

ತಂ = ಆ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರನ್ನು

ನೇಮು: ಕಿಲ = ನಮಸ್ಕರಿಸಿದರಷ್ಟೆ !

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಪಯಸ್ವಿನೀ ನದೀತೀರದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರೆಲ್ಲರೂ ಒಂದಾಗಿ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ನಮಸ್ಕರಿಸಿದರು. ಅನಂತರ ಆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಕುರಿತು, 'ಎಲೈ ಸರ್ವಜ್ಞರೇ ! ನಿಮ್ಮಲ್ಲಿರುವ ಬುದ್ಧಿಶಕ್ತಿಯು ದೇವತೆಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡ ಹೊಂದಲು ಅಸಾಧ್ಯವಾದದ್ದು. ಹೀಗಿದ್ದ ಮೇಲೆ ಚಂಚಲ ಸ್ವಭಾವದ ಮನುಷ್ಯರಲ್ಲಿ ದುರ್ಲಭವೆಂದು ಹೇಳಬೇಕಾದದ್ದೇನಿದೆ ? ನಮ್ಮ ತಪ್ಪನ್ನು ಕ್ಷಮಿಸಿರಿ' ಎಂದು ಹೇಳಿ ನಮಸ್ಕರಿಸಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಸಕಲಜ್ಞಃ— ಸಕಲಂ ಜಾನಾತಿ ಇತಿ ಸಕಲಜ್ಞಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಕ್ಷಾಮ್ಯ- ಕ್ಷಮೂಷ್ ಸಹನೇ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ಧಾತೋಃ ಲೋಟ್ ಪರಸ್ವೈಪದಿನಃ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ "ಕ್ಷಾಮ್ಯ" ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಕ್ಷಾಮ್ಯತು ಕ್ಷಾಮ್ಯತಾತ್, ಕ್ಷಾಮ್ಯತಾಂ ಕ್ಷಾಮ್ಯಂತು, ಕ್ಷಾಮ್ಯ ಕ್ಷಾಮ್ಯತಾತ್, ಕ್ಷಾಮ್ಯತಂ ಕ್ಷಾಮ್ಯತ, ಕ್ಷಾಮ್ಯಾನಿ ಕ್ಷಾಮ್ಯಾವ ಕ್ಷಾಮ್ಯಾಮ್ ||

★ ★ ★

ವೇದಶಾಸ್ತ್ರಚತುರ್ದರಿಹವಿದ್ಯಾವಿತ್ತಲಿಪ್ಪುಭಿರವಾಪ್ರಮಶೇಷೈಃ ।

ಪ್ರಾಪ ಕೇರಲಸುಮಂಡಲಜಾತ್ಯೇರನ್ಯದಾಯತನಮಾಯತಚೇತಾಃ ॥ 11 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ವೇದಶಾಸ್ತ್ರಚತುರ್ದಃ, ಇಹ, ವಿದ್ಯಾವಿತ್ತಲಿಪ್ಪುಭಿಃ, ಅವಾಪ್ರಂ, ಅಶೇಷೈಃ, ಪ್ರಾಪ, ಕೇರಲಸುಮಂಡಲ-
ಜಾತ್ಯೈಃ, ಅನ್ಯತ್, ಆಯತನಂ, ಆಯತಚೇತಾಃ ।

ಅನ್ವಯ— ಆಯತಚೇತಾಃ, ವೇದಶಾಸ್ತ್ರಚತುರ್ದಃ, ವಿದ್ಯಾವಿತ್ತಲಿಪ್ಪುಭಿಃ, ಅಶೇಷೈಃ ಕೇರಲಸುಮಂಡಲಜಾತ್ಯೈಃ
ಅವಾಪ್ರಂ, ಇಹ ಅನ್ಯತ್ ಆಯತನಂ ಪ್ರಾಪ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಆಯತಚೇತಾಃ = ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳಂತಹ ಶ್ರೀ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು,

ವೇದಶಾಸ್ತ್ರಚತುರ್ದಃ = ವೇದಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ನಿಪುಣರಾದ

ವಿದ್ಯಾವಿತ್ತಲಿಪ್ಪುಭಿಃ = ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸದಿಂದ ಹಣವನ್ನು ಹೊಂದಲು ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳ

ಅಶೇಷೈಃ = ಎಲ್ಲಾ

ಕೇರಲಸುಮಂಡಲಜಾತ್ಯೈಃ = ಕೇರಳ ಎಂಬ ಶೋಭನವಾದ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನರಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಂದ

ಅವಾಪ್ರಂ = ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟ

ಇಹ = ಈ ಪಯಸ್ವಿನೀ ನದೀತೀರದಲ್ಲಿರುವ

ಅನ್ಯತ್ ಆಯತನಂ = ಬೇರೆ ದೇವಾಲಯವನ್ನು

ಪ್ರಾಪ = ಸೇರಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಈ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಪಯಸ್ವಿನೀ ನದೀತೀರದಿಂದ ಹೊರಟು ಬೇರೆ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಹೋದರು. ಆ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ವೇದ ಮತ್ತು ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ತಿಳಿದಿರತಕ್ಕ ಮತ್ತು ಕೇರಳದೇಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿರತಕ್ಕಂತಹ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಹೊಸದಾಗಿ ಬಂದಿರತಕ್ಕ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ನೋಡಿ ವಿದ್ಯೆ ಪರೀಕ್ಷೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಎಲ್ಲಾ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಂದಲೂ ಕೂಡಿದವರಾಗಿ ಬಂದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಆಯತಚೇತಾಃ— ಆಯತಂ ಚೇತಾಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಆಯತಚೇತಾಃ ।

ವೇದಶಾಸ್ತ್ರಚತುರ್ದಃ— ವೇದಾಶ್ಚ ಶಾಸ್ತ್ರಾಣಿ ಚ ವೇದಶಾಸ್ತ್ರಾಣಿ, ವೇದಶಾಸ್ತ್ರೇಷು ಚತುರಾಃ ವೇದ-
ಶಾಸ್ತ್ರಚತುರಾಃ, ತೈಃ ವೇದಶಾಸ್ತ್ರಚತುರ್ದಃ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಪ್ರ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ಆಪ್ತ ವ್ಯಾಪ್ತೌ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ಧಾತೋಃ ಲಿಟ್ ಪರಸ್ಪ್ರೇಪದಿನಃ
ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ ಪ್ರಾಪ ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ಪ್ರಾಪ ಪ್ರಾಪತುಃ ಪ್ರಾಪುಃ, ಪ್ರಾಪಿಥ ಪ್ರಾಪಥುಃ ಪ್ರಾಪ, ಪ್ರಾಪ ಪ್ರಾಪಿವ ಪ್ರಾಪಿಮ ॥

ಆಚಾರ್ಯರ ಪಾಂಡಿತ್ಯ - ಕಳವಳಗೊಂಡ ಪಂಡಿತರು

ತರ್ಕತಂತ್ರಕುಶಲಾನಪಿ ಪುಂಸಶ್ಚರ್ಕರೀತಿ ಬತ ಸೋಽಯಮಮಾನಾನ್ |

ಮಾನಮಾನಮಯತೀಹ ಕಥಂ ನೋ ನೈಷ ಮಂಡಲಭುವಾಂ ಸಮಿತಾನಾಮ್ || 12 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ತರ್ಕತಂತ್ರಕುಶಲಾನ್, ಅಪಿ, ಪುಂಸಃ, ಚರ್ಕರೀತಿ, ಬತ, ಸಃ, ಅಯಂ, ಅಮಾನಾನ್, ಮಾನಂ, ಆನಮಯತಿ, ಇಹ, ಕಥಂ, ನಃ ನ, ಏಷಃ, ಮಂಡಲಭುವಾಂ, ಸಮಿತಾನಾಂ |

ಅನ್ವಯ— ಸಃ, ಅಯಂ, ತರ್ಕತಂತ್ರಕುಶಲಾನ್ ಪುಂಸಃ ಅಪಿ ಅಮಾನಾನ್ ಚರ್ಕರೀತಿ, ಬತ ಏಷಃ ಇಹ ಸಮಿತಾನಾಂ ಮಂಡಲಭುವಾಂ ನಃ ಮಾನಂ ಕಥಂ ನ ಆನಮಯತಿ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸಃ ಅಯಂ = ಜಗತ್ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದ ಈ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು

ತರ್ಕತಂತ್ರಕುಶಲಾನ್ = ಬ್ರಹ್ಮವೀಮಾಂಸಾ ಮೊದಲಾದ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥರಾದ

ಪುಂಸಃ = ಪುರುಷರನ್ನೂ

ಅಮಾನಾನ್ = ಅಹಂಕಾರರಹಿತರನ್ನಾಗಿ

ಚರ್ಕರೀತಿ = ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

ಬತ = ಆಯ್ಯೋ!

ಏಷಃ = ಈ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು

ಇಹ = ಈ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ

ಸಮಿತಾನಾಂ = ಸೇರಿರುವ

ಮಂಡಲಭುವಾಂ = ಕೇರಲದೇಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿರುವ

ನಃ = ನಮಗೆ

ಮಾನಂ = ಅಹಂಕಾರವನ್ನು

ಕಥಂ = ಹೇಗೆ

ನ ಆನಮಯತಿ = ಖಂಡಿಸುವುದಿಲ್ಲ ?

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಈ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ತರ್ಕಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿಯೂ, ವೇದಾಂತಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿಯೂ ಪಂಡಿತರಾದ ಜನರ ಅಹಂಕಾರವನ್ನು ಬಹಳ ಬೇಗನೆ ಖಂಡಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆಯ್ಯೋ ! ಹೀಗಿದ್ದ ಮೇಲೆ ಈ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಕೂಡಿರುವ ಕೇರಳ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿರುವ ವಿದ್ವಾಂಸರೆಂದು ಪ್ರಖ್ಯಾತರಾಗಿರುವ ನಮ್ಮ ಅಹಂಕಾರವನ್ನು ಖಂಡಿಸದೆ ಬಿಡುತ್ತಾರೆಯೇ ? ಎಂದು ಆ ಪಂಡಿತರು ಆಲೋಚಿಸಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ತರ್ಕತಂತ್ರಕುಶಲಾನ್— ತರ್ಕಂ ಚ ತಂತ್ರಂ ಚ ತರ್ಕತಂತ್ರಂ, ತರ್ಕತಂತ್ರಯೋಃ ಕುಶಲಾನ್ ತರ್ಕತಂತ್ರಕುಶಲಾನ್ |

ಅಮಾನಾನ್— ಅವಿದ್ಯತೇ ಮಾನಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಅಮಾನಾಃ, ತಾನ್ ಅಮಾನಾನ್ |

ಮಂಡಲಭುವಾಂ— ಮಂಡಲೇ ಭುವಃ ತೇಷಾಂ ಮಂಡಲಭುವಃ ಮಂಡಲಭುವಾಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಚರ್ಕರೀತಿ- ಡುಕ್ಲೆನ್‌ಕರಣೇ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ಧಾತೋಃ ಯಜ್‌ಲುಬಂತಾತ್ ಲಙ್ ಪರಸ್ಮೈ ಪದಿನಃ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ "ಚರ್ಕರೀತಿ" ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಚರ್ಕರೀತಿ ಚರ್ಕ್ಯತಃ ಚರ್ಕರತಿ, ಚರ್ಕರೀತಿ ಚರ್ಕ್ಯಥಃ ಚರ್ಕ್ಯಥ, ಚರ್ಕರೀಮಿ ಚರ್ಕ್ಯವ ಚರ್ಕ್ಯಮ ||

★ ★ ★

ದಾನಸೂತ್ರಾರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಲು ಪ್ರಾರ್ಥನೆ

ಮಂತ್ರಯಂತ ಇತಿ ತೇ ದ್ವಿಜವರ್ಯಾಃ ಅನ್ಯದೇಶಜಮುಖಾಸ್ತಮಪ್ಯಚ್ಛನ್ |

ಸದ್ವದಾದದಸುಶಂಸನನಿಂದಾಕಾರಿಸೂತ್ರಗತಮರ್ಥಮುಪೇತ್ಯ || 13 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಮಂತ್ರಯಂತ, ಇತಿ, ತೇ, ದ್ವಿಜವರ್ಯಾಃ, ಅನ್ಯದೇಶಜಮುಖಾಃ, ತಂ, ಅಪ್ಯಚ್ಛನ್, ಸದ್ವದಾದ-
ದಸುಶಂಸನನಿಂದಾಕಾರಿ ಸೂತ್ರಗತಂ ಅರ್ಥಂ, ಉಪೇತ್ಯ |

ಅನ್ವಯ— ಇತಿ ಮಂತ್ರಯಂತಃ ದ್ವಿಜವರ್ಯಾಃ, ಅನ್ಯದೇಶಜಮುಖಾಃ ತಂ ಉಪೇತ್ಯ, ಸದ್ವದಾದದಸುಶಂಸನ-
ನಿಂದಾಕಾರಿಸೂತ್ರಗತಂ ಅರ್ಥಂ ಅಪ್ಯಚ್ಛನ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಇತಿ ಮಂತ್ರಯಂತಃ = ಹೀಗೆ ಆಲೋಚಿಸುತ್ತಿದ್ದ

ದ್ವಿಜವರ್ಯಾಃ = ಬ್ರಾಹ್ಮಣಶ್ರೇಷ್ಠರು

ಅನ್ಯದೇಶಜಮುಖಾಃ = ಬೇರೆದೇಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ

ತಂ = ಆ ಮಧ್ಯಾಹಾರ್ಯರನ್ನು

ಉಪೇತ್ಯ = ಸಮೀಪಿಸಿ

ಸದ್ವದಾದದಸುಶಂಸನನಿಂದಾಕಾರಿಸೂತ್ರಗತಂ = ಸಜ್ಜನರಿಗೆ ದಾನ ಮಾಡುವವನ, ದಾನ ಕೊಡದಿರುವವನ
ಚೆನ್ನಾಗಿರುವ ಹೊಗಳಿಕೆ ಮತ್ತು ನಂದೆಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ

ಅರ್ಥಂ ಅಪ್ಯಚ್ಛನ್ = ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೇಳಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಹೀಗೆ ಆಲೋಚಿಸುತ್ತಾ ಆ ಕೇರಳದೇಶದ ಪಂಡಿತರು ಬೇರೆ ದೇಶದ ಪಂಡಿತನನ್ನು
ಮುಂದಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಶ್ರೀಮಧ್ಯಾಹಾರ್ಯರನ್ನು ಸಮೀಪಿಸಿ ಸಜ್ಜನರಿಗೆ ದಾನಮಾಡಿದವನನ್ನು ಹೊಗಳತಕ್ಕ ಮತ್ತು
ದಾನಮಾಡದೇ ಇದ್ದವನನ್ನು ನಿಂದಿಸತಕ್ಕ ವೇದಸೂತ್ರದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದರು. ತಾವೇ ಪ್ರಶ್ನೆ ಮಾಡಿದರೆ ತಮ್ಮಲ್ಲಿ
ಯಾರಾದರೊಬ್ಬರು ಸೋತರೂ ತಮ್ಮ ದೇಶಕ್ಕೆ ಅಪಕೀರ್ತಿ ಬರುವುದೆಂದು ಬೇರೆ ದೇಶದ ಪಂಡಿತರನ್ನು ಮುಂದೆ ಮಾಡಿ
ಅವರ ಮೂಲಕ್ಕೆ ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು ಕೇಳಿಸಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಸದ್ವದಾದದಸುಶಂಸನನಿಂದಾಕಾರಿಸೂತ್ರಗತಂ— ದದಾತೀತಿ ದದಃ ದದಶ್ಚಾಸೌ ಅದದಶ್ಚ ದದಾದದೌ,
ಸಜ್ಜನೇಚ್ಛಃ ದದಾದದೌ ಸದ್ವದಾದದೌ, ಸುಶಂಸನಂ ಚ ನಂದಾ ಚ ಸುಶಂಸನನಿಂದಾ, ಸದ್ವದಾದ-
ದಯೋಃ ಸುಶಂಸನಂದೇ ಸದ್ವದಾದದಸುಶಂಸನನಿಂದೇ, ಸದ್ವದಾದದಸುಶಂಸನನಿಂದೇ ಕರೋತೀತಿ
ಸದ್ವದಾದದಸುಶಂಸನನಿಂದಾಕಾರೀ, ಸದ್ವದಾದದಸುಶಂಸನನಿಂದಾಕಾರೀ ಚ ತತ್ ಸೂತ್ರಂ ಚ ಸದ್ವ-
ದಾದದಸುಶಂಸನನಿಂದಾಕಾರಿಸೂತ್ರಂ, ಸದ್ವದಾದದಸುಶಂಸನನಿಂದಾಕಾರಿಸೂತ್ರಂ ಚ ತತ್ ಗತಂ ಚ
ಸದ್ವದಾದದಸುಶಂಸನನಿಂದಾಕಾರಿಸೂತ್ರಗತಂ |

ಅನ್ಯದೇಶಜಮುಖಾಃ— ಅನ್ಯಶ್ಚಾಸೌ ದೇಶಶ್ಚ ಅನ್ಯದೇಶಃ, ಅನ್ಯದೇಶೇ ಜಾಯತೇತಿ ಅನ್ಯದೇಶಜಃ,
ಅನ್ಯದೇಶಜ ಏವ ಮುಖಂ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಅನ್ಯದೇಶಜಮುಖಾಃ |

ದ್ವಿಜವರ್ಯಾಃ— ದ್ವಿಜೇಷು ವರ್ಯಾಃ ದ್ವಿಜವರ್ಯಾಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಪ್ಯಚ್ಛನ್- ಪ್ರಚ್ಛೆ ಭೇಷ್ಣಾಯಾ ಇತಿ ಧಾತೋಃ ಲಜ್ ಪರಸ್ವೈವದಿನಃ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ
ವಿಕವಚನೇ ಅಪ್ಯಚ್ಛನ್ ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಅಪ್ಯಚ್ಛತ್ ಅಪ್ಯಚ್ಛತಾಂ ಅಪ್ಯಚ್ಛತ್, ಅಪ್ಯಚ್ಛು ಅಪ್ಯಚ್ಛತಂ ಅಪ್ಯಚ್ಛತೆ, ಅಪ್ಯಚ್ಛಂ ಅಪ್ಯಚ್ಛಾಮು ಅಪ್ಯಚ್ಛಾಮು ||

★ ★ ★

ಪ್ರಣೀಯಾತ್ ಪದದ ಜಿಜ್ಞಾಸೆ

ತಂ ಸ್ಫುಟಂ ಪ್ರಕಟಯನ್ ಸ ಪ್ರಣೀಯಾ

-ಚ್ಛಬ್ದಮೂಲಮವದತ್ ಪ್ರಣಿಧಾತುಮ್ |

ತಂ ಜಿಗೀಷುಮಥ ವಿಪ್ರಮದಃ ಪ್ರೀಣ್

ಧಾತುಮೇಷನಿಗದಂತಮುವಾಚ

|| 14 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ತಂ, ಸ್ಫುಟಂ, ಪ್ರಕಟಯನ್, ಸ, ಪ್ರಣೀಯಾಚ್ಛಬ್ದಮೂಲಂ, ಅವದತ್, ಪ್ರಣಿಧಾತುಂ, ತಂ, ಜಿಗೀಷುಂ, ಅಥ, ವಿಪ್ರಂ, ಅದಃ, ಪ್ರೀಡ್‌ಧಾತುಂ, ವಿಷಃ, ನಿಗದಂತಂ, ಉವಾಚ |

ಅನ್ವಯ— ತಂ ಸ್ಫುಟಂ ಪ್ರಕಟಯನ್, ಸಃ ಪ್ರಣೀಯಾಚ್ಛಬ್ದಮೂಲಂ ಪ್ರಣಿಧಾತುಂ ಅವದತ್, ಅಥ ವಿಷಃ ಜಿಗೀಷುಂ, ಅದಃ ಪ್ರೀಡ್‌ಧಾತುಂ ನಿಗದಂತಂ ತಂ ವಿಪ್ರಂ ಉವಾಚ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ತಂ = ಪ್ರಸ್ತುತದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಸೂಕ್ತದ ಅರ್ಥವನ್ನು

ಸ್ಫುಟಂ = ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ

ಪ್ರಕಟಯನ್ = ಹೇಳುತ್ತಿರುವ

ಸಃ = ಆ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು

ಪ್ರಣೀಯಾಚ್ಛಬ್ದಮೂಲಂ = 'ಪ್ರಣೀಯಾತ್' ಎಂಬ ಶಬ್ದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು

ಪ್ರಣಿಧಾತುಂ = ಪ್ರಣಿ ದಾನೇ ಎಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳ ಧಾತುವನ್ನಾಗಿ, ಅವದತ್ = ಹೇಳಿದರು,

ಅಥ = ಅನಂತರದಲ್ಲಿ

ವಿಷಃ = ಈ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು

ಜಿಗೀಷುಂ = ತಮ್ಮನ್ನು ಜಯಿಸಲು ಇಚ್ಛಿಸುವ

ಅದಃ = 'ಪ್ರಣೀಯಾತ್' ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು

ಪ್ರೀಡ್‌ಧಾತುಂ = ಪ್ರೀಡ್‌ಪ್ರೀಣನೇ ಎಂಬ ಧಾತುವನ್ನಾಗಿ

ನಿಗದಂತಂ = ಹೇಳುತ್ತಿರುವ

ತಂ ವಿಪ್ರಂ = ಆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನನ್ನು ಕುರಿತು

ಉವಾಚ = ಹೇಳಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು 'ನ ವಾ ಉ ದೇವಾಃ' ಎಂಬ ಸೂಕ್ತದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿರುವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಆ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ 'ಪ್ರಣೀಯಾತ್' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ 'ಪ್ರಣಿದಾನೇ' ಎಂಬ ದಾನಾರ್ಥಕವಾಗಿರತಕ್ಕಂತಹ ಪ್ರಣಿಧಾತುವು ಮೂಲವಾಗಿದೆ. ಎಂದು ಹೇಳಿದರು. ಆಗ ಆ ಪಂಡಿತನು ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಜಯಿಸುವ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ 'ಪ್ರಣೀಯಾತ್' ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮೂಲ ಧಾತುವು 'ಪ್ರೀಡ್‌ಪ್ರೀಣನೇ' ಪ್ರೀತಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿರುವ 'ಪ್ರೀ' ಧಾತುವಿನ ರೂಪವು ಎಂದು ಹೇಳಿದನು. ಆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನನ್ನು ಕುರಿತು ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಪ್ರಣೀಯಾಚ್ಛಬ್ದಮೂಲಂ— ಪ್ರಣೀಯಾಚ್ಛಬ್ದ ಮೂಲಂ ಪ್ರಣೀಯಾಚ್ಛಬ್ದಮೂಲಂ |

ಜಿಗೀಷುಂ— ಜೀತುಂ ಇಚ್ಛುಃ ಜಿಗೀಷುಃ, ತಂ ಜಿಗೀಷುಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಉವಾಚ- ಬ್ರೂಷ್ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ ಇತ್ಯಸ್ಮಾದ್ಧಾತೋಃ ಲಿಟ್ ಪರಸ್ವಪದಿನಃ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ "ಉವಾಚಿ" ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಉವಾಚಿ ಊಚತುಃ ಊಚುಃ, ಉವಚಿಥ ಉವಚ್ಛ ಊಚಿಥುಃ ಊಚಿ, ಉವಾಚಿ ಉವಚಿ ಊಚಿವ ಊಚಿಮ ||

ಅವದತ್- ವದ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ ಇತಿ ಧಾತೋಃ ಲಬ್ ಪರಸ್ವಪದಿನಃ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ "ಅವದತ್" ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಅವದತಃ ಅವದತಾಂ ಅವಹನ, ಅವದಃ ಅವದತಂ ಅವದತ, ಅವದಂ ಅವದಾನ ಅವದಾಮ||

★ ★ ★

ಆಚಾರ್ಯರಿಂದ ವಿವರಣೆ - ಪಂಡಿತರ ನಿರುತ್ತರ

ಪ್ರಾದಿಭೇದಮವಿದನ್ ಗುಣಯ ತ್ವಂ ಮೂಢ ಪಾಂಸುಷು ಲಿಖನ್ ಲಿಪಿಸಂಘಮ್ |

ಭರ್ತ್ಸಯನ್ನಿತಿ ಜಹಾಸ ಸುಹಾಸೋ ಮತ್ತರಾಕುಲಧಿಯೋ ಜಡಯನ್ ಸಃ || 15 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಪ್ರಾದಿಭೇದಂ, ಅವಿದನ್, ಗುಣಯ, ತ್ವಂ, ಮೂಢ, ಪಾಂಸುಷು, ಲಿಖನ್, ಲಿಪಿಸಂಘಂ, ಭರ್ತ್ಸಯನ್, ಇತಿ, ಜಹಾಸ, ಸುಹಾಸಃ, ಮತ್ತರಾಕುಲಧಿಯಃ, ಜಡಯನ್, ಸಃ |

ಅನ್ವಯ— ಪ್ರಾದಿಭೇದಂ ಅವಿದನ್, ಹೇ ಮೂಢ ! ತ್ವಂ ಪಾಂಸುಷು ಲಿಪಿಸಂಘಂ ಲಿಖನ್ ಗುಣಯ, ಇತಿ ಭರ್ತ್ಸಯನ್ ಸುಹಾಸಃ ಸಃ, ಮತ್ತರಾಕುಲಧಿಯಃ ಜಡಯನ್ ಜಹಾಸ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಹೇ ಮೂಢ ! = ಎಲೈ ಮೂಢನೇ !

ಪ್ರಾದಿಭೇದಂ = ಪ್ರ ಎಂಬಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಆದಿಯಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಪೃರ್ವರ್ಗ ಎಂಬುದಾಗಿ

ಅವಿದನ್ = ತಿಳಿಯದಿರುವ

ತ್ವಂ = ನೀನು

ಪಾಂಸುಷು = ಧೂಳುಗಳಲ್ಲಿ (ಮರಳಿನಲ್ಲಿ)

ಲಿಪಿಸಂಘಂ = ಅಕ್ಷರಗಳ ಸಮೂಹವನ್ನು

ಲಿಖನ್ = ಬರೆಯುತ್ತ

ಗುಣಯ = ಅಭ್ಯಾಸ ಮಾಡು

ಇತಿ = ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಹೇಳಿ

ಭರ್ತ್ಸಯನ್ = ಧಿಕ್ಕಾರ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ

ಸುಹಾಸಃ = ಒಳ್ಳೆಯ ಮಂದಹಾಸವುಳ್ಳ

ಸಃ = ಆ ಮಧ್ಯಾಚಾರ್ಯರು

ಮತ್ತರಾಕುಲಧಿಯಃ = ಅಸೂಯೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರತಕ್ಕಂತಹ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರನ್ನು

ಜಡಯನ್ = ಸ್ವಬ್ಧರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಾ

ಜಹಾಸ = ಮಂದಹಾಸ ಮಾಡಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಪೃಣೀಯಾತ್ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಮೂಲವು ಪ್ರೀತ್ಪ್ರೀಣನ ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಹೇಳಿದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರನ್ನು ಕುರಿತು ಪೃಪ್ರೀವರ್ಗಗಳು, ಪ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ಪೃಪ್ರೀವರ್ಗ ಎಂಬುದಾಗಿ ಅರ್ಥ. ಪೃಪ್ರೀ ವರ್ಗಗಳಿಗೆ ಭೇದವನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವ

ನೀನು ಭೂಮಿಯಿಂದ ಧೂಳನ್ನು ಎರಚಿ ಬೆರಳಿನಿಂದ ಉಗುರಿನ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಮಾಡಿದಾಗ ಇದು ರೇಖಾವಿಶೇಷ ಪ್ರವರ್ಣ, ಅದು ಪ್ರೀವರ್ಣ, ಇದನ್ನು ಪ್ರೀವರ್ಣವೆಂದರೆ ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಅಭ್ಯಾಸವನ್ನು ಮಾಡು ಎಂದು ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಹೇಳಿದರು. ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರವನ್ನು ಹೇಳಿ ಮಂದಹಾಸವನ್ನು ಮಾಡಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಲಿಪಿಸಂಘಂ— ಲಿಪಿನಾಂ ಸಂಘಂ ಲಿಪಿಸಂಘಂ |

ಸುಹಾಸಃ— ಶೋಭನಃ ಹಾಸಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸುಹಾಸಃ |

ಮತ್ಸರಾಕುಲಧಿಯಃ— ಮತ್ಸರೇಣ ಆಕುಲಾಃ ಧೀಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಮತ್ಸರಾಕುಲಧೀಃ, ತಾನ್ ಮತ್ಸರಾ-
ಕುಲಧಿಯಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಹಸ್ ಹಸನೇ ಇತ್ಯಸ್ಮಾದ್ಧಾತೋಃ ಲಿಟ್ ಪರಸ್ವದಿನಃ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ ಜಹಾಸ ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಜಹಾಸ ಜಹಸತುಃ ಜಹಸುಃ, ಜಹಾಸಿಥ ಜಹಾಸಥುಃ ಜಹಾಸ, ಜಹಾಸ, ಜಹಸ ಜಹಾಸಿವ ಜಹಾಸಿಮು ||

★ ★ ★

ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞ ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವ

ತತ್ತ್ವಸಂಗಬಲತೋಽಖಿಲವಿದ್ಯಾಪಾಟವಂ ಪೃಥುಹೃದಃ ಪ್ರತಿಬುದ್ಧಃ |

ಆನಮನ್ ಸಬಹುಮಾನಮಮೀ ತಂ ಯಂ ನಮಂತಿ ಕಿಲ ನಾಕಿನಿಕಾಯಾಃ || 16 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ತತ್ತ್ವಸಂಗಬಲತಃ, ಅಖಿಲವಿದ್ಯಾಪಾಟವಂ, ಪೃಥುಹೃದಃ, ಪ್ರತಿಬುದ್ಧಃ, ಆನಮನ್, ಸಬಹುಮಾನಂ, ಅಮೀ, ತಂ, ಯಂ, ನಮಂತಿ, ಕಿಲ, ನಾಕಿನಿಕಾಯಾಃ |

ಅನ್ವಯ— ಅಮೀ ತತ್ತ್ವಸಂಗಬಲತಃ, ಪೃಥುಹೃದಃ ಅಖಿಲವಿದ್ಯಾಪಾಟವಂ ಪ್ರತಿಬುದ್ಧಃ, ನಾಕಿನಿಕಾಯಾಃ ಯಂ ನಮಂತಿ, ತಂ ಸಬಹುಮಾನಂ ಆನಮನ್ ಕಿಲ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಮೀ = ಈ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು

ತತ್ತ್ವಸಂಗಬಲತಃ = ಆ ಯಾವ ಸೂಕ್ತಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವ ಸಂದರ್ಭಬಲದಿಂದ

ಪೃಥುಹೃದಃ = ಸಂತೋಷಗೊಂಡ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ

ಅಖಿಲವಿದ್ಯಾಪಾಟವಂ = ಎಲ್ಲಾ ವಿದ್ಯೆಗಳಲ್ಲಿನ ದಕ್ಷತ್ವವನ್ನು

ಪ್ರತಿಬುದ್ಧಃ = ತಿಳಿದು

ನಾಕಿನಿಕಾಯಾಃ = ದೇವತೆಗಳ ಸಮೂಹವು

ಯಂ = ಯಾರನ್ನು

ನಮಂತಿ = ನಮಸ್ಕರಿಸುತ್ತಾರೋ

ತಂ = ಅಂತಹ ಶ್ರೀ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು

ಸಬಹುಮಾನಂ = ಆದರದಿಂದ ಸಹಿತವಾಗಿ

ಆನಮನ್ ಕಿಲ = ನಮಸ್ಕರಿಸಿದರಷ್ಟೇ .

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಕೇರಳದ ಆ ಪಂಡಿತಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಆ ಸೂಕ್ತದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಸರ್ವವಿದ್ಯಾ ಪ್ರಾವೀಣ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿದು ಬಹಳ ಗೌರವದಿಂದ ಅವರಿಗೆ ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡಿದರು. ಸರ್ವಜ್ಞರಾದ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ರುದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳಿಂದಲೂ ನಮಸ್ಕರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟವರು. ಅಂತಹ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯ-ರಿಗೆ ನಾಮಾನ್ಯ ಮಾನವರು ನಮಸ್ಕರಿಸಿದ್ದು ದೊಡ್ಡ ವಿಷಯವೇನಲ್ಲ.

ವಿಗ್ರಹ—

ತತ್ತ್ವಸಂಗಬಲಾತ್— ತತ್ತ್ವ ಪ್ರಸಂಗಃ ತತ್ತ್ವಸಂಗಃ, ತತ್ತ್ವಸಂಗ ವಿವ ಬಲಂ ತತ್ತ್ವಸಂಗಬಲಂ, ತಸ್ಯಾತ್ ತತ್ತ್ವಸಂಗಬಲಾತ್ |

ಪೃಥುಹೃದಃ— ಪೃಥು ಹೃತ್ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಪೃಥುಹೃದಃ |

ಅಖಿಲವಿದ್ಯಾಪಾಟವಂ— ಅಖಿಲಾಶ್ಚ ತಾಃ ವಿದ್ಯಾಶ್ಚ ಅಖಿಲವಿದ್ಯಾಃ, ಅಖಿಲವಿದ್ಯಾಸು ಪಾಟವಂ ಅಖಿಲವಿದ್ಯಾಪಾಟವಂ |

ಸಬಹುಮಾನಂ— ಬಹುಮಾನೇನ ಸಹಿತಂ ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥಾ ಸಬಹುಮಾನಂ |

ನಾಕಿನಿಕಾಯಾಃ— ನಾಕಃ ವಿಜಾಂ ಅಸ್ತೀತಿ ನಾಕಿನಃ, ನಾಕಿನಾಂ ನಿಕಾಯಾಃ ನಾಕಿನಿಕಾಯಾಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಆನಮನ್- ಆಜ್ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ಣಮು ಪ್ರಹೃತ್ವೇ ಶಬ್ದೇ ಚ ಇತ್ಯಸ್ಮಾದ್ವಾತೋಃ ಲಬ್ ಪರಸ್ವಪದಿನಃ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚಿನೇ "ಆನಮನ್" ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಆನಮತ್ ಆನಮತಾಂ ಆನಮನ್, ಆನಮಃ ಆನಮತಂ ಆನಮತ, ಆನಮಂ ಆನಮಾವ ಆನಮಾಮು ||

ನಮಂತಿ- ಣಮು ಪ್ರಹೃತ್ವೇ ಶಬ್ದೇ ಚ ಇತ್ಯಸ್ಮಾದ್ವಾತೋಃ ಲಬ್ ಪರಸ್ವಪದಂ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಬಹುವಚಿನೇ "ನಮಂತಿ" ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ನಮತಿ ನಮತಃ ನಮಂತಿ, ನಮಸಿ ನಮಥಃ ನಮಥ, ನಮಾಮಿ ನಮಾವಃ ನಮಾಮಃ ||

★ ★ ★

ಅಪಾಲಾ ಶಬ್ದದ ಅಪೂರ್ವ ಅವಿಷ್ಕಾರ

ಕನ್ಯಕಾದೃತಸುರೇಂದ್ರವಪುಃಪ್ರೀದಾನವಾಚಿವರಸೂಕ್ತಹೃದುಕ್ತೌ |

ಕುತ್ರಚಿತ್ ಸದಸಿ ತಾವದಪಾಲಾ ಕೀರ್ತಿತಾತಿತರುಣೇತ್ಯಯಮೂಚೇ || 17 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಕನ್ಯಕಾದೃತಸುರೇಂದ್ರವಪುಃಪ್ರೀದಾನವಾಚಿವರಸೂಕ್ತಹೃದುಕ್ತೌ, ಕುತ್ರಚಿತ್, ಸದಸಿ, ತಾವತ್, ಅಪಾಲಾ, ಕೀರ್ತಿತಾ, ಅತಿತರುಣೇ, ಇತಿ, ಅಯಂ, ಊಚೇ |

ಅನ್ವಯ— ಅಯಂ ಕುತ್ರಚಿತ್ ಸದಸಿ ಕನ್ಯಕಾದೃತಸುರೇಂದ್ರವಪುಃ ಪ್ರೀದಾನವಾಚಿವರಸೂಕ್ತಹೃತ್ ಉಕ್ತೌ ತಾವತ್ ಕೀರ್ತಿತಾ ಅಪಾಲಾ ಅತಿತರುಣೇ ಇತಿ ಊಚೇ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಯಂ = ಈ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು

ಕುತ್ರಚಿತ್ ಸದಸಿ = ಒಂದಾನೊಂದು ಸಭೆಯಲ್ಲಿ

ಕನ್ಯಕಾದೃತಸುರೇಂದ್ರವಪುಃಪ್ರೀದಾನವಾಚಿವರಸೂಕ್ತಹೃದುಕ್ತೌ = ಒಬ್ಬಳು ಕನ್ಯೆಯಿಂದ ಸಂತೋಷಗೊಂಡ ದೇವೇಂದ್ರನಿಂದ ಆ ಕನ್ಯೆಯ ಶರೀರಕ್ಕೆ ಕಾಂತಿಪ್ರದಾನವನ್ನು ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟದ್ದನ್ನು ಹೇಳುವ ಉತ್ತಮವಾದ ಸೂಕ್ತದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಹೇಳುವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ

ತಾವತ್ = ಆಗಲೇ (ಅದರಲ್ಲಿ)

ಕೀರ್ತಿತಾ = ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ

ಅಪಾಲಾ = ಅಪಾಲಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯೆಯಾದ ಸ್ತ್ರೀ

ಅತಿತರುಣೇ = ಅತ್ಯಂತ ಸುಂದರವತಿ

ಇತಿ = ಹೀಗೆಂದು

ಊಚೀ = ಹೇಳಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— "ಕನ್ಯಾ ವಾರವಾಯುತಿ ಸೋಮಂ" ಈ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ದೇವೇಂದ್ರನು ಯಾವಳೋ ಒಬ್ಬಳು ಕನ್ಯೆಯಿಂದ ಸಂತೋಷಗೊಂಡವನಾಗಿ ಆ ಕನ್ಯೆಯ ಶರೀರಕ್ಕೆ ಸೂರ್ಯಸದೃಶವಾಗಿರತಕ್ಕಂತಹ ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟನು ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿದೆ. ಈ ಸೂಕ್ತದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಇದೇ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ "ಅಪಾಲಾಂ ಇಂದ್ರತ್ತಿಷ್ಠಾತ್ಯಕ್ಷಣೀಃ ಸೂರ್ಯಪ್ತಚಂ" ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿದೆ. ಆ ಯಾವ 'ಅಪಾಲಾಂ' ಎಂಬ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ನೂತನ ತರುಣೇ ಸ್ತ್ರೀ ಎಂಬುದಾಗಿ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಕನ್ಯಾಕಾದೃತಸುರೇಂದ್ರವಪುಃಪ್ರೀದಾನವಾಚಿವರಸೂಕ್ತಹೃದುಕ್ತೌ— ಕನ್ಯಕಯಾ ಆದೃತಃ ಕನ್ಯಾಕಾದೃತಃ, ಕನ್ಯಾಕಾದೃತಶ್ಚಾಸ್ತೌ ಸುರೇಂದ್ರಶ್ಚ ಕನ್ಯಾಕಾದೃತಸುರೇಂದ್ರಃ, ವಪುಷಃ ಪ್ರೀಃ ವಪುಃಪ್ರೀಃ, ವಪುಃಪ್ರಿಯಃ ದಾನಂ ವಪುಃಪ್ರೀದಾನಂ, ಕನ್ಯಾಕಾದೃತಸುರೇಂದ್ರೇಣ ವಪುಃಪ್ರೀದಾನಂ ಕನ್ಯಾಕಾದೃತಸುರೇಂದ್ರವಪುಃಪ್ರೀದಾನಂ, ಕನ್ಯಾಕಾದೃತಸುರೇಂದ್ರವಪುಃ- ಪ್ರೀದಾನಂ ವಕ್ತೃತಿ ಕನ್ಯಾಕಾದೃತಸುರೇಂದ್ರವಪುಃಪ್ರೀದಾನವಾಚಿ, ತಾದೃಶಂ ವರಂ ಚ ಸೂಕ್ತಂ ಚ ಕನ್ಯಾಕಾದೃತಸುರೇಂದ್ರವಪುಃಪ್ರೀದಾನವಾಚಿವರಸೂಕ್ತಂ, ತಸ್ಯ ಹೃತ್ ಕನ್ಯಾಕಾದೃತಸುರೇಂದ್ರವಪುಃಪ್ರೀದಾನವಾಚಿವರಸೂಕ್ತಹೃದಃ ಕನ್ಯಾಕಾದೃತಸುರೇಂದ್ರವಪುಃಪ್ರೀದಾನವಾಚಿವರಸೂಕ್ತಹೃದಃ ಉಕ್ತಿಃ ಕನ್ಯಾಕಾದೃತಸುರೇಂದ್ರವಪುಃಪ್ರೀದಾನವಾಚಿವರಸೂಕ್ತಹೃದುಕ್ತಿಃ, ತಸ್ಯಾಂ ಕನ್ಯಾಕಾದೃತಸುರೇಂದ್ರವಪುಃ ಪ್ರೀದಾನವಾಚಿವರಸೂಕ್ತಹೃದುಕ್ತೌ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಊಚೀ- ವಚಪರಿಭಾಷಣೇ ಇತ್ಯನ್ವಾದ್ವಾತೋಃ ಲಿಟ್ ಆತ್ಮನೇಪದಿನಃ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ "ಊಚೀ" ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ಊಚೀ ಊಚಾತೇ ಊಚರೇ, ಊಚಿಷೇ ಊಚಾಥೇ ಊಚಿದ್ವೇ, ಊಚೇ ಊಚಿವಹೇ ಊಚಿಮಹೇ॥

★ ★ ★

ಭವಿಷ್ಯ ನುಡಿಗ ಆಚಾರ್ಯವರ್ಯರು

ಶ್ವಿತ್ತಿಣೀ ಭವತಿ ತತ್ಪದವಾಚ್ಯೇತ್ಯಾಗ್ರಹೇಣ ವದತೋಽವಿದುಷೋಽತ್ಯ ।

ಕಶ್ಚಿದೇಷ್ಯತಿ ವಿಪಶ್ಚಿದಿಹೈನಂ ಪೃಚ್ಛತೇತ್ಯಯಮಗಚ್ಛದಭೋಕ್ತಾ

॥ 18 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಶ್ವಿತ್ತಿಣೀ, ಭವತಿ, ತತ್ಪದವಾಚ್ಯಾ, ಇತಿ, ಆಗ್ರಹೇಣ, ವದತಃ, ಅವಿದುಷಃ, ಅತ್ಯ, ಕಶ್ಚಿತ್, ವಿಷ್ಯತಿ, ವಿಪಶ್ಚಿತ್, ಇಹ, ವಿನಂ, ಪೃಚ್ಛತ, ಇತಿ, ಅಯಂ, ಅಗಚ್ಛತ, ಅಥ, ಉಕ್ತಾ ।

ಅನ್ವಯ— ಅಥ ತತ್ಪದವಾಚ್ಯಾ ಶ್ವಿತ್ತಿಣೀ ಭವತಿ, ಇತಿ ಆಗ್ರಹೇಣ ವದತಃ ಅವಿದುಷಃ, "ಅತ್ಯ ಕಶ್ಚಿತ್ ವಿಪಶ್ಚಿತ್, ವಿಷ್ಯತಿ, ಇಹ ವಿನಂ ಪೃಚ್ಛತ" ಇತಿ ಉಕ್ತಾ ಅಯಂ ಅಗಚ್ಛತ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಥ = ಪ್ರೀಮಧಾಚಾರ್ಯರು ಹೇಳಿದ ಆನಂತರದಲ್ಲಿ

ತತ್ಪದವಾಚ್ಯಾ = ಅಪಾಲಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ವಾಚ್ಯವಾಗಿರತಕ್ಕಂತಹ ಸ್ತ್ರೀಯು

ಶ್ವಿಗೇ = ಕುಪ್ಪರೋಗವುಳ್ಳವಳು

ಭವತಿ ಇತಿ = ಆಗುತ್ತಾಳೆ ಎಂದು

ಅಗ್ರಹೇಣ = ಇದೇ ಸರಿಯಾದ ಅರ್ಥ ಎಂಬುದಾಗಿ ಹಠದಿಂದ

ವದತಃ = ಹೇಳುತ್ತಿರುವ

ಅವಿದುಷಃ = ಪಂಡಿತನಲ್ಲದೇ ಇರತಕ್ಕವನನ್ನು ಕುರಿತು,

ಅತ್ರ = ಇಲ್ಲಿಗೆ

ಕಪಿತ್ಥ ವಿಪಶಿತ್ = ಯಾವನೋ ಒಬ್ಬ ಪಂಡಿತನು

ವಿಷ್ಕತಿ = ಬರುತ್ತಾನೆ

ಇಹ = ಈ ಶಬ್ದಾರ್ಥವಿಷಯದಲ್ಲಿ

ದಿನಂ = ಈ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನನ್ನು

ಪೃಚ್ಛತಃ = ಕೇಳಿ

ಇತಿ = ಎಂದು

ಉಕ್ತ್ವಾ = ಹೇಳಿ

ಅಯಂ = ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಷಾರ್ಯರು

ಅಗಚ್ಛತ್ = ಬೇರೆ ದೇಶವನ್ನು ಕುರಿತು ಹೋದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀ ಮದ್ಭಾಷಾರ್ಯರು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಅಪಾಲಾ' ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅತ್ಯಂತ ತರುಣಿ ಎಂಬುವುದಾಗಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಈ ಪಂಡಿತರಲ್ಲರೂ ಒಂದು ಸೇರಿ ನೀವು ಹೇಳಿದ 'ಅಪಾಲಾ' ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ 'ಅತ್ಯಂತ ತರುಣಿ' ಎಂಬ ಅರ್ಥ ಸರಿಯಲ್ಲ ತಪ್ಪು ಎಂದು ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಹಠದಿಂದ ಹೇಳಿದರು. ಆಗ ಮದ್ಭಾಷಾರ್ಯರು "ಸದೃದಲ್ಲಿಯೇ ಯಾವನೋ ಒಬ್ಬ ಪಂಡಿತನು ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬರುವನು. ಅವನನ್ನು ಕುರಿತು ಅಪಾಲಾ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೇಳಿ" ಎಂದು ಹೇಳಿ ಹೊರಟುಹೋದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ತತ್ಪದವಾಚ್ಯಾ— ತತ್ ಚ ತತ್ ಪದಂ ಚ ತತ್ಪದಂ, ತತ್ಪದೇನ ವಾಕ್ ತತ್ಪದವಾಕ್, ತೇನ ತತ್ಪದವಾಚ್ಯಾ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಭವತಿ- ಭೂಸತ್ತಾಯಾಂ ಇತ್ಯಸ್ತಾದ್ಯಂತೋಃ ಲಟ್ ಪರಸ್ವಪದಿನಃ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ವಕವಚನೇ "ಭವತಿ" ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ಭವತಿ ಭವತಃ ಭವಂತಿ, ಭವಸಿ ಭವಥಃ ಭವಥ, ಭವಾಮಿ ಭವಾವಃ ಭವಾಮಃ ॥

ವಿಷ್ಕತಿ- ಇಹಾಗತೌ ಇತ್ಯಸ್ತಾದ್ಯಂತೋಃ ಲಟ್ ಪರಸ್ವಪದಿನಃ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ವಕವಚನೇ "ವಿಷ್ಕತಿ" ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ವಿಷ್ಕತಿ ವಿಷ್ಕತಃ ವಿಷ್ಕಂತಿ, ವಿಷ್ಕಸಿ ವಿಷ್ಕಥಃ ವಿಷ್ಕಥ, ವಿಷ್ಕಾಮಿ ವಿಷ್ಕಾವಃ ವಿಷ್ಕಾಮಃ ॥

ಪೃಚ್ಛತಃ- ಪೃಚ್ಛ ಜ್ಞೇಷ್ಠಾಯಾಂ ಇತ್ಯಸ್ತಾದ್ಯಂತೋಃ ಲೋಟ್ ಪರಸ್ವಪದಿನಃ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷೇ ಬಹುವಚನೇ "ಪೃಚ್ಛತಃ" ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ಪೃಚ್ಛತು ಪೃಚ್ಛತಾತ್, ಪೃಚ್ಛತಾಂ ಪೃಚ್ಛಂತು, ಪೃಚ್ಛಪೃಚ್ಛತಾತ್, ಪೃಚ್ಛತಂ ಪೃಚ್ಛತ, ಪೃಚ್ಛಾನ್ ಪೃಚ್ಛಾನ್ ಪೃಚ್ಛಾಮು॥

ಅಗಚ್ಛತ್ - ಗಮ್ಯುಗತ್ ಇತಿ ಧಾತೋಃ ಸಹಮರ್ಣಾತ್ ಕರ್ತರಿ ಪರಸ್ವ ಪದಿನಃ ಲಪ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ 'ಅಗಚ್ಛತ್' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಅಗಚ್ಛತ್ ಅಗಚ್ಛತಾಂ ಅಗಚ್ಛನ್, ಅಗಚ್ಛಿ ಅಗಚ್ಛಂತಂ ಅಗಚ್ಛತ್, ಅಗಚ್ಛಂ ಅಗಚ್ಛಾವ ಅಗಚ್ಛಾಮ ||

★ ★ ★

ದರ್ಶನಾಚಾರ್ಯರ ತ್ರಿಕಾಲದರ್ಶನ

ದೇಶಮೇನಮುಚಿರಾದುಪಯಾತಸ್ತಾದೃಶಾಕೃತಿರಹೋ ಕೃತಬುದ್ಧಿಃ |

ತಾಂಸ್ತಥಾಭ್ಯಧಿತ ತತ್ಪ್ರದಭಾವಂ ಸೂರಿಮೌಲಿಮಣಿನಾಽತ್ರ ಯಥೋಚೀ || 19 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ದೇಶಂ ಏನಂ, ಅಚಿರಾತ್, ಉಪಯಾತಃ, ತಾದೃಶಾಕೃತಿಃ, ಅಹೋ, ಕೃತಬುದ್ಧಿಃ, ತಾನ್, ತಥಾ, ಅಭ್ಯಧಿತ, ತತ್ಪ್ರದಭಾವಂ, ಸೂರಿಮೌಲಿಮಣಿನಾ, ಅತ್ರ ಯಥಾ, ಊಚೀ |

ಅನ್ವಯ— ಏನಂ ದೇಶಂ ಅಚಿರಾತ್ ಉಪಯಾತಃ ತಾದೃಶಾಕೃತಿಃ ಕೃತಬುದ್ಧಿಃ ತಾನ್, ತತ್ಪ್ರದಭಾವಂ, ಅತ್ರ ಮಥಾ, ಅಭ್ಯಧಿತ, ಸೂರಿಮೌಲಿಮಣಿನಾ, ತಥಾ ಊಚೀ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಏನಂ ದೇಶಂ = ಆ ವಿದ್ವಾಂಸರು ಇದ್ದ ದೇಶವನ್ನು ಕುರಿತು

ಅಚಿರಾತ್ = ಸ್ವಲ್ಪಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ

ಉಪಯಾತಃ = ಬಂದಿರತಕ್ಕ

ತಾದೃಶಾಕೃತಿಃ = ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಲಕ್ಷಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ ದೇಹವುಳ್ಳ

ಕೃತಬುದ್ಧಿಃ = ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು

ತಾನ್ = 'ಅಪಾಲಾ' ಅರ್ಥದ ಬಗ್ಗೆ ತಿಳಿಯದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನನ್ನು ಕುರಿತು

ತತ್ಪ್ರದಭಾವಂ = 'ಅಪಾಲಾ' ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು

ಅತ್ರ = ಈ ಪದದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು

ಸೂರಿಮೌಲಿಮಣಿನಾ = ಪಂಡಿತರೇಷ್ವರಾದ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಿಂದ

ಯಥಾ = ಹೇಗೆ

ಊಚೀ = ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟೋ

ತಥಾ = ಹಾಗೆಯೇ

ಅಭ್ಯಧಾತ್ = ಹೇಳಿದರು.

ಅಹೋ ! = ಅಶ್ಚರ್ಯ !

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಆ ದೇಶವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹೋದ ಕೂಡಲೇ ಒಬ್ಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾ-ಚಾರ್ಯರಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ದೇಹಲಕ್ಷಣದಿಂದ ಸಹಿತನಾಗಿ ಬಂದನು. ಅಲ್ಲಿಯ ಪಂಡಿತರು ಅಪಾಲಾಶಬ್ದಾರ್ಥ ವಿಷಯ-ದಲ್ಲಿ ಕೇಳಿದಾಗ ಆ ಪಂಡಿತನು ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಹೇಳಿದಂತೆಯೇ 'ಅಪಾಲಾ' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ 'ಅತಿತರುಣಿ' ಎಂದೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದನು. ಅಶ್ಚರ್ಯ !

ವಿಗ್ರಹ—

ಕೃತಬುದ್ಧಿಃ— ಕೃತಾ ಬುದ್ಧಿಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಕೃತಬುದ್ಧಿಃ |

ತಾದೃಶಾಕೃತಿಃ—ತಾದೃಶಾ ಆಕೃತಿಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ತಾದೃಶಾಕೃತಿಃ |

ತತ್ಪದಭಾವಂ—ತತ್ ಚ ತತ್ ಪದಂ ಚ ತತ್ಪದಂ, ತತ್ಪದಸ್ಯ ಭಾವಂ ತತ್ಪದಭಾವಂ |

ಸೂರಿಮಾಲಿಮಣಿನಾ—ಮಾಲೇ ಮಣಿಃ, ಸೂರಿಣಾಂ ಮಾಲಿಮಣಿಃ, ತೇನ ಸೂರಿಮಾಲಿಮಣಿನಾ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ—ಊಚೀ- ವಚಪರಭಾಷಣೇ ಇತ್ಯನ್ಯಾದ್ವಾತೋಃ ಲಿಟ್ ಆತ್ಮನೇಪದಂ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ
"ಊಚೀ" ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಊಚೇ ಊಚಾತೇ ಊಚರೇ, ಊಚಜೇ ಊಚಾರ್ಥೇ ಊಚದ್ವೇ, ಊಚೇ ಊಚವಹೇ ಊಚಮಹೇ ||

★ ★ ★

ಪ್ರಮಾಣಪ್ರಮಿತವಾದ ಆಚಾರ್ಯವಾಣಿ

ಕೇವಲಂ ನ ಸಕಲಾಃ ಶ್ರುತಿವಿದ್ಯಾ ಮಾನಪೂರ್ವಕಸಮಸ್ತಗಿರೋಽಸ್ಯ |

ಅಪ್ಯನಾಗತಗತಪ್ರತಿಪತ್ತಿಂ ಶ್ರದ್ಧಧುಃ ಪೃಥುಲಚೇತಸಃ ಏತೇ

|| 20 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಕೇವಲಂ, ನ, ಸಕಲಾಃ, ಶ್ರುತಿವಿದ್ಯಾಃ, ಮಾನಪೂರ್ವಕಸಮಸ್ತಗಿರಃ, ಅಸ್ಯ, ಅಪಿ, ಅನಾಗತ-
ಗತಪ್ರತಿಪತ್ತಿಃ, ಶ್ರದ್ಧಧುಃ, ಪೃಥುಲಚೇತಸಃ, ಏತೇ |

ಅನ್ವಯ— ಏತೇ ಮಾನಪೂರ್ವಕಸಮಸ್ತಗಿರಃ ಅಸ್ಯ ಪೃಥುಲಚೇತಸಃ ಕೇವಲಂ ಸಕಲಾಃ ಶ್ರುತಿವಿದ್ಯಾಃ ನ ಶ್ರದ್ಧಧುಃ
ಅನಾಗತಗತಪ್ರತಿಪತ್ತಿಂ ಅಪಿ ಶ್ರದ್ಧಧುಃ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಏತೇ = ಈ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು

ಮಾನಪೂರ್ವಕಸಮಸ್ತಗಿರಃ = ಪ್ರಮಾಣಸಹಿತವಾದ ಎಲ್ಲಾ ಮಾತುಗಳ

ಅಸ್ಯ ಪೃಥುಲಚೇತಸಃ = ಈ ವಿಶಾಲ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ ಶ್ರೀ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ

ಕೇವಲಂ = ಕೇವಲ

ಸಕಲಾಃ = ಎಲ್ಲಾ ಕಲೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರತಕ್ಕ

ಶ್ರುತಿವಿದ್ಯಾಃ = ವೇದವಿದ್ಯೆಗಳನ್ನು

ನ ಶ್ರದ್ಧಧುಃ = ನಂಬಲಿಲ್ಲ.

ಅನಾಗತಗತಪ್ರತಿಪತ್ತಿಂ = ಭವಿಷ್ಯತ್ತಿನ, ಕಳೆದ ವಿಷಯಗಳ ಜ್ಞಾನವನ್ನೂ ಕೂಡ

ಶ್ರದ್ಧಧುಃ = ನಂಬಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಈ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು, ಯಾವುದೇ ಒಂದು ಮಾತಿನಲ್ಲಿಯೂ ಉದಾಹರಣಾಪೂರ್ವಕವಾಗಿರುವಂತಹ
ಮತ್ತು ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳಂತಹ ಈ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಎಲ್ಲಾ ಕಲೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ವೇದವಿದ್ಯೆಗಳನ್ನು
ಹೇಳಬಲ್ಲವರಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ. ಹಿಂದೆ ಕಳೆದಿರತಕ್ಕಂತಹ ಮತ್ತು ಮುಂದೆ ಆಗತಕ್ಕಂತಹ ಜ್ಞಾನವನ್ನೂ ಕೂಡ ಹೇಳಬಲ್ಲವರು ಎಂದು
ತಿಳಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಮಾನಪೂರ್ವಕಸಮಸ್ತಗಿರಃ— ಮಾನಂ ಪೂರ್ವಕಂ ಯಾಸಾಂ ತಾಃ ಮಾನಪೂರ್ವಕಾಃ, ಮಾನಪೂರ್ವಕಾಃ
ಸಮನ್ಯಾಃ ಗಿರಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಮಾನಪೂರ್ವಕಸಮಸ್ತಗಿರಃ |

ಪೃಥುಲಚೇತಸಃ— ಪೃಥುಲಂ ಚೇತಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಪೃಥುಲಚೇತಾಃ, ತಸ್ಯ ಪೃಥುಲಚೇತಸಃ |

ಅನಾಗತಗತಪ್ರತಿಪತ್ತಿಂ— ಅಗತಂ ಪ್ರಾಪ್ತಂ ನ ಭವ ಇತಿ ಅನಾಗತಂ, ಅನಾಗತಂ ಚ ಗತಂ ಚ ಅನಾಗತಗತೇ
ಅನಾಗತಗತಯೋಃ ಪ್ರತಿಪತ್ತಿ, ಅನಾಗತಗತಪ್ರತಿಪತ್ತಿಃ ತಂ ಅನಾಗತಗತಪ್ರತಿಪತ್ತಿಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಶ್ರದ್ಧಧುಃ- ಶ್ರತ್ ಪೂರ್ವಕಾತ್ ಡು ಧಾತ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಇತ್ಯಸ್ವಾದ್ಯತೋಃ ಲಿಟ್
ಪರಸ್ವಪದಿನಃ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಒಹುವಚನೇ “ಶ್ರದ್ಧಧುಃ” ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಶ್ರದ್ಧಾ ಶ್ರದ್ಧತುಃ ಶ್ರದ್ಧಧುಃ, ಶ್ರದ್ಧದಿಥ ಶ್ರದ್ಧದಾಥ ಶ್ರದ್ಧದಥುಃ ಶ್ರದ್ಧಥ, ಶ್ರದ್ಧಾ ಶ್ರದ್ಧದಿವ ಶ್ರದ್ಧದಿಮ ||

★ ★ ★

ಅಚಾರ್ಯರ ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವ ಮನಗಂಡ ಪಂಡಿತರು

ಯದ್ಯದೇವ ಸಪದಿ ಪ್ರಕೃತಂ ಸ್ವಾತೃತದೇವ ಯದವೇದಖಿಲಂ ಚ |

ಸರ್ವದಾ ಸದಸಿ ಸರ್ವಬುಧಾನಾಂ ಸರ್ವವಿದ್ಯತಿರಿತಿ ಪ್ರಥಿತೋಽಭೂತ್ || 21 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಯದ್ಯದೇವ, ಸಪದಿ, ಪ್ರಕೃತಂ, ಸ್ವಾತ್, ತತ್, ಏಷಃ, ಯತ್, ಅವೇತ್, ಅಖಿಲಂ, ಚ,
ಸರ್ವದಾ, ಸದಸಿ, ಸರ್ವಬುಧಾನಾಂ, ಸರ್ವವಿತ್, ಯತಿಃ, ಇತಿ, ಪ್ರಥಿತಃ, ಅಭೂತ್ |

ಅನ್ವಯ— ಸರ್ವದಾ, ಸದಸಿ, ಸಪದಿ, ಯದ್ಯದೇವ, ಪ್ರಕೃತಂ, ಸ್ವಾತ್, ತತ್ತ್ವದಖಿಲಂ ಚ ಏಷಃ, ಯತ್, ಅವೇತ್,
ಸರ್ವಬುಧಾನಾಂ, ಸದಸಿ, ಸರ್ವವಿತ್ ಯತಿಃ, ಇತಿ, ಪ್ರಥಿತಃ, ಅಭೂತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸರ್ವದಾ = ಯಾವಾಗಲೂ

ಸದಸಿ = ಎಲ್ಲಾ ಸಭೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ

ಸಪದಿ = ತಕ್ಷಣದಲ್ಲಿಯೇ

ಯದ್ಯದೇವ = ಯಾವ ಯಾವ ಶ್ರುತಿಪುರಾಣಾದಿಗಳು

ಪ್ರಕೃತಂ ಸ್ವಾತ್ = ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗುತ್ತವೆಯೋ

ತತ್ತ್ವಖಿಲಂ ಚ = ಆ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಕೂಡ

ಏಷಃ = ಈ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು

ಯತ್ = ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ

ಅವೇತ್ = ತಿಳಿದಿದ್ದಾರೋ (ಆದ್ದರಿಂದ)

ಸರ್ವಬುಧಾನಾಂ = ಎಲ್ಲ ಪಂಡಿತರ

ಸದಸಿ = ಸಭೆಗಳಲ್ಲಿ

ಸರ್ವವಿತ್ = ಸರ್ವಜ್ಞರಾದ

ಯತಿಃ = ಸನ್ಯಾಸಿಗಳು

ಇತಿ = ಎಂಬುದಾಗಿ

ಪ್ರಥಿತಃ = ಪ್ರಖ್ಯಾತರಾದವರು

ಅಭೂತ್ = ಆದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಈ ಪೂರ್ವಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು ಎಲ್ಲಾ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಎಲ್ಲಾ ಸಭೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಶ್ರುತಿಪುರಾಣಗಳಿಗೆ
ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಕೂಡಲೇ ಹೇಳಲು ಸಮರ್ಥರು. ಆ ಶ್ರುತಿಪುರಾಣಾದಿಗಳನ್ನು ತಿಳಿದಿರತಕ್ಕ ಈ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಎಲ್ಲಾ
ಪಂಡಿತರುಗಳ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ತಿಳಿದಿರುವ ಸರ್ವಜ್ಞರಾದ ಯತಿಗಳು ಎಂಬುದಾಗಿ ಪ್ರಖ್ಯಾತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಸರ್ವವಿತ್— ಸರ್ವಂ ವೇತ್ರಿ ಇತಿ ಸರ್ವವಿತ್ ।

ಸರ್ವಬುಧಾನಾಂ— ಸರ್ವಾರ್ಥ ತೇ ಬುಧಾರ್ಥ ಸರ್ವಬುಧಾಃ ತೇಷಾಂ ಸರ್ವಬುಧಾನಾಂ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅವೇತ್- ವಿದಜ್ಞಾನೇ ಇತ್ಯಸ್ಮಾದ್ಭಾತೋಃ ಲಬ್ ಪರಸ್ವೈಪದಿನಃ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ವಕವಚನೇ
"ಅವೇತ್" ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ಅವೇತ್ ಅವಿಶ್ವಾ ಅವಿದುಃ, ಅವೇಃ ಅವೇತ್ ಅವಿತ್ತಂ ಅವಿತ್ರ, ಅವೇದಂ ಅವಿದ್ ಅವಿದ್ವ ॥

ಅಭೂತ್- ಭೂಃ ಸತ್ವಾಯಾಂ ಇತಿ ಧಾತೋಃ ಪರಸ್ವೈಪದಿನಃ ಲುಬ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ವಕವಚನೇ 'ಅಭೂತ್'
ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ಅಭೂತ್ ಅಭೂತಾಂ ಅಭೂವನ್, ಅಭೂಃ ಅಭೂತಂ ಅಬುತ, ಅಭೂವಂ ಅಭೂವ ಅಭೂಮ ॥

★ ★ ★

ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರ ಕೀರ್ತಿಚಂದ್ರಿಕೆ

ಅಪ್ರಯಾತಮಪಿ ದೇಶಮಶೇಷಂ ವ್ಯಾನಶೇ ಸುಜನಕೈರವಬಂಧುಃ ।

ಪೂರ್ಣದೃಕ್ ಪ್ರತತಯಾ ನಿಜಕೀರ್ತ್ಯಾ ಪೂರ್ಣಚಂದ್ರ ಇವ

ಚಂದ್ರಿಕಯಾಲಮ್ ॥ 22 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅಪ್ರಯಾತಂ, ಅಪಿ, ದೇಶಂ, ಅಶೇಷಂ, ವ್ಯಾನಶೇ, ಸುಜನಕೈರವಬಂಧುಃ, ಪೂರ್ಣದೃಕ್ಃ,
ಪ್ರತತಯಾ, ನಿಜಕೀರ್ತ್ಯಾ, ಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಃ, ಇವ ಚಂದ್ರಿಕಯಾ, ಅಲಂ ।

ಅನ್ವಯ— ಸುಜನಕೈರವಬಂಧುಃ ಪೂರ್ಣದೃಕ್, ಪ್ರತತಯಾ ನಿಜಕೀರ್ತ್ಯಾ, ಅಪ್ರಯಾತಂ ಅಪಿ ಅಶೇಷಂ ದೇಶಂ,
ಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಃ ಚಂದ್ರಿಕಯಾ ಇವ ಅಲಂ ವ್ಯಾನಶೇ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸುಜನಕೈರವಬಂಧುಃ = ಸಜ್ಜನರೆಂಬ ಕುಮುದಗಳಿಂದ ಸಂತೋಷಪಡಿಸುತ್ತಿದ್ದ

ಪೂರ್ಣದೃಕ್ = ಪೂರ್ಣವಾದ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳ ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು

ಪ್ರತತಯಾ = ಚೆನ್ನಾಗಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿದ

ನಿಜಕೀರ್ತ್ಯಾ = ತಮ್ಮ ಕೀರ್ತಿಯಿಂದ

ಅಪ್ರಯಾತಂ = ತಾವು ಹೋಗದಿದ್ದರೂ

ಅಪಿ = ಕೂಡ

ಅಶೇಷಂ ದೇಶಂ = ಎಲ್ಲಾ ದೇಶವನ್ನು

ಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಃ = ಹುಣ್ಣಿಮೆಯ ಚಂದ್ರನು

ಚಂದ್ರಿಕಯಾ ಇವ = ಬೆಳದಿಂಗಳಿನಿಂದ ಜಗತ್ತನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುವಂತೆ

ಅಲಂ = ಚೆನ್ನಾಗಿ

ವ್ಯಾನಶೇ = ವ್ಯಾಪಿಸಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಕುಮುದಗಳಿಗೆ ಚಂದ್ರನಂತೆ ಸಜ್ಜನರಿಗೆ ಸಂತೋಷಪಡಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳಂತಹ
ಈ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರ ಕೀರ್ತಿಯು ದೇಶದ ಎಲ್ಲ ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿತು. ಚಂದ್ರನು ಹೇಗೆ ಶಾನು ಎಲ್ಲಾ

ಸ್ಥಳಗಳಿಗೆ ಹೋಗದಿದ್ದರೂ ತನ್ನ ಬೆಳದಿಂಗಳನ್ನು ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಹರಡುತ್ತಾನೋ ಹಾಗೆ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಜಾಯ್ಕರು ಎಲ್ಲ ಸ್ಥಳಗಳಿಗೆ ಹೋಗದಿದ್ದರೂ ಅವರ ಕೀರ್ತಿಯು ಹುಣ್ಣಿಮೆಯ ಚಂದ್ರನ ಬೆಳದಿಂಗಳಂತೆ ದೇಶದ ಮೂಲ ಮೂಲಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿತು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಸುಜನಕೈರವಾಣಿ— ಸುಜನಾ ಏವ ಕೈರವಾಣಿ ಸುಜನಕೈರವಾಣಿ, ಸುಜನಕೈರವಾಣಾಂ ಬಂಧುಃ ಸುಜನ-
ಕೈರವಬಂಧುಃ |

ಪೂರ್ಣಾದ್ಯಕ್— ಪೂರ್ಣಾ ದ್ಯಕ್ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಪೂರ್ಣಾದ್ಯಕ್ |

ನಿಜಕೀರ್ತಿಃ— ನಿಜಾ ಚ ಸಾ ಕೀರ್ತಿಶ್ಚ ನಿಜಕೀರ್ತಿಃ ತಯಾ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ವ್ಯಾನಶೇ- ವಿ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ಆಶ ವ್ಯಾಪ್ತೌ ಸಂಘಾತೇ ಚ ಇತಿ ಧಾತೋಃ ಲಿಟ್ ಆತ್ಮನೇಪದಂ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ “ವ್ಯಾನಶೇ” ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ವ್ಯಾನಶೇ ವ್ಯಾನಶಾತೇ ವ್ಯಾನಶಿರೇ, ವ್ಯಾನಶಿಷೇ ವ್ಯಾನಶಾರ್ಥೇ ವ್ಯಾನಶಿರ್ದೇ, ವ್ಯಾನಶೇ ವ್ಯಾನಶಿವಹೇ ವ್ಯಾನಶಿಮಹೇ ||

★ ★ ★

ಪರಿಸಮಾಪ್ತಿಯಾದ ದಕ್ಷಿಣದಿಗ್ವಿಜಯ

ಸುಂದರೇಷು ಸುರಮಂದಿರವೃಂದೇಷ್ಟಿಂದಿರಾರಮಣವಂದನಕೃತ್ಯಮ್ |

ಆಚರನ್ನ ಸುಚಿರಾತ್ ಸುವಿಚಾರೋ ರೂಪ್ಯಪೀಠಪತಿಮಾಪ ಮುಕುಂದಮ್ || 23 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಸುಂದರೇಷು, ಸುರಮಂದಿರವೃಂದೇಷು, ಇಂದಿರಾರಮಣವಂದನಕೃತ್ಯಂ, ಆಚರನ್, ಅಸುಚಿರಾತ್, ಸುವಿಚಾರಃ, ರೂಪ್ಯಪೀಠಪತಿಂ, ಆಪ, ಮುಕುಂದಂ |

ಅನ್ವಯ— ಸುಂದರೇಷು ಸುರಮಂದಿರವೃಂದೇಷು ಇಂದಿರಾರಮಣವಂದನಕೃತ್ಯಂ ಆಚರನ್, ಸುವಿಚಾರಃ ಅಸುಚಿರಾತ್ ರೂಪ್ಯಪೀಠಪತಿಂ ಮುಕುಂದಂ ಆಪ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸುವಿಚಾರಃ = ಆಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಉಚಿತವಾಗಿರತಕ್ಕ ಒಳ್ಳೆಯ ಆಚಾರದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಶ್ರೀ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾ-
ಚಾರ್ಯರು

ಸುಂದರೇಷು = ಮನೋಹರವಾದ

ಸುರಮಂದಿರವೃಂದೇಷು = ದೇವತೆಗಳ ಮಂದಿರಗಳ ಸಮೂಹಗಳಲ್ಲಿ

ಇಂದಿರಾರಮಣವಂದನಕೃತ್ಯಂ = ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯ ಪತಿಯಾದ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನ ನಮಸ್ಕಾರದ

ಕಾರ್ಯವನ್ನು

ಆಚರನ್ = ಮಾಡುತ್ತಾ

ನಸುಚಿರಾತ್ = ಬೇಗನೆ

ರೂಪ್ಯಪೀಠಪತಿಂ = ರಜತಪೀಠಸ್ವಾಮಿಯಾದ

ಮುಕುಂದಂ = ಅನಂತೇಶ್ವರನನ್ನು

ಆಪ = ಹೊಂದಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ತಮ್ಮ ಆಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಉಚಿತವಾದ ಒಳ್ಳೆಯ ಆಚಾರ ಮತ್ತು ವಿಚಾರವುಳ್ಳ ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು ದಕ್ಷಿಣದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ ಸುಂದರವಾದ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀಪತಿಯಾದ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನನ್ನೇ ನಮಸ್ಕರಿಸುತ್ತಾ ಬೇಗನೆ ರಜತಪೀಠಪುರಸ್ಕಾರವಿತ್ತದ್ದರಿಂದ ಅನಂತೇಶ್ವರ ದೇವರ ಒಳ ಬಂದು ಸೇರಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಇಂದಿರಾರಮಣವಂದನಕೃತ್ಯಂ— ಇಂದಿರಾಯಾಃ ರಮಣಃ ಇಂದಿರಾರಮಣಃ, ಇಂದಿರಾರಮಣಸ್ಯ ವಂದನಾಖ್ಯಂ ಕೃತ್ಯಂ ಇಂದಿರಾರಮಣ ವಂದನಕೃತ್ಯಂ |

ಸುವಿಚಾರಃ— ಶೋಭನಃ ವಿಚಾರಃ ಸುವಿಚಾರಃ, ನ ಸುಚಿರಾತ್ ಅರುಚಿರಾತ್ |

ಸುರಮಂದಿರವೃಂದೇಷು— ಸುರಾಣಾಂ ಮಂದಿರಾಣಿ ಸುರಮಂದಿರಾಣಿ, ಸುರಮಂದಿರಾಣಾಂ ವೃಂದಃ ಸುರಮಂದಿರವೃಂದಃ, ತೇಷು ಸುರಮಂದಿರವೃಂದೇಷು | ರೂಪ್ಯಪೀಠಸ್ಯ ಪತಿಃ ರೂಪ್ಯಪೀಠಪತಿಃ ತಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಪ- ಅಪ್ಸ್ಯ ವ್ಯಾಪ್ತೌ ಇತಿ ಧಾತೋಃ ಲಿಟ್ ಪರಸ್ವೈಪದಿನಃ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ "ಅಪ" ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಅಪ ಆಪತುಃ ಆಪುಃ, ಅಪಿಥ ಅಪಥುಃ ಆಪ, ಅಪ ಆಪವ ಅಪಮು ||

★ ★ ★

ಈ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ ಆರಂಭಿಸಿ ಏಳು ಶ್ಲೋಕಗಳ ಅರ್ಥಗಳು 31ನೇ ಶ್ಲೋಕದೊಡನೆ ಪೂರ್ಣಗೊಳ್ಳುವುದು. ಇದನ್ನು ಕುಲಕವೆನ್ನುವರು. ಇಲ್ಲಿ ವೇದಗಳಿಗೂ, ದ್ರೌಪದೀದೇವಿಗೂ ಸಮಾನವಾಗಿ ಅನ್ವಯಿಸಿ ಅರ್ಥ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಅಪವ್ಯಾಖ್ಯಾನದ ಖಂಡನೆ

ಭೂಸುರಪ್ರವರಬುದ್ಧಿಸಮೃದ್ಧವೈಕ್ಯ-

ಯುಕ್ತವಪುಷಂ ರುಚಿರಾಂಗೀಮ್ |

ಸೂತ್ರದೀಪ್ತಮಣಿಮಾಲಿಕಯಾಽಲಂ

ಭೂಷಿತಾಂ ಭುವನಭೂಷಣಭೂತಾಮ್

|| 24 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಭೂಸುರಪ್ರವರಬುದ್ಧಿಸಮೃದ್ಧವೈಕ್ಯಯುಕ್ತವಪುಷಂ, ರುಚಿರಾಂಗೀಂ, ಸೂತ್ರದೀಪ್ತಮಣಿಮಾಲಿಕಯಾ, ಅಲಂ, ಭೂಷಿತಾಂ, ಭುವನಭೂಷಣಭೂತಾಮ್ |

ಅನ್ವಯ— ಭೂಸುರಪ್ರವರಬುದ್ಧಿಸಮೃದ್ಧವೈಕ್ಯಯುಕ್ತವಪುಷಂ ರುಚಿರಾಂಗೀಂ ಸೂತ್ರದೀಪ್ತಮಣಿಮಾಲಿಕಯಾ ಅಲಂ ಭೂಷಿತಾಂ ಭುವನಭೂಷಣಭೂತಾಂ

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಭೂಸುರಪ್ರವರಬುದ್ಧಿಸಮೃದ್ಧವೈಕ್ಯಯುಕ್ತವಪುಷಂ = ಬ್ರಾಹ್ಮಣಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಋಷಿಗಳ ಆಂತಃಕರಣಗಳ ಅಧಿ ಕೃದ್‌ಲ್ಲಿ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತವಾದ ಯೋಗ್ಯವಾದ ತನ್ನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ರುಚಿರಾಂಗೀಂ = ಮನೋಹರವಾದ ಶ್ರುತಿವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಇವುಗಳಿಂದ ಉಪಯುಕ್ತವಾದ ಶಿಕ್ಷಣಕಲ್ಪ ಮೊದಲಾದ ಅರು ಅಂಗಗಳಿಂದ

ಸೂತ್ರದೀಪ್ತಮಣಿಮಾಲಿಕಯಾ = ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳೆಂಬ ರತ್ನಗಳಮಾಲೆಯ ಸಮೂಹದಿಂದ ಅಲಂ ಭೂಷಿತಾಂ = ಚೆನ್ನಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿರತಕ್ಕ

ಭುವನಭೂಷಣಭೂತಾಂ = ವೇದಾಧಿಕಾರಿಗಳ ಭೂಷಣಸ್ಥಾನೀಯವಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರುಗಳ ಭೂಷಣವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ

ದ್ರೌಪದಿಯ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ -

ಭೂಸುರಪ್ರವರಬುದ್ಧಿಸಮೃದ್ಧವ್ಯಕ್ತಯುಕ್ತವಪುಷಂ = ಬ್ರಾಹ್ಮಣಶ್ರೇಷ್ಠರ ಅಧಿಕೃದಿಂದ ಪ್ರಾದುರ್ಭೂತವಾದ ಮನುಷ್ಯಯೋಗ್ಯವಾದ ಶರೀರವನ್ನು

ರುಚಿರಾಂಗೀಂ = ಸಂದರವಾದ ಹಸ್ತವೇ ಮೊದಲಾದ ಅವಯವಗಳುಳ್ಳ

ಸೂತ್ರದೀಪ್ತಮಣಿಮಾಲಿಕಯಾ = ಭಂಗಾರದ ತೆಂಕಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ನವರತ್ನಗಳ ಮಾಲೆಯಿಂದ

ಅಲಂಭೂಷಿತಾಂ = ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅಲಂಕೃತವಾದ

ಭುವನಭೂಷಣಭೂತಾಂ = ಮೂರು ಲೋಕಕ್ಕೆ ಅಲಂಕಾರ ಸ್ಥಾನೀಯವಾದ

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಹಿಂದೆ ದುರಾಸನನು ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ದ್ರೌಪದಿಯ ವಸ್ತ್ರವನ್ನು ಎಳೆಯುತ್ತಿರಲು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರ ಅವತಾರವಾದ ಭೀಮಸೇನದೇವರು ದುಷ್ಟಶೌರವರನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವುದಾಗಿ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ ಮಾಡಿದರು. ದ್ರೌಪದಿಯು ದ್ರುಪದನ ಪುರೋಹಿತರು ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿದ ಹವಿಸ್ಸಿನಿಂದ ಹೋಮದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದವಳು. ಸುಂದರ ಅವಯವವುಳ್ಳವಳು. ಶ್ರೇಷ್ಠ ರತ್ನಮಾಲೆಯಿಂದ ಅಲಂಕಾರಗೊಂಡು ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ಅಲಂಕಾರಪ್ರಾಯಳಾಗಿದ್ದವಳು. ಅದರಂತೆ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಇತರರಿಂದ ತಪ್ಪಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ವೇದಗಳನ್ನು ನೋಡಿ ಪರರ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಖಂಡಿಸಲು ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ ಮಾಡಿದರು. ಆ ವೇದಸಮೂಹವನ್ನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣೋತ್ತಮರಾದ ವಸಿಷ್ಠ ವಾಮದೇವ ಮೊದಲಾದವರು ಕಂಡುಹಿಡಿದಿರುವರು. ಅದಕ್ಕೆ ಸುಂದರವಾದ ಶಿಕ್ಷಾದಿ ಪದಗಳಿರುವುವು. ಅದು ಬ್ರಹ್ಮನತ್ವಗಳೆಂಬ ರತ್ನಗಳ ಮಾಲೆಯಿಂದ ಅಲಂಕೃತವಾಗಿ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಅಲಂಕಾರದಂತಿರುವುದು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಭೂಸುರಪ್ರವರಬುದ್ಧಿಸಮೃದ್ಧವ್ಯಕ್ತಯುಕ್ತವಪುಷಂ— ಭೂಸುರಾಣಾಂ ಪ್ರವರಾಃ ಭೂಸುರಪ್ರವರಾಃ, ಬುದ್ಧಿನಾಂ ಸಮೃದ್ಧಿಃ ಬುದ್ಧಿಸಮೃದ್ಧಿಃ ತೇಷಾಂ ಭೂಸುರಪ್ರವರಬುದ್ಧಿಸಮೃದ್ಧಿಃ, ಭೂಸುರಪ್ರವರ-ಬುದ್ಧಿಸಮೃದ್ಧೌ ವ್ಯಕ್ತಂ ಯುಕ್ತಂ ಯಸ್ಯ ವಪುಃ ಸಃ ಭೂಸುರಪ್ರವರಬುದ್ಧಿಸಮೃದ್ಧವ್ಯಕ್ತಯುಕ್ತವಪುಃ ತಂ ಭೂಸುರಪ್ರವರಬುದ್ಧಿಸಮೃದ್ಧವ್ಯಕ್ತಯುಕ್ತವಪುಷಂ |

ರುಚಿರಾಂಗೀಂ— ರುಚಿರಾಣಿ ಅಂಗಾನಿ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ ರುಚಿರಾಂಗೀ ತಾಂ |

ಸೂತ್ರದೀಪ್ತಮಣಿಮಾಲಿಕಯಾ— ದೀಪ್ತಾಃ ಮಣಯಃ ದೀಪ್ತಮಣಯಃ, ಸೂತ್ರಾಣ್ಯೇವ ದೀಪ್ತಮಣಯಃ ಸೂತ್ರದೀಪ್ತಮಣಯಃ, ಸೂತ್ರದೀಪಮಣೀನಾಂ ಮಾಲಿಕಾ, ಸೂತ್ರದೀಪಮಣಿಮಾಲಿಕಾ, ತಯಾ ಸೂತ್ರದೀಪಮಣಿಮಾಲಿಕಯಾ |

ಭುವನಭೂಷಣತಾ— ಭುವನಾನಾಂ ಭೂಷಣಭೂತಾ ಭುವನಭೂಷಣಾಂ ತಾಂ |

★ ★ ★

ವೇದವಿಧಿಯ ವರ್ಣನೆ

ಪಾದಸುಂದರಪದಕ್ರಮಭಾವೈಃ ಭಾಸಿತಾಂ ಪ್ರಕಟವರ್ಣಗುಣಾಢ್ಯಾಮ್ |

ಭಾರತೋತ್ತಮಭೃತಾಮನುರೂಪಾಚ್ಛಾದನಾಂ ಸಮಧಿಕಸ್ವರತೋಭಾಮ್ || 25 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಪಾದಸುಂದರಪದಕ್ರಮಭಾವೈಃ, ಭಾಸಿತಾಂ, ಪ್ರಕಟವರ್ಣಗುಣಾಢ್ಯಾಮ್, ಭಾರತೋತ್ತಮಭೃತಾಂ, ಅನುರೂಪಾಚ್ಛಾದನಾಂ, ಸಮಧಿಕಸ್ವರತೋಭಾಂ |

ಅನ್ವಯ— ಪಾದಸುಂದರಪದಕ್ರಮಭಾವೈಃ ಭಾಸಿತಾಂ ಪ್ರಕಟವರ್ಣಗುಣಾಢ್ಯಾಂ ಭಾರತೋತ್ತಮಭೃತಾಂ ಅನುರೂಪಾಚ್ಛಾದನಾಂ ಸಮಧಿಕಸ್ವರತೋಭಾಂ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಪಾದಸುಂದರಪದಕ್ರಮಭಾವೈಃ = ಕೇಳಲು ಸುಂದರವಾದ ಪದಗಳ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳಿಂದ

ಭಾಸಿತಾಂ = ಪ್ರಕಾಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟ

ಪ್ರಕಟವರ್ಣಗುಣಾಢ್ಯಾಂ = ಅಕ್ಷರಗಳ ಸ್ಪಷ್ಟತ್ವಾದಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ

ಭಾರತೋತ್ತಮಭೃತಾಂ = ಮಹಾಭಾರತ, ಉತ್ತಮಸಾಕ್ಷಿಪುರಾಣಗಳು, ಇವುಗಳಿಂದ ಪೋಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ (ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಲ್ಪಟ್ಟ)

ಅನುರೂಪಾಚ್ಛಾದನಾಂ = ಉಚಿತವಾದ ವೇದಾಧಿಕಾರಿಗಳಾದ ಶೂದ್ರರಲ್ಲಿ ಉಪದೇಶ ಮಾಡದಿರುವುದು ಎಂಬ ಮರೆಮಾಚಿಕೆಯುಳ್ಳ

ಸಮಧಿಕಸ್ವರತೋಭಾಂ = ಬಹಳವಾಗಿ ಉದಾತ್ತಾದಿಸ್ವರಗಳ ಸುಂದರವಾದ ವಿಕಾಸವುಳ್ಳ,

ದ್ರೌಪದಿಯ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ

ಪಾದಸುಂದರಪದಕ್ರಮಭಾವೈಃ = ಮನೋಹರವಾದ ಕಾಲುಗಳ ಹೆಜ್ಜೆಯಿಡುವ ಚಮತ್ಕಾರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ

ಭಾಸಿತಾಂ = ಶೋಭಿಸಲ್ಪಟ್ಟ

ಪ್ರಕಟವರ್ಣಗುಣಾಢ್ಯಾಂ = ಕೃಷ್ಣವರ್ಣದಿಂದ, ವಿಷ್ಣುಭಕ್ತಾದಿಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ,

ಭಾರತೋತ್ತಮಭೃತಾಂ = ಭರತಕುಲದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನರಾದ ರಾಜರುಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಪಾಂಡವರಿಂದ ಪಾಣಿ-ಗ್ರಹಣವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ

ಅನುರೂಪಾಚ್ಛಾದನಾಂ = ಯೋಗ್ಯವಾದ ವಸ್ತುವುಳ್ಳ,

ಸಮಧಿಕಸ್ವರತೋಭಾಂ = ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದ ಸ್ವರದ ಧ್ವನಿಯಿಂದ ಶೋಭಿಯುಳ್ಳ,

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ದ್ರೌಪದಿಯು ಕಾಲುಗಳ ಮನೋಹರವಾದ ಹೆಜ್ಜೆಯಿಡುವ ಚಮತ್ಕಾರಗಳಿಂದಲೂ, ವಿಲಾಸ-ಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡಿದ್ದಳು. ಅಕರ್ಷಕವಾದ ಕಪ್ಪಾದ ಮೈ ಬಣ್ಣ ಮತ್ತು ಹರಿಭಕ್ತಾದಿ ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದಳು. ಭರತ-ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಪಾಂಡವರಿಂದ ಪತ್ನಿಯಾಗಿ ವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಳು. ಯೋಗ್ಯವಾದ ವಸ್ತುವನ್ನುಟ್ಟು ಕಿವಿ-ಗಿಂಪಾದ ಕಂಠಸ್ವರದಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿದ್ದಳು. ಅವಳಂತೆಯೇ ವೇದಸಮೂಹವು ಪಾದ (ಋಕ್ಕಿನ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಒಂದಂಶ), ಸುಂದರವಾದ ಪದಗಳು, ವೇದಪಾಠದ ಕ್ರಮವೂ ಮತ್ತು ಒಳ್ಳೆಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಇವುಗಳಿಂದ ಅಲಂಕೃತವಾಗಿತ್ತು. ಅಕ್ಷರಗಳ ಸ್ಪಷ್ಟ ಮೊದಲಾದ ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದಿತು. ಭಾರತವೂ ಉತ್ತಮವಾದ ಸಾಕ್ಷಿ ಪುರಾಣಗಳೂ ಇವುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದಿತು. ಭಾರತವೂ ಉತ್ತಮವಾದ ಸಾಕ್ಷಿ ಪುರಾಣಗಳೂ ಇವುಗಳಿಂದ ತನ್ನ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಕಟಗೊಳಿಸುತ್ತಿತ್ತು. ವೇದಾಧಿಕಾರಿಗಳಲ್ಲದ ಶೂದ್ರಾದಿ ಜನರಿಗೆ ಕಾಣದಂತೆ ಅಡಗಿರುತ್ತಿತ್ತು. ಉದಾತ್ತಾದಿ ಸ್ವರಗಳಿಂದ ಶೋಭಿಸುತ್ತಿತ್ತು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಪಾದಸುಂದರಪದಕ್ರಮಭಾವೈಃ— (ಸುಂದರಾಣಿ ಚ ತಾನಿ ಪದಾನಿ ಚ ಸುಂದರಪದಾನಿ), ಪಾದಾಶ್ಚ ಸುಂದರಪದಾನಿ ಚ ಕ್ರಮಾಶ್ಚ ಪಾದನುಹರಪದ ಕ್ರಮಾಃ ಪಾದಸುಂದರಪದಕ್ರಮಾಣಾಂ ಭಾವಃ ಪಾದಸುಂದರಪದಕ್ರಮಭಾವಃ ತೈಃ ।

ಪ್ರಕಟವರ್ಣಗುಣಾಢ್ಯಾಂ— ವರ್ಣಾನಾಂ ಗುಣಾಃ ವರ್ಣಗುಣಾಃ, ಪ್ರಕಟಾರ್ಥ ತೇ ವರ್ಣಗುಣಾರ್ಥ ಪ್ರಕಟ-ವರ್ಣಗುಣಾಃ, ತೈಃ ಪ್ರಕಟವರ್ಣಗುಣೈಃ, ಆಢ್ಯಾಪ್ರಕಟವರ್ಣ ಗುಣಾಢ್ಯಾ ತಾಂ ।

ಭಾರತೋತ್ತಮಭೃತಾಂ— ಭಾರತಂ ಚ ಉತ್ತಮಂ ಚ ಭಾರತೋತ್ತಮಂ, ಭಾರತೋತ್ತಮಾಭ್ಯಾಂ ಭೃತಾ ಭಾರತೋತ್ತಮಭೃತಾಃ |

ಅನುರೂಪಾಚ್ಛಾದನಾಂ— ಅನುರೂಪಂ ಆಚ್ಛಾದನಂ ಯಸ್ಯಾಸಾ ಅನುರೂಪಾಚ್ಛಾದನಾ ತಾಂ |

★ ★ ★

ದ್ರೌಪದಿಯ ಛಕ್ತಿ ವಿವರಣೆ

ರಾಜಸೂಯಮುಖಸನ್ಮುಖವೃತ್ತಾಂ ವಾಸುದೇವಗುಣನಿಷ್ಠಿತಭಾವಾಮ್ |

ಸರ್ವಧರ್ಮಪರಿಶಿಕ್ಷಣದಕ್ಷಾಂ ವಂದಿತಾಂ ಜನತಯಾ ಜನನೀವತ್ |

|| 26 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ರಾಜಸೂಯಮುಖಸನ್ಮುಖವೃತ್ತಾಂ, ವಾಸುದೇವಗುಣನಿಷ್ಠಿತಭಾವಾಂ, ಸರ್ವಧರ್ಮಪರಿಶಿಕ್ಷಣ-
ದಕ್ಷಾಂ, ವಂದಿತಾಂ, ಜನತಯಾ, ಜನನೀವತ್ |

ಅನ್ವಯ— ರಾಜಸೂಯಮುಖಸನ್ಮುಖವೃತ್ತಾಂ ವಾಸುದೇವಗುಣನಿಷ್ಠಿತಭಾವಾಂ ಸರ್ವಧರ್ಮಪರಿಶಿಕ್ಷಣದಕ್ಷಾಂ
ಜನತಯಾ ಜನನೀವತ್ ವಂದಿತಾಂ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ರಾಜಸೂಯಮುಖಸನ್ಮುಖವೃತ್ತಾಂ = ರಾಜಸೂಯಯಜ್ಞವೇ ಆದಿಯಾದ ಸಜ್ಜನರ ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃತ್ತರಾದ,
ವಾಸುದೇವಗುಣನಿಷ್ಠಿತಭಾವಾಂ = ನಾರಾಯಣನ ಜ್ಞಾನಾನಂದಾದಿ ಕುಭಧರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಅಭಿಪ್ರಾಯವುಳ್ಳ,
ಸರ್ವಧರ್ಮಪರಿಶಿಕ್ಷಣದಕ್ಷಾಂ = ಸಂಧ್ಯೋಪಾಸನ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳ ಜ್ಞಾಪಕ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ
ಚತುರರಾದ,

ಜನತಯಾ = ಜನಸಮೂಹದಿಂದ

ಜನನೀವತ್ = ಜನನಿಯಂತೆ

ವಂದಿತಾಂ = ವಂದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ವೇದಸಮೂಹವು ರಾಜಸೂಯ ಮೊದಲಾದ ಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಮಂತ್ರರೂಪವಾಗಿರುವುದು,
ಶ್ರೀಹರಿಯ ಗುಣಗಳನ್ನು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳುವುದು, ಸಂಧ್ಯಾದಿ ಎಲ್ಲ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು. ತಾಯಿಯಂತೆ
ಈ ವೇದಸಮೂಹವನ್ನು ಸಜ್ಜನರು ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡುವರು. ಹಾಗೆಯೇ ದ್ರೌಪದೀದೇವಿಯರು ಧರ್ಮರಾಜನು
ಮಾಡಿದ ರಾಜಸೂಯಾದಿ ಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಸಹಕಾರಿಣಿಯಾಗಿದ್ದಳು. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಲ್ಲಿ ದೃಢಮನಸ್ಸುಳ್ಳವಳು. ಎಲ್ಲ
ಧರ್ಮಸೂಕ್ತಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥಳು. ಆದ್ದರಿಂದ ಜನರು ಆಕೆಯನ್ನು ತಾಯಿಯಂತೆ ನಮಸ್ಕಾರ
ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ರಾಜಸೂಯಮುಖಸನ್ಮುಖವೃತ್ತಾಂ— ರಾಜಸೂಯಃ ಮುಖಂ ಯೇಷಾಂ ತೇ ರಾಜಸೂಯಮುಖಾಃ,
ಸತಾಂ ಮುಖಾಃ ಸನ್ಮುಖಾಃ, ರಾಜಸೂಯಮುಖಾಶ್ಚ ತೇ ಸನ್ಮುಖಾಶ್ಚ ರಾಜಸೂಯಮುಖಸನ್ಮುಖಾಃ,
ತೇಷು ವೃತ್ತಾಂ ರಾಜಸೂಯಮುಖಸನ್ಮುಖವೃತ್ತಾಂ |

ವಾಸುದೇವಗುಣನಿಷ್ಠಿತಭಾವಾಂ— ವಾಸುದೇವಸ್ಯ ಗುಣೇ ನಿಷ್ಠಿತಃ ಭಾವಃ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ ವಾಸುದೇವ-
ಗುಣನಿಷ್ಠಿತಭಾವಾ ತಾಂ |

ಸರ್ವಧರ್ಮಪರಿಶಿಕ್ಷಣದಕ್ಷಾಂ— ಸರ್ವೇ ಚ ತೇ ಧರ್ಮಾಶ್ಚ ಸರ್ವಧರ್ಮಾಃ, ಸರ್ವಧರ್ಮಾಣಾಂ ಪರಿ-
ಶಿಕ್ಷಣಃ ಸರ್ವಧರ್ಮಪರಿಶಿಕ್ಷಣಃ, ಸರ್ವಧರ್ಮಪರಿಶಿಕ್ಷಣೇ ದಕ್ಷಾಂ ಸರ್ವಧರ್ಮಪರಿಶಿಕ್ಷಣದಕ್ಷಾ ತಾಂ |

ಕೊರವರ ಕೌರ್ಯ - ಮಾಯಾವಾದಿಗಳ ಸಾಧನೆ

ಮೌಲಿಸಂಗ್ರಹವಿಕರ್ಷಣದೂನಾಂ ಮಾಯಿನಾ ಸದಸಿ ದುಷ್ಟಜನೇನ |**ನ್ಯಾಯಮಾರ್ಗಮಪಹಾಯ ಮಹಾಂತಂ ಸ್ವೇಶ್ವರತ್ವಮಪಿ ಸಾಧಯತಾಲಮ್ || 27 ||**

ಪದಚ್ಛೇದ— ಮೌಲಿಸಂಗ್ರಹವಿಕರ್ಷಣದೂನಾಂ, ಮಾಯಿನಾ, ಸದಸಿ, ದುಷ್ಟಜನೇನ, ನ್ಯಾಯಮಾರ್ಗಂ, ಅಪಹಾಯ, ಮಹಾಂತಂ, ಸ್ವೇಶ್ವರತ್ವಂ, ಅಪಿ, ಸಾಧಯತಾ, ಅಲಂ |

ಅನ್ವಯ— ಸದಸಿ, ದುಷ್ಟಜನೇನ, ಮಾಯಿನಾ, ಮೌಲಿಸಂಗ್ರಹವಿಕರ್ಷಣದೂನಾಂ, ಮಹಾಂತಂ, ನ್ಯಾಯ-ಮಾರ್ಗಂ, ಅಪಹಾಯ, ಅಲಂ, ಸ್ವೇಶ್ವರತ್ವಂ, ಸಾಧಯತಾ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸದಸಿ = ಸಭೆಯಲ್ಲಿ

ದುಷ್ಟಜನೇನ = ದುಷ್ಟಜನರಾದ

ಮಾಯಿನಾ = ಮಾಯಾವಾದಿಗಳಿಂದ

ಮೌಲಿಸಂಗ್ರಹವಿಕರ್ಷಣದೂನಾಂ = ವೇದಶಿರೋಭೂತವಾದ ಉಪನಿಷತ್ತಿನ ಗ್ರಹಣದಿಂದ ಬೇರೆಯಾದ
ಯೋಜನೆಯಿಂದ ಸಂತಾಪಿತವಾದ

ಮಹಾಂತಂ = ಮಹಾತ್ಮನಾದ

ನ್ಯಾಯಮಾರ್ಗಂ = ಭಗವಂತನಿಂದಲೇ ಎಲ್ಲಾ ಈಶ್ವರತ್ವಪ್ರತಿಪಾದಿಕವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಮೇಮಾಂಸಾಶಾಸ್ತ್ರಸಿದ್ಧ-
ಯುಕ್ತವಾದ ಮಾರ್ಗವಿಚಾರವನ್ನು

ಅಪಹಾಯ = ಬಿಟ್ಟು

ಸ್ವೇಶ್ವರತ್ವಂ = ತಾನೇ ಈಶ್ವರತ್ವ ಮತ್ತು ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯತ್ವ ಎಂಬುದಾಗಿ

ಸಾಧಯತಾ = ಹೇಳುತ್ತಿರುವ (ಅದರಿಂದ ದುಃಖಿತವಾದ ವೇದಸಮೂಹವನ್ನು)

ದ್ರೌಪದೀಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ—

ಮಹಾಂತಂ ನ್ಯಾಯಮಾರ್ಗಂ = ಉತ್ತಮವಾದ ಧರ್ಮದ ದಾರಿಯನ್ನು

ಅಪಹಾಯ = ತೊರೆದು

ಅಲಂ = ಚೆನ್ನಾಗಿ

ಸ್ವೇಶ್ವರತ್ವಂ ಅಪಿ = ತನ್ನ ಒಡೆತನವನ್ನು

ಸಾಧಯತಾ = ಸಾಧಿಸುವ

ಮಾಯಿನಾ = ಕಪಟನಾದ

ದುಷ್ಟಜನೇನ = ದುಃಶ್ವಾಸನಿಂದ

ಸದಸಿ = ಸಭೆಯಲ್ಲಿ

ಮೌಲಿಸಂಗ್ರಹವಿಕರ್ಷಣದೂನಾಂ = ಕೇಶವಾಶವನ್ನು ಎಳೆಯುವುದರಿಂದ ದುಃಖಗೊಂಡಿರತಕ್ಕ ತಲೆಯಿಂದ
ಕೂಡಿದ ದ್ರೌಪದಿಯನ್ನು

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಪಾಂಡವರಿಗೆ ಕೊಡಬೇಕಾದ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಕೊಡದೆ ಸಕಲ ರಾಜ್ಯಕ್ಕೂ ದುರ್ಯೋಧನ ಮತ್ತು ತಾನೇ ರಾಜರೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾ ಉತ್ತಮವಾದ ಧರ್ಮಮಾರ್ಗವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿ ದುಃಶ್ವಾಸನನು ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ದ್ರೌಪದಿಯ ಜಡೆಯನ್ನು ಹಿಡಿದೆಳೆದನು. ಅದರಿಂದ ಅವಳು ತುಂಬಾ ದುಃಖಿತಳಾದಳು. ಅದರಂತೆ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಸಮ್ಮತವಾದ ಹರಿಯೇ

ಸರ್ವೋತ್ತಮನೆಂದು ಸಾಧಿಸುವ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳ ನ್ಯಾಯಮಾರ್ಗವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು, ತಾನೇ ಪರಬ್ರಹ್ಮನು, ಈಶ್ವರನು ಎಂದು ಮಾಯಾವಾದಿ ಜನರು ಸಾಧಿಸುತ್ತಾರೆ. ಸಭೆಗಳಲ್ಲಿ ವೇದಶಿರಸ್ಸುಗಳಾದ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಿಗೆ ಸಮ್ಮತವಲ್ಲದೆ - "ಜೀವರೂ ಈಶ್ವರನೂ ಒಂದೇ. ಈಶ್ವರನಿಗಿಂತ ಬೇರೆಯಾದ ಪ್ರಪಂಚವೇ ಇಲ್ಲ" ಇತ್ಯಾದಿ ವಿರುದ್ಧಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ವೇದಸಮೂಹವೂ ದುಃಖಿತವಾಗಿತ್ತು, ಶೋಭಾರಹಿತವಾಗಿತ್ತು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಸ್ವೈಶ್ವರತ್ವಂ— ಈಶ್ವರಸ್ಯ ಭಾವಃ ಈಶ್ವರತ್ವಂ ಸ್ವಸ್ಯ ಈಶ್ವರತ್ವಂ ಸ್ವೈಶ್ವರತ್ವಂ |

ನ್ಯಾಯಮಾರ್ಗಂ— ನ್ಯಾಯಸ್ಯ ಮಾರ್ಗಂ ನ್ಯಾಯಮಾರ್ಗಂ |

ದುಷ್ಟಜನೇನ— ದುಷ್ಟಶಾಸ್ತ್ರಾಢಿ ಜನಶ್ಚ ದುಷ್ಟಜನಃ, ತೇನ ದುಷ್ಟಜನೇನ |

ಮೌಲಿಸಂಗ್ರಹವಿಕರ್ಷಣದೂನಾಂ— ಮೌಲೀನಾಂ ಸಂಗ್ರಹಃ ಮೌಲಿಸಂಗ್ರಹಃ, ಮೌಲಿಸಂಗ್ರಹೇಣ ವಿಕರ್ಷಣಂ ಮೌಲಿಸಂಗ್ರಹವಿಕರ್ಷಣಂ, ಮೌಲಿಸಂಗ್ರಹವಿಕರ್ಷಣೇನ ದೂನಾಂ ಮೌಲಿಸಂಗ್ರಹ-ವಿಕರ್ಷಣದೂನಾಂ |

★ ★ ★

ವೇದಸಮೂಹದಂತಿರುವ ದ್ರೌಪದಿಯ ರಕ್ತಕೆ

ಸಜ್ಜನ್ಯಃ ಕತಿಪಯೈರತಿರೀಣೈಶ್ಚಾಲಿತ್ಯೈಃ ಕಲಿಬಲಾಚ್ಛುಭಮಾರ್ಗಾತ್ |

ಅಪ್ಪುಪೇಕ್ಷಿತವಿಕರ್ಷಣದುಃಖಾಂ ಸಾತಿಶೋಕಮಪಿ ಕೈಶ್ಚನ್ನ ಸದ್ವಿಜ್ಞಾನ್ಮಾ || 28 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಸಜ್ಜನ್ಯಃ, ಕತಿಪಯೈಃ, ಅತಿರೀಣೈಃ, ಚಾಲಿತ್ಯೈಃ, ಕಲಿಬಲಾತ್, ಶುಭಮಾರ್ಗಾತ್, ಅಪಿ, ಉಪೇಕ್ಷಿತ-ವಿಕರ್ಷಣದುಃಖಾಂ, ಸಾತಿಶೋಕಂ, ಅಪಿ, ಕೈಶ್ಚನ್ನ, ಸದ್ವಿಜ್ಞಾನ್ಮಾ |

ಅನ್ವಯ— ಕಲಿಬಲಾತ್ ಶುಭಮಾರ್ಗಾತ್ ಚಾಲಿತ್ಯೈಃ ಅತಿರೀಣೈಃ ಕತಿಪಯೈಃ, ಕೈಶ್ಚನ್ನ ಸಜ್ಜನ್ಯರಪಿ ಉಪೇಕ್ಷಿತ-ವಿಕರ್ಷಣದುಃಖಾಂ, ಕೈಶ್ಚನ್ನ ಸಜ್ಜನ್ಯಃ, ಸಾತಿಶೋಕಂ, ಸದ್ವಿಜ್ಞಾನ್ಮಾ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಕಲಿಬಲಾತ್ = ಕಲಿ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ದೈತ್ಯನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ

ಶುಭಮಾರ್ಗಾತ್ = ಧರ್ಮಮಾರ್ಗದಿಂದ

ಚಾಲಿತ್ಯೈಃ = ತಪ್ಪುಮತ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ

ಅತಿರೀಣೈಃ = ಅತ್ಯಂತ ದೀನರಾದ

ಕತಿಪಯೈಃ ಕೈಶ್ಚನ್ನ ಸಜ್ಜನ್ಯರಪಿ ಉಪೇಕ್ಷಿತವಿಕರ್ಷಣದುಃಖಾಂ = ಕೆಲವು ಸಜ್ಜನ್ಯರಿಂದಲೂ ಕೂಡ ಮಾಯಾ-ವಾದಿಗಳ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಉದಾಸೀನ ಮಾಡಲ್ಪಡಲು ಕೆಲವರು ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಲು ದುಃಖಗೊಂಡ

ಕೈಶ್ಚನ್ನ ಸಜ್ಜನ್ಯಃ ಸಾತಿಶೋಕಂ = ಕೆಲವು ಋಷಿಗಳಿಂದ ಬಹಳದುಃಖದಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದು ಹೇಗಾಗುತ್ತದೋ ಹಾಗೆ

ಸದ್ವಿಜ್ಞಾನ್ಮಾ = ಮಾಯಾವಾದಿಸಿದ್ಧಾಂತವೂ ಕೂಡ ಭಗವನ್ನಹಿಮೆಯನ್ನು ಆಪಲಾಪಿಸುತ್ತದೆ ಎಂಬ ದುಃಖವುಳ್ಳ (ವೇದಸಮೂಹವು)

ದ್ರೌಪದೀಪಕ್ಷ

ಕಲಿಬಲಾತ್ ಶುಭಮಾರ್ಗಾತ್ ಚಾಲಿತ್ಯೈಃ ಅತಿರೀಣೈಃ ಕತಿಪಯೈಃ ಕೈಶ್ಚನ್ನ ಸಜ್ಜನ್ಯರಪಿ ಉಪೇಕ್ಷಿತವಿಕರ್ಷಣ-ದುಃಖಾಂ = ಭೀಷ್ಮ ಮೊದಲಾದವರೂ ಕೂಡ ಮದದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ದುಶ್ಚಾಸನನನ್ನು ಉಪೇಕ್ಷಿಸಿ-

ದರು. ತುಂಬಿದ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಕೂದಲನ್ನು ಹಿಡಿದು ಎಳೆದರೂ ಕೂಡ ಭೀಷ್ಮ ಮೊದಲಾದವರು ಕರಿಯ ಆವೇಶದಿಂದ ಮೋಹಿತರಾಗಿ ಧರ್ಮಮಾರ್ಗವನ್ನು ಬಿಟ್ಟವರಾಗಿ ದುಶಾಸನನನ್ನು ಉದಾಸೀನ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ದುಃಖಗೊಂಡ

ಕೃತ್ವನ ಸಭ್ಯತೆ: ಸಾತಿಶೋಕಂ ದೃಷ್ಟಾಂ = ವಿದುರಾದಿಗಳಿಂದ ಅತ್ಯಂತ ದುಃಖದಿಂದ ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟ ದ್ರೌಪದಿಯು

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಸಭ್ಯರಾದ ಭೀಷ್ಮದ್ರೋಣಾದಿಗಳು ಕೆಲವರು ಕರಿಯ ಆವೇಶಬಲದಿಂದ ನ್ಯಾಯಧರ್ಮದ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ದುಷ್ಕಾರದ ದುಶಾಸನ ತನ್ನ ಜಡೆಯನ್ನು ಹಿಡಿದು ಎಳೆಯುವಾಗಲೂ ಉದಾಸೀನರಾಗಿ ಅವನನ್ನು ಶಿಕ್ಷಿಸದೆ ಇದ್ದಾರಲ್ಲಾ ಎಂದು ದ್ರೌಪದಿಯು ದುಃಖಿತಳಾಗಿದ್ದಳು. ವಿದುರನೇ ಮೊದಲಾದ ಕೆಲವರೂ, ಸೂರ್ಯಾದಿ ಧರ್ಮಸಾಕ್ಷಿ ದೇವತೆಗಳು ಕರಿಯ ಆವೇಶವಿಲ್ಲದುದರಿಂದ ತನಗಾಗುವ ಒಡೆಯನ್ನು ಬಹುಕಷ್ಟದಿಂದ ನೋಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಕರಿಯ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಧರ್ಮಮಾರ್ಗವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ದುರ್ಬಲರಾದ ಕೆಲವು ಮಂದಿ ಸಭ್ಯನರು ಜೀವೇಶ್ವರರಿಗೆ ಐಕ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುವ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸದೆ, ವೇದಕ್ಕೆ ಮಾಡಿರುವ ಅಪಾರ್ಥವನ್ನು ನೋಡಿಯೂ ಉದಾಸೀನರಾಗಿದ್ದರು. ಕರಿಬಾಧೆಗೆ ಒಳಗಾಗದೆ ಕೆಲವು ಮಹರ್ಷಿಗಳು ಮತ್ತು ಸಭ್ಯನರು ವೇದಮಾರ್ಗವು ಹಾಳಾಯಿತಲ್ಲಾ ಎಂದು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ನೊಂದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು. ವೇದದ ಸತ್ಯವಾದ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸುವವನು ಯಾರೂ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ವೇದಸಮೂಹವನ್ನು ದ್ರೌಪದಿಯಂತಿತ್ತು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಕರಿಬಲಾತ್— ಕರೇ: ಬಲಂ ಕರಿಬಲಂ ತಸ್ಮಾತ್ ಕರಿಬಲಾತ್ |

ಉಪೇಕ್ಷಿತವಿಕರ್ಷಣಾದುಚ್ಚಾಂ— ಉಪೇಕ್ಷಿತೇನ ವಿಕರ್ಷಣಾ: ಉಪೇಕ್ಷಿತವಿಕರ್ಷಣಾ: ಉಪೇಕ್ಷಿತವಿಕರ್ಷಣೇನ ದುಃಖಂ ಯಸ್ಯಾ: ಸಾ ಉಪೇಕ್ಷಿತವಿಕರ್ಷಣಾದುಚ್ಚಾ, ತಾಂ ಉಪೇಕ್ಷಿತವಿಕರ್ಷಣಾದುಚ್ಚಾಂ |

ಅತಿದೀನ್ಯಃ— ಅತ್ಯಂತ ದೀನಾ: ಅತಿದೀನ್ಯಃ |

ಶುಭಮಾರ್ಗಾತ್— ಶುಭಶ್ಚಾಘೌ ಮಾರ್ಗಶ್ಚ ಶುಭಮಾರ್ಗಾ: ತಸ್ಮಾತ್ ಶುಭಮಾರ್ಗಾತ್ |

★ ★ ★

ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ವಾಸುದೇವನ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ

ವಾಸುದೇವಧರಣೀಧರನಾಥೇತ್ಯುಚ್ಚೈರಪಿ ಮುಹು: ಪ್ರವದಂತೀಮ್ |

ಪೂರ್ಣಷಡ್ಗುಣಮಜಂ ಗತದೋಷಂ ಬಿಭೃತೀಂ ಹೃದಿ ವಿವಿಕ್ತಮಶೇಷಾತ್ || 29 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ವಾಸುದೇವಧರಣೀಧರನಾಥ, ಇತಿ, ಉಚ್ಚೈಃ, ಅಪಿ, ಮುಹು: ಪ್ರವದಂತೀಂ, ಪೂರ್ಣಷಡ್ಗುಣಂ, ಅಜಂ, ಗತದೋಷಂ, ಬಿಭೃತೀಂ, ಹೃದಿ, ವಿವಿಕ್ತಂ, ಅಶೇಷಾತ್ |

ಅನ್ವಯ— ವಾಸುದೇವ ಧರಣೀಧರ ನಾಥ! ಇತಿ ಮುಹು: ಉಚ್ಚೈಃ ಪ್ರವದಂತೀಂ ಪೂರ್ಣಷಡ್ಗುಣಂ ಗತ-ದೋಷಂ ಅಶೇಷಾತ್ ವಿವಿಕ್ತಂ ಅಜಂ ಹೃದಿ ಬಿಭೃತೀಂ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ವಾಸುದೇವಧರಣೀನಾಥ = ವಾಸುದೇವನೇ ! ಧರಣೀಧರನೇ ! ಸ್ವಾಮಿಯೇ !

ಇತಿ ಮುಹು: = ಎಂದು ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ

ಉಚ್ಚೈಃ = ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ, ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ

ಪ್ರವದಂತೀಂ = ಉಚ್ಛಾರಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ,

ಪೂರ್ಣಷಡ್ಗುಣಂ = ಪೂರ್ಣವಾದ ಐಶ್ವರ್ಯಾದಿ ಷಡ್ಗುಣಗಳುಳ್ಳ
 ಗತದೋಷಂ = ದೋಷವಿಲ್ಲದ,
 ಅಶೇಷಾತ್ = ಚೇತನಾಚೇತನಾತ್ಮಕವಾದ ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತಿಗಿಂತ
 ವಿವಿಕ್ತಂ = ವಿಲಕ್ಷಣನಾದ,
 ಅಜಂ = ಉತ್ಪತ್ತಿರಹಿತನಾದ ಭಗವಂತನನ್ನು
 ಹೃದಿ = ತನ್ನ ಮುಖ್ಯವಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಲ್ಲಿ
 ಬಿಭೃತೀಂ = ಹೇಳುತ್ತಿರುವ

ದ್ರೌಪದೀ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ

ವಾಸುದೇವಧರಣೀಧರನಾಥ = ವಾಸುದೇವ ! ಧರಣೀಧರ ! ಸ್ವಾಮಿಯೇ !
 ಇತಿ ಮುಹುಃ ಉಚ್ಚಕ್ಷೇಃ = ಎಂದು ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಧ್ವನಿಯಿಂದ
 ಪ್ರವದಂತೀಂ = ಉಚ್ಚಾರಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ
 ಅಜಂ = ಉತ್ಪತ್ತಿಶೂನ್ಯನಾದ ನಾರಾಯಣನನ್ನು
 ಹೃದಿ = ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ
 ಬಿಭೃತೀಂ = ಧ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ದ್ರೌಪದಿಯು ‘ಹಾ ವಾಸುದೇವ! ಧರಣೀಧರ! ಸ್ವಾಮೀ! ಚಕ್ರಪಾಣಿಯೇ! ನರಸಿಂಹ!’ ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ನಾಮಗಳನ್ನು ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ತಿರುಗಿತಿರುಗಿ ಉಚ್ಚರಿಸುತ್ತಿದ್ದಳು. ಸಕಲಪ್ರಪಂಚದಿಂದಲೂ ಅತ್ಯಂತ ಭಿನ್ನನಾದ, ಸಮಸ್ತ ಶುಭಗುಣ ಪರಿಪೂರ್ಣನಾದ (ಐಶ್ವರ್ಯ, ವೀರ್ಯ, ಯಶಸ್ಸು, ಸಂಪತ್ತು, ಸಾಮಾನ್ಯಜ್ಞಾನ, ವಿಶೇಷಜ್ಞಾನ ಎಂಬ ಆರು ಗುಣಗಳುಳ್ಳ), ಉತ್ಪತ್ತಿ ಇಲ್ಲದ, ಯಾವ ದೋಷಗಳೂ ಇಲ್ಲದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿದ್ದಳು. ನೇರಮಾತೆಯೂ ಹೀಗೇ ಇರುತ್ತಾಳೆ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಧರಣೀಧರಂ— ಧರಣ್ಯಾಃ ಧರಃ ಧರಣೀಧರಃ ತಸ್ಯ ಸಂಬುದ್ಧಿ ಹೇ ಧರಣೀಧರ!
 ಪೂರ್ಣಷಡ್ಗುಣಂ— ಷಟ್ ಚ ತೇ ಗುಣಾಶ್ಚ ಷಡ್ಗುಣಾಃ, ಪೂರ್ಣಾಃ ಷಡ್ಗುಣಾಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ
 ಪೂರ್ಣಷಡ್ಗುಣಂ, ತಂ ಪೂರ್ಣಷಡ್ಗುಣಂ |
 ಗತದೋಷಃ— ಗತಾಃ ದೋಷಾಃ ಯಸ್ಮಾತ್ ಸಃ ಗತದೋಷಃ, ತಂ ಗತದೋಷಂ |

★ ★ ★

ದ್ರೌಪದಿಯ ಅವಮಾನದಂತೆ ವೇದಸಮೂಹದ ಅವಮಾನ

ವಾಯುತಾಂ ಬುಧಜನ್ಯೇನ ನು ಹಾಹಾ ನೈವ ಧರ್ಮ ಇತಿ ಚಾಭಿದಧಾನಾಮ್ |

ಕೃಷ್ಣಪಾಲಿತತಮಾಮನವದ್ಯಾಮಪ್ಯನನ್ಯಶರಣಾಂ ಶರಣೋತ್ಸಾಹಂ || 30 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ವಾಯುತಾಂ, ಬುಧಜನ್ಯಃ, ನನು, ಹಾಹಾ ನ ಏಷ, ಧರ್ಮಃ, ಇತಿ, ಚಾಭಿದಧಾನಾಂ, ಕೃಷ್ಣ-
 ಪಾಲಿತತಮಾಂ, ಅನವದ್ಯಾಂ, ಅಪಿ, ಅನನ್ಯಶರಣಾಂ, ಶರಣೋತ್ಸಾಂ |

ಅನ್ವಯ— ಬುಧಜನ್ಯಃ ವಾಯುತಾಂ, ಏಷಃ ಧರ್ಮಃ ನ ನನು ಇತ್ಯಭಿದಧಾನಾಂ, ಹಾ ! ಹಾ ! ಇತಿ ಚ
 ಅಭಿದಧಾನಾಂ ಕೃಷ್ಣಪಾಲಿತತಮಾಂ, ಅನವದ್ಯಾಂ ಅನನ್ಯಶರಣಾಂ ಶರಣೋತ್ಸಾಂ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಬುಧಜನ್ಯಃ = ಪಂಡಿತಜನರಿಂದ
ವಾರ್ಯತಾಂ = ಜೀವೇಶ್ವರರಿಗೆ ಐಕ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುವ ಮಾಯಾವಾದಿಮತವು ನಿರಾಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರಿ,
ವಿಷಃ = ಈ ಐಕ್ಯವಾದವು
ಧರ್ಮಃ ನ ನನು ಹಿ = ಧರ್ಮವಲ್ಲವಷ್ಟೆ ?
ಹಾಹಾ = ಅಯ್ಯೋ ! ಅಯ್ಯೋ !
ಇತ್ಯಭಿದಧಾನಾಂ = ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಿರುವ
ಕೃಷ್ಣಪಾಲಿತತಮಾಂ = ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸದೇವರಿಂದ ಬಹಳವಾಗಿ ಕಾಪಾಡಲ್ಪಟ್ಟ
ಅನವದ್ಯಾಂ = ದೋಷರಹಿತನಾದ
ಅನನ್ಯತರಣಾಂ ಅಪಿ = ತನಗಿಂತ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತನಾದ ರಕ್ಷಕನು (ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ರಕ್ಷಕ-
ರಿಲ್ಲದವಳಾಗಿ)
ಶರಣೋತ್ಥಾಮ್ = ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಪಡೆಯುವುದರಲ್ಲಿ ಉತ್ಕಂಠಿತವಾದ (ವೇದ-
ಸಮೂಹವನ್ನು)

ದೌಪದೀಪಕ್ಷ

ಬುಧಜನ್ಯಃ = ಭೀಷ್ಮಾದಿಗಳಿಂದ
ವಾರ್ಯತಾಂ = ದುರ್ಯೋಧನನಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಕೆಲಸವು ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿರಿ
ಇತಿ ವಿಷಃ ಧರ್ಮಃ ನ ನನು ಹಿ = ಇವರಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಕೆಲಸವು ಧರ್ಮವಲ್ಲವಷ್ಟೆ !
ಹಾಹಾ = ಅಯ್ಯೋ ! ಅಯ್ಯೋ !
ಇತಿ ಚ ಅಭಿದಧಾನಾಂ = ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಿರುವ
ಕೃಷ್ಣಪಾಲಿತತಮಾಂ = ಶ್ರೀವಾಸುದೇವನಿಂದ ಕಾಪಾಡಲ್ಪಟ್ಟ
ಅನವದ್ಯಾಂ = ಅಜ್ಞಾನ ಮೊದಲಾದ ದೋಷರಹಿತನಾದ
ಅನನ್ಯತರಣಾಂ ಅಪಿ = ಭೀಮಸೇನದೇವರನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ರಕ್ಷಕರಿಲ್ಲದವಳಾಗಿ
ಶರಣೋತ್ಥಾಮ್ = ತನ್ನ ರಕ್ಷಣೆಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಉತ್ಕಂಠಿತನಾದ

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಮತ್ತು, ದೌಪದಿಯು ಹೇಗಿದ್ದಳೆಂದರೆ- ದುಶ್ಯಾಸನನು ಸೀರೆಯನ್ನು ಸೇಳೆಯುತ್ತಿರುವಾಗ 'ಎಲೈ ಭೀಷ್ಮಾದಿಗಳೇ! ನೀವು ಎಲ್ಲಾ ಧರ್ಮತತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿದವರಾಗಿದ್ದೀರಿ. ಈ ದುಷ್ಟನಾದ ದುಶ್ಯಾಸನನು ನನ್ನ ಮಾನಭಂಗ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಇದನ್ನು ತಡೆಯಿರಿ. ಈ ಜೂಜು ಧರ್ಮವಲ್ಲ, ಪತಿವ್ರತೆಯ ಮಾನಭಂಗ ಧರ್ಮವಲ್ಲ! ಹಾ ಅಯ್ಯೋ!' ಎಂದು ಕೂಗಿ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಳು. ಅಂತಹ ಕಷ್ಟಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಧರ್ಮದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅಜ್ಞಾನಾದ ದೋಷಗಳು ಅವಳಿಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಆದರ ವಿಶ್ವಾಸಗಳಿಗೆ ಪಾತ್ರನಾದ ಅವಳನ್ನು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಸಂತೈಸಿದನು. ಭೀಮಸೇನನೊಬ್ಬನಲ್ಲದೆ ತನಗೆ ಬೇರೆ ಯಾರೂ ರಕ್ಷಕರಿಲ್ಲವೆಂದು ಅವಳು ತಿಳಿದಿದ್ದು, ಅವಳ ಶತ್ರುವು ತನ್ನನ್ನು ಮಾನಭಂಗ ಮಾಡಲು ಎಳೆಯುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಯಾರಾದರೂ ಕಾಪಾಡಬೇಕೆಂದು ರಕ್ಷಕರನ್ನು ಅವಳು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿದ್ದಳು. ಆದರಂತೆಯೇ, ವೇದಸಮೂಹವು 'ಅಧಂ ತಮಃ ಪ್ರವಿಶಂತಿ ಯೇಽವಿದ್ಯಾಮುಪಾಸತೇ' ಇತ್ಯಾದಿ ತನ್ನ ವಚನಗಳಿಂದಲೇ ದುಷ್ಟ ಮತಗಳನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸದೇ ಇದ್ದರೆ ಅಂಧತಮಸವೇ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಜೀವೇಶ್ವರರಿಗೆ ಐಕ್ಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವ ದುಷ್ಟಮತಗಳನ್ನು 'ಎಲೈ ಪಂಡಿತೇಶ್ವರೇ! ನಿರಾಕರಿಸಿರಿ. ಈ ಐಕ್ಯವಾದವು ಧರ್ಮವಲ್ಲ, ಅಯ್ಯೋ! ಅಯ್ಯೋ! ಸತ್ಯಂ ಭಿದಾ ಸತ್ಯಂ ಭಿದಾ ಸತ್ಯಂ ಭಿದಾ ಎಂದು ನಾನೇ ಭೇದವು ಸತ್ಯವೆಂದು ಶಪಥ ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದೇನೆ' ಎಂದ

ಹೇಳುತ್ತಿತ್ತು. ಈ ವೇದಸಮೂಹವು ಶ್ರೀ ವೇದವ್ಯಾಸರಿಂದ ಆದರಿಸಲ್ಪಡತಕ್ಕದ್ದಾಗಿದೆ. ನಿತ್ಯವಾದುದು, ಯಾವ ಪುರುಷನೂ ನಿರ್ಮಿಸಲ್ಪಡದ್ದರಿಂದ ಯಾವ ದೋಷವೂ ಇಲ್ಲದ್ದು. ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಪಾಯನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ರಕ್ಷಕರಿಲ್ಲದ್ದು. ದುರ್ವಾದಿಗಳ ಉಪದ್ರವಗಳಿಂದ ತನ್ನನ್ನು ಯಾರಾದರೂ ಕಾಪಾಡಬೇಕೆಂದು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿತ್ತು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಬುಧಜನ್ಯಃ— ಬುಧಾಶ್ಚ ತೇಃ ಜನಾಶ್ಚ ಬುಧಜನಾಃ, ತೈಃ ಬುಧಜನ್ಯಃ |

ಕೃಷ್ಣಪಾಲಿತತಮಾಂ— ಕೃಷ್ಣೇನ ಪಾಲಿತತಮಾ ಕೃಷ್ಣಪಾಲಿತತಮಾ ತಾಂ |

ಅನವದ್ಯಾಂ— ನ ವಿದ್ಯತೇ ಅವದ್ಯಂ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ ಅನವದ್ಯಾ, ತಾಂ ಅನವದ್ಯತಾಂ |

ಅನನ್ಯಶರಣಾಂ— ನ ವಿದ್ಯತೇ ಶರಣಂ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ ಅನನ್ಯಶರಣಾ, ತಾಂ ಅನನ್ಯಶರಣಾಂ |

ಶರಣೋತ್ಥಾಂ— ಶರಣೇ ಉತ್ಥಾ ಶರಣೋತ್ಥಾ ತಾಂ |

ವೇದಿಜಾಂ ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕವನ್ನು ಮೊದಲೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದೆ.

★ ★ ★

ಮಾಯಾವಾದ ಖಂಡಿಸಲು ಆಚಾರ್ಯರ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ

ವೇದಿಜಾಮಿವ ಪುರಾ ಭರತಾಗ್ರ್ಯಃ ಸಸ್ವಯಂ ಶ್ರುತಿತತಿಂ ಖಿಲು ದೃಷ್ಟ್ವಾ |

ಪುಷ್ಪಬುದ್ಧಿಕರೋತ್ ಕರುಣಾಬ್ಧಿಃ ದುಷ್ಪಪಕ್ಷದಮನಸ್ವಿರಸಂಧಾಮ್

|| 31 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ವೇದಿಜಾಂ, ಇವ, ಪುರಾ, ಭರತಾಗ್ರ್ಯಃ, ಸಃ, ಸ್ವಯಂ, ಶ್ರುತಿತತಿಂ, ಖಿಲು, ದೃಷ್ಟ್ವಾ, ಪುಷ್ಪಬುದ್ಧಿಃ, ಅಕರೋತ್, ಕರುಣಾಬ್ಧಿಃ, ದುಷ್ಪಪಕ್ಷದಮನಸ್ವಿರಸಂಧಾಂ |

ಅನ್ವಯ— ಕರುಣಾಬ್ಧಿಃ ಪುಷ್ಪಬುದ್ಧಿಃ ದುಷ್ಪಪಕ್ಷದಮನಸ್ವಿರಸಂಧಾಂ ಅಕರೋತ್, ಶ್ರುತಿತತಿಂ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ಪುರಾ ವೇದಿಜಾಂ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ಭರತಾಗ್ರ್ಯಃ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಕರುಣಾಬ್ಧಿಃ = ಕರುಣೆ ಎಂಬ ಸಮುದ್ರದಂತಿರತಕ್ಕ

ಪುಷ್ಪಬುದ್ಧಿಃ = ಪೂರ್ಣವಾದ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು

ದುಷ್ಪಪಕ್ಷದಮನಸ್ವಿರಸಂಧಾಂ = ಮಾಯಿಗಳ ಸಿದ್ಧಾಂತಗಳ ನಿರಾಕರಣೆಯಲ್ಲಿ ದೃಢವಾದ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯನ್ನು

ಅಕರೋತ್ = ಮಾಡಿದರು.

ಶ್ರುತಿತತಿಂ = ವೇದಗಳ ಸಮೂಹವನ್ನು

ದೃಷ್ಟ್ವಾ = ನೋಡಿ

ಪುರಾ = ಹಿಂದಿನ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ

ವೇದಿಜಾಂ = ದ್ರೌಪದಿಯನ್ನು

ದೃಷ್ಟ್ವಾ = ನೋಡಿ

ಭರತಾಗ್ರ್ಯಃ = ಭರತಕುಲೋತ್ಪನ್ನರಾದ ರಾಜರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಭೀಮಸೇನನು ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಹಿಂದೆ ಭೀಮನು ದುರ್ಯೋಧನನೇ ಮೊದಲಾದವರುಗಳಿಂದ ಕಳವಳಗೊಂಡ ದ್ರೌಪದಿಯನ್ನು ನೋಡಿ ದುರ್ಯೋಧನನ ಸಂಹಾರ ಮಾಡುವುದಾಗಿ ದೃಢವಾದ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೇಗೆ ಮಾಡಿದನೋ ಹಾಗೆ ಈ

ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಮಾಯಿಗಳಿಂದ ಕಳವಳಗೊಂಡ ವೇದಸಮೂಹವನ್ನು ನೋಡಿ ಮಾಯಿಗಳ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಖಂಡಿಸುತ್ತೇನೆ ಎಂಬ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಕರುಣಾಬ್ಧಿ—ಕರುಣಾ ವಿವ ಅಬ್ಧಿ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಕರುಣಾಬ್ಧಿಃ |

ಪುಷ್ಪಬುದ್ಧಿ—ಪುಷ್ಪಾ ಬುದ್ಧಿ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಪುಷ್ಪಬುದ್ಧಿಃ |

ದುಷ್ಪಪಕ್ಷದಮನಸ್ವಿರಸಂಧಾಂ— ದುಷ್ಪಾನಾಂ ಪಕ್ಷಾಃ ದುಷ್ಪಪಕ್ಷಾಃ, ದುಷ್ಪಪಕ್ಷಾಣಾಂ ದಮನೇ ಸ್ವಿರಃ ದುಷ್ಪಪಕ್ಷದಮನಸ್ವಿರಃ, ದುಷ್ಪಪಕ್ಷದಮನಸ್ವಿರಃ ಸಂಧಾಃ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ ದುಷ್ಪಪಕ್ಷದಮನಸ್ವಿರಸಂಧಾ ತಾಂ |

ಶ್ರುತಿತತಿಂ—ಶ್ರುತೀನಾಂ ತತಿಂ ಶ್ರುತಿತತಿಂ |

ಭರತಾಗ್ರ್ಯಃ—ಭರತಾನಾಂ ಅಗ್ರ್ಯಃ ಭರತಾಗ್ರ್ಯಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಕರೋತ್- ದುಶ್ಯಂತ್ ಕರಣೇ ಇತ್ಯನ್ಯಾದೃಶೋಃ ಲಜ್ ಪರಸ್ವೈಪದಿನಃ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ 'ಅಕರೋತ್' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಅಕರೋತ್ ಅಕುರುತಾಂ ಅಕುರ್ವನ್, ಅಕರೋಃ ಅಕುರುತಂ ಅಕುರುತ, ಅಕರವಂ ಅಕುರ್ವ ಅಕುರ್ಮ ||

★ ★ ★

ಗೀತಾಭಾಷ್ಯದ ರಚನೆ

ಅವ್ಯಯಂ ಸತತಮಪ್ಯುಪಭುಕ್ತ್ಯಾ ವಿತ್ತಮಗ್ರ್ಯಮಿವ ದೂರಯಿಯಾಸುಃ |

ಜ್ಞಾಯಸೇ ಸಗುರವೇ ಹರಿಗೀತಾಭಾಷ್ಯಮೇಷ ವಿರಚಯ್ಯ ತದಾಽದಾತ್ || 32 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅವ್ಯಯಂ, ಸತತಂ, ಅಪಿ, ಉಪಭುಕ್ತ್ಯಾ, ವಿತ್ತಂ, ಅಗ್ರ್ಯಂ, ಇವ, ದೂರಯಿಯಾಸುಃ, ಜ್ಞಾಯಸೇ, ಸಗುರವೇ, ಹರಿಗೀತಾಭಾಷ್ಯಂ, ಏಷಃ, ವಿರಚಯ್ಯ, ತದಾ, ಅದಾತ್ |

ಅನ್ವಯ— ಏಷಃ ದೂರಯಿಯಾಸುಃ ತದಾ, ಹರಿಗೀತಾಭಾಷ್ಯಂ ವಿರಚಯ್ಯ ಸಗುರವೇ ಜ್ಞಾಯಸೇ ಅದಾತ್, ದೂರಯಿಯಾಸುಃ ಸತತಂ ಉಪಭುಕ್ತ್ಯಾಪಿ ಅವ್ಯಯಂ ಅಗ್ರ್ಯಂ ವಿತ್ತಂ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಏಷಃ = ಈ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು

ದೂರಯಿಯಾಸುಃ = ದೂರದೇಶವಾದ ಬದರಿಕಾಶ್ರಮವನ್ನು ಕುರಿತು ಹೋಗಲು ಇಚ್ಛೆ ಉಳ್ಳವರಾಗಿ

ತದಾ = ಆಗ, ರಜತಪೀಠಪುರವಾಸ ಸಮಯದಲ್ಲಿ

ಹರಿಗೀತಾಭಾಷ್ಯಂ = ಭಗವದ್ಗೀತೆಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು

ವಿರಚಯ್ಯ = ನಿರ್ಮಾಣ ಮಾಡಿ

ಸಗುರವೇ = ತಮ್ಮ ಗುರುಗಳಾದ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರಿಂದ ಸಹಿತರಾದ

ಜ್ಞಾಯಸೇ = ಜ್ಞೇಷ್ಯ ಯತಿಗಳಿಗೆ

ಅದಾತ್ = ಕೊಟ್ಟರು.

ದೂರಯಿಯಾಸುಃ = ದೂರದೇಶವನ್ನು ಕುರಿತು ಹೋಗಲು ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳ ಒಬ್ಬ ಪುರುಷನು ತನ್ನ ಜನರಿಂದ

ಸತತಂ = ಯಾವಾಗಲೂ

ಉಪಭುಕ್ತ್ಯಾಪಿ = ಭೋಗಿಸಿದರೂ ಕೂಡ

ಅವ್ಯಯಂ = ಕಡಿಮೆಯಾಗದಿರುವ

ಅಗ್ರ್ಯಂ = ಉತ್ತಮವಾದ

ವಿತ್ತಂ = ಹಣವನ್ನು (ಕೊಡುವಂತೆ) ಗೀತಾಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಕೊಟ್ಟರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಈ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ದೂರದೇಶದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಬದರಿಕಾಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಹೋಗಬೇಕೆಂದು ಇಚ್ಛಿಸಿದರು. ಅವರು ಹೋಗುವ ಮುನ್ನ ಭಗವದ್ಗೀತೆಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಬರೆದು ತಮ್ಮ ಗುರುಗಳಾದ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡ ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಯತಿಗಳಿಗೆ ಕೊಟ್ಟರು. ಹೇಗೆ ಒಬ್ಬ ಪುರುಷನು ದೂರದೇಶವನ್ನು ಕುರಿತು ಹೋಗಲು ಇಚ್ಛಿಸಿದಾಗ ಅವನು ತನ್ನ ಹತ್ತಿರ ಇರತಕ್ಕ ಉತ್ತಮವಾದ ಹಣವನ್ನು ತನ್ನ ಬಂಧುಗಳಿಗೆ ಕೊಡುತ್ತಾನೋ, ಹಾಗೆ ಈ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಎಷ್ಟು ಬಾರಿ ಓದಿ ಕೇಳಿದರೂ ಅರ್ಥವು ಕಡಿಮೆಯಾಗದೆ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ “ಗೀತಾಭಾಷ್ಯ” ವನ್ನು ಕೊಟ್ಟರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ದೂರಯಯಾಸುಃ— ದೂರಂ ಯಾತುಂ ಇಚ್ಛುಃ ದೂರಯಯಾಸುಃ

ಹರಿಗೀತಾಭಾಷ್ಯಂ— ಹರಿಗೀತಾಯಾಃ ಭಾಷ್ಯಂ ಹರಿಗೀತಾಭಾಷ್ಯಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅದಾತ್- ಡು ದಾತ್ ದಾನೇ ಇತ್ಯನ್ಯಾತ್ಮತೋಃ ಲಜ್ ಪರಸ್ಪೃಪದಿನಃ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ ‘ಅದಾತ್’ ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಅದಾತ್ ಅದಾತಂ ಅದುಃ, ಅದಾಃ ಅದಾತಂ ಅದಾತ, ಅದಾಂ ಅದಾವ ಅದಾಮ ||

★ ★ ★

ಪ್ರಥಮಬದರೀಯಾತ್ಮಗೆ ಸಿದ್ಧತೆ

ಹೇತುವಾದಿನಿ ವಿಶಂಕಟಬುದ್ಧಿ

ತೀರ್ಥಮರ್ಥಯತಿ ಗಂತುಮನುಜ್ಞಾಮ್ |

ತಾಂ ದಿದೇಶ ಪುರುಷೋತ್ತಮತೀರ್ಥ-

ಶ್ಚಿಂತಯನ್ ಸ ಪುರುಷೋತ್ತಮರಕ್ಷಾಮ್ || 33 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಹೇತುವಾದಿನಿ, ವಿಶಂಕಟಬುದ್ಧಿ, ತೀರ್ಥಂ, ಅರ್ಥಯತಿ, ಗಂತುಂ, ಅನುಜ್ಞಾಂ, ತಾಂ, ದಿದೇಶ, ಪುರುಷೋತ್ತಮತೀರ್ಥಃ, ಚಿಂತಯನ್, ಸಃ, ಪುರುಷೋತ್ತಮರಕ್ಷಾಂ |

ಅನ್ವಯ— ಹೇತುವಾದಿನಿ ವಿಶಂಕಟಬುದ್ಧಿ ತೀರ್ಥಂ ಗಂತುಂ ಅನುಜ್ಞಾಂ ಅರ್ಥಯತಿ(ಸತಿ), ಪುರುಷೋತ್ತಮ-ತೀರ್ಥಃ ಸಃ ತಾಂ ದಿದೇಶ, ಪುರುಷೋತ್ತಮರಕ್ಷಾಂ ಚಿಂತಯನ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಹೇತುವಾದಿನಿ = ದೇವಕಾರ್ಯಾರ್ಥವಾದ ಯಾವ ಗಮನಕಾರಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿರುವ

ವಿಶಂಕಟಬುದ್ಧಿ = ವಿಶಾಲವಾದ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು,

ತೀರ್ಥಂ = ಭಾಗೀರಥಿ ಮೊದಲಾದ ತೀರ್ಥಕ್ಷೇತ್ರಗಳನ್ನು ಕುರಿತು

ಗಂತುಂ = ಹೋಗಲು

ಅನುಜ್ಞಾಂ = ಅನುಮತಿಯನ್ನು

ಅರ್ಥಯತಿ(ಸತಿ) = ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತಿರಲು,

ಪುರುಷೋತ್ತಮತೀರ್ಥಂ = ಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮರಾದ, ಗುರುಗಳಾದ

ಸಃ = ಆ ಆಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷಾಚಾರ್ಯರು,

ಪುರುಷೋತ್ತಮರಕ್ಷಾಂ = ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನ ರಕ್ಷೆಯನ್ನು

ಚಿಂತಯನ್ = ಆಲೋಚಿಸುತ್ತಾ, ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನು ಈ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ರಕ್ಷಿಸಲಿ ಎಂದು ನಾರಾಯಣನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತಾ

ತಾಂ = ಅನುಜ್ಞೆಯನ್ನು

ದಿದೇಶ = ಕೊಟ್ಟರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಭಾಗೀರಥಿ ಮೊದಲಾದ ತೀರ್ಥಕ್ಷೇತ್ರಗಳ ಯಾತ್ರೆಯನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಬರುತ್ತೇನೆ ಎಂದು ಸಕಾರಣವನ್ನು ಹೇಳಿ ತಮ್ಮ ಗುರುಗಳಾದ ಶ್ರೀ ಆಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಅನುಮತಿ ಕೇಳುತ್ತಾರೆ. ಆಗ ಆಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷಾಚಾರ್ಯರು ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನು ಈ ನನ್ನ ಶಿಷ್ಯನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಲಿ ಎಂದು ದೇವರಧ್ಯಾನವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಬದರೀಯಾತ್ರೆಗೆ ಅನುಮತಿಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಪುರುಷೋತ್ತಮರಕ್ಷಾಂ— ಪುರುಷೋತ್ತಮರಕ್ಷಾಂ ಪುರುಷೋತ್ತಮಸ್ಯ ರಕ್ಷಾಂ ಪುರುಷೋತ್ತಮರಕ್ಷಾ ತಾಂ ಪುರುಷೋತ್ತಮರಕ್ಷಾಂ ।

ವಿಶಂಕಟಬುದ್ಧಿ— ವಿಶಂಕಟಾ ಬುದ್ಧಿಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ವಿಶಂಕಟಬುದ್ಧಿಃ, ತಸ್ಯನ್ ।

ಪುರುಷೋತ್ತಮತೀರ್ಥಂ— ಪುರುಷೇಷು ಉತ್ತಮಃ ಪುರುಷೋತ್ತಮಃ, ಪುರುಷೋತ್ತಮಶ್ಚಾಸೌ ತೀರ್ಥಶ್ಚ ಪುರುಷೋತ್ತಮತೀರ್ಥಃ, ತಂ ಪುರುಷೋತ್ತಮತೀರ್ಥಂ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ದಿದೇಶ- ದಿಶ ಅತಿಸರ್ವನೇ ಇತ್ಯನ್ವಾದ್ಯಾಶೋ ಲಿಟ್ ಪರಸ್ಕೃಪದಿನಃ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ವಿಕವಚನೇ "ದಿದೇಶ" ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ದಿದೇಶ ದಿದಿಶತುಃ ದಿದಿಶತುಃ, ದಿದಿಶಿಥ ದಿದಿಶಥುಃ ದಿದಿಶ, ದಿದೇಶ ದಿದಿಶ ದಿದಿಶಿವ ದಿದಿಶಿಮ ॥

★ ★ ★

ನೀರಜಾ ಮಲಯಮಂಡಲವೃತ್ತಾ ಶ್ಲಾಘಿತೋ ಭುವಿ ಸದಾಲ್ಯನುಯಾತಃ ।

ಸಾಧುಪಾಂಥಪರಿತಾಪಮಪಾಸ್ಯಮ್ನಾತ್ರಾಂ ದಿಶಮಯಾನ್ತರುದಂಶಃ ॥ 34 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ನೀರಜಾಃ, ಮಲಯಮಂಡಲವೃತ್ತಾ, ಶ್ಲಾಘಿತಃ, ಭುವಿ ಸದಾಲ್ಯನುಯಾತಃ, ಸಾಧುಪಾಂಥ- ಪರಿತಾಪಂ, ಅಪಾಸ್ಯನ್, ಉತ್ತರಾಂ, ದಿಶಂ, ಅಯಾತ್ ಮರುದಂಶಃ ।

ಅನ್ವಯ— ಮರುದಂಶಃ ಉತ್ತರಾಂ ದಿಶಂ ಅಯಾತ್, ನೀರಜಾಃ ಮಲಯಮಂಡಲವೃತ್ತಾ ಭುವಿ ಶ್ಲಾಘಿತಃ, ಸದಾಲ್ಯನುಯಾತಃ ಸಾಧುಪಾಂಥಪರಿತಾಪಂ ಅಪಾಸ್ಯನ್ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಮರುದಂಶಃ = ವಾಯುವಿನ ಆವತಾರರಾದ ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು

ಉತ್ತರಾಂ = ಉತ್ತರಾದಿ

ದಿಶಂ = ದಿಕ್ಕನ್ನು ಕುರಿತು

ಅಯಾತ್ = ಹೋದರು.

ನೀರಜಾಃ = ರಜೋಗುಣವು ಇಲ್ಲದ

ಮಲಯಮಂಡಲವೃತ್ತಾ = ಮಲಯಪರ್ವತದ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಇರುವುದರಿಂದ

ಭುವಿ = ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ

ಶ್ಲಾಘಿತಃ = ಪ್ರಶಂಸಿಸಲ್ಪಟ್ಟ

ಸದಾಲ್ಯನುಯಾತಃ = ಸಜ್ಜನರ ಸಮೂಹದಿಂದ ಅನುಸರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ

ಸಾಧುಪಾಂಥಪರಿತಾಪಂ = ಸಜ್ಜನರಾದ ಮಾರ್ಗಸ್ಥರ ತಾಪತ್ರಯವನ್ನು

ಅಪಾಸ್ಯನ್ = ಹೋಗಲಾಡಿಸಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಕಿಗೆ ಹೊರಟರು. ಮಲಯ ಪರ್ವತದ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಸಂಚಾರ ಮಾಡಿದರು. ಅವರು ಮಲಯಪರ್ವತದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ದಕ್ಷಿಣದೇಶದಲ್ಲಿ ವಾದಿಗಳನ್ನು ಜಯಿಸಿ ಸಜ್ಜನರ ಸಮೂಹದಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಅವರ ಮಾರ್ಗಸ್ಥರ ಸಂಸಾರತಾಪವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪರಿಹರಿಸಿದರು. ಹೀಗೆ ಮಾಡುತ್ತಾ ಮರುತನ ಅಂಶರಾದ ಅವರು ಮರುತನ ಅಂಶದಂತೆ (ಗಾಳಿಯಂತೆ) ಮುಂದುವರಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಮರುದಂಶ— ಮರುತಃ ಅಂಶಃ ಮರುದಂಶಃ |

ಮಲಯಮಂಡಲವೃತ್ತಾ— ಮಲಯಸ್ಯ ಮಂಡಲಂ ಮಲಯಮಂಡಲಂ, ಮಲಯಮಂಡಲೇ ವರ್ತತೇ

ಇತಿ ಮಲಯಮಂಡಲ ವೃತ್ತಿಃ ತಸ್ಯೈನ್ |

ಸದಾಲ್ಯನುಯಾತಃ— ಸತಾಂ ಆಲಿಃ ಸದಾಲಿಃ, ಸದಾಲ್ಯಾ ಅನುಯಾತಃ ಸದಾಲ್ಯನುಯಾತಃ |

ಸಾಧುಪಾಂಥಪರಿತಾಪಂ— ಸಾಧುನಾಂ ಪಾಂಥಂ ಸಾಧುಪಾಂಥಂ, ಸಾಧುಪಾಂಥಾನಾಂ ಪರಿತಾಪಂ ಸಾಧುಪಾಂಥಪರಿತಾಪಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಯಾತ್- ಯಾ ಪ್ರಾವಣೇ ಇತ್ಯಸ್ಮಾದ್ಧಾತೋಃ ಲಬ್ ಪರಸ್ವೈಪದಿನಃ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ವಿಕವಚನೇ "ಅಯಾತ್" ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಅಯಾತ್ ಅಯಾತಾಂ ಅಯುಃ, ಅಯಾಃ ಅಯಾತಂ ಅಯಾತ, ಅಯಾಂ ಅಯಾವ ಅಯಾಮ ||

★ ★ ★

ಬುದ್ಧಿಶುದ್ಧಿಕರಗೋನಿಕರಾಡ್ಯಂ ತೀರ್ಥಜಾತಮುಭಯಂ ಚ ಧರಣ್ಯಾಮ್ |

ಆತ್ಮಮಜ್ಜನತಃ ಏವ ನಿಶಾಮಂ ಪರ್ಯಶೋಧಯದಮಂದಮನೀಷಃ || 35 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಬುದ್ಧಿಶುದ್ಧಿಕರಗೋನಿಕರಾಡ್ಯಂ, ತೀರ್ಥಜಾತಂ, ಉಭಯಂ, ಚ, ಧರಣ್ಯಾಂ, ಆತ್ಮಮಜ್ಜನತಃ, ಏವ, ನಿಶಾಮಂ, ಪರ್ಯಶೋಧಯತ್, ಅಮಂದಮನೀಷಃ |

ಅನ್ವಯ— ಅಮಂದಮನೀಷಃ ಧರಣ್ಯಾಂ, ಬುದ್ಧಿಶುದ್ಧಿಕರಗೋನಿಕರಾಡ್ಯಂ ಉಭಯಂ ತೀರ್ಥಜಾತಂ ಚ, ಆತ್ಮಮಜ್ಜನತಃ ಏವ ನಿಶಾಮಂ ಪರ್ಯಶೋಧಯತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಮಂದಮನೀಷಃ = ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು

ಧರಣ್ಯಂ = ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ

ಬುದ್ಧಿಶುದ್ಧಿಗೋನಿಕರಾಡ್ಯಂ = ಮೈಮನಸ್ಸನ್ನು ಶುದ್ಧಗೊಳಿಸುವ ನೀರಿನ ಸಮೂಹದಿಂದ, ಮನಸ್ಸನ್ನು ಶುದ್ಧಗೊಳಿಸುವ ಮಾತುಗಳ ಸಮೂಹದಿಂದ ಸಂಪನ್ನವಾದ

ಉಭಯಂ = ಎರಡು ವಿಧವಾದ

ತೀರ್ಥಜಾತಂ = ಭಾಗವತಾದಿ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಮತ್ತು ನದಿ ಮೊದಲಾದ ಜಲಗಳ ಸಮೂಹವನ್ನು

ಆತ್ಮಮಜ್ಜನತಃ ವಿವ = ತಮ್ಮ ಪರಾಮರ್ಶದಿಂದ ಅಥವಾ ಮುಳುಗುವಿಕೆಯಿಂದಲೇ

ನಿಕಾಮಂ = ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ

ಪರ್ಯುಶೋಧಯತ್ = ಪವಿತ್ರಗೊಳಿಸಿದರು |

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿ ಭಾಗವತ ಮೊದಲಾದ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಮತ್ತು ನದಿಮೊದಲಾದ ಜಲಗಳನ್ನು ಪವಿತ್ರಗೊಳಿಸಿದರು. ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ ಅನೇಕ ನದಿಗಳನ್ನು ತಮ್ಮ ಸ್ನಾನದಿಂದಲೇ ಶುದ್ಧಗೊಳಿಸಿದರು. ಭಾಗವತ ಮೊದಲಾದ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶಿಸಿ ಅದಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ನಿರಾಕರಣಪೂರ್ವಕವಾದ ಗ್ರಂಥೋದ್ಧಾರದಿಂದ ವೇದವ್ಯಾಸದೇವರಿಗೆ ಸಂಮತವಾದ ಪಾಠವನ್ನು ಸ್ಥಿರಗೊಳಿಸಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಆತ್ಮಮಜ್ಜನತಃ— ಆತ್ಮನಃ ಮಜ್ಜನಂ ಆತ್ಮಮಜ್ಜನಂ, ತಸ್ಮಾತ್ ಆತ್ಮಮಜ್ಜನತಃ |

ಅಮಂದಮನೀಷಃ— ಅಮಂದಾ ಮನೀಷಾ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಅಮಂದಮನೀಷಃ |

ತೀರ್ಥಜಾತಂ— ತೀರ್ಥಾನಾಂ ಜಾತಂ ತೀರ್ಥಜಾತಂ |

ಬುದ್ಧಿಶುದ್ಧಿಗೋನಿಕರಾಡ್ಯಂ— ಕುವರ್ತತೀತಿ ಕರಾಃ, ಶುದ್ಧಃ ಕರಾಃ ಶುದ್ಧಿಗರಾಃ, ಬುದ್ಧಃ ಶುದ್ಧಿಗರಾಃ ಬುದ್ಧಿಶುದ್ಧಿಗರಾಃ, ಬುದ್ಧಿಶುದ್ಧಿಗರಾಶ್ಚ ತೇ ಗವಶ್ಚ ಬುದ್ಧಿಶುದ್ಧಿಗರಗವಃ, ಬುದ್ಧಿಶುದ್ಧಿಗರಗವಾಂ ನಿಕರೇಣ ಆಡ್ಯಂ ಬುದ್ಧಿಶುದ್ಧಿಗೋನಿಕರಾಡ್ಯಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಪರಿ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ಶುದ್ಧ ಶುದ್ಧಿ ಇತ್ಯನ್ಯಾದ್ಯತೋಃ ಲಪ್ ಪರಸ್ವೈವದಿನಃ ಪ್ರಥಮ-ಪುರುಷೇ ವಿಕವಚನೇ "ಪರ್ಯುಶೋಧಯತ್" ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಪರ್ಯುಶೋಧಯತ್

ಪರ್ಯುಶೋಧಯತಾಂ

ಪರ್ಯುಶೋಧಯನ್

ಪರ್ಯುಶೋಧಯಃ

ಪರ್ಯುಶೋಧಯತಂ

ಪರ್ಯುಶೋಧಯತ

ಪರ್ಯುಶೋಧಯಂ

ಪರ್ಯುಶೋಧಯವ

ಪರ್ಯುಶೋಧಯಾಮು ||

★ ★ ★

ವಾಸುದೇವಪದಸಂತತಸಂಗೀ ತೇಜಸಾಪ್ಯಲಮಧಃಕೃತರವಃ |

ಅತ್ಯವರ್ತಕ ನಿತಾಂತಮಥಾಸೌ ಗಾಂಗಮೋಘಮುಘನಾಶನಕೀರ್ತಿಃ

|| 36 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ವಾಸುದೇವಪದಸಂತತಸಂಗೀ, ತೇಜಸಾಪಿ, ಅಲಂ, ಅಧಃಕೃತರವಃ, ಅತ್ಯವರ್ತಕ, ನಿತಾಂತಂ, ಅಥ, ಅಸೌ, ಗಾಂಗಂ, ಒಘಂ, ಅಘನಾಶನಕೀರ್ತಿಃ |

ಅನ್ವಯ— ಅಥ ವಾಸುದೇವಪದಸಂತತಸಂಗೀ ತೇಜಸಾಪಿ ಅಲಂ ಅಧಃಕೃತರವಃ ಅಘನಾಶನಕೀರ್ತಿಃ ಅಸೌ, ಗಾಂಗಂ ಒಘಂ ನಿತಾಂತಂ ಅತ್ಯವರ್ತಕ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಥ = ಉತ್ತರದೇಶಕ್ಕೆ ಬಂದ ಅನಂತರ

ವಾಸುದೇವಪದಸಂತತಸಂಗೀ = ಯಾವಾಗಲೂ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವಿನ ಪಾದಸ್ಮರಣಾರೂಪವಾದ ಸಂಗದಿಂದಲೂ,

ತೇಜಸಾಪಿ = ತಮ್ಮ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದಲೂ

ಅಲಂ = ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ

ಅಧ್ಯಕ್ಷತಶರ್ವಃ = ರುದ್ರನಿಂದ ಉತ್ತಮ ಎಂಬುದಾಗಿ

ಅಘನಾಶನೀರ್ತಿಃ = ಪಾಪವನ್ನು ನಾಶಮಾಡತಕ್ಕ ಮಹಾತ್ಮೆಯುಳ್ಳ

ಅಸೌ = ಈ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು,

ಗಾಂಗಂ ಓಘಂ = ಗಂಗೆಯ ಪ್ರವಾಹವನ್ನು

ನಿತಾಂತಂ = ಅತಿಶಯವಾಗಿ

ಅತ್ಯವರ್ತತ = ಅತಿಕ್ರಮಿಸಿದರು (ದಾಟಿದರು).

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಪಾಪವನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವ ಮಹಾತ್ಮೆ ಉಳ್ಳ ಈ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು ಬಹಳ ರಭಸವಾಗಿದ್ದ ಗಂಗೆಯ ಪ್ರವಾಹವನ್ನು ಅತಿಕ್ರಮಿಸಿದರು. ಭಾಗೀರಥಿ ನದಿಯ ಪ್ರವಾಹವನ್ನು ಸುಭವಾಗಿ ದಾಟಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಗುಣದಿಂದ ದಾಟಲು ಸುಲಭ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಈ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಗಂಗಾನದಿಯ ಹತ್ತಿರ ಬಂದ ತಕ್ಷಣ ಗಂಗೆಯು ತಲೆಬಾಗಿ ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡಿದಳು. ಗಂಗೆಯು ಶ್ರೀಹರಿಯ ಪಾದಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ್ದರೂ ಕೆಳಗೆ ಇಳಿದು ಬಂದುದರಿಂದ ನಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ತಂದೆಯ ಪಾದಸಂಗವಿಲ್ಲದವಳು. ವಾಸುದೇವ ರೂಪಿಯಾದ ಪರಮಾತ್ಮನ ಪಾದಗಳಲ್ಲಿ ನಿತ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಆಸಕ್ತರಾದ, ತನ್ನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಮಹಾರುದ್ರದೇವರನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸುವವರೂ ಆಗಿರುವ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಗಂಗೆಯ ಪ್ರವಾಹವನ್ನು ಸುಲಭವಾಗಿಯೇ ದಾಟಿದರು. ಹೀಗೆ ತಮ್ಮ ಗುಣಗಳಿಂದ ಗಂಗೆಯನ್ನು ಜಯಿಸಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ವಾಸುದೇವಪದಸಂತತಸಂಗೀ— ವಾಸುದೇವಸ್ಯ ಪದೇ ವಾಸುದೇವಪದೇ, ಸಂತತಂ ಸಂಗಃ ಅಸ್ಯ ಅಸೀತಿ ಸಂತತಸಂಗೀ, ವಾಸುದೇವಪದಯೋಃ ಸಂತತಸಂಗೀ ವಾಸುದೇವಪದಸಂತತಸಂಗೀ ।

ಅಧ್ಯಕ್ಷತಶರ್ವಃ— ಅಧ್ಯಕ್ಷತ ಶರ್ವಃ ಯೇನ ಸಃ ಅಧ್ಯಕ್ಷತಶರ್ವಃ ।

ಗಾಂಗಂ— ಗಂಗಾಯಾಃ ಅಯಂ ಗಾಂಗಃ, ತಂ ಗಾಂಗಂ ।

ಅಘನಾಶನೀರ್ತಿಃ— ಅಘಾನಾಂ ನಾಶನಂ ಯಯಾ ಸಾ ಅಘನಾಶನಾ ತಾದೃಶೀ ಕೀರ್ತಿಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಅಘನಾಶನೀರ್ತಿಃ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅತಿ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ವೃತ್‌ವರ್ತನೇ ಇತ್ಯನ್ವಾತ್ಪ್ರಾತೋಃ ಲಬ್ಧ್ವಾ ಆತ್ಮನೇ ಪದಿನಃ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ವಿಕವಚನೇ "ಅತ್ಯವರ್ತತ" ಇತಿ ರೂಪಮ್ । ।

ಅತ್ಯವರ್ತತ ಅತ್ಯವರ್ತೇತಾಂ

ಅತ್ಯವರ್ತತ

ಅತ್ಯವರ್ತಥಾಃ ಅತ್ಯವರ್ತೇಥಾಂ

ಅತ್ಯವರ್ತದ್ಧಂ

ಅತ್ಯವರ್ತೇ ಅತ್ಯವರ್ತಾಮಹಿ

ಅತ್ಯವರ್ತಾಮಹಿ ॥

★ ★ ★

ತತ್ರ ತತ್ರ ಸ ಜಗತ್ಪ್ರಯಚಿತ್ರಂ ಕರ್ಮಶರ್ಮದಮನುಷ್ಯತಿಮಾತ್ರಾತ್ |

ಸಂಚರನ್ ವಿದಧಾಪ ನರಾಣಾಂ ಗೋಚರಂ ಬದರಿಕಾಶ್ರಮಪಾರ್ಶ್ವಮ್ || 37 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ತತ್ರ, ತತ್ರ, ಸಃ, ಜಗತ್ಪ್ರಯಚಿತ್ರಂ, ಕರ್ಮ, ಶರ್ಮದಂ, ಅನುಷ್ಠತಿಮಾತ್ರಾತ್, ಸಂಚರನ್, ವಿದಧತ್, ಅಪ, ನರಾಣಾಂ, ಗೋಚರಂ, ಬದರಿಕಾಶ್ರಮಪಾರ್ಶ್ವಮ್ |

ಅನ್ವಯ— ಸಃ ತತ್ರ ತತ್ರ ಸಂಚರನ್ ಅನುಷ್ಠತಿಮಾತ್ರಾತ್ ಶರ್ಮದಂ ಜಗತ್ಪ್ರಯಚಿತ್ರಂ ಕರ್ಮ ವಿದಧತ್, ನರಾಣಾಂ ಗೋಚರಂ ಬದರಿಕಾಶ್ರಮಪಾರ್ಶ್ವಮ್ ಅಪ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸಃ = ಆ ಶ್ರೀ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು

ತತ್ರ ತತ್ರ = ಆಯಾ ತೀರ್ಥಕ್ಷೇತ್ರಗಳಲ್ಲಿ

ಸಂಚರನ್ = ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾ

ಅನುಷ್ಠತಿಮಾತ್ರಾತ್ = ಸ್ಮರಣಮಾತ್ರದಿಂದ

ಶರ್ಮದಂ = ಸುಖವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ,

ಜಗತ್ಪ್ರಯಚಿತ್ರಂ = ಮೂರು ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಆಶ್ಚರ್ಯಪಡುವಂತಹ

ಕರ್ಮ = ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು (ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು)

ವಿದಧತ್ = ಮಾಡುತ್ತಾ,

ನರಾಣಾಂ = ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ

ಗೋಚರಂ = ಹೋಗಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ

ಬದರಿಕಾಶ್ರಮಪಾರ್ಶ್ವಮ್ = ಹಿಮವತ್ ಪರ್ವತದ ದಕ್ಷಿಣದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ 'ಬದರಿ' ಎಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳ ಆಶ್ರಮದ

ಕ್ಷೇತ್ರವಾದ ನಾರಾಯಣಸ್ಥಾನದ ಸಮೀಪವನ್ನು

ಅಪ = ಹೊಂದಿದರು.

ತಾರ್ಕಿಕ— ಈ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು ಅಲ್ಲಿ ಇದ್ದಂತಹ ತೀರ್ಥಕ್ಷೇತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸಿ ಮೂರೂ ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಅದ್ಭುತ ಹಾಗೂ ಆಶ್ಚರ್ಯಪಡುವಂತಹ, ಸ್ಮರಣಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ಸುಖವನ್ನು ನೀಡುವ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ, ಹಿಮವತ್ಪರ್ವತದ ದಕ್ಷಿಣದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ ಬದರಿ ಎಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳ ಆಶ್ರಮದ ಕ್ಷೇತ್ರವಾದ ನಾರಾಯಣಸ್ಥಾನದ ಸಮೀಪವನ್ನು ಹೊಂದಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಅನುಷ್ಠತಿಮಾತ್ರಂ— ಕೇವಲಂ ಅನುಷ್ಠತಿಃ ಅನುಷ್ಠತಿಮಾತ್ರಂ, ತಸ್ಮಾತ್ |

ಜಗತ್ಪ್ರಯಚಿತ್ರಂ— ಜಗತಾಂ ತ್ರಯಂ ಜಗತ್ಪ್ರಯಂ, ಜಗತ್ಪ್ರಯೇ ಚಿತ್ರಂ ಜಗತ್ಪ್ರಯಚಿತ್ರಂ |

ಕಿರ್ಯಾಪದ— ಅಪ್ಸವ್ಯಾಪ್ತೌ ಇತ್ಯನ್ಯಾದ್ವಾತೋಃ ಲಿಟ್ ಪರಸ್ವಪದನಃ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ "ಅಪ" ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಅಪ ಅಪತುಃ ಆಪುಃ, ಆಪಿಥ ಅಪಥುಃ ಅಪ, ಅಪ ಆಪಿವ ಆಪಿಮ ||

★ ★ ★

ಮಂಡಯನ್ ಭರತಖಂಡಮುಖಂಡಂ ನಾದಿರಾಯಣಪದೋಽತ್ರ ಪರೋ ಯಃ |

ತಂ ನಮನ್ ಪ್ರಚುರಧೀರ್ಹರಿಗೀತಾಭಾಷ್ಯಮಾರ್ಪಯದುಪಾಯನಮಸ್ಯೈ || 38 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಮಂಡಯನ್, ಭರತಖಂಡಮುಖಂಡಂ, ನಾದಿರಾಯಣಪದಃ, ಅತ್ರ, ಪರಃ, ಯಃ, ತಂ, ನಮನ್, ಪ್ರಚುರಧೀಃ, ಹರಿಗೀತಾಭಾಷ್ಯಂ, ಅರ್ಪಯತ್, ಉಪಾಯನಂ, ಅಸ್ಯೈ |

ಅನ್ವಯ— ಅಖಂಡಂ ಭರತಖಂಡಂ ಮಂಡಯನ್, ಯಃ ನಾದಿರಾಯಣಪದಃ, ಪರಃ ಅತ್ರ ತಂ ನಮನ್ ಪ್ರಚುರಧೀಃ ಅಸ್ಯೈ ಹರಿಗೀತಾಭಾಷ್ಯಂ ಉಪಾಯನಂ ಅರ್ಪಯತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಖಂಡಂ = ಸಮಸ್ತವಾದ ಹಿಮವತ್ಪರ್ವತದಿಂದ ಆರಂಭಿಸಿ ದಕ್ಷಿಣದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಇರತಕ್ಕ ಶ್ರೀರಾಮಚಂದ್ರ-

ಸೇತುವಿನ ಪರ್ಯಂತ ಇರುವ ಒಂಬತ್ತು ಸಾವಿರ ಯೋಜನ ಧನುರಾಕಾರವಾದ

ಭರತಖಂಡಂ = ಭರತಖಂಡವನ್ನು

ಮಂಡಯನ್ = ಅಲಂಕರಿಸುತ್ತಿರುವ

ಯಃ ನಾದಿರಾಯಣಪದಃ = ಯಾವ, 'ನಾ' ಎಂಬ ಅಕ್ಷರವು ಆದಿಯಾಗಿರುವ 'ರಾಯಣ' ಎಂಬ ನಾಮವುಳ್ಳ

ಪರಃ = ಪರಮಾತ್ಮನು

ಅತ್ರ = ಈ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ

ವರ್ತತೇ = ಸನ್ನಿಹಿತನಾಗಿದ್ದಾನೋ,

ತಂ = ಅಂತಹ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು

ನಮನ್ = ನಮಸ್ಕರಿಸುವವರಾಗಿ

ಪ್ರಚುರಧೀಃ = ಸರ್ವಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು

ಅಸ್ಯೈ = ನಾರಾಯಣನಿಗೋಸ್ಕರ

ಹರಿಗೀತಾಭಾಷ್ಯಂ = ತಾವು ಮಾಡಿದ ಭಗವದ್ಗೀತೆಯ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು

ಉಪಾಯನಂ = ಕಾಣಿಕೆಯಾಗಿ

ಅರ್ಪಯತ್ = ಅರ್ಪಿಸಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು ಬದರಿಕಾಶ್ರಮದಲ್ಲಿ ಹಿಮವತ್ಪರ್ವತದಿಂದ ಆರಂಭಿಸಿ ದಕ್ಷಿಣದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ ಶ್ರೀರಾಮಚಂದ್ರಸೇತುವಿನ ಪರ್ಯಂತ ಇರುವ 9 ಸಾವಿರ ಯೋಜನ ಬಿಡ್ಡಿನ ಆಕಾರವಾದ ಭರತ ಖಂಡವನ್ನು ಅಲಂಕರಿಸುತ್ತಿರುವ ನಕಾರವೇ ಆದಿಯಾಗಿರುವ ಯಾವ ಪರಮಾತ್ಮನಿದ್ದಾನೋ ಆ ಯಾವ ನಾರಾಯಣನನ್ನು ನಮಸ್ಕರಿಸಿ ತಾವು ಮಾಡಿರತಕ್ಕ ಭಗವದ್ಗೀತೆಯ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಕಾಣಿಕೆಯಾಗಿ ಅರ್ಪಿಸಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ನಾದಿರಾಯಣಪದಃ— ನಕಾರಃ ಆದಿಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ನಾದಿಃ, ನಾದಿಶ್ಚಾಸೌ ರಾಯಣಶ್ಚ ನಾದಿರಾಯಣಃ,

ನಾದಿರಾಯಣ ಇತಿ ಪದಂ (ನಾಮ) ಯಸ್ಯ ಸಃ ನಾದಿರಾಯಣಪದಃ |

ಪ್ರಚುರಧೀಃ— ಪ್ರಚುರಾ ಧೀಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಪ್ರಚುರಧೀಃ |

ಹರಿಗೀತಾಭಾಷ್ಯಃ— ಹರೇಃ ಗೀತಾ ಹರಿಗೀತಾಃ, ಹರಿಗೀತಾಯಾಃ ಭಾಷ್ಯಂ ಹರಿಗೀತಾಭಾಷ್ಯಂ ತತ್ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಆರ್ಪಯತ್ - ಆಜ್ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ಋಗತೌ ಇತ್ಯಸ್ತಾದ್ವಾತೋಃ ಲಜ್ ಪರಸ್ವೈಪದಿನಃ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ "ಆರ್ಪಯತ್" ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಆರ್ಪಯತ್ ಆರ್ಪಯತಾಂ ಆರ್ಪಯನ್, ಆರ್ಪಯಃ ಆರ್ಪಯತಂ ಆರ್ಪಯತ, ಆರ್ಪಯಂ ಆರ್ಪಯಾವ ಆರ್ಪಯಾಮ ||

★ ★ ★

ಪ್ರೀತಯೇಽಸ್ಯ ಪುರತೋ ವರಭಾಷ್ಯಂ ವಾಚಯನ್ ಸ ಜನತಾಮಪಸಾರ್ಯ |

ವಚ್ಚಿ ಶಕ್ತತ ಉರುಕ್ರಮಗೀತಾಭಾವಮಿತ್ಯಕಥಯತ್ ಪುರುಸಂಖ್ಯಃ || 39 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಪ್ರೀತಯೇ, ಅಸ್ಯ, ಪುರತೋ, ವರಭಾಷ್ಯಂ, ವಾಚಯನ್, ಸಃ, ಜನತಾಂ, ಅಪಸಾರ್ಯ, ವಚ್ಚಿ, ಶಕ್ತತಃ, ಉರುಕ್ರಮಗೀತಾಭಾವಂ, ಇತಿ, ಅಕಥಯತ್, ಪುರುಸಂಖ್ಯಃ |

ಅನ್ವಯ— ಸಃ ಪುರುಸಂಖ್ಯಃ ಜನತಾಂ ಅಪಸಾರ್ಯ, ಅಸ್ಯ ಪ್ರೀತಯೇ ಪುರತಃ ವರಭಾಷ್ಯಂ ವಾಚಯನ್, ಉರುಕ್ರಮಗೀತಾಭಾವಂ, ಶಕ್ತತಃ ವಚ್ಚಿ, ಇತಿ ಅಕಥಯತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಪುರುಸಂಖ್ಯಃ = ಪೂರ್ಣವಾದ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳ

ಸಃ = ಆ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು

ಜನತಾಂ = ಜನರ ಸಮೂಹವನ್ನು

ಅಪಸಾರ್ಯ = ದೂರ ಮಾಡಿ

ಅಸ್ಯ = ಈ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನ

ಪ್ರೀತಯೇ = ಸಂತೋಷಕ್ಕೋಸ್ಕರ

ಪುರತಃ = ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನ ಮುಂದೆ

ವರಭಾಷ್ಯಂ = ತಾವು ರಚಿಸಿದ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಗೀತಾಭಾಷ್ಯವನ್ನು

ವಾಚಯನ್ = ಓದುತ್ತಾ

ಉರುಕ್ರಮಗೀತಾಭಾವಂ = ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನ ಗೀತಾ ಗ್ರಂಥದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು

ಶಕ್ತತಃ = ಶಕ್ತನುಸಾರವಾಗಿ

ವಚ್ಚಿ = ಹೇಳುತ್ತಾನೆ

ಇತಿ = ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ

ಅಕಥಯತ್ = ಹೇಳಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಈ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು ತಮ್ಮ ಶಿಷ್ಯರೆಲ್ಲರನ್ನೂ ಮಲಗಿಸಿ ರಾತ್ರಿಯ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನ ವಿಗ್ರಹ ಇರುವ ಕೋಣೆಗೆ ಹೋಗಿ ಬಾಗಿಲು ಹಾಕಿಕೊಂಡು ತಾವು ಬರೆದಿರುವ ಉತ್ತಮವಾದ ಭಗವದ್ಗೀತಾಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದರು. ಆಗ ಆ ಗೀತೆಯ ಮಂಗಳಾಚರಣೆಯಲ್ಲಿ 'ಪರಿಪೂರ್ಣಗುರೂಂಶ್ಚಾನ್ ಗೀತಾರ್ಥಂ ವಕ್ಷ್ಯಾಮಿ ಶಕ್ತತಃ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಓದಿ ಹೇಳಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಪುರುಸಂಖ್ಯಃ— ಪುರುಃ ಸಂಖ್ಯಾ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಪುರುಸಂಖ್ಯಃ |

ಜನತಾಂ— ಜನಾನಾಂ ಸಮೂಹಃ ಜನತಾ ತಾಂ ।

ವರಭಾಷ್ಯಂ— ವರಂ ಚ ತತ್ ಭಾಷ್ಯಂ ಚ ವರಭಾಷ್ಯಂ ।

ಉರುಕ್ರಮಗೀತಾಭಾವಂ— ಉರುಃ ಕ್ರಮಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಉರುಕ್ರಮಃ, ಉರುಕ್ರಮಸ್ಯ ಗೀತಾ ಉರುಕ್ರಮಗೀತಾ, ಉರುಕ್ರಮಗೀತಾಯಾಃ ಭಾವಂ ಉರುಕ್ರಮಗೀತಾಭಾವಂ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಕಥಯತ್ - ಕಥನಂಕಥನೇ ಇತ್ಯಸ್ತಾದ್ವಾತೋಃ ಲಪ್ ವರಸ್ಪದದಿನಃ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕ-
ವಚನೇ 'ಅಕಥಯನ್' ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ಅಕಥಯತ್ ಅಕಥಯತಾಂ ಅಕಥಯನ್, ಅಕಥಯಃ ಅಕಥಯತಂ ಅಕಥಯತ, ಅಕಥಯಂ
ಅಕಥಯಾವ ಅಕಥಯಾಮು ॥

★ ★ ★

ಏತದರ್ಥಮತಿಸೂಕ್ಷ್ಮಮಪಿ ತ್ವಂ ಶಕ್ತ ಏವ ನ ಯದಾತ್ಮಸಮಸ್ತಮ್ ।

ತೇನ ಲೇಶತ ಇತೀಹ ಪದಂ ಸ್ಯಾದಿತ್ಯಗದ್ವತ ಜಗಜ್ಜನಕೇನ

॥ 40 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಏತತ್, ಅರ್ಥಂ, ಅತಿಸೂಕ್ಷ್ಮಂ, ಅಪಿ, ತ್ವಂ, ಶಕ್ತ, ಏವ, ನ, ಯತ್, ಆತ್ಮಸಮಸ್ತಂ, ತೇನ, ಲೇಶತ, ಇತಿ, ಇಹ, ಪದಂ, ಸ್ಯಾತ್, ಇತಿ, ಅಗದ್ವತ, ಜಗಜ್ಜನಕೇನ ।

ಅನ್ವಯ— ಹೇ ಮಧ್ವ, ತ್ವಂ ಅತಿಸೂಕ್ಷ್ಮಮಪಿ ಏತದರ್ಥಂ ವಕ್ತುಂ ಶಕ್ತ, ಏವ ಯತ್ ಸಮಸ್ತಂ ನ ಆತ್ಮತೇನ, ಇಹ ಲೇಶತಃ ಇತಿ ಪದಂ ಸ್ಯಾತ್ ಇತಿ ಜಗಜ್ಜನಕೇನ ಅಗದ್ವತ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಹೇ ಮಧ್ವ ! = ಎಲೈ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರೇ !

ತ್ವಂ = ನೀನು

ಅತಿಸೂಕ್ಷ್ಮಮಪಿ = ಅತಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದರೂ

ಏತದರ್ಥಂ = ಈ ಭಗವದ್ಗೀತೆಯ ಅರ್ಥವನ್ನು

ವಕ್ತುಂ = ಹೇಳುವುದಕ್ಕೆ

ಶಕ್ತಃ ಏವ = ಸಮರ್ಥನೇ ಆಗಿರುವೆ.

ಯತ್ ಸಮಸ್ತಂ = ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ಅರ್ಥವನ್ನು

ನ ಆತ್ಮ = ಹೇಳಲಿಲ್ಲವೋ

ತೇನ = ಆ ಕಾರಣದಿಂದ

ಇಹ = ಇಲ್ಲಿ 'ಶಕ್ತಃ' ಎಂಬ ಪದದ ಸ್ವರದಲ್ಲಿ

ಲೇಶತಃ ಇತಿ ಪದಂ = 'ಲೇಶತಃ' ಎಂಬ ಪದವು

ಸ್ಯಾತ್ ಇತಿ = ಇರಬೇಕೆಂದು

ಜಗಜ್ಜನಕೇನ = ಜಗಜ್ಜನಕನಾದ ನಾರಾಯಣನಿಂದ

ಅಗದ್ವತ = ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಎಲೈ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞನೇ! ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ತಿಳಿದಿರತಕ್ಕ ನೀನು ಆತ್ಮತ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿರುವ ಈ ಭಗವದ್ಗೀತೆಯ ಸಂಪೂರ್ಣ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಲು ಸಮರ್ಥನಾಗಿರುವೆ. ಹಾಗಿದ್ದರೂ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಹೇಳದೆ ಸ್ವಲ್ಪವನ್ನೇ ಹೇಳಿರುವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಥಮ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ 'ಶಕ್ತಿತಃ' ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ತೆಗೆದು 'ಲೇಶತಃ' ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಹಾಕು ಎಂದು ನಾರಾಯಣನಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರು.

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಆತ್ಮ- ಬ್ರೂಹ್ಮ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ ಇತ್ಯನ್ಯಾದ್ಯಾತೋಃ ಲಟ್ ಪರಸ್ವೈಪದಿನಃ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷೇ ವಿಕವಚನೇ "ಆತ್ಮ" ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಆಹ ಆಹತುಃ ಆಹುಃ, ಆತ್ಮ ಆಹತುಃ ಬ್ರೂಹ್ಮ, ಬ್ರೂಮಿ ಬ್ರೂವಃ ಬ್ರೂಮಃ ||

★ ★ ★

ತೇನ ತತ್ಪ್ರವಚನೇ ವಿಹಿತೇಽಲಂ ಶುಶ್ರುವುಃ ಪ್ರಶಯಿತಾ ಅಪಿ ಶಿಷ್ಯಾಃ |

ಉಚ್ಯತಾಮುತಿ ಮುಹುಃ ಸಪೃಥಿವ್ಯಾಸ್ಥಾಲನಂ ಪದಮಹೋ ಹರಿಣೋಕ್ತಮ್ || 41 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ತೇನ, ತತ್ಪ್ರವಚನೇ, ವಿಹಿತೇ, ಅಲಂ, ಶುಶ್ರುವುಃ, ಪ್ರಶಯಿತಾ, ಅಪಿ, ಶಿಷ್ಯಾಃ, ಉಚ್ಯತಾಂ, ಇತಿ, ಮುಹುಃ, ಸಪೃಥಿವ್ಯಾಸ್ಥಾಲನಂ, ಪದಂ, ಅಹೋ, ಹರಿಣಾ, ಉಕ್ತಂ |

ಅನ್ವಯ— ತೇನ ತತ್ಪ್ರವಚನೇ ವಿಹಿತೇ ಸತಿ, ಮುಹುಃ ಉಚ್ಯತಾಂ ಇತಿ ಸಪೃಥಿವ್ಯಾಸ್ಥಾಲನಂ ಹರಿಣಾ ಉಕ್ತಂ ಪದಂ, ಪ್ರಶಯಿತಾಃ ಶಿಷ್ಯಾಃ ಅಪಿ, ಅಲಂ ಶುಶ್ರುವುಃ ಅಹೋ !

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ತೇನ = ಆ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಿಂದ

ತತ್ ಪ್ರವಚನೇ = ಭಗವದ್ಗೀತೆಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು

ವಿಹಿತೇ ಸತಿ = ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರಲು,

ಮುಹುಃ ಉಚ್ಯತಾಂ ಇತಿ = ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಹೇಳಲ್ಪಡಲಿ ಎಂದು,

ಸಪೃಥಿವ್ಯಾಸ್ಥಾಲನಂ = ಭೂಮಿಯನ್ನು ತಟ್ಟುವುದರಿಂದ ಸಹಿತವಾಗಿ

ಹರಿಣಾ = ಶೀನಾರಾಯಣನಿಂದ

ಉಕ್ತಂ = ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ

ಪದಂ = ಮಾತನ್ನು

ಪ್ರಶಯಿತಾಃ = ಮಲಗಿದ್ದ

ಶಿಷ್ಯಾಃ ಅಪಿ = ಶಿಷ್ಯರೂ ಕೂಡ

ಅಲಂ = ಚೆನ್ನಾಗಿ

ಶುಶ್ರುವುಃ = ಕೇಳಿದರು.

ಅಹೋ ! = ಆಶ್ಚರ್ಯ !

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಭಗವದ್ಗೀತೆಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮುಗಿದನಂತರ ನಿದ್ರೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾ-ಚಾರ್ಯರನ್ನು ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನು ತನ್ನ ಕೈಯಿಂದ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಹೊಡೆದು ಶಬ್ದವನ್ನು ಮಾಡಿ ಎಬ್ಬಿಸಿ, ಪುನಃ ಪುನಃ ಭಗವದ್ಗೀತೆಯ ಅರ್ಥವು ಹೇಳಲ್ಪಡಲಿ, ಎಂಬುದಾಗಿ ಶಬ್ದ ಮಾಡಿದ್ದನ್ನು ನಿದ್ರೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಶಿಷ್ಯರೂ ಕೂಡ ಎಚ್ಚರಗೊಂಡು ಆ ಶಬ್ದವನ್ನು ಆಶ್ಚರ್ಯದಿಂದ ಕೇಳಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ತತ್ಪ್ರವಚನೇ— ತಸ್ಯಾಃ ಪ್ರವಚನಂ ತತ್ಪ್ರವಚನಂ ತಸ್ಮಿನ್ |

ಸಪ್ರಥಿವ್ಯಾಸ್ಥಾನಂ— ಪ್ರಥಿವ್ಯಾಃ ಆಸ್ಥಾನಂ ಪ್ರಥಿವ್ಯಾಸ್ಥಾನಂ, ಪ್ರಥಿವ್ಯಾಸ್ಥಾನೇನ ಸಹಿತಂ ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥಾ ಸಪ್ರಥಿವ್ಯಾಸ್ಥಾನಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಶುಶ್ರುವಃ- ಶ್ರುಶ್ರವಣೇ ಇತ್ಯಸ್ಮಾದ್ಧಾತೋಃ ಲಿಟ್ ಪರಸ್ವಪದಿನಃ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಬಹುವಚನೇ "ಶುಶ್ರುವಃ" ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಶುಶ್ರಾವ ಶುಶ್ರುವತುಃ ಶುಶ್ರುವಃ, ಶುಶ್ರೋಥ ಶುಶ್ರುವಥುಃ ಶುಶ್ರುವ, ಶುಶ್ರಾವ ಶುಶ್ರುವ ಶುಶ್ರುವ ಶುಶ್ರುವ ||

★ ★ ★

ಶಬ್ದಭೇದಮವಧಾಯಿ ತಮರ್ಚಾಸನ್ನಿಷ್ಠಗ್ನವಪುಷಃ ಪರಮಸ್ಯ |

ತಸ್ಯ ಭಾವವಿದಮಂದಮನೀಷಃ ಪ್ರೋತ್ತಿತಃ ಪ್ರವಚನಂ ವ್ಯಧಿತೈಃ || 42 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಶಬ್ದಭೇದಂ, ಅವಧಾಯಿ, ತಂ, ಅರ್ಚಾಸನ್ನಿಷ್ಠಗ್ನವಪುಷಃ, ಪರಮಸ್ಯ, ತಸ್ಯ, ಭಾವವಿತ್, ಅಮಂದಮನೀಷಃ, ಪ್ರೋತ್ತಿತಃ, ಪ್ರವಚನಂ, ವ್ಯಧಿತ, ವಿಭ್ಯಃ |

ಅನ್ವಯ— ಅಮಂದಮನೀಷಃ ಅರ್ಚಾಸನ್ನಿಷ್ಠಗ್ನವಪುಷಃ ಪರಮಸ್ಯ ತಂ ಶಬ್ದಭೇದಂ, ಅವಧಾಯಿ ತಸ್ಯ ಭಾವವಿತ್ ಪ್ರೋತ್ತಿತಃ, ವಿಭ್ಯಃ ಪ್ರವಚನಂ ವ್ಯಧಿತ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಮಂದಮನೀಷಃ = ಬಹಳವಾದ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು

ಅರ್ಚಾಸನ್ನಿಷ್ಠಗ್ನವಪುಷಃ = ಪ್ರತಿಮೆಯಲ್ಲಿ ಸನ್ನಿಹಿತವಾದ ಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳ

ಪರಮಸ್ಯ = ಪರಮಾತ್ಮನ

ತಂ ಶಬ್ದಭೇದಂ = ನಾರಾಯಣನಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ, 'ಪುನಃ ಹೇಳಲ್ಪಡಲಿ' ಎಂಬ ಶಬ್ದವಿಶೇಷವನ್ನು

ಅವಧಾಯಿ = ಸಾವಧಾನವಾಗಿ ಕೇಳಿ

ತಸ್ಯ ಭಾವವಿತ್ = ಆ ಶ್ರೀನಾರಾಯಣ ದೇವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ತಿಳಿದು

ಪ್ರೋತ್ತಿತಃ = ಎದ್ದವರಾಗಿ,

ವಿಭ್ಯಃ = ಈ ಶಿಷ್ಯರಿಗೆ

ಪ್ರವಚನಂ = ಪ್ರವಚನವನ್ನು

ವ್ಯಧಿತಃ = ಮಾಡಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಪ್ರತಿಮೆಯಲ್ಲಿ ಸನ್ನಿಹಿತರಾದ ಶ್ರೀನಾರಾಯಣದೇವರಿಂದ ಮತ್ತೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಮಾಡಲ್ಪಡಲಿ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡಲು, ಇದು ಆಜ್ಞಾರೂಪವಾದ ಶಬ್ದ ಎಂಬುದನ್ನರಿತ ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು ಪದದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ತಿಳಿದು ಶಿಷ್ಯರನ್ನು ಎಬ್ಬಿಸಿ ಗೀತಾಭಾಷ್ಯದ ಪ್ರವಚನವನ್ನು ಮಾಡಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಅಮಂದಮನೀಷಃ— ಅಮಂದಾ ಮನೀಷಾ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಅಮಂದಮನೀಷಃ |

ಶಬ್ದಭೇದಂ— ಶಬ್ದ ಭೇದಂ ಶಬ್ದಭೇದಂ ।

ಅರ್ಚಾಸನ್ನಿಷ್ಠಾಪ್ತಃ— ಅರ್ಚಾಯಾಂ ಸನ್ನಿಷ್ಠಾಂ ಅರ್ಚಾಸನ್ನಿಷ್ಠಾಂ, ಅರ್ಚಾಸನ್ನಿಷ್ಠಾಂ ವಪುಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ
ಅರ್ಚಾಸನ್ನಿಷ್ಠಾಪ್ತಃ, ತಸ್ಯ ಅರ್ಚಾಸನ್ನಿಷ್ಠಾಪ್ತಃ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ವ್ಯಥಿತ- ವಿ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ಡುಧಾತ್ ದಾನೇ ಇತ್ಯಸ್ಮಾದ್ವಿತೋಃ ಲುಪ್
ಆತ್ಮನೇಪದಿನಃ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ "ವ್ಯಥಿತ" ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ವ್ಯಥಿತ ವ್ಯಥಿತಾತಾಂ ವ್ಯಥಿತತ, ವ್ಯಥಿತಾಃ ವ್ಯಥಿತಾಥಾಂ ವ್ಯಥಿತಃ, ವ್ಯಥಿತ ವ್ಯಥಿತಃ ವ್ಯಥಿತಃ ॥

★ ★ ★

ಮಜ್ಜನಂ ವ್ಯಥಿತ ಶೀತಲಗಂಗಾವಾರಿ ನಿತ್ಯಮರುಣೋದಯಕಾಲೇ ।

ಯತ್ ಸ್ವಶಂತಿ ನ ನರಾ ಹಿಮಭೀತಾ ಅಂಶ ಏಷ ಪ್ರಪತಾಮಧಿಪತ್ಯ ॥ 43 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಮಜ್ಜನಂ, ವ್ಯಥಿತ, ಶೀತಲಗಂಗಾವಾರಿ, ನಿತ್ಯಂ, ಅರುಣೋದಯಕಾಲೇ, ಯತ್, ಸ್ವಶಂತಿ, ನ,
ನರಾಃ, ಹಿಮಭೀತಾಃ, ಅಂಶಃ, ಏಷಃ, ಪ್ರಪತಾಂ, ಅಧಿಪತ್ಯ ।

ಅನ್ವಯ— ಪ್ರಪತಾಂ ಅಧಿಪತ್ಯ ಅಂಶಃ ಏಷಃ, ನರಾಃ ಹಿಮಭೀತಾಃ ಯತ್ ನ ಸ್ವಶಂತಿ, ತಸ್ಮಿನ್
ಶೀತಲಗಂಗಾವಾರಿ, ನಿತ್ಯಂ ಅರುಣೋದಯಕಾಲೇ, ಮಜ್ಜನಂ ವ್ಯಥಿತ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಪ್ರಪತಾಂ = ವಾಯುಗಳಿಗೆ

ಅಧಿಪತ್ಯ = ಒಡೆಯರಾದ, ಮುಖ್ಯಸ್ಥರಾದ

ಅಂಶಃ = ಅವತಾರರಾದ

ಏಷಃ = ಈ ಮಧ್ಯಾಹ್ನಾರ್ಯರು,

ನರಾಃ = ಬದರಿಕಾಶ್ರಮದಲ್ಲಿದ್ದ ಇತರ ಜನರು

ಹಿಮಭೀತಾಃ = ಹಿಮದ ಚಳಿಯಿಂದ ಹೆದರಿದವರಾಗಿ

ಯತ್ = ಯಾವ ನೀರನ್ನು

ನ ಸ್ವಶಂತಿ = ಮುಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲವೋ,

ತಸ್ಮಿನ್ = ಅಂತಹ

ಶೀತಲಗಂಗಾವಾರಿ = ತಣ್ಣಗಿರುವ ಗಂಗೆಯ ನೀರಿನಲ್ಲಿ

ನಿತ್ಯಂ = ಪ್ರತಿದಿನವೂ

ಅರುಣೋದಯಕಾಲೇ = ಸೂರ್ಯೋದಯಕ್ಕೆ ನಾಲ್ಕು ಘಳಿಗೆ ಮೊದಲು

ಮಜ್ಜನಂ = ಸ್ನಾನವನ್ನು

ವ್ಯಥಿತ = ಮಾಡಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಬದರಿಯಲ್ಲಿ ವಾಸವಾಗಿರುವ ಜನರೂ ಕೂಡ ಚಳಿಯ ಭಯದಿಂದ 'ಅಲಕನಂದಾ' ಎಂದು
ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಶಿ ಶೀತಲವಾದ ಗಂಗಾನದಿಯ ಜಲವನ್ನು ಅರುಣೋದಯ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಮುಟ್ಟಲೂ ಹೆದರುತ್ತಾರೆ. ಅಂತಹ
ಹಿಮದಿಂದ ತಣ್ಣಗಾದ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಸ್ನಾನ ಮಾಡಿ ನಿತ್ಯಾನುಷ್ಠಾನವನ್ನು ವಾಯುವಿನ ಅಂಶಭೂತರಾದ
ಶ್ರೀ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು ಮಾಡಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಹಿಮಭೇತಾಃ— ಹಿಮೇನಭೇತಾಃ

ಅರುಣೋದಯಕಾಲೇ— ಅರುಣಸ್ಯ ಉದಯಃ ಅರುಣೋದಯಃ, ಅರುಣೋದಯಶ್ಚಾಸೌ ಕಾಲಃ
ಅರುಣೋದಯಕಾಲಃ ತಸ್ಮಿನ್ ಅರುಣೋದಯಕಾಲೇ |

ಶೀತಲಗಂಗಾವಾರಿ— ಶೀತಲಂ ಚ ತತ್ ಗಂಗಾವಾಃ ಚ ಶೀತಲಗಂಗಾವಾಃ, ತಸ್ಮಿನ್ ಶೀತಲಗಂಗಾವಾರಿ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಸ್ವಶಂತಿ-ಸ್ವಶಸ್ತರ್ಫನೇ ಇತ್ಯಸ್ಯಾದ್ವಿತೋಃ ಲಿಟ್ ಪರಸ್ವಪದಿನಃ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಬಹುವಚನೇ
"ಸ್ವಶಂತಿ" ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಸ್ವಶಂತಿ ಸ್ವಶಂತಃ ಸ್ವಶಂತಿ, ಸ್ವಶಂತಿ ಸ್ವಶಂತಃ ಸ್ವಶಂತಿ, ಸ್ವಶಂತಿ ಸ್ವಶಂತಃ ಸ್ವಶಂತಿ ||

★ ★ ★

ಕಾಷ್ಠಮೌನಮದಧಾದುಪವಾಸಂ ಶುದ್ಧಮಪ್ಯಕೃತ ಶುದ್ಧಹೃದಿಚ್ಛನ್ |

ನಿತ್ಯತುಪ್ಪಹರಿತೋಷವಿಶೇಷಂ ಚಿಂತಯನ್ ಪ್ರಭುಮನಂತಮಠಾಂತಃ || 44 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಕಾಷ್ಠಮೌನಂ, ಅದಧಾತ್, ಉಪವಾಸಂ, ಶುದ್ಧಂ ಅಪಿ, ಅಕೃತ, ಶುದ್ಧಹೃತ್, ಇಚ್ಛನ್, ನಿತ್ಯ-
ತುಪ್ಪಹರಿತೋಷವಿಶೇಷಂ, ಚಿಂತಯನ್, ಪ್ರಭುಂ, ಅನಂತಮಠಾಂತಃ |

ಅನ್ವಯ— ಶುದ್ಧಹೃತ್ ನಿತ್ಯತುಪ್ಪಹರಿತೋಷವಿಶೇಷಂ ಇಚ್ಛನ್, ಅನಂತಮಠಾಂತಃ ಪ್ರಭುಂ ಚಿಂತಯನ್
ಕಾಷ್ಠಮೌನಂ ಅದಧಾತ್, ಶುದ್ಧಂ ಉಪವಾಸಂ ಅಪಿ ಅಕೃತ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಶುದ್ಧಹೃತ್ = ನಿರ್ಮಲವಾದ ಅಂತಃಕರಣವುಳ್ಳ ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು

ನಿತ್ಯತುಪ್ಪಹರಿತೋಷಂ = ಯಾವಾಗಲೂ ಸಂತೋಷವಾಗಿರುವ ಹರಿಯ ಪ್ರೀತಿಯ ಆತಿಶಯವನ್ನು

ಇಚ್ಛನ್ = ಇಚ್ಛಿಸುವವರಾಗಿ,

ಅನಂತಮಠಾಂತಃ = 'ಅನಂತಮಠ' ಎಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳ ಬದರೀನಾರಾಯಣದೇವಾಲಯದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ

ಪ್ರಭುಂ = ಶ್ರೀನಾರಾಯಣನನ್ನು

ಚಿಂತಯನ್ = ಧ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾ

ಕಾಷ್ಠಮೌನಂ = ಕಾಷ್ಠಮೌನ ಎಂಬ ವ್ರತವನ್ನು

ಅದಧಾತ್ = ಮಾಡಿದರು.

ಶುದ್ಧಂ = ಆಚಮನ ಒಂದು ಬಿಟ್ಟು ನೀರು ಆಹಾರ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಂದ ರಹಿತವಾದ

ಉಪವಾಸಂ ಅಪಿ = ಉಪವಾಸದ ವ್ರತವನ್ನೂ ಕೂಡ

ಅಕೃತ = ಮಾಡಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ನಿರ್ಮಲವಾದ ಅಂತಃಕರಣವುಳ್ಳ ಈ ಶ್ರೀ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು ನಿತ್ಯಸಂತುಷ್ಟನಾದ
ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಸಂತುಷ್ಟನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ನಿರ್ಧಾರ ಮಾಡಿ ಅನಂತಮಠ ಎಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ
ನಾರಾಯಣನನ್ನು ಧ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾ ಯಾರ ಹತ್ತಿರವೂ ಮಾತನಾಡದೆ ಆಚಮನಾದಿಗಳನ್ನು ಹೊರತುಪಡಿಸಿ, ಹಣ್ಣು
ಆಹಾರ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿ ಉಪವಾಸವನ್ನು ಮಾಡಿ ವ್ರತವನ್ನು ಆಚರಿಸಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಶುದ್ಧಹೃತ್— ಶುದ್ಧಂ ಹೃತ್ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಶುದ್ಧಹೃತ್ |

ಅನಂತಮಹಾಂತಃ— ಅನಂತಮಹತ್ಯ ಅಂತಃ ಅನಂತಮಹಾಂತಃ |

ಕಾಷ್ಠಮೌನಂ— ಕಾಷ್ಠಯಾ ಮೌನಂ ಕಾಷ್ಠಮೌನಂ ಕಾಷ್ಠಮೌನಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅದಧಾತ್- ಡು ಧಾತ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ಧಾತೋಃ ಲಬ್ ಪರಸ್ವಪದಿನಃ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ 'ಅದಧಾತ್' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಅದಧಾತ್ ಅದಧಾತಾಂ ಅದಧುಃ, ಅದಧಾಃ ಅದಧಾಥಾಂ ಅದಧಾಥ, ಅದಧಾಂ ಅದಧಾವ
ಅದಧಾಮ ||

ಅಕೃತ- ದುಕ್ಕೌ ಕರಣೇ ಇತ್ಯಸ್ಮಾದ್ಧಾತೋಃ ಲುಬ್ ಆತ್ಮನೇಪದಂ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ 'ಅಕೃತ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಅಕೃತ ಅಕೃಷಾತಾಂ ಅಕೃಷತ, ಅಕೃಥಾಃ ಅಕೃಷಾಥಾಂ ಅಕೃಥ್ವಂ, ಅಕೃಷಿ ಅಕೃಷ್ವಹಿ ಅಕೃಷ್ವಹಿ ||

★ ★ ★

ಪ್ರೇರಯತ್ ಸ್ವಚರಣೇ ರತಚಿತ್ತಂ ಮಧ್ವಮತ್ರ ದಿನಮಂಡಲಮೇನಮ್ |

ಸಾಶ್ರಮೋಪಗಮನಾಯ ಮುಕುಂದೋ ದೀಪ್ತಿದೃಷ್ಟಿವಿದಿತಾಗತಿರನ್ಯೈಃ || 45 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಪ್ರೇರಯತ್, ಸ್ವಚರಣೇ, ರತಚಿತ್ತಂ, ಮಧ್ವಂ, ಅತ್ರ, ದಿನಮಂಡಲಂ, ಏನಂ, ಸಾಶ್ರಮೋ-
ಪಗಮನಾಯ, ಮುಕುಂದಃ, ದೀಪ್ತಿದೃಷ್ಟಿವಿದಿತಾಗತಿಃ, ಅನ್ಯೈಃ |

ಅನ್ವಯ— ಅನ್ಯೈಃ ದೀಪ್ತಿದೃಷ್ಟಿವಿದಿತಾಗತಿಃ ಮುಕುಂದಃ, ಅತ್ರ ದಿನಮಂಡಲಂ ಸ್ವಚರಣೇ ರತಚಿತ್ತಂ ಏನಂ,
ಸಾಶ್ರಮೋಪಗಮನಾಯ ಪ್ರೇರಯತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅನ್ಯೈಃ = ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಿಗಿಂತ ಭಿನ್ನವಾದ ಶಿಷ್ಯರಿಂದ

ದೀಪ್ತಿದೃಷ್ಟಿವಿದಿತಾಗತಿಃ = ಪ್ರಕಾಶವಿಶೇಷವಾದ ದರ್ಶನದಿಂದ ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ ಆಗಮನವುಳ್ಳ

ಮುಕುಂದಃ = ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸದೇವರು,

ಅತ್ರ = ಅನಂತಮಠದಲ್ಲಿ

ದಿನಮಂಡಲಂ = 48 ದಿನಗಳ ಪರ್ಯಂತವಾಗಿ

ಸ್ವಚರಣೇ = ತನ್ನ ವಾದಗಳಲ್ಲಿ

ರತಚಿತ್ತಂ = ಆಸಕ್ತವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳಂತಹ

ಏನಂ = ಈ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರನ್ನು

ಸಾಶ್ರಮೋಪಗಮನಾಯ = ಹಿಮವತ್ಸರ್ವತದ ಉತ್ತರಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ತನ್ನ ದೊಡ್ಡ ಬದರಿಕಾಶ್ರಮಕ್ಕೆ
ಬರುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ

ಪ್ರೇರಯತ್ = ಪ್ರೇರಿಸಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು 48 ದಿವಸಗಳನ್ನು ಅನಂತಮಠದಲ್ಲಿ ವ್ರತ-ಉಪವಾಸಗಳಿಂದ ಸಹಿತ-
ವಾಗಿ ಕಳೆಯಲು ಒಂದು ದಿನ ಶ್ರೀ ವೇದವ್ಯಾಸದೇವರು ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಬಂದು ಈ ಶ್ರೀ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ತನ್ನ

ಬದರಿಕಾಶ್ರಮವನ್ನು ಕುರಿತು ಬರಲು ಪ್ರೇರಿಸಿದರು. ಆ ಯಾವ ಶ್ರೀ ವೇದವ್ಯಾಸರ ಆಗಮನವು ಶಿಷ್ಯರುಗಳಿಂದ ಪ್ರಕಾಶವಿಶೇಷವನ್ನು ನೋಡಿ ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟಿತು.

ವಿಗ್ರಹ—

ರತಚಿತ್ತಂ— ರತಂ ಚಿತ್ತಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ರತಚಿತ್ತಃ, ತಂ ರತಚಿತ್ತಂ |

ಸ್ಥಾಪ್ತಮೋಪಗಮನಾಯ— ಸ್ವಪ್ನ ಆಶ್ರಮಸ್ಯ ಉಪಗಮನಂ, ತಸ್ಯಃ |

ದೀಪ್ತಿದೃಷ್ಟಿವಿದಿತಾಗತಿಃ— ದೀಪ್ತೇಃ ದೃಷ್ಟಿಃ ದೀಪ್ತಿದೃಷ್ಟಿಃ, ದೀಪ್ತಿದೃಷ್ಟಿಃ ವಿದಿತಾ ಆಗತಿಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ದೀಪ್ತಿದೃಷ್ಟಿವಿದಿತಾಗತಿಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಪ್ರೇರಯತ್— ಪ್ರ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ಈರಪ್ರೇರಣೇ ಇತ್ಯಸ್ಯಾದ್ವಾತೋಃ ಲಪ್ ಪ್ರರಸ್ವೈಪದಿನಃ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ "ಪ್ರೇರಯತ್" ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಪ್ರೇರಯತ್ ಪ್ರೇರಯತಾಂ ಪ್ರೇರಯನ್, ಪ್ರೇರಯಃ ಪ್ರೇರಯತಂ ಪ್ರೇರಯತ್, ಪ್ರೇರಯಂ ಪ್ರೇರಯಾವ ಪ್ರೇರಯಾಮ ||

★ ★ ★

ನಕ್ತಮೇವ ಭಗವತ್ಕೃಪಯಾತೇ ಪ್ರೋದಿತೇ ಸತಿ ಸಹಸ್ರಮುರೀಚಿ |

ಮೌನವಾನಲಿಖದುತ್ತಮಚಿತ್ತಃ ಶಿಷ್ಯಶಿಕ್ಷಣಪರಃ ಕರುಣಾವಾನ್

|| 46 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ನಕ್ತಂ, ಏವ, ಭಗವತಿ, ಉಪಯಾತೇ, ಪ್ರೋದಿತೇ, ಸತಿ, ಸಹಸ್ರಮುರೀಚಿ, ಮೌನವಾನ್, ಅಲಿಖತ್, ಉತ್ತಮಚಿತ್ತಃ, ಶಿಷ್ಯಶಿಕ್ಷಣಪರಃ, ಕರುಣಾವಾನ್ |

ಅನ್ವಯ— ಭಗವತಿ ನಕ್ತಮೇವ ಉಪಯಾತೇ, ಸಹಸ್ರಮುರೀಚಿ ಪ್ರೋದಿತೇ, ಮೌನವಾನ್, ಕರುಣಾವಾನ್, ಉತ್ತಮಚಿತ್ತಃ, ಶಿಷ್ಯಶಿಕ್ಷಣಪರಃ ಅಲಿಖತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಭಗವತಿ = ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರು

ನಕ್ತಮೇವ = ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿಯೇ

ಉಪಯಾತೇ = ಹೋಗುತ್ತಿರಲು,

ಸಹಸ್ರಮುರೀಚಿ = ಸಾವಿರಾರು ಕಿರಣಗಳುಳ್ಳಂತಹ ಸೂರ್ಯನು

ಪ್ರೋದಿತೇ = ಉದಯಿಸಿದ ನಂತರದಲ್ಲಿ

ಮೌನವಾನ್ = ಮಾತನ ನಿಯಮವುಳ್ಳಂತಹ,

ಕರುಣಾವಾನ್ = ಶಿಷ್ಯರುಗಳಲ್ಲಿ ಕರುಣೆಯುಳ್ಳಂತಹ,

ಉತ್ತಮಚಿತ್ತಃ = ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿಯೇ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು

ಶಿಷ್ಯಶಿಕ್ಷಣಪರಃ = ಶಿಷ್ಯರ ಹಿತೋಪದೇಶದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತರಾಗಿ

ಅಲಿಖತ್ = ಬರೆದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು ರಾತ್ರಿಯೇ ದೊಡ್ಡ ಬದರಿಕಾಶ್ರಮವನ್ನು ಕುರಿತು ಹೋಗಲು ನಿಶ್ಚಯಮಾಡಿರಲು, ಕಾಷ್ಠಮೌನವ್ರತದಲ್ಲಿ ಇದ್ದುದರಿಂದ, ಶಿಷ್ಯರುಗಳಲ್ಲಿದ್ದ ದಯೆಯಿಂದ, ಅವರಿಗೆ ಹಿತೋಪದೇಶವನ್ನು ಪತ್ರಮುಖದಿಂದ ಬರೆದು ತಿಳಿಸಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಸಹಸ್ರಮರೀಚಿಃ— ಸಹಸ್ರ ಸಂಖ್ಯಾಃ ಮರೀಚೀಯಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸಹಸ್ರಮರೀಚೀಯಃ, ತಸ್ಮಿನ್ ಸಹಸ್ರ-
ಮರೀಚಿಃ |

ಮೌನವಾನ್— ಮೌನಂ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಇತಿ ಮೌನವಾನ್ |

ಕರುಣಾವಾನ್— ಕರುಣಾ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಇತಿ ಕರುಣಾವಾನ್ |

ಉತ್ತಮಚಿತ್ತಃ— ಉತ್ತಮೇ ಚಿತ್ತಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಉತ್ತಮಚಿತ್ತಃ |

ಶಿಷ್ಯ ಶಿಕ್ಷಣಪರಃ— ಶಿಷ್ಯಾನಾಂ ಶಿಕ್ಷಣಂ ಶಿಷ್ಯಶಿಕ್ಷಣೇ, ಶಿಷ್ಯಶಿಕ್ಷಣೇ ಪರಃ ಶಿಷ್ಯಶಿಕ್ಷಣಪರಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಲಿಖತ್- ಲಿಖಿ ಅಕ್ಷರವಿನ್ಯಾಸೇ ಇತ್ಯಸ್ಮಾದ್ವಾತೋಃ ಲಪ್ ಪರಸ್ಮೈವದಂ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ
ವಕವಚನೇ "ಅಲಿಖತ್" ಇತಿ ರೂಪಮ್ ||

ಅಲಿಖತ್ ಅಲಿಖತಾಂ ಅಲಿಖನ್, ಅಲಿಖಃ ಅಲಿಖತಂ ಅಲಿಖತ, ಅಲಿಖಿಂ ಅಲಿಖಾವ ಅಲಿಖಾಮ |

★ ★ ★

ನೇದ್ಯಶಂ ಸ್ತಲಮಲಂ ಶಮಲಘ್ನಂ

ನಾಸ್ಯ ತೀರ್ಥಸಲಿಲಸ್ಯ ಸಮಂ ವಾಃ |

ನಾಸ್ತಿ ವಿಷ್ಣುಸದೃಶಂ ನನು ದೈವಂ

ನಾಸ್ಮದುಕ್ತಿಸದೃಶಂ ಹಿತರೂಪಮ್

|| 47 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ನ, ಈದೃಶಂ, ಸ್ತಲಂ, ಅಲಂ, ಶಮಲಘ್ನಂ, ನ, ಅಸ್ಯ ತೀರ್ಥಸಲಿಲಸ್ಯ, ಸಮಂ, ವಾಃ ನಾಸ್ತಿ,
ವಿಷ್ಣುಸದೃಶಂ, ನನು, ದೈವಂ, ನ ಅಸ್ಮದುಕ್ತಿಸದೃಶಂ, ಹಿತರೂಪಂ |

ಅನ್ವಯ— ಅಲಂ ಶಮಲಘ್ನಂ ಈದೃಶಂ ಸ್ತಲಂ ನಾಸ್ತಿ, ಅಸ್ಯ ತೀರ್ಥಸಲಿಲಸ್ಯ ಸಮಂ ವಾಃ ನಾಸ್ತಿ, ವಿಷ್ಣುಸದೃಶಂ
ದೈವಂ ನಾಸ್ತಿ ನನು, ಅಸ್ಮದುಕ್ತಿಸದೃಶಂ ಹಿತರೂಪಂ ನಾಸ್ತಿ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಲಂ = ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ

ಶಮಲಘ್ನಂ = ಪಾವನಾಶಕವಾದ

ಈದೃಶಂ = ಈ ಕ್ಷೇತ್ರಸದೃಶವಾದ

ಸ್ತಲಂ ನಾಸ್ತಿ = ಸ್ಥಳವು ಇಲ್ಲ

ಅಸ್ಯ ತೀರ್ಥಸಲಿಲಸ್ಯ = ಈ ಗಂಗಾತೀರ್ಥಕ್ಕೆ

ಸಮಂ ವಾಃ ನಾಸ್ತಿ = ಸಮಾನವಾದ ಜಲವು ಇಲ್ಲ.

ವಿಷ್ಣುಸದೃಶಂ = ವಿಷ್ಣುವಿನ ಸಮಾನವಾದ

ದೈವಂ = ದೇವತೆಯು

ನಾಸ್ತಿ ನನು = ಇಲ್ಲವಷ್ಟೆ!

ಅಸ್ಮದುಕ್ತಿಸದೃಶಂ = ನಮ್ಮ ಮಾತಿಗೆ ಸಮಾನವಾದ

ಹಿತರೂಪಂ = ಹಿತರೂಪವಾದ ಮಾತು

ನಾಸ್ತಿ = ಇಲ್ಲ

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಎಲ್ಲಾ ಪಾಪಗಳ ಸಮೂಹವನ್ನು ನಾಶ ಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಈ ಕ್ಷೇತ್ರಕ್ಕೆ ಸದೃಶವಾದ ಬೇರೆ ಕ್ಷೇತ್ರ ಇಲ್ಲ ಮತ್ತು ಇಲ್ಲಿಯ ಭಾಗೀರಥಿ ತೀರ್ಥದ ನದಿಗಿಂತ ಬೇರೆ ನದಿ ಇಲ್ಲ. ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಸದೃಶವಾಗಿ ಬೇರೆ ಯಾವ ದೇವರೂ ಇಲ್ಲ. ನಮ್ಮ ಮಾತಿನ ಸದೃಶವಾದ ಬೇರೆ ಹಿತರೂಪವಾದ ಮಾತೂ ಕೂಡ ಇಲ್ಲ.

ವಿಗ್ರಹ—

ತೀರ್ಥಸಲಿಲಸ್ಯ— ತೀರ್ಥಸ್ಯ ಸಲಿಲಂ ತೀರ್ಥಸಲಿಲಂ ತಸ್ಯ |

ವಿಷ್ಣುಸದೃಶಂ— ವಿಷ್ಣೋಃ ಸದೃಶಃ ವಿಷ್ಣುಸದೃಶಃ ತಂ |

ಶಮಲಪ್ಶಂ— ಶಮಲಾನಿ ಹಂತೀ ಇತಿ ಶಮಲಪ್ಶಂ |

★ ★ ★

ಯಾತಿ ತಾವದಧುನೈವ ಜನೋಽಯಂ ವ್ಯಾಸರೂಪಮಜಿತಂ ಪ್ರದಿದ್ಯಕ್ಷುಃ |

ಆವ್ರಜೇದಿಹ ನ ವಾ ಸ ಹಿ ವೇದ ಸ್ತಸ್ಮಿ ವೋಽಸ್ತಿ ತಿ ಯಯಾವಥ ಮಧ್ವಃ || 48 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಯಾತಿ, ತಾವತ್, ಅಧುನೈವ, ಜನಃ, ಆಯಂ, ವ್ಯಾಸರೂಪಂ, ಅಜಿತಂ, ಪ್ರದಿದ್ಯಕ್ಷುಃ, ಆವ್ರಜೇತ್, ಇಹ, ನ ವಾ, ಸ, ಹಿ, ವೇದ ಸ್ತಸ್ಮಿ, ವಃ, ಅಸ್ತು, ಇತಿ, ಯಯೌ, ಅಥ, ಮಧ್ವಃ |

ಅನ್ವಯ— ಆಯಂ ಜನಃ ವ್ಯಾಸರೂಪಂ ಅಜಿತಂ ಪ್ರದಿದ್ಯಕ್ಷುಃ, ಅಧುನೈವ ಯಾತಿ ತಾವತ್, ಇಹ ಆವ್ರಜೇತ್ ನ ವಾ ಇತಿ ಸಃ ವೇದ ಹಿ, ವಃ ಸ್ತಸ್ಮಿ ಅಸ್ತು ಅಥ ಮಧ್ವಃ ಯಯೌ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಆಯಂ ಜನಃ = ಈ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರೆಂಬ ವ್ಯಕ್ತಿಯು

ವ್ಯಾಸರೂಪಂ = ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸ ರೂಪವುಳ್ಳ

ಅಜಿತಂ = ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು

ಪ್ರದಿದ್ಯಕ್ಷುಃ = ನೋಡಲು ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳವರಾಗಿ

ಅಧುನೈವ = ಈಗಲೇ

ಯಾತಿ = ಹೋಗುತ್ತಾರೆ.

ಇಹ = ಈ ಅನಂತಮಠದಲ್ಲಿ

ಆವ್ರಜೇತ್ ನ ವಾ = ಮತ್ತೆ ಬರುತ್ತಾರೋ ಇಲ್ಲವೋ, (ಬರುವಿಕೆಯನ್ನು ನಾನು ತಿಳಿದಿಲ್ಲ)

ಇತಿ = ಎಂದು

ಸಃ = ಆ ವೇದವ್ಯಾಸರೇ

ವೇದ ಹಿ = ತಿಳಿದಿದ್ದಾರೆ.

ವಃ ಸ್ತಸ್ಮಿ ಅಸ್ತು = ನಿಮಗೆ ಮಂಗಳವಾಗಲಿ

ಅಥ = ಹೀಗೆ ಬರೆದ ಮೇಲೆ,

ಮಧ್ವಃ ಯಯೌ = ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಹೊರಟರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ನಾನು ವೇದವ್ಯಾಸರನ್ನು ನೋಡಬೇಕೆಂಬ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಈಗಲೇ ಬದರಿಕಾಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದೇನೆ. ನಾನು ಅಲ್ಲಿಂದ ಹಿಂದೆ ತಿರುಗಿ ಬರುತ್ತೇನೋ ಇಲ್ಲವೋ ಎಂಬುವುದು ಆ ವೇದವ್ಯಾಸರಿಗೆ ತಿಳಿದಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ನಿಮಗೆ ಅಶೀರ್ವಾದವನ್ನು ಮಾಡಿ ನಾನು ಹೊರಡುತ್ತೇನೆ ಎಂದು ಬರೆದು ಹೊರಟರು.

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಆವ್ರಜೇತ್ - ವ್ರಜಗೌ ಇತ್ಯಸ್ತಾದ್ಯಂತೋಃ ವಿಧಿಲಬ್ ಪರಸ್ವೈಪದಿನಃ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ
“ಆವ್ರಜೇತ್” ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಆವ್ರಜೇತ್ ಆವ್ರಜೇತಾಂ ಆವ್ರಜೇಯುಃ, ಆವ್ರಜೇಃ ಆವ್ರಜೇತಂ ಆವ್ರಜೇತ, ಆವ್ರಜೇಯಂ ಆವ್ರಜೇವ
ಆವ್ರಜೇಮು ||

ವೇದ- ವಿದ್ವಾನ್ ಇತ್ಯಸ್ತಾದ್ಯಂತೋಃ ಲಟ್ ಪರಸ್ವೈಪದಿನಃ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ “ವೇದ” ಇತಿ
ರೂಪಮ್ |

ವೇದ ವಿದತುಃ ವಿದುಃ, ವೇತ್ವ ವಿದಥುಃ ವಿದ, ವೇದ ವಿದ್ವ ವಿದ್ವ ||

ಅಸ್ತು- ಅಸಭುವ ಇತ್ಯಸ್ತಾದ್ಯಂತೋಃ ಲೋಟ್ ಪರಸ್ವೈಪದಿನಃ “ಅಸ್ತು” ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಅಸ್ತು ಸ್ತಾತ್, ಸ್ತಾಂ ಸಂತು, ವಿಧಿ ಸ್ತಾತ್, ಸ್ತಂ ಸ್ತ, ಅಸಾನಿ ಅಸಾವ ಅಸಾಮು ||

ಯಯೌ- ಯಾಪ್ರಾಪಣೇ ಇತ್ಯಸ್ತಾದ್ಯಂತೋಃ ಲಿಟ್ ಪರಸ್ವೈಪದಿನಃ “ಯಯೌ” ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಯಯೌ ಯಯತುಃ ಯಯುಃ, ಯಯಥ ಯಯಾಥ, ಯಯಥುಃ ಯಯ,
ಯಯೌ ಯಯವ ಯಯಮು ||

★ ★ ★

ನಾಥ ನಾಥ ಬತ ನೋಽತ್ರ ವಿನಾಥಾನ್ ಮಾ ತ್ಯಜೋರುಕರುಣೋ ಭಗವಂಸ್ತ ವ್ಹ |

ನೋದಿತಂ ಸ್ಮೃತಮಪೀತಿ ಹಿ ಶಿಷ್ಯೈಃ ಸ್ವಾಮಿನೋಽಭಿಮತಭಂಗಭಯೇನ || 49 ||

ಪಪಚ್ಛೇದ— ನಾಥ, ನಾಥ, ಬತ, ನಃ, ಆತ್ರ, ವಿನಾಥಾನ್, ಮಾ, ತ್ಯಜ, ಉರುಕರುಣಃ, ಭಗವನ್, ತ್ವಂ, ನ,
ಉದಿತಂ, ಸ್ಮೃತಂ, ಅಪಿ, ಇತಿ, ಹಿ, ಶಿಷ್ಯೈಃ, ಸ್ವಾಮಿನಃ, ಅಭಿಮತಭಂಗಭಯೇನ |

ಅನ್ವಯ— ಹೇ ನಾಥ ! ಹೇ ನಾಥ ! ಹೇ ಭಗವನ್ ! ಉರುಕರುಣಃ, ತ್ವಂ ವಿನಾಥಾನ್ ನಃ, ಆತ್ರ ಮಾ ತ್ಯಜ ಇತಿ
ಬತ ಶಿಷ್ಯೈಃ ಸ್ಮೃತಂ ಅಪಿ, ಸ್ವಾಮಿನಃ ಅಭಿಮತಭಂಗಭಯೇನ ನೋದಿತಂ ಹಿ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಹೇ ನಾಥ, ಹೇ ನಾಥ, ಹೇ ಭಗವನ್ = ಎಲೋ ಸ್ವಾಮಿಯೇ ! ಎಲೋ ಭಗವಂತನೇ,

ಉರುಕರುಣಃ = ಬಹಳ ಕರುಣೆಯುಳ್ಳ,

ತ್ವಂ ವಿನಾಥಾನ್ = ನಿಮ್ಮನ್ನು ಹೊರತಾಗಿ ರಕ್ಷಕರಹಿತರಾದ

ನಃ ಆತ್ರ = ನಮ್ಮನ್ನು ಬೇರೆ ದೇಶದಲ್ಲಿ

ಮಾ ತ್ಯಜ = ಬಿಡಬೇಡಿ.

ಇತಿ = ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ದುಃಖವು

ಬತ = ಆಯ್ಯೋ !

ಶಿಷ್ಯೈಃ ಸ್ಮೃತಂ ಅಪಿ = ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಹೇಳಿ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಚಿಂತಿಸಿದರೂ ಕೂಡ,

ಸ್ವಾಮಿನಃ = ಗುರುಗಳಾದ ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಷಾಯಾರ

ಅಭಿಮತಭಂಗಭಯೇನ = ಇಷ್ಟವಾದ ಗಮನದ ನಾಶದ ಭಯದಿಂದ

ನೋದಿತಂ ಹಿ = ಹೇಳಲ್ಪಡಲಿಲ್ಲವಷ್ಟೆ !

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ತೃಜ- ತೃಜವಿಸರ್ಗೇ ಇತಿ ಧಾತೋಃ ಲೋಟ್ ಪರಸ್ವೈವದಿನಃ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ
"ತೃಜ" ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ತೃಜತು ತೃಜತಾತ್ ತೃಜತಾಂ ತೃಜಂತು, ತೃಜ ತೃಜತಾತ್ ತೃಜತಂ ತೃಜತ, ತೃಜಾಂ ತೃಜಾವ ತೃಜಾಮ ||

★ ★ ★

ಸದ್ಗುರೋರ್ನ ವಿರಹಂ ಸಹಮಾನಃ ಸತ್ಯತೀರ್ಥಯತಿರನ್ನಗಮತ್ರಮ್ |

ಯಸ್ತಿಸ್ವಾರಮಿತರಾಸುತಶಾಖಾಸ್ವರ್ಥಮಗ್ರ್ಯಮಶ್ಯುಷೋತ್ ಪುರುಸಂಖ್ಯಾತ್ || 50 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಸದ್ಗುರೋಃ, ನ, ವಿರಹಂ, ಸಹಮಾನಃ, ಸತ್ಯತೀರ್ಥಯತಿಃ, ಅನ್ನಗಮತ್, ತಂ, ಯಃ, ತ್ರಿವಾರಂ,
ಇತರಾಸುತಶಾಖಾಸು, ಅರ್ಥಂ ಅಗ್ರ್ಯಂ, ಅಶ್ಯುಷೋತ್, ಪುರುಸಂಖ್ಯಾತ್ |

ಅನ್ವಯ— ಯಃ ಇತರಾಸುತಶಾಖಾಸು ಅಗ್ರ್ಯಂ ಅರ್ಥಂ ಪುರುಸಂಖ್ಯಾತ್ ತ್ರಿವಾರಂ ಅಶ್ಯುಷೋತ್,
ಸತ್ಯತೀರ್ಥಯತಿಃ ಸದ್ಗುರೋಃ ವಿರಹಂ ನ ಸಹಮಾನಃ, ತಂ ಅನ್ನಗಮತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಯಃ = ಯಾರು

ಇತರಾಸುತಶಾಖಾಸು = ಇತರಾದೇವಿಯ ಮಗನಾದ ಮಹಿದಾಸನೆಂಬ ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ ದೃಷ್ಟವಾದ
ವತರೇಯೋಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿರುವ

ಅಗ್ರ್ಯಂ = ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ

ಅರ್ಥಂ = ಅರ್ಥವನ್ನು

ಪುರುಸಂಖ್ಯಾತ್ = ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಷಾರ್ಯರಿಂದ

ತ್ರಿವಾರಂ = ಮೂರು ಬಾರಿ

ಅಶ್ಯುಷೋತ್ = ಕೇಳಿದ್ದರೋ,

(ಸಃ) ಸತ್ಯತೀರ್ಥಯತಿಃ = ಆ ಸತ್ಯತೀರ್ಥರೆಂಬ ಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳು

ಸದ್ಗುರೋಃ = ಶ್ರೇಷ್ಠಗುರುಗಳಾದ ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಷಾರ್ಯರ

ವಿರಹಂ = ವಿಯೋಗವನ್ನು

ನ ಸಹಮಾನಃ = ಸಹಿಸದಿರುವವರಾಗಿ,

ತಂ ಅನ್ನಗಮತ್ = ಆ ಮದ್ಭಾಷಾರ್ಯರನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಹೋದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ವತರೇಯೋಪನಿಷತ್ ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ಕೇಳಿದವರಾದ ಸತ್ಯತೀರ್ಥರೆಂಬ
ಹೆಸರುಳ್ಳ ಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳು ಈ ಮದ್ಭಾಷಾರ್ಯರ ವಿಯೋಗವನ್ನು ಸಹಿಸದೇ ಅವರನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಇತರಾಸುತಶಾಖಾಸು— ಇತರಾಯೋಃ ಸುತಃ, ಸುತಸ್ಯ ಶಾಖಾಃ, ತಾಸು |

ಸತ್ಯತೀರ್ಥಯತಿಃ— ಸತ್ಯತೀರ್ಥಶ್ಚಾಸೌ ಯತಿಶ್ಚ ಸತ್ಯತೀರ್ಥಯತಿಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅನ್ನಗಮತ್- ಅನು ಇತ್ತುಪರ್ಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ಗಮ್ಯುಗತೌ ಲುಚ್ ಪರಸ್ವೈವದಿನಃ ಪ್ರಥಮ-
ಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ 'ಅನ್ನಗಮತ್' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಅನ್ನಗಮತ್ ಅನ್ನಗಮತಾಂ ಅನ್ನಗಮನ್, ಅನ್ನಗಮಃ ಅನ್ನಗಮತಂ ಅನ್ನಗಮತ, ಅನ್ನಗಮಂ
ಅನ್ನಗಮಾವ ಅನ್ನಗಮಾಮ ||

ಅಶ್ವಕೋಶ- ಶ್ರುತವೇಣ ಇತ್ಯಸ್ಮಾದ್ವಾತೋಃ ಲಪ್ ಷರಸ್ವಪದಿನಃ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ
“ಅಶ್ವಕೋಶ” ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಅಶ್ವಕೋಶ ಅಶ್ವಗುಣಾಂ ಅಶ್ವಗ್ವಾನ್, ಅಶ್ವಕೋಃ ಅಶ್ವಗುಣಂ ಅಶ್ವಗುತಃ, ಅಶ್ವಗುತಃ
ಅಶ್ವಗುತವ ಅಶ್ವಗುತಮ ||

★ ★ ★

ದುರ್ಗಮಾರ್ಗಗತಮಪ್ಯನುಧಾವನ್ನಾಪ ಸೋಽಯಮರುಣೀಭವತೀನೇ |

ಲೀಲಯಾ ಸಜವಮಾಕ್ರಮಮಾಣಂ ವ್ಯಾಶ್ರಯಾಂತರಸುದೂರಶಿಲಾಸು || 51 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ದುರ್ಗಮಾರ್ಗಗತಂ, ಅಪಿ, ಅನುಧಾವನ್, ನ, ಅಪ, ಸಃ, ಅಯಂ, ಅರುಣೀಭವತಿ, ಇನೇ,
ಲೀಲಯಾ, ಸಜವಂ, ಆಕ್ರಮಮಾಣಂ, ವ್ಯಾಶ್ರಯಾಂತರಸುದೂರಶಿಲಾಸು |

ಅನ್ವಯ— ಸಃ ಅಯಂ ದುರ್ಗಮಾರ್ಗಗತಂ ಅಪಿ ಅನುಧಾವನ್ ಇನೇ ಅರುಣೀಭವತಿ, ವ್ಯಾಶ್ರಯಾಂತರ-
ಸುದೂರಶಿಲಾಸು, ಲೀಲಯಾ ಸಜವಂ ಆಕ್ರಮಮಾಣಂ ನ ಅಪ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸಃ ಅಯಂ = ಅಂತಹ ಈ ಸತ್ಯತೀರ್ಥರು

ದುರ್ಗಮಾರ್ಗಗತಂ ಅಪಿ = ಇತರರಿಂದ ಹೋಗಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗದ ದಾರಿಯನ್ನು ಕ್ರಮಿಸುತ್ತಿದ್ದಾಗ್ಯೂ

ಅನುಧಾವನ್ = ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಹಿಂಬಾಲಿಸಿ ಓಡುತ್ತಾ

ಇನೇ = ಸೂರ್ಯನು

ಅರುಣೀಭವತಿ = ಕಂಪಾಗುತ್ತಿರಲು (ಅಸ್ತಂಗತನಾಗುತ್ತಿರಲು),

ವ್ಯಾಶ್ರಯಾಂತರಸುದೂರಶಿಲಾಸು = ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಆಶ್ರಯವಿಲ್ಲದ ಬಹುದೂರದ ಬಂಡೆಕಲ್ಲುಗಳಲ್ಲಿ

ಲೀಲಯಾ = ಆನಂದಾಸದಿಂದ

ಸಜವಂ = ವೇಗದಿಂದ ಸಹಿತವಾಗಿ

ಆಕ್ರಮಮಾಣಂ = ಹಾರುಹೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತಿರುವ ಗುರುಗಳನ್ನು

ನಾಪ = ಸೇರಲಿಲ್ಲ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಅಂತಹ ಸತ್ಯತೀರ್ಥಯತಿಗಳು ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಕಲ್ಪಮುಳ್ಳುಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದ ದುರ್ಗಮ
ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದರೂ ಅವರನ್ನು ಹಿಂಬಾಲಿಸಿ ಓಡಿದರು. ಹೀಗೆಯೇ ಸಾಯಂಕಾಲವಾಯಿತು, ಸೂರ್ಯನು
ಕಂಪಾದನು. ಆಚಾರ್ಯರು ನಡುವಿನಲ್ಲಿ ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದ ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಬಂಡೆಗಳ ಮೇಲೆ
ಆನಂದಾವಿಲ್ಲದ ಹಾರಿ ಹಾರಿ ಬೇಗನೆ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದ, ಸತ್ಯತೀರ್ಥರು ಅವರ ಜೊತೆಗೆ ಸೇರಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗಲಿಲ್ಲ.
ಸಾಯಂಕಾಲದ ಪರ್ಯಂತವಾಗಿ ಶ್ರೀಮದ್ವರನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಓಡಿದರೂ ವೇಗವಾಗಿ ಬಂಡೆಯಿಂದ ಬಂಡೆಗೆ ಹಾರಿ
ಹೋಗುತ್ತಿರುವ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಹಿಂಬಾಲಿಸಿ ಹೋಗಲು ಅಶಕ್ತರಾಗಿ ಸತ್ಯತೀರ್ಥರು ಸಾಯಂಕಾಲವಾದ ಮೇಲೆ
ಅಲ್ಲಿಯೇ ನಿಂತುಬಿಟ್ಟರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ದುರ್ಗಮಾರ್ಗಗತಂ— ದುರ್ಗಶಾಸ್ತ್ರ ಮಾರ್ಗಶ್ಚ ದುರ್ಗಮಾರ್ಗಃ, ದುರ್ಗಮಾರ್ಗಂ ಗತಃ ದುರ್ಗ-
ಮಾರ್ಗಗತಃ, ತಂ ದುರ್ಗಮಾರ್ಗಗತಂ |

ಅರುಣೇಭವತಿ— ಅನರುಣಃ ಅರುಣಃ ಸಂಪದ್ಯಮಾನಃ ಭವನ್ ಅರುಣೇಭವನ್, ತಸ್ಯೈ ಅರುಣೇ-
ಭವತಿ |

ಸಜವಂ— ಜವೇನ ಸಹಿತಂ ಯಸ್ಯೈ ಕರ್ಮಣಿ ತತ್ ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥಾ ಸಜವಂ |

ವ್ಯಾಶ್ರಯಾಂತರಸುದೂರಶಿಲಾಸು— ವಿಗತಃ ಆಶ್ರಯಃ ಯಸ್ಯ ತತ್ ವ್ಯಾಶ್ರಯಂ, ವ್ಯಾಶ್ರಯಂ ಅಂತರಂ
ಯಾಸಾಂ ತಾಃ, ವ್ಯಾಶ್ರಯಾಂತರಾಃ, ಸುದೂರೇ ಶಿಲಾಃ ಸುದೂರಶಿಲಾಃ, ವ್ಯಾಶ್ರಯಾಂತರಾಶ್ಚ ತಾಃ
ಸುದೂರಶಿಲಾಶ್ಚ ವ್ಯಾಶ್ರಯಾಂತರ- ಸುದೂರಶಿಲಾಃ, ತಾಸು ವ್ಯಾಶ್ರಯಾಂತರಸುದೂರಶಿಲಾಸು |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಆಪ- ಆಪ್ತವ್ಯಾಪ್ತೌ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ಧಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಣಾತ್ ಪರಸ್ವೈಪದಿನಃ ಭೂತಾನದ್ಯತನ-
ಪರೋಕ್ಷೇ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ವಿಕವಚನೇ "ಆಪ" ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಆಪ ಆಪತುಃ ಆಪುಃ, ಆಪಿಥ ಆಪಥುಃ ಆಪ, ಆಪ ಆಪಿವ ಆಪಿಮ ||

★ ★ ★

ಅನಿವೃತ್ತವಪುಷಾ ಗುರುಣಾಽಽಽಽಽಽ ಪಾಣಿನಾ ಹೃಭಿನಯೇನ ಸುನುನ್ಯಃ |

ತ್ರಸ್ತಧೀರತಿಯಯೌ ಸ ಮುಹೂರ್ತಾತ್ ತದ್ವಿನೋಪಗತಮಾರ್ಗಮಶೇಷಮ್ || 52 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅನಿವೃತ್ತವಪುಷಾ, ಗುರುಣಾ, ಆರಾತ್, ಪಾಣಿನಾ, ಹಿ ಅಭಿನಯೇನ, ಸುನುನ್ಯಃ, ತ್ರಸ್ತಧೀಃ,
ಅತಿಯಯೌ, ಸಃ, ಮುಹೂರ್ತಾತ್, ತದ್ವಿನೋಪಗತಮಾರ್ಗಂ, ಅಶೇಷಂ |

ಅನ್ವಯ— ಅನಿವೃತ್ತವಪುಷಾ ಗುರುಣಾ, ಪಾಣಿನಾ ಅಭಿನಯೇನ ಆರಾತ್ ಸುನುನ್ಯಃ, ಸಃ ತ್ರಸ್ತಧೀಃ ಅಶೇಷಂ
ತದ್ವಿನೋಪಗತಮಾರ್ಗಂ ಮುಹೂರ್ತಾತ್ ಅತಿಯಯೌ ಹಿ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅನಿವೃತ್ತವಪುಷಾ = ಹಿಂದೆ ನೋಡಲು ಸ್ವಲ್ಪ ಹಿಂದಿರುಗಿದ ದೇಹವುಳ್ಳ

ಗುರುಣಾ = ಶ್ರೀಮಧ್ವಾತಾರ್ಯರಿಂದ

ಪಾಣಿನಾ = ಕೈಯಿಂದ

ಅಭಿನಯೇನ = ಹಿಂದಿರುಗಿ ಹೋಗು ಎಂಬುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಸನ್ನೆಯಿಂದ

ಆರಾತ್ = ದೂರದಲ್ಲಿ

ಸುನುನ್ಯಃ = ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪ್ರೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ

ಸಃ = ಆ ಸತ್ಯತೀರ್ಥರು

ತ್ರಸ್ತಧೀಃ = ಭಯ ಹೊಂದಿದ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವರಾಗಿ

ಅಶೇಷಂ = ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ

ತದ್ವಿನೋಪಗತಮಾರ್ಗಂ = ಆ ದಿನ ಸಾಗಿದ ದಾರಿಯನ್ನು,

ಮುಹೂರ್ತಾತ್ = ಸ್ವಲ್ಪ ಹೊತ್ತಿನಲ್ಲಿಯೇ

ಅತಿಯಯೌ ಹಿ = ದಾಟಿದರವು !

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಹೀಗೆ ಸತ್ಯತೀರ್ಥರು ಹಿಂಬಾಲಿಸಿ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದರು. ಆಗ ಗುರುಗಳು ಒಂದು ಸಲ ಸ್ವಲ್ಪ ಹಿಂದಿರುಗಿ
ನೋಡಿದರು. ಹಿಂಬಾಲಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಶಿಷ್ಯರನ್ನು ನೋಡಿ "ನೀವು ಹಿಂದಿರುಗಿರಿ, ನನ್ನೊಡನೆ ಬರಬೇಡಿರಿ" ಎಂದು ಕೈಸನ್ನೆಯಿಂದ

ಸೂಚಿಸಿದರು. ಆಗ ಸತ್ಯತೀರ್ಥರು ಆ ಪರ್ವತದಲ್ಲಿರುವ ಹುಲಿ, ಸಿಂಹ ಮುಂತಾದ ಕ್ರೂರ ಮೃಗಗಳಿಂದ ಭಯ-
ಗೊಂಡಿದ್ದರೂ ಕ್ಷಣಮಾತ್ರದಲ್ಲಿ ತಾವು ಆ ದಿನವಿಡೀ ಹಾಗೆ ದಾರಿಯನ್ನು ಗುರುಗಳ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ದಾಟಿ ಮೊದಲಿದ್ದ
ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಬಂದು ಸೇರಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ತ್ರಸ್ತಧೀಃ— ತ್ರಸ್ತಾ ಧೀಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ತ್ರಸ್ತಧೀಃ ।

ಅನಿವೃತ್ತವಪುಷಾ— ಅನಿವೃತ್ತಂ ವಪುಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಅನಿವೃತ್ತವಪುಃ, ತೇನ, ಅನಿವೃತ್ತವಪುಷಾ ।

ತದ್ವಿನಂ— ತತ್ ಚ ದಿನಂ ಚ ತದ್ವಿನಂ, ತದ್ವಿನೇ ಉಪಗತಃ ತದ್ವಿನೋಪಗತಃ, ತದ್ವಿನೋಪಗತಶ್ಚಾಪೌ ಮಾರ್ಗಾರ್ಥ
ತದ್ವಿನೋಪಗತಮಾರ್ಗಃ, ತಂ ತದ್ವಿನೋಪಗತಮಾರ್ಗಂ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅತಿಯಾಯಿ- ಅತಿ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ಧಾತೋಃ
ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಕರ್ತೃಂ ಪರಸ್ವಪದಿನಃ ಭೂತಾನದ್ವತನ ಪರೋಕ್ಷೇ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ "ಅತಿಯಾಯಿ"
ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ಯಯೌ ಯಯತುಃ ಯಯುಃ, ಯಯಥೆ ಯಯಾಥೆ, ಯಯಥುಃ ಯಯ ಯಯೌ ಯಯುವ
ಯಯುಮ್ ॥

★ ★ ★

ಆಶ್ರಮೇ ನಿಜಜನಾನಿಹ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ತಂ ಪ್ರಸಾದಮುಹಮಾನಮಮುಷ್ಯ ।

ಪ್ರೋಚ್ಯ ತತ್ ಪ್ಲವನಮಪ್ಯತಿಚಿತ್ರಂ ತಸ್ಯ ತೈಸ್ಸಹ ಸದಾಽಸ್ಮರದೇಷಃ ॥ 53 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಆಶ್ರಮೇ, ನಿಜಜನಾನ್, ಇಹ, ದೃಷ್ಟ್ವಾ ತಂ, ಪ್ರಸಾದಮುಹಮಾನಂ, ಅಮುಷ್ಯ, ಪ್ರೋಚ್ಯ,
ತತ್ ಪ್ಲವನಂ, ಅಪಿ, ಅತಿಚಿತ್ರಂ, ತಸ್ಯ, ತೈಃ, ಸಹ, ಸದಾ, ಅಸ್ಮರತ್, ಏಷಃ ।

ಅನ್ವಯ— ಏಷಃ ಇಹ ಆಶ್ರಮೇ ನಿಜಜನಾನ್ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ಅಮುಷ್ಯ ತಂ ಪ್ರಸಾದಮುಹಮಾನಂ ಅತಿಚಿತ್ರಂ, ತತ್
ಪ್ಲವನಂ ಅಪಿ, ಪ್ರೋಚ್ಯ ತೈಃ ಸಹ ಸದಾ ತಸ್ಯ ಅಸ್ಮರತ್ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಏಷಃ = ಈ ಸತ್ಯತೀರ್ಥರು

ಇಹ ಆಶ್ರಮೇ = ಈ ಅನಂತಮಠದಲ್ಲಿ

ನಿಜಜನಾನ್ = ತಮ್ಮ ಜನರನ್ನು

ದೃಷ್ಟ್ವಾ = ನೋಡಿ

ಅಮುಷ್ಯ = ಶ್ರೀ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ

ತಂ = ತಮಗೆ ಅವರು ಮಾಡಿದ ಅಂತಹ

ಪ್ರಸಾದಮುಹಮಾನಂ = ಅನುಗ್ರಹದ ಮಹತ್ವವನ್ನು

ಅಪಿ = ಮತ್ತು

ಅತಿಚಿತ್ರಂ = ಅತ್ಯಂತ ಅಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದ

ತತ್ ಪ್ಲವನಂ = ಆ ಮಧ್ಯದ ಹಾರುವಿಕೆಯನ್ನು

ಪ್ರೋಚ್ಯ = ಹೇಳಿ

ತೈಃ ಸಹ = ಅವರಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು

ಸದಾ = ಯಾವಾಗಲೂ

ತಸ್ಯ = ಆ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು

ಅಸ್ಥರತ್ = ಸ್ಮರಿಸಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಈ ಸತ್ಯಪೀಠರು ಅನಂತಮಠಕ್ಕೆ ಬಂದು ಅಲ್ಲಿರುವ ತಮ್ಮ ಜನರನ್ನು ಕಂಡರು. ತಾನು ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ಹಿಂಬಾಲಿಸಿ ಹೋದ ವಿಷಯವನ್ನು, ಆಚಾರ್ಯರು ಅನುಗ್ರಹ ಮಾಡಿ ತನ್ನನ್ನು ಹಿಂದೆ ಕಳುಹಿಸಿದ ಕ್ರಮವನ್ನು ಹೇಳಿದರು. ಆಚಾರ್ಯರು ಒಂದು ಬಂಡೆಯಿಂದ ದೂರದ ಮತ್ತೊಂದು ಬಂಡೆಗೆ ಹಾರುತ್ತಾ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದ ಅವರ ವಿಚಿತ್ರವಾದ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದರು. ಹಾಗೆಯೇ ಅವರೊಡನೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ಸ್ಮರಿಸುತ್ತಾ ಅನಂತಮಠದಲ್ಲಿ ಕಾಲ್ ಕಳೆಯುತ್ತಿದ್ದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ನಿಜಜನಾಃ— ನಿಜಾಶ್ವತೇ ಜನಾಶ್ವ ನಿಜಜನಾಃ, ತಾನ್ ನಿಜಜನಾನ್ |

ಪ್ರಸಾದಮಹಿಮಾನಂ— ಪ್ರಸಾದಸ್ಯ ಮಾಹಿಮಾ ಪ್ರಸಾದಮಹಿಮಾ, ತಂ ಪ್ರಸಾದಮಹಿಮಾನಂ |

ತತ್ ಪ್ಲವನಂ— ತಸ್ಯ ಪ್ಲವನಂ ತತ್ ಪ್ಲವನಂ, ತತ್ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಸ್ಥರತ್ - ಸ್ಮೃತಂತಾಯಾಂ ಇತ್ಯನ್ಯಾದ್ಯಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಕರ್ತೃ ಪರಸ್ವೈಪದಿನಃ ಅನದ್ವೈತನ-
ಭೂತೇ ಲಬ್ಧ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ವಿಶವಚನೇ "ಅಸ್ಥರತ್" ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಅಸ್ಥರತ್ ಅಸ್ಥರತಾಂ ಅಸ್ಥರನ್, ಅಸ್ಥರಃ ಅಸ್ಥರತಂ ಅಸ್ಥರತಃ, ಅಸ್ಥರಂ ಅಸ್ಥರಾವ ಅಸ್ಥರಾಮ ||

★ ★ ★

ವಾನರೇಂದ್ರ ಇವ ವಾಯುಜಪೋಽಸೌ ಭೀಮಸೇನ ಇವ ದಾನವಭೀಮಃ |

ಉಲ್ಲಾಸ ಗಿರಿಪುಂಗವಶೃಂಗೇ ಸ ಪ್ರಜನ್ ವೃಜಿನನಾಶನನಾಮಾ || 54 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ವಾನರೇಂದ್ರಃ, ಇವ, ವಾಯುಜಪಃ, ಅಸೌ, ಭೀಮಸೇನ ಇವ ದಾನವಭೀಮಃ, ಉಲ್ಲಾಸ
ಗಿರಿಪುಂಗವಶೃಂಗೇ ಸಃ ಪ್ರಜನ್ ವೃಜಿನನಾಶನನಾಮಾ |

ಅನ್ವಯ— ಗಿರಿಪುಂಗವಶೃಂಗೇ ಪ್ರಜನ್ ವೃಜಿನನಾಶನನಾಮಾ ಸಃ, ಅಸೌ ವಾಯುಜಪಃ ವಾನರೇಂದ್ರಃ ಇವ,
ದಾನವಭೀಮಃ ಭೀಮಸೇನಃ ಇವ ಉಲ್ಲಾಸ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಗಿರಿಪುಂಗವಶೃಂಗೇ = ಪರ್ವತ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಹಿಮಾಲಯದ ಶಿಖರದಲ್ಲಿ

ಪ್ರಜನ್ = ಹೋಗುತ್ತಿರುವ

ವೃಜಿನ ನಾಶನ = ಪಾಪವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವ

ನಾಮಾ = ಹೆಸರುಳ್ಳ

ಸಃ = ಆ ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದ

ಅಸೌ = ಈ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು,

ವಾಯುಜವಃ = ವಾಯುವಿನಂತೆ ವೇಗವುಳ್ಳ,

ವಾನರೇಂದ್ರಃ ಇವ = ಕಪಿಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಹನುಮಂತನಂತೆ,

ದಾನವಭೀಮಃ = ದೈತ್ಯರಿಗೆ ಭಯಂಕರನಾದ ಭೀಮಸೇನನಂತೆ

ಉಲ್ಲಾಸ = ಪ್ರಕಾಶಿಸಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಜಾರ್ಯರ ನಾಮಸ್ಮರಣೆಯೇ ಸಮಸ್ತ ಪಾಪ ಪರಿಹಾರಕವಾಗಿದೆ. ಅಂತಹ ಮಹಾಮಹಿಮ ಸಂಪನ್ನರಾದ ಆಚಾರ್ಯರು ಹಿಮಾಲಯದ ಶಿಖರದಲ್ಲಿ ಬಂಡೆಯಿಂದ ಬಂಡೆಗೆ ಹಾರಿ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದರು. ಆಗ ಅವರು ವಾಯುವಿನಂತೆ ವೇಗದಿಂದ ಸಮುದ್ರವನ್ನು ದಾಟುತ್ತಿದ್ದ ಹನುಮಂತನಂತೆಯೂ, ಸೌಗಂಧಿಕಾ ವನಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತಾ ದಾನವರಿಗೆ ಭಯವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಭೀಮಸೇನನಂತೆಯೂ ಪ್ರಕಾಶಿಸಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ವಾನರೇಂದ್ರಃ— ವಾನರಾಕಾಂ ಇಂದ್ರಃ ವಾನರೇಂದ್ರಃ |

ವಾಯುಜವಃ— ವಾಯೋಃ ಜವಃ ಇವ ಜವಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ವಾಯುಜವಃ |

ದಾನವಭೀಮಃ— ದಾನವಾನಾಂ ಭೀಮಃ ದಾನವಭೀಮಃ |

ಗಿರಿಪುಂಗವಶೃಂಗೇ— ಪುಮಾನ್ ಗೌರಿವ ಪುಂಗವಃ, ಗಿರಿಷು ಪುಂಗವಃ ಗಿರಿಪುಂಗವಃ, ಗಿರಿಪುಂಗವಸ್ಯ ಶೃಂಗಂ ಗಿರಿಪುಂಗವ- ಶೃಂಗಂ, ತಸ್ಮಿನ್ ಗಿರಿಪುಂಗವಶೃಂಗೇ |

ವೃಜನನಾಶನಾಮಾ— ವೃಜನಾನಾಂ ನಾಶನಂ ಯಸ್ಮಾತ್ ತತ್ ವೃಜನನಾಶನಂ, ವೃಜನನಾಶನಂ ನಾಮ ಯಸ್ಯ ಸಃ ವೃಜನ- ನಾಶನಾಮಾ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಉಲ್ಲಾಸ- ಉತ್ ಇತ್ಯುವಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ಲಸ ಕಾಂಶೌ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ಧಾತೋಃ ಅಕರ್ಮಕಾತ್ ಲಿಟಿ ಪರಸ್ವೈಪದಿನಃ ಭೂತಾನದ್ವೃತನಪರೋಕ್ಷೇ ಲಿಟಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ "ಉಲ್ಲಾಸ" ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಉಲ್ಲಾಸ	ಉಲ್ಲೇಸತುಃ	ಉಲ್ಲೇಸಃ,
ಉಲ್ಲೇಸಿಥ	ಉಲ್ಲೇಸಥಃ	ಉಲ್ಲೇಸ,
ಉಲ್ಲಾಸ-ಉಲ್ಲಸ	ಉಲ್ಲೇಸಿವ	ಉಲ್ಲೇಸಿಮ

★ ★ ★

ಬಹುಸತ್ತ ಗ್ರಾಂ ಸವಿಕಂ ಸಮಹಾವಿಷಮೋಕ್ಷಮಹಾಹಿಮವಂತಮಯಮ್ |

ವಿಷಮೋಕ್ಷಮಹಾ ಹಿಮವಂತಮಯನ್ನಗಮೈಕ್ಷತ ಪುಲ್ಲದ್ಯಗಸ್ತಭಯಃ || 55 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಬಹುಸತ್ತ ಗ್ರಾಂ, ಸವಿಕಂ, ಸಮಹಾವಿಷಮೋಕ್ಷಮಹಾಹಿಂ, ಅವಂತಂ ಅಯಂ ವಿಷಮೋಕ್ಷಮಹಾಃ, ಹಿಮವಂತಂ ಅಯನ್, ನಗಂ, ಐಕ್ಷತ, ಪುಲ್ಲದ್ಯಕ್, ಅಸ್ತಭಯಃ |

ಅನ್ವಯ— ಅಯನ್, ವಿಷಮೋಕ್ಷಮಹಾಃ ಪುಲ್ಲದ್ಯಕ್ ಅಸ್ತಭಯಃ, ಅಯಂ ಸವಿಕಂ ಸಮಹಾವಿಷಮೋಕ್ಷ- ಮಹಾಹಿಂ ಬಹುಸತ್ತ ಗ್ರಾಂ ಅವಂತಂ ಹಿಮವಂತಂ ನಗಂ ಐಕ್ಷತ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಯನ್ = ಉತ್ತರಬದರಿಕಾಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತಿರುವ

ವಿಷಮ = ಕೋಪಗೊಂಡ (ಬಲಾಢ್ಯವಾದ)

ಉಕ್ತ = ಗೂಢಯಂತೆ

ಮಹಾಃ = ತೇಜಸ್ವಿ

ಪುಲ್ಲದ್ಯಕ್ = ಅರಳಿದ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳ ಪೂರ್ಣವಾದ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳ

ಅಸ್ತಭಯಃ = ದೂರವಾದ ಭಯವುಳ್ಳ (ಹೆದರಿಕೆಯಿಲ್ಲದ)

ಅಯಂ = ಈ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು,

ಸವಿಕಂ = ಪಶ್ಚಿಮದ ಕೂಡಿದ

ಸಮಹಾವಿಷಮೋಕ್ಷಮಹಾಹಿಂ = ಹೆಚ್ಚಾದ ವಿಷವನ್ನು ಕಾರುವ ದೊಡ್ಡ ಹಾವುಗಳಿಂದ ಸಹಿತವಾದ

ಬಹುಸತ್ತ್ವಗುಣಂ = ಅನೇಕ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಸಮೂಹವನ್ನು

ಅವಂತಂ = ಕಾಪಾಡುತ್ತಿರುವ

ಹಿಮವಂತಂ = ಹಿಮಾಲಯವೆಂಬ ..

ನಗಂ = ಪರ್ವತವನ್ನು

ಏಕ್ಷತ = ಕಂಡರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಕೊಬ್ಬಿದ ಬಲಶಾಲಿಯಾದ ಹಾಗೂ ಸಿಟ್ಟಿಗೇರಿದ ಗೂಢಯಂತೆ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ರಭಸದಿಂದ ಮುಂದುವರಿಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಹಾಗೂ ತಮ್ಮ ಮುಂದೆ ಮಹೋನ್ನತವಾದ ಹಿಮಾಲಯವನ್ನು ಕಂಡರು. ಆ ಪರ್ವತದಲ್ಲಿ ನಾನಾವಿಧ ಪಕ್ಷಿಗಳೂ, ವಿಷಪೂರ್ಣರಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಮಹಾಸರ್ಪಗಳೂ ಮತ್ತು ನಾನಾಬಗೆಯಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳೂ ಇದ್ದವು. ಹಿಮವಂತನು ಅವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಕಾಪಾಡುತ್ತಿದ್ದನು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಬಹುಸತ್ತ್ವಗುಣಂ— ಬಹುವರ್ಚ ತೇ ಸತ್ತಾ ಶ್ಚ ಬಹುಸತ್ತ್ವಃ, ಬಹುಸತ್ತ್ವಾನಾಂ ಗುಣಃ ಬಹುಸತ್ತ್ವಗುಣಃ, ತಂ ಬಹುಸತ್ತ್ವಗುಣಂ ।

ಸವಿಕಂ— ವಿಭಿಃ ಸಹಿತಃ ಸವಿಃ ಸವಿರೇವ ಸವಿಕಃ ತಂ ।

ಸಮಹಾವಿಷಮೋಕ್ಷಮಹಾಹಿಂ— ಮಹಚ್ಛತ್ರಂ ವಿಷಂ ಚ ಮಹಾವಿಷಂ, ಮಹಾವಿಷಸ್ಯ ಮೋಕ್ಷಃ ಮಹಾವಿಷಮೋಕ್ಷಃ, ಮಹಾವಿಷಮೋಕ್ಷೇಣ ಸಹ ವರ್ತಂತ ಇತಿ ಸಮಹಾವಿಷಮೋಕ್ಷಾಃ, (ಮಹಾಂತರ್ವ ಶ್ಚೇ ಅಹಯಶ್ಚ ಮಹಾಹಯಃ) ಸಮಹಾವಿಷಮೋಕ್ಷಾಃ ಮಹಾಹಯಃ ಯಸ್ಮಿನ್ ಸಃ ಸಮಹಾವಿಷಮೋಕ್ಷಮಹಾಹಿಂ, ತಂ ಸಮಹಾವಿಷಮೋಕ್ಷಮಹಾಹಿಂ ।

ವಿಷಮೋಕ್ಷಮಹಾಃ— ವಿಷಮಶ್ಚಾಸೌ ಉಕ್ತಾ ಚ ವಿಷಮೋಕ್ಷಾ, ವಿಷಮೋಕ್ಷೈ ಮಹ ಇವ ಮಹಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ವಿಷ- ಮೋಕ್ಷಮಹಾಃ ।

ಪುಲ್ಲದ್ಯಕ್— ಪುಲ್ಲೇ ದೃಶಿ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಪುಲ್ಲದ್ಯಕ್ (ಪುಲ್ಲಾ ದೃಕ್ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಇತಿ ವಾ)

ಅಸ್ತಭಯಃ— ಅಸ್ತಂ ಭಯಂ ಯಸ್ಮಾತ್ ಸಃ ಅಸ್ತಭಯಃ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಏಕ್ಷತ- ಈಕ್ಷದರ್ಶನಾಂಕನಯೋಃ ಇತ್ಯನ್ಯಾದ್ಯತೋಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಆತ್ಮನೇಪದಿನಃ ಅನದೃತನ- ಭೂತೇ ಲಪ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ "ಏಕ್ಷತ" ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ಏಕ್ಷತ ಐಕ್ಷೇತಾಂ ಏಕ್ಷಂತ, ಏಕ್ಷಥಾಃ ಐಕ್ಷೇಥಾಂ ಏಕ್ಷದ್ವಂ, ಏಕ್ಷೇ ಐಕ್ಷಾವಹಿ ಐಕ್ಷಾಮಹಿ ॥

★ ★ ★

ಸುಹಸಿತಕಮಲಾಕರೋಪಗೂಢಂ ಸುಜನಸುಖಾರ್ಥಮನಂತಭೋಗಶಯ್ಯಮ್ |

ವಿಕಸಿತಸುಮನೋಘಟಾಗಮುಚ್ಚಂ ಮರಕತರತ್ನಮಯಸ್ಥಲಾಗ್ರ್ಯಶೋಭಮ್ || 56 ||

ಪದಚ್ಛೇದಂ— ಸುಹಸಿತಕಮಲಾಕರೋಪಗೂಢಂ, ಸುಜನಸುಖಾರ್ಥಂ, ಅನಂತಭೋಗಶಯ್ಯಂ, ವಿಕಸಿತಸುಮ-
ನೋಘಟಾಗಂ, ಉಚ್ಚಂ, ಮರಕತರತ್ನಮಯಸ್ಥಲಾಗ್ರ್ಯಶೋಭಂ (ತಂ ಧರಣೀಧರಂ ದೃಷ್ಟ್ವಾ, ಮುರರಿಪುಂ ಆಸ್ವರತ್) |

ಅನ್ವಯಂ— ಸುಹಸಿತಕಮಲಾಕರೋಪಗೂಢಂ ಸುಜನಸುಖಾರ್ಥಂ ಅನಂತಭೋಗಶಯ್ಯಂ ವಿಕಸಿತಸುಮನೋ-
ಘಟಾಗಂ ಉಚ್ಚಂ ಮರಕತರತ್ನಮಯಸ್ಥಲಾಗ್ರ್ಯಶೋಭಂ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥಂ— (ಈ ಶ್ಲೋಕಕ್ಕೂ ಮುಂದಿನ ಶ್ಲೋಕಕ್ಕೂ ಸೇರಿ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಅನ್ವಯಿಸಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ಎರಡು
ಶ್ಲೋಕಗಳಿಗೆ ಸೇರಿ ಏಕಾನ್ವಯವಾದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಯುಗ್ಮವೆಂದು ಹೆಸರು. ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ಕೊನೆಯ ಶ್ಲೋಕದೊಡನೆ
ಏಕಾನ್ವಯ ಹೇಳುವಾಗ ಅಂತ್ಯಯುಗ್ಮವೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು.)

(ದ್ವಾನ್ಯಾಂ ಯುಗ್ಮಮಿತಿ ಪೂರ್ವಕಂ ತ್ರಿಭಿಃ ಶ್ಲೋಕೈಃ ವಿಶೇಷಕಂ | ಕಲಾಪಕಂ ಚತುರ್ಭಿಃ ಸ್ವಾತ್ ತದೂರ್ಧ್ವಂ ಕುಲಕಂ
ಸ್ವೃತಂ - ಎರಡು ಶ್ಲೋಕಗಳಿಗೆ ಏಕಾನ್ವಯವಾದರೆ ಯುಗ್ಮ, ಮೂರು ಶ್ಲೋಕಗಳಿಗೆ ಏಕಾನ್ವಯವಾದರೆ ವಿಶೇಷಕಂ, ನಾಲ್ಕು
ಶ್ಲೋಕಗಳಿಗೆ ಏಕಾನ್ವಯವಾದರೆ ಕಲಾಪಕಂ, ಐದು ಅಥವಾ ಅದಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಶ್ಲೋಕಗಳಿಗೆ ಏಕಾನ್ವಯವಾದರೆ
ಕುಲಕವೆಂದೂ ಹೆಸರು.) (ಇಲ್ಲಿ ಹಿಮಾಲಯ ಮತ್ತು ಶ್ರೀಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಅನ್ವಯಿಸುವಂತೆ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳನ್ನು
ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.)

ಹಿಮಾಲಯ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ:

ಸುಹಸಿತ ಕಮಲಾಕರ ಉಪಗೂಢಂ = ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರಳಿದ ತಾವರ ಕೆರೆಗಳಿಂದ ಸುತ್ತುವರಿಯಲ್ಪಟ್ಟ

ಸುಜನ ಸುಖಾರ್ಥಂ = ಸಜ್ಜನರ ಸೌಖ್ಯಕ್ಕಾಗಿ,

ಅನಂತ ಭೋಗಶಯ್ಯಂ = ಸಂಖ್ಯೆಯಿಲ್ಲದ ಸುಖಾನುಭವಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಹೂವುಗಳು ಮತ್ತು ಹಾಸಿಗೆಗಳು
ಇವುಗಳುಳ್ಳ

ವಿಕಸಿತ ಸುಮನಸ್ ಭಟ ಅಗಂ = ಅರಳಿದ ಹೂವುಗಳ ಸಮೂಹವುಳ್ಳ ಮರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ

ಉಚ್ಚಂ = ಎತ್ತರವಾದ

ಮರಕರತ್ನಮಯಸ್ಥಲ = ಗರುಡಪಚ್ಚಿಮನೆಯೇ ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವ ನೆಲದಿಂದ,

ಅಗ್ರ್ಯ = ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ

ಶೋಭಂ = ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳ

ಧರಣೀಧರಂ = ಹಿಮವಂತನನ್ನು

ದೃಷ್ಟ್ವಾ = ನೋಡಿ

ಮುರರಿಪುಂ = ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನನ್ನು

ಆಸ್ವರತ್ = ಸ್ಮರಿಸಿದರು.

ಹರಿಯ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ:

ಸುಹಸಿತ ಕಮಲಾಕರ ಉಪಗೂಢಂ = ಒಳ್ಳೆಯ ನಗುವುಳ್ಳ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಕೈಗಳಿಂದ ಆಲಿಂಗಿತನಾದ,

ಸುಜನ ಸುಖಾರ್ಥಂ = ಸಜ್ಜನರ ಸೌಖ್ಯಕ್ಕಾಗಿ

ಅನಂತ ಭೋಗಶಯ್ಯಂ = ಶೇಷನ ಶರೀರವೇ ಹಾಸಿಗೆಯಾಗಿ ಉಳ್ಳ

ವಿಕಸಿತ ಸುಮನಸ್ ಭಟಾಗಂ = ಸಂತುಷ್ಟರಾದ ದೇವತೆಗಳ ಸಮೂಹದಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯಾಗಿ
ನೆಲೆಸಿರುವ,
ಉಚ್ಚಂ = ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದ
ಮಕರರತ್ನಮಯಸ್ಥಲ = ಗರುಡಪಚ್ಚಿ ಮಣಿಯ ಸ್ಥಳದಂತೆ
ಅಗ್ರ್ಯಶೋಭಂ = ಶೇಷವಾದ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳ
ಧರಣೀಧರಂ = ಹಿಮವಂತನನ್ನು
ದೃಷ್ಟ್ವಾ = ನೋಡಿ
ಮುರರಿಪುಂ = ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನನ್ನು
ಅಸ್ಮರತ್ = ಸ್ಮರಿಸಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯಂ— ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನು ಉತ್ತಮ ಮಂದಹಾಸಭರಿತಕಾದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯ ಕೈಗಳಿಂದ ಆಲಿಂಗಿಸ-
ಲ್ಪಟ್ಟಿರುವನು. ಸಜ್ಜನರಿಗೆ ಸೌಖ್ಯವನ್ನೂಟುಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ನಾಲ್ಕು ತಿಂಗಳು ಶೇಷನೆಂಬ ಹಾಸಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಮಲಗಿರುತ್ತಾನೆ.
ಸಂತೋಷಪಟ್ಟಿರುವ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯಾಗಿ ನೆಲೆಸಿರುತ್ತಾನೆ. ಸರ್ವೋತ್ತಮನು ಗರುಡಪಚ್ಚಿಮಣಿಯ
ಸ್ಥಳದಂತೆ ಹೊಳೆಯುವ ನೀಲದೇಹ ಉಳ್ಳವನು. ಈ ಹಿಮವಂತನೂ ಅವನಂತೆಯೇ ಅರಳಿರುವ ತಾವರಗಳಿಂದ
ಕಂಗೊಳಿಸುವ ಕೊಳಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದಾನೆ. ಸಜ್ಜನರ ಭೋಗಕ್ಕಾಗಿ ಆಸಂಖ್ಯವಾದ ಹೂವುಗಳು, ಹಾಸಿಗೆಗಳು ಮುಂತಾದ
ಉತ್ತಮವಸ್ತುಗಳನ್ನು ತನ್ನಲ್ಲಿ ತುಂಬಿಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ. ಅರಳಿದ ಹೂವುಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದ ಮರಗಳಿಂದ ಕಂಗೊಳಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನೆ.
ಮರಕತರತ್ನಮಯವಾದ ಭೂಮಿಯಿಂದ ಹೊಳೆಯುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಜಾಯಫರು ಇಂತಹ ಹಿಮವಂತನನ್ನು ಕಂಡು
ಅವನಂತೆಯೇ ಇರುವ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನನ್ನು ಉತ್ಕಂಠೆಯಿಂದ ಸ್ಮರಿಸಿದರು.

ವಿಶೇಷಾಂಕಃ

“ಮಾಧವಶ್ಚತುರೋ ಮಾಸಾನ್ ಸರ್ವಭೂತಹಿತಾಯ ವೈ | ಸ್ವಾಪಂ ಯಾಸ್ಯತಿ ಶೇಷಾಂಗೇ ಲಕ್ಷ್ಮ್ಯ ಸಹ
ಜಗತ್ಪತಿಃ ||” ಎಂಬ ಪ್ರಮಾಣಾನುಸಾರವಾಗಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀಪತಿಯಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಸರ್ವಸಜ್ಜನರ ಹಿತಕ್ಕಾಗಿ ಆಪಾಧಶುದ್ಧ
ವಿಕಾಶಿಯಿಂದ ಕಾರ್ತಿಕಶುದ್ಧ ವಿಕಾಶಿಯವರೆಗೆ ಶೇಷನೆಂಬ ಹಾಸಿಗೆಯ ಮೇಲೆ ಲಕ್ಷ್ಮೀಸಹಿತನಾಗಿ ಮಲಗಿರುವನು
ಎಂದು ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ. ಆ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಂಡು “ಸುಜನಸುಖಾರ್ಥಮನಂತಭೋಗಶಯಂ” ಎಂದು
ವರ್ಣಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ವಿಶೇಷಗಳನ್ನು ಹಿಮವಂತ ಮತ್ತು ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನಿಗೆ ಅನ್ವಯಿಸುವಂತೆ
ಚಮತ್ಕಾರವಾಗಿ ಜೋಡಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಪುಷ್ಪಭರಿತವಾದ ಹಿಮಾಲಯದ ವರ್ಣನೆಯ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಪುಷ್ಪತಾಗ್ರಾವೃತ್ತವನ್ನು
ಬಳಸಿರುತ್ತಾರೆ. “ಅಯುಜನಯುಗರೇಫಶೋ ಯಕಾರೋ ಯುಜ ತು ನಜಿ ಜರಗಾಶ್ಚ ಪುಷ್ಪತಾಗ್ರಾ” ಎಂದು ಅದರ
ಲಕ್ಷಣ.

ಸುಹಸಿ, ತಕಮ, ಲಾಕರೋ, ಪಗೂಢಂ, ಸುಜನ, ಸುಖಾರ್ಥ, ಮನಂತ, ಭೋಗಶಯಂ

ವಿಗ್ರಹ—

ಸುಹಸಿತಕಮಲಾಕರೋಪಗೂಢಂ— ಸುಹಸಿತಾನಿ ಚ ತಾನಿ ಕಮಲಾನಿ ಚ, ಸುಹಸಿತಕಮಲಾನಿ, ಸುಹಸಿತ-
ಕಮಲಾನಾಂ ಆಕರಾಃ ಸುಹಸಿತಕಮಲಾಕರಾಃ, ಸುಹಸಿತಕಮಲಾಕರೈಃ ಉಪಗೂಢಃ ಸುಹಸಿತ-
ಕಮಲಾಕರೋಪಗೂಢಃ, ತಂ ಸುಹಸಿತಕಮಲಾಕರೋಪಗೂಢಂ |

ಸುಹಸಿತಕಮಲಾಕರೋಪಗೂಢಂ— ಸುಶೋಭನಂ ಹಸಿತಂ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ ಸುಹಸಿತಾ, ಸುಹಸಿತಾ ಚ ಸಾ
ಕಮಲಾ ಚ ಸುಹಸಿತಕಮಲಾ, ಸುಹಸಿತಕಮಲಾಯಾಃ ಕರೌ ಸಹಸಿತಕಮಲಾಕರೌ, ಸುಹಸಿತ-

ಕಮಲಾಕರಾಭ್ಯಾಂ ಉಪಗೂಢಃ ಸುಹಸಿತಕಮಲಾಕರೋವಗೂಢಃ, ತಂ ಸುಹಸಿತಕಮಲಾಕರೋ-
ವಗೂಢಂ ।

ಸುಜನಸುಖಾರ್ಥಂ— ಶೋಭನಾಶ್ಚ ತೇ ಜನಾಶ್ಚ ಸುಜನಾಃ, ಸುಜನಾನಾಂ ಸುಖಂ ಸುಜನಸುಖಂ,
ಸುಜನಸುಖಾಯ ಇತಿ ಸುಜನಸುಖಾರ್ಥಂ ।

ಅನಂತಭೋಗಶಯ್ಯಂ— ಭೋಗಾಶ್ಚ ಶಯ್ಯಾಶ್ಚ ಭೋಗಶಯ್ಯಾಃ, ಅನಂತಾಃ ಭೋಗಶಯ್ಯಾಃ ಯಸ್ಮಿನ್ ಸಃ,
ತಂ ಅನಂತಭೋಗಶಯ್ಯಂ ।

ವಿಕಸಿತಸುಮನೋಘಟಾಗಂ— ವಿಕಸಿತಾಶ್ಚ ತಾಃ ಸುಮನಶ್ಚ ವಿಕಸಿತಸುಮನಸಃ, ವಿಕಸಿತಸುಮನಸಾಂ ಘಟಾ
ಯೇಷಾಂ ತೇ ವಿಕಸಿತಸುಮನೋಘಟಾಃ, ವಿಕಸಿತಸುಮನೋಘಟಾಃ ಅಗಾಃ ಯಸ್ಮಿನ್ ಸಃ ವಿಕಸಿತ-
ಸುಮನೋಘಟಾಗಃ, ತಂ ವಿಕಸಿತಸುಮನೋಘಟಾಗಂ ।

ವಿಕಸಿತಸುಮನೋಘಟಾಗಂ— ವಿಕಸಿತಾಶ್ಚ ತೇ ಸುಮನಶ್ಚ ವಿಕಸಿತಸುಮನಸಃ, ವಿಕಸಿತಸುಮನಸಾಂ ಘಟಾ
ವಿಕಸಿತಸುಮನೋಘಟಾ, ವಿಕಸಿತಸುಮನೋಘಟಾಂ ಗಚ್ಛತೀತಿ ವಿಕಸಿತಸುಮನೋಘಟಾಗಃ, ತಂ
ವಿಕಸಿತಸುಮನೋಘಟಾಗಂ ।

ಮರಕತರತ್ನಮಯಸ್ಥಲಾಗ್ರ್ಯಶೋಭಂ— ಮರಕತಂ ಇತಿ ರತ್ನಂ ಮರಕತರತ್ನಂ, ಮರಕತರತ್ನಾನ್ ಪ್ರಚುರಾಣಿ
ಮರಕತರತ್ನಮಯಾನಿ, ಮರಕತರತ್ನಮಯಾನಿ ಚ ತಾನಿ ಸ್ಥಲಾನಿ ಚ ಮರಕತರತ್ನಮಯಸ್ಥಲಾನಿ,
ಮರಕತರತ್ನಮಯಸ್ಥಲೈಃ ಅಗ್ರ್ಯ ಶೋಭಾ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಮರಕತರತ್ನಮಯಸ್ಥಲಾಗ್ರ್ಯಶೋಭಃ, ತಂ
ಮರಕತರತ್ನಮಯಸ್ಥಲಾಗ್ರ್ಯಶೋಭಂ ।

★ ★ ★

ಪಾದೋಪಾಂತನಮನ್ಮಹಾಮುನಿಗಣಂ ಹೇಮಪ್ರದೀಪ್ತಾಂಬರಂ

ಶ್ರೀಮದ್ರತ್ನಕಲಾಪಮಗ್ರ್ಯಕಟಕೈರ್ವಿಭ್ರಾಜಿತಂ ಹಾಟಕೈಃ ।

ದೃಷ್ಟ್ವಾ ತಂ ಧರಣೀಧರಂ ಸುವನಮಾಲೋಲ್ಕಾಸನಂ ಸುಂದರಂ

ಸ್ವಾನ್ಂದಾಕೃತಿಮಶ್ವರನ್ ಮುರರಿಪುಂ ಸ್ವಾನ್ಂದತೀರ್ಥಸ್ತದಾ

॥ 57 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಪಾದೋಪಾಂತನಮನ್ಮಹಾಮುನಿಗಣಂ, ಹೇಮಪ್ರದೀಪ್ತಾಂಬರಂ, ಶ್ರೀಮದ್ರತ್ನಕಲಾಪಂ, ಅಗ್ರ್ಯ-
ಕಟಕೈಃ, ವಿಭ್ರಾಜಿತಂ, ಹಾಟಕೈಃ, ದೃಷ್ಟ್ವಾ, ತಂ, ಧರಣೀಧರಂ, ಸುವನಮಾಲೋಲ್ಕಾಸನಂ, ಸುಂದರಂ, ಸ್ವಾನ್ಂದಾಕೃತಿಂ,
ಅಶ್ವರತ್, ಮುರರಿಪುಂ, ಸ್ವಾನ್ಂದತೀರ್ಥಃ, ತದಾ ।

ಅನ್ವಯ— ಸ್ವಾನ್ಂದತೀರ್ಥಃ ತದಾ ಪಾದೋಪಾಂತನಮನ್ಮಹಾಮುನಿಗಣಂ, ಹೇಮಪ್ರದೀಪ್ತಾಂಬರಂ, ಶ್ರೀಮ-
ದ್ರತ್ನಕಲಾಪಂ, ಹಾಟಕೈಃ ಅಗ್ರ್ಯಕಟಕೈಃ, ವಿಭ್ರಾಜಿತಂ, ಸುವನಮಾಲೋಲ್ಕಾಸನಂ, ಸುಂದರಂ ಸ್ವಾನ್ಂದಾಕೃತಿಂ ತಂ
ಧರಣೀಧರಂ, ದೃಷ್ಟ್ವಾ ಮುರರಿಪುಂ ಅಶ್ವರತ್ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸ್ವಾನ್ಂದತೀರ್ಥಃ = ಉತ್ತಮವಾದ ಆನಂದವನ್ನು ಕೊಡುವ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ರಚಿಸಿದ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು
ತದಾ = ಆಗ,

ಹಿಮಾಲಯಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ

ಪಾದೋಪಾಂತ ನಮತ್ ಮಹಾಮುನಿ = ತಪ್ಪಲು ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡುವ ಮಹರ್ಷಿಗಳ
ಗಣಂ = ಸಮೂಹವುಳ್ಳ
ಹೇಮಪ್ರದೀಪಾಂಬರಂ = ಶಿಖರಗಳಲ್ಲಿರುವ ಚಿನ್ನದಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಆಕಾಶವುಳ್ಳ
ಶ್ರೀಮತ್ ರತ್ನ ಕಲಾಪಂ = ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳ ರತ್ನಗಳ ಸಮೂಹವುಳ್ಳ
ಹಾಟಕೈ: = ಚಿನ್ನದ
ಅಗ್ರ್ಯಕಟಕೈ: = ಶ್ರೇಷ್ಠ ತಪ್ಪಲು ಪ್ರದೇಶಗಳಿಂದ,
ಸುವನಮಾಲಾ ಉಲ್ಲಾಸಿನಂ = ಒಳ್ಳೆಯ ವನಗಳ ಸಾಲುಗಳಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ,
ಸ್ನಾನಂದಾಕೃತಿಂ = ಒಳ್ಳೆಯ ಸಂತೋಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಆಕಾರವುಳ್ಳ
ತಂ = ಆ
ಧರಣೀಧರಂ = ಹಿಮಾಲಯ ಪರ್ವತವನ್ನು
ದೃಷ್ಟ್ವಾ = ನೋಡಿ
ಧರಣೀಧರಂ = ಭೂಮಿಯನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ
ಮುರರಿಪುಂ = ಮುರನ ಶತ್ರುವಾದ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು
ಅಸ್ಥರತ್ = ಉತ್ಕಂಠೆಯಿಂದ ಧ್ಯಾನಿಸಿದರು.

ಹರಿಯ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ

ಪಾದೋಪಾಂತ ನಮತ್ ಮಹಾಮುನಿಗಣಂ = ಕಾಲುಗಳ ಹತ್ತಿರ ನಮಸ್ಕರಿಸುತ್ತಿರುವ ಮಹರ್ಷಿಗಳ
ಸಮೂಹವುಳ್ಳ
ಹೇಮಪ್ರದೀಪಾಂಬರಂ = ಚಿನ್ನದಂತೆ ಹೊಳೆಯುವ ಪೀತಾಂಬರವುಳ್ಳ
ಶ್ರೀಮತ್ ರತ್ನ ಕಲಾಪಂ = ಹೊಳೆಯುವ ರತ್ನಗಳ ಭೂಷಣಗಳುಳ್ಳ
ಹಾಟಕೈ: ಅಗ್ರ್ಯಕಟಕೈ: = ಚಿನ್ನದ ಉತ್ತಮ ಬಳೆಗಳಿಂದ
ವಿಭ್ರಾಜಿತಂ = ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ
ಸುವನಮಾಲಾ = ಒಳ್ಳೆಯ ವನಮಾಲೆಯೆಂಬ ಪುಷ್ಪಹಾರದಿಂದ
ಉಲ್ಲಾಸಿನಂ = ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ,
ಸ್ನಾನಂದಾಕೃತಿಂ = ದೋಷವಿಲ್ಲದ ಸ್ವರೂಪಾನಂದವೇ ಆಕಾರವಾಗಿ ಉಳ್ಳ
ತಂ = ಆ
ಧರಣೀಧರಂ = ಹಿಮಾಲಯ ಪರ್ವತವನ್ನು
ದೃಷ್ಟ್ವಾ = ನೋಡಿ
ಧರಣೀಧರಂ = ಭೂಮಿಯನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ
ಮುರರಿಪುಂ = ಮುರನ ಶತ್ರುವಾದ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು
ಅಸ್ಥರತ್ = ಉತ್ಕಂಠೆಯಿಂದ ಧ್ಯಾನಿಸಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನ ಕಾಲುಗಳಿಗೆ ಮಹರ್ಷಿಗಳು ನಮಸ್ಕರಿಸುತ್ತಿರುವರು. ಅವನು ಚಿನ್ನದಂತೆ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ ಪೀತಾಂಬರವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವನು. ನಾರಾಯಣನು ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವ ರತ್ನಾಭರಣಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿರುವನು. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸುವರ್ಣಕಂಕಣಗಳನ್ನು ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿರುವನು. ಉತ್ತಮವಾದ ವನಮಾಲೆಯೆಂಬ ಹಾರವನ್ನು ಧರಿಸಿ

ಸುಂದರನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ನಿರ್ದೋಷಾನಂದಸ್ವರೂಪನಾಗಿಯೂ ಇರುವನು. ಹಾಗೆಯೇ ಹಿಮಾಲಯ ಪರ್ವತದ ತಪ್ಪಲು ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಮಹರ್ಷಿಗಳು ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ನಮಿಸುತ್ತಾ ತಪಸ್ಸಾಧನ ಮಾಡುತ್ತಿರುವರು. ಹಿಮಾಲಯವೂ ಸುವರ್ಣ ಶಿಖರಗಳಿಂದ ಆಕಾಶವನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುತ್ತಿದೆ. ಹಿಮಾಲಯದಲ್ಲಿ ಕಾಂತಿಯುಕ್ತವಾದ ರತ್ನಗಳ ರಾಶಿಗಳೇ ಇವೆ. ಹಿಮಾಲಯವು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಭಂಗಾರದ ತಪ್ಪಲು ಪ್ರದೇಶಗಳಿಂದ ರಾರಾಜಿಸುತ್ತಿದೆ. ಹಿಮಾಲಯವು ಒಳ್ಳೆಯ ವನಗಳ ಸಾಲುಗಳಿಂದ ಕಂಗೊಳಿಸುತ್ತಾ ಸುಂದರವಾಗಿದೆ. ಇಂತಹ ಆನಂದಪ್ರದವಾದ ಆಕಾರವುಳ್ಳ ಪರ್ವತವನ್ನು ಕಂಡು ಶ್ರೀಮಧ್ವಜಾಯರ ಹಿಮಾಲಯದಂತೆಯೇ ಕಂಗೊಳಿಸುವ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನನ್ನು ಸ್ಮರಿಸಿದರು ಮತ್ತು ಉತ್ಕಂಠೆಯಿಂದ ಧ್ಯಾನ ಮಾಡಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಪಾದೋಪಾಂತನಮನ್ಮಹಾಮುನಿಗಣಂ— ಪಾದಾನಾಂ ಉಪಾಂತಾಃ ಪಾದೋಪಾಂತಾಃ, ಪಾದೋಪಾಂತೇಷು ನಮಂತಃ ಪಾದೋಪಾಂತನಮಂತಃ, ಮಹಾಂತಶ್ಚ ತೇ ಮುನಯಶ್ಚ ಮಹಾಮುನಯಃ, ಪಾದೋಪಾಂತನಮಂತಶ್ಚ ತೇ ಮಹಾಮುನಯಶ್ಚ ಪಾದೋಪಾಂತನಮನ್ಮಹಾಮುನಯಃ, ಪಾದೋಪಾಂತನಮನ್ಮಹಾಮುನಿನಾಂ ಗಣಃ ಯಸ್ಮಿನ್ ಸಃ ಪಾದೋಪಾಂತನಮನ್ಮಹಾಮುನಿಗಣಃ, ತಂ ಪಾದೋಪಾಂತನಮನ್ಮಹಾಮುನಿಗಣಂ ।

ಪ್ರದೀಪ್ತಾಂಬರಂ— ಹೇಮ್ನಾ ಪ್ರದೀಪ್ತಂ ಅಂಬರಂ ಯೇನ ಸಃ ಹೇಮಪ್ರದೀಪ್ತಾಂಬರಃ, ತಂ ಹೇಮಪ್ರದೀಪ್ತಾಂಬರಂ । ಹೇಮವತ್ ಪ್ರದೀಪ್ತಂ ಅಂಬರಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಹೇಮಪ್ರದೀಪ್ತಾಂಬರಃ, ತಂ ಹೇಮಪ್ರದೀಪ್ತಾಂಬರಂ ।

ಶ್ರೀಮದ್ರತ್ನಕಲಾಪಂ— ಶ್ರೀಃ ಏವಾಂ ಅಸೀತಿ ಶ್ರೀಮಂತಿ, ಶ್ರೀಮಂತಿ ಚ ತಾನಿ ರತ್ನಾನಿ ಚ ಶ್ರೀಮದ್ರತ್ನಾನಿ, ಶ್ರೀಮದ್ರತ್ನಾನಾಂ ಕಲಾಪಃ ಯಸ್ಮಿನ್ ಸಃ ಶ್ರೀಮದ್ರತ್ನಕಲಾಪಃ, ತಂ ಶ್ರೀಮದ್ರತ್ನಕಲಾಪಂ ।

ಅಗ್ರ್ಯಕಟಕೈಃ— ಅಗ್ರ್ಯಣಿ ಚ ತಾನಿ ಕಟಕಾನಿ ಚ ಅಗ್ರ್ಯಕಟಕಾನಿ ತೈಃ ಅಗ್ರ್ಯಕಟಕೈಃ ।

ಧರಣೀಧರಂ— ಧರತಿ ಇತಿ ಧರಃ, ಧರಣ್ಯಾಃ ಧರಃ ಧರಣೀಧರಃ, ತಂ ಧರಣೀಧರಂ ।

ಸುವನಮಾಲೋಲ್ಲಾಸಿತಂ— ವನಾನಾಂ ಮಾಲಾ ವನಮಾಲಾ, ಶೋಭನಾ ಚ ಸಾ ವನಮಾಲಾ ಚ ಸುವನಮಾಲಾ, ಸುವನಮಾಲಯಾ ಉಲ್ಲಾಸಿತೀತಿ ಸುವನಮಾಲೋಲ್ಲಾಸೀ, ತಂ ಸುವನಮಾಲೋಲ್ಲಾಸಿತಂ ।

ಸ್ವಾನ್ಂದಾಕೃತಿಂ— ಶೋಭನಃ ಆನಂದಃ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ ಸ್ವಾನ್ಂದಾ, ಸ್ವಾನ್ಂದಾ ಆಕೃತಿಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸ್ವಾನ್ಂದಾಕೃತಿಃ, ತಂ ಸ್ವಾನ್ಂದಾಕೃತಿಂ । ಶೋಭನಶ್ಚಾನ್ಯೌ ಆನಂದಶ್ಚ ಸ್ವಾನ್ಂದಃ, ಸ್ವಾನ್ಂದ ವಿವ ಆಕೃತಿಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸ್ವಾನ್ಂದಾಕೃತಿಃ, ತಂ ಸ್ವಾನ್ಂದಾಕೃತಿಂ ।

ಮುರರಿಪುಂ— ಮುರಸ್ಯ ರಿಪುಃ ಮುರರಿಪುಃ, ತಂ ಮುರರಿಪುಂ ।

ಸ್ವಾನ್ಂದತೀರ್ಥಃ— ಶೋಭನಶ್ಚಾನ್ಯೌ ಆನಂದತೀರ್ಥಶ್ಚ ಸ್ವಾನ್ಂದತೀರ್ಥಃ ।

ವೃತ್ತವಿಚಾರ- ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಶಾರ್ದೂಲವಿಕ್ರೀಡಿತ ವೃತ್ತವಿದೆ. ಸೂರ್ಯಾರ್ಕ್ತಃ ಮಃ ಸಚೌ ಸತತಗೌ ಶಾರ್ದೂಲವಿಕ್ರೀಡಿತಂ ।

ಪಾದೋಪಾಂ, ತನಮ, ನ್ನಹಾಮು, ನಿಗಣಂ, ಹೇಮಪ್ರದೀಪ್ತಾಂಬರಂ ।

ಶ್ರಿಯಾಪದ— ಅಸ್ಮರತ- ಪ್ರಯೋಗ ಸ್ವಾನ್ಂದತೀರ್ಥೇನ ಮುರರಿಪುಃ ಅಸ್ಮರ್ಯತ ॥

ಇತಿ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯವರಚತೇ ಶ್ರೀಸುಮಧ್ವಜಯಃ ಆನಂದಾಂಕೇ

ಪಞ್ಚಃ ಸರ್ಗಃ ಸಮಾಪ್ತಃ ॥

★ ★ ★

ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣಪಂಡಿತ್ತಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತಃ

ಶ್ರೀಸುಮಧ್ವವಿಜಯಃ

ಸಪ್ತಮಃ ಸರ್ಗಃ

ಶ್ರೀ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು ಹಿಮಾಲಯವನ್ನು ದಾಟಿ ಬದರೀವೃಕ್ಷಗಳಿಂದ ಅಲಂಕೃತವಾದ ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರ ನಿವಾಸಸ್ಥಾನವಾದ ಬದರಿಕಾಶ್ರಮವನ್ನು ಕಂಡರು. ಅಲ್ಲಿ ರುಕ್ಮುನಿಗಳೇ ಮುಂತಾದ ಮಹನೀಯರು ವೇದವ್ಯಾಸರಿಂದ ಉಪದೇಶವನ್ನು ಪಡೆದು ವೈಷ್ಣವಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಶಿಷ್ಯರಿಗೆ ಬೋಧಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ರಾಗದ್ವೇಷಾದಿರಹಿತರಾದ ಮುನಿ-ವರ್ಯರಿಂದ ಕೂಡಿದ ಬದರಿಕಾಶ್ರಮವು ವಿಷ್ಣುಸನ್ನಿಧಾನ ಪಾತ್ರವಾದ ವೈಕುಂಠದಂತೆ ಇದ್ದಿತು. ಅಲ್ಲಿಯೇ ಶ್ರೀವೇದ-ವ್ಯಾಸರೂ ವಾಸವಾಗಿದ್ದರು. ಆಶ್ರಮವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತಿರುವ ಸಕಲರುಭಲಕ್ಷಣಸಂಪನ್ನರಾದ ಶ್ರೀ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಕಂಡು ಅಲ್ಲಿರುವ ಮುನಿಗಳು ಇವರು "ಬ್ರಹ್ಮನೋ, ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನೋ?, ಇವರಿಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನಾಗಿರಬೇಕು" ಎಂದು ಊಹಿಸಿದರು. ಶ್ರೀ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ದೂರದಿಂದಲೇ ಬರುತ್ತಾ ಅಲ್ಲಿರುವ ಅದ್ಭುತವಾದ ಒಂದು ವೃಕ್ಷದ ಕೆಳಗೆ ಅನೇಕ ಮಂದಿ ಋಷಿಗಳನ್ನು ಕಂಡರು. ಆ ಋಷಿಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಮೂರು ಲೋಕಕ್ಕೂ ಅಲಂಕಾರದಂತಿರುವ ಸತ್ಯವತೀಪುತ್ರರಾದ ವೇದವ್ಯಾಸರು ವಿರಾಜಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಆಚಾರ್ಯರು ಅವರನ್ನು ಕಂಡು ಬಹಳವಾಗಿ ಸ್ತುತಿಸಿದರು. "ಈ ವೇದವ್ಯಾಸರು ವೇದವನ್ನು ವಿಭಾಗಿಸಿ ಸಜ್ಜನರಿಗೆ ಉಪದೇಶಿಸಿದರು. ಹದಿನೆಂಟು ಪುರಾಣಗಳನ್ನು ಮಹಾಭಾರತವನ್ನು, ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳನ್ನೂ ರಚಿಸಿ ಪಾಂಡವರೇ ಮೊದಲಾದ ಸಜ್ಜನರಿಗೆ ಪೂರ್ಣಾನುಗ್ರಹವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ ಇದ್ದರು. ಈಗ ತಾನು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸಿದರೆ ಕರಿಕಾಲವು ನಡೆಯದೆಂದು ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದು ಸಾಮಾನ್ಯರಿಗೆ ಕಾಣದಂತೆ ಇದ್ದಾರೆ. ಇವರ ಶರೀರವು ಸಮಸ್ತದೋಷರಹಿತ, ಜ್ಞಾನಾನಂದ ಸ್ವರೂಪ. ಇವರ ಪಾದಧೂಳಿಯನ್ನು ನಾನು ಶಿರಸಾ ವಹಿಸುತ್ತೇನೆ. ಈ ದೇವನ ಪಾದತಲ, ಉಗುರುಗಳು, ಪಾದದ ಗಂಟುಗಳು ಎಲ್ಲವೂ ಅತಿ ಸುಂದರವಾಗಿ ಸಕಲಸಲ್ಲಕ್ಷಣಭರತವಾಗಿವೆ. ಇವರ ಈ ಎರಡು ಮೊಣಕಾಲುಗಳು ರುಚಿಯಾಗಿ ತೇಜಸ್ವಿಯಾಗಿದ್ದು ತಮ್ಮನ್ನು ಸೇವಿಸುವವರನ್ನೂ ಅವುಗಳಂತೆಯೇ ರುಚಿ-ಯಾಗಿಯೂ ತೇಜಸ್ವಿಯಾಗಿಯೂ ಮಾಡುತ್ತವೆ. ಯೋಗ ಪಟ್ಟಿಕಾ ಕೈಪ್ರಾಜನಧಾರಿಗಳಾದ ಈ ಸ್ವಾಮಿಯ ಉದರವು ತ್ರಿವಳಗಳಿಂದ ಮನೋಹರವಾಗಿ ಸಮಸ್ತ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡವನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿದೆ. ಕುತ್ತಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಕೌಸ್ತುಭವು ರೋಭಿಸುತ್ತಿದೆ. "ಇವರು ತರ್ಕಾಭಯ ಮುದ್ರೆಯಿಂದ ಭಕ್ತರ ಅಜ್ಞಾನ ಭಯಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ." ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಆಚಾರ್ಯರು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಯೇ ತನ್ನ ಗುರು ಮತ್ತು ದೇವತೆಯಾದ ವ್ಯಾಸರನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿ ಸಾಷ್ಟಾಂಗ ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡಿದರು. ಕೂಡಲೇ ವ್ಯಾಸರು ಅವರನ್ನು ಮೇಲೆತ್ತಿ ಅಲಿಂಗಿಸಿದರು. ಋಷಿಗಳು ರುಕ್ಮುನಿಗಳಿಗೂ ಸಿಗದ ಈ ಸನ್ಮಾನವನ್ನು ಕಂಡು ಬೆರಗಾದರು. ಅನಂತರ ಗುರುಗಳ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನರಿತ ಅವರು ಬೇಗನೆ ಆಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಉಚಿತಾಸನವನ್ನಿತ್ತರು. ವ್ಯಾಸರು ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಲು ಹೇಳಿ ತಾವೂ ಕುಳಿತುಕೊಂಡರು. ಅಲ್ಲಿದ್ದವರಿಗೆ ಇವರು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನ ಆತಾರರಾದ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರೆಂದು ತಿಳಿಸಿದರು. ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞರಾದ ಆ ಮುನಿಗಳು ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ಸತ್ಕರಿಸಿ ಅಲ್ಲಿ ನಡೆದ

ಗುರುಶಿಷ್ಯರ ಸಂವಾದವನ್ನು ಕೇಳಿ ಪರಮಾನಂದಭರಿತರಾದರು. ಹೀಗೆ ಸಜ್ಜನರಿಗೆ ತತ್ತ್ವೋಪದೇಶ ಮಾಡಿ ಉದ್ಧರಿಸಲು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಅವತರಿಸಿದ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣ ಮತ್ತು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನ ಅವತಾರರಾದ ಶ್ರೀಮದ್ ವೇದವ್ಯಾಸರು ಮತ್ತು ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಷಾಯಾರ್ರು ಬದರಿಕಾಶ್ರಮದಲ್ಲಿ ಮುನಿಮಂಡಲ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿರಾಜಿಸಿದರು.

ಅಥ ಹೈಮವತೇ ತಟಾಂತರೇ ಬದರೀಷಂಡವಿಶೇಷಮಂಡಿತಮ್ |

ಪರಮಾಶ್ರಮಮಾಶ್ರಯಂ ಶ್ರಿಯಃ ಸಕಲಜ್ಞಃ ಸ ದದರ್ಶ ವಿಶ್ರುತಂ

|| 1 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅಥ, ಹೈಮವತೇ, ತಟಾಂತರೇ, ಬದರೀಷಂಡವಿಶೇಷಮಂಡಿತಂ, ಪರಮಾಶ್ರಮಂ, ಆಶ್ರಯಂ, ಶ್ರಿಯಃ, ಸಕಲಜ್ಞಃ, ಸಃ, ದದರ್ಶ, ವಿಶ್ರುತಂ |

ಅನ್ವಯ— ಅಥ ಸಕಲಜ್ಞಃ ಸಃ, ಹೈಮವತೇ ತಟಾಂತರೇ, ಬದರೀಷಂಡವಿಶೇಷಮಂಡಿತಂ ಶ್ರಿಯಃ ಆಶ್ರಯಂ, ವಿಶ್ರುತಂ, ಪರಮಾಶ್ರಮಂ ದದರ್ಶ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಥ = ಹಿಮಾಲಯವನ್ನು ದಾಟಿದ ಅನಂತರ

ಸಕಲಜ್ಞಃ = ಸರ್ವಜ್ಞರಾದ

ಸಃ = ಆ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು,

ಹೈಮವತೇ = ಹಿಮಾಲಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ

ತಟಾಂತರೇ = ಉತ್ತರದ ಮತ್ತೊಂದು ದಡದಲ್ಲಿ (ತಪ್ಪಲು ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ),

ಬದರೀಷಂಡ = ಎಲಚೀ ಮರಗಳ ಸಮೂಹದಿಂದ

ವಿಶೇಷ = ಹೆಚ್ಚಾಗಿ

ಮಂಡಿತಂ = ಅಲಂಕೃತವಾದ,

ಶ್ರಿಯಃ = ಲಕ್ಷ್ಮಿಗೆ

ಆಶ್ರಯಂ = ಆಶ್ರಯವಾದ,

ವಿಶ್ರುತಂ = ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ

ಪರಮಾಶ್ರಮಂ = ಉತ್ತಮವಾದ ಬದರಿಕಾಶ್ರಮವನ್ನು (ಪರಮ = ಸರ್ವೋತ್ತಮರಾದ ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರ,

ಆಶ್ರಮಂ = ಆಶ್ರಮವನ್ನು)

ದದರ್ಶ = ನೋಡಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಸರ್ವಜ್ಞರಾದ ಆ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಹಿಮಾಲಯವನ್ನು ದಾಟಿದ ಬಳಿಕ, ಅದರ ಉತ್ತರ ಭಾಗದ ತಪ್ಪಲು ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮವಾದ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರ ಉತ್ತರ ಬದರಿಕಾಶ್ರಮವನ್ನು ಕಂಡರು. ಆ ಆಶ್ರಮವು ಎಲಚಿ ಮರಗಳಿಂದ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಅಲಂಕಾರಗೊಂಡು ಲಕ್ಷ್ಮಿಗೂ ಕಾಂತಿಗೂ ಆಶ್ರಯವಾಗಿತ್ತು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಹೈಮವತೇ— ಹಿಮವತಃ ಇದಂ ಹೈಮವತಂ, ತಸ್ಮಿನ್ ಹೈಮವತೇ |

ತಟಾಂತರೇ— ಅನ್ಯತ್ ತಟಂ ತಟಾಂತರಂ, ತಸ್ಮಿನ್ ತಟಾಂತರೇ |

ಬದರೀಷಂಡವಿಶೇಷಮಂಡಿತಂ— ಬದರೀಣಾಂ ಷಂಡಾನಿ ಬದರೀಷಂಡಾನಿ, ವಿಶೇಷೇಣ ಮಂಡಿತಃ

ವಿಶೇಷಮಂಡಿತಃ, ಬದರೀಷಂಡೈಃ ವಿಶೇಷಮಂಡಿತಃ ಬದರೀಷಂಡವಿಶೇಷಮಂಡಿತಃ, ತಂ ಬದರೀ-

ಷಂಡವಿಶೇಷಮಂಡಿತಂ |

ಪರಮಾಶ್ರಮಂ— ಪರಮಶಾಸ್ತ್ರಾಂ ಆಶ್ರಮಶ್ರಮಪರಮಾಶ್ರಮಃ, ತಂ ಪರಮಾಶ್ರಮಂ | (ಪರಮಶ್ರಮಃ ಪರಮಾಶ್ರಮಃ, ತಂ, ಪರಮಾಶ್ರಮಂ |

ಸಕಲಜ್ಞಃ— ಸಕಲಂ ಜಾನಾತಿ ಇತಿ ಸಕಲಜ್ಞಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ದದರ್ಶ- ದೃಶಿರ್ ಪ್ರೇಕ್ಷಣೇ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ಧಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಪರಸ್ಪದಿನಃ ಭೂತಾನದ್ಯತನ ಪರೋಕ್ಷೇ ಲಿಟಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ "ದದರ್ಶ" ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ದದರ್ಶ ದದೃಶತುಃ ದದೃಶುಃ, ದದರ್ಶಿಥ ದದೃಶಥುಃ ದದೃಶ, ದದರ್ಶ ದದೃಶಿವ ದದೃಶಿಮ ||

ವೃತ್ತ- ಈ ಸರ್ಗದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರ ಮತ್ತು ಅವರ ಆಶ್ರಮದ ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಸುಂದರೀವೃತ್ತ. ಅಯುಜೋರ್ಯದಿ ಸಾ ಲಗೌ ಲಗೌ ಸಮಮ್ ಸೌ ರಲಗಾಶ್ರ ಸುಂದರೀ ಇತಿ |

--ಉ --ಉ-ಉ- --ಉ ಉ-- ಉ-ಉ--

ಅಥಹೈ, ಮವತೇ, ತಟಾಂ, ತರೇ, ಒದರೇ, ಷಂಡವಿ, ಶೇಷಮಂ, ಡಿತಂ |

ಸ ಸ (ಲಗ್ನುಲ) ಗು ಸ ಭ ರ ಲಗು

ಇದೇ ವಿಯೋಗಿನೀವೃತ್ತ, ವಿಷಮೇ ಸಮಜಾಗುರುಸ್ವಮೇ ಸಭರಾತೋಽಥ ಗುರುರ್ವಿಯೋಗಿನೀ, ವೃತ್ತರತ್ನಾಕರ

★ ★ ★

ಹಿಮವರ್ಷರವಿಪ್ರಭಾಸಹಾಃ ಪ್ರಥುಸತ್ರಪ್ರಥಿತಾ ದ್ವಿಜಾಶ್ರಯಾಃ |

ಅಪಿ ವಿಷ್ಣುಪದಸ್ಪೃಶೋಽಲಸನ್ ಉಭಯೇ ಯತ್ರ ವಿಚಿತ್ರಶಾಖಿನಃ || 2 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಹಿಮವರ್ಷರವಿಪ್ರಭಾಸಹಾಃ, ಪ್ರಥುಸತ್ರಪ್ರಥಿತಾಃ, ದ್ವಿಜಾಶ್ರಯಾಃ, ಅಪಿ, ವಿಷ್ಣುಪದಸ್ಪೃಶಃ, ಅಲಸನ್, ಉಭಯೇ, ಯತ್ರ, ವಿಚಿತ್ರಶಾಖಿನಃ |

ಅನ್ವಯ— ಯತ್ರ ಹಿಮವರ್ಷರವಿಪ್ರಭಾಸಹಾಃ, ಪ್ರಥುಸತ್ರಪ್ರಥಿತಾಃ, ದ್ವಿಜಾಶ್ರಯಾಃ, ವಿಷ್ಣುಪದಸ್ಪೃಶಃ, ಉಭಯೇಅಪಿ ವಿಚಿತ್ರಶಾಖಿನಃ ಅಲಸನ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಯತ್ರ = ಯಾವ ಬದರಿಕಾಶ್ರಮದಲ್ಲಿ

ಹಿಮ ವರ್ಷ ರವಿಪ್ರಭಾ ಸಹಾಃ = ಮಂಜು, ಮಳೆ, ಸೂರ್ಯಪ್ರಕಾಶ (ಬಿಸಿಲು) ಇವುಗಳನ್ನು ಸಹಿಸುವ,

ಪ್ರಥು = ದೊಡ್ಡದಾದ

ಸತ್ರ = ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ (ಕಾಡುಗಳಲ್ಲಿ)

ಪ್ರಥಿತಾಃ = ಪ್ರಖ್ಯಾತರಾದ (ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದ),

ದ್ವಿಜಾಶ್ರಯಾಃ = ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ಆಶ್ರಯರಾದ (ಪಕ್ಷಿಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯವಾದ)

ವಿಷ್ಣುಪದ ಸ್ಪೃಶಃ = ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನಪಾದಗಳನ್ನು (ವಿಷ್ಣುಪದವೆಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳ ಆಕಾಶವನ್ನು) ಭಜಿಸುವ

ಉಭಯೇ ಅಪಿ ವಿಚಿತ್ರಶಾಖಿನಃ = ಎರಡೂ ವಿಧವಾಗಿ ಶಾಖೆಗಳುಳ್ಳ, ಬೇರೆ ಬೇರೆ ವೇದಶಾಖಾಧ್ಯಾಯ-

ಗಳಾದ ಮುನಿಗಳು, (ಅಶ್ವರ್ಯುಕರವಾದ ಕೊಂಬೆಗಳುಳ್ಳ ಮರಗಳು)

ಅಲಸನ್ = ಪ್ರಕಾಶಿಸದವು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಆ ಬದರಿಕಾಶ್ರಮದಲ್ಲಿ ಬಗೆ ಬಗೆಯ ಮರಗಳು ಕೆಂಗೊಳಿಸುತ್ತಿದ್ದವು. ಅವು ಮಂಜು, ಮಳೆ, ಬಿಸಿಲುಗಳನ್ನು ಸಹಿಸಿಕೊಂಡು ಬೆಳೆದಿದ್ದವು. ಅಲ್ಲಿದ್ದವರಿಗೆ ಮಂಜು, ಮಳೆ, ಬಿಸಿಲುಗಳಿಂದ ರಕ್ಷಣೆ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದವು. ಈ ಮರಗಳು ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಕಾಡುಗಳಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಬೆಳೆದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದ್ದವು. ಪಕ್ಷಿಗಳು ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಗೂಡುಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಇದ್ದವು. ಅವುಗಳು ಆಕಾಶವನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸುತ್ತಾ ಎತ್ತರವಾಗಿದ್ದವು. ಹೀಗೆಯೇ ಅಲ್ಲಿ ನಾನಾವಿಧ ಶಾಖೆಗಳ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವ ಮಹರ್ಷಿಗಳಿದ್ದರು. ಅವರು ಹಿಮ, ಮಳೆ, ಬಿಸಿಲುಗಳನ್ನು ತಡೆದುಕೊಂಡು ತಪಸ್ಸು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಯಜ್ಞಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಸಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾಗಿದ್ದರು ಹಾಗೂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ಆಶ್ರಯರಾಗಿದ್ದರು. ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಪಾದ ಧ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತರಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಮಾನರಾಗಿದ್ದರು. ಇಂತಹ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಶಾಖೆಗಳಿಂದ (ವೃಕ್ಷ ಮತ್ತು ಶಾಖಾಧ್ಯಯನ ನಿರತರಾದ ಋಷಿಗಳಿಂದ) ಕೂಡಿರುವ ಬದರಿಕಾಶ್ರಮವನ್ನು ಆಚಾರ್ಯರು ಕಂಡರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಹಿಮವರ್ಷರವಿಪ್ರಭಾಸಹಾ— ಸಹಂತೇ ಇತಿ ಸಹಾ, ರವೇ ಪ್ರಭಾ ರವಿಪ್ರಭಾ, ಹಿಮಂ ಚ ವರ್ಷಂ ಚ ರವಿಪ್ರಭಾ ಚ ಹಿಮವರ್ಷರವಿಪ್ರಭಾ, ಹಿಮವರ್ಷರವಿಪ್ರಭಾಕಾಂ ಸಹಾ ಹಿಮವರ್ಷರವಿ-
ಪ್ರಭಾಸಹಾ :

ಪ್ರಥುಸತ್ರಪ್ರಥಿತಾ— ಪ್ರಥೂನಿ ಚ ತಾನಿ ಸತ್ತಾಣಿ ಚ, ಪ್ರಥುಸತ್ತಾಣಿ, ಪ್ರಥುಸತ್ತೇಷು ಪ್ರಥಿತಾಃ
ಪ್ರಥುಸತ್ತಪ್ರಥಿತಾ :

ದ್ವಿಜಾಶ್ರಯಾ— ದ್ವಿಜಾನಾಂ ಆಶ್ರಯಾ ದ್ವಿಜಾಶ್ರಯಾ :

ವಿಷ್ಣುಪದಸ್ಪರ್ಶ— ವಿಷ್ಣೋಃ ಪದಂ ವಿಷ್ಣುಪದಂ, ವಿಷ್ಣುಪದಂ ಸ್ಪೃಶಂತೀತಿ ವಿಷ್ಣುಪದಸ್ಪರ್ಶ :

ವಿಚಿತ್ರಶಾಖಿನ— ಶಾಖಾಃ ವಿಷಾಂ ಸಂತೀತಿ ಶಾಖಿನಃ, ವಿಚಿತ್ರಾಶ್ಚ ತೇ ಶಾಖಿನಶ್ಚ ವಿಚಿತ್ರಶಾಖಿನಃ :

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಲಸನ್- ಲಸ ವಿಶಾಸೇ ಇತಿಧಾತೋಃ ಅನದೃತನ ಭೂತೇ ಲಪ್ ಪ್ರ 'ಪ್ರ' ಬಹು. "ಅಲಸನ್" ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಅಲಸತ್ ಅಲಸತಾಂ ಅಲಸನ್, ಅಲಸಃ ಅಲಸತಂ ಅಲಸತ, ಅಲಸಂ ಅಲಸಾವ ಅಲಸಾಮ ||

★ ★ ★

ಶ್ರವಣಾಮೃತಗೀರ್ಗಣೈಃ ಶುಕಮುಖೈಶ್ಚ ಶುಭಪಕ್ಷಭಿಯುತಂ |

ಕಮಲೇಷ್ವತಮಸ್ಥಿರಾಂತರೈರಪಿ ಹಂಸೈಃ ಪರಮೈರಮೇಚಕೈಃ || 3 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಶ್ರವಣಾಮೃತಗೀರ್ಗಣೈಃ, ದ್ವಿಜೈಃ, ಶುಕಮುಖೈಃ, ಶುಭಪಕ್ಷಭಿಃ, ಯುತಂ, ಕಮಲೇಷ್ವ-
ತಮಸ್ಥಿರಾಂತರೈಃ, ಅಪಿ, ಹಂಸೈಃ, ಪರಮೈಃ, ಅಮೇಚಕೈಃ |

ಅನ್ವಯ— (ಸಃ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯಃ) ಶ್ರವಣಾಮೃತಗೀರ್ಗಣೈಃ, ಶುಕಮುಖೈಃ, ಶುಭಪಕ್ಷಭಿಃ ಕಮಲೇಷ್ವ-
ತಮಸ್ಥಿರಾಂತರೈಃ ಅಮೇಚಕೈಃ, ಪರಮೈಃ ಹಂಸೈಃ ಅಪಿ ಯುತಂ (ಪರಮಾಶ್ರಮಂ ದದರ್ಶ)

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

(ಸಃ = ಆ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು)

ಶ್ರವಣ ಅಮೃತ ಗೀಃ ಗಣೈಃ = ಕಿವಿಗಳಿಗೆ ಅಮೃತದಂತಿರುವ (ಭಗವದ್ಭೂತಪ್ರತಿಪಾದಕವಾದ) ಮಾತುಗಳ
ಸಮೂಹವುಳ್ಳ

ಶುಕಮುಖೈಃ = ಗಿಣಿಯೇ ಮೊದಲಾಗಿ ಉಳ್ಳ (ಶುಕಾಚಾರ್ಯರೇ ಮೊದಲಾಗಿ ಉಳ್ಳ),

ಶುಭಪಕ್ಷಿಭಿಃ = ಚಿನ್ನಾಗಿರುವ ರೆಕ್ಕೆಗಳುಳ್ಳ (ಒಳ್ಳೆಯ ಸಿದ್ಧಾಂತವುಳ್ಳ)

ದ್ವಿಜೈಃ = ಹಕ್ಕಿಗಳಿಂದ (ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಂದ),

ಕಮಲೇಷ್ವತಮ ಸ್ಥಿರ ಅಂತರೈಃ = ಕಮಲವೆಂಬ ಆತ್ಮಂತ ಇಷ್ಟವಾದ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ದೃಢವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ
(ಕಮಲಾ = ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಗೆ, ಇಷ್ಟತಮ = ಆತ್ಮಂತ ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರನಾದ ನಾರಾಯಣನಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿರಾಂತರೈಃ =
ಸ್ಥಿರವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ),

ಅಮೇಚಕ್ಶಿಃ = ಬೆಳ್ಳಗಿರುವ (ನಿರ್ಮಲರಾದ),

ಪರಮೈಃ = ಉತ್ತಮವಾದ (ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ),

ಹಂಸೈಃ = ಹಂಸ ಪಕ್ಷಿಗಳಿಂದಲೂ (ಪರಮಹಂಸ ಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳಿಂದಲೂ)

ಯುತಂ = ಸಹಿತವಾದ

(ಪರಮಾಶ್ರಮಂ = ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಬದರಿಶಾಶ್ರಮವನ್ನು

ದರ್ಶ = ಕಂಡರು.)

೩೬

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಆ ಬದರಿಶಾಶ್ರಮದಲ್ಲಿ ಕಿವಿಗೆ ಇಂಪಾಗಿ ಮಾತಾಡುವ ಮನೋಹರವಾದ ರೆಕ್ಕೆಗಳುಳ್ಳ ಗಿಣಿ
ಮುಂತಾದ ಪಕ್ಷಿಗಳಿದ್ದವು ಮತ್ತು ಅಲ್ಲಿ ತಾವರೆ ಹೂವುಗಳಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣದ ಉತ್ತಮ
ಹಂಸಗಳಿದ್ದವು. ಇದಲ್ಲದೆ ಆ ಆಶ್ರಮದಲ್ಲಿ ಕಿವಿಗೆ ಇಂಪಾಗಿರುವ ಭಗವಂತನ ಗುಣಗಳನ್ನು ಗಾನ ಮಾಡುವ
ಶುಕಾಚಾರ್ಯರೇ ಮೊದಲಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿದ್ದರು. ಅವರೆಲ್ಲರೂ ಉತ್ತಮವಾದ ವೈಷ್ಣವ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನೇ ಅವಲಂಬಿಸಿದ್ದರು.
ಅಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀಪತಿಯಾದ ಶ್ರೀಕೇಯನ್ನು ತಮ್ಮ ಅಂತಃಕರಣದಲ್ಲಿ ಚಿನ್ನಾಗಿ ಧ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಪರಮಹಂಸ ಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳೂ
ಇದ್ದರು. ಇಂತಹ ಉತ್ತಮವಾದ ಬದರಿಶಾಶ್ರಮವನ್ನು ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ನೋಡಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಶ್ರವಣಾಮೃತಗೀರ್ಗಣೈಃ— ಶ್ರವಣಯೋ ಅಮೃತಾನಿ ಶ್ರವಣಾಮೃತಾನಿ, ಶ್ರವಣಾಮೃತಾನಿ ಚ ತಾಃ ಗಿರತ್ಸ
ಶ್ರವಣಾಮೃತಗಿರಃ, ಶ್ರವಣಾಮೃತಗಿರಾಂ ಗಣಾಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಶ್ರವಣಾಮೃತಗೀರ್ಗಣಾಃ, ತೈಃ
ಶ್ರವಣಾಮೃತಗೀರ್ಗಣೈಃ | (ಶ್ರವಣಾಮೃತಾನಿ ಗೀರ್ಗಣಾಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ತೈಃ ಇತಿ ವಾ ವಿಗ್ರಹಃ)

ಶುಕಮುಖೈಃ— ಶುಕಃ ಮುಖೈಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಶುಕಮುಖ್ಯಾಃ, ತೈಃ ಶುಕಮುಖೈಃ |

ಶುಭಪಕ್ಷಿಭಿಃ— ಶುಭಶ್ವಾಸಾ ಪಕ್ಷಶ್ಚ ಶುಭಪಕ್ಷಃ, ಶುಭಪಕ್ಷಃ ಏಷಾಂ ಅಸೀತಿ ಶುಭಪಕ್ಷಿಣಾಃ, ತೈಃ ಶುಭಪಕ್ಷಿಭಿಃ |
(ಶುಭಾಃ ಪಕ್ಷಾಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಶುಭಪಕ್ಷಿಣಾಃ, ತೈಃ ಶುಭಪಕ್ಷಿಭಿಃ)

ಕಮಲೇಷ್ವತಮಸ್ಥಿರಾಂತರೈಃ— ಅತಿಶಯೇನ ಇಷ್ಟಂ ಇಷ್ಟತಮಂ, ಕಮಲಂ ಚ ತತ್ ಇಷ್ಟತಮಂ ಚ
ಕಮಲೇಷ್ವತಮಂ (ಅತಿಶಯೇನ ಇಷ್ಟ ಇಷ್ಟತಮಃ, ಕಮಲಾಯಾಃ ಇಷ್ಟತಮಃ ಕಮಲೇಷ್ವತಮಃ.)
ಕಮಲೇಷ್ವತಮೇ ಸ್ಥಿರಂ ಅಂತರಂ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಕಮಲೇಷ್ವತಮಸ್ಥಿರಾಂತರಾಃ, ತೈಃ ಕಮಲೇಷ್ವ-
ತಮಸ್ಥಿರಾಂತರೈಃ |

ಅಮೇಚಕ್ಶಿಃ— ನ ಮೇಚಕಾಃ ಅಮೇಚಕಾಃ, ತೈಃ ಅಮೇಚಕ್ಶಿಃ |

★ ★ ★

ಸುಮನೋನಿಕರೇಣ ಪೂರಿತಂ ಸ್ವಮನೋಽಭೀಷ್ಟದಮುದ್ಧುರ್ಮಮಂ |

ಅಪರಸ್ಪರಮತ್ಸರಪ್ರಜಂ ನನು ವೈಕುಂಠಮಿವಾಚ್ಛುತಾಲಯಂ

|| 4 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಸುಮನೋನಿಕರೇಣ, ಪೂರಿತಂ, ಸ್ವಮನೋಭೀಷ್ಠದಂ, ಅಲ್ಪದುರ್ಗಮಂ, ಅಪರಸ್ಪರಮತ್ಸರಪ್ರಜಂ, ನನು, ವೈಕುಂಠಂ, ಇವ, ಅಚ್ಯುತಾಲಯಂ |

ಅನ್ವಯ— (ಸಃ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಜಾಯಃ) ಸುಮನೋನಿಕರೇಣ ಪೂರಿತಂ, ಸ್ವಮನೋಭೀಷ್ಠದಂ, ಅಲ್ಪದುರ್ಗಮಂ, ಅಪರಸ್ಪರಮತ್ಸರಪ್ರಜಂ, ವೈಕುಂಠಂ ಇವ, ನನು ಅಚ್ಯುತಾಲಯಂ (ಪರಮಾಶ್ರಮಂ ದದರ್ಶ)

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

(ಸಃ = ಆ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಜಾಯಃ)

ಸುಮನೋನಿಕರೇಣ = ಹೂವುಗಳ ಸಮೂಹದಿಂದ (ಮುನಿಗಳ ಸಮೂಹದಿಂದ), (ದೇವತೆಗಳ ಸಮೂಹದಿಂದ)

ಪೂರಿತಂ = ತುಂಬಿರುವ

ಸ್ವಮನಃ = ಭಗವದ್ಭಕ್ತರಾದ ಸಜ್ಜನರ ಮನಸ್ಸಿನ

ಅಭೀಷ್ಠದಂ = ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ,

ಅಲ್ಪದುರ್ಗಮಂ = ಜ್ಞಾನ ಭಕ್ತಾದಿಗಳಿಲ್ಲದ ಅಶಕ್ತರಿಂದ ಹೊಂದಲು ಅಸಾಧ್ಯವಾದ,

ಅಪರಸ್ಪರಮತ್ಸರಪ್ರಜಂ = ಒಬ್ಬರು ಇನ್ನೊಬ್ಬರಿಗೆ ದ್ವೇಷವಿಲ್ಲದ ಜನರುಳ್ಳ,

ವೈಕುಂಠಂ ಇವ ನನು = ವೈಕುಂಠದಂತೆಯೇ ಇರುವ

ಅಚ್ಯುತಾಲಯಂ = ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನ ವಾಸಸ್ಥಾನವಾದ

(ಪರಮಾಶ್ರಮಂ = ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಬದರಿಕಾಶ್ರಮವನ್ನು

ದದರ್ಶ = ನೋಡಿದರು.)

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನ ವಾಸಸ್ಥಾನವಾದ ವೈಕುಂಠಲೋಕವು ದೇವತೆಗಳಿಂದ ತುಂಬಿರುತ್ತದೆ. ಭಕ್ತರ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಬೇಕಾದುದನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಭಕ್ತಾದಿಗಳಿಲ್ಲದವರು ಪ್ರವೇಶಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಅಲ್ಲಿರುವ ಜನರು ಇನ್ನೊಬ್ಬರ ಮೇಲೆ ಆಸೂಯೆ ಪಡುವುದಿಲ್ಲ. ಅದರಿಂದ ಈ ಬದರಿಕಾಶ್ರಮವೂ ಹೂವು ಮತ್ತು ಮುನಿಗಳ ಸಮೂಹದಿಂದ ತುಂಬಿರುತ್ತದೆ. ಭಕ್ತರಿಗೆ ಅವರ ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುತ್ತದೆ. ಭಕ್ತಿ ಜ್ಞಾನಾದಿಗಳಿಲ್ಲದವರಿಗೆ ಅಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶವಿಲ್ಲ. ಅಲ್ಲಿರುವ ಜನರು ಒಬ್ಬರು ಇನ್ನೊಬ್ಬರ ಮೇಲೆ ಆಸೂಯೆ ಪಡುವುದಿಲ್ಲ. ಅದು ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನ ಆವತಾರರಾದ ವೇದವ್ಯಾಸರ ಆವಾಸಸ್ಥಾನವಾಗಿದೆ. ಇಂತಹ ಬದರಿಕಾಶ್ರಮವನ್ನು ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಜಾಯಃ ಕಂಡರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಸುಮನೋನಿಕರೇಣ— ಸುಮನನಾಂ ನಿಕರಃ ಸುಮನೋನಿಕರಃ, ತೇನ ಸುಮನೋನಿಕರೇಣ |

ಸ್ವಮನೋಭೀಷ್ಠದಂ— ಸ್ವೇಷಾಂ ಮನಃ ಸ್ವಮನಃ, ಸ್ವಮನಸಃ ಅಭೀಷ್ಠಂ ಸ್ವಮನೋಭೀಷ್ಠಂ, ತದ್ವದಾತೀತಿ ಸ್ವಮನೋಭೀಷ್ಠಃ, ತಂ ಸ್ವಮನೋಭೀಷ್ಠದಂ | ಸ್ವೇ (ಭಗವತಿ) ಮನಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಸ್ವಮನಸಃ, ತೇಷಾಂ ಅಭೀಷ್ಠಂ, ಸ್ವಮನೋಭೀಷ್ಠಂ, ಸ್ವಮನೋಭೀಷ್ಠಂ ದದಾತೀತಿ ಸ್ವಮನೋಭೀಷ್ಠಃ, ತಂ ಸ್ವಮನೋಭೀಷ್ಠದಂ |

ಅಲ್ಪದುರ್ಗಮಂ— ದುಃಖೇನ ಗಂತುಂ ಶಕ್ಯಃ ದುರ್ಗಮಃ, ಅಲ್ಪೈಃ ದುರ್ಗಮಃ ಅಲ್ಪದುರ್ಗಮಃ, ತಂ ಅಲ್ಪದುರ್ಗಮಂ |

ಅಪರಸ್ಪರಮತ್ಸರಪ್ರಜಂ— ನ ವಿದ್ಯತೇ ಪರಸ್ಪರಂ ಮತ್ಸರಃ ಯಾಸಾಂತಾಃ ಅಪರಸ್ಪರಮತ್ಸರಾಃ, ಅಪರ-ಸ್ಪರಮತ್ಸರಾಃ ಪ್ರಜಾಃ ಯಸ್ಮಿನ್ ಸಃ ಅಪರಸ್ಪರಮತ್ಸರಪ್ರಜಃ, ತಂ ಅಪರಸ್ಪರಮತ್ಸರಪ್ರಜಂ,

ಅಚ್ಯುತಾಲಯಂ— ಅಚ್ಯುತೈಃ ಅಲಯಃ ಅಚ್ಯುತಾಲಯಃ, ತಂ ಅಚ್ಯುತಾಲಯಂ |

ತಮಿಮಂ ಪ್ರವಿಶಂತಮಾಶ್ರಮಂ ದ್ವೈಧಿಕತ್ರಿಂಶದುದಾರಲಕ್ಷಣಂ ।

ಗುಣಸಾರವಿದಃ ಕುತೂಹಲಾತ್ ಅವಲೋಕೃಷ್ಯಯ ಇತ್ಯಚಿಂತಯನ್ ॥ 5 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ತಂ, ಇಮಂ, ಪ್ರವಿಶಂತಂ, ಆಶ್ರಮಂ, ದ್ವೈಧಿಕತ್ರಿಂಶದುದಾರಲಕ್ಷಣಂ, ಗುಣಸಾರವಿದಃ, ಕುತೂಹಲಾತ್, ಅವಲೋಕೃ, ಯುಷಯಃ, ಇತಿ, ಅಚಿಂತಯನ್

ಅನ್ವಯ— ಗುಣಸಾರವಿದಃ, ಯುಷಯಃ, ಆಶ್ರಮಂ, ಪ್ರವಿಶಂತಂ, ದ್ವೈಧಿಕತ್ರಿಂಶದುದಾರಲಕ್ಷಣಂ, ತಂ ಇಮಂ, ಅವಲೋಕೃ, ಕುತೂಹಲಾತ್, ಇತಿ ಅಚಿಂತಯನ್ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಗುಣ ಸಾರ = ಗುಣಗಳ ಮುಖ್ಯಾಂಶವನ್ನು

ವಿದಃ = ತಿಳಿದ

ಯುಷಯಃ = (ಆ ಬದರಿಕಾಶ್ರಮದಲ್ಲಿ) ಯುಷಗಳು

ಆಶ್ರಮಂ = ಬದರಿಕಾಶ್ರಮವನ್ನು

ಪ್ರವಿಶಂತಂ = ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತಿರುವ,

ದ್ವೈಧಿಕ ತ್ರಿಂಶತ್ ಉದಾರಲಕ್ಷಣಂ = ಮೂವತ್ತ ಎರಡು ಉತ್ತಮಗುಣಗಳುಳ್ಳ

ತಂ, ಇಮಂ = ಆ ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದ ಈ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ,

ಅವಲೋಕೃ = ನೋಡಿ

ಕುತೂಹಲಾತ್ = ಕೌತುಕದಿಂದ

ಇತಿ = ಈ ರೀತಿ

ಅಚಿಂತಯನ್ = ಆಲೋಚಿಸಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಆ ಬದರಿಕಾಶ್ರಮದ ಮುನಿಗಳು ಗುಣಗಳ ಸಾರಸಾರ ವಿವೇಕ ಉಳ್ಳವರಾಗಿದ್ದರು. ಅವರು ಬದರಿಕಾಶ್ರಮವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತಿರುವ ಶ್ರೀ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಲ್ಲಿ ಮೂವತ್ತ ಎರಡು ಉತ್ತಮ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಕಂಡು ಕೌತುಕದಿಂದ ಹೀಗೆ ಆಲೋಚಿಸಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ದ್ವೈಧಿಕತ್ರಿಂಶದುದಾರಲಕ್ಷಣಂ— ದ್ವೈಭಾಂ ಅಧಿಕಾ ದ್ವೈಧಿಕಾ, ದ್ವೈಧಿಕಾ ಚ ಸಾ ತ್ರಿಂಶತ್ ದ್ವೈಧಿಕತ್ರಿಂಶತ್, ದ್ವೈಧಿಕತ್ರಿಂಶತ್ ಉದಾರಾಣಿ ಲಕ್ಷಣಾನಿ ಯಸ್ಯ ಸಃ ದ್ವೈಧಿಕತ್ರಿಂಶದುದಾರಲಕ್ಷಣಃ ತಂ, ದ್ವೈಧಿಕತ್ರಿಂಶದುದಾರಲಕ್ಷಣಂ ।

ಗುಣಸಾರವಿದಃ— ಗುಣಾನಾಂ ಸಾರಃ ಗುಣಸಾರಃ, ಗುಣಸಾರಂ ವಿದಂತೀತಿ ಗುಣಸಾರವಿದಃ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಚಿತ್ಸೃಷ್ಟಾಂ ಇತ್ಯಸ್ತಾದ್ವಾತೋಃ ಪರಸ್ಪೃಪದಿನಃ ಅನದೃತನಭೂತೇ ಲಬ್ಧ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಬಹುವಚನೇ ಅಚಿಂತಯನ್ ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ಅಚಿಂತಯತ್ ಅಚಿಂತಯತಾಂ ಅಚಿಂತಯನ್,

ಅಚಿಂತಯಃ ಅಚಿಂತಯತಂ ಅಚಿಂತಯತ,

ಅಚಿಂತಯಂ ಅಚಿಂತಯಾವ ಅಚಿಂತಯಾಮ ॥

★ ★ ★

ಕನಕಾತುಲತಾಲಸನ್ನಿಭಃ ಕಮಲಾಕ್ಷೋ ವಿಮಲೇಂದುಸನ್ಮುಖಃ |

ಗಜರಾಜಗತಿರ್ಮಹಾಭುಜಃ ಪ್ರತಿಯಾನ್ ಕೋಽಯಮಪೂರ್ವಪೂರುಷಃ || 6 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಕನಕಾತುಲತಾಲಸನ್ನಿಭಃ, ಕಮಲಾಕ್ಷಃ, ವಿಮಲೇಂದುಸನ್ಮುಖಃ, ಗಜರಾಜಗತಿಃ, ಮಹಾಭುಜಃ, ಪ್ರತಿಯಾನ್, ಕಃ, ಅಯಂ, ಅಪೂರ್ವಪೂರುಷಃ |

ಅನ್ವಯ— ಕನಕಾತುಲತಾಲಸನ್ನಿಭಃ, ಕಮಲಾಕ್ಷಃ, ವಿಮಲೇಂದುಸನ್ಮುಖಃ, ಗಜರಾಜಗತಿಃ, ಮಹಾಭುಜಃ, ಪ್ರತಿಯಾನ್ ಅಪೂರ್ವಪೂರುಷಃ ಅಯಂ ಕಃ ?

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಕನಕ ಅತುಲ ತಾಲ = ಚಿನ್ನದ ಎಣೆಯಿಲ್ಲದ ತಾಳೆ ಮರಕ್ಕೆ

ಸನ್ನಿಭಃ = ಸಮಾನನಾದ,

ಕಮಲಾಕ್ಷಃ = ಕಮಲದಂತಹ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳ,

ವಿಮಲ ಇಂದು ಸನ್ಮುಖಃ = ಕಳಂಕವಿಲ್ಲದ ಚಂದ್ರನಂತೆ ಒಳ್ಳೆಯ ಮುಖವುಳ್ಳ,

ಗಜರಾಜ ಗತಿಃ = ಆನೆಯಂತೆ ನಡಿಗೆಯುಳ್ಳ,

ಮಹಾಭುಜಃ = ಉದ್ದವಾದ ತೋಳುಳ್ಳ,

ಪ್ರತಿಯಾನ್ = ಈ ಕಡೆ ಬರುತ್ತಿರುವ (ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರನ್ನು ಕುರಿತು ಬರುತ್ತಿರುವ)

ಅಪೂರ್ವ ಪೂರುಷಃ = ಹಿಂದೆ ಎಂದೂ ಕಾಗದ ವಿಲಕ್ಷಣ ಮನುಷ್ಯನಾದ

ಅಯಂ = ಇವನು

ಕಃ = ಯಾವನು ?

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ವ್ಯಾಸರಿಗೆ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಬರುತ್ತಿರುವ ಈ ಅಪೂರ್ವ ಪುರುಷನು ಚಿನ್ನದ ತಾಳೆಯ ಮರದಂತೆ ಗುಂಡಾದ, ಪುಷ್ಪವಾದ, ದಪ್ಪವಾದ ದೇಹವುಳ್ಳವನಾಗಿ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಕಣ್ಣುಗಳು ಅರಳಿದ ಕಮಲಗಳಂತಿವೆ. ಮುಖವು ಕಳಂಕವಿಲ್ಲದ ಚಂದ್ರನಂತಿದೆ. ತೋಳುಗಳು ಉದ್ದವಾಗಿವೆ. ಅಜಾನುಬಾಹುಗಳನ್ನೂ ಇವನ ನಡಿಗೆಯು ಆನೆಯ ನಡಿಗೆಯಂತಿದೆ. ಈ ಪುರುಷನು ಯಾರು ?

ವಿಗ್ರಹ—

ಕನಕಾತುಲತಾಲಸನ್ನಿಭಃ— ಅತುಲಶ್ಚಾಘೌ ತಾಲಶ್ಚ ಅತುಲತಾಲಃ, ಕನಕಮಯಶ್ಚಾಘೌ ಅತುಲತಾಲಶ್ಚ ಕನಕಾತುಲತಾಲಃ, ಕನಕಾತುಲತಾಲೇನ ಸದೃಶಃ ಕನಕಾತುಲತಾಲಸನ್ನಿಭಃ | (ಕನಕಾತುಲತಾಲಸ್ಯ ಸನ್ನಿಭೋ ವಾ ಕನಕಾತುಲತಾಲಸನ್ನಿಭಃ)

ಕಮಲಾಕ್ಷಃ— ಕಮಲವತ್ ಅಕ್ಷಿಣೀ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಕಮಲಾಕ್ಷಃ |

ವಿಮಲೇಂದುಸನ್ಮುಖಃ— ವಿಮಲಶ್ಚಾಘೌ ಇಂದುಶ್ಚ ವಿಮಲೇಂದುಃ, ಸಚ್ಚ ತತ್ ಮುಖಂ ಚ ಸನ್ಮುಖಂ, ವಿಮಲೇಂದುವತ್ ಸನ್ಮುಖಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ವಿಮಲೇಂದುಸನ್ಮುಖಃ |

ಗಜರಾಜಗತಿಃ— ಗಜಾನಾಂ ರಾಜಃ ಗಜರಾಜಃ, ಗಜರಾಜಸ್ಯಗತಿರಿವ ಗತಿಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಗಜರಾಜಗತಿಃ |

ಮಹಾಭುಜಃ— ಮಹಾಂಶೌ ಭುಜೌ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಮಹಾಭುಜಃ |

ಪ್ರತಿಯಾನ್— ಪ್ರತಿಯಾತಿ ಇತಿ ಪ್ರತಿಯಾನ್ |

ಅಪೂರ್ವಪೂರುಷಃ— ನ ಪೂರ್ವಃ ಅಪೂರ್ವಃ, ಅಪೂರ್ವಶ್ಚಾಘೌ ಪೂರುಷಶ್ಚ ಅಪೂರ್ವಪೂರುಷಃ |

★ ★ ★

ಅತಿಶಾಂತವಪುರ್ನಿಶಾಕರಃ ಸ್ವಯಮೇಕಾಂತಖರೋ ದಿವಾಕರಃ |

ಇತಿ ನಾಸ್ಯ ಗುಣಾರ್ಣವಾಕೃತೇರುಪಮಾನಂ ಭುವನೇಷು ಲಭ್ಯತೇ || 7 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅತಿಶಾಂತವಪುಃ, ನಿಶಾಕರಃ, ಸ್ವಯಂ, ಏಕಾಂತಖರಃ, ದಿವಾಕರಃ, ಇತಿ, ನ, ಅಸ್ಯ, ಗುಣಾರ್ಣ-
ವಾಕೃತೇಃ, ಉಪಮಾನಂ, ಭುವನೇಷು, ಲಭ್ಯತೇ |

ಅನ್ವಯ— ನಿಶಾಕರಃ ಅತಿಶಾಂತವಪುಃ, ದಿವಾಕರಃ ಸ್ವಯಂ ಏಕಾಂತಖರಃ, ಇತಿ ಗುಣಾರ್ಣವಾಕೃತೇಃ ಅಸ್ಯ
ಉಪಮಾನಂ ಭುವನೇಷು ನ ಲಭ್ಯತೇ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ನಿಶಾಕರಃ = ಚಂದ್ರನು

ಅತಿಶಾಂತವಪುಃ = ಅತ್ಯಂತ ಸೌಮ್ಯವಾದ ಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳವನು,

ದಿವಾಕರಃ = ಸೂರ್ಯನು

ಸ್ವಯಂ = ಸ್ವತಃ

ಏಕಾಂತಖರಃ = ನಿಯತವಾಗಿ ಯಾವಾಗಲೂ ತೀಕ್ಷ್ಣನು,

ಇತಿ = ಆದುದರಿಂದ

ಗುಣಾರ್ಣವ ಆಕೃತೇಃ = ಗುಣಗಳ ಸಮುದ್ರದಂತಿರುವ ಆಕಾರವುಳ್ಳ (ಎಲ್ಲಾ ಸಲ್ಲಕ್ಷಣಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯನಾದ)

ಅಸ್ಯ = (ಗಂಭೀರ ನಡಿಗೆಯಿಂದ ಬರುತ್ತಿರುವ) ಈ ಪುರುಷನಿಗೆ

ಉಪಮಾನಂ = ದೃಷ್ಟಾಂತವು

ಭುವನೇಷು = ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ

ನ ಲಭ್ಯತೇ = ಕಾಣಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಚಂದ್ರನ ಸ್ವರೂಪವು ಶಾಂತವಾದುದು. ಸೂರ್ಯನು ಅತ್ಯಂತ ತೀಕ್ಷ್ಣನು. ಆದುದರಿಂದ ಎಲ್ಲಾ
ಉತ್ತಮ ಲಕ್ಷಣಗಳಿಗೂ ಶಾಂತ, ಪ್ರಕಾಶ ಮುಂತಾದ ಗುಣಗಳಿಗೂ ಆಶ್ರಯನಾದ ಈ ಮಹಾಪುರುಷನಿಗೆ ಚಂದ್ರ
ಸೂರ್ಯರು ಉಪಮಾನವಾಗಲು ಅರ್ಹರಲ್ಲ. ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಈ ಮಹಾಪುರುಷನಿಗೆ ಸರಿತೊಗುವ ವಸ್ತುವೇ
ದುರ್ಲಭವಾಗಿದೆ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಅತಿಶಾಂತವಪುಃ— ಅತ್ಯಂತ ಶಾಂತಂ, ಅತಿಶಾಂತಂ, ಅತಿಶಾಂತಂ ವಪುಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಅತಿಶಾಂತವಪುಃ |

ನಿಶಾಕರಃ— ಕರೋತೀತಿ ಕರಃ ನಿಶಾಯಾಃ ಕರಃ ನಿಶಾಕರಃ |

ಏಕಾಂತಖರಃ— ಏಕಾಂತೇನ ಖರಃ ಏಕಾಂತಖರಃ |

ಗುಣಾರ್ಣವಾಕೃತೇಃ— ಗುಣೈಃ (ಗುಣಾನಾಂ ವಾ) ಅರ್ಣವಃ ಇವ ಗುಣಾರ್ಣವಃ, ಗುಣಾರ್ಣವಃ ಆಕೃತಿಃ

ಯಸ್ಯ ಸಃ ಗುಣಾರ್ಣವಾಕೃತಿಃ, ತಸ್ಯ ಗುಣಾರ್ಣವಾಕೃತೇಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಲಭ್ಯತೇ- ದುಲಭಿಷ್ ಪ್ರಾಪ್ತೌ ಇತ್ಯಸ್ತಾದ್ವಾತೋಃ ಕರ್ಮಣಿ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ
“ಲಭ್ಯತೇ” ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಲಭ್ಯತೇ ಲಭ್ಯತೇ ಲಭ್ಯಂತೇ, ಲಭ್ಯಸೇ ಲಭ್ಯೇಥೇ ಲಭ್ಯದ್ವೇ, ಲಭ್ಯೇ ಲಭ್ಯಾವಹೇ ಲಭ್ಯಾಮಹೇ ||

★ ★ ★

ಪರಮಾಶ್ರಮಿಣಾಂ ಗತಶ್ರಮೋ ನನು ಚಿಹ್ನಾನ್ ಬಿಭರ್ತಿ ಧೀರಧೀಃ |

ಅಪಿ ಮಾನುಷಭಾವವಿಗ್ರಹೋ ವಿಪುಲಂ ವಿಸ್ಮಯಮಾತನೋತಿ ನಃ || 8 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಪರಮಾಶ್ರಮಿಣಾಂ, ಗತಶ್ರಮಃ, ನನು, ಚಿಹ್ನಾನ್, ಬಿಭರ್ತಿ, ಧೀರಧೀಃ, ಅಪಿ, ಮಾನುಷ-
ಭಾವವಿಗ್ರಹಃ, ವಿಪುಲಂ, ವಿಸ್ಮಯಂ, ಆತನೋತಿ, ನಃ |

ಅನ್ವಯ— ಗತಶ್ರಮಃ, ಧೀರಧೀಃ, ಪರಮಾಶ್ರಮಿಣಾಂ ಚಿಹ್ನಾನ್ ಬಿಭರ್ತಿ ನನು, ಮಾನುಷಭಾವವಿಗ್ರಹಃ ಅಪಿ, ನಃ
ವಿಪುಲಂ ವಿಸ್ಮಯಂ ಆತನೋತಿ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಗತಶ್ರಮಃ = ಆಯಾಸವಿಲ್ಲದ,

ಧೀರಧೀಃ = ಭಯರಹಿತವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ (ಇವನು)

ಪರಮಾಶ್ರಮಿಣಾಂ = ಯತಿಗಳ

ಚಿಹ್ನಾನ್ = ಗುರುತುಗಳನ್ನು

ಬಿಭರ್ತಿ ನನು = ಧರಿಸಿದ್ದಾನಷ್ಟೆ ?

ಮಾನುಷಭಾವವಿಗ್ರಹಃ ಅಪಿ = ಮನುಷ್ಯ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ ಶರೀರದಿಂದ ಸಹಿತನಾಗಿದ್ದರೂ,

ನಃ = ನಮಗೆ

ವಿಪುಲಂ = ಹೆಚ್ಚಾದ

ವಿಸ್ಮಯಂ = ಆಶ್ಚರ್ಯವನ್ನು

ಆತನೋತಿ = ಉಂಟು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾನೆ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಇಷ್ಟು ದೂರ ದಾರಿ ನಡೆದಿದ್ದರೂ ಇವನಿಗೆ ಆಯಾಸವೇ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿಲ್ಲ. ಪರಸ್ಪಷ್ಟವಾದರೂ “ನಾನು
ಒಬ್ಬಂಟಿಗನಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಹೋಗಲಿ ?” ಎಂಬ ಭಯವು ಈ ಪುರುಷನಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳ ಚಿಹ್ನೆಯಾದ
ದಂಡ ಕಮಂಡಲು ಕಾಷಾಯ ವಸ್ತ್ರಾದಿಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿದ್ದಾನೆ. ದೇಹವು ಮನುಷ್ಯ ದೇಹದಂಡಿದ್ದರೂ ಇವನು ನಮಗೆ ಬಹಳ
ಆಶ್ಚರ್ಯವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾನೆ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಪರಮಾಶ್ರಮಿಣಾಂ— ಪರಮಶಾಸ್ತ್ರಾಘೃತ ಆಶ್ರಮಶ್ರಮಿಣಾಂ ಪರಮಾಶ್ರಮಃ ವಿಷಾಂ ಅಸ್ತಿತಿ
ಪರಮಾಶ್ರಮಿಣಾಃ, ತೇಷಾಂ ಪರಮಾಶ್ರಮಿಣಾಂ |

ಗತಶ್ರಮಃ— ಗತಃ ಶ್ರಮಃ ಯಸ್ಮಾತ್ ಸಃ ಗತಶ್ರಮಃ |

ಧೀರಧೀಃ— ಧೀರಾ ಧೀಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಧೀರಧೀಃ |

ಮಾನುಷಭಾವವಿಗ್ರಹಃ— ಮಾನುಷಃ ಭಾವಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಮಾನುಷಭಾವಃ, ಮಾನುಷಭಾವಃ ವಿಗ್ರಹಃ
ಯಸ್ಯ ಸಃ ಮಾನುಷಭಾವವಿಗ್ರಹಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಬಿಭರ್ತಿ- ಭೃಷ್ಠಭರಣೇ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ಧಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಪರಸ್ಪೃಪದಿನಃ ಲಟ್
ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ “ಬಿಭರ್ತಿ” ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಬಿಭರ್ತಿ ಬಿಭೃತಃ ಬಿಭೃತಿ, ಬಿಭೃಷಿ ಬಿಭೃಥಃ ಬಿಭೃಥ, ಬಿಭರ್ಮು ಬಿಭೃಮಃ ಬಿಭೃಮಃ ||

ಆತನೋತಿ- ಆದ್ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ತನು ವಿಸ್ತಾರೇ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ಧಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಕರ್ತೃ ಪರಸ್ಪೃಪದಿನಃ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ "ಆತನೋತಿ" ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ಆತನೋತಿ ಆತನುತಃ ಆತನಂತಿ, ಆತನೋಷಿ ಆತನುಥಃ ಆತನುಥ, ಆತನೋಮಿ ಆತನುವಃ-ಆತಸ್ತಃ
ಆತನುಮಃ-ಆತಸ್ತಃ ॥

★ ★ ★

ಚತುರಶ್ಚತುರಾಸನಃ ಸ್ವಯಂ ಪವನೋ ವಾ ವ್ರತೀರೂಪ ಆವ್ರಜನ್ ।

ಶ್ರುತಿನಾಥದಿದ್ಯಕ್ಷಯಾನ್ಯಥಾ ನ ಖಿಲು ಸ್ಯಾನಿಖಿಲಾಗ್ರ್ಯಲಕ್ಷ್ಮವಾನ್ ॥ 9 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ- ಚತರಃ, ಚತುರಾಸನಃ, ಸ್ವಯಂ, ಪವನಃ, ವಾ, ವ್ರತೀರೂಪಃ, ಆವ್ರಜನ್, ಶ್ರುತಿನಾಥದಿದ್ಯಕ್ಷಯಾ, ಅನ್ಯಥಾ, ನ, ಖಿಲು, ಸ್ಯಾತ್, ನಿಖಿಲಾಗ್ರ್ಯಲಕ್ಷ್ಮವಾನ್ ।

ಅನ್ವಯ- ಶ್ರುತಿನಾಥದಿದ್ಯಕ್ಷಯಾ, ವ್ರತೀರೂಪಃ, ಆವ್ರಜನ್, ಸ್ವಯಂ, ಚತುರಃ, ಚತುರಾಸನಃ ವಾ, ಪವನಃ, ಅನ್ಯಥಾ, ನಿಖಿಲಾಗ್ರ್ಯಲಕ್ಷ್ಮವಾನ್, ನ, ಸ್ಯಾತ್, ಖಿಲು ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ-

ಶ್ರುತಿನಾಥ = ವೇದಗಳಿಗೆ ಸ್ವಾಮಿಯಾದ ವೇದವ್ಯಾಸರನ್ನು

ದಿದ್ಯಕ್ಷಯಾ = ನೋಡುವ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ

ವ್ರತೀರೂಪ = ಸಂನ್ಯಾಸಿ ವೇಷವುಳ್ಳ

ಆವ್ರಜನ್ = ಬರುತ್ತಿರುವ (ಈ ಪುರುಷನು)

ಸ್ವಯಂ = ಸ್ವತಃ (ತಾನೇ)

ಚತರಃ = ಎಲ್ಲ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವೀಣನಾದ

ಚತುರಾಸನಃ = ಬ್ರಹ್ಮನೋ ?

ವಾ = ಅಥವಾ

ಪವನಃ = ವಾಯುವೋ ? ,

ಅನ್ಯಥಾ = ಹೀಗಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ

ನಿಖಿಲ ಅಗ್ರ್ಯಲಕ್ಷ್ಮವಾನ್ = ಎಲ್ಲಾ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಲಕ್ಷಣವುಳ್ಳವನು

ನ ಸ್ಯಾತ್ ಖಿಲು = ಆಗಿರಲಾರನಷ್ಟೆ ?

ತಾತ್ಪರ್ಯ- ಸಂನ್ಯಾಸಿಯ ವೇಷವನ್ನು ತಾಳಿ ಸಮಸ್ತವೇದಾಧಿಪತಿಯಾದ ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರನ್ನು ನೋಡಲು ಬರುತ್ತಿರುವ ಇವನು ಸರ್ವಲಕ್ಷಣ ಸಂಪನ್ನನಾದ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಚತುರ್ಮುಖ ಬ್ರಹ್ಮನೋ ? ಅಥವಾ ಮುಖ್ಯವ್ಯಾಸನೋ ? ಇವರಿಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನಾಗಿರಲೇಬೇಕು. ಹಾಗಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ 32 ಲಕ್ಷಣಗಳು ಇವನಲ್ಲಿ ಇರಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ವಿಗ್ರಹ-

ಚತುರಾಸನಃ- ಚತ್ವಾರಿ ಅಸನಾನಿ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಚತುರಾಸನಃ ।

ವ್ರತೀರೂಪಃ- ವ್ರತಂ ಅಸ್ಯಾಸೀತಿ ವ್ರತೀ, ವ್ರತಿನಃ ರೂಪಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ವ್ರತೀರೂಪಃ ।

ಆವ್ರಜನ್- ಆವ್ರಜತೀತಿ ಆವ್ರಜನ್ ।

ಶ್ರುತಿನಾಥದಿದೃಕ್ಷಯಾ— ಶ್ರುತಿನಾನಾ ನಾಥಃ ಶ್ರುತಿನಾಥಃ, ಶ್ರುತಿನಾಥಸ್ಯ ದಿದೃಕ್ಷಾ ಶ್ರುತಿನಾಥದಿದೃಕ್ಷಾ,
ತಯಾ ಶ್ರುತಿನಾಥದಿದೃಕ್ಷಯಾ ।

ಅಗ್ರ್ಯಲ್ಪಕ್ಷವಾನ್— ಅಗ್ರ್ಯಣಿ ಚ ತಾನಿ ಲಕ್ಷ್ಮಣಿ ಚ ಅಗ್ರ್ಯಲಕ್ಷ್ಮಣಿ, ನಿಖಿಲಾನಿ ಚ ತಾನಿ ಅಗ್ರ್ಯಲಕ್ಷ್ಮಣಿ
ಚ ನಿಖಿಲಾ- ಗ್ರ್ಯಲಕ್ಷ್ಮಣಿ, ನಿಖಿಲಾಗ್ರ್ಯಲಕ್ಷ್ಮಣಿ ಅಸ್ಯ ಸಂತೀತಿ ನಿಖಿಲಾಗ್ರ್ಯಲಕ್ಷ್ಮವಾನ್ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಸ್ಯಾತ್- ಅನ್ ಭುವಿ ಇತ್ಯಸ್ಯಾತ್ ಧಾತೋಃ ಸತ್ಪಾರ್ಥಕಾತ್ ಅಕರ್ಮಕಾತ್ ಪರಸ್ಪೃಪದಿನಃ ವಿಧಿ
ಲಿಪ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ವಿಕವಚನೇ "ಸ್ಯಾತ್" ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ಸ್ಯಾತ್ ಸ್ಯಾತಾಂ ಸ್ಯುಃ, ಸ್ಯಾಃ ಸ್ಯಾತಂ ಸ್ಯಾತ, ಸ್ಯಾಂ ಸ್ಯಾವ ಸ್ಯಾಮ್ ॥

★ ★ ★

ಅವಲೋಕಿತಲಕ್ಷಣಃ ಸತ್ವೇರಿತಿ ಸಂಚಿಂತ್ಯ ಕುತೂಹಲಾಕುಲೈಃ ।

ಅವಿಲಂಬಗತಿನೃಶಾಮಯತ್ ತರುಮಾರಾತ್ ಸುರಪಾದಪೋತ್ರಮಮ್ ॥ 10 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅವಲೋಕಿತಲಕ್ಷಣಃ, ಸಃ, ತೈಃ, ಇತಿ, ಸಂಚಿಂತ್ಯ, ಕುತೂಹಲಾಕುಲೈಃ, ಅವಿಲಂಬಗತೀಃ,
ನೃಶಾಮಯತ್, ತರುಂ, ಆರಾತ್, ಸುರಪಾದಪೋತ್ರಮಂ ।

ಅನ್ವಯ— ಕುತೂಹಲಾಕುಲೈಃ, ತೈಃ, ಇತಿ, ಸಂಚಿಂತ್ಯ, ಅವಲೋಕಿತಲಕ್ಷಣಃ, ಅವಿಲಂಬಗತೀಃ, ಸಃ, ಆರಾತ್,
ಸುರಪಾದಪೋತ್ರಮಂ, ತರುಂ, ನೃಶಾಮಯತ್ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಕುತೂಹಲಾಕುಲೈಃ = ಕೌತುಕದಿಂದ ತುಂಬಿರುವ

ತೈಃ = ಆಶ್ರಮದಲ್ಲಿರುವ ಮುನಿಗಳಿಂದ,

ಇತಿ = ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿರುವ ರೀತಿಯಿಂದ

ಅವಲೋಕಿತಲಕ್ಷಣಃ = ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟ ಲಕ್ಷಣವುಳ್ಳ,

ಅವಿಲಂಬಗತೀಃ = ವೇಗವಾದ ಗಮನವುಳ್ಳ,

ಸಃ = ಆ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು,

ಆರಾತ್ = ದೂರದಲ್ಲಿ

ಸುರಪಾದಪ ಉತ್ತಮಂ = ದೇವತೆಗಳ ವ್ಯಕ್ತವಾದ ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷದಂತೆ (ಪಾರಿಜಾತವೃಕ್ಷದಂತೆ) ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ

ತರುಂ = ಬದರೀವೃಕ್ಷವನ್ನು

ನೃಶಾಮಯತ್ = ನೋಡಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಆ ಬದರಿಕಾಶ್ರಮದಲ್ಲಿದ್ದ ಮುನಿಗಳು ಆಶ್ರಯಭರಿತರಾಗಿ ಶ್ರೀಮನ್ನದ್ವಾಚಾರ್ಯರ
ದೇಹಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಕಂಡು, ಈ ಮಹಾನುಭಾವರು ಬ್ರಹ್ಮದೇವರಾಗಲಿ ಅಥವಾ ವಾಯುದೇವರಾಗಲಿ ಆಗಿರಲೇ-
ಬೇಕೆಂದು ಅವಲೋಕಿಸುತ್ತಿರುವಾಗ ಶ್ರೀಮದ್ವರು ಬೇಗನೆ ಮುಂದೆ ನಡೆಯುತ್ತಾ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿದ್ದ ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷದಂತಿರುವ
ಬದರೀವೃಕ್ಷವನ್ನು ಕಂಡರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಅವಲೋಕಿತಲಕ್ಷಣಃ— ಅವಲೋಕಿತಾನಿ ಲಕ್ಷಣಾನಿ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಅವಲೋಕಿತಲಕ್ಷಣಃ ।

ಕುತೂಹಲಾಕುಲೈಃ— ಕುತೂಹಲೇನ ಆಕುಲಾಃ ಕುತೂಹಲಾಕುಲಾಃ, ತೈಃ ಕುತೂಹಲಾಕುಲೈಃ ।

ಅವಿಲಂಬಗತಿಃ— ನ ವಿದ್ಯತೇ ವಿಲಂಬಃ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ ಅವಿಲಂಬಾ, ಅವಿಲಂಬಾ ಗತಿಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ
ಅವಿಲಂಬಗತಿಃ |

ಸುರಪಾದಪೋತ್ರಮಂ— ಸುರಾನಾಂ ಪಾದಪಃ ಸುರಪಾದಪಃ, ಸುರಪಾದಪವತ್ ಉತ್ತಮಃ ಸುರಪದಾ-
ಪೋತ್ರಮಃ, ತಂ ಸುರಪಾದಪೋತ್ರಮಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ನೃಶಾಮಯತ್ - ನಿ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ಶಮ ಆಲೋಚನೇ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ಧಾತೋಃ
ಅನದ್ಯತನ ಭೂತೇ ಲಜ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ವಿಕವಚನೇ "ನೃಶಾಮಯತ್" ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ನಿ+ ಅಶಾಮಯತ್	ಅಶಾಮಯತಾಂ	ಅಶಾಮಯನ್,
ಅಶಾಮಯಃ	ಅಶಾಮಯತಂ	ಅಶಾಮಯತ್,
ಅಶಾಮಯಂ	ಅಶಾಮಯಾವ	ಅಶಾಮಯಾಮು

★ ★ ★

ಮೃಗಾತ್ವಚಮುನ್ನತಂ ತತಂ ಬಹುಶಾಖಾ ಫಣಸೂನರತ್ನಕಂ |

ಭಗವಂತಮನಂತಮಂತಿಕೇ ಸ್ಥಿತಮೀಶಸ್ಯ ನಿಷೇವಣಾಯ ವಾ

|| 11 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಮೃಗಾತ್ವಚಂ, ಉನ್ನತಂ, ತತಂ, ಬಹುಶಾಖಾಫಣಸೂನರತ್ನಕಂ, ಭಗವಂತಂ, ಅನಂತಂ, ಅಂತಿಕೇ,
ಸ್ಥಿತಂ, ಈಶಸ್ಯ, ನಿಷೇವಣಾಯ ವಾ |

ಅನ್ವಯ— ಮೃಗಾತ್ವಚಂ, ಉನ್ನತಂ ತತಂ, ಬಹುಶಾಖಾಫಣಸೂನರತ್ನಕಂ, ಈಶಸ್ಯ ನಿಷೇವಣಾಯ ಅಂತಿಕೇ
ಸ್ಥಿತಂ, ಭಗವಂತಂ ಅನಂತ ವಾ (ತರುಂ ನೃಶಾಮಯತ್) |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಮೃಗಾತ್ವಚಂ ಉನ್ನತಂ = ಕೋಮಲವಾದ ತೊಗಟೆಯುಳ್ಳ, ಮೈಚರ್ಮವುಳ್ಳ, ಎತ್ತರವಾದ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ
ತತಂ = ಕೊಂಬೆಗಳಿಂದ, ಹೆಡೆಗಳಿಂದ ವ್ಯಾಪಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ

ಬಹು ಶಾಖಾ ಫಣ ಸೂನ ರತ್ನಕಂ = ಬಹಳವಾದ ಕೊಂಬೆಗಳೆಂಬ ಹೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಹೂವುಗಳೆಂಬ (ಫಲಗಳೆಂಬ)
ರತ್ನವುಳ್ಳ, ಬಹಳ ಕೊಂಬೆಗಳಿರುವ ಹೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ (ಸೂನ) ಉಬ್ಬಿದ ರತ್ನಗಳುಳ್ಳ (ಸೂನರತ್ನಕಂ =
ಹೂವಿನಂತಿರುವ ರತ್ನಗಳುಳ್ಳ)

ಈಶಸ್ಯ = ವೇದವ್ಯಾಸದೇವರ

ನಿಷೇವಣಾಯ = ಸೇವೆಗಾಗಿ

ಅಂತಿಕೇ = ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ

ಸ್ಥಿತಂ = ಇರುವ

ಭಗವಂತಂ = ಪೂಜ್ಯನಾದ

ಅನಂತಂ ವಾ = ಶೇಷನಿಂತಿರುವ (ತರುಂ = ಮರವನ್ನು, ನೃಶಾಮಯತ್ = ನೋಡಿದರು) ಇದು
ಅದಿಕಲಾಪಕಃ |

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಮೃದುವಾದ ತೊಗಟೆಯುಳ್ಳ ಆ ಮರವು ಎತ್ತರವಾಗಿದ್ದು ಸುತ್ತಲೂ ಇರುವ ಕೊಂಬೆಗಳಿಂದ
ಕೊಡೆಯಂತೆ ಹರಡಿಕೊಂಡಿತ್ತು. ಅದರ ಕೊಂಬೆಗಳು ಹಾವಿನ ಹೆಡೆಯಂತಿದ್ದು ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ರತ್ನದಂತಿರುವ ಹೂವುಗಳು
ಹೆಣ್ಣುಗಳು ತೋರಿಕೊಂಡಿದ್ದವು. ಇಂತಹ ಮರವನ್ನು ನೋಡಿದರೆ. ಮೃದುವಾದ ತೊಗಲುಗಳುಳ್ಳ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸುತ್ತಲೂ

ಹೂವುಗಳಂತಿರುವ ರತ್ನಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಹೆಡೆಗಳನ್ನು ಬಿಚ್ಚಿಕೊಂಡುರುವ ಅದಿಶೇಷನು ತನ್ನ ಸ್ವಾಮಿಯಾದ ವೇದ-
ವ್ಯಾಸರನ್ನು ಸೇವಿಸಲು ಹತ್ತಿರ ಬಂದು ನಿಂತಿರುವನೋ ಎಂಬಂತೆ ಕಾಣುತ್ತಿದ್ದಿತು ।

ವಿಗ್ರಹ—

ಮನ್ಯುಷ್ಯತ್ವಂ— ಮನ್ಯುಷ್ಯಾ ತ್ವತ್ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಮನ್ಯುಷ್ಯತ್ವತ್, ತಂ ಮನ್ಯುಷ್ಯತ್ವತಂ ।

ಬಹುಶಾಖಾಫಣಸೂನರತ್ನಕಂ— ಬಹುಶಕ್ತಾಃ ಶಾಖಾಚ್ಛ ಬಹುಶಾಖಾಃ ಫಣಾಃ ಇವ ಬಹುಶಾಖಾಫಣಾಃ
ಸೂನಾನಿ ರತ್ನಾನಿವ ಸೂನರತ್ನಾನಿ, ಬಹುಶಾಖಾಫಣೇಷು ಸೂನರತ್ನಾನಿ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಬಹುಶಾಖಾ-
ಫಣಸೂನರತ್ನಕಃ, ತಂ ಬಹುಶಾಖಾಫಣಸೂನರತ್ನಕಂ ।

(ಕೇಪಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ -) ಬಹುಶಾಖಾ ಇವ ಫಣಾಃ ಬಹುಶಾಖಾಫಣಾಃ, ಸೂನಾನಿವ ರತ್ನಾನಿ ಸೂನರತ್ನಾನಿ,
ಬಹುಶಾಖಾಫಣೇಷು ಸೂನರತ್ನಾನಿ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಬಹುಶಾಖಾಫಣಸೂನರತ್ನಕಃ, ತಂ ಬಹುಶಾಖಾ-
ಫಣಸೂನರತ್ನಕಂ ।

ಭಗವಂತಂ— ಭಗಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ಯೇತಿ ಭಗವಾನ್, ತಂ ಭಗವಂತಂ ।

★ ★ ★

ಅತಿಚಿತ್ರವಿಚಿತ್ರಪತ್ರಿಣಂ ಬಹುವರ್ಣಂ ಹರಿಗೋನಿವಾರಕಂ ।

ಮುನಿನಂದನಮಿಂದಿರಾಪತೇರಧಿಕೇಷ್ಟಂ ಪತತಾಮಿವಾಧಿಪಮ್

|| 12 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅತಿಚಿತ್ರವಿಚಿತ್ರಪತ್ರಿಣಂ, ಬಹುವರ್ಣಂ, ಹರಿಗೋನಿವಾರಕಂ, ಮುನಿನಂದನಂ, ಇಂದಿರಾಪತೇಃ,
ಅಧಿಕೇಷ್ಟಂ, ಪತತಾಂ, ಇವ, ಅಧಿಪಂ ।

ಅನ್ವಯ— ಅತಿಚಿತ್ರವಿಚಿತ್ರಪತ್ರಿಣಂ, ಬಹುವರ್ಣಂ, ಹರಿಗೋನಿವಾರಕಂ, ಮುನಿನಂದನಂ, ಇಂದಿರಾಪತೇಃ ಅಧಿ-
ಕೇಷ್ಟಂ, ಪತತಾಂ ಅಧಿಪಂ ಇವ (ತರುಂ ನೃಶಾಮಯತ್) ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅತಿಚಿತ್ರ ವಿಚಿತ್ರ ಪತ್ರಿಣಂ = ಆತ್ಮಂತ ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದ, ನಾನಾ ವರ್ಣದ ಎಲೆಗಳುಳ್ಳ,

ಬಹುವರ್ಣಂ = ಅನೇಕ ಬಣ್ಣಗಳುಳ್ಳ,

ಹರಿಗೋನಿವಾರಕಂ = ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣಗಳನ್ನು ತಡೆಯುವ,

ಮುನಿನಂದನಂ = ಯುಷ್ಕಿಗಳಿಗೆ ಸಂತೋಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ

ಇಂದಿರಾಪತೇಃ = ಲಕ್ಷ್ಮೀಪತಿಯಾದ ವೇದವ್ಯಾಸರಿಗೆ

ಅಧಿಕೇಷ್ಟಂ = ಆತ್ಮಂತ ಪ್ರಿಯವಾದ,

ಗರುಡನ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ

ಅತಿಚಿತ್ರವಿಚಿತ್ರಪತ್ರಿಣಂ = ವೇದಾತ್ಮಕವಾದ್ದರಿಂದ ಆಶ್ಚರ್ಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ನಾನಾಬಣ್ಣದ ರತ್ನಗಳುಳ್ಳ

ಬಹುವರ್ಣಂ = ನಾನಾ ಬಣ್ಣಗಳುಳ್ಳ,

ಹರಿಗೋನಿವಾರಕಂ = ಇಂದ್ರನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ತಡೆಯುವ,

ಮುನಿನಂದನಂ = ಕಶ್ಯಪಮುನಿಗಳಿಗೆ ಆನಂದವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವ (ಕಶ್ಯಪಯುಷ್ಕಿಗಳ ಪುತ್ರನಾದ),

ಇಂದಿರಾಪತೇಃ = ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನಿಗೆ

ಅಧಿಕೇಷ್ಟಂ = ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಿಯನಾದ,

ಪತತಾಂ ಅಭಿಷಂ ಇವ = ಪಕ್ಷಿಗಳಿಗೆ ಒಡೆಯನಾದ ಗರುಡನಂತಿರುವ (ತರುಂ ನೈಶಾಮಯತ್).

ತಾತ್ಪರ್ಯ— 'ಭಂದೋಮಯೇನ ಗರುಡೇನ ಸಮೂಹ್ಯಮಾನಃ' ಎಂಬ ಭಾಗವತೋಕ್ತಿಯಂತೆ ಗರುಡನು ವೇದಾತ್ಮಕವಾದ ಬಗೆಬಗೆ ಬಣ್ಣದ ರೆಕ್ಕೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುತ್ತಾನೆ. (ಅಜಾನುತಃ ಸ್ವರ್ಣವರ್ಣಃ ಅನಾಭಃ ಹಾರಗಿರಿಭಾಃ | ಮಾಣಿಕ್ಯಶೋಣಿ ಅಕಂಠಾತ್, ಅಕೇಶಾತ್ ಹರಿತಪ್ರಭಃ | ನೀಲಕೇಶೋ ಲ್ಲಸನ್ ಮಾಲ್ಯಃ ಎಂಬಂತೆ, ಮೋಗಂಟಿನವರೆಗೆ ಬಂಗಾರದ ಬಣ್ಣ, ನಾಭಿಯವರೆಗೆ ಮುತ್ತಿನಸರದಂತೆ ಬಿಳಿಬಣ್ಣ, ಕತ್ತಿನವರೆಗೆ ಮಣಿಕ್ಕದಂತೆ ಶೋಣಿ (ಕೆಂಪುನ್ನೆದಿಲೆ) ವರ್ಣ, ತಲೆ ಕೂದಲಿನವರೆಗೆ ಹಸುರು ಬಣ್ಣ, ಕವ್ವಾದ ಕೂದಲು, ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ ಹೂವಿನಸರ ಇವುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವವನು ಗರುಡದೇವರು) ಎಂಬ ಮಾತಿನಂತೆ ಗರುಡನು ಐದು ವರ್ಣಗಳುಳ್ಳವನು, ಅಮೃತವನ್ನು ತರಲು ಹೋದಾಗ ಇಂದ್ರನ ವಜ್ರಾಯುಧ ಪ್ರಹಾರವನ್ನು ಲೆಕ್ಕಿಸದೆ ಇದ್ದನು, ತಂದೆಯಾದ ಕಶ್ಯಪರನ್ನು ಆನಂದಗೊಳಿಸುವವನು, ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣ-ನಿಗೆ ವಾಹನವಾದ್ದರಿಂದ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಿಯನು, ಹಾಗೆಯೇ ಈ ಬದರೀವೃಕ್ಷವೂ ಕೂಡ ಅತ್ಯಾಶ್ಚರ್ಯವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವ ಅನೇಕ ಬಣ್ಣದ ಎಲೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದೆ. ಬುಡದಿಂದ ತುದಿಯವರೆಗೆ ನಾನಾಬಣ್ಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದೆ. ದಟ್ಟವಾದ ಎಲೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದರಿಂದ ಸೂರ್ಯನಕಿರಣವನ್ನೂ ತಡೆಯುತ್ತದೆ. ಮುನಿಗಳಿಗೆ ಸಂತೋಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. ಲಕ್ಷ್ಮೀಪತಿ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣಾಭಿನ್ನರಾದ ವೇದವ್ಯಾಸರಿಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರವಾಗಿದೆ. ಇಂತಹ ಬದರೀವೃಕ್ಷವನ್ನು ಆಚಾರ್ಯರು ಕಂಡರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಅತಿಚಿತ್ರವಿಚಿತ್ರಪತ್ರಿಣಂ— ವಿಚಿತ್ರಾಣಿ ಚ ತಾನಿ ಪತ್ರಾಣಿ ಚ ವಿಚಿತ್ರಪತ್ರಾಣಿ, ಅತ್ಯಂತಂ ಚಿತ್ರಾಣಿ ಅತಿಚಿತ್ರಾಣಿ, ಅತಿಚಿತ್ರಾಣಿ ಚ ತಾನಿ ವಿಚಿತ್ರಪತ್ರಾಣಿ ಚ ಅತಿಚಿತ್ರವಿಚಿತ್ರಪತ್ರಾಣಿ, ತಾನಿ ಅನ್ಯ ಸಂತೀತಿ ಅತಿಚಿತ್ರವಿಚಿತ್ರಪತ್ರಿ, ತಂ ಅತಿಚಿತ್ರ— ವಿಚಿತ್ರಪತ್ರಿಣಂ |

ಬಹುವರ್ಣಂ— ಬಹವಃ ವರ್ಣಾಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಬಹುವರ್ಣಃ, ತಂ ಬಹುವರ್ಣಂ |

ಹರಿಗೋನಿವಾರಕಂ— ಹರೇಃ ಗಾವಃ ಹರಿಗಾವಃ, ಹರಿಗವಾಂ ನಿವಾರಕಃ ಹರಿಗೋನಿವಾರಕಃ, ತಂ ಹರಿ-ಗೋನಿವಾರಕಂ | ಗರುಡಪಕ್ಷದಲ್ಲ - ಹರೇಃ ಗೌಃ ಹರಿಗೌಃ, ಹರಿಗೋಃ ನಿವಾರಕಃ ಹರಿಗೋನಿವಾರಕಃ, ತಂ ಹರಿಗೋನಿವಾರಕಂ |

ಮುನಿನಂದನಂ— ನಂದಯತೀತಿ ನಂದನಃ, ಮುನೀನಾಂ ನಂದನಃ ಮುನಿನಂದನಃ, ತಂ ಮುನಿನಂದನಂ | ಗರುಡಪಕ್ಷದಲ್ಲ - ಮುನೇಃ ನಂದನಃ ಮುನಿನಂದನಃ |

ಇಂದಿರಾಪತೇಃ— ಇಂದಿರಾಯಾಃ ಪತಿಃ ಇಂದಿರಾಪತಿಃ, ತಸ್ಯ ಇಂದಿರಾಪತೇಃ |

ಅಧಿಕೇಷ್ಟಂ— ಅಧಿಕಂ ಇಷ್ಟಃ ಅಧಿಕೇಷ್ಟಃ, ಇಂದಿರಾಪತೇಃ ಅಧಿಕೇಷ್ಟಃ ಇಂದಿರಾಪತಿರಧಿಕೇಷ್ಟಃ, |

★ ★ ★

ಅಮೃತಾತ್ಮಮಹಾಫಲಪ್ರದಂ ದುರವಾಪಂ ಹರಿಭಕ್ತಿವರ್ಜಿತೈಃ |

ಶ್ರಿತಸಾಧುಪುರಾಣಭಾರತಂ ನಿಗಮಂ ಮೂರ್ತಮಿವೋರುಶಾಖಿನಮ್ || 13 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅಮೃತಾತ್ಮಮಹಾಫಲಪ್ರದಂ, ದುರವಾಪಂ, ಹರಿಭಕ್ತಿವರ್ಜಿತೈಃ, ಶ್ರಿತಸಾಧುಪುರಾಣಭಾರತಂ, ನಿಗಮಂ, ಮೂರ್ತಂ, ಇವ, ಉರುಶಾಖಿನಂ |

ಅನ್ವಯ— ಅಮೃತಾತ್ಮಮಹಾಫಲಪ್ರದಂ, ಹರಿಭಕ್ತಿವರ್ಜಿತೈಃ, ದುರವಾಪಂ, ಶ್ರಿತಸಾಧುಪುರಾಣಭಾರತಂ, ಉರು-ಶಾಖಿನಂ, ಮೂರ್ತಂ ನಿಗಮಂ ಇವ (ತರುಂ ನೈಶಾಮಯತ್)

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಮೃತಾತ್ಮ ಮಹಾಫಲಪ್ರದಂ = ರುಚಿಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಮೃತಮಯವಾದ (ವೇದಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ - ಮೋಕ್ಷರೂಪವಾದ) ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಹಣ್ಣುಗಳನ್ನು (ಉತ್ತಮವಾದ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು) ಕೊಡುವ, ಹರಿಭಕ್ತಿವರ್ಜಿತಃ = ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಮಹಾತ್ಮ್ಯಜ್ಞಾನಪೂರ್ವಕವಾದ ಸುದೃಢಸ್ನೇಹವಿಲ್ಲದವರಿಂದ ಅಂದರೆ ವಿಷ್ಣುಭಕ್ತಿ-ಯಿಲ್ಲದವರಿಂದ (ವೈಷ್ಣವರಲ್ಲದವರಿಂದ)

ದುರವಾಪಂ = ಹೊಂದಲಶಕ್ತವಾದ,

ಶ್ರಿತ ಸಾಧು ಪುರಾಣಭಾರತಂ = ಆಶ್ರಯಿಸಿದ ಉತ್ತಮವಾದ (ಸಾತ್ತ್ವಿಕವಾದ) ಪುರಾಣ ಮತ್ತು ಭಾರತ-ಪುಸ್ತಕಗಳುಳ್ಳ

ಶ್ರಿತ = ಉಪಜೀವ್ಯವಾದ (ಮೂಲವಾದ) ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿ ಆಶ್ರಯಿಸಿದ,

ಸಾಧುಪುರಾಣಭಾರತಂ = ಸಾತ್ತ್ವಿಕ ಪುರಾಣಗಳು ಮತ್ತು ಮಹಾಭಾರತವುಳ್ಳ,

ಉರುಶಾಖನಂ = ಬಹಳ ಕೊಂಬೆಗಳುಳ್ಳ (ಐತರೇಯ ಮುಂತಾದ ಅನೇಕ ವಿಭಾಗಗಳುಳ್ಳ)

ಮೂರ್ತಂ = ದೇಹವನ್ನು ಧರಿಸಿದ

ನಿಗಮಂ ಇವ = ವೇದವನ್ನೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ (ತರುಂ ನೃಶಾಮಯತ್) ।

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ವೇದವು ಅರ್ಥಜ್ಞಾನಪುರಸ್ಕರವಾಗಿ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವವರಿಗೆ ಮೋಕ್ಷವೆಂಬ ಮಹಾಫಲವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ. ವೇದಾರ್ಥವಿಚಾರಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಪರಮಾತ್ಮನ ಸ್ವರೂಪಜ್ಞಾನದಿಂದ ಮೋಕ್ಷವು ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆಯೆಂದು ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ದೃಢವಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆಂಬ ವಿಷಯವು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. “ಅವೈಷ್ಣವ್ಯ ವೇದೇಽಪಿ ಹೃದಿಕಾರೋ ನ ವಿಧೃತೇ”, ವೈಷ್ಣವನಲ್ಲದವನಿಗೆ ವಿಷ್ಣುಭಕ್ತಿ ಇಲ್ಲದವನಿಗೆ ವೇದಾದ್ಯಯನದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲ” ಎಂಬ ವಚನದಂತೆ ವೇದವು ಹರಿಭಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದವರಿಗೆ ಹೊಂದಲು ಅನರ್ಹ ಮತ್ತು ಅಸಾಧ್ಯವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಎಲ್ಲಾ ಸಾತ್ತ್ವಿಕಪುರಾಣಗಳು ಮತ್ತು ಮಹಾಭಾರತವು ತನಗೆ ಉಪಜೀವ್ಯವಾದ ಮೂಲಭೂತ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನಾಗಿ ವೇದವನ್ನೇ ಆಶ್ರಯಿಸಿವೆ. “ಇತಿಹಾಸಪುರಾಣಾಭ್ಯಾಂ ವೇದಂ ಸಮುವ ಬೃಂಹಯೇತ್” ಎಂಬ ಪ್ರಮಾಣಾನುಸಾರ ವೇದದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿಪ್ರಸುವ ಇತಿಹಾಸಪುರಾಣಗಳು ವೇದವನ್ನೇ ಮೂಲಭೂತ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನಾಗಿ ಅನುಸರಿಸಿವೆ. ವೇದವು ಐತರೇಯ, ಕೌಷೀತಕ, ಬಾಷ್ಪಲ, ಶಾಕಲ, ಪೈಂಗಿ, ಕಾಶಕ ಮುಂತಾದ ಅನೇಕ ಶಾಖೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲಿರುವ ಬದರೇವ್ಯಕ್ಷವೂ ಶರೀರಧಾರಿಯಾದ ಆ ವೇದದಂತೆಯೇ ಇದೆ. ಅಮೃತದಂತೆ ರುಚಿಯಾದ ಮತ್ತು ಜರಾಮರಣಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವ ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಹಣ್ಣುಗಳನ್ನು ಆ ಬದರೇ ವ್ಯಕ್ಷವು ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಆ ಬದರೇವ್ಯಕ್ಷವೂ, ಅದಕ್ಕೆ ಆಶ್ರಯವಾದ ಬದರಿಕಾಶ್ರಮವೂ ವಿಷ್ಣುಭಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದವರಿಂದ ಹೊಂದಲು ಅಸಾಧ್ಯವಾದುದು. ಮುನಿಗಳು ದೇವರ ಪೂಜೆ ಧ್ಯಾನ, ತಪಸ್ಸು, ಸಮಾಧಿ ಮುಂತಾದ ಸ್ಥಿತಿಗಳಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಪಾರಾಯಣದ ಪುರಾಣಭಾರತಾದಿ ಪುಸ್ತಕಗಳನ್ನು ಬದರೇವ್ಯಕ್ಷದ ಶಾಖೆಗಳಲ್ಲಿ ತೆಗೆರಿಹಾಕುತ್ತದ್ದರು. ಹೀಗೆ ಪುರಾಣ-ಭಾರತಾದಿಗಳು ಆ ಬದರೇ ವ್ಯಕ್ಷವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದ್ದವು. ವೇದಕ್ಕೆ ಅನೇಕ ಶಾಖೆಗಳಿದ್ದಂತೆ ಆ ಬದರೇವ್ಯಕ್ಷಕ್ಕೂ ಅನೇಕ ಶಾಖೆಗಳಿದ್ದವು. ಶ್ರೀ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಇಂತಹ ಮೂರ್ತಿಮತ್ಪಾದ ವೇದದಂತಿರುವ ಆ ಬದರಿ ವ್ಯಕ್ಷವನ್ನು ಕಂಡರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಅಮೃತಾತ್ಮಮಹಾಫಲಪ್ರದಂ— ಅಮೃತಂ ಆತ್ಮಾ ಯೇಷಾಂ ತಾನಿ ಅಮೃತಾತ್ಮಾನಿ, ಮಹಾಂತಿ ಚ ತಾನಿ ಫಲಾನಿ ಚ ಮಹಾಫಲಾನಿ, ಅಮೃತಾತ್ಮಾನಿ ಚ ತಾನಿ ಮಹಾಫಲಾನಿ ಚ ಅಮೃತಾತ್ಮಮಹಾಫಲಾನಿ, ಅಮೃತಾತ್ಮಮಹಾಫಲಾನಿ ಪ್ರದದಾತೀತಿ ಅಮೃತಾತ್ಮಮಹಾಫಲಪ್ರದಃ, ತಂ ಅಮೃತಾತ್ಮಮಹಾಫಲಪ್ರದಂ ।

ವೇದಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ - ಅಮೃತಂ ಆತ್ಮಾ ಯಸ್ಯ ತತ್ ಅಮೃತಾತ್ಮ, ಮಹಚ್ಛ ತತ್ ಫಲಂ ಚ ಮಹಾಫಲಂ, ಅಮೃತಾತ್ಮ ಚ ತತ್ ಮಹಾಫಲಂ ಚ ಅಮೃತಾತ್ಮಮಹಾಫಲಂ, ತತ್ ಪ್ರದದಾತೀತಿ ಅಮೃತಾತ್ಮ-ಮಹಾಫಲಪ್ರದಃ, ತಂ ಅಮೃತಾತ್ಮಮಹಾಫಲಪ್ರದಂ |

ದುರವಾಪಂ— ದುಃಖೇನ ಅವಾಪ್ತಂ ಯೋಗೈಃ ದುರವಾಪಃ, ತಂ ದುರವಾಪಂ |

ಹರಿಭಕ್ತಿವರ್ಜಿತೈಃ— ಹರೇಃ ಭಕ್ತಿಃ ಹರಿಭಕ್ತಿಃ, ಹರಿಭಕ್ತ್ಯಾ ವರ್ಜಿತಾಃ ಹರಿಭಕ್ತಿವರ್ಜಿತಾಃ, ತೈಃ ಹರಿ-ಭಕ್ತಿವರ್ಜಿತೈಃ |

ಶ್ರಿತಸಾಧುಪುರಾಣಭಾರತಂ— ಪುರಾಣಾನಿ ಚ ಭಾರತಂ ಚ ಪುರಾಣಭಾರತಾನಿ, ಸಾಧೂನಿ ಚ ತಾನಿ ಪುರಾಣಭಾರತಾನಿ ಚ ಸಾಧುಪುರಾಣಭಾರತಾನಿ, ಶ್ರಿತಾನಿ ಸಾಧುಪುರಾಣಭಾರತಾನಿ ಯಸ್ಮಿನ್ ಸಃ ಶ್ರಿತಸಾಧುಪುರಾಣಭಾರತಃ, ತಂ ಶ್ರಿತಸಾಧುಪುರಾಣಭಾರತಂ |

ಉರುಶಾಖಿನಂ— ಉರುವೃತ್ತ ತಾಃ ಶಾಖಾಪ್ತ ಉರುಶಾಖಾಃ, ಉರುಶಾಖಾಃ ಅಸ್ಯ ಸಂಕ್ಷೀತಿ ಉರುಶಾಖೀ, ತಂ ಉರುಶಾಖಿನಂ |

★ ★ ★

ಅಥ ತಸ್ಯ ಸ ವೇದಿಕಾಂತರೇ ಸುವಿತಾಲೇ ವಿಮಲೇ ಮನೋಹರೇ |

ಅವಲೋಕಿತವಾನನಂತಧೀಃ ದಿವಿ ದೇವಾನಿವ ತಾಪಸೋತ್ತಮಾನ್

|| 14 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅಥ, ತಸ್ಯ, ಸಃ, ವೇದಿಕಾಂತರೇ, ಸುವಿತಾಲೇ, ವಿಮಲೇ, ಮನೋಹರೇ, ಅವಲೋಕಿತವಾನ್, ಅನಂತಧೀಃ, ದಿವಿ, ದೇವಾನ್, ಇವ, ತಾಪಸೋತ್ತಮಾನ್ |

ಅನ್ವಯ— ಅಥ, ಅನಂತಧೀಃ, ಸಃ, ತಸ್ಯ, ಸುವಿತಾಲೇ, ವಿಮಲೇ, ಮನೋಹರೇ, ವೇದಿಕಾಂತರೇ, ದಿವಿ, ದೇವಾನ್, ಇವ, ತಾಪಸೋತ್ತಮಾನ್, ಅವಲೋಕಿತವಾನ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಥ = ಅನಂತರ

ಅನಂತಧೀಃ = ಪೂರ್ಣಜ್ಞಾನವುಳ್ಳ

ಸಃ = ಆ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು,

ತಸ್ಯ = ಆ ಬದರೀವೃಕ್ಷದ

ಸುವಿತಾಲೇ = ಅತಿವಿಸ್ತಾರವುಳ್ಳ

ವಿಮಲೇ = ಪರಿಶುದ್ಧವಾದ,

ಮನೋಹರೇ = ಸುಂದರವಾದ

ವೇದಿಕಾಂತರೇ = ಕಟ್ಟೆಯ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ (ಜಗಲಿಯ ಮೇಲೆ)

ದಿವಿ = ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿರುವ

ದೇವಾನ್ ಇವ = ದೇವತೆಗಳಂತಿರುವ

ತಾಪಸೋತ್ತಮಾನ್ = ಮುನಿಶ್ರೇಷ್ಠರನ್ನು

ಅವಲೋಕಿತವಾನ್ = ನೋಡಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಬಳಿ ಶ್ರೀಮದ್ಭಜಾರ್ಯರು ಆ ಬದಿವೃಕ್ಷದ ಬಹಳ ಅಗಲವಾದ, ಶುದ್ಧವಾದ, ಸುಂದರವಾದ ಜಗರಿಯ ಮೇಲೆ ಮಂಡಿಸಿರುವ, ದೇವಲೋಕದ ದೇವತೆಗಳಂತಿರುವ ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಮುನಿಗಳನ್ನು ಕಂಡರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ವೇದಿಕಾಂತರೇ— ವೇದಿಕಾಯಾಃ ಅಂತರಂ ವೇದಿಕಾಂತರಂ, ತಸ್ಯ ವೇದಿಕಾಂತರೇ ।

ಅನಂತಧೀಃ— ಅನಂತಾ ಧೀಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಅನಂತಧೀಃ ।

ತಾಪಸೋತ್ತಮಾನ್— ತಾಪಸೇಷು ಉತ್ತಮಾಃ ತಾಪಸೋತ್ತಮಾಃ, ತಾನ್ ತಾಪಸೋತ್ತಮಾನ್ ।

★ ★ ★

ಅಪಿ ಸಪ್ತಯಾ ವಿರಾಜತಾನ್ ಗತಸಂಖ್ಯಾನ್ ಗುಣಿನೋ ಗುಣೋಜ್ವಿತಾನ್ ।

ಅಪಿ ಮನ್ಯಮದಾದಿವರ್ಜಿತಾನ್ ಗತಭೋಗಾನ್ ಪವನಾಶನಾನ್ ಸದಾ ॥ 15 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅಪಿ, ಸಪ್ತಯಾ, ವಿರಾಜತಾನ್, ಗತಸಂಖ್ಯಾನ್, ಗುಣಿನಃ, ಗುಣೋಜ್ವಿತಾನ್, ಅಪಿ, ಮನ್ಯಮದಾದಿವರ್ಜಿತಾನ್, ಗತಭೋಗಾನ್, ಪವನಾಶನಾನ್, ಸದಾ ।

ಅನ್ವಯ— ಸಪ್ತಯಾ ವಿರಾಜತಾನ್, ಅಪಿ, ಗತಸಂಖ್ಯಾನ್, ಗುಣಿನಃ (ಅಪಿ), ಗುಣೋಜ್ವಿತಾನ್, ಮನ್ಯಮದಾದಿವರ್ಜಿತಾನ್, ಗತಭೋಗಾನ್ ಅಪಿ, ಸದಾ, ಪವನಾಶನಾನ್ (ತಾಪಸೋತ್ತಮಾನ್ ಅವಲೋಕಿತವಾನ್) ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

(ಸಃ = ಆ ಶ್ರೀಮದ್ಭಜಾರ್ಯರು)

ಸಪ್ತಯಾ = ಏಳು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯಿಂದ (ಜಟಿಯನ್ನು ಧರಿಸುವುದರಿಂದ)

ವಿರಾಜತಾನ್ ಅಪಿ = ಪ್ರಕಾಶಮಾನರಾಗಿದ್ದರೂ

ಗತಸಂಖ್ಯಾನ್ = ಸಂಖ್ಯೆಯಿಲ್ಲದ (ಬಹುಮಂದಿಯಾದ)

ಗುಣಿನಃ ಅಪಿ = ಜ್ಞಾನಭಕ್ತಾದಿಗುಣವುಳ್ಳವರಾದಾಗ್ಯೂ

ಗುಣೋಜ್ವಿತಾನ್ = (ಸತ್ತ್ವಾದಿಗುಣವಿಲ್ಲದ) ಗುಣವಿಲ್ಲದ (ಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳಾದುದರಿಂದ ಯಜ್ಞೋಪವೀತ-ವಿಲ್ಲದ ಪರಮಹಂಸರನ್ನು)

ಮನ್ಯಮದಾದಿವರ್ಜಿತಾನ್ = ಕೋಪವು, ಅಹಂಕಾರವು ಇವುಗಳೇ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಂದ (ಕಾಮ-ಕ್ರೋಧಾದ್ಯರಿಷಡ್ವರ್ಗಗಳಿಂದ) ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ

ಗತಭೋಗಾನ್ ಅಪಿ = (ಸರ್ವದ) ದೇಹವಿಲ್ಲದವರಾದಾಗ್ಯೂ (ಸುಖಭೋಗವಿಲ್ಲದವರಾದಾಗ್ಯೂ),

ಸದಾ = ಯಾವಾಗಲೂ

ಪವನಾಶನಾನ್ = ಗಾಳಿಯೇ ಆಹಾರವಾಗಿ ಉಳ್ಳ (ಆಹಾರ ರಹಿತರಾದಾಗ್ಯೂ, ಗಾಳಿಯೇ ಆಹಾರವುಳ್ಳವರಾದ) ಸರ್ವಗಳಂತಿರುವ (ಗಾಳಿಯನ್ನು ಮಾತ್ರ ಸೇವಿಸಿ ಜೀವಿಸುತ್ತಿರುವ) ಇಂತಹ (ತಪಸ್ವೀಶ್ರೇಷ್ಠರನ್ನು ಕಂಡರು)

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಅಲ್ಲಿ ಅಸಂಖ್ಯರಾದ ಋಷಿಗಳಿದ್ದರು ಅಂದರೆ ಏಳು ಸಂಖ್ಯೆಯಿಂದ ಮತ್ತು ಅವರು ಸಪ್ತಯಿಂದ ಜಟಾಧಾರಣೆಯಿಂದ ವಿರಾಜಮಾನರಾಗಿದ್ದರು. ಅವರು ಜ್ಞಾನ ಭಕ್ತಾದಿ ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದರೂ ಸತ್ತ್ವ ರಜಸ್ಸಮೋ-ಗುಣಗಳನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿದ್ದರು. ಅವರಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞೋಪವೀತಧಾರಿಗಳಾದ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ, ಗೃಹಸ್ಥ, ವಾನಪ್ರಸ್ಥರೂ, ಯಜ್ಞೋಪವೀತವಿಲ್ಲದ ಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳೂ, ಇದ್ದರು. ಅವರು ಸರ್ವಗಳಂತೆ ಕೇವಲ ವಾಯುವನ್ನು ಸೇವಿಸುತ್ತಿದ್ದರೂ, ಕೋಪ ಅಹಂಕಾರ

ರಹಿತರಾಗಿ ಸ್ವತಃ ಚಂದನವನಿತಾದಿ ಭೋಗಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿದ್ದರು. ಇಂತಹ ಮುನಿಗಳನ್ನು ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಕಾಯರು ಕಂಡರು. (ಇಲ್ಲಿ ಶಬ್ದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಮೇಲಿಂದ ಮೇಲೆ ವಿರೋಧವಿರುವಂತೆ ಕಂಡು ಬರುತ್ತದೆ. ಬೇರೊಂದು ಅರ್ಥ ಮಾಡಿದಾಗ ವಿರೋಧ ಪರಿಹಾರವಾಗುತ್ತದೆ). ಗತಸಂಖ್ಯಾತ್ = ಲೆಕ್ಕವಿಲ್ಲದಷ್ಟು ಮಂದಿ, ಸಪ್ತತಯಾ ವಿರಾಜತಾಃ ಏಳು ಮಂದಿ ಎಂದಾಗ ವಿರೋಧ, ಸಪ್ತತಾ ಎಂದರೆ ಜಟಾಧರತ್ವ ಎಂದು ಅರ್ಥ ಮಾಡಿದಾಗ ವಿರೋಧ ಪರಿಹಾರ. ಇಲ್ಲಿ ವಿರೋಧಾಭಾಸ ಎಂಬ ಅಲಂಕಾರವಿದೆ.

ಸಮಾಸವಿಗ್ರಹ—

ಸಪ್ತತಯಾ—ಸಪ್ತಾನಾಂ ಭಾವಃ ಸಪ್ತತಾ, ತಯಾ ಸಪ್ತತಯಾ | (ಪ್ರಾ - ಜಟಿ) ಸಪ್ತತಯಾ ಸಹ ವರ್ತಂತ ಇತಿ ಸಪ್ತಾಃ, ಸಪ್ತಾನಾಂ ಭಾವಃ ಸಪ್ತತಾ, ತಯಾ ಸಪ್ತತಯಾ |

ಗತಸಂಖ್ಯಾನ್—ಗತಾ ಸಂಖ್ಯಾ ಯೇಭ್ಯಃ ತೇ ಗತಸಂಖ್ಯಾಃ ತಾನ್ ಗತಸಂಖ್ಯಾನ್ | (ಗುಣಃ)

ಗುಣೋಜ್ಜಿತಾನ್—ಗುಣಾಃ ಏಷಾಂ ಸಂತೀತಿ ಗುಣಿನಃ, ಗುಣೈಃ ಉಜ್ಜಿತಾಃ ಗುಣೋಜ್ಜಿತಾಃ, ತಾನ್ ಗುಣೋಜ್ಜಿತಾನ್ |

ಮನ್ಯಮದಾದಿವರ್ಜಿತಾನ್—ಮನ್ಯಶ್ಚ ಮದಶ್ಚ ಮನ್ಯಮದೌ, ತೌ ಆದೀ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಮನ್ಯಮದಾದಯಃ, ಮನ್ಯಮದಾದಿಭಿಃ ವರ್ಜಿತಾಃ ಮನ್ಯಮದಾದಿವರ್ಜಿತಾಃ, ತಾನ್ ಮನ್ಯಮದಾದಿವರ್ಜಿತಾನ್ |

ಗತಭೋಗಾಃ—ಗತಃ ಭೋಗಃ ಯೇಭ್ಯಃ ತೇ, ಗತಭೋಗಾಃ, ತಾನ್ ಗತಭೋಗಾನ್ |

ಪವನಾಶನಾನ್—ಪವನಃ ಅಶನಂ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಪವನಾಶನಾಃ, ತಾನ್ ಪವನಾಶನಾನ್ |

★ ★ ★

ಮುನಿಮಂಡಲಮಧ್ಯವರ್ತಿನಂ ತ್ರಿಜಗನ್ಮಂಡಲಮಂಡನಾಯಿತಂ |

ಇಹ ಸತ್ಯವತೀಸುತಂ ಹರಿಂ ಪರಿಪೂರ್ಣಪ್ರಮತಿಃ ಸಮೈಕ್ಷತ || 16 ||

ಪದಚ್ಛೇದ—ಮುನಿಮಂಡಲಮಧ್ಯವರ್ತಿನಂ, ತ್ರಿಜಗನ್ಮಂಡಲಮಂಡನಾಯಿತಂ, ಇಹ, ಸತ್ಯವತೀಸುತಂ, ಹರಿಂ, ಪರಿಪೂರ್ಣಪ್ರಮತಿಃ, ಸಮೈಕ್ಷತ |

ಅನ್ವಯ—ಪರಿಪೂರ್ಣಪ್ರಮತಿಃ ಇಹ ಮುನಿಮಂಡಲಮಧ್ಯವರ್ತಿನಂ, ತ್ರಿಜಗನ್ಮಂಡಲಮಂಡನಾಯಿತಂ, ಸತ್ಯವತೀಸುತಂ, ಹರಿಂ, ಸಮೈಕ್ಷತ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಪರಿಪೂರ್ಣಪ್ರಮತಿಃ = ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು

ಇಹ = ಈ ಜಗಲಿಯಲ್ಲಿ

ಮುನಿ ಮಂಡಲ = ಬ್ರಹ್ಮಗಳ ಸಮುದಾಯದ

ಮಧ್ಯವರ್ತಿನಂ = ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ

ತ್ರಿಜಗನ್ಮಂಡಲ ಮಂಡನಾಯಿತಂ = ಮೂರು ಲೋಕಪ್ರದೇಶಗಳಿಗೆ ಅಲಂಕಾರದಂತಿರುವ

ಸತ್ಯವತೀಸುತಂ = ಸತ್ಯವತೀದೇವಿಯ ಪುತ್ರರಾದ

ಹರಿಂ = ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರನ್ನು

ಸಮೈಕ್ಷತ = ನೋಡಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಆ ಬದರೀ ವೃಕ್ಷದ ಕೆಳಗಿರುವ ವಿಶಾಲವಾದ ಜಗಲಿಯಲ್ಲಿ ಮುನಿಗಳೆಲ್ಲರೂ ಮಂಡಲಾಕಾರದಿಂದ ಮಂಡಿಸಿದ್ದರು. ಅವರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಮೂರು ಲೋಕಗಳಿಗೂ ಅಲಂಕಾರದಂತಿರುವ ಸತ್ಯವತೀ ದೇವಿಯ ಮಗನಾದ ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರು ಕುಳಿತಿದ್ದರು. ಅಂತಹ ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸದೇವರನ್ನು ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು ಕಂಡರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಮುನಿಮಂಡಲಮಧ್ಯವರ್ತಿನಂ— ಮುನೀನಾಂ ಮಂಡಲಂ ಮುನಿಮಂಡಲಂ, ಮುನಿಮಂಡಲಸ್ಯ ಮಧ್ಯಂ ಮುನಿಮಂಡಲಮಧ್ಯಂ, ಮುನಿಮಂಡಲಮಧ್ಯೇ ವರ್ತಿತುಂ ಶೀಲಂ ಅಶ್ಲೇಷಿ ಮುನಿಮಂಡಲ-ಮಧ್ಯವರ್ತೀ, ತಂ ಮುನಿಮಂಡಲಮಧ್ಯವರ್ತಿನಂ |

ತ್ರಿಜಗನ್ಮಂಡಲಮಂಡನಾಯಿತಃ— ತ್ರೀಣಿ ಚ ತಾನಿ ಜಗಂತಿ ಚ, ತ್ರಿಜಗಂತಿ, ತ್ರಿಜಗತಾಂ ಮಂಡಲಂ ತ್ರಿಜಗನ್ಮಂಡಲಂ, ಮಂಡನವತ್ ಆಚರಿತವಾನ್ ಮಂಡನಾಯಿತಃ, ತ್ರಿಜಗನ್ಮಂಡಲಸ್ಯ ಮಂಡನಾಯಿತಃ ತ್ರಿಜಗನ್ಮಂಡನಾಯಿತಃ, ತಂ ತ್ರಿಜಗನ್ಮಂಡನಾಯಿತಂ |

ಸತ್ಯವತೀಸುತಂ— ಸತ್ಯವತ್ಯಾಃ ಸುತಃ ಸತ್ಯವತೀಸುತಃ, ತಂ |

ಪರಿಪೂರ್ಣಪ್ರಮತಿಃ— ಪರಿಪೂರ್ಣಾಪ್ರಮತಿಃ, ಯಸ್ಯ ಸಃ ಪರಿಪೂರ್ಣಾಪ್ರಮತಿಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಸಂ ಐಕ್ಷತ ಐದನೇ ಸರ್ಗದ 55ನೇ ಶ್ಲೋಕವನ್ನು ನೋಡಿರಿ. |

★ ★ ★

ನಿಜಹೃತ್ಕಮಲೇಽತಿನಿರ್ಮಲೇ ಸತತಂ ಸಾಧು ನಿಶಾಮಯನ್ನಪಿ |

ಅವಲೋಕ್ಯ ಪುನಃ ಪುನರ್ನವಂ ತಮಸೌ ವಿಸ್ಮಿತ ಇತ್ಯಚಿಂತಯತ್ || 17 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ನಿಜಹೃತ್ಕಮಲೇ, ಅತಿನಿರ್ಮಲೇ, ಸತತಂ, ಸಾಧು, ನಿಶಾಮಯನ್, ಅಪಿ, ಅವಲೋಕ್ಯ, ಪುನಃ ಪುನಃ, ನವಂ, ತಮ್, ಅಸೌ, ವಿಸ್ಮಿತಃ, ಇತಿ, ಅಚಿಂತಯತ್ |

ಅನ್ವಯ— ಅಸೌ ಅತಿನಿರ್ಮಲೇ ನಿಜಹೃತ್ಕಮಲೇ ಸತತಂ ಸಾಧು ನಿಶಾಮಯನ್ ಅಪಿ ತಂ ಪುನಃ ಪುನಃ ನವಂ ಅವಲೋಕ್ಯ ವಿಸ್ಮಿತಃ ಇತಿ ಅಚಿಂತಯತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಸೌ = ಈ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು

ಅತಿನಿರ್ಮಲೇ = ಅತ್ಯಂತ ಶುದ್ಧವಾದ

ನಿಜ = ತಮ್ಮ

ಹೃತ್ಕಮಲೇ = ಹೃದಯಕಮಲದಲ್ಲಿ

ಸತತಂ = ಯಾವಾಗಲೂ

ಸಾಧು = ಚೆನ್ನಾಗಿ

ನಿಶಾಮಯನ್ ಅಪಿ = ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ನೋಡುತ್ತಿದ್ದರೂ ಸಹ

ತಂ = ಆ ವೇದವ್ಯಾಸರನ್ನು

ಪುನಃ ಪುನಃ ನವಂ = ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಹೊಸದಾದವರನ್ನಾಗಿ

ಅವಲೋಕ್ಯ = ನೋಡಿ

ವಿಶ್ವತಃ = ಆಶ್ವರ್ಯಪಟ್ಟವರಾಗಿ

ಇತಿ = ಈ ರೀತಿ (ಮುಂದೆ ತಿಳಿಸುವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ)

ಅಚಿಂತಯತ್ = ಆಲೋಚಿಸಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಕಾಮಶ್ಲೋಧಾದಿ ದೂಷದೂರರಾದ ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು ತಮ್ಮ ಆತ್ಮಂಶ ನಿರ್ಮಲವಾದ ಹೃದಯಕಮಲದಲ್ಲಿ ಯಾವಾಗಲೂ ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರನ್ನು ನೋಡುತ್ತಲೇ ಇರುತ್ತಾರೆ. ಆದರೂ ಈಗ ಬದರಿಕಾಶ್ರಮದಲ್ಲಿ ವಾಸವಾಗಿರುವ ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರು ಆಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಪ್ರತಿಕ್ಷಣದಲ್ಲಿಯೂ ಹೊಸ ಹೊಸದಾಗಿಯೇ ಕಂಡರು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅವರು ಆಶ್ವರ್ಯಪಟ್ಟು ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ (ಮುಂದೆ ವರ್ಣಿಸುವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ) ಆಲೋಚಿಸಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ನಿಜಹೃತ್ಯಮಲೇ— ಹೃದೇವ ಕಮಲಂ ಹೃತ್ಯಮಲಂ, ನಿಜಂ ಚ ತತ್ ಹೃತ್ಯಮಲಂ ಚ ನಿಜಹೃತ್ಯಮಲಂ, ತಸ್ಮಿನ್ ನಿಜಹೃತ್ಯಮಲೇ, ನಿರ್ಗತಂ ಮಲಂ ಯಸ್ಮಾತ್ ತತ್ ನಿರ್ಮಲಂ ಆತ್ಮಂಶಂ ನಿರ್ಮಲಂ ಅತಿನಿರ್ಮಲಂ, ತಸ್ಮಿನ್ ಅತಿನಿರ್ಮಲೇ, ನಿಜಹೃತ್ಯಮಲೇ ಚ ಅತಿನಿರ್ಮಲೇ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಚಿಂತಯತ್ - ಕ್ರಿಯಾಪದ - ಅಚಿಂತಯತ್ 2ನೇ ಸರ್ಗದ 4ನೆಯ ಶ್ಲೋಕವನ್ನು ನೋಡಿರಿ.

★ ★ ★

ಅಗಣಯ್ಯ (ಣೇಯ) ಗುಣಾರ್ಣವೋಽಮಲಃ ಸ ಹಿ ನಾರಾಯಣ ಏಷ ಕೇವಲಂ |

ವಿಧಿನಾಽನುಸೃತಂ ಪರಾಶರಾತ್ ಸುಷುವೇ ಸತ್ಯವತೀ ಕಿಲಾತ್ರ ಯಮ್ || 18 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅಗಣಯ್ಯ(ಣೇಯ), ಗುಣಾರ್ಣವಃ, ಅಮಲಃ, ಸಃ, ಹಿ, ನಾರಾಯಣಃ, ಏಷಃ, ಕೇವಲಂ, ವಿಧಿನಾ, ಅನುಸೃತಂ, ಪರಾಶರಾತ್, ಸುಷುವೇ, ಸತ್ಯವತೀ, ಕಿಲ, ಆತ್ರ, ಯಂ |

ಅನ್ವಯ— ಸತ್ಯವತೀ, ವಿಧಿನಾ, ಅನುಸೃತಂ, ಯಂ, ಆತ್ರ, ಪರಾಶರಾತ್, ಸುಷುವೇ, ಕಿಲ, ಸಃ, ಏಷಃ, ಅಗಣಯ್ಯ (ಣೇಯ), ಗುಣಾರ್ಣವಃ, ಅಮಲಃ, ಕೇವಲಂ, ನಾರಾಯಣಃ ಹಿ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸತ್ಯವತೀ = ದಾಶರಾಜನ ಮಗಳಾದ ಸತ್ಯವತಿಯು

ವಿಧಿನಾ = ಚತುರ್ಮುಖ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ

ಅನುಸೃತಂ = ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲ್ಪಟ್ಟ

ಯಂ = ಯಾವ ವೇದವ್ಯಾಸರನ್ನು

ಆತ್ರ = ಭರತ ಖಂಡದ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ

ಪರಾಶರಾತ್ = ಪರಾಶರ ಮುನಿಯಿಂದ

ಸುಷುವೇ ಕಿಲ = ಪ್ರಸವಿಸಿದಳಷ್ಟೆ,

ಸಃ ಏಷಃ = ಅಂತಹ ಈ ಸತ್ಯವತೀ ಪುತ್ರರಾದ ವ್ಯಾಸರು,

ಅಗಣಯ್ಯ(ಅಗಣೇಯ) = ಎಣಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗದ

ಗುಣಾರ್ಣವಃ = ಗುಣಗಳಿಗೆ ಸಮುದ್ರದಂತಿರುವ

ಅಮಲಃ = ದೋಷವಿಲ್ಲದ

ಕೇವಲಂ = ಸಾಕ್ಷಾತ್

ನಾರಾಯಣಃ ಹಿ = ನಾರಾಯಣನೇ (ಆಗಿದ್ದಾರೆ)

(ಹಿ = ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯು)

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಚತುರ್ಮುಖ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿ ದೇವತೆಗಳ ಪ್ರಾರ್ಥನಾನುಸಾರವಾಗಿ, ಈ ನಮ್ಮ ಭರತ ಬಂಡದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ಪರಾಶರ ಮುನಿಗಳಿಂದ, ಸತ್ಯವೇ ದೇವಿಯನ್ನು ನಿಮಿತ್ತ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಅವತರಿಸಿದ (ಪ್ರಾದುರ್ಭವಿಸಿದ), ಈ ಶ್ರೀ ವೇದವ್ಯಾಸರು ಸಕಲಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣ, ಸಮಸ್ತದೋಷದೂರನಾದ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನೇ ಆಗಿದ್ದಾರೆ. ನಾರಾಯಣ-ನಿಗೂ ಇವರಿಗೂ ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಭೇದವಿಲ್ಲ. ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನಿಗೆ ಜನ್ಮವಿಲ್ಲ. ಪರಾಶರ ಸತ್ಯವತಿಯರ ಮಗನೆಂಬುದು ಕೇವಲ ತೋರಿಕೆ ಮಾತ್ರ. ಅವರು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾದುರ್ಭವಿಸಿ ವೇದವ್ಯಾಸ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಓಡಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಅಗಣಯ್ಯಗುಣಾರ್ಣವಃ— ಗಣಯಿತುಂ ಅಶಕ್ಯಾಃ ಅಗಣಯ್ಯಾಃ (ಅಗಣೇಯಾಃ), ಅಗಣಯ್ಯಾಶ್ಚ ತೇ ಗುಣಾಶ್ಚ ಅಗಣಯ್ಯಗುಣಾಃ, ಅಗಣಯ್ಯಗುಣಾನಾಂ ಅರ್ಣವಃ ಅಗಣಯ್ಯಗುಣಾರ್ಣವಃ |
(ಅಗಣಯ್ಯಗುಣೈರರ್ಣವ ಇವಾರ್ಣವ ಇತಿ ವಾ ವಿಗ್ರಹಃ)

ಅಮಲಃ— ನ ವಿದ್ಯತೇ ಮಲಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಅಮಲಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಸುಷುವೇ- ಪೂಜ್ ಪ್ರಾಣೇಗರ್ಭ ವಿಮೋಚನೇ ಇತ್ಯಸ್ಮಾದ್ ಧಾತೋಃ ಆತ್ಮನೇ ಪದಿನಃ ಭೂತಾನ-ದೈತನಪರೋಕ್ಷೇ ಲಿಟಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ "ಸುಷುವೇ" ಇತಿ ರೂಪವಾಃ |

ಸುಷುವೇ ಸುಷುವಾತೇ ಸುಷುವಿರೇ, ಸುಷುವಿಜೇ ಸುಷುವಾಥೇ ಸುಷುವಿದ್ವೇ, ಸುಷುವೇ ಸುಷುವಿವಹೇ ಸುಷುವಿಮಹೇ ||

★ ★ ★

ಧವಲೇಽಸ್ಯ ಮನಃ ಪಯೋನಿಧೌ ಸದನುಕ್ರೋಶಗೀಂದ್ರಲೋಲಿತೇ |

ಪ್ರಕಟೇಭವತಿ ಸ್ಮ ಸುಂದರೀ ದಯಿತಾ ದೈತ್ಯರಿಪೋಶ್ತ್ರಯೀಮಯೀ || 19 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಧವಲೇ, ಅಸ್ಯ, ಮನಃ ಪಯೋನಿಧೌ, ಸದನುಕ್ರೋಶಗೀಂದ್ರಲೋಲಿತೇ, ಪ್ರಕಟೇಭವತಿ, ಸ್ಮ, ಸುಂದರೀ, ದಯಿತಾ, ದೈತ್ಯರಿಪೋಃ, ಶ್ತ್ರಯೀಮಯೀ |

ಅನ್ವಯ— ಧವಲೇ, ಅಸ್ಯ, ಮನಃಪಯೋನಿಧೌ, ಸದನುಕ್ರೋಶಗೀಂದ್ರಲೋಲಿತೇ, ದೈತ್ಯರಿಪೋಃ, ದಯಿತಾ, ಶ್ತ್ರಯೀಮಯೀ, ಸುಂದರೀ, ಪ್ರಕಟೇಭವತಿ ಸ್ಮ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಧವಲೇ = ಪರಿಶುದ್ಧವಾದ (ಬೆಳ್ಳಗಿರುವ)

ಅಸ್ಯ = ಈ ವೇದವ್ಯಾಸರ

ಮನಃ ಪಯೋನಿಧೌ = ಮನಸ್ಸೆಂಬ ಕ್ಷೀರ ಸಮುದ್ರವು,

ಸತಾ ಅನುಕ್ರೋಶ ಗೀಂದ್ರಲೋಲಿತೇ = ಸಜ್ಜನರಲ್ಲಿರುವ ದಯೆಯೆಂಬ ಮಂದರಪರ್ವತದಿಂದ ಕಡೆ-ಯಲ್ಪುತ್ತಾಗಿ,

ದೈತ್ಯರಿಪೋಃ = ಕಲ್ಪಾದಿ ದೈತ್ಯರಿಗೆ ಶತ್ರುವಾದ ವೇದವ್ಯಾಸರಿಗೆ

ದಯಿತಾ = ಪ್ರಿಯಳಾದ

ತ್ರಯೀಮಯೀ = ಋಗೈಜುಸ್ವಾಮರೂಪಳಾದ
 ಸುಂದರೀ = ಸುಂದರ ಸ್ವರೂಪಳಾದ (ಹೆಂಗಸು) ಲಕ್ಷ್ಮಿಯು
 ಪ್ರಕಟೀಭವತಿಸ್ತು = ಪ್ರಾದುರ್ಭವಿಸಿದಳು (ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡಳು).

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರು ಸಜ್ಜನರ ಮೇಲಿನ ದಯೆಯಿಂದ, ಅವರ ದುಃಖವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಲು ಇಚ್ಛಿಸಿ, ತಮಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಿಯವಾದ ವೇದಗಳನ್ನು ವಿಭಾಗಿಸಿ ಸಜ್ಜನರಿಗೆ ಉಪದೇಶ ಮಾಡಿದರು. ದೇವತೆಗಳೂ ದಾನವರೂ ಸೇರಿ ಮಂದರಪರ್ವತದಿಂದ ಕ್ಷೀರ ಸಮುದ್ರವನ್ನು ಕಡೆದಾಗ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯು ಅವಿರ್ಭವಿಸಿದಂತೆ ವೇದವ್ಯಾಸರ ಮನಸ್ಸೆಂಬ ಕ್ಷೀರಸಮುದ್ರವು ಸಜ್ಜನರ ಮೇಲಿನ ದಯೆಯೆಂಬ ಮಂದರದಿಂದ ಕಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟಾಗ ವೇದತ್ರಯಿಯು ಲಕ್ಷ್ಮಿಯಂತೆ ಅವಿರ್ಭಾವ ಹೊಂದಿತು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಮನಃಪಯೋನಿಧಿ— ಮನ ಏವ ಪಯೋನಿಧಿಃ ಮನಃಪಯೋನಿಧಿಃ, ತಸ್ಮಿನ್ ಮನಃಪಯೋನಿಧೌ |
 ಸದನುಕ್ರೋಶಗಿರೀಂದ್ರಲೋಲಿತೇ— ಸತ್ಸು ಅನುಕ್ರೋಶಃ ಸದನುಕ್ರೋಶಃ, ಸದನುಕ್ರೋಶ ಏವ ಗಿರೀಂದ್ರಃ
 ಸದನುಕ್ರೋಶಗಿರೀಂದ್ರಃ, ಸದನುಕ್ರೋಶಗಿರೀಂದ್ರೇಣ ಲೋಲಿತಃ ಸದನುಕ್ರೋಶಗಿರೀಂದ್ರಲೋಲಿತಃ,
 ತಸ್ಮಿನ್ ಸದನುಕ್ರೋಶಗಿರೀಂದ್ರಲೋಲಿತೇ |
 ಪ್ರಕಟೀಭವತಿಸ್ತು— ಅಪ್ರಕಟಾ ಪ್ರಕಟಾ ಸಂಪದ್ಯಮಾನಾ ಭವತಿ ಸ್ಯ ಪ್ರಕಟೀಭವತಿಸ್ತು |
 ದೈತ್ಯರಿಪೋಃ— ದೈತ್ಯಾನಾಂ ರಿಪುಃ ದೈತ್ಯರಿಪುಃ, ತಸ್ಯ ದೈತ್ಯರಿಪೋಃ |
 ತ್ರಯಿಪುಯಾ— ತ್ರಯ್ಯೇವ ತ್ರಯೀಮಯಾ |

★ ★ ★

ಇತ ಏವ ಪುರಾಣಗೌರಗೌ ಸಮಹಾಭಾರತಪಾರಿಜಾತಕೇ |

ಸತಿ ಜಾತವತಿ ವ್ಯಜಾಯತ ಪ್ರವರಂ ಸೂತ್ರಗಣಾಮೃತಂ ಸ್ವಯಂ

|| 20 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಇತ, ಏವ, ಪುರಾಣಗೌರಗೌ, ಸಮಹಾಭಾರತಪಾರಿಜಾತಕೇ, ಸತಿ, ಜಾತವತಿ, ವ್ಯಜಾಯತ, ಪ್ರವರಂ, ಸೂತ್ರಗಣಾಮೃತಂ, ಸ್ವಯಂ |

ಅನ್ವಯ— ಇತಃ, ಏವ, ಸಮಹಾಭಾರತಪಾರಿಜಾತಕೇ, ಪುರಾಣಗೌರಗೌ, ಜಾತವತಿ, ಸತಿ, ಪ್ರವರಂ, ಸ್ವಯಂ, ಸೂತ್ರಗಣಾಮೃತಂ, ವ್ಯಜಾಯತ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಇತ ಏವ = ಈ ವೇದವ್ಯಾಸರಿಂದಲೇ
 ಸಮಹಾಭಾರತಪಾರಿಜಾತಕೇ = ಮಹಾಭಾರತವೆಂಬ ಪಾರಿಜಾತ ವೃಕ್ಷದಿಂದ ಸಹಿತವಾದ
 ಪುರಾಣಗೌರಗೌ = ಹದಿನೆಂಟು ಪುರಾಣಗಳೆಂಬ ಚಂದ್ರನು
 ಜಾತವತಿ ಸತಿ = ಹುಟ್ಟಲಾಗಿ,
 ಪ್ರವರಂ = ಉತ್ತಮವಾದ (ನಿರ್ಣಾಯಕ ಶಾಸ್ತ್ರೋತ್ತಮವಾದ)
 ಸ್ವಯಂ = ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರದ
 ಸೂತ್ರಗಣಾಮೃತಂ = ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳ ಸಮೂಹವೆಂಬ ಅಮೃತವು
 ವ್ಯಜಾಯತ = ಹುಟ್ಟಿತು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಕ್ಷೀರಸಮುದ್ರದಿಂದ ಪಾರಿಜಾತ ವೃಕ್ಷ ಮತ್ತು ಚಂದ್ರನು ಹುಟ್ಟಿದ ನಂತರ ಅಮೃತವು ಹುಟ್ಟಿದಂತೆ, ಈ ವೇದವ್ಯಾಸರ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಕ್ಷೀರಸಮುದ್ರದಿಂದ ಮಹಾಭಾರತವೆಂಬ ಪಾರಿಜಾತ ವೃಕ್ಷವೂ, ಅಷ್ಟಾದಶ ಪುರಾಣಗಳೆಂಬ ಚಂದ್ರನೂ, ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ ಸಮೂಹವೆಂಬ ಅಮೃತವೂ ಹುಟ್ಟಿದ್ದವು. ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರು ಮಹಾಭಾರತ, ಅಷ್ಟಾದಶ-ಪುರಾಣಗಳು ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮಮೀಮಾಂಸಾಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ರಚಿಸಿದರು. ಅಶೇಷ ಪುರುಷಾರ್ಥ ಪ್ರದತ್ತೇನ ಭಾರತ, ಪಾರಿಜಾತ-ಗಳಿಗೆ ಸಾಮ್ಯವನ್ನೂ, ಪದಾರ್ಥ ಪ್ರಕಾಶಕತ್ವೇನ ಪುರಾಣಗಳಿಗೂ ಚಂದ್ರನಿಗೂ ಸಾಮ್ಯವನ್ನೂ, ಜರಾಮರಣನಾಶಕತ್ವೇನ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳಿಗೂ ಅಮೃತಕ್ಕೂ ಹೋಲಿಕೆಯನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಪುರಾಣಗೌರಗೌ— ಗೌರಾಃ ಗಾವಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಗೌರಗುಃ, ಪುರಾಣಾನ್ಯೇವ ಗೌರಗುಃ ಪುರಾಣಗೌರಗುಃ, ತಸ್ಮಿನ್ ಪುರಾಣಗೌರಗೌ ।

ಸಮಹಾಭಾರತಪಾರಿಜಾತಕೇ— ಮಹಾಭಾರತಮೇವ ಪಾರಿಜಾತಃ ಮಹಾಭಾರತಪಾರಿಜಾತಃ, ಮಹಾ-ಭಾರತಪಾರಿಜಾತೇನ ಸಹ ವರ್ತತೇ ಇತಿ ಸಮಹಾಭಾರತಪಾರಿಜಾತಕಃ, ತಸ್ಮಿನ್ ಸಮಹಾಭಾರತ-ಪಾರಿಜಾತಕೇ ।

ಸೂತ್ರಗಣಾಮೃತಂ— ಸೂತ್ರಗಣ ಏವ ಅಮೃತಂ ಸೂತ್ರಗಣಾಮೃತಂ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ವ್ಯಜಾಯತ- ವಿ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ಜನೀಷ್ಯಾದುರ್ಭಾವೇ ಇತ್ಯಸ್ಮಾದ್ವಾತೋಃ ಆತ್ಮನೇ-ಪದಿನಃ ಅನದೃತನಭೂತೇ ಲಬ್ಧ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ ವ್ಯಜಾಯತ ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ವಿ-ಅಜಾಯತ ಅಜಾಯೇತಾಂ ಅಜಾಯಂತೆ, ಅಜಾಯಥಾಃ ಅಜಾಯೇಥಾಂ ಅಜಾಯದ್ಧೃಂ, ಅಜಾಯೇ ಅಜಾಯಾಮಹಿ ಅಜಾಯಾಮಹಿ ॥

★ ★ ★

ನಿರವಗ್ರಹಮುರ್ವನುಗ್ರಹಂ ವಿದಧತ್ ಪಾಂಡುಸುತಾದಿಸಜ್ಜನೇ ।

ಅವನಾಯವನಾಯ ಸಂವಿದಾಂ ಸುಚಿರಾಯೈಷ ಚಚಾರ ಚಾರುಗೀಃ ॥ 21 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ನಿರವಗ್ರಹಂ, ಉರ್ವನುಗ್ರಹಂ, ವಿದಧತ್, ಪಾಂಡುಸುತಾದಿಸಜ್ಜನೇ, ಅವನೌ, ಅವನಾಯ, ಸಂವಿದಾಂ, ಸುಚಿರಾಯ, ಏಷಃ, ಚಚಾರ, ಚಾರುಗೀಃ ।

ಅನ್ವಯ— ಚಾರುಗೀಃ, ಏಷಃ, ಪಾಂಡುಸುತಾದಿಸಜ್ಜನೇ, ನಿರವಗ್ರಹಂ, ಉರ್ವನುಗ್ರಹಂ, ವಿದಧತ್, ಸಂವಿದಾಂ, ಅವನಾಯ, ಅವನೌ, ಸುಚಿರಾಯ, ಚಚಾರ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಚಾರು = ಮನೋಹರವಾದ

ಗೀಃ = ಮಾತುಳ್ಳ

ಏಷಃ = ಈ ವೇದವ್ಯಾಸರು,

ಪಾಂಡುಸುತಾದಿ ಸಜ್ಜನೇ = ಪಾಂಡವರೇ ಮೊದಲಾಗಿ ಉಳ್ಳ ಸಾಧುಜನರಲ್ಲಿ

ನಿರವಗ್ರಹಂ = ತಡೆಯಿಲ್ಲದೆ (ಪೂರ್ಣವಾದ)

ಉರು = ಹೆಚ್ಚಾದ

ಅನುಗ್ರಹಂ = ಪ್ರಸಾದವನ್ನು

ವಿದಧತ್ = ಮಾಡುತ್ತಾ

ಸಂವಿಧಾಂ = ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನಗಳ (ತತ್ತ್ವ ಜ್ಞಾನಿಗಳ) (ತತ್ತ್ವ ಜ್ಞಾನ ವಿಷಯದ ವಸ್ತುಗಳ)

ಆವನಾಯ = ರಕ್ಷಣೆಗೋಸ್ಕರ

ಆವನೌ = ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ

ಸುಚಿರಾಯ = ಬಹಳ ಕಾಲದವರೆಗೆ

ಚಚಾರ = ಸಂಚರಿಸಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಈ ವೇದವ್ಯಾಸರು ಮನೋಹರವಾದ ಮಾತುಳ್ಳವರು, ಇವರು ಪಾಂಡವರೇ ಮುಂತಾದ ಸಜ್ಜನರಲ್ಲಿ ಮಹತ್ವಾದ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ, ತತ್ತ್ವ ಜ್ಞಾನ, ತತ್ತ್ವ ಜ್ಞಾನಿಗಳು ಮತ್ತು ತತ್ತ್ವ ಜ್ಞಾನ ವಿಷಯವಾದ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಕಾಪಾಡುತ್ತಾ ಬಹಳ ಕಾಲದವರೆಗೆ ಭರತಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ನಿರವಗ್ರಹಂ— ನಿಷ್ಪಾಂತಃ ಅವಗ್ರಹಾತ್ ನಿರವಗ್ರಹಃ, ತಂ ನಿರವಗ್ರಹಂ ।

ಉರ್ವನುಗ್ರಹಂ— ಉರುಶ್ವಾಸೌ ಅನುಗ್ರಹಶ್ಚ ಉರ್ವನುಗ್ರಹಃ, ತಂ ಉರ್ವನುಗ್ರಹಂ ।

ಪಾಂಡುಸುತಾದಿಸಜ್ಜನಃ— ಪಾಂಡೋಃ ಸುತಾಃ ಪಾಂಡುಸುತಾಃ, ಪಾಂಡುಸುತಾಃ ಆದಯಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ

ಪಾಂಡುಸುತಾದಿಃ, ಸಂಶ್ವಾಸೌ ಜನಶ್ಚ ಸಜ್ಜನಃ ಪಾಂಡುಸುತಾದಿಶ್ವಾಸೌ ಸಜ್ಜನಶ್ಚ ಪಾಂಡುಸುತಾದಿಸಜ್ಜನಃ,

ತಸ್ಮಿನ್ ಪಾಂಡವಸುತಾದಿಸಜ್ಜನೇ ।

ಚಾರುಗೀ— ಚಾರು ಗೀಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಚಾರುಗೀಃ । ಚಾರ್ವ್ಯಃ ಗಿರಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಚಾರುಗೀಃ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಚಚಾರ- ಚರಗತಿಭಕ್ಷಣಯೋರಿತಿ ಗತಿಭಕ್ಷಣಾರ್ಥಕಾತ್ ಚರಧಾತೋಃ ಪರಸ್ವೈವದಿನಃ ಭೂತಾ-
ನದ್ಯತನಪರೋಕ್ಷೇ ಲಿಟಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ "ಚಚಾರ" ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ಚಚಾರ ಚೇರತುಃ ಚೇರುಃ, ಚೇರಿಥ ಚೇರಥುಃ ಚೇರ, ಚಚಾರ-ಚಚರ, ಚೇರಿವ, ಚೇರಿಮ ॥

★ ★ ★

ಅಧುನಾ ಕಲಿಕಾಲವೃತ್ತಯೇ ಸವಿತೇವ ಕ್ಷಣದಾನುವೃತ್ತಯೇ ।

ಜನದ್ವೈಗೃಷ್ಣಯತ್ವಮತ್ಯಜನ್ ಭಗವಾನಾಶ್ರಮಮಾವಸನ್ನಿಮಮ್

॥ 22 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅಧುನಾ, ಕಲಿಕಾಲವೃತ್ತಯೇ, ಸವಿತಾ, ಇವ, ಕ್ಷಣದಾನುವೃತ್ತಯೇ, ಜನದ್ವೈಗೃಷ್ಣಯತ್ವಂ, ಅತ್ಯಜನ್, ಭಗವಾನ್, ಆಶ್ರಮಂ, ಆವಸನ್, ಇಮಮ್ ।

ಅನ್ವಯ— ಅಧುನಾ, ಇಮಂ, ಆಶ್ರಮಂ, ಆವಸನ್, ಭಗವಾನ್, ಕಲಿಕಾಲವೃತ್ತಯೇ, ಕ್ಷಣದಾನುವೃತ್ತಯೇ, ಸವಿತಾ, ಇವ, ಜನದ್ವೈಗೃಷ್ಣಯತ್ವಂ, ಅತ್ಯಜನ್ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಧುನಾ = ಈಗ

ಇಮಂ ಆಶ್ರಮಂ = ಈ ಬದರಿಕಾಶ್ರಮದಲ್ಲಿ

ಆವಸನ್ = ವಾಸ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ

ಭಗವಾನ್ = ಪೂರ್ಣಾಷ್ಟಾಂಗೈಶ್ವರ್ಯಸಂಪನ್ನರಾದ ವ್ಯಾಸರು

ಕಲಿಕಾಲವೃತ್ತಯೇಕ್ಷಣಾದಾ = ಕಲಿಯುಗ ಸಮಯದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗೋಸ್ಕರ ರಾತ್ರಿಯ

ಅನುವೃತ್ತಯೇ = ನಿರಂತರ ನಡೆಯುವಿಕೆಗಾಗಿ,

ಸವಿತಾ ಇವ = ಸೂರ್ಯನಂತೆ (ಸೂರ್ಯನು ಕಣ್ಮರೆಯಾಗುವಂತೆ)

ಜನ = ಜನರ

ದೃಗ್ವಿಷಯತ್ವಂ = ಕಣ್ಣಿಗೆ ಗೋಚರವಾಗುವಿಕೆಯನ್ನು

ಅತ್ಯಜತ್ = ಬಿಟ್ಟರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ದೇವತೆಗಳು, ಋಷಿಗಳು ಭೂಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿದ್ದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಕಲಿಯುಗ ಧರ್ಮಗಳು ನಡೆಯಲಾರವು ಎಂದು ಶಾಸ್ತ್ರವಿದೆ. ಅದುದರಿಂದ ಈಗ ಈ ವೇದವ್ಯಾಸರು ಈ ಬದರಿಕಾಶ್ರಮದಲ್ಲಿ ಸಾಧಾರಣ ಜನರ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಗೋಚರರಾಗದೆ ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ರಾತ್ರಿಯು ಬರುವುದರ ಸಲುವಾಗಿ ಸೂರ್ಯನು ಹೇಗೆ ಜನರ ಕಣ್ಮರೆಯಾಗುತ್ತಾನೋ ಅದರಂತೆ ತಾನು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಕಲಿಯುಗವು ಹೋಗಿ ಕೃತಯುಗವೇ ಆದೀತೆಂದು ಯುಗ-ಪ್ರವರ್ತಕರಾದ ಜಗದ್ಗುರು ವೇದವ್ಯಾಸರು ಕಣ್ಮರೆಯಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಕಲಿಕಾಲವೃತ್ತಯೇ— ಕಲೀ: ಕಾಲ: ಕಲಿಕಾಲ: ಕಾಲಿಕಾಲಸ್ಯ ವೃತ್ತಿ: ಕಲಿಕಾಲವೃತ್ತಿ: ತಸ್ಯ ಕಲಿಕಾಲವೃತ್ತಯೇ।

ಕ್ಷಣದಾನುವೃತ್ತಯೇ— ಕ್ಷಣದಾಯಾ: ಅನುವೃತ್ತಿ: ಕ್ಷಣದಾನುವೃತ್ತಿ: ತಸ್ಯ ಕ್ಷಣದಾನುವೃತ್ತಯೇ ।

ಜನದೃಗ್ವಿಷಯತ್ವಂ— ಜನಾನಾಂ ದೃಶ: ಜನದೃಶ: ವಿಷಯಸ್ಯ ಭಾವ: ವಿಷಯತ್ವಂ । ಜನದೃಶಾಂ ವಿಷಯತ್ವಂ ಜನದೃಗ್ವಿಷಯತ್ವಂ।

ಭಗವಾನ್— ಭಗ: ಅಸ್ಯ ಅಸ್ಮೀತಿ ಭಗವಾನ್ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅತ್ಯಜತ್ - ತ್ಯಜಹಾನ್ ಇತಿ ಹ್ಯಾನ್ಯರ್ಥಕಾತ್ ತ್ಯಜಧಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಪರಸ್ವಪದಿನ: ಅನದೃತನ ಭೂತೇ ಲಬ್ಧ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ವಿಶವಚನೇ "ಅತ್ಯಜತ್" ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ಅತ್ಯಜತ್ ಅತ್ಯಜತಾಂ ಅತ್ಯಜನ್, ಅತ್ಯಜ: ಅತ್ಯಜತಂ ಅತ್ಯಜತ, ಅತ್ಯಜಂ ಅತ್ಯಜಾವ ಅತ್ಯಜಾಮು ॥

ವ್ಯಾಕರಣ ವಿಶೇಷ- ಇಮಂ ಆಶ್ರಮಂ ಆವಸನ್ ಇಲ್ಲಿ 'ಉಪಾನ್ವದ್ಯಾಜ್ವಸ:' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆಧಾರಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಸಂಜ್ಞೆಯು ಬಂದು ದ್ವಿತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿಯು ಬಂದಿದೆ.

★ ★ ★

ತದಿದಂ ಪಪುರಸ್ಯ ದೃಶ್ಯತೇ ದಲಿತೇಂದೀವರಸುಂದರದ್ಯುತಿ ।

ಪರಮಾಜಿನಯೋಗಪೀಠಗಂ ಮಮ ಚೇತೋನಯನಾಭಿನಂದನಮ್ ॥ 23 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ತತ್, ಇದಂ, ಪಪುಃ, ಅಸ್ಯ, ದೃಶ್ಯತೇ, ದಲಿತೇಂದೀವರಸುಂದರದ್ಯುತಿ, ಪರಮಾಜಿನಯೋಗ-ಪೀಠಗಂ, ಮಮ, ಚೇತೋನಯನಾಭಿನಂದನಂ ।

ಅನ್ವಯ— ದಲಿತೇಂದೀವರಸುಂದರದ್ಯುತಿ, ಪರಮಾಜಿನಯೋಗಪೀಠಗಂ, ಮಮ ಚೇತೋನಯನಾಭಿನಂದನಂ ಅಸ್ಯ, ತತ್, ಇದಂ ಪಪುಃ, (ಮಯಾ) ದೃಶ್ಯತೇ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ದಲಿತ ಇಂದೀವರ ಸುಂದರ ದ್ಯುತಿ = ಅರಳಿದ ಕನ್ನದಿಲೆ ಹೂವಿನಂತೆ ಮನೋಹರವಾದ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳ.

ಪರಮಾಜಿನ ಯೋಗಪೀಠಗಂ = ಉತ್ತಮವಾದ ಕೃಷ್ಣಾಜನವೆಂಬ ಯೋಗಾಸನದಲ್ಲಿರುವ,
ಮಮ = ನನ್ನ
ಚೇತಃ = ಮನಸ್ಸು (ಮತ್ತು)
ನಯನ = ಕಣ್ಣುಗಳನ್ನು
ಅಭಿನಂದನಂ = ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸುವ,
ಅಶ್ಯ = ಈ ಪ್ಯಾಸರ
ತತ್ = ಆ ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಸಾಧಾರಣ ಜನರ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಗೋಚರವಾಗದ
ಇದಂ = ಎದುರಿನಲ್ಲಿರುವ
ವಪುಃ = ದೇಹವು
(ಮಯಾ = ನನ್ನಿಂದ)
ದೃಶ್ಯತೇ = ನೋಡಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಎದುರಿಗೆ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿರುವ ಈ ಅದ್ಭುತ ಮೂರ್ತಿಯು ಅರಳಿದ ಕನ್ನಡಿಯೆ ಹೊವಿನಂತೆ ಸುಂದರ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳದ್ದಾಗಿದೆ. ನನ್ನ ಮನಸ್ಸಿಗೂ ಕಣ್ಣುಗಳಿಗೂ ತುಂಬಾ ಆನಂದವನ್ನು ಉಂಟು ಮಾಡುತ್ತಿದೆ. ಸಾಧಾರಣ ಜನರ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಿಸದಿದ್ದರೂ ನನ್ನ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿರುವ ಈ ಸುಂದರ ಸ್ವರೂಪವು ಕೃಷ್ಣಾಜನದ ಧ್ಯಾನಾಸನದಲ್ಲಿ ಮಂಡಿಸಿದೆ. ಇಂತಹ ರೂಪವನ್ನು ನಾನು ಈಗ ನೋಡುತ್ತಿದ್ದೇನೆ.

ವಿಗ್ರಹ—

ದಲಿತೇಂದೀವರಸುಂದರದ್ವ್ಯತಿ— ದಲಿತಂ ಚ ತತ್ ಇಂದೀವರಂ ಚ ದಲಿತೇಂದೀವರಂ, ದಲಿತೇಂದೀ-
ವರವತ್ ಸುಂದರೀ ದಲಿತೇಂದೀವರಸುಂದರೀ, ದಲಿತೇಂದೀವರಸುಂದರೀ ದ್ವ್ಯತಿಃ ಯಸ್ಯ ತತ್
ದಲಿತೇಂದೀವರಸುಂದರದ್ವ್ಯತಿ ।

ಪರಮಾಜಿನಯೋಗಪೀಠಗಂ— ಪರಮಂ ಚ ತತ್ ಅಜಿನಂ ಚ ಪರಮಾಜಿನಂ, ಯೋಗಸ್ಯ ಪೀಠಂ
ಯೋಗಪೀಠಂ, ಪರಮಾಜಿನಂ ಚ ತತ್ ಯೋಗಪೀಠಂ ಚ ಪರಮಾಜಿನಯೋಗಪೀಠಂ, ತತ್
ಗಚ್ಛತೀತಿ ಪರಮಾಜಿನಯೋಗಪೀಠಗಂ।

ಚೇತೋನಯನಾಭಿನಂದನಂ— ಚೇತಸ್ತ ನಯನೇ ಚ ಚೇತೋನಯನಾನಿ, ತಾನಿ ಅಭಿನಂದಯತೀತಿ
ಚೇತೋನಯನಾಭಿನಂದನಂ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ದೃಶಿತ್ ಪ್ರೇಕ್ಷಣೇ ಇತಿ ಪ್ರೇಕ್ಷಣಾರ್ಥಕಾತ್ ದೃಶ್ ಧಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಪರಸ್ವೈಪದಿನಃ ಪ್ರಕೃತೇ
ಕರ್ಮಣಿ ಆತ್ಮನೇಪದಿನಃ ವರ್ತಮಾನೇ ಲಟಿ ಪ್ರಥಮವುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ “ದೃಶ್ಯತೇ” ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ದೃಶ್ಯತೇ ದೃಶ್ಯತೇ ದೃಶ್ಯತೇ, ದೃಶ್ಯಸೇ ದೃಶ್ಯೇಥೇ ದೃಶ್ಯಧ್ವೇ, ದೃಶ್ಯೇ ದೃಶ್ಯಾವಹೇ ದೃಶ್ಯಾಮಹೇ ॥

ಪ್ರಯೋಗಿ ಪರಿವರ್ತನ- ಮಯಾ ವಪುಃ ದೃಶ್ಯತೇ (ಕರ್ಮಣಿ) ಅಹಂ ವಪುಃ ಪಶ್ಯಾಮಿ (ಕರ್ತೃ)

★ ★ ★

ಅಗಣಯ್ಯ (ಕೇಯ) ಗುಣೈಃ ಸುಪೂರಿತಂ ಪರಿಪೂರ್ಣಾಗಣೇತಾತ್ಮಸದ್ಗುಣೈಃ ।

ಇದಮಸ್ತಸಮಸ್ತದೂಷಣಂ ಸಚಿದಾನಂದಮಯಂ ಹಿ ಕೇವಲಂ

॥ 24 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅಗಣಯ್ಯಗುಣೈಃ, ಸುಪೂರಿತಂ, ಪರಿಪೂರ್ಣಾಗಣಿತಾತ್ಮನದ್ಗುಣೈಃ, ಇದಂ, ಅಸ್ತಸಮಸ್ತದೂಷಣಂ, ಸಚಿದಾನಂದಮಯಂ, ಹಿ, ಕೇವಲಂ |

ಅನ್ವಯ— ಇದಂ, (ವಪುಃ), ಅಗಣಯ್ಯ (ಣೇಯ), ಗುಣೈಃ, ಪರಿಪೂರ್ಣಾಗಣಿತಾತ್ಮನದ್ಗುಣೈಃ ಸುಪೂರಿತಂ, ಅಸ್ತಸಮಸ್ತದೂಷಣಂ, ಕೇವಲಂ, ಸಚಿದಾನಂದಮಯಂ, ಹಿ (ಮಯಾ ದೃಶ್ಯತೇ) |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಇದಂ = ಎದುರಿಗೆ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿರುವ ಶ್ರೀ ವ್ಯಾಸರ ಈ ದೇಹವು

ಅಗಣಯ್ಯ(ಣೇಯ) ಗುಣೈಃ = ಎಣಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗದ ಗುಣ(ಧರ್ಮ)ಗಳುಳ್ಳ,

ಪರಿಪೂರ್ಣ ಅಗಣಿತ ಆತ್ಮ ಸರ್ವಗುಣೈಃ = (ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಪೂರ್ಣವಾದ) ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ ಲೆಕ್ಕವಿಲ್ಲದ ಸ್ವರೂಪಭೂತವಾಗಿರುವ, ಉತ್ಪತ್ತಿನಾಶಾದಿ ದೋಷರಹಿತವಾದ, ಜ್ಞಾನ, ಆನಂದ ಮೊದಲಾದ ಕಲ್ಯಾಣ ಧರ್ಮಗಳಿಂದ

ಸುಪೂರಿತಂ = ಚೆನ್ನಾಗಿ ತುಂಬಿದ,

ಅಸ್ತ = ಮುಟ್ಟದಿರುವ (ಅಸ್ಪೃಷ್ಠವಾದ ಅಥವಾ ನಿರಸ್ತವಾದ)

ಸಮಸ್ತ = ಎಲ್ಲಾ

ದೂಷಣಂ = ಶರೀರ ದೋಷವುಳ್ಳ

ಕೇವಲಂ = ಜಡಾ ಮಿಶ್ರವಾಗಿ (ಮುಖ್ಯವಾಗಿ)

ಸಚಿದಾನಂದಮಯಂ = ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಸಹಿತವಾದ ಆನಂದವೇ ಸ್ವರೂಪವಾಗಿ ಉಳ್ಳದ್ದಾಗಿ

ಹಿ = ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿ

(ಮಯಾ = ನನ್ನಿಂದ

ದೃಶ್ಯತೇ = ನೋಡಲ್ಪಡುತ್ತದೆ).

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ನಾನು ಈ ಶ್ರೀ ವೇದವ್ಯಾಸರ ಸ್ವರೂಪವೇ ಆಗಿರುವ ದೇಹವನ್ನು ಎದುರಿನಲ್ಲಿಯೇ ನೋಡುತ್ತಿದ್ದೇನೆ. ಇದು ಅನಂತವಾದ ಸ್ವರೂಪವೇ ಆಗಿರುವ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿಯೂ ಸತ್ಯವಾಗಿರುವ ಉತ್ಪತ್ತಿನಾಶಾದಿ ದೋಷರಹಿತವಾದ, ನಿರತಿತಿಯವಾದ ಜ್ಞಾನಾನಂದಾದಿ ಕಲ್ಯಾಣ ಧರ್ಮಗಳಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ರೀತಿಯಿಂದಲೂ ಆತ್ಮಂತ ಪೂರ್ಣವಾಗಿದೆ. ಈ ಒಂದೊಂದು ಗುಣಗಳೂ ಲೆಕ್ಕ ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗದ ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿವೆ. ಜ್ಞಾನವು ಕಳೆದು ಹೋದ, ಈಗಿರುವ, ಮುಂದೆ ಬರಲಿರುವ (ತ್ರಿಕಾಲದ) ಎಲ್ಲಾ ದೋಷಗಳಿಂದಲೂ ಹೊರಗೊಂಡಿದೆ. ಆನಂದವು ಆತ್ಮಂತ ಉದ್ವಿಗ್ನವಾಗಿದೆ. (ದುಃಖಾಮಿಶ್ರಿತವಾಗಿದೆ), ಶಕ್ತಿಯು ನಿರತಿತಿಯವಾಗಿದೆ. (ಅಪ್ರತಿಹತವಾಗಿದೆ). ಇಂತಹ ಪರಮಾತ್ಮನ ಸ್ವರೂಪ ಭೂತವಾದ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಸಾಮುದ್ರಿಕ ತಾಪೋಶ್ವರವಾದ ಮತ್ತಾವ ದೋಷಗಳೂ ಇಲ್ಲ. ಇದು ಆತ್ಮಂತ ಉತ್ತಮೋತ್ತಮವಾದ ಮೂವತ್ತ ಎರಡು ಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದೆ. ಸಮೀಚೀನ ಜ್ಞಾನ ಮತ್ತು ಆನಂದಗಳೇ ಈ ದೇಹವು. ಇಂತಹ ಸರ್ವಥಾ ಜಡಾಮಿಶ್ರವಾದ ದೇಹವನ್ನು ನಾನು ಎದುರಿನಲ್ಲಿಯೇ ನೋಡುತ್ತಿದ್ದೇನೆ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಅಗಣಯ್ಯಗುಣೈಃ— ಗಣಯಿತುಮಶಕ್ಯಾಃ ಅಗಣಯ್ಯಾಃ(ಅಗಣೇಯಾಃ), ಅಗಣಯ್ಯಾಃ(ಅಗಣೇಯಾಃ)

ಗುಣಾಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಅಗಣಯ್ಯ(ಅಗಣೇಯ)ಗುಣಾಃ, ತೈಃ ಅಗಣಯ್ಯಗುಣೈಃ |

ಸುಪೂರಿತಂ— ಸುಪೂರಿತಂ ಸುಪೂರಿತಂ |

ಪರಿಪೂರ್ಣಗಣಿತಾತ್ಮಸದ್ಗುಣೈಃ— ಸಂತಪ್ತ ತೇ ಗುಣಾಶ್ಚ ಸದ್ಗುಣಾಃ, ಅತ್ಯಂತಪ್ತ ತೇ ಸದ್ಗುಣಾಶ್ಚ ಅತ್ಯ-
ಸದ್ಗುಣಾಃ, ಅಗಣಿತಾಶ್ಚ ತೇ ಅತ್ಯಸದ್ಗುಣಾಶ್ಚ ಅಗಣಿತಾತ್ಮಸದ್ಗುಣಾಃ, ಪರಿಪೂರ್ಣಾಶ್ಚ ತೇ
ಅಗಣಿತಾತ್ಮಸದ್ಗುಣಾಶ್ಚ ಪರಿಪೂರ್ಣಗಣಿತಾತ್ಮಸದ್ಗುಣಾಃ, ತೈಃ ಪರಿಪೂರ್ಣಗಣಿತಾತ್ಮಸದ್ಗುಣೈಃ |

ಅಶ್ವಸಮಸ್ತದೂಷಣಂ— ಸಮಸ್ತಾನಿ ಚ ತಾನಿ ದೂಷಣಾನಿ ಚ ಸಮಸ್ತದೂಷಣಾನಿ, ಅಸ್ಮಾನಿ ಸಮಸ್ತ-
ದೂಷಣಾನಿ ಯಸ್ಮಾತ್ ತತ್ ಅಶ್ವಸಮಸ್ತದೂಷಣಂ |

ಸಚಿದಾನಂದಮಯಂ— ಚಿತಾ ಸಹ ವರ್ತತೇ ಇತಿ ಸಚಿತ್, ಸಚಿಚ್ಛಾಸೌ ಆನಂದಶ್ಚ ಸಚಿದಾನಂದಃ
ಸಚಿದಾನಂದ ಏವ ಸಚಿದಾನಂದಮಯಂ, ಸಚಿದಾನಂದಃ ಮಯ (ಸ್ವರೂಪಂ) ಯಸ್ಯ ತತ್
ಸಚಿದಾನಂದಮಯಮಿತಿ ವಾ |

ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರ ದೇಹವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ ತರುವಾಯ ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸ
ದೇವರ ಪಾದಗಳ ಧೂಳಿಯನ್ನಾರಂಭಿಸಿ ಶಿರಸ್ಸಿನವಧವಿಗೆ ವರ್ಣಿಸಲು ಆರಂಭಿಸುತ್ತಾರೆ.

★ ★ ★

ಕಮಲಾಕಮಲಾಸನಾನಿಲೈಃ ವಿಹಗಾಹೀಂದ್ರಶಿವೇಂದ್ರಪೂರ್ವಕೈಃ |

ಪದಪದ್ಮರಜೋಽಸ್ಯ ಧಾರಿತಂ ಶಿರಸಾ ಹಂತ ವಹಾಮ್ಯಹಂ ಮುಹುಃ || 25 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಕಮಲಾಕಮಲಾಸನಾನಿಲೈಃ, ವಿಹಗಾಹೀಂದ್ರಶಿವೇಂದ್ರಪೂರ್ವಕೈಃ, ಪದಪದ್ಮರಜಃ, ಅಸ್ಯ, ಧಾರಿತಂ,
ಶಿರಸಾ, ಹಂತ, ವಹಾಮಿ, ಅಹಂ, ಮುಹುಃ |

ಅನ್ವಯ— ವಿಹಗಾಹೀಂದ್ರಶಿವೇಂದ್ರಪೂರ್ವಕೈಃ, ಕಮಲಾಕಮಲಾಸನಾನಿಲೈಃ, ಶಿರಸಾ, ಧಾರಿತಂ, ಅಸ್ಯ, ಪದ-
ಪದ್ಮರಜಃ, ಅಹಂ, ಮುಹುಃ, ವಹಾಮಿ, ಹಂತ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ವಿಹಗ ಅಹಿ ಇಂದ್ರ ಶಿವ ಇಂದ್ರ = ಪಕ್ಷಿಗಳು, ಸರ್ಪಗಳು ಇವುಗಳಿಗೆ ಒಡೆಯರಾದ (ವಿಹಗೇಂದ್ರ, ಅಹೀಂದ್ರ)
ಗರುಡಶೇಷರು, ಮಹಾದೇವರು, ದೇವೇಂದ್ರನು, ಇವರೇ

ಪೂರ್ವಕೈಃ = ಮೊದಲಾಗಿ ಉಳ್ಳ

ಕಮಲಾ ಕಮಲಾಸನ ಅನಿಲೈಃ = ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯು, ಬ್ರಹ್ಮದೇವರು, ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣರು ಇವರಿಂದ,

ಶಿರಸಾ = ಶಿರದಲ್ಲಿ

ಧಾರಿತಂ = ಧರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ

ಅಸ್ಯ = ಈ ವೇದವ್ಯಾಸ ದೇವರ

ಪದಪದ್ಮರಜಃ = ತಾವರೆಯಂತಿರುವ ಪಾದಗಳ ಧೂಳಿಯನ್ನು

ಅಹಂ = ನಾನು (ಶಿರಸಾ = ತಲೆಯಲ್ಲಿ)

ಮುಹುಃ = ಬಾರಿಬಾರಿಗೂ

ವಹಾಮಿ = ಧರಿಸುತ್ತೇನೆ

ಹಂತ = ಎಪ್ಪು ಸಂತೋಷವು !

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ದೇವೇಂದ್ರ, ಮಹಾದೇವರು, ಗರುಡ, ಶೇಷ, ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣ, ಬ್ರಹ್ಮ, ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿ ಇವರು ಈ
ವೇದವ್ಯಾಸರ ಕಮಲದಂತಿರುವ ಪಾದಗಳಿಗೆ ಪ್ರಣಾಮ ಮಾಡಿ ಅವರ ಪಾದಗಳ ಧೂಳಿಯನ್ನು ಪ್ರಸಾದದಂತೆ ಶಿರಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ

ಧರಿಸುತ್ತಾರೆ. ನಾನೂ ಕೂಡ ಇಂತಹ ಪಾದಗಳಿಗೆ ನಮಿಸಿ, ಅವುಗಳ ಧೂಳಿಯನ್ನು ಪ್ರಸಾದ ರೂಪವಾಗಿ ಮತ್ತು ಮತ್ತು ಧರಿಸುತ್ತೇನೆ. ಅನಂದ ಪಡುತ್ತೇನೆ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಕಮಲಾಕಮಲಾಸನಾನಿಲೈಃ— ಕಮಲಂ ಅಸನಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಕಮಲಾಸನಃ, ಕಮಲಾ ಚ ಕಮಲಾಸನಶ್ಚ, ಅನಿಲಶ್ಚ, ಕಮಲಾಕಮಲಾಸನಾನಿಲಾಃ, ತೈಃ ಕಮಲಾಕಮಲಾಸನಾನಿಲೈಃ ।

ವಿಹಗಾಹೇಂದ್ರಶಿವೇಂದ್ರಪೂರ್ವಕೈಃ— ಇಂದ್ರಶ್ಚ ಇಂದ್ರಶ್ಚ ಇಂದ್ರಿ, ವಿಹಗಾಶ್ಚ ಅಹಯಶ್ಚ ವಿಹಗಾಹಯಃ, ವಿಹಗಾಹೀನಾಂ ಇಂದ್ರಿ ವಿಹಗಾಹೀಂದ್ರಿ, ವಿಹಗಾಹೀಂದ್ರಿ ಚ ಶಿವಶ್ಚ ಇಂದ್ರಶ್ಚ ವಿಹಗಾಹೀಂದ್ರ-ಶಿವೇಂದ್ರಾಃ, ವಿಹಗಾಹೀಂದ್ರಶಿವೇಂದ್ರಾಃ ಪೂರ್ವೇ ಯೇಷಾಂ ತೇ ವಿಹಗಾಹೀಂದ್ರಶಿವೇಂದ್ರ-ಪೂರ್ವಕಾಃ, ತೈಃ ವಿಹಗಾಹೀಂದ್ರಶಿವೇಂದ್ರಪೂರ್ವಕೈಃ ।

ಪದಪದ್ಮರಜಃ— ಪದೇ ಪದ್ಮೇ ಇವ ಪದಪದ್ಮೇ, ಪದ ಪದ್ಮಯೋಃ ರಜಃ ಪದಪದ್ಮರಜಃ, ತತ್ ಪದಪದ್ಮ-ರಜಃ॥

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ವಹಾಮಿ- ವಹಪ್ರಾಪಣೇ ಇತಿ ಪ್ರಾಪಣಾರ್ಥಕಾತ್ ವಹಧಾತೋಃ, ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಪರಸ್ಮೈಪದಿನಃ, ವರ್ತಮಾನೇ ಲಟಿ, ಉತ್ತಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ “ವಹಾಮಿ” ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ವಹತಿ ವಹತಃ ವಹಂತಿ, ವಹಸಿ ವಹಥಃ ವಹಥ, ವಹಾಮಿ ವಹಾವಃ ವಹಾಮುಃ ॥

ಪ್ರಯೋಗ- ಅಹಂ ಪದಪದ್ಮರಜಃ ವಹಾಮಿ (ಕರ್ತೃ) ಮಯಾ ಪದಪದ್ಮರಜಃ ಉಪ್ಯತೇ (ಕರ್ಮಣ)

ವ್ಯಾಕರಣ ವಿಶೇಷ- ಆಚಾರ್ಯರು ಈಗ ಇನ್ನೂ ಬಾದಧೂಳಿಯನ್ನು ಶಿರಸಾ ಧರಿಸಿಲ್ಲ, ಆದರೂ ಧರಿಸುತ್ತೇನೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ವರ್ತಮಾನ ಸಾಮೀಪ್ಯೇ ವರ್ತಮಾನವದ್ವಾ ಎಂಬ ಪಾಣಿನೀಯ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವರ್ತಮಾನ ಕಾಲದ ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿರುವ ಭವಿಷ್ಯತ್ ಕ್ರಿಯೆಯಲ್ಲಿಯೂ ವರ್ತಮಾನ ಕಾಲದಂತೆ ವ್ಯವಹಾರ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

★ ★ ★

ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸದೇವರ ಪಾದಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ

ಪ್ರಣಮಾಮಿ ಪದದ್ವಯಂ ವಿಭೋಃ ಧ್ವಜವಜ್ರಾಂಕುಶಪದ್ಮಚಿಹ್ನವತ್ ।

ನಿಜಮಾನಸರಾಗಪೀಡನಾತ್ ಅರುಣೇಭೂತಮಿವಾರುಣಂ ಸ್ವಯಂ

॥ 26 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಪ್ರಣಮಾಮಿ, ಪದದ್ವಯಂ, ವಿಭೋಃ, ಧ್ವಜವಜ್ರಾಂಕುಶಪದ್ಮಚಿಹ್ನವತ್, ನಿಜಮಾನಸರಾಗ-ಪೀಡನಾತ್, ಅರುಣೇಭೂತಂ, ಇವ, ಅರುಣಂ, ಸ್ವಯಂ ।

ಅನ್ವಯ— (ಅಹಂ) ಧ್ವಜವಜ್ರಾಂಕುಶಪದ್ಮಚಿಹ್ನವತ್ ಸ್ವಯಂ ಅರುಣಂ (ಅಪಿ) ನಿಜಮಾನಸರಾಗಪೀಡನಾತ್, ಅರುಣೇಭೂತಂ, ಇವ ವಿಭೋಃ ಪದದ್ವಯಂ ಪ್ರಣಮಾಮಿ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

(ಅಹಂ = ನಾನು)

ಧ್ವಜವಜ್ರಾಂಕುಶ ಪದ್ಮ ಚಿಹ್ನವತ್ = ಪತಾಕೆಯ ಪಟ್ಟಾಯುಧದ ಅಂಕುಶದ ತಾವರೆಯ (ಇವುಗಳ) ಚಿಹ್ನೆ (ಗುರುತು)ವುಳ್ಳ

ಸ್ವಯಂ = ಸ್ವಭಾವದಿಂದಲೇ

ಅರುಣಂ (ಅಶ್ವಿ) = ಕೆಂಪಾಗಿದ್ದರೂ

ನಿಜ ಮಾನಸ ರಾಗ ಪೀಡನಾತ್ = ತನ್ನ ಭಕ್ತರ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿರುವ ವಿಷಯಾಭಿಲಾಷೆಯೆಂಬ ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ ತುಳಿಯುವಿಕೆಯಿಂದ (ನಿರಾಕರಿಸುವಿಕೆಯಿಂದ)

ಅರುಣೇಭೂತಂ ಇವ = ಕೆಂಪಾಗಿದೆಯೋ ಎಂಬಂತಿರುವ

ವಿಭೋಃ = ಸಮರ್ಥರಾದ ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರ

ಪದದ್ವಯಂ = ಎರಡು ಪಾದಗಳನ್ನು

ಪ್ರಣಮಾಮಿ = ನಮಸ್ಕರಿಸುತ್ತೇನೆ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀ ವೇದವ್ಯಾಸರ ಎರಡು ಪಾದಗಳ ತಳ (ಕೆಳಗಿನ) ಭಾಗದಲ್ಲಿಯೂ ಧ್ವಜವಜ್ರ, ಅಂಕುಶ ಮತ್ತು ಪದ್ಮದ ರೇಖಾಚಿಹ್ನೆಗಳಿವೆ. ಇವು ಲೋಕೋತ್ತರ ಮಹಾಪುರುಷರ ಚಿಹ್ನೆಗಳು. ಈ ಎರಡು ಪಾದಗಳ ತಳಗಳು ಮತ್ತು ಪಾದಗಳೂ ಸ್ವತಃ ಕೆಂಪಾಗಿದ್ದರೂ ಸಹ ಭಕ್ತರ ಮನಸ್ಸಿನ ವಿಷಯಾಭಿಲಾಷೆಯೆಂಬ ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣವನ್ನು ಮರಿದಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಕೆಂಪಾಗಿವೆಯೋ ಎಂಬಂತಿವೆ. ಇಂತಹ ಸಮರ್ಥರಾದ ವೇದವ್ಯಾಸದೇವರ ಪಾದದ್ವಯವನ್ನು ನಾನು ನಮಸ್ಕರಿಸುತ್ತೇನೆ. (ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣವನ್ನು ತುಳಿದರೆ ಕಾಲು ಕೆಂಪಾಗುತ್ತದೆ. ಶ್ರೀ ವ್ಯಾಸರು ಭಕ್ತರ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ವಿಷಯಾಭಿಲಾಷೆಯೆಂಬ ಕೆಂಪನ್ನು ತುಳಿದು ನಿರಾಕರಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಅವರ ಕಾಲುಗಳೆರಡೂ ಕೆಂಪಾಗಿವೆಯೋ ಎಂದು ಕಾಣಿಸುತ್ತಿದೆ. ರಾಗ-ವಿಷಯಾಭಿಲಾಷೆ, ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣ ಇವೆರಡನ್ನೂ ಕವಿಗಳಲ್ಲಿ ರಾಗ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸುವ ರೂಢಿಯಿದೆ. ಪರಮಾತ್ಮನ ಪಾದಗಳನ್ನು ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಿಸಿದವರಿಗೆ ವಿಷಯಾಭಿಲಾಷೆಯು ನಿವೃತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಭಾವ).

ವ್ರಿಹ—

ಪದದ್ವಯಂ— ಪದಯೋಃ ದ್ವಯಂ ಪದದ್ವಯಂ, ತತ್ ಪದದ್ವಯಂ ।

ಧ್ವಜವಜ್ರಾಂಕುಶಪದ್ಮಚಿಹ್ನವತ್— ಧ್ವಜಶ್ಚ ವಜ್ರಂಚ ಅಂಕುಶಶ್ಚ ಪದ್ಮಂಚ ಧ್ವಜವಜ್ರಾಂಕುಶಪದ್ಮಾನಿ, ತೇಷಾಂ ಚಿಹ್ನಾನಿ ಧ್ವಜವಜ್ರಾಂಕುಶಪದ್ಮಚಿಹ್ನಾನಿ, ತಾನಿ ಅಸ್ಯ ಸಂತೀತಿ ಧ್ವಜವಜ್ರಾಂಕುಶಪದ್ಮಚಿಹ್ನವತ್ ।

ನಿಜಮಾನಸರಾಗಪೀಡನಾತ್— ಮನಸಃ ಆಯಂ ಮಾನಸಃ, ಮಾನಸಸ್ತಾಸ್ಮಿ ರಾಗಶ್ಚ ಮಾನಸರಾಗಃ, ನಿಜಾನಾಂ ಮಾನಸರಾಗಃ ನಿಜಮಾನಸರಾಗಃ, ನಿಜಮಾನಸರಾಗ್ಯ ಪೀಡನಂ ನಿಜಮಾನಸರಾಗ-ಪೀಡನಂ, ತಸ್ಮಾತ್ ನಿಜಮಾನಸರಾಗಪೀಡನಾತ್ ।

ಅರುಣೇಭೂತಂ— ಅನುರೂಪಂ ಅರುಣಂ ಸಂಪದ್ವಯಮಾನಂ ಭೂತಂ ಅರುಣೇಭೂತಂ ।

ಶ್ರಿಯಾಪದ— ಪ್ರಣಮಾಮಿ- ಪ್ರ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ಣಮು ಪ್ರಹೃತ್ಯೇ ಶಬ್ದೇ ಚ ಇತಿ ಪ್ರಹೃತ್ಯ ಶಬ್ದಾರ್ಥ-ಕಾತ್ ಧಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ವರ್ತಮಾನೇ ಲಟಿ ಉತ್ತಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ “ಪ್ರಣಮಾಮಿ” ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ಪ್ರ-ನಮತಿ ನಮತಃ ನಮಂತಿ, ನಮಸಿ ನಮಥಃ ನಮಥ, ನಮಾಮಿ ನಮಾವಃ ನಮಾಮಃ ॥

ಪ್ರಯೋಗ ಪರಿವರ್ತನ- ಅಹಂ ಪದದ್ವಯಂ ಪ್ರಣಮಾಮಿ (ಕರ್ತೃ), ಮಯಾ ಪದದ್ವಯಂ ಪ್ರಣಮ್ಯತೇ (ಕರ್ಮಣಿ).

★ ★ ★

ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸ ದೇವರ ಪಾದಗಳ ಉಗುರುಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ನನು ಕೇವಲಮೇವ ವೈಷ್ಣವಂ ಶ್ರಿತವಂತಃ ಪದಮಾತ್ಮರೋಚಿಷಾ ।

ತಮಸೋಽಪ್ಯುಭಯಶ್ಚ ನಾಶಕಾಃ ವಿಜಯಂತೇ ನಖರಾ ನವಂ ರವಿಂ

॥ 27 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ನನು, ಕೇವಲಂ, ಏವ, ವೈಷ್ಣವಂ, ಶ್ರೀತವಂತಃ, ಪದಂ, ಆತ್ಮರೋಚಿಷಾ, ತಮಸಃ, ಅಪಿ, ಉಭಯಾಸ್ಯ, ನಾಶಕಾಃ, ವಿಜಯಂತೇ, ನಖರಾಃ, ನವಂ, ರವಿಂ ।

ಅನ್ವಯ— ಕೇವಲಂ, ಏವ, ವೈಷ್ಣವಂ, ಪದಂ, ಶ್ರೀತವಂತಃ, ಆತ್ಮರೋಚಿಷಾ, ಉಭಯಾಸ್ಯ, ತಮಸಃ, ಅಪಿ, ನಾಶಕಾಃ, ನಖರಾಃ, ನವಂ, ರವಿಂ, ವಿಜಯಂತೇ, ನನು ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಕೇವಲಂ ಏವ = ಮುಖ್ಯವಾಗಿಯೇ (ಅಂದರೆ ಮಹಾಯೋಗವೃತ್ತಿಯಿಂದ)

ವೈಷ್ಣವಂ = ವಿಷ್ಣುಸಂಬಂಧಿಯಾದ

ಪದಂ = ಪಾದವನ್ನು

ಶ್ರೀತವಂತಃ = ಆಶ್ರಯಿಸಿರುವ,

ಆತ್ಮರೋಚಿಷಾ = ತಮ್ಮ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ

ಉಭಯಾಸ್ಯ = (ಕತ್ತಲೆ ಮತ್ತು ಅಜ್ಞಾನವೆಂಬ) ಎರಡು ವಿಧವಾದ

ತಮಸಃ ಅಪಿ = ತಮಸ್ಸನ್ನೂ

ನಾಶಕಾಃ = ಪರಿಹಾರ ಮಾಡುವ

ನಖರಾಃ = ಉಗುರುಗಳು

ನವಂ = ಹೊಸದಾದ

ರವಿಂ = ಸೂರ್ಯನನ್ನು

ವಿಜಯಂತೇ ನನು = ಮೀರಿಸುತ್ತವೆಯಷ್ಟೆ ?

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಸೂರ್ಯನು ರೋಡಿಯಿಂದ ವಿಷ್ಣುಪದ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಕರೆಯಲ್ಪಡುವ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಹಗಲಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇರುತ್ತಾನೆ. ತನ್ನ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಹೊರಗಿನ ತಮಸ್ಸನ್ನು ಮಾತ್ರ ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಆದರೆ ಈ ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರ ಪಾದದ ಉಗುರುಗಳು ವಿಷ್ಣುಪದ, ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನ ಪಾದ ಎಂಬ ಅವಯವಾರ್ಥವನ್ನು ಒಳಗೊಂಡು ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿರುವ ಇವರ ಪಾದಗಳು ಹೊರಗಿನ ತಮಸ್ಸು-ಕತ್ತಲೆ, ಒಳಗಿನ ತಮಸ್ಸು-ಅಜ್ಞಾನ ಇವೆರಡನ್ನೂ ನಾಶ ಮಾಡುತ್ತವೆ. ಅದುದರಿಂದ ಇವು ಉದಯಿಸುತ್ತಿರುವ ಸೂರ್ಯನನ್ನೂ ಸಹ ಮೀರಿಸುತ್ತಿವೆ.

ವಿಗ್ರಹ—

ವೈಷ್ಣವಂ— ವಿಷ್ಣೋಃ ಇದಂ ವೈಷ್ಣವಂ, ತತ್ ವೈಷ್ಣವಂ ।

ಆತ್ಮರೋಚಿಷಾ— ಆತ್ಮನಾಂ ರೋಚಿಃ ಆತ್ಮರೋಚಿಃ, ತೇನ ಆತ್ಮರೋಚಿನಾ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ವಿಜಯಂತೇ- ವಿ ಉಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ಜಿ ಜಯೇ ಇತ್ಯನ್ಯಾತ್ ಧಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಪರಸ್ವೈಪದಿನಃ (ಪ್ರಕೃತೇ ಆತ್ಮನೇಪದಿನಃ) ವರ್ತಮಾನೇ ಲಟಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಒಪುವಚನೇ ವಿಜಯಂತೇ ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ವಿ-ಜಯತೇ ಜಯಂತೇ ಜಯಂತೇ, ಜಯಸೇ ಜಯೇಥೇ ಜಯದ್ವೇ, ಜಯೇ ಜಯಾವಹೇ ಜಯಾಮಹೇ ॥

ವ್ಯಾಕರಣ ವಿಶೇಷ - ಇಲ್ಲಿ ವಿ ಉಪಸರ್ಗವನ್ನು ಸೇರಿಸಿಯೇ ಧಾತುವಿನ ರೂಪವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ಅನೇಕ ಬಾರಿ ಬರೆಯಲು ತೊಂದರೆಯಾಗುತ್ತದೆಂದು ಒಂದೇ ಬಾರಿ ಬರೆದಿದೆ. ವಿಪರಾಭ್ಯಾಂಜೇ ಎಂಬ ಪಾಠಿನ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿ ಮತ್ತು ಪರಾ ಉಪಸರ್ಗ ಪೂರ್ವಕವಾದ ಜಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಆತ್ಮನೇ ಪದ ಬಂದಿದೆ.

ಪ್ರಯೋಗ- ನಖರಾಃ ನವಂ ರವಿಂ ವಿಜಯಂತೇ (ಕರ್ತರಿ) ನಖರೈಃ ನವಃ ರವಿಃ ವಿಜೇಯತೇ (ಕರ್ಮಣಿ) ।

★ ★ ★

ಮನೋಹರಗಾಥಾ ಅಂಗುಲಿಗಳನ್ನಳ್ಳ, ನಿಗೂಢಗಳಾದ ಗಂಟುಗಳನ್ನಳ್ಳ ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸದೇವರ
ಪರಸ್ಪರ ಹೋಲಿಕೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಬೇರೆ ದೃಷ್ಟಾಂತವಿಲ್ಲದ ಪದಯುಗ್ಮವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಸುಕುಮಾರತಲಾಂಗುಲೀಮತೋಃ ಪದಯೋರಸ್ಯ ನಿಗೂಢಗುಲ್ಫಯೋಃ |

ಉಪಮಾನಮಹೋ ನ ದೃಶ್ಯತೇ ಕವಿವರ್ಯೈರಿತರೇತರಂ ವಿನಾ

|| 28 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಸುಕುಮಾರತಲಾಂಗುಲೀಮತೋಃ, ಪದಯೋಃ, ಅಸ್ಯ, ನಿಗೂಢಗುಲ್ಫಯೋಃ, ಉಪಮಾನಂ, ಅಹೋ, ನ, ದೃಶ್ಯತೇ, ಕವಿವರ್ಯೈಃ, ಇತರೇತರಂ, ವಿನಾ |

ಅನ್ವಯ— ಕವಿವರ್ಯೈಃ, ಸುಕುಮಾರತಲಾಂಗುಲೀಮತೋಃ, ನಿಗೂಢಗುಲ್ಫಯೋಃ, ಅಸ್ಯ, ಪದಯೋಃ, ಇತರೇತರಂ, ವಿನಾ, ಉಪಮಾನಂ, ನ, ದೃಶ್ಯತೇ, ಅಹೋ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಕವಿವರ್ಯೈಃ = ಕವಿಶ್ರೇಷ್ಠರಿಂದ

ಸುಕುಮಾರತಲ = ಅತ್ಯಂತ ಕೋಮಲವಾದ ಪಾದದ ಕೆಳಭಾಗ

ಅಂಗುಲೀಮತೋಃ = ಮತ್ತು ಬೆರಳುಗಳುಳ್ಳ

ನಿಗೂಢ = ಮುಚ್ಚಿದ (ಮೇಲಕ್ಕೆದ್ದು ಕಾಣಿಸದಿರುವ)

ಗುಲ್ಫಯೋಃ = ಕಾಲಿನ ಹರಡು (ಗಿಣ್ಣು)ಗಳುಳ್ಳ

ಅಸ್ಯ = ಈ ವೇದವ್ಯಾಸರ

ಪದಯೋಃ = ಕಾಲುಗಳಿಗೆ,

ಇತರೇತರಂ ವಿನಾ = ಅನ್ಯೋನ್ಯವಾಗಿ, ಹೊರತು

ಉಪಮಾನಂ = ಹೋಲಿಸಲು ಬೇಕಾದ ವಸ್ತುವು

ಮಯಾ = ನನ್ನಿಂದ

ನ ದೃಶ್ಯತೇ = ನೋಡಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ

ಅಹೋ = ಅಶ್ಚರ್ಯವು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಈ ವೇದವ್ಯಾಸರ ಕಾಲುಗಳೆರಡು ಅತ್ಯಂತ ಕೋಮಲವಾದ ಕೆಳಭಾಗ ಮತ್ತು ಬೆರಳುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿವೆ. ಈ ಎರಡು ಕಾಲುಗಳ ಗಂಟುಗಳೂ ಮೇಲಕ್ಕೆದ್ದು ಕಾಣಿಸದಿರುವುದರಿಂದ ಕಾಲುಗಳು ಒಹಳ ಸುಂದರವಾಗಿವೆ. ಆದುದರಿಂದ ವೇದವ್ಯಾಸರ ಈ ಎರಡು ಪಾದಗಳಿಗೆ ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ಹೊರತು ಬೇರೊಂದು ಹೋಲಿಕೆಯ ವಸ್ತುವು ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ. ಇದು ಪರಮಾಶ್ಚರ್ಯವು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಸುಕುಮಾರತಲಾಂಗುಲೀಮತೋಃ— ತಲೇ ಬೆ ಅಂಗುಲ್ಯಶ್ಚ ತಲಾಂಗುಲ್ಯಃ, ಸುಕುಮಾರಾಶ್ಚ ತಾಃ ತಲಾಂಗುಲ್ಯಶ್ಚ ಸುಕುಮಾರತಲಾಂಗುಲ್ಯಃ, ತಾಃ ಅನಯೋಃ ಸಂಕೀರ್ತಿ ಸುಕುಮಾರತಲಾಂಗುಲೀಮತೀ, ತಯೋಃ ಸುಕುಮಾರತಲಾಂಗುಲೀಮತೋಃ |

ನಿಗೂಢಗುಲ್ಫತಯೋಃ— ನಿಗೂಢೌ ಗುಲ್ಫೌ ಯಯೋಶ್ಚೇ ನಿಗೂಢಗುಲ್ಫೌ, ತಯೋಃ ನಿಗೂಢಗುಲ್ಫತಯೋಃ ||

ಕವಿವರ್ಯೈಃ— ಕವಿವಾ ವರ್ಯಾಃ ಕವಿವರ್ಯಾಃ, ತೈಃ ಕವಿವರ್ಯೈಃ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಮಯಾ ಉಪಮಾನಂ ನ ದೃಶ್ಯತೇ (ಕರ್ಮಣಿ) ಅಹಂ ಉಪಮಾನಂ ನ ಪಶ್ಯಾಮಿ (ಕರ್ತೃರಿ).

★ ★ ★

ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರ ಮೋಕ್ಷಾಲುಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ

ಉಚಿತಾಂ ಗುರುತಾಂ ದಧತ್ ಕ್ರಮಾತ್ ಶುಚಿ ತೇಜಸ್ವಿ ಸುವೃತ್ತಮುತ್ರಮಂ ।

ಭಜತೋಽತ್ರ ಚ ಭಾಜಯತ್ಯದೋ ವಿಭುಜಂಘಾಯುಗಲಂ ಸರೂಪತಾಂ ॥ 29 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಉಚಿತಾಂ, ಗುರುತಾಂ, ದಧತ್, ಕ್ರಮಾತ್, ಶುಚಿ, ತೇಜಸ್ವಿ, ಸುವೃತ್ತಂ, ಉತ್ತಮಂ, ಭಜತಃ, ಅತ್ರ, ಚ, ಭಾಜಯತಿ, ಅದಃ, ವಿಭುಜಂಘಾಯುಗಲಂ, ಸರೂಪತಾಂ ।

ಅನ್ವಯ— ಕ್ರಮಾತ್, ಉಚಿತಾಂ, ಗುರುತಾಂ, ದಧತ್, ಶುಚಿ, ತೇಜಸ್ವಿ, ಸುವೃತ್ತಂ, ಉತ್ತಮಂ, ಅದಃ, ವಿಭು-
ಜಂಘಾಯುಗಲಂ, ಭಜತಃ, ಅತ್ರ, ಚ, ಸರೂಪತಾಂ, ಭಾಜಯತಿ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಕ್ರಮಾತ್ = ಕ್ರಮವಾಗಿ

ಉಚಿತಾಂ = ಯೋಗ್ಯವಾದ

ಗುರುತಾಂ = ದಪ್ಪವಾಗಿರುವಿಕೆಯನ್ನು (ಉಪದೇಶಕತ್ವವನ್ನು)

ದಧತ್ = ಧರಿಸಿರುವ

ಶುಚಿ = ದೋಷವಿಲ್ಲದ

ತೇಜಸ್ವಿ = ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳ

ಸುವೃತ್ತಂ = ಚೆನ್ನಾಗಿ ಗುಂಡಿಗೆ ಇರುವ, (ಒಳ್ಳೆಯ ಆಚಾರವುಳ್ಳ)

ಉತ್ತಮಂ = ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ

ಅದಃ = ಈ

ವಿಭುಜಂಘಾಯುಗಲಂ = ಶ್ರೀ ವೇದವ್ಯಾಸರ ಎರಡು ಮೋಕ್ಷಾಲುಗಳು,

ಭಜತಃ = ಸೇವಿಸುವವರನ್ನು

ಅತ್ರ ಚ = ಈ ಲೋಕದಲ್ಲಿಯೇ

ಸರೂಪತಾಂ = ಸಮಾನವಾದರೂಪವುಳ್ಳವರನ್ನು

ಭಾಜಯತಿ = ಹೊಂದಿಸುತ್ತದೆ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀ ವೇದವ್ಯಾಸರ ಈ ಎರಡು ಮೋಕ್ಷಾಲುಗಳು ಪಾದದ ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಔಚಿತ್ಯವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಪುಷ್ಪವಾಗಿ ದಪ್ಪವಾಗಿವೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವ ದೋಷವೂ ಇಲ್ಲ. ಇವುಗಳು ಶುಂಭಾ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿವೆ. ಗುಂಡಾಗಿದ್ದು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾಗಿವೆ. ಇವುಗಳು ತಮ್ಮನ್ನು ಸೇವಿಸುವ ಭಕ್ತರನ್ನು ಮುಕ್ತಿಗಿಂತ ಮುಂಚೆಯೇ ಈ ಲೋಕದಲ್ಲಿಯೇ ಸ್ವಾಪರರಿಗೆ ಯೋಗ್ಯರಾದ ಗುರುಗಳನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತವೆ. ಅವರನ್ನು ದೋಷವಿಲ್ಲದವರನ್ನಾಗಿಯೂ, ತೇಜಸ್ವಿಗಳನ್ನಾಗಿಯೂ ಒಳ್ಳೆಯ ನಡತೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದವರನ್ನಾಗಿಯೂ ಮತ್ತು ಜ್ಞಾನ ಭಕ್ತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಉತ್ತಮರನ್ನಾಗಿಯೂ ಮಾಡುತ್ತವೆ. ಪರಮಾತ್ಮ ಮತ್ತು ಅವನ ಅಂಗಳಿಗೆ ಭೇದವಿಲ್ಲ. ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಉಪಾಸಿಸುವವರು ಅವನ ಸಾರೂಪ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದುವಂತೆ ಅವನ ಜಂಘೆಗಳನ್ನು ಸೇವಿಸುವವರೂ ಅವುಗಳಂತೆಯೇ ಇಲ್ಲಿಯೇ ಆಗುತ್ತಾರೆ. ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಸಾರೂಪ್ಯವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದರಲ್ಲಿ ಹೇಳತಕ್ಕದ್ದೇನಿದೆ.

ವಿಗ್ರಹ—

ತೇಜಸ್ವಿ— ತೇಜಃ ಅನ್ಯ ಅಸ್ತೀತಿ ತೇಜಸ್ವಿ ।

ಸುವೃತ್ತಂ— ಶೋಭನಂ ವೃತ್ತಂ ಯಸ್ಯ ಶತ್ ಸುವೃತ್ತಂ |

ವಿಭುಜಂಘಾಯುಗಲಂ— ಜಂಘಯೋಃ ಯುಗಲಂ ಜಂಘಾಯುಗಲಂ, ವಿಭೋಃ ಜಂಘಾಯುಗಲಂ
ವಿಭುಜಂಘಾಯುಗಲಂ |

ಸರೂಪತಾಂ— ಸಮಾನಂ ರೂಪಂ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಸರೂಪಾಃ, ಸರೂಪಾಣಾಂ ಭಾವಃ ಸರೂಪತಾ, ತಾಂ
ಸರೂಪತಾಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಭಾಜಯಂತಿ- ಭಜನೇವಾಯಾಂ ಇತ್ಯಸ್ತಾದ್ಭಾತೋಃ ಣಿಜಂತಾತ್ ಪರಸ್ವೈಪದಿನಃ ಕರ್ತೃರಿ
ವರ್ತಮಾನೇ ಲಟಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ “ಭಾಜಯಂತಿ” ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಭಾಜಯಂತಿ ಭಾಜಯತಃ ಭಾಜಯಂತಿ, ಭಾಜಯಂತಿ ಭಾಜಯಥಃ ಭಾಜಯಥ, ಭಾಜಯಾಮಿ
ಭಾಜಯಾವಃ ಭಾಜಯಾಮಃ ||

★ ★ ★

ಶ್ರೀಮಧ್ವಾತಾರ್ಯರು ಶ್ರೀ ವೇದವ್ಯಾಸರ ಯೋಗಪಟ್ಟಿಕೆಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ

ಅಚಲಾಸನಯೋಗಪಟ್ಟಿಕಾ ವರಕಕ್ಷಾ ಸಕೃದಾಪ್ರಮಿಷ್ಠದಂ |

ಪರಿತೋಽಪಿ ಹರಿಂ ಸ್ಫುರಂತ್ಯಹೋ ಅನಿಶಂ ಧನ್ಯತಮೇತಿ ಮೇ ಮತಿಃ || 30 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅಚಲಾಸನಯೋಗಪಟ್ಟಿಕಾ, ವರಕಕ್ಷಾ, ಸಕೃತ್, ಅಪ್ರಂ, ಇಷ್ಟದಂ, ಪರಿತಃ, ಅಪಿ, ಹರಿಂ, ಸ್ಫು
ರಂತೀ, ಅಹೋ, ಅನಿಶಂ, ಧನ್ಯತಮಾ, ಇತಿ, ಮೇ, ಮತಿಃ |

ಅನ್ವಯ— ವರಕಕ್ಷಾ, ಅಚಲಾಸನಯೋಗಪಟ್ಟಿಕಾ, ಸಕೃತ್, ಅಪ್ರಂ, ಇಷ್ಟದಂ, ಹರಿಂ, ಪರಿತಃ, ಅನಿಶಂ,
ಸ್ಫುರಂತೀ, ಧನ್ಯತಮಾ, ಹಿ, ಇತಿ, ಮೇ, ಮತಿಃ, ಅಹೋ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ವರಕಕ್ಷಾ = ಉತ್ತಮವಾದ ಮಧ್ಯಭಾಗದ ಪಟ್ಟಿಯಾದ

ಅಚಲಾಸನ ಯೋಗಪಟ್ಟಿಕಾ = ಅಲ್ಲಾಡದಿರುವ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆಗೇ (ಆಸನಕ್ಕೆ) ಇರುವ ಯೋಗಪಟ್ಟಿಕಾ

ಎಂಬ ಕೃಷ್ಣಾಜಿನ, ವಸ್ತ್ರ ಅಥವಾ ಲತಾದಿಗಳಿಂದ ಮೂಡಿದ ಯೋಗಿಗಳ ಬಂಧನ ವಿರೇಷವು

ಸಕೃತ್ = ಒಂದು ಬಾರಿ

ಅಪ್ರಂ = ಶರಣು ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟರೂ,

ಇಷ್ಟದಂ = ಅಭೀಷ್ಟಪ್ರದನಾದ

ಹರಿಂ ಪರಿತಃ = ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರ ಸುತ್ತಲೂ

ಅನಿಶಂ = ಯಾವಾಗಲೂ

ಸ್ಫುರಂತೀ = ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಾ

ಧನ್ಯತಮಾ ಹಿ = ಹೆಚ್ಚು ಪುಣ್ಯವುಳ್ಳದ್ದು ಆಗಿದೆಯಷ್ಟೆ !

ಇತಿ = ಹೀಗೆಂದು

ಮೇ = ನನ್ನ

ಮತಿಃ = ಬುದ್ಧಿಯು

ಅಹೋ = ಆಶ್ಚರ್ಯವು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರು ಶರಣು ಹೊಂದಿ ಒಂದು ಬಾರಿ ದರ್ಶನ ಮಾಡಿದವರಿಗೂ ಸಕಲಾಭೀಷ್ಟಾರ್ಥ-
ವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾರೆ. ಅವರು ಸ್ಥಿರವಾದ ಆಸನದ ಸಿದ್ಧಿಗಾಗಿ ನಡುವಿನಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡಿರುವ ಯೋಗಪಟ್ಟಿಕೆಯು ಅವರ
ಸುತ್ತಲೂ ಯಾವಾಗಲೂ ಶೋಭಿಸಿಕೊಂಡಿದೆ. ಆಶ್ಚರ್ಯ ! ಇದು ಯಾವಾಗಲೂ ಹರಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿಕೊಂಡೇ
ಇರುವುದರಿಂದ ಅತ್ಯಂತ ಪುಣ್ಯಶಾಲಿನಿಯೆಂದು ನಾನು ತಿಳಿಯುತ್ತೇನೆ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಆಚಲಾಸನಯೋಗಪಟ್ಟಿಕಾ— ನ ವಿದ್ಯತೇ ಚಲಃ ಯಸ್ಯ ತತ್ ಆಚಲಂ, ಆಚಲಂ ಚ ತತ್ ಆಸನಂ ಚ
ಆಚಲಾಸನಂ (ಆಚಲಂ ಆಸನಂ ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥಾ ಆಚಲಾಸನಂ) ಯೋಗಸ್ಯ ಪಟ್ಟಿಕಾ ಯೋಗ-
ಪಟ್ಟಿಕಾ, ಆಚಲಾಸನಾಯ ಯೋಗಪಟ್ಟಿಕಾ ಆಚಲಾಸನಯೋಗಪಟ್ಟಿಕಾ !

ವರಕ್ಕಪ್ಪಾ— ವರಾ ಚ ಸಾ ಕಪ್ಪಾ ಚ ವರಕ್ಕಪ್ಪಾ !

ಇಷ್ಟದಂ— ಇಷ್ಟಂ ದದಾತಿ ಇತಿ ಇಷ್ಟದಃ, ತಂ ಇಷ್ಟದಂ !

ಧನ್ಯತಮಾ— ಅತಿಶಯೇನ ಧನ್ಯಾ ಧನ್ಯತಮಾ !

ವ್ಯಾಕರಣ ವಿಶೇಷ— 'ಹರಿಂ ಪರಿತಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಅಭಿತಃ ಪರಿತಃ ಸಮಯಾನಿಕಷಾಹಾಪ್ರತಿಯೋಗೇಽಪಿ'
ಎಂಬ ವಾರ್ತಿಕದಿಂದ ಪರಿತಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಯೋಗವಿದ್ದಾಗ ದ್ವಿತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿಯು ಬಂದಿದೆ. ಅಹೋ ಅನಿಶಂ ಎಂಬಲ್ಲಿ
'ಓತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರಗೃಹ್ಯ ಸಂಜ್ಞೆ ಬಂದು ಪ್ರಕೃತಿಭಾವ ಬಂದಿದೆ.

★ ★ ★

ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸದೇವರ ಸೊಂಟದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಕೃಷ್ಣಾಜನವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ರುಚಿರೇಣ ವರೈಣಚರ್ಮಣಾ ರುಚಿರಾಜದ್ಭುತಿಚಾರುರೋಚಿಷಾ !

ಪರಮೋರುನಿತಂಬಸಂಗಿನಾ ಪರಮಾಶ್ಚರ್ಯತಯಾ ವಿರಾಜ್ಯತೇ

|| 31 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ರುಚಿರೇಣ, ವರೈಣಚರ್ಮಣಾ, ರುಚಿರಾಜದ್ಭುತಿಚಾರುರೋಚಿಷಾ, ಪರಮೋರುನಿತಂಬಸಂಗಿನಾ,
ಪರಮಾಶ್ಚರ್ಯತಯಾ, ವಿರಾಜ್ಯತೇ !

ಅನ್ವಯ— ರುಚಿರಾಜದ್ಭುತಿಚಾರುರೋಚಿಷಾ, ಪರಮೋರುನಿತಂಬಸಂಗಿನಾ, ರುಚಿರೇಣ ವರೈಣಚರ್ಮಣಾ,
ಪರಮಾಶ್ಚರ್ಯತಯಾ, ವಿರಾಜ್ಯತೇ !

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ರುಚಿರಾಜ ದ್ಭುತಿ ಚಾರು ರೋಚಿಷಾ = ಸೂರ್ಯನ ಕಾಂತಿಯಂತೆ ಮನೋಹರವಾದ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳ,
ಪರಮೋರು ನಿತಂಬಸಂಗಿನಾ = ಸರ್ವೋತ್ತಮರಾದ ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರ ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಸೊಂಟದ
ಸಂಬಂಧವುಳ್ಳ,

ರುಚಿರೇಣ = ಸುಂದರವಾದ

ವರೈಣಚರ್ಮಣಾ = ಉತ್ತಮವಾದ ಕೃಷ್ಣಾಜನದಿಂದ,

ಪರಮಾಶ್ಚರ್ಯತಯಾ = ಅತ್ಯಂತ ಅಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದ ರೀತಿಯಿಂದ

ವಿರಾಜ್ಯತೇ = ಪ್ರಕಾಶಿಸೋಣವಾಗುತ್ತದೆ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರು ತಮ್ಮ ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ತೊಡೆಗಳು ಮತ್ತು ಸೊಂಟದಲ್ಲಿ ಕೃಷ್ಣಾಜನವನ್ನು ಧರಿಸಿ-
ರುತ್ತಾರೆ. ಅದು ಸೂರ್ಯನಂತೆ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ, ಮನೋಹರವಾಗಿದೆ. ಅದು ಅತ್ಯಾಶ್ಚರ್ಯಕರವಾಗಿ ಹೊಳೆಯುತ್ತಿದೆ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಪರಮೋರುನಿತಂಬಸಂಗಿನಾ— ಉರುಶ್ವಾಪೌ ನಿತಂಬಶ್ಚ ಉರುನಿತಂಬಃ, ಪರಮಸ್ಯ ಉರುನಿತಂಬಃ ಪರಮೋರುನಿತಂಬಃ, ಸಂಗಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿತಿ ಸಂಗಿ, ಪರಮಸ್ಯ ಉರುನಿತಂಬಸಂಗಿ ಪರಮೋರು-ನಿತಂಬಸಂಗಿ ಅಥವಾ ಊರೂ ಚ ನಿತಂಬಶ್ಚ ಉರುನಿತಂಬಾಃ, ಪರಮಸ್ಯ ಉರುನಿತಂಬಾಃ, ತೈಃ ಸಂಗಿ ಪರಮೋರುನಿತಂಬಸಂಗಿ, ತೇನ ಪರಮೋರುನಿತಂಬಸಂಗಿನಾ |

ವರೈಣಚರ್ಮಣಾ— ಏಣ್ಯ ಚರ್ಮ ಏಣಚರ್ಮ, ವರಂ ಚ ತತ್ ಏಣಚರ್ಮ ಚ ವರೈಣಚರ್ಮ, ತೇನ ವರೈಣಚರ್ಮಣಾ |

ರುಚಿರಾಜದ್ಭುತಿಚಾರುರೋಚಿಷಾ— ರುಚೀನಾಂ ರಾಜಾ ರುಚಿರಾಜಃ, ರುಚಿರಾಜಸ್ಯ ದ್ಭುತಿಃ ರುಚಿ-ರಾಜದ್ಭುತಿಃ ರುಚಿರಾಜದ್ಭುತಿವತ್ ಚಾರು ರೋಚಿಃ ಯಸ್ಯ ತತ್ ರುಚಿರಾಜದ್ಭುತಿಚಾರುರೋಚಿಃ, ತೇನ ರುಚಿರಾಜದ್ಭುತಿಚಾರುರೋಚಿಷಾ |

ಪರಮಾಶ್ವರ್ಯತಯಾ— ಪರಮಂ ಚ ತತ್ ಆಶ್ವರ್ಯಂ ಚ, ಪರಮಾಶ್ವರ್ಯಂ, ಪರಮಾಶ್ವರ್ಯಸ್ಯ ಭಾವಃ ಪರಮಾಶ್ವರ್ಯತಾ, ತಯಾ ಪರಮಾಶ್ವರ್ಯತಯಾ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ವಿರಾಜತೇ-‘ವಿ’ ಉಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ರಾಜ್ಯ ‘ದೀಪ್ತೇ’ ಇತಿ ದೀಪ್ಯರ್ಥಕಾತ್ ರಾಜ್ ಧಾತೋಃ ಅಕರ್ಮಕಾತ್ ಆತ್ಮನೇಪದಿನಃ ಭಾವೇ ವರ್ತಮಾನೇ ಲಟಿ ವಿರಾಜತೇ ಇತಿ ರೂಪಮ್ (ಭಾವೇ ಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ರೂಪ) |

ಪ್ರಯೋಗಃ- ವರೈಣಚರ್ಮಣಾ ವಿರಾಜತೇ (ಭಾವೇ) ವರೈಣಚರ್ಮ ವಿರಾಜತೇ |

★ ★ ★

ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸದೇವರ ಹೊಟ್ಟೆಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ

ತನುನಿಮ್ನಸುನಾಭಿತೋಭಿತೇ ವಲಿಭೇ ವಾರಿಜನಾಭ ಆದಧೇ |

ಪ್ರತನಾವತಿಸುಂದರೇ ಮೃದಾವುದರೇಽಸ್ಮಿನ್ ಜಗದಂಡಮಂಡಲಮ್ || 32 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ತನುನಿಮ್ನಸುನಾಭಿತೋಭಿತೇ, ವಲಿಭೇ, ವಾರಿಜನಾಭಃ, ಆದಧೇ, ಪ್ರತನೌ, ಅತಿಸುಂದರೇ, ಮೃದೌ, ಉದರೇ, ಅಸ್ಮಿನ್, ಜಗದಂಡಮಂಡಲಮ್ |

ಅನ್ವಯ— ವಾರಿಜನಾಭಃ, ತನುನಿಮ್ನಸುನಾಭಿತೋಭಿತೇ, ವಲಿಭೇ, ಪ್ರತನೌ, ಅತಿಸುಂದರೇ, ಮೃದೌ, ಅಸ್ಮಿನ್, ಉದರೇ, ಜಗದಂಡಮಂಡಲಂ, ಆದಧೇ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ವಾರಿಜನಾಭಃ = ಪದ್ಮನಾಭನು (ಹೊಕ್ಕುಳಲ್ಲಿ ಪದ್ಮವನ್ನು ಧರಿಸಿದ ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರು)

ತನು ನಿಮ್ನಸುನಾಭಿ ತೋಭಿತೇ = ಸಣ್ಣದಾದ, ಆಳವಾದ ಸುಂದರವಾದ ಹೊಕ್ಕುಳಿನಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ, ಅಲಂಕೃತವಾದ

ವಲಿಭೇ = ತ್ರಿವಳಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ,

ಪ್ರತನೌ = ಅತಿ ಸಣ್ಣದಾದ,

ಅತಿಸುಂದರೇ = ಬಹಳ ಮನೋಹರವಾದ,

ಮೃದೌ = ಮೃದುವಾದ ಕೋಮಲವಾದ

ಅಸ್ಟ್ ಉದರೇ = ಈ ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ

ಜಗದಂಡ ಮಂಡಲಂ = ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಗಳ ಸಮೂಹವನ್ನು (ಅನೇಕ ಕೋಟಿ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಗಳನ್ನು)

ಆದಧೇ = ಧರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರೇ ತಾವರೆಯನ್ನು ಹೊಕ್ಕೊಳ್ಳದಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿರುವ ಪದ್ಮನಾಭರೂಪಿಯಾದ ನಾರಾಯಣ ದೇವರು. ಈ ವೇದವ್ಯಾಸರ ಈ ಹೊಟ್ಟೆಯು ಸಣ್ಣದಾದ ಆಳವಾದ ಸುಂದರವಾದ ಹೊಕ್ಕೊಳ್ಳದಿಂದ ಅಲಂಕೃತವಾಗಿದೆ. ಆದರಲ್ಲಿ ಮೂರು ರೇಖೆಗಳು (ಸುಕ್ಕುಗಳು ಇವೆ. ಇದು ಅತಿ ಮನೋಹರವೂ ಸುಕೋಮಲವೂ ಆಗಿದೆ. ಆದರೆ ಇಂತಹ ಸಣ್ಣ ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಇವರು ಸಮಗ್ರ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಕೋಟಿಯನ್ನು ಧರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇದೂ ಒಂದು ಅತ್ಯಾಶ್ಚರ್ಯ.

ವಿಗ್ರಹ—

ತನುನಿಮ್ಮಸುನಾಭಿಶೋಭಿತೇ— ಶೋಭನಶ್ಚಾಘೌ ನಾಭಿಶ್ಚ ಸುನಾಭಿಃ, ತನುಶ್ಚಾಘೌ (ತನುಶ್ಚ ಸಾ ನಿಮ್ಮ ಚ ತನುನಿಮ್ಮ) ನಿಮ್ಮ ಚ ತನುನಿಮ್ಮ, ತನುನಿಮ್ಮ ಚ ಸಾ ಸುನಾಭಿಶ್ಚ ತನುನಿಮ್ಮಸುನಾಭಿಃ, ತನು-ನಿಮ್ಮಸುನಾಭ್ಯಾ ಶೋಭಿತಂ ತನುನಿಮ್ಮಸುನಾಭಿಶೋಭಿತಂ, ತಸ್ಮಿನ್ ತನುನಿಮ್ಮಸುನಾಭಿಶೋಭಿತೇ |

ವಲಿಭೇ— ವಲಯಃ ಅಸ್ಯ ಸಂತೀತಿ ವಲಿಭಿಃ (ವಲಿಭಿಃ ಭಾ ಯಸ್ಯ ತತ್, ತಸ್ಮಿನ್), ತಸ್ಮಿನ್ ವಲಿಭೇ |

ವಾರಿಜನಾಭಃ— ವಾರಿಣಃ ಜಾಯತ ಇತಿ ವಾರಿಜಂ (ವಾರಿಣಿಮಿ ಜಾತಂ ವಾರಿಜಂ), ವಾರಿಜಂ ನಾಭಿ ಯಸ್ಯ ಸಃ ವಾರಿಜನಾಭಃ |

ಜಗದಂಡಮಂಡಲಂ— ಜಗತಾಂ ಅಂಡಾನಿ ಜಗದಂಡಾನಿ, ಜಗದಂಡಾನಾಂ ಮಂಡಲಂ ಜಗದಂಡ-ಮಂಡಲಂ, ತತ್ ಜಗದಂಡಮಂಡಲಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಆದಧೇ- 'ಆಜ್' ಉಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ 'ಡುಧಾಇ' ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಇತಿ ಧಾರಣ-ಪೋಷಣಾರ್ಥಕಾತ್ ಧಾಧಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್, ಆತ್ಮನೇಪದಿನಃ ಭೂತಾನದೃತನಪರೋಕ್ಷೇ ಲಿಟಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ "ಆದಧೇ" ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಆ-ದಧೇ ದಧಾತೇ ದಧಿರೇ, ದಧಿಷೇ ದಧಾಥೇ ದಧಿಧ್ವೇ, ದಧೇ ದಧಿವಹೇ ದಧಿಮಹೇ ||

ಪ್ರಯೋಗ— ವಾರಿಜನಾಭಃ ಜಗದಂಡಮಂಡಲಂ ಆದಧೇ | (ಕರ್ತೃ) ವಾರಿಜನಾಭೇನ ಜಗದಂಡಮಂಡಲಂ ಆದಧೇ (ಕರ್ಮಣಿ) |

★ ★ ★

ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರು ಎದೆಯ ಮೇಲೆ ಧರಿಸಿರುವ ಯಜ್ಞೋಪವೀತವನ್ನೂ,
ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರವನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಹೃದಯೇ ಕೃತಸಂಜ್ಞನೋದಯೇ ಸುವಿತಾಲೇ ಮುನಿವಂಶಶೇಖರಃ |

ಉಭಯಂ ವಹತಿ ತ್ರಯೀಮಯಂ ವಿಮಲಂ ಬ್ರಹ್ಮಸುಸೂತ್ರಮುತ್ಸಮಂ || 33 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಹೃದಯೇ, ಕೃತಸಂಜ್ಞನೋದಯೇ, ಸುವಿತಾಲೇ, ಮುನಿವಂಶಶೇಖರಃ, ಉಭಯಂ, ವಹತಿ, ತ್ರಯೀಮಯಂ, ವಿಮಲಂ, ಬ್ರಹ್ಮಸುಸೂತ್ರಂ, ಉತ್ಸಮಂ |

ಅನ್ವಯ— ಮುನಿವಂಶಶೇಖರಃ ಕೃತಸಂಜ್ಞನೋದಯೇ, ಸುವಿತಾಲೇ, ಹೃದಯೇ, ತ್ರಯೀಮಯಂ, ಉತ್ಸಮಂ, ವಿಮಲಂ, ಉಭಯಂ, ಬ್ರಹ್ಮಸುಸೂತ್ರಂ, ವಹತಿ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಮುನಿವಂಶಶೇಖರಃ = ವಸಿಷ್ಠರ ಕುಲದಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಈ ವ್ಯಾಸರು

ಕೃತಸಂಜ್ಞನೋದಯೇ = ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಸಂಜ್ಞನರ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯುಳ್ಳ

ಸುವಿಶಾಲೀ = ಬಹಳ ವಿಸ್ತಾರವಾದ

ಹೃದಯೇ = ಎದೆಯಲ್ಲಿ (ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ),

ತ್ರಯೀಮಯಂ = ಮೂರು ವೇದಗಳ ರೂಪವಾದ (ಮೂರು ವೇದಗಳ ಸಾರರೂಪವಾದ),

ಉತ್ತಮಂ = ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ,

ವಿಮಲಂ = ಶುದ್ಧವಾದ (ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣದ),

ಉಭಯಂ = ಎರಡು ಬಗೆಯಾದ

ಬ್ರಹ್ಮಸುಸೂತ್ರಂ = ಒಳ್ಳೆಯ ಯಜ್ಞೋಪವೀತವನ್ನು (ಜನಿವಾರವನ್ನು) ಉತ್ತಮವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರವನ್ನು

ವಹತಿ = ಧರಿಸಿದ್ದಾರೆ

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ವಸಿಷ್ಠಮುನಿಗಳ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಈ ವೇದವ್ಯಾಸರ ಹೃದಯವು ವಿಶಾಲವಾಗಿದೆ. ಇವರು ಈ ಹೃದಯದಿಂದ ಯಾವಾಗಲೂ ಸಂಜ್ಞನರ ವಿಳಿಗೆಯನ್ನು ಚಿಂತಿಸುತ್ತ ಅದನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುತ್ತಿರುವರು. ಒಳಗಿನ ಹೃದಯದಿಂದ (ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ) ನಾಲ್ಕು ಅಧ್ಯಾಯದ ಪವಿತ್ರವಾದ ಮೂರುವೇದಸಾರರೂಪವಾದ, ವೇದಾರ್ಥ ನಿರ್ಣಾಯಕವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವರು. ಎದೆಯಿಂದ ಬಿಳಿಗಿರುವ ವೇದತ್ರಯಸಿದ್ಧವಾದ ಮೂರು ಎಳೆಗಳಿಗುಳ್ಳ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಯಜ್ಞೋಪವೀತವನ್ನು ಧರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಕೃತಸಂಜ್ಞನೋದಯೇ— ಕೃತಃ ಸಂಜ್ಞನಾನಾಂ ಉದಯಃ ಯೇನ ತತ್ ಕೃತಸಂಜ್ಞನೋದಯಂ ತಸ್ಮಿನ್ ಕೃತ-
ಸಂಜ್ಞನೋದಯೇ |

ಮುನಿವಂಶಶೇಖರಃ— ಮುನೇಃ ವಂಶಃ ಮುನಿವಂಶಃ, ಮುನಿವಂಶಃ ಶೇಖರಃ ಮುನಿವಂಶಶೇಖರಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— 'ವಹತಿ' ಇದೇ ಸರ್ಗದ 25ನೇ ಶ್ಲೋಕ ನೋಡಿರಿ. |

ಪ್ರಯೋಗ— ಮುನಿವಂಶಶೇಖರಃ ಬ್ರಹ್ಮ ಸುಸೂತ್ರಂ ವಹತಿ (ಕರ್ತೃ) | ಮುನಿವಂಶಶೇಖರೇಣ ಬ್ರಹ್ಮಸುಸೂತ್ರಂ ಉಪ್ಯತೇ (ಕರ್ಮಣಿ) |

★ ★ ★

ಚತುರ್ಮುಖ ಬ್ರಹ್ಮದೇವನು ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರಿಗೆ ಕೌಸ್ತುಭರತ್ನವನ್ನು ಕಾಣಿಕೆಯಾಗಿ ಕೊಟ್ಟದ್ದಕ್ಕೆ
ಕಾರಣವನ್ನು ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಷಾರ್ಯರು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಅಸಮೇತನಧಿಕೇ ಸುಸಾಧಿತೇ ನಿಜತಾತೇ ರವಿರಾಶಿದೀಧಿತಿ |

ಪ್ರದದೌ ತ್ರಿಜಗಜ್ಜಯದ್ವಜಂ ವಿಧಿರೇತದ್ ಗಲಸಂಗಿಭೂಷಣಮ್

|| 34 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅಸಮೇ, ಅನಧಿಕೇ, ಸುಸಾಧಿತೇ, ನಿಜತಾತೇ, ರವಿರಾಶಿದೀಧಿತಿ, ಪ್ರದದೌ, ತ್ರಿಜಗಜ್ಜಯದ್ವಜಂ, ವಿಧಿ, ವಿತತ್, ಗಲಸಂಗಿಭೂಷಣಂ |

ಅನ್ವಯ— ವಿಧಿಃ, ನಿಜತಾತೇ, ಅಸಮೇ, ಅನಧಿಕೇ, ಸುಸಾಧಿತೇ, ರವಿರಾಶಿದೀಧಿತಿ, ತ್ರಿಜಗಜ್ಜಯದ್ವಜಂ, ವಿತತ್, ಗಲಸಂಗಿಭೂಷಣಂ, ದದೌ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ವಿಧಿ = ಚತುರ್ಮುಖ ಬ್ರಹ್ಮನು,

ನಿಜತಾತೇ = ತನ್ನ ತಂದೆಯಾದ ನಾರಾಯಣ ದೇವರು

ಅಸಮೇ = ಸಮಾನರಿಲ್ಲದವರು,

ಅನಧಿಕೇ = ಉತ್ತಮರಿಲ್ಲದವರು ಎಂದು

ಸುಸಾಧಿತೇ = ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸಾಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟಾಗ

ರವಿರಾಶಿ ದೀಧಿತಿ = ಸೂರ್ಯರ ಸಮೂಹದ ಕಾಂತಿಯಂತೆ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳ,

ತ್ರಿಜಗಜ್ಜಯ ದ್ವಜಂ = ಮೂರು ಲೋಕದ ಜಯದ ದ್ವಜದಂತಿರುವ,

ವಿತತ್ = ಈ

ಗಲಸಂಗಿ ಭೂಷಣಂ = ಕುತ್ರಿಗಯ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಕೌಸ್ತುಭಮಣಿಯೆಂಬ ಅಲಂಕಾರವನ್ನು

ಪ್ರದದೌ = ಕೊಟ್ಟನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರು ನಾರಾಯಣನಿಗೆ ಸಮರೂ ಅಧಿಕರೂ ಯಾರೂ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಸಾಧಿಸಿದರು. ಆಗ ಚತುರ್ಮುಖ ಬ್ರಹ್ಮನು ತನ್ನ ತಂದೆಯಾದ ನಾರಾಯಣನ ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವ ಸಾಧನೆಯಿಂದ ಸಂತೋಷಗೊಂಡು ಸೂರ್ಯಸಮೂಹದಂತೆ ಹೊಳೆಯುವ, ಮೂರು ಲೋಕದ ಜಯಕ್ಕೆ ಸೂಚಕವಾದ ದ್ವಜದಂತಿರುವ ಕಂಠಾಲಂಕಾರವಾದ ಕೌಸ್ತುಭ ಮಣಿಯನ್ನು ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರಿಗೆ ಕಾಣಿಕೆಯಾಗಿ ಕೊಟ್ಟನು.

ವಿಶೇಷಾಂಶ— ಬ್ರಹ್ಮಸಭೆಯಲ್ಲಿ “ನಾಸ್ತಿನಾರಾಯಣಸಮಂ ನ ಭೂತಂ ನ ಭವಿಷ್ಯತಿ, ವಿತೇನ ಸತ್ಯವಾಕ್ಯೇನ ಸರ್ವಾರ್ಥಾನ್ ಸಾಧಯಾಮ್ಯಹಂ - ನಾರಾಯಣನಿಗೆ ಸಮರು ಹಿಂದೆ ಇರಲಿಲ್ಲ, ಈಗ ಇಲ್ಲ, ಮುಂದೆ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ಸತ್ಯವಾಕ್ಯದಿಂದ ನಾನು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಸಾಧಿಸುತ್ತೇನೆ.” ಎಂದು ವ್ಯಾಸರು ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ ಮಾಡಿ ಈ ಶ್ಲೋಕವನ್ನು ಪತ್ರದಲ್ಲಿ ಬರೆದು ಚತುರ್ಮುಖ ಬ್ರಹ್ಮನ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ನೇತುಹಾಕಿದರು. ಆಗ ಸಾವಿರ ಮಂದಿ ಋಷಿಗಳು ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರು ಒಂದೊಂದು ಪ್ರಶ್ನೆಯಂತೆ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸಾವಿರ ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು ಒಂದೇ ಬಾರಿ ಕೇಳಿದರು. ಶ್ರೀವ್ಯಾಸರು ಅವರ ಸಾವಿರ ಆಕ್ಷೇಪಗಳಿಗೂ ಏಕ-ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉತ್ತರವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಅವರಿಗೆ ಸಂತೋಷವುಂಟಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದರು. “ಸಹಸ್ರಾರ್ಥಾನ್ ಋಷೀನ್ ವಿಷಯೈಗಪದ್ಯೇನ ಪೃಚ್ಛತಃ | ಸಹಸ್ರೋತ್ತರದಾನೇನಯುಗಪತ್ ಪರ್ಯತೋಷಯತ್ ||” ಎಂಬ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಈ ವಿಷಯವು ಉಲ್ಲೇಖಿತವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ನಾರಾಯಣನ ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿದಾಗ ಚತುರ್ಮುಖ ಬ್ರಹ್ಮದೇವರು ಅನಂದಭರಿತರಾಗಿ ಭಕ್ತಿಭಾವದಿಂದ ಕೌಸ್ತುಭಮಣಿಯನ್ನು ಶ್ರೀವ್ಯಾಸರಿಗೆ ಕಾಣಿಕೆಯಾಗಿ ಕೊಟ್ಟರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಅಸಮೇ— ನ ವಿದ್ಯತೇ ಸಮಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಅಸಮಃ, ತಸ್ಮಿನ್ ಅಸಮೇ |

ಅನಧಿಕೇ— ನ ವಿದ್ಯತೇ ಅಧಿಕಃ ಯಸ್ಮಾತ್ ಸಃ ಅನಧಿಕಃ, ತಸ್ಮಿನ್ ಅನಧಿಕೇ |

ಸುಸಾಧಿತೇ— ಸಮ್ಯಕ್ ಸಾಧಿತಃ ಸುಸಾಧಿತಃ, ತಸ್ಮಿನ್ ಸುಸಾಧಿತೇ |

ನಿಜತಾತೇ— ನಿಜಶ್ಚಾಸ್ತೌ ಶಾತಶ್ಚ ನಿಜತಾತಃ ತಸ್ಮಿನ್ ನಿಜತಾತೇ |

ರವಿರಾಶಿದೀಧಿತಿ— ರವೀಣಾಂ ರಾಶಿಃ ರವಿರಾಶಿಃ, ರವಿರಾಶಿಃ ದೀಧಿತಯ ಇವ ದೀಧಿತಯಃ ಯಸ್ಯ ತತ್

ರವಿರಾಶಿದೀಧಿತಿ, ತತ್ ರವಿರಾಶಿದೀಧಿತಿ |

ತ್ರಿಜಗಜ್ಜಯದ್ವಜಂ— ತ್ರಯಾಣಾಂ ಜಗತಾಂ ಸಮಾಹಾರಃ ತ್ರಿಜಗತ್, ತ್ರಿಜಗತಃ ಜಯಃ ತ್ರಿಜಗಜ್ಜಯಃ

(ತ್ರೀಣಿ ಚ ತಾನಿ ಜಗಂತಿ ಚ ತ್ರಿಜಗಂತಿ, ತ್ರಿಜಗತಾಂ ಜಯಃ ತಸ್ಯ), ತ್ರಿಜಗಜ್ಜಯಸ್ಯ ದ್ವಜಃ

ತ್ರಿಜಗಜ್ಜಯದ್ವಜಃ ತಂ ತ್ರಿಜಗಜ್ಜಯದ್ವಜಂ |

ಗಲಸಂಗಿಭೂಷಣಂ— ಸಂಗಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತೀತಿ ಸಂಗಿ, ಗಲೇನ ಸಂಗಿ ಗಲಸಂಗಿ (ಗಲಸಂಗೋ ಆಪ್ತಾಸ್ತೀತಿ ಗಲಸಂಗಿ) ಗಲಸಂಗೀ ಚ ತತ್ ಭೂಷಣಂ ಚ ಗಲಸಂಗಿಭೂಷಣಂ, ತತ್ ಗಲಸಂಗಿಭೂಷಣಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಪ್ರದದೌ- ಪ್ರ ಉಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ 'ಡುದಾಪ್' ದಾನೇ ಇತಿ ದಾನಾರ್ಥಕಾತ್ ದಾಧಾತುಃ; ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಪರದ್ವೈಪದಿನಃ ಭೂತಾನದ್ಯತನ ಪರೋಕ್ಷೇ ಲಿಟ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ "ಪ್ರದದೌ" ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಪ್ರ-ದದೌ ದದತುಃ ದದುಃ, ದದಿಥ ದದಾಥ, ದದಥುಃ, ದದ ದದೌ ದದಿವ ದದಿಮ ||

ಪ್ರಯೋಗ— ವಿಧಿಃ ಭೂಷಣಂ ಪ್ರದದೌ (ಕರ್ತೃ) | ವಿಧಿನಾ ಭೂಷಣಂ ಪ್ರದದೇ (ಕರ್ಮಣಿ) |

★ ★ ★

ಶ್ರೀಮದ್ಧರು ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರ ಹಸ್ತಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಅರಿವಾರಿಜಲಕ್ಷಣೋಲ್ಲಸತ್ ಸುಕುಮಾರಾರುಣಪಾಣಿಪದ್ಮಯೋಃ |

ಪೃಥುಪೀವರವೃತ್ತಹಸ್ತಯೋಃ ರುಪಮಾಂ ನೈವ ಲಭಾಮಹೇಽನಯೋಃ || 35 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅರಿವಾರಿಜಲಕ್ಷಣೋಲ್ಲಸತ್ ಸುಕುಮಾರಾರುಣಪಾಣಿಪದ್ಮಯೋಃ, ಪೃಥುಪೀವರವೃತ್ತಹಸ್ತಯೋಃ, ಉಪಮಾಂ, ನ, ಏವ ಲಭಾಮಹೇ, ಅನಯೋಃ |

ಅನ್ವಯ— ಅರಿವಾರಿಜಲಕ್ಷಣೋಲ್ಲಸತ್ ಸುಕುಮಾರಾರುಣಪಾಣಿಪದ್ಮಯೋಃ ಅನಯೋಃ ಪೃಥುಪೀವರವೃತ್ತಹಸ್ತಯೋಃ, ಉಪಮಾಂ ನೈವ ಲಭಾಮಹೇ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅರಿವಾರಿಜಲಕ್ಷಣ ಉಲ್ಲಸತ್ = ಚಿತ್ರ, ಶಂಖ ಇವುಗಳ ರೇಖಾತ್ಮಕವಾದ ಚಿಹ್ನೆಗಳಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ ಸುಕುಮಾರ ಅರುಣ ಪಾಣಿಪದ್ಮಯೋಃ = ಮೃದುವಾದ ಕೆಂಪಾದ ಕಮಲದಂತಿರುವ ಅಂಗೈಗಳುಳ್ಳ

ಅನಯೋಃ = ಇಂತಹ

ಪೃಥು ಪೀವರ ವೃತ್ತ ಹಸ್ತಯೋಃ = ವಿಶಾಲವಾದ ಪುಷ್ಪವಾದ ಗುಂಡಗಿರುವ ಎರಡು ಕೈಗಳಿಗೆ

ಉಪಮಾಂ = ಹೋಲಿಕೆಯನ್ನು

ವಯಂ = ನಾವು

ನೈವ ಲಭಾಮಹೇ = ಹೊಂದುವುದೇ ಇಲ್ಲ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಈ ವೇದವ್ಯಾಸರ ಎರಡು ಕೈಗಳೂ ವಿಶಾಲವೂ ಪುಷ್ಪವೂ ಮತ್ತು ಗುಂಡಾಗಿಯೂ ಇವೆ. ಈ ಕೈಗಳ ಅಂಗೈಗಳ ತಲೆಗಳು ಮೃದುವಾಗಿಯೂ ಕಮಲದಂತೆ ಕೆಂಪಾಗಿಯೂ ಇವೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರ, ಶಂಖದ ರೇಖಾ ರೂಪವಾದ ಚಿಹ್ನೆಗಳಿವೆ. ಇಂತಹ ಸುಂದರವಾದ ಕೈಗಳಿಗೆ ಮೂರು ಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ ಹೋಲಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ ಬೇರೊಂದು ವಸ್ತುವನ್ನು ನಾವು ನೋಡಿಯೇ ಇಲ್ಲ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಅರಿವಾರಿಜಲಕ್ಷಣೋಲ್ಲಸತ್ ಸುಕುಮಾರಾರುಣಪಾಣಿಪದ್ಮಯೋಃ— ಆರಾಣಿ ಅಸ್ಯ ಸಂಕ್ಷೇಪಿ ಆರಿಃ, ವಾರಿಣಿ ಜಾಯತೇ ಇತಿ ವಾರಿಜಃ, ಅರಿಶ್ಚ ವಾರಿಜಶ್ಚ ಅರಿವಾರಿಶ್ಚ, ಅರಿವಾರಿಜಯೋಃ ಲಕ್ಷಣೇ ಅರಿ-ವಾರಿಜಲಕ್ಷಣೇ, ಪಾಣೀ ಏವ ಪದ್ಮೇ ಪಾಣಿಪದ್ಮೇ, ಸುಕುಮಾರೇ ಚ ಅರುಣೇ ಚ ತೇ ಪಾಣಿಪದ್ಮೇ ಚ

ಸುಕುಮಾರಾರುಣಪಾಣಿಪದ್ಮೇ, ಅರಿವಾರಿಜಲಕ್ಷಣೋಲ್ಲಾಸತೀ, ಅರಿವಾರಿಜಲಕ್ಷಣೋಲ್ಲಾಸತೀ, ಅರಿವಾರಿಜಲಕ್ಷಣೋಲ್ಲಾಸತೀ ಸುಕುಮಾರಾರುಣಪಾಣಿಪದ್ಮೇ ಯಯೋಃ ತೌ ಅರಿವಾರಿಜಲಕ್ಷಣೋ-
ಲ್ಲಾಸತಿಸುಕುಮಾರಾರುಣಪಾಣಿಪದ್ಮೌ, ತಯೋಃ ಅರಿವಾರಿಜಲಕ್ಷಣೋಲ್ಲಾಸತಿಸುಕುಮಾರಾರುಣ-
ಪಾಣಿಪದ್ಮಯೋಃ |

ಪೃಥುಪೀವರವೃತ್ತಹಸ್ತಯೋಃ— ಪೃಥೂ ಚ ಪೀವರೌ ಚ ಪೃಥುಪೀವರೌ, ವೃತ್ತೌ ಚ ತೌ ಹಸ್ತೌ ಚ ವೃತ್ತಹಸ್ತೌ,
ಪೃಥುಪೀವರೌ ಚ ಚತೌ ವೃತ್ತಹಸ್ತೌ ಚ ಪೃಥುಪೀವರವೃತ್ತಹಸ್ತೌ, ತಯೋಃ ಪೃಥುಪೀವರವೃತ್ತ-
ಹಸ್ತಯೋಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಲಭಾಮಹೇ- ದುಲಭಿಷ್ ಪ್ರಾಪ್ತೌ ಇತಿ ಪ್ರಾಪ್ತಾರ್ಥಕಾತ್ 'ಲಭ' ಧಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಆತ್ಮನೇ
ಪದಿನಃ ವರ್ತಮಾನೇ ಲಟಿ ಉತ್ತಮಪುರುಷೇ ಬಹುವಚನೇ 'ಲಭಾಮಹೇ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಲಭತೇ ಲಭೇತೇ ಲಭಂತೇ, ಲಭಸೇ ಲಭೇಥೇ ಲಭದ್ವೇ, ಲಭೇ ಲಭಾವಹೇ ಲಭಾಮಹೇ ||

ಪ್ರಯೋಗ— ವಯಂ ಉಪಮಾಂ ನ ಲಭಾಮಹೇ (ಕರ್ತರಿ) | ಅಸ್ಮಾಭಿಃ ಉಪಮಾ ನ ಲಭ್ಯತೇ (ಕರ್ಮಣಿ) |

★ ★ ★

ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸದೇವರ ಜ್ಞಾನಮುದ್ರಾಯುತವಾದ ಬಲಗೈಯನ್ನೂ
ಅಭಯಮುದ್ರಾಯುತವಾದ ಎಡಗೈಯನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಭಜತಾಂ ವರತರ್ಕಮುದ್ರಯಾ ದೃತಿ ಹಸ್ತಾಗ್ರಮಬೋಧಮೀಶಿತುಃ |

ಅಧಿಜಾನು ಸಮರ್ಪಿತಂ ಪರಂ ಕೃತಫಲಯೋಭಯಭಂಗಮಂಗಲಂ

|| 36 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಭಜತಾಂ, ವರತರ್ಕಮುದ್ರಯಾ, ದೃತಿ, ಹಸ್ತಾಗ್ರಂ, ಅಬೋಧಂ, ಈಶಿತುಃ, ಅಧಿಜಾನು,
ಸಮರ್ಪಿತಂ, ಪರಂ, ಕೃತಫಲಯೋಭಯಭಂಗಮಂಗಲಂ |

ಅನ್ವಯ— ಈಶಿತುಃ ಹಸ್ತಾಗ್ರಂ, ವರತರ್ಕಮುದ್ರಯಾ ಭಜತಾಂ ಅಬೋಧಂ ದೃತಿ, ಅಧಿಜಾನು ಸಮರ್ಪಿತಂ
ಪರಂ, ಕೃತಫಲಯೋಭಯಭಂಗಮಂಗಲಂ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಈಶಿತುಃ = ಪ್ರಭುವಾದ ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸದೇವರ

ಹಸ್ತಾಗ್ರಂ = ಬಲಗೈಯ ತುದಿಯ ಭಾಗವು,

ವರ ತರ್ಕಮುದ್ರಯಾ = ಉತ್ತಮವಾದ ಜ್ಞಾನಮುದ್ರೆಯಿಂದ

ಭಜತಾಂ = ಸೇವಿಸುವ ಭಕ್ತರ

ಅಬೋಧಂ = ಅಜ್ಞಾನವನ್ನು

ದೃತಿ = ಖಂಡಿಸುತ್ತದೆ (ನಿವಾರಿಸುತ್ತದೆ),

ಅಧಿಜಾನು = ಎಡ ಮೊಣಗಂಟಿನ ಮೇಲೆ (ಮೊಣಕಾಲಿನ ಮೇಲೆ)

ಸಮರ್ಪಿತಂ = ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ

ಪರಂ = ಎಡಗೈಯ ತುದಿಭಾಗವು,

ಕೃತ = ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ

ಭೂಯೋಭಯ ಭಂಗ = ಹೆಚ್ಚಾದ ಅಧಿಕವಾದ ಸಂಸಾರಭಯದ ನಾಶವುಳ್ಳದ್ದು
ಮಂಗಲಂ = ಕಲ್ಯಾಣ ಸ್ವರೂಪವಾದುದು (ಮಂಗಲವುಳ್ಳದ್ದು).

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಲೋಕಸ್ಥಾವಿಯಾದ ನನ್ನ ಸ್ಥಾವಿಯಾದ ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸದೇವರು, ಬಲಗೈಯ ತುದಿ ಬೆರಳುಗಳಿಂದ ಜ್ಞಾನಮುದ್ರೆಯನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾ, ತನ್ನನ್ನು ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಸೇವಿಸುವವರ ಅಜ್ಞಾನವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಮೂಣಗಂಟಿನ ಮೇಲೆ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುವ ಎಡಗೈಯ ತುದಿ ಬೆರಳುಗಳಿಂದ ಅಭಯ ಮುದ್ರೆಯನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾ ಭಕ್ತರಿಗೆ ಉಂಟಾದ ಸಂಸಾರದ ಭಯವನ್ನು ದೂರ ಮಾಡಿ ಸಮಸ್ತ ಮಂಗಲವನ್ನೂ, ಮುಕ್ತಿಯನ್ನೂ ಕರುಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ— ವಿಜ್ಞಾನರೋಷಿಃ ಪರಿಪೂರಿತಾರ್ತಾರ್ಥಾಹ್ಯಾಂಡಕೋಶಂ ಹರಿತೋಪಲಾಭಂ | ತರ್ಕಾಭಯೇತಂ ವಿದಿ ಶರ್ವ ಪೂರ್ವಗೀರ್ವಾಣವಿಜ್ಞಾನದಮಾನತೋಽಸ್ಮಿ || “ಸರ್ವವಿಷಯಕವಾದ ತನ್ನ ನಿರಪದಿಕ ಜ್ಞಾನದ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡದ ಒಳಹೊರಗಿನ ಭಾಗವನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುತ್ತಿರುವ ಪಚ್ಚಿ ಮಣಿಯಂತಹ ಪ್ರಕಾಶವುಳ್ಳ, ತರ್ಕಮುದ್ರಾ ಮತ್ತು ಅಭಯ ಮುದ್ರೆಯನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ, ಬ್ರಹ್ಮ ರುದ್ರ ಮುಂತಾದ ದೇವೋತ್ತಮರಿಗೆ ಜ್ಞಾನಪ್ರದರಾದ ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸ-ರನ್ನು ನಮಸ್ಕರಿಸುವವನಾಗುತ್ತೇನೆ.” ಎಂಬ ಧ್ಯಾನ ಶ್ಲೋಕದಂತೆ ವೇದವ್ಯಾಸರು ಬಲಗೈಯ ಎರಡು ಬೆರಳುಗಳಿಂದ ಜ್ಞಾನಮುದ್ರೆಯನ್ನೂ, ಎಡಗೈಯ ಬೆರಳುಗಳಿಂದ ಅಭಯ ಮುದ್ರೆಯನ್ನೂ ಉಳವರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಹೆಚ್ಚರಳು ಮತ್ತು ತೋರ್ಬರಳುಗಳನ್ನು ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸುವುದೇ ತರ್ಕಮುದ್ರೆ (ಜ್ಞಾನಮುದ್ರೆ).

ವಿಗ್ರಹ—

ವರತರ್ಕಮುದ್ರಯಾ— ತರ್ಕಸ್ಯ ಮುದ್ರಾ ತರ್ಕಮುದ್ರಾ, ವರಾ ಚ ಸಾ ತರ್ಕಮುದ್ರಾ ಚ ವರ-
ತರ್ಕಮುದ್ರಾ, ತಯಾ ವರತರ್ಕಮುದ್ರಯಾ |

ಹಸ್ತಾಗ್ರಂ— ಹಸ್ತಸ್ಯ ಅಗ್ರಂ ಹಸ್ತಾಗ್ರಂ |

ಅಬೋಧಂ— ಬೋಧಸ್ಯ ಅಭಾವಃ ಅಬೋಧಃ, ತಂ ಅಬೋಧಂ |

ಅಧಿಜಾನು— ಜಾನುನಿ ಇತಿ ಅಧಿಜಾನು |

ಕೃತಭೂಯೋಭಯಭಂಗಮಂಗಲಂ— ಭೂಯುಶ್ಚ ತತ್ ಭಯಂ ಚ ಭೂಯೋಭಯಂ, (ಭೂಯಃ
ಭಯಂ ಯಸ್ಮಿನ್ ತತ್ ಭೂಯೋಭಯಂ ಸಂಸಾರಲಕ್ಷಣಂ), ಭೂಯೋಭಯಸ್ಯ ಭಂಗಃ
ಭೂಯೋಭಯಭಂಗಃ, ಕೃತಃ ಭೂಯೋಭಯಭಂಗಃ ಯೇನ ತತ್ ಕೃತಭೂಯೋಭಯಭಂಗಂ,
ತಚ್ಚ ತತ್ ಮಂಗಲಂ ಚ ಕೃತಭೂಯೋಭಯಭಂಗಮಂಗಲಂ, (ಭೂಯೋಭಯಭಂಗಶ್ಚ ಮಂಗಲಂ
ಚ ಭೂಯೋಭಯಭಂಗಮಂಗಲೇ ಕೃತೇ ಭೂಯೋಭಯಭಂಗಮಂಗಲೇ ಯೇನ ತತ್)

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ದೃತಿ- ದೋ ಅವಮಿಂಡನೇ ಇತಿ ಅವಮಿಂಡನಾರ್ಥಕಾತ್ ದೋಧಾತೋಃ ಪರಸ್ಕೈಪದಿನಃ
ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ವರ್ತಮಾನೇ ಲಟಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ “ದೃತಿ” ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ದೃತಿ ದೃತಃ ದೃಂತಿ, ದೃಸಿ ದೃಢಃ ದೃಢ, ದೃಮಿ ದೃವಃ ದೃಮಃ ||

ಪ್ರಯೋಗ— ಹಸ್ತಾಗ್ರಂ ಅಬೋಧಂ ದೃತಿ (ಕರ್ತೃ) | ಹಸ್ತಾಗ್ರೇಣ ಅಬೋಧಃ ದಾಯತೇ (ಕರ್ಮಣಿ) |

★ ★ ★

ಶ್ರೀಮಧ್ವರು ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರ ಕುತಿಗೆಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ

ಸತತಂ ಗಲತಾ ಸ್ವತಃ ಶ್ರುತಿತ್ತಿತಯೀನ ನೈವ ನಿಕಾಮಮಂಕಿತಃ |

ಸುವಿಡಂಬತಕಂಬುರೀಕ್ಷ್ಯತೇ ವರರೇಖಾತ್ರಯವಾನ್ ಗುರೋರ್ಗಲಃ || 37 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಸತತಂ, ಗಲತಾ, ಸ್ವತಃ, ಶ್ರುತಿತ್ರಿತಯೇನ, ಇವ, (ಏವ) ನಿಶಾಮಂ, ಅಂಕಿತಃ, ಸುವಿಡಂಬತಕಂಞುಃ, ಈಶ್ವರೇ, ವರರೇಖಾತ್ರಯವಾನ್, ಗುರೋಃ, ಗಲಃ |

ಅನ್ವಯ— ಸ್ವತಃ, ಸತತಂ, ಗಲತಾ, ಶ್ರುತಿತ್ರಿತಯೇನ (ಏವ), ನಿಶಾಮಂ, ಅಂಕಿತಃ, ಇವ, ವರರೇಖಾತ್ರಯವಾನ್, ಸುವಿಡಂಬತಕಂಞುಃ, ಗುರೋಃ, ಗಲಃ, ಈಶ್ವರೇ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸ್ವತಃ = ತನ್ನಿಂದ

ಸತತಂ = ಯಾವಾಗಲೂ

ಗಲತಾ = ಹೊರಡುತ್ತಿರುವ

ಶ್ರುತಿತ್ರಿತಯೇನ (ಏವ) = ಮೂರೂ ವೇದಗಳಿಂದ (ಮೂರು ವೇದಗಳಿಂದಲೇ),

ನಿಶಾಮಂ = ಚೆನ್ನಾಗಿ

ಅಂಕಿತಃ ಇವ = ಗುರುತು ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟದೆಯೋ ಎಂಬಂತಿರುವ

ವರ = ಉತ್ತಮವಾದ

ರೇಖಾತ್ರಯವಾನ್ = ಮೂರು ಗೆರೆಗಳುಳ್ಳ

ಸುವಿಡಂಬತ ಕಂಞುಃ = ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹೋರಿಕೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಶಂಖವುಳ್ಳ

ಗುರೋಃ = ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರ

ಗಲಃ = ಕುತ್ತಿಗೆಯು

ಈಶ್ವರೇ = ನೋಡಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಈ ವೇದವ್ಯಾಸರ ಕಂಠವು ಶಂಖದಂತಿದೆ. ಅದರಿಂದ ಋಕ್, ಯಜುಸ್, ಸಾಮ ಎಂಬ ಮೂರು ವೇದಗಳೂ ಯಾವಾಗಲೂ ಧ್ವನಿಸುತ್ತಾ ಹೊರಬರುತ್ತಿವೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಕಂಠದಲ್ಲಿ ಮೂರು ರೇಖೆಗಳು ಉಂಟಾಗಿವೆಯೋ ಎಂದು ಕಾಣಿಸುತ್ತಿದೆ. (ಕಂಠದಲ್ಲಿ ಅಡ್ಡಲಾಗಿ ಮೂರು ರೇಖೆಗಳು ಮಹಾಪುರುಷರಿಗೆ ಇರುತ್ತವೆ).

ವಿಗ್ರಹ—

ಶ್ರುತಿತ್ರಿತಯೇನ— ತ್ರಯಃ ಅವಯವಾಃ ಅಸ್ಯೇತಿ ತ್ರಿತಯಂ, ಶ್ರುತೀನಾಂ ತ್ರಿತಯಂ ಶ್ರುತಿತ್ರಿತಯಂ, ತೇನ ಶ್ರುತಿತ್ರಿತಯೇನ |

ಸುವಿಡಂಬತಕಂಞುಃ— ಸುವಿಡಂಬತಃ ಕಂಞುಃ ಯೇನ ಸಃ ಸುವಿಡಂಬತಕಂಞುಃ |

ವರರೇಖಾತ್ರಯವಾನ್— ತ್ರಯಃ ಅವಯವಾಃ ಅಸ್ಯೇತಿ ತ್ರಯಂ, ರೇಖಾಣಾಂ ತ್ರಯಂ ರೇಖಾತ್ರಯಂ, ವರಂ ಚ ತತ್ ರೇಖಾತ್ರಯಂ, ತತ್ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ಯೇತಿ ವರರೇಖಾತ್ರಯವಾನ್ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಈಶ್ವರಾರ್ಥೇ ಇತಿ ದರ್ಶನಾರ್ಥಕಾತ್ ಈಶ್ವರಾತೋ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಕರ್ತರಿ ಅತ್ಯನೇಪದಿನಃ ಕರ್ಮಣಿ ವರ್ತಮಾನೇ ಲಟಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ "ಈಶ್ವರೇ" ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಈಶ್ವರೇ ಈಶ್ವರೇ ಈಶ್ವರೇ, ಈಶ್ವರೇ ಈಶ್ವರೇ ಈಶ್ವರೇ, ಈಶ್ವರೇ ಈಶ್ವರೇ
ಈಶ್ವರೇಮಹೇ ||

ಪ್ರಯೋಗ— ಅಹಂ ಗುರೋಃ ಗಲಂ ಈಶ್ವರೇ (ಕರ್ತರಿ) | ಮಯಾ ಗುರೋಃ ಗಲಃ ಈಶ್ವರೇ (ಕರ್ಮಣಿ) |

★ ★ ★

ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರ ಮುಖವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಸಕಲಾಸ್ತಕಲಂಕಕಾಲಿಮಸ್ಪರದಿಂದಪ್ರಕರೋರುವಿಭ್ರಮಂ |

ಅಧರೀಕುರುತೇ ಸ್ವಶೋಭಯಾ ವದನಂ ದೇವಶಿಖಾಮಣೇರಿದಂ

|| 38 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಸಕಲಾಸ್ತಕಲಂಕಕಾಲಿಮಸ್ಪರದಿಂದಪ್ರಕರೋರುವಿಭ್ರಮಂ, ಅಧರೀಕುರುತೇ, ಸ್ವಶೋಭಯಾ, ವದನಂ, ದೇವಶಿಖಾಮಣೇಃ, ಇದಂ |

ಅನ್ವಯ— ದೇವಶಿಖಾಮಣೇಃ, ಇದಂ, ವದನಂ, ಸ್ವಶೋಭಯಾ, ಸಕಲಾಸ್ತಕಲಂಕಕಾಲಿಮಸ್ಪರದಿಂದ-ಪ್ರಕರೋರುವಿಭ್ರಮಂ, ಅಧರೀಕುರುತೇ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ದೇವಶಿಖಾಮಣೇಃ = ದೇವಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಈ ವೇದವ್ಯಾಸರ

ಇದಂ = ಎದುರಿಗೆ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿರುವ

ವದನಂ = ಮುಖವು

ಸ್ವಶೋಭಯಾ = ತನ್ನ ಕಾಂತಿಯಿಂದ,

ಸಕಲ = ಹದಿನಾರು ಕಲಂಕಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ

ಅಸ್ತ = ಹೋಗಲಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ

ಕಲಂಕಕಾಲಿಮ = ಕಲಂಕದ ಕೆಪ್ಪುಳ್ಳ

ಸ್ಪರತ್ = ಪ್ರಕಾಶಮಾನರಾದ

ಇಂದು = ಚಂದ್ರರ

ಪ್ರಕರ = ಸಮೂಹದ,

ಉರುವಿಭ್ರಮಂ = ಹೆಚ್ಚಾದ ವಿಲಾಸವನ್ನು

ಅಧರೀಕುರುತೇ = ತಿರಸ್ಕರಿಸುತ್ತದೆ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಈ ವ್ಯಾಸರು ದೇವದೇವೋತ್ತಮರು, ಸರ್ವೋತ್ತಮರು. ಇವರ ಮುಖವು ಜಗದ್ ವಿಲಕ್ಷಣವಾದ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ತುಂಬಿದೆ. ತಮ್ಮಲ್ಲಿರುವ ಕಲಂಕದ ಕೆಪ್ಪನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿಕೊಂಡ ಅಸಂಖ್ಯಾತಪೂರ್ಣಚಂದ್ರರ ಸಮೂಹದ ಕಾಂತಿಯನ್ನೂ ಈ ಮುಖವು ದಿಕ್ಕರಿಸುತ್ತದೆ. ಅನಂತ ನಿಷ್ಕಲಂಕ ಚಂದ್ರರ ಕಾಂತಿಗಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚು ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳದ್ದಾಗಿದೆ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಸಕಲಾಸ್ತಕಲಂಕಕಾಲಿಮಸ್ಪರದಿಂದಪ್ರಕರೋರುವಿಭ್ರಮಂ— ಕಲಾಭಿಃ ಸಹವರ್ತಂತೇ ಇತಿ ಸಕಲಾಃ, ಕಾಲಸ್ಯ ಭಾವಃ ಕಾಲಿಮಾ, ಕಲಂಕಸ್ಯ ಕಾಲಿಮಾ ಕಲಂಕಕಾಲಿಮಾ, ಕಲಂಕಕಾಲಿಮಾ ಅಸ್ತಃ ಯೇಭ್ಯಃ ತೇ ಅಸ್ತಕಲಂಕಕಾಲಿಮಾನಃ, ಸಕಲಾಶ್ಚ ತೇ ಅಸ್ತಕಲಂಕಕಾಲಿಮಾನಶ್ಚ ಸಕಲಾಸ್ತಕಲಂಕಕಾಲಿಮಾನಃ, ಸ್ಪು ರಂತಶ್ಚ ತೇ ಇಂದವಶ್ಚ ಸ್ಪುರದಿಂದವಃ, ಸಕಲಾಸ್ತಕಲಂಕಕಾಲಿಮಾನಶ್ಚ ತೇ ಸ್ಪುರದಿಂದವಶ್ಚ ಸಕಲಾಸ್ತ-ಕಲಂಕಕಾಲಿಮಸ್ಪುರದಿಂದವಃ, ಸಕಲಾಸ್ತಕಲಂಕಕಾಲಿಮಸ್ಪುರದಿಂದೂನಾಂ ಪ್ರಕರಃ ಸಕಲಾಸ್ತಕಲಂಕ-ಕಾಲಿಮಸ್ಪುರದಿಂದಪ್ರಕರಃ, ಉರುಶ್ಚಾ ಸೌವಿಭ್ರಮಶ್ಚ ಉರುವಿಭ್ರಮಃ, ಸಕಲಾಸ್ತಕಲಂಕಕಾಲಿಮ-ಸ್ಪುರದಿಂದಪ್ರಕರಸ್ಯ ಉರುವಿಭ್ರಮಃ ಸಕಲಾಸ್ತಕಲಂಕಕಾಲಿಮಸ್ಪುರದಿಂದಪ್ರಕರೋರುವಿಭ್ರಮಃ, ತಂ ಸಕಲಾಸ್ತಕಲಂಕಕಾಲಿಮಸ್ಪುರದಿಂದಪ್ರಕರೋರುವಿಭ್ರಮಂ |

ಸ್ವಶೋಭಯಾ— ಸ್ವಸ್ಥ ಶೋಭಾ ಸ್ವಶೋಭಾ, ತಯಾ ಸ್ವಶೋಭಯಾ |

ದೇವಶಿಖಾಮಣಿಃ— ಶಿಖಾಯಾಃ ಮಣಿಃ ಶಿಖಾಮಣಿಃ, ದೇವಾನಾಂ ಶಿಖಾಮಣಿಃ ದೇವಶಿಖಾಮಣಿಃ, ತಸ್ಯ ದೇವಶಿಖಾಮಣಿಃ |

ಅಧರೀಕುರುತೇಃ— ಅಧರಂ ಅಧರಂ ಸಂಪದ್ಯಮಾನಂ ಕುರುತೇ ಅಧರೀಕುರುತೇ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಧರೀಕುರುತೇ- ಡುಕ್ಯಾಕರಣೇ ಕರಣಾರ್ಥಕಾತ್ ಕೃಧಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಕರ್ತರಿ ಆತ್ಮನೇ ಪದಿನಃ ವರ್ತಮಾನೇ ಲಭಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ "ಅಧರೀಕುರುತೇ" ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಅಧರೀ-ಅಧರೀಕುರುತೇ ಕುರ್ವಾತೇ ಕುರ್ವತೇ, ಕುರುಷೇ ಕುರ್ವಾಥೇ ಕುರುಧ್ವೇ, ಕುರ್ವೇ ಕುರ್ವಹೇ ಕುರ್ವಹೇ ||

ಪ್ರಯೋಗ— ದೇವಶಿಖಾಮಣಿಃ ಇದಂ ವದನಂ ಇಂದು ಪ್ರಕರೋರುವಿಭ್ರಮಂ ಅಧರೀಕುರುತೇ (ಕರ್ತರಿ) | ದೇವಶಿಖಾಮಣಿಃ ಅನೇನ ವದನೇನ ಇಂದು ಪ್ರಕರೋರು ವಿಭ್ರಮಃ ಅಧರೀಕ್ರಿಯತೇ (ಕರ್ಮಣಿ)

★ ★ ★

ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸದೇವರ ತುಟಿಯನ್ನೂ ಹಲ್ಲುಗಳನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ

ಅರುಣಾಶ್ವದಲಾಂತರೋಲ್ಲಸನ್ನವಮುಕ್ತಾವಲಿಮಸ್ಯ ಲಜ್ಜಯೇತ್ |

ಹಸತಃ ಸಿತದಂತಸಂತತಿಃ ಪರಮಶ್ರೀರರುಣೋಷ್ಠರೋಚಿಷಃ

|| 39 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅರುಣಾಶ್ವದಲಾಂತರೋಲ್ಲಸನ್ನವಮುಕ್ತಾವಲಿಂ, ಅಸ್ಯ, ಲಜ್ಜಯೇತ್, ಹಸತಃ, ಸಿತದಂತಸಂತತಿಃ, ಪರಮಶ್ರೀಃ, ಅರುಣೋಷ್ಠರೋಚಿಷಃ |

ಅನ್ವಯ— ಅರುಣೋಷ್ಠರೋಚಿಷಃ, ಹಸತಃ, ಅಸ್ಯ, ಪರಮಶ್ರೀಃ, ಸಿತದಂತಸಂತತಿಃ, ಅರುಣಾಶ್ವದಲಾಂತರೋ- ಲ್ಲಸನ್ನವಮುಕ್ತಾವಲಿಂ ಲಜ್ಜಯೇತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅರುಣ ಓಷ್ಠರೋಚಿಷಃ = ಕೆಂಪಾದ ತುಟಿಗಳ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳ

ಹಸತಃ = ನಗುತ್ತಿರುವ

ಅಸ್ಯ = ಈ ವೇದವ್ಯಾಸರ

ಪರಮಶ್ರೀಃ = ಹೆಚ್ಚಾದ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳ

ಸಿತದಂತಸಂತತಿಃ = ಬಿಳಿದಾಗಿರುವ ಹಲ್ಲುಗಳ ಸಾಲು

ಅರುಣಾಶ್ವದಲಾಂತರೋಲ್ಲಸನ್ನವಮುಕ್ತಾವಲಿಂ = ಪದ್ಮರಾಗಮಣಿಯ ಎರಡು ಸೀಳುಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ
(೭ಳಿಗೆ) ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ ಹೊಸದಾದ ಮುಕ್ತಿನ ಸಾಲನ್ನು

ಲಜ್ಜಯೇತ್ = ನಾಚಿಕೆಗೊಳಿಸಿತು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಈ ವೇದವ್ಯಾಸರ ತುಟಿಗಳು ಕೆಂಪಾಗಿವೆ. ಇವರು ನಗುತ್ತಿರುವಾಗ ಬಿಳಿಗಿರುವ ಹಲ್ಲುಗಳ ಸಾಲು ಹೊಳೆಯುತ್ತಿರುತ್ತದೆ. ಆಗ ಪದ್ಮರಾಗ ಮಣಿಗಳ ಎರಡು ಸೀಳಿನ ನಡುವೆ ಪೋಣಿಸಿದ ಹೊಸದಾದ ಮುಕ್ತಿನ ಸಾಲಿಗಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಈ ಹಲ್ಲುಗಳ ಪಂಕ್ತಿಯು ಶೋಭಿಸುತ್ತದೆ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಅರುಣಾಶ್ವದಲಾಂತರೋಲ್ಲಸನ್ನವಮುಕ್ತಾವಲಿಂ— ಅರುಣಶ್ವಾಸೌ ಅಶ್ವಾ ಚ ಅರುಣಾಶ್ವಾ, ಅರುಣಾಶ್ವನಃ ದಲೇ ಅರುಣಾಶ್ವದಲೇ, ಅರುಣಾಶ್ವದಲಯೋಃ ಅಂತರಂ ಅರುಣಾಶ್ವದಲಾಂತರಂ, ಅರುಣಾಶ್ವ-

ದಲಾಂತರೇ ಉಲ್ಲಾಸಂತೀ ಅರುಣಾಶ್ವದಲಾಂತರೋಲ್ಲಾಸಂತೀ, ಮುಕ್ತಾನಾಂ ಆವಲಿಃ ಮುಕ್ತಾವಲಿಃ, ನವಾ ಚ ಸಾ ಮುಕ್ತಾವಲಿಶ್ಚ ನವಮುಕ್ತಾವಲಿಃ, ಅರುಣಾಶ್ವದಲಾಂತರೋಲ್ಲಾಸಂತೀ ಚ ಸಾ ನವಮುಕ್ತಾವಲಿಶ್ಚ ಅರುಣಾಶ್ವದಲಾಂತರೋಲ್ಲಾಸನ್ನವಮುಕ್ತಾವಲಿಃ, ತಾಂ ಅರುಣಾಶ್ವದಲಾಂತರೋ-
ಲ್ಲಾಸನ್ನವಮುಕ್ತಾವಲಿಂ ।

ಸಿತದಂತಸಂತತಿಃ— ದಂತಾನಾಂ ಸಂತತಿಃ ದಂತಸಂತತಿಃ, ಸಿತಾ ಚ ಸಾ ದಂತಸಂತತಿಶ್ಚ ಸಿತದಂತಸಂತತಿಃ ।

ಪರಮಶ್ರೀಃ— ಪರಮಾ ಶ್ರೀಃ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ ಪರಮಶ್ರೀಃ ।

ಅರುಣೋಷ್ಠರೋಚಿಷಃ— ಓಷ್ಠಯೋಃ ರೋಚಿಃ ಓಷ್ಠರೋಚಿಃ, ಅರುಣಾಂ ಓಷ್ಠರೋಚಿಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಅರುಣೋಷ್ಠರೋಚಿಃ ತಸ್ಯ ಅರುಣೋಷ್ಠರೋಚಿಷಃ, ಅಥವಾ ಅರುಣೌ ಚ ತೌ ಓಷ್ಠೌ ಚ ಅರುಣೋಷ್ಠೌ, ಅರುಣೋಷ್ಠಯೋಃ ರೋಚಿಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ತಸ್ಯ ಅರುಣೋಷ್ಠರೋಚಿಷಃ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಲಜ್ಜಯೇತ್— ಓಲಸ್ಯೇ ವೀಡಾಯಾಂ ಇತಿ ವೀಡಾರ್ಥಕಾತ್ ಲಜ್ಜಧಾತೋಃ ಆಕರ್ಮಕಾತ್ ಆತ್ಮನೇಪದಿನಃ, ಪ್ರಕೃತೇ ಪ್ರೇರಣಾರ್ಥಕಗಣಜಂತಾತ್ ಪರಸ್ವಪದಿನಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ವಿಧಿಲಿಪ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ "ಲಜ್ಜಯೇತ್" ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ಲಜ್ಜಯೇತ್ ಲಜ್ಜಯೇತಾಂ ಲಜ್ಜಯೇಯುಃ, ಲಜ್ಜಯೇಃ ಲಜ್ಜಯೇತಂ ಲಜ್ಜಯೇತ, ಲಜ್ಜಯೇಯಂ ಲಜ್ಜಯೇವ ಲಜ್ಜಯೇನು ॥

ಪ್ರಯೋಗ— ಸಿತದಂತಸಂತತಿಃ ನವಮುಕ್ತಾವಲಿಂ ಲಜ್ಜಯೇತ್ (ಕರ್ತರಿ) । ಸಿತದಂತಸಂತತ್ಯಾ ನವಮುಕ್ತಾವಲಿಃ ಲಜ್ಜೇತ (ಕರ್ಮಣಿ) ।

★ ★ ★

ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಶ್ರೀ ವೇದವ್ಯಾಸರ ಮಾತಿನ ಆದ್ವೈತ ಚಾತುರ್ಯವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ

ದ್ವಿಜವೃಂದಕೃತಂ ಮಹಾದರಾ (ಕುತೂಹಲಾತ್)

ದನುಯೋಗಾಂಧುಸಹಸ್ರಮುತ್ರಮಂ|

ಇಯಮೇಕಪದೇ ಸರಸ್ವತೀ

ಶ್ರುತಿಭರ್ತುಃ ಪರಿಪೂರಯತ್ಕಹೋ

॥ 40 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ದ್ವಿಜವೃಂದಕೃತಂ, ಮಹಾದರಾತ್, (ಕುತೂಹಲಾತ್), ಅನುಯೋಗಾಂಧುಸಹಸ್ರಂ, ಉತ್ರಮಂ, ಇಯಂ, ಏಕಪದೇ, ಸರಸ್ವತೀ, ಶ್ರುತಿಭರ್ತುಃ, ಪರಿಪೂರಯತಿ ಅಹೋ ।

ಅನ್ವಯ— ಶ್ರುತಿಭರ್ತುಃ, ಇಯಂ, ಸರಸ್ವತೀ, ಮಹಾದರಾತ್, ಕುತೂಹಲಾತ್, ದ್ವಿಜವೃಂದಕೃತಂ, ಉತ್ರಮಂ, ಅನುಯೋಗಾಂಧುಸಹಸ್ರಂ, ಏಕಪದೇ, ಪರಿಪೂರಯತಿ, ಅಹೋ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಶ್ರುತಿಭರ್ತುಃ = ವೇದಗಳಿಗೆ ಸ್ವಾಮಿಯಾದ ಈ ವೇದವ್ಯಾಸರ

ಇಯಂ = ಈ

ಸರಸ್ವತೀ = ಮಾತು (ಸರಸ್ವತೀ ನದಿಯು, ನದಿಯು)

ಮಹಾದರಾತ್ = ಆತ್ಮಂತ ಗೌರವ ಮತ್ತು ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ

(ಕುತೂಹಲಾತ್ = ಕುತುಹದಿಂದ)

ದ್ವಿಜವೃಂದಕೃತಂ = ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ (ಋಷಿಗಳ) ಸಮೂಹದಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ

ಉತ್ತಮಂ ಅನುಯೋಗಾಂಧುಸಹಸ್ರಂ = ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳೆಂಬ ಭಾವಿಗಳ ಸಾವಿರವನ್ನು,

ಏಕಪದೇ = ಒಂದೇ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ (ಒಟ್ಟಿಗೆ)

ಪರಿಪೂರಯತಿ = ತುಂಬಿಸುತ್ತದೆ

ಅಹೋ = ಆಶ್ಚರ್ಯವು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಸರಸ್ವತೀ ಮುಂತಾದ ನದಿಗಳ ಪ್ರವಾಹವು ಹೆಚ್ಚಿದಾಗ ಅದು ದಡದಲ್ಲಿರುವ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ, ಕ್ಷತ್ರಿಯ ವೈಶ್ಯರೆಂಬ ದ್ವಿಜರ ಮಕ್ಕಿತರರ ಅದುವರೆಗೆ ಒತ್ತಿದ ಭಾವಿಗಳನ್ನು ಒಂದೇ ಸಲ ತುಂಬಿಸುತ್ತದೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಸಾವಿರ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಮತ್ತು ಋಷಿಗಳು ಒಂದು ಬಾರಿ ಈ ವೇದವ್ಯಾಸರ ಬಳಿ ಸಾವಿರ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳನ್ನು ಕೇಳಿದಾಗ ವೇದಸ್ವಾಮಿಯಾದ ಇವರು ಒಂದೇ ಮಾತಿನಿಂದ, ಒಂದೇ ಸಲ ಸಾವಿರ ಉತ್ತರವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಅವರ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿದರು. ಅವರ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳೆಂಬ ಭಾವಿಗಳನ್ನು ತನ್ನ ಸರಸ್ವತಿಯಿಂದ (ಮಾತಿನಿಂದ) ತುಂಬಿಸಿದರು, ಸಮಾಧಾನಗೊಳಿಸಿದರು. (ಇದೇ ಸರ್ಗದ 34ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ನೋಡಿರಿ)

ವಿಗ್ರಹ—

ದ್ವಿಜವೃಂದಕೃತಂ— ದ್ವಿಜಾನಾಂ ವೃಂದಂ ದ್ವಿಜವೃಂದಂ, ದ್ವಿಜವೃಂದೇನ ಕೃತಂ ದ್ವಿಜವೃಂದಕೃತಂ |

ಮಹಾದರಾತ್— ಮಹಾಂಶ್ಚಾಸೌ ಅದರಶ್ಚ ಮಹಾದರಃ, ತಸ್ಮಾತ್ ಮಹಾದರಾತ್ |

ಅನುಯೋಗಾಂಧುಸಹಸ್ರಂ— ಅನುಯೋಗಾ ಏವ ಅಂಧವಃ ಅನುಯೋಗಾಂಧವಃ, ಅನು-ಯೋಗಾಂಧೋನಾಂ ಸಹಸ್ರಂ ಅನುಯೋಗಾಂಧುಸಹಸ್ರಂ, ತತ್ ಅನುಯೋಗಾಂಧುಸಹಸ್ರಂ |

ಶ್ರುತಿಭರ್ತುಃ— ಶ್ರುತೀನಾಂ ಭರ್ತಾ ಶ್ರುತಿಭರ್ತಾ, ತಸ್ಯ ಶ್ರುತಿಭರ್ತುಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಪರಿಪೂರಯಂತಿ- 'ಪರಿ' ಉಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ 'ಪೂರಿ' ಅಪ್ಯಾಯನೇ' ಇತಿ ಅಪ್ಯಾಯ-ನಾರ್ಥಕಾತ್ 'ಪೂರ' ಧಾತೋಃ ಸಹಮಕಾತ್ ಉಭಯಪದಿನಃ ಪ್ರಕೃತೇ ಪರಸ್ಪೃಪದಿನಃ ವರ್ತಮಾನೇ ಲಟ ಪ್ರಥಮ-ಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ "ಪರಿಪೂರಯಂತಿ" ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಪರಿ-ಪೂರಯತಿ ಪೂರಯತಃ ಪೂರಯಂತಿ,

ಪೂರಯಸಿ ಪೂರಯಥಃ ಪೂರಯಥ,

ಪೂರಯಾಮಿ ಪೂರಯಾವಃ ಪೂರಯಾಮಃ ||

ಪ್ರಯೋಗ— ಸರಸ್ವತೀ ಅನುಯೋಗಾಂಧುಸಹಸ್ರಂ ಪರಿಪೂರಯಂತಿ (ಕರ್ತರಿ) | ಸರಸ್ವತ್ಯಾ ಅನುಯೋಗಾಂಧು ಸಹಸ್ರಂ ಪರಿಪೂರಯತೇ (ಕರ್ಮಣಿ) |

★ ★ ★

ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಷಾರ್ಥರು ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರ ಕಣ್ಣಿನೋಟವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಜಲಜಾಯತಲೋಚನಸ್ಯ ಮಾಮವಲೋಕೋಽಯಮುಪೇತ್ಯ ಲಾಲಯನ್ |

ಕುರುತೇ ಪರಿರಚ್ಯ ಪೂರಿತಂ ಭುವನಾನಂದಕರಸ್ಮಿತಾನ್ವಿತಃ

|| 41 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಜಲಜಾಯತಲೋಚನಸ್ಯ, ಮಾಂ, ಅವಲೋಕಃ, ಆಯಂ, ಉಪೇತ್ಯ, ಲಾಲಯನ್, ಕುರುತೇ, ಪರಿರಚ್ಯ, ಪೂರಿತಂ ಭುವನಾನಂದಕರಸ್ಮಿತಾನ್ವಿತಃ |

ಅನ್ವಯ— ಜಲಜಾಯತಲೋಚನಸ್ಯ ಭುವನಾನಂದಕರಸ್ಮಿತಾನ್ವಿತಃ ಆಯಂ ಅವಲೋಕಃ, ಲಾಲಯನ್ ಮಾಂ ಉಪೇತ್ಯ, ಪರಿರಭ್ಯ, ಪೂರಿತಂ ಕುರುತೇ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಜಲಜ = ಕಮಲದಂತೆ

ಆಯತ = ವಿಶಾಲವಾದ

ಲೋಚನಸ್ಯ = ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳ ಶ್ರೀವ್ಯಾಸರ

ಭುವನಾನಂದಕರಸ್ಮಿತಾನ್ವಿತಃ = ಲೋಕಗಳಿಗೆ ಸಂತೋಷವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವ ಮಂದಹಾಸದಿಂದ ಕೂಡಿದ

ಆಯಂ = ಈ

ಅವಲೋಕಃ = ನೋಟವು,

ಲಾಲಯನ್ = ಲಾಲನೆ ಮಾಡುತ್ತಾ

ಮಾಂ = ನನ್ನನ್ನು

ಉಪೇತ್ಯ = ಸಮೀಪಿಸಿ,

ಪರಿರಭ್ಯ = ಆಲಿಂಗಿಸಿ,

ಪೂರಿತಂ = ಪೂರ್ಣವನ್ನಾಗಿ (ಧನ್ಯನನ್ನಾಗಿ)

ಕುರುತೇ = ಮಾಡುತ್ತದೆ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀವ್ಯಾಸರ ಎರಡು ಕಣ್ಣುಗಳು ತಾವರ ಹೂವಿನಂತೆ ಸುಂದರವಾಗಿವೆ. ಇಂತಹ ಇವರ ಕಣ್ಣುಗಳ ನೋಟವು ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಪಂಚವನ್ನೇ ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸುತ್ತದೆ. ಆ ನೋಟದ ಜತೆಗೆ ಮುಗುಳುನಗೆಯೂ ಕೂಡಿ ಮತ್ತಷ್ಟು ಆನಂದಕರವಾಗಿದೆ. ಇಂತಹ ನೋಟದಿಂದ ಇವರು ನನ್ನನ್ನು ಲಾಲಿಸುತ್ತಾ ನೋಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ನಾನು ಇದರಿಂದ ಧನ್ಯನಾಗುತ್ತಿದ್ದೇನೆ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಜಲಜಾಯತಲೋಚನಸ್ಯ— ಜಲೇ ಜಾಯೇತೇ ಇತಿ ಜಲಜೇ, ಜಲಜೇ ಇವ ಆಯತೇ ಲೋಚನೇ ಯಸ್ಯ

ಸಃ ಜಲಜಾಯತಲೋಚನಃ, ತಸ್ಯ ಜಲಜಾಯತಲೋಚನಸ್ಯ |

ಭುವನಾನಂದಕರಸ್ಮಿತಾನ್ವಿತಃ— ಕರೋತಿತಿ ಕರಂ, ಆನಂದಸ್ಯ ಕರಂ ಆನಂದಕರಂ, ಭುವನಾನಾಂ

ಆನಂದಕರಂ ಭುವನಾನಂದಕರಂ, ಭುವನಾನಂದಕರಂ ಚ ತತ್ ಸ್ಥಿತಂ ಚ ಭುವನಾನಂದಕರಸ್ಮಿತಂ,

ಭುವನಾನಂದಕರಸ್ಮಿತೇನ ಅನ್ವಿತಃ ಭುವನಾನಂದಕರಸ್ಮಿತಾನ್ವಿತಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಕುರುತೇ, 38ನೆಯ ಶ್ಲೋಕವನ್ನು ನೋಡಿರಿ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಅವಲೋಕಃ ಮಾಂ ಪೂರಿತಂ ಕುರುತೇ (ಕರ್ತರಿ) | ಅವಲೋಕೇನ ಅಹಂ ಪೂರಿತಃ ಕ್ರಿಯೇ (ಕರ್ಮಣಿ) |

★ ★ ★

ಶ್ರೀಮಧ್ವರು ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರಿಂದ ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ತುಳಸೀದಳಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ

ಉಪಕರ್ಣಾಮಮುಷ್ಯ ಭಾಸಿತಾ ತುಲಸೀ ಮಂತ್ರಯತೀವ ಲಾಲಿತಾ |

ಮಮ ನಾಥ ಪದಂ ನ ಮತ್ಸರಾಜ್ಜಲಜಾದ್ಯಾನಿ ಹರೇಯುರಿತ್ಯಲಂ

|| 42 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಉಪಕರ್ಣಂ, ಅಮುಷ್ಯ, ಭಾಸಿತಾ, ತುಲಸೀ, ಮಂತ್ರಯತಿ, ಇವ, ಲಾಲಿತಾ, ಮಮ, ನಾಥ, ಪದಂ, ನ, ಮತ್ತರಾತ್, ಜಲಜಾದ್ವಾನಿ, ಹರೇಯುಃ, ಇತಿ, ಅಲಂ ।

ಅನ್ವಯ— ಅಮುಷ್ಯ, ಉಪಕರ್ಣಂ, ಭಾಸಿತಾ, ತುಲಸೀ, ಲಾಲಿತಾ, ನಾಥ, ಜಲಜಾದ್ವಾನಿ, ಮತ್ತರಾತ್, ಮಮ, ಪದಂ, ನ, ಹರೇಯುಃ, ಇತಿ, ಅಲಂ, ಮಂತ್ರಯತಿ, ಇವ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಮುಷ್ಯ = ಈ ವೇದವ್ಯಾಸದೇವರ
 ಉಪಕರ್ಣಂ = ಕಿವಿಗಳ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ
 ಭಾಸಿತಾ = ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ (ಅಲಂಕಾರಗೊಂಡ)
 ತುಲಸೀ = ತುಳಸಿಯು
 ಲಾಲಿತಾ = ಆದರ ಹೊಂದಿದ್ದಾಗಿ,
 ನಾಥ = ಸ್ವಾಮಿಯೇ
 ಜಲಜಾದ್ವಾನಿ = ತಾವರೆಯ ಹೂವು ಮೊದಲಾದವುಗಳು
 ಮತ್ತರಾತ್ = ಅಸೂಯೆಯಿಂದ
 ಮಮ = ನನ್ನ
 ಪದಂ = ಸ್ಥಾನವನ್ನು
 ನ ಹರೇಯುಃ = ಅಪಹರಿಸದಿರಲಿ,
 ಇತಿ = ಹೀಗೆಂದು
 ಅಲಂ = ಚೆನ್ನಾಗಿ
 ಮಂತ್ರಯತೀವ = ಗುಟ್ಟಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಿದೆಯೋ ಎಂಬಂತಿದೆ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರು ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ತುಳಸೀದಳವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ. ದೇವರ ಕಿವಿಯ ಸಂಪರ್ಕದಿಂದ ತುಳಸಿಯು ಅಲಂಕಾರಗೊಂಡು ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ ಆದರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ತುಳಸಿಯು ಕಿವಿಯ ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿಯೇ ಇರುವುದರಿಂದ 'ಸ್ವಾಮಿಯೇ ನನ್ನ ಈ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ತಾವರಹೂವೇ ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಮತ್ತರದಿಂದ ಎಂದೂ ಅಪಹರಿಸದಿರಲಿ. ನನ್ನ ಈ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ತಾವರೆ ಮುಂತಾದ ಹೂವುಗಳಿಗೆ ತಾವು ಎಂದೂ ಆಕ್ರಮಿಸಲು ಅವಕಾಶ ಕೊಡಬಾರದು. ಅವುಗಳನ್ನು ಕಿವಿಯಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ನನಗೆ ಈ ಸ್ಥಾನವಿಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡಬೇಡಿರಿ' ಎಂದು ಗುಟ್ಟಾಗಿ ಕಿವಿಯ ಹತ್ತಿರ ಹೇಳುತ್ತಿದೆಯೋ ಎಂಬಂತಿದೆ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಉಪಕರ್ಣಂ— ಕರ್ಣಯೋಃ ಸಮೀಪಂ ಉಪಕರ್ಣಂ ।

ಜಲಜಾದ್ವಾನಿ— ಜಲಜಂ ಅದ್ಯಂ ಯೇಷಾಂ ತಾನಿ ಜಲಜಾದ್ವಾನಿ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಮಂತ್ರಯತಿ- ಮಂತ್ರಗುಪ್ತಭಾಷಣೇ ಇತಿ ಗುಪ್ತಭಾಷಣಾರ್ಥಕಾತ್ ಮಂತ್ರಧಾತೋಃ ಸಕರ್ಮ- ಕಾತ್ ಪರಸ್ಪೃಪದಿನಃ ಕರ್ತರಿ ವರ್ತಮಾನೇ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ವಿಶವಚನೇ "ಮಂತ್ರಯತಿ" ಇತಿ ರೂಪಮ್ । (ಮಂತ್ರಂ ಕರೋತಿ ಮಂತ್ರಯತಿ ಇತಿ ವಿಗ್ರಹಃ)

ಮಂತ್ರಯತಿ	ಮಂತ್ರಯತಃ	ಮಂತ್ರಯಂತಿ,
ಮಂತ್ರಯಸಿ	ಮಂತ್ರಯಥಃ	ಮಂತ್ರಯಥ,
ಮಂತ್ರಯಾಮಿ	ಮಂತ್ರಯಾವಃ	ಮಂತ್ರಯಾಮಃ ॥

ಹರೇಯುಃ- ಹೃದಾಹರಣೇ ಇತಿ ಹರಣಾರ್ಥಕಾತ್ ಹೃದಾತೋಃ ಸಹಮರ್ಕಾತ್ ಪರಸ್ಪೃಪದಿನಃ ವಿಧಿಲಿಪ್ತ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಬಹುವಚನೇ "ಹರೇಯುಃ" ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಹರೇತ್ ಹರೇತಾಂ ಹರೇಯುಃ, ಹರೇಯುಃ, ಹರೇಃ ಹರೇಶಂ ಹರೇಶ, ಹರೇಯಂ ಹರೇವ ಹರೇಮ ||

ವ್ಯಾಕರಣ ವಿಶೇಷ— ಉಪಕರ್ಣಂ 'ಅವ್ಯಯಂ ವಿಭಕ್ತಿ ಸಮೀಪ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅವ್ಯಯೀಭಾವ ಸಮಾಸಃ |

ಪ್ರಯೋಗ— ತುಲಸೀ (ರಹಸ್ಯಂ) ಮಂತ್ರಯತೀವ (ಕರ್ತೃ) | ತುಲಸ್ಯಾ (ರಹಸ್ಯಂ) ಮಂತ್ರೈಕೇ ಇವ (ಕರ್ಮಣಿ) | ಜಲಜಾಡ್ಯಾನ್ ಮಮ ಪದಂ ನ ಹರೇಯುಃ (ಕರ್ತೃ) | ಜಲಜಾಡ್ಯೈಃ ಮಮ ಪದಂ ನ ಕ್ರಿಯೇತ (ಕರ್ಮಣಿ) |

★ ★ ★

ಶ್ರೀಮದ್ವರು ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರ ಹುಬ್ಬುಗಳ ವಿಲಾಸವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ವಿಭವಾಭಿವೋದ್ಭವಾದಿಕಂ ಭುವನಾನಾಂ ಭುವನಪ್ರಭೋರ್ಭುಫೋಃ |

ಅನಯೋರಪಿ ದಬ್ರವಿಭ್ರಮಾತ್ ಸಭವಾಂಭೋಜಭವಾತ್ಮನಾಂ ಭವೇತ್ || 43 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ವಿಭವಾಭಿವೋದ್ಭವಾದಿಕಂ, ಭುವನಾನಾಂ, ಭುವನಪ್ರಭೋಃ, ಭುಫೋಃ, ಅನಯೋಃ, ಅಪಿ, ದಬ್ರವಿಭ್ರಮಾತ್, ಸಭವಾಂಭೋಜಭವಾತ್ಮನಾಂ, ಭವೇತ್ |

ಅನ್ವಯ— ಭುವನಪ್ರಭೋಃ, ಅನಯೋಃ, ಭುಫೋಃ, ದಬ್ರವಿಭ್ರಮಾತ್, ಅಪಿ, ಸಭವಾಂಭೋಜಭವಾತ್ಮನಾಂ, ಭುವನಾನಾಂ, ವಿಭವಾಭಿವೋದ್ಭವಾದಿಕಂ, ಭವೇತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಭುವನಪ್ರಭೋಃ = ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ಒಡೆಯರಾದ ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರ

ಅನಯೋಃ = ಈ

ಭುಫೋಃ = ಎರಡು ಹುಬ್ಬುಗಳ

ದಬ್ರವಿಭ್ರಮಾತ್ ಅಪಿ = ಸ್ವಲ್ಪವಾದ ವಿಲಾಸದಿಂದಲೂ

ಸಭವಾಂಭೋಜಭವಾತ್ಮನಾಂ = ಈಶ್ವರ ಮತ್ತು ಕಮಲದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಬ್ರಹ್ಮನೆಂಬ ಒಡೆಯರಿಂದ ಕೂಡಿದ

ಭುವನಾನಾಂ = ಎಲ್ಲಾ ಲೋಕಗಳ

ವಿಭವಾಭಿವೋದ್ಭವಾದಿಕಂ = ವಿಶ್ವರ್ಯವು ಸಂಹಾರವು ಉತ್ಪತ್ತಿಯೇ ಮೊದಲಾಗಿ ಉಳ್ಳದ್ದು

ಭವೇತ್ = ಆಗಿಯೇ ತೀರುತ್ತದೆ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಈ ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ರುದ್ರಬ್ರಹ್ಮರೂ ಸ್ವಾಮಿಗಳಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಈ ವೇದವ್ಯಾಸರ ಹುಬ್ಬುಗಳ ಆತ್ಮಲ್ಪ ವಿಲಾಸ ಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಪಂಚಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿ, ಸ್ಥಿತಿ ಎಂಬ ಸಂಪತ್ತು, ಸಂಹಾರಗಳು ಆಗಿಯೇ ತೀರುತ್ತವೆ. ಈ ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಸ್ಥಿತ್ಯಾದಿ ಕರ್ತೃಗಳು ವೇದವ್ಯಾಸರೇ ಹೊರತು ಸ್ವತಂತ್ರರಾದವರು ಬೇರೆ ಇನ್ನೂ ಯಾರೂ ಅಲ್ಲ.

ವಿಗ್ರಹ—

ವಿಭವಾಭಿವೋದ್ಭವಾದಿಕಂ— ವಿಭವಶ್ಚ ಅಭಿಭವಶ್ಚ ಉದ್ಭವಶ್ಚ ವಿಭವಾಭಿವೋದ್ಭವಾಃ, ವಿಭವಾಭಿ-
ಭವೋದ್ಭವಾಃ ಆದಯಃ ಯಸ್ಯ ತತ್ ವಿಭವಾಭಿವೋದ್ಭವಾದಿಕಂ |

ಭುವನಪ್ರಭೋಃ— ಭುವನಾನಾಂ ಪ್ರಭುಃ ಭುವನಪ್ರಭುಃ, ತಸ್ಯ ಭುವನಪ್ರಭೋಃ |

ದಭ್ರವಿಭ್ರಮಾತ್— ದಭ್ರತ್ಯಾಃ ವಿಭ್ರಮಶ್ಚ ದಭ್ರವಿಭ್ರಮಃ, ತಸ್ಮಾತ್ ದಭ್ರವಿಭ್ರಮಾತ್ ।

ಸಭವಾಂಭೋಜಭವಾತ್ಮನಾಂ— ಅಂಭೋಜಾತ್ ಭವಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಅಂಭೋಜಭವಃ, ಭವಶ್ಚ ಅಂಭೋಜ-
ಭವಶ್ಚ ಭವಾಂಭೋಜಭವೌ ಇತಿ ಆತ್ಮಾನೌ ಭವಾಂಭೋಜಭವಾತ್ಮನೌ, ಭವಾಂಭೋಜಭವಾತ್ಮಭ್ಯಾಂ
ಸಹ ವರ್ತಂತೇ ಇತಿ ಸಭವಾಂಭೋಜಭವಾತ್ಮಾನಿ, ತೇಷಾಂ ಸಭವಾಂಭೋಜಭವಾತ್ಮನಾಂ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಭವೇತ್— ಭೂಸತ್ತಾಯಾಂ ಇತಿ ಸತ್ಪಾರ್ಥಕಾತ್ ಭೂಧಾತೋಃ ಆಕರ್ಷಕಾತ್ ಪರಸ್ಪೃಪದಿನಃ ವಿಧಿ-
ಲಿಪ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ "ಭವೇತ್" ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ಭವೇತ್ ಭವೇತಾಂ ಭವೇಯುಃ, ಭವೇಃ ಭವೇತಂ ಭವೇತ, ಭವೇಯಂ ಭವೇವ ಭವೇಮು ॥

ಪ್ರಯೋಗ—ವಿಭವಾಭಿಭವೋದ್ಭವಾದಿಕಂ ಭವೇತ್ (ಕರ್ತರಿ) । ವಿಭವಾಭಿಭವೋದ್ಭವಾದಿಕೇನ ಭೂಯತೇ
(ಭಾವೇ) ।

★ ★ ★

ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಷಾರ್ಯರು ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸದೇವರ ಹಣೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ತಿಲಕದ ಬೊಟ್ಟನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ತ್ರಿಜಗತ್ತಿಲಕಾಲಿಕಾಂತರೇ ತಿಲಕೋಽಯಂ ಪರಭಾಗಮಾಪ್ರವಾನ್ ।

ಹರಿನೀಲಗಿರೀಂದ್ರಮಸ್ತಕಸ್ತುಟಶೋಣೋಪಲಪಂಕ್ತಿಸನ್ನಿಭಃ

॥ 44 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ತ್ರಿಜಗತ್ತಿಲಕಾಲಿಕಾಂತರೇ, ತಿಲಕಃ, ಅಯಂ, ಪರಭಾಗಂ, ಆಪ್ರವಾನ್, ಹರಿನೀಲಗಿರೀಂದ್ರಮಸ್ತಕ-
ಸ್ತುಟಶೋಣೋಪಲಪಂಕ್ತಿಸನ್ನಿಭಃ ।

ಅನ್ವಯ— ತ್ರಿಜಗತ್ತಿಲಕಾಲಿಕಾಂತರೇ, ಪರಭಾಗಂ ಆಪ್ರವಾನ್, ಅಯಂ, ತಿಲಕಃ, ಹರಿನೀಲಗಿರೀಂದ್ರಮಸ್ತಕಸ್ತುಟ-
ಶೋಣೋಪಲಪಂಕ್ತಿಸನ್ನಿಭಃ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ತ್ರಿಜಗತ್ತಿಲಕಾಲಿಕಾಂತರೇ = ಮೂರು ಲೋಕಗಳಿಗೆ ತಿಲಕದಂತಿರುವ (ಹಣೆಯ ನಾಮದಂತೆ ಅಲಂಕಾರ-
ವಾಗಿರುವ) ಶ್ರೀ ವೇದವ್ಯಾಸರ ಹಣೆಯ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ,

ಪರಭಾಗಂ = ಬೇರೊಂದು ಬಣ್ಣದ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಗುಣೋತ್ಕರ್ಷವನ್ನು

ಆಪ್ರವಾನ್ = ಹೊಂದಿದ

ಅಯಂ = ಈ

ತಿಲಕಃ = ಕೆಂಪಾದ ಅಗುರು ಚಂದನಾದಿ ವಸ್ತು ವಿಶೇಷದಿಂದ ರಚಿತವಾದ ನಾಮವು (ಬೊಟ್ಟು),

ಹರಿನೀಲಗಿರೀಂದ್ರಮಸ್ತಕಸ್ತುಟಶೋಣೋಪಲಪಂಕ್ತಿ = ಇಂದ್ರನೀಲಮಣಿಯ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಪರ್ವತದ
ಶಿಖರದಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿರುವ (ಹೊಳೆಯುವ) ಪದ್ಮರಾಗ ಮಣಿಗಳ ಸಾಲುಗಳಿಗೆ ಸದೃಶವಾಗಿ

(ವಿರಾಜತೇ = ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತದೆ)

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಇಂದ್ರ ನೀಲಮಣಿಯವಾದ ಒಂದು ಪರ್ವತ. ಅದರ ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕೆಂಪಾದ ಪದ್ಮರಾಗ
ಮಣಿಯ ಎರಡು ಸಾಲುಗಳು ಮೇಲ್ಮುಖವಾಗಿ ಉದ್ದಕ್ಕೆ ವಿರಾಜಿಸುತ್ತಿವೆ. ಆ ಎರಡು ಸಾಲುಗಳ ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲಿಯೂ
ಅಡ್ಡಲಾಗಿ ಪದ್ಮರಾಗಮಣಿಯ ಸಾಲು ಬಂದಿದೆ. ನೀಲವರ್ಣದ ಪರ್ವತದ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಪದ್ಮರಾಗಮಣಿಯ ಕೆಂಪು
ಬಣ್ಣವು ತುಂಬಾ ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತದೆ. ಅದರಂತೆ ಇಂದ್ರ ನೀಲಮಣಿಯಂತೆ ಮೈಬಣ್ಣವುಳ್ಳ ಶ್ರೀ ವೇದವ್ಯಾಸರು

ತಮ್ಮ ಹಣೆಯ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಆಗುರು ಚಂದನಾದ ಕೆಂಪಾದ ವಸ್ತುಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಊರ್ಧ್ವಪುಂಡ್ರ ನಾಮರೂಪದ ತಿಲಕವನ್ನು ಧರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅದು ನೀಲಕಾಂತಿಯ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಪರಮೋತ್ಕರ್ಷವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಹೀಗೆ ವೇದವ್ಯಾಸರ ಸಂಬಂಧದಿಂದಲೇ ಊರ್ಧ್ವಪುಂಡ್ರತಿಲಕದ ನಾಮಕ್ಕೆ ಅಲಂಕಾರವು. ತಿಲಕ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ವೇದವ್ಯಾಸರಿಗೆ ಅಲಂಕಾರವಲ್ಲ. ವೇದವ್ಯಾಸರು ಸ್ವರಸ ಸುಂದರರು, ಸ್ವತಃ ಸುಂದರರು. ಅವರಿಗೆ ಅಲಂಕಾರದ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲ.

ವಿಗ್ರಹ—

ತ್ರಿಜಗತ್ತಿಲಕಾಲಿಕಾಂತರೇ— ತ್ರಯಾಣಾಂ ಜಗತಾಂ ಸಮಾಹಾರಃ ತ್ರಿಜಗತ್ (ತ್ರೀಣ ಚ ತಾನಿ ಜಗಂತಿ ಚ ತ್ರಿಜಗಂತಿ) (ತ್ರಿಜಗತಾಂ) ತ್ರಿಜಗತಃ ತಿಲಕಃ ತ್ರಿಜಗತ್ತಿಲಕಃ, ತ್ರಿಗತ್ತಿಲಕಸ್ಯ ಅಲಿಕಂ ತ್ರಿಜಗತ್ತಿಲಕಾಲಿಕಂ, ತ್ರಿಜಗತ್ತಿಲಕಾಲಿಕಸ್ಯ ಅಂತರಂ ತ್ರಿಜಗತ್ತಿಲಕಾಲಿಕಾಂತರಂ, ತಸ್ಮಿನ್ ತ್ರಿಜಗತ್ತಿಲಕಾಲಿಕಾಂತರೇ |

ಹರಿನೀಲಗಿರೀಂದ್ರಮಸ್ತಕಸ್ಪುಟಶೋಣೋಪಲಪಂಕ್ತಿಸನ್ನಿಭಃ— ಗಿರಿಮು ಇಂದ್ರಃ ಗಿರೀಂದ್ರಃ, ಹರಿನೀಲಶ್ಚಾಸೌ ಗಿರೀಂದ್ರಶ್ಚ ಹರಿನೀಲಗಿರೀಂದ್ರಃ, ಹರಿನೀಲಗಿರೀಂದ್ರಸ್ಯ ಮಸ್ತಕಃ ಹರಿನೀಲಗಿರೀಂದ್ರಮಸ್ತಕಃ, ಶೋಣಾಶ್ಚ ತೇ ಉಪಲಾಶ್ಚ ಶೋಣೋಪಲಾಃ, ಸ್ಪುಟಾಶ್ಚ ತೇ ಶೋಣೋಪಲಾಶ್ಚ ಸ್ಪುಟಶೋಣೋಪಲಾಃ, ಹರಿನೀಲಗಿರೀಂದ್ರಮಸ್ತಕೇ ಸ್ಪುಟಶೋಣೋಪಲಾಃ ಹರಿನೀಲಗಿರೀಂದ್ರಮಸ್ತಕಸ್ಪುಟಶೋಣೋಪಲಾಃ, ತೇಷಾಂ ಪಂಕ್ತಯಃ, ಹರಿನೀಲಗಿರೀಂದ್ರಮಸ್ತಕಸ್ಪುಟಶೋಣೋಪಲಪಂಕ್ತಿಸನ್ನಿಭಃ (ಸನ್ನಿಭಃ) ಸದೃಶಃ ಹರಿನೀಲಗಿರೀಂದ್ರಮಸ್ತಕಸ್ಪುಟಶೋಣೋಪಲಪಂಕ್ತಿಸನ್ನಿಭಃ |

★ ★ ★

ಶ್ರೀಮದ್ವರು ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸದೇವರ ಜಟಾಲಂಕೃತವಾದ ದೇಹವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ನವಮಂಬುಧರಂ ವಿಡಂಬಯದ್‌ವರವಿದ್ಯುದ್ವಲಯಂ ಜಗದ್ಗುರೋಃ |

ಅವಲೋಕ್ಯ ಕೃತಾರ್ಥತಾಮಗಾಂ ಸಜಟಾಮಂಡಲಮಂಡನಂ ವಪುಃ || 45 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ನವಂ, ಅಂಬುಧರಂ, ವಿಡಂಬಯತ್, ವರವಿದ್ಯುದ್ವಲಯಂ, ಜಗದ್ಗುರೋಃ, ಅವಲೋಕ್ಯ, ಕೃತಾರ್ಥತಾಂ, ಅಗಾಂ, ಸಜಟಾಮಂಡಲಮಂಡನಂ, ವಪುಃ |

ಅನ್ವಯ— ವರವಿದ್ಯುದ್ವಲಯಂ, ನವಂ, ಅಂಬುಧರಂ, ವಿಡಂಬಯತ್, ಸಜಟಾಮಂಡಲಮಂಡನಂ, ಜಗದ್ಗುರೋಃ, ವಪುಃ, ಅವಲೋಕ್ಯ, ಕೃತಾರ್ಥತಾಂ, ಅಗಾಂ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ವರವಿದ್ಯುದ್ವಲಯಂ = ಉತ್ತಮವಾದ ಮಿಂಚುಗಳ ವರ್ತುಲವುಳ್ಳ (ಸಮೂಹವುಳ್ಳ),

ನವಂಅಂಬುಧರಂ = ಹೊಸದಾದ ನೀರನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ ಮೋಡವನ್ನು

ವಿಡಂಬಯತ್ = ಅನುಕರಿಸುವ

ಸಜಟಾಮಂಡಲಮಂಡನಂ = ಜಟಿಗಳ ವರ್ತುಲ ಮಂಡಲವೇ ಅಲಂಕಾರವಾಗಿ ಉಳ್ಳ,

ಜಗದ್ಗುರೋಃ = ಲೋಕಗುರುಗಳಾದ ಶ್ರೀವ್ಯಾಸರ

ವಪುಃ = ಶರೀರವನ್ನು

ಅವಲೋಕ್ಯ = ನೋಡಿ

ಕೃತಾರ್ಥತಾಂ = ಕೃತಕೃತ್ಯತೆಯನ್ನು

ಅಗಾಂ = ಹೊಂದಿದನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ನೀಲಕಾಂತಿಯ ಹೊಸದಾದ ಮೇಘಗಳ ಸಮೂಹದಲ್ಲಿ ಮಿಂಚಿನ ವರ್ತುಲವು ಹೇಗೆ ಶೋಭಿಸುತ್ತಿದೆಯೋ ಅದರಂತೆ ನೀಲವರ್ಣದ ವ್ಯಾಸರು ಅರುಣವರ್ಣದ ಜಟೆಯನ್ನು ಧರಿಸಿ ಶೋಭಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಶ್ರೀ ವ್ಯಾಸರ ಇಂತಹ ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಶರೀರವನ್ನು ನೋಡಿ ನಾನು ಧನ್ಯನಾದೆನು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಅಂಬುಧರಂ— ಧರತೀತಿ ಧರಃ ಅಂಬುನಃ ಧರಃ ಅಂಬುಧರಃ, ತಂ ಅಂಬುಧರಂ ।

ವರವಿದ್ಯುದ್ವಲಯಂ— ವಿದ್ಯುತಾಂ ವಲಯಃ ವಿದ್ಯುದ್ವಲಯಃ, ವರಃ ವಿದ್ಯುದ್ವಲಯಃ ಯಸ್ಮಿನ್ ಸಃ ವರವಿದ್ಯುದ್ವಲಯಃ, ತಂ ವರವಿದ್ಯುದ್ವಲಯಂ ।

ಜಗದ್ಗುರೋಃ— ಜಗತಾಂ ಗುರುಃ ಜಗದ್ಗುರುಃ, ತಸ್ಯ ಜಗದ್ಗುರೋಃ ।

ಕೃತಾರ್ಥತಾಂ— ಕೃತಃ ಅರ್ಥಃ ಯೇನ ಸಃ ಕೃತಾರ್ಥಃ, ಕೃತಾರ್ಥಸ್ಯ ಭಾವಃ ಕೃತಾರ್ಥತಾ, ತಾಂ ಕೃತಾರ್ಥತಾಂ ।

ಸಜಟಾಮಂಡಲಮಂಡನಂ— ಜಟಾನಾಂ ಮಂಡಲಂ ಜಟಾಮಂಡಲಂ, ಜಟಾಮಂಡಲಮೇವ ಮಂಡನಂ ಜಟಾಮಂಡಲಮಂಡನಂ, ಜಟಾಮಂಡಲಮಂಡನೇನ ಸಹವರ್ತತ ಇತಿ ಸಜಟಾಮಂಡಲಮಂಡನಂ, ತತ್ ಸಜಟಾಮಂಡಲಮಂಡನಂ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಗಾಂ- ಇಣ್ ಗತೌ ಇತಿ ಗತೃರ್ಥಕಾತ್ ಇಣ್ ಧಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಪರಸ್ವೈಪದಿನಃ ಭೂತೇ ಲುಬ್ ಉಕ್ತಮಪುರುಷೇ ಬಹುವಚಿನೇ "ಅಗಾಂ" ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ಅಗುಃ ಅಗಾತ್ ಅಗಾತಾಂ, ಅಗುಃ ಅಗಾಃ ಅಗಾತಂ ಅಗಾತ, ಅಗಾಂ ಅಗಾವ ಅಗಾಮ ॥

ಪ್ರಯೋಗ— ಅಹಂ ಕೃತಾರ್ಥತಾಂ ಅಗಾಂ (ಕರ್ತರಿ) । ಮಯಾ ಕೃತಾರ್ಥತಾ ಅಗಾಯಿ (ಕರ್ಮಣಿ) ।

★ ★ ★

ಅನಂತಾನಂತ ಸದ್ಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನ ಗುಣಗಳನ್ನು ಎಣಿಸಲು ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಶ್ರೀಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮಿಗೂ ಕೂಡ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದು ಶ್ರೀಮದ್ಭರು ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರೂಪಿ ಪರಮಾತ್ಮನ ಅದ್ಭುತ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ನ ರಮಾಪಿ ಪದಾಂಗುಲೀಲಸ-

ನ್ನಖಧೂರಾಜದನಂತಸದ್ಗುಣಾನ್ ।

ಗಣಯೇದ್ಗಣಯಂತ್ಯನಾರತಂ

ಪರಮಾನ್ ಕೋಽಸ್ಯ ಪರೋ ಗುಣಾನ್ ವದೇತ್ ॥ 46 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ನ, ರಮಾ, ಅಪಿ, ಪದಾಂಗುಲೀಲಸನ್ನಖಧೂರಾಜದನಂತಸದ್ಗುಣಾನ್, ಗಣಯೇತ್, ಗಣಯಂತೀ, ಅನಾರತಂ, ಪರಮಾನ್, ಕಃ, ಅಸ್ಯ, ಗುಣಾನ್, ವದೇತ್ ।

ಅನ್ವಯ— ರಮಾ ಅಪಿ, ಅಸ್ಯ, ಪದಾಂಗುಲೀಲಸನ್ನಖಧೂರಾಜದನಂತಸದ್ಗುಣಾನ್, ಅನಾರತಂ, ಗಣಯಂತೀ, ಅಪಿ, ನ ಗಣಯೇತ್, ಪರಃ, ಕಃ, ಪರಮಾನ್, ಗುಣಾನ್, ವದೇತ್ ।

ಆನ್ವಯಾರ್ಥ—

ರಮಾ ಅಪಿ = ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯೂ ಕೂಡ,

ಅಸ್ಯ = ಈ ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸದೇವರ

ಪದಾಂಗುಲೀಲಸನ್ನಿಧೂರಾಜದನಂತಸದ್ಗುಣಾನ್ = ಕಾಲಿನ ಕಿರುಬೆರಳಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ ಉಗುರಿನ
ವ್ಯಾಪಾರದಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ ಲೆಕ್ಕವಿಲ್ಲದ ಒಳ್ಳೆಯಗುಣಗಳನ್ನು
ಅನಾರತಂ = ಯಾವಾಗಲೂ
ಗಣಯಂತೀ (ಅಪಿ) = ಲೆಕ್ಕ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರೂ (ಎಣಿಕೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವವಳಾದಾಗ್ಯೂ),
ನ ಗಣಯೀತ್ = (ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ) ಲೆಕ್ಕಸಲಾರಳು.
ಪರಃ = ಬೇರೆಯವನು
ಕಃ = ಯಾವನು
ಪರಮಾನ್ = ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದ
ಗುಣಾನ್ = (ಪರಮಾತ್ಮನ ಅನಂತ ಗುಣಗಳನ್ನು) ಗುಣಗಳನ್ನು
ವದೇತ್ = ಹೇಳಿಯಾನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರ ಕಾಲಿನ ಕಿರುಬೆರಳಿನಲ್ಲಿ ವಿರಾಜಿಸುವ ಒಂದು ಉಗುರಿನ ಕ್ರಿಯೆಯಲ್ಲಿ ರಾಜಸುವ ಸದ್ಗುಣಗಳೇ ಅನಂತವಾಗಿರುವುವು. ಆ ಒಂದು ಅವಯವದ ವ್ಯಾಪಾರದ ಸದ್ಗುಣಗಳನ್ನು ಶ್ರೀ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯು ಯಾವಾಗಲೂ ಎಣಿಸುತ್ತಿದ್ದರೂ ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ ಎಣಿಸಿ ಮುಗಿಸಲಾರಳು. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ವ್ಯಾಸರ ಮತ್ತು ಅವರ ಸಕಲಾವಯವಗಳ ಅವುಗಳ ವ್ಯಾಪಾರಗಳ ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ ಗುಣಗಳನ್ನು ಬೇರೆ ಯಾರು ತಾನೇ ವರ್ಣಿಸಲು ಶಕ್ತರಾಗುತ್ತಾರ ? ಯಾರೂ ಶಕ್ತರಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಪರಮಾತ್ಮನ ಗುಣಕ್ರಿಯಾ ಅವಯವಗಳಿಗೂ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೂ ಅತ್ಯಂತಾಭೇದವಿರುವುದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನ ಉಗುರಿನ ವ್ಯಾಪಾರವೂ ಅನಂತವಾಗಿದೆ. ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಉತ್ತಮವಾದ ರಮಾದೇವಿಯೂ ಕೂಡ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಪರಮಾತ್ಮನ ಒಂದು ಅವಯವದ ಗುಣಕ್ರಿಯೆಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸಲಾರಳು ಎಂದಮೇಲೆ ಮತ್ತಾರೂ ಸಮರ್ಥರಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಬೇಕಾಗಿಯೇ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಭಾವ. ಅಂದರೆ ಪರಮಾತ್ಮನು ಅನಂತಾನಂತ ಕಲ್ಯಾಣಗುಣ ಪರಿಪೂರ್ಣನೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ— ಈ ಕಾವ್ಯಕರ್ತೃಗಳಾದ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರ ತಂದೆಗಳಾದ ಶ್ರೀಮತ್ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮ ಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು ತಾವು ಮಾಡಿರುವ ವಿಷ್ಣುಸ್ತುತಿಯಲ್ಲಿ ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಹೃದಯಂಗಮವಾಗಿ ಹೀಗೆ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಲಕ್ಷ್ಮೀರಕ್ಷೀಣದೀಕ್ಷಾಗಣಯಿತುಮನುಪಕ್ರಾಂತ ಸಂವಿದ್ಗುಣಾನಾಂ

ಅನಂತ್ಯಾನಿಸ್ತಭರ್ತುಃ ಪದಕಮಲಕನಿಷ್ಠಾಂಗುಲೀಸನ್ನಿಖಿಸ್ಯ |

ಪಶ್ಯಂತೀ ಸಂತತಂ ಸಾ ನವನವಸುವಿಶೇಷೋಪಲಂಭೇನ ತತ್ತತ್

ಕಾಲೇಕೌತೂಹಲಾಬ್ಧಿಸುಮಹತಿಗಹನೇ ಗಾಹಮಾನಾವತಾನ್ ||

ವಿಗ್ರಹ—

ಪದಾಂಗುಲೀಲಸನ್ನಿಧೂರಾಜದನಂತಸದ್ಗುಣಾನ್— ಪದಸ್ಯ ಅಂಗುಲೀ ಪದಾಂಗುಲೀ, ಪದಾಂಗುಲ್ಯಾಂ ಲಸನ್ ಪದಾಂಗುಲೀಲಸನ್, ಪದಾಂಗುಲೀಲಸಂಶ್ಚಾಸೌ ನಮಿಶ್ಚ ಪದಾಂಗುಲೀಲಸನ್ನಿಖಿಃ, ಪದಾಂಗುಲೀಲಸನ್ನಿಖಿಸ್ಯ ಧೂಃ ಪದಾಂಗುಲೀಲಸನ್ನಿಧೂಃ, ಪದಾಂಗುಲೀಲಸನ್ನಿಧುರಾ ರಾಜಂತಃ ಪದಾಂಗುಲೀಲಸನ್ನಿಧೂರಾಜಂತಃ, ಸಂತಶ್ಚ ತೇ ಗುಣಾಶ್ಚ ಸದ್ಗುಣಾಃ, ಅನಂತಾಶ್ಚ ತೇ ಸದ್ಗುಣಾಶ್ಚ ಅನಂತಸದ್ಗುಣಾಃ, ಪದಾಂಗುಲೀಲಸನ್ನಿಧೂರಾಜಂತಶ್ಚ ತೇ ಅನಂತಸದ್ಗುಣಾಶ್ಚ ಪದಾಂಗುಲೀಲ-ಸನ್ನಿಧೂರಾಜದನಂತಸದ್ಗುಣಾಃ, ತಾನ್ ಪದಾಂಗುಲೀಲಸನ್ನಿಧೂರಾಜದನಂತಸದ್ಗುಣಾನಾಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಗಣಯೇತ್ - ಗಣ ಸಂಖ್ಯಾನೇ ಇತಿ ಸಂಖ್ಯಾನಾರ್ಥಕಾತ್ ಗಣಧಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಪರಸ್ವೇ-
ಪದಿನಃ ಎದಿರಿತ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ "ಗಣಯೇತ್" ಇತಿ ರೂಪಮ್ | |

ಗಣಯೇತ್	ಗಣಯೇತಾಂ	ಗಣಯೇಯುಃ,
ಗಣಯೇಃ	ಗಣಯೇತಂ	ಗಣಯೇತ,
ಗಣಯೇಯಂ	ಗಣಯೇವ	ಗಣಯೇಮು

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ವದೇತ್ - ವದವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ ಇತಿ ವ್ಯಕ್ತ ವಾಗರ್ಥಕಾತ್ ವದಧಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್
ಪರಸ್ವೇಪದಿನಃ ಎದಿರಿತ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ "ವದೇತ್" ಇತಿ ರೂಪಮ್ | |

ವದೇತ್ ವದೇತಂ ವದೇಯುಃ, ವದೇಃ ವದೇತಂ ವದೇತ, ವದೇಯಂ ವದೇವ ವದೇಮು

ಪ್ರಯೋಗ— ರಮಾ ಸದ್ಗುಣಾನ್ ನ ಗಣಯೇತ್ (ಕರ್ತರಿ) | ರಮಯಾ ಸದ್ಗುಣಾಃ ನ ಗಣ್ಯೇರನ್ (ಕರ್ಮಣಿ) |
ಪರಃ ಈ ಗುಣಾನ್ ವದೇತ್ (ಕರ್ತರಿ) | ಪರೇಣ ಕೇನ ಗುಣಾಃ ಉದ್ಯೇರನ್ (ಕರ್ಮಣಿ) |

★ ★ ★

ನವಾವರಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ ದರ್ಶನದಿಂದ ಆಗದಿರುವ ಆಶ್ಚರ್ಯವು
ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರ ದೇಹದ ದರ್ಶನದಿಂದಂಟಾಗುತ್ತಿದೆಯೆಂದು ಶ್ರೀಮದ್ಭವಿಷ್ಯ ವರ್ಣಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ನ ಕುತೂಹಲಿತಾ ಕುತೂಹಲಂ ತನುಮೇನಾಮವಲೋಕ್ಯ ಸದ್ಗುರೋಃ |

ಸನವಾವರಣಾಂಡದರ್ಶಿನೋ ಗೃಹಬುದ್ಧ್ಯಾ ಮಮ ನಿಷ್ಕುತೂಹಲಂ || 47 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ನ, ಕುತೂಹಲಿತಾ, ಕುತೂಹಲಂ, ತನುಂ, ಏನಾಂ, ಅವಲೋಕ್ಯ, ಸದ್ಗುರೋಃ, ಸನವಾವರಣಾಂಡ-
ದರ್ಶಿನಃ, ಗೃಹಬುದ್ಧ್ಯಾ, ಮಮ, ನಿಷ್ಕುತೂಹಲಂ |

ಅನ್ವಯ— ಸದ್ಗುರೋಃ, ಏನಾಂ, ತನುಂ, ಅವಲೋಕ್ಯ, ನಿಷ್ಕುತೂಹಲಂ, ಗೃಹಬುದ್ಧ್ಯಾ, ಸನವಾವರಣಾಂಡ-
ದರ್ಶಿನಃ, ಮಮ, ಕುತೂಹಲಿತಾ, ಕುತೂಹಲಂ, ನ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸದ್ಗುರೋಃ = ಸಜ್ಜನರಿಗೆ ಗುರುಗಳಾದ ಈ ವೇದವ್ಯಾಸರ

ಏನಾಂ = ಮುಂದೆ ಇರುವ ಈ

ತನುಂ = ಶರೀರವನ್ನು

ಅವಲೋಕ್ಯ = ನೋಡಿ,

ನಿಷ್ಕುತೂಹಲಂ = ಆಶ್ಚರ್ಯವಿಲ್ಲದೆ

ಗೃಹಬುದ್ಧ್ಯಾ = ಮನೆಯಂಟ ಜ್ಞಾನದಿಂದ

ಸನವಾವರಣಾಂಡದರ್ಶಿನಃ = ಜಲ ಮುಂತಾದ ಒಂಬತ್ತು ಅವರಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡವನ್ನು
ನೋಡುತ್ತಿರುವ

ಮಮ = ನನಗೆ

ಕುತೂಹಲಿತಾ = ಆಶ್ಚರ್ಯವುಳ್ಳತನವು

ಕುತೂಹಲಂ ನ = ಆಶ್ಚರ್ಯವಲ್ಲ.

ಆಶ್ವರ್ಯ— ಜಲ, ತೇಜಸ್ಸು, ವಾಯು, ಆಕಾಶ, ಅಹಂಕಾರ ತತ್ತ್ವ, ಮಹತ್ತತ್ತ್ವ, ಸತ್ತ್ವ, ರಜಸ್, ತಮಸ್ ಎಂಬ ಒಂಭತ್ತು ಅವರಣೆಗಳು ಈ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಕ್ಕೆ ಇವೆ. ಇಂತಹ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡವನ್ನು ನಾನು ಮನೆಯನ್ನು ನೋಡುವಂತೆ ಆಶ್ವರ್ಯವಿಲ್ಲದೆ ನೋಡುತ್ತಿದ್ದೆನು. ಆದರೆ ಈ ದಿನ ಈಗ ವ್ಯಾಸರ ದಿವ್ಯ ಅದ್ಭುತ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ನೋಡಿದ ಕೂಡಲೆ ಆಶ್ವರ್ಯವಾಗಿದೆ, ಆಶ್ವರ್ಯವಾಗುತ್ತಿದೆ. ವ್ಯಾಸರ ಈ ಜ್ಞಾನಾನಂದಾತ್ಮಕ ಸ್ವರೂಪಾತ್ಮಕ ದೇಹವು ಪ್ರತಿಕ್ಷಣದಲ್ಲಿಯೂ ಹೊಸ ಹೊಸದಾಗಿ ತೋರುತ್ತಿದೆಯಾದುದರಿಂದ ಹೀಗೆ ಆಶ್ವರ್ಯವಾಗುವುದರಲ್ಲಿ ಯಾವ ಆಶ್ವರ್ಯವೂ ಇಲ್ಲ. ಇದು ಪರಮಾದ್ಭುತ ದೇಹ, ಇದಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾದುದು ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಕುತೂಹಲಿತಾ— ಕುತೂಹಲಂ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿತಿ ಕುತೂಹಲೀ, ಕುತೂಹಲಿನಃ ಭಾವಃ ಕುತೂಹಲಿತಾ |

ಸದ್ಗುರೋಃ— ಸತಾಂ ಗುರುಃ ಸದ್ಗುರುಃ, ತಸ್ಯ ಸದ್ಗುರೋಃ |

ಸನವಾವರಣಾಂಡದರ್ಶಿನಃ— ನವ ಚ ತಾನಿ ಅವರಣಾನಿ ಚ ನವಾವರಣಾನಿ, ನವಾವರಣೈಃ ಸಹ ವರ್ತತೇ ಇತಿ ಸನವಾವರಣಂ, ಸನವಾವರಣಂ ಚ ತತ್ ಅಂಡಂ ಚ ಸನವಾವರಣಾಂಡಂ, ಸನವಾವರಣಾಂಡಂ ಪಶ್ಯತಿ ತಾಚ್ಛೀಲೈನೇತಿ ಸನವಾವರಣಾಂಡದರ್ಶಿನಃ, ತಸ್ಯ ಸನವಾವರಣಾಂಡದರ್ಶಿನಃ |

ಗೃಹಬುದ್ಧಾ— ಗೃಹಂ ಇತಿ ಬುದ್ಧಿಃ ಗೃಹಬುದ್ಧಿಃ, ತಯಾ ಗೃಹಬುದ್ಧಾಃ |

ನಿಷ್ಕುತೂಹಲಂ— ನಿರ್ಗತಂ ಕುತೂಹಲಂ ಯಸ್ಮಿನ್ ಕರ್ಮಣಿ ತದ್ಗುಣಾ ಭವತಿ ತಥಾ ನಿಷ್ಕುತೂಹಲಂ |

★ ★ ★

ಈ ರೀತಿ ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ, ಕಣ್ಣಿನಗಳಿಂದ ಮೊದಲೇ ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರ ಸನ್ನಿಧಾನವನ್ನುಳ್ಳವರಾದಾಗ್ಯೂ, ಈಗ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ ದೇಹದಿಂದಲೂ ಅವರ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಹೋದರೆಂದು ಈ ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಇತಿ ಚಿಂತಯತಾ ಮಹಾಧಿಯಾ ಪದವೀಂ ಬಾಹ್ಯಗತಾಮತೀಯುಷಾ |

ಸ ಮನೋನಯನ್ತಃ ಪುರಾ ಗತಸ್ತತ ಆಪೇ ವಪುಷಾಪಿ ವೇದರಾಟ್ || 48 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಇತಿ, ಚಿಂತಯತಾ, ಮಹಾಧಿಯಾ, ಪದವೀಂ, ಬಾಹ್ಯಗತಾಂ, ಅತೀಯುಷಾ, ಸಃ, ಮನೋನಯನ್ತಃ, ಪುರಾ, ಗತಃ, ತತಃ, ಆಪೇ, ವಪುಷಾ, ಅಪಿ, ವೇದರಾಟ್ |

ಅನ್ವಯ— ಇತಿ, ಚಿಂತಯತಾ, ಬಾಹ್ಯಗತಾಂ, ಪದವೀಂ, ಅತೀಯುಷಾ, ಮಹಾಧಿಯಾ, ಮನೋನಯನ್ತಃ, ಪುರಾ, ಗತಃ, ಸಃ, ವೇದರಾಟ್, ತತಃ, ವಪುಷಾ, ಅಪಿ, ಆಪೇ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಇತಿ = ಈ ರೀತಿ

ಚಿಂತಯತಾ = ಆಲೋಚಿಸುತ್ತಿರುವ

ಬಾಹ್ಯಗತಾಂ = ಹೊರಗಿನ

ಪದವೀಂ = ದಾರಿಯನ್ನು

ಅತೀಯುಷಾ = ದಾಟಿ ಬಂದಿರುವ

ಮಹಾಧಿಯಾ = ಶ್ರೀಮಧ್ವಜಾರ್ಯರಿಂದ,

ಮನಃ = ಮನಸ್ಸು

ನಯನೈ: = ಕಣ್ಣುಗಳು ಇವುಗಳಿಂದ

ಪುರಾ = ಮೊದಲು

ಗತ: = ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟ

ಸ: = ಅಂತಹ

ವೇದರಾಟ್ = ವೇದಾಧೀಶರಾದ ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರು,

ತತ: = ತರುವಾಯ

ವಪುಷಾ ಅಪಿ = ದೇಹದಿಂದಲೂ ಕೂಡ

ಆಪೇ = ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಮದ್ವ್ಯಾಸಾರ್ಯರು ಆಶ್ರಮದ ಹೊರಗಿನ ದಾರಿಯುದ್ದಕ್ಕೂ ಕಣ್ಣುಗಳಿಂದ ವೇದವ್ಯಾಸರನ್ನು ನೋಡುತ್ತಾ, ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಎಣಿಸಲಾಗದ ಗುಣಗಳಿಗೆ ಸಮುದ್ರನೂ, ದೋಷದೊರನೂ ಆದ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನೇ ಇವರು. "ಅಗಣೇಯಗುಣಾರ್ಣವೋಽಮಲ: ಸಹಿ ನಾರಾಯಣ ಏಷ ಕೇವಲಂ". ಎಂಬಲ್ಲಿಂದ ಇಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ ಹೇಳಿದ ರೀತಿಯಿಂದ ಧ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾ ಆಶ್ರಮವನ್ನು ಸಮೀಪಿಸಿದರು. ಹೀಗೆ ಕಣ್ಣು ಮನಸ್ಸುಗಳಿಂದ ವ್ಯಾಸರನ್ನು ನೋಡುತ್ತಾ ಇದ್ದ ಆಚಾರ್ಯರು ದೇಹದಿಂದಲೂ ಗುರುಗಳನ್ನು ಸಮೀಪಿಸಿದರು, ವ್ಯಾಸರ ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಬಂದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಬಾಹ್ಯಗತಾಂ— ಬಾಹ್ಯೇ ಗತಾ ಬಾಹ್ಯಗತಾಂ ।

ಮಹಾಧಿಯಾ— ಮಹತೀ ಧೀಃ ಯಸ್ಯ ಸ: ಮಹಾಧೀಃ, ತೇನ ಮಹಾಧಿಯಾ ।

ಮನೋನಯನೈಃ— ಮನಶ್ಚ ನಯನೇ ಚ ಮನೋನಯನಾನಿ, ತೈಃ ಮನೋನಯನೈಃ ।

ವೇದರಾಟ್— ವೇದಾನಾಂ ರಾಟ್ ವೇದರಾಟ್ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಆಪೇ- ಆಪ್ತಾ ವ್ಯಾಪ್ತೌ ಇತಿ ಆಪ್ತಾರ್ಥಕಾತ್ ಆಪ್ತ ಧಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಆತ್ಮನೇಪದಿನಃ ಭೂತಾನದ್ವತನಪರೋಕ್ಷೇ ಕರ್ಮಣಿ ಲಿಟಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ "ಆಪೇ" ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ಆಪೇ ಆಪಾತೇ ಆಪಿರೇ, ಆಪಿಷೇ ಆಪಾರ್ಥೇ ಆಪಿದ್ವೇ, ಆಪೇ ಆಪಿವಹೇ ಆಪಿಮಹೇ ॥

ಪ್ರಯೋಗ— ಮಹಾಧಿಯಾ ವೇದರಾಟ್ ಆಪೇ (ಕರ್ಮಣಿ) । ಮಹಾಧೀಃ ವೇದರಾಜಂ ಆಪ (ಕರ್ತೃ) ।

★ ★ ★

ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರ ದಿವ್ಯ ಸನ್ನಿಧಾನಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಭಕ್ತಿ ಭಾವದಿಂದ ಬಗ್ಗಿದ ದೇಹವುಳ್ಳವರಾಗಿ ಕ್ಷಣಕಾಲ ಕಣ್ಣುಗಳನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪ ಮುಚ್ಚಿಕೊಂಡು ಕೈ ಮುಗಿದುಕೊಂಡು ಆನಂದ ಪರವಶರಾಗಿ ಶ್ರೀಮದ್ವರು ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿದರು.

ಗುರುಭಕ್ತಿಭರಾನತಾಕೃತಿಃ ವಿರಚಯ್ಯಾಂಜಲಿಬಂಧಮಂಜಸಾ ।

ಕ್ಷಣಮಾಮುಕುಲೀಕೃತೇಕ್ಷಣಃ ಸ ಗುರುಂ ಕೇವಲಮಭ್ಯವಂದತ

॥ 49 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಗುರುಭಕ್ತಿಭರಾನತಾಕೃತಿಃ, ವಿರಚಯ್ಯ, ಅಂಜಲಿಬಂಧಂ, ಅಂಜಸಾ, ಕ್ಷಣಂ, ಅಮುಕುಲೀಕೃತೇಕ್ಷಣಃ, ಸಃ, ಗುರುಂ, ಕೇವಲಂ, ಅಭ್ಯವಂದತ ।

ಅನ್ವಯ— ಗುರುಭಕ್ತಿಭರಾನತಾಕೃತಿಃ, ಕ್ಷಣಂ ಅಮುಕುಲೀಕೃತೇಕ್ಷಣಃ ಸಃ, ಅಂಜಲಿಬಂಧಂ ಅಂಜಸಾ ವಿರಚಯ್ಯ, ಕೇವಲಂ ಗುರುಂ ಅಭ್ಯವಂದತ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಗುರು = ಹೆಚ್ಚಾದ

ಭಕ್ತಿಭರಾನತಾಕೃತಿಃ = ಭಕ್ತಿಯ ಅತಿಶಯದಿಂದ (ಭಾರದಿಂದ) ಸ್ವಲ್ಪ ಬಗ್ಗಿದ ಆಕಾರವುಳ್ಳ

ಕ್ಷಣಂ = ಸ್ವಲ್ಪ ಹೊತ್ತು

ಆಮುಕುಲೀಕೃತೇಕ್ಷಣಃ = ಸ್ವಲ್ಪ ಮುಚ್ಚಿದ ಕಣ್ಣುಳ್ಳ

ಸಃ = ಆ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು,

ಅಂಜಲಿಬಂಧಂ = ಕೈ ಮುಗಿಯುವಿಕೆಯನ್ನು

ಅಂಜನಾ = ಸರಿಯಾಗಿ (ಭಕ್ತಿಪೂರ್ವಕವಾಗಿ)

ವಿರಚಯ್ಯ = ಮಾಡಿ,

ಕೇವಲಂ = ಮುಖ್ಯರಾದ

ಗುರುಂ = ಗುರುಗಳಾದ ವ್ಯಾಸರನ್ನು

ಅಭ್ಯವಂದತಃ = ಸ್ತುತಿಸಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಆ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ವ್ಯಾಸರ ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಹೋದಕೂಡಲೇ ವಿಶೇಷವಾದ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಸ್ವಲ್ಪ ಬಾಗಿ ಭಕ್ತಿಯ ಅತಿಶಯದಿಂದ ಉಂಟಾದ ಆನಂದಬಾಷ್ಪದಿಂದ ಸ್ವಲ್ಪ ಹೊತ್ತು ಕಣ್ಣು ಮುಚ್ಚಿಕೊಂಡರು. ಅನಂತರ ಭಕ್ತಿಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಕೈಮುಗಿದು ತನಗೇ ಮುಖ್ಯ ಗುರುಗಳಾದ ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರ ಮಾಡಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಗುರುಭಕ್ತಿಭರಾನತಾಕೃತಿಃ— ಭಕ್ತೀಃ ಭರಃ ಭಕ್ತಿಭರಃ, ಗುರುಶ್ಚ ಅಸೌ ಭಕ್ತಿಭರಶ್ಚ ಗುರುಭಕ್ತಿಭರಃ, ಗುರು-ಭಕ್ತಿಭರೇಣ ಅನತಾ ಆಕೃತಿಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಗುರುಭಕ್ತಿಭರಾನತಾಕೃತಿಃ |

ಅಂಜಲಿಬಂಧಂ— ಅಂಜಲೀಃ ಬಂಧಃ ಅಂಜಲಿಬಂಧಃ, ತಂ ಅಂಜಲಿಬಂಧಂ |

ಆಮುಕುಲೀಕೃತೇಕ್ಷಣಃ— ಅನಾಮುಕುಲೇ ಆಮುಕುಲೇ ಸಂಪದ್ಯಮಾನೇ ಕೃತೇ ಆಮುಕುಲೀಕೃತೇ, ಆಮುಕುಲೀಕೃತೇ ಈಕ್ಷಣೇ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಆಮುಕುಲೀಕೃತೇಕ್ಷಣಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಭಿವಾದನಃ- ಅಭಿ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್, ವದಿ, ಅಭಿವಾದನಸ್ತತ್ಕೋಃ ಇತಿ ಅಭಿವಾದನ ಸ್ತುತೃರ್ಧಕಾತ್, ವಂದ ಧಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಕರ್ತರಿ ಆತ್ಮನೇಪದಿನಃ ಅನದ್ವಿತನಭೂತೇ ಲಬ್ |

ಅಭ್ಯವಂದತಃ ಅಭ್ಯವಂದೇತಾಂ ಅಭ್ಯವಂದಂತ, ಅಭ್ಯವಂದಧಾಃ ಅಭ್ಯವಂದೇಥಾಂ ಅಭ್ಯವಂದದ್ಧಂ, ಅಭ್ಯವಂದೇ ಅಭ್ಯವಂದಾವಹಿ ಅಭ್ಯವಂದಾವಹಿ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಸಃ ಗುರುಂ ಅಭ್ಯವಂದತಃ (ಕರ್ತರಿ) | ತೇನ ಗುರುಃ ಅಭ್ಯವಂದತಃ (ಕರ್ಮಣಿ) |

★ ★ ★

ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ವಿನಯಾತಿಶಯದಿಂದ ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರ ಪಾದಕಮಲಗಳಿಗೆ ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡಿದ್ದನ್ನು ಕವಿಗಳು ಇಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ವಿನಯಾಭರಣೇನ ಭೂಷಿತಃ ಸ್ಫುಟಮಪ್ಪಾಂಗವಿಶಿಷ್ಟಚೇಷ್ವಿತಃ |

ಭಗವತ್ಪದಮಪಾದಪಂಕಜೇ ಭಗವಾನ್ ಸ ಪ್ರಣನಾಮ ಭಾಗ್ಯವಾನ್

|| 50 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ವಿನಯಾಭರಣೇನ ಭೂಷಿತಃ, ಸ್ಫುಟಂ, ಅಷ್ಟಾಂಗವಿಶಿಷ್ಟಚೇಷ್ಟಿತಃ, ಭಗವತ್ಸಮಪಾದಪಂಕಜೇ, ಭಗವಾನ್, ಸಃ, ಪ್ರಣನಾಮ, ಭಾಗ್ಯವಾನ್ |

ಅನ್ವಯ— ವಿನಯಾಭರಣೇನ ಭೂಷಿತಃ, ಅಷ್ಟಾಂಗವಿಶಿಷ್ಟಚೇಷ್ಟಿತಃ, ಭಾಗ್ಯವಾನ್, ಭಗವಾನ್, ಸಃ, ಭಗವತ್ಸಮ-ಪಾದಪಂಕಜೇ ಸ್ಫುಟಂ, ಪ್ರಣನಾಮ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ವಿನಯಾಭರಣೇನ ಭೂಷಿತಃ = ನಮ್ರತೆಯೆಂಬ ಅಲಂಕಾರದಿಂದ ಅಲಂಕೃತರಾದ,

ಅಷ್ಟಾಂಗ = ಎದೆ, ತಲೆ, ದೃಷ್ಟಿ, ಮನಸ್ಸು, ಮಾತು, ಪಾದಗಳು, ಕೈಗಳು, ಮೊಣಕಾಲುಗಳೆಂಬ ಎಂಟು ಅಂಗಗಳಿಂದ

ವಿಶಿಷ್ಟಚೇಷ್ಟಿತಃ = ಕೂಡಿದ ನಮಸ್ಕಾರ ವ್ಯಾಪಾರವುಳ್ಳ,

ಭಾಗ್ಯವಾನ್ = ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ ಪುಣ್ಯವುಳ್ಳ,

ಭಗವಾನ್ = ಐಶ್ವರ್ಯಾದಿ ಷಡ್ಗುಣಸಂಪತ್ತು ಉಳ್ಳ

ಸಃ = ಆ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು,

ಭಗವತ್ಸಮ ಪದಪಂಕಜೇ = ನಿರವಧಿಕೃತ್ವರ್ಯಾದಿ ಷಡ್ಗುಣಸಂಪತ್ತು ಉಳ್ಳವರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಶ್ರೀವೇದ-ವ್ಯಾಸದೇವರ ಕಮಲದಂತಿರುವ ಕಾಲುಗಳಲ್ಲಿ

ಸ್ಫುಟಂ = ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ

ಪ್ರಣನಾಮ = ನಮಸ್ಕರಿಸಿದರು.

ತಾರ್ಕರ್ಯ— ವಿನಯಾಭರಣಾಲಂಕೃತರೂ, ಉತ್ತಮ ಪುಣ್ಯವಂತರೂ ಆದ ಆ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು, ಐಶ್ವರ್ಯಾದಿ ಷಡ್ಗುಣಸಂಪನ್ನರೂ ಆಗಿದ್ದರು. ಅವರು ಷಡ್ಗುಣ ಸಂಪತ್ತುಳ್ಳವರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ನಿರವಧಿಕರುಳ್ಳವರಾದ ಸಂಪನ್ನರಾದ ವೇದವ್ಯಾಸರ ಪಾದಕಮಲಗಳಿಗೆ ಎಲ್ಲಾ ಋಷಿಗಳೂ ನೋಡುತ್ತಿರುವಾಗಲೇ ಸಾಷ್ಟಾಂಗ ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡಿದರು.

ವಿಶೇಷಾಂಶ—

ಐಶ್ವರ್ಯಸ್ಯ ಸಮಗ್ರಸ್ಯ ವೀರ್ಯಸ್ಯ ಯಶಸಃ ಶ್ರಿಯಃ |

ಜ್ಞಾನವಿಜ್ಞಾನಯೋಶ್ಚೈವ ಪಕ್ಷಾಂಗ ಭಗ ಇತೀರಣಾ ||

ಸಮಗ್ರ ಐಶ್ವರ್ಯ (ಒಡೆಯತನ) ವೀರ್ಯ (ಪ್ರಾರಂಭ ಮಾಡಿದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಕೊನೆ ಮುಟ್ಟಿಸುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ) ಕೀರ್ತಿ, ಸಂಪತ್ತು, ಸಾಮಾನ್ಯಜ್ಞಾನ, ವಿಶೇಷಜ್ಞಾನ ಇವುಗಳಿಗೆ 'ಭಗ' ಎಂದು ಹೆಸರು. ಇವುಗಳು ಉಳ್ಳವನೇ ಭಗವಂತ.

ಉರಸಾ ಶಿರಸಾ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ಮನಸಾ ವಚಸಾ ತಥಾ |

ಪದ್ಮಾಂ ಕರಾಭ್ಯಾಂ ಜಾನುಭ್ಯಾಂ ಪ್ರಕಾಮೋಽಷ್ಟಾಂಗ ಈರಿತಃ ||

ಎಂಬ ಪ್ರಮಾಣಾನುಸಾರವಾಗಿ (1) ಎದೆ, (2) ತಲೆ, (3) ನೋಟ, (4) ಮನಸ್ಸು, (5) ಮಾತು, ಸ್ತೋತ್ರ, (6) ಎರಡು ಕಾಲುಗಳು, (7) ಎರಡು ಕೈಗಳು, (8) ಎರಡು ಮೊಣಕಾಲುಗಳು. ಇವುಗಳಿಂದ ಮಾಡುವ ಪರಮಾತ್ಮ ವಿಷಯಕವಾದ ಆಸಕ್ತಿ ವಿಶೇಷ ಸೂಚಕ ವ್ಯಾಪಾರವೇ ಸಾಷ್ಟಾಂಗ ನಮಸ್ಕಾರ.

ವಿಗ್ರಹ—

ವಿನಯಾಭರಣೇನ— ವಿನಯ ವಿವ ಆಭರಣಂ ವಿನಯಾಭರಣಂ, ತೇನ ವಿನಯಾಭರಣೇನ |

ಅಪ್ಪಾಂಗವಿಶಿಷ್ಟತೆ— ಅಪ್ಪಾಂಗಂ ಅಂಗಾನಾಂ ಸಮಾಹಾರಃ ಅಪ್ಪಾಂಗಂ, (ಅಷ್ಟ ಚ ತಾನಿ ಅಂಗಾನಿ ಚ ಅಪ್ಪಾಂಗಾನಿ ತೈರ್ವಿಶಿಷ್ಟಂ) ಅಪ್ಪಾಂಗೇನ ವಿಶಿಷ್ಟಂ ಅಪ್ಪಾಂಗವಿಶಿಷ್ಟಂ, ಅಪ್ಪಾಂಗವಿಶಿಷ್ಟಂ ಚೇಷ್ಟತಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಅಪ್ಪಾಂಗವಿಶಿಷ್ಟಚೇಷ್ಟತಃ |

ಭಗವತ್ಸಮಪಾದಪಂಕಜೇ— ಭಗಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ಮೀತಿ ಭಗವಾನ್, ಅತಿಶೇಯೇನ ಭಗವಾನ್ ಭಗವತ್ಸಮಃ, (ಪಾದಾವೇವ ಪಂಕಜೇ ಇತಿ ವಾ) ಪಾದೌ ಪಂಕಜೇ ಇವ ಪಾದಪಂಕಜೇ, ಭಗವತ್ಸಮಸ್ಯ ಪಾದಪಂಕಜೇ ಭಗವತ್ಸಮಪಾದಪಂಕಜೇ, ತೇ ಭಗವತ್ಸಮಪಾದಪಂಕಜೇ |

ಭಾಗ್ಯವಾನ್— ಭಾಗ್ಯಂ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ಮೀತಿ ಭಾಗ್ಯವಾನ್ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಪ್ರಣನಾಮ- ಪ್ರ ಉಪಸರ್ಗ ಪೂರ್ವಕಾತ್ 'ಉಮು ಪ್ರಹೃತ್ವೇ ಶಬ್ದೇ ಚ' ಇತಿ ಪ್ರಹೃತ್ವಶಬ್ದಾರ್ಥಕಾತ್ ನಮ್ ಧಾತೋಃ ಭೂತಾನದ್ಭೂತನಪರೋಕ್ಷೇ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ "ಪ್ರಣನಾಮ" ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಪ್ರ-ನನಾಮ ನೇಮತುಃ ನೇಮುಃ, ನೇಮಿಥು ನನಂಥ ನೇಮಥುಃ ನೇಮುಃ, ನನಾಮ ನನಮ ನೇಮಿವ ನೇಮಿಮು ||

ಪ್ರಯೋಗ— ಸಃ ಭಗವತ್ಸಮಪಾದಪಂಕಜೇ ಪ್ರಣನಾಮ (ಕರ್ತರಿ) | ತೇನ ಭಗವತ್ಸಮಪಾದಪಂಕಜೇ ಪ್ರಣೇಮಾತೇ (ಕರ್ಮಣಿ) |

★ ★ ★

ಸಾಪ್ಪಾಂಗ ಪ್ರಣಾಮಗೈರ ಶ್ರೀಮಧ್ವರನ್ನು ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರು ತಮ್ಮ ಎರಡು ಕೈಗಳಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿದರು.

ಸ ನಿರೀಕ್ಷ್ಯ ಪರಾಶರಾತ್ಮಜಃ ಪ್ರಣತಂ ಪ್ರೇಷ್ಯಮಶೇಷಸದ್ಗುಣೈಃ |

ಕರಯೋರ್ಯುಗಲೇನ ವಲ್ಲುನಾ ತಮುದಸ್ಥಾಪಯದಾಶುಪತಿನಾ || 51 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಸಃ, ನಿರೀಕ್ಷ್ಯ, ಪರಾಶರಾತ್ಮಜಃ, ಪ್ರಣತಂ, ಪ್ರೇಷ್ಯಂ, ಅಶೇಷಸದ್ಗುಣೈಃ, ಕರಯೋಃ, ಯುಗಲೇನ, ವಲ್ಲುನಾ, ತಂ, ಉದಸ್ಥಾಪಯತ್, ಅಶುಪಾತಿನಾ |

ಅನ್ವಯ— ಪರಾಶರಾತ್ಮಜಃ, ಸಃ, ಅಶೇಷಸದ್ಗುಣೈಃ, ಪ್ರೇಷ್ಯಂ, ಪ್ರಣತಂ, ತಂ, ನಿರೀಕ್ಷ್ಯ, ವಲ್ಲುನಾ, ಅಶುಪಾತಿನಾ, ಕರಯೋಃ, ಯುಗಲೇನ, ಉದಸ್ಥಾಪಯತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಪರಾಶರಾತ್ಮಜಃ = ಪರಾಶರಮುನಿಗಳ ಮಗನಾದ

ಸಃ = ಆ ವ್ಯಾಸರು

ಅಶೇಷಸದ್ಗುಣೈಃ = ಎಲ್ಲಾ ಜ್ಞಾನ, ಭಕ್ತಿ, ವೈರಾಗ್ಯಾದಿಗುಣಗಳಿಂದ

ಪ್ರೇಷ್ಯಂ = ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಿಯರಾದ

ಪ್ರಣತಂ = ನಮಸ್ಕರಿಸಿರುವ

ತಂ ನಿರೀಕ್ಷ್ಯ = ಆ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ನೋಡಿ

ವಲ್ಲುನಾ = ಸುಂದರವಾದ ಅಥವಾ ಮೃದುವಾದ

ಅಶುಪಾತಿನಾ = ಬೇಗನೆ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಚಾಚಿದ

ಕರಯೋಃ = ಕೈಗಳ

ಯುಗಲೇನ = ಜೋಡಿಯಿಂದ

ಉದಾಹರಣೆಯು = ಮೇಲೆಕೆತ್ತಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಜ್ಞಾನ, ಭಕ್ತಿ, ವೈರಾಗ್ಯಾದಿ ಸಕಲ ಸದ್ಗುಣಗಳಿಂದ ಶ್ರೀಮದ್ಭಾವಾಯೋಗರು ವೇದವ್ಯಾಸರಿಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಿಯತಮರಾಗಿದ್ದರು. ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಶ್ರೀಮದ್ಭಾವರು ತಮಗೆ ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡಿದ್ದನ್ನು ನೋಡಿ ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರು ಕೂಡಲೇ ಸುಂದರವಾದ ತನ್ನ ಎರಡು ಕೈಗಳನ್ನು ಮುಂದಕ್ಕೆ ಚಾಚಿ ಅವರನ್ನು ಮೇಲೆಕೆತ್ತಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಪರಾಶರಾತ್ಮಜಃ— ಪರಾಶರಸ್ಯ ಆತ್ಮಜಃ ಪರಾಶರಾತ್ಮಜಃ ।

ಪ್ರೇಷ್ಯ— ಅತಿಶಯೇನ ಪ್ರಿಯಃ ಪ್ರೇಷ್ಯಃ, ತಂ ಪ್ರೇಷ್ಯಂ ।

ಅಶೇಷಸದ್ಗುಣೈಃ— ಸಂತತ್ವ ತೇ ಗುಣಾಶ್ಚ ಸದ್ಗುಣಾಃ, ಅಶೇಷಾಶ್ಚ ತೇ ಸದ್ಗುಣಾಶ್ಚ ಅಶೇಷಸದ್ಗುಣಾಃ, ತೈಃ ಅಶೇಷಸದ್ಗುಣೈಃ ।

ಆಶುಪಾತಿನಾ— ಆಶು ಪತಿತುಂ ಶೀಲಂ ಅಸ್ಥಿತಿ ಆಶುಪಾತಿ, ತೇನ ಆಶುಪಾತಿನಾ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಉದಾಹರಣೆಯು— ಉದ್ ಉಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ವ್ಯಾಪ್ತಿ ನಿವೃತ್ತಿ ಇತಿ ಗತಿನಿವೃತ್ತರ್ಥಕಾತ್ ಸ್ವಾಧ್ಯಾತೋಃ ಗಂಭೀರಾತ್ ಪರಸ್ಪೃಶದಿನಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಅನದ್ಯತನ ಭೂತೇ ಲಬ್ಧ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ "ಉದಾಹರಣೆಯು" ಇತಿ ರೂಪಂ । ಸಃ (ಮಧ್ವ) ಉದತಿಷ್ಠತ್ (ಅಪ್ರೇರಣಾರ್ಥಕ) । ಪರಾಶರಾತ್ಮಜಃ ತಂ ಉದಾಹರಣೆಯು (ಪ್ರೇರಣಾರ್ಥಕ) ।

ಉದ್-ಅಸ್ಥಾಪನೆಯು	ಅಸ್ಥಾಪನೆಯು	ಅಸ್ಥಾಪನೆಯು,
ಅಸ್ಥಾಪನೆಯು	ಅಸ್ಥಾಪನೆಯು	ಅಸ್ಥಾಪನೆಯು,
ಅಸ್ಥಾಪನೆಯು	ಅಸ್ಥಾಪನೆಯು	ಅಸ್ಥಾಪನೆಯು ॥

ಪ್ರಯೋಗ— ಪರಾಶರಾತ್ಮಜಃ ತಂ ಉದಾಹರಣೆಯು (ಕರ್ತೃ) । ಪರಾಶರಾತ್ಮಜೇನ ಸಃ ಉದಾಹರಣೆಯು (ಕರ್ಮಣಃ) ।

★ ★ ★

ದಂಡಪ್ರಣಾಮ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಶ್ರೀಮದ್ಭಾವಯೋಗ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಬ್ಬಿಸಿ ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರು ಸಂತೋಷದಿಂದ ಆಲಿಂಗಿಸಿದರು

ಅಮಿತಪ್ರಮತಿಂ ಶ್ರುತೀಶ್ವರಃ ಪರಿರೇಭೇ ಪರಿಗೃಹ್ಯ ತಂ ದ್ರುತಂ ।

ಪ್ರಣಯಾಮೃತಪೂರ್ಣಮಾನಸಃ ಸ್ಮಿತವಕ್ತ್ರಃ ಪರಿಪುಲ್ಲಲೋಚನಃ

॥ 52 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅಮಿತಪ್ರಮತಿಂ, ಶ್ರುತೀಶ್ವರಃ, ಪರಿರೇಭೇ, ಪರಿಗೃಹ್ಯ, ತಂ, ದ್ರುತಂ, ಪ್ರಣಯಾಮೃತಪೂರ್ಣಮಾನಸಃ, ಸ್ಮಿತವಕ್ತ್ರಃ, ಪರಿಪುಲ್ಲಲೋಚನಃ ।

ಅನ್ವಯ— ಪ್ರಣಯಾಮೃತಪೂರ್ಣಮಾನಸಃ, ಸ್ಮಿತವಕ್ತ್ರಃ, ಪರಿಪುಲ್ಲಲೋಚನಃ ಶ್ರುತೀಶ್ವರಃ, ಅಮಿತಪ್ರಮತಿಂ ತಂ, ದ್ರುತಂ ಪರಿಗೃಹ್ಯ ಪರಿರೇಭೇ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಪ್ರಣಯಾಮೃತಪೂರ್ಣಮಾನಸಃ = ಶಿಷ್ಯವಾತ್ಸಲ್ಯವೆಂಬ ಸ್ನೇಹರೂಪವಾದ ಅಮೃತದಿಂದ ತುಂಬಿದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ

ಸ್ಮಿತವಕ್ತ್ರಃ = ಮುಗುಳ್ಳಗೆಯ ಮುಖವುಳ್ಳ

ಪರಿಪುಲ್ಲಲೋಚನಃ = ಅರಳಿದ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳ
ಶ್ರುತೀಶ್ವರಃ = ವೇದಗಳಿಗೆ ಒಡೆಯರಾದ ವೇದವ್ಯಾಸರು
ಅಮಿತಪ್ರಮತಿಂ = ಪರಿಪೂರ್ಣ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳ
ತಂ = ಆ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು
ದ್ರುತಂ = ಬೇಗನೆ
ಪರಿಗೃಹ್ಯ = ಎತ್ತಿಹಿಡಿದು
ಪರಿರೇಭೇ = ಆಲಿಂಗಿಸಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರ ಹೃದಯವು ಶಿಷ್ಯ ವಾತ್ಸಲ್ಯವೆಂಬ ಅಮೃತದಿಂದ ತುಂಬಿತ್ತು. ಅವರು ಮಂದಹಾಸ ಮಾಡುತ್ತಾ ಇದ್ದರು. ಕಣ್ಣುಗಳೆರಡೂ ಅರಳಿದ್ದವು. ಹೀಗೆ ಪರಿಪೂರ್ಣಾನಂದರಾದ ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರು ಸಂತೋಷದಿಂದ ಆ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಬೇಗನೆ ತಬ್ಬಿಕೊಂಡರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಪ್ರಣಯಾಮೃತಪೂರ್ಣಮಾನಸಃ— ಪ್ರಣಯ ಏವ ಅಮೃತಂ ಪ್ರಣಯಾಮೃತಂ, ಪ್ರಣಯಾಮೃತೇನ ಪೂರ್ಣಂ ಪ್ರಣಯಾಮೃತಪೂರ್ಣಂ, ಪ್ರಣಯಾಮೃತಪೂರ್ಣಂ ಮಾನಸಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಪ್ರಣಯಾಮೃತಪೂರ್ಣಮಾನಸಃ |

ಸ್ಥಿತವಕ್ತ್ಯ— ಸ್ಥಿತಂ ವಕ್ತ್ಯಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸ್ಥಿತವಕ್ತ್ಯಃ |

ಪರಿಪುಲ್ಲಲೋಚನಃ— ಪರಿಪುಲ್ಲಲೋಚನೇ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಪರಿಪುಲ್ಲಲೋಚನಃ |

ಅಮಿತಪ್ರಮತಿಃ— ಅಮಿತಾ ಪ್ರಮತಿಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಅಮಿತಪ್ರಮತಿಃ, ತಂ ಅಮಿತಪ್ರಮತಿಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಪರಿರೇಭೇ- ಪರಿ ಇತ್ಯಪಸರ್ಗ ಪೂರ್ವಕಾತ್ ರಭರಾಭಸ್ಯೇ ಇತಿ ರಾಭಸ್ಯಾರ್ಥಕಾತ್ (ಆಲಿಂಗನಾರ್ಥಕಾತ್) ರಭಾಧಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಆತ್ಮನೇಪದಿನಃ ಭೂತಾನದ್ವತನ ಪರೋಕ್ಷೇ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ "ಪರಿರೇಭೇ" ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಪರಿ-ರೇಭೇ ರೇಭಾತೇ ರೇಭರೇ, ರೇಭಜೇ ರೇಭಾಥೇ ರೇಭಿದ್ವೇ, ರೇಭೇ ರೇಭಿವಹೇ ರೇಭಿಮಹೇ ||

ಪ್ರಯೋಗ— ಶ್ರುತೀಶ್ವರಃ ತಂ ಪರಿರೇಭೇ (ಕರ್ತೃ) | ಶ್ರುತೀಶ್ವರೇಣ ಸಃ ಪರಿರೇಭೇ (ಕರ್ಮಣಃ) |

★ ★ ★

ಆಲಿಂಗನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆವರಿಬ್ಬರಿಗೆ ಹೋಲಿಕೆಯನ್ನು ಹೇಳಲು ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಅಭೂತೋಪಮಯಿಂದ ಗ್ರಂಥಕಾರರು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಯಮಜಾಮೃದವಾಹ ಊರ್ಜಿತೋ ಯದಿ ಜಾಂಬೂನದವಾರಿ ಸಂವ್ರಜೇತ್ |

ಕನಕದ್ಯುತಿಮಧ್ವಸಂಗವಾನ್ ಉಪಮೀಯೇತ ತ ತೇನ ನೀಲಭಾಃ || 53 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಯಮಜಾಮೃದವಾಹಃ, ಊರ್ಜಿತಃ, ಯದಿ, ಜಾಂಬೂನದವಾರಿ, ಸಂವ್ರಜೇತ್, ಕನಕದ್ಯುತಿ-ಮಧ್ವಸಂಗವಾನ್, ಉಪಮೀಯೇತ, ಸಃ, ತೇನ, ನೀಲಭಾಃ |

ಅನ್ವಯ— ಊರ್ಜಿತನ ಯಮಜಾಮೃದವಾಹಃ ಜಾಂಬೂನದವಾರಿ ಸಂವ್ರಜೇತ್ ಸ ಯದಿ, ಕನಕದ್ಯುತಿ-ಮಧ್ವಸಂಗವಾನ್ ಸ ನೀಲಭಾಃ ಸಃ, ತೇನ, ಉಪಮೀಯೇತಃ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಉಚಿತಃ = ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ

ಯಮಜಾಮ್ಯದವಾಹಃ = ಯಮನ ಸಹೋದರಿಯಾದ ಯಮುನಾ ನದಿಯ ಜಲಪ್ರವಾಹವು,

ಜಾಂಬೂನದವಾರಿ = ಚಿನ್ನದ ನದಿಯ ನೀರನ್ನು

ಸಂವ್ರಜೇತ್ ಯದಿ = ಸೇರಿದ್ದೇ ಆದರೆ

ಕನಕದ್ಯುತಿಃ = ಚಿನ್ನದಂತಹ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳ

ಮಧ್ವಸಂಗಮಾನ್ = ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಷಾರ್ಯರ ಆಲಿಂಗನವೆಂಬ ಸೇರುವಿಕೆಯುಳ್ಳ

ನೀಲಭಾಃ = ನೀಲಕಾಂತಿಯುಳ್ಳ

ಸಃ = ಆ ವ್ಯಾಸರು,

ತೇನ (ಸಹ) = ಆ ಕಪ್ಪಾದ ಯಮುನಾ ನದಿಯ ನೀರಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಚಿನ್ನದ ನದಿಯ ನೀರಿನೊಡನೆ

ಉಪಮೀಯೇತ = ಹೋಲಿಸಲ್ಪಡಬಹುದು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀ ವ್ಯಾಸರು ನೀಲವರ್ಣದವರು. ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಷಾರ್ಯರು ಚಿನ್ನದ ಬಣ್ಣವುಳ್ಳವರು. ಈಗ ಶ್ರೀವ್ಯಾಸರು ಮದ್ಭಾಷಾರ್ಯರನ್ನು ಅಪ್ಪಿಕೊಂಡಾಗ ಅವರಿಗೆ ಹೋಲಿಕೆಯಾಗಿ ಕೊಡಲು ಯಾವ ವಸ್ತುವೂ ಇಲ್ಲ. ಒಂದು ವೇಳೆ ಯಮುನಾನದಿಯ ಕಪ್ಪಾದ ನೀರು ಉಕ್ಕಿ ಹರಿದು ಚಿನ್ನದ ನದಿಯ ನೀರನ್ನು ಅಪ್ಪಿಕೊಂಡು ಸೇರಿದರೆ ಆಗ ಅದನ್ನು ಉಪಮಾನವಾಗಿ ಕೊಡಬಹುದು. ಆದರೆ ಚಿನ್ನದ ನದಿ, ಚಿನ್ನದ ಬಣ್ಣದ ನೀರು ಅಸಂಭಾವಿತ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಯಾವ ಉಪಮೆಯೂ ಇಲ್ಲ. (ಇದನ್ನು ಅರ್ಥೋಪಮಾ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ).

ವಿಗ್ರಹ—

ಯಮಜಾಮ್ಯದವಾಹಃ— ಯಮಸ್ಯ ಜಾಮಿಃ ಯಮಜಾಮಿಃ, ಉದಕಸ್ಯ ವಾಹಃ ಉದವಾಹಃ, ಯಮಜಾಮಿಃ ಉದವಾಹಃ ಯಮಜಾಮ್ಯದವಾಹಃ |

ಜಾಂಬೂನದವಾರಿ— ಜಂಬೂನದ್ಯಾಃ ಇದಂ ಜಾಂಬೂನದಂ, ಜಾಂಬೂನದಂ ಚ ತದ್ವಾರಿ ಚ ಜಾಂಬೂನದವಾರಿ |

ಕನಕದ್ಯುತಿಮಧ್ವಸಂಗಮಾನ್— ಕನಕವತ್ ದ್ಯುತಿಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಕನಕದ್ಯುತಿಃ, ಕನಕದ್ಯುತಿಶ್ಚಾಸೌ ಮಧ್ವಸ್ಯ ಕನಕದ್ಯುತಿಮಧ್ವಃ, ಕನಕದ್ಯುತಿಮಧ್ವಸ್ಯ ಸಂಗಃ ಕನಕದ್ಯುತಿಮಧ್ವಸಂಗಃ, ಕನಕದ್ಯುತಿಮಧ್ವಸಂಗಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತೀತಿ ಕನಕದ್ಯುತಿಮಧ್ವಸಂಗಮಾನ್ |

ನೀಲಭಾಃ— ನೀಲಾ ಭಾಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ನೀಲಭಾಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಸಂವ್ರಜೇತ್ - 'ಸಮ' ಉಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ವ್ರಜಗತೌ ಇತಿ ಗತೃರ್ಥಕಾತ್ ವ್ರಜಧಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಪರಸ್ವಪದಿನಃ ವಿಧಿಲಿಪ್ತ "ಸಂವ್ರಜೇತ್" ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಸಂ-ವ್ರಜೇತ್ ವ್ರಜೇತಾಂ ವ್ರಜೇಯುಃ, ವ್ರಜೇಃ ವ್ರಜೇತಂ ವ್ರಜೇತ, ವ್ರಜೇಯಂ ವ್ರಜೇವ ವ್ರಜೇಮ ||

ಉಪಮೀಯೇತ- 'ಉಪ' ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗ ಪೂರ್ವಕಾತ್ ಮಾಡ್ ಮಾನೇ ಇತಿ ಮಾನಾರ್ಥಕಾತ್ ಮಾಧಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಆತ್ಮನೇಪದಿನಃ ಕರ್ಮಣಿ ವಿಧಿಲಿಪ್ತ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ "ಉಪಮೀಯೇತ" ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಉಪ-ಮೀಯೇತ	ಮೀಯೇಯಾತಾಂ	ಮೀಯೇರನ್,
ಮೀಯೇಫಾಃ	ಮೀಯೇಯಾಥಾಂ	ಮೀಯೇಧ್ವಂ,
ಮೀಯೇಯ	ಮೀಯೇಮಹಿ	ಮೀಯೇಮಹಿ

ಪ್ರಯೋಗ— ಯಮಜಾಮೃದವಾಹಃ ಜಾಂಬೂನದವಾರಿ ಸಂವೃಜೇತ್ (ಕರ್ತರಿ) । ಯಮಜಾಮೃದವಾಹೇನ ಜಾಂಬೂನದವಾರಿ ಸಂವೃಜೇತ್ (ಕರ್ಮಣಿ) । ತೇನ ಸಃ ಉಪಮೀಯೇತ್ (ಕರ್ಮಣಿ) । ಸಃ ತಂ ಉಪಮೀನುಯಾತ್ (ಕರ್ತರಿ) ।

ವ್ಯಾಕರಣ ವಿಶೇಷ— ಉದಾಹರಣೆ ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಪಂವಾಸವಾಹನಧಿಷು ಚ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉದಕ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ 'ಉದ' ಎಂಬ ರೂಪ.

★ ★ ★

ಯದಿ ರಾಜವಿಭೂಷಣೈರ್ಯುತೌ ದ್ವಿಜವರ್ಯಾನ್ವಯಜಾವಿಮೌ ಹರಿಃ ।

ನೃಪಗೋತ್ರಭುವೋಃ ಪುರಾತನ್ಯೋಃ ಸ್ತುತುಲ್ಯಾವೃಪಗೂಢಯೋರ್ಮಿಥಃ ॥ 54 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಯದಿ, ರಾಜವಿಭೂಷಣೈಃ, ಯುತೌ, ದ್ವಿಜವರ್ಯಾನ್ವಯಜೌ, ಇಮೌ, ಹರಿಃ, ನೃಪ-ಗೋತ್ರಭುವೋಃ, ಪುರಾ, ಆತ್ಮನೋಃ, ಸ್ತುತುಲ್ಯೌ, ಉಪಗೂಢಯೋಃ, ಮಿಥಃ ।

ಅನ್ವಯ— ದ್ವಿಜವರ್ಯಾನ್ವಯಜೌ, ಇಮೌ, ಹರಿಃ, ರಾಜವಿಭೂಷಣೈಃ, ಯುತೌ, ಯದಿ, ಪುರಾ, ನೃಪಗೋತ್ರ-ಭುವೋಃ, ಮಿಥಃ, ಉಪಗೂಢಯೋಃ, ಆತ್ಮನೋಃ, ಸ್ತುತುಲ್ಯೌ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ದ್ವಿಜವರ್ಯಾನ್ವಯಜೌ = ವಸಿಷ್ಠ ಮತ್ತು ಮಧ್ಯಗೇಹಭಟ್ಟರ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ

ಇಮೌ = ಈ

ಹರಿಃ = ಶ್ರೀವಿದ್ಯಾಸ್ವರೂಪರಾದ ವೇದವ್ಯಾಸರು ಮತ್ತು ಮುಖ್ಯವಾಯು ಸ್ವರೂಪರಾದ ಮಧ್ವರು,

ರಾಜವಿಭೂಷಣೈಃ = ರಾಜರ ಆಭರಣಗಳಾದ ಕಿರೀಟ, ಕುಂಡಲ, ಕಡಗ ಮುಂತಾದವುಗಳಿಂದ

ಯುತೌ ಯದಿ = ಸಹಿತರಾಗಿದ್ದರೆ,

ಪುರಾ = ಹಿಂದೆ

ನೃಪಗೋತ್ರ ಭುವೋಃ = ರಾಜರಾದ ಯದುಕುರುಗಳ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ,

ಮಿಥಃ = ಒಬ್ಬರನ್ನೊಬ್ಬರು

ಉಪಗೂಢಯೋಃ = ಅಲಂಗಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ

ಆತ್ಮನೋಃ = ತಮಗೆ,

ಸ್ತುತುಲ್ಯೌ = ಸ್ತುತೃವಾಗಿ ಸಮರು

(ಸ್ಯಾತಾಂ = ಆದಾರು).

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರು ವಸಿಷ್ಠ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವರು, ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಮಧ್ಯಗೇಹ ಭಟ್ಟರ ಕುಲದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದವರು. ಈಗ ಅವರಿಬ್ಬರು ಒಬ್ಬರನ್ನೊಬ್ಬರು ಅಲಂಗಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಇವರಿಗೆ ಉಪಮಾನವಾಗಿ ಕೊಡಲು ಸರಿಯಾದವರು ಯಾರೂ ಸಿಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ, ಇವರೇ ಹಿಂದೆ ಯದುವಂಶದಲ್ಲಿ ಕೃಷ್ಣನಾಗಿಯೂ, ಕುರುವಂಶದಲ್ಲಿ ಭೀಮಸೇನನಾಗಿಯೂ ಅವತರಿಸಿದಾಗ ರಾಜಯೋಗ್ಯವಾದ ಕಿರೀಟ, ಕುಂಡಲ, ಬಳೆ, ಹಾರ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿ ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ಅಲಂಗಿಸಿಕೊಂಡ ತಮ್ಮ ಕೃಷ್ಣ ಭೀಮಸೇನ ರೂಪಗಳಿಗೆ ಇವರನ್ನು ಹೋಲಿಸಬಹುದು. ಬೇರೆ ಯಾವ ರೂಪವೂ ಇವರಿಗೆ ಹೋಲಿಕೆ ಕೊಡಲು ಸಿಗಲಾರದು.

ವಿಗ್ರಹ—

ರಾಜವಿಭೂಷಣೈಃ— ರಾಜಾಂ ವಿಭೂಷಣಾನಿ ರಾಜವಿಭೂಷಣಾನಿ, ತೈಃ ರಾಜವಿಭೂಷಣೈಃ ।

ದ್ವಿಜವರ್ಯಾನ್ವಯಜೌ— ದ್ವಿಜಾನಾಂ ವರ್ಯೌ ದ್ವಿಜವರ್ಯೌ, ದ್ವಿಜವರ್ಯಯೋಃ ಅನ್ವಯಃ ದ್ವಿಜ-
ವರ್ಯಾನ್ವಯಃ, ದ್ವಿಜವರ್ಯಾನ್ವಯೇ ಜಾಯೇತೇ ಇತಿ ದ್ವಿಜವರ್ಯಾನ್ವಯಜೌ ।

ನೃಪಗೋತ್ರಭುವೋಃ— ನೃಪಯೋಃ ಗೋತ್ರಂ ನೃಪಗೋತ್ರಂ, ನೃಪಗೋತ್ರೇ ಭವತಃ ಇತಿ ನೃಪಗೋತ್ರ-
ಭುವೌ, ತಯೋಃ ನೃಪಗೋತ್ರಭುವೋಃ ।

ಸ್ಫುಟತುಲೈಃ— ಸ್ಫುಟಂ ತುಲೈಃ ಸ್ಫುಟತುಲೈಃ ।

★ ★ ★

ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರು ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಲ್ಲಿ ತೋರಿಸಿದ ಮಮತೆಯನ್ನು ಶುಕಾಚಾರ್ಯರಲ್ಲಿಯೂ ತೋರಿಸಲಿಲ್ಲವೆಂದು
ಬದರೀನಿವಾಸಿಗಳಾದ ಮುನಿಗಳು ಆಶ್ಚರ್ಯಪಟ್ಟರೆನ್ನುತ್ತಾರೆ.

ಇದಮಾಪ ಶುಕೋಽಪಿ ಲಾಲನಂ ನ ಸಮಗ್ರಂ ಜಗತಾಂ ಪಿತುಃ ಪಿತುಃ ।

ಅಲಭಿಪ್ಸು ಯದೇಷ ಧನ್ಯ ಇತ್ಯತಿ ಕೌತೂಹಲಮಾಪಿ ತಾಪಸೈಃ || 55 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಇದಂ, ಅಪ, ಶುಕಃ, ಅಪಿ, ಲಾಲನಂ, ನ, ಸಮಗ್ರಂ, ಜಗತಾಂ, ಪಿತುಃ, ಪಿತುಃ, ಅಲಭಿಪ್ಸು, ಯತ್,
ವಿಷಃ, ಧನ್ಯಃ, ಇತಿ, ಅತಿಕೌತೂಹಲಂ, ಅಪಿ, ತಾಪಸೈಃ ।

ಅನ್ವಯ— ಧನ್ಯಃ, ವಿಷಃ, ಯತ್, ಲಾಲನಂ, ಅಲಭಿಪ್ಸು ಸಮಗ್ರಂ, ಇದಂ, ಶುಕಃ, ಅಪಿ, ಜಗತಾಂ, ಪಿತುಃ,
ಪಿತುಃ, ನ, ಅಪ, ಇತಿ, ತಾಪಸೈಃ, ಅತಿಕೌತೂಹಲಂ, ಅಪಿ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಧನ್ಯಃ = ಕೃತಕೃತನಾದ

ವಿಷಃ = ಈ ಮಹಾಪುರುಷನು (ಈ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು).

ಯತ್ = ಯಾವ

ಲಾಲನಂ = ಆದರ (ಸನ್ಮಾನ)ವನ್ನು

ಅಲಭಿಪ್ಸು = ಪಡೆದನೋ,

ಸಮಗ್ರಂ = ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ

ಇದಂ = ಈ ಸನ್ಮಾನವನ್ನು

ಶುಕಃ ಅಪಿ = ಶುಕಾಚಾರ್ಯರೂ ಕೂಡ,

ಜಗತಾಂ = ಲೋಕಗಳಿಗೆ

ಪಿತುಃ = ತಂದೆಯಾದ

ಪಿತುಃ = ತಮ್ಮ ತಂದೆಯಾದ ಶ್ರೀವ್ಯಾಸರ ದೆಶೆಯಿಂದ

(ಜಗತಾಂ ಪಿತುಃ = ಲೋಕಗಳಿಗೆಲ್ಲ ತಂದೆಯಾದ ಬ್ರಹ್ಮದೇವರ ತಂದೆಯಾದ ಈ ವೇದವ್ಯಾಸರ ದೆಶೆಯಿಂದ)

ನ ಅಪ = ಹೊಂದಲಿಲ್ಲ,

ಇತಿ = ಹೀಗೆಂದು

ತಾಪಸ್ಯಃ = ಮುನಿಗಳಿಂದ

ಅತಿಕೌತೂಹಲಂ = ಅತ್ಯಂತ ಆಶ್ಚರ್ಯವು

ಅಪಿ = ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟಿತು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಇಲ್ಲಿ ಬಂದು ಶ್ರೀವ್ಯಾಸರಿಂದ ಅಸಾಧಾರಣ ಸನ್ಮಾನವನ್ನು ಪಡೆದ ಈ ಮಹಾಪುರುಷನು (ಈ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು) ಧನ್ಯನೇ ಸರಿ. ಇಂತಹ ಗೌರವಾದರವನ್ನು ಸ್ವಂತ ಮಗನಾದ ಶುಕಾಚಾರ್ಯರೂ ತಮ್ಮ ತಂದೆಯಾದ ಬ್ರಹ್ಮದೇವರಿಗೂ ತಂದೆಯಾದ ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರಿಂದ ಪಡೆಯಲಿಲ್ಲ ಎಂಬುದಾಗಿ ಅಲ್ಲಿರುವ ಋಷಿಗಳು ಆಶ್ಚರ್ಯಪಟ್ಟರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಅತಿಕೌತೂಹಲಂ— ಅತ್ಯಂತ ಕೌತೂಹಲಂ ಅತಿಕೌತೂಹಲಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಆಪ- ಆಪಲ್ಯ ವ್ಯಾಪ್ತಿ ಇತಿ ಪ್ರಾಪ್ತರ್ಥಕಾತ್ ಆಪ್ ಧಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಕರ್ತರಿ ಭೂತಾ- ನದ್ಯತನಪರೋಕ್ಷೇ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ "ಆಪ್" ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಆಪ ಆಪತುಃ ಆಪ್ತುಃ, ಅಪಿಥ ಆಪಥುಃ ಆಪ, ಅಪ ಅಪಿವ ಅಪಿಮು ||

ಅಲಭಿಷ್ಠ- ದುಲಭಜ್ಞಾಪ್ತೌ ಇತಿ ಪ್ರಾಪ್ತರ್ಥಕಾತ್ ಲಭ್ ಧಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಆತ್ಮನೇಪದಿನಃ ಕರ್ತರಿ ಭೂತೇ ಲುಪ್ ಲಿಟ್ "ಅಲಭಿಷ್ಠ" ಇತಿ ರೂಪಮ್ | ಈ ಧಾತುವು ಅನಿಟ್ ಆದ್ದರಿಂದ ಅಲಬ್ಧ ಎಂದು ರೂಪವಾಗಬೇಕಿತ್ತು. ಆದರೆ ಆಗಮಶಾಸ್ತ್ರಮನಿತ್ಯಂ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಇಟ್ ಬಂದಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಅಲಬ್ಧಃ	ಅಳಪ್ತಾಂ	ಅಲಪ್ಯತೆ
ಅಲಬ್ಧಾಃ	ಅಲಪ್ತಾಣಾಂ	ಅಲಬ್ಧಂ
ಅಲಬ್ಧಿ	ಅಲಪ್ತುಹಿ	ಅಲಪ್ಯಹಿ

ಅಪಿ- ಅಪಲ್ಯವ್ಯಾಪ್ತಿ ಇತಿ ಆಪ್ತರ್ಥಕಾತ್ ಆಪ್ ಧಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಕರ್ಮಣಿ ಭೂತೇ ಲುಪ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ "ಅಪಿ" ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಅಪಿ ಅಪ್ತಾಂ ಅಪ್ತ, ಅಪ್ಯಾ ಅಪ್ತಾಣಾಂ ಅಪ್ತಧ್ವಂ, ಅಪ್ತಿ ಅಪ್ಯಹಿ ಅಪ್ಯಹಿ ||

ಪ್ರಯೋಗ— ಇದಂ ಲಾಲನಂ ಶುಕಃ ನ ಆಪ (ಕರ್ತರಿ) | ಇದಂ ಲಾಲನಂ ಶುಕೇನ ನ ಆಪೇ (ಕರ್ಮಣಿ) | ಏಷಃ ಯತ್ ಅಲಭಿಷ್ಠ (ಕರ್ತರಿ) | ಏತೇನ ಯತ್ ಅಲಂಭಿ (ಅಲಾಭಿ) (ಕರ್ಮಣಿ) | ತಾಪಸ್ಯಃ ಅತಿಕೌತೂಹಲಂ ಅಪಿ (ಕರ್ಮಣಿ) | ತಾಪಸಾಃ ಅಪಿ ಕೌತೂಹಲಂ ಆಪನ್ (ಕರ್ತರಿ) |

★ ★ ★

ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರ ಶಿಷ್ಯರು ಶ್ರೀ ವ್ಯಾಸರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನರಿತು

ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಉಚಿತವಾದ ಆಸನವನ್ನು ಕೊಟ್ಟರೆನ್ನುತ್ತಾರೆ.

ಅಮುಷ್ಯ ಶಿಷ್ಯಾ ವಿನಯೇನ ತಸ್ಯೈ ಗುರೋರಭಿಪ್ರಾಯವಿದೋ ವಿದಗ್ಧಾಃ |

ತದಾನುರೂಪಂ ದದುರಾಸನಂ ತೇ ಚತುರ್ಮುಖಾಯೇವ ಮುಕುಂದದಾಸಾಃ || 56 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅಮುಷ್ಯ, ಶಿಷ್ಯಾಃ, ವಿನಯೇನ, ತಸ್ಯೈ, ಗುರೋಃ, ಅಭಿಪ್ರಾಯವಿದಃ, ವಿದಗ್ಧಾಃ, ತದಾ, ಅನುರೂಪಂ, ದದುಃ, ಆಸನಂ, ತೇ, ಚತುರ್ಮುಖಾಯ, ಇವ, ಮುಕುಂದದಾಸಾಃ |

ಅನ್ವಯ— ತದಾ ಗುರೋಃ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಿದಃ ವಿದಗ್ಧಾಃ ತೇ ಅಮುಷ್ಯ ಶಿಷ್ಯಾಃ ವಿನಯೇನ ತಸ್ಯೈ ಅನುರೂಪಂ ಆಸನಂ ಮುಕುಂದದಾಸಾಃ ಚತುರ್ಮುಖಾಯ ಇವ ದದುಃ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ತದಾ = ಆಗ

ಗುರೋಃ = ಶ್ರೀವ್ಯಾಸರ

ಅಭಿಪ್ರಾಯವಿದಃ = ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ತಿಳಿದ

ವಿದಗ್ಧಾಃ = ನಿಪುಣರಾದ

ತೇ = ಆ

ಅಮುಷ್ಯ = ಈ ವೇದವ್ಯಾಸರ

ಶಿಷ್ಯಾಃ = ಶಿಷ್ಯರು

ವಿನಯೇನ = ವಿಧೇಯತೆಯಿಂದ

ತಸ್ಯೈ = ಆ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ

ಅನುರೂಪಂ = ಯೋಗ್ಯವಾದ

ಆಸನಂ = ಬೀಳವನ್ನು

ಮುಕುಂದದಾಸಾಃ = ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನ ಸೇವಕರು

ಚತುರ್ಮುಖಾಯ ಇವ = ಚತುರ್ಮುಖ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೊಂಬಂತೆ

ದದುಃ = ಕೊಟ್ಟರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀವ್ಯಾಸರ ಶಿಷ್ಯರು ಬಹಳ ಉಪಾಪೋಹ ಕುಶಲರು. ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಆಸನ ಕೊಡಬೇಕೆಂಬ ಗುರುವಿನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನರಿತ ಅವರು ಕೂಡಲೆ ವಿನಯದಿಂದ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಆಸನವನ್ನು ಕೊಟ್ಟರು. ಆದು, ಚತುರ್ಮುಖಬ್ರಹ್ಮದೇವರು ವೈಕುಂಠಕ್ಕೆ ಬಂದಾಗ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನ ಸೇವಕರು ಅವರಿಗೆ ಆಸನವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿತಾಯಿತು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಅಭಿಪ್ರಾಯವಿದಃ— ಅಭಿಪ್ರಾಯಂ ವಿದಂತೀತಿ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಿದಃ |

ಮುಕುಂದದಾಸಾಃ— ಮುಕುಂದಸ್ಯ ದಾಸಾಃ ಮುಕುಂದದಾಸಾಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ದದುಃ- ಡುದಾಜ್‌ದಾನೇ ದಾನಾರ್ಥಕಾತ್ ದಾಧಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಪರಸ್ವೈಪದಿನಃ ಭೂತಾನದ್ವತನ ಪರೋಕ್ಷೇ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಬಹುವಚನೇ ದದುಃ ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ದದೌ ದದತುಃ ದದುಃ, ದದಿಥ ದದಾಥ ದದಥುಃ ದದ, ದದೌ ದದಿವ ದದಿಮು ||

ಪ್ರಯೋಗ— ಅಮುಷ್ಯ ಶಿಷ್ಯಾಃ ಆಸನಂ ದದುಃ (ಕರ್ತೃ) | ಅಮುಷ್ಯ ಶಿಷ್ಯೈಃ ಆಸನಂ ದದೇ (ಕರ್ಮಣಃ) |

ವೃತ್ತ— ಈ ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ಉಪೇಂದ್ರವಜ್ರಾವೃತ್ತವಿದೆ. ಉಪೇಂದ್ರವಜ್ರಾ ಜತಹಾಸ್ತತೋ ಗೌ ಎಂದು ಲಕ್ಷಣ.

ಪ್ರಸ್ತಾರ

ಅಮುಷ್ಯ ಶಿಷ್ಯಾವಿ ನ ಯೇನ ತಸ್ಯೈ

1 S 1 S S 1 S 1 S S

ಒಂದು ಪಾದಕ್ಕೆ 11 ಅಕ್ಷರಗಳು.

★ ★ ★

ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರು ಆನನವನ್ನು ಅಲಂಕರಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಅವರಿಂದ ಅಪ್ಪಣೆಯನ್ನು ಪಡೆದನಂತರ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಅಲ್ಲಿದ್ದ ಮುನಿವರ್ಯರನ್ನು ಮುಗುಳ್ಳಗೆಯಿಂದ ಮಾನಿಸುವವರಾಗಿ ತಮಗೆ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದ ಆಸನದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುಕೊಂಡರು.

ಆಸ್ಯತಾಮಿತ್ಯುದೀರ್ಯೋಪವಿಜ್ಞೇ ಸತ್ಯವತ್ಯಾಃ ಸುತೇ ಸತ್ಯವಾಚೀ |

ಮಾನಯನ್ ಮಂದಹಾಸಾವಲೋಕೈಸ್ತಾನ್ ಮುನೀಂದ್ರಾನಿಹೋಪಾವಿತತ್ಃ || 57 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಆಸ್ಯತಾಂ, ಇತಿ, ಉದೀರ್ಯ, ಉಪವಿಜ್ಞೇ, ಸತ್ಯವತ್ಯಾಃ, ಸುತೇ, ಸತ್ಯವಾಚಿ, ಮಾನಯನ್, ಮಂದಹಾಸಾವಲೋಕೈಃ, ತಾನ್, ಮುನೀಂದ್ರಾನ್, ಇಹ, ಉಪಾವಿತತ್, ಸಃ |

ಅನ್ವಯ— ಸತ್ಯವಾಚಿ, ಸತ್ಯವತ್ಯಾಃ, ಸುತೇ, 'ಆಸ್ಯತಾಂ', ಇತ್ಯುದೀರ್ಯ, ಉಪವಿಜ್ಞೇ (ಸತಿ), ಮಂದಹಾಸಾವಲೋಕೈಃ, ತಾನ್, ಮುನೀಂದ್ರಾನ್, ಮಾನಯನ್, ಸಃ, ಇಹ, ಉಪಾವಿತತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸತ್ಯವಾಚಿ = ಸತ್ಯವಾದ ಮಾತುಳ್ಳ

ಸತ್ಯವತ್ಯಾಃ = ಸತ್ಯವತೀ ದೇವಿಯ

ಸುತೇ = ಮಗನಾದ ವ್ಯಾಸರು

'ಆಸ್ಯತಾಂ = ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳೋಣವಾಗಲಿ'

ಇತಿ = ಎಂದು

ಉದೀರ್ಯ = ಹೇಳಿ

ಉಪವಿಜ್ಞೇ (ಸತಿ) = ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಲಾಗಿ,

ಮಂದಹಾಸ = ಮುಗುಳುನಗೆಯ

ಅವಲೋಕೈಃ = ನೋಟಗಳಿಂದ

ತಾನ್ = ಆ

ಮುನೀಂದ್ರಾನ್ = ಮುನಿಶ್ರೇಷ್ಠರನ್ನು

ಮಾನಯನ್ = ಗೌರವಿಸುತ್ತಿರುವ,

ಸಃ = ಆ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು

ಇಹ = ಇಲ್ಲಿ (ಪೀಠದಲ್ಲಿ)

ಉಪಾವಿತತ್ = ಕುಳಿತುಕೊಂಡರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಸತ್ಯವಾದಿಗಳಾದ ಸತ್ಯವತೀ ಪುತ್ರರಾದ ವೇದವ್ಯಾಸರು ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಕುರಿತು 'ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಿ' ಎಂದು ಹೇಳಿದರು ಮತ್ತು ತಾವು ಕುಳಿತುಕೊಂಡರು. ಆಗ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಅಲ್ಲಿ ಸೇರಿದ್ದ ಮುನಿಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ತನ್ನ ಮುಗುಳುನಗೆಯ ನೋಟದಿಂದಲೇ ಗೌರವಿಸುತ್ತಾ ತನಗಾಗಿ ತೋರಿಸಿದ ಆಸನದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಸತ್ಯವಾಚಿ— ಸತ್ಯಾ ವಾಕ್ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸತ್ಯವಾಕ್, ತಸ್ಮಿನ್ ಸತ್ಯವಾಚಿ |

ಮಂದಹಾಸಾವಲೋಕೈಃ— ಮಂದಃ ಹಾಸಃ ಯೇಷು ತೇ ಮಂದಹಾಸಾಃ, ಮಂದಹಾಸಾಶ್ಚ ತೇ

ಅವಲೋಕಾಶ್ಚ ಮಂದಹಾಸಾವಲೋಕಾಃ, ತೈಃ ಮಂದಹಾಸಾವಲೋಕೈಃ |

ಮುನೀಂದ್ರಾನ್— ಮುನಿಷು ಇಂದ್ರಾಃ ಮುನೀಂದ್ರಾಃ, ತಾನ್ ಮುನೀಂದ್ರಾನ್ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಆಸ್ಯತಾಂ ಆಸ ಉಪವೇಶನೇ ಇತಿ ಉಪವೇಶನಾರ್ಥಕಾತ್ ಆಸ್ಥಾತೋಃ ಆತ್ಮನೇಪದಿನಃ ಭಾವೇ ಲೋಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ವಿಕವಚನೇ 'ಆಸ್ಯತಾಂ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ । ಭಾವೇ ಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ರೂಪ.

ಉಪಾವಿಶತ್- ಉಪ ಆಸ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗ ದ್ವಯ ಪೂರ್ವಕಾತ್ ವಿಶ ಪ್ರವೇಶನೇ ಪ್ರವೇಶನಾರ್ಥಕಾತ್ ವಿಶಧಾತೋಃ ಆಕರ್ಮಕಾತ್ ಕರ್ತರಿ ಪರಸ್ಕೈಪದಿನಃ ಅನದೃತನಭೂತೇ ಲಬ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ವಿಕವಚನೇ 'ಉಪಾವಿಶತ್' ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ಉಪ-ಅವಿಶತ್ ಅವಿಶತಾಂ ಅವಿಶನ್, ಅವಿಶಃ ಅವಿಶಥಂ ಅವಿಶತೆ, ಅವಿಶಂ ಅವಿಶಾವ ಅವಿಶಾಮ್ ||

ಪ್ರಯೋಗ— (ಭವತಾ), ಆಸ್ಯತಾಂ (ಭಾವೇ) ಭವಾನ್ ಆಸ್ತಾಂ (ಕರ್ತರಿ) ಅಥವಾ (ತ್ವಯಾ) ಆಸ್ಯತಾಂ (ಭಾವೇ) (ತ್ವಂ) ಅಸ್ತು (ಕರ್ತರಿ) ।

★ ★ ★

ಬದರಿಕಾಶ್ರಮವಾಸಿಗಳಾದ ಮುನಿಗಳು ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರಿಂದ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಶ್ರೀಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನ ಅವತಾರ ರೂಪರೆಂದು ಅರಿತು ಅವರನ್ನು ಯೋಗ್ಯ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಸನ್ಮಾನಿಸಿದರು.

ಅವಗಮ್ಯ ತಂ ಮುನಿಗಣಾ ವರಿಷ್ಠತೋ

ವಿಧಿವತ್ ವ್ಯಧುವಿಧಿವಿದೋಽಸ್ಯ ಮಾನನಾಂ ।

ಅಪಿ ಸತ್ಯಥಾಃ (ಸಂಕಥಾಃ) ಶ್ರುತಿಸುಖಾಃ ಕವೀಂದ್ರಯೋ-

ರನಯೋರ್ನಿಶಮ್ಯ ಪರಮಾಂ ಮುದಂ ಯಯುಃ || 58 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅವಗಮ್ಯ, ತಂ, ಮುನಿಗಣಾಃ, ವರಿಷ್ಠತಃ, ವಿಧಿವತ್, ವ್ಯಧುಃ, ವಿಧಿವಿದಃ, ಅಸ್ಯ, ಮಾನನಾಮ್, ಅಪಿ, ಸತ್ಯಥಾಃ (ಸಂಕಥಾಃ), ಶ್ರುತಿಸುಖಾಃ, ಕವೀಂದ್ರಯೋಃ, ಅನಯೋಃ, ನಿಶಮ್ಯ, ಪರಮಾಂ, ಮುದಂ, ಯಯುಃ ।

ಅನ್ವಯ— ಮುನಿಗಣಾಃ ವರಿಷ್ಠತಃ ತಂ ಅವಗಮ್ಯ, ವಿಧಿವರಃ, ಅಸ್ಯ, ವಿಧಿವತ್, ಮಾನನಾಂ, ವ್ಯಧುಃ । ಕವೀಂದ್ರಯೋಃ, ಅನಯೋಃ, ಶ್ರುತಿಸುಖಾಃ, ಸತ್ಯಥಾಃ (ಸಂಕಥಾಃ), ನಿಶಮ್ಯ, ಪರಮಾಂ, ಮುದಂ, ಯಯುಃ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಮುನಿಗಣಾಃ = ಮುನಿಗಳ ಸಮೂಹಗಳು (ಗುಂಪುಗುಂಪಾಗಿರುವ ಮುನಿಗಳು)

ವರಿಷ್ಠತಃ = ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಶ್ರೀವ್ಯಾಸರಿಂದ

ತಂ = ಆ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು

ಅವಗಮ್ಯ = (ಶ್ರೀ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಾವತಾರರೆಂದು) ತಿಳಿದು,

ವಿಧಿವಿದಃ = ಶಾಸ್ತ್ರಮವನ್ನು ಅರಿತವರಾಗಿ

ವಿಧಿವತ್ = ವಿಧಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ

ಮಾನನಾಂ = ಸನ್ಮಾನವನ್ನು

ವ್ಯಧುಃ = ಮಾಡಿದರು.

ಕವೀಂದ್ರಯೋಃ = ಜ್ಞಾನಿ ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ

ಅನಯೋಃ = ಈ ಶ್ರೀವ್ಯಾಸ ಮತ್ತು ಶ್ರೀಮದ್ವರ

ಶ್ರುತಿಸುಖಾಃ = ಕಿವಿಗಳಿಗೆ ಇಂಪಾದ
 ಸತ್ಯಧಾಃ ಅಪಿ (ಸಂಕಥಾಃ ಅಪಿ) = ಉತ್ತಮವಾದ ಸಲ್ಲಾಪಗಳನ್ನೂ
 ನಿಶಮ್ಯ = ಕೇಳಿ,
 ಪರಮಾಂ = ಹೆಚ್ಚಾದ
 ಮುದಂ = ಸಂತೋಷವನ್ನು
 ಯಯುಃ = ಹೊಂದಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಸರ್ವೋತ್ತಮರಾದ ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸದೇವರು ಆ ಮುನಿಗಳಿಗೆ ಇವರು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನ ಅವತಾರ-
 ರಾದ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಎಂದು ತಿಳಿಸಿದರು. ಆಗ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನರಿತ ಆ ಮುನಿಗಳು ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾದ
 ಕ್ರಮದಿಂದ ಸತ್ಕಾರ ಮಾಡಿದರು. ಅವರೆಲ್ಲರೂ ಅನಂತರ ಜ್ಞಾನಿಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರ ಮತ್ತು ಶ್ರೀಮದ್ವರ ಇಂಪಾದ
 ಸಂಭಾಷಣೆಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ ತುಂಬಾ ಸಂತೋಷ ಪಟ್ಟರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಮುನಿಗಣಾಃ— ಮುನೀನಾಂ ಗಣಾಃ ಮುನಿಗಣಾಃ |
 ಪರಿಷ್ಕೃತಃ— ಅತಿಶಯೇನ ವರಃ ಪರಿಷ್ಕೃತಃ, ತಸ್ಮಾತ್ ಪರಿಷ್ಕೃತಃ |
 ವಿಧಿವಿದಃ— ವಿಧಿನಾ ತುಲ್ಯಂ ವಿಧಿವತ್, ವಿಧಿಂ ವಿದಂತಿ ಇತಿ ವಿಧಿವಿದಃ |
 ಸತ್ಯಧಾಃ— ಸತ್ಯಶ್ಚ ತಾಃ ಕಥಾಶ್ಚ ಸತ್ಯಧಾಃ, ತಾಃ ಸತ್ಯಧಾಃ |
 ಶ್ರುತಿಸುಖಾಃ— ಶ್ರುತೀನಾಂ ಸುಖಂ ಯಾಭ್ಯಸ್ತಾಃ ಶ್ರುತಿಸುಖಾಃ, ತಾಃ ಶ್ರುತಿಸುಖಾಃ |
 ಕವೀಂದ್ರಯೋಃ— ಕವೀನಾಂ ಇಂದ್ರಿ ಕವೀಂದ್ರಿ, ತಯೋಃ ಕವೀಂದ್ರಯೋಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ವ್ಯಧುಃ- 'ವಿ' ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗ ಪೂರ್ವಕಾತ್ ಡುಧಾಚ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ, ಇತಿ ಧಾರಣ-
 ಪೋಷಣಾರ್ಥಕಾತ್ ಧಾಧಾತೋಃ ಪರಸ್ವೈಪದಿನಃ ಭೂತೇ ಲುಪ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಒಹುವಚನೇ "ವ್ಯಧುಃ" ಇತಿ
 ರೂಪಮ್ |

ವಿ-ಅಧಾತ್ ಅಧಾತಾಂ ಅಧುಃ, ಅಧಾಃ ಅಧಾತಂ ಅಧಾತ, ಅಧಾಂ ಅಧಾವ ಅಧಾಮ ||

ಯಯುಃ- 'ಯಾಪ್ರಾಪಣೇ ಇತಿ' ಪ್ರಾಪಣಾರ್ಥಕಾತ್ ಯಾಧಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಪರಸ್ವೈಪದಿನಃ ಭೂತಾ-
 ನದೃತನಪರೋಕ್ಷೇ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಒಹುವಚನೇ "ಯಯುಃ" ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಯಯೌ ಯಯತುಃ ಯಯುಃ, ಯಯಿಥ-ಯಯಾಥ ಯಯಿಥುಃ ಯಯ, ಯಯೌ ಯಯವ
 ಯಯಮು ||

ಪ್ರಯೋಗ— ಮುನಿಗಣಾಃ ಮಾನನಾಂ ವ್ಯಧುಃ (ಕರ್ತೃ) | ಮುನಿಗಣೈಃ ಮಾನನಾ ವ್ಯಧಾಯಿ (ಕರ್ಮಣಿ) |
 (ಮುನಿಗಣಾಃ) ಮುದಂ ಯಯುಃ (ಕರ್ತೃ) | (ಮುನಿಗಣೈಃ) ಮುತ್ಯಯಯೇ (ಕರ್ಮಣಿ) |

ವೃತ್ತ— ಈ ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಂಜುಭಾಷಿಣೇ ವೃತ್ತ. ಸಹಜಾಂ ಜಗೌ ಭವತಿ ಮಂಜುಭಾಷಿಣೇ ಇದು ಲಕ್ಷಣ |

ಪ್ರಸ್ತಾರ— ಅವಗ, ಮೃತಂಮು, ನಿಗಣಾ, ಪರಿಷ್ಕೃತ, ತೋ |

1 1 S, 1 S 1 1 1 S 1 S 1 1

★ ★ ★

ವ್ಯಾಕರಣ ವಿಶೇಷ— ಅತಿಶಯೇನ ಜ್ವಲತಿ ಜಾಜ್ವಲ್ಯತೇ, 'ಧಾತೋರೇಕಾಚೋ ಹಲಾದೇಃ ಕ್ರಿಯಾಸಮಭಿ-
ಹಾರೇಯಜ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ 'ಅತಿಶಯವಾಗಿ' ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯಜ್ ಬಂದಿದೆ. 'ಲಟ್‌ಸ್ಯ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ
ಲಟ್‌ಗೆ ಸ್ಯ ಸೇರಿಸಿದಾಗ ಭೂತಕಾಲದ ಅರ್ಥ ಬರುತ್ತದೆ.

ವೃತ್ತ— ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಶಾಲಿನೀ ವೃತ್ತವಿದೆ.

ಮನ್ಯೌ ಗೌ ಚೇಚ್ಛಲಿನೀ ವೇದಲೋಕ್ಯೈಃ - ಇದು ವೃತ್ತ ಲಕ್ಷಣ.

ಪ್ರಸ್ತಾರ— ಸಜ್ಜಾನಾ, ಯಾನಂದ, ವಿಜ್ಞಾನ, ಮೂರ್ತೀ

SSS S SI SSI SS

ಇತಿ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ ಶ್ರೀಸುಮಧ್ಯವಿಜಯೇ ಆನಂದಾಂಕೇ

ಪ್ರಥಮಃ ಸರ್ಗಃ ಸಮಾಪ್ತಃ ||

★ ★ ★

ಶ್ರೀಸುಮಧ್ಯವಿಜಯ

ಸಂಪುಟ - 2

ಸರ್ಗ 8 ರಿಂದ 10

ಅನುವಾದಕರು:

ದಿ|| ಎದ್ವಾನ್ ಪಿ. ಪಿ. ಲಕ್ಷ್ಮೀನಾರಾಯಣ ಉಪಾಧ್ಯಾಯ

ದಿ|| ಮಾಗಡಿ ರಂಗನಾಥಾಚಾರ್ಯ

ದಿ|| ಎದ್ವಾನ್ ಎಸ್. ವಿ. ಭೀಮಭಟ್ಟರು

ಪ್ರಕಾಶಕರು:

ಶ್ರೀಗುರುಸಾರ್ವಭೌಮ ಸಂಸ್ಕೃತ ವಿದ್ಯಾಪೀಠ

ಜಗದ್ಗುರು ಶ್ರೀಮನ್ನಾಥಾಚಾರ್ಯ ಮೂಲಮಹಾಸಂಸ್ಥಾನ

ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರಸ್ವಾಮಿಗಳವರ ಮಠ, ಮಂತ್ರಾಲಯ

Śrī Sumadhva Vijaya

Part - 2

Sargas : 8 to 10

First Edition : 2012 - 2000 Copies.

Price : Rs.

Hon. Editors :

Śrī Rājā S. Rājagopālāchārya

Āpta Kāryadarśī, and

Śrī S. N. Suyamindrāchārya

Additional Āpta Kāryadarśī

Śrī Rāghavendra Swāmy Mutt

Mantrālayam, Dist. Kurnool, A.P.

Edited By :

Vidwān Rājā S. Pavamānāchārya

Vidwān Kaṭapa Rāghavendrāchārya

Vidwān Dr. N. Vādirājāchārya

Vidwān Purāṇik Subrahmaṇyāchārya

Published By :

Śrī Gurusārvabhouma Sanskrit Vidyāpīṭha

Jagadguru Śrīman Madhvācharya Mūla Mahāsamsthānam

Śrī Rāghavendra Swāmi Mutt, Mantralayam (A.P)

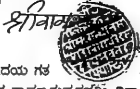
Printed By :

Dhananjay Warkhedkar

at : Sudhā Mudraṇa

Śankarpuram, Bangalore - 560 004.

☎ 6560 2836, 2672 5340, Mobile : 92430 74414

ಸ್ವಶ್ರೀ ವಿಜಯಾಭ್ಯುದಯ ಗತ

ಶಾಲಿವಾಹನ ಶಕ 1934 ನೇ

ಶ್ರೀನಂದನನಾಮ ಸಂವತ್ಸರ, ಶ್ರಾವಣ ಶುದ್ಧನವಮಿ, ದಿನಾಂಕ : 27-7-2012, ಶುಕ್ರವಾರ.

ಶ್ರೀಮತುರಮಹಂಸ ಪರಿವ್ರಾಜಕಾಚಾರ್ಯ ಪದವಾಕ್ಯಪ್ರಮೋದಾರಾಚಾರ್ಯರಂಗತ
ಸರ್ವತಂತ್ರ ಸ್ವತಂತ್ರ ಶ್ರೀಮದ್ವೈಷ್ಣವಸಿದ್ಧಾಂತಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪನಾಚಾರ್ಯ ಶ್ರೀಮನ್ಮೂಲರಘುಪತಿವೇದವ್ಯಾಸದೇವರ
ದಿವ್ಯಶ್ರೀಪಾದಪದ್ಮಾರಾಧಕ ಜಗದ್ಗುರು ಶ್ರೀಮನ್ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯ ಮೂಲಮಹಾಸಂಸ್ಥಾನಾಧೀಶ್ವರರಾದ
ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರಸ್ವಾಮಿಗಳವರ ಮಠದ ವೇದಾಂತಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ ದಿಗ್ವಿಜಯ ವಿದ್ಯಾಸಿಂಹಾಸನಾಧೀಶ್ವರರಾದ
ಶ್ರೀಮತ್ಪುಜಯೀಂದ್ರತೀರ್ಥಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರ ಕರಕಮಲಸಂಜಾತರಾದ

ಶ್ರೀ 108 ಶ್ರೀಮತ್ಪುಷ್ಪಮೀಂದ್ರತೀರ್ಥಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರ ವರಕುಮಾರಕರಾದ

ಶ್ರೀ 108 ಶ್ರೀಸುಯತೀಂದ್ರತೀರ್ಥಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರ

ಅನುಗ್ರಹ ಸಂದೇಶ

“ನ ಮಾಧವಸಮೋ ದೇವೋ ನ ಚ ಮಧ್ವಸಮೋ ಗುರುಃ ||”

ಎಂಬ ವಚನದಂತೆ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದ ಭಗವಂತನಿಗೆ ಸಮಾನನಾದ ದೇವರೇ ಇಲ್ಲ. ಹಾಗೂ
ಜೀವೋತ್ತಮರಾದ ವಾಯುವೃತ್ತಾರಿಗಳಾದ ಮಧ್ವರ ಸಮಾನರಾದ ಗುರುಗಳೇ ಇಲ್ಲ. ಇಂಥಕೆಲಸ ಲೋಕವಾವನರಾದ
ಆಚಾರ್ಯ ಮಧ್ವರ ಚರಿತ್ರೆ, ಮಹಿಮೆಯ ತಿಳಿವು ಅತ್ಯಂತ ಅವಶ್ಯವಾಗಿದೆ - ಎಂದು “ಮುಕುಂದಭಟ್ಟ
ಗುರುಭಕ್ತಿಚಾಯ್” ಎಂಬ ಸುಮಧ್ಯವಿಜಯದ ಮಾತು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತದೆ. ಇಂಥಕೆಲಸ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರ
ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ಮಹಿಮೆಯನ್ನು, ವರ್ಣಿಸುವ ಸುಮಧ್ಯವಿಜಯವೆಂಬ ಮಹಾಕಾವ್ಯವು ಸುಂದರವಾದ ಅನೇಕ
ಸುವ್ಯಕ್ತಗಳಿಂದ ಶಾಸ್ತ್ರವಿಷಯಗಳಿಂದ ಶೋಭಿತವಾಗಿದೆ. ಇದನ್ನು ಅರ್ಥಪುರಃಸರವಾಗಿ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಮುಟ್ಟಿಸುವ
ಯೋಚನೆಯಿಂದ ನಮ್ಮ ಪರಮಗುರುಗಳಾದ ಶ್ರೀಸುಯತೀಂದ್ರತೀರ್ಥಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರು ಶ್ರೀಮಠದ ಅಧಿಕೃತ
ಮಾಸಪತ್ರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಧಾರಾವಾಹಿರೂಪದಲ್ಲಿ ಬರುವಂತೆ ಮಾಡಿದ್ದರು. ಇದನ್ನು ಯೋಗ್ಯ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಅನುವಾದವನ್ನು
ಶ್ರೇಷ್ಠ ವಿದ್ವಾಂಸರುಗಳಾದ ಪಿ. ಪಿ. ಲಕ್ಷ್ಮೀನಾರಾಯಣ ಉಪಾಧ್ಯಾಯರು, ಮಾಗಡಿ ರಂಗನಾಥಾಚಾರ್ಯರು
ಹಾಗೂ ಎಸ್. ವಿ. ಭೀಮಭಟ್ಟರು ಮಾಡಿದ್ದರು. ಪ್ರಕೃತ ಇದನ್ನು ಒಂದು ಪುಸ್ತಕರೂಪದಲ್ಲಿ ಹೊರತರುವ ಆದೇಶವನ್ನು
ಮಾಡಿದ್ದವು. ನಮ್ಮ ಆದೇಶದಂತೆ ವಿದ್ವಾಂಸರಾದ ರಾಜಾ ಎಸ್. ಪವಮಾನಾಚಾರ್ಯರು, ಕಡಪ ರಾಘವೇಂದ್ರಾ-
ಚಾರ್ಯರು, ಎಸ್. ವಾದಿರಾಜಾಚಾರ್ಯರು, ಪುರಾಣಿಕ ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯಾಚಾರ್ಯರು ಮತ್ತು ನಮ್ಮ ವಿದ್ಯಾಪೀಠದ
ಅನೇಕ ವಿದ್ವಾಂಸರ ಸಹಯೋಗದೊಂದಿಗೆ ಸಂಪಾದಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇವರೆಲ್ಲರಿಗೂ ಹಾಗೂ ಅಂದವಾಗಿ ಮುದ್ರಿಸಿದ ‘ಸುಧಾ
ಮುದ್ರಣ’ ದ ಮಾಲೀಕರಾದ ಧನಂಜಯ ವರಖೇಡಕರ್ ಇವರಿಗೂ, ಇದನ್ನು ಕೊಂಡು ಅಧ್ಯಯನವನ್ನು ಮಾಡುವ
ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬರಿಗೂ ಸಕಲಸನ್ಮಂಗಳವನ್ನುಂಟು ಮಾಡಲೆಂದು ಅಸ್ತದ್ಭವಂತ್ರ್ಗತ ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥ-
ಗುರ್ವಂತ್ರ್ಗತ ಭಾರತೀರಮಣಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಾಂತ್ರ್ಗತ ಶ್ರೀಮೂಲರಘುಪತಿವೇದವ್ಯಾಸದೇವರಲ್ಲಿ
ಪಾರ್ಥಿಸುತ್ತೇವೆ.

ಇತಿ ನಾರಾಯಣಸ್ಮರಣಗಳು.

ಪ್ರಾಸ್ತಾವಿಕ

ವಿಜಯ ಪರಂಪರೆ ಆರಂಭವಾದದ್ದೇ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಜಾಯರ್‌ರಿಂದ.

ಹಾಗಾಗಿ ಅದು ಮಧ್ವವಿಜಯ.

ಅದು ಸಜ್ಜನರಿಗೆ - ಸಾಧುಸಂತರಿಗೆ ಸಂತಸ ಕೊಡುವ ವಿಜಯವಾದ್ದರಿಂದ ಸುಮಧ್ವವಿಜಯವೂ ಹೌದು.

ಹದಿನಾರು ಸರ್ಗಗಳೂ ಸ್ವರ್ಗದ ಒಂದೊಂದೇ ಮೆಟ್ಟಿಲು.

ನೀವು ಗಮನಿಸಿರುತ್ತೀರಿ.

ಯತಿಗಳು - ಪೀಠಾಧೀಶ್ವರರು 108 - 1008 ಇಂತಹ ಸಂಖ್ಯೆಗಳನ್ನು ತಮ್ಮ ಹೆಸರಿನ ಮೊದಲು ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ಸುಮಧ್ವವಿಜಯದ ಒಟ್ಟು ಶ್ಲೋಕಗಳು 1008. ಹೀಗಾಗಿ ಅದನ್ನು ತಮ್ಮ ಹೆಸರಿನ ಮೊದಲು ಜೋಡಿಸಿಕೊಂಡರೆ ತಾವು ಅಂದುಕೊಳ್ಳುವ ಕಾರ್ಯಗಳು ಜಯಪ್ರದವಾಗುತ್ತವೆ ಎಂಬ ನಂಬಿಕೆಯಿಂದ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ ಎಂದೆನಿಸುತ್ತದೆ.

ಸುಮಧ್ವವಿಜಯಕ್ಕೆ ಉಪಲಬ್ಧವಿರುವ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳು ನಾಲ್ಕು. ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಜಾಯರ್ ಪ್ರಮುಖ ಶಿಷ್ಯರು ನಾಲ್ವರು. (ಪದ್ಮನಾಭ-ನರಹರಿ-ಮಾಧವ-ಅಕ್ಷೋಭ್ಯತೀರ್ಥರು).

ಶ್ರೀ ರಾಯರ ಸೋದರಳಿಯಂದಿರಾದ ಆನಂದತೀರ್ಥಾಚಾರ್ಯರ ಸುಮಧ್ವವಿಜಯ ಮೇಲಿನ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ 'ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ' ಮಾತ್ರ ಇನ್ನೊವರೆಗೂ ಮುದ್ರಣಪ್ರಪಂಚ ಕಂಡಿಲ್ಲ. ಚೆನ್ನೈನ O.R.I ನಲ್ಲಿ ಸಂರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಸುಮಧ್ವವಿಜಯ 50ಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚು ವ್ಯಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆ. 56ಕ್ಕೂ ಮಿಗಿಲಾದ ಸ್ಥಳಗಳನ್ನು ಪರಿಚಯ-ಸುತ್ತದೆ.

ಆಚಾರ್ಯರ ಅವತಾರ ಮೂರು.

ಸುಮಧ್ವವಿಜಯವು ಒಂದರ್ಥದಲ್ಲಿ 'ತ್ರಿವೇಣಿ ಸಂಗಮ'. ಇಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತವಿದೆ. ಭಾಷಾತಜ್ಞರಿಗೆ ಆಸಕ್ತಿ ತರುವ ಮೂರು ಭಾಷೆಗಳ ಕೂಡುವಿಕೆ ಇಲ್ಲಿದೆ. ಕವಿ ನಾರಾಯಣಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು ಈ ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದು, ಕೇಳಿದ - ಅಂದಿನ ಕಥನವಲ್ಲ, ತಾವು ನೇರವಾಗಿ ಕಂಡ ಸಮಕಾಲೀನ ಗಣ್ಯ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ರಾರಾಜಿಸಿದ ಒಬ್ಬ ನಾಯಕ(Hero)ನ ಚಿತ್ರಣ. ಹೀಗಾಗಿ ಐತಿಹಾಸಿಕ ಮಹತ್ವವಿದೆ. ಇದು ಮುಂದೆ 'ರಾಘವೇಂದ್ರವಿಜಯ'ಕ್ಕೆ ಪ್ರೇರಣೆಯಾಯಿತು.

ಸುಮಧ್ವವಿಜಯವನ್ನು ಮುಖೋದ್ಧತವಾಗಿ ಸ್ವಚ್ಛವಾಗಿ - ಸುಂದರವಾಗಿ ಅನ್ನುವ ಸಾತ್ವಿಕರು ನಮಗೆ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಇಂದಿಗೂ ಕಾಣಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪರಮಪೂಜ್ಯ 1008 ಶ್ರೀ ಸುವಿದ್ಯೇಂದ್ರತೀರ್ಥರು ಅಂತಹವರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬರು. ಅವರ ಅಸ್ಥಿಲಿತ ಸುಮಧ್ವವಿಜಯ ಪಾರಾಯಣ - ನಮಗೆ ಇವತ್ತಿಗೂ ರೋಮಾಂಚನ.

ಶ್ರೀಹರಿಯ ಬಗೆಗಿನ ಚಿಂತನೆಯನ್ನು - ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ, ಆಚಾರ್ಯ ಮಧ್ವರು ಎದುರಿಸಿದ ವಿರೋಧಗಳು - ದೈಹಿಕ ಹೋರಾಟಗಳು ಅಸಂಖ್ಯಾತ. ಆದರೆ ಅದನ್ನು ಸುಲಲಿತವಾಗಿ ಮಂಡಿಸಿದ ರೀತಿ - "ನ ಚ ಮಧ್ವಸಮೋ ಗುರುಃ" |

'ಸರ್ವಮೂಲ' ಅದೊಂದು ಮಹಾನ್ ಆಧ್ಯಾತ್ಮ ಆಗಸದ ಪ್ರಮುಖ ವೆಬ್‌ಸೈಟ್. ಆದರೆ ಅದನ್ನು ನೋಡಬೇಕಾದರೆ 'ಸುಮಧ್ವವಿಜಯ'ವೆಂಬ ಪಾಸ್‌ವರ್ಡ್ ಬೇಕೇಬೇಕು.

ಕವಿ ಡಾ. ಪ್ರದೀಪ್ ಕುಮಾರ್ ಹೆಬ್ರಿ ಬಹಳ ಸೊಗಸಾಗಿ ಕನ್ನಡದ 'ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯ'ರನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಕನ್ನಡದ ಧೀಮಂತ ಕರುನಾಡ ಹೇಮಂತ
ಕಡಲ ತೀರದ ಪರುಷ ಆಚಾರ್ಯ ಮಧ್ವ |
ಕನ್ನಡಕ್ಕೆ ಕೃಷ್ಣವನು ಕಾಯಕಕ್ಕೆ ತತ್ತ್ವವನು
ತಂದು ಇರಿಸಿದ ನೀನು ಬದುಕು ಪೂರ್ಣತೆಗೆ ||

ಸುಮಧ್ವ ವಿಜಯ ಮತ್ತು ಕನ್ನಡ

ಮೂಲ ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿದ್ದ ಅದನ್ನು ಕನ್ನಡ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ತಂದವರು ಅನೇಕರು.

ಕೆ. ತಿಮ್ಮಣ್ಣಾಚಾರ್ 'ಶ್ರೀಸುಮಧ್ವವಿಜಯ ಮಹಾಕಾವ್ಯ - ಸಂದರ್ಶನ' (1961) ದಲ್ಲಿ 'ಇಡೀ ಕಾವ್ಯವನ್ನು ಸಿಂಹಪಾಲೋಕನ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ವಿಮರ್ಶಕರ ಅಚ್ಚುಮೆಚ್ಚಿನ ಕೃತಿ - ಮಂಡ್ಯ ನಗರದ ಡಾ. ಪ್ರದೀಪ್‌ಕುಮಾರ್ ಹೆಬ್ರಿಯವರು ಸುಮಾರು ನಾಲ್ಕು ಸಾವಿರ ಪದ್ಯಗಳನ್ನು ಮೀರಿದ ಕನ್ನಡದ ಸರಳ ಭಂಡಸ್ಸಿನ ಬೃಹತ್ ಕಾವ್ಯ ರಚಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಒಂದು ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಕನ್ನಡದ ಮಧ್ವವಿಜಯ.

ಬೆಂಗಳೂರು ಸಂಸ್ಕೃತ ಕಾಲೇಜಿನ ಕೆ. ನರಸಿಂಹಾಚಾರ್ಯರು ಇಡೀ 16 ಸರ್ಗವನ್ನು ಅನ್ವಯ-ಅರ್ಥ-ತಾತ್ಪರ್ಯಸಹಿತ 1967ರಲ್ಲಿ ಅನುವಾದಿಸಿದ್ದು ಓದುಗರಿಗೆ ಉಪಯುಕ್ತ ಕೃತಿಯಾಯಿತು. ಪಂಡಿತ ಶ್ರೀನಿವಾಸ. ಸು. ಮಠದ ಇವರು ಚಿಕ್ಕದಾದರೂ ಚೊಕ್ಕದಾದ 'ಶ್ರೀಸುಮಧ್ವವಿಜಯ ಮಹಾಕಾವ್ಯ ಚಿಂತನ-ಮಂಥನ' ಎಂಬ ಕೃತಿಯ ಮೂಲಕ ಜನಸಾಮಾನ್ಯರಿಗೆ ಸರಳವಾಗಿ ಅರ್ಥವಾಗುವಂತೆ ಸಹಾಯ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. (2007)

ಉಡುಪಿಯಿಂದ 1932ರಲ್ಲೇ ಬಂದ 'ಸುಖಬೋಧಿನೀ' ಎಂಬ ಕನ್ನಡ ಟೀಕಾ ಸಹಿತ ಸುಮಧ್ವ ವಿಜಯದ ರಚನೆಕಾರರು ಬಿ. ಶ್ರೀನಿವಾಸಭಟ್ಟರು. ಪಾವಂಜಿ ಗುರುರಾವ್ ಇವರಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿತ.

1977 ರಲ್ಲಿ ಜೆ. ಹೆಚ್. ಬಿ. ಆಚಾರ್ಯರವರು ಸುಮಧ್ವವಿಜಯ(ವಚನಕಾವ್ಯ)ವನ್ನು ಅನುವಾದಿಸಿ ಕನ್ನಡದ ಸೇವೆ ಸಲ್ಲಿಸಿದರು.

ಧಾರವಾಡ ನಗರದ ಶ್ರೀಮಾಧ್ವ ವಿದ್ಯಾಪೀಠದ ಪಂಡಿತ ತೆರಗುಂಡಿ ಶ್ರೀ ಗೋಪಾಲಕೃಷ್ಣಾಚಾರ್ಯರು 1967ರಲ್ಲಿ ಸಂಪೂರ್ಣ ಸುಮಧ್ವವಿಜಯವನ್ನು ಭಾವಾರ್ಥ, ಅನ್ವಯಾರ್ಥ ಮಾಡಿದ್ದರ ಜೊತೆಜೊತೆಯಾಗಿ ಅದ್ಭುತವಾಗಿ ಭಾಮಿನೀ ಷಟ್ಪದಿಯಲ್ಲಿ ಕನ್ನಡೀಕರಿಸಿ ಕನ್ನಡಿಗರು ಸವಿಯುವಂತೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ಸೀತಾಪತಿ ಅಗ್ರಹಾರ ಬೆಂಗಳೂರಿನ ಶ್ರೀಹರಿಸರ್ವೋತ್ತಮ - ಶ್ರೀವಾಯುಜೇವೋತ್ತಮ ಪ್ರಕಾಶನದಿಂದ ಆದ್ಯಂತ ಶ್ಲೋಕ - ಪ್ರತಿ ಸರ್ಗದ ತಾತ್ಪರ್ಯದೊಡನೆ (16 ಸರ್ಗದ್ದು) ಮುದ್ರಿತವಾಗಿದೆ. ಇದೊಂದು ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಕಾವ್ಯದ ಕಥಾಸಾರ.

ಜನಪ್ರಿಯ ಮತ್ತುಒಂದು ಕನ್ನಡ ಅನುವಾದವೆಂದರೆ ಅದು ಮಹಾಮಹೋಪಾಧ್ಯಾಯ, ಮಧ್ವರತ್ನಾಕರರೆಂಬ ಬಿರುದು ಗಳಿಸಿದವರೂ ಸಾತ್ವಿಕರು, ಶಾಂತರೂ ಆದ ಡಿ|| ಆಚಾರ್ಯ ಸಾಣೂರು ಭೀಮಭಟ್ಟರದ್ದು. ಈಗಾಗಲೇ ಜನಪ್ರಿಯ ನಾಲ್ಕು ಮುದ್ರಣಗಳಾಗಿವೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಮೂಲ-ಅನ್ವಯ-ಅರ್ಥ-ವ್ಯಾಕರಣವಿಶೇಷ - ಆವತಾರಿಕೆಗಳಿದ್ದು ಅಧ್ಯಯನಶೀಲರಿಗೆ - ಅಸಕ್ತರಿಗೆ ಆತ್ಮತೆ ಉಪಯೋಗವಾಗುವಂತೆ 'ಸಿದ್ಧ ಅಡಿಗ'ಯನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. (ಮೊದಲನೆ ಮುದ್ರಣ 1985).

ದಾಸಸಾಹಿತ್ಯರಂಗದ ಭೀಷ್ಮಾಚಾರ್ಯರಾದ ಲಿಂಗಸ್ಥೂರಿನ ಹನುಮಂತರಾವ್ ವೆಂಕಟರಾವ್ ಕುಲಕರ್ಣಿ-ಯವರು 1936ರಲ್ಲಿಯೇ ಅದ್ಭುತವಾಗಿ ಕನ್ನಡಕ್ಕೆ 'ಸುಮಧ್ವವಿಜಯ'ವನ್ನು ತಂದರು. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಶ್ಲೋಕಕ್ಕೂ ವಾರ್ಧಿಕ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿ ಕನ್ನಡಕ್ಕೆ ತರುವುದು ಸುಲಭದ ಕೆಲಸವಲ್ಲ.

ಇದನ್ನು ಗಮನಿಸಿ ಸುಮಧ್ವವಿಜಯದಲ್ಲಿನ ಹೀಗೊಂದು ಪ್ರಸಂಗ.

ಶ್ರೀ ಸರ್ವಜ್ಞರು ಶಂಖಪೂರಿತ ವಾರಿಯಿಂದ, ಶಾಲಿಗ್ರಾಮಶಿಲೆಗಳಿಗೆ ಅಭಿಷೇಕ ಮಾಡಿ ನಿರ್ಮಾಲ್ಪತೀರ್ಥ ಪ್ರಾಶನ ಮಾಡಿದ ಕ್ರಮವನ್ನು ನಾರಾಯಣವಂಜಿತಾಚಾರ್ಯರು ಹೇಳಿದ್ದು ಹೀಗಷ್ಟೆ.

ಅಭಿದಧತಿ ಮುನೀಂದ್ರಾ ದ್ವಾದಶಾಬ್ದೋಪವಾಸ-

ಪ್ರತಿಮಫಲಮಲಂ ಯತ್ಸೇವನಂ ಭಕ್ತಿಯುಕ್ತಮ್ |

ಅಧಿಕಮಮರನದ್ಯಾದ್ಯಾಪ್ನವಾದಸ್ಯಮಾನ್ಯಾ-

ದಃಪದಲವಬೋಧೋ ವಿಪುಷ್ಪಾದೋದಕಂ ತತ್ || (16ನೇ ಸರ್ಗ - 29 ಶ್ಲೋಕ)

ಇದನ್ನು ಸುಂದರ ವಿಶಲಂಕಿತರಾದ ಶ್ರೀ ಗೋರೆಬಾಳ-ಹನುಮಂತರಾಯರು ಕನ್ನಡದ ಕನ್ನಡಿಯಲ್ಲಿ ತೋರಿಸಿದ್ದು ಹೀಗೆ—

ವಾರ್ಧಿಕ || ಮುನಿವರರು ಅತಿ ಭಕ್ತಿಯುಂ ಯಾವ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣು-

ವಿನ ಸುಪಾದೋದಕಂ ಶಾಲಿಗ್ರಾಮದ ತೀರ್ಥ-

ವನು ಪ್ರಾಶನಂ ಮಾಡೆ ವಿಧಿವತ್ತು ಹನ್ನೆರಡು ವರ್ಷ ಉಪವಾಸ ಗೈದ ||

ಅನಂತನಂ ವೃತಫಲಕೆ ಸರಿ ಧನ್ಯಮಾನ್ಯರಿಂ-

ದನಿತೆ ಗಂಗಾಧೈಲ್ಲ ತೀರ್ಥ ಮಜ್ಜನದಧಿಕ |

ಘನಫಲವಿದಂದು ಪೇಳುವರಿಂಥ ಮಹಾ ಮಹಿಮೆಯಾ ತೀರ್ಥಪಾನ ಮಾಡ್ತರ್ ||

ಇಂತಹ ಕನ್ನಡ ಅನುವಾದ ಈಗಲ್ಲಿ ಸಾಧ್ಯ. ಇದ್ದರೂ ಓದುವವರು ಯಾರು ?

ಗದಗಿನ ಪ್ರಖ್ಯಾತ ಪ್ರಕಾಶನ ಶ್ರೀನಿವಾಸಾಚಾರ್ಯ ಹೊಂಬಾಳಿಯವರು 1982ರಲ್ಲಿ ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ ಕೋಟೇಶ್ವರ ನರಸಿಂಹಾಚಾರ್ಯರ ಕನ್ನಡ ಅನುವಾದವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸಿದರು.

ಮೂಲ ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿನ ಹಸ್ತಪ್ರತಿಯಲ್ಲೇ ಉಳಿದು ಹೋಗಿದ್ದ ಶ್ರೀಸುಮಧ್ವವಿಜಯದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ 'ಶುಭಾ-ಭರಣಂ' ಶ್ರೀವಾರಿ ಅನಂತಾಚಾರ್ಯಸುತ ವಿದ್ವನ್ಮಠ ಬಾಲಶರ್ಮ ಅವರು ರಚಿಸಿದ್ದು ಅದನ್ನು ಬೆಳಕಿಗೆ ತಂದಿದ್ದೇ ಅಲ್ಲದೇ ಅನುವಾದ ಮಾಡಿದವರು ವಿದ್ವಾನ್ ಅಯ್ಯಾಚಿತ ಧೀರೇಂದ್ರಾಚಾರ್ಯರು. 2007ರಲ್ಲಿ ಇದು ಪ್ರಕಟ-ಗೊಂಡಿದೆ. ಇದರ ವಿಶೇಷವೇನೆಂದರೆ ಬಾಲಶರ್ಮರು, ಶ್ರೀಸುಮಧ್ವವಿಜಯದ 1008 ಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದ 108 ಶ್ಲೋಕಗಳನ್ನೇ ಆರಿಸಿ ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿರುವುದು. ಕನ್ನಡ ಅನುವಾದ ಕೂಡ ಅಷ್ಟೇ ವಿದ್ವತ್ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಬಂದಿದೆ.

'ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರಾನುಗ್ರಹ' ಪ್ರಶಸ್ತಿ ವಿಜೇತ - ಬನ್ನಂಜೆ ಗೋವಿಂದಾಚಾರ್ಯರು ಶ್ರೀ ವೇದಾಂಗತೀರ್ಥರ ಟೀಕಾನುಸಾರಿಯಾದ ಶ್ರೀಮದ್ಧವಿಜಯವನ್ನು ಕನ್ನಡಕ್ಕೆ ತಂದು ಹೊಸ ಅನುಭವ ತಂದು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ (2005).

ಕೆಲವು ಆಂಗ್ಲ ಪ್ರಕಟನೆಗಳು

1. **Sumadhva Vijaya** — Edited with Translation and Notes by D. R. Vasudeva Rao., 1983. Srimadananda Tirtha Publications, Vishakhapatnam.
2. **Sumadhva Vijaya of Narayana Panditacharya** — Rendered into English with text by Prof. G. V. Nadagauda. 1991.
3. **Sri Madhva Vijaya** — By 16 Eminent scholars. 1969. Devaranama Bhajana Sangam. Tamilnadu.. (Introduction by Dr. B.N.K. Sharma)
4. **Sri Sumadhva Vijaya** — Tamil and English. Dr. C.B.H. Rao. 1974. Srirangam.

ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿರುವ 'ಸುಮಧ್ವಜಯ' ಪ್ರಕಾಶನಗಳು

1. **ಶ್ರೀಸುಮಧ್ವಜಯ:** — ಶ್ರೀವಿಶ್ವಪತಿತೀರ್ಥವಿರಚಿತ ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾಸಮೇತಾ ಯಮ್. ನಾರಾಯಣಾಚಾರ್ಯ:, 1951. Udupi (With B.N.K. introduction)
2. **ಶ್ರೀಸುಮಧ್ವಜಯ:** — ಉಲಾರಿ ಶೇಷಾಚಾರ್ಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಸಮೇತಾ 1952. ಶ್ರೀರಾಮಕೃಷ್ಣ ದ್ವೈತವೇದಾಂತ ಪಾಠಶಾಲಾ
3. **ಸುಮಧ್ವಜಯ:** — ಶ್ರೀನಾರಾಯಣಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯ-ಶ್ರೀವಿಶ್ವಪತಿತೀರ್ಥ-ಶ್ರೀಉಲಾರಿ ಶೇಷಾಚಾರ್ಯ (ಇತಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನತ್ರಯೋಪೇತಾ) Edited by A. B. Shyamachar and S. R. Pandurangi. 2000.
4. **ಶ್ರೀಸುಮಧ್ವಜಯ:** (ಉಲಾರಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಸಮೇತಾ) — ನಿರ್ಣಯಸಾಗರ ಮುದ್ರಣಾಲಯ, ಮುಂಬೈ. 1943.
5. **ಶ್ರೀಸುಮಧ್ವಜಯ:** — ವೇದಾಂಗತೀರ್ಥಕೃತಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಯಾ, ಆಚಾರ್ಯಗೋವಿಂದಕೃತಯಾ ತತ್ತ್ವಚಂದ್ರಿಕಯಾ ಚ ಸಂವಲಿತ:. 2003. Udupi
6. "ಶ್ರೀಸುಮಧ್ವಜಯಸಾರಸङ्ಗ್ರಹಮ್ ಶ್ರೀಗುಞ್ಜನಮ್" — ಶ್ರೀ ಪುರಿ ಅನಂತಾಚಾರ್ಯತನುಜೇನ ಶ್ರೀ ಬಾಲಾದಾರ್ಮಣಾ ರಚಿತಂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮ್ - ಅನುಂ ವಿಧಾನ್ ಅಯಾಚಿತ ಧೀರೇಂದ್ರಾಚಾರ್ಯ ಚಿಂತಾಮಣಿ - 2007

ಸುಮಧ್ವ ವಿಜಯದ 'ಕನ್ನಡ ಪ್ರಕಟನೆ'ಗಳು

1. ಶ್ರೀಮಧ್ವವಿಜಯ ಸಾರಸಂಗ್ರಹ - ಲಿಪಿ ಸಂಸ್ಕೃತ, ಭಾಷೆ ಕನ್ನಡ. ನಾಯಕಲ್ ತಿರುಮಲರಾವ್ ವಕೀಲ್ ಹೈಕೋರ್ಟ್, ಹೈದ್ರಾಬಾದ್ 1933.
2. ಶ್ರೀಮನ್ಮಧ್ವವಿಜಯ ಕಥಾಮೃತಂ - ಸಿ. ಎಮ್. ಪದ್ಮನಾಭಾಚಾರ್ಯ ವಿರಚಿತ - 1991, ಸಂ|| ತಾಮ್ರಪರ್ಣಿ ಶ್ರೀನಿವಾಸಾಚಾರ್ಯ, ಬೆಂಗಳೂರು.
3. ಶ್ರೀಮನ್ಮಧ್ವಚರಿತಮಾನಸ - ಮೈ. ಶೇ. - ಅನಂತಪದ್ಮನಾಭರಾವ್, ಬೆಂಗಳೂರು.
(ಶ್ರೀಮಧ್ವವಿಜಯದ ಗದ್ಯಾನುವಾದ)
4. ಶ್ರೀಮಧ್ವವಿಜಯ ಸಾರಸಂಗ್ರಹ - ಶ್ರೀವಿದ್ಯಾರತ್ನಾಕರತೀರ್ಥ ಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರಿಂದ ರಚಿತ - ಕನ್ನಡ ಅನುವಾದ ಶ್ರೀಗುರುವೇಂಕಟಾಚಾರ್ಯರು. ಬೆಂಗಳೂರು. 1992.
5. ಶ್ರೀಮತ್ಸುಮಧ್ವವಿಜಯವು - ಪ್ರತಿಸರ್ಗದ ಕನ್ನಡ ತಾತ್ಪರ್ಯ ಸಹಿತ. 1927. Udupi ಪಾವಂಜಿ ಗುರುರಾವ್ (ಪ್ರ).

'ಸುಮಧ್ವ ವಿಜಯ'ದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳು (ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ)

1. ನಾರಾಯಣಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು - ಭಾವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ (ಭಾವದೀಪ)
 2. ವೇದಾಂಗತೀರ್ಥರು - ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ
 3. ವಿಶ್ವಪತೀರ್ಥರು - ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ ಉದ್ಯೋಧಿಕಾ
 4. ಭಲಾರಿ ನರಸಿಂಹಾಚಾರ್ಯರು - ಮಂದೋಪಕಾರಿಣೀ
 5. ಭಲಾರಿ ಶೇಷಾಚಾರ್ಯರು - ಪ್ರಕಾಶಿಕಾ
 6. ಆನಂದತೀರ್ಥಾಚಾರ್ಯರು - ಮಂದೋಪಕಾರಿಣೀ
 7. ಮುದ್ದಲ ಆನಂದತೀರ್ಥಾಚಾರ್ಯ
 8. ಲಿಂಗೇರಿ ವ್ಯಾಸಾಚಾರ್ಯರು
 9. ತಾಮ್ರಪರ್ಣಿ ಶ್ರೀನಿವಾಸಾಚಾರ್ಯರು
- ಇವರೆಲ್ಲರೂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ರಚಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

'ಸುಮಧ್ವ ವಿಜಯ'ಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಕೃತಿಗಳು (ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ)

1. ಅಣುಮಧ್ವವಿಜಯ: (ಪ್ರಮೇಯನವಮಾಲಿಕಾ) - ಶ್ರೀನಾರಾಯಣಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು.
 2. ಗುಡಭಾವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥರು
 3. ವೇದಾಂಗತೀರ್ಥರು
 4. ಸತ್ಯವ್ರತ ತೀರ್ಥರು
 5. ರಘುವರ್ಯರು
 6. ಭಲಾರಿ ಶ್ರೀನಿವಾಸಾಚಾರ್ಯರು
 7. ಭಗವಂತರಾಯರು - ಸುಮಧ್ವವಿಜಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಸಂಗ್ರಹ
- ಇವರು ಕೂಡ ಅಣುಮಧ್ವವಿಜಯಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ರಚಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

8. ವಿದ್ಯಾರತ್ನಕರತೀರ್ಥರು - ಸುಮಧ್ವವಿಜಯಸಾರಸಂಗ್ರಹ
9. ಭಾಗವತ ಶ್ಯಾಮಾಚಾರ್ಯರು - ಶ್ರೀಮನ್ನದ್ವೈತಭಾಸುರಾರ್ಪಣಂ
10. ವಿರಿ ಬಾಳಾಚಾರ್ಯರು - ಶ್ರೀಮನ್ನದ್ವೈತವಿಜಯ - ಶುಭಾಭರಣ
11. ಮಾದನೂರು ವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥರು - ಸುಮಧ್ವವಿಜಯ - ಪ್ರಮೇಯಫಲಮಾಲಿಕಾ
12. ಬಿದರಳ್ಳಿ ಶ್ರೀನಿವಾಸಾಚಾರ್ಯರು - ಶ್ರೀಮಧ್ವನಾಮಾವಲಿ:

ಪ್ರಸ್ತುತ ಮಂತ್ರಾಲಯದ ಶ್ರೀಮಠದಿಂದ 'ಸುಮಧ್ವವಿಜಯ'ದ ಕನ್ನಡ ಅನುವಾದ ಹೊರಗೆ ಬರುತ್ತಿದೆ. ಇದು ಈ ಹಿಂದೆ ಶ್ರೀಗುರುನಾರ್ವಭೌಮ ಮಾಸಪತ್ರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಧಾರಾವಾಹಿಯಾಗಿ ಹರಿದು ವಿದ್ವಾಂಸರ - ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳ ಮನಸೂರೆಗೊಂಡಿತ್ತು. ಇಷ್ಟೊಂದು ವಿಸ್ತೃತವಾಗಿ ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ಪುಸ್ತಕ ಹೊರಬಂದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೆಮ್ಮೆಯಿಂದ ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು. ಏಕೆಂದರೆ ಇದು ಜನನಾಮಾನ್ಯನಿಗೂ ಆಚ್ಚು-ಮೆಚ್ಚು, ವಿದ್ವಾಂಸನಿಗೂ ಬೆಲ್ಲದ ಆಚ್ಚು, ಓತ-ಪ್ರೇತವಾಗಿ ನಾಗಿದ ಶಬ್ದನಾಗರವದು. ಕನ್ನಡ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಕನ್ನಡದ ನಾಯಕ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಚಿತ್ರಣ ಕೊಟ್ಟ ಕಾವ್ಯವದು. ದಿವಂಗತ ಪರ್ವಯಾಡಿ, ಪಂಚಾಂಗಂ ಶ್ರೀ ಲಕ್ಷ್ಮೀನಾರಾಯಣ ಉಪಾಧ್ಯಾಯರು (ಪಿ. ಪಿ. ಲಕ್ಷ್ಮೀ-ನಾರಾಯಣ ಉಪಾಧ್ಯಾಯ), ಶ್ರೀ ಮಾಗಡಿ ರಂಗನಾಥಾಚಾರ್ಯರು, ಮತ್ತು ಶ್ರೀ ಎಸ್. ವಿ. ಭೀಮಭಟ್ಟರು ಶ್ರದ್ಧಾ-ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಹೇಡಿದ ವೈಭವದ ಕೃತಿಯಿದು. 'ಶ್ರೀಗುರುನಾರ್ವಭೌಮ' ಮಾಸಪತ್ರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಆಗಸ್ಟ್ 1978ರಲ್ಲಿ ಧಾರಾವಾಹಿಯಾಗಿ ಆರಂಭವಾಯಿತು. ಡಿಸೆಂಬರ್ 1986 ರಲ್ಲಿ ಪೂರ್ಣವಾಯಿತು.

ಆಶ್ಚರ್ಯವೆಂದರೆ ಅದೇ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಅಂದರೆ ದಿನಾಂಕ 11.8.1978ರಲ್ಲಿ ಭಾರತದ ಅಂದಿನ ರಾಷ್ಟ್ರಪತಿ ನೀಲಂ ಸಂಜೀವರೇಡ್ಡಿಯವರು ಪಿ. ಪಿ. ಲಕ್ಷ್ಮೀನಾರಾಯಣ ಉಪಾಧ್ಯಾಯರಿಗೆ 'ರಾಷ್ಟ್ರಪ್ರಶಸ್ತಿ'ಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಗೌರವಿಸಿದರು. ಅದಕ್ಕೆ ನಾನು ಮೊದಲು ಹೇಳಿದ್ದು 'ಸುಮಧ್ವವಿಜಯ'ದ ಆರಂಭ 'ವಿಜಯದ ಆರಂಭ'. ಸರಳ ಶೈಲಿ, ಗಂಭೀರ ಭಾಷೆ ವಿಶೇಷಾಂಶಗಳ ಖಜಾನೆ ಇಲ್ಲಿದೆ.

ಕರ್ನಾಟಕದ ಎಲ್ಲ ವಿದ್ಯಾಪೀಠಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಸಂಸ್ಕೃತ ವೈಷ್ಣವ ವಿದ್ಯಾಪೀಠಗಳಲ್ಲಿ ಪಠ್ಯವಾಗಿ ಆಂಗೀ-ಕರಿಸಬೇಕಾದ - ಆಂಗೀಕರಿಸಬಹುದಾದ ಅನುವಾದ ಇದಾಗಿದೆ.

'ಪತ್ರಿಕೆ'ಯಿಂದ 'ಪುಸ್ತಕ'ಕ್ಕೆ ವಿದ್ವಾನ್ ಧನಂಜಯಾಚಾರ್ಯ ವರಖೇಡಕರ್ ಅಂದವಾಗಿ ರೂಪಾಂತರ ಮಾಡಿ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಮಸ್ತಕದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬಹುದಾದ 'ಅಂಬರಚುಂಬಿತ'ವಿದು. ಈ ಕೃಷಿ ನಿರಂತರವಾಗಿರಲಿ.

ಭಾಟ್ಟಸಂಗ್ರಹದ ಮರುಮುದ್ರಣ, ಗೀತೆಯ 15 ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳ ಪ್ರಕಾಶನ, ಶ್ರೀಮನ್ಯಾಯಸುಧೆಯ 16 ರಿಂದ 22ರ ಬೃಹತ್ ಸಂಪುಟಗಳು, ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರವಿಜಯದ ವಿಸ್ತೃತ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳು ಮುಂತಾದ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಹೊರತಂದ ಕೀರ್ತಿ ಶ್ರೀ ಶ್ರೀಸುಶರ್ಮೀಂದ್ರತೀರ್ಥರ ವರಕುಮಾರಕರಾದ ಪರಮಪೂಜ್ಯ ಶ್ರೀ ಶ್ರೀ ಸುಯತೀಂದ್ರ-ತೀರ್ಥರಿಗೆ ಸಲ್ಲುತ್ತದೆ. ಭಕ್ತವೃಂದ ಈ 'ಯತಿಶಿರೋಮಣಿ'ಗಳಿಗೆ ಆಜನ್ಮ ಪರ್ಯಂತ ಋಣಿಯಾಗಿರುತ್ತದೆ. ವಿಷ್ಣುವಿನ ಹೃದಯವಾದ ವೈಷ್ಣವರು ಇದನ್ನು ಯಾವಾಗಲೂ ಧರಿಸಲಿ. ಇದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಅಲ್ಲಿ ಎರಡರಲ್ಲೂ ಸುಖವುಂಟು.

"ಮಧ್ವಶ್ಚ ಕೀರ್ತಿದಿನನಾಥದ್ವಿಮ್ ||"

ಸಜ್ಜನರ ಕಿಂಕರ

ರಾಜಾ ಎಸ್. ರಾಜಗೋಪಾಲಾಚಾರ್ಯ

ಶ್ರೀಶ್ರೀಗಳವರ ಆಪ್ತಕಾರ್ಯದರ್ಶಿ

ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರಸ್ವಾಮಿಗಳವರ ಮಠ, ಮಂತ್ರಾಲಯ

ಮುನ್ನುಡಿ

ಕರಾಳ ಕಲಿಯುಗದ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಸಜ್ಜನರು ಕಂಗೆಟ್ಟು ಧರ್ಮಮಾರ್ಗದಿಂದ ಚ್ಯುತರಾಗಲು ಸಜ್ಜನರ ಮೇಲಿನ ಕೃಪೆಯಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿದೇವತೆಗಳು ಭಗವಂತನನ್ನು ಜಗತ್ಕಲ್ಯಾಣಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದರು. ಮೂರು ಯುಗಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಅವತಾರವುಳ್ಳ ಭಗವಂತನು ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಭೂಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅವತಾರವಿಲ್ಲದ್ದನ್ನು ಮನಗಂಡು ಜೀವೋತ್ತಮರಾದ ವಾಯುದೇವರಿಗೆ ಅವತರಿಸಲು ಸೂಚನೆಯನ್ನಿತ್ತರು.

ಭಗವದಾಜ್ಞೆಯನ್ನು ಶಿರಸಾವಹಿಸಿ ವಾಯುದೇವರು ಮಧ್ಯಗೇಹಭಟ್ಟದಂಪತಿಗಳಲ್ಲಿ ವಿಜಯದಶಮಿಯ ಶುಭದಿನದಂದು ಅವತರಿಸಿ ತಂದಾಯಿಗಳಿಂದ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ ವಾಸುದೇವನೆಂಬನಾಮಕರಣದಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದರು. ಬಾಲ್ಯದಲ್ಲೇ ಅನನ್ಯಾದೃಶಮಹಿಮೆಗಳನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾ ನಾನು ಜ್ಞಾನಕ್ಕಾಗಿ ಅವತರಿಸಿದ ಅಸುದೇವ = ಪ್ರಾಣದೇವರು ಎಂಬುದನ್ನು ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಗೊಳಿಸಿದರು.

ಕಾಲಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ವೇದೋಕ್ತ ಸಂಸ್ಕಾರಗಳಿಂದ ಸುಸಂಸ್ಕೃತರಾದ ಇವರು ಉಪನಯನವಾದ ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ಪೂರ್ಣಬೋಧೆ ಎಂಬ ನಾಮದೊಂದಿಗೆ ತುರ್ಯಾಶ್ರಮವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದರು. ಹಂಸ-ನಾಮಕ ಪರಮಾತ್ಮನ ದಿವ್ಯಪೀಠದಲ್ಲಿ ಇವರನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರು ಅನಂದತೀರ್ಥರೆಂಬ ಅನ್ವರ್ಥನಾಮ-ವನ್ನಿತ್ತರು. ಭಗವಂತನ ಆದೇಶದಂತೆ ಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯವನ್ನು ರಚಿಸಿ ಅವರನ್ನು ಸಂತೋಷಪಡಿಸಿದರು. ಸಮಸ್ತ ಭಾರತ-ದೇಶವನ್ನು ಸಂಚರಿಸಿ ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿದ್ದ ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದು ದುರ್ಮತಗಳನ್ನು ಖಂಡಿಸಿ ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ಥಾಪನೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದರು. ಉಪನಿಷತ್ತಸ್ಥಾನ, ಸೂತ್ರಪ್ರಸ್ಥಾನ, ಗೀತಾಪ್ರಸ್ಥಾನ, ಪುರಾಣಪ್ರಸ್ಥಾನ ಹೀಗೆ ಹಲವು ವಿಷಯಗಳನ್ನಾಧರಿಸಿ ಮೂವತ್ತೇಳು ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ರಚನೆ ಮಾಡಿದರು.

ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತರನ್ನು ಶೋಭನಭಟ್ಟರನ್ನು ವಾದದಲ್ಲಿ ಗೆದ್ದು ತಮ್ಮ ಶಿಷ್ಯರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡರು. ಹೀಗೆ ತಾವು ಸಂಚರಿಸಿದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಪವಾಡಗಳನ್ನು ತೋರಿಸುವುದರ ಮೂಲಕ ಸಜ್ಜನರನ್ನು ಉದ್ಧಾರಮಾಡಿದರು.

ತಮ್ಮ ಈ ತತ್ವಜ್ಞಾನದ ಸಂಪ್ರದಾಯದ ಪದ್ಧತಿಯು ಮುಂದುವರಿಯಲು ಪದ್ಮನಾಭತೀರ್ಥರನ್ನು ತಮ್ಮ ಪ್ರಥಮ ಸಂನ್ಯಾಸಿಶಿಷ್ಯರನ್ನಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಒಂದು ಪೀಠವನ್ನು ಸ್ಥಾಪನೆ ಮಾಡಿದರು. ಉಡುಪಿಯ ಪ್ರಾಂತ್ಯಕ್ಕೆ ಎಂಟು ಜನರನ್ನು ಸಂನ್ಯಾಸಿಶಿಷ್ಯರನ್ನಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ತಾವೇ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಿದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಆರಾಧನೆಗೆ, ತತ್ತ್ವಪ್ರಚಾರಕ್ಕಾಗಿ ಮೀಸಲಿಟ್ಟರು. ತಮ್ಮ ಅವತಾರಕಾರ್ಯಸಮಾಪ್ತಿಯಾಗುವ ಪ್ರಸಂಗವು ಒದಗಿಬಂದಾಗ ಉಡುಪಿಯ ಅನಂತೇಶ್ವರದೇವಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಶಿಷ್ಯರಿಗೆ ಐತರೇಯೋಪನಿಷತ್ತಿನ ಪಾಠವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿರುವಾಗ ದೇವತೆಗಳು ಪುಷ್ಪವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಗೈದರು. ಆ ಪುಷ್ಪದ ರಾಶಿಯಿಂದ ಆಚಾರ್ಯರು ಕಾಣದಿರುವಾಗ ಆ ಪುಷ್ಪಗಳನ್ನು ಸರಿಸಿ ನೋಡಲಾಗಿ ಅಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು ಅದೃಶ್ಯರಾಗಿದ್ದರು.

ಅಂದು ಅದೃಶ್ಯರಾದ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು ಇಂದಿಗೂ ಕೂಡ ಉತ್ತರಬದರಕಾಶ್ರಮದಲ್ಲಿ ವೇದವ್ಯಾಸರ ಸನ್ನಿಧಾನದಲ್ಲಿ ಇರುವರು. ಅದಕ್ಕಾಗಿ "ಅದೃಶ್ಯೋ ರೂಪ್ಯಪೀಠೇಽಸ್ಮಿ ದೃಶ್ಯೋಽಸ್ಮಿ ಬದರೇತಟೇ" ಎನ್ನುವ ಮಾತು ಪ್ರಚಲಿತವಾಗಿದೆ.

ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು ರಚಿಸಿದ ಗ್ರಂಥಗಳು
(ಸರ್ವಮೂಲಗ್ರಂಥಗಳು)

ಗೀತಾಪ್ರಸ್ಥಾನಗ್ರಂಥಗಳು:

ಶ್ರೀಮದ್ಭಗವದ್ಗೀತಾಭಾಷ್ಯಮ್

ಶ್ರೀಮದ್ಭಗವದ್ಗೀತಾತತ್ಪರ್ಯನಿರ್ಣಯಃ

ಸೂತ್ರಪ್ರಸ್ಥಾನಗ್ರಂಥಗಳು :

ಶ್ರೀಮದ್ಭಕ್ತಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಮ್

ಶ್ರೀಮದ್ಭಕ್ತಸೂತ್ರಾನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮ್

ಶ್ರೀಮದ್ಭಕ್ತಸೂತ್ರಾಣುಭಾಷ್ಯಮ್

ನ್ಯಾಯವಿವರಣಮ್

ಉಪನಿಷತ್ಪ್ರಸ್ಥಾನಗ್ರಂಥಗಳು :

ಐತರೇಯೋಪನಿಷದ್ಭಾಷ್ಯಮ್

ಛಾಂದೋಗ್ಯೋಪನಿಷದ್ಭಾಷ್ಯಮ್

ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕೋಪನಿಷದ್ಭಾಷ್ಯಮ್

ಈಶಾವಾಸ್ಯೋಪನಿಷದ್ಭಾಷ್ಯಮ್

ತಲವಕಾರೋಪನಿಷದ್ಭಾಷ್ಯಮ್

ಷಟ್ಕಶ್ನೋಪನಿಷದ್ಭಾಷ್ಯಮ್

ಕಾಠಕೋಪನಿಷದ್ಭಾಷ್ಯಮ್

ಆಥರ್ವಣೋಪನಿಷದ್ಭಾಷ್ಯಮ್

ಮಾಂಡೂಕ್ಯೋಪನಿಷದ್ಭಾಷ್ಯಮ್

ತೈತ್ತಿರೀಯೋಪನಿಷದ್ಭಾಷ್ಯಮ್

ಶ್ರುತಿಪ್ರಸ್ಥಾನಗ್ರಂಥ :

ಋಗ್ವಿಷ್ಣುಮ್

ಇತಿಹಾಸಪ್ರಸ್ಥಾನಗ್ರಂಥಗಳು :

ಮಹಾಭಾರತತತ್ಪರ್ಯನಿರ್ಣಯಃ

ಯಮಕಭಾರತಮ್

ಪುರಾಣಪ್ರಸ್ಥಾನಗ್ರಂಥ :

ಭಾಗವತತತ್ಪರ್ಯನಿರ್ಣಯಃ

ಪ್ರಕರಣಗ್ರಂಥಗಳು :

ತತ್ತ್ವ ಸಂಖ್ಯಾನಮ್
ತತ್ತ್ವ ವಿವೇಕಃ
ತತ್ತ್ವೋದ್ಯೋತಃ
ವಿಷ್ಣುತತ್ತ್ವ ನಿರ್ಣಯಃ
ಪ್ರಮಾಣಲಕ್ಷಣಮ್
ಕಥಾಲಕ್ಷಣಮ್
ಉಪಾಧಿಖಂಡನಮ್
ಮಾಯಾವಾದಖಂಡನಮ್
ಪ್ರಪಂಚಮಿಥ್ಯಾತ್ವಾನುಮಾನಖಂಡನಮ್
ಕರ್ಮ ನಿರ್ಣಯಃ

ಆಚಾರಗ್ರಂಥಗಳು :

ತಂತ್ರಸಾರಸಂಗ್ರಹಃ
ಸದಾಚಾರಸ್ತುತಿಃ
ಜಯಂತೀನಿರ್ಣಯಃ
ಕೃಷ್ಣಾಮೃತಮಹಾರ್ಣವಃ
ಯತಿಪ್ರಣವಕಲ್ಪಃ

ಸ್ತೋತ್ರಗ್ರಂಥಗಳು :

ನಖಸ್ತುತಿಃ
ದ್ವಾದಶಸ್ತೋತ್ರಮ್
ಕಂದುಕಸ್ತುತಿಃ (ಪೂರ್ವಾಶ್ರಮದಲ್ಲಿ ರಚಿತವಾದದ್ದು)

ಸುಮಧ್ವವಿಜಯದ ಬಗ್ಗೆ ಒಂದು ಮಾತು

ಹದಿನಾರು ಸರ್ಗಾತ್ಮಕವಾದ ಈ ಕೃತಿಯು ಮಹಾಕಾವ್ಯವೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳಬಹುದಾಗಿದೆ. ಅಪೂರ್ವ ಛಂದಸ್ಸುಗಳಿಂದ ಅಲಂಕೃತವಾದ ಈ ಕಾವ್ಯವು ಶಾಸ್ತ್ರಗ್ರಂಥವೆಂದರೂ ತಪ್ಪಾಗಲಾರದು. ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರ ನೈಜ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸಲು ಹೊರಟ ಈ ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಿಯೂ ಇಲ್ಲದ ಉತ್ಕೇಶಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ ಕಾವ್ಯದ ಸೊಬಗನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಮಾತನ್ನು ಸ್ವಯಂ ನಾರಾಯಣಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರೇ ತಮ್ಮ ಭಾವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ ಎಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಗ್ರಂಥವು ಇವತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತವಾಙ್ಮಯದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಎಲ್ಲ ವಿಜಯಕಾವ್ಯಗಳಿಗೆ ಮೂಲವೆಂದರೆ ತಪ್ಪಾಗಲಾರದು. ಜೀವೋತ್ತಮರಾದ ಇವರ ವಿಶಿಷ್ಟಲೀಲೆಗಳನ್ನು ಇದರಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿರುವುದರಿಂದ ನಿತ್ಯ ಪಾರಾಯಣಕ್ಕೆ ಆತ್ಮಂತ ಸೂಕ್ತವಾದ ಗ್ರಂಥವಾಗಿದೆ.

ಸುಮಧ್ವವಿಜಯದ ಮೇಲೆ ಅನೇಕ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳು ಹೊರಟಿವೆ. ಅವು ಈ ಕೆಳಗಿನಂತೆ ತಿಳಿಯಬಹುದು.

1) ಶ್ರೀ ನಾರಾಯಣ ಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರ	ಭಾವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ
2) ಶ್ರೀ ವೇದಾಂಗತೀರ್ಥರ	ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ
3) ಶ್ರೀ ಸುಮತೀಂದ್ರತೀರ್ಥರ	ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ
4) ಶ್ರೀ ವಿಶ್ವಪ್ರತೀರ್ಥರ	ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕೋದ್ಭೋಧಿಕಾ
5) ಶ್ರೀ ಲಿಂಗೇರಿ ಶ್ರೀನಿವಾಸಾಚಾರ್ಯರ	ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ
6) ಆನಂದತೀರ್ಥಾಚಾರ್ಯರ	ಪದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶಿಕಾ
7) ಭಲಾರಿ ಶೇಷಾಚಾರ್ಯರ	ಮಂದೋಪಕಾರಿಣೀ
8) ಗರುಡವಾಹನ ಲಕ್ಷ್ಮೀನಾರಾಯಣಾಚಾರ್ಯರು	

(ಇವರು ರಾಯರ ಪೂರ್ವಾಶ್ರಮದ ಸಂತತಿ)

ಇದಲ್ಲದೇ ನಮ್ಮ ಶ್ರೀಮಠದ ಪೂರ್ವಿಕ ಗುರುಗಳಾದ ಶ್ರೀಸುಜನೇಂದ್ರತೀರ್ಥರು ಒಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಬರೆದಿದ್ದಾರೆಂದು ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ.

ಇತ್ತೀಚಿನ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ವಿದ್ವಾನ್ ಬನ್ನಂಜೆ ಗೋವಿಂದಾಚಾರ್ಯರು ತತ್ವಚಂದ್ರಿಕಾ ಎಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ರಚಿಸಿ ಪ್ರಕಾಶನಗೊಳಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಗ್ರಂಥಕರ್ತೃಗಳ ಪರಿಚಯ

ಶ್ರೀಸುಮಧ್ವವಿಜಯವನ್ನು ಬರೆದ ನಾರಾಯಣಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು ಶ್ರೀಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯಪಂಡಿತರ ಮೊಮ್ಮಕ್ಕಳು, ಶ್ರೀತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರ ಮಕ್ಕಳು ಎಂದು ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ. ಆಶುಕವಿಗಳಾದ ಇವರು ಲಿಂಗಚವಂಶದವರೆಂದು ಆಂಗೀರಸ ಗೋತ್ರದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದವರೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಎಂಥ ಜಟಿಲವಾದ ಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರಮೇಯಗಳನ್ನು ಸುಲಭವಾದ ಕಾವ್ಯಶೈಲಿಯಲ್ಲಿ ಬರೆಯುವುದರಲ್ಲಿ ಅಪ್ರತಿಮರು ಇವರು. ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರ ವೈಭವವನ್ನು ಕಣ್ಗಾರೆ ಕಂಡು ಪುಟಕ್ಕಿಳಿಸಿದ ಪೂತಾತ್ಮರು.

ಇವರು ರಚಿಸಿದ ಗ್ರಂಥಗಳು

- 1) ಸುಮಧ್ವವಿಜಯಃ
- 2) ಭಾವದೀಪಃ (ಸುಮಧ್ವವಿಜಯಭಾವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ)
- 3) ಅಣುಮಧ್ವವಿಜಯಃ (ಪ್ರಮೇಯನವಮಾಲಿಕಾ)
- 4) ಮಣಿಮಂಜರಿ
- 5) ನಯಚಂದ್ರಿಕಾ (ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನಟೀಕಾ)
- 6) ತತ್ತ್ವಮಂಜರಿ (ವಿಷ್ಣುತತ್ತ್ವ ನಿರ್ಣಯಟೀಕಾ)
- 7) ಯಮಕಭಾರತಟೀಕಾ
- 8) ಅಣುಭಾಷ್ಯಟೀಕಾ
- 9) ಕೃಷ್ಣಾಮೃತಮಹಾರ್ಣವಟೀಕಾ
- 10) ಮಿಥ್ಯಾತ್ವಾನುಮಾನಖಂಡನಟೀಕಾ (ಶ್ಲೋಕರೂಪ)

- 11) ಸಂಗ್ರಹರಾಮಾಯಣಮ್ (ನಿರ್ಣಯಾನುಸಾರಿಯಾಗಿ ರಾಮಾಯಣಕಥಾಸಂಗ್ರಹ)
- 12) ಶುಭೋದಯಮ್ (ಒಂದು ಅಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಕಾವ್ಯ)
- 13) ಪಾರಿಚಾತಕರಣಮ್ (ಯಮಕಕಾವ್ಯ)
- 14) ಯೋಗದೀಪಿಕಾ (ಸದಾಚಾರವಿವರಣಾರೂಪ ಗ್ರಂಥ)
- 15) ಮಧ್ವಾಮೃತಮಹಾರ್ಣವಃ (ಶ್ರೀಮದ್ವಿಷ್ಣುಹಾತ್ಯಾಪ್ರತಿಪಾದಕ ಕೃತಿ)
- 16) ಅಂಶಾವತಾರ (ಅಕಾರಾದಿಯಾಗಿ ದೇವದೃತ್ಯರ ಅಂಶಾವೇಶಾವತಾರಗಳನ್ನು ನಿರೂಪಿಸುವ ಶ್ಲೋಕರೂಪ ಕೃತಿ)
- 17) ನರಸಿಂಹಸ್ತುತಿಃ
- 18) ರಾಮಗೀತೃಷ್ಠಕಮ್
- 19) ದಾಶರಥ್ಯಷ್ಠಕಮ್
- 20) ಕೃಷ್ಣಮಾಲಾಸ್ತೋತ್ರಮ್ (ಮಹಾಭಾರತತಾತ್ಪರ್ಯನಿರ್ಣಯೋಕ್ತ-ಕೃಷ್ಣಕಥಾಸಂಗ್ರಹ)
- 21) ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮೀಸ್ತುತಿಃ
- 22) ಮಧ್ವಕವಚಮ್
- 23) ಆಣುವಾಯುಸ್ತುತಿಃ
- 24) ಶಿವಸ್ತುತಿಃ
- 25) ತಾರತಮ್ಯಸ್ತೋತ್ರಮ್

- ಇವುಗಳಲ್ಲಿದ್ದ ಕೆಲವು ಯಮಕಶ್ಲೋಕಗಳೂ, ಇನ್ನೂ ಕೆಲವು ಸ್ತೋತ್ರಗಳೂ ಸಹ ನಾರಾಯಣಪಂಡಿತರ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ.

ಇಂತಹ ಮೇರುಕೃತಿಯನ್ನಿಸಿದ ಸುಮಧ್ವವಿಜಯದ ಅಧ್ಯಯನಶೀಲರಾದ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೂ, ಜ್ಞಾನಸುಗಳಿಗೂ ಅತ್ಯಂತ ಉಪಕಾರಕವಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಪದಚ್ಛೇದ ಅನ್ವಯಾನುಸಾರೇಣ ಅರ್ಥ, ತಾತ್ಪರ್ಯ, ವಿಗ್ರಹ, ವ್ಯಾಕರಣ, ಅಲಂಕಾರ, ಭಂದೋವಿಶೇಷಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಅನುವಾದಿಸಿ ಈ ಹಿಂದೆ ನಮ್ಮ ಶ್ರೀಮಠದ ಅಧಿಕೃತ ಮಾಸಪತ್ರಿಕೆಯಾದ ಗುರುಸಾರ್ವಭೌಮದಲ್ಲಿ ಧಾರಾವಾಹಿರೂಪದಿಂದ ಪ್ರಾತಃಪೂಜಾರ್ಥವಾಗಿ ಪರಮಪೂಜ್ಯ ಶ್ರೀ ಶ್ರೀ 1008 ಶ್ರೀ ಸುಜಯೇಂದ್ರತೀರ್ಥ ಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರು ಪ್ರಕಾಶನಗೊಳಿಸಿದ್ದರು. ಇದರ ಅನುವಾದವನ್ನು ಪ್ರಸಿದ್ಧ ವಿದ್ವಾಂಸರಾದ ಪಿ. ಪಿ. ಲಕ್ಷ್ಮೀನಾರಾಯಣ ಉಪಾಧ್ಯಾಯರು, ಮಾಗಡಿ ರಂಗನಾಥಾಚಾರ್ಯರು, ಹಾಗೂ ಎಸ್. ವಿ. ಭೀಮಭಟ್ಟರು, ಮಾಡಿದ್ದರು. ಪ್ರಕೃತ ಈ ಪ್ರಕಾಶನಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಗದರ್ಶನವನ್ನು ನೀಡಿದ, ಆಗಿನ ಶ್ರೀಗುರು-ಸಾರ್ವಭೌಮ ಪತ್ರಿಕೆಯ ಪ್ರಧಾನ ಸಂಪಾದಕರಾದ ಹಾಗೂ ನಮ್ಮ ವಿದ್ಯಾಗುರುಗಳಾದ ರಾಜಾ. ಎಸ್. ಗಿರಿಯಾ-ಚಾರ್ಯರ ನೇತೃತ್ವದಲ್ಲಿ ಈ ಅನುವಾದವು ಪ್ರಕಾಶನಗೊಂಡು ಎಲ್ಲರ ಕೈಸೇರಿತು. ಪ್ರಕೃತ ಪ್ರಸ್ತುತ ಪೀಠಾಧಿಪತಿಗಳಾದ ಪರಮಪೂಜ್ಯ ಶ್ರೀ ಶ್ರೀ 1008 ಸುಯತೀಂದ್ರತೀರ್ಥ ಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರು ಮಾಸಪತ್ರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟಗೊಂಡ ಶ್ರೀ ಸುಮಧ್ವವಿಜಯದ ಹದಿನಾರು ಸರ್ಗಾತ್ಮಕವಾದ ಈ ಕೃತಿಯನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿ, ಪ್ರಕಾಶಿಸಲು ನಮಗೆ ಆದೇಶವನ್ನಿತ್ತಿದ್ದರು. ನಾವು ಶ್ರೀಗುರುಸಾರ್ವಭೌಮ ಸಂಸ್ಕೃತ ವಿದ್ಯಾಪೀಠದ ಅನೇಕ ವಿದ್ವಾಂಸರ ಸಹಕಾರದೊಂದಿಗೆ ಸಂಪಾದಿಸಿ, ಜ್ಞಾನಸುಗಳ ಕೈಸೇರುವ ಪ್ರಯತ್ನವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದೇವೆ. ಈ ನಿಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರ ಅಪ್ಪಕಾರ್ಯದರ್ಶಿಗಳಾದ

ಶ್ರೀ ರಾಜಾ ಎಸ್. ರಾಜಗೋಪಾಲಾಚಾರ್ಯರ ಹಾಗೂ ಹೆಚ್ಚುವರಿ ಆಪ್ತಕಾರ್ಯದರ್ಶಿಗಳಾದ ಶ್ರೀ ಎಸ್. ಎನ್. ಸುಯಮೀಂದ್ರಾಚಾರ್ಯರ ಸಹಕಾರವು ಅಭಿನಂದನೀಯವಾಗಿದೆ. ಇಂತಹ ಉತ್ತಮ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ನಮ್ಮನ್ನು ತೊಡಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದ ಪರಮಪೂಜ್ಯ ಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರಿಗೆ ನಮ್ಮ ಅನಂತ ಶಿ||ಸಾ|| ನಮನಗಳು.

ಹಾಗೆಯೇ ನಮಗೆ ಉತ್ತಮ ಮಾರ್ಗದರ್ಶನವನ್ನು ನೀಡಿದ ನಮ್ಮ ಗುರುಗಳಾದ ಪಂಡಿತಕೇಸರೀ ರಾಜಾ ಎಸ್. ಗಿರಿಯಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಅನಂತ ನಮನಗಳು. ಹಾಗೆಯೇ ಶ್ರೀ ರಾಜಾ ಎಸ್. ರಾಜಗೋಪಾಲಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಶ್ರೀ ಎಸ್. ಎನ್. ಸುಯಮೀಂದ್ರಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಅಭಿನಂದಿಸುತ್ತೇವೆ ಕೆರಡು ತಿದ್ದುಪಡಿ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಹಕರಿಸಿದ ನಮ್ಮ ಶ್ರೀ ಗುರುಸಾರ್ವಭೌಮಸಂಸ್ಕೃತವಿದ್ಯಾಪೀಠದ ವಿದ್ವಾಂಸರಿಗೆ ಹೃತ್ಪೂರ್ವಕ ಧನ್ಯವಾದಗಳು. ಸರಿಯಾದ ಸಮಯಕ್ಕೆ ಅಂದವಾಗಿ ಮುದ್ರಿಸಿದ ಶ್ರೀ ಸುಧಾ ಮುದ್ರಣದ ಮಾಲೀಕರಾದ ಶ್ರೀ ಧನಂಜಯ ವರಖೇಡಕರ್ ಅವರಿಗೆ ನಮ್ಮ ಹೃತ್ಪೂರ್ವಕ ಧನ್ಯವಾದಗಳು.

ವಿದ್ವಾನ್ ರಾಜಾ ಎಸ್. ಪವಮಾನಾಚಾರ್ಯ
ವಿದ್ವಾನ್ ಕಡಪ ರಾಘವೇಂದ್ರಾಚಾರ್ಯ
ವಿದ್ವಾನ್ ಡಾ|| ಎನ್. ವಾದಿರಾಜಾಚಾರ್ಯ
ವಿದ್ವಾನ್ ಪ್ರರಣಕ ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯಾಚಾರ್ಯ
ಸಂಪಾದಕರು.

॥ श्री वेदव्यास भगवान् ॥

॥ ७९ वेदव्यास भगवान् ॥

येन प्रादुरभावि भूमिवलये व्यस्तारि गोसन्ततिः

प्राबोधि श्रुतिपङ्कजं करुणया प्राकाशि तत्त्वं परम् ।

ध्वान्तं ध्वंसमनायि साधुनिकरश्चाकारि सन्मार्गग-

स्तेन व्यासदिवाकरेण सततं मा त्याजि मे मानसम् ॥

॥ श्री श्री १००८ श्री सुयतीन्द्रतीर्थाः ॥

॥ ಶ್ರೀ ಶ್ರೀ 1008 ಶ್ರೀ ಸುಯತೀಂದ್ರತೀರ್ಥಾಃ ॥

ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತಃ

ಶ್ರೀಸುಮಧ್ವವಿಜಯಃ

ಅಷ್ಟಮಃ ಸರ್ಗಃ

ಎಂಟನೆಯ ಸರ್ಗದ ಕಥಾನಾಸರ

ಆ ಬದರಿಕಾಶ್ರಮದಲ್ಲಿರುವ ಮುನಿಗಳು ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರ ಪ್ರತಿಭೆ, ತೇಜಸ್ಸು ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಕಂಡು ಆಶ್ಚರ್ಯಪಟ್ಟರು. ಒಂದು ದಿನ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಗರುಡ, ಶೇಷ, ರುದ್ರಾದಿಗಳಿಂದಲೂ ತಿಳಿಯಲಾಗದಿರುವ ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಲು ಏಕಾಂತದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರನ್ನು ಸಮೀಪಿಸಿದರು. ಇದನ್ನು ನೋಡಿದ ದೇವತೆಗಳು ಅವರಿಬ್ಬರ ಆ ಗುರುಶಿಷ್ಯ ಭಾವವು ಅತ್ಯಂತ ಉಚಿತವೆಂದು ಗೌರವಿಸಿದರು. ಆಚಾರ್ಯರು ಸಂಪೂರ್ಣ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನವನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ಸಮರ್ಥರು. ಆದುದರಿಂದ ಶ್ರೀವ್ಯಾಸರು ವೇದ, ಮಹಾಭಾರತಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಡಗಿರುವ ರಹಸ್ಯವಾದ ತತ್ತ್ವವನ್ನು ಬಹಳ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಉಪದೇಶಿಸಿದರು. ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಮೊದಲೇ ತಿಳಿದಿದ್ದ ಆಚಾರ್ಯರ ಬುದ್ಧಿಯು ಶ್ರೀವ್ಯಾಸರ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಅನೇಕ ಹೊಸ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡು ಅಭಿವ್ಯಕ್ತವಾಯಿತು. ತರುವಾಯ ಆಚಾರ್ಯರು ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರ ಸಹಾಯ ಸಂಪತ್ತಿನಿಂದ ಅವರನ್ನು ಹಿಂಬಾಲಿಸಿ ಅವರೊಡನೆ ಬೇರೊಂದು ಆಶ್ರಮದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿರುವ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನ ಮತ್ತೊಂದು ಅವತಾರವಾದ ಶ್ರೀನಾರಾಯಣ ಮುನಿಗಳನ್ನು ನೋಡಲು ಹೋದರು. ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣರು ಶಾಶ್ವತಸ್ವರೂಪಾನಂದದ ಅನುಭವದಲ್ಲಿ ನಿರತರಾಗಿದ್ದರೂ ಅಲ್ಲಿ ಇತರ ಮುನಿಗಳಂತೆ ತಾಪಸ ವೇಷಧಾರಿಯಾಗಿ ತಪೋನಿರತರಾಗಿದ್ದರು. ಯಮಧರ್ಮನ ಪುತ್ರನಾಗಿ ಅವತರಿಸಿದ್ದ ಆ ನಾರಾಯಣ ಮುನಿಗಳನ್ನು ನೋಡಿದ ಕೂಡಲೇ ಆಚಾರ್ಯರು ತಮ್ಮ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ಆಲೋಚಿಸತೊಡಗಿದರು.

ಪದಿನಾಲ್ಕು ಲೋಕಗಳನ್ನು ಲಯಗೊಳಿಸುವ ನಾರಾಯಣನೇ ಇವನು. ಇಂದು ಇವನು ಯಮಧರ್ಮನ ಸುತನಾಗಿ ಅವತರಿಸಿರುವನು. ಇವನೇ ಸಮಸ್ತ ಲೋಕಗಳನ್ನೂ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ ಲೀಲಾಮಾತ್ರದಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿಸಿ, ಅವರಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯಾಗಿದ್ದು, ತ್ರಿವಿಧ ಜೀವರಿಗೆ ಅವರವರ ಯೋಗ್ಯತೆಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಮೋಕ್ಷ, ನಿತ್ಯ ಸಂಸಾರ, ಅಂಧಂತಮಸ್ಕುಗಳನ್ನು ಈಡುಹಿ. ಇವನು ತನ್ನ ಭಕ್ತರು, ತನ್ನನ್ನು ಧ್ಯಾನ ಮಾಡಿ, ಸ್ಮರಿಸಿ, ವಂದಿಸಿ, ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಪಡೆಯಲೆಂದು ವಾಸುದೇವ ಮುಂತಾದ ಅವತಾರಗಳನ್ನು ಸ್ಥಿಕರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಇವನು ಮೀನಿನ ರೂಪವನ್ನೂ ಹಯಗ್ರೀವ ರೂಪವನ್ನೂ ತಾಳಿ ವೇದವನ್ನು ಕದ್ದ ಹಯಗ್ರೀವಾಸುರನನ್ನು ಮತ್ತು ಮಧು ಎಂಬ ದೈತ್ಯರನ್ನು ಕೊಂದನು. ಅವರು ಅಪಹರಿಸಿದ ವೇದಗಳನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮದೇವರಿಗೆ ಮರಳಿ ತಂದುಕೊಟ್ಟನು. ಇವನೇ ಮಹಾವರಾಹನಾಗಿ ಹಿರಣ್ಯಾಕ್ಷನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಕೂರ್ಮನಾಗಿ ಮಂದರ ಪರ್ವತವನ್ನು ಬೆನ್ನಿನಿಂದ ಹೊತ್ತು, ದೇವ-ದಾನವರಿಗೆ ಕ್ಷೀರಸಮುದ್ರವನ್ನು ಮಥಿಸಲು ಸಹಾಯ ಮಾಡಿದ್ದಾನೆ. ನರಸಿಂಹನಾಗಿ ಹಿರಣ್ಯಕಶಿಪುವನ್ನು ಉಗುರುಗಳಿಂದ ಸೀಳಿ ಭಕ್ತಪ್ರಹ್ಲಾದನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಗಜೇಂದ್ರನ ಮೊರೆಯನ್ನು ಕೇಳಿ ಗರುಡನ ಮೇಲೇರಿ ಓಡಿ ಬಂದು ಚಕ್ರಾಯುಧದಿಂದ ಮೊಸಳೆಯನ್ನು ಸೀಳಿ

ಗಜೇಂದ್ರನನ್ನು ಬಿಡಿಸಿದ್ದಾನೆ. ವಾಮನನಾಗಿ ಅಸುರ ರಾಜನಾದ ಬಲಿಶಕ್ತವರ್ತಿಯನ್ನು ಕೆಳಗಿನ ಲೋಕಕ್ಕೆ ತಳ್ಳಿದ್ದಾನೆ. ಜನ ಎಂಬವನ ಮಗನಾಗಿ ಬುದ್ಧರೂಪದಿಂದ ಅವತರಿಸಿ ಅಸುರರನ್ನು ಭ್ರಾಂತಿಗೊಳಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಜಮದಗ್ನಿ ಮುನಿಗಳ ಪುತ್ರನಾದ ಪರಶುರಾಮನಾಗಿ 21 ಬಾರಿ ದುಷ್ಪ್ರಕ್ತಿಯರನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿರುತ್ತಾನೆ. ತ್ರೇತಾಯುಗದಲ್ಲಿ ದಶರಥರಾಜನ ಮಗನಾಗಿ ಅವತರಿಸಿ ದುಷ್ಪ್ರಸಾದ ರಾವಣನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿದನು. ಆಗ ಶ್ರೀರಾಮಚಂದ್ರನೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುರಾಯನಿಗೆ ಲಕ್ಷ್ಮಣ, ಭರತ, ಶತ್ರುಘ್ನರು ತಮ್ಮಂದಿರಾಗಿದ್ದರು. ಒಂದಾನೊಂದು ದಿನ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಮುನಿಯು ಲಕ್ಷ್ಮಣ ಸಹಿತನಾದ ಶ್ರೀರಾಮನನ್ನು ಸಿದ್ಧಾಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋದನು. ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಶ್ರೀರಾಮನು ತಾಟಕಿಯನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿ, ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರರ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ವಿಘ್ನಕರನಾದ ಸುಬಾಹುವನ್ನು ಕೊಂದನು. ಅನಂತರ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರರ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಮಿಥಿಲಾಪಟ್ಟಣಕ್ಕೆ ತೆರಳಿ ಅಲ್ಲಿ ಸ್ವಯಂವರಕ್ಕಾಗಿ ಪೋಷಾಣಿಟ್ಟಿದ್ದ ಶಿವಧನ್ಯಸ್ಸನ್ನು ಮುರಿದು ಶ್ರೀಸೀತಾದೇವಿಯನ್ನು ವಿವಾಹವಾದನು. ಅಲ್ಲಿಂದ ತಂದೆಯೊಡನೆ ಅಯೋಧ್ಯೆಗೆ ಹೋಗುತ್ತಿರುವಾಗ ಅಲ್ಲಿ ಯುದ್ಧಸ್ಥನ್ನದ್ವನಾಗಿ ಪರಶುರಾಮರ ಜೊತೆಗೆ ಲೀಲಾಕಲಹವನ್ನು ಮಾಡಿ, ಅವರನ್ನು ಸೋಲಿಸಿದಂತೆ ತೋರಿಸಿ ಅಯೋಧ್ಯೆಯನ್ನು ಸೇರಿದನು. ಅಲ್ಲಿ ಚಿಕ್ಕಮ್ಮನಾದ ಕೈಕೇಯಿಯನ್ನು ಸಂತೋಷ ಪಡಿಸಲು ಸೀತಾ ಲಕ್ಷ್ಮಣರೊಡನೆ ವನವಾಸಕ್ಕೆ ತೆರಳಿ, ಅಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರಕೂಟಾದಿಪರ್ವತಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನು ದಾಟಿ, ಖರ-ದೂಷಣಾದಿ ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು ಕೊಂದನು. ಪಂಚವಟಿಯ ಆಶ್ರಮದಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀ ಸ್ವರೂಪಳಾದ ಸೀತೆಯೊಡನೆ ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದಾಗ ದುಷ್ಪ್ರಸಾದನು ಸೀತಾಕೃತಿಯನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿದನು. ಶ್ರೀರಾಮಚಂದ್ರನು ಮುಂದೆ ಆಗಬೇಕಾದ ಅನೇಕ ದುಷ್ಟರ ಸಂಹಾರ ಮುಂತಾದ ಅನೇಕ ಪ್ರಯೋಜನಗಳ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಅವನನ್ನು ಆಗಲೇ ಕೊಲ್ಲದೆ ಬಿಟ್ಟನು. ಬಳಿಕ ಸೀತಾವಿರಹದಿಂದ ದುಃಖಿತಾರತನಂತೆ ತೋರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾ, ಸೀತೆಯನ್ನು ಹುಡುಕುತ್ತಾ, ಋಷ್ಯಮೂಕಪರ್ವತಕ್ಕೆ ತೆರಳಿ ಅಂಜನೇಯನ ಮೂಲಕ ಅಲ್ಲಿ ಸುಗ್ರೀವನೊಡನೆ ಸ್ನೇಹ ಬೆಳೆಸಿ, ಅಂಜನೇಯ ಮೊದಲಾದ ವಾನರರನ್ನು ಆನಂದಗೊಳಿಸಿದನು. ಸುಗ್ರೀವನ ಅಣ್ಣನೇ ಆದರೂ ಭಾರ್ಯಾಪಹಾರಾದಿ ನಿಮಿತ್ತದಿಂದ ಅವನ ಶತ್ರುವಾದ ವಾಲಿಯನ್ನು ಕೊಂದು ಶತ್ರುಗಳಿಲ್ಲದೆ ಕಿಷ್ಕಿಂಧಾ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಸುಗ್ರೀವನಿಗಿತ್ತನು. ಅಲ್ಲಿ ಹನುಮಂತನಿಂದ ಸುಗ್ರೀವನ ವೃತ್ತಾಂತವನ್ನು ತಿಳಿದು ಕಪಿಜನೆಯೊಡನೆ ಲಂಕೆಯನ್ನು ಹೊಕ್ಕು, ರಾವಣ, ಕುಂಭಕರ್ಣ ಮೊದಲಾದವರನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿದನು. ಅನಂತರ ಅಗ್ನಿಯ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಬಂದ ಸೀತೆಯೊಡನೆ ಅಯೋಧ್ಯೆಯನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಅಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ವರ್ಷಕಾಲ ಸಜ್ಜನರನ್ನು ಕಾಪಾಡುತ್ತಾ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ವೈಕುಂಠಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಅಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಮೂಲರೂಪದೊಡನೆ ಐಕ್ಯ ಹೊಂದಿದನು.

ದಾಷ್ಟರ ಯುಗದಲ್ಲಿ ಈ ನಾರಾಯಣನು ಚಂದ್ರವಂಶದ ವಸುದೇವನಿಗೆ ಮಗನಾದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಾಗಿ ಜನಿಸಿ ತಂದೆಗೆ ಅನಂದವನ್ನುಂಟು ಮಾಡಿರುತ್ತಾನೆ. ಆಗ ಬಲರಾಮನು ಇವನಿಗೆ ಅಣ್ಣನಾಗಿದ್ದನು. ಇವನು ನಂದಗೋಪನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತಾ ವಿಷ ತುಂಬಿದ ಎದೆ ಹಾಲುಣಿಸಿ ತನ್ನನ್ನು ಕೊಲ್ಲಲು ಬಂದ ಪೂತನೆಯನ್ನು ಕೊಂದಿರುವನು. ಕೇಶಿ ಮತ್ತು ಅರಿಷ್ಟ ಎಂಬ ಇಬ್ಬರು ದಾನವರನ್ನೂ ಸಂಹರಿಸಿದನು. ಇವನು ವೃಂದಾವನದಲ್ಲಿ ಗೋಪಿಶಾಸ್ತ್ರೀಯರೊಡನೆ ವಿಹರಿಸಿದನು. ಅನಂತರ ಬಲರಾಮಾದಿಗಳೊಡನೆ ಮಥುರಾಪಟ್ಟಣಕ್ಕೆ ಹೋದಾಗ, ಅಲ್ಲಿರುವ ಜನರು ಇವನನ್ನು ನೋಡಿ ಅನಂದ ಪಟ್ಟರು. ಅಲ್ಲಿ ಕಂಸ ಸಂಹಾರ ಮಾಡಿ, ಸಾಂದೀಪನಿ ಎಂಬ ಗುರುಗಳಲ್ಲಿ ನೆಪ ಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಿ ಬಂದು, ವಸುದೇವ ಮೊದಲಾದ ಬಂಧುಗಳನ್ನು ಅನಂದಪಡಿಸಿದನು. ಭೀಷ್ಮಕನ ಮಗಳಾದ ರಕ್ತೀಣಿಯನ್ನು ವರಿಸಿ, ತನ್ನೊಡನೆ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಬಂದ ಅವಳ ಅಣ್ಣನಾದ ರುಕ್ಮಿಯನ್ನು ಗೆದ್ದು ದ್ವಾರಕೆಗೆ ತೆರಳಿದನು. ತಾಯಿಯಾದ ಅದಿತಿದೇವಿಯ ಕುಂಡಲಗಳನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿದ ನರಕಾಸುರನನ್ನೂ, ಅವನ ಸೇನಾಪತಿಯಾದ ಮುರನನ್ನೂ ಕೊಂದು ನರಕಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸಿದನು. ಅಸುರಾವೇಶದಿಂದ ಗರ್ವಿತನಾದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸೋಲಿಸಿ, ದೇವಲೋಕದ ಪಾರಿಜಾತವನ್ನು ಭೂಮಿಗೆ ತಂದು, ಸತ್ಯಭಾಮೆಯೊಡನೆ ದ್ವಾರಕೆಗೆ ತೆರಳಿ ಪಾರಿಜಾತ ವೃಕ್ಷವನ್ನು ಅಲ್ಲಿ ನೆಡೆದನು. ಕಾಲವನ್ನು ಎದುರು ನೋಡುತ್ತಾ ಈ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ತನ್ನ ಪ್ರಿಯಪಾಂಡವರ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ದುರ್ಯೋಧನನು ಜೂಜಿನಲ್ಲಿ ಅಪಹರಿಸಿದರೂ ಸುಮ್ಮನಿದ್ದನು. ಅನಂತರ ನಡೆದ ಕುರುಪಾಂಡವರ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ತಾನು ಪಾಂಡವರ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿದ್ದು ಅವರಿಗೆ ಜಯಗಳಿಸಿಕೊಟ್ಟು ಕುರು ರಾಜ್ಯವನ್ನು

ಪಾಂಡವರಲ್ಲಿ ಜ್ಯೇಷ್ಠನಾದ ಧರ್ಮರಾಜನಿಗಿತ್ತು. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಪರಂಧಾಮಗಮನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ರುಕ್ಮಿಣಿಯು ಅಗ್ನಿಪ್ರವೇಶ ಮಾಡಿದಳು. ಬಲರಾಮನು ತನ್ನ ಮೂಲರೂಪವಾದ ಶೇಷ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಐಕ್ಯ ಹೊಂದಿದನು. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ತನ್ನ ಮೂಲರೂಪದಲ್ಲಿ ಐಕ್ಯ ಹೊಂದಿದನು.

ಹೀಗೆಯೇ, ಈ ನಾರಾಯಣನು ಇತರಾದೇವಿಯಲ್ಲಿ ಮಹಿದಾಸನಾಗಿ ಅವತರಿಸಿ ವೈಷ್ಣವ ತಂತ್ರಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ರಚಿಸಿದನು. ವಿಷ್ಣು ಯಶಸ್ಸು ಎಂಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಂದ ಕಲ್ಪಿಯಾಗಿ ಅವತರಿಸಿ, ಹರಿತವಾದ ಆಯುಧಗಳಿಂದ ಕಳ್ಳರನ್ನೂ, ದುಷ್ಟರನ್ನೂ ಸಹರಿಸಿದನು. ರುಚಿಪ್ರಜಾಪತಿಯ ಪತ್ನಿಯಾದ ಸ್ವಾಯಂಭುವಮನುವಿನ ಮಗಳಾದ ಆಕೂತಿಯಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞನೆಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಅವತರಿಸಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ತನ್ನ ಮಕ್ಕಳನ್ನಾಗಿ ಪಡೆದನು. ಕರ್ಮಪ್ರಜಾಪತಿಯ ಹೆಂಡತಿಯಾದ ದೇವಹೂತಿಯಲ್ಲಿ ಕಪಿಲನಾಗಿ ಅವತರಿಸಿ ಸಾಂಖ್ಯಯೋಗಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದನು. ಸಮುದ್ರಮಥನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಧನ್ವಂತರಿ ಮತ್ತು ಮೋಹಿನೀರೂಪಗಳನ್ನು ತಾಳಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಅಮೃತವು ಸಿಗುವಂತೆ ಹಂಚಿದನು. ಅತ್ರಿಮುನಿಯ ಪತ್ನಿಯಾದ ಅನಸೂಯೆಯಲ್ಲಿ ದತ್ತಾತ್ರೇಯನಾಗಿ ಜನಿಸಿದವನೂ ಈತನೇ. ಇವನೇ ಸನತ್ಕುಮಾರನಾಗಿಯೂ ಅವತರಿಸಿ ಭಕ್ತರಾದ ಸಜ್ಜನರಿಗೆ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿ ಮೋಕ್ಷಸ್ಥಾನವನ್ನು ಕೊಟ್ಟನು. ಋಷಭನೆಂಬ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯಾಗಿಯೂ, ಹಂಸನಾಗಿಯೂ ಅವತರಿಸಿ ಸನಕಾದಿಗಳಿಗೆ ಪರತತ್ತ್ವದ ಉಪದೇಶವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಾನೆ. ನರ, ನಾರಾಯಣ, ಹರಿ, ಕೃಷ್ಣರೂಪಗಳು ಯಮಧರ್ಮನ ಮಕ್ಕಳು. ಅವರಲ್ಲಿ ನರನು ಶೇಷನು. ಉಳಿದ ಮೂರೂ ರೂಪಗಳು ಭಗವಂತನ ಅವತಾರಗಳು. ಆ ಶೇಷಾವತಾರನಾದ ನರನಿಗೆ ಸೋದರನಾಗಿ, ತಪಸ್ಸನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಇಂತಹ ಅನೇಕಾವತಾರಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ದುಷ್ಟಶಿಕ್ಷಣ-ಶಿಷ್ಟಪರಿಪಾಲನ ಮಾಡಿದ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನ, ನಿನಗೆ ಸಾಷ್ಟಾಂಗ ನಮಸ್ಕಾರಗಳು. ಈ ರೀತಿ ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು ನಾರಾಯಣನನ್ನು ಧ್ಯಾನಿಸಿ, ವಂದಿಸಿ ಆ ಶ್ರೀವ್ಯಾಸನಾರಾಯಣರ ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತರು.

ಅನಂತರ ಶ್ರೀನಾರಾಯಣನು ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಕುರಿತು ಹೀಗೆಂದನು. ನಾನೀಗ ನಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ಉತ್ತಮವಾದ ದೇವಕಾರ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದೇನೆ. ಇದನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಿ ನಿನ್ನ ಮೂರನೆಯ ಅವತಾರವನ್ನು ನೀನು ಸಫಲಗೊಳಿಸು. ಈಗ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳ ದುರ್ಭಾಷ್ಯದಿಂದ ತತ್ತ ಜ್ಞಾನವು ಮರೆಯಾಗಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ನೀನು ಆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಖಂಡಿಸಿ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ರಚಿಸಿ ಶ್ರುತಿಸ್ಮೃತಿಗಳ ನಿಜವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸು.

ಇದನ್ನು ಕೇಳಿದ ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು ಆ ವ್ಯಾಸನಾರಾಯಣರ ಅಗಲಿಕೆಯನ್ನು ಸಹಿಸಲಾರದೆ ಸ್ವಾಮಿ ! ನಾನು ಇಲ್ಲಿಯೇ ಇದ್ದು ತಮ್ಮೀವರನ್ನು ಸೇವಿಸುವಂತೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ. ಈಗ ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ತತ್ತ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯರಾದ ಜನರೇ ಇಲ್ಲ. ಅಯೋಗ್ಯರಿಗೆ ತತ್ತ್ವೋಪದೇಶ ಮಾಡಿದರೆ ನಾಯಿಗೆ ಯಜ್ಞದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಕೊಟ್ಟಂತಾಗುವುದು ಎಂದರು. ಆಗ ಶ್ರೀನಾರಾಯಣನು, ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞ ! ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಮಂದಿ ಸಜ್ಜನರಿದ್ದಾರೆ. ಅವರು ಸಹವಾಸದೋಷದಿಂದ ದುಷ್ಟರಾಗಿ ತೋರುತ್ತಾರೆ. ಕೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಹೂತುಹೋದ ಮಣಿಗಳನ್ನು ಆರಿಸಿ ಶುದ್ಧಪಡಿಸುವಂತೆ ಇಂತಹವರನ್ನು ಆರಿಸಿ, ಉಪದೇಶದಿಂದ ಜ್ಞಾನಿಗಳನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು ಎಂದನು. ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥರು ಶ್ರೀನಾರಾಯಣನ ಅಪ್ರಣೇಯನು ಮೀರಲಾರದ ಶಿರಸಾವಹಿಸಿದರು. ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ವಂದಿಸಿದರು. ಆಗ ಆ ನಾರಾಯಣಾಶ್ರಮದಲ್ಲಿರುವ ಶ್ರೀ ವ್ಯಾಸ-ನಾರಾಯಣಮಧ್ವರು ಅಗ್ನಿತ್ರಯದಂತೆ ಜಾಜ್ವಲ್ಯಮಾನರಾಗಿ ಆನಂದದಿಂದ ಮರೆದರು.

॥ ಶ್ರೀಃ ॥

॥ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯಗುರುಭಿಕ್ಷೋ ನಮಃ ॥

ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತಃ

ಶ್ರೀಸುಮಧ್ವವಿಜಯಃ

ಅಷ್ಟಮಃ ಸರ್ಗಃ

ಅವತಾರಿಕಾ— ಶ್ರೀಮನ್ನದ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಬದರಿಕಾಶ್ರಮದಲ್ಲಿ ಒಂದು ದಿನ ಏಕಾಂತದಲ್ಲಿ ತತ್ತ್ವರಹಸ್ಯವನ್ನು ಅರಿಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರ ಬಳಿಗೆ ಬಂದುದನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಪ್ರತಿಭಾಪ್ರಭಾವ (ಭಾಪ್ರ) ಮುಖಸದ್ಗುಣೈರ್ನಿಜೈ
ರತಿವಿಷ್ಣಯಂ ನಿಯಮಿನಾಂ ಮನೋ ನಯನ್ |

ಪುರುಧೀಃ ಕದಾಚಿದಥವೇದನಾಯಕಂ

ವಿಜನೇ ಶನ್ಯೇರುಪಸಸಾದ ತಂ ವನೇ

॥ 1 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಪ್ರತಿಭಾಪ್ರಭಾವ (ಭಾಪ್ರ) ಮುಖಸದ್ಗುಣೈಃ, ನಿಜೈಃ, ಅತಿವಿಷ್ಣಯಂ, ನಿಯಮಿನಾಂ, ಮನಃ, ನಯನ್, ಪುರುಧೀಃ, ಕದಾಚಿತ್, ಅಥ, ವೇದನಾಯಕಂ, ವಿಜನೇ, ಶನ್ಯೇಃ, ಉಪಸಸಾದ, ತಂ, ವನೇ |

ಅನ್ವಯ— ಅಥ, ನಿಜೈಃ, ಪ್ರತಿಭಾಪ್ರಭಾವಮುಖಸದ್ಗುಣೈಃ, ನಿಯಮಿನಾಂ, ಮನಃ, ಅತಿವಿಷ್ಣಯಂ, ನಯನ್, ಪುರುಧೀಃ, ಕದಾಚಿತ್, ವೇದನಾಯಕಂ, ತಂ, ವನೇ, ವಿಜನೇ, ಶನ್ಯೇಃ, ಉಪಸಸಾದ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಥ = ವೇದವ್ಯಾಸರನ್ನು ದರ್ಶನ ಮಾಡಿದ ಮೇಲೆ, ಬದರಿಕಾಶ್ರಮದಲ್ಲಿ ವಾಸ ಮಾಡಿದ ನಂತರ,

ನಿಜೈಃ = ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ತಮ್ಮ,

ಪ್ರತಿಭಾಪ್ರಭಾವ (ಭಾಪ್ರ) ಮುಖಸದ್ಗುಣೈಃ—

ಪ್ರತಿಭಾ = ಹೊಸ ಹೊಸ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಸ್ಮರಿಸುತ್ತಿರುವ ಬುದ್ಧಿ ವಿಶೇಷವೂ

ಪ್ರಭಾವ = ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸ್ಸು (ತೇಜಸ್ಸು)

ಪ್ರಮುಖ = ಮೊದಲಾಗಿ ಉಳ್ಳ,

ಸದ್ಗುಣೈಃ = ಉತ್ತಮ ಗುಣಗಳಿಂದ

ನಿಯಮಿನಾಂ = ಮುನಿಗಳ

ಮನಃ = ಮನಸ್ಸನ್ನು (ಮನಸ್ಸಿಗೆ)

ಅತಿವಿಷ್ಣಯಂ = ಅತ್ಯಂತ ಆಶ್ಚರ್ಯವನ್ನು

ನಯನ್ = ಹೊಂದಿಸುತ್ತಿರುವ
 ಪುರುಧೀಃ = ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು,
 ಕದಾಚಿತ್ = ಒಂದಾನೊಂದು ಸಮಯದಲ್ಲಿ
 ವೇದನಾಯಕಂ = ವೇದಗಳಿಗೆ ಒಡೆಯರಾದ
 ತಂ = ಆ ವೇದವ್ಯಾಸರನ್ನು
 ವನೇ = ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ
 ವಿಜನೇ = ಗುಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ (ರಹಸ್ಯವಾಗಿ)
 ಶನ್ಯಃ = ಮೆಲ್ಲನೆ
 ಉಪಸಸಾದ = ಸಮೀಪಿಸಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರಲ್ಲಿ ಸ್ವಭಾವಸಿದ್ಧವಾದ ಪ್ರತಿಭಾಶಕ್ತಿ, ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸ್ವಿನ ಕಾಂತಿ ಮುಂತಾದ ಉತ್ತಮವಾದ ಗುಣಗಳಿದ್ದುವು. ಈ ಗುಣಗಳನ್ನು ಕಂಡು ಬದರಿಕಾಶ್ರಮದಲ್ಲಿರುವ ಮುನಿಗಳಿಗೆ ಆಶ್ಚರ್ಯವಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರ ಜೊತೆಗೆ ಬದರಿಕಾಶ್ರಮದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಿರುವಾಗ ಒಂದಾನೊಂದು ದಿನ ಅವರು ಆ ನಿರ್ಜನಾರಣ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಏಕಾಂತದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರಿಂದ ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಲು ಅವರ ಬಳಿಗೆ ಹೋದರು. (ಉಪಸತ್ತಿ ಮಾಡಿದರು)

ವಿಗ್ರಹ—

ಪ್ರತಿಭಾಪ್ರಭಾವಮುಖಸದ್ಗುಣೈಃ— ಪ್ರತಿಭಾ ಚ ಪ್ರಭಾವಶ್ಚ (ಪ್ರಭಾಚ) ಪ್ರತಿಭಾಪ್ರಭಾವೌ, (ಪ್ರತಿಭಾಪ್ರಭೇ) ಪ್ರತಿಭಾಪ್ರಭಾವೌ (ಪ್ರತಿಭಾಪ್ರಭೇ) ಪ್ರಮುಖೌ (ಪ್ರಮುಖೇ) ಯೇಷಾಂ ತೇ ಪ್ರತಿಭಾಪ್ರಭಾ (ವ) (ಪ್ರ) ಮುಖಾಃ, ಸಂತಶ್ಚ ತೇ ಗುಣಾಶ್ಚ ಸದ್ಗುಣಾಃ, ಪ್ರತಿಭಾಪ್ರಭಾವಮುಖಾಶ್ಚ ತೇ ಸದ್ಗುಣಾಶ್ಚ ಪ್ರತಿಭಾಪ್ರಭಾವಮುಖಸದ್ಗುಣಾಃ, ತೈಃ ಪ್ರತಿಭಾಪ್ರಭಾವ (ಭಾಪ್ರ) ಮುಖಸದ್ಗುಣೈಃ |

ಅತಿವಿಸ್ಮಯಂ— ಅತ್ಯಂತಂ ವಿಸ್ಮಯಃ ಅತಿವಿಸ್ಮಯಃ, ತಂ ಅತಿವಿಸ್ಮಯಂ |

ನಿಯಮಿನಾಂ— ನಿಯಮಃ ವಿಷಾಂ ಅಸ್ತೀತಿ ನಿಯಮಿನಃ, ತೇಷಾಂ ನಿಯಮಿನಾಂ |

ಪುರುಧೀಃ— ಪುರುಃ ಧೀಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಪುರುಧೀಃ |

ವೇದನಾಯಕಂ— ವೇದಾನಾಂ ನಾಯಕಃ ವೇದನಾಯಕಃ |

ವಿಜನೇ— ವಿಗತಾಃ ಜನಾಃ ಯಸ್ಮಾತ್ ಸಃ ವಿಜನಃ, ತಸ್ಮಿನ್ ವಿಜನೇ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— 'ಉಪ' ಉಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ಪದ್ಧವಿಶರಣ ಗತ್ಯವಸಾದನೇಷು ಇತಿ ವಿಶರಣಗತ್ಯವಸಾದ-ನಾರ್ಥಕಾತ್ ಸದ್ಧಾತೋಃ ಭೂತಾನದ್ಯತನ ಪರೋಕ್ಷೇ ಲಿಟಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ "ಉಪಸಸಾದ" ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಉಪ-ಸಸಾದ ಸೇದತುಃ ಸೇದುಃ, ಸೇದಿಥ-ಸಸತ್ತ ಸೇದಥುಃ ಸೇದ, ಸಸಾದ-ಸಸದ ಸೇದಿವ ಸೇದಿಮ ||

ಪ್ರಯೋಗ— ಪುರುಧೀಃ ವೇದನಾಯಕಂ ಉಪಸಸಾದ (ಕರ್ತೃ) | ಪುರುಧಿಯಾ ವೇದನಾಯಕಃ ಉಪಸೇದೇ (ಕರ್ಮಣಿ) |

ವೃತ್ತ— ಸಜಸಾ, ಜಗೌ ಚ, ಯದಿಮಂಜು ಭಾಷೀನೇ | ಪ್ರತಿಭಾ, ಪ್ರಭಾಪ್ರ, ಮುಖಸ, ದ್ವೈರ್ನಿ, ಜೈಃ

ಈ ಲಕ್ಷಣದಂತೆ ಈ ಸರ್ಗದಲ್ಲಿ 53ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದವರೆಗೆ ಮಂಜುಭಾಷೀನೇ ವೃತ್ತವು ಇದೆ.

ಅವತಾರಿಕಾ— ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರಿಗೆ ಶ್ರೀಮದ್ಧರ ಗುರುತ್ವವೂ, ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಕಾರ್ಯರಿಗೆ ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರ ಶಿಷ್ಯತ್ವವೂ ಯೋಗ್ಯವಾದುದೆಂದು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಸುವಿಶೇಷಶೇಷವದಶೇಷವರ್ಣಿತ-

ಪ್ರತಿಬೋಧ್ಧರಸ್ಯ ನನು ಶಿಷ್ಯತೋಚಿತಾ ।

ಗುರುಮಾನಸಸ್ಯ ಗುರುತಾಽಪಿ ಸತ್ತತೇ-

ರಿತಿ ಸೋಪಸತ್ತಿರಮರೈರಮಾನ್ಯತ

॥ 2 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಸುವಿಶೇಷಶೇಷವದಶೇಷವರ್ಣಿತಪ್ರತಿಬೋಧ್ಧಃ, ಅಸ್ಯ, ನನು, ಶಿಷ್ಯತಾ, ಉಚಿತಾ, ಗುರು-ಮಾನಸಸ್ಯ, ಗುರುತಾ, ಅಪಿ, ಸತ್ತತೇ, ಇತಿ, ಸಾ, ಉಪಸತ್ತಿಃ, ಅಮರೈಃ, ಅಮಾನ್ಯತ ।

ಅನ್ವಯ— ಸುವಿಶೇಷಶೇಷವದಶೇಷವರ್ಣಿತಪ್ರತಿಬೋಧ್ಧಃ, ಗುರುಮಾನಸಸ್ಯ, ಅಸ್ಯ, ಶಿಷ್ಯತಾ, ಉಚಿತಾ, ನನು, ಸತ್ತತೇ (ಅಸ್ಯ = ಈ ವೇದವ್ಯಾಸರಿಗೆ) ಗುರುತಾಽಪಿ (ಉಚಿತಾ) ಇತಿ, ಸಾ, ಉಪಸತ್ತಿಃ, ಅಮರೈಃ, ಅಮಾನ್ಯತ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸುವಿಶೇಷಶೇಷವದಶೇಷವರ್ಣಿತಪ್ರತಿಬೋಧ್ಧಃ-

ಸುವಿಶೇಷ = ಒಳ್ಳೆಯ ರಹಸ್ಯವಾದ ತತ್ತ್ವಗಳ

ಶೇಷವತ್ = ಉಳಿದ ಅಂಶವುಳ್ಳ

ಅಶೇಷ = ಪೂರ್ಣಿಯಾಗಿ

ವರ್ಣಿತ = ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರಮೇಯವನ್ನು

ಪ್ರತಿಬೋಧ್ಧಃ = ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯುವ

ಗುರುಮಾನಸಸ್ಯ = ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರಿಗೆ

ಅಸ್ಯ = ಈ ವೇದವ್ಯಾಸರ

ಶಿಷ್ಯತಾ = ಶಿಷ್ಯರಾಗುವಿಕೆಯು

ಉಚಿತಾ ನನು = ಯೋಗ್ಯವಾಗಿದೆಯಷ್ಟೆ ?

ಸತ್ತತೇಃ = ಸಜ್ಜನರಕ್ಷಕರಾದ (ಅಸ್ಯ) ಈ ವೇದವ್ಯಾಸರಿಗೆ

ಗುರುತಾಽಪಿ = ಗುರುತ್ವವೂ (ಉಚಿತಾ = ಯೋಗ್ಯವಾದುದು)

ಇತಿ = ಎಂಬುದಾಗಿ

ಸಾ ಉಪಸತ್ತಿಃ = ಆ ಗುರುಸಮೀಪಪ್ರಾಪ್ತಿಯು

ಅಮರೈಃ = ದೇವತೆಗಳಿಂದ

ಅಮಾನ್ಯತ = ಗೌರವಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು.

ತಾರ್ಕಿಕ— ಬ್ರಹ್ಮಾದಿ ಸಮಸ್ತ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನೇ ಅವರವರ ಯೋಗ್ಯತೆಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಪರತತ್ತ್ವವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವನು. ಆದರೂ ಬ್ರಹ್ಮ ವಾಯುಗಳಿಗೆ ಹೇಗೆ ಬೋಧಿಸುವನೋ ಹಾಗೆ ರುದ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ಬೋಧಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಕೆಲವು ರಹಸ್ಯವಿಶೇಷಗಳನ್ನು ಉಳಿಸಿಕೊಂಡೇ ಅವರ ಯೋಗ್ಯತೆಗೆ ತಕ್ಕಷ್ಟು ತತ್ತ್ವವಿಶೇಷಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರವೇ ಬೋಧಿಸುವನು. ಆದುದರಿಂದ ರುದ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ತತ್ತ್ವವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವಾಗ ಪರಮಾತ್ಮನು ಯಾವ

ತತ್ತ್ವವಿಶೇಷಗಳನ್ನು ಉಳಿಸಿಕೊಂಡಿರುವನೋ ಅವುಗಳನ್ನೇ ಬ್ರಹ್ಮ ವಾಯುಗಳಿಗೆ ವರ್ಗಿಸುತ್ತಾನೆ. ಪ್ರಕೃತ ಈ ಮಧ್ಯಾಚಾರ್ಯರು ಮೂಲವಾಯುದೇವರ ಅಂಶಸಂಪೂರ್ಣರಾದುದರಿಂದ ಅವರು ಶ್ರೀ ವೇದವ್ಯಾಸರು ಹೇಳುವ ಎಲ್ಲಾ ರಹಸ್ಯತತ್ತ್ವಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ಸಮರ್ಥರು. ಅವರು ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರಿಗೆ ಶಿಷ್ಯರಾಗುವುದೂ, ಸಜ್ಜನರಿಗೆ ಸ್ವಾಮಿಯಾದ ಈ ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರು ಶ್ರೀಮದ್ಭರಿಗೆ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಿ ಗುರುವಾಗುವುದೂ ಯೋಗ್ಯವಾಗಿದೆ ಎಂದು ದೇವತೆಗಳು ಈ ಗುರುಶಿಷ್ಯಸಮಾಗಮವನ್ನು ಗೌರವಿಸಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಸುವಿಶೇಷಲೇಷವದಲೇಷವರ್ಣಿತಪ್ರತಿಬೋಧ್ವಾ— ಶೋಭನಾಶ್ಚ ತೇ ವಿಶೇಷಾಶ್ಚ ಸುವಿಶೇಷಾಃ, ಸುವಿಶೇಷಾಣಾಂ ಶೇಷಾಃ ಸುವಿಶೇಷಲೇಷಾಃ, ಸುವಿಶೇಷಲೇಷಾಃ ಅಸ್ಯ ಸಂತೀತಿ ಸುವಿಶೇಷಲೇಷವತ್, ಅಲೇಷಂ ಚ ತತ್ ವರ್ಣಿತಂ ಚ ಅಲೇಷವರ್ಣಿತಂ, ಸುವಿಶೇಷಲೇಷವಚ್ಚ ತತ್ ಅಲೇಷವರ್ಣಿತಂ ಚ ಸುವಿಶೇಷಲೇಷವದಲೇಷವರ್ಣಿತಂ, ಸುವಿಶೇಷಲೇಷವದಲೇಷವರ್ಣಿತಸ್ಯ ಪ್ರತಿಬೋಧ್ವಾ ಸುವಿಶೇಷ-ಲೇಷವದಲೇಷವರ್ಣಿತಪ್ರತಿಬೋಧ್ವಾ ತಸ್ಯ ಸುವಿಶೇಷಲೇಷವದಲೇಷವರ್ಣಿತಪ್ರತಿಬೋಧ್ವಾಃ |

ಶಿಷ್ಯತಾ— ಶಿಷ್ಯಸ್ಯ ಭಾವಃ ಶಿಷ್ಯತಾ |

ಗುರುಮಾನಸಸ್ಯ— ಗುರು ಮಾನಸಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಗುರುಮಾನಸಃ, ತಸ್ಯ ಗುರುಮಾನಸಸ್ಯ |

ಗುರುತಾ— ಗುರೋಃ ಭಾವಃ ಗುರುತಾ |

ಸತ್ತತೇಃ— ಸತಾಂ ಪತಿಃ ಸತ್ತತೀಃ ತಸ್ಯ ಸತ್ತತೇಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಮಾನ್ಯತ- ಮಾನಪೂಜಾರ್ಯಾಂ ಇತಿ ಪೂಜಾರ್ಥಕಾತ್ ಮಾನಧಾತೋಃ ಕರ್ಮಣಿ ಅನದ್ವೈತ-ಭೂತೇ ಲಬ್ಧ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ "ಅಮಾನ್ಯತ" ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಅಮಾನ್ಯತ	ಅಮಾನ್ಯತಾಂ	ಅಮಾನ್ಯಂತ,
ಅಮಾನ್ಯಧಾಃ	ಅಮಾನ್ಯಧಾಂ	ಅಮಾನ್ಯಧ್ವಂ,
ಅಮಾನ್ಯೇ	ಅಮಾನ್ಯವಹೇ	ಅಮಾನ್ಯಾಮಹೇ

ಪ್ರಯೋಗ— ಸಾ ಉಪಸತ್ತಿಃ ಅಮರೈಃ ಅಮಾನ್ಯತ (ಕರ್ಮಣಿ) | ತಾಂ ಉಪಸತ್ತಿಂ ಅಮರಾಃ ಅಮಾನಯನ್ (ಕರ್ತರಿ) |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಮೊದಲೇ ಜ್ಞಾನಪರಿಪೂರ್ಣರಾದ ಶ್ರೀಮನ್ಮಧ್ಯಾಚಾರ್ಯರ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರು ಮತ್ತಷ್ಟು ಹೆಚ್ಚಾದ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನವನ್ನು ತುಂಬಿಸಿದರೆಂದು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಪುರ ಏವ ಪೂರಿತಮಪೂರಯತ್ ಪುನ-

ರ್ನನು ಕೃಷ್ಣ ಏಷ ಪರಮಾರ್ಥಸಂಖ್ಯಯಾ |

ಭಗವನ್ಮನಃ ಪುರಮಿವಾಯತಂ ಪುರಾ

ನಿಜಧಾಮ ತಾಂ ಚ ಜಗ್ಯಹೇತದದ್ವೈತಮ್ || 3 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಪುರಃ, ಏವ, ಪೂರಿತಂ, ಅಪೂರಯತ್, ಪುನಃ, ನನು, ಕೃಷ್ಣಃ, ಏಷಃ, ಪರಮಾರ್ಥಸಂಖ್ಯಯಾ, ಭಗವನ್ಮನಃ, ಪುರಂ, ಇವ, ಆಯತಂ, ಪುರಾ, ನಿಜಧಾಮ, ತಾಂ, ಚ, ಜಗ್ಯಹೇ, ತತ್, ಅದ್ವೈತಂ |

ಅನ್ವಯ— ಏಷಃ ಪುರಃ ಏವ ಪರಮಾರ್ಥಸಂಖ್ಯಯಾ ಪೂರಿತಂ ನಿಜಧಾಮ ಆಯತಂ ಭಗವನ್ನನಃ, ಪುರಾ (ಪೂರಿತಂ) ನಿಜಧಾಮ ಪುರಂ ಪರಮಾರ್ಥಸಂಖ್ಯಯಾ ಇವ ಪುನಃ ಅಪೂರಯತ್, ತತ್ ಚ ತಾಂ ಜಗೃಹೇ (ಇತಿ) ಅದ್ಭುತಂ ನನು ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಏಷಃ = ಈ ವ್ಯಾಸರೂಪಿಯಾದ ಕೃಷ್ಣನು

ಪುರಃ ಏವ = ಮೊದಲೇ

ಪರಮಾರ್ಥಸಂಖ್ಯಯಾ = ತತ್ತ್ವ ಜ್ಞಾನದಿಂದ

ಪೂರಿತಂ = ತುಂಬಿದ

ನಿಜಧಾಮ = ತನ್ನ ಮನೆಯಾದ

ಆಯತಂ = ವಿಶಾಲವಾದ

ಭಗವನ್ನನಃ = ಷಡ್ಭುಕ್ತೈಶ್ವರ್ಯಸಂಪನ್ನರಾದ ಶ್ರೀಮದ್ಧರ ಮನಸ್ಸನ್ನು

ಪುರಾ = ಹಿಂದೆ

(ಪೂರಿತಂ = ತುಂಬಿದ್ದು)

ನಿಜಧಾಮ = ತನ್ನ ಮನೆಯಾದ

ಪುರಂ = ದ್ವಾರಕಾ ಪಟ್ಟಣವನ್ನು

ಪರಮಾರ್ಥಸಂಖ್ಯಯಾ ಇವ = ಹೆಚ್ಚಾದ ಕೋಟಿ ಸಂಖ್ಯೆಯಂತೆ

ಪುನಃ = ತಿರುಗಿ

ಅಪೂರಯತ್ = ತುಂಬಿಸಿದನು,

ತತ್ ಚ = ಆ ಮಧ್ಯರ ಮನಸ್ಸು ಮತ್ತು ದ್ವಾರಕಾಪಟ್ಟಣವೂ

ತಾಂ = ಆ ತತ್ತ್ವ ಜ್ಞಾನವನ್ನು, ಬಹು ಸಂಪತ್ತನ್ನೂ

ಜಗೃಹೇ = ಸ್ವೀಕರಿಸಿತು (ಇತಿ = ಎಂಬುದು)

ಅದ್ಭುತಂ = ಅಶ್ಚರ್ಯವು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಹಿಂದೆ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಅನೇಕ ಕೋಟಿ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಹಣದಿಂದ ತುಂಬಿದ್ದ ತನ್ನ ವಾಸಸ್ಥಳವಾದ ದ್ವಾರಕಾ ಪಟ್ಟಣಕ್ಕೆ, ಜರಾಸಂಧ, ಕಾಲಯವನ, ನರಕಾಸುರ, ಬಾಣಾಸುರ ಮುಂತಾದವರನ್ನು ಕೊಂದು, ಪರಾಜಯಗೊಳಿಸಿ, ಅಲ್ಲಿದ್ದ ಅಸಂಖ್ಯಾತವಾದ ಧನವನ್ನು ಪುನಃ ತುಂಬಿದ್ದನು. ಹಾಗೆಯೇ ಈಗ ವ್ಯಾಸರೂಪಿಯಾದ ಕೃಷ್ಣನು ತನ್ನ ವಾಸಸ್ಥಳವಾದ ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಷಾರ್ಯ ಮನಸ್ಸು ಮೊದಲೇ ತುಂಬಿದ್ದರೂ ಪುನಃ ರುದ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ಮೀರಿದ ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಕವಾದ ತತ್ತ್ವ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಅಲ್ಲಿ ತುಂಬಿದನು. ಈ ರೀತಿ ಮೊದಲೇ ತುಂಬಿಕೊಂಡಿದ್ದರೂ ದ್ವಾರಕಾಪಟ್ಟಣ ಮತ್ತು ಆಚಾರ್ಯ ಮನಸ್ಸು ಮರಳಿ ತುಂಬಲು ಅವಕಾಶವಿರುವಷ್ಟು ವಿಶಾಲವಾದುದು. ಅಶ್ಚರ್ಯಕರ !

ವಿಗ್ರಹ—

ಪರಮಾರ್ಥಸಂಖ್ಯಯಾ— ಪರಮಾರ್ಥ ಚ ಸಾ ಸಂಖ್ಯಾ ಚ ಪರಮಾರ್ಥಸಂಖ್ಯಾ, ತಯಾ । ಪರಮಾಶ್ಚ ತೇ ಅರ್ಥಾಶ್ಚ ಪರಮಾರ್ಥಾಃ, ಪರಮಾರ್ಥಾನಾಂ ಸಂಖ್ಯಾ ಪರಮಾರ್ಥಸಂಖ್ಯಾ, ತಯಾ ಪರಮಾರ್ಥಸಂಖ್ಯಯಾ ।

ಭಗವನ್ಮನಃ— ಭಗಃ ಅನ್ಯ ಅಸ್ತೀತಿ ಭಗವಾನ್, ಭಗವತಃ ಮನಃ ಭಗವನ್ಮನಃ |

ನಿಜಧಾಮ— ನಿಜಂ ಚ ತತ್ ಧಾಮ ಚ ನಿಜಧಾಮ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಪೂರಯತ್- ಪೂರೀ ಅಪ್ಯಾಯನೇ ಇತಿ ಅಪ್ಯಾಯನಾರ್ಥಕಾತ್ ಪೂರಧಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಕರ್ತರಿ, ಭೂತಾನದ್ಯತನಕ್ರಿಯಾರ್ಥಕಲಪ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ "ಅಪೂರಯತ್" ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಅಪೂರಯತ್ ಅಪೂರಯತಾಂ ಅಪೂರಯನ್,
ಅಪೂರಯಃ ಅಪೂರಯತಂ ಅಪೂರಯತ,
ಅಪೂರಯಂ ಅಪೂರಯಾವ ಅಪೂರಯಾಮ ||

ಜಗ್ಯಹೇ- ಗ್ರಹ ಉಪಾದಾನೇ ಇತಿ ಉಪಾದಾನಾರ್ಥಕಾತ್ ಗ್ರಹಧಾತೋಃ ಭೂತಾನದ್ಯತನಪರೋಕ್ಷೇ ಲಿಟಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ "ಜಗ್ಯಹೇ" ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಜಗ್ಯಹೇ ಜಗ್ಯಹಾತೇ ಜಗ್ಯಹಿರೇ, ಜಗ್ಯಹಿಷೇ ಜಗ್ಯಹಾಥೇ ಜಗ್ಯಹಿದ್ವೇ, ಜಗ್ಯಹೇ ಜಗ್ಯಹಿವಹೇ ಜಗ್ಯಹಿಮಹೇ ||

ಪ್ರಯೋಗ— ಏಷ ಕೃಷ್ಣಃ ಭಗವನ್ಮನಃ ಅಪೂರಯತ್ (ಕರ್ತರಿ) | ಏತೇನ ಕೃಷ್ಣೇನ ಭಗವನ್ಮನಃ ಅಪೂರ್ಯತ (ಕರ್ಮಣಿ) ತತ್ ತಾಂ ಜಗ್ಯಹೇ (ಕರ್ತರಿ) | ತೇನ ಸಾ ಜಗ್ಯಹೇ (ಕರ್ಮಣಿ) |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಣಿ— ಶ್ರೀಮನ್ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ವೇದಭಾರತ ಪುರಾಣಗಳ ರಹಸ್ಯತತ್ವಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಅತ್ಯಲ್ಪಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ಶ್ರವಣ ಮಾಡಿದರು.

ಇತಿಹಾಸಸುಂದರಪುರಾಣಸೂತ್ರಸ-

ತ್ವಿಯಪಂಚರಾತ್ರನಿಜಭಾವಸಂಯುತಮ್ |

ಅಶ್ಯಕ್ಷೋದನಂತಹೃದನಂತತೋಽಚಿರಾತ್

ಪರಮಾರ್ಥಮಪ್ಯಗಣಿತಾಗಮಾವಲೇಃ

|| 4 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಇತಿಹಾಸಸುಂದರಪುರಾಣಸೂತ್ರಸತ್ವಿಯಪಂಚರಾತ್ರನಿಜಭಾವಸಂಯುತಂ, ಅಶ್ಯಕ್ಷೋತ್, ಅನಂತ-ಹೃತ್, ಅನಂತತಃ, ಅಚಿರಾತ್, ಪರಮಾರ್ಥಂ, ಅಪಿ, ಅಗಣಿತಾಗಮಾವಲೇಃ |

ಅನ್ವಯ— ಅನಂತಹೃತ್, ಅನಂತತಃ ಅಗಣಿತಾಗಮಾವಲೇಃ, ಇತಿಹಾಸ ಸುಂದರ ಪುರಾಣ ಸೂತ್ರ ಸತ್ಪ್ರಿಯ ಪಂಚರಾತ್ರ ನಿಜಭಾವ ಸಂಯುತಂ, ಪರಮಾರ್ಥಂ ಅಪಿ, ಅಚಿರಾತ್ ಅಶ್ಯಕ್ಷೋತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅನಂತಹೃತ್ = ಅಪರಿಮಿತವಾದ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳ ಶ್ರೀಮದ್ಧರು,

ಅನಂತತಃ = ಅನಂತ ನಾಮಕರಾದ ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸ ದೇವರ ದಸೆಯಿಂದ

ಅಗಣಿತಾಗಮಾವಲೇಃ = ಅಸಂಖ್ಯಾಕವಾದ ವೇದಗಳ ಸಮೂಹದ

ಇತಿಹಾಸಸುಂದರಪುರಾಣಸೂತ್ರಸತ್ವಿಯಪಂಚರಾತ್ರನಿಜಭಾವಸಂಯುತಂ-

ಇತಿಹಾಸ = ಭಾರತ ಮೂಲರಾಮಾಯಣವೆಂಬ ಇತಿಹಾಸಗಳು

ಸುಂದರ = ಸಾತ್ವಿಕವಾದ

ಪುರಾಣ = ಪುರಾಣಗಳ (ಪುರಾಣಗಳ ಸಾತ್ವಿಕ ಭಾಗಗಳ)

ಸೂತ್ರ = ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳು

ಸತ್‌ಪ್ರಿಯ = ವಿಷ್ಣುಭಕ್ತರಿಗೆ ಸಂತೋಷಪ್ರದವಾದ

ಪಂಚರಾತ್ರ = ಪಂಚರಾತ್ರಾಗಮದ, ಇವುಗಳ

ನಿಜಭಾವ = ಸ್ವಾರ್ಥಾವಿಕವಾದ ಮುಖ್ಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ

ಸಂಯುತಂ = ಕೂಡಿರುವ

ಪರಮಾರ್ಥಂ ಅಪಿ = ಉತ್ತಮವಾದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನೂ

ಅಚಿರಾತ್ = ಬೇಗನೆ

ಅಶ್ವಕೋತ್ = ಕೇಳಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಮಹಾಭಾರತ ಮತ್ತು ಮೂಲರಾಮಾಯಣಗಳೆಂಬ ಇತಿಹಾಸಗಳು, ಸಾತ್ವಿಕ ಪುರಾಣಗಳು ಮತ್ತು ಸಾತ್ವಿಕವಾದ ಇತರ ಪುರಾಣ ಭಾಗಗಳು, ಬ್ರಹ್ಮಮೀಮಾಂಸಾಸಾಸ್ತ್ರ, ಸಜ್ಜನರಿಗೆ ಆನಂದಕರವಾದ ಪಂಚರಾತ್ರಾಗಮ ಇವುಗಳ ಸ್ವಾರ್ಥಾವಿಕವಾದ ಮುಖ್ಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯಸಹಿತವಾಗಿ ಆನಂತವೇದಗಳ ಉತ್ತಮವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಶ್ರೀವೇದ-ವ್ಯಾಸರು ಪೂರ್ಣಜ್ಞಾನಪುಳ್ಳವರಾದ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥರಿಗೆ ಮತ್ತು ವಿಶೇಷರಹಸ್ಯಾರ್ಥಗಳ ಸಹಿತವಾಗಿ ಉಪದೇಶಿಸಿದರು. ಶ್ರೀಮಧ್ವರು ಬಹಳ ಬೇಗನೆ ಆ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಜಗದ್ಗುರುಗಳಾಗಿಯೂ, ತನಗೆ ವಿಶೇಷತಃ ಗುರುಗಳಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರಿಂದ ಕೇಳಿದರು.

ವಿಶೇಷಾಂಶ— “ಇತಿಹಾಸ ಪುರಾಣಾಭ್ಯಾಂ ವೇದಂ ಸಮುಪಬೃಂಹಯೇತ್” ಎಂಬ ವಚನದಂತೆ ಸಾತ್ವಿಕವಾದ ಇತಿಹಾಸ ಪುರಾಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ವೇದಾರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ವೇದದ ಆಪಾರಾರ್ಥವನ್ನಾಗಲೀ, ರಾಜಸ ತಾಮಸ ಗ್ರಂಥಾನುಸಾರಿಯಾದ ಅರ್ಥವನ್ನಾಗಲೀ ಪ್ರಮಾಣವೆಂದು ತಿಳಿಯಬಾರದು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಇತಿಹಾಸಸುಂದರಪುರಾಣಸೂತ್ರಸತ್ತಿಯಪಂಚರಾತ್ರನಿಜಭಾವಸಂಯುತಂ— ಸುಂದರಾಣಿ ಚ ತಾನಿ ಪುರಾಣಾನಿ ಚ ಸುಂದರಪುರಾಣಾನಿ, ಸತಾಂ ಪ್ರಿಯಂ ಸತ್‌ಪ್ರಿಯಂ, ಸತ್‌ಪ್ರಿಯಂ ಚ ತತ್ ಪಂಚರಾತ್ರಂ ಚ ಸತ್‌ಪ್ರಿಯಪಂಚರಾತ್ರಂ, ಇತಿಹಾಸರ್ದ ಇತಿಹಾಸರ್ದ ಇತಿಹಾಸೌ, ಇತಿಹಾಸೌ ಚ ಸುಂದರಪುರಾಣಾನಿ ಚ ಸೂತ್ರಾಣಿ ಚ ಸತ್‌ಪ್ರಿಯಪಂಚರಾತ್ರಂ ಚ ಇತಿಹಾಸಸುಂದರಪುರಾಣ ಸೂತ್ರಸತ್‌ಪ್ರಿಯಪಂಚರಾತ್ರಾಣಿ, ನಿಜಶ್ಚಾಸೌ ಭಾವರ್ದ ನಿಜಭಾವಃ, ಇತಿಹಾಸಸುಂದರಪುರಾಣ-ಸೂತ್ರಸತ್ತಿಯಪಂಚರಾತ್ರಾಣಾಂ ನಿಜಭಾವಃ ಇತಿಹಾಸಸುಂದರಪುರಾಣಸೂತ್ರಸತ್ತಿಯಪಂಚರಾತ್ರ-ನಿಜಭಾವಃ, ಇತಿ ಭಾವೇನ ಸಂಯುತಃ, ತಂ ಇತಿಹಾಸಸುಂದರಪುರಾಣಸೂತ್ರಸತ್ತಿಯಪಂಚರಾತ್ರ-ನಿಜಭಾವಸಂಯುತಂ |

ಅನಂತಹೃತ್— ಅನಂತಂ ಹೃತ್ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಅನಂತಹೃತ್ |

ಅನಂತತಃ— ಅನಂತಾತ್ ಇತಿ ಅನಂತತಃ |

ಪರಮಾರ್ಥಂ— ಪರಮಶ್ಚಾಸೌ ಅರ್ಥರ್ದ ಪರಮಾರ್ಥಃ, ತಂ ಪರಮಾರ್ಥಂ |

ಅಗಣಿತಾಗಮಾವಲೀಃ— ಅಗಮಾನಾಂ ಅವಲೀಃ ಅಗಮಾವಲೀಃ, ಅಗಣಿತಾ ಚ ಸಾ ಅಗಮಾವಲೀರ್ದ ಅಗಣಿತಾಗಮಾವಲೀಃ, ತಸ್ಯಾಃ ಅಗಣಿತಾಗಮಾವಲೀಃ |

ತ್ರಿಯಾಪದ— ಶ್ರುತವಣೇ ಇತಿ ಶ್ರವಣಾರ್ಥಕಾತ್ ಶ್ರುತಾತೋಃ ಪರಸ್ವೈಪದಿನಃ ಕರ್ತರಿ ಅನಂತಜನ್ಮಭೂತೇ ಲಜ್ಞ, ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ "ಅಶ್ಯಣೋತ್" ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಅಶ್ಯಣೋತ್ ಅಶ್ಯಣುತಂ ಅಶ್ಯಣ್, ಅಶ್ಯಣೋಃ ಅಶ್ಯಣುತಂ ಅಶ್ಯಣುತ, ಅಶ್ಯಣವಂ ಅಶ್ಯಣುವ-
ಅಶ್ಯಣ್ ಅಶ್ಯಣುಮ-ಅಶ್ಯಣ್ ||

ಪ್ರಯೋಗ— ಅನಂತಹೃತ್ ಆಗಮಾವಲೇಃ ಪರಮಾರ್ಥಂ ಅಪಿ ಅಶ್ಯಣೋತ್ (ಕರ್ತರಿ) | ಅನಂತಹೃದಾ ಆಗಮಾವಲೇಃ ಪರಮಾರ್ಥಃ ಅಪಿ ಅಶ್ಯಣುತ (ಕರ್ಮಣಿ) |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಹಿಂದೆ ಅನೇಕ ಜನ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಋಜುಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ತತ್ತ್ವರಹಸ್ಯ-
ವನ್ನು ಅರಿತವರಾದಾಗ್ಯೂ, ಶ್ರೀವ್ಯಾಸರು ವಿಶೇಷಾನುಗ್ರಹವನ್ನು ಮಾಡಿ ಮತ್ತೂ ವಿಶೇಷ ಪ್ರತಿಭೆಯುಳ್ಳವರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದರು.

ಋಜುಪುಂಗವಸ್ಯ ಪರಿಜಾನತಃ ಸ್ವಯಂ

ಸಕಲಂ ತದಪ್ಯಲಮನಂತಜನ್ಮಸು |

ಸ್ವತ್ತತೋರ್ವನುಗ್ರಹಬಲಾದಮುಷ್ಯತಾಂ

ವಿಶಿಶೇಷ ಶೇಷಶಯನಃ ಪುನರ್ಧಿಯಮ್ || 5 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಋಜುಪುಂಗವಸ್ಯ, ಪರಿಜಾನತಃ, ಸ್ವಯಂ, ಸಕಲಂ, ತತ್, ಅಪಿ, ಅನಂತಜನ್ಮಸು, ಸ್ವತ್ತತೋರ್ವ-
ನುಗ್ರಹಬಲಾತ್, ಅಮುಷ್ಯ, ತಾಂ, ವಿಶಿಶೇಷ, ಶೇಷಶಯನಃ, ಪುನಃ, ಧಿಯಂ |

ಅನ್ವಯ— ಶೇಷಶಯನಃ ಅನಂತಜನ್ಮಸು ಸ್ವತ್ತತೋರ್ವನುಗ್ರಹಬಲಾತ್, ತತ್ ಸಕಲಂ ಅಪಿ ಸ್ವಯಂ ಪರಿಜಾನತಃ
ಅಮುಷ್ಯ ಋಜುಪುಂಗವಸ್ಯ, ತಾಂ ಧಿಯಂ ಪುನಃ ಅಲಂ ವಿಶಿಶೇಷ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಶೇಷಶಯನಃ = ಶೇಷಶಾಯಿಯಾದ ನಾರಾಯಣನಿಗಿಂತ ಅಭಿನ್ನರಾದ ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರು,

ಅನಂತಜನ್ಮಸು = ಹಿಂದೆ ಕಳೆದ ಜನ್ಮಗಳಲ್ಲಿ (ಕಳೆದ ಸರ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ)

ಸ್ವತ್ತತೋರ್ವನುಗ್ರಹಬಲಾತ್ -

ಸ್ವತ್ತತ = ತನ್ನಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ

ಉರು = ಹೆಚ್ಚಾದ

ಅನುಗ್ರಹಬಲಾತ್ = ಪ್ರಸಾದ (ಸ್ನೇಹ ವಿಶೇಷ)ದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ,

ತತ್ = (ಆಗ) ಉಪದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟ

ಸಕಲಂ ಅಪಿ = ಎಲ್ಲವನ್ನೂ

ಸ್ವಯಂ = ತಾನಾಗಿಯೇ

ಪರಿಜಾನತಃ = (ತನ್ನ ಪ್ರತಿಭೆಯ ಬಲದಿಂದ) ತಿಳಿದಿರುವ

ಅಮುಷ್ಯ = ಈ

ಋಜುಪುಂಗವಸ್ಯ = ಶ್ರೇಷ್ಠ ಋಜುಯೋಗಿಗಳಾದ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ,

ತಾಂ = ಹಿಂದೆಯೇ ಇದ್ದಂತಹ

ಮತಿಂ = ಸರ್ವವಿಷಯಕವಾದ ಜ್ಞಾನವನ್ನು

ಪುನಃ = ಮತ್ತೆ

ಅಲಂ = ಚೆನ್ನಾಗಿ

ವಿಶಿಶೇಷ = ವಿಶೇಷದಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶೇಷಶಯನನಾದ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನಿಗಿಂತ ಅಭಿನ್ನರು ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರು. ಅವರೇ ಜಗದ್ಗುರು-
ಗಳಾದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಾವತಾರಿಗಳಾದ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಮುಖ್ಯ ಗುರುಗಳು. ಈ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಹಿಂದಿನ
ಅನೇಕಜನ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಗತಕಾಲದಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ತನ್ನ ಸ್ವಾಭಾವಿಕಪ್ರತಿಭಾ ಬಲದಿಂದ ಈಗ ವೇದವ್ಯಾಸರು ಉಪದೇಶ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ
ವಿಷಯವನ್ನೆಲ್ಲಾ ತಿಳಿದಿದ್ದರು. ಋಜುಯೋಗೀಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಸರ್ವಜ್ಞರು. ಆದರೂ ಶ್ರೀವೇದ-
ವ್ಯಾಸರು ತನ್ನ ಪರಮಾನುಗ್ರಹದಿಂದ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಸರ್ವವಿಷಯಕವಾದ ಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಉಪದೇಶದಿಂದ
ವಿಶೇಷವನ್ನಂಟು ಮಾಡಿದರು. ಇದು ಅಚಿಂತ್ಯಾದ್ವಿತ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಮಾತ್ರವೇ ಸಾಧ್ಯ. ಇದು ದೇವಶ್ರೇಷ್ಠರಿಗೆ
ಮಾತ್ರವೇ ತಿಳಿಯತಕ್ಕ ಪ್ರಮೇಯ. (ಸರ್ವಜ್ಞರಾದ ಶ್ರೀಮದ್ಭಗಿ ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರ ಉಪದೇಶದಿಂದ ಏನು ಪ್ರಯೋಜನ
ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಇಲ್ಲಿ ಉತ್ತರ ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು).

ವಿಶೇಷಾಂಶ—

- (1) ಬ್ರಹ್ಮಪದವಿಗೆ ಯೋಗ್ಯರಾದ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಋಜುಗಳೆಂದು ಹೆಸರು. ಅವರು 100 ಗುಂಪಾಗಿ
ಇರುತ್ತಾರೆ. ಅವರೆಲ್ಲರೂ ಒಬ್ಬರಾದ ಮೇಲೆ ಒಬ್ಬರು ವಾಯುಪದವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಅನಂತರ
ಬ್ರಹ್ಮಪದವಿಗೆ ಬರುತ್ತಾರೆ. ಅವರೆಲ್ಲರೂ ಸಮಾನರು. ಒಬ್ಬರಿಗಿಂತ ಇನ್ನೊಬ್ಬರಿಗೆ ಉತ್ತಮತ್ವವಿಲ್ಲ.
ಆದ್ದರಿಂದ 'ಋಜುಪುಂಗವಸ್ಯ' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಋಜುಶ್ಚಾಸೌ ಪುಂಗವಸ್ಯ' ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ ಮಾಡಬೇಕು.
ಋಜುಯೋಗಿಗಳು ರುದ್ರಾದಿಗಳಿಗಿಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠರು ಎಂದು ಅದರ ಅರ್ಥ.
- (2) ಅಥವಾ 'ಋಜುನಾಂ ಪುಂಗವಃ' ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ ಮಾಡಬಹುದು. ಆಗ ಋಜುಗಳೆಂದರೆ ಮನೋ-
ವಾಕ್ಯಾಯಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ವಿರೋಧವನ್ನು ಮಾಡದಿರುವ ಭಗವದ್ಭಕ್ತರಾದ ದೇವತೆಗಳ
(ಸಜ್ಜನರ) ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠರು ಎಂದು ಅರ್ಥ.
- (3) ಅಥವಾ 'ಋಜುನಾಂ ಪುಂಗವಃ' ಎಂದೇ ವಿಗ್ರಹ. ಋಜು ಎಂದರೆ ಋಜುಯೋಗಿಗಳೆಂದೇ ಅರ್ಥ.
ಋಜುಯೋಗಿಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವರೂಪದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಒಬ್ಬರಿಗಿಂತ ಒಬ್ಬರಿಗೆ ಶ್ರೇಷ್ಠತ್ವವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ
ವಾಯುಪದವಿಯನ್ನು ಹೊಂದದಿರುವವರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ವಾಯುಪದವಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ
ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಶ್ರೇಷ್ಠರೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಸರ್ವಾಧಿಕಾರಿಗಳಲ್ಲಿ ವಾಯುದೇವರು
ಉತ್ತಮರೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಅನಂತಜನ್ಮ— ಅನಂತಾನಿ ಚ ತಾನಿ ಜನ್ಮಾನಿ ಚ ಅನಂತಜನ್ಮಾನಿ, ತೇಷು ಅನಂತಜನ್ಮಸು |

ಸ್ವತ್ತೋರ್ವನುಗ್ರಹಬಲಾತ್— ಸ್ವೇನ ಕೃತಃ ಸ್ವತ್ತಃ, ಉರುಶ್ಚಾಸೌ ಅನುಗ್ರಹಶ್ಚ ಉರ್ವನುಗ್ರಹಃ,
ಸ್ವತ್ತಶ್ಚಾಸೌ ಉರ್ವನುಗ್ರಹಶ್ಚ ಸ್ವತ್ತೋರ್ವನುಗ್ರಹಃ, ಸ್ವತ್ತೋರ್ವನುಗ್ರಹಸ್ಯ ಬಲಂ ಸ್ವತ್ತೋರ್ವ-
ನುಗ್ರಹಬಲಂ, ತಸ್ಮಾತ್ ಸ್ವತ್ತೋರ್ವನುಗ್ರಹಬಲಾತ್ |

ಶೇಷಶಯನಃ— ಶೇಷಃ ಶಯನಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಶೇಷಶಯನಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ವಿಶಿಶೇಷ- ವಿ ಉಪಸರ್ಗ ಪೂರ್ವಕಾತ್ ಶಿಷ್ಟಲ್ಯ ವಿಶೇಷಣೇ (ಶೇಷಣೇ) (ಶಿಷ, ಅತಿಶಯೇ) ಇತಿ ವಿಶೇಷಣಾರ್ಥಕಾತ್ (ಅತಿಶಯಾರ್ಥಕಾತ್) ಶಿಷಧಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಪರಸ್ವೈಪದಿನಃ ಕರ್ತರಿ ಭೂತಾನದ್ವೇಷ- ಪರೋಕ್ಷೇ ಲಿಟಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ ವಿಶಿಶೇಷ ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ವಿ-ಶಿಶೇಷ ಶಿಶಿಷತುಃ ಶಿಶಿಷುಃ, ಶಿಶೇಷಿಥ ಶಿಶಿಷಥುಃ ಶಿಶಿಷ, ಶಿಶೇಷ ಶಿಶಿಷವ ಶಿಶಿಷಮ ||

ಪ್ರಯೋಗ— ಶೇಷಶಯನಃ ತಾಂ ಧಿಯಂ ವಿಶಿಶೇಷ (ಕರ್ತರಿ) |

ಶೇಷಶಯನೇನ ಸಾ ಧೀಃ ವಿಶಿಶೇಷೇ (ಕರ್ಮಣಿ) |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಣಿ— ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಷಾರ್ಯರು ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರೊಂದಿಗೆ ಆ ಬದರಿಕಾಶ್ರಮದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ ಮತ್ತೊಂದು ಆಶ್ರಮದಲ್ಲಿರುವ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನ ಮತ್ತೊಂದು ರೂಪವನ್ನು ವಂದಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ತೆರಳಿದರು.

ಅಥ ಬಾದರಾಯಣಸಹಾಯಸಂಪದಾ

ಪ್ರಯಯೌ ಪ್ರಣೇತು(ಪ್ರಣಂತು)ಮಮಿತಾಂತರೋ ಯುತಃ |

ಅಪಿ ನಾದಿರಾಯಣಪದೋದಿತಂ ಹರೇ-

ವಪುರಂತರಂ ಲಸಿತಮಾಶ್ರಮಾಂತರೇ

|| 6 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅಥ, ಬಾದರಾಯಣಸಹಾಯಸಂಪದಾ, ಪ್ರಯಯೌ, ಪ್ರಣೇತುಂ, (ಪ್ರಣಂತುಂ) ಅಮಿತಾಂತರಃ, ಯುತಃ, ಅಪಿ, ನಾದಿರಾಯಣಪದೋದಿತಂ, ಹರೇಃ, ವಪುರಂತರಂ, ಲಸಿತಂ, ಆಶ್ರಮಾಂತರೇ |

ಅನ್ವಯ— ಅಥ, ಬಾದರಾಯಣಸಹಾಯಸಂಪದಾ ಯುತಃ ಅಮಿತಾಂತರಃ, ಆಶ್ರಮಾಂತರೇ ಲಸಿತಂ, ನಾದಿರಾಯಣಪದೋದಿತಂ ಹರೇಃ ವಪುರಂತರಂ ಅಪಿ ಪ್ರಣೇತುಂ (ಪ್ರಣಂತುಂ) ಪ್ರಯಯೌ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಥ = ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರಿಂದ ಸಕಲ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಶ್ರವಣ ಮಾಡಿದ ನಂತರ,

ಬಾದರಾಯಣಸಹಾಯಸಂಪದಾ-

ಬಾದರಾಯಣ = ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರೆಂಬ (ರ)

ಸಹಾಯ ಸಂಪದಾ = ಸಹಾಯ ಸಂಪತ್ತಿಯಿಂದ

ಯುತಃ = ಕೂಡಿದ

ಅಮಿತಾಂತರಃ = ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು

ಆಶ್ರಮಾಂತರೇ = ಮತ್ತೊಂದು ಆಶ್ರಮದಲ್ಲಿ

ಲಸಿತಂ = ವಿರಾಜಿತವಾದ

ನಾದಿ = ನಾ ಎಂಬ ಅಕ್ಷರವು ಆದಿಯಲ್ಲಿ ಉಳ್ಳ

ರಾಯಣಪದ = ರಾಯಣ ಎಂಬ ಪದದಿಂದ (ನಾರಾಯಣ ಎಂಬ ರಬ್ಬದಿಂದ)

ಉದಿತಂ = ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ

ಹರೇಃ = ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನ

ವಪುರಂತರಂ ಅಪಿ = ಮತ್ತೊಂದು ರೂಪವನ್ನು ಕೂಡ

ಪ್ರಣೇತುಂ (ಪ್ರಣಂತಂ) = ನಮಸ್ಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ

ಪ್ರಯಯೌ = ಹೋದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಮದ್ಭರು, ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರಿಂದ ಸಮಸ್ತಸಚ್ಚಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನೂ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಶ್ರವಣ ಮಾಡಿದರು. ಅನಂತರ ಮೂಲರೂಪಿಯಾದ ನಾರಾಯಣನಿಗಿಂತ ಅಭಿನ್ನರಾದ ನಾರಾಯಣಮುನಿಗಳು ಅಲ್ಲಿಯೇ ಸಮೀಪದ ಮತ್ತೊಂದು ಆಶ್ರಮದಲ್ಲಿ ತಪಸ್ಸು ಮಾಡುತ್ತಾ ವಿರಾಜಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಅವರನ್ನೂ ಸಹ ನಮಸ್ಕರಿಸಲು ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರ ಸಹಾಯದಿಂದ ಹೋದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಬಾದರಾಯಣಸಹಾಯಸಂಪದಾ— ಬದರಾಣಾಂ ಇದಂ ಬಾದರಂ, ಬಾದರಂ ಆಯನಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಬಾದರಾಯಣಃ, ಸಹಾಯ ಏವ ಸಂಪತ್ ಸಹಾಯಸಂಪತ್, ಬಾದರಾಯಣಸ್ಯ ಸಹಾಯಸಂಪತ್ ಬಾದರಾಯಣಸಹಾಯಸಂಪತ್, ತಯಾ ಬಾದರಾಯಣಸಹಾಯಸಂಪದಾ |

ಅಮಿತಾಂತರಃ— ಅಮಿತಂ ಆಂತರಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಅಮಿತಾಂತರಃ |

ನಾದಿರಾಯಣಪದೋದಿತಂ— ನಾ ಆದಿಃ ಯಸ್ಯ ತತ್ ನಾದಿ, ರಾಯಣ ಇತಿ ಪದಂ ರಾಯಣಪದಂ, ನಾದಿ ಚ ತತ್ ರಾಯಣಪದಂ ಚ ನಾದಿರಾಯಣಪದಂ, ನಾದಿರಾಯಣಪದೇನ ಉದಿತಂ ನಾದಿರಾಯಣಪದೋದಿತಂ, ತತ್ ನಾದಿರಾಯಣಪದೋದಿತಂ |

ವಪುರಂತರಂ— ಅನ್ಯತ್ ವಪುಃ ವಪುರಂತರಂ, ತತ್ ವಪುರಂತರಂ |

ಆಶ್ರಮಾಂತರಂ— ಅನ್ಯಃ ಆಶ್ರಮಃ ಆಶ್ರಮಾಂತರಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಪ್ರ-ಯಯೌ (ಸರ್ಗ 7 ಶ್ಲೋಕ 58 ನೋಡಿರಿ) |

ಪ್ರಯೋಗ— ಅಮಿತಾಂತರಃ ಪ್ರಯಯೌ (ಕರ್ತರಿ) | ಅಮಿತಾಂತರೇಣ ಪ್ರಯಯೇ (ಭಾವೇ) |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ನಾರಾಯಣಾಶ್ರಮದಲ್ಲಿ ತಾಪಸರೂಪಿಯಾದ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನನ್ನು ಶ್ರೀಮದ್ಭರು ಕಂಡರೆಂದು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ತಮಪಶ್ಯದಾಶ್ರಮವರೇ ಪ್ರಭೂತಧೀ-

ಜ್ಞಲನಂ ಜ್ಞಲಂತಮಿವ ಧೂಮವರ್ಜಿತಮ್ |

ವರವಲ್ಲಾಕಲಿತಮೌಂಜಿಮೇಖಿಲಂ

ವಿಲಸಜ್ಜಟಾವಲಯಮಾದಿಪೂರುಷಮ್

|| 7 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ತಂ, ಅಪಶ್ಯತ್, ಆಶ್ರಮವರೇ, ಪ್ರಭೂತಧೀಃ, ಜ್ಞಲನಂ, ಜ್ಞಲಂತಂ, ಇವ, ಧೂಮವರ್ಜಿತಂ, ವರವಲ್ಲಾಕಲಿತಮೌಂಜಿಮೇಖಿಲಂ, ವಿಲಸಜ್ಜಟಾವಲಯಂ, ಆದಿಪೂರುಷಂ |

ಅನ್ವಯ— ಪ್ರಭೂತಧೀಃ ಆಶ್ರಮವರೇ, ವರವಲ್ಲಾಕಲಿತಮೌಂಜಿಮೇಖಿಲಂ, ವಿಲಸಜ್ಜಟಾವಲಯಂ, ಆದಿ-ಪೂರುಷಂ ತಂ ಧೂಮವರ್ಜಿತಂ ಜ್ಞಲಂತಂ ಜ್ಞಲನಂ ಇವ, ಅಪಶ್ಯತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಪ್ರಭೂತಧೀಃ = ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಬೋಧರು

ಆಶ್ರಮವರೇ = ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಆಶ್ರಮದಲ್ಲಿ

ವರವಲ್ಕಲಾಕಲಿತಮೌಂಜಮೇಖಲಂ -

ವರವಲ್ಕಲ = ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ನಾರುಬಟ್ಟೆಯಿಂದ

ಆಕಲಿತ = ಕೂಡಿದ

ಮೌಂಜಮೇಖಲಂ = ಮುಂಜವೆಂಬ ತೃಣದಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಉಡಿದಾರವುಳ್ಳ,

ವಿಲಸತ್ = ಶೋಭಿಸುತ್ತಿರುವ,

ಜಟಾವಲಯಂ = ಜಟಾಮಂಡಲವುಳ್ಳ,

ಆದಿಪೂರುಷಂ = ಪುರಾಣ ಪುರುಷನಾದ

ತಂ = ಆ ನಾರಾಯಣ ಮುನಿಯನ್ನು

ಧೂಮವರ್ಜಿತಂ = ಹೊಗೆ ಇಲ್ಲದಿರುವ

ಜ್ವಲಂತಂ = ಉರಿಯುತ್ತಿರುವ

ಜ್ವಲನಂ ಇವ = ಅಗ್ನಿಯನ್ನೆಂಬಂತೆ

ಅಪಶ್ಯತ್ = ನೋಡಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ನಾರಾಯಣಮುನಿಗಳು ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಗಳು. ಅವರು ಮುಂಜವೆಂಬ ಹುಲ್ಲಿನಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಉಡಿದಾರವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ನಾರುಬಟ್ಟೆಯ ಕೌಶೀನವನ್ನು ಧರಿಸಿದ್ದರು. ಅವರು ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿದ್ದ ಜಟೆಯ ಸುತ್ತಲೂ ಪ್ರಭಾಮಂಡಲವು ಶೋಭಿಸುತ್ತಿತ್ತು. ಹೊಗೆಯಿಲ್ಲದೆ ಉರಿಯುತ್ತಿರುವ ಅಗ್ನಿಯಂತೆ ಪ್ರಕಾಶಮಾನರಾದ ಇಂತಹ ನಾರಾಯಣಮುನಿಗಳನ್ನು ಪೂರ್ಣಾಚಾರ್ಯರು ಬದರಿಹಾತ್ರಮದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ ಅವರ ಮತ್ತೊಂದು ಆಶ್ರಮದಲ್ಲಿ ನೋಡಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಆಶ್ರಮವರೇ— ಆಶ್ರಮೇಷು ವರೇ ಆಶ್ರಮವರೇ, ತಸ್ಮಿನ್ ಆಶ್ರಮವರೇ ।

ಪ್ರಭೂತಧೀಃ— ಪ್ರಭೂತಾ ಧೀಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಪ್ರಭೂತಧೀಃ ।

ಧೂಮವರ್ಜಿತಂ— ಧೂಮೇನ ವರ್ಜಿತಃ ಧೂಮವರ್ಜಿತಃ, ತಂ ಧೂಮವರ್ಜಿತಂ ।

ವರವಲ್ಕಲಾಕಲಿತಮೌಂಜಮೇಖಲಂ— ವರಂ ಚ ತತ್ ವಲ್ಕಲಂ ವರವಲ್ಕಲಂ, ವರವಲ್ಕಲೇನ ಆಕಲಿತಾ ವರವಲ್ಕಲಾಕಲಿತಾ, ಮುಂಜಾನಾಂ ಇಯಂ ಮೌಂಜಃ, ಮೌಂಜರೇವ ಮೇಖಲಾ ಮೌಂಜಮೇಖಲಾ, ವರವಲ್ಕಲಾಕಲಿತಾ ಮೌಂಜಮೇಖಲಾ ಯಸ್ಯ ಸಃ ವರವಲ್ಕಲಾಕಲಿತಮೌಂಜಮೇಖಲಃ, ತಂ ವರವಲ್ಕಲಾಕಲಿತಮೌಂಜಮೇಖಲಂ । (ಮುಂಜಾನಾಂ ಇಯಂ ಮೌಂಜಃ, ಮೌಂಜಃ ಚ ಸಾ ಮೇಖಲಾ ಚ ಮೌಂಜಮೇಖಲಾ । ಜ್ಯಾಪೋಃ ಸಂಕ್ಷಾಚ್ಚಂದಸೋರ್ಬಹುಲಂ ಇತಿ ಪ್ರಸ್ಥಃ) ।

ವಿಲಸಜ್ಜಟಾವಲಯಂ— ವಿಲಸನ್ ಜಟಾವಲಯಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ವಿಲಸಜ್ಜಟಾವಲಯಃ, ತಂ ವಿಲಸಜ್ಜಟಾವಲಯಂ ।

ಆದಿಪೂರುಷಂ— ಆದಿಶಾಸ್ತ್ರಾ ಪೂರುಷಶ್ಚ ಆದಿಪೂರುಷಃ, ತಂ ಆದಿಪೂರುಷಂ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಪಶ್ಯತ್- ದೃಶಿ ಪ್ರೇಕ್ಷಣೇ ಇತಿ ಪ್ರೇಕ್ಷಣಾರ್ಥಕಾತ್ ದೃಶ್‌ಧಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಕರ್ತರಿ ಪರಸ್ಪ್ರಪದಿನಃ ಅನದೃತಃಪೂತೇ ಲಪ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ “ಅಪಶ್ಯತ್” ಇತಿ ರೂಪಮ್ । ।

ಅಪಶ್ಯತ್ ಅಪಶ್ಯತಾಂ ಅಪಶ್ಯನ್, ಅಪಶ್ಯಃ ಅಪಶ್ಯತಂ ಅಪಶ್ಯತಃ, ಅಪಶ್ಯಂ ಅಪಶ್ಯಾವ ಅಪಶ್ಯಾಮು ॥

ಪ್ರಯೋಗ— ಪ್ರಭೂತಧೀಃ ತಂ ಅಪಶ್ಯತ್ (ಕರ್ತರಿ) । ಪ್ರಭೂತಧಿಯಾ ಸಃ ಅದೃಶ್ಯತ (ಕರ್ಮಣಿ) ।

ಅವತಾರಿಕಾ— ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಕಂಡ ತಾವಸರೂಪಿಯಾದ ನಾರಾಯಣನನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಅತಿದುರ್ಜಯೇಂದ್ರಿಯಜಯಾದಿರೂಪಿಕಾ

ತಪಸಾ ವಸಂತಮಿವ ಸಂತತಂ ವನೇ |

ನಿಜರೂಪಭೂತನಿರಪೇಕ್ಷನಿರ್ಮಲ-

ಪ್ರಚುರಾತ್ಮಸೌಖ್ಯರತಮಪ್ಯನಾರತಮ್

|| 8 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅತಿದುರ್ಜಯೇಂದ್ರಿಯಜಯಾದಿರೂಪಿಕಾ, ತಪಸಾ, ವಸಂತಂ, ಇವ, ಸಂತತಂ, ವನೇ, ನಿಜ-
ರೂಪಭೂತನಿರಪೇಕ್ಷ ನಿರ್ಮಲಪ್ರಚುರಾತ್ಮಸೌಖ್ಯರತಂ, ಅಪಿ, ಅನಾರತಂ |

ಅನ್ವಯ— ಅನಾರತಂ ನಿಜರೂಪಭೂತನಿರಪೇಕ್ಷನಿರ್ಮಲಪ್ರಚುರಾತ್ಮಸೌಖ್ಯರತಂ ಅಪಿ, ಸಂತತಂ ಅತಿ-
ದುರ್ಜಯೇಂದ್ರಿಯಜಯಾದಿರೂಪಿಕಾ, ತಪಸಾ ವನೇ ವಸಂತಂ ಇವ (ಅಪತ್ಯತ್) |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅನಾರತಂ = ಯಾವಾಗಲೂ

ನಿಜರೂಪಭೂತನಿರಪೇಕ್ಷನಿರ್ಮಲಪ್ರಚುರಾತ್ಮಸೌಖ್ಯರತಂ-

ನಿಜ = ನಿತ್ಯವಾದ

ರೂಪಭೂತ = ಸ್ವರೂಪಾತ್ಮಕವಾದ

ನಿರಪೇಕ್ಷ = ವಿಷಯಾಪೇಕ್ಷೆ ಇಲ್ಲದಿರುವ

ನಿರ್ಮಲ = ದೋಷರಹಿತವಾದ

ಪ್ರಚುರ = ಪರಿಪೂರ್ಣವಾದ

ಆತ್ಮಸೌಖ್ಯ = ಸ್ವರೂಪಾನಂದದಲ್ಲಿ

ರತಂ ಅಪಿ = ನಿರತನಾಗಿದ್ದರೂ (ಸ್ವರೂಪಾನಂದವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿದ್ದರೂ),

ಸಂತತಂ = ಯಾವಾಗಲೂ

ಅತಿದುರ್ಜಯೇಂದ್ರಿಯಜಯಾದಿರೂಪಿಕಾ-

ಅತಿದುರ್ಜಯ = ನಿಗ್ರಹಿಸಲು ಅತ್ಯಂತ ಅಶಕ್ತವಾದ

ಇಂದ್ರಿಯಜಯಾದಿರೂಪಿಕಾ = ಮನಸ್ಸು, ನಾಲಿಗೆ ಮುಂತಾದ ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ನಿಗ್ರಹದಿಂದ

ಭೂಶಯನ ಮೊದಲಾದ ಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳ,

ತಪಸಾ ವನೇ = ಶಪ್ಸನಿಂದ (ಕೊಡಿಕೊಂಡು) ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ

ವಸಂತಂ ಇವ = ವಾಸ ಮಾಡುವವನೋ ಎಂಬಂತಿರುವ ,

(ತಂ ನಾರಾಯಣಂ) ಅಪತ್ಯತ್ = ಆ ನಾರಾಯಣ ಮುನಿಯನ್ನು ನೋಡಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಸ್ವಯಂ ಮೂಲರೂಪಿಯಾದ ನಾರಾಯಣಾಭಿಷ್ಠನಾದ ಆ ನಾರಾಯಣಮುನಿಯು ತನ್ನ
ಸ್ವರೂಪವೇ ಆಗಿರುವ ಯಾವ ಒಂದು ಪ್ರಾಕೃತ ಬಾಹ್ಯ ವಿಷಯಾಪೇಕ್ಷೆ ಇಲ್ಲದಿರುವ ಪರಿಪೂರ್ಣವಾದ ಆನಂದವನ್ನು
ನಿರಂತರವಾಗಿ ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾ ಇರುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗಿದ್ದರೂ ಅವನು ಜಯಿಸಲು ಅತ್ಯಂತ ಕಷ್ಟಸಾಧ್ಯಗಳಾದ ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು
ನಿಗ್ರಹಿಸುವುದು, ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಮಲಗುವುದು, ಚಳಿ, ಗಾಳಿ, ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಸಹಿಸುವುದು ಇವೇ ಮುಂತಾದ

ತಪಸ್ಸನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ ಕ್ಷೇರವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನೆಂದು ಅಜ್ಞರಿಗೆ ಭ್ರಾಂತಿಯನ್ನುಂಟು ಮಾಡುತ್ತಾ ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ವಾಸ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನು. ಇಂತಹ ನಾರಾಯಣ ಮುನಿಯನ್ನು ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಬೋಧರು ನೋಡಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಅತಿದುರ್ಜಯೇಂದ್ರಿಯಜಯಾದಿರೂಪಿಣಾ— ದುಃಖೇನ ಜೇತುಂ ಶಕ್ಯಾನಿ ದುರ್ಜಯಾನಿ, ಅತ್ಯಂತಂ ದುರ್ಜಯಾನಿ ಅತಿದುರ್ಜಯಾನಿ, ಅತಿದುರ್ಜಯಾನಿ ಚ ತಾನಿ ಇಂದ್ರಿಯಾಣಿ ಚ ಅತಿ-ದುರ್ಜಯೇಂದ್ರಿಯಾಣಿ, ಅತಿದುರ್ಜಯೇಂದ್ರಿಯಾಣಾಂ ಜಯಃ ಅತಿದುರ್ಜಯೇಂದ್ರಿಯಜಯಃ, ಸಃ ಅದಿಃ ಯಸ್ಯ ತತ್ ಅತಿದುರ್ಜಯೇಂದ್ರಿಯಜಯಾದಿ, ತಚ್ಚ ತತ್ ರೂಪಂ ಚ ಅತಿದುರ್ಜಯೇಂದ್ರಿಯಜಯಾದಿರೂಪಂ, ಅತಿದುರ್ಜಯೇಂದ್ರಿಯಜಯಾದಿರೂಪಂ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ಯೇತಿ ಅತಿದುರ್ಜಯೇಂದ್ರಿಯಜಯಾದಿರೂಪಿಣ, ತೇನ ಅತಿದುರ್ಜಯೇಂದ್ರಿಯಜಯಾದಿ-ರೂಪಿಣಾ |

ನಿಜರೂಪಭೂತನಿರವೇಕ್ಷನಿರ್ಮಲಪ್ರಚುರಾತ್ಮಸೌಖ್ಯರತಂ— ಸುಖಮೇವ ಸೌಖ್ಯಂ, ಆತ್ಮನಃ ಸೌಖ್ಯಂ ಆತ್ಮಸೌಖ್ಯಂ, ನಿಜಂ ಚ ತತ್ ರೂಪಂ ಚ ನಿಜರೂಪಂ, ನಿಷ್ಣಾಂತಂ ಅಪೇಕ್ಷಾಯಾಃ ನಿರವೇಕ್ಷಂ (ನಿರ್ಗತಾ ಅಪೇಕ್ಷಾ ಯಸ್ಮಾತ್ ತತ್ ನಿರವೇಕ್ಷಂ), ನಿಷ್ಣಾಂತಂ ಮಲಾತ್ ನಿರ್ಮಲಂ, (ನಿರ್ಗತಂ ಮಲಂ ಯಸ್ಮಾತ್ ತತ್ ನಿರ್ಮಲಂ), ನಿಜರೂಪಂ ಚ ತತ್ ಭೂತಂ ಚ ನಿರವೇಕ್ಷಂ ಚ ನಿರ್ಮಲಂ ಚ ತತ್ ಪ್ರಚುರಂ ಚ ತತ್ ಆತ್ಮಸೌಖ್ಯಂ ಚ ನಿಜರೂಪಭೂತನಿರವೇಕ್ಷನಿರ್ಮಲಪ್ರಚುರಾತ್ಮಸೌಖ್ಯರತಃ, ತಂ ನಿಜರೂಪಭೂತನಿರವೇಕ್ಷನಿರ್ಮಲಪ್ರಚುರಾತ್ಮಸೌಖ್ಯರತಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಯಾಪದವಿಲ್ಲ.

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಶ್ರೀಮನ್ನೆಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನನ್ನು ಸಂದರ್ಶಿಸಿದ ನಂತರ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಆಲೋಚಿಸಿದ ಬಗೆಯ ವಿವರಣೆ.

ನಯನದ್ವಯೇನ ನಲಿನಪ್ರಭಾಮುಷಾ

ಪರಿಪುಲ್ಲತಾವಿಲಸಿತೇನ ವಿಸ್ಮಯಾತ್ |

ತಮವೇಕ್ಷ್ಯ ಧರ್ಮಜಮಧರ್ಮದುರ್ಲಭಂ

ಮನಸೇತಿ ಭೂರಿತರಮಾನಸೋಽಸ್ಮರತ್ || 9 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ನಯನದ್ವಯೇನ, ನಲಿನಪ್ರಭಾಮುಷಾ, ಪರಿಪುಲ್ಲತಾವಿಲಸಿತೇನ, ವಿಸ್ಮಯಾತ್, ತಂ, ಅವೇಕ್ಷ್ಯ, ಧರ್ಮಜಂ, ಅಧರ್ಮದುರ್ಲಭಂ, ಮನಸಾ, ಇತಿ, ಭೂರಿತರಮಾನಸಃ, ಅಸ್ಮರತ್ |

ಅನ್ವಯ— ಭೂರಿತರಮಾನಸಃ, ಪರಿಪುಲ್ಲತಾವಿಲಸಿತೇನ ನಲಿನಪ್ರಭಾಮುಷಾ ನಯನದ್ವಯೇನ, ಅಧರ್ಮ-ದುರ್ಲಭಂ ಧರ್ಮಜಂ ತಂ ಅವೇಕ್ಷ್ಯ, ವಿಸ್ಮಯಾತ್ ಮನಸಾ ಇತಿ ಅಸ್ಮರತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಭೂರಿತರಮಾನಸಃ = ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು

ಪರಿಪುಲ್ಲತಾವಿಲಸಿತೇನ = ಅರಳಿರುವುದರಿಂದ (ತೆರೆದಿರುವುದರಿಂದ) ಶೋಭಿಸುತ್ತಿರುವ

ನಲಿನ ಪ್ರಭಾಮುಷಾ = ತಾವರೆಯ ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಆವರಿಸುತ್ತಿರುವ
 ನಯನದ್ವಯೇನ = ಎರಡು ಕಣ್ಣುಗಳಿಂದ,
 ಅಧರ್ಮ ದುರ್ಲಭಂ = ಪುಣ್ಯವಿಲ್ಲದ ಪುರುಷರಿಂದ (ಪಾಪಿಗಳಿಂದ) ಹೊಂದಲು ಅಶಕ್ತನಾದ,
 ಧರ್ಮಜಂ = ಯಮಧರ್ಮನ ಮಗನಾದ
 ತಂ = ಆ ನಾರಾಯಣ ಮುನಿಯನ್ನು
 ಅವೇಕ್ಷ್ಯ = ನೋಡಿ,
 ವಿಸ್ಮಯಾತ್ = ಆಶ್ಚರ್ಯದಿಂದ
 ಮನಸಾ = ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ
 ಇತಿ = ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ರೀತಿಯಿಂದ
 ಅಸ್ಮರತ್ = ಸ್ಮರಿಸಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಆ ನಾರಾಯಣ ಮುನಿಯು ಯಮಧರ್ಮನ ಮಗನು. ಪುಣ್ಯ ಮಾಡದವರಿಂದ ಅವನನ್ನು ನೋಡಲು ಮತ್ತು ಹೊಂದಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು ಅರಳಿದ ತಾವರೆ ಹೂವಿನ ಸೌಂದರ್ಯಕ್ಕಿಂತಲೂ ಮಿಗಿಲಾದ ಸೌಂದರ್ಯವುಳ್ಳ ತನ್ನ ಶರೀರದ ಎರಡು ಕಣ್ಣುಗಳಿಂದ ಆ ನಾರಾಯಣ ಮುನಿಯನ್ನು ನೋಡಿ ಆಶ್ಚರ್ಯಪಟ್ಟರು ಮತ್ತು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಯೇ ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ರೀತಿಯಿಂದ ಸ್ಮರಿಸಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ನಯನದ್ವಯೇನ— ನಯನಯೋಃ ದ್ವಯಂ ನಯನದ್ವಯಂ, ತೇನ ನಯನದ್ವಯೇನ |

ನಲಿನಪ್ರಭಾಮುಷಾ— ನಲಿನಯೋಃ ಪ್ರಭಾ ನಲಿನಪ್ರಭಾ, ನಲಿನಪ್ರಭಾಂ ಮುಷ್ಣಾತಿತಿ ನಲಿನಪ್ರಭಾ-
 ಮುಟ್, ತೇನ ನಲಿನಪ್ರಭಾಮುಷಾ | (ಮುಟ್ ಮುಷೀ ಮುಂಷಿ)

ಪರಿಪುಲ್ಲತಾವಿಲಸಿತೇನ— ಪರಿಪುಲ್ಲಯೋಃ ಭಾವಃ ಪರಿಪುಲ್ಲತಾ, ಪರಿಪುಲ್ಲತಯಾ ವಿಲಸಿತಂ ಪರಿಪುಲ್ಲತಾ-
 ವಿಲಸಿತಂ, ತೇನ ಪರಿಪುಲ್ಲತಾವಿಲಸಿತೇನ |

ಧರ್ಮಜಂ— ಧರ್ಮಾತ್ ಜಾಯತೇ ಇತಿ ಧರ್ಮಜಃ, ತಂ ಧರ್ಮಜಂ |

ಅಧರ್ಮದುರ್ಲಭಂ— ನ ವಿದ್ಯತೇ ಧರ್ಮಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಅಧರ್ಮಾಃ, ದುಃಖೇನ ಲಬ್ಧುಂ ಶಕ್ಯಃ
 ದುರ್ಲಭಃ, ಅಧರ್ಮಃ ದುರ್ಲಭಃ ಅಧರ್ಮದುರ್ಲಭಃ, ತಂ ಅಧರ್ಮದುರ್ಲಭಂ | (ನ ಧರ್ಮ
 ಅಧರ್ಮ, ಅಧರ್ಮೇಣ ದುರ್ಲಭಃ ಅಧರ್ಮದುರ್ಲಭಃ, ತಂ ಅಧರ್ಮದುರ್ಲಭಂ) |

ಭೂರಿತರಮಾನಸಃ— ಅತಿರಯೇನ ಭೂರಿ ಭೂರಿತರಂ, ಭೂರಿತರಂ ಮಾನಸಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ
 ಭೂರಿತರಮಾನಸಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಸ್ಮರತ್ - ಸ್ಮೃ ಸ್ಮರಣೆ (ಚಿಂತಾಯಾಂ) ಇತಿ ಸ್ಮರಣಾರ್ಥಕಾತ್ (ಚಿಂತಾರ್ಥಕಾತ್)
 ಸ್ಮೃದಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಪರಸ್ಪೃಪದಿನಃ ಅನದೃಶನ ಭೂತೇ ಲಬ್ಧ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ "ಅಸ್ಮರತ್" ಇತಿ
 ರೂಪಮ್ |

ಅಸ್ಮರತ್ ಅಸ್ಮರತಾಂ ಅಸ್ಮರನ್, ಅಸ್ಮರಃ ಅಸ್ಮರತಂ ಅಸ್ಮರತ, ಅಸ್ಮರಂ ಅಸ್ಮರಾವ ಅಸ್ಮರಾಮ ||

ಪ್ರಯೋಗ— ಭೂರಿತರಮಾನಸಃ ಮಾನಸಾ ಇತಿ ಅಸ್ಮರತ್ (ಕರ್ತರಿ) | ಭೂರಿತರಮಾನಸೇನ ಮನಸಾ ಇತಿ
 ಅಸ್ಮರಯತ (ಕರ್ಮಣಃ) |

ಅವತಾರಿಕಾ— ಶ್ರೀಮದ್ಧರು ಆ ನಾರಾಯಣನನ್ನು ನೋಡಿ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಚಿಂತಿಸಿದ ಪ್ರಕಾರವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಜಗತಾಂ ಚತುರ್ದಶತಯಂ ಚತುರ್ಮುಖ

ಪ್ರಮುಖೈರ್ಯುತಂ ಪ್ರಲಯಮಾನಿನಾಯ ಯಃ |

ಸಮಮುಲ್ಲಸನ್ ಕಮಲಯೈವ ಕೇವಲಂ

ಪರಮಃ ಸ ಏಷ ಹಿ ಪುರಾಣಪೂರುಷಃ

|| 10 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಜಗತಾಂ, ಚತುರ್ದಶತಯಂ, ಚತುರ್ಮುಖಪ್ರಮುಖೈಃ, ಯುತಂ, ಪ್ರಲಯಂ, ಅನಿನಾಯ, ಯಃ, ಸಮಂ, ಉಲ್ಲಸನ್, ಕಮಲಯಾ, ಏವ, ಕೇವಲಂ, ಪರಮಃ, ಸಃ, ಏಷಃ, ಹಿ, ಪುರಾಣಪೂರುಷಃ |

ಅನ್ವಯ— ಕೇವಲಂ ಕಮಲಯೈವ ಸಮಂ ಉಲ್ಲಸನ್ ಯಃ, ಚತುರ್ಮುಖಪ್ರಮುಖೈಃ ಯುತಂ ಜಗತಾಂ ಚತುರ್ದಶತಯಂ ಪ್ರಲಯಂ ಅನಿನಾಯ, ಪರಮಃ ಪುರಾಣಪೂರುಷಃ ಸಃ ಏಷಃ ಹಿ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಕೇವಲಂ = ಅತಿಶಯವಾಗಿ (ಹೆಚ್ಚಾಗಿ)

ಕಮಲಯಾ ಏವ ಸಮಂ = ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯೊಡನೆಯೇ

ಉಲ್ಲಸನ್ = ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವ (ವಿಹರಿಸುತ್ತಿರುವ)

ಯಃ = ಯಾವ ನಾರಾಯಣನು

ಚತುರ್ಮುಖಪ್ರಮುಖೈಃ = ಚತುರ್ಮುಖ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಮೊದಲಾದವರಿಂದ

ಯುತಂ = ಕೂಡಿದ

ಜಗತಾಂ = ಲೋಕಗಳ

ಚತುರ್ದಶತಯಂ = ಹದಿನಾಲ್ಕರ ಸಮುದಾಯವನ್ನು

ಪ್ರಲಯಂ = ನಾರವನ್ನು

ಅನಿನಾಯ = ಹೊಂದಿಸಿದನೋ,

ಪರಮಃ = ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದ

ಪುರಾಣಪೂರುಷಃ = ಅನಾದಿಪುರುಷನಾದ

ಸಃ = ಅವನೇ

ಏಷಃ ಹಿ = ಈ ಯಮಧರ್ಮನ ಮಗನಾಗಿ (ಅವತಾರ ಮಾಡಿ)ದ್ದಾನಷ್ಟೆ

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಚತುರ್ಮುಖ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಮೊದಲಾದ ಅನಂತಾನಂತಜೀವರಾಶಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಲೋಕಸಮುದಾಯವನ್ನು ನಾರಗೊಳಿಸಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯನ್ನು ಮಾತ್ರ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನು ಅತಿಶಯವಾಗಿ ವಿಹರಿಸುವನು. ಅಂತಹ ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದ ಜಗತ್ಪ್ರಭುವೇ ಯಮಧರ್ಮನ ಮಗನಾಗಿ ಅವತರಿಸಿ ನನ್ನ ಕಣ್ಣೆದುರಿಗೆ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನಷ್ಟೆ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಚತುರ್ದಶತಯಂ— ಚತುರ್ದಶ ಅವಯವಾಃ ಅನ್ಯೇತಿ (ಯಸ್ಯ ತತ್) ಚತುರ್ದಶತಯಂ, ತತ್ ಚತುರ್ದಶತಯಂ |

ಚತುರ್ಮುಖಪ್ರಮುಖೈಃ— ಚತ್ವಾರಿ ಮುಖಾನಿ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಚತುರ್ಮುಖಃ, ಚತುರ್ಮುಖಃ ಪ್ರಮುಖಃ
ಯೇಷಾಂ ತೇ ಚತುರ್ಮುಖಪ್ರಮುಖಾಃ, ತೈಃ ಚತುರ್ಮುಖಪ್ರಮುಖೈಃ |

ಪುರಾಣಪೂರುಷಃ— ಪುರಾಣಶಾಸ್ತ್ರಾಃ ಪೂರುಷಶ್ಚ ಪುರಾಣಪೂರುಷಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಆನಿನಾಯ- ಆಡ್ ಪೂರ್ವಕಾತ್ ಣೇಡ್ ಪ್ರಾಪಣೇ (ನೀ) ಇತಿ ಪ್ರಾಪಣಾರ್ಥಕಾತ್ ನಿಧಾತೋಃ
ದ್ವಿತರ್ಮಕಾತ್ ಪರಸ್ಯಪದಿನಃ ಕರ್ತರಿ ಭೂತಾನದ್ಯತನ ಪರೋಕ್ಷೇ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ “ಆನಿನಾಯ”
ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಆ-ನಿನಾಯ ನಿನ್ಯತುಃ ನಿನ್ಯುಃ, ನಿನಯಿಥ-ನಿನೇಥ ನಿನ್ಯಥುಃ ನಿನ್ಯುಃ, ನಿನಾಯ-ನಿನಯ ನಿನ್ಯಿವ
ನಿನ್ಯಮು||

ಪ್ರಯೋಗ— ಯಃ ಜಗತಾಂ ಚತುರ್ದಶತಯಂ ಪ್ರಲಯಂ ಆನಿನಾಯ (ಕರ್ತರಿ) | ಯೇನ ಜಗತಾಂ
ಚತುರ್ದಶತಯಂ (ದ್ವಿತೀಯಾ) ಪ್ರಲಯಃ ಆನಿನ್ಯೇ (ಕರ್ಮಣಿ) |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಈ ರೀತಿ ಸಂಹಾರವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಮಾಡತಕ್ಕವನೆಂಬುದು ಮಾತ್ರವಲ್ಲ, ಯಥಾಯೋಗ್ಯವಾಗಿ ಸ್ವೇತರ
ಸಕಲ ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತನೂ ಈತನೇ ಎಂದು ಚಿಂತಿಸಿದರನ್ನುತ್ತಾರೆ.

ತ್ರಿಗುಣಾಕೃತಿಪ್ರಕೃತಿತೋ ಮಹತ್ತತ-

ಸ್ತಿವಿಧಾಮಹಂಕೃತಿಮಮರ್ತ್ಯಖಾನ್ಯತಃ |

ಅಪಿಭೂತಪಂಚಕಮಿತೋಽಂಡಮಂಡಲಂ

ಭಗವಾನಸಾವಿಹ ಜಗಂತಿ ಚಾಸ್ತಜತ್

|| 11 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ತ್ರಿಗುಣಾಕೃತಿಪ್ರಕೃತಿತಃ, ಮಹತ್, ತತಃ, ತ್ರಿವಿಧಾಂ, ಅಹಂಕೃತಿಂ, ಅಮರ್ತ್ಯಖಾನಿ, ಅತಃ, ಅಪಿ,
ಭೂತಪಂಚಕಂ, ಇತಃ, ಅಂಡಮಂಡಲಂ, ಭಗವಾನ್, ಅಸೌ, ಇಹ, ಜಗಂತಿ, ಚ, ಅಸ್ತಜತ್ |

ಅನ್ವಯ— ಭಗವಾನ್ ಅಸೌ, ತ್ರಿಗುಣಾಕೃತಿಪ್ರಕೃತಿತಃ, ಮಹತ್ ತತಃ ತ್ರಿವಿಧಾಂ ಅಹಂಕೃತಿಂ, ಅತಃ ಅಮರ್ತ್ಯಖಾನಿ,
ಭೂತಪಂಚಕಂ, ಅಪಿ, ಇತಃ ಅಂಡಮಂಡಲಂ ಇಹ, ಜಗಂತಿ ಚ, ಅಸ್ತಜತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಭಗವಾನ್ = ಷಡ್ಗುಣೈಶ್ವರ್ಯಸಂಪನ್ನನಾದ

ಅಸೌ = ಈ ಪುರಾಣ ಪುರುಷನಾದ ನಾರಾಯಣನು,

ತ್ರಿಗುಣಾಕೃತಿಪ್ರಕೃತಿತಃ = ಸತ್ತ್ವ, ರಜಸ್ಸು, ತಮಸ್ಸು ಎಂಬ ಮೂರು ಗುಣಗಳೇ ಸ್ವರೂಪವಾಗಿ ಉಳ್ಳ ಪ್ರಧಾನ,
ಜಡ ಪ್ರಕೃತಿ, ಎಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳ (ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯೇ ಅಭಿಮಾನಿಯಾಗಿ ಉಳ್ಳ) ಮೂಲ ಪ್ರಕೃತಿಯ
ದೇವಿಯಿಂದ

ಮಹತ್ = ಮಹತ್ತತ್ವವನ್ನೂ, ಮಹತ್ತತ್ವಾಭಿಮಾನಿಯಾದ ಚತುರ್ಮುಖ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನೂ,

ತತಃ = ಆ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಆ ಮಹತ್ತತ್ವದ ದೇವಿಯಿಂದ

ತ್ರಿವಿಧಾಂ = ವೈಕಾರಿಕ, ತೈಜಸ, ತಾಮಸ, ಎಂಬ ಮೂರು ವಿಧವಾದ

ಅಹಂಕೃತಿಂ = ಅಹಂಕಾರ ತತ್ವವನ್ನೂ (ಅಹಂಕಾರತತ್ವಾಭಿಮಾನಿಯಾದ ರುದ್ರನನ್ನೂ) ,

ಅತಃ = ಈ ಮೂರು ಬಗೆಯ ಅಹಂಕಾರ ತತ್ತ್ವಗಳಿಂದ

ಅಮರ್ತ್ಯಖಾನಿ = ದೇವತೆಗಳು, ಇಂದ್ರಿಯಗಳು,

ಭೂತಪಂಚಕಂ ಅಪಿ = ಭೂಮಿ, ನೀರು, ತೇಜಸ್ಸು, ವಾಯು, ಆಕಾಶವೆಂಬ ಐದು ಭೂತಗಳನ್ನೂ

ಇತಃ = ಈ ಪಂಚಮಹಾಭೂತಗಳಿಂದ

ಅಂಡಮಂಡಲಂ = ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡವನ್ನು

ಇಹ = ಈ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡದಲ್ಲಿ

ಜಗತಿ ಚ = ಹದಿನಾಲ್ಕು ಲೋಕಗಳನ್ನೂ, ಲೋಕದಲ್ಲಿರುವ ಜನರನ್ನೂ

ಅಸೃಜತ್ = ಸೃಷ್ಟಿದನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ನಿರವಧಿಕ ಸಮಗ್ರ ಐಶ್ವರ್ಯ, ವೀರ್ಯ, ಯಶಸ್ಸು, ಸಂಪತ್ತು, ಜ್ಞಾನ, ವಿಜ್ಞಾನ ಎಂಬ ಷಡ್ಭೂತಗಳಿಂದ ಪರಿಪೂರ್ಣವಾದುದರಿಂದಲೂ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿ, ನಾಶ, ಆಗಮನ, ಗಮನ, ವಿದ್ಯೆ, ಅವಿದ್ಯೆ ಎಂಬ ಆರನು ತಿಳಿದವನಾದುದರಿಂದಲೂ ಈ ನಾರಾಯಣಮುನಿಯು ಭಗವಂತನು, ಇವನು ಸತ್ತ್ವ, ರಜಸ್ಸು, ತಮಸ್ಸು ಎಂಬ ಮೂರು ಗುಣಗಳೇ ಸ್ವರೂಪವಾಗಿ ಉಳ್ಳ 'ಪ್ರಧಾನ' ಎಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳ ಮೂಲಪ್ರಕೃತಿಯಿಂದ ಮಹತ್ತರಕ್ಕೆ ಅಭಿಮಾನಿಯಾದ ಚತುರ್ಮುಖಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿದನು. ಮಹತ್ತರದಿಂದ ಚತುರ್ಮುಖನನ್ನು ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು 'ವೈಕಾರಿಕ, ತೈಜಸ, ತಾಮಸ' ಎಂದು ಮೂರು ಬಗೆಯಾದ ಅಹಂಕಾರತತ್ತ್ವವನ್ನೂ ಅದಕ್ಕೆ ಅಭಿಮಾನಿಯಾದ ರುದ್ರನನ್ನೂ, ಆ ಅಹಂಕಾರತತ್ತ್ವಗಳಿಂದ ದೇವತೆಗಳು, ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಮತ್ತು ಪಂಚ ಮಹಾಭೂತಗಳು ಇವುಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿದನು. (ಎಂದರೆ ವೈಕಾರಿಕಾಹಂಕಾರತತ್ತ್ವದಿಂದ ಹತ್ತು ಇಂದ್ರಿಯಾಭಿಮಾನಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ, ತೈಜಸಾಹಂಕಾರದಿಂದ ಕವಿ, ಕಣ್ಣು, ಶ್ರೋತ್ರ, ನಾಲಿಗೆ, ಮೂಗು ಎಂಬ ಪಂಚ ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯಗಳು ಮತ್ತು ವಾಕ್, ಪಾಣಿ (ಕೈ) ಪಾದ, ಪಾಯು (ಮಲವಿಸರ್ಜನೇಂದ್ರಿಯ) ಉಪಸ್ಥ (ಗುಹ್ಯೇಂದ್ರಿಯ) ಎಂಬ ಐದು ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು, ತಾಮಸಾಹಂಕಾರದಿಂದ ಶಬ್ದಾದಿ ಗುಣಗಳೊಡನೆ ಆಕಾಶಾದಿ ಪಂಚಮಹಾಭೂತಗಳನ್ನೂ ಸೃಷ್ಟಿದನು. ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಒಟ್ಟು ಸೇರಿಸಿ ಅವುಗಳಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡವನ್ನೂ, ಈ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡದಲ್ಲಿ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಲೋಕಗಳನ್ನೂ ಅಲ್ಲಿರುವ ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನೂ ಸೃಷ್ಟಿದನು. ಹೇಗೆ ಇವನು ಸಂಹಾರ ಕರ್ತೃ ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ. ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತೃವೂ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. (ಎಲೇಷ-ಇಲ್ಲಿ 'ತ್ರಿಗುಣಾಕೃತಿ ಪ್ರಕೃತಿಃ ಗುರುಂ ತತಃ' ಎಂದೂ ಪಾಠವಿದೆ. ಆ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ತ್ರಿಗುಣಾಕೃತವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಯಿಂದ ಮಹತ್ತತ್ವಾಭಿಮಾನಿಯಾದ ಗುರು ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ ಚತುರ್ಮುಖ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿ ಮಾಡಿದನು ಎಂದು ಅರ್ಥ.) "ಪ್ರಜ್ಞಾ ಜ್ಞಾನಂ ಮಹಾಗುರುಃ" ಎಂಬ ಪಚನಾನುಸಾರವಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮದೇವರು ಗುರು ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾಗಿದ್ದಾರೆ ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ವಿಗ್ರಹ—

ತ್ರಿಗುಣಾಕೃತಿಪ್ರಕೃತಿಃ— ತ್ರಯರ್ದ ತೇ ಗುಣಾಶ್ಚ ತ್ರಿಗುಣಾಃ, ತ್ರಿಗುಣಾಃ ಏವ ಆಕೃತಿಃ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ

ತ್ರಿಗುಣಾಕೃತಿಃ, ತ್ರಿಗುಣಾಕೃತಿಶ್ಚ ಸಾ ಪ್ರಕೃತಿಶ್ಚ ತ್ರಿಗುಣಾಕೃತಿಪ್ರಕೃತಿಃ, ತಸ್ಯಾಃ ಇತಿ ತ್ರಿಗುಣಾಕೃತಿಪ್ರಕೃತಿಃ |

ತ್ರಿವಿಧಾಂ— ತಿಸ್ರಃ ವಿಧಾಃ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ ತ್ರಿವಿಧಾಃ, ತಾಂ ತ್ರಿವಿಧಾಂ |

ಅಮರ್ತ್ಯಖಾನಿ— ಅಮರ್ತ್ಯಾಶ್ಚ ಖಾನಿ ಚ ಅಮರ್ತ್ಯಖಾನಿ, ತಾನಿ ಅಮರ್ತ್ಯಖಾನಿ |

ಭೂತಪಂಚಕಂ— ಪಂಚಾನಾಂ ಸಮೂಹಃ ಪಂಚಕಂ, ಭೂತಾನಾಂ ಪಂಚಕಂ ಭೂತಪಂಚಕಂ |

ಅಂಡಮಂಡಲಂ— ಅಂಡಸ್ಯ ಮಂಡಲಂ ಅಂಡಮಂಡಲಂ, ತತ್ ಅಂಡಮಂಡಲಂ |

ಭಗವಾನ್— ಭಗಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತೀತಿ ಭಗವಾನ್ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಸೃಜತ್ - ಸೃಜ ವಿಸರ್ಗ ಇತಿ ವಿಸರ್ಗಾರ್ಥಕಾತ್ ಸೃಜಧಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಕರ್ತರಿ ಪರಸ್ಯೈಪದಿನಃ ಅನದೃತನಭೂತೇ ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ "ಅಸೃಜತ್" ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ಅಸೃಜತ್ ಅಸೃಜತಾಂ ಅಸೃಜನ್, ಅಸೃಜಃ ಅಸೃಜತಂ ಅಸೃಜತಃ, ಅಸೃಜಂ ಅಸೃಜಾವ ಅಸೃಜಾಮ್ ॥

ಪ್ರಯೋಗ— ಭಗವಾನ್ ಜಗತಿ ಅಸೃಜತ್ (ಕರ್ತರಿ) । ಭಗವತಾ ಜಗತಿ ಅಸೃಜ್ಯಂತ (ಕರ್ಮಣಃ) ।

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಚತುರ್ಮುಖಬ್ರಹ್ಮಾದಿ ಸಕಲಪ್ರಪಂಚದ ಸೃಷ್ಟಿ, ರಕ್ಷಣೆ ಸಂಹಾರಾದಿಗಳನ್ನು ಲೀಲಾಮಾತ್ರದಿಂದ ಮಾಡುವವನೂ ಈತನೇ ಎಂದು ನೆನಪಿಸಿದರೆನ್ನುತ್ತಾರೆ.

ವಿಧಿವಾಯುವೀಂದ್ರಶಿವಕೌಶಿಕೇಶಕಾ-

ನಮರಾಮರಾನುಗನರಾಸುರಾದಿಕಾನ್ ।

ಸೃಜತಿ ಪ್ರಪಾಲಯತಿ ಹಂತಿ ಸಂತತಂ

ಸ್ವಗತಿಂ ಪ್ರಯಾಪಯತಿ ಚೈಷಲೀಲಯಾ

॥ 12 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ವಿಧಿವಾಯುವೀಂದ್ರಶಿವಕೌಶಿಕೇಶಕಾನ್, ಅಮರಾಮರಾನುಗನರಾಸುರಾದಿಕಾನ್, ಸೃಜತಿ, ಪ್ರಪಾಲಯತಿ, ಹಂತಿ, ಸಂತತಂ, ಸ್ವಗತಿಂ, ಪ್ರಯಾಪಯತಿ, ಚ, ಏಷಃ, ಲೀಲಯಾ ।

ಅನ್ವಯ— ಏಷಃ ವಿಧಿವಾಯುವೀಂದ್ರಶಿವಕೌಶಿಕೇಶಕಾನ್, ಅಮರಾಮರಾನುಗನರಾಸುರಾದಿಕಾನ್, ಸಂತತಂ ಲೀಲಯಾ ಸೃಜತಿ, ಪ್ರಪಾಲಯತಿ, ಹಂತಿ ಚ ಸ್ವಗತಿಂ ಪ್ರಯಾಪಯತಿ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಏಷಃ = ಈ ನಾರಾಯಣನು

ವಿಧಿ ವಾಯುವೀಂದ್ರ ಶಿವಕೌಶಿಕ ಈಶಕಾನ್ = ಚತುರ್ಮುಖ ಬ್ರಹ್ಮನು, ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನು, ಪಕ್ಷಿರಾಜನಾದ ಗರುಡನು, ರುದ್ರನು, ದೇವೇಂದ್ರನು ಇವರೇ ಒಡೆಯರಾಗಿ ಉಳ್ಳ,

ಅಮರ ಅಮರಾನುಗ ನರ ಅಸುರ ಆದಿಕಾನ್ = ದೇವತೆಗಳು, ದೇವತೆಗಳ ಅನುಚರರು ಮತ್ತು ಸೇವಕರಾದ ಗಂಧರ್ವರು ಮೊದಲಾದವರು, ಮನುಷ್ಯರು, ದೈತ್ಯರು, ಮೊದಲಾಗಿ ಉಳ್ಳವರನ್ನು,

ಸಂತತಂ = ಯಾವಾಗಲೂ

ಸೃಜತಿ = ಸೃಷ್ಟಿಸುತ್ತಾನೆ

ಪ್ರಪಾಲಯತಿ = ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಾಪಾಡುತ್ತಾನೆ

ಹಂತಿ = ಸಂಹರಿಸುತ್ತಾನೆ

ಚ = ಮತ್ತು

ಸ್ವಗತಿಂ = ಅವರವರಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಗತಿಯನ್ನು

ಪ್ರಯಾಪಯತಿ = ಹೊಂದಿಸುತ್ತಾನೆ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ದೇವತೆಗಳು, ಗಂಧರ್ವಾದಿಗಳು, ಮಾನವರು, ಅಸುರರೇ ಮೊದಲಾದವರಿಗೆ, ಬ್ರಹ್ಮ, ವಾಯು, ಗರುಡ, (ಫೇಷ) ಶಿವ, ದೇವೇಂದ್ರ ಮೊದಲಾದವರು ನೆಪಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಒಡೆಯರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಈ ನಾರಾಯಣನು

ಅವರೆಲ್ಲರನ್ನೂ, ಅನಾಯಾಸವಾಗಿ, ರೀಲಿಯಿಂದ, ಸೃಷ್ಟಿಸುತ್ತಾನೆ, ಕಾಪಾಡುತ್ತಾನೆ, ಸಂಹರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಮತ್ತು ಉತ್ತಮ ಜೀವರಿಗೆ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು, ಅಥವಾಜೀವರಾದ ಅಸುರರಿಗೆ ತಮಸ್ಸನ್ನೂ, ಮಧ್ಯಮಜೀವರಾದ ನಿತ್ಯಸಂಸಾರಿ ಜೀವರಿಗೆ ಸ್ವರ್ಗ ನರಕ ಭೂಮಿಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿವರ್ತನೆಯನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾನೆ. ಈ ಉತ್ತಿ-ಪಾಲನ-ನಾಶ ಮುಂತಾದವುಗಳ ಪ್ರವಾಹಕ್ಕೆ ಎಂದೂ ವಿಚ್ಛೇದವಿಲ್ಲ. ಪ್ರವಾಹದಂತೆ ಅನಾರಿಯಾಗಿ ಇದು ನಡೆದು ಬರುತ್ತಿದೆ.

ವಿಗ್ರಹ—

ವಿಧಿವಾಯುವೀಂದ್ರಶಿವಕೌಶಿಕೇರಕಾನ್— ವೀನಾಂ ಇಂದ್ರಃ ವೀಂದ್ರಃ, ವಿಧಿವಾಯುರ್ದ್ರಶಿವಶ್ಚ ಕೌಶಿಕಶ್ಚ ವಿಧಿವಾಯುವೀಂದ್ರಶಿವಕೌಶಿಕಾಃ, ತೇ ಈಶಾಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ವಿಧಿವಾಯುವೀಂದ್ರ-ಶಿವಕೌಶಿಕೇರಕಾಃ, ತಾನ್ ವಿಧಿವಾಯುವೀಂದ್ರಶಿವಕೌಶಿಕೇರಕಾನ್ |

ಅಮರಾಮರಾನುಗನರಾಮರಾದಿಕಾನ್— ಅನುಗಚ್ಛಂತೀತಿ ಅನುಗಾಃ, ಅಮರಾಣಾಂ ಅನುಗಾಃ ಅಮರಾನುಗಾಃ, ಅಮರಾರ್ಚ ಅಮರಾನುಗಾರ್ಚ ನರಾರ್ಚ ಅಸುರಾರ್ಚ ಅಮರಾಮರಾನುಗನರಾಮರಾಃ, ತೇ ಅದಯಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಅಮರಾಮರಾನುಗನರಾಮರಾದಿಕಾಃ, ತಾನ್ ಅಮರಾ-ಮರಾನುಗನರಾಮರಾದಿಕಾನ್ |

ಸ್ವಗತಿಂ— ಸ್ವೇಷಾಂ ಗತಿಃ ಸ್ವಗತಿಃ, ತಾಂ ಸ್ವಗತಿಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಸೃಜತಿ- ಸೃಜ ವಿಸರ್ಗೇ ಇತಿ ವಿಸರ್ಗಾರ್ಥಕಾತ್ ಸೃಜಧಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಕರ್ತೃರಿ ಪರಸ್ಪ್ರ-ಪದಿನಃ ವರ್ತಮಾನೇ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ "ಸೃಜತಿ" ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಸೃಜತಿ ಸೃಜತಃ ಸೃಜಂತಿ, ಸೃಜಸಿ ಸೃಜಥಃ ಸೃಜಥ, ಸೃಜ್ಯಾಮಿ ಸೃಜ್ಯಾಮಃ ಸೃಜ್ಯಾವಃ ||

ಪ್ರಪಾಲಯತಿ- ಪ್ರ ಉಪಸರ್ಗ ಪೂರ್ವಕಾತ್ ಪಾಲರಕ್ಷಣೇ ಇತಿ ರಕ್ಷಣಾರ್ಥಕಾತ್ ಪಾಲಧಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಕರ್ತೃರಿ ಪರಸ್ಪ್ರಪದಿನಃ ವರ್ತಮಾನೇ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ "ಪ್ರಪಾಲಯತಿ" ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಪ್ರ-ಪಾಲಯತಿ ಪಾಲಯತಃ ಪಾಲಯಂತಿ,
ಪಾಲಯಸಿ ಪಾಲಯಥಃ ಪಾಲಯಥ,
ಪಾಲಯಾಮಿ ಪಾಲಯಾವಃ ಪಾಲಯಾಮಃ ||

ಹಂತಿ- ಹನ ಹಿಂಸಾಗತ್ಯೋಃ, ಇತ್ಯನ್ಯಾತ್ ಹಿಂಸಾಗರ್ಥಕಾತ್ ಹನ್ ಧಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಕರ್ತೃರಿ ಪರಸ್ಪ್ರಪದಿನಃ ವರ್ತಮಾನೇ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ ಹಂತಿ ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಹಂತಿ ಹತಃ ಘಂತಿ, ಹಂಸಿ ಹಥಃ ಹಥ, ಹನ್ಮಿ ಹಸ್ತಃ ಹಸ್ತಃ ||

ಪ್ರಯಾಪಯತಿ- ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ ಇತ್ಯನ್ಯಾತ್ ಪ್ರಾಪಣಾರ್ಥಕಾತ್ ಯಾಧಾತೋಃ ಣಿಜಂತಾತ್ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಕರ್ತೃರಿ ಪರಸ್ಪ್ರಪದಿನಃ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ "ಪ್ರಯಾಪಯಂತಿ" ರೂಪಮ್ |

ಪ್ರ-ಯಾಪಯತಿ ಯಾಪಯತಃ ಯಾಪಯಂತಿ,
ಯಾಪಯಸಿ ಯಾಪಯಥಃ ಯಾಪಯಥ,
ಯಾಪಯಾಮಿ ಯಾಪಯಾವಃ ಯಾಪಯಾಮಃ ||

ಪ್ರಯೋಗ— ಏಷಃ ಅಸುರಾದಿಕಾನ್ ಸೃಜತಿ (ಕರ್ತೃರಿ) | ಏತೇನ ಅಸುರಾದಿಕಾಃ ಸೃಜಂತೇ (ಕರ್ಮಣಃ) | ಹೀಗೆಯೇ, ಏತೇನ ಅಸುರಾದಿಕಾಃ ಪ್ರಪಾಲ್ಯಂತೇ, ಏತೇನ ಅಸುರಾದಿಕಾಃ ಸ್ವಗತಿಂ ಪ್ರಯಾಪ್ಯಂತೇ ಎಂಬ ಕರ್ಮಣ ಪ್ರಯೋಗಗಳು.

ಅವತಾರಿಕಾ— ಈ ಮಹಾನುಭಾವನು ತನ್ನ ಭಕ್ತವರ್ಗದ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ನಾನಾ ರೂಪಗಳನ್ನು ತಾಳುತ್ತಾನೆಂದು ಚಿಂತಿಸಿದರೆನ್ನುತ್ತಾರೆ.

ಅಗಣಯ್ಯ (ಅಗಣೇಯ) ಸದ್ಗುಣಗಣೋ ವಿದೂಷಣಃ

ಸ್ವಪಶಾವಿಲೋಽಪ್ಯನುಪಚಾರತಃ ಸ್ವಯಮ್ |

ಸ್ಮೃತಿಕೀರ್ತನಪ್ರಣತಿಭಿರ್ವಿಮುಕ್ತಯೇ

ಸ್ವಜನಸ್ಯ ಯಾತ್ಯಯಮನೇಕರೂಪತಾಮ್ || 13 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅಗಣಯ್ಯಸದ್ಗುಣಗಣಃ, ವಿದೂಷಣಃ, ಸ್ವಪಶಾವಿಲಃ, ಅಪಿ, ಅನುಪಚಾರತಃ, ಸ್ವಯಂ, ಸ್ಮೃತಿ-
ಕೀರ್ತನಪ್ರಣತಿಭಿಃ, ವಿಮುಕ್ತಯೇ, ಸ್ವಜನಸ್ಯ, ಯಾತಿ, ಆಯಂ, ಅನೇಕರೂಪತಾಂ |

ಅನ್ವಯ— ಅಗಣಯ್ಯ (ಣೇಯ) ಸದ್ಗುಣಗಣಃ, ವಿದೂಷಣಃ, ಅನುಪಚಾರತಃ ಸ್ವಯಂ ಸ್ವಪಶಾವಿಲಃ ಅಪಿ, ಆಯಂ ಸ್ಮೃತಿಕೀರ್ತನಪ್ರಣತಿಭಿಃ, ಸ್ವಜನಸ್ಯ ವಿಮುಕ್ತಯೇ ಅನೇಕರೂಪತಾಂ ಯಾತಿ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಗಣಯ್ಯ(ಣೇಯ) ಸದ್ಗುಣಗಣಃ = ಎಣಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗದ ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಗುಣಗಳ ಸಮೂಹವುಳ್ಳ

ವಿದೂಷಣಃ = ದೋಷವಿಲ್ಲದ

ಅನುಪಚಾರತಃ = ಮುಖ್ಯವಾಗಿ

ಸ್ವಯಂ = ತಾನು

ಸ್ವಪಶಾವಿಲಃ-

ಸ್ವಪಶ = ತನ್ನ ಆಧೀನವಾದ

ಅಪಿಲಃ ಅಪಿ = ಎಲ್ಲಾ ಲೋಕವುಳ್ಳವನಾದರೂ,

ಆಯಂ = ಇವನು

ಸ್ಮೃತಿಕೀರ್ತನ ಪ್ರಣತಿಭಿಃ = ಸ್ಮರಣೆಯು, ಭಗವಂತನ ನಾಮಗಳ ಉಚ್ಚಾರಣೆಯು ನಮಸ್ಕಾರ ಇವುಗಳಿಂದ,

ಸ್ವಜನಸ್ಯ = ತನ್ನ ಭಕ್ತರ

ವಿಮುಕ್ತಯೇ = ಮೋಕ್ಷಕ್ಕಾಗಿ

ಅನೇಕರೂಪತಾಂ = ವಾಸುದೇವಾದಿ ಅನೇಕ ರೂಪಗಳನ್ನು

ಯಾತಿ = ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಈ ನಾರಾಯಣನ ಗುಣಗಳು ನಿರಂತರವಾದ ಉತ್ಕೃಷ್ಟವುಳ್ಳವುಗಳು. ಅವುಗಳ ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ಹೇಳಲು ಯಾರಿಗೂ ಸಾಧ್ಯವಾಗದು. ಅವನಲ್ಲಿ ದೋಷಲೇಶವೂ ಇಲ್ಲ. ಎಲ್ಲಾ ಲೋಕಗಳೂ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಇವನ ಆಧೀನವಾಗಿದೆ. ಇವನು ಒಂದೇ ರೂಪದಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನೂ ಮಾಡಲು ಸಮರ್ಥನು. ಆದರೂ ತನ್ನ ಭಕ್ತರು ಅವರವರ ಯೋಗ್ಯತಾನುಸಾರವಾಗಿ ಅವತಾರ ರೂಪಗಳನ್ನೂ, ಅವತಾರ ಚರಿತ್ರಗಳನ್ನೂ, ಧ್ಯಾನಿಸುವುದರಿಂದಲೂ, ನಾಮಗಳನ್ನು ಉಚ್ಚರಿಸುವುದರಿಂದಲೂ ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡುವುದರಿಂದಲೂ, ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಪಡೆಯಲೆಂದು ಅನಂತ ರೂಪಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಒಂದೇ ರೂಪದಿಂದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಲು ಅಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದಲ್ಲ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಅಗಣಯ್ಯಸದ್ಗುಣಗಣಃ— ಗಣಯಿತುಮಶಕ್ಯಾಃ ಅಗಣಯ್ಯಾಃ (ಅಗಣೇಯಾಃ), ಸಂತತ್ವ ತೇ ಗುಣಾಶ್ಚ ಸದ್ಗುಣಾಃ, ಸದ್ಗುಣಾನಾಂ ಗಣಾಃ ಸದ್ಗುಣಗಣಾಃ, ಅಗಣಯ್ಯಾಃ ಸದ್ಗುಣಗಣಾಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಅಗಣಯ್ಯಸದ್ಗುಣಗಣಃ |

ವಿದೂಷಣಃ— ವಿಗತಂ ದೂಷಣಂ ಯಸ್ಮಾತ್ ಸಃ ವಿದೂಷಣಃ |

ಸ್ವವಶಾಖಿಲಃ— ಸ್ವಸ್ಯ ವಶಂ ಸ್ವವಶಂ, ಸ್ವವಶಂ ಅಖಿಲಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸ್ವವಶಾಖಿಲಃ | (ಸ್ವವಶಃ ಅಖಿಲಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಇತಿ ವಾ) |

ಅನುಪಚಾರತಃ— ಉಪಚಾರಸ್ಯ ಅಭಾವಃ ಅನುಪಚಾರಃ, ತಸ್ಮಾತ್ ಅನುಪಚಾರತಃ |

ಸ್ಪೃತಿಕೀರ್ತನಪ್ರಣತಿಭಿಃ— ಸ್ಪೃತಿಶ್ಚ ಕೀರ್ತನಂ ಚ ಪ್ರಣತಿಶ್ಚ ಸ್ಪೃತಿಕೀರ್ತನಪ್ರಣತಯಃ, ತಾಭಿಃ ಸ್ಪೃತಿ-ಕೀರ್ತನಪ್ರಣತಿಭಿಃ |

ಸ್ವಪ್ನನೃಪಃ— ಸ್ವಪ್ನ ಜನಃ ಸ್ವಪ್ನನಃ, ತಸ್ಯ ಸ್ವಪ್ನನಸ್ಯ |

ಅನೇಕರೂಪತಾಂ— ಅನೇಕಾನಿ ರೂಪಾಣಿ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಅನೇಕರೂಪಃ, ಅನೇಕರೂಪಸ್ಯ ಭಾವಃ ಅನೇಕ-ರೂಪತಾ, ತಾಂ ಅನೇಕರೂಪತಾಂ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಅಯಂ ಅನೇಕರೂಪತಾಂ ಯಾತಿ (ಕರ್ತರಿ) | ಅನೇನ ಅನೇಕರೂಪತಾ ಯಾಯತೇ (ಕರ್ಮಣಿ) |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಅವತಾರ ರೂಪಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ಮತ್ಸ್ಯಾವತಾರ ಮತ್ತು ಹಯಗ್ರೀವಾವತಾರಗಳನ್ನು ಒಂದೇ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಅರ್ಥದ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ವರ್ಣಿಸಿದರೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಚತುರಾನನಾಯ ಚತುರಃ ಪುರಾಽಗಮಾನ್

ಪ್ರದದಾವಸಾವಿನಿಮಿಷೇಶ್ವರಃ ಪ್ರಭುಃ |

ವಿನಿಹತ್ಯ ಹಿ ಶ್ರುತಿಮುಷಂ ಪುರಾತನಂ

ವಪುಷೋದ್ಧತಂ ಹಯಮುಖೇನ ಸದ್ರಿಪುಮ್ || 14 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಚತುರಾನನಾಯ, ಚತುರಃ, ಪುರಾ, ಆಗಮಾನ್, ಪ್ರದದೌ, ಅಸೌ, ಅನಿಮಿಷೇಶ್ವರಃ, ಪ್ರಭುಃ, ವಿನಿಹತ್ಯ, ಹಿ, ಶ್ರುತಿಮುಷಂ, ಪುರಾತನಂ, ವಪುಷೋದ್ಧತಂ, ಹಯಮುಖೇನ, ಸದ್ರಿಪುಂ |

ಅನ್ವಯ— (1) ಅಸೌ ಪ್ರಭುಃ ಪುರಾ ಅನಿಮಿಷೇಶ್ವರಃ (ಸನ್), ಹಯಮುಖೇನ, ವಪುಷಾ ಉದ್ಧತಂ ಶ್ರುತಿಮುಷಂ, ಪುರಾತನಂ ಸದ್ರಿಪುಂ ವಿನಿಹತ್ಯ, ಚತುರಾನನಾಯ ಚತುರಃ ಆಗಮಾನ್ (ಆನೀಯ) ಪ್ರದದೌ ಹಿ |

(2) ಅನಿಮಿಷೇಶ್ವರಃ ಪ್ರಭುಃ ಅಸೌ, ಪುರಾ ಹಯಮುಖೇನ ವಪುಷಾ (ಅವತೀರ್ಣಃ ಸನ್) ಶ್ರುತಿಮುಷಂ, ಉದ್ಧತಂ ಪುರಾತನಂ ಸದ್ರಿಪುಂ ವಿನಿಹತ್ಯ, ಚತುರಾನನಾಯ ಚತುರಃ ಆಗಮಾನ್ ಪ್ರದದೌ ಹಿ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ— ಈ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ ಆರಂಭಿಸಿ “ಉದವಾದಿ ಧರ್ಮತನಯಃ” ಎಂಬ ಈ ಸರ್ಗದ 40ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದವರೆಗೆ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಶ್ಲೋಕಕ್ಕೂ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳಿವೆ.

(2) ಮತ್ಸ್ಯಾವತಾರ ಪರದಾದ ಅರ್ಥ-

ಅಸೌ = ಈ

ಪ್ರಭು: = ಸಮರ್ಥನಾದ ನಾರಾಯಣನು

ಪುರಾ = ಹಿಂದೆ

ಅನಿಮಿಷೇಶ್ವರ: (ಸನ್) = ಮೀನುಗಳಿಗೆ ಒಡೆಯನಾದ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಮತ್ಸ್ಯಾಪತಾರವುಳ್ಳವನಾಗಿ,

ಹಯಮುಖೇನ = ಕುದುರೆಯ ಮುಖದಂತೆ ಮುಖವುಳ್ಳ,

ವಪುಷಾ = ಶರೀರದಿಂದ

ಉದ್ವತಂ = ಕೊಬ್ಬಿದ

ಶ್ರುತಿಮುಷಂ = ವೇದಗಳನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿದ,

ಪುರಾತನಂ = ಬಹಳ ಹಿಂದಿನವನಾದ (ಆದಿಧೈತ್ಯನಾದ)

ಸದ್ರಿಪುಂ = ಸಜ್ಜನರಿಗೆ ಶತ್ರುವಾದವನನ್ನು (ಹಯಗ್ರೀವಾಸುರನನ್ನು)

ವಿನಿಹತ್ಯ = ಕೊಂದು,

ಚತುರಾಸನಾಯ = ಬ್ರಹ್ಮದೇವರಿಗೆ

ಚತುರ: = ನಾಲ್ಕು

ಆಗಮಾನ್ = ವೇದಗಳನ್ನು (ಅನೀಯ = ತಂದು)

ಪುದದೌ ಹಿ = ಕೊಟ್ಟನಷ್ಟೆ.

(2) ಹಯಗ್ರೀವ ಪರವಾದ ಅರ್ಥ-

ಅನಿಮಿಷೇಶ್ವರ: = ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸ್ವಾಮಿಯಾದ

ಅಸೌ ಪ್ರಭು: = ಈ ನಾರಾಯಣನು

ಪುರಾ = ಹಿಂದೆ

ಹಯಮುಖೇನ = ಕುದುರೆಯ ಮುಖದಂತಹ ಮುಖವುಳ್ಳ

ವಪುಷಾ = ಶರೀರದಿಂದ (ಅವತೀರ್ಣ: ಸನ್ = ಅವತಾರ ಮಾಡಿದವನಾಗಿ)

ಶ್ರುತಿಮುಷಂ = ವೇದಗಳನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿದ

ಪುರಾತನಂ = ಬಹಳ ಹಿಂದಿನ ಕಾಲದವನಾದ (ಆದಿ ದೈತ್ಯನಾದ)

ಸದ್ರಿಪುಂ = ಸಜ್ಜನರಿಗೆ ಶತ್ರುವಾದವನನ್ನು (ಮಧು ಎಂಬ ದೈತ್ಯನನ್ನು)

ವಿನಿಹತ್ಯ = ಕೊಂದು

ಚತುರಾಸನಾಯ = ಬ್ರಹ್ಮದೇವರಿಗೆ

ಚತುರ: ಆಗಮಾನ್ = ನಾಲ್ಕು ವೇದಗಳನ್ನು

ಪ್ರದದೌ ಹಿ = ಕೊಟ್ಟನಷ್ಟೆ.

ಕಾತ್ಯರ್ಯ- ಹೀಗೆ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥರು, ಹಿಂದೆ ಸಾಮಾನ್ಯವಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ಮರಿಸಿದ ಹರಿಯನ್ನೂ, ಅವನ ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿ ವ್ಯಾಪಾರಗಳನ್ನೂ ಅನುವಾದ ಮಾಡಿದ್ದಾಯಿತು. ಈಗ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಆಚಾರ್ಯರು ಧ್ಯಾನ ಮಾಡಿದ ಪರಮಾತ್ಮನ ಅವತಾರಗಳು ಮತ್ತು ಅವುಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಅಸಾಧಾರಣ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪರಮಾತ್ಮನ ರೂಪಗಳೂ, ಅವನು ಮಾಡಿದ ಕಾರ್ಯಗಳೂ ಅನಂತವಾಗಿವೆ. ಆದರೂ ಶ್ರೀಮನ್ನದ್ವಾಪಾಯರು ಸ್ಮರಿಸಿದ ಅವತಾರ ರೂಪಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವನ್ನೂ, ಆ ಅವತಾರ ರೂಪಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಅಸಾಧಾರಣ ವ್ಯಾಪಾರಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ

ನಾರಾಯಣ ಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು ಅನುವಾದ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ ಅರಂಭಿಸಿ 40ನೆಯ "ಉದವಾದಿ ಧರ್ಮತನಯಃ" ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದವರೆಗೆ ಒಟ್ಟು 27 ಶ್ಲೋಕಗಳಿಗೆ ಪರಮಾತ್ಮನ ಎರಡು ಅವತಾರಗಳ ಪರವಾದ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅರ್ಥಗಳಿವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ಮತ್ಸ್ಯಾವತಾರ, ಅನಂತರ ಹಯಗ್ರೀವಾವತಾರ ಎಂಬ ಎರಡು ಅವತಾರಗಳನ್ನು ಮತ್ತು ಆ ಅವತಾರಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಅದ್ಭುತ ವ್ಯಾಪಾರಗಳನ್ನೂ ಇಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆಯೇ ಮುಂದಿನ ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಎರಡೆರಡು ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

(1) ಈ ಸಮರ್ಥನಾದ ನಾರಾಯಣನು ಮೀನಿನ ಆಕಾರದಂತೆ ಆಕಾರವುಳ್ಳ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಮತ್ಸ್ಯಾವತಾರವನ್ನು ಮಾಡಿದನು. ಕುದುರೆಯ ಮುಖದಂತೆ ಮುಖವುಳ್ಳ ದುಷ್ಪನಾದ ಹಯಗ್ರೀವಾಸುರನೆಂಬ ಪುರಾತನನಾದ ದೇವಶತ್ರುವು ವೇದಗಳನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿದಾಗ ಅವನನ್ನು ಕೊಂದು, ಅವನು ಅಪಹರಿಸಿದ ವೇದಗಳನ್ನು ತಂದು ಬ್ರಹ್ಮದೇವರಿಗೆ ಕೊಟ್ಟನು. (ಇದು ಮತ್ಸ್ಯಾವತಾರದ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತವರ್ಣನೆ).

(2) ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಪ್ರಭುವಾದ ಸಮರ್ಥನಾದ ಈ ನಾರಾಯಣನು ತಾನೇ ಸ್ವತಃ ಕುದುರೆಯ ಮುಖದಂತೆ ಮುಖವುಳ್ಳ ಹಯಗ್ರೀವಾವತಾರವನ್ನು ಮಾಡಿ ವೇದಗಳನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿದ, ಸಜ್ಜನರಿಗೆ ಶತ್ರುವಾದ, ಪುರಾತನನಾದ ಮಧು ಎಂಬ ದೈತ್ಯನನ್ನು ಕೊಂದು, ಅವನು ಅಪಹರಿಸಿದ ವೇದಗಳನ್ನು ಮರಳಿ ತಂದು ಚತುರ್ಮುಖ ಬ್ರಹ್ಮದೇವರಿಗೆ ಕೊಟ್ಟನು. (ಹಯಗ್ರೀವಾವತಾರ).

ವಿಗ್ರಹ—

ಚತುರಾನನಾಯ— ಚತ್ವಾರಿ ಅನನಾನಿ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಚತುರಾನನಃ, ತಸ್ಯೈ ಚತುರಾನನಾಯ ।

ಅನಿಮಿಷೇಶ್ವರಃ— ಅನಿಮಿಷಾಣಾಂ ಈಶ್ವರಃ ಅನಿಮಿಷೇಶ್ವರಃ ।

ಶ್ರುತಿಮುಷಂ— ಶ್ರುತೀ ಮುಷಾಂತಿ ಇತಿ ಶ್ರುತಿಮುಟ್, ತಂ ಶ್ರುತಿಮುಷಂ ।

ಹಯಮುಖೇನ— ಹಯಸ್ಯ ಮುಖಂ ಇವ ಮುಖಂ ಯಸ್ಯ ತತ್ ಹಯಮುಖಂ, ತೇನ ಹಯಮುಖೇನ ।

ಸದ್ರಿಪುಂ— ಸತಾಂ ರಿಪುಃ ಸದ್ರಿಪುಃ, ತಂ ಸದ್ರಿಪುಂ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಪ್ರದದೌ- ಪ್ರ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ಡುಗಾನ್ (ಃ) ದಾನೇ ಇತಿ ದಾನಾರ್ಥಕಾತ್ ದಾಧಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಕರ್ತರಿ ಪರಸ್ವೈಪದಿನಃ ಭೂತಾನದ್ಯತನಪರೋಕ್ಷೇ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ "ದದೌ" ಇತಿ ರೂಪಮ್ ॥

ಪ್ರ-ದದೌ ದದತುಃ ದದುಃ, ದದಿಥ-ದದಾಥ ದದಥುಃ ದದ, ದದೌ ದದಿವ ದದಿಮ ॥

ಪ್ರಯೋಗ— ಅಸೌ ಪ್ರಭುಃ ಚತುರಃ ಆಗಮಾನ್ ಪ್ರದದೌ (ಕರ್ತರಿ) । ಅನೇನ ಪ್ರಭುಣಾ ಚತ್ವಾರಃ ಆಗಮಾಃ ಪ್ರದದಿರೇ (ಕರ್ಮಣಿ) ।

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಪರಮಾತ್ಮನ ಕೂರ್ಮ ಮತ್ತು ವರಾಹವೆಂಬ ಎರಡು ಅವತಾರಗಳನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಅಮರೇಂದ್ರವೈರಿಭುಜದಂಡಮಂಡಲ-

ಪ್ರತಿಕರ್ಷಪುಷ್ಕರಪತದ್ಧರೋದ್ಧೃತಿಃ ।

ವಿದಧೇ ವರಾಹವಪುಷಾಽಽಮುನೋರ್ಮಿಮತ್ -

ಸ್ಮೃತಿಸಿಂಧುಕಚ್ಚಪತಯಾಪುರಕ್ಷಿಣಾ

॥ 15 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅಮರೇಂದ್ರವೈರಿಭುಜದಂಡಮಂಡಲಪ್ರತಿಕರ್ಷಪುಷ್ಕರಪತದ್ಧರೋದ್ವೃತಿಃ, ವಿದಧೇ, ವರಾಹ-
ವಪುಷಾ, ಅಮುನಾ, ಉರ್ಮಿಮತ್ ಸ್ತೃತಿಸಿಂಧುಕಚ್ಚಪತಯಾ, ಆಪ್ತರಕ್ಷಿಣಾ ।

ಅನ್ವಯ— ವರಾಹವಪುಷಾ, ಆಪ್ತರಕ್ಷಿಣಾ ಅಮುನಾ, ಉರ್ಮಿಮತ್ ಸ್ತೃತಿಸಿಂಧುಕಚ್ಚಪತಯಾ, ಅಮರೇಂದ್ರ-
ವೈರಿಭುಜದಂಡಮಂಡಲಪ್ರತಿಕರ್ಷಪುಷ್ಕರಪತದ್ಧರೋದ್ವೃತಿಃ, ವಿದಧೇ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಕೂರ್ಮಾವತಾರ ಪರವಾದ ಅರ್ಥ—

ವರ ಅಹವ ಪುಷಾ = ಉತ್ತಮವಾದ ಯುದ್ಧವನ್ನು ಪುಷ್ಟೀಕರಿಸುವ ಅಥವಾ (ವರ = ಉತ್ತಮರಾದ
ದೇವತೆಗಳು, ಅಹವ = ಪ್ರಾರ್ಥನಾರೂಪವಾದ ಆಹ್ವಾನವನ್ನು, ಪುಷಾ = ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುವ)

ಆಪ್ತರಕ್ಷಿಣಾ = ಶರಣಾಗತರನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವ

ಅಮುನಾ = ಈ ನಾರಾಯಣನಿಂದ

ಉರ್ಮಿಮತ್ = ಅಲೆಗಳುಳ್ಳ

ಸ್ತೃತಿಸಿಂಧುಕಚ್ಚಪತಯಾ = ವ್ಯಾಪ್ತಿಯುಳ್ಳ ಕ್ಷೀರ ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಆಮೆಯ ಶರೀರದಿಂದ

ಅಮರೇಂದ್ರವೈರಿಭುಜದಂಡಮಂಡಲಪ್ರತಿಕರ್ಷಪುಷ್ಕರಪತದ್ಧರೋದ್ವೃತಿಃ—

ಅಮರ = ದೇವತೆಗಳು

ಇಂದ್ರವೈರಿ = ದಾನವರು ಇವರ

ಭುಜ = ಶೋಕುಗಳೆಂಬ

ದಂಡ = ದಪ್ಪವಾದ ಕೋಲುಗಳ (ದೊಣ್ಣೆಗಳ)

ಮಂಡಲ = ಸಮೂಹಗಳಿಂದ

ಪ್ರತಿಕರ್ಷ = ಎಳೆಯುವುದರಿಂದ

ಪುಷ್ಕರ = ನಿರಿನಲ್ಲಿ

ಪತತ್ = ಬೀಳುತ್ತಿರುವ

ಧರ = ಮಂದರ ಪರ್ವತದ

ಉದ್ವೃತಿಃ = ಉದ್ಧಾರವು (ಎತ್ತುವಿಕೆಯು)

ವಿದಧೇ = ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿತು.

ವರಾಹಾವತಾರ ಪರವಾದ ಅರ್ಥ—

ಉರ್ಮಿಮತ್ = ಗರ್ಭವಾಸ, ಹುಟ್ಟುವುದು, ಬೆಳೆಯುವುದು, ವಿಪರೀಣಾಮ (ವೈತ್ಯಾಸ ಹೊಂದುವುದು),
ಕ್ಷೀಣತೆ, ನಾಶ, ಎಂಬ ಆರು ಉರ್ಮಿಗಳುಳ್ಳ,

ಸ್ತೃತಿಸಿಂಧು ಕಚ್ಚಪತಯಾ ಆಪ್ತರಕ್ಷಿಣಾ = ಸಂಸಾರವೆಂಬ ಸಮುದ್ರದ ದಡದ ಕಾಪಾಡುವಿಕೆಯಿಂದ (ಸಂಸಾರ
ಸಮುದ್ರದ ಆಚೆಯ ದಡವಾಗಿರುವ ಮೋಕ್ಷದ ರಕ್ಷಣೆಯುಳ್ಳ), (ಸ್ವರಣೆ ಮುಂತಾದವುಗಳ
ಮೂಲಕ) ಶರಣಾಗತರಾದ ಭಕ್ತರಿಗೆ ಮೋಕ್ಷವನ್ನಿತ್ತು ಕಾಪಾಡುವ,

ವರಾಹವಪುಷಾ = (ಕಾಡು) ಹಂದಿಯಂತೆ ದೇಹವುಳ್ಳ

ಅಮುನಾ = ಈ ನಾರಾಯಣನಿಂದ,

ಅಮರೇಂದ್ರವೈರಿಭುಜದಂಡಮಂಡಲಪ್ರತಿಕರ್ಷಪುಷ್ಕರಪತದ್ಧರೋದ್ವೃತಿಃ-

ಅಮರೇಂದ್ರ = ದೇವಶ್ರೇಷ್ಠರ

ವೈರಿ = ಶತ್ರುವಾದ ಹಿರಣ್ಯಾಕ್ಷನ

ಭುಜದಂಡಮಂಡಲ = ದಂಡದಂತಿರುವ ಶೋಕುಗಳ ಸಮೂಹದಿಂದ

ಪ್ರತಿಕರ್ಷ = ಎಳೆಯುವುದರಿಂದ,

ಪುಷ್ಕರ = ನೀರಿನಲ್ಲಿ

ಪತತ್ = ಬೀಳುತ್ತಿರುವ

ಧರಾ = ಭೂಮಿಯ

ಉದ್ವೃತಿಃ = ಎತ್ತುವಿಕೆಯು

ವಿದಧೇ = ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿತು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಈ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ ಕೂರ್ಮ ಮತ್ತು ವರಾಹಾವತಾರಗಳನ್ನು ಒಟ್ಟಿಗೆ ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

(ಕೂರ್ಮಾವತಾರ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ) ಈ ನಾರಾಯಣನು ಉತ್ತಮ ರೀತಿಯಿಂದ, ಉತ್ತಮವಾದ ಯುದ್ಧವನ್ನು ಮಾಡಿಯೇ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಜಯಿಸುತ್ತಾನೆ. ಆದರೂ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅಮೃತವನ್ನು ದೊರಕಿಸಿ ಕೊಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅವರ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನು ಮನ್ನಿಸಿ ಅವರ ಸಹಾಯಕ್ಕಾಗಿ ಬಂದನು. ದೇವದಾನವರು ಸೇರಿ ಅಮೃತವನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಕ್ಷೀರ ಸಮುದ್ರವನ್ನು ಮಂದರ ಪರ್ವತದಿಂದ ತಮ್ಮ ಶೋಕುಗಳ ಬಲವನ್ನುಪಯೋಗಿಸಿ ಕಡೆಯಲು ಆರಂಭಿಸಿದಾಗ ಆ ಪರ್ವತವು ಅಲೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಅಬ್ಬರಗೈಯುತ್ತಿರುವ ಕ್ಷೀರಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಲಾರಂಭಿಸಿತು. ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಶರಣಾಗತರಾದ ಭಕ್ತರನ್ನು ಕಾಪಾಡುವ ವ್ರತವುಳ್ಳ ಈ ಸ್ವಾಮಿಯು, ದೊಡ್ಡ ಆಮೆಯ ರೂಪವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಪರ್ವತವನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆತ್ತಿ, ಕಡೆಯಲು ಅನುಕೂಲ ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟನು.

(ವರಾಹಾವತಾರ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ) ಗರ್ಭವಾಸ ಮುಂತಾದ ಆರು ಊರ್ಮಿ (ದೋಷ)ಗಳಿಂದ ಈ ಸಂಸಾರ ಸಮುದ್ರವು ತುಂಬಿದೆ. ಭಕ್ತರನ್ನು ಇಲ್ಲಿಂದ ಉದ್ಧರಿಸಿ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಕೊಡುವವನು ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನು. ಹಿಂದೆ ಹಿರಣ್ಯಾಕ್ಷನೆಂಬ ದಾನವನು ತನ್ನ ಶೋಕುಗಳ ಸಮೂಹದಿಂದ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಬಲಾತ್ಕಾರದಿಂದ ಸೆಳೆದು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. ಆಗ ಈ ನಾರಾಯಣನು ವರಾಹಾವತಾರ ಮಾಡಿ ಆ ದಾನವನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿ ಈ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಕಾಪಾಡಿದನು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಅಮರೇಂದ್ರವೈರಿಭುಜದಂಡಮಂಡಲಪ್ರತಿಕರ್ಷಪುಷ್ಕರಪತದ್ಧರೋದ್ವೃತಿಃ— ಇಂದ್ರಸ್ಯ ವೈರಿಣಃ ಇಂದ್ರ-ವೈರಿಣಃ, ಅಮರಾಶ್ಚ ಇಂದ್ರವೈರಿಣಶ್ಚ ಅಮರೇಂದ್ರವೈರಿಣಃ, ಭುಜಾ ಏವ ದಂಡಾಃ (ಭುಜಾಃ ದಂಡಾಃ ಇವ ಇತಿ ವಾ) ಭುಜದಂಡಾಃ, ಭುಜದಂಡಾನಾಂ ಮಂಡಲಾನಿ ಭುಜದಂಡಮಂಡಲಾನಿ, ಅಮರೇಂದ್ರವೈರಿಣಾಂ ಭುಜದಂಡಮಂಡಲಾನಿ ಅಮರೇಂದ್ರವೈರಿಭುಜದಂಡಮಂಡಲಾನಿ, ಅಮರೇಂದ್ರವೈರಿಭುಜದಂಡಮಂಡಲೈಃ ಪ್ರತಿಕರ್ಷಃ ಅಮರೇಂದ್ರವೈರಿಭುಜದಂಡಮಂಡಲಪ್ರತಿ-ಕರ್ಷಃ, ಪುಷ್ಕರೇ ಪತನ್ ಪುಷ್ಕರಪತನ್ (ಪುಷ್ಕರೇ ಪತಂತೀ ಪುಷ್ಕರಪತಂತೀ), ಪುಷ್ಕರಪತಶ್ಚಾಸೌ ಧರಶ್ಚ ಪುಷ್ಕರಪತದ್ಧರಃ (ಪುಷ್ಕರಪತದ್ಧರಾ), ಅಮರೇಂದ್ರವೈರಿಭುಜದಂಡಮಂಡಲಪ್ರತಿಕರ್ಷಪುಷ್ಕರ-ಪತದ್ಧರಃ (ಪತದ್ಧರಾ) ತಸ್ಯ (ತಸ್ಯಾಃ) ಉದ್ವೃತಿಃ ಅಮರೇಂದ್ರವೈರಿಭುಜದಂಡಮಂಡಲಪ್ರತಿಕರ್ಷ-ಪುಷ್ಕರಪತದ್ಧರೋದ್ವೃತಿಃ |

ವರಾಹವಪುಷಾ— ವರಶ್ಚಾಸೌ ಆಹವಶ್ಚ ವರಾಹವಃ, ವರಾಹವಂ ಪುಷ್ಪಾಂತಿ ವರಾಹವಪುಷ್, ತೇನ ವರಾಹವಪುಷಾ | ವರಾಣಾಮುಕ್ತಮಾನಾಂ ದೇವಾನಾಂ ಆಹವಂ ಪ್ರಾರ್ಥನಾರೂಪಮಾಹ್ವಾನಂ

ಪುಷ್ಪಾಕ್ಷಂಗಳೀಕರೋತೀತಿ ವರಾಹವಪುಟ, ತೇನ ವರಾಹವಪುಷಾ | (ವರಾಹಸ್ಯ ವಪುರಿವ ವಪುಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ವರಾಹವಪುಃ ತೇನ ವರಾಹವಪುಷಾ) |

ಊರ್ಮಿಮತ್ ಸ್ವೃತಿಸಿಂಧುಕಚ್ಚಪತಯಾ— ಊರ್ಮಯಃ ಅಸ್ಯಾಃ ಸಂತೀತಿ ಊರ್ಮಿಮತೀ, ಊರ್ಮಿಮತೀ ಸ್ವೃತೀ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಊರ್ಮಿಮತ್ ಸ್ವೃತೀ, ಊರ್ಮಿಮತ್ ಸ್ವೃತಿಶ್ಚಾಸೌ ಸಿಂಧುಶ್ಚ ಊರ್ಮಿಮತ್ ಸ್ವೃತಿಸಿಂಧುಃ, ಕಚ್ಚಪಸ್ಯ ಭಾವಃ ಕಚ್ಚಪತಾ, ಊರ್ಮಿಮತ್ ಸ್ವೃತಿಸಿಂಧೌ ಕಚ್ಚಪತಾ ಊರ್ಮಿಮತ್ ಸಿಂಧುಕಚ್ಚಪತಾ, ತಯಾ ಊರ್ಮಿಮತ್ ಸಿಂಧುಕಚ್ಚಪತಯಾ (ಊರ್ಮಯಃ ಅಸ್ಯಾಃ (ಅಸ್ಯಾಂ) ಸಂತೀತಿ ಊರ್ಮಿಮತೀ, ಊರ್ಮಿಮತೀ ಚ ಅಸೌ ಸ್ವೃತಿಶ್ಚ ಊರ್ಮಿಮತ್ ಸ್ವೃತೀ, ಊರ್ಮಿಮತ್ ಸ್ವೃತಿರೇವ ಸಿಂಧುಃ ಊರ್ಮಿಮತ್ ಸ್ವೃತಿಸಿಂಧುಃ, ಕಚ್ಚೌ ಪಾತೀತಿ ಕಚ್ಚಪಃ, ತಸ್ಯ ಭಾವಃ ಕಚ್ಚಪತಾ, ಊರ್ಮಿಮತ್ ಸ್ವೃತಿಸಿಂಧೋಃ ಕಚ್ಚಪತಾ ಊರ್ಮಿಮತ್ ಸ್ವೃತಿಸಿಂಧುಕಚ್ಚಪತಾ, ತಯಾ ಊರ್ಮಿಮತ್ ಸ್ವೃತಿಸಿಂಧುಕಚ್ಚಪತಯಾ)

ಆಪ್ತರಕ್ಷಿಣಾ— ರಕ್ಷತೀತಿ ರಕ್ಷೀ, ಆಪ್ತಾನಾಂ ರಕ್ಷೀ ಆಪ್ತರಕ್ಷೀ, ತೇನ ಆಪ್ತರಕ್ಷಿಣಾ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ವಿದಧೇ- 'ವಿ' ಉಪಸರ್ಗ ಪೂರ್ವಕಾತ್ ಡುಧಾಜ್ ಧಾರಣಪೂರ್ಣಯೋಃ, ಇತಿ ಧಾರಣ-ಪೂರ್ಣಕಾರ್ಥಕಾತ್ 'ದಾಧಾತೋಃ' ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಆತ್ಮನೇಪದಿನಃ ಕರ್ಮಣಿ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ "ವಿದಧೇ" ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ವಿ-ದಧೇ ದಧಾತೇ ದಧಿರೇ, ದಧಿಷೇ ದಧಾಥೇ ದಧಿಧ್ವೇ, ದಧೇ ದಧಿವಹೇ ದಧಿಮಹೇ ||

ಪ್ರಯೋಗ— ಅಮುನಾ ಅಮರೇಂದ್ರವೈರಿಭುಜದಂಡಮಂಡಲಪ್ರತಿಕರ್ಷಪುಷ್ಪರಪತದ್ವರೋದ್ವೃತೀ ವಿದಧೇ (ಕರ್ಮಣಿ) | ಅಯಂ ಅಮರೇಂದ್ರವೈರಿಭುಜದಂಡಮಂಡಲಪ್ರತಿಕರ್ಷಪುಷ್ಪರಪತದ್ವರೋದ್ವೃತಿಂ ವಿದಧೇ (ವಿದಧಾ ಇತಿ ವಾ) (ಕರ್ತೃ) |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಪರಮಾತ್ಮನ ನರಸಿಂಹಾವತಾರ ಮತ್ತು ತಾಪಸಾವತಾರಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ನರಸಿಂಹ ಏಷ ವಿದದಾರ ದಾರುಣಂ

ಪ್ರತಿಘೋದಯೇನ ಖರಚಕ್ರತೇಜಸಾ |

ಸ್ವರಿಪುಂ ಕ್ಷಣೇನ ಸರಸಃ ಸ್ಫುರತ್ತನುಂ

ಪೃಥುಸತ್ತ ಮಿಪ್ಪಜನಭೀತಿಭಂಜನಃ

|| 16 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ನರಸಿಂಹಃ, ಏಷಃ, ವಿದದಾರ, ದಾರುಣಂ, ಪ್ರತಿಘೋದಯೇ, ನಖರಚಕ್ರತೇಜಸಾ, ಸ್ವರಿಪುಂ, ಕ್ಷಣೇನ, ಸರಸಃ, ಸ್ಫುರತ್ತನುಂ, ಪೃಥುಸತ್ತ, ಇಪ್ಪಜನಭೀತಿಭಂಜನಃ, (ಪ್ರತಿಘೋದಯೇನ, ಖರಚಕ್ರತೇಜಸಾ - ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥ ಹೇಳುವಾಗ ಹೀಗೆ ಪದಚ್ಛೇದ ವಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು)

ಅನ್ವಯ— ಇಪ್ಪಜನಭೀತಿಭಂಜನಃ, ಸರಸಃ, ಏಷಃ ನರಸಿಂಹಃ ಪ್ರತಿಘೋದಯೇ ನಖರಚಕ್ರತೇಜಸಾ, ಸ್ಫುರತ್ತನುಂ, ಪೃಥುಸತ್ತ, ದಾರುಣಂ ಸ್ವರಿಪುಂ ಕ್ಷಣೇನ ವಿದದಾರ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ— (ನರಸಿಂಹಾವತಾರ)

ಇಪ್ಪಜನ ಭೀತಿಭಂಜನಃ = ಭಕ್ತಜನರ ಭಯವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವ,

ಸರಸಃ = ಪರಾಕ್ರಮದಿಂದ ಕೂಡಿದ

ಏಷಃ = ಈ ನಾರಾಯಣನು

ನರಸಿಂಹಃ (ಸನ್) = ನರಸಿಂಹಾವತಾರವುಳ್ಳವನಾಗಿ,

ಪ್ರತಿಘೋದಯೇ (ಸತಿ) = ಕೋಪವುಂಟಾದಾಗ

ನಖರಚಕ್ರತೇಜಸಾ = ಉಗುರುಗಳ ಸಮೂಹದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ

ಸ್ಫುರತ್ತನುಂ = ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ ಶರೀರವುಳ್ಳ,

ಪೃಥುಸತ್ತ್ವಂ = ಅಧಿಕವಾದ ಬಲವುಳ್ಳ,

ದಾರುಣಂ = ಭಯಂಕರನಾದ

ಸ್ವರಿಪುಂ = ತನ್ನ ಮತ್ತು ತನ್ನವನಾದ ಪ್ರಹ್ಲಾದನ ಶತ್ರುವಾದ ಹಿರಣ್ಯಕಶಿಪುವನ್ನು

ಕ್ಷಣೇನ = ಕ್ಷಣಕಾಲದಲ್ಲಿ

ವಿದದಾರ = ಸೀಳಿದನು.

ಅನ್ವಯ— ನರಸಿಂಹಃ, ಇಷ್ಟಜನ ಭೀತಿಭಂಜನಃ ಏಷಃ, ದಾರುಣಂ ಸ್ವರಿಪುಂ ಸ್ಫುರತ್ತನುಂ ಪೃಥುಸತ್ತ್ವಂ, ಪ್ರತಿಘೋದಯೇನ ಸರಸಃ ಖರಚಕ್ರತೇಜಸಾ, ಕ್ಷಣೇನ ವಿದದಾರ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ— (ತಾಪಸಾವತಾರ)

ನರಸಿಂಹಃ = ಪುರುಷಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ

ಇಷ್ಟಜನಭೀತಿಭಂಜನ = ಭಕ್ತರ ಭಯಪರಿಹಾರಕನಾದ

ಏಷಃ = ಈ ನಾರಾಯಣನು

ದಾರುಣಂ = ಕ್ರೂರನಾದ

ಸ್ವರಿಪುಂ = ತನ್ನ ಭಕ್ತ ಗಜೇಂದ್ರನ ಶತ್ರುವಾದ

ಸ್ಫುರತ್ತನುಂ = ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ ದೇಹವುಳ್ಳ

ಪೃಥುಸತ್ತ್ವಂ = ದೊಡ್ಡ ಪ್ರಾಣಿಯಾದ ಮೊಸಳೆಯನ್ನು

ಪ್ರತಿಘೋದಯೇನ = ಕೋಪದ ಆವಿರ್ಭಾವದಿಂದ,

ಸರಸಃ = ಸರೋವರದ ದೆಸೆಯಿಂದ (ಅಕೃಷ್ಯ = ಸೆಳೆದು)

ಖರಚಕ್ರತೇಜಸಾ = ಹರಿತವಾದ ಸುದರ್ಶನದ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ

ಕ್ಷಣೇನ = ಸ್ವಲ್ಪ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ

ವಿದದಾರ = ಸೀಳಿದನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— (ನರಸಿಂಹಾವತಾರ ಪರ) ಈ ನಾರಾಯಣನು ಭಕ್ತಜನರ ಸಮಸ್ತ ಭಯವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವವನು ಮತ್ತು ಬಹುಬಲವೀರ್ಯಶಾಲಿಯು. ಇವನು ಹಿಂದೆ, ತಂದೆಯಾದ ಹಿರಣ್ಯಕಶಿಪುವು ಮಗನಾದ ಪ್ರಹ್ಲಾದನಿಗೆ ಬಹಳ ತೊಂದರೆ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ, ಹಿರಣ್ಯಕಶಿಪುವಿನ ಮೇಲೆ ಸಿಟ್ಟಾಗಿ ನರಸಿಂಹಾವತಾರ ಮಾಡಿ ಅತ್ಯಂತ ಬಲಶಾಲಿಯಾದ ಅವನನ್ನು ತನ್ನ ಹತ್ತು ಬೆರಳುಗಳ ಉಗುರುಗಳಿಂದಲೇ ಬಗೆದು ಕೊಂದಿರುವನು.

(ತಾಪಸಾವತಾರ ಪರ) ಈ ನಾರಾಯಣನು ಪುರುಷೋತ್ತಮನು. ಅಪ್ಪರಾದ ಭಕ್ತರ ಭಯವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವನು. ಹಿಂದೆ ತನ್ನ ಭಕ್ತನಾದ ಗಜೇಂದ್ರನನ್ನು, ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ದೊಡ್ಡ ದೇಹವುಳ್ಳ ಭಯಂಕರವಾದ ಮೊಸಳೆಯೊಂದು

ಹಿಡಿದಾಗ, ಆ ಆನೆಯ ಮೊರೆಯನ್ನು ಕೇಳಿ ಈ ಹರಿಯು, ತನ್ನ ಭಕ್ತನ ಶತ್ರುವಿನ ಮೇಲೆ ಸಿಟ್ಟಾಗಿ ಕೂಡಲೇ ಬಂದು ತನ್ನ ಹರಿತವಾದ ಸುದರ್ಶನ ಚಕ್ರದಿಂದ ಒಂದು ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿಯೇ ಮೊಸಳೆಯನ್ನು ಸೀಳಿ ತನ್ನ ಭಕ್ತನನ್ನು ಕಾಪಾಡಿದನು.

ವಿಗ್ರಹ—

ನರಸಿಂಹಃ—ನರಶ್ವಾಸೌ ಸಿಂಹಶ್ಚ ನರಸಿಂಹಃ, (ನರೇಷು (ನರಾಣಾಂ ವಾ) ಸಿಂಹಃ ನರಸಿಂಹಃ) ।

ಪ್ರತಿಘೋದಯೇ—ಪ್ರತಿಘಸ್ಯ ಉದಯಃ ಪ್ರತಿಘೋದಯಃ, ತಸ್ಮಿನ್ ಪ್ರತಿಘೋದಯೇ (ಅಥವಾ ತೇನ ಪ್ರತಿಘೋದಯೇನ) ।

ನಖರಚಕ್ರತೇಜಸಾ—ನಖರಾಣಾಂ ಚಕ್ರಂ ನಖರಚಕ್ರಂ, ನಖರಚಕ್ರಸ್ಯ ತೇಜಃ ನಖರಚಕ್ರತೇಜಃ, ತೇನ ನಖರಚಕ್ರತೇಜಸಾ, (ಅಥವಾ ಖರಂ ಚ ತತ್ ಚಕ್ರಂ ಚ ಖರಚಕ್ರಂ ಖರಚಕ್ರಸ್ಯ ತೇಜಃ ಖರಚಕ್ರತೇಜಃ, ತೇನ ಖರಚಕ್ರತೇಜಸಾ) ।

ಸ್ವರಿಪುಂ—ಸ್ವಸ್ಯ ರಿಪುಃ ಸ್ವರಿಪುಃ, ತಂ ಸ್ವರಿಪುಂ ।

ಸರಸಃ—ರಸೇನ ಸಹವರ್ತತೇ ಇತಿ ಸರಸಃ (ಇನ್ನೊಂದು ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸಕಾರಾಂತ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗ ಸರಸ್ ಶಬ್ದ ಪಂಚಮೀ ಏಕವಚನ)

ಸ್ಫುರತ್ತನುಂ—ಸ್ಫುರಂತೀ ತನುಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸ್ಫುರತ್ತನುಃ, ತಂ ಸ್ಫುರತ್ತನುಂ ।

ಪೃಥುಸತ್ತ್ವಂ—ಪೃಥು ಸತ್ತ್ವಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಪೃಥುಸತ್ತ್ವಂ, ತಂ ಪೃಥುಸತ್ತ್ವಂ । (ಪೃಥುಶ್ಚಾಸ್ತೌ ಸತ್ತ್ವಂ ಪೃಥು-ಸತ್ತ್ವಂ, ತಂ ಪೃಥುಸತ್ತ್ವಂ) ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ—ವಿದದಾರ- 'ವಿ' ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ವಿದಾರಣಾರ್ಥಕಾತ್ ಧೃ ವಿದಾರಣೇ ಇತ್ಯಸ್ತಾದ್ ಧಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಕರ್ತರಿ ಪರಸ್ಪೃಪದಿನಃ ಭೂತಾನದ್ಯತನ ಪರೋಕ್ಷೇ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ "(ವಿ)ದದಾರ" ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।।

ವಿ-ದದಾರ	ದದ್ರತುಃ-ದದರತುಃ	ದದ್ರುಃ-ದದರುಃ,
ದದರಿಥ	ದದ್ರಥುಃ-ದದರಥುಃ	ದದ್ರ-ದದರ,
ದದಾರ-ದದರ	ದದ್ರಿವ-ದದರಿವ	ದದ್ರಿಮ-ದದರಿಮ ॥)

ಪ್ರಯೋಗ— ಏಷಃ ಸ್ವರಿಪುಂ ವಿದದಾರ (ಕರ್ತರಿ) । ಏತೇನ ಸ್ವರಿಪುಃ ವಿದದ್ರೇ (ಕರ್ಮಣಿ) ।

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಈಗ ಒಂದು ಶ್ಲೋಕದಿಂದ ವಾಮನ ಮತ್ತು ಬುದ್ಧಾವತಾರಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಅಪಿ ವಾಮನೋ ಲಲಿತಬಾಲ್ಯವಾನಯಂ

ಪ್ರತಿಭಾಬಲೇನ ಕೃತದೈತ್ಯಕೌತುಕಃ ।

ಉಪಧೇರಧಃಕೃತಬಲೀಂದ್ರಶಾತ್ರವಃ

ಸ್ವಪ್ನನಾಯ ಕೇವಲಮದಾತ್ ಪರಂ ಪದಮ್ ॥ 17 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅಪಿ, ವಾಮನಃ, ಲಲಿತಬಾಲ್ಯವಾನ್, ಅಯಂ, ಪ್ರತಿಭಾಬಲೇನ, ಕೃತದೈತ್ಯಕೌತುಕಃ, ಉಪಧೇಃ, ಅಧಃಕೃತಬಲೀಂದ್ರಶಾತ್ರವಃ, ಸ್ವಪ್ನನಾಯ, ಕೇವಲಂ, ಅದಾತ್, ಪರಂ, ಪದಂ ।

ಅನ್ವಯ— (ವಾಮನಾವತಾರ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ) ಅಯಂ, ಲಲಿತಬಾಲ್ಯವಾನ್ ವಾಮನಃ ಅಪಿ (ಸನ್), ಪ್ರತಿಭಾಬಲೇನ ಕೃತದೈತ್ಯಕೌತುಕಃ (ಸನ್) ಉಪಧೇಃ ಅಧಃಕೃತಬಲೀಂದ್ರಶಾತ್ರವಃ (ಸನ್), ಸ್ವಪ್ನನಾಯ ಕೇವಲಂ ಪರಂ ಪದಂ ಅದಾತ್ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ— (ವಾಮನಾವತಾರ ಪರವಾದ ಅರ್ಥ)

ಅಯಂ = ಈ ನಾರಾಯಣನು

ಲಲಿತಬಾಲ್ಯವಾನ್ = ಮನೋಹರವಾದ ಬಾಲ್ಯವುಳ್ಳ

ವಾಮನಃ ಅಪಿ (ಸನ್) = ಕುಳಾದ ವಾಮನಾವತಾರ ಉಳ್ಳವನಾದರೂ,

ಪ್ರತಿಭಾಬಲೇನ = ಬುದ್ಧಿ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ

ಕೃತದೈತ್ಯಕೌತುಕಃ ಸನ್ -

ಕೃತ = ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ

ದೈತ್ಯ = ದೈತ್ಯರಿಗೆ

ಕೌತುಕಃ (ಸನ್) = ಕುತೂಹಲವುಳ್ಳವನಾಗಿ,

ಉಪಧೇಃ = ಕಪಟದಿಂದ

ಅಧಃಕೃತ ಬಲೀಂದ್ರಶಾತ್ರವಃ = ಕೆಳಗೇ (ಪಾಶಾಳಿಕೆ) ತಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ ಬಲಿಯೆಂಬ ಇಂದ್ರನ ಶತ್ರುವುಳ್ಳವನಾಗಿ,

ಸ್ವಜನಾಯ = ತನ್ನ ಭಕ್ತನಾದ ಇಂದ್ರನಿಗೆ

ಕೇವಲಂ = ಮುಖ್ಯವಾದ

ಪರಂ = ಉತ್ತಮವಾದ

ಪದಂ = ಸಾಂಕೇತಿಕ ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕಿಂತ ಭಿನ್ನವಾದ ಸ್ವರ್ಗದ ಇಂದ್ರ ಪದವಿಯನ್ನು

ಅದಾತ್ = ಕೊಟ್ಟನು.

ಅನ್ವಯ— (ಬುದ್ಧಾವತಾರ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ) ಅಯಂ ವಾಮನಃ (ಸನ್), ಲಲಿತಬಾಲ್ಯವಾನ್ (ಸನ್), ಪ್ರತಿಭಾಬಲೇನ ಕೃತದೈತ್ಯಕೌತುಕಃ, ಉಪಧೇಃ ಅಧಃಕೃತಬಲೀಂದ್ರಶಾತ್ರವಃ ಸ್ವಜನಾಯ ಕೇವಲಂ ಪರಂ ಪದಮಪಿ ಅದಾತ್ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಯಂ = ಈ ನಾರಾಯಣನು

ವಾಮನಃ ಅಪಿ ಸನ್ = ಚಿಕ್ಕವನಾದರೂ

ಲಲಿತ ಬಾಲ್ಯವಾನ್ (ಸನ್) ಆದರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಶ್ಲಾಘ್ಯವಾದ ಬಾಲ್ಯವುಳ್ಳವನಾಗಿ

ಪ್ರತಿಭಾಬಲೇನ = ಬುದ್ಧಿ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ

ಕೃತ ದೈತ್ಯಕೌತುಕಃ = ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಜನ ಮುಂತಾದ ದೈತ್ಯರ ಕುತೂಹಲವುಳ್ಳವನಾಗಿ,

ಉಪಧೇಃ = ಕಪಟದಿಂದ

ಅಧಃಕೃತ ಬಲೀಂದ್ರಶಾತ್ರವಃ = ಅಂಥ ತಮಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಹಾಕಿಟ್ಟಿರುವ ಬಲರಾಲಿಗಳಾದ, ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಶತ್ರುಗಳಾದ

ಜಿನನೇ ಮೊದಲಾದವರು ಉಳ್ಳವನಾಗಿ,

ಸ್ವಜನಾಯ = ತನ್ನ ಭಕ್ತ ಜನರಿಗೆ

ಕೇವಲಂ = ಮುಖ್ಯವಾದ

ಪರಂ ಪದಂ = ಉತ್ತಮವಾದ ವೈಕುಂಠ ಲೋಕವನ್ನು

ಅದಾತ್ = ಕೊಟ್ಟನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— (ವಾಮನಾವತಾರ) ಈ ನಾರಾಯಣನು ಗಿಡ್ಡಾದ ವಾಮನ ರೂಪವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಬಾಲಕನಂತೆ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಎಲ್ಲರಿಂದಲೂ ಆದರವನ್ನು ಪಡೆದನು. ಅನಂತರ ಬಲಿಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಯಜ್ಞಶಾಲೆಗೆ ಹೋಗಿ ಅವನಿಂದ

ಮೂರು ಹೆಜ್ಜೆಯಷ್ಟು ಭೂಮಿಯನ್ನು ದಾನವಾಗಿ ಬೇಡಿದನು. ಅನಂತರ ಆ ಮೂರು ಹೆಜ್ಜೆ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಆಳಿದು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವಾಗ, ತ್ರಿಭುವನ ವ್ಯಾಪಿಯಾದ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮ ರೂಪವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ, ಎರಡು ಹೆಜ್ಜೆಗಳಿಂದ ಭೂಮಿ ಮತ್ತು ಮೇಲಿನ ಲೋಕಗಳನ್ನು ಆಳಿದು, ಮೂರನೆಯ ಹೆಜ್ಜೆಯನ್ನು ಬಲಿಯ ತಲೆಯ ಮೇಲಿಟ್ಟು, ಅವನನ್ನು (ಪಾಶಾಳಕ್ಕೆ) ರಸಾತಲ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸಿದನು. ಹೀಗೆ ತನ್ನ ಭಕ್ತನಾದ ದೇವೇಂದ್ರನಲ್ಲಿ ಅನುಗ್ರಹಕ್ಕೋಸ್ಕರ, ಕಪಟದಿಂದ ಬಲಿಯನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸಿ, ತನ್ನವನಾದ ದೇವೇಂದ್ರನಿಗೆ, ತ್ರೈಲೋಕ್ಯಾಧಿಪತ್ಯವನ್ನಿತ್ತನು.

(ಬುದ್ಧಾವತಾರ ಪರ) ಈ ನಾರಾಯಣನು ತ್ರಿಪುರಾಸುರರು ಜಿನ ಮುಂತಾದ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿ, ವೇದಮತಾವಲಂಬಿಗಳಾಗಿ, ವೈದಿಕ ಮತವನ್ನು ಹಾಕು ಮಾಡುತ್ತಿರುವಾಗ ಜಿನನೊಬ್ಬ ರಾಜನ ಮಗನಾಗಿ ಬುದ್ಧ ರೂಪದಿಂದ ಅವತರಿಸಿದನು, ಅತ್ಯಂತ ಬಾಲಕನಾದರೂ ತನ್ನ ಪ್ರತಿಭೆಯಿಂದ ದೈತ್ಯರನ್ನು ಆಶ್ಚರ್ಯಗೊಳಿಸಿದನು. ಪ್ರಪಂಚವು ಶೂನ್ಯ, ಕ್ಷಣಿಕ ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿ ಅವರಿಗೆ ಉಪದೇಶ ಮಾಡಿ ಅವರನ್ನು ಭ್ರಾಂತರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ, ಅವರಿಗೆ ಅಧೋಲೋಕಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು. ತನ್ನ ಭಕ್ತರಾದ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಎಲ್ಲರೂ ತನ್ನ ಅಧೀನರು, ತಾನೇ ಸರ್ವೋತ್ತಮ ಇತ್ಯಾದಿ ಸದುಪದೇಶವನ್ನು ಮಾಡಿ ಅವರಿಗೆ ಮೋಕ್ಷಸ್ಥಾನವನ್ನು ಕೊಟ್ಟನು.

ವಿಶೇಷಾಂಶ—

ಶತಃ ಕಲೌ ಸಂಪ್ರವೃತ್ತೇ ಸಂಮೋಹಾಯ ಸುರದ್ವಿಷ್ಣುಃ |

ಬುದ್ಧೋ ನಾಮ್ನಾ ಜನಸುತಃ ಕೀಕಟೇಷು ಭವಿಷ್ಯತಿ ||

ಎಂಬ ಭಾಗವತಾದಿ ಪ್ರಮಾಣಾನುಸಾರ ಮಗಧ ದೇಶದ ರಾಜನಾದ ಜಿನ ಎಂಬುವನಿಗೆ ಒಂದು ಮಗು ಹುಟ್ಟಿದಾಗ ಪರಮಾತ್ಮನು ಆ ಮಗುವನ್ನು ಮಾಯ ಮಾಡಿ, ತಾನು ಅಲ್ಲಿ ಶಿರುರೂಪಿಯಾಗಿ ನಿಂತು ಎಲ್ಲವೂ ಶೂನ್ಯ, ಸ್ವಲ್ಪಕ್ಷಣ, ಕ್ಷಣಿಕ, ದುಃಖ, ಇತ್ಯಾದಿ ಅಸದ್ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಉಪದೇಶ ಮಾಡಿ ಅವರನ್ನು ಭ್ರಾಂತರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ತಾನು ಮಾಯವಾಗಿ ಜಿನನ ಮೊದಲಿನ ಮಗುವನ್ನೇ ಅಲ್ಲಿ ಕೊಡಿಸಿದನು. ಆ ಮಗುವೂ ಅಸುರನಾದುದರಿಂದ ಎಲ್ಲವೂ ಕ್ಷಣಿಕ ಇತ್ಯಾದಿ ಉಪದೇಶವನ್ನೇ ಮಾಡುತ್ತ, ಬುದ್ಧ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಯಿತು. ಬುದ್ಧಾವತಾರಿಯಾದ ಪರಮಾತ್ಮನು ದೇವಲೋಕಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಶೂನ್ಯ, ಕ್ಷಣಿಕ ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ತನಗೆ ಅಭಿಮತವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಹೇಳಿ ಅವರಿಗೆ ಉತ್ತಮ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಸದ್ಗತಿಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟನು. ಸಾತ್ವಿಕಪುರಾಣಾನುಸಾರವಾಗಿ ಇದೇ ಬುದ್ಧಾವತಾರದ ರಹಸ್ಯ. ತ್ರಿಪುರಾಸುರರ ಪತ್ನಿಯರನ್ನು ಮೋಹಗೊಳಿಸಿ ಅವರ ಪಾತಿವ್ರತ್ಯಹರಣಕ್ಕಾಗಿ ನಾರಾಯಣನು ನಗ್ನ ರೂಪವನ್ನು ಸ್ವೀಕಾರ ಮಾಡಿದನು. ಅದೂ ಒಂದು ಬುದ್ಧಾವತಾರವು. ಈ ಬುದ್ಧಾವತಾರಕ್ಕಿಂತ ಹಿಂದಿನದು ತ್ರಿಪುರಾಸುರರ ಪತ್ನಿಯರ ಪಾತಿವ್ರತ್ಯವು ಕೆಟ್ಟುಹೋದುದರಿಂದಲೇ ಈಶ್ವರನು ಅವರನ್ನು ಸುಡಲು ಸಮರ್ಥನಾದನು. ಈಗ ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ಕಪಿಲವಸ್ತು ಎಂಬಲ್ಲಿದ್ದ ಶಾಕ್ಯರಾಜ ಶುದ್ಧೋದನನ ಮಗನಾಗಿ ಪರಮಾತ್ಮನು ಒಂದು ಬಾರಿ ಬುದ್ಧಾವತಾರವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಾನೆ. ಅದೂ ಕೂಡ ಮೊದಲಿನ ಬುದ್ಧಾವತಾರದಂತೆಯೇ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಆಚಾರ್ಯರು ಮಹಾಭಾರತ ಶಾತ್ವರ್ಯನಿರ್ಣಯ 32ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

"ಶೌದ್ಧೋದನಿ ಪ್ರಭೃತಿ ಸೌದ್ಧಾಂತಿಕಾಸುಗಮಬೌದ್ಧಾಗಮಪ್ರಣಯಿನೀ" ಎಂದು ಶ್ರೀರಾಜರೂ ಸೂಚಿಸಿರುವರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಲಲಿತಬಾಲ್ಯವಾನ್—ಬಾಲಸ್ಯ ಭಾವಃ ಬಾಲ್ಯಂ, ಲಲಿತಂ ಚ ತತ್ ಬಾಲ್ಯಂ ಚ, ಲಲಿತಬಾಲ್ಯಂ, ಲಲಿತ-
ಬಾಲ್ಯಂ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತೀತಿ ಲಲಿತಬಾಲ್ಯವಾನ್ |

ಪ್ರತಿಭಾಬಲೇನ—ಪ್ರತಿಭಾಯಾಃ ಬಲಂ ಪ್ರತಿಭಾಬಲಂ, ತೇನ ಪ್ರತಿಭಾಬಲೇನ |

ಕೃತದೈತ್ಯಕೌತುಕಃ—ದೈತ್ಯಾನಾಂ ಕೌತುಕಂ ದೈತ್ಯಕೌತುಕಂ, ಕೃತಂ ದೈತ್ಯಕೌತುಕಂ ಯೇನ ಸಃ ಕೃತದೈತ್ಯಕೌತುಕಃ |

ಅಧಃಕೃತಬಲೀಂದ್ರಶಾತ್ರವಃ— ಇಂದ್ರಸ್ಯ ಶಾತ್ರವಃ ಇಂದ್ರಶಾತ್ರವಃ, ಬಲೀ ಇತಿ ಇಂದ್ರಶಾತ್ರವಃ, ಬಲೀಂದ್ರ-
ಶಾತ್ರವಃ, ಅಧಃಕೃತಃ ಬಲೀಂದ್ರಶಾತ್ರವಃ ಯೇನ ಸಃ ಅಧಃಕೃತಬಲೀಂದ್ರಶಾತ್ರವಃ॥ (ಇಂದ್ರಸ್ಯ ಶಾತ್ರವಃ
ಇಂದ್ರಶಾತ್ರವಃ, ಬಲಂ ವಿಷಾಂ ಅಸ್ತೀತಿ ಬಲಿನಃ, ಬಲಿನಶ್ಚ ತೇ ಇಂದ್ರಶಾತ್ರವಾಶ್ಚ ಬಲೀಂದ್ರ-
ಶಾತ್ರವಃ, ಅಧಃಕೃತಃ ಬಲೀಂದ್ರಶಾತ್ರವಃ ಯೇನ ಸಃ ಅಧಃಕೃತಬಲೀಂದ್ರಶಾತ್ರವಃ॥)

ಸ್ವಜನಾಯ— ಸ್ವಸ್ಯ ಜನಃ ಸ್ವಜನಃ, ತಸ್ಮೈ ಸ್ವಜನಾಯ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅದಾತ್ - “ಡುದಾಇ” ದಾನೇ ಇತಿ ದಾನಾರ್ಥಕಾತ್ ದಾಧಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್
ಪರಸ್ಮೈಪದಿನಃ ಭೂತೇ ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ “ಅದಾತ್” ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ಅದಾತ್ ಅದಾತಾಂ ಅದುಃ, ಅದಾಃ ಅದಾತಂ ಅದಾತ, ಅದಾಂ ಅದಾವ ಅದಾಮು ॥

ಪ್ರಯೋಗ— ಅಯಂ ಪರಂ ಪದಂ ಅದಾತ್ (ಕರ್ತರಿ) । ಅನೇನ ಪರಂ ಪದಂ ಅದಾಯಿ (ಕರ್ಮಣಿ) ।

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಈ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ ಪರಶುರಾಮಾವತಾರ ಮತ್ತು ವೇದವ್ಯಾಸಾವತಾರ ಎರಡನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಕಥಯಂತ್ಯಮುಂ ಪರಶುಭಾಸಮಾನಗೋ-

ಹತಮರ್ತ್ಯದೇವತಮಸಂ ಮುಹುರ್ಮುಹುಃ ।

ಜಗತಾಂ ಹಿತಂ ಹರಿಮಿವಾಪರಂ ಹರಿಂ

ಗುರುಶಕ್ತಿತಾಪಸವರಾನ್ವಯೋದ್ಭವಮ್

॥ 18 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಕಥಯಂತಿ ಅಮುಂ, ಪರಶುಭಾಸಮಾನ-ಗೋ-ಹತ-ಮರ್ತ್ಯದೇವತಮಸಂ, (ಪರ-ಶುಭ-
ಅಸಮಾನ- ಗೋ-ಹತ-ಮರ್ತ್ಯ-ದೇವ-ತಮಸಂ) ಮುಹುಃ, ಮುಹುಃ, ಜಗತಾಂ, ಹಿತಂ, ಹರಿಂ, ಇವ, ಅಪರಂ,
ಹರಿಂ, ಗುರು-ಶಕ್ತಿ-ತಾಪಸವರಾನ್ವಯೋದ್ಭವಂ (ಗುರುಶಕ್ತಿತಾಪಸವರಾನ್ವಯೋದ್ಭವಂ) ।

ಅನ್ವಯ— (ಜ್ಞಾನಿನಃ) ಮುಹುಃ ಮುಹುಃ ಪರಶುಭಾಸಮಾನಗೋಹತಮರ್ತ್ಯದೇವತಮಸಂ ಜಗತಾಂ, ಹಿತಂ,
ಗುರುಶಕ್ತಿತಾಪಸವರಾನ್ವಯೋದ್ಭವಂ, ಅಮುಂ, ಹರಿಂ ಅಪರಂ ಹರಿಂ ಇವ ಕಥಯಂತಿ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಮುಹುಃ ಮುಹುಃ = ಮತ್ತೂ ಮತ್ತೂ (ಇಪ್ರತ್ಯಂದಂ ಬಾರಿ)

ಪರಶು = ಕೊಡಲಿಯಲ್ಲಿ

ಭಾಸಮಾನ = ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ

ಗೋಹತಮರ್ತ್ಯದೇವ ತಮಸಂ = ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ನಾಶಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಕ್ಷತ್ರಿಯರೆಂಬ ಕತ್ತಲೆಯುಳ್ಳ

ಜಗತಾಂ = ಲೋಕಗಳಿಗೆ

ಹಿತಂ = ಹಿತಕಾರಿಯಾದ (ಪ್ರಿಯವನ್ನಂಟು ಮಾಡುವ)

ಗುರುಶಕ್ತಿ ತಾಪಸವರಾನ್ವಯೋದ್ಭವಂ = ಹೆಚ್ಚಾದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳ ಮುನಿಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಭೃಗುವಿನ ವಂಶದಲ್ಲಿ
ಹುಟ್ಟಿದ ಪರಶುರಾಮನಾದ

ಅಮುಂ = ಈ

ಹರಿಂ = ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನನ್ನು

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಮುಹುಃ ಮುಹುಃ = ಬಾರಿಬಾರಿಗೂ (ಅನೇಕ ಬಾರಿ)

ಪರ = ಉತ್ತಮವಾದ

ಶುಭ = ಮಂಗಳಕರವಾದ

ಅಸಮಾನ = ಅಸದೃಶವಾದ (ಅನೇಕ ಬಾರಿ)

ಗೋ = ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ ಭಾರತಾದಿ ರೂಪವಾದ ಮಾತುಗಳಿಂದ

ಹತ = ಪರಿಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ

ಮರ್ತ್ಯದೇವತಮಸಂ = ಮನುಷ್ಯರು, ದೇವತೆಗಳು, ಇವರ ಅಜ್ಞಾನವುಳ್ಳ

ಜಗತಾಂ = ಲೋಕಗಳಿಗೆ

ಹಿತಂ = ಹಿತವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ

ಗುರುಶಕ್ತಿ ತಾಪಸವರಾನ್ವಯೋದ್ಭವಂ = ಋಷಿಗಳಿಗೆ ಗುರುವಾದ ಶಕ್ತಿಯುಂಟು ಮುನಿಶ್ರೇಷ್ಠರ ವಂಶದಲ್ಲಿ
ಅವತಾರವುಳ್ಳ

ಅಪರಂ = ಬೇರೊಬ್ಬ

ಹರಂ ಇವ = ವೇದವ್ಯಾಸರಂತೆ ಇರುವವನಾಗಿಯೂ

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಪರಶುಭಾಸಮಾನಗೋಹತಮರ್ತ್ಯದೇವತಮಸಂ

(ಪರ ಶುಭ ಅಸಮಾನ ಗೋ ಹತ ಮರ್ತ್ಯದೇವ ತಮಸಂ = ಉತ್ತಮವಾದ ಮಂಗಳಕರವಾದ
ಎಣೆಯಿಲ್ಲದ ಕಿರಣಗಳಿಂದ ನಿವಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಮನುಷ್ಯರು ದೇವತೆಗಳೂ ಇವರ ಕತ್ತಲುಳ್ಳ

ಜಗತಾಂ ಹಿತಂ = ಲೋಕಗಳಿಗೆ ಹಿತಕಾರಿಯಾದ

ಗುರುಶಕ್ತಿ ತಾಪಸವರಾನ್ವಯೋದ್ಭವಂ = ಹೆಚ್ಚಾದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳ ಮುನಿಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಕಶ್ಯಪರ ವಂಶದಲ್ಲಿ
ಉತ್ಪತ್ತಿಯುಳ್ಳ

ಅಪರಂ = ಬೇರೊಬ್ಬ

ಹರಂ ಇವ = ಸೂರ್ಯನಂತೆ ಇರುವವನಾಗಿಯೂ

ಕಥಯಂತಿ = ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.)

(ಇಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಯೋಜನೆಯಿಂದ ಪರಶುರಾಮಾವತಾರವು, ಎರಡನೆಯ ಯೋಜನೆಯಲ್ಲಿ
ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸಾವತಾರದ ಪ್ರಯೋಜನವು ಉತ್ತಮವಾಗಿದೆ. ಮೂರನೇ ಯೋಜನೆಯು ದೃಷ್ಟಾಂತತ್ವೇನ
ಸೂರ್ಯನ ಪರವಾಗಿದೆ).

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನು ಹಿಂದೆ ಅತಿಸಮರ್ಥರಾದ ತಾಪಸ ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಭೃಗುಮುನಿಗಳ ವಂಶದಲ್ಲಿ
(ಜಮದಗ್ನಿ ಋಷಿಗಳ ವಂಶದಲ್ಲಿ) ಜನಿಸಿ ಪರಶುರಾಮನೆಂದು ಪ್ರಖ್ಯಾತನಾದನು. ಜಗತ್ತಿಗೆ ಹಿತಕಾರಿಯಾದ ಆ
ಪರಶುರಾಮನು ಆಗ ತೇಜಸ್ವಿನಿಂದ ಜ್ವಲಿಸುತ್ತಿರುವ ತನ್ನ ಕೊಡಲಿಯಿಂದ ಇಪ್ಪತ್ತ ಒಂದು ಬಾರಿ ಭೂಮಂಡಲ ಪರ್ಯಟನ
ಮಾಡಿ ಕತ್ತಲೆಯಂತಿರುವ ದುಷ್ಟ ಕ್ಷತ್ರಿಯರನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿದನು. ಆ ಪರಶುರಾಮರೇ ಈ ನಾರಾಯಣದೇವರು. ಮುನಿ-

ಗಳಿಗೆ ಗುರುಗಳಾದ ಶಕ್ತಿಯೆಂಬ ತಾಪಸ ಶ್ರೇಷ್ಠರ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಅವಿಭೂತರಾದ ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರು ಅನೇಕ ಬಾರಿ ತಮ್ಮ ಉತ್ತಮವಾದ ಶಾಸ್ತ್ರರೂಪವಾದ ಮಾತುಗಳಿಂದ ಯೋಗ್ಯಮನುಷ್ಯರ ಮತ್ತು ದೇವತೆಗಳ ಅಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆ ವೇದವ್ಯಾಸರೇ ಈ ನಾರಾಯಣದೇವರು. ಸೂರ್ಯನು ಅತಿ ಸಮರ್ಥರಾದ ತಾಪಸಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಕಶ್ಯಪರ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ. ತನ್ನ ಉತ್ತಮವಾದ ಮಂಗಳಕರವಾದ ಅಸದ್ಗುಣಗಳ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಮನುಷ್ಯರಿಗೂ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ತೊಂದರೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಹಿತವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಪರಶುರಾಮ ಮತ್ತು ವೇದವ್ಯಾಸ ರೂಪದಿಂದ ಅವತರಿಸಿದ ಈ ನಾರಾಯಣನು ಇಂತಹ ಸೂರ್ಯ-ನಂತಿದ್ದಾನೆಂದು ಜ್ಞಾನಿಗಳು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಗುರುಶಕ್ತಿತಾಪಸವರಾನ್ವಯೋದ್ಭವಂ— ಗುರ್ವೀ ಶಕ್ತಿಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಗುರುಶಕ್ತಿಃ, ತಾಪಸೇಷು ವರಃ ತಾಪಸವರಃ, ಗುರುಶಕ್ತಿತ್ವಾಸೌ ತಾಪಸವರಶ್ಚ ಗುರುಶಕ್ತಿತಾಪಸವರಃ, ಗುರುಶಕ್ತಿತಾಪಸವರಸ್ಯ ಅನ್ವಯಃ ಗುರುಶಕ್ತಿತಾಪಸವರಾನ್ವಯಃ, ಗುರುಶಕ್ತಿತಾಪಸವರಾನ್ವಯೇ ಉದ್ಭವಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಗುರುಶಕ್ತಿ-ತಾಪಸವರಾನ್ವಯೋದ್ಭವಃ, ತಂ ಗುರುಶಕ್ತಿತಾಪಸವರಾನ್ವಯೋದ್ಭವಂ । (ಗುರುತ್ವಾಸೌ ಶಕ್ತಿಶ್ಚ ಗುರುಶಕ್ತಿಃ, ಗುರುಶಕ್ತಿಃ ಇತಿ ತಾಪಸವರಃ ಗುರುಶಕ್ತಿತಾಪಸವರಃ, ಗುರುಶಕ್ತಿತಾಪಸವರಸ್ಯ ಅನ್ವಯೇ ಉದ್ಭವಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಗುರುಶಕ್ತಿತಾಪಸವರಾನ್ವಯೋದ್ಭವಃ, ತಂ ಗುರುಶಕ್ತಿತಾಪಸ-ವರಾನ್ವಯೋದ್ಭವಂ) । ಗುರುರ್ಮಹತೀ ಶಕ್ತಿಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಗುರುಶಕ್ತಿಃ, ಸ ಚಾಸೌ ತಾಪಸವರಶ್ಚೇತಿ ವಾ ವಿಗ್ರಹಃ ।

ಪರಶುಭಾಸಮಾನಗೋಹತಮರ್ತ್ಯದೇವತಮಸಂ— ಪರಶೌ ಭಾಸಮಾನಾಃ ಪರಶುಭಾಸಮಾನಾಃ, ಪರಶುಭಾಸಮಾನಾಶ್ಚ ತಾಃ ಗಾವಶ್ಚ ಪರಶುಭಾಸಮಾನಗಾವಃ, ಮರ್ತ್ಯಾನಾಂ ದೇವಾಃ ಮರ್ತ್ಯ-ದೇವಾಃ, ಮರ್ತ್ಯದೇವಾ (ಕೃತ್ರಿಯಾ ಏವ) ಏವ ತಮಾಂಸಿ ಮರ್ತ್ಯದೇವತಮಾಂಸಿ, ಪರಶು-ಭಾಸಮಾನಗೋಭಿಃ ಹತಾನಿ ಮರ್ತ್ಯದೇವತಮಾಂಸಿ ಯೇನ ಸಃ ಪರಶುಭಾಸಮಾನಗೋಹತ-ಮರ್ತ್ಯದೇವತಮಾಃ, ತಂ ಪರಶುಭಾಸಮಾನಗೋಹತಮರ್ತ್ಯದೇವತಮಸಂ ।

(ವೇದವ್ಯಾಸರ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ - ಪರಾಶ್ವ ಶುಭಾಶ್ವ ಅಸಮಾನಶ್ಚ ತಾಃ ಗಾವಶ್ಚ ಪರಶುಭಾಸಮಾನಗಾವಃ, ಮರ್ತ್ಯಾಶ್ಚ ದೇವಾಶ್ಚ ಮರ್ತ್ಯದೇವಾಃ, ಮರ್ತ್ಯದೇವಾನಾಂ ತಮಾಂಸಿ ಮರ್ತ್ಯದೇವತಮಾಂಸಿ, ಪರ-ಶುಭ-ಅಸಮಾನ-ಗೋಭಿಃ ಹತಾನಿ ಮರ್ತ್ಯದೇವತಮಾಂಸಿ ಯೇನ ಸಃ ಪರ-ಶುಭಾ-ತಮಾಃ, ತಂ ಪರಶುಭಾಸಮಾನಗೋಹತಮರ್ತ್ಯದೇವತಮಸಂ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಕಥಯಂತಿ- ಕಥ ವಾಕ್ಯ ಪ್ರಬಂಧೇ ಇತಿ ವಾಕ್ಯಪ್ರಬಂಧಾರ್ಥಕಾತ್ ಕಥಧಾತೋಃ ಚೌರಾಧಿಕಾತ್ ಕರ್ತರಿ ವರ್ತಮಾನೇ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಬಹುವಚನೇ ಕಥಯಂತಿ ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ಕಥಯತಿ ಕಥಯತಃ ಕಥಯಂತಿ, ಕಥಯುಃ ಕಥಯುಥಃ ಕಥಯುಥ, ಕಥಯಾಮಿ ಕಥಯಾಮಃ ಕಥಯಾಮಃ ||

ಪ್ರಯೋಗ— (ಜ್ಞಾನಿನಃ) ಅಮುಂ ಹರಿಂ ಅಪರಂ ಹರಿಮಿವ ಕಥಯಂತಿ (ಕರ್ತರಿ) । (ಜ್ಞಾನಿಭಿಃ) ಅಸೌ ಹರಿಃ ಅಪರಃ ಹರಿಃ ಇವ ಕಥ್ಯತೇ (ಕರ್ಮಣಿ) (ಶ್ಲೇಷಸಂಕೀರ್ಣ ಉಪಮಾಲಂಕಾರ) ।

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಈ ಪದ್ಯದಿಂದ ಅರಂಭಿಸಿ 34ನೆಯ ಪದ್ಯದವರೆಗೆ ಶ್ರೀರಾಮಾವತಾರ ಮತ್ತು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾವತಾರಗಳನ್ನು ಒಟ್ಟಿಗೆ ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ. ಒಟ್ಟು ಹದಿನೈದು ಪದ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ಧ್ಯಾನ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಶ್ರೀರಾಮಕೃಷ್ಣಾವತಾರಗಳನ್ನು ನಿರೂಪಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಕರುಣಾಕರಃ ಸವಸುದೇವಮೋದದೋ

ಭಗವಾನ್ ಪುರಾಽಹಿಮಕರಾನ್ವಯೇಽಭವತ್ |

ಜಿತವಾನ್ ದಿಶೋ ದಶರಥೋಽಗ್ರ್ಯಸಂಪದೋ

ಜನಕೋ ಬಭೂವ ಭುವಿ ಯಸ್ಯ ವೈರಿಹಾ || 19 ||

ರಾಮಾವತಾರ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ -

ಪದಚ್ಛೇದ— ಕರುಣಾಕರಃ, ಸವಸುದೇವಮೋದದಃ, ಭಗವಾನ್, ಪುರಾ, ಅಹಿಮಕರಾನ್ವಯೇ, ಅಭವತ್, ಜಿತವಾನ್, ದಿಶಃ, ದಶರಥಃ, ಅಗ್ರ್ಯಸಂಪದಃ, ಜನಕಃ, ಬಭೂವ, ಭುವಿ, ಯಸ್ಯ, ವೈರಿಹಾ |

ಅನ್ವಯ— ಸವಸುದೇವಮೋದದಃ, ಕರುಣಾಕರಃ ಭಗವಾನ್, ಪುರಾ ಭುವಿ ಅಹಿಮಕರಾನ್ವಯೇ ಅಭವತ್, ಯಸ್ಯ ಅಗ್ರ್ಯಸಂಪದಃ ದಶ ದಿಶಃ ಜಿತವಾನ್, ವೈರಿಹಾ ದಶರಥಃ ಜನಕಃ ಬಭೂವ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸವಸುದೇವಮೋದದಃ = ವಸುಗಳಿಂದ ಸಹಿತರಾದ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸಂತೋಷವನ್ನಂಟು ಮಾಡುವ
(ಸವಸು = ರತ್ನ, ಧನಗಳಿಂದ ಸಹಿತರಾದ ಭೂದೇವಿಯ, ದೇವ = ದೇವತೆಗಳಾದ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಾದಿ
ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ, ಮೋದದಃ = ಸಂತೋಷವನ್ನಂಟು ಮಾಡುವ),

ಕರುಣಾಕರಃ = ದಯೆಗೆ ಉತ್ತಮ ಸ್ಥಾನವಾದ (ದಯಾ ಸಮೂಹರೂಪನಾದ) ದಯಾಳುವಾದ,

ಭಗವಾನ್ = ಷಡ್ಗುಣೈಶ್ವರ್ಯ ಸಂಪನ್ನನಾದ ನಾರಾಯಣನು

ಪುರಾ = ಹಿಂದೆ ತ್ರೇತಾಯುಗದಲ್ಲಿ

ಭುವಿ = ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ

ಅಹಿಮಕರಾನ್ವಯೇ = ಸೂರ್ಯವಂಶದಲ್ಲಿ

ಅಭವತ್ = (ಶ್ರೀರಾಮನಾಗಿ) ಹುಟ್ಟಿದನು.

ಯಸ್ಯ = ಸೂರ್ಯ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಶ್ರೀರಾಮನಿಗೆ

ಅಗ್ರ್ಯಸಂಪದಃ = ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸಂಪತ್ತುಳ್ಳ

ದಶ = ಹತ್ತು,

ದಿಶಃ = ದಿಕ್ಕುಗಳನ್ನು

ಜಿತವಾನ್ = ಜಯಿಸಿದ

ವೈರಿಹಾ = ಶತ್ರು ಸಂಹಾರಕನಾದ

ದಶರಥಃ = ದಶರಥ ಮಹಾರಾಜನು

ಜನಕಃ = ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವಕ್ಕೆ ಕಾರಣನಾಗಿ (ತಂದೆಯಾಗಿ)

ಬಭೂವ = ಆದನೋ

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ದಯಾ ಸಮುದ್ರನಾದ ಈ ನಾರಾಯಣನು ವಸುಗಳಿಗೂ, ದೇವತೆಗಳಿಗೂ, ಸೂರ್ಯನಿಗೂ, ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಾದಿ ಭೂಸುರರಿಗೂ ಆನಂದವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತಾ, ಹಿಂದೆ ಶ್ರೇತಾಯುಗದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯವಂಶದಲ್ಲಿ, ಶ್ರೀರಾಮಚಂದ್ರನೆಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಅವತರಿಸಿದನು. ಆಗ ಇವನಿಗೆ ನಾನಾ ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಐಶ್ವರ್ಯಗಳನ್ನು ಗೆದ್ದು ತಂದಿರುವ, ಶತ್ರು ಸಂಹಾರಕನಾದ ದಶರಥ ಮಹಾರಾಜನು ತಂದೆ ಎನಿಸಿಕೊಂಡನು.

ಕೃಷ್ಣಾಪಾರ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ -

ಪದಚ್ಛೇದ— ಕರುಣಾಕರಃ, ಸಃ, ವಸುದೇವಮೋದದಃ, ಭಗವಾನ್, ಪುರಾ, ಹಿಮಕರಾನ್ವಯೇ, ಅಭವತ್, ಜಿತವಾನ್, ದಿಶಃ, ರಥಃ, ಅಗ್ನಿಸಂಪದಃ, ಜನಕಃ, ಬಭೂವ, ಭುವಿ, ಯಸ್ಯ, ವೈರಿಹಾ |

ಅನ್ವಯ— ಕರುಣಾಕರಃ ಸಃ ಭಗವಾನ್, ವಸುದೇವಮೋದದಃ ಪುರಾ ಭುವಿ ಹಿಮಕರಾನ್ವಯೇ ಅಭವತ್, ಯಸ್ಯ ದಶ ದಿಶಃ ಜಿತವಾನ್ ವೈರಿಹಾ ರಥಃ ಅಗ್ನಿಸಂಪದಃ ಜನಕಃ ಬಭೂವ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಕರುಣಾಕರಃ = ದಯಾಳುವಾದ

ಸಃ = ಅಂಶಹ

ಭಗವಾನ್ = ಷಡ್ಗುಣೈಶ್ವರ್ಯ ಸಂಪನ್ನನಾದ ನಾರಾಯಣನು,

ವಸುದೇವಮೋದದಃ = ವಸುದೇವನಿಗೆ ಸಂತೋಷವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವವನಾಗಿ

ಪುರಾ = ಹಿಂದೆ ದ್ವಾಪರಯುಗದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ

ಭುವಿ = ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ

ಹಿಮಕರಾನ್ವಯೇ = ಚಂದ್ರ ವಂಶದಲ್ಲಿ

ಅಭವತ್ = (ಕೃಷ್ಣನಾಗಿ) ಅವತರಿಸಿದನು.

ಯಸ್ಯ = ಯಾವ ಕೃಷ್ಣನಿಗೆ

ದಶ = ಹತ್ತು

ದಿಶಃ = ದಿಕ್ಕುಗಳನ್ನು

ಜಿತವಾನ್ = ಜಯಿಸಿದ

ವೈರಿಹಾ = ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಸಂಹರಿಸುವ

ರಥಃ = ರಥವು

ಅಗ್ನಿಸಂಪದಃ = ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಐಶ್ವರ್ಯಕ್ಕೆ

ಜನಕಃ = ಉಂಟು ಮಾಡತಕ್ಕಂತದ್ದಾಗಿ

ಬಭೂವ = ಆಯಿತೋ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ದಯಾಳುವಾದ ಪೂಜ್ಯನಾದ ಈ ನಾರಾಯಣನು ಹಿಂದೆ ದ್ವಾಪರಯುಗದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರವಂಶದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಾಗಿ ಅವತರಿಸಿ, ತನಗೆ ತಂದೆಯೆನಿಸಿಕೊಂಡ ವಸುದೇವನಿಗೂ, ಭೂದೇವನಿಗೂ, ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಆನಂದವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿದನು. ಈ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಲ್ಲಿ ಹತ್ತು ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ತಡೆಯಿಲ್ಲದೆ ಸಂಚರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸಲು ಸಾಧನವಾದ ಉತ್ತಮವಾದ ರಥವಿತ್ತು. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ಪರಮಾತ್ಮನ ಸನ್ನಿಧಾನದಿಂದ ಜಯಪ್ರದವಾದ ಆ ರಥವನ್ನೇ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಗೆದ್ದು ಅವರ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ತಂದನು.

ವಿಲೇಪಾಂಶ— 'ಗೌರ್ಭೂತ್ವಾ ಅಶ್ರುಮುಖೀಖಿನ್ಯಾ' ಎಂಬ ಪ್ರಮಾಣಾನುಸಾರವಾಗಿ ಗೋರೂಪವನ್ನು ಧರಿಸಿ ತನ್ನ ಭಾರವನ್ನು ಕಡಿಮೆ ಮಾಡುವಂತೆ ಭೂದೇವಿಯ ಪ್ರಾರ್ಥನಾನುಸಾರವಾಗಿ ನಾರಾಯಣನು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾವತಾರವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅವನ ಅವತಾರವು ಭೂದೇವಿಗೆ ಸಂತೋಷಪ್ರದವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. 'ನ ಕೀಶವರಥೇ ಕಶ್ಚಿತ್ ಸ್ತಿಕೋ ಯಾತಿ ಪರಾಭವಂ' ಎಂಬ ಪ್ರಮಾಣಾನುಸಾರವಾಗಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ರಥವು ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸಿ ಸರ್ವದಾ ಜಯವನ್ನೇ ಕೊಡುತ್ತಿತ್ತು ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಕರುಣಾಕರಃ— ಕರುಣಾಯಾಃ ಆಕರಃ ಕರುಣಾಕರಃ |

ಸವಸುದೇವಮೋದದಃ— ವಸುಭಿಃ ಸಹಿತಾಃ ಸವಸವಃ, ಸವಸವಶ್ಚ ತೇ ದೇವಾಶ್ಚ ಸವಸುದೇವಾಃ, ಮೋದಂ ದದಾತೀತಿ ಮೋದದಃ, ಸವಸುದೇವಾನಾಂ ಮೋದದಃ ಸವಸುದೇವಮೋದದಃ | (ವಸುಭಿಃ ಸಹ ವರ್ತತೇ ಇತಿ ಸವಸುಃ, ಸವಸೋಃ ದೇವಾಃ ಸವಸುದೇವಾಃ, ಸವಸುದೇವಾನಾಂ ಮೋದದಃ ಸವಸುದೇವಮೋದದಃ | ವಸುಭಿಃ ಸಹ ವರ್ತತೇ ಇತಿ ಸವಸುಃ, ಸವಸುಶ್ಚಾಪೌ ದೇವಶ್ಚ ಸವಸುದೇವಃ, ತಸ್ಯ ಮೋದದಃ (ಸವಸೋಃ ದೇವಾನಾಂ ಚ ಮೋದದಃ ಸವಸುದೇವಮೋದದಃ) |

ಭಗವಾನ್— ಭಗಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತೀತಿ ಭಗವಾನ್ |

ಹಿಮಕರಾನ್ವಯೇ— ಹಿಮಾಃ ಕರಾಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಹಿಮಕರಃ, ಹಿಮಕರಸ್ಯ ಅನ್ವಯಃ ಹಿಮಕರಾನ್ವಯಃ, ತಸ್ಮಿನ್ ಹಿಮಕರಾನ್ವಯೇ |

ಅಹಿಮಕರಾನ್ವಯೇ— ನ ಹಿಮಾಃ ಅಹಿಮಾಃ, ಅಹಿಮಾಃ ಕರಾಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಅಹಿಮಕರಃ, ತಸ್ಯ ಅನ್ವಯಃ, ತಸ್ಮಿನ್ ಅಹಿಮಕರಾನ್ವಯೇ |

ದಶರಥಃ— ದಶಸು (ದಿಕ್ಷು) ರಥಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ದಶರಥಃ |

ಅಗ್ನಿಸಂಪದಃ— ಅಗ್ನೌ ಸಂಪತ್ ಯಾಸು ತಾಃ ಅಗ್ನಿಸಂಪದಃ, (ಬಹುವ್ರೀಹಿ) | ಅಗ್ನೌ ಚ ನಾ ಸಂಪತ್ ಚ ಅಗ್ನಿಸಂಪತ್, ತಸ್ಯಾಃ (ಕರ್ಮಧಾರಯ) ಅಗ್ನಿಸಂಪದಾ |

ವೈರಿಹಾ— ವೈರಿಣಃ ಹಂತೀತಿ ವೈರಿಹಾ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಭವತ್ ಅಭವತಾಂ ಇತ್ಯಾದಿ ಭೂಸತ್ತಾಯಾಂ ಲಜ್, ಬಭೂವ ಬಭೂವತುಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಭೂಸತ್ತಾಯಾಂ ಲಿಟ್ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಭಗವಾನ್ (ಅ) ಹಿಮಕರಾನ್ವಯೇ ಅಭವತ್ (ಕರ್ತೃ) | ಭಗವತಾ (ಅ) ಹಿಮಕರಾನ್ವಯೇ ಅಭೂಯತ (ಭಾವೇ) | ಯಸ್ಯ ಜನಕಃ ಬಭೂವ (ಕರ್ತೃ) ಯಸ್ಯ ಜನಕೇನ ಬಭೂವೇ (ಭಾವೇ)

★ ★ ★

ಭುಜಗೇಶ್ವರೋಽಪಿ ಭುವನೇಶ್ವರಪ್ರಿಯಃ

ಸಮಜನ್ಯಥಾರಿದರಜನ್ಯ ಭುವ್ಯಭೂತ್ |

ತಮಮುಷ್ಯಕಾಂತಿವಿಜಿತೇಂದುಮಗ್ರಜಂ

ರಮಣೀಯಮಾಹುರಿಹ ರಾಮನಾಮಕಮ್ || 20 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಭುಜಗೇಶ್ವರಃ, ಅಪಿ, ಭುವನೇಶ್ವರಪ್ರಿಯಃ, ಸಮಜನಿ, ಅಥ, ಅರಿದರಜನ್ಯ, ಭುವಿ, ಅಭೂತ್, ತಂ, ಅಮುಷ್ಯ, ಕಾಂತಿವಿಜಿತೇಂದುಂ, ಅಗ್ರಜಂ, ರಮಣೀಯಂ, ಆಹುಃ, ಇಹ, ರಾಮನಾಮಕಂ |

ಅನ್ವಯ— ಭುವನೇಶ್ವರಪ್ರಿಯಃ ಭುಜಗೇಶ್ವರಃ ಅಪಿ ಭುವಿ ಸಮಜನಿ, ಅಥ ಅದರಜನ್ಯ ಅಭೂತ್, ಇಹ ಅಮುಷ್ಯ ಅಗ್ರಜಂ ಕಾಂತಿವಿಜಿತೇಂದುಂ, ರಮಣೀಯಂ ತಂ, ರಾಮನಾಮಕಂ ಆಹುಃ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಶ್ರೀರಾಮಪರವಾದ ಅರ್ಥ -

ಭುವನೇಶ್ವರ ಪ್ರಿಯಃ = ಲೋಕಗಳಿಗೆ ಸ್ವಾಮಿಯಾದ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನಿಗೆ ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರನಾದ
ಭುಜಗೇಶ್ವರಃ ಅಪಿ = ಮಹಾರೇಷನೂ ಕೂಡ
ಭುವಿ = ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ
ಸಮಜನಿ = (ಲಕ್ಷ್ಮಣನೆಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ) ಹುಟ್ಟಿದನು.
ಅಥ = ಅನಂತರ
ಅದರಜನ್ಯ = ಸುದರ್ಶನ ಚಕ್ರವೂ ಪಾಂಚಜನ್ಯ ಶಂಖವೂ ಇವುಗಳ ಉತ್ತತಿಯು
ಅಭೂತ್ = ಆಯಿತು.
ಇಹ = ಇವರಲ್ಲಿ
ಅಮುಷ್ಯ = ಈ ಲಕ್ಷ್ಮಣನ
ಅಗ್ರಜಂ = ಅಣ್ಣನಾದ
ಕಾಂತಿ ವಿಜಿತ ಇಂದುಂ = ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಜಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಚಂದ್ರನುಳ್ಳ
ತಂ = ಆ ದಶರಥನ ಮಗನನ್ನು
ರಾಮನಾಮಕಂ = ರಾಮನೆಂದು ಹೆಸರು ಉಳ್ಳವನಾಗಿ
ಆಹುಃ = ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಪರವಾದ ಅರ್ಥ -

ಭುವನೇಶ್ವರಪ್ರಿಯಃ = ಸಮಸ್ತ ಲೋಕ ಸ್ವಾಮಿಯಾದ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನಿಗೆ ಇಷ್ಟನಾದ
ಭುಜಗೇಶ್ವರಃ ಅಪಿ = ನಾಗಾಧಿಪತಿಯಾದ ರೇಷನೂ ಕೂಡ
ಭುವಿ = ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ
ಸಮಜನಿ = (ಬಲರಾಮನಾಗಿ) ಹುಟ್ಟಿದನು,
ಅಥ = ಬಳಿಕ
ಅದರಜನ್ಯ = ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ಹೆದರಿಕೆಯ ಹುಟ್ಟುವಿಕೆಯು
ಅಭೂತ್ = ಆಯಿತು.
ಕಾಂತಿವಿಜಿತೇಂದುಂ = ದೇಹಕಾಂತಿಯಿಂದ ಜಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಚಂದ್ರನುಳ್ಳ,
ರಮಣೀಯಂ = ಸುಂದರನಾದ
ಅಮುಷ್ಯ = ಈ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ
ಅಗ್ರಜಂ = ಅಣ್ಣನಾದ
ತಂ = ಆ ಬಲಭದ್ರನನ್ನು
ಇಹ = ಈ ಲೋಕದಲ್ಲಿ

ರಾಮನಾಮಕಂ = ಬಲರಾಮನೆಂಬ ಹೆಸರು ಉಳ್ಳವನನ್ನಾಗಿ
ಆಹುಃ = ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಕಾತ್ಯರ್ಯ— (ಶ್ರೀರಾಮಾವತಾರ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ) ಶ್ರೀರಾಮನು ಅವತರಿಸಿದ ತರುವಾಯ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನಿಗೆ ಪ್ರಿಯನಾದ ಮಹಾಶೇಷನು ಲಕ್ಷ್ಮಣನಾಗಿ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಅವತರಿಸಿದನು. ಅನಂತರ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಚಕ್ರಾಭಿಮಾನಿಯಾದ ಕಾಮನು ಭರತನಾಗಿಯೂ, ಶಂಖಾಭಿಮಾನಿಯಾದ ಮನ್ಮಥಪುತ್ರನಾದ ಅನಿರುದ್ಧನು ಶತ್ರುಘ್ನನಾಗಿಯೂ ಅವತರಿಸಿದನು. ಇವರಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಮಣನ ಅಣ್ಣನಾದವನನ್ನು, ಚಂದ್ರನಿಗಿಂತಲೂ ಅಧಿಕ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳ ಸುಂದರನಾದ ಶ್ರೀರಾಮಚಂದ್ರನೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

(ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾವತಾರ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ) ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಅವತರಿಸುವುದಕ್ಕೂ ಮೊದಲು ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನಿಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಿಯನಾದ ಮಹಾಶೇಷನು ಬಲರಾಮನಾಗಿ ಅವತರಿಸಿದನು. ಅನಂತರ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನೂ ಅವತರಿಸಿದನು. ಈ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ಬಲಭದ್ರ ಇವರಿಬ್ಬರ ಅವತಾರದಿಂದ ಭಗವಂತನ ದ್ವೇಷಿಗಳಾದ ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ಭಯವುಂಟಾಯಿತು. ಚಂದ್ರನಿಗಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚು ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳ ಸುಂದರನಾದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಅಣ್ಣನಾದ ಈ ಬಲಭದ್ರನನ್ನು ಬಲರಾಮನೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಭುಜಗೇಶ್ವರಃ— ಭುಜಾಭ್ಯಾಂ ಗಚ್ಛಂತೀತಿ ಭುಜಗಾಃ, ಭುಜಗಾನಾಂ ಈಶ್ವರಃ ಭುಜಗೇಶ್ವರಃ |

ಭುವನೇಶ್ವರಪ್ರಿಯಃ— ಭುವನಾನಾಂ ಈಶ್ವರಃ ಭುವನೇಶ್ವರಃ, ಭುವನೇಶ್ವರಸ್ಯ ಪ್ರಿಯಃ ಭುವನೇಶ್ವರಪ್ರಿಯಃ |
ಅರಿದರಜನ್ಯ— ಅರಿಶ್ಚ ದರಶ್ಚ ಅರಿದರೌ ಅರಿದರಯೋಃ ಜನ್ಯ ಅರಿದರಜನ್ಯ (ಅರೀಣಾಂ ದರಃ ಅರಿದರಃ, ಅರಿದರಸ್ಯ ಜನ್ಯ ಅರಿದರಜನ್ಯ) |

ಕಾಂತಿವಿಜಿತೇಂದುಃ— ಕಾಂತ್ಯಾ ವಿಜಿತಃ ಕಾಂತಿವಿಜಿತಃ, ಕಾಂತಿವಿಜಿತಃ ಇಂದುಃ ಯೇನ ಸಃ ಕಾಂತಿವಿಜಿತೇಂದುಃ |

ಅಗ್ರಜಂ— ಅಗ್ರೇ ಜಾಯತೇ ಇತಿ ಅಗ್ರಜಃ, ತಂ ಅಗ್ರಜಂ |

ರಾಮನಾಮಕಂ— ರಾಮ ಇತಿ ನಾಮ ಯಸ್ಯ ಸಃ ರಾಮನಾಮಕಃ, ತಂ ರಾಮನಾಮಕಂ |

ತ್ರಿಯಾಪದ— ಸಮಜನಿ-ಸಮ್ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ಜನೀ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ ಇತಿ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವಾರ್ಥ-ಕಾತ್ ಜನ್ ಧಾತೋಃ ಅಕರ್ಮಕಾತ್ ಆತ್ಮನೇಪದಿನಃ ಭೂತೇ ಲುಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ವಿಕವಚನೇ ಸಮಜನಿ ಇತಿ ರೂಪಮ್ ||

ಸಮ್-ಅಜನಿ	ಅಜನಿಷ್ಯ-ಅಜನಿಷಾತಾಂ	ಅಜನಿಷತ,
ಅಜನಿಷ್ಯಾಃ	ಅಜನಿಷಾಥಾಂ	ಅಜನಿಷ್ಠಂ (ಧ್ವಂ),
ಅಜನಿಷಿ	ಅಜನಿಷ್ಠಾಃ	ಅಜನಿಷ್ಠಾಃ

ಅಭೂತ- ಭೂಸತ್ಯಾಯಾಂ ಇತಿ ಸತ್ಯಾರ್ಥಕಾತ್ ಭೂಧಾತೋಃ ಅಕರ್ಮಕಾತ್ ಪರಸ್ವೈಪದಿನಃ ಭೂತೇ ಲುಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ವಿಕವಚನೇ "ಅಭೂತ" ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಅಭೂತ ಅಭೂತಾಂ ಅಭೂವನ್, ಅಭೂಃ ಅಭೂತಂ ಅಭೂತ, ಅಭೂವಂ ಅಭೂವ ಅಭೂಮ

ಆಹುಃ- ಬ್ರೂಙ್ ವೈಕ್ಯಾಯಾಂ ವಾಚಿ ಇತಿ ವೈಕ್ಯವಾಗರ್ಥಕಾತ್ ಬ್ರೂಧಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಪರಸ್ವೈಪದಿನಃ ವರ್ತಮಾನೇ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಬಹುವಚನೇ 'ಆಹುಃ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ | ಬ್ರುವಃ ಪಂಚಾನಾಂ ಆದಿತ ಆಹೋ ಬ್ರುವಃ 3-4-84 ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲಟ್‌ನಲ್ಲಿ ಮೊದಲಿನ ಐದು ರೂಪಗಳಲ್ಲಿ 'ಬ್ರೂ' ಧಾತುವಿಗೆ ಆಹ್ ಎಂದು ಆದೇಶ ಮತ್ತು ಲಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಲಿಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳ ಆದೇಶ.

ಆಹ ಆಹುತಃ, ಆಹುಃ ಆತ್ಮ ಆಹುತಃ -ಬ್ರೂಥ, ಬ್ರವೀಮಿ ಬ್ರೂವಃ ಬ್ರೂಮಃ ||

ಪ್ರಯೋಗ— ಭುಜಗೇಶ್ವರಃ ಸಮಜನಿ (ಕರ್ತರಿ) । ಭುಜಗೇಶ್ವರೇಣ ಅಜನಿ (ಭಾವೇ) ಅರಿದರಜನ್ವ ಅಭೂತ್ (ಕರ್ತರಿ) ಅರಿದರಜನ್ವನಾ ಅಭಾವಿ (ಭಾವೇ) (ಜನಾಃ) ತಂ ರಾಮನಾಮಕಂ ಅಹುಃ (ಕರ್ತರಿ) । (ಜನ್ಯಃ) ಸಃ ರಾಮನಾಮಕಃ ಉಚ್ಯತೇ (ಕರ್ಮಣಿ) ।

★ ★ ★

ಜನಕೇನ ಸೋಽಥ ವಿರಹಾಸಹಿಷ್ಣುನಾ

ಮುಹುರೀಕ್ಷಿತೋ ವನಮನೀಯತ ಪ್ರಭುಃ ।

ಚಕಿತೇನ ದುಷ್ಪಜನತಸ್ತಪಸ್ವಿನಾ

ತತ ಆಸುರೀಂ ನಿಶಿಚರೀಂ ಜಘಾನ ಸಃ

॥ 21 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಜನಕೇನ, ಸಃ, ಅಥ, ವಿರಹಾಸಹಿಷ್ಣುನಾ, ಮುಹುಃ, ಈಕ್ಷಿತಃ, ವನಂ, ಅನೀಯತ, ಪ್ರಭುಃ, ಚಕಿತೇನ, ದುಷ್ಪಜನತಃ, ತಪಸ್ವಿನಾ, ತತಃ, ಆಸುರೀಂ, ನಿಶಿಚರೀಂ, ಜಘಾನ, ಸಃ ।

ಅನ್ವಯ— ಅಥ, ವಿರಹಾಸಹಿಷ್ಣುನಾ ಜನಕೇನ ಮುಹುಃ ಈಕ್ಷಿತಃ ಪ್ರಭುಃ ಸಃ, ದುಷ್ಪಜನತಃ ಚಕಿತೇನ ತಪಸ್ವಿನಾ ವನಂ ಅನೀಯತ । ತತಃ ಸಃ ಆಸುರೀಂ ನಿಶಿಚರೀಂ ಜಘಾನ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಶ್ರೀರಾಮಾವತಾರ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ -

ಅಥ = ಅನಂತರ

ವಿರಹಾಸಹಿಷ್ಣುನಾ = (ಪುತ್ರನ) ಅಗಲುವಿಕೆಯನ್ನು ಸಹಿಸಲಾರದ

ಜನಕೇನ = ತಂದೆಯಾದ ದರರಥನಿಂದ

ಮುಹುಃ = ಮತ್ತೂ ಮತ್ತೂ, (ಬಾರಿಬಾರಿಗೂ)

ಈಕ್ಷಿತಃ = ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟ

ಪ್ರಭುಃ = ಸಮರ್ಥನಾದ

ಸಃ = ಆ ಶ್ರೀರಾಮನು

ದುಷ್ಪಜನತಃ = ಕೆಟ್ಟ ಜನರಾದ ಸುಬಾಹುಮಾರೀಚಾದಿಗಳಿಂದ

ಚಕಿತೇನ = ಹೆದರಿದ

ತಪಸ್ವಿನಾ = ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ ಋಷಿಯಿಂದ

ವನಂ = ಕಾಡಿಗೆ

ಅನೀಯತ = ಒಯ್ಯಲ್ಪಟ್ಟನು

ತತಃ = ಅನಂತರ

ಸಃ = ಆ ಶ್ರೀರಾಮನು

ಆಸುರೀಂ = ರಾಕ್ಷಸವಂಶದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ

ನಿಶಿಚರೀಂ = ರಾಕ್ಷಸಿಯಾದ ತಾಟಕೆಯನ್ನು

ಜಘಾನ = ಕೊಂದನು.

ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾಪಾರ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ -

ಅಥ = ತರುವಾಯ

ವಿರಹ = ಪುತ್ರ ವಿರಹವನ್ನು

ಅಸಹಿಷ್ಣುನಾ = ಸಹಿಸಲಾರದ

ಜನಕೇನ = ತಂದೆಯಾದ ವಸುದೇವನಿಂದ,

ಮುಹುಃ = ಬಾರಿಬಾರಿಗೂ

ಈಕ್ಷಿತಃ = ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟ

ಪ್ರಭುಃ = ಸಮರ್ಥನಾದ

ಸಃ = ಆ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು

ದುಷ್ಪ್ರಜನತಃ = ದುಷ್ಟನಾದ ಕಂಸನ ದಸೆಯಿಂದ

ಚಕಿತೇನ = ಹೆದರಿದ

ತಪಸ್ವಿನಾ = ಶೋಚನೀಯಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿರುವ (ಭಗವಂತನ ಧ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ನಿರತನಾದ) ವಸುದೇವನಿಂದ

ವನಂ = ನಂದಗೋಪನ ವಾಸಸ್ಥಳವಾದ ಬೃಹದ್ದನಕ್ಕೆ (ಗೋಕುಲಕ್ಕೆ) (ವೃಂದಾವನಕ್ಕೆ)

ಅನೀಯತ = ಒಯ್ಯಲ್ಪಟ್ಟನು.

ತತಃ = ಅನಂತರ

ಸಃ = ಆ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು

ಆಸುರೀಂ = ಅಸುರಸ್ವಭಾವದ

ನಿಶಿಚರೀಂ = ರಾಕ್ಷಸಿಯಾದ ಪೂತನೆಯನ್ನು

ಜಘಾಣ = ಕೊಂದನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— (ಶ್ರೀರಾಮಾವತಾರ) ಶ್ರೀರಾಮಚಂದ್ರನಿಗೆ ಸುಮಾರು ಹದಿನಾರು ವರ್ಷ ವಯಸ್ಸಾದಾಗ, ವಿಶ್ವಾ-
ಮಿತ್ರರೆಂಬ ಋಷಿಗಳು ದಶರಥನ ಬಳಿಗೆ ಬಂದರು. ಸುಬಾಹುಮಾರೀಚಾದಿ ದುಷ್ಟ ರಾಕ್ಷಸರಿಂದ ಭೀತರಾದ ಅವರು ತನ್ನ
ಯಜ್ಞ ಸಂರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಶ್ರೀರಾಮನನ್ನು ತನ್ನೊಡನೆ ಕಳುಹಿಸಬೇಕೆಂದು ದಶರಥನನ್ನು ಕೇಳಿದರು. ಆಗ ದಶರಥನು ಮಗನ
ಅಗಲಿಕೆಯನ್ನು ಸಹಿಸಲಾರದೆ, ವೃಥೆ ಮತ್ತು ಶೋಕದಿಂದ ಮಗನ ಮುಖವನ್ನು ನೋಡುತ್ತಾ, ಬೇರೆ ಉಪಾಯವಿಲ್ಲದೆ
ಶ್ರೀರಾಮನನ್ನು ಲಕ್ಷ್ಮಣನ ಜೊತೆಗೆ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರರಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸಿದನು. ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರರ ಜತೆಯಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರರ ತಪೋವನದ
ಕಾಡಿಗೆ ತೆರಳುತ್ತಾ, ಶ್ರೀರಾಮನು ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ತಾಟಕೆಯೆಂಬ ಅಸುರ ಸ್ವಭಾವದ ದುಷ್ಟ ರಾಕ್ಷಸಿಯನ್ನು ಕೊಂದನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— (ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾವತಾರ) ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಮಥುರೆಯ ಕಾಗ್ಯಾಹದಲ್ಲಿ ಅವತರಿಸಿದನು. ಆದರೆ ಕಂಸನು
ಅವನಿಗೆ ತೊಂದರೆಯುಂಟುಮಾಡಬಹುದೆಂದು ಹೆದರಿದ ವಸುದೇವನು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಜನಿಸಿದ ಕೂಡಲೇ, ಅವನ
ವಿರಹವನ್ನು ಸಹಿಸಲಾರದವನಾಗಿದ್ದರೂ, ಪುನಃ ಪುನಃ ಮಗನ ಮುಖವನ್ನು ನೋಡುತ್ತಾ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಧ್ಯಾನಿಸುತ್ತಾ
ಪರಮಾತ್ಮನ ಸಂಕಲ್ಪದಂತೆ ಯಮುನಾ ನದಿಯನ್ನು ದಾಟಿ, ನಂದಗೋಕುಲಕ್ಕೆ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಒಯ್ದು, ಅಲ್ಲಿ ನಂದಗೋಪನ
ಮನೆಯಲ್ಲಿಟ್ಟನು. ಅಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಅತಿಬಾಲ್ಯಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿಯೇ, ಕಂಸನು ಕಳುಹಿಸಿದ ಅವನ ದಾದಿಯಾದ, ಪೂತನಿ-
ಯೆಂಬ ಅಸುರ ರಾಕ್ಷಸಿಯನ್ನು ಕೊಂದನು.

ವಿಗ್ರಹ—

ವಿರಹಾಸಹಿಷ್ಣುನಾ— ಸೋಡುಂ ಶೀಲಂ ಆಸ್ತೀತಿ ಸಹಿಷ್ಣುಃ, ನ ಸಹಿಷ್ಣುಃ ಅಸಹಿಷ್ಣುಃ, ವಿರಹಸ್ಯ ಅಸಹಿಷ್ಣುಃ
ವಿರಹಾಸಹಿಷ್ಣುಃ, ತೇನ ವಿರಹಾಸಹಿಷ್ಣುನಾ |

ದುಷ್ಟಜನತಃ— ದುಷ್ಟಶಾಸ್ತ್ರಾ ಜನಶ್ಚ ದುಷ್ಟಜನಃ, ದುಷ್ಟಜನಾತ್ ಇತಿ ದುಷ್ಟಜನತಃ ।

ತಪಸ್ವಿನಾ— ತಪಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತೀತಿ ತಪಸ್ವೀ, ತೇನ ತಪಸ್ವಿನಾ ।

ಆಸುರೀಂ— ಆಸುರಾಣಾಂ ಇಯಂ ಆಸುರೀ, ತಾಂ ಆಸುರೀಂ ।

ನಿಶಿಚರೀಂ— ನಿಶಿ ಚರತೀ ನಿಶಿಚರೀ, ತಾಂ ನಿಶಿಚರೀಂ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಜಘಾನ- ಹನಹಂಸಾಗತೋಃ ಇತಿ ಹಿಂಸಾಗತೃರ್ಥಕಾತ್, ಹನ್ ಧಾತೋಃ ಪರಸ್ವೈಪದಿನಃ ದ್ವಿರ್ಮುಕಾತ್ ಕರ್ತರಿ ಭೂತಾನದ್ಯತನ ಪರೋಕ್ಷೇ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ “ಜಘಾನ” ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ಜಘಾನ, ಜಘ್ನತುಃ ಜಘ್ನುಃ ಜಘನಿಥ- ಜಘಂಥ, ಜಘ್ನಥುಃ, ಜಘ್ನುಃ ಜಘಾನ- ಜಘನ ಜಘಿವ ಜಘಿಮು ॥

ಪ್ರಯೋಗ— ಸಃ ಪ್ರಭುಃ ಜನಕೇನ ವನಂ ಅನೀಯತ (ಕರ್ಮಣಿ) । ತಂ ಪ್ರಭುಂ ಜನಕಃ ವನಂ ಅನಯತ್ (ಕರ್ತರಿ) । ಸಃ ನಿಶಿಚರೀಂ ಜಘಾನ (ಕರ್ತರಿ) । ತೇನ ನಿಶಿಚರೀ ಜಘ್ನೇ (ಕರ್ಮಣಿ) ।

★ ★ ★

ಮುನಿಸಪ್ತತಂತುಕೃತವೈರಬಂಧನಂ

ಕಟುಕೇಶ್ವರಿಷ್ಠಪದಮುಖ್ಯದುರ್ಜನಮ್ ।

ಕ್ಷಪಯಂತಮುದ್ಯತಸುಬಾಹುಮಾಹವೇ

ತಮಥಾಭ್ಯನಂದಮರಾದಿಸದ್ಗುಣಃ

॥ 22 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಮುನಿಸಪ್ತತಂತುಕೃತವೈರಬಂಧನಂ, ಕಟುಕೇಶ್ವರಿಷ್ಠಪದಮುಖ್ಯದುರ್ಜನಂ, ಕ್ಷಪಯಂತಂ, ಉದ್ಯತ- ಸುಬಾಹುಂ, ಆಹವೇ, ತಂ, ಅಥ, ಅಭ್ಯನಂದತ್, ಅಮರಾದಿಸದ್ಗುಣಃ ।

ರಾಮಾವತಾರ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ -

ಅನ್ವಯ— ಅಥ, ಅಮರಾದಿಸದ್ಗುಣಃ, ಮುನಿಸಪ್ತತಂತುಕೃತವೈರಬಂಧನಂ, ಕಟುಕೇಶ್ವರಿಷ್ಠಪದಮುಖ್ಯದುರ್ಜನಂ ಉದ್ಯತಸುಬಾಹುಂ, ಆಹವೇ ಕ್ಷಪಯಂತಂ ತಂ ಅಭ್ಯನಂದತ್ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಥ = ಬಳಿಕ

ಅಮರ ಆದಿ ಸದ್ಗುಣಃ = ದೇವತೆಗಳೇ ಮೊದಲಾಗಿ ಉಳ್ಳ ಸಜ್ಜನರ ಸಮೂಹವು,

ಮುನಿಸಪ್ತತಂತು ಕೃತ ವೈರ ಬಂಧನಂ = ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ ಮುನಿಯ ಯಜ್ಞದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ದ್ವೇಷದ

ಅನುಸಂಧಾನ (ದುರಾಲೋಚನೆ)ವುಳ್ಳ,

ಕಟು = ಒರಟಾದ

ಮುಖ್ಯದುರ್ಜನಂ = ಅತ್ಯಂತ ದುಷ್ಟನಾದ

ಉದ್ಯತಸುಬಾಹುಂ = ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿದ ಸುಬಾಹುವನ್ನು (ಸುಬಾಹುವೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸನನ್ನು),

ಆಹವೇ = ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ

ಕ್ಷಪಯಂತಂ = ನಾಶಗೊಳಿಸುತ್ತಿರುವ

ತಂ = ಆ ಶ್ರೀರಾಮಚಂದ್ರನನ್ನು

ಅಭ್ಯನಂದತ್ = ಶ್ಲಾಘಿಸಿತು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಸುಬಾಹು ಮಾರೀಚ ಮತ್ತು ಅವರ ಅನುಯಾಯಿಗಳು ಅನೇಕರು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ ಮುನಿಯ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ದ್ವೇಷ ಉಳ್ಳವರಾಗಿದ್ದರು. ಸುಬಾಹುವು ಒರಟಾದ, ಭಯಂಕರವಾದ ಕೊಡಲುಳ್ಳವನಾಗಿ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಅನಿಷ್ಟವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಮುಖ್ಯ ದುರ್ಜನನಾಗಿದ್ದನು. ಕೈಯನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆತ್ತಿ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಹಾಳು ಮಾಡಲು ಬರುತ್ತಿರುವ ಆ ಸುಬಾಹುವನ್ನು ಶ್ರೀರಾಮನು ಕೊಲ್ಲುತ್ತಿರುವಾಗ, ಆ ಶ್ರೀರಾಮನನ್ನು ಕಂಡು ದೇವತೆಗಳೇ ಮೊದಲಾದ ಸಜ್ಜನರು ಆನಂದ ಪಟ್ಟು ಹೊಗಳಿದರು.

ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾಪತಾರ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ—

ಅನ್ವಯ— ಅಥ, ಅಮರಾದಿಸರ್ಗಣಃ ಮುನಿಸಪ್ತತಂತುಕೃತವೈರಬಂಧನಂ, ಕಟುಕೇಶ್ವರಿಷ್ಠಪದಮುಖ್ಯದುರ್ಜನಂ ಕ್ಷವಯಂತಂ, ಅಹವೇ ಉದ್ಯತಸುಬಾಹುಂ ತಂ ಅಭ್ಯನಂದತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಥ = ತರುವಾಯ

ಅಮರಾದಿಸರ್ಗಣಃ = ದೇವತೆಗಳೇ ಮೊದಲಾದ ಸಜ್ಜನರ ಸಮೂಹವು

ಮುನಿಸಪ್ತ ತಂತು ಕೃತ ವೈರಬಂಧನಂ = ಜಟಾಧಾರಿಗಳಾದ ಋಷಿಗಳ ಸಂತತಿಯಲ್ಲಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ದ್ವೇಷದ ಅನುಸಂಧಾನವುಳ್ಳ

ಕಟು ಕೇಶಿ ಅರಿಷ್ಠಪದ ಮುಖ್ಯ ದುರ್ಜನಂ = ಕ್ರೂರರಾದ ಕೇಶಿ ಎಂಬ ಅರಿಷ್ಠ ಎಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳವರೇ ಮೊದಲಾಗಿ ಉಳ್ಳ ದುಷ್ಟ ಜನವನ್ನು

ಕ್ಷವಯಂತಂ = ಕೊಲ್ಲುತ್ತಿರುವ

ಉದ್ಯತ ಸುಬಾಹುಂ = ಮೇಲಕ್ಕೆತ್ತಿದ ಒಳ್ಳೆಯ ತೋಳುಗಳುಳ್ಳ

ತಂ = ಆ ಕೃಷ್ಣನನ್ನು

ಅಭ್ಯನಂದತ್ = ಹೊಗಳಿತು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಕೇಶಿ ಮತ್ತು ಅರಿಷ್ಠರೆಂಬ ಮುಖ್ಯರಾದ ದಾನವರು ಕೆಂಪನ ಅಪ್ಪಣೆಯಿಂದ ಜಟಾಧಾರಿಗಳಾದ ಮುನಿಗಳ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಹಿಂಸಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಮಹಾ ವೀರನಾದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಕೈಯನ್ನೆತ್ತಿ ಹೊಡೆದು ಅಪ್ಪಣಿಸಿ, ಅವರನ್ನು ಕೊಲ್ಲುತ್ತಿರುವಾಗ ದೇವತೆಗಳೇ ಮೊದಲಾದವರು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಅಭಿನಂದಿಸಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಮುನಿಸಪ್ತತಂತುಕೃತವೈರಬಂಧನಂ— ಮುನೀಃ ಸಪ್ತ ತಂತುಃ ಮುನಿಸಪ್ತತಂತುಃ, ವೈರಸ್ಯ ಬಂಧನಂ ವೈರಬಂಧನಂ, ಮುನಿಸಪ್ತತಂತೌ ಕೃತಂ, ಮುನಿಸಪ್ತತಂತುಕೃತಂ, ಮುನಿಸಪ್ತತಂತುಕೃತಂ ವೈರಬಂಧನಂ ಯೇನ ಸಃ ಮುನಿಸಪ್ತತಂತುಕೃತವೈರಬಂಧನಃ, ತಂ ಮುನಿಸಪ್ತತಂತುಕೃತವೈರಬಂಧನಂ | (ಪ್ರಯಾಸಹಿತಃ ಸಪ್ತಃ, ಸಪ್ತಶ್ಚಾಸೌ ತಂತುಶ್ಚ ಸಪ್ತತಂತುಃ (ಪ್ರಾಭಿಃ ಸಹಿತಾಃ ಸಪ್ತಾಃ ತೇ ಚ ತೇ ಮುನಯಶ್ಚ ಮುನಿಸಪ್ತಾಃ ತೇಷಾಂ ತಂತುಃ ಸಂತತಿಃ) ಮುನೀನಾಂ ಸಪ್ತತಂತುಃ ಮುನಿಸಪ್ತತಂತುಃ, ಮುನಿಸಪ್ತತಂತೌ ಪರನಿಪಾತೋಽಯಂ, ಕೃತಂ ವೈರಬಂಧನಂ ಯೇನ ಸಃ ಮುನಿಸಪ್ತತಂತುಕೃತವೈರಬಂಧನಃ, ತಂ ಮುನಿಸಪ್ತತಂತುಕೃತವೈರಬಂಧನಂ) |

ಕಟುಕೇಶ್ವರಿಷ್ಠಪದಮುಖ್ಯದುರ್ಜನಂ— ಕಟುವಶ್ಚ ತೇ ಕೇಶಾಶ್ಚ ಕಟುಕೇಶಾಃ, ಕಟುಕೇಶಾಃ ಅಸ್ಯ ಸಂತೀತಿ ಕಟುಕೇಶೀ, ಅರಿಷ್ಠಸ್ಯ (ಅರಿಷ್ಟಾನಾಂ ವಾ ಪದಂ) ಪದಂ ಅರಿಷ್ಠಪದಂ, ದುಷ್ಟಶ್ಚಾಸೌ ಜನಶ್ಚ ದುರ್ಜನಃ, ಮುಖ್ಯಶ್ಚಾಸೌ ದುರ್ಜನಶ್ಚ ಮುಖ್ಯದುರ್ಜನಃ, ಅರಿಷ್ಠಪದಂ ಚಾಸೌ ಮುಖ್ಯದುರ್ಜನಶ್ಚ

ಅರಿಷ್ಟಪದಮುಖ್ಯದುರ್ಜನಃ, ಕಟುಕೇಶೀ ಚಾಸೌ ಅರಿಷ್ಟಪದಮುಖ್ಯದುರ್ಜನಶ್ಚ ಕಟುಕೇಶ್ವರಿಷ್ಟಪದ-
ಮುಖ್ಯದುರ್ಜನಃ, ತಂ ಕಟುಕೇಶ್ವರಿಷ್ಟಪದಮುಖ್ಯದುರ್ಜನಂ ।

ಉದ್ಯತಸುಬಾಹುಃ— ಉದ್ಯತಶ್ಚಾಸೌ ಸುಬಾಹುಶ್ಚ ಉದ್ಯತಸುಬಾಹುಃ, ತಂ ಉದ್ಯತಸುಬಾಹುಂ ।
(ಶೋಭನೌ ಚ ತೌ ಬಾಹೂ ಚ ಸುಬಾಹೂ, ಉದ್ಯತೌ ಸುಬಾಹೂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಉದ್ಯತಸುಬಾಹುಃ, ತಂ
ಉದ್ಯತಸುಬಾಹುಂ) ।

ಅಮರಾದಿಸದ್ಗಣಃ— ಅಮರಾಃ ಅದಯಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಅಮರಾದಿಃ, ಅಮರಾದಿಶ್ಚಾಸೌ ಸದ್ಗಣಶ್ಚ
ಅಮರಾದಿಸದ್ಗಣಃ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಭ್ಯನಂದತ್— “ಅಭಿ” ಉಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ಟುನದಿಸಮೃದ್ಧೌ ಇತಿ ಸಮೃದ್ಧ್ಯರ್ಥಕಾತ್
ನಂದ್ ಧಾತೋಃ ಅನದ್ಯತನ ಭೂತೇ ಲದ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ “ಅಭ್ಯನಂದತ್” ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ಅಭಿ- ಅನಂದತ್ ಅನಂದತಾಂ ಅನಂದನ್, ಅನಂದಃ ಅನಂದತಂ ಅನಂದತ, ಅನಂದಂ ಅನಂದಾವ
ಅನಂದಾಮು ॥

ಪ್ರಯೋಗ— ಅಮರಾದಿ ಸದ್ಗಣಃ ತಂ ಅಭ್ಯನಂದತ್ (ಕರ್ತರಿ) । ಅಮರಾದಿಸದ್ಗಣೇನ ಸಃ ಅಭ್ಯನಂದ್ಯತ
(ಕರ್ಮಣಿ) ।

★ ★ ★

ಸವನೇ ವಿಕಸ್ವರಗುಣಸ್ವರದ್ವಿಜೇ

ಸ್ಫುರಿತೇ ಚರನ್ ಸಕಲಗೋಕುಲಪ್ರಿಯಃ ।

ಇತಕಾಮತಾಪಸರಸಾರ್ದ್ರಧೀಗಿರಃ

ಪ್ರತಿಲಾಲಯನ್ನರಮತ್ಯುಷ ಸುಂದರೀ

॥ 23 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಸವನೇ (ಸಃ, ವನೇ), ವಿಕಸ್ವರಗುಣಸ್ವರದ್ವಿಜೇ, ಸ್ಫುರಿತೇ, ಚರನ್, ಸಕಲಗೋಕುಲಪ್ರಿಯಃ, ಇತ-
ಕಾಮತಾಪಸರಸಾರ್ದ್ರಧೀಗಿರಃ, ಪ್ರತಿಲಾಲಯನ್, ಅರಮತ, ಏಷಃ, ಸುಂದರೀಃ ।

ಶ್ರೀರಾಮ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ -

ಅನ್ವಯ— ಸಕಲಗೋಕುಲಪ್ರಿಯಃ ಏಷಃ, ವಿಕಸ್ವರಗುಣಸ್ವರದ್ವಿಜೇ, ಸ್ಫುರಿತೇ, ಸವನೇ ಚರನ್ ಸುಂದರೀಃ ಇತ-
ಕಾಮತಾಪಸರಸಾರ್ದ್ರಧೀಗಿರಃ, ಪ್ರತಿಲಾಲಯನ್ ಅರಮತ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸಕಲಗೋಕುಲಪ್ರಿಯಃ = ಎಲ್ಲಾ ವೇದಸಮೂಹವು ಪ್ರಿಯವಾಗಿ ಉಳ್ಳ (ಸಕಲ ಗೋಕುಲ = ಎಲ್ಲಾ ವೇದ-
ಸಮೂಹವುಳ್ಳ, ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರನಾದ)

ಏಷಃ = ಈ ಶ್ರೀರಾಮನು

ವಿಕಸ್ವರ ಗುಣಸ್ವರ ದ್ವಿಜೇ = ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಭಕ್ತಾದಿ ಗುಣಗಳು ಉದಾತ್ತಾದಿ ಸ್ವರಗಳೂ, ಇವುಗಳುಳ್ಳ
ಬ್ರಾಹ್ಮಣರುಳ್ಳ

ಸ್ಫುರಿತೇ = ವಿರಾಜಿಸುತ್ತಿರುವ

ಸವನೇ = ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ

ಚರನ್ = ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾ

ಸುಂದರೀ = ಮನೋಹರವಾದ

ಇತಕಾಮ ತಾಪಸ ರಸಾರ್ಥಧೀ = ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ ಮುನಿಯ ಸ್ನೇಹ-
ಪೂರ್ಣವಾದ (ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ) ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ (ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ)

ಗಿರಃ = ಮಾತುಗಳನ್ನು

ಪ್ರತಿಲಾಲಯನ್ = ಗೌರವಿಸುತ್ತಾ

ಅರಮತ = ವಿಹರಿಸಿದನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀರಾಮಚಂದ್ರನು ಸಕಲ ವೇದಸಮೂಹದಲ್ಲಿಯೂ, ವೇದಜ್ಞರಾದ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳವನು, ಅವನು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರರ ಯಜ್ಞವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸಿದ್ಧಾಶ್ರಮವೆಂಬ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರರ ಆಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಹೋಗಿದ್ದನು. ಅಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಭಕ್ತಿವೈರಾಗ್ಯಾದಿ ಗುಣಭರಿತರಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಉದಾತ್ತಾದಿ ಸ್ವರಗಳಿಂದ ವೇದಗಳ-
ನ್ನುಚ್ಛರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಅವರಿಂದ ತುಂಬಿ ಕಂಗೊಳಿಸುವ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀರಾಮನು ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಸುತ್ತಲೂ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. ನಿರ್ವಿಘ್ನವಾಗಿ ಯಜ್ಞವು ಸಮಾಪ್ತಿ ಹೊಂದಿದಾಗ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರರು ಬಹಳ ಸಂತೋಷಪಟ್ಟು “ರಾಮ! ಯಜ್ಞವು ಚೆನ್ನಾಗಿಯೇ ಕೊನೆಗೊಂಡಿತು. ಇನ್ನು ಮುಂದೆ ಮಿಥಿಲಾ ಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ಜಾನಕಿಯ ಸ್ವಯಂವರಕ್ಕೆ ತೆರಳೋಣ” ಎಂದು ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ನುಡಿದಾಗ, ಶ್ರೀರಾಮನು ಅವರ ಮಾತನ್ನು ಒಪ್ಪಿದನು, ಅವರನ್ನು ಗೌರವಿಸಿದನು.

ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ -

ಅನ್ವಯ— ಸಕಲಗೋಕುಲಪ್ರಿಯಃ, ಇತಕಾಮತಾಪಸರಸಾರ್ಥಧೀಗಿರಃ, ಸುಂದರೀ ಪ್ರತಿಲಾಲಯನ್, ಸಃ ವಿಷಃ, ವಿತಸ್ತರಗುಣಸ್ತರದ್ವಿಜೇ, ಸ್ಫುರಿತೇ ವನೇ, ಚರನ್ ಅರಮತ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸಕಲ = ಎಲ್ಲಾ

ಗೋಕುಲ ಪ್ರಿಯಃ = ಗೋವುಗಳ ಸಮೂಹಕ್ಕೆ ಇಷ್ಟನಾದ (ಎಲ್ಲಾ ನಂದಗೋಕುಲದ ಜನರಿಗೆ ಇಷ್ಟನಾದ),

ಇತ ಕಾಮತಾಪ ಸರಸಾರ್ಥಧೀಗಿರಃ = ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟ ಮನ್ಮಥತಾಪವುಳ್ಳ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಸಹಿತವಾದ ಬುದ್ಧಿ
ಮತ್ತು ಮಾತುಗಳುಳ್ಳ

ಸುಂದರೀಃ = ಸೌಂದರ್ಯಭರಿತರಾದ ಗೊಲ್ಲತಿಯರನ್ನು

ಪ್ರತಿಲಾಲಯನ್ = ಸಂತೋಷಪಡಿಸುತ್ತಾ

ಸಃ ವಿಷಃ = ಅಂಶಹ ಈ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು

ವಿತಸ್ತರಗುಣ ಸ್ತರ ದ್ವಿಜೇ = ಹೆಚ್ಚುತ್ತಿರುವ ಮಾಧುರ್ಯವೆಂಬ ಗುಣವುಳ್ಳ, ಧ್ವನಿಯುಳ್ಳ, ಪಕ್ಷಿಗಳುಳ್ಳ

ಸ್ಫುರಿತೇ = ಬೆಳದಿಂಗಳಿನಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿತವಾದ

ವನೇ = ವೃಂದಾವನದಲ್ಲಿ

ಚರನ್ = ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾ

ಅರಮತ = ಕ್ರೀಡಿಸಿದನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಎಲ್ಲಾ ಗೋಕುಲದ ಜನರಿಗೂ, ಗೋವುಗಳ ಸಮೂಹಕ್ಕೂ ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರನು. ಅವನು ಪಕ್ಷಿಗಳ ಇಂಪಾದ ಧ್ವನಿಯಿಂದ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಸೆಳೆಯುವ ವೃಂದಾವನದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸಿದನು. ಅಲ್ಲಿ ತನ್ನಲ್ಲಿ ಪರಮ ಭಕ್ತಿಯುಳ್ಳ, ಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಪರಬ್ರಹ್ಮನೆಂದೇ ತಿಳಿದಿರುವ ಕಾಮಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಪೀಡಿತರಾಗಿ ಪ್ರೀತಿಯ ಮಾತನ್ನಾಡುತ್ತಿದ್ದ

ಸುಂದರಿಯರಾದ ಹಾಗೂ ಚತುರರಾದ ಗೋಪಿಶಾಸ್ತ್ರಿಯರೊಡನೆ ಬೆಳದಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಅವರೊಡನೆ ಸರಸಸಲ್ಲಾಪ ಮಾಡುತ್ತಾ ವಿಹರಿಸಿದನು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಸಕಲಗೋಕುಲಪ್ರಿಯಃ— ಗಮಾಂ ಕುಲಂ ಗೋಕುಲಂ, ಸಕಲಂ ಗೋಕುಲಂ ಪ್ರಿಯಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸಕಲ-
ಗೋಕುಲಪ್ರಿಯಃ | ಸಕಲಂ ಚ ತತ್ ಗೋಕುಲಂ ಚ ಸಕಲಗೋಕುಲಂ | ತಸ್ಯ ಪ್ರಿಯಃ ಸಕಲ-
ಗೋಕುಲಪ್ರಿಯಃ, ಸಕಲಂ ಗೋಕುಲಂ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಸಕಲ ಗೋಕುಲಾಃ, ಸಕಲಗೋಕುಲಾನಾಂ
(ವಿಶ್ವಾಪ್ತಾಽದಿ ಮುನೀನಾಂ) ಪ್ರಿಯಃ ಸಕಲಗೋಕುಲಪ್ರಿಯಃ |

ವಿಕಸ್ವರಗುಣಸ್ವರದ್ವಿಜಃ— ಗುಣಾಶ್ಚ ಸ್ವರಾಶ್ಚ ಗುಣಸ್ವರಾಃ, ವಿಕಸ್ವರಾಃ ಗುಣಸ್ವರಾಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ವಿಕಸ್ವರ-
ಗುಣಸ್ವರಾಃ, ವಿಕಸ್ವರಗುಣಸ್ವರಾಃ ದ್ವಿಜಾಃ ಯಸ್ಮಿನ್ ತತ್ ವಿಕಸ್ವರಗುಣಸ್ವರದ್ವಿಜಂ (ಸವನಂ) ತಸ್ಮಿನ್
ವಿಕಸ್ವರಗುಣಸ್ವರದ್ವಿಜಃ | ವಿಕಸ್ವರಃ ಗುಣಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ವಿಕಸ್ವರಗುಣಃ, ವಿಕಸ್ವರಗುಣಃ ಸ್ವರಃ ಯೇಷಾಂ
ತೇ ವಿಕಸ್ವರಗುಣಸ್ವರಾಃ, ವಿಕಸ್ವರಗುಣಸ್ವರಾಃ ದ್ವಿಜಾಃ ಯಸ್ಮಿನ್ ತತ್ ವಿಕಸ್ವರಗುಣಸ್ವರದ್ವಿಜಂ (ವನಂ),
ತಸ್ಮಿನ್ ವಿಕಸ್ವರಗುಣಸ್ವರದ್ವಿಜಃ |

ಇತಕಾಮತಾಪಸರಸಾರ್ಧಧೀಗಿರಃ— ಇತಃ ಕಾಮಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಇತಕಾಮಃ, ಇತಕಾಮರಾಸೌ ತಾಪಸಶ್ಚ
ಇತಕಾಮತಾಪಸಃ, ರಸೇನ ಆದ್ರ್ಯಾ ರಸಾದ್ರ್ಯಾ, ರಸಾದ್ರ್ಯಾ ಚ ಸಾ ಧೀಶ್ಚ ರಸಾರ್ಧಧೀಃ,
ರಸಾರ್ಧಧಿಯಾ ಗಿರಃ ರಸಾರ್ಧಧೀಗಿರಃ, ಇತಕಾಮತಾಪಸಸ್ಯ ರಸಾರ್ಧಧೀಗಿರಃ ಇತಕಾಮ-
ತಾಪಸರಸಾರ್ಧಧೀಗಿರಃ, ತಾಃ ಇತಕಾಮತಾಪಸರಸಾರ್ಧಧೀಗಿರಃ | (ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹು) (ಇತಃ
ಕಾಮಃ ಯಾಭಿಃ ತಾಃ ಇತಕಾಮಾಃ, ರಸೇನಾದ್ರ್ಯಾಃ ರಸಾದ್ರ್ಯಾಃ, ಧಿಯಶ್ಚ ಗಿರಶ್ಚ ಧೀಗಿರಃ,
ರಸಾದ್ರ್ಯಾಶ್ಚ ತಾಃ ಧೀಗಿರಶ್ಚ ರಸಾರ್ಧಧೀಗಿರಃ, ರಸಾರ್ಧಧೀಗೀರ್ಭಃ ಸಹಿತಾಃ ಸರಸಾರ್ಧಧೀಗಿರಃ,
ಇತಕಾಮತಾಪಸಶ್ಚ ತಾಃ ಸರಸಾರ್ಧಧೀಗಿರಶ್ಚ ಇತಕಾಮತಾಪಸರಸಾರ್ಧಧೀಗಿರಃ ತಾಃ (ದ್ವಿತೀಯಾ
ಬಹು)|

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅರಮತ- ರಮು ಕ್ರೀಡಾಯಾಂ ಇತಿ ಕ್ರೀಡಾರ್ಥಕಾತ್ ರಮ್ ಧಾತೋಃ ಅಕರ್ಮಕಾತ್ ಆತ್ಮನೇ
ಪದಿನಃ ಕರ್ತರಿ ಭೂತಾನಾದ್ಯತನ ಪರೋಕ್ಷೇ ಲಪ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ವಿಕವಚನೇ "ಅರಮತ" ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಅರಮತ ಅರಮೇತಾಂ ಅರಮಂತ, ಅರಮಣಾಃ ಅರಮೇಣಾಂ ಅರಮದ್ಧಂ, ಅರಮೇ ಅರಮಾಮಹಿ
ಅರಮಾಮಹಿ ||

ಪ್ರಯೋಗ— ಏಷಃ ಅರಮತ (ಕರ್ತರಿ) ವಿಶೇನ ಅರಮತ (ಭಾವೇ) |

★ ★ ★

ಸಹಜಾನ್ವಿತಃ ಸಕಲಮಿತ್ರಸಂಯುತೋ

ಮಧುರಾಂ ಪುರಿಂ ಜನಕವಲ್ಲಭಾಂ ಗತಃ |

ಪ್ರವಿಶನ್ನಿಮಾಂ ಸಜಗದೇಕಸುಂದರೋ

ನರನಾರ್ಯುದಾರನಯನೋತ್ಸವೋಽಭವತ್ || 24 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಸಹಜಾನ್ವಿತಃ, ಸಕಲಮಿತ್ರಸಂಯುತಃ, ಮಧುರಾಂ, ಪುರಿಂ, ಜನಕವಲ್ಲಭಾಂ, ಗತಃ, ಪ್ರವಿಶನ್,
ಇಮಾಂ, ಸಃ, ಜಗದೇಕಸುಂದರಃ, ನರನಾರ್ಯುದಾರನಯನೋತ್ಸವಃ, ಅಭವತ್ |

ಅನ್ವಯ— ಸಹಜಾನ್ವಿತಃ ಸಕಲಮಿತ್ರಸಂಯುತಃ, ಮಧುರಾಂ ಜನಕವಲ್ಲಭಾಂ ಪುರಿಂ ಗತಃ, ಇಮಾಂ ಪ್ರವಿಶನ್ ಜಗದೇಕಸುಂದರಃ ಸಃ, ನರನಾರ್ಯುದಾರನಯನೋತ್ಸವಃ ಅಭವತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—(ಶ್ರೀರಾಮಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ)

ಸಹಜಾನ್ವಿತಃ = ತಮ್ಮನಾದ ಲಕ್ಷ್ಮಣನಿಂದ ಕೂಡಿದ,

ಸಕಲಮಿತ್ರಸಂಯುತಃ = ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರರಿಂದ ಸಹಿತನಾದ ರಾಮನು

ಮಧುರಾಂ = ಮನೋಹರವಾದ

ಜನಕ ವಲ್ಲಭಾಂ = ಜನಕ ಮಹಾರಾಜನಿಗೆ ಪ್ರಿಯವಾದ

ಪುರಿಂ = ಮಿಥಿಲಾ ಪಟ್ಟಣಕ್ಕೆ

ಗತಃ = ಹೋದನು.

ಇಮಾಂ = ಈ ಪಟ್ಟಣವನ್ನು

ಪ್ರವಿಶನ್ = ಪ್ರವೇಶ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ

ಜಗದೇಕಸುಂದರಃ = ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯ ಸುಂದರನಾದ

ಸಃ = ಆ ರಾಮನು,

ನರನಾರೀ ಉದಾರ ನಯನ ಉತ್ಸವಃ = ಗಂಡಸರು ಮತ್ತು ಹೆಂಗಸರ ಉತ್ತಮವಾದ ಕಣ್ಣುಗಳಿಗೆ ಸಂತೋಷ-ವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವವನಾಗಿ

ಅಭವತ್ = ಆದನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ತಮ್ಮನಾದ ಲಕ್ಷ್ಮಣನೊಡಗೂಡಿ ಶ್ರೀರಾಮಚಂದ್ರನು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರರಿಂದ ಸಹಿತನಾಗಿ ಜನಕ ಮಹಾರಾಜನಿಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಿಯವಾದ ಸುಂದರವಾದ ಮಿಥಿಲಾನಗರಿಗೆ ಹೋದನು.

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—(ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ)

ಸಹಜಾನ್ವಿತಃ = ಅಣ್ಣನಾದ ಬಲರಾಮನಿಂದ ಸಹಿತನಾಗಿ

ಸಕಲಮಿತ್ರ ಸಂಯುತಃ = ಸ್ನೇಹಿತರಾದ ಎಲ್ಲಾ ಗೊಲ್ಲರಿಂದ ಕೂಡಿದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು,

ಜನಕವಲ್ಲಭಾಂ = ತಂದೆಯಾದ ವಸುದೇವನಿಗೆ ಪ್ರಿಯವಾದ

ಮಧುರಾಂ ಪುರಿಂ = ಮಧುರಾ ಪಟ್ಟಣಕ್ಕೆ

ಗತಃ = ಹೋದನು.

ಇಮಾಂ = ಈ ಪಟ್ಟಣವನ್ನು

ಪ್ರವಿಶನ್ = ಪ್ರವೇಶ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ

ಜಗದೇಕಸುಂದರಃ = ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯ ಸುಂದರನಾದ

ಸಃ = ಆ ಕೃಷ್ಣನು,

ನರನಾರೀ ಉದಾರ ನಯನ ಉತ್ಸವಃ = ಗಂಡಸರು ಮತ್ತು ಹೆಂಗಸರ ವಿಶಾಲವಾದ (ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ) ಕಣ್ಣುಗಳಿಗೆ ಆನಂದವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನಾಗಿ

ಅಭವತ್ = ಆದನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಸುಂದರನಾದ ಆ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಮಧುರಾ ನಗರಿಯನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದಾಗ, ಆ ನಗರಿಯ ಗಂಡಸರೂ ಹೆಂಗಸರೂ ತಮ್ಮ ವಿಶಾಲವಾದ ಹಾಗೂ ಸುಂದರವಾದ ಕಣ್ಣುಗಳಿಂದ ಅವನನ್ನು ನೋಡಿ ಬಹಳ ಸಂತೋಷಪಟ್ಟರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಸಹಜಾನ್ವಿತಃ—ಸಹ ಜಾಯತೇ ಇತಿ ಸಹಜಃ, ಸಹಜೇನ ಅನ್ವಿತಃ ಸಹಜಾನ್ವಿತಃ ।

ಸಕಲಮಿತ್ರಸಂಯುತಃ—ಸಕಲಾನಾಂ ಮಿತ್ರಂ ಸಕಲಮಿತ್ರಂ, ಸಕಲಮಿತ್ರೇಣ ಸಂಯುತಃ ಸಕಲಮಿತ್ರ-
ಸಂಯುತಃ, (ಸಕಲಾನಿ ಚ ತಾನಿ ಮಿತ್ರಾಣಿ ಚ ಸಕಲಮಿತ್ರಾಣಿ, ಸಕಲಮಿತ್ರೈಃ ಸಂಯುತಃ ಸಕಲ-
ಮಿತ್ರಸಂಯುತಃ) ।

ಜನಕವಲ್ಲಭಾಂ—ಜನಕಸ್ಯ ವಲ್ಲಭಾ ಜನಕವಲ್ಲಭಾ, ತಾಂ ಜನಕವಲ್ಲಭಾಂ ।

ಜಗದೇಕಸುಂದರಃ—ಎಕಶ್ಚಾನ್ಯಾ ಸುಂದರಶ್ಚ ಏಕಸುಂದರಃ, ಜಗತಿ ಏಕಸುಂದರಃ ಜಗದೇಕಸುಂದರಃ ।

ನರನಾರ್ಯುದಾರನಯನೋತ್ಪನ್ನಃ—ನರಾಶ್ಚ ನಾರ್ಯಶ್ಚ ನರನಾರ್ಯಃ, ಉದಾರಾಣಿ ಚ ತಾನಿ ನಯನಾನಿ
ಚ ಉದಾರನಯನಾನಿ, ನರನಾರೀಣಾಂ ಉದಾರನಯನಾನಿ ನಿರನಾರ್ಯುದಾರ- ನಯನಾನಿ,
ನರನಾರ್ಯುದಾರನಯನಾನಾಂ ಉತ್ಪನ್ನಃ ನರನಾರ್ಯುದಾರನಯನೋತ್ಪನ್ನಃ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ—ಅಭಿವತ್-ಭೂಸತ್ತಾಯಾಂ ಇತಿ ಸತ್ತಾರ್ಥಕಾತ್ ಭೂಧಾತೋಃ ಆಕರ್ಮಕಾತ್ ಪರಸ್ವೈಪದಿನಃ
ಭೂತಾನದ್ಯತನಕಾಲೇ ಲಪ್ತ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ವಕವಚನೇ “ಅಭಿವತ್” ಇತಿರೂಪಮ್ ॥

ಅಭಿವತ್ ಅಭಿವತಾಂ ಅಭವನ್, ಅಭವಃ ಅಭಿವತಂ ಅಭವತ, ಅಭವಂ ಅಭಿವಾವ ಅಭಿವಾಮು ॥

ಪ್ರಯೋಗ—ಸಃ ಅಭಿವತ್ (ಕರ್ತೃ) । ತೇನ ಅಭಿಯತ (ಕರ್ಮಣಿ)

★ ★ ★

ಅಥ ಖಂಡಿತೇಶ್ವರಧನುಃ ಸ ಲೀಲಯಾ

ಕ್ಷಪಿತೋಗ್ರಸೇನನೃಪಪುತ್ರಪೌರುಷಃ ।

ಸಮುಪಾಸ್ಯ ವಿಪ್ರಗುರುಮಬ್ಜಭೂಗುರುಃ

ಸ್ವಜನಾನಮೋದಯದಮೇಯತೇಜಸಾ

॥ 25 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ—ಅಥ, ಖಂಡಿತೇಶ್ವರಧನುಃ, ಸಃ, ಲೀಲಯಾ, ಕ್ಷಪಿತೋಗ್ರಸೇನನೃಪಪುತ್ರಪೌರುಷಃ, ಸಮುಪಾಸ್ಯ,
ವಿಪ್ರಗುರುಂ, ಅಬ್ಜಭೂಗುರುಃ, ಸ್ವಜನಾನ್, ಅಮೋದಯತ್, ಅಮೇಯತೇಜಸಾ ।

ಅನ್ವಯ—ಅಥ ಲೀಲಯಾ ಖಂಡಿತೇಶ್ವರಧನುಃ ಕ್ಷಪಿತೋಗ್ರಸೇನನೃಪಪುತ್ರಪೌರುಷಃ ಅಬ್ಜಭೂಗುರುಃ ಸಃ ವಿಪ್ರ-
ಗುರುಂ ಸಮುಪಾಸ್ಯ ಅಮೇಯತೇಜಸಾ ಸ್ವಜನಾನ್ ಅಮೋದಯತ್ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—ಶ್ರೀರಾಮಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ

ಅಥ = ನಗರ ಪ್ರವೇಶಾನಂತರದಲ್ಲಿ

ಲೀಲಯಾ = ಅನಾಯಾಸದಿಂದ

ಖಂಡಿತ ಈಶ್ವರಧನುಃ ಮುರಿಯಲ್ಪಟ್ಟ ಶಿವಧನುಸ್ಸುಳ್ಳ,

ಕ್ಷಪಿತೋಗ್ರಸೇನ ನೃಪಪುತ್ರ ಪೌರುಷಃ = ನಾಶಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಭಯಂಕರವಾದ ಸೇನೆಯುಳ್ಳ ರಾಜಕುಮಾರರ
ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳ (ಅಹಂಕಾರವುಳ್ಳ)

ಅಬ್ಜಭೂಗುರುಃ = ಕಮಲದಿಂದ ಉದ್ಭೂತರಾದ ಬ್ರಹ್ಮದೇವರ ತಂದೆಯೂ ಉಪಾಧ್ಯಾಯನೂ ಆದ

ಸಃ = ಆ ಶ್ರೀರಾಮನು

ವಿಪ್ರಗುರುಂ = ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರರನ್ನು
 ಸಮುಪಾಸ್ಯ = ಸಮೀಪದಲ್ಲಿಯೂ ಸೇವಿಸಿ
 ಅಮೇಯತೇಜಾಃ = ಅಮಿತವಾದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ
 ಸ್ವಜನಾನ್ = ತನ್ನವರಾದ ಲಕ್ಷ್ಮಣನೇ ಮೊದಲಾದವರನ್ನು
 ಅಮೋದಯತ್ = ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸಿದನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಮಿಥಿಲಾನಗರಿಯನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದ ಅನಂತರ, ಶ್ರೀರಾಮನು ಸೀತಾಸ್ವಯಂವರದ ಪಣವಾಗಿದ್ದ ಶಿವಧನುಸ್ಸನ್ನು ಆನಾಯಾಸವಾಗಿ ಮುರಿದನು. ಇದರಿಂದ ಆ ಶ್ರೀರಾಮನು ದೊಡ್ಡ ಸೇನೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದ ಮಹಾಬಲಾಡ್ಯರಾದ ಶಿವಧನುಸ್ಸನ್ನು ಎತ್ತಲಾರದಿದ್ದ ರಾಜಕುಮಾರರ ಅಹಂಕಾರವನ್ನು ನಾಶ ಮಾಡಿದಂತಾಯಿತು. ಬ್ರಹ್ಮದೇವರಿಗೂ ಗುರುವಾದ ಆ ಶ್ರೀರಾಮನು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರರನ್ನು ಗುರುಗಳಂತೆ ಅನುವರ್ತಿಸಿ, ತನ್ನ ಅಪರಿಮಿತ ಪರಾಕ್ರಮದಿಂದ ಲಕ್ಷ್ಮಣನೇ ಮೊದಲಾದ ತನ್ನವರನ್ನೆಲ್ಲಾ ಸಂತೋಷಪಡಿಸಿದನು.

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಪಕ್ಷದಲ್ಲೆ

ಅಥ = ಮಥುರಾ ಪಟ್ಟಣದ ಪ್ರವೇಶದ ತರುವಾಯ

ಲೀಲಯಾ = ಆನಾಯಾಸದಿಂದ

ಖಂಡಿತ ಈಶ್ವರಧನುಃ = ತುಂಡು ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಶಿವಧನುಸ್ಸುಳ್ಳ

ಕ್ಷಪಿತೋಗ್ರಸೇನನೃಪ ಪುತ್ರ ಪೌರುಷಃ = ನಾಶಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಉಗ್ರಸೇನರಾಜನ ಮಗನಾದ ಕಂಸನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳ

ಅಬ್ಜಘೋರುಃ = ಬ್ರಹ್ಮನ ತಂದೆಯಾದ (ಮತ್ತು ಆಚಾರ್ಯನೂ ಆದ)

ಸಃ = ಆ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು

ವಿಪ್ರಗುರುಂ = ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಗುರುವಾದ ಸಾಂದೀಪನಿಯನ್ನು

ಸಮುಪಾಸ್ಯ = ಸೇವಿಸಿ

ಅಮೇಯತೇಜಾಃ = ಅಪರಿಮಿತ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ

ಸ್ವಜನಾನ್ = ತನ್ನವರಾದ ವಸುದೇವಾದಿಗಳನ್ನು

ಅಮೋದಯತ್ = ಸಂತೋಷಪಡಿಸಿದನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಮಥುರಾನಗರವನ್ನು ಹೊತ್ತು ಅನಂತರ, ಕಂಸನ ಆಯುಧ ಶಾಲೆಯನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಅಲ್ಲಿ ಕಂಸನಿಗೆ ಈಶ್ವರನು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದ ಧನುಸ್ಸನ್ನು ಲೀಲೆಯಿಂದ ಮುರಿದನು. ಉಗ್ರಸೇನನ ಮಗನಾದ, ತನ್ನ ಸೋದರಮಾವನಾದ ಕಂಸನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿದನು. ಬ್ರಹ್ಮದೇವರಿಗೂ ತಂದೆಯೂ ಗುರುವೂ ಆದ ಸರ್ವಜ್ಞನಾದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಸಾಂದೀಪನಿ ಎಂಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಗುರುವನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪಸಮಯ ಸೇವಿಸಿ, ಅವರಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ವಿದ್ಯೆಗಳನ್ನು ಕಲಿತಂತೆ ತೋರಿಸಿದನು. ಗುರುಗಳಿಗೆ ಅವರ ಮೃತರಾದ ಮಕ್ಕಳನ್ನೇ ಹಿಂತಿರುಗಿ ತಂದೊಪ್ಪಿಸಿ, ತನ್ನ ಅದ್ಭುತವಾದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ವಸುದೇವನೇ ಮೊದಲಾದ ಬಂಧುಗಳನ್ನು, ಭಕ್ತ ಜನರನ್ನು ಆನಂದಗೊಳಿಸಿದನು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಖಂಡಿತೇಶ್ವರಧನುಃ— ಈಶ್ವರಸ್ಥ ಧನುಃ ಈಶ್ವರಧನುಃ, ಖಂಡಿತಂ ಈಶ್ವರಧನುಃ ಯೇನ ಸಃ ಖಂಡಿತೇಶ್ವರ-ಧನುಃ |

ಕ್ಷಪಿತೋಗ್ರಸೇನನೃಪಪುತ್ರಪೌರುಷಃ— ಉಗ್ರಾ ಸೇನಾ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಉಗ್ರಸೇನಾಃ, ನೃಪಾಣಾಂ ಪುತ್ರಾಃ ನೃಪಪುತ್ರಾಃ, ಉಗ್ರಸೇನಶ್ಚ ತೇ ನೃಪಪುತ್ರಾಃ, ಉಗ್ರಸೇನನೃಪಪುತ್ರಾಣಾಂ

ಪೌರುಷಂ ಉಗ್ರಸೇನೃಪಪುತ್ರಪೌರುಷಂ, ಕ್ಷಪಿತಂ ಉಗ್ರಸೇನೃಪಪುತ್ರಪೌರುಷಂ ಯೇನ ಸಃ
ಕ್ಷಪಿತೋಗ್ರಸೇನೃಪಪುತ್ರಪೌರುಷಃ |

ವಿಪ್ರಗುರುಂ— ವಿಪ್ರಾಣಾಂ ಗುರುಃ ವಿಪ್ರಗುರುಃ, ತಂ ವಿಪ್ರಗುರುಂ |

ಅಬ್ಜಭೂಗುರುಃ— ಅಬ್ಜಾತ್ ಭವತೀತಿ ಅಬ್ಜಭೂಃ, ಅಬ್ಜಭುವಃ ಗುರುಃ ಅಬ್ಜಭೂಗುರುಃ |

ಸ್ವಜನಾನ್— ಸ್ವೇ ಚ ತೇ ಜನಾರ್ಥ ಸ್ವಜನಾಃ, ತಾನ್ ಸ್ವಜನಾನ್ |

ಅಮೇಯತೇಜಸಾ— ಮಾತುಂ ಶಕ್ತಂ ಮೇಯಂ, ನ ಮೇಯಂ ಅಮೇಯಂ, ಅಮೇಯಂ ಚ ತತ್
ತೇಜಃ ಅಮೇಯತೇಜಃ, ತೇನ ಅಮೇಯತೇಜಸಾ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಮುದ ಹರ್ಷೇ ಇತಿ ಹರ್ಷಾರ್ಥಕಾತ್ ಮುದ್ ಧಾತೋಃ ಣಿಜಂತಾತ್ ಸಕರ್ಮಕಾತ್
ಪರಸ್ವೈಪದಿನಃ ಅನದೃತನ ಭೂತೇ ಲಬ್ಧ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ ಅಮೋದಯತ್ ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಅಮೋದಯತ್ ಅಮೋದಯತಾಂ ಅಮೋದಯನ್,

ಅಮೋದಯಃ ಅಮೋದಯತಂ ಅಮೋದಯತ,

ಅಮೋದಯಂ ಅಮೋದಯಾವ ಅಮೋದಯಾಮ್ ||

ಪ್ರಯೋಗ— ಸಃ ಸ್ವಜನಾನ್ ಅಮೋದಯತ್ (ಕರ್ತೃ) | ತೇನ ಸ್ವಜನಾಃ ಅಮೋದ್ಯಂತ (ಕರ್ಮಣಿ) |
ಪ್ರೇರಣಾರ್ಥೇ ಸಃ ಸ್ವಜನಾನ್ ಅಮೋದಯತ್ | ಅಪ್ರೇರಣಾರ್ಥೇ ಸ್ವಜನಾಃ ಅಮೋದಂತ |

★ ★ ★

ಕಮಲಾಮಯಂ ಕಮಲಪತ್ರಲೋಚನಾಂ

ಭುವಮಾಗತಾಂ ನೃಪಸುತಾಂ ಗೃಹೀತವಾನ್ |

ನಿಜಲೀಲಯಾ ವಿಜಿತರಾಜಶಾತ್ರವೋ

ಮುದಮಾಪದಾಪ್ಯ ಪುರಮಬ್ಧಿದುರ್ಗಮಮ್ || 26 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಕಮಲಾಂ, ಅಯಂ, ಕಮಲಪತ್ರಲೋಚನಾಂ, ಭುವಂ, ಆಗತಾಂ, ನೃಪಸುತಾಂ, ಗೃಹೀತವಾನ್,
ನಿಜಲೀಲಯಾ, ವಿಜಿತರಾಜಶಾತ್ರವಃ, ಮುದಂ, ಆಪತ್, ಅಪ್ಯ, ಪುರಂ, ಅಬ್ಧಿದುರ್ಗಮಂ |

ಅನ್ವಯ— ಅಯಂ, ಕಮಲಪತ್ರಲೋಚನಾಂ ನೃಪಸುತಾಂ, ಭುವಂ ಆಗತಾಂ ಕಮಲಾಂ ಗೃಹೀತವಾನ್ (ತತಃ),
ನಿಜಲೀಲಯಾ ವಿಜಿತರಾಜಶಾತ್ರವಃ ಅಬ್ಧಿದುರ್ಗಮಂ ಪುರಂ ಅಪ್ಯ, ಮುದಂ ಆಪತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ— ಶ್ರೀರಾಮನ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ

ಅಯಂ = ಈ ಶ್ರೀರಾಮಚಂದ್ರನು

ಕಮಲಪತ್ರಲೋಚನಾಂ = ತಾವರೆಯ ದಳದಂತೆ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳ

ನೃಪಸುತಾಂ = ಜನಕರಾಜನ ಮಗಳಾದ,

ಭುವಂ = ಭೂಮಿಗೆ

ಆಗತಾಂ = ಬಂದಿರುವ

ಕಮಲಾಂ = ಲಕ್ಷ್ಮೀರೂಪಳಾದ ಸೀತೆಯನ್ನು

ಗೃಹೀತವಾನ್ = ವಿವಾಹ ವಿಧಿಯಿಂದ ಸ್ವೀಕರಿಸಿದನು, (ತತಃ = ಅನಂತರ)

ನಿಜನಿಲಯಾ = ತನ್ನ ಲೀಲೆಯಿಂದ

ವಿಜಿತ ರಾಜಾತ್ರವಃ = ಜಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಪರಶುರಾಮನುಳ್ಳವನಾಗಿ,
 ಅಬ್ಬಿದುರ್ಗಮಂ = ಸಮುದ್ರದಂತೆ (ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ) ಪ್ರವೇಶಿಸಲಾಗದ
 ಪುರಂ = ಅಯೋಧ್ಯಾನಗರವನ್ನು
 ಆಪ್ತ = ಸೇರಿ,
 ಮುದಂ = ಸಂತೋಷವನ್ನು
 ಆಪತ್ = ಹೊಂದಿದನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀರಾಮನು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಅವತರಿಸಿದ ಲಕ್ಷ್ಮೀರೂಪಳಾದ, ಜನಕನ ಪುತ್ರಿಯಾದ ತಾವರ ದಳದಂತೆ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳ ಪರಮ ಸುಂದರಿಯಾದ ಸೀತೆಯನ್ನು ಮದುವೆಯಾದನು. ಅನಂತರ ಅಯೋಧ್ಯೆಗೆ ಹೋಗುತ್ತಾ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಬಂದ ಪರಶುರಾಮನನ್ನು ಅನಾಯಾಸವಾಗಿ ಗೆದ್ದಂತೆ ತೋರಿಸಿ ಸಮುದ್ರದಂತೆ ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಲು ಅಸಾಧ್ಯವಾದ ಆ ಪರಶುರಾಮನ ದೇಹದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನ ವರದಿಂದ ಅವಧ್ಯನಾಗಿ ಪ್ರವೇಶಿಸಿದ ಆತುಲನೆಂಬ ಅಸುರನನ್ನು ಪರಶುರಾಮನ ಸಮ್ಮತಿಯಿಂದ ಸಂಹರಿಸಿದನಂತರ ಅಯೋಧ್ಯೆಯನ್ನು ಸೇರಿ ಸಂತೋಷವಾಗಿದ್ದನು.

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ

ಆಯಂ = ಈ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು
 ಕಮಲಪತ್ರಲೋಚನಾಂ = ತಾವರೆದಳದಂತೆ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳ,
 ನೃಪಸುತಾಂ = ಭೀಷ್ಮಕರಾಜನ ಮಗಳಾದ,
 ಭುವಂ = ಭೂಮಿಗೆ
 ಆಗತಾಂ = ಬಂದ
 ಕಮಲಾಂ = ಲಕ್ಷ್ಮೀರೂಪಳಾದ ರುಕ್ಮಿಣಿಯನ್ನು
 ಗೃಹೀತವಾನ್ = ಬಲಾತ್ಕಾರದಿಂದ ಸ್ವೀಕರಿಸಿದನು.
 ನಿಜ ಲೀಲಯಾ = ತನ್ನ ಲೀಲೆಯಿಂದ
 ವಿಜಿತ = ಜಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ
 ರಾಜಾತ್ರವಃ = ರುಕ್ಮಿ, ಜರಾಸಂಧ ಮುಂತಾದ ರಾಜರೂಪರಾದ ಶತ್ರುಗಳುಳ್ಳವನಾಗಿ,
 ಅಬ್ಬಿದುರ್ಗಮಂ = (ಸುತ್ತಲೂ ಇರುವ) ಸಮುದ್ರದಿಂದ ಪ್ರವೇಶಿಸಲಾಗದ
 ಪುರಂ = ದ್ವಾರಕಾಪಟ್ಟಣವನ್ನು
 ಆಪ್ತ = ಸೇರಿ
 ಮುದಂ = ಸಂತೋಷವನ್ನು
 ಆಪತ್ = ಹೊಂದಿದನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಅವತರಿಸಿದ, ಭೀಷ್ಮಕನ ಮಗಳಾದ, ಲಕ್ಷ್ಮೀರೂಪಳಾದ ತಾವರ ದಳದಂತೆ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳ ಪರಮಸುಂದರಿಯಾದ ರುಕ್ಮಿಣಿಯನ್ನು (ರಾಕ್ಷಸ ವಿವಾಹ) ವಿಧಿಯಿಂದ ಬಲಾತ್ಕಾರದಿಂದ ವರಿಸಿದನು. ಅನಂತರ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಬಂದ ಜರಾಸಂಧ, ರುಕ್ಮಿ ಮೊದಲಾದ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಜಯಿಸಿ ಸಮುದ್ರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ದುರ್ಗಮವಾದ ದ್ವಾರಕಾ ಪಟ್ಟಣವನ್ನು ಸೇರಿ ಸಂತೋಷಗೊಂಡನು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಕಮಲಪತ್ರಲೋಚನಾಂ— ಕಮಲಸ್ಯ ಪತ್ರೇ ಕಮಲಪತ್ರೇ, ಕಮಲಪತ್ರೇ ಇವ ಲೋಚನೇ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ,
ಕಮಲಪತ್ರಲೋಚನಾ, ತಾಂ ಕಮಲಪತ್ರಲೋಚನಾಂ ।

ನೃಪಸುತಾಂ— ನೃಪಸ್ಯ ಸುತಾ ನೃಪಸುತಾ, ತಾಂ ನೃಪಸುತಾಂ ।

ನೀಜಲೀಲಯಾ— ನೀಜಾ ಚ ಸಾ ಲೀಲಾ ಚ ನೀಜಲೀಲಾ, ತಯಾ ನೀಜಲೀಲಯಾ ।

ವಿಜಿತರಾಜಶಾತ್ರವಃ— ರಾಜ್ಞಾಂ ಶಾತ್ರವಃ ರಾಜಶಾತ್ರವಃ, ವಿಜಿತಃ ರಾಜಶಾತ್ರವಃ ಯೇನ ಸಃ ವಿಜಿತ-
ರಾಜಶಾತ್ರವಃ । (ರಾಜಾನಶ್ಚ ತೇ ಶಾತ್ರವಾಶ್ಚ ರಾಜಶಾತ್ರವಾಃ, ವಿಜಿತಾಃ ರಾಜಶಾತ್ರವಾಃ ಯೇನ ಸಃ
ವಿಜಿತರಾಜಶಾತ್ರವಃ) ।

ಅಬ್ಜದುರ್ಗಮಂ— ದುಃಖೇನ ಗಂತುಂ ಶಕ್ಯಂ ದುರ್ಗಮಂ, ಅಬ್ಜವತ್ ದುರ್ಗಮಂ ಅಬ್ಜದುರ್ಗಮಂ,
ತತ್ ಅಬ್ಜದುರ್ಗಮಂ । (ಅಬ್ಜಿನಾ ದುರ್ಗಮಂ ಅಬ್ಜದುರ್ಗಮಂ, ತತ್ ಅಬ್ಜದುರ್ಗಮಂ) ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಪತ್- ಅಪಲ್ಯ ವ್ಯಾಪ್ತೌ ಇತಿ ವ್ಯಾಪ್ತರ್ಥಕಾತ್ 'ಅಪ್' ಧಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಪರಸ್ಪೃಪದಿನಃ
ಭೂತೇ ಲುಪ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ "ಅಪತ್" ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ಅಪತ್ ಅಪತಾಂ ಅಪನ್, ಅಪಃ ಅಪತಂ ಅಪತ, ಅಪಂ ಅಪಾವ ಅಪಾಮು ॥

ಪ್ರಯೋಗ— ಅಯಂ ಮುದಂ ಅಪತ್ (ಕರ್ತೃ) । ಅನೇನ ಮುತ್ ಅಪಿ (ಕರ್ಮಣಿ) ।

★ ★ ★

ಸ ಜಗಾಮ ಮಾತೃಜನತುಷ್ಠಯೇ ಕಿಲ

ತೃರಿತೋ(ಽ)ವನಂ ವಿದಧದೀಪ್ಸಿತಂ ಸತಾಮ್ ।

ಸಹ ಭಾರ್ಯಯಾಪಿ ಶುಭಯಾ ಮಹಾಜಯ-

ಧ್ವಜಲಕ್ಷ್ಮಣಾಗ್ನಸುಹೃದಾ ವಿನಾ(ಽ)ಮುದಾ ॥ 27 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಸಃ, ಜಗಾಮ, ಮಾತೃಜನತುಷ್ಠಯೇ, ಕಿಲ, ತೃರಿತಃ, (ಅ) ವನಂ, ವಿದಧತ್, ಈಪ್ಸಿತಂ,
ಸತಾಂ, ಸಹ, ಭಾರ್ಯಯಾ, ಅಪಿ, ಶುಭಯಾ, ಮಹಾಜಯಧ್ವಜಲಕ್ಷ್ಮಣಾಗ್ನಸುಹೃದಾ (ಮಹಾಜಯಧ್ವಜಲಕ್ಷ್ಮಣಾ,
ಅಗ್ನಸುಹೃದಾ) ವಿನಾ (ಅ)ಮುದಾ ।

ಅನ್ವಯ— (ಶ್ರೀರಾಮನ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ) ಸತಾಂ ಈಪ್ಸಿತಂ ವಿದಧತ್ ಸಃ, ಮಾತೃಜನತುಷ್ಠಯೇ ಕಿಲ, ತೃರಿತಃ ಶುಭಯಾ
ಭಾರ್ಯಯಾ ಅಪಿ, ಮಹಾಜಯಧ್ವಜಲಕ್ಷ್ಮಣಾಗ್ನಸುಹೃದಾ ಸಹ, ಅಮುದಾ ವಿನಾ ವನಂ ಜಗಾಮ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸತಾಂ = ಸಜ್ಜನರಾದ ಮುನಿಗಳಿಗೆ

ಈಪ್ಸಿತಂ = ಇಷ್ಟರಾದ (ರಾವಣ ಸಂಹಾರಾದಿ ಕಾರ್ಯವನ್ನು)

ವಿದಧತ್ = ಮಾಡುತ್ತಿರುವ (ಮಾಡಲಿರುವ)

ಸಃ = ಆ ರಾಮನು

ಮಾತೃಜನ ತುಷ್ಠಯೇ ಕಿಲ = ಚಿಕ್ಕ ತಾಯಿಯಾದ ಕೈಕೆಯು ಸಂತೋಷಕ್ಕಾಗಿಯೋ ಎಂಬಂತೆ (ನಿಜವಾಗಿ
ಕೈಕೆಯು ಸಂತೋಷಕ್ಕಾಗಿ ಮಾತ್ರವಲ್ಲ),

ತೃತೀಃ = ವೇಗವುಳ್ಳವನಾಗಿ

ಶುಭಯಾ = ಮಂಗಳಕರಳಾದ

ಭಾರ್ಯಯಾ = ಪತ್ನಿಯಾದ ಸೀತೆಯಿಂದ

ಅಪಿ = ಮತ್ತು

ಮಹಾಜಯಾ = ಉತ್ತಮವಾದ ಜಯದ

ಧ್ವಜಲಕ್ಷ್ಮಣಾಽಗ್ನಿಸುಹೃದಾ = ಧ್ವಜದಂತಿರುವ (ಅಥವಾ ಹೆಚ್ಚಾದ ಜಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಧ್ವಜ-
ಸಂಭವುಳ್ಳ ಅಥವಾ ಕಾಲುಗಳಲ್ಲಿ ಜಯಸಂಪಾದಕವಾದ ಧ್ವಜರೇಖೆಯುಳ್ಳ), ಲಕ್ಷ್ಮಣನೆಂಬ

ಸಹ = ಉತ್ತಮ ಸ್ನೇಹಿತನೊಡನೆಯೂ,

ಅಮುದಾ ವಿನಾ = ದುಃಖವಿಲ್ಲದೆ

ವನಂ = ಕಾಡಿಗೆ

ಜಗಾಮ = ಹೋದನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಆ ಶ್ರೀರಾಮನು ಸಜ್ಜನರ ಇಷ್ಟವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ಅದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಅವನು ಅವಶಾರ ಮಾಡಿದ್ದನು. ಅವನು ತನ್ನ ಚಕ್ಕ ತಾಯಿಯಾದ ಕೈಕೇಯಿಯನ್ನು ಸಂತೋಷ ಪಡಿಸುವುದಕ್ಕಂದು ತೋರಿಸುತ್ತಾ, ಪತಿವ್ರತೆಯಾದ, ಪರಮಮಂಗಳ ಸ್ವರೂಪಳಾದ ಸೀತೆಯೊಡನೆಯೂ, ಉತ್ತಮ ಮಿತ್ರನೂ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಜಯಧ್ವಜದಂತೆ ಇರುವವನೂ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಜಯಸೂಚಕವಾದ ಧ್ವಜವುಳ್ಳವನೂ, ಜಯಸೂಚಕವಾದ ಧ್ವಜಚಿಹ್ನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಅಂಗವುಳ್ಳವನೂ ಆದ ಲಕ್ಷ್ಮಣನೊಡನೆ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿ ಕಾಡಿಗೆ ಹೋದನು.

ಅನ್ವಯ— (ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ) ಈಚ್ಚಿನ ಸತಾಂ ಅವನಂ ವಿದಧತ್ ಸಃ ಮಾತೃಜನತುಷ್ಟಯೇ, ಶುಭಯಾ ಭಾರ್ಯಯಾ ಅಪಿ, ಅಗ್ನಿಸುಹೃದಾ ಮಹಾಜಯಧ್ವಜಲಕ್ಷ್ಮಣಾ ವಿನಾ ಸಹ, ಮುದಾ ಜಗಾಮ ಕಿಲ !

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಈಚ್ಚಿತಂ = ತನಗೆ ಇಷ್ಟವಾದ

ಸತಾಂ = ಸಜ್ಜನರಾದ ಋಷಿ ಮೊದಲಾದವರ

ಅವನಂ = ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು

ವಿದಧತ್ = ಮಾಡುತ್ತಿರುವ

ಸಃ = ಆ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು

ಮಾತೃಜನತುಷ್ಟಯೇ = ತಾಯಿಯಾದ ಅದಿತಿ ದೇವಿಯ ಸಂತೋಷಕ್ಕಾಗಿ,

ಶುಭಯಾ = ಮಂಗಳಕರಳಾದ (ಪತಿವ್ರತೆಯಾದ)

ಭಾರ್ಯಯಾ ಅಪಿ ಸಹ = ಹೆಂಡತಿಯಾದ ಸತ್ಯಭಾಮೆಯಿಂದಲೂ ಕೂಡಿಕೊಂಡು,

ಅಗ್ನಿಸುಹೃದಾ = ಉತ್ತಮ ಸ್ನೇಹಿತನಾದ

ಮಹಾಜಯಧ್ವಜಲಕ್ಷ್ಮಣಾ = = ಅತಿಶಯವಾದ ಜಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಧ್ವಜಕ್ಕೆ ಚಿಹ್ನೆಯಾಗಿರುವ

ವಿನಾ ಸಹ = ಗರುಡನಿಂದಲೂ ಕೂಡಿಕೊಂಡು,

ಜಗಾಮ ಕಿಲ = ಹೋದನಷ್ಟೆ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— 'ನರಕ' ಎಂಬ ಮಹಾಕುರನು ಬದರಿಕಾಶ್ರಮವಾಸಿಗಳಾದ ಮುನಿಗಳಿಗೆ ತೊಂದರೆ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದನು. ಆ ನರಕಾಸುರನು ದೇವಮಾತೆಯಾದ ಅದಿತಿ ದೇವಿಯ ಕುಂಡಲಗಳನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿದ್ದನು. ಆಗ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಇಂದ್ರೋ-

ಪೇಂದ್ರರ ತಾಯಿಯಾದ ಅತಿಥಿದೇವಿಗೆ ಕುಂಡಲಗಳನ್ನು ಹಿಂತಿರುಗಿ ತಂದುಕೊಟ್ಟು ಸಂಕೋಷಪಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೂ, ಋಷಿಗಳನ್ನು ಕಾಪಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೂ ನರಕಾಸುರನ ಪ್ರಾಣಜ್ಯೋತಿಷಪುರುಷಕ್ಕೆ ಹೋದನು. ಅವನ ಜತೆಗೆ ಮಂಗಳ-ಸ್ವರೂಪಿನಿಯಾದ ಪತಿವ್ರತೆಯಾದ ಸತ್ಯಭಾಮೆಯೂ ಹೋದಳು. ಆ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ತನ್ನ ಅತಿಶಯವಾದ ಜಯಕ್ಕೆ ಸೂಚಕವಾದ ಧ್ವಜದಂತಿರುವ ಗರುಡನನ್ನೇ ಸತ್ಯಭಾಮೆಯನ್ನೂ ಜತೆಯಲ್ಲಿ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋದನು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಮಾತೃಜನತುಷ್ಠಿಯೇ— ಮಾತಾ ಇತಿ ಜನಃ ಮಾತೃಜನಃ, ಮಾತೃಜನಸ್ಯ ತುಷ್ಠಿ ಮಾತೃಜನತುಷ್ಠಿ, ತಸ್ಯ ಮಾತೃಜನತುಷ್ಠಿಯೇ |

ಮಹಾಜಯಧ್ವಜಲಕ್ಷಣಾಗ್ನಿಸುಹೃದ್ವಾ— ಮಹಾಂಶ್ವಾಸೌ ಜಯರ್ದ ಮಹಾಜಯಃ, ಮಹಾಜಯಸ್ಯ ಧ್ವಜಃ ಮಹಾಜಯಧ್ವಜಃ ಅಥವಾ ಮಹಾನ್ ಜಯಃ ಯಸ್ಮಾತ್ ಸಃ ಮಹಾಜಯಃ, ಮಹಾಜಯಃ ಧ್ವಜಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಮಹಾಜಯಧ್ವಜಃ, ಮಹಾಜಯಧ್ವಜಶ್ವಾಸೌ ಲಕ್ಷ್ಮಣಶ್ಚ ಮಹಾಜಯಧ್ವಜಲಕ್ಷ್ಮಣಃ, ಅಗ್ನಿಶ್ವಾಸೌ ಸುಹೃಚ್ಚ ಅಗ್ನಿಸುಹೃತೌ, ಮಹಾಜಯಧ್ವಜಲಕ್ಷ್ಮಣಶ್ವಾಸೌ ಅಗ್ನಿಸುಹೃಚ್ಚ ಮಹಾಜಯಧ್ವಜಲಕ್ಷ್ಮಣಾಗ್ನಿಸುಹೃತೌ, ತೇನ (ಅಥವಾ ಮಹಾಂಶ್ವಾಸೌ ಜಯರ್ದ ಮಹಾಜಯಃ, ಮಹಾಜಯಸ್ಯ ಧ್ವಜಃ ಮಹಾಜಯಧ್ವಜಃ, ತಸ್ಯ ಲಕ್ಷ್ಮ ಮಹಾಜಯಧ್ವಜಲಕ್ಷ್ಮ, ತೇನ ಮಹಾಜಯಧ್ವಜಲಕ್ಷ್ಮಣಾ) |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಜಗಾಮ- ಗಮ್ಯ ಗತೌ ಇತಿ ಗತೃರ್ಥಕಾತ್ ಗಮ್ ಧಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಪರಸ್ವಪದಿನಃ ಕರ್ತೃ ಭೂತಾನದೃತನ ಪರೋಕ್ಷೇ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ "ಜಗಾಮ" ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಜಗಾಮ ಜಗೃತುಃ ಜಗೃಃ, ಜಗಮಿಥ-ಜಗಂಥ ಜಗೃಥುಃ ಜಗೃ, ಜಗಾಮ-ಜಗಮ ಜಗ್ರಿವ ಜಗ್ರಿಮ ||

ಪ್ರಯೋಗ— ಸಃ ವನಂ ಜಗಾಮ (ಕರ್ತೃ) | ತೇನ ವನಂ ಜಗ್ಮೇ (ಕರ್ಮಣಿ) |

★ ★ ★

ಸಮತೀತಪರ್ವತಪುರೋಗದುರ್ಗಮಃ

ಖರದೂಷಣಾದಿಸುಜನದ್ವಿಷೋ ಬಹೂನ್ |

ಸ ನಿಹತ್ಯ ವಿಶ್ವಭಯದಂ ಸುದುಸ್ಸಹಂ

ನರಕಂ ಮಹಾತಮ ಉಪಾನಯತ್ ಕ್ರಮಾತ್ || 28 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಸಮತೀತಪರ್ವತಪುರೋಗದುರ್ಗಮಃ, ಖರದೂಷಣಾದಿಸುಜನದ್ವಿಷಃ, ಬಹೂನ್, ಸಃ, ನಿಹತ್ಯ, ವಿಶ್ವಭಯದಂ, ಸುದುಸ್ಸಹಂ, ನರಕಂ, ಮಹಾತಮಃ, ಉಪಾನಯತ್, ಕ್ರಮಾತ್ |

ಅನ್ವಯ— (ಶ್ರೀರಾಮಹೃದಯ) ಸಃ, ಸಮತೀತಪರ್ವತಪುರೋಗದುರ್ಗಮಃ, ಬಹೂನ್ ಖರದೂಷಣಾದಿಸುಜನದ್ವಿಷಃ ನಿಹತ್ಯ, ಕ್ರಮಾತ್ ವಿಶ್ವಭಯದಂ, ಸುದುಸ್ಸಹಂ, ಮಹಾತಮಃ ನರಕಂ ಉಪಾನಯತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸಃ = ಆ ಶ್ರೀರಾಮನು

ಸಮತೀತ ಪರ್ವತ ಪುರೋಗ ದುರ್ಗಮಃ = ದಾಟಲಟ್ಟು ಚಿತ್ರಕೂಟ ಮೊದಲಾದ ಪರ್ವತವೇ ಮೊದಲಾಗಿ

ಉಕ್ಕ ದುರ್ಗಮ (ಹೋಗಲು ಅಸಾಧ್ಯವಾದ) ಪ್ರದೇಶವುಳ್ಳವನಾಗಿ,

ಬಹೂನ್ = ಬಹಳ ಮಂದಿ

ಖರ ದೂಷಣ ಆದಿ ಸುಜನದ್ವಿಷಃ = ಖರಾಸುರನು, ದೂಷಣಾಸುರನು, ಮೊದಲಾಗಿ ಉಳ್ಳ ಸಜ್ಜನರ
 ದ್ವೇಷಿಗಳನ್ನು
 ನಿಹತ್ಯ = ಕೊಂದು,
 ಕ್ರಮಾತ್ = ಕ್ರಮವಾಗಿ (ಪ್ರಾರಬ್ಧ ಕರ್ಮಭೋಗಾನಂತರದ ಕ್ರಮದಿಂದ)
 ವಿಶ್ವ ಭಯದಂ = ಸಮಸ್ತಜನರಿಗೂ ಹೆದರಿಕೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ,
 ಸುದುಸ್ಸಹಂ = ಆತ್ಯಂತವಾಗಿ ಸಹಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗದ,
 ಮಹಾತಮಃ = ಮಹಾತಮವೆಂಬ
 ನರಕಂ = ನಿತ್ಯ ನರಕವನ್ನು
 ಉಪಾನಯತ್ = ಹೊಂದಿಸಿದನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಆ ಶ್ರೀರಾಮಚಂದ್ರನು ಚಿತ್ರಕೂಟಾದಿಪರ್ವತಗಳನ್ನು ದಾಟಿ ಹೋದನು. ಅಲ್ಲಿ ಋಷಿಗಳೇ
 ಮೊದಲಾದ ಸಜ್ಜನರಿಗೆ ಹಿಂಸೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಖರ ಮತ್ತು ದೂಷಣ ಮೊದಲಾದ ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು ಕೊಂದನು.
 ಅವರೆಲ್ಲರೂ ಪ್ರಾರಬ್ಧಕರ್ಮವನ್ನು ಅನುಭವಿಸಿದ ತರುವಾಯ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಭಯವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವ, ಸಹಿಸಲು
 ಆತ್ಯಂತವಾಗಿ ಅಸಾಧ್ಯವಾದ ಮಹಾತಮವೆಂಬ ನರಕಕ್ಕೆ ಅವರನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿದನು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಸಮತೀತಪರ್ವತಪುರೋಗದುರ್ಗಮಃ— ಸಮ್ಯಕ್ ಅತೀತಾಃ ಸಮತೀತಾಃ, ಪರ್ವತಃ ಪುರೋಗಃ
 ಯೇಷಾಂ ತೇ ಪರ್ವತಪುರೋಗಾಃ, ಪರ್ವತಪುರೋಗಾರ್ಶ್ವ ತೇ ದುರ್ಗಮಾರ್ಶ್ವ ಪರ್ವತಪುರೋಗ-
 ದುರ್ಗಮಾಃ ಸಮತೀತಾಃ ಪರ್ವತ ಪುರೋಗದುರ್ಗಮಾಃ, ಯೇನ ಸಃ ಸಮತೀತಪರ್ವತ-
 ಪುರೋಗದುರ್ಗಮಃ |

ಖರದೂಷಣಾದಿಸುಜನದ್ವಿಷಃ— ಖರಶ್ಚ ದೂಷಣಶ್ಚ ಖರದೂಷಣೌ, ಖರದೂಷಣೌ ಆದೀ ಯೇಷಾಂ ತೇ
 ಖರದೂಷಣಾದಯಃ, ಸುಜನಾನಾಂ ದ್ವಿಷಃ ಸುಜನದ್ವಿಷಃ, ಖರದೂಷಣಾದಯಶ್ಚ ತೇ ಸುಜನದ್ವಿಷಶ್ಚ
 ಖರದೂಷಣಾದಿಸುಜನದ್ವಿಷಃ, ತಾನ್ ಖರದೂಷಣಾದಿಸುಜನದ್ವಿಷಃ |

ಅನ್ವಯ—(ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ) ಸಮತೀತಪರ್ವತಪುರೋಗದುರ್ಗಮಃ ಸಃ, ಒಹೂನ್ ಖರದೂಷಣಾದಿ-
 ಸುಜನದ್ವಿಷಃ, ಕ್ರಮಾತ್ ನರಕಂ ನಿಹತ್ಯ, ವಿಶ್ವಭಯದಂ ಸುದುಸ್ಸಹಂ ಮಹಾತಮಃ ಅನಯತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸಮತೀತ ಪರ್ವತ ಪುರೋಗ ದುರ್ಗಮಃ = ದಾಟಲುತ್ತಿ ಬೆಟ್ಟಗಳೇ ಮೊದಲಾಗಿ ಉಳ್ಳ, ದುರ್ಗಮ
 (ಹೋಗಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗದ) ಪ್ರದೇಶವುಳ್ಳ,

ಸಃ = ಆ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು

ಒಹೂನ್ = ಬಹಳ

ಖರ ದೂಷಣ ಆದಿ ಸುಜನ ದ್ವಿಷಃ = ಕಠಿಣವಾದ ವಿಷ್ಣು ವೈಷ್ಣವದ್ವೇಷಾದಿ ದೋಷವುಳ್ಳ ಮೊದಲೇ ಹುಟ್ಟಿರುವ
 (ಮೊದಲಿನಿಂದಲೂ ಸಜ್ಜನರ) ದೇವಶತ್ರುಗಳಾದ ಮುರಾದಿ ದೈತ್ಯರನ್ನೂ, (ಆದಿ = ಆದಿ ಕಾಲದ,
 ಸುಜನದ್ವಿಷಃ = ಸಜ್ಜನ ದ್ವೇಷಿಗಳಾದ ಮುರಾದಿ ದೈತ್ಯರನ್ನು),

ಕ್ರಮಾತ್ = ಕ್ರಮವಾಗಿ

ನರಕಂ = ನರಕಾಸುರನನ್ನೂ

ನಿಹತ್ಯ = ಕೊಂದು,

ವಿಶ್ವಭಯದಂ = ಎಲ್ಲರಿಗೂ (ಜಗತ್ತಿಗೆ) ಭಯವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವ

ಸುದುಸ್ಸಹಂ = ಸಹಿಸಲು ಅಸಾಧ್ಯವಾದ

ಮಹಾತಮಃ = ಅಂಧತಮಸ್ಸನ್ನು

ಉಪಾನಯತ್ = ಹೊಂದಿಸಿದನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ನರಕಾಸುರನ ಪಟ್ಟದ ಸುತ್ತಲೂ ಪರ್ವತಗಳು, ನೀರು, ಮುರಪಾತ, ಎಂಬ ಕೋಟೆಗಳು (ಆವರಣ) ಇದ್ದವು. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಅವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ದಾಟಿದನು. ಅಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುದ್ವೇಷ, ವೈಷ್ಣವದ್ವೇಷ ಮೊದಲಾದ ಅನೇಕ ದೋಷಗಳುಳ್ಳ ಮುರ ಮೊದಲಾದವರಿದ್ದರು. ಅವರು ದೇವತೆಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಮೊದಲು ಹುಟ್ಟಿದ ಸಜ್ಜನ ದ್ವೇಷಿಗಳಾದ ದೈತ್ಯರು. ಮೊದಲಿನಿಂದಲೂ ಸುಜನ ದ್ವೇಷಿಗಳಾದ ಆ ಮುರಾದಿ ದೈತ್ಯರನ್ನು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಕೊಂದನು. ಕ್ರಮವಾಗಿ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ನರಕಾಸುರನನ್ನು ಕೊಂದನು. ಸಮಸ್ತ ಜನರಿಗೂ ಭಯವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವ, ಸಹಿಸಲು ಅಸಾಧ್ಯವಾದ, ದುಃಖ-ವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವ ಮಹಾತಮ ಎಂಬ ಒಂದು ನಿತ್ಯ ನರಕವಿದೆ. ಅವರಲ್ಲರನ್ನೂ ಅಂತಹ ನರಕಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸಿದನು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಖರದೂಷಣಾದಿಸುಜನದ್ವಿಷಃ— ಖರಾಣಿ ದೂಷಣಾನಿ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಖರದೂಷಣಾಃ, ಸುರೋಭನಃ ಜನಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಸುಜನಾಃ, ಆದೌ ಪೂರ್ವಂ ಸುಜನಂ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಆದಿಸುಜನಾಃ, ಆದಿಸುಜನಾರ್ಥ ತೇ ದ್ವಿಷಶ್ಚ ಆದಿಸುಜನದ್ವಿಷಃ, ಅಥವಾ ಸುಜನಾನಾಂ ದ್ವಿಷಃ ಸುಜನದ್ವಿಷಃ, ಆದಯುಶ್ಚ ತೇ ಸುಜನ-ದ್ವಿಷಶ್ಚ ಆದಿಸುಜನದ್ವಿಷಃ, ಖರದೂಷಣಾರ್ಥ ತೇ ಆದಿಸುಜನದ್ವಿಷಶ್ಚ ಖರದೂಷಣಾದಿಸುಜನದ್ವಿಷಃ |

ವಿಶ್ವಭಯದಂ— ಭಯಂ ದದಾತೀತಿ ಭಯದಂ, ವಿಶ್ವೇಷಾಂ ಭಯದಂ | ಅಥವಾ, ವಿಶ್ವಶ್ಚ ಭಯದಂ ವಿಶ್ವಭಯದಂ, ತತ್ ವಿಶ್ವಭಯದಂ |

ಸುದುಸ್ಸಹಂ— ದುಃಖೇನ ಸೋಧುಂ ಶಕ್ಯಂ ದುಸ್ಸಹಂ, ಅತ್ಯಂತಂ ದುಸ್ಸಹಂ ಸುದುಸ್ಸಹಂ, ತತ್ ಸುದುಸ್ಸಹಂ |

ಮಹಾತಮಃ— ಮಹತ್ವ ಶ್ಚ ತಮಶ್ಚ ಮಹಾತಮಃ, ತತ್ ಮಹಾತಮಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಉಪಾನಯತ್ - 'ಉಪ' ಇತಿ ಉಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ 'ಣೇ'ಷ್ ಪ್ರಾಪಣೇ' ಇತಿ ಪ್ರಾಪಣಾರ್ಥ-ಕಾತ್ ನೀ ಧಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಕರ್ತರಿ ಪರಸ್ಮೈವದಿನಃ ಅನದೃತನಭೂತೇ ಲಪ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚಿನೇ "ಉಪಾನಯತ್" ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಉಪ- ಅನಯತ್ ಅನಯತಾಂ ಅನಯನ್, ಅನಯಃ ಅನಯತಂ ಅನಯತ, ಅನಯಂ ಅನಯಾವ ಅನಯಾಮ ||

ಪ್ರಯೋಗ— ಸಃ ಮಹಾತಮಃ (ತಾನ್) ಉಪಾನಯತ್ (ಕರ್ತರಿ) | ತೇನ ಮಹಾತಮಃ ತೇ ಉಪಾನೀಯಂತ (ಕರ್ಮಣಿ) |

★ ★ ★

ರುಚಿರಾಶ್ರಮಾಜಿರಚಿತಾಗ್ಯತೇಜಸಾ

ಪ್ರಿಯಯಾ ಪ್ರಿಯೋ ಭುವನಮಾನ್ಯಯಾ ಸಮಮ್ |

ಭೃಶಮಾಕುಲೀಕೃತಮದಪ್ರಮಾದವ-

ತ್ಸುರಪಾರಿಜಾತಹೃದವಾಪ ಧಾಮ ಸಃ

|| 29 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ರುಚಿರಾಶ್ರಮಾಜಿರಚಿತಾಗ್ನತೇಜಸಾ, ಪ್ರಿಯಯಾ, ಪ್ರಿಯಃ, ಭುವನಮಾನ್ಯಯಾ, ಸಮಂ, ಭೃಶಂ, ಆಕುಲೀಕೃತಮದಪ್ರಮಾದವತ್ಪುರಪಾರಿಜಾತಹೃತ್, ಅವಾಪ, ಧಾಮ, ಸಃ |

ಅನ್ವಯ— ಭೃಶಂ, ಆಕುಲೀಕೃತಮದಪ್ರಮಾದವತ್ಪುರಪಾರಿಜಾತಹೃತ್, ಪ್ರಿಯಃ ಸಃ, ರುಚಿರಾಶ್ರಮಾಜಿರಚಿತಾಗ್ನ-
ತೇಜಸಾ, ಭುವನಮಾನ್ಯಯಾ ಪ್ರಿಯಯಾ ಸಮಂ, ಧಾಮ ಅವಾಪ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ— (ಶ್ರೀರಾಮನ ಪರವಾಗಿ)

ಭೃಶಂ = ಬಹಳವಾಗಿ

ಆಕುಲೀಕೃತಮದಪ್ರಮಾದವತ್ಪುರಪಾರಿಜಾತಹೃತ್ = (ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ತನ್ನಿಂದ) ವೃಥೆಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ
(ಐಶ್ವರ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಉಂಟಾದ) ಅಹಂಕಾರವು (ಕರ್ತವ್ಯ ವಿಷಯದ) ವಿಸ್ಮರಣೆಯೂ ಇವುಗಳುಳ್ಳ
ಇಂದ್ರನ ಶತ್ರುಗಳಾದ ಖರ ದೂಷಣಾದಿ ರಾಕ್ಷಸರ ಸಮೂಹವನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿದ (ನಾಶಗೊಳಿಸಿದ),

ಪ್ರಿಯಃ = ಭಕ್ತ ಪ್ರಿಯನಾದ

ಸಃ = ಆ ಶ್ರೀರಾಮನು

ರುಚಿರಾಶ್ರಮಾಜಿರಚಿತಾಗ್ನತೇಜಸಾ = ಮನೋಹರವಾದ ಪಂಚವಟಿಯ ಆಶ್ರಮದ ಅಂಗಳದಲ್ಲಿ
ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ, ಉತ್ತಮ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳ,

ಭುವನಮಾನ್ಯಯಾ = ಲೋಕಪೂಜ್ಯಳಾದ

ಪ್ರಿಯಯಾ ಸಮಂ = ಪತ್ನಿಯಾದ ಸೀತೆಯೊಡನೆ

ಧಾಮ = ತೇಜಸ್ಸನ್ನು

ಅವಾಪ = ಹೊಂದಿದನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಖರ ದೂಷಣಾದಿ ರಾಕ್ಷಸರು ಐಶ್ವರ್ಯದ ಅಹಂಕಾರ ಮತ್ತು ಕರ್ತವ್ಯ ವಿಷಯದ ವಿಸ್ಮರಣೆ, ಪರಮಾತ್ಮ ಮತ್ತು ಅವನ ಭಕ್ತರಲ್ಲಿ ದ್ವೇಷ ಉಳ್ಳವರಾಗಿದ್ದರು. ಇದರಿಂದಾಗಿ ಅವರು ಭಗವಂತನ ಭಕ್ತನಾದ ದೇವೇಂದ್ರನಿಗೆ ಶತ್ರುಗಳಾಗಿದ್ದರು. ಶ್ರೀರಾಮನು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಅವರಿಗೆ ವೃಥೆಯನ್ನುಂಟು ಮಾಡಿ ಅವರನ್ನೆಲ್ಲಾ ಕೊಂದನು. ಮನೋಹರವಾದ ಪಂಚವಟಿಯ ಕುಟೀರದಲ್ಲಿ ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಬೀರಿ ಕಂಗೆಳಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಲೋಕಪೂಜ್ಯಳಾದ ಸೀತೆಯೊಡನೆ ತಾನೂ ವಿಶೇಷವಾದ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಶ್ರೀರಾಮನೊಡನೆ ವಿರಾಜಿಸಿದನು.

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ— (ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಪರವಾಗಿ)

ಭೃಶಂ = ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ

ಆಕುಲೀಕೃತಮದಪ್ರಮಾದವತ್ಪುರಪಾರಿಜಾತಹೃತ್ = (ಪಾರಿಜಾತ ವೃಕ್ಷಾಪಹಾರದಿಂದ ತನ್ನಿಂದ) ವೃಥೆ-
ಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಐಶ್ವರ್ಯದ ಅಹಂಕಾರವೂ, ನಾರಾಯಣನ ವಿಸ್ಮರಣೆಯೆಂಬ ಪ್ರಮಾದವೂ, ಇವು-
ಗಳುಳ್ಳ ದೇವತೆಗಳ ಪಾರಿಜಾತ ವೃಕ್ಷವನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿದ,

ಪ್ರಿಯಃ = ಭಕ್ತರಾದ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳ

ಸಃ = ಆ ಕೃಷ್ಣನು .

ರುಚಿರ = ಮನೋಹರಳಾದ

ಅಶ್ರಮ = ಆಯಾಸವಿಲ್ಲದ

ಆಜಿ = ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ

ರಚಿತ = ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ (ತೋರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ)

ಅಗ್ನಿತೇಜಸಾ = ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳ (ರುಚಿರ = ಮನೋಹರವಾಗಿ, ಅಶ್ರಮ = ಶ್ರಮವಿಲ್ಲದಿರುವ, ಅಜಿ = ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ, ರಚಿತ = ತೋರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಗ್ನಿತೇಜಸಾ = ಉತ್ತಮ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳ)
 ಭುವನಮಾನ್ಯಯಾ = ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಪೂಜ್ಯಳಾದ
 ಪ್ರಿಯಯಾಸಮಂ = ಸತ್ಯಭಾಮೆಯೊಡನೆ
 ಧಾಮ = ದ್ವಾರಕಾಪುರವನ್ನು (ದ್ವಾರಕಾಪುರವೆಂಬ ಮನೆಯನ್ನು)
 ಅವಾಪ = ಹೊಂದಿದನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಐಶ್ವರ್ಯದ ಅಹಂಕಾರವು ಮನೆ ಮಾಡಿತ್ತು. ಅಸುರಾವೇಶದಿಂದಾಗಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ನಮ್ಮ ಸ್ವಾಮಿ ಎಂಬ ತಿಳುವಳಿಕೆಯು ಅವರಿಂದ ತತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿ ದೂರವಾಗಿತ್ತು. ಆಗ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಅವರ ಹೆಮ್ಮೆಗೆ ಕಾರಣವಾದ ಪಾರಿಜಾತ ವೃಕ್ಷವನ್ನು ಕಿತ್ತು ತಂದು, ಅವರ ಅಹಂಕಾರವನ್ನು ಮುರಿದು ಅವರಿಗೆ ತನ್ನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ನೆನಪಿಗೆ ತಂದುಕೊಟ್ಟು ಅವರ ಪ್ರೀತಿಗೆ (ಭಕ್ತಿಗೆ) ವಿಷಯನಾದನು. ಪಾರಿಜಾತ ವೃಕ್ಷವನ್ನು ತೆರುವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ಭಯಂಕರವಾದ ಯುದ್ಧವು ನಡೆಯಿತು. ಇಂದ್ರನೊಡನೆ ಮಾಡಿದ ಆ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಮನೋಹರಳಾದ ಸತ್ಯಭಾಮಾ ದೇವಿಯು ಆಯಾಸವಿಲ್ಲದೆ ತನ್ನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಕಟಗೊಳಿಸಿ ಮನೋಹರವಾದ ಮತ್ತು ತನಗೆ ಅನಾಯಾಸಕರವಾದ ಆ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಭಾಗವಹಿಸಿದಳು. ಅಂತಹ ಲೋಕಪೂಜ್ಯಳಾದ ಸತ್ಯಭಾಮಾದೇವಿಯೊಡನೆ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಪಾರಿಜಾತ ವೃಕ್ಷವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಗರುಡಾರೂಢನಾಗಿ ದ್ವಾರಕೆಗೆ ತೆರಳಿದನು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಆಕುಲೀಕೃತಮದಪ್ರಮಾದವತ್ಪುರಪಾರಿಜಾತಹೃತ್— ಅನಾಕುಲಂ ಆಕುಲಂ ಸಂಪದ್ಯಮಾನಂ ಕೃತಂ ಆಕುಲೀಕೃತಂ, ಮದರ್ದ ಪ್ರಮಾದರ್ದ ಮದಪ್ರಾಮಾದೌ, ಮದಪ್ರಾಮಾದೌ ಅಸ್ಯ ಸ್ತಃ ಇತಿ ಮದಪ್ರಾಮಾದವತ್, ಪಾತೀತಿ ಪಃ, ಸುರಾಣಾಂ ಪಃ ಸುರಪಃ (ಸುರಾ ಪಾತೀತಿ ಸುರಪಃ, ಸುರಪಸ್ಯ ಅರಯಃ ಸುರಪಾರಯಃ, ಸುರಪಾರೀಣಾಂ ಜಾತಂ ಸುರಪಾರಿಜಾತಂ, ಆಕುಲೀಕೃತಂ ಚ ತತ್ ಮದಪ್ರಮಾದವಚ್ಛ ಸುರಪಾರಿಜಾತಂ ಚ, ಆಕುಲೀಕೃತಮದಪ್ರಮಾದವತ್ ಸುರಪಾರಿಜಾತಂ, ತತ್ ಹರತೀತಿ ಆಕುಲೀಕೃತಮದಪ್ರಮಾದವತ್ಪುರಪಾರಿಜಾತಹೃತ್ ।

(ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ) ಅನಾಕುಲಾಃ ಆಕುಲಾಃ ಸಂಪದ್ಯಮಾನಾಃ ಕೃತಾಃ ಆಕುಲೀಕೃತಾಃ, ಮದರ್ದ ಪ್ರಮಾದರ್ದ ಮದಪ್ರಮಾದೌ ತೌ ಏವ ಅಸ್ಯ ಇತಿ ಮದಪ್ರಮಾದವಂತಃ, ಮದಪ್ರಮಾದವಂತಸ್ತು ತೇ ಸುರಾರ್ಥ ಮದಪ್ರಮಾದವತ್ ಸುರಾಃ, ಆಕುಲೀಕೃತಾರ್ಥ ತೇ ಮದಪ್ರಮಾದವತ್ ಸುರಾರ್ಥ ಆಕುಲೀಕೃತಮದ-ಪ್ರಮಾದವತ್ ಸುರಾಃ, ಆಕುಲೀಕೃತಮದಪ್ರಮಾದವತ್ ಸುರಾಣಾಂ ಪಾರಿಜಾತಃ ಆಕುಲೀಕೃತಮದ-ಪ್ರಮಾದವತ್ಪುರಪಾರಿಜಾತಃ, ತಂ ಹರತೀತಿ ಆಕುಲೀಕೃತಮದಪ್ರಮಾದವತ್ಪುರಪಾರಿಜಾತಹೃತ್ ।

ರುಚಿರಾಶ್ರಮಾಜಿರಚಿತಾಗ್ನಿತೇಜಸಾ— ರುಚಿರಶ್ಚಾಸೌ ಆಶ್ರಮಶ್ಚ ರುಚಿರಾಶ್ರಮಃ, ರುಚಿರಾಶ್ರಮಸ್ಯ ಅಜಿರಂ ರುಚಿರಾಶ್ರಮಾಜಿರಂ, ರುಚಿರಾಶ್ರಮಾಜಿರೇ ರಚಿತಂ ರುಚಿರಾಶ್ರಮಾಜಿರಚಿತಂ, ಅಗ್ನಿಂ ಚ ತತ್ ತೇಜಶ್ಚ ಅಗ್ನಿತೇಜಃ, ರುಚಿರಾಶ್ರಮಾಜಿರಚಿತಂ ಅಗ್ನಿತೇಜಃ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ ರುಚಿರಾಶ್ರಮಾಜಿ-ರಚಿತಾಗ್ನಿತೇಜಾಃ, ತಯಾ ರುಚಿರಾಶ್ರಮಾಜಿರಚಿತಾಗ್ನಿತೇಜಸಾ । ನ ವಿಧ್ಯತೇ ಶ್ರಮಃ ಯಸ್ಯಾಃ (ಯಸ್ಯಾಂ) ಸಾ ಆಶ್ರಮಾ, ರುಚಿರಾ ಚ ಸಾ ಆಶ್ರಮಾ ಚ ರುಚಿರಾಶ್ರಮಾ, ಅಜಿ ರಚಿತಂ ಅಜಿರಚಿತಂ, ಅಗ್ನಿಂ ತೇಜಃ ಯಯಾ ಸಾ ಅಜಿರಚಿತಾಗ್ನಿತೇಜಾಃ, ರುಚಿರಾಶ್ರಮಾ ಚ ಸಾ ಅಜಿರಚಿತಾಗ್ನಿತೇಜಾಶ್ಚ ರುಚಿರಾಶ್ರಮಾಜಿರಚಿತಾಗ್ನಿತೇಜಾಃ, ತಯಾ (ಅಥವಾ ರುಚಿರಾಶ್ರಮಾ ಚ ಸಾ ಅಜಿಶ್ಚ ರುಚಿರಾಶ್ರಮಾಜಿಃ, ರುಚಿರಾಶ್ರಮಾಶಿ ರಚಿತಂ ಅಗ್ನಿತೇಜಃ ಯಯಾ ಸಾ) ।

ಭುವನಮಾನ್ಯಯಾ— ಭುವನೇಷು ಮಾನ್ಯಾ ಭುವನಮಾನ್ಯಾ, ತಯಾ ಭುವನಮಾನ್ಯಯಾ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅವಾಪ-ಅಲ್ಪ ವ್ಯಾಪ್ತಿ ಲಿಟ್ ಪರ, ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ “ಅವಾಪ” ಇತಿ ರೂಪಮ್ |
 ಅವಾಪ ಅವಾಪತುಃ ಅವಾಪುಃ, ಅವಾಪಿಥ ಅವಾಪಥುಃ ಅವಾಪ, ಅವಾಪ ಅವಾಪಿವ ಅವಾಪಿಮ್ ||
 ಪ್ರಯೋಗ— ಸಃ ಧಾಮ ಆಪ (ಕರ್ತೃ) |
 ತೇನ ಧಾಮ ಆಪೇ (ಕರ್ಮಣ) |

★ ★ ★

ಹರಿತಾಮಧೀಶನರದೇವಮಂಡಲಂ

ದಶಕಂ ವಿಜಿತ್ಯ ಪರಭೀಷಣಂ ಮುಹುಃ |

ಸ್ಫುರಿತಾಮಿಹ ಪ್ರಿಯತಮಾಂ ನಿಜಪ್ರಿಯಂ

ಭಗವಾನುಪೈಕ್ಷತ ಹರಂತಮಪ್ರಿಯಮ್

|| 30 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಹರಿತಾಂ, ಅಧೀಶನರದೇವಮಂಡಲಂ, ದಶಕಂ, ವಿಜಿತ್ಯ, ಪರಭೀಷಣಂ, ಮುಹುಃ, ಸ್ಫುರಿತಾಂ, ಇಹ, ಪ್ರಿಯತಮಾಂ ನಿಜಪ್ರಿಯಂ, ಭಗವಾನ್, ಉಪೈಕ್ಷತ, ಹರಂತಂ, ಅಪ್ರಿಯಂ |

ಅನ್ವಯ—(ಶ್ರೀರಾಮನ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ) ಭಗವಾನ್, ಇಹ ಸ್ಫುರಿತಾಂ, ಪ್ರಿಯತಮಾಂ, ನಿಜಪ್ರಿಯಂ ಹರಂತಂ ಅಪ್ರಿಯಂ, ಹರಿತಾಂ ಅಧೀಶನರದೇವಮಂಡಲಂ, ಮುಹುಃ ವಿಜಿತ್ಯ, ಪರಭೀಷಣಂ, ದಶಕಂ ಉಪೈಕ್ಷತ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಭಗವಾನ್ = ಷಡ್ಭಕ್ತಶ್ರೇಯ ಸಂಪನ್ನನಾದ ಶ್ರೀರಾಮನು

ಇಹ = ಪಂಚವಟಿ ಎಂಬ ತನ್ನ ಅವಾಸವಾಗಿದ್ದ ಆಶ್ರಮ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ

ಸ್ಫುರಿತಾಂ = ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವ,

ಪ್ರಿಯತಮಾಂ = ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರೀತಿ ವಿಷಯಳಾದ

ನಿಜಪ್ರಿಯಂ = ತನ್ನ ಸಂಪತ್ತಿನ ರೂಪಳಾದ ಲಕ್ಷ್ಮೀಸ್ವರೂಪಳಾದ ಸೀತೆಯನ್ನು (ಸೀತಾಕೃತಿಯನ್ನು)

ಹರಂತಂ = ಕದ್ದು ಒಯ್ಯುತ್ತಿರುವ

ಅಪ್ರಿಯಂ = ಶತ್ರುವಾದ,

ಹರಿತಾಂ = ದಿಕ್ಕುಗಳಿಗೆ

ಅಧೀಶ ನರದೇವಮಂಡಲಂ = ಒಡೆಯರಾದ ಮನುಷ್ಯರು, ದೇವತೆಗಳು, ಇವರ ಸಮೂಹವನ್ನು (ದಿಕ್ಕು-
 ಗಳಿಗೆ ಒಡೆಯರಾದ, ದಿಕ್ಪಾಲಕರ ಮತ್ತು ನರದೇವ = ರಾಜರ, ಮಂಡಲಂ = ಸಮೂಹವನ್ನು)

ಮುಹುಃ = ಬಾರಿಬಾರಿಗೂ

ವಿಜಿತ್ಯ = ಜಯಿಸಿ,

ಪರಭೀಷಣಂ = ಇತರರಿಗೆ (ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ) ಭಯಂಕರನಾದ,

ದಶಕಂ = ಹತ್ತು ತಲೆಯುಳ್ಳ ರಾವಣನನ್ನು

ಉಪೈಕ್ಷತ = ಉದಾಸೀನ ಮಾಡಿದನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಹತ್ತು ತಲೆಗಳುಳ್ಳ ಲಂಕಾಧಿಪತಿಯಾದ ರಾವಣನು ಅನೇಕ ಬಾರಿ ನಾನಾ ದೇಶದ ರಾಜರನ್ನೂ, ದಿಕ್ಪಾಲಕರನ್ನೂ, ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ ಜಯಿಸಿ ಶತ್ರುಭಯಂಕರನಾಗಿದ್ದನು. ಶ್ರೀರಾಮನು ಪಂಚವಟಿಯಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಅಲ್ಲಿ ತನ್ನೊಡನೆ ವಿರಾಜಿಸುತ್ತಿದ್ದ, ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಲಕ್ಷ್ಮೀರೂಪಳಾದ ಸಂಪದಭಿಮಾನಿಯಾದ ಸೀತೆಯನ್ನು (ಸೀತಾದೇವಿಯು

ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಅವಳ ಆಕೃತಿಯನ್ನೇ ಸೀತೆಯೆಂದು ತಿಳಿದು) ಸಂನ್ಯಾಸಿ ವೇಷದಿಂದ ಬಂದು, ಶ್ರೀರಾಮ ಲಕ್ಷ್ಮಣರನ್ನು ಮಾಯಾಮೃಗರೂಪಿಯಾದ ಮೂರ್ತಿಯ ಮೂಲಕ ದೂರ ಮಾಡಿ ಕಡ್ಡಿಯಿಟ್ಟನು. ಸರ್ವಜ್ಞತಮನಾದ ಶ್ರೀರಾಮ-ಚಂದ್ರನು ಇದಲ್ಲವನ್ನೂ ತಿಳಿದಿದ್ದರೂ ಮುಂದೆ ನಡೆಯಬೇಕಾದ ಕಾರ್ಯ ಮತ್ತು ಪ್ರಯೋಜನಗಳ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ರಾವಣನನ್ನು ತಡೆಯದೆ ಮತ್ತು ಸಂಹಾರ ಮಾಡದೆ ಉದಾಸೀನ ಮಾಡಿಬಿಟ್ಟನು. ಅಜ್ಞಾನ ಮತ್ತು ಅರಕ್ಷಿಯಿಂದ ರಾವಣನನ್ನು ಉಪೇಕ್ಷೆ ಮಾಡಿದ್ದಲ್ಲ.

ಅನ್ವಯ—(ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ) ಭಗವಾನ್, ಹರಿತಾಂ ದಶಕಂ ಮುಹುಃ ವಿಜಿತ್ಯ, ಪರಭೀಷಣಂ ಅಧೀರ-ನರದೇವಮಂಡಲಂ (ವಿಜಿತ್ಯ), ಇಹ ಸ್ಫುರಿತಾಂ ಪ್ರಿಯತಮಾಂ, ನಿಜಪ್ರಿಯಂ ಹರಂತಂ, ಅಪ್ರಿಯಂ ಉಪೇಕ್ಷತ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಭಗವಾನ್ = ಷಡ್ಗುಣೈಶ್ವರ್ಯಸಂಪನ್ನನಾದ ಪೂಜ್ಯನಾದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು,

ಹರಿತಾಂ = ದಿಕ್ಕುಗಳ

ದಶಕಂ = ಹತ್ತನ್ನೂ

ಮುಹುಃ = ಬಾರಿಬಾರಿಗೂ

ವಿಜಿತ್ಯ = ಜಯಿಸಿ

ಪರಭೀಷಣಂ = ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ಭಯವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವ,

ಅಧೀರ ನರದೇವಮಂಡಲಂ = ಹೆಚ್ಚು ಐಶ್ವರ್ಯವುಳ್ಳ ರಾಜರ ಸಮೂಹವನ್ನು

ವಿಜಿತ್ಯ = ಜಯಿಸಿ,

ಇಹ = ಇಂದ್ರಪ್ರಸ್ಥಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿ

ಸ್ಫುರಿತಾಂ = ವಿರಾಜಿಸುತ್ತಿರುವ,

ಪ್ರಿಯತಮಾಂ = ತನಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರೀತಿ ವಿಷಯವಾದ

ನಿಜಪ್ರಿಯಂ = ತನ್ನವರಾದ ಪಾಂಡವರ ಸಂಪತ್ತನ್ನು

ಹರಂತಂ = (ಜೂಜಿನಲ್ಲಿ) ಅಪಹರಿಸುತ್ತಿರುವ,

ಅಪ್ರಿಯಂ = ಶತ್ರುವಾದ ದುರ್ಯೋಧನನನ್ನು

ಉಪೇಕ್ಷತ = ಉಪೇಕ್ಷಿಸಿದನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಭೀಮಸೇನ ಅರ್ಜುನ ಮುಂತಾದ ಪಾಂಡವರು ಹತ್ತು ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಧನಿಕರಾದ ಶತ್ರುಭಯಂಕರರಾದ ರಾಜರನ್ನು ಗೆದ್ದು ಅವರ ಸಂಪತ್ತನ್ನೆಲ್ಲಾ ಇಂದ್ರಪ್ರಸ್ಥದಲ್ಲಿ ಶೇಖರಿಸಿದ್ದರು. ರಾಜಸೂಯಯಾಗದಲ್ಲಿ ವಿರಾಜಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಆ ಅಧಿಕೈಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ಕಂಡು ಕಪಟಿಯಾದ ದುರ್ಯೋಧನನು ಕಪಟದ ಜೂಜಿನಲ್ಲಿ ಅವರ ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿದನು. ಇದಲ್ಲವನ್ನೂ ತಿಳಿದಿದ್ದರೂ ಮುಂದೆ ಆಗಬೇಕಾದ ಪ್ರಯೋಜನದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಆ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ತನ್ನವರಾದ ಪಾಂಡವರ ಸಂಪತ್ತು ತನಗೂ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರೀತಿವಿಷಯವಾಗಿದ್ದರೂ ಅದನ್ನು ಅಪಹರಿಸುತ್ತಿರುವ ತನಗೂ ಶತ್ರುವಾದ ದುರ್ಯೋಧನನನ್ನು ಉಪೇಕ್ಷಿಸಿದನು.

ವಿಶೇಷಾಂಶ - ತನ್ನ ಭಕ್ತರು ಹೆಚ್ಚು ಸಂಪತ್ತನ್ನು ತನ್ನ ಸೇವೆಗೆ, ತನ್ನ ಭಕ್ತರ ಸೇವೆಗೆ ವಿನಿಯೋಗಿಸುತ್ತಾ, ತಾವೂ ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿರುವುದು ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಬಹಳ ಪ್ರೀತಿಕರ. 'ತದ್ಗೋಗೋಽಪ್ಯತೀವ ಹರಿತೋಷಣಂ' ತಾನು ಕೊಟ್ಟ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ಭಕ್ತರು ಭೋಗಿಸುತ್ತಿರುವುದು ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರೀತಿಕರ ಎಂದು ಪ್ರಮಾಣವಾಕ್ಯವಿದೆ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಅಧೀಶನರದೇವಮಂಡಲಂ— ನರಾಶ್ವ ದೇವಾಶ್ವ ನರದೇವಾಃ, ಅಧೀಶಾಶ್ವ ತೇ ನರದೇವಾಶ್ವ ಅಧೀಶ-
ನರದೇವಾಃ ಅಥವಾ ನರಾಣಾಂ ದೇವಾಃ ನರದೇವಾಃ, ಅಧೀಶಾಶ್ವ ತೇ ನರದೇವಾಶ್ವ ಅಧೀಶನರ-
ದೇವಾಃ, ಅಧೀಶನರದೇವಾನಾಂ ಮಂಡಲಂ ಅಧೀಶನರದೇವಮಂಡಲಂ, ತತ್ ಅಧೀಶನರದೇವ-
ಮಂಡಲಂ ।

ದಶಕಂ— ದಶ ಕಾನಿ ಯಸ್ಯ ಸಃ ದಶಕಃ, ತಂ ದಶಕಂ । ದಶಾನಾಂ ಸಮೂಹಃ ದಶಕಂ, ತತ್ ದಶಕಂ ।

ಪರಭೀಷಣಂ— ಪರೇಷಾಂ (ಪರಾಣಾಂ ವಾ) ಭೀಷಣಃ ಪರಭೀಷಣಃ, ತಂ ಪರಭೀಷಣಂ ।

ಪ್ರಿಯತಮಾಂ— ಅತಿಶಯೇನ ಪ್ರಿಯಾ ಪ್ರಿಯತಮಾ, ತಾಂ ಪ್ರಿಯತಮಾಂ ।

ನಿಜಪ್ರಿಯಂ— ನಿಜಾ ಚ ಸಾ ಶ್ರೀಶ್ಚ ನಿಜಪ್ರೀತಿಃ, ತಾಂ ನಿಜಪ್ರಿಯಂ । (ನಿಜಾನಾಂ ಶ್ರೀಃ ನಿಜಪ್ರೀತಿಃ, ತಾಂ
ನಿಜಪ್ರಿಯಂ) ।

ಭಗವಾನ್— ಭಗಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ಯತಿ ಭಗವಾನ್ ।

ಅಪ್ರಿಯಂ— ನ ಪ್ರಿಯಃ ಅಪ್ರಿಯಃ, ತಂ ಅಪ್ರಿಯಂ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಉಪ್ಪಕ್ಷತ- 'ಉಪ' ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್, ದರ್ಶನಾರ್ಥಕಾತ್ ಈಕ್ಷ್ಣ ದರ್ಶನೇ ಇತಿಧಾತೋಃ
ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಕರ್ತರಿ ಆತ್ಮನೇಪದಿನಃ ಅನದೃಶನಭೂತೇ ಲಬ್ಧ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ ಏಕೈಕ ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

(ಉಪ- ಏಕ್ಷತ ಏಕ್ಷೇತಾಂ ಏಕ್ಷಂತ, ಏಕ್ಷಥಾಃ ಏಕ್ಷೇಥಾಂ ಏಕ್ಷದ್ಧಂ, ಏಕ್ಷೇ ಏಕ್ಷಾವಹಿ ಏಕ್ಷಾಮಹಿ ॥

ಪ್ರಯೋಗ— ಭಗವಾನ್ ಅಪ್ರಿಯಂ ಉಪ್ಪಕ್ಷತ (ಕರ್ತರಿ) ಭಗವತಾ ಅಪ್ರಿಯಃ ಉಪ್ಪಕ್ಷತ (ಕರ್ಮಣಿ) ।

★ ★ ★

ಅಭಿವಂದಿತಃ ಪವನನಂದನಾದಿಭಿಃ ಸ ಕದಾಚಿದಿಂದ್ರಸುತವರ್ಧಕೋ ಗವಾ ।

ನಿಜರಾಜ್ಯಮಾತ್ಮದಯಿತಾಯ ದತ್ತವಾನ್ ಹರಿಸೂನವೇ ಹತವಿಪಕ್ಷಮುಕ್ತಮಮ್ ॥ 31 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅಭಿವಂದಿತಃ, ಪವನನಂದನಾದಿಭಿಃ, ಸಃ, ಕದಾಚಿತ್, ಇಂದ್ರಸುತವರ್ಧಕಃ, ಗವಾ, ನಿಜರಾಜ್ಯಂ,
ಆತ್ಮದಯಿತಾಯ, ದತ್ತವಾನ್, ಹರಿಸೂನವೇ, ಹತವಿಪಕ್ಷಂ, ಉಕ್ತಮಂ ।

ಅನ್ವಯ— ಪವನನಂದನಾದಿಭಿಃ ಅಭಿವಂದಿತಃ ಸಃ, ಕದಾಚಿತ್ ಗವಾ ಇಂದ್ರಸುತವರ್ಧಕಃ, ಆತ್ಮದಯಿತಾಯ
ಹರಿಸೂನವೇ, ಹತವಿಪಕ್ಷಂ ಉಕ್ತಮಂ, ನಿಜರಾಜ್ಯಂ ದತ್ತವಾನ್ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ— (ಶ್ರೀರಾಮನ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ)

ಪವನನಂದನಾದಿಭಿಃ = ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಾವತಾರನಾದ ಹನುಮಂತನೇ ಮೊದಲಾದ ವಾನರರಿಂದ

ಅಭಿವಂದಿತಃ = (ಋಷ್ಯಮೂಕ ಪರ್ವತದಲ್ಲಿ) ನಮಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ

ಸಃ = ಆ ಶ್ರೀರಾಮನು

ಕದಾಚಿತ್ = ಒಂದಾನೊಂದು ಸಲ,

ಗವಾ = ಬಾಣದಿಂದ

ಇಂದ್ರಸುತವರ್ಧಕಃ = ಇಂದ್ರನ ಮಗನಾದ ವಾಲಿಯನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿದವನಾಗಿ,

ಆತ್ಮದಯಿತಾಯ = ತನಗೆ ಪ್ರಿಯನಾದ

ಹರಿಸೂನವೇ = ಸೂರ್ಯನ ಮಗನಾದ ಸುಗ್ರೀವನಿಗೆ,

ಹತವಿಪಕ್ಷಂ = ಕೊಲ್ಲಲ್ಪಟ್ಟ ಶತ್ರುವುಳ್ಳ

ಉತ್ತಮಂ = ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ,

ನಿಜರಾಜ್ಯಂ = ಅವನದೇ ಆದ ವಾನರ ರಾಜ್ಯವನ್ನು

ದತ್ತವಾನ್ = ಕೊಟ್ಟನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀರಾಮನು ಸೀತೆಯನ್ನು ಹುಡುಕುತ್ತಿರುವವನಂತೆ, ಬಿಷ್ಣುಮೂಕ ಪರ್ವತದ ಹತ್ತಿರ ಹೋದನು. ಅಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಾವತಾರನಾದ ಹನುಮಂತನೇ ಮೊದಲಾದವರು ಶ್ರೀರಾಮನನ್ನು ನಮಸ್ಕರಿಸಿದರು. ಅನಂತರ ಹನುಮಂತನ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಂತೆ ಸುಗ್ರೀವನೊಡನೆ ಸೇಹೆ ಬೆಳೆಸಿದ ಶ್ರೀರಾಮನು ಸುಗ್ರೀವನ ಶತ್ರುವಾದ, ಇಂದ್ರಾಂಶ ಸಂಭೂತನಾದ ವಾಲಿಯನ್ನು ಒಂದೇ ಬಾಣದಿಂದ ಕೊಂದನು. ಹೀಗೆ ನಿಷ್ಕಂಟಕವಾದ ಕಿಷ್ಕಿಂಧೆಯ ವಾನರ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ತನ್ನ ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರನಾದ ಸೂರ್ಯಪುತ್ರನಾದ ಸುಗ್ರೀವನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟನು.

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ— (ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ)

ಪವನಂದನಾದಿಭಿಃ = ವಾಯುಪುತ್ರನಾದ ಭೀಮಸೇನನೇ ಮೊದಲಾದವರಿಂದ

ಅಭಿವಂದಿತಃ = ನಮಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ

ಸಃ = ಆ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು

ಕದಾಚಿತ್ = ಒಂದಾನೊಂದು ಸಮಯದಲ್ಲಿ (ಯುದ್ಧಾರಂಭ ಸಮಯದಲ್ಲಿ),

ಗವಾ = ಗೀತಾವಾಕ್ಯದಿಂದ

ಇಂದ್ರಸುತವರ್ಧಕಃ = ಇಂದ್ರಪುತ್ರನಾದ ಅರ್ಜುನನ ಉತ್ಸಾಹವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುವವನಾಗಿ,

ಆತ್ಮದಯಿತಾಯ = ತನಗೆ ಪ್ರಿಯನಾದ

ಹರಿಸೂನವೇ = ಯಮನ ಮಗನಾದ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನಿಗೆ

ಹತವಿಪಕ್ಷಂ = ನಿಹತರಾದ ಶತ್ರುಗಳುಳ್ಳ

ಉತ್ತಮಂ = ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ

ನಿಜರಾಜ್ಯಂ = ಅವನ ರಾಜ್ಯವನ್ನು

ದತ್ತವಾನ್ = ಕೊಟ್ಟನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಅಜ್ಞಾತವಾಸವನ್ನು ಮುಗಿಸಿದ ಭೀಮಸೇನನೇ ಮೊದಲಾದ ಪಾಂಡವರು ಉಪಪ್ಲವ್ಯನಗರದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನನ್ನು ನಮಸ್ಕರಿಸಿದರು. ಅನಂತರ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಸಂಧಾನವು ವಿಫಲವಾದಾಗ ಕೌರವ ಪಾಂಡವರಿಗೆ ಭಯಂಕರವಾದ ಯುದ್ಧವು ಪ್ರಾರಂಭವಾಯಿತು. ಆದರೆ ಯುದ್ಧಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಅರ್ಜುನನು ಬಂಧು ಬಾಂಧವರ ಮೇಲಿನ ಮೋಹಜಾಲದಿಂದ ಕೂಡಿದವನಾಗಿ, “ನಾನು ಬಂಧುಗಳನ್ನು ಕೊಲ್ಲಲಾರೆ” ಎಂದು ಹೇಳಿ ಬಿಲ್ಲನ್ನು ಕೆಳಗಿಟ್ಟನು. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ತತ್ಕ್ಷಣ-ಪದೇಶವನ್ನು ಮಾಡಿ (ಗೀತೆಯನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿ) ಅವನಿಗೆ ಪುನಃ ಉತ್ಸಾಹವು ತುಂಬ ಬರುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು. ಅನಂತರ ಕರ್ತವ್ಯಪರಾಯಣನಾದ ಅರ್ಜುನನೂ, ಭೀಮಸೇನನೂ ಮತ್ತಿತರ ರಾಜರೂ ಯುದ್ಧ ಮಾಡಿದರು. ಎಲ್ಲಾ ಶತ್ರುಗಳೂ ಕೊಲ್ಲಲ್ಪಟ್ಟರು. ಅನಂತರ ಶತ್ರುರಹಿತವಾದ ಈ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ತನಗೆ ಆತ್ಮಂಪ್ರಿಯನಾದ ಪಾಂಡವರಲ್ಲಿ ಹಿರಿಯನಾದ, ಯಮಧರ್ಮ ಪುತ್ರನಾದ ಧರ್ಮರಾಜನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟನು.

ವಿಶೇಷಾಂಶ - ‘ಹರಿ’ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಮ, ವಾಯು, ಇಂದ್ರ, ಚಂದ್ರ, ಸೂರ್ಯ, ವಿಷ್ಣು, ಸಿಂಹ, ಕಿರಣ, ಕುದುರೆ, ಗಿಣಿ, ಹಾವು, ಕಪ್ಪೆ, ಕಪಿಲವರ್ಣ ಎಂದು ಅನೇಕ ಅರ್ಥಗಳಿವೆ. ಹಾಗೆಯೇ ‘ಗೋ’ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ್ವರ್ಗ, ಬಾಣ, ಹಸು, ಎತ್ತು, ದಿಕ್ಕು, ಕಣ್ಣು, ಕಿರಣ, ಭೂಮಿ, ನೀರು, ಎಂದು ಅನೇಕ ಅರ್ಥಗಳಿವೆ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಪವನನಂದನಾದಿಭಿಃ— ಪವನಸ್ಯ ನಂದನಃ ಪವನನಂದನಃ, ಪವನನಂದನಃ ಆದಿಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಪವನನಂದನಾದಯಃ ತೈಃ |

ಇಂದ್ರಸುತವರ್ಧಕಃ— ಇಂದ್ರಸ್ಯ ಸುತಃ ಇಂದ್ರಸುತಃ, ವರ್ಧಯತೀತಿ ವರ್ಧಕಃ, ಇಂದ್ರಸುತಸ್ಯ ವರ್ಧಕಃ ಇಂದ್ರಸುತವರ್ಧಕಃ | (ವರ್ಧಕಃ ವರ್ಧಕರ್ತಾ) |

ನಿಜರಾಜ್ಯಂ— ನಿಜಂ ಚ ತತ್ ರಾಜ್ಯಂ ಚ ನಿಜರಾಜ್ಯಂ |

ಆತ್ಮದಯಿತಃ— ಆತ್ಮನಃ ದಯಿತಃ ಆತ್ಮದಯಿತಃ |

ಹರಿಸೂನುಃ— ಹರೇಃ ಸೂನುಃ ಹರಿಸೂನುಃ |

ಹತವಿಪಕ್ಷಂ— ಹತಃ ವಿಪಕ್ಷಃ ಯಸ್ಮಿನ್ ತತ್ (ಹತಾಃ ವಿಪಕ್ಷಾಃ ಯಸ್ಮಿನ್ ತತ್) ಹತವಿಪಕ್ಷಂ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಸಃ ನಿಜರಾಜ್ಯಂ ದತ್ತವಾನ್ (ಕರ್ತರಿ) | ತೇನ ನಿಜರಾಜ್ಯಂ ದತ್ತಂ (ಕರ್ಮಣಿ) |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಶ್ರೀರಾಮಕೃಷ್ಣಾವತಾರಗಳ ಮುಂದಿನ ಕಥಾಭಾಗವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಮುದಮಾಪ್ಯ ತತ್ರ ದಯಿತೋರುವಾರ್ತಯಾ

ಮಧುಹಾ ಮರುತ್ಸುತಮುಖಪ್ರವೃತ್ತಯಾ |

ಹರಿತಿಗ್ಮಚಕ್ರಲಸಿತೋಽಬ್ಧಿಮದ್ಭಗಂ

ಪ್ರಯಯೌ ಸ ಪುಣ್ಯಜನಸೇವಿತಂ ಪುರಮ್ || 32 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಮುದಂ, ಆಪ್ಯ, ತತ್ರ, ದಯಿತೋರುವಾರ್ತಯಾ, ಮಧುಹಾ, ಮರುತ್ಸುತಮುಖಪ್ರವೃತ್ತಯಾ, ಹರಿತಿಗ್ಮಚಕ್ರಲಸಿತಃ, ಅಬ್ಧಿಮದ್ಭಗಂ, ಪ್ರಯಯೌ, ಸಃ, ಪುಣ್ಯಜನಸೇವಿತಂ, ಪುರಂ |

ಅನ್ವಯ— ತತ್ರ ಮಧುಹಾ ಸಃ, ಮರುತ್ಸುತಮುಖಪ್ರವೃತ್ತಯಾ, ದಯಿತೋರುವಾರ್ತಯಾ ಮುದಂ ಆಪ್ಯ, ಹರಿತಿಗ್ಮಚಕ್ರಲಸಿತಃ, ಅಬ್ಧಿಮದ್ಭಗಂ, ಪುಣ್ಯಜನಸೇವಿತಂ, ಪುರಂ ಪ್ರಯಯೌ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ— (ಶ್ರೀರಾಮ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ)

ತತ್ರ = ಆ ಬುಷ್ಕಮೂಕ ಪರ್ವತದಲ್ಲಿ

ಮಧುಹಾ = ಮಧುವೆಂಬ ದೈತ್ಯನನ್ನು ಸಂಹಾರ ಮಾಡಿರುವ

ಸಃ = ಆ ಶ್ರೀರಾಮನು,

ಮರುತ್ಸುತ ಮುಖಪ್ರವೃತ್ತಯಾ = ವಾಯುಪುತ್ರನಾದ ಹನುಮಂತನ ಬಾಯಿಯಿಂದ ತಿಳಿದುಬಂದ,

ದಯಿತೋರುವಾರ್ತಯಾ = ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಿಯಳಾದ ಸೀತೆಯ ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಸಮಾಚಾರದಿಂದ

ಮುದಂ = ಸಂತೋಷವನ್ನು

ಆಪ್ಯ = ಹೊಂದಿ,

ಹರಿ ತಿಗ್ಮ ಚಕ್ರ ಲಸಿತಃ, ಅಬ್ಧಿಮದ್ಭಗಂ = ಕಪಿಗಳ (ಪರಾಕ್ರಮದಿಂದ) ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ನೈನದಿಂದ ಬೋಧೆ

ಹೊಂದಿದವನಾಗಿ, ಸಮುದ್ರದ ನಡುವೆ ಇರುವ,

ಪುಣ್ಯಜನಸೇವಿತಂ = ರಾಕ್ಷಸರಿಂದ ಸೇವಿಸಲ್ಪಟ್ಟ

ಪುರಂ = ಲಂಕಾ ಪಟ್ಟಣವನ್ನು ಕುರಿತು

ಪ್ರಯಯಾ = ಹೋದನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀರಾಮನು ಋಷ್ಯಮೂಕ ಪರ್ವತದಲ್ಲಿರುವಾಗ, ದಕ್ಷಿಣ ದಿಕ್ಕಿಗೆ ಸೀತಾದೇವಿಯ ಅನ್ವೇಷಣೆಗಾಗಿ ಹೋದ ವಾಯುಪುತ್ರ ಹನುಮಂತನು ಹಿಂತಿರುಗಿ ಬಂದು, ಸೀತಾದೇವಿಯ ಉತ್ಪಮವಾದ ಸಂದೇಶವನ್ನು ಶ್ರೀರಾಮನ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ವಿಜ್ಞಾಪಿಸಿದನು. ಅದರಿಂದ ಸಂತೋಷಪಟ್ಟ ಶ್ರೀರಾಮನು, ಕಪಿವೀರರ ಪರಾಕ್ರಮಶಾಲಿಯಾದ ಸೈನ್ಯದೊಡನೆ ಸಮುದ್ರದ ದಡಕ್ಕೆ ಬಂದು, ಸಮುದ್ರದ ಮೇಲೆ ನಲಿನಿಂದ ಸೇತುವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿ, ಅದರ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಸಮುದ್ರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ, ರಾಕ್ಷಸ ವಾಸಸ್ಥಾನವಾದ ಲಂಕಾ ಪಟ್ಟಣಕ್ಕೆ ಹೋದನು.

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ— (ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ)

ಮಧುಹಾ = ಮಧು ಎಂಬ ದೈತ್ಯನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿದ

ಸಃ = ಆ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು

ತತ್ರ = ಆ ಉಪವ್ಯಾಘ್ರ ನಗರದಲ್ಲಿ

ಮರುತ್ಸುತಮುಖ ಪ್ರವೃತ್ತಯಾ = ವಾಯುಪುತ್ರನಾದ ಭೀಮಸೇನನ ಬಾಯಿಯಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ

ದಯಿತೋರುವಾರ್ತಯಾ = ಪ್ರಿಯರಾದ ಪಾಂಡವರ ಕೀಚಕ ಸಂಹಾರಾದಿ ಉತ್ಕೃಷ್ಟ ಸಮಾಚಾರದಿಂದ,

ಮುದಂ = ಸಂತೋಷವನ್ನು

ಆಪ್ಯ = ಹೊಂದಿ,

ಹರಿ ತಿಗ್ಮ ಚಕ್ರ ಲಸಿತಃ = ಸೂರ್ಯನಂತೆ ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ (ಪರಿತವಾದ) ಸುದರ್ಶನಚಕ್ರದಿಂದ ಪ್ರಕಾಶ-
ಗೊಂಡವನಾಗಿ,

ಅಬ್ಜಮಧ್ಯಗಂ = ಸಮುದ್ರದ ನಡುವಿನಲ್ಲಿರುವ

ಪುಣ್ಯಜನಸೇವಿತಂ = ಪವಿತ್ರವಾದ ಯಾದವ ಜನರಿಂದ ಸೇವಿಸಲ್ಪಟ್ಟ

ಪುರಂ = ದ್ವಾರಕಾ ಪಟ್ಟಣವನ್ನು ಕುರಿತು

ಪ್ರಯಯಾ = ಹೋದನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಉಪವ್ಯಾಘ್ರ ನಗರದಲ್ಲಿಯೇ ಭೀಮಸೇನನು ಪಾಂಡವರು ತಿಳಿಸಿದ ಅಜ್ಞಾತವಾಸ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ನಡೆದ ಕೀಚಕವಧಾದಿ ವೃತ್ತಾಂತವನ್ನು ಕೇಳಿ ಆನಂದ ಪಟ್ಟನು. ಅನಂತರ ಸೂರ್ಯನಂತೆ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಸುದರ್ಶನ ಚಕ್ರವನ್ನು ಹಿಡಿದ ಆ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಪವಿತ್ರರಾದ ಯಾದವರು ವಾಸಿಸುವ ಸಮುದ್ರಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ದ್ವಾರಕಾ ಪಟ್ಟಣವನ್ನು ಕುರಿತು ಹಿಂದಿರುಗಿ ಹೋದನು.

ವಿಗ್ರಹ—

ದಯಿತೋರುವಾರ್ತಯಾ— ಉರುತ್ಸುತ ಸಾ ವಾರ್ತಾ ಚ ಉರುವಾರ್ತಾ, ದಯಿತಾಯಾಃ ಉರುವಾರ್ತಾ
ದಯಿತೋರುವಾರ್ತಾ, (ದಯಿತಾನಾಂ ಉರುವಾರ್ತಾ ದಯಿತೋರುವಾರ್ತಾ), ತಯಾ ದಯಿ-
ತೋರುವಾರ್ತಯಾ |

ಮಧುಹಾ— ಮಧುಂ ಹಂತೀತಿ ಮಧುಹಾ |

ಮರುತ್ಸುತಮುಖಪ್ರವೃತ್ತಯಾ— ಮರುತಃ ಸುತಃ ಮರುತ್ಸುತಃ, ಮರುತ್ಸುತಸ್ಯ ಮುಖಂ ಮರುತ್ಸುತ-
ಮುಖಂ, ಮರುತ್ಸುತಮುಖಾತ್ ಪ್ರವೃತ್ತಾ ಮರುತ್ಸುತಮುಖಪ್ರವೃತ್ತಾ, ತಯಾ ಮರುತ್ಸುತಮುಖ-
ಪ್ರವೃತ್ತಯಾ |

ಹರಿತಿಗ್ಗಚ್ಛಲಸಿತಃ— ತಿಗ್ಗಂ ಚ ತತ್ ಚಕ್ರಂ ಚ ತಿಗ್ಗಚ್ಛಂ, ಹರಿಣಾಂ ತಿಗ್ಗಚ್ಛಂ ಹರಿತಿಗ್ಗಚ್ಛಂ, (ಹರಿವತ್ ತಿಗ್ಗಚ್ಛಂ ಹರಿತಿಗ್ಗಚ್ಛಂ), ಹರಿತಿಗ್ಗಚ್ಛೇಣ ಲಸಿತಃ ಹರಿತಿಗ್ಗಚ್ಛಲಸಿತಃ |

ಅಬ್ಧಿಮಧ್ಯಗಂ— ಅಬ್ಧಿಃ ಮಧ್ಯಂ ಅಬ್ಧಿಮಧ್ಯಂ, ಅಬ್ಧಿಮಧ್ಯಂ ಗಚ್ಛತೀತಿ ಅಬ್ಧಿಮಧ್ಯಗಂ |

ಪುಣ್ಯಜನಸೇವಿತಂ— ಪುಣ್ಯಜನೈಃ (ಪುಣ್ಯಾಶ್ಚ ತೇ ಜನಾಶ್ಚ ಪುಣ್ಯಜನಾಃ, ತೈಃ ಪುಣ್ಯಜನೈಃ) ಸೇವಿತಂ ಪುಣ್ಯಜನಸೇವಿತಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಪ್ರಯಯೌ- ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ ಲಿಟ್ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಪ್ರ- ಯಯೌ ಯಯತುಃ ಯಯುಃ ಇತ್ಯಾದಿ ||

ಸಃ ಪುರಂ ಪ್ರಯಯೌ (ಕರ್ತೃ) | ತೇನ ಪುರಂ ಪ್ರಯಯೇ (ಕರ್ಮಣಿ) |

ವಿತೇಷಾಂಶ - 'ಯಾತುಧಾನಃ ಪುಣ್ಯಜನೋ ನೈರ್ಮತೋ ಯಾತುರಕ್ಷಣಿ' ಎಂದು ಅಮರಕೋಶದಲ್ಲಿ ರೂಢಿಯಿಂದ ಪುಣ್ಯಜನ ಶಬ್ದವು ವಾಚಕವೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಆದರೆ ರಕ್ಷಃ ಸಂತಾ ಪುಣ್ಯಜನೌ ಎಂಬ ಕೋಶದಿಂದಲೂ ಪುಣ್ಯವಂಶರಾದ ಜನರು (ಪುಣ್ಯಾಶ್ಚ ತೇ ಜನಾಶ್ಚ) ಎಂಬ ವಿಗ್ರಹದಿಂದಲೂ ಬೇರೊಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ.

★ ★ ★

ಪ್ರಥುಕುಂಭಕರ್ಣಗಜರಾಜಮುದ್ಧತಂ

ಸಸಹೋದರಂ ಸವಿಬುಧೇಂದ್ರಶಾತ್ರವಮ್ |

ಧರಣೀಭರಂ ಪ್ರಥುಲಚಕ್ರಮಕ್ಷಿಣೋ-

ನಿಶಿತೇಷು ಚಕ್ರಕೃತವಿಕ್ರಮಃ ಪ್ರಭುಃ

|| 33 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಪ್ರಥುಕುಂಭಕರ್ಣಗಜರಾಜಂ, ಉದ್ಧತಂ, ಸಸಹೋದರಂ, ಸವಿಬುಧೇಂದ್ರಶಾತ್ರವಂ, ಧರಣೀಭರಂ, ಪ್ರಥುಲಚಕ್ರಂ, ಅಕ್ಷಿಣೋತ್, ನಿಶಿತೇಷು ಚಕ್ರಕೃತವಿಕ್ರಮಃ, ಪ್ರಭುಃ |

ಅನ್ವಯ— ನಿಶಿತೇಷುಚಕ್ರಕೃತವಿಕ್ರಮಃ ಪ್ರಭುಃ, ಉದ್ಧತಂ, ಸಸಹೋದರಂ, ಸವಿಬುಧೇಂದ್ರಶಾತ್ರವಂ, ಧರಣೀಭರಂ, ಪ್ರಥುಲಚಕ್ರಂ ಪ್ರಥುಕುಂಭಕರ್ಣಗಜರಾಜಂ, ಅಕ್ಷಿಣೋತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ— (ಶ್ರೀರಾಮ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ)

ನಿಶಿತೇಷುಚಕ್ರಕೃತವಿಕ್ರಮಃ = ಹರಿತವಾದ ಬಾಣಗಳ ಸಮೂಹದಿಂದ ತೋರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ (ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ) ಪರಾಕ್ರಮವುಳ್ಳ

ಪ್ರಭುಃ = ಸಮರ್ಥನಾದ ಶ್ರೀರಾಮನು,

ಉದ್ಧತಂ = ಬಲದಿಂದ ಕೊಬ್ಬಿದ,

ಸಸಹೋದರಂ = ಅಣ್ಣನಾದ ರಾವಣನಿಂದ ಸಹಿತನಾದ,

ಸವಿಬುಧೇಂದ್ರಶಾತ್ರವಂ = ಇಂದ್ರನ ಶತ್ರುವಾದ ಇಂದ್ರಜಿತುವಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ,

ಧರಣೀಭರಂ = ಭೂಮಿಗೆ ಭಾರನಾದ,

ಪ್ರಥುಲಚಕ್ರಂ = ಹೆಚ್ಚಾದ ಸೈನ್ಯವುಳ್ಳ

ಪ್ರಥುಕುಂಭಕರ್ಣಗಜರಾಜಂ = ಸ್ಥೂಲನಾದ (ದಪ್ಪಿರುವ) ಕುಂಭಕರ್ಣನೆಂಬ ದೊಡ್ಡ ಆನೆಯನ್ನು

ಅಕ್ಷಿಣೋತ್ = ನಾಶಪಡಿಸಿದನು (ಕೊಂದನು).

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಕುಂಭಕರ್ಣನು ಸೀತಾಪಹಾರಿಯಾದ ರಾವಣನ ತಮ್ಮನು. ಅವನು ಮದಿಸಿದ ಆನೆಯಂತೆ ಕೊಬ್ಬಿದ್ದನು. ಅವನ ದೇಹವು ಬಹು ವಿಶಾಲ, ಬಹು ಉನ್ನತವಾಗಿ ಭೂಮಿಗೆ ಭಾರವಾಗಿತ್ತು. ಅವನ ಅಗ್ನಿ ರಾವಣ. ಆ ರಾವಣನ ಮಗ ಇಂದ್ರಜಿತುವಿನೊಡನೆ ಕುಂಭಕರ್ಣನು ದೊಡ್ಡ ಸೈನ್ಯ ಸಹಿತವಾಗಿ ಯುದ್ಧ ಮಾಡಿದನು. ಶ್ರೀರಾಮನು ಹರಿತವಾದ ಬಾಣಗಳನ್ನು ರಾಶಿರಾಶಿಯಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿ ಅವನನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿ ಕೊಂದನು.

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ— (ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ)

ನಿತಿತೇಷುಚಕ್ರಕೃತವಿಕ್ರಮಃ = ಹರಿತವಾದ ಬಾಣಗಳು, ಸುದರ್ಶನ ಚಕ್ರವೂ ಇವುಗಳಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಪರಾಕ್ರಮವುಳ್ಳ

ಪ್ರಭುಃ = ಸಮರ್ಥನಾದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು,

ಪೃಥುಕುಂಭಕರ್ಣಗಜರಾಜಂ = ದಪ್ಪವಾದ ಮತ್ತು ವಿಶಾಲವಾದ ಕುಂಭಸ್ಥೂಲಗಳು (ಆನೆಯ ತಲೆಯ ಮೇಲಿನ ಎತ್ತರವಾದ ಸ್ತಂಭ), ಕಿವಿಗಳೂ ಇವುಗಳುಳ್ಳ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಆನೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ,

ಉದ್ಭುತಂ = ಕೊಬ್ಬಿದ

ಸಸಹಃ ಅದರಂ = ಬಲದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಭಯವಿಲ್ಲದ

ಸವಿಬುಧೇಂದ್ರಶಾತ್ರವಂ = ದೇವತಾ ಶತ್ರುಗಳಾದ ದೈತ್ಯರಿಂದ ಕೂಡಿರುವ,

ಧರಣೀಭರಂ = ಭೂಮಿಗೆ ಭಾರವಾಗಿರುವ,

ಪೃಥುಲಚಕ್ರಂ = ವಿಶಾಲವಾದ ಕೌರವರ ಸೈನ್ಯವನ್ನು

ಅಕ್ಷಿಣೋತ್ = ನಾಶ ಮಾಡಿದನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಪಾಂಡವರಿಗೂ ಕೌರವರಿಗೂ ಬಹು ಭಯಂಕರವಾದ ಯುದ್ಧವಾಯಿತು. ಕೌರವ ದುರ್ಯೋಧನನ ಸೈನ್ಯದಲ್ಲಿ ಗುಂಡಾಗಿರುವ ಕುಂಭಸ್ಥಳವುಳ್ಳ, ವಿಶಾಲವಾದ ಕಿವಿಗಳುಳ್ಳ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಆನೆಗಳೂ ಇದ್ದವು. ಮನುಷ್ಯ ರೂಪದಿಂದ ಅವತರಿಸಿದ ದಾನವರೂ ಇದ್ದರು. ಅವರೆಲ್ಲರಿಂದ ಕೂಡಿದ ಆ ಸೈನ್ಯವು ಬಲ ಮದದಿಂದ ಕೊಬ್ಬಿತ್ತು. ಆ ಸೈನ್ಯವು ಯಾರಿಗೂ ಹೆದರುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಭೂಮಿಗೆ ಭಾರವಾಗಿದ್ದ ಬಹು ಸಂಖ್ಯೆಯ ಆ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಅರ್ಜುನಾದಿಗಳ ಬಾಣಾದಿ ಆಯುಧಗಳ ಮೂಲಕವಾಗಿ, ತಾನೇ ಪರಾಕ್ರಮ ತೋರಿಸಿ ಸಂಹರಿಸಿದನು. ಸ್ವತಃ ಭೀಷ್ಮಾಚಾರ್ಯರ ಎದುರು ಚಕ್ರ ಹಿಡಿದು ಪರಾಕ್ರಮ ತೋರಿಸಿದನು.

ವಿಗ್ರಹ—

ನಿತಿತೇಷುಚಕ್ರಕೃತವಿಕ್ರಮಃ— ನಿತಿತಾಶ್ಚ ತೇ ಇಷವರ್ಷ ನಿತಿತೇಷವಃ, ನಿತಿತೇಷೂಣಾಂ ಚಕ್ರಂ ನಿತಿತೇಷುಚಕ್ರಂ, ನಿತಿತೇಷು ಚಕ್ರೇಣ ಕೃತಃ ವಿಕ್ರಮಃ ಯೇನ ಸಃ ನಿತಿತೇಷುಚಕ್ರಕೃತವಿಕ್ರಮಃ, (ನಿತಿತೇಷವರ್ಷ ಚಕ್ರಂ ಚ ನಿತಿತೇಷುಚಕ್ರಾಣಿ, ನಿತಿತೇಷುಚಕ್ರೈಃ ಕೃತಃ ವಿಕ್ರಮಃ ಯೇನ ಸಃ ನಿತಿತೇಷುಚಕ್ರಕೃತವಿಕ್ರಮಃ) |

ಸಸಹೋದರಂ— ಸಹೋದರೇಣ ಸಹ ವರ್ತತೇ ಇತಿ ಸಸಹೋದರಃ, ತಂ ಸಸಹೋದರಂ, (ಸಹಸಾ ಸಹವರ್ತತೇ ಇತಿ ಸಸಹಃ, ತತ್, ನವಿದ್ಯತೇ ದರಃ ಯಸ್ಯ ತತ್ ಅದರಂ, ತತ್) |

ಸವಿಬುಧೇಂದ್ರಶಾತ್ರವಂ— ವಿಬುಧಾನಾಂ ಇಂದ್ರಃ ವಿಬುಧೇಂದ್ರಃ, ವಿಬುಧೇಂದ್ರಸ್ಯ ಶಾತ್ರವಃ ವಿಬುಧೇಂದ್ರಶಾತ್ರವಃ, ವಿಬುಧೇಂದ್ರಶಾತ್ರವೇಣ ಸಹ ವರ್ತತೇ ಇತಿ ಸವಿಬುಧೇಂದ್ರಶಾತ್ರವಃ, ತಂ ಸವಿಬುಧೇಂದ್ರಶಾತ್ರವಂ, (ವಿಬುಧೇಂದ್ರಸ್ಯ ಶಾತ್ರವಾಃ ವಿಬುಧೇಂದ್ರಶಾತ್ರವಾಃ, ತೈ ಸಹ ವರ್ತತೇ ಇತಿ ಸವಿಬುಧೇಂದ್ರಶಾತ್ರವಂ, ತತ್ ಸವಿಬುಧೇಂದ್ರಶಾತ್ರವಂ) |

ಧರಣೀಭರಂ— ಧರಣ್ಯಾಃ ಭರಃ ಯಸ್ಮಾತ್ ಸಃ ಧರಣೀಭರಃ, ತಂ ಧರಣೀಭರಂ | (ಯಸ್ಮಾತ್ ತತ್ ಧರಣೀಭರಂ, ತತ್ ಧರಣೀಭರಂ) |

ಪ್ರಥುಲಚಕ್ರಂ—ಪ್ರಥುಲಂ ಚಕ್ರಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಪ್ರಥುಲಚಕ್ರಃ, ತಂ ಪ್ರಥುಲಚಕ್ರಂ | (ಪ್ರಥುಲಂ ಚ ತತ್ ಚಕ್ರಂ ಚ ಪ್ರಥುಲಚಕ್ರಂ, ತತ್ ಪ್ರಥುಲಚಕ್ರಂ) |

ಪ್ರಥುಕುಂಭಕರ್ಣಗಜರಾಜಂ—ಗಜಾನಾಂ ರಾಜಾ ಗಜರಾಜಃ, ಕುಂಭಕರ್ಣ ಏವ ಗಜರಾಜಃ ಕುಂಭಕರ್ಣ-ಗಜರಾಜಃ, ಪ್ರಥುಶ್ಚಾಸೌ ಕುಂಭಕರ್ಣಗಜರಾಜಶ್ಚ ಪ್ರಥುಕುಂಭಕರ್ಣಗಜರಾಜಃ, ತಂ ಪ್ರಥುಕುಂಭ-ಕರ್ಣಗಜರಾಜಂ | (ಗಜಾನಾಂ ರಾಜಾನಃ ಗಜರಾಜಾಃ (ಕುಂಭವತ್ ಕರ್ಣೋ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಪ್ರಥು-ಕುಂಭಕರ್ಣಾಃ) ಪ್ರಥವಃ ಕುಂಭಕರ್ಣಾಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಪ್ರಥುಕುಂಭಕರ್ಣಾಃ, ಪ್ರಥುಕುಂಭಕರ್ಣಾಃ ಗಜರಾಜಾಃ ಯಸ್ಮಿನ್ ತತ್ ಪ್ರಥುಕುಂಭಕರ್ಣಗಜರಾಜಂ) |

ಕ್ರಿಯಾಪದ—ಅಕ್ಷಿಣೋತ್—'ಅಕ್ಷಿಣುಮ್' ಹಿಂಸಾರ್ಥಕಾತ್ ಕ್ಷಿಣು ಹಿಂಸಾಯಾಂ ಇತ್ಯನ್ವಾದ್ ಧಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಕರ್ತರಿ ಪರಸ್ಯಪದಿನಃ ಅನದೃಶನಭೂತೇ ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ "ಅಕ್ಷಿಣೋತ್" ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಅಕ್ಷಿಣೋತ್ ಅಕ್ಷಿಣುತಾಂ ಅಕ್ಷಿಣ್ವಾನ್, ಅಕ್ಷಿಣೋಃ ಅಕ್ಷಿಣುತಂ ಅಕ್ಷಿಣುತಃ, ಅಕ್ಷಿಣವಂ ಅಕ್ಷಿಣ್ವ-ಅಕ್ಷಿಣುವ ಅಕ್ಷಿಣ್ವ ಅಕ್ಷಿಣುಮ್ ||

ಪ್ರಯೋಗ—ಪ್ರಭುಃ ಪ್ರಥುಕುಂಭಕರ್ಣಗಜರಾಜಂ (ಪ್ರಥುಚಕ್ರಂ) ಅಕ್ಷಿಣೋತ್ (ಕರ್ತರಿ) | ಪ್ರಭುಣಾ ಪ್ರಥು-ಕುಂಭಕರ್ಣಗಜರಾಜಃ (ಪ್ರಥುಚಕ್ರಂ) ಅಕ್ಷಿಣ್ವತ (ಕರ್ಮಣಿ) |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ—ಶ್ರೀರಾಮಕೃಷ್ಣಾವತಾರಗಳ ವರ್ಣನೆಯನ್ನು ಮುಗಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಅಥ ಭಾರ್ಯಯಾ ಹುತವಹಂ ಪ್ರವಿಷ್ಟಯಾ

ಸಹಿತಃ ಸಹೋದರಪುರಸ್ಕರೈರಪಿ |

ಅಯಮಾಪ್ಯ ಧಾಮ ಚಿರಮಿಷ್ಟದಃ ಸತಾಂ

ನಿಜಮೂಲರೂಪಪರಮೈಕೈಮೇಯಿವಾನ್ || 34 ||

ಪದಚ್ಛೇದ—ಅಥ, ಭಾರ್ಯಯಾ, ಹುತವಹಂ, ಪ್ರವಿಷ್ಟಯಾ, ಸಹಿತಃ, ಸಹೋದರಪುರಸ್ಕರೈಃ, ಅಪಿ, ಅಯಂ, ಆಪ್ಯ, ಚಿರಂ, ಇಷ್ಟದಃ, ಸತಾಂ, ನಿಜಮೂಲರೂಪಪರಮೈಕೈಂ, ಏಯಿವಾನ್ |

ಶ್ರೀರಾಮನ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ -

ಅನ್ವಯ—ಅಥ, ಹುತವಹಂ ಪ್ರವಿಷ್ಟಯಾ ಭಾರ್ಯಯಾ ಅಪಿ, ಸಹೋದರಪುರಸ್ಕರೈಃ ಅಪಿ, ಸಹಿತಃ ಅಯಂ ಧಾಮ ಆಪ್ಯ, ಚಿರಂ ಸತಾಂ ಇಷ್ಟದಃ (ಸನ್), ನಿಜಮೂಲರೂಪಪರಮೈಕೈಂ ಏಯಿವಾನ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಥ = ರಾವಣ, ಕುಂಭಕರ್ಣ ಮೊದಲಾದ ರಾಕ್ಷಸ ಸಂಹಾರಾನಂತರದಲ್ಲಿ,

ಹುತವಹಂ = ಅಗ್ನಿಯನ್ನು

ಪ್ರವಿಷ್ಟಯಾ = ಪ್ರವೇಶ ಮಾಡಿದ

ಭಾರ್ಯಯಾ = ಹೆಂಡತಿಯಾದ ಸೀತೆಯಿಂದಲೂ,

ಸಹೋದರ ಪುರಸ್ಕರೈಃ ಅಪಿ = ಲಕ್ಷ್ಮಣನೇ ಮೊದಲಾಗಿ ಉಳ್ಳ ಹನುಮಂತನೇ ಮೊದಲಾದವರಿಂದಲೂ,

ಸಹಿತಃ = ಕೂಡಿದ

ಅಯಂ = ಈ ಶ್ರೀರಾಮಚಂದ್ರನು,

ಧಾಮ = ವಾಸಸ್ಥಾನವಾದ ಅಯೋಧ್ಯೆಯನ್ನು

ಆಪ್ಯ = ಹೊಂದಿ,

ಚರಂ = ಬಹಳ ಕಾಲ

ಸತಾಂ = ಸಜ್ಜನರಿಗೆ

ಇಷ್ಟದಃ (ಸನ್) = ಅಭೀಷ್ಟಪ್ರದನಾಗಿದ್ದು

ನಿಜ = ತನ್ನ

ಮೂಲರೂಪಪರಮೈಕ್ಯಂ = ಮೂಲರೂಪವಾದ ನಾರಾಯಣರೂಪದೊಡನೆ ಅತ್ಯಂತಾಭೇದವನ್ನು

ವಿಯಿವಾನ್ = ಹೊಂದಿದನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀರಾಮನು ರಾವಣ, ಕುಂಭಕರ್ಣ ಮೊದಲಾದ ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು ಕೊಂದಮೇಲೆ, ತನ್ನ ಪಾತಿವ್ರತ್ಯ ಪರಿಶುದ್ಧಿಯನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸೀತೆಯ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆಯ ಅಗ್ನಿಪ್ರವೇಶ ಮಾಡಿ ಸುವರ್ಣದಂತೆ ಮತ್ತಷ್ಟು ಕಂಗೊಳಿಸಿದಳು. (ಆ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆಯ ಅಗ್ನಿಪ್ರವೇಶ ಮಾಡಿದ ಕೂಡಲೇ ಕೈಲಾಸದಲ್ಲಿದ್ದ ಸೀತಾದೇವಿಯು ಅಗ್ನಿಕುಂಡದಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಬಂದಳು). ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಾನು ಪರಮ ಪರಿಶುದ್ಧಳೆಂದು ತೋರಿಸಿ ಕೊಟ್ಟಳು. ಅಂತಹ ಸೀತೆ, ಲಕ್ಷ್ಮಣ, ಹನುಮಂತ, ಸುಗ್ರೀವ ಮೊದಲಾದವರೊಡನೆ ಶ್ರೀರಾಮನು ಅಯೋಧ್ಯೆಗೆ ಬಂದು, ಪಟ್ಟಾಭಿಷಿಕ್ತನಾಗಿ ಬಹುಕಾಲ ಸಜ್ಜನರ ಸಮಸ್ತಾಭೀಷ್ಟಗಳನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸುತ್ತಾ, ಧರ್ಮದಿಂದ ಬಹುಕಾಲ ರಾಜ್ಯಭಾರ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನು. ಅನಂತರ ವೈಕುಂಠವನ್ನು ಸೇರಿ ತನ್ನ ಮೂಲರೂಪದೊಡನೆ ಪರಮೈಕ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದನು.

ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ -

ಅನ್ವಯ— ಸತಾಂ ಚರಂ ಇಷ್ಟದಃ ಅಯಂ, ಅಥ ಹುತವಹಂ ಪ್ರವಿಷ್ಟಯಾ ಭಾರ್ಯಯಾ, ಸಹೋದರ-ಪುರಸ್ಕರಿಸಿ ಸಹಿತಃ, ಧಾಮ ಆಪ್ಯ, ನಿಜಮೂಲರೂಪಪರಮೈಕ್ಯಂ ವಿಯಿವಾನ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸತಾಂ = ಸಜ್ಜನರಿಗೆ

ಚರಂ = ಬಹುಕಾಲ

ಇಷ್ಟದಃ = ಅಭೀಷ್ಟಪ್ರದನಾದ

ಅಯಂ = ಈ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು,

ಅಥ = ಭೂಭಾರಹರಣ ಮಾಡಿದ ಅನಂತರ

ಹುತವಹಂ = ಅಗ್ನಿಯನ್ನು

ಪ್ರವಿಷ್ಟಯಾ = ಪ್ರವೇಶ ಮಾಡಿದ

ಭಾರ್ಯಯಾ = ಹೆಂಡತಿಯಾದ ರುಕ್ಮಿಣಿಯಿಂದ,

ಸಹೋದರಪುರುಷೈಃ ಅಪಿ ಸಹಿತಃ = ಅಣ್ಣನಾದ ಬಲರಾಮನೇ ಮೊದಲಾಗಿ ಉಳ್ಳ ಯಾದವರಿಂದಲೂ

ಕೂಡಿದವನಾಗಿ,

ಧಾಮ = ವೈಕುಂಠ ಲೋಕವನ್ನು

ಆಪ್ಯ = ಹೊಂದಿ,

ನಿಜಮೂಲರೂಪಪರಮೈಕ್ಯಂ = ತನ್ನ ಮೂಲರೂಪವಾದ ನಾರಾಯಣ ರೂಪದೊಡನೆ ಅತ್ಯಂತಾಭೇದವನ್ನು

ವಿಯಿವಾನ್ = ಹೊಂದಿದನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಭಕ್ತರಿಗೆ ಅಭೀಷ್ಟದನಾಗಿ ಬಹುಕಾಲ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ವಾಸವಾಗಿದ್ದನು. ಭೂಭೂರ ಪರಿಹಾರ ಮಾಡಿದನಂತರ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಪರಂಧಾಮಕ್ಕೆ ತೆರಳಲು ಸಂಕಲ್ಪಿಸಿದಾಗ ರುಕ್ಮಿಣಿಯು ಅಗ್ನಿಪ್ರವೇಶ ಮಾಡಿ ಅಜ್ಞ ಜನರ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ದೇಹವನ್ನು ಬಿಟ್ಟವಳಂತೆ ತೋರಿಸುತ್ತಾ ಅದೇ ಅಪ್ರಾಕೃತ ದಿವ್ಯರೂಪದಿಂದ ಮೂಲ ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮೀ ಸ್ವರೂಪದೊಡನೆ ಅತ್ಯಂತಾಭೇದವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸಿದಳು. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಅಣ್ಣನಾದ ಶೇಷರೂಪಿಯಾದ ಬಲರಾಮನೂ, ದೇವತಾರೂಪಿಗಳಾದ ಯಾದವರೂ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಮೂಲರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದಿದವರು, ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಅವರೊಡನೆ ತನ್ನ ಮೂಲರೂಪವಾದ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣ ರೂಪದೊಡನೆ ಮೊದಲೇ ಇದ್ದ ಅತ್ಯಂತಾಭೇದವನ್ನು ಪ್ರಕಟಗೊಳಿಸಿದನು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಹುತವಹಂ— ವಹತೀತಿ ವಹಃ, ಹುತಸ್ಯ ವಹಃ ಹುತವಹಃ, ತಂ ಹುತವಹಂ |

ಸಹೋದರಪುರಸ್ಸರಾ— ಪುರಃ ಸರತೀತಿ ಪುರಸ್ಸರಃ, ಸಹೋದರಃ ಪುರಸ್ಸರಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಸಹೋದರ-
ಪುರಸ್ಸರಾಃ |

ಇಷ್ಟದಃ— ಇಷ್ಟಂ ದದಾತೀತಿ ಇಷ್ಟದಃ |

ನಿಜಮೂಲರೂಪಪರಮೈಕ್ಯಂ— ಏಕಸ್ಯ ಭಾವಃ ಏಕಂ, ಪರಮಂ ಚ ತತ್ ಏಕಂ ಚ ಪರಮೈಕ್ಯಂ, ಮೂಲಂ
ಚ ತತ್ ರೂಪಂ ಚ ಮೂಲರೂಪಂ, ನಿಜಂ ಚ ತತ್ ಮೂಲರೂಪಂ ಚ ನಿಜಮೂಲರೂಪಂ,
ನಿಜಮೂಲರೂಪೇಣ ಪರಮೈಕ್ಯಂ ನಿಜಮೂಲರೂಪಪರಮೈಕ್ಯಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಇಲ್ಲಿ ಆಖ್ಯಾತಪ್ರತ್ಯಯಾಂತ ಕ್ರಿಯಾಪದವಿಲ್ಲ. ಏಯಿವಾನ್ ಎಂಬುದನ್ನೇ ಕ್ರಿಯಾಪದದಂತೆ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಸಹಾರಾಂತ ಪುಲ್ಲಿಂಗ "ಏಯಿವನ್" ಶಬ್ದ |

ಏಯಿವಾನ್ ಏಯಿವಾಂಸೌ ಏಯಿವಾಂಸಃ, ಹೇ ಏಯಿವನ್, ಏಯುಷಃ, ಏಯುಷಾ, ಏಯಿವದ್ವ್ಯಾಂ
ಇತ್ಯಾದಿ ರೂಪಗಳು ||

ಪ್ರಯೋಗ— ಅಯಂ ಏಕಂ ಏಯಿವಾನ್ (ಕರ್ತೃ) | ಅನೇನ ಏಕಂ ಇತಂ (ಕರ್ಮಣಿ) |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಮಹಿದಾಸಪೂಜ್ಯಚರಣೋ ದ್ವಿಜಾದಭೂತ್
ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಮಹಿದಾಸಪೂಜ್ಯಚರಣೋ ದ್ವಿಜಾದಭೂತ್

ವಿದಿತಾತ್ ಸ ವಿಷ್ಣುಯಶಸೋಽಮಲಾತ್ಮನಃ |

ಇಹ ಯೋ ದಧೇ ಜಗತಿ ಪಾಪಶಾಂತಯೇ

ಬಹುಧಾ ಮಹೇತಿಮತಿ ದೀಪ್ತಗೋಸ್ಥಿತಿಮ್ || 35 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಮಹಿದಾಸಪೂಜ್ಯಚರಣಃ, ದ್ವಿಜಾತ್, ಅಭೂತ್, ವಿದಿತಾತ್, ಸಃ, ವಿಷ್ಣುಯಶಸಃ, ಅಮಲಾತ್ಮನಃ,
ಇಹ, ಯಃ, ದಧೇ, ಜಗತಿ, ಪಾಪಶಾಂತಯೇ, ಬಹುಧಾ, ಮಹೇತಿಮತಿ, ದೀಪ್ತಗೋಸ್ಥಿತಿಂ (ಬಹುಧಾಮ ಹೇತಿಂ,
ಅತೀದೀಪ್ತಗೋಸ್ಥಿತಿಂ) |

ಶ್ರೀಮಹಿದಾಸ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ -

ಅನ್ವಯ— ಸಃ ವಿಷ್ಣುಯಶಸಃ, ಅಮಲಾತ್ಮನಃ ವಿದಿತಾತ್ ದ್ವಿಜಾತ್, ಮಹಿದಾಸಪೂಜ್ಯಚರಣಃ ಅಭೂತ್, ಯಃ
ಮಹೇತಿಮತಿ ಇಹ ಜಗತಿ, ಪಾಪಶಾಂತಯೇ ಬಹುಧಾ ದೀಪ್ತಗೋಸ್ಥಿತಿಂ ದಧೇ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸಃ = ಆ ನಾರಾಯಣನು

ವಿಷ್ಣುಯಶಃ = ವಿಷ್ಣುವಿನ ಕೀರ್ತಿಯ ದಸೆಯಿಂದ (ವಿಷ್ಣುವಿನ ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ಕೇಳುವುದೇ ಮೊದಲಾದ್ದರಿಂದ),

ಅಮಲಾತ್ಮನಃ = ನಿರ್ಮಲ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ

ವಿದಿತಾತ್ = ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ

ದ್ವಿಜಾತ್ = ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಂದ (ಇತರಾದೇವಿಯಲ್ಲಿ),

ಮಹಿದಾಸಪೂಜ್ಯಚರಣಃ = ಮಹಿದಾಸನೆಂಬ ಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯನಾಗಿ

ಅಭೂತ್ = ಅವತಾರ ಮಾಡಿದನು.

ಯಃ = ಯಾವ ಮಹಿದಾಸನು

ಮಹೇತಿಮತಿ = ಬಹಳವಾದ ಉಪದ್ರವಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ

ಇಹ ಜಗತಿ = ಈ ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ..

ಪಾಪಶಾಂತಯೇ = ಪಾಪ ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ

ಬಹುಧಾ = ಬಹಳವಾಗಿ

ದೀಪ್ಯಗೋಷ್ಠಿಂ = ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ವೈಷ್ಣವತಂತ್ರಶಾಸ್ತ್ರ ರೂಪವಾದ ಮಾತುಗಳ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು

ದಧೇ = ಮಾಡಿದನೋ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ವಿಷ್ಣುವಿನ ಯಶಸ್ಸನ್ನು ಶ್ರವಣ ಮಾಡುವುದು, ಮನನ ಮಾಡುವುದು ಮುಂತಾದ್ದರಿಂದ ಮನಸ್ಸಿನ ಪರಿಶುದ್ಧತೆಯನ್ನು ಗಳಿಸಿದ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನೊಬ್ಬನಿದ್ದನು. ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನು ಆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಂದ ಇತರಾದೇವಿ ಎಂಬವಳಲ್ಲಿ ಮಹಿದಾಸ ಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯನಾಗಿ ಅವತರಿಸಿದನು. ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ ತತ್ತ್ವವೂ ಮಾಡುವ ಉತ್ಪತ್ತಿವುಳ್ಳ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳು ಅವನಿಗೆ ದಾಸರಾದುದರಿಂದ ಆ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ 'ಮಹಿದಾಸ' ಎಂದು ಹೆಸರು. 'ಇತರಾ' ಎಂಬವಳ ಮಗನಾದ್ದರಿಂದ 'ಪಿತರೇಯ' ಎಂದೂ ಹೆಸರು. ಆ ಪರಮಾತ್ಮನು ನಾನಾ ವಿಧವಾದ ತಾಪಗಳಿಂದ, ಸಂಕಟಗಳಿಂದ, ಉಪದ್ರವಗಳಿಂದ ಮತ್ತು ಭ್ರಮ ಪ್ರಮಾದಾದಿಗಳಿಂದ ಕಷ್ಟಪಡುತ್ತಿರುವ ಸಾತ್ತ್ವಿಕರಿಗೆ ಅನುಗ್ರಹ ಮಾಡುತ್ತಾ ಆತಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ವೈಷ್ಣವತಂತ್ರಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ರಚಿಸಿದನು. ಇದರಿಂದ "ಮಹಿದಾಸಾವತಾರ" ಮತ್ತು ಆ ಅವತಾರದಿಂದ ಮಾಡಿದ "ವಿಷ್ಣುಪ್ರತಿಪಾದಕ ಶಾಸ್ತ್ರರಚನೆ"ವೆಂಬ ಅವತಾರ ಪ್ರಯೋಜನ ಈ ಎರಡನ್ನು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು.

ಮಹಿದಾಸಾಽಭಿಧೋ ಜಜ್ಞೇ, ಇತರಾಯಾಶ್ವಪೋಬಲಾತ್ |

ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಸ ಭಗವಾನ್ ವಿಷ್ಣುಃ ಯಶ್ಚಂತ್ರಂ ವೈಷ್ಣವಂ ವೃಧಾತ್ ||

ಎಂದು ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ತೃತೀಯವ್ಯಾಪಿಸರ್ಗಂ ವೈ ದೇವರ್ಷಿತ್ವಮುಪೇತ್ಯ ಸಃ |

ತಂತ್ರಂ ಸಾತ್ವತಮಾಚಿಪ್ತ ನೈಷ್ಕರ್ಮ್ಯಂ ಕರ್ಮಣಾಂ ಯತಃ ||

ಎಂದು ಭಾಗವತದಲ್ಲಿಯೂ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ.

ಶ್ರೀಕಲ್ಕ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ -

ಅನ್ವಯ— ಸಃ ವಿದಿತಾತ್ ಅಮಲಾತ್ಮನಃ ವಿಷ್ಣುಯಶಃ ದ್ವಿಜಾತ್ ಅಭೂತ್, ಮಹಿದಾಸಪೂಜ್ಯಚರಣಃ ಯಃ ಇಹ ಜಗತಿ, ಪಾಪಶಾಂತಯೇ ಅತಿದೀಪ್ಯಗೋಷ್ಠಿಂ ಬಹುಧಾಮಹೇತಿಂ ದಧೇ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸಃ = ಆ ನಾರಾಯಣನು

ವಿದಿತಾತ್ = ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ

ಅಮಲಾತ್ಮನಃ = ಶುದ್ಧವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ

ವಿಷ್ಣುಯಶಸಃ = ವಿಷ್ಣು ಯಶಸ್ಸು ಎಂಬ

ದ್ವಿಜಾತ್ = ಬ್ರಾಹ್ಮಣನ ದೇವಿಯಿಂದ

ಅಭೂತ್ = ಕಲ್ಪಿಯಾಗಿ ಅವತರಿಸಿದನು.

ಮಹಿದಾಸ ಪೂಜ್ಯಚರಣಃ = ಪರಮಾತ್ಮನ ದರ್ಶನವೆಂಬ ಉತ್ಸವದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪರಮಾತ್ಮನ ಸೇವಕರಾದ

ಬ್ರಹ್ಮಾದಿ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಪೂಜ್ಯವಾದ ಪಾದಗಳುಳ್ಳ

ಯಃ = ಯಾವ ಕಲ್ಪಿಯು

ಇಹ ಜಗತಿ = ಈ ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ

ಪಾಪಶಾಂತಯೇ = ಪಾಪಿಗಳಾದ ಕಳ್ಳರನ್ನು (ದರೋಡೆಕೋರರನ್ನು) ನಾಶಗೊಳಿಸಲು

ಅತಿದೀಪ್ತಗೋಷ್ಠಿತಿಂ = ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ವಜ್ರದ ರೀತಿಯುಳ್ಳ

ಬಹುಧಾಮ = ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಕಾಶವುಳ್ಳ

ಹೇತಿಂ = ಖಿಡ್ಕನೆಂಬ ಆಯುಧವನ್ನು

ದಧೇ = ಧರಿಸಿದನು (ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದನು).

ತಾತ್ಪರ್ಯ— 'ಸಂಬಲ'ವೆಂಬ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ "ವಿಷ್ಣುಯಶಸ್ಸು" ಎಂಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿದ್ದನು. ಶುದ್ಧಾಂತಃಕರಣನಾದ ಆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನನ್ನು ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಭಗವಂತನು "ಕಲ್ಪಿ" ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಅವತರಿಸಿದನು. ಪರಮಾತ್ಮನ ಅವತಾರ ದರ್ಶನವೆಂಬ ಉತ್ಸವವುಳ್ಳ ಅವನ ದಾಸರಾದ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿ ದೇವತೆಗಳು ಆ ಕಲ್ಪಿಯ ಪಾದಗಳಿಗೆ ನಮಸ್ಕರಿಸಿ ಅವನನ್ನು ಪೂಜಿಸಿದರು. ಆಗ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಬಹು ಮಂದಿ ಕಳ್ಳರು, ದಸ್ಯುಗಳು, ಪಾಪಿಗಳೂ ತುಂಬಕೊಂಡಿದ್ದರು. ಪರಮಾತ್ಮನು ಅವರನ್ನೆಲ್ಲಾ ನಾಶ ಮಾಡಲು ಅವತರಿಸಿದ್ದರಿಂದ, ವಜ್ರದಂತೆ ಅತ್ಯಂತ ದೃಢವಾದ, ತೇಜಸ್ಸುಳ್ಳ ಖಿಡ್ಕವನ್ನು ಧರಿಸಿ ಅವರನ್ನೆಲ್ಲಾ ಸಂಹರಿಸಿದನು. ಇದರಿಂದ 'ಕಲ್ಯಾಣತಾರ' ಮತ್ತು 'ದಸ್ಯವಧ'ವೆಂಬ ಆ ಅವತಾರದ ಪ್ರಯೋಜನ ಎರಡನ್ನೂ ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. ಕಲ್ಪಿ ಅವತಾರವು ಮುಂದೆ ಆಗಲಿದೆ. ಆದರೂ ಭವಿಷ್ಯತ್ ಕಾಲದ ವಿಷಯವನ್ನು ಆದಂತೆಯೇ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆಂದೂ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಅಥವಾ ಹಿಂದೆ ಆದ ಕಲ್ಪಿಯ ಅವತಾರವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆಂದೂ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬಹುದು.

ಅಥಾಸೌ ಯುಗಸಂಧ್ಯಾಯಾಂ ದಸ್ಯುಪ್ರಾಯೇಷು ರಾಜಸು |

ಜನಿತಾ ವಿಷ್ಣುಯಶಸೋ ನಾಮ್ನಾ ಕಲ್ಪೀ ಜಗತ್ಪತಿಃ ||

- ಎಂದು ಭಾಗವತದ 3ನೇ ಅಧ್ಯಾಯದ 25ನೇ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಮಹಿದಾಸಪೂಜ್ಯಚರಣಃ— ಮಹಃ ವಿಷ್ಣುಂ ಅಸ್ತೀತಿ ಮಹಿಃ, ಮಹಿನಕ್ಷ ತೇ ದಾಸಾರ್ಚ ಮಹಿದಾಸಾಃ,

ಮಹಿದಾಸಃ ಪೂಜ್ಯ ಚರಣೌ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಮಹಿದಾಸಪೂಜ್ಯಚರಣಃ |

ವಿಷ್ಣುಯಶಸಃ— ವಿಷ್ಣೋಃ ಯಶಃ ವಿಷ್ಣುಯಶಃ, ತಸ್ಮಾತ್ ವಿಷ್ಣುಯಶಸಃ |

ಅಮಲಾತ್ಮನಃ— ಅಮಲಃ ಆತ್ಮಾ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಅಮಲಾತ್ಮಾ ತಸ್ಮಾತ್ ಅಮಲಾತ್ಮನಃ |

ಪಾಪಶಾಂತಯೇ— ಪಾಪಾನಾಂ ಶಾಂತಿಃ ಪಾಪಶಾಂತಿಃ, ತಸ್ಯ ಪಾಪಶಾಂತಯೇ |

ಮಹೇತಿಮತಿ— ಮಹತ್ವಶ್ಚ ತಾಃ ಈಶಯಶ್ಚ ಮಹೇಶಯಃ, ಮಹೇಶಯಃ ಅಸ್ಮಿನ್ ಸಂತೀತಿ ಮಹೇತಿಮತ್, ತಸ್ಮಿನ್ ಮಹೇತಿಮತಿ |

ದೀಪ್ಯಗೋಸ್ಥಿತಿಂ— ದೀಪ್ಯಶ್ಚ ತಾಃ ಗಾವಶ್ಚ ದೀಪ್ಯಗಾವಃ, ದೀಪ್ಯಗಾವಾಂ ಸ್ಥಿತಿಃ ದೀಪ್ಯಗೋಸ್ಥಿತಿಃ, ತಾಂ ದೀಪ್ಯಗೋಸ್ಥಿತಿಂ | (ಆತ್ಮಂತಂ ದೀಪ್ಯಾ ಅತಿದೀಪ್ಯಾ, ಅತಿದೀಪ್ಯಾ ಚ ಸಾ ಗೌಶ್ಚ ಅತಿದೀಪ್ಯಗೋಃ ಅತಿದೀಪ್ಯಗೋವತ್ ಸ್ಥಿತಿಃ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ ಅತಿದೀಪ್ಯಗೋಸ್ಥಿತಿಃ, ತಾಂ ಅತಿದೀಪ್ಯಗೋಸ್ಥಿತಿಂ) |

ಬಹುಧಾಮಹೇತಿಂ— ಬಹು ಧಾಮ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ ಬಹುಧಾಮ್ನೀ, ಬಹುಧಾಮ್ನೀ ಚ ಸಾ ಹೇತಿಶ್ಚ ಬಹುಧಾಮಹೇತಿಃ, ತಾಂ ಬಹುಧಾಮಹೇತಿಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಧಾರಣಪೋಷಣಾರ್ಥಕಾತ್ ಡುಧಾಞ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಾಯೋಃ ಇತ್ಯನ್ಯಾದ್ ಧಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಆತ್ಮನೇಪದಿನಃ ಕರ್ತರಿ ಭೂತಾನದ್ವತನಪರೋಕ್ಷೇ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ “ದಧೇ” ಇತಿ ರೂಪಮ್ | (ಆಭೂತ್ ಸರ್ಗ 4 ರ್ಲೋ. 7 ರಲ್ಲಿ ಬಂದಿದೆ)

ದಧೇ ದಧಾತೇ ದಧಿರೇ, ದಧಿಷೇ ದಧಾಥೇ ದಧಿಧ್ವೇ, ದಧೇ ದಧಿವಹೇ ದಧಿಮಹೇ ||

ಪ್ರಯೋಗ— ಯಃ ದೀಪ್ಯಗೋಸ್ಥಿತಿಂ (ಬಹುಧಾಮ ಹೇತಿಂ) ದಧೇ (ಕರ್ತರಿ) | ಯೇನ ದೀಪ್ಯ ಗೋಸ್ಥಿತಿಃ (ಬಹುಧಾಮ ಹೇತಿಃ) ದಧೇ (ಕರ್ಮಣಿ) |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಪರಮಾತ್ಮನ ಶ್ರೀಯಜ್ಞ ಮತ್ತು ಕಪಿಲ ಎಂಬ ಎರಡು ಅವತಾರಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಸುತಪೋರುಚೇರಯಮಪಾಪಕರ್ದಮಾ-

ನ್ನನು ಮಾನವೀತನಯತಾಮುಪೇಯಿವಾನ್ |

ಸಮಯೇನ ಭೂರಿನಿಜಭಕ್ತಿಪೂರಿತಾನ್

ಸಮಜೀಜನತ್ ಸುಮನಸಃ ಸ ದೇವರಾಟ್ || 36 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಸುತಪೋರುಚೇಃ, ಅಯಂ, ಅಪಾಪಕರ್ದಮಾತ್, ನನು, ಮಾನವೀತನಯತಾಂ, ಉಪೇಯಿ-ವಾನ್, ಸಮಯೇನ, ಭೂರಿನಿಜಭಕ್ತಿಪೂರಿತಾನ್, ಸಮಜೀಜನತ್, ಸುಮನಸಃ, ಸಃ, ದೇವರಾಟ್ |

ಶ್ರೀಯಜ್ಞನಾಮಕ ಪರಮಾತ್ಮನ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ -

ಅನ್ವಯ— ಅಯಂ, ಅಪಾಪಕರ್ದಮಾತ್ ಸುತಪೋರುಚೇಃ, ಮಾನವೀತನಯತಾಂ ಉಪೇಯಿವಾನ್ ನನು, ಸಃ ಸಮಯೇನ ದೇವರಾಟ್, ಭೂರಿನಿಜಭಕ್ತಿಪೂರಿತಾನ್ ಸುಮನಸಃ ಅಜೀಜನತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಯಂ = ಈ ನಾರಾಯಣನು

ಅಪಾದಕರ್ದಮಾತ್ = ಪಾಪವೆಂಬ ಕೆಸರಿಲ್ಲದ

ಸುತಪೋರುಚೇಃ = ಒಳ್ಳೆಯ ತಪಸ್ಸುಳ್ಳ ರುಚಿಯೆಂಬ ಪ್ರಜಾಪತಿಯಿಂದ

ಮಾನವೀ = ಸ್ವಾಯಂಭುವಮನುವಿನ ಮಗಳಾದ ಆಕೂತಿಯ

ತನಯತಾಂ = ಪುತ್ರತ್ವವನ್ನು (ಮಗನಾಗುವಿಕೆಯನ್ನು)

ಉಪೇಯಿವಾನ್ ನನು = ಹೊಂದಿದನಷ್ಟೆ

ಸಃ = ಆ ರುಚಿ ಪ್ರಜಾಪತಿಯ ಮಗನಾದ ಯಜ್ಞನೆಂಬ ಪರಮಾತ್ಮನು

ಸಮಯೇನ = ಕಾಲಾಂತರದಲ್ಲಿ

ದೇವರಾಟ್ (ಸನ್) = ದೇವೇಂದ್ರನಾಗಿ

ಭೂರಿನಿಜಭಕ್ತಿಪೂರಿತಾನ್ = ಅಧಿಕವಾಗಿ ತನ್ನಲ್ಲಿಯ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಪೂರ್ಣರಾದ

ಸುಮನಸಃ = ದೇವತೆಗಳನ್ನು

ಅಜೀಜನತ್ = (ದಕ್ಷಿಣೆಯೆಂಬ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯಲ್ಲಿ) ಉಂಟುಮಾಡಿದನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಪಾಪಲೇಶವಿಲ್ಲದ ರುಚಿ ಎಂಬ ತಪೋಧನನಾದ ಪ್ರಜಾಪತಿಯಿದ್ದನು. ಸ್ವಾಯಂಭುವ ಮನುವಿನ ಮಗಳಾದ ಆಕೂತಿಯೆಂಬವಳು ಅವನ ಪತ್ನಿಯಾಗಿದ್ದಳು. ಆ ನಾರಾಯಣನು ರುಚಿ ಪ್ರಜಾಪತಿಯಿಂದ ಆಕೂತಿ ದೇವಿಯಲ್ಲಿ 'ಯಜ್ಞ' ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಅವತರಿಸಿದನು. ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯು 'ದಕ್ಷಿಣಾ' ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಅವತರಿಸಿ ಈ ಯಜ್ಞನೆಂಬ ಹೆಸರಿನ ಪರಮಾತ್ಮನ ಪತ್ನಿಯಾಗಿದ್ದಳು. ಈ ಯಜ್ಞನಾಮಕ ಪರಮಾತ್ಮನು ಕಾಲಾಂತರದಲ್ಲಿ ತಾನು ದೇವೇಂದ್ರನ ಪದವಿಯಲ್ಲಿದ್ದು ತನ್ನಲ್ಲಿ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ಅಧಿಕವಾದ ಭಕ್ತಿಯನ್ನು ಮಾಡುವ ಅನೇಕ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಆಕೂತಿಯಲ್ಲಿ ಮಕ್ಕಳನ್ನಾಗಿ ಪಡೆದನು. ಇದರಿಂದ ಯಜ್ಞಾವತಾರ ಮತ್ತು ದೇವೇಂದ್ರ ಪದವಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ಅವನು ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಮಕ್ಕಳನ್ನಾಗಿ ಪಡೆದದ್ದು ಎಂಬ ಅವತಾರ ಪ್ರಯೋಜನವೂ ಸೂಚಿತವಾಯಿತು.

ಕಪಿಲನಾಮಕ ಪರಮಾತ್ಮನ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ -

ಅನ್ವಯ— ಆಯಂ, ಸುತಪೋರುಚೇಃ ಅಪಾಪಕರ್ದಮಾತ್ ಮಾನವೀತನಯತಾಂ ಉಪೇಯಿವಾನ್ ನನು, ದೇವರಾಟ್ ಸಃ, ಸುಮನಸಃ ಸಮಯೇನ ಭೂರಿನಿಜಭಕ್ತಿಪೂರಿತಾನ್ ಸಮಜೀಜನತ್ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಆಯಂ = ಈ ನಾರಾಯಣನು

ಸುತಪೋರುಚೇಃ = ಒಳ್ಳೆ ತಪಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಅಭಿಲಾಷೆಯುಳ್ಳ

ಅಪಾಪಕರ್ದಮಾತ್ = ಪಾಪವಿಲ್ಲದ ಕರ್ದಮನೆಂಬ ಪ್ರಜಾಪತಿಯಿಂದ

ಮಾನವೀತನಯತಾಂ = ಮನುವಿನ ಮಗಳಾದ ದೇವಕೂತಿಯ ಪುತ್ರತ್ವವನ್ನು (ಮಗನಾಗುವಿಕೆಯನ್ನು)

ಉಪೇಯಿವಾನ್ ನನು = ಹೊಂದಿದನಷ್ಟೆ

ದೇವರಾಟ್ = ದೇವೋತ್ತಮನಾದ

ಸಃ = ಆ ಕಪಿಲನೆಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳ ಪರಮಾತ್ಮನು

ಸುಮನಸಃ = ಒಳ್ಳೆಯ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ ದೇವತೆಗಳು, ಮುನಿಗಳು ಮೊದಲಾದ ಸಜ್ಜನರನ್ನು

ಸಮಯೇನ = ತಾನು ಮಾಡಿದ ಸಾಂಖ್ಯಯೋಗತಾಸ್ತದಿಂದ

ಭೂರಿ = ಅಧಿಕವಾದ

ನಿಜ = ತನ್ನಲ್ಲಿ

ಭಕ್ತಿಪೂರಿತಾನ್ = ಭಕ್ತಿಭರಿತರನ್ನಾಗಿ

ಸಮಜೀಜನತ್ = ಉಂಟು ಮಾಡಿದನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ತಪಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಅಬಿಲಾಷೆಯುಳ್ಳ ಪಾಪದೂರನಾದ 'ಕರ್ದಮ ಪ್ರಜಾಪತಿ' ಎಂಬುವನಿದ್ದನು. ಸ್ವಾಯಂ-ಭುವ ಮನುವಿನ ಮಗಳಾದ ದೇವಹೂತಿಯು ಅವನ ಹೆಂಡತಿಯಾಗಿದ್ದಳು. ಈ ದಂಪತಿಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಮನ್ಮಾರಾಯಣನು 'ಕಪಿಲ' ಎಂಬ ರೂಪದಿಂದ ಅವತರಿಸಿದನು. ಈ ಕಪಿಲ ನಾಮಕನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನು ಸಾಂಖ್ಯಯೋಗ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ರಚಿಸಿ ಸಜ್ಜನರಾದ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಮುನಿಗಳನ್ನು ತನ್ನಲ್ಲಿ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ಭಕ್ತಿಯನ್ನು ಮಾಡುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಅಪಾಪಕರ್ದಮಾತ್— ಪಾಪಮೇವ ಕರ್ದಮಃ ಪಾಪಕರ್ದಮಃ, ನ ವಿದ್ಯತೇ ಪಾಪಕರ್ದಮಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಅಪಾಪಕರ್ದಮಃ, ತಸ್ಮಾತ್ ಅಪಾಪಕರ್ದಮಾತ್ | (ನ ವಿದ್ಯಂತೇ ಪಾಪಾನಿ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಅಪಾಪಃ, ಅಪಾಪಶ್ಚಾಸ್ತೌ ಕರ್ದಮಶ್ಚ ಅಪಾಪಕರ್ದಮಃ, ತಸ್ಮಾತ್ ಅಪಾಪಕರ್ದಮಾತ್) |

ಸುತಪೋರುಚೀ— ಶೋಭನಂ ತಪಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸುತಪಾ, ಸುತಪಾಶ್ಚಾಸ್ತೌ ರುಚಿಶ್ಚ ಸುತಪೋರುಚೀ, ತಸ್ಮಾತ್ ಸುತಪೋರುಚೀಃ | (ಶೋಭನಂ ಚ ತತ್ ತಪಶ್ಚ ಸುತಪಃ, ಸುತಪಸು ರುಚೀ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸುತಪರುಚೀ ತಸ್ಯ | (ಸುತಪಾಶ್ಚಾಸ್ತೌ ರುಚಿಶ್ಚ ಸುತಪೋರುಚೀ, ತಸ್ಮಾತ್ ಸುತಪೋರುಚೀಃ) |

ಮಾನವೀತನಯತಾ— ಮನೋಃ ಅಪತ್ಯಂ ಸ್ತ್ರೀ ಮಾನವೀ, ಮಾನವ್ಯಾಃ ತನಯಃ ಮಾನವೀತನಯಃ, ಮಾನವೀತನಯಸ್ಯ ಭಾವಃ ಮಾನವೀತನಯತಾ, ತಾಂ ಮಾನವೀತನಯತಾಂ |

ಭೂರಿನಿಜಭಕ್ತಿಪೂರಿತಾನ್— ನಿಜಾ ಚ ಸಾ ಭಕ್ತಿಶ್ಚ ನಿಜಭಕ್ತಿಃ, ಭೂರಿಶ್ಚ ಸಾ ನಿಜಭಕ್ತಿಶ್ಚ ಭೂರಿನಿಜಭಕ್ತಿಃ, ಭೂರಿನಿಜಭಕ್ತ್ಯಾ ಪೂರಿತಾಃ ಭೂರಿನಿಜಭಕ್ತಿಪೂರಿತಾಃ, ತಾನ್ ಭೂರಿನಿಜಭಕ್ತಿಪೂರಿತಾನ್ | (ನಿಜೇ ಭಕ್ತಿಃ ನಿಜಭಕ್ತಿಃ, ಭೂರಿಶ್ಚ ಸಾ ನಿಜಭಕ್ತಿಶ್ಚ ಭೂರಿನಿಜಭಕ್ತಿಃ, ಭೂರಿನಿಜಭಕ್ತ್ಯಾ ಪೂರಿತಾಃ ಭೂರಿನಿಜಭಕ್ತಿಪೂರಿತಾಃ, ತಾನ್ ಭೂರಿನಿಜಭಕ್ತಿಪೂರಿತಾನ್) |

ಸುಮನಸಃ— ಸುಶೋಭನಂ ಮನಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಸುಮನಸಃ, ತಾನ್ ಸುಮನಸಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಸಮಜೀಜನತ್ - 'ಸಮ' ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವಾರ್ಥಕಾತ್ ಜನೀ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ ಇತ್ಯಸ್ಮಾದ್ ಧಾತೋಃ ಣಿಜಂತಾತ್ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಭೂತೇ ಲುಡ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ 'ಸಮಜೀಜನತ್' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಸಮ್ - ಅಜೀಜನತ್	ಅಜೀಜನತಾಂ	ಅಜೀಜನನ್,
ಅಜೀಜನಃ	ಅಜೀಜನತಂ	ಅಜೀಜನತ,
ಅಜೀಜನಂ	ಅಜೀಜನಾವ	ಅಜೀಜನಾಮು

ಪ್ರಯೋಗ— ದೇವರಾಜ್ ಸುಮನಸಃ ಸಮಜೀಜನತ್ | ಇದು ಣಿಜಂತ ಕರ್ತರಿ ಪ್ರಯೋಗ. ಲುಡ್ ದೇವರಾಜಃ ಸುಮನಸಃ ಸಮಜನಿಷತ (ಅಣಿಜಂತ ಪ್ರಯೋಗ). ಕರ್ತರಿ ಲುಡ್ (ದೇವೋತ್ತಮನ ದಸಯಿಂದ ದೇವತೆಗಳು ಹುಟ್ಟಿದರು). ದೇವರಾಜಾ ಸುಮನಸಃ ಸಮಜನಿಷತ (ಕರ್ಮಣಿ) ಲುಡ್ |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಧನ್ವಂತರಿ ಮತ್ತು ಮೋಹಿನೀ ಅವತಾರಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಸುಬೃಹತ್ಪ್ರಯೋಧರಮಿಥಃಪ್ರಹಸಂತಿ-

ಪ್ರಕಟೇಭವತ್ಪರಮಯೌವನಾಕೃತಿಃ |

ಅಸುರಾಹಿತಾಂ ವರವಿಲಾಸಿನೀತನುಃ

ಪ್ರದದಾವಮುಷ್ಯ ಸುರರಾಶಯೇ ಸುಧಾಮ್ || 37 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಸುಬ್ರಹ್ಮತ್ಯಯೋಧರಮಿಥಃಪ್ರಸಂಹತಿಪ್ರಕಟೀಭವತ್ ಪರಮಯೌವನಾಕೃತಿಃ, ಅಸುರಾಹಿತಾಂ, ವರ-
ವಿಲಾಸಿನೀತನುಃ, ಪ್ರದದೌ, ಅಮುಷ್ಯ, ಸುರರಾಶಯೇ, ಸುಧಾಮ್ |

ಅನ್ವಯ— ಅಮುಷ್ಯ ಸುಬ್ರಹ್ಮತ್ಯಯೋಧರಮಿಥಃಪ್ರಸಂಹತಿಪ್ರಕಟೀಭವತ್ ಪರಮಯೌವನಾಕೃತಿಃ, ವರವಿಲಾಸಿನೀ-
ತನುಃ, ಅಸುರಾಹಿತಾಂ ಸುಧಾಂ ಸುರರಾಶಯೇ ಪ್ರದದೌ |

ಧನ್ವಂತರಿ ರೂಪದಲ್ಲಿ -

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಮುಷ್ಯ = ಈ ನಾರಾಯಣನು

ಸುಬ್ರಹ್ಮತ್ಯಯೋಧರಮಿಥಃಪ್ರಸಂಹತಿಪ್ರಕಟೀಭವತ್ ಪರಮಯೌವನಾಕೃತಿಃ = ಬಹಳ ದೊಡ್ಡ, ನೀರು ಮಂದರ
ಪರ್ವತ ಇವುಗಳ ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ಸಂಘರ್ಷದಿಂದ ವ್ಯಕ್ತವಾದ ಉತ್ತಮವಾದ ತಾರುಣ್ಯದ ಆಕಾರವುಳ್ಳ

ವರವಿಲಾಸಿನೀತನುಃ = ಉತ್ತಮವಾದ ಮಂದಹಾಸಾದಿ ಲೀಲೆಗಳುಳ್ಳ ಧನ್ವಂತರಿ ರೂಪವು

ಅಸುರ = ದೈತ್ಯರಿಗೆ

ಅಹಿತಾಂ = ಸೇರಲು ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲದಿರುವ,

ಸುಧಾಂ = ಅಮೃತವನ್ನು

ಸುರರಾಶಯೇ = ದೇವತೆಗಳ ಸಮೂಹಕ್ಕೆ

ಪ್ರದದೌ = ಕೊಟ್ಟರು. (ಧನ್ವಂತರಿಯು ದೇವತೆಗಳ ಸಮೂಹಕ್ಕೆ ಅಮೃತವನ್ನು ಕೊಟ್ಟನು).

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಹಿಂದೆ ದೇವತೆಗಳೂ ದಾನವರೂ ಸೇರಿ, ಅಮೃತವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ, ಕ್ಷೀರಸಮುದ್ರವನ್ನು ಕಡೆಯಲು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿದರು. ಅವರು ಮಂದರಪರ್ವತವನ್ನು ತಂದು ಅದನ್ನು ಕ್ಷೀರಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಕಡಗೋಲನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು, ವಾಸುಕಿಯನ್ನು ಹಗ್ಗವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಕಡೆಯಲಾರಂಭಿಸಿದರು. ಆಗ ಮೊದಲು ಅನೇಕ ರತ್ನಗಳು ಸಮುದ್ರದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದುವು. ಕೊನೆಗೆ ಅಮೃತವು ಹುಟ್ಟಿತು. ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನೇ ಸುಂದರವಾದ ಪರಮತಾರುಣ್ಯ-
ಪೂರ್ಣವಾದ ಧನ್ವಂತರಿರೂಪದಿಂದ ಪ್ರಕಟನಾಗಿ ಕ್ಷೀರಸಮುದ್ರದ ಹಾಲು ಮತ್ತು ಮಂದರಪರ್ವತದ ಘರ್ಷಣದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಅಮೃತವನ್ನು ಸುವರ್ಣಕಲಶದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಬಂದು, ಈ ಅಮೃತವು ದೈತ್ಯರಿಗೆ ಸೇವಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲವೆಂದು ಸೂಚಿಸುತ್ತಾ, ಮೊದಲು ಆ ಅಮೃತ ಕಲಶವನ್ನು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಕೊಟ್ಟನು.

ಮೋಹಿನೀ ರೂಪದಲ್ಲಿ -

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಮುಷ್ಯ = ಈ ನಾರಾಯಣನು

ಸುಬ್ರಹ್ಮತ್ = ಬಹಳ ದೊಡ್ಡದಾದ

ಪಯೋಧರಮಿಥಃಪ್ರಸಂಹತಿಪ್ರಕಟೀಭವತ್ ಪರಮಯೌವನಾಕೃತಿಃ = ಸ್ವನಗಳ ಅನ್ಯೋನ್ಯವಾಗಿ ತಿಕ್ಕಾಟದಿಂದ
ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತಿರುವ ಉತ್ತಮವಾದ ತಾರುಣ್ಯದ ಆಕಾರವುಳ್ಳ

ವರ = ಉತ್ತಮವಾದ

ವಿಲಾಸಿನೀ = ಹಾವಭಾವ ಪೂರ್ಣವಾದ ಸ್ತ್ರೀಯ

ತನುಃ = ರೂಪವು (ಮೋಹಿನೀ ರೂಪವು),

ಅಸುರ ಅಹಿತಾಂ = ದೈತ್ಯರಲ್ಲಿ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ

ಸುಧಾಂ = ಅಮೃತವನ್ನು

ಸುರರಾಶಯೇ = ದೇವತೆಗಳ ಸಮೂಹಕ್ಕೆ

ಪ್ರದದೌ = ಕೊಟ್ಟಿತು. (ಅಸುರರು ಬಲಾತ್ಕಾರದಿಂದ ತಮ್ಮ ವಶಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡಿದ್ದ ಅಮೃತ ಕಲಶವನ್ನು ತಾನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಮೋಹಿನಿಯ ರೂಪಧಾರಿಯಾದ ಪರಮಾತ್ಮನು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅಮೃತಪಾನ ಮಾಡಿಸಿದನು.)

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಅಸುರರು ಅಮೃತ ಕಲಶವನ್ನು ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಕಿತ್ತುಕೊಂಡರು, ತಾವೇ ಅಮೃತವನ್ನು ಕುಡಿಯಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಯತ್ನ ಪಟ್ಟರು. ಆಗ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನು ಈ ಅಸುರರಲ್ಲಿರುವ ಅಮೃತವನ್ನು ಬೇರೆ ಯಾವ ರೀತಿಯಿಂದಲೂ ಪಡೆಯಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದು ಭಾವಿಸಿ ಅವರನ್ನು ವಂಚಿಸಬೇಕೆಂದು ನಿರ್ಧರಿಸಿದನು. ಆ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನು ಮೋಹಿನೀ ರೂಪವನ್ನು ತಾಳಿದನು. ಉತ್ತಮವಾದ ದೊಡ್ಡ ಸ್ತನಗಳು ಪರಸ್ಪರ ಘರ್ಷಿಸುತ್ತಾ ಇರುವ ಆ ಮೋಹಿನೀ ರೂಪವು ದೈತ್ಯರಿಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಮೋಹಕವಾಗಿತ್ತು. ಶ್ರೀಹರಿಯು ಈ ಮೋಹಿನೀ ರೂಪದ ಹಾವಭಾವಗಳಿಂದ ದೈತ್ಯರನ್ನು ಮೋಹಗೊಳಿಸಿ ಅವರ ಕೈಯಲ್ಲಿದ್ದ ಅಮೃತ ಕಲಶವನ್ನು ತಾನು ಕೈಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡನು. ದೇವತೆಗಳನ್ನು ದೈತ್ಯರನ್ನು ಎರಡು ಸಾಲಾಗಿ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿ ಮೊದಲು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅಮೃತವನ್ನು ಕುಡಿಸಿದನು. ಅನಂತರ ಅಮೃತಪಾನದಿಂದ ಬಲಶಾಲಿಗಳಾದ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ದೈತ್ಯರನ್ನು ಪರಾಜಯಗೊಳಿಸಿ ಪಾತಾಳಲೋಕಕ್ಕೆ ಅಟ್ಟಿದನು. ಈ ರೀತಿ, ಯೋಗ್ಯರಿಗೆ ಮಾತ್ರವೇ ಅಮೃತವನ್ನು ಕೊಟ್ಟ ಮೋಹಿನೀ ರೂಪನಾದ ನಾರಾಯಣನೇ ಇವನು ಎಂದು ಆಚಾರ್ಯರು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಧ್ಯಾನಿಸಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಸುಬೃಹತ್ತಯೋಧರಮಿಥಃಪ್ರಸಂಹತಿಪ್ರಕಟೀಭವತ್ ಪರಮಯೌವನಾಕೃತಿಃ— (ಹಯಗ್ರೀವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ) ಪಯುಶ್ಚ ಧರಶ್ಚ ಪಯೋಧರೌ, ಅತಿಶಯೇನ ಬೃಹಂತೌ ಸುಬೃಹಂತೌ, ಸುಬೃಹಂತೌ ಚ ತೌ ಪಯೋಧರೌ ಚ ಸುಬೃಹತ್ ಪಯೋಧರೌ, ಸುಬೃಹತ್ ಪಯೋಧರಯೋಃ ಮಿಥಃ ಪ್ರಸಂಹತಿಃ ಸುಬೃಹತ್ ಪಯೋಧರಮಿಥಃಪ್ರಸಂಹತಿಃ, ಪರಮಂ ಯೌವನಂ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ ಪರಮಯೌವನಾ, ಪರಮಯೌವನಾ ಚ ಸಾ ಆಕೃತಿಶ್ಚ ಪರಮಯೌವನಾಕೃತಿಃ, ಸುಬೃಹತ್ ಪಯೋಧರಮಿಥಃಪ್ರಸಂಹತಿ-ಪ್ರಕಟೀಭವತ್ ಪರಮಯೌವನಾಕೃತಿಃ । (ಮೋಹಿನೀ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ) ಧರತಃ ಇತಿ ಧರೌ, ಪಯಸಾಂ ಧರೌ ಪಯೋಧರೌ, ಸುಬೃಹಂತೌ ಚ ತೌ ಪಯೋಧರೌ ಚ ಸುಬೃಹತ್ ಪಯೋಧರೌ, ಸುಬೃಹತ್-ಪಯೋಧರಯೋಃ ಮಿಥಃ ಪ್ರಸಂಹತಿಃ ಸುಬೃಹತ್ ಪಯೋಧರಮಿಥಃಪ್ರಸಂಹತಿಃ, ಸುಬೃಹತ್-ಪಯೋಧರಮಿಥಃಪ್ರಸಂಹತ್ಯಾ ಪ್ರಕಟೀಭವಂತೀ ಪರಮಯೌವನಾ ಆಕೃತಿಃ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ ಸುಬೃಹತ್=ಯೋಧರಮಿಥಃಪ್ರಸಂಹತಿಪ್ರಕಟೀಭವತ್ ಪರಮಯೌವನಾಕೃತಿಃ ।

ವರವಿಲಾಸಿನೀತನು— ವರಶಾಸ್ತ್ರಾ ವಿಲಾಸಶ್ಚ ವರವಿಲಾಸಃ, ವರವಿಲಾಸಃ ಅಸ್ಯಾಃ ಅಸ್ತೀತಿ ವರವಿಲಾಸಿನೀ । (ಮೋಹಿನೀ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ) ವಿಲಾಸಃ ಅಸ್ಯಾಃ ಅಸ್ತೀತಿ ವಿಲಾಸಿನೀ, ವರಾ ಚ ಸಾ ವಿಲಾಸಿನೀ ಚ ವರ-ವಿಲಾಸಿನೀ, ವರವಿಲಾಸಿನ್ಯಾಃ ತನುಃ ವರವಿಲಾಸಿನೀತನುಃ । (ವರವಿಲಾಸಿನೀ ಚ ಸಾ ತನುಶ್ಚ ವರ-ವಿಲಾಸಿನೀತನುಃ ಇತಿ ವಾ) ।

ಅಸುರಾಹಿತಾಂ— ಅಸುರಾಣಾಂ ಅಹಿತಾ ಅಸುರಾಹಿತಾ, (ಅಸುರೇಷು ಅಹಿತಾ ಅಸುರಾಹಿತಾ), ತಾಂ ಅಸುರಾಹಿತಾಂ ।

ಸುರರಾಶಯೇ— ಸುರಾಣಾಂ ರಾಶಿಃ ಸುರರಾಶಿಃ, ತಸ್ಮೈ ಸುರರಾಶಯೇ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಪ್ರದದೌ- 'ಪ್ರ' ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ದುದಾಇತ್ ದಾನೇ ಇತಿ ದಾನಾರ್ಥಕಾತ್ ದಾಧಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಕರ್ತ೦ ಪರಸ್ಪೃಪದಿನಃ ಭೂತಾನದ್ಯತನಪರೋಕ್ಷೇ ಲಿಟಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ "ಪ್ರದದೌ" ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಪ್ರ-ದೌ ದದತುಃ ದದುಃ, ದದಿಥ-ದದಾಥ ದದಥುಃ ದದ, ದದೌ ದದಿವ ದದಿಮ ||

ಪ್ರಯೋಗ— ಅಮುಷ್ಯ, ವರವಿಲಾಸಿನೀತನುಃ ಸುರರಾಶಯೇ ಸುಧಾಂ ಪ್ರದದೌ (ಕರ್ತ೦) | ಅಮುಷ್ಯ ವರ-ವಿಲಾಸಿನೀತನುಃ ಸುರರಾಶಯೇ ಸುಧಾ ಪ್ರದದೇ (ಕರ್ಮಣಿ) |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಈಗ ದತ್ತಾತ್ರೇಯ ಮತ್ತು ಸನತ್ಕುಮಾರಾವತಾರವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಸುಜನಾಯ ದತ್ತಪದ ಆತ್ಮಶುದ್ಧಿಃ

ಸುಕುಮಾರರೂಪ್ಯಭವದೇವ ಶಾಶ್ವತಃ |

ಅನಸೂಯಯಾ ಶುಚಿಮನೀಷಯಾ ಧೃತಃ

ಪರಮಾದರೇಣ ಮುನಿಪುಂಗವೋಽಥಯಾ || 38 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಸುಜನಾಯ, ದತ್ತಪದಃ, ಆತ್ಮಶುದ್ಧಿಃ, ಸುಕುಮಾರರೂಪೀ, ಅಭವತ್, ಏಷಃ, ಶಾಶ್ವತಃ, ಅನಸೂಯಯಾ, ಶುಚಿಮನೀಷಯಾ, ಧೃತಃ, ಪರಮಾದರೇಣ, ಮುನಿಪುಂಗವೋಽಥಯಾ |

ದತ್ತಾತ್ರೇಯ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ -

ಅನ್ವಯ— ಸುಜನಾಯ ಆತ್ಮಶುದ್ಧಿಃ, ಶಾಶ್ವತಃ ಏಷಃ, ಮುನಿಪುಂಗವೋಽಥಯಾ ಶುಚಿಮನೀಷಯಾ ಅನಸೂಯಯಾ, ಪರಮಾದರೇಣ ಧೃತಃ, ಸುಕುಮಾರರೂಪೀ ದತ್ತಪದಃ ಅಭವತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸುಜನಾಯ = ಸಜ್ಜನವರ್ಗಕ್ಕೆ

ಆತ್ಮಶುದ್ಧಿಃ = ಅಂತಃಕರಣ ಶುದ್ಧಿಯನ್ನು ಉಂಟು ಮಾಡುವ

ಶಾಶ್ವತಃ = ಯಾವಾಗಲೂ ಒಂದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿರುವ (ನಾಶ ರಹಿತನಾದ, ನಿತ್ಯನಾದ)

ಏಷಃ = ಈ ನಾರಾಯಣನು

ಮುನಿಪುಂಗವೋಽಥಯಾ = ಮುನಿಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಅತ್ರಿ ಮುನಿಗಳಿಂದ ಮದುವೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ

ಶುಚಿಮನೀಷಯಾ = ಶುದ್ಧವಾದ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳ

ಅನಸೂಯಯಾ = ಅನಸೂಯಾ ದೇವಿಯಿಂದ

ಪರಮಾದರೇಣ = ಅತಿಶಯವಾದ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ

ಧೃತಃ = ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ಧರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ

ಸುಕುಮಾರರೂಪೀ = ಕೋಮಲವಾದ ಆಕಾರವುಳ್ಳ

ದತ್ತಪದಃ = ದತ್ತಾತ್ರೇಯನೆಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳವನಾಗಿ

ಅಭವತ್ = ಆದನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಈ ನಾರಾಯಣನು ತತ್ತ್ವೋಪದೇಶಕನಾದುದರಿಂದ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ನೈರ್ಮಲ್ಯವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾನೆ. ಸಜ್ಜನರ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಶೋಧಿಸುತ್ತಾನೆ. ಇವನು ನಿತ್ಯನು, ಯಾವಾಗಲೂ ಒಂದೇ ರೀತಿಯಾಗಿ ಇರತಕ್ಕವನು. ಹಿಂದೆ 'ಅತ್ರಿ' ಎಂಬ ಮುನಿಗಳಿಗೆ 'ಅನಸೂಯಾ' ಎಂಬ ಸಾವಿತ್ರಿಮಣಿಯಾದ ಪತ್ನಿಯಿದ್ದಳು. ಅವಳ ಭಕ್ತಿಗೆ ಮೆಚ್ಚಿ ಈ ನಾರಾಯಣನು ಲೀಲೆಯಿಂದ ಅವಳ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ಅವಿಭೂತನಾದನು. ಅವಳು ಪರಮ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಈ ಹರಿಯನ್ನು ತನ್ನ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿದಳು. ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನು ಅನುಸೂಯೆಯ ಮಗುವಾಗಿ ಪ್ರಾದುರ್ಭವಿಸಿ 'ದತ್ತಾತ್ರೇಯ'ನೆಂಬ ಹೆಸರನ್ನು ಪಡೆದನು. ಆ ದತ್ತಾತ್ರೇಯನು ಕಾರ್ತವೀರ್ಯಾರ್ಜುನನೇ ಮೊದಲಾದವರಿಗೆ ತತ್ತ್ವೋಪದೇಶವನ್ನು ಮಾಡಿದನು. ಆ ದತ್ತಾತ್ರೇಯನೇ ನಾರಾಯಣನು.

ಸನತ್ಕುಮಾರ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ -

ಅನ್ವಯ— ಶಾಶ್ವತಃ ಏಷಃ, ಅನಸೂಯಯಾ ಮುನಿಪುಂಗವೋಽಥಯಾ ಶುಚಿಮನೀಷಯಾ, ಪರಮಾದರೇಣ ದೃತಃ, ಸುಜನಾಯ ದತ್ತಪದಃ ಆತ್ಮಶುದ್ಧಿಃ ಸುಕುಮಾರರೂಪೀ ಅಭವತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಶಾಶ್ವತಃ = ನಾಶವಿಲ್ಲದ

ಏಷಃ = ಈ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನು

ಅನಸೂಯಯಾ = ಹೊಟ್ಟೆಕೆಟ್ಟು ಇಲ್ಲದ

ಮುನಿಪುಂಗವೋಽಥಯಾ = ಮುನಿಶ್ರೇಷ್ಠರಿಂದ ಸಂಪಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ

ಶುಚಿಮನೀಷಯಾ = ಶುದ್ಧವಾದ ಜ್ಞಾನದಿಂದ,

ಪರಮಾದರೇಣ = ಅತಿಶಯವಾದ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ,

ದೃತಃ = ಧ್ಯಾನದ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಧರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ

ಸುಜನಾಯ = ಸಾತ್ವಿಕರಾದ ಜನರಿಗೆ

ದತ್ತಪದಃ = ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ ಮೋಕ್ಷಾದಿ ಸ್ಥಾನವುಳ್ಳ,

ಆತ್ಮಶುದ್ಧಿಃ = ಅಂತಃಕರಣಕ್ಕೆ ಪವಿತ್ರತೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ

ಸುಕುಮಾರರೂಪೀ = ಸನತ್ಕುಮಾರನೆಂಬ ರೂಪವುಳ್ಳವನಾಗಿ

ಅಭವತ್ = ಆದನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಈ ನಾರಾಯಣನು ಸಜ್ಜನರ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಶುದ್ಧಿಗೊಳಿಸಿ ಅವರ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸುತ್ತಾನೆ. ಇವನು ನಿತ್ಯನು. ಮುನಿಶ್ರೇಷ್ಠರು ಹೊಟ್ಟೆಕೆಟ್ಟು ಮುಂತಾದ ದೋಷವಿಲ್ಲದ ಶುದ್ಧ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ, ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಈ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಧ್ಯಾನಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅಂತಹ ಈ ನಾರಾಯಣನೇ ಹಿಂದೆ "ಭಗವಂತನೇ! ನಮಗೆ ಜ್ಞಾನೋಪದೇಶ ಮಾಡಲು ಬಾ" ಎಂದು ಮುನಿಗಳು ಶುದ್ಧಾಂತಃಕರಣದಿಂದ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದಾಗ, ಆ ಮುನಿಗಳ ಎದುರು 'ಸನತ್ಕುಮಾರ' ಎಂಬ ರೂಪದಿಂದ ಪ್ರಾದುರ್ಭವಿಸಿ ಮುನಿಗಳಿಗೆ ತತ್ತ್ವೋಪದೇಶವನ್ನು ಮಾಡಿ ಅವರಿಗೆ ಮೋಕ್ಷಾದಿಸ್ಥಾನವನ್ನು ಕೊಟ್ಟನು. ಅಂತಹ ಸನತ್ಕುಮಾರನೇ ಇವನು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಸುಜನಾಯ— ಶೋಭನಶ್ಚಾಸೌ ಜನಶ್ಚ ಸುಜನಃ, ತಸ್ಯೈ ಸುಜನಾಯ |

ದತ್ತಪದಃ— ದತ್ತ ಇತಿ ಪದಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ದತ್ತಪದಃ | (ದತ್ತಂ ಪದಂ ಯೇನ ಸಃ ದತ್ತಪದಃ) |

ಆತ್ಮಶುದ್ಧಿಃ— ಆತ್ಮನಃ ಶುದ್ಧಿಃ ಆತ್ಮಶುದ್ಧಿಃ, ತಾಂ ದದಾತೀತಿ ಆತ್ಮಶುದ್ಧಿಃ |

ಸುಕುಮಾರರೂಪೀ— ಸುಕುಮಾರಂ ಚ ತತ್ ರೂಪಂ ಚ ಸುಕುಮಾರರೂಪಂ, ತತ್ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತೀತಿ ಸುಕುಮಾರರೂಪೀ । (ಸುಕುಮಾರಃ ಇತಿ ರೂಪಂ ಸುಕುಮಾರರೂಪಂ, ತತ್ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತೀತಿ ಸುಕುಮಾರರೂಪೀ) ।

ಅನಸೂಯಾ— ನ ವಿದ್ಯತೇ ಅಸೂಯಾ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ ಅನಸೂಯಾ, ತಯಾ ಅನಸೂಯಯಾ ।

ಶುಚಿಮನೀಷಯಾ— ಶುಚಿಃ ಮನೀಷಾ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ ಶುಚಿಮನೀಷಾ, ತಯಾ ಶುಚಿಮನೀಷಯಾ । (ಶುಚಿಶ್ಚ ಸಾ ಮನೀಷಾ ಚ ಶುಚಿಮನೀಷಾ, ತಯಾ ಶುಚಿಮನೀಷಯಾ) ।

ಪರಮಾದರೇಣ— ಪರಮಶ್ಚಾಸೌ ಆದರಶ್ಚ ಪರಮಾದರಃ, ತೇನ ಪರಮಾದರೇಣ ।

ಮುನಿಪುಂಗವೋಽಥಯಾ— ಮುನೀನಾಂ ಪುಂಗವಃ ಮುನಿಪುಂಗವಃ, ಮುನಿಪುಂಗವೇನ ಊಢಾ ಮುನಿ-ಪುಂಗವೋಽಥಾ, ತಯಾ ಮುನಿಪುಂಗವೋಽಥಯಾ । (ಮುನಿಪುಂಗವೈಃ ಊಢಾ ಮುನಿಪುಂಗವೋಽಥಾ, ತಯಾ ಮುನಿಪುಂಗವೋಽಥಯಾ) ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಭವತ್ ಭೂಧಾತು ಲಬ್ ।

ಪ್ರಯೋಗ— ಏಷಃ ದತ್ತಪದಃ (ಸುಕುಮಾರರೂಪೀ) ಅಭವತ್ (ಕರ್ತರಿ) । ಏತೇನ ದತ್ತಪದೇನ (ಸುಕುಮಾರ ರೂಪಿಣಾ) ಅಭೂಯತ್ (ಕರ್ಮಣಿ) ।

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಋಷಭಾವತಾರ ಮತ್ತು ಹಂಸಾವತಾರಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ದಯಿತಃ ಸತಾಮೃಷಭ ಏಷ ಭೂಧರೋ

ವಪುರುದ್ವಹನ್ ಪರಮಹಂಸಲಕ್ಷಣಮ್ ।

ವ್ಯಹರದ್ ವಲಕ್ಷತಮಪಕ್ಷಶೋಭನಂ

ಪರತತ್ತ್ವ ಲಿಪ್ತಸನಕಾದಿವಂದಿತಃ

|| 39 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ದಯಿತಃ, ಸತಾಂ, ಋಷಭಃ, ಏಷಃ, ಭೂಧರಃ, ವಪುಃ, ಉದ್ವಹನ್, ಪರಮಹಂಸಲಕ್ಷಣಂ, ವ್ಯಹರತ್, ವಲಕ್ಷತಮಪಕ್ಷಶೋಭನಂ, ಪರತತ್ತ್ವ ಲಿಪ್ತಸನಕಾದಿವಂದಿತಃ ।

ಅನ್ವಯ— ಸತಾಂ ದಯಿತಃ ಏಷಃ, ಋಷಭಃ ಭೂಧರಃ (ಋಷಭಃ ಭೂಧರಃ ಏಷಃ) ವಲಕ್ಷತಮಪಕ್ಷಶೋಭನಂ ಪರಮಹಂಸಲಕ್ಷಣಂ, ವಪುಃ ಉದ್ವಹನ್, ಪರತತ್ತ್ವ ಲಿಪ್ತಸನಕಾದಿವಂದಿತಃ ವ್ಯಹರತ್ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ— (ಋಷಭಾವತಾರ)

ಸತಾಂ = ಸಜ್ಜನರಿಗೆ

ದಯಿತಃ = ಪ್ರಿಯನಾದ

ಏಷಃ = ಈ ನಾರಾಯಣನು

ಋಷಭಃ = ಋಷಭನೆಂಬ

ಭೂಧರಃ = ರಾಜನಾಗಿ,

ವಲಕ್ಷತಮ ಪಕ್ಷ ಶೋಭನಂ = ಅತ್ಯಂತ ಶುದ್ಧವಾದ ಸಿದ್ಧಾಂತದಿಂದ ಮಂಗಳಕರವಾದ

ಪರಮಹಂಸಲಕ್ಷಣಂ = ಯತಿಯು ಚಿಹ್ನೆಯುಳ್ಳ,

ವಪುಃ = ಶರೀರವನ್ನು

ಉದ್ವಹನ್ = ಧರಿಸಿದವನಾಗಿ,

ಪರತತ್ತ್ವ = ಸರ್ವೋತ್ತಮ ತತ್ತ್ವವನ್ನು

ಲಿಪ್ತು ಸನಕಾದಿ ವಂದಿತಃ = ತಿಳಿಯುವ ಮತ್ತು ಹೊಂದುವ ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳ ಸನಕ ಮುಂತಾದ ಮುನಿಗಳಿಂದ ಸ್ತೋತ್ರ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟವನಾಗಿ

ವೈಹರತ್ = ವಿಹರಿಸಿದನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಈ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನು ಸಾತ್ವಿಕರಾದ ಭಕ್ತರಿಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರನು. ಅಂತಹ ಮುಕ್ತಿಯೇಗೈರಿಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಶುದ್ಧವಾದ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಇವನು ಪರಮಹಂಸ ಸಂನ್ಯಾಸಿಯ ಅವತಾರವನ್ನು ತಾಳಿದನು. ಆಗ ಈ ಪರಮಾತ್ಮನು ಜ್ಞಾನಾಪೇಕ್ಷಿಗಳಾದ ಸನಕಾದಿ ಮುನಿಗಳಿಗೆ ಸರ್ವೋತ್ತಮವಾದ ತತ್ತ್ವ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸುತ್ತಾ ವಿಹರಿಸಿದನು. ಋಷಭಾವತಾರ ಮಾಡಿ ಅರಸನಾಗಿ ಧರ್ಮದಿಂದ ರಾಜ್ಯವನ್ನಾಳಿ, ಕೊನೆಗೆ ಸನ್ಯಾಸಾಶ್ರಮವನ್ನು ಬಿಡುವ ಸನಕಾದಿಗಳಿಗೆ ತತ್ತ್ವೋಪದೇಶವನ್ನು ಮಾಡಿದನು.

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ— (ಹಂಸಾವತಾರ)

ಸತಾಂ = ಸಜ್ಜನರಿಗೆ

ದಯುತಃ = ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರನಾದ

ಋಷಭಃ = ಸ್ವಾಮಿಯಾದ,

ಭೂಧರಃ = ಭೂಮಿಯನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ

ವಿಷಃ = ಈ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನು,

ಪರತತ್ತ್ವ ಲಿಪ್ತುಸನಕಾದಿವಂದಿತಃ = ಪರತತ್ತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದುವ ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳ ಸನಕಾದಿಮುನಿಗಳಿಂದ ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟವನಾಗಿ,

ವಲಕ್ಷತಮ ಪಕ್ಷ ಶೋಭನಂ = ಅತ್ಯಂತ ಬೆಳ್ಳಗಿರುವ ರೆಕ್ಕೆಗಳಿಂದ ಮಂಗಳಕರವಾದ

ಪರಮಹಂಸ ಲಕ್ಷಣಂ = ಉತ್ತಮ ಹಂಸದ ಚಿಹ್ನೆಯುಳ್ಳ (ಹಂಸದಂತಿರುವ),

ವಪುಃ = ಶರೀರವನ್ನು

ಉದ್ವಹನ್ = ಧರಿಸಿದವನಾಗಿ

ವೈಹರತ್ = ವಿಹರಿಸಿದನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಈ ನಾರಾಯಣನು ಸಜ್ಜನರಲ್ಲಿ ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳವನು. ಅವರಿಗೆ ಸ್ವಾಮಿಯೂ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಈ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಕೂರ್ಮರೂಪದಿಂದ ಧರಿಸಿದವನು. ಸನಕಾದಿ ಮುನಿಗಳು ತಮಗೆ ತತ್ತ್ವವನ್ನು ಬೋಧಿಸಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದಾಗ ಅತ್ಯಂತ ಬೆಳ್ಳಗಿರುವ ರೆಕ್ಕೆಗಳಿಂದ ಮನೋಹರವಾದ ಹಂಸಪಕ್ಷಿಯಾಗಿ, ಸನಕಾದಿಗಳಿಂದ ವಂದಿತನಾಗಿ ಅವರಿಗೆ ತತ್ತ್ವೋಪದೇಶವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ ವಿಹರಿಸಿದನು. ಈ ನಾರಾಯಣನು ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನಕ್ಕಾಗಿ ಸನಕಾದಿ ಮುನಿಗಳಿಂದ ಪ್ರಾರ್ಥಿತನಾಗಿ ಹಂಸಪಕ್ಷಿ ರೂಪಧಾರಿಯಾಗಿ ಅವರಿಗೆ ತತ್ತ್ವವನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿ ವಿಹರಿಸಿದನು ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಭೂಧರಃ— ಧರತೀತಿ ಧರಃ, ಭುವಃ ಧರಃ ಭೂಧರಃ ।

ಪರಮಹಂಸಲಕ್ಷಣಂ— ಪರಮಾಶ್ಚ ತೇ ಹಂಸಾಶ್ಚ ಪರಮಹಂಸಾಃ, ಪರಮಹಂಸಾನಾಂ ಲಕ್ಷಣಮಿವ ಲಕ್ಷಣಂ ಯಸ್ಯ ತತ್ ಪರಮಹಂಸಲಕ್ಷಣಂ, ತತ್ ಪರಮಹಂಸಲಕ್ಷಣಂ | (ಪರಮಶಾಸ್ತ್ರಾಞಿ ಹಂಸಶ್ಚ ಪರಮಹಂಸಃ, ಪರಮಹಂಸಸ್ಯ ಲಕ್ಷಣಮಿವ ಲಕ್ಷಣಂ ಯಸ್ಯ ತತ್, ಪರಮಹಂಸಲಕ್ಷಣಂ ತತ್ ಪರಮಹಂಸಲಕ್ಷಣಂ) |

ವಲಕ್ಷತಮಪಕ್ಷಶೋಭನಂ— ಅತಿಶಯೇನ ವಲಕ್ಷಃ ವಲಕ್ಷತಮಃ, ವಲಕ್ಷತಮಶಾಸ್ತ್ರಾಞಿ ಪಕ್ಷಶ್ಚ ವಲಕ್ಷತಮಪಕ್ಷಃ, ವಲಕ್ಷತಮಪಕ್ಷೇಣ ಶೋಭನಂ ವಲಕ್ಷತಮಪಕ್ಷಶೋಭನಂ, ತತ್ ವಲಕ್ಷತಮಪಕ್ಷಶೋಭನಂ | (ಅತಿಶಯೇನ ವಲಕ್ಷೌ ವಲಕ್ಷತಮೌ, ವಲಕ್ಷತಮೌ ಚ ತೌ ಪಕ್ಷೌ ಚ ವಲಕ್ಷತಮಪಕ್ಷೌ, ವಲಕ್ಷತಮಪಕ್ಷಾಭ್ಯಾಂ ಶೋಭನಂ ವಲಕ್ಷತಮಪಕ್ಷಶೋಭನಂ, ತತ್ ವಲಕ್ಷತಮಪಕ್ಷಶೋಭನಂ) |

ಪರತತ್ತ್ವಲಿಪ್ತಸನಕಾದಿವಂದಿತಃ— ಪರಂ ಚ ತತ್ ತತ್ತ್ವಂ ಚ ಪರತತ್ತ್ವಂ, ಪರತತ್ತ್ವಸ್ಯ ಲಿಪ್ತಃ ಪರತತ್ತ್ವಲಿಪ್ತಃ, ಸನಕಃ ಆದಿಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಸನಕಾದಯಃ, ಪರತತ್ತ್ವಲಿಪ್ತವಶ್ಚ ತೇ ಸನಕಾದಯಶ್ಚ ಪರತತ್ತ್ವಲಿಪ್ತಃ, ಸನಕಾದಯಃ, ಪರತತ್ತ್ವಲಿಪ್ತಃ ಸನಕಾದಿಭಿಃ ವಂದಿತಃ ಪರತತ್ತ್ವಲಿಪ್ತಸನಕಾದಿವಂದಿತಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ವ್ಯಹರತ್— 'ವಿ' ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ಹೃಷ್ ಹರಣೇ ಇತಿ ಹರಣಾರ್ಥಕಾತ್ ಹೃಧಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಕರ್ತರಿ ಪರಸ್ಪೃಪದಿನಃ ಅನದ್ಯತನ ಭೂತೇ ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ "ವ್ಯಹರತ್" ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ವಿ-ಅಹರತ್ ಅಹರತಾಂ ಅಹರನ್, ಅಹರಃ ಅಹರತಂ ಅಹರತ, ಅಹರಂ ಅಹರಾವ ಅಹರಾಮ ||

ಪ್ರಯೋಗ— ಏಷಃ ವ್ಯಹರತ್ (ಅಕರ್ಮಕ ಕರ್ತರಿ) ಏತೇನ ವ್ಯಕ್ತಿಯತ (ಭಾವೇ) |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಹರಿ, ಕೃಷ್ಣ, ನರ, ನಾರಾಯಣ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಅವತಾರಗಳನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಉದಪಾದಿ ಧರ್ಮತನಯೋ ಹ್ಯಯಂ ಹರಿ-

ನರದೇವಸೋದರ ಉದಾರವಿಕ್ರಮಃ |

ಅಪಿ ಕೃಷ್ಣ ಇತ್ಯಭಿಹಿತೋ ಮುದೇ ಸತಾಂ

ಸ್ವಯಮೇವ ಯಸ್ಯ ಸಹಜೋ ವ್ಯಜಾಯತ || 40 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಉದಪಾದಿ, ಧರ್ಮತನಯಃ, ಹಿ, ಅಯಂ, ಹರಿಃ, ನರದೇವಸೋದರಃ, ಉದಾರವಿಕ್ರಮಃ, ಅಪಿ, ಕೃಷ್ಣಃ, ಇತಿ, ಅಭಿಹಿತಃ, ಮುದೇ, ಸತಾಂ, ಸ್ವಯಂ, ಏವ, ಯಸ್ಯ, ಸಹಜಃ, ವ್ಯಜಾಯತ |

ಹರಿಕೃಷ್ಣಾವತಾರ -

ಅನ್ವಯ— ಉದಾರವಿಕ್ರಮಃ ನರದೇವಸೋದರಃ ಅಯಂ, ಹರಿಃ (ಸನ್) ಧರ್ಮತನಯಃ (ಸನ್) ಉದಪಾದಿ ಹಿ, (ಅಯಂ) ಸ್ವಯಮೇವ ಸತಾಂ ಮುದೇ, ಕೃಷ್ಣ ಇತ್ಯಭಿಹಿತೋಽಪಿ (ಸನ್) ಯಸ್ಯ ಸಹಜಃ ವ್ಯಜಾಯತ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಉದಾರವಿಕ್ರಮಃ = ಹೆಚ್ಚಾದ ಪರಾಕ್ರಮ ಕಾಂತಿ ಮತ್ತು ಶಕ್ತಿಗಳುಳ್ಳ

ನರದೇವಸೋದರಃ = ದೇವತಾರೂಪಿ ಶೇಷಾವತಾರನಾದ ನರನ ಸಹೋದರನಾದ

ಅಯಂ = ಈ ನಾರಾಯಣನು,
 ಹರಿಃ (ಸನ್) = ಹರಿನಾಮನಾಗಿ
 ಧರ್ಮತನಯಃ = ಯಮಪುತ್ರನಾಗಿ
 ಉದಪಾದಿ ಹಿ = ಹುಟ್ಟಿದನಷ್ಟೆ. (ಅಯಂ = ಈ ನಾರಾಯಣನು)
 ಸ್ವಯಮೇವ = ತಾನಾಗಿಯೇ
 ಸತಾಂ = ಸಜ್ಜನರ
 ಮುದೇ = ಸಂತೋಷಕ್ಕೋಸ್ಕರ
 ಕೃಷ್ಣ ಇತಿ ಅಭಿಹಿತಃ ಅಪಿ (ಸನ್) = ಕೃಷ್ಣ ಎಂಬುದಾಗಿ ಕರೆಯಲ್ಪಟ್ಟವನಾಗಿಯೂ,
 ಯಸ್ಯ = ಯಾವ ಹರಿಗೆ
 ಸಹಜಃ = ಸಹೋದರನಾಗಿ
 ವ್ಯಜಾಯತ = ಹುಟ್ಟಿದನು (ಇದರಿಂದ ಹರಿಕೃಷ್ಣಾವತಾರಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾಯಿತು).

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಈ ನಾರಾಯಣನು ಹರಿಯೆಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಧರ್ಮಪ್ರಜಾಪತಿಯ (ಯಮಧರ್ಮನ) ಮಗನಾಗಿ ಅವತರಿಸಿದನು. ಇವನಲ್ಲಿ ಅತಿಶಯವಾದ ಪರಾಕ್ರಮ, ಕಾಂತಿ, ಶಕ್ತಿಗಳಿವೆ. ಇವನು ಶೇಷಾವತಾರನಾದ ನರನ ಸಹೋದರನು. ಇವನೇ ಸಜ್ಜನರನ್ನು ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸಲು ಕೃಷ್ಣ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಆ ಹರಿಯ ಸಹೋದರನಾಗಿ ಅವಿರ್ಭವಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ನರನಾರಾಯಣಾವತಾರ ಪ್ರಕೃದಲ್ಲಿ -

ಅನ್ವಯ— ಉದಾರವಿಕ್ರಮಃ ಅಯಂ ಹರಿಃ ನರದೇವಸೋದರಃ ಸನ್, ಧರ್ಮತನಯಃ ಉದಪಾದಿ ಹಿ, ಸ್ವಯಮೇವ ಕೃಷ್ಣ ಇತ್ಯಭಿಹಿತೋಽಪಿ ಸನ್, ಸತಾಂ ಮುದೇ ಯಸ್ಯ ಸಹಜಃ ವ್ಯಜಾಯತ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಉದಾರವಿಕ್ರಮಃ = ಅತಿಶಯ ಪರಾಕ್ರಮವುಳ್ಳ
 ಅಯಂ = ಈ ಮುಂದೆ ಇರುವ
 ಹರಿಃ = ನಾರಾಯಣನು,
 ನರದೇವಸೋದರಃ = ಶೇಷಾವತಾರನಾದ ನರನ ಸೋದರನಾಗಿ (ನಾರಾಯಣನಾಗಿ)
 ಧರ್ಮತನಯಃ = ಯಮನ ಮಗನಾಗಿ
 ಉದಪಾದಿ ಹಿ = ಹುಟ್ಟಿದನಷ್ಟೆ
 ಸ್ವಯಮೇವ = ತಾನಾಗಿಯೇ
 ಕೃಷ್ಣಃ ಇತಿ = ಕೃಷ್ಣನೆಂದು
 ಅಭಿಹಿತಃ ಅಪಿ ಸನ್ = ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದರೂ,
 ಸತಾಂ ಮುದೇ = ಸಜ್ಜನರ ಸಂತೋಷಕ್ಕೋಸ್ಕರ
 ಯಸ್ಯ = ಯಾವ ನಾರಾಯಣನ
 ಸಹಜಃ = ಸಹೋದರನಾಗಿ (ನರನಾಗಿ)
 ವ್ಯಜಾಯತ = ಹುಟ್ಟಿದನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಈ ಆಶ್ರಮದಲ್ಲಿ ವಿರಾಜಿಸುವ ನಾರಾಯಣಮುನಿಯೂ ಯಮಧರ್ಮನ ಮಗನು. ಇವನೂ ಹೆಚ್ಚಾದ ಪರಾಕ್ರಮಾದಿಗಳುಳ್ಳವನು. ಇವನು ನರನ ಸಹೋದರನು. ಇವನು ಸಜ್ಜನರ ಸಂತೋಷಕ್ಕಾಗಿ, ನರನೆಂಬ ಶೇಷಾವತಾರದಲ್ಲಿ ಇದ್ದು ತಾನೇ ನರನೆಂದು ಅವಿರ್ಭವಿಸಿದ್ದಾನೆ.

(ನರ, ನಾರಾಯಣ, ಹರಿ, ಕೃಷ್ಣ, ಈ ನಾಲ್ವರೂ ಧರ್ಮಪ್ರಜಾಪತಿಯ (ಯಮಧರ್ಮನ) ಮಕ್ಕಳು. ಅವರಲ್ಲಿ ನರನು ಶೇಷಾವತಾರನು. ಅವನಲ್ಲಿ ನಾರಾಯಣನ ವಿಶೇಷಾವೇಶವಿದೆ. ನಾರಾಯಣ, ಹರಿ, ಕೃಷ್ಣರು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಅವತಾರರು).

ವಿಗ್ರಹ—

ಧರ್ಮತನಯಃ— ಧರ್ಮಸ್ಯ ತನಯಃ ಧರ್ಮತನಯಃ |

ನರದೇವಸೋದರಃ— ನರಶ್ಚಾಸೌ ದೇವಶ್ಚ ನರದೇವಃ, ನರದೇವಸ್ಯ ಸೋದರಃ ನರದೇವಸೋದರಃ |

ಉದಾರವಿಕ್ರಮಃ— ಉದಾರಃ ವಿಕ್ರಮಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಉದಾರವಿಕ್ರಮಃ |

ಸಹಜಃ— ಸಹ ಜಾಯತೇ ಇತಿ ಸಹಜಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಉದಪಾದಿ- ಪದ ಗತೌ ಇತಿ ಗತ್ಯರ್ಥಕಾತ್ ಉತ್ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ಪದ್ಧಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಕರ್ತರಿ ಆತ್ಮನೇಪದಿನಃ ಭೂತೇ ಲುಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ ಉದಪಾದಿ ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಉದ-ಅಪಾದಿ ಅಪತ್ಯಾಠಾಂ ಅಪತ್ತ, ಅಪತ್ಯಾ ಅಪತ್ಯಾಠಾಂ ಅಪದ್ಧಂ, ಅಪತ್ಯ ಅಪತ್ಯ ಹಿ ಅಪತ್ಯ ಹಿ ||

ವ್ಯಜಾಯತ- 'ವಿ' ಉಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ಜನೀ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ ಇತಿ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವಾರ್ಥಕಾತ್ ಜನ್ ಧಾತೋಃ ಅಕರ್ಮಕಾತ್ ಕರ್ತರಿ ಆತ್ಮನೇಪದಿನಃ ಅನದ್ಯತನಭೂತೇ ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ "ವ್ಯಜಾಯತ" ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ವಿ-ಅಜಾಯತ	ಅಜಾಯೇತಾಂ	ಅಜಾಯಂತ,
ಅಜಾಯಥಾಃ	ಅಜಾಯೇಥಾಂ	ಅಜಾಯದ್ಧಂ,
ಅಜಾಯೇ	ಅಜಾಯಾವಹಿ	ಅಜಾಯಾಮಹಿ

ಪ್ರಯೋಗ— ಅಯಂ ಹರಿಃ ಸನ್ ಉದಪಾದಿ (ಕರ್ತರಿ) | ಅನೇನ ಹರಿಣಾ ಸತಾ ಉದಪಾದಿ (ಕರ್ಮಣಿ) |

ಸ್ವಯಮೇವ ಯಸ್ಯ ಸಹಜಃ ವ್ಯಜಾಯತ (ಕರ್ತರಿ) | ಸ್ವಯಮೇವ ಯೇನ ಸಹಜೇನ ವ್ಯಜಾಯತ (ಭಾವೇ) |

★ ★ ★

ಅಪಕಾರಿಕಾ— ಹೀಗೆ ಕೆಲವು ಅವತಾರಗಳನ್ನು ಧ್ಯಾನಿಸಿ ಈಗ ವ್ಯೂಹಭೇದದಿಂದ ಅನಂತರೂಪಿಯಾಗಿರುವ ನಾರಾಯಣನನ್ನು ನಮಿಸುತ್ತಾರೆ

ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಸತತಮೇಕರೂಪಿಣೇ

ದಶರೂಪಿಣೇ ಶತಸಹಸ್ರರೂಪಿಣೇ |

ಅವಿಕಾರಿಣೇ ಸುಟ್ಟಮನಂತರೂಪಿಣೇ

ಸುಖಚಿತ್ತಮಸ್ತತನವೇ ನಮೋ ನಮಃ

|| 41 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಪರಮಾತ್ಮನೇ, ಸತತಂ, ಏಕರೂಪಿಣೇ, ದಶರೂಪಿಣೇ, ಶತಸಹಸ್ರರೂಪಿಣೇ, ಅವಿಕಾರಿಣೇ, ಸುಟ್ಟಂ, ಅನಂತರೂಪಿಣೇ, ಸುಖಚಿತ್ತಮಸ್ತತನವೇ, ನಮಃ, ನಮಃ |

ಅನ್ವಯ— ಸತತಂ ಸ್ಫುಟಂ ದಶರೂಪಿಣೀ, ಶತಸಹಸ್ರರೂಪಿಣೀ, ಅನಂತರೂಪಿಣೀ, ಅವಿಕಾರಿಣೀ ಸುಖಚಿತ್ತಮಸ್ತ-
ತನವೇ, ಏಕರೂಪಿಣೀ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ನಮಃ ನಮಃ |

ಇನ್ನೊಂದು ರೀತಿಯ ಅನ್ವಯ- ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಸತತಂ ಏಕರೂಪಿಣೀ ದಶರೂಪಿಣೀ, ಶತಸಹಸ್ರರೂಪಿಣೀ
ಅವಿಕಾರಿಣೀ ಸ್ಫುಟಂ ಅನಂತರೂಪಿಣೀ ಸುಖಚಿತ್ತಮಸ್ತತನವೇ ನಮಃ ನಮಃ | (ಇದು ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಇದ್ದ ಹಾಗೆಯೇ
ಅನ್ವಯ)

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸತತಂ = ಯಾವಾಗಲೂ

ಸ್ಫುಟಂ = ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ (ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ)

ದಶರೂಪಿಣೀ = ಮತ್ತಾದ್ವಿ ದಶರೂಪಗಳುಳ್ಳ

ಶತಸಹಸ್ರರೂಪಿಣೀ = ನಾರಾಯಣಾದಿ ಶತರೂಪಗಳೂ, ವಿಶ್ವಾದಿ ಸಹಸ್ರರೂಪಗಳೂ ಉಳ್ಳ

ಅನಂತರೂಪಿಣೀ = ಅಸಂಖ್ಯಾತವಾದ ರೂಪಗಳುಳ್ಳ

ಅವಿಕಾರಿಣೀ = ಯಾವ ವಿಕಾರ (ಪರಿಣಾಮ) ದೋಷಗಳಿಲ್ಲದಿರುವ,

ಸುಖಚಿತ್ತಮಸ್ತತನವೇ = ಆನಂದವೂ ಜ್ಞಾನವೂ, ಇವುಗಳೇ ಶರೀರವಾಗಿ ಉಳ್ಳ,

ಏಕರೂಪಿಣೀ = ಪರಸ್ಪರ ಭೇದ ವರ್ಜಿತವಾದ ಪ್ರಧಾನ ಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳ (ಮೂಲರೂಪಿಯಾದ)

ಪರಮಾತ್ಮನೇ = ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದ ಪರಬ್ರಹ್ಮ ಸ್ವರೂಪಿಯಾದ ನಾರಾಯಣನಿಗೆ

ನಮಃ ನಮಃ = ನಮಸ್ಕಾರವು. (ಇನ್ನೊಂದು ಅನ್ವಯದಲ್ಲಿಯೂ ಇದೇ ರೀತಿ ಅರ್ಥವನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು).

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಎಲೈ ನಾರಾಯಣನೇ, ನೀನು ಕ್ರಿಯಿಸಿದವಾದ ಮತ್ತಾದ್ವಿ ದಶರೂಪಗಳಿಂದ ಯಾವಾಗಲೂ
ಆವಿರ್ಭೂತನಾಗಿಯೇ ಇದ್ದೀ. ಭಕ್ತರ ಅನುಗ್ರಹಕ್ಕಾಗಿ ಆ ರೂಪಗಳನ್ನು ಆಯಾ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಿನ್ನ ಇಚ್ಛೆಯಂತೆ ವ್ಯಕ್ತ-
ಪಡಿಸುತ್ತೀ. ನಿನಗೆ ನಾರಾಯಣಾದಿ ನೂರು ರೂಪಗಳಿವೆ. ವಿಶ್ವಾದಿ ಸಹಸ್ರ ರೂಪಗಳಿವೆ. ಅಜಿತಾದಿ ಅನಂತ ರೂಪಗಳಿವೆ.
ಅನಂತಾನಂತ ಜೀವರಲ್ಲಿಯೂ, ಜಡಗಳಾದ ಅಣುಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ನಿಯಾಮಕವಾದ ನಿನ್ನ ರೂಪಗಳಿಗೆ ಸಂಖ್ಯೆಯೇ ಇಲ್ಲ.
ಇಂತಹ ಭೂತ ಭವಿಷ್ಯದ ವರ್ತಮಾನ ಕಾಲದಲ್ಲಿರುವ ಅನಂತಾನಂತ ಜೀವರಲ್ಲಿ ಅಣುರೇಣುತ್ವಣಾಪ್ಯಗಳಲ್ಲಿರುವ ನಿನ್ನ
ಅನಂತಾನಂತ ರೂಪಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ರೂಪವೂ ಜನ್ಮ, ಜರಾ, ಮೃತ್ಯು ಮುಂತಾದ ಯಾವ ವಿಕಾರಕ್ಕೂ ಒಳಗಾಗಿಲ್ಲ,
ಯಾವ ದೋಷ ಲೇಶಕ್ಕೂ ನಿನ್ನ ರೂಪಗಳಲ್ಲಿ ಆಸ್ತದಿಲ್ಲ. ನಿನ್ನ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ರೂಪಗಳೂ ಆನಂದಜ್ಞಾನರೂಪ-
ವಾದವುಗಳು. ನಿನ್ನ ರೂಪಗಳಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಪರ ಭೇದವಾಗಲಿ, ಸ್ವಗತ ಭೇದವಾಗಲಿ, (ತನ್ನ ಕೈ-ಕಾಲು ಮುಂತಾದವುಗಳಿಗೂ
ಭೇದ, ತನ್ನ ಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಪರ ಭೇದ ಮುಂತಾದ ಭೇದವಾಗಲಿ) ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲ. ಎಲ್ಲವೂ ಮೂಲರೂಪದಂತೆ
ಪ್ರಧಾನರೂಪ, ಸರ್ವೋತ್ತಮರೂಪ, ಪರಬ್ರಹ್ಮ ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಎಲ್ಲವೂ ವಾಚ್ಯವಾಗಿದೆ. ಇಂತಹ ನಿನಗೆ ನಮಸ್ಕಾರ,
ನಮಸ್ಕಾರ.

(ವಿಶೇಷ ಸೂಚನೆ- ಈ ರೂಪಗಳೆಲ್ಲವೂ ಯಾವಾಗಲೂ ಇವೆ. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಯೆಯಿದೆ. "ಅಯಂ ವೈ
ಹರಯೋಽಯಂ ವೈ ದಶ ಚ ಶತಾನಿ ಸಹಸ್ರಾಣಿ ಚ, ಬಹೂನಿ ಚ ಅನಂತಾನಿ ಚ" (ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕ 4-5-19). ಈ
ಮೂಲರೂಪಿಯಾದ ನಾರಾಯಣನೇ ಹರಿನಾಮಕವಾದ ಮತ್ತಾದ್ವಿ ದಶರೂಪವುಳ್ಳವನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಈ ಮೂಲರೂಪಿ-
ಯಾದ ನಾರಾಯಣನೇ ನಾರಾಯಣಾದಿ ನೂರು ರೂಪವುಳ್ಳವನು, ಇವನೇ ವಿಶ್ವಾದಿ ಸಹಸ್ರ ರೂಪವುಳ್ಳವನು. ಅಜಿತಾದಿ
ಪರಾದಿ ಅನಂತ ರೂಪವುಳ್ಳವನೂ ಇವನೇ. ಹೀಗೆ ಮತ್ತಾದ್ವಿ ಪರಮಾತ್ಮ ರೂಪಗಳಿಗೆ ಯಾವ ಭೇದವೂ ಇಲ್ಲ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಪರಮಾತ್ಮನೇ— ಪರಮಶ್ವಾಸೌ ಆತ್ಮಾ ಚ ಪರಮಾತ್ಮಾ, ತಸ್ಯೈ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ।

ವಿಕರೂಪಿಣೇ— ವಿಕಂ ಚ ತತ್ ರೂಪಂ ಚ ವಿಕರೂಪಂ, ವಿಕರೂಪಂ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತೀತಿ ವಿಕರೂಪೀ, ತಸ್ಯೈ ವಿಕರೂಪಿಣೇ ।

ದಶರೂಪಿಣೇ— ದಶ ಚ ತಾನಿ ರೂಪಾಣಿ ಚ ದಶರೂಪಾಣಿ, ದಶರೂಪಾಣಿ ಅಸ್ಯ ಸಂತೀತಿ ದಶರೂಪೀ, ತಸ್ಯೈ ದಶರೂಪಿಣೇ ।

ಶತಸಹಸ್ರರೂಪಿಣೇ— ಶತಾನಿ ಚ ತಾನಿ ಸಹಸ್ರಾಣಿ ಚ ಶತಸಹಸ್ರಾಣಿ, ಶತಸಹಸ್ರಾಣಿ ಚ ತಾನಿ ರೂಪಾಣಿ ಶತಸಹಸ್ರರೂಪಾಣಿ, ತಾನಿ ಅಸ್ಯ ಸಂತೀತಿ ಶತಸಹಸ್ರರೂಪೀ, ತಸ್ಯೈ ಶತಸಹಸ್ರರೂಪಿಣೇ ।

ಅವಿಕಾರಿಣೇ— ವಿಕಾರಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತೀತಿ ವಿಕಾರೀ, ನ ವಿಕಾರೀ ಅವಿಕಾರೀ ತಸ್ಯೈ ಅವಿಕಾರಿಣೇ ।

ಅನಂತರೂಪಿಣೇ— ಅನಂತಾನಿ ಚ ತಾನಿ ರೂಪಾಣಿ ಚ ಅನಂತರೂಪಾಣಿ, ಅನಂತರೂಪಾಣಿ ಅಸ್ಯ ಸಂತೀತಿ ಅನಂತರೂಪೀ, ತಸ್ಯೈ ಅನಂತರೂಪಿಣೇ ।

ಸುಖಚಿತ್ಸಮಸ್ತತನವೇ— ಸುಖಂ ಚ ಚಿತ್ ಚ ಸುಖಚಿತ್, ಸಮಸ್ತಾಶ್ಚ ತಾಃ ತನವಶ್ಚ ಸಮಸ್ತ-ತನವಃ, ಸುಖಚಿತ್ ವಿವ ಸಮಸ್ತತನವಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸುಖಚಿತ್ ಸಮಸ್ತತನುಃ, ತಸ್ಯೈ ಸುಖಚಿತ್-ಸಮಸ್ತತನವೇ ।

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಧ್ಯಾನಿಸುತ್ತಾ ಆಚಾರ್ಯರು ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನಿಗೆ ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡಿ ಶ್ರೀವ್ಯಾಸನಾರಾಯಣರ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುಕೊಂಡರೆನ್ನುತ್ತಾರೆ.

ಇತಿ ಚಿಂತಯನ್ನವಿರಲಾಂತರೋ ಹರಿಂ

ಪ್ರಣನಾಮ ಸಪ್ರಣಯಮಾದ್ಯತೋಽಮುನಾ ।

ಅಜಿತೌ ಪರಸ್ಪರಸಭಾಜಿತೌ ಸ ತೌ

ನಿಕಷಾ ನಿಷೀದತಿ ಪ್ರರೋಪವೇಶಿನೌ

॥ 42 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಇತಿ, ಚಿಂತಯನ್, ಅವಿರಲಾಂತರಃ, ಹರಿಂ, ಪ್ರಣನಾಮ, ಸಪ್ರಣಯಂ, ಆದ್ಯತಃ, ಅಮುನಾ, ಅಜಿತೌ, ಪರಸ್ಪರಸಭಾಜಿತೌ, ಸಃ, ತೌ, ನಿಕಷಾ, ನಿಷೀದತಿ, ಪ್ರರಾ, ಉಪವೇಶಿನೌ ।

ಅನ್ವಯ— ಇತಿ ಚಿಂತಯನ್ ಸಃ ಅವಿರಲಾಂತರಃ, ಹರಿಂ ಪ್ರಣನಾಮ । ಅಮುನಾ ಸಪ್ರಣಯಂ ಆದ್ಯತಃ, ಪರಸ್ಪರಸಭಾಜಿತೌ ಉಪವೇಶಿನೌ ತೌ ಅಜಿತೌ ನಿಕಷಾ, ಪ್ರರಾ ನಿಷೀದತಿ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಇತಿ = "ಜಗತಾಂ ಚತುರ್ದಶತಯಂ" ಎಂಬಲ್ಲಿಂದ ಇಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ ಹೇಳಿದ ರೀತಿಯಿಂದ

ಚಿಂತಯನ್ = ಆಲೋಚಿಸುತ್ತಿರುವ

ಸಃ = ಅಂತಹ

ಅವಿರಲಾಂತರಃ = ಪೂರ್ಣ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು,

ಹರಿಂ = ಶ್ರೀನಾರಾಯಣನನ್ನು

ಪ್ರಣನಾಮ = ಸಾಷ್ಟಾಂಗ ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡಿದರು.

ಅಮುನಾ = ಈ ನಾರಾಯಣನಿಂದ

ಸಪ್ರಣಯಂ = ಪ್ರೀತಿಪೂರ್ವಕವಾಗಿ

ಆದೃತಃ = ಸನ್ಮಾನಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಆ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು,

ಪರಸ್ಪರಸಭಾಜಿತೌ = ಅನ್ಯೋನ್ಯವಾಗಿ ಸನ್ಮಾನ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವ,

ಉಪವೇಶಿನೌ = ಕುಳಿತುಕೊಂಡಿರುವ,

ತೌ = ಅಂತಹ

ಅಜಿತೌ = ಯಾವಾಗಲೂ ಅವಜಯವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅಜಿತನಾಮಕರಾದ ಶ್ರೀವ್ಯಾಸನಾರಾಯಣರ

ನಿಕಷಾ = ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ

ಪುರಾ ನಿಷೀದತಿ = ಕುಳಿತುಕೊಂಡರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— 'ಜಗತಾಂ ಚತುರ್ದಶತಯಂ' (8ನೇ ಸರ್ಗ, ಶ್ಲೋಕ 10) ಎಂಬಲ್ಲಿಂದ, 'ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಸತತ-ಮೇಕರೂಪಿಣೇ' (8ನೆಯ ಸರ್ಗ, 41ನೇ ಶ್ಲೋಕ) ಎಂಬಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ (32) ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಧ್ಯಾನಿಸುತ್ತಾ ಇರುವ ಆ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು ಅಲ್ಲಿರುವ ನಾರಾಯಣನಿಗೆ ಸಾಷ್ಟಾಂಗ ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡಿದರು. ನಾರಾಯಣನು ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಯಥಾ ಯೋಗ್ಯವಾಗಿ ಗೌರವಿಸಿದನು. ವ್ಯಾಸನಾರಾಯಣರೂ ಒಬ್ಬರನ್ನೊಬ್ಬರು ಗೌರವಿಸಿ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಆಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕುಳಿತರು. ಅನಂತರ ಅಜಿತನಾಮಕರಾದ ಆ ವ್ಯಾಸನಾರಾಯಣರ ಬಳಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಆಚಾರ್ಯರು ಕುಳಿತರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಅವಿರಲಾಂತರಃ— ನ ವಿರಲಂ ಅವಿರಲಂ, ಅವಿರಲಂ ಆಂತರಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಅವಿರಲಾಂತರಃ |

ಸಪ್ರಣಯಂ— ಪ್ರಣಯೇನ ಸಹಿತಂ ಯಸ್ಮಿನ್ ಕರ್ಮಣಿ ತದ್ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥಾ ಸಪ್ರಣಯಂ |

ಉಪವೇಶಿನೌ— ಪರಸ್ಪರಂ ಸಭಾಜಿತೌ ಪರಸ್ಪರಸಭಾಜಿತೌ, ಉಪವಿಶತಃ ಇತಿ ಉಪವೇಶಿನೌ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ನಿಷೀದತಿ- ಷಡ್ (ಸದ) ವಿಶರಣಗತ್ಯವಸಾದನೇಷು, ವಿಶರಣಗತ್ಯವಸಾದನಾರ್ಥಕಾತ್ ಸದ್ಧಾತೋಃ ಅಕರ್ಮಕಾತ್ ಕರ್ತರಿ ಪರಸ್ಪರಪದಿನಃ ವರ್ತಮಾನೇ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ 'ನಿಷೀದತಿ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ನಿ- ಸೀದತಿ ಸೀದತಃ ಸೀದಂತಿ, ಸೀದಸಿ ಸೀದಥಃ ಸೀದಥ, ಸೀದಾಮಿ ಸೀದಾವಃ ಸೀದಾಮಃ ||

ಪ್ರಯೋಗ— ಸಃ ತೌ ನಿಕಷಾ ನಿಷೀದತಿ (ಅಕರ್ಮಕ ಕರ್ತರಿ) | ತೇನ ತೌ ನಿಕಷಾ ನಿಷಿದ್ಯತೇ (ಭಾವೇ) |

ವ್ಯಾಕರಣವಿಶೇಷ— ತೌ ನಿಕಷಾ (ಅವರೊಬ್ಬರ ಹತ್ತಿರ) ತೌ ಎಂಬುದು ದ್ವಿತೀಯಾ ದ್ವಿವಚನ. 'ಅಭಿತಃ ಪರಿತಃ ಸಮಯಾ ನಿಕಷಾಹಾ ಪ್ರತಿಯೋಗೇಽಪಿ ಎಂಬ ವಾರ್ತಿಕದಿಂದ ನಿಕಷಾ ಶಬ್ದದ ಯೋಗವಿರುವಾಗ ದ್ವಿತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿ ಬಂದಿದೆ.

ಪುರಾನಿಷೀದತಿ— ಕುಳಿತುಕೊಂಡರು. ಪುರಿ ಲುಪ್ ಚಾಸ್ತೇ (3-2-122) (ಪುರಾ ಶಬ್ದದ ಯೋಗವಿದ್ದಾಗ ಭೂತ ಅನದೃತನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎಕಲ್ಪದಿಂದ ಲುಪ್ ಮತ್ತು ಲಟ್ ಬರುತ್ತದೆ. (ಈ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಭೂತಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪುರಾ ಶಬ್ದವಿದ್ದಾಗ ಲಟ್ ಬಂದಿದೆ).

ಅವತಾರಿಕಾ— ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನು ಶ್ರೀವ್ಯಾಸರ ಸಮ್ಮತಿಯಿಂದ ಏಕಾಂತದಲ್ಲಿ (ರಹಸ್ಯವಾಗಿ) ಆಜ್ಞಾಪಿಸಲಕ್ಕೆ ಆರಂಭಿಸಿದರೆನ್ನುತ್ತಾರೆ.

ವಿವಿಧಾ ವಿಧಾಯ ಕಿಲ ತತ್ರ ಸಂಕಥಾಃ (ಸತ್ಯಥಾಃ)

ವದನಂ ಮುನೀಂದ್ರತನಯಸ್ಯ ಸುಂದರಮ್ |

ಅವಲೋಕ್ಯ ಲೋಕಪತಿರಾನತಂ ಮಹಾ-

ಸುಖತೀರ್ಥಮಾಹ ರಹಸಿ ಸ್ಮ ಗಾಮಿಮಾಮ್ || 43 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ವಿವಿಧಾಃ, ವಿಧಾಯ, ಕಿಲ, ತತ್ರ, ಸಂಕಥಾಃ (ಸತ್ಯಥಾಃ) ವದನಂ, ಮುನೀಂದ್ರತನಯಸ್ಯ, ಸುಂದರಂ, ಅವಲೋಕ್ಯ, ಲೋಕಪತಿಃ, ಆನತಂ, ಮಹಾಸುಖತೀರ್ಥಂ, ಆಹ, ರಹಸಿ, ಸ್ಮ, ಗಾಂ, ಇಮಾಂ |

ಅನ್ವಯ— ಲೋಕಪತಿಃ ತತ್ರ ವಿವಿಧಾಃ ಸಂಕಥಾಃ (ಸತ್ಯಥಾಃ) ವಿಧಾಯ, ಮುನೀಂದ್ರತನಯಸ್ಯ ಸುಂದರಂ ವದನಂ ಅವಲೋಕ್ಯ ಆನತಂ ಮಹಾಸುಖತೀರ್ಥಂ, ರಹಸಿ ಇಮಾಂ ಗಾಂ ಆಹ ಸ್ಮ ಕಿಲ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಲೋಕಪತಿಃ = ಜಗತ್ ಸ್ವಾಮಿಯಾದ ನಾರಾಯಣಮುನಿಯು

ತತ್ರ = ಆ ಆಶ್ರಮದಲ್ಲಿ

ವಿವಿಧಾಃ = ಅನೇಕ ಪ್ರಕಾರವಾದ

ಸಂಕಥಾಃ = (ಸತ್ಯಥಾಃ) ಪರಸ್ಪರ ಸಂಭಾಷಣೆಗಳನ್ನು

ವಿಧಾಯ = ಮಾಡಿ,

ಮುನೀಂದ್ರತನಯಸ್ಯ = ಪರಾಶರ ಪುತ್ರರಾದ ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸದೇವರ

ಸುಂದರಂ = ಮನೋಹರವಾದ

ವದನಂ = ಮುಖವನ್ನು

ಅವಲೋಕ್ಯ = ನೋಡಿ,

ಆನತಂ = ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ನಮ್ರರಾದ

ಮಹಾಸುಖತೀರ್ಥಂ = ಉತ್ತಮವಾದ ಮೋಕ್ಷಸುಖಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಶಾಸ್ತ್ರವುಳ್ಳ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು
(ಅಧಿಕಾರಿಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮರಾದ ಆನಂದತೀರ್ಥರನ್ನು) ಕುರಿತು,

ರಹಸಿ = ಏಕಾಂತದಲ್ಲಿ

ಇಮಾಂ = ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ

ಗಾಂ = ಮಾತನ್ನು

ಆಹ ಸ್ಮ ಕಿಲ = ಹೇಳಿದರಷ್ಟೆ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಆಗ ಲೋಕಸ್ವಾಮಿಯಾದ ಶ್ರೀನಾರಾಯಣ ಮುನಿಗಳು. ಆ ಆಶ್ರಮದಲ್ಲಿ, ಅನೇಕ ಬಗೆಯ ಪರಸ್ಪರ ಸಂಭಾಷಣೆಗಳನ್ನು ವ್ಯಾಸ ಮಧ್ವರೊಡನೆ ಮಾಡಿದರು. ಪರಾಶರ ಮುನೀಂದ್ರರ ನಂದನರಾದ ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರ ಸುಂದರ ಮುಖವನ್ನು ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ತನ್ನ ಮಾತಿನ ಒಪ್ಪಿಗೆಗಾಗಿ ನೋಡಿದರು. ಅನಂತರ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಬಾಗಿ ಗುರುಗಳೆಲ್ಲರ ಮುಂದೆ ಕುಳಿತಿರುವ ಆನಂದಕರವಾದ ಶಾಸ್ತ್ರ ರಚನೆಯಿಂದ ಸುಖತೀರ್ಥ ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದ, ಅಧಿಕಾರಿಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮರಾದ, ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಕುರಿತು ಗುಟ್ಟಾಗಿ ಮುಂದೆ ಹೇಳಲಿರುವ ಮಾತನ್ನು ಹೇಳಿದರು. (ಈ ವಿಷಯ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ).

ವಿಗ್ರಹ—

ಸತ್ಯಥಾಃ— ಸತ್ಯಶ್ಚ ತಾಃ ಕಥಾಶ್ಚ ಸತ್ಯಥಾಃ, ತಾಃ ಸತ್ಯಥಾಃ |

ಮುನೀಂದ್ರತನಯಸ್ಯ— ಮುನೀನಾಂ ಇಂದ್ರಃ ಮುನೀಂದ್ರಃ, ಮುನೀಂದ್ರಸ್ಯ ತನಯಃ ಮುನೀಂದ್ರ-
ತನಯಃ, ತಸ್ಯ ಮುನೀಂದ್ರತನಯಸ್ಯ |

ಲೋಕಪತಿಃ— ಲೋಕಾನಾಂ ಪತಿಃ ಲೋಕಪತಿಃ |

ಮಹಾಸುಖತೀರ್ಥಂ— ಮಹಚ್ಛತೌ ಸುಖಂ ಚ ಮಹಾಸುಖಂ, ಮಹಾಸುಖಹೇತುಃ ತೀರ್ಥಂ ಯಸ್ಮಾತ್
ಸಃ ಮಹಾಸುಖತೀರ್ಥಃ, ತಂ ಮಹಾಸುಖತೀರ್ಥಂ | (ಮಧ್ಯಮಪದಲೋಪ ಬಹುವ್ರೀಹಿ)
(ಅಥವಾ ಸುಖಹೇತುಃ ತೀರ್ಥಂ ಯಸ್ಮಾತ್ ಸಃ ಸುಖತೀರ್ಥಃ, ಮಹಾಂಶ್ಚಾಸೌ ಸುಖತೀರ್ಥಶ್ಚ
ಮಹಾಸುಖತೀರ್ಥಃ, ತಂ ಮಹಾಸುಖತೀರ್ಥಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಆಹ- ಬ್ರೂಇತ್ಯಾಂ ವಾಚಿ, ಇತಿ ವ್ಯಕ್ತವಾಗರ್ಥಕಾತ್ ಬ್ರೂಧಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್
ಕರ್ತರಿ ಪರಸ್ಯಪದಿನಃ ವರ್ತಮಾನೇ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ವಿಕವಚನೇ ಆಹೇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಆಹ ಆಹತುಃ ಆಹುಃ, ಆತ್ಮ ಆಹಥುಃ ಬ್ರೂಥ, ಬ್ರವೀಮಿ ಬ್ರೂವಃ ಬ್ರೂಮಃ ||

ಪ್ರಯೋಗ— ಲೋಕಪತಿಃ ಇಮಾಂ ಗಾಂ ಆಹ ಸ್ಯ (ಕರ್ತರಿ) | ಲೋಕಪತಿನಾ ಇಯಂ ಗೌಃ ಉಚ್ಯತೇ ಸ್ಯ
(ಕರ್ಮಣಿ) |

ವಿಶೇಷಾಂಶ್— ಇಲ್ಲಿ ಬ್ರೂ ಧಾತುವಿಗೆ ವರ್ತಮಾನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮೊದಲಿನ ಐದು ರೂಪಗಳಲ್ಲಿ, 'ಬ್ರೂವಃ
ಪಂಚಾನಾಂ ಆದಿತ ಆಹೋ ಬ್ರೂವಃ (3-4-84)' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಆಹ್ ಆದೇರ ಮತ್ತು ವರ್ತಮಾನ
ಕಾಲದ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳಿಗೆ ಬದಲಾಗಿ ಭೂತಕಾಲದ ಲಿಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳಿಗೆ ಬದಲಾಗಿ ಭೂತಕಾಲದ ಲಿಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು
ಬಂದಿವೆ. ಆಹ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಸ್ಯ ಎಂಬ ಅವ್ಯಯವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿದಾಗ ಲಿಟ್ ಸ್ಯೇ
(3-2-118) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಭೂತಕಾಲದ ಲಿಟ್ ಗೆ ಅಪವಾದವಾಗಿ, ಭೂತಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯೇ ಲಿಟ್ ಬರುತ್ತದೆ.
ಆಹಸ್ಯ = ಉವಾಚ - ಹೇಳಿದನು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಸ್ಮಾತೀಶೇ (5ನನುದರ್ಶನೇ) ಅಮರ ತೃತೀಯಕಾಂಡ ಅವ್ಯಯ
ವರ್ಗ. ವಾರ್ತಾ ಸಂಭಾವ್ಯಯೋಃ ಕಿಲ ಹೀಗೆ ವೃತ್ತಾಂತ ಕೇಳಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಉಹಿಸಬಹುದು ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕಿಲ
ಎಂಬ ಅವ್ಯಯವು ಬರುತ್ತದೆ. ರಹಸಿ ಎಂಬುದು ವಿಭಕ್ತೆಂತದಂತೆ ಕಾಣುವ ಅವ್ಯಯ, ರಹಸ್ಯೋಪಾಂಶುಶಾಲಿಂಗೇ ಎಂದು
ಅಮರ, ರಹಸಿ, ಉಪಾಂಶು ಇವೆರಡೂ ಅವ್ಯಯಗಳು ಎಂದು ಅರ್ಥ.

'ಸಂಕಥಾನ್ಯೋಽನ್ಯಸಂವಾದಃ' ಎಂದು ಹಲಕೋಶ, 'ತೀರ್ಥಂ ಶಾಸ್ತ್ರೇ ಗುರೌ ಯಜ್ಞೇ ಪುಣ್ಯಕ್ಷೇತ್ರಾವತಾರಯೋಃ'
ಎಂದು ಹೇಮಚಂದ್ರಕೋಶ.

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಶ್ರೀನಾರಾಯಣನು ರಹಸ್ಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಜಾರ್ಯರಿಗೆ ಹೇಳಿದ ಮಾತಿನ ವಿವರವು ಈ
ರೀತಿ ಇದೆ.

ಶ್ರುಣು ದೇವಕಾರ್ಯಮವಧಾರ್ಯ ಧೈರ್ಯವದ್ (ಧೈರ್ಯವಾನ್)

ಯದು(ಮದು)ದೀರ್ಯಮಾಣಮಿದಮಾರ್ಯಸಂಮತಮ್ |

ಭವಿತಾನ್ಯದುಷ್ಕರತರಂ ವಿಧಾಯ ಯತ್

ತರುಣಂ ತವಾವತರಣಂ ಮಹಾಫಲಮ್

|| 44 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಶ್ರುಣು, ದೇವಕಾರ್ಯಂ, ಅವಧಾರ್ಯ, ಧೈರ್ಯವತ್, (ಧೈರ್ಯವಾನ್) ಯತ್, ಉದೀರ್ಯಮಾಣಂ, ಇದಂ, ಆರ್ಯಸಂಮತಂ, ಭವಿತಾ, ಅನ್ಯದುಷ್ಕರತರಂ, ವಿಧಾಯ, ಯತ್, ತರುಣಂ, ತವ, ಅವತರಣಂ, ಮಹಾಫಲಂ ।

ಅನ್ವಯ— ಧೈರ್ಯವತ್ (ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥಾ) (ಧೈರ್ಯವಾನ್ ಸನ್) (ಮಯಾ) ಉದೀರ್ಯಮಾಣಂ ಆರ್ಯಸಂಮತಂ ಯತ್ ಇದಂ ದೇವಕಾರ್ಯಂ. ತತ್ ಶ್ರುಣು ಅನ್ಯದುಷ್ಕರತರಂ ಯತ್ ವಿಧಾಯ ತರುಣಂ ತವ ಅವತರಣಂ ಮಹಾಫಲಂ ಭವಿತಾ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

(ಹೇ ಮಧ್ವ = ಎಲೈ ಮಧ್ವಾಜ್ಞಾಪಾರ್ಥನೇ)

ಧೈರ್ಯವತ್ = ಧೀರತೆಯಿಂದ ಸಹಿತವಾಗಿ (ಧೈರ್ಯದಿಂದ)

ಅವಧಾರ್ಯ = ನಿರ್ಭರಿಸಿ

(ಧೈರ್ಯವಾನ್ ಸನ್ = ಧೈರ್ಯವುಳ್ಳವನಾಗಿ)

(ಮಯಾ = ನನ್ನಿಂದ)

ಉದೀರ್ಯಮಾಣಂ = ಹೇಳಲ್ಪಡುವ

ಆರ್ಯಸಂಮತಂ = ಪೂಜ್ಯರಾದ ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರಿಗೆ ಇಷ್ಟವಾದ

ಯತ್ = ಯಾವ

ಇದಂ = ಈ

ದೇವಕಾರ್ಯಂ = ದೇವತೆಗಳ ಕೆಲಸವು(ವನ್ನು)

(ಅಪ್ಪಿ = ಇದೆಯೋ)

(ತತ್ = ಅದನ್ನು)

ಶ್ರುಣು = ಕೇಳು

ಅನ್ಯದುಷ್ಕರತರಂ = ಇತರರಿಗೆ ಮಾಡಲು ಅತ್ಯಂತ ಅಸಾಧ್ಯವಾಗಿರುವ

ಯತ್ = ಯಾವ ದೇವಕಾರ್ಯವನ್ನು

(ಅವಧಾರ್ಯ = ನಿಶ್ಚಯಿಸಿ)

ವಿಧಾಯ = ಮಾಡಿ

ತರುಣಂ = ಹೊಸದಾದ

ತವ = ನಿನ್ನ

ಅವತರಣಂ = ಅವತಾರವು

ಮಹಾಫಲಂ = ಹೆಚ್ಚು ಫಲವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ

ಭವಿತಾ = ಆಗುವುದು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯನೇ, ನಾನೀಗ ಧೈರ್ಯದಿಂದ ನಿರ್ಭರಿಸಿ ಹೇಳುತ್ತಿರುವುದು, ದೇವತೆಗಳ ಕೆಲಸ. ನೀನು ಇದನ್ನು ಧೀರನಾಗಿ ಕೇಳು. ಇದು ಪೂಜ್ಯರಾದ ವೇದವ್ಯಾಸರಿಗೂ ಸಮ್ಮತವಾದುದು, ಪ್ರಿಯವಾದುದು, ಈ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಇತರರು ಯಾರೂ ಮಾಡಲಾರರು. ನೀನು ನಿರ್ಭರಿಸಿ ಈ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡು. ಇದರಿಂದ ನಿನ್ನ

ಹೊಸದಾದ ಮೂರನೆಯ ಅವತಾರವು ಮಹಾ ಪ್ರಯೋಜನವುಳ್ಳದ್ದಾಗುವುದು. (ದೇವಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಿದರೆ ನಿನ್ನ ಅವತಾರವು ಸಫಲವಾಗುವುದು. ನಿರ್ಧರಿಸಿ ನಾನು ಹೇಳುವ ಆ ದೇವಕಾರ್ಯವನ್ನು ಕೇಳು. ನೀನು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಅವತಾರ ಮಾಡಿದ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಹೇಳುವೆನು, ಕೇಳು).

ವಿಗ್ರಹ—

ಧೈರ್ಯವತ್— ಧೀರಸ್ಯ ಭಾವಃ ಧೈರ್ಯಂ, ಧೈರ್ಯಂ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತೀತಿ ಧೈರ್ಯವತ್ | (ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥಾ), (ಧೈರ್ಯಂ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತೀತಿ ಧೈರ್ಯವಾನ್) |

ದೇವಕಾರ್ಯಂ— ದೇವಾನಾಂ ಕಾರ್ಯಂ ದೇವಕಾರ್ಯಂ |

ಆರ್ಯಸಮ್ಮತಂ— ಆರ್ಯಸ್ಯ ಸಮ್ಮತಂ ಆರ್ಯಸಮ್ಮತಂ |

ದುಷ್ಕರತರಂ— ದುಃಖೇನ ಕರ್ತುಂ ಶಕ್ಯಂ ದುಷ್ಕರಂ, ಅತಿಶಯೇನ ದುಷ್ಕರಂ ದುಷ್ಕರತರಂ, ಅನ್ಯೈಃ ದುಷ್ಕರತರಂ ಅನ್ಯದುಷ್ಕರತರಂ, ತತ್ ಅನ್ಯದುಷ್ಕರತರಂ |

ಮಹಾಫಲಂ— ಮಹತ್ ಫಲಂ ಯಸ್ಯ ತತ್ ಮಹಾಫಲಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಶ್ರುಣು- ಶ್ರು ಶ್ರವಣೇ ಇತಿ ಶ್ರವಣಾರ್ಥಕಾತ್ ಶ್ರುಧಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಕರ್ತರಿ ಪರಸ್ಮೈಪದಿನಃ ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷೇ ವಿಕವಚನೇ ಶ್ರುಣು ಇತಿ ರೂಪಂ |

ಶ್ರುಣೋತು ಶ್ರುಣುತಾತ್ ಶ್ರುಣುತಾಂ ಶ್ರುಣ್ವತು, ಶ್ರುಣು-ಶ್ರುಣುತಾತ್, ಶ್ರುಣುತಂ, ಶ್ರುಣುತ ಶ್ರುಣುವಾನಿ ಶ್ರುಣುವಾವ, ಶ್ರುಣುವಾಮ ||

ಭವಿತಾ- ಭೂಸತ್ತಾಯಾಂ ಇತಿ ಸತ್ತಾರ್ಥಕಾತ್ ಭೂಧಾತೋಃ ಆಕರ್ಮಕಾತ್ ಪರಸ್ಮೈಪದಿನಃ ಅನದ್ಯತನಭವಿಷ್ಯತಿ ಲುಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ವಿಕವಚನೇ 'ಭವಿತಾ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಭವಿತಾ ಭವಿತಾರೌ ಭವಿತಾರಃ, ಭವಿತಾಸಿ ಭವಿತಾಸ್ತಃ ಭವಿತಾಸ್ಥಃ, ಭವಿತಾಸ್ಮಿ ಭವಿತಾಸ್ವಃ ಭವಿತಾಸ್ತಃ ||

ಪ್ರಯೋಗ— (ತ್ವಂ) ದೇವಕಾರ್ಯಂ ಶ್ರುಣು (ಕರ್ತರಿ) | ತ್ವಯಾ ದೇವಕಾರ್ಯಂ ಶ್ರೋಯತಾಂ (ಕರ್ಮಣಿ) | ತವ ಅವತರಣಂ ಮಹಾಫಲಂ ಭವಿತಾ (ಕರ್ತರಿ) | ತವ ಅವತರಣೇನ ಮಹಾಫಲೇನ ಭವಿತಾ (ಭಾವೇ)

ವಿಶೇಷಾಂಶ— 'ಮುಖ್ಯವರ್ಯವರೇಣ್ಯಾರ್ಯಾಃ' ಇತ್ಯಮರಃ ಎಂದು ಭಲಾರೀಯದಲ್ಲಿ ಆರ್ಯ ಎಂದರೆ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕೋಶವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ.

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆ ದೇವತಾಕಾರ್ಯವನ್ನೇ ವಿವರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಈಗ ಸಜ್ಜನರಿಗೆ ಉಂಟಾಗಿರುವ ಸಂಕಷ್ಟವನ್ನು ಮುಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಅಪಿಧಾಯ ಸೂತ್ರಹೃದಯಂ ಹತಾಂ ಪ್ರಿಯಂ

ಪ್ರವಿಧಾಯ ಭಾಷ್ಯಮಧುನಾ ನಿಜೇಚ್ಛಯಾ |

ಅಪರೈಃ ಶ್ರುತಿಸ್ತೃತಿನಿಜಾರ್ಥದೂಷಕೈಃ

ಸುತರಾಂ ತಿರೋಭವತಿ ಸಂವಿದಾಹತಾ

|| 45 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅಪಿಧಾಯ, ಸೂತ್ರಹೃದಯಂ, ಸತಾಂ, ಪ್ರಿಯಂ, ಪ್ರವಿಧಾಯ, ಭಾಷ್ಯಂ, ಅಧುನಾ, ನಿಜೇಚ್ಛಯಾ, ಅಪರೈಃ, ಶ್ರುತಿಸ್ತೃತಿನಿಜಾರ್ಥದೂಷಕೈಃ, ಸುತರಾಂ, ತಿರೋಭವತಿ, ಸಂವಿತ್, ಅಹತಾ |

ಅನ್ವಯ— ಅಧುನಾ ಶ್ರುತಿಸ್ತೃತಿನಿಜಾರ್ಥದೂಷಣೈಃ ಅಪರೈಃ ಸತಾಂ ಪ್ರಿಯಂ ಸೂತ್ರಹೃದಯಂ, ಅಪಿಧಾಯ ನಿಜೇಚ್ಛಯಾ ಭಾಷ್ಯಂ ಪ್ರವಿಧಾಯ ಅಹತಾ ಸಂವಿತ್ ಸುತರಾಂ ತಿರೋಭವತಿ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಧುನಾ = ಈಗ

ಶ್ರುತಿಸ್ತೃತಿನಿಜಾರ್ಥದೂಷಣೈಃ = ವೇದಗಳು ಸ್ತೃತಿಗಳು ಇವುಗಳ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೆಡಿಸುವ

ಅಪರೈಃ = ಇತರರಿಂದ (ಅಸುರರಿಂದ)

ಸತಾಂ = ಸಜ್ಜನರಿಗೆ

ಪ್ರಿಯಂ = ಇಷ್ಟವಾದ

ಸೂತ್ರಹೃದಯಂ = ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು

ಅಪಿಧಾಯ = ಮುಚ್ಚಿ (ಮರೆಮಾಚಿ)

ನಿಜೇಚ್ಛಯಾ = ತಮ್ಮ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ

ಭಾಷ್ಯಂ = ವೇದ, ಉಪನಿಷತ್, ಗೀತಾ, ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು

ಪ್ರವಿಧಾಯ = ಮಾಡಿ

ಅಹತಾ = ಹಾಳು ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ

ಸಂವಿತ್ = ತತ್ತ್ವ ಜ್ಞಾನವು

ಸುತರಾಂ = ಬಹಳವಾಗಿ

ತಿರೋಭವತಿ = ಮರೆಯಾಗುತ್ತಿದೆ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಈಗ ಧೃತ್ಯರು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿ ಮಾಯಾವಾದವನ್ನು ಪ್ರಚಾರ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಅವರು ವೇದ, ಸ್ತೃತಿ, ಉಪನಿಷತ್ತು, ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ಇರುವ ನಿಜವಾದ ತಾತ್ಪರ್ಯಸಿದ್ಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ದೂಷಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳ ಸತ್ಯವಾದ ಮತ್ತು ಸಜ್ಜನರಿಗೆ ಪ್ರಿಯವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮರೆಮಾಚಿ ತಮ್ಮ ಇಚ್ಛೆಯಂತೆ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಬರೆದಿದ್ದಾರೆ. ಇದರಿಂದ ತತ್ತ್ವ ಜ್ಞಾನವು ಹಾಳಾಗಿ ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ ಪ್ರಪಂಚದಿಂದ ಅಡಗಿ ಹೋಗುತ್ತಿದೆ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಸೂತ್ರಹೃದಯಂ— ಸೂತ್ರಾಣಾಂ ಹೃದಯಂ ಸೂತ್ರಹೃದಯಂ, ತತ್ ಸೂತ್ರಹೃದಯಂ |

ನಿಜೇಚ್ಛಯಾ— ನಿಜಾ ಚ ಸಾ ಇಚ್ಛಾ ಚ ನಿಜೇಚ್ಛಾ ತಯಾ ನಿಜೇಚ್ಛಯಾ |

ಶ್ರುತಿಸ್ತೃತಿನಿಜಾರ್ಥದೂಷಣೈಃ— ಶ್ರುತಯುಕ್ತ ಸ್ತೃತಯುಕ್ತ ಶ್ರುತಿಸ್ತೃತಯಃ, ನಿಜಾರ್ಥ ತೇ ಅರ್ಥಾಶ್ಚ ನಿಜಾರ್ಥಾಃ, ಶ್ರುತಿಸ್ತೃತಿನಾಂ ನಿಜಾರ್ಥಾಃ ಶ್ರುತಿಸ್ತೃತಿನಿಜಾರ್ಥಾಃ, ದೂಷಯಂತೀತಿ ದೂಷಣಾಃ, ಶ್ರುತಿಸ್ತೃತಿನಿಜಾರ್ಥಾನಾಂ ದೂಷಣಾಃ ಶ್ರುತಿಸ್ತೃತಿನಿಜಾರ್ಥದೂಷಣಾಃ, ತೈಃ ಶ್ರುತಿಸ್ತೃತಿನಿಜಾರ್ಥ-ದೂಷಣೈಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ತಿರಸ್ ಭವತಿ ತಿರಸ್ ಎಂಬ ಅವ್ಯಯಸಹಿತ ಭೂಧಾತು ಲಟ್, ತಿರಸ್ ಎಂಬುದು ಅಂತರ್ಧಾನ, ಮರೆಯಾಗುವುದು ಎಂಬ ಅರ್ಥದ ಅನ್ವಯ, 'ತಿರೋಂತರ್ಧಾತಿಯರ್ಥೇ' ಅಮರ ||

ಪ್ರಯೋಗ— ಸಂವಿತ್ ತಿರೋಭವತಿ (ಕರ್ತೃ) | ಸಂವಿದಾ ತಿರೋಭೂಯತೇ (ಭಾವೇ)

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ದುರ್ಮತಗಳ ನಿರಾಕರಣೆಗಾಗಿಯೂ, ವೇದಗಳಿಗೆ ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳಿಗೆ ಸಮ್ಯಕ್ವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ರಚಿಸೆಂದು ಅಪ್ಪಣೆ ಕೊಟ್ಟಿರನ್ನುತ್ತಾರೆ.

ಅಪನೇತುಮೇನಮನಯಂ ಕೃತಂ ಖಿಲೈಃ

ಪ್ರತಿನೇತುಮಾತ್ಮಜನತಾಂ ಶುಭಾಂ ಗತಿಮ್ |

ಕುರು ಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಮವಿಲಂಬಿತಂ ವ್ರಜೇಃ

ಸುಮತೇನ ಯೋಜಯ ಕವೇ (ಕವೇಃ) ಶ್ರುತಿಶ್ಲೋಕಃ || 46 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅಪನೇತುಂ, ಏನಂ, ಅನಯಂ, ಕೃತಂ, ಖಿಲೈಃ, ಪ್ರತಿನೇತುಂ, ಆತ್ಮಜನತಾಂ, ಶುಭಾಂ, ಗತಿಂ, ಕುರು, ಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಂ, ಅವಿಲಂಬಿತಂ, ವ್ರಜೇಃ, ಸುಮತೇನ, ಯೋಜಯ, ಕವೇ (ಕವೇಃ) ಶ್ರುತಿಶ್ಲೋಕಃ |

ಅನ್ವಯ— ಖಿಲೈಃ ಕೃತಂ ಏನಂ ಅನಯಂ ಅಪನೇತುಂ, ಆತ್ಮಜನತಾಂ ಶುಭಾಂಗತಿಂ ಪ್ರತಿನೇತುಂ, ಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಂ ಕುರು, ಅವಿಲಂಬಿತಂ ವ್ರಜೇಃ, ಕವೇ (ಕವೇಃ) ಶ್ರುತಿಶ್ಲೋಕಃ ಸುಮತೇನ ಯೋಜಯ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಖಿಲೈಃ = ದುಷ್ಟ ಜನರಿಂದ

ಕೃತಂ = ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ

ಏನಂ = ಈ

ಅನಯಂ = ಕುಯುಕ್ತ ಪೂರ್ಣವಾದ ದುಶ್ಚಾಸ್ತ್ರವನ್ನು

ಅಪನೇತುಂ = ಹೋಗಲಾಡಿಸಲು (ವಿಂಡಿಸಲು)

ಆತ್ಮಜನತಾಂ = ನಮ್ಮ ಜನರ ಸಮೂಹವನ್ನು

ಶುಭಾಂಗತಿಂ = ಒಳ್ಳೆಯ ಗತಿಯನ್ನು (ಮೋಕ್ಷವನ್ನು)

ಪ್ರತಿನೇತುಂ = ಹೊಂದಿಸುವುದಕ್ಕೆ

ಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಂ = ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯವನ್ನು

ಕುರು = ಮಾಡು

ಅವಿಲಂಬಿತಂ = ಬೇಗನೇ

ವ್ರಜೇಃ = ಹೋಗು,

ಕವೇ = ಜ್ಞಾನಿಯೇ (ಕವೇಃ = ಜ್ಞಾನಿಗಳಾದ ವೇದವ್ಯಾಸರ)

ಶ್ರುತಿಶ್ಲೋಕಃ = ವೇದ ಮತ್ತು ಶ್ಲೋಕಗಳನ್ನು

ಸುಮತೇನ = ಒಳ್ಳೆಯ ಸಿದ್ಧಾಂತದಿಂದ

ಯೋಜಯ = ಸೇರಿಸು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಜ್ಞಾನಿಯಾದ ಮಧ್ವನೇ! ನೀನು ದುಷ್ಟರು ಮಾಡಿರುವ ಈ ಕುಯುಕ್ತ ಪೂರ್ಣವಾದ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ವಿಂಡಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ. ನಮ್ಮವರಾದ ಸಾಕ್ಷಿ ಕ್ಷರಿಗೆ ಉತ್ತಮ ಗತಿಯನ್ನು ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕಾಗಿದೆ. ಅದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಮೊದಲು ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳಿಗೆ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ರಚಿಸು. ಇಲ್ಲಿಂದ ಬೇಗನೆ ತೆರಳು. ವೇದ ಮತ್ತು ಇತರ ಸತ್ಸಿದ್ಧಾಂತಗಳ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸು. ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ವೇದವ್ಯಾಸರು ನಿರ್ಣಯಿಸಿರುವ ನಮಗೆ ಸಮ್ಯಕ್ವಾದ ಸತ್ಸಿದ್ಧಾಂತದ ಪರವಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಮಾಡು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಆತ್ಮಜನತಾಂ— ಜನಾನಾಂ ಸಮೂಹಃ ಜನತಾ, ಆತ್ಮನಃ ಜನತಾ ಆತ್ಮಜನತಾ, ತಾಂ ಆತ್ಮಜನತಾಂ ।

ಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಂ— ಸೂತ್ರಾಣಾಂ ಭಾಷ್ಯಂ ಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಂ, ತತ್ ಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಂ ।

ಅವಿಲಂಬಿತಂ— ನ ವಿಧ್ಯತೇ ವಿಲಂಬಿತಂ ಯುಕ್ತ್ಯಾ ಕರ್ಮಣಿ ತದ್ಧರ್ಮ ಭವತಿ ತಥಾ ಅವಿಲಂಬಿತಂ

(ಶ್ರೀ. ವಿ.) ।

ಸುಮತೇನ— ಶೋಭನಂ ಚ ತತ್ ಮತಂ ಚ ಸುಮತಂ, ತೇನ ಸುಮತೇನ ।

ಶ್ರುತಿಶ್ಲೋಕೀ— ಶ್ರುತಯುಕ್ತ ಸ್ವತಯುಕ್ತ ಶ್ರುತಿಶ್ಲೋಕಯಃ, ತಾಃ ಶ್ರುತಿಶ್ಲೋಕೀಃ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದಂ— ಕುರು- ಡುಕೃತ್ ಕರಣೇ ಇತಿ ಕರಣಾರ್ಥಕಾತ್ ಕೃಧಾತೋಃ ಪರಸ್ವೈಪದಿನಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಕರ್ತರಿ ಆಜ್ಞಾಯಾಂ ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷೇ ವಿಕವಚನೇ "ಕುರು" ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ಕರೋತು ಕುರುತಾತ್ ಕುರುತಾಂ-ಕುರ್ವಂತು, ಕುರು-ಕುರುತಾತ್ ಕುರುತಂ ಕುರುತ, ಕುರ್ವಾಣಿ ಕುರ್ವಾವ ಕುರ್ವಾಮು ॥

ವ್ರಜೇಃ- ವ್ರಜ ಗತೌ ಇತಿ ಗತೃರ್ಥಕಾತ್ ವ್ರಜಧಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಕರ್ತರಿ ಪರಸ್ವೈಪದಿನಃ ವಿಧಿಲಿಪ್ತ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷೇ ವಿಕವಚನೇ "ವ್ರಜೇಃ" ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ವ್ರಜೇತ್ ವ್ರಜೇತಾಂ ವ್ರಜೇಯುಃ, ವ್ರಜೇಃ ವ್ರಜೇತಂ ವ್ರಜೇತ, ವ್ರಜೇಯಂ ವ್ರಜೇವ ವ್ರಜೇಮು ॥

ಯೋಜಯ- ಯುಜಿರ್ ಯೋಗೇ ಇತಿ ಯೋಗಾರ್ಥಕಾತ್ ಯುಜ್ ಧಾತೋಃ ಣಿಜಂತಾತ್ ಕರ್ತರಿ ಪರಸ್ವೈಪದಿನಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಆಜ್ಞಾಯಾಂ ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷೇ ವಿಕವಚನೇ "ಯೋಜಯ" ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ಯೋಜಯತು ಯೋಜಯತಾತ್ ಯೋಜಯತಾಂ ಯೋಜಯಂತು, ಯೋಜಯ-ಯೋಜಯತಾತ್ ಯೋಜಯತಂ ಯೋಜಯತ, ಯೋಜಯಾನ್ ಯೋಜಯಾವ ಯೋಜಯಾಮು ॥

ಪ್ರಯೋಗ— ತ್ವಂ ಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಂ ಕುರು (ಕರ್ತರಿ) । ತ್ವಯಾ ಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಂ ಕ್ರಿಯತಾಂ (ಕರ್ಮಣಿ) ।

ತ್ವಂ ಅವಿಲಂಬಿತಂ ವ್ರಜೇಃ (ಕರ್ಮವನ್ನು ಹೇಳದಿರುವುದರಿಂದ ಅಕರ್ಮಕ) ತ್ವಯಾ ಅವಿಲಂಬಿತಂ ವ್ರಜ್ಯತಾಂ (ಭಾವೇ) ।

(ತ್ವಂ) ಶ್ರುತಿಶ್ಲೋಕೀಃ ಸಮತೇನ ಯೋಜಯ (ಕರ್ತರಿ) । (ತ್ವಯಾ) ಶ್ರುತಿಶ್ಲೋಕಯಃ ಸಮತೇನ ಯೋಜ್ಯಂತಾಂ (ಕರ್ಮಣಿ) ।

ವಿಶೇಷಾಂತ - ಖಿಲೈಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಕ್ಯೂರೇ ನೀಚೇಽಧಮೇ ಖಿಲಃ' ಎಂದು ವಿಶ್ವಕೋಶ, ಕವೇ ಅಥವಾ ಕವೇಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಸಂಖ್ಯಾವಾನ್ ಪಂಡಿತಃ ಕವಿಃ' ಎಂದು ಆಮರಕೋಶವಿದೆ.

★ ★ ★

ಅಪಾರಿಣಾ— ಮೇಲೆ ಕಂಡಂತೆ ಅಜ್ಞಪುರಾದ ಶ್ರೀಮನ್ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನಲ್ಲಿ ಬಿನ್ನೈಸಿದ್ದನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಅಮಿತಾಂ ಮಿತಾಮಪಿ ಗಿರಂ ಜಗದ್ಗುರೋ-

ರಿತಿ ತಾಂ ನಿಶಮ್ಯ ವಿರಲೇತರಾಂತರಃ ।

ವದತಾಂ ವರಸ್ತಮವದತ್ತದಾ ತಯೋ-

ವಿರಹಾಕ್ಷಮಃ ಖಿಲು ಚರಾಚರೇಶಯೋಃ ॥ 47 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅಮಿತಾಂ, ಮಿತಾಂ, ಅಪಿ, ಗಿರಂ, ಜಗದ್ಗುರೋಃ, ಇತಿ, ತಾಂ, ನಿಶಮ್ಯ, ವಿರಲೇತರಾಂತರಃ, ವದತಾಂ, ವರಃ, ತಂ, ಅವದತ್, ತದಾ, ತಯೋಃ, ವಿರಹಾಕ್ಷಮಃ, ಖಲು, ಚರಾಚರೇಶಯೋಃ ।

ಅನ್ವಯ— ತದಾ ವದತಾಂ ವರಃ ವಿರಲೇತರಾಂತರಃ ಇತಿ ಮಿತಾಂ ಅಪಿ ಅಮಿತಾಂ ಜಗದ್ಗುರೋಃ ತಾಂ ಗಿರಂ ನಿಶಮ್ಯ ತಂ ಅವದತ್ (ಸಃ) ಚರಾಚರೇಶಯೋಃ ತಯೋಃ ವಿರಹಾಕ್ಷಮಃ ಖಲು ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ತದಾ = ಆಗ

ವದತಾಂ = ಮಾತಾಡುವವರಲ್ಲಿ

ವರಃ = ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ

ವಿರಲೇತರಾಂತರಃ = ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು

ಮಿತಾಂ ಅಪಿ = (ಶಬ್ದಗಳ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ) ಕಡಿಮೆಯಾಗಿದ್ದರೂ

ಅಮಿತಾಂ = ಬಹಳ ಅರ್ಥವುಳ್ಳದ್ದು ಆದುದರಿಂದ ಮಿತಿಯಿಲ್ಲದ

ಜಗದ್ಗುರೋಃ = ಜಗತ್ತಿಗೆ ತಂದೆಯಾದ ಆ ನಾರಾಯಣನ

ತಾಂ ಗಿರಂ = ಆ ಮಾತನ್ನು

ನಿಶಮ್ಯ = ಕೇಳಿ

ತಂ = ಆ ನಾರಾಯಣನನ್ನು ಕುರಿತು

ಅವದತ್ = ಹೇಳಿದರು.

(ಸಃ = ಆ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು)

ಚರಾಚರೇಶಯೋಃ = ಸ್ವಾವರ ಜಂಗಮಾತ್ಮಕ ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ಒಡೆಯರಾದ

ತಯೋಃ = ಆ ವ್ಯಾಸ ನಾರಾಯಣರ

ವಿರಹಾಕ್ಷಮಃ ಖಲು = ನಿಯೋಗವನ್ನು ಸಹಿಸಲು ಅಸಮರ್ಥರಷ್ಟೆ

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು ವಾಗ್ಮಿಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠರು. ಗುರುಗಳ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಮಾತಾಡಬೇಕೆಂದು ಬಲ್ಲವರು. ಅವರು, ಶಬ್ದಗಳು ಅಲ್ಪವಾದ್ದರಿಂದ ಮಿತವಾದರೂ, ಅರ್ಥವು ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಮಿತವಾದ ಜಗತ್ತುಗಳಿಗೆ ಸ್ವಾಮಿಯಾದ ನಾರಾಯಣನ ಮಾತನ್ನು ಕೇಳಿ, ಅವನನ್ನು ಕುರಿತು ಮುಂದೆ ಹೇಳಿದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದರು. ಅವರು ಸ್ವಾವರ ಜಂಗಮಾತ್ಮಕ ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ಒಡೆಯರಾದ ಶ್ರೀವ್ಯಾಸನಾರಾಯಣರ ಅಗಲುವಿಕೆಯನ್ನು ಸಹಿಸಲಾರರು. (ಆದುದರಿಂದಲೇ ಅವರು ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದ್ದಾರೆ). ಸರ್ವಥಾ ಹೋಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಅಲ್ಲ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಅಮಿತಾಂ— ನ ಮಿತಾ ಅಮಿತಾ, ತಾಂ ಅಮಿತಾಂ ।

ಜಗದ್ಗುರೋಃ— ಜಗತಾಂ ಗುರುಃ ಜಗದ್ಗುರುಃ, ತಸ್ಯ ಜಗದ್ಗುರೋಃ ।

ವಿರಲೇತರಾಂತರಃ— ವಿರಲಾತ್ ಇತರತ್ ವಿರಲೇತರತ್, ವಿರಲೇತರಾತ್ ಅಂತರಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ವಿರಲೇತರಾಂತರಃ ।

ವಿರಹಾಕ್ಷಮಃ— ವಿರಹೇ ಅಕ್ಷಮಃ ವಿರಹಾಕ್ಷಮಃ ।

ಚರಾಚರೇಶಯೋಃ— ಚರಶ್ಚ ಅಚರಶ್ಚ ಚರಾಚರೌ, ಚರಾಚರಯೋಃ ಈಶೌ ಚರಾಚರೇಶೌ, ತಯೋಃ ಚರಾಚರೇಶಯೋಃ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅವದತ್ - ವದ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ, ಇತಿ ವ್ಯಕ್ತವಾರ್ಥಕಾತ್ ವದಧಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಕರ್ತರಿ ಪರಸ್ಪೃಪದಿನಃ ಅನದ್ಯತನ ಭೂತೇ ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ 'ಅವದತ್' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಅವದತ್ ಅವದತಾಂ ಅವದನ್, ಅವದಃ ಅವದತಂ ಅವದತ, ಅವದಂ ಅವದಾವ ಅವದಾಮ ||

ಪ್ರಯೋಗ— ವಿರಲೇತರಾಂತರಃ ತಂ ಅವದತ್ (ಕರ್ತರಿ) | ವಿರಲೇತರಾಂತರೇಣ ಸಃ ಔದ್ಯತ (ಕರ್ಮಣಿ) |

ವಿಶೇಷಾಂಶ— ಜಗದ್ಗುರೋಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಗುರೂ ಗೀಷ್ಠಿ ಖತ್ರಾದೌ' ಎಂದು ಅಮರ. ಗುರು ಎಂದರೆ ತಂದೆ ಎಂದರ್ಥ. ವಿರಹಾಕ್ಷಮಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಕ್ಷಮಂ ರಕ್ತೇ ಹಿತೇ ತ್ರಿಷು' ಎಂದು ಅಮರ. ಕ್ಷಮ = ರಕ್ತ, ಸಮರ್ಥ, ಅಕ್ಷಮ = ಅಸಮರ್ಥ.

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆಚಾರ್ಯರ ಮಾತಿನ ಪ್ರಕಾರವನ್ನೇ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಭವತೋರಿತಃ ಸತತಸೇವನಾಮೃತೇ

ಮಮ ಮಂಕ್ತುಮಸ್ತು ಭಗವನ್ನನುಗ್ರಹಃ |

ನ ಲಭೇಯ ವಲ್ಲಭತಮೇದೃಶಂ ಸುಖಂ

ಜಗತಾಂ ತ್ರಯೇಽಪಿ ಜಗದೇಕಮಂಗಲಮ್ || 48 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಭವತೋಃ, ಇತಃ, ಸತತಸೇವನಾಮೃತೇ, ಮಮ, ಮಂಕ್ತುಂ, ಅಸ್ತು, ಭಗವನ್, ಅನುಗ್ರಹಃ, ನ, ಲಭೇಯ, ವಲ್ಲಭತಮ, ಈದೃಶಂ, ಸುಖಂ, ಜಗತಾಂ, ತ್ರಯೇ, ಅಪಿ, ಜಗದೇಕಮಂಗಲಂ |

ಅನ್ವಯ— ಹೇ ಭಗವನ್, ಇತಃ ಭವತೋಃ ಸತತಸೇವನಾಮೃತೇ, ಮಮ ಮಂಕ್ತು ಅನುಗ್ರಹಃ ಅಸ್ತು, ಹೇ ವಲ್ಲಭತಮ! ಈದೃಶಂ ಸುಖಂ, ಜಗತಾಂ ತ್ರಯೇಽಪಿ ನ ಲಭೇಯ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಹೇ ಭಗವನ್ = ಎಲೈ ಪೂರ್ಣವಾದ ಐಶ್ವರ್ಯಾದಿ ಷಡ್ಗುಣ ಉಳ್ಳ ನಾರಾಯಣನೇ,

ಇತಃ = ಇಲ್ಲಿ

ಭವತೋಃ = ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರ

ಸತತ ಸೇವನಾಮೃತೇ = ಎಡೆಬಿಡದ ಸೇವೆಯೆಂಬ ಅಮೃತದಲ್ಲಿ

ಮಮ = ನನಗೆ

ಮಂಕ್ತುಂ = ಮುಳುಗಲು (ಸ್ನಾನ ಮಾಡಲು)

ಅನುಗ್ರಹಃ = ಅನುಗ್ರಹವು

ಅಸ್ತು = ಆಗಲಿ

ಹೇ ವಲ್ಲಭತಮ = ಎಲೈ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಿಯನಾದ ನಾರಾಯಣನೇ!

ಜಗದೇಕಮಂಗಲಂ = ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯಮಂಗಲರೂಪವಾದ

ಈದೃಶಂ ಸುಖಂ = ಇಂತಹ ಆನಂದವು

ಜಗತಾಂ = ಲೋಕಗಳ

ತ್ರಯೇ ಅಪಿ = ಮೂರರಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ

ನ ಲಭೇಯ = ಹೊಂದಲಾರೆ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಎಲೈ, ಐಶ್ವರ್ಯಾದಿ ಸದ್ಗುಣಭರಿತನಾದ ನಾರಾಯಣನೇ ! ನಾನು ಇಲ್ಲೇ ಇದ್ದು ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರನ್ನು ಎಡಬಿಡದೆ ಸೇವಿಸಲು ಅವಕಾಶವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿರಿ. ನಿಮ್ಮ ಸೇವೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರೆ ನನಗೆ ಅಮೃತದಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿದಂತೆ, ಅಮೃತದಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ ಮಾಡಿದಂತೆ ಆನಂದ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಆನಂದಕರವಾದ ತಮ್ಮ ಈ ಸೇವೆಯ ಆನಂದವು ಮೂರು ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿಯೂ ನನಗೆ ಬೇರೆ ಇನ್ನಲ್ಲಿಯೂ ದೊರಕಲಾರದು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಸತತಸೇವನಾಮೃತೇ— ಸತತಂ ಸೇವನಂ ಸತತಸೇವನಂ, ಸತತಸೇವನಮೇವ ಅಮೃತಂ ಸತತ-
ಸೇವನಾಮೃತಂ, ತಸ್ಮಿನ್ ಸತತಸೇವನಾಮೃತೇ |

ಹೇ ವಲ್ಲಭತಮ— ಅತಿಶಯೇನ ವಲ್ಲಭಃ ವಲ್ಲಭತಮಃ, ತಸ್ಯ ಸಂಬುದ್ಧಿಃ ಹೇ ವಲ್ಲಭತಮ |

ಜಗದೇಕಮಂಗಲಂ— ಏಕಂ ಚ ತತ್ ಮಂಗಲಂ ಚ ಏಕಮಂಗಲಂ, ಜಗತಾಂ ಏಕಮಂಗಲಂ
ಜಗದೇಕಮಂಗಲಂ, ತತ್ ಜಗದೇಕಮಂಗಲಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಸ್ತು- ಅಸ ಭುವಿ ಇತಿ ಸತ್ತಾರ್ಥಕಾತ್ ಅಸ ಧಾತೋಃ ಅಕರ್ಮಕಾತ್ ಕರ್ತರಿ ಪರಸ್ಪೃಪದಿನಃ
ಪ್ರಾರ್ಥನಾಯಾಂ ಲೋಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ ಅಸ್ತು ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಅಸ್ತು ಸ್ತಾತ್ ಸ್ತಾಂ ಸಂತು, ವಿಧಿ-ಸ್ತಾತ್, ಸ್ತಂ ಸ್ತ, ಅಸಾನಿ ಅಸಾವ ಅಸಾಮ ||

ಅಭೇಯ- ಡುಲಭವ್ ಪ್ರಾಪ್ತೌ ಇತಿ ಪ್ರಾಪ್ತಾರ್ಥಕಾತ್ ಲಭ್ ಧಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಕರ್ತರಿ ಆತ್ಮನೇಪದಿನಃ ವಿಧಿ
ಲಿಪ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ "ಲಭೇಯ" ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಲಭೇತ ಲಭೇಯಾತಾಂ ಲಭೇರನ್, ಲಭೇಥಾಃ ಲಭೇಯಾಥಾಂ ಲಭೇದ್ಧಂ, ಲಭೇಯ ಲಭೇವಹ
ಲಭೇಮಹ

ಪ್ರಯೋಗ— ಹೇ! ಭಗವನ್ ಮಮ ಅನುಗ್ರಹಃ ಅಸ್ತು (ಕರ್ತರಿ) | ಹೇ! ಭಗವನ್ ಮಮ ಅನುಗ್ರಹೇಣ
ಭೂಯತಾಂ (ಭಾವೇ) | ಹೇ ಭಗವನ್! ಅಹಂ ಜಗತಾಂ ತ್ರಯೇಷಿ ಈದೃಶಂ ಸುಖಂ ನ ಲಭೇಯ (ಕರ್ತರಿ) | ಹೇ
ಭಗವನ್! ಜಗತಾಂ ತ್ರಯೇಷಿ (ಮಯಾ) ಈದೃಶಂ ಸುಖಂ ನ ಲಭ್ಯೇತ (ಕರ್ಮಣಿ) |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಕರಾಳ ಕಲಿಕಾಲದ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ವಿಜ್ಞಾಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ

ಕಲಿಕಾಲಕಾಲಿತಗುಣೇ ಧರಾತಲೇ

ಸುಜನೋ ನ ನೂನಮಧುನಾಽಪಿ ಯೋಗ್ಯಧೀಃ |

ಪರತತ್ತ ವರ್ಣನಮಯೋಗ್ಯತಾವತೇ

ನನು ಹವ್ಯದಾನಮಿವ ನಿಂದ್ಯತೇ ಶುನೇ

|| 49 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಕಲಿಕಾಲಕಾಲಿತಗುಣೇ, ಧರಾತಲೇ, ಸುಜನಃ, ನ, ನೂನಂ, ಅಧುನಾ, ಅಪಿ, ಯೋಗ್ಯಧೀಃ,
ಪರತತ್ತ ವರ್ಣನಂ, ಅಯೋಗ್ಯತಾವತೇ, ನನು, ಹವ್ಯದಾನಂ, ಇವ, ನಿಂದ್ಯತೇ, ಶುನೇ |

ಅನ್ವಯ— ಅಧುನಾ, ಕಲಿಕಾಲಕಾಲಿತಗುಣೇ, ಧರಾತಲೇ ಯೋಗ್ಯಧೀಃ ಸುಜನಃ ನೂನಂ ನಾಸ್ತಿ,
ಅಯೋಗ್ಯತಾವತೇ ಪರತತ್ತ ವರ್ಣನಂ, ಶುನೇ ಹವ್ಯದಾನಮಿವ ನಿಂದ್ಯತೇ ನನು |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಧುನಾ = ಈಗ

ಕಲಿಕಾಲಕಾಲಿತ ಗುಣೇ ಧರಾತಲೇ = ಕಲಿ ಎಂಬ ಕಾಲದಿಂದ (ಕಲಿ ಸಮಯದ ಅಭಿಮಾನಿಯಾದ ಅಸುರ-
ನಿಂದ) ನಾಶ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಭಕ್ತಿ, ವೈರಾಗ್ಯಾದಿ ಗುಣಗಳುಳ್ಳ ಭೂತಲದಲ್ಲಿ

ಯೋಗ್ಯಧೀಃ = ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಅಂತಃಕರಣವುಳ್ಳ

ಸುಜನಃ = ಸಚ್ಚೇತನನು,

ನೂನಂ = ಪ್ರಾಯಃ

ನಾಸ್ತಿ = ಇಲ್ಲ

ಅಯೋಗ್ಯತಾವತೇ = ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನ ಯೋಗ್ಯತೆ ಇಲ್ಲದ ಅನಧಿಕಾರಿಗೆ

ಪರತತ್ತ್ವವರ್ಗಾನಂ = ಪರಬ್ರಹ್ಮ ತತ್ತ್ವೋಪದೇಶವು

ಶುನೇ = ನಾಯಿಗೆ

ಹವ್ಯದಾನಂ ಇವ = ದೇವಯೋಗ್ಯವಾದ ಅನ್ನದ ದಾನದಂತೆ

ನಿಂದ್ಯತೇ ನನು = ನಿಂದಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆಯಷ್ಟೆ !

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಸ್ವಾಮಿಯೇ, ಈಗ ಭೂಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕಲಿಯ (ಪ್ರಭಾವವು) ಸಾಮರ್ಥ್ಯವು ಹೆಚ್ಚಾಗಿದೆ. ಅದರಿಂದಾಗಿ ಭೂಲೋಕದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಭಕ್ತಿವೈರಾಗ್ಯಾದಿ ಗುಣಗಳುಳ್ಳ ಸಾತ್ತ್ವಿಕರಾದ ಯೋಗ್ಯಪುರುಷರು ಪ್ರಾಯಃ ಇಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನೋಪದೇಶಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯನಾದ ಮನುಷ್ಯನು ಇಲ್ಲದಿರುವ ಈ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ನಾನು ಭೂಲೋಕಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಏನು ಉಪಯೋಗ? ಯೋಗ್ಯತೆಯಿಲ್ಲದ ಮಾನವನಿಗೆ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನೋಪದೇಶ ಮಾಡುವುದು ಸರ್ವಥಾ ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲ. ಯೋಗ್ಯತೆಯಿಲ್ಲದ ತಾಮಸನಿಗೆ ತತ್ತ್ವೋಪದೇಶ ಮಾಡುವುದು ಯಜ್ಞದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ನಾಯಿಗೆ ತಿನ್ನಲು ಕೊಟ್ಟಂತೆ ಅತ್ಯಂತ ನಿಂದಾಸ್ಪದವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಕಲಿಕಾಲಕಾಲಿತಗುಣೇ— ಕಲೀಃ ಕಾಲಃ ಕಲಿಕಾಲಃ, ಕಲಿಕಾಲೇನ ಕಾಲಿತಾಃ ಕಲಿಕಾಲಕಾಲಿತಾಃ, ಕಲಿಕಾಲ-
ಕಾಲಿತಾಃ ಗುಣಾಃ ಯಸ್ಮಿನ್ ತತ್ ಕಲಿಕಾಲಕಾಲಿತಗುಣಂ (ಧರಾತಲಂ), ತಸ್ಮಿನ್ ಕಲಿಕಾಲಕಾಲಿತ-
ಗುಣೇ |

ಧರಾತಲೇ— ಧರಾಯಾಃ ತಲಂ ಧರಾತಲಂ, ತಸ್ಮಿನ್ ಧರಾತಲೇ |

ಸುಜನಃ— ಶೋಭನಶ್ಚಾಪೌ ಜನಶ್ಚ ಸುಜನಃ |

ಯೋಗ್ಯಧೀಃ— ಯೋಗ್ಯಾ ಧೀಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಯೋಗ್ಯಧೀಃ |

ಪರತತ್ತ್ವವರ್ಗಾನಂ— ಪರಂ ಚ ತತ್ ತತ್ತ್ವಂ ಚ ಪರತತ್ತ್ವಂ, ಪರತತ್ತ್ವಸ್ಯ ವರ್ಗಾನಂ ಪರತತ್ತ್ವವರ್ಗಾನಂ |

ಅಯೋಗ್ಯತಾವತೇ— ಯೋಗ್ಯಸ್ಯ ಭಾವಃ ಯೋಗ್ಯತಾ, ಯೋಗ್ಯತಾ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿತಿ ಯೋಗ್ಯತಾವಾನ್, ನ
ಯೋಗ್ಯತಾವಾನ್ ಅಯೋಗ್ಯತಾವಾನ್, ತಸ್ಮೈ |

ಹವ್ಯದಾನಂ—ಹವ್ಯಸ್ಯ ದಾನಂ ಹವ್ಯದಾನಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಸ್ತಿ- ಅಸ್ಯ ಭುವಿ ಇತಿ ಸತ್ತಾರ್ಥಕಾತ್ ಅಸ್ಯ ಧಾತೋಃ ವರ್ತಮಾನೇ ಲಟ್ ಪರಸ್ವೈಪದಿನಃ
ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ ಅಸ್ತಿತಿ ರೂಪಂ |

ಅಸ್ತಿ ಸಃ ಸಂತಿ, ಅಸ್ತಿ ಸ್ವಃ ಸ್ವಃ, ಅಸ್ತಿ ಸ್ವಃ ಸ್ವಃ ||

ನಿಂದ್ಯತೇ- ಣಿಧಿ ಕುತ್ಸಾಯಾಂ ಇತಿ ಕುತ್ಸಾರ್ಥಕಾತ್ ನಿಂದ್ಧಾತೋಃ ಕರ್ಮಣ ಲಟ್ ಆತ್ಮನೇಪದಿಸಃ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ವಿಕವಚನೇ 'ನಿಂದ್ಯತೇ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ನಿಂದ್ಯತೇ ನಿಂದ್ಯತೇ ನಿಂದ್ಯಂತೇ, ನಿಂದ್ಯಸೇ ನಿಂದ್ಯೇಥೇ ನಿಂದ್ಯದ್ವೇ, ನಿಂದ್ಯೇ ನಿಂದ್ಯಾವಹೇ ನಿಂದ್ಯಮಹೇ ||

ಪ್ರಯೋಗ- ಧರಾತಲೇ ಸುಜನಃ ನಾಸ್ತಿ (ಅಕರ್ಮಕ ಕರ್ತೃ) ಧರಾತಲೇ ಸುಜನೇನ ನ ಭೂಯತೇ (ಭಾವೇ) (ಜನ್ಯಃ) ಅಯೋಗ್ಯತಾವತೇ ಪರತತ್ತ್ವವರ್ಣನಂ ನಿಂದ್ಯತೇ (ಕರ್ಮಣಿ) (ಜನಾಃ) ಅಯೋಗ್ಯತಾವತೇ ಪರತತ್ತ್ವವರ್ಣನಂ ನಿಂದಂತಿ (ಕರ್ತೃ) |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ- ಆಗ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನು ಹೇಳಿದ ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಇತಿ ತಂ ಬ್ರುವಾಣಮಯಮಬ್ರವೀದ್ವಿಭುಃ

ಭುವಿ ಸಂತಿ ಸೌಮ್ಯಪುರುಷಾ ಗುಣೋಚಿತಾಃ |

ವಿಮಲಾನ್ ಮಣೀನಿವ ಗುಣೋಜ್ಜ್ವಲಾನಿಮಾನ್

ದಯಯಾ ವಿಶೋಧಯ ವಿಶುದ್ಧಗೋಗಣೈಃ || 50 ||

ಪದಚ್ಛೇದ- ಇತಿ, ತಂ, ಬ್ರುವಾಣಂ, ಅಯಂ, ಅಬ್ರವೀತ್, ವಿಭುಃ, ಭುವಿ, ಸಂತಿ, ಸೌಮ್ಯ, ಪುರುಷಾಃ, ಗುಣೋಚಿತಾಃ, ವಿಮಲಾನ್, ಮಣೀನ್, ಇವ ಗುಣೋಜ್ಜ್ವಲಾನ್, ಇಮಾನ್, ದಯಯಾ, ವಿಶೋಧಯ, ವಿಶುದ್ಧಗೋಗಣೈಃ |

ಅನ್ವಯ- ವಿಭುಃ ಅಯಂ, ಇತಿ ಬ್ರುವಾಣಂ ತಂ ಅಬ್ರವೀತ್, ಸೌಮ್ಯ! ಭುವಿ ಗುಣೋಚಿತಾಃ ಪುರುಷಾಃ ಸಂತಿ, ವಿಮಲಾನ್ ಗುಣೋಜ್ಜ್ವಲಾನ್ ಇಮಾನ್, ಮಣೀನ್ ಇವ ದಯಯಾ ವಿಶುದ್ಧಗೋಗಣೈಃ ವಿಶೋಧಯ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ-

ವಿಭುಃ = ಸಮರ್ಥರಾದ (ವ್ಯಾಪ್ತರಾದ)

ಅಯಂ = ಈ ನಾರಾಯಣ ಮುನಿಯು

ಇತಿ = ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ

ಬ್ರುವಾಣಂ = ಹೇಳುತ್ತಿರುವ

ತಂ = ಆ ಮಧ್ವರನ್ನು ಕುರಿತು

ಅಬ್ರವೀತ್ = ಹೇಳಿದನು

ಸೌಮ್ಯ! = ಉತ್ತಮಗುಣ ಸಂಪನ್ನನಾದ ಮಧ್ವನೇ (ಸುಂದರನೇ!),

ಭುವಿ = ಭೂಲೋಕದಲ್ಲಿ,

ಗುಣೋಚಿತಾಃ = ಜ್ಞಾನಭಕ್ತ್ಯಾದಿ ಗುಣಗಳಿಗೆ ಯೋಗ್ಯರಾದ

ಪುರುಷಾಃ = ಮನುಷ್ಯರು

ಸಂತಿ = ಇದ್ದಾರೆ,

ವಿಮಲಾನ್ = ಶುದ್ಧರಾದ (ಸ್ವಭಾವದಿಂದ ಕೊಳೆಯಿಲ್ಲದ)

ಗುಣೋಜ್ವಿತಾನ್ = (ಸಜ್ಜನರ ಸಹವಾಸವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ) ಜ್ಞಾನ, ಭಕ್ತಿ, ವೈರಾಗ್ಯಾದಿ ಗುಣಗಳಿಲ್ಲದಿರುವ
(ದಾರವಿಲ್ಲದಿರುವ)

ಇಮಾನ್ = ಈ ಜನರನ್ನು

ಮಣೀನ್ ಇವ = ರತ್ನಗಳನ್ನೆಂಬಂತೆ

ದಯಯಾ = ದಯೆಯಿಂದ

ವಿಶುದ್ಧಗೋಗಣೈಃ = ಶುದ್ಧವಾದ ಮಾತುಗಳ ಸಮೂಹಗಳಿಂದ (ನಿರ್ಮಲವಾದ ನೀರಿನ ಸಮೂಹಗಳಿಂದ)

ವಿಶೋಧಯ = ಅಜ್ಞಾನಾದಿ ದೋಷವಿಲ್ಲದವರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು. (ಶೋಧಿಸು, ತೊಳೆ)

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಆಗ ಸರ್ವತ್ರ ವ್ಯಾಪ್ತನಾದ ಸಮರ್ಥನಾದ ನಾರಾಯಣ ಮುನಿಯು ಹೀಗೆ ಹೇಳುತ್ತಿರುವ ಶ್ರೀಮದ್ಭಗವದ್ಗೀತೆಯ ಕುರಿತು ಹೀಗೆಂದು ಹೇಳಿದನು. 'ಸಾಧು ಗುಣಸಂಪನ್ನನಾದ ಸುಂದರನಾದ ಮಧ್ವನೇ! ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಈ ಕಲಿಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಜ್ಞಾನ, ಭಕ್ತಿ, ವೈರಾಗ್ಯಾದಿ ಗುಣಗಳಿಗೆ ಯೋಗ್ಯರಾದ ಸಾತ್ವಿಕ ಜನರಿದ್ದಾರೆ. ಅವರಿಗೆ ಯೋಗ್ಯರ ಸಹವಾಸವಿಲ್ಲ ಮತ್ತು ಸರಿಯಾಗಿ ಉಪದೇಶ ಮಾಡುವವರಿಲ್ಲ. ದುರ್ಜನ ಸಹವಾಸದೋಷದಿಂದ ಅವರು ಕೊಳೆ ತುಂಬಿ ಮಲಿನವಾದ ರತ್ನಗಳೆಂದಿದ್ದಾರೆ. ರತ್ನ ಪರೀಕ್ಷಕನು ಕೊಳೆಯಾದ ರತ್ನಗಳನ್ನು ನೀರಿನಿಂದ ತೊಳೆದು ಶೋಧಿಸಿ ಉಜ್ವಲ-ಗೋಳಿಸುವಂತೆ ನೀನು ಜ್ಞಾನಯೋಗ್ಯರನ್ನು ಹುಡುಕಿ ಶುದ್ಧವಾದ ಮಾತುಗಳಿಂದ ದಯೆಯಿಂದ ಅವರಿಗೆ ಸತ್‌ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿ ಅವರ ದೋಷಗಳನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸಿ, ಅವರನ್ನು ಜ್ಞಾನಿಗಳನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು.'

ವಿಗ್ರಹ—

ಗುಣೋಚಿತಾಃ— ಗುಣಾನುಂ ಉಚಿತಾಃ ಗುಣೋಚಿತಾಃ |

ವಿಮಲಾನ್— ವಿಗತಂ ಮಲಂ ಯೇಭ್ಯಃ ತೇ ವಿಮಲಾಃ, ತಾನ್ ವಿಮಲಾನ್ |

ಗುಣೋಜ್ವಿತಾನ್— ಗುಣೈಃ ಉಜ್ವಿತಾಃ ಗುಣೋಜ್ವಿತಾಃ, ತಾನ್ ಗುಣೋಜ್ವಿತಾನ್ |

ಗೋಗಣೈಃ— ಗವಾಂ ಗಣಾಃ ಗೋಗಣಾಃ, ವಿಶುದ್ಧಾಶ್ಚ ತೇ ಗೋಗಣಾಶ್ಚ ವಿಶುದ್ಧಗೋಗಣಾಃ, ತೈಃ ವಿಶುದ್ಧಗೋಗಣೈಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಬ್ರವೀತ್- ಬ್ರೂಷ್ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ ಇತಿ ವ್ಯಕ್ತವಾಗರ್ಥಕಾತ್ ಬ್ರೂಧಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಪರಸ್ಪೃಪದಿನಃ ಅನದೃಶನ ಭೂತೇ ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ ಅಬ್ರವೀತ್ ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಅಬ್ರವೀತ್ ಅಬ್ರೂತಾಂ ಅಬ್ರುವನ್, ಅಬ್ರವೀಃ ಅಬ್ರೂತಂ ಅಬ್ರೂತ, ಅಬ್ರುವಂ ಅಬ್ರೂವ ಅಬ್ರೂಮ್ ||

ವಿಶೋಧಯ- ವಿ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ಶುದ್ಧ ಶೌಚೇ ಇತಿ ಶೌಚಾರ್ಥಕಾತ್ ಶುದ್ಧಧಾತೋಃ ದೈವಾದಿಕಾತ್ ಣಿಜಂತಾತ್ ಕರ್ತರಿ ಪರಸ್ಪೃಪದಿನಃ ಅಜ್ಞಾಯಾಂ ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ 'ವಿಶೋಧಯ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಪ್ರಯೋಗ— ವಿಭುಃ ಅಯಂ ತಂ ಅಬ್ರವೀತ್ (ಕರ್ತರಿ) | ವಿಭುನಾ ಅನೇನ ಸಃ ಔಚೈತ (ಕರ್ಮಣಿ) |

ಭುವಿ ಗುಣೋಚಿತಾಃ ಪುರುಷಾಃ ಸಂತಿ (ಕರ್ಮಣಿ) | ಭುವಿ ಗುಣೋಚಿತೈಃ ಪುರುಷೈಃ ಭೂಯತೇ (ಭಾವೇ) |

(ತೃ) ಇಮಾನ್ ಮಣೀನ್ ಇವ ವಿಶೋಧಯ (ಸಕರ್ಮಕ ಕರ್ತರಿ) | (ತೃಯಾ) ಇಮೇ ಮಣಯಃ ಇವ ವಿಶೋಧಂತಾಂ (ಕರ್ಮಣಿ)

ಮಣಯಃ ಶುದ್ಧಂತಿ (ಅಣಿಜಂತ) ತೃ ಮಣೀನ್ ವಿಶೋಧಯ (ಣಿಜಂತ)

ಅವತಾರಿಕಾ— ದುರ್ಮತಗಳ ನಿರಾಕರಣದಲ್ಲಿಯೂ, ಸನ್ನತ ಸ್ಥಾಪನೆಯಲ್ಲಿಯೂ ತನ್ನ ಆಜ್ಞೆಯು ಬೆಂಬಲವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅತ್ಯವಶ್ಯವಾಗಿ ಸಜ್ಜನರಿಗೆ ತತ್ಕೋಪದೇಶವನ್ನು ಮಾಡಲೇಬೇಕೆಂದು ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನು ನಿರ್ಬಂಧಿಸಿದನು ಎಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ.

ತವ ಕೀರ್ತಿರಾರ್ತಿಮತಿಮಾತ್ರಮಾನಯೇ-

ದಶುಭಾನ್ ಪ್ರಭಾಕರವಿಭೇವ ಕೌಶಿಕಾನ್ |

ಕಮಲಾಕರಾನಿವ ಶುಭಾನ್ ಪ್ರಬೋಧಯೇ

ತದ್ರಮಾಜ್ಞಯಾ ಮಮ ವಿಶೇಷತೋಽನಿಶಮ್ || 51 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ತವ, ಕೀರ್ತಿ, ಅರ್ತಿ, ಅತಿಮಾತ್ರಂ, ಆನಯೇತ್, ಅಶುಭಾನ್, ಪ್ರಭಾಕರವಿಭಾ, ಇವ, ಕೌಶಿಕಾನ್, ಕಮಲಾಕರಾನ್, ಇವ, ಶುಭಾನ್, ಪ್ರಬೋಧಯೇತ್, ಪರಮಾಜ್ಞಯಾ, ಮಮ, ವಿಶೇಷತಃ, ಅನಿಶಂ |

ಅನ್ವಯ— ತವ ಕೀರ್ತಿಃ ಮಮ ಪರಮಾಜ್ಞಯಾ ವಿಶೇಷತಃ, ಅನಿಶಂ ಪ್ರಭಾಕರವಿಭಾ ಕೌಶಿಕಾನ್ ಇವ, ಅಶುಭಾನ್ ಅತಿಮಾತ್ರಂ ಅರ್ತಿಂ ಆನಯೇತ್, ಶುಭಾನ್ ಕಮಲಾಕರಾನ್ ಇವ ಪ್ರಬೋಧಯೇತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ತವ = ನಿನ್ನ

ಕೀರ್ತಿಃ = ಯಶಸ್ಸು

ಮಮ = ನನ್ನ

ಪರಮಾಜ್ಞಯಾ = ಪರಮಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಅಪ್ಪಣೆಯಿಂದ

ವಿಶೇಷತಃ = ಹೆಚ್ಚಾಗಿ

ಅನಿಶಂ = ಯಾವಾಗಲೂ

ಪ್ರಭಾಕರವಿಭಾ = ಸೂರ್ಯನ ಕಾಂತಿಯು

ಕೌಶಿಕಾನ್ ಇವ = ಗೂಬೆಗಳನ್ನು ಎಂಬಂತೆ

ಅಶುಭಾನ್ = ಅಮಂಗಳ ಸ್ವರೂಪರಾದ (ತಮೋಯೋಗ್ಯರನ್ನು) ದುಷ್ಟರನ್ನು

ಅತಿಮಾತ್ರಂ = ಬಹಳವಾಗಿ

ಅರ್ತಿಂ = ವ್ಯಥೆಯನ್ನು

ಆನಯೇತ್ = ಹೊಂದಿಸಲಿ (ಎಂದು ನನ್ನ ಆಜ್ಞೆಯು)

ಶುಭಾನ್ = ಮಂಗಳಸ್ವರೂಪರಾದ (ಮುಕ್ತಿಯೋಗ್ಯರನ್ನು), ಸಾತ್ವಿಕರನ್ನು

ಕಮಲಾಕರಾನ್ ಇವ = ಶಾವರೆ ಹೂವುಗಳ ಸಮೂಹಗಳನ್ನೆಂಬಂತೆ

ಪ್ರಬೋಧಯೇತ್ = ಎಚ್ಚರಗೊಳಿಸಲಿ (ಎಂದು ನನ್ನ ಆಜ್ಞೆಯು) (ಅರಳಿಸಲಿ)

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಸೂರ್ಯನು ಉದಯಿಸಿದ ಕೂಡಲೇ ತನ್ನ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಕಮಲಗಳ ರಾಶಿಗಳನ್ನು ಅರಳಿಸುವನು, ಗೂಬೆಗಳನ್ನು ದುಃಖಗೊಳಿಸುವನು. (ಗೂಬೆಗಳು ಸೂರ್ಯಪ್ರಕಾಶದಲ್ಲಿ ಕುರುಡಾಗಿ ದುಃಖಿಸುತ್ತಾ ಮರೆಯಲ್ಲಿರುತ್ತವೆ). ವಿಧಿನಿಯಮವೇ ಹೀಗಿದೆ. ಎಲೈ ಮಧ್ವನೇ! ನಿನ್ನ ಕೀರ್ತಿಯ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವೂ ಸ್ವತಃ ಹೀಗೆಯೇ ಸಜ್ಜನ ಸಮೂಹಕ್ಕೆ ಆನಂದವನ್ನೂ ದುರ್ಜನರಿಗೆ ದುಃಖವನ್ನೂ ಕೊಡತಕ್ಕದ್ದಾಗಿದೆ. ವಿಶೇಷವಾಗಿ ನನ್ನ ಆಜ್ಞೆಯಿಂದ ನಿನ್ನ ಕೀರ್ತಿಯು ದುಷ್ಟರನ್ನು

ಅತ್ಯಂತ ವ್ಯಥೆಗೊಳಿಸುತ್ತದೆ, ಸಜ್ಜನರಿಗೆ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನವನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿ ಅವರ ಅಂತಃಕರಣವನ್ನು ಅರಳಿಸಿ ಅವರನ್ನು ಜ್ಞಾನಿಗಳನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತದೆ. ಇದು ನನ್ನ ಆತ್ಮೆ. ಅದುದರಿಂದ ನೀನು ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನೋಪದೇಶಕ್ಕಾಗಿ ಭೂಲೋಕಕ್ಕೆ ಹೊರಡು, ಯೋಗ್ಯರನ್ನು ಜ್ಞಾನಿಗಳನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು, ಅಯೋಗ್ಯರು ವ್ಯಥೆ ಪಡಲಿ. ಎರಡೂ ನನ್ನ ಅಪ್ಪಣೆಯಿಂದ ನಡೆಯಲೇಬೇಕಾಗಿದೆ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಅಶುಭಾನ್— ನ ಶುಭಾಃ ಅಶುಭಾಃ, ತಾನ್ ಅಶುಭಾನ್ |

ಪ್ರಭಾಕರವಿಭಾ— ಕರೋತೀತಿ ಕರಃ, ಪ್ರಭಾಯಾಃ ಕರಃ ಪ್ರಭಾಕರಃ, ಪ್ರಭಾಕರಸ್ಸ ವಿಭಾ ಪ್ರಭಾಕರವಿಭಾ |

ಕಮಲಾಕರಾನ್— ಕಮಲಾನಾಂ ಆಕರಾಃ ಕಮಲಾಕರಾಃ, ತಾನ್ ಕಮಲಾಕರಾನ್ |

ಪರಮಾಜ್ಞಯಾ— ಪರಮಾ ಚ ಸಾ ಆಜ್ಞಾ ಚ ಪರಮಾಜ್ಞಾ, ತಯಾ ಪರಮಾಜ್ಞಯಾ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಆನಯೇತ್- ಆಜ್ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ಣೀಷ್ ಪ್ರಾಪಣೇ ಇತಿ ಪ್ರಾಪಣಾರ್ಥಕಾತ್ ನೀಧಾತೋಃ ದ್ವಿಕ್ರಮಕಾತ್ ಪರಸ್ವೈಪದಿನಃ ವಿಧಿಲಿಪ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ವಿಕವಚನೇ "ಆನಯೇತ್" ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಆ-ನಯೇತ್ ನಯೇತಾಂ ನಯೇಯುಃ, ನಯೇ ನಯೇತಂ ನಯೇತ, ನಯೇಯಂ ನಯೇವ ನಯೇಮು ||

ಪ್ರಬೋಧಯತ್- ಪ್ರ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ಬುಧ ಅವಗಮನೇ ಇತಿ ಭೌವಾದಿಕಾತ್ ಅವಗಮನಾರ್ಥಕಾತ್ ಬುಧಧಾತೋಃ ಪರಸ್ವೈಪದಿನಃ (249) ಬುಧ ಅವಗಮೇ ಇತಿ ಧೈವಾದಿಕಾತ್ ಅವಗಮಾರ್ಥಕಾತ್ ಬುಧಧಾತೋಃ ಆತ್ಮನೇಪದಿನೋ ವಾ (424) ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಕರ್ತರಿ ಣಿಜಂತಾತ್ ಪರಸ್ವೈಪದಿನಃ ವಿಧಿಲಿಪ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ವಿಕವಚನೇ "ಪ್ರಬೋಧಯೇತ್" ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಪ್ರ-ಬೋಧಯೇತ್	ಬೋಧಯೇತಾಂ	ಬೋಧಯೇಯುಃ,
ಬೋಧಯೇಃ	ಬೋಧಯೇತಂ	ಬೋಧಯೇತ,
ಬೋಧಯೇಯಂ	ಬೋಧಯೇವ	ಬೋಧಯೇಮು

'ಬುಧ ಅವಗಮೇ' ಎಂಬ ಧಾತುವು ಅಣಿಜಂತದಲ್ಲಿ ಬುಧ್ಯತೇ ಬುಧ್ಯೇತೇ ಇತ್ಯಾದಿ ರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಣಿಜಂತಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ 'ಬುಧ ಯುಧನಶಜನೇಜ್ ಪೃದ್ರುಸ್ತುಭ್ಯೋ ಕೇಃ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಪರಸ್ವೈ-ಪದವೇ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಯೋಗ— ತವ ಕೀರ್ತಿಃ ಅಶುಭಾನ್ ಆರ್ತಿಂ ಆನಯೇತ್ (ದ್ವಿಕ್ರಮಕ ಕರ್ತರಿ ಪ್ರಯೋಗ) | ತವ ಕೀರ್ತ್ಯಾ ಅಶುಭಾನ್ ಆರ್ತಿಃ ಆನೀಯೇತ (ಕರ್ಮಣಿ) | ತವ ಕೀರ್ತಿಃ ಶುಭಾನ್ ಪ್ರಬೋಧಯೇತ್ (ಕರ್ತರಿ) | ತವ ಕೀರ್ತ್ಯಾ ಶುಭಾಃ ಪ್ರಬೋಧೇರನ (ಕರ್ಮಣಿ) |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಲೋಕಗಳ ಹಿತಕ್ಕಾಗಿ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ನಾರಾಯಣಮುನಿಗಳ ಮಾತನ್ನು ಕೇಳಿದಕಿನ್ನುತ್ತಾರೆ.

ಇತಿ ಸಾ ಮಹೀಧರಮುಖಾದ್ ವಿನಿಃಸೃತಾ

ಜಗತಾಂ ಸುಖಾಯ ವಿಶದಾ ಸರಸ್ವತೀ |

ದ್ವಿಜರಾಜಗೋವಿಷಯತಾತಿಪೂರಿತಂ

ಪ್ರವಿವೇಶ ಮಧ್ವಪ್ರಭುಬುದ್ಧಿವಾರಿಧಿಮ್

|| 52 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಇತಿ, ಸಾ, ಮಹೀಧರಮುಖಾತ್, ವಿನಿಶ್ಯತಾ, ಜಗತಾಂ, ಸುಖಾಯ, ವಿಶದಾ, ಸರಸ್ವತೀ, ದ್ವಿಜ-
ರಾಜಗೋವಿಷಯತಾತಿಪೂರಿತಂ, ಪ್ರವೀಣಶ, ಮಧ್ಯಪೃಥುಬುದ್ಧಿವಾರಿಧಿಮ್ ||

ಅನ್ವಯ— ಜಗತಾಂ ಸುಖಾಯ ಇತಿ ಮಹೇಧರಮುಖಾತ್ ವಿನಿಶ್ಯತಾ ವಿಶದಾ ಸರಸ್ವತೀ ದ್ವಿಜರಾಜ-
ಗೋವಿಷಯತಾತಿ ಪೂರಿತಂ ಮಧ್ಯಪೃಥುಬುದ್ಧಿವಾರಿಧಿಂ ಪ್ರವೀಣಶ ||

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಜಗತಾಂ ಸುಖಾಯ = ಲೋಕಗಳ ಹಿತಕ್ಕಾಗಿ

ಇತಿ = ಈ ರೀತಿ

ಮಹೀಧರ = ಭೂಮಿಧಾರಕನಾದ ನಾರಾಯಣನ, ಪರ್ವತದ

ಮುಖಾತ್ = ಬಾಯಿಂದ (ಗುಹೆಯಿಂದ)

ವಿನಿಶ್ಯತಾ = ಹೊರಟ

ವಿಶದಾ = ಸ್ವಚ್ಛವಾದ (ಮಂಗಳಕರವಾದ)

ಸಾ ಸರಸ್ವತೀ = ಆ ಮಾತು (ಆ ನದಿಯು)

ದ್ವಿಜರಾಜ = ಶ್ರೀ ವ್ಯಾಸರ, ಚಂದ್ರನ

ಗೋ = ಮಾತಿನ, ಕಿರಣಗಳ

ವಿಷಯತಾ = ಗೋಚರತೆಯಿಂದ

ಅತಿಪೂರಿತಂ = ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ ತುಂಬಿದ

ಮಧ್ಯ = ಶ್ರೀ ಮಧ್ಯರ

ಪೃಥು = ವಿಶಾಲವಾದ

ಬುದ್ಧಿವಾರಿಧಿಂ = ಜ್ಞಾನಸಮುದ್ರವನ್ನು

ಪ್ರವೀಣಶ = ಪ್ರವೇಶಿಸಿತು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಪರ್ವತದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ನಿರ್ಮಲವಾದ ನದಿಯು ಚಂದ್ರಕಿರಣಗಳ ಸಂಪರ್ಕದಿಂದ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ
ಹೊಂದಿ ಸಮುದ್ರವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತದೆ. ಅದರಂತೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಶ್ರೀನಾರಾಯಣಮುನಿಯ ಮುಖದಿಂದ ಹೊರಟ
ಪರಿಶುದ್ಧವಾದ ವಚನವು ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸದೇವರ ಆಜ್ಞೆಯಿಂದ ಮೊದಲೇ ತುಂಬಿದ್ದ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ವಿಶಾಲವಾದ
ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿತು. ವ್ಯಾಸರ ಉಪದೇಶ ಮತ್ತು ನಾರಾಯಣಮುನಿಗಳ ಆದೇಶ (ಆಪ್ತಕೆ) ವಚನಗಳಿಂದ
ಸಜ್ಜನರಿಗೆ ಜ್ಞಾನಮಾರ್ಗವನ್ನು ತೋರಿಸಬೇಕೆಂಬ ಬುದ್ಧಿಯು ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಉಂಟಾಯಿತು ಎಂದು ಭಾವ (ಶ್ರೀ
ವ್ಯಾಸರು ಮೊದಲೇ ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಆಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಉಪದೇಶಿಸಿದ್ದರು).

ವಿಗ್ರಹ—

ಮಹೀಧರಮುಖಾತ್— ಮಹೀಂ ಧರತೀತಿ ಮಹೀಧರಃ, ಮಹೀಧರಸ್ಯ ಮುಖಂ ಮಹೀಧರಮುಖಂ,
ತಸ್ಮಾತ್ ಮಹೀಧರಮುಖಾತ್ |

ದ್ವಿಜರಾಜಗೋವಿಷಯತಾತಿಪೂರಿತಂ— ದ್ವಿಜಾನಾಂ ರಾಜಾ ದ್ವಿಜರಾಜಃ, ದ್ವಿಜರಾಜಸ್ಯ ಗಾವಃ ದ್ವಿಜರಾಜ-
ಗಾವಃ, ತೇಷಾಂ ವಿಷಯಾಃ ದ್ವಿಜರಾಜಗೋವಿಷಯಾಃ, ತೇಷಾಂ ಭಾವಃ ದ್ವಿಜರಾಜಗೋವಿಷಯತಾ,
ವಿಷಯತಯಾ ಪೂರಿತಃ ದ್ವಿಜರಾಜಃ ಗೋವಿಷಯತಾತಿಪೂರಿತಃ, ತಂ ದ್ವಿಜರಾಜಗೋವಿಷಯತಾತಿ-
ಪೂರಿತಂ |

ಮಧ್ವಪ್ರಭುಬುದ್ಧಿವಾರಿಧಿ— ಪೃಥ್ವಿ ಚ ಸಾ ಬುದ್ಧಿಶ್ಚ ಪ್ರಭುಬುದ್ಧಿಃ, ಮಧ್ವಶ್ಚ ಪ್ರಭುಬುದ್ಧಿಃ ಮಧ್ವ-
ಪ್ರಭುಬುದ್ಧಿಃ, ಪ್ರಭುಬುದ್ಧಿರೇವ ವಾರಿಧಿಃ ಮಧ್ವಪ್ರಭುಬುದ್ಧಿವಾರಿಧಿಃ, ತಂ ಮಧ್ವಪ್ರಭುಬುದ್ಧಿ-
ವಾರಿಧಿಂ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಪ್ರ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ವಿಶ ಪ್ರವೇಶನೇ ಇತಿ ಧಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಕರ್ತರಿ
ಪರಸ್ಥಪದಿನಃ ಲಿಟ್ ಲಕಾರಸ್ಯ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನೇ ಪ್ರ-ವಿವೇಶ ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ಪ್ರ-ವಿವೇಶ	ವಿವಿಶತುಃ	ವಿವಿಶತಃ
ವಿವಿಶಿಥ	ವಿವಿಶಥುಃ	ವಿವಿಶ
ವಿವೇಶ ವಿವಶ	ವಿವಿಶಿವ	ವಿವಿಶಿಮು ॥

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ವ್ಯಾಸನಾರಾಯಣರ ಮಾತನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ಅವರಿಬ್ಬರನ್ನು ನಮಸ್ಕರಿಸಿದರನ್ನುತ್ತಾರೆ.

ಮತಮಿತ್ಯವೇತ್ಯ ಮಹಿತಂ ಮಹತೋ-

ರಭಿಧಾಯ ಬಾಧಮಿತಿ ಧೀರಮತಿಃ ।

ಅನಯೋರ್ನಿಯೋಗಮಧಿರೋಪಿತವಾನ್

ಸ್ಥಿರಸ್ಯ ನನ್ಯಸುವಹಂ ಪ್ರಣಮನ್

॥ 53 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಮತಂ, ಇತಿ, ಅವೇತ್ಯ, ಮಹಿತಂ, ಮಹತೋಃ, ಅಭಿಧಾಯ, ಬಾಧಮ್, ಇತಿ, ಧೀರಮತಿಃ,
ಅನಯೋಃ, ನಿಯೋಗಂ, ಅಧಿರೋಪಿತವಾನ್, ಸ್ಥಿರಸಿ, ಅನನ್ಯಸುವಹಂ, ಪ್ರಣಮನ್ ।

ಅನ್ವಯ— ಧೀರಮತಿಃ, ಮಹತೋಃ ಮಹಿತಂ ಮತಂ ಇತಿ ಅವೇತ್ಯ ಪ್ರಣಮನ್ ಬಾಧಂ ಇತಿ ಅಭಿಧಾಯ ಅನನ್ಯ
ಸುವಹಂ, ಅನಯೋಃ, ನಿಯೋಗಂ ಸ್ಥಿರಸಿ ಅಧಿರೋಪಿತವಾನ್ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಧೀರಮತಿಃ = ದೃಢವಾದ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ ಶ್ರೀ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು

ಮಹತೋಃ = ಪೂಜ್ಯರಾದ ಶ್ರೀ ವ್ಯಾಸನಾರಾಯಣರ

ಮಹಿತಂ ಮತಂ = ಮಾನ್ಯವಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು

ಇತಿ ಅವೇತ್ಯ = ಈ ರೀತಿ ತಿಳಿದು

ಪ್ರಣಮನ್ = ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡುವವರಾಗಿ

ಬಾಧಂ ಇತಿ = ಹಾಗೆಯೇ ಆಗಲೆಂದು

ಅಭಿಧಾಯ = ಹೇಳಿ

ಅನನ್ಯಸುವಹಂ = ಅವರ ಹೊರತು ಬೇರೊಬ್ಬರಿಂದ ನಿರ್ವಹಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದ

ಅನಯೋಃ = ಈ ವ್ಯಾಸನಾರಾಯಣರ

ನಿಯೋಗಂ = ಆಪ್ತಕೆಯನ್ನೂ

ಸ್ಥಿರಸಿ = ತನ್ನ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ

ಅಧಿರೋಪಿತವಾನ್ = ಧರಿಸಿಕೊಂಡರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ತಾನು ಭರತಖಂಡಕ್ಕೆ ಹಿಂತಿರುಗಿ ಸಜ್ಜನರಿಗೆ ಜ್ಞಾನಮಾರ್ಗವನ್ನು ತೋರಿಸಬೇಕೆಂಬುದೇ ಮಹಾತ್ಮರಾದ ಶ್ರೀ ವ್ಯಾಸನಾರಾಯಣರಿಗೆ ಸಂಮತವಾದ ವಿಷಯವೆಂದು ಸ್ಥಿರಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ತಿಳಿದರು. ಅವರಿಬ್ಬರನ್ನೂ ನಮಸ್ಕರಿಸಿದರು. 'ತಮ್ಮ ಅಪ್ಪಣೆಯೊಂಶ ನಡೆಯುವೆನು' ಎಂದು ವಿಜ್ಞಾಪಿಸಿ ಇನ್ನೊಬ್ಬರಿಗೆ ನಿರ್ವಹಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದ ಅವರ ಅಪ್ಪಣೆಯನ್ನು ಶಿರಸಾ ವಹಿಸಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಧೀರಮತಿಃ— ಧೀರಾ ಮತಿಃ ಯಸ್ಮಿನ್ ಸಃ ಧೀರಮತಿಃ |

ಸ್ವಶಿರಸಿ— ಸ್ವಸ್ಥಶಿರಃ ಸ್ವಶಿರಃ ತಸ್ಮಿನ್ ಸ್ವಶಿರಸಿ |

ಅನನ್ಯಸುವಹಂ— ಅನ್ಯೇನ ಸುಬೇನ ವೋಡುಂ ಶಕ್ಯಂ ನ ಭವತೀತಿ ಅನನ್ಯಸುವಹಂ, ತತ್ ಅನನ್ಯ-ಸುವಹಮ್ |

ಪ್ರಣಮನ್— ಪ್ರಮತೀತಿ ಪ್ರಣಮನ್ |

ಪ್ರಯೋಗ— 'ಪ್ರಮಿತಾಕ್ಷರಾ ಸಜಸಸ್ಯಃ ಕಥಿತಾ' ಎಂಬ ಲಕ್ಷಣದಂತೆ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಿತಾಕ್ಷರಾ ವೃತ್ತ.

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ವೇದವ್ಯಾಸರು, ನಾರಾಯಣಮುನಿಗಳು ಹಾಗೂ ಆಚಾರ್ಯಮಧ್ವರು ಒದರಿಕಾಶ್ರಮದಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಕಂಡರು ಎಂಬುದನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಆಮ್ನಾಯಾಸ್ತ್ರಯ ಇವ ತತ್ತ್ವಬೋಧಕಾಸ್ತೇ

ಪಾಪಘ್ನಾಸ್ತ್ರಯ ಇವ ಪಾವಕಾಃ ಪ್ರಜಾನಾಮ್ |

ಲೋಕಾ ವಾ ಸಕಲಭೃತಸ್ತಯೋಽತ್ರ ರೇಜುಃ

ಸಾನಂದಾ ಮುನಿಸುತಧರ್ಮಸೂನುಮಧ್ವಾಃ || 54 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಆಮ್ನಾಯಾಃ, ತ್ರಯಃ, ಇವ, ತತ್ತ್ವಬೋಧಕಾಃ, ತೇ, ಪಾಪಘ್ನಾಃ, ತ್ರಯಃ, ಇವ, ಪಾವಕಾಃ, ಪ್ರಜಾನಾಂ, ಲೋಕಾಃ, ವಾ, ಸಕಲಭೃತಃ, ತ್ರಯಃ, ಆತ್ರ, ರೇಜುಃ, ಸಾನಂದಾಃ, ಮುನಿಸುತಧರ್ಮ-ಸೂನುಮಧ್ವಾಃ |

ಅನ್ವಯ— ತ್ರಯಃ ಆಮ್ನಾಯಾಃ ಇವ ತತ್ತ್ವಬೋಧಕಾಃ, ತ್ರಯಃ ಪಾವಕಾಃ ಇವ ಪ್ರಜಾನಾಂ ಪಾಪಘ್ನಾಃ, ತ್ರಯಃ ಲೋಕಾಃ ವಾ ಸಕಲಭೃತಃ, ಸಾನಂದಾಃ, ತೇ ಮುನಿಸುತಧರ್ಮಸೂನುಮಧ್ವಾಃ ಆತ್ರ ರೇಜುಃ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ತ್ರಯಃ ಆಮ್ನಾಯಾಃ ಇವ = ಮೂರಾದ ಋಷಿ, ಯಜುಸ್, ಸಾಮ ಎಂಬ ವೇದಗಳಂತೆ

ತತ್ತ್ವಬೋಧಕಾಃ = ಜೀವರಿಗೆ ತತ್ವೋಪದೇಶಕರಾದ

ತ್ರಯಃ ಪಾವಕಾಃ ಇವ = ಮೂರಾದ ದಕ್ಷಿಣಾಗ್ನಿ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯ ಆಹವನೀಯಎಂಬ ಆಗ್ನಿಗಳಂತೆ

ಪ್ರಜಾನಾಂ ಪಾಪಘ್ನಾಃ = ಜನರ ಪಾಪಪರಿಹಾರಕರಾದ

ತ್ರಯಃ ಲೋಕಾಃ ವಾ = ಮೂರಾದ ಭೂಲೋಕ, ಭುವಲೋಕ, ಸುವಲೋಕಗಳಂತೆ

ಸಕಲಭೃತಃ = ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಧರಿಸಿದ

ಸಾನಂದಾಃ = ಅನಂದಪೂರ್ಣರಾದ

ತೇ ಮುನಿಸುತಧರ್ಮಸೂನುಮಧ್ವಾಃ = ಆ ಪರಾಶರ ಮುನಿಪುತ್ರರಾದ ಶ್ರೀ ವ್ಯಾಸರು, ಯಮಧರ್ಮನ ಮಗನಾದ ಶ್ರೀನಾರಾಯಣನು, ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು

ಅತ್ರ ರೇಜುಃ = ಈ ಬದರಿಕಾಶ್ರಮದಲ್ಲಿ ವಿರಾಜಿಸಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಋಗ್ವೇದ, ಯಜುರ್ವೇದ, ಸಾಮವೇದಗಳೆಂಬ ಮೂರು ವೇದಗಳಂತೆ ತತ್ತ್ವಭೋಧಕರೂ, ದಕ್ಷಿಣಾನ್ನಿ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯ ಆಹವನೀಯ ಎಂಬ ಮೂರು ಅಗ್ನಿಗಳಂತೆ ದರ್ಶನಾದಿಗಳಿಂದ ಜೀವರ ಪಾಪವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸ- ತಕ್ಕವರೂ, ಭೂಲೋಕ, ಭುವಲೋಕ, ಸುವಲೋಕಗಳಂತೆ ಸಕಲವನ್ನೂ ಪೋಷಿಸತಕ್ಕವರೂ ಆದ ಶ್ರೀ ವೇದವ್ಯಾಸ- ದೇವರು, ಶ್ರೀ ನಾರಾಯಣದೇವರು, ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಈ ಮೂವರು ಮಹಾತ್ಮರೂ ಕೂಡ ಶ್ರೀ ನಾರಾಯಣ- ದೇವರ ಮಹಾಬದರಿಕಾಶ್ರಮದಲ್ಲಿ ಆನಂದದಿಂದ ವಿರಾಜಮಾನರಾಗಿದ್ದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಆಮ್ನಾಯಾಃ— ಆ ಸಮಂತಾತ್ ಮ್ನಾಯಂತೇತಿ ಆಮ್ನಾಯಾಃ |

ತತ್ತ್ವಭೋಧಕಾಃ— ತತ್ವಾನ್ ಬೋಧಯಂತೀತಿ ತತ್ತ್ವಭೋಧಕಾಃ |

ಪಾಪಘ್ನಾಃ— ಪಾಪಾನ್ ಘ್ನಂತೀತಿ ಪಾಪಘ್ನಾಃ |

ಸಕಲವೃತಃ— ಸಕಲಾನ್ ಭವಂತೀತಿ ಸಕಲವೃತಃ |

ಸಾನಂದಾಃ— ಆನಂದೇನ ಸಹಿತಾಃ ಸಾನಂದಾಃ |

ಮುನಿಸುತಧರ್ಮಸೂನುಮಧ್ವಾಃ— ಮುನೇಃ ಸುತಃ ಮುನಿಸುತಃ, ಧರ್ಮಸ್ಯ ಸೂನುಃ ಧರ್ಮಸೂನುಃ, ಮಧು ವಃ ಯಸ್ಮಿನ್ ಸಃ ಮಧ್ವಃ (ಪರಿಶಿಷ್ಟಾನ್ನಮುಚ್ಯತೇ ವಚನಾತ್ ಇತಿ) ಮುನಿಸುತಶ್ಚ ಧರ್ಮ ಸೂನುಶ್ಚ ಮಧ್ವಶ್ಚ ಮುನಿಸುತಧರ್ಮಸೂನುಮಧ್ವಾಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ರಾಜ್ಯ ದೀಪ್ತೌ ಇತಿ ಧಾತೋಃ ಅಕರ್ಮಕಾತ್ ಕರ್ತರಿ ಆತ್ಮನೇಪದಿನಃ ಲಿಟ್ ಲಕಾರಸ್ಯ ಪ್ರಥಮ- ಪುರುಷೇ ಬಹುವಚನೇ ರೇಜುಃ ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ರರಾಜ

ರೇಜತುಃ

ರೇಜುಃ

ರೇಜಥ

ರೇಜಥುಃ

ರೇಜ

ರರಾಜ, ರರಜ

ರೇಜವ

ರೇಜಮ ||

ವೃತ್ತ— 'ಮೌ ಜೈ ಗೃಹ್ಯದಶಯತಿ ಪ್ರಹರ್ಷಿಣೀಯ' ಎಂಬ ಲಕ್ಷಣದಂತೆ ಮ, ನ, ಜ, ರ ಗಣಗಳು ಒಂದು ಗುರು, ಒಂದು ಪಾದಕ್ಕೆ 12 ಅಕ್ಷರಗಳ ಪ್ರಹರ್ಷಿಣೀ ವೃತ್ತವು.

ಇತಿ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ ಶ್ರೀಸುಮಧ್ವವಿಜಯೇ ಆನಂದಾಂಕೇ

ಅಪ್ಪಮಃ ಸರ್ಗಃ ಸಮಾಪ್ತಃ ||

★ ★ ★

ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತಃ

ಶ್ರೀಸುಮಧ್ಯವಿಜಯಃ

ನವಮಃ ಸರ್ಗಃ

ಒಂಭತ್ತನೆಯ ಸರ್ಗದ ಕಥಾಸಾರ

ಅನಂತರ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನ ಆಜ್ಞೆಯಂತೆ ಶ್ರೀ ವೇದವ್ಯಾಸರೊಡನೆ ಅವರ ಅಶ್ವಮುಕ್ತ ಮರಳಿ ಬಂದರು. ಸರ್ವಜ್ಞರಾದಾಗ್ಯೂ ಅಲ್ಲಿ ಅವರಿಂದ ಕೇಳಬೇಕಾದ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಕೇಳಿ ತಿಳಿದುಕೊಂಡರು. ಅಲ್ಲಿಂದ ಶ್ರೀವ್ಯಾಸರನ್ನೇ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಧ್ಯಾನಿಸುತ್ತಾ ಚಿಕ್ಕ ಬದರಿಗೆ ಬಂದು ಅಲ್ಲಿ ಅನಂತಮಠದಲ್ಲಿದ್ದ ತನ್ನ ಶಿಷ್ಯರಿಗೆ ದರ್ಶನ-ವನ್ನಿತ್ತು ಸಂತೋಷಪಡಿಸಿದರು. ಅಲ್ಲಿಂದ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು ಬೇಗನೆ ಹೊರಡಬೇಕೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿದಾಗ ಅಲ್ಲಿಯೇ ಸುತ್ತಮುತ್ತಲಿರುವ ಅಗ್ನಿಶರ್ಮ ಮುಂತಾದ ಐದಾರು ಮಂದಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಅವರಿಗೆ ಒಂದೇ ದಿನ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಭಿಕ್ಷೆಯನ್ನು ತಂದೊಪ್ಪಿಸಿದರು. ಆಚಾರ್ಯರು ಅದೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ತಾನು ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಪಂಚವನ್ನೇ ನುಂಗುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳವಾಯುವು ಎಂದು ಭಕ್ತರಿಗೆ ಸೂಚಿಸಿದರು. ಬದರಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಆಚಾರ್ಯರು ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳ ಹಿಂದಿನ ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದು ಭಾಷ್ಯಗಳನ್ನು ಖಂಡಿಸಿದರು. ಆ ಭಾಷ್ಯಗಳು :-

(1) ಭಾರತೀ ವಿಜಯ (2) ಸಚ್ಚಿದಾನಂದ (3) ಬ್ರಹ್ಮಘೋಷ (4) ಶತಾನಂದ (5) ಉದ್ವರ್ತ (6) ವಿಜಯ (7) ರುದ್ರಭಟ್ಟ (8) ವಾಮನ (9) ಯಾದವ ಪ್ರಕಾಶ (10) ರಾಮಾನುಜ (11) ಭಕ್ತಪಂಚಕ (12) ದ್ರವಿಡ (13) ಬ್ರಹ್ಮದತ್ತ (14) ಭಾಸ್ಕರ (15) ಪಿರಾಚ (16) ವೈತ್ತಿಕಾರ (17) ವಿಜಯಭಟ್ಟ (18) ವಿಷ್ಣುಕ್ರಾಂತ (19) ವಾದೀಂದ್ರ (20) ಮಾಧವದಾಸ (21) ಶಂಕರ ಎಂಬುವವರ ಭಾಷ್ಯಗಳನ್ನು ಖಂಡಿಸಿ, ಪರಮಪವಿತ್ರವಾದ ನಿರ್ದೋಷವಾದ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ರಚಿಸಿದರು. ಪರಮಪವಿತ್ರವಾದ ಆ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಆಚಾರ್ಯರ ಪ್ರಿಯಶಿಷ್ಯರಾದ ಸತ್ಯತೀರ್ಥರು ಬರೆದರು.

ಬಳಿಕ ಶ್ರೀಮದ್ವರು ಅಲ್ಲಿಂದ ಹೊರಟು ಗೋದಾವರೀ ತೀರಕ್ಕೆ ಬಂದರು. ಅಲ್ಲಿ ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಮಂದಿ ಪಂಡಿತರು ಅವರ ಪರೀಕ್ಷೆಗಾಗಿ ಕೆಲವು ವೇದ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿದರು. ಆಚಾರ್ಯರು ಆ ವೇದ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಶುದ್ಧಸ್ವರದಿಂದ ಪಠಿಸಿ ಅವುಗಳ ಗಹನವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಹೇಳಿದರು. ಅಲ್ಲಿಯೇ ಭಾಟ್ಟ ಪ್ರಾಭಾಕರ, ವೈಶೇಷಿಕ, ನೈಯಾಯಿಕ, ಬೌದ್ಧ, ಚಾರ್ವಾಕ ಸಿದ್ಧಾಂತಗಳನ್ನು ಖಂಡಿಸಿದರು. ಆ ಪಂಡಿತರೆಲ್ಲ ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ಸರ್ವಜ್ಞರೆಂದು ಹೊಗಳಿದರು. ಆ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಅತಿ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಪಂಡಿತರೆಂದು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಸಮ್ಮತರಾದ ಶೋಭನಭಟ್ಟರು ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ವಂದಿಸಿ ಅವರಿಂದ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಶ್ರವಣ ಮಾಡಿದರು. ಈ ಶೋಭನಭಟ್ಟರೇ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ಸಂನ್ಯಾಸವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಶ್ರೀ ಪದ್ಮನಾಭತೀರ್ಥರೆಂಬ ಹೆಸರಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದರು. ಅವರು ವಾದಿಗಳನ್ನು ಆಚಾರ್ಯರ ಭಾಷ್ಯದ ಯುಕ್ತಿಗಳಿಂದ ಸೋಲಿಸಿ ಅವರನ್ನು ಕುರಿತು ಈ ರೀತಿ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದರು.

“ಸುಣ್ಣವನ್ನು ಸಿದ್ಧಗೊಳಿಸುವ ಒಬ್ಬ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಒಂದು ಅಮೂಲ್ಯವಾದ ಬಲಮುರಿ ಶಂಬಿವು ಸಿಕ್ಕಿತು. ಅವನು ಅದನ್ನು ಬೆಂಕಿಯಲ್ಲಿರಿಸಿ ಸುಟ್ಟು ಪ್ರಡಿಮಾಡುವ ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡಿದನು. ಆದರೆ ಅದು ಪ್ರಡಿಯಾಗಲಿಲ್ಲ. ಆಗ ಅವನು ಈ ಶಂಬಿದಿಂದ ಸುಣ್ಣ ಮಾಡಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಇದು ವ್ಯರ್ಥ ಎಂದು ಅದನ್ನು ದೂರಕ್ಕೆ ಎಸೆದನು. ಅದೃಷ್ಟವಿಲ್ಲದವರಿಗೆ ಹೀಗೆ ಅಮೂಲ್ಯ ವಸ್ತುವಿನ ಪ್ರಯೋಜನವು ಸಿಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅನಂತರ ಸಂಪತ್ತೆದುವಾದ ಆ ಅಮೂಲ್ಯ ಶಂಬಿದಿಂದ ಆಗುವ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಆರಿತ ಮತ್ತೊಬ್ಬನು ಆ ಶಂಬಿವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಮಾರಿ ಅಪಾರವಾದ ಧನವನ್ನು ಗಳಿಸಿದನು. ಈ ಮಧ್ಯಮ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ತತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಹಣವು ಮಾತ್ರ ಪ್ರಯೋಜನವಾಯಿತು. ಆ ಶಂಬಿವನ್ನು ಕೊಂಡು-ಕೊಂಡ ರಾಜನು ಅತಿಶಯವಾದ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಅದನ್ನು ಪೂಜಿಸಿ ಅಮಿತವಾದ ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ಪಡೆದನು. ಹೀಗೆಯ ಶ್ರೀ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ರಚಿಸಿದ ಶಾಸ್ತ್ರವು ಅವರವರ ಯೋಗ್ಯತಾನುಸಾರವಾಗಿ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಈ ಶಾಸ್ತ್ರವು ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾಗಿದೆ. ಇದರ ಸಂಪೂರ್ಣ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಚತುರ್ಮುಖನೊಬ್ಬನೇ ಪಡೆಯಲು ಸಮರ್ಥನು.”

ಗೋದಾವರೀ ತೀರದ ಸಂಚಾರಾನಂತರದಲ್ಲಿ ಆಚಾರ್ಯರು ಆಲ್ಪಿಂದ ಉಡುಪಿಗೆ ಹೋಗುತ್ತಾ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಸಜ್ಜನರಿಗೆ ತತ್ವಜ್ಞಾನೋಪದೇಶ ಮಾಡಿದರು. ಉಡುಪಿಗೆ ಬಂದು ಅನಂತೇಶ್ವರನನ್ನು ವಂದಿಸಿ, ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷಕರಿಗೂ ನಮಿಸಿ ಅವರಿಗೆ ಸಂತೋಷವನ್ನುಂಟು ಮಾಡಿದರು. ಆಚಾರ್ಯರು ಹಿಂದೆಯೇ ಕಳುಹಿಸಿದ್ದ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ವಿಮರ್ಶಿಸಿ ಅನಂದಪಟ್ಟಿದ್ದ ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಯತಿಗಳು ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ಕಂಡು ಮತ್ತಷ್ಟು ಅನಂದಪಟ್ಟರು. ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷಕರಿಗೆ ಆಚಾರ್ಯರು ತಾನು ರಚಿಸಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯದ ಗುಣಗಳನ್ನು ಬಣ್ಣಿಸಿದರು. ಅಚ್ಯುತ ಪ್ರೇಕ್ಷಕರು ಸಾತ್ವಿಕರಾದರೂ ಕಾಲಬಲದಿಂದ ದುರ್ಮತ ಸಂಸ್ಕಾರದಿಂದ ಈ ಸತ್ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ ಪ್ರೀತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸಲಿಲ್ಲ. ಆಗ ಶ್ರೀ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರ ಅಂತಃಕರಣದಲ್ಲಿ ಸೇರಿದ್ದ ಕಲಿಯನ್ನು ತಮ್ಮ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಓಡಿಸಿ ಒಳ್ಳೆಯ ಯುಕ್ತಿಗಳಿಂದ ತಮ್ಮ ಭಾಷ್ಯದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸಿದರು. ಆಗ ಅಚ್ಯುತ ಪ್ರೇಕ್ಷಕರಿಗೆ ಆಚಾರ್ಯರ ಸಿದ್ಧಾಂತವೇ ಅತ್ಯುತ್ತಮವೆಂದು ಮನವರಿಕೆಯಾಯಿತು. ಅವರೂ ಸ್ವತಃ ಪರಿಶೀಲಿಸಿ ಹರಿಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸಿ ತಿಳಿದು ಅನಂದಿಸಿದರು. ಅವರೂ, ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಯತಿಗಳೂ ಆಚಾರ್ಯರ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಹಗಲಿರುಳು ಜನರಿಗೆ ಬೋಧಿಸಲಾರಂಭಿಸಿದರು. ಆಚಾರ್ಯರು ತಮ್ಮ ಸುದರ್ಶನವನ್ನು (ಉತ್ತಮ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು) ಸಜ್ಜನರಿಗೆ ಬೋಧಿಸಿ ಅವರಿಗೆ ಸುದರ್ಶನ ಮುದ್ರಾ ಧಾರಣೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ ಉದ್ಧಾರ ಮಾಡಿದರು.

ಹೀಗಿರಲು ಒಂದು ದಿನ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಸಜ್ಜನರ ಮೇಲಿನ ಕರುಣೆಯಿಂದ ಸಜ್ಜನರ ಸಿದ್ಧಿಮಾರ್ಗಕ್ಕೆ ಬರುವ ವಿಘ್ನನಿವಾರಣೆಗಾಗಿ, ಅವರ ಉದ್ಧಾರಕ್ಕಾಗಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಉಡುಪಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿಸಲು ಆಲೋಚಿಸಿದರು. ಅವರ ಸಂಕಲ್ಪಾನುಸಾರ ಒದಗಿ ಬಂದ ಪ್ರತಿಮೆಯನ್ನು ಅವರು ಮೂರು ನಾಲ್ಕು ಮಂದಿ ಶಿಷ್ಯರಿಂದ ತೊಳೆಯಿಸಿ ಜಲಾಧಿವಾಸ ಮಾಡಿದರು. ಅನಂತರ ಮೂವತ್ತು ಮಂದಿ ಸಮರ್ಥರಾದ ಶಿಷ್ಯರನ್ನು ಆ ಪ್ರತಿಮೆಯನ್ನು ಎತ್ತಿ ತರುವಂತೆ ಹೇಳಿದರು. ಅವರಿಂದ ಸಾಧ್ಯವಾಗದಿರಲು ತಾವೊಬ್ಬರೇ ಅನಾಯಾಸವಾಗಿ ಮಗುವನ್ನು ಎತ್ತಿ ತರುವಂತೆ ಬಾಲಗೋಪಾಲ ಕೃಷ್ಣನನ್ನು ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ತಂದು ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾಗಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆ ಮಾಡಿ ಪೂಜಿಸಿದರು. ಆಲ್ಪದ್ದ ಮರಡುತ್ತಾಯನೊಬ್ಬನು ತಾನೇ ಯಾಗಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಲು ಸಮರ್ಥನೆಂದು ಅಹಂಕಾರಗೊಂಡಿದ್ದನು. ಆಚಾರ್ಯರು ಅವನನ್ನು ಖಂಡಿಸಿ ತಮ್ಮ ಉಪಾಧ್ಯಾಯರ ಮಗನಾದ ವಾಸುದೇವನಿಂದ ಯಾಗ ಮಾಡಿಸಿದರು. ಆದರಲ್ಲಿ ಆಚಾರ್ಯರ (ಪೂರ್ವಾಶ್ರಮದ) ತಮ್ಮನೇ, ಹೋತೃ ಎಂಬ ಋತ್ವಿಜನ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಿದನು. ಹೀಗೆ ತಾವು ಯಾಗವನ್ನು ಮಾಡಿಸಿ ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಿಗಳು ಶಾಸ್ತ್ರದ ಶ್ರವಣಮನನ ನಿಧಿಧ್ಯಾಸನಗಳನ್ನು ಮಾಡುವಂತೆ ಸ್ವರ್ಗಾದಿ ಫಲಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದೆ ಶ್ರುತಿಸ್ವೈತಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಯಾಗಾದಿ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದೂ ಮೋಕ್ಷ ಸಾಧನ, ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅನಂದಾನುಭವದ ಅತಿಶಯಕ್ಕೆ ಸಾಧಕ, ಹರಿಪ್ರೀತಿಗೆ ಕಾರಣ ಎಂದು ತಿಳಿಸಿಕೊಟ್ಟರು. ಅನಂತರ ಹಿಂದಿನಂತೆಯೇ ವ್ಯಾಸರನ್ನು ಕಂಡು ತಾವು ಮಾಡಿದ ಸೇವೆಯನ್ನು ಅವರಿಗೆ ಸಮರ್ಪಿಸಿದರು. ನಾರಾಯಣರೂಪಿಯಾದ ಆ ವ್ಯಾಸರು ಶ್ರೀಮಧ್ವರಿಗೆ ಹಿಂದೆ ಆಂಜನೇಯ ರೂಪದಲ್ಲಿದ್ದಾಗ

ಅವರ ಸೇವೆಗೆ ಸಂತುಷ್ಟರಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಾಧಿಪತ್ಯವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದರು. ಈಗ ಅದಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚಾದ ಯಾವ ವಸ್ತುವೂ ಕೊಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದುದು ಇಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಹಿಂದೆ ಕೊಟ್ಟಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮ ಪದವಿ ಮತ್ತು ಲೋಕಾಧಿಪತ್ಯವನ್ನೇ ವೃದ್ಧಿಗೊಳಿಸಿದರು. ಹೀಗೆ ಆಚಾರ್ಯರು ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರ ಪರಮಾನುಗ್ರಹಪಾತ್ರರಾಗಿ, ಅಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಸಮಯವಿದ್ದು ವ್ಯಾಸರ ಅಪ್ಪಣೆಯನ್ನು ಪಡೆದು ತಮ್ಮ ಶಿಷ್ಯ ಪರಿವಾರ ಸಮೇತರಾಗಿ ಉಡುಪಿಗೆ ಮರಳಿ ಬಂದು ರಜತಪೀಠಪುರಾಧೀಶರಾದ ಅನಂತಾಸನ ಕೃಷ್ಣರನ್ನು ವಂದಿಸಿದರು. ಅಲ್ಲಿರುವ ಅವರ ಭಕ್ತರೆಲ್ಲರೂ ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ಆನಂದದಿಂದ ಅಭಿನಂದಿಸಿದರು.

ವಿಶೇಷ ಸಂಗತಿ—

ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥ ಭಗವತ್ಪಾದರ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಶಿಷ್ಯರಾದ ಶ್ರೀ ಅಧೋಕ್ಷಜತೀರ್ಥರ ಸಂಪ್ರದಾಯಾನುಸಾರಿಗಳಾದ ಶ್ರೀ ಪೇಜಾವರ ಮಠಾಧೀಶರಾದ ಶ್ರೀ ವಿಶ್ವಮೂರ್ತಿತೀರ್ಥರ ಕರಕಮಲ ಸಂಜಾತರಾದ ಶ್ರೀ ವಿಶ್ವಪತಿತೀರ್ಥರು ಶ್ರೀ ಹರಿ-ವಾಯು ಸ್ತುತಿಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಅಲ್ಲಿ ಮೂವತ್ತೊಂಭತ್ತನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕಂಡು ಬರುವ "ಪುನರಪಿ ಬದರೀಂ ಪ್ರಾಪ್ಯ ಕೃಷ್ಣಂ ಚ ನತ್ಯಾ ಕೃತ್ವಾ ಭಾಷ್ಮಾಣಿ ಸಮ್ಯಕ್ ವ್ಯತನುತ ಚ ಭವಾನ್ ಭಾರತಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶಮ್" ಎಂಬ ಭಾಗಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಮಾಡುವಾಗ ಶ್ರೀಮದ್ವರು ಸಂನ್ಯಾಸಾಶ್ರಮವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಮುಂಚಿತವಾಗಿ ವಟುಗಳು ಆಗಿರುವಾಗಲೇ ಏಳುವರ್ಷಕ್ಕಿಂತ ಸ್ವಲ್ಪ ಹೆಚ್ಚು ವಯಸ್ಸಿನವರಾಗಿದ್ದಾಗ ಬದರಿಕಾಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಶ್ರೀವೇದ-ವ್ಯಾಸರಿಂದ ಸಕಲ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನೂ, ಸಕಲ ವೇದಗಳ ರಹಸ್ಯಗಳನ್ನೂ, ಸರ್ವ ವಿದ್ಯೆಗಳನ್ನೂ ಅರಿತು ಬಂದರೆಂಬುದು ಶ್ರೀವಂಕಟೇಶ ಮಹಾತ್ಮ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವೆಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಅವರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ವಾಕ್ಯಗಳು ಈ ಕೆಳಗೆ ಕಂಡಂತಿವೆ.

ಪಾರಿವ್ರಾಜ್ಯಸ್ಯ ಸಂನ್ಯಾಸಾಶ್ರಮಸ್ಯ ಅಧಿರಾಜೋ ಅಧಿಪತೀ ಸನ್ ಪುನರಪಿ ಬದರೀಂ ಬದರಿಕಾಶ್ರಮಂ ಪ್ರಾಪ್ಯ |

ಪುನರಪೀತ್ಯುಕ್ತಾ ಸಂನ್ಯಾಸಾಶ್ರಮಗ್ರಹಣಾತ್ಮೋರ್ವಮಪಿ ಬದರಿಕಾಶ್ರಮಗಮನಂ ಸೂಚಿತಂ |

ಏತಚ್ಚ ವೆಂಕಟೇಶಮಹಾತ್ಮ್ಯೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧಂ ||

ಸಪ್ತಸಂವತ್ಸರಾದೋರ್ಧ್ವಂ ಗತ್ವಾ ಬದರಿಕಾಶ್ರಮಂ | ಪ್ರಪೇದೇ ಸರ್ವಶಾಸ್ತ್ರಾಣಿ ವೇದಾಂಶ್ಚೈವಾವ್ಯಯಾನಪಿ ||

ಇತ್ಯಂ ಹಿ ಸರ್ವವಿದ್ಯಾಶ್ಚ ವ್ಯಾಸದೇವಾನ್ಮಹಾತ್ಮನಃ | ಅವಾಪ್ತಸರ್ವಶಾಸ್ತ್ರೋಽಸೌ ವಟುಸ್ತದಿದಮಬ್ರವೀತ್ ||

★ ★ ★

॥ ಶ್ರೀಃ ॥

॥ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯಗುರುಭ್ಯೋ ನಮಃ ॥

ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತಃ

ಶ್ರೀಸುಮಧ್ವವಿಜಯಃ

ನವಮಃ ಸರ್ಗಃ

ಅವತಾರಿಕಾ— ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರ ಮತ್ತು ಬದರೀ ನಾರಾಯಣದೇವರ ಅಪ್ಪಣೆಯನ್ನು ಪಡೆದು ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರ ಸಂಗಡ ಬದರಿಕಾಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಬಂದರೆನ್ನುತ್ತಾರೆ.

ಚೋದಯಂತಮಥ ಗಂತುಮಾದರಾತ್

ತತ್ರ ಧರ್ಮಜಮಜಂ ಪ್ರಣಮ್ಯ ಸಃ |

ಸೌಖ್ಯತೀರ್ಥಕವಿಲೋಕನಾಯಕೋ

ವೇದನಾಯಕಪುರಸ್ಕರೋ ಯಯೌ

॥ 1 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಚೋದಯಂತಂ, ಅಥ, ಗಂತುಂ, ಆದರಾತ್, ತತ್ರ, ಧರ್ಮಜಂ, ಅಜಂ, ಪ್ರಣಮ್ಯ, ಸಃ, ಸೌಖ್ಯ-
ತೀರ್ಥಕವಿಲೋಕನಾಯಕಃ, ವೇದನಾಯಕಪುರಸ್ಕರಃ, ಯಯೌ |

ಅನ್ವಯ— ಅಥ, ತತ್ರ ಸೌಖ್ಯತೀರ್ಥಕವಿಲೋಕನಾಯಕಃ, ಸಃ, ಗಂತುಂ, ಚೋದಯಂತಂ, ಅಜಂ, ಧರ್ಮಜಂ,
ಆದರಾತ್, ಪ್ರಣಮ್ಯ, ವೇದನಾಯಕಪುರಸ್ಕರಃ, ಯಯೌ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಥ = ಅನಂತರ,

ತತ್ರ = ಆ ನಾರಾಯಣಾಶ್ರಮದಲ್ಲಿ,

ಸೌಖ್ಯತೀರ್ಥಕವಿಲೋಕನಾಯಕಃ = ಅನಂದತೀರ್ಥರೆಂಬ ಜ್ಞಾನಿಗಳಾದ ಸಜ್ಜನರಿಗೆ ಸ್ವಾಮಿಯಾದ,

ಸಃ = ಶ್ರೀ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು,

ಗಂತುಂ = ಭೂಮಿಗೆ ಹೋಗುವುದಕ್ಕೆ,

ಚೋದಯಂತಂ = ಪ್ರೇರಿಸುತ್ತಿರುವ,

ಅಜಂ = ಉತ್ತಮ ರಹಿತನಾದ,

ಧರ್ಮಜಂ = ಯಮನೆಂಬ ಧರ್ಮಪ್ರಜೇಶ್ವರನ ಪುತ್ರನಾದ ನಾರಾಯಣ ಮುನಿಯನ್ನು,

ಆದರಾತ್ = ಭಕ್ತಿಯಿಂದ,

ಪ್ರಣಮ್ಯ = ನಮಸ್ಕರಿಸಿ,

ವೇದನಾಯಕಪುರಸ್ಕರಣನ್ = ವೇದವ್ಯಾಸರೇ ಮುಂದಾಳಾಗಿ ಉಳ್ಳವರಾಗಿ,
ಯಯೌ = ಹೋದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ನಾರಾಯಣ ಮುನಿಗಳು ತನ್ನನ್ನು ಭೂಲೋಕಕ್ಕೆ ಹೋಗಬೇಕೆಂದು ಪ್ರೇರಿಸಿದಾಗ ಜ್ಞಾನಿವರ್ಯರ ನಾಯಕರಾದ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥರು, ಉತ್ಪತ್ತಿರಹಿತನಾಗಿದ್ದರೂ ಯಮಧರ್ಮ ಪ್ರಜೇಶ್ವರನಿಂದ ಆವಿರ್ಭೂತರಾದ ನಾರಾಯಣ ಮುನಿಗಳನ್ನು ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ನಮಸ್ಕರಿಸಿ, ವೇದವ್ಯಾಸರನ್ನು ಮುಂದಿಟ್ಟುಕೊಂಡು, ಅಲ್ಲಿಂದ ಅಂದರೆ ನಾರಾಯಣಾಶ್ರಮದಿಂದ ಶ್ರೀ ವೇದವ್ಯಾಸರ ಉತ್ತರ ಬದರಿಕಾಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಹೊರಟರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಧರ್ಮಜಂ— ಧರ್ಮಾತ್ ಜಾಯತೇ ಇತಿ ಧರ್ಮಜಃ ತಂ |

ಆಜಂ— ನ ಜಾಯತೇ ಇತಿ ಆಜಃ ತಂ |

ಸೌಖ್ಯತೀರ್ಥಕವಿಲೋಕನಾಯಕಃ— ಸುಖಮೇವ ಸೌಖ್ಯಂ (ಸೌಖ್ಯಕರಂ) ತೀರ್ಥಂ ಯಸ್ಯಾತ್ ಸಃ ಸೌಖ್ಯ-
ತೀರ್ಥಃ, ಕವಿನಾನಾ ಲೋಕಾಃ ಕವಿಲೋಕಾಃ, (ಅಥವಾ ಕವಯುಷ್ತ ತೇ ಲೋಕಾಶ್ಚ ಕವಿಲೋಕಾಃ)
ಕವಿಲೋಕಾನಾಂ ನಾಯಕಃ ಕವಿಲೋಕನಾಯಕಃ, ಸೌಖ್ಯತೀರ್ಥಶ್ಚಾಸೌ ಕವಿಲೋಕನಾಯಕಶ್ಚ
ಸೌಖ್ಯತೀರ್ಥಕವಿಲೋಕನಾಯಕಃ |

ವೇದನಾಯಕಪುರಸ್ಕರಃ— ನಯತೀತಿ ನಾಯಕಃ, ವೇದಾನಾಂ ನಾಯಕಃ ವೇದನಾಯಕಃ, ವೇದನಾಯಕಃ
ಪುರಸ್ಕರಃ ಯಸ್ಯಸಃ ವೇದನಾಯಕಪುರಸ್ಕರಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಯಯೌ- 8ನೆಯ ಸರ್ಗದ 32ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ರೂಪಗಳನ್ನು ತೋರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಪ್ರಯೋಗ— ಸೌಖ್ಯತೀರ್ಥಕವಿಲೋಕನಾಯಕಃ ಯಯೌ (ಕರ್ಮ ಹೇಳಿದಿರುವುದರಿಂದ ಅಕರ್ಮ ಕರ್ತರಿ
ಪ್ರಯೋಗ) ಸೌಖ್ಯತೀರ್ಥಕವಿಲೋಕನಾಯಕೇನ ಯಯೌ (ಭಾವೇ ಪ್ರಯೋಗ) |

ವೃತ್ತ— 'ರಾನ್ನರಾವಿಹ ರಥೋದ್ಧತಾ ಲಗೌ' ಎಂಬ ಲಕ್ಷಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ ರಥೋದ್ಧತಾ ವೃತ್ತವು ಈ ಸರ್ಗದ
52ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದವರೆಗೆ ಬಂದಿದೆ.

ಪ್ರಸ್ತಾರ— ಚೋದ್ರಯಂ, ತಮಃ, ಗಂತ್ಯಮಾ, ದ್ರಾತ

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ವ್ಯಾಸಾಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಬಂದು ಅಲ್ಲಿ ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರಿಂದ ಸಕಲ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಮುಖ್ಯತತ್ತ್ವಗಳನ್ನು
ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಕೇಳಿ ತಿಳಿದರೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಅಶ್ರಮಾಂತರಮವಾಪ್ಯ ಕೃಷ್ಣತಃ

ಶ್ರಾವ್ಯಮೇಷ ಸಕಲಂ ಚ ಶುಶ್ರುವಾನ್ |

ಚಿತ್ರವೃತ್ತಿಮನುವೃತ್ತಿಮಾನ್ ಗುರೋಃ

ಸಾಧವೇತ್ಯ ಗಮನೋನ್ಮುಖೋಽಭವತ್

|| 2 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅಶ್ರಮಾಂತರಂ, ಅವಾಪ್ಯ, ಕೃಷ್ಣತಃ, ಶ್ರಾವ್ಯಂ, ಏಷಃ, ಸಕಲಂ, ಚ, ಶುಶ್ರುವಾನ್, ಚಿತ್ರವೃತ್ತಿಂ,
ಅನುವೃತ್ತಿಮಾನ್, ಅಭವತ್, ಗುರೋಃ, ಸಾಧು, ಅವೇತ್ಯ, ಗಮನೋನ್ಮುಖಃ ಅಭವತ್ |

ಅನ್ವಯ— ಏಷಃ, ಆಶ್ರಮಾಂತರಂ, ಅವಾಪ್ಯ, ಗುರೋಃ, ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿಂ, ಸಾಧು, ಅವೇತ್ಯ, ಅನುವೃತ್ತಿಮಾನ್(ಸನ್), ಕೃಷ್ಣತಃ, ಸಕಲಂ, ಚ, ಶ್ರಾವ್ಯಂ, ಶುಶ್ರುವಾನ್(ಸನ್), ಗಮನೋನ್ಮುಖಃ, ಅಭವತ್ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಏಷಃ = ಈ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು,
 ಆಶ್ರಮಾಂತರಂ = ಬೇರೊಂದು ಆಶ್ರಮವನ್ನು (ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸಾಶ್ರಮವನ್ನು)
 ಅವಾಪ್ಯ = ಹೊಂದಿ,
 ಗುರೋಃ = ಗುರುಗಳಾದ ಶ್ರೀ ವೇದವ್ಯಾಸರ,
 ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿಂ = ಮನೋವ್ಯಾಪಾರವನ್ನು (ಮನಸ್ಸಿನ ಒಲವನ್ನು),
 ಸಾಧು = ಚೆನ್ನಾಗಿ,
 ಅವೇತ್ಯ = ತಿಳಿದು,
 ಅನುವೃತ್ತಿಮಾನ್(ಸನ್) = ಅನುಸರಿಸುವಿಕೆ ಉಳ್ಳವರಾಗಿ,
 ಕೃಷ್ಣತಃ = ಶ್ರೀ ವೇದವ್ಯಾಸ ದೇವರಿಂದ,
 ಸಕಲಂ ಚ = ಎಲ್ಲಾ
 ಶ್ರಾವ್ಯಂ = ಕೇಳತಕ್ಕ ವಿಷಯವನ್ನು
 ಶುಶ್ರುವಾನ್(ಸನ್) = ಕೇಳಿದವರಾಗಿ,
 ಗಮನೋನ್ಮುಖಃ = ದಕ್ಷಿಣ ಬದರಿಗೆ (ಚಿಕ್ಕ ಬದರಿ) ಹೋಗಲು ಅಭಿಮುಖರಾಗಿ,
 ಅಭವತ್ = ಆದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಈ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ನರನಾರಾಯಣಾಶ್ರಮದಿಂದ ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸಾಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಹೋದರು. ಅಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ದಿವಸ ವಾಸವಾಗಿದ್ದರು. ಆಗ ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರ ಮನಸ್ಸಿನ ಒಲವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದು ಅವರ ಅನುಸರಣೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ, ತಾವು ಕೇಳಬೇಕಾದ ಎಲ್ಲಾ ವಿಷಯಗಳನ್ನೂ ಅವರಿಂದ ಕೇಳಿ ತಿಳಿದರು. ಅನಂತರ ಅಲ್ಲಿಂದ ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಗಮ್ಯವಾದ, ತಮ್ಮ ಶಿಷ್ಯರಿರುವ, ದಕ್ಷಿಣ ಬದರಿಯನ್ನು (ಚಿಕ್ಕ ಬದರಿ) ಕುರಿತು ಹೋಗಲು ಉದ್ಯುಕ್ತರಾದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಆಶ್ರಮಾಂತರಂ— ಅನ್ಯಃ ಆಶ್ರಮಃ ಆಶ್ರಮಾಂತರಂ ।
 ಕೃಷ್ಣತಃ— ಕೃಷ್ಣಾತ್ ಇತಿ ಕೃಷ್ಣತಃ, (ಪಂಚಮ್ಯಾಃ ತಸಿಃ) ।
 ಶ್ರಾವ್ಯಂ— ಶ್ರೋತುಂ ಯೋಗ್ಯಂ ಶ್ರಾವ್ಯಂ ।
 ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿಃ— ಚಿತ್ತಸ್ಯ ವೃತ್ತಿಃ ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿಃ ತಾಂ ।
 ಅನುವೃತ್ತಿಮಾನ್— ಅನುವೃತ್ತಿಃ ಅಸ್ಯ ಅಪೀತಿ ಅನುವೃತ್ತಿಮಾನ್ ।
 ಗಮನೋನ್ಮುಖಃ— ಉದ್ದೇಶಂ ಮುಖಂ ಯಸ್ಯಸಃ ಉನ್ಮುಖಃ, ಗಮನೇ ಉನ್ಮುಖಃ ಗಮನೋನ್ಮುಖಃ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಭವತ್ 1ನೆಯ ಸರ್ಗದ 19ನೆಯ ರಾಮಾರ್ಚನೇ ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಒಂದಿದೆ.

ಪ್ರಯೋಗ— ಏಷಃ ಗಮನೋನ್ಮುಖಃ ಅಭವತ್ (ಅಕರ್ಮಕ ಕರ್ತೃ ಪ್ರಯೋಗ) ಏತೇನ ಗಮನೋನ್ಮುಖೇನ ಅಭೂಯತ್ (ಭಾವೇ) ।

ವಂದನೀಯಂ— ವಂದಿತುಂ ಯೋಗ್ಯಃ, ವಂದನೀಯಃ, ತಂ ।

ಸತ್ವತಿಂ— ಸತಾಂ ಪತಿಃ, ಸತ್ವತಿಃ, ತಂ ।

ಪ್ರಾಜ್ಞಮೌಲಿಮಣಿಃ— ಮೌಲೀಃ ಮಣಿಃ ಮೌಲಿಮಣಿಃ, ಪ್ರಾಜ್ಞಾನಾಂ ಮೌಲಿಮಣಿಃ ಪ್ರಾಜ್ಞಮೌಲಿಮಣಿಃ ।

ಮಹಾಮುತಿಃ— ಮಹತೀ ಮುತಿಃ ಯಸ್ಯಸಃ ಮಹಾಮುತಿಃ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಗಮತ್- ಗಮಲ್ಯ ಗತೌ ಇತಿ ಗತ್ಯರ್ಥಕಾತ್ ಗಮ್ ಧಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಪರಸ್ವೈಪದಿನಃ ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ವಿಕವಚನೇ ಅಗಮತ್ ಇತಿರೂಪಂ ।

ಅಗಮತ್ ಅಗಮತಾಂ ಅಗಮನ್, ಅಗಮಃ ಅಗಮತಂ ಅಗಮತ, ಅಗಮಂ ಅಗಮಾಮ
ಅಗಮಾಮ ।

ಪ್ರಯೋಗ— ಮಹಾಮುತಿಃ ಅಗಮತ್ (ಕರ್ಮಾವಿವಕ್ಷಯಾ ಅಕರ್ಮಕ ಕರ್ತರಿ) ಮಹಾಮುತಿನಾ ಅಗಾಮಿ
(ಭಾವೇ) ।

ಕೋಶ— ಸನ್ = ವಿದ್ವಾಂಸನು, “ವಿದ್ವಾನ್ ವಿಪಶ್ಚಿದ್ಧ್ ದೋಷಜ್ಞಃ ಸನ್ ಸುಧೀಃ ಕೋವಿದಃ
ಬುಧಃ” ಇತ್ಯಮರಃ, ಶಾವತ್ = ಅವಧಾರಣಾರ್ಥಕ, “ಯಾವತ್ಪಾವಚ್ಛಾಕಲ್ಯೇವಧೌ ಮಾನೇಽವಧಾರಣೇ”
ಇತ್ಯಮರಃ ।

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ವಿಚಾರ ಮಾಡಿದರೆ ಜ್ಞಾನಿವರೇಣ್ಯರಾದ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು ತಮ್ಮ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ
ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರನ್ನು ಒಂದರೆಕ್ಷಣ ಬಿಡದೆ ನೋಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಅವರಿಗೆ ಗುರುಗಳಾದ ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರ
ಅಗಲುವಿಕೆಯ ದುಃಖವೇ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ತಸ್ಯ ವಲ್ಲಭತಮಾಽಽಸ ವಾಸಭೂ-

ರ್ಮಾನಸಾತ್ ಪೃಥುಲಮಾನಸಸ್ಯ ನೋ ।

ನಾತ್ಯಜತ್ ಕ್ಷಣಮಪಿ ಹ್ಯಸಾವಿದಂ

ನೈಷ ನಾಥವಿರಹೀ ತತೋಽಭವತ್

|| 4 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ತಸ್ಯ, ವಲ್ಲಭತಮಾ, ಅಸ, ವಾಸಭೂಃ, ಮಾನಸಾತ್, ಪೃಥುಲಮಾನಸಸ್ಯ, ನೋ, ನ, ಅತ್ಯಜತ್,
ಕ್ಷಣಂ, ಅಪಿ, ಅಸೌ, ಇದಂ, ನ, ಏಷಃ, ನಾಥವಿರಹೀ, ತತಃ, ಅಭವತ್ ।

ಅನ್ವಯ— ತಸ್ಯ, ಪೃಥುಲಮಾನಸಸ್ಯ, ಮಾನಸಾತ್, ವಲ್ಲಭತಮಾ, ವಾಸಭೂಃ, ನೋ, ಅಸ, ಹಿ, ಅಸೌ, ಇದಂ,
ಕ್ಷಣಂ, ಅಪಿ, ನ, ಅತ್ಯಜತ್, ತತಃ, ಏಷಃ, ನಾಥವಿರಹೀ, ನ, ಅಭವತ್ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ತಸ್ಯ = ಆ ವ್ಯಾಸರಿಗೆ,

ಪೃಥುಲಮಾನಸಸ್ಯ = ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರ,

ಮಾನಸಾತ್ = ಮನಸ್ಸಿಗಿಂತ (ಬೇರೆ)

ವಲ್ಲಭತಮಾ = ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಿಯವಾದ,

ವಾಸಭೂಃ = ವಾಸಸ್ಥಾನವು,

ನೋ ಆಸ = ಇರಲಿಲ್ಲ,
 ಹಿ = ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ,
 ಅಸೌ = ಈ ವ್ಯಾಸರು,
 ಇದಂ = ಈ ಮಧ್ಯರ ಮನಸ್ಸನ್ನು,
 ಕ್ಷಣಂ ಅಪಿ = ಸ್ವಲ್ಪ ಹೊತ್ತು ಕೂಡ,
 ನ ಅತ್ಯಜತ್ = ಬಿಡಲಿಲ್ಲವೋ,
 ತತಃ = ಆ ಕಾರಣದಿಂದ,
 ಏಷಃ = ಈ ಮಧ್ಯರು,
 ನಾಥವಿರಹೀ = ಸ್ವಾಮಿಯಾದ ವೇದವ್ಯಾಸರ ವಿಯೋಗವುಳ್ಳವರು,
 ನ ಅಭವತ್ = ಆಗಲಿಲ್ಲ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಮನಸ್ಸಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಿಯವಾದ ವಾಸಸ್ಥಾನವು ಶ್ರೀ ವೇದವ್ಯಾಸದೇವರಿಗೆ ಬೇರೊಂದು ಇರಲಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರು ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಒಂದು ಕ್ಷಣ ಕಾಲವೂ ಬಿಡಲಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಶ್ರೀ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರ ಸನ್ನಿಧಾನ ಪಾತ್ರವಾದ ಉತ್ತರ ಬದರಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬಂದರೂ ಸ್ವಾಮಿಯಾದ ಶ್ರೀವ್ಯಾಸರ ವಿಯೋಗವನ್ನು ಹೊಂದಲಿಲ್ಲ. ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ತಮ್ಮ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀವೇದ-ವ್ಯಾಸರನ್ನು ಯಾವಾಗಲೂ ಚಿಂತಿಸುತ್ತಾ ಧ್ಯಾನಿಸುತ್ತಾ ದೊಡ್ಡ ಬದರಿಯಿಂದ ಹೊರಟರು ಎಂದು ಭಾವ.

ವಿಗ್ರಹ—

ವಲ್ಲಭತಮಾ— ಅತಿಶಯೇನ, ವಲ್ಲಭಾ ವಲ್ಲಭತಮಾ ।

ವಾಸಭೂಃ— ವಾಸಸ್ಯ ಭೂಃ ವಾಸಭೂಃ ।

ಪ್ರಥುಲಮಾನಸಸ್ಯ— ಪ್ರಥುಲಂ ಮಾನಸಂ ಯಸ್ಯಸಃ ಪ್ರಥುಲಮಾನಸಃ, ತಸ್ಯ ಪ್ರಥುಲಮಾನಸಸ್ಯ ।

ನಾಥವಿರಹೀ— ನಾಥಸ್ಯ ವಿರಹಃ ನಾಥವಿರಹಃ, ನಾಥವಿರಹಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತೀತಿ ನಾಥವಿರಹೀ ।

ಧಾತುರೂಪ— ಆಸ = ಇದ್ದಿತ್ತು ಇದು ತಿಜಂತದಂತೆ ಕಾಣುವ ಅವ್ಯಯ, ತಿಜಂತ ಪ್ರತಿರೂಪಕಂ ಅವ್ಯಯಂ ।

ತ್ರಿಯಾಪದ— ಅತ್ಯಜತ್ - ತ್ಯಜಹಾನ್ ಇತಿ ಹಾನ್ಯರ್ಥಕಾತ್ ತ್ಯಜಧಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಕರ್ತರಿ ಪರಸ್ಪ್ರಪದಿನಃ
 ಆನದ್ಯತನಭೂತೇ ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ವಿಶವಚನೇ ಅತ್ಯಜತ್ ಇತಿರೂಪಂ । (ಅಭವತ್ ಹಿಂದೆ ಬಂದಿದೆ)

ಅತ್ಯಜತ್ ಅತ್ಯಜತಾಂ ಅತ್ಯಜನ್, ಅತ್ಯಜಃ ಅತ್ಯಜತಂ ಅತ್ಯಜತ, ಅತ್ಯಜಂ ಅತ್ಯಜಾವ ಅತ್ಯಜಾಮ ।

ಪ್ರಯೋಗ—

ತಸ್ಯ ವಲ್ಲಭತಮಾ ವಾಸಭೂಃ ನ ಆಸ (ಕರ್ತರಿ)

ತಸ್ಯ ವಲ್ಲಭತಮಯಾ ವಾಸಭುವಾ ಬಭೂವೇ (ಭಾವೇ) ।

ಅಸೌ ಇದಂ ನ ಅತ್ಯಜತ್ (ಕರ್ತರಿ ಪ್ರಯೋಗ)

ಅನೇನ ಇದಂ ಅತ್ಯಜತ್ (ಕರ್ಮಣಿ ಲಜ್) ।

ಏಷಃ ನಾಥವಿರಹೀ ನ ಅಭವತ್ (ಕರ್ತರಿ ಲಜ್)

ವಿತೇನ ನಾಥವಿರಹಿಣಾ ನ ಬಭೂವೇ (ಭಾವೇ) ।

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು ಕ್ರೂರಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ಅತಿಕ್ರೂರರಾಗಿಯೂ, ಸಾಧುಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ಅತಿ-ಸಾಧುಗಳಾಗಿಯೂ ನಿರ್ಭಯರಾಗಿ ಕಡಿದಾದ ಬೆಟ್ಟದಿಂದ ಇಳಿದರೆನ್ನುತ್ತಾರೆ.

ವೀರದೃಷ್ಟಿಕ್ರತಸಿಂಹವಿಭ್ರಮಃ

ಶಾಂತದೃಷ್ಟಿಕ್ರತಶಾಂತಸಮ್ಮದಃ |

ತತ್ರ ತತ್ರ ಪಥಿ ಪಥ್ಯವಿಭ್ರಮಃ

ಪರ್ವತಾದವತತಾರ ಸರ್ವಧೀಃ

|| 5 ||

ಪದಭೇದ— ವೀರದೃಷ್ಟಿಕ್ರತಸಿಂಹವಿಭ್ರಮಃ, ಶಾಂತದೃಷ್ಟಿಕ್ರತಶಾಂತಸಮ್ಮದಃ, ತತ್ರ, ತತ್ರ, ಪಥಿ, ಪಥ್ಯವಿಭ್ರಮಃ, ಪರ್ವತಾತ್, ಅವತತಾರ, ಸರ್ವಧೀಃ |

ಅನ್ವಯ— ವೀರದೃಷ್ಟಿಕ್ರತಸಿಂಹವಿಭ್ರಮಃ, ಶಾಂತದೃಷ್ಟಿಕ್ರತಶಾಂತಸಮ್ಮದಃ, ತತ್ರ, ತತ್ರ, ಪಥಿ, ಪಥ್ಯವಿಭ್ರಮಃ, ಸರ್ವಧೀಃ, ಪರ್ವತಾತ್, ಅವತತಾರ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ವೀರದೃಷ್ಟಿಕ್ರತಸಿಂಹವಿಭ್ರಮಃ = ಕ್ರೂರಪ್ರಾಣಿಗಳ ಕಣ್ಣುಗಳಿಗೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಸಿಂಹದ ವಿಲಾಸವುಳ್ಳ

ಶಾಂತದೃಷ್ಟಿಕ್ರತಶಾಂತಸಮ್ಮದಃ = ಶಾಂತವಾದ ಕಣ್ಣುಗಳಿಂದ (ನೋಟದಿಂದ) ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಸೌಮ್ಯ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ಸಂತೋಷವುಳ್ಳ

ತತ್ರ ತತ್ರ = ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ

ಪಥಿ = ದಾರಿಯಲ್ಲಿ

ಪಥ್ಯ ವಿಭ್ರಮಃ = ಉಚಿತವಾದ ವಿಲಾಸವುಳ್ಳ

ಸರ್ವಧೀಃ = ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು

ಪರ್ವತಾತ್ = ಹಿಮಾಲಯ ಪರ್ವತದಿಂದ

ಅವತತಾರ = ಇಳಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಆ ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಷಾರ್ಯರು ಹಿಮಾಲಯದಿಂದ ಕೆಳಗಿಳಿದರು. ಆಗ ಅವರು ಹುಲಿ ಮೊದಲಾದ ಕ್ರೂರಪ್ರಾಣಿಗಳ ಕಣ್ಣುಗಳಿಗೆ ಸಿಂಹದಂತೆ ಗಂಭೀರವಾದ ನಡಿಗೆ ನೋಟ ಮುಂತಾದ ವಿಲಾಸವುಳ್ಳವರಾಗಿ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಶಾಂತವಾದ ಜಿಂಕೆ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ತಮ್ಮ ಸೌಮ್ಯ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಆನಂದವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಹೀಗೆ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಅವರು ಆಯಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ತಕ್ಕ ವಿಲಾಸವುಳ್ಳವರಾಗಿದ್ದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ವೀರದೃಷ್ಟಿಕ್ರತಸಿಂಹವಿಭ್ರಮಃ— ಸಿಂಹಸ್ಯ ವಿಭ್ರಮಃ ಸಿಂಹವಿಭ್ರಮಃ, ವೀರಾಣಾಂ ದೃಷ್ಟಯಃ ವೀರ-ದೃಷ್ಟಯಃ, ವೀರದೃಷ್ಟಿಣಾಂ ಕೃತಃ ಸಿಂಹವಿಭ್ರಮೋ ಯೇನ ಸಃ ವೀರದೃಷ್ಟಿಕ್ರತಸಿಂಹವಿಭ್ರಮಃ |

ಶಾಂತದೃಷ್ಟಿಕ್ರತಶಾಂತಸಮ್ಮದಃ— ಶಾಂತಾ ಚ ಸಾ ದೃಷ್ಟಿಶ್ಚ ಶಾಂತದೃಷ್ಟಿಃ, ಶಾಂತಾನಾಂ ಸಮ್ಮದಃ ಶಾಂತ-ಸಮ್ಮದಃ, ಶಾಂತದೃಷ್ಟಾಃ ಕೃತಃ ಶಾಂತಸಮ್ಮದಃ ಯೇನ ಸಃ ಶಾಂತದೃಷ್ಟಿಕ್ರತಶಾಂತಸಮ್ಮದಃ |

ಪಥ್ಯವಿಭ್ರಮಃ— ಪಥಃ ಅನಪೇತಃ ಪಥ್ಯಃ 'ಧರ್ಮಪಥ್ಯರ್ಥನ್ಯಾಯಾದನಪೇತೇ' (4-4-92) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ | ಪಥ್ಯಃ ವಿಭ್ರಮಃ ಯಸ್ಯಸಃ ಪಥ್ಯವಿಭ್ರಮಃ |

ಸರ್ವಧೀಃ— ಸರ್ವಾ(ಪೂರ್ಣಾ) ಧೀಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸರ್ವಧೀಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅವತತಾರ- ಅವಪೂರ್ವಕಾತ್ ತ್ವಷ್ಟವನ ತರಣಯೋಃ ಇತಿ ಪ್ಷವನ ತರಣಾರ್ಥಕಾತ್ ತ್ವದ್ವಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಪರಸ್ಯಪದಿನಃ ಭೂತಾದ್ಯತನಪರೋಕ್ಷೇ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ ಅವತತಾರ ಇತಿರೂಪಂ |

ಅವ+ತತಾರ - ತೇರತುಃ ತೇರುಃ, ತೇರಿಥ ತೇರಥುಃ ತೇರ, ತತಾರ ತೇರಿವ ತೇರಿಮ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಸರ್ವಧೀಃ ಪರ್ವತಾತ್ ಅವತತರ (ಅಕರ್ಮಕ ಕರ್ತರಿ) |

ಸರ್ವಧಿಯಾ ಪರ್ವತಾತ್ ಅವತೇರೇ (ಭಾವೇ) |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಶ್ರೀ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಮನುಷ್ಯ ಸಂಚಾರಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಚಿಕ್ಕ ಬದರಿಕಾಶ್ರಮದಲ್ಲಿರುವ ಅನಂತಮಠಕ್ಕೆ ಬಂದು ತಮ್ಮನ್ನೇ ಹಂಬಲಿಸುತ್ತಿರುವ ಶಿಷ್ಯರಿಗೆ ಆನಂದವನ್ನುಂಟು ಮಾಡಿದರನ್ನುತ್ತಾರೆ.

ವಾನರೇಂದ್ರ ಇವ ತೀರ್ಣವಾರಿಧಿ-

ವಾಸುದೇವ ಇವ ರತ್ನರಾಜವಾನ್ |

ಭೀಮಸೇನ ಇವ ಸೂನವರ್ಯಹೃ-

ನಿರ್ವೃತ್ತಿಂ ಸ್ವಜನಮಾನಿನಾಯ ಸಃ

|| 6 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ವಾನರೇಂದ್ರಃ, ಇವ, ತೀರ್ಣವಾರಿಧಿಃ, ವಾಸುದೇವಃ, ಇವ, ರತ್ನರಾಜವಾನ್, ಭೀಮಸೇನಃ, ಇವ, ಸೂನವರ್ಯಹೃತ್, ನಿರ್ವೃತ್ತಿಂ, ಸ್ವಜನಂ, ಅನಿನಾಯ, ಸಃ |

ಅನ್ವಯ— ವಾನರೇಂದ್ರಃ, ಇವ, ತೀರ್ಣವಾರಿಧಿಃ, ವಾಸುದೇವಃ, ಇವ, ರತ್ನರಾಜವಾನ್, ಭೀಮಸೇನಃ, ಇವ, ಸೂನವರ್ಯಹೃತ್, ನಿರ್ವೃತ್ತಿಂ, ಸ್ವಜನಂ, ಅನಿನಾಯ, ಸಃ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸಃ = ಆ ಶ್ರೀ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು,

ತೀರ್ಣವಾರಿಧಿಃ = (ಹಿಂದಿರುಗಿ) ದಾಟಿದ ಸಮುದ್ರವುಳ್ಳ,

ವಾನರೇಂದ್ರಃ ಇವ = ಹನುಮಂತನಂತೆಯೂ,

ರತ್ನರಾಜವಾನ್ = ಸ್ಯಮಂತಕವೆಂಬ ಶ್ರೇಷ್ಠರತ್ನವುಳ್ಳ,

ವಾಸುದೇವಃ ಇವ = ಕೃಷ್ಣನಂತೆಯೂ,

ಸೂನವರ್ಯಹೃತ್ = ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಹೂವುಗಳನ್ನು ತಂದಿದ್ದ

ಭೀಮಸೇನಃ ಇವ = ಭೀಮಸೇನನಂತೆಯೂ,

ಸ್ವಜನಂ = ಬಂಧು ಜನರನ್ನು,

ನಿರ್ವೃತ್ತಿಂ = ಸಂತೋಷವನ್ನು

ಅನಿನಾಯ = ಹೊಂದಿಸಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಹಿಂದೆ ಹನುಮಂತನು ಸೀತೆಯನ್ನು ಹುಡುಕುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸಮುದ್ರವನ್ನು ದಾಟಿ, ಲಂಕೆಗೆ ಹೋಗಿ ಸೀತೆಯನ್ನು ನೋಡಿ ಪುನಃ ಸಮುದ್ರವನ್ನು ದಾಟಿ ಮಹೇಂದ್ರ ಪರ್ವತದಲ್ಲಿ ತನ್ನನ್ನೇ ಎದುರು ನೋಡುತ್ತಿದ್ದ ಅಂಗದಾದಿ ಬಂಧುಗಳಿಗೆ ಸೀತೆಯ ಸಮಾಚಾರವನ್ನು ತಿಳಿಸಿ ಸಂತೋಷಪಡಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸತ್ತಾಜಿತನೆಂಬ ಯಾದವನು ಸೂರ್ಯನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಪಡೆದಿದ್ದ ಸ್ಯಮಂತಕಮಣಿಯನ್ನು ಅವನ ತಮ್ಮನಾದ ಪ್ರಸೇನನು ಕೊರಳಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿ ಬೇಟೆಗೆ ಹೋಗಿದ್ದಾಗ

ಸಿಂಹವು ಅವನನ್ನು ಕೊಂದು ಮಣಿಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಯಿತು. ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಜಾಂಬವಂತನು ಆ ಸಿಂಹವನ್ನು ಕೊಂದು ಮಣಿಯನ್ನು ತನ್ನ ಗುಹೆಯಲ್ಲಿ ಮಗುವಿಗೆ ಆಟಕ್ಕಾಗಿ ಕೊಟ್ಟನು. ಪ್ರಸೇನನು ಬೇಟೆಗೆ ಹೋದವನು ಹಿಂತಿರುಗಿ ಬಾರದಿದ್ದಾಗ ಎಲ್ಲರೂ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನೇ ಮಣಿಯನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿದನೆಂದು ಆಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಅರಣ್ಯಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಮಣಿಯನ್ನು ಹುಡುಕುತ್ತಾ ಕೊನೆಗೆ ಜಾಂಬವಂತನ ಗುಹೆಯಲ್ಲಿ ಮಣಿಯನ್ನು ನೋಡಿ, ಜಾಂಬವಂತನನ್ನು ಸೋಲಿಸಿ ಸ್ವಮಂತಕಮಣಿಯನ್ನು ತಂದು ವಸುದೇವನೇ ಮೊದಲಾದ ಯಾದವ ಬಂಧುಗಳನ್ನು ಆನಂದಗೊಳಿಸಿದನು. ಭೀಮ-ಸೇನನು ಮಣಿಮಂತನೇ ಮೊದಲಾದ ದೈತ್ಯರನ್ನು ಗೆದ್ದು ಸೌಗಂಧಿಕವನದಿಂದ ಉತ್ತಮವಾದ ಹೂವುಗಳನ್ನು ತಂದು ಧರ್ಮರಾಜ-ದ್ರೌಪದಿ ಮುಂತಾದ ಬಂಧುಗಳನ್ನು ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸಿದ್ದನು. ಹಾಗೆಯೇ ಶ್ರೀ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು ಅಮಾನುಷ ಪ್ರವೇಶವಾದ ಉತ್ತರ ಬದರಿಕಾಶ್ರಮದಿಂದ ಹಿಂತಿರುಗಿ ಬಂದು ಚಿಕ್ಕ ಬದರಿಯ ಅನಂತಮಠದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಅಗಲಿಕೆಯಿಂದ ದುಃಖಿತರಾದ ಶಿಷ್ಯರನ್ನು ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ವಾನರೇಂದ್ರಃ— ವಾನರಾಣಾಂ ಇಂದ್ರಃ ವಾನರೇಂದ್ರಃ ।

ತೀರ್ಥವಾರಿಧಿಃ— ತೀರ್ಥಃ ವಾರಿಧಿಃ, ಯೇನ ಸಃ ತೀರ್ಥವಾರಿಧಿಃ ।

ರತ್ನರಾಜವಾನ್— ರತ್ನಾನಾಂ ರಾಜಾ ರತ್ನರಾಜಃ, ರತ್ನರಾಜಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿತಿ ರತ್ನರಾಜವಾನ್ ।

ಸೂನವರ್ಯಹೃತ್— ಸೂನೇಷು ವರ್ಯಾಣಿ ಸೂನವರ್ಯಾಣಿ, ಸೂನವರ್ಯಾಣಿ ಹರತೀತಿ ಸೂನ-ವರ್ಯಹೃತ್ ।

ಸ್ವಜನಂ— ಸ್ವಸ್ಯ ಜನಃ ಸ್ವಜನಃ ತಂ ಸ್ವಜನಂ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಆನಿನಾಯ - ಆಜ್ಞೆ ಉಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ಣೀರ್ಷ್ ಪ್ರಾಪಣೇ ಇತಿ ಪ್ರಾಪಣಾರ್ಥಕಾತ್ ನಿರಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಪರಸ್ಪೃಪದಿನಃ ಭೂತಾನದ್ಯತನ ಪರೋಕ್ಷೇ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ ಆನಿನಾಯ ಇತಿರೂಪಂ ।

ಆ+ನಿನಾಯ ನಿನ್ಯತುಃ ನಿನ್ಯತಿ, ನಿನಯಥ - ನಿನೇಥ ನಿನ್ಯಥುಃ ನಿನ್ಯ, ನಿನಾಯ-ನಿನಯ ನಿನ್ಯಿವ ನಿನ್ಯಿಮು ।

ಪ್ರಯೋಗ— ಸಃ ಸ್ವಜನಂ ನಿರ್ವೃತಿಂ ಆನಿನಾಯ (ದ್ವಿಕರ್ಮಕ ಕರ್ತರಿ) ।

ತೇನ ಸ್ವಜನಂ ನಿರ್ವೃತಿಃ ಆನಿನೈ (ಕರ್ಮಣಿ) ।

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಅನಂತಮಠದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು ತೋರಿಸಿದ ಅಮಾನುಷ ವ್ಯಾಪಾರವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಅಗ್ನಿಶರ್ಮಮುಖಪಂಚಪೈದ್ವಿಜೈ-

ರನ್ನಮಾಹೃತಮಲಂ ಪೃಥಕ್ ಸಮಮ್ ।

ಕೃತ್ಸ್ನ ಮಾದದಯಮಿತ್ಯವಿಸ್ಮಯಃ

ಕೃತ್ಸ್ನ ಮತ್ಸಮಲಮೇಷ ಹಿ ಕ್ಷಯೇ

॥ 7 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅಗ್ನಿಶರ್ಮಮುಖಪಂಚಪೈಃ, ದ್ವಿಜೈಃ, ಅನ್ಯಂ, ಆಹೃತಂ ಅಲಂ, ಪೃಥಕ್, ಸಮಂ, ಕೃತ್ಸ್ನಂ, ಅದತ್, ಆಯಂ, ಇತಿ, ಅವಿಸ್ಮಯಃ, ಕೃತ್ಸ್ನಂ, ಅತ್ಯಂ, ಅಲಂ, ಏಷಃ, ಹಿ, ಕ್ಷಯೇ ।

ಅನ್ವಯ— ಅಯಂ, ಅಗ್ನಿಶರ್ಮಮುಖಪಂಚಚಪ್ತಃ, ದ್ವಿಜಃ, ಸಮಂ, ಅಹೃತಂ, ಪ್ರಥಮ್, ಅಲಂ, ಕೃತ್ಸ್ನಂ, ಅನ್ಯಂ, ಆದತ್, ಇತಿ, ಅವಿಸ್ಮಯಃ, ಏಷಃ, ಕ್ಷಯೇ, ಕೃತ್ಸ್ನಂ, ಆತ್ತುಂ, ಅಲಂ, ಹಿ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಯಂ = ಈ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು,

ಅಗ್ನಿಶರ್ಮಮುಖಪಂಚಚಪ್ತಃ = ಅಗ್ನಿಶರ್ಮನೇ ಮೊದಲಾಗಿ ಉಳ್ಳ ಐದಾರು ಮಂದಿ,

ದ್ವಿಜಃ = ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಂದ,

ಸಮಂ = ಒಟ್ಟಿಗೆ (ಒಂದೇಸಲ),

ಅಹೃತಂ = ತೆರಲ್ಪಟ್ಟ,

ಪ್ರಥಮ್ = ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ,

ಅಲಂ = ಸಾಕಾದ,

ಕೃತ್ಸ್ನಂ = ಎಲ್ಲಾ,

ಅನ್ಯಂ = ಅನ್ಯವನ್ನು,

ಆದತ್ = ತಿಂದರು,

ಇತಿ = ಹೀಗೆಂದು,

ಅವಿಸ್ಮಯಃ = ಆಶ್ಚರ್ಯವಿಲ್ಲ,

ಏಷಃ = ಇವರು,

ಕ್ಷಯೇ = ಪ್ರಳಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ,

ಕೃತ್ಸ್ನಂ = ಎಲ್ಲಾ ಚರಾಚರ ಜಗತ್ತನ್ನು,

ಆತ್ತುಂ = ತಿನ್ನುವುದಕ್ಕೆ,

ಅಲಂ ಹಿ = ಸಮರ್ಥರಷ್ಟೇ

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಅನಂತಮಠಕ್ಕೆ ಬಂದಮೇಲೆ ಅಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ದಿನಗಳವರೆಗೆ ಉಳಿಯಲು ಇಷ್ಟ ಪಡಲಿಲ್ಲ. ಅವರು ಬೇಗನೆ ಅಲ್ಲಿಂದ ಹೊರಡಲು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿದರು. ಅದು ಅಲ್ಲಿಯೇ ಸುತ್ತಮುತ್ತಲಲ್ಲಿ ಇರುವ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ತಿಳಿಯಿತು. ಆಗ ಅಗ್ನಿಶರ್ಮ ಮೊದಲಾದ ಐದಾರು ಮಂದಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ತಾವು ಎಲ್ಲರೂ ಆಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಭಿಕ್ಷೆಯನ್ನು ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಬಯಸಿದರು. ಆಚಾರ್ಯರು ಬೇಗನೆ ಅಲ್ಲಿಂದ ಹೋಗಬೇಕಾದುದರಿಂದ ಅವರ ಭಿಕ್ಷೆಯೆಲ್ಲ ಒಂದೇ ದಿನವಾಗಲಿ ಎಂದರು. ಅದರಂತೆ ಆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರೆಲ್ಲರೂ ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರೂ ಆಚಾರ್ಯರಿಗೂ ಅವರ ಪರಿವಾರದವರಿಗೂ ಸಾಕಾಗುವಷ್ಟು ಅನ್ನ ಭಕ್ಷ್ಯ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಅದೇ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ತಂದುಕೊಟ್ಟರು. ಆಚಾರ್ಯರು ಆ ಭಕ್ತರ ಸಂತೋಷಾರ್ಥವಾಗಿ ಆ ಭಿಕ್ಷಾನನ್ನನ್ನೆಲ್ಲಾ ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಮಿಗದಂತೆ ತಾವೊಬ್ಬರೇ ಊಟ ಮಾಡಿದರು. ಪ್ರಳಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಮಗ್ರ ಪ್ರಪಂಚವನ್ನೇ ತಿನ್ನಲು ಸಮರ್ಥರಾದ ಮೂಲ ವಾಯುದೇವಾಂಶರಾದ ಅವರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅದೇನೂ ಆಶ್ಚರ್ಯವಿಲ್ಲ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ—

ಶೀಘ್ರಂ ಜಗಮಿಷುಂ ಮಧ್ವಂ ಜ್ಞಾತ್ವಾ ಸರ್ವೇ ಸಮಾಶ್ರಯನ್ ।

ಅದ್ಯೈವಾಹಂ ಕರಿಷ್ಯಾಮೀತ್ಯೇತಚ್ಚುತ್ವಾ ದಯಾಪರಃ ॥

ಸರ್ವೇಷಾಮಪಿ ಭಕ್ತಾನಾಂ ಅನುಲ್ಲಂಘ್ಯಂ ಕ್ಷಣಂ ಸ್ಥರನ್ ।

ಗಮನಂ ತತ್ತಿತೋ ಮಧ್ವಃ ಸರ್ವೇಭ್ಯೋಽಪಿ ಕ್ಷಣಂ ದದೌ ॥

ತೇ ಚ ಪ್ರತ್ಯೇಕಮಾಜಹ್ನುರನ್ನಂ ಸೋಪಸ್ಕರಂ ಬಹು |
ಯಥಾ ಸಪರಿವಾರಸ್ಯ ಪರ್ಯಾಪ್ತಂ ಸ್ವಾದಯಂ ಪುನಃ |
ತತ್ಸರ್ವಂ ಬಭುಚೇ ಮಧ್ವೋ ನೈತಚ್ಚಿತ್ತಂ ಸಮೀರಣೋ ||

ಈ ಪ್ರಾಚೀನ ಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದ ಮೇಲಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ವಿಷಯವು ಇನ್ನೂ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ.

ಆಚಾರ್ಯರು ಉತ್ತರ ಬದರಿಯಿಂದ ಬಂದು ಅನಂತಮಠದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಬೇಗನೆ ಅಲ್ಲಿಂದ ಭಾರತ ಭೂಮಿಗೆ ಬರ ಬೇಕೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿದರು. ಆಗ ಅಲ್ಲಿದ್ದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರನ್ನೇಕರು ಆಚಾರ್ಯರು ತಮ್ಮಿಂದ ಭಿಕ್ಷಾ ಸ್ವೀಕಾರ ಮಾಡಿ ಹೋಗ ಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದರು. ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬರೂ ನಾನು ಈ ದಿನವೇ ಆಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಭಿಕ್ಷಾ ಪ್ರದಾನ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ತಮ್ಮ ಬಯಕೆಯನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿದರು. ದಯಾಳುಗಳಾದ ಆಚಾರ್ಯರು ಎಲ್ಲಾ ಭಿಕ್ಷರ ಆಹ್ವಾನವನ್ನು ಮೀರಬಾರದೆಂದು ತಾವು ಅಲ್ಲಿಂದ ಬೇಗನೆ ಹೊರಡಬೇಕೆಂದು ಸ್ಮರಿಸುತ್ತಾ, ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಒಂದೇ ದಿವಸ ಭಿಕ್ಷಾ ಪ್ರದಾನಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶ ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟರು. ಅವರೆಲ್ಲರೂ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಇತರ ಭಕ್ಷ್ಯವ್ಯಂಜನಾದಿ ಸಹಿತವಾಗಿ ಆಚಾರ್ಯರಿಗೂ ಅವರ ಪರಿವಾರದ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಸಾಕಾಗುವಷ್ಟು ಅನ್ನವನ್ನು ತಂದರು. ಆಚಾರ್ಯರು ಆ ಎಲ್ಲಾ ಸೋಪಸ್ಕರವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ತಾವೊಬ್ಬರೇ ಭೋಜನ ಮಾಡಿದರು. ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಇದೇನೂ ಆಶ್ಚರ್ಯವಲ್ಲ ಎಂದು ಈ ಪ್ರಮಾಣ ಶ್ಲೋಕಗಳ ಅರ್ಥ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಅಗ್ನಿಶರ್ಮಮುಖಪಂಚಷ್ಠಿಃ— ಪಂಚ ವಾ ಷಡ್ವಾ ಪಂಚಷ್ಠಾಃ, ಅಗ್ನಿಶರ್ಮಾ ಮುಖಂ ಯೇಷಾಂ ತೇ
ಅಗ್ನಿಶರ್ಮಮುಖಾಃ, ಅಗ್ನಿಶರ್ಮಮುಖಾಶ್ಚ ತೇ ಪಂಚಷ್ಠಾಶ್ಚ ಅಗ್ನಿಶರ್ಮಮುಖಪಂಚಷ್ಠಾಃ ತೈಃ |
ಅದಿಸ್ಮಯಃ— ವಿಸ್ಮಯಸ್ಯ ಅಭಾವಃ ಅವಿಸ್ಮಯಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಆದತ್- ಅದ ಭಕ್ಷಣೇ ಇತಿ ಭಕ್ಷಣಾರ್ಥಕಾತ್ ಅದಧಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಕರ್ತರಿ ಅನ-
ದ್ಯತನಭೂತೇ ಲಪ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ ಆದತ್ ಇತಿರೂಪಂ |

ಆದತ್ ಆತ್ಮಾಂ ಆದನ್, ಆದಃ ಆತ್ಮಂ ಆತ್ಮ, ಆದಂ ಆದ್ಯ ಆದ್ಯ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಅಯಂ ಕೃತ್ಸಂ ಅನ್ಯಂ ಆದತ್ (ಸಕರ್ಮಕ ಕರ್ತರಿ) | ಅನೇನ ಕೃತ್ಸಂ ಅನ್ಯಂ ಆದ್ಯತ (ಕರ್ಮಣಿ) |

ವ್ಯಾಕರಣವಿಶೇಷ— ಪಂಚಷ್ಠಿಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪಂಚ ವಾ ಷಡ್ ವಾ ಪಂಚಷ್ಠಾಃ ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ. ಸಂಖ್ಯಯಾ
ಅವ್ಯಯಾಸನ್ನಾದೂರಾಧಿಕ ಸಂಖ್ಯಾಃ ಸಂಖ್ಯೇಯೇ (2-2-25) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಸಮಾಸ. ಬಹುವ್ರೀಹೌ
ಸಂಖ್ಯೇಯೇ ಡಜಬಹುಗಣಾತ್ (5-4-73) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ 'ಡಜ್' ಪ್ರತ್ಯಯ |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಶ್ರೀ ಮದಾಚಾರ್ಯರು ಶ್ರೀ ವ್ಯಾಸರ ಅಪ್ಪಣೆಯಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರದ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಿದರೆಂದು
ಹೇಳುತ್ತಾ ಆ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಶ್ರೀ ಮಧ್ವರೂಪಕ್ಕೆ ಹೋಲಿಸಿ 5 ಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದ ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ವ್ಯಾಸದೇವಹೃದಯಾತಿವಲ್ಲಭಂ

ವಾಸುದೇವಮಗಣಯ್ಯ (ಮಗಣೇಯ) ಸದ್ಗುಣಮ್ |

ಸಾಧಯತ್ ಸಕಲದೋಷವರ್ಜಿತಂ

ಜ್ಞಾನಭಕ್ತಿದಮನಂತಸೌಖ್ಯದಮ್

|| 8 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ವ್ಯಾಸದೇವಹೃದಯಾತಿವಲ್ಲಭಂ, ವಾಸುದೇವಂ, ಅಗಣಯ್ಯಸದ್ಗುಣಂ, ಸಾಧಯತ್, ಸಕಲ-
ದೋಷವರ್ಜಿತಂ, ಜ್ಞಾನಭಕ್ತಿದಂ, ಅನಂತಸೌಖ್ಯದಂ |

ಅನ್ವಯ— ವ್ಯಾಸದೇವಹೃದಯಾತಿವಲ್ಲಭಂ, ವಾಸುದೇವಂ, ಅಗಣಯ್ಯಸದ್ಗುಣಂ, ಸಕಲದೋಷವರ್ಜಿತಂ, ಸಾಧಯತ್, ಜ್ಞಾನಭಕ್ತಿದಂ, ಅನಂತಸೌಖ್ಯದಂ, ಅದ್ವೈತಂ, ಅನಂತಧೀಃ, ಆತ್ಮನಃ, ಅನ್ಯತ್ ರೂಪಮಿವ, ಸ್ಥಿತಂ || (ಬ್ರಹ್ಮ ಸೂತ್ರಗಣಭಾಷ್ಯಂ ಆತನೋತ್) |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅನಂತಧೀಃ = ಶ್ರೀ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು,

ವ್ಯಾಸದೇವಹೃದಯಾತಿವಲ್ಲಭಂ = ಶ್ರೀ ವೇದವ್ಯಾಸ ದೇವರ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರವಾದ (ವ್ಯಾಸರ ಅಭಿಪ್ರಾಯಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾದ)

ವಾಸುದೇವಂ = ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು,

ಅಗಣಯ್ಯಸದ್ಗುಣಂ = ಲೆಕ್ಕಿಸಲು ಅವಶ್ಯಕವಾದ ನಿರತಿಶಯಗುಣಗಳುಳ್ಳವನನ್ನಾಗಿಯೂ,

ಸಕಲದೋಷವರ್ಜಿತಂ = ದುಃಖ, ಅಜ್ಞಾನಾದಿ ಸಮಸ್ತದೋಷರಹಿತನನ್ನಾಗಿಯೂ,

ಸಾಧಯತ್ = ಸಾಧಿಸುತ್ತಿರುವ,

ಜ್ಞಾನಭಕ್ತಿದಂ = ಪರಮಾತ್ಮ ಶತ್ತ್ವಜ್ಞಾನ ಮತ್ತು ಶ್ರೀಹರಿ ಭಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಕೊಡುವ,

ಅನಂತಸೌಖ್ಯದಂ = ನಾಶರಹಿತವಾದ ಮೋಕ್ಷಾನಂದವನ್ನು ಕೊಡುವ,

ಅನಂತಧೀಃ = ಶ್ರೀ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು

(ಆತ್ಮನಃ ಅನ್ಯದ್ರೂಪಮಿವ ಸ್ಥಿತಂ = ತಮ್ಮ ಮತ್ತೊಂದು ರೂಪದಂತಿರುವ,

ಅದ್ವೈತಂ = ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದ,

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಣಭಾಷ್ಯಂ = ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ ಸಮೂಹದ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು,

ಆತನೋತ್ = ಮಾಡಿದರು)

ತಾತ್ಪರ್ಯ— (ಈ 8ನೇ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ ಆರಂಭಿಸಿ 12ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದವರೆಗೆ 5 ಶ್ಲೋಕಗಳಿಗೆ ಏಕಾನ್ವಯವಿದೆ. ಇದು ಅಂತ್ಯಕುಲಕ. 11ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದವರೆಗೆ ಪ್ರತಿಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ ಅನಂತಧೀಃ ಆತ್ಮನಃ ಅನ್ಯತ್ ರೂಪಮಿವ (ಸ್ಥಿತಂ) ಅದ್ವೈತಂ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಣಭಾಷ್ಯಂ ಆತನೋತ್ ಎಂದು ಸೇರಿಸಿಕೊಂಡು ಏಕಾನ್ವಯ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು). ಅನಂತಮಠದಲ್ಲಿಯೇ ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು ಬ್ರಹ್ಮಮೀಮಾಂಸಾಶಾಸ್ತ್ರದ ಸೂತ್ರಸಮೂಹಕ್ಕೆ (564 ಸೂತ್ರಗಳಿಗೆ) ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ರಚಿಸಿದರು. ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದ ಆ ಭಾಷ್ಯವು ಆಚಾರ್ಯರ ಮತ್ತೊಂದು ರೂಪದಂತಿದೆ.

ಆಚಾರ್ಯರ ರೂಪದಂತೆ ಅದೂ ಕೂಡ ಶ್ರೀ ವೇದವ್ಯಾಸದೇವರ ಹೃದಯಕ್ಕೆ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಿಯವಾಗಿದೆ. ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರ ಅಭಿಪ್ರಾಯಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿದೆ. ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನು ಅಂತಹ ಅತಿಶಯರಹಿತವಾದ ಅಸಂಖ್ಯ ಗುಣಗಳುಳ್ಳವನು, ಸಮಸ್ತದೋಷರಹಿತನು ಎಂದು ಆಚಾರ್ಯರು ಸಾಧಿಸುತ್ತಿದ್ದಂತೆ ಈ ಭಾಷ್ಯವೂ ನಾರಾಯಣನು ಗುಣಪೂರ್ಣನೆಂದೂ, ದೋಷರಹಿತನೆಂದೂ ಸಾಧಿಸುತ್ತದೆ. ಆಚಾರ್ಯರು ತನ್ನ ಭಕ್ತಿಗೆ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಶತ್ತ್ವಜ್ಞಾನವನ್ನೂ ಭಕ್ತಿಯನ್ನೂ ಕೊಡುವಂತೆ ಈ ಭಾಷ್ಯವೂ ನಾರಾಯಣ ಮತ್ತು ಆರ್ಥಾನುಸಂಧಾನ ಮಾಡುವವರಿಗೆ ಜ್ಞಾನಭಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಆಚಾರ್ಯರು ತನ್ನ ಭಕ್ತಿಗೆ ಭಾಷ್ಯ ಶ್ರವಣಮನನಾದಿಗಳಿಂದ ಹರಿಯ ಅಪರೋಕ್ಷವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಸ್ವರೂಪಾನಂದಾವಿರ್ಭಾವರೂಪವಾದ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಕೊಡುವಂತೆ ಈ ಭಾಷ್ಯವೂ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳಿಂದ ಮೋಕ್ಷಪ್ರದವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ತನ್ನದೇ ಆದ ಇನ್ನೊಂದು ರೂಪದಂತಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯರು ರಚಿಸಿದರು.

ವಿಶೇಷಾಂಶ— ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯವು ಆಚಾರ್ಯರ ಮತ್ತೊಂದು ರೂಪದಂತೆ ಇದೆ ಎಂದು ಇಲ್ಲಿ ಉಭಯ ಸಾಧಾರಣ ವಿಶೇಷಣಗಳಿಂದ ಬಹಳ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇದರಿಂದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರ ಪ್ರತಿಮೆಯೂ ಹೇಗೋ

ಹಾಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯವೂ ಕೂಡ ಆಚಾರ್ಯರ ಮತ್ತೊಂದು ಪ್ರತಿಮೆ ಎಂದು ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ. 'ವಿಷ್ಣುರ್ಹ ದಾತಾ ಮೋಕ್ಷೇತ್ ವಾಯುಶ್ಚ ತದನುಕ್ಷಯಾ' ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಮುಖ್ಯತಃ ಮೋಕ್ಷಪ್ರದನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಅದರೂ ವರಮಾತೃನ ಅಪ್ಪಣೆಯಿಂದ ವಾಯುದೇವರೂ ಮೋಕ್ಷಪ್ರದರೆಂದು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ.

ವಿಗ್ರಹ—

ವ್ಯಾಸದೇವಹೃದಯಾತಿವಲ್ಲಭಂ— ವ್ಯಾಸಃ ಇತಿ ದೇವಃ ವ್ಯಾಸದೇವಃ (ವ್ಯಾಸಶಾಸ್ತ್ರಾ ದೇವಶ್ಚ ವ್ಯಾಸದೇವಃ) ವ್ಯಾಸದೇವಸ್ಯ ಹೃದಯಂ ವ್ಯಾಸದೇವಹೃದಯಂ, ಅತ್ಯಂತಂ ವಲ್ಲಭಂ ಅತಿವಲ್ಲಭಂ, ವ್ಯಾಸದೇವ-ಹೃದಯಸ್ಯ ಅತಿವಲ್ಲಭಂ ವ್ಯಾಸದೇವಹೃದಯಾತಿವಲ್ಲಭಂ, ತತ್ |

ಅಗಣಯ್ಯಸದ್ಗುಣಂ— ಗಣಿತುಂ (ಗಣಯಿತುಂ) ಶಕ್ತ್ಯಾಃ ಗಣಯ್ಯಾಃ, ನ ಗಣಯ್ಯಾಃ ಅಗಣಯ್ಯಾಃ, ಸಂತತ್ ತೇ ಗುಣಾಶ್ಚ ಸದ್ಗುಣಾಃ, ಅಗಣಯ್ಯಾಃ ಸದ್ಗುಣಾಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಅಗಣಯ್ಯಸದ್ಗುಣಾಃ, ತಂ |

ಸಕಲದೋಷವರ್ಜಿತಂ— ಸಕಲಾಶ್ಚ ತೇ ದೋಷಾಶ್ಚ ಸಕಲದೋಷಾಃ, ಸಕಲದೋಷೈಃ ವರ್ಜಿತಃ, ತಂ |

ಜ್ಞಾನಭಕ್ತಿದಂ— ಜ್ಞಾನಂ ಚ ಭಕ್ತಿಶ್ಚ ಜ್ಞಾನಭಕ್ತೀ, ತೇ ದದಾತೀತಿ ಜ್ಞಾನಭಕ್ತಿದಂ, ತತ್ |

ಅನಂತಸೌಖ್ಯದಂ— ನ ವಿದ್ಯತೇ ಅಂತಃ ಯಸ್ಯ ತತ್ ಅನಂತಂ, ಸುಖಮೇವ ಸೌಖ್ಯಂ ಅನಂತಂ ಚ ತತ್ ಸೌಖ್ಯಂ ಚ ಅನಂತಸೌಖ್ಯಂ, ಅನಂತಸೌಖ್ಯಂ ದದಾತೀತಿ ಅನಂತಸೌಖ್ಯದಂ, ತತ್ |

ಕೋತ— 'ಅಕೂತಂ ಹೃದಯೇ ಚಿತ್ತೇ', 'ಗಣನೀಯೇ ತು ಗಣೇಯಂ ಸಂಖ್ಯಾತೇ ಗಣತಂ' ಇತಿ ಅಮರ ಕೋಶಃ|

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಪುನಃ ಆ ಭಾಷ್ಯದ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಉಕ್ತಮುಕ್ತಮಭಿಧೇಯಮುತ್ತಮಂ

ವೇದವಾಕ್ಯಮನುವಾದಯನ್ ಮುಹುಃ |

ವ್ಯಂಜಯತ್ ಸ್ತೃತಿವಚೋಭಿರಂಜಸಾ

ತಸ್ಯ ಚಾರ್ಥಮತಿಯುಕ್ತಯುಕ್ತಮತ್

|| 9 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಉಕ್ತಂ, ಉಕ್ತಂ, ಅಭಿಧೇಯಂ, ಉತ್ತಮಂ, ವೇದವಾಕ್ಯಂ, ಅನುವಾದಯತ್, ಮುಹುಃ, ವ್ಯಂಜಯತ್, ಸ್ತೃತಿವಚೋಭಿಃ, ಅಂಜಸಾ, ತಸ್ಯ, ಚ, ಅರ್ಥಂ, ಅತಿಯುಕ್ತಯುಕ್ತಮತ್ |

ಅನ್ವಯ— ಉಕ್ತಂ, ಉಕ್ತಂ, ಅಭಿಧೇಯಂ, ಮುಹುಃ, ವೇದವಾಕ್ಯಂ, ಅನುವಾದಯತ್, ತಸ್ಯ, ಅರ್ಥಂ ಚ, ಸ್ತೃತಿವಚೋಭಿಃ, ಅಂಜಸಾ, ವ್ಯಂಜಯತ್, ಅತಿಯುಕ್ತಯುಕ್ತಮತ್, ಉತ್ತಮಂ (ಅನಂಧಿಃ ಆತ್ಮನಃ ಅನ್ಯದ್ ದೋಷಂ ಇವ ಸ್ಥಿತಂ ಅದ್ವೈತಂ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಣಭಾಷ್ಯಂ, ಅತನೋತ್) |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಉಕ್ತಂ ಉಕ್ತಂ ಅಭಿಧೇಯಂ = ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಉದ್ಘಾತಿಸಿ,

ಮುಹುಃ = ಬಾರಿಬಾರಿಗೂ,

ವೇದವಾಕ್ಯಂ = ವೇದವಚನವನ್ನು,

ಅನುವಾದಯತ್ = ಉದಾಹರಿಸುವ,

ತಸ್ಯ = ಆ ವಾಕ್ಯದ,

ಅರ್ಥಂ ಚ = ಅರ್ಥವನ್ನೂ,

ಸ್ತೃತಿವಚೋಭಿಃ = ಸ್ತೃತಿವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ,

ಅಂಜನಾ = ಚೆನ್ನಾಗಿ,

ವ್ಯಂಜಯತ್ = ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುವ,

ಅತಿಯುಕ್ತಯುಕ್ತಮತ್ = ಅತ್ಯಂತ ಉಚಿತವಾದ ಯುಕ್ತಿಯುಳ್ಳ,

ಉತ್ತಮಂ = ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ (ತಮ್ಮ ಬೇರೊಂದು ರೂಪದಂತಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಸಮೂಹದ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಶ್ರೀಮದ್ ಆನಂದತೀರ್ಥರು ರಚಿಸಿದರು).

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಆಚಾರ್ಯರು ಪ್ರವಚನ ಮಾಡುತ್ತಿರುವಾಗ ತಾವು ಹೇಳಿದ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿ ವೇದವಾಕ್ಯವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಆ ವಾಕ್ಯದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸ್ತೃತಿವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಅತ್ಯಂತ ಉಚಿತವಾದ ಯುಕ್ತಿಗಳಿಂದ ತಾವು ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಹೀಗೆ ಆಚಾರ್ಯರ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವವು ಅತ್ಯಂತ ಉತ್ತಮವಾಗಿತ್ತು. ಆಚಾರ್ಯರ ಭಾಷ್ಯವೂ ಅವರ ಸ್ವರೂಪದಂತೆಯೇ ಇದೆ. ಅಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ವೇದವಾಕ್ಯದ ಉದಾಹರಣೆ ಇದೆ. ಆ ವೇದವಾಕ್ಯದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಸುವ ಸ್ತೃತಿವಾಕ್ಯಗಳಿವೆ. ಈ ಅರ್ಥಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಸಮರ್ಥಿಸುವ ಅತ್ಯಂತ ಉಚಿತವಾದ ಯುಕ್ತಿಗಳು ಈ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿವೆ. ಆದುದರಿಂದ ಉತ್ತಮವಾದ ಈ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯವು ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರ ಮತ್ತೊಂದು ರೂಪದಂತಿದೆ. ಇಂತಹ ಉತ್ತಮವಾದ ಶ್ರುತಿಸ್ತೃತಿಯುಕ್ತಿ ಪ್ರಮಾಣೋಪೇತವಾದ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಆಚಾರ್ಯರು ರಚಿಸಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ವೇದವಾಕ್ಯಂ— ವೇದಾನಾಂ ವಾಕ್ಯಂ ವೇದವಾಕ್ಯಂ ತತ್ |

ಸ್ತೃತಿವಚೋಭಿಃ— ಸ್ತೃತೀನಾಂ ವಚಾಂಸಿ ಸ್ತೃತಿವಚಾಂಸಿ, ತೈಃ |

ಅತಿಯುಕ್ತಯುಕ್ತಮತ್— ಅತ್ಯಂತಂ ಯುಕ್ತಾಃ ಅತಿಯುಕ್ತಾಃ, ಅತಿಯುಕ್ತಾಶ್ಚ ತಾಃ ಯುಕ್ತಯುಕ್ತ ಅತಿ-ಯುಕ್ತಯುಕ್ತಯಃ, ಅತಿಯುಕ್ತಯುಕ್ತಯಃ ಅಸ್ಮಿನ್ ಸಂತೀತಿ ಅತಿಯುಕ್ತಯುಕ್ತಮತ್ |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಮತ್ತು ಭಾಷ್ಯದ ಅದ್ಭುತ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಬಾಲಸಂಘಮುಪಿ ಬೋಧಯದ್ಭುತಂ

ದುರ್ನಿರೂಪವಚನಂ ಚ ಪಂಡಿತೈಃ |

ಅಪ್ರಮೇಯಹೃದಯಂ ಪ್ರಸಾದವತ್

ಸೌಮ್ಯಕಾಂತಿ ಚ ವಿಪಕ್ಷಭೀಷಣಮ್

|| 10 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಬಾಲಸಂಘಂ, ಅಪಿ, ಬೋಧಯತ್, ಭೃಶಂ, ದುರ್ನಿರೂಪವಚನಂ, ಚ, ಪಂಡಿತೈಃ, ಅಪ್ರಮೇಯಹೃದಯಂ, ಪ್ರಸಾದವತ್, ಸೌಮ್ಯಕಾಂತಿ, ಚ, ವಿಪಕ್ಷಭೀಷಣಂ |

ಅನ್ವಯ— ಬಾಲಸಂಘಂ, ಅಪಿ, ಭೃಶಂ, ಬೋಧಯತ್, ಚ, ಪಂಡಿತೈಃ, ಚ, ದುರ್ನಿರೂಪವಚನಂ, ಅಪ್ರಮೇಯಹೃದಯಂ, ಪ್ರಸಾದವತ್, ಸೌಮ್ಯಕಾಂತಿ, ವಿಪಕ್ಷಭೀಷಣಂ ಚ, (ಅದ್ಭುತಂ ಅನಂಧೀಃ ಆತ್ಮನಃ ಅನ್ಯದ್-ರೂಪಂ ಇವ ಸ್ಥಿತಂ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಣಭಾಷ್ಯಂ ಆತನೋತ್) |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಬಾಲಸಂಘಂ ಅಪಿ = ಮಂದಾಧಿಕಾರಿಗಳ ಸಮೂಹವನ್ನು ಕುರಿತು,

ಭೃಶಂ = ಚೆನ್ನಾಗಿ

ಚೋಧಯತ್ = ಭಗವಂತನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ,

ಪಂಡಿತ್ಯಃ ಚ = ವಿದ್ವಾಂಸರಿಂದಲೂ,

ದುರ್ನಿರೂಪವಚನಂ = ತಿಳಿಯಲು ಅಶ್ಯಕ್ತವಾದ,

ಹೃದಯಂ = ಅಭಿಪ್ರಾಯವುಳ್ಳ,

ಪ್ರಸಾದವತ್ = ಸರಳವಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ,

ಸೌಮ್ಯಕಾಂತಿ = ಶಾಂತವಾದ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳ, (ಅಥವಾ ಸಜ್ಜನರಿಗೆ ಪ್ರಿಯವಾದ)

ವಿಶಕ್ತಭೀಷಣಂ ಚ = ಪ್ರತಿವಾದಿಗಳಿಗೆ ಭಯಂಕರವೂ ಆದ (ಬ್ರಹ್ಮಮೀಮಾಂಸಾ ಶಾಸ್ತ್ರದ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯರು ರಚಿಸಿದರು.)

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಮಂದಬುದ್ಧಿಯ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೂ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರ್ಥವಾಗುವಂತೆ ಮಾತನ್ನು ಆಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಆದರೆ ಅವರ ಅರ್ಥ ವಿವರಣೆ ಮಾಡಲು ಪಂಡಿತರಿಗೂ ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಅವರ ಮಾತಿನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಇಷ್ಟೇ ಎಂದು ತಿಳಿಯಲು ಅಸಾಧ್ಯವಾಗಿತ್ತು. ಅವರ ಮುಖದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸನ್ನತೆಯಿತ್ತು. ಅವರು ಎಲ್ಲ ಭಕ್ತರಿಗೂ ಅನುಗ್ರಹ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಆದರೂ ಅವರು ಪ್ರತಿವಾದಿಗಳಿಗೆ ಭಯಂಕರವಾಗಿ ತೋರುತ್ತಿದ್ದರು. ಅವರ ಸ್ವರೂಪ-ದಂತೆಯೇ ಅವರ ಭಾಷ್ಯವೂ ಇರುತ್ತದೆ. ಅವರ ಭಾಷ್ಯವು ಮೂಢರಿಗೂ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಭಗವಂತನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಪಂಡಿತರಿಗೂ ಆ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ವಾಕ್ಯಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿರ್ಗಾಯಿಸಿ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಸಮಗ್ರ ಶಾತ್ವರ್ಯಾರ್ಥವು ತಿಳಿಯಲು ಅಶ್ಯಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಸರಳ ಶಬ್ದ ಹಿತವಾದ ನಿರೂಪಣೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದರೂ ಅತಿದೃಢ-ವಾದ ಯುಕ್ತಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತಿವಾದಿಗಳಿಗೆ ಭಯವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುತ್ತಲಿದೆ. ಇಂತಹ ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದ ತಮ್ಮ ಇನ್ನೊಂದು ರೂಪದಂತಿರುವ ಶ್ರೀಮದ್ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಆಚಾರ್ಯರು ರಚಿಸಿದರು.

ವಿಶೇಷಾಂಶ—

ಬಾಲ ಎಂದರೆ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಎಳೆಯ ಮಕ್ಕಳು. ತಾಯಿಯ ಎದೆ ಹಾಲನ್ನು ಕುಡಿಯುವವರು. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಮಂದಬುದ್ಧಿಯವರು, ಅಧಮಾಧಿಕಾರಿಗಳು ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಬಾಲಸಂಘಂ— ಬಾಲಾನಾಂ ಸಂಘಃ ಬಾಲಸಂಘಃ ತಂ ಬಾಲಸಂಘಂ |

ದುರ್ನಿರೂಪವಚನಂ— ದುಃಖೇನ ನಿರೂಪಯಿತುಂ ಶಕ್ಯಾನ್ ದುರ್ನಿರೂಪಾಣಿ, ದುರ್ನಿರೂಪಾಣಿ ವಚನಾನಿ ಯಸ್ಯೈವ ತತ್ |

ಆಪ್ರಮೇಯಹೃದಯಂ— ಪ್ರಮೇತುಂ ಯೋಗ್ಯಂ ಪ್ರಮೇಯಂ, ನ ಪ್ರಮೇಯಂ ಆಪ್ರಮೇಯಂ, ಆಪ್ರಮೇಯಂ ಹೃದಯಂ ಯಸ್ಯ ತತ್ |

ಪ್ರಸಾದವತ್— ಪ್ರಸಾದಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿತಿ, ಪ್ರಸಾದವತ್ |

ಸೌಮ್ಯಕಾಂತಿ— ಸೌಮ್ಯ ಕಾಂತಿಃ ಯಸ್ಯ ತತ್ ಸೌಮ್ಯಕಾಂತಿ, ಸೌಮ್ಯಾನಾಂ ಕಾಂತಿಃ ಇಚ್ಛಾ ಯಸ್ಯೈವ, ತತ್ ಇತಿವಾ |

ವಿಪಕ್ಷಭೇಷಣಂ— ವಿಪಕ್ಷಾಣಾಂ ಭೇಷಣಂ ವಿಪಕ್ಷಭೇಷಣಂ (ಇವೆಲ್ಲಾ ಭಾಷ್ಯಕ್ಕೆ ವಿರೇಷಣಗಳು ದ್ವಿತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿಯಂತೆ ಪದಗಳು) ।

ಕೋರ— 'ಗಣಾಭಿಸಂಘಸಂಘಾತವ್ರಾತವಾರ ಕುಲೋತ್ಕರಾಃ', ಹಲಾಯುಧ, 'ಪ್ರಸಾದಸ್ತು ಪ್ರಸನ್ನತಾ' ಅಮರ ।

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಪುನಃ ಭಾಷ್ಯದ ಅಸಾಧಾರಣ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಅಸ್ತದೂಷಣಮವಂಧ್ಯಭಾಷಣಂ

ಲಕ್ಷಿತಂ ಸಕಲಲಕ್ಷಣೈಃ ಸಮಮ್ ।

ಮಾನನೀಯಮಪಿ ನಾಕಿನಾಯಕೈ

ರೂಪಮನ್ಯದಿವ ಧನ್ಯಮಾತ್ಮನಃ

॥ 11 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅಸ್ತದೂಷಣಂ, ಅವಂಧ್ಯಭಾಷಣಂ, ಲಕ್ಷಿತಂ, ಸಕಲಲಕ್ಷಣೈಃ, ಸಮಂ, ಮಾನನೀಯಂ, ಅಪಿ, ನಾಕಿನಾಯಕೈಃ, ರೂಪಂ, ಅನ್ಯತ್, ಇವ, ಧನ್ಯಂ, ಆತ್ಮನಃ ।

ಅನ್ವಯ— ಅಸ್ತದೂಷಣಂ, ಅವಂಧ್ಯಭಾಷಣಂ, ಸಕಲಲಕ್ಷಣೈಃ, ಸಮಂ, ಲಕ್ಷಿತಂ, ನಾಕಿನಾಯಕೈಃ, ಅಪಿ, ಮಾನನೀಯಂ, ಧನ್ಯಂ, ಆತ್ಮನಃ, ಅನ್ಯತ್, ರೂಪಂ ಇವ, (ಸ್ಮಿತಂ) ಅನಂತಧೀಃ ಅದ್ವೈತಂ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಣಭಾಷ್ಯಂ, ಅತನೋತ್) ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಸ್ತದೂಷಣಂ = ವ್ಯಾಕರಣ ಶಾಸ್ತ್ರ ವಿರುದ್ಧವಾದ, ಅಪರಬ್ಧಾದಿ ದೋಷಗಳಿಲ್ಲದ (ಆಚಾರ್ಯರ ಸ್ವರೂಪ-ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ, ಕಾಮಾದಿದೋಷಗಳಿಲ್ಲದ),

ಅವಂಧ್ಯಭಾಷ್ಯಂ = ಸಫಲವಾದ ಮಾತುಗಳುಳ್ಳ, (ಸತ್ಯವಾದ ಮಾತುಗಳುಳ್ಳ)

ಸಕಲಲಕ್ಷಣೈಃ ಸಮಂ = ಭಾಷ್ಯದ ಎಲ್ಲಾ ಲಕ್ಷಣಗಳೊಡನೆ,

ಲಕ್ಷಿತಂ = ಲಕ್ಷಣವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟ,

ನಾಕಿನಾಯಕೈಃ ಅಪಿ = ದೇವಶ್ರೇಷ್ಠರಿಂದಲೂ,

ಮಾನನೀಯಂ = ಪೂಜ್ಯವಾದ,

ಧನ್ಯಂ = ಪುಣ್ಯಕರವಾದ,

ಆತ್ಮನಃ = ತಮ್ಮ,

ಅನ್ಯತ್ = ಬೇರೊಂದು,

ರೂಪಂ ಇವ = (ಸ್ಮಿತಂ) ಆಕೃತಿಯಂತಿರುವ

(ಅದ್ವೈತವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ ಸಮೂಹದ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು ರಚಿಸಿದರು).

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರ ಸ್ವರೂಪವು ಕಾಮಾದಿದೋಷರಹಿತವಾದುದು. ಸತ್ಯವಾದ ಮಾತುಳ್ಳದ್ದು. ಮಹಾಪುರುಷರ ಮೂವತ್ತೆರಡು ಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದು. ದೇವೋತ್ತಮರಿಂದಲೂ ಪೂಜ್ಯವಾದುದು, ಪುಣ್ಯಕರವಾದುದು ಅದರಂತೆ ಅವರು ಮಾಡಿರುವ ಭಾಷ್ಯವೂ ಕೂಡ ಅಪರಬ್ಧಾದಿ ದೋಷಗಳಿಲ್ಲದುದು. ಅಲ್ಲಿ ವ್ಯರ್ಥವಾದ

ಮಾತುಗಳಿಲ್ಲ. ಅದು ಭಾಷ್ಯದ ಎಲ್ಲಾ ಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡಿದೆ. ದೇವೋತ್ತಮರಿಗೂ ಆಚಾರ್ಯರ ಭಾಷ್ಯವು ಮಾನ್ಯವಾಗಿದೆ, ಪುಣ್ಯಕರವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ತಮ್ಮ ಮತ್ತೊಂದು ಸ್ವರೂಪದಂತಿರುವ ಅತ್ಯಾಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಆಚಾರ್ಯರು ರಚಿಸಿದರು.

ವಿಶೇಷಾಂಶ— 'ಸೂತ್ರಾರ್ಥೋ ವರ್ಣಿತೇ ಯತ್ರ ಪದ್ಯಃ ಸೂತ್ರಾನುಕಾರಿಭಿಃ | ಸ್ವಪದಾನಿ ಚ ವರ್ಣ್ಯಂತೇ ಭಾಷ್ಯಂ ಭಾಷ್ಯವಿದೋ ವಿದುಃ' ಎಂದು ಭಾಷ್ಯದ ಲಕ್ಷಣ. ಸೂತ್ರದ ಪದಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಸೂತ್ರಾರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವ ಮತ್ತು ತಾವು ಸೂತ್ರಾರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಪದಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸುವ ಗ್ರಂಥವೇ ಭಾಷ್ಯವೆಂದು ಭಾಷ್ಯಜ್ಞರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಈ ಲಕ್ಷಣವು ಆಚಾರ್ಯರ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿಿದೆ.

ಉದಾಹರಣೆಗೆ- 'ಓಂ ಅಥಾತೋ ಬ್ರಹ್ಮಜಿಜ್ಞಾಸಾ ಓಂ' ಎಂಬ ಮೊದಲನೆಯ ಸೂತ್ರದ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಆಚಾರ್ಯರು 'ಅಥಶಬ್ದೋ ಮಂಗಲಾರ್ಥೇ ಅಧಿಕಾರಾನಂತರ್ಯಾರ್ಥಶ್ಚ' ಎಂದು ಸೂತ್ರಾನುಕಾರಿ ಪದದಿಂದ ಸೂತ್ರದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ, 'ಅಧಿಕಾರಾನಂತರ್ಯಾರ್ಥಶ್ಚ' ಎಂಬ ತಾವು ಹೇಳಿದ ಪದದ ಅರ್ಥವನ್ನು 'ಅಧಿಕಾರಶ್ಲೋಕೋ ಭಾಗವತತಂತ್ರೇ' ಎಂದು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆದುದರಿಂದ ಆಚಾರ್ಯರ ಭಾಷ್ಯವು ಉತ್ತಮ ಭಾಷ್ಯಲಕ್ಷಣ ಸಂಪನ್ನವಾಗಿದೆ. ಆಚಾರ್ಯರ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಶಬ್ದಗಳು ಮಹಾವ್ಯಾಕರಣ ಸಮ್ಮತವಾದವುಗಳು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಅವಶಬ್ದಗಳು ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ. ಅಲ್ಲಿರುವ ಶಬ್ದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾದರೂ ವ್ಯರ್ಥವಲ್ಲ. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಶಬ್ದಕ್ಕೂ ಸಾರ್ಥಕವಿದೆ. ಶೇಷ, ಇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳೂ ಕೂಡ ಈ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಗೌರವಿಸಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಆಚಾರ್ಯರ ಸ್ವರೂಪದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಯಾವ ದೋಷಗಳೂ ಇಲ್ಲ. ಅವರು ಅಡಿದ ಮಾತು ಎಂದೂ ವ್ಯರ್ಥವಾಗುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಮಹಾಪುರುಷರಿಗೆ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ 32 ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಅವೆಲ್ಲವೂ ಆಚಾರ್ಯರಲ್ಲಿವೆ. 'ಷಣ್ಮವತ್ಯಂಗುಲೋ ಯಸ್ತು ನೈಗ್ರೋಧಪರಿಮಂಡಲಃ, ಸಪ್ತ ಪಾದಶ್ಚತುರ್ಹಸ್ತಃ ದ್ವಾತ್ರಿಂಶಲ್ಲಕ್ಷಣೈರ್ಯುತಃ', 'ಅಸಂಶಯಃ ಸಂಶಯಚ್ಛಿತ್ ಗುರುರುಕ್ಮೋ ಮನೀಷಿಭಿಃ, ತಸ್ಮಾದ್ ಬ್ರಹ್ಮಾಗುರುರ್ಮುಖಃ ಸರ್ವೇಷಾಮೇವ ಸರ್ವದಾ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಆಚಾರ್ಯರು ಗುರುಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಪ್ರಮಾಣ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಪಾದಾದಿ ಕೇಶವರ್ಯಂತವಾಗಿ ಔನ್ನತ್ಯ ಗಣನೆಯಲ್ಲಿ 96 (ತೊಂಭತ್ತಾರು) ಅಂಗುಲ ಎತ್ತರವಾಗಿರಬೇಕು. ಹೊಟ್ಟೆಯ ಸುತ್ತಲೂ 48 (ನಲವತ್ತೆಂಟು) ಅಂಗುಲ ಸುತ್ತಳತೆ ಇರಬೇಕು. (ನಾಲ್ಕು ಅಡಿಗಳು) ಎತ್ತರಕ್ಕಿಂತ ಅರ್ಧ ಸುತ್ತಳತೆ ಇರಬೇಕು. ಮೊಳದ ಲೆಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಆಳಿಯುವಾಗ ನಾಲ್ಕು ಮೊಳ ಎತ್ತರವಾಗಿರಬೇಕು. ಒಂದು ಮೊಳ ಎರಡು ಗೇಣು ಅಂದರೆ ಎರಡು ಅಡಿಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ಮೂವತ್ತೆರಡು ಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರಬೇಕು.

ಮೂವತ್ತೆರಡು ಲಕ್ಷಣಗಳು ಹೀಗಿವೆ - ಭುಜ, ಕಣ್ಣು ಕೆನ್ನೆಯ ಮೇಲ್ಭಾಗ, ಮೋಣಕಾಲು, ಉಗುರುಗಳು ಉದ್ದವಾಗಿರಬೇಕು (5) ಚರ್ಮ (ತ್ವಶ್ಚಿ), ಕೂದಲು, ಬೆರಳು, ಹಲ್ಲು, ಬೆರಳುಗಳ ಪರ್ವಭಾಗಗಳು (ಗಿಣ್ಣುಗಳು) ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿರಬೇಕು (5) ಅಂಗೈಗಳು, ಎರಡು ಪಾದತಲಗಳು, ಎರಡು ಕಣ್ಣುಗಳ ಕೊನೆಭಾಗ, ತಾಲು (ಅಂಗುಲು-ನಾಲಿಗೆಯ ಕೆಳಭಾಗ) ನಾಲಿಗೆ, ತುಟಿ, ಉಗುರುಗಳು ಈ ಎಳು ಕೆಂಪಾಗಿರಬೇಕು. (7) ಎದೆ, ಹೊಟ್ಟೆ, ಗುಂಗುರು ಕೂದಲುಗಳು, ಭುಜದ ತುದಿ (ಹಗಲು) ಕೈ, ಮುಖಗಳಲ್ಲಿ ಆರರಲ್ಲಿ ಔನ್ನತ್ಯ (ಎತ್ತರ)ವಿರಬೇಕು (6) ಹಣೆ, ಸೊಂಟ, ಎದೆಗಳಲ್ಲಿ ಮೂರರಲ್ಲಿ ವಿಶಾಲತೆ ಇರಬೇಕು (3) ಜಂಘಾ (ಮೋಣಕಾಲು) ಕತ್ತು ಮತ್ತು ಗುಹ್ಯ ಚಿಹ್ನೆ ಇವು ಮೂರು ಚಿಹ್ನೆವಾಗಿರಬೇಕು (3) ಸ್ವರ, ಅಂತಃಕರಣ ಮತ್ತು ಹೊಕ್ಕುಗಳು ಗಂಭೀರ(ಆಳ)ವಾಗಿರಬೇಕು (3) $5+5+7+6+3+3+3=32$

'ಪಂಚದೀರ್ಘಃ ಪಂಚಿಸೂಕ್ಷ್ಮಃ ಸಪ್ತರಕ್ತಃ ಪದ್ಮನೃತಃ |

ತ್ರಿಪ್ರಭುಶ್ಚ ಪು ಗಂಭೀರಃ ದ್ವಾತ್ರಿಂಶಲ್ಲಕ್ಷಣಂ ಪಿತಿ ||

ಎಂಬುದಾಗಿ ಈ ಮೂವತ್ತೆರಡು ಲಕ್ಷಣಗಳ ಸಂಗ್ರಹ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಆಚಾರ್ಯರಲ್ಲಿ ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳೆಲ್ಲಾ ಇವೆ. ಮುಖ್ಯ ಗುರುಗಳಾದ ಬ್ರಹ್ಮದೇವರಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳಿವೆ. ಆಚಾರ್ಯರಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳಿವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಆಚಾರ್ಯರೇ ವಾಯುದೇವರು ಮುಂದೆ ಬ್ರಹ್ಮಪದವಿಗೆ ಬರತಕ್ಕವರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಅಸ್ತದೂಷಣಮವಂಧ್ಯಭಾಷಣಂ— ಅಸ್ತಾನಿ (=ನಿರಸ್ತಾನಿ) ದೂಷಣಾನಿ, ಯಸ್ಮಾತ್ ತತ್ ಅಸ್ತದೂಷಣಂ, ತತ್ |

ಅವಂಧ್ಯಂ— ನ ವಂಧ್ಯಂ ಅವಂಧ್ಯಂ, ಅವಂಧ್ಯಂ ಭಾಷಣಂ ಯಸ್ಮಿನ್ ತತ್ ಅವಂಧ್ಯಭಾಷಣಂ, ತತ್ |

ಸಕಲಲಕ್ಷಣೈಃ— ಸಕಲಾನಿ ಚ ತಾನಿ ಲಕ್ಷಣಾನಿ ಚ ಸಕಲಲಕ್ಷಣಾನಿ, ತೈಃ |

ಮಾನನೀಯಂ— ಮಾನಯಿತುಂ ಯೋಗ್ಯಂ ಮಾನನೀಯಂ, ತತ್ |

ನಾಕಿನಾಯಕೈಃ— ನಾಕಃ ವಿಷಾಂ ಅಸ್ತೀತಿ ನಾಕಿನಃ, ನಾಕಿನಾಂ ನಾಯಕಾಃ ನಾಕಿನಾಯಕಾಃ, ತೈಃ |

ಧನ್ಯಂ— ಧನಂ ಅರ್ಹತೀತಿ ಧನ್ಯಂ, ತತ್ |

★ ★ ★

ಅವತಾರಾ— ಮತ್ತು ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥರ ಭಾಷ್ಯವು ಅತ್ಯದ್ಭುತವಾದದ್ದು. ಹಿಂದಿನ ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದು ಕುಭಾಷ್ಯಗಳನ್ನು ಖಂಡಿಸಿ ಶ್ರೀಬಾದರಾಯಣರಿಗೆ ಪರಮ ಸಮ್ಮತವಾದ ತತ್ವಾರ್ಥಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದುದಾಗಿದೆ. ಭೂತ, ಭವಿಷ್ಯತ್, ವರ್ತಮಾನಕಾಲಗಳಲ್ಲಿನ ವಾದಿಗಳಿಂದ ಅದೊಪ್ಪವಾದುದೆಂದು ಅದರ ಅದ್ಭುತ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಏಕವಿಂಶತಿಕುಭಾಷ್ಯದೂಷಕಂ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಣಭಾಷ್ಯಮದ್ಭುತಮ್ |

ಅಪ್ಯದೂಷ್ಯಮತನೋದನಂತಧೀಃ

ಭೂತಭಾವಿಭವದಾತ್ಮಭಿಃ ಕ್ವಚಿತ್

|| 12 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಏಕವಿಂಶತಿಕುಭಾಷ್ಯದೂಷಕಂ, ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಣಭಾಷ್ಯಂ, ಅದ್ಭುತಂ, ಅಪಿ, ಅದೂಷ್ಯಂ ಅತನೋತ್, ಅನಂತಧೀಃ, ಭೂತಭಾವಿಭವದಾತ್ಮಭಿಃ, ಕ್ವಚಿತ್ |

ಅನ್ವಯ— ಅನಂತಧೀಃ, ಏಕವಿಂಶತಿಕುಭಾಷ್ಯದೂಷಕಂ, ಭೂತಭಾವಿಭವದಾತ್ಮಭಿಃ, ಕ್ವಚಿತ್, ಅಪಿ, ಅದೂಷ್ಯಂ, ಅದ್ಭುತಂ, ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಣಭಾಷ್ಯಂ, ಅತನೋತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅನಂತಧೀಃ = ಶ್ರೀ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು,

ಏಕವಿಂಶತಿಕುಭಾಷ್ಯದೂಷಕಂ = ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದು ಭಾಷ್ಯಗಳನ್ನು ಖಂಡಿಸುವುದಾಗಿಯೂ,

ಭೂತಭಾವಿಭವದಾತ್ಮಭಿಃ = ಹಿಂದೆ ಆಗಿರುವ, ಮುಂದೆ ಬರಲಿರುವ, ಈಗ ಇರುವ, ಜೀವಾತ್ಮರಿಂದ,

ಕ್ವಚಿತ್ ಅಪಿ = ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಯಾವ ಒಂದು ಪ್ರಮೇಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೇ ಆಗಲಿ,

ಅದೂಷ್ಯಂ = ಖಂಡಿಸಲು ಅಶ್ಯಕ್ತವಾದುದಾಗಿಯೂ ಇರುವ,

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಣಭಾಷ್ಯಂ = ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ ಸಮೂಹದ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು

ಅತನೋತ್ = ಮಾಡಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು ತಮ್ಮ ಭಾಷ್ಯಕ್ಕಿಂತ ಹಿಂದೆ ಇದ್ದ ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದು ಭಾಷ್ಯಗಳನ್ನು ತಮ್ಮ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಖಂಡಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಹಿಂದೆ ಬಂದಿರುವ, ಮುಂದೆ ಹುಟ್ಟಿರುವ ಈಗ ಇರುವ ಯಾವ ವಾದಿಗಳೂ ಅವರನ್ನು ಖಂಡಿಸಲು ವಾದದಲ್ಲಿ ಪರಾಜಯಗೊಳಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಅವರ ಸ್ವರೂಪವು ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದುದು. ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯವು ಅವರ ಸ್ವರೂಪದಂತೆಯೇ ಇದೆ. ಆ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯವೂ ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದು ಭಾಷ್ಯಗಳನ್ನು ಖಂಡಿಸುತ್ತದೆ. ಹಿಂದಿನ ಮುಂದಿನ ಇಂದಿನ ಯಾವ ಪಂಡಿತ ಪ್ರಕಾಂಡ ಜೀವಾತ್ಮರೂ ಆ ಭಾಷ್ಯದ ಯಾವ ಪ್ರಮೇಯವನ್ನು ಒಂದು ವಾಕ್ಯ ಪದ, ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನೂ ಸಹ ಖಂಡಿಸಲಾರರು. ಹೀಗೆ ಅದ್ವೈತವಾದ, ತಮ್ಮ ರೂಪದಂತೆ ಇರತಕ್ಕ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಶ್ರೀಮದಾನಂದವೀರ್ಥ ಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯರು ರಚಿಸಿದರು (ಇಲ್ಲಿಗೆ ಕುಲಕ ಶ್ಲೋಕವು ಮುಗಿಯಿತು).

ವಿಶೇಷಾಂಶ—

'ಭಾರತೀವಿಜಯಶ್ಚೈವ ಸಚ್ಚಿದಾನಂದ ವಿವ ಚ |
 ಬ್ರಹ್ಮಘೋಷಃ ಶತನಾಂದ ಉದ್ವರ್ತಶ್ಚೈವ ಪಂಚಮಃ ||
 ವಿಜಯೋ ರುದ್ರಭಟ್ಟಶ್ಚ ವಾಮನಾಖ್ಯಸ್ತಥಾಪ್ತಮಃ |
 ಸ ಯಾದವಪ್ರಕಾಶಶ್ಚನವಮಸ್ತತ್ರ ಕೀರ್ತಿತಃ ||
 ರಾಮಾನುಜಸ್ತಥಾ ಭರ್ತೃಪ್ರಪಂಚೋ ದ್ರವಿಡಸ್ತಥಾ |
 ಬ್ರಹ್ಮದತ್ತೋ ಭಾಸ್ಕರಶ್ಚ ಪಿಶಾಚೋ ವೃತ್ತಿಕಾರಕಃ ||
 ತಥಾ ವಿಜಯಭಟ್ಟಶ್ಚ ವಿಷ್ಣುಕ್ರಾಂತಸ್ತಥೈವ ಚ |
 ವಾದೀಂದ್ರಸು ತತಃ ಪಶ್ಚಾತ್ತತೋ ಮಾಧವದಾಸಕಃ ||
 ತತಃ ಪಶ್ಚಾತ್ ಸಂಕರಶ್ಚೈತ್ಯೇಕವಿಂಶತಿವಾದಿಭಿಃ |
 ಪ್ರಣೀತಾನಿ ನಿರಾಚಕ್ಯ ಕುಭಾಷ್ಯಾಣಿ ಮಹಾಮುತಿಃ ||

ಎಂಬ ಪ್ರಾಚೀನ ಪ್ರಮಾಣ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ 1) ಭಾರತೀವಿಜಯ, 2) ಸಚ್ಚಿದಾನಂದ, 3) ಬ್ರಹ್ಮಘೋಷ, 4) ಶತನಾಂದ, 5) ಉದ್ವರ್ತ, 6) ವಿಜಯ, 7) ರುದ್ರಭಟ್ಟ, 8) ವಾಮನ, 9) ಯಾದವಪ್ರಕಾಶ, 10) ರಾಮಾನುಜ, 11) ಭರ್ತೃಪ್ರಪಂಚ, 12) ದ್ರವಿಡ, 13) ಬ್ರಹ್ಮದತ್ತ, 14) ಭಾಸ್ಕರ, 15) ಪಿಶಾಚ, 16) ವೃತ್ತಿಕಾರ, 17) ವಿಜಯಭಟ್ಟ, 18) ವಿಷ್ಣುಕ್ರಾಂತ, 19) ವಾದೀಂದ್ರ, 20) ಮಾಧವದಾಸ, 21) ಸಂಕರ, ಇವರೇ ಆಚಾರ್ಯರಿಗಿಂತ ಹಿಂದಿನ ಭಾಷ್ಯ ಕಾರರು. ಇವರಲ್ಲರ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಆಚಾರ್ಯರು "ನಾನ್ಯಥಾ ತದದೃಷ್ಟೇಃ" "ಸರ್ವಶಬ್ದಾವಾಚ್ಯಸ್ಯ ಲಕ್ಷಣಾಯುಕ್ತೇಃ" ನಾವು ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥಕ್ಕಿಂತ ಬೇರೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬಾರದು. ಹಾಗೆ ಅರ್ಥವು ಕಂಡಿಲ್ಲ ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳುವ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತ ಮಾತುಗಳಿಂದ ಇತರ ಭಾಷ್ಯಗಳನ್ನು ಖಂಡಿತುಂಡವಾಗಿ ಖಂಡಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಅರ್ಥವನ್ನು ಶ್ರೀಮತ್ ಟೀಕಾಕೃತ್ಪಾದರು, ಶ್ರೀವ್ಯಾಸರಾಜರು ಮುಂತಾದ ಮಹಾನುಭಾವರು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ಅನುವಾದ ಮಾಡಿ ಆಚಾರ್ಯರ ಮಾತಿನಿಂದ ಖಂಡನೆ ಹೇಗೆ ಆಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆಚಾರ್ಯರು ತಾವು ಆಯಾ ವಾದಿಗಳನ್ನು ಭೇಟಿಯಾದಾಗ ಮುಖತಃ ಅವರ ಭಾಷ್ಯಗಳನ್ನು ಖಂಡಿಸಿಯೇ ಇದ್ದಾರೆ.

ವಿಗ್ರಹ—

ವಿಕವಿಂಶತಿಕುಭಾಷ್ಯದೊಷಕಂ— ಏಕಾಧಿಕಾ ವಿಂಶತಿಃ ವಿಕವಿಂಶತಿಃ, (ಮಧ್ಯಮಪದಲೋಪಿಸಮಾಸ) ಕುತ್ಸಿತಾನಿ ಚ ತಾನಿ ಭಾಷ್ಯಣಿ ಚ ಕುಭಾಷ್ಯಾಣಿ, ವಿಕವಿಂಶತಿಶ್ಚ ತಾನಿ ಕುಭಾಷ್ಯಣಿ ಚ, ವಿಕವಿಂಶತಿ-ಕುಭಾಷ್ಯಾಣಿ, ದೂಷಯತೀತಿ ದೊಷಕಂ, ವಿಕವಿಂಶತಿಕುಭಾಷ್ಯಾಣಾಂ ದೂಷಕಂ ವಿಕವಿಂಶತಿ-ಕುಭಾಷ್ಯದೊಷಕಂ (ತತ್) |

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಣಭಾಷ್ಯಂ— ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಸೂತ್ರಾಣಿ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಾಣಿ, ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಾಣಾಂ ಗಣಃ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಣಃ, ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಣಸ್ಯ ಭಾಷ್ಯಂ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಣಭಾಷ್ಯಂ, ತತ್ |

ಅದೂಷ್ಯಂ— ದೂಷಯಿತುಂ ಶಕ್ಯಂ ದೂಷ್ಯಂ, ನ ದೂಷ್ಯಂ ಅದೂಷ್ಯಂ ತತ್ |

ಅನಂತಧೀಃ— ಅನಂತಾ ಧೀಃ, ಯಸ್ಯ ಸಃ, ಅನಂತಧೀಃ |

ಭೂತಭಾವಿಭವದಾತ್ಮಭಿಃ— ಭೂತಾಶ್ಚ ಭಾವಿನಶ್ಚ ಭವಂತಶ್ಚ ಭೂತಭಾವಿಭವಂತಃ (ಇತರೇತರಯೋಗ-
ದ್ವಂದ್ವ) ಭೂತಭಾವಿಭವಂತಶ್ಚ ತೇ, ಆತ್ಮಾನಶ್ಚ ಭೂತಭಾವಿಭವದಾತ್ಮಾನಃ, (ಕರ್ಮಧಾರಯ) ತೈಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಆತನೋತ್ - ತನುವಿಸ್ತಾರೇ ಇತಿ ವಿಸ್ತಾರಾರ್ಥಕಾತ್ ತನ್ ಧಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಕರ್ತರಿ
ಪರಸ್ವೈಪದಿನಃ ಅನದ್ಭುತನ ಭೂತೇಲಹ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ ಆತನೋತ್ ಇತಿರೂಪಂ |

ಆತನೋತ್ ಆತನುತಾಂ ಆತನ್ತ್ವಂ, ಆತನೋಃ ಆತನುತಂ ಆತನುತ, ಆತನವಂ ಆತನುವ - ಆತನ್ತ್ವ
ಆತನುಮ - ಆತನ್ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಅನಂತಧೀಃ ಅದ್ಭುತಂ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಣಭಾಷ್ಯಂ, ಆತನೋತ್ (ಕರ್ತರಿ)

ಅನಂತಧಿಯಾ ಅದ್ಭುತಂ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಣಭಾಷ್ಯಂ ಆತನ್ತ್ವತ (ಆತಾಯತ ಎಂದೂ ಹೇಳಬಹುದು)
(ಕರ್ಮಣಿ)

ಕೋಶ— 'ಆತ್ಮಾ' ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಜೀವ ಎಂದು ಅರ್ಥ. 'ಆತ್ಮಾ ಜೀವೇ ದೃಶೌ ದೇಹೇ' ಇತಿ ವಿಶ್ವಃ |

★ ★ ★

ಆವತಾರಿಕಾ— ಪುನಃ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರ ಭಾಷ್ಯದ ಅಸಾಧಾರಣ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಗಾಂಗಮಂಗಲತರಂಗಭಂಗದ

ಪ್ರಾಂತಸುಪ್ರಿಹರಿವೇಶ್ವತ್ಸಮಃ |

ಯದ್ಗತ್ಯೇಕತಮವರ್ಣಾಲೇಖಕಃ

ಸತ್ಯತೀರ್ಥ ಇಹ ಭಾಷ್ಯಮಾಲಿಖತ್

|| 13 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಗಾಂಗಮಂಗಲತರಂಗಭಂಗದಪ್ರಾಂತಸುಪ್ರಿಹರಿವೇಶ್ವತ್ಸಮಃ, ಯದ್ಗತ್ಯೇಕತಮವರ್ಣಾಲೇಖಕಃ,
ಸತ್ಯತೀರ್ಥಃ, ಇಹ, ಭಾಷ್ಯಂ, ಆಲಿಖತ್ |

ಅನ್ವಯ— ಇಹ, ಸತ್ಯತೀರ್ಥಃ, ಯದ್ಗತ್ಯೇಕತಮವರ್ಣಾಲೇಖಕಃ, ಗಾಂಗಮಂಗಲತರಂಗಭಂಗದಪ್ರಾಂತಸು ಪ್ರಿಹರಿ-
ವೇಶ್ವತ್ಸಮಃ, (ತತ್) ಭಾಷ್ಯಂ, ಆಲಿಖತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಇಹ = ಈ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ರಚಿಸುವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ

ಸತ್ಯತೀರ್ಥಃ = ಸತ್ಯತೀರ್ಥಾಯತಿಗಳು

ಯದ್ಗತ್ಯೇಕತಮವರ್ಣಾಲೇಖಕಃ = ಯಾವ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಅಕ್ಷರವನ್ನು
ಬರೆಯುವವನು,

ಗಾಂಗಮಂಗಲತರಂಗಭಂಗದಪ್ರಾಂತಸುಪ್ರಿಹರಿವೇಶ್ವತ್ಸಮಃ = ಗಂಗಾನದಿಯ ಪುಣ್ಯಕರವಾದ ಅಲೆಗಳಿಗೆ
ತಡೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ದಡದಲ್ಲಿ ಒಳ್ಳೆಯ ಕಾಂತಿ ಮತ್ತು ಸಂಪತ್ತುಳ್ಳ ವಿಷ್ಣು ದೇವಾಲಯವನ್ನು
ರಚಿಸಿದವನಿಗೆ ಸಮಾನನೋ (ತತ್ = ಅಂತಹ)

ಭಾಷ್ಯಂ = ಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯವನ್ನು
ಅಲಿಖತ್ = ಬರೆದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಗಂಗೆಯ ಪರಮಮಂಗಳಕರಗಳಾದ ತರಂಗಗಳು ಯಾವ ದಡಕ್ಕೆ ಒಡಿದು ಮಾಯವಾಗುವುವೋ ಅಂತಹ ದಡದಲ್ಲಿಯೇ ಪರಮಸುಂದರವಾದ ಕಾಂತಿಪೂರ್ಣವಾದ ಸಕಲಸಂಪದ್ಧರಿತವಾದ ಹರಿಮಂದಿರವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದವನಿಗೆ ಯಾವ ಪುಣ್ಯವು ಬರುವುದೋ ಅಂತಹ ಪುಣ್ಯವು ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಭಾಷ್ಯದ ಒಂದು ಅಕ್ಷರವನ್ನು ಬರೆದವನಿಗೂ ಸಲ್ಲುವುದು. ಇಂತಹ ಪರಮಪವಿತ್ರವಾದ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಸತ್ಯತೀರ್ಥ ಯತಿಗಳು ಬರೆದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಗಾಂಗಮಂಗಲತರಂಗಭಂಗದಪ್ರಾಂತಸುತ್ರಿಹರಿವೇಶ್ವರತಮಃ— ಗಂಗಾಯಾಃ ಇಮೇ ಗಾಂಗಾಃ ಮಂಗಲಾಶ್ಚ ತೇ ತರಂಗಾಶ್ಚ ಮಂಗಲತರಂಗಾಃ, ಗಾಂಗಾಶ್ಚ ತೇ, ಮಂಗಲತರಂಗಾಶ್ಚ ಗಾಂಗಮಂಗಲತರಂಗಾಃ, ಭಂಗಂ ದದಾತೀತಿ ಭಂಗದಃ, ಗಾಂಗಮಂಗಲತರಂಗಾಣಾಂ ಭಂಗದಃ ಗಾಂಗಮಂಗಲತರಂಗಭಂಗದಃ, ಗಾಂಗಮಂಗಲತರಂಗಭಂಗದಶ್ಚಾಸೌ ಪ್ರಾಂತಶ್ಚ ಗಾಂಗಮಂಗಲತರಂಗಭಂಗದಪ್ರಾಂತಃ, ಶೋಭನಾ ಶ್ರೀಃ ಯಸ್ಯ ತತ್ ಸುತ್ರಿ, ಹರೇಃ ವೇಶ್ವ, ಸುತ್ರಿ ಚ ತತ್ ಹರಿವೇಶ್ವ ಚ ಸುತ್ರಿಹರಿವೇಶ್ವ, ಸುತ್ರಿಹರಿವೇಶ್ವ ಕರೋತೀತಿ ಸುತ್ರಿಹರಿವೇಶ್ವರತ್, ಗಾಂಗಪ್ರಾಂತೇಸುತ್ರಿ ಹರಿವೇಶ್ವರತ್, ಗಾಂಗಮಂಗಲತರಂಗಭಂಗದಪ್ರಾಂತಸುತ್ರಿಹರಿವೇಶ್ವರತ್, ತೇನ ಸಮಃ ಗಾಂಗಮಂಗಲತರಂಗಭಂಗದಪ್ರಾಂತಸುತ್ರಿಹರಿವೇಶ್ವರತಮಃ |

ಯದ್ವೈಕತಮವರ್ಣಾಲೇಖಕಃ— ಯಸ್ಮಿನ್ ಗತಾಃ ಯದ್ಗತಾಃ, ಬಹುಷು ಏಕಃ ಏಕತಮಃ, ಯದ್ಗತೇಷು ಏಕತಮಃ ಯದ್ವೈಕತಮಃ, ಯದ್ವೈಕತಮಶ್ಚಾಸೌ ವರ್ಣಶ್ಚ ಯದ್ವೈಕತಮವರ್ಣಃ, ಲಿಖತಿ ಇತಿ ಲೇಖಕಃ, ಯದ್ವೈಕತಮವರ್ಣಸ್ಯ ಲೇಖಕಃ ಯದ್ವೈಕತಮವರ್ಣಾಲೇಖಕಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಲಿಖತ್ - ಆಜ್ಞಾ ಉಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ಲಿಖಿ ಅಕ್ಷರವಿನ್ಯಾಸೇ ಇತಿ ಅಕ್ಷರ ವಿನ್ಯಾಸಾರ್ಥಕಾತ್ ಲಿಖಿ ಧಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಕರ್ತರಿ ಪರಸ್ಮೈಪದಿನಃ ಅನದ್ಯತನ ಭೂತೇ ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ 'ಅಲಿಖತ್' ಇತಿ ರೂಪಂ |

ಆ+ಅಲಿಖತ್ ಅಲಿಖಿತಾಂ ಅಲಿಖಿನ್, ಅಲಿಖಿಃ ಅಲಿಖಿತಂ ಅಲಿಖಿತ, ಅಲಿಖಿಂ ಅಲಿಖಾವ ಅಲಿಖಾಮ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಸತ್ಯತೀರ್ಥಃ ಭಾಷ್ಯಂ ಅಲಿಖತ್ (ಕರ್ತರಿ) ಸತ್ಯತೀರ್ಥೇನ ಭಾಷ್ಯಂ ಅಲಿಖಿತ (ಕರ್ಮಣಃ)

ವ್ಯಾಕರಣವಿಶೇಷ— 'ಶೋಭನಾ ಶ್ರೀಃ ಯಸ್ಯ ತತ್' ಸುತ್ರಿ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪ್ರಸ್ತೋ ನಪುಂಸಕೇ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಸ್ಯ (ಪ್ರಾ.ಸೂ. 1-2-47) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹ್ರಸ್ವವು ಬಂದಿದೆ.

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಇಂತಹ ಅತ್ಯದ್ಭುತವಾದ ಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಿದ ಮೇಲೆ ಅದರ ಪ್ರಚಾರಕ್ಕಾಗಿ ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸ ನಾರಾಯಣರ ಆಜ್ಞೆಯಂತೆ ಅನಂತಮಠದಿಂದ ಹೊರಟು ಗೋದಾವರೀ ತೀರಕ್ಕೆ ಬಂದರನ್ನುತ್ತಾರೆ.

ತತ್ರ ದೇವಮಭಿವಂದ್ಯ ಯಾತವಾನ್

ಸ್ವಾಮಿನೋ ವಚನಗೌರವಾದ್ ದ್ರುತಮ್ |

ಸಾನುಗೋ ವಿವಿಧಭೂರತೀತ್ಯ ಗೋ-

ದಾವರೀತಟಮಗಾದಲೇಶಧೀಃ

|| 14 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ತತ್ರ, ದೇವಂ, ಅಭಿವಂದ್ಯ, ಯಾತವಾನ್, ಸ್ವಾಮಿನಃ, ವಚನಗೌರವಾತ್, ದ್ರುತಂ, ಸಾನುಗಃ, ವಿವಿಧಭೂಃ, ಅತೀತ್ಯ, ಗೋದಾವರೀತಟಂ, ಅಗಾತ್, ಅಲೇಶಧೀಃ |

ಅನ್ವಯ— ತತ್ರ, ದೇವಂ, ಅಭಿವಂದ್ಯ, ಸ್ವಾಮಿನಃ, ವಚನಗೌರವಾತ್, ದ್ರುತಂ, ಯಾತವಾನ್, ಅಲೇಶಧೀಃ, ಸಾನುಗಃ, ವಿವಿಧಭೂಃ, ಅತೀತ್ಯ, ಗೋದಾವರೀತಟಂ, ಅಗಾತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ತತ್ರ = ಆ ಅನಂತಮಠದಲ್ಲಿ

ದೇವಂ = ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನನ್ನು

ಅಭಿವಂದ್ಯ = ನಮಸ್ಕರಿಸಿ,

ಸ್ವಾಮಿನಃ = ಪ್ರಭುವಾದ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನ

ವಚನಗೌರವಾತ್ = ಮಾತಿನಲ್ಲಿರುವ ಬಹುಮಾನದಿಂದ,

ದ್ರುತಂ = ಜಾಗೃತಗಾಗಿ,

ಯಾತವಾನ್ = ಹೊರಟ

ಅಲೇಶಧೀಃ = ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು,

ಸಾನುಗಃ = ಶಿಷ್ಯಪರಿವಾರ ಸಹಿತರಾಗಿ,

ವಿವಿಧಭೂಃ = ನಾನಾದೇಶಗಳನ್ನು,

ಅತೀತ್ಯ = ದಾಟಿ,

ಗೋದಾವರೀತಟಂ = ಗೋದಾವರೀ ನದಿಯ ದಡವನ್ನು ಕುರಿತು,

ಅಗಾತ್ = ಹೋದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು ತಮ್ಮ ಗುರುಗಳಾದ ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರ ಮತ್ತು ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣದೇವರ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾದ ಗೌರವವುಳ್ಳವರು. ಅವರು 'ಅವಿಲಂಬಿತಂ ವ್ರಜೇ' ಬೇಗನೆ ಹೋಗು ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರು. ಅದರಂತೆಯೇ ಆಚಾರ್ಯರು ಬದರಿಯಲ್ಲಿ ಅನಂತಮಠದಲ್ಲಿರುವ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನಿಗೆ ನಮಸ್ಕರಿಸಿ ಬಹಳ ಬೇಗನೆ ತಮ್ಮ ಶಿಷ್ಯಪರಿವಾರ ಸಮೇತವಾಗಿ ಅಲ್ಲಿಂದ ಹೊರಟರು. ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಅನೇಕಾನೇಕ ಭೂಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನು ದಾಟುತ್ತಾ ಗೋದಾವರೀ ನದಿಯ ತೀರ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಬಂದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ವಚನಗೌರವಾತ್— ಗುರೋಃ ಭಾವಃ ಗೌರವಂ, ವಚನೇ ಗೌರವಂ ವಚನಗೌರವಂ ತಸ್ಯಾತ್ |

ವಿವಿಧಭೂಃ— ವಿವಿಧಾಶ್ಚ ಶಾಃ ಭುವಶ್ಚ ವಿವಿಧಭುವಃ ಶಾಃ |

ಗೋದಾವರೀತಟಂ— ಗೋದಾವರ್ಯೋಃ ತಟಂ ಗೋದಾವರೀತಟಂ ತತ್ |

ಅಲೇಶಧೀಃ— ನ ವಿದ್ಯತೇ ಲೇಶಃ ಯಾಸ್ಯಾಂ ಸಾ ಅಲೇಶಾ, ಅಲೇಶಾ ಧೀಃ ಯಸ್ಯಸಃ ಅಲೇಶಧೀಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಗಾತ್ - ಇತ್ಥಂ ಗತೌ, ಇತಿ ಗತ್ಯರ್ಥಕಾತ್ ಇತ್ಥಂ ಧಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಪರಸ್ವೈಪದಿನಃ ಭೂತೇ ಲಬ್ಧ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ ಅಗಾತ್ ಇತಿರೂಪಂ |

ಅಗಾತ್ ಅಗಾತಾಂ ಅಗುಃ, ಅಗಾಃ ಅಗಾತಂ ಅಗಾತ, ಅಗಾಂ ಅಗಾವ ಅಗಾಮ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಅಲೇಶಧೀಃ ಗೋದಾವರೀತಟಂ ಅಗಾತ್ (ಕರ್ತರಿ)

ಅಲೇಶಧಿಯಾ ಗೋದಾವರೀ ತಟಂ ಅಗಾಯಿ (ಕರ್ಮಣಿ)

ವಿಶೇಷವಿಚಾರ— ಆಗಾತ್ = ಇನ್ ಗತೌ ಎಂಬ ಧಾತುವಿಗೆ ಲುಪ್ ಲಕಾರದಲ್ಲಿ 'ಇಕ್ಷೋ ಗಾ ಲುಪ್' (ಪಾ.ಸೂ. 2-4-45) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಗಾ ಆದೇಶ. 'ವಿವಿಧಭೂ' ಇಲ್ಲಿ ಭೂಮಿವಾಚಕವಾದ ಭೂಶಬ್ದವನ್ನು ದ್ವಿತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿ ಬಹುವಚನ 'ವಿವಿಧಭುವಃ' ಎಂದು ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕಾಗಿತ್ತು. 'ವಿವಿಧಭೂಃ' ಎಂದು ಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡಿದ್ದು ತಪ್ಪು ಎಂದು ಆಶಂಕಿಸಿಕೊಂಡರು. (1) ಭೂಧಾತುವಿಗೆ ಔಕಾದಿಶ 'ಉ' ಪ್ರತ್ಯಯ ವರ್ಧೂಶಬ್ದದಂತೆ ಉಕಾರಾಂತವಾಗುತ್ತದೆ. ಭೂಂ ಭೌ ಭೂಃ ಎಂದು ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಭೂಃ ಎಂದು ರೂಪ. 'ವರನೇಕಾಚೋ ಸಂಯೋಗಪೂರ್ವಸ್ಯ' (6-4-82) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಈಕಾರಾಂತ ಧಾತೂತ್ವವನ್ನು ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಯನ್ ಬರುತ್ತದೆ. 'ಓಃ ಸುಪಿ' (6-4-82) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉಕಾರಾಂತ ಧಾತೂತ್ವವನ್ನು ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಯನ್ (ವ್) ಬರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ 'ನ ಭೂ ಸುಧೀಯೋಃ' (6-4-85) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ 'ಭೂ ಮತ್ತು ಸುಧೀ' ಎಂಬ ಎರಡು ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಆಯನ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿರುವ ಈ ಭೂ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭೌ ಎಂಬ ರೂಪ ಹೇಗೆ ಬರುತ್ತದೆ? ಎಂದು ಆಶಂಕಿಸಿಕೊಂಡರು. ನ ಭೂ ಸುಧೀಯೋಃ ಎಂಬ ನಿಷೇಧವು ವರನೇಕಾಚಃ ಮತ್ತು 'ಓಃ ಸುಪಿ' ಎಂಬ ಎರಡು ಸೂತ್ರಗಳಿಂದ ಬರುವ ಯನ್ ಗೆ ಮಾತ್ರವೇ 'ಇಕ್ಷೋ ಯಣಚಿ' (6-4-77) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಬರುವ ಯನ್ ಗೆ ನಿಷೇಧವಿಲ್ಲ. ಇಲ್ಲಿ 'ಇಕ್ಷೋ ಯಣಚಿ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಯನ್ ಬಂದಿದೆ. (1) ಅಥವಾ ಔಕಾದಿಶವಾದ ಕರ್ತೃ ದು ಪ್ರತ್ಯಯ ಮಾಡಿದಾಗ ಧಾತುವಿನ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಡಿತ್ತಾತ್ ಲೋಪ ಬಂದು 'ಭು' ಹ್ರಸ್ವ ಉಕಾರಾಂತ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಉಕಾರಕ್ಕೆ 'ಅಚಿಶ್ಚ ಧಾತುಭುವಾಂ ಯೋರಿಯಜ್ ಉವದಾ' ಎಂಬ 'ಉವದಾ' ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಧೇನೂಃ ಎಂಬಂತೆ ಭೂಃ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. 3) ಅಥವಾ ಮಿತದ್ರಾದಿಭ್ಯಃ ಉಪಸಂಖ್ಯಾನಂ (ವಾ-2152) ಎಂಬ ವಾರ್ತಿಕದಿಂದ ಡುಪ್ರತ್ಯಯ ಹಿಂದಿನಂತೆಯೇ ರೂಪ. 4) ಅಥವಾ ವಿವಿಧಭೂಃ ಎಂಬುದು 'ಭೂಃ' ಎಂಬ ಅವ್ಯಯ ಎಂದಿಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ ಯಾವ ತೊಂದರೆಯೂ ಇಲ್ಲ. 5) ಅಥವಾ ಮಹಾಕವಿಗಳ ಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ವ್ಯಾಕರಣಾನುಪಪತ್ತಿಗಳನ್ನು ವಿಚಾರ ಮಾಡಬಾರದು. ಕಾಳಿದಾಸನು 'ತ್ಯುಂಬಕಂ' ಎಂದು ಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡಬೇಕಿದ್ದಾಗ 'ತ್ರಿಯಂಬಕಂ' ಎಂದು ಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡಿದ್ದಾನೆ. ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಭೂಧಾತುವಿಗೆ ಉವಜ್ ಬಂದು 'ಭುವಂ ಭುವೌ ಭುವಃ' ಎಂದು ರೂಪವಾಗಬೇಕಿತ್ತು. ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಕ್ರಮದಿಂದ 'ಭೂಂ ಭೌ ಭೂಃ' ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಸಾರಾಂಶ. ಬೇರೆ ರೀತಿಗಳಿಂದಲೂ ಈ ಶಬ್ದವು ಸಾಧು ಎಂದು ಸಾಧಿಸಲಾಗಿದೆ.

★ ★ ★

ಅಪಾರಿಕಾ— ಆ ಗೋದಾವರೀ ತೀರದಲ್ಲಿ ಜರುಗಿದ ವಿದ್ವತ್ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರ ವಿಜಯವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಪ್ರಾಜ್ಞವಿತ್ತಮಯಮಾಪ್ತುಮಾಗತ್ಯಃ

ಪಂಡಿತ್ಯೈರ್ದ್ವಿನವಶಾಖಿಭಿಃ ಶ್ರುತೀಃ |

ಪ್ರಸ್ತುತಾ ಅಭಿದಧೌ ಪರೀಕ್ಷಕೈಃ

ಷಟ್ ಚ ತತ್ರ ಸಮಯಾನಖಂಡಯತ್

|| 15 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಪ್ರಾಜ್ಞವಿತ್ತಂ, ಅಯಂ, ಅಪ್ತುಂ, ಆಗತ್ಯಃ, ಪಂಡಿತ್ಯಃ, ದ್ವಿನವಶಾಖಿಭಿಃ, ಶ್ರುತೀಃ, ಪ್ರಸ್ತುತಾಃ, ಅಭಿದಧೌ, ಪರೀಕ್ಷಕೈಃ, ಷಟ್, ಚ, ತತ್ರ, ಸಮಯಾನ್, ಅಖಂಡಯತ್ |

ಅನ್ವಯ— ಅಯಂ, ತತ್ರ, ಪ್ರಾಜ್ಞವಿತ್ತಂ, ಅಪ್ತುಂ, ಆಗತ್ಯಃ, ದ್ವಿನವಶಾಖಿಭಿಃ, ಪರೀಕ್ಷಕೈಃ, ಪಂಡಿತ್ಯಃ, ಪ್ರಸ್ತುತಾಃ, ಶ್ರುತೀಃ, ಅಭಿದಧೌ, ಷಟ್ ಸಮಯಾನ್, ಚ, ಅಖಂಡಯತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಯಂ = ಈ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು,

ತತ್ರ = ಆ ಗೋದಾವರೀ ತೀರದಲ್ಲಿ

ಪ್ರಾಜ್ಞವಿತ್ತಂ = ಪಂಡಿತರು ಬುದ್ಧಿ ತಾರತಮ್ಯದಿಂದ ಹೊಂದಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ದ್ರವ್ಯವನ್ನು

ಆಪ್ತಂ = ಹೊಂದುವುದಕ್ಕೆ,

ಆಗತ್ಯಃ = ಬಂದಿದ್ದ

ದ್ವಿನವಶಾಖಿಭಿಃ = ಹದಿನೆಂಟು ಶಾಖೆಗಳನ್ನು ಆರಿತ

ಪರೀಕ್ಷಕೈಃ = ಪರೀಕ್ಷೆಯನ್ನು ಮಾಡುವ

ಪಂಡಿತೈಃ = ವಿದ್ವಾಂಸರಿಂದ,

ಪ್ರಸ್ತುತಾಃ = ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ

ಶ್ರುತಿಃ = ವೇದವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು,

ಅಭಿದಧೌ = ಹೇಳಿದರು,

ಷಟ್ = ಆರು,

ಸಮಯಾನ್ = ಸಿದ್ಧಾಂತಗಳನ್ನು

ಅಖಂಡಯತ್ = ಖಂಡಿಸಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಆ ಗೋದಾವರೀ ತೀರದಲ್ಲಿ ಒಂದು ನಗರದಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡ ಪಂಡಿತ ಸಭೆಯು ಸೇರಿತ್ತು. ಅಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಪಾಂಡಿತ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸಿ ಆ ಪಾಂಡಿತ್ಯದ ತಾರತಮ್ಯಾನುಸಾರವಾಗಿ ಪಂಡಿತರು ಹಣ ಮತ್ತಿತರ ವಸ್ತುರೂಪದಿಂದ ಬಹುಮಾನವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಿರುವುದು ರೂಢಿಯಾಗಿತ್ತು. ಆ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಹದಿನೆಂಟು ವೇದಶಾಖೆಗಳನ್ನು ಬಲ್ಲ ಪರೀಕ್ಷಕರಾದ ಪಂಡಿತರು ಸೇರಿದ್ದರು. ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದ ಕೂಡಲೇ ಆ ಪರೀಕ್ಷಕ ಪಂಡಿತರು ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸಲು ಕೆಲವು ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿದರು. ಆಚಾರ್ಯರು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಶಾಖೆಗಳಲ್ಲಿದ್ದ ಆ ವೇದವಾಕ್ಯಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ ಹೇಳಿದರು. ಮುಂದೆ ಅಲ್ಲಿ ಸೇರಿದ್ದ ಪಂಡಿತರು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ದರ್ಶನಾನುಸಾರವಾಗಿ ಸಿದ್ಧಾಂತಗಳನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದಾಗ ಆಚಾರ್ಯರು ಅಲ್ಲಿ ಪ್ರಸ್ತುತವಾದ ಆರು ಸಿದ್ಧಾಂತಗಳನ್ನು ಖಂಡಿಸಿದರು.

ವಿಶೇಷಾಂಶ— ಭಾಟ್ಟ ಪ್ರಾಭಾಕರ, ವೈಶೇಷಿಕ, ನೈಯಾಯಿಕ, ಬೌದ್ಧ, ಚಾರ್ವಾಕ ಇವೇ ಆರು ಸಿದ್ಧಾಂತಗಳು. ಅವನ್ನು ಆಚಾರ್ಯರು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಗಳ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಅನುವಾದ ಮಾಡಿ ಖಂಡಿಸಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಪ್ರಾಜ್ಞವಿತ್ತಂ— ಪ್ರಾಜ್ಞಾನಂ ವಿತ್ತಂ ಪ್ರಾಜ್ಞವಿತ್ತಂ, (ಅಥವಾ ಪ್ರಾಜ್ಞೈಃ ಲಭ್ಯಂ ವಿತ್ತಂ ಪ್ರಾಜ್ಞವಿತ್ತಂ ಮಧ್ಯಮ-ಪಲೋಪ ಸಮಾಸ)

ದ್ವಿನವಶಾಖಿಭಿಃ— ದ್ವಿಗುಣತಾಃ ನವ ದ್ವಿನವ, ದ್ವಿನವ ಚ ತಾಃ ಶಾಖಾಶ್ಚ ದ್ವಿನವಶಾಖಾಃ ತಾಃ ವಿಷಾಂ ಸಂತೀತಿ ದ್ವಿನವಶಾಖಿನಃ, ತೈಃ ।

ವಿಶೇಷಾಂಶ— ದ್ವೇಚ (ದ್ವಿಗುಣತ) ತಾಃ ನವ ಚ ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ ಮಾಡಿದರೂ ಹದಿನೆಂಟು ಎಂದು ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಿಯಾಪದ— ಅಭಿದಧೌ- ಅಭಿಲಾಪಸರ್ಗ ಪೂರ್ವಕಾತ್ ದುಧಾಇತ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಇತಿ ಧಾರಣ-ಪೋಷಣಾರ್ಥಕಾತ್ ಧಾಧಾತೋ, ಪರಸ್ಮೈಪದಿನಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಕರ್ತರಿ, ಭೂತಾನದ್ಯತನ ಪರೋಕ್ಷೇ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ ಅಭಿದಧೌ ಇತಿ ರೂಪಂ ।

ಅಭಿ+ದಧೌ, ದಧುಃ ದಧುಃ, ದಧಿಥಃ ದಧಾಥ, ದಧಥುಃ ದಧ, ದಧೌ ದಧಿವ ದಧಿಮ ।

ಅಖಂಡಯತ್ - ವಿಡಿಭೇದನೇ ಇತಿ ಭೇದನಾರ್ಥಕಾತ್ ವಿಂಡ್ ಧಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಕರ್ತರಿ ಪರಸ್ಪದಿನಃ
ಅನದ್ಯತನಭೂತೇ ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ ಅಖಂಡಯತ್ ಇತಿ ರೂಪಂ |

ಅಖಂಡಯತ್ ಅಖಂಡಯತಾ ಅಖಂಡಯನ್, ಅಖಂಡಯಃ ಅಖಂಡಯತಂ ಅಖಂಡಯತ,
ಅಖಂಡಯಂ ಅಖಂಡಯಾವ ಅಖಂಡಯಾಮ |

ಪ್ರಯೋಗ — ಅಯಂ ಶ್ರುತೀಃ ಅಭಿದಧೌ (ಕರ್ತರಿ) ಅನೇನ ಶ್ರುತಯಃ ಅಭಿದಧೀರೇ (ಕರ್ಮಣಿ) |
ಅಯಂ ಷಟ್ ಸಮಯಾನ್ ಅಖಂಡಯತ್ (ಕರ್ತಂ) ಅನೇನ ಷಟ್ ಸಮಯಾಃ ಅಖಂಡ್ಯಂತ (ಕರ್ಮಣಿ) |

ಕೋಶ— 'ವಿಕ್ರಂ ವಸ್ತು ವಸು ದ್ರವ್ಯಂ ಸ್ವಾರ್ಥಂ(ಸ್ರೋಢೋ)ರಾದ್ರವಿಣಂ ಧನಂ' ಇತಿ ಧನಂಜಯ ಕೋಶ |
'ಸಮಯಾಃ ಶಬ್ದಾಚಾರಕಾಲಸಿದ್ಧಾಂತಸಂವಿದಃ' ಅಮರಕೋಶ |

★ ★ ★

ಅಪಾರಿಕಾ— ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ವಾದದಲ್ಲಿ ಪರಾಜಿತರಾದ ವಾದಿಗಳು ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥ-
ಭಗವತ್ಪಾದರನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿದರೆನ್ನುತ್ತಾರೆ.

ತೇ ಪೃಥಕ್ ಪೃಥಗಮುಂ ಸ್ವಶಾಖಯಾ

ದರ್ಶನೇನ ಚ ಪರೀಕ್ಷ್ಯ ನಿರ್ಜಿತಾಃ |

ಸರ್ವವಿತ್ ತ್ವಮಸಿ ಮುಖ್ಯತಃ ಕವೇ

ನಾಸ್ಮಿ ತೇ ಸದೃಶ ಇತ್ಯಥಾಬ್ರುವನ್

|| 16 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ತೇ, ಪೃಥಕ್, ಪೃಥಕ್, ಅಮುಂ, ಸ್ವಶಾಖಯಾ, ದರ್ಶನೇನ, ಚ, ಪರೀಕ್ಷ್ಯ, ನಿರ್ಜಿತಾಃ, ಸರ್ವವಿತ್,
ತ್ವಂ, ಅಸಿ, ಮುಖ್ಯತಃ, ಕವೇ, ನ ಅಸ್ಮಿ, ತೇ, ಸದೃಶ, ಇತಿ, ಅಥ, ಅಬ್ರುವನ್.

ಅನ್ವಯ— ತೇ, ಅಮುಂ, ಪೃಥಕ್, ಪೃಥಕ್, ಸ್ವಶಾಖಯಾ, ದರ್ಶನೇನ, ಚ, ಪರೀಕ್ಷ್ಯ, ನಿರ್ಜಿತಾಃ, (ಸಂತಃ) ಅಥ,
ಕವೇ, ತ್ವಂ, ಮುಖ್ಯತಃ, ಸರ್ವವಿತ್, ಅಸಿ, ತೇ, ಸದೃಶಃ, ನಾಸ್ಮಿ, ಇತಿ, ಅಬ್ರುವನ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ತೇ = ಆ ಪಂಡಿತರು,

ಅಮುಂ = ಈ ಶ್ರೀಮದ್ಧಾಚಾರ್ಯರನ್ನು

ಪೃಥಕ್ ಪೃಥಕ್ = ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ,

ಸ್ವಶಾಖಯಾ = ತಮ್ಮ ಶಾಖೆಯ ವೇದದಿಂದ,

ದರ್ಶನೇನ ಚ = ತಮ್ಮ ಸಿದ್ಧಾಂತದಿಂದಲೂ,

ಪರೀಕ್ಷ್ಯ = ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ,

ನಿರ್ಜಿತಾಃ (ಸಂತಃ) = ಪರಾಜಿತರಾಗಿ,

ಅಥ = ಅನಂತರ (ಅವರು),

ಕವೇ = ಜ್ಞಾನಿಗಳಾದ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರೇ,

ತ್ವಂ = ನೀವು,

ಮುಖ್ಯತಃ = ಸರಿಯಾದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಔಪಚಾರಿಕವಲ್ಲದೆ,

ಸರ್ವವಿತ್ = ಸರ್ವಜ್ಞರಾಗಿ,

ಅಸಿ = ಆಗಿದ್ದೀರಿ,

ತೇ = ನಿಮಗೆ,

ಸದೃಶಃ = ಸಮಾನರು,

ನಾಸ್ತಿ = ಇಲ್ಲ,

ಇತಿ = ಎಂದು,

ಅಬ್ರುವನ್ = ಹೇಳಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಆ ಪಂಡಿತರು ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಶಾಖೆಯ ವೇದ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಹೇಳಿ ಎಂದು ಕೇಳಿದರು. ಆಚಾರ್ಯರು ಆ ವೇದಭಾಗಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಹೇಳಿದರು. ತಮ್ಮ ಸಿದ್ಧಾಂತದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಬಲವಾದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ಮಾಡಿದರು. ಆಚಾರ್ಯರು ಅವರ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಅತ್ಯಂತ ಬಲವತ್ತಾದ ಯುಕ್ತಿಗಳಿಂದ ಖಂಡಿಸಿದರು. ಆಗ ಆ ಪಂಡಿತರೆಲ್ಲರೂ ಸೋತರು. ಅನಂತರ ಅವರೆಲ್ಲರೂ 'ಜ್ಞಾನಿವರ್ಯ ರಾದ ಶ್ರೀ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರೇ ನಿವು ನಿಜವಾಗಿಯೂ ಸರ್ವಜ್ಞರಾಗಿದ್ದೀರಿ. ನಿಮಗೆ ಸಮಾನರು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಯಾರೂ ಇಲ್ಲ' ಎಂದು ಮುಕ್ತ ಕಂಠದಿಂದ ಹೊಗಳಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಸ್ವಶಾಖಾ— ಸ್ವಸ್ಥ ಶಾಖಾ (ಸ್ವೇಷಾಂ ಶಾಖಾ ಇತಿ ವಾ) ಸ್ವಶಾಖಾ, ತಯಾ |

ಸರ್ವವಿತ್— ಸರ್ವಂ ವೇತ್ತೀತಿ ಸರ್ವವಿತ್ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಸಿ- ಅಸ ಭುವಿ ಇತಿ ಸತ್ತಾರ್ಥಕಾತ್ ಅಸಧಾತೋಃ ಅಕರ್ಮಕಾತ್ ಪರಸ್ಪೃಪದಿನಃ ಕರ್ತರಿ ವರ್ತಮಾನೇ ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ ಅಸಿ = ಇತಿರೂಪಂ | ಅಸಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ ಅಸಿ ಇತಿರೂಪಂ |

ಅಸಿ ಸ್ತಃ ಸಂತಿ, ಅಸಿ ಸ್ತಃ, ಸ್ತ ಅಸಿ ಸ್ತಃ ಸ್ತಃ |

ಅಬ್ರುವನ್- ಬ್ರೂಞ್ ವೈಶ್ವಾಯಾಂ ವಾಚಿ ಇತಿ ವೈಕವಾಗರ್ಥಕಾತ್ ಬ್ರೂಧಾತೋಃ ಪರಸ್ಪೃಪದಿನಃ ಅನದ್ಯತನ- ಭೂತೇ ಲಙ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಒಹುವಚನೇ ಅಬ್ರುವನ್ ಇತಿರೂಪಂ |

ಅಬ್ರವೀತ್ ಅಬ್ರೂತಾಂ ಅಬ್ರುವನ್, ಅಬ್ರವೀಃ, ಅಬ್ರೂತಂ ಅಬ್ರೂತ, ಅಬ್ರವಂ ಅಬ್ರೂವ ಅಬ್ರೂಮು |

ಪ್ರಯೋಗ— ತ್ವಂ ಮುಖ್ಯತಃ ಸರ್ವವಿತ್ ಅಸಿ (ಅಕರ್ಮಕ ಕರ್ತರಿ) ತ್ವಯಾ ಮುಖ್ಯತಃ ಸರ್ವವಿದಾ ಭೂಯತೇ (ಭಾವೇ) | ತೇ ಸದೃಶಃ ನಾಸ್ತಿ (ಅಕರ್ಮಕ ಕರ್ತರಿ) ತೇ ಸದೃಶೇನ ನ ಭೂಯತೇ (ಭಾವೇ) ತೇ ಅಮುಂ ಅಬ್ರುವನ್ (ಸಕರ್ಮಕ ಕರ್ತರಿ) ತ್ವೇ ಅಸೌ ಔಚ್ಯತ (ಕರ್ಮಕಾರಿ) |

★ ★ ★

ಅವಕಾರಿಕಾ— ಆ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಆರು ಶಾಸ್ತ್ರ ಬಲವರನ್ನೂ ಸೋಲಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಅಲ್ಲಿನ ಸಭಿಕರಲ್ಲಿ ಅತಿಶ್ರೇಷ್ಠರನ್ನಿಸಿದ ಶೋಭನ ಭಟ್ಟರು ಆಚಾರ್ಯರ ಪಾಂಡಿತ್ಯಕ್ಕೆ ಮನಸೋತು ವಂದಿಸಿದರನ್ನತ್ತಾರೆ.

ಯಸ್ತ್ರಯೀಸಕಲಪಕ್ಷಶಿಕ್ಷಕಃ

ತತ್ರ ಸಂಸದಿ ವರಿಷ್ಠಸಮ್ಮತಃ |

ಶೋಭನೋಪಪದಭಟ್ಟನಾಮಕಃ

ಪೂರ್ಣಸಂಖ್ಯಮನಮನ್ಮಹುರ್ಮುರ್ದಾ

|| 17 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಯಃ, ತ್ರಯೀಸಕಲಪಕ್ಷಶಿಕ್ಷಕಃ, ತತ್ರ, ಸಂಸದಿ ವರಿಷ್ಠಸಮ್ಮತಃ, ಶೋಭನೋಪಪದಭಟ್ಟನಾಮಕಃ, ಪೂರ್ಣಸಂಖ್ಯಂ, ಅನಮತ್, ಮುಹುಃ ಮುದಾ |

ಅನ್ವಯ— ತ್ರಯೀಸಕಲಪಕ್ಷಶಿಕ್ಷಕಃ, ತತ್ರ, ಸಂಸದಿ ವರಿಷ್ಠಸಮ್ಮತಃ, ಶೋಭನೋಪಪದಭಟ್ಟನಾಮಕಃ, (ಆಸೀತ್) ಸಃ, ಪೂರ್ಣಸಂಖ್ಯಂ, ಮುಹುಃ, ಮುದಾ, ಅನಮತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ತ್ರಯೀ ಸಕಲ = ಮೂರು ವೇದಗಳ ಸಕಲ ಎಲ್ಲಾ,

ಪಕ್ಷ ಶಿಕ್ಷಕಃ = ಸಿದ್ಧಾಂತಗಳ, ಉಪದೇಶಕವಾದ, (ನಿರ್ಣಾಯಕನಾದ)

ತತ್ರ ಸಂಸದಿ = ಆ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ,

ವರಿಷ್ಠಸಮ್ಮತಃ = ಶ್ರೇಷ್ಠನೆಂದು ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ, (ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರಿಗೆ ಪ್ರಿಯವಾದ),

ಯಃ = ಯಾವ,

ಶೋಭನೋಪಪದಭಟ್ಟನಾಮಕಃ = ಶೋಭನ ಎಂಬ ಹಿಂದಿನಪದವುಳ್ಳ ಭಟ್ಟನೆಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳವನು,

ಪೂರ್ಣಸಂಖ್ಯಂ = ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರನ್ನು

ಮುಹುಃ = ಕೂಡಲೇ, (ಪುನಃ ಪುನಃ ಆದರದಿಂದ)

ಮುದಾ = ಸಂತೋಷದಿಂದ,

ಅನಮತ್ = ನಮಸ್ಕರಿಸಿದನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಆ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಶೋಭನಭಟ್ಟನೆಂಬ ಪಂಡಿತರಿದ್ದರು. ಅವರು ಮೂರು ವೇದಗಳ ಎಲ್ಲಾ ಶಾಖೆಗಳು ಮತ್ತು ಸಿದ್ಧಾಂತಗಳಲ್ಲಿ ವಿಪ್ರತಿಪತ್ತಿ (ಸಂಶಯ)ಯುಂಟಾದಾಗ ಇದು ಹೀಗೆಯೇ ಸರಿ ಎಂದು ನಿರ್ಣಯ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಅವರನ್ನು ಆ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿದ್ದ ಪಂಡಿತರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠರೆಂದು ಎಲ್ಲರೂ ಒಪ್ಪಿದ್ದರು. ಅವರೂ ಕೂಡ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ವೇದಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ ಪರಾಜಯ ಹೊಂದಿ ವಿಚಾರಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ನಿರ್ಣಯ ಮಾಡಬಲ್ಲ ಸರ್ವಜ್ಞರು ಈ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರೇ ಸರಿ. ಇವರ ಶಿಷ್ಯನಾಗಿ ವಿಶೇಷಜ್ಞಾನವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತೇನೆ ಎಂದು ನಿರ್ಧರಿಸಿ ತುಂಬಾ ಸಂತೋಷದಿಂದ ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರನ್ನು ಕೂಡಲೇ ನಮಸ್ಕರಿಸಿದರು, ಪುನಃ ಪುನಃ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ನಮಸ್ಕರಿಸಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ತ್ರಯೀಸಕಲಪಕ್ಷಶಿಕ್ಷಕಃ— ಸಕಲಾಶ್ವತೇ ಪಕ್ಷಾಶ್ವ ಸಕಲಪಕ್ಷಾಃ, ತ್ರಯ್ಯಾಃ, ಸಕಲಪಕ್ಷಾಃ ತ್ರಯೀಸಕಲಪಕ್ಷಾಃ,

ತ್ರಯೀಸಕಲಪಕ್ಷಾಣಾಂ ಶಿಕ್ಷಕಃ, ತ್ರಯೀಸಕಲಪಕ್ಷಶಿಕ್ಷಕಃ |

ವರಿಷ್ಠಸಮ್ಮತಃ— ವರಿಷ್ಠ ಇತಿ ಸಮ್ಮತಃ ವರಿಷ್ಠಸಮ್ಮತಃ |

ಶೋಭನೋಪಪದಭಟ್ಟನಾಮಕಃ— ಶೋಭನ ಇತಿ ಉಪಪದಂ ಯಸ್ಯ ತತ್ ಶೋಭನೋಪಪದಂ ಭಟ್ಟ ಇತಿ ನಾಮ ಭಟ್ಟನಾಮ, ಶೋಭನೋಪಪದಂ ಭಟ್ಟನಾಮಕಂ ಯಸ್ಯಸಃ ಶೋಭನೋಪಪದಭಟ್ಟನಾಮಕಃ |

ಪೂರ್ಣಸಂಖ್ಯಂ— ಪೂರ್ಣಾ ಸಂಖ್ಯಾ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಪೂರ್ಣಸಂಖ್ಯಃ ತಂ |

ಕೋಶ— 'ಚರ್ಚಾ ಸಂಖ್ಯಾ ವಿಚಾರಣಾ' ಇತ್ಯಮರಃ ಸಂಖ್ಯಾ ಎಂದರೆ ವಿಚಾರ ಪ್ರಜ್ಞೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ. 'ಶ್ರುತಿಃ ಸ್ವೀ ವೇದ ಆಮ್ನಾಯಃ ತ್ರಯೀ' 'ಸ್ತಿಯಾಂ ಯುಕ್ತಸಾಮಯಜುಷೀ ಇತಿ ವೇದಾ ಯಸ್ಯಯೇ' ಇತ್ಯಮರಃ, ತ್ರಯೀಎಂದರೆ ವೇದ, ಯುಗ್ಮೇದ ಯಜುರ್ವೇದ ಸಾಮವೇದ ಎಂಬ ಮೂರು ವೇದಗಳು ಎಂದೂ ಅರ್ಥ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅನಮತ್— ಣಮು ಪ್ರಹತ್ವೇ ಶಬ್ದೇ ಚ, ಇತಿ ಪ್ರಹತ್ವಶಬ್ದಾರ್ಥಕಾತ್ ನಮ್ ಧಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಕರ್ತರಿ ಪರಸ್ಮೈಪದಿನಃ ಅನದ್ಯತನಭೂತೇ ಲಬ್ಧ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ ಅನಮತ್ ಇತಿ ರೂಪಂ |

ಅನಮತ್, ಅನಮತಾಂ, ಅನಮನ್, ಅನಮಃ, ಅನಮತಂ ಅನಮತ್, ಅನಮಂ, ಅನಮಾಮ್, ಅನಮಾಮು |

ಪ್ರಯೋಗ— ಶೋಭನೋಪಪದಭಟ್ಟನಾಮಕಃ ಪೂರ್ಣಸಂಖ್ಯಂ ಅನಮತ್ (ಕರ್ತರಿ) |

ಶೋಭನೋಪಪದಭಟ್ಟನಾಮಕೇನ ಪೂರ್ಣಸಂಖ್ಯಃ ಅನಮೃತ (ಕರ್ಮಣಿ) |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆ ಶೋಭನಭಟ್ಟರ ಪಾಂಡಿತ್ಯಾತಿಶಯವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಯಸ್ತು ತಾರ್ಕಿಕಶಿಖಾಮಣಿಃ ಸುಧೀ-

ವರ್ತಮಾನಸಮಯಾನಿರಾಕರೋತ್ |

ವೇದಭಾರತಪುರಾಣನಿಷ್ಕಿತೋ

ಭಾಷ್ಯಮೇತದಶ್ರವಣೋತ್ ಸ ಮಧ್ವತಃ

|| 18 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಯಃ, ತು, ತಾರ್ಕಿಕಶಿಖಾಮಣಿಃ, ಸುಧೀ, ವರ್ತಮಾನಸಮಯಾನ್, ನಿರಾಕರೋತ್, ವೇದಭಾರತ-ಪುರಾಣನಿಷ್ಕಿತಃ, ಭಾಷ್ಯಂ ಏತತ್ ಅಶ್ರವಣೋತ್, ಸಃ, ಮಧ್ವತಃ |

ಅನ್ವಯ— ತಾರ್ಕಿಕಶಿಖಾಮಣಿಃ, ಸುಧೀಃ, ಯಃ, ತು, ವರ್ತಮಾನಸಮಯಾನ್, ನಿರಾಕರೋತ್, ವೇದಭಾರತ-ಪುರಾಣನಿಷ್ಕಿತಃ, ಏತತ್, ಭಾಷ್ಯಂ, ಮಧ್ವತಃ. ಅಶ್ರವಣೋತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ತಾರ್ಕಿಕಶಿಖಾಮಣಿಃ = ಯುಕ್ತಿಗಳಿಂದ ವಿಚಾರ ಮಾಡಿ ನಿರ್ಣಯ ಮಾಡುವವರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ,

ಸುಧೀಃ = ಸಾತ್ವಿಕ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ ಪಂಡಿತರಾದ,

ಯಃ ತು = ಯಾವ ಶೋಭನಭಟ್ಟರು,

ವರ್ತಮಾನಸಮಯಾನ್ = ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿದ್ದ ಭಾಷ್ಯಾದಿ ಸಿದ್ಧಾಂತಗಳನ್ನು,

ನಿರಾಕರೋತ್ = ಖಂಡಿಸಿದ್ದರೋ,

ವೇದಭಾರತಪುರಾಣನಿಷ್ಕಿತಃ= ವೇದಗಳು, ಮಹಾಭಾರತ, ಹದಿನೆಂಟು ಪುರಾಣಗಳು ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಆಚಾರಗಳಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತರಾದ,

ಸಃ = ಆ ಶೋಭನಭಟ್ಟರು,

ಏತತ್ ಭಾಷ್ಯಂ = ಆಚಾರ್ಯ ಮಧ್ವರು ಮಾಡಿದ ಈ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯವನ್ನು,

ಮಧ್ವತಃ = ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರಿಂದಲೇ,

ಅಶ್ರವಣೋತ್ = ಕೇಳಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಶೋಭನಭಟ್ಟರು ಯುಕ್ತಿಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ವಿಚಾರಮಾಡಿ ನಿರ್ಣಯಿಸುವವರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠರಾಗಿದ್ದರು. ಮತ್ತು ಸಾತ್ವಿಕ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ ಉತ್ತಮ ಪಂಡಿರಾಗಿದ್ದರು. ಅವರು ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿದ್ದ ಭಾಷ್ಯ ಪ್ರಾಚಾರಕ ಮುಂತಾದ ಎಲ್ಲಾ

ಸಿದ್ಧಾಂತಗಳನ್ನು ವಿಮರ್ಶಿಸಿ ಖಂಡಿಸಿದ್ದರು. ಹೀಗೆ ಆಚಾರ್ಯರ ಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರಾದುರ್ಭಾವದ ಮೊದಲು ಇದ್ದ ಎಲ್ಲಾ ಮತ ಸಿದ್ಧಾಂತಗಳನ್ನು ಪಕ್ಷಪಾತವಿಲ್ಲದೆ ತಮ್ಮ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ವಿಮರ್ಶಿಸಿ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಖಂಡಿಸಿ, ಶಾಪ್ತ ವೇದಗಳು ಮಹಾಭಾರತ ಮತ್ತು ಹದಿನೆಂಟು ಪುರಾಣಗಳನ್ನು ವಿಮರ್ಶಿಸಿ ಅಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಆಚಾರಗಳಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತರಾಗಿದ್ದರು. ಇಂತಹ ಶೋಭನ ಭಟ್ಟರು ಆಚಾರ್ಯರ ಶಿಷ್ಯರಾಗಿ ಅವರು ಮಾಡಿರುವ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಅವರ ಮುಖದಿಂದಲೇ ಶ್ರವಣ ಮಾಡಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ತಾರ್ಕಿಕಶಿಖಾಮಣಿ— ತರ್ಕಂ ಅಧೀಯತೇ ವಿಂದಂತಿ ವಾ ತಾರ್ಕಿಕಾಃ, ತಾರ್ಕಿಕಾಣಾಂ ಶಿಖಾಮಣಿಃ ತಾರ್ಕಿಕಶಿಖಾಮಣಿಃ |

ಸುಧೀಃ— ಶೋಭನಾ ಧೀಃ, ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸುಧೀಃ |

ವರ್ತಮಾನಸಮಯಾನ್— ವರ್ತಮಾನಾಶ್ಚ ತೇ ಸಮಯಾಶ್ಚ ವರ್ತಮಾನಸಮಯಾಃ, ತಾನ್ |

ವೇದಭಾರತಪುರಾಣನಿಷ್ಕೃತಃ— ವೇದಾಶ್ಚ ಭಾರತಂ ಚ ಪುರಾಣಾನಿ ಚ ವೇದಭಾರತಪುರಾಣಾನಿ ನಿಷ್ಕೃತಾ ಆಸ್ಯ ಸಂಜಾತಾ ಇತಿ ನಿಷ್ಕೃತಃ, ವೇದಭಾರತಪುರಾಣೇಷು ನಿಷ್ಕೃತಃ ವೇದಭಾರತಪುರಾಣನಿಷ್ಕೃತಃ |

ಮಧ್ವತಃ— ಮಧ್ವಾತ್ ಇತಿ ಮಧ್ವತಃ |

ವಿಶೇಷವಿಚಾರ— ತಾರ್ಕಿಕ ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ತರ್ಕಂ ಅಧೀತೇ' ಅಥವಾ ವೇದ, ತರ್ಕ(ಯುಕ್ತಿ)ವನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ, ಅಥವಾ ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ 'ಶ್ರತೂಕ್ತಾದಿ ಸೂತ್ರಾಂತಾತ್ ಠಕ್' (4-3-60) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಠಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿಷ್ಕೃತಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ತದಸ್ಯ ಸಂಜಾತಂ ತಾರಕಾದಿಭ್ಯ ಇತಚ್' (5-2-36) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇತಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಮಧ್ವತಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಮಧ್ವಾತ್ ಇತಿ ಮಧ್ವತಃ' ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ ಅಪಾದಾನೇ ಚಾಹೀಯ ರುಹೋಃ (5-4-45) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ತಸಿ ಪ್ರತ್ಯಯ.

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ನಿರಾಕರೋತ್- ನಿರ್ ಅಜ್ ಇತಿ ಉಪಸರ್ಗದ್ವಯಪೂರ್ವಕಾತ್ ದುಕ್ಕೃತಾರಣೇ ಇತಿ ಕರಣಾರ್ಥಕಾತ್ ಕೃದಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಕರ್ತರಿ ಪರಸ್ವೈಪದಿನಃ ಅನದ್ಯತನಭೂತೇ ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ ನಿರಾಕರೋತ್ ಇತಿರೂಪಂ |

ನಿರಾಕರೋತ್, ನಿರ್+ಅಕರೋತ್ ಅಕುರುತಾಂ ಅಕುರ್ವನ್, ಅಕರೋಃ ಅಕುರುತಂ ಅಕುರುತ, ಅಕರವಂ ಅಕುರ್ವ ಅಕುರ್ಮ |

ಅಶ್ರುಣೋತ್- ಶ್ರುತವಣೇ ಇತಿ ಶ್ರವಣಾರ್ಥಕಾತ್ ಶ್ರುದಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಕರ್ತರಿ ಪರಸ್ವೈಪದಿನಃ ಅನದ್ಯತನಭೂತೇ ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ 'ಅಶ್ರುಣೋತ್' ಇತಿರೂಪಂ |

ಅಶ್ರುಣೋತ್ ಅಶ್ರುಣುತಾಂ ಅಶ್ರುಣ್ವನ್, ಅಶ್ರುಣೋಃ ಅಶ್ರುತಂ ಅಶ್ರುಣುತ, ಅಶ್ರುಣವಂ ಅಶ್ರುಣ್ವ-ಅಶ್ರುಣುವ, ಅಶ್ರುಣ್ವ-ಅಶ್ರುಣುವು |

ಪ್ರಯೋಗ— ಯಃ ತಾರ್ಕಿಕಶಿಖಾಮಣಿಃ ಸುಧೀಃ ವರ್ತಮಾನಸಮಯಾನ್ ನಿರಾಕರೋತ್ (ಕರ್ತರಿ) | ಯೇನ ತಾರ್ಕಿಕಶಿಖಾಮಣಿನಾ ಸುಧಿಯಾ ವರ್ತಮಾನಸಮಯಾಃ ನಿರಾಕ್ರಿಯಂತ (ಕರ್ಮಣಿ) | ಸಃ ಏತದ್ ಭಾಷ್ಯಂ ಅಶ್ರುಣೋತ್ (ಕರ್ತರಿ) ತೇನ ಏತದ್ ಭಾಷ್ಯಂ ಅಶ್ರುಣುತ (ಕರ್ಮಣಿ) |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆ ಶೋಭನಭಟ್ಟರಿಗೆ ಶ್ರೀಮನ್ನದ್ವಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ ಅತಿರಯಿತವಾದ ಪ್ರೀತಿಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ನಾಪರೇಷು ರತಿಮಾಯಯೌ ಕ್ವಚಿತ್
ಭಾಷ್ಯಮದ್ಭುತಮಿದಂ ಸ ಶುಶ್ರುವಾನ್ |
ನಾರವಿಂದಮಕರಂದಮಾಪ್ರವಾನ್

ಅಚ್ಚಪಿಚ್ಛ ಇವ ವಾಂಛಿತೇತರತ್

|| 19 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ನ, ಅಪರೇಷು, ರತಿಂ, ಆಯಯೌ, ಕ್ವಚಿತ್ ಭಾಷ್ಯಂ, ಅದ್ಭುತಂ, ಇದಂ, ಸಃ, ಶುಶ್ರುವಾನ್, ನ, ಅರವಿಂದಮಕರಂದಂ, ಆಪ್ರವಾನ್ ಅಚ್ಚಪಿಚ್ಛ, ಇವ, ವಾಂಛಿತಿ, ಇತರತ್ |

ಅನ್ವಯ— ಸಃ, ಅದ್ಭುತಂ, ಇದಂ, ಭಾಷ್ಯಂ, ಶುಶ್ರುವಾನ್, (ಸನ್) ಅರವಿಂದಮಕರಂದಂ, ಆಪ್ರವಾನ್, ಅಚ್ಚಪಿಚ್ಛ, ಇತರತ್, ನ, ವಾಂಛಿತಿ, ಇವ, ಅಪರೇಷು, ಕ್ವಚಿತ್, ರತಿಂ ನ, ಆಯಯೌ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸಃ = ಆ ಶೋಭನ ಭಟ್ಟರು,
ಅದ್ಭುತಂ = ಅರ್ಘ್ಯಕರವಾದ,
ಇದಂ ಭಾಷ್ಯಂ = ಈ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು
ಶುಶ್ರುವಾನ್ (ಸನ್) = ಕೇಳಿದವರಾಗಿ,
ಅರವಿಂದಮಕರಂದಂ = ತಾವರೆಹೂವಿನ ಮಕರಂದವನ್ನು,
ಆಪ್ರವಾನ್ = ಹೊಂದಿದ,
ಅಚ್ಚಪಿಚ್ಛಃ = ಹಂಸವು (ಬಿಳಿರಕ್ಕಿಗಳುಳ್ಳ),
ಇತರತ್ = ಬೇರೆ ಹೂವಿನ ಮಕರಂದವನ್ನು,
ನ ವಾಂಛಿತಿ ಇವ = ಅಪೇಕ್ಷಿಸದೆ ಇರುವಂತೆ,
ಅಪರೇಷು = ಬೇರೆ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ,
ಕ್ವಚಿತ್ = ಒಂದರಲ್ಲಿಯೂ,
ರತಿಂ = ಪ್ರೀತಿಯನ್ನು,
ನ ಆಯಯೌ = ಹೊಂದಲಿಲ್ಲ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ತಾವರೆ ಹೂವಿನ ಮಕರಂದವನ್ನು ಸವಿದಿರುವ ಹಂಸವು ಇತರ ಹೂವುಗಳ ರಸವನ್ನು ಎಂದೂ ಬಯಸುವುದಿಲ್ಲ. ಮದ್ವಭಾಷ್ಯಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾದ ಭಾಷ್ಯವು ಬೇರೊಂದು ಇಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ, ಇತರ ಭಾಷ್ಯಗಳಲ್ಲಿರುವ ನೀರಸತ್ವ ನಿಷ್ಕಾರತೆಗಳನ್ನು ಮೊದಲೇ ತಿಳಿದಿದ್ದ ಶೋಭನಭಟ್ಟರು ಮದ್ವಭಾಷ್ಯಕ್ಕಿಂತ ಬೇರೆಯಾದ ಯಾವ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನೂ ಓದಲು ಬಯಸಲಿಲ್ಲ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಅರವಿಂದಮಕರಂದಂ— ಅರವಿಂದಸ್ಯ ಮಕರಂದಃ ಅರವಿಂದಮಕರಂದಃ ತಂ |

ಅಚ್ಚಪಿಚ್ಛಃ— ಅಚ್ಛೇ ಪಿಚ್ಛೇ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಅಚ್ಚಪಿಚ್ಛಃ |

ಕೋಶ— ಮಕರಂದಃ ಪುಷ್ಪರಸಃ, 'ಪಿಚ್ಚ ಬರ್ಹೇ ನಪುಂಸಕೇ' ಇತಿ ಆಮರಃ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಆಯಯೌ - ಆ+ಯಯೌ ಯಯೌ ಯಯತುಃ ಯಯುಃ, ಇತ್ಯಾದಿ ಯಾಪ್ರಾಪಣೇ ಲಿಟ್, ವಾಂಛತಿ - ವಾಂಛತಿ ವಾಂಛತಃ, ವಾಂಛಂತಿ, ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಂಛ ಇಚ್ಛಾಯಾಂ ಇತಿ ಇಚ್ಛಾರ್ಥಕಾತ್ ವಾಂಛ್ ಧಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಕರ್ತರಿ ಪರಸ್ವಪದಿನಃ ವರ್ತಮಾನೇ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ ವಾಂಛತಿ ಇತಿರೂಪಂ ।

ಪ್ರಯೋಗ— ಸಃ ಆಪರೇಷು ಕ್ವಚಿತ್ ರತಿಂ ನ ಆಯಯೌ (ಕರ್ತರಿ) ।
ತೇನ ಅಪರೇಷು ಕ್ವಚಿತ್ ರತಿಃ ನ ಆಯಯೇ (ಕರ್ಮಣಿ) ।
ಅಚ್ಛಪಿಚ್ಛ ಇತರತ್ ನ ವಾಂಛತಿ ಇವ (ಕರ್ತರಿ) ।
ಅಚ್ಛಪಿಚ್ಛೇನ ಇತರತ್ ನ ವಾಂಛತೇ ಇವ (ಕರ್ಮಣಿ) ।

★ ★ ★

ಅಮಾರಿಕಾ— ಶ್ರೀಶೋಭನಭಟ್ಟರು ಶ್ರೀಮನ್ಮಧ್ವಭಾಷ್ಯದ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಯುಕ್ತಿಗಳಿಂದ ಸಕಲ ವಾದಿಗಳನ್ನು ಗೆದ್ದುದನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ತತ್ರ ತತ್ರ ಸು(ಸ)ಸಭಾಸು ಭಾಸುರೋ
ನಂದಿತಿರ್ಥಸಮಯೋಕ್ತಯುಕ್ತಿಭಿಃ ।

ವಾದಿನೋ ವಿಶಕಲಯ್ಯ ತಾನ್ ಸಮಾ-

ಕ್ರಮ್ಯ ವಾಚಮುಚಿತಾಮುದಾಹರತ್

॥ 20 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ತತ್ರ, ತತ್ರ, ಸುಸಭಾಸು (ಸಃ, ಸಭಾಸು) ಭಾಸುರಃ, ನಂದಿತಿರ್ಥಸಮಯೋಕ್ತಯುಕ್ತಿಭಿಃ, ವಾದಿನಃ, ವಿಶಕಲಯ್ಯ, ತಾನ್, ಸಮಾಕ್ರಮ್ಯ, ವಾಚಂ, ಉಚಿತಾಂ, ಉದಾಹರತ್ ।

ಅನ್ವಯ— ಭಾಸುರಃ, ಸಃ, ತತ್ರ, (ಸು) ಸಭಾಸು, ವಾದಿನಃ, ನಂದಿತಿರ್ಥಸಮಯೋಕ್ತಯುಕ್ತಿಭಿಃ, ವಿಶಕಲಯ್ಯ, ತಾನ್, ಸಮಾಕ್ರಮ್ಯ, ಉಚಿತಾಂ, ವಾಚಂ, ಉದಾಹರತ್ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಭಾಸುರಃ = ಪ್ರಕಾಶಮಾನರಾದ,

ಸಃ = ಆ ಶೋಭನಭಟ್ಟರು,

ತತ್ರ ತತ್ರ = ಆಯಾ,

ಸಭಾಸು = ಪಂಡಿತರ ಸಭೆಗಳಲ್ಲಿ (ವಿದ್ವಾಂಸರಿಂದ ತುಂಬಿದ ಉತ್ತಮ ಸಭೆಗಳಲ್ಲಿ)

ವಾದಿನಃ = ದುರ್ವಾದಿಗಳನ್ನು

ನಂದಿತಿರ್ಥ ಸಮಯೋಕ್ತಯುಕ್ತಿಭಿಃ = ಆನಂದತೀರ್ಥರ, ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ (ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ) ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ
ಯುಕ್ತಿಗಳಿಂದ,

ವಿಶಕಲಯ್ಯ = ಬಿಂಡಿಸಿ,

ತಾನ್ = ಆ ವಾದಿಗಳನ್ನು

ಸಮಾಕ್ರಮ್ಯ = ಲೆಕ್ಕಿಸದೆ,

ಉಚಿತಾಂ = ಯೋಗ್ಯವಾದ,

ವಾಚಂ = ಮಾತನ್ನು

ಉದಾಹರತ್ = ದೃಷ್ಟಾಂತಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಹೇಳಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಪ್ರಕಾಂಡ ಪಾಂಡಿತ್ಯದಿಂದ ವಿರಾಜಮಾನರಾದ ಆ ಶೋಭನಭಟ್ಟರು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಸೇರಿದ ಉತ್ತಮ ಪಂಡಿತರಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸಭೆಗಳಲ್ಲಿ ಕುಯುಕ್ತಗಳಿಂದ ವಾದಿಸುವವರನ್ನು ಆನಂದತೀರ್ಥ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಯುಕ್ತಿಗಳಿಂದ ಖಂಡಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಇತರ ವಾದಿಗಳನ್ನು ಸೋಲಿಸಿ, ಅವರನ್ನು ಲೆಕ್ಕಿಸದೆ ಸಭೆಗಳಲ್ಲಿ ಆಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಮಾತನ್ನು ದೃಷ್ಟಾಂತ ಪುರಸ್ಕರವಾಗಿ ಆಡುತ್ತಿದ್ದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಸುಸಭಾಸು— ಶೋಭನಾಶ್ವತಾಃ ಸಭಾಶ್ಚ ಸುಸಭಾಃ ತಾಸು ಸುಸಭಾಸು |

ನಂದಿತೀರ್ಥಸಮಯೋಕ್ತಯುಕ್ತಿಭಿಃ— ನಂದಿತೀರ್ಥಸ್ಯ ಸಮಯಃ ನಂದಿತೀರ್ಥಸಮಯಃ, ನಂದಿತೀರ್ಥ-
ಸಮಯೇ ಉಕ್ತಾಃ ನಂದಿತೀರ್ಥಸಮಯೋಕ್ತಾಃ, ತಾಶ್ಚತಾಃ ಯುಕ್ತಯಶ್ಚ ನಂದಿತೀರ್ಥಸಮಯೋಕ್ತ-
ಯುಕ್ತಯಃ ತಾಭಿಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಉದಾಹರತ್ - ಉದ್ ಆಚ್, (ಆ) ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗದ್ವಯ ಪೂರ್ವಕಾತ್ ಹೃಇ ಹರಣೇ ಇತಿ ಹರಣಾರ್ಥಕಾತ್ ಹೃದಾಶೋಃ ಅನದೃಶನಭೂತೇ ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ ಉದಾಹರತ್ ಇತಿ ರೂಪಂ |

ಉದ್+ಆ+ಅಹರತ್, ಅಹರತ್ ಅಹರತಾಂ ಅಹರನ್, ಅಹರಃ ಅಹರತಂ ಅಹರತ,
ಅಹರಂ ಅಹರಾವ ಅಹರಾಮ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಸಃ, ಉಚಿತಾಂ, ವಾಚಂ ಉದಾಹರತ್ (ಕರ್ತರಿ) |

ತೇನ, ಉಚಿತಾ, ವಾಕ್, ಉದಾಹ್ರಿಯತ (ಕರ್ಮಣಿ) |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆ ಶೋಭನಭಟ್ಟರು (ಶ್ರೀಪದ್ಮನಾಭತೀರ್ಥರು) ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಏನು ಹೇಳಿದರೆಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತಾ, ಮೊದಲು ಅವರು ತಾವು ಹೇಳಬೇಕಾದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನು ಹೇಳಿದರೆಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಚೂರ್ಣಕೃದ್ ವಿವಿಧಶಂಖಚೂರ್ಣಕಃ

ಚೂರ್ಣನಾಯ ಬಹುಧಾಪ್ಯಶಕ್ನುವನ್ |

ಅತ್ಯಜದ್ ವಿಫಲಧೀಃ ಪ್ರದಕ್ಷಿಣಾ-

ವರ್ತವಾರಿಜಮನರ್ಘ್ಯಮಪ್ಯಹೋ

|| 21 ||

ಪದಚ್ಛೇದ—ಚೂರ್ಣಕೃತ್, ವಿವಿಧಶಂಖಚೂರ್ಣಕಃ, ಚೂರ್ಣನಾಯ, ಬಹುಧಾ, ಅಪಿ, ಅಶಕ್ನುವನ್, ಅತ್ಯಜತ್, ವಿಫಲಧೀಃ, ಪ್ರದಕ್ಷಿಣಾವರ್ತವಾರಿಜಂ, ಅನರ್ಘ್ಯಂ, ಅಪಿ, ಅಹೋ |

ಅನ್ವಯ—ವಿವಿಧಶಂಖಚೂರ್ಣಕಃ, ಚೂರ್ಣಕೃತ್, ಬಹುಧಾ, ಅಪಿ, ಚೂರ್ಣನಾಯ, ಅಶಕ್ನುವನ್, ವಿಫಲಧೀಃ, ಅನರ್ಘ್ಯಮಪಿ, ಪ್ರದಕ್ಷಿಣಾವರ್ತವಾರಿಜಂ, ಅತ್ಯಜತ್, ಅಹೋ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ವಿವಿಧಶಂಖಚೂರ್ಣಕಃ = ನಾನಾ ಪ್ರಕಾರವಾದ ಶಂಖದ ಆಕಾರದ ಚಪ್ಪುಗಳನ್ನು

ಚೂರ್ಣಕಃ = ಪುಡಿ ಮಾಡುವವನಾದ,

ಚೂರ್ಣಕೃತ್ = ಸುಣ್ಣವನ್ನು ತಯಾರಿಸುವವನು,
 ಬಹುಧಾ ಅಪಿ = ಬಹಳ ವಿಧದಿಂದಲೂ, (ಪ್ರದಕ್ಷಿಣಾವರ್ತವಾದಿಜನ್ಯ)
 ಚೂರ್ಣನಾಯ = ಬಲಮುರಿ ಶಂಖವನ್ನು ಪುಡಿಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ,
 ಅಶಕ್ತುವನ್ (ಸನ್) = ಅಸಮರ್ಥನಾಗಿ,
 ವಿಫಲಧೀಃ = ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲವೆಂಬ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನಾಗಿ,
 ಅನರ್ಘ್ಯಂ ಅಪಿ = ಅಮೂಲ್ಯವಾಗಿದ್ದಾಗಲೂ,
 ಪ್ರದಕ್ಷಿಣಾವರ್ತವಾದಿಜಂ = ಬಲಮುರಿಯ ಶಂಖವನ್ನು,
 ಅತ್ಯಜತ್ = ಎಸೆದನು (ಬಿಟ್ಟುಬಿಟ್ಟನು),
 ಅಹೋ = ಅಶ್ಚರ್ಯವು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಸಮುದ್ರ ದಡದಲ್ಲಿ ಸಿಗುವ ಶಂಖದ ಆಕಾರದ ವಿವಿಧ ಚಿಪ್ಪುಗಳನ್ನು ಸುಟ್ಟು ಪುಡಿಮಾಡಿ ವೀಳ್ಯದಲೆ ಯೊಡನೆ ತಿನ್ನುವ ಸುಣ್ಣವನ್ನು ತಯಾರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಈ ಆಕಾರ ಬಣ್ಣಗಳ ಕಡೆಗೆ ಗಮನ ಕೊಡದೆ ಅವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ರಾಶಿ ಮಾಡಿ ಸುಟ್ಟು ಸುಣ್ಣ ತಯಾರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಒಂದು ಬಾರಿ ಒಬ್ಬ ಸುಣ್ಣ ಮಾಡುವವನಿಗೆ ಪೂಜಿಸಿದರೆ ಬಹಳ ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನೀಯುವ ಬಲಮುರಿ ಶಂಖವು ಸಿಕ್ಕಿತು. ಅದಕ್ಕೆ ಇಷ್ಟೇ ಬೆಲೆ ಎಂದು ನಿರ್ಧರಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಅದರ ಬೆಲೆ ತಿಳಿಯದ ಆ ಸುಣ್ಣಗಾರನು ಆ ಬಲಮುರಿ ಶಂಖವನ್ನು ಸುಣ್ಣದ ಗೂಡಿನಲ್ಲಿ (ಮೂಸೆ) ಇಟ್ಟು ಸುಟ್ಟನು. ಅದು ಸುಡಲಿಲ್ಲ. ಪುಡಿ ಯಾಗಲಿಲ್ಲ. ಸುತ್ತಿಗೆಯಿಂದ ಹೊಡೆದರೂ ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಆ ಶಂಖವು ಪುಡಿಯಾಗಲಿಲ್ಲ. ಆಗ ಅವನು ಈ ಚಿಪ್ಪಿನಿಂದ ಏನೂ ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲವೆಂದು ಅದನ್ನು ಎಸೆದುದಿಟ್ಟನು. ಎಲ್ಲಾ ವಿಧದ ಐಶ್ವರ್ಯಗಳಿಗೂ ಕಾರಣವಾದ ಈ ಬಲಮುರಿ ಶಂಖವನ್ನು ಎಸೆದಿರುವ ಈ ಮೂರ್ಖನ ಬುದ್ಧಿಯು ಅಶ್ಚರ್ಯಕರವಾಗಿದೆ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಚೂರ್ಣಕೃತ್— ಚೂರ್ಣಂ ಕರೋತಿ ಇತಿ ಚೂರ್ಣಕೃತ್ |

ವಿವಿಧಶಂಖಚೂರ್ಣಕಃ— ವಿವಿಧಾಶ್ವತೇ ಶಂಖಾಶ್ವ ವಿವಿಧಶಂಖಾಃ, ವಿವಿಧಶಂಖಾನ್ ಚೂರ್ಣಯತೀತಿ
 ವಿವಿಧಶಂಖಚೂರ್ಣಕಃ |

ವಿಫಲಧೀಃ— ವಿಗತಂ ಫಲಂ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ ವಿಫಲಾ, ವಿಫಲಾ ಇತಿ ಧೀಃ ಯಸ್ಯಸಃ ವಿಫಲಧೀಃ |

ಪ್ರದಕ್ಷಿಣಾವರ್ತವಾದಿಜಂ— ಪ್ರದಕ್ಷಿಣಾಃ ಅವರ್ತಾಃ ಯಸ್ಯಸಃ ಪ್ರದಕ್ಷಿಣಾವರ್ತಃ, ವಾರಿಣಃ ಜಾಯತೇ ಇತಿ
 ವಾರಿಜಃ, ಪ್ರದಕ್ಷಿಣಾವರ್ತಶ್ಚಾಸೌ ವಾರಿಜಶ್ಚ ಪ್ರದಕ್ಷಿಣಾವರ್ತವಾರಿಜಃ |

ಅನರ್ಘ್ಯಂ— ಅರ್ಘ್ಯಂ ಅರ್ಹತಿ ಇತಿ ಅರ್ಘ್ಯಃ, ನ ಅರ್ಘ್ಯಃ ಅನರ್ಘ್ಯಃ ತಂ |

ವ್ಯಾಕರಣವಿಶೇಷ— ಅರ್ಘ್ಯಂ ಅರ್ಹತಿ ಎಂಬಲ್ಲಿ ತದರ್ಹತಿ ಎಂಬ ಅಧಿಕಾರದಲ್ಲಿರುವ (5-1-63)
 ದಂಡಾದಿಭೋ ಯತ್ (5-1-66) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ |

ಕೋಶ— 'ಅಬ್ಧಿ ಶಂಖಶಂಖೌ ಚ' ಎಂಬ ಅಮರಕೋಶದಲ್ಲಿ, ಅಬ್ಧಿ = ನೀರಿನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ್ದು ಎಂಬ ಅರ್ಥದ
 ಅಬ್ಧಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಶಂಖ ಮತ್ತು ಚಂದ್ರ ಎಂಬ ಎರಡು ಅರ್ಥವಿದೆ. ವಾರಿಜ ಶಬ್ದವೂ ಅಬ್ಧಿ ಸಮಾನಾರ್ಥಕವಾಗಿರುವುದರಿಂದ
 ವಾರಿಜ ಎಂದರೆ ಶಂಖ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅತ್ಯಜತ್ - ತೃಜಹಾನ್ ಇತಿ ಹಾನ್ಯರ್ಥಕಾತ್ ತೃಜ್ ಧಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಕರ್ತರಿ ಪರಸ್ಮೈ ಪದಿನಃ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ವಿಕವಚನೇ ಅತ್ಯಜತ್ ಇತಿರೂಪಂ |

ಅತ್ಯಜತ್ ಅತ್ಯಜತಾಂ ಅತ್ಯಜನ್, ಅತ್ಯಜಃ ಅತ್ಯಜತಂ ಅತ್ಯಜತ, ಅತ್ಯಜಂ ಅತ್ಯಜಾವ ಅತ್ಯಜಾಮ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಚೂರ್ಣಕೃತ್ ಪ್ರದಕ್ಷಿಣಾವರ್ತವಾರಿಜಂ ಅತ್ಯಜತ್ (ಕರ್ತರಿ) |

ಚೂರ್ಣಕೃತ್ ಪ್ರದಕ್ಷಿಣಾವರ್ತವಾರಿಜಃ ಅತ್ಯಜತ (ಕರ್ಮಣಿ) |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಹೀಗೆ ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನು ಹೇಳಿ ದಾಷ್ಟಾಂತಿಕವನ್ನು (ಪ್ರಕೃತ ವಿಷಯವನ್ನು) ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಅಪ್ರಮೇಯಮತಿಶಾಸ್ತ್ರಮೀದೃಶಂ

ಯಸ್ತೃಜತ್ಯುಪನತಂ ಸುದುರ್ಲಭಮ್ |

ತಸ್ಯ ತುಲ್ಯಮತಿರೇಷ ದುರ್ಜನೋ

ನಾಥವಾಽಸ್ಯ ಸದೃಶೋಽಸ್ಮಿ ನೀಚಧೀಃ

|| 22 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅಪ್ರಮೇಯಮತಿಶಾಸ್ತ್ರಂ, ಈದೃಶಂ, ಯಃ, ತೃಜತಿ, ಉಪನತಂ, ಸುದುರ್ಲಭಂ, ತಸ್ಯ, ತುಲ್ಯಮತಿಃ, ಏಷಃ, ದುರ್ಜನಃ, ನ, ಅಥವಾ, ಅಸ್ಯ, ಸದೃಶಃ, ಅಸ್ಮಿ, ನೀಚಧೀಃ |

ಅನ್ವಯ— ಯಃ, ಉಪನತಂ, ಸುದುರ್ಲಭಂ, ಈದೃಶಂ, ಅಪ್ರಮೇಯಮತಿಶಾಸ್ತ್ರಂ, ತೃಜತಿ, ಏಷಃ, ದುರ್ಜನಃ, ತಸ್ಯ, ತುಲ್ಯಮತಿಃ, ಅಥವಾ, ತಸ್ಯ, ಸದೃಶಃ, ನೀಚಧೀಃ, ನಾಸ್ಮಿ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಯಃ = ಯಾವ ಮನುಷ್ಯನು,

ಉಪನತಂ = ಒದಗಿದ,

ಸುದುರ್ಲಭಂ = ಅತ್ಯಂತ ದುರ್ಲಭವಾದ,

ಈದೃಶಂ = ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಬಲಮುರಿಶಂಖಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾದ,

ಅಪ್ರಮೇಯಮತಿಶಾಸ್ತ್ರಂ = ಅಪರಿಮಿತ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳ ಶ್ರೀ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಗ್ರಂಥವನ್ನು,

ತೃಜತಿ = ಬಿಡುತ್ತಾನೋ,

ಏಷಃ ದುರ್ಜನಃ = ಈ ದುಷ್ಕನು (ದುರ್ಜನನು),

ತಸ್ಯ = ಆ ಶಂಖವನ್ನು ತೃಜಿಸಿದವನಿಗೆ,

ತುಲ್ಯಮತಿಃ = ಸಮಾನವಾದ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು,

ಅಥವಾ = ಹಾಗಲ್ಲದೆ ವಕ್ಷ್ಯೆ,

ತಸ್ಯ = ಆ ಮಧ್ವಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ತೃಜಿಸಿದವನಿಗೆ,

ಸದೃಶಃ = ಸಮಾನನಾದ,

ನೀಚಧೀಃ = ಕೆಟ್ಟ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು,

ನಾಸ್ಮಿ = ಇಲ್ಲ, (ನಾಸ್ಮಿ ವಾ = ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ ನಿಶ್ಚಯವು)

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಸರ್ವಜ್ಞಾಚಾರ್ಯ ಶಾಸ್ತ್ರವು ಬಲಮುರಿ ಶಂಖದಂತೆ ಅತ್ಯಂತ ಅಮೂಲ್ಯವಾದುದು. ಪುಣ್ಯ ರಹಿತರಿಗೆ ಅತ್ಯಂತ ದುರ್ಲಭವಾದುದು. ಸಜ್ಜನರ ಸಹವಾಸದಿಂದ, ಪೂರ್ವಜನ್ಮಗಳ ಪುಣ್ಯದಿಂದ ಒದಗಿದ ಈ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ನಿಷ್ಕಲವೆಂದು ತಿಳಿದು ಯಾವನು ಬಿಡುತ್ತಾನೋ, ಅವನು ಬಲಮುರಿ ಶಂಖವನ್ನು ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜಕವೆಂದು ಬಿಟ್ಟು ಬಿಟ್ಟವನಿಗೆ ಸಮಾನ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು ಅಥವಾ ಇವನಿಗೆ ಸಮಾನವಾದ ನೀಚಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ. ಅಂದರೆ ಶ್ರೀಮನ್ನದ್ವ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ತ್ಯಾಗಮಾಡಿದವನೂ ಮತ್ತು ಪೂರ್ವಪುಣ್ಯದಿಂದ ಆ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಅಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಿ ಅದರ ಪರಮ ಪ್ರಯೋಜನ ವನ್ನು ಪಡೆಯುವ ಅವಕಾಶವಿದ್ದಾಗ್ಯೂ ಅದನ್ನು ಬಿಟ್ಟವನೂ ಅದರಲ್ಲಿ ಉದಾಸೀನನಾದವನೂ ಕೂಡ ಅತ್ಯಧಮನೆಂದು ನಿರ್ಗಲಿತಾಭಿಪ್ರಾಯ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಅಪ್ರಮೇಯಮತಿಶಾಸ್ತ್ರ— ಪ್ರಮಾತುಂ ಯೋಗ್ಯಾ ಪ್ರಮೇಯಾ, ನ ಪ್ರಮೇಯಾ ಅಪ್ರಮೇಯಾ, ಅಪ್ರಮೇಯಾ ಮತಿಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಅಪ್ರಮೇಯಮತಿಃ, ಅಪ್ರಮೇಯಮತೇಃ ಶಾಸ್ತ್ರಂ ಅಪ್ರಮೇಯ-ಮತಿಶಾಸ್ತ್ರಂ, ತತ್ |

ಸುದುರ್ಲಭಂ— ದುಃಖೇನ ಲಬ್ಧುಂ ಶಕ್ಯಂ ದುರ್ಲಭಂ, ಅತಿಶಯೇನ ದುರ್ಲಭಂ ಸುದುರ್ಲಭಂ |

ತುಲ್ಯಮತಿಃ— ತುಲ್ಯಾ ಮತಿಃ, ಯಸ್ಯಸಃ ತುಲ್ಯಮತಿಃ |

ದುರ್ಜನಃ— ದುಷ್ಟಶ್ಚಾಸೌ ಜನಶ್ಚ ದುರ್ಜನಃ |

ನೀಚಧೀಃ— ನೀಚಾ ಧೀಃ ಯಸ್ಯಸಃ ನೀಚಧೀಃ |

ಕೋಶ— 'ವಾಽವ್ಯಯಂ ಸ್ಯಾತ್ ಸಮುಚ್ಛಯೇ ಉಪಮಾಯಾಂ ವಿಕಲ್ಪೇ ಚ ನಿಶ್ಚಯೇ ಚ ನಿಗದ್ಯತೇ' ಇತಿ ವಿಕಾಕ್ಷರ ರತ್ನಮಾಲಾ, ಈ ಕೋಶದ ಪ್ರಕಾರ ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ವಾ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ನಿಶ್ಚಯ ಎಂದು ಅರ್ಥ |

ವ್ಯಾಕರಣವಿಶೇಷ— ತಸ್ಯ ತುಲ್ಯಮತಿಃ, ಅಸ್ಯ ಸದೃಶಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ತುಲ್ಯಾರ್ಥತುಲೋಪಮಾಭಾಂ ತೈತೀಯಾನ್ಯ-ತರಸ್ಯಾಂ' (2-3-72) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಷಷ್ಠೀ ವಿಭಕ್ತಿ ಬಂದಿದೆ. ತೈತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿಯೂ ಬರಬಹುದು.

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ತ್ಯಜತಿ- ತ್ಯಜತಿ ತ್ಯಜತಃ ತ್ಯಜಂತಿ, ತ್ಯಜಹಾನ್ ಇತಿ ಹಾನ್ಯರ್ಥಕ ತ್ಯಜಧಾತೋಃ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮ-ಪುರುಷೇ ವಿಕವಚನೇ |

ಅಸ್ತಿ - ಅಸ್ತಿ ಸ್ತಃ ಸಂತಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಅಸಭುವಿ ಸತ್ತಾರ್ಥಕ ಅಸ್ ಧಾತೋಃ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ವಿಕವಚನೇ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಯಃ ಈದೃಶಂ ಅಪ್ರಮೇಯಮತಿಶಾಸ್ತ್ರಂ ತ್ಯಜತಿ (ಕರ್ತೃ) | ಯೇನ ಈದೃಶಂ ಅಪ್ರಮೇಯ-ಮತಿಶಾಸ್ತ್ರಂ ತ್ಯಜ್ಯತೇ (ಕರ್ಮಣಿ) | ಅಸ್ಯ ಸದೃಶಃ ನೀಚಧೀಃ ನಾಸ್ತಿ (ಕರ್ತೃ) | ಅಸ್ಯ ಸದೃಶೇನ ನೀಚಧಿಯಾ ಭೂಯತೇ (ಭಾವೇ) |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಪುನಃ ಬಲಮುರಿ ಶಂಖದ ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನೇ ಬೇರೊಂದು ಕ್ರಮದಿಂದ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಕೋಽಪಿ ತಂ ಗುಣವಿಶೇಷವಿಚ್ಛಿ ಎ-

ಕ್ರೀಯ ಭೂರಿಧನಮಾಪ ಪೂರುಷಃ |

ನ ಹ್ಯನರ್ಘ್ಯಗುಣಮೂಲ್ಯಮಾಪ್ಯತೇ

ಭಾಗ್ಯದೈವಮಿಹ ಯೋಗ್ಯತಾನ್ಯುಗಮ್

|| 23 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಕಃ, ಅಪಿ, ಗುಣವಿಶೇಷವಿತ್, ಚ, ವಿದ್ಯೆಯು, ಭೂರಿಧನಂ, ಆಪ, ಪೂರುಷಃ, ನ, ಹಿ, ಅನರ್ಘ್ಯ-
ಗುಣಮೂಲ್ಯಂ, ಅಪ್ಯತೇ, ಭಾಗ್ಯದೈವಂ, ಇಹ, ಯೋಗ್ಯತಾನುಗಂ |

ಅನ್ವಯ— ಗುಣವಿಶೇಷವಿತ್, ಕೋಽಪಿ, ಪೂರುಷಃ, ತಂ, ವಿದ್ಯೆಯು, ಭೂರಿಧನಂ, ಆಪ, ಚ, ಹಿ, ಅನರ್ಘ್ಯ-
ಗುಣಮೂಲ್ಯಂ, ಅಪ್ಯತೇ, ಇಹ, ಭಾಗ್ಯದೈವಂ, ಯೋಗ್ಯತಾನುಗಂ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಗುಣವಿಶೇಷವಿತ್ = ಬಲಮುರಿಶಂಖದ ಅಮೂಲ್ಯ ಗುಣವನ್ನು ತಿಳಿದ,

ಕಃ ಅಪಿ ಪೂರುಷಃ = ಯಾವನೋ ಒಬ್ಬ ಮನುಷ್ಯನು,

ತಂ = ಆ ಶಂಖವನ್ನು,

ವಿದ್ಯೆಯು = ಮಾರಿ,

ಭೂರಿಧನಂ = ಬಹಳ ಹಣವನ್ನು ..

ಆಪ ಚ = ಹೊಂದಿಯೇ ಹೊಂದಿದನು.

ಹಿ = ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ,

ಅನರ್ಘ್ಯಗುಣ ಮೂಲ್ಯಂ = ಅಮೂಲ್ಯವಾದ ಗುಣವುಳ್ಳ ವಸ್ತುವಿನ, ಬೆಲೆಯು,

ನ ಅಪ್ಯತೇ = ಹೊಂದಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ (ಆದುದರಿಂದ),

ಇಹ = ಈ ಲೋಕದಲ್ಲಿ,

ಭಾಗ್ಯದೈವಂ = ಅದೃಷ್ಟ ವಿಶೇಷಕ್ಕೆ ಪ್ರೇರಕವಾದ ದೇವತೆಯು,

ಯೋಗ್ಯತಾನುಗಂ = (ಆಯಾ ಮನುಷ್ಯನ) ಯೋಗ್ಯತೆಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಇರತಕ್ಕದ್ದು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಅಮೂಲ್ಯ ವಸ್ತುಗಳಿವೆ. ಅವುಗಳಿಂದಾಗುವ ಪ್ರಯೋಜನವು ಅಮಿತ. ಆದರೆ ಆ ಅಪರಿಮಿತ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಸರಿಯಾದ ಯೋಗ್ಯತೆ ಇರಬೇಕು. ಯೋಗ್ಯತೆ ಇಲ್ಲದವನಿಗೆ ಅಪರಿಮಿತ ಪ್ರಯೋಜನವುಳ್ಳ ವಸ್ತುವಿನಿಂದಲೂ ಅಪರಿಮಿತ ಪ್ರಯೋಜನವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಸ್ವಲ್ಪವೇ ಪ್ರಯೋಜನವಾಗುತ್ತದೆ. ಅವನು ಅದನ್ನು ಬಹಳವೆಂದು ತಿಳಿದರೂ ಅವನಿಗಾಗುವ ಪ್ರಯೋಜನವು ಅತ್ಯಲ್ಪವೇ. ಇದರಂತೆ ಬಲಮುರಿ ಶಂಖದ ಉತ್ತಮ ಗುಣಗಳನ್ನು ತಿಳಿದ ಮನುಷ್ಯನೊಬ್ಬನು ಆ ಶಂಖವನ್ನು ಉತ್ತಮ ಬೆಲೆಗೆ ಮಾರಿ ಹೇರಳವಾಗಿ ಹಣ ಗಳಿಸಿದನು. ಆದರೆ ಬಲಮುರಿಶಂಖದ ಪ್ರಯೋಜನವು ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ, ಅದು ಇದಕ್ಕಿಂತ ಎಷ್ಟೋ ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡ ಬಲ್ಲದು. ಆದರೇನು ಆ ಶಂಖವನ್ನು ಪಡೆದೂ ಮಾರಿದವನ ಭಾಗ್ಯವೂ ಅಷ್ಟೇ ಅವನ ಅದೃಷ್ಟನಿಯಾಮಕ ಪರಮಾತ್ಮನು ಅವನ ಯೋಗ್ಯತಾನುಸಾರವಾಗಿ ಅವನಿಗೆ ಹೇರಳ ಹಣಕೊಡಿಸಿ ಅವನಿಂದ ಆ ಶಂಖವನ್ನು ಇನ್ನೊಬ್ಬನ ಕೈಗೆ ಸಿಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು.

ಅಲಂಕಾರ— ಇಲ್ಲಿ 'ನ ಹ್ಯನರ್ಘ್ಯಗುಣಮೂಲ್ಯಮಾಪ್ಯತೇ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಶಂಖವನ್ನು ಮಾರಿದವನಿಗೆ ಸಿಕ್ಕಿದ್ದು ಭೂರಿಧನ (ಹೆಚ್ಚಾದ ಹಣ) ಮಾತ್ರ. ಶಂಖದ ಸರಿಯಾದ ಬೆಲೆಯಲ್ಲ ಎಂಬುದನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಕಾವ್ಯ ಲಿಂಗಾಲಂಕಾರ. ಸಮರ್ಥನೀಯ 'ಸ್ಮಾರ್ಥ್ಯಸ್ಯ ಕಾವ್ಯಲಿಂಗಂ ಸಮರ್ಥನಂ' ಎಂದು ಅದರ ಲಕ್ಷಣ. 'ಭಾಗ್ಯದೈವಮಿಹ ಯೋಗ್ಯತಾನುಗಂ' ಎಂಬ ಸಾಮಾನ್ಯ ವಚನದಿಂದ ಬಲಮುರಿ ಶಂಖವನ್ನು ಮಾರಿದನು ತನ್ನ ವಸ್ತುವಿಗೆ ತಕ್ಕ ಬೆಲೆಯನ್ನು ಹೊಂದಲಿಲ್ಲ ಎಂಬ ವಿಶೇಷ ವಿಷಯವನ್ನೂ ಸಾಮಾನ್ಯ ವಿಷಯದಿಂದ ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದುದರಿಂದ 'ಇಲ್ಲಿ ಅರ್ಥಾಂತರನ್ಯಾಸ 'ಉಕ್ತಿರರ್ಥಾಂತರನ್ಯಾಸಃ ಸ್ವಾತ್ ಸಾಮಾನ್ಯವಿಶೇಷಯೋಃ' ಎಂದು ಅದರ ಲಕ್ಷಣ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಗುಣವಿಶೇಷವಿತ್— ಗುಣಾನಾಂ ವಿಶೇಷಃ ಗುಣವಿಶೇಷಃ, ಗುಣವಿಶೇಷಂ ವೇತ್ತಿ ಇತಿ ಗುಣವಿಶೇಷವಿತ್ ।

ಭೂರಿಧನಂ— ಭೂರಿ ಚ ತತ್ ಧನಂ ಚ ಭೂರಿಧನಂ ತತ್ ।

ಅನರ್ಘ್ಯಗುಣಮೂಲ್ಯಂ— ಅರ್ಘ್ಯಂ ಅರ್ಹತಿ ಇತಿ ಅರ್ಘ್ಯಃ ಅನರ್ಘ್ಯಃ, ಅನರ್ಘ್ಯಶ್ಚಾಸೌ ಗುಣಶ್ಚ
ಅನರ್ಘ್ಯಗುಣಃ ತಸ್ಯ ಮೂಲ್ಯಂ ।

ಭಾಗ್ಯದೈವಂ— ಭಾಗ್ಯಸ್ಯ ದೈವಂ ಭಾಗ್ಯದೈವಂ ।

ಯೋಗ್ಯತಾನುಗಂ— ಯೋಗ್ಯಸ್ಯ ಭಾವಃ ಯೋಗ್ಯತಾ, ಅನುಗಚ್ಛತೀತಿ ಅನುಗಂ, ಯೋಗ್ಯತಾಯಾಃ
ಅನುಗಂ ಯೋಗ್ಯತಾನುಗಂ ।

ವ್ಯಾಕರಣ— ಅರ್ಘ್ಯಂ ಅರ್ಹತಿ ಇತಿ ಅರ್ಘ್ಯಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ದಂಡಾದಿಭ್ಯೋ ಯತ್' (5-1-66) ಎಂಬುದರಿಂದ
ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಆಪ - ಆಪ ಆಪತುಃ ಆಪುಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಆಪ್ ಲೃ ವ್ಯಾಪ್ತೌ ಲಿಟ್ ।

ಆಪ್ಯತೇ - ಆಪ್ಯತೇ ಆಪ್ಯೇತೇ ಆಪ್ಯಂತೇ ಇತ್ಯಾದಿ ಆಪ್ ಧಾತು ಕರ್ಮಣಿ ಲಿಟ್ ।

ಪ್ರಯೋಗ— ಕೋಽಪಿ ಪೂರುಷಃ ಭೂರಿಧನಂ ಆಪ (ಕರ್ತರಿ) ।

ಕೇನಾಪಿ ಪೂರುಷೇಣ ಭೂರಿಧನಂ ಆಪೇ (ಕರ್ಮಣಿ) ।

(ಕೇನಾಪಿ) ಅನರ್ಘ್ಯಗುಣಮೂಲ್ಯಂ ನ ಆಪ್ಯತೇ (ಕರ್ಮಣಿ) ।

ಕೋಽಪಿ ಅನರ್ಘ್ಯಗುಣಮೂಲ್ಯಂ ನ ಆಪ್ಯೋತಿ (ಕರ್ತರಿ) ।

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಹೀಗೆ ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನು ಹೇಳಿ ದಾಖ್ಖಾಂತಿಕವನ್ನು (ಪ್ರಕೃತ ವಿಷಯವನ್ನು) ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ.

ವ್ಯಕ್ತಮುನ್ನತಿಮಿತೋಽಪ್ಯಯಂ ಜನ-

ಸ್ತಸ್ಯ ಯನ್ನ ಲಭತೇಽಖಿಲಂ ಫಲಮ್ ।

ಸ್ತೋಕಮಾನಸತಯಾ ತತೋ ವ್ರಜೇತ್

ತಸ್ಯ ಹಂತ ಪುರುಷಸ್ಯ ತುಲ್ಯತಾಮ್

॥ 24 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ವ್ಯಕ್ತಂ, ಉನ್ನತಿಂ, ಇತಃ, ಅಪಿ, ಅಯಂ, ಜನಃ, ತಸ್ಯ, ಯತ್, ನ, ಲಭತೇ, ಅಖಿಲಂ, ಫಲಂ,
ಸ್ತೋಕಮಾನಸತಯಾ, ತತಃ, ವ್ರಜೇತ್, ತಸ್ಯ, ಹಂತ, ಪುರುಷಸ್ಯ, ತುಲ್ಯತಾಂ ।

ಅನ್ವಯ— ಅಯಂ, ಜನಃ, ವ್ಯಕ್ತಂ, ಉನ್ನತಿಂ, ಇತಃ, ಅಪಿ, ಸ್ತೋಕಮಾನಸತಯಾ, ತಸ್ಯ, ಯತ್, ಅಖಿಲಂ,
ಫಲಂ, ನ, ಲಭತೇ, ತತಃ, ತಸ್ಯ, ಪುರುಷಸ್ಯ, ತುಲ್ಯತಾಂ, ವ್ರಜೇತ್, ಹಂತ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಯಂ ಜನಃ = ಈಗಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿರುವ ಸಾಮಾನ್ಯ ಮನುಷ್ಯನು,

ವ್ಯಕ್ತಂ = ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ,

ಉನ್ನತಿಂ = ತನಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಜ್ಞಾನಭಕ್ತಿ ಮುಂತಾದ ಗುಣಗಳಿಂದ ಅಧಿಕವನ್ನು

ಇತಃ ಆಪಿ = ಹೊಂದಿದರೂ ಕೂಡ,
 ಸ್ತೋಕಮಾನಸತಯಾ = ಸ್ವಲ್ಪ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನಾದುದರಿಂದ,
 ತಸ್ಯ = ಆ ಮಧ್ವಶಾಸ್ತ್ರದ,
 ಯತ್ = ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ,
 ಅಖಿಲಂ ಫಲಂ = ಎಲ್ಲಾ (ಪೂರ್ತಿ) ಫಲವನ್ನು,
 ನ ಲಭತೇ = ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲವೋ,
 ತತಃ = ಆ ಕಾರಣದಿಂದ,
 ತಸ್ಯ ಪುರುಷಸ್ಯ = ಶಂಖವನ್ನು ಮಾರಿದ ಆ ಮನುಷ್ಯನ,
 ತುಲ್ಯತಾಂ = ಸಾಮ್ಯವನ್ನು
 ವ್ರಜೇತ್ = ಹೊಂದಿಯಾನು?
 ಹಂತ = ಆಹಾ! (ಸಂತೋಷ).

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಜ್ಞಾನಭಕ್ತಿವೈರಾಗ್ಯಾದಿ ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸಾತ್ವಿಕನಾದ, ಉತ್ತಮ ಚೇತನನೂ ಕೂಡ ಈಗಿನ ಈ ಕಲಿಗಾಲದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರ ಶಾಸ್ತ್ರದ ಪೂರ್ಣ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಹೊಂದದೇ ಇದ್ದರೆ ಬಲಮುರಿ ಶಂಖವನ್ನು ಕೊಂಡುಕೊಂಡರೂ, ತಾನು ಅದನ್ನು ಪೂಜಿಸಿದ ಮಾರಿ ಹೆಚ್ಚು ಹಣವನ್ನು ಪಡೆದವನಿಗೆ ಸಮಾನನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಇದು ಬಹಳ ವಿಷಾದಕರವಾದುದು. ಅಥವಾ ಯೋಗ್ಯತಾನುಸಾರವಾಗಿ ಫಲವನ್ನು ಪಡೆದುದರಿಂದ ಇದು ಸಂತೋಷಕರವಾದ ವಿಚಾರ. ಮಧ್ವಶಾಸ್ತ್ರಾಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಿದ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ ಬಹಳವಾದ ಫಲವು ಸಿಗುತ್ತದೆ. ಅದರೂ ಅದರಿಂದ ಬರಬೇಕಾದ ಸಂಪೂರ್ಣ ಫಲವು ಸಿಗುವುದಿಲ್ಲ. ಸಂಪೂರ್ಣ ಫಲವು ಉತ್ತಮನಾದ ಅಧಿಕಾರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಸಿಗುತ್ತದೆ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಸ್ತೋಕಮಾನಸತಯಾ— ಸ್ತೋಕಂ ಮಾನಸಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸ್ತೋಕಮಾನಸಃ, ತಸ್ಯ ಭಾವಃ ಸ್ತೋಕಮಾನಸತಾ, ತಯಾ |

ತುಲ್ಯತಾಂ— ತುಲಯಾ ಸಮೀಕಂ ತುಲ್ಯಂ, ತುಲ್ಯಸ್ಯ ಭಾವಃ ತುಲ್ಯತಾ, ತಾಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಲಭತೇ- ಡುಲಭಷ್ ಪ್ರಾಪ್ತೌ, ಇತಿ ಪ್ರಾಪ್ತರ್ಥಕಾತ್ ಲಭ್ಯಧಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಕರ್ತರಿ ಆತ್ಮನೇಪದಿನಃ ವರ್ತಮಾನೇ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ ಲಭತೇ ಇತಿ ರೂಪಂ |

ಲಭತೇ ಲಭೇತೇ ಲಭಂತೇ, ಲಭಸೇ ಲಭೇಥೇ ಲಭದ್ವೇ, ಲಭೇ ಲಭಾವಹೇ ಲಭಾಮಹೇ |

ವ್ರಜೇತ್- ವ್ರಜಗತೌ ಇತಿ ಗತೃರ್ಥಕಾತ್ ವ್ರಜಧಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಕರ್ತರಿ ಪರಸ್ವೈಪದಿನಃ ವಿಧೌಲಿಡ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ ವ್ರಜೇತ್ ಇತಿರೂಪಂ |

ವ್ರಜೇತ್ ವ್ರಜೇತಾಂ ವ್ರಜೇಯುಃ, ವ್ರಜೇಃ ವ್ರಜೇತಂ ವ್ರಜೇತ, ವ್ರಜೇಯಂ ವ್ರಜೇವ ವ್ರಜೇಮು |

ಪ್ರಯೋಗ— ಅಯಂ ಜನಃ ಅಖಿಲಂ ಫಲಂ ನ ಲಭತೇ (ಕರ್ತರಿ) |

ಅನೇನ ಜನೇನ ಅಖಿಲಂ ಫಲಂ ನ ಲಭ್ಯತೇ (ಕರ್ಮಣಿ) |

(ಅಯಂಜನಃ) ತಸ್ಯ ತುಲ್ಯತಾಂ ವ್ರಜೇತ್ (ಕರ್ತರಿ) |

ಅನೇನ ಜನೇನ ತಸ್ಯ ತುಲ್ಯತಾ ವ್ರಜೇತ (ಕರ್ಮಣಿ) |

ಕೋಶ— 'ಸ್ತೋಕಾಲ್ಪ ಕ್ಷುಲ್ಲಕಾಃ ಶ್ಲಕ್ಷ್ಣಂ ಸೂಕ್ಷ್ಮಂ ದಭಂ ಕೃಶಂ ತನು' ಇತ್ಯಮರಃ |

ಅವತಾರಿಕಾ— ಬಲಮುರಿ ಶಂಖದ ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನೇ ಬೇರೆ ರೀತಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಶ್ರೀತವಾನ್ ನರಪತಿರ್ಮಹಾದರಂ

ಸಾದರಂ ಪುನರುದಾರಚೇಷ್ಟಿತಃ ।

ಅರ್ಚಯನ್ ಸತತಮಾಪ ಸಂಪದೋ

ಯಾ ನ ತಾ ವಚನಚಿತ್ತಗೋಚರಾಃ

॥ 25 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಶ್ರೀತವಾನ್, ನರಪತಿಃ, ಮಹಾದರಂ, ಸಾದರಂ, ಪುನಃ, ಉದಾರಚೇಷ್ಟಿತಃ ಅರ್ಚಯನ್, ಸತತಂ, ಆಪ, ಸಂಪದಃ, ಯಾಃ, ನ, ತಾಃ, ವಚನಚಿತ್ತಗೋಚರಾಃ ।

ಅನ್ವಯ— ಮಹಾದರಂ, ಶ್ರೀತವಾನ್, ಉದಾರಚೇಷ್ಟಿತಃ, ನರಪತಿಃ, ಪುನಃ, ಸಾದರಂ, ಸತತಂ, ಅರ್ಚಯನ್, ಯಾಃ, ಸಂಪದಃ, ಆಪ, ತಾಃ, ವಚನಚಿತ್ತಗೋಚರಾಃ, ನ (ಭವಂತಿ) ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಮಹಾದರಂ = ಹೆಚ್ಚು ಬೆಲೆ ಬಾಳುವ ಉತ್ತಮವಾದ ಬಲಮುರಿ ಶಂಖವನ್ನು

ಶ್ರೀತವಾನ್ = ಕೊಂಡುಕೊಂಡ

ಉದಾರಚೇಷ್ಟಿತಃ = ಉತ್ತಮವಾದ ಕಾರ್ಯಗಳುಳ್ಳ

ನರಪತಿಃ ಪುನಃ = ದೊರೆಯಾದದ್ದೋ,

ಸಾದರಂ = ಭಕ್ತಿಪುರಸ್ಕರವಾಗಿ,

ಸತತಂ = ಯಾವಾಗಲೂ,

ಅರ್ಚಯನ್ = ಪೂಜಿಸುತ್ತಾ

ಯಾಃ ಸಂಪದಃ = ಯಾವ ಐಶ್ವರ್ಯಗಳನ್ನು

ಆಪ = ಹೊಂದಿದನೋ,

ತಾಃ = ಆ ಐಶ್ವರ್ಯಗಳು,

ವಚನಚಿತ್ತಗೋಚರಾಃ ನ (ಭವಂತಿ) = ಮಾತು ಮತ್ತು ಮನಸ್ಸುಗಳಿಗೆ ವಿಷಯಗಳಾಗಿ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಆ ಬಲಮುರಿ ಶಂಖವನ್ನು ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ಭಕ್ತನಾದ, ಗುಣಶಾಲಿಯಾದ ಮತ್ತು ಉತ್ಕೃಷ್ಟ-ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಆಸಕ್ತನಾದ ಒಬ್ಬ ರಾಜನು ಕೊಂಡುಕೊಂಡನು ಮತ್ತು ಯಾವಾಗಲೂ ಆ ಶಂಖವನ್ನು ಬಹಳ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ದರಗಳಿಂದ ಪೂಜಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. ಆದರಿಂದಾಗಿ ಅವನಿಗೆ ಅಪರಿಮಿತವಾದ ಸಂಪತ್ತುಂಟಾಯಿತು. ಅವನು ಪಡೆದ ಸಂಪತ್ತು ಎಷ್ಟೋದು ಎಣಿಸಲು ನಮ್ಮ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿಲ್ಲ. ಎಂದ ಮೇಲೆ ಮಾತಿನಿಂದ ಅದನ್ನು ವರ್ಣಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಬೇಕಾಗಿಯೇ ಇಲ್ಲ.

ವಿಗ್ರಹ—

ನರಪತಿಃ— ನೆರಾಣಾಂ ಪತಿಃ ನರಪತಿಃ ।

ಮಹಾದರಂ— ಮಹಾನ್ ಚ ಅಸೌ ದರಶ್ಚ ಮಹಾದರಃ ತಂ ।

ಸಾದರಂ— ಆದರೇಣ ಸಹಿತಂ ಯುಕ್ತಾನ್ ಕರ್ಮಣಿ ತದ್ಭಿಧಾ ಭವತಿ ತಥಾ ಸಾದರಂ ।

ಉದಾರಚೇಷ್ಟಿತಃ— ಉದಾರಾಣಿ ಚೇಷ್ಟಿತಾನಿ ಯಸ್ಯಸಃ ಉದಾರಚೇಷ್ಟಿತಃ ।

ವಚನಚಿತ್ತಗೋಚರಾಃ— ವಚನಂ ಚ ಚಿತ್ತಂ ಚ ವಚನಚಿತ್ತೇ, ವಚನಚಿತ್ತಯೋಃ ಗೋಚರಾಃ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಆಪ - ಆಪ್ಲ್ಯಾಪ್ತೌ ಲಿಟ್ ।

ಪ್ರಯೋಗ— ನರಪತಿಃ ಸಂಪದಃ ಆಪ (ಕರ್ತೃ) ।

ನರಪತಿನಾ ಸಂಪದಃ ಆಪಿರೇ (ಕರ್ಮಣಿ) ।

ಕೋಶ— 'ಉದಾರಚೇಷ್ಟಿತಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಉದಾರೋ ದಾತೃಮಹತೋಃ' ಎಂದು ಅಮರ ಕೋಶಾನುಸಾರ ಉದಾರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮಹತ್ತಾದ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಸಾದರಂ = ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಸಹಿತವಾಗಿ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಇಲ್ಲಿ 'ಆದರೋ ಭಾಜನಂ ಭಕ್ತಿಃ' ಎಂದು ಕೋಶ.

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ದೃಷ್ಟಾಂತಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾದ ಪ್ರಕೃತ ವಿಷಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಶಾಸ್ತ್ರಕಲ್ಪಕತರೋರಮುಷ್ಯ ಕಃ

ಪ್ರಾಪ್ನುಯಾತ್ ಸಕಲಮಪ್ಯಹೋ ಫಲಮ್ ।

ಯಸ್ತಮುತ್ರಮಗುಣಂ ವಿಡಂಬಯೇತ್

ಇತ್ಯುದೀರ್ಯ ಸ ಜನಾನರಂಜಯತ್

|| 26 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಶಾಸ್ತ್ರಕಲ್ಪಕತರೋಃ, ಅಮುಷ್ಯ, ಕಃ, ಪ್ರಾಪ್ನುಯಾತ್, ಸಕಲಂ, ಅಪಿ, ಅಹೋ, ಫಲಂ, ಯಃ, ತಂ, ಉತ್ತಮಗುಣಂ, ವಿಡಂಬಯೇತ್, ಇತಿ, ಉದೀರ್ಯ, ಸಃ, ಜನಾನ್, ಅರಂಜಯತ್ ।

ಅನ್ವಯ— ಅಮುಷ್ಯ, ಶಾಸ್ತ್ರಕಲ್ಪಕತರೋಃ, ಸಕಲಂ, ಫಲಂ, ಕಃ, ಪ್ರಾಪ್ನುಯಾತ್, ಅಹೋ, ಅಪಿ, ಯಃ, ಉತ್ತಮಗುಣಂ, ತಂ, ವಿಡಂಬಯೇತ್, (ಸಃ ಕಃ ಸಕಲಮಪಿ ಫಲಂ ಪ್ರಾಪ್ನುಯಾತ್) ಸಃ, ಇತಿ, ಉದೀರ್ಯ, ಜನಾನ್, ಅರಂಜಯತ್ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಮುಷ್ಯ = ಈ ಮಧ್ಯರು ಮಾಡಿರುವ,

ಶಾಸ್ತ್ರಕಲ್ಪಕತರೋಃ = ಶಾಸ್ತ್ರವೆಂಬ ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷದ, (ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷದಂತಿರುವ ಶಾಸ್ತ್ರದ)

ಸಕಲಂ = ಎಲ್ಲಾ,

ಫಲಂ = ಜ್ಞಾನ (ಅಥವಾ ಮೋಕ್ಷವೆಂಬ) ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು,

ಕಃ = ಯಾವನು,

ಪ್ರಾಪ್ನುಯಾತ್ = ಹೊಂದಿಯಾನು?

ಅಹೋ = ಆಶ್ಚರ್ಯ!

ಅಪಿ = (ತಥಾಽಪಿ) ಹಾಗಿದ್ದರೂ ಕೂಡ,

ಯಃ = ಯಾವನು,

ಉತ್ತಮಗುಣಂ = ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಗುಣಗಳುಳ್ಳ,

ತಂ = ಆ ರಾಜನನ್ನು

ವಿಡಂಬಯೇತ್ = ಅನುಸರಿಸಿಯಾನೋ, (ಸಃ ಕಃ = ಅಂತಹ ಬ್ರಹ್ಮದೇವರು)

ಸಕಲಂ ಅಪಿ ಫಲಂ = ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನೂ,

ಪ್ರಾಪ್ತಯಾತ್ = ಹೊಂದಿಯಾನು.

ಸಃ = ಆ ಶೋಭನಭಟ್ಟರು,

ಇತಿ = ಈ ರೀತಿ,

ಉದೀರ್ಯ = ಹೇಳಿ,

ಜನಾನ್ = ಜನರನ್ನು,

ಅರಂಜಯತ್ = ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು ರಚಿಸಿರುವ ಶಾಸ್ತ್ರವು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿದ ಸಮಸ್ತ ಪುರುಷಾರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವುದರಿಂದ ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾದುದು. (ವಸ್ತುತಃ ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷಕ್ಕಿಂತಲೂ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು) ಸಾತ್ವಿಕರಾದ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ ಇಷ್ಟವಾದ ಮೋಕ್ಷಫಲವನ್ನೇ ಕೊಡುವುದು. ಆದರೆ ಅಂತಹ ಫಲವನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಬಲಮುರಿ ಶಂಖವನ್ನು ಪೂಜಿಸಿ ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಪಡೆದ ರಾಜನಂತೆ ಉತ್ತಮವಾದ ಗುಣಗಳುಳ್ಳ ಬ್ರಹ್ಮನು ಮಾತ್ರ ಶ್ರೀಮದ್ವ ಶಾಸ್ತ್ರದ ಸಂಪೂರ್ಣ ಫಲವನ್ನು ಹೊಂದಲು ಯೋಗ್ಯನು (ಅಥವಾ) ಬಲಮುರಿ ಶಂಖವನ್ನು ಪೂಜಿಸಿ ರಾಜನು ಹೆಚ್ಚು ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ಪಡೆದಂತೆ ಮಧ್ವಶಾಸ್ತ್ರದ ಶ್ರವಣಮನನಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದ ಮನುಷ್ಯನು ಧನ್ಯನು. ಅವನು ರಾಜನಂತಾಗುವನು ಎಂದು ಹೇಳಿ ಶೋಭನಭಟ್ಟರು ಸಾತ್ವಿಕ ಜನರನ್ನು ಸಂತೋಷಪಡಿಸಿದರು.

ಹೀಗೆ ಸಜ್ಜನರ ಸಹವಾಸದಿಂದ ಪೂರ್ವ ಪುಣ್ಯದಿಂದ ಮಧ್ವಶಾಸ್ತ್ರದ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳಿಗೆ ಅವಕಾಶ ಒದಗಿದರೂ 'ಇದರಿಂದ ಏನೂ ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲ, ಇದು ಜೀವಿಕೆಗೋಸ್ಕರ ಕೆಲವು ಡಾಂಭಕರು ಮಾಡುವ ಪ್ರದರ್ಶನ. ನಾನೂ ಕೂಡ ದ್ರವ್ಯಾರ್ಜನೆಗೆ ಬೇರೆ ದಾರಿ ಇಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ಇದರ ಪ್ರವಚನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದೇನೆ. ಈ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಅನುಸರಿಸುತ್ತಿದ್ದೇನೆ. ಇದು ನಿಷ್ಕಮೋಜನ ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತಾ ಅಂತಃಕರಣದಲ್ಲಿ ಯಾರು ಮದ್ಭಾಸವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿರುತ್ತಾನೋ ಅಥವಾ ಬಾಹ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಮದ್ಭಾಸವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿರುತ್ತಾನೋ ಅವನು ಅತ್ಯಂತ ನೀಚನು, ಅವನ ಜನ್ಮವು ವೃಥೆ. ಇದು ಸಫಲವೆಂದು ತಿಳಿದು ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಇದರ ಪ್ರವಚನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರೂ ಇದರಿಂದ ಜೀವಿಕೆಯೂ ಆಗುತ್ತಿದೆ, ಸಂತೋಷ ಸಿಗುತ್ತಿದೆ ಎಂದು ಮದ್ಭಾಸವನ್ನು ಯಾವನೂ ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೋ ಅವನಿಗೂ ಅವನ ಯೋಗ್ಯತಾನುಸಾರವಾಗಿ ಫಲವು ಸಿಗುತ್ತದೆ, ಯೋಗ್ಯತೆಯು ಚೆನ್ನಾಗಿದ್ದರೆ ಬಹಳ ಫಲವೂ ಸಿಗುತ್ತದೆ. ಜ್ಞಾನಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗಿ ಮೋಕ್ಷ ಸಾಧನೆಯು ಆಗುತ್ತದೆ. ಅತ್ಯುತ್ತಮ ರಾದ ಕೆಲವರಿಗೆ ಸಂಪೂರ್ಣ ಫಲವುಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಬ್ರಹ್ಮದೇವರೂ ಈ ಶಾಸ್ತ್ರದ ಅಧ್ಯಯನ ಮನನಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಧ್ಯಾನಿಸಿ ಉತ್ತಮವಾದ ಅಪರೋಕ್ಷ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಪಡೆದು ಪರಮಾತ್ಮನ ಪ್ರಸಾದದಿಂದ ಸ್ವಸ್ವರೂಪಾನಂದದ ಪ್ರಾಧುರ್ಭಾವದ ರೂಪವಾದ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾರೆ. ಇತರ ಸಾತ್ವಿಕ ಭಕ್ತರೂ ಕೂಡ ಈ ಶಾಸ್ತ್ರದ ಸೇವೆಯಿಂದ ಸ್ವಯೋಗ್ಯತಾನುಸಾರ ಶ್ರವಣವನ್ನು ನಿರಂತರ ಮಾಡಬೇಕು. ಶಕ್ತನಾದವನು ಪ್ರವಚನ ಮಾಡಬೇಕು, ಅಶಕ್ತನಾದವನು ಶ್ರವಣವನ್ನಾದರೂ ಮಾಡಬೇಕು. ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ವಿಶೇಷತಃ ಸಂನ್ಯಾಸಿಯಾದವನು ಸ್ವರೂಪೋದ್ಧಾರಕರಾದ ಆಚಾರ್ಯರ ಈ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಶ್ರವಣಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡದಿದ್ದರೆ ಅವನಿಗಿಂತ ನೀಚನು ಮತ್ತಾರೂ ಇಲ್ಲ' ಎಂದು ಈ ಸಂದರ್ಭದ ಒಟ್ಟು ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಶಾಸ್ತ್ರಕಲ್ಪತರೋಃ— ಕಲ್ಪ ಏವ ಕಲ್ಪಕಃ, ಅಥವಾ ಕಲ್ಪಯುತಿ ಸಂಪಾದಯತಿ ಅಪೇಕ್ಷಿತಂ ಇತಿ ಕಲ್ಪಕಃ, ಕಲ್ಪಕಃ

ಇತಿ ತರು ಕಲ್ಪತರಃ, ಶಾಸ್ತ್ರಕಲ್ಪತರಃ ಇವ ಶಾಸ್ತ್ರ ಕಲ್ಪತರಃ, ತಸ್ಯ ।

ಉತ್ತಮಗುಣಂ— ಉತ್ತಮಾಃ ಗುಣಾಃ ಯಸ್ಯಸಃ ಉತ್ತಮಗುಣಃ ತಂ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಪ್ರಾಪ್ತಯಾತ್- ಪ್ರ ಉಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ಆಪಲ್ಯ ವ್ಯಾಪ್ತೌ, ಇತಿ ವ್ಯಾಪ್ತರ್ಥಕಾತ್ ಆಪ್ ಧಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಕರ್ತರಿ ಪರಸ್ವೈಪದಿನಃ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ ಪ್ರಾಪ್ತಯಾತ್ ಇತಿರೂಪಂ |

ಪ್ರ+ಆಪ್ತಯಾತ್ ಆಪ್ತಯಾತಾಂ ಆಪ್ತಯುಃ, ಆಪ್ತಯಾಃ ಆಪ್ತಯಾತಂ ಆಪ್ತಯಾತ್, ಆಪ್ತಯಾಂ ಆಪ್ತಯಾವ ಆಪ್ತಯಾಮು |

ವಿಡಂಬಯೇತ್- ವಿ+ಡಂಬಯೇತ್, 'ವಿ' ಉಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ಡಬ್ ಅನುಕರಣೀ ಇತಿ ಅನು-ಕರಣಾರ್ಥಕಾತ್ 'ಡಂಬ' ಧಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಕರ್ತರಿ ಪರಸ್ವೈಪದಿನಃ ವಿಧಿಲಿಪ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ ವಿಡಂಬಯೇತ್ ಇತಿ ರೂಪಂ | ಪ್ರಾಯೀಣಾಯಂ ವಿಪೂರ್ವಕ ವಿವ ಪ್ರಯುಜ್ಯತೇ (ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಇದನ್ನು ವಿ ಉಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕ ವಾಗಿಯೇ ಪ್ರಯೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ.)

ವಿ+ಡಂಬಯೇತ್ ಡಂಬಯೇತಾಂ ಡಂಬಯೇಯುಃ, ಡಂಬಯೇಃ ಡಂಬಯೇತಂ ಡಂಬಯೇತ್, ಡಂಬಯೇಯಂ ಡಂಬಯೇವ ಡಂಬಯೇಮು |

ಅರಂಜಯತ್- ರಂಜರಾಗೇ ರಾಗಾರ್ಥಕಾತ್ ರಂಜಧಾತೋಃ ಣಿಜಂತಾತ್ ಕರ್ತರಿ ಪರಸ್ವೈಪದಿನಃ ಅನದ್ವಿತನ ಭೂತೇ ಲಿಪ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ ಅರಂಜಯತ್ ಇತಿರೂಪಂ |

ಅರಂಜಯತ್ ಅರಂಜಯತಾಂ ಅರಂಜಯನ್, ಅರಂಜಯಃ ಅರಂಜಯತಂ ಅರಂಜಯತ್, ಅರಂಜಯಂ ಅರಂಜಯಾವ ಅರಂಜಯಾಮು |

ಪ್ರಯೋಗ— ಕಃ ಸಕಲಂ ಫಲಂ ಪ್ರಾಪ್ತಯಾತ್ (ಕರ್ತರಿ) |

ಕೇನ ಸಕಲಂ ಫಲಂ ಪ್ರಾಪ್ಯೇತ (ಕರ್ಮಣಿ) |

ಯಃ ತಂ ವಿಡಂಬಯೇತ್ (ಕರ್ತರಿ) |

ಯೇನ ಸಃ ವಿಡಂಬ್ಯೇತ (ಕರ್ಮಣಿ) |

ಸಃ ಜನಾನ್ ಅರಂಜಯತ್ (ಕರ್ತರಿ) |

ತೇನ ಜನಾಃ ಅರಂಜಂತ (ಕರ್ಮಣಿ) |

ಅಲಂಕಾರ— ಇಲ್ಲಿ ಶಾಸ್ತ್ರಕಲ್ಪಕತರು ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ವಾಚಕಲುಪ್ಪೋಪಮಾ' ಅಲಂಕಾರ |

ವಿಶೇಷಾಂಶ— ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿರುವ ಕಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಾವನು ಎಂದೂ, ಬ್ರಹ್ಮನು ಎಂದೂ ಅರ್ಥ. 'ಕಃ ಪ್ರಾಪ್ತಯಾತ್? ಬ್ರಹ್ಮಾ ಚ' ಎಂದು ಸುಮಧುವಿಜಯದ ಭಾವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಸ್ವಯಂ ನಾರಾಯಣಪಂಡಿತಾ ಚಾರ್ಯರೇ ಈ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. 'ಮಾರುತೇ ವೇಧಸಿ ಬ್ರಹ್ಮೇ ಪುಂಸಿಕಃ ಕಂ ಶಿರೋಂಬುನೋಃ' ಎಂದು ಅಮರದಲ್ಲಿ 'ಕಃ' ಎಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮ ಎಂದೂ ಅರ್ಥವಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಈ ರೀತಿ ಪಂಡಿತವರೇಗಾರು ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ ದೇವತೆಗಳೂ ಕೂಡ ಮಧ್ವಶಾಸ್ತ್ರ ನಿರ್ಮಾಣದಿಂದ ಸಂತೋಷಪಟ್ಟರೆಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ.

ನೇದ್ಯಶೈಃ ಕವಿಭಿರೇವ ಕೇವಲಂ

ಹಂತ ಪೂಜ್ಯಚರಣೋಽಭ್ಯಪೂಜ್ಯತ |

ಶರ್ವಶಕ್ತಗುರುಪೂರ್ವದೈವತೈ-

ರಪ್ಯಲಂ ಸುಸಮಯೋದ್ಗಮೋತ್ಪನ್ನೇ

|| 27 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ನ ಈದೃಶೈಃ, ಕವಿಭಿಃ, ಏವ, ಕೇವಲಂ, ಹಂತ, ಪೂಜ್ಯಚರಣಾಃ, ಅಭ್ಯಪೂಜ್ಯತ, ಶರ್ವಶಕ್ತ-
ಗುರುಪೂರ್ವದೈವತ್ಯೈಃ, ಅಪಿ, ಅಲಂ, ಸುಸಮಯೋದ್ಗಮೋತ್ಸವೇ |

ಅನ್ವಯ— ಪೂಜ್ಯಚರಣಾಃ, ಸುಸಮಯೋದ್ಗಮೋತ್ಸವೇ, ಕೇವಲಂ, ಈದೃಶೈಃ, ಕವಿಭಿರೇವ, ನ (ಅಭ್ಯಪೂಜ್ಯತ)
(ಕಿಂತು) ಶರ್ವಶಕ್ತಗುರುಪೂರ್ವದೈವತ್ಯೈರಪಿ, ಅಲಂ, ಅಭ್ಯಪೂಜ್ಯತ, ಹಂತ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಪೂಜ್ಯಚರಣಾಃ = ಪೂಜಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಪಾದಗಳುಳ್ಳ (ಅಥವಾ ಆಚಾರವುಳ್ಳ, ಆಕೃತಿಯುಳ್ಳ,
ಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳ) ಈ ಮಧ್ವರು,

ಸುಸಮಯೋದ್ಗಮೋತ್ಸವೇ = ಒಳ್ಳೆಯ ಶಾಸ್ತ್ರದ ಪ್ರಕಟನೆಯ ಉತ್ಸವದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ (ನಿರ್ಮಾಣವೆಂಬ
ಉತ್ಸವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ)

ಕೇವಲಂ = ಮುಖ್ಯವಾಗಿ

ಈದೃಶೈಃ = ಇಂತಹ

ಕವಿಭಿಃ ಏವ = ವಿದ್ವಾಂಸರಿಂದಲೇ, (ಶೋಭನಭಟ್ಟ ಸದೃಶರಾದ ವಿದ್ವಾಂಸರಿಂದಲೇ)

ನ ಅಭ್ಯಪೂಜ್ಯತ = ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡಲಿಲ್ಲ,

ಶರ್ವಶಕ್ತಗುರುಪೂರ್ವದೈವತ್ಯೈಃ = ಈಶ್ವರನು, ದೇವೇಂದ್ರ, ಬೃಹಸ್ಪತಿ, ಇವರೇ ಮೊದಲಾದ ದೇವತೆ-
ಗಳಿಂದಲೂ ಅಭ್ಯ ಪೂಜ್ಯತ ಪೂಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟರು

ಹಂತ = ಅಶ್ಚರ್ಯ (ಸಂತೋಷ)

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಮಧ್ವರು ಸಚ್ಚಾಸ್ತ್ರ ನಿರ್ಮಾಣ ಸಮಯವು, ಅದು ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಅತಿಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಉತ್ಸವ
ಸಮಯದಂತೆ ತುಂಬಾ ಸಂತೋಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತಿತ್ತು. ಆಗ ಶ್ರೀ ಶೋಭನಭಟ್ಟರಂತಹ ಜ್ಞಾನಿವರ್ಯರು ಮಾತ್ರವೇ
ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ಪೂಜಿಸಿ ಗೌರವಿಸಿದರು ಎಂದಲ್ಲ, ಶಂಕರ, ಇಂದ್ರ, ಬೃಹಸ್ಪತಿ, ಮೊದಲಾದ ದೇವತೆಗಳೂ ಸಹ
ಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರಕಾಶ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಪೂಜಿಸಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಪೂಜ್ಯಚರಣಾಃ— ಪೂಜ್ಯ ಚರಣೌ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಪೂಜ್ಯಚರಣಾಃ, ಪೂಜ್ಯಂ ಚರಣಂ ಯಸ್ಯಸಃ |

ಶರ್ವಶಕ್ತಗುರುಪೂರ್ವದೈವತ್ಯೈಃ— ಶರ್ವಶಕ್ತ ಶಕ್ತಶ್ಚ, ಗುರುಶ್ಚ, ಶರ್ವಶಕ್ತಗುರವಃ, ತೇ ಪೂರ್ವಾ ಯೇಷಾಂ
ತಾನಿ ಶರ್ವಶಕ್ತಗುರುಪೂರ್ವಾಣಿ, ತಾನಿ ಚ ತಾನಿ ದೈವತಾನಿ ಚ ಶರ್ವಶಕ್ತಗುರುಪೂರ್ವದೈವತಾನಿ
ತ್ಯೈಃ |

ಸುಸಮಯೋದ್ಗಮೋತ್ಸವೇ— ಶೋಭನಶ್ಚ ಅಸೌ ಸಮಯಶ್ಚ ಸುಸಮಯಃ, ಸುಸಮಯಸ್ಯ ಉದ್ಗಮಃ
ಸುಸಮಯೋದ್ಗಮಃ, ಸುಸಮಯೋದ್ಗಮಶ್ಚಾಸೌ ಉತ್ಸವಶ್ಚ ಸುಸಮಯೋದ್ಗಮೋತ್ಸವಃ, ತಸ್ಮಿನ್ |

ಶ್ರಿಯಾಪದ— ಅಭ್ಯಪೂಜ್ಯತ - ಅಭಿ ಉಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ಪೂಜ ಪೂಜಾಯಾಂ ಇತಿ ಪೂಜಾರ್ಥಕಾತ್
ಪೂಜಧಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಕರ್ಮಣಿ ಅತ್ಯನೇಪದಿನಃ ಅನದೃತನಭೂತೇ ಲಬ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ
ಅಭ್ಯಪೂಜ್ಯತ ಇತಿ ರೂಪಂ |

ಅಭಿ+ಅಪೂಜ್ಯತ ಅಪೂಜ್ಯೇತಾಂ ಅಪೂಜ್ಯಂತ, ಅಪೂಜ್ಯಥಾಃ ಅಪೂಜ್ಯೇಥಾಂ ಅಪೂಜ್ಯದ್ವಂ,
ಅಪೂಜ್ಯೇ ಅಪೂಜ್ಯಾವಹಿ ಅಪೂಜ್ಯಮಹಿ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಪೂಜ್ಯಚರಣಃ ಶರ್ವರಕ್ತಗುರುಪೂರ್ವದೈವತ್ವೇಕಿ ಅಭ್ಯಪೂಜ್ಯತ (ಕರ್ಮಣಃ) ।
ಪೂಜ್ಯಚರಣಂ (ಕರ್ಮ) ಶರ್ವರಕ್ತಗುರುಪೂರ್ವದೈವತಾನಿ ಆತಿ (ಕರ್ತೃ) ।
ಅಪೂಜಯನ್ (ಕರ್ತರಿ) ।

ವಿಶೇಷವಿಚಾರ— 'ಪೂಜ್ಯಚರಣಃ' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಪೂಜಾರ್ಹವಾದ ಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳವನು ಎಂದೂ ಅರ್ಥ. 'ಉತ್ತಮಾನಾಂ ಸ್ವರೂಪಂ ತು ಪಾದರಚ್ಛೇನ ಭಣ್ಯತೇ' ಎಂದು ಆ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ಪ್ರಮಾಣವಿದೆ.

ಕೋಶ— 'ಈಶ್ವರಃ ಶರ್ವ ಈಶಾನಃ, ಬೃಹಸ್ಪತಿಃ ಸುರಾಚಾರ್ಯಃ, ವೃಂದಾರಕಾದೈವತಾನಿ ಪುಂಸಿ ವಾ ದೇವತಾ ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ' ಎಂದು ಅಮರಕೋಶವಿದೆ.

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು ದಿಗ್ವಿಜಯದಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಸಜ್ಜನರಿಗೆ ತತ್ವಜ್ಞಾನವನ್ನು ಉಪದೇಶ ಮಾಡಿದರೆಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ.

ನಿಮ್ಮಭೂರಿವ ಸತೀಃ ಪ್ರಜಾ ವ್ರಜನ್
ವಾರಿದರ್ತುರಶನ್ನೈರಪೂರಿ ಸಃ ।

ಪ್ರಾಜ್ಯತಾಪಹರದರ್ಶನಾಂಬುನಾ

ತುಂಗದೇಶಮಿವ ದುರ್ಜನಂ ತು ನೋ

॥ 28 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ನಿಮ್ಮಭೂಃ, ಇವ, ಸತೀಃ, ಪ್ರಜಾಃ, ವ್ರಜನ್, ವಾರಿದರ್ತುಃ, ಅಶನ್ನೈಃ, ಅಪೂರಿ, ಸಃ, ಪ್ರಾಜ್ಯತಾ-ಪಹರದರ್ಶನಾಂಬುನಾ, ತುಂಗದೇಶಂ ಇವ, ದುರ್ಜನಂ, ತು, ನೋ ।

ಅನ್ವಯ— ವ್ರಜನ್, ಸಃ, ಪ್ರಾಜ್ಯತಾಪಹರದರ್ಶನಾಂಬುನಾ, ಸತೀಃ, ಪ್ರಜಾಃ, ಅಶನ್ನೈಃ, ವಾರಿದರ್ತುಃ, ನಿಮ್ಮಭೂಃ, ಇವ, ಅಪೂರಿ, ದುರ್ಜನಂ, ತು, ತುಂಗದೇಶಂ, ಇವ, ನ, ಅಪೂರಿ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ವ್ರಜನ್ = ಹೋಗುತ್ತಿರುವ, (ಗೋದಾವರೀ ತೀರದಿಂದ ರಜತಖೀಲಕ್ಕೆ) (ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರುವ)

ಸಃ = ಆ ಶ್ರೀಮದ್ವಾಚಾರ್ಯರು,

ಪ್ರಾಜ್ಯತಾಪಹರದರ್ಶನಾಂಬುನಾ = ಹೆಚ್ಚಾದ ಸಂಸಾರ ಕ್ಲೇಶವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರವೆಂಬ ನೀರಿನಿಂದ,

ಸತೀಃ = ಸಜ್ಜನರಾದ,

ಪ್ರಜಾಃ = ಮನುಷ್ಯರನ್ನು,

ಅಶನ್ನೈಃ = ಬೇಗನೆ,

ವಾರಿದರ್ತುಃ = ಮಳೆಗಾಲವು,

ನಿಮ್ಮಭೂಃ = ತಗ್ಗಾದ ಸ್ಥಳಗಳನ್ನು ಎಂಬಂತೆ,

ಅಪೂರಿ = ಪೂರ್ಣರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದರು, (ಅಪ್ರಾಯನಗೊಳಿಸಿದರು)

ದುರ್ಜನಂ ತು = ದುಷ್ಪ್ರಜನರನ್ನಾದರೋ

ತುಂಗದೇಶಂ ಇವ = ಎತ್ತರವಾದ ಸ್ಥಳವನ್ನು ಎಂಬಂತೆ,

ನೋ ಅಪೂರಿ = (ಜ್ಞಾನದಿಂದ) ಪೂರ್ಣವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಲಿಲ್ಲ .

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಮಳೆಗಾಲವು ಮೋಡಗಳ ಮೂಲಕ ಮಳೆ ಸುರಿಸಿ ಬೇಸಿಗೆಯ ಬೇಗೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿ ಭೂಮಿಯ ತಗ್ಗಾದ ಸ್ಥಳಗಳನ್ನು ತುಂಬುತ್ತದೆ. ಎತ್ತರವಾದ ಸ್ಥಳವನ್ನು ತುಂಬುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆಂತೆ ಶ್ರೀ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಗೋದಾವರೀ ತೀರದಿಂದ ರಜತಪೀಠಪುರದ ಕಡೆಗೆ ಹೋಗುತ್ತಾ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಸಾಕ್ಷಿಕರಾದ ಸಜ್ಜನರಿಗೆ ಉಪದೇಶಿಸಿ ಅವರ ಸಾಂಸಾರಿಕ ತಾಪತ್ರಯವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಅವರನ್ನು ಆನಂದಗೋಳಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಸ್ವಭಾವತಃ ದುರ್ಜನರಾದವರಿಗೆ ಉಪದೇಶ ಮಾಡುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ.

ವಿಗ್ರಹ—

ನಿಮ್ಮಭೂಃ— ನಿಮ್ಮಶ್ವತಃ ಭುವಶ್ಚ ನಿಮ್ಮಭುವಃ, ತಾಃ |

ವಾರಿದರ್ತುಃ— ವಾರಿ ದದತೀತಿ ವಾರಿದಾಃ, ವಾರಿದಾನಾಂ ಯತುಃ ವಾರಿದರ್ತುಃ |

ಅಶನೈಃ— ನ ಶನೈಃ ಅಶನೈಃ |

ಪ್ರಾಜ್ಞತಾಪಹರದರ್ಶನಾಂಬುನಾ— ಪ್ರಾಜ್ಞಶ್ಚಾಸೌ ತಾಪಶ್ಚ ಪ್ರಾಜ್ಞತಾಪಃ ಹರತೀತಿ ಹರಂ, ಪ್ರಾಜ್ಞತಾಪಸ್ಯ ಹರಂ ಪ್ರಾಜ್ಞತಾಪಹರಂ, ಪ್ರಾಜ್ಞತಾಪಹರಂ ಚ ತತ್ ದರ್ಶನಂ ಚ ಪ್ರಾಜ್ಞತಾಪಹರದರ್ಶನಂ, ತದೇವ ಅಂಬು ತೇನ |

ತುಂಗದೇಶ— ತುಂಗಶ್ಚಾಸೌ ದೇಶಶ್ಚ ತುಂಗದೇಶಃ ತಂ |

ದುರ್ಜನಂ— ದುಷ್ಟಶ್ಚಾಸೌ ಜನಶ್ಚ ದುರ್ಜನಃ ತಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಪೂರಿ- ಪೂರಿ ಅಪ್ಪಾಯನೇ, ಇತಿ ಅಪ್ಪಾಯನಾರ್ಥಕಾತ್, 'ಪೂರ್' ಧಾತೋಃ ದೈವಾದಿಕಾತ್ ಆತ್ಮನೇಪದಿನಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಕರ್ತರಿ ಭೂತೇ ಲುಕ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ವಿವಚನೇ ಅಪೂರಿ ಇತಿ ರೂಪಂ |

ಅಪೂರಿ, ಅಪೂರಿಷ್ಟ ಅಪೂರಿಷಾತಾಂ ಅಪೂರಿಷತಃ, ಅಪೂರಿಷ್ಠಾಃ ಅಪೂರಿಷಾಧಾಂ ಅಪೂರಿಧ್ವಂ ಅಪೂರಿಷಿ ಅಪೂರಿಷ್ಟು ಅಪೂರಿಷ್ಟು |

ಪ್ರಯೋಗ— ಸಃ ಸತೀಃ ಪ್ರಜಾಃ ಅಪೂರಿ (ಕರ್ತರಿ) |

ತೇನ ಸತೀಃ ಪ್ರಜಾಃ ಅಪೂರಿಷತಃ (ಕರ್ಮಣಿ) |

ವ್ಯಾಕರಣವಿಶೇಷ— ಅಪೂರಿ ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ದೀಪಜನಪೂರಿತಾಯಿಪ್ಪಾಯಿಭ್ಯೋಽನ್ಯತರಸ್ಯಾಂ (3-1-61) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲುಕ್ ಆದೇಶವಾದ 'ಚ್ಛಿ' ಚಿಹ್ನೆ ಆದೇಶ. 'ಚಿಹ್ನೋ ಲುಕ್' (6-4-104) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆತ್ಮನೇ ಪದದ 'ತ' ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಲುಕ್ ಬಂದಿದೆ ನಿಮ್ಮಭೂಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಕರಣ ವಿಚಾರವನ್ನು ತತ್ತ್ವ ದೇವಮುಖವಂದ್ಯ (ಸರ್ಗ-9, ಶ್ಲೋಕ-14) ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಕೋಶ— 'ಪ್ರಜಾ ಸ್ಯಾತ್ ಸಂತತೌ ಜನೇ, ಪ್ರಭೂತಂ ಪ್ರಚುರಂ ಪ್ರಾಜ್ಞಮದಭಂ ಬಹುಲಂ ಬಹು' ಎಂದು ಅಮರ, 'ದರ್ಶನಂ ದರ್ಪಣೇಭ್ಯೋಪಲಬ್ಧೋಃ ಬುದ್ಧಿಶಾಸ್ತ್ರಯೋಃ' ಎಂದು ಹೇಮಚಂದ್ರ ಕೋಶ |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು ಪುನಃ ರೂಪ್ಯಪೀಠಪುರಕ್ಕೆ (ಉಡುಪಿಗೆ) ಬಂದರೆನ್ನುತ್ತಾರೆ.

ಕರ್ಮಭಿಃ ಸಕಲಲೋಕಕೌತುಕೈಃ-

ರ್ಮಾನಿತಃ ಪಥಿ ಜನೈಃ ಸಮಾಗತಃ |

ಸನ್ನನಾಮ ಶಿವನಾಮಕೀರ್ತನಂ

ರಾಜತಾಸನಪುರೇ ವಿರಾಜಿತಮ್

|| 29 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಕರ್ಮಭಿಃ, ಸಕಲಲೋಕಕೌತುಕೈಃ, ಮಾನಿತಃ, ಪಥಿ, ಜನ್ಯಃ, ಸಮಾಗತಃ, ಸನ್ನನಾಮ, ಶಿವನಾಮ-
ಕೀರ್ತನಂ, ರಾಜತಾಸನಪುರೇ, ವಿರಾಜಿತಂ |

ಅನ್ವಯ— ಪಥಿ, ಸಕಲಲೋಕಕೌತುಕೈಃ, ಕರ್ಮಭಿಃ, ಜನ್ಯಃ, ಮಾನಿತಃ, ಸಮಾಗತಃ, ರಾಜತಾಸನಪುರೇ,
ವಿರಾಜಿತಂ, ಶಿವನಾಮಕೀರ್ತನಂ, ಸನ್ನನಾಮ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಪಥಿ = ದಾರಿಯಲ್ಲಿ,

ಸಕಲಲೋಕಕೌತುಕೈಃ = ಎಲ್ಲಾ ಜನರಿಗೆ ಕುತೂಹಲಕಾರವಾದ,

ಕರ್ಮಭಿಃ = ಕಾರ್ಯಗಳಿಂದ,

ಜನ್ಯಃ = ಜನರಿಂದ,

ಮಾನಿತಃ = ಸನ್ಮಾನಿತರಾದ,

ಸಮಾಗತಃ = (ಉಡುಪಿಗೆ) ಬಂದಿರುವವರಾದ,

ಸಃ = ಆ ಶ್ರೀ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು,

ರಾಜತಾಸನಪುರೇ = ರಜತಪೀಠಪುರದಲ್ಲಿ,

ವಿರಾಜಿತಂ = ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ,

ಶಿವನಾಮಕೀರ್ತನಂ = ಶಿವನೆಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಕರೆಯಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಅನಂತೇಶ್ವರ ದೇವರನ್ನು,

ಸನ್ನನಾಮ = ನಮಸ್ಕರಿಸಿದರು.

ತಾರ್ಪಯ— ಶ್ರೀ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು ಉಡುಪಿಗೆ ಬರುತ್ತಾ, ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಜನರಿಗೆ ಅತ್ಯಾಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದ ಅನೇಕ
ಅದ್ಭುತ ವ್ಯಾಪಾರಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಜನರು ಅವೆಲ್ಲವನ್ನು ನೋಡಿ ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ಗೌರವಿಸಿ ಪೂಜಿಸುತ್ತಿದ್ದರು.
ಹೀಗೆ ಅವರು ಉಡುಪಿಗೆ ಬಂದು ಅಲ್ಲಿ ವಿರಾಜಿಸುತ್ತಿರುವ ಅನಂತೇಶ್ವರನೆಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಕರೆಯಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ
ಶ್ರೀಮದನಂತಪದ್ಮನಾಭಸ್ವಾಮಿಯನ್ನು ವಂದಿಸಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಸಕಲಲೋಕಕೌತುಕೈಃ— ಸಕಲಾಶ್ವತೇ ಲೋಕಾಶ್ಚ ಸಕಲಲೋಕಾಃ, ಸಕಲಲೋಕಾನಾಂ ಕೌತುಕಂ ಯೈಃ ತಾನಿ

ಸಕಲಲೋಕಕೌತುಕಾನಿ, ತೈಃ, ಸಕಲಲೋಕಾನಾಂ ಕೌತುಕಾನಿ ಸಕಲಲೋಕಕೌತುಕಾನಿ ಇತಿ ವಾ |

ಶಿವನಾಮಕೀರ್ತನಂ— ಕೀರ್ತೃತೇ ಅನೇನೇತಿ ಕೀರ್ತನಂ(ವಾಚಕಂ) ಶಿವ ಇತಿ ನಾಮ, ಶಿವನಾಮ ಶಿವ-
ನಾಮ ಕೀರ್ತನಂ (ವಾಚಕಂ) ಯಸ್ಯ ಸಃ ತಂ, ಶಿವನಾಮ್ನಾ ಕೀರ್ತನಂ (ಉಕ್ತಃ) ಯಸ್ಯ ಸಃ ತಂ, ಇತಿ ವಾ |

ರಾಜತಾಸನಪುರ— ರಜತಸ್ಥೇದಂ ರಾಜತಂ, ರಾಜತಂ ಚ ತತ್ ಆಸನಂ ಚ ರಾಜತಾಸನಂ, ರಾಜತಾಸನಂ
ಇತಿ ಪುರಂ ರಾಜತಾಸನಪುರಂ, ತಸ್ಮಿನ್ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಸನ್ನನಾಮ— ಇಮು ಪ್ರಹೃತ್ವೇ ಶಬ್ದೇ ಚ ಇತ್ಯನ್ಯಾದ್ ಧಾತೋಃ ಪ್ರಹೃತ್ಪ್ರಬ್ಧಾರ್ಥಕಾತ್ ಸಕರ್ಮಕಾತ್
ಕರ್ತರಿ ಪರಸ್ವೈಪದಿನಃ ಭೂತ ಅನದೃತನ ಪರೋಕ್ಷೇ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ ಸನ್ನನಾಮ ಇತಿ ರೂಪಂ |

ಸಮ್ + ನನಾಮ ನೇಮತುಃ ನೇಮುಃ, ನೇಮಿಥ-ನನಂಥ ನೇಮಥುಃ ನೇಮ ನನಾಮ -ನನಮ
ನೇಮಿವ, ನೇಮಿಮ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಸಃ ಶಿವನಾಮಕೀರ್ತನಂ ಸನ್ನನಾಮ (ಕರ್ತರಿ) |

ತೇನ ಶಿವನಾಮಕೀರ್ತನಃ ಸನ್ನೇಮೇ (ಕರ್ಮಣಿ) |

★ ★ ★

ಅವಾರಿಕಾ— ತಮ್ಮನ್ನು ಅಗಲಿ ಹೋಗಿದ್ದ ಶ್ರೀಮದ್ವರನ್ನು ಪುನಃ ಕಂಡಾಗ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷಕರಿಗೆ ಆದ ಆನಂದವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಅಚ್ಯುತಪ್ರಮತಿರಚ್ಯುತಪ್ರಿಯಂ

ತಂ ದಶಪ್ರಮತಿಮಾಗತಂ ತದಾ |

ವಂದಮಾನಮವಲೋಕ್ಯ ಯಾಂ ಮುದಂ

ಪ್ರಾಪ್ತವಾಂಸ್ತದವಧಿನರ್ ವಿದ್ಯತೇ

|| 30 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅಚ್ಯುತಪ್ರಮತಿಃ, ಅಚ್ಯುತಪ್ರಿಯಂ, ತಂ, ದಶಪ್ರಮತಿಂ, ಆಗತಂ, ತದಾ, ವಂದಮಾನಂ, ಅವಲೋಕ್ಯ, ಯಾಂ, ಮುದಂ, ಪ್ರಾಪ್ತವಾನ್, ತದವಧಿಃ, ನ, ವಿದ್ಯತೇ |

ಅನ್ವಯ— ಅಚ್ಯುತಪ್ರಮತಿಃ, ಅಚ್ಯುತಪ್ರಿಯಂ, ಆಗತಂ, ವಂದಮಾನಂ, ತಂ, ದಶಪ್ರಮತಿಂ, ಅವಲೋಕ್ಯ, ತದಾ, ಯಾಂ, ಮುದಂ, ಪ್ರಾಪ್ತವಾನ್, ತದವಧಿಃ, ನ, ವಿದ್ಯತೇ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಚ್ಯುತಪ್ರಮತಿಃ = ಪರಮಾತ್ಮ ವಿಷಯಕವಾದ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳ ಶ್ರೀಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷಾಚಾರ್ಯರು,

ಅಚ್ಯುತಪ್ರಿಯಂ = ನಾರಾಯಣನ ಪ್ರೀತಿಗೆ ವಿಷಯರಾದ,

ಆಗತಂ = ತನ್ನ ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಬಂದಿರುವ

ವಂದಮಾನಂ = ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ,

ತಂ = ಆ,

ದಶ = ಪೂರ್ಣನಾದ,

ಪ್ರಮತಿಂ = ಪ್ರಜ್ಞೆಯುಳ್ಳ ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರನ್ನು,

ಅವಲೋಕ್ಯ = ನೋಡಿ,

ತದಾ = ಆಗ,

ಯಾಂ = ಯಾವ,

ಮುದಂ = ಸಂತೋಷವನ್ನು

ಪ್ರಾಪ್ತವಾನ್ = ಹೊಂದಿದರೋ,

ತದವಧಿಃ = ಆ ಸಂತೋಷಕ್ಕೆ ಎಲ್ಲೆಯು, (ಪರಿಮಾಣವು)

ನ ವಿದ್ಯತೇ = ಇಲ್ಲವು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು ರಜತಪೀಠಪುರಕ್ಕೆ ಬಂದು ತಮ್ಮ ಆಶ್ರಮ ಗುರುಗಳಾದ ಅಚ್ಯುತ ಪ್ರೇಕ್ಷಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ನಮಸ್ಕರಿಸಿದರು. ಆಗ ಬಹುಕಾಲ ತಮ್ಮನ್ನು ಅಗಲಿದ್ದು ಆನಂತರ ಈಗ ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಬಂದು ನಮಸ್ಕರಿಸುತ್ತಿರುವ ಶಿಷ್ಯನನ್ನು ನೋಡಿ ಅಚ್ಯುತ ಪ್ರೇಕ್ಷಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಎಷ್ಟು ಆನಂದವಾಯಿತೆಂದು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆ ಆನಂದಕ್ಕೆ ಎಣೆಯೇ ಇರಲಿಲ್ಲ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಅಚ್ಯುತಪ್ರಮತಿಂ— ಅಚ್ಯುತಸ್ಸ ಪ್ರಮತಿಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ (ಅಚ್ಯುತಾ ಪ್ರಮತಿಃ ಯಸ್ಯಸಃ ಇತಿ ವಾ) ಅಚ್ಯುತ-ಪ್ರಮತಿಃ |

ಅಚ್ಯುತಪ್ರಿಯಃ— ಅಚ್ಯುತಸ್ಯ ಪ್ರಿಯಃ ಅಚ್ಯುತಪ್ರಿಯಃ ತಂ |

ದಶಪ್ರಮತಿಂ— ದಶಃ ಪೂರ್ಣಾಃ ಪ್ರಮತಯಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ದಶಪ್ರಮತಿಃ ತಂ |

ತದವಧಿಃ— ತಸ್ಯಾಃ ಅವಧಿಃ ತದವಧಿಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ವಿದ್ಯತೇ - ವಿದ್ಯತೇ ವಿದ್ಯತೇ ವಿದ್ಯತೇ, ಇತ್ಯಾದಿ ವಿದಸತ್ವಾಯಾಂ ಇತಿ ಸತ್ವಾರ್ಥಕಾತ್ ವಿದ ಧಾತೋಃ ಅಕರ್ಮಕಾತ್ ಕರ್ತರಿ ಅತ್ಯನೇಪದಿನಃ ವರ್ತಮಾನೇ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ ವಿದ್ಯತೇ ಇತಿ ರೂಪಂ |

ಪ್ರಯೋಗ— ತದವಧಿಃ ನ ವಿದ್ಯತೇ ಅಕರ್ಮಕ (ಕರ್ತರಿ) |

ತದವಧಿನಾ ನ ವಿದ್ಯತೇ (ಭಾವೇ) |

ವಿಶೇಷವಿಚಾರ— 'ದಶೇತಿ ಸರ್ವಮುದಿಷ್ಟಂ ಸರ್ವಂ ಪೂರ್ಣಮಿಹೋಚ್ಛತೇ ಪ್ರಜ್ಞಾ ಪ್ರಮತಿರುದ್ವಿಷ್ಟಾ ಪೂರ್ಣ- ಪ್ರಜ್ಞಸ್ತಃ ಸ್ವೈತಃ' ಎಂಬ ಪ್ರಮಾಣಾನುಸಾರವಾಗಿ ದಶ ಎಂದರೆ ಪೂರ್ಣವಾದ, ಪ್ರಮತಿ ಎಂದರೆ ಪ್ರಕೃಷ್ಟವಾದ ಜ್ಞಾನವೆಂದರೆ ಪ್ರಜ್ಞೆ ಉಳ್ಳವರು ಎಂದು ಅರ್ಥ. 'ದಶಪ್ರಮತಿಂ ಜನಯಂತಯೋಷಣಃ' ಎಂಬ ರ್ಪುತಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಮವಿದು.

ಕೋರ— 'ಅವಧಿಸ್ತ ವದಾಸೇ ಸ್ಯಾತ್ ಸೀಮ್ನಿ ಕಾಲೇ ವನೇಽಪಿ ಚ' ಎಂದು ವಿಶ್ವಕೋಶಾನುಸಾರ. ಅವಧಿ ರಬ್ಜಕ್ಕೆ 'ಎಲ್ಲೆ, ಗಡು' ಎಂದು ಅರ್ಥ |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಜ್ಯೇಷ್ಠಯತಿಗಳಿಗೂ ಆಚಾರ್ಯರ ದರ್ಶನದಿಂದ ಸಂತೋಷವಾಯಿತೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಪ್ರೀತಿಮಾರ್ಯಯತಿರುತ್ತಮಾಂ ಪುರಾ

ಪ್ರೇಷಿತಾಪ್ರತಿಮಭಾಷ್ಯದೃಗ್ ಯಯೌ |

ಅಪ್ಯತೋಽತಿಶಯಿನೀಂ ಶುಚಿಸ್ಥಿತಂ

ತಂ ವಿಲೋಕ್ಯ ಸುಚಿರಾದ್ವಿದ್ಯಕ್ಷಿತ್ವಮ್

|| 31 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಪ್ರೀತಿಂ, ಆರ್ಯಯತಿಃ, ಉತ್ತಮಾಂ, ಪುರಾ, ಪ್ರೇಷಿತಾಪ್ರತಿಮಭಾಷ್ಯದೃಗ್, ಯಯೌ, ಅಪಿ, ಅತಃ, ಅತಿಶಯಿನೀಂ, ಶುಚಿಸ್ಥಿತಂ, ತಂ, ವಿಲೋಕ್ಯ, ಸುಚಿರಾತ್, ದಿದೃಕ್ಷಿತಂ |

ಅನ್ವಯ— ಪುರಾ, ಪ್ರೇಷಿತಾಪ್ರತಿಮಭಾಷ್ಯದೃಗ್, ಆರ್ಯಯತಿಃ, ಉತ್ತಮಾಂ, ಪ್ರೀತಿಂ, ಯಯೌ, ಸುಚಿರಾತ್, ದಿದೃಕ್ಷಿತಂ ಶುಚಿಸ್ಥಿತಂ, ತಂ, ವಿಲೋಕ್ಯ, ಅತೋಽಪಿ, ಅತಿಶಯಿನೀಂ, ಪ್ರೀತಿಂ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಪುರಾ = ಶ್ರೀ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು (ತಾನು) ರಜತಪೀಠಪುರಕ್ಕೆ ಬರುವ ಮೊದಲೇ,

ಪ್ರೇಷಿತಾ = ಕಳುಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ

ಪ್ರತಿಮಭಾಷ್ಯದೃಗ್ = ಅಸದೃಶವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯವನ್ನು ನೋಡಿರುವ,

ಆರ್ಯಯತಿಃ = ಜ್ಯೇಷ್ಠಯತಿಯು,

ಉತ್ತಮಾಂ ಪ್ರೀತಿಂ = ಹೆಚ್ಚಾದ ಸಂತೋಷವನ್ನು,

ಯಯೌ = ಹೊಂದಿದ್ದರು,

ಸುಚಿರಾತ್ = ಬಹಳ ಕಾಲದಿಂದ,
 ದಿದೃಕ್ಷಿತಂ = ನೋಡಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿರುವ,
 ಸುಚಿಕ್ಷಿತಂ = ಶುಭ್ರವಾದ ಮತ್ತು ಶುದ್ಧವಾದ ಮಂದಹಾಸವುಳ್ಳ,
 ತಂ = ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು,
 ವಿಲೋಕ್ಯ = ನೋಡಿ,
 ಅತಃ ಅಪಿ = ಹಿಂದೆ ಹೊಂದಿದ ಆನಂದಕ್ಕಿಂತಲೂ,
 ಅತಿಶಯಿನೀಂ = ಹೆಚ್ಚಾದ,
 ಪ್ರೀತಿಂ = ಪ್ರೀತಿಯನ್ನು,
 ಯಯೌ = ಹೊಂದಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ತಾವು ಬದರಿಯ ಅನಂತಮಠದಲ್ಲಿ ಗುರುಗಳಾದ ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರ ಅಪ್ಪಣೆ ಯಂತೆ ರಚಿಸಿದ್ದ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಶಿಷ್ಯರ ಮೂಲಕ ಲಿಖುಚ ವಂಶದ ಜ್ಯೇಷ್ಠಯತಿಗಳಿಗೆ ಕಳುಹಿಸಿದ್ದರು. ಅವರು ಅದನ್ನು ನೋಡಿ ಬಹಳವಾಗಿ ಆನಂದಪಟ್ಟಿದ್ದರು. ಬಹುಕಾಲದಿಂದ ನೋಡಲು ಬಯಸಿದ್ದ ಶ್ರೀ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಅವರು ಈಗ ನೋಡಿದರು. ಶುದ್ಧವಾದ ಧವಳಮಂದಹಾಸಭರಿತರಾದ ಅವರನ್ನು ನೋಡಿದಾಗ ಆ ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಯತಿಗಳಿಗೆ ಭಾಷ್ಯ ದರ್ಶನ ದಿಂದ ಉಂಟಾದ ಆನಂದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚು ಆನಂದ ಉಂಟಾಯಿತು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಆರ್ಯಯತಿಃ— ಆರ್ಯಶಾಸ್ತ್ರಿಯಿತ್ತ ಆರ್ಯಯತಿಃ ।

ಪ್ರೇಷಿತಾಪ್ರತಿಮಭಾಷ್ಯದೃಗ್— ನ ವಿದ್ಯತೇ ಪ್ರತಿಮಾ ಯಸ್ಯ ತತ್ ಅಪ್ರತಿಮಂ, ಅಪ್ರತಿಮಂ ಚ ತತ್ ಭಾಷ್ಯಂ ಚ ಅಪ್ರತಿಮಭಾಷ್ಯಂ, ಪ್ರೇಷಿತಂ ಚ ತತ್ ಅಪ್ರತಿಮಭಾಷ್ಯಂ ಚ ಪ್ರೇಷಿತಾಪ್ರತಿಮಭಾಷ್ಯಂ ಪ್ರೇಷಿತಾಪ್ರತಿಮಭಾಷ್ಯಂ ಪಶ್ಯತೀತಿ ಪ್ರೇಷಿತಾಪ್ರತಿಮಭಾಷ್ಯದೃಕ್ ।

ಅತಿಶಯಿನೀಂ— ಅತಿಶಯಃ ಅನ್ಯಾಃ ಅಸ್ತೀತಿ ಅತಿಶಯಿನೀ, ತಾಂ ।

ಸುಚಿಕ್ಷಿತಂ— ಸುಚಿ ಸ್ಥಿತಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ, ತಂ ।

ದಿದೃಕ್ಷಿತಂ— ದಷ್ಟುಂ ಇಷ್ಟಃ ದಿದೃಕ್ಷಿತಃ ತಂ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಯಯೌ - ಯಯೌ ಯಯತುಃ ಯಯುಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ ಲಿಟ್ ।

ಪ್ರಯೋಗ— ಆರ್ಯಯತಿಃ ಉತ್ತಮಾಂ ಮುದಂ ಯಯೌ (ಕರ್ತರಿ) ।

ಆರ್ಯಯತಿನಾ ಉತ್ತಮಾ ಮುತ್ ಯಯೇ (ಕರ್ಮಣಿ) ।

ವಿಶೇಷಾಂಶ— ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಿಗಿಂತ ಮೊದಲೇ ಆಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರಿಂದ ಸಂನ್ಯಾಸ ಹೊಂದಿದ ಲಿಖುಚ ವಂಶೋತ್ಪನ್ನರಾದ ಹಿರಿಯ ಯತಿಗಳಿಗಿಲ್ಲದ್ದರು. ಅವರು ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ವಿಷ್ಣುಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವ ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ ಮೊದಲೇ ಪ್ರೀತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿ ಆಚಾರ್ಯರಿಂದಲೇ ಅದನ್ನು ಕೇಳಿ ತಿಳಿದು, ಆ ಸಿದ್ಧಾಂತಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮ-ಸೂತ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ಭಾಷ್ಯ ಬರೆಯಲು ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ಪ್ರೇರಿಸಿದ್ದರು. (ಸರ್ಗ-5 ಶ್ಲೋಕ 27-29)

★ ★ ★

ಆವತಾರಿಕಾ— ಆ ಜ್ಯೇಷ್ಠಯತಿಗಳಿಗೆ ಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯದ ಮೇಲಿದ್ದ ಶ್ರದ್ಧೆಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಪೂರ್ಣದೃಷ್ಟಿಜಲಧೀರ್ಗೃಹೀತವಾನ್

ಭಾಷ್ಯಸಂಜ್ಞಮಮೃತಂ ಸುಖಾವಹಮ್ |

ಚಿತ್ರಮೇಷ ಯತಿರಾಡ್ ಘನಾಘನೋ

ಗ್ರಾಹಯಂಶ್ಚ ಮನುಜಾನ್ ಮುಮೋಚ ನೋ || 32 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಪೂರ್ಣದೃಷ್ಟಿಜಲಧೀಃ, ಗೃಹೀತವಾನ್, ಭಾಷ್ಯಸಂಜ್ಞಂ, ಅಮೃತಂ, ಸುಖಾವಹಂ, ಚಿತ್ರಂ, ಏಷಃ, ಯತಿರಾಡ್ ಘನಾಘನಃ, ಗ್ರಾಹಯನ್, ಚ, ಮನುಜಾನ್, ಮುಮೋಚ, ನೋ |

ಅನ್ವಯ— ಪೂರ್ಣದೃಷ್ಟಿಜಲಧೀಃ, ಸುಖಾವಹಂ, ಭಾಷ್ಯಸಂಜ್ಞಂ, ಅಮೃತಂ, ಗೃಹೀತವಾನ್, ಏಷಃ, ಯತಿರಾಡ್ ಘನಾಘನಃ, ಮನುಜಾನ್, ಗ್ರಾಹಯನ್, ಚ, ಸ್ವಯಂ, ನೋ, ಮುಮೋಚ, ಚಿತ್ರಂ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಪೂರ್ಣದೃಷ್ಟಿಜಲಧೀಃ = ಶ್ರೀ ಪೂರ್ಣಬೋಧರಂಜ ಸಮುದ್ರದ ದೇಸೆಯಿಂದ,

ಸುಖಾವಹಂ = ಆನಂದಕರವಾದ,

ಭಾಷ್ಯಸಂಜ್ಞಂ = ಭಾಷ್ಯವೆಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳ,

ಅಮೃತಂ = ಅಮೃತವನ್ನು (ಜಲವನ್ನು)

ಗೃಹೀತವಾನ್ = ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ,

ಏಷಃ = ಈ,

ಯತಿರಾಡ್ ಘನಾಘನಃ = ಯತಿಶ್ರೇಷ್ಠರಂಜ ಮಳೆ ಸುರಿಸುವ ಮೋಡವು,

ಮನುಜಾನ್ = ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ,

ಗ್ರಾಹಯನ್ ಚ = ಸ್ವೀಕಾರ ಮಾಡಿಸುತ್ತಿದ್ದರೂ,

ಸ್ವಯಂ = ಸ್ವತಃ,

ನೋ ಮುಮೋಚ = ಬಿಡಲಿಲ್ಲ,

ಚಿತ್ರಂ = ಆಶ್ಚರ್ಯವು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಮಳೆ ಸುರಿಸಲಿರುವ ಮೋಡವು ಸಮುದ್ರದಿಂದ ನೀರನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ, ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಮಳೆ ಸುರಿಸುತ್ತಾ ತಾನು ರಿಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಈ ಯತಿಶ್ರೇಷ್ಠರಂಜ (ಜ್ಯೇಷ್ಠಯತಿಗಳೆಂಬ) ಮೋಡವು ಶ್ರೀಮಧ್ವಾ-ಚಾರ್ಯರಂಜ ಸಮುದ್ರದಿಂದ ಭಾಷ್ಯವೆಂಬ ಅದ್ಭುತ ಸಮಾನವಾದ ಜಲವನ್ನು ತಾವು ಶ್ರವಣಮಾಡುವ ಮೂಲಕ ಸ್ವೀಕರಿಸಿ, ಶಿಷ್ಯರಿಗೆ ಪ್ರವಚನದ ಮೂಲಕ ಆ ಭಾಷ್ಯಾಮೃತವನ್ನು ಹಂಚುತ್ತಿದ್ದರೂ ತಾನು ಆ ಭಾಷ್ಯಾಮೃತವನ್ನು ಬಿಡಲಿಲ್ಲ ರಿಕ್ತನಾಗಲಿಲ್ಲ. ಭಾಷ್ಯಾಮೃತವು ಈ ಜ್ಯೇಷ್ಠಯತಿಗಳೆಂಬ ಮೋಡದಲ್ಲಿ ಮತ್ತಷ್ಟು ತುಂಬುತ್ತಲೇ ಹೆಚ್ಚುತ್ತಾ ಇತ್ತು. ಇದು ಅತ್ಯಂತ ವಿಚಿತ್ರವು (ಜ್ಯೇಷ್ಠಯತಿಗಳು ಆಚಾರ್ಯರ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಶ್ರವಣ, ಮನನ ಮಾಡಿ ಇತರರಿಗೆ ಉಪದೇಶಿಸುತ್ತಾ ಆನಂದಿಸುತ್ತಿದ್ದರು).

ವಿಗ್ರಹ—

ಪೂರ್ಣದೃಷ್ಟಿಜಲಧೀಃ— ಪೂರ್ಣ ದೃಷ್ಟಿ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಪೂರ್ಣದೃಷ್ಟಿಃ, ಪೂರ್ಣದೃಷ್ಟಿರೇವ ಜಲಧಿಃ ಪೂರ್ಣ-ದೃಷ್ಟಿಜಲಧಿಃ ತಸ್ಮಾತ್ ಪೂರ್ಣದೃಷ್ಟಿ ಜಲಧೀಃ |

ಭಾಷ್ಯಸಂಕ್ಷಂ— ಭಾಷ್ಯಂ ಇತಿ ಸಂಕ್ಷಾ ಯಸ್ಯ ತತ್ ಭಾಷ್ಯಸಂಕ್ಷಂ ।

ಸುಖಾವಹಂ— ಅವಹತೀತಿ ಅವಹಂ, ಸುಖಸ್ಯ ಅವಹಂ ಸುಖಾವಹಂ ।

ಯತಿರಾಡ್‌ಘನಾಘನಃ— ಯತೀನಾಂ ರಾಟ್ ಯತಿರಾಟ್, ಯತಿರಾಟ್ ಏವ ಘನಾಘನಃ ಯತಿರಾಡ್-ಘನಾಘನಃ ।

ಅಲಂಕಾರ— ಇಲ್ಲಿ 'ಪೂರ್ಣದೃಷ್ಟಿರೇವ ಜಲಧಿಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ರೀತಿಯಿಂದ ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ಸಮುದ್ರವೆಂದೂ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಜಲಶ್ಲೇಷದಿಂದ ಅಮೃತವೆಂದೂ ಜ್ಯೇಷ್ಠಯತಿಗಳನ್ನು ಮೋಡವೆಂದೂ ಅಭೇದದಿಂದ ವರ್ಣಿಸಿರುವುದರಿಂದ ರೂಪಕಾಲಂಕಾರ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಮುಮೋಚ- ಮುಚ್‌ಲ್ಯ ಮೋಕ್ಷಣೇ ಇತಿ ಮೋಕ್ಷಣಾರ್ಥಕಾತ್ ಮುಚ್ ಧಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಪರಸ್ಮೈಪದಿನಃ ಭೂತಾನದ್ಭೂತನ ಪರೋಕ್ಷೇ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ ಮುಮೋಚ ಇತಿ ರೂಪಂ ।

ಮುಮೋಚ ಮುಮುಚತುಃ ಮುಮುಚುಃ, ಮುಮೋಚಿಥ ಮುಮುಚಿಥುಃ ಮುಮುಚಿ,
ಮುಮೋಚಿ ಮುಮುಚಿವ ಮುಮುಚಿಮು ।

ಪ್ರಯೋಗ— ಯತಿರಾಡ್ ಘನಾಘನಃ ಅಮೃತಂ ನೋಮು ಮೋಚಿ (ಕರ್ತರಿ) ।

ಯತಿರಾಡ್ ಘನಾಘನೇನ ಅಮೃತಂ ನೋ ಮುಮುಚೇ (ಕರ್ಮಣಿ) ।

ಕೋಶ— ಪೂರ್ಣದೃಷ್ಟಿ ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ದೃಷ್ಟಿಪ್ತಾನ್ಯೇಕ್ಷದರ್ಶನೇ' ಎಂಬ ಅಮರಕೋಶಾನುಸಾರವಾಗಿ ದೃಷ್ಟಿ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಜ್ಞಾನ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಅಮೃತಪದಕ್ಕೆ 'ಪಯಃಕೀಲಾಲಮಮೃತಂ' ಎಂಬ ಕೋಶಾನುಸಾರ ನೀರು ಎಂದೂ ಅರ್ಥ. 'ಘನಾಘನಃ' ಎಂದರೆ ಮಳೆಗಾಲದ ಮೋಡ 'ವರ್ಷುಕಾಬ್ಧೋ ಘನಾಘನಃ' ಎಂದು ಅಮರ. ಮನುಜಾನ್ ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಮನುಷ್ಯಾ ಮಾನುಷಾ ಮರ್ತ್ಯಾ ಮನುಷಾ ಮಾನವಾ ನರಾಃ' ಎಂಬ ಕೋಶಾನುಸಾರ ಮನುಜ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮನುಷ್ಯರು ಎಂದು ಅರ್ಥ.

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಶ್ರೀ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರಿಗೆ ದ್ವೈತ ಭಾಷ್ಯದ ಗುಣಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದರನ್ನುತ್ತಾರೆ.

ಸಾನುನೀತಿರಥ ನೀತಿಮಾನಯಂ

ಭಾಷ್ಯಸದ್ಗುಣಗಣಾನವರ್ಣಯತ್ ।

ಶೋಭನಾಯ ಗುರುವೇ ಸ್ವಭಾವತಃ

ಕಾಲತಃ ಕುಮತಲೀನಬುದ್ಧಯೇ

॥ 33 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಸಾನುನೀತಿಃ, ಅಥ, ನೀತಿಮಾನ್, ಅಯಂ, ಭಾಷ್ಯಸದ್ಗುಣಗಣಾನ್, ಅವರ್ಣಯತ್, ಶೋಭನಾಯ, ಗುರುವೇ, ಸ್ವಭಾವತಃ, ಕಾಲತಃ, ಕುಮತಲೀನಬುದ್ಧಯೇ ।

ಅನ್ವಯ— ಅಥ, ಸಾನುನೀತಿಃ, ನೀತಿಮಾನ್, ಅಯಂ, ಸ್ವಭಾವತಃ, ಶೋಭನಾಯ, ಕಾಲತಃ, ಕುಮತಲೀನ-ಬುದ್ಧಯೇ, ಗುರುವೇ, ಭಾಷ್ಯಸದ್ಗುಣಗಣಾನ್, ಅವರ್ಣಯತ್ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಥ = ತರುವಾಯ,

ಸಾನುನೀತಿಃ = ಸಾಂತ್ವನದಿಂದ ಸಹಿತರಾದ, (ಅನುವೃತ್ತಿ ಮತ್ತು ಸಮಾಧಾನದಿಂದ ಸಹಿತರಾದ)

ನೀತಿಮಾನ್ = ಆಯಾ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಉಚಿತವಾದ ನ್ಯಾಯಪ್ರಕಾರವುಳ್ಳ,

ಅಯಂ = ಈ ಮಧ್ಯರು,

ಸ್ವಭಾವತಃ = ಸ್ವರೂಪದಿಂದ,

ಶೋಭನಾಯ = ಒಳ್ಳೆಯವರಾದ, (ಸಜ್ಜೀವರಾದ)

ಕಾಲತಃ = ಕಲಿಕಾಲ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ,

ಕುಮತಲೀನಬುದ್ಧಯೇ = ದುಷ್ಟಮತದಿಂದ (ಮಾಯಾವಾದ ಸಿದ್ಧಾಂತದಿಂದ) ಅಡಗಿಹೋದ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳ,

ಗುರುವೇ = ಗುರುಗಳಾದ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರಿಗೆ,

ಭಾಷ್ಯಸದ್ಗುಣಗಣಾನ್ = ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಗುಣಸಮೂಹಗಳನ್ನು,

ಅವರ್ಣಯತ್ = ಹೇಳಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರು ಸ್ವರೂಪತಃ 'ಮೋಕ್ಷಯೋಗ್ಯರಾದ ಸಾತಿಶಬ್ದೇವರು. ಆದರೂ ಕಲಿಕಾಲ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಅವರ ಸದ್ಬುದ್ಧಿಯು ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಾರದಲ್ಲಿದ್ದ ಮಾಯಾವಾದ ಸಿದ್ಧಾಂತದಿಂದ ಮಲಿನವಾಗಿತ್ತು. ಅವರ ಅಂತಃಕರಣವು ಮಾಯಾವಾದದಲ್ಲಿ ದೃಢವಾಗಿ ನೆಲಸಿತ್ತು. ಹೀಗಿದ್ದರೂ ಸಮಾಧಾನಚಿತ್ತರಾದ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಸಾಂತ್ವನದಿಂದ ಮತ್ತು ಸಾಮೋಪಾಯದಿಂದ, ಅನೇಕ ವಿಧವಾದ ನ್ಯಾಯಪ್ರಕಾರಗಳನ್ನು ಒಳಸಿಹೊಂಡು ತಾವು ರಚಿಸಿದ ಶ್ರೀಮದ್‌ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯದ ಉತ್ತಮವಾದ ಗುಣಗಳನ್ನು ಒಂದಾನೊಂದು ದಿವಸ ತಾವೇ ಸ್ವತಃ ಹೇಳಲಾರಂಭಿಸಿದರು. (ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಏಕವಿಂಶತಿ (21) ಭಾಷ್ಯದೊಳಗಿರುವ ಗುಣಗಳನ್ನು ಹಿಂದೆಯೇ ಹೇಳಿದೆ)

ವಿಗ್ರಹ—

ಸಾನುನೀತಿಃ— ಅನುನೀತ್ಯಾ ಸಹ ವರ್ತತೇ ಇತಿ ಸಾನುನೀತಿಃ |

ನೀತಿಮಾನ್— ನೀತಿಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ಮಿತಿ ನೀತಿಮಾನ್ |

ಭಾಷ್ಯಸದ್ಗುಣಗಣಾನ್— ಸಂಶ್ಲೇಷಣಾಶ್ಚ ಸದ್ಗುಣಾಃ, ಸದ್ಗುಣಾನಾಂ ಗಣಾಃ ಸದ್ಗುಣಗಣಾಃ, ಭಾಷ್ಯಸದ್ಗುಣಗಣಾಃ ಭಾಷ್ಯಸದ್ಗುಣಗಣಾಃ ತಾನ್ |

ಕುಮತಲೀನಬುದ್ಧಯೇ— ಕುತ್ಸಿತಂ ಚ ತತ್ ಮತಂ ಚ ಕುಮತಂ, ಕುಮತೇನ ಲೀನಾ ಕುಮತಲೀನಾ, ಕುಮತಲೀನಾ ಬುದ್ಧಿಃ ಯಸ್ಯಸಃ ಕಮತಲೀನಬುದ್ಧಿಃ ತಸ್ಯ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅವರ್ಣಯತ್ - ವರ್ಣವರ್ಣವಿಸ್ತಾರಗುಣವಚನೇಷು ಇತಿ ವರ್ಣಕ್ರಿಯಾ (ಬಣ್ಣ ಹಚ್ಚುವುದು) ವಿಸ್ತಾರ, ಗುಣ ಇತಿ ವಚನಾರ್ಥಕಾತ್ ವರ್ಣಧಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಪರಸ್ಪೃಪದಿನಃ ಕರ್ತೃರಿ ಅನದ್ವೈತನಿಭೂತೇ ಲಜ್ಞ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ ಅವರ್ಣಯತ್ ಇತಿ ರೂಪಂ |

ಅವರ್ಣಯತ್ ಅವರ್ಣಯತಾಂ ಅವರ್ಣಯನ್, ಅವರ್ಣಯಃ ಅವರ್ಣಯತಂ ಅವರ್ಣಯತ, ಅವರ್ಣಯಂ ಅವರ್ಣಯಾವ ಅವರ್ಣಯಾಮ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಅಯಂ ಭಾಷ್ಯಸದ್ಗುಣಗಣಾ ಅವರ್ಣಯತ್ (ಕರ್ತೃರಿ) |

ಅನೇನ ಭಾಷ್ಯಸದ್ಗುಣಗಣಾ ಅವರ್ಣಯತ (ಕರ್ಮಣಿ) |

ಕೋಶ— 'ಸ್ವರೂಪಂ ಚ ಸ್ವಭಾವಶ್ಚ' ಇತ್ಯಮರಃ. 'ಸದ್ಭಾವೇ ಸಾಧುಭಾವೇ ಚ ಸದಿತ್ಯೇತತ್ ಪ್ರಯುಜ್ಯತೇ' (ಗೀತಾ ಅ.17) ಎಂಬ ಗೀತಾ ಪ್ರಮಾಣಾನುಸಾರವಾಗಿ, ಸತ್ ಎಂದರೆ ಇರುವಂತಹ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಅವಾರಿಕಾ— ಬಹಳ ಸಲ ತಿಳಿಸಿದರೂ ತಮ್ಮ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಗುರುಗಳಿಗೆ ಪ್ರೀತಿಯು ಹುಟ್ಟದೇ ಇರಲು ಕಾರಣವನ್ನು ಕಂಡು ಓಡಿದರೆನ್ನುತ್ತಾರೆ.

ಉಕ್ತಿಭಿಃ ಸುಯುಕ್ತಿಭಿಃ-

ಬೋಧಯನ್ ಬಹುಲಧೀಃ ಪ್ರಸಂಗತಃ |

ಸ್ವೈಯಸೋ ಭಿಷಗಿವಾಸ್ಯ ಹೃದ್ಗತಂ

ಮೂಲದೋಷಮರುಚೀರಚಿಂತಯತ್

|| 34 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಉಕ್ತಿಭಿಃ, ತಂ, ಅಸಕ್ಯತ್, ಸುಯುಕ್ತಿಭಿಃ, ಬೋಧಯನ್, ಬಹುಲಧೀಃ, ಪ್ರಸಂಗತಃ, ಸ್ವೈಯಸಃ, ಭಿಷಕ್, ಇವ, ಅಸ್ಯ, ಹೃದ್ಗತಂ, ಮೂಲದೋಷಂ, ಅರುಚೀಃ, ಅಚಿಂತಯತ್ |

ಅನ್ವಯ— ಬಹುಲಧೀಃ, ಪ್ರಸಂಗತಃ, ಸುಯುಕ್ತಿಭಿಃ, ಉಕ್ತಿಭಿಃ, ತಂ, ಅಸಕ್ಯತ್, ಬೋಧಯನ್, ಸ್ವೈಯಸಃ, ಅಸ್ಯ, ಹೃದ್ಗತಂ, ಅರುಚೀಃ, ಮೂಲದೋಷಂ, ಭಿಷಕ್, ಇವ, ಅಚಿಂತಯತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಬಹುಲಧೀಃ = ಶ್ರೀ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು,

ಪ್ರಸಂಗತಃ = ಒಂದಾನೊಂದು ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ,

ಸುಯುಕ್ತಿಭಿಃ = ಒಳ್ಳೆಯ ಯುಕ್ತಿಗಳುಳ್ಳ,

ಉಕ್ತಿಭಿಃ = ಮಾತುಗಳಿಂದ,

ತಂ = ಆ ಗುರುಗಳನ್ನು,

ಅಸಕ್ಯತ್ = ಅನೇಕ ಬಾರಿ,

ಬೋಧಯನ್ = ಬೋಧಿಸುತ್ತ,

ಸ್ವೈಯಸಃ = ಮಾಯಾವಾದಿ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ದೃಢಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ,

ಅಸ್ಯ = ಈ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರ,

ಹೃದ್ಗತಂ = ಅಂತಃಕರಣದಲ್ಲಿ ನೆಲಸಿರುವ,

ಅರುಚೀಃ = ಅಸ್ವಾದ್ಯದ (ನಾಲಿಗೆ ರುಚಿಯ),

ಮೂಲದೋಷಂ = ಕಾರಣವಾದ ದೋಷವನ್ನು,

ಭಿಷಕ್ ಇವ = ವೈದ್ಯನಂತೆ,

ಅಚಿಂತಯತ್ = ಆಲೋಚಿಸಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಆಚಾರ್ಯರು ಹೀಗೆ ಅನೇಕ ಬಾರಿ ಯುಕ್ತಿಯುಕ್ತವಾದ ಶಾಸ್ತ್ರ ವಚನಗಳಿಂದ, ತಮ್ಮ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಗುರುಗಳಿಗೆ ಬೋಧಿಸಿದರು. ಆದರೂ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರ ಅಂತಃಕರಣವು ಬದಲಾಗಲಿಲ್ಲ. ಅವರ ಮನಸ್ಸು ಮಾಯಾವಾದಿ ಮತದಲ್ಲಿಯೇ ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನೆಟ್ಟಿತ್ತು. ಅವರು ಆಚಾರ್ಯರ ಮಾತುಗಳಲ್ಲಿ ಅಸ್ವಾದ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸಿದರು. ಒಂದಾನೊಂದು ದಿನ ಭಾಷ್ಯದ ರೀತಿಯಿಂದ ಆಯಾ ಸೂತ್ರಾರ್ಥವನ್ನು ವಿಚಾರ ಮಾಡುತ್ತಿರುವಾಗ ತಮ್ಮ ಗುರುಗಳಿಗೆ ಇರುವ ಅಸ್ವಾದ್ಯ ವನ್ನು ಆಚಾರ್ಯರು ಅರಿತರು. ರೋಗಿಯೊಬ್ಬನು ಬಂದು ತನಗೆ ಅನ್ನಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅರುಚಿಯಿದೆ, ಎಷ್ಟು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಯಾರಿಸಿದ ಊಟವೂ ಸೇರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಉತ್ತಮವಾದ ಔಷಧವನ್ನು ಕೊಟ್ಟರೂ ಈತನ ಅರುಚಿಯು ವಿಕ ಹೋಗಲಿಲ್ಲ? ಇವನ ನಾಲಿಗೆಯ ಅರುಚಿಯು ಮಾನಸಿಕ ವೃತ್ತಿಯಿಂದಲೇ ಅಥವಾ ಬೇರೆ ಇನ್ನಾವುದಾದರೊಂದು ರೋಗದಿಂದಲೇ ಎಂದು ವೈದ್ಯನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಆಲೋಚಿಸಿ, ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ 'ಈ ರೋಗಿಯ ಅರುಚಿಗೆ ಮೂಲಕಾರಣವಿದು'

ಎಂದು ಅದನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿಯುವಂತೆ ಆಚಾರ್ಯರು ಇಷ್ಟೊಂದು ಯುಕ್ತಿಯುಕ್ತವಾದ ವಚನಗಳಿಂದ ತತ್ವೋಪದೇಶ ಮಾಡಿದರೂ ನಮ್ಮ ಗುರುಗಳಿಗೆ ಇದರಲ್ಲಿ ಅಸ್ವಾರಸ್ಯ, ಮಾಯಾ ಅಥವಾ ಔಪಾಧಿಕವಾಗಿ ಕಾಲಬಲದಿಂದ, ದುರ್ಜನರ ಸಹವಾಸದಿಂದ ತತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ದುಷ್ಟವಾಗಿದೆಯೇ ಎಂದು ಆಲೋಚಿಸಿ ತಮ್ಮ ಗುರುಗಳಿಗೆ ಈ ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ ಅಸ್ವಾರಸ್ಯವುಂಟಾಗಲು ಮೂಲಕಾರಣವೇನೆಂದು ಆಲೋಚಿಸಿದರು ಮತ್ತು ಅದನ್ನು ಕಂಡು ಹಿಡಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಅಸಕ್ತತ್— ನ ಸಕ್ತತ್ ಅಸಕ್ತತ್ ।

ಸುಯುಕ್ತಿಭಿಃ— ಸು = ಶೋಭನಾಃ ಯುಕ್ತಯಃ ಯಾಸು ತಾಃ, ಸುಯುಕ್ತಯಃ ತಾಭಿಃ ।

ಬಹುಲಧೀಃ— ಬಹುಲಾ ಧೀಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಬಹುಲಧೀಃ ।

ಸ್ಥೇಯಸಃ— ಅತಿಶಯೇನ ಸ್ಥಿರಃ ಸ್ಥೇಯಾನ್ ತಸ್ಯ, 'ಪ್ರಿಯ ಸ್ಥಿರ' (6-4-151) ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸ್ಥಿರಶಬ್ದಕ್ಕೆ 'ಸಾ' ಅದೇಶ ದ್ವಿವಚನವಿಭಜ್ಯೋಪಪದೇ ತರಭೀಯ ಸುನೌ (5-3-57) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಈಯಸುನಾ ಪ್ರತ್ಯಯ ।

ಹೃದ್ಗತಂ— ಹೃದಿ ಗತಃ ಹೃದ್ಗತಃ ತಂ ।

ಮೂಲದೋಷೇಃ— ಮೂಲಂ ಚ ಅಸೌ ದೋಷಶ್ಚ ಮೂಲದೋಷಃ ತಂ ।

ಅರುಚೇಃ— ರುಚೇಃ ಅಭಾವಃ ಅರುಚಿಃ ತಸ್ಯಾಃ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಚಿಂತಯತ್ - ಚಿಂತಿಸ್ತಾಂ ಇತಿ ಸ್ವತಃಕಾರ್ತೃ ಚೌರಾದಿಕಾರ್ತೃ ಚಿಂತ್ಯಾಶೋಃ ಣಜಂತಾತ್ ಸಕರ್ಮಕಾರ್ತೃ ಪರಸ್ಪೃಪದಿನಃ ಕರ್ತರಿ ಅನದೃತನಭೂತೇ ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ ಅಚಿಂತಯತ್ ಇತಿ ರೂಪಂ । ಅಚಿಂತಯತ್ ಅಚಿಂತಯಾತಾಂ ಅಚಿಂತಯನ್ ಇತ್ಯಾದಿ.

ಪ್ರಯೋಗ— ಬಹುಲಧೀಃ ಅರುಚೇಃ ಮೂಲದೋಷಂ ಅಚಿಂತಯತ್ (ಕರ್ತರಿ) ।

ಬಹುಲಧಿಯಾ ಅರುಚೇಃ ಮೂಲದೋಷಃ ಅಚಿಂತಯತ್ (ಕರ್ಮಣಿ) ।

ಅಲಂಕಾರ— ಇಲ್ಲಿ 'ಭಿಷತ್' ಇವೆ ಅರುಚೇಃ ಮೂಲದೋಷಃ ಅಚಿಂತಯತ್ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಪೂರ್ಣೋಪಮಾಲಂಕಾರವಿದೆ ।

ವಿಶೇಷವಿಚಾರ— ಸ್ಥೇಯಸಃ ಎಂಬುದು ಅರುಚೇಃ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಲ್ಲ ಹಾಗಿದ್ದರೆ ಅರುಚಿ ಎಂಬ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ ವಿಶೇಷಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ 'ಸ್ಥೇಯಸೀ' ಎಂದು ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗವಾಗಿ ಷಷ್ಠಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ಥೇಯಸ್ಯಾಃ ಎಂದು ಇಧರಣೀಕಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಆದ್ದರಿಂದ ಸ್ಥೇಯಸಃ ಅಸ್ಯ (ಗುರೋಃ) ಎಂದು ಅಚ್ಚುತಪ್ರೇಕ್ಷಣಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವು.

ಕೋಶ— 'ಸ್ಥಾನುಃ ಸ್ಥಿರತರಃ ಸ್ಥೇಯಾನ್ ಏಕರೂಪತಯಾ ತು ಯಃ' ಎಂದು ಅಮರಕೋಶ. 'ಸ್ಥೇಯಾನ್ ಸ್ಥಿರತರಃ' ಅತ್ಯಂತ ದೃಢವಾದುದು ಎಂದು ಅರ್ಥ.

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆ ದೋಷವನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿದು ಉಪಾಯದಿಂದ ಅದನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿದ್ದುದನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ದಕ್ಷಪಕ್ಷವಿಹೃತೇನ ತಾಡಯನ್

ಭೀಷಯನ್ ಸಮಧಿಕಸ್ವರಕ್ರಿಯಾ ।

ಹಂಸರಾಟ್ ಕಲಿಮಲಂ ನಿರಾಕರೋ-

ದೇಹದೃಷ್ಟಿವಿವ ಮಾನಸಾದ್ ಗುರೋಃ

॥ 35 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ದಕ್ಷಪಕ್ಷವಿಹೃತೇನ, ತಾಡಯನ್, ಭೀಷಯನ್, ಸಮಧಿಕಸ್ವರತ್ರಿಯಾ, ಹಂಸರಾಟ್, ಕಲಿಮಲಂ, ನಿರಾಕರೋತ್, ಏಕದೃಷ್ಟಿಂ, ಇವ, ಮಾನಸಾತ್, ಗುರೋಃ |

ಅನ್ವಯ— ಹಂಸರಾಟ್, ದಕ್ಷಪಕ್ಷವಿಹೃತೇನ, ತಾಡಯನ್, ಸಮಧಿಕಸ್ವರತ್ರಿಯಾ, ಭೀಷಯನ್, ಗುರೋಃ, ಮಾನಸಾತ್, ಕಲಿಮಲಂ ಹಂಸರಾಟ್, ದಕ್ಷಪಕ್ಷವಿಹೃತೇನ, ತಾಡಯನ್, ಸಮಧಿಕಸ್ವರತ್ರಿಯಾ, ಭೀಷಯನ್, ಗುರೋಃ, ಮಾನಸಾತ್, ಏಕದೃಷ್ಟಿಮಿವ ನಿರಾಕರೋತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಹಂಸರಾಟ್ = ಪರಮಹಂಸ ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು,

ದಕ್ಷಪಕ್ಷವಿಹೃತೇನ = ದೃಢವಾದ (ಮಂಗಳಕರವಾದ) ಸಿದ್ಧಾಂತದ ವಿಹಾರದಿಂದ, (ಯುಕ್ತಿಗಳ ಕಥನವೆಂಬ ಲೀಲೆಯಿಂದ)

ತಾಡಯನ್ = ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರ ಮಾತುಗಳನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾ (ಖಂಡಿಸುತ್ತಾ)

ಸಮಧಿಕಸ್ವರತ್ರಿಯಾ = ಬಹಳ ಹೆಚ್ಚಾದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದ ಕಂಠಧ್ವನಿಯ ಸಮೃದ್ಧಿಯಿಂದ,

ಭೀಷಯನ್ = ಅವರ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಬಾಧಕವನ್ನು ತೋರಿಸುವ ಮೂಲಕ ಹೆದರಿಸುತ್ತಾ,

ಗುರೋಃ = ಗುರುಗಳಾದ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರ,

ಮಾನಸಾತ್ = ಮನಸ್ಸಿನ ದೆಸೆಯಿಂದ,

ಕಲಿಮಲಂ = ಕಲ್ಯಾಣೇಶದಿಂದ ಉಂಟಾಗಿರುವ ಬುದ್ಧಿದೋಷವನ್ನು,

ಹಂಸರಾಟ್ = ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಹಂಸಪಕ್ಷಿಯು,

ದಕ್ಷಪಕ್ಷವಿಹೃತೇನ = ಸಮರ್ಥವಾದ ಎರಡು ರೀತಿಗಳ ವಿಹಾರದಿಂದ,

ತಾಡಯನ್ = ಹೊಡೆಯುತ್ತಾ,

ಸಮಧಿಕಸ್ವರತ್ರಿಯಾ = ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಕೂಗಿನ ಸಮೃದ್ಧಿಯಿಂದ,

ಭೀಷಯನ್ = ಹೆದರಿಸುತ್ತಾ,

ಗುರೋಃ = ದೊಡ್ಡದಾದ,

ಮಾನಸಾತ್ = ಮಾನಸ ಸರೋವರದ ದೆಸೆಯಿಂದ,

ಏಕದೃಷ್ಟಿಂ ಇವ = ಕಾಗೆಯನ್ನೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ

ನಿರಾಕರೋತ್ = ನಿರಾಕರಿಸಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಮಾನಸ ಸರೋವರದಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಹಂಸಗಳು ಮಾತ್ರ ವಾಸಿಸುತ್ತವೆ. ಯಾವುದೋ ಒಂದು ಧೈರ್ಯಶಾಲಿಯಾದ ಕಾಗೆಯು ಮಾನಸ ಸರೋವರವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಇದು ನನ್ನ ಸ್ವಳವೆಂದು ಅಹಂಕಾರಪಡುತ್ತಾ ಸಾಮಾನ್ಯ ಪಕ್ಷಿಗಳನ್ನೂ ಸಾಧಾರಣ ಹಂಸಗಳನ್ನೂ ಬೆದರಿಸುತ್ತಾ ಅಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಿತ್ತು. ಆ ಸರೋವರ ನಿವಾಸಿಯಾದ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ರಾಜಹಂಸ ರಾಜನು ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದು ತನ್ನ ಶತ್ರುವಾದ ಕಾಗೆಯನ್ನು ನೋಡಿ ಸ್ವಲ್ಪವೂ ತಡಮಾಡದೆ ಬಲವಾದ ಸುಂದರ ರೆಕ್ಕೆಗಳಿಂದ ಆ ಕಾಗೆಯನ್ನು ಹೊಡೆಯಲಾರಂಭಿಸಿತು. ಹಾಗೆಯೇ ಆ ಕಾಗೆಗೆ ಆ ಸ್ವಳವನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಹೋಗು ಎಂದು ಸೂಚಿಸುತ್ತಾ ಭಯಂಕರವಾದ ಧ್ವನಿಯಿಂದ ಕೂಗಲಾರಂಭಿಸಿತು. ಆಗ ಅಷ್ಟೊಂದು ವಿಶಾಲವಾದ ಮಾನಸ ಸರೋವರದಲ್ಲಿಯೂ ನನಗೆ ಸ್ವಳವಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿದು ಬೇರೆ ಉಪಾಯ ಕಾಣದೆ ಒಕ್ಕೇಣನೆ ಆ ನೀಚ ಕಾಗೆಯು ಆ

ಸರೋವರವನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಹೋಯಿತು. ಅದರಂತೆ ಪರಸಹಸ್ರಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ತಮ್ಮ ಪ್ರಬಲವಾದ ಮಂಗಳಕರವಾದ ಸಿದ್ಧಾಂತದ ಯುಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಸ್ವಾರಸ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಪೂರ್ವಿಯಾಗಿ ಖಂಡಿಸಿದರು. ತಾವು ಹೀಗೆ ಸಿದ್ಧಾಂತದ ಸ್ವಾರಸ್ಯವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವಾಗ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರ ಧ್ವನಿಗಿಂತಲೂ ಎತ್ತರವಾದ ಮಧುರ ಗಂಭೀರ ಕಂಠಧ್ವನಿಯಿಂದ, ತಾವು ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ಒಪ್ಪದೆ, ಎರುದ್ಧವಾಗಿ ಹೇಳಿದರೆ ಬರುವ ಬಾಧಕವನ್ನು ತಿಳಿಯ ಹೇಳಿ, ಅದರಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅನರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ, ಅವರಿಗೆ ಈ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಅನುಸರಿಸದೆ ಇದ್ದರೆ ಆಗುವ ನರಕಾದ್ಯನರ್ಥಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಿ ಭಯವನ್ನುಂಟು ಮಾಡಿದರು. ಹೀಗೆ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ನೆಲಸಿದ್ದ ಕಲ್ಯಾಣೇಶವನ್ನು ಮೂರ್ತಿಮತ್ತಾದ ಐಕ್ಯದೃಷ್ಟಿಯನ್ನೋ ಎಂಬಂತೆ ಓಡಿಸಿದರು. (ವಾಯುದೇವರ ಹುಂಕಾರದಿಂದ ಕಲಿಯು ಓಡಿ ಹೋಗುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಿದೆ) ಅದರಂತೆ ಆಚಾರ್ಯರ ಉಚ್ಚಕಂಠಧ್ವನಿಯ ಪ್ರವಚನದಿಂದ ಭೀತನಾದ ಕಲಿಯು ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಓಡಿ ಹೋದನು).

ವಿಗ್ರಹ—

ದಕ್ಷಪಕ್ಷವಿಹೃತೇನ— ದಕ್ಷಶ್ಶಾಸೌ ಪಕ್ಷಶ್ಚ ದಕ್ಷಪಕ್ಷಃ, ದಕ್ಷಪಕ್ಷಸ್ಯ ವಿಹೃತಂ ದಕ್ಷಪಕ್ಷವಿಹೃತಂ ತೇನ, ದಕ್ಷೌ ಚ ತೌ ಪಕ್ಷೌ ಚ ದಕ್ಷಪಕ್ಷೌ, ದಕ್ಷಪಕ್ಷಯೋಃ ವಿಹೃತಂ ದಕ್ಷಪಕ್ಷವಿಹೃತಂ ತೇನ |

ಸಮಧಿಕಸ್ವರತ್ರಿಯಾ— ಸಮ್ಯಕ್ ಅಧಿಕಃ ಸಮಧಿಕಃ, ಸಮಧಿಕಶ್ಶಾಸೌ ಸ್ವರಶ್ಚ ಸಮಧಿಕಸ್ವರಃ, ಸಮಧಿಕಸ್ವರಸ್ಯ ತ್ರೀಃ, ತಯಾ |

ಹಂಸರಾಟ್— ಹಂಸಾನಾಂ ರಾಟ್ ಹಂಸರಾಟ್ |

ಕಲಿಮಲಂ— ಕಲೀಃ ಮಲಂ ಕಲಿಮಲಂ |

ಏಕದೃಷ್ಟಿಂ— ಏಕಾ ದೃಷ್ಟಿಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಏಕದೃಷ್ಟಿ ತಂ, ಏಕಾ ಚ ಸಾದೃಷ್ಟಿಪ್ತ್ವಿ ಏಕದೃಷ್ಟಿ ತಾಂ |

ತ್ರಿಯಾಪದ— ನಿರಾಕರೋತ್- ಡುಕ್ತೌಞ ಕರಣೇ ಇತಿ ಕರಣಾರ್ಥಕಾತ್ ಕೃಧಾತೋಃ ನಿರ್ ಆ ಇತಿ ಉಪ- ಸರ್ಗದ್ವಯಪೂರ್ವಕಾತ್ ಪರಸ್ಪೃಪದಿನಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಕರ್ತರಿ ಅನದೃತನಭೂತೇ ಲಪ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ ನಿರಾಕರೋತ್ ಇತಿರೂಪಂ |

ನಿರ್+ಅ+ಅಕರೋತ್, ಅಕುರುತಾಂ ಅಕುರ್ವನ್ ಅಕರೋಃ ಅಕುರುತಂ ಅಕುರುತ, ಅಕುರವಂ ಅಕುರ್ವ ಅಕುರ್ಮ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಹಂಸರಾಟ್ ಏಕದೃಷ್ಟಿಮಿವ ಗುರೋಃ ಮಾನಸಾತ್ ಕಲಿಮಲಂ ನಿರಾಕರೋತ್ (ಕರ್ತರಿ) |

ಹಂಸರಾಜಾ ಏಕದೃಷ್ಟಿಮಿವ ಗುರೋಃ ಮಾನಸಾತ್ ಕಲಿಮಲಂ ನಿರಾಕ್ರಿಯತ್ (ಕರ್ಮಣಿ) |

ಅಲಂಕಾರ— ಇಲ್ಲಿ ಮಾನಸವಾಸಿಯಾದ ಹಂಸರಾಜನು ಕಾಕನನ್ನು ಹೊಡೆದೋಡಿಸುವಂತೆ ಪರಮಹಂಸರಾಜರಾದ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥರು ಕಲಿಯನ್ನು ಹೊಡೆದು ಓಡಿಸಿದರೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಪೂರ್ಣೋಪಮಾಲಂಕಾರ ಅದು ಶ್ಲೇಷದಿಂದ ಅನುಪ್ರಾಣಿತವಾಗಿದೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ— ಇಲ್ಲಿ ವಾಯುದೇವರು ಸಜ್ಜೆವರಿಗೆ ಮಾಡತಕ್ಕ ಪರಮೋಪಕಾರವು ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ. ಅನಾದಿಯಾಗಿ ಸಜ್ಜೆವರ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ನೆಲೆಗೊಂಡು ಅವರಿಗೆ ಪರಮಾತ್ಮನ ತತ್ವಜ್ಞಾನ ಭಕ್ತಿವೈರಾಗ್ಯದಾರ್ಢ್ಯಗಳು ಬಾರದಂತೆ ತಡೆದು ನಾನಾ ವಿಧವಾದ ದುಃಖವನ್ನು ಕೊಡುವ ಕಲಿಯನ್ನು ವಾಯುದೇವರು ತಮ್ಮ ಹುಂಕಾರದಿಂದ ಬೆದರಿಸಿ ಓಡಿಸುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಸೂಚಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅದುದರಿಂದ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬರೂ ಭಾರತೀರಮೂಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಾಪತಾರರಾದ ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ಕಲಿಮಲವನ್ನು ಕಳೆಯಿರೆಂದು ನಿರಂತರವೂ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಬೇಕು.

ಕೋಶ— ಹಂಸಾಸ್ತು ಶ್ವೇತಗರುತಃ ಚಕ್ರಾಂಗಾ ಮಾನಸಾಕಸಃ, ಗರುತ್ ಪಕ್ಷಚ್ಛ ದಾಃ ಪತ್ರಂಪತತ್ರಂ ಚ ಸ್ವಾಂತಂ ಹೃನ್ಮಾನಸಂ ಮನಃ, 'ಕಾಕೇ ತು ಕರಟಾರಿಷ್ಟ ಬಲಿಪುಷ್ಪ ಸಕೃತ್ ಪ್ರಜಾಃ ಚರಜೀವೀ ಚೈಕದೃಷ್ಟಿ' ಎಂದೂ ಅಮರಕೋಶವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಏಕದೃಷ್ಟಿ ಎಂದರೆ ಕಾಗೆ, ಮತ್ತು ಏಕಚ್ಛಾನ ಎಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. 'ಏಕದೃಷ್ಟಿಮಿವ ರೂಪಿಣ-ಮೈಕಚ್ಛಾನಮಿವ' ಎಂದು ಭಾವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ, ಮಾನಸಾತ್ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಮಾನಸ ಸರೋವರ ಮತ್ತು ಮನಸ್ಸು ಎಂದು ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳು. 'ಮಾನಸಾತ್ ಮನಸಃ ಸರಃ ಶ್ರೇಷ್ಠಾಚ್ಛ' ಎಂದು ಭಾವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ.

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಮುಂದೆ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರ ಹೇಗೆ ಶೋಭಿಸಿದರೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ನಿಷ್ಕಲಂಕಮಿವ ಚಂದ್ರಮಂಡಲಂ

ಪುಂಡರೀಕಮಿವ ಪುಲ್ಲತಾಂ ಗತಮ್ |

ವಾರಿ ಶಾರದಮಿವ ಪ್ರಸಾದವತ್

ಚಿತ್ತಮಚ್ಯುತಮತೇರ್ಭೃಶಂ ಬಭೌ

|| 36 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ನಿಷ್ಕಲಂಕಂ, ಇವ, ಚಂದ್ರಮಂಡಲಂ, ಪುಂಡರೀಕಂ, ಇವ, ಪುಲ್ಲತಾಂ, ಗತಂ, ವಾರಿ, ಶಾರದಂ ಇವ, ಪ್ರಸಾದವತ್, ಚಿತ್ತಂ, ಅಚ್ಯುತಮತೇಃ, ಭೃಶಂ, ಬಭೌ |

ಅನ್ವಯ— ಅಚ್ಯುತಮತೇಃ ಚಿತ್ತಂ, ನಿಷ್ಕಲಂಕಂ, ಚಂದ್ರಮಂಡಲಂ, ಇವ, ಪುಲ್ಲತಾಂ, ಗತಂ, ಪುಂಡರೀಕಂ, ಇವ, ಪ್ರಸಾದವತ್, ಶಾರದಂ, ವಾರಿ, ಇವ, ಭೃಶಂ, ಬಭೌ |

ಅನ್ವಾರ್ಥ—

ಅಚ್ಯುತಮತೇಃ = ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷಾಚಾರ್ಯರ,

ಚಿತ್ತಂ = ಮನಸ್ಸು,

ನಿಷ್ಕಲಂಕಂ = ಕಲಂಕವಿಲ್ಲದ,

ಚಂದ್ರಮಂಡಲಂ ಇವ = ಚಂದ್ರಮಂಡಲದಂತೆಯೂ,

ಪುಲ್ಲತಾಂ = ವಿಕಾಸವನ್ನು,

ಗತಂ = ಹೊಂದಿದ,

ಪುಂಡರೀಕಂ ಇವ = ಬಿಳಿತಾವರೆ ಹೂವಿನಂತೆಯೂ,

ಪ್ರಸಾದವತ್ = ನಿರ್ಮಲತೆಯುಳ್ಳ,

ಶಾರದಂ = ಶರತ್ಕಾಲದ,

ವಾರಿ ಇವ = ನೀರಿನಂತೆಯೂ,

ಭೃಶಂ = ಚೆನ್ನಾಗಿ,

ಬಭೌ = ಶೋಭಿಸಿತು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರ ಔಪಾಧಿಕವಾದ ಬುದ್ಧಿ ದೋಷವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಅವರ ಮನಸ್ಸು ಕಲಂಕವಿಲ್ಲದ ಚಂದ್ರಮಂಡಲದಂತೆಯೂ, ಅರಳಿದ ಬಿಳಿ ತಾವರೆ ಹೂವಿನಂತೆಯೂ, ಶರತ್ಕಾಲದ ಸ್ವಚ್ಛವಾದ ನೀರಿನಂತೆಯೂ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಶೋಭಿಸಿತು. ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರು ಶುದ್ಧ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವರಾದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ನಿಷ್ಕಲಂಕಂ— ನಿರ್ಗತಃ ಕಲಂಕಃ ಯಸ್ಮಾತ್ ತತ್ ನಿಷ್ಕಲಂಕಂ |

ಚಂದ್ರಮಂಡಲಂ— ಚಂದ್ರಸ್ಯ ಮಂಡಲಂ ಚಂದ್ರಮಂಡಲಂ |

ಶಾರದಂ— ಶರದಃ ಇದಂ ಶಾರದಂ |

ಪ್ರಸಾದವತ್— ಪ್ರಸಾದಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿತಿ ಪ್ರಸಾದವತ್ |

ಅಚ್ಯುತಮತೇ— ಅಚ್ಯುತೇ ಮತಿಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಅಚ್ಯುತಮತಿಃ | ಅಚ್ಯುತಾ ಮತಿಃ ಯಸ್ಯಸ್ಯ ಅಚ್ಯುತಮತಿಃ ತಸ್ಯ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಬಭೌ- ಭಾದೀಪೌ ಇತಿ ದೀಪ್ಯರ್ಥಕಾತ್ ಭಾಧಾತೋಃ ಆಕರ್ಮಕಾತ್ ಕರ್ತರಿ ಪರಸ್ಯಪದಿನಃ ಭೂತಾನದ್ಯತನ ಪರೋಕ್ಷೇ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನಂ |

ಬಭೌ ಬಭತುಃ ಬಭುಃ, ಬಭಥ, ಬಭಾಥಃ, ಬಭಥುಃ, ಬಭೌ ಬಭವ ಬಭಮ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಅಚ್ಯುತ ಮತೇಃ ಚಿತ್ತಂ ಭೃಶಂ-ಬಭೌ (ಕರ್ತರಿ) |

ಅಚ್ಯುತಮತೇಃ ಚಿತ್ತೇನ ಭೃಶಂ ಬಭೇ (ಭಾವೇ) |

ಅಲಂಕಾರ— ಇಲ್ಲಿ ಮಾಲಾಕಾರವಾಗಿ ಮೂರು ಉಪಮಾಲಂಕಾರಗಳಿವೆ.

ಕೋಶ— 'ಕಲಂಕೋಽಕಾಪವಾದಯೋಃ', 'ಬಿಂಬೋಽಸ್ತಿ ಮಂಡಲಂ ತ್ರಿಷು', 'ಪುಂಡರೀಕಂ ಸಿತಾಂಭೋಜಂ', 'ಅತಿವೇಲಭೃತಾತ್ಯರ್ಥಾತಿಮಾತ್ಮೋದ್ಗಾಢ ನಿರ್ಭರಂ' ಎಂದು ಅಮರಕೋಶವಿದೆ.

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಅನಂತರ ಶ್ರೀ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಆದ ಆನಂದವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಆನನಂದ ಸ ಹಿ ಮಧ್ವಶಾಸ್ತ್ರಮಾ-

ಕರ್ಣಾಯನ್ ಕುಸಮಯಾಗ್ರಹೀ ಪುರಾ |

ಮೋಹಪೀತಲವಣೋದಕೋ ಮುಹುಃ

ಪ್ರಾಕ್ ಪಿಪಾಸುರಮೃತಂ ಪಿಬನ್ನಿವ

|| 37 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಆನನಂದ, ಸಃ, ಹಿ, ಮಧ್ವಶಾಸ್ತ್ರಂ, ಆಕರ್ಣಾಯನ್, ಕುಸಮಯಾಗ್ರಹೀ, ಪುರಾ, ಮೋಹಪೀತಲ-ವಣೋದಕಃ, ಮುಹುಃ, ಪ್ರಾಕ್, ಪಿಪಾಸುಃ, ಅಮೃತಂ, ಪಿಬನ್, ಇವ |

ಅನ್ವಯ— ಪುರಾ, ಕುಸಮಯಾಗ್ರಹೀ, ಮಧ್ವಶಾಸ್ತ್ರಮಾಕರ್ಣಾಯನ್, ಸಃ, ಪ್ರಾಕ್, ಮೋಹಪೀತಲವಣೋದಕಂ, ಅಮೃತಂ, ಪಿಬನ್, ಪಿಪಾಸುಃ, ಇವ, ಮುಹುಃ, ಆನನಂದ, ಹಿ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಪುರಾ = ಮೊದಲು

ಕುಸಮಯಾಗ್ರಹೀ = ದುಷ್ಟವಾದ ಮಾಯಾವಾದಿ ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ ಹಠವುಳ್ಳ,

ಮಧ್ವಶಾಸ್ತ್ರಂ = ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು,

ಆಕರ್ಣಾಯನ್ = ಕೇಳುತ್ತಿರುವ;

ಸಃ = ಆ ಆಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರು,

ಪ್ರಾಕ್ = ಮೊದಲು,

ಮೋಹಪೀತಲವಣೋದಕಃ = ಭ್ರಾಂತಿಯಿಂದ, ಕುಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ ಉಪ್ಪು ನೀರುಳ್ಳ, (ಇದಾನೀಂ = ಈಗ)

ಅಮೃತಂ = ಅಮೃತವನ್ನು (ಸಿಹಿಯಾದ ನೀರನ್ನು)

ಪಿಬನ್ = ಕುಡಿಯುತ್ತಿರುವ,

ಪಿಪಾಸುಃ ಇವ = ಬಾಯಾರಿದವನಂತೆ,

ಮುಹುಃ = ಪುನಃ ಪುನಃ,

ಆನನಂದ ಹಿ = ಸಂತೋಷಪಟ್ಟರಷ್ಟೇ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಬಾಯಾರಿದ ಒಬ್ಬ ಮನುಷ್ಯನು ಮೊದಲು ಉಪ್ಪು ನೀರೊಂದು ತಿಳಿಯದೆ ಅದನ್ನು ಕುಡಿದು ಅದೇ ಚೆನ್ನಾಗಿದೆ ಎಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದನು. ಅನಂತರ ಒಂದು ದಿನ ಸಿಹಿಯಾದ ನೀರನ್ನು ಕುಡಿದು ಆನಂದಪಟ್ಟನು. ಆಗ ಅವನಿಗೆ ತಾನು ಹಿಂದೆ ಕುಡಿದ ನೀರು ಉಪ್ಪು, ಅದು ಪಾನಮಾಡಲು ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲವೆಂಬ ನಿರ್ಣಯವುಂಟಾಯಿತು. ಅದರಂತೆ ಶ್ರೀಆಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷಾಚಾರ್ಯರು ತತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿಯುವ ಸಲುವಾಗಿ ಮೊದಲು ತಮಗೆ ಆಗ ಲಭ್ಯವಾದ ಮಾಯಾವಾದಿ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಓದಿದರು. ಆಗ ಅವರಿಗೆ ಬೇರೊಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತದ ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ಇದೇ ಸರಿಯಾದ ಸಿದ್ಧಾಂತವೆಂಬ ಆಗ್ರಹವೂ ಉಂಟಾಯಿತು. ಈಗ ಪುಣ್ಯ ಪರಿಪಾಕದಿಂದ ಶ್ರೀಮದ್ವರಂತಹ ಜಗದ್ಗುರುಗಳಾದ ಶಿಷ್ಯೋತ್ತಮರು ದೊರೆತು ಅವರಿಂದ ಶಾಸ್ತ್ರ ಶ್ರವಣ ಮಾಡುವ ಭಾಗ್ಯ ಒದಗಿತ್ತು. ಸಕಲ ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನ ನಿವರ್ತಕವಾದ, ಅಂತಃಕರಣ ಪ್ರದಾನವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿ ಪರಮಾತ್ಮನ ದರ್ಶನವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವ ಈ ಸಿದ್ಧಾಂತದ ಅರಿವಾದ ಮೇಲೆ ಈ ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಸಮವಾದುದು ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲವೆಂಬ ಪರಿಜ್ಞಾನವುಂಟಾಗಿ ಅವರಿಗೆ ತುಂಬಾ ಆನಂದವುಂಟಾಯಿತು. ಅವರು ಮಧ್ವಶಾಸ್ತ್ರ ಶ್ರವಣ ಮಾಡುತ್ತಾ ಸಂತೋಷದಿಂದ ಇದ್ದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಮಧ್ವಶಾಸ್ತ್ರ— ಮಧ್ವಸ್ಥ ಶಾಸ್ತ್ರ ಮಧ್ವಶಾಸ್ತ್ರ ತತ್ತ್ವಂ |

ಕುಸಮಯಾಗ್ರಹೀ— ಕುಸ್ವಿತಶ್ಚಾಸೌ ಸಮಯಶ್ಚ ಕುಸಮಯಃ, ಆಗ್ರಹಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತೀತಿ ಆಗ್ರಹೀ, ಕುಸಮಯೇ ಆಗ್ರಹೀ ಕುಸಮಯಾಗ್ರಹೀ |

ಮೋಹಪೀತಲವಣೋದಕಃ— ಲವಣಂ ಚ ತತ್ ಉದಕಂ ಚ ಲವಣೋದಕಂ, ಮೋಹೇನ ಪೀತಂ ಲವಣೋದಕಂ ಯೇನ ಸಃ ಮೋಹಪೀತಲವಣೋದಕಃ |

ಪಿಪಾಸುಃ— ಪಾತುಂ ಇಚ್ಛುಃ ಪಿಪಾಸುಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಆನನಂದ- ಟುನದಿ ಸಮೃದ್ಧೌ ಇತಿ ಸಮೃದ್ಧ್ಯರ್ಥಕಾತ್ ನಂದ್ ಧಾತೋಃ ಅಕರ್ಮಕಾತ್ ಪರಸ್ಪೃಪದಿನಃ ಕರ್ತರಿ ಭೂತಾನದೃತನ ಪರೋಕ್ಷೇ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ ಆನನಂದ ಇತಿ ರೂಪಂ |

ಅ+ನನಂದ ನಂದಂತುಃ ನನಂದುಃ, ನನಂದಿಥ ನನಂದಥುಃ ನನಂದ, ನನಂದ ನನಂದಿವ ನನಂದಿಮು

ಪ್ರಯೋಗ— ಸಃ ಆನನಂದ (ಕರ್ತರಿ) ತೇನ ಆನನಂದೇ (ಭಾವೇ) |

ಕೋಶ— 'ಪಯಃ ಕೀಲಾಲಮಮೃತಂ ಜೀವನಂ ಭುವನಂ ವನಂ' ಅಮರ |

ಅವತಾರಿಕಾ— ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರೂ ಮತ್ತು ಜ್ಯೇಷ್ಠಯತಿಗಳೂ ಕೂಡ ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಸ್ವತವನ್ನು ಆದರದಿಂದ ಇತರರಿಗೆ ಉಪದೇಶ ಮಾಡಲುಪಕ್ರಮಿಸಿದರನ್ನುತ್ತಾರೆ.

ವಿಸ್ವತಾಂತರವಿಯತ್ಪದೌ ಯತೀ

ಆಸ್ಯತಾಂ ಸುಸಮಯಪ್ರಕಾಶನಾತ್ |

ತೌ ಯಥಾ ವಿಧುರವೀ ಅಹೋ ಅಹೋ-

ರಾತ್ರಮಪ್ಯುರುತಮೋ ನೃಮೋಹಕಮ್

|| 38 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ವಿಸ್ವತಾಂತರವಿಯತ್ಪದೌ, ಯತೀ, ಆಸ್ಯತಾಂ, ಸುಸಮಯಪ್ರಕಾಶನಾತ್, ತೌ, ಯಥಾ, ವಿಧುರವೀ, ಅಹೋ, ಅಹೋರಾತ್ರಂ, ಅಪಿ, ಉರುತಮಃ, ನೃಮೋಹಕಂ |

ಅನ್ವಯ— ವಿಸ್ವತಾಂತರವಿಯತ್ಪದೌ, ತೌ, ಯತೀ, ಅಹೋರಾತ್ರಂ, ಅಪಿ, ಸುಸಮಯಪ್ರಕಾಶನಾತ್, ನೃಮೋಹಕಂ, ಉರುತಮಃ, ವಿಧುರವೀ, ಯಥಾ, ಆಸ್ಯತಾಂ, ಅಹೋ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ವಿಸ್ವತಾಂತರವಿಯತ್ಪದೌ = ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳ ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರೆಂಬ ಆಕಾಶವೇ ಆಶ್ರಯವಾಗುಳ್ಳ,

ತೌ ಯತೀ = ಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳಾದ ಆ ಜ್ಯೇಷ್ಠಯತಿಗಳೂ ಮತ್ತು ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರೂ,

ಅಹೋರಾತ್ರಂ ಅಪಿ = ಹಗಲು ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿಯೂ,

ಸುಸಮಯಪ್ರಕಾಶನಾತ್ = ಒಳ್ಳೆಯ ಸಿದ್ಧಾಂತದ (ಒಳ್ಳೆಯ ಕಾಲದ) ಪ್ರಕಟನೆಯಿಂದ,

ನೃಮೋಹಕಂ = ಜೀವರಿಗೆ ಭ್ರಾಂತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ,

ಉರುತಮಃ = ಹೆಚ್ಚಾದ ಅಜ್ಞಾನವನ್ನು (ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು)

ವಿಧುರವೀ ಯಥಾ = ಚಂದ್ರಸೂರ್ಯರಂತೆ,

ಆಸ್ಯತಾಂ = ನಿವಾರಿಸಿದರು.

ಅಹೋ = ಆಶ್ಚರ್ಯವು !

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರರು ಹಗಲುರಾತ್ರಿ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಒಳ್ಳೆಯ ಶರದ್ವತು ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಉದಯಿಸಿ ಜನರಿಗೆ ವಸ್ತುಗಳು ಕಾಣಿಸದಂತೆ ಮಾಡುವ ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು ನಿವಾರಿಸುತ್ತಾರೆ, ಆನಂದಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆದರಂತೆ ಶ್ರೀಮದ್ಭರು ಹೇಳಿದ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ನಡೆಯುತ್ತಾ ಅವರನ್ನೇ ಆಶ್ರಯಿಸಿ ಮೊದಲೇ ಆಚಾರ್ಯರ ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ ಅತಿಶಯವಾದ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಅದನ್ನೇ ಅನುಸರಿಸಿದ್ದ ಜ್ಯೇಷ್ಠಯತಿಗಳೂ ಈಗ ಆಚಾರ್ಯರ ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ ಶ್ರದ್ಧೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರೂ ಇವರಿಬ್ಬರೂ ಹಗಲುರಾತ್ರಿ ನಿರಂತರ ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಸ್ವತವನ್ನು ಪ್ರವಚನ ಮಾಡುತ್ತಾ ಇದ್ದರು. ಇದರಿಂದ ಇತರ ಅನೇಕ ಜೀವರ ಅಜ್ಞಾನವು ನೀಗಿತು. ಅವರೂ ತಮ್ಮ ಅಜ್ಞಾನವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡರು. ಈ ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಷ್ಯ ಮಹಾತ್ಮ್ಯವು ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾಗಿದೆ. ಈ ಲಿಖುಚ ಕುಲೋತ್ಪನ್ನರಾದ ಜ್ಯೇಷ್ಠಯತಿ ಮತ್ತು ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರು ಮಹಾಭಾಗ್ಯಶಾಲಿಗಳು.

ವಿಗ್ರಹ—

ವಿಸ್ವತಾಂತರವಿಯತ್ಪದೌ— ವಿಸ್ವತಂ ಆಂತರಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ವಿಸ್ವತಾಂತರಃ ವಿಸ್ವತಾಂತರಃ ಏವ ವಿಯತ್ ವಿಸ್ವತಾಂತರವಿಯತ್, ವಿಸ್ವತಾಂತರವಿಯತ್ ಪದಂ ಯಯೋಸ್ತೌ ವಿಸ್ವತಾಂತರವಿಯತ್ಪದೌ |

ಸುಸಮಯಪ್ರಕಾಶನಾತ್— ಶೋಭನಶ್ಚಾಘೌ ಸಮಯಶ್ಚ ಸುಸಮಯಃ, ಸುಸಮಯಸ್ಯ (ಸುಸಮಯೇ) ಪ್ರಕಾಶನಂ, ತಸ್ಮಾತ್ |

ವಿಧುರವೀ— ವಿಧುಶ್ಚ ರವಿಶ್ಚ ವಿಧುರವೀ |

ಅಹೋರಾತ್ರಂ— ಅಹಶ್ಚ ರಾತ್ರಿಶ್ಚ ಅಹೋರಾತ್ರಃ ತಂ |

ಉರುತಮಃ— ಉರುಚಿ ತತ್ ತಮಶ್ಚ ಉರುತಮಃ |

ನೃಮೋಹಕಂ— ಮೋಹಯತೀತಿ ಮೋಹಕಂ ನೃಣಾಂ ಮೋಹಕಂ ನೃಮೋಹಕಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಆಸ್ತತಾಂ - ಆಸ್ತತ್ ಆಸ್ತತಾಂ ಆಸ್ತನ್, ಆಸ್ತಃ ಆಸ್ತತಂ ಆಸ್ತತಃ, ಆಸ್ತಂ ಆಸ್ತಾವ ಆಸ್ತಾಮ್ | ಆಸು (ನಿರಸನೇ) ಕ್ಷೇಪಣೇ ಇತಿ ಕ್ಷೇಪಣಾರ್ಥಕಾತ್ ಅಸೌ ಧಾತೋಃ ದ್ವವಾದಿಕಾತ್ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಪರಸ್ಮೈಪದಿನಃ ಕರ್ತರಿ ಅನದೃತನಧೂತೇ ಲಬ್ಧ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ ಆಸ್ತತಾಂ ಇತಿರೂಪಂ |

ಪ್ರಯೋಗ— ತೌ ಯತೀ ಉರುತಮಃ ಆಸ್ತತಾಂ (ಕರ್ತರಿ) |

ತಾಭ್ಯಾಂ ಯತಿಭ್ಯಾಂ ಉರುತಮಃ ಆಸ್ತತ (ಕರ್ಮಣಿ) |

ವ್ಯಾಕರಣ ವಿಶೇಷ— ಅಹೋರಾತ್ರ ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಅಹಃ ಸರ್ವಕದೇಶಸಂಖ್ಯಾತಪುಣ್ಯಾಚ್ಚ ರಾತ್ರೇಃ' (5-4-87) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ರಾತ್ರಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದು ಅಕಾರಾಂತವಾಗಿದೆ. 'ಕಾಲಾಧ್ಯಮೋರತ್ಯಂತಸಂಯೋಗೇ' (2-3-5) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ದ್ವಿತೀಯಾ. ಹಗಲುರಾತ್ರಿಗಳಲ್ಲಿ ಎಡೆಬಿಡದೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ. 'ಅಹೋರಾತ್ರಂ' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಐತ್' (1-1-15) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಓಕಾರಾಂತವಾದ ನಿಪಾತಾವ್ಯಯಕ್ಕೆ ಪ್ರಗೃಹ್ಯ ಸಂಜ್ಞೆ ಬಂದು 'ಫುತಪ್ರಗೃಹ್ಯಾ ಅಚಿ ನಿತ್ಯಂ' (6-1-125) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿ ಭಾವವು ಬಂದಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಸಂಧಿಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಯತೀ ಆಸ್ತತಾಂ, ವಿಧುರವೀ ಅಹೋ ಎಂಬ ಎರಡು ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ 'ಈದೂದೇದ್ ದ್ವಿವಚನಂ ಪ್ರಗೃಹ್ಯಂ' (1-1-11) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಈ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿರುವ ದ್ವಿವಚನಕ್ಕೆ ಪ್ರಗೃಹ್ಯ ಸಂಜ್ಞೆಯು ಬಂದು 'ಫುತಪ್ರಗೃಹ್ಯಾ ಅಚಿ ನಿತ್ಯಂ' (6-1-125) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿ ಭಾವವು ಬಂದಿದೆ. ಸಂಧಿಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಸುಸಮಯಪ್ರಕಾಶನಾತ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ 'ಸುಶಾಸ್ತ್ರವ್ಯಾಖ್ಯಾನಾತ್ ಸುಕಾಲೋದಯಾಚ್ಚ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಭಾವಪ್ರಕಾಶಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಕವಿಗಳೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಒಳ್ಳೆಯ ಶಾಸ್ತ್ರದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಿಂದ ಮತ್ತು ಒಳ್ಳೆಯ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಉದಯವಾಗುವುದರಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥಗಳು.

ಕೋಶ— 'ಸಮಯಾಃ ಶವಫಾಚಾರ ಕಾಲಸಿದ್ಧಾಂತ ಸಂವಿದಃ, ಕಾಲೋದಿಷ್ಟೋಪ್ಯನೇ ಹಾಪಿ ಸಮಯೋಪಿ, ವಿಯುದ್ವಿಷ್ಟಪದಂ ವಾತು' ಎಂದು ಅಮರಕೋಶವಿದೆ |

ಅಲಂಕಾರ— ಇಲ್ಲಿ ಉಪಮಾಲಂಕಾರವಿದೆ. ಸೂರ್ಯನು ಹಗಲಿನಲ್ಲಿಯೂ, ಚಂದ್ರನು ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಕೆತ್ತಲೆಯನ್ನು ಕಳೆಯುತ್ತಾರೆ. ಈ ಇಬ್ಬರು ಯತಿಗಳೆಂಬ, ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರರು ಈ ಆಕಾಶಕ್ಕಿಂತಲೂ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಶ್ರೀಮಧ್ವರಂಬ ಆಕಾಶವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ ಹಗಲುರಾತ್ರಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಅಂಧಕಾರವನ್ನು ಕಳೆಯುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಸೂಚಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ವೈತಿರೇಕಾಲಂಕಾರವು ವ್ಯಂಗ್ಯವಾಗಿತ್ತೋರುತ್ತದೆ. 'ವೈತಿರೇಕೋ ವಿಶೇಷಶ್ಚೇದುಪಮಾನೋಪಮೇಯೋಃ' ಎಂದು ಅದರ ಲಕ್ಷಣ.

ಅವತಾರಿಕಾ— ಶ್ರೀ ಭಾರತೀರಮಣಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣರು ಶ್ರೀಮದ್ವ ರೂಪದಿಂದ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಅವತರಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಮಹೋಪಕಾರವನ್ನು ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಸಜ್ಜನಾನ್ ಸಹ ಮಹಾದರೇಣ ನೃನ್
ಪಾಪಿನಾಂ ಪ್ರಕೃತಿತೋಽಪ್ರಿಯಾಕೃತಿ |
ದಾರುಣಾಘಗಣದಾರಣಂ ಸ್ಯ ಸ
ಗ್ರಾಹಯತ್ಕೃಪಿ ಸುದರ್ಶನದ್ವಯಮ್ || 39 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಸಜ್ಜನಾನ್, ಸಹ, ಮಹಾದರೇಣ, ನೃನ್, ಪಾಪಿನಾಂ, ಪ್ರಕೃತಿತಃ, ಅಪ್ರಿಯಾಕೃತಿ, ದಾರುಣಾಘಗಣದಾರಣಂ, ಸ್ಯ ಸಃ, ಗ್ರಾಹಯತಿ, ಅಪಿ, ಸುದರ್ಶನದ್ವಯಂ |

ಅನ್ವಯ— ಸಃ, ಸಜ್ಜನಾನ್, ನೃನ್, ಪಾಪಿನಾಂ, ಪ್ರಕೃತಿತಃ, ಅಪ್ರಿಯಾಕೃತಿ, ದಾರುಣಾಘಗಣದಾರಣಂ, ಸುದರ್ಶನದ್ವಯಂ, ಅಪಿ, ಮಹಾದರೇಣ, ಸಹ, ಗ್ರಾಹಯತಿ, ಸ್ಯ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸಃ = ಆ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು,

ಸಜ್ಜನಾನ್ = ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನಯೋಗ್ಯರಾದ (ಸಾತ್ತ್ವಿಕರಾದ)

ನೃನ್ = ಮನುಷ್ಯರನ್ನು ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ,

ಪಾಪಿನಾಂ = ಪಾಪವುಳ್ಳವರಿಗೆ,

ಪ್ರಕೃತಿತಃ = ಸ್ವಭಾವದಿಂದ,

ಅಪ್ರಿಯಾಕೃತಿ = ಪ್ರೀತಿ ವಿಷಯವಲ್ಲದ ಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳ,

ದಾರುಣಾಘಗಣದಾರಣಂ = ಭಯಂಕರವಾದ ಪಾಪಗಳ ಸಮೂಹದ ಪರಿಹಾರಕವಾದ,

ಸುದರ್ಶನದ್ವಯಂ ಅಪಿ = ಒಳ್ಳೆಯ ಶಾಸ್ತ್ರವೆಂಬ ಸುದರ್ಶನ ಮತ್ತು ಸುದರ್ಶನ ಚಿತ್ರವೆಂಬ ಸುದರ್ಶನವನ್ನೂ,

ಮಹಾದರೇಣ ಸಹ = ಬಹಳ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು (ಪೂಜ್ಯವಾದ ಪಾಂಚಜನ್ಯವೆಂಬ ಮಹಾಶಂಖದಿಂದ ಸಹಿತವಾಗಿ)

ಗ್ರಾಹಯತಿ ಸ್ಯ = ಸ್ವೀಕಾರ ಮಾಡಿಸಿದರು (ಧಾರಣ ಮಾಡಿಸಿದರು).

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಸ್ವತ್ಯ ಪಾಪಿಗಳಿಗೆ ಸ್ವಭಾವತಃ ಅಹಿತವಾಗಿ ತೋರುವುದು. ಭಯಂಕರವಾದ ಪಾಪಗಳ ಸಮೂಹವನ್ನು ನಿವಾರಿಸುವುದು. ಶ್ರೀಮದ್ವರು ಅಂತಹ ಸರ್ವೋತ್ತಮವಾದ ಸುದರ್ಶನವನ್ನೂ (ಒಳ್ಳೆಯ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು) ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನ ಯೋಗ್ಯರಾದ ಸಾತ್ತ್ವಿಕ ಜನರಿಗೆ ಪರಮ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಉಪದೇಶಿಸಿದರು ಮತ್ತು ಧಾರಣ ಮಾಡಿಸಿದರು. ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನ ಸುದರ್ಶನಚಿತ್ರವೂ ಪಾಪಿಗಳಾದ ಅಸುರ ರಾಕ್ಷಸ ಮನುಷ್ಯಾದಿಮರಿಗೆ ಸ್ವಭಾವತಃ ಅಪ್ರಿಯ ವಾದುದು. ಭಯಂಕರವಾದ ಪಾಪಸಮೂಹವುಳ್ಳ ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು ಸೀಳಿ ನಾಶಪಡಿಸುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ತನ್ನ ಚಿಹ್ನೆಯನ್ನು ಧರಿಸತಕ್ಕ ಭಕ್ತರ ಭಯಂಕರವಾದ ಪಾಪಗಳ ಸಮೂಹವನ್ನೇ ನಾಶ ಮಾಡುತ್ತದೆ. ಶ್ರೀಮದ್ವರು ಇಂತಹ ಸುದರ್ಶನ ಚಿತ್ರ ಚಿಹ್ನೆಯನ್ನು ಆದರೂಡನೆ ಶ್ರೀಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ಕೈಯಲ್ಲಿರುವ ಪಾಂಚಜನ್ಯವೆಂಬ ಪೂಜ್ಯವಾದ ಮಹಾಶಂಖದ ಚಿಹ್ನೆಯನ್ನೂ ಭಕ್ತರ ಬಲವಡತೋಳುಗಳಲ್ಲಿ ಧಾರಣೆ ಮಾಡಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. (ಆಚಾರ್ಯರು ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನಯೋಗ್ಯರಾದ ಜನರಿಗೆ ಭುಜಗಳಲ್ಲಿ ತಪ್ಪವಾದ (ಬೆಂಕಿಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಯಿಸಿದ) ಚಿತ್ರಶಂಖ ಚಿಹ್ನೆಯನ್ನು ಧಾರಣ ಮಾಡಿಸಿ ವಿಷ್ಣು ದೀಕ್ಷೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಅವರಿಗೆ

ಬಹಳ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ತಮ್ಮ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸುತ್ತಿದ್ದರು ಎಂದು ಭಾವವು (ಇದರಿಂದ ತಪ್ಪವಾದ ಶಂಖಚಕ್ರ ಧಾರಣ ರೂಪವಾದ ವಿಷ್ಣುದೀಕ್ಷೆ ಇಲ್ಲದವರಿಗೆ ಶ್ರೀಮದ್ವಶಾಸ್ತ್ರೋಪದೇಶ ಮಾಡಬಾರದು ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ).

ವಿಗ್ರಹ—

ಸಜ್ಜನಾನ್— ಸಂತೃಪ್ತ ತೇ ಜನಾಶ್ಚ ಸಜ್ಜನಾಃ | (ವಿಶೇಷಣ ಪೂರ್ವಪದ ಕರ್ಮಧಾರಯ)

ಮಹಾದರೇಣ— ಮಹಾಂಶ್ಚ ಅಸೌ ಆದರಶ್ಚ ಮಹಾದರಃ ತೇನ |

ಪಾಪಿನಾಂ— ಪಾಪಂ ವಿಷಾಂ ಅಸ್ಮಿತಿ ಪಾಪಿನಃ ತೇಷಾಂ |

ಅಪ್ರಿಯಾಶ್ಚಿ— ನ ಪ್ರಿಯಾ ಅಪ್ರಿಯಾ, ಅಪ್ರಿಯಾ ಆಶ್ಚಿತಿಃ ಯಸ್ಯ ತತ್ |

ದಾರುಣಾಘಗಣದಾರಣಂ— ದಾರುಣಾನಿ ಚ ತಾನಿ ಅಘಾನಿ ಚ ದಾರುಣಾಘಾನಿ, ದಾರುಣಾಘಾನಾಂ ಗಣಃ ದಾರುಣಾಘಗಣಃ, ದಾರುಣಾಘಗಣಂ ದಾರಯತೀತಿ ದಾರುಣಾಘಗಣದಾರಣಃ, ತತ್ |

ಸುದರ್ಶನದ್ವಯಂ— (ಸು) ಶೋಭನಂ, ದರ್ಶನಂ ಯಸ್ಮಾತ್ ತತ್, ಸುದರ್ಶನಂ (ಶಾಸ್ತ್ರಂ) ಅಥವಾ ದೃಶ್ಯತೇ ಅನೇನೇತಿ ದರ್ಶನಂ, ಶೋಭನಂ ಚ ತತ್ ದರ್ಶನಂ ಚ ಸುದರ್ಶನಂ, (ಶಾಸ್ತ್ರಂ) ಶೋಭನಂ ದರ್ಶನಂ ಯಸ್ಯ ತತ್ ಸುದರ್ಶನಂ ಇತಿ ವಾ, (ಸುದರ್ಶನಚಕ್ರಂ) ಸುಖೇನ ದೃಶ್ಯತೇ ಇತಿ ಸುದರ್ಶನಂ, (ಚಕ್ರಂ) ಸುದರ್ಶನಂ ಚ ಸುದರ್ಶನಂ ಚ ಸುದರ್ಶನೇ, ಸುದರ್ಶನಯೋಃ ದ್ವಯಂ, ಸುದರ್ಶನದ್ವಯಂ ತತ್ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಗ್ರಾಹಯತಿ- ಗ್ರಹ ಉಪಾದಾನೇ ಇತಿ ಉಪಾದಾನಾರ್ಥಕಾತ್ ಗ್ರಹ್ ಧಾತೋಃ ಣಿಜಂತಾತ್ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಪರಸ್ವೈಪದಿನಃ ವರ್ತಮಾನೇ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನಂ |

ಗ್ರಾಹಯತಿ ಗ್ರಾಹಯತಃ ಗ್ರಾಹಯಂತಿ, ಗ್ರಾಹಯುಃ ಗ್ರಾಹಯಥಃ ಗ್ರಾಹಯಥ,

ಗ್ರಾಹಯಾಮಿ ಗ್ರಾಹಯಾವಃ ಗ್ರಾಹಯಾಮಃ,

ಪ್ರಯೋಗ— ಸಜ್ಜನಾಃ ನರಃ (ತಸ್ಮಾತ್ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾತ್) ಸುದರ್ಶನದ್ವಯಂ ಗೃಹ್ಯಂತಿ ಸ್ವ (ಆಣಿಜಂತ) ಸಃ ಶ್ರೀಮದ್ವಃ ಸಜ್ಜನಾನ್ ಸುದರ್ಶನದ್ವಯಂ ಗ್ರಾಹಯಂತಿ ಸ್ವ (ಣಿಜಂತ) ತತ್ 'ಪ್ರಯೋಜಕೋ ಹೇತುಶ್ಚ' (1-4-55) ಕರ್ತೃವಿಗೆ ಪ್ರವರ್ತಕವಾದುದು ಹೇತು ಮತ್ತು ಕರ್ತೃ ಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸುದರ್ಶನದ್ವಯವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಕರ್ತೃಗಳಾದ ಜನರನ್ನು ಪ್ರವರ್ತಿಸುವ ಮಧ್ಯರಿಗೆ ಹೇತುಸಂಜ್ಞೆಯು ಬರುತ್ತದೆ. 'ಹೇತುಮತಿ ಚ' (3-1-26) ಪ್ರಯೋಜನ ಪ್ರೇಷಣಾದಿ ವ್ಯಾಪಾರವು ಧಾತುವಿನಿಂದ ವಾಚ್ಯವಾಗುವಾಗ ಧಾತುವಿಗೆ ಣಿಜ್ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಣಿಜ್ ಬಂದು ಗ್ರಾಹಯಂತಿ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ಪ್ರಯೋಜಕ ಕರ್ತೃವಿಗೆ ಪ್ರಥಮಾ ವಿಭಕ್ತಿಯು ಬರುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಗ್ರಹಧಾತುವಿಗೆ ಬುದ್ಧಿ ಅಂದರೆ ಜ್ಞಾನಾರ್ಥಕತ್ವವಿರುವುದರಿಂದ 'ಗತಿಬುದ್ಧಿಪ್ರತ್ಯವಸಾನಾರ್ಥಶಬ್ದ-ಕರ್ಮಾಕರ್ಮಣಾಂ ಅಣಿಕರ್ತಾಸಣಿ' (1-4-52) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಣ್ಯಂತಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಕರ್ತೃಗಳಾದ ಜನರಿಗೆ (ನೃಶಬ್ದಕ್ಕೆ) ಣ್ಯಂತದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಸಂಜ್ಞೆಯು ಬಂದು ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಂದಿದೆ. 'ವೇದಾರ್ಥಂ ಸ್ವಾಃ' ಅವೇದಯತ್ ಎಂಬಂತೆ.

ಸಃ ನೂನ್ ಸುದರ್ಶನದ್ವಯಂ ಗ್ರಾಹಯಂತಿ ಸ್ವ ದ್ವಿತರ್ಮಕ (ಕರ್ತೃ) |

ತೇನ ನರಃ ಸುದರ್ಶನದ್ವಯಂ ಗ್ರಾಹ್ಯಂತೇ ಸ್ವ (ಕರ್ಮಣಿ) |

ವಿಶೇಷಾಂತ— ಶ್ರೀ ಭಾರತೀರಮಣಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣರು ಪರಮಾತ್ಮನ ಅಪ್ಪಣೆಯಿಂದ ಭೂಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅವತರಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಪರಮೋಪಕಾರಗಳು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಎರಡು (1) ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯದ ಭಕ್ತಿಗೆ ವಿಷ್ಣುದೀಕ್ಷೆಯನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದ್ದು (2) ಸಜ್ಜನಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿ ಅದನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿದ್ದು ಇಲ್ಲಿ ಸುದರ್ಶನದ್ವಯ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸುದರ್ಶನ ಚಕ್ರ, ಸುದರ್ಶನ ಅಂದರೆ ಉತ್ತಮ ದರ್ಶನ (ಶಾಸ್ತ್ರ) ಎಂದು ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳು. ಶ್ರೀಮತ್ ಸುಮಧ್ವವಿಜಯ ಭಾವ-

ಪ್ರಕಾಶಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಶ್ರೀನಾರಾಯಣ ಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರೇ ಈ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. 'ಸುದರ್ಶನಂ ಸಚ್ಚಾಸ್ತ್ರಂ ಚಕ್ರಂ ಚ' ಎಂದು.

ವ್ಯಾಕರಣವಿಶೇಷ— ದಾರುಣಾಘಗಣದಾರಣಂ ಎಂಬಲ್ಲಿ ದಾರಯತೀತಿ ದಾರಣಂ, 'ನಂದಿಗ್ರಹಪಚಾದಿಭ್ಯೋ ಲ್ಯುಣಸ್ತಚಃ' (3-1-134) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕರ್ತರಿ 'ಲ್ಯು' ಪ್ರತ್ಯಯ ಸುದರ್ಶನ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ 'ಭಾಷಾಯಾಂ ಶಾಸಿಯುಧಿ ದೃಶಿಧೃಷಿಮೃಷಿಭ್ಯೋ ಯಚ್ ವಾಚ್ಯಃ' (ವಾರ್ತಿಕ 2243) ಎಂಬ ವಾರ್ತಿಕದಿಂದ ಯಚ್, ಸುದರ್ಶನ ಶಬ್ದವು ಪುಲ್ಲಿಂಗದಲ್ಲಿಯೂ ಇದೆ. ಗ್ರಾಹಯತಿ ಸ್ವ ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಲಿಟ್ ಸ್ವೇ' (3-2-118) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅತೀತಾರ್ಥಕ 'ಸ್ವ' ಶಬ್ದಯೋಗವಿದ್ದಾಗ ಭೂತಕಾಲಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಿಟ್‌ಗೆ ಅಪವಾದವಾಗಿ 'ಲಟ್' 'ಸ್ವಾತೀತೆ' ಎಂದು ಕೋಶಾನುಸಾರ 'ಸ್ವ' ಎಂದರೆ ಕಳೆದುಹೋದುದು.

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಮೋಕ್ಷ ಯೋಗ್ಯರಾದ ಜನರಿಗೆ ಕಲಿಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಸಚ್ಚಾಸ್ತ್ರಾಭ್ಯಾಸದಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಾಸವು ಕಡಿಮೆಯಾಗಬಾರದೆಂದು ಅವರ ಮೋಕ್ಷ ಸಿದ್ಧಿಗಾಗಿ ವಿಷ್ಣು ಪರಿಹರಣ್ಯಾಗಿ ಉಡುಪಿಯಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠಿಸಿದರನ್ನುತ್ತಾರೆ.

ನನೃನೃಶರಣಾತ್ಮನಾಂ ಸತಾಂ

ಸಿದ್ಧಿವಿಘ್ನಮುಖದೋಷಭೇಷಜಮ್ |

ಐಚ್ಛಲದಯೋದಯಾದಯಂ

ರೂಪ್ಯಪೀಠಪುರಗಃ ಕದಾಚನ

|| 40 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ನನು, ಅನೃನೃಶರಣಾತ್ಮನಾಂ, ಸತಾಂ, ಸಿದ್ಧಿವಿಘ್ನಮುಖದೋಷಭೇಷಜಂ, ಐಚ್ಛತ್, ಅಚ್ಛಲದಯೋದಯಾತ್, ಅಯಂ, ರೂಪ್ಯಪೀಠಪುರಗಃ, ಕದಾಚನ |

ಅನ್ವಯ— ಅಯಂ, ಕದಾಚನ, ರೂಪ್ಯಪೀಠಪುರಗಃ, ಸನ್, ಅಚ್ಛಲದಯೋದಯಾತ್, ಅನೃನೃಶರಣಾತ್ಮನಾಂ, ಸತಾಂ, ಸಿದ್ಧಿವಿಘ್ನಮುಖದೋಷಭೇಷಜಂ, ಐಚ್ಛತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಯಂ = ಈ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು,

ಕದಾಚನ = ಒಂದಾನೊಂದು ದಿನ,

ರೂಪ್ಯಪೀಠಪುರಗಃ = ಉಡುಪಿಯಲ್ಲಿದ್ದವರಾಗಿ,

ಅಚ್ಛಲದಯೋದಯಾತ್ = ಕಪಟವಿಲ್ಲದೆ, ಕರುಣೆಯ, ಉಂಟಾಗುವಿಕೆಯಿಂದ,

ಅನೃನೃಶರಣಾತ್ಮನಾಂ = ಬೇರೆ ರಕ್ಷಕರಿಲ್ಲದೆ, ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ,

ಸತಾಂ = ಸಜ್ಜನರ (ಬೇರೆ ರಕ್ಷಕರಾದ ಜೀವರಿಲ್ಲದಿರುವ ಸಜ್ಜನರ)

ಸಿದ್ಧಿವಿಘ್ನಮುಖದೋಷಭೇಷಜಂ = ಮೋಕ್ಷಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ, ಅಡ್ಡಿಯೇ, ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಉಳ್ಳ (ಮೊದಲಾಗಿ ಉಳ್ಳ)

ದೋಷಗಳಿಗೆ, ಔಷಧವನ್ನು,

ಐಚ್ಛತ್ = ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಉಡುಪಿಯಲ್ಲಿದ್ದಾಗ ಒಂದಾನೊಂದು ದಿನ ಅವರಿಗೆ ಆಲೋಚನೆ ಯುಂಟಾಯಿತು. 'ತಮ್ಮನ್ನು ಹೊರತು ಬೇರೆ ರಕ್ಷಕರಾದ ಜೀವರೇ ಇಲ್ಲದಿರುವ, ಬೇರಲ್ಲರನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಮನಸ್ಸನ್ನಿಟ್ಟಿರುವ

ಸಜ್ಜನರನ್ನು ಉದ್ಧರಿಸಬೇಕೆಂದೂ' ಅವರು ತಮ್ಮಲ್ಲಿಯೇ ಅಲೋಚಿಸಿದರು. ಸಜ್ಜನರಲ್ಲಿ ಅವರಿಗೆ ನಿರ್ವ್ಯಾಜವಾದ ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ವಾದ ಕರುಣೆಯುಂಟಾಯಿತು. ಮುಕ್ತಿಗೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಾದ, ಅವಿದ್ಯಾ, ಕಾಮ, ಕರ್ಮ ಇತರ ವಿಘ್ನಗಳಿಂದಾಗಿ ಸಾತ್ವಿಕ ಜೀವರೂ ಶಾಸ್ತ್ರವಿಮುಖರಾಗುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಆಚಾರ್ಯರು ಅವರಲ್ಲಿ ದಯತೋರಿದರು. ಅವರ ಪ್ರತಿಬಂಧಕ ನಿವೃತ್ತಿಗಾಗಿ, ಅವರಿಗೆ ಮೋಕ್ಷ ಮಾರ್ಗದ ಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ, ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು ಎಂದು ಆಚಾರ್ಯರು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿದರು. ಇದರಿಂದ ಸಾತ್ವಿಕರಾದ ಮುಕ್ತಿಯೋಗ್ಯಜೀವರು ಉಡುಪಿಯ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಪ್ರತಿಮೆಯನ್ನು ಭಕ್ತಿಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ದರ್ಶನ ಮಾಡಬೇಕು. ಸಚ್ಚಾಸ್ತ್ರ ಶ್ರವಣದಿಂದ ವಿಘ್ನ ನಿವೃತ್ತಿಯಾಗಿ ಬೇಗನೇ ಮೋಕ್ಷ ಸಾಧನಗಳ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಅನನ್ಯಶರಣಾತ್ಮನಾಂ— ಅನ್ಯಚ್ಛ ತತ್ ಶರಣಂ ಚ ಅನ್ಯಶರಣಂ, ನ ವಿದ್ಯತೇ ಅನ್ಯಶರಣಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ
ಅನನ್ಯಶರಣಃ, ಅನನ್ಯಶರಣಃ ಆತ್ಮಾ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಅನನ್ಯಶರಣಾತ್ಮಾನಃ ತೇಷಾಂ ನ ವಿದ್ಯತೇ
ಅನ್ಯಶರಣಂ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಅನನ್ಯಶರಣಾಃ, ಅನನ್ಯಶರಣಾಃ, (ವಯಂ) ಇತಿ ಆತ್ಮಾ (ಮನಃ)
ಯೇಷಾಂ ತೇ ಅನನ್ಯಶರಣಾತ್ಮಾನಃ, ತೇಷಾಂ ಇತಿ ವಾ |

ಸಿದ್ಧಿವಿಘ್ನಮುಖದೋಷಭೇಷಜಂ— ಸಿದ್ಧಿಃ ವಿಘ್ನಃ ಸಿದ್ಧಿವಿಘ್ನಃ, ಸಿದ್ಧಿವಿಘ್ನಃ ಮುಖಂ ಯೇಷಾಂ ತೇ
ಸಿದ್ಧಿವಿಘ್ನಮುಖಾಃ, ಸಿದ್ಧಿವಿಘ್ನಮುಖಾಶ್ಚ ತೇ ದೋಷಾಶ್ಚ ಸಿದ್ಧಿವಿಘ್ನಮುಖದೋಷಾಃ, ಸಿದ್ಧಿವಿಘ್ನ-
ಮುಖದೋಷಾಣಾಂ ಭೇಷಜಂ ಸಿದ್ಧಿವಿಘ್ನಮುಖದೋಷಭೇಷಜಂ, ತತ್ |

ಅಚ್ಛಲದಯೋದಯಾದಯಂ— ನ ವಿದ್ಯತೇ ಛಲಂ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ ಅಚ್ಛಲಾ, ಅಚ್ಛಲಾ ಚ ಸಾ ದಯಾ ಚ
ಅಚ್ಛಲದಯಾ, ಅಚ್ಛಲದಯಾಯಾಃ ಉದಯಃ ಅಚ್ಛಲದಯೋದಯಃ ತಸ್ಮಾತ್ |

ರೂಪ್ಯಪೀಠಪುರಗಃ— ರೂಪ್ಯಪೀಠಪುರಂ ಗಚ್ಛತೀತಿ ರೂಪ್ಯಪೀಠಪುರಗಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಐಚ್ಛತ್ - ಇಷು ಇಚ್ಛಾಯಾಂ ಇತಿ ಇಚ್ಛಾರ್ಥಕಾತ್ ಇಷ್ ಧಾತೋಃ ತೌದಾದಿಕಾತ್ ಸಕರ್ಮಕಾತ್
ಕರ್ತೃ, ಪರಸ್ಪೃಪದಿನಃ ಅನದೃತನ ಭೂತೇ ಲಬ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ 'ಐಚ್ಛತ್' ಇತಿರೂಪಂ |

ಐಚ್ಛತ್ ಐಚ್ಛತಾಂ ಐಚ್ಛನ್, ಐಚ್ಛೈ ಐಚ್ಛತಂ ಐಚ್ಛತ, ಐಚ್ಛಂ ಐಚ್ಛಾವ ಐಚ್ಛಾಮ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಅಯಂ ಸತಾಂ ಸಿದ್ಧಿವಿಘ್ನಮುಖದೋಷಭೇಷಜಂ ಐಚ್ಛತ್ (ಕರ್ತೃ) |

ಅನೇನ ಸತಾಂ ಸಿದ್ಧಿಭೇಷಜಂ ಐಷ್ಯತ (ಕರ್ಮಣಿ) |

ಕೋಶ— 'ಶರಣಂ ಗೃಹರಕ್ಷಿತ್ರೋಃ' 'ವಿಘ್ನೋಽತರಾಯಃ ಪ್ರತ್ಯೂಹಃ' 'ಭೇಷಜೇಷಧಭೃಷಜ್ಯಾನ್ಯಗ ದೋಷಾ-
ಯುರಿತ್ಯಪಿ' ಇತ್ಯಮರಃ |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಈ ರೀತಿ ಅಲೋಚಿಸಿದ ತರುವಾಯ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಪ್ರತಿಮೆಯನ್ನು ತಂದುದನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಗೋಪಿಕಾಪ್ರಣಯಿನಃ ಶ್ರಿಯಃಪತೇ-

ರಾಕೃತಿಂ ದಶಮತಿಃ ಶಿಲಾಮಯೀಮ್ |

ಶಿಷ್ಯಕೈಸ್ತುಚತುರ್ದರ್ಜಲಾಶಯೇ

ಶೋಧಯನ್ನಿಹ ತತೋ ವ್ಯಗಾಹಯತ್

|| 41 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಗೋಪಿಕಾಪ್ರಣಯಿನಃ, ಶ್ರಿಯಃಪತೇಃ, ಅಕೃತಿಂ, ದಶಮತಿಃ, ಶಿಲಾಮಯೀಂ, ಶಿಷ್ಯಕೃಃ, ತ್ರಿಚತುರೈಃ, ಜಲಾಶಯೇ, ಶೋಧಯನ್, ಇಹ, ತತಃ, ವ್ಯಗಾಹಯತ್ |

ಅನ್ವಯ— ಗೋಪಿಕಾಪ್ರಣಯಿನಃ, ಶ್ರಿಯಃಪತೇಃ, ಅಕೃತಿಂ, ದಶಮತಿಃ, ಶಿಲಾಮಯೀಂ, ಶಿಷ್ಯಕೃಃ, ತ್ರಿಚತುರೈಃ, ಜಲಾಶಯೇ, ಶೋಧಯನ್, ಇಹ, ತತಃ, ವ್ಯಗಾಹಯತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ದಶಮತಿಃ = ಶ್ರೀ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು,

ಗೋಪಿಕಾಪ್ರಣಯಿನಃ = ಗೋಪಿಕಾಪ್ರಣಯರ ಪ್ರೀತಿಗೆ ಪಾತ್ರನಾದ

ಶ್ರಿಯಃಪತೇಃ = ಲಕ್ಷ್ಮೀಸ್ವರೂಪಳಾದ ರುಕ್ಮಿಣಿಯ ಪತಿಯಾದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ,

ಶಿಲಾಮಯೀಂ = ಕಲ್ಲಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ,

ಅಕೃತಿಂ = ಪ್ರತಿಮೆಯನ್ನು,

ಜಲಾಶಯೇ = ಕೆರೆಯಲ್ಲಿ,

ತ್ರಿಚತುರೈಃ = ಮೂರು ಅಥವಾ ನಾಲ್ಕು ಮಂದಿ,

ಶಿಷ್ಯಕೃಃ = ಶಿಷ್ಯರಿಂದ

ಶೋಧಯನ್ = ತೋಳಿಯಿಸುತ್ತ,

ತತಃ = ಬಳಿಕ,

ಇಹ = ಈ ಕೆರೆಯಲ್ಲಿ,

ವ್ಯಗಾಹಯತ್ = ಮುಳುಗಿಸುತ್ತರು. (ಜಲಾಧಿವಾಸ ಮಾಡಿಸಿದರು)

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು ತಾವು ಸಂಕಲ್ಪಿಸಿದಂತೆ ಗೋಪಿಕಾಪ್ರಣಯರಿಗೆ ವಲ್ಲಭನಾದ ರುಕ್ಮಿಣಿ ಪತಿಯಾದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಶಿಲಾಪ್ರತಿಮೆಯನ್ನು ಅಲ್ಲಿದ್ದ ಅನಂತ ಸರೋವರದಲ್ಲಿ (ಮಧ್ಯ ಸರೋವರದಲ್ಲಿ) ಮೂರು ಅಥವಾ ನಾಲ್ಕು ಮಂದಿ ಶಿಷ್ಯರಿಂದ ತೋಳಿಯಿಸಿದರು. ಅನಂತರ ಅದೇ ಸರೋವರದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಮೆಯನ್ನು ಜಲಾಧಿವಾಸ ಮಾಡಿಸಿದರು. ಆ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಚೀನರು ಒಂದು ಕಥೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. “ತ್ರಿಕಾಲಜ್ಞಾನಿಗಳಾದ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಜಾರ್ಯರು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ಪ್ರತಿಮೆಯನ್ನು ಉಡುಪಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿಸಬೇಕೆಂದು ಸಂಕಲ್ಪಿಸಿದರು. ಹಾಗೆಯೇ ಅವರು ಒಂದುದಿನ ಪ್ರಾತಃಕಾಲ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ ಪಶ್ಚಿಮ ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನಮಾಡಿ ಸಮುದ್ರ ದಡದಲ್ಲಿ ಜಪ-ಧ್ಯಾನಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ ಕುಳಿತಿದ್ದರು. ಆಗ ದ್ವೀಪಾಂತರದಿಂದ ಒಂದು ಹಡಗು ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬರುತ್ತಾ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಸುಂಟರಗಳಿಗೆ ಸಿಕ್ಕಿ ತೊಂದರೆಯಿಂದಾಗಿ ದಡವನ್ನು ಸೇರಲಾರದೆ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಹೋಗಲಾರದೆ ಅಲ್ಲಿಯೇ ನಿಂತಿತು. ಆಗ ಹಡಗಿನ ನಾವಿಕರೇ ಮೊದಲಾದವರು ಅಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿರುವ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಜಾರ್ಯರನ್ನು ಸಹಾಯ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದರು. ಆಗ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಜಾರ್ಯರು ತಮ್ಮ ಕಾವಿಯ ವಸ್ತ್ರವನ್ನು ಬೀಸಿ ಅದರ ಗಾಳಿಯಿಂದ ಹಡಗನ್ನು ದಡಕ್ಕೆ ಬರುವಂತೆ ಮಾಡಿದರು. ಆಗ ಹಡಗಿನವರು ಬಹಳ ಸಂತೋಷಪಟ್ಟು ‘ಯುತಿಗಳೇ, ಈ ಹಡಗಿನಲ್ಲಿರುವ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ತಮಗೆ ಬೇಕಾದುದನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬಹುದು’ ಎಂದರು. ಆಚಾರ್ಯರು ಹಡಗಿನಲ್ಲಿರುವ ಗೋಪೀ ಚಂದನದ ದೊಡ್ಡ ಉಂಡೆಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡರು. ಅದನ್ನು ಉಡುಪಿಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಒಂದು ಅದರೊಳಗಿರುವ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಪ್ರತಿಮೆಯನ್ನು ಅಲ್ಲಿರುವ ಸರೋವರದಲ್ಲಿ ಮೂರು ನಾಲ್ಕು ಮಂದಿ ಶಿಷ್ಯರಿಂದ ಉದ್ವರ್ತನ ಮಾಡಿಸಿ

(ತೊಳೆಯಿಸಿ) ಅನಂತರ ಅದನ್ನು ನೀರಿನೊಳಗೆ ಮುಳುಗಿಸಿಟ್ಟರು. ಇದೇ ಪ್ರತಿಮೆಯ ಜಲಾಧಿವಾಸವು. ಆಚಾರ್ಯರು ಪ್ರತಿಮೆಯನ್ನು ತೊಳೆಯಿಸಿದ ಸರೋವರವೇ ಶ್ರೀಮಧ್ವ ಸರೋವರವು”.

ವಿಗ್ರಹ—

ಗೋಪಿಕಾಪ್ರಣಯಿನಃ— ಪ್ರಣಯಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತೀತಿ ಪ್ರಣಯೀ, ಗೋಪಿಕಾನಾಂ ಪ್ರಣಯೀ ತಸ್ಯ |

ಶ್ರಿಯಃಪತೇಃ— ಶ್ರಿಯಃ ಪತಿಃ, ಶ್ರಿಯಃ ಪತಿಃ ತಸ್ಯ (ಅಲುಕ್ ಸಮಾಸ) |

ದಶಮತಿಃ— ದಶ (ಪೂರ್ಣಾ) ಮತಿಃ ಯಸ್ಯಸಃ ದಶಮತಿಃ |

ಶಿಷ್ಯಕೈಃ— ಶಿಷ್ಯಾ ಏವ ಶಿಷ್ಯಕಾಃ ತೈಃ |

ತ್ರಿಚತುರೈಃ— ತ್ರಯೋ ವಾ ಚತ್ವಾರೋ ವಾ ತ್ರಿಚತುರಾಃ ತೈಃ |

ಜಲಾಶಯೇ— ಜಲಸ್ಯ ಆಶಯಃ ಜಲಾಶಯಃ ತಸ್ಮಿನ್ |

ತ್ರಿಯಾಪದ— ವ್ಯಗಾಹಯತ್ - ವಿ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ಗಾಹೂ ವಿಲೋಡನೇ ಇತಿ ವಿಲೋಡನಾರ್ಥಕಾತ್ ಗಾಹ್ ಧಾತೋಃ ಣಿಜಂತಾತ್ ಕರ್ತರಿ ಪರಸ್ಮೈಪದಿನಃ ಅನದ್ವತನಭೂತೇ ಲಜ್ ಪ್ರಥಮ ಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ ವ್ಯಗಾಹಯತ್ ಇತಿರೂಪಂ |

ವಿ+ಅಗಾಹಯತ್ ಅಗಾಹಯತಾಂ ಅಗಾಹಯನ್, ಅಗಾಹಯಃ ಅಗಾಹಯತಂ ಅಗಾಹಯತ,
ಅಗಾಹಯಂ ಅಗಾಹಯಾವ ಅಗಾಹಯಾಮು |

ಪ್ರಯೋಗ— ಶಿಲಾಮಯಾ ಆಕೃತಿಃ ದಶಮತೇಃ (ದಸೆಯಿಂದ) ಜಲಾಶಯೇ ವ್ಯಗಾಹತ (ಅಣಿಜಂತ)

ದಶಮತಿಃ ಶಿಲಾಮಯಾಂ ಆಕೃತಿಂ ಜಲಾಶಯೇ ವ್ಯಗಾಹಯತ್ ಣಿಜಂತ (ಕರ್ತರಿ) |

ದಶಮತಿನಾ ಶಿಲಾಮಯಾ ಆಕೃತಿಃ ಜಲಾಶಯೇ ವ್ಯಗಾಹ್ಯತ (ಕರ್ಮಣಿ) |

ವಿಶೇಷಾಂಶ— ‘ಗೋಪಿಕಾ ಪ್ರಣಯಿನಃ’ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣದಿಂದ ಆ ಪ್ರತಿಮೆಯು ದ್ವಾರಕೆಯಲ್ಲಿ ಗೋಪೀ ಸರೋವರದಲ್ಲಿ ಇತ್ತೆಂದೂ ಗೋಪಿಕಾಸ್ತ್ರೀಯರಿಂದಲೂ ಪೂಜೆಗೊಳ್ಳುತ್ತಿತ್ತೆಂದೂ ಸೂಚಿತವಾಗುತ್ತದೆ. (ರುಕ್ಕಿಣೀದೇವಿಯ ಪೂಜೆಗಾಗಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ವಿಶ್ವಕರ್ಮನಿಂದ ಮಾಡಿಸಿದ ಪ್ರತಿಮೆಯು ಕಾಲಾಂತರದಲ್ಲಿ ಗೋಪೀ ಸರೋವರದಲ್ಲಿ ಗೋಪಿ ಚಂದನಗಡ್ಡೆಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿಕೊಂಡಿತ್ತು. ನಾವಿಕರು ಹಡಗಿನ ಭಾರಕ್ಕಾಗಿ ಗಡ್ಡೆಯನ್ನು ಹಡಗಿನಲ್ಲಿ ಹಾಕಿದ್ದರು).

ವ್ಯಾಕರಣವಿಶೇಷ— ‘ಶ್ರಿಯಃ ಪತೇಃ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಶ್ರಿಯಃ ಪತಿಃ ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ ಶ್ರಿಯಃ ಪತಿಃ ಎಂದೇ ಸಮಾಸ. ಇಲ್ಲಿ ಪತ್ನಿಗೆ ಅಲುಕ್ ಸಮಾಸ ಬಂದಿದೆ. ಇದು ಸಮಾಸವಾಗಿದ್ದುದರಿಂದಲೇ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ‘ಃ’ ಸಂಜ್ಞೆಯು ಬಂದು ಪತ್ನೀ ವಿಭಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಹರೇ ಎಂಬಂತೆ ‘ಶ್ರಿಯಃಪತೇಃ’ ಎಂದಾಗಿದೆ. ಸಮಾಸ ಬಾರದೆ ಇದ್ದರೆ ‘ಶ್ರಿಯಃಪತ್ನೇ’ ಎಂದಾಗಬೇಕಿತ್ತು. ಅಥವಾ ಅರ್ಷ ಪ್ರಯೋಗವಾದುದರಿಂದ ‘ಪತಿಃ ಸಮಾಸ ಏವ’ ಎಂಬ ನಿಯಮ ಇಲ್ಲಿ ಬಾರದ್ದರಿಂದ ಸೀತಾಯಾಃ ಪತಯೇ ನಮಃ ‘ಅಥೋ ಅಹಲ್ಯಾಂ ಪತಿನಾಥಿಶ್ಚಾಂ’ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಂತೆ ‘ಃ’ ಸಂಜ್ಞೆ ಬಂದು ಹರೇ ಎಂಬಂತೆ ಶ್ರಿಯಃ ಪತೇಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ತ್ರಿಚತುರೈಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸಂಖ್ಯಯಾ ಆವ್ಯಯ. ‘ಆಸನ್ನ ಅದೂರಾಧಿಕಸಂಖ್ಯಾ ಸಂಖ್ಯೇಯೇ’ (2-2-25) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಂಖ್ಯೋಭಯಪದ ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಸಮಾಸ ಬಂದಿದೆ.

ಕೋಶ— ‘ಜಲಾಶಯೋ ಜಲಾಧಾರಃ’ ಎಂದು ಅಮರ |

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆ ಪ್ರತಿಮೆಯು ಮೊದಲೇ ಸಾಲಿಗ್ರಾಮ ಶಿಲಾಮಯವಾದುದು. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾಜ್ಞೆಯಿಂದ ವಿಶ್ವಕರ್ಮನಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದುದು. ಸ್ವಯಂವ್ಯಕ್ತ ಭಗವತ್ಸನ್ನಿಧಾನವುಳ್ಳದ್ದು ಲಕ್ಷ್ಮೀರೂಪಕಾದ ಶ್ರೀರುಕ್ಮಿಣಿಯಾಕಾರವುಳ್ಳದ್ದು ಈಗಂತೂ ಶ್ರೀ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಪವಿತ್ರವಾದ ಕರಸ್ಪರ್ಶದಿಂದ ಮತ್ತಷ್ಟು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಸನ್ನಿಧಾನವು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಮೂವತ್ತು ಜನರಿಗೂ ಎತ್ತಲೂ ಅಸಾಧ್ಯವಾಯಿತೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಸ್ವರ್ಶನಾದ್ಭಗವತೋಽತಿಪಾವನಾತ್

ಸನ್ನಿಧಾನಪದತಾಂ ಗತಾಂ ಹರೇಃ |

ತ್ರಿಂಶದುದ್ಯತನರೈಃ ಸುದುರ್ಧರಾಂ

ಲೀಲಯಾಽನಯದಿಮಾಮಸೌ ಮಠಮ್ || 42 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಸ್ವರ್ಶನಾತ್, ಭಗವತಃ, ಅತಿಪಾವನಾತ್, ಸನ್ನಿಧಾನಪದತಾಂ, ಗತಾಂ, ಹರೇಃ, ತ್ರಿಂಶದುದ್ಯತನರೈಃ, ಸುದುರ್ಧರಾಂ, ಲೀಲಯಾ, ಅನಯತ್, ಇಮಾಂ, ಅಸೌ, ಮಠಂ |

ಅನ್ವಯ— ಅಸೌ, ಅತಿಪಾವನಾತ್, (ಭಗವತಃ) ಸ್ವರ್ಶನಾತ್, ಭಗವತಃ, ಹರೇಃ, ಸನ್ನಿಧಾನಪದತಾಂ, ಗತಾಂ, ತ್ರಿಂಶದುದ್ಯತನರೈಃ, ಸುದುರ್ಧರಾಂ, ಇಮಾಂ, ಲೀಲಯಾ, ಮಠಂ, ಅನಯತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಸೌ = ಈ ಶ್ರೀ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು,

ಅತಿಪಾವನಾತ್ = ಅತ್ಯಂತ ಪವಿತ್ರವಾದ, (ಭಗವತಃ = ಷಡ್ಗುಣೈಶ್ವರ್ಯಸಂಪನ್ನನಾದ, ಮಹಾತ್ಮ್ಯಪೂರ್ಣನಾದ ತನ್ನ)

ಸ್ವರ್ಶನಾತ್ = ಮುಟ್ಟುವಿಕೆಯಿಂದ,

ಭಗವತಃ = ಷಡ್ಗುಣೈಶ್ವರ್ಯಸಂಪನ್ನನಾದ, (ಪೂಜ್ಯನಾದ)

ಹರೇಃ = ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ,

ಸನ್ನಿಧಾನಪದತಾಂ = ಸಾನ್ನಿಧ್ಯದ ಇರುವಿಕೆಯನ್ನು (ವಿಷಯತ್ವವನ್ನು)

ಗತಾಂ = ಹೊಂದಿರುವ,

ತ್ರಿಂಶದುದ್ಯತನರೈಃ = ಮೂವತ್ತು ಮಂದಿ ಪ್ರತಿಮೆಯನ್ನು ಎತ್ತಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದ ಮನುಷ್ಯರಿಂದ,

ಸುದುರ್ಧರಾಂ = ಯಾವ ರೀತಿಯಿಂದಲೂ ಎತ್ತಲು ಅಸಾಧ್ಯವಾದ,

ಇಮಾಂ = ಈ ಪ್ರತಿಮೆಯನ್ನು

ಲೀಲಯಾ = ಆನಾಯಾಸದಿಂದ,

ಮಠಂ = ತಮ್ಮ ವಾಸಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ,

ಅನಯತ್ = ಒಯ್ದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಅನಂತರ ಷಡ್ಗುಣೈಶ್ವರ್ಯಸಂಪನ್ನರಾದ ಪೂಜ್ಯರಾದ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಪ್ರತಿಮೆಯನ್ನು ಶ್ರೀಮದ್ಧರ್ಮಸರೋವರದಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆ ತೆಗೆದರು. ತಮ್ಮ ಹಸ್ತದಿಂದ ಆ ಪ್ರತಿಮೆಯನ್ನು ಸ್ಪರ್ಶಿಸಿದರು. ಪ್ರತಿಮೆಯು ಮಹಾಮಾಹಾತ್ಮ್ಯ ಸಂಪನ್ನನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನ ಸನ್ನಿಧಾನಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರವಾಯಿತು. ಆಗ ಆ ಪ್ರತಿಮೆಯನ್ನು ಎತ್ತಲು

ಆಚಾರ್ಯರು ಮೂವತ್ತು ಮಂದಿ ಶಿಷ್ಯರಿಗೆ ಅಪ್ಪಣೆ ಮಾಡಿದರು. ಆದರೆ ಅವರಿಗೂ ಅದನ್ನು ಎತ್ತಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗಲಿಲ್ಲ. ಆಗ ಆಚಾರ್ಯರು ತಾವೊಬ್ಬರೇ ಆ ಪ್ರತಿಮೆಯನ್ನು ತಮ್ಮ ಅವಾಸಸ್ಥಾನವಾದ ಮಠಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿಕೊಂಡು ಹೋದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಭಗವತಃ— ಭಗಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತೀತಿ ಭಗವಾನ್, ತಸ್ಯ |

ಅತಿಪಾವನಾತ್— ಅತ್ಯಂತಂ ಪಾವನಂ ತಸ್ಮಾತ್ |

ಸನ್ನಿಧಾನಪದತಾಂ— ಪದಸ್ಯ ಭಾವಃ ಪದತಾ, ಸನ್ನಿಧಾನಸ್ಯ ಪದತಾ ಸನ್ನಿಧಾನಪದತಾ, ತಾಂ |

ತ್ರಿಂಶದುದ್ಯತನರೈಃ— ಉದ್ಯತಾಶ್ಚ ತೇ ನರಾಶ್ಚ, ಉದ್ಯತನರಾಃ, ತ್ರಿಂಶಚ್ಚ ತೇ ಉದ್ಯತನರಾಶ್ಚ ತ್ರಿಂಶದುದ್ಯತ-
ನರಾಃ, ಶೈಃ |

ಸುದುರ್ಧರಾಂ— ಸುಷ್ಪು ದುಃಖೇನ ಉದ್ಧರ್ತುಂ ಶಕ್ತ್ಯಾ ಸುದುರ್ಧರಾ, ತಾಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅನಯತ್- ದೇವಾ ಪ್ರಾಪಣೇ, ಇತಿ ಪ್ರಾಪಣಾರ್ಥಕಾತ್ 'ನೀ' ಧಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಪರಸ್ವೈಪದಿನಃ ಅನದ್ಯತನಭೂತೇ ಲಠ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ ಅನಯತ್ ಇತಿರೂಪಂ |

ಅನಯತ್ ಅನಯಾತಾಂ ಅನಯನ್, ಅನಯಃ ಅನಯತಂ ಅನಯತ, ಅನಯಂ ಅನಯಾವ ಅನಯಾಮ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಅಸೌ, ಲೀಲಯಾ, ಇಮಾಂ, ಮಠಂ, ಅನಯತ್ (ದ್ವಿತೀಯ ಕರ್ತರಿ) ಅಮುನಾ ಲೀಲಯಾ ಇಯಂ ಮಠಂ ಅನೀಯತ (ಕರ್ನೀಗ) |

ಕೋಶ— 'ಭಗಂ ಶ್ರೀಕಾಮಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವೀರ್ಯಯತ್ನಾರ್ಥಕೀರ್ತಿಷು' ಇತ್ಯಮರಃ, 'ಐಶ್ವರ್ಯಸ್ಯ ಸಮಗ್ರಸ್ಯ ವೀರ್ಯಸ್ಯ ಯಶಃ ಶ್ರಿಯಃ, ಜ್ಞಾನವಿಜ್ಞಾನಯೋಶ್ಚೈವ ಷಣ್ಣಾಂ ಭಗ ಇತೀರಣಾ' ಎಂಬ ಪ್ರಮಾಣಾನುಸಾರವಾಗಿ ಭಗವಾನ್ ಎಂದರೆ ಷಡ್ಗುಣೈಶ್ವರ್ಯಸಂಪನ್ನ ಎಂದೂ ಅರ್ಥ. 'ಮಠಶ್ಚಾತ್ರಾದಿ ನಿಲಯಃ' ಇತ್ಯಮರಃ, ಭಗವಂತಃ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಮಧ್ಯಾಚಾರ್ಯರಿಗೂ (ಭಲಾರಿಯ) ಹರಿಗೂ (ವಿಶ್ವಪತಿ) ಅನ್ವಯಿಸಬಹುದು. ಆಗ ಅರ್ಥವು ವಿಶೇಷ ರೀತಿಯಿಂದ ಸಿಗುತ್ತದೆ. 'ಪ್ರತಿಮಾಯಾಂ ತು ಸಾನ್ನಿಧ್ಯಂ ಅರ್ಚಕಸ್ಯ ತಪೋಬಲಾತ್' ಎಂಬಂತೆ ಪೂಜಿಸುವವರ ತಪಸ್ಸು ಮುಂತಾದದಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಪ್ರತಿಮೆಯಲ್ಲಿ ಭಗವಂತನ ಸಾನ್ನಿಧ್ಯ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಶಾಸ್ತ್ರವಿರುವುದರಿಂದ ಆಚಾರ್ಯರ ದಿವ್ಯಕರ ಸ್ಪರ್ಶದಿಂದ ಪ್ರತಿಮೆಯಲ್ಲಿ ಸಾನ್ನಿಧ್ಯ ವಿಶೇಷವು ಉಂಟಾಗಿ ಮೂವತ್ತು ಮಂದಿ ಯುವಕರಿಂದಲೂ ಅದನ್ನು ಎತ್ತಲಾಗಲಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ.

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆಚಾರ್ಯರು ಮಾಡಿದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಮಂದಹಾಸಮೃದುಸುಂದರಾನನಂ

ನಂದನಂದನಮತೀಂದ್ರಿಯಾಕೃತಿಮ್ |

ಸುಂದರಂ ಸ ಇಹ ಸನ್ನಿಧಾಪಯದ್

ವಂದ್ಯಮಾಕೃತಿಶುಚಿಪ್ರತಿಷ್ಠಯಾ

|| 43 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಮಂದಹಾಸಮೃದುಸುಂದರಾನನಂ, ನಂದನಂದನಂ, ಅತೀಂದ್ರಿಯಾಕೃತಿಂ, ಸುಂದರಂ, ಸಃ, ಇಹ, ಸನ್ನಿಧಾಪಯತ್, ವಂದ್ಯಂ, ಆಕೃತಿಶುಚಿಪ್ರತಿಷ್ಠಯಾ |

ಅನ್ವಯ— ಸಃ, ಮಂದಹಾಸಮೃದುಸುಂದರಾನನಂ, ಅತೀಂದ್ರಿಯಾಕೃತಿಂ, ಸುಂದರಂ, ವಂದ್ಯಂ, ನಂದನಂದನಂ, ಆಕೃತಿಶುಚಿಪ್ರತಿಷ್ಠಯಾ, ಇಹ, ಸನ್ನಿಧಾಪಯತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸಃ = ಆ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು,

ಮಂದಹಾಸಮೃದುಸುಂದರಾನನಂ = ಮುಗುಳ್ಳಗೆಯಿಂದ (ಅಥವಾ ಮುಗುಳ್ಳಗೆಯುಳ್ಳ) ಸೌಮ್ಯವಾದ

ಮನಸ್ಸನ್ನು ಸೆಳೆಯುವ ಮುಖವುಳ್ಳ,

ಅತೀಂದ್ರಿಯಾಕೃತಿಂ = ಪ್ರಾಕೃತೇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಅಗೋಚರವಾದ ಆಕಾರವುಳ್ಳ,

ಸುಂದರಂ = ಸರ್ವಾಂಗ ಮನೋಹರನಾದ,

ವಂದ್ಯಂ = ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳಿಂದ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕೂ, ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕೂ ಯೋಗ್ಯನಾದ

ನಂದನಂದನಂ = ನಂದಗೋಪನ ಮಗನಾದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನನ್ನು

ಆಕೃತಿಶುಚಿಪ್ರತಿಷ್ಠಯಾ = ಪ್ರತಿಮೆಯ ಶುದ್ಧವಾದ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯ ಕ್ರಮದಿಂದ,

ಇಹ = ಈ ಪ್ರತಿಮೆಯಲ್ಲಿ

ಸನ್ಯಧಾಪಯತ್ = ಸನ್ನಿಹಿತನನ್ನಾಳಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಮುಗುಳ್ಳಗೆಯಿಂದ ಸೌಮ್ಯವಾದ ಸುಂದರಮುಖವುಳ್ಳವನನ್ನು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು. ಅವನ ಸ್ವರೂಪವು ನಮ್ಮ ಪ್ರಾಕೃತೇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಅಗೋಚರವಾದುದು. ಅವನ ಮುಖದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವೇ ಸುಂದರನಲ್ಲಿ ಸರ್ವಾಂಗ ಸುಂದರನು, ಅವನು ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳ ಸ್ತೋತ್ರ ಮತ್ತು ನಮಸ್ಕಾರಗಳಿಗೆ ಪಾತ್ರನು, ಈತನು ನಂದನಂದನನು, ಆಚಾರ್ಯರ ಹಸ್ತದಿಂದ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತನಾಗಿ ಆ ಪ್ರತಿಮೆಯಲ್ಲಿ ಸನ್ನಿಧಾನವನ್ನಿಟ್ಟನು. ಪ್ರತಿಮೆಯು ಉತ್ತಮವಾದುದು ಸಾಂಗವಾಗಿ ಶುದ್ಧವಾಗಿ ಆಚಾರ್ಯರೇ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆ ಮಾಡಿ ನಂದನಂದನನ ಅನಂದಪೂರ್ಣವಾದ ಪ್ರಪಂಚದ ಹೊರಗೂ ಒಳಗೂ ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ ಅಪ್ರಾಕೃತ ರೂಪವನ್ನು ಈ ಪ್ರತಿಮೆಯಲ್ಲಿ ಸನ್ನಿಧಾನಗೊಳಿಸಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಮಂದಹಾಸಮೃದುಸುಂದರಾನನಂ— ಮಂದಶ್ವಾಸೌ ಹಾಸಶ್ಚ ಮಂದಹಾಸಃ, ಮಂದಹಾಸೇನ ಮೃದು ಮಂದಹಾಸಮೃದು ಅಥವಾ ಮಂದಃ ಹಾಸಃ ಯಸ್ಮಿನ್ ತತ್ ಮಂದಹಾಸಂ, ಮಂದಹಾಸಂ ಚ ತತ್ ಮೃದು ಚ ಮಂದಹಾಸಮೃದು, ಮಂದಹಾಸಮೃದು ಸುಂದರಂ ಅನನಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಮಂದಹಾಸ-ಮೃದುಸುಂದರಾನನಃ ತಂ |

ನಂದನಂದನಂ— ನಂದಯತೀತಿ ನಂದನಃ, ನಂದಸ್ಯ ನಂದನಃ, ನಂದನಂದನಃ ತಂ |

ಅತೀಂದ್ರಿಯಾಕೃತಿಂ— ಇಂದ್ರಿಯಂ ಅತಿಕ್ರಾಂತಾ ಅತೀಂದ್ರಿಯಾ, ಅತೀಂದ್ರಿಯಾ ಆಕೃತಿಃ ಯಸ್ಯಸಃ ಅತೀಂದ್ರಿಯಾಕೃತಿಃ ತಂ |

ವಂದ್ಯಂ— ವಂದಿತುಂ ಯೋಗ್ಯಃ ವಂದ್ಯಃ ತಂ |

ಆಕೃತಿಶುಚಿಪ್ರತಿಷ್ಠಯಾ— ಶುಚಿಶ್ಚ ಸಾ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ ಚ ಶುಚಿಪ್ರತಿಷ್ಠಾ, ಆಕೃತೇಃ ಶುಚಿಪ್ರತಿಷ್ಠಾ ಆಕೃತಿ-ಶುಚಿಪ್ರತಿಷ್ಠಾ, ತಯಾ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಸನ್ಯಧಾಪಯತ್ - ಸಮ್ ನಿಷತ್ಯುಪಸರ್ಗದ್ವಯ ಪೂರ್ವಕಾತ್ ಡುಧಾಞ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಾರ್ಥಕಾತ್ ಧಾಧಾತೋಃ ಪ್ರೇರಣಾರ್ಥಕ ಣಿಜಂತಾತ್, ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಪರಸ್ಪೃಪದಿನಃ ಅನದೃತನಭೂತೇ ಬಹ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ ಸನ್ಯಧಾಪಯತ್ ಇತಿರೂಪಂ |

ಸಮ್+ನಿ+ಅಧಾಪಯತ್ ಅಧಾಪಯತಾಂ ಅಧಾಪಯನ್, ಅಧಾಪಯಃ ಅಧಾಪಯಂತಂ

ಅಧಾಪಯತ, ಅಧಾಪಯಂ ಅಧಾಪಯಾವ ಅಧಾಪಯಾಮು |

ಪ್ರಯೋಗ— ಮಂದಹಾಸಮೃದುಸುಂದರಾನನಃ ಅತೀಂದ್ರಿಯಾಕೃತಿಃ ಸುಂದರಃ ನಂದನಂದನಃ ಇಹ ತಸ್ಯ ಅಕೃತಿ-
ಶುಚಿಪ್ರತಿಷ್ಠಯಾ ಸನ್ನದಧಾತ್ (ಸನ್ನಿಧಾನವನ್ನಿಟ್ಟು) (ಅಣಿಜಂತಾವಸ್ಥಾ) | ಸಃ ನಂದನಂದನಂ ಇಹ ಸನ್ನಿಧಾಪಯತ್
(ಣಿಜಂತ ಕರ್ತರಿ) ತೇನ ನಂದನಂದನಃ ಇಹ ಸನ್ನಿಧಾಪ್ಯತ (ಕರ್ಮಣಿ) |

★ ★ ★

ಅಮಾರಿಕಾ— ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾನಂತರದಲ್ಲಿ ಆಚಾರ್ಯರು ಮಾಡಿದ ಉತ್ತಮವಾದ ಯಾಗವನ್ನು ರಾಜಸೂಯ
ಯಾಗಕ್ಕೆ ಸಮಾನವೆಂದು ವರ್ಗಿಸಲು ಉಪೋದ್ಧಾತವನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸುತ್ತಾರೆ. (ಈ ಮುಂದಿನ ನಾಲ್ಕು ಶ್ಲೋಕಗಳು
ಕಲಾಪವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅವುಗಳನ್ನು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು) ಜರಾಸಂಧನ ದೃಷ್ಟಾಂತದಿಂದ ಈ ಯಜ್ಞ
ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿಘ್ನಕಾರಿಯಾಗಿದ್ದ ಯಾಜ್ಞಕನನ್ನು ಬಿಡಿಸಿ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು ತಮ್ಮ ಗುರುಗಳ ಮಗನಾದ ವಾಸು-
ದೇವನೆಂಬ ಯಾಜ್ಞಕಶ್ರೇಷ್ಠನಿಂದ ಹೋಮವೇ ಮೊದಲಾದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನಡೆಸಿದ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿ ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಮಾನಿನೋಽಪಿ ಹಿ ವಶೀಚಕಾರ ಯೋ

ದೈವತಪ್ರತಿಭಯಾತ್ಮನಃ ಖಿಲಃ |

ಯಾಯಜೂಕಗುಣಮಾತ್ಮನಃ ಸ್ಮರಣ್

ಯೋ ಜರಾಘಟಿತಗೋತ್ರ ಉಚ್ಯತೇ

|| 44 ||

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಅಂತಹ ಮರಡಿತಾಯನ್ನು ಆಚಾರ್ಯರು ನಿರಾಕರಿಸಿದರೆಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಆತ್ಮನಃ ಪ್ರಿಯತಮಕೃತೋರಮುಂ

ಪಾಪಪೂರುಷಮವೇಕ್ಷ್ಯ ಘಾತುಕಮ್ |

ತಂ ನಿರಸ್ಯ ಜನಮಪೃಥಾಹಿತಂ

ಸರ್ವಭೂಧರಸಮರ್ಥಪೂರ್ವಕಮ್

|| 45 ||

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಅಂತಹ ಬಲಿಷ್ಠ ಯಾಜ್ಞಕನನ್ನು ಬಹಿಷ್ಕರಿಸುವಷ್ಟು ನಿರಾಕರಿಸುವಷ್ಟು ಖಂಡಿಸುವಷ್ಟು ಶಕ್ತಿಯು
ಆಚಾರ್ಯರಲ್ಲದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅವರ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ವಿಶ್ವವಿಸ್ಮಯಕರಃ ಸ್ವತೇಜಸಾ

ವಂದ್ಯಮಾನಚರಣಃ ಪುನರ್ಜನ್ಯಃ |

ಚಿತ್ರದಿಗ್ವಿಜಯಕೀರ್ತ್ಯಕೀರ್ತಿಮಾನ್

ಮೋದಯನ್ನನುದಿನಂ ನಿಜಾಃ ಪ್ರಜಾಃ

|| 46 ||

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಜರಾಸಂಧನ ದೃಷ್ಟಾಂತದಿಂದ ಹೇಳಲು ಪ್ರಾರಂಭ ಮಾಡಿದ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ಮುಗಿಸುತ್ತಾರೆ.

ವಾಸುದೇವದಯಿತೋ ಮಹಿಷ್ಯಧೀಃ

ವಾಸುದೇವಮಥ ಸಾಧ್ವಯಾಜಯತ್ |

ಧರ್ಮಸೂನುಮಿವ ಧಾರ್ಮಿಕಂ ಪುರಾ

ಭೀಮಮೂರ್ತಿಯಮೇವ ಭೂಸುರಮ್

|| 47 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಮಾನಿನಃ, ಅಪಿ, ಹಿ, ವಶೀಚಕಾರ, ಯಃ, ದೈವತಪ್ರತಿಭಯಾ, ಆತ್ಮನಃ, ಖಿಲಃ, ಯಾಯಜೂಕಗುಣಂ, ಆತ್ಮನಃ, ಸ್ವರನ್, ಯಃ ಜರಾಘಟಿತಗೋತ್ರಃ, ಉಚ್ಯತೇ | ಆತ್ಮನಃ, ಪ್ರಿಯತಮಕೃತೋಃ ಅಮುಂ, ಪಾಪಪೂರುಷಂ ಅವೇತ್ಯ, ಘಾತುಕಂ, ತಂ, ನಿರಸ್ಯ, ಜನಂ, ಅಪಿ, ಅಥ ಅಹಿತಂ, ಸರ್ವಭೂಧರಸಮರ್ಥಪೂರ್ವಕಂ | ವಿಶ್ವವಿಸ್ಮಯಕರಃ, ಸ್ವತೇಜಸಾ, ವಂದ್ಯಮಾನಚರಣಃ, ಪುನಃ, ಜನ್ಯಃ, ಚಿತ್ರದಿಗ್ವಿಜಯಕೀರ್ತಿಕೀರ್ತಿಮಾನ್, ಮೋದಯನ್, ಅನುದಿನಂ, ನಿಜಾಃ ಪ್ರಜಾಃ | ವಾಸುದೇವದಯಿತಃ, ಮಹಿಷ್ಯಧೀಃ, ವಾಸುದೇವಂ, ಅಥ, ಸಾಧು, ಅಯಾಜಯತ್, ಧರ್ಮಸೂನುಂ, ಇವ, ಧಾರ್ಮಿಕಂ, ಪುರಾ, ಭೀಮಮೂರ್ತಿಃ, ಆಯಂ, ಏವ, ಭೂಸುರಂ |

ಅನ್ವಯ— ಸ್ವತೇಜಸಾ, ವಿಶ್ವವಿಸ್ಮಯಕರಃ, ಜನ್ಯಃ, ಪುನಃ, ವಂದ್ಯಮಾನಚರಣಃ, ಚಿತ್ರದಿಗ್ವಿಜಯಕೀರ್ತಿಕೀರ್ತಿಮಾನ್, ನಿಜಾಃ, ಪ್ರಜಾಃ, ಅನುದಿನಂ, ಮೋದಯನ್, ವಾಸುದೇವದಯಿತಃ, ಮಹಿಷ್ಯಧೀಃ, ಯಃ, ಖಿಲಃ, ಆತ್ಮನಃ, ದೈವತಪ್ರತಿಭಯಾ, ಮಾನಿನಃ, ಅಪಿ, ವಶೀಚಕಾರ(ಯಃ) ಆತ್ಮನಃ, ಯಾಯಜೂಕಗುಣಂ, ಸ್ವರನ್(ಯಃ) ಜರಾಘಟಿತಗೋತ್ರಃ, ಉಚ್ಯತೇ ಅಮುಂ, ಪಾಪಪೂರುಷಂ, ಆತ್ಮನಃ, ಪ್ರಿಯತಮಕೃತೋಃ ಘಾತುಕಂ, ಅವೇತ್ಯ, ಅಥ, ಸರ್ವಭೂಧರಸಮರ್ಥಪೂರ್ವಕಂ ತಂ ಅಹಿತಂ, ಜನಂ, ಅಪಿ, ನಿರಸ್ಯ, ಅಥ, ಭೀಮಮೂರ್ತಿಃ, ಆಯಂ ಏವ, ಪುರಾ, ಧಾರ್ಮಿಕಂ, ಧರ್ಮಸೂನುಂ ಇವ, ವಾಸುದೇವಂ, ಧಾರ್ಮಿಕಂ, ಭೂಸುರಂ, ಸಾಧು, ಅಯಾಜಯತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸ್ವತೇಜಸಾ = ತನ್ನ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ,
ವಿಶ್ವವಿಸ್ಮಯಕರಃ = ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ಆಶ್ಚರ್ಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ,
ಜನ್ಯಃ = ಜನರಿಂದ,
ಪುನಃ = ಮತ್ತೂ ಮತ್ತೂ,
ವಂದ್ಯಮಾನಚರಣಃ = ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ ಪಾದಗಳುಳ್ಳ,
ಚಿತ್ರದಿಗ್ವಿಜಯಕೀರ್ತಿಕೀರ್ತಿಮಾನ್ = ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದ ಎಲ್ಲ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ ವಾದಿಗಳನ್ನು ಜಯಿಸುವುದರಿಂದ ಹೊಗಳಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಕೀರ್ತಿಯುಳ್ಳ,
ನಿಜಾಃ = ತನ್ನವರಾದ,
ಪ್ರಜಾಃ = ಭಕ್ತ ಜನರನ್ನು
ಮೋದಯನ್ = ಸಂತೋಷಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ,
ವಾಸುದೇವ = ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಿಗೆ,
ದಯಿತಃ = ಪ್ರಿಯರಾದ,
ಮಹಿಷ್ಯಧೀಃ = ಶ್ರೀಪೂರ್ವಪ್ರಜ್ಞರು,
ಯಃ = ಯಾವ,
ಖಿಲಃ = ದುಷ್ಟನು,
ಆತ್ಮನಃ = ತನ್ನ,
ದೈವತಪ್ರತಿಭಯಾ = ದೇವತೆಯಿಂದ ಪಡೆದ ಅತಿಶಯ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ,
ಮಾನಿನಃ ಅಪಿ = ಪೂಜ್ಯರನ್ನೂ,
ವಶೀಚಕಾರ = ವಶಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದನೋ,

ಯಾಯಜೂಕಗುಣಂ = ಯಾಗಶೀಲರ ಗುಣವನ್ನು

ಆತ್ಮನಃ = ತನಗೆ,

ಸ್ವರನ್ = ಜ್ಞಾಪಿಸುವವನಾಗಿ,

ಜರಾಘಟಿತಗೋತ್ರಃ = ಮರಡಿತಾಯ ಕುಲದವನೆಂದು,

ಉಚ್ಯತೇ = ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೋ,

ಅಮುಂ = ಅಂತಹ,

ಪಾಪಪೂರುಷಂ = ಪಾಪಿಯಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನನ್ನು,

ಆತ್ಮನಃ = ತನಗೆ,

ಪ್ರಿಯತಮಕ್ರತೋಃ = ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರೀತಿಪ್ರಾತನಾದ ಉಪಾಧ್ಯಾಯರ ಪುತ್ರನ ಯಜ್ಞದ,

ಘಾತುಕಂ = ನಾಶಕನನ್ನಾಗಿ,

ಅವೇತ್ಯ = ತಿಳಿದು,

ತಂ = ಅವನನ್ನು,

ಅಥ = ತರುವಾಯ,

ಅಹಿತಂ ಜನಂ ಅಪಿ = ತನಗೆ ವಿರೋಧಿಗಳಾದ ಅವನ ಪಕ್ಷದ ಜನರನ್ನು,

ಸರ್ವಭೂಧರಸಮರ್ಥಪೂರ್ವಕಂ ನಿರಸ್ಯ = ಎಲ್ಲಾ ಜನರೂ, ಬಾರಕೂರಿನ ರಾಜನೂ, ಮೂಡುಬಲ್ಲಾಳ,

ಪಡುಬಲ್ಲಾಳರೂ, ಇವರ ಸಮಕ್ಷವಾಗಿ ನಿರುತ್ತರನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ,

ಅಥ = ಅನಂತರ,

ಭೀಮಮೂರ್ತಿಃ = ಭೀಮಸೇನವತಾರವುಳ್ಳ,

ಆಯಂ ಏವ = ಈ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರೇ,

ಪುರಾ = ಹಿಂದೆ,

ಯಃ ಖಿಲಃ = ಯಾವ ದುಷ್ಟನು,

ಆತ್ಮನಃ = ತನ್ನ

ಯಾಯಜೂಕಗುಣಂ = ನರಮೇಧಯಾಗವನ್ನು ಮಾಡುವ ಯೋಗ್ಯತೆಯನ್ನು

ಸ್ವರನ್ = ಜ್ಞಾಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾ,

ದೈವತಪ್ರತಿಭಯಾ = ರುದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳ ವರದಿಂದ ಲಭಿಸಿದ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ,

ಮಾನಿನಃ = ಪೂಜ್ಯನಾದ,

ಯಃ = ಯಾವನು,

ಅಮುಂ ಪಾಪಪೂರುಷಂ = ಈ ಪಾಪಿಯನ್ನು

ಆತ್ಮನಃ = ತಮ್ಮ

ಪ್ರಿಯತಮಕ್ರತೋಃ = ಅತ್ಯಂತ ಇಷ್ಟನಾದ ಧರ್ಮರಾಜನ ರಾಜಸೂಯ ಯಾಗಕ್ಕೆ,

ಘಾತುಕಂ = ನಾಶಕನನ್ನಾಗಿ,

ಅವೇತ್ಯ = ತಿಳಿದು,

ತಂ = ಅವನನ್ನೂ,

ಅಥ = ಅನಂತರ,

ಸರ್ವಭೂಧರಸಮರ್ಥಪೂರ್ವಕಂ = ಎಲ್ಲಾ ರಾಜಶ್ರೇಷ್ಠರೇ ಮೊದಲಾಗಿ ಉಳ್ಳ,

ಅಹಿತಂ ಜನಂ ಅಹಿ = ಶತ್ರುಜನರನ್ನೂ,

ನಿರಸ್ಯ = ಕೊಂದು (ಜಯಿಸಿ),

ಧರ್ಮಸೂನುಂ ಇವ = ಧರ್ಮರಾಜನನ್ನೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ,

ವಾಸುದೇವಂ = ವಾಸುದೇವನೆಂಬ,

ಧಾರ್ಮಿಕಂ = ಧರ್ಮಾತ್ಮನಾದ,

ಭೂಸುರಂ = ಬ್ರಾಹ್ಮಣನನ್ನು (ತನ್ನ ಪೂರ್ವಾಶ್ರಮಗುರುಗಳ ಪುತ್ರನನ್ನು)

ಸಾಧು = ಚೆನ್ನಾಗಿ,

ಅಯಾಜತ್ = ಯಾಗ ಮಾಡುವವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದರು (ಗುರು ಪುತ್ರನಿಂದ ಯಾಗ ಮಾಡಿಸಿದರು).

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ತಮ್ಮ ಅದ್ಭುತವಾದ ಶಕ್ತಿ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದಲೂ ಮತ್ತು ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದಲೂ, ಸಕಲ ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ಆಶ್ಚರ್ಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಜನರು ಪರಮಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಪುನಃ ಪುನಃ ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ವಂದಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಆಚಾರ್ಯರ ಅದ್ಭುತವಾದ ಮತ್ತು ಶ್ಲಾಘನೀಯವಾದ ದಿಗ್ವಿಜಯದ ಕೀರ್ತಿಯು ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯೂ ಹರಡಿತ್ತು. ಜನರು ಆಚಾರ್ಯರ ದಿಗ್ವಿಜಯದ ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಗಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಿಗೆ ಪ್ರಿಯರಾದ ಆಚಾರ್ಯರು ತಮ್ಮ ಭಕ್ತರನ್ನು ಯಾವಾಗಲೂ ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸುತ್ತಿದ್ದರು.

ಹಿಂದೆ ದ್ವಾಪರಯುಗದಲ್ಲಿ ಜರಾಸಂಧನೆಂಬ ದುಷ್ಟ ರಾಜನಿದ್ದನು. ಅವನು ಈಶ್ವರನನ್ನು ನೆರಮೇಧಿಯಾಗದಿಂದ ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸಾವಿರಾರು ರಾಜರನ್ನು ಬಂಧನದಲ್ಲಿಟ್ಟಿದ್ದನು. ಯಾಗ ಮಾಡಿ ಶಂಕರನನ್ನು ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸಲು ತಾನೇ ಸಮರ್ಥನು, ಯಾಗ ಮಾಡುವವರಲ್ಲಿ ತಾನೇ ಶ್ರೇಷ್ಠನು ಎಂದು ತಿಳಿದಿದ್ದನು. ರುದ್ರನ ವರದಿಂದ ಲಬ್ಧವಾದ ಶಸ್ತ್ರಾಸ್ತ್ರ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ಮತ್ತು ಬುದ್ಧಿಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಪ್ರಬಲರಾದ ರಾಜರನ್ನೂ ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದನು. ಇವನು ಸಾತ್ವಿಕನಾದ ಧರ್ಮರಾಜನು ಮಾಡುವ ರಾಜಸೂಯ ಯಾಗವನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. ಇಂತಹ ದುಷ್ಟನನ್ನು ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥರೇ ಹಿಂದೆ ಭೀಮಸೇನನಾಗಿ ಅವತರಿಸಿಕೊಂಡರು. ಅನಂತರ ಪ್ರಬಲರಾದ ಇತರ ರಾಜರನ್ನೂ ಮತ್ತಿತರ ಎಲ್ಲಾ ಶತ್ರುರಾಜರನ್ನು ಜಯಿಸಿ(ಕೊಂದು) ಧರ್ಮರಾಜನಿಂದ ತನಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಿಯವಾದ ರಾಜಸೂಯ ಯಾಗವನ್ನು ಮಾಡಿಸಿದ್ದರು. ಅದರಂತೆ ಈಗಲೂ ಮರಡಿತಾಯ (ಜರಾ=ಮರಡಿ=ಮುಪ್ಪು ಇದರಿಂದ ಘಟಿತ=ಕೊಂಡಿದ, ಗೋತ್ರ=ವಂಶದ ಹೆಸರುಳ್ಳವನು) ಎಂಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿದ್ದನು. ದುಷ್ಟನಾದ ಅವನು ತನ್ನ ದೇವತೋಪಾಸನೆಯಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಪ್ರತಿಭಾಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಅತ್ಯಂತ ಸಮರ್ಥರಾದ, ಪೂಜ್ಯರಾದ ಜ್ಞಾನಿಗಳನ್ನೂ ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದನು. ಯಾಗ ಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ತಾನೇ ಸಮರ್ಥನೆಂದು ಭಾವಿಸಿದ್ದನು. ಆಚಾರ್ಯರ ಪೂರ್ವಾಶ್ರಮದ ವೇದೋಪಾಧ್ಯಾಯರ ಪುತ್ರನನ್ನು ಇವನು ಒಳ್ಳೆಯ ಕುಲದವನಲ್ಲ, ಯಾಗ ಮಾಡಲು ಅನರ್ಹನೆಂದು ತಿರಸ್ಕರಿಸಿ ಅವನಿಂದ ಯಾಗ ಮಾಡಿಸಲು ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. ಅಲ್ಲಿ ಮಾಡಿಸಬೇಕಾದ ಅಧಿವಾಸ ಹೋಮದಲ್ಲಿ ತಾನೇ ಸಮರ್ಥನೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದನು. ಇಂತಹ ಮರಡಿತಾಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನನ್ನು ಆಚಾರ್ಯರು ಖಂಡಿಸಿದರು. ಬಾರಕೂರಿನ ರಾಜನೂ, ಉಡುಪಿಯ ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿಯೇ ಇರುವ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಪರಾಜಿತನಾದ ಮರಡಿತಾಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನನ್ನು ದೂರದಲ್ಲಿಟ್ಟು, ತಮ್ಮ ಪೂರ್ವಾಶ್ರಮದ ವೇದೋಪಾಧ್ಯಾಯರ ಪುತ್ರನಾದ ವಾಸುದೇವನೆಂಬ ಧಾರ್ಮಿಕನಾದ ಯೋಗ್ಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಂದ ರಾಜಸೂಯ ಯಾಗದಂತಿರುವ ಒಂದು ಉತ್ತಮವಾದ ಯಾಗವನ್ನು ಆಚಾರ್ಯರು ಮಾಡಿಸಿದರು.

ದೈವತಪ್ರತಿಭಯಾ = ದೈವತಲಬ್ಧಪ್ರಜ್ಞೆಯಾ ರುದ್ರಾಖ್ಯ ದೇವರಜಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಯಾ ಚ. ಮರಡುತ್ತಾಯನು ರುದ್ರೋ-
ಪಾಸನೆಯಿಂದ ವಿಶೇಷ ಪ್ರತಿಭೆಯನ್ನು ಪಡೆದಿದ್ದನು, ಜರಾಸಂಧನೂ ಈಶ್ವರನ ವರದಿಂದ ಪ್ರಜ್ಞೆಯನ್ನು ಪಡೆದಿದ್ದನು ಎಂದು
ಅರ್ಥ. ಜರಾಘಟಿತಗೋತ್ರಃ ಜರಾಸಂಬದ್ಧ ಗೋತ್ರಃ ಮರಡುತ್ತಾಯ ಇತಿ ಅಪಭ್ರಂಶಭಾಷಾ ಜರಾಸಂಧಶ್ಚ = ಜರಾಘಟಿತ
ಗೋತ್ರ ಎಂದರೆ ಜರಾ = ಮರಡಿ, ಮುಪ್ಪು ಅದಕ್ಕೆ ವಾಚಕವಾದ ಮರಡಿ ಶಬ್ದದಿಂದ ಕೂಡಿದ ವಂಶನಾಮ ಮರಡುತ್ತಾಯ
ಎಂಬುದು ಆ ವಂಶದವನು. ಜರಾಸಂಧನು ಹುಟ್ಟುವಾಗ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ಎರಡು ಖಂಡಗಳಾಗಿ ಇಬ್ಬರು ತಾಯಂದಿರಿಂದ
ಹುಟ್ಟಿದ್ದನು. ಆ ಎರಡು ಖಂಡಗಳನ್ನು ಜರಾ ಎಂಬ ರಾಕ್ಷಸಿಯು ಜೋಡಿಸಿದಾಗ ಜರಾಸಂಧನು ಬದುಕಿದನು. ಇದರಿಂದ
ಅವನಿಗೆ ಜರಾಸಂಧ, ಜರೆಯೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸಿಯಿಂದ ಕೂಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನು ಎಂದು ಹೆಸರು.

ಪ್ರಿಯತಮಕೃತೋಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪ್ರಿಯತಮಃ = ಉಪಾಧ್ಯಾಯಸುತಃ ಯುದ್ಧಿಷ್ಠಿರಶ್ಚ ಎಂದು ಭಾವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ.
ಪ್ರಿಯತಮ ಎಂದರೆ ತನಗೆ ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರನಾದ ಉಪಾಧ್ಯಾಯರ ಪುತ್ರ ಮತ್ತು ಧರ್ಮರಾಜ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಭೂಧರಃ
ರಾಜಾ = ಬಾರಕನ್ಯಾಪುರ(ಬಾರಕೂರು) ಎಂಬಲ್ಲಿದ್ದ ರಾಜ. ಸಮರ್ಥೌ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಮಪಕ್ಷಾಧಿಪೌ = ಸಮರ್ಥ ಎಂದರೆ
ಮೂಡುಬಲ್ಲಾಳರು ಪಡುಬಲ್ಲಾಳರು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಭೂಧರಸಮರ್ಥಾಃ ರಾಜಶ್ರೇಷ್ಠಾಶ್ಚ (ಭೀಮಸೇನ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅರ್ಥ
ಹೇಳುವಾಗ) 'ಭೂಧರ ಸಮರ್ಥ' ಎಂದರೆ ರಾಜರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠರು, ಅವರಲ್ಲರ ಸಹಿತವಾಗಿ ಅಹಿತರನ್ನು ನಿರಾಸೆ ಮಾಡಿ
ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಹೀಗೆ ಭಾವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಾನುಸಾರವಾಗಿ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಮಾನಿನಃ— ಮಾನಃ ವಿಷಾಂ ಅಸ್ತೀತಿ ಮಾನಿನಃ (ಮಾನಿನ್ ಶಬ್ದಃ) |

ದೈವತಪ್ರತಿಭಯಾ— ದೇವತಾಯಾಃ ಆಗತಾ ದೈವತಾ (ದೇವತಾಯಾಃ ಇಯಂ ದೈವತಾ, ದೈವತಾ ಚ ಸಾ
ಪ್ರತಿಭಾ ಚ) ಸಾ ಚ ಸಾ ಪ್ರತಿಭಾ ಚ ದೈವತಪ್ರತಿಭಾ ತಯಾ |

ಯಾಯಜೂಕಗುಣಃ— ಯಾಯಜೂಕಸ್ಯ ಗುಣಃ ಯಾಯಜೂಕಗುಣಃ, ತಂ |

ಜರಾಘಟಿತಗೋತ್ರಃ— ಜರಯಾ ಘಟಿತಂ ಗೋತ್ರಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಜರಾಘಟಿತಗೋತ್ರಃ |

ಪ್ರಿಯತಮಕೃತೋಃ— ಅತಿಶಯೇನ ಪ್ರಿಯಃ ಪ್ರಿಯತಮಃ, ಪ್ರಿಯತಮಸ್ಯ ಕೃತುಃ ಪ್ರಿಯತಮಕೃತುಃ, ತಸ್ಯ |

ಪಾಪಪೂರುಷಃ— ಪಾಪಂ ಅನ್ಯಾಸ್ತೀತಿ ಪಾಪಃ, ಪಾಪಶ್ಚಾಸ್ತೌ ಪೂರುಷಶ್ಚ ಪಾಪಪೂರುಷಃ ತಂ |

ಅಹಿತಂ— ನ ಹಿತಃ ಅಹಿತಃ ತಂ |

ಸರ್ವಭೂಧರಸಮರ್ಥಪೂರ್ವಕಂ— ಸರ್ವೇ ಚ ಭೂಧರಶ್ಚ ಸಮರ್ಥೌ ಚ ಸರ್ವಭೂಧರಸಮರ್ಥಾಃ,
ಸರ್ವಭೂಧರಸಮರ್ಥಾಃ ಪೂರ್ವೇ ಯಸ್ಮಿನ್ ಕರ್ಮಣಿ ತದ್ಭೂತಾ ಭವತಿ ತಥಾ ಸರ್ವಭೂಧರ
ಸಮರ್ಥಪೂರ್ವಕಂ (ಶ್ರಿ.ವಿ.) ಧರಂತೀತಿ ಧರಾಃ, ಭುವಃ ಧರಾಃ ಭೂಧರಾಃ, ಭೂಧರಃಷು
ಸಮರ್ಥಾಃ ಭೂಧರಸಮರ್ಥಾಃ, ಸರ್ವೇ ಚ ತೇ ಭೂಧರಸಮರ್ಥಾಶ್ಚ ಸರ್ವಭೂಧರಸಮರ್ಥಾಃ,
ಸರ್ವಭೂಧರಾಃ ಸಮರ್ಥಾಃ ಪೂರ್ವೇ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸರ್ವಭೂಧರಸಮರ್ಥಪೂರ್ವಕಃ ತಂ |

ವಿಶ್ವವಿಸ್ಮಯಕರಃ— ವಿಶ್ವಸ್ಯ ವಿಸ್ಮಯಃ ವಿಶ್ವವಿಸ್ಮಯಃ, ಕರೋತೀತಿ ಕರಃ, ವಿಶ್ವವಿಸ್ಮಯಸ್ಯ ಕರಃ ವಿಶ್ವ-
ವಿಸ್ಮಯಕರಃ||

ಸ್ವತೇಜಸಾ— ಸ್ವಸ್ಯ ತೇಜಃ ಸ್ವತೇಜಃ, ತೇನ, ಸ್ವತೇಜಸಾ |

ವಂದ್ಯಮಾನಚರಣಃ— ವಂದ್ಯಮಾನೌ ಚರಣೌ ಯಸ್ಯ ಸಃ ವಂದ್ಯಮಾನಚರಣಃ |

ಚಿತ್ರದ್ವಿಜಯಕೀರ್ತ್ಯಾಕೀರ್ತಿಮಾನ್— ದಿಶಾಂ ವಿಜಯಃ ದ್ವಿಜಯಃ, ಚಿತ್ರಶ್ಚಾಸ್ತೌ ದ್ವಿಜಯಶ್ಚ, ಚಿತ್ರ-
ದ್ವಿಜಯಃ, ಚಿತ್ರದ್ವಿಜಯೇನ ಕೀರ್ತ್ಯಾ ಚಿತ್ರದ್ವಿಜಯಕೀರ್ತ್ಯಾ, ಚಿತ್ರದ್ವಿಜಯಕೀರ್ತ್ಯಾ ಚ ಸಾ

ಕೀರ್ತಿಶ್ಚ ಚಿತ್ರದಿಗ್ವಿಜಯಕೀರ್ತ್ಯಕೀರ್ತಿಃ, ಚಿತ್ರದಿಗ್ವಿಜಯಕೀರ್ತ್ಯಕೀರ್ತಿಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ಮೃತಿ ಚಿತ್ರದಿಗ್ವಿಜಯ-
ಕೀರ್ತ್ಯಕೀರ್ತಿಮಾನ್ |

ವಾಸುದೇವದಯಿತಃ— ವಾಸುದೇವಸ್ಯ ದಯಿತಃ, ವಾಸುದೇವದಯಿತಃ |

ಮಹಿಷಧೀಃ— ಅತಿಶಯೇನ ಮಹತೀ ಮಹಿಷ್ಯಾ ಮಹಿಷ್ಯಾ ಧೀಃ ಯಸ್ಯಸಃ ಮಹಿಷ್ಯಧೀಃ |

ಧರ್ಮಸೂನು— ಧರ್ಮಸ್ಯ ಸೂನುಃ ಧರ್ಮಸೂನುಃ, ತಂ |

ಭೀಮಮೂರ್ತಿಃ— ಭೀಮಸ್ಯ ಮೂರ್ತಿಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಭೀಮಮೂರ್ತಿಃ |

ಭೂಸುರಂ— ಭುವಃ ಸುರಃ ಭೂಸುರಃ ತಂ |

ವಶೀಚಕಾರ— ಅವಶಂ ವಶಂ ಸಂಪದ್ಯಮಾನಂ ಚಕಾರ ವಶೀಚಕಾರ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ವಶೀಚಕಾರ - ವಶೀ ಇತ್ಯುಪಪದ ಸಹಿತಾತ್ ಡುಕ್ಯಾಕರಣೇ ಇತಿಕರಣಾರ್ಥಕಾತ್ ಕೃಧಾತೋಃ
ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಪರಸ್ವೈಪದಿನಃ ಭೂತಾನದ್ವತನ ಪರೋಕ್ಷೇ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ ವಶೀಚಕಾರ ಇತಿರೂಪಂ |

ವಶೀ-ಚಕಾರ ಚಕ್ರತುಃ ಚಕ್ರತುಃ, ಚಕ್ರರಿಥ - ಚಕ್ರರ್ಥ ಚಕ್ರಧುಃ ಚಕ್ರ, ಚಕಾರ ಚಕ್ರವ ಚಕ್ರವ ಚಕ್ರಮ |

ಉಚ್ಯತೇ - ಉಚ್ಯೇತೇ ಉಚ್ಯತೇ ಉಚ್ಯಂತೇ ಇತ್ಯಾದಿ ಬ್ರೂಣಾ ವ್ಯಕ್ತಿಯಾಂ ವಾಚಿ ಇತಿ ವ್ಯಕ್ತವಾಗರ್ಥಕಾತ್
ಬ್ರೂಧಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಕರ್ಮಣಿ ಆತ್ಮನೇಪದಿನಃ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ ಉಚ್ಯತೇ ಇತಿರೂಪಂ |

ಅಯಾಜಯತ್ - ಯಜದೇವ ಪೂಜಾಸಂಗತಿ ಕರಣದಾನೇಷು ಇತಿ ದೇವಪೂಜಾದ್ಯರ್ಥಕಾತ್ ಯಜಧಾತೋಃ
ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಕರ್ತರಿ, ಪರಸ್ವೈಪದಿನಃ ಣಿಜಂತಾತ್ ಅನದ್ವತನಭೂತೇ ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ
'ಅಯಾಜಯತ್' ಇತಿರೂಪಂ |

ಅಯಾಜಯತ್ ಅಯಾಜಯಾತಾಂ ಅಯಾಜಯನ್, ಅಯಾಜಯಃ ಅಯಾಜಯಂತ ಅಯಾಜಯತ
ಅಯಾಜಯಂ ಅಯಾಜಯಾವ ಅಯಾಜಯಾಮ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಯಃ ಖಲಃ ಮಾನಿನಃ ಅಪಿ ವಶೀಚಕಾರ (ಕರ್ತರಿ) |

ಯೇನ ಖಲೇನ ಮಾನಿನಃ ಅಪಿ ವಶೀಚಕ್ರೀ (ಕರ್ಮಣಿ) |

ಯಃ ಜರಾಘಟಿತ ಗೋತ್ರಃ ಉಚ್ಯತೇ (ಕರ್ಮಣಿ) |

ಯಂ ಜರಾಘಟಿತಗೋತ್ರಂ ಬ್ರುವಂತಿ (ಕರ್ತರಿ) |

ಮಹಿಷ್ಯಧೀಃ ವಾಸುದೇವಂ ಸಾಧು ಅಯಾಜಯತ್ (ಣಿಜಂತ ಕರ್ತರಿ) |

ಮಹಿಷ್ಯಧಿಯಾ ವಾಸುದೇವಃ ಸಾಧು ಅಯಜತ್ (ಅಣಿಜಂತ ಕರ್ತರಿ) |

ಅಲಂಕಾರ— ಇಲ್ಲಿ 'ಶ್ಲೇಷೋಚ್ಚಿವಿತವಾದ ಪ್ರಬಂಧಕ ದೇಶಗತ'ವಾದ ಪೂರ್ಣೋಪಮಾಲಂಕಾರವಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣವಿಶೇಷ— ವಶೀಚಕಾರ - ಇಲ್ಲಿ ಕೃಬ್ಧಸ್ವಿಯೋಗೇ ಸಂಪದ್ಯ ಕರ್ತರಿ ಚ್ಚಿ (5-4-50) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ
ಅಭೂತತದ್ವಾವದಲ್ಲಿ ('ಮೊದಲು ಹಾಗಿಲ್ಲದ್ದು ಅನಂತರ ಹಾಗಾಯಿತು' ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ) ಚಿಪ್ರತ್ವಯ 'ಅಸ್ಯ ಚ್ಚಿ'
(7-4-32) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಶ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಈತ್ವ - ಯಾಯಜೂಕಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಯಜಪದಪಶಾಂ ಯಜಃ'
(3-2-166) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಯಜಂತವಾದ ಯಜಧಾತುವಿಗೆ ಉಕ ಪ್ರತ್ವಯ - ಘಾತುಕ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಲಷಪತಪದವ್ಯಾ
ಭಾ ವ್ಯಷಪಹನಕಮಗಮತ್ಯಭ್ಯುಲಕತ್ (3-2-154) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಹನ್ ಧಾತುವಿಗೆ 'ಉಕತ್' ಪ್ರತ್ವಯ.

ಕೋಶ— ಅಹಿತಂ ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ದ್ವಿಧ್ ವಿಪಕ್ಷಾಹಿತಾಮಿತ್ರ' ಎಂದು ಅಮರ. ಖಲಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಕ್ರೂರೇನೀಚೇಧ
ಮೇಖಲಃ ಎಂದು ವಿಶ್ವಕೋಶ, ಯಾಯಜೂಕಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಇಜ್ಞಾತೀಲೋ ಯಾಯಜೂಕಃ' ಎಂದು ಅಮರ, ಘಾತುಕಃ
'ನೃಶಂಸೋ ಘಾತುಕಃ ಕ್ರೂರಃ' ಎಂದು ಅಮರ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ— ದ್ವಾಪರಯುಗದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ಭೀಮಸೇನದೇವರು ಧರ್ಮರಾಜನಿಂದ ಯಾಗ ಮಾಡಿಸಿದಂತೆ ಆಚಾರ್ಯರು ತಮ್ಮ ಗುರುಪುತ್ರನಿಂದ ಯಾಗ ಮಾಡಿಸಿದರು ಎಂದು ಪರಮ ತಾತ್ಪರ್ಯ.

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆಚಾರ್ಯರು ಯಾಗ ಮಾಡಿಸಿದ ಕ್ರಮವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಈ ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರ ತಮ್ಮಂದಿರೇ ಹೋತೃ (ಮುಖ್ಯ ಪುರೋಹಿತರು)ಗಳಾಗಿದ್ದರೆನ್ನುತ್ತಾರೆ.

ಯಾಜ್ಞಯಾ ಸಮುಚಿತಾನುವಾಕ್ಯಯಾ

ಸಪ್ರವರ್ಗ್ಯವಿಭವೈರಭಿಷ್ಠವೈಃ |

ವಿಶ್ವವೇತ್ತುರನುಜೋಽತ್ರ(ಶ್ವ)ಹೋತೃತಾಂ

ಪ್ರಾಪ್ಯ ದೈವತತತೀರತೋಷಯತ್

|| 48 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಯಾಜ್ಞಯಾ, ಸಮುಚಿತಾನುವಾಕ್ಯಯಾ, ಸಪ್ರವರ್ಗ್ಯವಿಭವೈಃ, ಅಭಿಷ್ಠವೈಃ, ವಿಶ್ವವೇತ್ತಃ, ಅನುಜಃ, ಆತ್ರ, ಹೋತೃತಾಂ, ಪ್ರಾಪ್ಯ, ದೈವತತತೀಃ, ಆತೋಷಯತ್ |

ಅನ್ವಯ— ವಿಶ್ವವೇತ್ತಃ, ಅನುಜಃ, ಆತ್ರ, ಹೋತೃತಾಂ, ಪ್ರಾಪ್ಯ, ಸಮುಚಿತಾನುವಾಕ್ಯಯಾ, ಯಾಜ್ಞಯಾ, ಸಪ್ರವರ್ಗ್ಯವಿಭವೈಃ, ಅಭಿಷ್ಠವೈಃ, ದೈವತತತೀಃ, ಆತೋಷಯತ್ |

ಅನ್ವಾರ್ಥ—

ವಿಶ್ವವೇತ್ತಃ = ಸಮಸ್ತವನ್ನೂ ತಿಳಿದ, (ಆತ್ಮ) ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರ,

ಅನುಜಃ = ತಮ್ಮಂದಿರು,

ಆತ್ರ = ಈ ಯಾಗದಲ್ಲಿ

ಹೋತೃತಾಂ = ಹೋತೃ ಎಂಬ ಋಗ್ವೇದವನ್ನು ಬಲ್ಲ ಋತ್ವಿಜನ ಸ್ಥಾನವನ್ನು (ಋಗ್ವೇದ ಪುರೋಹಿತವನ್ನು)
(ಹೋತೃನಾಮಕ ಋತ್ವಿಜವನ್ನು),

ಪ್ರಾಪ್ಯ = ಹೊಂದಿ,

ಸಮುಚಿತಾನುವಾಕ್ಯಯಾ = ಯೋಗ್ಯವಾದ ಅನುಪೂರ್ವಕವಾದ (ಅನುಸಂಜ್ಞಕವಾಕ್ ಉಳ್ಳ) ವಾಕ್ಯ ಎಂಬ
ಋಕ್ಕುಳ್ಳ

ಯಾಜ್ಞಯಾ = (ಅಧ್ವರ್ಯುಪ್ರೇಷಣಾ ನಂತರದ ಪ್ರಣವಾಂತ ವಾದ ಋಕ್) ಪ್ರಣವಾಂತವಾದ ಯಾಜ್ಞಾ
ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಿಂದಲೂ,

ಸಪ್ರವರ್ಗ್ಯವಿಭವೈಃ = ವಷಟ್ಕಾರವು ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಉಳ್ಳ ಯಾಜ್ಞಮಹಾವೀರಪ್ರಸ್ತೋತೃತಾಮಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ,
ಅಭಿಷ್ಠವೈಃ = ಪ್ರಣವಾಂತವಾದ ನಿರಂತರ ಪಠಿಸಲ್ಪಡುವ 'ಬ್ರಹ್ಮಜಜ್ಞಾನಂ' ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಿಂದಲೂ,

ದೈವತತತೀಃ = ದೇವತೆಗಳ ಸಮೂಹಗಳನ್ನು

ಆತೋಷಯತ್ = ಸಂತೋಷಪಡಿಸಿದರು,

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಈ ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರ ತಮ್ಮಂದಿರು ಋಗ್ವೇದವನ್ನು ಬಲ್ಲ ಹೋತೃ ಎಂಬ ಋತ್ವಿಜನ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ವಹಿಸಿದರು. ಯಜ್ಞಗಳ ಎಲ್ಲಾ ಕಾರ್ಯಕಲಾಪಗಳನ್ನು ಬಲ್ಲ ಆಚಾರ್ಯರ ತಮ್ಮಂದಿರು ಎಲ್ಲಾ ಯಜ್ಞ ವಿಧಾನವನ್ನು ಆಚಾರ್ಯರ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಬಲ್ಲವರಾಗಿದ್ದರು. ಅವರು ಹೋಮಕ್ಕಿಂತ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಪಠಿಸಬೇಕಾದ

'ಪುರೋನುವಾಕ್ಯ' ಎಂಬ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದಲೂ, ವಷಟ್ ಕಾರಾಂತವಾದ ಯಾಜ್ಞ ಮಹಾವೀರ ಪ್ರಸ್ತೋತ್ರ ಸಾಮಗಳಿಂದ ಸಹಿತವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಜಜ್ಞಾನಂ ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಿಂದಲೂ ದೇವತೆಗಳ ಗುಂಪನ್ನೂ ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸಿದರು.

ವಿಶೇಷಾಂಶ— ಪೂರ್ವಭಾವಿನೀಋಕ್ ಅನುವಾಕ್ಯ - ಹೋಮಕ್ಕಿಂತ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಹೇಳುವ ಋಕ್ ವಾಕ್ಯ - ಕೃಣುಷ್ವಪಾಜಃ.... ತಪಿಷ್ಠೈಃ ಎಂದು ಹೇಳಿ ಅನಂತರ ಹೇಳುವ ಓಂ ತವಭ್ರಮಾಸ.... ಮಂತ್ರವು ಅನುವಾಕ್ಯ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಯಜ ಎಂದು ಹೇಳಿದ ಮೇಲೆ ಈ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಹೇಳಿ ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕು.

ಅಧ್ವರ್ಯುಪ್ಪಜಾನಂತರಾ ಪ್ರಗಾಂತಾ ಯಾಜ್ಞಾ - ಅನುಬ್ರೂಹಿ ಎಂದು ಅಧ್ವರ್ಯವು ಪ್ರಪವ ಅನವನ್ನು (ಅನುಮತಿ ವಾಕ್ಯವನ್ನು) ಹೇಳಿದ ಮೇಲೆ ಹೇಳುವ ಓಂಕಾರವು ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಉಳ್ಳ ಮಂತ್ರವು ಯಾಜ್ಞಾನುವಾಕ್ಯ.

ವಷಟ್ಕಾರಾಂತಾಃ ಯಾಜ್ಞ ಮಹಾವೀರ ಪ್ರಸ್ತೋತ್ರಸಾಮಾದಯಃ ಪ್ರವರ್ಗವಿಭವಾಃ | ವಷಟ್ಕಾರಾಂತವಾದ ಯಾಜ್ಞ ಮಹಾವೀರ ಪ್ರಸ್ತೋತ್ರ ಸಾಮಾದಿಗಳು ಪ್ರವರ್ಗವೈಭವಗಳು.

ಅನವರತಂ ಉಚ್ಯಮಾನಾಃ ಪ್ರಗಾಂತಾಃ ಬ್ರಹ್ಮಜಜ್ಞಾನಂ ಪ್ರಥಮಂ ಪುರಸ್ತಾತ್ ಈ ಮಂತ್ರಗಳು ಅಭಿಷ್ಠವಾಃ = ನಿರಂತರವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುವ ಓಂಕಾರವು ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಉಳ್ಳ ಬ್ರಹ್ಮಜಜ್ಞಾನಂ ಪ್ರಥಮಂ ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳು ಅಭಿಷ್ಠವಗಳು. (ಭಾವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ)

ವಿಗ್ರಹ—

ಸಮುಚಿತಾನುವಾಕ್ಯಯಾ— ಸಮುಚಿತಾ ಅನುವಾಕ್ಯ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ ಸಮುಚಿತಾನುವಾಕ್ಯಾ ತಯಾ |

ಸಪ್ರವರ್ಗವಿಭವೈಃ— ಪ್ರವರ್ಗಾಣಾಂ ವಿಭವಾಃ ಪ್ರವರ್ಗವಿಭವಾಃ, ಪ್ರವರ್ಗವಿಭವೈಃ ಸಹ ವರ್ತಂತೇ ಇತಿ ಸಪ್ರವರ್ಗವಿಭವಾಃ, ತೈಃ |

ವಿಶ್ವವೇತ್ತುಃ— ವಿಶ್ವಂ ವೇತ್ತೀತಿ ವಿಶ್ವವೇತ್ತಾ, ತಸ್ಯ |

ಹೋತೃತಾಂ— ಹೋತುಃ ಭಾವಃ ಹೋತೃತಾ ತಾಂ |

ದೈವತತತೀಃ— ದೈವತಾನಾಂ ತತಯಃ ದೈವತತತಯಃ ತಾಃ |

ಪ್ರಯೋಗ— ವಿಶ್ವವೇತ್ತುಃ ದೈವತತತಯಃ ಅಶುಷ್ಯನ್ (ಅಣಿಜಂತ) |

ಅನುಜಃ ದೈವತತತೀಃ ಅತೋಷಯತ್ (ಣಿಜಂತ ಕರ್ತೃ) |

ವಿಶ್ವವೇತ್ತುಃ ಅನುಜೇನ ದೈವತತತಯಃ ಅತೋಷ್ಯಂತ (ಕರ್ಮಣಿ) |

ಕೋಶ— ಅನುಜಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಜಯನ್ಯಜೈ ಸ್ಯುಃ ಕನಿಷ್ಠ ಯವೀಯೋಽವರಜಾನುಜಾಃ' ಎಂದು ಅಮರ. 'ದೈವತತತೀಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ವೃಂದಾರಕಾ ದೈವತಾನಿ ಪುಂಸಿ ವಾ ದೇವತಾಸ್ತ್ರಿಯಾಂ' ಎಂದು ಅಮರ.

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರ ತಮ್ಮಂದಿರು ಆ ಯಜ್ಞ ಭಾಗವನ್ನು ಬಯಸುವ ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು ದೂರ ಮಾಡಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಆ ಯಜ್ಞ ಭಾಗವು ಸೇರುವಂತೆ ಮಾಡಿದರೆನ್ನುತ್ತಾರೆ.

ಸ ಪ್ರಯುಜ್ಯ ನಿಶಿತಾ ನಿಶಾತಧೀ-

ವೈಶ್ವದೇವವರಶಸ್ತ್ರ(ಶಾಸ್ತ್ರ)ಸಂತತೀಃ |

ರಾಕ್ಷಸಾಸುರನಿರಾಸಕೃತ್ ಸುರಾನ್

ವೀರವರ್ಯ ಇವ ಭಾಗಮಾಪಯತ್

|| 49 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಸಃ, ಪ್ರಯುಜ್ಯ, ನಿಶಿತಾಃ, ನಿಶಾತಧೀಃ, ವೈಶ್ವದೇವವರಶಸ್ತ್ರ(ಶಾಸ್ತ್ರ)ಸಂತತೀಃ, ರಾಕ್ಷಸಾಸುರ-
ನಿರಾಸಕೃತ್, ಸುರಾನ್, ವೀರವರ್ಯಃ, ಇವ, ಭಾಗಂ, ಆಪಯತ್ |

ಅನ್ವಯ— ನಿಶಾತಧೀಃ, ಸಃ ನಿಶಿತಾಃ, ವೈಶ್ವದೇವವರಶಸ್ತ್ರ (ಶಾಸ್ತ್ರ)ಸಂತತೀಃ, ಪ್ರಯುಜ್ಯ, ರಾಕ್ಷಸಾಸುರನಿರಾಸಕೃತ್,
ಸುರಾನ್, ಭಾಗಂ, ವೀರವರ್ಯಃ, ಇವ, ಆಪಯತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ನಿಶಾತಧೀಃ = ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ,

ಸಃ = ಆ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ತಮ್ಮಂದಿರ,

ನಿಶಿತಾಃ = ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ,

ವೈಶ್ವದೇವವರಶಸ್ತ್ರ (ಶಾಸ್ತ್ರ)ಸಂತತೀಃ = ವಿಶ್ವದೇವ ಸಂಬಂಧವುಳ್ಳ, ಉತ್ತಮವಾದ ಶಸ್ತ್ರವೆಂಬ ಋಕ್ಕುಗಳ
ಸಮೂಹಗಳನ್ನು

ಪ್ರಯುಜ್ಯ = ಪ್ರಯೋಗಿಸಿ,

ರಾಕ್ಷಸಾಸುರನಿರಾಸಕೃತ್ (ಸನ್) = ರಾಕ್ಷಸರು, ಅಸುರರು ಇವರ ತಿರಸ್ಕಾರವನ್ನು ಮಾಡುವವರಾಗಿ,

ಸುರಾನ್ = ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಕುರಿತು,

ಭಾಗಂ = ಹವಿರ್ಭಾಗವನ್ನು

ವೀರವರ್ಯ ಇವ = ಉತ್ತಮನಾದ ಶೂರನಂತೆ,

ಆಪಯತ್ = ಹೊಂದಿಸಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ನ್ಯಾಯಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿರುವ ಶೂರಶ್ರೇಷ್ಠನೊಬ್ಬನು, ಹರಿತವಾದ ಶಸ್ತ್ರವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿ, ಅನ್ಯಾಯ
ದಿಂದ ಧನದ ಭಾಗವನ್ನು ಬಯಸುವ ಜನರನ್ನು ದೂರಮಾಡಿ, ಆ ಧನದ ಯಥೋಚಿತವಾದ ಭಾಗವನ್ನು ಅರ್ಹರಾದ
ವರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಕೊಡಿಸುವಂತೆ, ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಕುಶಲರಾದ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ತಮ್ಮಂದಿರು ಅಗ್ನಿ ಮಾರುತ,
ಮರುತ್ಯಂತ ಎಂಬ ವಿಶ್ವದೇವತೆಗಳ ಸಂಬಂಧವುಳ್ಳ ಸಮರ್ಥವಾದ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದರು. ಅದರಿಂದ ರಾಕ್ಷಸರು
ಮತ್ತು ಅಸುರರು ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಭಾಗವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳದಂತೆ ಮಾಡಿ ಆ ಭಾಗವು ಕೇವಲ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸಲ್ಲುವಂತೆ
ಮಾಡಿದರು.

ವಿಶೇಷಾಂಶ— ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಋಗ್ವೇದೋಕ್ತವಾದ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವ ಋತ್ವಿಜನಿಗೆ ಹೋಕ್ಕು ಎಂದು ಹೆಸರು.
ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಅವನು ಪಠಿಸುವ ಋಜ್ ಮಂತ್ರಗಳಿಗೆ ಶಸ್ತ್ರ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಈ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಆಚಾರ್ಯರ ತಮ್ಮಂದಿರೇ
ಹೋಕ್ಕವಿನ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಅಲಂಕರಿಸಿದ್ದರು. 'ವಿಶ್ವದೇವ, ಅಗ್ನಿ ಮಾರುತ, ಮರುತ್ಯಂತೀಯಶ್ರೇಷ್ಠಾ ವಿಶ್ವದೇವಸಂಬಂಧಿನೀಃ,
ತತ್ಸಂತ್ಯಸಂಬಂಧೀನ ಅಸ್ತರೂಪಾಃ ಆಯುಧಸಂತತೀಶ್ಚ' ಎಂದು ಭಾವಪ್ರಕಾಶಿತಾ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ, ಅಗ್ನಿ
ಮರುತ್, ಮರುತ್ಯಂತ ಎಂಬ ವಿಶ್ವದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಋಜ್ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಿದಾಗ ರಾಕ್ಷಸ ಮತ್ತು
ಅಸುರರು ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಬಾರದಂತಾಯಿತು. ವೀರನು ಅಸ್ತ್ರ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಿ ಶಸ್ತ್ರ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ಮಾಡಿ
ದುರ್ಜನರನ್ನು ದೂರಮಾಡಿ ಸಜ್ಜನರಿಗೆ ಅವರ ಭಾಗವನ್ನು ಕೊಡಿಸುವಂತೆ, ಆಚಾರ್ಯರ ತಮ್ಮಂದಿರೂ ದುಷ್ಟ
ರಾಕ್ಷಸಾದಿಗಳನ್ನು ದೂರ ಕಳುಹಿಸಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಭಾಗ ಸಿಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ನಿಶಾತಧೀಃ— ನಿಶಾತಾ ಧೀಃ ಯಸ್ಯಸಃ ನಿಶಾತಾಧೀಃ |

ವೃಶ್ಚದೇವವರಶಸ್ತ್ರಸಂತತಿಃ— ವಿಶ್ವೇ ಚ ತೇ ದೇವಾಶ್ಚ ವಿಶ್ವೇದೇವಾಃ, ವಿಶ್ವೇದೇವಾನಾಂ ಇಮಾನಿ ವೃಶ್ಚ-
ದೇವಾನಿ, ವರಾಣಿ ಚ ತಾನಿ ಶಸ್ತ್ರಾಣಿ ಚ ವರಶಸ್ತ್ರಾಣಿ, ವೃಶ್ಚದೇವಾನಿ ಚ ತಾನಿ ವರಶಸ್ತ್ರಾಣಿ ಚ ವೃಶ್ಚ-
ದೇವವರಶಸ್ತ್ರಾಣಿ, ವೃಶ್ಚದೇವವರಶಸ್ತ್ರಾಣಾಂ ಸಂತತಯಃ ವೃಶ್ಚದೇವವರಶಸ್ತ್ರಸಂತತಯಃ ತಾಃ ವೃಶ್ಚ-
ದೇವವರಶಸ್ತ್ರಸಂತತಿಃ |

ರಾಕ್ಷಸಾಸುರನಿರಾಸಕೃತ್— ರಾಕ್ಷಸಾಶ್ಚ ಅಸುರಾಶ್ಚ ರಾಕ್ಷಸಾಸುರಾಃ, ನಿರಾಸಂ ಕರೋತೀತಿ ನಿರಾಸಕೃತ್,
ರಾಕ್ಷಸಾಸುರಾಣಾಂ ನಿರಾಸಕೃತ್, ರಾಕ್ಷಸಾಸುರನಿರಾಸಕೃತ್ |

ವೀರವರ್ಯಃ— ವೀರೇಷು ವರ್ಯಃ ವೀರವರ್ಯಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಆಪಯತ್ - ಅಪ್ಪಲ್ಯವ್ಯಾಪ್ತೌ ಇತಿ ವ್ಯಾಪ್ತರ್ಥಕಾತ್ ಅಪ್ ಭಾತೋಃ ಣಿಜಂತಾತ್ ಸಕರ್ಮಕಾತ್
ಕರ್ತರಿ ಪರಸ್ವೈಪದಿನಃ ಅನದ್ಯತನಭೂತೇ ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ ಆಪಯತ್ ಇತಿರೂಪಂ |

ಆಪಯತ್ ಆಪಯಂತಾ ಆಪಯನ್, ಆಪಯಃ ಆಪಯತಂ ಆಪಯತ, ಆಪಯಂ ಆಪಯಾಮ
ಆಪಯಾಮ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಸುರಾಃ ಭಾಗಂ ಆಪ್ತವನ್ (ಅಣಿಜಂತ ಪ್ರಯೋಗ) |

ಸುರಾನ್ ಭಾಗಂ ಆಪಯತ್ (ಣಿಜಂತ ದ್ವಿತ್ವಮಕ ಕರ್ತರಿ ಪ್ರಯೋಗ) |

ತೇನ ಸುರಾಃ ಭಾಗಂ ಆಪ್ಯಂತ, ಸುರಾನ್ ಭಾಗಃ ಆಪ್ಯತ ಇತಿ ವಾ (ದ್ವಿತ್ವಮಕ ಕರ್ಮಣಿ ಪ್ರಯೋಗ) |

ವ್ಯಾಕರಣವಿಶೇಷ— ಸಃ ವೀರವರ್ಯ ಇವ ಸುರಾನ್ ಭಾಗಂ ಆಪಯತ್ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಗತಿಬುದ್ಧಿ ಪ್ರತ್ಯವಸಾನಾರ್ಥ
ಶಬ್ದಕರ್ಮಾಕರ್ಮಕಾಣಾಮಪಿ ಕರ್ತಾ ಸ ಣೌ (1-4-52) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಣಿಜಂತಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಕರ್ತೃವಾದ
ಸುರರಿಗೆ ಣಿಜಂತಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಸಂಜ್ಞೆಯು ಬಂದು ದ್ವಿತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿಯು ಬಂದಿದೆ.

ಅಲಂಕಾರ— ಇಲ್ಲಿ ಉಪಮಾಲಂಕಾರವಿದೆ. ಲಕ್ಷಣಾದಿಗಳನ್ನು ಹಿಂದೆಯೇ ಹೇಳಿದೆ.

ಕೋಶ— 'ಅಸುರಾ ದೈತ್ಯದೈತೇಯಾಃ ದನುಜೇಂದ್ರಾದಿನಾಮಾಃ' ಎಂದು ಅಮರ.

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರ ಅಂಶಭೂತರಾದ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಸನ್ನಿಧಾನದಲ್ಲಿ ಆ
ಯಾಗವನ್ನು ಮಾಡಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ ವಿಶೇಷವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಅದನ್ನು ವರ್ಣಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ-
ವೆಂದೂ ಹೊಗಳುತ್ತಾರೆ.

ವಾಯುನಾ ತ್ರಿರಪಿ ಪೂರ್ವಪಾಯಿನಾ

ಸರ್ವದೈವತಜಿತಾ ತರಸ್ವಿನಾ |

ಯೋಽಪರೋಕ್ಷವಪುಷಾಽಪ್ಯಪೇಕ್ಷಿತಃ

ಕೋಽತ್ರ ವರ್ಣಯತಿ ತಂ ಮಹಾಕ್ರತುಮ್ || 50 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ವಾಯುನಾ, ತ್ರಿಃ, ಅಪಿ, ಪೂರ್ವಪಾಯಿನಾ, ಸರ್ವದೈವತಜಿತಾ, ತರಸ್ವಿನಾ, ಯಃ, ಅಪರೋಕ್ಷವ-
ಪುಷಾ, ಅಪಿ, ಅಪೇಕ್ಷಿತಃ, ಕಃ, ಅತ್ರ, ವರ್ಣಯತಿ, ತಂ ಮಹಾಕ್ರತುಂ |

ಅನ್ವಯ— ತ್ರಿಃ, ಅಪಿ, ಪೂರ್ವಪಾಯಿನಾ, ಸರ್ವದೈವತಜಿತಾ, ತರಸ್ವಿನಾ, ವಾಯುನಾ, ಯಃ (ಮಹಾಕ್ರತುಃ)
ಅಪರೋಕ್ಷವಪುಷಾ, ಅಪಿ, ಅಪೇಕ್ಷಿತಃ, ಅತ್ರ ತಂ, ಮಹಾಕ್ರತುಂ, ಕಃ, ವರ್ಣಯತಿ?

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಶ್ರೀ: ಅಪಿ = ಮೂರು ಸಲವೂ,

ಪೂರ್ವಪಾಯನಾ = ಮೊದಲು ಸೋಮರಸವನ್ನು ಕುಡಿದಿದ್ದ,

ಸರ್ವದೈವತಜಿತಾ = ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಜಯಿಸಿದ,

ತರಸ್ಯನಾ = ವೇಗ ಮತ್ತು ಬಲವುಳ್ಳ,

ವಾಯುನಾ = ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರಿಂದ,

ಯಃ = ಯಾವ ಮಹಾಯಾಗವು,

ಅಪರೋಕ್ಷವಪುಷಾ ಅಪಿ = ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾದ ಮಧ್ವರೂಪ ದೇಹವುಳ್ಳವರಿಂದಲೂ,

ಅಪೇಕ್ಷಿತಃ = ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪೂರ್ತಿಯಾಗಬೇಕೆಂದು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟದೆಯೋ,

ಅತ್ರ = ಈ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ,

ತಂ = ಅಂತಹ

ಮಹಾಕೃತುಂ = ದೊಡ್ಡ ಯಜ್ಞವನ್ನು

ಕಃ = ಯಾವನು,

ವರ್ಣಯತಿ? = ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾನೆ?

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಹಿಂದೆ ಯಾಗದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳು ನಾನು ಮೊದಲು ಸೋಮರಸವನ್ನು ಕುಡಿಯುವೆನು, ನಾನೇ ಮೊದಲು ಸೋಮರಸವನ್ನು ಕುಡಿಯುವೆನು ಎಂದು ಸ್ಪರ್ಧಿಸಿದರು. ಆಗ ಯಾರು ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಬಲಶಾಲಿ ಮತ್ತು ವೇಗಶಾಲಿಯೋ ಅವನೇ ಮೊದಲು ಸೋಮರಸಪಾನ ಮಾಡಲಿ ಎಂದು ತಮ್ಮಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಬಲಶಾಲಿ ಮತ್ತು ವೇಗ ಶಾಲಿಯನ್ನು ಆಸೆಲು ಯುದ್ಧ ಮಾಡಿದರು. ಆಗ ಶ್ರೀ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರು ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ ಸೋಲಿಸಿ ಮೂರು ಬಾರಿ ತಾವೇ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಪಾನ ಮಾಡಿದರು. ವೇಗ, ಬಲಗಳಲ್ಲಿ ಅವರನ್ನು ಮೀರಿಸುವ ದೇವತೆಗಳೇ ಇಲ್ಲ. ಇಂತಹ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರೇ ಈಗ ಮಧ್ವರೂಪರಿಂದ ಅವತರಿಸಿ ಈ ಮಹಾಯಾಗವನ್ನು ನಡೆಯಿಸುತ್ತಾ ಅದು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಆಗಬೇಕು. ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೂ ತೃಪ್ತಿಸರವಾಗಬೇಕು ಎಂದು ಬಯಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಅಂತಹ ಮಹಾ ಯಜ್ಞವು ಎಷ್ಟು ಉತ್ತಮವಾಗಿ ನಡೆಯಿತು ಎಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ಆ ಯಾಗದ ವೈಭವವನ್ನು ಯಾರಿಗೆ ತಾನೇ ವರ್ಣಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿದೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ— (ಋಗ್ವೇದದ) ಐತಿರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದೆ. 'ದೇವಾ ವೈ ಸೋಮಸ್ಯ ರಾಜ್ಯೋಗ್ರವೇಗೇ' (ವೇಯೇ) ನ ಸಮಪಾದಯನ್ ಅಹಂ ಪ್ರಥಮಂ ಪಿಬೇಯಂ ಅಹಂ ಪ್ರಥಮಂ ಪಿಬೇಯಂ ಇತ್ಯೇವ ಅಹಾಮಯಂತ, ತೇ ಸಂಪಾದಯನ್, ತತೋಽಬ್ರುವನ್, ಹಂತಾ ಹಿ, ಮಯಾ, ಸಮಯೋ, ನ ಉಜ್ಜೇಷ್ಠತಿ ಸಃ ಪ್ರಥಮಃ, ಸೋಮಸ್ಯ ಪಾಸ್ಯತೀತಿ ತಥೇತಿ, ಆಜಂ, ಆಯುಃ ತೇಷಾಂ, ಆಜಂ, ಯಾತಾನಾಂ, ಅಭಿಸ್ತಪ್ತಾನಾಂ, ವಾಯುಃ, ಮುಖಂ, ಪ್ರಥಮಃ, ಪ್ರತ್ಯಪದ್ಯತ, ಅಥ ಇಂದ್ರಃ, ಮಿತ್ರಾವರುಣೌ, ಅಥ ಅಶ್ವಿನೌ, ಸೋಽವೇದಿಂದ್ರಃ, ವಾಯುಂ, ಉದ್ವೇಜಯಂ, ಇತಿ ತಮುನು। ಪರಾವತತ್, ಸಹ ನಾವಥೋಜ್ಜೇಯಾವೇತಿ, ಸ ನೇತೃಬ್ರವೀತ್, ಅಹಮೇವೋ-ಜ್ಜೇಷ್ಠಾಮೀತಿ, ತೃತೀಯಂ ಅಥ ಉಜ್ಞಾಯಾವೇತಿ ನೇತಿ ಹೈವ ಅಬ್ರವೀತ್ ಅಹಮೇವ ಉಜ್ಜೇಷ್ಠಾಮೀತಿ. ತುರೀಯಮಥ ಉಜ್ಞಾಯಾವೇತಿ, ತಥೇತಿ ತಂ ತುರೀಯೇತ್ಯಾರ್ಜತ, ತತ್ ತುರೀಯಭಾಗ್, ಇಂದ್ರೋಽಭವತ್, ತ್ರಿಭಾಗ್ ವಾಯುಃ, ಇತಿ ಐತರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೇ ಎಂದು ಭಾವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ವಾಯುದೇವರು ಪರಮಾತ್ಮ ಮತ್ತು ಲಕ್ಷ್ಮಿ ಅತಿರಿಕ್ತ ಸರ್ವದೇವೋತ್ತಮರು, ಸರ್ವಜೀವೋತ್ತಮರು.

ಅಗ್ರಂ ಪಿಬಾ ಮಧೂನಾಂ ಸುತಂ ವಾಯೋ ದಿವಿಷ್ಠುಃ |

ತ್ವಂ ಹಿ ಪೂರ್ವಪಾ ಅಸಿಜ ದೇವಾ ದಿಧಿಷೇ ಪೂರ್ವಪೇಯಂ ||

ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಸಿದ್ಧಂ ತತ್ (ಭಾ.ಪ್ರ.) ವಾಯುದೇವರು ಮೊದಲು ಸೋಮಪಾನಾರ್ಹರು ಎಂಬ ವಿಷಯವು ವೇದಮಂತ್ರದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾಗಿದೆ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಪೂರ್ವಪಾಯಿನಾ— ಪೂರ್ವಂ ಪಾತುಂ ಶೀಲಂ ಅನ್ಯೇತಿ ಪೂರ್ವಪಾಯಿ ತಸ್ಯ | (ಪಾಯಿನಾ)

ಸರ್ವದೈವತಜಿತಾ— ಸರ್ವಾಣಿ ಚ ತಾನಿ, ದೈವತಾನಿ ಚ, ಸರ್ವದೈವತಾನಿ, ಸರ್ವದೈವತಾನಿ ಜಯಂತೀತಿ, ಸರ್ವದೈವತಜಿತಾ ತೇನ |

ತರಸ್ವಿನಾ— ತರಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತೀತಿ, ತರಸ್ವೀ, ತೇನ | (ತರಸ್ವಿನಾಶಬ್ದ)

ಅಪರೋಕ್ಷವಪುಷಾ— ನ ಪರೋಕ್ಷಂ ಅಪರೋಕ್ಷಂ, ಅಪರೋಕ್ಷಂ ವಪುಃ ಯಸ್ಯಸಃ ಅಪರೋಕ್ಷವಪುಃ, ತೇನ |

ಮಹಾಕೃತುಂ— ಮಹಾನ್ ಚ ಅಸೌ ಕೃತುಶ್ಚ ಮಹಾಕೃತುಃ ತಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ವರ್ಣಯತಿ- ವರ್ಣವರ್ಣಕ್ರಿಯಾ ವಿಸ್ತಾರಗುಣ ವಚನೇಷು ಇತಿ ವರ್ಣಕ್ರಿಯಾವಿಸ್ತಾರ ವಚನಾರ್ಥಕಾತ್ ವರ್ಣಧಾತೋಃ, ಸಕರ್ಮಕಾತ್, ಕರ್ತರಿ ಪರಸ್ವಪದಿನಃ ವರ್ತಮಾನೇ ಲಟ್, ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ ವರ್ಣಯತಿ ಇತಿರೂಪಂ |

ವರ್ಣಯತಿ ವರ್ಣಯತಃ ವರ್ಣಯಂತಿ, ವರ್ಣಯಸಿ ವರ್ಣಯಥಃ ವರ್ಣಯಥ,

ವರ್ಣಯಾಮಿ ವರ್ಣಯಾವಃ ವರ್ಣಯಾಮಃ |

ಪ್ರಯೋಗ— ತಂ ಮಹಾಕೃತುಂ ಕಃ ವರ್ಣಯತಿ? (ಕರ್ತರಿ)

ಸಃ ಮಹಾಕೃತುಃ ಕೇನ ವರ್ಣತ್ಯೇ (ಕರ್ಮಣಿ)

ವ್ಯಾಕರಣವಿಶೇಷ— ಪೂರ್ವಪಾಯಾ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸುಪ್ರಜಾತೌ ಣಿಸ್ತಾಚ್ಛೇಲ್ಯೇ (3-2-78) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ 'ತಾಚ್ಛೇಲ್ಯ' ಸ್ವಭಾವ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ 'ಣಿನಿ' ಪ್ರತ್ಯಯ. 'ತರಸ್ವಿನಾ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ತರಸ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ 'ಅಸ್ಮಾಯಾಮೇಧಾನ್ವಜೋ ವಿನಿಃ' (5-2-121) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿನಿಪ್ರತ್ಯಯ |

ಕೋಶ— 'ತರಸೀಬಲರಂಹಸೀ' ಎಂದು ವೈಜಯಂತೀ ಕೋಶ. 'ತರಸ್ವೀ ತ್ವರಿತೋ ವೇಗೀ' ಎಂದು ಅಮರ |

★ ★ ★

ಅವತಾಶಿಣಿ— ಅಚಾರ್ಯರು ಈ ರೀತಿ ಯಾಗ ಮಾಡಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಏನು ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಾಪೇಕ್ಷಿಗಳಿಗೂ ಕೂಡ ಫಲಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದೆ ಮಾಡುವ ಯಜ್ಞಾದಿ ಸತ್ಕರ್ಮವು ಜ್ಞಾನಾದಿಗಳ ವೃದ್ಧಿಗೆ ಮತ್ತೊಂದು ಕಾರಣವೆಂದು ಅದನ್ನು ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು ಮಾಡಿಸಿದರನ್ನುತ್ತಾರೆ.

ಬ್ರಹ್ಮವೇದನನಿವಿಷ್ಟಚೇತಸಾಂ

ಕರ್ಮ ತತ್ರ, ಕರಣಾಂತರಂ ಭವೇತ್ |

ಜ್ಞಾಪ್ತಯನ್ನಿತಿ ಪರಾತ್ಮವೇದಕಃ

ಕರ್ಮ ಧರ್ಮಮಪಿ ಸ ಹ್ಯಚೇಕರತ್

|| 51 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಬ್ರಹ್ಮವೇದನನಿವಿಷ್ಟಚೇತಸಾಂ, ಕರ್ಮ, ತತ್ರ, ಕರಣಾಂತರಂ, ಭವೇತ್, ಜ್ಞಾಪಯನ್, ಇತಿ, ಪರಾತ್ಮವೇದಕಃ, ಕರ್ಮ, ಧರ್ಮಂ, ಅಪಿ, ಸಃ, ಅಚೇಕರತ್ |

ಅನ್ವಯ— ಬ್ರಹ್ಮವೇದನನಿವಿಷ್ಟಚೇತಸಾಂ, ತತ್ರ, ಕರ್ಮ, ಕರಣಾಂತರಂ, ಭವೇತ್, ಇತಿ, ಜ್ಞಾಪಯನ್, ಪರಾತ್ಮವೇದಕಃ, ಸಃ, ಕರ್ಮ, ಅಪಿ, ಧರ್ಮಂ, ಅಚೇಕರತ್, ಹಿ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಬ್ರಹ್ಮವೇದನನಿವಿಷ್ಟಚೇತಸಾಂ = ಬ್ರಹ್ಮಗುಣಪೂರ್ಣನಾದ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನನ್ನು ತಿಳಿಯುವುದರಲ್ಲಿ
ಅಸಕ್ತರಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವರಿಗೆ,

ತತ್ರ = ಆ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ,

ಕರ್ಮ = ಯಜ್ಞಾದಿಕಾರ್ಯವು,

ಕರಣಾಂತರಂ = ಮತ್ತೊಂದು ಸಾಧನವು,

ಭವೇತ್ = ಆದೀತು,

ಇತಿ = ಹೀಗೆಂದು,

ಜ್ಞಾಪಯನ್ = ತಿಳಿಸುತ್ತ,

ಪರಾತ್ಮವೇದಕಃ = ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ತಿಳಿಸಿಕೊಡುವ,

ಸಃ = ಆ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು,

ಕರ್ಮ ಅಪಿ = ಭಗವಂತನ ವಿಷಯಕವಾದ ಯಜ್ಞಾದಿಗಳನ್ನು,

ಧರ್ಮಂ = ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಿಯ ಧರ್ಮವನ್ನಾಗಿ,

ಅಚೇಕರತ್ ಹಿ = ಮಾಡಿಸಿದರಷ್ಟೆ

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಸಮಸ್ತಕಲ್ಯಾಣಗುಣಪೂರ್ಣನಾದ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನನ್ನು ತಿಳಿಯಬಯಸುವ ಮೋಕ್ಷಾಪೇಕ್ಷಿಗಳು ಶಾಸ್ತ್ರ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದು ಪರಮಾತ್ಮನ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನ ಮಾಡುವುದು ಅವರ ಅಂತಃಕರಣ ಶುದ್ಧಿದ್ವಾರಾ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಜ್ಞಾನಾರ್ಥಿಗಳು ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಹೇಳಿರುವ ಸ್ವರ್ಗಾದಿ ಫಲವನ್ನು ಬಯಸದೆ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣು ಪ್ರೇರಣೆಯಿಂದ ವಿಷ್ಣು ಪ್ರೀತ್ಯರ್ಥರಾಗಿ ಯಜ್ಞಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತೇನೆ ಎಂದು ಸಂಕಲ್ಪಿಸಿ ಮಾಡುವ ಆ ಕರ್ಮಗಳು ಜ್ಞಾನಸಂಪಾದನೆಗೆ ಸಾಧನವಾಗುವುವು ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಸಲು ಶ್ರೀ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮನಿಂದ ಯಾಗವನ್ನು ಮಾಡಿಸಿದರು. ಪ್ರವೃತ್ತಿಕರ್ಮವು ಅಂದರೆ ಫಲಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ ಮಾಡುವ ಕರ್ಮ ಮಾತ್ರವೇ ಬಂಧಕವು. ನಿಷ್ಕಾಮಕರ್ಮವು (ಫಲಾಪೇಕ್ಷೆ ಇಲ್ಲದಂತೆ ಕೇವಲ ಪರಮಾತ್ಮನ ತೃಪ್ತಿಗಾಗಿ ಮಾಡುವ ಕರ್ಮವು) ಬಂಧಕವಲ್ಲ. 'ನಿಷ್ಕಾಮಂ ಜ್ಞಾನಪೂರ್ವಂ ತು ನಿವೃತ್ತಮಿಹ ಚೋಚ್ಯತೇ | ನಿವೃತ್ತಂ ಸೇವಮಾನಸ್ತು ಬ್ರಹ್ಮಾಭ್ಯೇತಿ ಸನಾತನಂ' ಎಂಬ ಪ್ರಮಾಣಾನುಸಾರವಾಗಿ ನಿವೃತ್ತಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನವು ಜ್ಞಾನದ್ವಾರಾ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಬ್ರಹ್ಮವೇದನನಿವಿಷ್ಟಚೇತಸಾಂ— ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ವೇದನಂ ಬ್ರಹ್ಮವೇದನಂ, ಬ್ರಹ್ಮವೇದನೇ ನಿವಿಷ್ಟಂ ಚೇತಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಬ್ರಹ್ಮವೇದನನಿವಿಷ್ಟಚೇತಸಃ ತೇಷಾಂ |

ಕರಣಾಂತರಂ— ಅನ್ಯತ್ ಕರಣಂ ಕರಣಾಂತರಂ |

ಪರಾತ್ಮವೇದಕಃ— ಪರಶ್ಚಾಸೌ ಆತ್ಮಾಚ ಪರಾತ್ಮಾ, ಪರಾತ್ಮಾನಂ ವೇದಯತೀತಿ ಪರಾತ್ಮವೇದಕಃ |

ತ್ರಿಯಾಪದ— ಭವೇತ್- ಭೂಸತ್ತಾಯಾಂ ಇತಿ ಸತ್ತಾರ್ಥಕಾತ್ ಭೂಧಾತೋಃ ಅಕರ್ಮಕಾತ್ ಕರ್ತರಿ ಪರಸ್ಪೃಪದಿನಃ ವಿಧೌ ಲಿಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ ಭವೇತ್ ಇತಿರೂಪಂ |

ಭವೇತ್ ಭವೇತಾಂ ಭವೇಯುಃ, ಭವೇಃ ಭವೇತಂ ಭವೇತ, ಭವೇಯಂ ಭವೇವ ಭವೇಮ |

★ ★ ★

ಯಾನಿ ಯಾನಿ ಚರಿತಾನಿ ಯಾನಿ ಯಾ-

ನೀರಿತಾನಿ ಚ ಮನೋಹರಾಣ್ಯಹೋ |

ತಾನಿ ತಾನಿ ಚ ವಿತಾನಚೇತಸೋ

ವಿಶ್ವವಿಸ್ಮಯಕರಾಣಿ ಭಾಂತಿ ಹಿ

|| 52 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಯಾನಿ, ಯಾನಿ, ಚರಿತಾನಿ, ಯಾನಿ, ಯಾನಿ, ಈರಿತಾನಿ, ಚ ಮನೋಹರಾಣಿ, ಅಹೋ, ತಾನಿ, ತಾನಿ, ಚ, ವಿತಾನಚೇತಸಃ, ವಿಶ್ವವಿಸ್ಮಯಕರಾಣಿ, ಭಾಂತಿ, ಹಿ |

ಅನ್ವಯ— ವಿತಾನಚೇತಸಃ, ಯಾನಿ, ಯಾನಿ, ಚರಿತಾನಿ, ಚ, ಯಾನಿ, ಯಾನಿ, ಮನೋಹರಾಣಿ, ಈರಿತಾನಿ, ತಾನಿ, ತಾನಿ, ಚ, ವಿಶ್ವವಿಸ್ಮಯಕರಾಣಿ, ಭಾಂತಿ, ಹಿ, ಅಹೋ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ವಿತಾನಚೇತಸಃ = ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳ ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು,

ಯಾನಿ ಯಾನಿ = ಯಾವ ಯಾವ,

ಚರಿತಾನಿ = ಕಾರ್ಯಗಳಿವೆಯೋ,

ಚ = ಮತ್ತು,

ಯಾನಿ ಯಾನಿ = ಯಾವ ಯಾವ,

ಮನೋಹರಾಣಿ = ಮನಸ್ಸನ್ನು ಸೆಳೆಯುವ,

ಈರಿತಾನಿ = ಮಾತುಗಳಿವೆಯೋ,

ತಾನಿ ತಾನಿ ಚ = ಅವುಗಳೆಲ್ಲವೂ,

ವಿಶ್ವವಿಸ್ಮಯಕರಾಣಿ = ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾಗಿ,

ಭಾಂತಿ ಹಿ = ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತವೆಯಷ್ಟೆ,

ಅಹೋ = ಆಶ್ಚರ್ಯ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಹೀಗೆ ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞ ಭಗವತ್ತಾದರ ಕಾರ್ಯಗಳೂ, ಮನಸ್ಸನ್ನು ಸೆಳೆಯುವ ಮೃದು ಮಧುರ ವಾದ ನುಡಿಗಳೂ ಪ್ರಪಂಚದ ಎಲ್ಲಾ ಜನರನ್ನೂ ಆಶ್ಚರ್ಯಗೊಳಿಸುತ್ತಿದ್ದವು. ಹೀಗೆ ಮಾತಿನಿಂದಲೂ ಕಾರ್ಯದಿಂದಲೂ ಜನರನ್ನು ಆನಂದಗೊಳಿಸುವುದು ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾಗಿದೆ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಮನೋಹರಾಣಿ— ಹರಂತೀತಿ ಹರಾಣಿ, ಮನಸಃ ಹರಾಣಿ ಮನೋಹರಾಣಿ |

ವಿತಾನಚೇತಸಃ— ವಿತಾನಂ ಚೇತಃ ಯಸ್ಯಸಃ ವಿತಾನಚೇತಾಃ ತಸ್ಯ |

ವಿಶ್ವವಿಸ್ತಯಕರಾಣಿ— ಕುರ್ವಂತೀತಿ ಕರಾಣಿ, ವಿಸ್ತಯಸ್ಯ ಕರಾಣಿ ವಿಸ್ತಯಕರಾಣಿ, ವಿಶ್ವಸ್ಯ ವಿಸ್ತಯಕರಾಣಿ
ವಿಶ್ವವಿಸ್ತಯಕರಾಣಿ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಭಾಂತಿ- ಭಾದೀವೃ ಇತಿ ದೀಪ್ಯರ್ಥಕಾತ್ ಭಾಧಾತೋಃ ಅಕರ್ಮಕಾತ್ ಕರ್ತರಿ ಪರಸ್ವೈಪದಿನಃ
ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಬಹುವಚನೇ ಭಾಂತಿ ಇತಿರೂಪಂ ।

ಭಾತಿ ಭಾತಃ ಭಾಂತಿ, ಭಾಸಿ ಬಾಥಃ ಭಾಥ, ಭಾಮಿ ಭಾವಃ ಭಾಮಃ ।

ಪ್ರಯೋಗ— ವಿಶಾನಚೇತಸಃ ಚರಿತಾನಿ ಈರಿತಾನಿ ಚ ವಿಶ್ವವಿಸ್ತಯಕರಾಣಿ ಭಾಂತಿ (ಕರ್ತರಿ) ।

ವಿಶಾನಚೇತಸಃ ಚರಿತ್ಯಃ ಈರಿತ್ಯಃ ಚ ವಿಶ್ವವಿಸ್ತಯಕರೈಃ ಭಾಯತೇ (ಭಾವೇ) ।

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಹೀಗೆ ಶ್ರೀ ವ್ಯಾಸನಾರಾಯಣರ ಆಜ್ಞೆಯಂತೆ ಭಾಷ್ಯ ನಿರ್ಮಾಣಾದಿ ದೇವತಾ ಕಾರ್ಯವನ್ನು
ಎಸಗಿದ ಮೇಲೆ ಆಚಾರ್ಯರು ಮರಳಿ ಬದರಿಗೆ ಹೋದರೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಸರಸ್ವತೀವ್ಯಕ್ತಿಕರೀಃ ಶರೀರಿಣಾ-

ಮತೀತ್ಯ ಬಹ್ವೀಃ ಸಮತೀತಗೋತ್ರಕಃ ।

ಪುರೇವ ಕೃಷ್ಣಪ್ರಿಯಮಾಪದಾಶ್ರಮಂ

ಪೃಥುಪ್ರಬೋಧಃ ಪುನರುತ್ತಮಾಶ್ರಮಮ್ || 53 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಸರಸ್ವತೀಃ, ವೃತ್ತಿಕರೀಃ, ಶರೀರಿಣಾಂ, ಅತೀತ್ಯ, ಬಹ್ವೀಃ, ಸಮತೀತಗೋತ್ರಕಃ, ಪುರಾ, ಇವ,
ಕೃಷ್ಣಪ್ರಿಯಂ, ಅಪತ್, ಅಶ್ರಮಂ, ಪೃಥುಪ್ರಬೋಧಃ, ಪುನಃ, ಉತ್ತಮಾಶ್ರಮಂ ।

ಅನ್ವಯ— ಪೃಥುಪ್ರಬೋಧಃ, ಶರೀರಿಣಾಂ, ವೃತ್ತಿಕರೀಃ, ಬಹ್ವೀಃ, ಸರಸ್ವತೀಃ, ಅತೀತ್ಯ, ಸಮತೀತಗೋತ್ರಕಃ,
ಪುರಾ, ಇವ, ಕೃಷ್ಣಪ್ರಿಯಂ, ಉತ್ತಮಾಶ್ರಮಂ, ಅಶ್ರಮಂ, ಪುನಃ, ಅಪತ್ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಪೃಥುಪ್ರಬೋಧಃ = ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು,

ಶರೀರಿಣಾಂ = ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ,

ವೃತ್ತಿಕರೀಃ = ಜೀವನವನ್ನು ಕೊಡುವ, (ಸ್ವರ್ಗಾದಿಗಳನ್ನು ಕೊಡುವುದರಿಂದ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಪ್ರೇರಕವಾದ)
ಬಹ್ವೀಃ = ಬಹಳವಾದ,

ಸರಸ್ವತೀಃ = ಗೋದಾವರೀ ಮೊದಲಾದ ನದಿಗಳನ್ನು (ಆಪಾತದಿಂದ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಧರ್ಮಬೋಧಕವಾದ
ಜ್ಯೋತಿಷ್ಕೋಮಾದಿ ಮಾತುಗಳನ್ನು)

ಅತೀತ್ಯ = ದಾಟಿ, (ಮೀರಿ, ಅವುಗಳಿಗೆ ಸರಿಯಾದ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿ)

ಸಮತೀತಗೋತ್ರಕಃ = ದಾಟಿದ, ಸಹ್ಯವಿಂಧ್ಯಾದಿ ಪರ್ವತಗಳುಳ್ಳವರಾಗಿ (ದಾಟಲ್ಪಟ್ಟ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಾದಿ
ಗೋತ್ರಗಳ ಆಚಾರ ವಿಶೇಷ ಉಳ್ಳವರಾಗಿ)

ಪುರಾ ಇವ = ಹಿಂದಿನಂತೆ,

ಕೃಷ್ಣಪ್ರಿಯಂ = ಶ್ರೀವ್ಯಾಸರಿಗೆ ಪ್ರಿಯವಾದ (ಭಗವಂತನಿಗೆ ಪ್ರಿಯವಾದ)

ಉತ್ತಮಾಶ್ರಮಂ = ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಬದರಿಕಾಶ್ರಮವನ್ನು (ಸಂನ್ಯಾಸಾಶ್ರಮವನ್ನು)

ಅಶ್ರಮಂ = ಆಯಾಸವಿಲ್ಲದೆ,
ಪುನಃ = ತಿರುಗಿ,
ಅಪತ್ = ಹೊಂದಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ತಮ್ಮ ಅವತಾರದಲ್ಲಿ ಮಾಡಬೇಕಾಗಿದ್ದ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಹೀಗೆ ಪೂರೈಸಿದರು. 'ಜ್ಯೋತಿಷ್ಯೋಮೇನ ಸ್ವರ್ಗಕಾಮೋ ಯಜೇತ' ಇತ್ಯಾದಿ ವೇದವಾಕ್ಯಗಳು ಸ್ವರ್ಗ ಮೊದಲಾದ ಫಲಗಳ ಜ್ಞಾನವನ್ನುಂಟು ಮಾಡಿ ಜನರನ್ನು ಪ್ರೇರಿಸಿ, ಅವರಿಗೆ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಧರ್ಮವನ್ನು ಬೋಧಿಸುತ್ತಿದ್ದವು. ಆಚಾರ್ಯರು ವೇದದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಅಂತಹ ವಿಪುಲವಾದ ವಾಕ್ಯಗಳಿಗೂ ಪರಮ ಮುಖ್ಯ ವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತವೆ ಎಂದು ತಿಳಿಸಿ, ಅವುಗಳ ಪರಮತಾತ್ಪರ್ಯ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಮೋಕ್ಷರೂಪವಾದ ಶಾಶ್ವತವಾದ ಫಲವು ಸಿಗುತ್ತದೆ ಎಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ಭಕ್ತರಿಗೆ ಬೋಧಿಸಿದರು. ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯ, ಗಾರ್ಹಸ್ಥ್ಯ, ವಾನಪ್ರಸ್ಥ ಎಂಬ ಮೂರು ಆಶ್ರಮಗಳಿಗೆ ಉಚಿತವಾದ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಾದಿ ಗೋತ್ರಗಳ ಆಚಾರವನ್ನು ತೊರೆದು ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಿಯವಾದ ಸಂನ್ಯಾಸಾಶ್ರಮವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದರು. ಇದನ್ನೆಲ್ಲಾ ಮಾಡಿದ ಆಚಾರ್ಯರು ಈಗ ಪುನಃ ವೇದ ಸರಸ್ವತಿಯನ್ನು ದಾಟಿ ಅದಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿದಂತೆ ಜನರಿಗೆ ಸ್ನಾನ ಪಾನ ಕೃಷಿ ಕಾರ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಜೀವನವನ್ನು ಕೊಡುವ ಗೋದಾವರೀ ಮುಂತಾದ ಮಹಾ ಸರಸ್ವತಿಗಳನ್ನು ನದಿಗಳನ್ನು ದಾಟಿದರು. ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಾದಿ ಗೋತ್ರಗಳನ್ನು ದಾಟಿದಂತೆ ಸಹ್ಯಾದಿ ಗೋತ್ರಗಳನ್ನು ಪರ್ವತಗಳನ್ನು ದಾಟಿದರು. ಶ್ರೀ ವೇದವ್ಯಾಸರಿಗೆ ಭಗವಂತನಿಗೆ ಪ್ರಿಯನಾದ ಸಂನ್ಯಾಸಾಶ್ರಮವನ್ನು ಶ್ರಮವಿಲ್ಲದೆ ಅನುಸರಿಸಿದಂತೆ, ಆ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಪ್ರಿಯನಾದ ಬದರಿಕಾಶ್ರಮಕ್ಕೂ ಶ್ರಮವಿಲ್ಲದೆ ಹೋದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ವೃತ್ತಿಕರೀ— ವೃತ್ತಿಂ ಕುರ್ವಂತಿತಿ ವೃತ್ತಿಕರ್ಯಃ ತಾಃ |

ಶರೀರಿಣಾಂ— ಶರೀರಂ ವಿಷಾಂ ಅಸ್ತಿತಿ ಶರೀರಿಣಾಃ ತೇಷಾಂ |

ಸಮುತೀತಗೋತ್ರಕಃ— ಸಮುತೀತಾಃ ಗೋತ್ರಾಃ (ಪರ್ವತಾಃ) ಯೇನ ಸಃ ಸಮುತೀತಗೋತ್ರಕಃ (ಸಮುತೀತಂ ಗೋತ್ರಂ ಯೇನ ಸಃ ಸಮುತೀತಗೋತ್ರಕಃ) |

ಕೃಷ್ಣಪ್ರಿಯಂ— ಕೃಷ್ಣಸ್ಯ ಪ್ರಿಯಃ ಕೃಷ್ಣ ಪ್ರಿಯಃ ತಂ |

ಅಶ್ರಮಂ— ನ ವಿದ್ಯತೇ ಶ್ರಮಃ ಯಸ್ಮಿನ್ ಕರ್ಮಣಿ ತದ್ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥಾ ಅಶ್ರಮಂ |

ಪೃಥುಪ್ರಬೋಧಃ— ಪೃಥುಃ ಪ್ರಬೋಧಃ ಯಸ್ಯಸಃ ಪೃಥುಪ್ರಬೋಧಃ |

ಉತ್ತಮಾಶ್ರಮಂ— ಉತ್ತಮಶ್ಚ ಉತ್ತಮಾಶ್ರಮಃ ತಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಪತ್ - ಅಪತ್ ಆಪತಾಂ ಆಪನ್, ಅಪಃ ಆಪತಂ ಆಪತ, ಅಪಂ ಆಪಾವ ಆಪಾಮ | ಆಪ್ಲ್ಯ ಇತಿ ವ್ಯಾಪ್ತೌ ವ್ಯಾಪ್ತರ್ಥಕಾತ್ ಅಪ ಧಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಕರ್ತರಿ ಪ್ರರಸ್ವೈಪದಿನಃ ಭೂತೇ ಲುಡ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ವಿಕವಚನೇ ಅಪತ್ ಇತಿರೂಪಂ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಪೃಥುಪ್ರಬೋಧಃ ಕೃಷ್ಣಪ್ರಿಯಂ ಉತ್ತಮಾಶ್ರಮಂ ಪುನಃ ಅಪತ್ (ಕರ್ತರಿ) |

ಪೃಥುಪ್ರಬೋಧೇನ ಕೃಷ್ಣಪ್ರಿಯಃ ಉತ್ತಮಾಶ್ರಮಃ ಪುನಃ ಅಪಿ (ಕರ್ಮಣಿ) ಅಪೃತ |

ಅಲಂಕಾರ— ಇಲ್ಲಿ ಶ್ಲೇಷದಿಂದ ಉಜ್ಜೇವಿತವಾದ ಉಪಮಾಲಂಕಾರವಿದೆ.

ಕೋಶ— ಸರಸ್ವತೀ, 'ಕೂಲಂಕಷಾ ನಿರ್ಮುರೀಣೇ ರೋಧೋ ವತ್ಸಾ ಸರಸ್ವತೀ', 'ಬ್ರಾಹ್ಮೀ ತು ಭಾರತೀ ಭಾಷಾ ಗೀರ್ವಾನ್ ವಾಣೀ ಸರಸ್ವತೀ' ಅಮರ, ಗೋತ್ರ 'ಅದ್ರಿಗೋತ್ರ ಗಿರಿಗ್ರಾವಾಚಲಶೈಲಶಿಲೋಚ್ಚಯಾಃ ಸಂತತಿಗೋತ್ರ ಜನನಕುಲಾನಿ' ಅಮರ |

ವೃತ್ತ— ಈ ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ವಂಶಸ್ಥ ವೃತ್ತವಿದೆ. ಜಠಾತು ವಂಶಸ್ಥಮುದೀರಿತಂ ಜಠಾ ಎಂದು ಅದರ ಲಕ್ಷಣ.

ಪ್ರಸ್ತಾರ— ಸರಸ್ವತಿ ತೀವ್ರಸ್ಥಿತಿ, ಕರೀಃ ಶ, ರೀರಿಣಾಂ

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರು ತಮ್ಮ ಅಪ್ಪಣೆಯಂತೆ ಜ್ಞಾನಕಾರ್ಯವನ್ನು ನಡೆಸಿ ಬಂದ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ತಮ್ಮ ಸಹಭೋಗವನ್ನೇ ಕೊಟ್ಟರೆಂದು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಸಹಭೋಗಮನನ್ಯಲಭ್ಯಮಸ್ತೈ

ಹನುಮದ್ರೂಪವತೇ ದದೌ ಪುರಾ ಹಿ ।

ಅನವೇಕ್ಷ್ಯ ಪರಂ ಸ್ವಭೀಷ್ವಕರ್ತೃ

ಪ್ರತಿದಾತುಂ ಹರಿರೈಧಯತ್ರಮೇವ

॥ 54 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಸಹಭೋಗಂ, ಅನನ್ಯಲಭ್ಯಂ, ಅಸ್ಮೈ, ಹನುಮದ್ರೂಪವತೇ, ದದೌ, ಪುರಾ, ಹಿ, ಅನವೇಕ್ಷ್ಯ, ಪರಂ, ಸ್ವಭೀಷ್ವಕರ್ತೃ, ಪ್ರತಿದಾತುಂ, ಹರಿಃ, ಐಧಯತ್, ತಂ, ಏವ ।

ಅನ್ವಯ— ಹರಿಃ, ಪುರಾ, ಹನುಮದ್ರೂಪವತೇ, ಅಸ್ಮೈ, ಅನನ್ಯಲಭ್ಯಂ, ಸಹಭೋಗಂ, ದದೌ ಹಿ, ಸ್ವಭೀಷ್ವಕರ್ತೃ, ಪ್ರತಿದಾತುಂ, ಪರಂ, ಅನವೇಕ್ಷ್ಯ, ತಂ, ಏವ, ಐಧಯತ್ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಹರಿಃ = ಶ್ರೀ ವೇದವ್ಯಾಸದೇವರು,

ಪುರಾ = ಹಿಂದೆ (ರಾಮಾವತಾರದಲ್ಲಿ)

ಹನುಮದ್ರೂಪವತೇ = ಅಂಜನೇಯನ ರೂಪವುಳ್ಳ,

ಅಸ್ಮೈ = ಶ್ರೀ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ,

ಅನನ್ಯಲಭ್ಯಂ = ಬೇರೆಯುವರಿಗೆ ಸಿಗಲಾರದ,

ಸಹಭೋಗಂ = ಸಹಭೋಗವೆಂಬ ಬ್ರಹ್ಮದೇವರಿಗೆ ಲಭ್ಯವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಾಧಿಪತ್ಯವನ್ನು,

ದದೌ ಹಿ = ಕೊಟ್ಟಿದ್ದರಷ್ಟೆ,

ಸ್ವಭೀಷ್ವಕರ್ತೃ = ತನಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಇಷ್ಟವಾದ ಭಾಷ್ಯ ನಿರ್ಮಾಣಾದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಿರುವ ಇವರಿಗೆ,

ಪ್ರತಿದಾತುಂ = ಕೊಡುವುದಕ್ಕೆ,

ಪರಂ = ಸಹಭೋಗಕ್ಕಿಂತ ಉತ್ತಮವಾದ ಬೇರೆ ವಸ್ತುವನ್ನು,

ಅನವೇಕ್ಷ್ಯ = ನೋಡದೆ (ಇಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿದು),

ತಂ ಏವ = ಹಿಂದೆ ಕೊಟ್ಟಿರುವ ಸಹಭೋಗವನ್ನೇ,

ಐಧಯತ್ = ವೃದ್ಧಿಗೊಳಿಸಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಹಿಂದೆ ರಾಮಾವತಾರದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ವೇದವ್ಯಾಸಾಭಿಷ್ಠನಾದ ನಾರಾಯಣಾಭಿಷ್ಠನಾದ ಶ್ರೀರಾಮಚಂದ್ರ ಸ್ವಾಮಿಯು ತನಗೆ ಇಷ್ಟವಾದ ಸೀತಾನ್ವೇಷಣಾದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಿದ ಅಂಜನೇಯ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಈ

ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಸಹಭೋಗವೆಂಬ ಮೋಕ್ಷವನ್ನೂ, ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಾಧಿಪತ್ಯವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದರು. ಅಂಜನೇಯಾಭಿನ್ನರಾದ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಿಯವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ ರಚನೆ ಮೊದಲಾದ ಕಾರ್ಯ ಮಾಡಿರುವುದನ್ನು ಮೆಚ್ಚಿ ಅವರಿಗೆ ಹಿಂದಿನದಕ್ಕಿಂತ ಅಧಿಕವಾದದನ್ನು ಕೊಡಲು ಇಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿದು ಆ ಸಹಭೋಗವನ್ನೇ ಅಧಿಕ ಗೊಳಿಸಿದರು.

ವಿಶೇಷಾಂಶ— ಭೋಗಾಶ್ಚ ಯೇ ಯಾನಿ ಚ ಕರ್ಮ ಜಾತಾನ್ಯನಾದ್ಯನಂತಾನಿ ಮಮೇಹ ಸಂತಿ ಮದಾತ್ಮನಾನ್ಯಖಿಲಾನಿ ಸಂತಿ ಧಾತುಃ ಪದೇ ತತ್ ಸಹಭೋಗನಾಮ ಏತಾದೃಶಂ ಮೇ ಸಹಭೋಜನಂ ತೇ ಮಯಾ ಪ್ರದತ್ತಂ ಹನುಮಾನ್ ಸದೈವ ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾಭಾರತ ತಾತ್ಪರ್ಯನಿರ್ಣಯ ಅಧ್ಯಾಯ-8 ಶ್ಲೋಕ-241-242 ಪೂರ್ವಾರ್ಧ.

ಶ್ರೀರಾಮಚಂದ್ರದೇವರು ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕಾನಂತರದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಬಹುಮಾನವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಹನುಮಂತದೇವರಿಗೆ ಸಹಭೋಗವೆಂಬ ಬಹುಮಾನವನ್ನು ಕೊಟ್ಟರು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

“ಲೋಕದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಅನಾದ್ಯನಂತ ಪುಣ್ಯಕರ್ಮಗಳ ಸಾರಭೂತವಾದ ಆನಂದದ ಅನುಭವವು ಬ್ರಹ್ಮ ದೇವರಿಗೂ ನನಗೂ ಇದೆ. ಈ ಹನುಮಂತನು ಬ್ರಹ್ಮ ಪದವಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದಾಗ ನಾನು ಬ್ರಹ್ಮಾಂತರ್ಯಾಮಿಯಾಗಿದ್ದು ಬ್ರಹ್ಮರೂಪಿಯಾದ ಹನುಮಂತನೊಡನೆ ನನ್ನ ಸ್ವರೂಪ ಸುಖವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತೇನೆ. ಬ್ರಹ್ಮ ಪದವಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಈ ಹನುಮಂತನೂ ನನ್ನ ಆನಂದದ ಪ್ರತಿಬಿಂಬವಾದ ಸುಖವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾನೆ. ಇಂತಹ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಾಧಿಪತ್ಯ ಮತ್ತು ಸುಖಾನುಭವರೂಪವಾದ ಸಹಭೋಗವನ್ನು ಎಲ್ಲ ಹನುಮಂತನೇ ನಿನಗೆ ನಾನು ಕೊಟ್ಟಿರುತ್ತೇನೆ” ಎಂದು ರಾಮದೇವರು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರಕೃತ ಅದಕ್ಕಿಂತ ಉತ್ತಮವಾದುದು ಇಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಸೇವೆಯಿಂದ ಸಂತೋಷಪಟ್ಟ ವೇದವ್ಯಾಸರು ಅದನ್ನೇ ಅಧಿಕಗೊಳಿಸಿದರು ಎಂದು ಭಾವ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಅನನ್ಯಲಭ್ಯಂ— ಲಬ್ಧುಂ ಯೋಗ್ಯಃ ಲಭ್ಯಃ, ಅನ್ಯೇನ ಲಭ್ಯಃ, ಅನ್ಯಲಭ್ಯಃ, ನ ಅನ್ಯಲಭ್ಯಃ, ಅನನ್ಯಲಭ್ಯಃ ತಂ |

ಹನುಮದ್ರೂಪವತೇ— ಹನುಮತಃ ರೂಪಂ ಹನುಮದ್ರೂಪಂ, ಹನುಮದ್ರೂಪಂ ಅನ್ಯ ಅಸ್ತೀತಿ ಹನುಮದ್ರೂಪವಾನ್ ತಸ್ಯ ಹನುಮದ್ರೂಪವತೇ |

ಅನವೇಕ್ಷ್ಯ— ನ ಅವೇಕ್ಷ್ಯ ಅನವೇಕ್ಷ್ಯ |

ಸ್ವಭೀಷ್ಠಕರ್ತೇ— ಶೋಭನಂ ಚ ತತ್ ಅಭೀಷ್ಠಂ ಚ ಸ್ವಭೀಷ್ಠಂ, ಸ್ವಭೀಷ್ಠಕರ್ತಾ ಸ್ವಭೀಷ್ಠಕರ್ತಾ, ತಸ್ಯ ಸ್ವಭೀಷ್ಠಕರ್ತೇ |

ತ್ರಿಯಾಪದ— ದದೌ- ದುರಾಧಿದಾನೇ ಇತಿ ದಾನಾರ್ಥಕಾತ್ ದಾಧಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಪರಸ್ಮೈಪದಿನಃ ಭೂತಾನದ್ಯತನ ಪರೋಕ್ಷೇ ಲಿಟ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ ದದೌ ಇತಿರೂಪಂ |

ದದೌ ದದತುಃ ದದುಃ, ದದಿಥ - ದದಾಥ ದದಥುಃ ದದ, ದದೌ ದದಿವ ದದಿಮ |

ಐಧಯತ್— ಐಧವೃದ್ಧೌ ಇತಿ ವೃದ್ಧೃರ್ಥಕಾತ್ ಎಧ್ ಧಾತೋಃ ಳಿತಂತಾತ್ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಪರಸ್ಮೈಪದಿನಃ ಆನದೃತನಭೂತೇ ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ ಐಧಯತ್ ಇತಿರೂಪಂ |

ಐಧಯತ್ ಐಧಯತಾಂ ಐಧಯನ್, ಐಧಯಃ ಐಧಯತಂ ಐಧಯತ, ಐಧಯಂ ಐಧಯಾಮ ಐಧಯಾಮ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಹರಿಃ ಅಸ್ಮೈ ಸಹಭೋಗಂ ದದೌ (ಕರ್ತೃಂ) ।
 ಹರಿಣಾ ಅಸ್ಮೈ ಸಹಭೋಗಃ ದದೇ (ಕರ್ಮಣಿ) ।
 ಹರಿಃ ತಂ ಏವ ಐಧಯತ್ (ಕರ್ತೃಂ) ।
 ಹರಿಣಾ ಸಃ ಏವ ಐಧೃತ (ಕರ್ಮಣಿ) ।

ವೃತ್ತ— ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರಿಕಾವೃತ್ತಾ. “ವಿಷಮೇ ಸಸಹಾ ಗುರೂ ಯದಿ ಸುಃ ಸಭರಾಯಶ್ಚ ಯುಜೇಹ ಚಂದ್ರಿಕಾ ಸಾ” ಅದರ ಲಕ್ಷಣ.

ಪ್ರಸ್ತಾರ— ಸಹಭೋ, ಗಮನ, ನೈಲಭ್ಯ, ಮುನ್ನೈ

ಹನುಮ, ದ್ರೂಪವ, ತೇದದೌ, ಪುರಾಹಿ, ಎರಡು ನಾಲ್ಕನೇ ಪಾದಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಲಕ್ಷಣ. ‘ಹಿ’ ಎಂಬುದು ಪಾದದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಐಚ್ಛಿಕವಾಗಿ ಗುರುವಾಗುತ್ತದೆ.

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆಚಾರ್ಯರು ಬದರಿಕಾಶ್ರಮದಲ್ಲಿ ವೇದವ್ಯಾಸರನ್ನು ನೋಡಿ ಅವರಿಗೆ ತಮ್ಮ ಸೇವೆಯನ್ನು ವಿಜ್ಞಾಪಿಸಿ, ಅವರಿಂದ ಅಪ್ಪಣೆಯನ್ನು ಪಡೆದು ಹಿಂತಿರುಗಿ ಉಡುಪಿಗೆ ಬಂದರೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಪ್ರಣಮ್ಯ ಗುರುಮಾದರಾದಥ ನಿಯೋಗತೋ ಯೋಗ್ಯತಃ
 ಸ ತಸ್ಯ ಜಗತಾಂ ಹಿತಂ ವಿದಧತೋ ಗತಃ ಸಾನುಗಃ ।
 ಮಹಿಷ್ಯಹೃದಯೋ ಮಹಾಮಹಿಮಸಿಂಧುರಾನಂದತೋ
 ನಿಜೈರಭಿಗತೋಽನಮದ್ರಜತಪೀಠವಾಸಂ ಹರಿಮ್

॥ 55 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಪ್ರಣಮ್ಯ, ಗುರುಂ, ಆದರಾತ್, ಅಥ, ನಿಯೋಗತಃ, ಯೋಗ್ಯತಃ, ಸಃ, ತಸ್ಯ, ಜಗತಾಂ, ಹಿತಂ, ವಿದಧತಃ, ಗತಃ, ಸಾನುಗಃ, ಮಹಿಷ್ಯಹೃದಯಃ, ಮಹಾಮಹಿಮಸಿಂಧುಃ, ಆನಂದತಃ, ನಿಜೈಃ, ಅಭಿಗತಃ, ಅನಮತ್, ರಜತಪೀಠವಾಸಂ, ಹರಿಂ ।

ಅನ್ವಯ— ಅಥ, ಮಹಿಷ್ಯಹೃದಯಃ, ಮಹಾಮಹಿಮಸಿಂಧುಃ, ಸಃ, ಗುರುಂ, ಆದರಾತ್, ಪ್ರಣಮ್ಯ, ಜಗತಾಂ ಹಿತಂ, ವಿದಧತಃ, ತಸ್ಯ, ಯೋಗ್ಯತಃ, ನಿಯೋಗತಃ, ಸಾನುಗಃ, ಗತಃ, ಆನಂದತಃ, ನಿಜೈಃ, ಅಭಿಗತಃ, ರಜತಪೀಠವಾಸಂ, ಹರಿಂ, ಅನಮತ್ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಥ = ತರುವಾಯ

ಮಹಿಷ್ಯಹೃದಯಃ = ಅತ್ಯಂತ ಮಹತ್ವಾದ (ಸರ್ವ ವಿಷಯಕವಾದ) ಹೃದಯವುಳ್ಳ (ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳ)

ಮಹಾಮಹಿಮಸಿಂಧುಃ = ಹೆಚ್ಚಿನ ಮಹಿಮೆಯಿಂದ ಸಮುದ್ರದಂತಿರುವ,

ಸಃ = ಆ ಮಧ್ಯಾಚಾರ್ಯರು,

ಗುರುಂ = ಗುರುಗಳಾದ ಶ್ರೀವ್ಯಾಸರನ್ನು,

ಆದರಾತ್ = ಭಕ್ತಿಯಿಂದ,

ಪ್ರಣಮ್ಯ = ನಮಸ್ಕರಿಸಿ,
ಜಗತಾಂ = ಲೋಕಗಳಿಗೆ,
ಹಿತಂ = ಹಿತವನ್ನು,
ವಿದಧತಃ = ಮಾಡುತ್ತಿರುವ,
ತಸ್ಯ = ಆ ವ್ಯಾಸರ,
ಯೋಗ್ಯತಃ = ಉಚಿತವಾದ,
ನಿಯೋಗತಃ = ಆಜ್ಞೆಯಿಂದ,
ಸಾನುಗಃ = ಅನುಯಾಯಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವರಾಗಿ,
ಗತಃ = ಹೊರಟವರಾಗಿ,
ಆನಂದತಃ = ಸಂತೋಷದಿಂದ,
ನಿಜೈಃ = ತಮ್ಮ ಭಕ್ತರಿಂದ,
ಅಭಿಗತಃ = ಎದುರುಗೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟವರಾಗಿ,
ರಜತಪೀಠವಾಸಂ = ಉಡುಪಿಯಲ್ಲಿ ವಾಸವಾಗಿರುವ,
ಹರಿಂ = ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನನ್ನು,
ಅನಮೃತ್ = ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡಿದರು.

ತಾರ್ಕಯ— ಸರ್ವಜ್ಞರಾದ ಮಹಾಮಹಿಮೋಪೇತರಾದ ಆಚಾರ್ಯರು ಬದರಿಕಾಶ್ರಮದಲ್ಲಿರುವ ತಮ್ಮ ಗುರುಗಳಾದ ಶ್ರೀ ವೇದವ್ಯಾಸರನ್ನು ವಂದಿಸಿದರು. ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ಹಿತಕರರಾದ ಆ ವ್ಯಾಸರು ತಮ್ಮ ಸೇವೆಯನ್ನು ಅಭಿನಂದಿಸಿ ನೀನು ಪುನಃ ಭಾರತಭೂಮಿಗೆ ಹೋಗಿ ಸಚ್ಚಾಸ್ತೋಪದೇಶದಿಂದ ಸಜ್ಜನರನ್ನು ಉದ್ಧರಿಸು ಎಂದು ಅಪ್ಪಣೆ ಮಾಡಿದಾಗ ಆಚಾರ್ಯರು ಆಜ್ಞೆಯನ್ನು ಶಿರಸಾವಹಿಸಿ ಪರಿವಾರದೊಡನೆ ಉಡುಪಿಗೆ ಹೊರಟರು. ಉಡುಪಿಯಲ್ಲಿದ್ದವರ ಅವರ ಭಕ್ತರು ಅವರನ್ನು ಸಂತೋಷದಿಂದ ಎದುರುಗೊಂಡರು. ಅನಂತರ ಆಚಾರ್ಯರು ತಮ್ಮ ಭಕ್ತರನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ, ತಾವು ಪ್ರತಿಷ್ಠಿಸಿದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಶ್ರೀಮದನಂತಾಸನ ದೇವರನ್ನು ನಮಸ್ಕರಿಸಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಮಹಿಷ್ಯಹೃದಯಂ— ಅತಿಶಯೇನ ಮಹತ್ ಮಹಿಷ್ಯಂ, ಮಹಿಷ್ಯಂ ಹೃದಯಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಮಹಿಷ್ಯ-ಹೃದಯಃ |

ಮಹಾಮಹಿಮುಸಿಂಧುಃ— ಮಹಾನ್ ಚ ಅಸೌ ಮಹಿಮಾ ಚ ಮಹಾಮಹಿಮಾ, ಮಹಾಮಹಿಮ್ನಾ ಸಿಂಧುಃ ಮಹಾಮಹಿಮುಸಿಂಧುಃ |

ಸಾನುಗಃ— ಅನು ಗಚ್ಛಂತೀತಿ ಅನುಗಾಃ, ಅನುಗೈಃ ಸಹ ವರ್ತತೇ ಇತಿ ಸಾನುಗಃ |

ರಜತಪೀಠವಾಸಂ— ರಜತಪೀಠೇ ವಾಸಃ ಯಸ್ಯಸಃ ರಜತಪೀಠವಾಸಃ ತಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅನಮೃತ್ - ಇಮು ಪ್ರಹೃತ್ಯೇ ಶಬ್ದೇ ಚ, ಇತಿ ಪ್ರಹೃತ್ಪ್ರಬ್ಧಾರ್ಥಕಾತ್ ನಮ್ ಧಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಕರ್ತೃಂ ಪರಸ್ವೈಪದಿನಃ ಅನದ್ವತನಭೂತೇ ಲಹ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ ಅನಮೃತ್ ಇತಿರೂಪಂ |

ಅನಮೃತ್ ಅನಮತಾಂ ಅನಮನ್, ಅನಮಃ ಅನಮತಂ ಅನಮತ, ಅನಮಂ ಅನಮಾವ ಅನಮಾಮ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಸಃ ರಜತಪೀಠವಾಸಂ ಹರಿಂ ಅನಮೃತ್ (ಕರ್ತೃಂ) |

ತೇನ ರಜತಪೀಠವಾಸಃ ಹರಿಃ ಅನಮೃತ (ಕರ್ಮಣಿ) |

ವೃತ್ತ— ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪೃಥ್ವೀ ವೃತ್ತ. 'ಜಸೌ ಜಸಯಲಾ ವಸುಗ್ರಹಯತಿಶ್ಚ ಪೃಥ್ವೀ ಗುರುಃ' ಎಂದು ಅದರ ಲಕ್ಷಣ.

ಪ್ರಸ್ತಾರ— ಪ್ರಣಮ್ಯ, ಗುರುಮಾ, ದರಾದ, ಥನಿಯೋ, ಗತೋಯೋ ಗೃತಃ

ವಸ್ತು ಎಂದರೆ ಎಂಟು, ಗ್ರಹ = ಒಂಭತ್ತು ಯತಿ ಎಂದರೆ ಪದ ವಿರಾಮ. ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಣಮ್ಯಗುರುಮಾದರಾತ್ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಎಂಟಕ್ಕೆ ಯತಿ, ಅನಂತರ ಒಂಭತ್ತಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯತಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಯತಿ ಇದೆ.

ಇತಿ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ ಶ್ರೀಸುಮಧ್ವವಿಜಯೇ ಆನಂದಾಂಕೇ

ನವಮಃ ಸರ್ಗಃ ಸಮಾಪ್ತಃ ||

★ ★ ★

ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತಃ

ಶ್ರೀಸುಮಧ್ಯವಿಜಯಃ

ದಶಮಃ ಸರ್ಗಃ

ಹತ್ತನೆಯ ಸರ್ಗದ ಕಥಾಸಾರ

ಒಂದೆಡೆ ಆಚಾರ್ಯರು ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಈಶ್ವರದೇವನಂಬ ರಾಜನು ದಾರಿಹೋಕರಿಂದ ಬಲಾತ್ಕಾರವಾಗಿ ಕಾಲುಮೆಗಾಗಿ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಅಗೆಯಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. ಅವನು ಆಚಾರ್ಯರ ಅಮಾನುಷಾಕೃತಿಯನ್ನು ನೋಡಿ ಇವರು ಈ ಕೆಲಸವನ್ನು ಬಹಳ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವರೆಂದು ತಿಳಿದು ನೀವೂ ನೆಲವನ್ನು ಅಗೆಯುವ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡಿಯೇ ಇಲ್ಲಿಂದ ಮುಂದೆ ಹೋಗಬೇಕೆಂದು ಬಲಾತ್ಕರಿಸಿದನು. ಆಚಾರ್ಯರು ನಮಗೆ ಈ ಕೆಲಸವು ತಿಳಿಯದು ಒಂದು ಬಾರಿ ಆ ಕೆಲಸವನ್ನು ನೀನು ಮಾಡಿ ತೋರಿಸು ಎಂದರು. ಆದರಂತೆ ಅರಸನು ಅಗೆಯಲು ಆರಂಭಿಸಿ ಆಚಾರ್ಯರ ಮಹಿಮೆಯಿಂದಾಗಿ ನಿಲ್ಲಿಸಲೇ ಇಲ್ಲ. ಆಚಾರ್ಯರು ಅವನ ಕಣ್ಣೆದುರಿನಲ್ಲಿಯೇ ನಗುತ್ತಾ ಶಿಷ್ಯರೊಡನೆ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಹೋದರು.

ಆಚಾರ್ಯರು ಅಲ್ಲಿಂದ ಹಾಗೆಯೇ ಉತ್ತರದೇಶದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾ ಗಂಗಾನದಿಯ ದಡಕ್ಕೆ ಬಂದರು. ಅಲ್ಲಿ ದೋಣ ನಡೆಸುವವರು ಯಾರೂ ಇರಲಿಲ್ಲ. ನಾವಿಕರೆಲ್ಲರೂ ಶತ್ರು ಭಯದಿಂದ ದೋಣೆಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಹೋಗಿದ್ದರು. ಆಗ ಶ್ರೀಮದ್ವರು ತಮ್ಮನ್ನು ಒಬ್ಬ ಶಿಷ್ಯನು ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಹೇಳಿದರು. ಆ ಶಿಷ್ಯನನ್ನು ಇನ್ನೊಬ್ಬನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡನು. ಅವನನ್ನು ಇನ್ನೊಬ್ಬನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡನು. ಎಲ್ಲರೂ ಹಿಂದಿನವರು ಮುಂದಿನವರನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡ ಮೇಲೆ ಆಚಾರ್ಯರು ಎಲ್ಲರಿಗಿಂತ ಮುಂದುಗಡೆ ಈಜುತ್ತಾ ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ತಾವೊಬ್ಬರೇ ಎಳೆದುಕೊಂಡು ಈಜಿ ಆಚೆಯಿಂದ ದಡವನ್ನು ಸೇರಿದರು. ಅವರು ದಡವನ್ನು ಸೇರುವುದಕ್ಕೆ ಮೊದಲೇ ರಾಜನ ಆಜ್ಞೆಯಿಂದ ರಾಜಭಟರು ಆಚಾರ್ಯರನ್ನೂ ಅವರ ಶಿಷ್ಯರನ್ನೂ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಹೋಗದಂತೆ ತಡೆದರು. ಆಚಾರ್ಯರು ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಹೆದರದೆ ಆ ಸೈನಿಕರನ್ನು ಕುರಿತು ಹೀಗೆಂದು ಹೇಳಿದರು.

"ಎಲೈ ದಡ್ಡರೇ! ಏಕೆ ನೀರಿಗೆ ಹಾರುತ್ತೀರಿ. ನಾವು ನಿಮ್ಮ ರಾಜನನ್ನೇ ನೋಡಲು ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದೇವೆ. ಅಲ್ಪ ಸಂಖ್ಯೆಯ ನಮ್ಮಿಂದ ಬಹುಸಂಖ್ಯಾತರಾದ ನಿಮಗೆ ಭಯವಿಲ್ಲ" ಎಂದು ಅವರ ಭಾಷೆಯಿಂದಲೇ ಉತ್ತರಕೊಟ್ಟು ಹಾವಾಡಿಗನು ಮಂತ್ರಬಲದಿಂದ ಹಾವುಗಳನ್ನು ತಡೆಯುವಂತೆ ಆ ರಾಜಭಟರನ್ನು ತಡೆದರು. ತಮ್ಮ ಶಿಷ್ಯರ ಭಯವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿ ಎಲ್ಲರನ್ನು ಗಂಗಾನದಿಯ ಆಚೆಯ ದಡವನ್ನು ಸೇರಿಸಿದರು. ಸಾವಿರಾರು ತುರುಷ್ಕಭಟರು ಆ ದಡಕ್ಕೆ ಬಂದ ಕೂಡಲೇ ಆಚಾರ್ಯರನ್ನೂ ಅವರ ಶಿಷ್ಯರನ್ನೂ ಸುತ್ತುವರಿದರು. ಆದರೆ ಆಚಾರ್ಯರು ಯಾವ ಭಯವೂ ಇಲ್ಲದೆ ಅವರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ನಗುತ್ತಾ ಶಿಷ್ಯಸಮೇತರಾಗಿ ಮುಂದೆ ಸಾಗಿದರು. ನಗರದ ಹತ್ತಿರ ಬಂದ ಕೂಡಲೇ ಅರಮನೆಯ ಮೇಲೆ ನಿಂತಿದ್ದ ತುರುಕ ರಾಜನು ಅವರನ್ನು ಕಂಡು ಇಂತೆಂದನು.

"ಹಸನ್ಮುಖವುಳ್ಳ ಮಹಾಪುರುಷರೇ! ಶತ್ರುರಾಜರ ಗೂಢಚಾರರು ಬರದಂತೆ ತಡೆಯಲು ನಾನು ನೇಮಿಸಿದ ಯಮಭಟರಂತಿರುವ ನನ್ನ ಸೈನಿಕರಿಂದ ಹಿಂಸೆಗೊಳಗಾಗದೆ, ನೀವು ಹೇಗೆ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದಿರಿ? ನಾವೆಯಿಲ್ಲದೆ ಗಂಗಾ

ನದಿಯನ್ನು ಇವರೆಲ್ಲರಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಹೇಗೆ ದಾಟಿದಿರಿ?" ಇದೇ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು ತನ್ನ ತುರುಕ ಭಾಷೆಯಿಂದಲೇ ಕೇಳಿದನು. "ರಾಜ! ನಮ್ಮ ದೇವರು ಮೇಲೆ ಬೆಳಗುವ ಸೂರ್ಯನು, ಅವನಲ್ಲಿದ್ದು ಅವನು ಪ್ರಪಂಚವನ್ನೆಲ್ಲಾ ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಅವನ ಅನುಗ್ರಹ ಬಲದಿಂದ ನಾವು ಅತ್ಯಂತ ಅಸಾಧ್ಯವಾದ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನೂ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದೇವೆ. ಈಗ ನಾವು ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಕಿಗೆ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದೇವೆ" ಹೀಗೆ ಆಚಾರ್ಯರು ತುರುಕ ಭಾಷೆಯಿಂದಲೇ ಅಶ್ವರ್ಯಕರವಾಗಿ ಉತ್ತರವನ್ನಿತ್ತರು.

ಆಚಾರ್ಯರ ಗಂಭೀರತೆ, ಧೈರ್ಯ, ಕಾಂತಿ, ದೇಶಕಾಲೋಚಿತವಾದ ಮಾತುಗಳು, ಇವನ್ನೆಲ್ಲಾ ನೋಡಿ ರಾಜನು ಕೂಡಲೇ ತನ್ನ ಅರ್ಧ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಅವರಿಗೆ ಸಮರ್ಪಿಸಿದನು. ಆಚಾರ್ಯರು ಆ ರಾಜ್ಯವು ತನಗೆ ಬೇಡವೆಂದು ಹೇಳಿ ಅಲ್ಲಿಂದ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಹೋದರು. ಆಚಾರ್ಯರು ಅಲ್ಲಿಂದ ಮುಂದೆ ಶಿಷ್ಯರೊಡನೆ ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡುತ್ತಾ ಇದ್ದರು. ಒಂದು ಕಡೆ ಕೆಲವು ಮಂದಿ ಕಳ್ಳರು ಇವರಲ್ಲಿರುವ ಹಣವನ್ನು ಕಸಿದುಕೊಳ್ಳಲು ಎದುರಾಗಿ ಬಂದರು. ಆಚಾರ್ಯರು ತಮ್ಮವರೆನ್ನಲ್ಪಟ್ಟ ಒಂದು ಕಡೆ ನಿಲ್ಲಿಸಿ, ಒಂದು ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ಮಡಿಸಿ ಗಂಟಿನಂತೆ ಮಾಡಿ, ಕಳ್ಳರಿಗೆ ಹಣದ ಗಂಟೆಂಬ ಭ್ರಾಂತಿಯನ್ನುಂಟು ಮಾಡಿದರು. ಆ ಕಳ್ಳರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಶಾವು ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಆ ಕಳ್ಳರು ಹಣದ ಗಂಟು ನನಗೆ ಬೇಕು ನನಗೆ ಬೇಕು ಎಂದು ಪರಸ್ಪರ ಜಗಳವಾಡುತ್ತಾ ಪರಸ್ಪರ ಒಬ್ಬರನ್ನೊಬ್ಬರು ಬಡಿದಾಡಿ ಸತ್ತರು. ಹಿಂದೆ ಅರ್ಜುನನು ಸಂಕಪ್ತಕರನು ಮೋಹಗೊಳಿಸಿ ಒಬ್ಬರು ಇನ್ನೊಬ್ಬರನ್ನು ಅರ್ಜುನನೆಂದು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಮಾಡಿ ಪರಸ್ಪರ ಜಗಳವಾಡಿಸಿ ಸಾಯಿಸಿದಂತೆ ಆಚಾರ್ಯರು ಆ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಿದರು.

ಆಚಾರ್ಯರು ಮುಂದುವರಿದು ಶಿಷ್ಯರೊಡನೆ ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡುತ್ತಾ ಇದ್ದಾಗ ನೂರು ಮಂದಿ ವೀರರಾದ ಕಳ್ಳರು ಶಿಷ್ಯಸಮೇತರಾದ ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ಕೊಲ್ಲಲು ಬಂದರು. ಆಗ ಆಚಾರ್ಯರು ತಮ್ಮ ಶಿಷ್ಯರಲ್ಲಿ ದಕ್ಷರಾದ ಉಪೇಂದ್ರತೀರ್ಥರೊಬ್ಬರನ್ನು ಕರೆದು, ಆ ಕಳ್ಳರ ಕೈಯಲ್ಲಿದ್ದ ಕೊಡಲಿಗಳನ್ನು ಕಿತ್ತುಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಹೇಳಿದರು. ಅವರು ಕೊಡಲಿ ಕಿತ್ತುಕೊಂಡ ಕೂಡಲೇ, ಅವರ ಕೊಡಲಿಯಿಂದಲೇ ಕಳ್ಳರನ್ನು ಹೊಡೆಯಲು ಹೇಳಿದರು. ಉಪೇಂದ್ರತೀರ್ಥರು ಒಬ್ಬ ಕಳ್ಳನನ್ನು ಹೊಡೆದ ಕೂಡಲೇ ಎಲ್ಲಾ ಕಳ್ಳರೂ ಓಡಿಹೋದರು.

ಆಚಾರ್ಯರು ಮುಂದೆ ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಕೆಲವು ಮಂದಿ ಕಳ್ಳರು ಶಿಷ್ಯಸಮೇತರಾದ ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ಹಿಡಿಯಲು ಬಂದರು. ಆದರೆ ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದಂತೆ ಆಚಾರ್ಯರೂ ಅವರ ಶಿಷ್ಯರೂ ಕಳ್ಳರಿಗೆ ಅಚಲವಾದ ಬಂಡೆ ಕಲ್ಲುಗಳಂತೆ ಕಂಡರು. ಆಗ ಕಳ್ಳರು ಅವರನ್ನೆಲ್ಲಾ ಬಿಟ್ಟು ಹೊರಟುಹೋದರು. ಬದರಿಕಾಶ್ರಮದ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಮುಂದೆ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಅದೇ ಕಳ್ಳರು ಪುನಃ ದೂರದಲ್ಲಿಯೂ ಮನುಷ್ಯರಂತೆ ಕಾಣಿಸಿದ ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ಅವರ ಶಿಷ್ಯರನ್ನು ನೋಡಿ ಪರಮಾಶ್ಚರ್ಯಭರಿತರಾಗಿ ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಬಂದು ನಮಸ್ಕರಿಸಿ ತಮಗೆ ಆದ ಅನುಭವವನ್ನು ಹೇಳಿ, ಆಚಾರ್ಯರಿಂದ ಕ್ಷಮೆಯನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದರು.

ಹಿಮಾಲಯವನ್ನು ಹತ್ತಿ ಆಚಾರ್ಯರು ಶಿಷ್ಯಸಮೇತರಾಗಿ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದರು. ಅವರ ಜತೆಗೆ ದೇವರ ಪೆಟ್ಟಿಗೆಯನ್ನು ಹಿಡಿದು ಸತ್ಯತೀರ್ಥರು ಮುಂದುಗಡೆ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದರು. ಭಾರೀ ಧೃತ್ಯನ್ನೊಬ್ಬರು ಹುಲಿಯ ರೂಪದಿಂದ ಸತ್ಯತೀರ್ಥರನ್ನು ಕೊಲ್ಲಲು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರಿದನು. ಆಚಾರ್ಯರು ತಮ್ಮ ಕೈಯಿಂದ ಸ್ವಲ್ಪ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡಿ, ಅತ್ಯಲ್ಪ ಸ್ಪರ್ಶದಿಂದಲೇ ಕೂಡಲೇ ಆ ಹುಲಿಯನ್ನು ದೂರದಲ್ಲಿ ಬೀಳುವಂತೆ ಮಾಡಿದರು.

ಆಚಾರ್ಯರು ಬದರಿಕಾಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ತನ್ನ ಗುರುಗಳಾದ ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರನ್ನೂ, ಶ್ರೀನಾರಾಯಣ ಮುನಿಗಳನ್ನೂ ಕಂಡು, ಅಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ದಿನಗಳವರೆಗೆ ಇದ್ದು ಅವರಿಂದ ತತ್ತ್ವೋಪದೇಶವನ್ನು ಪಡೆದರು. ಅವರು ಗುರುಗಳ ಸನ್ನಿಧಾನವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹೋಗಲು ಬಯಸದೆ ಇದ್ದಾಗ ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರು ಮರಗಳನ್ನು ತಮ್ಮ ಮುಷ್ಟಿಯಿಂದ ಶಿಲೆಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿ, ತಮ್ಮ ಸನ್ನಿಧಾನವುಳ್ಳ ಆ ಪ್ರತಿಮೆಗಳನ್ನು ಆಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಕೊಟ್ಟು, ಈ ಪ್ರತಿಮೆಗಳಲ್ಲಿ ನಾವು ಯಾವಾಗಲೂ ಸನ್ನಿಹಿತರಾಗಿರುತ್ತೇವೆ. ನಿನಗೆ ನಮ್ಮ ವಿರಹ ಭಯವಿಲ್ಲ. ಇವುಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗು ಎಂದು ಹೇಳಿದರು.

ಬದರಿಕಾಶ್ರಮದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರು ತಮ್ಮ ಶಿಷ್ಯೋತ್ತಮರಾದ ಆಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಒಂದು ವಿಶೇಷವಾದ ಆಪ್ತಕೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದರು. "ಭಗವಂತನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಸಲು ಪರಾಪರತತ್ವಗಳ ನಿರೂಪಣೆಯನ್ನು ಆಖ್ಯಾನ ಉಪಾಖ್ಯಾನಗಳ ಮೂಲಕ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಮಾಡಿರುವ ಮಹಾಭಾರತ ಗ್ರಂಥದ ಶಾಶ್ವತವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸುವ ಉತ್ತಮವಾದ ಒಂದು ಗ್ರಂಥವನ್ನು ರಚಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ. ಆ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನೀನೇ ಮಾಡಬೇಕು" ಎಂಬ ತಮ್ಮ ಗುರುಗಳ ಆಪ್ತಕೆಯನ್ನು ಆಚಾರ್ಯರು ಶಿರಸಾ ವಹಿಸಿದರು.

ಆಚಾರ್ಯರು ಬದರಿಕಾಶ್ರಮದಿಂದ ಮರಳಿ ಬರುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಗಂಗೆಯ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ಸಾಯಂಕಾಲವಾಯಿತು. ಗಂಗೆಯನ್ನು ದಾಟಲು ದೋಣಿಗಳೂ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಸೂರ್ಯನು ಮುಳುಗುತ್ತಿದ್ದನು. ಶಿಷ್ಯರೆಲ್ಲರೂ ಮುಂದೇನು ಮಾಡೋಣವೆಂದು ವ್ಯಥೆಯಿಂದ ಗಂಗಾನದಿಯ ದಡದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತರು. ಆಚಾರ್ಯರು ತಾವು ಒಬ್ಬರ ಜಲಸ್ತಂಭನ ವಿದ್ಯೆಯಿಂದ ಬಟ್ಟೆ ಒದ್ದೆಯಾಗದಂತೆ ಗಂಗೆಯನ್ನು ದಾಟಿದರು. ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಗಂಗೆಯನ್ನು ದಾಟಲು ಹೋದ ಆಚಾರ್ಯರು ಏನಾದರೋ ಎಂದು ಶಿಷ್ಯರು ಈ ಕಡೆ ವ್ಯಥೆ ಪಡುತ್ತಾ ಕುಳಿತಿದ್ದರು. ಕತ್ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಏನೂ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಈ ಕಡೆ ಆಚಾರ್ಯರು ಗುರುಡನ್ನು ಹಸುವಿನ ಹೆಜ್ಜೆಯನ್ನು ದಾಟುವಂತೆ ಅನಾಯಾಸವಾಗಿ ಗಂಗಾನದಿಯನ್ನು ದಾಟಿ ಮತ್ತೊಂದು ದಡಕ್ಕೆ ಬಂದು ಅಲ್ಲಿ ಸೇರಿದ್ದ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಸಭೆಗೆ ಬಂದರು. ಅಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರೊಂದಿಗೆ ಒಬ್ಬ ರಾಜನು ಇದ್ದನು. ಆಚಾರ್ಯರಂತಹ ಮಹಾನುಭಾವರನ್ನು ನೋಡಿ ಅವರೆಲ್ಲರೂ ಪರಮಾರ್ಪಣೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿ ಆಚಾರ್ಯರಿಗೆ ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡಿದರು. ಆಚಾರ್ಯರ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿದ ಕೂಡಲೇ ರಾಜನು ತನ್ನ ನಾವಿಕರನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿ ಆಚೆಯ ದಡದಲ್ಲಿದ್ದ ಆಚಾರ್ಯರ ಶಿಷ್ಯರನ್ನೆಲ್ಲಾ ಈ ದಡಕ್ಕೆ ತರಿಸಿದನು. ಶತ್ರುಗಳ ಭಯದಿಂದ ರಾಜಾಜ್ಞೆಯಿಲ್ಲದೆ ನಾವಿಕರು ಯಾರನ್ನೂ ಈ ಕಡೆ ದಾಟಿಸುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಆದರೂ ಆಚಾರ್ಯರ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಆ ಕೆಳಕ್ಕಲೆಯಲ್ಲಿಯೂ ರಾಜನು ಆಚಾರ್ಯರ ಶಿಷ್ಯರನ್ನು ಈ ದಡಕ್ಕೆ ಕರೆತರಿಸಿದನು. ಆಚಾರ್ಯರು, ಎಲ್ಲೋ ಒಂದು ಮೂಲೆಯಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಕತ್ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತರಬಹುದೆಂದು ಆಲೋಚಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಶಿಷ್ಯರು ಇಲ್ಲಿ ನೋಡಿದ ದೃಶ್ಯವೇ ಬೇರೆ. ಗಂಗಾನದಿಯ ದಡದಲ್ಲಿಯೇ ಜನರು ಸಾವಿರಗಟ್ಟಲೆ ತುಂಬಿದ್ದಾರೆ. ದೀವಗಳು ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುತ್ತಿವೆ. ಎತ್ತರವಾದ ಆಸನದಲ್ಲಿ ಆಚಾರ್ಯರು ಕುಳಿತಿದ್ದಾರೆ. ಅವರ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಪಂಡಿತರು ಪ್ರಶ್ನೆಗಳನ್ನು ಕೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಸತ್ಯಲೋಕದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮದೇವರು ಋಷಿಗಳಿಗೆ ವೇದದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಹೇಳುವಂತೆ ಆಚಾರ್ಯರೂ ವೇದಗಳ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಪಂಡಿತರಿಗೆ ತಿಳಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಪಂಡಿತರು ಆಚಾರ್ಯರ ಗಂಭೀರ ಧ್ವನಿಯ ಉತ್ತರವನ್ನು ಕೇಳಿ ಆನಂದಪರವಶರಾಗಿದ್ದಾಗ ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ಯಾವಾಗ ನೋಡಿಯೇವು ಎಂದು ತವಕಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಶಿಷ್ಯರಿಗೆ ಈ ಸನ್ನಿವೇಶದಲ್ಲಿ ಆಚಾರ್ಯರ ದರ್ಶನವಾದಾಗ ಆ ಶಿಷ್ಯರ ಆನಂದ ಆಶ್ಚರ್ಯಗಳಿಗೆ ಪಾರವೇ ಇರಲಿಲ್ಲ.

ಅಲ್ಲಿಂದ ಆಚಾರ್ಯರು ಹಸ್ತಿನಾವತಿಗೆ ಬಂದರು. ಅಲ್ಲಿ ಚಾತುರ್ಮಾಸ್ಯವ್ರತಾನುಷ್ಠಾನಕ್ಕಾಗಿ ಗಂಗೆಯಿಂದ ಸ್ವಲ್ಪ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಮಠದಲ್ಲಿ ತಂಗಿದರು. ಈ ಚಾತುರ್ಮಾಸ್ಯವ್ರತಾನುಷ್ಠಾನ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ದೇವ ಪೂಜ್ಯಕಾದ ಗಂಗೆಗೆ ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ಸೇವಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಸೆಯಾಯಿತು. ಒಂದು ದಿನ ಆಚಾರ್ಯರು ವಾಸ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಮಠದ ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿರುವ ಮಠದ ಒಂದು ಕೊಂಬೆಯನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಗಂಗೆಯು ಪ್ರಕಟಳಾದಳು. ಮಹೇಶ್ವರಾದಿಗಳಿಂದ ಮಾನ್ಯಕಾದ ಮಹಾವಾಣಿಯು ಯಾವ ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ಸೇವಿಸುತ್ತಾಳೋ, ಅಂತಹ ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ಗಂಗೆಯು ಸೇವಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಆಶ್ಚರ್ಯವೇನು? ಬಂದಿರುವ ಗಂಗೆಯು ಸುಂದರ ಸ್ತ್ರೀ ರೂಪವನ್ನೇ ಧರಿಸಿ ಆಚಾರ್ಯರಿಂದ ಸ್ವಲ್ಪ ದೂರದಲ್ಲಿ ನಿಂತು ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡಿದಳು. ಶಿಷ್ಯರೂ ಸಹ ಈ ದೃಶ್ಯವನ್ನು ನೋಡಿ ಆಶ್ಚರ್ಯಭರಿತರಾದರು. ಆಚಾರ್ಯರು ಸ್ವಲ್ಪ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಗಂಗೆಗೆ ಪ್ರತಿದಿನ ಸ್ನಾನಕ್ಕಾಗಿ ಹೋಗುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಗಂಗೆಯೇ ತಾನಾಗಿ ಬಂದು ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ಸೇವಿಸಿದಳು. ಚಾತುರ್ಮಾಸ್ಯ ವ್ರತ ಸಮಾಪ್ತಿಯಾದ ಮೇಲೆ ಆಚಾರ್ಯರು ಕಾಶಿಗೆ ಬಂದು ಅಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಸಮಯದವರೆಗೆ ವಾಸವಾಗಿದ್ದರು. ಆಚಾರ್ಯರ ಜತೆಗಿದ್ದ ಅನೇಕ ಶಿಷ್ಯರಿಗೆ ಆಚಾರ್ಯರಿಗೆ ವಯಸ್ಸಾಗುವುದರಿಂದ ತಮ್ಮಂತಹ ಶಾರೀರಿಕ

ಬಲವಿಲ್ಲ ಅವರಿಗಿಂತ ನಾವೇ ಬಲಿಷ್ಠರು ಎಂಬ ಅಹಂಕಾರವು ಆಟದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಒಡಮೂಡಿತು. ಇದನ್ನು ತಿಳಿದ ಆಚಾರ್ಯರು ಹೀಗೆಂದರು. "ಶಿಷ್ಯರೇ! ನಾವೇ ಬಲಶಾಲಿಗಳೆಂದು ನಿಮಗೆಲ್ಲಾ ಅಹಂಕಾರವಿದ್ದಂತಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ನೀವೆಲ್ಲಾ ನನ್ನ ಜತೆಗೆ ಮಲ್ಲಿಯುದ್ದಕ್ಕಾಗಿ ಬನ್ನಿರಿ. ಈ ಜಟ್ಟಿ ಕಾಳಗದಲ್ಲಿ ನೀವು ನಿಮ್ಮ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಪೂರ್ವಿಯಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು. ತನ್ನ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಯಾರು ಪೂರ್ವಿಯಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವುದಿಲ್ಲವೋ ಅವನು ನಮ್ಮ ಅಪ್ಪಣೆಯನ್ನು ಮೀರಿದ ಪಾಪಕ್ಕೆ ಭಾಗಿಯಾಗುತ್ತಾನೆ." ಆಚಾರ್ಯರು ಹೀಗೆಂದ ಕೂಡಲೇ ಹದಿನೈದು ಮಂದಿ ತರುಣ ಶಿಷ್ಯರು ಒಂದೇ ಸಲ ಆಚಾರ್ಯರ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದರು. ತಮ್ಮ ಮೇಲೆ ಕುಸ್ತಿ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಆ ಹದಿನೈದು ಮಂದಿಯನ್ನು ಒಂದೇ ಸಲ ಆಚಾರ್ಯರು ನೆಲಕ್ಕೆ ಕೆಡವಿದರು. "ನಿಮಗೆ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿದ್ದರೆ, ಪುನಃ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏಳಿ ಕುಸ್ತಿ ಮಾಡಿರಿ," ಎಂದು ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಒಂದು ಸಲ ಹೇಳುತ್ತಾ ಪುನಃ ಮೆಲ್ಲನೆ ನಕ್ಕರು. ಆಗ ಶಿಷ್ಯರು "ಆಚಾರ್ಯರೇ ನಮ್ಮ ಶರೀರದ ಮೇಲೆ ನಿಮ್ಮ ಅವಯವಗಳೂ, ಬೆರಳುಗಳೂ ಮೇರು ಪರ್ವತದಷ್ಟು ಭಾರವಾಗಿ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿವೆ. ತಾವು ನಮ್ಮ ಮೇಲೆ ಇದೇ ರೀತಿ ಭಾರವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಬಿಟ್ಟರೆ ನಾವು ಸತ್ತು ಹೋಗುತ್ತೇವೆ. ದಯಾಶಾಲಿಗಳಾದ ತಾವು ನಮ್ಮನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಬಿಡಿ" ಎಂದು ಕಿರುಚಿದರು. ಆಗ ಆಚಾರ್ಯರು ಶಿಷ್ಯರನ್ನು ಬಿಟ್ಟರು. ಶಂಕರ ದೇವೇಂದ್ರರಿಂದ ಸಹಿತವಾದ ಜಗತ್ತನ್ನು ತಮ್ಮ ಹುಬ್ಬಿನ ವಿಲಾಸ ಮಾತ್ರದಿಂದ ಪ್ರೇರಿಸುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳ ಮುಖ್ಯವ್ರಾಣ ದೇವರಿಗೆ ಈ ಕಾರ್ಯವು ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ಅತ್ಯಂತ ಅಲ್ಪವಲ್ಲವೇ!

ಕಾಶಿಯಲ್ಲಿ 'ಅಮರೇಂದ್ರಪುರಿ' ಎಂಬ ಪಂಡಿತನು ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. ಅವನು ಎಲ್ಲಾ ಸಿದ್ಧಾಂತಗಳನ್ನು ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಖಂಡಿಸಿದ್ದನು. ಅವನು ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ಭೇಟಿಮಾಡಿ ಆಚಾರ್ಯರ ಸಿದ್ಧಾಂತ ತತ್ತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿದನು. ಆಚಾರ್ಯರು ತಮ್ಮ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನೂ ಹೇಳುತ್ತಾ 'ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಿಯು ಮಾಡುವ ಕರ್ಮವು ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೂ ಸಾಧನವಾಗುತ್ತದೆ' ಎಂದು ಹೇಳಿದರು. ಆಗ ಅಮರೇಂದ್ರಪುರಿಯು 'ಅದು ಹೇಗೆ? ಸಾಧಿಸಿರಿ' ಎಂದು ಕೇಳಿದನು. ಆಚಾರ್ಯರು ಜ್ಞಾನಸಹಿತವಾದ ಕರ್ಮವು ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸಹಾಯಕವೆಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡಿದರು. ಆದರೂ ಕಠಿನ ಬುದ್ಧಿಯ ಆ ಯತಿಯು 'ಜ್ಞಾನ ಎಂದರೇನು?' ಎಂದು ಪುನಃ ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದನು. ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ಖಂಡಿಸಲು ಬೇರೆ ಯುಕ್ತಿಯು ಹೊಳೆಯದಿದ್ದಾಗ ಆ ಯತಿಯು ಈ ರೀತಿ ಪುನಃ ವೈರ್ಥ ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದನು. ಆಚಾರ್ಯರು "ನೀನು ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನಾದರೆ ನಿನಗೆ ಜ್ಞಾನ ಪದದ ಅರ್ಥ ತಿಳಿದಿದೆ. ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದ ಮೂಢನಾಗಿದ್ದರೆ ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನೇ ಮಾಡುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ" ಎಂದು ಹೇಳಿ ಆ ಯತಿಯನ್ನು ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಸೋಲಿಸಿದರು. ಹೀಗೆ ವೇದವ್ಯಾಸರ ಶಿಷ್ಯರಾದ ಆಚಾರ್ಯ ಮಧ್ವರು ತಾವು ಹೋದ ಸಭೆಗಳೆಲ್ಲಾ ವೇದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾ ಜನರಲ್ಲಿರುವ ಅಜ್ಞಾನವನ್ನು ತೊಲಗಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಸಕಲ ಸಿದ್ಧಾಂತಗಳನ್ನೂ ಬಲ್ಲ ವಿದ್ವಾಂಸರು ಆಚಾರ್ಯರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ವೈಖರಿಯನ್ನು ನೋಡಿ ಆನಂದದಿಂದ ಕೈಮುಗಿಯುತ್ತಿದ್ದರು.

"ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನು ಸಕಲ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು, ಅವಾಚ್ಯನಲ್ಲ. ಅವನು ಜೀವರ ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿರುವವನೇ ಹೊರತು ಜೀವರಿಗೂ ಅವನಿಗೂ ಏಕೈಕವಿಲ್ಲ. ಅವನಿಗೆ ವಾರ್ಧಕ್ಯ, ಮರಣ ಮುಂತಾದ ದುರವಸ್ಥೆಗಳಿಲ್ಲ. ಅವನು ನಿತ್ಯನು, ಜ್ಞಾನರೂಪನು ಅವನ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಪ್ರಪಂಚದ ಸೃಷ್ಟಿ, ಸ್ಥಿತಿ, ಸಂಹಾರಗಳು ಆಗುತ್ತವೆ. ಇವುಗಳು ಮಾಯೆಯಿಂದ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅವನು ಸರ್ವಸ್ವತಂತ್ರನು. ಸಮಸ್ತ ಜೀವರ ಹೃದಯ ಗುಹೆಯಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿರುತ್ತಾನೆ. ಸಜ್ಜನರಲ್ಲಿ ಬಿಂಬರೂಪಿಯಾಗಿದ್ದು ತನ್ನ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರದಿಂದ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾನೆ. ಮೋಕ್ಷಯೋಗ್ಯರಾದ ಜೀವರ ಎಲ್ಲಾ ದೋಷಗಳನ್ನು ಅವನು ದೂರೀಕರಿಸಿ ಅವರನ್ನು ಉದ್ಧಾರಮಾಡುವ ಫಲಮು ದಯಾಲುವು. ದುಷ್ಟಜೀವರು ಮಾಡಿದ ದ್ವೇಷದ ಫಲವಾಗಿ ಅವರು ನರಕವನ್ನೇ ಪಡೆಯುತ್ತಾರೆ, ಎಲ್ಲ ದುಃಖವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾರೆ. ಈ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಅನಂದಾದಿ ಸಕಲಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನು ತಾನು ಸತ್ತ್ವರಜಸ್ ತಮೋ ಗುಣದೊರನಾಗಿ ಸಮಸ್ತದೋಷದೊರನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಲಕ್ಷ್ಮೀಪತಿಯಾದ ನಾರಾಯಣನಿಗೆ ಸಮರೂ ಉತ್ತಮರೂ ಯಾರೂ ಇಲ್ಲ. ಇವನು ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕಿಂತ ಅತ್ಯಂತ ವಿಶಿಷ್ಟ. ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ವಿಷಯಗಳು ವೇದಾದಿ ಸಕಲ ಸಚ್ಚಾಸ್ತ್ರಗಳಿಂದ ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ."

ಇಂತಹ ಇನ್ನೂ ಅನೇಕಾನೇಕ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ವೇದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ ವಿವರಿಸಿದರು. ಆಚಾರ್ಯರು ಇಂತಹ ಉತ್ತಮವಾದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಅದ್ವೈತ ಶಾಸ್ತ್ರದ ಮಾಯೆಯಿಂದ ಖಂಡಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಈ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕ್ಕೆ ಸರಿದೂಗುವ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವೇ ಇಲ್ಲ. ನ್ಯಾಯ ಸಮ್ಮತವಾದ ಈ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಇತರ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ವ್ಯಾಖ್ಯೆಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿದರೆ ಅದರಲ್ಲೂ ಅದ್ವೈತ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿದವರು ಅತ್ಯಂತ ಅಸಹ್ಯವಾದ ದುಃಖಕರವಾದ ನಿತ್ಯನರಕದಲ್ಲಿ ಬೀಳುವರು. ಎಂಬ ವಿಷಯವೂ ಶಾಸ್ತ್ರ ಸಮ್ಮತವಾಗಿದೆ.

ಹೀಗೆ ಸ್ವಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ಥಾಪನೆ ಮಾಡುತ್ತಾ, ಪರಸಿದ್ಧಾಂತ ಖಂಡನೆ ಮಾಡುತ್ತಾ ಆಚಾರ್ಯರು ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಅವರು ಸಂಚಾರ ಮಾಡುತ್ತಾ ಹಿಂದೆ ಮಹಾಭಾರತ ಯುದ್ಧವು ನಡೆದ ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರಕ್ಕೆ ಬಂದರು. ಅಲ್ಲಿ ಬಂದ ಆಚಾರ್ಯರು ಹಿಂದೆ ತಾವು ಯುದ್ಧ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಭೀಮಸೇನರಾಗಿದ್ದು ಆನೆಗಳ ಜತೆಗೆ ಯುದ್ಧ ಮಾಡಿದುದದನ್ನು ನೆನೆಸಿಕೊಂಡರು. ಅವರ ಜೊತೆಗಿದ್ದ ಸತ್ಯತೀರ್ಥಾದಿ ಮುನಿಗಳಿಗೆ ಆ ಕ್ಷೇತ್ರದ ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ಹೇಳಿ, ಅಲ್ಲಿ ತಪಸ್ಸು ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಒರ್ವ ಡಾಂಬಕನನ್ನು ನೋಡಿ ಇವನು ಮುಂದೆ ಮಾರೀಚನಾಗುವನು ಎಂದರು. ಅಲ್ಲಿಯೇ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಆಗಸ ತಮ್ಮ ಭೀಮಾವತಾರದ ಗದೆಯನ್ನು ತೋರಿಸಿದರು. ಆಚಾರ್ಯರ ತ್ರಿಕೂಲ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಕಂಡು ಶಿಷ್ಯರೆಲ್ಲರೂ ಪರಮಾನಂದಭರಿತರಾದರು.

ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು ಒಂದಾನೊಂದು ದಿನ ತಮ್ಮ ಶಿಷ್ಯಪರಿವಾರ ಸಮೇತರಾಗಿ ಹೃಷೀಕೇಶತೀರ್ಥಕ್ಕೆ ಹೋದರು. ಅಲ್ಲಿ ಒಂದು ದಿನ ಮಹಾರುದ್ರ ದೇವರು ಶುಭ್ರವರ್ಣದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರೂಪವನ್ನು ತಾಳಿ ಎಲ್ಲರೂ ನೋಡುತ್ತಿರುವಾಗಲೇ ಹತ್ತಿರ ಬಂದು ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ನಮಸ್ಕರಿಸಿದರು. "ಪೂಜ್ಯ ಪವಮಾನಾವತಾರರಾದ ಆಚಾರ್ಯರೇ ನಾಳೆ ದಿನ ನಾನು ತಮಗೆ ಭಿಕ್ಷಾ ಪ್ರದಾನ ಮಾಡುತ್ತೇನೆ. ಅದನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಅನುಗ್ರಹಿಸಬೇಕು" ಎಂದು ಎಲ್ಲರ ಎದುರು ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ಭಿಕ್ಷೆಗೆ ಆಹ್ವಾನಿಸಿ ಹೊರಟುಹೋದರು. ಇದರಿಂದ ಎಲ್ಲರೂ ಆಶ್ಚರ್ಯಪಟ್ಟರು. ಅದೇ ಮಹಾದೇವರು ಇನ್ನೊಂದು ಶಿವಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಭಕ್ತನಾದ ಕ್ಷೇತ್ರಾಧಿಕಾರಿಗೆ ಸ್ವಪ್ನದಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡು "ನಾಳೆ ನನ್ನ ಗುರುಗಳಾದ ಜಗದ್ಗುರುಗಳಾದ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ನಾನು ಭಿಕ್ಷೆ ನಡೆಸಬೇಕಾಗಿದೆ. ಅವರು ಹೃಷೀಕೇಶದಲ್ಲಿ ತಂಗಿದ್ದಾರೆ. ಅವರಿಗೆ ಭಿಕ್ಷೆಯನ್ನಿತ್ತು ಪೂಜಿಸು" ಎಂದು ಪ್ರೇರಿಸಿದರು. ಆ ಭಕ್ತನು ಸಮಸ್ತ ಭಕ್ತ್ಯಭೋಜ್ಯಗಳನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿ ಹೃಷೀಕೇಶಕ್ಕೆ ತಂದು ಆಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸಿ ಭೋಜನ ಮಾಡಿಸಿದನು. ಹೀಗೆ ಆಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಶಂಕರನೂ ಕಿಂಕರನೆಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ಆ ಚಂದ್ರಚೂಡನು ತಾನೇ ಬಂದು ತೋರಿಸಿಕೊಟ್ಟನು. ಆಚಾರ್ಯರು ಉತ್ತರ ಭಾರತದ ಸಂಚಾರವನ್ನು ಮುಗಿಸಿ ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿರುವ 'ಇಷುಪಾತ'ವೆಂಬ ಕ್ಷೇತ್ರಕ್ಕೆ ಬಂದರು. ಅಲ್ಲಿಯ ಕ್ಷೇತ್ರಾಧಿಪತಿಯಾದ ಪರಶುರಾಮರೂಪಿಯಾದ ಲಕ್ಷ್ಮೀಪತಿಯನ್ನು ಧ್ಯಾನಿಸಿದರು. ಅಲ್ಲಿ ಅವರು ಒಂದು ದಿನ ಭೋಜನಾವಸಾನದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸಹಸ್ರ ರಾಜಬಾಳೆ-ಹಣ್ಣುಗಳನ್ನು ತಿಂದರು.

ಹೀಗೆ ಆಚಾರ್ಯರು ಸಂಚಾರ ಮಾಡುತ್ತಾ 'ಗೋವಾ' ಎಂಬ ಪ್ರಾಂತಕ್ಕೆ ಬಂದರು. ಅಲ್ಲಿ ಶಂಕರನೆಂಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಅವರಿಗೆ ದೊಡ್ಡದಾದ ನಾಲ್ಕುಸಾವಿರ ಮಾಗಿದ ಬಾಳೆಹಣ್ಣುಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ ತಂದುಕೊಟ್ಟನು. ಆಚಾರ್ಯರು ಆ ಬಾಳೆಹಣ್ಣುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ತಿಂದು ಮೂವತ್ತು ಕೊಡಗಳಲ್ಲಿ ತುಂಬಿದ ಹಾಲನ್ನು ಕುಡಿದರು. ಇದರಿಂದ ಆಶ್ಚರ್ಯಪಟ್ಟ ಆ ದೇಶದ ದೊರೆಯು ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ತನ್ನ ದೇಶದ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಅಲ್ಲಿಯೇ ಇರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ನಿರ್ಧರಿಸಿ ಅವರನ್ನು ತನ್ನ ಸೈನಿಕರ ಕಾವಲಲ್ಲಿಟ್ಟು ತಡೆದನು. ಆದರೆ ರಾಜ ಮತ್ತು ಅವನ ಸೈನಿಕರು ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ಎಲ್ಲಿಗೂ ಹೋಗದಂತೆ ತಡೆದು ನಿಲ್ಲಿಸಿರುವಾಗಲೇ ಆಚಾರ್ಯರು ಅಲ್ಲಿಂದ ಯೋಗ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಮಾಯವಾದರು. ಅಲ್ಲಿಂದ ಹೊರಟು ಬೇರೆ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಹೋದರು. ಆಚಾರ್ಯರು ಸಂಚಾರ ಮಾಡುತ್ತಾ ಬಜಪೆ (ಪಶುಪ) ಎಂಬ ಹಳ್ಳಿಗೆ ಹೋಗಿದ್ದರು. ಅಲ್ಲಿ ಆಚಾರ್ಯರು ಭಿಕ್ಷಾ ಸ್ವೀಕಾರ ಮಾಡಿ ಕುಳಿತಿರುವಾಗ ಅವರ ಮಹಾತ್ಮ್ಯೆಯನ್ನೂ ಬಲ್ಲ ಕೆಲವರು ಅಲ್ಲಿ ಹೂವು ಕಾಯಿ ಬಿಡದ ಕೆಲವು ಮರಗಳಲ್ಲಿ ತಾವು ಹೂವು ಕಾಯಿಗಳನ್ನುಂಟುಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದಾಗ

ಆಚಾರ್ಯರು ದಿವ್ಯವಾದ ಸಂಗೀತವನ್ನು ಹಾಡಿ ವಸಂತಋತು ಅಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಅಲ್ಲಿದ್ದ ಮರಗಿಡಗಳಲ್ಲಿ ಹೂವು ಹಣ್ಣುಗಳನ್ನು ಉಂಟು ಮಾಡಿದರು.

ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಪರಮಾತ್ಮನ ಹೊರತು ಇನ್ನು ಯಾವ ವಸ್ತುವಿನ ಅಪೇಕ್ಷೆ ಇಲ್ಲದ ಗುಣಪೂರ್ಣರು. ದೇವತೆಗಳನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸುವವರು. ಚತುರ್ಮುಖ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಸಮಾನರಾದ ಋಜು ಯೋಗಿಪುಂಗವರು. ದುರ್ವಾದಿಗಳ ವಾದವನ್ನು ಖಂಡಿಸುವವರು. ಪೂರ್ಣಚಂದ್ರನಂತಹ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳವರು. ಪೂರ್ಣಜ್ಞಾನರು. ಭಕ್ತ ಜನರಿಗೆ ಜಯಪ್ರದನಾದ, ಸೇವ್ಯನಾದ ಲಕ್ಷ್ಮೀಪತಿಯನ್ನು ಸರ್ವದಾ ತನ್ನ ಹೃದಯದ ಒಳಗೂ ಹೊರಗೂ ಕಂಡು ಧ್ಯಾನಿಸಿ ನಮಸ್ಕರಿಸುವವರು. ರೋಗರುಜನಗಳು ಹಸಿವು ಬಾಯಾರಿಕೆಗಳು ಅವರಿಗಿಲ್ಲ. ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಆತ್ಮಂತ ಪ್ರಿಯರಾದ ಅವರನ್ನು ಎಲ್ಲಾ ಭಕ್ತರೂ ಪರಮಾದರದಿಂದ ಪೂಜಿಸಿದರು.

"ತ್ರಿಭುವನಾಲಂಕಾರರಾದ ತ್ರಿಭುವನ ಗುರುಗಳಾದ ಶ್ರೀ ತತ್ತ್ವ ಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರ ಚರಿತ್ರೆಯು ನಾನು ಹೇಳಿದಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ. ನಾನು ಹೇಳದಿರುವ ಅನೇಕ ಅದ್ಭುತಕಾರ್ಯಗಳೂ ಇವೆ. ಇವುಗಳನ್ನು ತಿಳಿದವರಿಂದ ಕೇಳಿ ಹೇಳಿ ಧ್ಯಾನಿಸುವ ಭಕ್ತರಿಗೆ ಸಮಸ್ತ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳೂ ಲಭಿಸುವವು ಎಂದು ದೇವತೆಗಳೇ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ". ಈ ರೀತಿ ಪಂಡಿತನಾದ ಆಚಾರ್ಯರ ಶಿಷ್ಯನೊಬ್ಬನು ಅದ್ಭುತವಾದ ಆಚಾರ್ಯರ ಮಹಿಮೆಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವನ್ನು ಶ್ಲೋಕಗಳ ಪ್ರಾರ್ಥನಾನುಸಾರ ಹೇಳಿದನು.

ನೀರು ತುಂಬಿದ ಮೋಡವು ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಹರಡಿ ಮಿಂಚಿನಿಂದ ದಿಕ್ಕು ದಿಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸಿ ಮಳೆಯನ್ನು ಸುರಿಸುತ್ತದೆ. ಬಿಸಿಲಿನ ಬೇಗೆಯಿಂದ ಬಾಡಿದ ಮರಗಳನ್ನು ಮಳೆಯು ನೀರಿನಿಂದ ತಣಿಸುತ್ತದೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಚಿಗುರು ಹೂವು ಹಣ್ಣುಗಳು ಬಿಡುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತದೆ. ಹಾಗೆಯೇ ವಿಷ್ಣು ಪದದಲ್ಲಿ ನಿರತರಾದ, ವಿದ್ಯಾಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಜ್ಞಾನಿವರೇಣ್ಯರಾದ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಈ ರೀತಿಯ ಅನೇಕ ಅದ್ಭುತ ಮಹಿಮೆಗಳನ್ನು ತೋರಿದರು. ಇದರಿಂದ ಸಂಸಾರತಾಪದಿಂದ ತಪ್ಪರಾದ ಸಜ್ಜನರಿಗೆ, ಒಳ್ಳೆಯ ಜ್ಞಾನ, ಒಳ್ಳೆಯ ಮನಸ್ಸು, ಗಾಢವಾದ ಆನಂದ, ವಿಪತ್ತುಗಳ ಪರಿಹಾರ ಎಲ್ಲವೂ ಉಂಟಾದುವು. ಹೀಗೆ ಲೋಕಾನುಗ್ರಹ ಮಾಡುತ್ತಾ ತ್ರೈಲೋಕ್ಯಾಚಾರ್ಯರು ವಿರಾಜಿಸಿದರು.

ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತಃ

ಶ್ರೀಸುಮಧ್ವವಿಜಯಃ

ದಶಮಃ ಸರ್ಗಃ

ಅವತಾರಿಕಾ— ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಪುನಃ ಪಠಶುರಾಮ ಕ್ಷೇತ್ರಕ್ಕೆ ದಿಗ್ವಿಜಯ ಮಾಡಿದರನ್ನತ್ತಾರೆ.

ಸಪದಿ ಸಮಸ್ಕರುತ ಭೃಶಂ ಮಾಧವಗುಣಸಾಧಕೋಽಥ ಮಧ್ವರವಿಃ |

ಭೃಗುಕುಲತೀಲಕಸ್ಥಾನಂ ತಾಪಕರಃ ಪಾಪಪಾಂಥಾನಾಮ್

॥ 1 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಸಪದಿ, ಸಮಸ್ಕರುತ, ಭೃಶಂ, ಮಾಧವಗುಣಸಾಧಕಃ ಅಥ, ಮಧ್ವರವಿಃ, ಭೃಗುಕುಲತೀಲಕಸ್ಥಾನಂ, ತಾಪಕರಃ ಪಾಪಪಾಂಥಾನಾಂ |

ಅನ್ವಯ— ಅಥ, ಮಾಧವಗುಣಸಾಧಕಃ, ಪಾಪಪಾಂಥಾನಾಂ, ತಾಪಕರಃ, ಮಧ್ವರವಿಃ ಸಪದಿ ಭೃಗುಕುಲ-
ತೀಲಕಸ್ಥಾನಂ, ಭೃಶಂ, ಸಮಸ್ಕರುತ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಥ = ಉಡುಪಿಯಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನನ್ನು ನಮಸ್ಕರಿಸಿದ ತರುವಾಯ,

ಮಾಧವಗುಣಸಾಧಕಃ = ಲಕ್ಷ್ಮೀಪತಿಯಾದ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನ, ಜ್ಞಾನಾನಂದಾದಿಗುಣಗಳ, ಪ್ರತಿ-
ಪಾದಕರಾದ,

(ಮಾಧವಗುಣಸಾಧಕಃ = ವಸಂತಚುಕುವಿನ, ಪುಷ್ಪಫಲ ಮಲಯಮಾರುತ ಮುಂತಾದ ಉತ್ಕೃಷ್ಟ
ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಸಾಧಿಸಿಕೊಡುವ,

ಪಾಪಪಾಂಥಾನಾಂ = ಪಾಪಪೂರ್ಣರಾದ ದುರ್ವಾದಿಗಳೆಂಬ ದಾರಿಗರಿಗೆ,

(ಪಾಪ = ಕ್ರೂರವಾದ ಗೂಬೆ ಮೊದಲಾದ ಪಕ್ಷಿಗಳಿಗೂ ಇತರ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ,

ಪಾಂಥಾನಾಂ = ದಾರಿಹೋಕರಿಗೂ,

ತಾಪಕರಃ = ವಾದದಿಂದ ದುಃಖವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವ (ಬೇಗೆಯನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವ)

ಮಧ್ವರವಿಃ = ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರೆಂಬ ಸೂರ್ಯನು,

ಸಪದಿ = ಕೊಡಲೇ,

ಭೃಗುಕುಲತೀಲಕ ಸ್ಥಾನಂ = ಶ್ರೀಪಠಶುರಾಮನಿಂದ ರಚಿತ ಸ್ಥಳವಾದ, ತೌಳವ ದೇಶವನ್ನು (ಶುಕ್ರನ ಸ್ಥಾನವಾದ
ವೃಷಭ ರಾಶಿಯನ್ನು)

ಭೃಶಂ = ಬಹಳವಾಗಿ (ಚೆನ್ನಾಗಿ)

ಸಮಸ್ಕರುತ = ಅಲಂಕರಿಸಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಸೂರ್ಯನು ವಸಂತ ಋತುವಿನಲ್ಲಿ ಶುಕ್ರನ ಕ್ಷೇತ್ರವಾದ ವೃಷಭ ರಾಶಿಯನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತಾನೆ. ಆಗ ವೈಶಾಖ ಮಾಸವು ಬರುತ್ತದೆ. ಸಂಪಿಗೆ ಮಲ್ಲಿಗೆ ಮೊದಲಾದ ಹೂವುಗಳು ಆರಳುತ್ತವೆ. ಕೋಗಿಲೆಗಳು ಇಂಪಾಗಿ ಕೂಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ವಸಂತ ಮಾರ್ಧವನ ಮತ್ತು ವೈಶಾಖ ಮಾರ್ಧವನ ಗುಣಗಳನ್ನು ಸಾಧಿಸಿ ಕೊಡುವವನು ಸೂರ್ಯನು. ಇಂತಹ ಸೂರ್ಯನು ಗುಣಿಗಳಿಗೂ ದಾರಿಹೋಕರಿಗೂ ಬೇಗೆಯನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವನು.

ಹೀಗೆಯೇ ಸೂರ್ಯನು ಭಾಗ್ಯವನ ಕ್ಷೇತ್ರವನ್ನು ವೃಷಭರಾಶಿಯನ್ನು ಅಲಂಕರಿಸುವಂತೆ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರೆಂಬ ಸೂರ್ಯರು ಶ್ರೀಪರಶುರಾಮರು ಸೃಷ್ಟಿದ ತೌಕವ ಮಂಡಲವನ್ನು ಅಲಂಕರಿಸಿದರು. ಅಲ್ಲಿ ಅವರು ಸೂರ್ಯನು ವಸಂತನ ಗುಣಗಳನ್ನು ಸಾಧಿಸುವಂತೆ ಲಕ್ಷ್ಮೀಪತಿಯಾದ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನ ಜ್ಞಾನ ಆನಂದಾದ ಗುಣಗಳನ್ನು ಸಾಧಿಸಿದರು. ಸೂರ್ಯನು ಪಾಪ, ಗುಣಿಗಳಿಗೆ, ದಾರಿಗರಿಗೆ ತಾಪ ಉಂಟುಮಾಡುವಂತೆ ದುರ್ವಾದಿಗಳ ವಾದಗಳನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿ ಅವರಿಗೆ ವೈಧಿಯನ್ನುಂಟು ಮಾಡಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಮಾರ್ಧವಗುಣಸಾಧಕಃ— ಮಾಯಾ ಧವಃ ಮಾರ್ಧವಃ, ಮಾರ್ಧವಸ್ಯ ಗುಣಾಃ ಮಾರ್ಧವಗುಣಾಃ, ಸಾಧಯತೀತಿ ಸಾಧಕಃ, ಮಾರ್ಧವಗುಣಾನಾಂ ಸಾಧಕಃ ಮಾರ್ಧವಗುಣಸಾಧಕಃ |

ಮಧ್ವರವಿ— ಮಧ್ವ ವಿವ ರವಿಃ ಮಧ್ವರವಿಃ |

ಭೃಗುಕುಲತಿಲಕಸ್ಥಾನಂ— ಭೃಗುಗುಣಾಂ ಕುಲಂ ಭೃಗುಕುಲಂ, ಭೃಗುಕುಲಸ್ಯ ತಿಲಕಃ ಭೃಗುಕುಲತಿಲಕಃ, ಭೃಗುಕುಲತಿಲಕಸ್ಯ ಸ್ಥಾನಂ ಭೃಗುಕುಲತಿಲಕಸ್ಥಾನಂ ತತ್ |

ತಾಪಕರಃ— ಕರೋತೀತಿ ಕರಃ ತಾಪಸ್ಯ ಕರಃ ತಾಪಕರಃ |

ಪಾಪಪಾಂಥಾನಾಂ— ಪಾಪಾ ವಿವ ಪಾಂಥಾಃ ಪಾಪಪಾಂಥಾಃ, ಪಾಪಾಶ್ಚ ಪಾಂಥಾಶ್ಚ ಪಾಪಪಾಂಥಾಃ ತೇಷಾಂ |

ವ್ಯಾಕರಣವಿಶೇಷ— ಸಮಸ್ಕರುತ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸಂಪರಿಭಾಂ ಕರೋತೌ ಭೂಷಣೇ (6.1.137) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಭೂಷಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸುಚ್. ಪಾಪಂ ವಿಷಾಂ ಆಸ್ತೀತಿ ಪಾಪಾಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಆರ್ತ ಆದಿಭ್ಯೋ ಆಚ್ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಮಧ್ವರವಿಃ ಭೃಗುಕುಲತಿಲಕಸ್ಥಾನಂ, ಸಮಸ್ಕರುತ (ಕರ್ತರಿ)

ಮಧ್ವರವಿಣಾ ಭೃಗುಕುಲತಿಲಕಸ್ಥಾನಂ ಸಮಸ್ಥಿಯತ (ಕರ್ಮಣಿ)

ಕೋಶ— 'ದ್ವಾಜ್ ಮಂಕ್ಷು ಸಪದಿ ದ್ರುತಂ, 'ಇಂದಿರಾ ಲೋಕಮಾತಾ, ಮಾ' | 'ಧವಃ ಪ್ರಿಯಃ ಪತಿರ್ಭರ್ತಾ' 'ಅಧ್ವಾನೋಽಧ್ವಗೋಽಧ್ವಃ ಪಾಂಥಃ ಪಥಿಕ' ಇತ್ಯಾದಿ, 'ವೈಶಾಖೇ ಮಾರ್ಧವೋ ರಾರ್ಧ' ಎಂದು ಅಮರ |

ವಿಶೇಷ ವಿಚಾರಗಳು— 'ಮಧ್ವಶ್ಚ ಮಾರ್ಧವಶ್ಚ ವಾಸಂತಿಕಾವೃತ್ತೋ' ಎಂದು ವೇದದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಚೈತ್ರಾದಿಮಾಸೌ ಮಧುಮಾರ್ಧವೌ ದೌ ಎಂದು ಹಲಕೋಶದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ. ಚೈತ್ರ ವೈಶಾಖಗಳು ವಸಂತ ಋತುವು ಇಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಧವ ಎಂದು ವಸಂತದ ಏಕದೇಶವನ್ನು ವೈಶಾಖವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ವಸಂತಋತುವಿನಲ್ಲಿ ವೈಶಾಖ ಮಾಸದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನು ಶುಕ್ರನ ಕ್ಷೇತ್ರವಾದ ವೃಷಭ ರಾಶಿಗೆ ಬರುತ್ತಾನೆ. ಆಗ ಬಹುಲ, ಸಂಪಿಗೆ, ಮಲ್ಲಿಗೆ ಹೂವುಗಳು ಆರಳುತ್ತವೆ. ಇವಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ಸೂರ್ಯ ಪ್ರಕಾಶವೇ ಕಾರಣ. 'ಮಾರ್ಧವಃ ಶ್ರೀಕಾಂತೋ ವಸಂತೋತ್ತರಭಾಗಶ್ಚ' ಎಂದು ಭಾವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ.

ವೃತ್ತ— ಯಸ್ಯಾಃ ಪ್ರಥಮೇ ಪಾದೇ ದ್ವಾದಶಮಾತ್ರಾಸ್ತಥಾ ತೃತೀಯೇಪಿ |

ಅಷ್ಟಾದಶ ದ್ವಿತೀಯೇ ಚತುರ್ಥಕೇ ಪಂಚದಶ ಸಾರ್ಯಾ | ಎಂದು ಆರ್ಯಾ ವೃತ್ತದ ಲಕ್ಷಣ. 1ನೆಯ ಪಾದ 12 ಮಾತ್ರ, 3ನೆಯ ಪಾದ 12. 2ನೆಯ ಪಾದದಲ್ಲಿ 18, 4ನೆಯ ಪಾದದಲ್ಲಿ 15 ಮಾತ್ರಗಳು ಇರಬೇಕು.

ಅಲಂಕಾರ— ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ರೂಪಕಾಲಂಕಾರವಿದೆ. ಅದು ಶ್ಲೇಷದಿಂದ ಉಜ್ಜೀವಿತವಾಗಿದೆ.

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಸಮಸ್ಕರುತ ಸಮಃ ಉಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ದುಕ್ಕೃಚಾರಣೇ ಇತಿ ಕರಣಾರ್ಥಕಾತ್, ಕೃಧಾತೋಃ ಆತ್ಮನೇಪದಿನಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಕರ್ತೃ ಅನದೃತನ ಭೂತೇ ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ವಿಕವಚನಂ |

ಸಮಃ ಅಸ್ಕರುತ (ಅಕುರುತ) ಸಮಸ್ಕರುತ ಸನುಸ್ಕುವಾತಾಂ ಸಮಸ್ಕರ್ವತ, ಸಮಸ್ಕರುಥಾಃ ಸಮಸ್ಕುವಾಥಾಂ ಸಮಸ್ಕರುಧ್ವಂ, ಸಮಸ್ಕರ್ವಿ ಸಮಸ್ಕರ್ವಹ ಸಮಸ್ಕರ್ವಹ ||

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆಚಾರ್ಯರ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ಶಿಷ್ಯನೊಬ್ಬನು ಕಾವ್ಯದ ರೀತಿಯಿಂದ ವರ್ಣಿಸಿ ಜನರಿಗೆ ಹೇಳಿದನೆನ್ನುತ್ತಾರೆ.

ದಶಮತಿಶಿಷ್ಯಃ ಕಶ್ಚಿತ್ ಶುಭಜನತಾಯೈ ಕುತೂಹಲನತಾಯೈ |

ವಿವಿಧಸುವೃತ್ತಂ ವಾಕ್ಯಂ ಕಾವ್ಯಮಿವೋಚೇ ಸನಾಯಕಸ್ತವಕಂ

|| 2 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ದಶಮತಿಶಿಷ್ಯಃ, ಕಶ್ಚಿತ್, ಶುಭಜನತಾಯೈ, ಕುತೂಹಲನತಾಯೈ, ವಿವಿಧಸುವೃತ್ತಂ, ವಾಕ್ಯಂ, ಕಾವ್ಯಂ, ಇವ, ಊಚೇ, ಸನಾಯಕಸ್ತವಕಂ |

ಅನ್ವಯ— ಕಶ್ಚಿತ್, ದಶಮತಿಶಿಷ್ಯಃ, ಕುತೂಹಲನತಾಯೈ, ಶುಭಜನತಾಯೈ, ವಿವಿಧಸುವೃತ್ತಂ, ಕಾವ್ಯಂ, ಇವ, ಸನಾಯಕಸ್ತವಕಂ, ವಾಕ್ಯಂ, ಊಚೇ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಕಶ್ಚಿತ್ = ಒಬ್ಬನೊಬ್ಬ

ದಶಮತಿಶಿಷ್ಯಃ = ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರ ಶಿಷ್ಯರು,

ಕುತೂಹಲನತಾಯೈ = ಕೌತುಕದಿಂದ ಕೂಡಿದ,

ಶುಭಜನತಾಯೈ = ಸಜ್ಜನರ ಸಮೂಹಕ್ಕೆ

ವಿವಿಧಸುವೃತ್ತಂ ಕಾವ್ಯಂ ಇವ = ನಾನಾ ಬಗೆಯ, ಚರಿತ್ರೆಯುಳ್ಳ (ಭಂದಸ್ಸುಳ್ಳ), ಕಾವ್ಯದಂತೆ,

ಸನಾಯಕಸ್ತವಕಂ = ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಸ್ತುತಿಯಿಂದ ಸಹಿತವಾದ (ಕಥಾನಾಯಕನ ಸ್ತೋತ್ರದಿಂದ ಕೂಡಿದ),

ವಾಕ್ಯಂ = ಮಾತನ್ನು

ಊಚೇ = ಹೇಳಿದನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಒಂದಾನೊಂದು ದಿನ ಶೌಳವ ದೇಶದ ಕೆಲವು ಸಜ್ಜನರು, ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಬದರಿಕಾಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಬಂದಿರುವ ಸಮಾಚಾರವನ್ನು ಕೇಳಿ ಅತ್ಯಾಶ್ಚರ್ಯಯುಕ್ತರಾಗಿ, ಆಚಾರ್ಯರ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಕೇಳಬೇಕೆಂದು ಕುತೂಹಲಭರಿತರಾಗಿ, ಆಚಾರ್ಯರೊಡನೆ ಬದರಿಕಾಶ್ರಮಕ್ಕೆ ತೆರಳಿದ ಅವರ ಶಿಷ್ಯರನ್ನು ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಹೇಳಬೇಕೆಂದು ಕೇಳಿಕೊಂಡರು. ಆಚಾರ್ಯರ ಆ ಶಿಷ್ಯರು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಆಯೋಗೀತಿ ತೋಟಕ ಮುಂತಾದ ಅನೇಕ ಭಂದಸ್ಸುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ನಾಯಕನ ಪ್ರಶಂಸೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕಾವ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುವಂತೆ ಅನೇಕ ವಿಧವಾದ ಚರಿತ್ರೆಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ನಾಯಕರಾದ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಸ್ತೋತ್ರದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದರು. ಆಚಾರ್ಯರ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುವ ಈ ಭಾಗವು ಒಂದು ಮಾಹಾಕಾವ್ಯದಂತಿತ್ತು. (ಇಲ್ಲಿ ಆಚಾರ್ಯರ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ಹೇಳುವ ಕವಿಗಳಾದ ನಾರಾಯಣ ಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರೇ ಆ ಶಿಷ್ಯರು ಎಂಬ ಧ್ವನಿಯೂ ಬರುತ್ತದೆ.)

ವಿಗ್ರಹ—

ಶುಭಜನತಾಯೈ— ಜನಾನಾಂ ಸಮೂಹಃ ಜನತಾ, ಶುಭಾ ಚ ಸಾ ಜನತಾ ಚ ಶುಭಜನತಾ, ತಸ್ಯೈ ಶುಭಜನತಾಯೈ ।

ಕುತೂಹಲನತಾಯೈ— ಕುತೂಹಲೇನ ನತಾ ಕುತೂಹಲನತಾ, ತಸ್ಯೈ ।

ವಿವಿಧಸುವೃತ್ತಂ— ಶೋಭನಾನಿ ಚ ತಾನಿ ವೃತ್ತಾನಿ ಚ ಸುವೃತ್ತಾನಿ, ವಿವಿಧಾನಿ ಸುವೃತ್ತಾನಿ ಯಸ್ಮಿನ್ ತತ್ ವಿವಿಧಸುವೃತ್ತಂ ।

ಸನಾಯಕಸ್ತವಕಂ— ನಾಯಕಸ್ಯ ಸ್ತವಃ ನಾಯಕಸ್ತವಃ, ನಾಯಕಸ್ತವೇನ ಸಹ ವರ್ತತ ಇತಿ ಸನಾಯಕಸ್ತವಕಂ । ಒಹುಪ್ರೀಹಿಯಲ್ಲಿ ಕಪ್ಪತ್ಯಯ ।

ಪ್ರಯೋಗ— ಕಕ್ಷಿತ್ ದಶಮತಿಶಿಷ್ಯಃ ಕಾವ್ಯಮಿವ ವಾಕ್ಯಂ ಊಚೇ (ಕರ್ತರಿ)

ಕೇನಚಿತ್ ದಶಮತಿಶಿಷ್ಯೇಣ ಕಾವ್ಯಮಿವ ವಾಕ್ಯಂ ಊಚೇ (ಕರ್ಮಣಿ)

ಕೋಶ— ವೃತ್ತಂ ಪದ್ಯೇ ಚರಿತ್ರೇ ಎಂದು ಅಮರ.

ಅಲಂಕಾರ— ಇಲ್ಲಿ ಶ್ಲೋಕಾನುಪ್ಪಾದಿತವಾದ ಉಪಮಾಲಂಕಾರವಿದೆ.

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಊಚೇ- ಒಗ್ಗಣ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ ಇತಿ ಧಾತೋಃ ಆತ್ಮನೇಪದಿನಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಕರ್ತರಿ ಲಿಟ್ ।

ಊಚೇ ಉಚಾತೇ ಊಚಿರೇ, ಊಚಿಷೇ ಉಚಾಥೇ ಊಚಿಧ್ವೇ, ಊಚೇ ಊಚಿವಹೇ ಊಚಿಮಹೇ ||

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಏನು ಹೇಳಿದರು ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾ ಆಚಾರ್ಯರ ಶಿಷ್ಯನು ತನ್ನ ಅಹಂಕಾರವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾ ಹೇಳಿದ ಕ್ರಮವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಭುವನಾದ್ಯುಕ್ತಮಧ್ವಜೇಷ್ಟಿತಂ ನ ವದೇಮಾಪಿ ಸುರಾಯುಷಾ ವಯಮ್ ।

ಸಕಲಂ ಖಿಲು ಕಿಂತು ಕಿಂಚಿದಪ್ಯಥ ಶುಶ್ರೂಷುಜನಾಯ ವರ್ಣ್ಯತೇ || 3 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಭುವನಾದ್ಯುಕ್ತಮಧ್ವಜೇಷ್ಟಿತಂ, ನ, ವದೇಮ, ಅಪಿ, ಸುರಾಯುಷಾ, ವಯಂ, ಸಕಲಂ, ಖಿಲು, ಕಿಂತು, ಕಿಂಚಿತ್, ಅಪಿ, ಅಥ, ಶುಶ್ರೂಷುಜನಾಯ, ವರ್ಣ್ಯತೇ ।

ಅನ್ವಯ— ವಯಂ, ಸುರಾಯುಷಾ, ಅಪಿ, ಭುವನಾದ್ಯುಕ್ತಮಧ್ವಜೇಷ್ಟಿತಂ, ಸಕಲಂ, ನ, ವದೇಮ, ಖಿಲು, ಕಿಂತು, ಅಥ, ಅಪಿ, ಶುಶ್ರೂಷುಜನಾಯ, ಕಿಂಚಿತ್, ವರ್ಣ್ಯತೇ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ವಯಂ = ನಾವೆಲ್ಲರೂ,

ಸುರಾಯುಷಾ ಅಪಿ = ದೇವತೆಗಳ ಆಯುಷ್ಯ ಕಾಲದಿಂದಲೂ,

ಭುವನಾದ್ಯುಕ್ತಮಧ್ವಜೇಷ್ಟಿತಂ = ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಅಶ್ವರ್ಯಕರವಾದ ಶ್ರೀಮಧ್ವಜಾಯರ್ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು,

ಸಕಲಂ = ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ,

ನ ವದೇಮ ಖಿಲು = ಹೇಳಲಾರವಷ್ಟೆ,

ಕಿಂತು = ಆದರೆ,

ಅಥಾಪಿ = ಹಾಗಿದ್ದರೂ,

ಶುಶ್ರೂಷುಜನಾಯ = ಕೇಳುವ ಅವೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ ಜನರಿಗೆ,

ಕಿಂಚಿತ್ = ಸ್ವಲ್ಪ ಭಾಗವು,
ವರ್ಣ್ಯತೇ = ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಜಾರ್ಯರ ಚರಿತ್ರೆಯು ಸಕಲ ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದುದು. ದೇವತೆಗಳ ನೂರು ವರ್ಷ ಆಯಸ್ಸು (ಮನುಷ್ಯರ 36,000) ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ ನಾವೆಲ್ಲರೂ ಸೇರಿ ಹೇಳಿದರೂ ಅದನ್ನು ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ ಹೇಳಲಾರವು. ಆದರೂ ಕೇಳಬಯಸುವ ಜನರಿಗೆ ಸ್ವಲ್ಪವನ್ನಾದರೂ ಹೇಳುತ್ತೇನೆ ಎಂದು ಆಚಾರ್ಯರ ಶಿಷ್ಯನು ಶ್ರೋತೃ-ಗಳಾದ ಆಚಾರ್ಯರ ಭಕ್ತರಿಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ.

ವಿಗ್ರಹ—

ವಯಂ— ಅಹಂ ಚ ಯೂಯಂ ಚ ಮಯಂ |

ಭುವನಾದ್ಯುಕ್ತಮಧ್ವಜೇಷ್ವರಂ— ಭುವನೇಷು ಅದ್ವೈತಂ ಭುವನಾದ್ಯುಕ್ತಂ, ಮಧ್ವಜೇಷ್ವರಂ ಮಧ್ವ-
ಜೇಷ್ವರಂ, ಭುವನಾದ್ಯುಕ್ತಂ ಚ ತತ್ ಮಧ್ವಜೇಷ್ವರಂ ಚ ಭುವನಾದ್ಯುಕ್ತಮಧ್ವಜೇಷ್ವರಂ |

ಸುರಾಯುಷಾ— ಸುರಾಣಾಂ ಆಯುಃ ಸುರಾಯುಃ, ತೇನ ಸುರಾಯುಷಾ |

ಶುಕ್ರೋಪಮಜನಾಯ— ಶ್ರೋತುಂ ಇಚ್ಛು ಶುಕ್ರೋಪಮಃ, ಶುಕ್ರೋಪಮಾನ್ ಜನಶ್ಚ ಶುಕ್ರೋಪಮಜನಃ, ತಸ್ಮೈ
ಶುಕ್ರೋಪಮಜನಾಯ |

ಪ್ರಯೋಗ— ವಯಂ ಭುವನಾದ್ಯುಕ್ತಮಧ್ವಜೇಷ್ವರಂ ಸುರಾಯುಷಾಪಿ ನ ವದೇಮ. (ಕರ್ತರಿ)

ಅಸ್ಮಾಭಿಃ ಭುವನಾದ್ಯುಕ್ತಮಧ್ವಜೇಷ್ವರಂ ಸುರಾಯುಷಾಪಿ ನೋದ್ಯೇತ (ಕರ್ಮಣಃ)

ಕೋಶ— 'ಕಿಂಚಿದೀಷನ್ನನಾಗಲ್ವೇ' ಇತ್ಯಮರ |

ವಿಶೇಷ ವಿಚಾರಗಳು— ಸಮಸ್ತ ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿರುವ ಜೀವರುಗಳಿಗೆ ಶ್ವಾಸಪ್ರವರ್ತಕರಾದ ಶ್ರೀಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರ ಅವತಾರರಾದ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಜಾರ್ಯರ ಚರಿತ್ರೆಗಳು ಅಪರಿಮಿತವಾಗಿವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಬಹುಕಾಲ ಹೇಳಿದರೂ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಹೇಳಿ ಮುಗಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದರೂ ನಮಗೆ ತಿಳಿದ, ಅದ್ವೈತವೆಂದು ಕಂಡುಬಂದ ಸ್ವಲ್ಪವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಹೇಳುತ್ತೇವೆ ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ |

ವೃತ್ತ— 'ಅಯುಚೋರ್ಯದಿ ಸೌ ಜಗೌ ಲಗೌ ಸಮಯೋಃ ಸೌಭೌ ರಲಗಾಶ್ಚ ಸುಂದರೀ' ಎಂಬ ಲಕ್ಷಣವುಳ್ಳ ಸುಂದರೀ ವೃತ್ತವು.

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ವದೇತ್ - ವದವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ, ವಾಚಿ ಇತಿ ವ್ಯಕ್ತವಾಗರ್ಥಕಾತ್ ವದ್ಧಾತೋಃ ಪರಸ್ಮೈಪದಿನಃ ಕರ್ತರಿ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ದಿಧಿರಿಜ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷೇ ಬಹುವಚನೇ ವದೇಮ ಇತಿರೂಪಂ |

ವದೇತ್ ವದೇತಾಂ ವದೇಯುಃ ವದೇಃ ವದೇತಂ ವದೇತ, ವದೇಯಂ, ವದೇವ, ವದೇಮ |

ವರ್ಣ್ಯತೇ - ವರ್ಣಕ್ರಿಯಾ ವಿಸ್ತಾರ ಗುಣವಚನೇಷು ಇತಿ ಧಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಕರ್ತರಿ ಆತ್ಮನೇಪದಿನಃ ಕರ್ಮಣ ಲಟ್ |

ವರ್ಣ್ಯತೇ ವರ್ಣ್ಯತೇ ವರ್ಣ್ಯತೇ, ವರ್ಣ್ಯಸೇ ವರ್ಣ್ಯೇಥೇ ವರ್ಣ್ಯಧ್ವೇ, ವರ್ಣ್ಯೇ ವರ್ಣ್ಯಾವಹೇ ವರ್ಣ್ಯಾಮಹೇ |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಈಗ ಶ್ರೀಮದ್ವರ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ಯಥಾಮತಿಯಾಗಿ ಕ್ರಮೇಣ ಅನುವಾದ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

ಕೃತಿದೀಶ್ವರದೇವಮೇಷ ಭೂಪಂ

ಖನನಂ ಪಾಂಥಜನೈರ್ವಿಧಾಪಯಂತಮ್ |

ಸ್ವಮಪಿ ಪ್ರತಿಚೋದಯಂತಮೂಚೇ

ಕ್ರಿಯಯಾ ನೋ ಕುಶಲಾನ್ ಪ್ರಚೋದಯೇತಿ || 4 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಕ್ವಚಿತ್, ಈಶ್ವರದೇವಂ, ಏಷಃ, ಭೂಪಂ, ಖನನಂ, ಪಾಂಥಜನ್ಯಃ, ವಿಧಾಪಯಂತಂ, ಸ್ವಂ, ಅಪಿ, ಪ್ರತಿಚೋದಯಂತಂ, ಊಚೇ, ತ್ರಿಯಯಾ, ನಃ, ಅಕುಶಲಾನ್, ಪ್ರಬೋಧಯ, ಇತಿ ।

ಅನ್ವಯ— ಏಷಃ ಕ್ವಚಿತ್ ಪಾಂಥಜನ್ಯಃ ಖನನಂ ವಿಧಾಪಯಂತಂ ಸ್ವಂ ಅಪಿ ಪ್ರತಿಚೋದಯಂತಂ ಈಶ್ವರದೇವಂ ಭೂಪಂ (ತ್ವಂ) ಅಕುಶಲಾನ್ ನಃ ತ್ರಿಯಯಾ ಪ್ರಬೋಧಯ ಇತಿ ಊಚೇ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಏಷಃ = ಈ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು,
 ಕ್ವಚಿತ್ = ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ,
 ಪಾಂಥಜನ್ಯಃ = ದಾರಿಗರಿಂದ,
 ಖನನಂ = ಅಗೆಯುವ ಕೆಲಸವನ್ನು,
 ವಿಧಾಪಯಂತಂ = ಮಾಡಿಸುತ್ತಿರುವ,
 ಸ್ವಂ ಅಪಿ = ತನ್ನನ್ನೂ,
 ಪ್ರತಿಚೋದಯಂತಂ = ಪ್ರೇರಿಸುತ್ತಿರುವ,
 ಈಶ್ವರದೇವಂ ಭೂಪಂ = ಈಶ್ವರದೇವನೆಂಬ ರಾಜನನ್ನು,
 (ತ್ವಂ = ನೀನು)
 ಅಕುಶಲಾನ್ = ಈ ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ಚತುರರಲ್ಲದ,
 ನಃ = ನಮ್ಮನ್ನು
 ತ್ರಿಯಯಾ = ಕೆಲಸದಿಂದ (ಸ್ವತಃ ಮಾಡಿ ತೋರಿಸುವುದರ ಮೂಲಕ)
 ಪ್ರಬೋಧಯ = ತಿಳಿಸು,
 ಇತಿ = ಹೀಗೆಂದು
 ಊಚೇ = ಹೇಳಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಬದರಿಕಾಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಶಿಷ್ಯಸಮೇತರಾಗಿ ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರದೇವನೆಂಬ ರಾಜನ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಹಾದುಹೋಗುತ್ತಿರುವಾಗ ಆ ರಾಜನು ಆಚಾರ್ಯರನ್ನೂ ಅವರ ಶಿಷ್ಯರನ್ನೂ ತಡೆದನು. ಅವನು ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತಿರುವ ಜನರನ್ನು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಹಿಡಿದು ಬಲಾತ್ಕಾರವಾಗಿ ಕೆರೆ ಮೊದಲಾದುದನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಲು ಕೆಲಸ ಮಾಡಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. ಆಗ ಅವನು ತೋರಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಒಂದು ಕಾಲುವೆಯ ಕೆಲಸಕ್ಕಾಗಿ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಗುವ ಜನರನ್ನು ಬಲಾತ್ಕರಿಸಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. ಅವನು ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ತಡೆದು, 'ಇಲ್ಲಿ ಅಗೆಯುವ ಕೆಲಸವನ್ನೂ ಪೂರೈಸಿ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ' ಎಂದನು. ಆಚಾರ್ಯರು 'ನಮಗೆ ಈ ಕೆಲಸವನ್ನು ಹೇಗೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂಬುದು ತಿಳಿಯದು. ನಮಗೆ ಈ ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ಕುಶಲತೆ ಇಲ್ಲ. ನೀನೇ ಸಲಿಕೆ, ಗುದ್ದಲಿ ಹಿಡಿದು ಸ್ವಲ್ಪ ಅಗೆದು ನಮಗೆ ಅಗೆಯುವ ಕ್ರಮವನ್ನು ತೋರಿಸಿಕೊಡು' ಎಂದು ಹೇಳಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಪಾಂಥಜನ್ಯಃ— ಪಾಂಥಾಶ್ಚ ತೇ ಜನಾಶ್ಚ ಪಾಂಥಜನಾಃ ತೈಃ ಪಾಂಥಜನ್ಯಃ ।

ಅಕುಶಲಾನ್— ನ ಕುಶಲಾಃ ಅಕುಶಲಾಃ ತಾನ್ ।

ಸೂತ್ರಃ— ಬುಧಯುಧನಶಜನೇಜ್ ಪೃದ್ವಸ್ತುಭ್ಯೋ ಕೇಃ 1-3-86 ।

ಪ್ರಯೋಗ— ಏಷಃ ಈಶ್ವರದೇವಂ ಭೂಪಂ ಊಚೀ (ಕರ್ತೃ)
 ಏತೇನ ಈಶ್ವರದೇವಃ ಭೂಪಃ ಊಚೀ (ಕರ್ಮಣ)
 (ತ್ವಂ) ಅಕುಶಲಾನ್ ನಃ ಪ್ರಬೋಧಯ (ಕರ್ತೃ)
 (ತ್ವಯಾ) ಅಕುಶಲಾಃ ವಯಂ ಪ್ರಬೋಧ್ಯಾಮಹೇ (ಕರ್ಮಣ)

ವೃತ್ತ— 'ವಿಷಮೇ ಸಸಜಾ ಗುರೂ ಯದಿ ಸ್ಯುಃ ಸಭರಾ ಯಶ್ಚ ಯುಜೇಹ ಚಂದ್ರಿಕಾ ಸಾ' ಎಂಬ ಲಕ್ಷಣದಂತೆ ಚಂದ್ರಿಕಾವೃತ್ತ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಪ್ರಬೋಧಯ- ಪ್ರ ಇತಿ ಉಪಸರ್ಗ ಪೂರ್ವಕಾತ್ ಬುಧ ಅವಗಮೇ ಇತಿ ಧಾತೋಃ ಣಿಜಂತಾತ್ ಕರ್ತೃ ಪರಸ್ವಪದಿನಃ ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ 'ಪ್ರಬೋಧಯ' ಇತಿ ರೂಪಂ |

ಪ್ರಬೋಧಯತು-ಬೋಧಯತಾತ್ ಬೋಧಯತಾಂ ಬೋಧಯಂತು, ಬೋಧಯ-ಬೋಧಯತಾತ್ ಬೋಧಯತಂ ಬೋಧಯತ, ಬೋಧಯಾಸಿ ಬೋಧಯಾಸಿ ಬೋಧಯಾಮ ||

ಊಚೀ- (ಹಿಂದೆ ಬಂದಿದೆ).

ವ್ಯಾಕರಣವಿಶೇಷ— ಪ್ರಬೋಧಯ ಬುಧ ಅವಗಮೇ ಎಂಬ ಧಾತುವಿಗೆ ಣಿಜಂತದಲ್ಲಿ ಪರಸ್ವಪದ ಮಾತ್ರವೇ ಬರುತ್ತದೆ.

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆ ರಾಜನು ಅಗೆಯಲಿಕ್ಕಾರಂಭ ಮಾಡಿ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರ ಮಹಿಮೆಯಿಂದ ಆ ಕೆಲಸವನ್ನು ಬಿಡಲು ಆಸಮರ್ಥನಾದನೆನ್ನುತ್ತಾರೆ.

ಪ್ರಕಾರಂ ಪ್ರಕಟೀಕರ್ತುಮಾರಭ್ಯ ವಿರರಾಮ ನೋ |

ಮಹೀಯೋಮತಿಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಾತ್ ವೈವಶ್ಯೇನ ಖನನ್ ಖಲಃ || 5 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಪ್ರಕಾರಂ, ಪ್ರಕಟೀಕರ್ತುಂ, ಆರಭ್ಯ, ವಿರರಾಮ, ನೋ, ಮಹೀಯೋಮತಿಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಾತ್, ವೈವಶ್ಯೇನ, ಖನನ್, ಖಲಃ |

ಅನ್ವಯ— ಖಲಃ ಪ್ರಕಾರಂ, ಪ್ರಕಟೀಕರ್ತುಂ, ಆರಭ್ಯ, ಮಹೀಯೋಮತಿಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಾತ್, ವೈವಶ್ಯೇನ, ಖನನ್ (ಸನ್), ನೋ ವಿರರಾಮ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಖಲಃ = ನೀಚನಾದ (ಈಶ್ವರದೇವನು)

ಪ್ರಕಾರಂ = ಅಗೆಯುವ ರೀತಿಯನ್ನು

ಪ್ರಕಟೀಕರ್ತುಂ = ಕೆಲಸಮಾಡಿ ತೋರಿಸಲು

ಆರಭ್ಯ = (ಅಗೆಯಲು) ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ,

ಮಹೀಯೋಮತಿಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಾತ್ = ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ,

ವೈವಶ್ಯೇನ = ಪರಾಧೀನತೆಯಿಂದ,

ಖನನ್ = ಅಗೆಯುತ್ತಾ,

ನೋ ವಿರರಾಮ = ಸುಮ್ಮನಾಗಲಿಲ್ಲ

ಕಾರ್ತರ್ಯ— ಮಣ್ಣನ್ನು ಅಗೆಯುವ ರೀತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸಿಕೊಡು ಎಂದು ಕೇಳಿದ ಕೂಡಲೇ ಆ ದುಷ್ಟ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ ನೀಚನಾದ ಈಶ್ವರದೇವನು ಅಗೆಯುವ ಕ್ರಮವನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ತಾನೇ ಗುದ್ದಲಿ, ಪಿಶಾಸಿಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದು, 'ನೋಡಿ ಆಚಾರ್ಯರೇ, ಹೀಗೆ ಅಗೆಯಬೇಕು' ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾ ಅಗೆಯಲಾರಂಭಿಸಿದನು. ಆದರೆ ಅಗೆಯುವವರೆಗೂ ಪ್ರೇರಕರಾದ ಆಚಾರ್ಯರ ಮಹಿಮೆಯಿಂದ ಅವನು ಪರಾಧೀನನಂತಾಗಿ ಸಾಯಂಕಾಲದವರೆಗೂ ಅಗೆಯುವ ಕೆಲಸವನ್ನು ಬಿಡಲೇ ಇಲ್ಲ (ಆಚಾರ್ಯರು ನಸುನಗುತ್ತಾ ಶಿಷ್ಯಸಮೇತರಾಗಿ ಅಲ್ಲಿಂದ ಮುಂದೆ ಸಾಗಿದರು).

ವಿಗ್ರಹ—

ಮಹೀಯೋಮತಿಮಾಹಾತ್ಮಾತ್— ಮಹೀಯಸೀ ಮತಿಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಮಹೀಯೋಮತಿಃ, ಮಹಾಂಶ್ಚ ಅಸೌ ಆತ್ಮಾ ಚ ಮಹಾತ್ಮಾ ಮಹಾತ್ಮನಃ ಭಾವಃ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಂ, ಮಹೀಯೋಮತೇಃ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಂ ಮಹೀಯೋಮತಿಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಂ, ತಸ್ಮಾತ್ |

ವೈವಶ್ಯಂ— ವಿವಶಸ್ಯ ಭಾವಃ ವೈವಶ್ಯಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ವಿರಾಮಃ- ವಿ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗ ಪೂರ್ವಕಾತ್ ರಮು ಕ್ರಿಡಾಯಾಂ ಇತಿ ಕ್ರೀಡಾರ್ಥಕಾತ್ ರಮ್ ಧಾತೋಃ ಅಕರ್ಮಕಾತ್ ಕರ್ತರಿ ಪರಸ್ವಪದಿನಃ ಭೂತಾನದ್ಯತನ ಪರೋಕ್ಷೇ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನಂ |

ವಿ+ರಾಮ ವಿರೇಮತುಃ ವಿರೇಮುಃ, ವಿರೇಮಿಥ ವಿರೇಮಥುಃ ವಿರೇಮ, ವಿರರಾಮ-ವಿರರಮ, ವಿರೇಮಿವ ವಿರೇಮಿಮ ||

ವ್ಯಾಕರಣವಿಶೇಷ— ವಿರರಾಮ ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ವ್ಯಾಜ್ ಪರಿಭ್ಯೋ ರಮಃ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ (1-3-83) ವಿಲುಪಸರ್ಗ ಬಂದಾಗ ರಮ್ ಧಾತುವಿಗೆ ಪರಸ್ವಪದ ಬಂದಿದೆ.

ವೃತ್ತ— 'ಪಥಾವಕ್ತ್ರಂ' ಎಂಬ ವೃತ್ತ. 'ಯುಜಶ್ಚತುರ್ಥತೋಜೇನ ಪಥಾವಕ್ತ್ರಂ ಪ್ರಕೀರ್ತತಂ' ಸಮಪಾದಗಳಲ್ಲಿ 5,6,7 ಅಕ್ಷರಗಳು ಸೇರಿ ಜಗಣವಾಗಿರಬೇಕು. ಇದು ಅನುಷ್ಠುಪ್ ವೃತ್ತದ ಪ್ರಭೇದ |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಅತಿ ಮಹತ್ವದ ಪ್ರಜ್ಞೆಯುಳ್ಳ ಆಚಾರ್ಯರ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಈಶ್ವರದೇವನು ಅಗೆಯುವುದನ್ನು ಬಿಡಲಿಲ್ಲ ಎಂಬ ವಿಷಯವನ್ನೇ ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ.

ನಾನೇನೇನಾನೇನಾನೇನೋನೂನೇನ ನನು ನುನ್ಯಾಃ |

ನಾನಾನಾ ನೋ ನೂನಂ ನಾನೇನಾನೂನನಾನುನ್ಯಃ

|| 6 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ನ, ಅನೇನೇನ, ಅನೇನ, ಅನೇನೋನೂನೇನ, ನನು, ನುನ್ಯಾಃ, ನಾನಾನಾಃ, ನೋ, ನೂನಂ, ನಾನೇನಾನೂನನಾ, ಅನುನ್ಯಃ |

ಅನ್ವಯ— ಅನೇನೋನೂನೇನ, ಅನೇನೇನ, ಅನೇನ, ನಾನಾನಾಃ, ನೂನಂ ನ ನುನ್ಯಾಃ, ನೋ ನನು, ನಾನೇನಾನೂನನಾ, ಅನುನ್ಯಃ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅನೇನ ನೋನೂನೇನ = ದೋಷವಿಲ್ಲದೆ, ಗುಣಾದಿಗಳಿಂದ, ನ್ಯೂನರಲ್ಲದೆ (ಜೀವೋತ್ತಮರಾದ)

ಅನ ಇನೇನ = ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ಒಡೆಯರಾದ,

ಅನೇನ = ಈ ಮದ್ದೂರಿಪಿಯಾದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಿಯಿಂದ

ನಾನಾನಾಃ ಅನಾಃ = ಅನೇಕ ಬಗೆಯ ಪ್ರಾಣಿಗಳು,

ನೂನಂ = ಪ್ರಾಯಃ,

ನ ನುನ್ಯಾಃ = ಪ್ರೇರಿಸಲ್ಪಡದೆ ಇದ್ದವುಗಳಾಗಿ,

ನೋ ನನು = ಇಲ್ಲವಷ್ಟೇ,

ನಾನೇನಾನೂನನಾ - ನಾನಾ ಇನ ಅನೂನ ನಾ = ಅನೇಕ ಮಂದಿ, ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳೇ ಮೊದಲಾದ ಈಶರಲ್ಲಿ ಪೂರ್ಣನಾದ, ಪುರುಷ ರೂಪಿಯಾದ ನಾರಾಯಣನು

ಅನುನ್ಯಃ = ಪ್ರೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನಲ್ಲ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಈ ಮಧ್ಯರೂಪಿಯಾದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರು ದೋಷರಹಿತರು, ಗುಣಪೂರ್ಣರು, ಜೀವೋತ್ತಮರು, ಪ್ರಾಣಿಗಳೆಲ್ಲಾ ಒಡೆಯರು. ಇವರೇ ಬಹಳ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಅನೇಕ ಬಗೆಯ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಆಯಾ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರೇರಿಸುವರು. ಎಲ್ಲಾ ಚೇತನರು ಇವರಿಂದ ಪ್ರೇರಿತರು. ಆದರೆ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳಿಗೆ ಒಡೆಯನಾಗಿ ಸಕಲಕಲ್ಯಾಣ-ಗುಣಪೂರ್ಣನಾದ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನು ಮಾತ್ರ ಇವರ ಪ್ರೇರಣೆಗೆ ಒಳಗಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗಿರುವುದರಿಂದಲೇ ಆ ಈಶ್ವರದೇವ ರಾಜನು ಇವರ ಪ್ರೇರಣೆಯಿಂದ ಅಗೆಯುವ ಕೆಲಸವನ್ನು ಬಿಡದೆಯೇ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಅನೇನೋಽನೂನೇನ— ನ ವಿದ್ಯತೇ ಏನಃ ಯಸ್ಯಸಃ ಅನೇನಾಃ, ಊನಃ ನ ಭವತೀತಿ ಅನೂನಃ, ಅನೇನಾಶ್ಚಾಸೌ ಅನೂನಶ್ಚ ಅನೇನೋನೂನಃ ತೇನ |

ಅನೇನೇನ — ಅನಾನಾಂ ಇನಃ ಅನೇನಃ, ತೇನ ಅನೇನೇನ |

ನಾನಾನಾಃ— ನಾನಾ ಚ ತೇ ಅನಾಶ್ಚ (ಅನಶ್ಚ ವಾ) ಅನಸಂಬದ್ಧಿನಃ ಅನಾಃ, (ಅನಃ ಏಷಾಂ ಅಸ್ತೀತಿ ಅನಾಃ) ಮತ್ತರ್ಥೀಯವಾದ ಅರ್ಥ ಆದ್ಯಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ) ನಾನಾ ಚ ತೇ ಅನಾಶ್ಚ (ಅನಾಶ್ಚ) ನಾನಾನಾಃ |

ನಾನೇನಾನೂನನಾ— ನ ಊನಃ ಅನೂನಃ, ಅನೂನಶ್ಚಾಸೌ ನಾ ಚ ಅನೂನನಾ, ನಾನೇನೇಷು ಅನೂನನಾ ನಾನೇನಾ ನೂನನಾ ||

ಕೋಶ— 'ಭರ್ತೇಂದ್ರ ಇನ ಈಶಿತಾ' ಎಂದು ವಿಶ್ವ 'ನೂನಂ ತರ್ಕೇಽರ್ಥನಿಶ್ಚಯೇ' ಇತ್ಯಮರಃ |

ವೃತ್ತ— ಇದು ವಿಕಾಶರ ಶ್ಲೋಕ. ಉಪಗೀತಿ ವೃತ್ತ. 'ಆರ್ಯಾಪರಾರ್ಥತುಲ್ಯೇ ದಲದ್ವಯೇ ಪ್ರಾಹುರುಪಗೀತಿಂ'. ಆರ್ಯಾವೃತ್ತದ ಉತ್ತರಾರ್ಧ ಲಕ್ಷಣವು ಪೂರ್ವೋತ್ತರಾರ್ಧಗಳೆರಡರಲ್ಲಿಯೂ ಬಂದರೆ ಉಪಗೀತಿವೃತ್ತ.

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಪುನಃ ಆಚಾರ್ಯರ ಶಕ್ತಿಯನ್ನೇ ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಯಮಶೇಷಭವಪ್ರಭವಃ ಸ್ಮರತಾ

ಮಸುಖಾಬ್ಧಿರಪೈತಿ ನ ಚಿತ್ರಮಿದಮ್ |

ಮರುತೀದೃಶಿ ಭಾಂತಿ ಹಿ ಯತ್ ಸ್ತವನೇ

ಯಮಶೇಷಭವಪ್ರಭವಃ ಸ್ಮರತಾಃ

|| 7 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಯಂ, ಅಶೇಷಭವಪ್ರಭವಃ, ಸ್ಮರತಾಂ, ಅಸುಖಾಬ್ಧಿಃ, ಅಪೈತಿ, ನ, ಚಿತ್ರಂ, ಇದಂ, ಮರುತಿ, ಈದೃಶಿ, ಭಾಂತಿ, ಹಿ, ಯತ್ ಸ್ತವನೇ, ಯಮಶೇಷಭವಪ್ರಭವಃ, ಸ್ಮರತಾಃ |

ಅನ್ವಯ— ಯಂ, ಸ್ಮರತಾಂ, ಅಶೇಷಭವಪ್ರಭವಃ, ಅಸುಖಾಭ್ಯಃ, ಅಪೈತಿ, (ಕಿಂಚ) ಯತ್ಸವನೇ ರತಾಃ, ಅಶೇಷಭವಪ್ರಭವಃ, ಭಾಂತಿ ಸ್ಯ, ಈದೃಶಿ, ಮರುತಿ, ಇದಂ, ಚಿತ್ರಂ, ನ ಹಿ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಯಂ = ಯಾವ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರನ್ನು,

ಸ್ಮರತಾಂ = ಸ್ಮರಿಸುವ ಸಜ್ಜನರ,

ಅಶೇಷಭವಪ್ರಭವಃ = ಎಲ್ಲಾ ಸಂಸಾರದ ದಸೆಯಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ,

ಅಸುಖಾಭ್ಯಃ ಅಪೈತಿ = ದುಃಖವೆಂಬ ಸಮುದ್ರವು, ತೊಲಗುವುದೋ,

ಯತ್ಸವನೇ ರತಾಃ = ಯಾವ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣರ ಸ್ತೋತ್ರದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತರಾದ,

ಯಮಶೇಷಭವಪ್ರಭವಃ = ಯಮಧರ್ಮನು, ಆದಿಶೇಷನು, ಶಂಕರ ಇವರೆಂಬ ಪ್ರಭುಗಳು,

ಭಾಂತಿ ಸ್ಯ = ವಿರಾಜಿಸಿದರೋ,

ಈದೃಶಿ = ಇಂತಹ,

ಮರುತಿ = ಮುಖ್ಯ ವಾಯುದೇವರಲ್ಲಿ

ಇದಂ = ಈಶ್ವರದೇವನ ಪರವಶತೆಯು

ಚಿತ್ರಂ = ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವು,

ನ ಹಿ = ಅಲ್ಲವಷ್ಟೇ,

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಈ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರನ್ನು ಸ್ಮರಿಸುವ ಸಜ್ಜನರ ಸಮಸ್ತವಾದ ದುಃಖ ಸಮುದ್ರವು ಬತ್ತಿಹೋಗುತ್ತದೆ. ಯಮ, ಶೇಷ, ಶಂಕರ ಮುಂತಾದ ಮಹಾಸಾಮರ್ಥ್ಯಶಾಲಿಗಳಾದ ದೇವತೆಗಳೂ, ಈ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣ ದೇವರನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರ ಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತರಾಗಿ ರಾರಾಜಿಸುತ್ತಿರುವರು. ಆದ್ದರಿಂದ ಸಾಮಾನ್ಯನಾದ ಈ ಈಶ್ವರದೇವನು ಅಗೆಯಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ ಅದನ್ನು ಬಿಡದೆ ನಡೆಸುತ್ತಾ ಇದ್ದುದರಲ್ಲಿ ಆಶ್ಚರ್ಯವೇನೂ ಅಲ್ಲ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಅಶೇಷಭವ ಪ್ರಭವಃ— ಪ್ರಭವತಿ ಅಸ್ಮಾದಿತಿ ಪ್ರಭವಃ, ಅಶೇಷಶ್ಚಾಸೌ ಭವತ್ಯ ಅಶೇಷಭವಃ, ಅಶೇಷಭವಃ ಪ್ರಭವಃ ಯಸ್ಯಸಃ ಅಶೇಷಭವಪ್ರಭವಃ ಅಥವಾ ಪ್ರಭವತೀತಿ ಪ್ರಭವಃ, ಭವೇ ಪ್ರಭವಃ ಭವಪ್ರಭವಃ, ಅಶೇಷಶ್ಚಾಸೌ ಭವಪ್ರಭವತ್ಯ ಅಶೇಷಭವಪ್ರಭವಃ ।

ಅಸುಖಾಭ್ಯಃ— ನ ಸುಖಂ ಅಸುಖಂ, ಅಸುಖಮೇವ ಅಭ್ಯಃ ಅಸುಖಾಭ್ಯಃ ।

ಯಮಶೇಷಭವಪ್ರಭವಃ— ಯಮಶ್ಚ ಶೇಷಶ್ಚ ಭವಶ್ಚ ಯಮಶೇಷಭವಾಃ, ಯಮಶೇಷಭವಾಶ್ಚ ತೇ ಪ್ರಭವಶ್ಚ ಯಮಶೇಷಭವಪ್ರಭವಃ ।

ಯತ್ಸವನಃ— ಯಸ್ಯ ಸ್ತವನಂ ಯತ್ಸವನಂ, ತಸ್ಮಿನ್ ಯತ್ಸವನೇ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಪೈತಿ- ಅಪ+ 'ವಿತಿ ಇತಃ ಯಂತಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ಇಣ್‌ಗತೌ ಲಟ್ ಭಾದೀಪ್ರೌ ಪರಸ್ವಷದಿನಃ ಲಟ್ ।

ಭಾಂತಿ- ಭಾತಿ ಭಾತಃ ಭಾಂತಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾದೀಪ್ರೌ ಲಟ್ ।

ಏಷಿ ಇಥಃ ಇಥಃ, ಏಮಿ ಇವಃ ಇಮಃ ಭಾಸಿ ಭಾವಃ ಭಾತಃ, ಭಾಮಿ, ಭಾವಃ ಭಾಮಃ

ಪ್ರಯೋಗ— ಅಸುಖಾಭ್ಯಃ ಅಪೈತಿ (ಕರ್ತೃ)

ಅಸುಖಾಭ್ಯಾಃ ಅಪೇಯತೇ (ಭಾವೇ)

ಯಮಶೇಷಭವಪ್ರಭವಃ ಯತ್ಸವನೇ ರತಾಃ ಭಾಂತಿ ಸ್ಮ (ಕರ್ತಾರಿ)
ಯಮಶೇಷಭವಪ್ರಭುಭಿಃ ಯತ್ಸವನೇ ರತೈಃ ಭಾಯಶೇ ಸ್ಮ (ಭಾವೇ)

ಕೋಶ— 'ಭವಃ ಸಂಸಾರಸಂಪ್ರಾಪ್ತಶ್ಚೇಯಃ ಸಂಕರಜನ್ಮಸು' ಇತಿ ವಿಶ್ವ |

ವೃತ್ತ— ಇಹ ತೋಟಕವೃತ್ತಂ (ಪ್ರಮಿತಮ್) "ಯದಿ ತೋಟಕಮಬ್ಧಸಕಾರಯುತಂ" ಎಂಬ ಲಕ್ಷಣವುಳ್ಳ ತೋಟಕವೃತ್ತ |

★ ★ ★

ಆವತಾರಿಕಾ— ಈಶ್ವರದೇವನ ವಿಚಾರವನ್ನು ಮುಗಿಸಿ ಮತ್ತೊಂದು ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ಆರಂಭಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಸಂಚರನ್ಮಂಚನೀಯಃ ಕದಾಚಿದ್

ವಿಭುವಿಷ್ಣುಪದ್ವಾಸ್ತಟಂ ವೈಷ್ಣವಾಗ್ರೇಸರಃ |

ಪ್ರಾಪದಾಪ್ತೈರ್ನಿಜೈರೇಷ ಶಿಷ್ಯೈ-

ವ್ಯಕ್ತವೃತ್ತವಿಶ್ವಪ್ಪವಂ ಶಾತ್ರವಾತಂಕತಃ

|| 8 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಸಂಚರನ್, ಅಂಚನೀಯಃ, ಕದಾಚಿತ್, ವಿಭುಃ, ವಿಷ್ಣುಪದ್ವಾಃ, ತಟಂ, ವೈಷ್ಣವಾಗ್ರೇಸರಃ ಪ್ರಾಪತ್, ಆಪ್ತೈಃ, ನಿಜೈಃ, ವಿಷಃ, ಶಿಷ್ಯೈಃ, ವೃತಃ, ತೃಕ್ತವಿಶ್ವಪ್ಪವಂ, ಶಾತ್ರವಾತಂಕತಃ |

ಅನ್ವಯ— ಸಂಚರನ್, ಅಂಚನೀಯಃ, ವೈಷ್ಣವಾಗ್ರೇಸರಃ, ವಿಭುಃ, ಆಪ್ತೈಃ ನಿಜೈಃ, ಶಿಷ್ಯೈಃ, ವೃತಃ, ವಿಷಃ, ಕದಾಚಿತ್, ಶಾತ್ರವಾತಂಕತಃ, ತೃಕ್ತವಿಶ್ವಪ್ಪವಂ, ವಿಷ್ಣುಪದ್ವಾಃ, ತಟಂ, ಪ್ರಾಪತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸಂಚರನ್ = (ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಕಿಗೆ ಹೋಗುವ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ) ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರುವ,

ಅಂಚನೀಯಃ = ಪೂಜ್ಯರಾದ,

ವೈಷ್ಣವಾಗ್ರೇಸರಃ = ವಿಷ್ಣುವಕ್ತರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ,

ವಿಭುಃ = ಎಲ್ಲಾ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥರಾದ,

ಆಪ್ತೈಃ = ವಿಶ್ವಾಸಿಗಳಾದ (ಪ್ರಿಯರಾದ)

ನಿಜೈಃ = ತಮ್ಮವರಾದ,

ಶಿಷ್ಯೈಃ = ಶಿಷ್ಯರಿಂದ,

ವೃತಃ = ಸಹಿತರಾದ,

ವಿಷಃ = ಈ ಶ್ರೀ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು

ಕದಾಚಿತ್ = ಒಂದಾನೊಂದು ದಿನ,

ಶಾತ್ರವಾತಂಕತಃ, ಶಾತ್ರವ = ಶತ್ರುಗಳ,

ಆತಂಕತಃ = ಹೆದರಿಕೆಯಿಂದ,

ತೃಕ್ತವಿಶ್ವಪ್ಪವಂ, ತೃಕ್ತ = ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ (ಅಲ್ಲಿಂದ ತೆಗೆಯಲ್ಪಟ್ಟ)

ವಿಶ್ವ = ಎಲ್ಲಾ

ಪ್ಲವಂ = ದೋಣಿಗಳುಳ್ಳ (ತೆಪ್ಪಗಳುಳ್ಳ)

ವಿಷ್ಣುಪದ್ಯಾಃ ತಟಂ = ಗಂಗಾನದಿಯ, ದಡವನ್ನು ಕುರಿತು,

ಪ್ರಾಪತ್ = ಸೇರಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಆಚಾರ್ಯರು ಬದರಿಕಾಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತಾ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಉತ್ತರ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದರು. ಪರಮಪೂಜ್ಯರಾದ ವಿಷ್ಣುಭಕ್ತಾಗ್ರಣಿಗಳಾದ ಆಚಾರ್ಯರ ಜೊತೆಗೆ ಅವರ ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರರಾದ ಆಪ್ತ ಶಿಷ್ಯರೂ ಇದ್ದರು. ಹಾಗೆ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾ ಸರ್ವ ಸಮರ್ಥರಾದ ಆಚಾರ್ಯರು ಒಂದಾನೊಂದು ದಿನ ಗಂಗಾ ನದಿಯ ದಡಕ್ಕೆ ಬಂದರು. ಆಗ ಶತ್ರುಗಳು ನದಿಯನ್ನು ದಾಟಿ ಆ ಕಡೆಗೆ ಬಂದಾರು ಎಂಬ ಭಯದಿಂದ ನಾವಿಕರು ಗಂಗೆಯ ದಡದಲ್ಲಿದ್ದ ಎಲ್ಲಾ ದೋಣಿಗಳನ್ನೂ ತೆಗೆದುಬಿಟ್ಟಿದ್ದರು. ಅಲ್ಲಿ ದಾಟಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಯಾವ ದೋಣಿಯೂ ಇರಲಿಲ್ಲ, ಯಾರನ್ನೂ ದಾಟಿಸುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ, ಯಾರೂ ಗಂಗೆಯನ್ನು ದಾಟಿ ಬಾರದಂತೆ ಅಲ್ಲಿಯ ತುರುಕರಾಜನ ಸೈನಿಕರು ಕಾವಲು ಕಾಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಇಂತಹ ಗಂಗಾನದಿಯ ದಡಕ್ಕೆ ಆಚಾರ್ಯರು ಬಂದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಅಂಚನೀಯಃ— ಅಂಚಯಿತುಂ ಯೋಗ್ಯಃ ಅಂಚನೀಯಃ |

ಅಗ್ರೇದರಃ— ಅಗ್ರೇ ಸರತೀತಿ ಅಗ್ರೇಸರಃ |

ವೈಷ್ಣವಾಗ್ರೇದರಃ— ವಿಷ್ಣೋ ಭಕ್ತಃ ವಿಷ್ಣುಂ ಇತಿ (ವಿಷ್ಣೋರಿಮೇ) ವೈಷ್ಣವಾಃ, ವೈಷ್ಣವಾನಾಂ ಅಗ್ರೇಸರಃ ವೈಷ್ಣವಾಗ್ರೇಸರಃ |

ತೃತೃವಿಶ್ವಪ್ಲವಾಃ— ವಿಶ್ವೇ ಚತೇ ಪ್ಲವಾಶ್ಚ ವಿಶ್ವಪ್ಲವಾಃ, ತೃತೃವಾಃ ವಿಶ್ವಪ್ಲವಾಃ ಯಸ್ಮಿನ್ ತತ್ ತೃತೃವಿಶ್ವಪ್ಲವಂ |

ಶಾತ್ರವಾತಂಕತಃ— ಶತ್ರುವಃ ವಿವ ಶಾತ್ರವಾಃ, ಶಾತ್ರವೇಭ್ಯಃ ಆತಂಕಃ ಶಾತ್ರವಾತಂಕಃ, ಶಾತ್ರವಾತಂಕಾತ್ ಇತಿ ಶಾತ್ರವಾತಂಕತಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಪ್ರಾಪತ್ - 'ಪ್ರ' ಪೂರ್ವಕಃ ಅಪ್‌ಲ್ಯವ್ಯಾಪೌ ಇತಿ ಧಾತುಃ ವ್ಯಾಪ್ಯರ್ಥಕಃ ಸಹಮಕಃ ಪರಸ್ಪೃಪದೀ ಕರ್ತರಿ ಭೂತೇ ಲುಬ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ವಿಹವಚನೇ ಪ್ರಾಪತ್ ಇತಿ ರೂಪಂ |

ಪ್ರ+ಅಪತ್ ಅಪತಾಂ ಅಪನ್, ಅಪಃ ಅಪತಂ ಅಪತ, ಅಪಂ ಅಪಾವ ಅಪಾಮ ||

ವ್ಯಾಕರಣವಿಶೇಷ— ವಿಷ್ಣು ಪದಂ ಸ್ಥಾನಂ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ 'ವಿಷ್ಣುಪದೀಷಿದ್ ಗೌರಾದಿಭೃಶ್ಚ' (4.1.41) ಸಿದ್ಧ್ಯೋಗ-ಗೌರಾದಿಭೃಶ್ಚ ದೌಷ್ಢ್ಯಾತ್ ಇತಿ ದೌಷ್ಢ್ಯ, ಅಗ್ರೇ ಸರತೀತಿ ಅಗ್ರೇಸರಃ ಪುರೋಽಗ್ರತೋಽಗ್ರೇಷುತೇಃ (3.2.18) ಇತಿ ಟಃ (4.3.95) ಸೂತ್ರೇ ಅಗ್ರೇ ಇತ್ಯೇದಂತ ತ್ವಮಪಿ ನಿವಾತ್ಯತೇ (ಅಗ್ರೇಸರ) ವಿಷ್ಣುಃ ಭಕ್ತಃ ಭಜನೀಯ ವಿಷ್ಣುಂ ಇತಿ ವೈಷ್ಣವಾಃ, ಭಕ್ತಃ ಭಜ್ಯತೇ ಸೇವ್ಯತೇ ಇತಿ ಭಕ್ತಿಸೇವ್ಯಃ |

ಪ್ರಯೋಗ— ವಿಷ್ಣು ವಿಷ್ಣುಪದ್ಯಾಃ ತಟಂ ಪ್ರಾಪತ್ (ಕರ್ತರಿ)

ವಿತೇನ ವಿಷ್ಣುಪದ್ಯಾಃ ತಟಂ ಪ್ರಾಪಿ (ಕರ್ಮಣಿ)

ಕೋಶ— ಗಂಗಾ ವಿಷ್ಣುಪದೀ ಜಹ್ನುತನಯಾ ಸುರನಿಮ್ನಗಾ | ಕೂಲಂ ರೋಧತೃ ತೀರಂ ಚ ಪ್ರತೀರಂ ಚ ತಟಿಂತ್ರಿಮ | ಪುರೋಗಾಗ್ರೇಸರಪ್ರವ್ಯಾಗ್ರತಃಸರಪುರಸ್ಸರಾಃ ಛಾತ್ರಾಂತೇವಾಸಿನ್ ಶಿಷ್ಯ, ಉಡುಪಂತು ಪ್ಲವಃ ಕೋಲಃ ತೇಪ್ಪ ರುಕ್ ತಾಪಶಂಕಾಸು ಆತಂಕಃ |

ವೃತ್ತ— ಸ್ತಗ್ವೀವೃತ್ತ- 'ಕೀರ್ತಿಕೃಷ್ಣಾ ಚತುರೇಫಕಾ ಸ್ತಗ್ವೀ' ಎಂದು ಅದರ ಲಕ್ಷಣ.

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆ ಮಹಾನದಿಯನ್ನು ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು ತಮ್ಮ ಮಹಿಮೆಯಿಂದಲೇ ತಮ್ಮವರನ್ನು ದಾಟಿಸಿದರನ್ನುತ್ತಾರೆ.

ಇಮಾನ್ ಸ್ವಸ್ತಪೂರ್ವಾಶ್ರಯಾನಾತ್ಮವಾಕ್ಯಾತ್

ಸಲೀಲಂ ದಯಾಲುಃ ಸಃ ಮೂಲಾಶ್ರಯಾತ್ಮಾ |

ನಿಷೇದ್ವೈನನಾದ್ಯತ್ಯ ಚಾನನ್ಯಲಂಘ್ಯಾಂ

ತದಾತ್ಮಾಯಯತ್ಯಾಂ ನದೀಂ ಸಂಸೃತಿಂ ವಾ || 9 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಇಮಾನ್, ಸ್ವಸ್ತಪೂರ್ವಾಶ್ರಯಾನ್, ಆತ್ಮವಾಕ್ಯಾತ್, ಸಲೀಲಂ, ದಯಾಲುಃ ಸಃ, ಮೂಲಾ-
ಶ್ರಯಾತ್ಮಾ ನಿಷೇದ್ವೈನ್, ಅನಾದ್ಯತ್ಯ, ಚ, ಅನನ್ಯಲಂಘ್ಯಾಂ, ತದಾ, ಆತ್ಮಾಯಯತ್, ತಾಂ, ನದೀಂ ಸಂಸೃತಿಂ, ವಾ |

ಅನ್ವಯ— ದಯಾಲುಃ, ಮೂಲಾಶ್ರಯಾತ್ಮಾ ಸಃ ತದಾ ಆತ್ಮವಾಕ್ಯಾತ್ ಸ್ವಸ್ತಪೂರ್ವಾಶ್ರಯಾನ್, ಇಮಾನ್, ಚ
ಅನನ್ಯಲಂಘ್ಯಾಂ ನದೀಂ ತಾಂ ನಿಷೇದ್ವೈನ್ ಅನಾದ್ಯತ್ಯ ಸಂಸೃತಿಂ ವಾ ಸಲೀಲಂ ಆತ್ಮಾಯಯತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ದಯಾಲುಃ = ಕೃಪಾಳುಗಳಾದ,

ಮೂಲಾಶ್ರಯಾತ್ಮಾ = ಮೊದಲಿನ ಆಶ್ರಯ ಸ್ವರೂಪರಾದ,

ಸಃ ಚ = ಆ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರಾದರೋ,

ತದಾ = ಆಗ,

ಆತ್ಮವಾಕ್ಯಾತ್ = ತಮ್ಮ ಮಾತಿನಿಂದ,

ಸ್ವಸ್ತಪೂರ್ವಾಶ್ರಯಾನ್ = ತಮತಮಗಿಂತ ಮೊದಲಾದವರು ಆಶ್ರಯವಾಗಿ ಉಳ್ಳ,

ಇಮಾನ್ = ಈ ಶಿಷ್ಯರನ್ನು,

ಅನನ್ಯಲಂಘ್ಯಾಂ = ನಾವೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆಯಾವುದರಿಂದಲೂ ದಾಟಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದ,

ತಾಂ ನದೀಂ = ಆ ಗಂಗಾನದಿಯನ್ನು

ನಿಷೇದ್ವೈನ್ = ತಡೆಯುತ್ತಿರುವವರನ್ನು,

ಅನಾದ್ಯತ್ಯ = ಲೆಕ್ಕಿಸದೆ

ಸಂಸೃತಿಂ ವಾ = ಸಂಸಾರವನ್ನೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ

ಸಲೀಲಂ = ಅನಾಯಾಸವಾಗಿ

ಆತ್ಮಾಯಯತ್ = ದಾಟಿಸಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು ಸರ್ವಶಕ್ತಿ ಸಂಪನ್ನರು. ತಾವು ಒದ್ದೆಯಾಗದೆಯೇ ಒಬ್ಬರೇ ನದಿಯನ್ನು ದಾಟಲು ಸಮರ್ಥರು. ಆದರೂ ಪರಮ ದಯಾಳುಗಳಾದ ಅವರು ತಮ್ಮ ಶಿಷ್ಯರನ್ನು ದಾಟಿಸಬೇಕೆಂದು ಸಂಕಲ್ಪಿಸಿದರು. ಆಗ ನದಿಯನ್ನು ದಾಟಿಸಲು ನಾವೆಗಳಿರಲಿಲ್ಲ. ದಾಟಿಸುವ ನಾವಿಕರಿರಲಿಲ್ಲ. ನಾವೆಯಿಲ್ಲದೆ ಬೇರೆ ಯಾವುದರಿಂದಲೂ ಆ ಮಹಾನದಿಯನ್ನು ದಾಟಲು ಸಾಧ್ಯವಿರಲಿಲ್ಲ. ಆದರೂ ಆಚಾರ್ಯರು ಯಾರಿಂದಲೂ ದಾಟಲಾಗದ ನದಿಯನ್ನು ಈಜಿಕೊಂಡು ದಾಟಲು ಉದ್ಯುಕ್ತರಾದರು. ಆಗ ಅಲ್ಲಿದ್ದವರು ಹೀಗೆ ಈಜಿಕೊಂಡು ದಾಟಿಕೊಡದು ಸರ್ವಥಾ ನದೀ ಪ್ರವಾಹಕ್ಕೆ ಇಳಿಯಬಾರದೆಂದು ತಡೆದರು. ಆದರೂ ಆಚಾರ್ಯರು ಅವರನ್ನು ಲೆಕ್ಕಿಸಲಿಲ್ಲ. ಅವರು ಶಿಷ್ಯರನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳಿದರು “ನಾನು ಮುಂದುಗಡೆ ಈಜಿಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತೇನೆ. ನನ್ನನ್ನು ಒಬ್ಬನು ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳಲಿ. ಅವನನ್ನು ಮತ್ತೊಬ್ಬನು ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳಲಿ ಹೀಗೆಯೇ ಕೊನೆಯವರೆಗೂ ಒಬ್ಬರನ್ನೊಬ್ಬರು ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳಲಿ” ಎಂದು ಹೇಳಿದರು. ಆಗ

ಶಿಷ್ಯರೆಲ್ಲರೂ ತನ್ನ ಮುಂದಿನವರನ್ನು ಹಿಂದಿನವರು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ನದೀ ಪ್ರವಾಹದಲ್ಲಿ ಈಜಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದರು. ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಮುಂದಾಗಾಗಿ ಆಚಾರ್ಯರು ಹೋಗುತ್ತಾ ಇದ್ದರು. ಹೀಗೆ ತಮ್ಮ ಶಿಷ್ಯರೆಲ್ಲರನ್ನೂ ಆಯಾಸವಿಲ್ಲದ ದಾಟಿಸಿದರು. ಆ ಸಂಸಾರವನ್ನು ದಾಟಲು ಕಾಮಕ್ರೋಧಾದಿಗಳು ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸುತ್ತವೆ. ಅವುಗಳನ್ನು ಲೆಕ್ಕಿಸದೆ ಸ್ವರೂಪೋದ್ಧಾರಕ ಗುರುಗಳಾದ ಶ್ರೀ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಶರಣುಹೊಂದಬೇಕು. ಅವರು ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಸಂಸಾರದಿಂದ ದಾಟಿಸಿ ಪರತೀರದಂತಿರುವ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಸೇರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿಯೂ ವಾಯುದೇವರಲ್ಲಿಯೂ ಯಥಾಯೋಗ್ಯವಾದ ಭಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಈ ಭಕ್ತರು ತಮಗಿಂತ ಉತ್ತಮರಾದ ಇತರರಲ್ಲಿಯೂ ತಾರತಮ್ಯಾನುಸಾರ ಭಕ್ತಿ ಮಾಡಬೇಕು, ವಾಯುದೇವರನ್ನು ರುದ್ರಾದಿಗಳು ಅನುಸರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅವರನ್ನು ಇಂದ್ರಾದಿಗಳು ಅನುಸರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅವರನ್ನು ಇತರರು ಅನುಸರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇವರೆಲ್ಲರಿಗೂ ಸಮಸ್ತಮೋಕ್ಷಯೋಗ್ಯ ಭಕ್ತರಿಗೂ ವಾಯುದೇವರು ಮೂಲಾಶ್ರಯರು. ಅವರನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದರೆ ಸಂಸಾರವನ್ನು ದಾಟುವಂತೆ, ಆಚಾರ್ಯರು ತತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉತ್ತರದೇಶಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತಿರುವಾಗ ಶತ್ರು ಭಯದಿಂದ ದೋಣಿಯನ್ನೆಲ್ಲಾ ತೆಗೆದು ಯಾರನ್ನೂ ದಾಟಿಸದೇ ಇದ್ದ ಸಮಯದಲ್ಲಿಯೂ ಎಲ್ಲಾ ಶಿಷ್ಯರನ್ನೂ ನದಿಯನ್ನು ದಾಟಿಸಿ ತಾವೂ ದಾಟಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಸ್ವಸ್ವಪೂರ್ವಾಶ್ರಯಃ— ಸ್ವಸ್ಥಾತ್ ಸ್ವಸ್ಥಾತ್ ಪೂರ್ವಃ ಆಶ್ರಯಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಸ್ವಸ್ವಪೂರ್ವಾಶ್ರಯಾಃ ತಾನ್ |

ಆತ್ಮವಾಕ್ಯಂ— ಆತ್ಮನಃ ವಾಕ್ಯಂ |

ಸಲೀಲಂ— ಲೀಲಯಾ ಸಹಿತಂ ಯಸ್ಮಿನ್ ಕರ್ಮಣಿ ತದ್ಭಗಾ ಭವತಿ ತಥಾ ಸಲೀಲಂ |

ಆಶ್ರಯಾತ್ಮಾ— ಆಶ್ರಯಃ ಆತ್ಮಾ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಆಶ್ರಯಾತ್ಮಾ |

ಮೂಲಾಶ್ರಯಾತ್ಮಾ— ಮೂಲಂ ಚಾಸೌ ಆಶ್ರಯಾತ್ಮಾ ಚ ಮೂಲಾಶ್ರಯಾತ್ಮಾ |

ನಿಷೇಧೈಃ— ನಿಷೇಧಂತಿ ಇತಿ ನಿಷೇಧಾಃ ತಾನ್ |

ಅನನ್ಯಲಂಘ್ಯಾಂ— ಲಂಘಯಂತು ಯೋಗ್ಯಾ ಲಂಘ್ಯಾ, ಅನ್ಯೇನ ಲಂಘ್ಯಾ ಅನ್ಯಲಂಘ್ಯಾ, ಅನ್ಯಲಂಘ್ಯಾ ನ ಭವತೀತಿ ಅನನ್ಯಲಂಘ್ಯಾ ತಾಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಆತ್ಮಾಯಯತ್ - ಅತಿ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ಅಯಗತೌ ಇತಿ ಗತೃರ್ಧಕಾತ್ ಅಯಧಾತೋಃ ಣಿಜಂತಾತ್ ಪರಸ್ವೈಪದಿನಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಕರ್ತೃರಿ ಅನದ್ಯತನ ಭೂತೇ ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ 'ಆತ್ಮಾಯಯತ್' ಇತಿ ರೂಪಂ |

ಅತಿ+ಅಯಯತ್ ಅಯಯತಾಂ ಅಯಯನ್, ಅಯಯಃ ಅಯಯತಂ ಅಯಯತ,

ಅಯಯಂ, ಅಯಯಾವ, ಅಯಯಾಮ ||

ವ್ಯಾಕರಣ— ದಯಾಲುಃ ಸ್ವಹಿಂಸಿ ಪತಿದಯಿ ನಿದ್ರಾತಂದ್ರಾಶ್ರದ್ವಾಪ್ರ ಲಲುಚ್ (3.2.158) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆಲುಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ.

ಪ್ರಯೋಗ— ಶಿಷ್ಯಾಃ ತೇನ ನದೀಂ ಆತ್ಮಾಯಂತ (ಅಣಿಜಂತ ಪ್ರಯೋಗ) ಸಃ ಶಿಷ್ಯಾನ್ ನದೀಂ ಆತ್ಮಾಯಯತ್ (ಣಿಜಂತ) ತೇನ ಶಿಷ್ಯಾಃ ನದೀಂ ಆತ್ಮಾಯಂತ (ಕರ್ಮಣಿ)

ಕೋಶ— "ಮೂಲಂ ಬುಧೋಽಂಘ್ರಿನಾಮತಃ ಸ್ಯಾದ್ವಯಾಲುಃ ಕಾರುಣಿಕಃ | ಕೃಪಾಲುಃ ಸೂರತಃ ಸಮಾಃ ವಾವಿಕಲ್ಪೋಪಮಾನಯೋಃ" ಎಂದು ಕೋಶ |

ವೃತ್ತ— ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಭುಜಂಗ ಪ್ರಯಾತಂ ವೃತ್ತ. 'ಭುಜಂಗ ಪ್ರಯಾತಂ ಭವೇದ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಭಿಃ' ಎಂದು ಅದರ ಲಕ್ಷಣ.

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆಗ ನಡೆದ ರಾಜಭಟರ ಗದ್ದಲವನ್ನು (ವಿರೋಧವನ್ನು) ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ವಾರಯತ ವಾರಯತ ವೈರಿಸುಹೃದೋಽಮೂನ್

ಮಾರಯತ ಮಾರಯತ ಪಾರಗಮನಾತ್ ಪ್ರಾಕ್ |

ಅಪತತ ಅಲಪತ ಇತ್ಯವದದುಚ್ಚೈಃ

ಸ ತ್ವರಕರಾಜಪುರುಷಾನುಚಿತವಾಚಾ

|| 10 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ವಾರಯತ, ವಾರಯತ, ವೈರಿಸುಹೃದಃ, ಅಮೂನ್, ಮಾರಯತ, ಮಾರಯತ, ಪಾರಗಮನಾತ್, ಪ್ರಾಕ್, ಅಪತತಃ, ಅಲಪತಃ, ಇತಿ ಅವದತ್, ಉಚ್ಚೈಃ ಸಃ, ತ್ವರಕರಾಜಪುರುಷಾನ್, ಉಚಿತವಾಚಾ |

ಅನ್ವಯ— ವೈರಿಸುಹೃದಃ ಅಮೂನ್ ವಾರಯತ ವಾರಯತ, ಪಾರಗಮನಾತ್ ಪ್ರಾಕ್ ಮಾರಯತ, ಮಾರಯತ, ಇತಿ ಅಲಪತಃ, ಅಪತತಃ ತ್ವರಕರಾಜಪುರುಷಾನ್, ಸಃ, ಉಚಿತವಾಚಾ, ಉಚ್ಚೈಃ, ಅವದತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ವೈರಿಸುಹೃದಃ = ಶತ್ರುಗಳ ಸ್ನೇಹಿತರಾದ,

ಅಮೂನ್ = ಹೀಗೆ ನದಿಯಲ್ಲಿ ಈಜಿಕೊಂಡು ಬರುತ್ತಿರುವ, ಇವರನ್ನು

ವಾರಯತ ವಾರಯತ = ತಡೆಯಿರಿ ತಡೆಯಿರಿ,

ಪಾರಗಮನಾತ್ = ಈ ಕಡೆಯ ದಡವನ್ನು ಸೇರುವುದಕ್ಕಿಂತ,

ಪ್ರಾಕ್ = ಮೊದಲು,

ಮಾರಯತ = ಕೊಲ್ಲಿರಿ,

ಮಾರಯತ = ಕೊಲ್ಲಿರಿ,

ಇತಿ = ಈ ರೀತಿ,

ಅಲಪತಃ = ಕೂಗಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ,

ಅಪತತಃ = ಮುನ್ನುಗ್ಗುತ್ತಿರುವ (ಎದುರಾಗಿ ನೀರಿಗೆ ಇಳಿಯುತ್ತಿರುವ)

ತ್ವರಕರಾಜಪುರುಷಾನ್ = ತುರುಷ್ಕರಾಜನ ಭಟರನ್ನು ಕುರಿತು,

ಸಃ = ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಕಾರ್ಯರು,

ಉಚಿತವಾಚಾ = ಅವರಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ತುರುಕಭಾಷೆಯಿಂದ,

ಉಚ್ಚೈಃ = ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ,

ಅವದತ್ = ಹೇಳಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಹೀಗೆ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಕಾರ್ಯರು ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ತಾವು ಈಜಿ ಬರುತ್ತಾ, ತಮ್ಮ ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬರನ್ನೊಬ್ಬರು ಹಿಡಿದಿರುವ ಶಿಷ್ಯರನ್ನು ಎಳೆದುಕೊಂಡು ನದಿ ದಾಟುತ್ತಿದ್ದರು. ಆಗ ಆಚೆಯ ದಡದಲ್ಲಿರುವ ತುರುಷ್ಕ ರಾಜನ ಭಟರು "ಯಾರೋ ಶತ್ರುಗಳ ಕಡೆಯವರು ಬರುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಇವರನ್ನು ಬೇಗನೆ ತಡೆಯಿರಿ ತಡೆಯಿರಿ. ನಾವು ತಡೆದರೂ ನಿರ್ಭಯವಾಗಿ ಮುಂದೆ ಬರುತ್ತಿರುವ ಇವರನ್ನು ನಮ್ಮ ದಡಕ್ಕೆ ಸೇರುವ ಮೊದಲೇ ಕೊಲ್ಲಿರಿ ಕೊಲ್ಲಿರಿ" ಎಂದು ಕೂಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾ ಮುನ್ನುಗ್ಗಿ ಬಂದು ನದಿಗೆ ಇಳಿಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಆಗ ಆಚಾರ್ಯರು ಆ ತುರುಕರಾಜನ ಭಟರನ್ನು ಕುರಿತು ಅವರಿಗೆ ತಿಳಿಯುವ ಅವರ ತುರುಕ ಭಾಷೆಯಿಂದಲೇ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ವೈರಿಸುಹೃದಃ—ವೈರಂ ವಿಷಾಂ ಅಸ್ತಿತಿ ವೈರಿಣಃ ವೈರಿಣಾಂ ಸುಹೃದಃ ವೈರಿಸುಹೃದಃ, ತಾನ್ |

ಪಾರಗಮನಾತ್—ಪಾರಸ್ಯ ಗಮನಂ ಪಾರಗಮನಂ ತಸ್ಮಾತ್ |

ತದ್ವರಾಜಪುರುಷಾನ್—ತದ್ವರಾಣಾಂ ರಾಜಾ ತದ್ವರಾಜಃ, ತದ್ವರಾಜಸ್ಯ ಪುರುಷಾಃ ತದ್ವರಾಜಪುರುಷಾಃ ತಾನ್ |

ಉಚಿತವಾಚಾ—ಉಚಿತಾ ಚ ಸಾ ವಾಕ್ ಚ ಉಚಿತವಾಕ್, ತಯಾ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ—ವಾರಯತ- ವೈವರಣೇ, ಇತಿ ಸ್ವಾದಿ: ವೈವ್ ಅವರಣೇ ಇತಿ ಚುರಾದಿ: ವರಣಾರ್ಥಕಾತ್ ವೃಧಾತೋಃ ಣಿಜಂತಾತ್ ಅವರಣಾರ್ಥಕಾತ್ ವೃಧಾತೋಃ ಚುರಾದೇಃ ಪರಸ್ವೈಪದಿನಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಕರ್ತರಿ ಆಜ್ಞಾಯಾಂ ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷೇ ಬಹುವಚನೇ ವಾರಯತ ಇತಿ ರೂಪಂ |

ವಾರಯತು ವಾ ಯತಾತ್ ವಾರಯತಾಂ ವಾರಯಂತು, ವಾರಯ - ವಾರಯತಾತ್, ವಾರಯತಂ ವಾರಯತ, ವಾರಯಾಣಿ ವಾರಯಾವ ವಾರಯಾಮು ||

ಮಾರಯತ - ಮೃದ್ ಪ್ರಾಣತ್ಯಾಗೇ ಇತಿ ಪ್ರಾಣತ್ಯಾಗಾರ್ಥಕಾತ್ (ಮರಣಾರ್ಥಕಾತ್) ಮೃಧಾತೋಃ ಣಿಜಂತಾತ್ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಕರ್ತರಿ ಪರಸ್ವೈಪದಿನಃ ಆಜ್ಞಾಯಾಂ ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷೇ ಬಹುವಚನೇ 'ಮಾರಯತ' ಇತಿ ರೂಪಂ.

ಮಾರಯತು - ಮಾರಯತಾತ್ ಮಾರಯತಾಂ ಮಾರಯಂತು, ಮಾರಯ - ಮಾರಯತಾತ್, ಮಾರಯಂತಂ ಮಾರಯತ, ಮಾರಯಾಣಿ ಮಾರಯಾವ ಮಾರಯಾಮು |

ಅವದತ್- ವದ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ ಇತಿ ವ್ಯಕ್ತವಾಗರ್ಥಕಾತ್ ವದ್ ಧಾತೋಃ ಅನದ್ಯತನ ಭೂತೇ ಲಪ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ ಅವದತ್ ಇತಿ ರೂಪಂ.

ಅವದತ್ ಅವದತಾಂ ಅವದನ್, ಅವದಃ ಅವದತಂ ಅವದತ, ಅವದಂ ಅವದಾವ ಅವದಾಮು |

ವ್ಯಾಕರಣವಿಶೇಷ—ತದ್ವರಾಣಾಂ ರಾಜಾ ತದ್ವರಾಜಃ 'ರಾಜಾಹಃ ಸಖಿಭ್ಯಷ್ಟತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಟಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ, ತುರುಕ ತುರುಷ್ಯ ಎಂಬುದನ್ನು ತದ್ವರಕ ಎಂದು ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. 'ತದ್ರಂತೇ ಇತಿ ತದ್ವರಕಾಃ' 'ಛಾತ್ವರಾ ಸಂಭ್ರಮೇ' ಎಂಬ ಧಾತುವಿಗೆ ಣಿಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಆಕಾದೇಶ ಮಾಡಿದಾಗ ತದ್ವರಕ ಎಂಬ ಶಬ್ದ ಸಿದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ತದ್ವರಕ = ಅವಸರ ಮಾಡುವವನು ಎಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು.

ಪ್ರಯೋಗ—(ಯೂಯಂ) ವೈರಿಸುಹೃದಃ ಅಮೂನ್ ವಾರಯತ (ಕರ್ತರಿ)

ಯುಷ್ಮಾಭಿಃ ವೈರಿ ಸುಹೃದಃ ಅಮೀ ವಾಯುಂಶಾಂ (ಕರ್ಮಣಿ)

(ಯೂಯಂ) ಅಮೂನ್ ಮಾರಯತ (ಕರ್ತರಿ) (ಯುಷ್ಮಾಭಿಃ) ಅಮೀ ಮಾರಯುಂಶಾಂ (ಕರ್ಮಣಿ) ಸಃ ತದ್ವರಾಜಪುರುಷಾನ್ ಅವದತ್ (ಕರ್ತರಿ) ತೇನ ತದ್ವರಾಜ ಪುರುಷಾಃ ಔದಂತ (ಕರ್ಮಣಿ)

ಕೋಶ—ರಿಪಿ ವೈರಿ ಸಪತಾರಿ ದ್ವಿಷದ್ ದ್ವಿಷಣಿದುರ್ಹೃದಃ 'ಅಥ ಮಿತ್ರಂ ಸಖಾ ಸುಹೃತ್', ಇತ್ಯಮರಃ |

ವೃತ್ತ—ಇಂದುವದನಾವೃತ್ತ ಇಂದುವದನಾ ಭಜಸನ್ಯಃ ಸಗುರುಯುಗ್ಮೈಃ ಎಂಬ ಲಕ್ಷಣದಂತೆ ಇಂದುವದನಾ ವೃತ್ತ.

ಅವತಾರಿಕಾ— ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು ಆ ಪುರುಷರಾಜನ ಭಟರನ್ನು ಕುರಿತು ಆಡಿದ ಮಾತನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ನ ಜಡಾ ಜಲೇ ಪತತ ಸಾಹಸಾಢಹೋ

ನ ಭಯಂ ಹಿ ವೋ ಬಹುತಯಾಽಬಹೋರ್ಜನಾತ್ |

ಭವತಾಂ ಪತಿಂ ಕ್ಷಿತಿಪತಿಂ ದಿದೃಕ್ಷವಃ

ಪ್ರತಿಯಾಮ ಕೇನ ಕಲಹಂ ಚಿಕೀರ್ಷಥ || 11 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ನ, ಜಡಾಃ, ಜಲೇ, ಪತತ, ಸಾಹಸಾತ್, ಅಹೋ, ನ, ಭಯಂ, ಹಿ, ವಃ, ಬಹುತಯಾ, ಅಬಹೋಃ, ಜನಾತ್, ಭವತಾಂ, ಪತಿಂ, ಕ್ಷಿತಿಪತಿಂ, ದಿದೃಕ್ಷವಃ ಪ್ರತಿಯಾಮ, ಕೇನ, ಕಲಹಂ, ಚಿಕೀರ್ಷಥ |

ಅನ್ವಯ— ಹೇ, ಜಡಾಃ ಸಾಹಸಾತ್, ಜಲೇ, ನ, ಪತತ, ಅಹೋ, ವಃ, ಬಹುತಯಾ, ಅಬಹೋಃ, ಜನಾತ್, ಭಯಂ, ನಹಿ, ಭವತಾಂ, ಪತಿಂ, ಕ್ಷಿತಿಪತಿಂ, ದಿದೃಕ್ಷವಃ, ಪ್ರತಿಯಾಮ, ಕೇನ, ಕಲಹಂ, ಚಿಕೀರ್ಷಥ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಹೇ ಜಡಾಃ = ಎಲೈ ದಡ್ಡರೇ,

ಸಾಹಸಾತ್ = ಬಲಾತ್ಕಾರದಿಂದ (ಆಲೋಚನೆ ಇಲ್ಲದೆ)

ಜಲೇ = ನೀರಿನಲ್ಲಿ

ನ ಪತತ = ಇಳಿಯಬೇಡಿ, ಹಾರಬೇಡಿ (ಧುಮುಕಬೇಡಿ)

ಅಹೋ = ಆಶ್ಚರ್ಯವು,

ವಃ = ನಿಮ್ಮ

ಬಹುತಯಾ = ಹೆಚ್ಚು ಸಂಖ್ಯೆ ಇರುವುದರಿಂದ,

ಅಬಹೋಃ = ಅಲ್ಪ ಸಂಖ್ಯೆಯ,

ಜನಾತ್ = ಜನರಿಂದ (ನಮ್ಮಿಂದ)

ಭಯಂ = ಹೆದರಿಕೆಯು

ನಹಿ = ಇಲ್ಲವಷ್ಟೆ

ಭವತಾಂ = ನಿಮ್ಮ

ಪತಿಂ = ಒಡೆಯನಾದ,

ಕ್ಷಿತಿಪತಿಂ = ರಾಜನನ್ನು

ದಿದೃಕ್ಷವಃ = ನೋಡುವ ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳವರಾಗಿ,

ಪ್ರತಿಯಾಮ = ಹೋಗುವ ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳವರಾಗಿದ್ದೇವೆ

ಕೇನ = ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ,

ಕಲಹಂ = ಜಗಳವನ್ನು

ಚಿಕೀರ್ಷಥ = ಮಾಡಲು ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತಿದ್ದೀರಿ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಎಲೈ ದಡ್ಡರೇ! ಹಿಂದುಮುಂದಿನ ಆಲೋಚನೆಯಿಲ್ಲದೆ ನೀರಿಗೆ (ಧುಮುಕಬೇಡಿ) ಇಳಿಯಬೇಡಿ. ಇದೇನಾಶ್ಚರ್ಯ. ನೀವು ಬಹಳ ಜನರಿದ್ದೀರಿ, ನಾವಾದರೂ ಅಲ್ಪಸಂಖ್ಯೆಯವರು, ನಮ್ಮಿಂದ ನಿಮಗೇನು ಹೆದರಿಕೆ, ನಾವು

ನಿಮ್ಮ ದೊರೆಯನ್ನು ನೋಡುವ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಆ ಕಡೆಗೇ ಹೋಗುವವರು. ನನ್ನೊಡನೆ ನೀವೇಕೆ ಜಗಳವಾಡಲು ಬಯಸುತ್ತೀರಿ?

ವಿಗ್ರಹ—

ಬಹುತಯಾ— ಬಹುನಾನಾ ಭಾವಃ ಬಹುತಾ, ತಯಾ |

ಅಬಹೋ— ನ ಬಹುಃ ಅಬಹುಃ, ತಸ್ಮಾತ್ |

ಕ್ಷಿತಿಪತಿಂ— ಕ್ಷಿತ್ರೇ ಪತಿಃ ಕ್ಷಿತಿಪತಿಃ, ತಂ |

ದಿದೃಕ್ಷವಃ— ದ್ರಷ್ಟುಂ ಇಚ್ಛವಃ ದಿದೃಕ್ಷವಃ |

ಚೀರ್ಷಥ— ಕರ್ತುಂ ಇಚ್ಛಥ ಚೀರ್ಷಥ |

ಪ್ರಿಯಾಪದ— ಪತತ- ಪರ್ತೃ ಗತೌ ಇತಿ ಗತ್ಯರ್ಥಕಾತ್ ಪತಧಾತೋಃ ಅಕರ್ಮಕಾತ್ ಕರ್ತರಿ ಪರಸ್ವಪದಿನಃ ಆಜ್ಞಾಯಾಂ ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷೇ ಬಹುವಚನೇ 'ಪತತ' ಇತಿ ರೂಪಂ |

ಪತತು - ಪತತಾತ್ ಪತತಾಂ ಪತಂತು, ಪತ - ಪತತಾತ್ ಪತತಂ ಪತತ, ಪತಾನಿ ಪತಾನ ಪತಾಮ ||

ಪ್ರತಿಯಾಮ- ಪ್ರತಿ+ಯಾಮ, ಪ್ರತಿ ಉಪಸರ್ಗಃ ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ ಸಕರ್ಮಕಃ ಪರಸ್ವಪದಿನ ಲೋಟ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷೇ ಬಹುವಚನೇ ಪ್ರತಿಯಾಮ ಇತಿ ರೂಪಂ |

ಪ್ರತಿಯಾತು-ಯಾತಾತ್ ಯಾತಾಂ ಯಾಂತು, ಯಾಹಿ-ಯಾತಾತ್, ಯಾತಂ ಯಾತ ಯಾನಿ ಯಾವ ಯಾಮ ||

ಚೀರ್ಷಥ = ಕರ್ತುಂ ಇಚ್ಛತಿ ಚೀರ್ಷತಿ ಸನ್ನಂತಾತ್ ಚೀರ್ಷಧಾತೋಃ ವರ್ತಮಾನೇ ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷೇ ಬಹುವಚನೇ ಚೀರ್ಷಥ ಇತಿ ರೂಪಂ |

ಚೀರ್ಷತಿ ಚೀರ್ಷತಃ ಚೀರ್ಷಂತಿ, ಚೀರ್ಷಸಿ ಚೀರ್ಷಥಃ ಚೀರ್ಷಥ, ಚೀರ್ಷಾಮಿ ಚೀರ್ಷಾವಃ ಚೀರ್ಷಾಮಃ ||

ವ್ಯಾಕರಣವಿಶೇಷ— 'ಚೀರ್ಷಥ' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಧಾತೋಃಕರ್ಮಣಃ ಸಮಾನಕರ್ತೃಕಾದಿಚ್ಛಾಯಾಂ ವಾ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ.

ಪ್ರಯೋಗ— ಹೇ ಜಡಾಃ (ಯೂಯಂ) ಜಲೇ ನ ಪತತ (ಕರ್ತರಿ)

ಹೇ ಜಡಾಃ (ಯುಷ್ಮಾಭಿಃ) ಜಲೇ ನ ವತ್ಯತಾಂ (ಭಾವೇ)

(ವಯಂ) ಭವತಾಂ ಪತಿಂ ಕ್ಷಿತಿಪತಿಂ ದಿದೃಕ್ಷವಃ ಪ್ರತಿಯಾಮ (ಕರ್ತರಿ)

(ಅಸ್ಮಾಭಿಃ) ಭವತಾಂ ಪತಿಃ ಕ್ಷಿತಿಪತಿಃ ದಿದೃಕ್ಷುಃ ಪ್ರತಿಯಾಯಾತಾಂ (ಕರ್ಮಣಃ)

(ಯೂಯಂ) ಕೇನ ಕಲಹಂ ಚೀರ್ಷಥ (ಕರ್ತರಿ)

(ಯುಷ್ಮಾಭಿಃ) ಕೇನ ಕಲಹಃ ಚೀರ್ಷ್ಯತೇ? (ಕರ್ಮಣಃ)

ಕೋಶ— "ಜಡೋಽಪ್ಪ ಎಡಮೂಕಸ್ತು ವಕ್ತುಂ ಶ್ರೋತುಮಶಿಕ್ಷಿತೇ, ಅಸ್ಮಿಯಾಂ ಸಮರಾನೀಕರಣಾಃ ಕಲಹ-ವಿಗ್ರಹಾಃ" ಇತ್ಯಮರಃ |

ವೃತ್ತ— 'ಸಜಸಾ ಜಗೌ ಭವತಿ ಮಂಜುಭಾಷಿಣೀ' ಎಂಬ ಲಕ್ಷಣದಂತೆ ಮಂಜುಭಾಷಿಣೀ ವೃತ್ತ.

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆಚಾರ್ಯರ ಚಮತ್ಕಾರವಾದ ಮಾತಿನ ಪ್ರಭಾವ ಮತ್ತು ಆಚಾರ್ಯರು ಮುಂದೆ ಮಾಡಿದ ಅದ್ಭುತ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ವಚಸೇತ್ಯನೇನ ಸ ಪರಾನ್ ನೈರುಣ-

ಭುಜಗಾನ್ನರೇಂದ್ರ ಇವ ಮಂತ್ರಬಲಾತ್ |

ಉದತಾರಯತ್ ಪರಿಜನಂ ಮೃತಿಭೀ-

ಸರಿತಶ್ಚ ದೇವಸರಿತಶ್ಚ ಸಮಮ್

|| 12 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ವಚಸಾ, ಇತಿ, ಅನೇನ, ಸಃ, ಪರಾನ್, ನೈರುಣತ್, ಭುಜಗಾನ್, ನರೇಂದ್ರಃ ಇವ, ಮಂತ್ರಬಲಾತ್, ಉದತಾರಯತ್, ಪರಿಜನಂ, ಮೃತಿಭೀಸರಿತಃ, ಚ, ದೇವಸರಿತಃ, ಚ, ಸಮಂ |

ಅನ್ವಯ— ಸಃ, ಇತಿ, ಅನೇನ, ವಚಸಾ, ಪರಾನ್, ನರೇಂದ್ರಃ, ಮಂತ್ರಬಲಾತ್, ಭುಜಗಾನ್, ಇವ, ನೈರುಣತ್, ಪರಿಜನಂ, ಮೃತಿಭೀಸರಿತಃ, ದೇವಸರಿತಃ, ಚ, ಸಮಂ ಉದತಾರಯತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸಃ = ಆ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು,

ಇತಿ = ಈ ರೀತಿಯಾದ,

ಅನೇನ = ಈ ಮಾತಿನಿಂದ,

ಪರಾನ್ = ಶತ್ರುಗಳಾದ ತುರುಷ್ಕರನ್ನು,

ನರೇಂದ್ರಃ = ವಿಷವೃದ್ಧನು,

ಭುಜಗಾನ್ ಇವ = ಹಾವುಗಳನ್ನು ಎಂಬಂತೆ,

ನೈರುಣತ್ = ತಡೆದರು,

ಪರಿಜನಂ = ತನ್ನ ಸೇವಕರನ್ನು

ಮೃತಿಭೀಸರಿತಃ ಚ = ಮರಣವು, ಹೆದರಿಕೆ ಇವುಗಳೆಂಬ (ಅಥವಾ ಸಾವಿನ ಭಯವೆಂಬ) ನದಿಯ

ದೆಸೆಯಿಂದಲೂ,

ದೇವಸರಿತಃ ಚ = ಗಂಗಾನದಿಯ ದೆಸೆಯಿಂದಲೂ,

ಸಮಂ = ಒಟ್ಟಿಗೆ,

ಉದತಾರಯತ್ = ದಾಟಿಸಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಹಾವಾಡಿಗನು (ವಿಷವೃದ್ಧನು) ಕೆಚ್ಚೆಲು ಮುಂದೆ ಬರುತ್ತಿರುವ ಸರ್ಪಗಳನ್ನು ಮಂತ್ರಬಲದಿಂದ ಮುಂದೆ ಸರಿಯದಂತೆ ತಡೆದು ನಿಲ್ಲಿಸುವನು. ಅದರಂತೆ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರೂ ಮಂತ್ರದಂತಿರುವ ತಮ್ಮ ಮಾತಿನಿಂದ ಶತ್ರುಗಳಾದ ತುರುಷ್ಕರನ್ನು ಮುಂದೆ ಬರದಂತೆ ತಡೆದರು. ಆಚಾರ್ಯರ ಮಾತನ್ನು ಕೇಳಿದ ಕೊಡಲೇ ಆ ಭಟ್ಟರು ನಿಂತಲ್ಲಿಯೇ ನಿಂತುಬಿಟ್ಟರು. ಇದರಿಂದ ತಮ್ಮ ಸೇವಕರಿಗೆ ಮರಣ ಮತ್ತು ಹೆದರಿಕೆ ಎಂಬ ನದಿಯನ್ನು ದಾಟಿಸಿದರು. ಅರ್ಥಾತ್ ತಮ್ಮ ಸೇವಕರಿಗೆ ಮರಣ ಭಯವನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಿದರು ಮತ್ತು ಗಂಗಾನದಿಯನ್ನು ಸುಲಭವಾಗಿ ದಾಟಿಸಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಭುಜಗಾನ್— ಭುಜೈಃ ಗಚ್ಛಂತೀತಿ ಭುಜಗಾಃ, ತಾನ್ ಭುಜಗಾನ್ |

ಮಂತ್ರಬಲಾತ್— ಮಂತ್ರಸ್ಯ ಬಲಂ ಮಂತ್ರಬಲಂ ತಸ್ಮಾತ್, ಮಂತ್ರಬಲಾತ್ |

ಮೃತಿಭೀಸರಿತಃ— ಮೃತಿಶ್ಚ ಭೀಶ್ಚ ಮೃತಿಭೀ, (ಅಥವಾ) ಮೃತೇಃ ಭೀಃ ಮೃತಿಭೀಃ, ಮೃತಿಭೀಃ ಏವ ಸರಿತ್ ಮೃತಿಭೀಸರಿತ್, ತಸ್ಯಾಃ ಮೃತಿಭೀಸರಿತಃ |

ದೇವಸರಿತಃ— ದೇವಾನಾಂ ಸರಿತ್ ದೇವಸರಿತ್, ತಸ್ಯಾಃ ದೇವಸರಿತಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ನೈರುಣತ್- ಇತ್ಯಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ರುಧಿರ್ (ರುಧ್) ಅವರಣೇ, ಇತಿ ಅವರಣಾರ್ಥಕಾತ್ ರುಧ್ ಧಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಕರ್ತರಿ, (ಉಭಯಪದಿನಃ) ಪರಸ್ಪೃಪದಿನಃ ಅನದ್ಯತನಭೂತೇ ಲಪ್ ಫ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ ನೈರುಣತ್ ಇತಿ ರೂಪಂ |

ನಿ+ಅರುಣತ್ (ದ್) ಅರುಂಧಾಂ ಅರುಂಧನ್, ಅರುಣಃ ಅರುಣತ್-ಅರುಣಾದ್ ಅರುಂಧಂ ಅರುಂಧ, ಅರುಣಧಂ ಅರುಂಧ್ ಅರುಂಧ್ ||

ಉದತಾರಯತ್- ಉತ್ ಇತ್ಯಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ತೈವ್ವನತರಣಯೋಃ ಇತಿ ವ್ವನತರಣಾರ್ಥಕಾತ್ ಧಾತೋಃ ಣಜಂತಾತ್ ಕರ್ತರಿ, ಪರಸ್ಪೃಪದಿನಃ, ಅನದ್ಯತನಭೂತೇ ಲಪ್, ಫ್ರಥಮಪುರುಷೈಕವಚನೇ ಉದತಾರಯತ್ ಇತಿ ರೂಪಂ |

ಉದ್+ಅತಾರಯತ್ ಅತಾರಯತಾಂ ಅತಾರಯನ್, ಅತಾರಯಃ ಅತಾರಯತಂ ಅತಾರಯತ್, ಅತಾರಯಂ ಅತಾರಯಾವ ಅತಾರಯಾಮ ||

ಕೋಶ— 'ಪರೋಽಕಃ ಪರಮಾತ್ಮಾ ಚ ಕೇವಲೇ ಪರಮವ್ಯಯಂ' ಇತಿ ಭಾಸ್ಕರಃ 'ನರೇಂದ್ರೋ ವಿಷವೃದ್ಧಶ್ಚ' ಇತ್ಯಭಿಧಾನಂ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಸಃ ಪರಾನ್ ನರೇಂದ್ರಃ ಭುಜಗಾನ್ ಇವ ನೈರುಣತ್ (ಕರ್ತರಿ)
ತೇನ ಪರಾಃ ನರೇಂದ್ರೇಣ ಭುಜಗಾಃ ಇವ ನೈರುದ್ಯಂತ (ಕರ್ಮಣಿ)
ಸಃ ಪರಿಜನಂ ಉದತಾರಯತ್ (ಕರ್ತರಿ) ತೇನ ಪರಿಜನಃ ಉದತಾರಯತಃ.

ವೃತ್ತ— ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಿತಾಕ್ಷರಾ ವೃತ್ತ. 'ಪ್ರಮಿತಾಕ್ಷರಾ ಸಜಸಸೈರುದಿತಾ' ಎಂದು ಲಕ್ಷಣ. ಆಚಾರ್ಯರ ಮಾತೂ ಕೃಪ್ತವಾದುದು ಪ್ರಮಾಣ ಪ್ರಮಿತವಾದುದು ಎಂದು ಇದರಿಂದ ಸೂಚಿತವಾಗುತ್ತದೆ.

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆ ಗಂಗಾನದಿಯನ್ನು ದಾಟಿದ ಮೇಲೆ ರಾಜಭಟರು ಇವರನ್ನು ಸುತ್ತುಗಟ್ಟಿ ಹೊರಟರೂ ಸಹ ಆಚಾರ್ಯರು ಹೆದರಲಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ.

ನಿರ್ವಿಕಾರಚರಿತೋಽಪಿ ಪರಿತಃ ಕ್ರೂರಕಿಂಕರಸಹಸ್ರತಯೇನ |

ಸ ವೃಜನ್ಮದಲಸಜ್ಜಗದೀಶಃ ಸಿಂಹರಾಡಿವ ಸ್ಯಗಾಲಸಮೂಹೇ || 13 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ನಿರ್ವಿಕಾರಚರಿತಃ ಅಪಿ, ಪರಿತಃ ಕ್ರೂರಕಿಂಕರಸಹಸ್ರತಯೇನ, ಸಃ, ವೃಜನ್, ಉದಲಸತ್, ಜಗದೀಶಃ ಸಿಂಹರಾಟ್, ಇವ, ಸ್ಯಗಾಲಸಮೂಹೇ |

ಅನ್ವಯ— ಜಗದೀಶಃ ಸಃ ಕ್ರೂರಕಿಂಕರಸಹಸ್ರತಯೇನ ಪರಿತಃ ಅಪಿ ನಿರ್ವಿಕಾರಚರಿತಃ ವೃಜನ್ ಸ್ಯಗಾಲಸಮೂಹೇ ಸಿಂಹರಾಟ್ ಇವ ಉದಲಸತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಜಗದೀಶಃ = ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ಒಡೆಯರಾದ,

ಸಃ = ಆ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು

ಕ್ರೂರಕಿಂಕರಸಹಸ್ರತಯೇನ = ಕಠಿಣರಾದ ತುರುಷ ಸೈನಿಕರ ಸಾವಿರದ ಗುಂಪಿನಿಂದ

ಪರೀತಃ ಅಪಿ = ಸುತ್ತುವರಿಯಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದರೂ,

ನಿರ್ವಿಕಾರಚರಿತಃ = ವಿಹಾರವಿಲ್ಲದ (ಯಾವ ವ್ಯತ್ಯಾಸವೂ ಇಲ್ಲದ), ವ್ಯವಹಾರ (ನಡೆತೆ ಅಥವಾ ಕಾರ್ಯ)

ವುಳ್ಳವರಾಗಿ,

ವ್ರಜನ್ = ಹೋಗುತ್ತಾ,

ಸೃಗಾಲಸಮೂಹೇ = ನರಿಗಳ ಗುಂಪಿನಲ್ಲಿ

ಸಿಂಹರಾಟ್ ಇವ = ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸಿಂಹದಂತೆ,

ಉದಲಸತ್ = ಪ್ರಕಾಶಿಸಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸಿಂಹವು ಸಾವಿರಾರು ನರಿಗಳು ಸುತ್ತುವರಿದು ಹೆದರಿಸಿದರೂ, ತನ್ನ ಚರ್ಯೆ ಮುಖ ಭಾವಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವ ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳದೆ, ತನ್ನ ಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಮುಂದೆ ಸಾಗುತ್ತಾ ಇರುತ್ತದೋ ಅದರಂತೆ ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ಒಡೆಯರಾದ ಆ ಮಧ್ವಾಪಾರ್ಯರು ಸಾವಿರಾರು ತುರುಕಭಟರು ಸುತ್ತುವರಿದು ಬೆದರಿಸಿದರೂ ಅವರನ್ನು ಲೆಕ್ಕಿಸದೆ, ಭಯ, ನಡುಕ ಮುಂತಾದ ಯಾವ ವಿಹಾರವೂ ಇಲ್ಲದೆ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಸಾಗುತ್ತಾ ವಿರಾಜಿಸಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ನಿರ್ವಿಕಾರಚರಿತಃ— ನಿಷ್ಕಾಂತಂ ವಿಹಾರಾತ್ ಇತಿ ನಿರ್ವಿಕಾರಂ, ನಿರ್ವಿಕಾರಂ ಚರಿತಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ನಿರ್ವಿಕಾರಚರಿತಃ |

ಕ್ರೂರಕಿಂಕರಸಹಸ್ರತಯೇನಃ— ಕ್ರೂರಾಶ್ಚತೇ ಕಿಂಕರಾಶ್ಚ ಕ್ರೂರಕಿಂಕರಾಃ, ಸಹಸ್ರಂ ಅವಯವಾಃ ಅಸ್ಯ ಇತಿ ಸಹಸ್ರತಯಂ, ಕ್ರೂರಕಿಂಕರಾಣಾಂ ಸಹಸ್ರತಯಂ ಕ್ರೂರಕಿಂಕರಸಹಸ್ರತಯಂ, ತೇನ ಕ್ರೂರಕಿಂಕರ-ಸಹಸ್ರತಯೇನ |

ಜಗದೀಶಃ— ಜಗತಾಂ ಈಶಃ ಜಗದೀಶಃ |

ಸಿಂಹರಾಟ್— ಸಿಂಹಾನಾಂ ರಾಟ್ ಸಿಂಹರಾಟ್ |

ಸೃಗಾಲಸಮೂಹೇ— ಸೃಗಾಲಾನಾಂ ಸಮೂಹಃ ಸೃಗಾಲಸಮೂಹಃ, ತಸ್ಮಿನ್ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಉತ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗ ಪೂರ್ವಕಾತ್ ಲಸಕಾಂತೌ (ವಿಕಾಸೇ) ಇತಿ ಕಾಂತ್ಯರ್ಥಕಃ ಲಸಧಾತೋಃ ಅನದೃತನ ಭೂತೇ ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ, ಉದಲಸತ್ ಇತಿ ರೂಪಂ |

ಉತ್ = ಅಲಸತ್, ಅಲಸತಾಂ, ಅಲಸನ್ ಇತ್ಯಾದಿ ||

ಪ್ರಯೋಗ— ಸಃ ಜಗದೀಶಃ ಸೃಗಾಲಸಮೂಹೇ ಸಿಂಹರಾಡಿವ, ಉದಲಸತ್ (ಕರ್ತೃ) ತೇನ, ಜಗದೀಶೇನ, ಸೃಗಾಲಸಮೂಹೇ, ಸಿಂಹರಾಜಾ ಇವ ಉದಲಸ್ಯತ (ಭಾವೇ)

ಕೋಶ— 'ನಿಯೋಜ್ಯ ಕಿಂಕರವೈಷ್ಯಭುಜಿಷ್ಯಪರಿಚಾರಣಾಃ, ಸೃಗಾಲವಂಚಕ ಕ್ರೋಮ್ಯ ಫೇರು ಫೇರವ ಜಂಬುಕಾಃ' ಇತ್ಯಮರಃ |

ವೃತ್ತ— ಇಲ್ಲಿ ಸ್ವಾಗತಾ ವೃತ್ತ = 'ಸ್ವಾಗತೇತಿ ರನಭಾದ್ಗುರುಯುಗ್ಮಂ' ಸ್ವಾಗತಾ ರನಭಗೈರ್ಗುರುಣಾಚಿ ಎಂದು ಅದರ ಲಕ್ಷಣ.

ಅವತಾರಿಕಾ— ಅರಮನೆಯ ಉಪರಿಗಯ ಅಂಚಿನಲ್ಲಿ ಆ ತುರುಷ್ಕರ ರಾಜನು ನಿಂತು ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ನೋಡಿದ್ದನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಅಪ್ರಕಂಪ್ಯವಪುಷಂ ಸುರಾಸುರೈಃ

ಸಿಂಹಸಂಹನನಮೇನಮುನ್ನತಮ್ |

ಪ್ರಾಪ್ತಮಾತ್ಮನಗರಾಂತಿಕಂ ನೃಪಃ

ಪ್ರೇಕ್ಷ್ಯ ಸೌಧಶಿಖರೇ ಸ್ಥಿತೋಽಬ್ರವೀತ್

|| 14 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅಪ್ರಕಂಪ್ಯವಪುಷಂ, ಸುರಾಸುರೈಃ, ಸಿಂಹಸಂಹನನಂ, ಏನಂ, ಉನ್ನತಂ, ಪ್ರಾಪ್ತಂ, ಆತ್ಮನಗರಾಂತಿಕಂ, ನೃಪಃ, ಪ್ರೇಕ್ಷ್ಯ, ಸೌಧಶಿಖರೇ, ಸ್ಥಿತಃ, ಅಬ್ರವೀತ್ |

ಅನ್ವಯ— ಸೌಧಶಿಖರೇ, ಸ್ಥಿತಃ, ನೃಪಃ, ಸುರಾಸುರೈಃ, ಅಪ್ರಕಂಪ್ಯವಪುಷಂ, ಸಿಂಹಸಂಹನನಂ, ಉನ್ನತಂ, ಆತ್ಮನಗರಾಂತಿಕಂ, ಪ್ರಾಪ್ತಂ, ಏನಂ, ಪ್ರೇಕ್ಷ್ಯ, ಅಬ್ರವೀತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸೌಧಶಿಖರೇ = ರಾಜಭವನದ ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ

ಸ್ಥಿತಃ = ನಿಂತಿದ್ದ

ನೃಪಃ = ತುರುಷ್ಕರಾಜನು,

ಸುರಾಸುರೈಃ = ದೇವತೆಗಳು ಮತ್ತು ದಾನವರಿಂದ

ಅಪ್ರಕಂಪ್ಯ = ನಡುಗಿಸಲಾಗದ

ವಪುಷಂ = ಶರೀರವುಳ್ಳ

ಸಿಂಹಸಂಹನನಂ = ಸುಂದರವಾದ ಆಕಾರವುಳ್ಳ,

ಉನ್ನತಂ = ಎತ್ತರವಾಗಿರುವ,

ಆತ್ಮನಗರಾಂತಿಕಂ, ಪ್ರಾಪ್ತಂ = ತನ್ನ ಪಟ್ಟಣದ ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಬಂದ,

ಏನಂ = ಈ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು

ಪ್ರೇಕ್ಷ್ಯ = ನೋಡಿ,

ಅಬ್ರವೀತ್ = ಹೇಳಿದನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಈ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ದೇವದಾನವರಿಂದಲೂ ನಡುಗಿಸಲು ಅಲ್ಲಾಡಿಸಲು ಅಥವಾ ಹೆದರಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗದ ಶರೀರವುಳ್ಳವರಾಗಿದ್ದರು. ಅವರು ಎತ್ತರವಾದ ಆಕಾರದವರು. ಇಂತಹವರು ತಮ್ಮ ಪಟ್ಟಣದ ಹತ್ತಿರ ಬರುತ್ತಿರುವುದನ್ನು ಅರಮನೆಯ ಮಹಡಿಯ ಮೇಲೆ ನಿಂತಿದ್ದ ರಾಜನು ನೋಡಿದನು ಮತ್ತು ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಕುರಿತು ಇಂತೆಂದನು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಅಪ್ರಕಂಪ್ಯವಪುಷಂ— ಕಂಪಯಿತುಂ ಶಕ್ಯಂ ಕಂಪ್ಯಂ, ಪ್ರಕರ್ಷಣ ಕಂಪ್ಯಂ ಪ್ರಕಂಪ್ಯಂ, ನ ಪ್ರಕಂಪ್ಯಂ
ಅಪ್ರಕಂಪ್ಯಂ, ಅಪ್ರಕಂಪ್ಯಂ ವಪುಃ ಯಸ್ಯಸಃ ಅಪ್ರಕಂಪ್ಯವಪುಃ ತಂ ಅಪ್ರಕಂಪ್ಯವಪುಷಂ |

ಸುರಾಸುರಾಃ— ಸುರಾಶ್ಚ ಅಸುರಾಶ್ಚ ಸುರಾಸುರಾಃ, ತೈಃ ಸುರಾಸುರೈಃ |

ಆತ್ಮನಗರಾಂತಿಕಂ— ನಗರಸ್ಯ ಅಂತಿಕಃ ನಗರಾಂತಿಕಃ, ಆತ್ಮನಃ ನಗರಾಂತಿಕಃ ಆತ್ಮನಗರಾಂತಿಕಃ ತಂ ಆತ್ಮನಗರಾಂತಿಕಂ |

ಸೌಧಶಿಖರಂ— ಸೌಧಸ್ಯ ಶಿಖರಂ ಸೌಧಶಿಖರಂ ತಸ್ಮಿನ್ ಸೌಧಶಿಖರೇ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಬ್ರವೀತ್- ಬ್ರೂಞ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ ಇತಿ ವ್ಯಕ್ತವಾಗರ್ಥಕಾತ್ ಬ್ರೂಧಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಕರ್ತರಿ ಪರಸ್ಪೃಪದಿನಃ ಅನದ್ಯತನ ಭೂತೇ ಲಪ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ ಅಬ್ರವೀತ್ ಇತಿ ರೂಪಂ |

ಅಬ್ರವೀತ್ ಅಬ್ರೂತಾಂ ಅಬ್ರುವನ್, ಅಬ್ರವೀಃ ಅಬ್ರೂತಂ ಅಬ್ರೂತ, ಅಬ್ರವಂ ಅಬ್ರೂವ ಅಬ್ರೂಮ ||

ಪ್ರಯೋಗ— ಸೌಧಶಿಖರೇ ಸ್ಥಿತಃ ನೃಪಃ ಏನಂ ಪ್ರೇಕ್ಷ್ಯ ಅಬ್ರವೀತ್ | (ಕರ್ತರಿ) ಸೌಧಶಿಖರೇ ಸ್ಥಿತೇನ ನೃಪೇಣ ಏಷಃ ಪ್ರೇಕ್ಷ್ಯ ಔಚ್ಯತ |

ಕೋಶ— 'ವರಾಂಗರೂಪೋಪೇತೋ ಯಃ ಸಿಂಹಸಂಹನನೋ ಹಿ ಸಃ | ಸೌಧೋಽಸ್ಮಿ ರಾಜಸದನಂ ಉಪ-ಕಾರ್ಯೋಪಕಾರಿಕಾ' ಇತ್ಯಮರಃ |

ವೃತ್ತ— ರಥೋದ್ವತಾ-ರಾನ್ಸರಾವಿಹ ರಥೋದ್ವತಾ ಲಗೌ ಎಂದು ಅದರ ಲಕ್ಷಣ |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ರಾಜನು ಹೇಳಿದ ಮಾತನ್ನು ಮುಂದಿನ ಎರಡು ಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದ ತಿಳಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ರಿಪುನ್ಯಪಪ್ರಣಿಧಿಪ್ರತಿಶಂಕಯಾ

ಪಥಿಕಪಾಟನಕರ್ಮಣಿ ದೀಕ್ಷಿತ್ಯೈಃ |

ಸುಮುಖ ಮೇ ಪುರುಷೈಃ ಪರುಷೈಃ ಕಥಂ

ಯಮಭಟ್ಟಿರಿವ ನಾಸಿ ವಿಹಿಂಸಿತಃ

|| 15 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ರಿಪುನ್ಯಪಪ್ರಣಿಧಿಪ್ರತಿಶಂಕಯಾ, ಪಥಿಕಪಾಟನಕರ್ಮಣಿ, ದೀಕ್ಷಿತ್ಯೈಃ, ಸುಮುಖ, ಮೇ, ಪುರುಷೈಃ, ಪರುಷೈಃ, ಕಥಂ, ಯಮಭಟ್ಟೈಃ, ಇವ, ನ, ಅಸಿ, ವಿಹಿಂಸಿತಃ |

ಅನ್ವಯ— ಸುಮುಖ! ರಿಪುನ್ಯಪಪ್ರಣಿಧಿಪ್ರತಿಶಂಕಯಾ, ಪಥಿಕಪಾಟನಕರ್ಮಣಿ, ದೀಕ್ಷಿತ್ಯೈಃ, ಯಮಭಟ್ಟೈಃ ಇವ, ಪರುಷೈಃ, ಮೇ, ಪುರುಷೈಃ, ಕಥಂ, ವಿಹಿಂಸಿತಃ, ನ, ಅಸಿ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸುಮುಖ = ಪ್ರಸನ್ನವಾದ ಸುಂದರ ಮುಖವುಳ್ಳವನೇ,

ರಿಪುನ್ಯಪಪ್ರಣಿಧಿಪ್ರತಿಶಂಕಯಾ = ಶತ್ರುರಾಜರ ಗೂಢಚಾರರೇಂಬ ಊಹೆಯಿಂದ,

ಪಾಟನಕರ್ಮಣಿದೀಕ್ಷಿತ್ಯೈಃ = ಹಿಂಸಮಾಡುವ ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ಪಣತೊಟ್ಟಿರುವ (ಆಸಕ್ತರಾದ),

ಪಥಿಕ = ದಾರಿಗರನ್ನು

ಯಮಭಟ್ಟೈಃ ಇವ = ಯಮಕಿಂಕರರಂತಿರುವ

ಪರುಷೈಃ = ಕಠಿಣರಾದ

ಮೇ = ನನ್ನ

ಪುರುಷೈಃ = ಭಟರಿಂದ

ಕಥಂ = ಹೇಗೆ

ವಿಹಂಸಿತಃ = ಹಿಂಸೆಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನು (ಕೊಲ್ಲಲ್ಪಟ್ಟವನು)

ನ ಅಸಿ = ಆಗಲಿಲ್ಲ?

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಹಸನ್ನುಖರೇ! ಶತ್ರುರಾಜರ ಗೂಢಚಾರರು ಬಂದಾರಂಬ ಭಯ ಸಂದೇಹಗಳಿಂದ ದಾರಿ-
ಹೋಕರನ್ನು ತಡೆಗಟ್ಟಲು ಮತ್ತು ಸಂದೇಹ ಬಂದರೆ ಅವರನ್ನು ಕೊಲ್ಲಲು ನಾನು ನನ್ನ ಭಟರನ್ನು ನೇಮಿಸಿದ್ದೇನೆ. ಅವರು
ಯಮಕಂಕರರಂತೆ ಬಹಳ ಕಠಿಣರು. ಅವರು ನಿಮ್ಮನ್ನು ಹಿಂಸಿಸಿ ಕೊಲ್ಲದೇ ಹೇಗೆ ಬಿಟ್ಟರು?

ವಿಗ್ರಹ—

ರಿಪುನೃಪಪ್ರಣಿಧಿಪ್ರತಿಶಂಕಯಾ— ರಿಪವಶ್ಚತೇ ನೃಪಾಶ್ಚ ರಿಪುನೃಪಾಃ, ರಿಪುನೃಪಾಣಾಂ ಪ್ರಣಿಧಯಃ ರಿಪು-
ನೃಪಪ್ರಣಿಧಯಃ, ರಿಪುನೃಪಪ್ರಣಿಧಯಃ ಇತಿ ಪ್ರತಿಶಂಕಾ ರಿಪುನೃಪಪ್ರಣಿಧಿಪ್ರತಿಶಂಕಾ ತಯಾ
ರಿಪುನೃಪಪ್ರಣಿಧಿಪ್ರತಿಶಂಕಯಾ |

ಪಥಿಕಪಾಟನಕರ್ಮಣಿ ದೀಕ್ಷಿತ್ಯೈ— ಪಥಿಕಾನಾಂ ಪಾಟನಂ ಪಥಿಕಪಾಟನಂ, ಪಥಿಕಪಾಟನಂ ಇತಿ ಕರ್ಮ
ಪಥಿಕಪಾಟನಕರ್ಮ ತಸ್ಮಿನ್ ಪಥಿಕಪಾಟನಕರ್ಮಣಿ |

ಸುಮುಖ— ಶೋಭನಂ ಮುಖಂ ಯಸ್ಯಸಃ ಸುಮುಖಃ ತಸ್ಯ ಸಂಬುದ್ಧಿಃ (ಹೇ) ಸುಮುಖ |

ಯಮಭಟೈಃ— ಯಮಸ್ಯ ಭಟಾಃ ಯಮಭಟಾಃ ತೈಃ ಯಮಭಟೈಃ |

ಪ್ರಯೋಗ— ತ್ವಂ ಕಥಂ ನ ವಿಹಂಸಿತಃ ಅಸಿ? (ಕರ್ತರಿ) ತ್ವಯಾ ಕಥಂ ನ ವಿಹಂಸಿತೇನ ಭೂಯತೇ (ಭಾವೇ)

ಕೋಶ— 'ಪ್ರಣಿಧಿ ಯಥಾರ್ಹವರ್ಣಾಃ ಪ್ರಣಿಧಿರಪಸರ್ಪಶ್ಚರಃ ಸ್ವಸಃ ಇತ್ಯಮರಃ |

ವೃತ್ತ— ಇಲ್ಲಿ ದ್ರುತವಿಲಂಬಿತವೃತ್ತ, 'ದ್ರುತವಿಲಂಬಿತಮಾಹ ನಭೌ ಭೌ' ಎಂದು ಅದರ ಲಕ್ಷಣ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಸಿ- ಅನಭುವಿ ಇತಿ ಸತ್ತಾರ್ಥಕಾತ್ ಅಸ ದಾತೋಃ ಅಕರ್ಮಕಾತ್ ಕರ್ತರಿ, ಪರಸ್ವಪದಿನಃ
ಮಧ್ಯಮಪುರುಷೇ ವಿಕವಚನೇ, ಅಸಿ ಇತಿ ರೂಪಂ |

ಅಸಿ ಸಃ ಸಂತಿ, ಅಸಿ ಸ್ವಃ ಸ್ವಃ ಅಸ್ಮಿ ಸ್ವಃ ಸ್ವಃ ||

★ ★ ★

ಅಪ್ಪವದೇವನದೀತರಣಂ ತೇ

ಹಂತ ಕಥಂ ಚ ಚಿಕೀರ್ಷಸಿ ಕಿಂ ತ್ವಮ್ |

ತಂ ನಿಗದಂತಮಿತಿ ಪ್ರಭೃತೀಹ

ಸ್ಮಾಹ ಮಹಾಪುರುಷೋತ್ತಮದಾಸಃ

|| 16 ||

ಪದಭೇದ— ಅಪ್ಪವದೇವನದೀತರಣಂ, ತೇ, ಹಂತ, ಕಥಂ, ಚ, ಚಿಕೀರ್ಷಸಿ, ಕಿಂ, ತ್ವಂ, ತಂ, ನಿಗದಂತಂ, ಇತಿ
ಪ್ರಭೃತಿ, ಇಹ, ಸ್ವ, ಅಹ, ಮಹಾಪುರುಷೋತ್ತಮದಾಸಃ |

ಅನ್ವಯ— ಅಪ್ಪವದೇವನದೀತರಣಂ, ತೇ, ಹಂತ, ಕಥಂ, ತ್ವಂ, ಕಿಂ, ಚ, ಚಿಕೀರ್ಷಸಿ? ಮಹಾಪುರುಷೋತ್ತಮ-
ದಾಸಃ ಇತಿ ಪ್ರಭೃತಿ ನಿಗದಂತಂ, ತಂ, ಅಹ ಸ್ವ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಪ್ಲವ ದೇವನದೀ ತರಣಂ = ತಪ್ಪ (ನಾವೆ)ವಿಲ್ಲದೆ, ಗಂಗೆಯ, ದಾಟುವಿಕೆಯು,

ತೇ = ನಿನಗೆ,

ಕಥಂ = ಹೇಗೆ?

ಹಂತ = ಅಶ್ವರ್ಯವು!

ತೃಂ = ನೀನು

ಕಿಂಚ = ಮತ್ತೇನನ್ನು

ಚಿಕೀರ್ಷಸಿ = ಮಾಡಲು ಬಯಸುತ್ತೀಯೆ,

ಮಹಾಪುರುಷೋತ್ತಮದಾಸಃ = ಉತ್ತಮ ಹರಿದಾಸರಾದ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು,

ಇಹ = ಇಲ್ಲಿ

ಇತಿ ಪ್ರಚ್ಛತಿ = ಇದೇ ಮೊದಲಾದ ಮಾತನ್ನು

ನಿಗದಂತಂ = ಹೇಳುತ್ತಿರುವ,

ತಂ = ಆ ತುರುಷ ರಾಜನನ್ನು ಕುರಿತು

ಅಹ ಸ್ಮ = ಹೇಳಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಎಲೈ ಧೀರರೇ! ಈ ಗಂಗಾನದಿಯಲ್ಲಿ ತಪ್ಪ ನಾವೆಗಳ ಸಂಚಾರವನ್ನು ನಾನು ನಿಷೇಧಿಸಿದ್ದೇನೆ. ಹಾಗಿದ್ದರೂ ನೀವು ತಪ್ಪ ಮುಂತಾದ ಯಾವ ಸಾಧನವೂ ಇಲ್ಲದೆ ನದಿಯನ್ನು ಹೇಗೆ ದಾಟಿ ಬಂದಿರಿ? ಇದು ಪರಮಾಶ್ಚರ್ಯ ಇಲ್ಲಿ ಇನ್ನು ಮುಂದೆ ನೀವು ಏನು ಮಾಡಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತೀರಿ? ರಾಜನು ಇದೇ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳನ್ನು ಕೇಳಿದನು. ಆಗ ಉತ್ತಮ ವಿಷ್ಣುಭಕ್ತರಾದ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಆ ರಾಜನನ್ನು ಕುರಿತು ಹೀಗೆಂದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಅಪ್ಲವದೇವನದೀತರಣಂ— ನೆ ವಿಧ್ಯತೇ ಪ್ಲವಃ ಯಸ್ಯಾಂ ಸಾ ಅಪ್ಲವಾ ದೇವಾನಾಂ ನದೀ ದೇವನದೀ, ಅಪ್ಲವಾ ಚ ಸಾ ದೇವನದೀ ಚ ಅಪ್ಲವದೇವನದೀ, ಅಪ್ಲವದೇವನದ್ಯಾಃ ತರಣಂ ಅಪ್ಲವದೇವನದೀತರಣಂ ।

ಮಹಾಪುರುಷೋತ್ತಮದಾಸಃ— ಪುರುಷೋತ್ತಮಸ್ಯ ದಾಸಃ ಪುರುಷೋತ್ತಮದಾಸಃ, ಮಹಾಂಶ್ಚ ಅಸೌ ಪುರುಷೋತ್ತಮದಾಸಶ್ಚ ಮಹಾಪುರುಷೋತ್ತಮದಾಸಃ ।

ಚಿಕೀರ್ಷಸಿ— ಕರ್ತುಂ ಇಚ್ಛಸಿ ಚಿಕೀರ್ಷಸಿ ।

ಪ್ರಯೋಗ— ತ್ವಂ ಚಿಕೀರ್ಷಸಿ (ಕರ್ತರಿ) ತ್ವಯಾ ಕಿಂ ಚಿಕೀರ್ಷ್ಯತೇ (ಕರ್ಮಣಿ)

ಮಹಾಪುರುಷೋತ್ತಮದಾಸಃ ತಂ ಅಹ ಸ್ಮ (ಕರ್ತರಿ)

ಮಹಾಪುರುಷೋತ್ತಮದಾಸೇನ ಸಃ ಉಚ್ಯತೇ ಸ್ಮ (ಕರ್ಮಣಿ)

ಕೋಶ— 'ಉಡುಪಂ ತು ಪ್ಲವಃ ಕೋಲಃ, ಗಂಗಾವಿಷ್ಣುಪದಿಜಹ್ನುತನಯಾ ಸುರನಿಮ್ಮಗಾ', ಇತ್ಯಮರಃ ।

ವೃತ್ತ— ದೋಧಕವೃತ್ತಮಿದಂ 'ಭಭಾಧಾ ಗೌ' ಎಂಬ ಲಕ್ಷ್ಮಣಾದಂತೆ ಇಲ್ಲಿ ದೋಧಕವೃತ್ತಃ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಚಿಕೀರ್ಷಸಿ- ದುಕ್ಕೃತಕರಣೇ, ಇತಿ ಕರಣಾರ್ಥಕಾತ್ ಕೃದಾತೋಃ ಸನ್ನಂತಾತ್ (ಕರ್ತರಿ) ಪರಸ್ವೈಪದಿನಃ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ ಚಿಕೀರ್ಷಸಿ ಇತಿ ರೂಪಂ ।

ಚಿಕೀರ್ಷತಿ ಚಿಕೀರ್ಷತಃ ಚಿಕೀರ್ಷಂತಿ, ಚಿಕೀರ್ಷಸಿ ಚಿಕೀರ್ಷಥಃ ಚಿಕೀರ್ಷಥೆ, ಚಿಕೀರ್ಷಾಮಿ

ಚಿಕೀರ್ಷಾವಃ ಚಿಕೀರ್ಷಾಮಃ ॥

ಅಹ- ಬ್ರಾಹ್ಮ ವ್ಯಕ್ತಿಯಾಂ ಇತಿ ವಾಚಿ ವ್ಯಕ್ತವಾಗರ್ಥಕಾತ್ ಬ್ರಾಧಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಕರ್ತೃ ಪರಸ್ವೈಪದಿನಃ ವರ್ತಮಾನೇ ಲಟ್, ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ ಅಹ ಇತಿ ರೂಪಂ | 'ಸ್ವ' ಎಂಬುದರ ಯೋಗವಿದ್ದಾಗ 'ಲಟ್ ಸ್ವೇ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಭೂತಕಾಲದ ಅರ್ಥಬರುತ್ತದೆ. 'ಬ್ರುವಃ ಪಂಚಾನಾಂ ಆದಿತ ಆಹೋಬ್ರುವಃ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ತಿ, ತಃ, ಅಂತಿ, ಸಿ, ಥ - ಈ ಐದು ಪ್ರತ್ಯಯಗಳಿಗೆ ಲಿಟ್ ನ ಣಲ್ (ಅ) ಆತುಸ್ ಉಸ್, ಅ, ಅಥುಸ್ ಎಂಬ ಐದು ಆದೇಶಗಳು ಪ್ರಕೃತಿಗೆ 'ಅಹ್' ಆದೇಶ.

ಅಹ ಅಹತುಃ ಅಹುಃ, ಆತ್ಮ ಅಹಠುಃ ಬ್ರೂಥ, ಬ್ರವೀಮಿ ಬ್ರೂವಃ ಬ್ರೂಮಃ ||

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ—ತುರುಕರಾಜನ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳಿಗೆ ಆಚಾರ್ಯರು ಕೊಟ್ಟ ಉತ್ತರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಯೋಽಸೌ ದೇವೋ ವಿಶ್ವದೀಪಃ ಪ್ರದೀಪ್ತಃ

ಕುರ್ಮಸ್ಸರ್ವಂ ತತ್ತರಾನುಗ್ರಹೇಣ |

ಯಾಮಸ್ರಾವತೂರ್ಣಮಾಶಾಮುದೀಚೀ-

ಮಿತ್ಯಾದ್ಯಂ ತದ್ವಾಷಯಾ ಚಿತ್ರವಾಕ್ಯಮ್ || 17 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಯಃ, ಅಸೌ, ದೇವಃ, ವಿಶ್ವದೀಪಃ, ಪ್ರದೀಪ್ತಃ, ಕುರ್ಮಃ, ಸರ್ವಂ, ತತ್ತರಾನುಗ್ರಹೇಣ, ಯಾಮಃ, ತಾವತ್, ತೂರ್ಣಂ, ಆಶಾಂ, ಉದೀಚೀಂ, ಇತ್ಯಾದ್ಯಂ, ತದ್ವಾಷಯಾ, ಚಿತ್ರವಾಕ್ಯಂ |

ಅನ್ವಯ— ವಿಶ್ವದೀಪಃ ಯಃ ಅಸೌ ಪ್ರದೀಪ್ತಃ ದೇವಃ ಸರ್ವಂ ತತ್ತರಾನುಗ್ರಹೇಣ (ವಯಂ) ಕುರ್ಮಃ ತಾವತ್ ತೂರ್ಣಂ ಉದೀಚೀಂ ಆಶಾಂ ಯಾಮಃ, ಇತ್ಯಾದ್ಯಂ ಚಿತ್ರವಾಕ್ಯಂ ತದ್ವಾಷಯಾ (ಮಹಾಪುರುಷೋತ್ತಮದಾಸಃ ಅಹಸ್ಸ)

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ವಿಶ್ವದೀಪಃ = ಜಗತ್ತನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುವ

ಯಃ = ಯಾವ

ಅಸೌ = ಈ

ಪ್ರದೀಪ್ತಃ = ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ,

ದೇವಃ = ಸೂರ್ಯನಲ್ಲಿರುವ ನಾರಾಯಣನು ಇದ್ದಾನೋ,

ಸರ್ವಂ = ಎಲ್ಲವನ್ನೂ

ತತ್ತರಾನುಗ್ರಹೇಣ = ಅವನ ಉತ್ತಮವಾದ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ

ವಯಂ = ನಾವು,

ಕುರ್ಮಃ = ಮಾಡುತ್ತೇವೆ

ತಾವತ್ = ಮೊದಲು

ತೂರ್ಣಂ = ಜಾಗೃತಿಯಾಗಿ

ಉದೀಚೀಂ ಆಶಾಂ = ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಕನ್ನು ಕುರಿತು,

ಯಾಮಃ = ಹೋಗುತ್ತೇವೆ.

ಇತ್ಯಾದ್ಯಂ = ಇದೇ ಮೊದಲಾಗಿ ಉಳ್ಳ,

ಚಿತ್ರವಾಕ್ಯಂ = ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದ ಮಾತನ್ನು

ತದ್ಭಾಷಯಾ = ಆ ತುರುಷ್ವರ ಭಾಷೆಯಿಂದ,

ಮಹಾಪುರುಷೋತ್ತಮದಾಸಃ ಆಹಸ್ಯ = ಶ್ರೇಷ್ಠ ಹರಿಭಕ್ತರಾದ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಹೇಳಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ನಮ್ಮ ದೇವರು ಜಗತ್ತನ್ನೆಲ್ಲಾ ಬೆಳಗುವ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಸೂರ್ಯನಲ್ಲಿರುವ ನಾರಾಯಣನು. ಯಾವಾಗಲೂ ಉತ್ಸಾಹಶಾಲಿಯಾಗಿದ್ದು ಆಟದಂತೆ ಎಲ್ಲಾ ಕೆಲಸಗಳನ್ನೂ ನಡೆಸುತ್ತಿರುವ ಅವನ ಪರಮಾನುಗ್ರಹದಿಂದ ನಾವು ಇಂತಹ ಎಲ್ಲಾ ಕೆಲಸಗಳನ್ನೂ ಅನಾಯಾಸವಾಗಿ ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದೇವೆ. ಈಗ ಸದ್ಯದಲ್ಲಿ ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಕನ್ನು ಕುರಿತು ಬಹಳ ಬೇಗನೇ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದೇವೆ. ಇದೇ ಮೊದಲಾದ ವಿಷಯವನ್ನು ಆಚಾರ್ಯರು ಆ ತುರುಷ್ವರ ಭಾಷೆಯಿಂದಲೇ ಹೇಳಿದರು. ಆಚಾರ್ಯರ ಮಾತು ಬಹಳ ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾಗಿತ್ತು.

ವಿಗ್ರಹ—

ವಿಶ್ವದೀಪಃ— ದೀಪಯತೀತಿ ದೀಪಃ, ವಿಶ್ವಸ್ಯ ದೀಪಃ ವಿಶ್ವದೀಪಃ |

ತತ್ತರಾನುಗ್ರಹೇಣ— ಪರಶ್ಚಾಸ್ತಿ ಅನುಗ್ರಹಶ್ಚ ಪರಾನುಗ್ರಹಃ, ತಸ್ಯ ಪರಾನುಗ್ರಹಃ ತತ್ತರಾನುಗ್ರಹಃ, ತೇನ ತತ್ತರಾನುಗ್ರಹೇಣ |

ಇತ್ಯಾದ್ಯಂ— ಇತಿ ಆದ್ಯಂ ಯಸ್ಯ ತತ್ ಇತ್ಯಾದ್ಯಂ |

ತದ್ಭಾಷಾತಯಾ— ತಸ್ಯ ಭಾಷಾ ತದ್ಭಾಷಾ ತಯಾ ತದ್ಭಾಷಯಾ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಕುರ್ಮಃ- ಡುಕ್ಯಇಕರಣೇ ಇತಿ ಕರಣಾರ್ಥಕಾತ್ ಕೃಧಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಕರ್ತರಿ ಪರಸ್ವೈಪದಿನಃ ವರ್ತಮಾನೇ ಲಟ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷೇ ಬಹುವಚನೇ ಕುರ್ಮಃ, ಇತಿ ರೂಪಂ |

ಕರೋತಿ ಕುರುತಃ ಕುರ್ಮಂತಿ, ಕರೋಷು ಕುರುಥಃ ಕುರುಥ, ಕರೋಮಿ ಕುರ್ಮಃ ಕುರ್ಮಃ ||

ಕೋಶ— 'ಸತ್ತರಂ ಚಪಲಂ ತೋರ್ಣಂ ಅವಿಲಂಬಿತಮಾಶು ಚ'. 'ಆಶಾ ತೃಷ್ಣಾ ಪಿಚಾಯಶಾ' (ಆಶಾದಿಗ-ಭಿಲಾಷಯೋಃ) ಇತ್ಯಮರಃ 'ಆಶಾ ಕಕುಭಿ ತೃಷ್ಣಾಯಾಂ' ಇತಿ ಹೈಮಃ |

ಪ್ರಯೋಗ— (ವಯಂ) ಸರ್ವಂ ತತ್ತರಾನುಗ್ರಹೇಣ ಕುರ್ಮಃ (ಕರ್ತರಿ) (ಅಸ್ಮಾಭಿಃ) ಸರ್ವಂ ತತ್ತರಾನುಗ್ರಹೇಣ ಕ್ರಿಯತೇ (ಕರ್ಮಣಿ) ವಯಂ ಉದೀಚೀಂ ಆಶಾಂ ಯಾಮಃ (ಕರ್ತರಿ) ಆತ್ಮಾಭಿಃ ಉದೀಚೀ ಆಶಾ ಯಾಯತೇ (ಕರ್ಮಣಿ)

ವೃತ್ತ— 'ಶಾಲಿನ್ನುಕ್ತಾ ಮ್ಲೌತಗೌ ಗೋಽಬ್ಧಿಲೋಕೈಃ' ಎಂಬ ಲಕ್ಷಣದಂತೆ ಶಾಲಿನೀವೃತ್ತ |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರ ವೈಯ ಸ್ವೈಯ, ಗಾಂಭೀರ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಗುಣಗಳಿಗೆ ಚಕಿತನಾದ ಆ ತುರುಕರಾಜನು ಮೆಚ್ಚಿ ತನ್ನ ಅರ್ಧರಾಜ್ಯವನ್ನೇ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಕೊಟ್ಟನೆಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಗಾಂಭೀರ್ಯಂ ಧೃತಿಮುರುವೀರ್ಯಮಾರ್ಯಭಾವಂ

ತೇಜೋಽಗ್ರ್ಯಂ ಗಿರಮಪಿ ದೇಶಕಾಲಯುಕ್ತಾಮ್ |

ರಾಜಾಽಸ್ಯ ಸ್ಫುಟಮುಪಲಭ್ಯ ವಿಸ್ಮಿತೋಽಸ್ಮೈ

ರಾಜ್ಯಾರ್ಥಂ ಸಪದಿ ಸಮರ್ಪಯಾಂಬಭೂವ

|| 18 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಗಾಂಭೀರ್ಯಂ ಧೃತಿಂ ಉರುವೀರ್ಯಂ ಆರ್ಯಭಾವಂ, ತೇಜಃ ಅಗ್ರ್ಯಂ, ಗಿರಂ, ಅಪಿ ದೇಶ-
ಕಾಲಯುಕ್ತಾಂ ರಾಜಾ ಅಸ್ಯ ಸ್ಫುಟಂ ಉಪಲಭ್ಯ ವಿಸ್ಮಿತಃ ಅಸ್ಮೈ ರಾಜ್ಯಾರ್ಥಂ, ಸಪದಿ, ಸಮರ್ಪಯಾಂಬಭೂವ |

ಅನ್ವಯ— ರಾಜಾ ಅಸ್ಯ ಗಾಂಭೀರ್ಯಂ ಧೃತಿಂ ಉರುವೀರ್ಯಂ, ಆರ್ಯಭಾವಂ, ಅಗ್ರ್ಯಂ ತೇಜಃ, ದೇಶ-
ಕಾಲಯುಕ್ತಾಂ ಗಿರಂ ಅಪಿ ಸ್ಫುಟಂ ಉಪಲಭ್ಯ, ವಿಸ್ಮಿತಃ, ಸಪದಿ, ಅಸ್ಮೈ ರಾಜ್ಯಾರ್ಥಂ ಸಮರ್ಪಯಾಂಬಭೂವ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ರಾಜಾ = ತುರುಷರಾಜನು

ಅಸ್ಯ = ಈ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ,

ಗಾಂಭೀರ್ಯಂ = ಗಂಭೀರತೆಯನ್ನು

ಧೃತಿಂ = ದೈರ್ಯವನ್ನು

ಉರುವೀರ್ಯಂ = ಹೆಚ್ಚಾದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನೂ,

ಆರ್ಯಭಾವಂ = ಪೂಜ್ಯತೆಯನ್ನು (ಪಾಂಡಿತ್ಯವನ್ನು)

ಅಗ್ರ್ಯಂ = ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ

ತೇಜಃ = ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸ್ಸನ್ನು, (ಕಾಂತಿಯನ್ನು)

ದೇಶಕಾಲಯುಕ್ತಾಂ = ದೇಶ ಮತ್ತು ಕಾಲಗಳಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ,

ಗಿರಂ ಅಪಿ = ಮಾತನ್ನೂ

ಸ್ಫುಟಂ = ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ

ಉಪಲಭ್ಯ = ತಿಳಿದು (ನೋಡಿ ಮತ್ತು ಕೇಳಿ)

ವಿಸ್ಮಿತಃ ಸನ್ = ಆಶ್ಚರ್ಯಪಟ್ಟವನಾಗಿ

ಸಪದಿ = ಕೂಡಲೇ

ಅಸ್ಮೈ = ಈ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ

ರಾಜ್ಯಾರ್ಥಂ = ತನ್ನ ರಾಜ್ಯದ ಅರ್ಧಭಾಗವನ್ನು,

ಸಮರ್ಪಯಾಂಬಭೂವ = ಸಮರ್ಪಿಸಿದನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಆ ರಾಜನು ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಗಂಭೀರತೆ, ದೈರ್ಯ, ವಿಪುಲವಾದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ, ಪಾಂಡಿತ್ಯ, ಪೂಜ್ಯತೆ, ಉತ್ತಮ ಕಾಂತಿ, ವರ್ಚಸ್ಸು, ದೇಶಕಾಲಗಳಿಗೆ ಉಚಿತವಾದ ಮಾತು ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಂಡನು. ಇದನ್ನೆಲ್ಲಾ ನೋಡಿ ಕೇಳಿ ಆತ್ಮತಃ ಆಶ್ಚರ್ಯಪಟ್ಟನು. ಕೂಡಲೇ ತನ್ನ ಅರ್ಧ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಸಮರ್ಪಿಸಿದನು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಗಾಂಭೀರ್ಯಂ— ಗಂಭೀರಶ್ಯ ಭಾವಃ ಗಾಂಭೀರ್ಯಂ |

ಉರುವೀರ್ಯಂ— ಉರು ಚ ತತ್ ವೀರ್ಯಂ ಚ ಉರುವೀರ್ಯಂ ತತ್ ಉರುವೀರ್ಯಂ |

ಆರ್ಯಭಾವಃ— ಆರ್ಯಶ್ಯ ಭಾವಃ ಆರ್ಯಭಾವಃ ತಂ ಆರ್ಯಭಾವಂ |

ದೇಶಕಾಲಯುಕ್ತಾಂ— ದೇಶಶ್ಚ ಕಾಲಶ್ಚ ದೇಶಕಾಲೌ, ದೇಶಕಾಲಯೋಃ ಯುಕ್ತಾ ದೇಶಕಾಲಯುಕ್ತಾ, ತಾಂ ದೇಶಕಾಲಯುಕ್ತಾಂ |

ರಾಜ್ಯಾರ್ಥಂ— ರಾಜ್ಯಸ್ಯ ಅರ್ಧಂ ರಾಜ್ಯಾರ್ಥಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಸಮರ್ಪಯಾಂ- ಎಂಬುದು 'ಕಾಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾದಾಮಮಂತ್ರೇ ಲಿಟಿ' (3-1-35) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆಮ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದ ಅವ್ಯಯ ।

ಸಮರ್ಪಯಾಂ+ಬಭೂವ, ಬಭೂವತುಃ, ಬಭೂವುಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಕ್ರಿಯಾಪದವನ್ನು ನಡೆಸಬೇಕು ॥

ಕೋಶ— 'ಗೀರ್ವಾನ್ ವಾಣೀ ಸರಸ್ವತೀ, ಸದ್ಯಃ ಸಪದಿ ತತ್ಕಕ್ಷಣೇ, ಪುಂಸ್ಯಧೋಽರ್ಧಂ 'ಸಮೇಂತಶಕೇ' ಇತ್ಯಮರಃ ।

ಪ್ರಯೋಗ— ರಾಜಾ ರಾಜ್ಯಾರ್ಥಂ ಸಪದಿ ಸಮರ್ಪಯಾಂಬಭೂವ (ಕರ್ತರಿ) ರಾಜ್ಞಾ ರಾಜ್ಯಾರ್ಥಂ ಸಪದಿ ಸಮರ್ಪಯಾಂಬಭೂವೇ (ಕರ್ಮಣಿ) ।

ವೃತ್ತ— 'ತ್ಯಾಶಾಭಿರ್ಮನಜಗರಾಃ ಪ್ರಹರ್ಷಿಣೀಯಂ' ಎಂಬ ಲಕ್ಷಣಾನುಸಾರವಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಹರ್ಷಿಣೀವೃತ್ತ ।

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಯತಿಗಳು ತುರುಷ್ಯ ಭಾಷೆಯಿಂದ ಮಾತನಾಡಿದುದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲವೆಂಬ ಆಕ್ಷೇಪಕ್ಕೆ ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ದಂಡಾರ್ಹಬುದ್ಧಿವಿಷಯೋ ನೃಪಪೂರುಷಾಣಾಂ

ರಾಜ್ಯಾರ್ಹಬುದ್ಧಿವಿಷಯೋಽಭವದಿತ್ಥಮೇಷಃ ।

ನೀತಿಂ ಪ್ರಕಾಶಯಿತುಮೇವ ವಿಪತ್ಸು ಕಾರ್ಯಾಂ

ಗಂತುಂ ಪ್ರಭುಃ ಪ್ರಸಭತೋಽಪಿ ತಥಾ ವ್ಯಧಾತ್ ಸಃ ॥ 19 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ದಂಡಾರ್ಹಬುದ್ಧಿವಿಷಯಃ, ನೃಪಪೂರುಷಾಣಾಂ, ರಾಜ್ಯಾರ್ಹಬುದ್ಧಿವಿಷಯಃ ಅಭವತ್ ಇತ್ಥಂ, ವಿಷಃ, ನೀತಿಂ, ಪ್ರಕಾಶಯಿತುಂ, ವಿವ, ವಿಪತ್ಸು ಕಾರ್ಯಾಂ, ಗಂತುಂ, ಪ್ರಭುಃ, ಪ್ರಸಭತಃ, ಅಪಿ, ತಥಾ, ವ್ಯಧಾತ್, ಸಃ ।

ಅನ್ವಯ— ನೃಪಪೂರುಷಾಣಾಂ ದಂಡಾರ್ಹಬುದ್ಧಿವಿಷಯಃ ವಿಷಃ, ಇತ್ಥಂ (ನೃಪಸ್ಯ) ರಾಜ್ಯಾರ್ಹಬುದ್ಧಿವಿಷಯಃ ಅಭವತ್, ಪ್ರಸಭತಃ ಗಂತುಂ ಪ್ರಭುರಪಿ ಸಃ ವಿಪತ್ಸು ಕಾರ್ಯಾಂ, ನೀತಿಂ, ಪ್ರಕಾಶಯಿತುಂ, ವಿವ, ತಥಾ, ವ್ಯಧಾತ್ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ನೃಪಪೂರುಷಾಣಾಂ = ರಾಜಭಟರಿಗೆ, ದಂಡಾರ್ಹ (ಇವನು) ಶಿಕ್ಷೆಗೆ ಯೋಗ್ಯನಾದವನು ಎಂಬ

ಬುದ್ಧಿ = ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ

ವಿಷಯಃ = ಆಸ್ಪದರಾದ,

ವಿಷಃ = ಈ ಮಧ್ಯಾಚಾರ್ಯರು,

ಇತ್ಥಂ = ಈ ರೀತಿ (ನೃಪಸ್ಯ = ರಾಜನಿಗೆ)

ರಾಜ್ಯಾರ್ಹಬುದ್ಧಿವಿಷಯಃ = ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯನು ಎಂಬ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ವಿಷಯರು,

ಅಭವತ್ = ಆದರು,

ಪ್ರಸಭತಃ = ಬಲಾತ್ಕಾರದಿಂದ

ಗಂತುಂ = ಹೋಗುವುದಕ್ಕೆ

ಪ್ರಭುಃ ಅಪಿ = ಸಮರ್ಥರಾಗಿದ್ದರೂ

ಸಃ = ಆ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು,

ವಿಪತ್ತು = ಕಷ್ಟಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ

ಕಾರ್ಯಂ = ಮಾಡಬೇಕಾಗಿರುವ (ಅನುಸರಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾಗಿರುವ)

ನೀತಿಂ = ನ್ಯಾಯವನ್ನು

ಪ್ರಕಾಶಯಿತುಂ ವಿವ = ಪ್ರಕಟಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೇ

ತಥಾ = ಹಾಗೆ

ವೃಥಾತ್ = ಮಾಡಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಈ ಅಸಾಧಾರಣ ಪುರುಷನು ಶತ್ರುಗಳ ಕಡೆಯವನೇ ಇರಬೇಕು. ಇವನನ್ನು ಕೊಲ್ಲಬೇಕು, ಬಂಧಿಸಬೇಕು, ಶಿಕ್ಷಿಸಬೇಕು ಎಂದು ತುರುಕರಾಜಭಟ್ಟರು ಆಲೋಚಿಸಿದ್ದರು. ಆದರೆ ತುರುಷರಾಜನು 'ಇವರು ನನ್ನ ರಾಜ್ಯದ ಅರ್ಧಭಾಗಕ್ಕೆ ಅರ್ಹರು' ಎಂದು ತಿಳಿದು ಅವರಿಗೆ ರಾಜ್ಯದ ಅರ್ಧವನ್ನು ಸಮರ್ಪಿಸಿದನು. ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ನಿಷ್ಪ್ರಹರು. ರಾಜನನ್ನು ರಾಜಭಟ್ಟರನ್ನೂ ತೃಣೀಕರಿಸಿ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಹೋಗಲೂ ಸಮರ್ಥರು. ಹಾಗಿದ್ದರೂ ರಾಜನ ಹತ್ತಿರ ಯತಿಗಳಿಗೆ ನಿಷಿದ್ಧವಾದ ತುರುಕರ ಭಾಷೆಯಿಂದ ಏಕೆ ಮಾತಾಡಿದರು? ರಾಜನನ್ನು ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸಿ ತಮ್ಮ ಪ್ರಾಣ ಉಳಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದೇ? ಅಥವಾ ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಬಹುಮಾನ ಪಡೆಯಬೇಕೆಂದೇ? ಅಲ್ಲ, ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಅಶಕ್ತ ಜನರು ಅನೇಕರುತ್ತಾರೆ. ಅವರು ಆಪತ್ತು ಒದಗಿದಾಗ ಯಾವ ನೀತಿಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಬೇಕು ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ತುರುಷ ಭಾಷೆಯಿಂದ ಆ ರಾಜನೊಡನೆ ಮಾತನಾಡಿ ಅವನನ್ನು ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸಿ ಇವರು ಅರ್ಧರಾಜ್ಯವನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಅರ್ಹರು ಎಂಬ ಗೌರವಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರರಾದರು. ರಾಜನು ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿದನು. ಆದರೆ ವಿರಕ್ತರಾದ ಆಚಾರ್ಯರು ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಲಿಲ್ಲ. ತಮ್ಮ ಸಂಕಲ್ಪದಂತೆ ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ಬದರಿಯ ಕಡೆಗೆ ಪ್ರಯಾಣ ಬೆಳೆಸಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ದಂಡಾರ್ಹಬುದ್ಧಿವಿಷಯಃ— ದಂಡಸ್ಯ ಅರ್ಹಃ ದಂಡಾರ್ಹಃ, ದಂಡಾರ್ಹಃ ಇತಿ ಬುದ್ಧಿಃ ದಂಡಾರ್ಹಬುದ್ಧಿಃ,

ದಂಡಾರ್ಹಬುದ್ಧೀಃ ವಿಷಯಃ ದಂಡಾರ್ಹಬುದ್ಧಿವಿಷಯಃ |

ನೃಪಪೂರುಷಾಃ— ನೃಪಸ್ಯ ಪೂರುಷಾಃ ನೃಪಪೂರುಷಾಃ (ನೃಪಶ್ಚ ಪೂರುಷಾಶ್ಚ ನೃಪಪೂರುಷಾಃ) ತೇಷಾಂ ನೃಪಪೂರುಷಾಣಾಂ |

ರಾಜ್ಯಾರ್ಹಬುದ್ಧಿ ವಿಷಯಃ— ರಾಜ್ಯಸ್ಯ ಅರ್ಹಃ ರಾಜ್ಯಾರ್ಹಃ, ರಾಜ್ಯಾರ್ಹಃ ಇತಿ ಬುದ್ಧಿಃ ರಾಜ್ಯಾರ್ಹಬುದ್ಧಿಃ, ರಾಜ್ಯಾರ್ಹಬುದ್ಧೀಃ ವಿಷಯಃ ರಾಜ್ಯಾರ್ಹಬುದ್ಧಿವಿಷಯಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ವೃಥಾತ್- ವಿ ಉಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ಡುಧಾಇಧಾರಣ ಪೋಷಣಯೋಃ ಇತಿ ಧಾರಣ-ಪೋಷಣಾರ್ಥಕಾತ್ ಧಾಧಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಕರ್ತರಿ ಪರಸ್ಪ್ರಪದಿನಃ ಭೂತೇ ಲುಜ್. ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ ವೃಥಾತ್ ಇತಿ ರೂಪಂ |

ವಿ+ಅಧಾತ್ ಅಧಾತಾಂ ಅಧುಃ, ಅಧಾಃ ಅಧಾತಂ ಅಧಾತ, ಅಧಾಂ ಅಧಾವ ಅಧಾಮ

ಅಭವತ್- ಅಭವತ್ ಅಭವತಾಂ ಅಭವನ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಭೂಧಾತು ಲಜ್||

ಕೋಶ— 'ಪ್ರಸಭಂತು ಬಲಾತ್ಕಾರೋ ಹತೋಽಥ ಸ್ವರಿತಂ ಛಲಂ, ಸಂಪತ್ತಿಃ ಶ್ರೀಶ್ಚ ಲಕ್ಷ್ಮೀಶ್ಚ ವಿವತ್ಸಾಂ ವಿಪದಾಪದೌ' ಇತ್ಯಮರಃ |

ಪ್ರಯೋಗ— ನೃಪಪೂರುಷಾಣಾಂ ದಂಡಾರ್ಹಬುದ್ಧಿವಿಷಯಃ ವಿಷಃ ಇತ್ಯಂ ರಾಜ್ಯಾರ್ಹಬುದ್ಧಿವಿಷಯಃ ಅಭಿವತ್ (ಕರ್ತೃ) ನೃಪಪೂರುಷಾಣಾಂ ದಂಡಾರ್ಹಬುದ್ಧಿವಿಷಯೇಣ ವಿತೇನ ಇತ್ಯಂ ರಾಜ್ಯಾರ್ಹಬುದ್ಧಿವಿಷಯೇಣ ಅಭಿಯತ (ಭಾವೇ) ಪ್ರಸಭಂ ಗಂತುಂ ಪ್ರಭುರಪಿ ಸಃ ಏವಂ ವ್ಯಧಾತ್ (ಕರ್ತೃ)

ವೃತ್ತ— ಇಲ್ಲಿ ವಸಂತ ತಿಲಕಾ ವೃತ್ತ. ಉಕ್ತಾ ವಸಂತತಿಲಕಾ ತಥಜಾ ಜಗೌ ಗಃ ಎಂದು ಅದರ ಲಕ್ಷಣ.

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಕೊಲ್ಲಬೇಕೆಂದು ಬಂದ ತುರುಷ್ಯರನ್ನು ನಾಶ ಮಾಡುವಷ್ಟು ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವರಾಗಿದ್ದರೂ ತಮ್ಮ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದಲೇ ಅವರನ್ನು ಬಿಟ್ಟರು ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಇನ್ನೊಂದು ಕಳ್ಳರ ಗುಂಪನ್ನು ಆಚಾರ್ಯರು ನಾಶ ಪಡಿಸಿದ ಚಮತ್ಕಾರವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಕದಾಚಿಚ್ಛೋರಾಣಾಂ ನಿಕರಮವಲೋಕ್ಯಾಭಿಪತತಾಂ

ಅವಸ್ಥಾಪ್ಯ ಸ್ವೀಯಾನ್ ಕರಗಪಟಪಿಂಡಾರ್ಥಮತಿಕ್ಯತ್ |

ಚರನ್ನೇತೇಷ್ಟೇತಾನಥ ಮಿಥ ಇಹಾಘಾತಯದಹೋ

ವಿಭುಃ ಸಮೋಹ್ಯ ಪ್ರಾಗ್ ವಿಜಯ ಇವ ಸಂಶಪ್ತಕಗಣಾನ್ || 20 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಕದಾಚಿತ್, ಚೋರಾಣಾಂ, ನಿಕರಂ, ಅವಲೋಕ್ಯ, ಅಭಿಪತತಾಂ, ಅವಸ್ಥಾಪ್ಯ, ಸ್ವೀಯಾನ್, ಕರಗಪಟಪಿಂಡಾರ್ಥಮತಿಕ್ಯತ್, ಚರನ್, ಏತೇಷು, ಏತಾನ್, ಅಥ, ಮಿಥಃ ಇಹ, ಅಘಾತಯತ್, ಅಹೋ, ವಿಭುಃ, ಸಮೋಹ್ಯ, ಪ್ರಾಗ್, ವಿಜಯಃ, ಇವ, ಸಂಶಪ್ತಕಗಣಾನ್ |

ಅನ್ವಯ— ವಿಭುಃ ಕದಾಚಿತ್ ಅಭಿಪತತಾಂ ಚೋರಾಣಾಂ ನಿಕರಂ ಅವಲೋಕ್ಯ, ಸ್ವೀಯಾನ್ ಅವಸ್ಥಾಪ್ಯ, ಕರಗಪಟಪಿಂಡಾರ್ಥಮತಿಕ್ಯತ್, ಸನ್, ಏತೇಷು, ಚರನ್ ಅಥ ಏತಾನ್ ಸಮೋಹ್ಯ, ಪ್ರಾಗ್ ವಿಜಯಃ ಸಂಶಪ್ತಕಗಣಾನ್, ಇವ, ಮಿಥಃ, ಅಘಾತಯತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ವಿಭುಃ = ಸಮರ್ಥರಾದ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು

ಕದಾಚಿತ್ = ಒಂದಾನೊಂದು ಸಲ,

ಅಭಿಪತತಾಂ = ಎದುರಾಗಿ ಬರುತ್ತಿರುವ,

ಚೋರಾಣಾಂ = ಕಳ್ಳರ,

ನಿಕರಂ = ಸಮೂಹವನ್ನು

ಅವಲೋಕ್ಯ = ನೋಡಿ

ಸ್ವೀಯಾನ್ = ತನ್ನವರನ್ನು

ಅವಸ್ಥಾಪ್ಯ = (ಒಂದು ಕಡೆ) ನಿಲ್ಲಿಸಿ,

ಕರಗಪಟಪಿಂಡಾರ್ಥಮತಿಕ್ಯತ್, ಕರಗ = ಕೈಯಲ್ಲಿರುವ

ಪಟಪಿಂಡ = ಬಟ್ಟೆಯ ಗಂಟಿನಲ್ಲಿ

ಅರ್ಥಮತಿಕ್ಯತ್ (ಸನ್) = ಹಣವೆಂಬ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಿದವರಾಗಿ,

ಏತೇಷು = ಈ ಕಳ್ಳರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ

ಚರನ್ (ಸನ್) = ಓಡಾಡುತ್ತಾ

ಅಥ = ಅನಂತರ

ವಿತಾನ್ = ಈ ಕಳ್ಳರನ್ನು

ಸಮೋಹ್ಯ = ಮೋಹಗೊಳಿಸಿ (ಭ್ರಾಂತರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ)

ಪ್ರಾಕ್ = ಹಿಂದೆ ಮಹಾಭಾರತಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ

ವಿಜಯಃ = ಅರ್ಜುನನು,

ಸಂಶಪ್ತಕಗಣಾನ್ ಇವ = ಸಂಶಪ್ತಕರ ಗುಂಪುಗಳನ್ನೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ

ಮಿಥಃ = ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ

ಅಘಾತಯತ್ = ಕೊಲ್ಲಿಸಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಆಚಾರ್ಯರು ಶಿಷ್ಯರ ಸಮೇತವಾಗಿ ಬದರಿಗೆ ಹೋಗುತ್ತಿರುವಾಗ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದಾನೊಂದು ದಿವಸ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಕಳ್ಳರ ಗುಂಪು ತಮ್ಮ ಎದುರಾಗಿ ಮೇಲೆ ಬೀಳಲು ಬರುತ್ತಿರುವುದನ್ನು ನೋಡಿದರು. ಆಗ ಆಚಾರ್ಯರು ತಮ್ಮ ಶಿಷ್ಯರನ್ನೆಲ್ಲಾ ಒಂದು ಕಡೆ ನಿಲ್ಲಲು ಹೇಳಿದರು. ತಾವು ಕೈಯಲ್ಲಿದ್ದ ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ಗಂಟಿನಂತೆ ಮಾಡಿ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ನಿಂತರು. ಆ ಕಳ್ಳರು ಆಚಾರ್ಯರ ಶಿಷ್ಯರ ಬಳಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ಬೇರೆ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ದೋಚುವುದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಆಚಾರ್ಯರ ಕೈಯಲ್ಲಿದ್ದ ಗಂಟಿನಲ್ಲಿಯೇ ಅಮೂಲ್ಯವಾದ ದ್ರವ್ಯ ಸಂಪತ್ತು ಬಂಗಾರ ಇದೆಯೆಂದು ತಿಳಿದು ಅದನ್ನು ಕಿತ್ತುಕೊಳ್ಳಲು ಬಂದರು. ಆಗ ಆಚಾರ್ಯರು ನಿಮ್ಮಲ್ಲಿ ಯಾರಾದರೊಬ್ಬರು ಈ ಹಣದ ಗಂಟನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳರೆಂದು ಸಂಕೇತ ಮಾಡಿದಾಗ ಆ ಕಳ್ಳರು ಈ ಗಂಟನ್ನು ನಾನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು ನೀನಲ್ಲ ನಾನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಜಗಳ ಮಾಡಲಾರಂಭಿಸಿದರು. ಹಿಂದೆ ಮಹಾಭಾರತ ಯುದ್ಧಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಂಶಪ್ತಕರೆಂಬ ಯೋಧರು ಅರ್ಜುನನ ಚೂತೆಯಲ್ಲಿ ಯುದ್ಧ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಅರ್ಜುನನು ಸಂಮೋಹನಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದಾಗ ತಮ್ಮಲ್ಲಿಯೇ, ಒಬ್ಬನು ಮತ್ತೊಬ್ಬನನ್ನು ಅರ್ಜುನನೆಂದು ತಿಳಿದು ಹೊಡೆಯಲಾರಂಭಿಸಿ ಪರಸ್ಪರ ಯುದ್ಧಮಾಡಿ ಸತ್ತು ಹೋದರೆಂದು ಮಹಾಭಾರತದಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ಇಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಅದರಂತೆಯೇ ಕಳ್ಳರು ಬಟ್ಟೆಯ ಗಂಟಿನಲ್ಲಿ ಹಣವಿದೆಯೆಂದು ಭ್ರಾಂತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿ ತಮ್ಮತಮ್ಮಲ್ಲಿಯೇ ಜಗಳಮಾಡಿ ಸತ್ತು ಹೋಗುವಂತೆ ಆಚಾರ್ಯರು ಮಾಡಿದರು. ಇದರಿಂದ ಆಚಾರ್ಯರ ಅಸಾಧಾರಣ ವಾದ ಬುದ್ಧಿ ಕೌಶಲವು ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ತಾವೇ ಕೊಲ್ಲುವಷ್ಟು ಶಕ್ತಿಯಿದ್ದರೂ ಅವರವರೇ ಹೊಡೆದುಕೊಂಡು ಸಾಯುವಂತೆ ಮಾಡಿದರು. ಯತಿಧರ್ಮಕ್ಕೆ ವಿಹಿತವಾದ ಅಹಿಂಸಾವ್ರತವನ್ನು ಎಂತಹ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲೂ ಬಿಡಲಿಲ್ಲವೆಂದು ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಅಭಿಪತತಃ— ಅಭಿಮುಖಂ ಪತಂತೀತಿ ಅಭಿಪತಂತಃ ತೇಷಾಂ ಅಭಿಪತತಾಂ |

ಕರಗಪಟಪಿಂಡಾರ್ಥಮತಿಕ್ಯತಃ— ಕರಂ ಗಚ್ಛತೀತಿ ಕರಗಃ, ಪಟಸ್ಯ ಪಿಂಡಃ ಪಟಪಿಂಡಃ, ಕರಗಶ್ಚಾಸೌ ಪಟಪಿಂಡಶ್ಚ ಕರಗಪಟಪಿಂಡಃ, ಕರಗಪಟಪಿಂಡೇ ಅರ್ಥಃ ಇತಿ ಮತಿಃ ಕರಗಪಟಪಿಂಡಾರ್ಥಮತಿಃ, ಕರಗಪಟಪಿಂಡಾರ್ಥಮತಿಂ ಕರೋತೀತಿ ಕರಗಪಟಪಿಂಡಾರ್ಥಮತಿಕ್ಯತ್ |

ಸಂಶಪ್ತಕಗಣಾನ್— ಸಂಶಪ್ತಕಾನಾಂ ಗಣಾಃ ಸಂಶಪ್ತಕಗಣಾಃ, ತಾನ್ ಸಂಶಪ್ತಕಗಣಾನ್ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಘಾತಯತ್— ಹನ ಹಿಂಸಾಗತ್ಯೋಃ ಇತಿ ಹಿಂಸಾ ಗತ್ಯರ್ಥಕಾತ್ ಹನ್ ಧಾತೋಃ ಣಿಜಂತಾತ್ ಕರ್ತರಿ ಪರಸ್ವೈಪದಿನಃ ಭೂತಾನದ್ವೃತನ ಪರೋಕ್ಷೇ ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ ಅಘಾತಯತ್ ಇತಿ ರೂಪಂ |

ಅಘಾತಯತ್ ಅಘಾತಯತಾಂ ಅಘಾತಯನ್, ಅಘಾತಯಃ ಅಘಾತಯತಂ ಅಘಾತಯತ್,

ಅಘಾತಯಂ ಅಘಾತಯಾವ ಅಘಾತಯಾಮು ||

ಕೋಶ— ಅರ್ಜುನಃ ಫಲಗ್ನಃ ಪಾರ್ಥಃ ಕಿರೀಟೇ ಶ್ವೇತವಾಹನಃ |
ಭೀಭತ್ಸುಃ ವಿಜಯೋ ಜಿಷ್ಣುಃ ಸವ್ಯಸಾಚೀ ಧನಂಜಯಃ ||

ಪ್ರಯೋಗ— ವಿಭುಃ ಸಂಶಪ್ತಕಗಣಾನ್ ಇವ ವಿತಾನ್ ಅಘಾತಯತ್ (ಕರ್ತರಿ)
ವಿಭುನಾ ಸಂಶಪ್ತಕಗಣಾ ಇವ ವಿತೇ ಅಘಾತೃತ (ಕರ್ಮಣಿ)

ವಿಶೇಷ ವಿಚಾರಗಳು— ಕರತಲಗತಪಟಪಿಂಡಂ ಕನಕಮಿತಿ ವಿಚಿತ್ಯ ಹಂತುಕಾಮಾ ಮದ್ದಂ, ಪರಸ್ಪರಂ ಜಘ್ನುಃ (ಕವಿಗಳಿಂದಲೇ ರಚಿತವಾದ ಭಾವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ) ಕೈಯಲ್ಲಿದ್ದ ಬಟ್ಟೆಯ ಗಂಟನ್ನು ಬಂಗಾರವೆಂದು ತಿಳಿದು ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ಹೊಡೆಯಲು ಹೋಗಿ ತಾವೇ ಪರಸ್ಪರ ಹೊಡೆದಾಡುತ್ತಾ ಸತ್ತರು.

ವೃತ್ತ— ಈ ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ಶಿಖರಿಣೀ ವೃತ್ತವಿದೆ. 'ರಸ್ಯ ರುದ್ರಶ್ಚಿನ್ಮಾ ಯಮನಸಭಲಾಗಃ ಶಿಖರಿಣೀ' ಎಂದು ಆದರ ಲಕ್ಷಣ.

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಮತ್ತೊಂದು ಕಳ್ಳರ ಗುಂಪನ್ನು ಓಡಿಸಿದ ಕಥೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಅನ್ಯತ್ರ ಚ ಚೋರಾನ್ ಧನ್ಯಪ್ರವರೋಽಸೌ

ಶೂರಾನ್ ಶತಸಂಖ್ಯಾನ್ ಪ್ರಾಪ್ತಾನ್ ಸ್ವಜಘಾಂಸೂನ್ |

ವಿಕೇನ ತು ಶಿಷ್ಯೇಣಾಕೃಷ್ಣಕುಠಾರಾನ್

ನಿಸ್ತಾಡಿತಯೂಥ್ಯಾನದ್ರಾವಯತ ದ್ರಾಕ್ || 21 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅನ್ಯತ್ರ, ಚ, ಚೋರಾನ್, ಧನ್ಯಪ್ರವರಃ ಅಸೌ, ಶೂರಾನ್, ಶತಸಂಖ್ಯಾನ್, ಪ್ರಾಪ್ತಾನ್, ಸ್ವಜಘಾಂಸೂನ್, ವಿಕೇನ, ತು ಶಿಷ್ಯೇಣ, ಅಕೃಷ್ಣಕುಠಾರಾನ್, ನಿಸ್ತಾಡಿತಯೂಥ್ಯಾನ್, ಅದ್ರಾವಯತ ದ್ರಾಕ್ |

ಅನ್ವಯ— ಧನ್ಯಪ್ರವರಃ, ಅಸೌ, ಅನ್ಯತ್ರ, ಚ, ಶತಸಂಖ್ಯಾನ್, ಶೂರಾನ್, ಸ್ವಜಘಾಂಸೂನ್, ಪ್ರಾಪ್ತಾನ್, ವಿಕೇನ, ತು, ಶಿಷ್ಯೇಣ, ಅಕೃಷ್ಣಕುಠಾರಾನ್, ನಿಸ್ತಾಡಿತಯೂಥ್ಯಾನ್, ಚೋರಾನ್, ದ್ರಾಕ್, ಅದ್ರಾವಯತ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಧನ್ಯಪ್ರವರಃ = ಗುಣಶಾಲಿಗಳಲ್ಲಿ (ಪುಣ್ಯವಂತರಲ್ಲಿ) ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ,

ಅಸೌ = ಈ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು

ಅನ್ಯತ್ರ ಚ = ಮತ್ತೊಂದು ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ

ಶತಸಂಖ್ಯಾನ್ = ನೂರು ಸಂಖ್ಯೆಯುಳ್ಳ

ಶೂರಾನ್ = ಪರಾಕ್ರಮಿಗಳಾದ

ಸ್ವಜಘಾಂಸೂನ್ = ತಮ್ಮನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವ ಅವೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ

ಪ್ರಾಪ್ತಾನ್ = ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬಂದಿರುವ, ಕಳ್ಳರನ್ನು

ವಿಕೇನ ತು = ಒಬ್ಬನೇ ಆದವನಾದ,

ಶಿಷ್ಯೇಣ = ಶಿಷ್ಯನಿಂದ, (ಉಪೇಂದ್ರತೀರ್ಥರೆಂಬ ಶಿಷ್ಯರಿಂದ)

ಅಕೃಷ್ಣಕುಠಾರಾನ್ = ಕಪ್ಪುಕುಠಾರವುಳ್ಳ ಕೊಡಲಿಯುಳ್ಳ

ನಿಸ್ತಾಡಿತಯೂಥ್ಯಾನ್ = ಕೊಡಲಿಯಿಂದಲೇ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹೊಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ ಗುಂಪಿನವರುಳ್ಳ,
 ಚೋರಾನ್ = ಕಳ್ಳರನ್ನು
 ದ್ರಾಕ್ = ಬೇಗನೇ,
 ಅದ್ರಾವಯತ = ಓಡಿಸಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಆಚಾರ್ಯರು ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಇನ್ನೊಂದು ಕಡೆ ವೀರರಾದ ನೂರು ಮಂದಿ ಕಳ್ಳರು ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ಅವರ ಶಿಷ್ಯರನ್ನೂ ಕೊಲ್ಲಲು ಬಂದರು. ಆಗ ಆಚಾರ್ಯರು ತಮ್ಮ ಶಿಷ್ಯರಾದ ಉಪೇಂದ್ರತೀರ್ಥರೇಂಬುವವರಿಗೆ 'ಕಳ್ಳರ ನಾಯಕನ ಕೈಯಲ್ಲಿದ್ದ ಕೊಡಲಿಯನ್ನು ಕಿತ್ತುಕೊಂಡು ಅದರಿಂದಲೇ ಅವನನ್ನು ಹೊಡಡಿ' ಎಂದು ಆಜ್ಞಾಪಿಸಿದರು. ಶ್ರೀಉಪೇಂದ್ರತೀರ್ಥರು ಧೈರ್ಯದಿಂದ ಮುನ್ನುಗ್ಗಿ ಕಳ್ಳರ ನಾಯಕನ ಕೈಯಿಂದ ಮತ್ತು ಇತರ ಕಳ್ಳರ ಕೈಯಿಂದ ಕೊಡಲಿಯನ್ನು ಕಿತ್ತುಕೊಂಡು ಅದರಿಂದಲೇ ಆ ಕಳ್ಳರ ಗುಂಪಿನ ನಾಯಕನನ್ನೂ, ಅವನ ಗುಂಪಿನ ಇತರ ಕಳ್ಳರನ್ನೂ ಹೊಡೆದು ಓಡಿಸಿದರು. ಈ ರೀತಿ ಆಚಾರ್ಯರು ತಮ್ಮ ಶಿಷ್ಯನೊಬ್ಬನ ಮೂಲಕವಾಗಿಯೂ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಿಸಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಧನ್ಯಪ್ರವರಃ— ಧನಂ ಲಬ್ಧಾ ಧನ್ಯಃ, ಧನ್ಯಾನಾಂ ಪ್ರವರಃ ಧನ್ಯಪ್ರವರಃ |

ಶತಸಂಖ್ಯಾಃ— ಶತಂ ಸಂಖ್ಯಾ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಶತಸಂಖ್ಯಾಃ ತಾನ್ ಶತಸಂಖ್ಯಾನ್ |

ಸ್ವಪಿಘಾಂಸೂನ್— ಹಂತುಂ ಇಚ್ಛವಃ ಪಿಂಘಾಸವಃ, ಸ್ವೇಷಾಂ ಪಿಂಘಾಸವಃ ಸ್ವಪಿಂಘಾಸವಃ ತಾನ್ ಸ್ವಪಿಘಾಂಸೂನ್ |

ಆಕೃಷ್ಣಕುಠಾರಾನ್— ಆಕೃಷ್ಣ ಕುಠಾರಃ ಯೇಭ್ಯಃ ತೇ ಆಕೃಷ್ಣಕುಠಾರಾಃ ತಾನ್ ಆಕೃಷ್ಣಕುಠಾರಾನ್ |

ನಿಸ್ತಾಡಿತಃ— ನಿತರಾಂ ತಾಡಿತಃ ನಿಸ್ತಾಡಿತಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅದ್ರಾವಯತ- ದ್ರುಗತೌ ಇತಿ ಗತ್ಯರ್ಥಕಾತ್ ದ್ರುಧಾತೋಃ ಪ್ರೇರಣಾರ್ಥಕಾತ್ ಣಜಂತಾತ್ ಆತ್ಮನೇಪದಿನಃ ಕರ್ತರಿ ಅನದ್ವತನಫೂತೇ ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ ಅದ್ರಾವಯತ ಇತಿ ರೂಪಂ | ಧನಂ ಲಬ್ಧಾ ಧನ್ಯಃ, 'ಧನಗಣಂ ಲಬ್ಧಾ' (4-4-84) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ |

ಅದ್ರಾವಯತ ಅದ್ರಾವಯೇತಾಂ ಅದ್ರಾವಯಂತ, ಅದ್ರಾವಯಥಾಃ ಅದ್ರಾವಯೇಥಾಂ ಅದ್ರಾವಯದ್ಧಂ, ಅದ್ರಾವಯೇ ಅದ್ರಾವಯಾಮಹಿ ಅದ್ರಾವಯಾಮಹಿ ||

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಅನೇಕ ಕಳ್ಳರು ತಮ್ಮನ್ನು ದೋಚಲು ಮತ್ತು ಕೊಲ್ಲಲು ಬಂದಿರುವುದನ್ನು ನೋಡಿ ಆಚಾರ್ಯರು ಹೇಳಿದರು. 'ನನ್ನ ಶಿಷ್ಯರಲ್ಲಿ ನಿರ್ಭಯನೂ ಚತುರನೂ ಆದವನು ಯಾರಿದ್ದಾನೆ? ಅವನು ಮುಂದೆ ಬರಲಿ' ಎಂದಾಗ ಕುಸ್ತಿ ವ್ಯಾಯಾಮದ ಅಭ್ಯಾಸವುಳ್ಳ ದೃಢಗಾತ್ರರೂ ಚತುರರೂ ಆದ ಉಪೇಂದ್ರತೀರ್ಥರು ಮುಂದೆ ಬಂದು, ಆಚಾರ್ಯರ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ತುಂಬಿದವರಾಗಿ ಕ್ರೂರರಾದ ಕಳ್ಳರ ಗುಂಪಿನ ಕಡೆ ನುಗ್ಗಿದರು. (ಅವರನ್ನು ಸೋಲಿಸಿ ಓಡಿಸಿದರು) ಎಂದು ಈ ಶ್ಲೋಕದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಈ ಉಪೇಂದ್ರತೀರ್ಥರು ಪುಕ್ತಿಗೆ ಮಠದ ಮೂಲ ಪುರುಷರು.

ವಿಶೇಷ— "ದಸ್ಯೂನ್ ಅಪಾಪ್ತಾನವಲೋಕ್ಯ ಸೋಽಬ್ರವೀತ್ ಕೋ ಮೇಽಸ್ಮಿ ಶಿಷ್ಯೋ ವಿಭಯೋ ಜವೀತ್ಯಲಂ | ಅಭ್ಯಾಸವಾಂಸ್ಪೂರ್ಣಮುಪೇಂದ್ರತೀರ್ಥಸ್ತತ್ತೇಜಸಾ ಕ್ರೂರಚಮೂಂ ಪ್ರಭೋಽಭ್ಯಯಾತ್" ಎಂದು ಕವಿ ಶ್ರೀನಾರಾಯಣ ಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರೇ ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಧನ್ಯಪ್ರವರಃ— ಧನಂ ಲಬ್ಧ್ವಾ ಧನ್ಯಃ, ಧನ್ಯಾನಾಂ ಪ್ರವರಃ ಧನ್ಯ ಪ್ರವರಃ |

ಶತಸಂಖ್ಯಾನ್— ಶತಸಂಖ್ಯಾ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಶತಸಂಖ್ಯಾಃ ತಾನ್ ಶತಸಂಖ್ಯಾನ್ |

ಸ್ವಜಿಂಘಾಸೂನ್— ಹಂತುಂ ಇಚ್ಛವಃ ಜಿಂಘಾಂಸವಃ ಸ್ವೇಷಾಂ ಜಿಂಘಾಂಸವಃ ಸ್ವಜಿಂಘಾಂಸವಃ ತಾನ್, ಸ್ವಜಿಂಘಾಂಸೂನ್ |

ಆಕೃಷ್ಣಕುಲಾರಾನ್— ಆಕೃಷ್ಣ ಕುಲಾರಃ ಯೇಭ್ಯಃ ತೇ ಆಕೃಷ್ಣಕುಲಾರಾಃ, ತಾನ್ ಆಕೃಷ್ಣಕುಲಾರಾನ್ |

ನಿಸ್ತಾಡಿತಯೂಥ್ಯಾನ್— ನಿಶರಾಂ ತಾಡಿತಃ ನಿಸ್ತಾಡಿತಃ ಯೂಥೇ ಭವಃ ಯೂಥ್ಯಃ, ಸಿಸ್ತಾಡಿತಃ ಯೂಥ್ಯಃ ಯೇಷು ತೇ ನಿಸ್ತಾಡಿತಯೂಥ್ಯಃ ತಾನ್ ನಿಸ್ತಾಡಿತಯೂಥ್ಯಾನ್ |

ಕೋಶ— ದ್ರಾಘ್ ರುಚಿತ್ಯಂಜಸಾಹ್ವಾಯದ್ವಯೋಃ, 'ಕುಲಾರಃ ಸ್ವಧಿತಿಃ ಪರಶುಶ್ಚ ಪರಶ್ವದಃ' ಇತ್ಯಮರಃ, ನಿರಪೇಕ್ಷೈ ಗುಣೈಃ ಪೂರ್ಣಃ ಧನ್ಯ ಇತ್ಯಭಿಧೀಯತೇ ಎಂದು ಅಭಿಧಾನ. ಯೂಥೇ ಸಾಧುಃ ಯೂಥ್ಯಃ, "ತತ್ರ ಸಾಧುಃ" 4-4-98 ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ.

ಪ್ರಯೋಗ— ಶತಸಂಖ್ಯಾ ಶೂರಾಃ ಚೋರಾಃ ಅದ್ರವನ್ (ಅಣಿಜಂತ ಪ್ರಯೋಗ)

ಏಕಃ ಶಿಷ್ಯಃ ಶತಸಂಖ್ಯಾನ್ ಚೋರಾನ್ ಅದ್ರಾವಯತ (ಏಕಪ್ರೇರಣಾರ್ಥಕ ಣಿಜಂತ)

ಧನ್ಯಪ್ರವರೇಣ ಅನೇನ ಏಕೇನ ಶಿಷ್ಯೇಣ ಶತಸಂಖ್ಯಾಃ ಶೂರಾಃ ಚೋರಾಃ ಅದ್ರಾವಂತ (ಕರ್ಮಣಿ)

ವೃತ್ತ— ಇಲ್ಲಿ ಮಣಿಮಾಲಾವೃತ್ತ, 'ತೈ ತೈ ಮಣಿಮಾಲಾ ಛಿನ್ನಾ ಗುಹವಕ್ಯಃ' ಎಂದು ಲಕ್ಷಣ.

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಇನ್ನೊಂದು ಕಳ್ಳರ ಗುಂಪಿಗೆ ಭ್ರಾಂತಿಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಿದ ಕಥೆಯನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಕ್ಷಚಿಚ್ಛಿಲಾಚ್ಛಿಲಾಭ್ರಮಾದಮುಂ ಸಸಂಗಮತ್ಯಜನ್ |

ಅವೇಕ್ಷ್ಯ ದಸ್ಯವಃ ಪುನಃ ಕುತೂಹಲಾತ್ತಮಾನಮನ್ || 22 ||

ಪಾಠಾಂತರ— ಕ್ಷಚಿಚ್ಛಿಲಾಚ್ಛಿಲಾಭ್ರಮಾದಮುಂ ಧಲಾರೀಯ ಪಾಠ.

ಪದಚ್ಛೇದ— ಕ್ಷಚಿತ್, (ಶಿಲಾಚ್ಛಿಲಾಭ್ರಮಾತ್, ಶಿಲಾಚ್ಛಿಲಾಭ್ರಮಾತ್) ಅಮುಂ, ಸಸಂಘಂ, ಅತ್ಯಜನ್, ಅವೇಕ್ಷ್ಯ, ದಸ್ಯವಃ, ಪುನಃ, ಕುತೂಹಲಾತ್, ತಂ, ಅನಮನ್ |

ಅನ್ವಯ— ಕ್ಷಚಿತ್, ದಸ್ಯವಃ, ಸಸಂಘಂ, ಅಮುಂ, ಶಿಲಾಚ್ಛಿಲಾಭ್ರಮಾತ್ (ಶಿಲಾಚ್ಛಿಲಾಭ್ರಮಾತ್) ಅತ್ಯಜನ್ ಪುನಃ ಅವೇಕ್ಷ್ಯ ಕುತೂಹಲಾತ್ ತಂ ಅನಮನ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಕ್ಷಚಿತ್ = ಒಂದು ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ

ದಸ್ಯವಃ = ಕಳ್ಳರು

ಸಸಂಘಂ = ಶಿಷ್ಯಸಮೂಹದಿಂದ ಸಹಿತರಾದ,

ಅಮುಂ = ಈ ಮಧ್ಯಾಚಾರ್ಯರನ್ನು,

ಶಿಲಾಚ್ಛಿಲಾ (ದಾ) ಭ್ರಮಾತ್ = ಬಂಡೆ ಕಲ್ಲುಗಳ ಸಮೂಹವೆಂಬ ಭ್ರಾಂತಿಯ ದೆಸೆಯಿಂದ,

ಅತ್ಯಜನ್ = ಬಿಟ್ಟರು. ಪುನಃ ತಿರುಗಿ (ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ)

ಅವೇಕ್ಷ್ಯ = (ಶಿಷ್ಯ ಸಮೂಹ ಸಮೇತರಾಗಿ ಹೋಗುತ್ತಿರುವ ಈ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು) ನೋಡಿ,
 ಕುತೂಹಲಾತ್ = ಆಶ್ಚರ್ಯದ ದನೆಯಿಂದ,
 ತಂ = ಅವರನ್ನು
 ಆನಮನ್ = ನಮಿಸಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಮತ್ತೊಂದು ಕಡೆ ಆಚಾರ್ಯರು ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಕೆಲವು ಮಂದಿ ಕಳ್ಳರು ಶಿಷ್ಯ ಸಮೂಹ ಸಹಿತರಾಗಿ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದ ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ಹೊಡೆದು ದೋಚಲು ಬರುತ್ತಿದ್ದರು. ಆಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಈ ವಿಷಯ ತಿಳಿಯಿತು. ಆಚಾರ್ಯರು ಶಿಷ್ಯರನ್ನು ಕುರಿತು “ನೀವು ಅಲ್ಲಾಡದೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಹೊತ್ತು ನಿಂತುಕೊಳ್ಳಿ”ರೆಂದರು. ದೂರದಿಂದ ಬರುತ್ತಿರುವ ಕಳ್ಳರಿಗೆ ಆಚಾರ್ಯರೂ ಅವರ ಶಿಷ್ಯರೂ ಬಂಡೆಕಲ್ಲುಗಳ ರಾಶಿಯಂತೆ ಕಂಡರು. ಇವೆಲ್ಲಾ ಬಂಡೆಕಲ್ಲುಗಳೆಂದು ತಿಳಿದು ಕಳ್ಳರು ಆಚಾರ್ಯರನ್ನೂ ಅವರ ಶಿಷ್ಯರನ್ನೂ ಬಿಟ್ಟು ಮುಂದೆ ಹೋದರು. ಸ್ವಲ್ಪ ದೂರ ಹೋಗಿ ಹಿಂದಿರುಗಿ ನೋಡಿದಾಗ ಆ ಕಳ್ಳರಿಗೆ ಆಚಾರ್ಯರು ಶಿಷ್ಯಸಮೇತರಾಗಿ ಸುಖವಾಗಿ ಹೋಗುತ್ತಿರುವುದು ಕಂಡಿತು. ಈ ಅದ್ಭುತ ದೃಶ್ಯವನ್ನು ಕಂಡು ಕಳ್ಳರು ಬೆರಗಾಗಿ, ಆಚಾರ್ಯರ ಯೋಗಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಗಳಿ ಅವರ ಹತ್ತಿರ ಬಂದು ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡಿ, ಕ್ಷಮೆ ಕೇಳಿಕೊಂಡು ಹೋದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಶಿಲಾಚ್ಛಟಾಭ್ರಮಃ— ಶಿಲಾನಾಂ ಭಟಾಃ (ಶಿಲಾನಾಂ ಭದ್ರಾಃ ಶಿಲಾಚ್ಛಟಾಃ) | ಶಿಲಾಚ್ಛಟಾಃ ಇತಿ (ಶಿಲಾಚ್ಛಟಾಃ ಇತಿ) ಭ್ರಮಃ ಶಿಲಾಚ್ಛಟಾಭ್ರಮಃ (ಶಿಲಾಚ್ಛಟಾಭ್ರಮಃ) ತಸ್ಮಾತ್, ಶಿಲಾಚ್ಛಟಾಭ್ರಮಾತ್ | ಸಸಂಘಂ— ಸಂಘೇನ ಸಹ ವರ್ತತೇ ಇತಿ ಸಸಂಘಃ ತಂ ಸಸಂಘಂ

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅತ್ಯಜನ್ - ತ್ವಜ ಹಾನೌ ಇತಿ ಹಾನ್ಯರ್ಥಕಾತ್ ತ್ವಜಧಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಕರ್ತರಿ ಪರಸ್ವೈಪದಿನಃ ಅನದ್ಯತನಭೂತೇ ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಬಹುವಚನೇ ಅತ್ಯಜನ್ ಇತಿ ರೂಪಂ |

ಅತ್ಯಜತ್ ಅತ್ಯಜತಾಂ ಅತ್ಯಜನ್, ಅತ್ಯಜಃ ಅತ್ಯಜತಂ ಅತ್ಯಜತ, ಅತ್ಯಜಂ ಅತ್ಯಜಾವ ಅತ್ಯಜಾಮ ||

ಆನಮನ್ - ಆಜ್ ಇತಿ ಉಪಸರ್ಗ ಪೂರ್ವಕಾತ್ ಣಮುಪ್ರಹತ್ವೇ ಶಬ್ದೇ ಚ, ಇತಿ ಪ್ರಹತ್ವಶಬ್ದಾರ್ಥಕಾತ್ 'ನಮ' ಧಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಕರ್ತರಿ ಅನದ್ಯತನ ಭೂತೇ ಲಜ್, ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಬಹುವಚನೇ ಆನಮನ್ ಇತಿ ರೂಪಂ |

ಅ+ಆನಮತ್ ಆನಮತಾಂ ಆನಮನ್, ಆನಮಃ ಆನಮತಂ ಆನಮತ, ಆನಮಂ ಆನವಾವ ಆನಮಾಮ||

ಕೋಶ— ಭಟಾಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಮೂಹ ಎಂದು ಅರ್ಥ. 'ಸಟಾಚ್ಛಟಾಭಿನ್ನಘನೇನ ಬಿಭೃತಾ' ಎಂಬ ಮಾಘಸಾವ್ಯ-ಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿ ಭಟಾ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಮೂಹಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಶಿಲಾಚ್ಛಟಾಭ್ರಮಾತ್ ಎಂಬ ಪಾಠದಲ್ಲಿಯೂ ಭದಾಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಮೂಹ ಎಂದು ಅರ್ಥ. 'ಭದಾ ಸಮೂಹಪರಯೋಃ' ಎಂದು ವಿಶ್ವಕೋಶವಿದೆ.

ಪ್ರಯೋಗ— ದಸ್ಯವಃ ಅಮುಂ ಅತ್ಯಜನ್ (ಕರ್ತರಿ) ದಸ್ಯುಭಿಃ ಅಸೌ ಅತ್ಯಜತ (ಕರ್ಮಣಿ)
 ದಸ್ಯವಃ ಕುತೂಹಲಾತ್ ತಂ ಆನಮನ್ (ಕರ್ತರಿ) ದಸ್ಯುಭಿಃ ಕುತೂಹಲಾತ್ ಸಃ ಆನಮೃತ (ಕರ್ಮಣಿ)
 ವೃತ್ತ— ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣಿಕಾ ವೃತ್ತವಿದೆ. 'ಪ್ರಮಾಣಿಕಾ ಜರೌ ಲಗೌ' ಎಂದು ಅದರ ಲಕ್ಷಣ.

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಸತ್ಯತೀರ್ಥರನ್ನು ಕೊಲ್ಲಲು ಬಂದ ದೈತ್ಯನ ಪೀಡೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿದ ವೃತ್ತಾಂತವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಸತ್ಯೋಚ್ಛೇದೇ ಸೇ(ಸ್ವೇ)ಚ್ಛಾಯಾತಂ ವ್ಯಾಘ್ರಾಕಾರಂ ದೈತ್ಯವ್ಯಾಘ್ರಮ್ |

ಪ್ರಾಲೇಯಾದ್ರೇಃ ಪ್ರಾಂತೇ ಪ್ರಾಜ್ಞಃ ಪಾಣೇಲೀಲಾಲೇಶೇನಾಸ್ಯತ್ || 23 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಸತ್ಯೋಚ್ಛೇದೇ, ಸೇಚ್ಛಾಯಾತಂ, ವ್ಯಾಘ್ರಾಕಾರಂ, ದೈತ್ಯವ್ಯಾಘ್ರಂ, ಪ್ರಾಲೇಯಾದ್ರೇಃ, ಪ್ರಾಂತೇ, ಪ್ರಾಜ್ಞಃ, ಪಾಣೇಃ, ಲೀಲಾಲೇಶೇನ, ಆಸ್ಯತ್ |

ಅನ್ವಯ— ಪ್ರಾಜ್ಞಃ ಪ್ರಾಲೇಯಾದ್ರೇಃ, ಪ್ರಾಂತೇ, ಸತ್ಯೋಚ್ಛೇದೇ, ಸೇಚ್ಛಾಯಾತಂ, ವ್ಯಾಘ್ರಾಕಾರಂ, ದೈತ್ಯವ್ಯಾಘ್ರಂ, ಪಾಣೇಃ, ಲೀಲಾಲೇಶೇನ, ಆಸ್ಯತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಪ್ರಾಜ್ಞಃ = ಸರ್ವಜ್ಞರಾದ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು,

ಪ್ರಾಲೇಯಾದ್ರೇಃ = ಹಿಮವತ್ಪರ್ವತದ,

ಪ್ರಾಂತೇ = ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ,

ಸತ್ಯೋಚ್ಛೇದೇ = ಸತ್ಯತೀರ್ಥರನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ,

ಸೇಚ್ಛಾಯಾತಂ = ಅವೇಕ್ಷೆಯಿಂದ ಸಹಿತವಾಗಿ ಬಂದ, 'ಸೇಚ್ಛಾಯಾತಂ' ಎಂಬ ಪಾಠದಲ್ಲಿ ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಬಂದ,

ವ್ಯಾಘ್ರಾಕಾರಂ = ಹುಲಿಯ ಆಕೃತಿಯುಳ್ಳ,

ದೈತ್ಯವ್ಯಾಘ್ರಂ = ದೈತ್ಯ ಶ್ರೇಷ್ಠನನ್ನು

ಪಾಣೇಃ = ಕೈಯ

ಲೀಲಾಲೇಶೇನ = ವಿಲಾಸದ ಅಲ್ಪಾಂಶದಿಂದ, (ಸ್ವಲ್ಪ ಹೊಡೆಯುವುದರಿಂದ)

ಆಸ್ಯತ್ = ತಲ್ಲಿದರು (ನಿರಾಕರಿಸಿದರು).

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಒಮ್ಮೆ ಹಿಮಾಲಯದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಶಿಷ್ಯ ಸಮೇತರಾಗಿ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದರು. ಆಗ ಸತ್ಯತೀರ್ಥರು ದೇವರ ಪಟ್ಟಿಗೆಯನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಮುಂದುಗಡೆ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದರು. ಆಗ ಒಬ್ಬ ದೈತ್ಯನು ಹುಲಿಯ ಆಕಾರವನ್ನು ಧರಿಸಿ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಆಕ್ರಮಿಸಬೇಕೆಂದು ಮುಂದೆ ಬಂದರೂ ಧೈರ್ಯಶಾಲದ, ಅವರ ಶಿಷ್ಯರಾದ ಸತ್ಯತೀರ್ಥರನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಮುಂದೆ ಬಂದನು. ಆಚಾರ್ಯರು ತಮ್ಮ ಕೈಯಿಂದ ಸ್ವಲ್ಪ ಹೊಡೆದು ವಿಲಾಸ ಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ವ್ಯಾಘ್ರರೂಪಿಯಾದ ದೈತ್ಯನನ್ನು ದೂರಕ್ಕೆ ಎಸೆದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಸತ್ಯೋಚ್ಛೇದಃ— ಸತ್ಯಸ್ಯ ಉಚ್ಛೇದಃ ಸತ್ಯೋಚ್ಛೇದಃ, ತಸ್ಮಿನ್ ಸತ್ಯೋಚ್ಛೇದೇ | ಇದು ತಾದರ್ಥ್ಯ ಸಪ್ತಮಿಯು.

ಅದರ 'ಅಲ್ಲಿ' ಎಂಬ ಅರ್ಥ ಬರಬೇಕಾದಲ್ಲಿ 'ಅದಕ್ಕೋಸ್ಕರ' ಎಂಬ ಅರ್ಥ ಬರುತ್ತದೆ. 'ಚರ್ಮಣಿ

ದ್ವಿಪಿನಂ ಹಂತಿ', ಚರ್ಮಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಹುಲಿಯನ್ನು ಕೊಲ್ಲುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಮತ್ತೊಂದು ಉದಾಹರಣೆ.

ಇಲ್ಲಿ ಸತ್ಯತೀರ್ಥರ ಉಚ್ಛೇದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಸೇಚ್ಛಾಯಾತಂ— ಇಚ್ಛೆಯಾ ಸಹ ವರ್ತತೇ ಇತಿ ಸೇಚ್ಛಾ, ಸೇಚ್ಛಾ ಅನೂತಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸೇಚ್ಛಾಯಾತಃ, ತಂ ಸೇಚ್ಛಾಯಾತಂ |

ವ್ಯಾಘ್ರಾಕಾರಂ— ವ್ಯಾಘ್ರಸ್ಯ ಆಕಾರ ಇವ ಆಕಾರಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ವ್ಯಾಘ್ರಾಕಾರಃ, ತಂ ವ್ಯಾಘ್ರಾಕಾರಂ |

ದೈತ್ಯವ್ಯಾಘ್ರಂ— ದೈತ್ಯಃ ವ್ಯಾಘ್ರಃ ಇವ ದೈತ್ಯವ್ಯಾಘ್ರಃ ತಂ ದೈತ್ಯವ್ಯಾಘ್ರಂ |

ಪ್ರಾಲೇಯಾದ್ರೇಃ— ಪ್ರಾಲೇಯಸ್ಯ ಅದ್ರಿಃ ಪಾಲೇಯಾದ್ರಿಃ ತಸ್ಯ ಪ್ರಾಲೇಯಾದ್ರೇಃ |

ಲೀಲಾಲೇಶೇನ— ಲೀಲಾಯಾಃ ಲೇಶಃ ಲೀಲಾಲೇಶಃ ತೇನ ಲೀಲಾಲೇಶೇನ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಆಸ್ಯತ್ - ಅನುನಿರಸನೇ (ಅನುಕ್ಲೇಷಣಾ) ಇತ್ಯನ್ವಾರ್ಥಾ ಧಾತೋಃ ನಿರಸನಾರ್ಥಕಾತ್ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಕರ್ತೃ ಪರಸ್ವೈಪದಿನಃ ಅನದ್ಯತನ ಭೂತೇ ಲಬ್ಧ್ವಾ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ ಆಸ್ಯತ್ ಇತಿರೂಪಂ |

ಆಸ್ಯತ್ ಆಸ್ಯತಾಂ ಆಸ್ಯನ್, ಆಸ್ಯಃ ಆಸ್ಯತಂ ಆಸ್ಯತ, ಅಸ್ಯಂ ಅಸ್ಯಾವ ಅಸ್ಯಾಮ ||

ಕೋತ— 'ಶಾರ್ದೂಲದ್ವಿಜಿನೌ ವ್ಯಾಘ್ರೇ' ಇತ್ಯಮರಃ | ಲೀಲಾವಿಲಾಸಕ್ರಿಯಯೋಃ 'ಲವಲೇಶಕಣಾಣವಃ' ಇತ್ಯಪಿ ಅಮರಃ |

ವಿಶೇಷ ವಿಚಾರಗಳು—

ಸ್ಯುರತ್ತರಪದೇ ವ್ಯಾಘ್ರಪುಂಗವರ್ಷಭಕುಂಜರಾಃ | ಸಿಂಹಶಾರ್ದೂಲನಾಗಾದ್ಯಾಃ ಪುಂಸಿ ಶ್ರೇಷ್ಠಾರ್ಥಗೋಚರಾಃ || ಎಂಬ ಅಮರಕೋಶಾನುಸಾರವಾಗಿ ವ್ಯಾಘ್ರ ಮುಂತಾದ ಪದಗಳು ಉತ್ತರಪದವಾಗಿ ಬಂದಾಗ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವುವು.

ರಾಮೋಽಯಂ ಪುರುಷವ್ಯಾಘ್ರಃ ಸಂವೃತಃ ಕಪಿಕುಂಜರೈಃ | ಹನಿಷ್ಯತಿ ಬಲಾದ್ಭುದ್ಯೇ ರಾವಣಂ ರಾಕ್ಷಸರ್ಷಭಂ || ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪುರುಷವ್ಯಾಘ್ರಃ ಎಂದರೆ ಪುರುಷಶ್ರೇಷ್ಠ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಕಪಿಕುಂಜರಃ ಎಂದರೆ ಕಪಿಶ್ರೇಷ್ಠರು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ರಾಕ್ಷಸರ್ಷಭ ಎಂದರೆ ರಾಕ್ಷಸಶ್ರೇಷ್ಠ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಪುರುಷಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಈ ರಾಮನು ಕಪಿಶ್ರೇಷ್ಠರಿಂದ ಕೂಡಿದವನಾಗಿ ತನ್ನ ಬಲದಿಂದ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ರಾಕ್ಷಸ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ರಾವಣನನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವನು ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಹೀಗೆಯೇ ಸಿಂಹ ಪುಂಗವಾದಿ ಶಬ್ದಗಳೂ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾಚಕಗಳೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಪ್ರಯೋಗ— ಪ್ರಾಜ್ಞಃ ಧೃತ್ಯವ್ಯಾಘ್ರಂ ಪಾಣೇಃ ಲೀಲಾಲೇಶೇನ ಆಸ್ಯತ್ (ಕರ್ತೃ)

ಪ್ರಾಜ್ಞೇನ ಧೃತ್ಯವ್ಯಾಘ್ರಃ ಪಾಣೇಃ ಲೀಲಾಲೇಶೇನ ಆಸ್ಯತ (ಕರ್ಮಣಃ)

ವೃತ್ತ— ಈ ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯುನ್ಮಾಲಾವೃತ್ತವಿದೆ. 'ಮೋಮೋಗೋಗೋ ವಿದ್ಯುನ್ಮಾಲಾ' ಎಂದು ಅದರ ಲಕ್ಷಣ.

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಬದರಿಯ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ ಎಲ್ಲ ವಿಘ್ನಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿಕೊಂಡು ಚಕ್ರ ಬದರಿಗೆ ಹೋಗಿ ಅಲ್ಲಿ ಶಿಷ್ಯರನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ತಾವು ದೊಡ್ಡ ಬದರಿಗೆ ಹೋಗಿ ಅಲ್ಲಿ ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರಿಂದ ಪಡೆದ ವ್ಯಾಸಪ್ರತಿಮೆ (ವ್ಯಾಸಮುಷ್ಠಿಗಳ) ವಿಚಾರವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಪ್ರಾಪ ಸ ನಾರಾಯಣತಃ ಶುದ್ಧಶಿಲಾತ್ಮಪ್ರತಿಮಾಃ |

ಯಾಸು ಸ ಪದ್ಮಾಸಹಿತಃ ದೋಷ್ಯಹಿತಃ ಸನ್ನಿಹಿತಃ || 24 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಪ್ರಾಪ, ಸಃ, ನಾರಾಯಣತಃ, ಶುದ್ಧಶಿಲಾತ್ಮಪ್ರತಿಮಾಃ, ಯಾಸು, ಸಃ, ಪದ್ಮಾಸಹಿತಃ, ದೋಷ್ಯಹಿತಃ, ಸನ್ನಿಹಿತಃ |

ಅನ್ವಯ— ಯಾಸು, ದೋಷ್ಯಹಿತಃ, ಪದ್ಮಾಸಹಿತಃ, ಸಃ, ಸನ್ನಿಹಿತಃ, (ತಾಃ) ಶುದ್ಧಶಿಲಾತ್ಮಪ್ರತಿಮಾಃ, ಸಃ, ನಾರಾಯಣತಃ, ಪ್ರಾಪ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಯಾಸು = ಯಾವ ಪ್ರತಿಮೆಗಳಲ್ಲಿ

ದೋಷ್ಯಹಿತಃ = ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ದ್ವೇಷವೆಂಬ ದೋಷವುಳ್ಳವರಿಗೆ ಶತ್ರುವಾದ,

ಪದ್ಮಾಸಹಿತಃ = ಲಕ್ಷ್ಮೀಸಹಿತನಾದ,

ಸಃ = ಆ ನಾರಾಯಣನು,

ಸನ್ನಿಹತಃ = ಸನ್ನಿಧಾನವನ್ನು ಇಟ್ಟಿರುವನೋ,

ತಾಃ = ಅಂತಹ

ಶುದ್ಧ ಶಿಲಾತ್ಮ ಪ್ರತಿಮಾಃ = ಪವಿತ್ರವಾದ ಕಲ್ಲಿನ ದೊಪದ ವಿಗ್ರಹಗಳನ್ನು,

ಸಃ = ಆ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು,

ನಾರಾಯಣತಃ = ಶ್ರೀಮದ್ನಾರಾಯಣನಿಂದ

ಪ್ರಾಪ = ಪಡೆದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಮಹಾಮಹಿಮ ಸಂಪನ್ನರಾದ ಶ್ರೀಮದ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಬದರಿಕಾಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ, ಅಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಗಮ್ಯವಾದ ಬದರಿಕಾಶ್ರಮದಲ್ಲಿ (ಚಿಕ್ಕ ಬದರಿಯಲ್ಲಿ) ತನ್ನ ಶಿಷ್ಯರನ್ನು ಇರುವಂತೆ ಹೇಳಿ, ತಾವು ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಆಗಮ್ಯವಾದ ಬದರಿಕಾಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ (ದೊಡ್ಡ ಬದರಿಗೆ) ಅಲ್ಲಿ ಧರ್ಮಪುತ್ರರಾದ ನಾರಾಯಣಮುನಿಯಿಂದ ಮತ್ತು ವೇದವ್ಯಾಸರಿಂದ ಪವಿತ್ರವಾದ ಶಿಲಾತ್ಮಕವಾದ ಪ್ರತಿಮೆಗಳನ್ನು (ವ್ಯಾಸಮುಷ್ಠಿಗಳನ್ನೂ) ಪಡೆದರು. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀಸಹಿತನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನ ನಿತ್ಯಸನ್ನಿಧಾನವಿದೆ. ವಿಷ್ಣು ವೈಷ್ಣವ ದ್ವೇಷವೆಂಬ ದೋಷವುಳ್ಳವರಿಗೆ ಪರಮಾತ್ಮನ ಪ್ರೀತಿಯು ದೊರಕುವುದಿಲ್ಲ. ಅಂತಹ ಯಾವ ದೋಷವೂ ಇಲ್ಲದೆ ಹರಿಭಕ್ತ ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಆಚಾರ್ಯರು ಮರಳಿನ ಸೂಕ್ಷ್ಮಕೇರಳಗಳಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಈ ಪ್ರತಿಮೆಗಳನ್ನು ಪಡೆದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ನಾರಾಯಣತಃ— ನಾರಾಯಣಾತ್ ಇತಿ ನಾರಾಯಣತಃ |

ಶುದ್ಧಶಿಲಾತ್ಮಪ್ರತಿಮಾಃ— (ಪಂಚಮಾಃ ಶಃಃ) ಶುದ್ಧಾಶ್ಚ ತಾಃ ಶಿಲಾಶ್ಚ ಶುದ್ಧಶಿಲಾಃ, ಶುದ್ಧಶಿಲಾಃ ಆತ್ಮಾ ಯಾಸಾಂ ತಾಃ ಶುದ್ಧಶಿಲಾತ್ಮಾನಃ, ಶುದ್ಧಶಿಲಾತ್ಮಾನಶ್ಚ ತಾಃ ಪ್ರತಿಮಾಶ್ಚ ಶುದ್ಧಶಿಲಾತ್ಮಪ್ರತಿಮಾಃ, ತಾಃ ಶುದ್ಧಶಿಲಾಪ್ರತಿಮಾಃ (ದ್ವಿ.ಬ.) |

ಪದ್ಮಾಸಹಿತಃ— ಪದ್ಮಯಾ ಸಹಿತಃ ಪದ್ಮಾಸಹಿತಃ |

ದೋಷಹಿತಃ— ದೋಷಾಃ ಏಷು ಸಂತೀತಿ ದೋಷಿಣಃ, ದೋಷಿಣಾಂ ಅಹಿತಃ ದೋಷಹಿತಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಪ್ರಾಪ-ಪ್ರ+ಆಪ ಆಪತುಃ ಆಪುಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರ ಉಪಸರ್ಗ ಆಪ್ ಲ್ಯ ವ್ಯಾಪ್ತೌ ಲಿಟ್ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಸಃ ನಾರಾಯಣತಃ ಶುದ್ಧಶಿಲಾತ್ಮಪ್ರತಿಮಾಃ ಪ್ರಾಪ | (ಕರ್ತರಿ) ತೇನ ನಾರಾಯಣತಃ ಶುದ್ಧ-ಶಿಲಾತ್ಮಪ್ರತಿಮಾಃ ಪ್ರಾಪಿರೇ (ಕರ್ಮಣಃ)

ವಿಶೇಷ ವಿಚಾರಗಳು— ತೀರ್ಥಂ ಸ್ವಪಾರ್ಶ್ವಭೂಮಿಂ ಚ ಮೋಕ್ಷಂ ನೇಚ್ಛತಿ ಸನ್ನತೌ | ತತ್ತ್ವಸ್ಥಾನಾಂಬುನಿ ಗಂಗಾ ಸ್ನಾತ್ ಶಿಲಾಸ್ನಾತಕಮಿತ್ಯದಾತ್ || ಎಂದು ಭಾವ ಪ್ರಕಾಶಿಕೆಯಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಸಮುಷ್ಠಿಯು ದೊರೆತ ಬಗ್ಗೆ ಐತಿಹ್ಯ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥರು ಪವಿತ್ರವಾದ ಗಂಗಾತೀರ್ಥ ಮತ್ತು ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರ ಸನ್ನಿಧಾನವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹೊರಡಲು ಇಷ್ಟಪಡದಿರುವಾಗ, ಪರಮಾತ್ಮನು ನೀನು ಸ್ನಾನಮಾಡುವ ಯಾವ ನೀರಿನಲ್ಲಿಯೇ ಆಗಲಿ ಗಂಗೆಯ ಸನ್ನಿಧಾನವಿರುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ನಾನು ಕೊಡುವ ಈ ಶಿಲಾಪ್ರತಿಮೆಗಳಲ್ಲಿ ನನ್ನ ಸನ್ನಿಧಾನವಿರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿ ಮರಳಿನ ಮುಷ್ಠಿಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟರು. ವೇದವ್ಯಾಸರು ಮರಳಿನ ಮುಷ್ಠಿಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದರಿಂದ ಅವಕ್ಕೆ 'ವ್ಯಾಸಮುಷ್ಠಿ'ಯೆಂದು ಹೆಸರು. ವ್ಯಾಸಮುಷ್ಠಿಗಳಲ್ಲಿ ಬೆರಳಿನ ಗುರುತು ಇರುವಂತೆ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಮುಷ್ಠಿಯಿಂದ ಮರಳನ್ನೇ ಚಪ್ಪಟೆಯಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟಂತೆ. ಆ ಪ್ರತಿಮೆಗಳು ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಿಯೂ ಕಾಣಿಸುವುದಿಲ್ಲ.

ಈ ಪ್ರತಿಮೆಗಳಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀನಾರಾಯಣರ ಸನ್ನಿಧಾನವಿರುವುದರಿಂದ ಇವುಗಳಿಗೆ 'ಲಕ್ಷ್ಮೀನಾರಾಯಣ ಪ್ರತಿಮಾ' ಎಂಬ ಹೆಸರೇ ಉಚಿತವಾಗಿದೆ. ಆದರೂ ವೇದವ್ಯಾಸರು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದರಿಂದ ಅಥವಾ ಕೊಡಿಸಿದ್ದರಿಂದ 'ವೇದವ್ಯಾಸಪ್ರತಿಮಾ, ವ್ಯಾಸಮುಖ್ಯ ವ್ಯಾಸಶಾಲಿಗ್ರಾಮ' ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯುಂಟಾಗಿದೆ. ಈ ವ್ಯಾಸಮುಖ್ಯಗಳು ಎಂಟು ಎಂದು ಒಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಿದೆ. ಎಂಟು ಇನ್ನೂ ಹೆಚ್ಚು ಇಷ್ಟೇ ಎಂದು ನಿರ್ಧಾರವಿಲ್ಲ ಎಂದು ಇನ್ನೊಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಿದೆ. ಶುದ್ಧಶಿಲಾತ್ವಪ್ರತಿಮಾ ಎಂಬ ಪಾಠದಂತೆ ವಿಚಾರ ಮಾಡಿದಾಗ ವ್ಯಾಸಮುಖ್ಯಗಳು ಎಂಟೇ ಎಂದು ಹೇಳುವುದಕ್ಕೆ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಕೆಲವು ಕಡೆ 'ಶುದ್ಧ ಶಿಲಾಷ್ಠ-ಪ್ರತಿಮಾ' ಎಂದು ಪಾಠವಿದೆ. ಆಗಲೂ ಎಂಟೇ ಪ್ರತಿಮೆಗಳು ಎಂದು ನಿರ್ಧಾರ ಮಾಡಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಎಂಟಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚಿದ್ದರೂ ಎಂಟು ಇದ್ದೇ ಇರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದ್ದ ಎಂಟನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು 'ಅಷ್ಟಪ್ರತಿಮಾ' ಎಂದು ಹೇಳಿರಬಹುದು.

ವಾಯುಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಮಧ್ವಾಪತಾರ ಘಟ್ಟದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಸಮುಖ್ಯಗಳ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದೆ.

ಇಷ್ಟಾ ವ್ಯಾಸಾಶ್ರಮಂ ಗಚ್ಛನ್ ಮುಖ್ಯಪ್ರೇಕ್ಷ್ಯೋ ಯತೋ ಮರುತ್ |

ಪ್ರಣಿಪತ್ಯ ಮಹಾನ್ ಮಧ್ಯೋ ವ್ಯಾಸಂ ನಿಜಗುರುಂ ಪರಂ ||

ವಿಜ್ಞಾಪಯಾಮಾಸ ಭೂಮೌ ಸ್ವಧ್ಯಾಪ್ತತುಮುತ್ಪರಂ |

ನಿಶಮ್ಯ ತಸ್ಯ ವಾಕ್ಯಾನ್ ವ್ಯಾಸಃ ಸರ್ವಾಂತರಾತ್ಮಕಃ |

ಸ್ವಾದಿಷ್ಟಾನ್ ಪಂಚ ವಾಪ್ಸ ವಾ ಗ್ರಾಹಾಣಃ ಕೃಪಯಾ ದದೌ ||

ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರ ಇಚ್ಛೆಯಂತೆ ಅವರ ಆಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಹೋದ ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರ ಮುಖ್ಯದಾಸರಾದ ಶ್ರೀಭಾರತೀರಮಣ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಾವತಾರರಾದ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಅಲ್ಲಿಂದ ಹೊರಡುವಾಗ ಮುಖ್ಯ ಗುರುಗಳಾದ ಸರ್ವೋತ್ತಮರಾದ ವೇದವ್ಯಾಸದೇವರನ್ನು ನಮಸ್ಕರಿಸಿ, ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ದುರ್ಜನರೇ ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಪುನಃ ಸ್ಥಾಪಿಸುವುದು ಬಹಳ ಕಷ್ಟವೆಂದೂ, ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಯೋಗ್ಯರಾದ ಸಜ್ಜನರು ಇಲ್ಲವೆಂದೂ ತಿಳಿಸಿದಾಗ ಸರ್ವಚೇತನಾಚೇತನ ನಿಯಾಮಕರಾದ ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರು ತನ್ನ ಕೃಪೆಯಿಂದ ತನ್ನ ಸನ್ನಿಧಾನವುಳ್ಳ ಐದು ಅಥವಾ ಎಂಟು ಶಿಲಾಪ್ರತಿಮೆಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ನನ್ನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣು ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವದ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ನಿನಗೆ ಪುನಃ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತದೆಯೆಂದೂ ಭೂಲೋಕದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಕೆಲವೇ ಸಜ್ಜನರಿಗೆ ನೀನು ಅನುಗ್ರಹ ಮಾಡಿ ಅವರನ್ನು ಉದ್ಧರಿಸೆಂದೂ ಅಪ್ಪಣೆ ಮಾಡಿದರು ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ವಾಯುಪುರಾಣದ ಮಧ್ವಾಪತಾರ ಪ್ರಸಂಗದ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ 'ಪಂಚವಾಪ್ಸಿ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಐದು ಮತ್ತು ಎಂಟು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಲು ಬರುತ್ತದೆ. ಆಗ ಹದಿಮೂರು ಎಂದು ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರು 13 ವ್ಯಾಸಮುಖ್ಯಗಳನ್ನೂ ಕೊಟ್ಟಿರಬಹುದು.

ನಾರಾಯಣ ಎಂದರೆ ವೇದವ್ಯಾಸರೇ ಎಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಆ ವೇದವ್ಯಾಸರೇ ಲಕ್ಷ್ಮೀಸಮೇತರಾಗಿ ತಾನು ಕೊಟ್ಟಿರುವ ವ್ಯಾಸಶಾಲಿಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಸನ್ನಿಹಿತರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಆ ವೇದವ್ಯಾಸರಂದರೆ ಒಬ್ಬ ಋಷಿಗಳು ಭಗವಂತನ ಅವತಾರವಲ್ಲ ಎಂಬ ಭ್ರಾಂತಿಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಲು 'ಪದ್ಮಾಸಹಿತಃ' ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿರುತ್ತಾರೆ. ಲಕ್ಷ್ಮೀವೇದವ್ಯಾಸರ ನತ್ಯಸನ್ನಿಧಾನವು ವ್ಯಾಸಮುಖ್ಯಗಳಲ್ಲಿದೆಯೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ನಾರಾಯಣ ಮುನಿಗಳು ವ್ಯಾಸ-ಮುಖ್ಯಗಳನ್ನೂ ಕೊಟ್ಟರೆಂದು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡರೂ ವ್ಯಾಸರೇ ಮರಳು ಮುಖ್ಯವನ್ನು ಹಿಡಿದು ಗಟ್ಟಿ ಮಾಡಿ ನಾರಾಯಣ ಮುನಿಗಳ ಕೈಯಿಂದ ಕೊಡಿಸಿದ್ದರಿಂದ ವ್ಯಾಸರೇ ಕೊಟ್ಟಂತೆ ಆಗುತ್ತದೆ. ಅದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಯಾವ ವಿವಾದಕ್ಕೂ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ.

ವೃತ್ತ— ಇಲ್ಲಿ ಮಾಣವಕವೃತ್ತ 'ಮಾಣವಕಂ ಭಾತಲಗಾಃ' |

ಅವತಾರಿಕಾ— ಹೀಗೆ ವ್ಯಾಸಮುಖ್ಯಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟ ನಂತರ ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರು ಶ್ರೀಮನ್ನಾಹಾಭಾರತಾತ್ಮರ್ಯ ನಿರ್ಣಯ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ರಚಿಸಲು ಅಪ್ಪಣೆ ಮಾಡಿದರೆಂದು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಪಾರಾಶರ್ಯಃ ಪರತತ್ತ್ವ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಃ

ತಾತ್ಪರ್ಯಾರ್ಥಂ ಪರಮಂ ಭಾರತಸ್ಯ ।

ವ್ಯಕ್ತಂ ವಕ್ತುಂ ನಿಯುನಕ್ತಿ ಸ್ಮ ಸಾಕ್ಷಾ-

ದೇನಂ ಧನ್ಯಂ ಭುವನೇ ಮನ್ಯಮಾನಃ

|| 25 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಪಾರಾಶರ್ಯಃ ಪರತತ್ತ್ವಪ್ರಸಿದ್ಧಿಃ, ತಾತ್ಪರ್ಯಾರ್ಥಂ, ಪರಮಂ, ಭಾರತಸ್ಯ, ವ್ಯಕ್ತಂ, ವಕ್ತುಂ, ನಿಯುನಕ್ತಿ, ಸ್ಮ, ಸಾಕ್ಷಾತ್, ಏನಂ, ಧನ್ಯಂ, ಭುವನೇ, ಮನ್ಯಮಾನಃ ।

ಅನ್ವಯ— ಪಾರಾಶರ್ಯಃ ಭುವನೇ ಏನಂ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಧನ್ಯಂ ಮನ್ಯಮಾನಃ (ಸನ್) ಪರತತ್ತ್ವಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಭಾರತಸ್ಯ ಪರಮಂ ತಾತ್ಪರ್ಯಾರ್ಥಂ ವ್ಯಕ್ತಂ ವಕ್ತುಂ (ಏನಂ) ನಿಯುನಕ್ತಿ ಸ್ಮ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಪಾರಾಶರ್ಯಃ = ಪರಾಶರ ಮುನಿಗಳಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭವಿಸಿದ ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರು,

ಭುವನೇ = ಲೋಕದಲ್ಲಿ,

ಏನಂ = ಈ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು,

ಸಾಕ್ಷಾತ್ = ಮುಖ್ಯವಾಗಿ,

ಧನ್ಯಂ = ನಿರಪೇಕ್ಷಗುಣ ಪೂರ್ಣರನ್ನಾಗಿ,

ಮನ್ಯಮಾನಃ (ಸನ್) = ತಿಳಿಯುತ್ತಾ,

ಪರತತ್ತ್ವಪ್ರಸಿದ್ಧಿಃ = ಭಗವಂತನ ಸ್ವರೂಪದ ಸರಿಯಾದ ತಿಳಿವಳಿಕೆಗೋಸ್ಕರ,

ಭಾರತಸ್ಯ = ಶ್ರೀಮನ್ನಾಹಾಭಾರತದ

ಪರಮಂ ತಾತ್ಪರ್ಯಾರ್ಥಂ = ಮುಖ್ಯವಾದ ತಮಗೆ ಅಭಿಮತವಾದ ತಾತ್ಪರ್ಯಾರ್ಥವಾದ ರಹಸ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು,

ವ್ಯಕ್ತಂ = ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ

ವಕ್ತುಂ = ಹೇಳುವುದಕ್ಕೆ

ಏನಂ = ಈ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು,

ನಿಯುನಕ್ತಿ ಸ್ಮ = ನಿಯಮಿಸಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಪರಾಶರರಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭಿತರಾದ ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರು ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರನ್ನು ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿಲ್ಲ ಇತರ ಎಲ್ಲರಿಗಿಂತಲೂ ಸಮರ್ಥರು, ಸದ್ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಉತ್ತಮಾಧಿಕಾರಿಗಳು ಎಂದು ತಿಳಿದಿದ್ದರು. ಆದ್ದರಿಂದ ಭಗವಂತನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಜನರಿಗೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಸಲು ತಾವು ರಚಿಸಿದ ಶ್ರೀಮನ್ನಾಹಾಭಾರತಕ್ಕೆ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸುವ ಉತ್ತಮ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ರಚಿಸಬೇಕೆಂದು ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನೇ ನೇಮಿಸಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಪಾರಾಶರ್ಯಃ— ಪರಾಶರಸ್ಯ ಅಪತ್ಯಂ ಪುಮಾನ್ ಪಾರಾಶರ್ಯಃ ।

ಪರತತ್ತ್ವಂ— ಪರಸ್ಯ ತತ್ತ್ವಂ ಪರತತ್ತ್ವಂ । (ಪರಂಚ ತತ್ ತತ್ತ್ವಂಚ ಪರತತ್ತ್ವಂ ಇತಿ ವಾ)

ಪರತತ್ತ್ವಪ್ರಸಿದ್ಧಿ— ಪರತತ್ತ್ವಪ್ರಸಿದ್ಧಿಃ ಪರತತ್ತ್ವಪ್ರಸಿದ್ಧಿಃ ತಸ್ಯ ಪರತತ್ತ್ವಪ್ರಸಿದ್ಧಿಃ ।

ತಾತ್ಪರ್ಯಂ— ತಾತ್ಪರ್ಯಾರ್ಥಂ ಚಾಸೌ ಅರ್ಥಶ್ಚ ತಾತ್ಪರ್ಯಃ ತಂ ।

ಧನ್ಯಂ— ಧನಂ ಲಬ್ಧ್ವಾ ಧನ್ಯಃ ತಂ ।

'ಧನಗಣಂ ಲಬ್ಧ್ವಾ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ.

ಕ್ರಿಯಾವದ— ನಿಯುನಕ್ತಿ ನಿ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗ ಪೂರ್ವಕಾತ್ 'ಯುಜೆರ್ ಯೋಗೇ' ಇತಿ ಯೋಗಾರ್ಥ-
ಕಾತ್ ಯುಜ್ ಧಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಕರ್ತರಿ ಪರಸ್ವೈಪದಿನಃ ವರ್ತಮಾನೇ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ
ನಿಯುನಕ್ತಿ ಇತಿ ರೂಪಂ । ಲಟ್ ಸ್ತೇ (3-2-118) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ 'ಸ್ವ'ಯೋಗವಿದ್ವಾಕ್ ಭೂತಕಾಲದ ಅರ್ಥ
ಬಂದಿದೆ.

ನಿ=ಯುನಕ್ತಿ ಯುಂಕ್ತಃ ಯುಂಜಂತಿ, ಯುನಕ್ತಿ ಯುಂಕ್ತಃ ಯುಂಕ್ತಃ ಯುನಜ್ಞಿ ಯುಂಜ್ಞಃ ಯುಂಜ್ಞಃ ॥

ಕೋಶ— 'ನಿರಪೇಕ್ಷಗುಣೈಃ ಪೂರ್ಣೋ ಧನ್ಯ ಇತ್ಯಭಿಧೀಯತೇ' ಇತ್ಯಭಿಧಾನಂ.

ವಿಶೇಷ ವಿಚಾರಗಳು— ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರು ತಮ್ಮ ಸನ್ನಿಧಾನೋಪೇತವಾದ ವ್ಯಾಸಮುಷ್ಠಿಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟ ಮೇಲೆ
ಪರಮಾತ್ಮನ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಮುಕ್ತಿಯೋಗ್ಯರಿಗೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಸಾರಭೂತವಾದ
ತಮ್ಮಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾಭಾರತತಾತ್ಪರ್ಯ ನಿರ್ಣಾಯಕವಾದ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಬರೆಯಲು ಆಚಾರ್ಯರಿಗೇ
ಅಪ್ಪಣೆಕೊಟ್ಟರು.

ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ರಚಿಸಿರುವ ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾಭಾರತತಾತ್ಪರ್ಯನಿರ್ಣಾಯದಲ್ಲಿ ಅವರೇ ಹೇಳಿರುವ ಈ
ಕೆಳಗಿನ ಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದ ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರ ಅಪ್ಪಣೆಯಿಂದಲೇ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಆ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಬರೆದರೆಂದು
ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ.

ಕಲಾವೇವಂ ವ್ಯಾಕುಲಿತೇ ನಿರ್ಣಯಾಯ ಪ್ರಚೋದಿತಃ ।

ಹರಿಣಾ ನಿರ್ಣಯಾನ್ ವಚ್ಚಿ ವಿಜಾನಂಸ್ತತ್ ಪ್ರಸಾದತಃ ॥

ಶಾಸ್ತ್ರಾಂತರಾಣಿ ಸಂಜಾನನ್ ವೇದಾಂಶ್ಚಾಸ್ತ ಪ್ರಸಾದತಃ ।

ದೇಶೇ ದೇಶೇ ತಥಾ ಗ್ರಂಥಾನ್ ದೃಷ್ಟ್ವಾಚ್ಛಿವ ಪ್ರಥಗ್ವಿದ್ವಾನ್ ॥

ಯಥಾ ಸ ಭಗವಾನ್ ವ್ಯಾಸಃ ಸಾಕ್ಷಾನ್ಸಾರಾಯಣಃ ಪ್ರಭುಃ ।

ಜಗಾದ ಭಾರತಾದ್ಯೇಷು ತಥಾ ವಕ್ಷ್ಯೇ ತದೀಕ್ಷಯಾ ॥

ಮ.ಭಾ.ತಾ.ನಿ. ಅಧ್ಯಾಯ

ಆನಂದತೀರ್ಥಾಽಮುನಿಸ್ತು ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಭಿಧೋ ಗ್ರಂಥಮಿಮಂ ಚಕಾರ ।

ನಾರಾಯಣೇನಾಭಿಹಿತೋ ಬದರ್ಯಾಂ ತಸ್ಯೈವ ಶಿಷ್ಯೋ ಜಗದೇಕಭರ್ತುಃ ॥

ಮ.ಭಾ.ತಾ.ನಿ. ಅಧ್ಯಾಯ 32

ಪ್ರಯೋಗ— ವಾರಾಶರ್ಯಃ ಏನಂ ನಿಯುನಕ್ತಿಸ್ತ (ಕರ್ತರಿ) ವಾರಾಶರ್ಯೇಣ ಏಷಃ ನಿಯುಜ್ಯತೇ ಸ್ವ
(ಕರ್ಮಣಿ)

ವೃತ್ತ— 'ವಾತೋರ್ಮೀಯಂ ಗದಿತಾ ಮೌ ತಗೌ ಗಃ' ಎಂಬ ಲಕ್ಷಣದಂತೆ ವಾತೋರ್ಮಿವೃತ್ತ.

ಅವತಾರಿಕಾ— ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರ ಅಪ್ಪಣೆ ಪಡೆದು ಪುನಃ ಗಂಗಾತೀರಕ್ಕೆ ಬಂದರೆಂಬುದನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ತೀರ್ಥೇಷು ತೀರ್ಥೇಷು ಚ ಸೌಖ್ಯತೀರ್ಥಃ

ಕ್ಷೇತ್ರೇಷು ಚ ಕ್ಷೇತ್ರವಿದಾಂ ವರಿಷ್ಠಃ |

ಗೋವಿಂದಮಾವಂದ್ಯ ಸಹಾನುಗೋಽಗಾತ್

ಗಂಗಾಂ ಪುನಸ್ತುಂಗತರಂಗಮಾಲಾಮ್

|| 26 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ತೀರ್ಥೇಷು, ತೀರ್ಥೇಷು, ಚ, ಸೌಖ್ಯತೀರ್ಥಃ, ಕ್ಷೇತ್ರೇಷು, ಕ್ಷೇತ್ರೇಷು ಚ, ಕ್ಷೇತ್ರವಿದಾಂ, ವರಿಷ್ಠಃ, ಗೋವಿಂದಂ, ಅವಂದ್ಯ, ಸಹಾನುಗಃ, ಅಗಾತ್, ಗಂಗಾಂ, ಪುನಃ, ತುಂಗತರಂಗಮಾಲಾಂ |

ಅನ್ವಯ— ಕ್ಷೇತ್ರವಿದಾಂ ವರಿಷ್ಠಃ ಸೌಖ್ಯತೀರ್ಥಃ ತೀರ್ಥೇಷು ತೀರ್ಥೇಷು, ಚ, ಕ್ಷೇತ್ರೇಷು ಕ್ಷೇತ್ರೇಷು ಚ, ಗೋವಿಂದಂ, ಅವಂದ್ಯ, ಸಹಾನುಗಃ ಸನ್, ಪುನಃ, ತುಂಗತರಂಗಮಾಲಾಂ, ಗಂಗಾಂ, ಅಗಾತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಕ್ಷೇತ್ರವಿದಾಂ = ಪುಣ್ಯಕ್ಷೇತ್ರಗಳನ್ನು ತಿಳಿದವರಲ್ಲಿ (ಜೀವರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ)

ವರಿಷ್ಠಃ = ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ

ಸೌಖ್ಯತೀರ್ಥಃ = ಆನಂದಕರವಾದ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಮಾಡಿರುವ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು

ತೀರ್ಥೇಷು = ಪವಿತ್ರವಾದ, ಮುನಿಗಳು ಸೇವಿಸಿದ ಜಲಾಶಯ ನದಿ ಮುಂತಾದವುಗಳಲ್ಲಿಯೂ,

ಚ = ಮತ್ತು

ಕ್ಷೇತ್ರೇಷು ಕ್ಷೇತ್ರೇಷು = ಪುಣ್ಯಕ್ಷೇತ್ರಗಳಲ್ಲಿಯೂ

ಗೋವಿಂದಂ = ವೇದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನನ್ನು,

ಅವಂದ್ಯ = ಚೆನ್ನಾಗಿ ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡಿ, (ಸ್ತುತಿಸಿ)

ಸಹಾನುಗಃ ಸನ್ = ಶಿಷ್ಯರಿಂದ ಸಹಿತರಾಗಿ,

ಪುನಃ = ಮರಳಿ,

ತುಂಗತರಂಗಮಾಲಾಂ = ಎತ್ತರವಾದ ಅಲೆಗಳ ಸಾಲುಳ್ಳ,

ಗಂಗಾಂ = ಗಂಗಾನದಿಯನ್ನು ಕುರಿತು,

ಅಗಾತ್ = ಹೋದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರ ಅಪ್ಪಣೆಯನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಬದರಿಕಾಶ್ರಮದಿಂದ ಮರಳಿದರು. ಪುಣ್ಯಕ್ಷೇತ್ರಗಳ ರಹಸ್ಯವನ್ನು ಬಲ್ಲ ಜೀವಾತ್ಮರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಆರು ಪವಿತ್ರ ತೀರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ ಮಾಡಿ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ನೆಲಸಿರುವ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನನ್ನು ನಮಿಸಿ ಸ್ತುತಿಸಿದರು. ಹೀಗೆ ಶಿಷ್ಯರೊಡನೆ ಬರುತ್ತಾ ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಅಲೆಗಳುಳ್ಳ ಗಂಗಾನದಿಯ ಹತ್ತಿರ ಬಂದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಸೌಖ್ಯತೀರ್ಥಂ— ಸುಖಮೇವ ಸೌಖ್ಯಂ, (ಸೌಖ್ಯಕರಂ) ಸೌಖ್ಯಂ ತೀರ್ಥಂ ಯಸ್ಮಾತ್ ಸಃ ಸೌಖ್ಯತೀರ್ಥಃ |

ಕ್ಷೇತ್ರವಿದಾಂ— ಕ್ಷೇತ್ರಾಣಿ ವಿದಂತೀತಿ ಕ್ಷೇತ್ರವಿದಃ, ತೇಷಾಂ ಕ್ಷೇತ್ರವಿದಾಂ |

ಸಹಾನುಗಃ— ಅನು ಗಚ್ಛಂತೀತಿ ಅನುಗಾಃ, ಅನುಗೈಃ ಸಹ ವರ್ತತೇ ಇತಿ ಸಹಾನುಗಃ ।

ತುಂಗಾತರಂಗಮಾಲಾಂ— ತರಂಗಾಣಾಂ ಮಾಲಾಃ ತರಂಗಮಾಲಾಃ, ತುಂಗಾಃ ತರಂಗಮಾಲಾಃ ಯಸ್ಯಾಂ ಸಾ ತುಂಗತರಂಗಮಾಲಾ ತಾಂ ತುಂಗಾತರಂಗಮಾಲಾಂ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಗಾತ್ - ಇಣ್ ಗತೌ ಇತಿ ಗತ್ಯರ್ಥಕಾತ್ ಇಣ್ ಧಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಕರ್ತರಿ ಪರಸ್ಪೃಪದಿನಃ ಭೂತೇ ಲುಪ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ ಅಗಾತ್ ಇತಿರೂಪಂ ।

ಅಗಾತ್ ಅಗಾತಾಂ ಅಗುಃ, ಅಗಾಃ ಅಗಾತಂ ಅಗಾತ, ಅಗಾಂ ಅಗಾವ ಅಗಾಮು ॥

ಕೋಶ— 'ನಿಪಾನಾಗಮಯೋಸ್ವೀರ್ಥಮ್ನುಷ್ಠಿ ಜುಷ್ಠಜಲೇ ಗುರೌ' ಇತ್ಯಮರಃ । ತೀರ್ಥಂ ಮಂತ್ರಾದ್ಯುಪಾಧ್ಯಾಯ ಶಾಸ್ತ್ರೇಷ್ಟಂಭಸಿ ಪಾವನೇ । ಪಾತ್ರಾಪಾಯಾವತಾರೇಷು' ಇತಿ ವೈಜಯಂತೀ, 'ಕ್ಷೇತ್ರಂ ಶರೀರೇ ಕೇದಾರೇ ಸಿದ್ಧಸ್ಥಾನ-ಕಲತ್ರಯೋಃ' ಇತಿ ವಿಶ್ವ, ಭಂಗಸ್ಥಿರಂಗ ಉರ್ಮಿವಾರ್ ಇತ್ಯಮರಃ ।

ಪ್ರಯೋಗ— ಸೌಖ್ಯತೀರ್ಥಃ ಗಂಗಾಂ ಅಗಾತ್ (ಕರ್ತರಿ), ಸೌಖ್ಯತೀರ್ಥೇನ ಗಂಗಾ ಅಗಾಯು (ಕರ್ಮಣಃ)

ವೃತ್ತ— 'ಸ್ಯಾದಿಂದ್ರವಜ್ರಾ ಯದಿ ತೌ ಜಗೌ ಗಃ' ಎಂಬ ಲಕ್ಷಣಾದಂತೆ ಇಂದ್ರವಜ್ರಾವೃತ್ತ.

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಗಂಗಾನದಿಯನ್ನು ದಾಟಲಿಕ್ಕೆ ದೋಣಿ ಮೊದಲಾದವು ಇಲ್ಲದಿದ್ದಾಗ ಆಚಾರ್ಯರು ತಮ್ಮ ಯೋಗಶಕ್ತಿಯಿಂದ ನದಿಯನ್ನು ದಾಟಿದರೆನ್ನುತ್ತಾರೆ.

ಪ್ರವೃರಪೇತಾಮವಲೋಕ್ಯ ಸಿಂಧುಂ

ಸರೋಜಬಂಧುಂ ಚ ತದಾಽಪ್ರಸಿಂಧುಮ್ ।

ತಟೇ ನಿಷಣ್ಣಾನಧಿಕಂ ವಿಷಣ್ಣಾನ್

ನಿರೀಕ್ಷ್ಯ ಶಿಷ್ಯಾನತರತ್ ಸ ಏತಾಮ್

॥ 27 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಪ್ರವೃಃ, ಅವೇತಾಂ, ಅವಲೋಕ್ಯ, ಸಿಂಧುಂ, ಸರೋಜಬಂಧುಂ, ಚ, ತದಾ, ಅಪ್ರಸಿಂಧುಂ, ತಟೇ, ನಿಷಣ್ಣಾನ್, ಅಧಿಕಂ, ವಿಷಣ್ಣಾನ್, ನಿರೀಕ್ಷ್ಯ, ಶಿಷ್ಯಾನ್, ಅತರತ್, ಸಃ, ಏತಾಂ ।

ಅನ್ವಯ— ಸಃ, ತದಾ, ಪ್ರವೃಃ ಅವೇತಾಂ, ಸಿಂಧುಂ, ಚ ಅಪ್ರಸಿಂಧುಂ, ಸರೋಜಬಂಧುಂ, ಅವಲೋಕ್ಯ, ತಟೇ, ನಿಷಣ್ಣಾನ್, ಅಧಿಕಂ, ವಿಷಣ್ಣಾನ್, ಶಿಷ್ಯಾನ್, ನಿರೀಕ್ಷ್ಯ, ಏತಾಂ, ಅತರತ್ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸಃ = ಆ ಮುಢ್ಢಾಚಾರ್ಯರು,

ತದಾ = ಆಗ,

ಪ್ರವೃಃ = ನಾವೆಗಳಿಂದ,

ಅವೇತಾಂ = ರಹಿತವಾದ

ಸಿಂಧುಂ = ಗಂಗಾನದಿಯನ್ನು,

ಚ = ಮತ್ತು,

ಆಪ್ತಸಿಂಧುಂ = ಸಮುದ್ರವನ್ನು ಸೇರಿದ,
 ಸರೋಜಬಂಧುಂ = ಕಮಲಗಳ ಮಿತ್ರನಾದ ಸೂರ್ಯನನ್ನು
 ಅವಲೋಕ್ಯ = ನೋಡಿ,
 ತಟೀ = ದಡದಲ್ಲಿ
 ನಿಷ್ಕಾನ್ = ಕೂತಿರುವ,
 ಅಧಿಕಂ = ಹೆಚ್ಚಾಗಿ,
 ವಿಷ್ಕಾನ್ = ವ್ಯಥೆಗೊಂಡಿರುವ,
 ಶಿಷ್ಯಾನ್ = ಶಿಷ್ಯರನ್ನು
 ನಿರೀಕ್ಷ = ನೋಡಿ,
 ವಿತಾಂ = ಈ ಗಂಗೆಯನ್ನು
 ಆತರತ್ = ದಾಟಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಷಾರ್ಯರು ಶಿಷ್ಯಸಹಿತರಾಗಿ ಗಂಗೆಯ ದಡಕ್ಕೆ ಬರುವಾಗ ಗಂಗೆಯನ್ನು ದಾಟಲು ದೋಣಿಯಿರಲಿಲ್ಲ. ಸಾಯಂಕಾಲವಾಗುತ್ತಾ ಇತ್ತು. ಸೂರ್ಯನು ಮುಳುಗುತ್ತಿದ್ದನು. ಶಿಷ್ಯರು ಮುಂದೇನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿಯದೆ ವಿಷ್ಣುರಾಗಿ ದಡದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತರು. ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಷಾರ್ಯರು ತಮ್ಮ ಶಿಷ್ಯರನ್ನು ನೋಡಿದರು. ಗಂಗೆಯನ್ನು ನೋಡಿದರು. ತಾವು ಒಬ್ಬರೇ ಜಲಸ್ತಂಭನ ವಿದ್ಯೆಯಿಂದ ಬಟ್ಟೆ ಒದ್ದೆಯಾಗದಂತೆ ಗಂಗೆಯನ್ನು ದಾಟಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಸರೋಜಬಂಧುಂ— ಸರೋಜಾನಾಂ ಬಂಧುಃ ಸರೋಜಬಂಧುಃ, ತಂ ಸರೋಜಬಂಧುಂ |

ಆಪ್ತಸಿಂಧುಂ— ಆಪ್ತಃ ಸಿಂಧುಃ ಯೇನ ಸಃ ಆಪ್ತಸಿಂಧುಃ ತಂ ಆಪ್ತಸಿಂಧುಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಆತರತ್— ಶೈವನ ತರಣಯೋಃ ಇತಿ ಪ್ಲವನತರಣಾರ್ಥಕಾತ್ ತೈಧಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಕರ್ತರಿ ಪರಸ್ವೈಪದಿನಃ ಅನದ್ಯತನಭೂತೇ ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೈಕವಚನೇ ಆತರತ್ ಇತಿ ರೂಪಂ |

ಆತರತ್ ಆತರತಾಂ ಆತರನ್, ಆತರಃ ಆತರತಂ ಆತರತ, ಆತರಂ ಆತರಾವ ಆತರಾಮ ||

ಕೋಶ— 'ಸಿಂಧುಃ ಸಮುದ್ರೇ ನದ್ಯಾಂ' ಚ ಇತಿ ವಿಶ್ವಃ | ದೇಶೇ ನದವಿಶೇಷೇಽಪ್ತೌ ಸಿಂಧುರ್ನಾ ಸರಿತ್ಸ್ಮಿಯಾಂ ಇತ್ಯಮರಃ ||

ವಿಶೇಷ ವಿಚಾರಗಳು— ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಷಾರ್ಯರು ಆಗ ಜಲಸ್ತಂಭನ ವಿದ್ಯೆಯಿಂದ ಬಟ್ಟೆ ಒದ್ದೆಯಾಗದಂತೆ ಗಂಗೆಯನ್ನು ದಾಟಿದರೆಂದು ಶ್ರೀಅಣುಮಧ್ವಜಯದಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ.

'ದೃತ್ಯವ್ಯಾಘ್ರೋಪಘಾತೀ ಸುತರ್ತಾ ಲಘು ಸುರ ಪರಿತೋ ವಾರಿ ಸಸಂಸ್ತಂಭಯೋಗಾತ್' ||

- ಶ್ಲೋ. 30, ಅಣುಮಧ್ವಜವಿಜಯ ||

ಪ್ರಯೋಗ— ಸಃ ವಿತಾಂ ಆತರತ್ (ಕರ್ತರಿ)

ತೇನ ವಿಷಾ ಅತೀರ್ಯತ (ಕರ್ಮಣಿ)

ವೃತ್ತ— 'ಉಪೇಂದ್ರವಕ್ಷಾ ಜತಜಾಸ್ತತೋ ಗೌ' ಎಂಬ ಲಕ್ಷಣದಂತೆ ಉಪೇಂದ್ರವಕ್ಷಾವೃತ್ತ.

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಹನುಮಂತನೇ ಮೊದಲಾದ ಅವತಾರದಲ್ಲಿ ಸಮುದ್ರವನ್ನು ದಾಟಿದ ಆಚಾರ್ಯರ ಅದ್ಭುತ ಶಕ್ತಿಯನ್ನರಿಯದ ಶಿಷ್ಯರು ಹೆದರಿದುದನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ನ ವಾನರೇಂದ್ರಸ್ಯ ವಿಲಂಘಿತಾಬ್ಧೇ-

ನ೯ ವಾ ನರೇಂದ್ರಸ್ಯ ವಿಹರ್ತುರಸ್ಯಾಮ್ |

ಇಮೇಽಸ್ಮರಂಸ್ತದ್ವಪುಷೋಽನ್ಯಥಾಸ್ಯ

ಶಕ್ತಸ್ಯ ಶಂಕೈತ ವಿಪತ್ ಕಥಂ ತೈಃ

|| 28 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ನ, ವಾನರೇಂದ್ರಸ್ಯ, ವಿಲಂಘಿತಾಬ್ಧೇಃ, ನ, ವಾ, ನರೇಂದ್ರಸ್ಯ, ವಿಹರ್ತುಃ, ಅಸ್ಯಾಂ, ಇಮೇ, ಅಸ್ಮರನ್, ತದ್ವಪುಷಃ, ಅನ್ಯಥಾ, ಅಸ್ಯ, ಶಕ್ತಸ್ಯ, ಶಂಕೈತ, ವಿಪತ್, ಕಥಂ, ತೈಃ |

ಅನ್ವಯ— ಇಮೇ, ವಿಲಂಘಿತಾಬ್ಧೇಃ, ವಾನರೇಂದ್ರಸ್ಯ, ನಾಸ್ಮರನ್, ಅಸ್ಯಾಂ, ವಿಹರ್ತುಃ ನರೇಂದ್ರಸ್ಯ, ವಾ ನಾಸ್ಮರನ್, ಅನ್ಯಥಾ, ತದ್ವಪುಷಃ, ಶಕ್ತಸ್ಯ, ಅಸ್ಯ, ವಿಪತ್, ತೈಃ, ಕಥಂ, ಶಂಕೈತ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಇಮೇ = ಈ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಶಿಷ್ಯರು,

ವಿಲಂಘಿತಾಬ್ಧೇಃ = ದಾಟಲಟ್ಟ ಸಮುದ್ರವುಳ್ಳ

ವಾನರೇಂದ್ರಸ್ಯ = ಕಪಿಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಹನುಮಂತನನ್ನು

ನ ಅಸ್ಮರನ್ = ಸ್ಮರಿಸಲಿಲ್ಲ

ಅಸ್ಯಾಂ = ಈ ಗಂಗಾನದಿಯಲ್ಲಿ

ವಿಹರ್ತುಃ = ವಿಹಾರ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ,

ನರೇಂದ್ರಸ್ಯ ವಾ = ರಾಜನಾದ ಭೀಮಸೇನನನ್ನಾಗಲೀ,

ನ ಅಸ್ಮರನ್ = ಸ್ಮರಿಸಲಿಲ್ಲ

ಅನ್ಯಥಾ = ಹಾಗಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಅವರಿಬ್ಬರನ್ನು (ಸ್ಮರಿಸಿದ್ದರೆ)

ತದ್ವಪುಷಃ = ಹಿಂದೆ ಹನುಮಂತ ಮತ್ತು ಭೀಮಸೇನರ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದ

ಶಕ್ತಸ್ಯ = (ಗಂಗೆಯನ್ನೂ ಸಮುದ್ರವನ್ನೂ) ದಾಟಲು ಸಮರ್ಥರಾದ

ಅಸ್ಯ = ಈ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ,

ವಿಪತ್ = ಆಪತ್ತು,

ತೈಃ = ಆ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಶಿಷ್ಯರಿಂದ,

ಕಥಂ = ಹೇಗೆ

ಶಂಕೈತ = ಸಂದೇಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು?

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಕತ್ತಲೆಯಾಗುತ್ತಿರುವ ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಗಂಗಾನದಿಯನ್ನು ದಾಟಲು ಮುಂದಾಗಿ ಕತ್ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಶಿಷ್ಯರ ಕಣ್ಣಿರೆಯಾದರು. ಆಗ ಆ ಶಿಷ್ಯರು ನಮ್ಮ ಆಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಏನು ವಿಪತ್ತು ಉಂಟಾಯಿತೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹಿಸಿದರು. ಈ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರೇ ಹಿಂದೆ ಕೃತೆಯಾಗದಲ್ಲಿ ಹನುಮಂತನಾಗಿ ಶ್ರೀರಾಮಚಂದ್ರನ ಅಪ್ಪಣೆ-

ಯಿಂದ ನೂರು ಯೋಜನ ವಿಸ್ತೀರ್ಣವಾದ ಸಮುದ್ರವನ್ನು ಗೋವಿನ ಹೆಜ್ಜೆಯಂತೆ ಸುಲಭವಾಗಿ ದಾಟಿದ್ದರು. ಈ ಮಧ್ಯಾಚಾರ್ಯರೇ ದ್ವಾಪರಯುಗದಲ್ಲಿ ಭೀಮಸೇನನಾಗಿ ಗಂಗಾನದಿಯಲ್ಲಿ ಆಟವಾಡಿದ್ದರು. ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಅವರ ಶಿಷ್ಯರು ಕೇಳಿ ನೋಡಿ ತಿಳಿದಿದ್ದರೂ, ಈಗ ಅವರಿಗೆ ಈ ವಿಷಯಗಳು ಸ್ಮರಣೆಗೆ ಬರಲಿಲ್ಲ. ಹಾಗೆ ಸ್ಮರಣೆಗೆ ಬಂದಿದ್ದರೆ ಅವರು ಖಂಡಿತವಾಗಲೂ ಆಚಾರ್ಯರಿಗೆ ವಿಷತ್ತು ಬಂದೀತೆಂದು ಸಂದೇಹಿಸುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಶ್ರೀಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣರೇ ಹನುಮಂತ ಭೀಮ ಮಧ್ಯ ಎಂಬ ಮೂರು ರೂಪಗಳಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನ ಸೇವೆಗಾಗಿ ಅವತರಿಸಿದ್ದರು ಎಂಬುದು ಶ್ರುತಿಪುರಾಣ ಮಹಾತ್ಮರ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಅನುಮಾನ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

ವಿಗ್ರಹ—

ವಾನರೇಂದ್ರಸ್ಯ—ವಾನರಾಣಾಂ ಇಂದ್ರಃ ವಾನರೇಂದ್ರಃ, ತಸ್ಯ ವಾನರೇಂದ್ರಸ್ಯ ।

ವಿಲಂಘಿತಾಭ್ಯೇ—ವಿಲಂಘಿತಃ ಅಭಿಃ ಯೇನ ಸಃ ವಿಲಂಗಿತಾಭ್ಯಃ, ತಸ್ಯ ವಿಲಂಘಿತಾಭ್ಯಃ ।

ನರೇಂದ್ರಸ್ಯ—ನರಾಣಾಂ ಇಂದ್ರಃ ನರೇಂದ್ರಃ, ತಸ್ಯ ನರೇಂದ್ರಸ್ಯ ।

ತದ್ವಪುಷಃ—ತಯೋಃ ವಪುಃ ತದ್ವಪುಃ, ತಸ್ಯ (ಹನುಮಭೀಮರ ಶರೀರ ಸ್ವರೂಪರಾದವರು)

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಸ್ಮರನ್- ಸ್ವಚಿಂತಾಯಾಂ ಇತಿ ಚಿಂತಾರ್ಥಕಾತ್ ಸ್ವಧಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಅನಿಟ್ ಪರಸ್ವೈಪದಿನಃ ಅನದೃತನ ಛೂತೇ ಲಬ್ಧ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಬಹುವಚನೇ ಅಸ್ಮರನ್ ಇತಿ ರೂಪಂ ।

ಅಸ್ಮರತ್ ಅಸ್ಮರತಾಂ ಅಸ್ಮರನ್, ಅಸ್ಮರಃ ಅಸ್ಮರತಂ ಅಸ್ಮರತ, ಅಸ್ಮರಂ ಅಸ್ಮರಾವ ಅಸ್ಮರಾಮ ॥

ಶಂಕೈತ- ಶಕಿ ಶಂಕಾಯಾಂ ಶಂಕಾರ್ಥಕಾತ್ ಶಕ್ ಧಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಅತ್ಯನೇಪದಿನಃ ವಿಧಿಲಿಪ್ತ ಪ್ರಥಮ-ಪುರುಷೇ ವಿಕವಚನೇ ಶಂಕೈತ ಇತಿ ರೂಪಂ ।

ಶಂಕೈತ ಶಂಕೈಯಾತಾಂ ಶಂಕೈರನ್, ಶಂಕೈಥಾಃ ಶಂಕೈಯಾಥಾಂ ಶಂಕೈದ್ವಂ, ಶಂಕೈಯ ಶಂಕೈವಹ ಸಂಕೈಮಹಿ ॥

ವ್ಯಾಕರಣವಿಶೇಷ— 'ಇಮೇ ವಾನರೇಂದ್ರಸ್ಯ ನ ಅಸ್ಮರನ್ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅಧೀಗರ್ಥದಯೇಶಾಂ ಕರ್ಮಣಿ (2.3.52) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಏಷಾಂ ಕರ್ಮಣಿ ಶೇಷೇ ಷಷ್ಠೀ ಸ್ವಾತ್' ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಶೇಷತ್ವ (ಸಂಬಂಧ ಮಾತ್ರ ಸ್ವರೂಪತ್ವವನ್ನು) ವಿವಕ್ಷಿ ಮಾಡಿದಾಗ ಷಷ್ಠೀ ಬರುತ್ತದೆ. ಮಾತುಃ ಸ್ಮರತಿ (ತಾಯಿಯನ್ನು ಸ್ಮರಿಸುತ್ತಾನೆ) ಎಂಬುದು ಉದಾಹರಣಾ.

ಪ್ರಯೋಗ— ಇಮೇ ವಿಲಂಘಿತಾಭ್ಯಃ ವಾನರೇಂದ್ರಸ್ಯ ನ ಅಸ್ಮರನ್ (ಕರ್ತರಿ)

ವಿಭಿಃ ವಿಲಂಘಿತಾಭ್ಯಃ ವಾನರೇಂದ್ರಸ್ಯ ನಾಸ್ಮಯತ್ (ಭಾವೇ)

ತೈಃ ಅಸ್ಯ ವಿಪತ್ ಕಥಂ ಶಂಕೈತ (ಕರ್ಮಣಿ)

ತೇ ಅಸ್ಯ ವಿಪದಂ ಕಥಂ ಶಂಕೇರನ್ (ಕರ್ತರಿ)

ವೃತ್ತ— 'ಸ್ವಾದಿಂದ್ರವಜ್ರಾ ಯದಿ ತೌ ಜಗೌ ಗಃ, ಉಪೇಂದ್ರವಜ್ರಾ ಜತ ಜಾಸ್ತತೋ ಗೌ, ಅನಂತರೋದೀರಿತ-ಲಕ್ಷ್ಮಿಭಾಜೌ ಪಾದೌ ಯದೀಯಾವುಪಜಾತಯಸ್ತಾಃ । ಇತ್ಯಂ ಕಿಲಾನ್ಯಾಸ್ತಪಿ ಮಿಶ್ರಿತಾಸು ವದಂತಿ ಜಾತಿಷ್ಠಿಧರ್ಮೇವಮ್' ಎಂಬ ಲಕ್ಷಣವಚನದಂತೆ ಇಲ್ಲಿ ಉಪಜಾತಿ ವೃತ್ತ ನ ವಾನರೇಂದ್ರಸ್ಯ ವಿಲಂಘಿತಾಭ್ಯಃ ಇದು ಉಪೇಂದ್ರ ವಜ್ರಾ, 2, 3ನೇ ಪಾದಗಳೂ ಅದೇ ವೃತ್ತದಲ್ಲಿವೆ. 4ನೇ ಪಾದವು ಇಂದ್ರವಜ್ರಾವೃತ್ತದಲ್ಲಿವೆ.

ಅವತಾರಿಕಾ— ಕೆತ್ತಲೆಯು ಕವಿಯುತ್ವ ಬರಲು ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ಕಾಣದೇ ಶಿಷ್ಯರ ಮುಖವು ವ್ಯಸನದಿಂದ ಬಾಡಿತಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಜಗತ್ಪ್ರದೀಪಾಯಿತಗೋಗಣಾಥ್ಯೇ

ದಿವಾಕರೇ ಮಧ್ವದಿವಾಕರೇ ಚ |

ಅವ್ಯಕ್ತರೂಪೇ ಶ್ರೀಯಮತ್ಯಜನ್ ದ್ರಾಕ್

ಸಹಾಂಬುಜೈಸ್ತನ್ನಯನಾಂಬುಜಾನಿ

|| 29 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಜಗತ್ಪ್ರದೀಪಾಯಿತಗೋಗಣಾಥ್ಯೇ, ದಿವಾಕರೇ ಮಧ್ವದಿವಾಕರೇ ಚ ಅವ್ಯಕ್ತರೂಪೇ ಅವ್ಯಕ್ತರೂಪೇ, ಶ್ರಿಯಂ, ಅತ್ಯಜನ್, ದ್ರಾಕ್, ಸಹಾಂಬುಜೈಃ ತತ್, ನಯನಾಂಬುಜಾನಿ |

ಅನ್ವಯ— ಜಗತ್ಪ್ರದೀಪಾಯಿತಗೋಗಣಾಥ್ಯೇ, ದಿವಾಕರೇ, ಅವ್ಯಕ್ತರೂಪೇ(ಸತಿ) (ಜಗತ್ಪ್ರದೀಪಾಯಿತಗೋಗಣಾಥ್ಯೇ) ಮಧ್ವದಿವಾಕರೇಚ, ಅವ್ಯಕ್ತರೂಪೇ ಸತಿ ತನ್ನಯನಾಂಬುಜಾನಿ ಅಂಬುಜೈಃ ಸಹ ದ್ರಾಕ್ ಶ್ರಿಯಂ ಅತ್ಯಜನ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಜಗತ್ಪ್ರದೀಪಾಯಿತಗೋಗಣಾಥ್ಯೇ = ಲೋಕಗಳಿಗೆ ದೀಪದಂತಿರುವ, ಕಿರಣ ರಾಶಿಯಿಂದ ಸಂಪನ್ನನಾದ ದಿವಾಕರೇ = ಸೂರ್ಯನು,

ಅವ್ಯಕ್ತರೂಪೇ ಸತಿ = ಅಸ್ತಮಯ ಹೊಂದಿರಲಾಗಿ,

(ಜಗತ್ಪ್ರದೀಪಾಯಿತಗೋಗಣಾಥ್ಯೇ = ಜಗತ್ತಿಗೆ ದೀಪದಂತಿರುವ ವಾಕ್ಯ ಸಮೂಹದಿಂದ ಸಂಪನ್ನರಾದ)

ಮಧ್ವದಿವಾಕರೇ ಚ = ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರೆಂಬ ಸೂರ್ಯನೂ ಕೂಡ,

ಅವ್ಯಕ್ತರೂಪೇ (ಸತಿ) = ಕಣ್ಮರೆಯಾಗಲಾಗಿ,

ತನ್ನಯನಾಂಬುಜಾನಿ = ಆ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಶಿಷ್ಯರ ಕಮಲದಂತಿರುವ ಕಣ್ಣುಗಳು,

ಅಂಬುಜೈಃ ಸಹ = ಕಮಲಗಳೊಡನೆ

ದ್ರಾಕ್ = ಬೇಗನೆ,

ಶ್ರಿಯಂ = ಕಾಂತಿಯನ್ನು

ಅತ್ಯಜನ್ = ಬಿಟ್ಟವು

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಹಗಲು ಪ್ರವಚನಕ್ಕಿಲ್ಲಾ ಸೂರ್ಯನು ದೀಪದಂತೆ ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ಬೀರುತ್ತಾ ಇರುತ್ತಾನೆ. ಅವನು ಅಸ್ತಂಗತನಾದ ಕೂಡಲೇ ಕಮಲಗಳು ಮೊಗ್ಗಾಂವು. ಅವುಗಳ ಕಾಂತಿಯು ಕಡಿಮೆಯಾಗುತ್ತದೆ. ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರೂ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಪರಾಪರತತ್ವ ಜ್ಞಾನ ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ಬೀರುವ ದೀಪದಂತಿರುವ ಮಾತುಗಳೆಂಬ ಕಿರಣ ಸಮೂಹದಿಂದ ಸಂಪನ್ನರಾಗಿ, ಸೂರ್ಯನಂತೆಯೇ ಇರುತ್ತಾರೆ. ಅವರು ತುಂಬು ಪ್ರವಾಹದ ಗಂಗೆಯಲ್ಲಿ ಇಳಿದು ದಾಟಲು ಉದ್ಭುಕ್ತರಾಗಿ ಶಿಷ್ಯರಿಗೆ ಕಣ್ಮರೆಯಾದರು. ಆಗ ಸೂರ್ಯನು ಮುಳುಗಿದಾಗ ತಾವರಗಳು ಕಾಂತಿ ವಿಹೀನವಾಗುವಂತೆ ಶಿಷ್ಯರು ಹೆದರಿದರು. ಅವರ ಮುಖವು ಕಳಿಗುಂದಿತು ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಜಗತ್ಪ್ರದೀಪಾಯಿತಗೋಗಣಾಥ್ಯೇ— ಪ್ರದೀಪವತ್ ಆಚರಿತಃ ಪ್ರದೀಪಾಯಿತಃ, ಜಗತಾಂ ಪ್ರದೀಪಾಯಿತಃ ಜಗತ್ಪ್ರದೀಪಾಯಿತಃ, ಗಮಾಂ ಗಣಃ ಗೋಗಣಃ, ಜಗತ್ಪ್ರದೀಪಾಯಿತಶ್ಚಾಸೌ ಗೋಗಣಶ್ಚ ಜಗತ್ಪ್ರದೀಪಾ-

ಯಿತಗೋಣಾ, ಜಗತ್ಪದೀಪಾಯಿತಗೋಣೇನ ಆಡ್ಯಃ ಜಗತ್ಪದೀಪಾಯಿತಗೋಣಾಡ್ಯಃ, ತಸ್ಮಿನ್ ಜಗತ್ಪದೀಪಾಯಿತಗೋಣಾಡ್ಯಃ |

ಅವ್ಯಕ್ತರೂಪೇ— ನ ವ್ಯಕ್ತಂ ಅವ್ಯಕ್ತಂ, ಅವ್ಯಕ್ತಂ ರೂಪಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಅವ್ಯಕ್ತರೂಪಃ ತಸ್ಮಿನ್ ಅವ್ಯಕ್ತರೂಪೇ |
ನಯನಾಂಬುಜಾನಿ— ನಯನಾನಿ ಅಂಬುಜಾನಿ ಇವ ನಯನಾಂಬುಜಾನಿ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಆತ್ಮಜನ್- ತ್ಯಜಹಾನ್ ಇತಿ ಹಾನ್ಯರ್ಥಕಾತ್ ತ್ಯಜಧಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಪರಸ್ಪೃಪದಿನಃ ಅನದ್ಯತನಭೂತೇ ಲಬ್ಧಃ, ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಬಹುವಚನೇ, ಆತ್ಮಜನ್, ಇತಿ ರೂಪಂ |

ಆತ್ಮಜತ್ ಆತ್ಮಜತಾಂ ಆತ್ಮಜನ್, ಆತ್ಮಜಃ ಆತ್ಮಜತಂ ಆತ್ಮಜತ್, ಆತ್ಮಜಂ ಆತ್ಮಜಾವ ಆತ್ಮಜಾಮ ||

ಪ್ರಯೋಗ— ತನ್ನಯನಾಂಬುಜಾನಿ ಶ್ರಿಯಂ ಆತ್ಮಜನ್ (ಕರ್ತೃ)

ತನ್ನಯನಾಂಬುಜೈಃ ಶ್ರೀಃ ಆತ್ಮಜತ (ಕರ್ಮಣಿ)

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಈ ರೀತಿ ಅದ್ವೈತಶಕ್ತಿಸಂಪನ್ನರಾದ ಆಚಾರ್ಯರು ಅನಾಯಾಸವಾಗಿ ಗಂಗೆಯನ್ನು ಒದ್ದೆಯಾಗದಂತೆ ದಾಟಿ ಬಂದುದನ್ನು ನೋಡಿ ಆಚೆ ದಡದಲ್ಲಿದ್ದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರೂ ಅರಸನೂ ಬಹಳ ಆಶ್ಚರ್ಯಪಟ್ಟಿರಬಹುದು.

ಪದಂ ಪಶೋರ್ವಾ ವಿನತಾತನೂಜ-

ಸ್ವೀರ್ತ್ವಾ ನದೀಂ ತಾವದದೀನಸತ್ತ್ವಃ |

ಅನಾರ್ದ್ರವಾಸಾಸ್ಕುತೂಹಲಾರ್ದ್ರಃ-

ನೈದೇವಭೂದೇವಮುಖೈರ್ವವಂದೇ

|| 30 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಪದಂ, ಪಶೋಃ, ವಾ ವಿನತಾತನೂಜಃ, ತೀರ್ತ್ವಾ ನದೀಂ, ತಾವತ್, ಅದೀನಸತ್ತ್ವಃ, ಅನಾರ್ದ್ರವಾಸಾಃ, ಸಃ, ಕುತೂಹಲಾರ್ದ್ರಃ, ನೈದೇವಭೂದೇವಮುಖೈಃ, ವವಂದೇ |

ಅನ್ವಯ— ಅದೀನಸತ್ತ್ವಃ, ಸಃ, ವಿನತಾತನೂಜಃ, ಪಶೋಃ, ಪದಂ, ವಾ, ತಾವತ್, ತೀರ್ತ್ವಾ, ಅನಾರ್ದ್ರವಾಸಾಃ, ಕುತೂಹಲಾರ್ದ್ರಃ ನೈದೇವಭೂದೇವಮುಖೈಃ, ವವಂದೇ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅದೀನಸತ್ತ್ವಃ = ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ ಬಲವುಳ್ಳ,

ಸಃ = ಆ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು,

ನದೀಂ = ಗಂಗಾನದಿಯನ್ನು

ವಿನತಾತನೂಜಃ = ವಿನತೆಯ ಮಗನಾದ ಗರುಡನು,

ಪಶೋಃ = ಗೋವು ಮುಂತಾದ ಪ್ರಾಣಿಯ

ಪದಂ ವಾ = ಹೆಜ್ಜೆಯನ್ನೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ

ತಾವತ್ = ಮೊದಲು (ಬೇಗನೇ)

ತೀರ್ತ್ವಾ = ದಾಟಿ,

ಅನಾರ್ದ್ರವಾಸಾಃ = ಒದ್ದೆಯಾಗದ ಬಟ್ಟೆಯುಳ್ಳವರಾಗಿ,

ಕುತೂಹಲಾರ್ದ್ರಃ = ಕೌತುಕದಿಂದ ತುಂಬಿದ

ನೃದೇವಭೂದೇವ ಮುಖ್ಯಃ = ರಾಜನು, ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು, ಇವರೇ ಮೊದಲಾಗಿ ಉಳ್ಳವರಿಂದ,
ವವಂದೇ = ನಮಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ವೇಗವಾಗಿ ಹಾರುವ ಗರುಡನು ಹಸುವಿನ ಹೆಜ್ಜೆಯನ್ನು ಅನಾಯಾಸವಾಗಿ ದಾಟುವನು. ಅದರಂತೆ ಅತಿಶಯವಾದ ಬಲವುಳ್ಳ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಆ ಗಂಗಾನದಿಯನ್ನು ಶಿಷ್ಯರಿಗಿಂತ ಮೊದಲು ಯಾವ ಆಯಾಸವೂ ಇಲ್ಲದೆ ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ದಾಟಿ ಇನ್ನೊಂದು ದಡಕ್ಕೆ ಬಂದರು. ಆದರೆ ಅವರ ಬಟ್ಟೆಗಳು ಯಾವುದೂ ಒದ್ದೆಯಾಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಅವರ ವಸ್ತ್ರಗಳೂ ಆದ್ರ್ವವಾಗದಿದ್ದರೂ ಅಚಿಯ ದಡದಲ್ಲಿದ್ದ ರಾಜನು ಮತ್ತು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಎಲ್ಲರೂ ಆಶ್ಚರ್ಯದಿಂದ ನಮಸ್ಕರಿಸಿದರು. ದೋಣಿಯಿಲ್ಲದೆ ನದಿಯನ್ನು ದಾಟುವುದು ಬಟ್ಟೆಗಳು ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಒದ್ದೆಯಾಗದಿರುವುದು ಇದೆಲ್ಲವೂ ಅವರಿಗೆಲ್ಲರಿಗೂ ಪರಮಾಶ್ಚರ್ಯಕರವಾಗಿದ್ದಿತು.

ವಿಗ್ರಹ—

ವಿನತಾತನೂಜಃ— ತನ್ನಾ ಜಾಯತೇ ಇತಿ ತನೂಜಃ, ವಿನತಾಯಾಃ ತನೂಜಃ, ವಿನತಾತನೂಜಃ |

ಅದೀನಸತ್ತ್ವಃ— ನ ದೀನಂ ಅದೀನಂ, ಅದೀನಂ ಸತ್ತ್ವಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಅದೀನಸತ್ತ್ವಃ |

ಅನಾರ್ದ್ರವಾಸಾಃ— ನ ಆದ್ರ್ವಂ ಅನಾರ್ದ್ರಂ, ಅನಾರ್ದ್ರಂ ವಾಸಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಅನಾರ್ದ್ರವಾಸಾಃ |

ಕುತೂಹಲಾರ್ಥಃ— ಕುತೂಹಲೇನ ಆದ್ರ್ವಾಃ ಕುತೂಹಲಾದ್ರ್ವಾಃ, ತೈಃ ಕುತೂಹಲಾರ್ಥಃ |

ನೃದೇವಭೂದೇವಮುಖ್ಯಃ— ನೃಣಾಂ ದೇವಃ ನೃದೇವಃ, ಭುವಃ ದೇವಾಃ ಭೂದೇವಾಃ, ನೃದೇವಶ್ಚ ಭೂದೇವಾಶ್ಚ ನೃದೇವಭೂದೇವಾಃ, ನೃದೇವಭೂದೇವಾಃ ಏವ ಮುಖಾನಿ ಯೇಷಾಂ ತೇ, ನೃದೇವಭೂದೇವಮುಖಾಃ ತೈಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ವವಂದೇ- ವದಿ ಅಭಿವಾದನ ಸ್ತುತ್ಯೋಃ ಇತಿ ಅಭಿವಾದನಸ್ತುತ್ಯರ್ಥಕಾತ್ ವದ್ ಧಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಆತ್ಮನೇವದಿನಃ ಕರ್ಮಣಿ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ |

ವವಂದೇ ವವಂದಾತೇ ವವಂದಿರೇ, ವವಂದಿಷೇ ವವಂದಾಥೇ ವವಂದಿದ್ದೇ, ವರಂದೇ ವವಂದಿವಹೇ ವವಂದಿಮಹೇ ||

ಕೋಶ— 'ತಾಕ್ಶೋ ವೃನತೇಯಃ ಖಗೇಶ್ವರಃ' | 'ವಸ್ತುಮಾಚ್ಛಾದನಂ ವಾಸಃ' |

ಪ್ರಯೋಗ— ಸಃ ನೃದೇವಭೂದೇವಮುಖ್ಯಃ ವವಂದೇ (ಕರ್ಮಣಿ).

ತಂ ನೃದೇವಭೂದೇವಮುಖಾಃ ವವಂದಿರೇ (ಕರ್ತೃ)

★ ★ ★

ಅಪಹಾರಿಕಾ— ಅಮೇಲೆ ಆಚಾರ್ಯರು ಶಿಷ್ಯರನ್ನು ತೆಪ್ಪದಿಂದ ದಾಟಿಸಿದರೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಭೀಶೈರರಾತೇರತಿಮಾತ್ರಮತ್ರ

ನತಾರಕೈರಪ್ಯಥ ತಾರಕೈಃ ಸಃ |

ಸ್ವತೇಜಸಾ ವಿಸ್ತಿತಭೂಪನುನ್ಮೈಃ

ಪ್ಲವೇನ ಶಿಷ್ಯಾನ್ ನಿರತಾರಯತ್ರಾಮ್

|| 31 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಭೀಶೈಃ, ಅರಾತೇಃ, ಅತಿಮಾತ್ರಂ, ಅತ್ರ, ನ ತಾರಕೈಃ, ಅಪಿ, ಅಥ, ತಾರಕೈಃ, ಸಃ, ಸ್ವತೇಜಸಾ, ವಿಸ್ತಿತಭೂಪನುನ್ಮೈಃ, ಪ್ಲವೇನ, ಶಿಷ್ಯಾನ್, ನಿರತಾರಯತ್, ತಾಂ |

ಅನ್ವಯ— ಅಥ, ಸಃ, ಅರಾತೇಃ ಅತಿಮಾತ್ರಂ, ಭೀತ್ಯಃ, ನತಾರಕೈಃ, ಅಪಿ, ಸ್ವತೇಜಸಾ, ವಿಸ್ಮಿತಭೂಪನುನ್ವೈಃ, ತಾರಕೈಃ, ಪ್ಲವೇನ, ಶಿಷ್ಯಾನ್, ತಾಂ, ನಿರತಾರಯತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಥ = ರಾಜಾದಿಗಳು ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡಿದ ತರುವಾಯ

ಸಃ = ಆ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು

ಅತ್ರ = ಈ ಗಂಗೆಯ ದಡದಲ್ಲಿ

ಅರಾತೇಃ = ಶತ್ರುವಿನ ದೆಸೆಯಿಂದ,

ಅತಿಮಾತ್ರಂ = ಬಹಳವಾಗಿ

ಭೀತ್ಯಃ = ಹೆದರಿದ

ನತಾರಕೈಃ ಅಪಿ = ದಾಟಿಸುವವರಲ್ಲದೆ ಇದ್ದಾಗ್ಯೂ,

ಸ್ವತೇಜಸಾ = ತಮ್ಮ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ,

ವಿಸ್ಮಿತಭೂಪನುನ್ವೈಃ = ಆಶ್ಚರ್ಯಗೊಂಡ ರಾಜನಿಂದ ಪ್ರೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ,

ತಾರಕೈಃ = ನದಿಯನ್ನು ದಾಟಿಸುವ ಬೆಸ್ತರಿಂದ,

ಪ್ಲವೇನ = ನಾವೆಯಿಂದ

ಶಿಷ್ಯಾನ್ = ಶಿಷ್ಯರನ್ನು

ತಾಂ = ಆ ಗಂಗಾನದಿಯನ್ನು

ನಿರತಾರಯತ್ = ದಾಟಿಸಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ನಾವಿಕರು ಶತ್ರುವಿನ ಭಯದಿಂದ ಬಹಳವಾಗಿ ಹೆದರಿ ಯಾರನ್ನೂ ಗಂಗಾನದಿಯ ಆಚೆಗೆ ದಾಟಿಸುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ನದಿಯನ್ನು ಆ ಕತ್ತಲೆಯ ಹೊತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಈಜಿಕೊಂಡು ಬರುವುದಂತೂ ಎಂತಹವರಿಗೂ ಅಸಾಧ್ಯವಾಗಿತ್ತು. ಹೀಗಿದ್ದೂ ಆಚಾರ್ಯರು ನದಿಯನ್ನು ದಾಟಿ ಬಂದಿರುವುದೇ ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾಗಿತ್ತು. ನದಿಯನ್ನು ದಾಟಿ ಬಂದಿದ್ದರೂ ಆಚಾರ್ಯರ ಒಟ್ಟೆಯು ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಒದ್ದೆಯಾಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಇದನ್ನು ನೋಡಿ ಅಲ್ಲಿಯ ರಾಜನು ಪರಮಾತ್ಮರ್ಪು ಭರಿತನಾಗಿ ನಾವಿಕರಿಗೆ ಆಚಾರ್ಯರ ಶಿಷ್ಯರನ್ನು ದಾಟಿಸುವಂತೆ ಅವಕಾಶ ಮಾಡಿದನು. ಅವರು ಕೂಡಲೇ ಆಚಾರ್ಯರ ಶಿಷ್ಯರನ್ನೆಲ್ಲಾ ದೋಣಿಯ ಮೂಲಕ ದಾಟಿಸಿ ನದಿಯ ಈ ಕಡೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬಂದರು. ಹೀಗೆ ಆಚಾರ್ಯರ ಪ್ರಭಾವವೇ ಶಿಷ್ಯರನ್ನೆಲ್ಲಾ ನದಿಯನ್ನು ದಾಟಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿತು.

ವಿಗ್ರಹ—

ನತಾರಕೈಃ— ತಾರಕಾಃ ನ ಭವಂತೀತಿ ನತರಕಾಃ ತೈಃ ನತಾರಕೈಃ | ನೌಾರ್ಥಕ ತತ್ಪುರುಷ, ನೈಕಧಾ ಎಂಬಂತೆ ಇಲ್ಲಿನೌಾರ್ಥಕವಾದ ನಶಬ್ದ ಈ ಶಬ್ದವು ನೌ ಲ್ಲ ಆದುದರಿಂದ 'ನಲೋಪೋನೌ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನತಾರಕೈ ಲೋಪಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಸ್ವತೇಜಸಾ— ಸ್ವಸ್ಯ ತೇಜಃ ಸ್ವತೇಜಃ ತೇನ ಸ್ವತೇಜಸಾ |

ವಿಸ್ಮಿತಭೂಪನುನ್ವೈಃ— ವಿಸ್ಮಿತಶ್ಚಾಸೌ ಭೂಪಶ್ಚ ವಿಸ್ಮಿತಭೂಪಃ (ಕರ್ಮಧಾರಯ) ವಿಸ್ಮಿತಭೂಪೇನ ನುನ್ವಾಃ ವಿಸ್ಮಿತಭೂಪನುನ್ವಾಃ (ತೃತೀಯಾತತ್ಪುರುಷ ತೈಃ ವಿಸ್ಮಿತಭೂಪನುನ್ವೈಃ)

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ನಿರತಾರಯತ್- ನಿರ್ ಇತಿ ಉಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ತೃಪ್ಲವನ ತರಣಯೋಃ ಇತಿ ಪ್ಲವನ ತರಣಾರ್ಥಕಾತ್ ತೈ ಧಾತೋಃ ಣಿಜಂತಾತ್ ಅನದೃತನ ಭೂತೇ ಲಬ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ ನಿರತಾರಯತ್ ಇತಿ ರೂಪಂ |

ನಿರ್ + ಅತಾರಯತ್ ಅತಾರಯತಾಂ ಅತಾರಯನ್, ಅತಾರಯಃ ಅತಾರಯತಂ ಅತಾರಯತ,
ಅತಾರಯಂ ಅತಾರಯಾವ ಅತಾರಯಾಮ ||

ಕೋಶ— ಭೀಕಃ ಅರಾತೇಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಅಭಿಘಾತಿ ಪರಾರಾತಿ' ಎಂಬ ಕೋಶಾನುಸಾರವಾಗಿ 'ಅರಾತಿ' ಎಂದರೆ ಶತ್ರು ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಪ್ರಯೋಗ— ಸಃ ತಾರಕೈಃ ಪ್ಲವೇನ ಶಿಷ್ಯಾನ್ ತಾಂ ನಿರತಾರಯತ್ | ದ್ವಿತೀಯ ಪ್ರೇರಣಾರ್ಥ ಣಿಜಂತ ಪ್ರಯೋಗ, ಶಿಷ್ಯಾಃ (ತೇನ ಮಧ್ವೇನ) ತಾರಕೈಃ ಪ್ಲವೇನ ತಾಂ ನಿರತರನ್ (ಅಪ್ರೇರಣಾರ್ಥಕ ಪ್ರಯೋಗ), ತೇನ ತಾರಕೈಃ ಪ್ಲವೇನ ಶಿಷ್ಯಾಃ ತಾಂ ನಿರತಾರಯಂತ (ಕರ್ಮಣಿ)

ಇಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿ ತಾರಕೈಃ ಕರ್ತೃ ತೃತೀಯಾ, ಪ್ಲವೇನ ಕರಣೇ ತೃತೀಯಾ.

ವೃತ್ತ— ಇದು ಆದ್ಯವಾದದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರವಜ್ರಾಸಹಿತ = ಉಪಜಾತಿ ವೃತ್ತ.

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಶ್ರೀಮದ್ಧರ ಶಿಷ್ಯರು ಈಚೆಯ ದಡದಲ್ಲಿ ದೀಪಗಳನ್ನೂ ಜನರ ಸಂದಣಿಯನ್ನು ಕಂಡರೆನ್ನುತ್ತಾರೆ.

ವಿಶಂಕಟಂ ಸ್ವಪ್ನಟಿನೀತಟಂ ತೇ

ದೀಪಪ್ರದೀಪಂ ಜನತಾಭಿಪೂರ್ಣಮ್ |

ಸಂಚೋದಯತ್ತಂಡಿತಮಂಡಲಾಡ್ಯಂ

ನಾಥಾವಲೋಕೋತ್ಕೃದ್ಯದೊಽಭ್ಯಪಶ್ಯನ್ || 32 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ವಿಶಂಕಟಂ, ಸ್ವಪ್ನಟಿನೀತಟಂ, ತೇ, ದೀಪಪ್ರದೀಪಂ, ಜನತಾಭಿಪೂರ್ಣಂ, ಸಂಚೋದಯತ್ತಂಡಿತಮಂಡಲಾಡ್ಯಂ, ನಾಥಾವಲೋಕೋತ್ಕೃದ್ಯದಃ, ಅಭ್ಯಪಶ್ಯನ್ |

ಅನ್ವಯ— ನಾಥಾವಲೋಕೋತ್ಕೃದ್ಯಃ, ತೇ, ವಿಶಂಕಟಂ, ದೀಪಪ್ರದೀಪಂ, ಜನತಾಭಿಪೂರ್ಣಂ, ಸಂಚೋದಯತ್ತಂಡಿತಮಂಡಲಾಡ್ಯಂ, ಸ್ವಪ್ನಟಿನೀತಟಂ ಅಭ್ಯಪಶ್ಯನ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ನಾಥಾವಲೋಕೋತ್ಕೃದ್ಯಃ = ತಮ್ಮ ಸ್ವಾಮಿಯಾದ ಶ್ರೀಮದ್ಧರನ್ನು ನೋಡುವುದರಲ್ಲಿ ತವಕಗೊಂಡ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ

ತೇ = ಆ ಶಿಷ್ಯರು

ವಿಶಂಕಟಂ = ವಿರಾಲವಾದ,

ದೀಪಪ್ರದೀಪಂ = ದೀಪಗಳಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿತವಾದ,

ಜನತಾಭಿಪೂರ್ಣಂ = ಜನರ ಸಮೂಹದಿಂದ ತುಂಬಿದ,

ಸಂಚೋದಯತ್ತಂಡಿತಮಂಡಲಾಡ್ಯಂ = ಸಂಶಯಾಸ್ಪದವಾಗಿ(ವಾದ) (ಅಥವಾ ವಿವಾದಗ್ರಸ್ತವಾದ)

ವಿಷಯವನ್ನು ಕೇಳುತ್ತಿರುವ ವಿದ್ವಾಂಸರ ಸಮೂಹದಿಂದ ತುಂಬಿರುವ,

ಸ್ವಪ್ನಟಿನೀ ತಟಂ = ದೇವ ಗಂಗಾನದಿಯ, ದಡವನ್ನು,

ಅಭ್ಯಪಶ್ಯನ್ = ನೋಡಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಜಾಯರ್ ಶಿಷ್ಯರು ನಾವು ಯಾವಾಗ ನಮ್ಮ ಸ್ವಾಮಿಯಾದ ಆನಂದಾರ್ಥ ಭಗವತ್ಪಾದರನ್ನು ನೋಡಿಯೇವು? ಎಂದು ಉತ್ಕಂಠಿತರಾಗಿದ್ದರು. ವ್ಯಾಕುಲರಾಗಿದ್ದರು. ಅವರು ಗಂಗಾನದಿಯ ಈಚೆಯ ದಡಕ್ಕೆ ಬಂದು ನೋಡಿದರು. ಅಲ್ಲಿ ವಿಶಾಲವಾದ ತೀರಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ದೀಪಗಳ ಪ್ರಕಾಶವು ಝುಗಮಗಿಸುತ್ತಿತ್ತು. ಅನೇಕ ಜನರು ತುಂಬಿದ್ದರು. ಅನೇಕ ಪಂಡಿತರು ವಿವಾದಾಸ್ಪದವಾದ ವೇದಾರ್ಥ ಅಥವಾ ಮತ್ತಿತರ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಕೇಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಗಂಗೆಯ ಈ ಕಡೆ ಬಂದ ಆಚಾರ್ಯರ ಶಿಷ್ಯರು ಈ ಸನ್ನಿವೇಶವನ್ನು ಕಂಡರು.

ವಿಗ್ರಹ— ವ್ಯಾಕರಣವಿಶೇಷ— ಕೋಶ—

ಸ್ವಪ್ನಟನೀತಟಂ— ಸ್ವ: ತಟನೀ ಸ್ವಪ್ನಟನೀ, ಸ್ವಪ್ನಟಿನ್ಯಾ: ತಟಂ ಸ್ವಪ್ನಟನೀತಟಂ ದೇವಗಂಗಾ ಎಂದು ಅರ್ಥ, 'ಸ್ವರವ್ಯಯಂ ಸ್ವರ್ಗನಾಕ' ಎಂಬ ಕೋಶಾನುಸಾರವಾಗಿ 'ಸ್ವ:' ಶಬ್ದವು ಅವ್ಯಯ ದೀಪಪ್ರದೀಪಂ ದೀಪೈ: ಪ್ರದೀಪಂ ದೀಪಪ್ರದೀಪಂ ತತ್ (ತ್ಯು.ತ)

ಜನತಾಭಿಪೂರ್ಣಂ— ಜನಾನಾಂ ಸಮೂಹ: ಜನತಾ, 'ಗ್ರಾಮಜನಬಂಧುಸಹಾಯೇಭ್ಯ: ತಲ್' ಎಂದು ಸಮೂಹಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ತಲ್ ಪ್ರತ್ಯಯ, ಜನತಯಾ ಅಭಿಪೂರ್ಣಂ ಜನತಾಭಿಪೂರ್ಣಂ ತತ್ | (ತ್ಯು.ತ)

ಸಂಚೋದಯತ್ಪಂಡಿತಮಂಡಲಾಧ್ಯಂ— ಪಂಡಿತಾನಾಂ ಮಂಡಲಂ ಪಂಡಿತಮಂಡಲಂ, ಸಂಚೋದಯತ್ಪಂಡಿತಂ ಪಂಡಿತಮಂಡಲಂ ಚ ಸಂಚೋದಯತ್ಪಂಡಿತಮಂಡಲಂ, ತತ್ ಸಂಚೋದಯತ್ಪಂಡಿತ ಮಂಡಲಂ |

ನಾಥಾವಲೋಕೋತ್ಕೃಪದ:— ನಾಥಸ್ಯ ಅವಲೋಕ: ನಾಥಾವಲೋಕ:, ನಾಥಾವಲೋಕೇ ಉತ್ಕಂ ನಾಥಾವಲೋಕೋತ್ಕಂ, (ಉತ್ಕಂ ಎಂದರೆ ಉತ್ಕಂಠೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದುದು ಎಂದು ಅರ್ಥ), ನಾಥಾವಲೋಕಂ ಹೃತ್ ಯೇಷಾಂ ತೇ ನಾಥಾವಲೋಕೃಪದ: ||

ರಾಗೇ ತಲ್ಲವಿ ವಿಷಯೇ ವೇದನಾ ಮಹತೀ ತು ಯಾ |

ಸಂಕೋಷಣಂ ತು ಗಾತ್ರಾಣಾಂ ತಾಮುತ್ಕಂಠಾಂ ವಿದುರ್ಬುಧಾ: |

ಎಂಬ ಅಭಿಧಾನಾನುಸಾರವಾಗಿ ಬಯಸಿದ ವಸ್ತುವು ಸಿಗದೆ ಇದ್ದಾಗ ಆತ್ಮಂತ ಹೆಚ್ಚಾದ ಮಾನಸಿಕ ವೇದನೆ ದೇಹದ ಅಂಗಗಳ ಶೋಷಣೆಯಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅವಸ್ಥೆಯೇ ಉತ್ಕಂಠೆ, ಸ್ವಪ್ನಟನೀ ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ತಟನೀಹ್ರಾದಿನೀ ಧುನೀ' ಎಂಬ ಕೋಶಾನುಸಾರವಾಗಿ ತಟನೀ ಎಂದರೆ ನದಿ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ತ್ರಿಯಾಪದ— ಅಭ್ಯಪತ್ಯನ್ - ಅಭಿ ಇತಿ ಉಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ದೃಶಿರ್ ಪ್ರೇಕ್ಷಣೇ ಇತಿ ಪ್ರೇಕ್ಷಣಾರ್ಥಕಾತ್ ದೃಶ್ ಧಾತೋ: ಪರಸ್ಮೈಪದಿನೀ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಕರ್ತರಿ ಅನದೃತನಭೂತೇ, ಲಪ್, ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ ಅಭಿಪತ್ಯನ್ ಇತಿ ರೂಪಂ | ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಲಪ್ ಲೋಟ್ ಲಪ್, ವಿಧಿಲಿಪ್ಗಳಲ್ಲಿ ಪತ್ಯ ಎಂಬ ಆದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಪತ್ಯತಿ, ಪತ್ಯತು, ಅಪತ್ಯತ್, ಪತ್ಯೇತ್ |

ಅಭಿ+ಅಪತ್ಯತ್ ಅಪತ್ಯತಾಂ ಅಪತ್ಯನ್, ಅಪತ್ಯ: ಅಪತ್ಯತಂ ಅಪತ್ಯತ, ಅಪತ್ಯಂ ಅಪತ್ಯಾವ ಅಪತ್ಯಾಮ ||

ಕೋಶ— 'ವಿಶಂಕಟಂ' ಸ್ವಪ್ನಟನೀತಟಂ ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ವಿಶಂಕಟಂ ವೃಥಾಬೃಹತ್ ವಿಶಾಲಂ' ಎಂದು ಅಮರ.

ಪ್ರಯೋಗ— ತೇ ಸ್ವಪ್ನಟನೀ ತಟಂ ಅಭ್ಯಪತ್ಯನ್ (ಕರ್ತರಿ), ತೈ: ಸ್ವಪ್ನಟನೀ ತಟಂ ಅಭ್ಯದೃಶ್ಯತ (ಕರ್ಮಣ)

ವೃತ್ತ— ಆದ್ಯ ಪಾದ ಉಪೇಂದ್ರವಜ್ರಾವೃತ್ತ ಉಪಜಾತಿ |

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆ ಪಂಡಿತರ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು ಹೇಗೆ ಕಂಗೊಳಿಸಿದರಂಬುದನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಆಮ್ನಾಯಮಾಮ್ನಾಯವಿದಾಂ ವಿದಗ್ಧಂ

ಸಭಾವಭೇದಂ ಪ್ರವದಂತಮತ್ರ |

ದೈವ್ಯಾಂ ಸಭಾಯಾಮಿವ ಪದ್ಯೋನಿಂ

ಪ್ರಕ್ಷಂತ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಸುಖತೀರ್ಥಮೇತೇ

|| 33 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಆಮ್ನಾಯಂ, ಆಮ್ನಾಯವಿದಾಂ, ವಿದಗ್ಧಂ, ಸಭಾವಭೇದಂ, ಪ್ರವದಂತಂ, ಅತ್ರ, ದೈವ್ಯಾಂ, ಸಭಾಯಾಂ, ಇವ, ಪದ್ಯೋನಿಂ, ಪ್ರಕ್ಷಂತ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಸುಖತೀರ್ಥಂ ಏತೇ ||

ಅನ್ವಯಃ— ಏತೇ, ಅತ್ರ ಆಮ್ನಾಯವಿದಾಂ (ಮಧ್ಯೇ) ವಿದಗ್ಧಂ, ಸಭಾವಭೇದಂ, ಆಮ್ನಾಯಂ ಪ್ರವದಂತಂ, ಸುಖತೀರ್ಥಂ, ದೈವ್ಯಾಂ, ಸಭಾಯಾಂ ಪದ್ಯೋನಿಮಿವ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಪ್ರಕ್ಷಂತ ||

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಏತೇ = ಈ ಶಿಷ್ಯರು,

ಅತ್ರ = ಈ ಗಂಗಾನದಿಯ ದಡದಲ್ಲಿ ನೆರೆದಿರುವ ಪಂಡಿತರ ಸಮೂಹದಲ್ಲಿ,

ಆಮ್ನಾಯವಿದಾಂ ಮಧ್ಯೇ = ವೇದವನ್ನು ಬಲ್ಲವರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ

ವಿದಗ್ಧಂ = ಚತುರರಾದ,

ಸಭಾವಭೇದಂ = ಅಭಿಪ್ರಾಯ ವಿಶೇಷ ಸಹಿತವಾಗಿ

ಆಮ್ನಾಯಂ = ವೇದವನ್ನು

ಪ್ರವದಂತಂ = ಪ್ರವಚನ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ

ಸುಖತೀರ್ಥಂ = ಆನಂದತೀರ್ಥರನ್ನು,

ದೈವ್ಯಾಂ = ದೇವತೆಗಳ ಸಂಬಂಧಿಯಾದ,

ಸಭಾಯಾಂ = ಸಭೆಯಲ್ಲಿ

ಪದ್ಯೋನಿಂ ಇವ = ಬ್ರಹ್ಮದೇವರನ್ನೊಪಾದಿಯಲ್ಲಿ

ಸಾಕ್ಷಾತ್ = ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ,

ಪ್ರಕ್ಷಂತ = ಕಂಡರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಗಂಗಾನದಿಯ ದಡದಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಂಡ ವಿದ್ವಾಂಸರ ಸಭೆಯು ಸೇರಿತ್ತು. ಅಲ್ಲಿ ವೇದವೇದಾರ್ಥ ತತ್ತ್ವಜ್ಞರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿದ್ದರು. ಅವರು ವೇದಾರ್ಥವನ್ನು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ರೀತಿಯಿಂದ ವಿವರಿಸುತ್ತಾ, ವೇದಗಳ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ದೇವತೆಗಳ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮದೇವರು ವೇದ-ಪ್ರವಚನವನ್ನು ಮಾಡುವಂತೆ ಆ ದೃಶ್ಯವು ಕಾಣಿಸುತ್ತಿತ್ತು. ಇಂತಹ ಸನ್ನಿವೇಶದಲ್ಲಿ ಆಚಾರ್ಯರ ಶಿಷ್ಯರು ಅವರನ್ನು ನೋಡಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ— ವ್ಯಾಕರಣವಿಶೇಷ— ಕೋಶ—

ಆಮ್ನಾಯವಿದಾಂ— ಆಮ್ನಾಯಂ ವಿದಂತೀತಿ ಆಮ್ನಾಯವಿದಃ ತೇಷಾಂ ಆಮ್ನಾಯವಿದಾಂ 'ಶ್ರುತಿಃ ಸ್ವೀವೇದ ಆಮ್ನಾಯಃ' ಇತ್ಯಮರಃ |

ಸಭಾವಭೇದಂ— ಭಾವಾನಾಂ ಭೇದಃ ಭಾವಭೇದಃ, ಭಾವಭೇದಃ ಸಹಿತಂ ಯುಕ್ತಾನ್ ಕರ್ಮಣಿ ತದ್ವತ್ಯಾ ಭವತಿ ತಥಾ ಸಭಾವಭೇದಂ (ಕ್ರಿ.ವಿ.) 'ಭಾವ ಸತ್ಯಾಸ್ತಭಾವಾಭಿಪ್ರಾಯ ಚೇಷ್ಟಾತ್ವಜನ್ಯಃ' ಇತ್ಯಮರಃ |

ದೇವ್ಯಾಂ— ದೇವಾನಾಂ ಇಯಂ ದೈವೀ, ತಸ್ಯಾಂ, ದೇವ್ಯಾಂ |

ಪದ್ಮಯೋನಿಃ— ಪದ್ಮಂ ಯೋನಿಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಪದ್ಮಯೋನಿಃ, ತಂ "ಧಾತಾಬ್ದಯೋನಿಃ" ಇತ್ಯಮರಃ. "ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷತುಲ್ಯಯೋಃ" ಇತಿ ಕೋಶಃ, ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಪೈಕ್ಷಂತ- 'ಪ್ರ' ಉಪಸರ್ಗ ಪೂರ್ವಕಾತ್ ಈಕ್ಷ ದರ್ಶನಾಂಕನಯೋಃ ಇತಿ ಧಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಕರ್ತರಿ ಆತ್ಮನೇಪದಿನಃ ಅನದೃತನಭೂತೇ ಲಬ್ಧ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಒಹುವಚನೇ 'ಪೈಕ್ಷಂತ' ಇತಿ ರೂಪಂ |

ಪ್ರ-ವಕ್ಷತ, ಏಕ್ಷೇತಾಂ ಏಕ್ಷಂತ, ಏಕ್ಷಥಾಃ ಏಕ್ಷೇಥಾಂ ಏಕ್ಷದ್ಧಂ, ಏಕ್ಷೇ ಏಕ್ಷಾವಹಿ ಏಕ್ಷಾವಹಿ ||

ಪ್ರಯೋಗ— ಏತೇ ಸುಖತೀರ್ಥಂ ದೈವ್ಯಾಂ ಸಭಾಯಾಂ ಪದ್ಮಯೋನಿಂ ಇವ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಪೈಕ್ಷಂತ (ಕರ್ತರಿ), ಏತೈಃ ಸುಖತೀರ್ಥಃ ದೈವ್ಯಾಂ ಸಭಾಯಾಂ ಪದ್ಮಯೋನಿಃ ಇವ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಪೈಕ್ಷತ (ಕರ್ಮಣಃ)

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆಚಾರ್ಯರು ಹಸ್ತಿನಾವತಿಗೆ ಬಂದರೆಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಪ್ರಾಪ್ತಸ್ತತೋ ಹಸ್ತಿನರಾಜಧಾನೀಂ

ಮಾಸಾನುವಾಸೇಹ ಸ ವಾಸಯೋಗ್ಯಾನ್ |

ಮಠಾಂತರೇನಂತಗುಣಾಂತರಃ ಸ-

ನ್ನೇಕಾಂತದೇಶೇ ಸರಿತೋಽಸಮಿಪೇ

|| 34 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಪ್ರಾಪ್ತಃ, ತತಃ, ಹಸ್ತಿನರಾಜಧಾನೀಂ, ಮಾಸಾನ್, ಉವಾಸ, ಇಹ, ಸಃ, ವಾಸಯೋಗ್ಯಾನ್, ಮಠಾಂತರೇ, ಅನಂತಗುಣಾಂತರಃ, ಸನ್, ಏಕಾಂತದೇಶೇ, ಸರಿತಃ, ಅಸಮಿಪೇ |

ಅನ್ವಯ— ತತಃ, ಹಸ್ತಿನರಾಜಧಾನೀಂ, ಪ್ರಾಪ್ತಃ, ಸಃ, ಇಹ, ಸರಿತಃ, ಅಸಮಿಪೇ, ಏಕಾಂತದೇಶೇ, ಮಠಾಂತರೇ, ಅನಂತಗುಣಾಂತರಃ ಸನ್, ವಾಸಯೋಗ್ಯಾನ್, ಮಾಸಾನ್, ಉವಾಸ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ತತಃ = ಅನಂತರ (ಗಂಗಾನದಿಯ ದಡದಿಂದ)

ಹಸ್ತಿನರಾಜಧಾನೀಂ = ಹಸ್ತಿನಾವತೀ ಎಂಬ ರಾಜಧಾನಿಯನ್ನು

ಪ್ರಾಪ್ತಃ = ಸೇರಿದ,

ಸಃ = ಆ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು,

ಇಹ = ಇಲ್ಲಿ,

ಸರಿತಃ = ಗಂಗೆಯ,

ಅಸಮಿಪೇ = ದೂರದಲ್ಲಿ,

ಏಕಾಂತದೇಶೇ = ಜನರಿಲ್ಲದ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ,

ಮಠಾಂತರೇ = ಯಾವುದೋ ಒಂದು ಮಠದಲ್ಲಿ,

ಅನಂತಗುಣಾಂತರ: ಸನ್ = ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನ ಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸು ಉಳ್ಳವರಾಗಿ,
 ವಾಸಯೋಗ್ಯಾನ್ = (ಯತಿಗಳಿಗೆ) ಒಂದೇ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ,
 ಮಾಸಾನ್ = ನಾಲ್ಕು ತಿಂಗಳ ಕಾಲದಲ್ಲಿ
 ಉವಾಸ = ವಾಸ ಮಾಡಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಅಲ್ಲಿಂದ ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಷಾರ್ಯರು ಹೃನ್ಮಾಪುರಕ್ಕೆ ತೆರಳಿದರು. ಅಲ್ಲಿ ಗಂಗಾನದಿಯಿಂದ ಸ್ವಲ್ಪ ದೂರದಲ್ಲಿಯೇ ಇರುವ ಯಾವುದೋ ಒಂದು ಮಠದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನನ್ನು ಅಂತರಂಗದಲ್ಲಿ ಧ್ಯಾನಿಸುತ್ತಾ ಮಳೆಗಾಲದ ನಾಲ್ಕು ತಿಂಗಳು ಚಾತುರ್ಮಾಸ್ಯ ವ್ರತಾನುಷ್ಠಾನ ಮಾಡುತ್ತಾ ವಾಸಿಸಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಹೃನ್ಮನರಾಜಧಾನೀಂ— ಹೃನ್ಮನಂ ಇತಿ ರಾಜಧಾನೀ ಹೃನ್ಮನರಾಜಧಾನೀ ತಾಂ ।

ವಾಸಯೋಗ್ಯಾನ್— ವಾಸಸ್ಯ ಯೋಗ್ಯಾಃ ವಾಸಯೋಗ್ಯಾಃ ತಾನ್ ।

ಮಠಾಂತರಂ— ಅನ್ಯಃ ಮಠಃ ಮಠಾಂತರಂ, ತಸ್ಯೈವ ಮಠಾಂತರೇ ।

ಅನಂತಗುಣಾಂತರಃ— ಅನಂತಸ್ಯ ಗುಣಾಃ ಅನಂತಗುಣಾಃ, ಅನಂತಗುಣೇಷು ಅಂತರಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ
 ಅನಂತಗುಣಾಂತರಃ ।

ವಿಕಾಂತದೇಶೇ— ವಿಕಾಂತಶ್ಚಾಸ್ಥಿ ದೇಶಶ್ಚ ವಿಕಾಂತದೇಶಃ, ತಸ್ಯೈವ ವಿಕಾಂತದೇಶೇ ।

ಅಸಮೀಪೇ— ನ ಸಮೀಪಃ ಅಸಮೀಪಃ ತಸ್ಯೈವ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಶ್ರೀಉವಾಸ— ವಸ ನಿವಾಸೇ ಇತಿ ನಿರಾಸಾರ್ಥಕಾತ್ ವಸಧಾತೋಃ ಅಕರ್ಮಕಾತ್ ಕರ್ತರಿ ಭೂತಾನದ್ವತನ ಪರೋಕ್ಷೇ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ವಿಕವಚನೇ ಉವಾಸ ಇತಿರೂಪಂ ।

ಉವಾಸ ಉಷತುಃ ಉಷುಃ, ಉವಸಿಥ ಉವಸ್ಥ ಉಷಥುಃ ಉಷ, ಉವಾಸ ಉವಸ ಉಷಿವ,
 ಉಷಿಮು ॥

ಪ್ರಯೋಗ— ಸಃ ಮಠಾಂತರೇ ವಾಸಯೋಗ್ಯಾನ್ ಮಾಸಾನ್ ಉವಾಸ (ಕರ್ತರಿ)

ತೇನ ಮಠಾಂತರೇ ವಾಸಯೋಗ್ಯಾನ್ ಮಾಸಾನ್ ಉಷೇ (ಭಾವೇ)

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆಗ ಅಲ್ಲಿ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಮೂರ್ತಿಮತ್ತಾಗಿ ಗಂಗೆಯೇ ಆಚಾರ್ಯರ ಸೇವೆಗೆ ಬಂದಳೆನ್ನುತ್ತಾರೆ.

ಭಿತ್ತೌ ಭುವಂ ದೇವನದೀ ಜಗಾಮ

ಶಾಖಾವಿಶೇಷೇಣ ನಿಷೇವಿತುಂ ತಮ್ ।

ವಾಣೀ ಚ ಯತ್ಪ್ರೇಷ್ಯತಯಾ ಕೃತಾರ್ಥಾ

ಶಿವಾದಿವಂದ್ಯಾ ನ ತದತ್ರ ಚಿತ್ರಮ್

॥ 35 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಭಿತ್ತೌ ಭುವಂ ದೇವನದೀ, ಜಗಾಮ, ಶಾಖಾವಿಶೇಷೇಣ, ನಿಷೇವಿತುಂ, ತಂ, ವಾಣೀ, ಚ, ಯತ್ ಪ್ರೇಷ್ಯತಯಾ, ಕೃತಾರ್ಥಾ, ಶಿವಾದಿವಂದ್ಯಾ, ನ, ತತ್, ಅತ್ರ, ಚಿತ್ರಂ ।

ಅನ್ವಯ— ದೇವನದೀಶಂ, ನಿಷೇವಿತುಂ ಶಾಖಾವಿಶೇಷೇಣ, ಭುವಂ, ಭಿತ್ತೌ ಜಗಾಮ, ಶಿವಾದಿವಂದ್ಯಾ, ವಾಣೀ, ಚ, ಯತ್ಪ್ರೇಷ್ಯತಯಾ, ಕೃತಾರ್ಥಾ, ಅತ್ರ, ತತ್, ಚಿತ್ರಂ, ನ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ದೇವನದೀ = ಗಂಗೆಯು,

ತಂ = ಆ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು

ನಿಷೇವಿತುಂ = ಸೇವಿಸುವುದಕ್ಕೆ

ಶಾಖಾವಿಶೇಷೇಣ = ಒಂದು ಕೊಂಬೆಯ ಮೂಲಕವಾಗಿ

ಭುವಂ = ಭೂಮಿಯನ್ನು,

ಭಿತ್ತಾ = ಭೇದಿಸಿ

ಜಗಾಮ = ಬಂದಳು.

ಶಿವಾದಿವಂದ್ಯಾ = ಶಂಕರ ಮೊದಲಾದವರಿಂದ ವಂದಿಸಲು ಯೋಗ್ಯಳಾದ,

ವಾಣೀ ಚ = ಸರಸ್ವತಿಯೂ

ಯತ್ಪ್ರೇಷ್ಯತಯಾ = ಯಾವ ಆಚಾರ್ಯರ ದಾಸಿಯ ಭಾವದಿಂದ,

ಕೃತಾರ್ಥಾ = ಧನ್ಯಳೋ,

ಅತ್ರ = ಈ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ

ತತ್ = ಆ ಗಂಗೆಯು ಸೇವಿಸಿದಳೆಂದು

ಚಿತ್ರಂ ನ = ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಲ್ಲ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಗಂಗೆಯು ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಚಾತುರ್ಮಾಸ್ಯ ವ್ರತಾನುಷ್ಠಾನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸೇವಿಸಲು ಇಚ್ಛಿಸಿದಳು. ಆದರಿಂದ ಅವಳು ಆಚಾರ್ಯರು ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಮಠದ ಹತ್ತಿರವಿರುವ ಒಂದು ಮಠದ ಬುಡದ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಸೀಳಿ ಅದರ ಕೊಂಬೆಯ ಮೂಲಕ ಒಂದು ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡಳು. ಕೊಂಬೆಯ ಮೂಲಕ ಗಂಗೆ ಸುರಿಯಿತು. ಶಂಕರ ಮೊದಲಾದ ದೇವತೆಗಳಿಂದಲೂ ಪೂಜಿತವಾದ ಹಾಗೆಯೇ ಗಂಗೆಗಿಂತಲೂ ಉತ್ತಮಳಾದ ಸರಸ್ವತಿಯೂ ಸಹ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ದಾಸಿಯಾಗಿ ಧನ್ಯಳಾಗಿರುವಾಗ ಗಂಗೆಯು ಈ ರೀತಿ ಸೇವಿಸುವುದು ಆಶ್ಚರ್ಯವಲ್ಲ.

ವಿಗ್ರಹ—

ದೇವನದೀ— ದೇವಾನಾಂ ನದೀ ದೇವನದೀ ।

ಶಾಖಾವಿಶೇಷಃ— ಶಾಖಾಯಾಃ ವಿಶೇಷಃ ಶಾಖಾವಿಶೇಷಃ, ತೇನ, ಶಾಖಾವಿಶೇಷೇನ ।

ಪ್ರೇಷ್ಯತಯಾ— ಪ್ರೇಷ್ಯಾಯಾಃ ಭಾವಃ ಪ್ರೇಷ್ಯತಾ, ಯಸ್ಯ ಪ್ರೇಷ್ಯತಾ ಯತ್ಪ್ರೇಷ್ಯತಾ ತಯಾ, “ನಿಯೋಜ್ಯ-ಯತ್ಪ್ರೇಕಂಕರಪ್ರೇಷ್ಯ ಭುವಜಷ್ಯ ಪರಿಚಾರಿಕಾ” ಎಂಬ ಅಮರಕೋಶದಿಂದ ಪ್ರೇಷ್ಯ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸೇವಕ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಶಿವಾದಿವಂದ್ಯಾ— ಶಿವಃ ಆದಿಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಶಿವಾದಯಃ, ಶಿವಾದಿಭಿಃ ವಂದ್ಯಾ ಶಿವಾದಿವಂದ್ಯಾ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಜಗಾಮ- ಗಮ್ ಲೃ ಗತೌ ಇತಿ ಗತ್ವರ್ಥಕಾತ್ ಗಮ್ ಧಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಕರ್ತರಿ ಪರಸ್ಪೃಶದಿನಃ ಭೂತಾನದ್ಯತನ ಪರೋಕ್ಷೇ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ 'ಜಗಾಮ' ಇತಿ ರೂಪಂ ।

ಜಗಾಮ ಜಗ್ಮತುಃ ಜಗ್ನುಃ, ಜಗಮಿಥ-ಜಗಂಥ ಜಗ್ಮಥುಃ ಜಗ್ಮ, ಜಗಾಮ-ಜಗಮ ಜಗ್ಮಿವ ಜಗ್ಮಿವ ॥

ಪ್ರಯೋಗ— ದೇವನದೀ ತಂ ನಿಷೇವಿತುಂ ಭುವಂ ಭಿತ್ತಾ ಜಗಾಮ । (ಕರ್ತರಿ) ದೇವನದ್ಯಾ ತಂ ನಿಷೇವಿತುಂ ಭುವಂ ಭಿತ್ತಾ ಜಗ್ಮೇ, (ಭಾವೇ) ಕರ್ಮವಿವಕ್ಷಾ ಮಾಡದೇ ಇರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಗಮ್ ಧಾತುವು ಆಕರ್ಮಕವಾಗಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಅದಕ್ಕೆ ಭಾವೇ ಪ್ರಯೋಗ ಬಂದಿದೆ.

ಧಾತೋರರ್ಥಾಂತರೇ ವೃತ್ತೇ ಧಾತೃರ್ಥೇನೋ ಪ್ರಸಂಗಹಾತ್ |

ಪ್ರಸಿದ್ಧೇರವಿವಕ್ಷಾತಃ ಕರ್ಮಣೋಽಕರ್ಮಿಕಾ ಕ್ರಿಯಾ ||

ಎಂದು ವಚನವಿದೆ.

ವೃತ್ತ— ಅಂತ್ಯಪಾದದಲ್ಲಿ ಉಪೇಂದ್ರವಜ್ರಾ ಉಪಜಾತಿ.

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಮೂರ್ತಿಮತ್ಯಾಗಿ ಬಂದ ಗಂಗೆಯು ಭಕ್ತಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡಿದಳೆನ್ನುತ್ತಾರೆ.

ಗುರುಪ್ರಬರ್ಹಸ್ಯ ಪದಾರವಿಂದಂ

ವಿದೂರತಃ ಸಾ ಪ್ರಣನಾಮ ಮೂರ್ತಾ |

ಔದಾರ್ಯಸೌಂದರ್ಯತನುಂ ತನುಂ ತಾ-

ಮಾಲಕ್ಷ್ಯ ಶಿಷ್ಯೈರತಿವಿಸ್ಮಿತಂ ತೈಃ

|| 36 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಗುರುಪ್ರಬರ್ಹಸ್ಯ, ಪದಾರವಿಂದಂ, ವಿದೂರತಃ, ಸಾ, ಪ್ರಣನಾಮ, ಮೂರ್ತಾ, ಔದಾರ್ಯ-
ಸೌಂದರ್ಯತನುಂ, ತನುಂ, ತಾಂ, ಅಲಕ್ಷ್ಯ, ಶಿಷ್ಯೈಃ, ಅತಿವಿಸ್ಮಿತಂ, ತೈಃ |

ಅನ್ವಯ— ಮೂರ್ತಾ ಸಾ, ಗುರುಪ್ರಬರ್ಹಸ್ಯ, ಪದಾರವಿಂದಂ, ವಿದೂರತಃ, ಪ್ರಣನಾಮ, ಔದಾರ್ಯ-
ಸೌಂದರ್ಯತನುಂ, ತಾಂ, ತನುಂ, ಅಲಕ್ಷ್ಯ, ತೈಃ, ಶಿಷ್ಯೈಃ, ಅತಿವಿಸ್ಮಿತಂ |

ಅನ್ವಾರ್ಥ—

ಮೂರ್ತಾ = ಸಾಮಾನ್ಯ ಜನರ ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಗೋಚರವಾದ ಸ್ತೀದೇಹವುಳ್ಳ

ಸಾ = ಆ ಗಂಗಾದೇವಿಯು,

ಗುರುಪ್ರಬರ್ಹಸ್ಯ = ಗುರುಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ,

ಪದಾರವಿಂದಂ = ಪಾದ ಕಮಲವನ್ನು

ವಿದೂರತಃ = ಸ್ವಲ್ಪ ದೂರದಿಂದ

ಪ್ರಣನಾಮ = ವಂದಿಸಿದಳು.

ತೈಃ ಶಿಷ್ಯೈಃ = ಆ ಶಿಷ್ಯರಿಂದ,

ಔದಾರ್ಯಸೌಂದರ್ಯತನುಂ = ಉದಾರತೆ, ಚೆಲುವು ಇವುಗಳೇ ಶರೀರವಾಗಿ ಉಳ್ಳ,

ತಾಂ ತನುಂ = ಆ ಶರೀರವನ್ನು

ಅಲಕ್ಷ್ಯ = ನೋಡಿ

ಅತಿವಿಸ್ಮಿತಂ = ಅತ್ಯಂತ ಆಶ್ಚರ್ಯಗೊಳ್ಳೋಣವಾಯಿತು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಸಾಮಾನ್ಯ ಜನರ ದೃಷ್ಟಿಗೂ ಗೋಚರವಾಗುವಂತೆ ಸ್ತೀ ದೇಹವನ್ನು ಧರಿಸಿ ಬಂದ ಆ ಗಂಗೆಯು ಗುರುಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪ ದೂರದಿಂದ ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡಿದಳು. ಅವಳ ಶರೀರವು ಔದಾರ್ಯ ಮತ್ತು ಸೌಂದರ್ಯಗಳು ರೇಹ ಧರಿಸಿ ಬಂದಂತೆ ಇತ್ತು. ಅಂತಹ ಗಂಗೆಯ ಶರೀರವನ್ನು ನೋಡಿ ಎಲ್ಲರೂ ಆಶ್ಚರ್ಯಗೊಂಡರು.

ವಿಗ್ರಹ— ಕೋಶ—

ಗುರುಪ್ರಬಹ್ವಸ್ಯ— ಗುರುಣಾಂ ಪ್ರಬಹ್ವಃ ಗುರುಪ್ರಬಹ್ವಃ ತಸ್ಯ, ಗುರುಪ್ರಬಹ್ವಸ್ಯ | ಪ್ರಬಹ್ವ ಎಂದರೆ ಮುಖ್ಯ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಎಂದು ಅರ್ಥ. 'ಮುಖ್ಯವರ್ಯ ವರೇಣ್ಯಾಶ್ಚ ಪ್ರಬಹೋಽನುಕ್ರಮೋಕ್ತಮಃ' ಎಂದು ಅವರ.

ಪದಾರವಿಂದಂ— ಪದಂ ಅರವಿಂದಂ ಇವ ಪದಾರವಿಂದಂ |

ದ್ವಿದಾರ್ಯಸೌಂದರ್ಯತನುಂ— ಉದಾರಾಯಾಃ ಭಾವಃ ದ್ವಿದಾರ್ಯಂ, ಸುಂದರ್ಯಾಃ ಭಾವಃ ಸೌಂದರ್ಯಂ, ದ್ವಿದಾರ್ಯಂ ಚ ಸೌಂದರ್ಯಂ ಚ ದ್ವಿದಾರ್ಯಸೌಂದರ್ಯೇ, ದ್ವಿದಾರ್ಯ ಸೌಂದರ್ಯೇ ಏವ ತನುಃ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ ದ್ವಿದಾರ್ಯಸೌಂದರ್ಯತನುಃ, ತಾಂ ದ್ವಿದಾರ್ಯ ಸೌಂದರ್ಯತನುಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಪ್ರಣನಾಮ- ಣಮು ಪ್ರಹೃತ್ವೇ ಶಬ್ದೇ ಚ ಇತಿ ಪ್ರಹೃತ್ವಶಬ್ದಾರ್ಥಕಾತ್ ನಮ್‌ಧಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಕರ್ತೃರಿ ಪರಸ್ವೈಪದಿನಃ ಭೂತಾನದ್ಯತನಪರೋಕ್ಷೇ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮ ಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ ಪ್ರಣನಾಮ ಇತಿರೂಪಂ |
ಪ್ರ+ನನಾಮ ನೇಮತುಃ ನೇಮುಃ, ನೇಮಿಥ-ನನಂಥ ನೇಮಥುಃ ನೇಮ, ನನಾಮ-ನನಮ ನೇಮಿವ ನೇಮಿಮು ||

ಪ್ರಯೋಗ— ಮೂರ್ತಾ ಸಾ ಗುರುಪ್ರಬಹ್ವಸ್ಯ ಪದಾರವಿಂದಂ ಪ್ರಣನಾಮ (ಕರ್ತೃರಿ)
ಮೂರ್ತಯಾ ತಯಾ ಗುರುಪ್ರಬಹ್ವಸ್ಯ ಪದಾರವಿಂದಂ ಪ್ರಣೇಮೇ (ಕರ್ಮಣಿ)
ಶಿಷ್ಯೈಃ ತಾಂ ತನುಂ ಅಲಕ್ಷ್ಯ ಅತಿವಿಸ್ಮಿತಂ (ಭಾವೇ)
ಶಿಷ್ಯಾಃ ತಾಂ ತನುಂ ಅಲಕ್ಷ್ಯ ಅತಿವಿಸ್ಮಿತವಂತಃ (ಕರ್ತೃರಿ)

ವೃತ್ತ— ಪೂರ್ವಾರ್ಥ ಉಪೇಂದ್ರವಜ್ರಾ ಉಪಜಾತಿಃ.

★ ★ ★

ಅವಾರಿಣಾ— ಅಚಾರ್ಯರು ಕಾಶಿಗೆ ಹೋದಾಗ ಅಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಭೀಮಬಲವನ್ನು ತೋರಿಸಿದ ಕಥೆಯನ್ನು ಆರಂಭಿಸುತ್ತಾರೆ.

ತೇನೋಪಯಾತೇನ ಕದಾಚನಾಥ

ವಾರಾಣಸೀಂ ಪಾಪನಿವಾರಣೇನ |

ಅವಾದಿ ವಾಗೇ ಬಲಿನಃ ಸ್ಥಶಿಷ್ಯಾನ್

ವಿಲೋಕ್ಯ ಲೀಲಾವಸರೇಽವಲಿಪ್ತಾನ್

|| 37 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ತೇನ, ಉಪಯಾತೇನ, ಕದಾಚನ, ಅಥ, ವಾರಾಣಸೀಂ ಪಾಪನಿವಾರಣೇನ, ಅವಾದಿ, ವಾಗೇ, ಬಲಿನಃ ಸ್ಥಶಿಷ್ಯಾನ್, ವಿಲೋಕ್ಯ, ಲೀಲಾವಸರೇ, ಅವಲಿಪ್ತಾನ್ |

ಅನ್ವಯ— ಅಥ, ಕದಾಚನ, ವಾರಾಣಸೀಂ, ಉಪಯಾತೇನ, ಪಾಪನಿವಾರಣೇನ, ತೇನ, ಲೀಲಾವಸರೇ, ಅವಲಿಪ್ತಾನ್, ಬಲಿನಃ, ಸ್ಥಶಿಷ್ಯಾನ್, ಅವಲೋಕ್ಯ, ವಾಗೇ, ಅವಾದಿ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಥ = ಚಾತುರ್ಮಾಸ್ಯವ್ರತ ಸಮಾಪ್ತಿಯಾದ ಮೇಲೆ,

ಕದಾಚನ = ಒಂದಾನೊಂದು ದಿನ,

ವಾರಾಣಸೀಂ = ಕಾಶಿಯನ್ನು ಕುರಿತು,

ಉಪಯಾತೇನ = ಬಂದಿದ್ದ

ಪಾಪನಿವಾರಣೇನ = ಪಾಪ ವೆರಿಹಾರಕರಾದ,
 ತೇನ = ಆ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಿಂದ,
 ಲೀಲಾವಸರೇ = ವಿಹಾರದ (ಆಟದ) ಸಮಯದಲ್ಲಿ
 ಅವಲಿಪ್ಪಾನ್ = ಅಹಂಕಾರಗೊಂಡ,
 ಬಲಿನಃ = ಬಲಿಷ್ಠರಾದ,
 ಸ್ವಶಿಷ್ಯಾನ್ = ತಮ್ಮ ಶಿಷ್ಯರನ್ನು
 ವಿಲೋಕ್ಯ = ನೋಡಿ,
 ವಾಣೀ = ಮಾತು
 ಅವಾದಿ = ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ತಮ್ಮ ದರ್ಶನ, ಸಂಭಾಷಣ, ಸೇವಾದಿಗಳಿಂದ ಸಮಸ್ತ ಪಾಪ ನಿವಾರಕರು. ಮಹಾಸಾಮರ್ಥ್ಯಶಾಲಿಗಳು ಅವರು ಚಾತುರ್ಮಾಸ್ಯ ಸಮಾಪ್ತವಾದ ಮೇಲೆ ಕಾಶಿಗೆ ಹೋದರು. ಅವರ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಶಿಷ್ಯರಿದ್ದರು. ಅವರೆಲ್ಲರೂ ಬಲಶಾಲಿಗಳಾದ ಯುವಕರು. ಒಂದಾನೊಂದು ದಿನ ವಿಹಾರದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ವಿನೋದದಿಂದ ಬಲಾಬಲವಿಚಾರವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ ಇರುವಾಗ ಶಿಷ್ಯರು ತಾವು ಯುವಕರು ಮತ್ತು ಬಲಶಾಲಿಗಳು, ಆಚಾರ್ಯರಿಗಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚು ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಂತರೆಂದು ಅಹಂಕಾರವನ್ನು ತೋರಿಸಿದರು. ಅವರ ಅಹಂಕಾರಭಾವವನ್ನು ಕಂಡು ಆಚಾರ್ಯರು ಇಂತೆಂದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಪಾಪನಿವಾರಣೇನೇನ— ಪಾಪಾನಾಂ ನಿವಾರಣಾಂ ಯೇನ ಸಃ ಪಾಪನಿವಾರಣಃ, ತೇನ ಪಾಪನಿವಾರಣೇನ
 ಬಲಿನಃ— ಬಲಂ ವಿಷಾಂ ಅಸ್ತೀತಿ ಬಲಿನಃ, ತಾನ್ ಬಲಿನಃ |
 ಸ್ವಶಿಷ್ಯಾನ್— ಸ್ವಸ್ತ ಶಿಷ್ಯಾಃ ಸ್ವಶಿಷ್ಯಾಃ ತಾನ್, ಸ್ವಶಿಷ್ಯಾನ್ |
 ಲೀಲಾವಸರೇ— ಲೀಲಾಯಾಃ ಅವಸರಃ ಲೀಲಾವಸರಃ, ತಸ್ಮಿನ್ ಲೀಲಾವಸಾರೇ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅವಾದಿ- ವದವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ ಇತಿ ವ್ಯಕ್ತವಾಗರ್ಥಕಾತ್ ವದ್ ಧಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಕರ್ಮಣಿ ಆತ್ಮನೇಪದಿನಃ ಭೂತೇ ಲುಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ 'ಅವಾದಿ' ಇತಿರೂಪಂ |

ಅವಾದಿ ಅವಾದಿಷಾತಾಂ ಅವಾದಿಷತ್, ಅವಾದಿಷ್ಠಾಃ ಅವಾದಿಷಾಧಾಂ ಅವಾದಿದ್ದಂ, ಅವಾದಿಷಿ ಅವಾದಿಷ್ಯಹಿ ಅವಾದಿಷ್ಯಹಿ ||

ಪ್ರಯೋಗ— ತೇನ ವಾಣೀ ಅವಾದಿ (ಕರ್ತರಿ), ಸಃ ವಾಣೀಂ ಅವಾದೀತ್ (ಲುಜ್)

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಕಾಶಿಗೆ ಹೋದಾಗ ಆಚಾರ್ಯರು ಬಲದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅಹಂಭಾವದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಶಿಷ್ಯರನ್ನು ಕುರಿತು ಆಡಿದ ಮಾತನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ನಿಯುದ್ಧಸಿದ್ಧಿರ್ಯು ಯುಗಪದ್ಧಿವೀರ-

ಮೃನ್ಯಾ ಭವಂತೋಽಭಿಪ್ರತಂತು ಮಾಂ ದ್ರಾಕ್ |

ಸಮಸ್ತಶಕ್ತಿಂ ನ ಯುನಕ್ತಿ ಯಃ ಸ್ವಾ-

ಮತ್ರಾಸ್ತದಾಕ್ಷಾಂ ಸ ನಿರಾಕರೋತಿ

|| 38 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ನಿಯುದ್ಧಸಿದ್ಧಿಃ, ಯುಗಪತ್, ಹಿ, ವೀರಮೃತ್ಯು, ಭವಂತಃ, ಅಭಿಪತಂತು, ಮಾಂ, ದ್ರಾಕ್, ಸಮಸ್ತಶಕ್ತಿಂ, ನ, ಯುನಕ್ತಿ, ಯಃ, ಸ್ಥಾಂ, ಅತ್ರ, ಅಸ್ಮದಾಜ್ಞಾಂ, ಸಃ, ನಿರಾಕರೋತಿ |

ಅನ್ವಯ— ಹೇ ವೀರಮೃತ್ಯುಃ, ಭವಂತಃ ಯುಗಪತ್ ನಿಯುದ್ಧಸಿದ್ಧಿಃ, ದ್ರಾಕ್, ಮಾಂ, ಅಭಿಪತಂತು, ಯಃ, ಅತ್ರ ಸ್ಥಾಂ, ಸಮಸ್ತಶಕ್ತಿಂ, ನ ಯುನಕ್ತಿ, ಸಃ, ಅಸ್ಮದಾಜ್ಞಾಂ, ನಿರಾಕರೋತಿಹಿ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಹೇ ವೀರಮೃತ್ಯುಃ = ಎಲೈ! ನಾವೇ ಸಮರ್ಥರೆಂದು ತಿಳಿದುಕೊಂಡಿರುವ ನಮ್ಮ ಶಿಷ್ಯರಾದ ತರುಣರೇ,

ಭವಂತಃ = ನೀವೆಲ್ಲರೂ,

ಯುಗಪದ್ = ಒಂದೇ ಬಾರಿ (ಒಟ್ಟಿಗೆ)

ನಿಯುದ್ಧಸಿದ್ಧಿಃ = ಮಲ್ಲಯುದ್ಧ (ಜಟ್ಟಿ ಕಾಳಗ) ನಡೆಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ,

ದ್ರಾಕ್ = ಕೂಡಲೇ (ಬೇಗನೇ)

ಮಾಂ = ನನ್ನನ್ನು ಕುರಿತು,

ಅಭಿಪತಂತು = ಏರಿ ಬನ್ನಿರಿ. (ಎದುರಿಸಿರಿ)

ಯಃ = ಯಾವನು

ಅತ್ರ = ಈ ಮಲ್ಲಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ

ಸ್ಥಾಂ = ತನ್ನದಾದ

ಸಮಸ್ತಶಕ್ತಿಂ = ಸಂಪೂರ್ಣ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು,

ನ ಯುನಕ್ತಿ = ವಿನಿಯೋಗಿಸುವುದಿಲ್ಲವೋ,

ಸಃ = ಅವನು

ಅಸ್ಮದಾಜ್ಞಾಂ = ನಮ್ಮ ಅಪ್ಪಣೆಯನ್ನು

ನಿರಾಕರೋತಿ ಹಿ = ಮೀರುತ್ತಾನೆ. ನಿಶ್ಚಯ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ನಮ್ಮ ಪ್ರೀತಿಯ ಶಿಷ್ಯರೇ! ನಾವೇ ಬಲಶಾಲಿಗಳು ನಮ್ಮಷ್ಟು ಬಲ ನಮ್ಮ ಆಚಾರ್ಯರಿಗೂ ಇಲ್ಲವೆಂದು ನೀವೆಲ್ಲರೂ ಅಹಂಕಾರ ಪಡುತ್ತಿದ್ದೀರಿ. ಆದುದರಿಂದ ಬಲಾಬಲ ನಿರ್ಣಯಕ್ಕಾಗಿ ಒಂದು ಪರೀಕ್ಷೆಯನ್ನು ಏರ್ಪಡಿಸೋಣ. ನೀವೆಲ್ಲರೂ ಸೇರಿ ನನ್ನೊಡನೆ ಜಟ್ಟಿ ಕಾಳಗಕ್ಕಾಗಿ ಸಿದ್ಧರಾಗಿ ಬನ್ನಿ. ಎಲ್ಲರೂ ಒಂದೇ ಬಾರಿ ನನ್ನೆದುರಾಗಿ ಬಂದು, ನನ್ನ ಜತೆಗೆ ಮಲ್ಲಯುದ್ಧ ಮಾಡಿರಿ. ಈ ಜಟ್ಟಿ ಕಾಳಗದಲ್ಲಿ ನೀವೆಲ್ಲರೂ ನಮ್ಮ ಎಲ್ಲಾ ಶಕ್ತಿಯನ್ನೂ ಉಪಯೋಗಿಸ ಬೇಕು. ಇದು ನನ್ನ ಅಪ್ಪಣೆ. ನನ್ನ ಮೇಲಿನ ದಾಕ್ಷಿಣ್ಯದಿಂದ ಯಾವನಾದರೊಬ್ಬನು ತನ್ನ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸದಿದ್ದರೆ ಅವರು ನನ್ನ ಅಪ್ಪಣೆಯನ್ನು ಮೀರಿದ ಪಾಪಕ್ಕೆ ಗುರಿಯಾಗುತ್ತಾರೆ (ಎಂದು ಆಚಾರ್ಯರು ಶಪಥ ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಶಿಷ್ಯರನ್ನು ಮಲ್ಲಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಕರೆದರು).

ವಿಗ್ರಹ— ಕೋಶ—

'ನಿಯುದ್ಧೇಽಥ ತುಮುಲಂ ರಣಸಂಕುಲೇ' ಎಂಬ ಕೋಶಾನುಸಾರವಾಗಿ ನಿಯುದ್ಧವೆಂದರೆ ಮಲ್ಲಯುದ್ಧ ಜಟ್ಟಿ ಕಾಳಗ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ನಿಯುದ್ಧಸಿದ್ಧಿಃ— ನಿಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧಿಃ ನಿಯುದ್ಧಸಿದ್ಧಿಃ ತಸ್ಯೇ ನಿಯುದ್ಧಸಿದ್ಧಿಃ 'ತದಾ ತದಾನೀಂ ಯುಗ-ಪದೇಕದಾ ಸರ್ವದಾ ಸದಾ' ಎಂಬ ಕೋಶಾನುಸಾರವಾಗಿ 'ಯುಗಪತ್' ಎಂದರೆ ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ವೀರಮೃತ್ಯುಃ— ಅಶ್ವನಃ ವೀರಾನ್ ಮನ್ಯಂತೇ ಇತಿ ವೀರಮೃತ್ಯುಃ, 'ಅಶ್ವಮಾನೇ ಖಶ್ ಚ' (ವಿ.ಸೂ. 3.2.83) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಖಶ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. 'ಅರುರ್ಧ್ವಷದಜಂತಸ್ಯ ಮುಮ್' (ಪೂ.ಸೂ. 6.3.67) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪೂರ್ವಪದದ ಕೊನೆಗೆ ಮುಮ್ ಅಗಮ. ಇದು ಕೃದ್ವೃತ್ತಿ. ದ್ರಾಕ್ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ 'ದ್ರಾಜ್ ಮಂಕುಷಪದಿದ್ರಾತೇ' ಎಂಬ ಕೋಶಾನುಸಾರವಾಗಿ ಕೂಡಲೇ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಸಮಸ್ತಶಕ್ತಿಂ— ಸಮಸ್ತಾ ಚ ಸಾ ಶಕ್ತಿಶ್ಚ ಸಮಸ್ತಶಕ್ತಿಃ, ತಾಂ ಸಮಸ್ತಶಕ್ತಿಂ |

ಅಸ್ಯದಾಕ್ಷಾಂ— ಅಸ್ಯಾಕಂ ಅಜ್ಞಾ ಅಸ್ಯದಾಕ್ಷಾಂ, ತಾಂ, ಅಸ್ಯದಾಕ್ಷಾಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಭಿಪ್ರತಂತು- ಅಭಿ ಉಪಸರ್ಗ ಪೂರ್ವಕಾತ್ ಪತ್‌ಲ್ಪಗತೌ ಇತಿ ಗತ್ಯರ್ಥಕಾತ್ ಪತ್ ಧಾತೋ ಅಕರ್ಮಕಾತ್ (ಸಕರ್ಮಕಾತ್) ಕರ್ತರಿ ಪರಸ್ವೈಪದಿನಃ ಅಜ್ಞಾಯಾಂ ಲೋಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಬಹುವಚನೇ ಅಭಿಪ್ರತಂತು ಇತಿ ರೂಪಂ |

ಅಭಿ+ಪ್ರತಂತು-ಪ್ರತಾತತ್ ಪ್ರತಾಂತು ಪ್ರತ-ಪ್ರತಾತತ್ ಪ್ರತತಂ ಪ್ರತತ ಪತಾನಿ, ಪತಾವ, ಪಣಮ ||

ಯುನಕ್ತಿ- ಯುಜಿತ್ ಯೋಗೇ ಇತಿ ಯೋಗಾರ್ಥಕಾತ್ (ಸಂಬಂಧಾರ್ಥಕಾತ್) ಯುಜ್ ಧಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಕರ್ತರಿ ಪರಸ್ವೈಪದಿನಃ ಪರ್ತಮಾನೇ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ 'ಯುನಕ್ತಿ' ಇತಿ ರೂಪಂ |

ಯುನಕ್ತಿ ಯುಂಕ್ತಃ ಯುಂಜಂತಿ, ಯುನಕ್ತಿ ಯುಂಕ್ತಃ ಯುಂಕ್ತಃ ಯುನಕ್ತಿ ಯುಂಜ್ಞಃ ಯುಂಜ್ಞಃ ||

ನಿರಾಕರೋತಿ- ನಿರ್ ಆ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗದ್ವಯಪೂರ್ವಕಾತ್ ಡುಕ್ಯಇಕರಣೇ ಇತಿ ಕರಣಾರ್ಥಕಾತ್ ಕೃಧಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಕರ್ತರಿ ಪರಸ್ವೈಪದಿನಃ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ ನಿರಾಕರೋತಿ ಇತಿ ರೂಪಂ |

ನಿರ್+ಆ=ಕರೋತಿ ಕುರುತಃ ಕುರ್ವಂತಿ, ಕರೋತಿ ಕುರುತಃ ಕುರುತಃ, ಕರೋಮಿ ಕುರ್ವಃ ಕುರ್ಮಃ ||

ಪ್ರಯೋಗ— ಭವಂತಃ ಮಾಂ ಅಭಿಪ್ರತಂತು (ಕರ್ತರಿ), ಭವದ್ವಿಃ ಅಹಂ ಅಭಿಪತ್ಯೈ (ಭಾವೇ) ಯಃ ಅತ್ರ ಸ್ವಾಂ ಸಮಸ್ತಶಕ್ತಿಂ ನ ಯುನಕ್ತಿ ಸಃ ಅಸ್ಯದಾಕ್ಷಾಂ ನಿರಾಕರೋತಿ ಹಿ (ಕರ್ತರಿ), ಯೇನ ಅತ್ರ ಸ್ವಾ ಸಮಸ್ತಶಕ್ತಿಃ ನ ಯುಜ್ಯತೇ ತೇನ ಅಸ್ಯದಾಕ್ಷಾ ನಿರಾಕ್ರಿಯತೇ (ಕರ್ಮಣಿ)

ವೃತ್ತ— ಪ್ರಥಮ ತೃತೀಯಪಾದ ಉಪೇಂದ್ರವಜ್ರಾ ಉಪಜಾತಿ |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಅಜಾಯಿರ್ ಅಮಾನುಷ ಬಲವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಇತಿರಯನ್ ಪಂಚದಶೈಷ ಯೋನಃ

ಪ್ರಾಪ್ತಾನ್ ಪ್ರಯುದ್ಧಾನ್ ಯುಗಪನ್ನಿಪಾತ್ಯ |

ಉತ್ತೀಯತಾಂ ಯಸ್ಯ ಸಮರ್ಥತಾ ಸ್ಯಾ-

ದಿತಿ ಬ್ರುವಾಣಃ (ಬ್ರುವಾಣೋಽಶನಕೈಃ) ಶನಕೈರ್ಜಹಾಸ ||39||

ಪದಭೇದ— ಇತಿ, ಈರಯನ್, ಪಂಚದಶ, ಏಷಃ, ಯೋನಃ, ಪ್ರಾಪ್ತಾನ್, ಪ್ರಯುದ್ಧಾನ್, ಯುಗಪತ್, ನಿಪಾತ್ಯ, ಉತ್ತೀಯತಾಂ, ಯಸ್ಯ, ಸಮರ್ಥತಾ ಸ್ಯಾತ್, ಇತಿ, ಬ್ರುವಾಣಃ, ಶನಕೈಃ (ಅಶನಕೈಃ) ಜಹಾಸ |

ಅನ್ವಯ— ಏಷಃ, ಇತಿ, ಈರಯನ್, ಯುಗಪತ್ ಪ್ರಾಪ್ತಾನ್, ಪ್ರಯುದ್ಧಾನ್ ಪಂಚದಶಯೋನಃ ಯುಗಪತ್, ನಿಪಾತ್ಯ ಯಸ್ಯ ಸಮರ್ಥತಾ ಸ್ಯಾತ್ ತೇನ ಉತ್ತೀಯತಾಂ ಇತಿ ಬ್ರುವಾಣಃ ಶನಕೈಃ (ಅಶನಕೈಃ) ಜಹಾಸ.

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ವಿಷಃ = ಈ ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಷಾರ್ಯರು ಇತಿ ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಈರಯನ್ (ಸನ್) ಹೇಳುತ್ತಾ,
 ಯುಗಪತ್ = ಒಂದೇ ಸಲ,
 ಪ್ರಾಪ್ತಾನ್ = ಬಂದ (ಮೇಲೇರಿದ)
 ಪ್ರಯುದ್ಧಾನ್ = ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಲ್ಲಯುದ್ಧ ಮಾಡುವ,
 ಪಂಚದಶ = ಹದಿನೈದು ಮಂದಿ,
 ಯೂನಃ = ಯುವಕರಾದ ಶಿಷ್ಯರನ್ನು,
 ನಿಪಾತ್ಯ = ಕೆಳಗೆ ಕೆಡವಿ,
 ಯಸ್ಯ = ಯಾವನಿಗೆ,
 ಸಮರ್ಥತಾ = ಶಕ್ತಿಯು
 ಸ್ವಾತ್ = ಇದ್ದೀತೋ,
 ತೇನ = ಅವನಿಂದ,
 ಉತ್ತೀಯತಾಂ = ಮೇಲಕ್ಕೇಳಲ್ಪಡಲಿ,
 ಇತಿ = ಹೀಗೆಂದು,
 ಬ್ರುವಾಣಃ = ಹೇಳುತ್ತಾ,
 ಶನಕೈಃ (ಅಶನಕೈಃ) = ಮೆಲ್ಲನೆ, (ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ,
 ಜಹಾಸ = ನಕ್ಕರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಆಚಾರ್ಯರು ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ ಕೂಡಲೇ ಹದಿನೈದು ಮಂದಿ ಶಿಷ್ಯರು ಒಂದೇ ಸಲ ಆಚಾರ್ಯರ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದು ಕುಸಿ ಮಾಡಿದರು. ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಷಾರ್ಯರು ಕೂಡಲೇ ಅವರನ್ನೆಲ್ಲಾ ಒಟ್ಟಿಗೆ ನೆಲಕ್ಕೆ ಕೆಡವಿದರು. ನಿಮಗೆ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿದ್ದರೆ ಮೇಲಕ್ಕೇಳಿ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾ ಒಂದು ಬಾರಿ ಮೆಲ್ಲನೆ ಮತ್ತೊಂದು ಬಾರಿ ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿಯೂ ನಕ್ಕರು.

‘ಪ್ರಯುದ್ಧಾನ್’ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಸ್ವಲ್ಪವೇ ಕುಸಿಯಾಡಿದರೆ ಆಚಾರ್ಯರ ಆಜ್ಞೆಯನ್ನು ಉಲ್ಲಂಘಿಸಿದ ದೋಷ ಬರುವುದೆಂದು ಅವರು ಸರ್ವಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಯುದ್ಧ ಮಾಡಿದರು ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಪಂಚದಶ— ಪಂಚಾಧಿಕಾ ದಶ ಪಂಚದಶ ।
 ಸಮರ್ಥತಾ— ಸಮರ್ಥಸ್ಯ ಭಾವಃ ಸಮರ್ಥತಾ ।
 ಅಶನಕೈಃ— ನ ಶನಕೈಃ ಅಶನಕೈಃ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ‘ಉತ್ತೀಯತಾಂ’ ಉದ್ ‘ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್’ ಪೂಗತಿನಿವೃತ್ತೌ ಇತಿ ಗತಿ ನಿವೃತ್ತರ್ಥಕಃ ಸ್ವಾಧಾತೋಃ ಅಕರ್ಮಕಾತ್ ಕರ್ತರಿ ಭಾವೇ ಆಜ್ಞಾಯಾಂ ಲೋಕಾ (ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ವಿಕವಚನ ರೂಪ ಮಾತ್ರ. ಬೇರೆ ರೂಪಗಳಿಲ್ಲ.)

ಜಹಾಸ ಜಹಸತುಃ ಜಹಸುಃ, ಜಹಸಿಥ ಜಹಸಥುಃ ಜಹಸ, ಜಹಾಸ-ಜಹಸ ಜಹಸಿವ ಜಹಸಿಮ ॥

ಜಹಾಸ- ಹಸೇ ಹಸನೇ ಇತಿ ಹಸನಾರ್ಥಕಾತ್ ಹಸಧಾತೋಃ ಅಕರ್ಮಕಾತ್ ಕರ್ತರಿ ಪರಸ್ಪೃಪದಿನಃ ಭೂತಾನದ್ಯತನ ಪರೋಕ್ಷೇ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ವಿಕವಚನೇ ಜಹಾಸ ಇತಿ ರೂಪಂ ।

ಸ್ವಾತ್ ಸ್ವಾತಾಂ ಸ್ಯುಃ, ಸ್ಯಾಃ ಸ್ಯಾತಂ ಸ್ಯಾತ, ಸ್ಯಾಂ ಸ್ಯಾವ ಸ್ಯಾಮ ॥

ಸ್ಯಾತ್- ಅಸಭುವಿ ಇತಿ ಸತ್ತಾರ್ಥಕಾತ್ ಅಸ್ ಧಾತೋಃ ಅಕರ್ಮಕಾತ್ ಕರ್ತರಿ ಪರಸ್ವೈವದಿನಃ ವಿಧಿರಿತ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ 'ಸ್ಯಾತ್' ಇತಿ ರೂಪಂ ।

ವ್ಯಾಕರಣ ವಿಶೇಷ— 'ಪ್ರಯುದ್ಧಾನ್' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಆದಿಕರ್ಮಣಿ ಕ್ತಃ ಕರ್ತರಿ ಚ' (3-4-70) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕರ್ತರಿ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ (ಆದಿಕರ್ಮಣಿ ಯಃ ಸ್ಯಾತ್ ಸಃ ಕರ್ತರಿಸ್ಯಾತ್ ಚಾದ್ವಾವ ಕರ್ಮಣೋಃ ಪ್ರಸ್ವೇದಿತಃ ಚೈತ್ರಃ = ಚೈತ್ರನು ಬೆದರಿದನು.

ಪ್ರಯೋಗ— ಯಸ್ಯ ಸಮರ್ಥತಾ ಸ್ಯಾತ್ (ತೇನ) ಉತ್ತರಿಯತಾಂ (ಅಕರ್ಮಕರ್ತರಿ) ಯಸ್ಯ ಸಮರ್ಥತಯಾ ಭೂಯೇತ ಸಃ ಉತ್ತಿಷ್ಠತು (ಭಾವೇ ಅಕರ್ಮಕ ಕರ್ತರಿ)

ವೃತ್ತ— ಪ್ರಥಮತ್ಯತೀಯಪಾದೌ ಉಪೇಂದ್ರ ವಜ್ರಾ ಉಪಜಾತಿ ।

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆಗ ಶಿಷ್ಯರು ಹೇಳಿದ ಮಾತನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಸೌಮೇರವಂ ಗೌರವಮಾವಹಂತಿ

ತವಾಂಗಮಂಗಾಂಗುಲಯಶ್ಚ ನೋಽಂಗೇ ।

ಪುರಾ ವಿನಶ್ಯಾಮ ಇತೋ ದಯಾಲೋ

ಸ್ವಾಮಿನ್ ವಿಮುಂಚೇತ್ಯವದಂಸ್ತದಾ ತೇ

॥ 40 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಸೌಮೇರವಂ, ಗೌರವಂ, ಅವಹಂತಿ, ತವ, ಅಂಗಂ, ಅಂಗಾಂಗುಲಯಃ, ಚ, ನಃ, ಅಂಗೇ, ಪುರಾ, ವಿನಶ್ಯಾಮಃ, ಇತಃ, ದಯಾಲೋ ಸ್ವಾಮಿನ್, ವಿಮುಂಚಃ, ಇತಿ, ಅವದನ್, ತದಾ, ತೇ ।

ಅನ್ವಯ— ತದಾ ತೇ ಆಂಗ! ತವ, ಅಂಗಂ, ಅಂಗುಲಯಃ, ಚ, ನಃ, ಅಂಗೇ, ಸೌಮೇರವಂ, ಗೌರವಂ, ಅವಹಂತಿ, ಇತಃ, ವಿನಶ್ಯಾಮಃ, ಪುರಾ, ದಯಾಲೋ, ಸ್ವಾಮಿನ್, ವಿಮುಂಚಃ, ಇತಿ ಅವದನ್ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ತದಾ = ಆಗ

ತೇ = ಆ ಶಿಷ್ಯರು

ಅಂಗ = ಪ್ರಿಯರಾದ ಆಚಾರ್ಯರೇ,

ತವ = ನಿಮ್ಮ

ಅಂಗಂ = ಅವಯವವು,

ಅಂಗುಲಯಃ ಚ = ಬೆರಳುಗಳೂ,

ಸೌಮೇರವಂ = ಮೇರುಪರ್ವತಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾದ,

ಗೌರವಂ = ಭಾರವನ್ನು

ಅವಹಂತಿ = ಉಂಟು ಮಾಡುತ್ತವೆ,

ಇತಃ = ಇದರಿಂದ

ವಯಂ = ನಾವು

ಪುರಾ ವಿನಶ್ಯಾಮಃ = ನಿಜವಾಗಿಯೂ ಸಾಯುವವು.

ದಯಾಲೋ = ಕರುಣಾಶಾಲಿಗಳಾದ,

ಸ್ವಾಮಿನ್ = ಪ್ರಭುಗಳಾದ ಆಚಾರ್ಯರೇ,
 ವಿಮುಂಚ = ಬಿಡಿರಿ,
 ಇತಿ = ಹೀಗೆಂದು
 ಅವದನ್ = ಹೇಳಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಆಚಾರ್ಯರು ಹೀಗೆ ಹೇಳಿ ನಕ್ಕಾಗ ಆ ಶಿಷ್ಯರು ಹೀಗೆಂದರು - “ಆಚಾರ್ಯರೇ, ತಾವು ನಮ್ಮ ಶರೀರದ ಮೇಲೆ ನಿಮ್ಮ ಅವಯವಗಳನ್ನೂ ಬೆರಳುಗಳನ್ನೂ ಇಟ್ಟಿದ್ದೀರಿ. ಅವು ಒಂದೊಂದು ಸುಮೇರು ಪರ್ವತದಷ್ಟು ಭಾರವಾಗಿ ತೋರುತ್ತವೆ. ನಮಗೆ ತಮ್ಮ ಶರೀರಾವಯವ ಮತ್ತು ಬೆರಳುಗಳ ಸ್ಪರ್ಶವನ್ನು ಸಹಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ, ಅಯ್ಯೋ ಸತ್ತೆವು. ನಾವು ನಿಜವಾಗಿಯೂ ಸತ್ತೇ ಹೋಗುವೆವು. ಸ್ವಾಮಿ ತಾವು ದಯವಿಟ್ಟು ನಮ್ಮನ್ನು ಬಿಡಿ” ಎಂದು ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಕಿರುಚಿಕೊಂಡರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಸೌಮೇರವಂ— ಸುಮೇರೋಃ ಇದಂ ಸೌಮೇರವಂ |

ಗೌರವಂ— ಗುರೋಃ ಭಾವಃ ಗೌರವಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಆವಹಂತಿ- ಆಜ್ ಪೂರ್ವಕಾತ್ ವಹಪ್ರಾಪಣೇ ಇತಿ ಪ್ರಾಪಣಾರ್ಥಕಾತ್ ವಹಧಾತೋಃ ಕರ್ತರಿ ಪರಸ್ಕೈಃ ಪದಿನಃ ವರ್ತಮಾನೇ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಬಹುವಚನೇ ಆವಹಂತಿ ಇತಿ ರೂಪಂ |

ಆ+ವಹತಿ ವಹತಃ ವಹಂತಿ, ವಹಸಿ ವಹಥಃ ವಹಥ, ವಹಾಮಿ ವಹಾವಃ ವಹಾಮಃ||

ವಿನಶ್ಯಾಮಃ- ವಿ ಉಪಸರ್ಗ ಪೂರ್ವಕಾತ್ ಣಶ ಆದರ್ಶನೇ ಇತಿ ನಶ್ ಧಾತೋಃ ಅಕರ್ಮಕಾತ್ ಕರ್ತರಿ ಪರಸ್ಕೈಃ ಪದಿನಃ ವರ್ತಮಾನೇ ಲಟ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷೇ ಬಹುವಚನೇ ವಿನಶ್ಯಾಮಃ ಇತಿ ರೂಪಂ |

ವಿ+ನಶ್ಯತಿ ನಶ್ಯತಃ ನಶ್ಯಂತಿ, ನಶ್ಯಸಿ ನಶ್ಯಥಃ ನಶ್ಯಥ, ನಶ್ಯಾಮಿ ನಶ್ಯಾವಃ ನಶ್ಯಾಮಃ ||

ವಿಮುಂಚ- ವಿ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗ ಪೂರ್ವಕಾತ್ ಮುಚ್ಯಮೋಕ್ಷಣೇ ಇತಿ ಮೋಕ್ಷಣಾರ್ಥಕಾತ್ ಮುಚ್ ಧಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಕರ್ತರಿ ಪರಸ್ಕೈಃ ಪದಿನಃ ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ ವಿಮುಂಚ ಇತಿ ರೂಪಂ |

ವಿ+ಮುಂಚತು-ಮುಂಚತಾತ್ ಮುಂಚತಾಂ ಮುಂಚಂತು, ಮುಂಚ-ಮುಂಚತಾತ್ ಮುಂಚತಂ

ಮುಂಚತ, ಮುಂಚಾನಿ ಮುಂಚಾವ ಮುಂಚಾಮ ||

ಅವದನ್- ವದವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚೇ ಇತಿ ವ್ಯಕ್ತವಾಗರ್ಥಕಾತ್ ವದಧಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಕರ್ತರಿ ಪರಸ್ಕೈಃ- ಪದಿನಃ ಅನದೃಶನ ಭೂತೇ ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಬಹುವಚನೇ ಅವದನ್ ಇತಿರೂಪಂ ||

ಅವದತ್, ಅವದತಾಂ ಅವದನ್, ಅವದಃ ಅವದತಂ ಅವದತ, ಅವದಂ ಅವದಾವ ಅವದಾಮ ||

ವ್ಯಾಕರಣವಿಶೇಷ— ಯಾವತ್ತರಾನಿಪಾತಯೋರ್ಲಟ್ (3.3.4) ಯಾವತ್ ಮತ್ತು ಪುರಾ ಎಂಬ ಪದಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವಾಗ ಭವಿಷ್ಯತ್ ಕಾಲದ ಲುಟ್ ಮತ್ತು ಲೃಟ್‌ಗಳಿಗೆ ಅಪವಾದವಾಗಿ ಲಟ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಯಾವದ್ಯುಕ್ತೋ ಪುರಾಭುಂಕ್ತೇ = ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿಯೂ ಊಟ ಮಾಡುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಆದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಪುರಾ ವಿನಶ್ಯಾಮಃ = ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ಸತ್ತು ಹೋಗುವೆವು ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಕೋಶ— ‘ಅಥ ಸಂಭೋಧನಾರ್ಥಕಾಃ ಸ್ಯುಃ ಪಾಟ್ ಪ್ರಾಡಂಗೆ ಹೇ ಕೈ ಭೋಃ’ ಎಂದು ಅಮರಕೋಶ, ಪ್ರಿಯಸ್ಯ ಸಂಭೋಧನೇಽಂಗಂ=ಪ್ರಿಯರನ್ನು ಸಂಭೋಧಿಸುವಾಗ ‘ಅಂಗ’ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

‘ಅಂಗೇ ಶರೀರೇ’- ‘ಅಂಗಮಾತ್ರಾಂತಿಕೋಪಾಯಪ್ರತೀಕೇಷ್ವಪ್ರಧಾನಕೇ’ ವಿಶ್ವಕೋಶ.

ಸೌಮೇರವಂ- ಮೇರುಃ ಸುಮೇರುಹರ್ವಮಾದ್ರಿ ‘ರೆತ್ಸಸಾನುಃ ಸುರಾಲಯಃ’ ಅಮರ,

ಪ್ರಯೋಗ—ತವ ಅಂಗಂ ಅಂಗಾಂಗುಲಯಶ್ಚ ಸೌಮೇರವಂ ಗೌರವಂ ಅವಹಂತಿ (ಸಕರ್ಮಕರ್ತರಿ)
 ತವ ಅಂಗೇನ ಅಂಗಾಂಗುಲಿಭಿಶ್ಚ ಸೌಮೇರವಂ ಗೌರವಂ ಒಪ್ಯತೇ (ಕರ್ಮಣಿ)
 ವಯಂ ಪುರಾ ವಿನಶ್ಯಾಮಃ (ಅಕರ್ಮಕ ಕರ್ತರಿ)
 ಅಸ್ಮಾಭಿಃ ಪುರಾ ವಿನಶ್ಯತೇ (ಭಾವೇ)
 ಸ್ವಾಮಿನ್ (ತ್ವಂ) ಅಸ್ಮಾನ್ ವಿಮುಂಚ (ಸಕರ್ಮಕ ಕರ್ತರಿ)
 ಸ್ವಾಮಿನ್ (ತ್ವಯಾ) ವಯಂ ವಿಮುಚ್ಯಾಮಹ್ಯ (ಕರ್ಮಣಿ)
 ತೇ ತಂ ಅವದನ್ (ಸಕರ್ಮಕ ಕರ್ತರಿ)
 ತೈಃ ಸಃ ಡಿದೃತ (ಕರ್ಮಣಿ)

ವೃತ್ತ— ಎರಡು ಮೂರನೇ ಪಾದಗಳಲ್ಲಿ ಉಪೇಂದ್ರವಜ್ರಾಸಹಿತವಾದ ಉಪಜಾತಿ ವೃತ್ತ.

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆಗ ಆಚಾರ್ಯರು ಏನು ಮಾಡಿದರು ಮತ್ತು ಶಿಷ್ಯರ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಏನು ಭಾವನೆಗಳು ಮೂಡಿದವು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ತೇನಾಥ ಮುಕ್ತೈರಿತಿವಿಸ್ವಯನ್ಯೈ-

ರವಾಪ್ಯನಾಲೋಚ್ಯ ಹಿ ತತ್ಸ್ವರೂಪಮ್ |

ಯದ್ಭ್ರೂವಿಜ್ಯಂಭೇಣ ಸಶರ್ವ (ಶಂಭು)ಶಕ್ತಂ

ಜಗತ್ ಸಮಸ್ತಂ ನಿಯತಂ ನಿಕಾಮಮ್ || 41 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ತೇನ, ಅಥ, ಮುಕ್ತೈಃ ಅತಿವಿಸ್ವಯಃ ತೈಃ, ಅವಾಪಿ, ಅನಾಲೋಚ್ಯ ಹಿ ತತ್ಸ್ವರೂಪಂ ಯದ್ಭ್ರೂವಿಜ್ಯಂಭೇಣ, ಸಶರ್ವಶಕ್ತಂ, ಜಗತ್, ಸಮಸ್ತಂ, ನಿಯತಂ, ನಿಕಾಮಂ |

ಅನ್ವಯ— ಅಥ, ತೇನ, ಮುಕ್ತೈಃ ತೈಃ ತತ್ಸ್ವರೂಪಂ, ಅನಾಲೋಚ್ಯ, ಹಿ ಅತಿವಿಸ್ವಯಃ ಅವಾಪಿ ಯದ್ಭ್ರೂವಿಜ್ಯಂಭೇಣ ಸಶರ್ವ (ಶಂಭು)ಶಕ್ತಂ ಸಮಸ್ತಂ ಜಗತ್ ನಿಕಾಮಂ ನಿಯತಂ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಥ = ಶಿಷ್ಯರು ಪ್ರಾರ್ಥನೆ ಮಾಡಿದ ನಂತರ,

ತೇನ = ಆ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಿಂದ,

ಮುಕ್ತೈಃ = ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ

ತೈಃ = ಆ ಶಿಷ್ಯರಿಂದ,

ತತ್ಸ್ವರೂಪಂ = ಆ ಮಧ್ವರ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು

ಅನಾಲೋಚ್ಯ ಹಿ = ಆಲೋಚಿಸದೆಯೇ,

ಅತಿವಿಸ್ವಯಃ = ಅತ್ಯಂತ ಆಶ್ಚರ್ಯವು

ಅವಾಪಿ = ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟಿತು.

ಯತ್ ಭ್ರೂವಿಜ್ಯಂಭೇಣ = ಯಾವ ಮಧ್ವರ ಹುಬ್ಬುಗಳ ವಿಲಾಸದಿಂದ,

ಸಶರ್ವ (ಶಂಭು) ಶಕ್ತಂ = ಶಂಕರದೇವೇಂದ್ರರಿಂದ ಸಹಿತವಾದ,

ಸಮಸ್ತಂ = ಎಲ್ಲಾ,

ಜಗತ್ = ಪ್ರಪಂಚವು,

ನಿಕಾಮಂ = ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದ,

ನಿಯತಂ = ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ದಯಾಳುಗಳಾದ ಆಚಾರ್ಯರೇ, ಪ್ರಭುಗಳೇ! ನಮ್ಮನ್ನು ಪ್ರಾಣ ಸಹಿತ ಬಿಡಿರಿ. ನಿಮ್ಮ ಅಂಗಗಳನ್ನು ಮತ್ತು ಬೆರಳುಗಳನ್ನು ನಮ್ಮ ಮೇಲಿಂದ ತೆಗೆಯಿರಿ ಎಂದು ಶಿಷ್ಯರು ಪ್ರಾರ್ಥನೆ ಮಾಡಿದ ನಂತರ ಆಚಾರ್ಯರು ಕೂಡಲೇ ಅವರನ್ನೆಲ್ಲಾ ಬಿಟ್ಟು ಬಿಟ್ಟರು. ಶಿಷ್ಯರು ಶ್ರೀಮದ್ವರ ಆ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ತಿಳಿಯದೆ ಇರುವುದರಿಂದಲೇ ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ ಆಶ್ಚರ್ಯಗೊಂಡರು. ಆ ಮಧ್ಯೆ ತಮ್ಮ ಹುಬ್ಬುಗಳ ವಿಲಾಸ ಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ರುದ್ರ, ಇಂದ್ರ ಮೊದಲಾದವರಿಂದ ಸಹಿತವಾದ ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಪಂಚವನ್ನು ತನ್ನ ಇಚ್ಛೆ ಬಂದಂತೆ ಪರಮಾತ್ಮ ಮತ್ತು ಲಕ್ಷ್ಮಿಯರ ಅಧೀನತೆಯಲ್ಲಿದ್ದು ಪ್ರೇರಿಸಲು ಸಮರ್ಥರು. ಆದರೆ ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿಯದೆ ಇದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿಯೇ ಅವರಲ್ಲದೂ ಇದು ಒಹಳ ದೊಡ್ಡ ಮಹಿಮೆಯೆಂದು ಆಶ್ಚರ್ಯಪಟ್ಟರು. ವಸ್ತುತಃ ಇದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚಿನ ಅಮಿತ ಮಹಿಮೆಯು ಆಚಾರ್ಯರಲ್ಲಿದೆ ಎಂದು ಭಾವ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಅತಿವಿಸ್ಮಯಃ— ಅತಿಶಯತಃ ವಿಸ್ಮಯಃ ಅತಿವಿಸ್ಮಯಃ |

ತತ್ ಸ್ವರೂಪಂ— ತಸ್ಯ ಸ್ವರೂಪಂ ತತ್ ಸ್ವರೂಪಂ |

ಯದ್ ಭೂವಿದ್ಯಂಭೇಣ— ಯಸ್ಯ ಭುವೌ ಯದ್ ಭುವೌ, ಯದ್ ಭುವೋಃ ವಿದ್ಯಂಭಃ ಯದ್ ಭೂವಿದ್ಯಂಭಃ ತೇನ ಯದ್ ಭೂವಿದ್ಯಂಭೇಣ |

ಸಶಂಭುಶಕ್ತಂ— ಶಂಭುಶ್ಚ ಶಕ್ತಶ್ಚ ಶಂಭುಶಕ್ತೌ (ಅಥವಾ ಶರ್ವಶ್ಚ ಶಕ್ತಶ್ಚ) | ಶಂಭುಶಕ್ತಾಭ್ಯಾಂ ಸಹ ವರ್ತತೇ ಇತಿ ಸಶಂಭುಶಕ್ತಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅವಾಪಿ- ಅವ ಉಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ಆಪ್ತವ್ಯಾಪ್ತೌ ಇತಿ ವ್ಯಾಪ್ತವರ್ತಕಃ ಆಪ್ ಧಾತುಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಕರ್ಮಣಿ ಆತ್ಮನೇಪದಿನಃ ಲುಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ ಅವಾಪಿ ಇತಿ ರೂಪಂ |

ಅಪಿ ಆಪ್ತಾಂತಂ ಆಪ್ತತಃ, ಆಪ್ತಾ ಆಪ್ತಾಂತಂ ಆಪ್ತದ್ಧಂ, ಆಪ್ತಿ ಆಪ್ತ ಹಿ ಆಪ್ತ ಹಿ ||

ಪ್ರಯೋಗ— ತೈಃ ಅತಿವಿಸ್ಮಯಃ ಅವಾಪಿ (ಕರ್ಮಣಿ), ತೇ ಅತಿವಿಸ್ಮಯಂ ಅವಾಪನ್ (ಕರ್ತೃ)

ವೃತ್ತ— ಎರಡು ನಾಲ್ಕನೆಯ ಪಾದಗಳಲ್ಲಿ ಉಪೇಂದ್ರವಜ್ರಾಸಹಿತವಾದ ಉಪಜಾತಿ ವೃತ್ತ.

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಈಗ ಆಚಾರ್ಯರ ಮತ್ತೊಂದು ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇಂದ್ರಪುರಿ ಎಂಬ ವಾದಿಯ ವೈಶ್ವಾಂತವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಸದಾಕ್ಷ್ಮಮಾಕ್ಷಿಪ್ರಸಮಸ್ತಪಕ್ಷಕೋ

ಯತಿಃ ಪ್ರಭುಂ ಕೋಽಪ್ಯಮರಾವತೀಪದಃ |

ಜಿಗೀಷಯಾ ಜ್ಞಾನಸಹಾಯಕರ್ಮಣಃ

ಪ್ರಸಾಧ್ಯತಾಂ ಸಾಧನತೇತ್ಯುದಾಹರತ್ || 42 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಸದಾಕ್ಷಂ, ಅಕ್ಷಪ್ರಸಮಸ್ತಪಕ್ಷಃ, ಯತಿಃ, ಪ್ರಭುಂ ಕಃ, ಅಪಿ, ಅಮರಾವತೀಪದಃ, ಜಗೀಷಯಾ, ಜ್ಞಾನಸಹಾಯಕರ್ಮಣಃ, ಪ್ರಸಾದ್ಯತಾಂ, ಸಾಧನತಾ, ಇತಿ, ಉದಾಹರತ್ |

ಅನ್ವಯ— ಸದಾಕ್ಷಂ ಅಕ್ಷಪ್ರಸಮಸ್ತಪಕ್ಷಃ ಅಮರಾವತೀಪದಃ ಕಃ ಅಪಿ, ಯತಿಃ, ಜಗೀಷಯಾ, ಪ್ರಭುಂ, ಜ್ಞಾನ-ಸಹಾಯಕರ್ಮಣಃ, ಸಾಧನತಾ, ಪ್ರಸಾದ್ಯತಾಂ, ಇತಿ, ಉದಾಹರತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸದಾಕ್ಷಂ = ಕುಶಲತೆಯಿಂದ ಸಹಿತವಾಗಿ,

ಅಕ್ಷಪ್ರಸಮಸ್ತಪಕ್ಷಃ = ಖಂಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಎಲ್ಲಾ ವಾದಿಗಳ ಸಿದ್ಧಾಂತಗಳುಳ್ಳ,

ಅಮರಾವತೀಪದಃ = ಅಮರೇಂದ್ರಪುರೀ (ಇಂದ್ರಪುರೀ) ಎಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳ,

ಕಃ ಅಪಿ ಯತಿಃ = ಯಾವನೋ ಒಬ್ಬ ಸಂನ್ಯಾಸಿಯು,

ಪ್ರಭುಂ = ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು

ಜಗೀಷಯಾ = ಜಯಿಸುವ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ,

ಜ್ಞಾನಸಹಾಯಕರ್ಮಣಃ = ಜ್ಞಾನವು ಸಹಾಯವಾಗಿ ಉಳ್ಳ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ,

ಸಾಧನತಾ = ಪರಮಪುರುಷಾರ್ಥವಾದ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಕುರಿತು ಅತಿಶಯಿತವಾದ ಕಾರಣತ್ವವು,

ಪ್ರಸಾದ್ಯತಾಂ = ಸಮರ್ಥಿಸಲ್ಪಡಲಿ,

ಇತಿ = ಹೀಗೆಂದು,

ಉದಾಹರತ್ = ಹೇಳಿದನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಅಮರೇಂದ್ರಪುರೀ (ಅಥವಾ ಇಂದ್ರಪುರೀ) ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಮಾಯಾವಾದಿ ಸಂನ್ಯಾಸಿಯೊಬ್ಬನಿದ್ದನು. ಅವನು ಎಲ್ಲಾ ಸಿದ್ಧಾಂತಗಳನ್ನೂ ಬಹಳ ಕುಶಲತೆಯಿಂದ ಖಂಡಿಸಿದ್ದನು. ಇಂತಹವನು ಒಂದು ದಿನ ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ಭೇಟಿಯಾಗಿ ಅವರ ಜತೆಗೆ ವಾದ ಮಾಡಿ ಖಂಡಿಸಲು ಬಯಸಿ ಅವರ ಬಳಿಗೆ ಬಂದನು. ಆಚಾರ್ಯರಿಗೂ ಅಮರೇಂದ್ರಪುರಿಗೂ ವಾದವು ಪ್ರಾರಂಭವಾಯಿತು. ಆಚಾರ್ಯರು ಪ್ರತಿವಾದವನ್ನು ಮಂಡಿಸುತ್ತಾ ಪ್ರಸಂಗವಂತಾ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದರು! “ಜ್ಞಾನಿಯು ಮಾಡಿದ ಕರ್ಮವೇ ಆಕ್ಷಯವಾದ ಮೋಕ್ಷವೆಂಬ ಪುರುಷಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಜ್ಞಾನಿಯು ಮಾಡುವ ಕರ್ಮವು ಬಂಧಕವು. ಹೀಗೆ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಜ್ಞಾನ ಸಹಾಯವುಳ್ಳ ಕರ್ಮವೂ ಸಾಧನವಾಗುತ್ತದೆ” ಎಂದರು. ಆಚಾರ್ಯರ ಈ ಮಾತನ್ನು ಕೇಳಿ ಅಮರೇಂದ್ರಪುರಿಯು ‘ಜ್ಞಾನಸಹಾಯವುಳ್ಳ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನತ್ವವು ಹೇಗೆಂದು ಸಾಧಿಸಿ ತೋರಿಸಿ’ ಎಂದು ಹೇಳಿದನು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಸದಾಕ್ಷಂ— ದಕ್ಷಿಣ ಭಾವಃ ದಾಕ್ಷಿಣ್ಯಂ, ದಾಕ್ಷಿಣ್ಯ ಸಹಿತಂ ಯಸ್ಮಿನ್ ಕರ್ಮಣಿ ತದ್ವಿಧಾ ಭವತಿ ತಥಾ ಸದಾಕ್ಷಂ |

ಅಕ್ಷಪ್ರಸಮಸ್ತಪಕ್ಷಃ— ಸಮಸ್ತಾನಾಂ ಪಕ್ಷಾಃ ಸಮಸ್ತಪಕ್ಷಾಃ, (ಸಮಸ್ತಾಶ್ಚ ತೇ ಪಕ್ಷಾಶ್ಚ ಸಮಸ್ತಪಕ್ಷಾಃ) | ಅಕ್ಷಿಪ್ರಾಃ ಸಮಸ್ತಪಕ್ಷಾಃ ಯೇನ ಸಃ ಅಕ್ಷಿಪ್ರಸಮಸ್ತಪಕ್ಷಃ (ಬಹುವ್ರೀಹಿಯಲ್ಲಿ ಕ ಪ್ರತ್ಯಯ)

ಅಮರಾವತೀಪದಃ— ಅಮರಾವತೀ ಇತಿ ಪದಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಅಮರಾವತೀಪದಃ |

ಜಗೀಷಾ— ಜೇತುಂ ಇಚ್ಛಾ ಜಗೀಷಾ ತಯಾ ಜಗೀಷಯಾ |

ಜ್ಞಾನಸಹಾಯಕರ್ಮಣಃ— ಜ್ಞಾನಂ ಸಹಾಯಃ ಯಸ್ಯ ತತ್ ಜ್ಞಾನಸಹಾಯಂ, ಜ್ಞಾನಸಹಾಯಂ ಚ ತತ್ ಕರ್ಮ ಚ ಜ್ಞಾನಸಹಾಯಕರ್ಮ, ತಸ್ಯ ಜ್ಞಾನಸಹಾಯಕರ್ಮಣಃ |

ಸಾಧನತಾ— ಸಾಧನಸ್ಯ ಭಾವಃ ಸಾಧನತಾ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಪ್ರಸಾಧ್ಯತಾಂ- (ರಾಧ) ಸಾಧ ಸಂಸಿದ್ಧಿ ಇತಿ ಸಂಸಿದ್ಧ್ಯರ್ಥಕಾತ್ ಪ್ರ ಉಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ಸಾಧಧಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಕರ್ಮಣಿ ಆತ್ಮನೇಪದಿನಃ ಆಜ್ಞಾಯಾಂ ಲೋಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ 'ಪ್ರಸಾಧ್ಯತಾಂ' ಇತಿ ರೂಪಂ |

ಪ್ರ+ಸಾಧ್ಯತಾಂ ಸಾಧ್ಯೇತಾಂ ಸಾಧ್ಯಂತಾಂ, ಸಾಧ್ಯಸ್ವ ಸಾಧ್ಯೇಥಾಂ ಸಾಧ್ಯದ್ವಂ, ಸಾಧ್ಯ್ಮ ಸಾಧ್ಯಾವಹ್ಯೆ ಸಾಧ್ಯಾಮಹ್ಯೆ ||

ಉದಾಹರಣೆ- ಉದ್ ಆ (ಆಜ್) ಇತಿ ಉಪಸರ್ಗದ್ವಯಪೂರ್ವಕಾತ್ ಹೈಇಹರಣೇ ಇತಿ ಹರಣಾರ್ಥಕಾತ್ ಹೃದಾತೋಃ ಪರಸ್ವೈಪದಿನಃ, ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಕರ್ತರಿ ಅನದ್ಯತನ ಭೂತೇ ಲಬ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ ಉದಾಹರಣೆ ಇತಿ ರೂಪಂ |

ಉದ್+ಆ+ಅಹರಣ್ ಅಹರತಾಂ ಅಹರನ್, ಅಹರಃ ಅಹರತಂ ಅಹರತ, ಅಹರಂ ಅಹರಾವ ಅಹರಾಮ

ಪ್ರಯೋಗ- ತ್ವಯಾ ಜ್ಞಾನಸಹಾಯಕರ್ಮಣಃ ಸಾಧನತಾ ಪ್ರಸಾಧ್ಯತಾಂ (ಕರ್ಮಣಿ)
ತ್ವಂ ಜ್ಞಾನಸಹಾಯಕರ್ಮಣಃ ಸಾಧನತಾಂ ಪ್ರಸಾಧಯ (ಕರ್ತರಿ)
ಕೋಪಿ ಯತಿಃ ಪ್ರಭುಂ ಉದಾಹರಣ್ (ಕರ್ತರಿ)
ಕೇನಾಪಿ ಯತಿನಾ ಪ್ರಭುಃ ಉದಾಹ್ರಿಯತ (ಕರ್ಮಣಿ)

ವೃತ್ತ- ಇಲ್ಲಿ ವಂಶಸ್ಥ ವೃತ್ತ 'ವದಂತಿ ವಂಶಸ್ಥಮಿದಂ ಜತೌ ಜರೌ' (ವದಂತಿ ವಂಶಸ್ಥಮಿದಂ ಜತೌ ಜರೌ)

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ- ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು ಇಂದ್ರಪುರಿಯಂಬ ಸಂನ್ಯಾಸಿಯನ್ನು ವಾದದಲ್ಲಿ ಗೆದ್ದರೆಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಸಂಸಾಧಿತಾರ್ಥೇ ಭಗವತ್ಕಯುಕ್ತವಿತ್

ಪಪ್ರಚ್ಛ ಸ ಜ್ಞಾನಪದಾರ್ಥಮುಗ್ರಧೀಃ |

ಜ್ಞಾತಃ ಸ ತೇ ಜ್ಞಾನೈಃ ಚೇನ್ನ ಚೇನ್ನ ಸ

ಪ್ರಶೋ ಘಟೇತೇತಿ ನಿರಾಕೃತ್ಯೈಷ ತಮ್

|| 43 ||

ಪದಚ್ಛೇದ- ಸಂಸಾಧಿತಾರ್ಥೇ, ಭಗವತಿ, ಅಯುಕ್ತವಿತ್, ಪಪ್ರಚ್ಛ ಸಃ, ಜ್ಞಾನಪದಾರ್ಥಂ, ಉಗ್ರಧೀಃ, ಜ್ಞಾತಃ, ಸಃ, ತೇ, ಜ್ಞಾನಿ, ಅಸಿ, ಚೇತ್, ನ, ಚೇತ್, ನ, ಸಃ, ಪ್ರಶಃ, ಘಟೇತ, ಇತಿ, ನಿರಾಕೃತ, ಏಷಃ, ತಂ |

ಅನ್ವಯ- ಭಗವತಿ ಸಂಸಾಧಿತಾರ್ಥೇ ಸತಿ, ಅಯುಕ್ತವಿತ್ ಉಗ್ರಧೀಃ ಸಃ ಜ್ಞಾನಪದಾರ್ಥಂ ಪಪ್ರಚ್ಛ, ಏಷಃ, ತ್ವಂ ಜ್ಞಾನೀ ಅಸಿ ಚೇತ್ ಸಃ ತೇ ಜ್ಞಾತಃ, ನ ಚೇತ್ ಸಃ ಪ್ರಶಃ ನ ಘಟೇತ ಇತಿ ತಂ ನಿರಾಕೃತ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ-

ಭಗವತಿ = ಷಡ್ಗುಣೈಶ್ವರ್ಯ ಸಂಪನ್ನರಾದ ಶ್ರೀ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು,

ಸಂಸಾಧಿತಾರ್ಥೇ ಸತಿ = ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸಾಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ವಿಷಯವುಳ್ಳವರು ಆಗಿರಲಾಗಿ, (ವಿಷಯವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸಮರ್ಪಿಸಿದಾಗ)

ಅಯುಕ್ತವಿತ್ = ಖಂಡಿಸಲು ಯುಕ್ತಿಯನ್ನು ಆರಿಯದ,

ಉಗ್ರಧೀಃ = ಕ್ರೂರವಾದ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ,

ಸಃ = ಆ ಅಮರೇಂದ್ರ ಪುರಿಯು,

ಜ್ಞಾನಪದಾರ್ಥಂ = ಜ್ಞಾನವೆಂಬ ಪದದ ಅರ್ಥವನ್ನು

ಪ್ರಪ್ರಚ್ಛ = ಕೇಳಿದನು.

ಏಷಃ = ಈ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು,

ತ್ವಂ = ನೀನು,

ಜ್ಞಾನೀ = ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನು,

ಅಸಿ ಚೇತ್ = ಆಗಿದ್ದರೆ,

ಸಃ = ಆ ಜ್ಞಾನಪದಾರ್ಥವು,

ತೇ = ನಿನಗೆ (ನಿನಿಂದ)

ಜ್ಞಾತಃ = ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ,

ನ ಚೇತ್ = ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ (ನೀನು ಜ್ಞಾನಿಯಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ನಿನಗೆ ಜ್ಞಾನಪದಾರ್ಥವು ತಿಳಿದಿಲ್ಲವಾದರೆ)

ಸಃ ಪ್ರಶ್ನಃ = ಜ್ಞಾನವೆಂದರೆ ಏನು ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯು,

ನ ಘಟೇತ = ಕೂಡಲಾರದು,

ಇತಿ = ಹೀಗೆಂದು,

ತಂ = ಆ ಯತಿಯನ್ನು

ನಿರಾಕೃತ = ಖಂಡಿಸಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಸಹಿತವಾದ ಕರ್ಮವು ಮೋಕ್ಷಸಾಧಕವೆಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡಿದರು. ಅವರ ಮಾತನ್ನು ಖಂಡಿಸಲು ಅಮರೇಂದ್ರಪುರಿಗೆ ಯುಕ್ತಿಯು ಹೊಳೆಯಲಿಲ್ಲ. ಆಗ ಕಠಿನ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ ಆ ಸಂನ್ಯಾಸಿಯು ಜ್ಞಾನವೆಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವೇನು? ಎಂದು ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದನು.

ಆಚಾರ್ಯರು ಹೇಳಿದರು “ಜ್ಞಾನವೆಂದರೆ ಏನೆಂದು ಕೇಳುವ ನೀನು ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನಾಗಿರುವೆಯೋ ಇಲ್ಲವೋ! ನೀನು ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನೇ ಆದರೆ ಜ್ಞಾನ ಪದದ ಅರ್ಥವು ನಿನಗೆ ತಿಳಿದಿದೆ. ಹೀಗಿದ್ದರೂ ಜ್ಞಾನವೆಂದರೆ ಏನೆಂದು ಕೇಳುವ ನೀನು ಹುಚ್ಚನಿಗೆ ಸಮಾನನಾಗುತ್ತೀಯಾ. ನೀನು ಜ್ಞಾನವೆಂದರೆ ಏನೆಂದು ತಿಳಿಯದ ಮೂಢನಾಗಿದ್ದರೆ ಶಬ್ದ ಮತ್ತು ಅವುಗಳ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿಲ್ಲದ ನೀನು ಜ್ಞಾನವೆಂದರೆ ಏನೆಂದು ಪ್ರಶ್ನೆ ಮಾಡಿರುವುದೇ ಸರಿ ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ” ಎಂದು ಆ ಅಮರೇಂದ್ರಪುರೀ ಎಂಬ ಯತಿಯನ್ನು ಆಚಾರ್ಯರು ಖಂಡಿಸಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಸಂಸಾಧಿತಾರ್ಥೇ— ಸಮ್ಯಕ್ ಸಾಧಿತಃ ಸಂಸಾಧಿತಃ, ಸಂಸಾಧಿತಃ ಅರ್ಥಃ ಯೇನ ಸಃ ಸಂಸಾಧಿತಾರ್ಥಃ, ತಸ್ಮಿನ್ ಸಂಸಾಧಿತಾರ್ಥೇ |

ಭಗವತಿ— ಭಗಂ ಅನ್ಯ ಅಸ್ತೀತಿ ಭಗವಾನ್ ತಸ್ಮಿನ್ ಭಗವತಿ |

ಅಯುಕ್ತವಿತ್— ಯುಕ್ತಿಂ ವೇತ್ತೀತಿ ಯುಕ್ತವಿತ್, ನ ಯುಕ್ತವಿತ್ ಅಯುಕ್ತವಿತ್ |

ಜ್ಞಾನಪದಾರ್ಥಂ— ಜ್ಞಾನಂ ಇತಿ ಪದಂ ಜ್ಞಾನಪದಂ, ಜ್ಞಾನಪದಸ್ಯ ಅರ್ಥಃ ಜ್ಞಾನಪದಾರ್ಥಃ ತಂ ಜ್ಞಾನಪದಾರ್ಥಂ |

ಉಗ್ರಧೀಃ— ಉಗ್ರಾ ಧೀಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಉಗ್ರಧೀಃ |

ಜ್ಞಾನೀ— ಜ್ಞಾನಂ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ಮೀತಿ ಜ್ಞಾನೀ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಪಪ್ರಚ್ಛ- ಪೃಚ್ಛ ಜ್ಞೇಷ್ಠಾಂಯಾಂ (ಜ್ಞೇಷ್ಠಾ ತಿಳಿಯುವ ಇಚ್ಛೆ) ಇತಿ ಜ್ಞೇಷ್ಠಾರ್ಥಕಾತ್ ಪೃಚ್ಛಧಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಕರ್ತರಿ ಪರಸ್ಪೃಪದಿನಃ ಭೂತಾನದ್ಯತನ ಪರೋಕ್ಷೇ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ 'ಪ್ರಪಚ್ಛ' ಇತಿ ರೂಪಂ |

ಪಪ್ರಚ್ಛ ಪ್ರಪ್ರಚ್ಛತುಃ ಪಪ್ರಚ್ಛುಃ, ಪಪ್ರಚ್ಛಥ-ಪಪ್ರವ್ಯ ಪಪ್ರಚ್ಛಥುಃ ಪಪ್ರಚ್ಛ ಪಪ್ರಚ್ಛ ಪಪ್ರಚ್ಛಿವ ಪಪ್ರಚ್ಛಿಮು ||

ಘಟೀತ- ಘಟಚೇಷ್ಠಾಂಯಾಂ ಇತಿ ಚೇಷ್ಠಾರ್ಥಕಾತ್ ಘಟಧಾತೋಃ ಆತ್ಮನೇಪದಿನಃ ಆಕರ್ಮಕಾತ್ ವಿಧಿಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ ಘಟೀತ ಇತಿ ರೂಪಂ |

ಘಟೀತ ಘಟೀಯಾತಾಂ ಘಟೀರನ್, ಘಟೀಥಾಃ ಘಟೀಯಾಥಾಂ ಘಟೀದ್ಧಂ, ಘಟೀಯ ಘಟೀವಹಿ ಘಟೀಮಹಿ ||

ಅಸಿ- ಅಸಭುವಿ ವರ್ತಮಾನೇ ಲಿಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ ಅಸಿ ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಅಸಿ ಸಃ ಸಂತಿ, ಅಸಿ ಸ್ವಃ ಸ್ವಃ ಅಸಿ ಸ್ವಃ ಸ್ವಃ ||

ನಿರಾಕೃತ- ನಿರ್ ಆ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗದ್ವಯಪೂರ್ವಕಾತ್ ಡುಕೃತ್‌ಇಕರಣೇ ಇತಿ ಕರಣಾರ್ಥಕಾತ್ ಕೃದಾತೋಃ ಕರ್ತರಿ ಭೂತೇ ಲುಪ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ ನಿರಾಕೃತ ಇತಿ ರೂಪಂ |

ನಿರ್ + ಆ + ಆಕೃತ ಆಕೃಷಾತಾಂ ಆಕೃಷತ, ಆಕೃಥಾಃ ಆಕೃಷಾಥಾಂ ಆಕೃಷ್ಠಂ, ಆಕೃಷಿ ಆಕೃಷ್ವಹಿ ಆಕೃಷ್ವಹಿ ||

ಪ್ರಯೋಗ— ಉಗ್ರಧಿಯಾ ತೇನ ಜ್ಞಾನಪದಾರ್ಥಃ ಪಪ್ರಚ್ಛೇ (ಕರ್ಮಣಿ)

ಉಗ್ರಧೀಃ ಸಃ ಜ್ಞಾನಪದಾರ್ಥಃ ಪಪ್ರಚ್ಛ (ಕರ್ತರಿ)

ತ್ವಂ ಜ್ಞಾನೀ ಅಸಿ (ಕರ್ತರಿ) ತ್ವಯಾ ಜ್ಞಾನಿನಾ ಭೂಯತೇ (ಕರ್ಮಣಿ)

ಸಃ ಪ್ರಶ್ನಃ ಘಟೀತ (ಆಕರ್ಮಕಕರ್ತರಿ) ತೇನ ಪ್ರಶ್ನೇನ ಘಟೀತೇ (ಭಾವೇ)

ಏಷಃ ತಂ ನಿರಾಕೃತ (ಕರ್ತರಿ) ಏತೇನ ಸಃ ನಿರಾಕಾರಿ (ಕರ್ಮಣಿ)

★ ★ ★

ಆವತಾರಿಕಾ— ಇದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು ಅನೇಕ ಸಭೆಗಳಲ್ಲಿ ಜಯಶಾಲಿಗಳಾದರನ್ನುತ್ತಾರೆ.

ವಿತತತಮತಮೋಽಂತಂ ಸಾಧಯಂತ್ಯಾ ನಿತಾಂತಂ

ಸದಸಿ ಸದಸಿ ರೇಚೇ ವ್ಯಾಖ್ಯೆಯಾ ವ್ಯಾಸಶಿಷ್ಯಃ |

ಸಕಲಸಮಯಹಸ್ತಾಂಭೋಜಬಂಧಾಭಿನಂದೀ

ಶರದಿ ಶರದಿ ಚಂದ್ರಶ್ಚಂದ್ರಿಕಾಸಂಪದೇವ

|| 44 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ವಿತತತಮತಮೋಽಂತಂ, ಸಾಧಯಂತ್ಯಾ, ನಿತಾಂತಂ, ಸದಸಿ, ಸದಸಿ, ರೇಚೇ, ವ್ಯಾಖ್ಯೆಯಾ, ವ್ಯಾಸಶಿಷ್ಯಃ ಸಕಲಸಮಯಹಸ್ತಾಂಭೋಜಬಂಧಾಭಿನಂದೀ, ಶರದಿ, ಶರದಿ, ಚಂದ್ರಃ, ಚಂದ್ರಿಕಾಸಂಪದಾ, ಇವ |

ಅನ್ವಯ— ವ್ಯಾಸಶಿಷ್ಯಃ, ಸದಸಿ ಸದಸಿ ವಿತತತಮತಮೋಽಂತಂ, ನಿತಾಂತಂ ಸಾಧಯಂತ್ಯಾ ವ್ಯಾಖ್ಯೆಯಾ ಚಂದ್ರಃ ಶರದಿ ಶರದಿ (ವಿತತತಮತಮೋಽಂತಂ ಸಾಧಯಂತ್ಯಾ) ಚಂದ್ರಿಕಾಸಂಪದಾ ಇವ ಸಕಲಸಮಯಹಸ್ತಾಂಭೋಜಬಂಧಾಭಿನಂದೀ ರೇಚೇ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ವ್ಯಾಸಶಿಷ್ಯಃ = ವೇದವ್ಯಾಸರ ಶಿಷ್ಯರಾದ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು,

ಸದಸಿ ಸದಸಿ = ಎಲ್ಲಾ ಸಭೆಯಲ್ಲಿಯೂ

ವಿತತತಮತಮೋಽಂತಂ = ಅತ್ಯಂತ ವಿಸ್ತೃತವಾದ ಅಜ್ಞಾನದ ನಾಶವನ್ನು

ನಿಶಾಂತಂ = ಅತಿಶಯವಾಗಿ

ಸಾಧಯಂತ್ಯಾ = ಮಾಡುವ

ವ್ಯಾಖ್ಯಯಾ = ವೇದಾರ್ಥಗಳ ವಿವರಣೆಯಿಂದ (ಪ್ರವಚನದಿಂದ)

ಚಂದ್ರಃ = ಚಂದ್ರನು

ಶರದಿ ಶರದಿ = ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಶರತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ

(ವಿತತತಮತಮೋಽಂತಂ ಸಾಧಯಂತ್ಯಾ = ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆ ಹರಡಿರುವ ಕತ್ತಲೆಯ ನಾಶವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವ)

ಚಂದ್ರಿಕಾಸಂಪದಾ ಇವ = ಬೆಳದಿಂಗಳಿನ ಸಮೃದ್ಧಿಯಿಂದಲೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ

ಸಕಲಸಮಯಹಸ್ತಾಂಭೋಜಬಂಧಾಭಿನಂದೀ (ಸನ್) = ಎಲ್ಲಾ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಅರಿತ ವಿದ್ವಾಂಸರ ಕೈಗಳೆಂಬ

ಕಮಲಗಳ ಕಟ್ಟುಕೊಯನ್ನು ಅಭಿನಂದಿಸುವವರಾಗಿ,

ರೇಚೇ = ವಿರಾಜಿಸಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಚಂದ್ರನು ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಶರತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಉದಯಿಸಿ ತನ್ನ ಬೆಳದಿಂಗಳಿನಿಂದ ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿ, ಕಮಲಗಳನ್ನು ಮೊಗ್ಗನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ, ತನ್ನ ಉದಯವಾದ ಕೂಡಲೇ ಅವುಗಳಿಂದ ಕೈಮುಗಿಸಿ ಕೊಂಡು ಅವುಗಳನ್ನು ಅಭಿನಂದಿಸುವಂತೆ ವಿರಾಜಿಸುತ್ತಾನೆ. ಹಾಗೆಯೇ ವೇದವ್ಯಾಸರ ಶಿಷ್ಯರಾದ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಸಭೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರತಿವಾದಿಗಳನ್ನು ನಿರುತ್ತರರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ಯೋಗ್ಯರಾದ ಸಾಕ್ಷಿ ಜನರ ಅಜ್ಞಾನವೆಂಬ ತಮಸ್ಸನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿ, ಆಯಾಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನರಿತ ಎಲ್ಲಾ ವಿದ್ವಾಂಸರಿಂದ ಕೈಮುಗಿಸಿಕೊಂಡು ಅವರನ್ನು ಅಭಿನಂದಿಸುತ್ತಾ ವಿರಾಜಿಸಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ವಿತತತಮತಮೋಽಂತಂ— ಅತ್ಯಂತಂ ವಿತತಂ ವಿತತತಮಂ, ವಿತತತಮಂ ಚ ತತ್ ತಮಶ್ಚ ವಿತತತಮತಮಃ
ವಿತತತಮಸಃ ಅಂತಃ ವಿತತತಮೋಽಂತಃ, ತಂ ವಿತತತಮೋಽಂತಂ |

ವ್ಯಾಸಶಿಷ್ಯಃ— ವ್ಯಾಸಸ್ಯ ಶಿಷ್ಯಃ ವ್ಯಾಸಶಿಷ್ಯಃ |

ಸಕಲಸಮಯಹಸ್ತಾಂಭೋಜಬಂಧಾಭಿನಂದೀ— ಸಕಲಾಶ್ಚ ತೇ ಸಮಯಿನಶ್ಚ ಸಕಲಸಮಯಿನಃ, ಹಸ್ತಾಃ
ಅಂಭೋಜಾನೀವ ಹಸ್ತಾಂಭೋಜಾನಿ, ಸಕಲಸಮಯಿನಾಂ ಹಸ್ತಾಂಭೋಜಾನಿ ಸಕಲಸಮಯಿನಶ್ಚಾಂ-
ಭೋಜಾನಿ, ಸಕಲಸಮಯಿ ಹಸ್ತಾಂಭೋಜಾನಾಂ ಬಂಧಃ ಸಕಲಸಮಯಿಹಸ್ತಾಂಭೋಜಬಂಧಃ,
ಸಕಲಸಮಯಿಹಸ್ತಾಂಭೋಜಬಂಧಂ ಅಭಿನಂದತೀತಿ ಸಕಲಸಮಯಿಹಸ್ತಾಂಭೋಜಬಂಧಾಭಿನಂದೀ||

ಚಂದ್ರಿಕಾಸಂಪದಾ— ಚಂದ್ರಿಕಾಯಾಃ ಸಂಪತ್ ಚಂದ್ರಿಕಾಸಂಪತ್ ತಯಾ ಚಂದ್ರಿಕಾಸಂಪದಾ | ಇಲ್ಲಿ
ಉಪಮಾಲಂಕಾರವಿದೆ.

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ರೇಚೇ- ರಾಜ್ಯದೀಪ್ತೌ ಇತಿ ದೀಪ್ಯರ್ಥಕಾತ್ ರಾಜ್ಯಧಾತೋಃ ಅಕರ್ಮಕಾತ್ ಆತ್ಮನೇಪದಿನಃ
ಕರ್ತೃ ಭೂತಾನದ್ವೈತನ ಪರೋಚ್ಛೇ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ವಕವಚನೇ 'ರೇಚೇ' ಇತಿ ರೂಪಂ |

ರೇಚೇ ರೇಚಾತೇ ರೇಚರೇ, ರೇಚಜೇ ರೇಚಾರ್ಥೇ ರೇಚಧ್ವೇ, ರೇಚೇ ರೇಚವಹೇ ರೇಚಮಹೇ ||

ಪ್ರಯೋಗ— ವ್ಯಾಸಶಿಷ್ಯಃ ವ್ಯಾಖ್ಯಯಾ ರೇಜೇ (ಅಕರ್ಮಕ ಕರ್ತೃ)
ವ್ಯಾಸಶಿಷ್ಯೇಣ ವ್ಯಾಖ್ಯಯಾ ರೇಜೇ (ಭಾವೇ)

ಪುತ್ರ— ಇಲ್ಲಿ ಮಾಲಿನೀವೃತ್ತ 'ನನಮಯಯಯುತೇಯಂ ಮಾಲಿನೀಭೋಗಿಲೋಕೈಃ' ಎಂದು ಅದರ ಲಕ್ಷಣ.

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆಚಾರ್ಯರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು ಯಾವ ವಿಷಯವನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುತ್ತಿದ್ದಿತೆಂಬುದನ್ನು ಮೂರು ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಜನನಂ ಸಮಯೇ ಸಮಯೇ ಜಗತಃ

ಪ್ರಥಿತೇ ಸಮಯೇ ಸಮಯೇದಮಿತೇ ।

ಸನಿರಾಸಮಯೇಽಸಮಯೇ ಸ್ಥಿತಿಯುಕ್

ಸ್ವಭಾಸಮಯೇಽಸಮಯೇಷ್ವಧಿಯಾ

॥ 45 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಜನನಂ, ಸಮಯೇ, ಸಮಯೇ, ಜಗತಃ, ಪ್ರಥಿತೇ, ಸಮಯೇ, ಸಮಯಾ, ಇದಂ, ಇತೇ, ಸನಿರಾಸಂ, ಅಯೇ, ಅಸಮಯೇ, ಸ್ಥಿತಿಯುಕ್, ಸ್ವಭಾಸಮಯೇ, ಅಸಮಯಾ ಇಷ್ಟಧಿಯಾ ।

ಅನ್ವಯ— ಸಮಯೇ ಪ್ರಥಿತೇ ಇದಂ ಸಮಯಾ ಇತೇ ಅಸಮಯೇ ಸ್ವಭಾಸಮಯೇ ಅಯೇ ಅಸಮಯಾ ಇಷ್ಟಧಿಯಾ ಸಮಯೇ ಸಮಯೇ ಸನಿರಾಸಂ ಸ್ಥಿತಿಯುಕ್ ಜಗತಃ ಜನನಂ (ಭವತಿ) (ಸಾ ವ್ಯಾಖ್ಯಾ) ಇತ್ಯಾದೀನ್ ಪರಮಾನ್ ಅರ್ಥಾನ್ ಪ್ರಕಾಶಯಾಮಾಸ ಎಂಬ 47ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದ ಜತೆಗೆ ಅನ್ವಯ.)

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸಮಯೇ = ವೇದಾಂತ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ

ಪ್ರಥಿತೇ = ಸರ್ವಶಬ್ದವಾಚ್ಯನೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ,

ಇದಂ = ಈ ಜೀವಸಮೂಹದ

ಸಮಯಾ = ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿ

ಇತೇ = ಇರುವ (ಪ್ರಾಪ್ತನಾದ)

ಅಸಮಯೇ = ಕಾಲ ಸಂಬಂಧವಾದ ವಿಕಾರವಿಲ್ಲದಿರುವ (ನಾಶವಿಲ್ಲದ)

ಸ್ವಭಾಸಮಯೇ ಅಯೇ = ಶುದ್ಧವಾದ, ಜ್ಞಾನರೂಪವಾದ, ಭಾಗ್ಯರೂಪನಾದ ಪರಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿರುವ,

ಅಸಮಯಾ = ಅಸದೃಶವಾದ (ಎಣೆಯಿಲ್ಲದಿರುವ)

ಇಷ್ಟಧಿಯಾ = ಸ್ವೇಚ್ಛಾಪ್ರಪಂಚವಾದ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ

ಸಮಯೇ ಸಮಯೇ = ಆಯಾಕಾಲದಲ್ಲಿ

ಜಗತಃ = ಪ್ರಪಂಚದ,

ಸನಿರಾಸಂ = ಸಂಹಾರದಿಂದ ಕೂಡಿದ,

ಸ್ಥಿತಿಯುಕ್ = ಪಾಲನೆಯಿಂದ ಸಹಿತವಾದ

ಜನನಂ = ಸೃಷ್ಟಿಯು

(ಭವತಿ = ಆಗುತ್ತದೆ)

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಪರಬ್ರಹ್ಮನಾದ ನಾರಾಯಣನು ಸಕಲ ಶಬ್ದ ವಾಚ್ಯನೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಅವನು ಇತರ ವಾದಿಗಳು ಹೇಳುವಂತೆ ಅವಾಚ್ಯವಲ್ಲ. ಅವನು ಅನಂತಾನಂತ ಜೀವರ ಅತ್ಯಂತ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಒಳಗೂ ಹೊರಗೂ ವ್ಯಾಪ್ತನಾಗಿರುತ್ತಾನೆಯೇ ಹೊರತು ಆ ಜೀವರಿಂದ ಅಭಿನ್ನನಾಗಿಲ್ಲ. ಅವನಿಗೂ ಭಿನ್ನ ಕರ್ಮರಾದ ಅನಂತ ಜೀವರಿಗೂ ಏಕೈಕವಲ್ಲ. ಅವನಿಗೆ ಕಾಲಕೃತವಾದ ಮುಪ್ಪು, ಸಾವು ಮುಂತಾದ ವಿಕಾರಗಳಿಲ್ಲ. ಅವನಲ್ಲಿ ಯಾವ ಬದಲಾವಣೆಯೂ ಇಲ್ಲ. ಅವನು ನಿತ್ಯನು. ಸ್ವಚ್ಛ ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪನು. ಅವನು ಅಶುದ್ಧನಾದ ಮಾಯಾಯುತವಾದ ಶಬಲ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲ. ಅವನು ಶುಭಸ್ವರೂಪನಾದ ಭಾಗ್ಯಸ್ವರೂಪನಾದ ನಾರಾಯಣನೆಂಬ ಪರಬ್ರಹ್ಮನು. ಅವನಲ್ಲಿ ಇತರರಲ್ಲಿ ಯಾರಲ್ಲಿಯೂ ಇಲ್ಲದಿರುವ ತನ್ನ ಇಚ್ಛಾ ವಿಷಯಕವಾದ ಬುದ್ಧಿಯಿದೆ. ಆ ಬುದ್ಧಿಯೇ ಇಚ್ಛಾರೂಪವು, ಇಚ್ಛೆಯೇ ಬುದ್ಧಿರೂಪವು ಇಂತಹ ಇಚ್ಛಾಕೃತವಾದ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನೇ ಮಾಯಾ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅದು ಅವನ ಅಧೀನವಾಗಿ ಅವನ ಸ್ವರೂಪವೇ ಆಗಿದೆ. ಅವನಿಗಿಂತ ಭಿನ್ನವಾದ ಮಾಯೆ ಎಂಬುದಿಲ್ಲ. ಇಂತಹ ತನ್ನ ಇಚ್ಛಾಕೃತವಾದ ಮಾಯೆಯಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನು ಆಯಾ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಪಂಚದ ಸೃಷ್ಟಿ, ರಕ್ಷಣೆ ಮತ್ತು ಸಂಹಾರಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ಹೇಳುವಂತೆ ಮಾಯೆಯಿಂದ ಈ ಕಾರ್ಯಗಳಾಗುವುದಿಲ್ಲ (ಆಚಾರ್ಯರ ವ್ಯಾಖ್ಯೆಯು ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಭಕ್ತರಿಗೆ ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸಿತು.)

ವಿಗ್ರಹ—

ಸನಿರಾಸಂ— ನಿರಾಸೇನ (ಪ್ರಲಯೇನ) ಸಹ ವರ್ತತೇ ಇತಿ ಸನಿರಾಸಂ ।

ಅಸಮಯೇ— ನ ವಿದ್ಯತೇ ಸಮಯಃ ಯಸ್ಯಸಃ ಅಸಮಯಃ ತಸ್ಮಿನ್ ಅಸಮಯೇ ।

ಸ್ಥಿತಿಯುಕ್— ಸ್ಥಿತ್ಯಾ ಯುಷ್ಯತೇ ಇತಿ ಸ್ಥಿತಿಯುಕ್ (ಸ್ಥಿತಿಯುಕ್, ಸ್ಥಿತಿಯುಜೇ ಸ್ಥಿತಿಯುಂಜ ಜಕಾರಾಂತ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗ)

ಸ್ವವಭಾಸಮಯೇ— ಶೋಭನಶ್ಚಾಶೌ ಅವಭಾಸಶ್ಚ ಸ್ವವಭಾಸಃ, ಸ್ವವಭಾಸ ಏವ ಸ್ವವಭಾಸಮಯಃ ತಸ್ಮಿನ್, ಸ್ವವಭಾಸಮಯೇ ।

ಅಸಮಯಾ— ನ ವಿದ್ಯತೇ ಸಮಾ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ ಅಸಮಾ, ತಯಾ ಅಸಮಯಾ ।

ಇಷ್ಟಧಿಯಾ— ಇಷ್ಟಸ್ಯ (ಇಚ್ಛಾಯಾಃ) ಧೀಃ ಇಷ್ಟಧೀಃ, ತಯಾ ಇಷ್ಟಧಿಯಾ ।

ಕೋಶ— ಸಮಯಃ ಶಾಸ್ತ್ರ 'ಸಮಯಾಃ ಶವಭಾಚಾರ ಕಾಲಸಿದ್ಧಾಂತಸಂವಿಧಃ' ಎಂದು ಅಮರ. ಅಯಃ ಶುಭಪ್ರಾಪಕ ವಿಧಿ. 'ಅಯಃ ಶುಭಾವಹೋ ವಿಧಿಃ' ಎಂದು ಅಮರ. ಇದಂ ಸಮಯಾ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಇದಂ ಎಂಬುದು ದ್ವಿತೀಯಾವಿಭಕ್ತಿ. ಅಭಿತಃ ಪರಿತಃ ಸಮಯಾನಿಕಷಾ 'ಹಾಪ್ರತಿಯೋಗೇಽಪಿ' ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಸಮಯಾ ಶಬ್ದದ ಯೋಗವಿದ್ದಾಗ ದ್ವಿತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿ ಬಂದಿದೆ.

ವೃತ್ತ— ಈ ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ತೋಟಕ ವೃತ್ತ. 'ಇಹ ತೋಟಕಮಬ್ಧಿಸಾರಯುತಂ' ಎಂದು ಅದರ ಲಕ್ಷಣ.

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನೇ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ವರ್ತಸಾದ್ಭದ್ರಧಿ ಸರ್ವಂ ದೀವ್ಯೇದಂ

ಸೋಽನಿಶಂ ಸ್ವತಂತ್ರೋ ವಿಷ್ಣುಃ ।

ಉಚ್ಛಾಸಯ ದುಷ್ಪಾನಾಂ ಸಂಸುರು

ಸಾಧೂನ್ ಗುಣಾಭಿಪೂರ್ಣೋಽಪ್ಯಗುಣಃ ॥ 46 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ವರ್ತಸ್ವ ಅಧಿ, ಅಧಿ, ಸರ್ವಂ, ದೀವ್ಯ, ಇದಂ, ಸಃ ಅನಿಶಂ, ಸ್ವತಂತ್ರಃ, ವಿಷ್ಣುಃ ಉಜ್ವಾಸಯ, ದುಷ್ಪಾನಾಂ, ಸಂಸ್ಕರು, ಸಾಧೂನ್, ಗುಣಾಭಿಪೂರ್ಣಃ, ಅಪಿ, ಅಗುಣಃ |

ಅನ್ವಯ— ಸ್ವತಂತ್ರಃ ಸಃ ವಿಷ್ಣುಃ ಸರ್ವಂ ಅಧ್ಯಧಿ, ವರ್ತಸ್ವ ಇದಂ ಅನಿಶಂ, ದೀವ್ಯ ದುಷ್ಪಾನಾಂ ಉಜ್ವಾಸಯ. ಸಾಧೂನ್ ಸಂಸ್ಕರು, ಗುಣಾಭಿಪೂರ್ಣಃ ಅಪಿ ಅಗುಣಃ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸ್ವತಂತ್ರಃ = ಸ್ವಾದೀನನಾದ,

ಸಃ = ಆ ನಾರಾಯಣನು,

ಸರ್ವಂ = ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಪಂಚದ ಪ್ರಾಣಿಗಳ

ಅಧ್ಯಧಿ = ಅತ್ಯಂತ ಹತ್ತಿರ (ಹೃದಯದಲ್ಲಿ)

ವರ್ತಸ್ವ = ಇದ್ದಾನೆ.

ಇದಂ = ಈ ಪ್ರಪಂಚದಿಂದ,

ಅನಿಶಂ = ಯಾವಾಗಲೂ,

ದೀವ್ಯ = ಅಟವಾಡುತ್ತಾನೆ.

ದುಷ್ಪಾನಾಂ = ಕೆಟ್ಟ ಅಸುರರನ್ನು

ಉಜ್ವಾಸಯ = ಕೊಲ್ಲುತ್ತಾನೆ. (ನರಕದಲ್ಲಿ ದುಃಖಪಡಿಸಿ ನರಳಿಸುತ್ತಾನೆ)

ಸಾಧೂನ್ = ಮೋಕ್ಷಯೋಗ್ಯರಾದ ಸಜ್ಜನರನ್ನು

ಸಂಸ್ಕರು = ಸಂಸ್ಕರಿಸುತ್ತಾನೆ, ದೋಷವಿಲ್ಲದವರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ.

ಗುಣಾಭಿಪೂರ್ಣಃ ಅಪಿ ಅಗುಣಃ = ಆನಂದಾದಿ ಗುಣಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದ್ದರೂ ಗುಣವಿಲ್ಲದವನಾಗಿದ್ದಾನೆ.

(ಪ್ರಾಕೃತವಾದ ಸತ್ತ್ವರಜ ತಮೋಗುಣಗಳಿಲ್ಲದವನು)

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನು ಸ್ವತಂತ್ರನು, ಅವನು ಪ್ರಪಂಚದ ಎಲ್ಲಾ ಚೇತನರಲ್ಲಿಯೂ, ಅಚೇತನ-ಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಒಳಗೂ ಹೊರಗೂ ನೆಲೆಸಿದ್ದಾನೆ. ಅವುಗಳ ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿ ಅವುಗಳಿಗಿಂತ ಉತ್ತಮನಾಗಿದ್ದಾನೆಯೇ ಹೊರತು ಅಭಿನ್ನನಾಗಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಅವನು ನಿರಂತರವಾಗಿಯೂ ಪ್ರಪಂಚದ ಸೃಷ್ಟಿ ಮುಂತಾದವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ ಅಟವಾಡುತ್ತಾ ಇರುತ್ತಾನೆ, ಆನಂದಪೂರ್ಣನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಶ್ರುತಿಗಳು ಹೇಳುತ್ತವೆ. ಅವನು ಈ ಚೇತನ ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಮೋಕ್ಷ-ಯೋಗ್ಯರಾದ ಸಮಸ್ತಜೀವರನ್ನು ಶುದ್ಧರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಸಲಹುತ್ತಾನೆ. ಅವನು ಶುದ್ಧಾನಂದಾದಿ ಸಮಸ್ತ ಕಲ್ಯಾಣ ಗುಣಪೂರ್ಣನಾಗಿದ್ದರೂ ಅಗುಣನು. ಅಂದರೆ ಪ್ರಾಕೃತವಾದ ಸತ್ತ್ವರಜಸ್ಸು ತಮಸ್ಸು ಎಂಬ ಬಂಧಕ-ಗಳಾದ ಗುಣಗಳಿಂದ ರಹಿತನಾಗಿರುವನು ಈ ರೀತಿ ಶ್ರೀಪತಿಯು ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಪಂಚ ವಿಲಕ್ಷಣನಾಗಿ ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾಗಿ ಇರುತ್ತಾನೆ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಗುಣಾಭಿಪೂರ್ಣಃ— ಗುಣೈಃ ಅಭಿಪೂರ್ಣಃ ಗುಣಾಭಿಪೂರ್ಣಃ |

ಅಗುಣಃ— ನ ವಿದ್ಯಂತೇ ಗುಣಾಃ (ಪ್ರಾಕೃತಗುಣಾ) ಯಸ್ಯಸಃ ಅಗುಣಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ವರ್ತಸ್ವ ದೀವ್ಯಃ, ಉಜ್ವಾಸಯ, ಸಂಸ್ಕರು ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಕ್ರಿಯಾಪದಗಳೂ ಸಮುಚ್ಚಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಾಸ ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ. ಎಲ್ಲಾ ಪುರುಷ ವಚನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ರೀತಿ ಇರುತ್ತವೆ. ವೈಕುಂಠನೇ, ದಿವ್ಯಕ್ರೀಡಾವಿಜೀವಾ ಇತ್ಯಾದಿ, ಜಸು ಹಿಂಸಾಯಾಂ, ದುಕ್ಯಾ ಕ್ಷೇರಣೇ ಇವು ಧಾತುಗಳು |

ವ್ಯಾಕರಣವಿಶೇಷ— ಸ್ವತಂತ್ರಃ ಸಃ ಸರ್ವಂ ಅಧ್ಯಧಿ ವರ್ತಸ್ವ ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ವರ್ತತೇ' ಇರುತ್ತಾನೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ವರ್ತಸ್ವ ಎಂದು ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನವು ಬಂದಿದೆ. ಸಮುಚ್ಚಯೇ ದ್ವ್ಯಾತ್ಮೇ 'ಪ್ರಾಗ್ರುಕ್ತಂ ವಾ ಸ್ಯಾತ್' ಅನೇಕ ಕ್ರಿಯೆಗಳ ಸಮುಚ್ಚಯವು ತೋರುತ್ತಿರುವಾಗ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಲೋಟ್‌ಲಕಾರ ಮತ್ತು ಅದಕ್ಕೆ ಪರಸ್ಪೃಪದಕ್ಕೆ 'ಹಿ', ಆತ್ಮನೇ ಪದಕ್ಕೆ 'ಸ್ವ' ಎಂಬ ಆದೇಶಗಳು ವಿಕಲ್ಪದಿಂದ ಬರುತ್ತವೆ ಎಂದು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ. "ಕ್ರಿಯಾ-ಸಮುಚ್ಚಯಾಹಾರೇ ಲೋಟ್ ಲೋಟೋ ಹಿ ಸೌ ವಾ ಚ ತ ದ್ವಮೋಃ (3.4.2)" ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಪುನಃ ಪುನಃ ಅಥವಾ ಬಹಳವಾಗಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲೋಟ್ ಮತ್ತು ಅದಕ್ಕೆ ಪರಸ್ಪೃಪದದಲ್ಲಿ 'ಹಿ', ಆತ್ಮನೇ ಪದದಲ್ಲಿ 'ಸ್ವ' ಎಂಬ ಆದೇಶವು ಬರುತ್ತದೆ. (ತ ಪರಸ್ಪೃಪದಿ ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನ ಮತ್ತು 'ಧ್ವಂ' ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಆತ್ಮನೇಪದಿಗಳಲ್ಲಿ ಹಿ ಸ್ವ ಆದೇಶಗಳು ವಿಕಲ್ಪದಿಂದ ಬರುತ್ತವೆ) ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ವಿಷಯವು ಸಮುಚ್ಚಯದಲ್ಲಿ ವಿಕಲ್ಪದಿಂದ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ 'ವರ್ತತೇ' ಇರುತ್ತಾನೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೇ ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮ ಪುರುಷ ಅದಕ್ಕೆ ಸ್ವಆದೇಶ 'ಸರ್ವಂ ಅಧ್ಯಧಿ' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಉಪಯುಕ್ತಧ್ವಧಃ ಸಾಮೀಪ್ಯೇ (8-1-7)' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ದ್ವಿವಚನ-ಹಾಗೆ ಪದಕ್ಕೆ ದ್ವಿರುಕ್ತಿ ಬಂದಾಗ ಉಭಯವರ್ತನೋಃ ಕಾರ್ಯಾಧಿಗು ಪರ್ಯಾದಿಷು ತ್ರಿಷು ದ್ವಿತೀಯಾ-ಮೈದಿಕಾಂತೇಷು ತತೋಽನ್ಯತ್ರಾಪಿ ದ್ವ್ಯತ್ಮೇ || (ಉಪಾನ್ಯದ್ವ್ಯಾಜ್‌ವಸಃ 1-4-48) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಶ್ಲೋಕ-ರೂಪವಾದ ವಾರ್ತಿಕ) ಈ ವಚನದಿಂದ ಸರ್ವಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದ್ವಿತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿ "ಇದಂ ಅನಿಶಂ ದೀವ್ಯ" ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ "ದೀವ್ಯತಿ" ವಿಹರಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಿಂದಲೇ ಲೋಟ್ ಮತ್ತು ಅದಕ್ಕೆ ಹಿ ಆದೇಶ = ಅದಕ್ಕೆ "ಅತೋ ಹೇಃ" (6-4-105) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲುಕ್ ಈ ಜಗತ್ತಿನಿಂದ ಅಟವಾಡುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಹೇಳುವಾಗ ಅನೇನ ದೀವ್ಯ ಎಂದಾಗಬೇಕು. ಆದರೆ "ದಿವಃ ಕರ್ಮಚ (1.4.43) ದಿವಃ ಸಾಧಕತಮಂ ಕಾರಕಂ ಕರ್ಮಸಂಜ್ಞಂ ಸ್ಯಾತ್ ಟಾತ್‌ಕರಣಸಂಜ್ಞಂ" ದಿವ್ಯಧಾತುವಿನ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ಸಾಧಕ ತಮವಾದ ಕಾರಕಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಸಂಜ್ಞೆಯೂ ಕರಣಸಂಜ್ಞೆಯೂ ಬರುತ್ತದೆ) ಎಂಬ ಸೂತ್ರಾನುಸಾರವಾಗಿ ಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಸಂಜ್ಞೆಯು ಬಂದಿದೆ.

ದುಷ್ಠಾನಾಂ ಉಜ್ಞಾಸಯ = ದುಷ್ಠರನ್ನು ಸಂಹರಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಹಿಂದಿನಂತೆಯೇ "ಸಮುಚ್ಚಯೇ ಸಾಮಾನ್ಯವಚನಸ್ಯ" ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲೋಟ್ ಮತ್ತು ಆದರೆ ಹೇಗೆ ಲುಕ್ ಬಂದಿರುತ್ತದೆ. 'ದುಷ್ಠಾನಾಂ' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ದುಷ್ಠಾನ್' ಎಂದು ಕರ್ಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿ "ಜಾಪಿ ನಿಪ್ರಹಣನ ನಾಟ ಕ್ರಾಢ ವಿಷಾಂ ಹಿಂಸಾಯಾಂ (2.3.56)" ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ "ಹಿಂಸಾರ್ಥಾನಾಮೇಷಾಂ ಶೇಷೇ ಕರ್ಮಣಿ ಷಷ್ಠೀ ಸ್ಯಾತ್" ಹಿಂಸಾರ್ಥಕವಾದ ಈ ಧಾತುಗಳ ಕರ್ಮಾತ್ಮವನ್ನು ವಿವಕ್ಷೆ ಮಾಡದಿದ್ದಾಗ ಕರ್ಮಣಿ ಷಷ್ಠೀ ಬರುತ್ತದೆ, ಷಷ್ಠೀ ಬಂದಿದೆ. ಸಾಧೂನ್ ಸಂಸ್ಕರು = ಸಜ್ಜನರನ್ನು ಸಂಸ್ಕರಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಹಿಂದಿನಂತೆಯೇ ಲೋಟ್ ಮತ್ತು ಅದರ 'ಹೇಗೆ' ಲುಕ್ ಬಂದಿದೆ. ಸಂಸ್ಕರು ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಸಂ-ಪರ್ಯುಪೇಭ್ಯಃ ಕರೋತೌ ಭೂಷಣೇ (6-1-137)' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ 'ಸುಟ್' ಆಗಮ ಬಂದಿದೆ.

ಪ್ರಯೋಗ— ಸ್ವತಂತ್ರಃ ಸಃ ವಿಷ್ಣುಃ ಸರ್ವಂ ಅಧ್ಯಧಿ ವರ್ತತೇ (ಕರ್ತೃಂ)
 ಸ್ವತಂತ್ರೇಣ ತೇನ ವಿಷ್ಣುನಾ ಸರ್ವಂ ಅಧ್ಯಧಿ ವೃತ್ತತೇ (ಭಾವೇ)
 ಸಃ ವಿಷ್ಣುಃ ಇದಂ ವಿಶ್ವಂ ದೀವ್ಯತಿ (ಕರ್ತೃಂ)
 ತೇನ ವಿಷ್ಣುನಾ ಇದಂ ವಿಶ್ವಂ ದೀವ್ಯತೇ (ಕರ್ಮಣಿ)
 ವಿಷ್ಣುಃ ದುಷ್ಠಾನಾಂ ಉಜ್ಞಾಸಯತಿ (ಕರ್ತೃಂ)
 ವಿಷ್ಣುನಾ ದುಷ್ಠಾನಾಂ ಉಜ್ಞಾಸತೇ (ಕರ್ಮಣಿ)
 ವಿಷ್ಣುಃ ಸಾಧೂನ್ ಸಂಸ್ಕರೋತಿ (ಕರ್ತೃಂ)
 ವಿಷ್ಣುನಾ ಸಾಧವಃ ಸಂಸ್ಕಿಯಂತೇ (ಕರ್ಮಣಿ)

ವೃತ್ತ— ಇಲ್ಲಿ ಆರ್ಯಾಗೀತಿವೃತ್ತ ಆರ್ಯಪೂರ್ವಾರ್ಧಂ ಯದಿ ಗುರುಣೈಕೇನ ನಿಧನೇ ಯುಕ್ತಂ |
ಇತರತ್ ತದ್ವಸ್ಥಿಲಂ ದಲಂ ಯದೀಯಮುದಿತೇಽಯಮಾರ್ಯಾಗೀತಿಃ ||

ಈ ಲಕ್ಷಣದಂತೆ ಇದು ಆರ್ಯಾಗೀತಿವೃತ್ತ.

ಅಲಂಕಾರ— ಇಲ್ಲಿ ಗುಣಾಭಿಪೂರ್ಣೋಪ್ಯಗುಣಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ ವಿರೋಧಾಭಾಸಾಲಂಕಾರವಿದೆ. 'ಆಭಾಸಶ್ಚಃ
ವಿರೋಧಸ್ಯ ವಿರೋಧಾಭಾಸ ಇಷ್ಟತೇ' ಎಂದು ಅದರ ಲಕ್ಷಣ.

★ ★ ★

ಅಸಮೋತ್ತಮೋ ಮತೋಽಸೌ

ಶ್ರಿಯಃಪತಿರ್ವಿಶ್ವತೋ ವಿಭಿನ್ನಾತ್ಮಾ |

ಪರಮಾನ್ ಪ್ರಕಾಮಮರ್ಥಾನ್

ಪ್ರಕಾಶಯಾಮಾಸ ಸೇತ್ಯಾದೀನ್

|| 47 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅಸಮೋತ್ತಮಃ, ಮತಃ, ಅಸೌ, ಶ್ರಿಯಃ ಪತಿಃ, ವಿಶ್ವತಃ, ವಿಭಿನ್ನಾತ್ಮಾ, ಪರಮಾನ್, ಪ್ರಕಾಮಂ,
ಅರ್ಥಾನ್, ಪ್ರಕಾಶಯಾಮಾಸ, ಸಾ, ಇತ್ಯಾದೀನ್ |

ಅನ್ವಯ— ಸಾ, ಅಸೌ ಶ್ರಿಯಃ ಪತಿಃ ಅಸಮೋತ್ತಮಃ, ವಿಶ್ವತಃ ವಿಭಿನ್ನಾತ್ಮಾ ಮತಃ ಇತ್ಯಾದೀನ್ ಪರಮಾನ್
ಅರ್ಥಾನ್ ಪ್ರಕಾಮಂ ಪ್ರಕಾಶಯಾಮಾಸ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸಾ = ಆಚಾರ್ಯರ ಆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು (ಪ್ರವಚನವು)

ಅಸೌ = ಇಂತಹ ಈ,

ಶ್ರಿಯಃ = ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯ

ಪತಿಃ = ಸ್ವಾಮಿಯಾದ ನಾರಾಯಣನು,

ಅಸಮೋತ್ತಮಃ = ಸಮರೂ ಅಧಿಕರೂ ಇಲ್ಲದವನು,

ವಿಶ್ವತಃ = ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕಿಂತ,

ವಿಭಿನ್ನಾತ್ಮಾ = ಆತ್ಮಂತ ಬೇರೆಯಾದ, ಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳವನು,

ಇತಿ = ಎಂದು

ಮತಃ = ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ.

ಇತ್ಯಾದೀನ್ = ಇವೇ ಮೊದಲಾಗಿ ಉಳ್ಳ,

ಪರಮಾನ್ = ಉತ್ತಮವಾದ

ಅರ್ಥಾನ್ = ವಿಷಯಗಳನ್ನು

ಪ್ರಕಾಮಂ = ಬಹಳವಾಗಿ

ಪ್ರಕಾಶಯಾಮಾಸ = ಪ್ರಕಟಿಸಿತು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಈ ಲಕ್ಷ್ಮೀಪತಿಯಾದ ನಾರಾಯಣನಿಗೆ ಸಮರೂ ಉತ್ತಮರೂ ಇಲ್ಲ. ಇವನು ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕಿಂತ ಬೇರೆಯವನು ಎಂದು ಶ್ರುತಿಸ್ವಸ್ತಿ ಪುರಾಣಾದಿಗಳಿಂದ ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ. ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ವಿಷಯವನ್ನು ಆ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ವೇದಗಳನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುವಾಗ ಚೆನ್ನಾಗಿ ವಿವರಿಸಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಅಸಮೋತ್ತಮಃ— ನ ವಿದ್ಯೇತೇ ಸಮೋತ್ತಮೌ ಯಸ್ಯಸಃ ಅಸಮೋತ್ತಮಃ ।

ವಿಭಿನ್ನಾತ್ಮಾ— ವಿಭಿನ್ನಃ ಆತ್ಮಾ ಯಸ್ಯ ಸಃ ವಿಭಿನ್ನಾತ್ಮಾ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಪ್ರಕಾಶಯಾಮಾಸ- ಕಾಶದೀಪೌ ಇತಿ ಪ್ರಉಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ಣಿಜಂತಾತ್ ಭೂತಾನದ್ವೃತಸ ಪರೋಕ್ಷೇ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ ಪ್ರಕಾಶಯಾಮಾಸ ಇತಿ ರೂಪಂ ।

ಪ್ರ+ಕಾಶಯಾಮಾಸ ಕಾಶಯಾಮಾಸತುಃ ಕಾಶಯಾಮಾಸುಃ, ಕಾಶಯಾಮಾಸಿಥ ಕಾಶಯಾಮಾಸಥುಃ
ಕಾಶಯಾಮಾಸ, ಕಾಶಯಾಮಾಸ ಕಾಶಯಾಮಾಸಿವ ಕಾಶಯಾಮಾಸಿಮ ॥

ಪ್ರಯೋಗ— ಸಾ (ವ್ಯಾಖ್ಯಾ) ಪರಮಾನ್ ಅರ್ಥಾನ್ ಪ್ರಕಾಶಯಾಮಾಸ (ಕರ್ತೃ)

ತಯಾ ವ್ಯಾಖ್ಯಯಾ ಪರಮಾಃ ಅರ್ಥಾಃ ಪ್ರಕಾಶಯಾಂಚಕ್ರೀರೇ (ಕರ್ಮಣಿ)

ವೃತ್ತ— ಉಭಯಾರ್ಥಯೋರ್ಜಠಾರೌ ದ್ವಿತೀಯಕುರ್ಯಗಮದ್ಭಗೌ ಯಸ್ಯಾಃ । ಚಪಲೇತಿ ನಾಮ ತಸ್ಯಾಃ
ಪ್ರೀರ್ಣಿತಂ ನಾಗರಾಜೇನ ಎಂಬ ಲಕ್ಷಣಾನುಸಾರವಾಗಿ ಚಪಲಾರ್ಯಾ ವೃತ್ತ.

★ ★ ★

ಸಮಾನಯಾ ಯಾಸನಮಾಸತ ಮಾಯಯಾ ತತಯಾಸಯಮಾ ।

ನಯಾಸನಾ ನಾಸ ಯಾ ನ ಯಾತನಾಸಲನಾಸತಯಾ

॥ 48 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಸಮಾನಯಾ, ಯಾ, ಅನಮಾ, ಆಸ, ಮಾಯಯಾ, ತತಯಾ, ಅಯಮಾ, ನಯಾಸನಾ, ನ, ಆಸ, ಯಾ ನ, ಯಾತನಾ, ಅಲನಾ, ಆತಯಾ (ತಯಾ)

ಅನ್ವಯ— ಯಾ ಸಮಾನಯಾ, ತತಯಾ, ಮಾಯಯಾ ಅನಮಾ ಆಸ, ಅಯಮಾ ಯಾ ನಯಾಸನಾ ನ ಆಸ (ಏತಿ) ನ ಆತಯಾ ಅಲನಾ ಯಾತನಾ (ಭವತಿ)

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಯಾ = ಯಾವ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು,

ಸಮಾನಯಾ = ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ (ಪ್ರಮಾಣಾಭಾಸದಿಂದ) ಸಹಿತವಾದ,

ತತಯಾ = ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ,

ಮಾಯಯಾ = ಮಾಯೆಯಿಂದ,

ಅನಮಾ = ಖಂಡಿಸಲು ಆಶಕ್ಯವು,

ಆಸ = ಆಯಿತೋ,

ಅಯಮಾ = ಎಣೆಯಿಲ್ಲದೆ,

ಯಾ = ಯಾವ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು,

ನಯಾಸನಾ = ನ್ಯಾಯದ ಆಶ್ರಯವುಳ್ಳದ್ದು

ನ ಆನ (ಇತಿ) ನ = ಆಗಲಿಲ್ಲ ಅಂತ ಇಲ್ಲವೋ,

ಅತಯಾ = ಇದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಮಾಯಾವಾದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಿಂದ,

ಅಲಲನಾ = ವಿಲಾಸವಿಲ್ಲದ (ಸುಖವಿಲ್ಲದ)

ಯಾತನಾ ಭವತಿ = ನರಕಪೀಡೆಯು ಆಗುತ್ತದೆ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— “ಇಂದ್ರೋ ಮಾಯಾಭಿಃ ಪುರುರೂಪ ಈಯತೇ” ಪರಮೇಶ್ವರನು ತನ್ನ ಮಾಯೆಗಳಿಂದ ಅನೇಕ ಜೀವರೂಪವುಳ್ಳವನಾಗಿ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. “ಮಾಯಾಮಾತ್ರಮಿದಂ ದ್ವೈತಂ ಅದ್ವೈತಂ ಪರಮಾರ್ಥತಃ” ಈ ಭೇದ ಪ್ರಪಂಚವೆಲ್ಲವೂ ಕೇವಲ ಮಾಯಾಸ್ವರೂಪವಾದುದು, ಪರಮಾರ್ಥವಾಗಿ ಅದ್ವೈತವೊಂದೇ ಇರುತ್ತದೆ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ ಮಾಯೆಯಿಂದ ಈ ಜಗತ್ತು ಇದ್ದಂತೆ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿದೆ. ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕವಾಗಿ ಜಗತ್ತೆಂಬುದು ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಅದ್ವೈತಿಗಳ ವಾದವು. ಆದರೆ ಅದ್ವೈತಿಗಳು ಹೇಳುವ ಮಾಯೆಗೆ ಈ ವಾಕ್ಯಗಳು ಸಾಧಕವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಅವೆಲ್ಲವೂ ಮಾನಾಭಾಸಗಳು. ಆ ವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ಬೇರೆಯ ಅರ್ಥವೇ ಇದೆ. ಈ ಪ್ರಮಾಣಗಳಲ್ಲಿರುವ ಮಾಯಾಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪರಮಾತ್ಮನ ಪ್ರಜ್ಞೆ ಅಂದರೆ ಸ್ವರೂಪಭೂತವಾದ ಜ್ಞಾನ ಎಂದು ಅರ್ಥ. “ಮಾಯೇತಿ ಭಗವತ್ ಪ್ರಜ್ಞಾ” ಎಂಬ ಪ್ರಮಾಣಾನುಸಾರವಾಗಿ ಈ ಅರ್ಥವು ಯುಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅದ್ವೈತಿಗಳು ಹೇಳುವ ಅನಿರ್ವಚನೀಯವಾದ ಮಾಯೆಯು ವೆಂಧ್ಯಾಕುಮಾರಿಯಂತೆ ‘ಬಂಜೆಯ ಮಗಳಂತೆ’ ಅತ್ಯಂತ ಅಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಯಿತು. ಅದ್ವೈತಿಗಳು ಪ್ರಮಾಣಾಭಾಸದಿಂದ ಮಾಯೆಯನ್ನು ಸಾಧಿಸಿ ಅದು ಸರ್ವತ್ರ ವ್ಯಾಪ್ತವಾಗಿದೆಯೆಂದೂ ಅದರಿಂದ ಪ್ರಪಂಚವು ಮಿಥ್ಯಾ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆಯೆಂದೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಆ ಮಾಯೆಯು ಪ್ರಮಾಣ ಸಿದ್ಧವಲ್ಲ ಮತ್ತು ಆ ಮಾಯೆಯಿಂದ ದ್ವೈತವಾದವನ್ನು (ಭೇದವಾದವನ್ನು) ಖಂಡಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

‘ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ದ್ವೈತಿಗಳ ಭೇದವನ್ನು ಹೀಗೆ ಖಂಡಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪರಮಾತ್ಮನ ಆನಂದಾದಿಗುಣಗಳಿಗೂ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೂ ಭೇದವಿದೆಯೋ, ಅಭೇದವಿದೆಯೋ, ಭೇದಾಭೇದವಿದೆಯೋ? ಭೇದವಿದೆಯೆಂದಾದರೆ ಅನವಸ್ಥಾ. ಎರಡನೇ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಗುಣ ಮತ್ತು ಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮಾತ್ರ ಉಳಿಯಲು ಸಾಧ್ಯ. ಆ ಭೇದಕ್ಕೂ ಗುಣಗುಣ್ಯಾದಿಗಳಿಗೂ ಭೇದಾಭೇದವಿದೆಯೆಂಬ ಮೂರನೆಯ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಹಿಂದಿನ ಎರಡು ಪಕ್ಷಗಳಿಗೆ ಹೇಳಿದ ದೋಷವೂ ಬರುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಪರಸ್ಪರ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಭೇದಾಭೇದವನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ ‘ಅಹಂ ಮೂಕಃ’ ಎಂಬಂತೆ ಸ್ವಸ್ಥಾಹತಿಯೂ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂದೂ, ಮತ್ತೂ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ “ಇಂದ್ರೋ ಮಾಯಾಭಿಃ” ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದಲೂ ಸಮಸ್ತಭೇದ ಪ್ರಪಂಚವೂ ಮಾಯಾಮಯ ವೆಂದೂ, ವಾಸ್ತವವಲ್ಲವೆಂದೂ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತಿದೆ ಎಂದು ಸತ್ಯವಾದ ಭೇದವನ್ನು ಅಲ್ಲಗಳೆಯುವ ಪ್ರಪಂಚ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವ-ವಾದಿಗಳು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಈ ಪ್ರಮಾಣಾಭಾಸದಿಂದ ಕೂಡಿದ ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ ಮಾಯೆಯಿಂದ ಆಚಾರ್ಯರ ವ್ಯಾಖ್ಯೆಯನ್ನು ಬಗ್ಗಿಸಲು, ಸೋಲಿಸಲು ಖಂಡಿಸಲು ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. ಗುಣ ಮತ್ತು ಗುಣ ಮುಂತಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳು ವಾಸ್ತವವೆಂದೂ ಅವುಗಳಿಗೆ ಭೇದವೂ ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕವೆಂದೂ ಒಪ್ಪಿದರೆ ಯಾವ ದೋಷವೂ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಗುಣಗುಣ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಭೇದವಿದೆಯೇ ಅಭೇದವಿದೆಯೇ ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಶ್ಲೇಷಣೆಗೂ ಅನವಸ್ಥಾಧಿ-ದೋಷಗಳಿಗೂ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ಯಾವತ್ ದ್ರವ್ಯ ಭಾವಿಯಾದ ಗುಣಗಳಿಗೂ ಗುಣಿಗೂ ಅಭೇದವನ್ನೇ ನಾವು ಒಪ್ಪುತ್ತೇವೆ. ಆದರೆ ಆ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಗುಣ-ಗುಣ ಎರಡರಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ಉಳಿಯಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಶಂಕೆ ಬಂದಿದೆ. ಅದಕ್ಕೂ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ಇದು ಗುಣ ಗುಣವುಳ್ಳದ್ದು ಇದು ಇದರ ಗುಣ, ಇದು ಅವಯವಿ ಇದು ಇದರ ಅವಯವ ಇತ್ಯಾದಿ ಭೇದ ವ್ಯವಹಾರವು ಭೇದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿನಿಧಿಯಾದ ‘ವಿಶೇಷ’ ಎಂಬ ಪದಾರ್ಥದಿಂದ ನಿರ್ವಾಹವಾಗುತ್ತದೆ. ಯಾವತ್ ದ್ರವ್ಯಭಾವಿ ಅಂದರೆ ವಸ್ತುವು ಇರುವವರೆಗೆ ಇರುವ ಗುಣಗಳಿಗೆ ಅತ್ಯಂತಾಭೇದವನ್ನು, ಅಯಾವತ್ ದ್ರವ್ಯಭಾವಿ (ವಸ್ತುವು ಇರುವಾಗಲೇ ನಾಶವಾಗುವ) ಗುಣಗಳಿಗೆ ಭೇದಾಭೇದವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆ ಯಾವ ದೋಷವೂ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳಿಗೆ ಅಭಿಮತವಾದ ಸದಸದ್ ವಿಲಕ್ಷಣರೂಪವಾದ ಮಾಯೆಯು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದಿಲ್ಲ.

ಆಚಾರ್ಯರ ವ್ಯಾಖ್ಯೆಯು ಅಸದೃಶವಾದುದು. ಅದು ಎಣೆಯಿಲ್ಲದ್ದು. ಅದರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕ್ಕೆ ಅಷ್ಟಾಗಿ ಯುಕ್ತಿಗಳು ಪ್ರಬಲವಾದ ಆಧಾರವಾಗಿವೆ. "ವಿಷಯಸ್ತದ್ವಿಚಾರಶ್ಚ ಹೇತೂದಾಹ್ಯತಿಸಂಶಯಾಃ ಪಕ್ಷಿ ಪ್ರಯೋಜನಂ ಚೈವ ನಯೋಽಷ್ಟಾಂಗಃ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಃ" ಎಂಬ ಪ್ರಮಾಣದಂತೆ, (1) ವಿಷಯ (2) ವಿಷಯ ವಿಚಾರ (3) (ಕಾರಣ) ಹೇತು (4) ಉದಾಹರಣ (5) ಸಂಶಯ (6) (ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ) ವಿಷಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸಲಿಕ್ಕಿರುವ ಸ್ತಳ, (7) ದೃಷ್ಟಾಂತದ ಸ್ತಳ (ಉತ್ತರ ಪಕ್ಷ) (ಸಿದ್ಧಾಂತ) ಮತ್ತು (8) ಸಾಧಿಸಿದ್ದರ ಪ್ರಯೋಜನವೆಂದು ಅಷ್ಟಾಂಗಯುಕ್ತವಾದ ಯುಕ್ತಿಯನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿಯೇ ಆಚಾರ್ಯರ ವ್ಯಾಖ್ಯೆಯು ಪ್ರವೃತ್ತವಾಗಿದೆ. ಇಂತಹ ಆಚಾರ್ಯರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಮಾಯಾವಾದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿ ಅದರ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದರೆ ಯಾವ ವಿಲಾಸ ಸುಖಗಳೂ ಇಲ್ಲದಂತಹ 'ಅಂಧಂತಮಸ್ತು' ಎಂಬ ನಿತ್ಯನರಕವ್ಯಾಪ್ತಿಯಾಗಿ, ಅಲ್ಲಿ ಶಾಶ್ವತ ದುಃಖಭೋಗವೇ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ = ತಯಾ = ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಮಾಯೆಯಿಂದ, ಅಲಲನಾ ಯಾತನಾ ಭವತಿ = ಸುಖರಹಿತವಾದ ತೀವ್ರವಾದ ನರಕಯಾತನೆಯುಂಟಾಗುತ್ತದೆ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳ ಮಾಯೆಯನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ಅಂಧಂತಮಸ್ತಿನಲ್ಲಿ ಒಹು ದುಃಖ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಭಾವ.

'ಪ್ರಮಾಣಾಭಾಸಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಆಪಾತತಃ ಬಲಿಷ್ಠವಾದಂತೆ ಕಂಡು ಎಲ್ಲೆಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ ಅದ್ವೈತ ಶಾಸ್ತ್ರರೂಪವಾದ ಮಾಯೆಯಿಂದ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಖಂಡಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕ್ಕೆ ಸರಿದೂಗುವ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವೇ ಇಲ್ಲ. ಇದು ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಕೂಡಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಅದ್ವೈತ ಶಾಸ್ತ್ರಾನುಸರಣಿಯಿಂದ ಆತ್ಮಂತ ದುಃಖಕರವಾದ ನಿತ್ಯ ನರಕಪೀಡೆಯುಂಟಾಗುತ್ತದೆ' ಎಂದು ಪರಮ ಶಾಶ್ವರ್ಯವು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಸಮಾನಯಾ— ಮಾನ್ಯಃ ಸಹ ವರ್ತತೇ ಇತಿ ಸಮಾನಾ, ತಯಾ ಸಮಾನಯಾ ।

ಅನಮಾ— ನ ವಿದ್ಯತೇ ನಮಃ (ನಮನಂ=ಬಗ್ಗುವಿಕೆ)ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ ಅನಮಾ ।

ಅಯಮಾ— ನ ವಿದ್ಯತೇ ಯಮಂ(ಯಮಃ) ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ ಅಯಮಾ ।

ನಯಾಸನಾ— ನಯಃ ಆಸನಂ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ ನಯಾಸನಾ ।

ಅಲಲನಾ— ನ ವಿದ್ಯತೇ ಲಲನಂ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ ಅಲಲನಾ ।

ಆತಯಾ— ನ ಸಾ ಆಸಾ (ಆಸಾ.ಆತೇ.ಆತಾ.ಇತಿ ರೂಪಾಣಿ) ತಯಾ ಆತಯಾ.

ಅಯಮಾ— ನ ವಿದ್ಯತೇ ಯಮಂ ಯಾಸ್ಯಾಃ ಸಾ ಅಯಮಾ ।

ಶ್ರಿಯಾಪದ— ಅಸ- ಇದು ತಿಜಂತ ಪ್ರತಿರೂಪಕ ಅವ್ಯಯವು, ತಿಜಂತದಂತೆ ಕಾಣಿಸುವ ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ತಿಜಂತ-ವಲ್ಲದಿರುವ ರೂಪ.

ಕೋಶ— ಅಯಮಾ ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ದ್ವಂದ್ವಂ ದ್ವಿತೀಯಂ ಯಮಂ ಯಮಲಂ' ಎಂದು ಹಲಕೋಶ. ಯಮೋ ದಂಡಧರೇ ಧಾಂಕ್ಷೀ ಸಮಯೇ ಯಜುಗೃಹೇಽಪಿ ಚ ಎಂಬ ಕೋಶಾನುಸಾರವಾಗಿ 'ಯುಗ್ಮಜ' ಅಂದರೆ ಜೊತೆ ಸಹಿತವಾದುದು ಅದು ಇಲ್ಲದಿರುವುದು ಅಯಮ.

ವೃತ್ತ— 'ಯಸ್ಯಾಂ ಲಃ ಸಪ್ರಮೇ ಯುಗ್ಮೇ ಸಾ ಯುಗ್ಮಾ ವಿಪುಲಾ ಮತಾ' ಎಂಬ ಲಕ್ಷಣಾನುಸಾರವಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ಯುಗ್ಮವಿಪುಲಾ ವೃತ್ತವಿದೆ.

ಅಲಂಕಾರ— ಇಲ್ಲಿ 4 ಪಾದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಓದಿದರೆ ಅದೇ ರೀತಿ ಆಗುತ್ತದೆ. ರಂಗ ನಗರಂ = ರಂಗನಗರಂ ಎಂಬಂತೆ ಸಮಾನಯಾಯಾನಮಾಸ = ಸಮಾನಯಾಯಾನಮಾಸ, ಇದು ಒಂದು ರೀತಿಯ ಯಮಕವೆಂಬ ಶಬ್ದಾಲಂಕಾರ ಸರ್ವತೋಭದ್ರ ಎಂದೂ ಇದನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಅವತಾರಿಕಾ— ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರಕ್ಕೆ ಬಂದರನ್ನುತ್ತಾರೆ.

ಪ್ರಾಜ್ಞೋ ರಾಜ್ಞಾಂ ತ್ರಿದಿವಪದವೀಂ ಕೌರವಂ ಕ್ಷೇತ್ರಮಾಪ್ತಃ

ಸಸ್ಮಾರಾಥ ಸ್ವವಿಹೃತಿಪತದ್ವಸ್ತಿಯುದ್ವೇಷವಾನಾಮ್ |

ಸತ್ಯಾತ್ಮಾದ್ಯೈರಿಹ ಪರಿವೃತೋ ಭಾವಿಮಾರೀಚದೃಗ್ನಿಃ

ವಿಸ್ತೇರೈಃ ಸ್ವೈರ್ನಿಜನೃಪತನೂಹೇತಿದೃಷ್ಟ್ಯಾತಿತುಷ್ಟೈಃ || 49 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಪ್ರಾಜ್ಞಃ ರಾಜ್ಞಾಂ, ತ್ರಿದಿವಪದವೀಂ ಕೌರವಂ, ಕ್ಷೇತ್ರಂ, ಆಪ್ತಃ ಸಸ್ಮಾರ, ಅಥ, ಸ್ವವಿಹೃತಿ-
ಪತದ್ವಸ್ತಿಯುದ್ವೇಷವಾನಾಂ, ಸತ್ಯಾತ್ಮಾದ್ಯೈಃ, ಇಹ, ಪರಿವೃತಃ, ಭಾವಿಮಾರೀಚದೃಗ್ನಿಃ, ವಿಸ್ತೇರೈಃ ಸ್ವೈಃ, ನಿಜನೃಪ-
ತನೂಹೇತಿದೃಷ್ಟ್ಯಾ, ಅತಿತುಷ್ಟೈಃ |

ಅನ್ವಯ— ಅಥ, ರಾಜ್ಞಾಂ ತ್ರಿದಿವಪದವೀಂ ಕೌರವಂ ಕ್ಷೇತ್ರಂ ಆಪ್ತಃ, ನಿಜನೃಪತನೂಹೇತಿದೃಷ್ಟ್ಯಾ, ಅತಿತುಷ್ಟೈಃ,
ವಿಸ್ತೇರೈಃ ಭಾವಿಮಾರೀಚದೃಗ್ನಿಃ, ಸತ್ಯಾತ್ಮಾದ್ಯೈಃ ಪರಿವೃತಃ ಪ್ರಾಜ್ಞಃ, ಇಹ ಸ್ವವಿಹೃತಿಪತದ್ವಸ್ತಿಯುದ್ವೇಷವಾನಾಂ, ಸಸ್ಮಾರ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಥ = ಅನಂತರ,

ರಾಜ್ಞಾಂ = ಮಹಾಭಾರತ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣ ತೊರೆದ ಕೃತ್ವಿಯ ರಾಜರ,

ತ್ರಿದಿವಪದವೀಂ = ದೇವಲೋಕದ ದಾರಿಯಾದ,

ಕೌರವಂ ಕ್ಷೇತ್ರಂ = ಕುರು ಎಂಬ ರಾಜನು ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಕ್ಷೇತ್ರವನ್ನು (ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರವನ್ನು)

ಆಪ್ತಃ = ಸೇರಿದ,

ನಿಜನೃಪತನೂಹೇತಿದೃಷ್ಟ್ಯಾತಿತುಷ್ಟೈಃ = ತಮ್ಮ 'ನೃಪತನೂ' ರಾಜನಾದ ಭೀಮಸೇನನ ರಣೀರದ

ಅಯುಧವಾದ ಗದೆಯ ದರ್ಶನದಿಂದ ಒಹಳ ಸಂತೋಷಪಟ್ಟ

ವಿಸ್ತೇರೈಃ = ಅತ್ಯಂತ ಅರ್ಜುನಚರಿತರಾದ,

ಭಾವಿಮಾರೀಚದೃಗ್ನಿಃ = ಮುಂದೆ ಆಗಲಿರುವ ಮಾರೀಚನನ್ನು ನೋಡುತ್ತಲಿರುವ

ಸತ್ಯಾತ್ಮಾದ್ಯೈಃ = ಸತ್ಯತೀರ್ಥರೇ ಮೊದಲಾಗಿ ಉಳ್ಳ

ಸ್ವೈಃ = ತಮ್ಮ ಶಿಷ್ಯರಿಂದ,

ಪರಿವೃತಃ = ಸುತ್ತುವರಿಯಲ್ಪಟ್ಟ

ಪ್ರಾಜ್ಞಃ = ಜ್ಞಾನಿಗಳಾದ ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು

ಇಹ = ಈ ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ

ಸ್ವವಿಹೃತಿಪತತ್ = ತನ್ನ ಆಟದಿಂದ ಬಿದ್ದು ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದ

ಹಸ್ತಿಯುದ್ಧ = ಆನೆಗಳೊಡನೆ ಯುದ್ಧವೆಂಬ,

ಉತ್ಸವಾನಾಂ = ಉತ್ಸವಗಳನ್ನು (ಸಂತೋಷಕರವಾದ ವ್ಯಾಪಾರಗಳನ್ನು)

ಸಸ್ಮಾರ = ಸ್ಮರಿಸಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಮದ್ಧಾಚಾರ್ಯರು ಹೀಗೆ ಶಾಸ್ತ್ರವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಪ್ರವಚನ ಮಾಡುತ್ತಾ ಇದ್ದರು. ಇದೇ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ
ಸಂಚಾರ ಮಾಡುತ್ತಾ ಹಿಂದೆ ಮಹಾಭಾರತ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಸಾವಿರಾರು ಮಂದಿ ಕೃತ್ರಿಯರು ಯುದ್ಧ ಮಾಡಿ ಸ್ವರ್ಗವನ್ನು

ಪಡೆಯಲು ಕಾರಣವಾದ ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರಕ್ಕೆ ಬಂದರು. ಅಲ್ಲಿ ತಾನು ಹಿಂದೆ ಮಹಾಭಾರತ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಯುದ್ಧವೆಂಬ ಅಟವನ್ನು ಆಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಆನೆಗಳು ತಮ್ಮ ಪರಾಕ್ರಮದ ಎದುರು ನಿಲ್ಲಲಾರದೆ ಬಿದ್ದು ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದುದನ್ನು ನೆನಸಿದರು. ಆಗ ಅವರೊಡನೆ ಸತ್ಯತೀರ್ಥರೇ ಮೊದಲಾದ ಶಿಷ್ಯರೂ ಇದ್ದರು. ಅಲ್ಲಿ ತಪಸ್ಸು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಒಬ್ಬನನ್ನು ನೋಡಿ ಆಚಾರ್ಯರ ಶಿಷ್ಯರು ಇವನು ಮಹಾಮಹಿಮನಿರಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಲು ಆಚಾರ್ಯರು ಇವನು ಮಹಾ ಹಾಂಭಿಕನು ಮುಂದಿನ ಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಇವನೇ ಮಾರೀಚನಾಗುವನು ಎಂದು ಹೇಳಿದರು. ಮತ್ತು ಯುದ್ಧ ನಡೆದ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿಯೇ ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಆಗಸ ತಮ್ಮ ಭೀಮಾವತಾರದ ಆಯುಧವಾದ ಗದೆಯನ್ನು ತೋರಿಸಿದರು. ಆಚಾರ್ಯರ ತ್ರಿಕಾಲ ಜ್ಞಾನ ಮತ್ತು ಮಹಾಮಹಿಮೆಗಳನ್ನು ನೋಡಿ ಶಿಷ್ಯರೆಲ್ಲರೂ ಸಂತೋಷ ಮತ್ತು ಆಶ್ಚರ್ಯಪಟ್ಟರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ತ್ರಿದಿವಪದವೀಂ— ತ್ರಿದಿವಸ್ವ ಪದವೀ ತ್ರಿದಿವಪದವೀ ತಾಂ ತ್ರಿದಿವಪದವೀಂ ।

ಕೌರವಂ— ಕುರೋಃ ಇದಂ ಕೌರವಂ ।

ಸ್ವವಿಹೃತಿಪತದ್ವೈಯುದ್ಯೋತ್ಸವಾನಾಂ— ಸ್ವಸ್ತೃ ವಿಹೃತಿಃ ಸ್ವವಿಹೃತಿಃ, ಸ್ವವಿಹೃತ್ಯಾ ಪತಂತಃ ಸ್ವವಿಹೃತಿಪತಂತಃ, ಸ್ವವಿಹೃತಿಪತಂತಶ್ಚ ತೇ ಹಸ್ತಿನಶ್ಚ ಸ್ವವಿಹೃತಿಪತದ್ವೈನಃ, ಸ್ವವಿಹೃತಿಪತದ್ವೈಭಿಃ ಯುದ್ಧಾನ್ ಸ್ವವಿಹೃತಿ ಪತದ್ವೈಯುದ್ಧಾನ್, ಸ್ವವಿಹೃತಿಪತದ್ವೈಯುದ್ಧಾನ್ಯೇವ ಉತ್ಸವಾಃ ಸ್ವವಿಹೃತಿಪತದ್ವೈಯುದ್ಯೋತ್ಸವಾಃ, ತೇಷಾಂ ಸ್ವವಿಹೃತಿಪತದ್ವೈಯುದ್ಯೋತ್ಸವಾನಾಂ ।

ಸತ್ಯಾತ್ಮಾದ್ಯೈಃ— ಸತ್ಯಾತ್ಮಾ ಆದ್ಯಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಸತ್ಯಾತ್ಮಾದ್ಯಾಃ ತೈಃ, ಸತ್ಯಾತ್ಮಾದ್ಯೈಃ ।

ಭಾವಿಮಾರೀಚದ್ವೈಃ— ಭಾವೀ ಚಾಸೌ ಮಾರೀಚಶ್ಚ ಭಾವಿಮಾರೀಚಃ, ಭಾವಿಮಾರೀಚಂ ಪದ್ಯಂತೀತಿ ಭಾವಿಮಾರೀಚದ್ವೈಃ, ತೈಃ ಭಾವಿಮಾರೀಚದ್ವೈಃ ।

ನಿಜನ್ಯಪತನೂಹೇತಿದೃಷ್ಟಾಃ— ನೃಪಸ್ಯ ತನೂಃ ನೃಪತನೂಃ, ನಿಜಾ ಚ ಸಾ ನೃಪತನೂಶ್ಚ ನಿಜನ್ಯಪತನೂಃ, ನಿಜನ್ಯಪತನೂಃ ಹೇತಿಃ ನಿಜನ್ಯಪತನೂಹೇತಿಃ, ನಿಜನ್ಯಪತನೂಹೇತೇಃ ದೃಷ್ಟಿಃ ನಿಜನ್ಯಪತನೂಹೇತಿದೃಷ್ಟಿಃ, ತಯಾ ನಿಜನ್ಯಪತನೂಹೇತಿದೃಷ್ಟಾಃ ।

ಅತಿಶುಷ್ಕೈಃ— ಅತ್ಯಂತಂ ಶುಷ್ಕಾಃ ಅತಿಶುಷ್ಕಾಃ ತೈಃ ಅತಿಶುಷ್ಕೈಃ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಸ್ವಾರ- ಸ್ವಚಿಂತಾಯಾಂ ಇತಿ ಚಿಂತಾರ್ಥಕಾತ್ ಸ್ವಧಾತೋಃ ಸರ್ವಮ್‌ಕಾತ್ ಕರ್ತರಿ ಪರಸ್ವ- ಪದಿನಃ ಭೂತಾನದೃತನಪರೋಕ್ಷೇ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ ಸ್ವಾರ ಇತಿ ರೂಪಂ ।

ಸ್ಮಾರ ಸ್ಮರತುಃ ಸ್ಮರುಃ, ಸ್ಮರಿಥ-ಸ್ಮರ್ಥ ಸ್ಮರಥುಃ ಸ್ಮರ, ಸ್ಮಾರ-ಸ್ಮರ ಸ್ಮರಿವ ಸ್ಮರಿಮು ॥

ವ್ಯಾಕರಣವಿಶೇಷ— 'ಸ್ವವಿಹೃತಿಪತದ್ವೈಯುದ್ಯೋತ್ಸವಾನಾಂ ಸ್ಮಾರ'-ಎಂಬಲ್ಲಿ "ಅಧೀಗರ್ಥದಂಯೇಶಾಂ ಕರ್ಮಣಃ" ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಪಷ್ವಿ ಬಂದಿದೆ.

ಕೋಶ— ತ್ರಿದಿವಪದವೀಂ ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಅಯನಂ ವತ್ಸ ಮಾರ್ಗಾದ್ವಪಂಥಾನಃ ಪದವೀಸ್ತತಿಃ' ಎಂಬ ಕೋಶ- ನುಸಾರವಾಗಿ ಪದವೀ ಎಂದರೆ ಮಾರ್ಗ, ದಾರಿ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ನಿಜನ್ಯಪತನೂಹೇತಿದೃಷ್ಟಾ ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ಮೂರ್ತಿಸ್ತನುಸನೂಃ' ಎಂಬ ಕೋಶಾನುಸಾರವಾಗಿ 'ತನೂ' ಎಂದರೆ ದೇವ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ವಿಶೇಷ ವಿಚಾರಗಳು— ಆಚಾರ್ಯರು ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರಕ್ಕೆ ಬಂದು ನಾನು ಇಲ್ಲಿ ಕತ್ತಿಯ ರಾಜನಾದ ಭೀಮಸೇನ- ನಾಗಿದ್ದು ಯುದ್ಧ ಮಾಡಿದ್ದೆನು ಎಂದರು. ಆಗ ಸತ್ಯತೀರ್ಥರು ಹಾಗಿದ್ದರೆ ನೀವು ಇಲ್ಲಿ ಯುದ್ಧ ಮಾಡಿದ ಕುರುಹಾಗಿ ಒಂದು ಆಯುಧವನ್ನಾದರೂ ತೋರಿಸಿರಿ ಎಂದರು. ಆಚಾರ್ಯರು ತೋರಿಸಿದ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಅಗೆದಾಗ ಮಹಾಕೋಟಿಯಾದ ಭೀಮಸೇನನ ಗದೆಯು ಎಲ್ಲರ ದೃಷ್ಟಿಗೂ ಗೋಚರವಾಯಿತು. ಈ ವಿಷಯವು ಆಚಾರ್ಯರ ಶಿಷ್ಯಪರಂಪರೆಯಿಂದ ಬಂದಿರುವ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ.

(ಯೋಧೋತ್ರ)ಯೋಧೋತ್ರ ರಾಜಾಪಮೀತಿರಿತೋಗುರು ತವಾಯುಧಂ ಕ್ಷೇತಿ ಜಗಾದ ಸತ್ಯವಾಕ್ |

ಖಾತೇಽಮುನೋಕ್ತೇ ಕುತಲೇ ಮಹಾಗದಾಂ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ಚ ವಾಚಂ ಶ್ರದ್ಧಧುರ್ಗುರುಂ ಹಿ ತೇ ||

ಇಲ್ಲಿ ನಾನು ರಾಜನಾಗಿದ್ದು ಸೈನಿಕನಂತೆ ಯುದ್ಧ ಮಾಡಿದ್ದೇನೆಂದಾಗ ಸತ್ಯತೀರ್ಥರು ಹಾಗಾದರೆ ನಿಮ್ಮ ಆಯುಧವೆಲ್ಲಿ ಎಂದು ಕೇಳಿದರು. ಆಚಾರ್ಯರು ಹೇಳಿದ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಆಗದಾಗಿ ಅಲ್ಲಿ ಭೀಮಸೇನನ ಮಹಾಗದೆಯನ್ನು ನೋಡಿ, ಆಚಾರ್ಯರ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರೂ ವಿಶ್ವಾಸವಿಟ್ಟರು.

ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿಯೇ ಇನ್ನೊಂದು ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನು ತಪಸ್ಸು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನು. ಆಚಾರ್ಯರ ಶಿಷ್ಯರು ಇವನು ಮಹಾ ಮಹಿಮನಿರಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಲು ಅವರು ಇವನು ಯೋಗ್ಯನಾದ ಸಾತ್ವಿಕನಾದ ಅಧಿಕಾರಿಯಲ್ಲ. ಇವನು ಮುಂದೆ ಮಾರೀಚನಾಗಿರುವ ಅಸುರನು ಎಂದರು. ಶಿಷ್ಯರು ಅವನನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ ಇವನು ಮಾರೀಚ ಪದವಿಗೆ ಬರತಕ್ಕವನೇ ಎಂದು ನಿರ್ಧರಿಸಿದರು. ಇಲ್ಲಿ ಪರಂಪರಾಗತವಾದ ಶ್ಲೋಕವು ಈ ರೀತಿ ಇದೆ.

ತಪಸ್ವಿವತ್ ಸ್ಥಿತಂ ಡಾಂಭಂ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ಮಾರೀಚಮಭ್ಯಧಾತ್ |

ಮದ್ಧ: ಪರೀಕ್ಷಯಾ ಚೈನಂ ತೇ ವಿಷ್ಣುರ್ದ್ವೇಷಿಣಂ ವಿದು: ||

“ತಪಸ್ವಿಯಂತೆ ಇದ್ದ ಡಾಂಭಿಕನೊಬ್ಬನನ್ನು ನೋಡಿ ಆಚಾರ್ಯರು ಇವನು ಮಾರೀಚನಾಗಿರುವನು ಎಂದರು ಆಚಾರ್ಯರ ಶಿಷ್ಯರು ಅವನನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ ಅವನಿಗೆ ಇರತಕ್ಕ ವಿಷ್ಣುರ್ದ್ವೇಷದ ಪರಾಕಾಷ್ಠೆಯನ್ನು ನೋಡಿ ಇವನು ಆಚಾರ್ಯರು ಹೇಳಿದಂತೆ ಮಾರೀಚ ಪದವಿಗೆ ಯೋಗ್ಯನೇ ಸರಿ ಎಂದು ನಿರ್ಧರಿಸಿದರು”

ಪ್ರಯೋಗ— ಪ್ರಾಜ್ಞ: ಸ್ವವಿಹೃತಿವತರ್ದಸ್ತಿಯುದ್ಧೋತ್ಸವಾನಾಂ ಸಸ್ಮಾರ (ಸಕರ್ಮಕರ್ತೃ) ಪ್ರಾಜ್ಞೇನ ಸ್ವವಿಹೃತಿ ಪತರ್ದಸ್ತಿಯುದ್ಧೋತ್ಸವಾನಾಂ ಸಸ್ಮರೇ (ಭಾವೇ)

ವೃತ್ತ— ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಮಂದಾಕ್ರಾಂತಾ ವೃತ್ತ.

‘ಮಂದಾಕ್ರಾಂತಾ ಜಲಧಿಷಡಗೈಮೌನಶೌ ತಾದ್ ಗುರೂ ಚೇತ್’ ಎಂದು ಅದರ ಲಕ್ಷಣ.

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಹೃಷೀಕೇಶ ಕ್ಷೇತ್ರಕ್ಕೆ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು ಹೋದಾಗ ರುದ್ರದೇವರು ಭೇಟಿಮಾಡಿದ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ವಿಪ್ರಾತ್ಮೇಶ: ಕ್ಷಣಾರ್ಥಂ ಕೃತನತಿರಶಿತಶ್ರೀಹೃಷೀಕೇಶದೇಶೇ

ಸ್ವಪ್ನಂ ದೃಷ್ಟ್ವೋಽಪ್ಯದೃಷ್ಟ: ಸಪದಿ ವಿಹಿತವಾನ್ ವಿಸ್ಮಯಂ ದೇಹಭಾಜಾಮ್ |

ಸ್ವಪ್ನೇ ಸ್ವಪ್ನೇರಿತಾನ್ಯಸ್ಥಲಗನಿಜನರೋಪಾಹೃತ್ಯೈರ್ಭಕ್ತಭೋಜ್ಯೈ:

ಪ್ರಾಜ್ಞೈ: ಪ್ರಾಭೋಜಯತ್ ಸ್ವಂ ಗುರುಮಖಿಲಗುರುಂ

ವೇದಯನ್ ವೇದಬಂಧುಮ್ || 50 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ವಿಪ್ರಾತ್ಮಾ, ಈಶ: ಕ್ಷಣಾರ್ಥಂ, ಕೃತನತಿ: ಅಶಿತಶ್ರೀ: ಹೃಷೀಕೇಶದೇಶೇ, ಸ್ವಪ್ನಂ, ದೃಷ್ಟ: ಅಪಿ, ಅದೃಷ್ಟ: ಸಪದಿ, ವಿಹಿತವಾನ್, ವಿಸ್ಮಯಂ, ದೇಹಭಾಜಾಂ, ಸ್ವಪ್ನೇ, ಸ್ವಪ್ನೇರಿತಾನ್ಯಸ್ಥಲಗನಿಜನರೋ-ಪಾಹೃತ್ಯೈ: ಭಕ್ತಭೋಜ್ಯೈ: ಪ್ರಾಜ್ಞೈ: ಪ್ರಾಭೋಜಯತ್, ಸ್ವಂ, ಗುರುಂ, ಅಖಿಲಗುರುಂ, ವೇದಯನ್, ವೇದಬಂಧುಂ |

ಅನ್ವಯ— ಹೃಷೀಕೇಶದೇಶೇ ವಿಪ್ರಾತ್ಮಾ ಕ್ಷಣಾರ್ಥಂ ಕೃತನತಿಃ ಅತಿಶ್ರೀಃ ಈಶಃ ಸ್ವಪ್ನಂ ದೃಷ್ಟೋಽಪಿ ಸಪದಿ ಅದೃಷ್ಟಃ ಸನ್ ದೇಹಭಾಜಾಂ ವಿಸ್ಮಯಂ ವಿಹತಮಾನ್ (ಸನ್) ಸ್ವಪ್ನೇ ಸ್ವಪ್ನೇರಿತಾನ್ಯಸ್ಥಲಗನಿಜನರೋಪಾಹೃತ್ಯೈಃ ಪ್ರಾಚ್ಛೈಃ ಭಕ್ತ್ಯಭೋಜೈಃ, ಅಖಿಲಗುರುಂ, ವೇದಬಂಧುಂ, ಸ್ವಂ, ಗುರುಂ, ವೇದಯನ್, (ತಂ) ಪ್ರಾಭೋಜಯತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಹೃಷೀಕೇಶದೇಶೇ = ಹೃಷೀಕೇಶವೆಂಬ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ,

ವಿಪ್ರಾತ್ಮಾ = ಬ್ರಾಹ್ಮಣನ ಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳ

ಕ್ಷಣಾರ್ಥಂ = ಭಿಕ್ಷೆಯ ಆಹ್ವಾನಕ್ಕೋಸ್ಕರವಾಗಿ

ಕೃತನತಿಃ = ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ನಮಸ್ಕಾರವುಳ್ಳ,

ಅತಿಶ್ರೀಃ = ಬಿಳಿಯ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳ,

ಈಶಃ = ಶಂಕರನು,

ಸ್ವಪ್ನಂ = ಚಿನ್ನಾಗಿ,

ದೃಷ್ಟಃ ಅಪಿ = ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟವನಾದರೂ,

ಸಪದಿ = ಕೂಡಲೇ,

ಅದೃಷ್ಟಃ = ಕಾಣಲ್ಪಡದವನಾಗಿ

ದೇಹಭಾಜಾಂ = ಎಲ್ಲಾ ಶರೀರಧಾರಿಗಳಿಗೂ,

ವಿಸ್ಮಯಂ = ಆಶ್ಚರ್ಯವನ್ನು,

ವಿಹತಮಾನ್ (ಸನ್) = ಉಂಟು ಮಾಡಿದವನಾಗಿ,

ಸ್ವಪ್ನೇ = ಸ್ವಪ್ನದಲ್ಲಿ,

ಸ್ವಪ್ನೇರಿತಾನ್ಯಸ್ಥಲಗನಿಜನರೋಪಾಹೃತ್ಯೈಃ—

ಸ್ವ = ತನ್ನಿಂದ,

ಪ್ರೇರಿತ = ಪ್ರೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ,

ಅನ್ಯಸ್ಥಲಗ- ಮತ್ತೊಂದು ಶಿವಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿರುವ,

ನಿಜನರ ಉಪಾಹೃತ್ಯೈಃ = ಶಿವಕ್ಷೇತ್ರಾಧಿಕಾರಿಯಾದ ತನ್ನ ಭಕ್ತನಿಂದ, ತರಲ್ಪಟ್ಟ

ಪ್ರಾಚ್ಛೈಃ = ಹೆಚ್ಚಾದ,

ಭಕ್ತ್ಯಭೋಜೈಃ = ತಿಂಡಿಗಳು ಮತ್ತು ಭೋಜನ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಂದ,

ಅಖಿಲಗುರುಂ = ಸಮಸ್ತ ಲೋಕಗಳಿಗೂ ಗುರುಗಳಾದ,

ವೇದಬಂಧುಂ = ವೇದಗಳ ಸರಿಯಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುವುದರಿಂದ ವೇದಗಳಿಗೆ ನಿಜಬಾಂಧವರಾದ

(ವೇದರಕ್ಷಕರಾದ) ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು,

ಸ್ವಂ ಗುರುಂ = ತನ್ನ ಗುರುವನ್ನಾಗಿಯೂ,

ವೇದಯನ್ = ತಿಳಿಸುತ್ತಾ

(ತಂ = ಆ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು)

ಪ್ರಾಭೋಜಯತ್ = ಉಂಟು ಮಾಡಿದನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಒಂದಾನೊಂದು ಬಾರಿ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಹೃಷೀಕೇಶ ಕ್ಷೇತ್ರಕ್ಕೆ ಹೋಗಿದ್ದರು. ಅಲ್ಲಿರುವಾಗ ಒಂದು ಅದ್ಭುತವಾದ ಘಟನೆಯು ನಡೆಯಿತು. ಒಂದು ದಿನ ಶ್ರೀಮಹಾದೇವನು ಶುಭವರ್ಣದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ರೂಪವನ್ನು ತಾಳಿ ಎಲ್ಲಾ ಜನರೂ ನೋಡುತ್ತಿರುವಾಗಲೇ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಹತ್ತಿರ ಬಂದು ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡಿದನು. ಪರಮ ಪೂಜ್ಯ ತಂದೆಯೇ, ಜಗದ್ಗುರುವೇ, ನನ್ನ ಗುರುವೇ! ಪವಮಾನ! ನಾನು ನಾಳೆಯ ದಿನ ಭಿಕ್ಷೆಗಾಗಿ ತಮ್ಮನ್ನು ಆಹ್ವಾನ ಮಾಡಲು ಬಂದಿರುವೆನು. ದಯವಿಟ್ಟು ಅದನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಅನುಗ್ರಹಿಸಬೇಕು ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ ಎಲ್ಲರ ಎದುರಿನಲ್ಲಿಯೇ ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ಭಿಕ್ಷೆಗೆ ಕರೆದು ಎಲ್ಲರೂ ನೋಡುತ್ತಿದ್ದಂತೆಯೇ ಅದೃಶ್ಯನಾದನು. ಇದನ್ನು ನೋಡಿ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಪರಮಾಶ್ಚರ್ಯವಾಯಿತು. ಅನಂತರ ಆ ಶಂಕರನು ಇನ್ನೊಂದು ಶಿವ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿದ್ದ ತನ್ನ ಭಕ್ತನಾದ ಕ್ಷೇತ್ರಾಧಿಕಾರಿಗೆ ಸ್ವಪ್ನದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ನಿಜರೂಪದಿಂದ ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡು ಸಮಸ್ತ ಜೀವರಿಗೂ ಗುರುಗಳಾದ, ವೇದ ಬಂಧುಗಳಾದ ನನಗೆ ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಗುರುಗಳಾದ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಇಲ್ಲಿಯೇ ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿ ಹೃಷೀಕೇಶದಲ್ಲಿ ತಂಗಿದ್ದಾರೆ. ಅವರಿಗೆ ಸರಿಯಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಭಿಕ್ಷಾಪ್ರದಾನ ಮಾಡಿ ಪೂಜಿಸು ಎಂದು ಅಪ್ಪಣೆ ಮಾಡಿ ಪ್ರೇರಿಸಿದನು. ಆ ಭಕ್ತನು ಮಹೇಶನ ಆಜ್ಞೆಯಂತೆ ಎಲ್ಲಾ ವಿಧವಾದ ಉತ್ತಮವಾದ ಭಕ್ಷ್ಯಭೋಜ್ಯಗಳನ್ನು ಸಿದ್ಧಗೊಳಿಸಿ ಹೃಷೀಕೇಶಕ್ಷೇತ್ರಕ್ಕೆ ತಂದು ಆಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಸಮರ್ಪಿಸಿ ಅವರಿಂದ ಭೋಜನ ಮಾಡಿಸಿದನು.

ವಿಗ್ರಹ—

ವಿಪ್ರಾತ್ಮಾ— ವಿಪ್ರಸ್ಯ ಆತ್ಮಾ ಯಸ್ಯಸಃ ವಿಪ್ರಾತ್ಮಾ |

ಕ್ಷಣಾರ್ಧಂ— ಕ್ಷಣಾಯ ಇತಿ ಕ್ಷಣಾರ್ಧಂ |

ಕೃತಿನತಿಃ— ಕೃತಾ ನತಿಃ ಯೇನ ಸಃ ಕೃತಿನತಿಃ |

ಅತಿತಿಶ್ರೀಃ— ನ ಶಿತಿಃ ಅತಿತಿಃ, ಅತಿತಿಃ ಶ್ರೀಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಅತಿತಿಶ್ರೀಃ |

ಹೃಷೀಕೇಶದೇಶಃ— ಹೃಷೀಕೇಶಃ ಇತಿ ದೇಶಃ ಹೃಷೀಕೇಶದೇಶಃ |

ಅದೃಷ್ಟಃ— ನ ದೃಷ್ಟಃ ಅದೃಷ್ಟಃ |

ದೇಹಭಾಜಾಂ— ದೇಹಂ ಭಜಂತೀತಿ ದೇಹಭಾಜಃ, ತೇಷಾಂ ದೇಹಭಾಜಾಂ |

ಸ್ವಪ್ರೇರಿತಾನ್ಯಸ್ತಲಗನಿಜನರೋಪಾಹೃತೈಃ— ಸ್ವೇನ ಪ್ರೇರಿತಃ ಸ್ವಪ್ರೇರಿತಃ, ಅನ್ಯಚ್ಛ ತತ್ ಸ್ತಲಂ ಚ ಅನ್ಯಸ್ತಲಂ, ಅನ್ಯಸ್ತಲಂ ಗಚ್ಛತೀತಿ ಅನ್ಯಸ್ತಲಗಃ, ನಿಜಶ್ಚಾಚೌ ನರಶ್ಚ ನಿಜನರಃ, ಅನ್ಯಸ್ತಲಗಶ್ಚಾಸೌ ನಿಜನರಶ್ಚ ಅನ್ಯಸ್ತಲಗನಿಜನರಃ, ಸ್ವಪ್ರೇರಿತಶ್ಚಾಸೌ ಅನ್ಯಸ್ತಲಗನಿಜನರಶ್ಚ ಸ್ವಪ್ರೇರಿತಾನ್ಯಸ್ತಲಗನಿಜನರಃ, ಸ್ವಪ್ರೇರಿತಾನ್ಯಸ್ತಲಗನಿಜನರೋಽನುಪಾಹೃತಾನಿ ಸ್ವಪ್ರೇರಿತಾನ್ಯಸ್ತಲಗನಿಜನರೋಪಹೃತಾನಿ, ತೈಃ ಸ್ವಪ್ರೇರಿತಾನ್ಯಸ್ತಲಗನಿಜನರೋಪಾಹೃತೈಃ |

ಭಕ್ಷ್ಯಭೋಜೈಃ— ಭಕ್ಷ್ಯಾಣಿ ಚ ಭೋಜ್ಯಾನಿ ಚ ಭಕ್ಷ್ಯಭೋಜ್ಯಾನಿ, ತೈಃ ಭಕ್ಷ್ಯಭೋಜೈಃ |

ಅಖಿಲಗುರುಂ— ಅಖಿಲಾನಾಂ ಗುರುಃ ಅಖಿಲಗುರುಃ, ತಂ ಅಖಿಲಗುರುಂ |

ವೇದಬಂಧುಂ— ವೇದಾನಾಂ ಬಂಧುಃ ವೇದಬಂಧುಃ ತಂ ವೇದಬಂಧುಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಪ್ರಾಭೋಜಯತ್— ಪ್ರಲುಪಸರ್ಗ ಪೂರ್ವಕಾತ್ ಭುಜಪಾಲನಾಭ್ಯವಹಾರಯೋಃ, ಇತಿ ಪಾಲನ ಅಭ್ಯವಹಾರಾರ್ಥಕಾತ್ ಭುಜಧಾತೋಃ ಣಿಜಂತಾತ್ ಪರಸ್ಮೈಪದಿನಃ ಅನದೃಶತನಭೂತೇ ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ |

ಪ್ರ+ಅಭೋಜಯತ್ ಅಭೋಜಯತಾಂ ಅಭೋಜಯನ್, ಅಭೋಜಯಃ ಅಭೋಜಯತಂ

ಅಭೋಜಯತ, ಅಭೋಜಯಂ ಅಭೋಜಯಾವ ಅಭೋಜಯಾಮ ||

ವ್ಯಾಕರಣವಿಶೇಷ—

ತಾತೋಽಯಮಾಯಾತಿ ತಮರ್ಚಯೇತಿ ಸ್ಥಾನಾಧಿಕಾರೀ ಜಟಿನಂ ತ್ರಿಶೂಲಿನಮ್ |

ಸ್ವಪ್ನೇ ಬ್ರುವಾಣಂ ತ್ರಿರವೇಕ್ಷ್ಯ ದೂರತಃ ಪ್ರಾಯಾಯಾದುದಂತಂ ಚ ಜಗಾದ ವಿಸ್ತುತಃ ||

ನನ್ನ ತಂದೆ ಈ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಬಂದಿದ್ದಾನೆ. ಅವನನ್ನು ಯಥಾ ಯೋಗ್ಯವಾಗಿ ಪೂಜಿಸು. ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಶೈವ ದೇವಾಲಯಾಧಿಕಾರಿಗೆ ಜಟಾಧಾರಿಯಾಗಿಯೂ, ತ್ರಿಶೂಲಧಾರಿಯಾಗಿಯೂ ಈಶ್ವರನು ಸ್ವಪ್ನದಲ್ಲಿ ಬಂದು ಮೂರು ಬಾರಿ ಅದೇ ಮಾತನ್ನು ತಿಳಿಸಿದನು. ಅವನು ಪರಮಾಶ್ಚರ್ಯಭರಿತನಾಗಿ ಈಶ್ವರನ ಅಪ್ಪಣೆಯಂತೆ ದೂರದಿಂದ ಬಂದು ಭಕ್ತ್ಯು-ಭೋಜ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಆಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಸಮರ್ಪಿಸಿ ಭಿಕ್ಷಾ ಪ್ರದಾನ ಮಾಡಿದನು ಮತ್ತು ಸ್ವಪ್ನ ವೃತ್ತಾಂತಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದನು. ಈ ಐತಿಹ್ಯದಿಂದ ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ಕರೆಯಲು ಬಂದವನೂ ಶಂಭುವೆಂದೂ, ಭಿಕ್ಷಾ ಮಾಡಿಸಿದವನೂ ಅವನೇ ಎಂದೂ ಆಚಾರ್ಯರು ರುದ್ರಾದಿ ಸಮಸ್ತ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಮಾನ್ಯರೆಂದೂ, ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಯೋಗ— ವಿಪ್ರಾತ್ಯಾ ಈಶಃ ಪ್ರಾಭೋಜಯತ್ (ಛೇದಂ)

ವಿಪ್ರಾತ್ಯನಾ ಈಶೇನ ಸಃ ಪ್ರಾಭುಂಕ್ತ (ಅಣಿಜಂತಾವಸ್ಥಾ)

ವಿಪ್ರಾತ್ಯನಾ ಈಶೇನ ಸಃ ಪ್ರಾಭೋಜ್ಯತ (ಕರ್ಮಣ)

ಕೋಶ— 'ಶಿತಿವ ವಲಮೇಚಕೌ' ಎಂಬ ಅಮರಕೋಶಾನುಸಾರವಾಗಿ ಶಿತಿ ಕಪ್ಪು, ಅಶಿತಿ ಬಿಳಿ, 'ಸ್ವೋ ಜ್ಞಾತಾವಾತ್ಸನ್ನಿ ಸ್ವಂ ತ್ರಿಷ್ಠಾಕ್ತಿಯೇ ಸ್ವೋಽಸ್ಮಿಯಾದಧನೇ' ಇತ್ಯಮರಃ |

ವೃತ್ತ— ಸ್ವಗೃಹಾವೃತ್ತಂ 'ಮೃಚ್ಛ್ಯರ್ಯಾನಾಂ ತ್ರಯೇಣ ತ್ರಿಮುನಿಯತಿಯುತಾ ಸ್ವಗೃಹಾ ಕೀರ್ತಿತೇಯಂ' ಎಂದು ಅದರ ಲಕ್ಷಣ.

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು ಇಷುಪಾತಕ್ಷೇತ್ರಕ್ಕೆ ಬಂದಾಗ ತೋರಿಸಿದ ಅದ್ಭುತ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಅವಾಪ್ರವಾನ್ ಪುನರಿಷುಪಾತಮಸ್ಮರದ್

ರಮಾಪತಿಂ ಸ ಪರಶುರಾಮಮಾದರಾತ್ |

ಸ ರಾಜಕೇಲ್ಯುರುಕದಲೀಸಹಸ್ರಕಂ

ತದಾಽಽದದತ್ಯವಸಿತಿ ದತ್ತಮುತ್ರಮಮ್

(ತದಾಭ್ಯವಹೃತಿ ದತ್ತಮುತ್ರಮಮ್) || 51 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅವಾಪ್ರವಾನ್, ಪುನಃ, ಇಷುಪಾತಂ, ಅಸ್ಮರತ್, ರಮಾಪತಿಂ, ಸಃ, ಪರಶುರಾಮಂ, ಆದರಾತ್, ಸಃ, ರಾಜಕೇಲ್ಯುರುಕದಲೀಸಹಸ್ರಕಂ, ತದಾ, ಆದತ್, ಅತ್ಯವಸಿತದತ್ತಂ, ಉತ್ತಮಂ ತದಾ, ಅಭ್ಯವಹೃತಿ ದತ್ತಂ, ಉತ್ತಮಮ್ |

ಅನ್ವಯ— ಸಃ ಪುನಃ ಇಷುಪಾತಂ ಅವಾಪ್ರವಾನ್ ರಮಾಪತಿಂ ಪರಶುರಾಮಂ ಆದರಾತ್ ಅಸ್ಮರತ್. ಸಃ ತದಾ ಅತ್ಯವಸಿತದತ್ತಂ (ಅಭ್ಯವಹೃತಿ ದತ್ತಂ) ಉತ್ತಮಂ ರಾಜಕೇಲ್ಯುರುಕದಲೀಸಹಸ್ರಕಂ ಆದತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸಃ = ಆ ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಚಾರ್ಯರು,

ಪುನಃ = ತಿರುಗಿ (ಅನಂತರ),

ಇಷುಪಾತಂ = ಇಷುಪಾತ ಕ್ಷೇತ್ರವನ್ನು,
 ಅವಾಪ್ತವಾನ್ (ಸನ್) = ಹೊಂದಿದವರಾಗಿ,
 ರಮಾಪತಿಂ = ಲಕ್ಷ್ಮೀಪತಿಯಾದ,
 ಪರಶುರಾಮಂ = ಆ ಕ್ಷೇತ್ರ ಸ್ವಾಮಿಯಾದ ಪರಶುರಾಮ ದೇವರನ್ನು,
 ಆದರಾತ್ = ಭಕ್ತಿಯಿಂದ,
 ಆಸ್ಮರತ್ = ಸ್ಮರಿಸಿದರು.
 ಸಃ = ಅವರು,
 ತದಾ = ಆ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿರುವಾಗ,
 ಆತ್ಮವಸಿತಿ = ಭೋಜನದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ,
 (ಅಭ್ಯವಹೃತಿ = ಭೋಜನಕ್ಕಾಗಿ)
 ದತ್ತಂ = ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ,
 ಉತ್ತಮಂ = ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ, (ಆತ್ಮಂತ ರುಚಿಯಾದ)
 ರಾಜಕೇಲ್ಯುರುಕದಲೀ ಸಹಸ್ರಹ—
 ರಾಜಕೇಲಿ = ರಾಜಬಾಳೆ ಎಂಬ
 ಉರು = ದೊಡ್ಡದಾದ,
 ಕದಲೀ ಸಹಸ್ರಕಂ = ಸಾವಿರ ಬಾಳೆಹಣ್ಣುಗಳನ್ನು (ಅಥವಾ)
 ರಾಜ = ಅಲ್ಲಿಯ ರಾಜನಿಂದ,
 ಕೇಲಿ = ವಿನೋದಕ್ಕಾಗಿ ಕೊಟ್ಟ ಉರುತದಲ್ಲಿ
 ಸಹಸ್ರಕಂ = ದೊಡ್ಡದಾದ ಸಾವಿರ ಬಾಳೆಹಣ್ಣುಗಳನ್ನು
 ಆದತ್ = ತಿಂದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಅಲ್ಲಿಂದ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಹಾರ್ಯರು ಇಷುಪಾತವೆಂಬ ಕ್ಷೇತ್ರಕ್ಕೆ ಹೋದರು. ಅಲ್ಲಿಯ ಕ್ಷೇತ್ರಾಧಿಪತಿ ಯಾದ ಪರಶುರಾಮರೂಪಿಯಾದ ಲಕ್ಷ್ಮೀಪತಿಯಾದ ಹರಿಯನ್ನು ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಧ್ಯಾನಿಸಿದರು. ಅಲ್ಲಿ ಅವರು ಒಂದು ದಿನ ಭೋಜನದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಿಯ ರಾಜನು ಇವರ ಬಹುಭೋಜನ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸಬೇಕೆಂದು ವಿನೋದಕ್ಕಾಗಿ ಭೋಜನದ ಅಂತಿಮಕಾಲದಲ್ಲಿ ತಂದುಕೊಟ್ಟ ದೊಡ್ಡದಾದ ಒಂದು ಸಾವಿರ ರಾಜಬಾಳೆಹಣ್ಣುಗಳನ್ನು ಆನಾಯಾಸವಾಗಿ ತಿಂದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ರಮಾಪತಿಂ— ರಮಾಯಾಃ ಪತಿಃ ರಮಾಪತಿಃ, ತಂ ರಮಾಪತಿಂ ।

ರಾಜಕೇಲ್ಯುರುಕದಲೀಸಹಸ್ರಕಂ— ಉರವಶ್ಚತಾಃ ಕದಲ್ಯಶ್ಚ ಉರುಕದಲ್ಯಃ, ಸಹಸ್ರಾಣಾಂ ಸಮೂಹಃ ಸಹಸ್ರಕಂ, ರಾಜಕೇಲ್ಯಃ ಇತಿ ಉರುಕದಲ್ಯಃ ರಾಜಕೇಲ್ಯುರುಕದಲ್ಯಃ, ರಾಜಕೇಲ್ಯುರುಕದಲೀನಾಂ ಸಹಸ್ರಕಂ ರಾಜಕೇಲ್ಯುರುಕದಲೀಸಹಸ್ರಕಂ । (ರಾಜಾ ಕೇಲ್ಯಾಂ ದತ್ತಂ ಉರುಕದಲೀಸಹಸ್ರಕಂ ರಾಜ್ಯ-ಕೇಲ್ಯುರುಕದಲೀಸಹಸ್ರಕಂ)

ಆತ್ಮವಸಿತಿ— ಆತ್ಮಃ ಅವಸಿತಿ ಆತ್ಮವಸಿತಿ, ಆತ್ಮವಸಿತೌ ದತ್ತಂ ಆತ್ಮವಸಿತಿ ದತ್ತಂ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಆದತ್- ಅದಭಕ್ಷಣೇ ಇತಿ ಭಕ್ಷಣಾರ್ಥಕಾತ್ ಅದ್ ಧಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಕರ್ತರಿ ಪರಸ್ವೈಪದಿನಃ ಅನದ್ಯತನಭೂತೇ ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ ಆದತ್ ಇತಿ ರೂಪಂ |

ಆದತ್ ಆತ್ಮಂ ಆದನ್, ಆದಃ ಆತ್ಮಂ ಆತ್ಮ, ಆದಂ ಆದ್ವ ಆದ್ವ ||

ಅಸ್ಮರತ್- ಸ್ವಚಿಂತಾಯಾಂ ಇತಿ ಚಿಂತಾರ್ಥಕಾತ್ ಸ್ವಧಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಕರ್ತರಿ ಪರಸ್ವೈಪದಿನಃ ಅನದ್ಯತನಭೂತೇ ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ ಅಸ್ಮರತ್ ಇತಿ ರೂಪಂ |

ಅಸ್ಮರತ್ ಅಸ್ಮರತಾಂ ಅಸ್ಮರನ್, ಅಸ್ಮರಃ ಅಸ್ಮರತಂ ಅಸ್ಮರತ, ಅಸ್ಮರಂ ಅಸ್ಮರಾವ ಅಸ್ಮರಾಮ ||

ಪ್ರಯೋಗ— ಸಃ ರಮಾಪತಿಂ ಪರಶುರಾಮಂ ಅಸ್ಮರತ್ (ಕರ್ತರಿ)
ತೇನ ರಮಾಪತಿಃ ಪರಶುರಾಮಃ ಅಸ್ಮರ್ಯತ (ಕರ್ಮಣಿ)
ಸಃ ರಾಜಕೇಲ್ಕುರುಕದಲೀಸಹಸ್ತಕಂ ಆದತ್ (ಕರ್ತರಿ)
ತೇನ ರಾಜಕೇಲ್ಕುರುಕದಲೀಸಹಸ್ತಕಂ ಆದ್ಯತ (ಕರ್ಮಣಿ)

ವೃತ್ತ— 'ಜಭೌ ಸಜೌ ಗಿತಿ ರುಚಿರಾ ಚತುರ್ಗ್ರಹೈಃ' ಎಂಬ ಲಕ್ಷಣದಂತೆ ರುಚಿರಾವೃತ್ತ.

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಶ್ರೀಮದ್ವರು ಗೋವೆಗೆ ಬಂದಾಗ ತೋರಿಸಿದ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಸ ಶಂಕರಪದದ್ವಿಜೋಪಹೃತಮಾವ್ಯ ಗೋವಾಖ್ಯಾಂ

ಗರಿಷ್ಠಕದಲೀಲಸದ್ವಶಶತೀಚತುಷ್ಕಂ ಚರನ್ |

ಪಯಃ ಕಲಶಪಂಚಕತ್ತಿಕಯುಗಾಭಿಪೂರ್ಣಂ ಪಪೌ-

ವದ್ಯಷ್ಟಗತಿರಪ್ಯಭೂನ್ನಪ್ನಪ್ನಮಂಡಲೈರುದ್ಯತೈಃ || 52 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಸಃ, ಶಂಕರಪದದ್ವಿಜೋಪಹೃತಂ, ಆಪ್ಯ, ಗೋವಾಖ್ಯಾಂ, ಗರಿಷ್ಠಕದಲೀಲಸದ್ವಶಶತೀಚತುಷ್ಕಂ, ಚರನ್, ಪಯಃ, ಕಲಶಪಂಚಕತ್ತಿಕಯುಗಾಭಿಪೂರ್ಣಂ, ಪಪೌ, ಅದ್ಯಷ್ಟಗತಿಃ, ಅಪಿ, ಅಭೂತ್ ನೃಪನೃಮಂಡಲೈಃ, ಉದ್ಯತೈಃ |

ಅನ್ವಯ— ಸಃ ಗೋವಾಖ್ಯಾಂ ಆಪ್ಯ, ಶಂಕರಪದದ್ವಿಜೋಪಹೃತಂ ಗರಿಷ್ಠಕದಲೀಲಸದ್ವಶಶತೀ-ಚತುಷ್ಕಂ, ಚರನ್, ಕಲಶಪಂಚಕತ್ತಿಕಯುಗಾಭಿಪೂರ್ಣಂ ಪಯಃ ಪಪೌ, ಉದ್ಯತೈಃ ನೃಪನೃಮಂಡಲೈಃ ಅದ್ಯಷ್ಟಗತಿಃ ಅಪಿ ಅಭೂತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸಃ = ಆ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು,

ಗೋವಾಖ್ಯಾಂ = ಗೋವೆಯೆಂಬ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು,

ಆಪ್ಯ = ಸೇರಿ,

ಶಂಕರಪದದ್ವಿಜೋಪಹೃತಂ = ಶಂಕರನೆಂದು ಹೆಸರುಳ್ಳ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಂದ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ

ಗರಿಷ್ಠಕದಲೀಲಸತ್ = ದೊಡ್ಡದಾದ ಬಾಳೆಹಣ್ಣಿನ ರುಚಿರ ರಸದಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ,

ದಶಶತೀಚತುಷ್ಕಂ = ಸಾವಿರದ ನಾಲ್ಕನ್ನು,

ಚರನ್ = ತಿನ್ನುವವರಾಗಿ,

ಕಲಶಪಂಚಕೃತ್ರಿಕಯುಗಾಭಿಪೂರ್ಣಂ = ಐದು ಕೊಡಗಳ, ಮೂರರ ಎರಡರಿಂದ
(5 X 3 X 2=30 ಮೂವತ್ತು ಕೊಡಗಳಲ್ಲಿ) ತುಂಬಿದ,

ಪಯಃ = ಹಾಲನ್ನು

ಪಪಿ = ಕುಡಿದರು.

ಉದ್ಯತೈಃ = ತಡೆಯಲು ಸಿದ್ಧರಾಗಿರುವ,

ನೃಪನೃ ಮಂಡಲೈಃ =ರಾಜಪುರುಷರ (ಭಟರ), ಸಮೂಹಗಳಿಂದ,

ಅದೃಷ್ಟಗತಿಃ ಅಪಿ = ನೋಡಲ್ಪಡದ ಗಮನವುಳ್ಳವರೂ,

ಅಭೂತ್ = ಅದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಷಾರ್ಯರು ಅನಂತರ ಗೋವಾ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಹೋದರು. ಅಲ್ಲಿ ಶಂಕರನೆಂಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಅವರಿಗೆ ದೊಡ್ಡದಾಗಿ ರುಚಿಕರವಾಗಿರುವ ಮಾಗಿದ ಒಳ್ಳೆಯ ನಾಲ್ಕುಸಾವಿರ ಬಾಳೆಹಣ್ಣುಗಳನ್ನು ತಿನ್ನಲು ಕೊಟ್ಟನು. ಆಚಾರ್ಯರು ಅವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ತಿಂದು ಮುಗಿಸಿ ಮೂವತ್ತು ಕೊಡಗಳಲ್ಲಿ ಪೂರ್ತಿ ತುಂಬಿದ ಹಾಲನ್ನು ಕುಡಿದರು. ಆಚಾರ್ಯರ ಅಮಾನುಷ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ನೋಡಿ ಆಶ್ಚರ್ಯಪಟ್ಟ ಆ ದೇಶದ ರಾಜನು ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ತನ್ನ ದೇಶದ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಅವರನ್ನು ತನ್ನ ದೇಶದಲ್ಲಿಯೇ ಇರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಟ್ಟನು. ಆಚಾರ್ಯರು ಒಪ್ಪದಿರಲು ರಾಜನು ಅವರನ್ನು ಎಲ್ಲಿಯೂ ಹೋಗದಂತೆ ತಡೆಯಲು ತನ್ನ ಸೇವಕರಿಗೆ ಆಜ್ಞೆ ಮಾಡಿದನು. ಅವರು ಹಾಗೆ ತಡೆಯಲು ಸಿದ್ಧರಾಗಿ ನಿಂತಿರಲು ಆಚಾರ್ಯರು ತಮ್ಮ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಅವರು ಕಾಗದ ಹಾಗೆಯೇ ಅಲ್ಲಿಂದ ಹೊರಟುಹೋದರು.

ಪ್ರಮಾಣ—

ದೇವೈಃ ಸಮಂ ರಹಸಿ ದೇವಗೃಹೇ ಪ್ರವೃತ್ತೋ ರಾಜ್ಞಾ ಕವಾಟವಿವೃತೌ ಪ್ರಸಭೋದಿತೋಽಸೌ |

ಊಚೇಽಧುನಾ ವ್ರಜಸಿ ಚೇದಿಹ ನಶ್ಯಸೀತಿ ರಾಜಾಥ ವಿಸ್ಮಿತಮನಾ ವ್ಯವೃತ್ತೋಽಕ ಕವಾಟಮ್ || 1 ||

ರಕ್ತೇಕ್ಷಣಂ ಪುರುಷಸಿಂಹಮವೇಕ್ಷಮಾಣಃ ಸದ್ಯೋ ಭಯಾನಿಜಪುರೋಹಿತಮಾಹ್ವಯತ್ ಸಃ |

ಕ್ಷಂತವ್ಯಮಿತ್ಯಸಕ್ತರಾನಮತಿ ದ್ವಿಜೇಽರ್ಥಿ ಪಣ್ಣಾಸಮಾಯುರದದಾನ್ವ ಪತೇರ್ದಯಾಲುಃ || 2 ||

ರಾಜ್ಞಾತ್ಸತೋಽತಃ ವಸತಾವಖಿಲಾಂಶ್ಚ ಶಿಷ್ಯಾನ್ ಪ್ರಸ್ಥಾಪ್ಯ ವಾಯುವದಗಾದಖಿಲ್ವರದೃಷ್ಟಃ |

ಷಷ್ಠೇಽಥ ಮಾಸಿ ಪರಚಕ್ರಪರಾಕ್ರಮೇಣ ರಾಜಾ ಸರಾಜ್ಯನಗರೋ ವಿವಶೋ ನನಾಶ || 3 ||

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಇವು ಮೂರು ಐತಿಹ್ಯದ ಶ್ಲೋಕಗಳು. ಆಚಾರ್ಯರು ನಾಲ್ಕು ಸಾವಿರ ಬಾಳೆಹಣ್ಣುಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಮೂವತ್ತು ಕೊಡ ಹಾಲನ್ನು ಕುಡಿದುದನ್ನು ಕಂಡವರಿಂದ ಕೇಳಿದ ಆ ದೇಶದ ರಾಜನು ಅಮಾನುಷ ಮಹಿಮೆಯಿಂದ ವಿಸ್ಮಿತನಾಗಿ ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ತನ್ನ ದೇಶದ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಅಲ್ಲಿಯೇ ಇರಬೇಕೆಂದು ಕೇಳಿಕೊಂಡನು. ಆಚಾರ್ಯರು ಒಪ್ಪಲಿಲ್ಲ. ರಾಜನು ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ನಿರ್ಬಂಧಿಸಿದನು. ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ಅಲ್ಲಿಯ ಒಂದು ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ದಿಗ್ಗಂಧನದಲ್ಲಿರಿಸಿದನು. ಆಚಾರ್ಯರು ದೇವಾಲಯದ ಗರ್ಭಗೃಹದಲ್ಲಿ ಬಾಗಿಲು ಹಾಕಿಕೊಂಡು ರಹಸ್ಯದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳ ಜತೆಗೆ ವ್ಯವಹರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಇದರಿಂದ ತನಗೆ ತೊಂದರೆಯುಂಟಾಗಬಹುದೆಂದು ರಾಜನು ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದು ಬಾಗಿಲು ತೆರೆಯಬೇಕೆಂದು ಬಲಾತ್ಕರಿಸಿದನು. ಆಚಾರ್ಯರು ರಾಜನೇ ನೀನು ಅನ್ಯಾಯಪ್ರವೃತ್ತನಾಗಿದ್ದೀ. ನೀನು ಇಲ್ಲಿಂದ ಹೋದ ಕೂಡಲೇ ಸತ್ತುಹೋಗುತ್ತೀ ಎಂದು ಶಪಿಸಿ, ಬಾಗಿಲು ತೆರೆದರು. ಕೆಂಪಾದ ಕಣ್ಣಿನಿಂದ ನೋಡುತ್ತಾ, ಸಿಂಹದಂತೆ ಭಯಂಕರ ಗಂಭೀರರಾಗಿ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ನೋಡಿ ರಾಜನು ಹೆದರಿ ಆಚಾರ್ಯರಲ್ಲಿ ಕ್ಷಮೆ ಕೇಳಿಕೊಳ್ಳಲು ತನ್ನ ಪುರೋಹಿತರನ್ನು ಕರೆಸಿದನು. ಪುರೋಹಿತನು ಬಂದು ರಾಜನ ಅಪರಾಧವನ್ನು ಕ್ಷಮಿಸಬೇಕು, ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತಾ ಅನೇಕಾನೇಕ ಬಾರಿ ಆಚಾರ್ಯರ ಪಾದಗಳಿಗೆ ಎರಗಿ ಬೇಡಿ ಕೊಂಡಾಗ ಆಚಾರ್ಯರು ದಯೆಯಿಂದ ಆ ರಾಜನಿಗೆ ಆರು

ತಿಂಗಳು ಆಯಸ್ಸನ್ನು ಕೊಟ್ಟರು. ರಾಜನು ಆಚಾರ್ಯರರನ್ನು ಅಲ್ಲಿಯೇ ತಡೆದನು. ಆಚಾರ್ಯರು ರಾಜರ ವಸತಿ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿಯೇ ವಾಸಿಸುತ್ತಾ ಉಪಾಯದಿಂದ ಶಿಷ್ಯರನ್ನು ಅಲ್ಲಿಂದ ಕಳುಹಿಸಿದರು. ಆಚಾರ್ಯರ ಶಿಷ್ಯರು ಹೇಗೆ ಹೋದರೆಂದು ರಾಜಭಟರಿಗೆ ತಿಳಿಯಲಿಲ್ಲ. ಆಚಾರ್ಯರು ಒಬ್ಬರೇ ಅಲ್ಲಿ ಇದ್ದು ಶಿಷ್ಯರು ಹೊರಟುಹೋದ ಸ್ವಲ್ಪ ಸಮಯದಲ್ಲಿಯೇ ಎಲ್ಲರೂ ಹತ್ತು ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕಾವಲಿದ್ದು ನೋಡುತ್ತಿರುವಾಗ ತಾವು ಅದೃಶ್ಯರಾದರು. ಮುಂದೆ ಆರನೆಯ ತಿಂಗಳಿನಲ್ಲಿ ಶತ್ರುಸೈನ್ಯದ ದಾಳಿಯಿಂದ ಆ ರಾಜನು ಅವನ ನಗರವೂ, ರಾಜ್ಯವೂ ನಾಶವಾದುವು ಎಂದು ಈ ಐತಿಹ್ಯ ಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದ ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ. ಈ ಘಟನೆಗಳನ್ನು ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣ ಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು ಒಳಕ ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಿ ಕಾವ್ಯವಿಸ್ತಾರವನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಿದ್ದಾರೆ. ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ಈ ಘಟನೆಗಳು ಒಂದು ಸರ್ಗದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದ ವರ್ಣಿಸಬೇಕಾದ ವಿಷಯವನ್ನು ಒಂದು ಶ್ಲೋಕಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯೇ ಅತಿ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತವಾಗಿ ಮುಗಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಶಂಕರಪದದ್ವಿಜೋಪಹೃತಂ— ಶಂಕರ ಇತಿಪದಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಶಂಕರಪದಃ, ಶಂಕರಪದಶ್ಚಾಸೌ ದ್ವಿಜಶ್ಚ ಶಂಕರಪದದ್ವಿಜಃ, ಶಂಕರಪದದ್ವಿಜೇನ ಉಪಹೃತಂ ಶಂಕರಪದದ್ವಿಜೋಪಹೃತಂ, ತತ್ ಶಂಕರಪದದ್ವಿಜೋಪಹೃತಂ ।

ಗೋವಾಖ್ಯಾಗಂ— ಗೋವಾ ಇತಿ ಆಖ್ಯಾ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ ಗೋವಾಖ್ಯಾ, ಗೋವಾಖ್ಯಾ ಚ ಸಾ ಗೌಶ್ಚ ಗೋವಾಖ್ಯಾಗೌಃ, ತಾಂ ಗೋವಾಖ್ಯಾಗಂ ।

ಗರಿಷ್ಠಕದಲೀಲಸದ್ವಶತೀಚತುಷ್ಠಂ— ಅತಿಶಯೇನ ಗುರವಃ ಗರಿಷ್ಠಾಃ, ಗರಿಷ್ಠಾಶ್ಚ ತಾಃ ಕದಲ್ಯಶ್ಚ ಗರಿಷ್ಠಕದಲ್ಯಾಃ, ದಶಾನಾಂ ಶತಾನಾಂ ಸಮಾಹಾರಃ ದಶಶತೀ, ಲಸಂತೀ ಚ ಸಾ ದಶಶತೀ ಚ ಲಸದ್ವಶತೀ, ಚತುರ್ಥಾಂ ಸಮೂಹಃ ಚತುಷ್ಠಂ, ಲಸದ್ವಶತಶ್ಚಾಃ ಚತುಷ್ಠಂ ಲಸದ್ವಶತೀಚತುಷ್ಠಂ, ಗರಿಷ್ಠಕದಲೀನಾಂ ಲಸದ್ವಶತೀಚತುಷ್ಠಂ ಗರಿಷ್ಠಕದಲೀಲಸದ್ವಶತೀಚತುಷ್ಠಂ ।

ಕಲಶಪಂಚಕೃತಿಯುಗಾಭಿಪೂರ್ಣಂ— ಪಂಚಾನಾಂ ಸಮೂಹಃ ಪಂಚಕಂ, ತ್ರಯಾಣಾಂ ಸಮೂಹಃ ತ್ರಿಕಂ, ಪಂಚಕಸ್ಯ ತ್ರಿಕಂ ಪಂಚಕತ್ರಿಕಂ, ಪಂಚಕತ್ರಿಕಸ್ಯ ಯುಗಂ ಪಂಚಕತ್ರಿಕಯುಗಂ, ಕಲಶಾನಾಂ ಪಂಚಕತ್ರಿಕಯುಗಂ ಕಲಶಪಂಚಕತ್ರಿಕಯುಗಂ, ಕಲಶಪಂಚಕತ್ರಿಕಯುಗೇ ಅಭಿಪೂರ್ಣಂ ಕಲಶಪಂಚಕತ್ರಿಕಯುಗಾಭಿಪೂರ್ಣಂ, ತತ್ ಕಲಶಪಂಚಕತ್ರಿಕಾಯುಗಾಭಿಪೂರ್ಣಂ ।

ಅದೃಷ್ಟಗತಿಃ— ನ ದೃಷ್ಟಾ ಅದೃಷ್ಟಾ ಅದೃಷ್ಟಾ ಗತಿಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಅದೃಷ್ಟಗತಿಃ ।

ನೃಪನೃಮಂಡಕಲ್ಪಃ— ನೃಪಸ್ಯ ನರಃ ನೃಪನರಃ, ನೃಪನೃಕಾಂ ಮಂಡಲಾನಿ ನೃಪನೃಮಂಡಲಾನಿ, ತೈಃ ನೃಪನೃಮಂಡಕಲ್ಪಃ ।

ತ್ರಿಯಾಪದ— ಪಪೌ ಪಾಪಾನೇ ಲಿಟ್ ಪಪೌ ಪಪತುಃ ಪುಪುಃ, ಪಪಿಥ-ಪವಾಥ ಪಪಥುಃ ಪಪ, ಪಪೌ ಪಪಿವ ಪಪಿಮ ।

ಕೋಶ— ಗೋವಾಖ್ಯಾಗಂ ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಭೂವಾಗ್ವಾರಿಷು ಗೌರ್ಮತಾ' ಎಂಬ ವಿಶ್ವಕೋಶಾನುಸಾರವಾಗಿ ಗೌಃ ಎಂದರೆ ಭೂಮಿ 'ಗಾಂ' ಭೂಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಪಯಃ=ಹಾಲನ್ನು 'ದುಗ್ಧಂ ಕ್ಷೀರಂ ಪಯಸಮಂ' ಎಂಬ ಅಮರಕೋಶಾನುಸಾರ ಪಯಃ ಹಾಲು ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಪ್ರಯೋಗ— ಸಃ ಪಯಃ ಪಪೌ (ಕರ್ಕರಿ)

ತೇನ ಪಯಃ ಪಪೇ (ಕರ್ಮಣಿ)

(ಆಚಾರ್ಯಃ) ನೃಪನೃಮಂಡಕಲ್ಪಃ ಅದೃಷ್ಟಗತಿಃ ಅಭೂತ್ (ಕರ್ಕರಿ)

ಆಚಾರ್ಯೇಣ ನೃಪನೃಮಂಡಕಲ್ಪಃ ಅದೃಷ್ಟಗತಿನಾ ಅಭಾವಿ (ಭಾವೇ)

ವೃತ್ತ— ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪೃಥ್ವಿ ವೃತ್ತ.

'ಜಸೌ ಜಸಯಲಾವಸುಗ್ರಹಯತಿಶ್ಚ ಪೃಥ್ವಿಗುರುಃ' ಎಂಬ ಲಕ್ಷಣಾನುಸಾರವಾಗಿ ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪೃಥ್ವಿ ವೃತ್ತ.

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆಚಾರ್ಯರ ಇನ್ನೊಂದು ಶ್ರೇಷ್ಠ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಅಯಮೇವ ಗೋವಿಷಯತೋಽಪಿ ಕುತ್ರಚಿತ್

ಸದಸಿ ಜನತಾರ್ಥಿತೋ ಜವಾತ್ |

ಪುಷ್ಪಮುತ ಫಲಮಹೋ ವಿದಧೇ

ಜನಸುಪ್ತಿದಾನುಪಮಗಾನಸಂಪದಾ

|| 53 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅಯಂ, ಏವ, ಗೋವಿಷಯತಃ, ಅಪಿ, ಕುತ್ರಚಿತ್, ಸದಸಿ, ಜನತಾರ್ಥಿತಃ, ಜವಾತ್, ಪುಷ್ಪಂ, ಉತ, ಫಲಂ, ಅಹೋ ವಿದಧೇ, ಜನಸುಪ್ತಿದಾನುಪಮಗಾನಸಂಪದಾ |

ಅನ್ವಯ— ಅಯಂ, ಏವ, ಗೋವಿಷಯತಃ, ಅಪಿ, ಕುತ್ರಚಿತ್, ಸದಸಿ, ಜನತಾರ್ಥಿತಃ ಜನಸುಪ್ತಿದಾನು-ಪಮಗಾನಸಂಪದಾ, ಜವಾತ್, ಪುಷ್ಪಂ, ಉತ, ಫಲಂ, ವಿದಧೇ, ಅಹೋ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಯಂ ಏವ = ಆ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರೇ,

ಗೋವಿಷಯತಃ ಅಪಿ = ಪಶುವೆ (ಬಹುವಿಧ) ಎಂಬ ಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ,

ಕುತ್ರಚಿತ್ = ಯಾವುದೋ ಒಂದು,

ಸದಸಿ = ಸಭೆಯಲ್ಲಿ

ಜನತಾರ್ಥಿತಃ(ಸನ್) = ಜನರ ಸಮೂಹದಿಂದ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲ್ಪಟ್ಟವರಾಗಿ,

ಜನಸುಪ್ತಿದಾನುಪಮಗಾನಸಂಪದಾ = ಜನರಿಗೆ ನಿದ್ರೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಎಣೆಯಿಲ್ಲದ ಸಂಗೀತದ ಸಮೃದ್ಧಿಯಿಂದ,

ಜವಾತ್ = ಶೀಘ್ರವಾಗಿ,

ಪುಷ್ಪಂ = ಹೂವನ್ನು

ಉತ = ಮತ್ತು

ಫಲಂ = ಹಣ್ಣನ್ನು

ವಿದಧೇ = ಉಂಟುಮಾಡಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಪಶುವೆ (ಇದು ಮಂಗಳೂರಿನ ಹತ್ತಿರ ಇರುವ ಬಹುವಿಧ ಆಗಿರಬಹುದೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ) ಎಂಬ ಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ಆಚಾರ್ಯರು ತಂಗಿದ್ದರು. ಅಲ್ಲಿ ಭಿಕ್ಷಾ ಸ್ವೀಕಾರಾನಂತರದಲ್ಲಿ ಊರಿನ ಸಭೆ ಗೃಹಸ್ಥರೆಲ್ಲರೂ ಆಚಾರ್ಯರ ಬಳಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಬಂದು ಸಭೆ ಸೇರಿಸಿದರು. ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಸರಿಯಾದ ಮಳೆ ಇಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ಅಡಿಕೆ ತೆಂಗು ಮುಂತಾದ ಗಿಡಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಪುಷ್ಪಫಲಗಳು ಉಂಟಾಗುತ್ತಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಉಂಟಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿಕೊಂಡರು. ಆಗ ಆಚಾರ್ಯರು ದಿವ್ಯವಾದ ಸಂಗೀತವನ್ನು ಹಾಡಿ ಜನರಿಗೆ ನಿದ್ರೆ ಬರುವಂತೆ ಮಾಡಿದರು. ಜನರು ಎಚ್ಚೆತ್ತು ನೋಡುವಾಗ ಆ ಮರಗಿಡಗಳೆಲ್ಲವೂ ಸಮೃದ್ಧವಾಗಿ ಹೂವು, ಹಣ್ಣು ಕಾಯಿಗಳು ಕಾಣಿಸುತ್ತಿದ್ದವು. (ಹೀಗೆ ಆಚಾರ್ಯರ ಪ್ರಭಾವವು ಅಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಭಾವವು.)

ವಿಗ್ರಹ—

ಜನಸುಪ್ತಿದಾನುಪಮಗಾನಸಂಪದಾ— ಜನಾನಾಂ ಸಮೂಹಃ ಜನತಾ, ಜನತಯಾ ಅರ್ಥಿತಃ ಜನತಾರ್ಥಿತಃ, ಸುಪ್ತಿಂ ದದಾತಿ ಇತಿ ಸುಪ್ತಿದಾ, ನ ವಿದ್ಯತೇ ಉಪಮಾ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ ಅನುಪಮಾ, ಗಾನಸ್ಯ ಸಂಪತ್ ಗಾನಸಂಪತ್, ಅನುಪಮಾ ಚ ಸಾ ಗಾನಸಂಪಚ್ಚ ಅನುಪಮಗಾನಸಂಪತ್, ಜನಸುಪ್ತಿದಾ ಚ ಸಾ ಅನುಪಮಗಾನಸಂಪಚ್ಚ ಜನಸುಪ್ತಿದಾನುಪಮಗಾನಸಂಪತ್, ತಯಾ ಜನಸುಪ್ತಿದಾನುಪಮಗಾನಸಂಪದಾ ||

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ವಿದಧೇ- ವಿ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ದುಧಾಇ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಇತಿ ಧಾರಣ-ಪೋಷಣಾರ್ಥಕಾತ್ ಧಾಧಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಕರ್ತರಿ ಆತ್ಮನೇಪದಿನಃ ಭೂತಾನದ್ಭತನಪರೋಕ್ಷೇ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮ-ಪುರುಷೇ ವಿಕವಚನೇ ವಿದಧೇ ಇತಿರೂಪಂ |

ವಿ+ದಧೇ ದಧಾತೇ ದಧಿರೇ, ದಧೀಷೇ ದಧಾಧೇ ದಧಿದ್ವೇ, ದಧೇ ದಧಿವಹೇ ದಧಿಮಹೇ ||

ಪ್ರಯೋಗ— ಅಯಂ ಪುಷ್ಪಂ ಉತ ಫಲಂ ವಿದಧೇ (ಕರ್ತರಿ)

ಅನೇನ ಪುಷ್ಪಂ ಉತ ಫಲಂ ವ್ಯಧೀಯತ (ಕರ್ಮಣಿ)

ವಿಶೇಷ ವಿಚಾರಗಳು— 'ಗೋವಿಷಯಸ್ಯ' ಪಶುಪೇ ಇತಿ ಅಪಭ್ರಂಶಭಾಷಾ ಗೋವಿಷಯಕ್ಕೆ ಪಶುಪೆ ಎಂದು ಅಪಭ್ರಂಶಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ (ತುಳುವಿನಲ್ಲಿ) ಹೆಸರು.

ದಿವ್ಯಗೇಯ ವಿದಗ್ಗೋಽಸೌ ಸರ್ವಜ್ಞ ಇತಿ ಯಾಚಿತಃ |

ವಿದ್ವದ್ವಿರಕ್ತ ಕೃತವಾನ್ ಗಾನಶಾಸ್ತ್ರಂ ಸುದುರ್ಲಭಂ ||

ಎಂದು ಐತಿಹ್ಯದ ಪ್ರಮಾಣ ಶ್ಲೋಕವೂ ಇದೆ. ಸರ್ವಜ್ಞರಾದ ಈ ಆಚಾರ್ಯರಿಗೆ ದಿವ್ಯಸಂಗೀತವು ಬರುತ್ತದೆ ಎಂದು ತಿಳಿದ ವಿದ್ವಾಂಸರು ಕೆಲವರು ಆಚಾರ್ಯರು ಗಾನ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದರು. ಆಗ ಆಚಾರ್ಯರು ಆತ್ಮಂತ ದುರ್ಲಭವಾದ ಗಾನಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಮಾಡಿದರು (ಗ್ರಂಥವನ್ನು ರಚಿಸಿದರು) ಅಥವಾ ಹಾಡಿದರು. (ಸುಮಧ್ವವಿಜಯಭಾವ ಪ್ರಕಾಶಿಕಾ)

ವೃತ್ತ— ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಉದ್ಗತಾವೃತ್ತ. 'ಚರಮಯೋಃ ಸಜಸಜಗಾ ದ್ವಿತೀಯೇ ನಸಜಗಾನ್ವತೀಯೇ ಭನಜಲಗಾಶ್ವೇದುದ್ಗತಾ' ಎಂದು ಅದರ ಲಕ್ಷಣ.

★ ★ ★

ಅಪತಾರಿಕಾ— ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ ಮಹಾಮಹಿಮಶಾಲಿಗಳಾದ ಆಚಾರ್ಯರ ಮಹಾತ್ಮೆಯನ್ನು ಚಕ್ರಬಂಧ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಧನ್ಯೋಽಮಹೃತ ನಾಕಿನಾಮಹಿತಹೃದ್ಭಾಣಃ ಸಮೋಽಜಸ್ಯ ಯೋ

ಮಧೋಽಧ್ವದುರಾಗಮೋಽಗ್ರಹಿಮಗುಶ್ರೀಃ ಕಾಮಮಾಯಾಮಿಹೃತ್ |

ವಿಷ್ಣುಂ ವಿಶ್ವಜಯಪ್ರದಂ ಸ ಹಿ ನಮನ್ ಸೇವ್ಯಂ ಸುಸೌಖ್ಯಂ ಮುದಾ

ದಾಕ್ಷ್ಯಾಚ್ಛೇಧರಮಾಮಯಾದಿವಿರಹೀ ಯೋಗೀ ಸುಹೃತ್ ಸರ್ವದಾ || 54 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಧನ್ಯಃ, ಅಮಹೃತಃ, ನಾಕಿನಾಂ, ಅಹಿತಹೃದ್ಭಾಣಃ ಸಮಃ ಅಜಸ್ಯ, ಯಃ, ಮಧ್ಯಃ, ಧ್ವದುರಾಗಮಃ, ಅಗ್ರಹಿಮಗುಶ್ರೀಃ, ಕಾಮಂ ಅಯಾಮಿಹೃತ್, ವಿಷ್ಣುಂ, ವಿಶ್ವಜಯಪ್ರದಂ, ಸಃ ಹಿ, ನಮನ್, ಸೇವ್ಯಂ, ಸುಸೌಖ್ಯಂ, ಮುದಾ, ದಾಕ್ಷ್ಯಾತ್, ಶ್ರೀಧರಂ, ಅಮಯಾದಿವಿರಹೀ, ಯೋಗೀ, ಸುಹೃತ್, ಸರ್ವದಾ |

ಅನ್ವಯ— ಧನ್ಯಃ, ನಾಕಿನಾಂ ಅಹಿತಹೃದ್ಬಾಣಃ, ಅಜಸ್ಯ ಸಮಃ ಧ್ವಜದುರಾಗಮಃ, ಅಗ್ರ್ಯಹಿಮಗುಶ್ರೀಃ ವಿಶ್ವಜಯಪ್ರದಂ ಸೇವ್ಯಂ, ಸುಸೌಖ್ಯಂ, ಶ್ರೀಧರಂ ವಿಷ್ಣುಂ, ಮುದಾ, ದಾಕ್ಷಾತ್, ನಮನ್, ಆಮಯಾದಿವಿರಹೀ, ಯೋಗೀ ಸರ್ವದಾ ಸುಹೃತ್, ಕಾಮಂ, ಆಯಾಮಿ(ಮ)ಹೃತ್ ಯಃ ಮಧ್ವಃ ಸಃ ಅಮಹೃತ ಹಿ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಧನ್ಯಃ = ಅಪೇಕ್ಷೆ ಇಲ್ಲದ ಮತ್ತು ಗುಣಪೂರ್ಣರಾದ,

ನಾಕಿನಾಂ = ದೇವತೆಗಳ,

ಅಹಿತಹೃದ್ಬಾಣಃ = ಶತ್ರುಗಳಾದ ರಾಕ್ಷಸರ ಎದೆಗೆ ಬಾಣ ಸಮಾನರಾದ,

ಅಜಸ್ಯ = ಬ್ರಹ್ಮದೇವರಿಗೆ,

ಸಮಃ = ಸಮಾನರಾದ,

ಧ್ವಜದುರಾಗಮಃ = ಖಂಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ದುಷ್ಟ ಸಿದ್ಧಾಂತವುಳ್ಳ,

ಅಗ್ರ್ಯಹಿಮಗುಶ್ರೀಃ = ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಚಂದ್ರನಂತೆ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳ,

ವಿಶ್ವ ಜಯಪ್ರದಂ ಸೇವ್ಯಂ = ಸಮಸ್ತರಿಗೂ ಜಯವನ್ನು ಕೊಡುವ, ಭಜಿಸಲು ಯೋಗ್ಯನಾದ,

ಸುಸೌಖ್ಯಂ = ಉತ್ತಮವಾದ ಆನಂದವುಳ್ಳ,

ಶ್ರೀಧರಂ = ಲಕ್ಷ್ಮೀಪತಿಯಾದ,

ವಿಷ್ಣುಂ = ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನನ್ನು,

ಮುದಾ = ಸಂತೋಷದಿಂದ,

ದಾಕ್ಷಾತ್ = (ಸಾಷ್ಟಾಂಗ ನಮಸ್ಕಾರದ) ಚತುರತೆಯಿಂದ,

ನಮನ್ = (ಸಾಷ್ಟಾಂಗ) ನಮಸ್ಕರಿಸುತ್ತಾ ಇರುವ,

ಆಮಯಾದಿವಿರಹೀ = ರೋಗಾದ್ಯುಪದ್ರವಗಳಿಂದ ರಹಿತರಾದ,

ಯೋಗೀ = ಧ್ಯಾನನಿರತರಾದ,

ಸರ್ವದಾ = ಯಾವಾಗಲೂ

ಸುಹೃತ್ = ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಮಿತ್ರರಾದ

ಕಾಮಂ = ಆತಿಸೆಯವಾಗಿ (ಹೆಚ್ಚಾಗಿ)

ಆಯಾಮಿ ಹೃತ್ = ವಿಶಾಲತೆಯುಳ್ಳ (ವಿಶಾಲವಾದ) ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ

ಯಃ = ಯಾವ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಇದ್ದಾರೋ,

ಸಃ = ಅವರು

ಅಮಹೃತ ಹಿ = ಪೂಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟರೆಂಬುದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆಯಷ್ಟೆ

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಯಾವ ಅಪೇಕ್ಷೆಯೂ ಇಲ್ಲದವರು. ಆದುದರಿಂದಲೇ ತಮಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಜ್ಞಾನಾದಿಗುಣಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದವರು. ದೇವತೆಗಳ ಶತ್ರುಗಳಾದ ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು ಬಾಣದಂತೆ ಖಂಡಿಸುವವರು. 'ಅವಿಶೇಷೋ ಬ್ರಹ್ಮವಾಯೋಃ' ಎಂಬ ಪ್ರಮಾಣದಂತೆ ಚತುರ್ಮುಖ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಸಮಾನರು. ದುರ್ವಾದಿಗಳ ದುಸ್ಸಿದ್ಧಾಂತಗಳನ್ನು ಖಂಡಿಸಿದವರು. ಪೂರ್ಣಚಂದ್ರನಂತೆ ಪ್ರಸನ್ನತೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದವರು. ತಮಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ

ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಪಡೆದವರು. ಇಂತಹ ಆಚಾರ್ಯರು, ತಮ್ಮ ಭಕ್ತರೆಲ್ಲರಿಗೂ ಜಯಪ್ರದನೂ, ಭಕ್ತರಿಂದ ಸೇವಿಸಿ ಕೊಳ್ಳಲು ಅರ್ಹನೂ, ಅತಿಶಯಿತವಾದ ಉತ್ತಮ ಆನಂದಪೂರ್ಣನೂ, ಅಕ್ಷೀಪತಿಯೂ ಆದ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನನ್ನು ಬಹಳ ಕುಶಲತೆಯಿಂದ ಸಾಷ್ಟಾಂಗವಾಗಿ ಯಾವಾಗಲೂ ನಮಸ್ಕರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಯಾವ ರೋಗಾದಿ ಉಪದ್ರವಗಳೂ ಇಲ್ಲದ ನಿರಂತರ ಹರಿಧ್ವಾನದಲ್ಲಿಯೇ ಆಸಕ್ತರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಹರಿಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಿಯರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಅಂತಹ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಎಲ್ಲಾ ದೇಶಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಾಕ್ಷರರಾದ ಭಕ್ತರು ಪೂಜಿಸಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ನಾಕಿನಃ— ನಾಕಃ ವಿಷಾಂ ಅಸ್ತೀತಿ ನಾಕಿನಃ (ಸ್ವರ್ಗವುಳ್ಳವರು, ದೇವತೆಗಳು)

ಅಹಿತಹೃದ್ಭಾಃ— ಅಹಿತಾನಾಂ ಹೃತ್ ಅಹಿತಹೃತ್, ಅಹಿತಹೃದಃ ಬಾಣಃ ಅಹಿತಹೃದ್ಭಾಃ |

ಧ್ವಜದುರಾಗಮಃ— ಧ್ವಜಃ ದುರಾಗಮಾಃ ಯೇನ ಸಃ ಧ್ವಜದುರಾಗಮಃ |

ಅಗ್ರ್ಯಹಿಮಗುತ್ರೀಃ— ಹಿಮಾಃ ಗಾವಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಹಿಮಗುಃ, ಅಗ್ರ್ಯಶ್ವಾಸೌ ಹಿಮಗುಶ್ಚ ಅಗ್ರ್ಯಹಿಮಗುಃ, ಅಗ್ರ್ಯಹಿಮಗೋಃ ಶ್ರೀರಿವ ಶ್ರೀಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಅಗ್ರ್ಯಹಿಮಗುತ್ರೀಃ |

ಆಯಾಮಿಹೃತ್— ಆಯಾಮಃ ಅಸ್ಯಾಸ್ತೀತಿ ಆಯಾಮಿ, ಆಯಾಮಿ ಹೃತ್ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಆಯಾಮಿ-ಹೃತ್ |

ವಿಶ್ವಜಯಪ್ರದಂ— ಜಯಂ ಪ್ರದದಾತೀತಿ ಜಯಪ್ರದಃ, ವಿಶ್ವಜ್ಞಾನಂ ಜಯಪ್ರದಃ ವಿಶ್ವಜಯಪ್ರದಃ ತಂ ವಿಶ್ವಜಯಪ್ರದಂ |

ಸೇವ್ಯಃ— ಸೇವಿತು ಯೋಗ್ಯಃ ಸೇವ್ಯಃ ತಂ, ಸೇವ್ಯಂ |

ಸುಸೌಖ್ಯಂ— ಸುಖಮೇವ ಸೌಖ್ಯಂ (ಸು) ಶೋಭನಂ ಸೌಖ್ಯಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸುಸೌಖ್ಯಃ, ತಂ ಸುಸೌಖ್ಯಂ |

ದಾಕ್ಷ್ಯಂ— ದಕ್ಷಸ್ಯ ಭಾವಃ ದಾಕ್ಷ್ಯಂ, ತಸ್ಮಾತ್ ದಾಕ್ಷ್ಯಾತ್ |

ಶ್ರೀಧರಃ— ಧರತೀತಿ ಧರಃ, ಶ್ರೀ ಯಂ ಧರಃ ಶ್ರೀಧರಃ, ತಂ ಶ್ರೀಧರಂ |

ಆಮಯಾದಿವಿರಹೀ— ಆಮಯಃ ಆದಿಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಆಮಯಾದಿಃ, ಆಮಯಾದೇಃ ವಿರಹಃ ಆಮಯಾದಿ ವಿರಹಃ, ಆಮಯಾದಿವಿರಹಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತೀತಿ ಆಮಯಾದಿವಿರಹೀ |

ಯೋಗೀ— ಯೋಗಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತೀತಿ ಯೋಗೀ |

ಸುಹೃತ್— (ಸು)ಶೋಭನಂ ಹೃತ್ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸುಹೃತ್ |

ತ್ರಿಯಾಪದ— ಅಮಹ್ಯತ- ಮಹಪೂಜಾರ್ಹಯಾಂ ಇತಿ ಪೂಜಾರ್ಥಕಾತ್ ಮಹಧಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಕರ್ಮಣಿ ಆನಂದ್ಯತನಭೂತೇ ಲಬ್ಧ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ವಿಹವಚನೇ |

ಅಮಹ್ಯತ ಅಮಹ್ಯತಾಂ ಅಮಹ್ಯಂತ, ಅಮಹ್ಯಥಾಃ ಅಮಹ್ಯೇಥಾಂ ಅಮಹ್ಯದ್ವಂ, ಅಮಹ್ಯೇ ಅಮಹ್ಯಾವಹಿ ಅಮಹ್ಯಾಮಹಿ ||

ಕೋಶ— 'ನಿರವೇಕ್ಷೋ ಗುಣೈಃ ಪೂರ್ಣೋ ಧನ್ಯ ಇತ್ಯಭಿಧೀಯತೇ' ಇತಿ ಅಭಿಧಾನಂ, ನಾಕಿನಾಂ ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಸ್ವರವ್ಯಯಂ ಸ್ವರ್ಗನಾಕ' ಇತ್ಯಮರಃ, 'ಅಹಿತಹೃದ್ ಬಾಣಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ದ್ವಿತ್ ವಿಪಕ್ಷಾಹಿತಾಪುತ್ರ' ಇತ್ಯಮರಃ, 'ಆಯಾಮಿ(ಮ) ಹೃತ್' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ದ್ವೈರ್ಭ್ಯಾಮಾಯಾಮ ಆರೋಹಃ (ಯಾಮಮಾರೋಹಃ) ಪರಿಣಾಹೋ ವಿಶಾಲತಾ' ಇತ್ಯಮರಃ, ಯೋಗೀ ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಯೋಗಃ ಸನ್ನಹನೋಪಾಯ ಧ್ಯಾನಸಂಗತಿಯುಕ್ತಿಷು' ಇತ್ಯಮರಃ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಸಃ (ಶ್ರೀಮಧ್ವಃ) (ಸರ್ವಜನ್ಯಃ) ಅಮೃತ (ಕರ್ಮಣ)
ತಂ (ಶ್ರೀಮಧ್ವಂ) ಸರ್ವಜನಾಃ ಅಮಹಯನ್ (ಕರ್ತರಿ)

ವೃತ್ತ— ಇಲ್ಲಿ 'ಶಾರ್ಧೂಲವಿಕ್ರೀಡಿತವೃತ್ತ ಸೂರ್ಯಾಶ್ವಯ ದಿರ್ಮ ಸಜೌ ತ ತತಗಾಃಸ್ವಗುರವಃ ಶಾರ್ಧೂಲ-
ವಿಕ್ರೀಡಿತಂ' ಎಂದು ಅದರ ಲಕ್ಷಣ.

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರ ಅದ್ಭುತ ಮಹಿಮೆಗಳನ್ನು ಅವುಗಳನ್ನು ಹೇಳುವವರಿಗೆ ಆಗತಕ್ಕ ಫಲವನ್ನೂ
ವರ್ಣಿಸಿ ಆಚಾರ್ಯರ ಶಿಷ್ಯರು ತಮ್ಮ ವರ್ಣನೆಯನ್ನು ಮುಗಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ

ಇತಿ ಭುವನವಿಭೂಷಣಸ್ಯ ಭೂಯಾಂ-

ಸ್ಯವಿಗಣಿತಾನಿ ಕೃತಾಂತರಾಣಿ ಹಂತ |

ಶ್ರವಣಮನಸೀರ್ತನೈರಭೀಷ್ಟಂ

ಪ್ರತಿದದತಿತ್ಯಮರಾಃ ಪ್ರಕೀರ್ತಯಂತಿ

|| 55 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಇತಿ, ಭುವನವಿಭೂಷಣಸ್ಯ, ಭೂಯಾಂಸಿ, ಅವಿಗಣಿತಾನಿ, ಕೃತಾಂತರಾಣಿ, ಹಂತ, ಶ್ರವಣ-
ಮನಸೀರ್ತನೈಃ, ಅಭೀಷ್ಟಂ, ಪ್ರತಿದದತಿ, ಇತಿ, ಅಮರಾಃ, ಪ್ರಕೀರ್ತಯಂತಿ |

ಅನ್ವಯ— ಭುವನವಿಭೂಷಣಸ್ಯ, ಇತಿ ಭೂಯಾಂಸಿ ಅವಿಗಣಿತಾನಿ ಕೃತಾಂತರಾಣಿ, ಶ್ರವಣಮನಸೀರ್ತನೈಃ,
ಅಭೀಷ್ಟಂ, ಪ್ರತಿದದತಿ, ಇತಿ, ಅಮರಾಃ, ಪ್ರಕೀರ್ತಯಂತಿ, ಹಂತ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಭುವನವಿಭೂಷಣಸ್ಯ = ಲೋಕಗಳಿಗೆ ಅಲಂಕಾರ ಸ್ವರೂಪರಾದ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ,

ಇತಿ = ಈ ರೀತಿಯ,

ಭೂಯಾಂಸಿ = ಬಹಳವಾದ

ಅವಿಗಣಿತಾನಿ = ಎಣಿಸಲ್ಪಡದಿರುವ,

ಕೃತಾಂತರಾಣಿ = ಇತರ ಕಾರ್ಯಗಳು,

ಶ್ರವಣಮನಸೀರ್ತನೈಃ = ಕೇಳುವುದು, ಧ್ಯಾನಿಸುವುದು, ಹೇಳುವುದು ಇವುಗಳಿಂದ,

ಅಭೀಷ್ಟಂ = ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು

ಪ್ರತಿದದತಿ = ಕೊಡುತ್ತವೆ,

ಇತಿ = ಹೀಗೆಂದು

ಅಮರಾಃ = ದೇವತೆಗಳು,

ಪ್ರಕೀರ್ತಯಂತಿ = ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಹಂತ = ಸಂತೋಷವು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಹೀಗೆ 'ಭುವನಾದ್ಯುಕ್ತಮದ್ವಚೀಷ್ಟಿತಂ' (ಸ.10 ಶ್ಲೋ.2) ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅಥ 'ಶುಶ್ರೂಷು
ಜನಾಯ ವರ್ಣ್ಯತೇ' ಆಚಾರ್ಯರ ಲೋಕ ವಿಸ್ಮಯಕರವಾದ ವ್ಯಾಪಾರಗಳನ್ನು ದೇವತೆಗಳ ಆಯಸ್ಸನ್ನು ಪಡೆದರೂ

ನಾವು ವರ್ಣಸಲಾರವಾದರೂ ಕೇಳುವ ಕುತೂಹಲವುಳ್ಳ ಭಕ್ತರಿಗೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಮಟ್ಟಿಗೆ ವರ್ಣಸುತ್ರೇವೆ ಎಂದು ಶ್ರೀಮದ್ಧರ ಕಥೆಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇವೆ ಎಂದು ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಮಾಡಿ 'ಕೃಚಿದೀಶ್ವರದೇವಮೇಶ ಭೂಪಂ' (ಸ.10 ಶ್ಲೋ.4) ಎಂಬಲ್ಲಿಂದ ಇದುವರೆಗೆ ಆಚಾರ್ಯರ ಚರಿತ್ರೆಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ ಶ್ಲೋಕಗಳಿಗೆ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ರುಚಿಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಿ ಈಗ ಆಚಾರ್ಯರ ಶಿಷ್ಯರು ಕಥಾಭಾಗದ ಉಪಸಂಹಾರ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಸಕಲ ಲೋಕಗಳಿಗೂ ಅಲಂಕಾರಸ್ವರೂಪರಾದವರು. ನಾನು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗದ ಅಸಂಖ್ಯವಾದ ಅದ್ಭುತ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಅವರು ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಮದ್ಧರ ಆ ವ್ಯಾಪಾರಗಳನ್ನು ಕೇಳುವ ಧ್ಯಾನಿಸುವ, ಇತರರಿಗೆ ಹೇಳುವ ಭಕ್ತರಿಗೆ ಅವರ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳು ಕೈಗೊಡುತ್ತವೆ ಎಂದು ದೇವತೆಗಳೇ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಭುವನವಿಭೂಷಣಂ— ಭುವನಾನಾಂ ವಿಭೂಷಣಂ ಭುವನವಿಭೂಷಣಂ, ತಸ್ಯ ಭುವನವಿಭೂಷಣಸ್ಯ ।

ಅವಿಗಣತಾನಿ— ನ ವಿಗಣತಾನಿ ಅವಿಗಣತಾನಿ ।

ಕೃತಾಂತರಾಣಿ— ಅನ್ಯಾಢಿ ಕೃತಾನಿ ಕೃತಾಂತರಾಣಿ ।

ಶ್ರವಣಮನಕೀರ್ತನೈಃ— ಶ್ರವಣಂ ಚ ಮನನಂ ಚ ಕೀರ್ತನಂ ಚ ಶ್ರವಣಮನನಕೀರ್ತನಾನಿ,
ತೈಃ, ಶ್ರವಣಮನನಕೀರ್ತನೈಃ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಪ್ರತಿದದತಿ- ಪ್ರತಿ ಇತಿ ಉಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ಡುದಾಇ ದಾನೇ ಇತಿ ದಾನಾರ್ಥಕಾತ್ ದಾಧಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಕರ್ತರಿ ಪರಸ್ವೈಪದಿನಃ ವರ್ತಮಾನೇ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಬಹುವಚನೇ ಪ್ರತಿದದತಿ ಇತಿ ರೂಪಂ ।

ಪ್ರತಿ+ದದಾತಿ ದತ್ತಃ ದದತಿ, ದದಾಸಿ ದತ್ತಃ ದತ್ತ ದದಾಮಿ ದದ್ವಃ ದದ್ವಃ ॥

ಪ್ರಕೀರ್ತಯಂತಿ- ಪ್ರ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ಕೃತಸಂಶಬ್ದನೇ ಇತಿ ಸಂಶಬ್ದನಾರ್ಥಕಾತ್ ಕೃತಧಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಕರ್ತರಿ ಪರಸ್ವೈಪದಿನಃ ವರ್ತಮಾನೇ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಬಹುವಚನೇ ಪ್ರಕೀರ್ತಯಂತಿ ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ಪ್ರ+ಕೀರ್ತಯತಿ ಕೀರ್ತಯತಃ ಕೀರ್ತಯಂತಿ, ಕೀರ್ತಯಸಿ ಕೀರ್ತಯಥಃ ಕೀರ್ತಯಥ,

ಕೀರ್ತಯಾಮಿ ಕೀರ್ತಯಾಮಃ ಕೀರ್ತಯಾಮಃ ।

ಕೋಶ— ಇತಿ=ಪ್ರಕಾರಾರ್ಥಕ, 'ಇತಿ ಹೇತುಪ್ರಕರಣಪ್ರಕಾಶಾ(ರಾ)ದಿ ಸಮಾಪ್ತಿಷು' ಎಂದು ಅಮರ.

ಪ್ರಯೋಗ— ಕೃತಾಂತರಾಣಿತೇ ಅಭೀಷ್ಟ ಪ್ರತಿದದತಿ (ಕರ್ತರಿ)

ಕೃತಾಂತರೈಃ ಅಭೀಷ್ಟ ಪ್ರತಿದೀಯತೇ (ಕರ್ಮಣಿ)

ಅಮರಾ ಇತಿ ಪ್ರಕೀರ್ತಯಂತಿ (ಅಕರ್ಮಕ ಕರ್ತರಿ)

ಅಮರೈಃ ಇತಿ ಪ್ರಕೀರ್ತಯತೇ (ಭಾವೇ)

ವೃತ್ತ— ಇಲ್ಲಿ ಪುಷ್ಪತಾಗ್ರಾ ವೃತ್ತ.

'ಅಯುಜನಯುಗ ರೇಫತೋ ಯಶಾರೋ ಯುಜಿ ಚ ನಜಿ ಜರಗಾಶ್ಚ ಪುಷ್ಪತಾಗ್ರಾ' ಎಂದು ಅದರ ಲಕ್ಷಣ.

ಅವತಾರಿಕಾ— ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರ ಶಿಷ್ಯನು ತನ್ನ ಮಾತನ್ನು ಮುಗಿಸಿದನೆಂದು ಕವಿಗಳು ಉಪಸಂಹಾರ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಶ್ರೀನಾರಾಯಣಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರ ಶಿಷ್ಯರು ಮಾಡಿದ ಲೋಕೋಪಕಾರವನ್ನು ಹೇಳಿ ಸರ್ಗವನ್ನು ಮುಗಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಇತಿ ವಿವಿಧಗೋಧಾರಾವಾರ್ಯವಿಶಾರದವಾರಿದೋ

ಹರಿಪದರತೋ ವಿದ್ಯಾವಿದ್ಯುತ್ಪ್ರದೀಪಿತದಿಬ್ಜುಖಿಃ |

ಭವಭಯಮಹಾಘೋರೋತ್ತಪ್ತಂ ಸದಂಘ್ರಪಮಂಡಲಂ

ಸಫಲಸುಮನಃ ಸಾಂದ್ರಾನಂದಂ ವ್ಯಧಾದವಿಪಲ್ಲವಮ್

|| 56 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಇತಿ, ವಿವಿಧಗೋಧಾರಾವಾರ್ಯಃ, ವಿಶಾರದವಾರಿದಃ, ಹರಿಪದರತಃ, ವಿದ್ಯಾವಿದ್ಯುತ್ಪ್ರದೀಪಿತ-
ದಿಬ್ಜುಖಿಃ, ಭವಭಯಮಹಾಘೋರೋತ್ತಪ್ತಂ, ಸದಂಘ್ರಪಮಂಡಲಂ, ಸಫಲಸುಮನಃ ಸಾಂದ್ರಾನಂದಂ, ವ್ಯಧಾತ್, ಅವಿಪಲ್ಲವಂ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಹರಿಪದರತಃ = ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ಪಾದಗಳಲ್ಲಿ (ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ) ಅಸಕ್ತನಾದ (ನೆಲೆಸಿರುವ, ಒಡಾಡುತ್ತಿರುವ)

ವಿದ್ಯಾವಿದ್ಯುತ್ಪ್ರದೀಪಿತದಿಬ್ಜುಖಿಃ = ವಿದ್ಯೆಯೆಂಬ ಮಿಂಚಿನಿಂದ ಬೆಳಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ದಿಕ್ಕುಗಳ ಪ್ರದೇಶಗಳುಳ್ಳ,

ವಿಶಾರದವಾರಿದಃ = ಪಂಡಿತರಾದ ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಷಾರ್ಯರೆಂಬ ಮೋಡವು,

ಭವಭಯಮಹಾಘೋರೋತ್ತಪ್ತಂ = ಸಂಸಾರದ ಹೆದರಿಕೆಯೆಂಬ ಅತಿ ಹೆಚ್ಚಾದ ಬೇಗೆಯಿಂದ ಅತ್ಯುಷ್ಣದಿಂದ
ವ್ಯಥೆಗೊಂಡಿರುವ,

ಸದಂಘ್ರಪಮಂಡಲಂ = ಸಜ್ಜನರೆಂಬ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳ ಸಮೂಹವನ್ನು,

ಇತಿ = ಈ ರೀತಿ,

ವಿವಿಧಗೋಧಾರಾವಾರ್ಯಃ = ನಾನಾ ರೀತಿಯ ಮಾತೆಂಬ ನೀರಿನ ಧಾರೆಗಳ ಸಮೂಹಗಳಿಂದ,
(ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸಿ)

ಸಫಲಸುಮನಃಸಾಂದ್ರಾನಂದಂ = ಜ್ಞಾನವಿಶೇಷ ಮತ್ತು ಒಳ್ಳೆಯ ಮನಸ್ಸು ಇವುಗಳೆಂಬ ಹಣ್ಣು
ಹೂವುಗಳಿಂದ ಸಹಿತವಾದದ್ದನ್ನಾಗಿಯೂ, ಪೂರ್ಣಾನಂದವುಳ್ಳದ್ದನ್ನಾಗಿಯೂ,

ಅವಿಪಲ್ಲವಂ = ಅಪತ್ತಿನ ಲೇಶವೆಂಬ ಚಿಗುರಲೆಯ ಅಭಾವವಿಲ್ಲದ್ದನ್ನಾಗಿಯೂ,

ವ್ಯಧಾತ್ = ಮಾಡಿತು.

ತಾರ್ಪಣ್ಯ— ಮಳೆಗರೆಯುವ ತುಂಬಿದ ಮೋಡವು ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆ ಹರಡಿ ಮಿಂಚಿನಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ದಿಕ್ಕು ಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುತ್ತದೆ. ಅದು ಬಿಸಿಲಿನ ಬೇಗೆಯಿಂದ ಬೆಂದುಹೋದ ಮರಗಳನ್ನು ಮಳೆಯ ನೀರಿನಿಂದ ತಣಿಸಿ ಅವುಗಳೆಲ್ಲ ಚಿಗುರು ಹೂವು, ಹಣ್ಣುಗಳು ಬಿಡುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತದೆ. ಹಾಗೆಯೇ ವಿಷ್ಣುಪಾದಧ್ಯಾನಾಸಕ್ತರಾದ, ವಿದ್ಯೆಯಿಂದ ದಿಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸಿದ ವಿದ್ವಾಂಸರಾದ ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಷಾರ್ಯರು ಈ ರೀತಿ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಅನೇಕ ಅದ್ಭುತ ಮಾತುಗಳನ್ನಾಡಿದರು. ಅದರಿಂದ ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ವ್ಯಥೆಗೊಂಡ ಸಜ್ಜನರಿಗೆ ಉತ್ತಮ ಜ್ಞಾನ, ಒಳ್ಳೆ ಮನಸ್ಸು ಗಾಢವಾದ ಆನಂದ, ಅಪದಭಾವ ಇವುಗಳು ಉಳ್ಳವರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದರು.

ವಿಗ್ರಹಃ—

ವಿವಿಧಗೋಧಾರಾವಾರ್ಯಃ— ಗಮಂ ಧಾರಾಃ ಗೋಧಾರಾಃ, ಗೋಧಾರಾಣಾಂ ವಾರಾಃ ಗೋಧಾರಾವಾರಾಃ,

ವಿವಿಧಾಶ್ಚ ತೇ ಗೋಧಾರಾವಾರಾಶ್ಚ ವಿವಿಧಗೋಧಾರಾವಾರಾಃ ತೈಃ ವಿವಿಧಗೋಧಾರಾವಾರ್ಯಃ |

(ಅಥವಾ) ವಿವಿಧಾಶ್ಚ ತಾಃ ಗಾವಶ್ಚ ವಿವಿಧಗಾವಾಃ, ವಿವಿಧಗವಾಂ ಧಾರಾಃ ವಿವಿಧಗೋಧಾರಾಃ, ವಿವಿಧಗೋಧಾರಾಣಾಂ ವಾರಾಃ ವಿವಿಧಗೋಧಾರಾವಾರಾಃ ತೈಃ ವಿವಿಧಗೋಧಾರಾವಾರ್ಯಃ |

ವಿಶಾರದವಾರಿಧಃ— ವಿಶಾರದಃ ಏವ ವಾರಿಧಃ ವಿಶಾರದವಾರಿಧಃ,

ಹರಿಪದರತಃ— ಹರೀಃ ಪದೇ ಹರಿಪದೇ, ಹರಿಪದಯೋಃ ರತಃ ಹರಿಪದರತಃ (ಮೇಘಪಕ್ಷೇ ಹರೀಃ ಪದಂ ಹರಿಪದಂ ಹರಿಪದೇ ರತಃ, ಹರಿಪದರತಃ |

ವಿದ್ಯಾವಿದ್ಯುತ್ಪದೀಶತದಿಜ್ಜುಖಃ— ವಿದ್ಯಾ ಏವ ವಿದ್ಯುತಃ ವಿದ್ಯಾವಿದ್ಯುತಃ, ದಿಶಾಂ ಮುಖಾನಿ ದಿಜ್ಜುಖಾನಿ,

ವಿದ್ಯಾವಿದ್ಯುದ್ವಿ ಪ್ರದೀಪಿತಾನಿ ದಿಜ್ಜುಖಾನಿ ಯೇನ ಸಃ ವಿದ್ಯಾವಿದ್ಯುತ್ಪದೀಶತದಿಜ್ಜುಖಃ |

ಭವಭಯಮಹಾಘರ್ಷೋತ್ತಪ್ತಂ— ಭವಸ್ಯ ಭಯಂ ಭವಭಯಂ, ಮಹಾಂಶ್ಚಾಸೌ ಘರ್ಷಶ್ಚ ಮಹಾಘರ್ಷಃ, ಭವಭಯಮೇವ ಮಹಾಘರ್ಷಃ ಭವಭಯಮಹಾಘರ್ಷಃ, ಭವಭಯಮಹಾಘರ್ಷೋ ಉತ್ಪತ್ತಂ ಭವಭಯಮಹಾಘರ್ಷೋತ್ತಪ್ತಂ, ತತ್ ಭವಭಯಮಹಾಘರ್ಷೋತ್ತಪ್ತಂ |

ಸದಂಘ್ರಪ್ರಮಂಡಲಂ— ಅಂಘ್ರಿಭಿಃ ಪಿಬಂತೀತಿ ಅಂಘ್ರಿಪಾಃ, ಸಂತಃ ಏವ ಅಂಘ್ರಿಪಾಃ ಸದಂಘ್ರಿಪಾಃ,

ಸದಂಘ್ರಿಪಾಣಾಂ ಮಂಡಲಂ ಸದಂಘ್ರಿಪ್ರಮಂಡಲಂ, ತತ್ ಸದಂಘ್ರಿಪ್ರಮಂಡಲಂ |

ಸಫಲಸುಮನಸಾಂದ್ರಾನಂದಂ— ಶೋಭನಂ ಚ ತತ್ ಮನಶ್ಚ ಸುಮನಃ, ಫಲಂ ಚ ಸುಮನಶ್ಚ ಫಲಸುಮನಸೀ, ಸುಮನಾಭ್ಯಾಂ ಸಹಿತಂ ಸಫಲಸುಮನಃ, (ಅಥವಾ) ಫಲೇನ ಸಹಿತಂ ಸಫಲಂ, ಸಫಲಂ ಸುಮನಃ ಯಸ್ಯ ತತ್ ಸಫಲಸುಮನಃ, ಸಾಂದ್ರಃ ಆನಂದಃ ಯಸ್ಯ ತತ್ ಸಾಂದ್ರಾನಂದಂ, ಸಫಲಸುಮನಶ್ಚ ತತ್ ಸಾಂದ್ರಾನಂದಂ ಚ ಸಫಲಸುಮನಃ ಸಾಂದ್ರಾನಂದಂ, ತತ್ ಸಫಲಸುಮನಃ ಸಾಂದ್ರಾನಂದಂ, (ವೃಕ್ಷಪಕ್ಷೇ - ಫಲಾನಿ ಚ ಸುಮನಸಶ್ಚ ಫಲಸುಮನಸಃ, ಫಲಸುಮನೋಭಿಃ ಸಹ ವರ್ತತೇ ಇತಿ ಸಫಲಸುಮನಃ) |

ಅವಿಪಲ್ಲವಂ— ವಿಪದಃ ಲವಃ ವಿಪಲ್ಲವಃ, ನ ವಿದ್ಯತೇ ವಿಪಲ್ಲವಃ ಯಸ್ಯ ತತ್ ಅವಿಪಲ್ಲವಂ (ವೃಕ್ಷಪಕ್ಷೇ - ವಿಕಾಃ ಪಲ್ಲವಾಃ ಯಸ್ಯ ತತ್ ವಿಪಲ್ಲವಂ, ನ ವಿಪಲ್ಲವಂ ಅವಿಪಲ್ಲವಂ) |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ವ್ಯಧಾತ್ - 'ವಿ' ಉಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ಡುಧಾಜಾ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಇತಿ ಧಾರಣ ಪೋಷಣಾರ್ಥಕಾತ್ ಧಾಧಾತೋಃ ಸರ್ವಮಕಾತ್ ಪರಸ್ಯಪದಿನಃ ಭೂತೇ ಲುಕ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚಿನೇ ವ್ಯಧಾತ್ ರೂಪಂ |

ವಿ+ಅಧಾತ್ ಅಧಾತಾಂ ಅಧುಃ, ಅಧಾಃ ಅಧಾತಂ ಅಧಾತ, ಅಧಾಂ ಅಧಾವ ಅಧಾಮ ||

ಕೋಶ— 'ಧಾರಾಧರೋಜಲಧರಃ ತಡಿತ್ವಾನ್ ವಾರಿದೋಂಬುಭೃತ್' 'ವೃಕ್ಷೋ ಮಹೀರುಹಃ ಶಾಖೀ ವಿಟುಪಿ ಪಾದಪಸ್ತರುಃ' (ಪಾದಪಃ=ಅಂಘ್ರಿಪಃ) ಸ್ತೋಮೋಫನಿಕರವ್ರಾತವಾರಸಂಘಾತಸಂಚಯಾಃ | "ಸ್ಮಿಯಃ ಸುಮನಸಃ ಪುಷ್ಪಂ ಪ್ರಸೂನಂ ಕುಸುಮಂ ಸುಮಂ, ವಿಯುದ್ವಿಪ್ಲಂ ಪದಂ ವಾತು ಪುಂಸ್ಸಾಕಾಶವಿಹಾಯುಸೀ" (ವಿಪ್ಲಂ ಪದಂ=ಹರಿಪದಂ) ತಡಿತ್ ಸೌದಾಮನೀ ವಿದ್ಯುಚ್ಛುಚಲಾ ಡಪಲಾ ಅಶಿ=ಇತ್ಯಮರಃ, "ಭವಃ ಸಂಸಾರ ಸಂವ್ರಾಪ್ತಿ ಶ್ರೇಯೋಶಂಕರ ಜನ್ಮಸು ಘರ್ಷಃ ಸ್ಯಾದಾತೇ ಗ್ರೀಷ್ಢೇ ಉಷ್ಣಸ್ತೇದಾಂಭಸೋರಕಿ" - ಇತಿ ವಿಶ್ವಃ |

ವಿಶೇಷವಿಚಾರಗಳು— ಛಲಾರಿ ನರಸಿಂಹಾಚಾರ್ಯ ಶಿಷ್ಯ ಶೇಷಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತ ಮಂದೋಪಕಾರಿಣೀ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಾನುಸಾರ ಈ ಶ್ಲೋಕವು ದಶಮ ಸರ್ಗದ ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಆಚಾರ್ಯರ ಕಥೆಯನ್ನು ಹೇಳಿದ ಶಿಷ್ಯನ ಪರವಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

“ಹೇಗೆ ಒಂದು ಮೋಡವು ಆಕಾಶದಲ್ಲಿದ್ದು ಮಿಂಚುಗಳಿಂದ ದಿಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುತ್ತಾ ಬಿಸಿಲಿನ ಬೇಗೆಯಿಂದ ಬಾಡಿ ಕಮರಿಹೋದ ಮರಗಳ ಸಮೂಹವನ್ನು ನೀರಿನ ಧಾರೆಗಳಿಂದ ತಂಪುಗೊಳಿಸಿ ಚಗುರಲೆ ಹೂವು ಹಣ್ಣುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತದೆಯೋ ಅದರಂತೆ ಈ ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರ ಶಿಷ್ಯನು ಹರಿಚರಣಾರವಿಂದವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ ತನ್ನ ವಿದ್ಯೆಯಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ದಿಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಶೋಭಿಸುತ್ತಾ ಸಂಸಾರಕ್ಷೇಶಸಂತಪ್ತರಾದ ಸಜ್ಜನರ ಸಮೂಹವನ್ನು ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಚರಿತ್ರವರ್ಣನೆಯಿಂದ ಸಂತೋಷಪಡಿಸಿ, ಮಂಗಳಕರವಾದ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಕೂಡಿದವರನ್ನಾಗಿಯೂ ಜ್ಞಾನಭಕ್ತಾದಿಯುಕ್ತರನ್ನಾಗಿಯೂ, ಸಂಸಾರಕ್ಷೇಶಲೇಶವೂ ಇಲ್ಲದವರನ್ನಾಗಿಯೂ, ಪೂರ್ಣಾನಂದಯುಕ್ತರನ್ನಾಗಿಯೂ ಮಾಡಿದನು” ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ.

ವಿಶ್ವಪತೀರ್ಥರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಾನುಸಾರವಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಮೊದಲೇ ಕೊಡಲಾಗಿದೆ. ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯ-ರೊಬ ಮೋಡವು ತನ್ನ ಮಾತೆಂಬ ಜಲಧಾರೆಗಳಿಂದ ಸಜ್ಜನರೊಬ ವೃಕ್ಷಗಳ ಸಮೂಹಗಳನ್ನು ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸಿತು ಎಂದು ಆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಾನುಸಾರಿಯಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು. ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿರುವ ವಿಶೇಷಣಗಳನ್ನು ನೋಡಿದಾಗ ಆಚಾರ್ಯರ ಪರವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವುದರಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಟಿಪ್ಪಣಿ ಕಾಣಿಸುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಆಚಾರ್ಯರ ಶಿಷ್ಯನು ಆಚಾರ್ಯರ ಚರಿತಾ-ನುವಾದವನ್ನು ಸಮಾಪ್ತಿ ಮಾಡಿದನು ಎಂಬ ಸೂಚನೆ ಈ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆ ವಿಷಯವನ್ನು ಮಾನಸಿಕವಾಗಿಯೇ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಯೋಗ— ವಿಹಾರದವಾರಿದಃ ಸದಂಘ್ರಿಪಮಂಡಲಂ ಅವಿಪಲ್ಲವಂ ವೃಧಾತ್ (ಸಕರ್ಮಕ ಕರ್ತರಿ)

ವಿಹಾರದವಾರಿದೇನ ಸದಂಘ್ರಿಪಮಂಡಲಂ ಅವಿಪಲ್ಲವಂ ವೃಧೀಯತ (ಕರ್ಮಣಿ)

ವೃತ್ತ— ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ‘ಹರಿಣೀವೃತ್ತಂ ನಸಮರಸಲಗೈಃ ಷಡ್ವೇದೈಃ ಹಂಘ್ರಹರೀಣೀಮತಾ’ |

ಇತಿ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ ಶ್ರೀಸುಮಧ್ವವಿಜಯೇ ಆನಂದಾಂಕೇ

ದಶಮಃ ಸರ್ಗಃ ಸಮಾಪ್ತಃ ||

★ ★ ★

ಶ್ರೀಮದ್ಭಗವದ್ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲಾಗಿರುವ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಿ

ಶ್ರೀಮದ್ಭಗವದ್ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲಾಗಿರುವ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಿ

ಶ್ರೀನಾಮಧವಿಜಯ

ಶ್ರೀಮದ್ಭಗವದ್ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲಾಗಿರುವ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಿ

ತೃತೀಯ ಸಂಪುಟ - 11 ರಿಂದ 13 ಸರ್ಗಗಳು

ಶ್ರೀಸುಮಧ್ವವಿಜಯ

ಸಂಪುಟ - 3

ಸರ್ಗ 11 ರಿಂದ 13

ಅನುವಾದಕರು:

ದಿ|| ವಿದ್ವಾನ್ ಪಿ. ಪಿ. ಲಕ್ಷ್ಮೀನಾರಾಯಣ ಉಪಾಧ್ಯಾಯ

ದಿ|| ಮಾಗಡಿ ರಂಗನಾಥಾಚಾರ್ಯ

ದಿ|| ವಿದ್ವಾನ್ ಎಸ್. ವಿ. ಭೀಮಭಟ್ಟರು

ಪ್ರಕಾಶಕರು:

ಶ್ರೀಗುರುಸಾರ್ವಭೌಮ ಸಂಸ್ಕೃತ ವಿದ್ಯಾಪೀಠ
ಜಗದ್ಗುರು ಶ್ರೀಮನ್ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯ ಮೂಲಮಹಾಸಂಸ್ಥಾನ
ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರಸ್ವಾಮಿಗಳವರ ಮಠ, ಮಂತ್ರಾಲಯ

Śrī Sumadhva Vijaya

Part - 3

Sargas : 11 to 13

First Edition : 2012 - 2000 Copies.

Price : Rs.

Hon. Editors :

Śrī Rājā S. Rājagopālāchārya

Āpta Kāryadarśī, and

Śrī S. N. Suyamīndrāchārya

Additional Āpta Kāryadarśī

Śrī Rāghavendra Swāmy Mutt

Mantrālayam, Dist. Kurnool, A.P.

Edited By :

Vidwān Rājā S. Pavamānāchārya

Vidwān Kaḍapa Rāghavendrāchārya

Vidwān Dr. N. Vādirājāchārya

Vidwān Purāṇik Subrahmaṇyāchārya

Published By :

Śrī Gurusārvabhouma Sanskrit Vidyāpīṭha

Jagadguru Śrīman Madhvāchārya Mūla Mahāsamsthānam

Śrī Rāghavendra Swāmi Mutt, Mantrālayam (A.P)

Printed By :

Dhananjay Warkhedkar

at : Sudhā Mudraṇa

Śankarpuram, Bangalore - 560 004.

☎ 6560 2836, 2672 5340, Mobile : 92430 74414

ಸ್ವತ್ತೀ ವಿಜಯಾಭ್ಯುದಯ ಗತ

ಶಾಲಿವಾಹನ ಶಕ 1934 ನೇ

ಶ್ರೀನಂದನನಾಮ ಸಂವತ್ಸರ, ಶ್ರಾವಣ ಶುದ್ಧ ನವಮಿ, ದಿನಾಂಕ : 27-7-2012, ಶುಕ್ರವಾರ.

ಶ್ರೀಮತುರಮಹಂಸ ಪರಿವ್ರಾಜಕಾಚಾರ್ಯ ಪದವಾಕ್ಯಪ್ರಮಾಣಬಾರಾವಾರಪಾರಂಗತ
ಸರ್ವತಂತ್ರ ಸ್ವತಂತ್ರ ಶ್ರೀಮದ್ವೈಷ್ಣವಸಿದ್ಧಾಂತಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪನಾಚಾರ್ಯ ಶ್ರೀಮನ್ಮೂಲರಘುಪತಿವೇದವ್ಯಾಸದೇವರ
ದಿವ್ಯಶ್ರೀಪಾದಪದ್ಮಾರಾಧಕ ಜಗದ್ಗುರು ಶ್ರೀಮನ್ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯ ಮೂಲಮಹಾಸಂಸ್ಥಾನಾಧೀಶ್ವರರಾದ
ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರಸ್ವಾಮಿಗಳವರ ಮಠದ ವೇದಾಂತಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ ದಿಗ್ವಿಜಯ ವಿದ್ಯಾಸಿಂಹಾಸನಾಧೀಶ್ವರರಾದ
ಶ್ರೀಮತ್ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯೇಂದ್ರತೀರ್ಥಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರ ಕರಕಮಲಸಂಜಾತರಾದ

ಶ್ರೀ 108 ಶ್ರೀಮತ್ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯೇಂದ್ರತೀರ್ಥಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರ ವರಕುಮಾರಕರಾದ

ಶ್ರೀ 108 ಶ್ರೀಸುಯತೀಂದ್ರತೀರ್ಥಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರ

ಅನುಗ್ರಹ ಸಂದೇಶ

“ನ ಮಾಧವಸಮೋ ದೇವೋ ನ ಚ ಮಧ್ವಸಮೋ ಗುರುಃ ॥”

ಎಂಬ ವಚನದಂತೆ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದ ಭಗವಂತನಿಗೆ ಸಮಾನನಾದ ದೇವರೇ ಇಲ್ಲ, ಹಾಗೂ
ಜೀವೋತ್ತಮರಾದ ವಾಯುವತಾರಿಗಳಾದ ಮಧ್ವರ ಸಮಾನರಾದ ಗುರುಗಳೇ ಇಲ್ಲ. ಇಂಥಕೆಲಸ ಲೋಕಪಾವನರಾದ
ಆಚಾರ್ಯ ಮಧ್ವರ ಚರಿತ್ರೆ, ಮಹಿಮೆಯ ತಿಳಿವು ಅತ್ಯಂತ ಅವಶ್ಯವಾಗಿದೆ - ಎಂದು “ಮುಕುಂದಭಟ್ಟ
ಗುರುಭಕ್ತಿಯಾಚಾರ್ಯ” ಎಂಬ ಸುಮಧ್ವವಿಜಯದ ಮಾತು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತದೆ. ಇಂಥಕೆಲಸ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರ
ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ಮಹಿಮೆಯನ್ನು, ವರ್ಣಿಸುವ ಸುಮಧ್ವವಿಜಯವೆಂಬ ಮಹಾಕಾವ್ಯವು ಸುಂದರವಾದ ಅನೇಕ
ಸುವ್ಯಕ್ತಗಳಿಂದ ಶಾಸ್ತ್ರವಿಷಯಗಳಿಂದ ಶೋಭಿತವಾಗಿದೆ. ಇದನ್ನು ಅರ್ಥಪುರಃಸರವಾಗಿ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಮುಟ್ಟಿಸುವ
ಯೋಚನೆಯಿಂದ ನಮ್ಮ ಪರಮಗುರುಗಳಾದ ಶ್ರೀಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯೇಂದ್ರತೀರ್ಥಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರು ಶ್ರೀಮಠದ ಅಧಿಕೃತ
ಮಾಸಪತ್ರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಧಾರಾವಾಹಿರೂಪದಲ್ಲಿ ಬರುವಂತೆ ಮಾಡಿದ್ದರು. ಇದನ್ನು ಯೋಗ್ಯ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಅನುವಾದವನ್ನು
ಶ್ರೇಷ್ಠ ವಿದ್ವಾಂಸರುಗಳಾದ ಪಿ. ಪಿ. ಲಕ್ಷ್ಮೀನಾರಾಯಣ ಉಪಾಧ್ಯಾಯರು, ಮಾಗಡಿ ರಂಗನಾಥಾಚಾರ್ಯರು
ಹಾಗೂ ಎಸ್. ವಿ. ಭೀಮಭಟ್ಟರು ಮಾಡಿದ್ದರು. ಪ್ರಕೃತ ಇದನ್ನು ಒಂದು ಪುಸ್ತಕರೂಪದಲ್ಲಿ ಹೊರತರುವ ಆದೇಶವನ್ನು
ಮಾಡಿದ್ದವು. ನಮ್ಮ ಆದೇಶದಂತೆ ವಿದ್ವಾಂಸರಾದ ರಾಜಾ ಎಸ್. ಪವಮಾನಾಚಾರ್ಯರು, ಕಡಪ ರಾಘವೇಂದ್ರಾ-
ಚಾರ್ಯರು, ಎನ್. ವಾದಿರಾಜಾಚಾರ್ಯರು, ಪುರಾಣಿಕ ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯಾಚಾರ್ಯರು ಮತ್ತು ನಮ್ಮ ವಿದ್ಯಾಪೀಠದ
ಅನೇಕ ವಿದ್ವಾಂಸರ ಸಹಯೋಗದೊಂದಿಗೆ ಸಂಪಾದಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇವರೆಲ್ಲರಿಗೂ ಹಾಗೂ ಅಂದವಾಗಿ ಮುದ್ರಿಸಿದ ‘ಸುಧಾ
ಮುದ್ರಣ’ದ ಮಾಲೀಕರಾದ ಧನಂಜಯ ವರಖೇಡಕರ್ ಇವರಿಗೂ, ಇದನ್ನು ಕೊಂಡು ಅಧ್ಯಯನವನ್ನು ಮಾಡುವ
ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬರಿಗೂ ಸಕಲಸನ್ಮಂಗಳವನ್ನೊಪ್ಪಿ ಮಾಡಲೆಂದು ಅಸ್ತದ್ಭವಂ ತರ್ಗತ ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥ-
ಗುರ್ವಂತರ್ಗತ ಭಾರತೀರಮಣಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಾಂತರ್ಗತ ಶ್ರೀಮೂಲರಘುಪತಿವೇದವ್ಯಾಸದೇವರಲ್ಲಿ
ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತೇವೆ.

ಇತಿ ನಾರಾಯಣಸ್ವರಣಿಗಳೆ.

ಪ್ರಾಸ್ತಾವಿಕ

ವಿಜಯ ಪರಂಪರೆ ಆರಂಭವಾದದ್ದೇ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಿಂದ.

ಹಾಗಾಗಿ ಅದು ಮಧ್ವವಿಜಯ.

ಅದು ಸಜ್ಜನರಿಗೆ - ಸಾಧುಸಂತರಿಗೆ ಸಂತಸ ಕೊಡುವ ವಿಜಯವಾದ್ದರಿಂದ ಸುಮಧ್ವವಿಜಯವೂ ಹೌದು.

ಹದಿನಾರು ಸರ್ಗಗಳೂ ಸ್ವರ್ಗದ ಒಂದೊಂದೇ ಮೆಟ್ಟಿಲು.

ನೀವು ಗಮನಿಸಿರುತ್ತೀರಿ.

ಯತಿಗಳು - ಪೀಠಾಧೀಶ್ವರರು 108 - 1008 ಇಂತಹ ಸಂಖ್ಯೆಗಳನ್ನು ತಮ್ಮ ಹೆಸರಿನ ಮೊದಲು ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ಸುಮಧ್ವವಿಜಯದ ಒಟ್ಟು ಶ್ಲೋಕಗಳು 1008. ಹೀಗಾಗಿ ಅದನ್ನು ತಮ್ಮ ಹೆಸರಿನ ಮೊದಲು ಜೋಡಿಸಿಕೊಂಡರೆ ತಾವು ಅಂದುಕೊಳ್ಳುವ ಕಾರ್ಯಗಳು ಜಯಪ್ರದವಾಗುತ್ತವೆ ಎಂಬ ನಂಬಿಕೆಯಿಂದ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ ಎಂದೆನಿಸುತ್ತದೆ.

ಸುಮಧ್ವವಿಜಯಕ್ಕೆ ಉಪಲಬ್ಧವಿರುವ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳು ನಾಲಕ್ಕು. ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಪ್ರಮುಖ ಶಿಷ್ಯರು ನಾಲ್ವರು. (ಪದ್ಮನಾಭ-ನರಹರಿ-ಮಾಧವ-ಅಕ್ಕೋಬ್ಬತೀರ್ಥರು).

ಶ್ರೀ ರಾಯರ ಸೋದರಳಿಯಂದಿರಾದ ಅನಂದತೀರ್ಥಾಚಾರ್ಯರ ಸುಮಧ್ವವಿಜಯ ಮೇಲಿನ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ 'ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ' ಮಾತ್ರ ಇನ್ನೂವರೆಗೂ ಮುದ್ರಣಪ್ರಪಂಚ ಕಂಡಿಲ್ಲ. ಚೆನ್ನೈನ O.R.I ನಲ್ಲಿ ಸಂರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಸುಮಧ್ವವಿಜಯ 50ಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚು ವ್ಯಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆ. 56ಕ್ಕೂ ಮಿಗಿಲಾದ ಸ್ಥಳಗಳನ್ನು ಪರಿಚಯಿಸುತ್ತದೆ.

ಆಚಾರ್ಯರ ಅವತಾರ ಮೂರು.

ಸುಮಧ್ವವಿಜಯವು ಒಂದರ್ಥದಲ್ಲಿ 'ತ್ರಿವೇಣೀ ಸಂಗಮ'. ಇಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತವಿದೆ. ಭಾಷಾತಜ್ಞರಿಗೆ ಆಸಕ್ತಿ ತರುವ ಮೂರು ಭಾಷೆಗಳ ಕೂಡುವಿಕೆ ಇಲ್ಲಿದೆ. ಕವಿ ನಾರಾಯಣಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು ಈ ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದು, ಕೇಳಿದ - ಅಂದಿನ ಕಥನವಲ್ಲ, ತಾವು ನೇರವಾಗಿ ಕಂಡ ಸಮಕಾಲೀನ ಗಣ್ಯ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ರಾರಾಜಿಸಿದ ಒಬ್ಬ ನಾಯಕ(Hero)ನ ಚಿತ್ರಣ. ಹೀಗಾಗಿ ಐತಿಹಾಸಿಕ ಮಹತ್ವವಿದೆ. ಇದು ಮುಂದೆ 'ರಾಘವೇಂದ್ರವಿಜಯ'ಕ್ಕೆ ಪ್ರೇರಣೆಯಾಯಿತು.

ಸುಮಧ್ವವಿಜಯವನ್ನು ಮುಖೋದ್ಗತವಾಗಿ ಸ್ವಚ್ಛವಾಗಿ - ಸುಂದರವಾಗಿ ಅನ್ನುವ ಸಾತ್ವಿಕರು ನಮಗೆ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಇಂದಿಗೂ ಕಾಣಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪರಮಪೂಜ್ಯ 1008 ಶ್ರೀ ಸುವಿದ್ಯೇಂದ್ರತೀರ್ಥರು ಅಂತಹವರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬರು. ಅವರ ಅಸ್ಥುತಿ ಸುಮಧ್ವವಿಜಯ ಪಾರಾಯಣ - ನಮಗೆ ಇವತ್ತಿಗೂ ರೋಮಾಂಚನ.

ಶ್ರೀಹರಿಯ ಬಗೆಗಿನ ಚಿಂತನೆಯನ್ನು - ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ, ಆಚಾರ್ಯ ಮಧ್ವರು ಎದುರಿಸಿದ ವಿರೋಧಗಳು - ದೈಹಿಕ ಹೋರಾಟಗಳು ಅಸಂಖ್ಯಾತ. ಆದರೆ ಅದನ್ನು ಸುಲಲಿತವಾಗಿ ಮಂಡಿಸಿದ ರೀತಿ - "ನ ಚ ಮಧ್ವಸಮೋ ಗುರುಃ" |

'ಸರ್ವಮೂಲ' ಅದೊಂದು ಮಹಾನ್ ಆಧ್ಯಾತ್ಮ ಆಗಸದ ಪ್ರಮುಖ ವೆಬ್‌ಸೈಟ್. ಆದರೆ ಅದನ್ನು ನೋಡಬೇಕಾದರೆ 'ಸುಮಧ್ವವಿಜಯ'ವೆಂಬ ಪಾಸ್‌ವರ್ಡ್ ಬೇಕೇಬೇಕು.

ಕವಿ ಡಾ. ಪ್ರದೀಪ್ ಕುಮಾರ್ ಹೆಬ್ಳಿ ಬಹಳ ಸೊಗಸಾಗಿ ಕನ್ನಡದ 'ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯ'ರನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಕನ್ನಡದ ಧೀಮಂತ ಕರುನಾಡ ಹೇಮಂತ
ಕಡಲ ತೀರದ ಪರುಷ ಆಚಾರ್ಯ ಮಧ್ವ |
ಕನ್ನಡಕ ಕೃಷ್ಣವನು ಕಾಯಕಕೆ ತತ್ತ್ವವನು
ತಂದು ಇರಿಸಿದ ನೀನು ಬದುಕು ಪೂರ್ಣತೆಗೆ ||

ಸುಮಧ್ವ ವಿಜಯ ಮತ್ತು ಕನ್ನಡ

ಮೂಲ ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿದ್ದ ಅದನ್ನು ಕನ್ನಡ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ತಂದವರು ಅನೇಕರು.

ಕೆ. ತಿಮ್ಮಣ್ಣಾಚಾರ್ 'ಶ್ರೀಸುಮಧ್ವವಿಜಯ ಮಹಾಕಾವ್ಯ - ಸಂದರ್ಶನ' (1961) ದಲ್ಲಿ ಇಡೀ ಕಾವ್ಯವನ್ನು ಸಿಂಹಾವಲೋಕನ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ವಿಮರ್ಶಕರ ಅಚ್ಚುಮೆಚ್ಚಿನ ಕೃತಿ - ಮಂಡ್ಯ ನಗರದ ಡಾ. ಪ್ರದೀಪ್ ಕುಮಾರ್ ಹೆಬ್ಳಿಯವರು ಸುಮಾರು ನಾಲ್ಕು ಸಾವಿರ ಪದ್ಯಗಳನ್ನು ಮೀರಿದ ಕನ್ನಡದ ಸರಳ ಭಂದಸ್ಸಿನ ಬೃಹತ್ ಕಾವ್ಯ ರಚಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಒಂದು ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಕನ್ನಡದ ಮಧ್ವವಿಜಯ.

ಬೆಂಗಳೂರು ಸಂಸ್ಕೃತ ಕಾಲೇಜಿನ ಕೆ. ನರಸಿಂಹಾಚಾರ್ಯರು ಇಡೀ 16 ಸರ್ಗವನ್ನು ಅನ್ವಯ-ಅರ್ಥ-ತಾತ್ಪರ್ಯಸಹಿತ 1967ರಲ್ಲಿ ಅನುವಾದಿಸಿದ್ದು ಓದುಗರಿಗೆ ಉಪಯುಕ್ತ ಕೃತಿಯಾಯಿತು. ಪಂಡಿತ ಶ್ರೀನಿವಾಸ. ಸು. ಮಠದ ಇವರು ಚಿಕ್ಕದಾದರೂ ಚೊಕ್ಕದಾದ 'ಶ್ರೀಸುಮಧ್ವವಿಜಯ ಮಹಾಕಾವ್ಯ ಚಿಂತನ-ಮಂಥನ' ವೆಂಬ ಕೃತಿಯ ಮೂಲಕ ಜನಸಾಮಾನ್ಯರಿಗೆ ಸರಳವಾಗಿ ಅರ್ಥವಾಗುವಂತೆ ಸಹಾಯ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. (2007)

ಉಡುಪಿಯಿಂದ 1932ರಲ್ಲೇ ಬಂದ 'ಸುಖಬೋಧಿನೀ' ಎಂಬ ಕನ್ನಡ ಟೀಕಾ ಸಹಿತ ಸುಮಧ್ವ ವಿಜಯದ ರಚನೆಕಾರರು ಬಿ. ಶ್ರೀನಿವಾಸಭಟ್ಟರು. ಪಾವಂಜಿ ಗುರುರಾವ್ ಇವರಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿತ.

1977 ರಲ್ಲಿ ಜೆ. ಹೆಚ್. ಬಿ. ಆಚಾರ್ಯರವರು ಸುಮಧ್ವವಿಜಯ(ವಚನಕಾವ್ಯ)ವನ್ನು ಅನುವಾದಿಸಿ ಕನ್ನಡದ ಸೇವೆ ಸಲ್ಲಿಸಿದರು.

ಧಾರವಾಡ ನಗರದ ಶ್ರೀಮಾಧ್ವ ವಿದ್ಯಾಪೀಠದ ಪಂಡಿತ ತೆರಗುಂಡಿ ಶ್ರೀ ಗೋಪಾಲಕೃಷ್ಣಾಚಾರ್ಯರು 1967ರಲ್ಲಿ ಸಂಪೂರ್ಣ ಸುಮಧ್ವವಿಜಯವನ್ನು ಭಾವಾರ್ಥ, ಅನ್ವಯಾರ್ಥ ಮಾಡಿದ್ದರೆ ಜೊತೆಜೊತೆಯಾಗಿ ಅದ್ಭುತವಾಗಿ ಭಾಮಿನೀ ಷಟ್ಪದಿಯಲ್ಲಿ ಕನ್ನಡೀಕರಿಸಿ ಕನ್ನಡಿಗರು ಸವಿಯುವಂತೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ಸೀತಾಪತಿ ಅಗ್ರಹಾರ ಬೆಂಗಳೂರಿನ ಶ್ರೀಹರಿಸರ್ವೋತ್ತಮ - ಶ್ರೀವಾಯುಜೀವೋತ್ತಮ ಪ್ರಕಾಶನದಿಂದ ಆದ್ಯಂತ ಶ್ಲೋಕ - ಪ್ರತಿ ಸರ್ಗದ ತಾತ್ಪರ್ಯದೊಡನೆ (16 ಸರ್ಗದ್ದು) ಮುದ್ರಿತವಾಗಿದೆ. ಇದೊಂದು ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಕಾವ್ಯದ ಕಥಾಸಾರ.

ಜನಪ್ರಿಯ ಮತ್ತೊಂದು ಕನ್ನಡ ಅನುವಾದವೆಂದರೆ ಅದು ಮಹಾಮಹೋಪಾಧ್ಯಾಯ, ಮಧ್ವರತ್ನಾಕರರೆಂಬ ಬಿರುದು ಗಳಿಸಿದವರೂ ಸಾಕ್ಷಿ ಕರು, ಶಾಂತರೂ ಆದ ದಿ|| ಆಚಾರ್ಯ ಸಾಣೂರು ಭೀಮಭಟ್ಟರದ್ದು. ಈಗಾಗಲೇ ಜನಪ್ರಿಯ ನಾಲ್ಕು ಮುದ್ರಣಗಳಾಗಿವೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಮೂಲ-ಅನ್ವಯ-ಅರ್ಥ-ವ್ಯಾಕರಣವಿಶೇಷ - ಅವತಾರಿಕೆಗಳಿದ್ದು ಅಧ್ಯಯನಶೀಲರಿಗೆ - ಅಸಕ್ತರಿಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಉಪಯೋಗವಾಗುವಂತೆ 'ಸಿದ್ಧ ಅಡಿ'ಯನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. (ಮೊದಲನೆ ಮುದ್ರಣ 1985).

ದಾಸಸಾಹಿತ್ಯರಂಗದ ಭೀಷ್ಮಾಚಾರ್ಯರಾದ ಲಿಂಗಸ್ಥೂರಿನ ಹನುಮಂತರಾವ್ ವೆಂಕಟರಾವ್ ಕುಲಕರ್ಣಿ-ಯವರು 1936ರಲ್ಲಿಯೇ ಅದ್ಭುತವಾಗಿ ಕನ್ನಡಕ್ಕೆ 'ಸುಮಧ್ವವಿಜಯ'ವನ್ನು ತಂದರು. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಶ್ಲೋಕಕ್ಕೂ ವಾರ್ಧಿಕ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿ ಕನ್ನಡಕ್ಕೆ ತರುವುದು ಸುಲಭದ ಕೆಲಸವಲ್ಲ.

ಇದನ್ನು ಗಮನಿಸಿ ಸುಮಧ್ವವಿಜಯದಲ್ಲಿನ ಹೀಗೊಂದು ಪ್ರಸಂಗ.

ಶ್ರೀ ಸರ್ವಜ್ಞರು ಶಂಖಪೂರಿತ ವಾರಿಯಿಂದ, ಶಾಲಿಗ್ರಾಮಶಿಲಿಗಳಿಗೆ ಅಭಿಷೇಕ ಮಾಡಿ ನಿರ್ಮಾಲ್ಪತೀರ್ಥ ಪ್ರಾಶನ ಮಾಡಿದ ಕ್ರಮವನ್ನು ನಾರಾಯಣಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು ಹೇಳಿದ್ದು ಹೀಗಷ್ಟೆ.

ಅಭಿದಧತಿ ಮುನೀಂದ್ರಾ ದ್ವಾದಶಾಚ್ಯೋಪವಾಸ-
ಪ್ರತಿಮಫಲಮಲಂ ಯತ್ಸೇವನಂ ಭಕ್ತಿಯುಕ್ತಮ್ |
ಅಧಿಕಮಮರನದ್ವಾದ್ಯಾಪ್ತಪಾದಸ್ಯಮಾನ್ಯಾ-
ದಽಬಲದಲವಮೋದೋ ವಿಪುಷಾದೋದಕಂ ತತ್ || (16ನೇ ಸರ್ಗ - 29 ಶ್ಲೋಕ)

ಇದನ್ನು ಸುಂದರ ವಿಠಲಾಂಕಿತರಾದ ಶ್ರೀ ಗೋರೇಬಾಳ-ಹನುಮಂತರಾಯರು ಕನ್ನಡದ ಕನ್ನಡಿಯಲ್ಲಿ ತೋರಿಸಿದ್ದು ಹೀಗೆ—

ವಾರ್ಧಿಕ || ಮುನಿವರರು ಆತಿ ಭಕ್ತಿಯುಂ ಯಾವ ಶ್ರೀವಿಪು-
ವಿನ ಸುಪಾದೋದಕಂ ಶಾಲಿಗ್ರಾಮದ ತೀರ್ಥ-
ವನು ಪ್ರಾಶನಂ ಮಾಡೆ ವಿಧಿವತ್ತು ಹನ್ನೆರಡು ವರ್ಷ ಉಪವಾಸ ಗೈದ ||
ಅನಶನಂ ವೃತಫಲಕೆ ಸರಿ ಧನ್ಯಮಾನ್ಯರಿಂ-
ದನಿತೆ ಗಂಗಾದೈಲ್ವ ತೀರ್ಥ ಮಜ್ಜನದಧಿಕ |
ಘನಫಲವಿದೆಂದು ಪೇಳುವರಿಂಥ ಮಹಾ ಮಹಿಮೆಯಾ ತೀರ್ಥಪಾನ ಮಾಡ್ತ ||

ಇಂತಹ ಕನ್ನಡ ಅನುವಾದ ಈಗಿಲ್ಲ ಸಾಧ್ಯ. ಇದ್ದರೂ ಓದುವವರು ಯಾರು ?

ಗದಗಿನ ಪ್ರಖ್ಯಾತ ಪ್ರಕಾಶನ ಶ್ರೀನಿವಾಸಾಚಾರ್ಯ ಹೊಂಬಾಳಿಯವರು 1982ರಲ್ಲಿ ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ ಕೋಟೇಶ್ವರ ನರಸಿಂಹಾಚಾರ್ಯರ ಕನ್ನಡ ಅನುವಾದವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸಿದರು.

ಮೂಲ ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿನ ಹಸ್ತಪ್ರತಿಯಲ್ಲೇ ಉಳಿದು ಹೋಗಿದ್ದ ಶ್ರೀಸುಮಧ್ವವಿಜಯದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ 'ಶುಭಾ-ಭರಣಂ' ಶ್ರೀವಾರಿ ಅನಂತಾಚಾರ್ಯಸುತ ವಿದ್ವಂಸಿ ಬಾಲಶರ್ಮ ಅವರು ರಚಿಸಿದ್ದು ಅದನ್ನು ಬೆಳಕಿಗೆ ತಂದಿದ್ದೇ ಅಲ್ಲದೇ ಅನುವಾದ ಮಾಡಿದವರು ವಿದ್ವಾನ್ ಅಯ್ಯಾಚಿತ ಧೀರೇಂದ್ರಾಚಾರ್ಯರು. 2007ರಲ್ಲಿ ಇದು ಪ್ರಕಟ-ಗೊಂಡಿದೆ. ಇದರ ವಿಶೇಷವೇನೆಂದರೆ ಬಾಲಶರ್ಮರು, ಶ್ರೀಸುಮಧ್ವವಿಜಯದ 1008 ಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದ 108 ಶ್ಲೋಕಗಳನ್ನೇ ಆರಿಸಿ ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿರುವುದು. ಕನ್ನಡ ಅನುವಾದ ಕೂಡ ಅಷ್ಟೇ ವಿದ್ವತ್ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಬಂದಿದೆ.

'ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರಾನುಗ್ರಹ' ಪ್ರಶಸ್ತಿ ವಿಜೇತ - ಬನ್ನಂಜೆ ಗೋವಿಂದಾಚಾರ್ಯರು ಶ್ರೀ ವೇದಾಂಗತೀರ್ಥರ ಟೀಕಾನುಸಾರಿಯಾದ ಶ್ರೀಮಧ್ವವಿಜಯವನ್ನು ಕನ್ನಡಕ್ಕೆ ತಂದು ಹೊಸ ಅನುಭವ ತಂದು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ (2005).

ಕೆಲವು ಆಂಗ್ಲ ಪ್ರಕಟನೆಗಳು

1. **Sumadhva Vijaya** — Edited with Translation and Notes by D. R. Vasudeva Rao., 1983. Srimadananda Tirtha Publications, Vishakhapatnam.
2. **Sumadhva Vijaya of Narayana Panditacharya** — Rendered into English with text by Prof. G. V. Nadagauda. 1991.
3. **Sri Madhva Vijaya** — By 16 Eminent scholars. 1969. Devaranama Bhajana Sangam. Tamilnadu. (Introduction by Dr. B.N.K. Sharma)
4. **Sri Sumadhva Vijaya** — Tamil and English. Dr. C.B.H. Rao. 1974. Srirangam.

ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿರುವ 'ಸುಮಧ್ವವಿಜಯ' ಪ್ರಕಾಶನಗಳು

1. **ಶ್ರೀಸುಮಧ್ವವಿಜಯ:** — ಶ್ರೀವಿಶ್ವಪತಿತಿರ್ಥವಿರಚಿತ ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾಸಮೇತಾ ಯಮ್ ನಾರಾಯಣಾಚಾರ್ಯ:, 1951. Udupi (With B.N.K. introduction)
2. **ಶ್ರೀಸುಮಧ್ವವಿಜಯ:** — ಉಲ್ಲಾಸಿ ಶೋಚಾರ್ಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಸಮೇತಾ 1952. ಶ್ರೀರಾಮಕೃಷ್ಣ ದ್ವೈತವೇದಾಂತ ಪಾಠಶಾಲಾ
3. **ಸುಮಧ್ವವಿಜಯ:** — ಶ್ರೀನಾರಾಯಣಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯ-ಶ್ರೀವಿಶ್ವಪತಿತಿರ್ಥ-ಶ್ರೀಉಲ್ಲಾಸಿ ಶೋಚಾರ್ಯ (ಇತಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನತ್ರಯೋಪೇತಾ) Edited by A. B. Shyamachar and S. R. Pandurang. 2000.
4. **ಶ್ರೀಸುಮಧ್ವವಿಜಯ: (ಉಲ್ಲಾಸಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಸಮೇತಾ)** — ನಿರ್ಣಯಸಾಗರ ಮುದ್ರಣಾಲಯ, ಮುಂಬೈ. 1943.
5. **ಶ್ರೀಸುಮಧ್ವವಿಜಯ:** — ವೇದಾಂಗತಿರ್ಥಕೃತಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಯಾ, ಆಚಾರ್ಯಗೋವಿಂದಕೃತಯಾ ತತ್ವಚಂದ್ರಿಕಯಾ ಚ ಸಂಬಲಿತ:, 2003. Udupi
6. **"ಶ್ರೀಸುಮಧ್ವವಿಜಯಸಾರಸಂಕ್ಷಿಪ್ತ ಶ್ರೀಶುಭಾಭರಣಮ್"** — ಶ್ರೀ ಪುರಿ ಅನಂತಾಚಾರ್ಯತನುಜೇನ ಶ್ರೀ ವಾಲ್ಮೀಕಿರಾಜ ರಚಿತಂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮ್ - ಅನುಂ ಬಿಹ್ವಾನ್ ಅಯಾಚಿತ ಧೀರೇಂದ್ರಾಚಾರ್ಯ ಚಿಂತಾಮಣಿ - 2007

ಸುಮಧ್ವ ವಿಜಯದ 'ಕನ್ನಡ ಪ್ರಕಟನೆ'ಗಳು

1. ಶ್ರೀಮಧ್ವವಿಜಯ ಸಾರಸಂಗ್ರಹ - ಲಿಪಿ ಸಂಸ್ಕೃತ, ಭಾಷೆ ಕನ್ನಡ. ನಾಯಕಲ್ ತಿರುಮಲರಾವ್ ವೆಂಕೀಲ್ ಹೈಕೋರ್ಟ್, ಹೈದ್ರಾಬಾದ್ 1933.
2. ಶ್ರೀಮನ್ಮಧ್ವವಿಜಯ ಕಥಾಮೃತಂ - ಸಿ. ಎಮ್. ಪದ್ಮನಾಭಾಚಾರ್ಯ ವಿರಚಿತ - 1991, ಸಂ|| ತಾಮ್ರಪರ್ಣಿ ಶ್ರೀನಿವಾಸಾಚಾರ್ಯ, ಬೆಂಗಳೂರು.
3. ಶ್ರೀಮನ್ಮಧ್ವಚರಿತಮಾನಸ - ಮೈ. ಶೇ. - ಅನಂತಪದ್ಮನಾಭರಾವ್, ಬೆಂಗಳೂರು.
(ಶ್ರೀಸುಮಧ್ವವಿಜಯದ ಗದ್ಯಾನುವಾದ)
4. ಶ್ರೀಸುಮಧ್ವವಿಜಯ ಸಾರಸಂಗ್ರಹ - ಶ್ರೀವಿದ್ಯಾರತ್ನಾಕರತೀರ್ಥ ಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರಿಂದ ರಚಿತ - ಕನ್ನಡ ಅನುವಾದ ಶ್ರೀಗುರುವೇಂಕಟಾಚಾರ್ಯರು.
ಬೆಂಗಳೂರು. 1992.
5. ಶ್ರೀಮತುಸುಮಧ್ವವಿಜಯವು - ಪ್ರತಿಸರ್ಗದ ಕನ್ನಡ ತಾತ್ಪರ್ಯ ಸಹಿತ. 1927. Udupi ಪಾವಂಜಿ ಗುರುರಾವ್ (ಪ್ರ).

'ಸುಮಧ್ವ ವಿಜಯ'ದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳು (ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ)

1. ನಾರಾಯಣಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು - ಭಾವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ (ಭಾವದೀಪ)
 2. ವೇದಾಂಗತೀರ್ಥರು - ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ
 3. ವಿಶ್ವಪತೀರ್ಥರು - ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ ಉದ್ಘೋಷಿಕಾ
 4. ಭಲಾರಿ ನರಸಿಂಹಾಚಾರ್ಯರು - ಮಂದೋಪಕಾರಿಣೀ
 5. ಭಲಾರಿ ಶೇಷಾಚಾರ್ಯರು - ಪ್ರಕಾಶಿಕಾ
 6. ಆನಂದತೀರ್ಥಾಚಾರ್ಯರು - ಮಂದೋಪಕಾರಿಣೀ
 7. ಮುದ್ದಲ ಆನಂದತೀರ್ಥಾಚಾರ್ಯ
 8. ಲಿಂಗೇರಿ ವ್ಯಾಸಾಚಾರ್ಯರು
 9. ತಾಮ್ರಪರ್ಣಿ ಶ್ರೀನಿವಾಸಾಚಾರ್ಯರು
- ಇವರೆಲ್ಲರೂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ರಚಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

'ಸುಮಧ್ವ ವಿಜಯ'ಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಕೃತಿಗಳು (ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ)

1. ಅಣುಮಧ್ವವಿಜಯ: (ಪ್ರಮೇಯನವಮಾಲಿಕಾ) - ಶ್ರೀನಾರಾಯಣಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು.
 2. ಗೂಢಭಾವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥರು
 3. ವೇದಾಂಗತೀರ್ಥರು
 4. ಸತ್ಯವ್ರತ ತೀರ್ಥರು
 5. ರಘುವರ್ಯರು
 6. ಭಲಾರೀ ಶ್ರೀನಿವಾಸಾಚಾರ್ಯರು
 7. ಭಗವಂತರಾಯರು - ಸುಮಧ್ವವಿಜಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಸಂಗ್ರಹ
- ಇವರು ಕೂಡ ಅಣುಮಧ್ವವಿಜಯಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ರಚಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

8. ವಿದ್ಯಾರತ್ನಾಕರತೀರ್ಥರು - ಸುಮಧ್ವವಿಜಯಸಾರಸಂಗ್ರಹ
9. ಭಾಗವತ ಶ್ಲೋಕಾಚಾರ್ಯರು - ಶ್ರೀಮನ್ನದ್ವೈತಸುಧಾರಣೆ
10. ಎರಿ ಬಾಳಾಚಾರ್ಯರು - ಶ್ರೀಮನ್ನದ್ವೈತವಿಜಯ - ಶುಭಾಧರಣ
11. ಮಾದನೂರು ವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥರು - ಸುಮಧ್ವವಿಜಯ - ಪ್ರಮೇಯಫಲಮಾಲಿಕಾ
12. ಬಿದರಳ್ಳಿ ಶ್ರೀನಿವಾಸಾಚಾರ್ಯರು - ಶ್ರೀಮದ್ಭಗವದ್ಗೀತೆ

ಪ್ರಸ್ತುತ ಮಂತ್ರಾಲಯದ ಶ್ರೀಮತರದಿಂದ 'ಸುಮಧ್ವವಿಜಯ'ದ ಕನ್ನಡ ಅನುವಾದ ಹೊರಗೆ ಬರುತ್ತಿದೆ. ಇದು ಈ ಹಿಂದೆ ಶ್ರೀಗುರುಸಾರ್ವಭೌಮ ಮಾಸಪತ್ರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಧಾರಾವಾಹಿಯಾಗಿ ಹರಿದು ವಿದ್ವಾಂಸರ - ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳ ಮನಸೂರೆಗೊಂಡಿತ್ತು. ಇಷ್ಟೊಂದು ವಿಸ್ತೃತವಾಗಿ ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ಪುಸ್ತಕ ಹೊರಬಂದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೆಮ್ಮೆಯಿಂದ ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು. ಏಕೆಂದರೆ ಇದು ಜನಸಾಮಾನ್ಯರಿಗೂ ಅಚ್ಚು-ಮೆಚ್ಚು, ವಿದ್ವಾಂಸರಿಗೂ ಬೆಲ್ಲದ ಅಚ್ಚು, ಓತ-ಪ್ರೇತವಾಗಿ ಸಾಗಿದ ಶಬ್ದಸಾಗರವದು. ಕನ್ನಡ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಕನ್ನಡದ ನಾಯಕ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಚಿತ್ರಣ ಕೊಟ್ಟ ಕಾವ್ಯವದು. ದಿವಂಗತ ಪಣಿಯಾಡಿ, ಪಂಚಾಂಗಂ ಶ್ರೀ ಲಕ್ಷ್ಮೀನಾರಾಯಣ ಉಪಾಧ್ಯಾಯರು (ಪಿ. ಪಿ. ಲಕ್ಷ್ಮೀ-ನಾರಾಯಣ ಉಪಾಧ್ಯಾಯ), ಶ್ರೀ ಮಾಗಡಿ ರಂಗನಾಥಾಚಾರ್ಯರು, ಮತ್ತು ಶ್ರೀ ಎಸ್. ವಿ. ಭೀಮಭಟ್ಟರು ಶ್ರದ್ಧಾ-ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಹೇಳಿದ ವೈಭವದ ಕೃತಿಯದು. 'ಶ್ರೀಗುರುಸಾರ್ವಭೌಮ' ಮಾಸಪತ್ರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಆಗಸ್ಟ್ 1978ರಲ್ಲಿ ಧಾರಾವಾಹಿಯಾಗಿ ಆರಂಭವಾಯಿತು. ಡಿಸೆಂಬರ್ 1986 ರಲ್ಲಿ ಪೂರ್ಣವಾಯಿತು.

ಆಶ್ಚರ್ಯವೆಂದರೆ ಅದೇ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಅಂದರೆ ದಿನಾಂಕ 11.8.1978ರಲ್ಲಿ ಭಾರತದ ಅಂದಿನ ರಾಷ್ಟ್ರಪತಿ ನೀಲಂ ಸಂಜೀವರೆಡ್ಡಿಯವರು ಪಿ. ಪಿ. ಲಕ್ಷ್ಮೀನಾರಾಯಣ ಉಪಾಧ್ಯಾಯರಿಗೆ 'ರಾಷ್ಟ್ರಪ್ರಶಸ್ತಿ'ಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಗೌರವಿಸಿದರು. ಅದಕ್ಕೆ ನಾನು ಮೊದಲು ಹೇಳಿದ್ದು 'ಸುಮಧ್ವವಿಜಯ'ದ ಆರಂಭ 'ವಿಜಯದ ಆರಂಭ'.. ಸರಳ ಶೈಲಿ, ಗಂಭೀರ ಭಾಷೆ ವಿಶೇಷಾಂಶಗಳ ಖಜಾನೆ ಇಲ್ಲಿದೆ.

ಕರ್ನಾಟಕದ ಎಲ್ಲ ವಿದ್ಯಾಪೀಠಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಸಂಸ್ಕೃತ ವೈಷ್ಣವ ವಿದ್ಯಾಪೀಠಗಳಲ್ಲಿ ಪಠ್ಯವಾಗಿ ಅಂಗೀ-ಕರಿಸಬೇಕಾದ - ಅಂಗೀಕರಿಸಬಹುದಾದ ಅನುವಾದ ಇದಾಗಿದೆ.

'ಪತ್ರಿಕೆ'ಯಿಂದ 'ಪುಸ್ತಕ'ಕ್ಕೆ ವಿದ್ವಾನ್ ಧನಂಜಯಾಚಾರ್ಯ ವರಪೇಡಕರ್ ಅಂದವಾಗಿ ರೂಪಾಂತರ ಮಾಡಿ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಮಸ್ತಕದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬಹುದಾದ 'ಅಂಬರಚುಂಬಿತ'ವಿದು. ಈ ಕೃಷಿ ನಿರಂತರವಾಗಿರಲಿ.

ಭಾಟ್ಟಸಂಗ್ರಹದ ಮರುಮುದ್ರಣ, ಗೀತೆಯ 15 ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳ ಪ್ರಕಾಶನ, ಶ್ರೀಮನ್‌ವೈಯಸುಧೆಯ 16 ರಿಂದ 22ರ ಬೃಹತ್ ಸಂಪುಟಗಳು, ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರವಿಜಯದ ವಿಸ್ತೃತ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳು ಮುಂತಾದ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಹೊರತಂದ ಕೀರ್ತಿ ಶ್ರೀ ಶ್ರೀಸುಶಮೀಂದ್ರತೀರ್ಥರ ವರಕುಮಾರಕರಾದ ಪರಮಪೂಜ್ಯ ಶ್ರೀ ಶ್ರೀ ಸುಯತೀಂದ್ರ-ತೀರ್ಥರಿಗೆ ಸಲ್ಲುತ್ತದೆ. ಭಕ್ತವೃಂದ ಈ 'ಯತಿಶಿರೋಮಣಿ'ಗಳಿಗೆ ಆಜ್ಞೆ ಪರ್ಯಂತ ಋಣಿಯಾಗಿರುತ್ತದೆ. ವಿಷ್ಣುವಿನ ಹೃದಯವಾದ ವೈಷ್ಣವರು ಇದನ್ನು ಯಾವಾಗಲೂ ಧರಿಸಲಿ. ಇದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಅಲ್ಲಿ ಎರಡರಲ್ಲೂ ಸುಖವುಂಟು.

"ಮಧ್ವಸ್ಯ ಕೀರ್ತಿದಿನನಾಥದ್ವಿಮ್ ||"

ಸಜ್ಜನರ ಕಿಂಕರ

ರಾಜಾ ಎಸ್. ರಾಜಗೋಪಾಲಾಚಾರ್ಯ

ಶ್ರೀಶ್ರೀಗಳವರ ಆಪ್ತಕಾರ್ಯದರ್ಶಿ

ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರಸ್ವಾಮಿಗಳವರ ಮಠ, ಮಂತ್ರಾಲಯ

ಮುನ್ನುಡಿ

ಕರಾಳ ಕಲಿಯುಗದ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಸಜ್ಜನರು ಕಂಗೆಟ್ಟು ಧರ್ಮಮಾರ್ಗದಿಂದ ಚ್ಯುತರಾಗಲು ಸಜ್ಜನರ ಮೇಲಿನ ಕೃಪೆಯಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿದೇವತೆಗಳು ಭಗವಂತನನ್ನು ಜಗತ್ಕಲ್ಯಾಣಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದರು. ಮೂರು ಯುಗಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಅವತಾರವುಳ್ಳ ಭಗವಂತನು ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಭೂಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅವತಾರವಿಲ್ಲದ್ದನ್ನು ಮನಗಂಡು ಜೀವೋತ್ತಮರಾದ ವಾಯುದೇವರಿಗೆ ಅವತರಿಸಲು ಸೂಚನೆಯನ್ನಿತ್ತರು.

ಭಗವದಾಜ್ಞೆಯನ್ನು ಶಿರಸಾವಹಿಸಿ ವಾಯುದೇವರು ಮಧ್ಯಗೇಹಭಟ್ಟದಂಪತಿಗಳಲ್ಲಿ ವಿಜಯದಶಮಿಯ ಶುಭದಿನದಂದು ಅವತರಿಸಿ ತಂದೆತಾಯಿಗಳಿಂದ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ ವಾಸುದೇವನೆಂಬನಾಮಕರಣದಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದರು. ಬಾಲ್ಯದಲ್ಲೇ ಅನನ್ಯಾದೃಶಮಹಿಮೆಗಳನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾ ನಾನು ಜ್ಞಾನಕ್ಕಾಗಿ ಅವತರಿಸಿದ ಅಸುದೇವ = ಪ್ರಾಣದೇವರು ಎಂಬುದನ್ನು ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಗೊಳಿಸಿದರು.

ಕಾಲಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ವೇದೋಕ್ತ ಸಂಸ್ಕಾರಗಳಿಂದ ಸುಸಂಸ್ಕೃತರಾದ ಇವರು ಉಪನಯನವಾದ ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ಪೂರ್ಣಬೋಧ ಎಂಬ ನಾಮದೊಂದಿಗೆ ತುರ್ಯಾಶ್ರಮವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದರು. ಹಂಸ-ನಾಮಕ ಪರಮಾತ್ಮನ ದಿವ್ಯಪೀಠದಲ್ಲಿ ಇವರನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರು ಆನಂದತೀರ್ಥರೆಂಬ ಅನ್ವರ್ಥನಾಮ-ವನ್ನಿತ್ತರು. ಭಗವಂತನ ಅದೇಶದಂತೆ ಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯವನ್ನು ರಚಿಸಿ ಅವರನ್ನು ಸಂತೋಷಪಡಿಸಿದರು. ಸಮಸ್ತ ಭಾರತ-ದೇಶವನ್ನು ಸಂಚರಿಸಿ ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿದ್ದ ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದು ದುರ್ಮತಗಳನ್ನು ಖಂಡಿಸಿ ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ಥಾಪನೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದರು. ಉಪನಿಷತ್ತಸ್ಥಾನ, ಸೂತ್ರಪ್ರಸ್ಥಾನ, ಗೀತಾಪ್ರಸ್ಥಾನ, ಪುರಾಣಪ್ರಸ್ಥಾನ ಹೀಗೆ ಹಲವು ವಿಷಯಗಳನ್ನಾಧರಿಸಿ ಮೂವತ್ತೇಳು ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ರಚನೆ ಮಾಡಿದರು.

ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತರನ್ನು ಶೋಭನಭಟ್ಟರನ್ನು ವಾದದಲ್ಲಿ ಗೆದ್ದು ತಮ್ಮ ಶಿಷ್ಯರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡರು. ಹೀಗೆ ತಾವು ಸಂಚರಿಸಿದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಪವಾಡಗಳನ್ನು ತೋರಿಸುವುದರ ಮೂಲಕ ಸಜ್ಜನರನ್ನು ಉದ್ಧಾರಮಾಡಿದರು.

ತಮ್ಮ ಈ ತತ್ವಜ್ಞಾನದ ಸಂಪ್ರದಾಯದ ಪದ್ಧತಿಯು ಮುಂದುವರಿಯಲು ಪದ್ಮನಾಭತೀರ್ಥರನ್ನು ತಮ್ಮ ಪ್ರಥಮ ಸನ್ಯಾಸಿಶಿಷ್ಯರನ್ನಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಒಂದು ಪೀಠವನ್ನು ಸ್ಥಾಪನೆ ಮಾಡಿದರು. ಉಡುಪಿಯ ಪ್ರಾಂತ್ಯಕ್ಕೆ ಎಂಟು ಜನರನ್ನು ಸನ್ಯಾಸಿಶಿಷ್ಯರನ್ನಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ತಾವೇ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಿದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಆರಾಧನೆಗೆ, ತತ್ತ್ವಪ್ರಚಾರಕ್ಕಾಗಿ ಮೀಸಲಿಟ್ಟರು. ತಮ್ಮ ಅವತಾರಕಾರ್ಯಸಮಾಪ್ತಿಯಾಗುವ ಪ್ರಸಂಗವು ಒದಗಿಬಂದಾಗ ಉಡುಪಿಯ ಅನಂತೇಶ್ವರದೇವಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಶಿಷ್ಯರಿಗೆ ಐತರೇಯೋಪನಿಷತ್ತಿನ ಪಾಠವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿರುವಾಗ ದೇವತೆಗಳು ಪುಷ್ಪವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಗೈದರು. ಆ ಪುಷ್ಪದ ರಾಶಿಯಿಂದ ಆಚಾರ್ಯರು ಕಾಣದಿರುವಾಗ ಆ ಪುಷ್ಪಗಳನ್ನು ಸರಿಸಿ ನೋಡಲಾಗಿ ಅಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು ಅದೃಶ್ಯರಾಗಿದ್ದರು.

ಅಂದು ಅದೃಶ್ಯರಾದ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು ಇಂದಿಗೂ ಕೂಡ ಉತ್ತರಬದರಿಕಾಶ್ರಮದಲ್ಲಿ ವೇದವ್ಯಾಸರ ಸನ್ನಿಧಾನದಲ್ಲಿ ಇರುವರು. ಅದಕ್ಕಾಗಿ "ಅದೃಶ್ಯೋ ರೂಪ್ಯಪೀಠೇಽಸ್ಮಿ ದೃಶ್ಯೋಽಸ್ಮಿ ಬದರೇತಟೀ" ಎನ್ನುವ ಮಾತು ಪ್ರಚಲಿತವಾಗಿದೆ.

ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು ರಚಿಸಿದ ಗ್ರಂಥಗಳು
(ಸರ್ವಮೂಲಗ್ರಂಥಗಳು)

ಗೀತಾಪ್ರಸ್ಥಾನಗ್ರಂಥಗಳು:

ಶ್ರೀಮದ್ಭಗವದ್ಗೀತಾಭಾಷ್ಯಮ್

ಶ್ರೀಮದ್ಭಗವದ್ಗೀತಾತಾತ್ಪರ್ಯನಿರ್ಣಯಃ

ಸೂತ್ರಪ್ರಸ್ಥಾನಗ್ರಂಥಗಳು :

ಶ್ರೀಮದ್ಭಕ್ತಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಮ್

ಶ್ರೀಮದ್ಭಕ್ತಸೂತ್ರಾನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮ್

ಶ್ರೀಮದ್ಭಕ್ತಸೂತ್ರಾಣುಭಾಷ್ಯಮ್

ನ್ಯಾಯವಿವರಣಮ್

ಉಪನಿಷತ್ಪ್ರಸ್ಥಾನಗ್ರಂಥಗಳು :

ಐತರೇಯೋಪನಿಷದ್ಭಾಷ್ಯಮ್

ಛಾಂದೋಗ್ಯೋಪನಿಷದ್ಭಾಷ್ಯಮ್

ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕೋಪನಿಷದ್ಭಾಷ್ಯಮ್

ಈಶಾವಾಸ್ಯೋಪನಿಷದ್ಭಾಷ್ಯಮ್

ತಲವಕಾರೋಪನಿಷದ್ಭಾಷ್ಯಮ್

ಷಟ್ಠಿಶೋಪನಿಷದ್ಭಾಷ್ಯಮ್

ಕಾಠಕೋಪನಿಷದ್ಭಾಷ್ಯಮ್

ಆಥರ್ವಣೋಪನಿಷದ್ಭಾಷ್ಯಮ್

ಮಾಂಡೂಕ್ಯೋಪನಿಷದ್ಭಾಷ್ಯಮ್

ತೈತ್ತಿರೀಯೋಪನಿಷದ್ಭಾಷ್ಯಮ್

ಶ್ರುತಿಪ್ರಸ್ಥಾನಗ್ರಂಥ :

ಋಗ್ವೇದಮ್

ಇತಿಹಾಸಪ್ರಸ್ಥಾನಗ್ರಂಥಗಳು :

ಮಹಾಭಾರತತಾತ್ಪರ್ಯನಿರ್ಣಯಃ

ಯಮಕಭಾರತಮ್

ಪುರಾಣಪ್ರಸ್ಥಾನಗ್ರಂಥ :

ಭಾಗವತತಾತ್ಪರ್ಯನಿರ್ಣಯಃ

ಪ್ರಕರಣಗ್ರಂಥಗಳು :

ತತ್ತ್ವ ಸಂಖ್ಯಾನಮ್
ತತ್ತ್ವ ವಿವೇಕಃ
ತತ್ತ್ವೋದ್ಯೋತಃ
ವಿಷ್ಣುತತ್ತ್ವ ನಿರ್ಣಯಃ
ಪ್ರಮಾಣಲಕ್ಷಣಮ್
ಕಥಾಲಕ್ಷಣಮ್
ಉಪಾಧಿಖಂಡನಮ್
ಮಾಯಾವಾದಖಂಡನಮ್
ಪ್ರಪಂಚಮಿಥ್ಯಾತ್ವಾನ್ತಮಾನಖಂಡನಮ್
ಕರ್ಮನಿರ್ಣಯಃ

ಆಚಾರಗ್ರಂಥಗಳು :

ತಂತ್ರಸಾರಸಂಗ್ರಹಃ
ಸದಾಚಾರಸ್ಮೃತಿಃ
ಜಯಂತೀನಿರ್ಣಯಃ
ಕೃಷ್ಣಾಮೃತಮಹಾರ್ಣವಃ
ಯತಿಪ್ರಣವಕಲ್ಪಃ

ಸೋತ್ರಗ್ರಂಥಗಳು :

ನಖಸ್ತುತಿಃ
ದ್ವಾದಶಸ್ತೋತ್ರಮ್
ಕಂದುಕಸ್ತುತಿಃ (ಪೂರ್ವಾಶ್ರಮದಲ್ಲಿ ರಚಿತವಾದದ್ದು)

ಸುಮಧ್ವಜಿಯದ ಬಗ್ಗೆ ಒಂದು ಮಾತು

ಹದಿನಾರು ಸರ್ಗಾತ್ಮಕವಾದ ಈ ಕೃತಿಯು ಮಹಾಕಾವ್ಯವೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳಬಹುದಾಗಿದೆ. ಅಪೂರ್ವ ಭಂಡಸ್ಸುಗಳಿಂದ ಅಲಂಕೃತವಾದ ಈ ಕಾವ್ಯವು ಶಾಸ್ತ್ರಗ್ರಂಥವೆಂದರೂ ತಪ್ಪಾಗಲಾರದು. ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರ ನೈಜ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸಲು ಹೊರಟ ಈ ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಿಯೂ ಇಲ್ಲದ ಉತ್ತೇಜಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ ಕಾವ್ಯದ ಸೊಬಗನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಮಾತನ್ನು ಸ್ವಯಂ ನಾರಾಯಣಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರೇ ತಮ್ಮ ಭಾವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ ಎಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಗ್ರಂಥವು ಇವತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತವಾಙ್ಮಯದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಎಲ್ಲ ವಿಜಯಕಾವ್ಯಗಳಿಗೆ ಮೂಲವೆಂದರೆ ತಪ್ಪಾಗಲಾರದು. ಜೀವೋತ್ತಮರಾದ ಇವರ ವಿಶಿಷ್ಟಲೀಲೆಗಳನ್ನು ಇದರಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿರುವುದರಿಂದ ನಿತ್ಯ ಪಾರಾಯಣಕ್ಕೆ ಅತ್ಯಂತ ಸೂಕ್ತವಾದ ಗ್ರಂಥವಾಗಿದೆ.

ಸುಮಧ್ವಜಿಯದ ಮೇಲೆ ಅನೇಕ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳು ಹೊರಟಿವೆ. ಅವು ಈ ಕೆಳಗಿನಂತೆ ತಿಳಿಯಬಹುದು.

1) ಶ್ರೀ ನಾರಾಯಣ ಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರ	ಭಾವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ
2) ಶ್ರೀ ವೇದಾಂಗತೀರ್ಥರ	ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ
3) ಶ್ರೀ ಸುಮತೀಂದ್ರತೀರ್ಥರ	ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ
4) ಶ್ರೀ ವಿಶ್ವಪತೀರ್ಥರ	ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕೋದ್ಭೂತಿಕಾ
5) ಶ್ರೀ ಲಿಂಗೇರಿ ಶ್ರೀನಿವಾಸಾಚಾರ್ಯರ	ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ
6) ಆನಂದತೀರ್ಥಾಚಾರ್ಯರ	ಪದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶಿಕಾ
7) ಭಲಾರಿ ಶೇಷಾಚಾರ್ಯರ	ಮಂದೋಪಕಾರಿಣೀ
8) ಗರುಡವಾಹನ ಲಕ್ಷ್ಮೀನಾರಾಯಣಾಚಾರ್ಯರು	
- (ಇವರು ರಾಯರ ಪೂರ್ವಾಶ್ರಮದ ಸಂತತಿ)

ಇದಲ್ಲದೆ ನಮ್ಮ ಶ್ರೀಮಠದ ಪೂರ್ವಿಕ ಗುರುಗಳಾದ ಶ್ರೀಸುಜನೇಂದ್ರತೀರ್ಥರು ಒಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಬರೆದಿದ್ದಾರೆಂದು ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ.

ಇತ್ತೀಚಿನ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ವಿದ್ವಾನ್ ಬನ್ನಂಜೆ ಗೋವಿಂದಾಚಾರ್ಯರು ತತ್ವಚಿಂತ್ರಿಕಾ ಎಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ರಚಿಸಿ ಪ್ರಕಾಶನಗೊಳಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಗ್ರಂಥಕರ್ತೃಗಳ ಪರಿಚಯ

ಶ್ರೀಸುಮಧ್ವವಿಜಯವನ್ನು ಬರೆದ ನಾರಾಯಣಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು ಶ್ರೀಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯಪಂಡಿತರ ಮೊಮ್ಮಕ್ಕಳು, ಶ್ರೀತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರ ಮಕ್ಕಳು ಎಂದು ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ. ಆಶುಕವಿಗಳಾದ ಇವರು ಲಿಖಿತವಂಶದವರೆಂದು ಆಂಗೀರಸ ಗೋತ್ರದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದವರೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಎಂಥ ಜಟಿಲವಾದ ಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರಮೇಯಗಳನ್ನು ಸುಲಭವಾದ ಕಾವ್ಯಶೈಲಿಯಲ್ಲಿ ಬರೆಯುವುದರಲ್ಲಿ ಅಪ್ರತಿಮರು ಇವರು. ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರ ವೈಭವವನ್ನು ಕಣ್ಣಾರೆ ಕಂಡು ಪುಟಕ್ಕಿಳಿಸಿದ ಪೂತಾತ್ಮರು.

ಇವರು ರಚಿಸಿದ ಗ್ರಂಥಗಳು

- 1) ಸುಮಧ್ವವಿಜಯಃ
- 2) ಭಾವದೀಪಃ (ಸುಮಧ್ವವಿಜಯಭಾವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ)
- 3) ಅಣುಮಧ್ವವಿಜಯಃ (ಪ್ರಮೇಯನವಮಾಲಿಕಾ)
- 4) ಮಣಿಮಂಜರೀ
- 5) ನಯಚಿಂತ್ರಿಕಾ (ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನಟೀಕಾ)
- 6) ತತ್ತ್ವಮಂಜರೀ (ವಿಷ್ಣುತತ್ತ್ವನಿರ್ಣಯಟೀಕಾ)
- 7) ಯಮಕಭಾರತಟೀಕಾ
- 8) ಅಣುಭಾಷ್ಯಟೀಕಾ
- 9) ಕೃಷ್ಣಾಮೃತಮಹಾರ್ಣವಟೀಕಾ
- 10) ಮಿಥ್ಯಾತ್ವಾನುಮಾನಖಂಡನಟೀಕಾ (ಶ್ಲೋಕರೂಪ)

- 11) ಸಂಗ್ರಹರಾಮಾಯಣಮ್ (ನಿರ್ಣಯಾನುಸಾರಿಯಾಗಿ ರಾಮಾಯಣಕಥಾಸಂಗ್ರಹ)
- 12) ಶುಭೋದಯಮ್ (ಒಂದು ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಕಾವ್ಯ)
- 13) ಪಾರಿಚಾತಹರಣಮ್ (ಯಮಕಕಾವ್ಯ)
- 14) ಯೋಗದೀಪಿಕಾ (ಸದಾಚಾರವಿವರಣಾರೂಪ ಗ್ರಂಥ)
- 15) ಮಧ್ವಾಮೃತಮಹಾರ್ಣವಃ (ಶ್ರೀಮದ್ವಿಮಲಾಚಾರ್ಯಪ್ರತಿಪಾದಕ ಕೃತಿ)
- 16) ಅಂಶಾವತಾರ (ಅಕಾರಾದಿಯಾಗಿ ದೇವದೈತ್ಯರ ಅಂಶಾವೇಶಾವತಾರಗಳನ್ನು ನಿರೂಪಿಸುವ ಶ್ಲೋಕರೂಪ ಕೃತಿ)
- 17) ನರಸಿಂಹಸ್ತುತಿಃ
- 18) ರಾಮಗೀತೃಷ್ಠಮ್
- 19) ದಾಶರಥ್ಯಷ್ಠಮ್
- 20) ಕೃಷ್ಣಮಾಲಾಸ್ತೋತ್ರಮ್ (ಮಹಾಭಾರತತಾತ್ಪರ್ಯನಿರ್ಣಯೋಕ್ತ-ಕೃಷ್ಣಕಥಾಸಂಗ್ರಹ)
- 21) ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮೀಸ್ತುತಿಃ
- 22) ಮಧ್ವಕವಚಮ್
- 23) ಅಣುವಾಯುಸ್ತುತಿಃ
- 24) ಶಿವಸ್ತುತಿಃ
- 25) ತಾರತಮ್ಯಸ್ತೋತ್ರಮ್

- ಇವುಗಳಲ್ಲಿನ ಕೆಲವು ಯಮಕಶ್ಲೋಕಗಳೂ, ಇನ್ನೂ ಕೆಲವು ಸ್ತೋತ್ರಗಳೂ ಸಹ ನಾರಾಯಣಪಂಡಿತರ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ.

ಇಂತಹ ಮೇರುಕೃತಿಯನ್ನಿಸಿದ ಸುಮಧ್ವಜಿಯದ ಅಧ್ಯಯನಶೀಲರಾದ ವಿದ್ವಾರ್ಥಿಗಳಿಗೂ, ಜಿಜ್ಞಾಸುಗಳಿಗೂ ಆತ್ಮಂತ ಉಪಕಾರಕವಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಪದಚ್ಛೇದ ಅನ್ವಯಾನುಸಾರೇಣ ಅರ್ಥ, ತಾತ್ಪರ್ಯ, ವಿಗ್ರಹ, ವ್ಯಾಕರಣ, ಅಲಂಕಾರ, ಛಂದೋವಿಶೇಷಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಅನುವಾದಿಸಿ ಈ ಹಿಂದೆ ನಮ್ಮ ಶ್ರೀಮಠದ ಅಧಿಕೃತ ಮಾಸಪತ್ರಿಕೆಯಾದ ಗುರುಸಾರ್ವಭೌಮದಲ್ಲಿ ಧಾರಾವಾಹಿಗೊಳಪಡಿಸಿದ ಪ್ರಾತಃಸ್ಮರಣೀಯರಾದ ಪರಮಪೂಜ್ಯ ಶ್ರೀ ಶ್ರೀ 1008 ಶ್ರೀ ಸುಜಯೇಂದ್ರತೀರ್ಥ ಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರು ಪ್ರಕಾಶನಗೊಳಿಸಿದ್ದರು. ಇದರ ಅನುವಾದವನ್ನು ಪ್ರಸಿದ್ಧ ವಿದ್ವಾಂಸರಾದ ಪಿ. ಪಿ. ಲಕ್ಷ್ಮೀನಾರಾಯಣ ಉಪಾಧ್ಯಾಯರು, ಮಾಗಡಿ ರಂಗನಾಥಾಚಾರ್ಯರು, ಹಾಗೂ ಎಸ್. ವಿ. ಭೀಮಭಟ್ಟರು, ಮಾಡಿದ್ದರು. ಪ್ರಕೃತ ಈ ಪ್ರಕಾಶನಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಗದರ್ಶನವನ್ನು ನೀಡಿದ, ಆಗಿನ ಶ್ರೀಗುರು-ಸಾರ್ವಭೌಮ ಪತ್ರಿಕೆಯ ಪ್ರಧಾನ ಸಂಪಾದಕರಾದ ಹಾಗೂ ನಮ್ಮ ವಿದ್ಯಾಗುರುಗಳಾದ ರಾಜಾ. ಎಸ್. ಗಿರಿಯಾಚಾರ್ಯರ ನೇತೃತ್ವದಲ್ಲಿ ಈ ಅನುವಾದವು ಪ್ರಕಾಶನಗೊಂಡು ಎಲ್ಲರ ಕೈಸೇರಿತು. ಪ್ರಕೃತ ಪ್ರಸ್ತುತ ಪೀಠಾಧಿಪತಿಗಳಾದ ಪರಮಪೂಜ್ಯ ಶ್ರೀ ಶ್ರೀ 1008 ಸುಯತೀಂದ್ರತೀರ್ಥ ಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರು ಮಾಸಪತ್ರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟಗೊಂಡ ಶ್ರೀ ಸುಮಧ್ವಜಿಯದ ಹದಿನಾರು ಸರ್ಗಾತ್ಮಕವಾದ ಈ ಕೃತಿಯನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿ, ಪ್ರಕಾಶಿಸಲು ನಮಗೆ ಆದೇಶವನ್ನಿತ್ತಿದ್ದರು. ನಾವು ಶ್ರೀಗುರುಸಾರ್ವಭೌಮ ಸಂಸ್ಕೃತ ವಿದ್ಯಾಪೀಠದ ಅನೇಕ ವಿದ್ವಾಂಸರ ಸಹಕಾರದೊಂದಿಗೆ ಸಂಪಾದಿಸಿ, ಜಿಜ್ಞಾಸುಗಳ ಕೈಸೇರುವ ಪ್ರಯತ್ನವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದೇವೆ. ಈ ನಿಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರ ಆಪ್ತಕಾರ್ಯದರ್ಶಿಗಳಾದ

ಶ್ರೀ ರಾಜಾ ಎಸ್. ರಾಜಗೋಪಾಲಾಚಾರ್ಯರ ಹಾಗೂ ಹೆಚ್ಚುವರಿ ಆಪ್ತಕಾರ್ಯದರ್ಶಿಗಳಾದ ಶ್ರೀ ಎಸ್. ಎನ್. ಸುಯಮೀಂದ್ರಾಚಾರ್ಯರ ಸಹಕಾರವು ಅಭಿನಂದನೀಯವಾಗಿದೆ. ಇಂತಹ ಉತ್ತಮ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ನಮ್ಮನ್ನು ತೊಡಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದ ಪರಮಪೂಜ್ಯ ಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರಿಗೆ ನಮ್ಮ ಅನಂತ ಶಿ||ಸಾ|| ನಮನಗಳು.

ಹಾಗೆಯೇ ನಮಗೆ ಉತ್ತಮ ಮಾರ್ಗದರ್ಶನವನ್ನು ನೀಡಿದ ನಮ್ಮ ಗುರುಗಳಾದ ಪಂಡಿತಕೇಸರೀ ರಾಜಾ ಎಸ್. ಗಿರಿಯಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಅನಂತ ನಮನಗಳು. ಹಾಗೆಯೇ ಶ್ರೀ ರಾಜಾ ಎಸ್. ರಾಜಗೋಪಾಲಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಶ್ರೀ ಎಸ್. ಎನ್. ಸುಯಮೀಂದ್ರಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಅಭಿನಂದಿಸುತ್ತೇವೆ ಕರಡು ತಿದ್ದುಪಡಿ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಹಕರಿಸಿದ ನಮ್ಮ ಶ್ರೀ ಗುರುಸಾರ್ವಭೌಮಸಂಸ್ಕೃತವಿದ್ಯಾಪೀಠದ ವಿದ್ವಾಂಸರಿಗೆ ಹೃತ್ಪೂರ್ವಕ ಧನ್ಯವಾದಗಳು. ಸರಿಯಾದ ಸಮಯಕ್ಕೆ ಅಂದವಾಗಿ ಮುದ್ರಿಸಿದ ಶ್ರೀ ಸುಧಾ ಮುದ್ರಣದ ಮಾಲೀಕರಾದ ಶ್ರೀ ಧನಂಜಯ ವರಪೇಡಕರ್ ಅವರಿಗೆ ನಮ್ಮ ಹೃತ್ಪೂರ್ವಕ ಧನ್ಯವಾದಗಳು.

ವಿದ್ವಾನ್ ರಾಜಾ ಎಸ್. ಪವಮಾನಾಚಾರ್ಯ

ವಿದ್ವಾನ್ ಕಡಪ ರಾಘವೇಂದ್ರಾಚಾರ್ಯ

ವಿದ್ವಾನ್ ಡಾ|| ಎನ್. ವಾದಿರಾಜಾಚಾರ್ಯ

ವಿದ್ವಾನ್ ಪುರಾಣಿಕ ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯಾಚಾರ್ಯ

ಸಂಪಾದಕರು.

॥ श्री वेदव्यास भगवान् ॥

॥ श्री वेदव्यास भगवान् ॥

येन प्रादुरभावि भूमिवलये व्यस्तारि गोसन्ततिः

प्राबोधि श्रुतिपङ्कजं करुणया प्राकाशि तत्त्वं परम् ।

ध्वान्तं ध्वंसमनायि साधुनिकरश्वाकारि सन्मार्ग-

स्तेन व्यासदिवाकरेण सततं मा त्याजि मे मानसम् ॥

॥ श्री श्री १००८ श्री सुयतीन्द्रतीर्थाः ॥

॥ ಶ್ರೀ ಶ್ರೀ 1008 ಶ್ರೀ ಸುಯತೀಂದ್ರತೀರ್ಥಾಃ ॥

ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತಃ

ಶ್ರೀಸುಮಧ್ವವಿಜಯಃ

ಏಕಾದಶಃ ಸರ್ಗಃ

ಅವತಾರಿಕಾ— ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿದಾಗ ಶೇಷದೇವರೇ ಬಂದು ಅದನ್ನು ಕೇಳಿದರನ್ನುತ್ತಾರೆ.

ಪ್ರಚುರಾಂತರಪ್ರವಚನಂ ಫಣಿರಾಡುಪಶುಶ್ರುವಾನ್ ಸಸನಕಾದಿಮುನಿಃ |

ಗಗನೇಽಲ್ಪದೃಷ್ಟವಪುರತ್ರ ಜನ್ಯೈಸ್ತ ದ್ವಿತಂ ನಿಲೀನರುಚಿರಾಪ ಪದಮ್

॥ 1 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಪ್ರಚುರಾಂತರಪ್ರವಚನಂ, ಫಣಿರಾಟ್, ಉಪಶುಶ್ರುವಾನ್, ಸಸನಕಾದಿಮುನಿಃ, ಗಗನೇ, ಅಲ್ಪ-ದೃಷ್ಟವಪುಃ, ಅತ್ರ, ಜನ್ಯೈಃ, ತ್ವರಿತಂ, ನಿಲೀನರುಚಿಃ, ಆಪ, ಪದಮ್ |

ಅನ್ವಯ— ಅತ್ರ ಜನ್ಯೈಃ, ಗಗನೇ ಅಲ್ಪದೃಷ್ಟವಪುಃ, ಸಸನಕಾದಿಮುನಿಃ ಫಣಿರಾಟ್, ಪ್ರಚುರಾಂತರಪ್ರವಚನಂ, ಉಪಶುಶ್ರುವಾನ್ (ಸನ್), ತ್ವರಿತಂ ನಿಲೀನರುಚಿಃ (ಸನ್) ಪದಂ ಆಪ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅತ್ರ = ಈ ರಜತಪೀಠಪುರದಲ್ಲಿ

ಜನ್ಯೈಃ = ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿರುವ ಜನರಿಂದ

ಅಲ್ಪದೃಷ್ಟವಪುಃ = ಸ್ವಲ್ಪವಾಗಿ ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟ ಶರೀರವುಳ್ಳ

ಸಸನಕಾದಿಮುನಿಃ = ಸನಕಾದಿಮುನಿಗಳಿಂದ ಸಹಿತರಾದ,

ಫಣಿರಾಟ್ = ಶೇಷದೇವರು

ಪ್ರಚುರಾಂತರಪ್ರವಚನಂ = ಪೂರ್ಣವಾದ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳ (ಶ್ರೀ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ) ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು

ಉಪಶುಶ್ರುವಾನ್ (ಸನ್) = ಕೇಳಿದವರಾಗಿ

ತ್ವರಿತಂ = ಬೇಗನೆ

ನಿಲೀನರುಚಿಃ (ಸನ್) = ಮರೆಯಾದ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳವರಾಗಿ

ಪದಂ = ತಮ್ಮ ಸ್ಥಾನವನ್ನು

ಆಪ = ಹೊಂದಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಒಂದಾನೊಂದು ದಿನ ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು ರಾತ್ರಿಯ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಶಿಷ್ಯರಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ ಭಾಷ್ಯದ ವಿಶೇಷವಾದ ರಹಸ್ಯಾರ್ಥಗಳ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಆಗ ಮಹಾರೇಷದೇವರು ಸನಕಾದಿ ಮುನಿಗಳಿಂದ ಸಹಿತರಾಗಿ

ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದು ಆಕಾಶದಲ್ಲಿಯೇ ನಿಂತು ಆಚಾರ್ಯರ ಪ್ರವಚನವನ್ನು ಕೇಳಿದರು. ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿರುವ ಜನರಿಗೆ ಶೇಷ ದೇವರ ಶರೀರದ ಸ್ವಲ್ಪಭಾಗ ಮಾತ್ರ ತೇಜೋರೂಪದಿಂದ ಕಂಡಿತು. ಆದರೆ ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಅವರು ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಮರೆಯಾದರು. ಅವರ ಕಾಂತಿಯೂ ಮರೆಯಾಯಿತು. ಅಲ್ಲಿಂದ ಶೇಷದೇವರು ತಮ್ಮ ಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ (ಲೋಕಕ್ಕೆ) ಹೊರಟು ಹೋದರು.

ವಿಶೇಷಾಂಶ— ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಐತಿಹ್ಯವಿದೆ.

ವಿಚಂದ್ರಾಯಾಂ ಕ್ಷಪಾಯಾಂ ತು ಚಂದ್ರಿಕಾಭ್ರಮಿಣೋ ಜನಾಃ |

ಶೇಷಸ್ಯ ತೇಜಸ್ಯಥ ಶಂ ಯಾಂತಂ ಮಧ್ಯೋ (ಹ್ಯ) ವ್ಯದರ್ಶಯತ್ ||

ಒಂದು ರಾತ್ರಿ ಚಂದ್ರನಿಲ್ಲದ ಕತ್ತಲಿನಲ್ಲಿ ಬೆಳಕು ಕಂಡಿತು. ಜನರು ಇದು ಬೆಳದಿಂಗಳು ಎಂದು ಭ್ರಮಿಸಿದರು. ಆಚಾರ್ಯರ ಪ್ರವಚನವನ್ನು ಕೇಳಲು ಬಂದ ಶೇಷದೇವರ ಮೈಯ ಕಾಂತಿಯಲ್ಲಿ ಜನರಿಗೆ ಬೆಳದಿಂಗಳೆಂಬ ಭ್ರಾಂತಿ-ಯುಂಟಾಗಿತ್ತು. ಶ್ರೀಮದ್ವರು ಇದು ಶೇಷದೇವರ ಕಾಂತಿಯೆಂದು ಜನರಿಗೆ ತಿಳಿಸಿ, ಅವರು ಹೋಗುತ್ತಿರುವುದನ್ನು ಜನರಿಗೆ ತೋರಿಸಿದರು ಎಂದು ಐತಿಹ್ಯ ವಚನದ ಅರ್ಥ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಪ್ರಚುರಾಂತರಪ್ರವಚನಂ— ಪ್ರಚುರಂ ಆಂತರಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಪ್ರಚುರಾಂತರಃ, ಪ್ರಚುರಾಂತರಸ್ಯ ಪ್ರವಚನಂ ಪ್ರಚುರಾಂತರಪ್ರವಚನಂ, ತತ್ ಪ್ರಚುರಾಂತರಪ್ರವಚನಂ |

ಫಣಿರಾಟ್— ಫಣಾಃ ವಿಷಾಂ ಸಂತೀತಿ ಫಣಿನಃ, ಫಣಿನಾಂ ರಾಟ್ ಫಣಿರಾಟ್ |

ಸಸನಕಾದಿಮುನಿಃ— ಸನಕಃ ಆದಿಃ ಯೇಷಾಂ ಶೇ ಸನಕಾದಯಃ, ಸನಕಾದಯಶ್ಚ ತೇ ಮುನಯಶ್ಚ ಸನಕಾದಿಮುನಯಃ, ಸನಕಾದಿಮುನಿಭಿಃ ಸಹವರ್ತತೇ ಇತಿ ಸಸನಕಾದಿಮುನಿಃ |

ಅಲ್ಪದೃಷ್ಟವಪುಃ— ಅಲ್ಪಂ ದೃಷ್ಟಂ ವಪುಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಅಲ್ಪದೃಷ್ಟವಪುಃ |

ನಿಲೀನರುಚಿಃ— ನಿಲೀನಾ ರುಚಿಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ನಿಲೀನರುಚಿಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಆಪ- ಆಪ ಆಪತುಃ ಆಪುಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಆಪ್ ಲೃ ವ್ಯಾಪ್ತೌ ಲಿಟ್ ಹಿಂದೆಯೇ ಬಂದಿದೆ.

ಪ್ರಯೋಗ— ಫಣಿರಾಟ್ ಪದಂ ಆಪ (ಕರ್ತೃ) |

ಫಣಿರಾಜಾಪದಂ ಆಪೇ (ಕರ್ಮಣಿ) |

ವೃತ್ತ— ಈ ಸರ್ಗದಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಯಃ ಪ್ರಮಿತಾಕ್ಷರಾ ವೃತ್ತ. 'ಪ್ರಮಿತಾಕ್ಷರಾ ಸಜಸ್ಯಗರ್ಹಿತಾ' ಎಂದು ಅದರ ಲಕ್ಷಣ.

★ ★ ★

ಅಪತಾರಿಕಾ— ಶೇಷದೇವರು ಆಚಾರ್ಯರ ಪ್ರವಚನವನ್ನು ಕೇಳಿ ತಮ್ಮ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಹೋದ ಮೇಲೆ ಸನಕಾದಿಗಳು ಮಾಡಿದ ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಅತಿಚಿತ್ರಧಾಮ್ನಿ ನಿಜಧಾಮ್ನಿ ರತಂ

ಸಸಹಸ್ರಮಸ್ತಕಮನಂತಮಮುಮ್ |

ಮುನಯೋಽಭಿವಾದ್ಯ ವಿನಯಾಭರಣಾಃ

ವರಮನ್ದಯುಂಜತ ತದರ್ಥಮಿಮಮ್

|| 2 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅತಿಚಿತ್ರಧಾಮ್ನಿ, ನಿಜಧಾಮ್ನಿ, ರತಂ, ಸಸಹಸ್ರಮಸ್ತಕಂ, ಅನಂತಂ, ಅಮುಂ, ಮುನಯಃ, ಅಭಿವಾದ್ಯ, ವಿನಯಾಭರಣಾಃ, ವರಂ, ಅನ್ದಯುಂಜತ, ತದರ್ಥಂ, ಇಮಂ |

ಅನ್ವಯ— ವಿನಯಾಭರಣಾಃ ಮುನಯಃ, ಅತಿಚಿತ್ತಧಾಮ್ನಿ ನಿಜಧಾಮ್ನಿ ರತಂ, ಸಸಹಸ್ರಮಸ್ತಕಂ ಅಮುಂ
ಅನಂತಂ ಅಭಿವಾದ್ಯ, ಇಮಂ ವರಂ ತದರ್ಥಂ ಅನ್ವಯುಂಜತ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ವಿನಯಾಭರಣಾಃ = ವಿಧೇಯತೆಯೇ ಒಡವೆಯಾಗಿ ಉಳ್ಳ

ಮುನಯಃ = ಸನಕಾದಿ ಋಷಿಗಳು

ಅತಿಚಿತ್ತಧಾಮ್ನಿ = ಅತ್ಯಂತ ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳ

ನಿಜಧಾಮ್ನಿ = ತನ್ನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ

ರತಂ = ಇರುವ

ಸಸಹಸ್ರಮಸ್ತಕಂ = ಸಾವಿರ ತಲೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ

ಅಮುಂ = ಈ

ಅನಂತಂ = ಶೇಷದೇವರನ್ನು

ಅಭಿವಾದ್ಯ = ನಮಸ್ಕರಿಸಿ

ಇಮಂ = ಈ ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ

ವರಂ = ಉತ್ತಮವಾದ

ತದರ್ಥಂ = ಆ ಮಧ್ಯಶಾಸ್ತ್ರದ ಪ್ರಮೇಯವನ್ನು

ಅನ್ವಯುಂಜತ = ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶೇಷದೇವರು ಈ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಸ್ವ ಪ್ರವಚನವನ್ನು ಕೇಳಿ, ಅದ್ಭುತವಾದ ಕಾಂತಿ-
ಯುಳ್ಳ ತಮ್ಮ ಮನೆಗೆ ಹೋಗಿ ಕುಳಿತರು. ಸಾವಿರ ಶಿರಸ್ಸುಗಳುಳ್ಳ ಮಹಾನುಭಾವರಾದ ಆ ಶೇಷದೇವರ ಬಳಿಗೆ ಸನಕಾದಿ
ಮುನಿಗಳು ಹೋಗಿ ಅವರಿಗೆ ವಿನಯದಿಂದ ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡಿದರು, ಮತ್ತು ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಸ್ವದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅವಶ್ಯವಾಗಿ
ಕೇಳಬೇಕಾಗಿರುವ ಪ್ರಮೇಯಗಳನ್ನು ಕೇಳಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಅತಿಚಿತ್ತಧಾಮ್ನಿ— ಅತ್ಯಂತ ಚಿತ್ತಂ ಅತಿಚಿತ್ತಂ, ಅತಿಚಿತ್ತಂ ಧಾಮ ಯಸ್ಯ ತತ್ ಅತಿಚಿತ್ತಧಾಮ, ತಸ್ಮಿನ್
ಅತಿಚಿತ್ತಧಾಮ್ನಿ | (ನಿಜಧಾಮ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಇದು ವಿಶೇಷಣ) 'ಧಾಮನೀ ಗೃಹತೇಜಸೀ' ಎಂಬ
ಕೋಶದಂತೆ ಧಾಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲಿ ತೇಜಸ್ಸು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ನಿಜಂ ಚ ತತ್ ಧಾಮ ಚ ನಿಜಧಾಮ,
ತಸ್ಮಿನ್ | ಇಲ್ಲಿ ಧಾಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಹಿಂದಿನ ಕೋಶದಂತೆ ಮನೆ ಎಂದರ್ಥ.

ಸಸಹಸ್ರಮಸ್ತಕಂ— ಸಹಸ್ರಂ ಚ ತಾನಿ ಮಸ್ತಕಾನಿ ಚ ಸಹಸ್ರಮಸ್ತಕಾನಿ, ಸಹಸ್ರಮಸ್ತಕೈಃ ಸಹ ವರ್ತತೇ ಇತಿ
ಸಸಹಸ್ರಮಸ್ತಕೈಃ, ತಂ ಸಸಹಸ್ರಮಸ್ತಕಂ | (ಇದು ಅನಂತಂ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣ - "ಉತ್ತಮಾಂಗಂ
ಶಿರಃ ಶೀರ್ಷಂ ಮೂರ್ಧಾ ನಾ ಮಸ್ತಕೋಽಸ್ತ್ರಿಯಾಂ" ಎಂಬ ಕೋಶಾನುಸಾರ ಮಸ್ತಕ ಎಂದರೆ
ಶಿರಸ್ಸು, "ಶೇಷೋನಂತೋ ವಾಸುಕಿಸ್ತು ಸರ್ಪರಾಜೋಽಧಗೋನಸೇ" ಎಂಬ ಕೋಶಾನುಸಾರ
ಅನಂತ ಅಂದರೆ ಶೇಷ.

ವಿನಯಾಭರಣಾಃ— ವಿನಯ ವಿವ ಆಭರಣಂ ಯೇಷಾಂ ತೇ ವಿನಯಾಭರಣಾಃ |

ತದರ್ಥಂ— ತಸ್ಯ ಅರ್ಥಃ ತದರ್ಥಃ, ತಂ ತದರ್ಥಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅನ್ವಯುಂಜತ- 'ಅನು'. ಉಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ಯುಜಿರ್ ಯೋಗೇ ಇತಿ ಧಾತೋಃ ಆತ್ಮನೇಪದಿನಃ ಲಭ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಒಹುವಚನೇ 'ಅನ್ವಯುಂಜತ' ಇತಿ ರೂಪಂ ।

ಅನು+ಅಯುಂಕ್ತ ಅಯುಂಜಾತಾಂ ಅಯುಂಜತ, ಅಯುಂಕ್ತ್ಯಾ ಅಯುಂಜಾಥಾಂ ಅಯುಂಗ್ವಂತಿ,
ಅಯುಂಜ ಅಯುಂಜ್ವಹಿ ಅಯುಂಜ್ವಹಿ ॥

ಪ್ರಯೋಗ— ವಿನಯಾಭರಣಾಃ ಮುನಯಃ ಇಮಂ ವರಂ ತದರ್ಥಂ ಅನ್ವಯುಂಜತ (ಕರ್ತೃ) ।

ವಿನಯಾಭರಣೈಃ ಮುನಿಭಿಃ ಅಯಂ ವರಃ ತದರ್ಥಃ ಅನ್ವಯುಜ್ಯತ (ಕರ್ಮಣ)

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಬುಹಿಗಳು ಮಾಡಿದ ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು ಅನುವಾದಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಭಗವತ್ತಮಸ್ಯ ವಿಪುಲಪ್ರಮತೇಃ

ಸಮಯಂ ಮನೋಹರತಮಂ ಜಗತಿ ।

ಮಹಿತಂ ಭವದ್ಧಿರಪಿ ಲೋಕಪತೇ

ಪಠತಾಂ ಮುಹುಃ ಫಲಮುದೇಷ್ಯತಿ ಕಿಮ್ ॥ 3 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಭಗವತ್ತಮಸ್ಯ, ವಿಪುಲಪ್ರಮತೇಃ, ಸಮಯಂ, ಮನೋಹರತಮಂ, ಜಗತಿ, ಮಹಿತಂ, ಭವದ್ಧಿಃ, ಅಪಿ, ಲೋಕಪತೇ, ಪಠತಾಂ, ಮುಹುಃ, ಫಲಂ, ಉದೇಷ್ಯತಿ, ಕಿಂ ।

ಅನ್ವಯ— (ಹೇ) ಲೋಕಪತೇ, ಜಗತಿ, ಮನೋಹರತಮಂ, ಭವದ್ಧಿಃ, ಅಪಿ, ಮಹಿತಂ, ಭಗವತ್ತಮಸ್ಯ ವಿಪುಲ-ಪ್ರಮತೇಃ, ಸಮಯಂ, ಮುಹುಃ, ಪಠತಾಂ, ಕಿಂ, ಫಲಂ, ಉದೇಷ್ಯತಿ ?

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಹೇ ಲೋಕಪತೇ = ನಾಗಲೋಕದ ಒಡೆಯರಾದ ಎಲ್ಲ ಮಹಾಶೇಷದೇವರೇ,

ಜಗತಿ = ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ

ಮನೋಹರತಮಂ = ಅತ್ಯಂತ ಮನೋಹರವಾದ

ಭವದ್ಧಿಃ ಅಪಿ = ನಿಮ್ಮಿಂದಲೂ

ಮಹಿತಂ = ಪೂಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ

ಭಗವತ್ತಮಸ್ಯ = ಅತ್ಯಂತ ಪೂಜ್ಯರಾದ (ಅತಿಶಯವಾದ ಸಮಗ್ರ ಐಶ್ವರ್ಯಾದಿ ಪಡೆಗುಣಸಂಪನ್ನರಾದ)

ವಿಪುಲಪ್ರಮತೇಃ = ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರ

ಸಮಯಂ = ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು

ಮುಹುಃ = ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಅರ್ಥಜ್ಞಾನ ಪುರಸ್ಕರವಾಗಿ ಓದುವವರೆಗೆ

ಕಿಂ = ಯಾವ

ಫಲಂ = ಪ್ರಯೋಜನವು

ಉದೇಷ್ಯತಿ = ಉಂಟಾಗುವುದು ?

(ಇತಿ ಅನ್ವಯುಂಜತ = ಹೀಗೆಂದು ಕೇಳಿದರು ಎಂದು ಹಿಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದ ಜೊತೆಗೆ ಅನ್ವಯಿಸಿ-
ಕೊಳ್ಳಬೇಕು)

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಎಲೈ ನಾಗಲೋಕದೊಡೆಯರಾದ ಶೇಷದೇವರ! ಸಮಗ್ರವಾದ ಐಶ್ವರ್ಯ, ವೀರ್ಯ ಮುಂತಾದ ಷಡ್ಗುಣಗಳುಳ್ಳವರಲ್ಲಿಯೂ ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ, ಅತ್ಯಂತ ಪೂಜ್ಯರಾದ ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ ಭಾಷ್ಯಾದಿ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಗ್ರಂಥಗಳು ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಮನೋಹರಗಳು. ಜ್ಞಾನಿಗಳಾದ ಸಾತ್ವಿಕ ಜೀವರಿಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಚಿತ್ತಾಕರ್ಷಕಗಳು, ಅನಂದಪ್ರದಗಳೂ ಆಗಿವೆ. ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಶ್ರೇಷ್ಠರೆಂದು ಪರಿಗಣಿತರಾದ ನೀವೂ ಅದನ್ನು ಗೌರವಿಸಿದ್ದೀರಿ. ಇಂತಹ ಮಧ್ವಶಾಸ್ತ್ರದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಂಡು, ಮನನ ಮಾಡುತ್ತಾ ಓದುವ ಜನರಿಗೆ ಯಾವ ಪ್ರಯೋಜನವು ಲಭಿಸುವುದು ಹೇಳಿರಿ? ಎಂದು ಶ್ರೀಮಧ್ವಶಾಸ್ತ್ರದ ಪ್ರಮೇಯ, ಅದರ ಅಧ್ಯಯನದಿಂದ ಆಗುವ ಪ್ರಯೋಜನ ಮುಂತಾದ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಸನಕಾದಿ ಋಷಿಗಳು ಶೇಷದೇವರನ್ನು ಕೇಳಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಭಗವತ್ತಮಸ್ಯ— ಭಗಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತೀತಿ ಭಗವಾನ್, ಆತಿಶಯೇನ ಭಗವಾನ್ ಭಗವತ್ತಮಃ, ತಸ್ಯ ಭಗವತ್ತಮಸ್ಯ |

ವಿಫುಲಪ್ರಮತೇ— ವಿಫುಲಾ ಪ್ರಮತಿಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ವಿಫುಲಪ್ರಮತೀ, ತಸ್ಯ ವಿಫುಲಪ್ರಮತೇಃ | 'ವಿಫುಲಃ ಪ್ರಥುಲೇಽಗ್ರಾಧೇ' ಎಂಬ ವಿಶ್ವಕೋಶಾನುಸಾರವಾಗಿ ವಿಫುಲ ಎಂದರೆ ವಿಶಾಲವಾದ ಅನೇಕ ವಿಷಯ-ಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡ ಎಂದು ಅರ್ಥ. 'ಸಮಯಂ' ಎಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ ಭಾಷ್ಯಾದಿ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಗ್ರಂಥ-ವನ್ನು ಎಂದು ಅರ್ಥ. "ಸಮಯಾಃ ಶಪಥಾಚಾರಕಾಲಸಿದ್ಧಾಂತಸಂವಿಧಃ" ಎಂದು ಅಮರಕೋಶ,

ಮನೋಹರತಮಂ— ಹರತೀತಿ ಹರಃ, ಮನಃ ಹರತೀತಿ ಮನೋಹರಃ, ಆತಿಶಯೇನ ಮನೋಹರಃ ಮನೋಹರತಮಃ, ತಂ ಮನೋಹರತಮಂ |

ಹೇ ಲೋಕಪತೇ— ಲೋಕಾನಾಂ ಪತಿಃ ಲೋಕಪತಿಃ, ತಸ್ಯ ಸಂಬುದ್ಧಿಃ ಹೇ ಲೋಕಪತೇ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಉದೇಷ್ಯತಿ- 'ಉದ್' ಉಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ಇತ್ಯಾಗಿ 'ಇತಿ ಗತ್ಯರ್ಥಕಾತ್ ಇತ್ಯಾಗಿ ಧಾತೋಃ ಆಕರ್ಮಕಾತ್ ಕರ್ತರಿ ಪರಸ್ಪೃಪದಿನಃ ಲೃಟ್ ಪ್ರಥಮವುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ 'ಉದೇಷ್ಯತಿ' ಇತಿ ರೂಪಂ |

ಉದ್+ ವಿಷ್ಯತಿ ವಿಷ್ಯತೀ ವಿಷ್ಯಂತಿ, ವಿಷ್ಯಸಿ ವಿಷ್ಯಥಃ ವಿಷ್ಯಥ, ವಿಷ್ಯಾಮಿ ವಿಷ್ಯಾಮಃ ವಿಷ್ಯಾಮಃ ||

ವಿಶೇಷವಿಚಾರಗಳು—

ಐಶ್ವರ್ಯಸ್ಯ ಸಮಗ್ರಸ್ಯ ವೀರ್ಯಸ್ಯ ಯಶಸಃ ಶ್ರಿಯಃ |

ಜ್ಞಾನವಿಜ್ಞಾನಯೋಶ್ಚೈವ ಪಕ್ಷಾಂ ಭಗ ಇತಿರೇಕಾ ||

ಎಂಬ ಪ್ರಮಾಣಾನುಸಾರವಾಗಿ ಸಮಗ್ರವಾದ ಐಶ್ವರ್ಯ (ಆಧಿಪತ್ಯ), ವೀರ್ಯ (ಪ್ರಾರಂಭ ಮಾಡಿದ ಕೆಲಸವನ್ನು ಕೊನೆ ಮುಟ್ಟಿಸುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ), ಕೀರ್ತಿ, ಸಂಪತ್ತು, ಲೌಕಿಕಜ್ಞಾನ, ಪಾರಲೌಕಿಕ ವಿಜ್ಞಾನ ಇವು ಆರನ್ನು ಭಗ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಪ್ರಯೋಗ— ವಿಫುಲಪ್ರಮತೇಃ ಸಮಯಂ ಮುಹುಃ ಪಠತಾಂ ಕಿಂ ಫಲಂ ಉದೇಷ್ಯತಿ? (ಕರ್ತರಿ) |

ವಿಫುಲಪ್ರಮತೇಃ ಸಮಯಂ ಮುಹುಃ ಪಠತಾಂ ಕೇನ ಫಲೇನ ಉದೇಷ್ಯತೇ? (ಭಾವೇ) |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಶಾಸ್ತ್ರ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳ ಫಲವನ್ನೇಕೆ ಕೇಳುತ್ತೀರೆಂದರೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಅಧಿಕಾರಿಕಾಂ ಫಲಮಲಂ ವಿದುಷಾಂ

ಭವತಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿರತಿವೀರ್ಯರತೀ |

ಇತಿ ತತ್ಪಲಂ ಸಫಲಸಂಕಥನೋ

ಭಗವಾನ್ ಪ್ರಪಂಚಯತು ಭೂರಿದಯಃ

|| 4 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅಧಿಕಾರಿಣಾಂ, ಫಲಂ, ಅಲಂ, ವಿದುಷಾಂ, ಭವತಿ, ಪ್ರವೃತ್ತಿಃ, ಅತಿವೀರ್ಯವತೀ, ಇತಿ, ತತ್ಪಲಂ, ಸಫಲಸಂಕಥನಃ, ಭಗವಾನ್, ಪ್ರಪಂಚಯತು, ಭೂರಿದಯಃ ।

ಅನ್ವಯ— ಫಲಂ ಅಲಂ ವಿದುಷಾಂ, ಅಧಿಕಾರಿಣಾಂ ಪ್ರವೃತ್ತಿಃ ಅತಿ ವೀರ್ಯವತೀ ಭವತಿ, ಇತಿ ಸಫಲಸಂಕಥನಃ ಭೂರಿದಯಃ ಭಗವಾನ್, ತತ್ಪಲಂ ಪ್ರಪಂಚಯತು ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಫಲಂ = ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು

ಅಲಂ = ಚೆನ್ನಾಗಿ

ವಿದುಷಾಂ = ತಿಳಿದಿರುವ

ಅಧಿಕಾರಿಣಾಂ = ಯೋಗ್ಯತೆಯುಳ್ಳ ಚೀತನರ

ಪ್ರವೃತ್ತಿಃ = ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಕೇಳುವುದು, ಮನನ ಮಾಡುವುದು ಮುಂತಾದ ವ್ಯಾಪಾರವು

ಅತಿವೀರ್ಯವತೀ = ಹೆಚ್ಚು ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳದ್ದು (ಹೆಚ್ಚು ಫಲವುಳ್ಳದ್ದು)

ಭವತಿ = ಆಗುತ್ತದೆ.

ಇತಿ = ಈ ಕಾರಣದಿಂದ

ಸಫಲ ಸಂಕಥನಃ = ಪ್ರಯೋಜನದಿಂದ ಸಹಿತವಾದ ಶಾಸ್ತ್ರದ ಹೇಳುವಿಕೆಯುಳ್ಳ

ಭೂರಿದಯಃ = ಹೆಚ್ಚಾದ ಕರುಣೆಯುಳ್ಳ

ಭಗವಾನ್ = ಪೂಜ್ಯರಾದ ನೀವು

ತತ್ಪಲಂ = ಆ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು

ಪ್ರಪಂಚಯತು = ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಹೇಳಿರಿ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಜಾರ್ಯರ ಶಾಸ್ತ್ರ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಕೇಳುವ, ಹೇಳುವ, ಹಾಗೂ ಪಾರಾಯಣ ಮಾಡುವ ಯೋಗ್ಯತೆಯುಳ್ಳ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಅದರ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದು, ಶಾಸ್ತ್ರ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಲು ತೊಡಗಿದರ ಅವರ ಶ್ರವಣಾದಿ ಪ್ರಯತ್ನವು ಹೆಚ್ಚು ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳದ್ದಾಗುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಅಂತಹ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷವಾದ ಫಲವು ದೊರೆಯುತ್ತದೆ. ಜ್ಞಾನಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಮಾಡಿದ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಹೆಚ್ಚು ಫಲವಿದೆಯೆಂದು ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ನೀವು ಹೇಳಿಕೆ ಮಧ್ಯಶಾಸ್ತ್ರ ಮಹಿಮೆಯ ಜೊತೆಗೆ, ಪ್ರಮೇಯಗಳ ಜೊತೆಗೆ, ಅದರಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ನಿಮ್ಮಿಂದ ಉಪದೇಶವನ್ನು ಹೊಂದುವುದಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ಬೇರೆಯ ಯಾವ ಉತ್ತಮ ಗುಣವೂ ಇಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪೂಜ್ಯರಾದ ನೀವು ನಮ್ಮ ಮೇಲೆ ಕೃಪೆ ತೋರಿ ಮಧ್ಯಶಾಸ್ತ್ರದ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ವಿವರಿಸಿರಿ. ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಸನಕಾದಿ ಮುಖಿಗಳು ಶೇಷದೇವರನ್ನು ಕೇಳಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಅಧಿಕಾರಿಣಾಂ— ಅಧಿಕಾರಿ: ವಿಷಾಂ ಅಸ್ತೀತಿ ಅಧಿಕಾರಿಣಃ, ತೇಷಾಂ ಅಧಿಕಾರಿಣಾಂ ।

ಅತಿವೀರ್ಯವತೀ— ಅತಿಶಯಿತಂ ವೀರ್ಯಂ ಅತಿವೀರ್ಯಂ, ಅತಿವೀರ್ಯಂ ಅಸ್ಯಾಃ ಅಸ್ತೀತಿ ಅತಿವೀರ್ಯವತೀ ।

ತತ್ಪಲಂ— ತಸ್ಯ ಫಲಂ ತತ್ಪಲಂ ।

ಸಫಲಸಂಕಥನಃ— ಫಲೇನ ಸಹ ವರ್ತತೇ ಇತಿ ಸಫಲಂ, ಸಫಲಂ ಸಂಕಥನಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸಫಲಸಂಕಥನಃ |

ಭೂರಿದಯಃ— ಭೂರಿಃ ದಯಾ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಭೂರಿದಯಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಪ್ರಪಂಚಯತು- ಪಚಿವಿಸ್ತಾರೇ (ವಿಸ್ತಾರ ವಚನೇ) ಅನ್ಯಾದ್ ಧಾತೋಃ ಣಿಜಂತಾತ್ ಪರಸ್ವೈವದಿನಃ
ಆಜ್ಞಾಯಾಂ ಲೋಟ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ 'ಪ್ರಪಂಚಯತು' ಇತಿ ರೂಪಂ |

ಪ್ರ+ಪಂಚಯತು - ಪಂಚಯತಾತ್ ಪಂಚಯತಾಂ ಪಂಚಯಂತು, ಪಂಚಯ - ಪಂಚಯತಾತ್
ಪಂಚಯತಂ ಪಂಚಯತ, ಪಂಚಯಾನಿ ಪಂಚಯಾವ ಪಂಚಯಾಮು |

ಭವತಿ- ಭೂಧಾತು ವರ್ತಮಾನಕಾಲ ಲಟ್ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಪ್ರವೃತ್ತಿಃ ಭವತಿ (ಕರ್ತರಿ) | ಪ್ರವೃತ್ಯಾ ಭೂಯತೇ (ಭಾವೇ) |

ಭವಾನ್ ತತ್ಪಲಂ ಪ್ರಪಂಚಯತು (ಕರ್ತರಿ) | ಭವತಾ ತತ್ಪಲಂ ಪ್ರಪಂಚ್ಯತಾಂ (ಕರ್ಮಣಿ) |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಹೀಗೆ ಪ್ರಶ್ನೆ ಮಾಡಿದ ಸನಕಾದಿ ಮುನಿಗಳಿಗೆ ಶೇಷದೇವರು ಉತ್ತರವನ್ನು ಕೊಡಲು
ಆರಂಭಿಸಿದರೆನ್ನುತ್ತಾರೆ.

ಇತಿ ತೈರುದೀರಿತಮುದಾರಮತಿ-

ವಚನಂ ನಿಶಮ್ಯ ಸ ಜಗಾದ ಗಿರಮ್ |

ಶ್ರುಣುತಾದರೇಣ ಮಹನೀಯತಮಂ

ಮಹನೀಯಪಾದಸಮಯಸ್ಯ ಫಲಮ್

|| 5 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಇತಿ, ತೈಃ, ಉದೀರಿತಂ, ಉದಾರಮತಿಃ, ವಚನಂ, ನಿಶಮ್ಯ, ಸಃ, ಜಗಾದ, ಗಿರಂ, ಶ್ರುಣುತ, ಆದರೇಣ, ಮಹನೀಯತಮಂ, ಮಹನೀಯಪಾದಸಮಯಸ್ಯ, ಫಲಂ |

ಅನ್ವಯ— ಉದಾರಮತಿಃ ಸಃ, ತೈಃ ಉದೀರಿತಂ ವಚನಂ ನಿಶಮ್ಯ, ಮಹನೀಯಪಾದಸಮಯಸ್ಯ ಮಹನೀಯ-
ತಮಂ ಫಲಂ, ಆದರೇಣ ಶ್ರುಣುತ ಇತಿ ಗಿರಂ ಜಗಾದ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಉದಾರಮತಿಃ = ಉತ್ಕೃಷ್ಟ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ

ಸಃ = ಆ ಶೇಷದೇವರು,

ತೈಃ = ಆ ಸನಕಾದಿ ಮುನಿಗಳಿಂದ

ಉದೀರಿತಂ = ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ

ವಚನಂ = ಮಾತನ್ನು

ನಿಶಮ್ಯ = ಕೇಳಿ,

ಮಹನೀಯಪಾದಸಮಯಸ್ಯ = ಪೂಜ್ಯವಾದ ಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾತಾಯರ ಶಾಸ್ತ್ರದ,

ಮಹನೀಯತಮಂ = ಅತ್ಯಂತ ಪೂಜ್ಯವಾದ

ಫಲಂ = ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು

ಆದರೇಣ = ಭಕ್ತಿಯಿಂದ

ಶ್ರುಣುತ = ಕೇಳಿರಿ,
ಇತಿ = ಎಂದು
ಗಿರಂ = ಮಾತನ್ನು
ಜಗಾದ = ಹೇಳಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಆ ಶೇಷದೇವರು ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ವಿಶಾಲವಾದ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವರು. ಅವರು ಸನಕಾದಿ ಮುನಿಗಳ ಮಾತನ್ನು ಆಲಿಸಿದರು. 'ಪೂಜ್ಯ ಸ್ವರೂಪರಾದ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಸಿದ್ಧಾಂತದ ಅತ್ಯಂತ ಪೂಜ್ಯವಾದ ಫಲವನ್ನು ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೇಳಿರಿ' ಎಂದು ಹೇಳಿ ಹೀಗೆ ಹೇಳಲಾರಂಭಿಸಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಉದಾರಮತಿಃ— ಉದಾರಾ ಮತಿಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಉದಾರಮತಿಃ |

ಮಹನೀಯತಮಂ— ಮಹಯುತುಂ ಯೋಗ್ಯಂ ಮಹನೀಯಂ, ಅತಿಶಯೇನ ಮಹನೀಯಂ ಮಹನೀಯತಮಂ, ತತ್ ಮಹನೀಯತಮಂ |

ಮಹನೀಯಪಾದಸಮಯಸ್ಯ— ಮಹನೀಯಃ ಪಾದಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಮಹನೀಯಪಾದಃ, ಮಹನೀಯ-ಪಾದಸ್ಯ ಸಮಯಃ ಮಹನೀಯಪಾದಸಮಯಃ, ತಸ್ಯ ಮಹನೀಯಪಾದಸಮಯಸ್ಯ | 'ಪಾದ' ವೆಂದರೆ ಸ್ವರೂಪವೆಂದರ್ಥ. "ಉತ್ತಮಾನಾಂ ಸ್ವರೂಪಂ ತು ಪಾದಶಬ್ದೇನ ಭಣ್ಯತೇ" ಎಂದು ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕೋಶವು ಪ್ರಮಾಣ. 'ಆದರೋ ಭಜನಂ ಭಕ್ತಿಃ' ಎಂಬ ಕೋಶಾನುಸಾರವಾಗಿ 'ಆದರ' ಎಂದರೆ ಭಕ್ತಿ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಜಗಾದ- ಗದವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ ಇತಿ ವ್ಯಕ್ತವಾಗರ್ಥಕ ಗದಧಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಕರ್ತರಿ ಪರಸ್ವೈಪದಿನಃ ಭೂತ ಅನದ್ಯತನ ವರೋಕ್ಷೇ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ 'ಜಗಾದ' ಇತಿ ರೂಪಂ |

ಜಗಾದ ಜಗದತುಃ ಜಗದುಃ, ಜಗದಿಥ ಜಗದಥುಃ ಜಗದ, ಜಗಾದ-ಜಗದ ಜಗದಿವ ಜಗದಿಮ ||

ಶ್ರುಣುತ- ಶ್ರುತ್ರವಣೇ ಇತಿ ಶ್ರವಣಾರ್ಥಕಾತ್ ಶ್ರುಧಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಕರ್ತರಿ ಪರಸ್ವೈಪದಿನಃ ಆಜ್ಞಾಯಾಂ ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷೇ ಬಹುವಚನೇ 'ಶ್ರುಣುತ' ಇತಿ ರೂಪಂ |

ಶ್ರುಣೋತು-ಶ್ರುಣುತಾತ್ ಶ್ರುಣುತಾಂ ಶ್ರುಣ್ವಂತು, ಶ್ರುಣು-ಶ್ರುಣುತಾತ್ ಶ್ರುಣುತಂ ಶ್ರುಣುತ, ಶ್ರುಣುವಾನ್ ಶ್ರುಣುವಾವ ಶ್ರುಣುವಾಮ ||

ಪ್ರಯೋಗ— ಸಃ ಗಿರಂ ಜಗಾದ (ಕರ್ತರಿ) | ತೇನ ಗೀಃ ಜಗದೇ (ಕರ್ಮಣಿ) |

ಯೂಯಂ ಮಹನೀಯಪಾದಸಮಯಸ್ಯ ಫಲಂ ಶ್ರುಣುತ (ಕರ್ತರಿ) |

ಯುಷ್ಮಾಭಿಃ ಮಹನೀಯಪಾದಸಮಯಸ್ಯ ಫಲಂ ಶ್ರುಣುತಾಂ (ಕರ್ಮಣಿ) |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆ ಫಲವನ್ನೇ ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ.

ತ್ರಿವಾದಿ ಲಭ್ಯಮಪಿ ನಾಸ್ಯ ಫಲಂ

ಕಥಿತಂ ಕೃಷೇರಿವ ಪಲಾಲಕುಲಮ್ |

ಸಪ್ತಫಲಂ ತು ಮುಕ್ತಿಪದಮುಕ್ತಿಪದಂ

ಶುಕಶಾರದಾದಿಪರಮಾರ್ಥವಿದಾಮ್

|| 6 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ತ್ರಿದಿವಾದಿ, ಲಭ್ಯಂ, ಅಪಿ, ನ, ಅಸ್ಯ, ಫಲಂ, ಕಥಿತಂ, ಕೃಷೇಃ, ಇವ, ಪಲಾಲಕುಲಂ, ಸ್ವಪ್ನಲಂ, ತು, ಮುಕ್ತಿಪದಂ, ಉಕ್ತಿಪದಂ, ಶುಕಶಾರದಾದಿಪರಮಾರ್ಥವಿದಾಂ ।

ಅನ್ವಯ— ತ್ರಿದಿವಾದಿ ಲಭ್ಯಂ ಅಪಿ, ಕೃಷೇಃ ಪಲಾಲಕುಲಂ ಇವ, ಅಸ್ಯ ಫಲಂ ನ ಕಥಿತಂ, ಸ್ವಪ್ನಲಂ ತು, ಶುಕಶಾರದಾದಿಪರಮಾರ್ಥವಿದಾಂ ಉಕ್ತಿಪದಂ ಮುಕ್ತಿಪದಂ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ತ್ರಿದಿವಾದಿ = ಸ್ವರ್ಗ ಮೊದಲಾದುದು

ಲಭ್ಯಂ ಅಪಿ = (ಮಧ್ವಶಾಸ್ತ್ರ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳಿಂದ) ಸುಲಭವಾಗಿ ಸಿಗುವುದಾದರೂ

ಕೃಷೇಃ = ಬೇಸಾಯಕ್ಕೆ

ಪಲಾಲಕುಲಂ ಇವ = ಜಳ್ಳಿನಂತೆ

ಅಸ್ಯ = ಈ ಮಧ್ವಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ

ಫಲಂ = (ಮುಖ್ಯ) ಫಲವಾಗಿ

ನ ಕಥಿತಂ = ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿಲ್ಲ.

ಸ್ವಪ್ನಲಂ ತು = ಇದರ ಮುಖ್ಯ ಫಲವಾದರೋ

ಶುಕಶಾರದಾದಿಪರಮಾರ್ಥವಿದಾಂ = ಶುಕಮುನಿಗಳೂ, ಸರಸ್ವತಿಯೂ ಮೊದಲಾಗಿವುಳ್ಳ ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದ

ಭಗವಂತನೆಂಬ ವರತತ್ತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವವರ

ಉಕ್ತಿಪದಂ = ಪ್ರಶಂಸೆಯ ಮಾತಿಗೆ ವಿಷಯವಾದ

ಮುಕ್ತಿಪದಂ = ಮೋಕ್ಷ ಸ್ಥಾನವು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಬೇಸಾಯ ಮಾಡಿದ ರೈತನಿಗೆ ಭತ್ತವೇ ಮುಖ್ಯ ಫಲ, ಜಳ್ಳು ತೆನೆ, ಭತ್ತದ ಹುಲ್ಲು ಮೊದಲಾದುದು ಮುಖ್ಯ ಫಲವಲ್ಲ. ಹಾಗೆಯೇ ಶ್ರೀಮಧ್ವಶಾಸ್ತ್ರ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳಿಂದ ಸ್ವರ್ಗ ಮೊದಲಾದುದು ಸುಲಭವಾಗಿ ಸಿಗುವುದಾದರೂ, ಅದು ಈ ಮಧ್ವಶಾಸ್ತ್ರದ ಸೇವನೆಗೆ ಮುಖ್ಯ ಫಲವಲ್ಲ. ಶ್ರೀಶುಕಮುನಿಗಳು, ಶ್ರೀಸರಸ್ವತಿ ಮೊದಲಾದ ಮಹನೀಯರು ಮಧ್ವಶಾಸ್ತ್ರದ ಪರಮಮುಖ್ಯತತ್ತ್ವವಾದ, ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದ, ನಾರಾಯಣನನ್ನು ಅರಿತವರು. ಶ್ರೀಮಧ್ವಶಾಸ್ತ್ರ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದವರಿಗೆ ಸಿಗತಕ್ಕ ಮುಖ್ಯ ಫಲವಾದ ಮೋಕ್ಷದ ಸ್ವರೂಪ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಅರಿತವರು. ಅವರು ತಮ್ಮ ಮಾತುಗಳಿಂದ ಬಹಳವಾಗಿ ಹೊಗಳಿಕೆಗೆ ಮುಕ್ತಸ್ಥಾನವಾದ ವೈಕುಂಠಲೋಕವೇ ಆ ಮಧ್ವಶಾಸ್ತ್ರ, ಶ್ರವಣಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಿರತಕ್ಕವರಿಗೆ ಸಿಗತಕ್ಕ ಮುಖ್ಯವಾದ ಫಲವು.

ವಿರೋಪಾಂಶ—

ಭಾಗವತದಲ್ಲಿ ಶುಕಾಚಾರ್ಯರು ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಈ ರೀತಿ ಪ್ರಶಂಸಿಸಿದ್ದಾರೆ.

"ನ ವರ್ತತೇ ಯತ್ರ ರಜಸ್ಸಮಸ್ತಯೋಃ ಸತ್ತಂ ಚ ಮಿತ್ರಂ ನ ಚಿ ಕಾಲಘಟತಮಃ ।

ನ ಯತ್ರ ಮಾಯಾ ಕಿಮುಶಾಪರೇ ಹರೇರನುವ್ರತಾ ಯತ್ರ ಸುರಾಸುರಾರ್ಚಿತಾಃ" ॥

ವಿಗ್ರಹ—

ತ್ರಿದಿವಾದಿ— ತೃತೀಯಾ ದೌಃ ತ್ರಿದಿವಃ, ತ್ರಿದಿವಃ ಆದಿಃ ಯಸ್ಯ ತತ್ ತ್ರಿದಿವಾದಿ । 'ಸ್ವರವ್ಯಯಂ ಸ್ವರ್ಗನಾಶ ತ್ರಿದಿವತ್ಪ್ರದರ್ಶನಾಯಾ' ಎಂದು ಅಮರ.

ಲಭ್ಯಂ— ಲಬ್ಧುಂ ಯೋಗ್ಯಂ ಲಭ್ಯಂ ।

ಪಲಾಲಕುಲಂ— ಪಲಾಲಸ್ಯ ಕುಲಂ ಪಲಾಲಕುಲಂ । 'ಪಲಾಲೋಽಸ್ಮಿ ಸ ನಿಷ್ಕಲಃ' ಎಂದು ಅಮರಕೋಶ.

ಸ್ವಪಲಂ—ಸ್ವಸ್ತ ಫಲಂ ಸ್ವಪಲಂ ।

ಮುಕ್ತಿಪದಂ—ಮುಕ್ತೇಃ ಪದಂ ಮುಕ್ತಿಪದಂ ।

ಉಕ್ತಿಪದಂ—ಉಕ್ತೇಃ ಪದಂ ಉಕ್ತಿಪದಂ ।

ಶುಕಶಾರದಾದಿಪರಮಾರ್ಥವಿದಾಂ—ಶುಕಶ್ಚ ಶಾರದಾ ಚ ಶುಕಶಾರದೇ, ತೇ ಆದೀ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಶುಕ-
ಶಾರದಾದಯಃ, ಪರಮಶ್ಚಾಸೌ ಅರ್ಥಶ್ಚ ಪರಮಾರ್ಥಃ, ಪರಮಾರ್ಥಂ ವಿದಂತೀತಿ ಪರಮಾರ್ಥ-
ವಿದಃ, ಶುಕಶಾರದಾದಯಶ್ಚ ತೇ ಪರಮಾರ್ಥವಿದಶ್ಚ ಶುಕಶಾರದಾದಿಪರಮಾರ್ಥವಿದಃ ತೇಷಾಂ ।

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ—ಮೋಕ್ಷವು ಲಭಿಸುವ ರೀತಿಯನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಪರಮಾಗಮಾರ್ಥವರಶಾಸ್ತ್ರಮಿದಂ

ಭಜತಾಮಮಾನವಕಲಾರಚಿತಮ್ ।

ವ್ರಜತಾಮಹೋ ಪರಮವೈಷ್ಣವತಾಂ

ರತಯೇ ಸ್ವಲೋಕಮಜಿತೋ ದಿಶತಿ

॥ 7 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ—ಪರಮಾಗಮಾರ್ಥವರಶಾಸ್ತ್ರಂ, ಇದಂ, ಭಜತಾಂ, ಅಮಾನವಕಲಾರಚಿತಂ, ವ್ರಜತಾಂ, ಅಹೋ,
ಪರಮವೈಷ್ಣವತಾಂ, ರತಯೇ, ಸ್ವಲೋಕಂ, ಅಜಿತಃ, ದಿಶತಿ ।

ಅನ್ವಯ—ಅಜಿತಃ, ಅಮಾನವಕಲಾರಚಿತಂ ಇದಂ ಪರಮಾಗಮಾರ್ಥವರಶಾಸ್ತ್ರಂ, ಭಜತಾಂ, ಪರಮವೈಷ್ಣವತಾಂ
ವ್ರಜತಾಂ ರತಯೇ, ಸ್ವಲೋಕಂ ದಿಶತಿ, ಅಹೋ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಜಿತಃ = ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನು

ಅಮಾನವಕಲಾರಚಿತಂ = ಮನುಷ್ಯನಲ್ಲದ ಜೀವೋತ್ತಮನಾದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನ ಅಂಶಸ್ವರೂಪರಾದ
ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ

ಇದಂ = ಈ

ಪರಮಾಗಮಾರ್ಥವರಶಾಸ್ತ್ರಂ = ಉತ್ತಮ ವೇದದ ಅರ್ಥಸ್ವರೂಪವಾದ ಉತ್ತಮ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು

ಭಜತಾಂ = ಶ್ರವಣಮನನಾದಿಗಳಿಂದ ಸೇವಿಸುವ,

ಪರಮವೈಷ್ಣವತಾಂ = ಮುಖ್ಯವಾದ ವಿಷ್ಣು ಭಕ್ತತ್ವವನ್ನು

ವ್ರಜತಾಂ = ಹೊಂದುವ ಸದ್ಭವರ

ರತಯೇ = ಸುಖಕ್ಕಾಗಿ,

ಸ್ವಲೋಕಂ = ತನ್ನ ಲೋಕವಾದ ವೈಕುಂಠವನ್ನು

ದಿಶತಿ = ಕೊಡುತ್ತಾನೆ

ಅಹೋ = ಅಶ್ಚರ್ಯವು.

ಕಾತ್ಯರ್ಯ—ಈ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಜೀವೋತ್ತಮರಾದ ಶ್ರೀಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರ ಅಂಶ ಸ್ವರೂಪರಾದ
ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ರಚಿಸುತ್ತಾರೆ. ಉತ್ತಮವಾದ ವೇದಾದಿ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಸಾರರೂಪವಾದ ಉತ್ತಮಾರ್ಥವನ್ನು

ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಸ್ವತ್ಯ ಒಳಗೊಂಡಿದೆ. ಈ ಶಾಸ್ತ್ರದ ಶ್ರವಣ, ಮನನ ಮತ್ತು ನಿಧಿಧ್ಯಾನಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಅನನ್ಯ ಭಕ್ತರಾದ ಮುಖ್ಯ ವೈಷ್ಣವರಾಗಬೇಕು. ಇಂತಹವರಿಗೆ ಸ್ವರೂಪಸುಖಾನುಭವಕ್ಕಾಗಿ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನು ತನ್ನ ಲೋಕವಾದ ವೈಕುಂಠಲೋಕವನ್ನು ಕೊಡುವನು. ಪರಮಾತ್ಮನ ಕೃಪೆಯು ಎಷ್ಟೊಂದು ಅಶ್ವರ್ಯಕರವಾಗಿದೆ!

ವಿಗ್ರಹ—

ಪರಮಾಗಮಾರ್ಥವರಣಾಸ್ತಂ— ಪರಮಾತ್ಮ ತೇ ಆಗಮಾತ್ಮ ಪರಮಾಗಮಾಃ, ಪರಮಾಗಮಾನಾಂ ಅರ್ಥಃ ಯಸ್ಮಿನ್ ತತ್ ಪರಮಾಗಮಾರ್ಥಂ, ವರಂ ಚ ತತ್ ಶಾಸ್ತ್ರಂ ಚ ವರಶಾಸ್ತ್ರಂ, ಪರಮಾಗಮಾರ್ಥಂ ಚ ತತ್ ವರಶಾಸ್ತ್ರಂ ಚ ಪರಮಾಗಮಾರ್ಥವರಣಾಸ್ತಂ |

ಆಮಾನವಕಲಾರಚಿತಂ— ನ ಮಾನವಃ ಆಮಾನವಃ, ಆಮಾನವಸ್ಯ ಕಲಾ ಆಮಾನವಕಲಾ, ಆಮಾನವ-ಕಲಯಾ ರಚಿತಂ ಆಮಾನವಕಲಾರಚಿತಂ |

ಪರಮವೈಷ್ಣವತಾ— ವಿಷ್ಣೋಃ ಇಮೇ ವೈಷ್ಣವಾಃ, ಪರಮಾತ್ಮ ತೇ ವೈಷ್ಣವಾತ್ಮ ಪರಮವೈಷ್ಣವಾಃ, ಪರಮ-ವೈಷ್ಣವಾನಾಂ ಭಾವಃ ಪರಮವೈಷ್ಣವತಾ, ತಾಂ ಪರಮವೈಷ್ಣವತಾಂ |

ಸ್ವಲೋಕಂ— ಸ್ವಸ್ತ ಲೋಕಃ ಸ್ವಲೋಕಃ, ತಂ ಸ್ವಲೋಕಂ |

ಕ್ರಿಮಾಪದ— ದಿಶತಿ- ದಿಶ ಆತಿರ್ಜನೇ, ಪರಸ್ಪೃಪದೀ, ಸಕರ್ಮಕಃ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ ದಿಶತಿ ಇತಿ ರೂಪಂ |

ದಿಶತಿ ದಿಶತಃ ದಿಶಂತಿ, ದಿಶಸಿ ದಿಶಥಃ ದಿಶಥ, ದಿಶಾಮಿ ದಿಶಾವಃ ದಿಶಾಮಃ ||

ಪ್ರಯೋಗ— ಅಜಿತಃ ಸ್ವಲೋಕಂ ದಿಶತಿ (ಕರ್ತೃ) |

ಅಜಿತೇನ ಸ್ವಲೋಕಃ ದಿಶತೇ (ಕರ್ಮಣಿ) |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಮದ್ಭಾಸ್ವತ್ಯ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳಿಗೆ ವೈಕುಂಠ ಲೋಕಪ್ರಾಪ್ತಿಯೇ ಫಲವೆಂದು ಹೇಳಿದಿರಿ. ಆದರೆ ಆ ವೈಕುಂಠಲೋಕದಲ್ಲಿ ಏನು ಅತಿಶಯವಿದೆ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದರೆ ಶ್ರೀಶೇಷದೇವರು ವೈಕುಂಠಲೋಕದ ಅತಿಶಯವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ. (ವೈಕುಂಠವರ್ಣನೆ)

ನನು ತತ್ರ ವಿಶ್ವವಿಭವೈಕಪದಂ

ಪರಿ(ಪ್ರತಿ)ಭಾತಿ ಪೂರ್ಣಪುರುಷಸ್ಯ ಪುರೀ |

ಉಪಲಭ್ಯತೇ ಯದುಪಮಾನಪದಂ

ಪ್ರತಿಬಿಂಬಮೇವ ಮಣಿವಪ್ರಗತಮ್

|| 8 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ನನು, ತತ್ರ, ವಿಶ್ವವಿಭವೈಕಪದಂ, ಪರಿಭಾತಿ (ಪ್ರತಿಭಾತಿ) ಪೂರ್ಣಪುರುಷಸ್ಯ, ಪುರೀ, ಉಪಲಭ್ಯತೇ, ಯದುಪಮಾನಪದಂ, ಪ್ರತಿಬಿಂಬಂ, ಏವ, ಮಣಿವಪ್ರಗತಂ |

ಅನ್ವಯ— ತತ್ರ, ವಿಶ್ವವಿಭವೈಕಪದಂ ಪೂರ್ಣಪುರುಷಸ್ಯ ಪುರೀ ಪರಿಭಾತಿ (ಪ್ರತಿಭಾತಿ) ನನು, ಮಣಿವಪ್ರಗತಂ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಂ ಏವ, ಯದುಪಮಾನಪದಂ ಉಪಲಭ್ಯತೇ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ತತ್ರ = ಆ ವೈಕುಂಠ ಲೋಕದಲ್ಲಿ

ವಿಶ್ವವಿಭವೈಕಪದಂ = ಎಲ್ಲಾ ವಿಶ್ವಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಮುಖ್ಯ ಆಶ್ರಯವಾದ
 ಪೂರ್ಣಪುರುಷಃ = ಶ್ರೀಹರಿಯು
 ಪುರೀ = ಪಟ್ಟಣವು
 ಪರಿಭಾತಿ(ಪ್ರತಿಭಾತಿ) ನನು = ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಾ ಇರುತ್ತದೆಯಷ್ಟೆ !
 ಮಣವಪ್ರಗತಂ = ರತ್ನಮಯವಾದ ಪ್ರಾಕಾರದಲ್ಲಿ ಇರುವ
 ಪ್ರತಿಬಿಂಬಂ ವಿವ = ಪ್ರತಿಬಿಂಬವೇ,
 ಯತ್ = ಯಾವ ಪಟ್ಟಣದ
 ಉಪಮಾನಪದಂ = ಉಪಮಾನದ ಸ್ಥಾನವಾಗಿ
 ಉಪಲಭ್ಯತೇ = ಹೊಂದಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಸಕಲಗುಣ ಪೂರ್ಣನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯು ನಿತ್ಯಸನ್ನಿಧಾನ ಪಾತ್ರವಾದ ವೈಕುಂಠಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸಮಸ್ತ
 ವಿಶ್ವಾರ್ಥಗಳಿಂದಲೂ, ಶೋಭಾತಿಶಯಗಳಿಂದಲೂ ತುಂಬಿರುವ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನ ಪಟ್ಟಣವು ಪ್ರಕಾಶಮಾನ-
 ವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಸರಿದೂಗುವ ಮತ್ತೊಂದು ಪಟ್ಟಣವು ಮತ್ತೆಲ್ಲಿಯೂ ಇಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಕವಿಗಳು ವರ್ಣಿಸುವಾಗ
 ಆ ಪಟ್ಟಣದ ರತ್ನ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಕೋಟೆಯ ಗೋಡೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿತವಾದ ಆ ಪಟ್ಟಣದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನೇ ಆ ಪಟ್ಟಣಕ್ಕೆ
 ಹೋಲಿಕೆಯ ವಸ್ತುವನ್ನಾಗಿ (ಉಪಮಾನವನ್ನಾಗಿ) ಕೊಡಬೇಕಾಗಿದೆ. ಬೇರೊಂದು ವಸ್ತುವು ಆ ಪಟ್ಟಣಕ್ಕೆ ಉಪಮಾನ-
 ವಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ವಿಗ್ರಹ—

ವಿಶ್ವವಿಭವೈಕಪದಂ— ವಿಶ್ವೇ ಚ ತೇ ವಿಭವಾಶ್ಚ ವಿಶ್ವವಿಭವಾಃ, ಏಕಂ ಚ ತತ್ ಪದಂ ಚ ಏಕಪದಂ, ವಿಶ್ವ-
 ವಿಭವಾನಾಂ ಏಕಪದಂ ವಿಶ್ವವಿಭವೈಕಪದಂ । ಏಕಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯ ಎಂದು ಅರ್ಥ. 'ಏಕೇ
 ಮುಖ್ಯಾನ್ಯಕೇವಲಾಃ' ಎಂದು ಅಮರ. ವಿಭವ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ 'ಧನಂ ಹಿರಣ್ಯಂ ಚ ವಸು ವಿಭವಃ' ಎಂದು
 ಹಲಕೋಶ.

ಪೂರ್ಣಪುರುಷಃ— ಪೂರ್ಣಾತ್ಮನೌ ಪುರುಷಶ್ಚ ಪೂರ್ಣಪುರುಷಃ, ತಸ್ಯ ಪೂರ್ಣಪುರುಷಃ । ಪುರೀ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ
 ಪಟ್ಟಣ ಎಂದು ಅರ್ಥ. 'ಪೂಃ ಸ್ತ್ರೀ ಪುರೀನಗರ್ಯೌ ವಾ' ಎಂದು ಅಮರಕೋಶ.

ಯದುಪಮಾನಪದಂ— ಉಪಮಾನಸ್ಯ ಪದಂ ಉಪಮಾನಪದಂ, ಯಸ್ಯಾಃ ಉಪಮಾನಪದಂ ಯದುಪ-
 ಮಾನಪದಂ ।

ಮಣವಪ್ರಗತಂ— ಮಣಮಯಶ್ಚಾಸೌ ವಪ್ರಶ್ಚ ಮಣವಪ್ರಃ, ಮಣವಪ್ರೇ ಗತಂ ಮಣವಪ್ರಗತಂ । ವಪ್ರ
 ಎಂದರೆ ಪ್ರಾಕಾರ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಪ್ರತಿಭಾತಿ(ಪರಿಭಾತಿ)- ಪರಿ+(ಪ್ರತಿ)ಭಾತಿ, ಭಾತಿಃ ಭಾತಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಪರಿ(ಪ್ರತಿ) ಉಪಸರ್ಗ-
 ಪೂರ್ವಕಾತ್ ಭಾದೀವೃತ್ತಿ ಇತಿ ಆಕರ್ಮಕಾತ್ ಕರ್ತೃ ಪರಸ್ಪೃಪದಿನಃ, ವರ್ತಮಾನಃ ಲಭ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನಃ
 ಪ್ರತಿಭಾತಿ(ಪರಿಭಾತಿ) ಇತಿ ರೂಪಂ ।

ಉಪಲಭ್ಯತೇ- ಉಪ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ದುಲಭವ್ ಪ್ರಾಪ್ತೌ, ಇತಿಪ್ರಾಪ್ತರ್ಥಕ ಲಭ್ ಧಾತುಃ
 ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಕರ್ಮಣಿ ಆತ್ಮನೇಪದಿನಃ ಲಭ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನಃ 'ಲಭ್ಯತೇ' ಇತಿ ರೂಪಂ ।

ಲಭ್ಯತೇ ಲಭ್ಯತೇ ಲಭ್ಯಂತೇ, ಲಭ್ಯತೇ ಲಭ್ಯೇಥೇ ಲಭ್ಯದ್ವೇ, ಲಭ್ಯೇ ಲಭ್ಯಾವಹೇ ಲಭ್ಯಾಮಹೇ ॥

ಪ್ರಯೋಗ— ಪೂರ್ಣಪುರುಷ ಪುರಿ ಪರಿಭಾತಿ ನನು (ಕರ್ತೃ) ।

ಪೂರ್ಣಪುರುಷ ಪುರ್ಯಾ ಪರಿಭಾಯತೇ ನನು (ಭಾವೇ) ।

(ಕವಿಭಿಃ) ಪ್ರತಿಬಿಂಬಮೇವ ಯದುಪಮಾನಪದಂ ಉಪಲಭ್ಯತೇ (ಕರ್ಮಣಿ) ।

(ಕವಯಿಃ) ಪ್ರತಿಬಿಂಬಮೇವ ಯದುಮಾನಪದಂ ಉಪಲಭಂತೇ (ಕರ್ತೃ) ।

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ವೈಕುಂಠ ಲೋಕದ ಮನೆಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಸಿತಸೌಧಸಂತತಿರುಚಾ ಸ್ಫುರಿತಾ

ಪರಿತೋಽರುಣಾಶ್ಯಗೃಹಪಂಕ್ತಿರುಚಿಃ ।

ಇಹ ಮಚ್ಛರೀರವಲಯೇ ಲಸಿತಾ-

ಮನುಯಾತಿ ಮೂರ್ತಿಮಸುರಾಸುಹೃತಃ

(ಅಸುರಾಸುಹೃದಃ) || 9 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಸಿತಸೌಧಸಂತತಿರುಚಾ, ಸ್ಫುರಿತಾ, ಪರಿತಃ, ಅರುಣಾಶ್ಯಗೃಹಪಂಕ್ತಿರುಚಿಃ, ಇಹ, ಮಚ್ಛರೀರವಲಯೇ, ಲಸಿತಾಂ, ಅನುಯಾತಿ, ಮೂರ್ತಿಂ, ಅಸುರಾಸುಹೃತಃ ।

ಅನ್ವಯ— ಪರಿತಃ ಸಿತಸೌಧಸಂತತಿರುಚಾ ಸ್ಫುರಿತಾ, ಅರುಣಾಶ್ಯಗೃಹಪಂಕ್ತಿರುಚಿಃ, ಇಹ, ಮಚ್ಛರೀರವಲಯೇ, ಲಸಿತಾಂ, ಅಸುರಾಸುಹೃತಃ, ಮೂರ್ತಿಂ, ಅನುಯಾತಿ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಪರಿತಃ, ಸಿತಸೌಧಸಂತತಿರುಚಾ = ಸುತ್ತಲೂ ಬೆಳ್ಳಗಿರುವ ಸುಣ್ಣವನ್ನು ಹಚ್ಚಿರುವ ಪ್ರಾಕಾರಗಳು (ಮಹಡಿ ಮನೆಗಳ ಅಥವಾ ಸ್ಥಿತಿ ಮನೆಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಮಹಡಿ ಮನೆಗಳ) ಸಮೂಹಗಳ ಕಾಂತಿಯಿಂದ

ಸ್ಫುರಿತಾ = ಪ್ರಕಾಶಗೊಂಡಿರುವ

ಅರುಣಾಶ್ಯಗೃಹಪಂಕ್ತಿರುಚಿಃ = ಪದ್ಮರಾಗಮಣಿಗಳ ಮನೆಗಳ ಸಾಲುಗಳ ಕಾಂತಿಯು,

ಇಹ = ಈ

ಮಚ್ಛರೀರವಲಯೇ = ನನ್ನ ಶರೀರದ ಸುತ್ತಿನಲ್ಲಿ (ಸುರುಳಿಯಲ್ಲಿ)

ಲಸಿತಾಂ = ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವ,

ಅಸುರಾಸುಹೃತಃ = ದಾನವರ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಅಪಹರಿಸುವ (ಅಸುರಾಸುಹೃದಃ = ದಾನವರ ಶತ್ರುವಾದ)

ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನ

ಮೂರ್ತಿಂ = ಶರೀರವನ್ನು

ಅನುಯಾತಿ = ಹೋಲುತ್ತದೆ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಆ ವೈಕುಂಠಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪದ್ಮರಾಗ ಮಣಿಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಿತ ಮನೆಗಳ ಸಾಲುಗಳಿವೆ. ಅವುಗಳ ಸುತ್ತಲೂ ಸ್ಥಿತಿಮಣಿಮಯವಾದ ಮಹಡಿಯ ಮನೆಗಳಿವೆ. (ಅಥವಾ ಸುಣ್ಣ ಬಳಿದ ಎತ್ತರವಾದ ಪ್ರಾಕಾರಗಳು, ಅಥವಾ ಮಹಡಿಯ ಮನೆಗಳಿವೆ). ಅವುಗಳ ಬಳಿಯ ಪ್ರಕಾಶವು ಪದ್ಮರಾಗಮಣಿಗಳ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಕೆಂಪಾದ ಮಹಡಿಗಳ ಮೇಲೆ

ಬಿದ್ದಿರುತ್ತದೆ. ಇದು ನನ್ನ ಬಿಳಿಯಾದ ದೇಹದ ಸುರುಳಿಯ ಮೇಲೆ ಮಲಗಿರುವ, ಉದಯಿಸುತ್ತಿರುವ ಸೂರ್ಯನಂತೆ ಕೆಂಪಾದ ನಾರಾಯಣನ ಶರೀರವನ್ನು ಹೋಲುತ್ತದೆ. (ಬೆಳ್ಳಗಿರುವ ಶೇಷನ ಮೇಲೆ ಕೆಂಪಾಗಿರುವ ನಾರಾಯಣನು ಮಲಗಿದ್ದರೆ ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ ಬಿಳಿಯ ಮಹಡಿಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಕೆಂಪಾದ ಮಹಡಿಗಳು ಶೋಭಿಸುತ್ತವೆ ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ).

ವಿಗ್ರಹ—

ಸಿತಸೌಧಸಂತತಿರುಚಾ— ಸಿತಾಶ್ಚ ತೇ ಸೌಧಾಶ್ಚ ಸಿತಸೌಧಾಃ, ಸಿತಸೌಧಾನಾಂ ಸಂತತಿಃ ಸಿತಸೌಧಸಂತತಿಃ, ಸಿತಸೌಧಸಂತತೇಃ ರುಕ್ ಸಿತಸೌಧಸಂತತಿರುಕ್ ತಯಾ ಸಿತಸೌಧಸಂತತಿರುಚಾ (ಸೌಧ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಸುಧಾ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸುಣ್ಣ ಎಂದರ್ಥ. 'ಸುಧಾ ಲೇಪೋಽಮೃತಂ, ಸ್ನುಹೀ' ಎಂದು ಅಮರ.)

ಅರುಣಾಶ್ಚಗೃಹಪಂಕ್ತಿರುಚಿಃ— ಅರುಣಾಶ್ಚ ತೇ ಅಶ್ವಾನಶ್ಚ ಅರುಣಾಶ್ವಾನಃ, ಅರುಣಾಶ್ವಾನಾಂ ಗೃಹಾಣ ಅರುಣಾಶ್ವಗೃಹಾಣ, ಅರುಣಾಶ್ವಗೃಹಾಣಾಂ ಪಂಕ್ತಿಃ ಅರುಣಾಶ್ವಗೃಹಪಂಕ್ತಿಃ, ಅರುಣಾಶ್ವಗೃಹಪಂಕ್ತೇಃ ರುಕ್ ಅರುಣಾಶ್ವಗೃಹಪಂಕ್ತಿರುಚಿಃ | ರುಕ್ ಮತ್ತು ರುಚಿ ಎಂದರೆ ಕಾಂತಿ, 'ಸ್ಯುಃ ಪ್ರಭಾರುಗ್' ರುಚಿ-ಸ್ತೃತ್ ಭಾ ಭಾಶ್ಚ ವಿದ್ಯುತಿದೀಪ್ತಯಃ' ಎಂದು ಅಮರ.

ಮಚ್ಚರೀರವಲಯೇ— ಮಮ ಶರೀರಂ ಮಚ್ಚರೀರಂ, ಮಚ್ಚರೀರಸ್ಯ ವಲಯಃ ಮಚ್ಚರೀರವಲಯಃ, ತಸ್ಮಿನ್ ಮಚ್ಚರೀರವಲಯೇ |

ಅಸುರಾಸುಹೃತಃ— ಅಸುರಾಣಾಂ ಅಸವಃ ಅಸುರಾಸವಃ, ಅಸುರಾಸೂನ್ ಹರತೀತಿ ಅಸುರಾಸುಹೃತ್ (ತಕಾರಾಂತ), ತಸ್ಯ ಅಸುರಾಸುಹೃತಃ | ಅಸು ಎಂದರೆ ಪ್ರಾಣ, 'ಪುಂಸಿ ಭೂಮ್ನಸ್ಯವಃ ಪ್ರಾಣಾಃ', ಎಂದು ಅಮರ. (ಅಸುರಾಸುಹೃದಃ ಎಂಬ ಪಾಠದಲ್ಲಿ ನ ಸುಹೃತ್ ಅಸುಹೃತ್, ಅಸುರಾಣಾಂ ಅಸುಹೃತ್ ಅಸುರಾಸುಹೃತ್, (ದಕಾರಾಂತ) ತಸ್ಯ ಅಸುರಾಸುಹೃದಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅನುಯಾತಿ- ಅನು+ಯಾತಿ ಯಾತೆ ಯಾಂತಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಯಾ ಪ್ರಾಣೇ ಲಟ್ ||

ಪ್ರಯೋಗ— ಅರುಣಾಶ್ವಗೃಹಪಂಕ್ತಿರುಚಿಃ ಅಸುರಾಸುಹೃತಃ ಮೂರ್ತಿಂ ಅನುಯಾತಿ (ಕರ್ಕರಿ) | ಅರುಣಾಶ್ವಗೃಹಪಂಕ್ತಿರುಚ್ಯಾ ಅಸುರಾಸುಹೃತಃ ಮೂರ್ತಿಃ ಅನುಯಾಯತೇ (ಕರ್ಮಣಿ) |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆ ಮನೆಗಳ ಮಾಡುಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಶಬಲಾ ವಲೀಕಘಟಿತಸ್ಪಟಿಕದ್ವೈತಿಭಿರ್ಹರಿನ್ಮನಮಯೀ ವಲಭೀ |

ಪ್ರತಿಸದ್ಭೃತಾತಿ ಯಮುನಾ ಮಿಲಿತಾ ಸಿತಸೌರಸ್ಯಂಧವಪಯೋಭಿರಿವ || 10 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಶಬಲಾ, ವಲೀಕಘಟಿತಸ್ಪಟಿಕದ್ವೈತಿಭಿಃ, ಹರಿನ್ಮನಮಯೀ, ವಲಭೀ, ಪ್ರತಿಸದ್ಭೃತಾತಿ, ಭಾತಿ, ಯಮುನಾಮಿಲಿತಾ, ಸಿತಸೌರಸ್ಯಂಧವಪಯೋಭಿಃ, ಇವ |

ಅನ್ವಯ— ವಲೀಕಘಟಿತಸ್ಪಟಿಕದ್ವೈತಿಭಿಃ ಶಬಲಾ, ಹರಿನ್ಮನಮಯೀ ವಲಭೀ ಪ್ರತಿಸದ್ಭೃತಾತಿ ಸಿತಸೌರಸ್ಯಂಧವಪಯೋಭಿಃ ಮಿಲಿತಾ ಯಮುನಾ ಇವ ಭಾತಿ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ವಲೀಕಘಟಿತಸ್ಪಟಿಕದ್ವೈತಿಭಿಃ = ಮನೆಯ ಸೂರಿನಲ್ಲಿ (ಭಾವನೆಯ ತುದಿಯಲ್ಲಿ) ಖಚಿತವಾಗಿ ಮಾಡಿರುವ (ಕಟ್ಟಿರುವ) (ಬಿಳಿಯದಾದ) ಸ್ಪಟಿಕಮಣಿಗಳ ಕಾಂತಿಗಳಿಂದ

ಶಬಲಾ = ಮಿಶ್ರವಾದ,

ಹರಿನ್ಮನಮಯೀ = ಪಚ್ಛಿಮನಮಿಂದ ರಚಿತವಾದ

ವಲಭೀ = (ಮನೆಯ ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ) ಮನೆಯ ಹೊದಿಕೆಯು

ಪ್ರತಿಸದ್ಧ = ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಮನೆಯಲ್ಲಿಯೂ

ಸಿತಸೌರಸ್ಯಂಧವಪಯೋಭಿಃ = ಬೆಳ್ಳಗಿರುವ ಸುರಸಿಂಧುವಾದ (ದೇವನದಿ) ಗಂಗೆಯ ನೀರುಗಳಿಂದ

ಮಿಲಿತಾ = ಸೇರಿದ

ಯಮುನಾ ಇವ = ಯಮುನಾ ನದಿಯಂತೆ

ಭಾತಿ = ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತದೆ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಆ ವೈಕುಂಠಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಭವನದ ಮೇಲ್ಭಾಗವನ್ನು ಪಚ್ಚಿಮುಖವಾಗಿ ನಿರ್ಮಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಆ ಭಾವಗಳ ತುದಿಯ ಸೂರಿನಲ್ಲಿ ಸ್ವಟಿಕ ಮಣಿಗಳನ್ನು ಜೋಡಿಸಿ ಮನೆಗಳನ್ನು ಅಲಂಕರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಭಾವನೆಯ ಪಚ್ಚಿಮುಖದ ಕಾಂತಿಯೊಂದಿಗೆ ಸ್ವಟಿಕ ಮಣಿಗಳ ಕಾಂತಿಯು ಸೇರಿದಾಗ ಬೆಳ್ಳಗಿರುವ ಗಂಗೆಯ ನೀರಿನ ಪ್ರವಾಹದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಯಮುನಾ ನದಿಯ ಶೋಭೆಯಂತಹ ಶೋಭೆ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ.

ವಿಗ್ರಹ—

ವಲೀಕಘಟತಸ್ಪಟಿಕದ್ವಿತಿಭಿಃ— ವಲೀಕೇ ಘಟತಾಃ ವಲೀಕಘಟತಾಃ, ವಲೀಕಘಟತಾಶ್ಚ ತೇ ಸ್ಪಟಿಕಾಶ್ಚ ವಲೀಕಘಟತಸ್ಪಟಿಕಾಃ, ವಲೀಕಘಟತಸ್ಪಟಿಕಾನಾಂ ದ್ವಿತಯಃ ವಲೀಕಘಟತಸ್ಪಟಿಕದ್ವಿತಯಃ, ತಾಭಿಃ ವಲೀಕಘಟತಸ್ಪಟಿಕದ್ವಿತಿಭಿಃ |

ಹರಿನ್ಯಗಮಯೀ— ಹರಿನ್ಯಗಭಿಃ ಪ್ರಚುರಾ ಹರಿನ್ಯಗಮಯೀ |

ಪ್ರತಿಸದ್ಧ— ಸದ್ಧ ಸದ್ಧ ಇತಿ ಪ್ರತಿಸದ್ಧ | (ಅವ್ಯಯೀಭಾವಸಮಾಸ)

ಯಮುನಾಮಿಲಿತಾ— ಯಮುನಯಾ ಮಿಲಿತಾ ಯಮುನಾಮಿಲಿತಾ |

ಸಿತಸೌರಸ್ಯಂಧವಪಯೋಭಿಃ— ಸುರಾಣಾಂ ಸಿಂಧುಃ ಸುರಸಿಂಧುಃ, ಸುರಸಿಂಧೋಃ ಇಮಾನಿ ಸೌರ-ಸ್ಯಂಧವಾನಿ, ಸೌರಸ್ಯಂಧವಾನಿ ಚ ತಾನಿ ಪಯಾಂಸಿ ಚ ಸೌರಸ್ಯಂಧವಪಯಾಂಸಿ, ಸಿತಾನಿ ಚ ತಾನಿ ಸೌರ-ಸ್ಯಂಧವಪಯಾಂಸಿ ಚ ಸಿತಸೌರಸ್ಯಂಧವಪಯಾಂಸಿ, ತೈಃ ಸಿತಸೌರಸ್ಯಂಧವಪಯೋಭಿಃ |

ವ್ಯಾಕರಣ ವಿಶೇಷ— ಸಿತಸೌರಸ್ಯಂಧವಪಯೋಭಿಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ, ಸುರಸಿಂಧೋಃ ಇಮಾನಿ ಸೌರಸ್ಯಂಧವಾನಿ ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಹೃದ್ಯಗಿಂಧಂತೇ ಪೂರ್ವಪದಸ್ಯ ಚ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸುರಸಿಂಧು ಎಂಬ ಪೂರ್ವ ಉತ್ತರ ಪದಗಳೆರಡಕ್ಕೂ ವೃದ್ಧಿ ಬಂದಿದೆ.

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಭಾತಿ- ಭಾತಿ ಭಾತಃ ಭಾಂತಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾದೀಪೌ ಲಟ್ |

ಕೋಶ— 'ಆಚ್ಛಾದನಂ ಸ್ಯಾದ್' ವಲಭೀ ಗೃಹಾಣಾಂ ಗೋಪಾನಸೀ ದಾರು ಚ ವಕ್ರಸಂಸ್ಪೃಂ | ನೀಪ್ರಂ ವಲೀಕಂ ಪಟಲಾಂತಮಾಮುಃ ಕಪೋತಪಾಲೀಂ ಚ ವಿಟಂಕಸಂಕ್ಷಾಂ' ಎಂದು ಸ್ವತಃ ಕವಿಗಳೇ 'ಭಾವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ' ಎಂಬ ತಮ್ಮ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಕೋಶವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿರುತ್ತಾರೆ.

'ವಲೀಕನೀಧೇ ಪಟಲ ಪ್ರಾಂತೇಽಥ ಪಟಲಂ ಭದಿಃ' ಇತ್ಯಮರಃ |

'ಆಚ್ಛಾದನಂ ತು ವಲಭೀ ಗೃಹಾಣಾಂ' ಇತಿ ಹಲಾಯುಧಃ 'ಗೋಪಾನಸೀ ತು ವಲಭೀ ಭಾದನೇ ವಕ್ರದಾರುಣಿ' ಇತ್ಯಮರಃ "ಸದ್ಧ ಗೃಹಂ ಗೇಹೋದವಸಿತಂ ವೇಶ್ಠ ಸದ್ಧ ನಿಶೇತನಂ" ಇತ್ಯಮರಃ, ಸೌರಸ್ಯಂಧವ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸಿಂಧು ನದಿ, ಸಿಂಧುರ್ನಾ ಸರಿಸ್ಥಿಯಾ ಎಂದು ಅಮರಃ |

ಪ್ರಯೋಗ— ವಲಭೀ ಯಮುನೇವ ಭಾತಿ (ಕರ್ತೃ) | ವಲಭ್ಯಾ ಯಮುನಯೇವ ಭಾಯತೇ (ಕರ್ಮಣಿ) |

ಅವಕಾರಿಕಾ— ಆ ಮನೆಗಳ ಮಹಡಿಯಲ್ಲಿಟ್ಟಿದ್ದ ಹಕ್ಕಿಗೊಂಬೆಗಳು ಜೀವವಿದ್ದ ಹಕ್ಕಿಗಳಂತೆಯೇ ತೋರುತ್ತಿದ್ದವನ್ನತ್ತಾರೆ.

ಯದಿ ನಾಭವಿಷ್ಯದಿಹ ವಿಭ್ರಮತಾನಿಯಮೋ ಜನಸ್ಯ ನಿಲಯಾವಲಿಷು |

ವಿಕಟಾ ವಿಟಂಕಕೃತಪತ್ರಿತತಿಃ ಕೃತಕೇತ್ಯವೈಕ್ಷ್ಯತ ಕಥಂಚನ ನೋ || 11 ||

ಪದಭೇದ— ಯದಿ, ನ, ಅಭವಿಷ್ಯತ್, ಇಹ, ವಿಭ್ರಮತಾನಿಯಮಃ, ಜನಸ್ಯ, ನಿಲಯಾವಲಿಷು, ವಿಕಟಾ, ವಿಟಂಕಕೃತಪತ್ರಿತತಿಃ, ಕೃತಕಾ, ಇತಿ, ಅವೈಕ್ಷ್ಯತ, ಕಥಂಚನ, ನೋ |

ಅನ್ವಯ— ಇಹ ಜನಸ್ಯ ವಿಭ್ರಮತಾನಿಯಮಃ ಅಭವಿಷ್ಯತ್ ಯದಿ, ನಿಲಯಾವಲಿಷು ವಿಕಟಾ ವಿಟಂಕಕೃತಪತ್ರಿತತಿಃ, ಕೃತಕಾ ಇತಿ ಕಥಂಚನ ನೋ ಅವೈಕ್ಷ್ಯತ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಇಹ = ಈ ವೈಕುಂಠಲೋಕದಲ್ಲಿರುವ

ಜನಸ್ಯ = ಮುಕ್ತಚೇತನರಿಗೆ

ವಿಭ್ರಮತಾನಿಯಮಃ = ಭ್ರಾಂತಿರಹಿತತೆ ಎಂಬ ನಿಯಮವು (ಭ್ರಾಂತಿ ಇಲ್ಲವೆಂಬ ನಿಯಮವು)

ನ ಅಭವಿಷ್ಯತ್ ಯದಿ = ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ

ನಿಲಯಾವಲಿಷು = ಮನೆಗಳ ಸಾಲುಗಳಲ್ಲಿ (ಸಾಲಾಗಿರುವ ಮನೆಗಳಲ್ಲಿ)

ವಿಕಟಾವಿಟಂಕಕೃತಪತ್ರಿತತಿಃ = ಮನೋಹರವಾದ ಪಕ್ಷಿಗಳ ಗೂಡುಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ (ರಚಿತವಾದ) ಪಕ್ಷಿಗಳ ಸಮೂಹವು

ಕೃತಕಾ ಇತಿ = ಕೃತ್ರಿಮವೆಂದು

ಕಥಂಚನ = ಯಾವ ರೀತಿಯಿಂದಲೂ

ನೋ ಅವೈಕ್ಷ್ಯತ = ನೋಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ವೈಕುಂಠಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸಾಲುಸಾಲಾಗಿರುವ ಮನೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಳ್ಳೆ ಚಿತ್ರಲೇಖಕರು, ಗೊಂಬೆಯನ್ನು ರಚಿಸುವವರು ಸುಂದರವಾದ ಅನೇಕ ಬಗೆಯ ಹಕ್ಕಿಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿ ಅವುಗಳನ್ನು ಗೂಡುಗಳಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಈ ವೈಕುಂಠಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವ ಜನರಿಗೆ ಭ್ರಾಂತಿಯು ಸರ್ವಥಾ ಇಲ್ಲ, ಎಂಬ ನಿಯಮವಿದೆ. ಅವರಿಗೇನಾದರೂ ಸಂಸಾರಿಗಳಂತೆ ಭ್ರಾಂತಿಯುಂಟಾಗುವ ಸಂಭವ ಇದ್ದಿದ್ದರೆ ಅವರು ಕೃತ್ರಿಮವಾದ ಗೂಡುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಸುಂದರವಾದ ನಿಜವಾಗಿದ್ದ ಪಕ್ಷಿಗಳಂತೆಯೇ ಕಾಣುವ ಈ ಕೃತ್ರಿಮಪಕ್ಷಿಗಳನ್ನು ನೋಡಿ ಇವು ನಿಜವಾದ ಪಕ್ಷಿಗಳೆಂದೇ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಆದರೆ ಅದು ಮುಕ್ತ ವೈಕುಂಠಲೋಕವಾದುದರಿಂದ ಹಾಗಾಗುವ ಸಂಭವವಿಲ್ಲ. ಎಂದರೆ ಅಲ್ಲಿ ಅಷ್ಟು ಚೆನ್ನಾಗಿರುವ ಕುತಲಕಲಿಗಳ ಸೊಗಸಾದ ಚಿತ್ರಗಳಿರುವವು. ಇದರಿಂದ ವೈಕುಂಠ ಲೋಕದ ಅತಿಶಯವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು.

ವಿಗ್ರಹ—

ವಿಭ್ರಮತಾನಿಯಮಃ— ವಿಗತಃ ಭ್ರಮಃ ಯೇಭ್ಯಃ ತೇ ವಿಭ್ರಮಾಃ, ವಿಭ್ರಮಾಣಾಂ ಭಾವಃ ವಿಭ್ರಮತಾ, ವಿಭ್ರಮತಾಯಾಃ ನಿಯಮಃ ವಿಭ್ರಮತಾನಿಯಮಃ |

ನಿಲಯಾವಲಿಷು— ನಿಲಯಾನಾಂ ಅವಲಯಃ ನಿಲಯಾವಲಯಃ, ಶಾಸು ನಿಲಯಾವಲಿಷು |

ವಿಟಂಕಕೃತಪತ್ರಿತತಿಃ— ವಿಟಂಕೇಷು ಕೃತಾ ವಿಟಂಕಕೃತಾ, ಪತ್ರಿಕಾಂ ತತಿಃ ಪತ್ರಿತತಿಃ, ವಿಟಂಕಕೃತಾ ಚ ಸಾ ಪತ್ರಿತತಿರ್ದ ವಿಟಂಕಕೃತಪತ್ರಿತತಿಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಭವಿಷ್ಯತ್- ಭೂಸತ್ತಾಯಾಂ ಪರಸ್ಪ್ರಪದಿನ ಲುಪ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ವಿಕವಚನೇ ಅಭವಿಷ್ಯತ್ ಇತಿರೂಪಂ |

ಅಭವಿಷ್ಯತ್ ಅಭವಿಷ್ಯತಾಂ ಅಭವಿಷ್ಯನ್, ಅಭವಿಷ್ಯಃ ಅಭವಿಷ್ಯತಂ ಅಭವಿಷ್ಯತ, ಅಭವಿಷ್ಯಂ ಅಭವಿಷ್ಯಾಪ್ತ ಅಭವಿಷ್ಯಾಮು ||

ಅವೈಕ್ಯತ— ಅವ ಉಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ಈಶ್ವರರ್ಥನೇ ಇತ್ಯಸ್ತಾದ್ವಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಸೇಟ್ ಆತ್ಮನೇಪದಿನಃ ಕರ್ಮಣಿ ಅನದೃತನಭೂತೇ ಲಪ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ವಿಕವಚನೇ ಅವೈಕ್ಯತ ಇತಿರೂಪಂ |

ಅವ+ವಕ್ಷ್ಯತ, ವಕ್ಷ್ಯತಾಂ ವಕ್ಷ್ಯಂತ, ವಕ್ಷ್ಯಥಾಃ ವಕ್ಷ್ಯೇಥಾಂ ವಕ್ಷ್ಯಧ್ವಂ, ವಕ್ಷ್ಯೇ ವಕ್ಷ್ಯಾವಹಿ ವಕ್ಷ್ಯಾಮಹಿ |

ಕೋಶ— 'ವಿಕಟಃ ಸುಂದರಃ ಪೋಕ್ಷಃ' ಇತಿ ವಿಶ್ವಃ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಇಹ ಜನಸ್ಯ ವಿಭ್ರಮತಾನ್ಲಯಮೇನ ನ ಅಭವಿಷ್ಯತ ವಿಕಟಾಂ ವಿಟಂಕಕೃತಪತ್ರಿತತಿಂ ಕೃತಕೇತಿ ಜನಾಃ ನಾವೈಕ್ಯಂತ |

ವಿಶೇಷ ವಿಚಾರ— ಇಲ್ಲಿ ಅವೈಕ್ಯತ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅವೈಕ್ಯಪ್ರತ ಎಂಬ ಪಾಠವಿರಚೇಕೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ವಿಕೆಂದರೆ ವಿಶ್ವ- ಪತೀರ್ಥೀಯ ಮತ್ತು ಭಲಾರಿಯ ಎರಡು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅದು 'ಲೃಪ್' ಲಕಾರದ ರೂಪವೆಂದು ಒರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಅವೈಕ್ಯತ ಎಂಬುದು ಕರ್ಮಣಿ ಲಪ್‌ನ ರೂಪ. ಆದರೆ ಅವೈಕ್ಯತ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸರಿ ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಐಕ್ಯಪ್ರತ ಎಂಬ ರೂಪವನ್ನು ಸೇರಿಸಿಕೊಂಡು 'ಕೃತಕೈಕ್ಯಪ್ರತ ಹಿ ಕಥಂಚನನೋ' ಎಂದು ಪಾಠವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಪಾಠವು ಪ್ರಾಚೀನಪುಸ್ತಕಗಳಲ್ಲಿ ಇದ್ದರೂ ಇಲ್ಲವೆಂದು. 'ಲಿಪ್ ನಿಮಿತ್ತೇ ಲೃಪ್ ಕ್ರಿಯಾತಿಪತ್ಯ' (3-3-139) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಲೃಪ್ ಬಂದಿದೆ. "ಹೀಗೆ ಆಗಿದ್ದರೆ ಹೀಗೆ ಆಗಬಹುದಿದ್ದು. ಹೀಗೆ ಆಗಲಿಲ್ಲ ಆದ್ದರಿಂದ ಹೀಗೂ ಆಗಲಿಲ್ಲ" ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ 'ಲೃಪ್' ಬರುತ್ತದೆ. ರಾವಣನು ರಾಮನನ್ನು ವಂದಿಸಿದ್ದರೆ ರಾಮನು ಅವನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. 'ಯದಿ ರಾವಣಃ ರಾಮಂ ಅಪಂದಿಷ್ಯತ, ತರ್ಹಿ ರಾಮಃ ತಂ ಅರಕ್ಷಿಷ್ಯತ್' ಎಂದು ಲೃಪ್‌ನ ಪ್ರಯೋಗದ ಕ್ರಮವಿದೆ. 'ಕೃತಕೇತ್ಯವೈಕ್ಯಪ್ರತ ಕಥಂ ಚ ನನೋ' ಎಂದು ಒಂದು ಪಾಠವಿದೆ. ಈ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಇಣ್‌ಗತು ಎಂಬ ಧಾತುವಿನ ಕರ್ಮಣಿ ಲೃಪ್ ರೂಪ. ಅವೈತಿ ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೆ ಅವೈಕ್ಯತ್ = ತಿಳಿಯುತ್ತಿದ್ದರು, ಎಣಿಸುತ್ತಿದ್ದರು ಎಂದು ಅರ್ಥ.

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆ ಮನೆಗಳ ಮೇಲ್ಬಟ್ಟುಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ವಿವಿಧಸ್ತುಲೋಪಗತಚಿತ್ರಪಟೀಸುವಿತಾನಲಂಬಮಣಿದಾಮಗಳಣಃ |

ಶರಣಾಂತರೇಪ್ರದಿಕಪೂರಣತಃ ಪ್ರಚಕ್ಷಾಸ್ತಿ ವಿಭ್ರಮ ಇವಾವಗಲನ್ || 12 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ವಿವಿಧಃ, ಸುಲೋಪಗತಚಿತ್ರಪಟೀಸುವಿತಾನಲಂಬಮಣಿದಾಮಗಳಣಃ, ಶರಣಾಂತರೇಪು, ಅಧಿಕ- ಪೂರಣತಃ, ಪ್ರಚಕ್ಷಾಸ್ತಿ, ವಿಭ್ರಮಃ, ಇವ, ಅವಗಲನ್ |

ಅನ್ವಯ— ವಿವಿಧಃ ಸುಲೋಪಗತಚಿತ್ರಪಟೀಸುವಿತಾನಲಂಬಮಣಿದಾಮಗಳಣಃ ಶರಣಾಂತರೇಪು, ಅಧಿಕ- ಪೂರಣತಃ ಅವಗಲನ್ ವಿಭ್ರಮಃ ಇವ, ಪ್ರಚಕ್ಷಾಸ್ತಿ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ವಿವಿಧಃ = ನಾನಾ ಬಗೆಯ

ತುಲೋಪಗತಚಿತ್ರಪಟೀಸುವಿತಾನಲಂಬಮಣಿದಾಮಗಣಃ—

ತುಲೋಪಗತ = ತೊಲೆಗಳ, ಸಂಬಂಧವಾದ

ಚಿತ್ರಪಟೀ = ವಿಚಿತ್ರವಾದ ಬಟ್ಟೆಗಳ (ನಾನಾ ಚಿತ್ರಗಳಿರುವ)

ಸುವಿತಾನ, ಲಂಬ, ಮಣಿದಾಮಗಣಃ = ಸುಂದರವಾದ ಮೇಲ್ಬಟ್ಟೆಗಳಲ್ಲಿ ಜೋಲಾಡುವ, ರತ್ನಗಳ ಮಾಲೆಗಳ ಸಮೂಹವು,

ಶರಣಾಂತರೇಷು = ಮನೆಗಳ ಒಳ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ

ಅಧಿಕಪೂರಣತಃ = ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ತುಂಬಿದ್ದರಿಂದ (ತುಂಬಿ ಹೆಚ್ಚಾದ್ದರಿಂದ)

ಅವಗಲನ್ = ಸುರಿಯುತ್ತಿರುವ (ಸೂಸುತ್ತಿರುವ ಅಥವಾ ಉದುರುತ್ತಿರುವ)

ವಿಭ್ರಮಃ ಇವ = ಕಾಂತಿಯಂತೆ

ಪ್ರಚಕ್ಷಾತ್ = ತೋರಿಸುತ್ತಿದೆ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಆ ವೈಕುಂಠಲೋಕದ ಸುಂದರವಾದ ಮನೆಗಳ ತೊಲೆಗಳಲ್ಲಿ ನಾನಾ ಬಣ್ಣದ ಮತ್ತು ಚಿತ್ರಗಳಿಂದ ಶೋಭಿತವಾದ ಬಟ್ಟೆಗಳಿಂದ ಮೇಲ್ಬಟ್ಟನ್ನು ಕಟ್ಟಿರುತ್ತಾರೆ. ಆ ಮೇಲ್ಬಟ್ಟಿಗೆ ತೆಗೆಲಿಸಿ ಕೆಳಮುಖವಾಗಿ ರತ್ನಹಾರಗಳನ್ನು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ತೂಗು ಹಾಕಿದ್ದಾರೆ. ಅವುಗಳನ್ನು ನೋಡಿದರೆ ಆ ಮನೆಗಳ ಕಾಂತಿಯು, ಅಲ್ಲಿರುವ ರತ್ನಗಳ ಕಾಂತಿಯ ಒಳಗೆ ತುಂಬಿ ಹಿಡಿಸದಿರುವುದರಿಂದ, ಉಕ್ಕಿ ಕೆಳಗೆ ಸುರಿಯುತ್ತಿದೆಯೋ ಎಂದು ತೋರುತ್ತಿದೆ. (ಉತ್ಪತ್ತೇ)

ವಿಗ್ರಹ—

ತುಲೋಪಗತಚಿತ್ರಪಟೀಸುವಿತಾನಲಂಬಮಣಿದಾಮಗಣಃ— ತುಲಾಸು ಉಪಗತಾ ತುಲೋಪಗತಾ, ಚಿತ್ರಾ ಚ ಸಾ ಪಟೀ ಚ ಚಿತ್ರಪಟೀ, (ಚಿತ್ರಯುಕ್ತಾ ಚ ಸಾ ಪಟೀ ಚ ಚಿತ್ರಪಟೀ), ತುಲೋಪಗತಾ ಚ ಸಾ ಚಿತ್ರಪಟೀ ಚ ತುಲೋಪಗತಚಿತ್ರಪಟೀ, ತುಲೋಪಗತಚಿತ್ರಪಟೀ ಚ ತತ್ ಸುವಿತಾನಂ ಚ ತುಲೋಪಗತಚಿತ್ರಪಟೀಸುವಿತಾನಂ, ಲಂಬತೇ ಇತಿ ಲಂಬೀ, ಮಣಿನಾಂ ದಾಮಾನಿ ಮಣಿ-ದಾಮಾನಿ, ಮಣಿದಾಮ್ನಾಂ ಗಣಃ ಮಣಿದಾಮಗಣಃ, ತುಲೋಪಗತಚಿತ್ರಪಟೀಸುವಿತಾನಲಂಬೀ ಚಾಸೌ ಮಣಿದಾಮಗಣಾಶ್ಚ ತುಲೋಪಗತಚಿತ್ರಪಟೀಸುವಿತಾನಲಂಬಮಣಿದಾಮಗಣಃ |

ಶರಣಾಂತರೇಷು— ಶರಣಾನಾಂ ಅಂತರಾಣಿ ಶರಣಾಂತರಾಣಿ ತೇಷು,

ಅಧಿಕಪೂರಣತಃ— ಅಧಿಕಂ ಪೂರಣಂ ಅಧಿಕಪೂರಣಂ, ತನ್ಮಾತ್ ಅಧಿಕಪೂರಣತಃ (ಪಂಚಮ್ಯಾ ತಃ)

ಕ್ರಿಯಾವದ— ಪ್ರಚಕ್ಷಾತ್- ಪ್ರ ಉಪಗರ್ವಪೂರ್ವಕ ಚಕ್ಷಾಸ್ವದೀಪೌ ಇತಿ ಧಾತೋಃ ಅಕರ್ಮಕಃ ಸೇಟ್ ಪರಸ್ವಪದೀ, ಲುಟ್ | 3 ಲುಟ್ ಚಕ್ಷಾನಾಂಚೇಕಾರ-ಬಭೂವ ಅಸ 3 ಲುಟ್ ಚಕ್ಷಾತಾ 4 ಲೃಟ್ ಚಕ್ಷಾಷ್ವತಿ ಲೋಟ್ ಚಕ್ಷಾಸ್ತು ಚಕ್ಷಾಸ್ತಾ ಚಕ್ಷಾಸ್ತಾಂ ಚಕ್ಷಾಸತು, ಚಕ್ಷಾಧಿ ಚಕ್ಷಾಸ್ತಾತ್, ಚಕ್ಷಾಸ್ತಂ ಚಕ್ಷಾಸ್ತ, ಚಕ್ಷಾಸಾನಿ ಚಕ್ಷಾಸಾವ ಚಕ್ಷಾಸಾಮ | ಲುಟ್ ಅಚಕ್ಷಾದ್-ಅಚಕ್ಷಾದ್ ಅಚಕ್ಷಾಸ್ತಾಂ ಅಚಕ್ಷಾಸುಃ, ಅಚಕ್ಷಃ-ಅಚಕ್ಷಾದ್, ಅಚಕ್ಷಾಸ್ತಂ-ಅಚಕ್ಷಾಸ್ತ, ಅಚಕ್ಷಾಸ್ತಂ ಅಚಕ್ಷಾಸ್ತು ಅಚಕ್ಷಾಸ್ತು | 7 ವಿಧಿಲಿಡ್ ಚಕ್ಷಾಸ್ತಾತ್ ಚಕ್ಷಾಸ್ತಾತಾಂ ಚಕ್ಷಾಸ್ತುಃ | ಅಕೀರ್ಲಿಡ್ ಚಕ್ಷಾಸ್ತಾತ್ ಚಕ್ಷಾಸ್ತಾತ್ತಾಂ, ಲುಡ್ ಅಚಕ್ಷೋತ್ ಅಚಕ್ಷೋಷ್ವಾಂ, 10 ಲೃಡ್ ಅಚಕ್ಷೋಷ್ವತ್ |

ಪ್ರ+ ಚಕ್ಷಾ ಚಕ್ಷಾಃ ಚಕ್ಷಾಸತಿ, ಚಕ್ಷಾಸ್ತಿ ಚಕ್ಷಾಸ್ತು, ಚಕ್ಷಾಸ್ತಿ ಚಕ್ಷಾಸ್ತು ಚಕ್ಷಾಸ್ತು ||

ಪ್ರಯೋಗ— ವಿವಿಧಃ ತುಲೋಪಗತಚಿತ್ರಪಟೇಸುವಿತಾನಲಂಬಮಣಿದಾಮುಗಣಃ ಶರಣಾಂತರೇಷು ಅಧಿ ಕಪೂರಣತಃ ಅವಗಲನ್‌ವಿಭ್ರಮ ಇವ ಚಕ್ಷಾಸ್ತಿ (ಕರ್ತೃ) ।

ವಿವಿಧೇನ ತುಲೋಪಗತಮಣಿದಾಮುಗಣೇನ ಶರಣಾಂತರೇಷು ಅಧಿಕಪೂರಣತಃ ಅವಗಲತಾ ವಿಭ್ರಮೇಣೇವ ಪ್ರಚಕ್ಷಾಸ್ತತೇ (ಕರ್ಮಣಿ) ।

ಕೋಶ— ತುಲಾ = ಮನೆಯ ಈ ಕಡೆ ಗೋಡೆಯಿಂದ ಆ ಕಡೆ ಗೋಡೆಯವರೆಗೆ ಅಡ್ಡಲಾಗಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಿರುವ, (ಅಥವಾ ಕಂಬಗಳ ಮೇಲೆ ಚಾಚಿರುವ) ಮನೆಯ ಮೇಲ್ಭಾಗಕ್ಕೆ ಆಧಾರವಾದ ಶಿಲಾ, ಕಬ್ಬಿಣ ಅಥವಾ ಮರದ ಸ್ತಂಭ, ವಿತಾನಂ = ಮೇಲ್ಬಿಟ್ಟು, ಅಸ್ತಿ ವಿತಾನಮುಲ್ಲೋ ಚೋದೂಷ್ಯಾದ್ಯಂ ವಸ್ತುವೇಶೈನಿ ಎಂದು ಅಮರ. ಶರಣ = ಮನೆ 'ಶರಣಂ ಗೃಹರಕ್ಷಿತ್ವೋಃ' ಎಂದು ಅಮರ. ಅಂತರ = ಅವಕಾಶ ಪ್ರದೇಶ, ಅಂತರಮವಕಾಶಾವಧಿ ಪರಿಧಾನಾಂತರ್ಧಿಭೇದ ತಾದರ್ಥ್ಯೇ' ಇತಿ ಅಮರ. ವಿಭ್ರಮಃ = ಕಾಂತಿ "ವಿಭ್ರಮಃ ಸಂಶಯೇ ಭ್ರಾಂತೌ ಶೋಭಾಯಾಂ ಚ" ಎಂದು ವೈಜಯಂತಿ ಕೋಶ.

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ನನು ತತ್ರ ವಿಶ್ವವಿಭವೈಕಪದಂ (ಸರ್ಗ 11 ಶ್ಲೋಕ 8) ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಇದುವರೆಗೆ ಹೇಳಿದುದೆಲ್ಲವೂ ವೈಕುಂಠದಲ್ಲಿ ಅಸಂಭಾವಿತವಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ವಿಮಲಾಕೃತಿಃ ಪ್ರಕೃತಿರೇವ ಮಹಾಮಣಿಹೇಮಮಯ್ಯಖಿಲವಸ್ತುಮಯೀ ।

ಇಹ ಸಂಭವೇತ್ ಸಕಲಕಾಂತಿರಸಃ ಕಥಿತೋಽಧಿಕೋಕ್ತಿಭಿರತಃ ಕವಿಭಿಃ ॥ 13 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ವಿಮಲಾಕೃತಿಃ, ಪ್ರಕೃತಿಃ, ಏವ, ಮಹಾಮಣಿಹೇಮಮಯೀ, ಅಖಿಲವಸ್ತುಮಯೀ, ಇಹ, ಸಂ-ಭವೇತ್, ಸಕಲಕಾಂತಿರಸಃ, ಕಥಿತಃ, ಅಧಿಕೋಕ್ತಿಭಿಃ, ಅತಃ ಕವಿಭಿಃ ।

ಅನ್ವಯ— ಇಹ, ವಿಮಲಾಕೃತಿಃ ಪ್ರಕೃತಿಃ ಏವ ಮಹಾಮಣಿಹೇಮಮಯೀ, ಅಖಿಲವಸ್ತುಮಯೀ ಅತಃ ಕವಿಭಿಃ ಅಧಿಕೋಕ್ತಿಭಿಃ ಕಥಿತಃ ಸಕಲಕಾಂತಿರಸಃ ಸಂಭವೇತ್ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಇಹ = ಈ ವೈಕುಂಠ ಲೋಕದಲ್ಲಿ

ವಿಮಲಾಕೃತಿಃ = ಶುದ್ಧವಾದ ಆಕಾರವುಳ್ಳ (ಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳ)

ಪ್ರಕೃತಿಃ ಏವ = ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯೇ

ಮಹಾಮಣಿಹೇಮಮಯೀ = ಉತ್ತಮ ರತ್ನಗಳು, ಚಿನ್ನ ಇವುಗಳ ಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳವಳಾಗಿ

ಅಖಿಲವಸ್ತುಮಯೀ = ಎಲ್ಲಾ ಪದಾರ್ಥಸ್ವರೂಪಳು.

ಅತಃ = ಈ ಕಾರಣದಿಂದ

ಕವಿಭಿಃ = ಕವಿಗಳಿಂದ

ಅಧಿಕೋಕ್ತಿಭಿಃ = ಅತಿಶಯೋಕ್ತಿಗಳಿಂದ

ಕಥಿತಃ = ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ

ಸಕಲಕಾಂತಿರಸಃ = ಎಲ್ಲಾ ಶೋಭಾತಿರಯವು

ಸಂಭವೇತ್ = ಸಂಭವದಿಹು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ನಿರ್ದೋಷಕಾಂತಿ ಸ್ವರೂಪಳಾದ ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮೀಯ ಸ್ವರೂಪಾತ್ಮಕವೇ ವೈಕುಂಠವು. ಅಲ್ಲಿ ಸ್ವಭಾವ ಸುವರಳಾದ ಆ ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯೇ ರತ್ನ-ಚಿನ್ನ ಇವುಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದಂತಿರುವ ಸಮಸ್ತ ವಸ್ತುಸ್ವರೂಪ-

ಗಾಗಿರುವಳು. ಆದ್ದರಿಂದ ಕವಿಗಳು ತಾವು ವೈಕುಂಠವರ್ಣನಾಕೃತ್ ಕಾವ್ಯ ಬರೆಯುವಾಗ ವೈಕುಂಠವು ಸಕಲ ವಶ್ಯಾರ್ಥಗಳ ಸ್ಥಾನವೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿರುವುದು ಅತಿಶಯೋಕ್ತಿ, ಉತ್ಕೇಷ ಎಂದು ಕಂಡರೂ ಆಪಾತತಃ (ಮೇಲೋಚ್ಚಿ) ನಮಗೆ ಅಮಾನ್ಯವೆಂದು ತೋರಿರದೂ ವಾಸ್ತವವಾಗಿಯೇ ಆ ರೀತಿ ಇದೆ. ಈ ಲೋಕವು ಸಕಲ ಕಾಂತಿಗಳಿಗೆ ಬೀಡಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಕವಿಗಳ ಉಕ್ತಿಯು ಸರಿಯಾಗಿದೆ. ವೈಕುಂಠಲೋಕದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ವಿಧವಾದ ಶೋಭಾತಿಶಯವೂ ಕೂಡುತ್ತದೆ.

ವಿಗ್ರಹ—

ವಿಮಲಾಕೃತಿಃ— ವಿಮಲಾ ಆಕೃತಿಃ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ ವಿಮಲಾಕೃತಿಃ |

ಮಹಾಮಣಿಹೇಮಮಯೀ— ಮಣಿಯುಳ್ಳ ಹೇಮ ಚ ಮಣಿಹೇಮಾನಿ, ಮಹಾಂಶಿ ಚ ತಾನಿ ಮಣಿಹೇಮಾನಿ ಚ ಮಹಾಮಣಿಹೇಮಾನಿ, ಮಹಾಮಣಿಹೇಮೈವ (ಮಹಾಮಣಿಹೇಮಸ್ವರೂಪಾ) ಮಹಾಮಣಿಹೇಮಮಯೀ |

ಅಖಿಲವಸ್ತುಮಯೀ— ಅಖಿಲಾನಿ ಚ ತಾನಿ ವಸ್ತುನಿ ಚ ಅಖಿಲವಸ್ತುನಿ, ಅಖಿಲವಸ್ತುನಿ ಏವ (ಅಖಿಲ-ವಸ್ತುಸ್ವರೂಪಾ) ಅಖಿಲವಸ್ತುಮಯೀ |

ಸಕಲಕಾಂತಿರಸಃ— ಕಾಂತೀನಾಂ ರಸಃ ಕಾಂತಿರಸಃ | ಸಕಲಶಾಸ್ತ್ರಾ ಕಾಂತಿರಸಶ್ಚ ಸಕಲಕಾಂತಿರಸಃ (ಅಥವಾ ಸಕಲಾನಾಂ ಕಾಂತಿರಸಃ ಸಕಲಕಾಂತಿರಸಃ) |

ಅಧಿಕೋಕ್ತಿಭಿಃ— ಅಧಿಕಾರ್ಥತಾಃ ಉಕ್ತಯುಕ್ತ ಅಧಿಕೋಕ್ತಯಃ, ತಾಭಿಃ ಅಧಿಕೋಕ್ತಿಭಿಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಸಂಭವೇತ್- ಸಂ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ಭೂತತ್ವಾಯಾಂ ಇತಿ ಸತ್ಪಾರ್ಥಕಭೂಧಾತೋಃ ಅಕರ್ಮಕಃ ಸೇಟ್ ಪರಸ್ಮೈಪದಿನಃ ವಿಧಿರಿಡ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ವಿಕವಚನೇ 'ಸಂಭವೇತ್' ಇತಿ ರೂಪಂ |

ಸಂ+ಭವೇತ್ ಭವೇತಾಂ ಭವೇಯುಃ, ಭವೇಃ ಭವೇತಂ ಭವೇತ, ಭವೇಯಂ ಭವೇವ ಭವೇಮ ||

ಕೋಶ— ಹೇಮ = ಚಿನ್ನ, 'ಹಿರಣ್ಯಂ ಹೇಮತಾಟಕಂ' ಇತ್ಯಮರಃ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಇಹ ಸಕಲಕಾಂತಿರಸಃ ಸಂಭವೇತ್ (ಕರ್ತರಿ) | ಇಹ ಸಕಲಕಾಂತಿರಸೇನ ಸಂಭೂಯೇತ (ಭಾವೇ) | ಭೂಧಾತುವಿನ ಭಾವರೂಪಗಳು ಭೂಯತೇ ಬಭೂವೇ ಭಾವಿತಾ (ಭವಿತಾ), ಭಾವಿಷ್ಯತೇ (ಭವಿಷ್ಯತೇ) ಭೂಯತಾಂ ಅಭೂಯತ ಭೂಯೇತ, ಭಾವಿಷ್ಯೇಷ್ವ (ಭವಿಷ್ಯೇಷ್ವ) ಅಭಾವಿಷ್ಯತ (ಅಭವಿಷ್ಯತ) |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಮುಕ್ತರು ಎಷ್ಟು ಜನ ತುಂಬಿದರೂ ಆ ವೈಕುಂಠಲೋಕದಲ್ಲಿ ಜನಸಮೃದ್ಧವೇ ಇಲ್ಲವೆಂದು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ತದನಾದಿಕಾಲಮಿತಮುಕ್ತಿರತೇ

ರಗಣಯ್ಯ (ಅಗಣೇಯ) ಶಂಭುಮುಖಸಂಘತತೇಃ |

ನಗರೈರ್ಮಹಾಪುರಮಸಂಹತಿಮ-

ಲಕ್ಷತಿ ಪ್ರಭೋರಯಮಹೋ ಮಹಿಮಾ || 14 ||

ಪದಭೈದ— ತತ್, ಅನಾದಿಕಾಲಂ, ಇತಮುಕ್ತಿರತೇಃ, ಅಗಣಯ್ಯ (ಅಗಣೇಯ), ಶಂಭುಮುಖಸಂಘತತೇಃ, ನಗರೈಃ, ಮಹಾಪುರಂ, ಅಸಂಹತಿಮತ್, ಲಕ್ಷತಿ, ಪ್ರಭೋಃ, ಅಯಂ, ಅಹೋ ಮಹಿಮಾ |

ಅನ್ವಯ— ಅನಾದಿಕಾಲಂ, ಇತಮುಕ್ತಿರತೇಃ ಅಗಣಯ್ಯ (ಅಗಣೇಯ), ಶಂಭುಮುಖಸಂಘತತೇಃ ನಗರೈಃ ಅಸಂಹತಿಮತ್ ತತ್ ಮಹಾಪುರಂ ಲಕ್ಷತಿ, ಪ್ರಭೋಃ ಅಯಂ ಮಹಿಮಾ ಅಹೋ !

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅನಾದಿಕಾಲಂ = ಬಹಳ ಹಿಂದಿನ ಕಾಲದಿಂದ

ಇತ ಮುಕ್ತಿ ರತೇಃ = ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟ ಮೋಕ್ಷದ, ಸುಖವುಳ್ಳ

ಅಗಣಯ್ಯ (ಅಗಣೇಯ) = ಎಣಿಕೆ ಇಲ್ಲದ

ಶಂಭುಮುಖ ಸಂಘ ತತೇಃ = ಬ್ರಹ್ಮದೇವರೇ ಮೊದಲಾದ ದೇವತೆಗಳ, ಗುಂಪಿನ, ಸಮೂಹದ

ನಗರೈಃ = ಪಟ್ಟಣಗಳಿಂದ

ಅಸಂಹತಿಮತ್ = ಇಕ್ಕಟ್ಟಿಲ್ಲದ

ತತ್ ಮಹಾಪುರಂ = ಆ ದೊಡ್ಡ ವೈಕುಂಠಲೋಕವು

ಲಸತಿ = ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಭೋಃ = ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನ

ಅಯಂ = ಈ

ಮಹಿಮಾ = ಮಹಾತ್ಮೆಯು

ಅಹೋ! = ಆಶ್ಚರ್ಯವು

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಈ ವೈಕುಂಠಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅನಾದಿ ಅನಂತಕಾಲದಿಂದ ಪ್ರತಿಕಲ್ಪದಲ್ಲಿಯೂ ಮುಕ್ತರಾದ ಅನಂತ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಬ್ರಹ್ಮರೇಷಗರುಡಾದಿ ಜೀವರು ಮೋಕ್ಷಸುಖಾನುಭವದಿಂದ ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಅವರಿಗಲ್ಲಾ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ಪಟ್ಟಣಗಳು ಸಾಕಷ್ಟಿವೆ. ಹೀಗೆ ವೈಕುಂಠಲೋಕವು ಅಂತಹ ಪಟ್ಟಣಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದ್ದರೂ ಇಕ್ಕಟ್ಟಾಗಿಲ್ಲ. ವಿಶಾಲವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿದೆ. ಇದು ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನ ಅದ್ಭುತವಾದ ಮಹಿಮೆಯಿಂದಲೇ ಆದುದು. ಆಹಾ ಇದಂತಹ ಆಶ್ಚರ್ಯ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಅನಾದಿಕಾಲಂ— ನ ವಿದ್ಯತೇ ಆದಿಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಅನಾದಿಃ, ಅನಾದಿಶ್ಚಾಸೌ ಕಾಲಶ್ಚ ಅನಾದಿಕಾಲಃ, ತಂ ಅನಾದಿ ಕಾಲಂ । (ಇಲ್ಲಿ 'ಕಾಲಾದ್ವನೋರತ್ಯಂತಸಂಯೋಗೇ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಂದಿದೆ).

ಇತಮುಕ್ತಿರತೇಃ— ಮುಕ್ತೇಃ ರತಿಃ ಮುಕ್ತಿರತಿಃ, ಇತಾ ಮುಕ್ತಿರತಿಃ ಯಯಾ ಸಾ ಇತಮುಕ್ತಿರತಿಃ, ತಸ್ಯಾಃ ಇತ-ಮುಕ್ತಿರತೇಃ ।

ಅಗಣಯ್ಯ ಶಂಭುಮುಖಸಂಘತತೇಃ— ಗಣಯಿತುಂ ಶಕ್ಯಾ ಗಣಯ್ಯಾ, ನ ಗಣಯ್ಯಾ ಅಗಣಯ್ಯಾ (ಆಥವಾ ಗಣ ಯಿತುಂ ಶಕ್ಯಾ ಗಣೇಯಾ, ನ ಗಣೇಯಾ ಅಗಣೇಯಾ), ಶಂಭುಃ ಮುಖಂ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಶಂಭುಮುಖಾಃ, ಶಂಭುಮುಖಾನಾಂ ಸಂಘಃ ಶಂಭುಮುಖಸಂಘಃ, ಅಗಣಯ್ಯಾ ಚ ಸಾ ಶಂಭು ಮುಖಸಂಘತತಿಶ್ಚ ಅಗಣಯ್ಯ ಶಂಭುಮುಖಸಂಘತಿಃ, ತಸ್ಯ ತತಿಃ ಶಂಭುಮುಖ-ಸಂಘತತಿಃ, ತಸ್ಯಾಃ ಶಂಭುಮುಖಸಂಘತತೇಃ ।

ಮಹಾಪುರಂ— ಮಹಚ್ಛ ತತ್ ಪುರಂ ಚ ಮಹಾಪುರಂ ।

ಅಸಂಹತಿಮತ್— ನ ಸಂಹತಿಃ ಅಸಂಹತಿಃ, ಅಸಂಹತಿಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ಯೇತಿ ಅಸಂಹತಿಮತ್ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಲಸತಿ- ಲಸಕಾಂತೌ ಇತಿಧಾತೋಃ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ ಪರಸ್ವೈಪದಿನಃ (1) ಲಸತಿ ಲಸತಃ ಲಸಂತಿ ಇತ್ಯಾದಿ, (2) ಲಿಟ್ ಲಲಾಸ ಲೇಸತುಃ ಲೇಸುಃ ಇತ್ಯಾದಿ, (3) ಲುಟ್ ಲಲಿತಾ, (4) ಲೃಟ್ ಲಲಿಷ್ಯತಿ, (5) ಲೋಟ್ ಲಸತು, (6) ಲಜ್ ಅಲಸತ್, (7) ವಿಧಿಲಿಜ್ ಲನೇತ್, (8) ಆಶೀರ್ಲಿಜ್ ಲಸ್ಯಾತ್ ಲಸ್ಯಾಸ್ತಾಂ ಲಸ್ಯಾಸುಃ

ಇತ್ಯಾದಿ (9) ಲುಡ್ ಅಲಾಸೀತ್ ಅಲಾಸಿಷ್ಟಾ ಅಲಾಸಿಷು, ಅಲಾಸೀ ಅಲಾಸಿಷ್ಟಂ ಅಲಾಸಿಷ್ಠ, ಅಲಾಸಿಷಂ ಅಲಾಸಿಷ್ಠ ಅಲಾಸಿಷ್ಠ. ಪಕ್ಷೇ ಅಲಾಸೀತ್ ಅಲಾಸಿಷ್ಟಾ ಇತ್ಯಾದಿ (10) ಲ್ಯಡ್ ಅಲಾಸಿಷ್ಠತ್ |

ಕೋಶ— ಇಲ್ಲಿರುವ ಶಂಭುಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಚತುರ್ಮುಖಬ್ರಹ್ಮ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. 'ಶಂಭೂ ಬ್ರಹ್ಮ ತ್ರಿಲೋಚನಃ' ಎಂದು ಅಮರ. 'ಶಂಭುಃ ಧಾತೃಪರಾಕರ್ತು' ಎಂದು ವೈಜಯಂತೀ ಕೋಶ.

ಪ್ರಯೋಗ— ಮಹಾಪುರಂ ಲಸತಿ (ಅಕರ್ಮಕ ಕರ್ತೃ) | ಮಹಾಪುರೋ ಲಸ್ಯತೇ (ಭಾವೇ)

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆ ಮನೆಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಅದ್ಭುತವಾದ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವಿನ ಮನೆಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಭವನಂ ವಿಭಾತಿ ಭುವನೈಕಪತೇಃ ಭುವನತ್ರಯಾದ್ಭುತಗುಣಾತಿಶಯಿ |

ವರಮಂದಿರಪ್ರಕರಮಧ್ಯಗತಂ ದ್ವಿಜಮಂಡಲಸ್ಥಶಶಿಮಂಡಲವತ್ || 15 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— (ಭುವನತ್ರಯಾದ್ಭುತಗುಣಾತಿಶಯಿ ಭಲಾರಿಯ ಪಾಠ) ಭವನಂ, ವಿಭಾತಿ, ಭುವನೈಕಪತೇಃ ಭುವನ-ತ್ರಯಾದ್ಭುತಗುಣಾತಿಶಯಿ, ವರಮಂದಿರಪ್ರಕರಮಧ್ಯಗತಂ, ದ್ವಿಜಮಂಡಲಸ್ಥಶಶಿಮಂಡಲವತ್ |

ಅನ್ವಯ— ಭುವನತ್ರಯಾದ್ಭುತಗು(ಗ)ಣಾತಿಶಯಿ, ವರಮಂದಿರಪ್ರಕರಮಧ್ಯಗತಂ, ಭುವನೈಕಪತೇಃ ಭವನಂ, ದ್ವಿಜಮಂಡಲಸ್ಥಶಶಿಮಂಡಲವತ್ ಭಾತಿ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಭುವನತ್ರಯಾದ್ಭುತಗು(ಗ)ಣಾತಿಶಯಿ = ಮೂರು ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದ ಗುಣಗಳನ್ನು (ಆಶ್ಚರ್ಯದ ಸಮೂಹವನ್ನು), ಮೀರಿರುವ

ವರಮಂದಿರಪ್ರಕರಮಧ್ಯಗತಂ = ಉತ್ತಮವಾದ ಮನೆಗಳ ಸಮೂಹದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಇರುವ

ಭುವನೈಕಪತೇಃ = ಲೋಕಗಳಿಗೆ ಮುಖ್ಯ ಒಡೆಯನಾದ ನಾರಾಯಣನ

ಭವನಂ = ಮನೆಯು

ದ್ವಿಜಮಂಡಲಸ್ಥಶಶಿಮಂಡಲವತ್ = ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಸಮೂಹದಲ್ಲಿರುವ, ಚಂದ್ರಮಂಡಲದಂತೆ

ವಿಭಾತಿ = ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತದೆ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಈ ವೈಕುಂಠಲೋಕದಲ್ಲಿ, ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಪಂಚಗಳಿಗೂ ಮುಖ್ಯಸ್ವಾಮಿಯಾದ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನ ಮನೆಯು, ಉತ್ತಮವಾದ ಇತರ ಮನೆಗಳ ನಡುವೆ ಇದೆ. ಈ ಭವನವು ಮೂರು ಲೋಕದಲ್ಲಿರುವ ಸಮಸ್ತ ಉತ್ತಮ ಗುಣಗಳನ್ನು ಮೀರಿದ ಗುಣವುಳ್ಳದ್ದು. ಮೂರು ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿರುವ ಆಶ್ಚರ್ಯಸಮೂಹಗಳನ್ನು ಮೀರಿಸತಕ್ಕಂತಹ ಅಲೌಕಿಕವಾದ ಆಶ್ಚರ್ಯಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದೆ. ಇತರ ಮುಕ್ತರ ಭವನಗಳು ನಕ್ಷತ್ರಗಳಂತೆ ರಾಜಸುತ್ತಿದ್ದಾಗ, ಶ್ರೀಹರಿಯ ಈ ಭವನವು ನಕ್ಷತ್ರಮಂಡಲದ ನಡುವೆ ಇರುವ ಚಂದ್ರಮಂಡಲದಂತೆ ರಾರಾಜಿಸುತ್ತಿದೆ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಭುವನೈಕಪತೇಃ— ವಿಶ್ವಾನ್ ಪತಿತ್ವ ವಿಶಪತಿಃ, ಭುವನಾನಾಂ ವಿಶಪತಿಃ ಭುವನೈಕಪತಿಃ, ತಸ್ಯ ಭುವನೈಕ-ಪತೇಃ |

ಭುವನತ್ರಯಾದ್ಭುತಗು(ಗ)ಣಾತಿಶಯಿ— ತ್ರಯಃ ಅವಯವಾಃ ಅಸ್ಯೇತಿ ತ್ರಯಂ, ಭುವನಾನಾಂ ತ್ರಯಂ ಭುವನತ್ರಯಂ, ಅದ್ಭುತಾಶ್ಚ ತೇ ಗುಣಾಶ್ಚ ಅದ್ಭುತಗುಣಾಃ, ಭುವನತ್ರಯಸ್ಯ ಅದ್ಭುತಗುಣಾಃ

ಭುವನತ್ರಯಾದ್ಭುತಗುಣಾಃ, ತಾನ್ ಅತಿಶಯಿತುಂ ಶೀಲಂ ಅನ್ಯೇತಿ ಭುವನತ್ರಯಾದ್ಭುತ-
ಗುಣಾತಿಶಯು |

ವರಮಂದಿರಪ್ರಕರಮಧ್ಯಗತಂ—ವರಾಣಿ ಚ ತಾನಿ ಮಂದಿರಾಣಿ ಚ ವರಮಂದಿರಾಣಿ, ವರಮಂದಿರಾಣಾಂ
ಪ್ರಕರಾಃ ವರಮಂದಿರಪ್ರಕರಾಃ, ಮಧ್ಯೇ ಗತಂ ಮಧ್ಯಗತಂ, ವರಮಂದಿರಪ್ರಕರಾಣಾಂ ಮಧ್ಯಗತಂ
ವರಮಂದಿರಪ್ರಕರಮಧ್ಯಗತಂ |

ದ್ವಿಜಮಂಡಲಸ್ಥಶಶಿಮಂಡಲವತ್—ದ್ವಿಜಾಣಾಂ ಮಂಡಲಂ ದ್ವಿಜಮಂಡಲಂ, ದ್ವಿಜಮಂಡಲೇ ತಿಷ್ಠತೀತಿ
ದ್ವಿಜಮಂಡಲಸ್ಥಂ, ಶಶಃ ಅನ್ಯ ಅನ್ಯೇತಿ ಶಶೀ, ಶಶಿನಃ ಮಂಡಲಂ ಶಶಿಮಂಡಲಂ, ದ್ವಿಜಮಂಡಲಸ್ಥಂ ಚ
ತತ್ ಶಶಿಮಂಡಲಂ ಚ ದ್ವಿಜಮಂಡಲಸ್ಥಶಶಿಮಂಡಲಂ, ತಾದೃಶದ್ವಿಜಮಂಡಲಂ ಇವ ದ್ವಿಜಮಂಡಲಸ್ಥ
ಶಶಿಮಂಡಲವತ್ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ—ವಿಭಾತಿ-ವಿ+ಭಾತಿ ಭಾತಃ ಭಾಂತಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾದೀಪ್ತೌ ಲಟ್, (2) ಲಿಟ್ ಬಭೌ ಬಭಥುಃ ಬಭುಃ
ಬಭಥ ಬಭಥ ಇತ್ಯಾದಿ | (3) ಲುಟ್ ಭಾತಾ ಭಾತಾರೌ ಭಾತಾರಃ ಭಾತಾಸಿ ಇತ್ಯಾದಿ (4) ಲೃಟ್ ಭಾಸ್ಯತಿ,
(5) ಲೋಟ್ ಭಾತು, (6) ಲಜ್ ಅಭಾತ್ ಅಭಾತಾಂ ಅಭು, ಅಭಾಃ ಅಭಾತಂ ಅಭಾತ, ಅಭಾಂ ಅಭಾವ ಅಭಾಮ,
(7) ವಿಧಿಲಿಜ್ ಭಾಯಾತ್ ಭಾಯಾತಾಂ ಭಾಯುಃ (8) ಆಶೀರ್ಲಿಜ್ ಭಾಯಾತ್ ಭಾಯಾಸ್ತಾಂ ಭಾಯಾಸುಃ,
(9) ಲುಜ್ ಅಭಾಸೀನ್ ಅಭಾಸಿಷ್ಠಾಂ ಅಭಾಸಿಷುಃ, (10) ಲೃಜ್ ಅಭಾಸ್ಯತ್.

ಕೋಶ—ಅದ್ಭುತ = ಅಶ್ಚರ್ಯ, 'ವಿಸ್ಮಯೋಽದ್ಭುತಮಾಶ್ಚರ್ಯಂ ಚಿತ್ರಮಪ್ಯಥ ಭೈರವಂ', ಅಮರ ಪ್ರಕರ =
ಸಮೂಹ, 'ಪೂಗೋ ವಿತಾನಂ ಪ್ರಕರಃ' ಅಮರ. ದ್ವಿಜರಬ್ಧಿ ನಕ್ಷತ್ರ ಎಂಬ ಅರ್ಥವೂ ಇದೆ. 'ದ್ವಿಜರಾಜಃ ಶಶಿಧರಃ' ಎಂದು
ಚಂದ್ರನನ್ನು ದ್ವಿಜರಾಜ ಎಂದು ಹೇಳುವುದರಿಂದ ದ್ವಿಜ ಎಂದರೆ ನಕ್ಷತ್ರಗಳು ಎಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಯೋಗ—ಭುವನೈಕವತೇಃ ಭವನಂ ಭಾತಿ (ಕರ್ಕರಿ) | ಭುವನೈಕವತೇಃ ಭವನೇನ ಭಾಯತೇ (ಭಾವೇ) |

★ ★ ★

ಆವತಾರಿಕಾ—ಆ ಪರಮಾರ್ಥಪ್ರಕರವಾದ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ಮನೆಯ ವೈಭವವನ್ನೇ ಪುನಃ ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಸ್ವಯಮಿಂದಿರೈವ ಪತಿಮಾನಕರೀ ಗೃಹಕರ್ಮ ಯತ್ರ ಕುರುತೇ ಸುತರಾಮ್ |

ಅಪಿ ಕಿಂಕರೀದಶಶತೀಮಹಿತಾ ಶ್ರಿಯಮತ್ರ ವರ್ಣಯತಿ ವೇಶ್ಢಿನಿ ಕಃ || 16 ||

ಪದಚ್ಛೇದ—ಸ್ವಯಂ, ಇಂದಿರಾ, ಏವ, ಪತಿಮಾನಕರೀ, ಗೃಹಕರ್ಮ, ಯತ್ರ, ಕುರುತೇ, ಸುತರಾಂ, ಅಪಿ,
ಕಿಂಕರೀದಶಶತೀಮಹಿತಾ ಶ್ರಿಯಂ, ಅತ್ರ, ವರ್ಣಯತಿ, ವೇಶ್ಢಿನಿ, ಕಃ |

ಅನ್ವಯ—ಯತ್ರ, ಪತಿಮಾನಕರೀ ಇಂದಿರಾ, ಕಿಂಕರೀದಶಶತೀಮಹಿತಾ ಅಪಿ, ಸ್ವಯಂ ಏವ ಸುತರಾಂ ಗೃಹಕರ್ಮ
ಕುರುತೇ, ಅತ್ರ ವೇಶ್ಢಿನಿ ಶ್ರಿಯಂ ಕಃ ವರ್ಣಯತಿ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಯತ್ರ = ಯಾವ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ

ಪತಿಮಾನಕರೀ = ಸ್ವಾಮಿಯಾದ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನಿಗೆ ಸನ್ಮಾನವನ್ನು ಮಾಡುವ

ಇಂದಿರಾ = ಲಕ್ಷ್ಮಿಯು,

ಕಿಂಕರೀದಶಶತೀಮಹಿತಾ ಅಪಿ = ಸಾವಿರ ದಾಸಿಯರಿಂದ ಪೂಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟವಳಾದರೂ,

ಸ್ವಯಂ ವಿವ = ತಾನಾಗಿಯೇ

ಮತರಾಂ = ಆತಿಶಯವಾಗಿ

ಗೃಹಕರ್ಮ = ಮನೆಯ ಕೆಲಸವನ್ನು

ಕುರುತೇ = ಮಾಡುತ್ತಾಳೆ,

ಅತ್ರ ವೇಶ್ಯಾ = ಇಂತಹ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನ ಮನೆಯಲ್ಲಿದ್ದವ

ಶ್ರಿಯಂ = ಶೋಭೆಯನ್ನು (ಸಂಪತ್ತನ್ನು)

ಕಃ = ಯಾವನು

ವರ್ಣಯತಿ = ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾನೆ?

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಮುಕ್ತಾನ್ವಯವಾದ ವೈಕುಂಠದಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯನ್ನು ಸಾವಿರಾರು ಮಂದಿ ದಾಸಿಯರು ಸೇವಿಸುತ್ತಿರುವರು. ಆದರೆ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯೇ ತನ್ನ ಪತಿಯ ಸನ್ಮಾನಸೇವೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ವತಃ ಶೋಭಿಸುತ್ತಾಳೆ. ತನ್ನ ಮನೆಯನ್ನು ಗುಡಿಸುವುದು ಸಾರಿಸುವುದು, ಅಲಂಕರಿಸುವುದು ಮುಂತಾದ ಕೆಲಸವನ್ನು ಸ್ವಂತವಾಗಿಯೇ ಮಾಡುತ್ತಾಳೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇಂತಹ ಮನೆಯ ಶೋಭೆಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸಲು ಯಾರಿಗೂ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. (ಪ್ರಿಯು ತನ್ನ ಪತಿಯ ಸೇವೆಯನ್ನು ತಾನೇ ಮಾಡಬೇಕು ಎಂದು ಇದರಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ).

ವಿಗ್ರಹ—

ಪತಿಮಾನಕರೇ— ಕರೋತೀತಿ ಕರೀ, ಪತ್ತುಃ ಮಾನಃ ಪತಿಮಾನಃ, ಪತಿಮಾನಸ್ಯ ಕರೀ ಪತಿಮಾನಕರೀ ।

ಗೃಹಕರ್ಮ— ಗೃಹಸ್ಯ ಕರ್ಮ ಗೃಹಕರ್ಮ, ತತ್ ಗೃಹಕರ್ಮ ।

ಕಿಂಕರೀದಶಶತೀಮಹಿತಾ— ದಶಾನಾಂ ಶತಾನಾಂ ಸಮಾಹಾರಃ ದಶಶತೀ, (ಹತ್ತುನೂರರ ಸಮೂಹ) (ದ್ವಿಗಸಮಾಸ), ಕಿಂಕರೀ ಚಾಸೌ ದಶಶತೀ ಚ ಕಿಂಕರೀದಶಶತೀ, ದಶಶತಾ ಕಿಂಕರೀಮಹಿತಾ ಕಿಂಕರೀ ದಶಶತೀಮಹಿತಾ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಕುರುತೇ- (1) ದುಕ್ಕಾಳಕರಣೇ ಇತಿ ಕರಣಾರ್ಥಕಃ ಕೃದಾತುಃ ಅನಿಟ್ ಸಕರ್ಮಕಃ ಆತ್ಮನಃಪದಿನಃ ಪ್ರಥಮವುರುವೇ ವಿಶವಚನೇ ಕುರುತೇ ಇತಿ ರೂಪಂ ।

ಕುರುತೇ ಕುರ್ವಾತೇ ಕುರ್ವತೇ, ಕುರುಷೇ ಕುರ್ವಾಥೇ ಕುರುಧ್ವೇ, ಕುರ್ವೇ ಕುರ್ವಹೇ ಕುರ್ಮಹೇ ॥

(2) ರಿಟ್ ಚಕ್ರೇ ಚಕ್ರಾತೇ ಚಕ್ರೀ, ಚಕ್ರವೇ ಚಕ್ರಾಥೇ ಚಕ್ರಧ್ವೇ, ಚಕ್ರೇ ಚಕ್ರವಹೇ ಚಕ್ರಮಹೇ, (3) ಲುಟ್ ಕರ್ತಾ ಕರ್ತಾಸೇ ಕರ್ತಾಹೇ, (4) ಲೃಟ್ ಕರಿಷ್ಯತೇ, (5) ಲೋಟ್ ಕುರುತಾಂ ಕುರ್ವಾತಾಂ ಕುರ್ವತಾಂ, ಕುರುಷ್ವ ಕುರ್ವಾಥಾಂ ಕುರುಧ್ವಂ, ಕರವ್ಯ ಕರವಾಮವ್ಯ ಕರವಾಮವ್ಯ, (6) ಲಪ್ ಅಕುರುತ ಅಕುರ್ವಾತಾಂ ಅಕುರ್ವತ, ಅಕುರುಥಾಃ ಅಕುರ್ವಾಥಾಂ ಅಕುರುಧ್ವಂ, ಅಕುರ್ವಿ ಅಕುರ್ವಹಿ ಅಕುರ್ಮಹಿ, (7) ವಿಧಿಲಿಪ್ ಕುರ್ವೀತ ಕುರ್ವೀಯಾತಾಂ ಕುರ್ವೀರನ್ ಕುರ್ವೀಥಾಃ, ಕುರ್ವೀಯ ಕುರ್ವೀವಹಿ ಕುರ್ವೀಮಹಿ, (8) ಆರೀಲಿಪ್ ಕೃಷೀಷ್ವ ಕೃಷೀಯಾಸ್ತಾಂ ಕೃಷೀರನ್, ಕೃಷೀಷ್ವಾ ಕೃಷೀಯಾಸ್ತಾಂ ಕೃಷೀಧ್ವಂ, ಕೃಷೀಯ ಕೃಷೀವಹಿ ಕೃಷೀಮಹಿ, (9) ಲುಪ್ ಆಕೃತ ಆಕೃಷಾತಾಂ ಆಕೃಷತ, ಆಕೃಥಾಃ ಆಕೃಷಾಥಾಂ ಆಕೃಷ್ವಂ, ಆಕೃಷಿ ಆಕೃಷ್ವಹಿ ಆಕೃಷ್ಮಹಿ, (10) ಲೃಪ್ ಅಕರಿಷ್ಯತ ಅಕರಿಷ್ಯತಾಂ ಇತ್ಯಾದಿ.

ವರ್ಣಯತಿ - (1) ವರ್ಣಯತಿ ವರ್ಣಯತಃ ಇತ್ಯಾದಿ ವರ್ಣವರ್ಣಕ್ರಿಯಾ ವಿಸ್ತಾರಗುಣವಚನೇಷು. ಸಕರ್ಮಕಃ ಸೇಟ್ ಉಭಯದೇ ಲಟ್, (2) ವರ್ಣಯಾಂಚಕಾರ, (3) ವರ್ಣಯತಾ, (4) ವರ್ಣಯಿಷ್ಯತಿ, (5) ವರ್ಣಯತು, (6) ಅವರ್ಣಯತ್, (7) ವರ್ಣಯೇತ್, (8) ವರ್ಣ್ಯಾತ್, (9) ಅವರ್ಣಯತ್, (10) ಅವರ್ಣಯಿಷ್ಯತ್, ಅವರ್ಣಯಿಷ್ಯತಿ ।

ಪ್ರಯೋಗ—ದಶಶತೀಕಂಕರೀಮಹಿತಾ ಇಂದಿರಾ ಸ್ವಯಂ ಗೃಹಕರ್ಮ ಕುರುತೇ (ಕರ್ತೃ) ।

ದಶಶತೀಕಂಕರೀಮಹಿತಯಾ ಇಂದಿರಯಾ ಸ್ವಯಂ ಗೃಹಕರ್ಮ ಕ್ರಿಯತೇ (ಕರ್ಮಣಿ) ।

ಅತ್ರ ವೇಶ್ವನಿ ತ್ರಿಯಂ ಕಃ ವರ್ಣಯತಿ (ಕರ್ತೃ) । ಅತ್ರವೇಶ್ವನಿ ತ್ರೀಃ ಕೇನ ವರ್ಣ್ಯತೇ (ಕರ್ಮಣಿ) ।

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ—ಶ್ರೀ ಪರಮಾತ್ಮನ ಅದ್ಭುತ ವಿಲಾಸವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಕಮಲಾಪತಿಃ ಕಮಲಯಾಽಮಲಯಾ

ಕಮನೀಯಯಾ ಕಮಲಲೋಚನಯಾ ।

ಅಮೃತಾಹಿರಾಜಮೃದುಭೋಗಗತಃ

ಸ್ವರತೋಽಪಿ ತತ್ರ ರಮತೇ ಪರಮಃ

॥ 17 ॥

ಪದಭೈದ— ಕಮಲಾಪತಿಃ, ಕಮಲಯಾ, ಅಮಲಯಾ, ಕಮನೀಯಯಾ, ಕಮಲಲೋಚನಯಾ, ಅಮೃತಾಹಿರಾಜಮೃದುಭೋಗಗತಃ, ಸ್ವರತಃ, ಅಪಿ, ತತ್ರ, ರಮತೇ, ಪರಮಃ ।

ಅನ್ವಯ— ಪರಮಃ ಕಮಲಾಪತಿಃ, ಸ್ವರತಃ ಅಪಿ, ತತ್ರ ಅಮೃತಾಹಿರಾಜಮೃದುಭೋಗಗತಃ, ಅಮಲಯಾ, ಕಮನೀಯಯಾ, ಕಮಲಲೋಚನಯಾ ಕಮಲಯಾ ರಮತೇ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಪರಮಃ = ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದ

ಕಮಲಾಪತಿಃ = ಲಕ್ಷ್ಮೀಪತಿಯಾದ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನು

ಸ್ವರತಃ ಅಪಿ = ತನ್ನಲ್ಲಿಯೇ ವಿಹರಿಸುವವನಾದರೂ

ತತ್ರ = ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಸುಂದರಭವನದಲ್ಲಿ

ಅಮೃತಾಹಿರಾಜಮೃದುಭೋಗಗತಃ = ಮುಕ್ತನಾದ ಶೇಷನ ಕೋಮಲವಾದ ಶರೀರದ ಮೇಲೆ ಶಯನಮಾಡಿದವನಾಗಿ,

ಅಮಲಯಾ = ನಿರ್ದೋಷಳಾದ,

ಕಮನೀಯಾ = ಸುಂದರಳಾದ

ಕಮಲಲೋಚನಯಾ = ತಾವರೆಯಂತಹ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳ

ಕಮಲಯಾ = ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯೊಡನೆ

ರಮತೇ = ವಿಹರಿಸುತ್ತಾನೆ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನು ಸರ್ವೋತ್ತಮನು. ತನ್ನಲ್ಲಿಯೇ ತಾನು ಕ್ರೀಡಿಸುವವನು (ಸ್ವರಮಣನು). ಆದರೂ ಅವನು ಆ ಸುಂದರಭವನದಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತನಾದ ಮಹಾಶೇಷನ ಕೋಮಲ ಶರೀರದ ಮೇಲೆ ಪವಡಿ ಸಮಸ್ತ ದೋಷರಹಿತಳಾದ, ಸೌಂದರ್ಯಾದಿ ಅನಂತಾಶೇಷಗುಣಗಳಿಂದ ವಿರಾಜಿಸುತ್ತಿರುವ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯೊಡನೆ ವಿಹರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ ಅವಳಿಗೆ ಅನಂದಾತಿಶಯವನ್ನು ಪ್ರಕಟಗೊಳಿಸುತ್ತಾನೆಯೇ ಹೊರತು ಅವನಿಗೆ ಲಕ್ಷ್ಮೀ-ದೇವಿಯ ಭೋಗದಿಂದ ಆಗಬೇಕಾದುದು ಏನೂ ಇಲ್ಲ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಕಮಲಾಪತಿ:— ಕಮಲಾಯಾ: ಪತಿ: ಕಮಲಾಪತಿ: |

ಅಮಲಯಾ— ನ ವಿದ್ಯತೇ ಮಲಂ ಯಸ್ಯಾ: ಸಾ ಅಮಲಾ, ತಯಾ ಅಮಲಯಾ |

ಕಮಲಲೋಚನಯಾ— ಕಮಲೇ ಇವ ಲೋಚನೇ ಯಸ್ಯಾ: ಸಾ ಕಮಲಲೋಚನಾ, ತಯಾ ಕಮಲ-
ಲೋಚನಯಾ |

ಅಮೃತಾಹಿರಾಜಮೃದುಭೋಗಗತ:— ಅಹೀನಾಂ ರಾಜಾ ಅಹಿರಾಜ:, ಅಮೃತಶ್ಚ ಅಸೌ ಅಹಿರಾಜಶ್ಚ
ಅಮೃತಾಹಿರಾಜ:, ಮೃದುಶ್ಚಾಸೌ ಭೋಗಶ್ಚ ಮೃದುಭೋಗ:, ಅಮೃತಾಹಿರಾಜಸ್ಯ ಮೃದುಭೋಗ:
ಅಮೃತಾಹಿರಾಜಮೃದುಭೋಗ:, ಅಮೃತಾಹಿರಾಜಮೃದುಭೋಗೇ ಗತ: ಅಮೃತಾಹಿರಾಜಮೃದು-
ಭೋಗಗತ: |

ಸ್ವರತ:— ಸ್ವಸ್ತಿನ್ ರತ: ಸ್ವರತ: |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ರಮತೇ- (1) ರಮತೇ ರಮೇತೆ ಇತ್ಯಾದಿ ರಮು ಕ್ರೀಡಾಯಾಂ ಅಕರ್ಮಕ: ಅನಿಟ್
ಆತ್ಮನೇಪದೀ, (2) ರೇಮೇ, (3) ರಂತಾ (ಸೇ.ಹೇ), (4) ರಂಸ್ಯತೇ, (5) ರಮತಾಂ, (6) ಅರಮತ, (7) ರಮೇತ,
(8) ರಂಸೀಷ್ಟ, (9) ಅರಂಸ್ಯ ಅರಂಸಾತಾಂ ಅರಂಸತ, (10) ಅರಂಸ್ಯತ. ಲಟ್, ಲಿಟ್, ಲುಟ್, ಲೋಟ್,
ಲಜ್, ವಿಧಿಲಿಜ್, ಆಶೀರ್ಲಿಜ, ಲುಜ್, ಲೃಜ್ ದಶಲಕಾರಗಳ ಈ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ಧಾತುರೂಪಗಳನ್ನು
ಕೊಡಲಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆಯೇ ಮುಂದೆಯೂ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ರಮ್‌ಧಾತುವಿಗೆ ಕರ್ಮಣಿ ಪ್ರಯೋಗವಿಲ್ಲ. ಭಾವೇ
ಪ್ರಯೋಗ ಮಾತ್ರ ಇದೆ. (1) ರಮ್ಯತೇ, (5) ರಮ್ಯತಾಂ, (6) ಅರಮ್ಯತ, (7) ರಮ್ಯೇತ, (9) ಆರಾಮಿ ಇತ್ಯಾದಿ
ರೂಪಗಳು |

ಕೋಶ— ಕಮಲಾಪತಿ: ಎಂಬಲ್ಲಿ ಕಮಲಾ = ಲಕ್ಷ್ಮಿಯು 'ಕಮಲಾಶ್ರೀಹರಿಶ್ರಿಯಾ' ಅಮರ, ಅಮೃತಾಹಿರಾಜ-
ಮೃದುಭೋಗಗತ: ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅಹಿ = ಹಾವು, ಸರ್ಪ 'ಭುಜಂಗೋಹಿರ್ಭುಜಂಗಮ:' ಅಮರ, ಭೋಗ = ಹಾವಿನ
ಶರೀರ, 'ಭೋಗ: ಸುಖೇ ಸ್ವಾದಿಭೃಶೌ ಅಹೇಶ್ವರ್ಯಾಕಾಯಯೋ:' ಅಮರ.

ಪ್ರಯೋಗ— ಪರಮ: ಕಮಲಾಪತಿ: ಕಮಲಯಾ ರಮತೇ (ಕರ್ತೃ) |

ಪರಮೇಣ ಕಮಲಾಪತಿನಾ ಕಮಲಯಾ ರಮ್ಯತೇ (ಭಾವೇ) ||

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಶೇಷದೇವರು ಸನಕಾದಿಗಳಿಗೆ ಪರಮಾತ್ಮನ ಸ್ವರಣೆಯ ರೀತಿಯನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸುತ್ತಾರೆ.

ತರುಣಪ್ರಭಾಕರಸಹಸ್ರರುಚಂ ಕನಕಾಂಬರಂ ಮಣಿಮಯಾಭರಣಮ್ |

ಹಸಿತಾನನೇಂದುಮರವಿಂದದೃಶಂ ತಮರೀಂದ್ರಧಾರಿಣಿಮನುಷ್ಯತ || 18 ||

ಪದಭೈದ— ತರುಣಪ್ರಭಾಕರಸಹಸ್ರರುಚಂ, ಕನಕಾಂಬರಂ, ಮಣಿಮಯಾಭರಣಂ, ಹಸಿತಾನನೇಂದುಂ, ಅರ-
ವಿಂದದೃಶಂ, ಅರೀಂದ್ರಧಾರಿಣಂ, ಅನುಷ್ಠತ |

ಅನ್ವಯ— ತರುಣಪ್ರಭಾಕರಸಹಸ್ರರುಚಂ, ಕನಕಾಂಬರಂ, ಮಣಿಮಯಾಭರಣಂ, ಹಸಿತಾನನೇಂದುಂ, ಅರ-
ವಿಂದದೃಶಂ, ಅರೀಂದ್ರಧಾರಿಣಂ ತಂ ಅನುಷ್ಠತ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ತರುಣಪ್ರಭಾಕರಸಹಪ್ರರುಚಂ = ಎಳೆಯ (ಆಗತಾನೇ ಉದಯಿಸಿದ) ಸಾವಿರ ಸೂರ್ಯರ ಕಾಂತಿಯಂತೆ
ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳ,

ಕನಕಾಂಬರಂ = ಬಂಗಾರದ ಬಣ್ಣದ ಬಟ್ಟೆಯುಳ್ಳ

ಮಣಿಮಯಾಭರಣಂ = ರತ್ನಖಚಿತವಾದ ಅಲಂಕಾರಗಳುಳ್ಳ, ನಗುವಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ

ಹಸಿತಾನನೇಂದುಂ = ಚಂದ್ರನಂತಿರುವ ಮುಖವುಳ್ಳ,

ಅರವಿಂದದ್ವತಂ = ಕಮಲದಂತಹ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳ,

ಅರೀಂದ್ರಧಾರಿಣಂ = ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸುದರ್ಶನ ಚಕ್ರವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವ

ತಂ = ಆ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನನ್ನು

ಅನುಷ್ಠತ = ಧ್ಯಾನಿಸಿರಿ (ನಿರಂತರವಾಗಿ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಸ್ಮರಿಸಿರಿ).

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ವೈಕುಂಠದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನು ಆಗತಾನೇ ಉದಯಿಸಿದ ಸಾವಿರಾರು ಸೂರ್ಯರ ಕಾಂತಿಯಂತಿರುವ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಕಂಗೊಳಿಸುತ್ತಾನೆ. ಬಂಗಾರದ ಬಣ್ಣದ ಪೀತಾಂಬರವನ್ನು ಧರಿಸಿರುತ್ತಾನೆ. ರತ್ನಖಚಿತವಾದ ಆಭರಣಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿರುತ್ತಾನೆ. ಚಂದ್ರನಂತಿರುವ ಅವನ ಮುಖದಿಂದ ಮುಗುಳುನಗೆಯು ಹೊರಸೂಸುತ್ತಾ ಇರುತ್ತದೆ. ಅವನ ಕಣ್ಣುಗಳು ಕಮಲದಂತೆ ಸುಂದರವಾಗಿವೆ. ಅವನು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸುದರ್ಶನ ಚಕ್ರವನ್ನು ಧರಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಇಂತಹ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು ಸ್ಮರಿಸಿರಿ, ಧ್ಯಾನಿಸಿರಿ.

ವಿಗ್ರಹ—

ತರುಣಪ್ರಭಾಕರಸಹಪ್ರರುಚಂ— ಕುರ್ವಂತೀತಿ ಕರಾಃ, ಪ್ರಭಾಯಾಃ ಕರಾಃ ಪ್ರಭಾಕರಾಃ, ತರುಣಾಶ್ಚ ತೇ ಪ್ರಭಾಕರಾಶ್ಚ ತರುಣಪ್ರಭಾಕರಾಃ, ತರುಣಪ್ರಭಾಕರಾಣಾಂ ಸಹಸ್ರಂ ತರುಣಪ್ರಭಾಕರಸಹಸ್ರಂ, ತರುಣಪ್ರಭಾಕರಸಹಸ್ರಸ್ಯ ರುಕ್ ಇವ ರುಕ್ ಯಸ್ಯ ಸಃ ತರುಣಪ್ರಭಾಕರಸಹಸ್ರರುಕ್, ತಂ ತರುಣ-ಪ್ರಭಾಕರಸಹಸ್ರರುಚಂ ।

ಕನಕಾಂಬರಂ— ಕನಕವತ್ ಅಂಬರಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಕನಕಾಂಬರಃ, ತಂ ಕನಕಾಂಬರಂ ।

ಮಣಿಮಯಾಭರಣಂ— ಮಣಿಭಿಃ ಪ್ರಚುರಾಣಿ ಮಣಿಮಯಾನಿ, ಮಣಿಮಯಾನಿ ಆಭರಣಾನಿ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಮಣಿಮಯಾಭರಣಾಃ, ತಂ ಮಣಿಮಯಾಭರಣಂ ।

ಹಸಿತಾನನೇಂದುಂ— ಆನನಂ ಇಂದುರಿವ ಆನನೇಂದುಃ, ಹಸಿತಃ ಆನನೇಂದುಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಹಸಿತಾನ-ನೇಂದುಃ, ತಂ ಹಸಿತಾನನೇಂದುಂ ।

ಅರವಿಂದದ್ವತಂ— ಅರವಿಂದಂ ಇವ ದ್ವೃಕ್ (ಅರವಿಂದೇ ಇವ ದ್ವೃಶೌ) ಯಸ್ಯ ಸಃ ಅರವಿಂದದ್ವೃಕ್, ತಂ ಅರವಿಂದದ್ವೃತಂ ।

ಅರೀಂದ್ರಧಾರಿಣಂ— ಅರಾಣಿ ಅಸ್ಯ ಸಂತೀತಿ ಅರಿ (ಅರಣೀ ಅರೇಣಿ ನಾರಾಂತ ನಪುಂ), ಅರಿಣಾಂ ಇಂದ್ರಃ ಅರೀಂದ್ರಃ, ಅರೀಂದ್ರಂ ಧಾರಯತೀತಿ ಅರೀಂದ್ರಧಾರೀ, ತಂ ಅರೀಂದ್ರಧಾರಿಣಂ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅನುಷ್ಠತ- ಅನು+ಷ್ಠತು-ಷ್ಠತಾತ್ ಸ್ಮರತಾಂ ಸ್ಮರತು, ಸ್ಮರ-ಷ್ಠತಾತ್ ಸ್ಮರತಂ ಸ್ಮರತ, ಸ್ಮರಾಣಿ ಸ್ಮರಾವ ಸ್ಮರಾಮ, ಸ್ಮೃಚಿಂತಾಯಾಂ ಸಕರ್ಮಕಃ ಅನಿಟ್ ಪರಸ್ವೈಪದೀ ಲೋಟ್.

(1) ಲಿಟ್ ಸ್ಮರತಿ, (2) ಲಿಟ್ ಸ್ಮಾರ ಸ್ಮರತು ಸ್ಮರಯಃ, ಸಸ್ಮರ್ಥ ಸಸ್ಮರಥುಃ ಸಸ್ಮರ, ಸ್ಮಾರ ಸಸ್ಮರಿವ ಸಸ್ಮರಿಮ, (3) ಲಿಟ್ ಸ್ಮಾರ್, (4) ಲೃಟ್ ಸ್ಮರಪ್ತತಿ, (6) ಲಿಟ್ ಅಸ್ಮರತ್, (7) ವಿಧಿಲಿಟ್ ಸ್ಮರೇತ್, (8) ಆಶೀರ್ಲಿಟ್

ಸ್ಮರ್ಯಾತ್ ಸ್ಮಯಾಸ್ಮಾಂ, (9) ಲುಪ್ ಅಸ್ಮಾರ್ಷೀತ್ ಅಸ್ಮಾಷ್ಟಾಂ ಅಸ್ಮಾರ್ಷುಃ, ಅಸ್ಮಾರ್ಷೀಃ, ಅಸ್ಮಾರ್ಷ್ಯಂ ಅಸ್ಮಾರ್ಷ್ಯ ಅಸ್ಮಾರ್ಷಂ ಅಸ್ಮಾರ್ಷ್ಯ ಅಸ್ಮಾರ್ಷ್ಯ, (10) ಲೃಪ್ ಅಸ್ಮರಿಷ್ಯತ್ |

ಕೋಶ— ಅರಿಂದ್ರಧಾರಿಣಂ ಎಂಬಲ್ಲಿ, ಅರಿ = ಚಕ್ರ, ನಕಾರಾಂತ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗ, 'ಅರಿಃ ಪುಮಾನ್ ಚಕ್ರವಾಕೇ ರಿಪೌ ಚಕ್ರೇ ತು ನ ದ್ವಯೋಃ' ಇತಿ ವಿಶ್ವಃ, ತರುಣಪ್ರಭಾಕರಸಹಸ್ರರುಚಿಂ ಎಂಬಲ್ಲಿ, ತರುಣ = ಹೊಸದಾದ, 'ತರುಣಃ ಸ್ಯಾನ್ನವೇ ಯೂನಿ' ಇತಿ ವಿಶ್ವಃ, ಕನಕಾಂಬರಂ ಎಂಬಲ್ಲಿ, ಅಂಬರಂ = ಬಟ್ಟೆ, 'ಅಂಬರಂ ವ್ಯೋಮ್ನಿ ವಾಸಸಿ' ಇತ್ಯಮರಃ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಯೂಯಂ ಅರಿಂದ್ರಧಾರಿಣಂ ತಂ ಅನುಸ್ಮರತ (ಕರ್ತರಿ) |

ಯುಷ್ಮಾಭಿಃ ಅರಿಂದ್ರಧಾರೀ ಸಃ ಅನುಸ್ಮರ್ಯತಾಂ (ಕರ್ಮಣಿ) |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಶ್ರೀಹರಿಯ ಪರಮಾದ್ಭುತಗುಣಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸಲು ಅಸಾಧ್ಯವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ.

ಗಣಯೇದ್ರಮಾಽಸ್ಯ ನ ಗುಣಾ-

ನಖಿಲಾಂಶ್ಚತುರಾನನಶ್ಚತುರವಾಗಪಿ ನೋ |

ನ ವಯಂ ಸಹಸ್ರವದನಾ ಅಪಿ ತಾ-

ನಪರೋದಿತಾನತಿವದೇಮ ಪುನಃ

|| 19 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಗಣಯೇತ್, ರಮಾ, ಅಸ್ಯ, ನ, ಗುಣಾನ್, ಅಖಿಲಾನ್, ಚತುರಾನನಃ, ಚತುರವಾಕ್, ಅಪಿ, ನೋ, ನ, ವಯಂ, ಸಹಸ್ರವದನಾ, ಅಪಿ, ತಾನ್, ಅಪರೋದಿತಾನ್, ಅತಿವದೇಮ, ಪುನಃ |

ಅನ್ವಯ— ರಮಾ ಅಸ್ಯ ಅಖಿಲಾನ್ ಗುಣಾನ್ ನ ಗಣಯೇತ್, ಚತುರವಾಕ್ ಚತುರಾನನಃ ಅಪಿ ನೋ (ಗಣಯೇತ್), ಸಹಸ್ರವದನಾಃ ವಯಂ ಅಪಿ ನ (ಗಣಯೇತ್), ಪುನಃ ಅಪರೋದಿತಾನ್ ಅತಿವದೇಮ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ರಮಾ = ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯು

ಅಸ್ಯ = ಈ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನ

ಅಖಿಲಾನ್ = ಸಮಸ್ತವಾದ

ಗುಣಾನ್ = ಜ್ಞಾನ, ಅನಂದಾದಿಗುಣಗಳನ್ನು

ನ ಗಣಯೇತ್ = ಎಣಿಸಲಾರಳು,

ಚತುರವಾಕ್ = ಕುತಲವಾದ ಮಾತುಳ್ಳ

ಚತುರಾನನಃ ಅಪಿ = ಬ್ರಹ್ಮನೂ ಕೂಡ

ನೋ (ಗಣಯೇತ್) = ಎಣಿಸಲಾರನು.

ಸಹಸ್ರವದನಾಃ = ಸಾವಿರ ಬಾಯಿಗಳುಳ್ಳ

ವಯಂ ಅಪಿ = ನಾವೂ ಸಹ

ನ (ಗಣಯೇಮ) = ಎಣಿಸಲಾರವು.

ಪುನಃ = ಆದರೂ

ಅಪರೋದಿತಾನ್ = ಶುಕಾಚಾರ್ಯರೇ ಮೊದಲಾದವರಿಂದ ಭಾಗವತಾದಿ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ
ತಾನ್ = ಆ ಗುಣಗಳನ್ನು
ಅತಿವದೇಮ = ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಮಾಡಿ ಹೇಳಿಯೇವು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಈ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನು ಆಪರಿಮಿತ ಗುಣಪೂರ್ಣನು. ಅವನ ಗುಣಗಳನ್ನು ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ
ಲಕ್ಷ್ಯದೇವಿಯೂ ಹೇಳಲಾರಳು. ಉತ್ತಮ ವಾಗ್ಮಿಯಾದ ನಾಲ್ಕು ಮುಖಗಳುಳ್ಳ ಬ್ರಹ್ಮನೂ ಹೇಳಲಾರನು. ನನಗೆ ಸಾವಿರ
ಬಾಯಿಗಳಿವೆ. ಆದರೆ ನಾನೂ ಪರಮಾತ್ಮನ ಗುಣಗಳನ್ನು ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ ಹೇಳಲಾರೆ. ಆದರೆ ಶುಕಾಚಾರ್ಯರೇ
ಮುಂತಾದವರು ಭಾಗವತಾದಿ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಗುಣಗಳನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಿ ಹೇಳಿಯೇವು. ಅವರು ಹೇಳದೇ ಇರುವ
ಕೆಲವು ವಿಶೇಷಗಳನ್ನು ಹೇಳಬಲ್ಲೆವು. ಆದರೆ ಸಂಪೂರ್ಣ ಗುಣಗಳನ್ನು ಹೇಳಲಾರವು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಚತುರಾಸನಃ— ಚತ್ತಾರಿ ಆಸನಾನಿ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಚತುರಾಸನಃ |

ಚತುರವಾಕ್— ಚತುರಾ ವಾಕ್ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಚತುರವಾಕ್ |

ಸಹಸ್ರವದನಾಃ— ಸಹಸ್ರಂ ವದನಾನಿ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಸಹಸ್ರವದನಾಃ |

ಅಪರೋದಿತಾನ್— ಅಪರೈಃ ಉದಿತಾಃ ಅಪರೋದಿತಾಃ, ತಾನ್ ಅಪರೋದಿತಾನ್ |

ತ್ರಿಯಾಪದ— ಗಣಯೇತ್- ಗಣಸಂಖ್ಯಾನೇ ಚುರಾದಿಃ ಸಹರ್ಮಕಃ ಸೇಟ್ ಪರಸ್ಪ್ರೇಪದೀ ವಿಧಿಲಿಪ್ ಲಕಾರೇ
ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ 'ಗಣಯೇತ್' ಇತಿ ರೂಪಂ |

ಗಣಯೇತ್ ಗಣಯೇತಾಂ ಗಣಯೇಯುಃ, ಗಣಯೇಃ ಗಣಯೇತಂ ಗಣಯೇತ, ಗಣಯೇಯಂ
ಗಣಯೇವ ಗಣಯೇಮ ||

(1) ಲಟ್ ಗಣಯತಿ, (2) ಲಿಟ್ ಗಣಯಾಂಚಿಕಾರ ಗಣಯಾಮಾಸ ಗಣಯಾಂಬಭೂವ, (3) ಲುಟ್
ಗಣಯತಾ, (4) ಲೃಟ್ ಗಣಯಿಷ್ಯತಿ, (5) ಲೋಟ್ ಗಣಯತು, (6) ಲಜ್ ಅಗಣಯತ್, (8) ಆಶೀರ್ಲಿಪ್
ಗಣ್ಯಾತ್, (9) ಲುಜ್ ಅಜೀಗಣತ್ ಅಜೀಗಣತಾಂ ಅಜೀಗಣನ್ ಇತ್ಯಾದಿ, (10) ಲೃಜ್ ಅಗಣಯಿಷ್ಯತ್ |

ಅತಿವದೇಮ- ಅತಿ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ವದವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ ಇತಿ ಸಹರ್ಮಕ ಸೇಟ್ ಪರಸ್ಪ್ರೇಪದಿನಃ
ವಿಧಿಲಿಪ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ 'ಅತಿವದೇಮ' ಇತಿ ರೂಪಂ |

ವದೇತ್ ವದೇತಾಂ ವದೇಯುಃ, ವದೇಃ ವದೇತಂ ವದೇತ, ವದೇಯಂ ವದೇವ ವದೇಮ |

(1) ಲಟ್ ವದತಿ, (3) ಲಿಟ್ ಉವಾದ ಉದತುಃ ಉದುಃ, ಉವದಿಥ ಉದಥುಃ ಉದ, ಉವಾದ ಉವದ
ಉದಿವ ಉದಿಮ (3) ಲುಟ್ ವದಿತಾ, (4) ಲೃಟ್ ವದಿಷ್ಯತಿ, (5) ಲೋಟ್ ವದತು, (6) ಲಜ್ ಅವದತ್,
(8) ಆಶೀರ್ಲಿಪ್ ಉದ್ಯಾತ್ ಉದ್ಯಾಸ್ತಾಂ ಉದ್ಯಾಸುಃ ಇತ್ಯಾದಿ, (9) ಲುಜ್ ಅವಾದೀತ್ ಅವಾದಿಷ್ಠಾಂ ಅವಾದಿಷುಃ,
ಅವಾದಿಃ ಅವಾದಿಷ್ಠಂ ಅವಾದಿಷ್ಠ, ಅವಾದಿಷಂ ಅವಾದಿಷ್ವ ಅವಾದಿಷ್ವ, (10) ಲೃಜ್ ಅವದಿಷ್ಯತ್ |

ಪ್ರಯೋಗ— ರಮಾ ಅಸ್ಯ ಅಖಿಲಾನ್ ಗುಣಾನ್ ನ ಗಣಯೇತ್ (ಕರ್ತೃ) |

ರಮಯಾ ಅಸ್ಯ ಅಖಿಲಾಃ ಗುಣಾಃ ನ ಗಣೇರನ್ (ಕರ್ಮಣಿ) |

ಚತುರವಾಕ್ ಚತುರಾಸನಃ ಅಪಿ ನೋ ಗಣಯೇತ್ (ಕರ್ತೃ) |

ಚತುರವಾಚಾ ಚತುರಾಸನೇನಾಪಿ ನೋ (ಗುಣಾಃ) ಗಣೇರನ್ |

ಸಹಸ್ರವದನಾಃ ವಯಂ ಅಪಿ ನ ಗಣಯೇಮ (ಕರ್ತೃ) |

ಸಹಸ್ರವದನ್ಯಃ ಅಸ್ಥಾಭಿಃ ಅಪಿ (ಗುಣಾಃ) ನ ಗಣ್ಯೇರನ್ (ಕರ್ಮಣಃ) ।
 ಪುನಃ (ವಯಂ) ಅಪರೋದಿತಾನ್ ಗುಣಾನ್ ಅತಿವದೇಮ (ಕರ್ತೃಃ) ।
 ಪುನಃ ಅಸ್ಥಾಭಿಃ ಅಪರೋದಿತಾಃ ಗುಣಾಃ ಅತ್ಯುದ್ಯೇರನ್ (ಕರ್ಮಣಃ) ।

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಮುಕ್ತಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳಿಗೂ ಆ ಶ್ರೀಹರಿಯು ದರ್ಶನ ಮಾತ್ರದಿಂದ ಆನಂದವನ್ನೀಯುವನು ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ.

ವಿಧಯೋ ವಿಹಂಗಪತಯೋಽಗಣಿತಾ

ರಮಣೀಯುತಾಶ್ಚ ಫಣಿವೇಂದ್ರಮುಖಾಃ ।

ಪರಯೋಗಭೂರಿಸುಖಭೋಗಮಿತಾ

ಅವಲೋಕ್ಯ ತಂ ದಧತಿ ಮೋದರಸಮ್ || 20 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ವಿಧಯಃ, ವಿಹಂಗಪತಯಃ, ಅಗಣಿತಾಃ, ರಮಣೀಯುತಾಃ, ಚ, ಫಣಿವೇಂದ್ರಮುಖಾಃ, ಪರ-
 ಯೋಗಭೂರಿಸುಖಭೋಗಂ, ಇತಾಃ, ಅವಲೋಕ್ಯ, ತಂ, ದಧತಿ, ಮೋದರಸಂ ।

ಅನ್ವಯ— ಪರಯೋಗಭೂರಿಸುಖಭೋಗಂ ಇತಾಃ ಅಗಣಿತಾಃ ವಿಧಯಃ ವಿಹಂಗಪತಯಃ, ಫಣಿವೇಂದ್ರ-
 ಮುಖಾಃ ಚ, ರಮಣೀಯುತಾಃ, ತಂ ಅವಲೋಕ್ಯ ಮೋದರಸಂ ದಧತಿ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಪರ, ಯೋಗ, ಭೂರಿ, ಸುಖಭೋಗಮಿತಾಃ = ಸರ್ವವಿಲಕ್ಷಣನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಇಡು-
 ವುದರಿಂದ, (ಧ್ಯಾನದಿಂದ) ಅತಿಶಯವಾದ, (ತನ್ನ ಯೋಗ್ಯತಾನುಸಾರವಾಗಿ ಪೂರ್ಣವಾದ)
 ಸುಖಾನುಭವವನ್ನು ಹೊಂದಿದ (ಅಥವಾ

ಪರಯೋಗಭೂರಿಸುಖಭೋಗಂ ಇತಾಃ = ಉತ್ತಮವಾದ ಭಕ್ತಿಯೆಂಬ ಉಪಾಯದಿಂದ ಮೋಕ್ಷದ್ವಂದ್ವ-
 ಯೋಗ್ಯತಾನುಸಾರ ಪೂರ್ಣಾನಂದಾನುಭವವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ)

ಅಗಣಿತಾಃ = ಎಣಿಕೆಯಿಲ್ಲದ

ವಿಧಯಃ = ಬ್ರಹ್ಮರು,

ವಿಹಂಗಪತಯಃ = ಗರುಡರು (ಸ).

ಫಣಿವೇಂದ್ರಮುಖಾಃ ಚ = ಸರ್ವಗಳಿಗೆ ಅಧಿಪತಿಯಾದ ಶೇಷದೇವರುಗಳು, ಇಂದ್ರದೇವರುಗಳು ಇವರಃ
 ಪ್ರಧಾನರಾಗಿ ಉಳ್ಳವರೂ, ಇವರುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ (ದೇವತೆಗಳು)

ರಮಣೀಯುತಾಃ = ತಮ್ಮ ಭಾರ್ಯೆಯರಿಂದ ಸಹಿತರಾಗಿ

ತಂ = ಆ ಭಗವಂತನನ್ನು

ಅವಲೋಕ್ಯ = ನೋಡಿ,

ಮೋದರಸಂ = ಆನಂದಸಾರವನ್ನು (ಭಗವಂತನ ದರ್ಶನದಿಂದ ವ್ಯಕ್ತವಾದ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸ್ವರೂಪಾ-
 ನಂದವನ್ನು)

ದಧತಿ = ಧರಿಸುತ್ತಾರೆ, ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ, ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾರೆ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಮುಕ್ತಸ್ಥಾನವಾದ ವೈಕುಂಠಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅಸಂಖ್ಯಾತರಾದ ಚತುರ್ಮುಖ ಬ್ರಹ್ಮದೇವರುಗಳು ಇದ್ದಾರೆ. ಗರುಡದೇವರುಗಳು ಇದ್ದಾರೆ. ಶೇಷದೇವರುಗಳು, ಇಂದ್ರದೇವರುಗಳು, ಮುಂತಾದವರು ಇದ್ದಾರೆ. ಮುಕ್ತರಾದ ಈ ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲರೂ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮವಾದ ಭಕ್ತಿಯನ್ನು ಮಾಡಿ, ಸರ್ವವಿಲಕ್ಷಣನಾದ ಅವನಲ್ಲಿಯೇ ಮನಸ್ಸನ್ನು ನೆಲೆಗೊಳಿಸಿ ಧ್ಯಾನಮಾಡಿ ತಮ್ಮ ಸ್ವರೂಪಯೋಗ್ಯತಾನುಸಾರಿಯಾದ ಪೂರ್ಣಾನಂದದಿಂದ ತುಂಬಿ, ಆ ಆನಂದವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾ ಇರುತ್ತಾರೆ. ಅವರು ತಮ್ಮ ಮುಕ್ತರಾದ ಪತ್ನಿಯರಿಂದ ಒಡಗೂಡಿ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ನೋಡುತ್ತಾ ಅವನ ದರ್ಶನದಿಂದ ಪ್ರಕಟವಾದ ಉತ್ತಮವಾದ ಸ್ವರೂಪಾನಂದವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾ ಇರುತ್ತಾರೆ.

ವಿಗ್ರಹ—

ವಿಹಂಗಪತಯಃ— ವಿಹಂಗಾನಾಂ ಪತಯಃ ವಿಹಂಗಪತಯಃ |

ಅಗಣತಾಃ— ನ ಗಣತಾಃ ಅಗಣತಾಃ |

ರಮಣೀಯುತಾಃ— ರಮಣೀಭಿಃ ಯುತಾಃ ರಮಣೀಯುತಾಃ |

ಫಣಿಪೇಂದ್ರಮುಖಾಃ— ಫಣಿನಃ ಪಾಂಡೀತಿ ಫಣಿಪಾಃ, ಫಣಿಪಾರ್ಶ್ವ ಇಂದ್ರಾರ್ಶ್ವ ಫಣಿಪೇಂದ್ರಾಃ, ಫಣಿಪೇಂದ್ರಾಃ ಮುಖಾನಿ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಫಣಿಪೇಂದ್ರಮುಖಾಃ, (ಫಣಿಪೇಂದ್ರಮುಖೈಃ ಸಹ ವರ್ತಂತೇ ಇತಿ ಸಫಣಿಪೇಂದ್ರಮುಖಾಃ) |

ಪರಯೋಗಭೂರಿಸುಖಭೋಗಂ— ಪರೇ ಯೋಗಃ ಪರಯೋಗಃ, ಭೂರಿ ಚ ತತ್ ಸುಖಂ ಚ ಭೂರಿಸುಖಂ, ಭೂರಿಸುಖಸ್ಯ ಭೋಗಃ ಭೂರಿಸುಖಭೋಗಃ, ಪರಯೋಗೇನ ಭೂರಿಸುಖಭೋಗಃ ಪರಯೋಗಭೂರಿಸುಖಭೋಗಃ, ತಂ ಪರಯೋಗಭೂರಿಸುಖಭೋಗಂ | (ಅಥವಾ ಪರಶ್ಚಾಸ್ತೌ ಯೋಗಶ್ಚ ಎಂದೂ ವಿಗ್ರಹ ಮಾಡಬಹುದು)

ಮೋದರಸಂ— ಮೋದಸ್ಯ ರಸಃ ಮೋದರಸಃ, ತಂ ಮೋದರಸಂ |

ತ್ರಿಯಾಪದ— ದಧತಿ- ಧಾ ಧಾತು, ಡುಧಾಚ್ ಧಾರಣ ಪೋಷಣೆಯೋ ಇತಿ ಧಾತೋಃ ಪರಸ್ವೈಪದಿನಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಬಹುವಚನೇ 'ದಧತಿ' ಇತಿ ರೂಪಂ |

- (1) ಲಟ್- ದಧತಿ ದತ್ತಃ ದಧತಿ, ದಧಾಸಿ ದತ್ತಃ ದತ್ತ, ದಧಾಮಿ ದದ್ವಃ ದದ್ವಃ |
- (2) ಲಿಟ್- ದಧೌ ದಧತುಃ ದಧುಃ, ದಧಿಥ ದಧಾಥ ದಧಥುಃ ದಧ, ದಧೌ ದಧಿವ ದಧಿಮ |
- (3) ಲುಟ್- ಧಾತಾ ಧಾತಾರೌ ಧಾತಾರೇ, ಧಾತಾಸಿ ಧಾತಾಸ್ಥಃ ಧಾತಾಸ್ಥ, ಧಾತಾಸ್ಮಿ ಧಾತಾಸ್ವಃ ಧಾತಾಸ್ವಃ |
- (4) ಲೃಟ್- ಧಾನ್ಯತಿ ಧಾನ್ಯತಃ ಧಾನ್ಯಂತಿ, ಧಾನ್ಯಸಿ ಧಾನ್ಯಥಃ ಧಾನ್ಯಥಃ, ಧಾನ್ಯಾಮಿ ಧಾನ್ಯಾಮಃ ಧಾನ್ಯಾಮಃ |
- (5) ಲೋಟ್- ದಧಾತು ಧತ್ತಾತ್ ಧತ್ತಾಂ ದಧತು, ಧೇಹಿ ಧತ್ತಾತ್ ಧತ್ತಂಧತ್ತ, ದಧಾನಿ ದಧಾವ ದಧಾಮ |
- (6) ಲಜ್- ಅದಧಾತ್ ಅದಧಾತಾಂ ಅದಧುಃ, ಅದಧಾಃ ಅದಧಾತಂ ಅದಧಾತ, ಅದಧಾಂ ಅದಧಾವ ಅದಧಾಮ |
- (7) ವಿಧಿಲಿಜ್- ದಧ್ಯಾತ್ ದಧ್ಯಾತಾಂ ದದ್ಯುಃ, ದದ್ಯಾಃ ದದ್ಯಾತಂ ದದ್ಯಾತ, ದದ್ಯಾಂ ದದ್ಯಾವ ದದ್ಯಾಮ |
- (8) ಅಶೀರ್ಲಿಜ್- ಧೇಯಾತ್ ಧೇಯಾಸ್ತಾಂ ಧೇಯಾಸುಃ, ಧೇಯಾಃ ಧೇಯಾಸ್ತಂ ಧೇಯಾಸ್ವಃ, ಧೇಯಾಸಂ ಧೇಯಾಸ್ವ ಧೇಯಾಸ್ವ |

(9) ಲುಕ್- ಅಧಾತ್ ಅಧಾತಾಂ ಅಧುಃ, ಅಧಾಃ ಅಧಾತಂ ಅಧಾತಃ, ಅಧಾಂ ಅಧಾವ ಅಧಾಮ ।

(10) ಲ್ಯುಕ್- ಅಧಾಸ್ಯತ್ ಇತ್ಯಾದಿ.

ಪ್ರಯೋಗ— ವಿಧಯಃ ವಿಹಂಗಪತಯಃ ಮೋದರಸಂ ದಧತಿ (ಕರ್ತೃ) ।

ವಿಧಿಭಿಃ ವಿಹಂಗಪತಿಭಿಃ ಮೋದರಸಃ ಧೀಯತೇ (ಕರ್ಮಣಿ) ।

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಸಾಯುಜ್ಯವೆಂಬ ಮೋಕ್ಷಸುಖವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ ನಂತರ, ಈಗ ಸಾರೂಪ್ಯ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಸಚತುರ್ಭುಜಾ ವನಜಪತ್ರದೃಶೋ

ವರವೇಷೀಣೀಽತ್ರ ಸಪಿಶಂಗಪಟಾಃ ।

ಅರುಣಪ್ರಭಾಶ್ಚ ತರುಣಾಭರುಚೋ

ವಿಚರಂತಿ ನಾಥರುಚಯಃ ಪುರುಷಾಃ

॥ 21 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಸಚತುರ್ಭುಜಾಃ, ವನಜಪತ್ರದೃಶಃ, ವರವೇಷೀಣಃ, ಅತ್ರ, ಸಪಿಶಂಗಪಟಾಃ, ಅರುಣಪ್ರಭಾಃ, ಚ, ತರುಣಾಭರುಚಃ, ವಿಚರಂತಿ, ನಾಥರುಚಯಃ, ಪುರುಷಾಃ ।

ಅನ್ವಯ— ಅತ್ರ, ಸಚತುರ್ಭುಜಾಃ, ವನಜಪತ್ರದೃಶಃ, ವರವೇಷೀಣಃ, ಸಪಿಶಂಗಪಟಾಃ, ಅರುಣಪ್ರಭಾಃ ಚ ತರುಣಾಭರುಚಃ ನಾಥರುಚಯಃ ಪುರುಷಾಃ ವಿಚರಂತಿ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅತ್ರ = ಈ ವೈಕುಂಠ ಲೋಕದಲ್ಲಿ

ಸಚತುರ್ಭುಜಾಃ = ನಾಲ್ಕು ತೋಳುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ,

ವನಜಪತ್ರದೃಶಃ = ತಾವರದಳದಂತೆ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳ,

ವರವೇಷೀಣಃ = ಉತ್ತಮವಾದ ಅಲಂಕಾರಗಳುಳ್ಳ,

ಸಪಿಶಂಗಪಟಾಃ = ಪೀತಾಂಬರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ,

ಅರುಣಪ್ರಭಾಃ = ಕೆಂಪಾದ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳ

ಚ = ಮತ್ತು

ತರುಣಾಭರುಚಃ = ಎಳೆಯ (ಕಪ್ಪಾದ) ಮೋಡದಂತೆ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳ

ಪುರುಷಾಃ = ಮುಕ್ತ ಜೀವರು

ವಿಚರಂತಿ = ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಕಾವ್ಯಾರ್ಥ— ಇಂತಹ ಮುಕ್ತ ಸ್ವಾಭಾವದ ವೈಕುಂಠಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸಾರೂಪ್ಯ ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆದವರು ಸುಖವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಅವರಿಗೆ ನಾಲ್ಕು ತೋಳುಗಳು, ತಾವರೆಯ ದಳದಂತೆ ವಿಶಾಲವಾದ ಕಣ್ಣುಗಳು ಇವೆ. ಅವರೆಲ್ಲರೂ ಉತ್ತಮವಾದ ಸುವರ್ಣಾದ್ಯಾಭರಣಗಳಿಂದ ಅಲಂಕೃತರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಕೆಲವರು ಅರುಣ ವರ್ಣದವರು, ಇನ್ನು ಕೆಲವರು ನೀರು ತುಂಬಿದ ಕರಿ ಮೋಡದಂತೆ ತೋಡಿಸುವವರು. ಹೀಗೆ ನಾಲ್ಕು ಭುಜಗಳು ಮುಂತಾದ ರೀತಿಯಿಂದ ಅವರು ಹರಿಯ ಸ್ವಲ್ಪ ಸಾಮ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿ ವೈಕುಂಠದಲ್ಲಿ ಆನಂದವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಸಚತುರ್ಭುಜಾಃ— ಚತುರ್ದಶೈಃ ಭುಜಾಶ್ಚ ಚತುರ್ಭುಜಾಃ, ಚತುರ್ಭುಜೈಃ ಸಹ ವರ್ತಂತೇ ಇತಿ ಸಚತುರ್ಭುಜಾಃ |

ವನಜಪತ್ರದ್ವಯಃ— ವನೇ ಜಾಯತೇ ಇತಿ ವನಜಂ, ವನಜಸ್ಯ ಪತ್ರೇ ವನಜಪತ್ರೇ, ತೇ ಇವ ದೃಶೌ ಯೇಷಾಂ ತೇ ವನಜಪತ್ರದ್ವಯಃ |

ವರವೇಷಿಣಃ— ವರಾಶ್ಚ ತೇ ವೇಷಾಶ್ಚ ವರವೇಷಾಃ, ವರವೇಷಾಃ ವಿಷಾಂ ಸಂತೀತಿ ವರವೇಷಿಣಃ |

ಸಪಿಶಂಗಪಟಾಃ— ಪಿಶಂಗಾಶ್ಚ ತೇ ಪಟಾಶ್ಚ ಪಿಶಂಗಪಟಾಃ, ಪಿಶಂಗಪಟೈಃ ಸಹ ವರ್ತಂತೇ ಇತಿ ಸಪಿಶಂಗಪಟಾಃ |

ಅರುಣಪ್ರಭಾಃ— ಅರುಣಸ್ಯ ಪ್ರಭಾ ಇವ ಪ್ರಭಾ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಅರುಣಪ್ರಭಾಃ |

ತರುಣಾಭ್ರರುಚಿಃ— ತರುಣಾನಿ ಚ ತಾನಿ ಅಭ್ರಾಣಿ ಚ ತರುಣಾಭ್ರಾಣಿ, ತರುಣಾಭ್ರಾಣಾಂ ರುಚಿರವ ರುಚಿಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ತರುಣಾಭ್ರರುಚಿಃ |

ನಾಥರುಚಯಃ— ನಾಥಸ್ಯ ರುಚಿರವ ರುಚಿಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ನಾಥರುಚಯಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ವಿಚರಂತಿ- ಚರಗತಿ ಭಕ್ಷಣಯೋಃ ಇತಿ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಕರ್ತರಿ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಒಹುವಚನೇ 'ವಿಚರಂತಿ' ಇತಿ ರೂಪಂ |

- (1) ಲಟ್- ಚರತಿ ಚರತಃ ಚರಂತಿ ಇತ್ಯಾದಿ.
- (2) ಲಿಟ್- ಚಚಾರ ಚೇರತುಃ ಚೇರುಃ, ಚೇರಿಥ ಚೇರಥುಃ ಚೇರ, ಚಚಾರ-ಚಚರ ಚೇರಿವ ಚೇರಿಮ |
- (3) ಲುಟ್- ಚರಿತಾ ಚರಿತಾರೌ ಚರಿತಾರೇ ಇತ್ಯಾದಿ.
- (4) ಲೃಟ್- ಚರಿಷ್ಯತಿ
- (5) ಲೋಟ್- ಚರತು
- (6) ಲಜ್- ಅಚರತ್
- (7) ವಿಧಿಲಿಜ್- ಚರೇತ್
- (8) ಅಶೀರ್ಲಿಜ್- ಚರ್ಯಾತ್ ಚರ್ಯಾಸ್ತಾಂ ಚರ್ಯಾಸುಃ |
- (9) ಲುಜ್- ಅಚಾರೀತ್
- (10) ಲೃಜ್- ಅಚರಿಷ್ಯತ್

ಕೋಶ— ವನಜಪತ್ರದ್ವಯಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ ವನಜ = ನೀರು, ಅದರಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ್ದು ಕಮಲ, 'ಜೀವನಂ ಭುವನಂ ವನಂ' ಇತ್ಯಮರಃ, ವರವೇಷಿಣಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ ವೇಷ (ವೇಶ) = ಅಲಂಕಾರ 'ವೇಶೋ ನೇಪಥ್ಯಭೂಷಣೇ' ಎಂದು ಕೋಶ. ಅರುಣ ಪ್ರಭಾಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅರುಣ = ಕೆಂಪು, ಸೂರ್ಯನ ಸಾರಥಿ ಎಂದೂ ಅರ್ಥ 'ಅರುಣೋ ಭಾಸ್ಕರೇಽಪಿ ಸ್ಮಾತ್' ಎಂದು ಅಮರ. ತರುಣಾಭ್ರರುಚಿಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ ತರುಣ = ಹೊಸದು, ಯುವಕ ಎಂದು ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳು, 'ತರುಣಃ ಸ್ಯಾನ್ನವೇ ಯೂನಿ' ಎಂದು ವಿಶ್ವಕೋಶ. ಅಭ್ರ = ಮೋಡ, 'ಅಭ್ರಂ ಮೇಘೋ ವಾರಿವಾಹಃ' ಎಂದು ಅಮರ.

ಪ್ರಯೋಗ— ಅತ್ರ ಪುರುಷಾಃ ವಿಚರಂತಿ (ಕರ್ತರಿ) |

ಅತ್ರ ಪುರುಷೈಃ ವಿಚರ್ಯತೇ (ಕರ್ಮಣಿ) |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಣಿ— ಸಾಮೀಪ್ಯ ಮತ್ತು ಸಾಲೋಕ್ಯ ಮೋಕ್ಷಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಭಗವತ್ಸಮೀಪಮುಪಯಾತವತಾಂ

ಪ್ರಮದೋ ನ ಕೇವಲಮಲಬ್ಧತುಲಃ ।

ಅಪಿ ತಸ್ಯ ಲೋಕಮತಿಲೋಕಗುಣಂ

ಭಜತಾಂ ಸದುರ್ಲಭಮಭೂರಿಶುಭೈಃ

॥ 22 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಭಗವತ್ಸಮೀಪಂ, ಉಪಯಾತವತಾಂ, ಪ್ರಮದಃ, ನ, ಕೇವಲಂ, ಅಲಬ್ಧತುಲಃ, ಅಪಿ, ತಸ್ಯ, ಲೋಕಂ, ಅತಿಲೋಕಗುಣಂ, ಭಜತಾಂ, ಸದುರ್ಲಭಂ, ಅಭೂರಿ, ಶುಭೈಃ ।

ಅನ್ವಯ— ಕೇವಲಂ ಭಗವತ್ಸಮೀಪಂ ಉಪಯಾತವತಾಂ ಪ್ರಮದಃ ಅಲಬ್ಧತುಲಃ ನ, ಅಭೂರಿಶುಭೈಃ ಸದುರ್ಲಭಂ, ಅತಿಲೋಕಗುಣಂ ತಸ್ಯ ಲೋಕಂ ಭಜತಾಂ, ಅಪಿ, ಅಲಬ್ಧತುಲಃ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಕೇವಲಂ = ಕೇವಲ

ಭಗವತ್ಸಮೀಪಂ = ಸಮನ್ವೇಶ್ವರ್ಯಪೂರ್ಣನಾದ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನ ಸಾಮೀಪ್ಯವನ್ನು (ಹತ್ತಿರವನ್ನು)

ಉಪಯಾತವತಾಂ = ಹೊಂದಿದವರ

ಪ್ರಮದಃ = ಆನಂದವು

ಅಲಬ್ಧತುಲಃ ನ = ಹೊಂದಲಗಡದ ಸಾಮ್ಯವುಳ್ಳದ್ದು (ಎಣೆಯಿಲ್ಲದ್ದ, ಅಸದೃಶವಾದುದು) ಎಂದು ಅಲ್ಲ.

ಅಭೂರಿಶುಭೈಃ = ಅಲ್ಪ ಪುಣ್ಯವುಳ್ಳವರಿಂದ (ಹೆಚ್ಚು ಪುಣ್ಯವಿಲ್ಲದವರಿಂದ)

ಸದುರ್ಲಭಂ = ಸರ್ವಥಾ ಹೊಂದಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದ,

ಅತಿಲೋಕಗುಣಂ = ಬ್ರಹ್ಮಾದಿ ಲೋಕಗಳ ಗುಣಗಳನ್ನು ಮೀರಿದ

ತಸ್ಯ = ಆ ನಾರಾಯಣನ

ಲೋಕಂ = ವೈಕುಂಠ ಲೋಕವನ್ನು

ಭಜತಾಂ ಅಪಿ = (ಪ್ರಮದಃ) ಹೊಂದಿದವರ ಆನಂದವೂ (ಸೇವಿಸುವವರ ಸಂತೋಷವೂ)

ಅಲಬ್ಧತುಲಃ = ಎಣೆಯಿಲ್ಲದ್ದು.

ಪಾಠಾರ್ಥ— ಆ ವೈಕುಂಠಲೋಕವು ಅಲ್ಪ ಪುಣ್ಯ ಮಾಡಿದವರಿಂದ ಪಡೆಯಲು ಅಸಾಧ್ಯವಾದುದು. ಬ್ರಹ್ಮ-ಲೋಕಾದಿಗಳಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಗುಣವುಳ್ಳದ್ದು. ಆ ವೈಕುಂಠ ಲೋಕವನ್ನು ಸೇರಿ ಅಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಭಗವಂತನ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವವರಿಗೆ ಉಂಟಾಗುವ ಆನಂದವೇ ಎಣೆಯಿಲ್ಲದುದು ಎಂದ ಮೇಲೆ ಆ ಲೋಕವನ್ನು ಸೇರಿ ಸಾಮೀಪ್ಯ ಮುಕ್ತಿಯಿಂದ ಭಗವಂತನ ಸಮೀಪವನ್ನು ಸೇರಿದವರ ಆನಂದಕ್ಕೆ ಪಾರವೇ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಏನು ಹೇಳ ಬೇಕಾಗಿದೆ? ಎಲ್ಲಾ ಮುಕ್ತರ ಆನಂದವೂ ಪರಿಪೂರ್ಣವೇ ಆಗಿರುತ್ತದೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ— 'ಸಚತುರ್ಭುಜಾಃ' ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕ ಮತ್ತು 'ಭಗವತ್ ಸಮೀಪಂ' ಎಂಬ ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ (ಸ. ॥ ಶ್ಲೋ. 21, 22) 'ಸಾರೂಪ್ಯ, ಸಾಲೋಕ್ಯ, ಸಾಮೀಪ್ಯ' ಎಂಬ ಮೂರು ವಿಧವಾದ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಹೊಂದಿದವರನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇವರೆಲ್ಲರ ಆನಂದವೂ ಅವರವರ ಸ್ವರೂಪಯೋಗ್ಯತಾನುಸಾರವಾಗಿ ಪೂರ್ಣವೇ ಆಗಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಒಂದು ಕೆಮಂಡಲು (ಜಲಪಾತ್ರೆ), ಒಂದು ಗಡಿಗೆ, ಒಂದು ಶರಾವ, (ಆಗಲವಾದ) ಒಂದು ಪಾತ್ರೆ,

ಒಂದು ಬಾವಿ, ಒಂದು ಕೆರೆ, ಒಂದು ನದಿ, ಒಂದು ಸಮುದ್ರ ಇವೆಲ್ಲವೂ ನೀರು ತುಂಬಿದಾಗ ಪೂರ್ಣವೆಂದು ವ್ಯವಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆಯಾ ಪಾತ್ರೆಯ ಯೋಗ್ಯತೆಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಅದು ಪೂರ್ಣವೆಂದು ಅಲ್ಲಿ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಇಲ್ಲಿಯೂ ಅದರಂತೆ ಎಲ್ಲಾ ಮುಕ್ತರೂ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಯೋಗ್ಯತೆಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಪೂರ್ಣರು ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಸಾರೂಪ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದವರ ಆನಂದವೇ ಪರಿಪೂರ್ಣವೆಂದು ಮೇಲೆ ಸಾಯುಜ್ಯಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದವರ ಆನಂದವು ಪರಿ-ಪೂರ್ಣವೆಂದು ಹೇಳಬೇಕಾಗಿಯೇ ಇಲ್ಲ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಭಗವತ್‌ಸಮೀಪಂ— ಭಗಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತೀತಿ ಭಗವಾನ್, ಭಗವತಃ ಸಮೀಪಂ ಭಗವತ್ ಸಮೀಪಂ, ತತ್ ಭಗವತ್‌ಸಮೀಪಂ ।

ಅಲಬ್ಧತುಲಃ— ನ ಲಬ್ಧಾ ಅಲಬ್ಧಾ, ಅಲಬ್ಧಾ ತುಲಾ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಅಲಬ್ಧತುಲಃ ।

ಅತಿಲೋಕಗುಣಂ— ಲೋಕಾನಾಂ ಗುಣಾಃ ಲೋಕಗುಣಾಃ, ಅತಿಕ್ರಾಂತಾಃ ಲೋಕಗುಣಾಃ ಯೇನ ಸಃ ಅತಿಲೋಕಗುಣಾಃ, ತಂ ಅತಿಲೋಕಗುಣಂ ।

ಸುದುರ್ಲಭಂ— ದುಃಖೇನ ಲಬ್ಧ್ವಂ ಶಕ್ಯಃ ದುರ್ಲಭಃ, ಅತಿಶಯೇನ ದುರ್ಲಭಃ ಸುದುರ್ಲಭಃ, ತಂ ಸುದುರ್ಲಭಂ ।

ಅಭೂರಿಶುಭೈಃ— ನ ಭೂರಿ ಅಭೂರಿ, ಅಭೂರಿ ಶುಭಂ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಅಭೂರಿಶುಭಾಃ, ತೈಃ ಅಭೂರಿಶುಭೈಃ- (ನ ವಿದ್ಯತೇ ಭೂರಿ ಶುಭಂ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಅಭೂರಿಶುಭಾಃ, ತೈಃ ಅಭೂರಿಶುಭೈಃ)

ಕೋಶ— (ಪ್ರಮದಃ=ಆನಂದ) 'ಮುತ್‌ಪ್ರೀತಿಃ ಪ್ರಮದೋ ಹರ್ಷಃ ಪ್ರಮೋದಾಮೋದಸಂಮದಾಃ' ಇತ್ಯಮರಃ!

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿರುವವರಿಗೆ ಯಾವ ದುಃಖವೂ ಇಲ್ಲವೆಂದು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ನ ಭವಂತಿ ಯತ್ರ ಮೃತಿಜನ್ಮಜರಾ-

ತ್ರಿವಿಧಂ ಭಯಂ ಕಿಮುತ ದುಃಖಗಣಃ ।

ಅಪರಂ ಚ ಕಿಂಚಿದಶುಭಂ ನ ಭವೇ-

ನ್ನ ಗುಣಾದಿ ತತ್ತ್ವಭವಮೂಲಮಪಿ

॥ 23 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ನ, ಭವಂತಿ, ಯತ್ರ, ಮೃತಿಜನ್ಮಜರಾ, ತ್ರಿವಿಧಂ, ಭಯಂ, ಕಿಮುತ, ದುಃಖಗಣಃ, ಅಪರಂ, ಚ, ಕಿಂಚಿತ್, ಅಶುಭಂ, ನ, ಭವೇತ್, ನ, ಗುಣಾದಿ, ತತ್ತ್ವಭವಮೂಲಂ ಅಪಿ ।

ಅನ್ವಯ— ಯತ್ರ ಮೃತಿಜನ್ಮಜರಾ ನ ಭವಂತಿ, ತ್ರಿವಿಧಂ ಭಯಂ ನ (ಭವತಿ), ದುಃಖಗಣಾ ನ (ಭವತಿ) ಇತಿ ಕಿಮುತ ? ಅಪರಂ ಕಿಂಚಿದ್ ಅಶುಭಂ ಚ ನ ಭವೇತ್, ತತ್ತ್ವಭವಮೂಲಂ ಗುಣಾದಿ ಅಪಿ ನ (ಭವತಿ) ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಯತ್ರ = ಯಾವ ವೈಕುಂಠ ಲೋಕದಲ್ಲಿ,

ಮೃತಿಜನ್ಮಜರಾ = ಸಾವು, ಹುಟ್ಟು, ಮುಪ್ಪು ಇವುಗಳು

ನ ಭವಂತಿ = ಉಂಟಾಗುವುದಿಲ್ಲ

ತ್ರಿವಿಧಂ = ಅಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ, ಅಧಿದೈವಿಕ, ಅಧಿಭೌತಿಕವೆಂಬ

ಭಯಂ = ಹೆದರಿಕೆಯು

ನ (ಭವತಿ) = ಇಲ್ಲ

ದುಃಖಿಗಣಃ = ಬೇರೆ ದುಃಖಿಗಳ ಸಮೂಹವು

ನ ಭವತಿ ಇತಿ = ಉಂಟಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು.

ಕಿಮುತ = ಹೇಳತಕ್ಕದ್ದೇನಿದೆ ?

ಅಪರಂ = ಬೇರೆಯದಾದ

ಕಿಂಚಿತ್ = ಯಾವುದಾದರೊಂದು

ಅಕುಭಂ ಚ = ಅಮಂಗಳವೂ

ನ ಭವೇತ್ = ಇರಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ

ತತ್ಪ್ರವಮೂಲಂ = ಮರಣಾದಿಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ

ಗುಣಾದಿ ಅಪಿ = ಸತ್ತ, ರಜಸ್ಸು, ತಮಸ್ಸು ಮೊದಲಾದುದೂ ಕೂಡ

ನ (ಭವತಿ) = ಇರುವುದಿಲ್ಲ (ಸತ್ತಾದ ಗುಣಗಳೇ ಕಾರಣವಾಗಿ ಉಳ್ಳ ದುರದೃಷ್ಟವಾಗಲೀ - ಯಾವುದೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ)

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಈ ವೈಕುಂಠಲೋಕದಲ್ಲಿರುವ ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಹುಟ್ಟು, ಮುಪ್ಪು ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಸಾವುಗಳು ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ದೇಹದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಅಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ತಾಪ (ರೋಗಾದಿಗಳು), ಹೊರಗಿನ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಂದ ಅಥವಾ ವಸ್ತುಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅವಘಾತವೆಂಬ ಆಧಿಭೌತಿಕ ತಾಪ, ಮಳೆ, ಬಿಸಿಲು, ಸಿಡಿಲು ಮುಂತಾದ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಆಧಿದೈವಿಕತಾಪ ಎಂಬ ಮೂರು ವಿಧವಾದ ತಾಪಗಳ ಭಯವೂ ಇಲ್ಲ. ಇತರೇ ಯಾವ ದುಃಖಿಗಳೂ ಅಲ್ಲಿಲ್ಲ. ಹೊಟ್ಟೆ-ಕಿಚ್ಚು ಮುಂತಾದ ದೋಷವೂ ಅಲ್ಲಿಲ್ಲ. ಹುಟ್ಟು, ಸಾವು ಮುಂತಾದವುಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ ಸತ್ತ ರಜಸ್ ತಮೋಗುಣಗಳೂ ಅಲ್ಲಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಮುಕ್ತರ ವೈಕುಂಠಲೋಕದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಅನಿಷ್ಟವೂ ಇಲ್ಲ. (ಮರಣ ಮುಂತಾದವುಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಕಾರ್ಯವಾದ ಮರಣವೂ ಉಂಟಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಇಂತಹ ಲೋಕವನ್ನು ಹೊಂದಿದವರಿಗೆ ಪರಮಾತ್ಮನು ಆನಂದವನ್ನು ಹೊಂದುವುದಕ್ಕಾಗಿ ತನ್ನ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅವಕಾಶವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾ 'ರತಯೇ ಸ್ವಲೋಕಮಜಿತೋ ದಿತತಿ' ಸರ್ಗ 11 ಶ್ಲೋಕ 7 ಎಂಬಲ್ಲಿಗೆ ಅನ್ವಯ. ಅಥವಾ ಎಲ್ಲಿ ಮರಣ, ಜನ್ಮ, ಮುಪ್ಪುಗಳಿರುವುದಿಲ್ಲವೋ ಅಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನ ಸ್ನೇಹಿತರಾದ ಮುಕ್ತರು ಸುಖವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾರೆ. 'ಆನಂತ ಸಖೈಃ ಸುಖಂ ಅನುಭೂಯತೇ' ಎಂಬ ಸರ್ಗ 11 ಶ್ಲೋಕ 24ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ಜತೆಗೆ ಅನ್ವಯ)

ವಿಗ್ರಹ—

ಮೃತಿಜನ್ಮಜರಾ— ಮೃತಿಶ್ಮ ಜನ್ಮ ಚ ಜರಾ ಚ ಮೃತಿಜನ್ಮಜರಾಃ |

ತ್ರಿವಿಧಂ— ತಿಪ್ಪ; ವಿಧಾಃ ಯಸ್ಯ ತತ್ ತ್ರಿವಿಧಂ |

ದುಃಖಿಗಣಃ— ದುಃಖಾನಾಂ ಗಣಃ ದುಃಖಿಗಣಃ |

ಅಕುಭಂ— ನ ಕುಭಂ ಅಕುಭಂ |

ಗುಣಾದಿ— ಗುಣಃ ಆದಿಃ ಯಸ್ಯ ತತ್ ಗುಣಾದಿ |

ತತ್ಪ್ರವಮೂಲಂ— ತಸ್ಯ ಪ್ರಭವಃ, ತತ್ಪ್ರವನಃ, ತತ್ಪ್ರವಸ್ಯ ಮೂಲಂ ತತ್ಪ್ರವಮೂಲಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಭವಂತಿ, ಭವೇತ್ - ಕ್ರಮವಾಗಿ ಇವು ಭೂಧಾತು ಲಟ್, ಮತ್ತು ವಿಧಿಪದ ರೂಪಗಳು |

ಪ್ರಯೋಗ— ಯತ್ರ ಮೃತಿಜನ್ಮಜಾರಾಃ ನ ಭವಂತಿ (ಕರ್ತೃ) |
 ಯತ್ರ ಮೃತಿಜನ್ಮಜಾರಾಃ ನ ಭೂಯತೇ (ಭಾವೇ) |
 ಅಪರಂ ಕಿಂಚಿತ್ ಅಶುಭಂ ನ ಭವೇತ್ (ಕರ್ತೃ) |
 ಅಪರೇಣ ಕೇನಚನ ಅಶುಭೇನ ಚ ನ ಭೂಯೇತ (ಕರ್ಮಣಿ) |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ತಾರತಮ್ಯದಿಂದ ಸ್ವರೂಪಾನಂದವನ್ನು ಅನುಭವಿಸಿದರೂ ಆ ಮುಕ್ತರಲ್ಲಿ ದ್ವೇಷಾದಿಗಳು ಹುಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ವರ್ಗಸುತ್ತಾರೆ.

ಅನುಭೂಯತೇ ಸುಖಮನಂತಸಖೈಃ
 ಸಕಲೈರಲಮೃತಿಪದಂ ಸತತಮ್ |

ಅಪಿ ತಾರತಮ್ಯಸಹಿತೈಃ ಸ್ವಗುರು-

ಪ್ರವಣೈಃ ಪರಸ್ಪರಮುರುಪ್ರಣಯೈಃ

|| 24 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅನುಭೂಯತೇ, ಸುಖಂ, ಅನಂತಸಖೈಃ, ಸಕಲೈಃ, ಅಲಂ, ಮತಿಪದಂ, ಸತತಂ, ಅಪಿ, ತಾರತಮ್ಯಸಹಿತೈಃ, ಸ್ವಗುರುಪ್ರವಣೈಃ, ಪರಸ್ಪರಂ, ಉರುಪ್ರಣಯೈಃ |

ಅನ್ವಯ— ತಾರತಮ್ಯಸಹಿತೈಃ ಅಪಿ, ಪರಸ್ಪರಂ ಉರುಪ್ರಣಯೈಃ, ಸ್ವಗುರುಪ್ರವಣೈಃ, ಅನಂತಸಖೈಃ ಸಕಲೈಃ, ಸತತಂ ಅಲಂ ಮತಿಪದಂ ಸುಖಂ ಅನುಭೂಯತೇ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ತಾರತಮ್ಯಸಹಿತೈಃ ಅಪಿ = ತರತಮಭಾವ (ಪರಸ್ಪರ ಹೆಚ್ಚು ಕಡಿಮೆ)ದಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದರೂ

ಪರಸ್ಪರಂ = ಒಬ್ಬರು ಇನ್ನೊಬ್ಬರಲ್ಲಿ (ಅನ್ಯೋನ್ಯವಾಗಿ)

ಉರುಪ್ರಣಯೈಃ = ಹೆಚ್ಚು ಸ್ನೇಹವುಳ್ಳ

ಸ್ವಗುರುಪ್ರವಣೈಃ = ತನಗಿಂತ ದೊಡ್ಡವರಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಯುಳ್ಳ

ಅನಂತಸಖೈಃ = ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನ ಸ್ನೇಹಿತರಾದ

ಸಕಲೈಃ = ಎಲ್ಲಾ ಮುಕ್ತರಿಂದಲೂ

ಸತತಂ = ಯಾವಾಗಲೂ

ಅಲಂ ಮತಿಪದಂ = ಸಾಕು ಎಂಬ ಬುದ್ಧಿಗೆ ಗೋಚರವಾದ (ಅಥವಾ)

(ಅಲಂ = ಚೆನ್ನಾಗಿ

ಮತಿಪದಂ = ಬುದ್ಧಿಗೆ ವಿಷಯವಾದ)

ಸುಖಂ = ಸ್ವರೂಪಸೌಖ್ಯವು

ಅನುಭೂಯತೇ = ಅನುಭವಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಈ ವೈಕುಂಠಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸಾರೂಪ್ಯ, ಸಾಮೀಪ್ಯ, ಸಾಲೋಕ್ಯ, ಸಾಯುಜ್ಯ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ವಿಧ ಮೋಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ, ತಮ್ಮ ಯೋಗ್ಯತಾನುಸಾರ ಆಯಾ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಪಡೆದವರು, ಒಬ್ಬರಿಗಿಂತ ಮತ್ತೊಬ್ಬರು ನೀಚ, ಉಚ್ಚ ಭಾವವನ್ನು ಹೊಂದಿ (ಹೆಚ್ಚು, ಕಡಿಮೆ ಎಂದು ಆಗ) ಸುಖವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾ ಇರುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆ ತಾರತಮ್ಯವಿದ್ದರೂ,

ಮಾತೃಯಾದಿಗಳಿಲ್ಲದೆ ಒಬ್ಬರು ಇನ್ನೊಬ್ಬರ ಜತೆಗೆ ಸ್ನೇಹದಿಂದ ಇರುತ್ತಾರೆ. ತಮಗಿಂತ ದೊಡ್ಡವರಲ್ಲಿ ವಿಧೇಯ-
ರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಎಲ್ಲರೂ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನಿಗೆ ಸ್ನೇಹಿತರು. ಇವರೆಲ್ಲರೂ ತಮ್ಮ ಬುದ್ಧಿಗೆ ಗೋಚರವಾಗುವ ಸ್ವರೂಪಾ-
ನಂದವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾ ಇರುತ್ತಾರೆ. ಒಂದೊಂದು ಆನಂದದ ಅನುಭವವೂ ಪೂರ್ಣವಾದ 'ಸಾಕು' ಎಂದು
ಕಾಣಿಸುವ ಉತ್ತಮವಾದ ಆನಂದದ ಅನುಭವವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಿಯೂ ಯಾವ ದೇಹದಲ್ಲಿಯೂ ಯಾವ
ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿಯೂ, ಎಷ್ಟು ಭೋಗಸಾಮಗ್ರಿಗಳಿದ್ದರೂ ಇಂತಹ ಆನಂದಾನುಭವವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಇದೇ ಮೋಕ್ಷದ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ,
ವಿಶೇಷಾಂಶ, 'ಅನ್ಯೇಷು ಸ್ವಾತ್ಮನೋ ಮುಖ್ಯಾಃ ಕ್ರಮಾದ್ ಗುರವ ಈರಿತಾಃ' ಎಂಬ ಪ್ರಮಾಣಾನುಸಾರ ಸ್ವೋತ್ತಮರು
ಗುರುಗಳು, ಅವರಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿ ಇರಬೇಕು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಅನಂತಸಖೈಃ—ಅನಂತಸ್ಯ ಸಖಾಯಃ ಅನಂತಸಖಾಃ, ತೈಃ ಅನಂತಸಖೈಃ | 'ರಾಜಾಹಃ ಸಖಿಭ್ಯಃ ಟಿಚ್',
ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಟಿಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದು ಅಕಾರಾಂತವಾಗಿದೆ.

ಮತಿಪದಂ—ಮತೇಃ ಪದಂ ಮತಿಪದಂ |

ತಾರತಮ್ಯಸಹಿತ್ಯೈಃ—ತರತಮಸ್ಯ ಭಾವಃ ತಾರತಮ್ಯಂ, ತಾರತಮ್ಯೇನ ಸಹಿತಾಃ ತಾರತಮ್ಯಸಹಿತಾಃ, ತೈಃ
ತಾರತಮ್ಯಸಹಿತ್ಯೈಃ |

ಸ್ವಗುರುಪ್ರವಕ್ಷ್ಯೈಃ—ಸ್ವೇಷಾಂ ಗುರವಃ ಸ್ವಗುರವಃ, ಸ್ವಗುರುಮ ಪ್ರವಕ್ಷಾಃ ಸ್ವಗುರುಪ್ರವಕ್ಷಾಃ, ತೈಃ ಸ್ವಗುರುಪ್ರವಕ್ಷ್ಯೈಃ |

ಉರುಪ್ರಣಯಾಃ—ಉರುಃ ಪ್ರಣಯಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಉರುಪ್ರಣಯಾಃ, ತೈಃ ಉರುಪ್ರಣಯೈಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ—ಅನುಭೂಯತೇ - ಅನು ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ಭೂಧಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಕರ್ಮಣಃ
ಲಟ್ ಲಕಾರೇ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ವಿಕವಚನೇ 'ಅನುಭೂಯತೇ' ಇತಿ ರೂಪಂ | (ಭೂಯತೇ ಭೂಯೇತೇ ಭೂಯಂತೇ
ಇತ್ಯಾದಿ ||) 2 ಲಿಟ್ ಅನುಬಧೂವೇ, 3 ಲುಟ್ ಅನುಭಾವಿತಾ ಅನುಭವಿತಾ, 4 ಲೃಟ್ ಅನುಭಾವಿಷ್ಯತೇ ಅನುಭವಿಷ್ಯತೇ,
5 ಲೋಟ್ ಅನುಭೂಯತಾಂ, 6 ಲಬ್ ಅನ್ವಭೂಯತ, 7 ವಿಧಿಲಿಬ್ ಅನುಭೂಯತೇ, 8 ಆಶೀರ್ಲಿಬ್ ಅನುಭಾವಿ-
ಷೀಷ್ಯ ಅನುಭವಿಷೀಷ್ಯ, 9 ಲುಬ್ ಅನ್ವಭಾವಿ ಅನ್ವಭಾವಿಷಾತಾಂ ಅನ್ವಭವಿಷಾತಾಂ, ಅನ್ವಭವಿಷತ, ಅನ್ವಭಾವಿಷ್ಯಾಃ, ಅನ್ವ-
ಭಾವಿಷಾಧಾಂ, ಅನ್ವಭವಿಷಾಧಾಂ, ಅನ್ವಭಾವಿಷೀಡ್ಠಂ, ಅನ್ವಭವಿಷೀಡ್ಠಂ, ಅನ್ವಭಾವಿಷಿ, ಅನ್ವಭಾವಿಷ್ಯಹಿ, ಅನ್ವಭವಿಷ್ಯಹಿ,
ಅನ್ವಭಾವಿಷ್ಯಹಿ ಅನ್ವಭವಿಷ್ಯಹಿ, 10 ಲೃಬ್ ಅನ್ವಭಾವಿಷ್ಯತ ಅನ್ವಭವಿಷ್ಯತ.

ಪ್ರಯೋಗ—ಅನಂತಸಖೈಃ ಅಲಂ ಮತಿಪದಂ ಸುಖಂ ಅನುಭೂಯತೇ (ಕರ್ಮಣಃ) |

ಅನಂತಸಖಾಃ ಅಲಂ ಮತಿಪದಂ ಸುಖಂ ಅನುಭವಂತಿ (ಕರ್ತೃಃ) |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಣಿ—ಮುಕ್ತ ಪುರುಷರನ್ನು ವರ್ಗಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಅತಿಸುಂದರಾಃ ಸುರಭಯಃ ಪುರುಷಾಃ

ಹರಿಚಂದನೇನ ನವಚಂದ್ರರುಚಾ |

ಚಲಚಾರುಚಾಮರಧರಾನುಚರಾ

ವಿಚರಂತಿ ನಿತ್ಯತರುಣಾ ಇಹ ತೇ

|| 25 ||

ಪದಭೈದ—ಅತಿಸುಂದರಾಃ, ಸುರಭಯಃ, ಪುರುಷಾಃ, ಹರಿಚಂದನೇನ, ನವಚಂದ್ರರುಚಾ, ಚಲಚಾರುಚಾಮರ
ಧರಾನುಚರಾಃ, ವಿಚರಂತಿ, ನಿತ್ಯತರುಣಾಃ, ಇಹ, ತೇ |

ಅನ್ವಯ— ಅತಿಸುಂದರಾಃ, ನವಚಂದ್ರರುಚಾ, ಹರಿಚಂದನೇನ, ಸುರಭಯಃ, ಚಲಚಾರುಚಾಮರಧರಾ-
ನುಚರಾಃ, ನಿತ್ಯತರುಣಾಃ ತೇ ಪುರುಷಾಃ ಇಹ ವಿಚರಂತಿ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅತಿಸುಂದರಾಃ = ಅತ್ಯಂತ ಮನೋಹರರಾದ,

ನವಚಂದ್ರರುಚಾ = ನೂತನವಾದ (ಶುಕ್ಲವಕ್ಷದ ಹುಣ್ಣಿಮೆಯಲ್ಲಿ ಉದಯಿಸಿದ) ಚಂದ್ರನ ಕಾಂತಿಯಂತಹ
ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳ,

ಹರಿಚಂದನೇನ = ಕೆಂಪಾದ ಸುವಾಸನೆಯಾದ ಅಗರುಚಂದನದಿಂದ

ಸುರಭಯಃ = ಪರಿಮಳಸಹಿತರಾದ,

ಚಲ ಚಾರುಚಾಮರಧರಾನುಚರಾಃ = ಬೀಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಸುಂದರವಾದ ಚಾಮರಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವ
ಸೇವಕರುಳ್ಳ,

ನಿತ್ಯತರುಣಾಃ = ನಿತ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಯುವಕರಾದ

ತೇ = ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿರುವ

ಪುರುಷಾಃ = ಮುಕ್ತಜೀವರು

ಇಹ = ಹಿಂದೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ವೈಕುಂಠವೆಂಬ ಭಗವಂತನ ಲೋಕದಲ್ಲಿ

ವಿಚರಂತಿ = ಓಡಾಡುತ್ತಾರೆ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ವೈಕುಂಠದಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತಜನರು ತುಂಬಾ ಸುಂದರರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಅವರು ಹುಣ್ಣಿಮೆಯ ದಿನ
ಉದಯಿಸುವ ಚಂದ್ರನಂತೆ ಕೆಂಪು ಬಿಳಿಬಣ್ಣದ ಸುವಾಸನೆಯಾದ ಅಗರುಚಂದನವನ್ನು ಲೇಪಿಸಿಕೊಂಡು ಯಾವಾಗಲೂ
ಫಮಫಮಿಸುತ್ತಾ ಇರುತ್ತಾರೆ. ಅವರ ಹಿಂದೆ ಮುಂದೆ ಸುಂದರವಾದ ಬಿಳಿಯಾದ ಚಾಮರವನ್ನು ಬೀಸುತ್ತಾ ಸೇವಕರು
ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾ ಇರುತ್ತಾರೆ. ಅಂತಹ ಮುಕ್ತಜೀವರಿಗೆ ಮುಖ್ಪಿಲ್ಲ. ಅವರು ಯಾವಾಗಲೂ ತರುಣರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಇಂತಹ
ಮುಕ್ತಜೀವರು ವೈಕುಂಠದಲ್ಲಿ ಅಸಂಖ್ಯಾಕರಾಗಿ ಓಡಾಡುತ್ತಿರುತ್ತಾರೆ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಅತಿಸುಂದರಾಃ— ಅತ್ಯಂತ ಸುಂದರಾಃ ಅತಿಸುಂದರಾಃ |

ನವಚಂದ್ರರುಚಾ— ನವಶ್ಯಾಃ ಚಂದ್ರಶ್ಚ ನವಚಂದ್ರಃ, ನವಚಂದ್ರಸ್ಯ ರುಗಿವ ರುಕ್ ಯಸ್ಯ ತತ್ ನವಚಂದ್ರ
ರುಕ್ (ಹರಿಚಂದನಂ), ತೇನ ನವಚಂದ್ರರುಚಾ |

ಚಲಚಾರುಚಾಮರಧರಾನುಚರಾಃ— ಚಾರುಣಿ ಚ ತಾನಿ ಚಾಮರಾಣಿ ಚ ಚಾರುಚಾಮರಾಣಿ, ಚಲಾನಿ ಚ
ತಾನಿ ಚಾರುಚಾಮರಾಣಿ ಚ ಚಲಚಾರುಚಾಮರಾಣಿ, ಧರಂತೀತಿ ಧರಾಃ, ಚಲಚಾರುಚಾಮರಾಣಾಂ
ಧರಾಃ ಚಲಚಾರುಚಾಮರಧರಾಃ, ಚಲಚಾರುಚಾಮರಧರಾಃ ಅನುಚರಾ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಚಲಚಾರು
ಚಾಮರಧರಾನುಚರಾಃ |

ನಿತ್ಯತರುಣಾಃ— ನಿತ್ಯಂ ತರುಣಾಃ ನಿತ್ಯತರುಣಾಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ವಿಚರಂತಿ- ಸರ್ಗ 11 ಶ್ಲೋಕ 21 ರಲ್ಲಿ ಬಂದಿದೆ |

ಕೋಶ— ನಿತ್ಯತರುಣಾಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ ತರುಣ = ಯುವಕ, 'ವಯಸ್ಸವರುಣೋ ಯುವಾ' ಎಂದು ಅಮರಕೋಶ.

ಪ್ರಯೋಗ— ನಿತ್ಯತರುಣಾಃ ಪುರುಷಾಃ ಇಹ ವಿಚರಂತಿ (ಕರ್ತೃ) |

ನಿತ್ಯತರುಣೈಃ ಪುರುಷೈಃ ಇಹ ವಿಚರ್ಯತೇ (ಭಾವೇ) |

ಅವತಾರಿಕಾ— ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸ್ವೀಭೋಗಸುಖವೂ ಇದೆಯೆನ್ನುತ್ತಾರೆ.

ಸವಿಲಾಸಲಾಸ್ಯಪರಿತುಷ್ಟದೃಶೋ

ಮೃದುಗೀತವಾದ್ಯಮುದಿತಶ್ರವಣಾಃ |

ಅನುರಂಜಯಂತಿ ನವಕಂಜದೃಶೋ

ರಮಣಾ ಅಮೀ ಸ್ವರಮಣೀಸ್ವರುಣೀಃ

|| 26 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಸವಿಲಾಸಲಾಸ್ಯಪರಿತುಷ್ಟದೃಶಃ, ಮೃದುಗೀತವಾದ್ಯಮುದಿತಶ್ರವಣಾಃ, ಅನುರಂಜಯಂತಿ, ನವ-
ಕಂಜದೃಶಃ, ರಮಣಾಃ, ಅಮೀ, ಸ್ವರಮಣೀಃ, ತರುಣೀಃ |

ಅನ್ವಯ— ಸವಿಲಾಸಲಾಸ್ಯಪರಿತುಷ್ಟದೃಶಃ, ಮೃದುಗೀತವಾದ್ಯಮುದಿತಶ್ರವಣಾಃ ಅಮೀ ರಮಣಾಃ, ನವಕಂಜ-
ದೃಶಃ ತರುಣೀಃ ಸ್ವರಮಣೀಃ ಅನುರಂಜಯಂತಿ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸವಿಲಾಸಲಾಸ್ಯಪರಿತುಷ್ಟದೃಶಃ = ಕಣ್ಣು ಕಾಲು, ಕೈ ಮುಂತಾದವುಗಳ ಚಲನೆಯಿಂದ ಸಹಿತವಾದ, ಲಾಸ್ಯ

ಮೃದು ನೃತ್ಯದಿಂದ ಸಂತೋಷಪಟ್ಟ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳ

ಮೃದು, ಗೀತ, ವಾದ್ಯ, ಮುದಿತಶ್ರವಣಾಃ = ಕೋಮಲವಾದ, ಗಾನಗಳೂ, ಮೃದಂಗಾದಿ ವಾದ್ಯಗಳು,

ಇವುಗಳಿಂದ ಸಂತೋಷಪಟ್ಟ ಶ್ರೋತ್ರೇಂದ್ರಿಯವುಳ್ಳ

ಅಮೀ ರಮಣಾಃ = ಈ ವೈಕುಂಠದಲ್ಲಿರುವ ಮುಕ್ತರಾದ ಪುರುಷಜೀವರು,

ನವಕಂಜದೃಶಃ = ಆಗ ತಾನೇ ಅರಳಿದ ಕಮಲದಂತಹ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳ

ತರುಣೀಃ = ತಾರುಣ್ಯ ವಯಸ್ಸಿನಲ್ಲಿರುವ

ಸ್ವರಮಣೀಃ = ತಮ್ಮ ಪತ್ನಿಯರನ್ನು

ಅನುರಂಜಯಂತಿ = ತಮ್ಮಲ್ಲಿ ಅನುರಾಗ ಉಂಟಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ವೈಕುಂಠದಲ್ಲಿ ಸುಂದರಿಯರಾದ ಮುಕ್ತೈ ಜೀವರು ಹೃದಯಾದಿಗಳನ್ನು ಕುಣಿಸುತ್ತಾ ನರ್ತನ
ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಅದನ್ನು ನೋಡಿ ಆಯಾ ಸುಂದರಿಯರ ಪತಿಗಳು ಕಣ್ಣಿನಿಂದ ತಮ್ಮ ಆನಂದವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತಾರೆ. =
ಸ್ತ್ರೀಯರು ಕೋಮಲವಾದ ಧ್ವನಿಯಿಂದ ಹಾಡುತ್ತಾ, ಮೃದಂಗಾದಿಗಳನ್ನು ಬಾರಿಸುತ್ತಿದ್ದರೆ, ಮುಕ್ತ ಪುರುಷಜೀವರ
ಕಿವಿಗಳಿಗೆ ಆತ್ಮಾನಂದ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಅರಳಿದ ಹೊಸದಾದ ಕಮಲದಂತಹ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳ, ಎಳೆಯ ವಯಸ್ಸಿನ ಈ ತಮ್ಮ
ತಮ್ಮ ಪತ್ನಿಯರನ್ನು ಅವರವರ ಪತಿಗಳು ಅವರ ಇಷ್ಟವನ್ನು ನಡೆಸಿಕೊಟ್ಟು ತಮ್ಮಲ್ಲಿ ಅನುರಾಗ ಉಂಟಾಗುವಂತೆ
ಮಾಡುತ್ತಾರೆ, ಅವರನ್ನು ಸಂತೋಷಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಸವಿಲಾಸಲಾಸ್ಯಪರಿತುಷ್ಟದೃಶಃ— ವಿಲಾಸೇನ ಸಹಿತಂ ಸವಿಲಾಸಂ, ಸವಿಲಾಸಂ ಚ ತತ್ ಲಾಸ್ಯಂ ಚ ಸವಿಲಾಸ
ಲಾಸ್ಯಂ, ಸವಿಲಾಸಲಾಸ್ಯೇನ ಪರಿತುಷ್ಟಾಃ ದೃಶಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಸವಿಲಾಸಲಾಸ್ಯಪರಿತುಷ್ಟದೃಶಃ |

ಮೃದುಗೀತವಾದ್ಯಮುದಿತಶ್ರವಣಾಃ— ಗೀತಾನಿ ಚ ವಾದ್ಯಾನಿ ಚ ಗೀತವಾದ್ಯಾನಿ, ಮೃದೂನಿ ಚ ತಾನಿ
ಗೀತವಾದ್ಯಾನಿ ಚ ಮೃದುಗೀತವಾದ್ಯಾನಿ, ಮೃದುಗೀತವಾದ್ಯೈಃ ಮುದಿತಾನಿ ಶ್ರವಣಾನಿ ಯೇಷಾಂ ತೇ
ಮೃದುಗೀತವಾದ್ಯಮುದಿತಶ್ರವಣಾಃ |

ನವಕಂಜದೃಶಃ— ನವಂ ಚ ತತ್ ಕಂಜಂ ಚ ನವಕಂಜಂ, ನವಕಂಜವತ್ ದೃಶಃ ಯಾಸಾಂ ತಾಃ ನವಕಂಜ-
ದೃಶಃ |

ಸ್ವರಮಣೀಃ— ಸ್ವೇಷಾಂ ರಮಣ್ಯಃ ಸ್ವರಮಣ್ಯಃ, ತಾಃ ಸ್ವರಮಣೀಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅನು+ರಂಜಯಂತಿ- ರಂಜಯಂತಿ ರಂಜಯತಃ, ರಂಜಯಂತಿ ಇತ್ಯಾದಿ 2 ಲಿಟ್ ರಂಜಯಾಂ-
ಚಕಾರ, ರಂಜಯಾಮಾ, ರಂಜಯಾಂ ಬಭೂವ, 3 ಲುಟ್ ರಂಜಯಿತಾ, 4 ಲೃಟ್ ರಂಜಯಿಷ್ಯತಿ, 5 ಲೋಟ್
ರಂಜಯತು, 6 ಲಜ್ ಅನ್ವರಂಜಯತ್, 7 ವಿಧಿಲಿಜ್ ರಂಜಯೇತ್, 8 ಆಶೀರ್ಲಿಜ್ ರಜ್ಯಾತ್, 9 ಲುಜ್ ಆರರಂಜತ್,
10 ಲೃಜ್ ಆರಂಜಯಿಷ್ಯತ್ |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಮುಕ್ತ ಪುರುಷರನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ ಮುಕ್ತ ಸ್ತ್ರೀಯರನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಪರಿಣಾಯಕಾನುಪವನಾಭಿಮುಖಾ-

ನನುನಿಸ್ವರಂತಿ ಹರಿಣೀನಯನಾಃ |

ವಿಮಲಾದ್ವಿಮಾನವಲಯಾಚ್ಚನಕೈಃ

ಶಶಿಮಂಡಲಾದಿವ ರುಚೋ ರುಚಿರಾಃ

|| 27 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಪರಿಣಾಯಕಾನ್, ಉಪವನಾಭಿಮುಖಾನ್, ಅನುನಿಸ್ವರಂತಿ ಹರಿಣೀನಯನಾಃ, ವಿಮಲಾತ್,
ವಿಮಾನವಲಯಾತ್, ಶನಕೈಃ ಶಶಿಮಂಡಲಾತ್, ಇವ, ರುಚಃ, ರುಚಿರಾಃ |

ಅನ್ವಯ— ಹರಿಣೀನಯನಾಃ, ಉಪವನಾಭಿಮುಖಾನ್ ಪರಿಣಾಯಕಾನ್, ವಿಮಲಾತ್ ವಿಮಾನವಲಯಾತ್,
ಶನಕೈಃ ಶಶಿಮಂಡಲಾತ್, ರುಚಿರಾಃ ರುಚಃ ಇವ, ಅನುನಿಸ್ವರಂತಿ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಹರಿಣೀನಯನಾಃ = ಹೆಣ್ಣು ಜಿಂಕೆಗಳಂತೆ ವಿಶಾಲವಾದ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳ ಸ್ತ್ರೀಯರು

ಉಪವನಾಭಿಮುಖಾನ್ = ಉದ್ಯಾನದ ಕಡೆಗೆ ಹೋಗಲು ಉದ್ಯುಕ್ತರಾದ

ಪರಿಣಾಯಕಾನ್ = ತಮ್ಮ ಗಂಡಂದಿರನ್ನು

ವಿಮಲಾತ್ = ನಿರ್ಮಲವಾದ

ವಿಮಾನವಲಯಾತ್ = ವಿಮಾನ ಮಂಡಲದ ದೆಸೆಯಿಂದ,

ಶನಕೈಃ = ಮೆಲ್ಲನೆ

ಶಶಿಮಂಡಲಾತ್ = ಚಂದ್ರಬಿಂಬದ ದೆಸೆಯಿಂದ,

ರುಚಿರಾಃ = ಮನೋಹರವಾದ

ರುಚಃ ಇವ = ಕಾಂತಿಗಳಂತೆ

ಅನುನಿಸ್ವರಂತಿ = ಅನುಸರಿಸಿ ಹೋಗುತ್ತಾರೆ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ವೈಕುಂಠದಲ್ಲಿರುವ ಮುಕ್ತಜೀವರಂಜನಾಯಕರನ್ನು ಹಿಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿ ಈಗ ನಾಯಕಿ-
ಯರನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ. ವೈಕುಂಠಲೋಕದಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತರಾದ ಸ್ತ್ರೀಯರು ಎಳೆಯ ಹೆಣ್ಣು ಜಿಂಕೆಗಳಂತೆ ವಿಶಾಲವಾದ
ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳವರು. ಅವರು ಚಂದ್ರಮಂಡಲದಂತಿರುವ ನಿರ್ಮಲವಾದ ವಿಮಾನದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ತಮ್ಮ ಪತಿಗಳ ಜತೆಗೆ

ಓಡಾಡುತ್ತಾರೆ. ವಿಮಾನವನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಿ ಅವರ ಪತಿಗಳು ವಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಉದ್ಯಾನವನವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಲು ಉದ್ಯುಕ್ತರಾದಾಗ, ಈ ಸುಂದರೀಮಣಿಯರು ಕೂಡ ತಮ್ಮ ಪತಿಗಳನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ವಿಮಾನಗಳಿಂದ ಹೊರಗೆ ಬರುತ್ತಾರೆ. ಆ ದೃಶ್ಯವು ಚಂದ್ರಮಂಡಲದಿಂದ ಮನೋಹರವಾದ ಕಿರಣಗಳ ಕಾಂತಿಗಳು ಈಚೆಗೆ ಬರುವಂತೆ ಇರುತ್ತದೆ. ಎಂದರೆ ವಿಮಾನಗಳು ಚಂದ್ರನಂತೆಯೂ, ತರುಣಿಯರು ಚಂದ್ರನ ಕಿರಣಗಳ ಕಾಂತಿಗಳಂತೆಯೂ ಇರುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಪರಿಣಾಯಕಾನ್— ಪರಿಣಯಂತಿ ಇತಿ ಪರಿಣಾಯಕಾಃ, ತಾನ್ ಪರಿಣಾಯಕಾನ್ |

ಉಪವನಾಭಿಮುಖಾನ್— ಉಪವನಸ್ಯ ಅಭಿಮುಖಾಃ ಉಪವನಾಭಿಮುಖಾಃ, ತಾನ್ ಉಪವನಾಭಿ-
ಮುಖಾನ್ |

ಹರಿಣೇನಯನಾಃ— ಹರಿಣೇನಾಂ ನಯನಾನಿ ಇವ ನಯನಾನಿ ಯಾಸಾಂ ತಾಃ ಹರಿಣೇನಯನಾಃ |

ವಿಮಾನವಲಯಾತ್— ವಿಮಾನಾನಾಂ ವಲಯಂ ವಿಮಾನವಲಯಂ, ತಸ್ಮಾತ್ ವಿಮಾನವಲಯಾತ್ |

ಶಶಿಮಂಡಲಾತ್— ಶಶಿನಃ ಮಂಡಲಂ ಶಶಿಮಂಡಲಂ, ತಸ್ಮಾತ್ ಶಶಿಮಂಡಲಾತ್ |

ತ್ರಿಯಾಪದ— ಅನುನಿಷ್ಠರಂತಿ- ಅನು+ನಿಷ್ಠ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗದ್ವಯಪೂರ್ವಕಾತ್ ಸ್ವಗತೌ ಇತಿ ಗತ್ಯರ್ಥಕಃ ಸೃಧಾತೋಃ ಆಕರ್ಮಕಾತ್ ಕರ್ತೃರಿ ಪರಸ್ವೈವದಿನಃ ಅನಿಟ್ ವರ್ತಮಾನೇ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಬಹುವಚನೇ 'ಅನುನಿಷ್ಠರಂತಿ' ಇತಿ ರೂಪಂ |

ಕೋಶ— ಹರಿಣೇನಯನಾಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹರಿಣೇ ಎಂದರೆ ಜಿಂಕೆ. 'ಮೃಗೇ ಕುರಂಗವಾತಾಯು ಹರಿಣಾಜನಯೋ-
ನಯಃ' ಎಂದು ಅಮರ.

ಪ್ರಯೋಗ— ಹರಿಣೇನಯನಾಃ ಪರಿಣಾಯಕಾನ್ ಅನುನಿಷ್ಠರಂತಿ (ಕರ್ತೃರಿ) |

ಹರಿಣೇನಯನಾಭಿಃ ಪರಿಣಾಯಕಾನ್ ಅನುನಿಷ್ಠಿಯತೇ (ಭಾವೇ) |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಗಂಡಂದಿರನ್ನು ಹಿಂಬಾಲಿಸುವ ತರುಣಿಯರನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಅರುಣಾಶ್ವವರ್ಣತನವಸ್ತನವಃ

ಶುಭಹಾರಸನ್ನಿಭರುಚೋಽತ್ರ ಪರಾಃ |

ಹರಿನೀಲನೀಲರುಚಯೋಽಪ್ಯಪರಾಃ

ಪ್ರಕಟೇಭವಂತಿ ವಿವಿಧಾಭರಣಾಃ

|| 28 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅರುಣಾಶ್ವವರ್ಣತನವಃ, ತನವಃ, ಶುಭಹಾರಸನ್ನಿಭರುಚಃ, ಆತ್ರ, ಪರಾಃ, ಹರಿನೀಲನೀಲ-
ರುಚಯಃ, ಅಪಿ, ಅಪರಾಃ, ಪ್ರಕಟೇಭವಂತಿ, ವಿವಿಧಾಭರಣಾಃ |

ಅನ್ವಯ— ಆತ್ರ ಅರುಣಾಶ್ವವರ್ಣತನವಃ, ಪರಾಃ ಶುಭಹಾರಸನ್ನಿಭರುಚಃ, ಅಪರಾಃ ಹರಿನೀಲನೀಲರುಚಯಃ, ಅಪಿ ವಿವಿಧಾಭರಣಾಃ ತನವಃ ಪ್ರಕಟೇಭವಂತಿ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಆತ್ರ = ಈ ವೈಕುಂಠ ಲೋಕದಲ್ಲಿ (ಕೆಲವು ಸ್ತ್ರೀಯರು)

ಅರುಣಾರ್ಕವರ್ಣಿತನವಃ = ಪದ್ಮರಾಗ ಮಣಿಯ ಬಣ್ಣವುಳ್ಳ ಶರೀರವುಳ್ಳವರು,

ಪರಾಃ = ಬೇರೆಯವರು

ಶುಭಹಾರಸನ್ನಿಭರುಚಃ ಅಪರಾಃ = ಮನೋಹರವಾದ ಮುಕ್ತಿನ ಸರಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾದ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳವರು.

ಇನ್ನ ಇತರರು

ಹರಿನೀಲನೀಲರುಚಯಃ = ಇಂದ್ರನೀಲ ಮಣಿಯಂತೆ ಕಪ್ಪಾದ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳವರು.

ಅಪಿ = ಮತ್ತು (ಎಲ್ಲರೂ)

ವಿವಿಧಾಭರಣಾಃ = ನಾನಾ ವಿಧವಾದ ಆಭರಣವುಳ್ಳವರು

ತನವಃ = ಇಂತಹ ಕೃಪಾಂಗಿಯರಾದ ಹೆಂಗಸರು

ಪ್ರಕಟೀಭವಂತಿ = (ವಿಮಾನಗಳಿಂದ ಹೊರಗೆ) ಅವಿಭವಿಸುತ್ತಾರೆ. (ಪ್ರಕಟರಾಗುತ್ತಾರೆ).

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಈ ವೈಕುಂಠಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಸ್ತ್ರೀಯರು ಪದ್ಮರಾಗಮಣಿಯಂತೆ ಕೆಂಪಾದ ಶರೀರವುಳ್ಳವರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಇನ್ನ ಕೆಲವರು ಮನೋಹರವಾದ ಮುಕ್ತಿನ ಸರದಂತೆ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳವರು. ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರು ಇಂದ್ರನೀಲ-ಮಣಿಯಂತೆ ಕಪ್ಪಾದ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳವರು, ಎಲ್ಲರೂ ನಾನಾ ವಿಧವಾದ ಆಭರಣವನ್ನು ಧರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇಂತಹ ಕೃಪಾಂಗಿಯರಾದ ಸಂದರಿಯರಾದ ತರುಣಿಯರು ವಿಮಾನಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾ ವಿಮಾನಗಳು ಬಂದು ನಿಂತ ಕೂಡಲೇ, ಆ ವಿಮಾನಗಳಿಂದ ಪ್ರಕಟರಾಗುತ್ತಾರೆ. ವಿಮಾನಗಳಿಂದ ಹೊರಗೆ ಬರುತ್ತಾರೆ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಅರುಣಾರ್ಕವರ್ಣಿತನವಃ— ಅರುಣಾರ್ಕ ತೇ ಅಶ್ವಾನ್ಯ ಅರುಣಾಶ್ವಾನಃ, ಅರುಣಾರ್ಕನಾಂ ವರ್ಣಃ ಇವ ವರ್ಣಃ ಯಾನಾಂ ತಾಃ ಅರುಣಾರ್ಕವರ್ಣಾಃ, ಅರುಣಾರ್ಕವರ್ಣಾಃ ತನವಃ ಯಾನಾಂ ತಾಃ ಅರುಣಾರ್ಕವರ್ಣಿತನವಃ |

ಶುಭಹಾರಸನ್ನಿಭರುಚಃ— ಶುಭಶ್ವಾಸೌ ಹಾರಶ್ವ ಶುಭಹಾರಃ, ಶುಭಹಾರೇಣ ಸದೃಶೀ ಶುಭಹಾರಸನ್ನಿಭಾ, ಶುಭಹಾರಸನ್ನಿಭಾ ರುಚ್ ಯಾನಾಂ ತಾಃ ಶುಭಹಾರಸನ್ನಿಭರುಚಃ |

ಹರಿನೀಲನೀಲರುಚಯಃ— ಹರಿನೀಲವತ್ ನೀಲಾ ರುಚಃ ಯಾನಾಂ ತಾಃ ಹರಿನೀಲನೀಲರುಚಯಃ |

ವಿವಿಧಾಭರಣಾಃ— ವಿವಿಧಾನಿ ಆಭರಣಾನಿ ಯಾನಾಂ ತಾಃ ವಿವಿಧಾಭರಣಾಃ |

ಪ್ರಕಟೀಭವಂತಿ— ಅಪ್ರಕಟಾಃ ಪ್ರಕಟಾಃ ಸಂಪದ್ಯಮಾನಾಃ ಭವಂತಿ ಪ್ರಕಟೀಭವಂತಿ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಪ್ರಕಟೀಭವಂತಿ- ಭೂಸತ್ತಾಯಾಂ ವರ್ತಮಾನೇ ಲಟ್ ಪ್ರಕಟೀಭವಂತಿ ಇದರ ಭಾವೇ ಪ್ರಯೋಗ - 1 ಭೂಯತೇ, 2 ಬಭೂವೇ, 3 ಭಾವಿತಾ (ಭವಿತಾ), 4 ಭಾವಿಷ್ಯತೇ (ಭವಿಷ್ಯತೇ), 5 ಭೂಯತಾಂ, 6 ಅಭೂಯತ, 7 ಭೂಯೇತ, 8 ಭಾವಿಷ್ಯೇ (ಭವಿಷ್ಯೇ), 9 ಅಭಾವ, 10 ಅಭಾವಿಷ್ಯತ (ಅಭವಿಷ್ಯತ) |

ಪ್ರಯೋಗ— ವಿವಿಧಾಭರಣಾಃ ತನವಃ ಪ್ರಕಟೀಭವಂತಿ (ಕರ್ತೃಃ) |

ವಿವಿಧಾಭರಣಾಭಿಃ ತನುಭಿಃ ಪ್ರಕಟೀಭೂಯತೇ (ಭಾವೇ) |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಮತ್ತೂ ಆ ತರುಣಿಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಸುಚರದ್ಭೂತೀರ್ಧತಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮತರಂ

ಸ್ವಯಮಂಬರಂ ಚ ಖಲು ಬಿಭ್ರತಿ ಯಾಃ |

ಶುಕನಿಸ್ವನಾ ಧ್ರುವಮಿಮಾ ಅಪರಾಃ

ಸುಪಯೋಧರಾ ಜಲಧರಾವಲಯಃ

|| 29 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಸುಚರದ್ಭೂತೀ, ದಧತಿ, ಸೂಕ್ಷ್ಮತರಂ, ಸ್ವಯಂ, ಅಂಬರಂ, ಚ, ಖಲು, ಬಿಭ್ರತಿ, ಯಾಃ, ಶುಕ-
ನಿಸ್ವನಾ, ಧ್ರುವಂ, ಇಮಾಃ, ಅಪರಾಃ, ಸುಪಯೋಧರಾಃ, ಜಲಧರಾವಲಯಃ, ಖಲು |

ಅನ್ವಯ— ಯಾಃ ಸುಚರದ್ಭೂತೀ ದಧತಿ, ಸ್ವಯಂ ಸೂಕ್ಷ್ಮತರಂ ಚ ಅಂಬರಂ ಬಿಭ್ರತಿ, ಶುಕನಿಸ್ವನಾಃ, ಸು-
ಪಯೋಧರಾಃ ಇಮಾಃ, ಧ್ರುವಂ ಅಪರಾಃ ಜಲಧರಾವಲಯಃ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಯಾಃ = ಯಾವ ತರುಣಿಯರು

ಸುಚರದ್ಭೂತೀ = ಬಹಳ ಕಾಲವಿರುವ (ಆತ್ಮಂತ ಸ್ಥಿರವಾದ) ಕಾಂತಿಗಳನ್ನು,

ದಧತಿ = ಧರಿಸುತ್ತಾರೋ,

ಸ್ವಯಂ = ತಾವೇ

ಸೂಕ್ಷ್ಮತರಂ = ಆತ್ಮಂತ ತೆಳುವಾದ

ಅಂಬರಂ ಚ = ಬಟ್ಟೆಯನ್ನೂ

ಬಿಭ್ರತಿ = ಧರಿಸುತ್ತಾರೋ,

ಶುಕನಿಸ್ವನಾಃ = ಗಿಣಿಯ ಧ್ವನಿಯಂತೆ ಧ್ವನಿಯುಳ್ಳ

ಸುಪಯೋಧರಾಃ = ಸುಂದರಸ್ಥನಗಳುಳ್ಳ

ಇಮಾಃ = ಈ ತರುಣಿಯರು,

ಧ್ರುವಂ = ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿಯೂ

ಅಪರಾಃ = ಬೇರೆ

ಜಲಧರಾವಲಯಃ ಖಲು = ಜಲಧರಗಳ ಅವಳಿಗಳಷ್ಟೆ ! (ಮೋಡಗಳ ಸಾಲುಗಳಷ್ಟೆ)

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಇಲ್ಲಿ ವಾಸವಾಗಿರುವ ತರುಣಿಯರು (ಅವರೂಢಿಯಿಂದ ಜಲಧರಾವಳಿಯರು) ಶಾಶ್ವತವಾಗಿರುವ
ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಧರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ತಾವೇ ಆತ್ಮಂತ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಅಂಬರ (ಬಟ್ಟೆ)ವನ್ನು ಧರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅವರು ಗಿಣಿಯ ಧ್ವನಿಯಂತೆ
ಇಂಪಾದ ಧ್ವನಿಯುಳ್ಳವರು. ಸುಂದರವಾದ ಪಯೋಧರ-ಹಾಲುಳ್ಳ ಸ್ಥನಗಳುಳ್ಳವರು. ಜಲಧರಾವಳಿಗಳು (ಮೇಘಗಳ
ಸಾಲುಗಳು) ಕ್ಷಣಿಕವಾದ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳ ಮಿಂಚುಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿವೆ. ಅವುಗಳು ಅಂಬರವನ್ನೇ (ಆಕಾಶವನ್ನೇ) ಆಶ್ರಯಿಸಿವೆ.
ತಾವು ಸ್ವೀಯರಂತೆ ತಾವೇ ಅಂಬರವನ್ನು (ಆಕಾಶವನ್ನು ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ಎಂದು ಧ್ವನಿ) ಧರಿಸಿಲ್ಲ. ಅವುಗಳ ಸದ್ದು ಈ
ಸುಂದರಿಯರ ಕಂಠಧ್ವನಿಯಂತೆ ಇಂಪಲ್ಲ. ಆತ್ಮಂತ ಕಠೋರ. ಹದಿನಾರು ವರುಷದ ಸುಂದರ ಯುವತಿಯನ್ನು ಜಲ-
ಧರಾವಳಿಯನ್ನವರು. ಈ ಸುಂದರಿಯರು ಜಲಧರಾವಳಿ (ಮೇಘಗಳ ಸಾಲು ಎಂದೂ ಧ್ವನಿ) ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾಗಿದ್ದರೂ
ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಜಲಧರಾವಳಿಗಿಂದ ವಿಲಕ್ಷಣರಾದವರು. ಮೋಡಗಳ ಸಾಲುಗಳೆಂಬ ಜಲಧರಾವಳಿಗಳಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದಿರುವ ಅನೇಕ
ವಿನೂತನ ವಿಲಕ್ಷಣ ಧರ್ಮಗಳು ಇಲ್ಲಿವೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ— ಇಲ್ಲಿ ಈ ಗ್ರಂಥದ ಕರ್ತೃಗಳೇ ಆಗಿರುವ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣ ಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು 'ಭಾವ-
ಪ್ರಕಾಶಿಕಾ' ಎಂಬ ತಾವೇ ಮಾಡಿರುವ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

ಅನ್ಯಾಃ ಅಸುಚಿರದ್ಯುತೀಃ ವಿದ್ಯುತೋ ದಧತಿ = ಮೋಡಗಳ ಸಾಲುಗಳೆಂಬ ಜಲಧರಾವಳಿಗಳು ಕ್ಷಣಿಕ ಪ್ರಕಾಶವುಳ್ಳ
ವಿಂಚನ್ನು ಧರಿಸುತ್ತವೆ. ಅಂಬರಂ ಚ ಸ್ವಯಂ ನ ದಧತಿ = ಅಂಬರವನ್ನು (ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ಆಕಾಶವನ್ನು ಎಂದು ಧ್ವನಿ) ಸ್ವತಃ
ಧರಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಕಿಂತು ಅಂಬರೇಣ ಧಾರ್ಮಂತೇ = ಪರಂ ತು ಅಂಬರದಿಂದ (ಆಕಾಶದಿಂದ) ಬಟ್ಟೆಯಿಂದ ಎಂದು
ಧ್ವನಿ) ಧರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. ದುಂದುಭಿಽಸ್ವಾಶ್ಚ = ಆಕಾಶದಲ್ಲಿರುವ ಜಲಧರಾವಳಿಗಳು ಈ ಜಲಧರಾವಳಿಗಳಂತೆ ತುಕನಿಸ್ವನ-
ಯರಲ್ಲ. ಭೇರಿಯಂತಹ ಕರ್ಕಶ ಧ್ವನಿವುಳ್ಳವುಗಳು. ವೈಕುಂಠದ ಜಲಧರಾವಳಿಗಳು ಸುಪಯೋಧರಾಃ ಸುಕುಚಾಃ =
ಒಳ್ಳೆಯ ಪಯೋಧರ ಅಂದರೆ ಸ್ವನಗಳುಳ್ಳವರು, ಸುಜಲಧರಾಶ್ಚ = ಆಕಾಶದ ಜಲಧರಾಗಳಾದರೋ ಒಳ್ಳೆಯ ನೀರನ್ನು
ಮಾತ್ರ ಹೊಂದಿರುತ್ತವೆ. "ದ್ವೈಪ್ರವರ್ಣಾತು ಯಾ ಯೋಷಿತ್ ಶ್ಯಾಮಾ ಜಲಧರಾವಲಿಃ ಇತಿ" 8+8=16 ಹದಿನಾರು
ವಯಸ್ಸಿನ ಸ್ತ್ರೀಯು ಶ್ಯಾಮಾ, ಜಲಧರಾವಲಿ ಎಂಬ ಎರಡು ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತಾಳೆ ಎಂದು ಕೋಶಪ್ರಮಾಣವಿದೆ.
ಜಲಧರಾವಲಿತ್ತಂ ಚಾತ್ರ ಗುಣತಃ ನ ಕಾಲತಃ = ಇಲ್ಲಿ ವೈಕುಂಠದ ತರುಣಿಯರನ್ನು ಜಲಧರಾವಳಿ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು
ಗುಣದಿಂದ, ಕಾಲ ಸಾಮ್ಯದಿಂದಲ್ಲ. ವೈಕುಂಠದ ಜಲಧರಾವಳಿಯರು ನಿರಂತರ ಇರುತ್ತಾರೆ. ಈ ಜಲಧರಾವಳಿಗಳು
ಮಳೆಗಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇರುತ್ತವೆ. ಹೀಗೆ ಇಲ್ಲಿ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಜಲಧರಾವಳಿಗಿಂತ ವೈಕುಂಠ ಲೋಕದ
ಜಲಧರಾವಳಿಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ವೈತಿರೇಕಾಲಂಕಾರ. 'ವೈತಿರೇಕೋ ವಿಶೇಷಪ್ರದುಪಮಾನೋ-
ಪಮೇಯಯೋಃ' ಎಂದು ಆ ಅಲಂಕಾರದ ಲಕ್ಷಣ. ಧ್ರುವಂ = ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಂಶಯವಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ನಾಮ-
ಸಾಮ್ಯವಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ರೀತಿಯಿಂದ ವಿರುದ್ಧ ಧರ್ಮವಿರುವುದರಿಂದ ಈ ವೈಕುಂಠದ ನಾರಿಯರು
ಮೇಘಸಮೂಹಕ್ಕಿಂತ ವಿಲಕ್ಷಣೆಯರು ಎಂದು ಉತ್ತೇಕ್ರಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಉತ್ತೇಕ್ರಾಲಂಕಾರ. 'ಅಂಬರಂ ಪೂಜ್ಞಮ್ನಿ ವಾಸಸಿ'
ಎಂಬ ಕೋಶಾನುಸಾರ ಅಂಬರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಆಕಾಶ ಮತ್ತು ಬಟ್ಟೆ ಎಂದು ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳು. 'ನಾದನಿಷ್ಠಾನ್ ನಿಸ್ಸುಃ
ವಕ್ಷೋಜೌ ಚ ಪಯೋಧರೌ' ಎಂದು ಕೋಶವಿದೆ.

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ದಧತಿ- 1. ದಧಾತಿ ಧತ್ತಃ ದಧತಿ, ದಧಾಸಿ ಧತ್ವಃ ಧತ್ವ, ದಧಾಮಿ ದಧ್ಯಃ ದಧ್ಯಃ 2. ದಧೌ ದಧತುಃ
ದಧುಃ, ದಧಿಥ ದಧಾಥ ದಧಥುಃ ದಧ, ದಧೌ ದಧಿವ ದಧಿಮ 3. ಧಾತಾ ಧಾತಾರೌ ಧಾತಾರಃ ಧಾತಾಸಿ 4. ಧಾಸ್ಯತಿ
5. ದಧಾತು ಧತ್ತಾತ್ ಧತ್ತಾಂ ದಧತು, ಧೇಹಿ ಧತ್ತಾತ್ ಧತ್ತಂ ಧತ್ತ, ದಧಾನಿ ದಧಾವ ದಧಾಮ 6. ಅದಧಾತ್ ಅದಧ್ತಾಂ
ಅದಧುಃ ಅದಧಾಃ ಅದಧತ್ತಂ ಅದಧತ್ತ, ಅದಧಾಂ ಅದಧದ್ವ ಅದಧದ್ವ 7. ದಧ್ಯಾತ್ ದಧ್ಯಾತಾಂ ದಧ್ಯುಃ ದಧ್ಯಾಃ, ದಧ್ಯಾತಂ
ದಧ್ಯಾತ, ದಧ್ಯಾಂ ದಧ್ಯಾವ ದಧ್ಯಾಮ 8. ಧೇಯಾತ್ ಧೇಯಾಸ್ತಾಂ ಧೇಯಾಸುಃ 9. ಅಧಾತ್ ಅಧಾತಾಂ ಅಧುಃ ಅಧಾಃ
ಅಧಾತಂ ಅಧಾತ ಅಧಾಂ ಅಧಾವ ಅಧಾಮ 10. ಅಧಾಸ್ಯತ್. ಕರ್ಮಣಿ 1 ಧೀಯತೇ 2 ದಧೇ 3 ಧಾಯಿತಾ, ಧಾತಾ
4 ಧಾಯಿಷ್ಯತೇ ಧಾಸ್ಯತೇ 5 ಧೀಯತಾಂ ಅಧೀಯತ ಧೀಯೇತ ಧಾಯಿಷೀಷ್ಯ, ಧಾಸೀಷ್ಯ 9 ಅಧಾಯಿ ಅಧಾಯಿಷಾತಾಂ
(ಅಧಿಷಾತಾಂ) (ಧ್ವಂಧ್ವಂ) 10 ಅಧಾಯಿಷ್ಯತ. ಅಧಾಸ್ಯತ ದುಧಾಞ ಧಾರಣಾಪೋಷಣಯೋಃ 'ದಧತಿ' ಲಟ್ ಪ್ರಥಮ
ಪುರುಷ ಬಹುವಚನ.

ಬಿಭೃತಿ- 1 ಬಿಭೃತಿ ಬಿಭೃತಃ ಬಿಭೃತಿ, ಬಿಭೃಷಿ ಬಿಭೃಥಃ ಬಿಭೃಥ ಬಿಭೃಮಿ ಬಿಭೃವಃ ಬಿಭೃಮಃ 2 ಬಿಭಾರ ಬಿಭೃತುಃ
ಬಿಭ್ರುಃ ಬಿಭೃಥ ಬಿಭೃಥುಃ ಬಿಭ್ರ, ಬಿಭಾರ-ಬಿಭರ ಬಿಭ್ರವ ಬಿಭ್ರಮ 3 ಭೃಷಾ 4 ಭರಿಷ್ಯತಿ 5 ಬಿಭೃತುಃ ಬಿಭೃತಾತ್,
ಬಿಭೃತಾಂ ಬಿಭೃತು, ಬಿಭೃಹಿ-ಬಿಭೃತಾತ್ ಬಿಭೃತಂ ಬಿಭೃತ, ಬಿಭರಾಣಿ ಬಿಭರಾವ ಬಿಭರಾಮ 6 ಅಬಿಭಃ ಅಬಿಭೃತಾಂ
ಅಬಿಭರುಃ ಅಬಿಭಃ ಅಭಿಬಿಭೃತಂ ಅಬಿಭೃತ, ಅಬಿಭರಂ ಅಬಿಭ್ರವ ಅಬಿಭ್ರಮ 7 ಬಿಭ್ರಯಾತ್ ಬಿಭ್ರಯಾತಾಂ ಬಿಭ್ರಯುಃ,
8 ಭ್ರಿಯಾತ್ ಭ್ರಿಯಾಸ್ತಾಂ ಭ್ರಿಯಾಸುಃ 9 ಅಭಾಷೀತ್ ಅಭಾಷ್ಯಾಂ ಅಭಾಷುಃ ಅಭಾಷೀಃ, ಅಭಾಷ್ಯಂ

ಅಭಾಷ್ಫ, ಅಭಾಷಂ ಅಭಾಷ್ಫ ಅಭಾಷ್ಫ 10 ಅಭರಿಷ್ಠತ್ ಕರ್ಮಣಿ. 1 ಭ್ರಿಯತೇ 2 ಬಭ್ರೇ 3 ಭಾರಿತಾ, ಭರ್ತಾ 4 ಭಾರಿಷ್ಠತೇ ಭರಿಷ್ಠತೇ 5 ಭ್ರಿಯತಾಂ 6 ಅಭ್ರಿಯತ 7 ಭ್ರಿಯೇತ 8 ಭಾರಿಷೀಷ್ಟ, ಭೃಷೀಷ್ಟ 9 ಅಭಾರಿ ಅಭಾರಿಷಾತಾಂ, ಅಭೃಷಾತಾಂ 10 ಅಭಾರಿಷ್ಠತ, ಅಭರಿಷ್ಠತ. ಡುಭೃತ್ ಭಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಸಕರ್ಮಕಃ ಅನಿಟ್ ಉಭಯಪದೀ, 'ಬಿಭೃತಿ' ಪರಸ್ಪೃಪದೀ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಬಹುವಚನಂ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಯಾಃ (ನಾರ್ಯಃ) ಸುಚಿರದ್ವೃತೀಃ ದಧತಿ (ಕರ್ತರಿ) |

ಯಾಭಿಃ (ನಾರೀಭಿಃ) ಸುಚಿರದ್ವೃತಯಃ ಧೀಯಂತೇ (ಕರ್ಮಣಿ) |

ಯಾಃ ಸ್ವಯಂ ಅಂಬರಂ ಬಿಭೃತಿ (ಕರ್ತರಿ) |

ಯಾಭಿಃ ಸ್ವಯಂ ಅಂಬರಂ ಭ್ರಿಯತೇ (ಕರ್ಮಣಿ) |

★ ★ ★

ಸಮತೀತವಿದ್ವಮಭುವಾಂ ಸುದೃಶಾಂ ಪದಪಲ್ಲವಾಗ್ಯನಖರಕ್ತರುಚೀಃ |

ಪರಭಾಗತಃ ಸ್ಫಟಿಕಕುಟ್ಟಮುಧೂಃ ಪ್ರಕಟೀಕರೋತಿ ನ ಪುರಾ ಪ್ರಕಟಾಃ || 30 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಸಮತೀತವಿದ್ವಮಭುವಾಂ, ಸುದೃಶಾಂ, ಪದಪಲ್ಲವಾಗ್ಯನಖರಕ್ತರುಚೀಃ, ಪರಭಾಗತಃ, ಸ್ಫಟಿಕ-ಕುಟ್ಟಮುಧೂಃ, ಪ್ರಕಟೀಕರೋತಿ, ನ, ಪುರಾ, ಪ್ರಕಟಾಃ |

ಅನ್ವಯ— ಸ್ಫಟಿಕಕುಟ್ಟಮುಧೂಃ, ಸಮತೀತವಿದ್ವಮಭುವಾಂ ಸುದೃಶಾಂ, ಪುರಾ ನ ಪ್ರಕಟಾಃ ಪದಪಲ್ಲವಾಗ್ಯ-ನಖರಕ್ತರುಚೀಃ, ಪರಭಾಗತಃ ಪ್ರಕಟೀಕರೋತಿ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸ್ಫಟಿಕಕುಟ್ಟಮುಧೂಃ = ಸ್ಫಟಿಕ ಮಣಿಯಿಂದ ರಚಿತವಾದ ನೆಲವು

ಸಮತೀತ ವಿದ್ವಮಭುವಾಂ = ದಾಟಿದ, ಹವಳದ ನೆಲವುಳ್ಳ

ಸುದೃಶಾಂ = ಸಂದರವಾದ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳ ಸ್ತ್ರೀಯರು

ಪುರಾ = ಮೊದಲು

ನ ಪ್ರಕಟಾಃ = ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗದಿರುವ

ಪದಪಲ್ಲವಾಗ್ಯನಖರಕ್ತರುಚೀಃ = ಚಿಗುರಿನಂತಿರುವ ಪಾದಗಳ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಉಗುರುಗಳ ಕೆಂಪು ಕಾಂತಿಗಳನ್ನು.

ಪರಭಾಗತಃ = ಬೇರೆ ಬಣ್ಣದ ಸಂಬಂಧದಿಂದ

ಪ್ರಕಟೀಕರೋತಿ = ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುತ್ತದೆ.

ತಾರ್ಕರ್ಯ— ಆ ವೈಕುಂಠಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸ್ಫಟಿಕಮಣಿಯಿಂದ ಮಾಡಿದ ನೆಲವೂ ಹವಳದಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಧೂಮಿಯೂ ಇವೆ. ಅಲ್ಲಿರುವ ಸುಂದರಿಯರು ಮೊದಲು ಕೆಂಪಾಗಿರುವ ಹವಳದ ಧೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಸಂಚರಿಸುತ್ತ ಬಂದರು. ಆಗ ಉಗುರುಗಳು ಮತ್ತು ಹವಳದ ನೆಲದ ಕಾಂತಿಗಳು ಸಮಾನವಾದುದರಿಂದ ಚಿಗುರಿನಂತೆ ಕೆಂಪಾಗಿರುವ ಉತ್ತಮವಾದ ಅವರ ಪಾದಗಳ ಉಗುರುಗಳ ಕಾಂತಿಯು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಬೇರೆಯಾಗಿ ಕಾಣಿಸಲಿಲ್ಲ. ತರುವಾಯ ಅವರು ದಿಳಿಯ ಬಣ್ಣದ ಸ್ಫಟಿಕದ ಧೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ನಡೆಯುತ್ತಾ ಬಂದರು. ಆಗ ಕಾಲಿನ ಉಗುರುಗಳ ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣ, ಸ್ಫಟಿಕದ ಶುಭ್ರ ವರ್ಣಗಳೆರಡೂ ಬೇರೆಯಾದುದರಿಂದ ಉಗುರುಗಳ ಕೆಂಪಾದ ಕಾಂತಿಯು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಕಾಣಿಸಿತು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಸಮತೀತವಿದ್ದುಮಭುವಾಂ— ವಿದ್ಯಮಾಣಾಂ ಭುವ: ವಿದ್ಯಮಭುವ: ಸಮತೀತಾ: ವಿದ್ಯಮಭುವ: ಯಾಭಿ: ತಾ: ಸಮತೀತವಿದ್ದುಮಭುವ: ತಾಸಾಂ ಸಮತೀತವಿದ್ದುಮಭುವಾಂ |

ಸದೃಶಾಂ— ಶೋಭನೇ ದೃಶೌ ಯಾಸಾಂ ತಾ: ಸುದೃಶ: ತಾಸಾಂ (ಶೋಭನಾ ದೃಶ್ ದರ್ಶನಂ ಯಾಸಾಂ ತಾ: ಸುದೃಶ: ತಾಸಾಂ ಸುದೃಶಾಂ) |

ಪದಪಲ್ಲವಾಗ್ಯನಖರಕ್ತರುಚೀ— ಅಗ್ರಾಶ್ಚ ತೇ ನಖಾಶ್ಚ ಅಗ್ರನಖಾ: ಪದಪಲ್ಲವಾನಾಂ ಅಗ್ರನಖಾ: ಪದಪಲ್ಲವಾಗ್ಯನಖಾ: ರಕ್ತಾಶ್ಚ ತಾ: ರುಚಯಶ್ಚ ರಕ್ತರುಚಯ: ಪದಪಲ್ಲವಾಗ್ಯನಖಾನಾಂ ರಕ್ತ-ರುಚಯ: ಪದಪಲ್ಲವಾಗ್ಯನಖರಕ್ತರುಚಯ: ತಾ: ಪದಪಲ್ಲವಾಗ್ಯನಖರಕ್ತರುಚೀ: |

ಪರಭಾಗತ:— ಪರಸ್ಯ ಭಾಗ: ಪರಭಾಗ: ತಸ್ಮಾತ್ ಪರಭಾಗತ: |

ಸ್ಥಟಕಕುಟ್ಟಮಭೂ— ಸ್ಥಟಕೇನ ಕುಟ್ಟಮಾ ಸ್ಥಟಕಕುಟ್ಟಮಾ, ಸ್ಥಟಕಕುಟ್ಟಮಾ ಚ ಸಾ ಭೂಶ್ಚ ಸ್ಥಟಕಕುಟ್ಟಮ-ಭೂ: |

ಪ್ರಕಟೀಕರೋತಿ— ಅಪ್ರಕಟಾ: ಪ್ರಕಟಾ: ಸಂಪದ್ಯಮಾನಾ: ಕರೋತಿ ಪ್ರಕಟೀಕರೋತಿ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಪ್ರಕಟೀಕರೋತಿ- ಡುಕ್ಯಇಕರಣೇ ಅನಿಟ್ ಉಭಯಪದೀ ಪ್ರಕೃತೇ ಪರಸ್ಪೃಪದಿ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ 'ಪ್ರಕಟೀಕರೋತಿ' ಇತಿ ರೂಪಂ |

1. ಕರೋತಿ ಕುರುತ: ಕುರ್ವಂತಿ, ಕರೋಷಿ ಕುರುಥ: ಕುರುಥ, ಕರೋಮಿ ಕುರ್ವ: ಕುರ್ವ, 2. ಚಕಾರ ಚಕ್ರತು: ಚಕ್ರು: ಚಕರ್ಥ ಚಕ್ರಥು: ಚಕ್ರ, ಚಕಾರ ಚಕರ ಚಕ್ರವ ಚಕ್ರಮ, 3. ಕರ್ತಾ, 4. ಕರಿಷ್ಯತೆ, 5. ಕರೋತು ಕುರುತಾತ್ ಕುರುತಾಂ ಕುರ್ವಂತು, ಕುರು-ಕುರುತಾತ್ ಕುರುತಂ ಕುರುತ, ಕರವಾಣಿ ಕರವಾಪ ಕರವಾಮ, 6. ಅಕರೋತ್ ಅಕುರುತಾಂ ಅಕುರ್ವನ್, ಅಕರೋ: ಅಕುರುತಂ ಅಕುರುತ, ಅಕರವಂ ಅಕುರ್ವ ಅಕುರ್ವ, 7. ಕುರ್ಯಾತ್ ಕುರ್ಯಾತಾಂ ಕುರ್ಯು: ಕುರ್ಯಾ: ಕುರ್ಯಾತಂ ಕುರ್ಯಾತ, ಕುರ್ಯಾಂ ಕುರ್ಯಾವ ಕುರ್ಯಾಮ, 8. ಕ್ರಿಯಾತ್ ಕ್ರಿಯಾಂತಾಂ ಕ್ರಿಯಾಸು: ಕ್ರಿಯಾ: ಕ್ರಿಯಾಂತಂ ಕ್ರಿಯಾಸ್ತ, ಕ್ರಿಯಾಸಂ ಕ್ರಿಯಾಸ್ತ ಕ್ರಿಯಾಸ್ಯ, 9. ಅಕಾಷ್ಠೀತ್ ಅಕಾಷ್ಠಾಂ ಅಕಾಷ್ಠು: ಅಕಾಷ್ಠೀ: ಅಕಾಷ್ಠ್ಯಂ ಅಕಾಷ್ಠ್ಯ, ಅಕಾಷ್ಠ್ಯಂ ಅಕಾಷ್ಠ್ಯ ಅಕಾಷ್ಠ್ಯ, 10. ಅಕರಿಷ್ಯತ್, ಕರ್ಮಣಿ 1. ಕ್ರಿಯತೇ, 2. ಚಕ್ರೇ, 3. ಕರ್ತಾ, ಸೇ. ಹೇ. 4. ಕರಿಷ್ಯತೇ, 5. ಕ್ರಿಯತಾಂ, 6. ಅಕ್ರಿಯತ, 7. ಕ್ರಿಯೇತ 8. ಕಾರಿಷೀಪ್ಪ ಕ್ಷೀಪ್ಪ 9. ಅಕಾರಿ ಅಕಾರಿಷಾತಾಂ, ಅಕ್ರಷಾತಾಂ ಅಕರಿಷ್ಯತ.

ಪ್ರಯೋಗ— ಸ್ಥಟಕಕುಟ್ಟಮಭೂ: ಪದಪಲ್ಲವಾಗ್ಯನಖರಕ್ತರುಚೀ: ಪ್ರಕಟೀಕರೋತಿ (ಕರ್ತರಿ) |

ಸ್ಥಟಕಕುಟ್ಟಮಭುವಾ ಪದಪಲ್ಲವಾಗ್ಯನಖರಕ್ತರುಚಯ: ಪ್ರಕಟೀಕ್ರಿಯಂತೇ (ಕರ್ಮಣಿ) |

ಕೋಶ— 'ಕುಟ್ಟಮೋಸ್ತೀ ನಿಬದ್ಯಾ ಭೂ: ಮುಕ್ತಾಧವಿದ್ದುಮ: ಪುಂಸಿ ಪ್ರವಾಲಂ ಪುಂನಪುಂಸಕಂ, ಪಲ್ಲವೋಸ್ತೀ ಕಿಸಲಯಂ' ಇತ್ಯಮರ: |

ವಿಶೇಷಾಂಶ— 'ಪರಭಾಗೋ ಗುಣಾಂತರಸಂಬಂಧಾತ್ ಗುಣೋತ್ಕರ್ಷ: | ಯಥಾ ಶ್ವೇತನಿಚಯೇ ಕೌಸುಂಭ-ತಂತು ಸಂತತ್ವಾ' ಎಂದು ಭಾವಪ್ರಕಾಶಿತಾ | ಪರಭಾಗವೆಂದರೆ ಬೇರೊಂದು ಗುಣದ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಮೊದಲು ಇದ್ದ ವಸ್ತುವಿನ ಗುಣೋತ್ಕರ್ಷ. ಬಿಳಿಯ ಸೀರೆಗೆ ಕುಸುಬೆಬಣ್ಣದ (ಕೆಂಪು ಮಿಶ್ರ ಸ್ವಲ್ಪ ಬಿಳಿ) ದಾರಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿದರೆ ಉಂಟಾಗುವ ಶೋಭೆ ಪ್ರಕೃತ ಧವಲವರ್ಣದ ಸ್ಥಟಕಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಕೆಂಪಾದ ಉಗುರುಗಳ ಕಾಂತಿಯ ಬಿಳಿಯ ರೇಶೆಯ ಸೀರೆಗೆ ಕುಸುಬೆ ಬಣ್ಣದ ದಾರಗಳನ್ನು ನೇಯ್ದರೆ ಉಂಟಾಗುವ ಕಾಂತಿಯಂತಿತ್ತು ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಇಲ್ಲಿ ಭಲಾಂಶಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕಾರರು ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ಈ ಶ್ಲೋಕದ ಭಾವವನ್ನು ಹೀಗೆ ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಅಯಂ ಭಾವಃ— (1) ವೈಕುಂಠೇವಿದ್ಯಮಭೂಮಯಃ ಸಂತಿ, (2) ತತ್ರ ನಾರೀಣಾಂ ವಿದ್ಯಮಭೂಮಿಷು ಸಂಚಾರಕಾಲೇ, ಪದನಾಶಾನಾಂ ವಿದ್ಯಮಾಣಾಂ ಚ ರಕ್ತತ್ವೇನ ಸಮಕಾಂತಿತ್ವಾತ್ ನಖಕಾಂತಿಃ ವಿವಿಚ್ಯ ನ ಜ್ಞಾತಾ, (3) ವಿದ್ಯಮ ಭೂಮಿಂ ಪರಿತ್ಯಕ್ಯ ಸ್ಥಿತಿಭೂಮಿಷು ಸಂಚಾರಕಾಲೇ ಪುನಃ, ನಖಕಾಂತಿಃ ಅತಿಸ್ಪಷ್ಟಾಭೂತ್ ಇತಿ ।

(1) ವೈಕುಂಠದಲ್ಲಿ ಹವಳದ ಭೂಮಿಗಳಿವೆ, (2) ಅಲ್ಲಿ ಹವಳದ ಭೂಮಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಂಗಸರ ಸಂಚಾರಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಪಾದದ ಉಗುರುಗಳ ಮತ್ತು ಹವಳಗಳ ಸಮಾನವಾದ ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣದಿಂದಾಗಿ, ಎರಡಕ್ಕೂ ಸಮಾನವಾದ ಕಾಂತಿಯು ಉಂಟಾಗಿ ಉಗುರಿನ ಕಾಂತಿಯು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟಿಲ್ಲ, (3) ಉಗುರುಗಳ ಕಾಂತಿಯು ಅತ್ಯಂತ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಯಿತು ಎಂದು.

★ ★ ★

ಹರಿಣೇದೃಶಾಂ ಸುವಸನಾನಿ ಬೃಹ-

ಸ್ತುನಿತಂಬಬಿಂಬರುಚಿರೋರುರುಚಾ ।

ಶಬಲದ್ಯುತೀನಿ ಮದನಸ್ಯ ಜಗ-

ಜ್ಜಯವೈಜಯಂತ್ಯ ಇತಿ ನಿಶ್ಚಿನ್ಮಮಃ

॥ 31 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಹರಿಣೇದೃಶಾಂ, ಸುವಸನಾನಿ, ಬೃಹತ್ಸ್ತುನಿತಂಬಬಿಂಬರುಚಿರೋರುರುಚಾ, ಶಬಲದ್ಯುತೀನಿ, ಮದನಸ್ಯ, ಜಗಜ್ಜಯವೈಜಯಂತ್ಯಃ, ಇತಿ ನಿಶ್ಚಿನ್ಮಮಃ ।

ಅನ್ವಯ— ಬೃಹತ್ಸ್ತುನಿತಂಬಬಿಂಬರುಚಿರೋರುರುಚಾ ಶಬಲದ್ಯುತೀನಿ, ಹರಿಣೇದೃಶಾಂ ಸುವಸನಾನಿ, ಮದನಸ್ಯ ಜಗಜ್ಜಯವೈಜಯಂತ್ಯಃ ಇತಿ ನಿಶ್ಚಿನ್ಮಮಃ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಬೃಹತ್ಸ್ತುನಿತಂಬಬಿಂಬರುಚಿರೋರುರುಚಾ = ದೊಡ್ಡದಾದ ಒಳ್ಳೆಯ ಸೊಂಟದ ಕೆಳಭಾಗದ ಪ್ರದೇಶದಿಂದ ಮನೋಹರವಾದ ಹೆಚ್ಚಾದ ಕಾಂತಿಯಿಂದ

ಶಬಲದ್ಯುತೀನಿ = ಮಿಶ್ರವಾದ ಕಾಂತಿಗಳುಳ್ಳ,

ಹರಿಣೇದೃಶಾಂ = ಜಿಂಕೆಯಂತೆ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳ ಸುಂದರ ಯುವತಿಯರ

ಸುವಸನಾನಿ = ಒಳ್ಳೆಯ ಸೀರೆ, ಇತ್ಯಾದಿ ಬಟ್ಟೆಗಳನ್ನು

ಮದನಸ್ಯ = ಮನ್ಮಥನ

ಜಗಜ್ಜಯವೈಜಯಂತ್ಯಃ ಇತಿ ನಿಶ್ಚಿನ್ಮಮಃ = ಪ್ರಪಂಚದ ಕಾಮಿಪುರುಷರ ಸ್ತ್ರೀಯರ ಮೂಲಕವಾದ ಜಯಸೂಚಕವಾದ ಬಾವುಟಗಳೆಂದು, ನಿಶ್ಚಯಿಸುತ್ತೇವೆ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ವೈಕುಂಠಲೋಕದಲ್ಲಿರುವ ಮುಕ್ತರಾದ ಸುಂದರಯುವತಿಯರು ಅಪ್ರಾಕೃತವಾದ ಸುಂದರ-ವಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಉಟ್ಟಿರುವರು. ಅವರ ಆ ಸೀರೆಗಳು ಅವರ ಸುಂದರವಾದ ಕೆಟಿಯ (ಸೊಂಟದ) ಕೆಳಭಾಗದ ಅಧಿಕವಾದ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಮಿಶ್ರಿತವಾಗಿ ಶೋಭಿಸುತ್ತಿದೆ. ಕಾಮನು ಕಾಮಿಗಳನ್ನು ಜಯಿಸಿದ್ದರೆ ಸೂಚಕವಾದ ಪತಾಕೆಗಳೆಂದು ಆ ವಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ನಾವು (ಕವಿಗಳು) ನಿಶ್ಚಯಿಸುತ್ತೇವೆ. ಸುಂದರಿಯರ ನಿಕಟದ ಬಟ್ಟೆಗಳನ್ನು ನೋಡಿದ ಕೂಡಲೇ ಕಾಮಿಗಳು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಕಾಮಿನಿಯರ ವಶವಾಗುವರು ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಹರಿಣೇದೃಶಾಂ— ಹರಿಣೇನಾಂ ದೃಶಃ ಇವ ದೃಶಃ ಯಾಸಾಂ ತಾಃ ಹರಿಣೇದೃಶಃ, ತಾಸಾಂ ಹರಿಣೇದೃಶಾಂ ।

ಅನ್ವಯ— ತರಲಿಕ್ಕೇ, ಲಿಲಿಕ್ಕೇ, ಅಸಕ್ಕತ್ತ್ವಗ್ನಾತ್ಮನಕಂಕಗಾಣೈಃ, ಕರವಲ್ಲವೈಃ ಅತಿಮನಾಕ್ಷರಲೈಃ ನವರೋಮರಾಜಿ-
ವಲಿವಲ್ಲಮೈದುವ್ರತನೂದಲೈಃ (ಉಪಲಕ್ಷಿತಾಸು ನಾರೀಮ ಪ್ರಗತಾಸು ತರುಣಾಃ ನಿವೃತ್ತಮುಖಾಃ ಪುರಾಭವಂತಿ) ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ತರಲಿತ್ಯೈಃ = ಇತ್ತ ಅತ್ತ ಚಲಿಸುತ್ತಿರುವ,

ಲಲಿತ್ಯೈಃ = ಮೃದುವಾದ,

ಅಸಕ್ತತ್ವಾತ್ಕಾನಕಂಕಣಾಶೈಃ = ಆಗಾಗ್ಗೆ ಶಬ್ದ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಚಿನ್ನದ ಬಳೆಗಳುಳ್ಳ,

ಕರಪಲ್ಲವೈಃ (ಉಪಲಕ್ಷಿತಾಃ) = ಚಿರುನಿನಂತಿರುವ ಕೈಗಳುಳ್ಳ,

ಅಪಿಮನಾಕೃತರಶ್ಮಿಃ = ಬಹಳ ಸ್ವಲ್ಪ ಅಲುಗಾಡುತ್ತಿರುವ

ನವರೋಮರಾಜಿ, ವಲಿವಲ್ಲುಮೃದುಪ್ರತನೂದರೈಃ = ಹೊಸದಾದ ಕೂದಲುಗಳ ಸಾಲುಗಳು,

ತ್ರಿವಳಿ ಇವುಗಳಿಂದ ಮನೋಹರವಾದ ಕೋಮಲವಾದ ಬಹಳ ಸಣ್ಣದಾದ ಹೊಟ್ಟೆಗಳಿಂದ

(ಉಪಲಕ್ಷಿತಾಃ = ಕೂಡಿರುವ)

ನಾರೀಷು = ವೈಕುಂಠ ಲೋಕದ ರಮಣಿಯರು

ಪ್ರಗತಾಃ = ಹೋಗುತ್ತಿರಲು

ತರುಣಾಃ = ಯುವಕರು

ನಿವೃತ್ತಮುಖಾಃ = ತಿರುಗಿದ ಮುಖವುಳ್ಳವರು

(ಪುರಾ ಭವಂತಿ = ಆದರು).

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ವೈಕುಂಠಲೋಕದಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತರಾದ ಸುಂದರಾಂಗನೆಯರು ಹಾವಭಾವ ವಿಲಾಸಗಳಿಂದ ಕೈಗಳನ್ನು ಅಲ್ಲಾಡಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆ ಕೈಗಳು ಅತ್ಯಂತ ಕೋಮಲವಾಗಿಯೂ ಬಹಳ ಸುಂದರವಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಅವುಗಳನ್ನು ಇತ್ತ ಅತ್ತ ವಿಲಾಸದಿಂದ ತಿರುಗಿಸುತ್ತಿರುವಾಗ, ಅವರು ಧರಿಸಿರುವ ದಿವ್ಯವಾದ ಬಂಗಾರದ ಬಳೆಗಳು ನಾನಾರೀತಿಯಿಂದ ಅನೇಕ ಬಾರು ಕಿಣಿಕಿಣಿಕಣಿಕಾ ಎಂದು ಸದ್ದು ಮಾಡುತ್ತವೆ. ಈ ನಾರಿಯರಿಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಮೃದುವಾದ ಸಣ್ಣದಾದ ಹೊಟ್ಟೆಗಳಿವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಹೊಸದಾದ ರೋಮಗಳ ಸಾಲುಗಳೂ, ಆ ಸಾಲುಗಳಲ್ಲಿ ಮೂರುವಳಗಳು (ತ್ರಿವಳಿ = ಮೂರು ನೆರಿಗೆಗಳು) ಇವೆ. ಇವುಗಳಿಂದ ಅತಿ ಮನೋಹರಿಯರಾದ ಹೆಂಗಸರು ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಮೇಲ್ನಡೆಯಿಂದ ನಡೆದುಕೊಂಡು ಬರುತ್ತಿರುವಾಗ ಮುಕ್ತರಾದ ದಿವ್ಯಚೇತನ ಪುರುಷರು ಹಿಂತಿರುಗಿ ನೋಡುತ್ತಾರೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ— ದ್ವಾಪ್ತ್ಯಾಂ ಯುಗ್ಮಮಿತಿ ಪೋಕ್ಷಂ ತ್ರಿಭಿಃ ಶ್ಲೋಕೈರ್ವಿರೇಷಕಮ್ । ಕಾಲಾಪಕಂ ಚತುರ್ಥಿಃ ಸ್ವಾಶ್ ತದೂರ್ಧ್ರಂ ಕುಲಕಂ ಮತಮ್ ॥ ಎಂಬಂತೆ ಒಂದೇ ಕರ್ತೃಕ್ರಿಯಾಪದಗಳ ಸಂಬಂಧವುಳ್ಳ (ವಿಕಾನ್ತಯವುಳ್ಳ) ನಾಲ್ಕು ಶ್ಲೋಕಗಳ ಸಮುದಾಯ ಅವು 32,33,34,35 ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಇದಕ್ಕೆ ಕಲಾಪಕವೆಂದು ಹೆಸರು. ಅದಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚಾದರೆ ಕುಲಕವೆಂದು ಹೆಸರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಕರಪಲ್ಲವೈಃ— ಕರಾಃ ಪಲ್ಲವಾಃ ಇವ ಕರಪಲ್ಲವಾಃ, ತೈಃ ಕರಪಲ್ಲವೈಃ ।

ಅಸಕ್ತತ್ವಾತ್ಕಾನಕಂಕಣಾಶೈಃ— ಕನಕಸ್ಯ ಕಂಕಣಾನಿ ಕನಕಕಂಕಣಾನಿ, ಅಸಕ್ತತ್ವಾತ್ ಕ್ಷಣಂತಿ ಕನಕಕಂಕಣಾನಿ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಅಸಕ್ತತ್ವಾತ್ಕಾನಕಂಕಣಾಶೈಃ, ತೈಃ ಅಸಕ್ತತ್ವಾತ್ಕಾನಕಂಕಣಾಶೈಃ ।

ನವರೋಮರಾಜಿವಲಿವಲ್ಲುಮೃದುಪ್ರತನೂದರೈಃ— ರೋಮಾಂತ ರಾಜಯಃ ರೋಮರಾಜಯಃ, ನವಾಶ್ಚ ತಾಃ ರೋಮರಾಜಯಶ್ಚ ನವರೋಮರಾಜಯಃ, ನವರೋಮರಾಜಯಶ್ಚ ವಲಯಶ್ಚ ನವರೋಮರಾಜವಲಯಃ, ನವರೋಮರಾಜವಲಿಭಿಃ ವಲ್ಲೂನಿ ನವರೋಮರಾಜವಲಿವಲ್ಲೂನಿ, ಮೃದೂನಿ ಚ

ತಾನಿ ಪ್ರತನೂನಿ ಚ ಮೃದುಪ್ರತನೂನಿ, ಮೃದುಪ್ರತನೂನಿ ಚ ತಾನಿ ಉದರಾಣಿ ಚ ಮೃದುಪ್ರತ-
ನೂದರಾಣಿ, ನವರೋಮರಾಜವಲಿವಲ್ಲೂನಿ ಚ ತಾನಿ ಮೃದುಪ್ರತನೂದರಾಣಿ, ಚ ನವರೋಮ-
ರಾಜವಲಿವಲ್ಲೂಮೃದುಪ್ರತನೂದರಾಣಿ, ತೈ: ನವರೋಮರಾಜವಲಿವಲ್ಲೂಮೃದುಪ್ರತನೂದರೈ: |
(ಉಪಲಕ್ಷಿತಾಸು) ಇಲ್ಲಿ 'ಇತ್ಯಂ ಭೂತಲಕ್ಷಣೇ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ತೃತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿಯು ಬಂದಿದೆ.
'ಜಟಾಭಿ: ತಾಪಸ:' ಎಂಬಂತೆ ಹೊಸದಾದ ರೋಮಗಳ ಸಾಲುಗಳಿಂದ ಮತ್ತು ತ್ರಿವಳಿಗಳಿಂದ
ಸುಂದರವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಮೃದುತ್ವ, ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ತೆಳಗಿರುವಿಕೆ (ಪ್ರತನುತ್ಪ) ಇವು ಮೂರು ಹೊಟ್ಟೆಗಳಿಗೆ
ವಿಶೇಷಣಗಳು. (ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಯಾಪದವಿಲ್ಲ)

ಕೋಶ— ಕಂಕಂಞಂ ಕರಭೂಷಣಂ = ಬಳೆ, ಕಿಂಚಿದೀಷನ್ ಮನಾಗಲ್ಲೇ, ಅತಿಮನಾಕ್ = ಬಹಳ ಸ್ವಲ್ಪ
"ತನೂರುಹಂ ರೋಮಲೋಮ" |

★ ★ ★

ಕುಚಕುಂಭಪೂರ್ಣತರಕಾಂತಿಸುಧಾರಸಶೇಷಬಿಂದುವಿಸರಚ್ಛವಿಭಿ: |

ವರಹಾರಾಜಿಭರುತಾನುಪದಂ (ಪರಿ) ಪ್ರತಿಯೋಡಿತಾಭಿರಶನ್ಯುರಸಿ || 33 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಕುಚಕುಂಭಪೂರ್ಣತರಕಾಂತಿಸುಧಾರಸಶೇಷಬಿಂದುವಿಸರಚ್ಛವಿಭಿ:, ವರಹಾರಾಜಿಭಿ: ಉತ,
ಅನುಪದಂ, ಪ್ರತಿ (ಪರಿ)ಲೋಡಿತಾಭಿ:, ಅಶನ್ಯು:, ಉರಸಿ |

ಅನ್ವಯ— ಕುಚಕುಂಭಪೂರ್ಣತರಕಾಂತಿಸುಧಾರಸಶೇಷಬಿಂದುವಿಸರಚ್ಛವಿಭಿ:, ಅನುಪದಂ ಉರಸಿ ಅಶನ್ಯು: ಪ್ರತಿ-
(ಪರಿ)ಲೋಡಿತಾಭಿ: ವರಹಾರಾಜಿಭಿ:, ಉತ (ಉಪಲಕ್ಷಿತಾಸು) |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಕುಚಕುಂಭಪೂರ್ಣತರಕಾಂತಿಸುಧಾರಸಶೇಷಬಿಂದುವಿಸರಚ್ಛವಿಭಿ: = ಕಲಶದಂತಿರುವ ಸ್ತನಗಳಲ್ಲಿ ಪೂರ್ಣ-
ಯಾಗಿ ತುಂಬಿದ ಶೋಭಾವಿಶೇಷವೆಂಬ ಉಳಿದ ಅಮೃತಜಲದ ಹನಿಗಳ ಸಮೂಹದ ಕಾಂತಿಯಂತೆ
ಕಾಂತಿಗಳುಳ್ಳ

ಅನುಪದಂ = ಪ್ರತಿಪಕ್ಷೆಯಲ್ಲಿಯೂ

ಉರಸಿ = ಎದೆಯಲ್ಲಿ

ಅಶನ್ಯು: = ವೇಗವಾಗಿ

ಪ್ರತಿಯೋಡಿತಾಭಿ: = ಚಲಿಸುತ್ತಿರುವ

ವರಹಾರಾಜಿಭಿ: = ಉತ್ತಮವಾದ ಸರಗಳ ಸಾಲುಗಳಿಂದಲೂ, (ಉಪಲಕ್ಷಿತಾಸು = ಕೂಡಿರುವ)

(ತಾಸು ಪ್ರಗತಾಸು ತರುಣಾ: ನಿವೃತ್ತಮುಖಾ: ಪುರಾ ಭವಂತಿ = ಆ ಸ್ತ್ರೀಯರು ಹಿಂದಿನಿಂದ ವೇಗವಾಗಿ
ಬರುತ್ತಿರುವಾಗ ತರುಣರು ಹಿಂದಿರುಗುತ್ತಾರೆ).

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಆ ವೈಕುಂಠಲೋಕದಲ್ಲಿ ವಿಮಾನದಿಂದ ಇಳಿದು ತರುಣಿಯರು ಆದಷ್ಟು ವೇಗವಾಗಿ ಹಿಂದಿನಿಂದ
ಬರುತ್ತಿರುವಾಗ ಅವರು ಧರಿಸಿರುವ ಹಾರಗಳು ಎದೆಯಲ್ಲಿ ಆ ಕಡೆ ಈ ಕಡೆ ವೇಗವಾಗಿ ಹೊರಳಾಡುತ್ತಾ, ಚಲಿಸುತ್ತವೆ. ಆ
ಹಾರಗಳನ್ನು ನೋಡಿದರೆ ಆ ದಿವ್ಯಸುಂದರಿಯರ ಕುಂಭದಂತಿರುವ ಕುಚಗಳಲ್ಲಿ ಪೂರ್ಣಿಯಾಗಿ ತುಂಬಿ ಸ್ವಲ್ಪವಿಲ್ಲದೆ ಹೊರಗೆ
ಬಂದ ಅಮೃತಜಲದ ಹನಿಗಳ ಸಾಲುಗಳಂತೆ, ಆ ಹಾರಗಳು ಕಾಣಿಸುತ್ತವೆ. ಇಂತಹ ವಿಲಾಸಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ತರುಣಿ-
ಯರು ಹಿಂದಿನಿಂದ, ವೇಗದಿಂದ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾ ಬರುತ್ತಿರುವಾಗ ತರುಣರು ಹಿಂದಿರುಗಿ ಅವರನ್ನು ನೋಡುತ್ತಾರೆ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಕುಚಕುಂಭಪೂರ್ಣತರಕಾಂತಿಸುಧಾರಸಶೇಷಬಿಂದುವಿಸರಚ್ಚವಿಭಿಃ— ಕುಚಾಃ ಕುಂಭಾಃ ಇವ ಕುಚಕುಂಭಾಃ (ಕುಚಾ ಏವ ಕುಂಭಾಃ ಕುಚಕುಂಭಾಃ), ಆತಿಶಯೇನ ಪೂರ್ಣಾಃ ಪೂರ್ಣತರಾಃ, ಕುಚಕುಂಭೇಷು ಪೂರ್ಣತರಾಃ ಕುಚಕುಂಭಪೂರ್ಣತರಾಃ, ಸುಧಾ ಇತಿ ರಸಾಃ ಸುಧಾರಸಾಃ, ಕಾಂತಯ ಏವ ಸುಧಾರಸಾಃ ಕಾಂತಿಸುಧಾರಸಾಃ, ಕುಚಕುಂಭಪೂರ್ಣತರಾಶ್ಚ ತೇ ಕಾಂತಿಸುಧಾರಸಾಶ್ಚ ಕುಚಕುಂಭಪೂರ್ಣತರಕಾಂತಿಸುಧಾರಸಾಃ, ಕುಚಕುಂಭಪೂರ್ಣತರಕಾಂತಿಸುಧಾರಸಾನಾಂ ಶೇಷಾಃ ಕುಚಕುಂಭಪೂರ್ಣತರಕಾಂತಿಸುಧಾರಸಶೇಷಾಃ, ಕುಚಕುಂಭಪೂರ್ಣತರಕಾಂತಿಸುಧಾರಸಶೇಷಾಣಾಂ ಬಿಂದುವಃ ಕುಚಕುಂಭಪೂರ್ಣತರಕಾಂತಿಸುಧಾರಸಶೇಷಬಿಂದುವಃ, ಕುಚಕುಂಭಪೂರ್ಣತರಕಾಂತಿಸುಧಾರಸಶೇಷಬಿಂದುವಃ, ತಸ್ಯ ಭವಿಷ್ಯ ಭವಿಃ ಯಾಸಾಂ ತಾಃ ಕುಚಕುಂಭಪೂರ್ಣತರಕಾಂತಿಸುಧಾರಸಶೇಷಬಿಂದುವಿಸರಚ್ಚವಯಃ, ತಾಭಿಃ ಕುಚಕುಂಭಪೂರ್ಣತರಕಾಂತಿಸುಧಾರಸಶೇಷಬಿಂದುವಿಸರಚ್ಚವಿಭಿಃ |

ವರಹಾರಾಜಭಿಃ— ವರಾಶ್ಚ ತೇ ಹಾರಾಶ್ಚ ವರಹಾರಾಃ, ವರಹಾರಾಣಾಂ ರಾಜಯಃ ವರಹಾರರಾಜಯಃ, ತಾಭಿಃ ವರಹಾರರಾಜಭಿಃ |

ಅಶನ್ಯಃ— ನ ಶನ್ಯಃ ಅಶನ್ಯಃ |

ಕೋಶ— 'ಉದೋ ವತ್ಸಂ ಚ ವಕ್ಷ್ಯತೆ, ಸ್ತೋಮೋಘನಿಕರ ವ್ರತಸಂದೋಹವಿಸರವ್ರಜಾಃ, ಒಲಯೂಷಮಮೃತಂ ಸುಧಾ, ತ್ವಿಡ್ ಭಾಭಾಶ್ಚವಿದ್ಯುತಿದೀಪ್ರಯಃ', ಎಂದು ಅಮರ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ— ಇಲ್ಲಿ ಭರಾರೀಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ತಾತ್ಪರ್ಯ ಬರೆದಿದ್ದಾರೆ. 'ಕುಚಾಖ್ಯ ಕುಂಭೇಷು ಕಾಂತ್ಯಾಖ್ಯಸುಧಾಮಯಜಲೇನ ಆತ್ಮತಂ ಪೂರಿತೇಷು ಸ್ತು, ಪುನಃ ಅವಶಿಷ್ಟವ್ಯಾಪಿ ತತ್ತ್ವವ ನಿಕ್ಷಿಪ್ತಸ್ಯ ಅವಕಾಶಾಭಾವೇನ ಉದ್ರಿಚ್ಛ ಬಹುರ್ನಿರ್ಗತಸ್ಯ ಕಾಂತಿಸುಧಾಜಲಸ್ಯ ಬಿಂದುನಾಂ ಸಮೂಹವತ್ ಪ್ರಕಾಶಮಾನಾಭಿರಿತಿ ಭಾವಃ' (ತಾಸಾಂ ಹಾರಾಃ ಪ್ರಕಾಶಂತೇ, ಗಮನವೇಗವಶಾತ್ ತೇ ಹಾರಾಃ ಇತಸ್ತತಃ ವಕ್ಷ್ಯ ಚಲಂತಿ, ಏತಾದೃಶಹಾರರಾಜಭಿಃ ಉಪಲಕ್ಷಿತಾಃ ಯುವತಯಃ ಯದಾ ವಿಮಾನಾದವತೇರ್ಯ ತರುಣಾನಾಂ ಪಶ್ಚಾದ್ಭಾಗೇ ಚಲಂತಿ, ತದಾ ತರುಣಾಃ ನಿವೃತ್ತಮುಖಾಃ ಭವಂತಿ ಪುನಾ ಇತಿ) |

ವೈಕುಂಠಲೋಕದ ಸುಂದರಿಯರ ಕುಚಗಳೆಂಬ ಕುಂಭಗಳು ಕಾಂತಿಗಳೆಂಬ ಸುಧಾರೂಪವಾದ ಜಲಗಳಿಂದ ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತುಂಬಿದ ಮೇಲೆಯೂ, ಪುನಃ ಉಳಿದ ಕಾಂತಿಸುಧಾಜಲವನ್ನು ಅಲ್ಲಿಯೇ ಸುರಿದಾಗ ಅದು ತುಳುಕಿ ಹೊರಗೆ ಬಂದಿತು. ಆ ಕಾಂತಿಜಲದ ಬಿಂದುಗಳು ಸಾಲಾಗಿ ಇದ್ದಂತೆ ಆ ತರುಣಿಯರ ಹಾರಗಳು ಕಾಣಿಸುತ್ತಿದ್ದವು. ನಡಿಗೆಯ ವೇಗದಿಂದ ಆ ಹಾರಗಳು ಆತ್ಮಇತ್ತ ಚಲಿಸುತ್ತಾ ಇದ್ದವು. ಇಂತಹ ಸುಂದರಿಯರು ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಮುಂದುಗಡೆಯಿಂದ ಹೋಗುತ್ತಿರುವ ಮುಕ್ತ ತರುಣರು ಹಿಂದಿರುಗಿ ನೋಡುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಭಾವ.

★ ★ ★

ಅಒ ಲೀಲಯಾ ಕುವಲಯೋಲ್ಲಸಿತೈರಪರೈಃ ಕರೈಃ ಸಹಚರೀನಿಹಿತೈಃ |

ವದನ್ಯೈಶ್ಚುಚ್ಚಿತ್ಕಟಾಕ್ಷರಸ್ಯಶ್ಚಲಕುಂದಲೋಲ್ಲಸಿತಗಂಡಯುಗೈಃ || 34 ||

ಪದಭೇದ— ಅಒ, ಲೀಲಯಾ, ಕುವಲಯೋಲ್ಲಸಿತೈಃ, ಅಪರೈಃ, ಕರೈಃ, (ಉಪಲಕ್ಷಿತಾಸು) ಸಹಚರೀನಿಹಿತೈಃ, ವದನ್ಯೈಃ, ಶುಚ್ಚಿತ್ಕಟಾಕ್ಷರಸ್ಯಃ, ಚಲಕುಂದಲೋಲ್ಲಸಿತಗಂಡಯುಗೈಃ |

ಅನ್ವಯ— ಲೀಲಯಾ ಕುವಲಯೋಲ್ಲಸಿತೈಃ ಕರೈಃ, ಸಹಚರೀನಿಹಿತೈಃ ಅಪರೈಃ, (ಕರೈಃ) ಶುಚಿಸ್ಥಿತಕಟಾಕ್ಷರಸೈಃ, ಚಲಕುಂಡಲೋಲ್ಲಸಿತಗಂಡಯುಗೈಃ, ವದನೈಃ ಅಪಿ (ಉಪಲಕ್ಷಿತಾಃ) ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಲೀಲಯಾ = ವಿಲಾಸದಿಂದ (ವಿನೋದದಿಂದ)

ಕುವಲಯೋಲ್ಲಸಿತೈಃ = ಕನ್ನದಿಲೆ ಹೂವಿನಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವ

ಕರೈಃ = ಬಲಗೈಗಳಿಂದ

ಸಹಚರೀನಿಹಿತೈಃ = ಸಖಿಯರಲ್ಲಿ (ಗೆಳತಿಯರಲ್ಲಿ) ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ

ಅಪರೈಃ = (ಕರೈಃ) = ಎಡಗೈಗಳಿಂದ (ಉಪಲಕ್ಷಿತಾಃ = ಕೂಡಿರುವ)

ಶುಚಿಸ್ಥಿತ ಕಟಾಕ್ಷರಸೈಃ = ನಿರ್ಮಲವಾದ ಮುಗುಳು ನಗೆ ಮತ್ತು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕಡೆಗಣ್ಣಿನ ನೋಟ ಇವುಗಳಿಲ್ಲ,

ಚಲಕುಂಡಲೋಲ್ಲಸಿತಗಂಡಯುಗೈಃ = ಅಲ್ಲಾಡುತ್ತಿರುವ ಕಿವಿಯ ಆಭರಣಗಳಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಗೊಂಡ ಎರಡು ಕೆನ್ನೆಗಳುಳ್ಳ,

ವದನೈಃ ಅಪಿ = (ಉಪಲಕ್ಷಿತಾಃ) ಮುಖಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡಿರುವ

(ತಾಃ ಪ್ರಗತಾಃ ತರುಣಾಃ ನಿವೃತ್ತಮುಖಾಃ ಭವಂತಿ ಪುರಾ = ಇಂತಹ ಸ್ತ್ರೀಯರು ಹಿಂದಿನಿಂದ ಚಲಿಸುತ್ತಿರಲಾಗಿ ತರುಣರು ಹಿಂದಿರುಗಿ ನೋಡುತ್ತಾರೆ)

ಅತ್ತರಾರ್ಥ— ಅಲ್ಲಿರುವ ತರುಣಿಯರು ವಿಲಾಸದಿಂದ ಬಲಗೈಗಳಲ್ಲಿ ಕನ್ನದಿಲೆ ಹೂವುಗಳನ್ನು ಒಡಿದಿರುತ್ತಾರೆ. ಎಡಗೈಗಳನ್ನು ತಮ್ಮ ಗೆಳತಿಯರ ಹೆಗಲುಗಳ ಮೇಲೆ ಇಟ್ಟಿರುತ್ತಾರೆ. ಅವರ ಮುಖಗಳು ನಿರ್ಮಲವಾದ ಮುಗುಳುನಗೆ, ಉತ್ತಮವಾದ ಕಡೆಗಣ್ಣಿನ ನೋಟ ಇವುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವುವು. ಕಪೋಲಗಳು ಅಲ್ಲಾಡುವ ಓಲೆಗಳಿಂದ ವಿರಾಜಿಸುತ್ತಿರುವುವು. ಇಂತಹ ಯುವತಿಯರು ಹಿಂದೆ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾ ಬರುತ್ತಿರಲು ತರುಣರು ಹಿಂದಿರುಗಿ ನೋಡುವರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಕುವಲಯೋಲ್ಲಸಿತೈಃ— ಕುವಲಯೈಃ ಉಲ್ಲಸಿತಾಃ ಕುವಲಯೋಲ್ಲಸಿತಾಃ, ತೈಃ ಕುವಲಯೋಲ್ಲಸಿತೈಃ ।

ಸಹಚರೀನಿಹಿತೈಃ— ಸಹಚರೀಮು ನಿಹಿತಾಃ ಸಹಚರೀನಿಹಿತಾಃ, ತೈಃ ಸಹಚರೀನಿಹಿತೈಃ ।

ಚಲಕುಂಡಲೋಲ್ಲಸಿತಗಂಡಯುಗೈಃ— ಚಲಕುಂಡಲೈಃ ಉಲ್ಲಸಿತಾನಿ ಚಲಕುಂಡಲೋಲ್ಲಸಿತಾನಿ, ಚಲಕುಂಡಲೋಲ್ಲಸಿತಾನಿ ಗಂಡಯುಗಾಢಿ ಯೇಷಾಃ ತಾನಿ ಚಲಕುಂಡಲೋಲ್ಲಸಿತಗಂಡಯುಗಾಢಿ, ತೈಃ ಚಲಕುಂಡಲೋಲ್ಲಸಿತಗಂಡಯುಗೈಃ ।

ಶುಚಿಸ್ಥಿತಕಟಾಕ್ಷರಸೈಃ— ಶುಚಿನಿ ಚ ತಾನಿ ಸ್ಥಿತಾನಿ ಚ ಶುಚಿಸ್ಥಿತಾನಿ, ಕಟಾಕ್ಷರಸಾಃ ಕಟಾಕ್ಷರಸಾಃ, ಶುಚಿಸ್ಥಿತಾನಿ ಕಟಾಕ್ಷರಸಾರ್ವ ಯೇಷು ತಾನಿ ಶುಚಿಸ್ಥಿತಕಟಾಕ್ಷರಸೈಃ । (ವದನಾನಿ)

ಕೀರ್ತ— ಸ್ಯಾದ್ವತ್ಸಲಂ ಕುವಲಯಂ, ಬಲಿಹಸ್ತಾಂಶವಃ ಕರಾಃ, ಯುಗಂ ಯುಗೈ ಕೃತಾದಿಮ ಅಪಾಂಗಂ ನೇತ್ರಯೋರಂತಃ । ಕಟಾಕ್ಷೋಪಾಂಗದರ್ಶನೇ ಇತ್ಯಮರಃ ॥

ಪ್ರಗತಾಸು ತಾಸು ರಣತೈರಶನಾಮಣಿನೂಪುರೈರಿವ ಪುರಾ (ತದಾ) ಗದಿತಾಃ |

ಅನುವೀಕ್ಷಿತುಂ ತನುವಿಲಾಸಮಿಮಂ ತರುಣಾ ಭವಂತ್ಯಥ ನಿವೃತ್ತಮುಖಾಃ || 35 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಪ್ರಗತಾಸು, ತಾಸು, ರಣತೈಃ, ರಶನಾಮಣಿನೂಪುರೈಃ, ಇವ, ಪುರಾ (ತದಾ) ಗದಿತಾಃ, ಅನು-
ವೀಕ್ಷಿತುಂ, ತನುವಿಲಾಸಂ, ಇಮಂ ತರುಣಾಃ, ಭವಂತಿ, ಅಥ, ನಿವೃತ್ತಮುಖಾಃ |

ಅನ್ವಯ— ಅಥ, ತಾಸು ಪ್ರಗತಾಸು, ರಣತೈಃ ರಶನಾಮಣಿನೂಪುರೈಃ, ಇಮಂ ತನುವಿಲಾಸಂ ಅನುವೀಕ್ಷಿತುಂ,
ಗದಿತಾಃ ಇವ, ತರುಣಾಃ ನಿವೃತ್ತಮುಖಾಃ, ಪುರಾ (ತದಾ) ಭವಂತಿ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಥ = ವಿಮಾನದಿಂದ ಇಳಿದ ಮೇಲೆ

ತಾಸು = ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತಿರುವ ಆ ಮುಕ್ತಸುಂದರಿಯರು

ಪ್ರಗತಾಸು = ಮುಂದಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತಿರಲು

ರಣತೈಃ = ಸದ್ಗು ಮಾಡುತ್ತಿರುವ

ರಶನಾಮಣಿನೂಪುರೈಃ = ಡಾಲು ಮತ್ತು ರತ್ನಖಚಿತವಾದ ಕಾಲ್ಗಿಜ್ಜೆ ಇವುಗಳಿಂದ

ಇಮಂ = ಈ

ತನುವಿಲಾಸಂ = ದೇಹದ ವಿಲಾಸವನ್ನು

ಅನುವೀಕ್ಷಿತುಂ = ನೋಡುವುದಕ್ಕೆ

ಗದಿತಾಃ ಇವ = ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವರಂತೆ,

ತರುಣಾಃ = ಮುಕ್ತರಾದ ತರುಣರು

ನಿವೃತ್ತಮುಖಾಃ = ಹಿಂದಿರುಗಿದ ಮುಖವುಳ್ಳವರು

ಪುರಾಭವಂತಿ = ಆದರು (ತದಾಭವಂತಿ - ಆಗುತ್ತಾರೆ).

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಅಂತಹ ಸುಂದರಿಯರು ವಿಮಾನಗಳಿಂದ ಇಳಿದು ಮುಂದಕ್ಕೆ ಹೋರಟರು. ಅವರು ಚಲಿಸುವಾಗ ಅವರ ಡಾಲುಗಳು ಮತ್ತು ಕಾಲ್ಗಿಜ್ಜೆಗಳು ಗಲ್ ಗಲ್ ಚಲ್ ಚಲ್ ಎಂದು ಸದ್ದು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದುವು. ಆ ಸದ್ದುಗಳು ಮುಂದೆ ಹೋಗುತ್ತಿರುವ ತರುಣರಿಗೆ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತಿರುಗಿ ಆ ಸ್ವೀಯರ ದೇಹದ ಈ ಹಾವಭಾವ ವಿಲಾಸಗಳನ್ನು ನೋಡಿರಿ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಿವೆಯೋ ಎಂಬಂತೆ ತೋರುತ್ತಿತ್ತು. ಅದರಿಂದಾಗಿ ಆ ತರುಣರು ಹಿಂದಿರುಗಿ ನೋಡಿದರು. ಓಗೆ ವೈಕುಂಠ-ಲೋಕದ ಆ ಮುಕ್ತರಾದ ಸುಂದರತರುಣಿಯರ ನಡಿಗೆವಿಲಾಸಗಳು ಅಪೂರ್ವವಾಗಿರ್ದವು.

ವಿಗ್ರಹ—

ರಶನಾಮಣಿನೂಪುರೈಃ— ರಶನಾಶ್ಚ ಮಣಿನೂಪುರಾಶ್ಚ ರಶನಾಮಣಿನೂಪುರಾಃ, ತೈಃ ರಶನಾಮಣಿನೂಪುರೈಃ |

ತನುವಿಲಾಸಂ— ತನುನಾಂ ವಿಲಾಸಃ ತನು ವಿಲಾಸಃ, ತಂ ತನುವಿಲಾಸಂ |

ನಿವೃತ್ತಮುಖಾಃ— ನಿವೃತ್ತಾನಿ ಮುಖಾನಿ ಯೇಷಾಂ ತೇ ನಿವೃತ್ತಮುಖಾಃ |

ವ್ಯಾಕರಣವಿಶೇಷ— 'ಪುರಾ ಭವಂತಿ' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಯಾವತ್ ಪುರಾನಿಪಾತಯೋರ್ಲಙ್' (3.3.4) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಭೂತಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಟ್ (ಭಲಾರಿಯಪಾಠದಂತೆ ತದಾ ಎಂಬ ಪದವಿದೆ) ಇಲ್ಲಿ ಕರಪಲ್ಲವೈಃ ಎಂಬ 32ನೇ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ 35ರವರೆಗೆ ಏಕಾನ್ವಯ ಈ ರೀತಿಯ ಶ್ಲೋಕ ಸಮೂಹಕ್ಕೆ 'ಕಲಾಪಕ' ಎಂದು ಹೆಸರು)

ಅನುಪಾಲಿತಾಃ ಸ್ವದಯಿತ್ಯೈರ್ದಯಿತಾಃ ಕಥಮಪ್ಯುಪೇತ್ಯ ಕುಚಭಾರನತಾಃ |

ಶನಕೈಃ ಪುನಸ್ತದವಲಂಬಬಲಾತ್ ಕಿಲ ತಾ ವಿಶಂತಿ ಪರಮೋಪವನಮ್ || 36 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅನುಪಾಲಿತಾಃ, ಸ್ವದಯಿತ್ಯೈಃ, ದಯಿತಾಃ, ಕಥಂ, ಅಪಿ, ಉಪೇತ್ಯ, ಕುಚಭಾರನತಾಃ, ಶನಕೈಃ, ಪುನಃ, ತದವಲಂಬಬಲಾತ್, ಕಿಲ, ತಾಃ, ವಿಶಂತಿ, ಪರಮೋಪವನಂ |

ಅನ್ವಯ— ಸ್ವದಯಿತ್ಯೈಃ ಅನುಪಾಲಿತಾಃ, ಕುಚಭಾರನತಾಃ ತಾಃ ದಯಿತಾಃ, ಕಥಂ ಅಪಿ ಉಪೇತ್ಯ, ಪುನಃ ತದವಲಂಬಬಲಾತ್, ಶನಕೈಃ ಪರಮೋಪವನಂ ವಿಶಂತಿ ಕಿಲ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸ್ವದಯಿತ್ಯೈಃ = ತಮ್ಮ ಗಂಡಂದಿರಿಂದ

ಅನುಪಾಲಿತಾಃ = ನಿರೀಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ

ಕುಚಭಾರನತಾಃ = ಸ್ತನಗಳ ಭಾರದಿಂದ ಬಗ್ಗಿದ

ತಾಃ ದಯಿತಾಃ = ಆ ಪ್ರಿಯಪತ್ನಿಯರು

ಕಥಂ ಅಪಿ = ಹೇಗೋ

ಉಪೇತ್ಯ = ಸಮೀಪಿಸಿ

ಪುನಃ = ಅನಂತರ

ತದವಲಂಬಬಲಾತ್ = ಆ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಪತಿಗಳ ಆಶ್ರಯದ ಬಲದಿಂದ

ಶನಕೈಃ = ಮೆಲ್ಲನೆ

ಪರಮಉಪವನಂ = ಉತ್ತಮವಾದ ಉದ್ಯಾನವನವನ್ನು

ವಿಶಂತಿ ಕಿಲ = ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತಾರೆ !

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಅಲ್ಲಿರುವ ಆ ಮುಕ್ತಸುಂದರಿಯರೂ ಕೂಡ ತಮ್ಮ ಘನಸ್ತನಭಾರದಿಂದ ಬಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ನಡೆಯಲು ಕಷ್ಟ ಪಡುತ್ತಿರುವಂತೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಅಂತಹ ಅವರೆಲ್ಲರೂ ವಿಮಾನಗಳಿಂದ ಇಳಿದು ತಮ್ಮ ಗಂಡಂದಿರನ್ನು ಹಿಂಬಾಲಿಸಲಾರದವರಂತೆ, ಅಶಕ್ತರಂತೆ ಹಿಂದೆ ಬೀಳುತ್ತಾರೆ. ಆಗ ಗಂಡಂದಿರು ಅವರು ಬರುವವರೆಗೆ ಕಾದಿದ್ದು, ತಮ್ಮ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ವಿಲಾಸದಿಂದ, ಒಯ್ಯಾರದಿಂದ ಕಷ್ಟಪಟ್ಟು ಬಂದಂತಿರುವ ಆ ಪತ್ನಿಯರಿಗೆ ಆಶ್ರಯ ಕೊಟ್ಟು, ಅವರನ್ನು ಆಧರಿಸಿ ಮೆಲ್ಲನೆ ಉದ್ಯಾನವನಕ್ಕೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆ ಆ ತರುಣಿಯರು ಬಹಳ ಪ್ರಯಾಸದಿಂದ ಉದ್ಯಾನವನವನ್ನು ಸೇರುತ್ತಾರೆ. ವೈಕುಂಠದಲ್ಲಿ ಆಯಾಸ ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ವಿನೋದದಿಂದ ಎಡಂಬನೆ ಮಾಡುತ್ತಾ, ಮುಕ್ತರು ಆನಂದ ಪಡುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಸ್ವದಯಿತ್ಯೈಃ— ಸ್ವಾಸಾನಂ ದಯಿತಾಃ ಸ್ವದಯಿತಾಃ, ತೈಃ ಸ್ವದಯಿತ್ಯೈಃ |

ಕುಚಭಾರನತಾಃ— ಕುಚಾನಾಂ ಭಾರಃ ಕುಚಭಾರಃ, ಕುಚಭಾರೇಣ ನತಾಃ ಕುಚಭಾರನತಾಃ |

ತದವಲಂಬಬಲಾತ್— ತೇಷಾಂ ಅವಲಂಬಃ ತದವಲಂಬಃ, ತದವಲಂಬಸ್ಯ ಬಲಂ ತದವಲಂಬಬಲಂ,

ತಸ್ಯಾತ್ ತದವಲಂಬಬಲಾತ್ |

ಪರಮೋಪವನಂ— ಪರಮಂ ಚ ತತ್ ಉಪವನಂ ಚ ಪರಮೋಪವನಂ, ತತ್ ಪರಮೋಪವನಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ವಿಶಂತಿ- 1. ವಿಶತಿ ವಿಶತಃ ವಿಶಂತಿ ಇತ್ಯಾದಿ. ವಿಶಪ್ರವೇಶನೇ ಸಕರ್ಮಕಃ ಅನಿಟ್ ಪರಸ್ಪ್ರಪದೀ ವರ್ತಮಾನೇ ಲಟ್, 2. ವಿವೇಶ ವಿವಿಶತುಃ ವಿವಿಶುಃ ವಿವೇಶಿಥ ವಿವಿಶಥುಃ ವಿವಿಶ, ವಿವೇಶ ವಿವಿಶಿವ ವಿವಿಶಮು, 3. ವೇಷ್ಠಾ, 4. ವೇಷ್ಠತಿ, 5. ವಿಶತುಃ, 6. ಅವಿಶತ್, 7. ವಿಶೇತ್, 8. ವಿಶ್ಯತ್, 9. ಅವಿಶ್ಯತ್, 10. ಅವೇಷ್ಯತ್. ಕರ್ಮಣಿ - 1. ವಿಶ್ಯತೇ, 2. ವಿಶ್ಯತಾಂ, 5. ಅವಿಶ್ಯತ, 7. ವಿಶ್ಯೇತ, 9. ಅವೇಶಿ - ಇತ್ಯಾದಿ |

ಪ್ರಯೋಗ— ತಾಃ ಪರಮೋಪವನಂ ವಿಶಂತಿ (ಕರ್ತೃ) |

ತಾಭಿಃ ಪರಮೋಪವನಂ ವಿಶ್ಯತೇ (ಕರ್ಮಣಿ) ||

★ ★ ★

ಹಸಿತಪ್ರಸೂನನಿಕರೋರುಭರಪ್ರಣಮತ್ಸುರ್ವಣಮಣಿಸರ್ವತರೂನ್ |

ಉಪಗೂಹಯನ್ನಮೃತಸಿಂಧುಸಖಿಃ ಪವನೋ ನ ಕಸ್ಯ ಸುಖಮೇಧಯತಿ || 37 ||

ಪದ್ಯಾರ್ಥ— ಹಸಿತಪ್ರಸೂನನಿಕರೋರುಭರಪ್ರಣಮತ್ಸುರ್ವಣಮಣಿಸರ್ವತರೂನ್, ಉಪಗೂಹಯನ್, ಅಮೃತ ಸಿಂಧುಸಖಿಃ, ಪವನಃ, ನ, ಕಸ್ಯ, ಸುಖಂ, ಎಧಯತಿ |

ಅನ್ವಯ— ಹಸಿತಪ್ರಸೂನನಿಕರೋರುಭರಪ್ರಣಮತ್ಸುರ್ವಣಮಣಿಸರ್ವತರೂನ್ ಉಪಗೂಹಯನ್, ಅಮೃತ ಸಿಂಧುಸಖಿಃ ಪವನಃ ಕಸ್ಯ ಸುಖಂ ನ ಎಧಯತಿ?

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಹಸಿತಪ್ರಸೂನ, ನಿಕರೋರುಭರ, ಪ್ರಣಮತ್ಸುರ್ವಣ, ಮಣಿಸರ್ವತರೂನ್ = ಅರಳಿದ ಹೂವುಗಳ,
ಸಮೂಹದ ಹೆಚ್ಚಾದ ಭಾರದಿಂದ, ಬಗ್ಗುಲುವ, ಚಿನ್ನವು, ರತ್ನವು ಇವುಗಳಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಎಲ್ಲಾ
ಮರಗಳನ್ನು

ಉಪಗೂಹಯನ್ = ಆಲಿಂಗಿಸುತ್ತಿರುವ,

ಅಮೃತಸಿಂಧುಸಖಿಃ = ಅಮೃತ ಸಮುದ್ರಗಳಿಗೆ ಸ್ನೇಹಿತನಾದ

ಪವನಃ = ಗಾಳಿಯು

ಕಸ್ಯ = ಯಾರಿಗೆ

ಸುಖಂ = ಆನಂದವನ್ನು

ನ ಎಧಯತಿ = ಹೆಚ್ಚಿಸುವುದಿಲ್ಲ?

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಆ ವೈಕುಂಠಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸುವರ್ಣ ಮತ್ತು ರತ್ನಗಳಿಂದಲೇ ನಿರ್ಮಿತವಾಗಿರುವ ಅಪ್ರಾಕೃತವಾದ ನಾನಾವಿಧ ವೈಕ್ರಗಳಿವೆ. ಅವುಗಳು ಅರಳಿದ ಸುವಾಸನೆಯಾದ ಹೂವುಗಳ ಭಾರದಿಂದ ಬಾಗುತ್ತಾ ಇರುತ್ತವೆ. ವೈಕುಂಠ-ಲೋಕದಲ್ಲಿ ವಾಯುವು ಆ ಮರಗಳ ಮೇಲಿಂದಲೂ, ಅಲ್ಲಿರುವ ಅಮೃತ ಸಮುದ್ರಗಳ ಮೇಲಿಂದಲೂ ಬೀಸಿ ಮುಕ್ತರಾದ ತರುಣ ತರುಣಿಯರನ್ನು ಸ್ಪರ್ಶಿಸಿ ತನ್ನಲ್ಲಿರುವ ತಂಪು, ಸುವಾಸನ ಮತ್ತು ಮಾಂದ್ಯ ಎಂಬ ಗುಣಗಳಿಂದ ಮುಕ್ಕಲಿಗೆಲ್ಲರಿಗೂ ಆನಂದಾವಿಭಾವವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುತ್ತದೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ— ವೈಕುಂಠಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅಮೃತ ಸಮುದ್ರಗಳಿವೆ ಎಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣ 'ಅರತ್ಯ ಚ ವೈಣ್ಯಶ್ಚಾರ್ಣವೌ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕೇ' ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕ ಮತ್ತು 'ಅರತ್ಯ ವೈಣ್ಯಶ್ಚ ಸುಧಾಸಮುದ್ರೌ ತತ್ತ್ವವ ಸರ್ವಾಭಿಮತಪ್ರದೌ ದೌ' ಎಂಬ ಸ್ತೋತ್ರ 'ಅರ ಮತ್ತು ವೈಣ್ಯ' ಎಂಬ ಎರಡು ಅಮೃತ ಸಮುದ್ರಗಳು ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕದಲ್ಲಿ (ವೈಕುಂಠಲೋಕ) ಇವೆ ಎಂದು ಇದರಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಹಸಿತಪ್ರಸೂನಿಕರೋರುಭರಪ್ರಣಾಮಪೂರ್ವಮಣಿಸರ್ವತರೋನ್— ಪ್ರಸೂನಾನಾಂ ನಿಕರಾಃ ಪ್ರಸೂನ-
ನಿಕರಾಃ, ಹಸಿತಾಶ್ಚ ತೇ ಪ್ರಸೂನನಿಕರಾಶ್ಚ ಹಸಿತಪ್ರಸೂನನಿಕರಾಃ, ಉರುಶ್ಚಾಸೌ ಭರಶ್ಚ ಉರುಭರಃ,
ಹಸಿತಪ್ರಸೂನನಿಕರಾಣಾಂ ಉರುಭರಃ ಹಸಿತಪ್ರಸೂನನಿಕರೋರುಭರಃ, ಹಸಿತಪ್ರಸೂನನಿಕರೋ-
ರುಭರೇಣ ಪ್ರಣಾಮಂತಃ, ಹಸಿತಪ್ರಸೂನನಿಕರೋರುಭರಿಪ್ರಣಾಮಂತಃ, ಸರ್ವೇ ಚ ತೇ ತರವಶ್ಚ
ಸರ್ವತರವಃ, ಸುವರ್ಣಾಂಚ ಮಣಯಶ್ಚ ಸುವರ್ಣಮಣಯಃ, ಸುವರ್ಣಮಣೀನಾಂ ಸರ್ವತರವಃ
ಸುವರ್ಣಮಣಿಸರ್ವತರವಃ, ಹಸಿತಪ್ರಸೂನನಿಕರೋರುಭರಪ್ರಣಾಮಂತಶ್ಚ ತೇ ಸುವರ್ಣಮಣಿ-
ಸರ್ವತರವಶ್ಚ ಹಸಿತಪ್ರಸೂನನಿಕರೋರುಭರಪ್ರಣಾಮಪೂರ್ವಮಣಿಸರ್ವತರವಃ, ತಾನ್ ಹಸಿತ-
ಪ್ರಸೂನನಿಕರೋರುಭರಪ್ರಣಾಮಪೂರ್ವಮಣಿಸರ್ವತರೋನ್ ।

ಅಮೃತಸಿಂಧುಸಖಃ— ಅಮೃತಸ್ಸ ಸಿಂಧೂ ಅಮೃತಸಿಂಧೋ, ಅಮೃತಸಿಂಧೋಃ ಸಖಾ ಅಮೃತಸಿಂಧುಸಖಃ,
ಅಮೃತಸಿಂಧುಸಖಃ ಇಲ್ಲಿ ರಾಜಾಹುಃ ಸಖಿಭ್ಯಃ ಟಿಚ್ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಟಿಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದು ಸಖಿ
ಶಬ್ದವು ಆಕಾರಾಂತವಾಗಿದೆ.

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ವಿಧಯತಿ- ವಿಧವೃದ್ಧಿ ಇತಿ ವೃದ್ಧ್ಯರ್ಥಕಾತ್ ವಿಧಧಾತೋಃ ಣಿಜಂತಾತ್ ಲಟ್ ಪರಸ್ವೈಪದಂ
ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ವಿಕವಚನೇ 'ವಿಧಯತಿ' ಇತಿ ರೂಪಂ ।

ವಿಧಯತಿ ವಿಧಯತಃ ವಿಧಯಂತಿ ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಧಯತೇ ವಿಧವೃದ್ಧಿ ವೃದ್ಧ್ಯರ್ಥಕಾತ್ ವಿಧಧಾತೋಃ ಣಿಜಂತಾತ್
ಲಟ್ ಪರಸ್ವೈಪದಂ. ಲಿಟ್ ವಿಧಯಾಂಚಕಾರ, ವಿಧಯಾಂಬಭೂವ, ವಿಧಯಾಮಾಸ, ವಿಧಯಾಂಚಕ್ರೇ, 3. ವಿಧವತಾ
-ಸಿ-ಸೇಹೇ, 4. ವಿಧಯಿಷ್ಯತಿ ತೇ, 5. ವಿಧಯತು ತಾಂ, 6. ವಿಧಯತ್-ತ, 7. ವಿಧಯೇತ್-ತ, 8. ವಿಧ್ಯಾತ್
ವಿಧಯಿಷೀಷ್ವ ಡ್ವಂ, ಧ್ವಂ, 9. ವಿಧಿಧತ್-ತ, 10. ವಿಧಯಿಷ್ಯತ್-ತ. ಕರ್ಮಣಿ 1. ವಿಧ್ಯತೇ, 2. ವಿಧಯಾಂಚಕ್ರ
ಬಭೂವೇ ಆಸೇ, 3. ವಿಧಯಿತಾ.ಸೇ.ಹೇ. ವಿಧಿತಾ.ಸೇ.ಹೇ., 4. ವಿಧಯಿಷ್ಯತೇ ವಿಧಿಷ್ಯತೇ, 5. ವಿಧ್ಯತಾಂ, 6. ವಿಧ್ಯತ,
8. ವಿಧಯಿಷೀಷ್ವ ಡ್ವಂ ಧ್ವಂ ವಿಧಿಷೀಷ್ವ (ಧ್ವಂ), 9. ವಿಧಿ ವಿಧಿಷಾತಾಂ (ಡ್ವಂ ಧ್ವಂ) ವಿಧಯಿಷಾತಾಂ ಡ್ವಂ (ಡ್ವಂ
ಧ್ವಂ) ವಿಧಯಿಷಾತಾಂ (ಡ್ವಂ ಧ್ವಂ), 10. ವಿಧಿಷ್ಯತ ವಿಧಯಿಷ್ಯತ ।

ಪ್ರಯೋಗ— ಪವನಃ ಕಸ್ಯ ಸುಖಂ ನ ವಿಧಯತಿ ? (ಕರ್ತೃಂ)

ಪವನೇನ ಕಸ್ಯ ಸುಖಂ ನ ವಿಧ್ಯತೇ ? (ಕರ್ಮಣಿ)

ಕೋಶ— 'ಭರೋಽತಿಶಯಭಾರಯೋಃ' ಎಂಬ ಕೋಶಾನುಸಾರ ಇಲ್ಲಿ ಭರಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭಾರ ಎಂದರ್ಥ.

★ ★ ★

ಉಪಚಾರನಂದನಮಿದಂ ದ್ಯುವನಂ ನಿಯಮೇನ ನಂದಯತಿ ಯನ್ನ ಜನಮ್ ।

ಪರಮೇವ ನಂದನಮುಪೇಂದ್ರವನಂ ಸಕಲಂ ಸದಾ ಯದಭಿನಂದಯತಿ ॥ 38 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಉಪಚಾರನಂದನಂ, ಇದಂ, ದ್ಯುವನಂ, ನಿಯಮೇನ, ನಂದಯತಿ, ಯತ್, ನ ಜನಂ, ಪರಂ,
ಏವ, ನಂದನಂ, ಉಪೇಂದ್ರವನಂ, ಸಕಲಂ, ಸದಾ, ಯತ್, ಅಭಿನಂದಯತಿ ।

ಅನ್ವಯ— ಯತ್ ಇದಂ, ಜನಂ ನಿಯಮೇನ ನ ನಂದಯತಿ, (ತತ್) (ಇದಂ) ದ್ಯುವನಂ ಉಪಚಾರನಂದನಂ
ಯತ್ ಸದಾ ಸಕಲಂ ಅಭಿನಂದಯತಿ (ತತ್) ಉಪೇಂದ್ರವನಂ ಪರಂ ಏವ ನಂದನಂ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಯತ್ = ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ

ಇದಂ = ಈ ದೇವಲೋಕದ ನಂದನವನವು

ಜನಂ = ಜನರನ್ನು

ನಿಯಮೇನ = ನಿಶ್ಚಯದಿಂದ (ನಿಯತವಾಗಿ)

ನ ನಂದಯತಿ = ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸುವುದಿಲ್ಲವೋ (ತತ್ = ಆ ಕಾರಣದಿಂದ)

ಇದಂ ದ್ಯುವನಂ = ಈ ದೇವಲೋಕದ ನಂದನವನವು

ಉಪಚಾರನಂದನಂ = ಅಮುಖ್ಯವಾದ ನಂದನವನವು (ಮುಖ್ಯ ನಂದನವನವಲ್ಲ)

ಯತ್ = ಯಾವ ವೈಕುಂಠಲೋಕದ ನಂದನವನವು

ಸದಾ = ಯಾವಾಗಲೂ

ಸಕಲಂ = ಎಲ್ಲರನ್ನೂ

ಅಭಿನಂದಯತಿ = ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸುತ್ತದೆಯೋ (ತತ್-ಅಂತಹ)

ಉಪೇಂದ್ರವನಂ = ವಿಷ್ಣುವಿನ ಮುಕ್ತ ವೈಕುಂಠಲೋಕದ ವನವೇ

ಪರಂ ದಿವ = ಮುಖ್ಯವಾಗಿಯೇ

ನಂದನಂ = ನಂದನವನವು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ದೇವಲೋಕದ ನಂದನವನವು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಸಂತೋಷವನ್ನುಂಟು ಮಾಡಿಯೇ ಮಾಡುವುದು ಎಂಬ ನಿಯಮವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅದು ಮುಖ್ಯವಾದ ನಂದನವನವಲ್ಲ. ಮುಕ್ತವೈಕುಂಠಲೋಕದಲ್ಲಿರುವ ವಿಷ್ಣುವಿನ ವನವು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಯಾವಾಗಲೂ ಆನಂದವನ್ನು ಉಂಟು ಮಾಡಿಯೇ ಮಾಡುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅದೇ ಮುಖ್ಯವಾದ ನಂದನವನವಾಗಿದೆ.

ವಿಶೇಷಾಂತ— ಈ ಶ್ಲೋಕವು ಪ್ರಕ್ಷಿಪ್ತ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಪೂರ್ವ ಟೀಕಾಕಾರರು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿಲ್ಲ ಎಂದು ಭಲಾರಿಯ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಬರೆದಿದ್ದಾರೆ. ವಿಶ್ವಪ್ರತೀರ್ಥಿಯ ಸಹಿತ ಸುಮಧ್ವವಿಜಯ ಪುಸ್ತಕದಲ್ಲಿ 'ಶ್ಲೋಕಸ್ಯ ಅಸ್ಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಲಿಖಿತಪ್ರಸ್ತುತೇ ನ ದೃಶ್ಯತೇ' = ಈ ಶ್ಲೋಕದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು ಕೈಬರಹದ ಪುಸ್ತಕದಲ್ಲಿ ಕಂಡು ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದಷ್ಟೇ ಬರೆದು. ಮುಂದೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿಲ್ಲ. ಭಲಾರಿಯದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿರುವ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಾನುಸಾರವಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದೆ.

ವಿಗ್ರಹ—

ದ್ಯುವನಂ— ದಿವಃ ವನಂ ದ್ಯುವನಂ ।

ಉಪಚಾರನಂದನಂ— ಉಪಚಾರೇಣ ನಂದನಂ ಉಪಚಾರನಂದನಂ,

ಉಪೇಂದ್ರವನಂ— ಉಪೇಂದ್ರಸ್ಯ ವನಂ ಉಪೇಂದ್ರವನಂ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಭಿನಂದಯತಿ- ಅಭಿ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ತುನದಿ ಸಮೃದ್ಧೌ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ಸಮೃದ್ಧಾರ್ಥ- ಕಾತ್ ನಂದಧಾತೋಃ ಷಜಂತಾತ್ ವರ್ತಮಾನೇ ಲಿಟ್, ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಒಹುವಚನೇ 'ಅಭಿನಂದಯತಿ' ಇತಿ ರೂಪಂ ।

2 ಲಿಟ್ ನಂದಯಾಂಚಿಕಾರ ಬಳುವ ಆಸ, 3 ಲುಟ್ ನಂದಯಾ, 4 ಲೃಟ್ ನಂದಯಿಷ್ಯತಿ, 5 ಲೋಟ್ ನಂದಯತು, 6 ಲಙ್ ಅನಂದಯತ್, 7 ವಿಧಿಲಿಪ್ತ ನಂದಯೇತ್, 8 ಆಕೀರ್ಲಿಪ್ತ ನಂದಾತ್, 9 ಒಹ್ ಅನನಂದತ್, 10 ಅನಂದಯಿಷ್ಯತ್. ಕರ್ಮಣಿ 1 ನಂದತೇ, 2 ನಂದಯಾಂಚಿಕ್ತೇ, 3 ನಂದಯತಾ ನಂದಿತಾ, 4 ನಂದಯಿಷ್ಯತೇ ನಂದಿಷ್ಯತೇ, 5 ನಂದ್ಯತಾಂ, 6 ಅನಂದ್ಯತ, 7 ನಂದ್ಯೇತ, 8 ನಂದಯಿಷೀಷ್ಠ, 9 ಅನಂದಿ, ಅನಂದಯಿಷಾತಾಂ ಅನಂದಿಷಾತಾಂ ಧ್ವಂ, ಧ್ವಂ, 10 ಅನಂದಯಿಷ್ಯತ, ಅನಂದಿಷ್ಯತ ।

ಕೋಶ— ದ್ಯುವನಂ ಎಂಬಲ್ಲಿ ದಿವ್ ಎಂದರೆ ಸ್ವರ್ಗ, 'ಸುರೋಕೋ ದ್ಯೋ ದಿವೌ ದ್ವೌ' ಎಂದು ಅಮರ.

ಪ್ರಯೋಗ— ಇದಂ ದ್ಯುವನಂ ನಿಯಮೇನ ಜನಂ ನ ನಂದಯತಿ (ಕರ್ತೃ) ।

ಅನೇನ ದ್ಯುವನೇನ ನಿಯಮೇನ ಜನಃ ನಂದಯತೇ (ಕರ್ಮಣಿ) ।

ಉಪೇಂದ್ರವನಂ ಸಕಲಂ ಅಭಿನಂದಯತಿ (ಕರ್ತೃ) ।

ಉಪೇಂದ್ರವನೇನ ಸಕಲಃ ಅಭಿನಂದಯತೇ (ಕರ್ಮಣಿ) ।

★ ★ ★

ವರಪಾರಿಭದ್ರಕಸುಕಲ್ಪತರುವ್ರಜಪಾರಿಜಾತಹರಿಚಂದನವತ್ ।

ಸಹಿತಂ ಸಮಾದಿಪದತಾನನಗೈಃ ಪರಿಭೂಷಯಂತಿ ತದಹೋ ಋತವಃ || 39 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ವರಪಾರಿಭದ್ರಕಸುಕಲ್ಪತರುವ್ರಜಪಾರಿಜಾತಹರಿಚಂದನವತ್, ಸಹಿತಂ, ಸಮಾದಿಪದತಾನನಗೈಃ, ಪರಿಭೂಷಯಂತಿ, ತತ್, ಅಹೋ, ಋತವಃ ।

ಅನ್ವಯ— ಋತವಃ, ವರಪಾರಿಭದ್ರಕಸುಕಲ್ಪತರುವ್ರಜಪಾರಿಜಾತಹರಿಚಂದನವತ್, ಸಮಾದಿಪದತಾನನಗೈಃ, ಸಹಿತಂ ತತ್, ಪರಿಭೂಷಯಂತಿ ಅಹೋ!

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಋತವಃ = ವಸಂತಾದಿ ಋತುಗಳು

ವರಪಾರಿಭದ್ರಕ, ಸುಕಲ್ಪತರುವ್ರಜ, ಪಾರಿಜಾತಹರಿಚಂದನವತ್ = ಉತ್ತಮವಾದ ಪಾರಿಭದ್ರಕವೆಂಬ ಮಂದಾರವೃಕ್ಷವು, ಒಳ್ಳೆಯ ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷವು ಇವುಗಳ ಸಮೂಹವು, ಪಾರಿಜಾತ ವೃಕ್ಷವು ಹರಿಚಂದನವೃಕ್ಷವು, ಇವುಗಳುಳ್ಳ

ಸಮಾದಿಪದತಾನನಗೈಃ = ('ಸಮಾ') ಎಂಬ ಪದವು ಆದಿಯಾಗಿವುಳ್ಳ ಪದವುಳ್ಳ ಶಾನವೃಕ್ಷಗಳಿಂದಲೂ (ಸಂತಾನ ಎಂಬ ವೃಕ್ಷಗಳಿಂದಲೂ)

ಸಹಿತಂ = ಕೂಡಿದ

ತತ್ = ಆ ನಂದನವನವನ್ನು

ಪರಿಭೂಷಯಂತಿ = ಅಲಂಕರಿಸುತ್ತವೆ,

ಅಹೋ = ಅಶ್ಚರ್ಯವು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಆ ವೈಕುಂಠಲೋಕದಲ್ಲಿರುವ ಉದ್ಯಾನವನದಲ್ಲಿ ಮಂದಾರ, ಪಾರಿಜಾತ, ಸಂತಾನ, ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷ, ಹರಿಚಂದನ ಎಂಬ ಐದು ಜಾತಿಯ ಉತ್ತಮವಾದ ಮರಗಳಿವೆ. ವಸಂತ, ಗ್ರೀಷ್ಮ, ವರ್ಷ, ಶರತ್, ಹೇಮಂತ, ಶಿಶಿರ ಎಂಬ ಆರು ಋತುಗಳೂ, ಆ ಮರಗಳಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಸರದಿಗಳಲ್ಲಿ ನಿಯಮವಾಗಿ, ಅತ್ಯುತ್ತಮ ಪುಷ್ಪ ಫಲಾದಿಗಳು ಬಿಡುವಂತೆ ಮಾಡಿ, ಆ ವನವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುತ್ತವೆ. ಓಗೆ ವೈಕುಂಠದ ವನವು ಎಲ್ಲಾ ಋತುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ನಿಯಮದಿಂದ ಆಯಾ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಫಲಪುಷ್ಪಾದಿಗಳಿಂದ ಅಲಂಕೃತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಭಾವ.

ವಿಗ್ರಹ—

ವರಪಾರಿಭದ್ರಕಸುಕಲ್ಪತರುವ್ರಜಪಾರಿಜಾತಹರಿಚಂದನವತ್— ವರಾಶ್ಚ ತೇ ಪಾರಿಭದ್ರಕಾಶ್ಚ ವರಪಾರಿಭದ್ರಕಾಃ, ಶೋಭನಾಶ್ಚ ತೇ ಕಲ್ಪತರವಶ್ಚ ಸುಕಲ್ಪತರವಃ, ವರಪಾರಿಭದ್ರಕಾಶ್ಚ ಸುಕಲ್ಪತರವಶ್ಚ ವರಪಾರಿಭದ್ರಕಸುಕಲ್ಪತರವಃ, ತೇಷಾಂ ವ್ರಜಃ ವರಪಾರಿಭದ್ರಕಸುಕಲ್ಪತರುವ್ರಜಃ, ಪಾರಿಜಾತಾಶ್ಚ

ಹರಿಚಂದನಾಶ್ಚ ಪಾರಿಜಾತಹರಿಚಂದನಾಃ, ವರಪಾರಿಭದ್ರಕಸುಕಲ್ಪತರುವ್ರಜಶ್ಚ ಪಾರಿಜಾತಹರಿ-
ಚಂದನಾಶ್ಚ ವರಪಾರಿಭದ್ರಕಸುಕಲ್ಪತರುವ್ರಜಪಾರಿಜಾತಹರಿಚಂದನಾಃ ಏತೇ ಅಸ್ಮಿನ್ ಸಂತೀಃ
ವರಪಾರಿಭದ್ರಕಸುಕಲ್ಪತರುವ್ರಜಪಾರಿಜಾತಹರಿಚಂದನವತ್ |

ಸಮಾದಿಪದತಾನನಗೈಃ— ಸಮ್ ಇತಿ ಪದಂ ಆದಿಪದಂ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಸಮಾದಿಪದಾಃ, ತಾನಾ ಇತಿ ನಗಾಃ
ತಾನನಗಾಃ, ಸಮಾದಿಪದಾಶ್ಚ ತೇ ತಾನನಗಾಶ್ಚ ಸಮಾದಿಪದತಾನನಗಾಃ, ತೈಃ ಸಮಾದಿಪದತಾನನಗೈಃ |
ಅಹೋ ಮುತವಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಓತ್' ಓದಂತೋ ನಿಪಾತಃ ಪ್ರಗೃಹ್ಯಃ ಸ್ಯಾತ್ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರಗೃಹ್ಯ
ಸಂಜ್ಞೆಯು ಬಂದು ಪ್ರಕೃತಿ ಭಾವವು ಬಂದಿದೆ.

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಪರಿಭೂಷಯಂತಿ - ಪರಿ ಉಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ಭೂಷ ಅಲಂಕರಣೇ ಇತ್ಯಸ್ಮಾದ್ ಧಾತೋಃ
ವರ್ತಮಾನೇ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮವುರುಷೇ ಬಹುವಚನೇ 'ಪರಿಭೂಷಯಂತಿ' ಇತಿ ರೂಪಂ |

2 ಭೂಷಯಾಂಚಕಾರ ಬಭೂವ. ಆನ, 3 ಭೂಷಯಿತ್ವಾ, 4 ಭೂಷವಿಷ್ಯತಿ, 5 ಭೂಷಯತು, 6 ಅಭೂಷಯತ್,
7 ಭೂಷಯೇತ್, 8 ಭೂಷ್ಯಾತ್, 9 ಅಬೂಭೂಷತ್, 10 ಅಭೂಷಯಿಷ್ಯತ್. ಕರ್ಮಣಿ 1 ಭೂಷ್ಯತೆ
2 ಭೂಷಯಾಂಚಕ್ರೇ, 3 ಭೂಷಯಿತ್ವಾ, 4 ಭೂಷಯಿಷ್ಯತೇ, 5 ಭೂಷ್ಯತಾಂ, 6 ಅಭೂಷ್ಯತ, 7 ಭೂಷ್ಯೇತ,
8 ಭೂಷಯಿಷ್ಯತ, 9 ಅಭೂಷಿ, 10 ಅಭೂಷಯಿಷ್ಯತ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಮುತವಃ ತದ್ವನ್ ಪರಿಭೂಷಯಂತಿ (ಕರ್ತರಿ) |

ಮುತಾಃ ತದ್ವನ್ ಪರಿಭೂಷ್ಯತೇ (ಕರ್ಮಣಿ) |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ವೈಕುಂಠಲೋಕದಲ್ಲಿ ಆ ವಿಲಾಸಿ ದಂಪತಿಗಳ ಭೋಗಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಾದ ವಸಂತಮುತುವಸ್ತು
ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಸ್ತುತಮಾಧವೀಕುಸುಮರಮೃತರೌ

ನವಚಂಪಕಾದಿಕುಸುಮೋಲ್ಲಸಿತೌ |

ಮಧುಮಾಧವೌ ಮಧುಪಗೀರ್ಮಧುರೌ

ಮಧುಜಿತ್ ಪ್ರಿಯಾನ್ ಪ್ರಮದಮಾನಯತಃ || 40 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಸ್ತುತಮಾಧವೀಕುಸುಮರಮೃತರೌ, ನವಚಂಪಕಾದಿಕುಸುಮೋಲ್ಲಸಿತೌ, ಮಧುಮಾಧವೌ, ಮಧು-
ಪಗೀರ್ಮಧುರೌ, ಮಧುಜಿತ್ ಪ್ರಿಯಾನ್, ಪ್ರಮದಂ, ಆನಯತಃ |

ಅನ್ವಯ— ಸ್ತುತಮಾಧವೀಕುಸುಮರಮೃತರೌ, ನವಚಂಪಕಾದಿಕುಸುಮೋಲ್ಲಸಿತೌ, ಮಧುಪಗೀರ್ಮಧುರೌ,
ಮಧುಜಿತ್ ಪ್ರಿಯಾನ್, ಪ್ರಮದಂ, ಆನಯತಃ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸ್ತುತಮಾಧವೀಕುಸುಮರಮೃತರೌ = ಅರಳದ ಮಲ್ಲಿಗೆ ಹೂವುಗಳಿಂದ (Jasmine flowers) ಅತ್ಯಂತ
ಮನೋಹರವಾದ,

ನವಚಂಪಕಾದಿಕುಸುಮೋಲ್ಲಸಿತೌ = ಹೊಸದಾದ ಸಂಪಿಗೆಯೇ ಮೊದಲಾಗಿವುಳ್ಳ ಹೂವುಗಳಿಂದ ಪ್ರಕಾಶ-
ಮಾನವಾದ

ಮಧುಪಗೀರ್ಮಧುರಾಂ = ದುಂಬಿಗಳ ಸ್ವರಗಳಿಂದ ಮನೋಹರಗಳಾದ

ಮಧುಮಾಧವಾಂ = ಚೈತ್ರ ವೈಶಾಖಮಾಸಗಳು

ಮಧುಜಿತ್ = ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನಿಗೆ

ಪ್ರಿಯಾನ್ = ಇಷ್ಟರಾದ ಭಕ್ತರನ್ನು

ಪ್ರಮದಂ = ಸಂತೋಷವನ್ನು

ಆನಯತಃ = ಹೊಂದಿಸುತ್ತವೆ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಆ ವೈಕುಂಠಲೋಕದಲ್ಲಿ ಚೈತ್ರ, ವೈಶಾಖ ಮಾಸಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಧವೀ (ವಾಸಂತೀಬಳ್ಳಿ) ಲತೆಗಳು ಅರಳಿದ ಹೂವುಗಳಿಂದ ಕಂಗೊಳಿಸುತ್ತಾ ಇರುತ್ತವೆ. ಸಂಪಿಗೆ ಮೊದಲಾದ ಹೂವುಗಳೂ ಅರಳಿ ಸುವಾಸನೆಯನ್ನು ಬೀರುತ್ತಾ ಈ ವಸಂತನ ವಿಲಾಸವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುತ್ತವೆ. ದುಂಬಿಗಳು ಹೂವುಗಳ ಮಕರಂದವನ್ನು ಹೀರಿ ಆನಂದದಿಂದ ಇಂಪಾಗಿ ಝೇಂಕರಿಸುತ್ತಾ ಇರುತ್ತವೆ. ಈ ರೀತಿ ಚೈತ್ರ, ವೈಶಾಖಮಾಸಗಳ ವಸಂತಯುತವು ವೈಕುಂಠದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವ ಶ್ರೀಮನ್ನಾಮಾ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಭಕ್ತರಿಗೆ ಸಂತೋಷವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುತ್ತವೆ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಸ್ಮಿತಮಾಧವೀಕುಸುಮರಮೃತರಾಂ— ಮಾಧವೀನಾಂ ಕುಸುಮಾನಿ ಮಾಧವೀಕುಸುಮಾನಿ, ಸ್ಮಿತಾನಿ ಚ ತಾನಿ ಮಾಧವೀಕುಸುಮಾನಿ ಚ ಸ್ಮಿತಮಾಧವೀಕುಸುಮಾನಿ ಅತಿತಯೇನ ರಮ್ಯಾ ರಮ್ಯತರಾಂ, ಸ್ಮಿತಮಾಧವೀಕುಸುಮೈಃ ರಮ್ಯತರಾಂ ಸ್ಮಿತಮಾಧವೀಕುಸುಮರಮೃತರಾಂ ।

ನವಚಂಪಕಾದಿಕುಸುಮೋಲ್ಲಸಿತಾಂ— ಚಂಪಕಂ ಆದಿ ಯೇಷಾಂ ತಾನಿ ಚಂಪಕಾದೀನೀ, ಚಂಪಕಾದೀನಿ ಚ ತಾನಿ ಕುಸುಮಾನಿ ಚ ಚಂಪಕಾದಿಕುಸುಮಾನಿ, ನವಾನಿ ಚ ತಾನಿ ಚಂಪಕಾದಿಕುಸುಮಾನಿ ಚ ನವಚಂಪಕಾದಿಕುಸುಮಾನಿ, ನವಚಂಪಕಾದಿಕುಸುಮೈಃ ಉಲ್ಲಸಿತಾಂ ನವಚಂಪಕಾದಿಕುಸುಮೋಲ್ಲಸಿತಾಂ ।

ಮಧುಮಾಧವಾಂ— ಮಧುಶ್ಚ ಮಾಧವಶ್ಚ ಮಧುಮಾಧವಾಂ ।

ಮಧುಪಗೀರ್ಮಧುರಾಂ— ಮಧು ಪಿಬಂತೀತಿ ಮಧುಪಾಃ, ಮಧುಪಾನಾಂ ಗಿರಃ ಮಧುಪಗಿರಃ, ಮಧುಪಗೀರ್ಭಃ ಮಧುರಾಂ ಮಧುಪಗೀರ್ಮಧುರಾಂ ।

ಮಧುಜಿತ್ ಪ್ರಿಯಾನ್— ಮಧುಂ ಜಯತೀತಿ ಮಧುಜಿತ್, ಮಧುಜಿತಃ ಪ್ರಿಯಾಃ ಮಧುಜಿತ್ ಪ್ರಿಯಾಃ, ತಾನ್ ಮಧುಜಿತ್ ಪ್ರಿಯಾನ್ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಆನಯತಃ- ಆ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ಣೀಷ್ (ನೀ) ಪ್ರಾಪಣೇ ಇತಿ ಸಕರ್ಮಕಃ ಆನಿಟ್ ಉಭಯಪದೀ ಪ್ರಕೃತೇ ಪರಸ್ಪೃಪದಿನಃ ವರ್ತಮಾನೇ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ದ್ವಿವಚನೇ 'ಆನಯತಃ' ಇತಿ ರೂಪಂ ।

2 ಲಿಟ್ ನಿನಾಯ ನಿನ್ನತುಃ ನಿನ್ಯುಃ ನಿನಯಥ ನಿನೇಥ ನಿನ್ಯಥುಃ ನಿನ್ಯ, ನಿನಾಯ ನಿನಯ, ನಿನ್ಯವ ನಿನ್ಯಮ, 3 ಲುಟ್ ನೇತಾ ನೇತಾರಾಂ ನೇತಾರಃ, ನೇತಾಃ, 4 ಲ್ಯಟ್ ನೇಷ್ಯತಿ, 5 ಲೋಟ್ ನಯತು, 6 ಲಜ್ ಆನಯತಾ ವಿಧಿಲಿಜ್ ನಯೇತ್, 7 ಆಶೀರ್ಲಿಜ್ ನೀಯಾತ್ ನೀಯಾಸ್ತಾಂ ನೀಯಾಸುಃ, 8 ಲುಜ್ ಅನ್ಯೇಷೀತ್ ಅನ್ಯೇಷ್ಯಾಂ ಅನ್ಯೇಷುಃ ಅನೇಷೀಃ ಅನ್ಯೇಷಂ ಅನ್ಯೇಷ್ವ, ಅನ್ಯೇಷಂ ಅನ್ಯೇಷ್ವ ಅನ್ಯೇಷ್ವ, 10 ಲ್ಯಜ್ ಅನೇಷ್ಯತಃ. ಕರ್ಮಣಿ । ನೀಯತೇ, 2 ನಿನ್ಯೇ, 3 ನಾಯಿತಾ (ನೇ,ಹೇ) ನೇತಾ (ನೇ,ಹೇ), 4 ನಾಯಿಷ್ಯತೇ ನೇಷ್ಯತೇ, 5 ನೀಯತಾಂ, 6 ಅನೀಯತ, 7 ನೀಯೇತ, 8 ನಾಯಿಷೀಷ್ವ (ಘ್ರಂ, ಧ್ರಂ) ನೇಷೀಷ್ವ-ಧ್ರಂ, 9 ಅನಾಯಿ ಅನಾಯಿಷಾತಾಂ (ಘ್ರಂ, ಧ್ರಂ) ಅನೇಷಾತಾಂ ಘ್ರಂ, 10 ಅನಾಯಿಷ್ಯತ ಅನೇಷ್ಯತ ।

ಕೋಶ— 'ಸ್ಯಾಚ್ಚೈತೇ ಚೈತ್ರಿಕೋ ಮಧುಃ, ವೈಶಾಖೇ ಮಾಧವೋ ರಾಧಃ', ಇತ್ಯಮರಃ । 'ಮಧುಶ್ಚ ಮಾಧವಸ್ತು ವಾಸಂತಿಕಾವೃತೋ', ಇತಿ ಯಜುರ್ವೇದೇ । 'ಮುತ್‌ಪ್ರೀತಿಃ ಪ್ರಮದೋ ಹರ್ಷಃ', ಇತ್ಯಮರಃ । 'ಚೈತ್ರವಸಂತಮದುದ್ರುಮದೈತ್ಯವಿಶೇಷೇಷು ಪುಂಸಿ ಮಧುಶಬ್ದಃ, ಕ್ಷೀಬೇ ತ್ವೃಣುನಿದುಗ್ಧೈ ಮಕರಂದೇ ರೌದ್ರಮದ್ಯಯೋರಸ್ಮಿ' ಇತಿ ನಾನಾರ್ಥರತ್ನಮಾಲಾ । 'ಮಧುರಂ ರಸವತ್ ಸ್ವಾದು ಪ್ರಿಯೇಷು' ಇತಿ ವಿಶ್ವಃ, 'ಮಧುರೋ ನಾ ರಸೇ ತದ್ವತ್ ಸುಂದರ-ಸ್ವಾದುಷು ತ್ರಿಪು, ಮಧುರಾಶಶವುಷ್ಣಾಚ' ಇತಿ ನಾನಾರ್ಥರತ್ನಮಾಲಾ ।

ಪ್ರಯೋಗ— ಮಧುಮಾಧವೌ ಮಧುಜತ್‌ಪ್ರಿಯಾನ್ ಪ್ರಮದಂ ಆನಯತಃ (ದ್ವಿರ್ಕರ್ಮಣಿ ಕರ್ತೃ ಪ್ರಯೋಗಃ)
ಮಧುಮಾಧವಾಭ್ಯಾಂ ಮಧುಜತ್‌ಪ್ರಿಯಾಃ ಪ್ರಮದಂ ಆನೀಯಂತೇ (ಕರ್ಮಣಿ ಪ್ರಯೋಗಃ)

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಗ್ರೀಷ್ಮದ ಗುಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾ ವಿಲಾಸಿಗಳ ಭೋಗವಿಲಾಸಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ನವಮಲ್ಲಿಕಾಸ್ವಜಂ ಅಭೀಷ್ಠಮಃ ಶುಚಿಸಂಭವಾಂ ಪ್ರಣಯಿನೀಶಿರಸಿ ।

ಕಲಯನ್ ಸ್ವಯಂ ನ ಕುಶಲೇತಿ ಕಿಲ ಪ್ರತಿಘಟ್ಟಯತ್ಕುರುಕುಚಾವುರಸಾ || 41 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ನವಮಲ್ಲಿಕಾಸ್ವಜಂ, ಅಭೀಷ್ಠಮಃ, ಶುಚಿಸಂಭವಾಂ, ಪ್ರಣಯಿನೀಶಿರಸಿ, ಕಲಯನ್, ಸ್ವಯಂ, ನ, ಕುಶಲಾ, ಇತಿ, ಕಿಲ ಪ್ರತಿಘಟ್ಟಯತಿ, ಉರುಕುಚೌ, ಉರಸಾ ।

ಅನ್ವಯ— ಅಭೀಷ್ಠಮಃ, ಶುಚಿಸಂಭವಾಂ ನವಮಲ್ಲಿಕಾಸ್ವಜಂ ನ ಕುಶಲಾ ಇತಿ ಕಿಲ, ಸ್ವಯಂ ಪ್ರಣಯಿನೀಶಿರಸಿ ಕಲಯನ್, ಉರಸಾ ಉರುಕುಚೌ ಪ್ರತಿಘಟ್ಟಯತಿ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಭೀಷ್ಠಮಃ = ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಿಯನಾದ ಪತಿಯು,

ಶುಚಿಸಂಭವಾಂ = ಜೈಷ್ಠಮಾಸದಲ್ಲಿ (ಗ್ರೀಷ್ಮ ಋತುವಿನಲ್ಲಿ) ಹುಟ್ಟಿದ

ನವಮಲ್ಲಿಕಾಸ್ವಜಂ = ಹೊಸದಾದ ಮಲ್ಲಿಗೆ ಹೂವಿನ ಮಾಲೆಯನ್ನು

(ತ್ವಂ) ನ ಕುಶಲಾ ಇತಿ ಕಿಲ = ನೀನು ಸಮರ್ಥಳಲ್ಲವೆಂದೋ ಎಂಬಂತೆ

ಸ್ವಯಂ = ತಾನೇ

ಪ್ರಣಯಿನೀ = ಪ್ರೇಯಸಿಯು

ಶಿರಸಿ = ತಲೆಯಲ್ಲಿ

ಕಲಯನ್ (ಸನ್) = ಮುಡಿಸುತ್ತಿರುವವನಾಗಿ

ಉರಸಾ = ತನ್ನ ಎದೆಯಿಂದ

ಉರುಕುಚೌ = ದೊಡ್ಡ ಸ್ತನಗಳನ್ನು

ಪ್ರತಿಘಟ್ಟಯತಿ = ಪ್ರತಿಘಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಹೊಡೆಯುತ್ತಾನೆ (ಆಲಿಂಗಿಸುತ್ತಾನೆ)

ತಾರ್ಕರ್ಯ— ವೈಕುಂಠಲೋಕದಲ್ಲಿ ದಂಪತಿಗಳು ವಿಹರಿಸುತ್ತಿರುವಾಗ ಪ್ರಿಯೆಯು ಜೈಷ್ಠ ಮಾಸದಲ್ಲಿ (ಗ್ರೀಷ್ಮ ಋತುವಿನಲ್ಲಿ) ಆರಳದ ಮಲ್ಲಿಗೆ ಹೂವಿನ ಮಾಲೆಯನ್ನು ತನ್ನ ಶುರುಬಿನಲ್ಲಿ ಮುಡಿದುಕೊಳ್ಳಲು ಯತ್ನಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಆಗ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಿಯನಾದ ಅವಳ ಪತಿಯು ಪ್ರೇಯಸಿಯನ್ನು ಯಾವುದಾದರೊಂದು ನೆಪದಿಂದ ಎದೆಯಲ್ಲಿ ಗಾಢವಾಗಿ ಆಲಿಂಗಿಸಲು ಒಯ್ದು 'ಪ್ರಿಯೇ ನಿನಗೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಹೊವು ಮುಡಿದುಕೊಳ್ಳಲು ತಿಳಿಯದು' ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾ ಆ

ಮಾಲೆಯನ್ನು ತಾನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಪ್ರಿಯಳು ಎದುರಿನಲ್ಲಿ ನಿಂತು ಅವಳ ತಲೆಗಂಟಿನಲ್ಲಿ ಮುಡಿಸುವ ನೆಪದಿಂದ ತನ್ನ ಎದೆಯಿಂದ ಅವಳ ದೊಡ್ಡ ಸ್ತನಗಳನ್ನು ಘಟ್ಟಿಸಿ ಬಿಗಿಯಾಗಿ ಆಲಿಂಗಿಸುತ್ತಾನೆ.

ವಿಗ್ರಹ— ಛಲಾರಿಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಈ ಸಂದರ್ಭದ ಭಾವವನ್ನು ಸರಳ ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಅಯಂಭಾವಃ— ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನಮಮಾಲಾಂ, ಕಬರ್ಯಾಂ ಬಂಧುಂ ಉದ್ಯತಾಂ ರಮಣೀಂ ಪ್ರೇಕ್ಷ್ಯ ರಮಣಾಃ, ಹೇ ರಮಣೀ, ತ್ವಂ ಬಂಧುಂ ನ ವೇತ್ತಿ, ಇತಿ ವದನ್ ಸನ್ ತಾಂ ಮಾಲಾಂ ಆದಾಯ, ತಸ್ಯಾಃ ಅಭಿಮುಖಂ ಸ್ಥಿತ್ವಾ, ಸ್ವತಃ ಕಬರ್ಯಾಂ ಸ್ವಹಸ್ತಾಭ್ಯಾಂ ಬಧ್ನ್ವಾ ಬಂಧನವ್ಯಾಜೇನ ಸ್ವವಚಸಾ ತಸ್ಯಾಃ ಸ್ಥೂಲಕುಚೌ ಘಟ್ಟಯನ್ ಆಶ್ಚಿಷ್ಯತೀತಿ.

ವಿಗ್ರಹ—

ನವಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನಂ— ಮಲ್ಲಿಕಾನಾಂ ಸ್ವಕ ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ, ನಮಾ ಚ ಸಾ ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ ಚ ನವಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ, ತಾಂ ನವಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನಂ |

ಅಭೀಷ್ಟತಮಃ— ಅತಿಶಯೇನ ಅಭೀಷ್ಟ ಅಭೀಷ್ಟತಮಃ |

ಶುಚಿಸಂಭವಾಂ— ಶುಚಿ ಸಂಭವಃ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ ಶುಚಿಸಂಭವಾ, ತಾಂ ಶುಚಿಸಂಭವಾಂ |

ಪ್ರಣಯಿನೀಶಿರಸಿ— ಪ್ರಣಯಃ ಅಸ್ಯಾಃ ಅಸ್ತೀತಿ ಪ್ರಣಯಿನೀ, ಪ್ರಣಯಿನ್ಯಾಃ ಶಿರಃ ಪ್ರಣಯಿನೀಶಿರಸಿ, ತಸ್ಮಿನ್ ಪ್ರಣಯಿನೀಶಿರಸಿ |

ನ ಕುಶಲಾ— ನ ಕುಶಲಾ ನಕುಶಲಾ, ಇದು ನ'ಇ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ 'ನ' ಶಬ್ದವಾದ್ದರಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುವುದಿಲ್ಲ 'ನೈಕಧಾ' ಇತ್ಯಾದಿಗಳಂತೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಉರುಕಪಚ್ಚಿ— ಉರೂ ಚ ತೌ ಕುಚೌ ಚ ಉರುಕುಚೌ ತೌ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಪ್ರತಿಘಟ್ಟಯತಿ- ಘಟ್ಟಾ ಚಲನೇ ಇತಿ ಧಾತೋ ಅಕರ್ಮಕಾತ್ ಸೇಟ್ ಆತ್ಮನೇಪದಿನಃ ತಸ್ಮಾತ್ ಣಿಜಂತೇ ಪರಸ್ವೈಪದೀ ಲಟ್ ಪ್ರತಿ ಉಪಸರ್ಗ ಅಥವಾ ಘಟ್ಟತಾಡನೇ ಣಿಜಂತಾತ್ ಪರಸ್ವೈಪದಿ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ವಿಕವಚನೇ 'ಪ್ರತಿಘಟ್ಟಯತಿ' ಇತಿ ರೂಪಂ |

ಪ್ರತಿಘಟ್ಟಯತಿ ಘಟ್ಟಯತಃ ಘಟ್ಟಯಂತಿ, ಘಟ್ಟಯುತಿ ಘಟ್ಟಯಥಃ ಘಟ್ಟಯಥ, ಘಟ್ಟಯಾಮಿ ಘಟ್ಟಯಾವಃ ಘಟ್ಟಯಾಮಃ ||

ಕೋಶ— ಶುಚೀ = ಗ್ರೀಷ್ಮಯುತು ಅಥವಾ ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಾಸ 'ಶುಚಿಃ ಶುದ್ಧೋನುಪಹತೇ ಶೃಂಗಾರಾಪಾಥಯೋಃ ಸಿತೇ | ಗ್ರೀಷ್ಮೇ ಹುತವಹೇಽಪಿ ಸ್ಯಾತ್' ಇತಿ ವಿಶ್ವಃ 'ಜ್ಯೇಷ್ಠೇ ಶುಕ್ಲಶುಚಿಸ್ತಯಂ' ಅಮರ | 'ಉರಸ್ತು ವಕ್ಷಸಿ ಶ್ರೇಷ್ಠೇ' ಇತಿ ನಾನಾರ್ಥರತ್ನಮಾಲಾ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಅಭೀಷ್ಟತಮಃ ಉರುಕುಚೌ ಪ್ರತಿಘಟ್ಟಯತಿ (ಕರ್ತರಿ) |

ಅಭೀಷ್ಟತಮೇನ ಉರುಕುಚೌ ಪ್ರತಿಘಟ್ಟೀತೇ (ಕರ್ಮಣಿ) |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ವರ್ಷ ಋತುವಿನ ಗುಣವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಮಧುರಸ್ವರಾಸ್ತತಪತ್ರತತಿಪ್ರಕಟಾಂತಪಂಕ್ತಿಧೃತನೇತ್ರರುಚಿಃ |

ಶಿಖಿನೋಽನುಯಾಂತಿ ಹಿ ಸಹಸ್ರದೃಶಂ ಜಲದರ್ತುಲಕ್ಷ್ಯ ನಿಜನೃತ್ಯಮಹೇ || 42 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಮಧುರಸ್ವರಾಃ, ತತಪತ್ರತತಿಪ್ರಕಟಾಂತಪಂಕ್ತಿಧೃತನೇತ್ರರುಚಿಃ, ಶಿಖಿನಃ, ಅನುಯಾಂತಿ, ಹಿ, ಸಹಸ್ರದೃಶಂ, ಜಲದರ್ತುಲಕ್ಷ್ಯ ನಿಜನೃತ್ಯಮಹೇ |

ಅನ್ವಯ— ಮಧುರಸ್ವರಾಃ, ತತಃಪತ್ರತತಿಪ್ರಕಟಾಂತಪಂಕ್ತಿಧೃತನೇತ್ರರುಚಿಃ, ಶಿಖಿನಃ, ಜಲದರ್ತುಲಕ್ಷ್ಮಿನಿಜನ್ಯತ-
ಮಹೇ, ಸಹಸ್ವದೃಶಂ ಅನುಯಾಂತಿ ಹಿ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಮಧುರಸ್ವರಾಃ = ಇಂಪಾದ ಧ್ವನಿಯುಳ್ಳ

ತತಃ, ಪತ್ರತ, ತತಿ, ಪ್ರಕಟಾಂತ, ಪಂಕ್ತಿ, ಧೃತನೇತ್ರರುಚಿಃ = ಹರಡಿದ, ರೆಕ್ಕೆಗಳ, ಸಮೂಹಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ
ಕಾಣುವ, ಗರಿಗಳ ಕೊನೆಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣುವ ಮರ್ಫಲಾಕಾರಗಳ, ಸಾಲುಗಳಲ್ಲಿ ಧರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಕಣ್ಣುಗಳ
ಕಾಂತಿಗಳುಳ್ಳ

ಶಿಖಿನಃ = ನವಿಲುಗಳು

ಜಲದರ್ತುಲಕ್ಷ್ಮಿನಿಜನ್ಯತಮಹೇ = ಮಳೆಗಾಲದ, ಚಿಹ್ನೆಯಾದ, ತಮ್ಮ, ನರ್ತನವೆಂಬ ಉತ್ಸವದಲ್ಲಿ

ಸಹಸ್ವದೃಶಂ = ಇಂದ್ರನನ್ನು

ಅನುಯಾಂತಿ ಹಿ = ಅನುಕರಿಸುತ್ತವೆಯಷ್ಟೆ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಆ ವೈಕುಂಠಲೋಕದಲ್ಲಿ ಮಳೆಗಾಲದಲ್ಲಿ ನವಿಲುಗಳು, ಮೋಡಗಳನ್ನು ಕಂಡು ಇಂಪಾಗಿ ಕೂಗುತ್ತ
ಸಂತೋಷದಿಂದ ಕುಣಿಯುತ್ತವೆ. ನವಿಲುಗಳ ಆ ಕುಣಿತವು ಮಳೆಗಾಲಕ್ಕೆ ಸೂಚಕವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಮಳೆಗಾಲ ಬಂದಾಗ
ಅವು ತಮ್ಮ ಗರಿಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸಿಕೊಂಡಿರುವುದರಿಂದ ಅವುಗಳ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣುಗಳಂತೆ ಗುಂಡಾಗಿರುವ ಆಕೃತಿಗಳು
ಕಾಣಿಸುತ್ತವೆ. ಇದರಿಂದ ಆ ನವಿಲುಗಳು ಸಾವಿರ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳ ದೇವೇಂದ್ರನಂತೆ ತೋರುತ್ತವೆ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಮಧುರಸ್ವರಾಃ— ಮಧುರಃ ಸ್ವರಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಮಧುರಸ್ವರಾಃ ।

ತತಃಪತ್ರತತಿಪ್ರಕಟಾಂತಪಂಕ್ತಿಧೃತನೇತ್ರರುಚಿಃ— ತತಾನಿ ಚ ತಾನಿ ಪತ್ರಾಣಿ ಚ ತತಃಪತ್ರಾಣಿ, ತತಃಪತ್ರ-
ಪ್ರಾಣಾಂ ತತಯಃ ತತಃಪತ್ರತತಯಃ, ತತಃಪತ್ರತತಿಷು ಪ್ರಕಟಾಃ ತತಃಪತ್ರತತಿಪ್ರಕಟಾಃ, ಅಂತಾನಾಂ
ಪಂಕ್ತಯಃ ಅಂತಪಂಕ್ತಯಃ, ತತಃಪತ್ರತತಿಪ್ರಕಟಾರ್ಥ ತಾಃ ಅಂತಪಂಕ್ತಯರ್ದ ತತಃಪತ್ರತತಿಪ್ರಕಟಾಂತ-
ಪಂಕ್ತಯಃ, ಧೃತಾ ನೇತ್ರಾಣಾಂ ರುಕ್ ಯೈಃ ತೇ ಧೃತನೇತ್ರರುಚಿಃ, ತತಃಪತ್ರತತಿಪ್ರಕಟಾಂತಪಂಕ್ತಿಷು
ಧೃತನೇತ್ರರುಚಿಃ ತತಃಪತ್ರತತಿಪ್ರಕಟಾಂತಪಂಕ್ತಿಧೃತನೇತ್ರರುಚಿಃ ।

ಶಿಖಿನಃ— ಶಿಖಾ ವಿಷಾಂ ಅಸ್ತೀತಿ ಶಿಖಿನಃ ।

ಸಹಸ್ವದೃಶಂ— ಸಹಸ್ರಂ ದೃಶಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸಹಸ್ವದೃಶ್, ತಂ ಸಹಸ್ವದೃಶಂ ।

ಜಲದರ್ತುಲಕ್ಷ್ಮಿನಿಜನ್ಯತಮಹೇ— ಜಲಂ ದದಾತಿತಿ ಜಲದಃ, ಜಲದತ್ವಾನ್ಶಿ ಋತುಶ್ಚ ಜಲದರ್ತುಃ, ಜಲ-
ದರ್ಶೋಃ ಲಕ್ಷ್ಮಿ ಜಲದರ್ತುಲಕ್ಷ್ಮಿ, ನಿಜಂ ಚ ತತ್ ನೃತಂ ನಿಜನ್ಯತಂ, ಜಲದರ್ತುಲಕ್ಷ್ಮಿ ಚ ತತ್
ನಿಜನ್ಯತಂ ಚ ಜಲದರ್ತುಲಕ್ಷ್ಮಿನಿಜನ್ಯತಂ, ಜಲದರ್ತುಲಕ್ಷ್ಮಿನಿಜನ್ಯತಂ ಇತಿ ಮಹಃ ಜಲದರ್ತುಲಕ್ಷ್ಮಿ-
ನಿಜನ್ಯತಮಹಃ ತ್ವನ್ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅನುಯಾಂತಿ- ಅನು ಉಪನರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ಸಹಮರ್ಗಾತ್ ಕರ್ತರಿ ಯಾಪ್ರಾಪ್ತವೇ ಇತಿ
ಧಾತೋಃ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಒಹುವಚನೇ 'ಅನುಯಾಂತಿ' ಇತಿ ರೂಪಂ ।

1. ಅನು+ಯಾಂತಿ ಯಾತಃ ಯಾಂತಿ, ಯಾಃ ಯಾರ್ಥಃ ಯಾರ್ಥ, ಯಾಮಿ ಯಾವಃ ಯಾಮುಃ । 2 ಯಯಾತಿ
ಯಯಿಷುಃ, ಯಯುಃ, ಯಯಿಷ-ಯಯಾರ್ಥ ಯಯಿಷುಃ, ಯಯು, ಯಯಾತಿ ಯಯಿಷ ಯಯಿಷುಃ, 3 ಯಾತಾ,
4 ಯಾಸ್ಯತಿ, 5 ಯಾತು-ಯಾತಾತ್ ಯಾತಾಂ ಯಾಂತು, ಯಾಪಿ-ಯಾತಾತ್ ಯಾತಂ ಯಾತ, ಯಾನಿ ಯಾವ

ಯಾಮು, 6 ಅಯಾತ್ ಅಯಾತಾಂ ಅಯುಃ ಅಯಾನ್, ಅಯಾಃ ಅಯಾತಂ ಅಯಾತ, ಅಯಾಂ ಅಯಾವ
ಅಯಾಮು, 7 ಯಾಯಾತ್ ಯಾಯಾತಾಂ ಯಾಯುಃ, ಯಾಯಾಃ ಯಾಯಾತಂ ಯಾಯಾತ, ಯಾಯಾಂ
ಯಾಯಾವ ಯಾಯಾಮು, 8 ಯಾಯಾತ್ ಯಾಯಾಸ್ತಾಂ ಯಾಯಾಸುಃ, ಯಾಯಾಃ ಯಾಯಾಸ್ತಂ ಯಾಯಾಸ್ತ
ಯಾಯಾಸಂ ಯಾಯಾಸ್ತ ಯಾಯಾಸ್ತ, 9 ಅಯಾಸೀತ್ ಅಯಾಸಿಷ್ಠಾಂ ಅಯಾಸಿಷುಃ, ಅಯಾಸೀಃ ಅಯಾಸಿಷ್ಠಂ
ಅಯಾಸಿಷ್ಠ, ಅಯಾಸಿಷಂ ಅಯಾಸಿಷ್ಠ ಅಯಾಸಿಷ್ಠ, 10 ಅಯಾಸ್ಯತ್ |

ಭಾವೇ 1 ಯಾಯತೇ, 2 ಯಾಯೇ, 3 ಯಾಯತಾ, 4 ಯಾಯಿಷ್ಯತೇ ಯಾಸ್ಯತೇ, 5 ಯಾಯತಾಂ,
6 ಅಯಾಯತ, 7 ಯಾಯೇತ, 8 ಯಾಯಿಷೀಷ್ಠ, 9 ಅಯಾಯಿ, 10 ಅಯಾಯಿಷ್ಯತ, ಅಯಾಸ್ಯತ |

ಕೃದಂತ ಯಾತವ್ಯಂ, ಯಾನೀಯಂ, ಯೇಯಃ ಯಾತಃ ಯಾತವಾನ್, ಯಾನ್, ಯಾತೀ, ಯಾಂತೀ, ಯಾಸ್ಯನ್
ಯಾಸ್ಯಂತೀ, ಯಾತುಂ, ಯಾತಂ, ಯಾನಂ, ಯಾತ್ವಾ, ಪ್ರಯಾಯ, ಯಾಯಂ, ಯಾಯಂ ಯಾತ್ವಾ ಯಾತ್ವಾ |

ಕೋಶ— ಶಿಖಿನಃ = ನವಿಲುಗಳು, 'ಶಿಖಾವಲಃ ಶಿಖೀ ಕೇಶೀ' ಇತ್ಯಮರಃ | 'ಕೇಶೀ ಶಿಖೀ ಶಿಖಿಂಜೀ' ಇತಿ ಹಲಃ,
ಲಕ್ಷ್ಮ = ಗುರುತು, ಚಿಹ್ನಂ ಲಕ್ಷ್ಮ ಚ ಲಕ್ಷಣಂ ಇತ್ಯಮರಃ ಮಹಃ = ಉತ್ಪನ್ನ, 'ಮಹ ಉದ್ಭವ ಉತ್ಪನ್ನಃ' ಇತ್ಯಮರಃ
ಪತತ್ರ = ರಕ್ಕಿ, 'ಗರಿ ಗರುತ್ ಪಕ್ಷಚ್ಛದಾಃ ಪತ್ರಂ ಪತತ್ರಂ ಚ ತನೂರುಹಂ' ಇತ್ಯಮರಃ |

ವಿಶೇಷಾಂಶ— ಇಲ್ಲಿ ಭಲಾರೀಯದಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ. ವರ್ಷರ್ತೌ ಮೇಘಧ್ವನಿಂ ಶ್ರುತ್ವಾ
ಮಯೂರಾಃ ಮಧುರಸ್ವರಂ ಕುರ್ವಂತಃ ಸಂತಃ ನೃತ್ಯಂತೀತಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಮ್ | ಮಯೂರನರ್ತನಂ ವರ್ಷರ್ತೋಃ ಲಕ್ಷಣಂ,
ನರ್ತನಸಮಯೇ ಚ ತೇಷಾಂ ಬರ್ಹಾಣಿ ಅವಿರ್ಭವಂತಿ. ತದಗ್ರೇಷು ನಯನಸದೃಶಾನಿ ವರ್ತುಲಾನಿ ಪ್ರಕಟೇ ಭವಂತಿ,
ತ್ವೃತ್ವ ತೇ ಸಹಸ್ರನೇತ್ರಯುಕ್ತೇಂದ್ರಸದೃಶಾಃ ಪ್ರತೀಯಂತೇ ಇತಿ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಶಿಖಿನಃ ಸಹಸ್ರದೃಶಂ ಅನುಯಾಂತಿ (ಕರ್ತೃ) |

ಶಿಖಿಭಃ ಸಹಸ್ರದೃಶ್ ಅನುಯಾಯತೇ (ಕರ್ಮಣಿ) |

★ ★ ★

ಅಪತಾರಿಕಾ— ಶರದೃಶವಿನ ಗುಣವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಶರದೋಲ್ಲಸತ್ಪವಲಯೇಕ್ಷಣಯಾ ವಿಕಚಾರವಿಂದರುಚಿರಾನನಯಾ |

ಪ್ರಿಯಯಾ ಚ ಶೋಭನಶುಕಸ್ವನಯಾ ರಮತೇ ಜನೋ ಮುಖರಹಂಸಕಯಾ || 43 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಶರದಾ, ಉಲ್ಲಸತ್ಪವಲಯೇಕ್ಷಣಯಾ, ವಿಕಚಾರವಿಂದರುಚಿರಾನನಯಾ, ಪ್ರಿಯಯಾ, ಚ,
ಶೋಭನಶುಕಸ್ವನಯಾ, ರಮತೇ, ಜನಃ ಮುಖರಹಂಸಕಯಾ |

ಅನ್ವಯ— ಜನಃ ಉಲ್ಲಸತ್ಪವಲಯೇಕ್ಷಣಯಾ ವಿಕಚಾರವಿಂದರುಚಿರಾನನಯಾ ಶೋಭನಶುಕಸ್ವನಯಾ, ಮುಖ
ರಹಂಸಕಯಾ ಶರದಾ ಚ, ಪ್ರಿಯಯಾ ಚ ರಮತೇ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಜನಃ = ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಪಡೆದ ವೈಕುಂಠನಿವಾಸಿಯಾದ ಪುರುಷನು

ಉಲ್ಲಸತ್ಪವಲಯೇಕ್ಷಣಯಾ = ಶೋಭಿಸುವ ಕನ್ನದಿಲಿ ಹೂವೆಂಬ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳ

ವಿಕಚಾರವಿಂದರುಚಿರಾನನಯಾ = ಅರಳಿದ ಕಮಲವೆಂಬ ಮನೋಹರವಾದ ಮುಖವುಳ್ಳ

ಶೋಭನ ಶುಕ ಸ್ವನಯಾ = ಮನೋಹರವಾದ ಗಿಣಿಗಳ ಧ್ವನಿಯುಳ್ಳ

ಮುಖರ ಹಂಸಕಯಾ = ಶಬ್ದಮಾಡುವ ಹಂಸಗಳುಳ್ಳ

ಶರದಾ = ಶರದ್‌ಋತುವಿನಿಂದ

ಚ = ಮತ್ತು

ಉಲ್ಲಸತ್ಕುಲವಯೇಕ್ಷಣಯಾ = ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ ಕನ್ನಡಿನಲ್ಲಿ ಹೂವಿನಂತಿರುವ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳ

ವಿಕಚಾರವಿಂದರುಚಿರಾನನಯಾ = ಅರಳಿದ ಕಮಲದಂತಿರುವ ಸುಂದರವಾದ ಮುಖವುಳ್ಳ

ಶೋಭನ ಶುಕ ಸ್ವನಯಾ = ಮನೋಹರವಾದ ಗಿಳಿಯ ಸ್ವರದಂತೆ ಸ್ವರವುಳ್ಳ

ಮುಖರ ಹಂಸಕಯಾ = ಧ್ವನಿ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಕಾಲುಗಟ್ಟಿಯುಳ್ಳ

ಪ್ರಿಯಯಾ (ಸಮಂ) = ಹೆಂಡತಿಯೊಡನೆ

ರಮತೇ = ವಿಹರಿಸುತ್ತಾನೆ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಆ ವೈಕುಂಠಲೋಕದಲ್ಲಿ ಶರದೃತುವು ಕನ್ನಡಿನಲ್ಲಿ ಹೂವುಗಳೆಂಬ ಕಣ್ಣುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ ಅರಳಿದ ತಾವರೆ ಹೂವುಗಳೆಂಬ ಮುಖದಿಂದ ಸಹಿತವಾಗಿಯೂ ಮನೋಹರವಾದ ಗಿಳಿಗಳ ಧ್ವನಿಯಿಂದ ಸಮೇತವಾಗಿಯೂ ತಾವರೆದಂಟುಗಳನ್ನ ತಿಂದು ಶಬ್ದ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಹಂಸಗಳ ಗದ್ದಲವೆಂಬ ಕೋರಾಹಲವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿಯೂ ಇರುತ್ತದೆ. ಇಂತಹ ಶರತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತರಾದ ಜೀವರು ವೈಕುಂಠ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಶರಲ್ಲಕ್ಷ್ಮಿಯರಂತೆ ಇರುವ ತಮ್ಮ ಪ್ರಿಯತಮ-ಯೊಡನೆ ವಿಹರಿಸುವರು. ಆ ತರುಣಿಯರ ಕಣ್ಣುಗಳು ವಿರಾಜಿಸುವ ನೈದಿಲ ಹೂವುಗಳಂತಿರುವವು. ಮುಖವು ಅರಳಿದ ಕಮಲದಂತಿರುವುದು. ಧ್ವನಿಯು ಗಿಳಿಗಳ ಧ್ವನಿಯಂತೆ ಇಂಪಾಗಿ ಮನೋಹರವಾಗಿರುವುದು. ಅವರ ಕಾಲ್ಗಟ್ಟಿ-ಗಳು ಘೀ ಘೀ ಎಂದು ಹಂಸಧ್ವನಿಯಂತೆ ಧ್ವನಿಗೈಯುತ್ತಿರುವವು. ಹೀಗೆ ಶರಲ್ಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಸಾದೃಶ್ಯ ಹೊಂದಿರುವ ಮುಕ್ತ ಸ್ವಜೀವರೊಂದಿಗೆ ಮುಕ್ತ ಪುರುಷಜೀವರು ವಿಹರಿಸುತ್ತಿರುವರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಉಲ್ಲಸತ್ಕುಲವಯೇಕ್ಷಣಯಾ— ಉಲ್ಲಸಂತಿ ಚ ತಾನಿ ಕುಲವಯಾನಿ ಚ ಉಲ್ಲಸತ್ಕುಲವಯಾನಿ, ಉಲ್ಲಸತ್ಕು-
ಲವಯಾನ್ಯೇವ ಈಕ್ಷಣಾನಿ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ, ತಯಾ ಉಲ್ಲಸತ್ಕುಲವಯೇಕ್ಷಣಯಾ |

ವಿಕಚಾರವಿಂದರುಚಿರಾನನಯಾ— ವಿಕಚಾನಿ ಚ ತಾನಿ ಅರವಿಂದಾನಿ ಚ ವಿಕಚಾರವಿಂದಾನಿ, ವಿಕಚಾರ
ವಿಂದಾನ್ಯೇವ ರುಚಿರಂ ಆನನಂ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ, ತಯಾ ವಿಕಚಾರವಿಂದರುಚಿರಾನನಯಾ |

ಶೋಭನಶುಕಸ್ವನಯಾ— ಶುಕಾನಾಂ ಸ್ವನಃ ಶುಕಸ್ವನಃ, ಶೋಭನಃ ಶುಕಸ್ವನಃ ಇವ ಸ್ವನಃ ಯಸ್ಯಾಂ ಸಾ
ಶೋಭನಶುಕಸ್ವನಾ, ತಯಾ ಶೋಭನಶುಕಸ್ವನಯಾ |

ಮುಖರಹಂಸಕಯಾ— ಮುಖರಾಃ ಹಂಸಾಃ ಯಸ್ಯಾಂ ಸಾ ಮುಖರಹಂಸಕಾ, ತಯಾ ಮುಖರಹಂಸ
ಕಯಾ |

(ಪ್ರಿಯಾಪಕ್ಷೇ) ಉಲ್ಲಸತ್ಕುಲವಯೇಕ್ಷಣಯಾ— ಉಲ್ಲಸಂತೀ ಚ ತೇ ಕುಲವಯೇ ಚ ಉಲ್ಲಸತ್ಕುಲವಯೇ,
ಉಲ್ಲಸತ್ಕುಲವಯೇ ಇವ ಈಕ್ಷಣೇ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ ಉಲ್ಲಸತ್ಕುಲವಯೇಕ್ಷಣಾ, ತಯಾ ಉಲ್ಲಸತ್ಕು-
ಲವಯೇಕ್ಷಣಯಾ |

ವಿಕಚಾರವಿಂದರುಚಿರಾನನಯಾ— ವಿಕಚಾರವಿಂದವತ್ ರುಚಿರಂ ಆನನಂ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ ವಿಕಚಾರವಿಂದ
ರುಚಿರಾನನಾ ತಯಾ ವಿಕಚಾರವಿಂದರುಚಿರಾನನಯಾ |

ಶೋಭನಶುಕಸ್ವನಯಾ— ಶೋಭನಶುಕಸ್ವನವತ್ ಸ್ವನಃ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ ಶೋಭನಶುಕಸ್ವನಾ ತಯಾ, ಶೋಭನ
ಶುಕಸ್ವನಯಾ |

ಮುಖರಹಂಸಕಯಾ— ಮುಖರಾಃ ಹಂಸಕಾಃ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ ಮುಖರಹಂಸಕಾ, ತಯಾ ಮುಖರಹಂಸಕಯಾ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— 1 ರಮತೇ ರಮೇತೇ ರಮಂತೇ, ರಮಸೇ ರಮೇಥೇ ರಮದ್ವೇ, ರಮೇ, ರಮಾವಹೇ
ರಮಾವಹೇ, 2 ರೇಮೇ ರೇಮಾತೇ ರೇಮಿರೇ ರೇಮಿಷೇ ರೇಮಾಥೇ ರೇಮಿದ್ವೇ, ರೇಮೇ ರೇಮಿವಹೇ ರೇಮಿವಹೇ,
3 ರಂತಾ (ಸೇ.ಹೇ), 4 ರಂಸ್ಯತೇ, 5 ರಮತಾಂ ರಮೇತಾಂ ರಮಂತಾಂ ರಮಂತಾಂ, ರಮಸ್ವ ರಮೇಥಾಂ ರಮದ್ವಂ,
ರಮ್ಯ ರಮಾವಹೈ ರಮಾಮಹೈ, 6 ಅರಮತ ಅರಮೇತಾಂ ಅರಮಂತ, ಅರಮಥಾಃ ಅರಮೇಥಾಂ ಅರಮದ್ವಂ ಅರಮೇ
ಅರಮಾವಹಿ ಅರಮಾವಹಿ, 7 ರಮೇತ ರಮೇಯಾತಾಂ ರಮೇರನ್, ರಮೇಥಾಃ ರಮೇಯಾಥಾಂ ರಮೇದ್ವಂ,
ರಮೇಯ ರಮೇವಹಿ, ರಮೇಮಹಿ, 8 ರಂಸೀಷ್ಟ ರಂಸೀಯಾಸ್ತಾಂ ರಂಸೀರನ್, ರಂಸೀಷ್ಟಾಃ ರಂಸೀಯಾಸ್ತಾಂ ರಂಸೀದ್ವಂ,
ರಂಸೀಯ, ರಂಸೀವಹಿ ರಂಸೀಮಹಿ, 9 ಅರಂಸ್ತ ಅರಂಸಾತಾಂ ಅರಂಸತ, ಅರಂಸ್ತಾಃ ಅರಂಸಾಥಾಂ ಅರಂದ್ವಂ, ಅರಂಸಿ
ಅರಂಸ್ತಹಿ ಅರಂಸ್ತಹಿ. ಭಾವೇ 1 ರಮ್ಯತೇ, 5 ರಮ್ಯತಾಂ, 6 ಅರಮ್ಯತ, 7 ರಮ್ಯೇತ, 9 ಅರಾಮಿ ಶೇಷಂ ಪ್ರಾಗ್ವತ್ ।

ಕೋಶ— ಕುವಲಯ = ನೈದಿಲೆಹೂವು, 'ಸ್ವಾದುತ್ಪಲಂ ಕುವಲಯಂ' ಅಮರ. ಶುಕ = ಗಿಳಿ, 'ಕೀರಶುಕೌ ಸಮೌ'
ಅಮರ. ಹಂಸ = ಹಂಸಪಕ್ಷಿ 'ಹಂಸಾಸ್ತು ಶ್ವೇತಗರುತಃ', ಹಂಸಕಃ = ಕಾಲ್ಗಿಜ್ಜೆ, 'ಹಂಸಕಃ ಪಾದಕಟಕಃಮಂಜೀರೋ
ನೂಪುರೋಽಸ್ತಿಯಾಂ' ಇತ್ಯಮರಃ ।

ಪ್ರಯೋಗ— ಜನಃ ಶರದಾಪ್ರಿಯಯಾ ಚ ರಮತೇ (ಅಕರ್ಮಕ ಕರ್ತೃ) ।

ಜನೇನ ಶರದಾಪ್ರಿಯಯಾ ಚ ರಮ್ಯತೇ ।

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಹೇಮಂತ ಶಿಶಿರ ಯುತುಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಅಭಿನಂದಯನ್ ಹಿಮಯುತುಂ ಸುಸಖಾ ಸ್ಫಟಿಕಾಚಲಚ್ಛಲಹಿಮಾಧಿಕ್ಯತಮ್ ।

ಫಲನೀಕುಲಂ ಕುಸುಮಾಂಜಲಿರೋ ಹಸತೀವ ಪುಲ್ಲನವಕುಂದರುಚಾ || 44 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅಭಿನಂದಯನ್, ಹಿಮಯುತುಂ ಸುಸಖಾ, ಸ್ಫಟಿಕಾಚಲಚ್ಛಲಹಿಮಾಧಿಕ್ಯತಂ, ಫಲನೀಕುಲಂ,
ಕುಸುಮಯನ್, ಶಿಶಿರಃ ಹಸತಿ ಇವ ಪುಲ್ಲನವಕುಂದರುಚಾ ।

ಅನ್ವಯ— ಸ್ಫಟಿಕಾಚಲಚ್ಛಲಹಿಮಾಧಿಕ್ಯತಂ ಹಿಮಯುತುಂ ಅಭಿನಂದಯನ್, ಸುಸಖಾ ಫಲನೀಕುಲಂ
ಕುಸುಮಯನ್ ಶಿಶಿರಃ ಪುಲ್ಲನವಕುಂದರುಚಾ ಹಸತಿ ಇವ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸ್ಫಟಿಕಾಚಲಚ್ಛಲ ಹಿಮಾಧಿಕ್ಯತಂ = ಸ್ಫಟಿಕದ ಬೆಟ್ಟವೆಂಬ ನೆಪದಂತಿರುವ ಹಿಮದಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ,
ಹೇಮಂತಯುತವನ್ನು

ಅಭಿನಂದಯನ್ = ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸುತ್ತಿರುವ

ಸುಸಖಾ = ಒಳ್ಳೆಯ ಸ್ನೇಹಿತನಾದ

ಫಲನೀಕುಲಂ = ಗಜ್ಜಗದ ಗಿಡವನ್ನು (ಕಡಂಬೆಕಾಯಿ ಎಂದು ತುಳು ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಗಿಡ)

ಕುಸುಮಯನ್ = ಹೂಬಿಡುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ

ಶಿಶಿರಃ = ಶಿಶಿರಯುತವು

ಪುಲ್ಲನವಕುಂದರುಚಾ ಹಸತಿ ಇವ = ಅರಳಿದ ಹೊಸದಾದ ಕುಂದಪುಷ್ಪದ ಕಾಂತಿಯಿಂದ, ನಗುತ್ತಿದೆಯೋ
ಎಂಬಂತಿದೆ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಆ ವೈಕುಂಠಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಮಂತಯುತುವಿನಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲೆಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ಥಳದ ಬೆಟ್ಟವೇ ಬಿದ್ದಿದೆಯೋ ಎಂಬಂತೆ ಹಿಮವು (ಮಂಜು) ಎಲ್ಲೆಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಾಪ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಅನಂತರ ಹೇಮಂತಯುತುವಿನ ಮಿತ್ರನಾದ ಶಿರಿಯತುವು ಬಂದು ಅದನ್ನು ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸುತ್ತದೆ. ಹಿಮದ ಪರಾಕಾಷ್ಠೆಯುಂಟಾಗಿ ಗಜ್ಜುಗೆ ಎಂಬ ಪೊದೆಗಳು ಹೂವುಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ನಳನಳಿಸುತ್ತವೆ. ಅರಳಿದ ಕುಂದಕುಸುಮಗಳಿಂದಲೂ ವಿರಾಜಿಸುತ್ತಾ ಹೇಮಂತಯುತುವಿನೊಡನೆ ಶಿರಿಯತುವು ನಗುತ್ತದೆಯೋ ಎಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ಕುಂದಕುಸುಮಗಳು (ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮಲ್ಲಿಗೆ ಹೂವು) ಬೆಳಗಿರುತ್ತವೆ. ನಗುವೂ ಬಿಳಿಯಾಗಿರುತ್ತದೆಂದು ಕವಿಸಮಯ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಬಿಳಿಯ ಕುಂದಪುಷ್ಪಗಳು ಅರಳುವಾಗ ಹೇಮಂತಯುತು ಸಹಿತವಾದ ಶಿರಿಯತುವು ನಗುತ್ತಿದೆಯೋ ಎಂದು ಕಾಣಿಸುತ್ತಿದೆ. (ಇದು ಉತ್ತೇಕ್ಷೆ) ಈ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ ಹೇಮಂತಶಿರ ಎಂಬ ಎರಡು ಯುತುಗಳನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸಿದಂತಾಯಿತು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಹಿಮಯುತುಂ— ಹಿಮಶ್ಚಾಸ್ಥೌ ಯುತುಶ್ಚ ಹಿಮಯುತುಃ ತಂ ಹಿಮಯುತುಂ | (ಹಿಮಸ್ಯ ಯುತುಃ ಎಂದೂ ಆಗಬಹುದು)

ವ್ಯಾಕರಣ ವಿಶೇಷ— ಹಿಮಯುತುಃ ಇಲ್ಲಿ 'ಆದ್ವಯಾಃ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಗುಣ ಬಂದು ಹಿಮತುಃ ಎಂದಾಗಿ ಬೆಳೆತ್ತು. ಆದರೆ 'ಯುತೃಕಃ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರಗೃಹ್ಯ ಸಂಜ್ಞೆ (ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ) ಬಂದು ಪ್ರಕೃತಿಭಾವ ಬಂದಿದೆ. 'ಬ್ರಹ್ಮ ಯುತಿ' ಎಂಬಂತೆ, ಶೋಭನಶ್ಚಾಸ್ಥೌ ಸಮಾ ಚ ಸುಸಮಾ, ಇಲ್ಲಿ 'ರಾಜಾಹಃ ಸಖಿಭ್ಯಃ ಟೀತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಟೀತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರಬೇಕಾಗಿತ್ತು. ಆದರೂ 'ನಪೂಜನಾದಿ' 'ಪೂಜನ' ಅಂದರೆ ಆತಿಥೆಯ, ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿರುವ ಸು, ಆತಿ ಎಂಬ 3 ಉಪಸರ್ಗಗಳ ಮುಂದಿರುವ ರಾಜನ್, ಅಹನ್, ಸಖಿ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಟೀತ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬ ನಿಷೇಧವಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ 'ಸುಸಮಾ' ಎಂದೆ ರೂಪವಾಗಿದೆ |

ಸ್ಥಟಿಕಾಚಲಚ್ಛಲಹಿಮಾಧಿಕೃತಂ— ಸ್ಥಟಿಕಾತ್ಮಕಶ್ಚಾಸ್ಥೌ ಆಚಲಶ್ಚ ಸ್ಥಟಿಕಾಚಲಃ (ಮಧ್ಯಮಪದಲೋಪ ಸಮಾಸ) | ಸ್ಥಟಿಕಾಚಲ ಇತಿ ಧಲಂ ಹಿಮಂ ಸ್ಥಟಿಕಾಚಲಚ್ಛಲಹಿಮಂ, ಸ್ಥಟಿಕಾಚಲಚ್ಛಲಹಿಮೇನ ಅಧಿಕೃತಃ ಸ್ಥಟಿಕಾ ಚಲಚ್ಛಲಹಿಮಾಧಿಕೃತಃ, ತಂ ಸ್ಥಟಿಕಾಚಲಚ್ಛಲಹಿಮಾಧಿಕೃತಂ |

ಫಲಿನೀಕುಲಂ— ಫಲಿನೀನಾಂ ಕುಲಂ ಫಲಿನೀಕುಲಂ |

ಕುಸುಮಯನ್— ಕುಸುಮಾನಿ ಕುರ್ವನ್ ಕುಸುಮಯನ್ | ತತ್ಪರೋತಿತದಾಚಷ್ಟೇ ಎಂದು ನಾಮಪದದ ಮೇಲೂ ಣಿಚ್ ಬಂದು ಧಾತುವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದರ ಮೇಲೆ ತತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಿದೆ.

ಪುಲ್ಲನವಕುಂದರುಚಾ— ಪುಲ್ಲಾನಿ ಚ ತಾನಿ ನಮಾನಿ ಚ, ತಾನಿ ಕುಂದಾನಿ ಚ ಪುಲ್ಲನವಕುಂದಾನಿ, ಪುಲ್ಲನವ ಕುಂದಾನಾಂ ರುಚ್ ಪುಲ್ಲನವಕುಂದರುಚ್, ತಯಾ ಪುಲ್ಲನವಕುಂದರುಚಾ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಹಸತಿ- ಹವ ಹವನೇ ಇತಿ ಅಕರ್ಮಕಃ ಸೇಟ್ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ ಹಸತಿ ಇತಿ ರೂಪಂ |

1 ಹಸತಿ, 2 ಜಹಾನ ಜಹವನುಃ ಜಹನುಃ ಜಹವಿಧಃ, 3 ಹುತಾ ಸಿ, 4 ಹುಷ್ಯತಿ, 5 ಹಸತು, 6 ಅಹಸತ್, 7 ಹಸೇತ್, 8 ಹಸ್ಯಾತ್, 9 ಅಹುಗ್ ಲಹುಷ್ಯಾಂ ಲಹುಷುಃ, ಅಹುಗಿ ಅಹುಷ್ಯಂ ಅಹುಷ್ಯ ಅಹುಷಂ ಅಹುಷ್ಯ ಅಹುಷ್ಯ | ಹ್ಯಂಕ್ಷಣ ಜಾಗೃತೇ ಶ್ವೇದಿತಾಂ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲುಪ್ತನಲ್ಲಿ ಉಪಧಾವೃದ್ಧಿಗೆ ನಿಷೇಧ, 10 ಅಹುಷ್ಯತ್. ಭಾವೇ 1 ಹಸ್ಯತೇ, 2 ಜಹವೇ, 3 ಹುತಾ, 4 ಹುಷ್ಯತೇ, 5 ಹಸ್ಯತಾಂ, 6 ಅಹಸ್ಯತ, 7 ಹಸ್ಯೇತ, 8 ಹುಷಿಷ್ಯೇಷ್ವ, 9 ಅಹುಸಿ, 10 ಅಹುಷ್ಯತ. ಸನಿ ಜಹವಿಚಿತಿ |

ಕೋಶ— ಅಚಲ = ಪರ್ವತ ಬೆಟ್ಟ. 'ಅಚಲಶೈಲಶಿಲೋಚ್ಚಯಾಃ', ಅಮರ. ಛಲ = ನೆಪ, 'ಛಲಂತು ಛಲಿತೇ ವ್ಯಾಜೇ' ವಿಶ್ವಕೋಶ. ಹಿಮ = ಮಂಜು 'ಅವಶ್ಯಾಯಸ್ತು ನೀಹಾರಸ್ತುಷಾರಸ್ತುಹಿನಂ ಹಿಮಂ' ಅಮರ । ಪ್ರಿಯಂಗು = ಗಜ್ಜಗಾ ಎಂಬ ಔಷಧಿ ಕಾಯಿಬಿಡುವ ಪೂದ, 'ಪ್ರಿಯಂಗುಃ ಫಲಿನೀಶ್ಯಮಾ' ಹಲಕೋಶ.

ಪ್ರಯೋಗ— ಶಿಶಿರಃ ಪುಲ್ಲನವಕುಂದರುಚಾ ಹಸತೀವ (ಅಕರ್ಮಕಕರ್ತರಿ) ।

ಶಿಶಿರೇಣ ಪುಲ್ಲನವಕುಂದರುಚಾ ಹಸತೇ ಇವ (ಭಾವೇ) ।

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆ ವೈಕುಂಠಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹಿಮಬಾಧೆಯಾಗಲಿ, ಬಿಸಿಲಿನ ತಾಪವಾಗಲಿ ಯಾವ ದೋಷಗಳೂ ಇಲ್ಲವೆಂದು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಹಿಮಶೀತವರ್ಷಪರಿತಾಪಪುರ-

ಸ್ವರದೋಷಮೂಲಮಿಹ ನರ್ತುಗಣಃ ।

ಪ್ರಿಯಮೇವ ಸಾಧಯತಿ ನಿತ್ಯಮಹೋ

ಸ ವಿಮುಕ್ತಿಮಾನತಿ ವಿಮುಕ್ತಿಮತಾಮ್ ॥ 45 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಹಿಮಶೀತವರ್ಷಪರಿತಾಪಪುರಸ್ವರದೋಷಮೂಲಂ, ಇಹ, ನ, ಋತುಗಣಃ, ಪ್ರಿಯಂ, ಏವ, ಸಾಧಯತಿ, ನಿತ್ಯಂ, ಅಹೋ, ಸಃ ವಿಮುಕ್ತಿಮಾನ್, ಇತಿ, ವಿಮುಕ್ತಿಮತಾಂ ।

ಅನ್ವಯ— ಇಹ ಋತುಗಣಃ ಹಿಮಶೀತವರ್ಷಪರಿತಾಪಪುರಸ್ವರದೋಷಮೂಲಂ ನ, ವಿಮುಕ್ತಿಮತಾಂ ನಿತ್ಯಂ ಪ್ರಿಯಂ ಏವ ಸಾಧಯತಿ, ಇತಿ ಸಃ ವಿಮುಕ್ತಿಮಾನ್ ಅಹೋ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಇಹ = ಈ ವೈಕುಂಠಲೋಕದಲ್ಲಿ

ಋತುಗಣಃ = ವಸಂತ ಮೊದಲಾದ ಋತುಗಳ ಸಮೂಹವು

ಹಿಮಶೀತವರ್ಷಪರಿತಾಪಪುರಸ್ವರದೋಷಮೂಲಂ = ಹಿಮವು, ಚಳಿಯು, ಮಳೆಯು, ಬೇಗೆಯು ಮೊದಲಾಗಿವುಳ್ಳ ದೋಷಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವಾದುದು

ನ = ಅಲ್ಲ

ವಿಮುಕ್ತಿಮತಾಂ = ಮುಕ್ತಿಚೇತನರಿಗೆ

ಸಃ = ಆ ಋತುಸಮೂಹವು

ವಿಮುಕ್ತಿಮಾನ್ = (ದೋಷವಿಲ್ಲದ್ದರಿಂದ) ಮೋಕ್ಷವುಳ್ಳವರು, . .

ಅಹೋ = ಆಶ್ಚರ್ಯವು

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಮಂತ ಋತುವಿನಲ್ಲಿ ಹಿಮ, ಗ್ರೀಷ್ಮ ಋತುವಿನಲ್ಲಿ ಬೇಗೆ ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ದೋಷಗಳಿರುವುವು. ಆದರೆ ಆ ವೈಕುಂಠಲೋಕದಲ್ಲಿ ಋತುಗಳಲ್ಲಿ ಈ ದೋಷಗಳಿಲ್ಲ. ಅವು ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಸೌಖ್ಯವನ್ನೇ ಉಂಟು ಮಾಡುವುವು. ಹೀಗೆ ದೋಷವಿಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ಆ ಋತುಗಳೂ ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆದಿರುವುವು. ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆದಿರುವ ಋತುಗಳ ಅಭಿಮಾನಿ ದೇವತೆಗಳೇ ವೈಕುಂಠದಲ್ಲಿ ಆಯಾ ಋತುಗಳ ಆನಂದಕರವಾದ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಟಗೊಳಿಸುತ್ತಾ, ಮುಕ್ತರಾದ ಚೇತನರನ್ನು ಸಂತೋಷಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆ ಆ ವೈಕುಂಠಲೋಕವು ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದುದು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಹಿಮಶೀತವರ್ಷಪರಿತಾಪಪುರಸ್ಕರದೋಷಮೂಲಂ— ಹಿಮಂ ಚ, ಶೀತಂ ಚ, ವರ್ಷಂ ಚ, ಪರಿತಾಪಶ್ಚ
ಹಿಮಶೀತವರ್ಷಪರಿತಾಪಾಃ, ತೇ ಏವ ಪುರಸ್ಕರಾಃ ದೋಷಾಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಹಿಮಶೀತವರ್ಷ-
ಪರಿತಾಪಪುರಸ್ಕರದೋಷಾಃ, ಹಿಮಶೀತವರ್ಷಪರಿತಾಪಪುರಸ್ಕರದೋಷಾಣಾಂ ಮಾಲಂ ಹಿಮಶೀತ-
ವರ್ಷಪರಿತಾಪಪುರಸ್ಕರದೋಷಮೂಲಂ |

ವಿಮುಕ್ತಮತಾಂ— ವಿಮುಕ್ತಃ ವಿಷಾಂ ಅಸ್ತೀತಿ ವಿಮುಕ್ತಮಂತಃ, ತೇಷಾಂ ವಿಮುಕ್ತಮತಾಂ |

ಋತುಗಣಃ— ಋತುನಾಂ ಗಣಃ ಋತುಗಣಃ |

ವಿಮುಕ್ತಮಾನ್— ವಿಮುಕ್ತಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತೀತಿ ವಿಮುಕ್ತಮಾನ್ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಸಾಧಯತಿ ಸಾಧಯತಃ ಸಾಧಯಂತಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಸಾಧಸಂಸಿದ್ಧೌ ಇತಿ ಧಾತುಃ ಣಿಜಂತಾತ್ ಲಟ್ |

ಕೋಶ— 'ತುಷಾರಸ್ಪುಹಿನಂ ಹಿಮಂ' ಅಮರ.

ಪ್ರಯೋಗ— ಋತುಗಣಃ ಸುಖಮೇವ ಸಾಧಯತಿ (ಕರ್ತರಿ)

ಋತುಗಣೇನ ಸುಖಮೇವ ಸಾಧ್ಯತೇ (ಕರ್ಮಣಿ)

ಋತುಗಣಃ ಹಿಮಶೀತವರ್ಷಪರಿತಾಪಪುರಸ್ಕರದೋಷಮೂಲಂ ನ ಭವತಿ (ಕರ್ತರಿ)

ಋತುಗಣೇನ ಹಿಮಶೀತವರ್ಷಪರಿತಾಪಪುರಸ್ಕರದೋಷಮೂಲೇನ ನ ಭೂಯತೇ (ಕರ್ಮಣಿ)

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ವೈಕುಂಠದಲ್ಲಿರುವ ಮುಕ್ತಸ್ವಭಾವವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಅಮೃತಸ್ತಗುತ್ವಮಫಲಪ್ರಸವಾನ್ ಅಮೃತಾಯ ತತ್ರ ಜನತಾಽರ್ಪಯತಿ |

ಉಪಭೋಕ್ತುಮಪ್ಯವಿಧಿಬಂಧವತಾ ಪ್ರಕೃತಿಂ ಪ್ರಯಾತಿ ಸಕಲೋಽಪಿ ಸದಾ || 46 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅಮೃತಸ್ತಗುತ್ವಮಫಲಪ್ರಸವಾನ್, ಅಮೃತಾಯ, ತತ್ರ, ಜನತಾ, ಅರ್ಪಯತಿ, ಉಪಭೋಕ್ತುಂ, ಅಪಿ, ಅವಿಧಿಬಂಧವತಾ, ಪ್ರಕೃತಿಂ, ಪ್ರಯಾತಿ, ಸಕಲಃ ಅಪಿ ಸದಾ |

ಅನ್ವಯ— ತತ್ರ ಜನತಾ ಅವಿಧಿಬಂಧವತಾ ಅಪಿ, ಉಪಭೋಕ್ತುಂ ಅಮೃತಸ್ತಗುತ್ವಮಫಲಪ್ರಸವಾನ್ ಅಮೃತಾಯ ಅರ್ಪಯತಿ ಸಕಲಃ ಅಪಿ ಸದಾ ಪ್ರಕೃತಿಂ ಪ್ರಯಾತಿ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ತತ್ರ = ಆ ವೈಕುಂಠಲೋಕದಲ್ಲಿ

ಜನತಾ = ಮುಕ್ತ ಚೇತನ ಸಮೂಹವು

ಅವಿಧಿಬಂಧವತಾ ಅಪಿ = ವೇದ ಮತ್ತು ಸ್ಮೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ವಿಹಿತವಾದ ನಿಯಮದ ಕಟ್ಟುಣಾಡಿಗೆ ಅಧೀನ-
ವಲ್ಲದಿದ್ದರೂ

ಉಪಭೋಕ್ತುಂ = (ತಾವು) ಉಪಭೋಗಿಸಲು (ತಾವು) ಅನುಭವಿಸುವುದಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲು)

ಅಮೃತ ಸ್ತಗುತ್ವಮಫಲಪ್ರಸವಾನ್ = ವೈಕುಂಠಲೋಕದ ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಲಭ್ಯವಾದ ಸ್ವರೂಪಸುಧೆ, ಹೂಮಾಲೆ
ಉತ್ತಮವಾದ ಹಣ್ಣು ಹೂವು, ಇವುಗಳನ್ನು

ಅಮೃತಾಯ = ನಿತ್ಯಮುಕ್ತನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ

ಅರ್ಪಯತಿ = ಸಮರ್ಪಿಸುತ್ತದೆ.

ಸಕಲಃ ಅಪಿ = ಎಲ್ಲ ಜನರೂ

ಸದಾ = ಯಾವಾಗಲೂ

ಪ್ರಕೃತಿಂ = ಸ್ವಭಾವವನ್ನು

ಪ್ರಯಾತಿ = ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ (ಅನುಸರಿಸುತ್ತಾರೆ).

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಆ ವೈಕುಂಠಲೋಕದಲ್ಲಿ ವಾಸವಾಗಿರುವ ಮುಕ್ತಚೇತನರು ವೇದ ಮತ್ತು ಸ್ಮೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ನಿಯಮಗಳಿಗೆ ಅಧೀನರಲ್ಲ. ಆದರೂ ಅವರು ವೈಕುಂಠದಲ್ಲಿ ತಾವು ಉಪಭೋಗಿಸುವುದಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲು ಅಮೃತ, ಹೂವಿನ ಮಾಲೆ, ಉತ್ತಮವಾದ ಫಲ, ಹೂಗಳು ಇವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಮುಕ್ತರಾಗುವುದಕ್ಕಿಂತ ಮುಂಚೆ ಹರಿಗೆ ಸಮರ್ಪಿಸಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದಂತೆ ಆಗಲೂ, ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಸಮರ್ಪಿಸಿಯೇ ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ. ಲೋಕಪರಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲೆ ಆಗಲಿ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ಚೇತನನೂ ತನ್ನ ಸ್ವಭಾವವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿಯೇ ನಡೆಯುತ್ತಾನೆ. ಸಾತ್ವಿಕರು ಪರಮಾತ್ಮಗೆ ಅರ್ಪಿಸಿ ಅನಂತರ ತಾವು ಸ್ವೀಕರಿಸತಕ್ಕ ತಮ್ಮ ಸ್ವಭಾವವನ್ನು, ನಿಯಮವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಬಿಡುವುದಿಲ್ಲ.

(ಇಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನ್ಯದಿಂದ ವಿಶೇಷ ಸಮರ್ಥನ ರೂಪವಾದ ಅರ್ಥಾಂತರನ್ಯಾಸಾಲಂಕಾರ) 'ಉಕ್ತಿರರ್ಥಾಂತರನ್ಯಾಸಃ ಸ್ಯಾತ್ ಸಾಮಾನ್ಯ ವಿಶೇಷಯೋಃ' ಎಂದು ಅದರ ಲಕ್ಷಣ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಅಮೃತಸ್ರಗುತ್ರಮಫಲಪ್ರಸವಾನ್— ಅಮೃತಂ ಚ ಸ್ವಜತ್ವ (ಸ್ವಕ್ ಚ) ಉತ್ತಮ ಫಲಾನಿ ಚ ಪ್ರಸವಾಪ್ತ
ಅಮೃತಸ್ರಗುತ್ರಮಫಲಪ್ರಸವಾನ್, ತಾನ್ ಅಮೃತಸ್ರಗುತ್ರಮಫಲಪ್ರಸವಾನ್ ।

ಜನತಾ— ಜನಾನಾಂ ಸಮೂಹಃ ಜನತಾ । (ಗ್ರಾಮಜನಬಂಧುಭ್ಯಃ ತಲ್ (4-2-43) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಮೂಹಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ತಲ್ ಪ್ರತ್ಯಯ.)

ಅವಿಧಿಬಂಧವತಾ— (ವಿಧೇಃ ಬಂಧಃ ವಿಧಿಬಂಧಃ, ವಿಧಿನಾ ಬಂಧಃ ಇತಿ ವಾ, ವಿಧೇರೇವ ಬಂಧಃ ಇತಿ ವಾ), ವಿಧಿಬಂಧಸ್ಯ ವತಾ ವಿಧಿಬಂಧವತಾ, ವಿಧಿಬಂಧವತಾ ನ ಭವತೀತಿ ಅವಿಧಿಬಂಧವತಾ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅರ್ಪಯತಿ- ಋಗತೌ ಇತಿ ಧಾತೋಃ ಣಿಜಂತಾತ್ ಕರ್ತರಿ ಲಟ್ । ಅರ್ಪಯತಿ ಅರ್ಪಯತಃ ಅರ್ಪಯಂತಿ ಇತ್ಯಾದಿ । ಪ್ರ ಇತಿ ಉಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ಯಾಪ್ರಾಪಣೇ ಇತಿ ಪ್ರಾಪಣಾರ್ಥಕ ಯಾ ಧಾತೋಃ ಕರ್ತರಿ ಲಟ್ ।

ಪ್ರಯಾತಿ ಪ್ರಯಾತಃ ಪ್ರಯಾಂತಿ, ಪ್ರಯಾಸಿ ಪ್ರಯಾಥಃ ಪ್ರಯಾಥ, ಪ್ರಯಾಮಿ ಪ್ರಯಾವಃ ಪ್ರಯಾಮಃ ।

ಕೋಶ— 'ಸ್ಯಾದಪತ್ಯೇ ಫಲೇ ಪುಷ್ಪೇ ಪ್ರಸವೋ ಗರ್ಭಮೋಚನೇ' ಅಮರ. 'ಪ್ರಸವಃ ಪುಷ್ಪಫಲಯೋಃ, ಅಪತ್ಯೇ ಗರ್ಭಮೋಚನೇ' ಹೇಮಚಂದ್ರ ।

ಪ್ರಯೋಗ— ಜನತಾ ಅಮೃತಸ್ರಗುತ್ರಮಫಲಪ್ರಸವಾನ್ ಅರ್ಪಯತಿ (ಕರ್ತರಿ) ।

ಜನತಯಾ ಅಮೃತಸ್ರಗುತ್ರಮಫಲಪ್ರಸವಾನ್ ಅರ್ಪಯತೇ (ಕರ್ಮಣಿ) ।

ಸಕಲ ಅಪಿ ಪ್ರಕೃತಿಂ ಪ್ರಯಾತಿ (ಕರ್ತರಿ) ।

ಸಕಲೇನ ಅಪಿ ಪ್ರಕೃತಿಃ ಪ್ರಯಾಯತೇ (ಕರ್ಮಣಿ) ।

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಮುಕ್ತ ಸ್ತ್ರೀಯರ ಚರ್ಯೆಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಪ್ರಮದಾತಿರೇಕಮುಪಯಾತವತಾ ಪ್ರಮದಾಗಣೇನ ಚರತೋಪವನೇ ।

ಉಪಗೀಯತೇ ಸ್ಮ ಮಧುರಂ ಮಧುಜಿಚ್ಛರಿತಂ ಸಕಾಂತತತಿನಾ ಸತತಮ್ ॥ 47 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಪ್ರಮದಾತಿರೇಕಂ, ಉಪಯಾತವತಾ, ಪ್ರಮದಾಗಣೇನ ಚರತಾ ಉಪವನೇ, ಉಪಗೀಯತೇ, ಸ್ಮ, ಮಧುರಂ, ಮಧುಜಿಚ್ಛರಿತಂ, ಸಕಾಂತತತಿನಾ, ಸತತಮ್ ।

ಅನ್ವಯ— ಪ್ರಮದಾತಿರೇಕಂ ಉಪಯಾತವತಾ ಉಪವನೇ ಚರತಾ, ಸಕಾಂತತತಿನಾ, ಪ್ರಮದಾಗಣೇನ, ಸತತಂ, ಮಧುಜಿಚ್ಛರಿತಂ, ಮಧುರಂ, ಉಪಗೀಯತೇ ಸ್ಮ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಪ್ರಮದಾತಿರೇಕಂ = ಅತಿಶಯ ಸಂತೋಷವನ್ನು

ಉಪಯಾತವತಾ = ಹೊಂದಿದ್ದ

ಉಪವನೇ = ಉದ್ಯಾನವನದಲ್ಲಿ

ಚರತಾ = ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರುವ

ಸಕಾಂತತತಿನಾ = ಪ್ರಿಯರ ಸಮೂಹದಿಂದ ಕೂಡಿದ

ಪ್ರಮದಾಗಣೇನ = ಹೆಂಗಸರ ಸಮೂಹದಿಂದ

ಸತತಂ = ಯಾವಾಗಲೂ

ಮಧುಜಿತ್ = ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನ

ಚರಿತಂ = ಚರಿತ್ರೆಯು

ಮಧುರಂ = ಇಂಪಾಗಿ

ಉಪಗೀಯತೇ ಸ್ಮ = ಹಾಡಲ್ಪಡುತ್ತಾ ಇರುತ್ತದೆ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಆ ವೈಕುಂಠಲೋಕದ ಸ್ತ್ರೀಯರು ತಮ್ಮ ಪ್ರಿಯರೊಡನೆ ಬಹಳ ಸಂತೋಷದಿಂದ ಉದ್ಯಾನವನಗಳಲ್ಲಿ ವಿಹಾರ ಮಾಡುತ್ತಾ ಇರುತ್ತಾರೆ. ಆಗ ಅವರು ಪರಮಾತ್ಮನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಉಂಟಾದ ಆನಂದೋದ್ರೇಕದಿಂದ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ಇಂಪಾಗಿ ಹಾಡುತ್ತಾ ಇರುತ್ತಾರೆ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಪ್ರಮದಾತಿರೇಕಂ— ಪ್ರಮದಸ್ಯ ಅತಿರೇಕಃ ಪ್ರಮದಾತಿರೇಕಃ, ತಂ ಪ್ರಮದಾತಿರೇಕಂ ।

ಪ್ರಮದಾಗಣೇನ— ಪ್ರಮದಾನಾಂ ಗಣಃ ಪ್ರಮದಾಗಣಃ, ತೇನ ಪ್ರಮದಾಗಣೇನ ।

ಮಧುಜಿಚ್ಛರಿತಂ— ಮಧುಂ ಜಯತೀತಿ ಮಧುಜಿತ್, ಮಧುಜಿತಃ ಚರಿತಂ ಮಧುಜಿಚ್ಛರಿತಂ, ತತ್ ಮಧುಜಿಚ್ಛರಿತಂ ।

ಸಕಾಂತತತಿನಾ— ಕಾಂತಾನಾಂ ತತಃ ಕಾಂತತತಃ, ಕಾಂತತತಿನಾ ಸಹ ವರ್ತತ ಇತಿ ಸಕಾಂತತತಃ, ತೇನ ಸಕಾಂತತತಿನಾ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಉಪಗೀಯತೇ- ಉಪ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ಗೃ ಶಬ್ದೇ ಇತ್ಯಸ್ತಾದ್ ಧಾತೋಃ ಕರ್ಮಣಿ ಲಟ್ ಆತ್ಮನೇಪದಿನಃ "ಉಪಗೀಯತೇ" ಇತಿ ರೂಪಂ ।

ಗೀಯತೇ ಗೀಯೇತೇ ಗೀಯಂತೇ, ಗೀಯಸೇ ಗೀಯೇಥೇ ಗೀಯಧ್ವೇ, ಗೀಯೇ ಗೀಯಾವಹೇ
ಗೀಯಾಮಹೇ |

ಕೋಶ— 'ಆರಾಮಃ ಸ್ಯಾದುವಪವನಂ' ಅಮರ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಪ್ರಮದಾಗಣೇನ ಮಧುಜಿಚ್ಛರಿತಂ ಉಪಗೀಯತೇತ್ಯ (ಕರ್ಮಣಿ) |

ಪ್ರಮದಾಗಣೇನ ಮಧುಜಿಚ್ಛರಿತಂ ಉಪಗಾಯತಿತ್ಯ (ಕರ್ತೃ) |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಮುಕ್ತರಾದ ಅಂಗನೆಯರ ವಿವಿಧ ವ್ಯಾಪಾರಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಲಲನಾ ಲಲಂತ್ಯಭಿವರಂ ಪ್ರವರಾ ಲಲಿತಾ ಲುನಂತಿ ಕುಸುಮಾನಿ ಪರಾಃ |

ಇತರಾಃ ಸ್ವಜೋ ವಿರಚಯಂತಿ ಪತೀನ್ ಅನುರಂಜಯಂತಿ ನ ಹಿ ಕಾಶ್ಚನ ನೋ || 48 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಲಲನಾ, ಲಲಂತಿ, ಅಭಿವರಂ, ಪ್ರವರಾ, ಲಲಿತಾಃ, ಲುನಂತಿ, ಕುಸುಮಾನಿ, ಪರಾಃ, ಇತರಾಃ, ಸ್ವಜಃ, ವಿರಚಯಂತಿ, ಪತೀನ್, ಅನುರಂಜಯಂತಿ, ನ, ಹಿ, ಕಾಶ್ಚನ, ನೋ |

ಅನ್ವಯ— ಪ್ರವರಾಃ ಲಲನಾಃ ಅಭಿವರಂ ಲಲಂತಿ, ಲಲಿತಾಃ ಪರಾಃ ಕುಸುಮಾನಿ ಲುನಂತಿ, ಇತರಾಃ ಸ್ವಜಃ ವಿರಚಯಂತಿ, ಕಾಶ್ಚನ ಪತೀನ್ ನ ಅನುರಂಜಯಂತಿ ಇತಿ ನೋ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಪ್ರವರಾಃ = ಉತ್ತಮರಾದ

ಲಲನಾಃ = ಯುವತಿಯರು

ಅಭಿವರಂ = ತಮ್ಮ ಪ್ರಿಯರ ಮುಂದೆ

ಲಲಂತಿ = ಕುಣಿಯುತ್ತಾರೆ

ಲಲಿತಾಃ = ಅತ್ಯಂತ ಕೋಮಲಾಂಗಿಯರಾದ

ಪರಾಃ = ಇತರ ಸ್ತ್ರೀಯರು

ಕುಸುಮಾನಿ = ಹೂವುಗಳನ್ನು

ಲುನಂತಿ = ಕೊಯ್ಯುತ್ತಾರೆ (ಬಿಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ)

ಇತರಾಃ = ಬೇರೆಯವರು

ಸ್ವಜಃ = ಮಾಲೆಗಳನ್ನು

ವಿರಚಯಂತಿ = ಕಟ್ಟುತ್ತಾರೆ

ಕಾಶ್ಚನ = ಯಾರೊಬ್ಬರೂ

ಪತೀನ್ = ಗಂಡಂದಿರನ್ನು

ನ ಅನುರಂಜಯಂತೀತಿ ನೋ = ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸುವುದಿಲ್ಲವೆಂದಿಲ್ಲ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಆ ವೈಕುಂಠಲೋಕದಲ್ಲಿರುವ ಸ್ತ್ರೀಯರೆಲ್ಲರೂ ಉತ್ತಮೋತ್ತಮರು. ಅವರಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು ತಮ್ಮ ಗಂಡಂದಿರ ಮುಂದೆ ಹಾವಭಾವ ಭರಿತವಾದ ನರ್ತನವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಮತ್ತೆ ಕೆಲವು ಕೋಮಲಾಂಗಿಯರು ಹೂವುಗಳನ್ನು ಆಲಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ, ಇನ್ನು ಕೆಲವರು ಬಿಡಿಸಿದ ಹೂವುಗಳಿಂದ ಮಾಲೆಗಳನ್ನು ಪೋಷಿಸಿ ಕಟ್ಟುತ್ತಿರುತ್ತಾರೆ.

ಅಲ್ಲಿರುವ ಯಾವ ಉತ್ತಮಸ್ಥಿಯರು ತಮ್ಮ ಗಂಡಂದಿರನ್ನು ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸುವುದಿಲ್ಲವೆಂದಿಲ್ಲ. ಎಲ್ಲರೂ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ನಿಯತಪತಿಗಳನ್ನು ಆನಂದಗೊಳಿಸುತ್ತಾರೆ. (ಸರ್ವದಾ ಆನಂದಾಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಿರುವುದೇ ಮುಕ್ತರ ಲಕ್ಷಣವಾಗಿದೆ).

ವಿಗ್ರಹ—

ಅಭಿವರಂ— ವರಾನ್ ಅಭಿ ಅಭಿವರಂ | ಅವ್ಯಯೀಭಾವ ಸಮಾಸ. ಲಕ್ಷಣೇನಾಭಿಪ್ರತೀ ಅಭಿಮುಖ್ಯೇ (2-1-14) ಅಭಿಮುಖ್ಯದ್ಯೋತಕೌ ಅಭಿಪ್ರತೀ ಚಹವಾಚನಾ ಸಹ ಪ್ರಾಗ್ವತ್ ಎಂದು ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಮಾಸ. ವರಂ, ಅಭಿ ಎಂದು ವಿಶ್ವಪ್ರತೀರ್ಥಿಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಪದವನ್ನೇ ಇಟ್ಟು- ಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ. ಆಗ 'ಅಭಿರಭಾಗೇ' (1-4-91) 'ಭಾಗವರ್ಚೇ ಲಕ್ಷಣೌ ದೌ ಅಭಿಃ ಉಕ್ತಸಂಜ್ಞಃ ಸ್ಯಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕರ್ಮ ಪ್ರವಚನೀಯ ಸಂಜ್ಞೆಯು ಬಂದು 'ಕರ್ಮಪ್ರವಚನೀಯಯುಕ್ತೇ ದ್ವಿತೀಯಾ' (2-3-8) 'ವಿತೇನ ಯೋಗೇ ದ್ವಿತೀಯಾ ಸ್ಯಾತ್' ಎಂದು ದ್ವಿತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿ ಬಂದಿದೆ ಎಂದು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಲಲಂಠಿ- ಲಲ ಈಷಾಯಾಂ (ನರ್ತನೇ) ಆಕರ್ಮಕ ಚುರಾದಿ ಧಾತು ಚುರಾದಿಗಳಿಗೆ ಣಿಚ್ ವಿಕ್ಲದಿಂದ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಣಿಚ್ ಬಾರದೆ ಇದ್ದಾಗ ಪರಸ್ವೈಪದಿನ ಧಾತು ಎಂದು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

1 ಲಲತಿ ಲಲತಃ, ಲಲಂಠಿ ಇತ್ಯಾದಿ, 2 ಲಲಾಲ ಲೇಲತಃ ಲೇಲುಃ, 3 ಲಲಿತಾ, 4 ಲಲಿಷ್ಯತಿ, 5 ಲಲತು, 6 ಆಲಲತ್, 7 ಲಲೇತ್, 8 ಲಲಾತ್, 9 ಆಲಾಲೇತ್, 10 ಆಲಲಿಷ್ಯತ್ |

ಲುನಂತಿ - 1 ಲುನಂತಿ ಲುನೀತಃ ಲುನಂತಿ, ಲುನಾಸಿ ಲುನೀಥಃ ಲುನೀಥ, ಲುನಾಮಿ ಲುನೀವಃ ಲುನೀಮಃ, ಲೂಞಾಭೇದನೇ ಪರಸ್ವೈಪದಿನೇ ಸಕರ್ಮಕ ವರ್ತಮಾನೇ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನ, 2 ಲುಲಾವ ಲುಲುವತುಃ ಲುಲುವುಃ, ಲುಲವಿಥ ಲುಲುವಥುಃ ಲುಲುವ, ಲುಲಾವ-ಲುಲವ ಲುಲುವಿವ ಲುಲುವಿಮ, 3 ಲವಿತಾ, 4 ಲವಿಷ್ಯತಿ, 5 ಲುನಾತು ಲುನೀತಾತ್ ಲುನೀತಾಂ ಲುನಂತು, ಲುನೀಹಿ-ಲುನೀತಾತ್ ಲುನೀತಂ ಲುನೀತ, ಲುನಾನಿ ಲುನಾವ ಲುನಾಮ, 6 ಆಲುನಾತ್ ಆಲುನೀತಾಂ ಆಲುನನ್, ಆಲುನಾಃ ಆಲುನೀತಂ ಆಲುನೀತ, ಆಲುನಾಂ ಆಲುನೀವ ಆಲುನೀಮ, 7 ಲುನೀಯಾತ್, 8 ಲೂಯಾತ್ ಲೂಯಾಸ್ತಾಂ, 9 ಆಲಾವೀತ್ ಆಲಾವಿಷ್ಠಾಂ ಆಲಾವಿಷುಃ, 10 ಆಲವಿಷ್ಯತ್ |

ವಿರಚಯಂತಿ- ವಿ ಉಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ರಚಪ್ರತಿಯತ್ನೇ ಚುರಾದಿ ಪರಸ್ವೈಪದಿನಃ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಬಹುವಚನಃ "ವಿರಚಯಂತಿ" ಇತಿ ರೂಪಂ |

2 ರಚಯಾಂಚಕಾರ. ಬಭೂವ.ಆಸ, 3 ರಚಯಿತಾ, 4 ರಚಯಿಷ್ಯತಿ, 5 ರಚಯತು, 6 ಆರಚಯತ್, 7 ರಚಯೇತ್, 8 ರಂಚ್ಯಾತ್, 9 ಆರರಚತ್, 10 ಆರಂಚಯಿಷ್ಯಾತ್ |

ಅನುರಂಜಯಂತಿ- ಅನು ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ರಂಜರಾಗೇ ಇತಿ ಧಾತೋಃ ಣಿಜಂತಾತ್ ಲಟ್ ಪರಸ್ವೈಪದಿನಃ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಬಹುವಚನಃ "ಅನುರಂಜಯಂತಿ" ಇತಿ ರೂಪಂ |

2 ರಂಜಯಾಂ ಚಕಾರ ಬಭೂವ - ಆಸ, 3 ರಂಜಯಿತಾಂ, 4 ರಂಜಯಿಷ್ಯತಿ, 5 ರಂಜಯತು, 6 ಆರಂಜಯತ್, 7 ರಂಜಯೇತ್, 8 ರಂಜ್ಯಾತ್, 9 ಆರರಂಜತ್, 10 ಆರಂಜಯಿಷ್ಯಾತ್ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಪ್ರವರಾಃ ಲಲನಾಃ ಅಭಿವರಂ ಲಲಂಠಿ (ಆಕರ್ಮಕ ಕರ್ತೃಃ) |

ಪ್ರವರಾಭಿಃ ಲಲನಾಭಿಃ ಅಭಿವರಂ ಲಲೃತೇ (ಭಾವೇ) |

ಲಲಿತಾಃ ಪರಾಃ ಕುಸುಮಾನಿ ಲುನಂತಿ (ಸಕರ್ಮಕ ಕರ್ತೃಃ)

ಲಲಿತಾಭಿಃ ಪರಾಭಿಃ ಕುಸುಮಾನಿ ಲೂಯಂತೇ (ಕರ್ಮಣಿ) ।
 ಇತರಾಭಿಃ ಸ್ವಜಃ ವಿರಚಯಂತಿ (ಸಕರ್ಮಕ ಕರ್ತೃ) ।
 ಇತರಾಭಿಃ ಸ್ವಜಃ ವಿರಚ್ಯಂತೇ (ಕರ್ಮಣಿ) ।
 ಕಾಶ್ಚನ ಪತೀನ್ ನ ಅನುರಂಜಯಂತೀತಿ ನೋ (ಸಕರ್ಮಕ ಕರ್ತೃ) ।
 ಕಾಭಿಶ್ಚನ ಪತಯಃ ನ ಅನುರಂಜ್ಯಂತೇ ಇತಿ ನೋ (ಕರ್ಮಣಿ) ।

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಮುಕ್ತರಾದ ತರುಣ ತರುಣಿಯರ ಭೋಗವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ವನಲೀಲಯಾ ವಿವಿಧಯಾ ಮುದಿತಾಸ್ತರುಣಾ ಘನಸ್ತನನತಾಸ್ತರುಣೀಃ ।

ಸುಲತಾಲಯೇಷು ಪರಿರಭ್ಯ ರತಿಂ ವದನಾರವಿಂದಮಧುಪಾ ದಧತಿ || 49 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ವನಲೀಲಯಾ, ವಿವಿಧಯಾ, ಮುದಿತಾಃ ತರುಣಾಃ, ಘನಸ್ತನನತಾಃ, ತರುಣೀಃ, ಸುಲತಾಲಯೇಷು, ಪರಿರಭ್ಯ, ರತಿಂ, ವದನಾರವಿಂದಮಧುಪಾಃ, ದಧತಿ ।

ಅನ್ವಯ— ವಿವಿಧಯಾ ವನಲೀಲಯಾ ಮುದಿತಾಃ ತರುಣಾಃ, ಸುಲತಾಲಯೇಷು ಘನಸ್ತನನತಾಃ ತರುಣೀಃ ಪರಿರಭ್ಯ, ವದನಾರವಿಂದಮಧುಪಾಃ ರತಿಂ ದಧತಿ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ವಿವಿಧಯಾ = ಅನೇಕ ಪ್ರಕಾರವುಳ್ಳ

ವನಲೀಲಯಾ = ಉದ್ಯಾನವನಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಆಟದಿಂದ

ಮುದಿತಾಃ = ಸಂತೋಷ ಪಟ್ಟಿರುವ

ತರುಣಾಃ = ಯುವಕರು

ಸುಲತಾಲಯೇಷು = ಚೆನ್ನಾಗಿರುವ ಬಳ್ಳಿ ಮನೆಗಳಲ್ಲಿ

ಘನಸ್ತನನತಾಃ = ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಕುಚಗಳಿಂದ ಬಾಗಿರುವ

ತರುಣೀಃ = ಯುವತಿಯರನ್ನು

ಪರಿರಭ್ಯ = ಆಲಿಂಗಿಸಿ

ವದನಾರವಿಂದಮಧುಪಾಃ = ಮುಖವೆಂಬ ತಾವರೆ ಹೂವಿನ ಮಕರಂದವನ್ನು ಪಾನ ಮಾಡುವವರಾಗಿ

(ದುಂಬಿಗಳಾಗಿ)

ರತಿಂ = ರತಿಕ್ರೀಡೆಯನ್ನು

ದಧತಿ = ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ವೈಕುಂಠಲೋಕದಲ್ಲಿರುವ ಮುಕ್ತರಾದ ತರುಣರು, ತರುಣಿಯರೊಡನೆ ಅನೇಕ ರೀತಿಯ ಉದ್ಯಾನ ವನವಿಹಾರವನ್ನು ಮಾಡಿ ಸಂತೋಷಪಡುತ್ತಾರೆ. ಆನಂತರ ಅವರು ಸುಂದರವಾದ ಲತಾಗೃಹಗಳಿಗೆ ಹೋಗಿ ಉಬ್ಬಿದ ಎದೆಯುಳ್ಳ ಸ್ವಲ್ಪ ಬಗ್ಗಿರುವ ತರುಣಿಯರನ್ನು ಗಾಢವಾಗಿ ಆಲಿಂಗಿಸಿ ದುಂಬಿಗಳು ತಾವರೆಯ ಮಕರಂದವನ್ನು ಓರುವಂತೆ, ಸುರತಕ್ರೀಡೆಯಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತರಾಗುವರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ವನಲೀಲಯಾ— ವನೇ ಲೀಲಾ ವನಲೀಲಾ, ತಯಾ ವನಲೀಲಯಾ ।

ಘನಸ್ತನನತಾ— ಘನೌ ಚ ತೌ ಸ್ತನೌ ಚ ಘನಸ್ತನೌ, ಘನಸ್ತನಾಭ್ಯಾಂ ನತಾಃ ಘನಸ್ತನನತಾಃ, ತಾಃ ಘನಸ್ತನನತಾಃ ।

ಸುಲತಾಲಯೇಷು— ಲತಾನಾಂ ಆಲಯಾಃ ಲತಾಲಯಾಃ, ಶೋಭನಾಶ್ಚ ತೇ ಲತಾಲಯಾಶ್ಚ ಸುಲತಾಲಯಾಃ, ತೇಷು ಸುಲತಾಲಯೇಷು ।

ವದನಾರವಿಂದಮಧುಪಾ— ವದನಮೇವ ಅರವಿಂದಂ ವದನಾರವಿಂದಂ, ವದನಾರವಿಂದಸ್ಯ ಮಧುವದನಾರವಿಂದಮಧು, ವದನಾರವಿಂದಮಧು ಪಿಬಂತೀತಿ ವದನಾರವಿಂದಮಧುಪಾ, (ವದನಾರವಿಂದಸ್ಯ ಮಧುಪಾ) ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ದಧಿತಿ- 1. ದಧಾತಿ ದಧತಃ ದಧತಿ, ದಧಾಸಿ ದಧತಃ ದಧತಃ, ದಧಾಮಿ ದಧ್ಯಃ ದಧ್ಯಃ 2. ದಧೌ ದಧತುಃ ದಧುಃ, ದಧಿಥ ದಧಾಥ ದಧಥುಃ ದಧ, ದಧೌ ದಧಿವ ದಧಿಮ 3. ಧಾತಾಧಾತಾರೌ ಧಾತಾರಃ ಧಾತಾಸಿ 4. ಧಾಸ್ಯತಿ 5. ದಧಾತು ದಧ್ಯಾತ್ ದಧ್ಯಾಂ ದಧತು, ದೇಹಿ ದಧ್ಯಾತ್ ದತ್ತಂ ದತ್ತ, ದಧಾಮಿ ದಧಾಮ ದಧಾಮ 6. ಅದಧಾತ್ ಅದಧ್ಯಾಂ ಅದಧುಃ ಅದಧಾಃ ಅದಧತ್ತಂ ಅದಧತ್ತ, ಅದಧಾಂ ಅದಧದ್ವ ಅದಧದ್ವ 7. ದಧ್ಯಾತ್ ದಧ್ಯಾತಾಂ ದಧ್ಯುಃ, ದಧ್ಯಾಃ ದಧ್ಯಾತಃ ದಧ್ಯಾತ, ದಧ್ಯಾಂ ದಧ್ಯಾವ ದಧ್ಯಾಮ 8. ಧೇಯಾತ್ ಧೇಯಾಸ್ತಾಂ ಧೇಯಾಸುಃ 9. ಅಧಾತ್ ಅಧಾತಾಂ ಅಧುಃ, ಅಧಾಃ ಅಧಾತಂ ಅಧಾತ ಅಧಾಂ ಅಧಾವ ಅಧಾಮ 10. ಅಧಾಸ್ಯತ್. ಕರ್ಮಣಿ 1 ಧೀಯತೇ 2 ದಧೇ 3 ಧಾಯಿತಾ, ಧಾತಾ 4 ಧಾಯಿಷ್ಯತೇ ಧಾಸ್ಯತೇ 5 ಧೀಯತಾಂ ಅಧೀಯತ ಧೀಯೇತ ಧಾಯಿಷೀಷ್ಯ, ಧಾಸೀಷ್ಯ 9 ಅಧಾಯಿ ಅಧಾಯಿಷಾತಾಂ (ಅಧಿಷಾತಾಂ) (ಧ್ವಂಧ್ವಂ) 10 ಅಧಾಯಿಷ್ಯತ. ಅಧಾಸ್ಯತ ಡುಧಾಞ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ 'ದಧತಿ' ಲಟ್ ಪ್ರಥಮ ಪುರುಷ ಬಹುವಚನ. 1 ದಿಭತಿ ದಿಭತಃ ದಿಭತಿ, ದಿಭರ್ಷಿ ದಿಭ್ರಥಃ ದಿಭ್ರಥ, ದಿಭರ್ಮಿ ದಿಭ್ರವಃ ದಿಭ್ರಮಃ 2 ಬಭಾರ ಬಭತುಃ ಬಭುಃ, ಬಭರ್ಥ ಬಭ್ರಥುಃ ಬಭ್ರ, ಬಭಾರ-ಬಭರ ಬಭ್ರವ ಬಭ್ರಮ 3 ಭರ್ತಾ 4 ಭರಿಷ್ಯತಿ 5 ಬಿಭರ್ತು ದಿಭ್ರತಾತ್, ದಿಭ್ರತಾಂ ದಿಭ್ರತು, ದಿಭ್ರಹಿ-ದಿಭ್ರತಾತ್ ದಿಭ್ರತಂ ದಿಭ್ರತ, ದಿಭರಾಣಿ ದಿಭರಾವ ದಿಭರಾಮ 6 ಅಬಿಭಃ ಅಬಿಭೃತಾಂ ಅಭಿಭರು, ಅಭಿಭಃ ಅಬಿಭೃತಂ ಅಭಿಭೃತ, ಅಬಿಭರಂ ಅಭಿಭೃವ ಅಬಿಭೃಮ 7 ಬಿಭ್ರಯಾತ್ ಬಿಭ್ರಯಾತಾಂ ಬಿಭ್ರಯುಃ, 8 ಭಿಯಾತ್ ಭಿಯಾಸ್ತಾಂ ಭಿಯಾಸುಃ 9 ಅಭಾರ್ಷೀತ್ ಅಭಾರ್ಷ್ಯಾಂ ಅಭಾರ್ಷುಃ, ಅಭಾರ್ಷೀಃ ಅಭಾರ್ಷ್ಯಂ ಅಭಾರ್ಷ, ಅಭಾರ್ಷ್ಯಂ ಅಭಾರ್ಷ್ಯ ಅಭಾರ್ಷ್ಯ 10 ಅಭರಿಷ್ಯತ್ ಕರ್ಮಣಿ. 1 ಭಿಯತೇ 2 ಬಭ್ರೇ 3 ಭಾರಿತಾ, ಭರ್ತಾ 4 ಭಾರಿಷ್ಯತೇ ಭರಿಷ್ಯತೇ 5 ಭಿಯತಾಂ 6 ಅಭಿಯತ 7 ಭಿಯೇತ 8 ಭಾರಿಷೀಷ್ಯ, ಭೃಷೀಷ್ಯ 9 ಅಭಾಲ ಅಭಾಲಿಷಾತಾಂ, ಅಭೃಷಾತಾಂ 10 ಅಭಾರಿಷ್ಯತ ಅಭರಿಷ್ಯತ. ಡುಧಾಞ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಸಕರ್ಮಕಃ ಅನಿಟ್ ಉಭಯವದೀ, 'ದಿಭತಿ' ಪರಸ್ವದೀ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನ ।

ಕೀತ— 'ವಲ್ಲಿತು ವ್ರತತಿಲತಾ' - ಅಮರ (ಮಧು-ಜೇನು, ನೀರು, ಹಾಲು, ಮದ್ಯ, ಹೂವಿನ ರಸ) 'ಮಧು- ಕೌದ್ರೇ ಜಲೇ ಕ್ಷೀರೇ ಮದ್ಯೇ ಪುಷ್ಪರಸೇಚ ಚ', ಎತ್ಯ.

ವಿಶೇಷಾಂತ— ತರುಣಾಃ ಸ್ವೀಧಃ ಸಹ ತತ್ ಸಂಚಾರೇಣ ನಾನಾವಿಧಕ್ರೀಡಾಂ ಕೃತ್ವಾ, ಲತಾಗ್ರಹೇಷು ಸ್ತನಭಾರನತಾಃ ತರುಣಃ। ಅಲಿಂಗ್ಯ ಮುಖಚುಂಬನಂ ಕುರ್ವಂತಃ ಸಂತಃ ಸುರತಕ್ರೀಡಾಂ ಕುರ್ವಂತೀತಿ ಭಾಷಃ ಎಂದು ಭಲಾರೀಯದಲ್ಲಿ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಪ್ರಯೋಗ— ತರುಣಾಃ ರತಿ ದಧತಿ (ಸಕರ್ಮಕ ಕರ್ತರಿ) ।

ತರುಣೈಃ ರತಿಃ ಧೀಯತೇ (ಕರ್ಮಣಿ) ।

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಮುಕ್ತರಾದ ಸ್ವೀಪುರುಷರ ಜಲಕ್ರೀಡೆಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ರಸಿಕಾಃ ಸುಧಾಪ್ನು ಸರಸೀಷು ತತೋ ರುತನೂಪುರಾನುಕೃತಸಾರಸಕಾಃ |

ವಿಹರಂತಿ ಸಾಕಮವಗಾಹ್ಯ ಧವೈರ್ಜಲಮಡ್ವಕೋತ್ಸವಹಸದ್ವದನಾಃ || 50 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ರಸಿಕಾಃ, ಸುಧಾಪ್ನು, ಸರಸೀಷು, ತತಃ, ರುತನೂಪುರಾನುಕೃತಸಾರಸಕಾಃ ವಿಹರಂತಿ, ಸಾಕಂ, ಅವಗಾಹ್ಯ, ಧವೈಃ, ಜಲಮಡ್ವಕೋತ್ಸವಹಸದ್ವದನಾಃ |

ಅನ್ವಯ— ತತಃ ರುತನೂಪುರಾನುಕೃತಸಾರಸಕಾಃ ರಸಿಕಾಃ ಧವೈಃ ಸಾಕಂ ಸುಧಾಪ್ನು ಸರಸೀಷು ಅವಗಾಹ್ಯ, ಜಲಮಡ್ವಕೋತ್ಸವಹಸದ್ವದನಾಃ ವಿಹರಂತಿ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ತತಃ = ಅನಂತರ

ರುತನೂಪುರಾನುಕೃತಸಾರಸಕಾಃ = ಶಬ್ದ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಕಾಲ್ಪಜ್ಞಿಕಳಿಂದ ಹೋಲಿಕೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ (ಅನುಸರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ) ನೀರುಕೋಳಿಗಳುಳ್ಳ

ರಸಿಕಾಃ = ವಿಲಾಸಿನಿಯರಾದ ತರುಣಿಯರು

ಧವೈಃ ಸಾಕಂ = ಗಂಡಂದಿರಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು

ಸುಧಾಪ್ನು = ಅಮೃತಮಯವಾದ ನೀರುಳ್ಳ

ಸರಸೀಷು = ಸರೋವರಗಳಲ್ಲಿ

ಅವಗಾಹ್ಯ = ಇಳಿದು

ಜಲಮಡ್ವಕೋತ್ಸವಹಸದ್ವದನಾಃ = ನೀರಂಟ ಮದ್ದಲೆಯ ಕೈಗಳಿಂದ ನೀರನ್ನು ಹೊಡೆಯುವ ಬಾರಿಸುವ ಸಂತೋಷಕರವಾದ ವ್ಯಾಪಾರದಿಂದ ನಗುತ್ತಿರುವ ಮುಖವುಳ್ಳವರಾಗಿ

ವಿಹರಂತಿ = ವಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಉದ್ಯಾನಕ್ರೀಡೆ ಮುಗಿದ ತರುವಾಯ ನೀರುಕೋಳಿಗಳಂತೆ ಧ್ವನಿಗೈಯುತ್ತಿರುವ ಕಾಲ್ಪಜ್ಞಿಕಳನ್ನು ಧರಿಸಿದ ವಿಲಾಸಿನಿಯರಾದ ತರುಣಿಯರು, ಅಮೃತಮಯವಾದ ನೀರಿನ ಕೊಳಗಳಲ್ಲಿ ಇಳಿಯುತ್ತಾರೆ. ಅನಂತರ ಅಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಗಂಡಂದಿರೊಡನೆ ಕೈಗಳಿಂದ ನೀರನ್ನು ಹೊಡೆದು ಮದ್ದಲೆಯಂತೆ ಶಬ್ದಮಾಡುತ್ತಾ, ಅದರಿಂದ ಸಂತೋಷಪಟ್ಟು ನಲಿಯುತ್ತಾ ವಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಸುಧಾಪ್ನು— ಸುಧಾತ್ಮಿಕಃ (ಸುಧಾಮಯಃ), ಆಪಃ ಯಾಸು ತಾಃ ಸುಧಾಪಃ, ತಾಸು ಸುಧಾಪ್ನು |

ಇಲ್ಲಿ 'ಯಕ್' ಪೂರಣ್ಣಃ ಪಥಾಮಾನಕ್ಷೇ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಮಾಸಾಂತದ 'ಅ' ಪ್ರತ್ಯಯವು ಬಂದು 'ಸುಧಾಪಾಃ ಸರಸ್ಯಃ ಸುಧಾಪಾಸು ಸರಸೀಷು' ಎಂದು ಇರಬೇಕಿತ್ತು. ಆದರೆ 'ಸಮಾಸಾಂತೋ ವಿಧಿರನಿತ್ಯಃ' ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಸಮಾಸಾಂತ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವವಾದುದರಿಂದ 'ಅ' ಪ್ರತ್ಯಯವು ಬರಲಿಲ್ಲ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ರುತನೂಪುರಾನುಕೃತಸಾರಸಕಾಃ— ರುತಾನಿ ಚ ತಾನಿ ನೂಪುರಾಣಿ ಚ ರುತನೂಪುರಾಣಿ, ರುತನೂಪುರೈಃ

ಅನುಕೃತಾಃ ಸಾರಸಾಃ ಯಾಭಿಃ ತಾಃ ರುತನೂಪುರಾನುಕೃತಸಾರಸಕಾಃ |

ಜಲಮಡ್ವಕೋತ್ಸವಹಸದ್ವದನಾಃ— ಜಲಮೇವ ಮಡ್ವಕಃ ಜಲಮಡ್ವಕಃ, ಭಲಾರಿಯದಂತೆ, ಜಲೇಷು ಮಡ್ವಕಃ ಜಲಮಡ್ವಕಃ, ಮಡ್ವಕವೆಂದರೆ ಕೈಯಿಂದ ನೀರನ್ನು ಹೊಡೆಯುವುದು ಎಂದು

ಬೇರೊಂದು ಅರ್ಥವಿದೆ. ಜಲಮಡ್ವಕ್ಕೆ ಉತ್ಪನ್ನವು ಜಲಮಡ್ವಕ್ಕೋತ್ಪನ್ನವು | (ಭಲಾರಿಯ ಜಲ-
ಮಡ್ವಕ್ಕೆ ಇತಿ ಉತ್ಪನ್ನವು ಜಲಮಡ್ವಕ್ಕೋತ್ಪನ್ನವು | ಜಲಮಡ್ವಕ್ಕೋತ್ಪನ್ನವು) ಹಸಂತಿ ವದನಾನಿ ಯಾಸಾಂ
ತಾಃ ಜಲಮಡ್ವಕ್ಕೋತ್ಪನ್ನವಹಸದ್ವದನಾಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ವಿಹರಂತಿ- ಜಲ ವಿ ಉಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ಹೃಣ್ ಹರಣೇ ಪರಸ್ವೈಪದಿನಃ, ವರ್ತಮಾನೇ ಲಟ್
ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಒಹುವಚನೇ 'ವಿಹರಂತಿ' ಇತಿ ರೂಪಂ |

ವಿ+ಹರಂತಿ ಹರತಃ ಹರಂತಿ, ಹರಸಿ ಹರಥಃ ಹರಥ, ಹರಾಮಿ ಹರಾವಃ ಹರಾಮಃ | ಜಹಾರ ಜಹುತುಃ ಜಹುಃ,
ಜಹರ್ಥ ಜಹ್ರಥುಃ ಜಹ್ರ, ಜಹಾರ ಜಹರ ಜಹ್ರಿವ ಜಹ್ರಮ, 3 ಹರ್ತಾ, 4 ಹರಿಷ್ಯತಿ, 5 ಹರತು, 6 ಅಹರತ್, 7 ಹರೇತ್,
8 ಹ್ರಿಯಾತ್, 9 ಅಹಾರ್ಷೀತ್, ಅಹಾರ್ಷ್ಯಾಂ ಅಹಾರ್ಷುಃ, ಅಹಾರ್ಷೀಃ ಅಹಾರ್ಷ್ಯಂ ಅಹಾರ್ಷ್ವ, ಅಹಾರ್ಷಂ ಅಹಾರ್ಷ್ವ
ಅಹಾರ್ಷ್ಯ, 10 ಅಹರಿಷ್ಯತ್ |

ಕೋಶ— 'ಮಂಜೀರೋ ನೂಪುರೋಽಸ್ತಿಯಾಂ' ಅಮರ, 'ಸಾರಸಾ ಜಲಕುಟುಟಾಃ' ಅಭಿಧಾನ. 'ಧವಃ
ಪ್ರಿಯಃ ಪತಿರ್ಭರ್ತಾ', 'ಸಾಕಂ ಸತ್ರಾ ಸಮಂ ಸಹ', 'ಕಾನಾರಃ ಸರಿಸೀಸರಃ', 'ವಾದ್ಯಪ್ರಭೇದಾ ಡಮರುಮಡ್ವ
ಡಿಂಡಿಮಧುರ್ಮಾರಾಃ', ಎಂದೂ ಅಮರ. ಸಂಸ್ಕೃತ ತಾತ್ಪರ್ಯ - ಉಪವನಕ್ರೀಡಾನಂತರಂ ನಾಯಕಃ ಧ್ವನಿ-
ವಿಶೇಷಕಾರಿಭಿಃ ಸಾರಸಪಕ್ಷಿಭಿವ ಪ್ರತೀಯಮಾನನೂಪುರಾಖ್ಯವಾದಭೂಷಣೈಃ ಯುತಾಃ ಸತ್ಯಃ ಪತಿಭಿಃ ಸಹ
ಸರೋವರಸಮೀಪಂ ಗತ್ವಾ ಅಮೃತಮಯೋದರೇಷು ಸರೋವರೇಷು ಪ್ರವಿಶ್ಯ ಹಸ್ತಾಭ್ಯಾಂ ಜಲತಾಡನಂ ಕೃತ್ವಾ
ಹಸಂತ್ಯಃ ಸತ್ಯಃ ಕ್ರೀಡಂತಿ ಇತಿ ಭಾವಃ (ಭಲಾರೀಯ) ಇವರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಂತೆ ಮಡ್ವಕ್ಕೆ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕೈಗಳಿಂದ ನೀರನ್ನು
ಹೊಡೆಯುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಪ್ರಯೋಗ— ರಸಿಕಾಃ ವಿಹರಂತಿ (ಕರ್ತರಿ) |

ರಸಿಕಾಭಿಃ ವಿಹ್ರಿಯತೇ (ಕರ್ಮಣಃ) |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಮುಕ್ತರಾದ ಸ್ತ್ರೀಯರು ಜಲದಲ್ಲಿ ಕ್ರೀಡಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಆಚರಿಸಿದ ಸುಗಂಧಲೇಪನವನ್ನು
ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ವಿವಿಧಾ ವಿಧಾಯ ವಿಹೃತಿಃ ಸರಿಲೇ ವಿಕಟೇಷು ವಿದ್ವಮತಟೇಷು ಗತಾಃ |

ಸುರಭಿಂ ಸುವರ್ಣಮಥ ವರ್ಣಕಮಾದದತೇ ಸಖೀಕರಗತಂ ಮಹಿಲಾಃ || 51 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ವಿವಿಧಾಃ, ವಿಧಾಯ, ವಿಹೃತಿಃ, ಸರಿಲೇ, ವಿಕಟೇಷು ವಿದ್ವಮತಟೇಷು, ಗತಾಃ, ಸುರಭಿಂ,
ಸುವರ್ಣಂ, ಅಥ, ವರ್ಣಕಂ, ಆದದತೇ, ಸಖೀಕರಗತಂ, ಮಹಿಲಾಃ |

ಅನ್ವಯ— ಮಹಿಲಾಃ ಸರಿಲೇ ವಿವಿಧಾ ವಿಹೃತಿಃ ವಿಧಾಯ, ಅಥ ವಿಕಟೇಷು ವಿದ್ವಮತಟೇಷು ಗತಾಃ
ಸಖೀಕರಗತಂ ಸುರಭಿಂ ಸುವರ್ಣಂ ವರ್ಣಕಂ ಆದದತೇ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಮಹಿಲಾಃ = ಮುಕ್ತಚೇತನರಾದ ತರುಣಿಯರು

ಸರಿಲೇ = ನೀರಿನಲ್ಲಿ

ವಿವಿಧಾಃ = ನಾನಾವ್ರಕಾರವಾದ

ವಿಹೃತಿಃ = ವಿಹಾರಗಳನ್ನು

ವಿಧಾಯ = ಮಾಡಿ

ಅಥ = ಅನಂತರ

ವಿಕಟೇಷು = ವಿಶಾಲವಾದ

ವಿದ್ಯಮತಟೇಷು = ಹವಳದಿಂದ ಕೆತ್ತಿದ ದಡಗಳಲ್ಲಿ

ಗತಾಃ = ಇದ್ದವರಾಗಿ

ಸಖೀಕರಗತಂ = ಗೆಳತಿಯರ ಕೈಗಳಲ್ಲಿರುವ

ಸುರಭಿಂ = ಸುವಾಸನೆಯುಳ್ಳ

ಸುವರ್ಣಂ = ಒಳ್ಳೆಯ ಬಣ್ಣವುಳ್ಳ

ವರ್ಣಕಂ = ಲೇಪನದ್ರವ್ಯವನ್ನು

ಆದದತೇ = ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ವೈಕುಂಠಲೋಕದಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತರಾದ ತರುಣಿಯರು ಹೀಗೆ ಜಲದಲ್ಲಿ ಬಗೆಬಗೆಯ ವಿಹಾರಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಅನಂತರ ನೀರಿನಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಬಂದು ಹವಳಕೆತ್ತಿದ ಸುಂದರವಾದ ದಡಗಳಲ್ಲಿ ಬಂದು ನಿಲ್ಲುತ್ತಾರೆ. ಅವರ ಸಖಿಯರಾದ ಮುಕ್ತರಾದ ತರುಣಿಯರು ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಸುವಾಸನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಒಳ್ಳೆಯ ಬಣ್ಣದ ಸುಗಂಧಲೇಪನ ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಕಾದಿರುತ್ತಾರೆ. ಅವರ ಕೈಗಳಿಂದ ಆ ಸುಗಂಧ ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಸ್ನಾನ ಮಾಡಿ ಬಂದ ಸ್ತ್ರೀಯರು ತಮ್ಮ ಮೈಗಳಿಗೆ ಆ ಗಂಧದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಹಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ.

ವಿಗ್ರಹ—

ವಿದ್ಯಮತಟೇಷು— ವಿದ್ಯಮಾಣಾಂ ತಟಾನಿ ವಿದ್ಯಮತಟಾನಿ, ತೇಷು ವಿದ್ಯಮತಟೇಷು |

ಸುವರ್ಣಕಂ— ಶೋಭನಃ ವರ್ಣಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸುವರ್ಣಕಃ |

ಸಖೀಕರಗತಂ— ಸಖೀನಾಂ ಕರಾಃ ಸಖೀಕರಾಃ, ಸಖೀಕರೇಷು ಗತಃ ಸಖೀಕರಗತಃ, ತಂ ಸಖೀಕರಗತಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಆದದತೇ - ಆ+ದದತ್ತೇ ದತ್ತೇ ದದಾತೇ ದದತೇ, ದತ್ತೇ ದದಾಥೇ ದದ್ವೇ, ದದೇ ದದ್ವಹೇ ದದ್ವಹೇ, ಆಜ್ (ಆ) ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ಡುದಾಜ್ ದಾನೇ ಇತ್ಯಸ್ಮಾದ್ ಧಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಕರ್ತರಿ ಆತ್ಮನೇ-ಪದಿನಃ ವರ್ತಮಾನೇ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಬಹುವಚನೇ 'ಆದದತೇ' ಇತಿ ರೂಪಂ |

2 ಲಿಟ್ ದದೇ, ದದಾತೇ, ದದಿರೇ, 3 ಲುಟ್ ದಾತಾ ದಾತಾರೌ.ಸೇ, 4 ಲೃಟ್ ದಾಸ್ಯತೇ, 5 ಲೋಟ್ ದತ್ತಾಂ ದದಾತಾಂ ದದತಾಂ, ದತ್ವ ದದಾಥಾಂ ದದ್ವ್ಯಂ, ದದ್ವೇ ದದಾವಹೈ ದದಾಮಹೈ, 6 ಲಜ್ ಆದತ್ತ ಆದದಾತಾಂ ಆದದತ, ಆದತ್ಯಾ ಆದದಾಥಾಂ ಆದದ್ವ್ಯಂ, ಆದದಿ ಆದದ್ವಹಿ ಆದದ್ವಹಿ, 7 ವಿಧಿರಿಜ್ ದದೀತ ದದೀಯಾತಾಂ ದದೀರನ್, 8 ದಾಸೀಷ್ಟ ದಾಸೀಯಾಸ್ತಾಂ ದಾಸೀರನ್, 9 ಅದಿತ ಅದಿಷಾತಾಂ ಅದಿಷತ, ಅದಿಥಾಃ ಅದಿಷಾಥಾಂ ಅದಿಷ್ಥಂ ಅದಿಧ್ವಂ, ಅದಿಷಿ ಅದಿಷ್ಠಿ ಅದಿಷ್ಠಿ, 10 ಲೃಜ್ ಅದಾಸ್ಯತ |

ಕೋಶ— 'ಸುಂದರೇ ರಮಣೀ ರಾಮಾವನಿತಾ ಮಹಿಲಾ ತಥಾ' (ಅಮರ) ವಿಕಟೇಷು = ಸುಂದರವಾದ 'ವಿಕಟಃ ಸುಂದರಃ ಪ್ರೋಕ್ತಃ' (ಅಮರ) ವಿಕಟೇಷು = ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಅಥವಾ ವಿಶಾಲವಾದ 'ವಿಶಂಕಟಂ ವಿಶಾಲಂ ಸ್ಯಾತ್ ಕರಾಲಂ ವಿಕಟಂ ತಥಾ', (ಹಲ) ವಿದ್ಯಮ = ಹವಳ, (ಮುಕ್ತಾಥ) 'ವಿದ್ಯಮಃ ಪುಂಸಿ ಪ್ರವಾಲಂ ಪುಂನಪುಂಸಕಂ', (ಅಮರ) 'ಪ್ರವಾಲಂ ವಿದ್ಯಮೋಽಸ್ಮಿಯಾಂ' ಎಂದು ಭಲಾರೀಯದಲ್ಲಿ ಅಮರಕೋಶವಾಕ್ಯವನ್ನು ಉದ್ಧರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸುರಭಿ = ಸುವಾಸನೆಯಾದ, 'ಸುರಭಿಃ ಘ್ರಾಣತರ್ಪಣಃ' ಅಮರ. ಸುವರ್ಣಂ = ಒಳ್ಳೆಯ ಬಣ್ಣವುಳ್ಳ, 'ವರ್ಣೋ ದ್ವಿಜಾದೌ ಕುಕ್ತಾದೌ, ಸ್ತುತೌ, ವರ್ಣಂ ತು ವಾಕ್ತರೇ' (ಅಮರ) ವರ್ಣಕಃ (ಕಂ) = ಅಂಗರಾಗ, ಮುಖ ಮೈಗೆ ಹಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳುವ

ಚೂರ್ಣ (ಪೌಡರ) 'ವರ್ಣಕೋ, ವಿಲೇಪನೇ ಮಲಯಜೇನಟೇ ಚ' (ಹೇಮಚಂದ್ರ) 'ಗಾತ್ರಾನುಲೇಪನೀ ವರ್ತೀ ವರ್ಣಕಂ ಸ್ವಾದ್ ವಿಲೇಪನಂ' (ವರ್ಣಕೋಽಸ್ಯ ವಿಲೇಪನಂ) ಅಮರ.

ಪ್ರಯೋಗ— ಮಹಿಲಾಃ ವರ್ಣಕಂ ಅದದತೇ (ಕರ್ತರಿ) |

ಮಹಿಲಾಭಿಃ ವರ್ಣಕಃ ಅದೀಯತೇ (ಕರ್ಮಣಿ) |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆ ತರುಣಿಯರ ಅಲಂಕಾರ ರೀತಿಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಜಘನಾಂಶುಕೈರವಯವಾಭರಣೈಃ ಕುಚಕುಂಕುಮೈಶ್ಚ ಕಚಮಾಲ್ಯವರೈಃ |

ನಯನಾಂಜನೈರಪಿ ಮಿಥೋಽಬ್ಜದೃಶಾಂ ಘಟಿತ್ವೈರಲಂಕೃತಿರಲಂ ಕ್ರಿಯತೇ || 52 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಜಘನಾಂಶುಕೈ, ಅವಯವಾಭರಣೈಃ ಕುಚಕುಂಕುಮೈಃ ಚ, ಕಚಮಾಲ್ಯವರೈಃ, ನಯನಾಂಜನೈಃ ಅಪಿ, ಮಿಥಃ, ಅಬ್ಜದೃಶಾಂ, ಘಟಿತ್ವೈಃ, ಅಲಂಕೃತಿಃ ಅಲಂ, ಕ್ರಿಯತೇ |

ಅನ್ವಯ— ಮಿಥಃ, ಘಟಿತ್ವೈಃ, ಅಬ್ಜದೃಶಾಂ, ಜಘನಾಂಶುಕೈಃ, ಅವಯವಾಭರಣೈಃ, ಕುಚಕುಂಕುಮೈಃ, ಕಚಮಾಲ್ಯವರೈಃ, ಚ, ನಯನಾಂಜನೈಃ, ಅಪಿ, ಅಲಂ, ಅಲಂಕೃತಿಃ, ಕ್ರಿಯತೇ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಮಿಥಃ = ಅನೋನ್ಯವಾಗಿ

ಘಟಿತ್ವೈಃ = ಹೊಂದಾಣಿಕೆಯಿರುವ (Matching)

ಅಬ್ಜದೃಶಾಂ = ಕಮಲದಂತಹ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳ ಮುಕ್ತ ತರುಣಿಯರ

ಜಘನಾಂಶುಕೈಃ = ಸೊಂಟದ ಮುಂಭಾಗಗಳು ಮತ್ತು ವಸ್ತ್ರ ಇವುಗಳಿಂದ

ಅವಯವಾಭರಣೈಃ = ಕೈಕಾಲುಗಳು ಮತ್ತು ಒಡವೆಗಳು ಇವುಗಳಿಂದ

ಕುಚಕುಂಕುಮೈಃ = ಸ್ತನಗಳು ಮತ್ತು ಕುಂಕುಮಗಳು ಇವುಗಳಿಂದ

ಕಚಮಾಲ್ಯವರೈಃ = ತಲೆಯ ಮುಡಿ(ತುರುಲು)ಗಳು ಮತ್ತು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಹೂವಿನ ಮಾಲೆಗಳು ಇವುಗಳಿಂದ

ನಯನಾಂಜನೈಃಅಪಿ = ಕಣ್ಣುಗಳು ಮತ್ತು ಕಾಡಿಗೆ (ಕಪ್ಪು) ಇವುಗಳಿಂದಲೂ,

ಅಲಂ = ಚೆನ್ನಾಗಿ

ಅಲಂಕೃತಿಃ = ಅಲಂಕಾರವು

ಕ್ರಿಯತೇ = ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಅಲ್ಲಿರುವ ಸುಂದರಿಯರಾದ ಸ್ತ್ರೀಯರು ಧರಿಸಿರುವ ಉತ್ತಮವಾದ ಸೀರೆಗಳಿಂದ ಅವರ ಜಘನಗಳಿಗೂ (ಸೊಂಟದ ಮುಂಭಾಗಗಳಿಗೂ) ಜನಘನಗಳಿಂದ ಅವರು ಉಟ್ಟಿರುವ ಸೀರೆಗಳಿಗೂ, ಆಭರಣಗಳಿಂದ ಕಿವಿ ಕೈಕಾಲುಗಳಿಗೂ, ಕಿವಿ ಮುಂತಾದ ಅವಯವಗಳಿಂದ ಆಭರಣಗಳಿಗೂ, ಕುಂಕುಮದ ಗಂಧಗಳಿಂದ ಸ್ತನಗಳಿಗೂ, ಸ್ತನಗಳಿಂದ ಕುಂಕುಮ ಕೇಸರಿಯ ಗಂಧಗಳಿಗೂ, ಉತ್ತಮವಾದ ಹೂವಿನ ಮಾಲೆಗಳಿಂದ ತುರುಲುಗಳಿಗೂ, ತುರುಲುಗಳಿಂದ ಹೂವಿನ ಮಾಲೆಗಳಿಗೂ, ಕಾಡಿಗೆಯಿಂದ ಕಣ್ಣುಗಳಿಗೂ, ಕಣ್ಣುಗಳಿಂದ ಕಾಡಿಗೆಗೂ, ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ಅಲಂಕಾರವುಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಅಂದರೆ ಅಲ್ಲಿರುವ ಸ್ತ್ರೀಯರ ಜಘನಾದಿಗಳಿಗೂ ಬಟ್ಟೆ ಮುಂತಾದವುಗಳಿಗೂ ಬಹಳ ಚೆನ್ನಾಗಿರುವ ಜೋಡಿಯಿದೆ. ಅವು ಪರಸ್ಪರ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಒಂದಕ್ಕಿ ಮತ್ತೊಂದು ಒಪ್ಪುತ್ತವೆ.

ಭಲಾರಿಯು = ಜಘನಾದ್ಯವಯವಸಂಬಂಧಾತ್ ವಸ್ತಾದೀನಾಂ ವಸ್ತುಭೇದರಹಿತಾದಿಸಂಬಂಧಾತ್ ಜಘನಾದೀನಾಂ
೧೩ ಪರಸ್ಪರಾಲಂಕಾರೋಽಭೂತ್ = ಜಘನ ಮುಂತಾದ ಅವಯವಗಳ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ವಸ್ತಾದಿಗಳಿಗೂ, ವಸ್ತು-
ಭೇದರಹಿತಾದಿಸಂಬಂಧದಿಂದ ಜಘನಾದಿಗಳಿಗೂ ಪರಸ್ಪರ ಅಲಂಕಾರ ಉಂಟಾಯಿತು ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಜಘನಾಂಶುಕೈಃ— ಜಘನಾನಿ ಚ ಅಂಶುಕಾನಿ ಚ ಜಘನಾಂಶುಕಾನಿ, ತೈಃ ಜಘನಾಂಶುಕೈಃ |

ಅವಯವಾಭರಣೈಃ— ಅವಯವಾಶ್ಚ ಅಭರಣಾನಿ ಚ ಅವಯವಾಭರಣಾನಿ, ತೈಃ ಅವಯವಾಭರಣೈಃ |

ಕುಚಕುಂಕುಮೈಃ— ಕುಚಾರ್ಥ ಕುಂಕುಮಾನಿ ಚ ಕುಚಕುಂಕುಮಾನಿ, ತೈಃ ಕುಚಕುಂಕುಮೈಃ |

ಕಚಮಾಲ್ಯವರಾಣಿ— ಮಾಲ್ಯೇಷು ವರಾಣಿ ಮಾಲ್ಯವರಾಣಿ, ಕಚಾರ್ಥ ಮಾಲ್ಯವರಾಣಿ ಚ ಕಚಮಾಲ್ಯವರಾಣಿ,
ತೈಃ ಕಚಮಾಲ್ಯವರಾಣಿ |

ಅಬ್ಜದೃಶಾಂ— ಅಬ್ಜಾನಿವ ದೃಶಃ ಯಾಸಾಂ ತಾಃ ಅಬ್ಜದೃಶಃ, ತಾಸಾಂ ಅಬ್ಜದೃಶಾಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಲಂ+ಕ್ರಿಯತೇ 'ಅಲಂ' ಅವ್ಯಯ ಕೃಧಾತು | (ಸರ್ಗ 11, ಶ್ಲೋಕ 20 ನೋಡಿರಿ) |

ಕೋಶ— ಜಘನಂ = ಕಟಿಪುರೋಭಾಗ 'ವಶ್ಪಾನ್ವಿತಂಟಃ ಸ್ತ್ರೀಕಟ್ಯಾಃ ಕ್ಷೀಬೇತು ಜಘನಂ ಪುರಃ' ಅಮರ |

ಅಂಶುಕಂ = ಬಟ್ಟೆ 'ವಸ್ತ್ರಮಾಚ್ಛಾದನಂ ವಾಸಶ್ಚಲಂ ವಸನಮಂಶುಕಂ' - ಅಮರ |

ಮಾಲ್ಯಂ = ಮಾಲೆ, 'ಮಾಲ್ಯಂ ಮಾಲಾಸೃಜೌ ಮೂರ್ಧ್ನಿ' ಅಮರ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಜಘನಾಂಶುಕೈಃ ನಯನಾಂಜನೈಃ ಅಪಿ ಅಲಂಕೃತಿಃ ಅಲಂಕ್ರಿಯತೇ (ಕರ್ಮಣಿ) |

ಜಘನಾಂಶುಕಾನಿ, ಅವಯವಾಭರಣಾನಿ ಕುಚಕುಂಕುಮಾನಿ ಕಚಮಾಲ್ಯವರಾಣಿ ನಯನಾಂಜನಾನಿ

ಅಪಿ ಅಲಂಕೃತಿಂ ಅಲಂಕುರ್ವಂತಿ (ಕರ್ತೃ) |

★ ★ ★

ತನುಮಧ್ಯಮಾ ನಿಜಗೃಹಾಣಿ ಗತಾಃ ಸಮಮಾತ್ಮನಾಮಸುಸಮೈರಸಮೈಃ |

ಅಮೃತಂ ಪಿಬಂತ್ಯಸುಲಭಂ ಭವಿಭಿಶ್ಚಪಕೈರ್ಮಹಾರಜತರತ್ನಮಯೈಃ || 53 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ತನುಮಧ್ಯಮಾ, ನಿಜಗೃಹಾಣಿ, ಗತಾಃ, ಸಮಂ, ಆತ್ಮನಾಂ, ಅಸುಸಮೈಃ, ಅಸಮೈಃ, ಅಮೃತಂ,
ಪಿಬಂತಿ, ಅಸುಲಭಂ, ಭವಿಭಿಃ, ಚಪಕೈಃ, ಮಹಾರಜತರತ್ನಮಯೈಃ |

ಅನ್ವಯ— ನಿಜಗೃಹಾಣಿ, ಗತಾಃ, ತನುಮಧ್ಯಮಾಃ, ಅಸಮೈಃ, ಆತ್ಮನಾಂ, ಅಸುಸಮೈಃ, ಸಮಂ, ಮಹಾರಜತರತ್ನಮಯೈಃ, ಚಪಕೈಃ, ಭವಿಭಿಃ, ಅಸುಲಭಂ, ಅಮೃತಂ, ಪಿಬಂತಿ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ನಿಜಗೃಹಾಣಿ = ತಮ್ಮ ಮನೆಗಳನ್ನು ಕುರಿತು

ಗತಾಃ = ಹೋಗಿರುವ

ತನುಮಧ್ಯಮಾಃ = ಕೃಶವಾದ ಕಟೀ(ಸೊಂಟ) ಪ್ರದೇಶವುಳ್ಳ

ಅಸಮೈಃ = ತಮಗಿಂತ ಉತ್ತಮರಾದ

ಆತ್ಮನಾಂ = ತಮ್ಮ

ಅಸುಸಮೈಃ = ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ಸಮಾನರಾದ (ಪತಿಗಳಿಂದ)

ಸಮಂ = ಕೂಡಿಹೊಂದು

ಮಹಾರಜತರತ್ನಮಯೈಃ = ಚಿನ್ನವೂ, ಮಣಿಗಳೂ, ಇವುಗಳಿಂದ, ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಮತ್ತು ವಿಚಿತವಾದ

ಚಪ್ಪೆ: = ಪಾನಪಾತ್ರೆಗಳಿಂದ

ಭವಿಭಿಃ = ಸಂಸಾರಿಗಳಿಂದ

ಅಸುಲಭಂ = ಹೊಂದಲು ಅಸಾಧ್ಯವಾದ

ಅಮೃತಂ = ಅಮೃತವನ್ನು

ಪಿಬಂತಿ = ಕುಡಿಯುತ್ತಾರೆ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಜಲಕ್ರೀಡೆ ಮತ್ತು ಅಲಂಕಾರಗಳು ಆದ ಮೇಲೆ ವೈಕುಂಠಲೋಕದ ಮುಕ್ತರುಣಿಯರು ತಮಗಿಂತ ಉತ್ತಮರೂ, ತಮ್ಮ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ಸಮರೂ ಆದ ಗಂಡಂದಿರೊಡನೆ ಮನೆಗೆ ಹೋಗುತ್ತಾರೆ. ಅಲ್ಲಿ ರತ್ನವಿಚಿತವಾದ ಚಿನ್ನದ ಪಾತ್ರೆಗಳಲ್ಲಿ ತುಂಬಿರುವ, ಸಂಸಾರಿಗಳಿಗೆ ಸರ್ವಥಾ ಸಿಗಲಾರದ ಅಮೃತವನ್ನು ಕುಡಿಯುತ್ತಾರೆ.

ವಿಗ್ರಹ—

ತನುಮಧ್ಯಮಾಃ— ತನು ಮಧ್ಯಮಂ ಯಾಸಾಂ ತಾಃ ತನುಮಧ್ಯಮಾಃ ।

ನಿಜಗೃಹಾಣಿ— ನಿಜಾನಿ ಚ ತಾನಿ ಗೃಹಾಣಿ ಚ ನಿಜಗೃಹಾಣಿ, ತಾನಿ ನಿಜಗೃಹಾಣಿ ।

ಅಸುಸಮೈಃ— ಅಸುಭಿಃ ಸಮಾಃ ಅಸುಸಮಾಃ, ತೈಃ ಅಸುಸಮೈಃ ।

ಅಸಮೈಃ— ನ ಸಮಾಃ ಅಸಮಾಃ, ತೈಃ ಅಸಮೈಃ ।

ಅಸುಲಭಂ— ಸುಪೇನ ಲಬ್ಧುಂ ಶಕ್ಯತೇ ಇತಿ ಸುಲಭಂ, ನ ಸುಲಭಂ ಅಸುಲಭಂ ।

ಭವಿಭಿಃ— ಭವಃ (ಸಂಸಾರಃ) ವಿಷಾಂ ಅಸ್ತೀತಿ ಭವಿನಃ, ತೈಃ ಭವಿಭಿಃ ।

ಮಹಾರಜತರತ್ನಮಯೈಃ— ಮಹಾರಜತಂ ಚ ರತ್ನಾನಿ ಚ ಮಹಾರಜತರತ್ನೈಃ ಪ್ರಚುರಾಃ ಮಹಾರಜತರತ್ನಮಯಾಃ ತೈಃ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಪಿಬಂತಿ- ಪಿಬತಿ, ಪಿಬತಃ, ಪಿಬಂತಿ ಇತ್ಯಾದಿ, ಪಾಪಾನೇ ಸಕರ್ಮಕ ಪರಸ್ಪೃಪದಿ ವರ್ತಮಾನೇ ಲಟ್ 2 ಲಿಟ್ ಪಪೌ ಪಪತುಃ ಪಪುಃ, ಪಪಿಥ-ಪಪಾಥ ಪಪಥುಃ ಪಪ, ಪಪೌ ಪಪಿವ ಪಿಪಿಮ, 3 ಲುಟ್ ಪಾಶಾ, ಪಾಶಾರೌ, ಪಾಶಾಃ, 4 ಲೃಟ್ ಪಾಸ್ಯತಿ, 5 ಲೋಟ್ ಪಿಬತು, 6 ಲಪ್ ಅಪಿಬತ್, 7 ವಿಧಿಲಿಪ್ ಪಿಬೇತ್, 8 ಆರೀಲಿಪ್ ಪೇಯಾತ್, ಪೇಯಾಸ್ತಾಂ, ಪೇಯಾಸುಃ, ಇತ್ಯಾದಿ, 9 ಲುಪ್ ಅಪಾತ್ ಅಪಾತಾಂ ಅಪುಃ, 10 ಲೃಪ್ ಅಪಾಸ್ಯತ್ ।

ಕೋಶ— ಕೃತವಾದ ನಡುವುಳ್ಳವರು (ಪ್ರಿಯರು) ಮಧ್ಯಮಂ (ನಪುಂ) = ಸೊಂಟ, ನಡಂ, 'ಮಧ್ಯಮಂ ಚಾವಲಗ್ನಂ ಚ' ಅಮರ, 'ನಿಜಾನಿ ಚ ತಾನಿ ಗೃಹಾಣಿ ಚ ನಿಜಗೃಹಾಣಿ' ಭವಃ ಸಂಸಾರ ಸಂಪ್ರಾಪ್ತೀ' ವಿಶ್ವ, 'ಅಸಮಃ ಅಸು ಶಬ್ದನಿತ್ಯ ಬಹುವಚನಾಂತ (ವುಲ್ಲಿಗಿ) 'ಪುಂಃ ಭೂಮ್ಯಸವಃ ಪ್ರಾಣಾಃ' ಅಮರ, 'ಚಪಕೋಽಸ್ಮಿ ಪಾನಪಾತ್ರಂ' ಅಮರ, 'ಮಹಾರಜತರತ್ನೈಃ ಪ್ರಚುರಾಃ ರತ್ನಾಕ್ಷರಾ ಮಹಾರಜತರತ್ನಮಯಾಃ, ತೈಃ ಮಹಾರಜತರತ್ನಮಯೈಃ' ಮಹಾ- ರಜತ = ಚಿನ್ನ, "ಮಹಾರಜತಕಾಂಚನೇ" ಅಮರ.

(ನಾನಾವಿಧ ಕ್ರೀಡಾನಂತರಂ ಗೃಹಂ ಉಪೇತ್ಯ ಪತಿಭಿಃ ಸಹ ಅಮೃತಂ ಪಿಬಂತಿ) ।

ಪ್ರಯೋಗ— ತನುಮಧ್ಯಮಾ ಅಮೃತಂ ಪಿಬಂತಿ (ಕರ್ತೃ)

ತನುಮಧ್ಯಮಾಭಿಃ ಅಮೃತಂ ಪೀಯತೇ (ಕರ್ಮಣಿ)

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಮಹಾಕಾವ್ಯದ ಲಕ್ಷಣದಂತೆ ಭೋಗವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಮೃದುಕಮೃಶಯ್ಯಮನುರಾಗವತಾಂ

ಮಣಿಮಂಚಮಂಚಿತದೃಶೋಽವಸರೇ |

ಅಪಿ (ಪತಿ) ಚೋದಿತಾ ಅಧಿರುಹಂತಿ ಶನ್ಯಃ

ವಿನಯೋ ಹಿ ಭೂಷಯತಿ ಸರ್ವರಸಮ್ || 54 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಮೃದುಕಮೃಶಯ್ಯಂ, ಅನುರಾಗವತಾಂ, ಮಣಿಮಂಚಂ, ಅಂಚಿತದೃಶಃ, ಅವಸರೇ, ಅಪಿ, ಚೋದಿತಾಃ (ಪತಿ ಚೋದಿತಾಃ) ಅಧಿರುಹಂತಿ, ಶನ್ಯಃ ವಿನಯಃ ಹಿ, ಭೂಷಯತಿ, ಸರ್ವರಸಂ |

ಅನ್ವಯ— ಅಂಚಿತದೃಶಃ, ಅನುರಾಗವತಾಂ ಮೃದುಕಮೃಶಯ್ಯಂ, ಮಣಿಮಂಚಂ, ಅವಸರೇ, ಅಪಿ (ಪತಿ) ಚೋದಿತಾಃ, ಶನ್ಯಃ, ಅಧಿರುಹಂತಿ ಹಿ, ವಿನಯಃ ಸರ್ವರಸಂ, ಭೂಷಯತಿ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಂಚಿತದೃಶಃ = ಕಾಡಿಗೆಯಿಂದ ಅಲಂಕೃತವಾದ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳ ಯುವತಿಯರು

ಅನುರಾಗವತಾಂ = ಪ್ರೇಮಪೂರ್ಣರಾದ ಪತಿಗಳ

ಮೃದುಕಮೃಶಯ್ಯಂ = ಮೃದುವಾದ ಮನೋಹರವಾದ ಹಾಸಿಗೆಯುಳ್ಳ

ಮಣಿಮಂಚಂ = ರತ್ನದ ಮಂಚವನ್ನು

ಅವಸರೇ ಅಪಿ = ಸಮಯವು ಒದಗಿದರೂ

ಪತಿಚೋದಿತಾಃ = (ಗಂಡಂದಿರಿಂದ) ಪ್ರೇರಿತರಾಗಿ

ಶನ್ಯಃ = ಮೆಲ್ಲನೆ

ಅಧಿರುಹಂತಿ = ಹತ್ತುತ್ತಾರೆ.

ಹಿ = ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ

ವಿನಯಃ = ವಿಧೇಯತೆಯು

ಸರ್ವರಸಂ = ಶೃಂಗಾರಾದಿ ಎಲ್ಲಾ ರಸಗಳನ್ನೂ

ಭೂಷಯತಿ = ಅಲಂಕರಿಸುತ್ತದೆ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಈ ವೈಕುಂಠಲೋಕದಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತರಾದ ಪ್ರಿಯರಾದ ತರುಣಪತಿಗಳು ತಾವು ಮೃದುವಾದ ಮನೋಹರವಾದ, ಹಾಸಿಗೆಯುಳ್ಳ ಮಂಚದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿರುತ್ತಾರೆ. ಮುಕ್ತರಾದ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಪ್ರೇಯಸಿಯರನ್ನು ರತಿ ವಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಕಣ್ಣನ್ನು ಕಾಡಿಗೆಯಿಂದ ಅಲಂಕರಿಸಿಕೊಂಡು ಪರಮ ಸುಂದರಿಯರಾಗಿ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿರುವ ಆ ಮುಕ್ತ-ಸುಂದರಿಯರು ಅದು ಸುರತವಿಹಾರಕ್ಕೆ ಯುಕ್ತಕಾಲವಾಗಿದ್ದರೂ, ಮಂಚವನ್ನು, ತಮ್ಮ ಪತಿಗಳಿಂದ ಪ್ರೇರಿತರಾಗಿ ಮೆಲ್ಲನೆ ಹತ್ತುತ್ತಾರೆ. ಇದು ಯುಕ್ತವೇ ಸರಿ. ಏಕೆಂದರೆ ಶೃಂಗಾರಾದಿ ನವರಸಗಳಿಗೂ, ಪ್ರೇಮೋತ್ಸಾಹಗಳಿಗೂ ವಿನಯವು ಅಲಂಕಾರವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ವಿನಯವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ರಸಭಾವಾನುರಾಗಗಳಿಗೆ ಶೋಭೆಯಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಅವು ಗ್ರಾಮ್ಯವಾಗುತ್ತವೆ. ಆದುದರಿಂದ ಆ ಮುಕ್ತ ತರುಣಿಯರು ಹಾಗೆ ಮಾಡುವುದು ಯುಕ್ತವೇ ಸರಿ. (ಅರ್ಥಾಂತರನ್ಯಾಸಾಲಂಕಾರ)

ವಿಗ್ರಹ—

ಮೃದುಕಮೃಶಯ್ಯಂ— ಮೃದುಶ್ಚ ಸಾ ಕಮ್ರಾ ಚ ಮೃದುಕಮ್ರಾ, ಮೃದುಕಮ್ರಾ ಶಯ್ಯಾ ಯಸ್ಮಿನ್ ಸಃ
ಮೃದುಕಮೃಶಯ್ಯಾಃ, ತಂ ಮೃದುಕಮೃಶಯ್ಯಂ |

ಅನುರಾಗವತಾಂ— ಅನುರಾಗಃ ವಿಷಾಂ ಅಸ್ತಿತಿ ಅನುರಾಗವಂತಃ ತೇಷಾಂ ಅನುರಾಗವತಾಂ |

ಮಣಿಮಂಚಂ— ಮಣಿಮಯಶ್ಚಾಸೌ ಮಂಚಶ್ಚ ಮಣಿಮಂಚಃ, ತಂ ಮಣಿಮಂಚಂ |

ಅಂಚಿತದೃಶಃ— ಅಂಚಿತಾಃ ದೃಶಃ ಯಾಸಾಂ ತಾಃ ಅಂಚಿತದೃಶಃ |

ಪತಿಚೋದಿತಾಃ— ಪತಿಭಿಃ ಚೋದಿತಾಃ ಪತಿಚೋದಿತಾಃ |

ಸರ್ವರಸಂ— ಸರ್ವಶ್ಚಾಸೌ ರಸಶ್ಚ ಸರ್ವರಸಃ, ತಂ ಸರ್ವರಸಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಧಿರುಹಂತಿ- ರುಹ ಬೀಜಜನ್ಯನಿ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ ಚ ಎಂಬ ಧಾತುವಿಗೆ 'ಕಪ್ರಕರಣಃ ಮೂಲವಿಭುಜಾದಿಭ್ಯ ಉಪಸಂಖ್ಯಾನ್' ಎಂಬ ವಾರ್ತಿಕದಿಂದ ಕಪ್ರತ್ವಯ ಒಂದು ರುಹ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ, ರುಹಂ ಕರೋತಿ ಇತಿ ರುಹತಿ ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಈ ಕ್ರಿಯಾಪದದ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಇದು ಭ್ರಾಧಿಗೀದರಲ್ಲಿ ಸೇರಿದ್ದರಿಂದ 'ಶಪ್' ವಿಕರಣ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದರೆ 'ರೋಹತಿ ರೋಹತಃ ರೋಹಂತಿ' ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ವೃತ್ತತ್ರಿಯನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಅಥವಾ ವಿಕರಣಪ್ರತ್ಯಯವನ್ನು ವ್ಯತ್ಯಾಸ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ತುರಾದಿಗೀದರ ಧಾತುವಿನಂತೆ 'ಶ' ವಿಕರಣಪ್ರತ್ಯಯ ಮಾಡಿಕೊಂಡರೆ 'ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಪಿತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಜತ್ವವಿರುವುದರಿಂದ ಕ್ ಡಚಿತಿ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಗುಣನಿಷೇಧ ಬಂದು ಅಧಿರುಹಂತಿ ಎಂಬ ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ 'ಅನುಯತ್ ಪೂರ್ವಾ ಅರುಹತ್ ಸನಾಬುಪೋ ನಿನವ್ಯಸೀಷ್ವರಸುಧಾವತೇ' (ಬಳಿತ್ಯಾಸೂಕ್ತ) ಇತ್ಯಾದಿ ವೈದಿಕ ಪ್ರಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ 'ಅರುಹತ್' ಎಂಬ ರೂಪವಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಅದರಂತೆ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ವಿಕರಣ ವ್ಯತ್ಯಾಸಮಾಡಿ ಅಧಿರುಹಂತಿ ಎಂದು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ್ದಾರೆಂದು ತಿಳಿಯಬಹುದು |

ಭೂಷಿಯತಿ - ಭೂಷಯತಿ ಭೂಷಯತಃ ಭೂಷಯಂತಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಭೂಷಾಲಂಕಾರೇ ಲಟ್ 2 ಲಿಟ್ ಭೂಷಯಾಂಚಕಾರ, ಬಭೂವ-ಅಸ, 3 ಲುಟ್ ಭೂಷಯಿತಾ, 4 ಲೃಟ್ ಭೂಷಯಿಷ್ಯತಿ, 5 ಲೋಟ್ ಭೂಷಯತು, 6 ಲಜ್ ಅಭೂಷಯತ್, 7 ವಿಧಿಲಿಜ್ ಭೂಷಯೇತ್, 8 ಆಶೀರ್ಲಿಜ್ ಭೂಷ್ಯಾತ್ ಭೂಷ್ಯಾಸ್ತಾಂ ಭೂಷ್ಯಾಸುಃ, 8 ಲುಜ್ ಅಬೂಭುತ್ ಅಬೂಭುಷತಾಂ ಅಬೂಭುಷನ್ ಇತ್ಯಾದಿ 10 ಲೃಜ್ ಅಭೂಷಯಿಷ್ಯತ್ |

ಕೋಶ— ಮೃದುಕಮೃಶಯ್ಯಂ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಕಮ್ರಾ = ಮನೋಹರವಾದ, "ಕಾಂತಂ ಚ ಕಮನಂ ಕಮ್ರಂ ಕಮನೀಯಂ ಮನೋರಮಂ" ಇತಿ ಧನಂಜಯ, ಮಣಿಮಂಚಂ = ರತ್ನಮಯವಾದ ಮಂಚವನ್ನು 'ಶಯನಂ ಮಂಚ-ಪರ್ಯಂಕಪಲ್ಲಂಕಾ ವಿಟ್ಟಯಾ ಸಮಾ' ಅಮರ. ರಸ = ಶೃಂಗಾರಾದಿರಸವು, "ಶೃಂಗಾರಾದೌ ವಿಷೇ ವೀರ್ಯೇ ಗುಣೇ ರಾಗೇ ದ್ರವೇ ರಸಃ" ಅಮರ.

ಪ್ರಯೋಗ— ಅಂಚಿತದೃಶಃ ಮಣಿಮಂಚಂ ಶನ್ಯೆ ಅಧಿರುಹಂತಿ (ಕರ್ತರಿ)

ಅಂಚಿತದೃಗ್ವಿಃ ಮಣಿಮಂಚಃ ಶನ್ಯೆ ಅಧಿರುಹ್ಯತೇ (ಕರ್ಮಣಃ)

ವಿನಯಃ ಸರ್ವರಸಂ ಭೂಷಯತಿ (ಕರ್ತರಿ)

ವಿನಯೇನ ಸರ್ವರಸಃ ಭೂಷ್ಯತೇ (ಕರ್ಮಣಃ)

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಮುಕ್ತರ ಭೋಗವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಅಭಿಕಾಂತಮುನ್ನಮಿತಕಾಂತಕುಚಾ

ಕಿಲ ಬಧ್ವತೀ ಸಕುಸುಮಾಂ ಕಬರೀಮ್ |

ಸುಮುಖೀ ಸುಲಕ್ಷ್ಮ್ಯಭುಜಮೂಲವಲಿ:

ಪರಿರಭ್ಯತೇ ಪ್ರಣಯಿನಾತಿರಸಾತ್

|| 55 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅಭಿಕಾಂತಂ, ಉನ್ನಮಿತಕಾಂತಕುಚಾ, ಕಿಲ, ಬಧ್ವತೀ, ಸಕುಸುಮಾಂ, ಕಬರೀಂ, ಸುಮುಖೀ, ಸು-
ಲಕ್ಷ್ಮ್ಯಭುಜಮೂಲವಲಿ, ಪರಿರಭ್ಯತೇ, ಪ್ರಣಯಿನಾ, ಅತಿರಸಾತ್ |

ಅನ್ವಯ— ಅಭಿಕಾಂತಂ (ಸ್ಥಿತಾ) ಉನ್ನಮಿತಕಾಂತಕುಚಾ, ಸಕುಸುಮಾಂ ಕಬರೀಂ ಬಧ್ವತೀ ಕಿಲ ಸುಲಕ್ಷ್ಮ್ಯಭುಜ-
ಮೂಲವಲಿ: ಸುಮುಖೀ ಪ್ರಣಯಿನಾ ಅತಿರಸಾತ್ ಪರಿರಭ್ಯತೇ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಭಿಕಾಂತಂ(ಸ್ಥಿತಾ) = ಪತಿಯ ಎದುರಾಗಿ ನಿಂತಿರುವ

ಉನ್ನಮಿತಕಾಂತಕುಚಾ = ಮೇಲ್ಮುಖವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಮನೋಹರವಾದ ಸ್ತನಗಳುಳ್ಳ

ಸಕುಸುಮಾಂ = ಹೂವಿನಿಂದ ಸಹಿತವಾದ

ಕಬರೀಂ = ಕೇಶವಾಶವನ್ನು (ಜಡೆಯನ್ನು)

ಬಧ್ವತೀ ಕಿಲ = ಕಟ್ಟುತ್ತಿರುವವಳೋ ಎಂಬಂತಿರುವ

ಸುಲಕ್ಷ್ಮ್ಯ = ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಾಣಿಸುವ

ಭುಜಮೂಲವಲಿ: = ತೋಳುಗಳ ಬುಡದ (ಕಂಕುಳನ) ರೇಖೆಗಳುಳ್ಳ

ಸುಮುಖೀ = ಸುಂದರವಾದ ಮುಖವುಳ್ಳ (ಮುಕ್ತ) ತರುಣಿಯು

ಪ್ರಣಯಿನಾ = ಪ್ರೇಮಭರಿತನಾದ ಮುಕ್ತತರುಣ ಚೇತನನಿಂದ (ಪತಿಯಿಂದ)

ಅತಿರಸಾತ್ = ಅತಿಶಯವಾದ ಪ್ರೇಮದಿಂದ

ಪರಿರಭ್ಯತೇ = ಆಲಿಂಗಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಾಳೆ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಮುಕ್ತವೈಕುಂಠಲೋಕದಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತರಾದ ತರುಣಪತಿ ಮತ್ತು ಪತಿಯರ ಆಲಿಂಗನಾದಿ ಅಂತರಂಗ
ಶೃಂಗಾರವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಅಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತಳಾದ ಪರಮಸುಂದರಿಯಾದ ಚಂದ್ರವದನೆಯು ತನ್ನ ಪತಿಯ ಎದುರು ನಿಂತು ತನ್ನೆರಡು ಸುಂದರ
ಸ್ತನಗಳನ್ನು ಮೇಲ್ಮುಖವಾಗಿ ತೋರಿಸುತ್ತಾ, ಹಾಗೆಯೇ ಮುಡಿಗಿರುವ ಹೂವಿನಿಂದ ಸಹಿತವಾದ, ಸ್ವಲ್ಪ ಸಡಿಲವಾದ
ಜಡೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟುತ್ತಿರುವವಳಂತೆ ನೆಪವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡು ನಿಂತಿರುತ್ತಾಳೆ. ಆಗ ಮೇಲಕ್ಕೆತ್ತಿದ ಅವಳ ಭುಜಗಳ ಕಂಕುಳನ
ರೇಖೆಗಳು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅವಳ ಪತಿಗೆ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿರುತ್ತವೆ. ಆಗ ಎದುರಿಗೇ ನಿಂತು ನೋಡುತ್ತಿರುವ ಪ್ರೇಮಪೂರ್ಣನಾದ ಅವಳ
ಪತಿಯು ಅತಿಶಯವಾದ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಅವಳನ್ನು ಅಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಅಭಿಕಾಂತಂ— ಕಾಂತಂ ಅಭಿ ಅಭಿಕಾಂತಂ | ಅವ್ಯಯೀಭಾವ |

ಉನ್ನಮಿತಕಾಂತಕುಚಾ— ಉನ್ನಮಿತಃ ಕಾಂತಃ ಕುಚಃ ಯನ್ಮಾಃ ಸಾ ಉನ್ನಮಿತಕಾಂತಕುಚಾ |

ಸಕುಸುಮಾಂ— ಕುಸುಮೈಃ ಸಹ ವರ್ತತೇ ಇತಿ ಸಕುಸುಮಾ, ತಾಂ ಸಕುಸುಮಾಂ ।

ಸುಮುಖೀ— ಶೋಭನಂ ಮುಖಂ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ ಸುಮುಖೀ, ಸ್ವಾಂಗಾಚ್ಛೋಭನಾರ್ಜನಾದ ಸಂಯೋ-
ಗೋಪಧಾತ್ 4-1-54 ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪೋಪ ಪ್ರತ್ಯಯ.

ಸುಲಕ್ಷ್ಯಭುಜಮೂಲವಲೀ— ಅತಿಶಯೇನ ಲಕ್ಷಾಃ ಸುಲಕ್ಷಾಃ, ಭುಜಯೋ ಮೂಲೇ ಭುಜಮೂಲೇಃ,
ಭುಜಮೂಲಯೋಃ ವಲಯಃ ಭುಜಮೂಲವಲಯಃ, ಸುಲಕ್ಷಾಃ ಭುಜಮೂಲವಲಯಃ ಯಸ್ಯಾಃ
ಸಾ ಸುಲಕ್ಷ್ಯಭುಜಮೂಲವಲೀ ।

ಪ್ರಣಯಿನಾ— ಪ್ರಣಯಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿತಿ ಪ್ರಣಯಿ, ತೇನ ಪ್ರಣಯಿನಾ ।

ಅತಿರಸಾತ್— ಅತ್ಯಂತಂ ರಸಃ ಅತಿರಸಃ, ತಸ್ಮಾತ್ ಅತಿರಸಾತ್ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಪರಿರಭ್ಯತೇ- 1 ಲಿಟ್ ಪರಿ+ರಭ್ಯತೇ ರಭ್ಯತೇ ಇತ್ಯಾದಿ ಪರಿ ಉಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕ;
ರಭರಾಭಸ್ಯೇ, ರಾಭಸ್ಯಾರ್ಥಕ (ಅಲಿಂಗನಾರ್ಥಕ) ಪರಿರಭ್ಧಾತುಃ ಕರ್ಮಣಿ ವರ್ತಮಾನೇ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ
ವಿಕವಚನೇ ಪರಿರಭ್ಯತೇ ಇತಿರೂಪಂ ।

2 ಲಿಟ್ ರೇಭೇ ರೇಭಾತೇ ರೇಭರೇ, ರೇಭದ್ವೇ, 3 ಲುಟ್ ರಬ್ಬಾ, ರಭ್ಬಾಸೇ, 4 ಲೃಟ್ ರಪ್ಸ್ಯತೇ, 5 ಲೋಟ್
ರಭ್ಯತಾಂ, 6 ಲಜ್ ಪರ್ಯುರಭ್ಯತ, 7 ವಿಧಿಲಿಜ್ ಪರಿರಭ್ಯತ, 8 ಆಶೀರ್ಲಿಜ್ ರಪ್ಸೀಷ್ಟ, ದ್ವಂ, 9 ಲುಜ್ ಪರ್ಯುರಂಭ,
10 ಲೃಜ್ ಪರ್ಯುರಪ್ಸ್ಯತ ।

ಕೋಶ— 'ಬಾಹುಮೂಲೇ ಉಭೇ ಕಕ್ಷೌ' ಅಮರ. 'ಅತಿರಸಃ' ಅತ್ಯಂತವಾದ ಅನುರಾಗ "ರಸೋ ರಾಗೇ ವಿಷೇ
ವೀರ್ಯೇ" ವೈಜಯಂತೀ ಕೋಶ, 'ಪ್ರಸೂನಂ ಕುಸುಮಂ ಸುಮಂ' ಇತ್ಯಮರಃ ।

ಧರಾರಿಯ 'ನಾರ್ಯಾಃ ಕಬೀರಿಬಂಧನೇ ತಾತ್ಪರ್ಯಂ ನಾಸ್ತಿ, ಕಿಂತು ಪುಷ್ಪಮಾಲಯಾ ಸಹ ಕಬೀರಿಬಂಧನ-
ವ್ಯಾಜೇನ ಪತ್ಯುಃ ಅಭಿಮುಖೇನ ಉನ್ನಮಿತಮನೋಹರಕುಚವೃದರ್ಶನೇ ಕಕ್ಷಮೂಲರೇಖಾ ಪ್ರದರ್ಶನೇ ಚ ತಾತ್ಪರ್ಯಂ
ಸೂಚಿತಂ ಭವತಿ ತತ್ ಪ್ರದರ್ಶನಸ್ಯ ಪತ್ಯುಃ ಕಾಮೋದ್ರೇಕ ಕಾರಣತ್ವಾತ್ ಅಶ ವಿವ ಅತಿರಾಗಾತ್ ಅಲಿಂಗನಂ ।

ಪ್ರಯೋಗ— ಸುಮುಖೀ ಪ್ರಣಯಿನಾ ಅತಿರಸಾತ್ ಪರಿರಭ್ಯತೇ (ಕರ್ಮಣಿ)
ಸುಮುಖೀಂ ಪ್ರಣಯೀ ಅತಿರಸಾತ್ ಪರಿರಭ್ಯತೇ (ಕರ್ತರಿ)

★ ★ ★

ಪೃಥುವೃತ್ತತುಂಗಕಲಿನೋರಸಿಜ-

ದ್ವಯವಾರಿತಾಯತನಿಜಾಂತರಯೋಃ ।

ಭುಜಯೋರ್ಯುಗೇನ ರಮಣೋ ರಮಣೇಂ

ಪರಿರಭ್ಯ ಕೋಽತ್ರ ಸುಖಯೇನ್ (ರಮಯೇನ್) ಸುಖೀ || 56 ||

ಪದಭೇದ— ಪೃಥುವೃತ್ತತುಂಗಕಲಿನೋರಸಿಜದ್ವಯವಾರಿತಾಯತನಿಜಾಂತರಯೋಃ, ಭುಜಯೋಃ ಯುಗೇನ,
ರಮಣಾ ರಮಣೇಂ, ಪರಿರಭ್ಯ, ಕಃ, ಆತ್ರ ಸುಖಯೇತ್, ನ, ಸುಖೀ ।

ಅನ್ವಯ— ಆತ್ರ ಕಃ ಸುಖೀ ರಮಣಾ ಪೃಥುವೃತ್ತತುಂಗಕಲಿನೋರಸಿಜದ್ವಯವಾರಿತಾಯತನಿಜಾಂತರಯೋಃ
ಭುಜಯೋಃ ಯುಗೇನ ರಮಣೇಂ ಪರಿರಭ್ಯ ನ ಸುಖಯೇತ್ ?

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅತ್ರ = ಈ ಭಗವಂತನ ಮುಕ್ತವೈಕುಂಠಲೋಕದಲ್ಲಿ

ಕಃ = ಯಾವನು ತಾನೇ

ಸುಖೀ = ಆನಂದಪೂರ್ಣನಾದ

ರಮಣಃ = ಪತಿಯು

ಪೃಥು, ವೃತ್ತ, ತುಂಗ, ಕಠಿನೋರಸಿಜದ್ವಯ, ವಾರಿತಾಯತ, ನಿಜಾಂತರಯೋಃ = ದವ್ವವಾದ, ಗುಂಡಗಿರುವ, ಉನ್ನತವಾದ ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಸ್ತನಗಳ ಎರಡರಿಂದ, (ಎರಡು ಸ್ತನಗಳಿಂದ) ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ (ತುಂಬಿದ) ತಮ್ಮ ಮಧ್ಯಭಾಗವುಳ್ಳ

ಭುಜಯೋಃ = ತೋಳುಗಳ

ಯುಗೇನ = ಜೋಡಿಯಿಂದ (ಎರಡರಿಂದ)

ರಮಣೇಂ = ಸುಂದರಿಯನ್ನು

ಪರಿರಚ್ಛ = ಅಪ್ಪಿಕೊಂಡು

ನ ಸುಖಯೇತ್ = ಆನಂದ ಪಡಿಸುವುದಿಲ್ಲ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಭಗವಂತನ ಈ ಮುಕ್ತವೈಕುಂಠಲೋಕದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ಪತಿಗಳೂ ತರುಣರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಅವರು ದವ್ವಗೆ, ಗುಂಡಗೆ ಮತ್ತು ಎತ್ತರವಾಗಿರುವ ಗಟ್ಟಿಯಾದ ತಮ್ಮ ರಮಣಿಯರ ಎರಡು ಸ್ತನಗಳನ್ನು ತಮ್ಮೆರಡು ತೋಳುಗಳಿಂದ ಒಗ್ಗಿ ಅಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುವಾಗ ಅವರ ಭುಜಗಳ ಮಧ್ಯಭಾಗವು ಪೂರ್ವಿಯಾಗಿ ತುಂಬಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಅಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ಪ್ರಿಯತಮನೂ, ತನ್ನ ಪ್ರಿಯತಮೆಯನ್ನು ಆನಂದಗೊಳಿಸುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆ ರಮಣಿಯನ್ನು ಆನಂದಪಡಿಸದಿರುವ ಯಾವ ರಮಣನೂ ಅಲ್ಲಿದ್ದಿಲ್ಲ. (ವೈಕುಂಠದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರೂ ಆನಂದಪೂರ್ಣರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ).

ವಿಗ್ರಹ—

ಪೃಥುವೃತ್ತತುಂಗಕಠಿನೋರಸಿಜದ್ವಯವಾರಿತಾಯತನಿಜಾಂತರಯೋಃ— ಉರಸಿ ಜಾಯೇತೇ ಇತಿ ಉರಸಿಜೌ ಪೃಥು, ವೃತ್ತೌ, ತುಂಗೌ ಕಠಿನೌ ಚ ತೌ ಉರಸಿಜೌ ಚ ಪೃಥುವೃತ್ತತುಂಗಕಠಿನೋರಸಿಜೌ, ದ್ವೌ ಅವಯವೌ ಅಸ್ತೇತಿ ದ್ವಯಂ, ಪೃಥುವೃತ್ತತುಂಗಕಠಿನೋರಸಿಜಯೋಃ ದ್ವಯಂ, ಪೃಥುದ್ವಯಂ, ದ್ವಯೇನ ವಾರಿತಂ ಅಂತರಂ ಯಯೋಃ ತೌ ಪೃಥು.....| ವೃತ್ತತುಂಗಕಠಿನೋರಸಿಜದ್ವಯವಾರಿತಾಯತನಿಜಾಂತರೌ, ತಯೋಃ ಪೃಥುವೃತ್ತತುಂಗಕಠಿನೋರಸಿಜದ್ವಯವಾರಿತಾಯತನಿಜಾಂತರಯೋಃ |

ರಮಣಃ— ರಮಯತೀತಿ ರಮಣಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಸುಖಯೇತ್ - ಸುಖಯೇತ್ ಸುಖಯೇತಾಂ ಸುಖಯೇಯುಃ, ಸುಖಯೇಃ ಸುಖಯೇತಂ ಸುಖಯೇತ, ಸುಖಯೇಯಂ ಸುಖಯೇವ ಸುಖಯೇಮ ಸುಖಿತೌ ಕ್ರಿಯಾಯಾಂ ಸಕರ್ಮಕಃ ಸೇಟ್, ಉಭಯ-ಪದೀ ಅದಂತ, ಪ್ರಕೃತೇ ಪರಸ್ಪ್ರೇಷದಿನಃ ವಿಧೌರಿಡ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ 'ಸುಖಯೇತ್' ಇತಿ ರೂಪಂ |

1 ಲಟ್ ಸುಖಿಯತಿ-ತೇ, 2 ಲಿಟ್ ಸುಖಿಯಾಂಚಹಾರ-ಚಕ್ರೇ, 3 ಲುಟ್ ಸುಖಿಯತಾ ಸಿ.ಸೇ, 4 ಲೃಟ್ ಸುಖಿಯಿಷ್ಯತಿ-ತೇ, 5 ಲೋಟ್ ಸುಖಿಯತು, ಸುಖಿಯತಾಂ, 6 ಲಜ್ ಅಸುಖಿಯತ್.ತ, 8 ಆಕೀರ್ಲಿಜ್ ಸುಖ್ಯಾತ್ ಸುಖ್ಯಾಸ್ತಾಂ, ಸುಖಿಯಿಷೀಷ್ಠ, 9 ಲುಜ್ ಅಸುಖಿತ್ ಅಸುಖಿತ, 10 ಲೃಜ್ ಅಸುಖಿಯಿಷ್ಯತ್ ಅಸುಖಿಯಿಷ್ಯತ್ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಈ ಸುಖೀರಮಣಃ ರಮಣೀಂ ಪರಿರಭ್ಯ ಸುಖಯೇತ್ ? (ಕರ್ತೃರಿ)
ಕೇನ ಸುಖಿನಾ ರಮಣೇನ ರಮಣೀ ಪರಿರಭ್ಯ ನ ಸುಖ್ಯೇತ (ಕರ್ಮಣಿ ಭಾವೇ)
ಭಲಾರಿಯದಲ್ಲಿ ಸುಖಯೇತ್ ಎಂಬಲ್ಲಿ ರಮಯೇತ್ ಎಂಬ ಪಾಠವಿದೆ. ಅರ್ಥವು ಸಮಾನ.

★ ★ ★

ಸ್ಮಿತಪುಲ್ಲಮುಲ್ಲಸಿತ ರ್ಝಿ(ಚಿ)ಲ್ಲಿಲಸ-
ನ್ಮಣಿಕುಂಡಲಂ ಮೃದುಕಟಾಕ್ಷಪಟು ।
ನಿಭೃತೋ ನಿರೀಕ್ಷ್ಯ ಸುಚಿರಂ ಸುತನೋಃ

ಪ್ರತಿಚುಂಬತಿ ಪ್ರಿಯತಮೋ ವದನಮ್ ॥ 57 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಸ್ಮಿತಪುಲ್ಲಂ, ಉಲ್ಲಸಿತರ್ಝಿಲ್ಲಿ (ಚಿಲ್ಲಿ)ಲಸನ್ಮಣಿಕುಂಡಲಂ ಮೃದುಕಟಾಕ್ಷಪಟು, ನಿಭೃತಃ ನಿರೀಕ್ಷ್ಯ,
ಸುಚಿರಂ, ಸುತನೋಃ, ಪ್ರತಿಚುಂಬತಿ ಪ್ರಿಯತಮಃ, ವದನಂ ।

ಅನ್ವಯ— ಪ್ರಿಯತಮಃ ಸ್ಮಿತಪುಲ್ಲಂ, ಉಲ್ಲಸಿತರ್ಝಿಲ್ಲಿ (ಚಿಲ್ಲಿ) ಲಸನ್ಮಣಿಕುಂಡಲಂ, ಮೃದುಕಟಾಕ್ಷಪಟು ಸುತನೋಃ
ವದನಂ ನಿಭೃತಃ (ಸನ್) ಸುಚಿರಂ ನಿರೀಕ್ಷ್ಯ ಪ್ರತಿಚುಂಬತಿ ಪ್ರಿಯತಮಃ, ವದನಂ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಪ್ರಿಯತಮಃ = ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರೀತ್ಯಾಸ್ಪದನಾದ, ರಮಣನು

ಸ್ಮಿತಪುಲ್ಲಂ = ಮಂದಹಾಸದಿಂದ

ಉಲ್ಲಸಿತರ್ಝಿಲ್ಲಿ (ಚಿಲ್ಲಿ)ಲಸತ್ ಮಣಿಕುಂಡಲಂ = ಅರಳಿದ ಕಪೋಲ ಪ್ರದೇಶವುಳ್ಳ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ
ರತ್ನಖಚಿತವಾದ ಒಲಿಗಳುಳ್ಳ

ಮೃದುಕಟಾಕ್ಷ ಪಟು = ಕೋಮಲವಾದ ಕಡೆಗಣ್ಣಿನ ನೋಟದಿಂದ ಚುರುಕಾದ (ಬೆಡಗು ಬಿನ್ನಾಣದಿಂದ
ಕೂಡಿದ)

ಸುತನೋಃ = ಸುಂದರವಾದ ಶರೀರವುಳ್ಳ ಪ್ರಿಯತಮಯ

ವದನಂ = ಮುಖವನ್ನು

ನಿಭೃತಃ (ಸನ್) = ಏಕಾಗ್ರಚಿತ್ತನಾಗಿ

ಸುಚಿರಂ = ಒಹಳ ಸಮಯದವರೆಗೆ

ನಿರೀಕ್ಷ್ಯ = ನೋಡಿ

ಪ್ರತಿಚುಂಬತಿ = ಮುದ್ದಿಸುತ್ತಾನೆ.

ತಾರ್ಕರ್ಯ— ವೈಕುಂಠಲೋಕದಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತರಮಣಿಯ ಮುಖವು ಅರಳುತ್ತದೆ. ಕೆನ್ನೆಗಳು ಉಲ್ಲಾಸಗೊಂಡಿರುತ್ತವೆ.
ರತ್ನಖಚಿತವಾದ ಒಲಿಗಳಿಂದ ಮುಖವು ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಾ ಇರುತ್ತದೆ. ಆ ಮುಖವು ಕೋಮಲವಾದ ಕಡೆಗಣ್ಣಿನ ನೋಟ-
ಗಳಿಂದ ಅನೇಕ ವಿಧವಾದ ಬೆಡಗು ಬಿನ್ನಾಣಗಳಿಂದ ಶೋಭಿಸುತ್ತಿರುತ್ತದೆ. ಇಂತಹ ಪರಮಸುಂದರವದನದ ಸುಂದರ-
ಯನ್ನು ಸುಂದರನಾದ ಮುಕ್ತಪ್ರಿಯತಮನು ಒಹುಕಾಲ ಎವೆಯಿಕ್ಕದೆ ನೋಡಿ, ಅನಂತರ ಆ ಮುಖವನ್ನು ಮುದ್ದಿಸುತ್ತಾನೆ

ವಿಗ್ರಹ—

ಸ್ಮಿತಪುಲ್ಲಂ— ಸ್ಥೇನ ಪುಲ್ಲಂ ಸ್ಮಿತಪುಲ್ಲಂ ।

ಉಲ್ಲಸನ್ನಗುಂಡಲಂ— ಮಣಿಮಯೇ ಚ ತೇ ಕುಂಡಲೇ ಚ ಮಣಿಕುಂಡಲೇ, ಉಲ್ಲಸತೀ ಮಣಿಕುಂಡಲೇ
ಯಸ್ಯ ತತ್ ಉಲ್ಲಸನ್ನಗುಂಡಲಂ, ತತ್ ಉಲ್ಲಸನ್ನಗುಂಡಲಂ ।

ಮೃದುಕಟಾಕ್ಷಪಟು— ಮೃದುತ್ವಾಘ್ನಃ ಕಟಾಕ್ಷಶ್ಚ ಮೃದುಕಟಾಕ್ಷಃ, ಮೃದುಕಟಾಕ್ಷೇಣ ಪಟು ಮೃದುಕಟಾಕ್ಷ
ಪಟು, ತತ್ ಮೃದುಕಟಾಕ್ಷಪಟು ।

ಸುತನೋಃ— ಶೋಭನಾ ತನುಃ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ ತನುಃ ಸುತನುಃ, ತಸ್ಯಾಃ ಸುತನೋಃ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಪ್ರತಿಚುಂಬತಿ - ಪ್ರತಿ+ಚುಂಬತಿ, ಚುಂಬತಃ, ಚುಂಬಂತಿ, ಚುಂಬಿ ವಕ್ತ್ರ ಸಂಯೋಗೇ, ಸಕರ್ಮಕಃ
ಸೇಟ್ ಪರಸ್ಯಪದೇ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನಂ ।

2 ಲಿಟ್ ಚುಂಬುಬ, 3 ಲುಟ್ ಚುಂಬಿತಾ, 4 ಲೃಟ್ ಚುಂಬಿಷ್ಯತಿ, 5 ಲೋಟ್ ಚುಂಬತು, 6 ಲಙ್ ಅಚುಂಬತ್,
7 ವಿಧಿಲ್ ಚುಂಬೇತ್, 8 ಅಶೀರ್ಲಿಙ್ ಚುಂಬ್ಯಾತ್, 9 ಲುಙ್ ಅಚುಂಬೀತ್, 10 ಲೃಙ್ ಅಚುಂಬಿಷ್ಯತ್ ।

ಕೋಶ— ಕಟಾಕ್ಷ ಕಡೆಗಣ್ಣು ನೋಟ, ಅಪಾಂಗೋ ನೇತ್ರಯೋರಂತಃ ಕಟಾಕ್ಷೋಽಪಾಂಗದರ್ಶನೇ ಅಮರ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ— 'ಉಲ್ಲಾಸಿತಾ ಪ್ರಕಾಶಮಾನಾ ಚೆಲ್ಲಿ ಕಪೋಲಾ ಯಸ್ಯ ತತ್' ಎಂದು ಭಲಾರೀಯದಲ್ಲಿ ಅರ್ಥ
ಸಹಿತವಾಗಿ ವಿಗ್ರಹ ಬರೆದಿದ್ದಾರೆ. ಕೋಶ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿಲ್ಲ.

ವಿಶ್ವಪತೀರ್ಥೀಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿರುವಂತೆ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲಾಸಿತಝಲ್ಲಿ ಎಂದು ಪಾಠವಿದೆ. ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ
ಉಲ್ಲಾಸಿತಾ ಚೆಲ್ಲಿನಾ ಅಸ್ಯ ಸ್ತಃ ಎಂದು ವಿಗ್ರಹವನ್ನು ತೋರಿಸಿ 'ಉಲ್ಲಾಸಿತಗಂಡಸ್ಥಲಯುಕ್ತಮಿತ್ಯರ್ಥಃ' ಎಂದು ಉಲ್ಲಾಸ-
ಯುಕ್ತವಾದ ಗಂಡಸ್ಥಲದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಎಂದು ಅರ್ಥ ಕೊಟ್ಟಿರುತ್ತಾರೆ. ಕೋಶ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿಲ್ಲ. ಚೆಲ್ಲಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವೃಕ್ಷ
ವಿರೇಷ, ಕಣ್ಣು ಬೇನೆ, ಕಣ್ಣು ಬೇನೆ ಉಳ್ಳವನು, ಗಿಡುಗ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಕಪೋಲ ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ಕಂಡು
ಬರುತ್ತಿಲ್ಲ. ಪದ್ಮಪುರಾಣ ಪಾತಾಳಖಂಡ ಅಧ್ಯಾಯ 99, ಶ್ಲೋಕ 28ರಲ್ಲಿ 'ಉಜ್ವಲ ಚೆಲ್ಲಿಬಾವಂ' ಎಂದು ಚೆಲ್ಲಿಶಬ್ದ
ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಪುನಃ ಅದೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ 'ತದತಿ ಲಲಿತಮಂದಚೆಲ್ಲಿಪಾಪಚ್ಯುತೆ ನಿತಿತೇಕ್ಷಣ ಮಾರ ಬಾಣವ್ಯಪ್ತ್ಯಾಃ'
ಎಂದೂ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಎರಡೂ ಕಡೆ ಚೆಲ್ಲಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕಪೋಲ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಯೋಗ— ಪ್ರಿಯತಮಃ ವದನಂ ಸುಚಿರಂ ನಿರೀಕ್ಷ್ಯ ಪ್ರತಿಚುಂಬತಿ (ಕರ್ತರಿ) ।

ಪ್ರಿಯತಮೇನ ವದನಂ ಸುಚಿರಂ ನಿರೀಕ್ಷ್ಯ ಪ್ರತಿಚುಂಬತೇ (ಕರ್ಮಣಿ-ಭಾವೇ)

★ ★ ★

ನತಮುನ್ನಮಯ್ಯ ಮುಖಚಂದ್ರಮಸಂ ಪರಿರಂಭಸಂಭೃತಮುದಾ ಸುದೃಶಃ ।

ಉಪರಮ್ಯತೇ ನ ತರುಣೇನ ಚಿರಂ ಮಧುರಾಧರಾಮೃತರಸಂ ಪಿಬತಾ || 58 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ನತಂ, ಉನ್ನಮಯ್ಯ, ಮುಖಚಂದ್ರಮಸಂ, ಪರಿರಂಭಸಂಭೃತಮುದಾ, ಸುದೃಶಃ, ಉಪರಮ್ಯತೇ,
ನ, ತರುಣೇನ, ಚಿರಂ, ಮಧುರಾಮೃತರಸಂ, ಪಿಬತಾ ।

ಅನ್ವಯ— ಸುದೃಶಃ ಪರಿರಂಭಸಂಭೃತಮುದಾ, ನತಂ ಮುಖಚಂದ್ರಮಸಂ ಉನ್ನಮಯ್ಯ ಮಧುರಾಧರಾಮೃತ
ರಸಂ ಪಿಬತಾ ತರುಣೇನ ಚಿರಂ ನ ಉಪರಮ್ಯತೇ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸುದೃಶಃ = ಸುಂದರನಯನೆಯಾದ ತರುಣಿಯ

ಪರಿರಂಭಸಂಭೃತಮುದಾ = ಆಲಿಂಗನದಿಂದ ತುಂಬಿದ ಸಂತೋಷವುಳ್ಳ

ನತಂ = ಬಗ್ಗಿದ

ಮುಖಚಂದ್ರಮಸಂ = ಮುಖವೆಂಬ ಚಂದ್ರನನ್ನು

ಉನ್ನಮಯ್ಯ = ಮೇಲಕ್ಕೆತ್ತಿ

ಮಧುರಾಧರಾಮೃತರಸಂ = ಅತ್ಯಂತ ಆನಂದಕರವಾದ ಕೆಳದುಟಿಯ ಅಮೃತರೂಪವಾದ ಸಾರವನ್ನು

ಪಿಬತಾ = ಕುಡಿಯುತ್ತಿರುವ

ತರುಣೇನ = ಯುವಕನಿಂದ

ಚರಂ = ಬಹಳ ಹೊತ್ತು

ನ ಉಪರಮ್ಯತೇ = ಸುಮ್ಮನಾಗೋಣವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಈ ವೈಕುಂಠಲೋಕದಲ್ಲಿ, ತರುಣನಾಗಿರುವ ಮುಕ್ತಪ್ರಿಯಚೇತನನು, ಪ್ರೇಯಸಿಯಾದ ಮುಕ್ತಳಾದ ತರುಣಿಯನ್ನು ಅಪ್ಪಿಕೊಂಡು ಅಮಿತಾನಂದಾಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೊಡಿರುತ್ತಾನೆ. ನಾಚಿಕೆಯಿಂದ ತಗ್ಗಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ ಅವಳ ಸುಂದರಮುಖಚಂದ್ರನನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆತ್ತಿ ಬಹಳ ಹೊತ್ತು ಅಧರಬುಲನ ಮಾಡುತ್ತಾ ಇರುತ್ತಾನೆ. ಆ ಮುದ್ದಿಸುವಿಕೆಯನ್ನು ಬಹಳ ಹೊತ್ತು ಬಿಡುವುದೇ ಇಲ್ಲ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಮುಖಚಂದ್ರಮಸಂ— ಮುಖಮೇವ ಚಂದ್ರಮಾಃ ಮುಖಚಂದ್ರಮಾಃ, ತಂ ಮುಖಚಂದ್ರಮಸಂ ।
(ಸಹಾರಾಂತಃ ಪುಲ್ಲಿಂಗಃ ಚಂದ್ರಮಸ್ ಶಬ್ದ-ಚಂದ್ರಮಾಃ ಚಂದ್ರಮಸೌ ಚಂದ್ರಮಸಃ, ಹೇ ಚಂದ್ರಮ, ಚಂದ್ರಮಸಂ.....) ।

ಪರಿರಂಭಸಂಭೃತಮುದಾ— ಪರಿರಂಭೇಣ ಸಂಭೃತಾ ಪರಿರಂಭಸಂಭೃತಾ, ಪರಿರಂಭಸಂಭೃತಾ ಮುತ್ಯಸ್ಯ ಸಃ ಪರಿರಂಭಸಂಭೃತಮುತ್ ತೇನ ಪರಿರಂಭಸಂಭೃತಮುದಾ ।

ಸುದೃಶಃ— ಶೋಭನೇ ದೃಶ್ತೌ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ ಸುದೃಶ್, ತಸ್ಯಾಃ ಸುದೃಶಃ । (ಸಹಾರಾಂತಃ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗಃ ಸುದೃಶ್ ಶಬ್ದಃ - ಸುದೃಶಃ ಸುದೃಶೋಃ ಸುದೃಶಾಂ ---- ಪತ್ನೀ ಏಕವಚನಂ) ।

ಮಧುರಾಧರಾಮೃತರಸಂ— ಅಮೃತಮೇವ ರಸಃ ಅಮೃತರಸಃ, ಅಧರಸ್ಯ ಅಮೃತರಸಃ ಅಧರಾಮೃತರಸಂ, ಮಧುರಶ್ಚಾಪೌ ಅಧರಾಮೃತರಸಶ್ಚ ಮಧುರಾಧರಾಮೃತರಸಃ, ತಂ ಮಧುರಾಧರಾಮೃತರಸಂ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಉಪರಮ್ಯತೇ - ಉಪ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ರಮ್ಯಕೀಡಾಯಾಂ ಇತ್ಯಸ್ಮಾದ್ ಧಾತೋಃ ಭಾವೇ ಲಟ್, ಇದಕ್ಕೆ ಇತರ ಪುರುಷ ವಚನಗಳ ರೂಪವಿಲ್ಲ. ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನ ಮಾತ್ರ. ತರುಣೇನ ನ ಉಪರಮ್ಯತೇ, ತರುಣಾಭ್ಯಾಂ ನೋಪರಮ್ಯತೇ, ತ್ವಯಾ, ಯುಷ್ಮಾಭಿಃ ಮಯಾ, ಅಸ್ಮಾಭಿನೋಪರಮ್ಯತೇ ಎಂದೇ ಪ್ರಯೋಗ.

ಕೋಶ— "ಪರಿರಂಭಃ ಪರಿವೃಣಃ ಸಂಶ್ಲೇಷ ಉಪಗೂಹನಂ" ಪರಿರಂಭ = ಅಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುವುದು, "ಹಿಮಾಯಃ ಚಂದ್ರಮಾಃ ಚಂದ್ರಃ" ಚಂದ್ರಮಾಃ = ಚಂದ, "ಓಷ್ಠಾಧರೌ ತು ರದನಚ್ಚರೌ ದತನವಾಸಸೀ", ಅಧರ = ಕೆಳದುಟ (ಅಮರ).

ಪ್ರಯೋಗ— ತರುಣೇನ ಚರಂ ನ ಉಪರಮ್ಯತೇ (ಭಾವೇ ಪ್ರಯೋಗ)

ತರುಣಃ ಚರಂ ನ ಉಪರಮತಿ (ಅಕರ್ಮಕ ಕರ್ತೃ)

ರಮ್ ಧಾತುವು ಆತ್ಮನೇಪರಿ, ಅದರ ಉಪ ಉಪಸರ್ಗವಿರುವಾಗ 'ಉಪಾಚ್ಛ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪರಸ್ಥಪದಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಅದರ ಅರು ಪ್ರೇರಣಾರ್ಥವನ್ನು ಅಂತರ್ಭವಿಸಿಕೊಂಡು ಸಕರ್ಮಕವಾಗುತ್ತದೆ. 'ದೇವದತ್ತಂ ಉಪರಮತಿ ಉಪರಮಯತಿ ಇತ್ಯರ್ಥ.' ದೇವದತ್ತನನ್ನು ಹಿಂತಿರುಗಿಸುತ್ತಾನೆ. ನಿವರ್ತಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಈ ಧಾತುವು

ಆಕರ್ಮಕವಾಗಿದ್ದಾಗ ಉಪ ಉಪಸರ್ಗ ಬಂದಾಗ 'ವಿಭಾಷಾಕರ್ಮಕಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಹರದಿಂದ ಪರಸ್ಪರದ ಬರುತ್ತದೆ. ಪಾಠಾದುಪರಮತಿ. ಉಪರಮತೇ ವಾ ನಿವರ್ತತೇ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಪಾಠದಿಂದ ನಿವೃತ್ತನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಪಾಠ ನಿಲ್ಲಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಪ್ರಕೃತ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಭಾವೇ ಪ್ರಯೋಗ ಆಕರ್ಮಕವಾದ್ದರಿಂದ ಕರ್ತರಿಯಲ್ಲಿ ಉಪರಮತಿ, ಉಪರಮತೇ ಎಂದು ಎರಡರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ಮಾಡಬಹುದು.

★ ★ ★

ಸುರತೋತ್ಸವೋತ್ಸುಕತಯಾ ತ್ವರಯನ್ ಕರಪಲ್ಲವಂ ನಿವಸನಗ್ರಹಣೇ |

ಕರರುದ್ಧಮಾಯತದೃಶಃ ಸಹಸಾ ತ್ವರಯತ್ಯಥ ದ್ವಿಗುಣಮಿಷ್ಟತಮಃ || 59 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಸುರತೋತ್ಸವೋತ್ಸುಕತಯಾ, ತ್ವರಯನ್, ಕರಪಲ್ಲವಂ ನಿವಸನಗ್ರಹಣೇ, ಕರರುದ್ಧಂ, ಆಯತದೃಶಃ, ಸಹಸಾ, ತ್ವರಯತಿ, ಅಥ, ದ್ವಿಗುಣಂ, ಇಷ್ಟತಮಃ |

ಅನ್ವಯ— ಅಥ, ಇಷ್ಟತಮಃ ಸುರತೋತ್ಸವೋತ್ಸುಕತಯಾ, ನಿವಸನಗ್ರಹಣೇ, ಕರಪಲ್ಲವಂ, ತ್ವರಯನ್, ಆಯತದೃಶಃ ಕರರುದ್ಧಂ (ಕರಪಲ್ಲವಂ) ಸಹಸಾ, ದ್ವಿಗುಣಂ, ತ್ವರಯತಿ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಥ = ತರುವಾಯ

ಇಷ್ಟತಮಃ = ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರೀತಿವಿಷಯನಾದ ಮುಕ್ತತರುಣನು

ಸುರತೋತ್ಸವೋತ್ಸುಕತಯಾ = ರತಿವಿಹಾರದಲ್ಲಿ ಉತ್ಕಂಠೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದರಿಂದ

ನಿವಸನಗ್ರಹಣೇ = ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ಬಿಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ, ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ

ಕರಪಲ್ಲವಂ = ಚಿಗುರಿನಂತಿರುವ ಕೈಯನ್ನು

ತ್ವರಯನ್ = ವೇಗಗೊಳಿಸುತ್ತಾ

ಆಯತದೃಶಃ = ವಿಶಾಲವಾದ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳ ಪ್ರಿಯೆಯ

ಕರರುದ್ಧಂ = (ಕರಪಲ್ಲವಂ) ಕೈಯಿಂದ ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ ತನ್ನ ಚಿಗುರಲೆಯಂತಹ ಕೈಯನ್ನು

ಸಹಸಾ = ಬಲದಿಂದ

ದ್ವಿಗುಣ = ಇಮ್ಮಡಿಯಾಗಿ

ತ್ವರಯತಿ = ವೇಗಗೊಳಿಸುತ್ತಾನೆ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಮುಕ್ತಚೇತನನಾದ ಪ್ರಿಯನು ಪ್ರೇಯಸಿಯ ಮುಖವನ್ನು ಚಿಂಬಿಸಿದ ತರುವಾಯ ರತಿವಿಹಾರದಲ್ಲಿ ಕುಂಭಾ ಉತ್ಕಂಠೆಯನ್ನು ತೋರುತ್ತಾ ವಿಶಾಲಾಕ್ಷಿಯಾದ ಪ್ರಿಯೆಯ ನಿಶೆಂಬದಿಂದ ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ತನ್ನ ಕೈಯಿಂದ ಸರಿಸಲು ಉದ್ಯುಕ್ತನಾಗಿ ಅವಸರ ಮಾಡುವನು. ಆಗ ಆ ಪ್ರಿಯಳು ತನ್ನ ಕೈಯಿಂದ ಪ್ರಿಯನ ಕೈಯನ್ನು ತಡೆಯುವಳು. ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಅವನು ಅವಳ ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ಸರಿಸಲು ತನ್ನ ಕೈಯನ್ನು ಇಮ್ಮಡಿ ವೇಗದಿಂದ ಮುಂದುವರಿಸುವನು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಸುರತೋತ್ಸುಕತಯಾ— ಸುರತಂ ಇತಿ ಉತ್ಸವಃ ಸುರತೋತ್ಸವಃ, ಉತ್ಸುಕಸ್ಯ ಭಾವಃ ಉತ್ಸುಕತಾ,

ಸುರತೋತ್ಸವೇ ಉತ್ಸುಕತಾ ಸುರತೋತ್ಸವೋತ್ಸುಕತಾ, ತಯಾ ಸುರತೋತ್ಸುಕತಯಾ |

ಕರಪಲ್ಲವಂ— ಕರಃ ಪಲ್ಲವಃ ಇವ ಕರಪಲ್ಲವಃ, ತಂ ಕರಪಲ್ಲವಂ |

ನಿವಸನಗ್ರಹಣೇ— ನಿವಸನಸ್ಯ ಗ್ರಹಣಂ ನಿವಸನಗ್ರಹಣಂ, ತಸ್ಮಿನ್ ನಿವಸನಗ್ರಹಣೇ |
 ಕರರುದ್ಧಂ— ಕರಾಭ್ಯಾಂ ರುದ್ಧಃ ಕರರುದ್ಧಃ, ತಂ ಕರರುದ್ಧಂ |
 ಆಯತದೃಶಃ— ಆಯತೇ ದೃಶೌ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ ಆಯತದೃಶ್, ತಸ್ಯಾಃ ಆಯತದೃಶಃ |
 ದ್ವಿಗುಣಂ - ದ್ವಿಗುಣೌ ಯಸ್ಮಿನ್ ಕರ್ಮಣಿ ತದ್ವಿಧಾ ಭವತಿ ತಥಾ ದ್ವಿಗುಣಂ |
 ಇಷ್ಟತಮಃ— ಅತಿಶಯೇನ ಇಷ್ಟ ಇಷ್ಟತಮಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ತ್ವರಯತಿ - 1 ತ್ವರಯತಿ ತ್ವರಯತಃ ತ್ವರಯಂತಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಇತ್ಯರಾ ಸಂಭ್ರಮೇ ಣಿಜಂತಾತ್ ಲಟ್,
 2 ಲಿಟ್ ತ್ವರಯಾಂಚಕಾರ, ಬಭೂವ, ಆಸ, 3 ಲುಟ್ ತ್ವರಯತಾ, 4 ಲೃಟ್ ತ್ವರಯಿಷ್ಯತಿ, 5 ಲೋಟ್ ತ್ವರಯತು,
 6 ಲಜ್ ಅತ್ವರಯತ್, 7 ವಿಧಿಲಿಜ್ ತ್ವರಯೇತ್, 8 ಆಶೀರ್ಲಿಜ್ ತ್ವಯಾತ್, 9 ಲುಜ್ ಅತ್ವರಾತ್, 10 ಲೃಜ್ ಅತ್ವರಯಿಷ್ಯತ್ |

ಕೋಶ— ಸಹಸಾ = ಬಲದಿಂದ, 'ಸಹೋ ಬಲೇ ಜ್ಯೋತಿಷಿ ಮಾರ್ಗಶೀರ್ಷೇ' ಇತಿ ವಿಶ್ವಃ (ಈ ಶ್ಲೋಕಕ್ಕೆ ವಿಶ್ವಪತಿ-
 ತೀರ್ಥೀಯ ವ್ಯಾಖ್ಯೆ ಇಲ್ಲ.)

ಪ್ರಯೋಗ— ಇಷ್ಟತಮಃ ದ್ವಿಗುಣಂ ತ್ವರಯತಿ (ಕರ್ತರಿ) |
 ಇಷ್ಟತಮೇನ ದ್ವಿಗುಣಂ ತ್ವರಯತೇ (ಭಾವೇ) |

★ ★ ★

ರಭಸಾವಪಾತಿತಪ್ತಫೂರಸಿಜಃ ಪರಿರಭ್ಯ ತತ್ಕ್ಷಣವಿಯಾತತರಃ |

ಮಣಿತಾದಿಸೌರತವಿತಾನಪಟೂ ರಮಯತ್ಯಮೂನ್ ಯುವತಿಸಂಘಃ ಉತ || 60 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ರಭಸಾವಪಾತಿತಪ್ತಫೂರಸಿಜಃ, ಪರಿರಭ್ಯ, ತತ್ಕ್ಷಣವಿಯಾತತರಃ, ಮಣಿತಾದಿಸೌರತವಿತಾನ
 ಪಟುಃ, ರಮಯತಿ, ಅಮೂನ್, ಯುವತಿಸಂಘಃ ಉತ |

ಅನ್ವಯ— ರಭಸಾವಪಾತಿತಪ್ತಫೂರಸಿಜಃ, ತತ್ಕ್ಷಣವಿಯಾತತರಃ, ಮಣಿತಾದಿಸೌರತವಿತಾನಪಟುಃ ಯುವತಿ-
 ಸಂಘಃ, ಉತ ಅಮೂನ್ ಪರಿರಭ್ಯ ರಮಯತಿ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ರಭಸಾವಪಾತಿತಪ್ತಫೂರಸಿಜಃ = ವೇಗದಿಂದ (ಸಂತೋಷದಿಂದ) ಕೆಳಮುಖವಾಗಿ ಬಗ್ಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ದೊಡ್ಡ
 ಕುಚಗರುಳ್ಳ

ತತ್ಕ್ಷಣವಿಯಾತತರಃ = ಆ ರತಿಕ್ರೀಡೆಯ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ದಿಟ್ಟವಾದ

ಮಣಿತಾದಿಸೌರತವಿತಾನಪಟುಃ = ರತಿಕ್ರೀಡೆಯ ಧ್ವನಿಯೇ ಮೊದಲಾಗಿ ಉಳ್ಳ ಸುರತ ವಿಹಾರದ ವಿಸ್ತಾರದಲ್ಲಿ
 ಚತುರವಾದ

ಯುವತಿಸಂಘಃ ಉತ = ತರುಣಿಯರ ಸಮೂಹವೂ

ಅಮೂನ್ = ಈ ಪ್ರಿಯರನ್ನು

ಪರಿರಭ್ಯ = ಆಲಂಗಿಸಿ

ರಮಯತಿ = ಆನಂದಗೊಳಿಸುತ್ತದೆ.

ಪಾಶ್ವರ್ಯ— ಇಲ್ಲಿ ಯುವತಿಯರೂ ಉಪಸುರತ ಕ್ರೀಡೆಯಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತರಾಗುವರು. ಅವರು ವೇಗದಿಂದ
 (ಸಂತೋಷದಿಂದ) ತಮ್ಮ ದೊಡ್ಡ ಕುಚಗಳನ್ನು ಕೆಳಮುಖವಾಗಿ ಬಗ್ಗಿಸಿ ಅತ್ಯಂತ ದಿಟ್ಟರಾಗಿ ರತಿಕ್ರೀಡೆಯ ಧ್ವನಿಯನ್ನು

ಹೆಚ್ಚಿಸುತ್ತಾ ತಮ್ಮ ಪ್ರಿಯತಮರನ್ನು ಗಾಢವಾಗಿ ಆಲಿಂಗಿಸುವರು. ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ತಮ್ಮ ಪ್ರಿಯರು ವಿಹಾರಮಾಡಲು ಅನುಕೂಲಪಡಿಸುವರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ರಭಸಾವಪಾತಿತಪ್ಪಥೂರಸಿಜಃ— ರಭಸೇನ ಅವಪಾತಿತೌ ಪೃಥೂ ಉರಸಿಜೌ ಯಸ್ಯ ಸಃ ರಭಸಾವಪಾತಿತ-
ಪೃಥೂರಸಿಜಃ |

ತತ್‌ಕ್ಷಣವಿಯಾತತರಃ— ಸ ಚಾಸೌ ಕ್ಷಣಶ್ಚ ತತ್‌ಕ್ಷಣಃ, ಅತಿಶಯೇನ ವಿಯಾತಃ ವಿಯಾತತರಃ, ತತ್‌ಕ್ಷಣೇ
ವಿಯಾತತರಃ ತತ್‌ಕ್ಷಣವಿಯಾತತರಃ |

ಮಣಿತಾದಿಸೌರತವಿತಾನಪಟುಃ— ಮಣಿತಂ ಆದಿಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಮಣಿತಾದಿಃ, ಸುರತಸ್ಯ ಆಯಂ ಸೌರತಃ,
ಮಣಿತಾದಿಶ್ಚ ಅಸೌ ಸೌರತಶ್ಚ ಮಣಿತಾದಿಸೌರತಃ, ಮಣಿತಾದಿಸೌರತಸ್ಯ ವಿತಾನಃ ಮಣಿತಾದಿಸೌರತ
ವಿತಾನಃ, ತಸ್ಮಿನ್ ಪಟುಃ ಮಣಿತಾದಿಸೌರತವಿತಾನಪಟುಃ |

ಯುವತಿಸಂಘಃ— ಯುವತೀನಾಂ ಸಂಘಃ ಯುವತಿ ಸಂಘಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ರಮಯತಿ- 1 ಲಟ್ ರಮಯತಿ, 2 ರಮಯಾಂಚಕಾರ ಒಭೂವ ಆಸ, 3 ಲುಟ್ ರಮಯಿತಾ,
4 ಲೃಟ್ ರಮಯಿಷ್ಯತಿ, 5 ಲೋಟ್ ರಮಯತು, 6 ಲಜ್ ಅರಮಯತ್, 7 ವಿಧಿಲಿಜ್ ರಮಯೇತ್, 8 ಅಶೀರ್ಲಿಜ್
ರಮ್ಯಾತ್, 9 ಲುಜ್ ಅರೀರಮತ್, 10 ಲೃಜ್ ಅರಮಯಿಷ್ಯತ್, ರಮಕ್ರೀಡಾಯಾಂ ಣಜಂತಾತ್ ಲಟ್ |

ಕೋಶ— ರಭಸ = ವೇಗ, ಸಂತೋಷ, “ರಭಸೋ ವೇಗಹರ್ಷಯೋಃ” ವಿಶ್ವ ಧೃಷ್ಟೇ ಧೃಷ್ಟುರ್ವಿಯಾತಶ್ಚ,
“ಮಣಿತಂ ರತಿಕೂಜಿತಂ” ಅಮರ, “ಕ್ರತುವಿಸ್ತಾರಯೋರಸ್ಯ ವಿತಾನಂ ತ್ರಿಷು ತುಚ್ಛೇ” ಅಮರ.

ಪ್ರಯೋಗ— ಅಮೂನ್ ಯುವತಿಸಂಘಃ ರಮಯತಿ (ಕರ್ತೃಂ)
ಅಮೀ ಯುವತಿಸಂಘೇನ ರಮ್ಯಂತೇ (ಕರ್ಮಣಿ) |

★ ★ ★

ಅತಿಲೌಕಿಕಾನ್ ರಮಯತೋ ರಮಣಾನ್

ರಮಯಂತ್ಯಲೌಕಿಕಗುಣಾ ಲಲನಾಃ |

ಅನುರೂಪರೂಪಮತಿಲೋಕಸುಖಂ

ತದಲೌಕಿಕಂ ನಿಧುವನಂ ಲಸತಿ

|| 61 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅತಿಲೌಕಿಕಾನ್, ರಮಯತಃ, ರಮಣಾನ್, ರಮಯಂತಿ, ಅಲೌಕಿಕಗುಣಾಃ, ಲಲನಾಃ, ಅನುರೂಪ
ರೂಪಂ, ಅತಿಲೋಕಸುಖಂ, ತತ್, ಅಲೌಕಿಕಂ, ನಿಧುವನಂ, ಲಸತಿ |

ಅನ್ವಯ— ಅಲೌಕಿಕಗುಣಾಃ, ಲಲನಾಃ, ಅತಿಲೌಕಿಕಾನ್, ರಮಯತಃ ರಮಣಾನ್, ರಮಯಂತಿ, ಅನುರೂಪ
ರೂಪಂ, ಅತಿಲೋಕಸುಖಂ ಅಲೌಕಿಕಂ ತತ್ ನಿಧುವನಂ ಲಸತಿ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಲೌಕಿಕಗುಣಾಃ = ಇತರ ಲೋಕಗಳಿಗಿಂತ ವಿಲಕ್ಷಣವಾದ ಗುಣಗಳುಳ್ಳ

ಲಲನಾಃ = ಯುವತಿಯರು

ಅತಿಲೌಕಿಕಾನ್ = ಇತರ ಲೋಕದ ಪುರುಷರನ್ನು ಮೀರಿರುವ

ರಮಯತಃ = ಆನಂದಗೋಳಿಸುತ್ತಿರುವ

ರಮಣಾನ್ = ಪತಿಗಳನ್ನು

ರಮಯಂತಿ = ಆನಂದ ಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಅನುರೂಪರೂಪಂ = ಅನ್ಯೋನ್ಯವಾಗಿ ಅನುಗುಣವಾದ ರೂಪವುಳ್ಳ

ಅತಿಲೋಕಸುಖಂ = ಬೇರೆ ಲೋಕಗಳ ಸುಖವನ್ನು ಮೀರಿದ ಸುಖವುಳ್ಳ

ಅಲೌಕಿಕಂ = ಇತರ ಲೋಕವಿಲಕ್ಷಣವಾದ

ತತ್ ನಿಧುವನಂ = ಆ ರತಿವಿಹಾರವು

ಲಸತಿ = ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತದೆ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಆ ಮುಕ್ತವೈಕುಂಠಲೋಕದ ಅಂಗನೆಯರು ಇತರ ಲೋಕವಿಲಕ್ಷಣವಾದ ಅಪ್ರಾಕೃತಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಅವರ ಜತೆಗೆ ವಿಹರಿಸುವ ಪತಿಗಳೂ ಇತರ ಲೋಕವಿಲಕ್ಷಣರು, ಅಪ್ರಾಕೃತರು. ಇಂತಹ ಅಪ್ರಾಕೃತರಾದ ತಮ್ಮ ಪತಿಗಳಿಗೆ ಅಪ್ರಾಕೃತ ಆನಂದವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಅವರ ಸ್ವರೂಪಭೂತವಾದ ಆನಂದಾಭಿವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ಕಾರಣ-ರಾಗುತ್ತಾರೆ. ಅವರ ಆ ರತಿಕ್ರೀಡೆಯೂ ಪರಸ್ಪರ ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳತಕ್ಕದ್ದು. ಪರಸ್ಪರ ಸ್ವರೂಪವೇ ಆಗಿರತಕ್ಕ ಆನಂದದ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾದುದು. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಅದು ಇತರ ಎಲ್ಲಾ ಲೋಕಗಳ ಆನಂದವನ್ನು ಮೀರಿಸುತ್ತದೆ. ಇಂತಹ ಮುಕ್ತವೈಕುಂಠಲೋಕದ ಸುರತವಿಹಾರವು ಮುಕ್ತವೈಕುಂಠಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಅತಿಲೌಕಿಕಾನ್— ಲೋಕೇ ಭವಾಃ ಲೌಕಿಕಾಃ, ಲೌಕಿಕಾನ್ ಅತಿಕ್ರಾಂತಾಃ ಅತಿಲೌಕಿಕಾಃ, ತಾನ್ ಅತಿಲೌಕಿಕಾನ್ |

ಅಲೌಕಿಕಗುಣಾಃ— ಅಲೌಕಿಕಾಃ ಗುಣಾಃ ಯಾಸಾಂ ತಾಃ ಅಲೌಕಿಕಗುಣಾಃ, ತಾಃ ಅಲೌಕಿಕಗುಣಾಃ (ಪ್ರ. ೨). |

ಅನುರೂಪರೂಪಂ— ಅನುರೂಪಂ ರೂಪಂ ಯಸ್ಯ ತತ್ ಅನುರೂಪರೂಪಂ |

ಅತಿಲೋಕಸುಖಂ— ಲೋಕಾನ್ ಅತಿಕ್ರಾಂತಂ ಅತಿಲೋಕಂ, ಅತಿಲೋಕಂ ಸುಖಂ ಯಸ್ಮಿನ್ ತತ್ ಅತಿಲೋಕಸುಖಂ |

ಅಲೌಕಿಕಂ— ಲೋಕೇ ಭವಂ ಲೌಕಿಕಂ, ನ ಲೌಕಿಕಂ ಅಲೌಕಿಕಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಲಸತಿ- ಲಸತಿ ಲಸತಃ ಇತ್ಯಾದಿ, ಲಸ ಶ್ಲೇಷಣಕ್ರೀಡನೋಃ, (ಲಸಣಾೌ) ಅಕರ್ಮಣ ಸೇವಾ ಪರಸ್ಪೃಷದಿನಃ ಲಟ್ 2 ಲಿಟ್ ಲಲಾಸ, 3 ಲುಟ್ ಲಸಿತಾ, 4 ಲೃಟ್ ಲಸಿಷ್ಯತಿ, 5 ಲೋಟ್ ಲಸತು, 6 ಲಪ್ ಅಲಸತ್, 7 ವಿಧಿಲಿಪ್ ಲಸೇತ್, 8 ಆಶೀರ್ಲಿಪ್ ಲಸ್ಯಾತ್, 9 ಲುಪ್ ಅಲಾಸೀತ್, ಅಲಸೀತ್, 10 ಲೃಪ್ ಅಲಸಿಷ್ಯತ್ | ರಮಯಂತಿ 60ನೇ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಬಂದಿದೆ.

ಕೋಶ— “ಮೈಥುನಂ ನಿಧುವನಂ ರತಂ” ಅಮರ, “ಸಂವೇಶನಂ ನಿಧುವನಂ ಸಂಪ್ರಯೋಗೋ ರಹೋ ರತಿಃ” ಹಲಕೋಶ, ನಿಧುವನಂ = ರತಿವಿಹಾರ.

ಪ್ರಯೋಗ— ಅಲೌಕಿಕಗುಣಾಭಿಃ ಲಲನಾಭಿಃ, ಅತಿಲೌಕಿಕಾಃ ರಮಯಂತಃ ರಮಣಾಃ, ರಮ್ಯಂತೇ (ಕರ್ಮಣಃ) |

ಅನುರೂಪರೂಪೇಣ ಅತಿಲೋಕಸುಖೇನ, ಅಲೌಕಿಕೇನ ತೇನ ನಿಧುವನೇನ ಲಸ್ಯತೇ (ಭಾವೇ) |

ವಿಹಾರಿಕಾ— ಅಲ್ಲಿಯ ಸುರತ ವಿಹಾರವು ಅಲೌಕಿಕವೆಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟ ಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ.

ನ ರತಿಃ ಶ್ರಮಾದಿಖಚಿತಾ ನಿಯಮಾದ್

ವಿರಹವ್ಯಥಾಽಪಿ ನ ವಧೂವರಯೋಃ |

ಪ್ರತಿಕಾಮಿನೀಪ್ರಣಯತಃ ಕಲಹೋ

ನ ಸಮಸ್ತದೋಷರಹಿತೇ ಹಿ ಪದೇ || 62 ||

ದರ್ಶನ— ನ, ರತಿಃ, ಶ್ರಮಾದಿಖಚಿತಾ, ನಿಯಮಾತ್, ವಿರಹವ್ಯಥಾ, ಅಪಿ, ನ, ವಧೂವರಯೋಃ, ಪ್ರತಿ-
ಪ್ರಣಯತಃ, ಕಲಹಃ, ನ, ಸಮಸ್ತದೋಷರಹಿತೇ, ಹಿ, ಪದೇ |

ಸಂಖ್ಯಾ— ಸಮಸ್ತದೋಷರಹಿತೇ ಪದೇ ರತಿಃ ಶ್ರಮಾದಿಖಚಿತಾ ನಿಯಮಾತ್ ನ, ವಧೂವರಯೋಃ ವಿರಹ-
ಪಿ ನ, ಪ್ರತಿಕಾಮಿನೀಪ್ರಣಯತಃ ಕಲಹಃ ನ ಹಿ |

ಸಂಖ್ಯಾರ್ಥ—

ಸಮಸ್ತದೋಷರಹಿತೇ = ಎಲ್ಲಾ ದೋಷಗಳಿಂದಲೂ ಮುಕ್ತವಾದ, (ಯಾವ ದೋಷಗಳೂ ಇಲ್ಲದಿರುವ)

ಪದೇ = ಮುಕ್ತವೈಕುಂಠಲೋಕದಲ್ಲಿ

ರತಿಃ = ಸುರತಕ್ರೀಡೆಯು

ಶ್ರಮಾದಿಖಚಿತಾ = ಆಯಾಸ, ಬೆವರು ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ಸಂಬಂಧಿಸಿರುವುದು

ನಿಯಮಾತ್ = ಸರ್ವರೀತಿಯಿಂದಲೂ (ಯಾವ ವಿಧದಿಂದಲೂ)

ನ = ಅಲ್ಲ

ವಧೂವರಯೋಃ = ದಂಪತಿಗಳಲ್ಲಿ

ವಿರಹವ್ಯಥಾ ಅಪಿ ನ = ಅಗಲಿಕೆಯ ಚಿಂತೆ, ದುಃಖಗಳೂ ಇಲ್ಲ.

ಪ್ರತಿಕಾಮಿನೀಪ್ರಣಯತಃ = ಸವತಿಯ ಅನುರಾಗದ ದೇಸೆಯಿಂದ

ಕಲಹಃ ನ ಹಿ = ಜಗಳವೂ ಇಲ್ಲ.

ಅರ್ಥ— ಆ ವೈಕುಂಠಲೋಕದಲ್ಲಿ ಇತರ ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿರುವಂತೆ ಮನುಷ್ಯ ಸ್ವಭಾವಸಿದ್ಧವಾದ ಯಾವ
ವೂ ಇಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಅಲ್ಲಿಯ ಸುರತವಿಹಾರದಲ್ಲಿ ಆಯಾಸ, ಬೆವರು ದುರ್ವಾಸನೆ ಮುಂತಾದ ಯಾವ
ವೂ ಉಂಟಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಪತಿಯು (ಇನ್ನೊಬ್ಬಳಲ್ಲಿ (ತನ್ನ ಸವತಿಯಲ್ಲಿ) ಅನುರಾಗ ಹೊಂದಿದ್ದಾನೆ ಎಂಬ
ಎಂದ ಪ್ರಣಯ ಕಲಹ, ಜಗಳ ಇತ್ಯಾದಿಗಳೂ ಇಲ್ಲ (ಅಲ್ಲಿ ಸವತಿಯರೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲ). ಈ ಪ್ರಮೇಯವು
ತಿಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದುದು. ಇಲ್ಲಿ ಯಾವ ಸಂದೇಹಕ್ಕೂ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ.

ಸಂಗ್ರಹ—

ಶ್ರಮಾದಿಖಚಿತಾ— ಶ್ರಮಃ ಅದಿ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಶ್ರಮಾದಿಃ, ಶ್ರಮಾದಿನಾ ಖಚಿತಾ ಶ್ರಮಾದಿಖಚಿತಾ |

ವಿರಹವ್ಯಥಾ— ವಿರಹೇಣ ವ್ಯಥಾ ವಿರಹವ್ಯಥಾ |

ವಧೂವರಯೋಃ— ವಧೂರ್ದ ವರರ್ದ ವಧೂವರೌ, ತಯೋಃ ವಧೂವರಯೋಃ |

ಪ್ರತಿಕಾಮಿನೀಪ್ರಣಯತಃ— ಪ್ರತಿಕಾಮಿನ್ಯಾಂ ಪ್ರಣಯಃ ಪ್ರತಿಕಾಮಿನೀಪ್ರಣಯಃ, ಪ್ರತಿಕಾಮಿನೀಪ್ರಣ-
ಯಾತ್ ಇತಿ ಪ್ರತಿಕಾಮಿನೀಪ್ರಣಯತಃ | (ಪಂಚಮ್ಯಾಃ ತಸಿಃ) | ಪಂಚಮೀವಿಭಕ್ತಿಗೆ ತಸಿಪ್ರತ್ಯಯ |

ಸಮಸ್ತದೋಷರಹಿತೇ— ಸಮಸ್ತಾಶ್ಚ ತೇ ದೋಷಾಶ್ಚ ಸಮಸ್ತದೋಷಾಃ, ಸಮಸ್ತದೋಷೈಃ ರಹಿತಂ ಸಮಸ್ತ-
ದೋಷರಹಿತಂ, ತಸ್ಮಿನ್ ಸಮಸ್ತದೋಷರಹಿತೇ |

ಕೋಶ— ಪದಂ = ಸ್ಥಾನ, “ಪದಂ ವ್ಯವಹಿತತ್ರಾಣಸ್ಥಾನಲಕ್ಷ್ಯಾಂಘ್ರವಸ್ತುಷು” ಅಮರ. ವಧೂ = ಹೆಂಡತಿ
“ಕ್ಷೇತ್ರಂ ಕಲತ್ರಂ ಚ ವಧೂ” (ಅಮರ) ಕೋಶ.

ಪ್ರಯೋಗ— ಸಮಸ್ತದೋಷರಹಿತೇ ಪದೇ ರತ್ನಾ ಶ್ರಮಾದಿಖಚಿತಯಾ ನ ಭೂಯತೇ, ವಧೂವರಯೋಃ ವಿರಹ
ವ್ಯಥಯಾ ಅಪಿ ನ ಭೂಯತೇ, ಪ್ರತಿಹಾಮಿನೀಪ್ರಣಯತಃ ಕಲಹೇನ ಅಪಿ ನ ಭೂಯತೇ (ಭಾವೇ ಪ್ರಯೋಗಗಳು).

★ ★ ★

ಅವಹಾರಿಕಾ— ರತೀತೀಡೆಯಲ್ಲಿ ಯಾವ ದೋಷವೂ ಇಲ್ಲವೆಂಬುದು ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಸಮ್ಮತ ಎಂಬ ವಿಷಯವನ್ನೇ
ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಸುಖಸಂವಿದಾತ್ಮಕತಯಾ ವಪುಷಾಂ

ಸುರಭಿತ್ವಮೇವ ಬಹಿರಂತರಪಿ |

ಹರಿಧಾಮ್ನಿ ದಂಪತಿಗಣಸ್ಯ ತತೋ

ನನು ಮಾನ್ಯತೇಽಪಿ ಮುನಿಭಃ ಸುರತಮ್ || 63 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಸುಖಸಂವಿದಾತ್ಮಕತಯಾ, ವಪುಷಾಂ, ಸುರಭಿತ್ವಂ, ಏವ, ಬಹಿಃ, ಅಂತಃ, ಅಪಿ, ಹರಿಧಾಮ್ನಿ,
ದಂಪತಿಗಣಸ್ಯ, ತತಃ, ನನು, ಮಾನ್ಯತೇ, ಅಪಿ, ಮುನಿಭಃ, ಸುರತಂ |

ಅನ್ವಯ— ಹರಿಧಾಮ್ನಿ ದಂಪತಿಗಣಸ್ಯ ವಪುಷಾಂ ಸುಖಸಂವಿದಾತ್ಮಕತಯಾ, ಬಹಿಃ ಅಂತಃ ಅಪಿ ಸುರಭಿತ್ವಂ ಏವ,
ತತಃ ನನು ಸುರತಂ ಮುನಿಭಃ ಅಪಿ ಮಾನ್ಯತೇ ನನು |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಹರಿಧಾಮ್ನಿ = ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುಲೋಕದಲ್ಲಿ (ವೈಕುಂಠದಲ್ಲಿ)

ದಂಪತಿಗಣಸ್ಯ = ಪತಿವತ್ಸಿಯರ ಸಮೂಹದ

ವಪುಷಾಂ = ಶರೀರಗಳಿಗೆ

ಸುಖಸಂವಿದಾತ್ಮಕತಯಾ = ಆನಂದವೂ, ಜ್ಞಾನವೂ ಇವುಗಳ ಸ್ವರೂಪವಾಗಿರುವುದರಿಂದ

ಬಹಿಃ = ಹೊರಗೂ

ಅಂತಃ ಅಪಿ = ಒಳಗೂ

ಸುರಭಿತ್ವಂ ಏವ = ಸುಗಂಧವೇ (ಭವತಿ = ಇರುತ್ತದೆ)

ತತಃ ನನು = ಆದ್ದರಿಂದಲೇ

ಸುರತಂ = ರತಿವಹಾರವು

ಮುನಿಭಃ ಅಪಿ = ಜ್ಞಾನಿಗಳಾದ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳಿಂದಲೂ

ಮಾನ್ಯತೇ ನನು = ಬಹುಮಾನಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆಯವು

ಹಾತ್ಯಾರ್ಥ— ವೈಕುಂಠಲೋಕದಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತರು ಮಾಡುವ ರತೀತೀಡೆಯು ದೋಷರಹಿತವೆಂಬ ವಿಷಯವು
ಶ್ರುತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಮಾಣವೆಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿರುವ ವೈಕುಂಠಲೋಕವು ಕೇವಲ ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಮಾತ್ರವೇ

ಹೋಗಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗಿರುವ ಸ್ಥಳವು. ಅಲ್ಲಿ ದಂಪತಿಗಳು ಗುಂಪುಗುಂಪಾಗಿ, ಅಸಂಖ್ಯಾತರಾಗಿರುವರು. ಅವರೆಲ್ಲರ ಶರೀರಗಳೂ ಕೇವಲ ಜ್ಞಾನ ಮತ್ತು ಅನಂದ ಸ್ವರೂಪವಾದುವುಗಳು. ಅವರಿಗೆ ಶರೀರವೆಂದು ಕಾಣಿಸುವ ಭಾಗವೂ ಜ್ಞಾನ ಅನಂದಾತ್ಮಕವಾದುದು. ಕೇವಲ ಸುವಾಸನಾಭರಿತವಾದುದು. ಸರ್ವಥಾ ಪ್ರಕೃತಿ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದುದು. ಆದುದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿರುವ ಮುಕ್ತ ದಂಪತಿಗಳ ರತಿವಿಹಾರವು ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳಿಂದಲೂ ಪ್ರಶಂಸನೀಯವಾಗಿದೆ. ಅವರೂ ಆ ರತಿವಿಹಾರವನ್ನು ಗೌರವಿಸುತ್ತಾರೆ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಸುಖಸಂವಿದಾತ್ಮಕತಯಾ— ಸುಖಂ ಚ ಸಂವಿಚ್ಛ ಸುಖಸಂವಿದೌ, ತೇ ಆತ್ಮಾ ಯೇಷಾಂ ತಾನಿ ಸುಖ ಸಂವಿದಾತ್ಮಕಾನಿ, ಸುಖಸಂವಿದಾತ್ಮಕಾನಾಂ ಭಾವಃ ಸುಖಸಂವಿದಾತ್ಮಕತಾ ತಯಾ ಸುಖಸಂವಿದಾತ್ಮಕತಯಾ | ಭಲಾರಿಯ - ಸುಖಸಂವಿದೋಃ ಆತ್ಮಾ ಯೇಷಾಂ ತಾನಿ |

ಸುರಭಿತ್ವಂ— ಸುರಭೀಃ ಭಾವಃ ಸುರಭಿತ್ವಂ |

ಹರಿಧಾಮ್ನಿ— ಹರೇಃ ಧಾಮ ಹರಿಧಾಮ, ತ್ಯನ್ ಹರಿಧಾಮ್ನಿ |

ದಂಪತಿಗಣಾಃ— ಜಾಯಾಶ್ಚ ಪತಯಶ್ಚ ದಂಪತಯಃ, ದಂಪತೀನಾಂ ಗಣಃ ದಂಪತಿಗಣಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಮಾನ್ಯತೇ - ಮಾನ್ಯತೇ ಮಾನ್ಯತೇ ಮಾನ್ಯಂತೇ ಇತ್ಯಾದಿ ಮಾನವೂಜಾಯಾಂ ಇತ್ಯನ್ಯಾದ್ ಧಾತೋಃ ಕರ್ಮಣಿ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನಂ |

2 ಲಿಟ್ ಮಾನಯಾಂಚಿತ್ಯೇ, 3 ಲುಟ್ ಮಾನಯತಾ, 4 ಲೃಟ್ ಮಾನಯಿಷ್ಯತೇ, 5 ಲೋಟ್ ಮಾನ್ಯತಾಂ, 6 ಲಿಟ್ ಅಮಾನ್ಯತೆ, 7 ವಿಧಿಲಿಟ್ ಮಾನ್ಯತೇ, 8 ಆಶೀರ್ಲಿಟ್ ಮಾನಯಿಷೀಷ್ಯ ಮಾನಿಷೀಷ್ಯ, 9 ಲುಡ್ ಅಮಾನಿ, ಅಮಾನಿಷಾ ತಾಂ ಅಮಾನಿಷತ, 10 ಅಮಾನಯಿಷ್ಯತ |

ಕೋಶ— ಧಾಮ್ನಿ = ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ, “ಧಾಮ ರಶ್ಮಿ ದೇಹೇ, ಗೃಹೇ ಸ್ಥಾನೇ ಜನ್ಮಪ್ರಭಾವಯೋಃ” ವಿಶ್ವಃ, ಸುರಭಿತ್ವಂ = ಸುವಾಸನೆ, “ಸುರಭಿಃ ಫ್ರಾಣತರ್ಪಣಃ” ಅಮರ. ಸಂವಿತ್ = ಜ್ಞಾನ, “ಪ್ರೇಕ್ಷೋಪಲಬ್ಧಿಶ್ಚ ಸಂವಿತ್ ಪ್ರತಿಪದ್ಧಾಪ್ತಿಚೇತನಾಃ” ಅಮರ.

ಪ್ರಯೋಗ— ಸುರತಂ ಮುನಿಭಿಃ ಅಪಿ ಮಾನ್ಯತೇ ನನು (ಕರ್ಮಣಿ) |

ಸುರತಂ ಮುನಯಃ ಅಪಿ ಮಾನಯಂತಿ ನನು (ಕರ್ತೃ) |

★ ★ ★

ಶ್ರುಣುತಾಪ್ಯಲೋಕವಿಷಯಂ ವಿಷಯಂ ಸಕಲಸ್ಯ ಮುಕ್ತನಿಕರಸ್ಯ ದೃಶಾಮ್ |

ವಪುರಿಂದಿರಾಪತಿರಮಂದರಸಂ ನನು ಸುಂದರಂ ಪ್ರಕಟಯತ್ಯನಿಶಮ್ || 64 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಶ್ರುಣುತ, ಅಪಿ, ಅಲೋಕವಿಷಯಂ, ವಿಷಯಂ, ಸಕಲಸ್ಯ, ಮುಕ್ತನಿಕರಸ್ಯ, ದೃಶಾಂ, ವಪುಃ, ಇಂದಿರಾಪತಿಃ ಅಮಂದರಸಂ, ನನು, ಸುಂದರಂ, ಪ್ರಕಟಯತಿ, ಅನಿಶಂ |

ಅನ್ವಯ— ಸಕಲಸ್ಯ ಮುಕ್ತನಿಕರಸ್ಯದೃಶಾಂ ಅಲೋಕವಿಷಯಂ ವಿಷಯಂ ಶ್ರುಣುತ, ಇಂದಿರಾಪತಿಃ ಅಮಂದರಸಂ ಸುಂದರಂ ವಪುಃ ಪ್ರಕಟಯತಿ ನನು |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

(ಹೇ ಮುನಯಃ = ಎಲೈ ಸನಕಾದಿ ಮುನಿಗಳೇ)

ಸಕಲಸ್ಯ = ಎಲ್ಲಾ

ಮುಕ್ತನಿಕರಸ್ಯ = ಮುಕ್ತರ ಸಮೂಹದ

ದೃಶಾಂ = ಕಣ್ಣುಗಳಿಗೆ

ಅಲೋಕವಿಷಯಂ = ಇತರಲೋಕದ ಜನರ ಕಣ್ಣುಗಳಿಗೆ ಕಾಣದ

ವಿಷಯಂ ಅಪಿ = ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಮಾತ್ರವೇ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಬೀಳತಕ್ಕಂತಹುದನ್ನು

ಶೃಣುತ = ಕೇಳಿರಿ

ಇಂದಿರಾಪತಿಃ = ಲಕ್ಷ್ಮೀಪತಿಯಾದ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನು

ಅಮಂದರಸಂ = ಪರಿಪೂರ್ಣವಾದ ಬಲ ವೀರ್ಯಾದಿಸಮೂಹವುಳ್ಳ

ವಪುಃ = ಶರೀರವನ್ನು

ಪ್ರಕಟಯತಿ ನನು = ತೋರಿಸುತ್ತಲೇ ಇರುವನಷ್ಟೆ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಎಲೈ ಸನಕಾದಿ ಮುನಿಗಳೇ, ಮುಕ್ತಚೇತನರು ಮಾತ್ರವೇ ಪ್ರವೇಶಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ ಆ ವೈಕುಂಠ ಲೋಕದಲ್ಲಿರುವ ಎಲ್ಲಾ ಮುಕ್ತರೂ ಒಂದು ಅದ್ಭುತವಾದ ವಸ್ತುವನ್ನು ಯಾವಾಗಲೂ ನೋಡುತ್ತಾ ಇರುತ್ತಾರೆ. ಆ ವಸ್ತುವನ್ನು ಇತರ ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವ ಜನರು ಯಾವಾಗಲೂ ಕಾಣಲಾರರು. ಆ ವಸ್ತು ಯಾವುದು ಎಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇನೆ ಕೇಳಿರಿ. ಅಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಮನ್ನಹಾವಿಷ್ಣುವು ತನ್ನ ಶೃಂಗಾರವೀರ್ಯ ಇತ್ಯಾದಿ ಸಕಲಸದ್ಗುಣಪೂರ್ಣವಾದ ಪರಮಸುಂದರವಾದ ಶರೀರವನ್ನು ಮುಕ್ತಚೇತನರಿಗೆ ಯಾವಾಗಲೂ ತೋರಿಸುತ್ತಿರುತ್ತಾನೆ. ಇದೇ ಮುಕ್ತಚೇತನರಿಗೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಬೀಳುತ್ತಿರುವ ದೃಶ್ಯವು. ಹೀಗೆ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನು ಮುಕ್ತಜನರಿಗೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಗೋಚರವಾಗುತ್ತಿರುವನು ಎಂಬುದೇ ಆ ಮುಕ್ತವೈಕುಂಠಲೋಕದ ವಿಶೇಷವು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಅಲೋಕವಿಷಯಂ— ಲೋಕಾನಾಂ ವಿಷಯಃ ಲೋಕವಿಷಯಃ, ಲೋಕವಿಷಯಃ ನ ಭವತಿ ಇತಿ ಅಲೋಕ ವಿಷಯಃ, ತಂ ಅಲೋಕವಿಷಯಂ |

ಮುಕ್ತನಿಕರಸ್ಯ— ಮುಕ್ತಾನಾಂ ನಿಕರಃ ಮುಕ್ತನಿಕರಃ, ತಸ್ಯ ಮುಕ್ತನಿಕರಸ್ಯ |

ಇಂದಿರಾಪತಿಃ— ಇಂದಿರಾಯಾಃ ಪತಿಃ ಇಂದಿರಾಪತಿಃ |

ಅಮಂದರಸಂ— ನ ಮಂದಃ ಅಮಂದಃ, ಅಮಂದಃ ರಸಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಅಮಂದರಸಃ, ತಂ ಅಮಂದರಸಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಶ್ರುಣುತ- ಶ್ರುಣೋತು-ಶ್ರುಣುತಾತ್ ಶ್ರುಣುತಾಂ ಶ್ರುಣ್ವಂತು, ಶ್ರುಣು-ಶ್ರುಣುತಾತ್, ಶ್ರುಣುತಂ ಶ್ರುಣುತ, ಶ್ರುಣುವಾನಿ ಶ್ರುಣುವಾವ ಶ್ರುಣುವಾಮ ಶ್ರುತವಣೇ-ಶ್ರುವಣಾರ್ಥಕಾತ್ ಶ್ರುಧಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕಾತ್ ಕರ್ತೃಲ ಪರಸ್ವೈಪದಿನಃ ಲೋಕ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಂ (ಅನಿಟ್) | 1 ಲಿಟ್ ಶ್ರುಣೋತಿ ಶ್ರುಣುತಃ ಶ್ರುಣ್ವಂತಿ, ಶ್ರುಣೋಷಿ ಶ್ರುಣುಥಃ ಶ್ರುಣುಥ, ಶ್ರುಣೋಮಿ ಶ್ರುಣುವಃ-ಶ್ರುಣ್ವ ಶ್ರುಣುಮಃ-ಶ್ರುಣ್ಯಃ, 2 ಲಿಟ್ ಶ್ರುಣಾವ ಶ್ರುಣುವಃ ಶ್ರುಣಾವುಃ, ಶ್ರುಣಾವುಃ ಶ್ರುಣಾವುಃ, ಶ್ರುಣಾವುಃ ಶ್ರುಣಾವುಃ, 3 ಲಿಟ್ ಶ್ರುಣಾತ ಶ್ರುಣಾತಾರ್ ಶ್ರುಣಾತಾರಃ, ಶ್ರುಣಾತಾಃ, 4 ಲಿಟ್ ಶ್ರುಣಾಷಿತಿ, 5 ಲೋಕ ಶ್ರುಣೋತು, 6 ಲಿಟ್ ಅಶ್ರುಣೋತ್ ಅಶ್ರುಣುತಾಂ ಅಶ್ರುಣ್ವಾ, ಅಶ್ರುಣೋಃ, ಅಶ್ರುಣುತಂ ಅಶ್ರುಣುತ, ಅಶ್ರುಣವಂ ಅಶ್ರುಣುವ-ಅಶ್ರುಣ್ವ ಅಶ್ರುಣುಮ-ಅಶ್ರುಣ್ಯ, 7 ವಿಧಿ ಲಿಟ್ ಶ್ರುಣುಯಾತ್ ಶ್ರುಣುಯಾತಾಂ ಶ್ರುಣುಯುಃ, 8 ಅಶೀರಿವ್ ಶ್ರುಯಾತ್ ಶ್ರುಯಾತಾಂ ಶ್ರುಯಾಸುಃ, 9 ಲುಹ ಅಶ್ರೀತಾ ಅಶ್ರೀತಾಂ ಅಶ್ರೀತುಃ, ಅಶ್ರೀತುಃ ಅಶ್ರೀತುಃ ಅಶ್ರೀತುಃ, ಅಶ್ರೀತುಃ ಅಶ್ರೀತುಃ ಅಶ್ರೀತುಃ, 10 ಲುಹ

ಅಶ್ವೋಷ್ಠ 'ಶ್ರುವಃ ಶ್ರುಚಃ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಲಟ್ ಲೋಟ್ ಲಜ್ ವಿಧಿಲಿಜ್ ಈ ನಾಲ್ಕು ಲಕಾರಗಳಲ್ಲಿ (ಇವುಗಳನ್ನು ಸಾರ್ವಧಾತುಕ ಲಕಾರವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ) ಶ್ರು ಎಂಬ ಆದೇಶವೂ ಶ್ರು ಪ್ರತ್ಯಯವೂ ಬರುತ್ತದೆ. ಉಳಿದ ರೂಪಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರು ಎಂದು ಉಕಾರಾಂತವೇ ಇರುತ್ತದೆ. ಶ್ರುಣುವಃ ಶ್ರುಣ್ವಃ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ 'ಲೋಪಶ್ಚ ಅಸ್ಯ ಅನ್ಯತರಸ್ಯಾಂ ಮೋಃ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ವಿಕಲ್ಪದಿಂದ ಲೋಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಶ್ರುಣು (ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ವಿಕವಚನ) ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಉತಶ್ಚ ಪ್ರತ್ಯಯದಸಂಯೋಗಪೂರ್ವಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ 'ಹಿ' ಪ್ರತ್ಯಕ್ಕೆ ಲುಕ್ (ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ) ।

ಪ್ರ+ಕಟಯತಿ- 1 ಲಟ್ ಕಟಯತಿ, 2 ಲಿಟ್ ಕಟಯಾಂಚಕಾರ, ಚಕ್ರೇ, 3 ಲುಟ್ ಕಟಯಿತಾ ಸಿ-ಸೇ-ಹೇ, 4 ಕಟಯಿಷ್ಯತಿ.ತೇ, 5 ಲೋಟ್ ಕಟಯತು, 6 ಲಜ್ ಆಕಟಯತ್, 7 ವಿಧಿಲಿಜ್ ಕಟಯೇತ್, ಕಟಯೇಶ, 8 ಆಶೀರ್ಲಿಞ್ ಕಟ್ಯಾತ್, ಕಟಯಿಷೀಷ್ಯ ಧ್ವಂ, ಧ್ವಂ, 9 ಲುಜ್ ಆಚೀಕಟತ್-ತ, 10 ಲೃಜ್ ಆಕಟಯಿಷ್ಯತ್ ಆಕಟಯಿಷ್ಯತ ಪ್ರಉಪಸರ್ಗ ಕಟೀವರ್ಷಾವರಣಯೋಃ ಣಿಜಂತಾತ್ ಲಟ್ ಪ್ರಕಟಯತಿ 'ಘಟಾದಿತ್ಯಾತ್ ಮಿತ್ವಂ ಪ್ರಸ್ತಃ' ಘಟಾದಿ ಎಂಬ ಗಣದಲ್ಲಿ ನೇರಿದ್ದರಿಂದ ಣಿಜ್‌ನಲ್ಲಿ ವಸ್ತು ।

ಕೋಶ— "ವಿಷಯಃ ಸ್ಯಾದಿಂಧ್ರಿಯಾರ್ಥೇ ಹೇತೇ ಜನಪದೇಽಪಿ ಚ" ಇತಿ ವಿಶ್ವಃ ಶೃಂಗಾರಾದಿ "ವಿಷೇ (ಬಲೇ) ವೀರ್ಯೇ ಗುಣೇ ರಾಗೇ ದ್ರವೇ ರಸಃ" - ಇತ್ಯಮರಃ ।

ಪ್ರಯೋಗ— ಯೂಯಂ ವಿಷಯಂ ಶ್ರುಣುತ (ಕರ್ತರಿ) ।

ಯುಷ್ಮಾಭಿಃ ವಿಷಯಃ ಶ್ರುಯಂತಾಂ (ಕರ್ಮಣಿ) ।

ಇಂದಿರಾಪತಿಃ ಸುಂದರಂ ವಪುಃ ಪ್ರಕಟಯತಿ ನನು (ಕರ್ತರಿ) ।

ಇಂದಿರಾಪತಿನಾ ಸುಂದರಂ ವಪುಃ ಪ್ರಕಟಿತೇ ನನು (ಕರ್ಮಣಿ) ।

★ ★ ★

ಮಣಿರಾಜಿರಾಜಿತಮಹಾಮುಕುಟಂ ಶಿಶಿಕಾಂತಕುಂತಲಹಸ್ತತಯಮ್ ।

ಅಲಿಕಾರ್ಧಚಂದ್ರವಿಲಸತ್ತಿಲಕಂ ಶ್ರವಣೋಲ್ಲಸನ್ನಕರಕುಂಡಲಯುಕ್ ॥ 65 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಮಣಿರಾಜಿರಾಜಿತಮಹಾಮುಕುಟಂ ಶಿಶಿಕಾಂತಕುಂತಲಹಸ್ತತಯಂ ಅಲಿಕಾರ್ಧಚಂದ್ರವಿಲಸ-
ತ್ತಿಲಕಂ ಶ್ರವಣೋಲ್ಲಸನ್ನಕರಕುಂಡಲಯುಕ್ ।

ಅನ್ವಯ— ಮಣಿರಾಜಿರಾಜಿತಮಹಾಮುಕುಟಂ, ಶಿಶಿಕಾಂತಕುಂತಲಹಸ್ತತಯಂ ಅಲಿಕಾರ್ಧಚಂದ್ರವಿಲಸತ್ತಿಲಕಂ
ಶ್ರವಣೋಲ್ಲಸನ್ನಕರಕುಂಡಲಯುಕ್ (ಸುಂದರಂ ವಪುಃ ಇಂದಿರಾಪತಿಃ ಪ್ರಕಟಯತಿ) ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಮಣಿರಾಜಿರಾಜಿತಮಹಾಮುಕುಟಂ = ರತ್ನಗಳ ಸಾಲುಗಳಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ದೊಡ್ಡ ಕಿರೀಟವುಳ್ಳ

ಶಿಶಿಕಾಂತಕುಂತಲಹಸ್ತತಯಂ = ಕಪ್ಪಾದ ಮನೋಹರವಾದ ಅನೇಕ ಸಾವಿರ ಮುಂಗೂದಲುಗಳುಳ್ಳ

ಅಲಿಕಾರ್ಧಚಂದ್ರವಿಲಸತ್ತಿಲಕಂ = ಹಳೆಯೆಂಬ ಅರ್ಧಚಂದ್ರದಲ್ಲಿ ಮಿನುಗುತ್ತಿರುವ ಬೊಟ್ಟುಳ್ಳ

ಶ್ರವಣೋಲ್ಲಸತ್ ಮಕರಕುಂಡಲಯುಕ್ = ಕಿವಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೊಳೆಯುತ್ತಿರುವ ಮೊಸಳೆಯ ಆಕಾರದ ಕರ್ಣಾ-

ಭರಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ

(ಸುಂದರಂ ವಪುಃ = ಸುಂದರವಾದ ಶರೀರವನ್ನು

ಇಂದಿರಾಪತಿಃ = ಲಕ್ಷ್ಮೀಪತಿಯಾದ ನಾರಾಯಣನು

ಪ್ರಕಟಯತಿ = ಪ್ರಕಟಗೊಳಿಸುತ್ತಾನೆ).

ನವಕಂಬುಕಂಠಮಹಿಮಾಂಶುಮಹೋಮಹಿಮೋಪಲೇಂದ್ರವರಹಾರಧರಮ್ |

ರಮಣೀಯರತ್ನಗಣವಿದ್ವಲಸದ್ವಲಯಾಂಗುಲೀಯಕವರಾಂಗದವತ್ || 67 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ನವಕಂಬುಕಂಠಂ, ಅಹಿಮಾಂಶುಮಹೋಮಹಿಮೋಪಲೇಂದ್ರವರಹಾರಧರಂ, ರಮಣೀಯರತ್ನ-
ಗಣವಿದ್ವಲಸದ್ವಲಯಾಂಗುಲೀಯಕವರಾಂಗದವತ್ |

ಅನ್ವಯ— ನವಕಂಬುಕಂಠಂ, ಅಹಿಮಾಂಶುಮಹೋಮಹಿಮೋಪಲೇಂದ್ರವರಹಾರಧರಂ, ರಮಣೀಯರತ್ನ-
ಗಣವಿದ್ವಲಸದ್ವಲಯಾಂಗುಲೀಯಕವರಾಂಗದವತ್ (ವಪುಃ ಇಂದಿರಾಪತಿಃ ಪ್ರಕಟಯತಿ) |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ನವಕಂಬುಕಂಠಂ = ಹೊಸದಾದ ಶಂಖದಂತೆ ಕುತ್ತಿಗೆಯುಳ್ಳ (ಕೊರಳುಳ್ಳ)

ಅಹಿಮಾಂಶುಮಹೋಮಹಿಮೋಪಲೇಂದ್ರವರಹಾರಧರಂ—

ಅಹಿಮಾಂಶು, ಮಹಃ, ಮಹಿಮಾ, ಉಪಲೇಂದ್ರ, ವರಹಾರಧರಂ = ಸೂರ್ಯನ, ಕಾಂತಿಯಂತೆ,
ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕೌಸ್ತುಭಮಣಿಯು, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಮುತ್ತಿನಸರ ಇವುಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ

ರಮಣೀಯರತ್ನಗಣವಿದ್ವಲಸದ್ವಲಯಾಂಗುಲೀಯಕವರಾಂಗದವತ್—

ರಮಣೀಯ, ರತ್ನಗಣ, ವಿದ್ವಲಸತ್, ವಲಯ, ಅಂಗುಲೀಯಕ, ವರ, ಅಂಗದವತ್ = ಸುಂದರವಾದ,
ರತ್ನಗಳ ಸಮೂಹದಿಂದ, ಖಚಿತವಾದ, ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ, ಬಳಿ, ಉಂಗುರ, ಉತ್ತಮವಾದ,
ತೋಳ್ಳೆ (ಭುಜಾಭರಣ, ವಂಕಿಯುಳ್ಳ) (ಶರೀರವನ್ನು ಶ್ರೀಲಕ್ಷ್ಮೀನಾರಾಯಣನು ಮುಕ್ತರ ಕಣ್ಣಿಗೆ
ಗೋಚರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ.)

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಮುಕ್ತರ ಸ್ವರೂಪದೃಷ್ಟಿಗೆ ಗೋಚರವಾಗುವ ಆ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನ ಕಂಠವು ನೂತನವಾದ
ಶಂಖದಂತೆ ಸುಂದರವಾಗಿರುವುದು (ಶಂಖದಂತೆ ಕಂಠದಲ್ಲಿ ಮೂರು ರೇಖೆಗಳಿರುತ್ತವೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ). ಅವನು
ಸೂರ್ಯನಂತೆ ಹೊಳೆಯುವ ಕೌಸ್ತುಭಮಣಿ, ಮತ್ತು ಉತ್ತಮವಾದ ಮುತ್ತಿನ ಸರವನ್ನು ಕಂಠದಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿರುವನು. ಕೈಗಳಲ್ಲಿ
ಸುಂದರ ರತ್ನಖಚಿತವಾದ ಧಳಧಳಸುವ ಬಳಿಗಳನ್ನು, ಬೆರಳುಗಳಲ್ಲಿ ರತ್ನಖಚಿತವಾದ ಉಂಗುರಗಳನ್ನು ತೋಳುಗಳಲ್ಲಿ
ರತ್ನಖಚಿತವಾದ ತೋಳ್ಳೆಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿರುವನು. ಇಂತಹ ಸುಂದರ ಸ್ವರೂಪವು ಮುಕ್ತ ಭಾಗ್ಯವಂತರಾದ ಚೇತನರ ಕಣ್ಣಿಗೆ
ಬೀಳುತ್ತದೆ.

ವಿಗ್ರಹ—

ನವಕಂಬುಕಂಠಂ— ನವಶಾಸ್ತ್ರಿ ಕಂಬುಕ್ತ ನವಕಂಬುಃ, ನವಕಂಬುವತ್ ಕಂಠಃ ಯಸ್ಯ ತತ್ ನವಕಂಬು-
ಕಂಠಂ |

ಅಹಿಮಾಂಶುಮಹೋಮಹಿಮೋಪಲೇಂದ್ರವರಹಾರಧರಂ— ಹಿಮಾಃ ನ ಭವಂತೀತಿ ಅಹಿಮಾಃ, ಅಹಿಮಾಃ
ಅಂತಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಅಹಿಮಾಂಶುಃ, ಅಹಿಮಾಂಶೋಃ ಮಹಃ ಅಹಿಮಾಂಶುಮಹಃ, ಅಹಿಮಾಂಶು-
ಮಹೋಮತ್ ಮಹಿಮಾ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಅಹಿಮಾಂಶುಮಹೋಮಹಿಮಾ, ಉಪಲಾನಾಂ ಇಂದ್ರಃ
ಉಪಲೇಂದ್ರಃ, ಅಹಿಮಾಂಶುಮಹೋಮಹಿಮಾ ಚಾಸೌ ಉಪಲೇಂದ್ರಶ್ಚ ಅಹಿಮಾಂಶುಮಹೋ-
ಮಹಿಮೋಪಲೇಂದ್ರಃ, ವರಶಾಸ್ತ್ರಿ ಹಾರಶ್ಚ ವರಹಾರಃ, ಧರತೀತಿ ಧರಂ, ಅಹಿಮಾಂಶುಮಹೋ-
ಮಹಿಮೋಪಲೇಂದ್ರಶ್ಚ ವರಹಾರಶ್ಚ ಅಹಿಮಾಂಶುಮಹೋಮಹಿಮೋಪಲೇಂದ್ರವರಹಾರೌ, ಧರಃ
ಅಹಿಮಾಂಶುಮಹೋಮಹಿಮೋಪಲೇಂದ್ರವರಹಾರಧರಂ, ತತ್ ಅಹಿಮಾಂಶುಮಹೋಮಹಿ-
ಮೋಪಲೇಂದ್ರವರಹಾರಧರಮ್ |

ರಮಣೀಯರತ್ನಗಣವಿದ್ವಲಸದ್ವಲಯಾಂಗುಲೀಯಕವರಾಂಗದವತ್— ರಮಣೀಯಾನಿ ಚ ತಾನಿ ರತ್ನಾನಿ ಚ ರಮಣೀಯರತ್ನಾನಿ, ರಮಣೀಯರತ್ನಾನಾಂ ಗಣಃ ರಮಣೀಯರತ್ನಗಣಃ, ರಮಣೀಯರತ್ನಗಣೇನ ವಿದ್ವಾನಿ ರಮಣೀಯರತ್ನಗಣವಿದ್ವಾನಿ, ಲಸಂತಿ ಚ ತಾನಿ ವಲಯಾನಿ ಚ ಲಸದ್ವಲಯಾನಿ, ವರಾಣಿ ಚ ತಾನಿ ಅಂಗದಾನಿ ಚ ವರಾಂಗದಾನಿ, ಲಸದ್ವಲಯಾನಿ ಚ ಅಂಗುಲೀಯಕಾನಿ ಚ ವರಾಂಗದಾನಿ ಚ ಲಸದ್ವಲಯಾಂಗುಲೀಯಕವರಾಂಗದಾನಿ, ರಮಣೀಯರತ್ನಗಣವಿದ್ವಾನಿ ಚ ತಾನಿ ಲಸದ್ವಲಯಾಂಗುಲೀಯಕವರಾಂಗದಾನಿ ಚ ರಮಣೀಯರತ್ನಗಣವಿದ್ವಲಸದ್ವಲಯಾಂಗುಲೀಯಕವ ರಾಂಗದಾನಿ, ತಾನಿ ಅಸ್ಯ ಸಂತೀತಿ ರಮಣೀಯರತ್ನಗಣವಿದ್ವಲಸದ್ವಲಯಾಂಗುಲೀಯಕವರಾಂಗದವತ್, ತತ್ ।

ಕೋಶ— ಕಂಞು = ಶಂಖ, "ಕಂಞುರ್ನಾವಲಯೇ ಶಂಖಃ" ("ಶಂಖಃ ಸ್ವಾತ್ ಕಂಞುರಸ್ತಿಯೌ") ಅಮರಕಂಠ = ಕೊರಳು, "ಕಂಠೋ ಗಲೋಽಽಽ ಗ್ರೀವಾಯಾಂ" ಅಮರ. 'ಕಂಞುಗ್ರೀವಾ ತ್ರಿರೇಖಾ ಸಾ' ಎಂಬ ಅಮರಕೋಶಾನುಸಾರವಾಗಿ ಮೂರುರೇಖೆಯುಳ್ಳ ಕತ್ತನ್ನು ಕಂಞುಗ್ರೀವಾ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅಂತು = ಕಿರಣ, "ಕಿರಣೋಸ್ತಮಯೂಖಾಂಶು" ಅಮರ. ಮಹ = ಕಾಂತಿ, "ಕಾಂತ್ಯತ್ನವೌ ತು ಮಹಸೀ" ನಾನಾರ್ಥರತ್ನಮಾಲಾ ಹಾರ = ಮುತ್ತಿನ ಸರ, "ಹಾರೋ ಮುಕ್ತಾವಲೀ" ಅಮರ, ವಲಯ = ಬಳಿ, "ಕಟಿಕಂ ವಲಯೋಽಸ್ತಿಯಾಂ" ಅಮರ, ಅಂಗದ = ವಂಕಿ, ತೋಳ್ಳಳಿ, "ಕೇಯೂರಮಂಗದಂ ತುಲ್ಕೀ" ಅಮರ.

★ ★ ★

ರವಿಚಕ್ರರುಕ್ಪ್ರಕರಚಕ್ರಕರಂ ವಿಧುಬಿಂಬಕಂಞು ಮಧುರಾಂಞುರುಹಮ್ ।

ಜ್ವಲನಜ್ವಲದ್ಗದಮುದಾರಧನುಃ ಪೃಥುವೃತ್ತಹಸ್ತಮತಿತಾಮ್ರತಲಮ್ ॥ 68 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ರವಿಚಕ್ರರುಕ್ಪ್ರಕರಚಕ್ರಕರಂ, ವಿಧುಬಿಂಬಕಂಞು, ಮಧುರಾಂಞುರುಹಂ, ಜ್ವಲನಜ್ವಲದ್ಗದಂ, ಉದಾರಧನುಃ, ಪೃಥುವೃತ್ತಹಸ್ತಂ, ಅತಿತಾಮ್ರತಲಂ ।

ಅನ್ವಯ— ರವಿಚಕ್ರರುಕ್ಪ್ರಕರಚಕ್ರಕರಂ, ವಿಧುಬಿಂಬಕಂಞು, ಮಧುರಾಂಞುರುಹಂ, ಜ್ವಲನಜ್ವಲದ್ಗದಂ, ಉದಾರಧನುಃ, ಪೃಥುವೃತ್ತಹಸ್ತಂ, ಅತಿತಾಮ್ರತಲಂ (ವಪುಃ ಇಂದಿರಾಪತಿಃ ಪ್ರಕಟಯತಿ) ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ರವಿಚಕ್ರರುಕ್ಪ್ರಕರಚಕ್ರಕರಂ = ಸೂರ್ಯರ ಸಮೂಹದಂತೆ ಕಾಂತಿಗಳ ಸಮೂಹವುಳ್ಳ ಸುದರ್ಶನ ಚಕ್ರವು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಉಳ್ಳ

ವಿಧುಬಿಂಬಕಂಞು = ಚಂದ್ರಮಂಡಲದಂತಿರುವ ಪಾಂಚಜನ್ಯ ಎಂಬ ಶಂಖವುಳ್ಳ

ಮಧುರಾಂಞುರುಹಂ = ಸುಂದರವಾದ ಕಮಲವುಳ್ಳ

ಜ್ವಲನಜ್ವಲದ್ಗದಮುದಾರಧನುಃ = ಬೆಂಕಿಯಂತೆ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ ಕೌಮೋದಕೇ ಎಂಬ ಗದೆಯುಳ್ಳ

ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ (ಮಹತ್ವಾದ) ಶಾರ್ಙ್ಗವೆಂಬ ಬಿಲ್ಲುಳ್ಳ

ಪೃಥುವೃತ್ತಹಸ್ತಮತಿತಾಮ್ರತಲಂ = ದೊಡ್ಡದಾದ (ಪುಷ್ಪವಾದ ಉದ್ಭವಾದ) ಗುಂಡಾಗಿರುವ ಕೈಯುಳ್ಳ, ಅತ್ತಂತೆ ಕಂಪಾದ ಅಂಗೈಯುಳ್ಳ (ಶರೀರವನ್ನು ಶ್ರೀರಮಣನು ಮುಕ್ತಗೈ ತೋರಿಸುತ್ತಾನೆ).

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಹರಿಯು ಒಂದು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯರ ಸಮೂಹದಂತಹ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳ ಸುದರ್ಶನ ಚಕ್ರವನ್ನು ಒಡಿದಿದ್ದಾನೆ. ಇನ್ನೊಂದು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರಮಂಡಲದಂತೆ ಬೆಳ್ಳಗಿರುವ ಪಾಂಚಜನ್ಯ ಶಂಖವನ್ನು ಒಡಿದುಕೊಂಡಿರುವನು. ಮತ್ತೊಂದು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಸುಂದರವಾದ ಅರವಿಂದವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವನು. ಇನ್ನೊಂದು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಬೆಂಕಿಯಂತೆ ಉಜ್ವಲವಾದ

ಕೌಮೋದಕೇ ಗದೆಯನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವನು. ಉತ್ತಮವಾದ ಶಾರ್ಙ್ಗ ಬಿಲ್ಲನ್ನೂ ಧರಿಸಿರುವನು. ಅವನ ಕೈಗಳೆಲ್ಲವೂ, ಉದ್ಭವಾಗಿಯೂ, ಪುಷ್ಪವಾಗಿಯೂ, ಗುಂಡೆಗಳಾಗಿಯೂ ಆಗಿವೆ. ಅವನ ಅಂಗೈಯು ಕೆಂಪಾಗಿದೆ. ಇಂತಹ ಅನಂದ ಜ್ಞಾನ-ರೂಪವಾದ ದೇಹವನ್ನು ಶ್ರೀಹರಿಯು ಮುಕ್ತರ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಗೋಚರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. (ಇದರಿಂದ ಚಕ್ರಶಂಖಗದಾಪದ್ಮ-ಧಾರಿಯಾದ ಚತುರ್ಭುಜಧಾರಿಯಾದ ರೂಪವಿದು ಎಂದು ಸೂಚಿಸಿದ್ದಾರೆ.)

ವಿಗ್ರಹ—

ರವಿಚಕ್ರರುಕ್ಪ್ರಕರಚಕ್ರಕರಂ— ರವೀಣಾಂ ಚಕ್ರಂ ರವಿಚಕ್ರಂ, ರುಚಾಂ ಪ್ರಕರಃ ರುಕ್ಪ್ರಕರಃ, ರವಿಚಕ್ರವತ್ ರುಕ್ಪ್ರಕರಃ ಯಸ್ಯ ತತ್ ರವಿಚಕ್ರರುಕ್ಪ್ರಕರಂ, ರವಿಚಕ್ರರುಕ್ಪ್ರಕರಂ ಚ ತತ್ ಚಕ್ರಂ ಚ ರವಿಚಕ್ರ-ರುಕ್ಪ್ರಕರಚಕ್ರಂ, ತತ್ ಕರೇ ಯಸ್ಯ ತತ್ ರವಿಚಕ್ರರುಕ್ಪ್ರಕರಚಕ್ರಕರಂ | (ವಪುಃ, ತತ್)

ವಿಧುಬಿಂಬಕಂಬು— ವಿಧೋಃ ಬಿಂಬಂ ವಿಧುಬಿಂಬಂ, ವಿಧುಬಿಂಬವತ್ ಕಂಬುಃ ಯಸ್ಯ ತತ್ ವಿಧುಬಿಂಬ-ಕಂಬು | (ವಪುಃ, ತತ್)

ಮಧುರಾಂಬುರುಹಂ— ಮಧುರಂ ಅಂಬುರುಹಂ ಯಸ್ಯ ತತ್ ಮಧುರಾಂಬುರುಹಂ | (ವಪುಃ ತತ್)

ಜ್ವಲನಜ್ವಲದ್ಧಂ— ಜ್ವಲನವತ್ ಜ್ವಲಂತೀ ಗದಾ ಯಸ್ಯ ತತ್ ಜ್ವಲನಜ್ವಲದ್ಧಂ | (ವಪುಃ, ತತ್)

ಉದಾರಧನುಃ— ಉದಾರಂ ಧನುಃ ಯಸ್ಯ ತತ್ ಉದಾರಧನುಃ | (ವಪುಃ, ತತ್)

ಪ್ರಥುವೃತ್ತಹಸ್ತಂ— ಪ್ರಥಮಃ ವೃತ್ತಾ ಹಸ್ತಾಃ ಯಸ್ಯ ತತ್ ಪ್ರಥುವೃತ್ತಹಸ್ತಂ | (ವಪುಃ, ತತ್)

ಅತಿತಾಮ್ರತಲಂ— ಅತಿತಾಮ್ರಾಣಿ ತಲಾನಿ ಯಸ್ಯ ತತ್ ಅತಿತಾಮ್ರತಲಂ | (ವಪುಃ ತತ್)

ಕೋಶ— ಚಕ್ರ = ಸಮೂಹ ಮತ್ತು ಸುದರ್ಶನ ಚಕ್ರ. "ಚಕ್ರೋ ಗಣೇ ಚಕ್ರವಾಕೇ, ಚಕ್ರಂ ಸೈನ್ಯರಥಾಂಗಯೋಃ" ಇತಿ ವಿಶ್ವ, "ಶಂಖೋ ಲಕ್ಷ್ಮೀವತೇಃ ಪಾಂಚಜನ್ಯಃ", "ಚಕ್ರಂ ಸುದರ್ಶನಂ" ಅಮರ. ಪ್ರಕರ = ಸಮೂಹ "ಪೂಗೋ ವಿಶಾನ್ಯಂ ಪ್ರಕರಂ" ಅಮರ. ಜ್ವಲನಃ = ಅಗ್ನಿ, "ಕೃಷೀಟಯೋನಿಜ್ವಲನೋ ಜಾತವೇದಾಸ್ತನೂನವಾತ್" ಅಮರ. ನಾರಾಯಣನ ಗದಗೆ ಕೌಮೋದಕೇ ಎಂದೂ ಖಡ್ಗಕ್ಕೆ ನಂದಕ ಎಂದೂ ಹೆಸರು, "ಕೌಮೋದಕೇ ಗದಾ, ಖಡ್ಗ, ತಾಮ್ರಶುಲ್ಕೇಽರುಣೇಽನ್ಯವತ್" - ವಿಶ್ವ ತಾಮ್ರ - ಕೆಂಪಾದ ಮತ್ತು ತಾಮ್ರಲೋಹ, ಇಲ್ಲಿ ಕೆಂಪಾದ ಎಂದರ್ಥ.

★ ★ ★

ವರಪೀವರಾಂ ಸಮಧಿರಾಜದುರೋಮಣಿಮಂಟಪಾಗ್ನಿವಿಲಸತ್ಕಮಲಮ್ |

ಸಜಗದ್ವಿಸ್ತಪ್ರಕತನೂದರಕಂ ಶುಭನಾಭಿಕಂಜಗತಕಾಲಿನುತಮ್ || 69 ||

ಪದಭೇದ— ವರಪೀವರಾಂಸಂ, ಅಧಿರಾಜದುರೋಮಣಿಮಂಟಪಾಗ್ನಿವಿಲಸತ್ಕಮಲಂ, ಸಜಗದ್ವಿಸ್ತಪ್ರಕತನೂದ-ರಕಂ, ಶುಭನಾಭಿಕಂಜಗತಕಾಲಿನುತಂ |

ಅನ್ವಯ— ವರಪೀವರಾಂಸಂ, ಅಧಿರಾಜದುರೋಮಣಿಮಂಟಪಾಗ್ನಿವಿಲಸತ್ಕಮಲಂ, ಸಜಗದ್ವಿಸ್ತಪ್ರಕತನೂದ-ರಕಂ, ಶುಭನಾಭಿಕಂಜಗತಕಾಲಿನುತಂ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ವರಪೀವರಾಂಸಂ = ಉತ್ತಮವಾದ ಪುಷ್ಪವಾದ ಹೆಗಲುಳ್ಳ

ಅಧಿರಾಜತ್, ಉರಃ ಮಣಿಮಂಟಪಾಗ್ನಿ, ವಿಲಸತ್, ಕಮಲಂ = ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ ಎದೆಯೆಂಬ,

ರತ್ನಖಚಿತವಾದ, ತ್ರೇಷ್ಯವಾದ ಮಂಟಪದಲ್ಲಿ, ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ, ಲಕ್ಷ್ಮೀ ದೇವಿಯುಳ್ಳ

ಸಜಗದ್ವಿಸ್ತಪ್ರಕತನೂದರಕಂ = ಹದಿನಾಲ್ಕು ಪೀಠಗಳಿಂದ ಸಹಿತವಾದ ಸಣ್ಣದಾದ ಹೊಟ್ಟೆಯುಳ್ಳ

ಶುಭನಾಭಿಕಂಜಗತಕಾಲಿನುತಂ = ಮಂಗಳಕರವಾದ ಹೊಕ್ಕಳಲ್ಲಿರುವ ಕಮಲದಲ್ಲಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮದೇವರಂಬ ದುಂಬಿಯಿಂದ ಸ್ತೋತ್ರ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ (ಸುಂದರವಾದ ಶರೀರವನ್ನು ಮುಕ್ತರ ಸ್ವರೂಪಲೋಚನಕ್ಕೆ ಗೋಚರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ.)

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಹರಿಯು ಉತ್ತಮವಾದ ಪುಷ್ಪವಾದ ಹೆಗಲುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದಾನೆ. ಅವನ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಎದೆಯೆಂಬ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ರತ್ನಮಂಟಪದಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯು ವಿರಾಜಿಸುತ್ತಿದ್ದಾಳೆ. ಅವನ ಉದರವು ಬಹಳ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದರೂ ಅಖಿಲಾಂಡಕೋಟಿ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಗಳನ್ನು ಹದಿನಾಲ್ಕು ಲೋಕಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿರುವುದು. ಅವನ ಮಂಗಳಕರವಾದ ಹೊಕ್ಕಳಿನಲ್ಲಿ ಅದ್ಭುತವಾದ ಕಮಲವು ಉದ್ಭವಿಸಿರುವುದು. ರಾರಾಜಿಸುತ್ತಿರುವ ಆ ಕಮಲದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನು ದುಂಬಿಯಂತೆ ಅನಂತವೇದಗಳಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರ ಮಾಡುತ್ತಿರುವವನು. ಇಂತಹ ದಿವ್ಯಸುಂದರಸ್ವರೂಪಾತ್ಮಕ ಶರೀರವನ್ನು ಶ್ರೀಹರಿಯು ವೈಕುಂಠಲೋಕದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಆತ್ಮ ಸಮಾನರಾದ ಮುಕ್ತ ಜೀವರಿಗೆ ತೋರಿಸುವನು. ಇದರಿಂದ ಶೇಷಶಯನನಾದ ಪದ್ಮನಾಭನ ರೂಪವನ್ನು ಸೂಚಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ವಿಗ್ರಹ—

ವರಪೀವರಾಂಸಂ— ವರೌ ಪೀವರೌ ಅಂಸೌ ಯಸ್ಯ ತತ್ ವರಪೀವರಾಂಸಂ (ವಪುಃ, ತತ್) ।

ಅಧಿರಾಜದುರೋಮಣಿಮಂಟಪಾಗ್ರ್ಯವಿಲಸತ್ಪಮಲಂ— ಅದಿಕಂ ರಾಜತ್ ಅದಿರಾಜತ್, ಅಧಿರಾಜಚ್ಚ ತತ್ ಉರಕ್ಚ ಅಧಿರಾಜದುರೇ, ಮಂಟಪೇಷು ಅಗ್ರ್ಯಂ ಮಂಟಪಾಗ್ರ್ಯಂ, ಮಣಿವಿರಚಿತಂ ಚ (ಮಣಿ ಮಯಂ) ತತ್ ಮಂಟಪಾಗ್ರ್ಯಂ ಚ ಮಣಿಮಂಟಪಾಗ್ರ್ಯಂ, ಅಧಿರಾಜದುರ ವಿವ ಮಣಿಮಂಟಪಾಗ್ರ್ಯಂ ಅಧಿರಾಜದುರೋಮಣಿಮಂಟಪಾಗ್ರ್ಯಂ, ಅಧಿರಾಜದುರೋಮಣಿಮಂಟಪಾಗ್ರ್ಯೇ ವಿಲಸಂತಿ ಕಮಲಾ ಯಸ್ಯ ತತ್ ಅಧಿರಾಜದುರೋಮಣಿಮಂಟಪಾಗ್ರ್ಯವಿಲಸತ್ಪಮಲಂ (ವಪುಃ, ತತ್) ।

ಸಜಗದ್ಧ್ವಿಸಪ್ತಕತನೂದರಕಂ— ಸಪ್ತಾನಾಂ ಸಮೂಹಃ ಸಪ್ತಕಂ, ದ್ವಿರಾವೃತ್ತಂ ಚ ತತ್ ಸಪ್ತಕಂ ಚ ದ್ವಿಸಪ್ತಕಂ, ಜಗತಾಂ ದ್ವಿಸಪ್ತಕಂ ಜಗದ್ಧ್ವಿಸಪ್ತಕಂ, ಜಗದ್ಧ್ವಿಸಪ್ತಕೇನ ಸಹಿತಂ ಸಜಗದ್ಧ್ವಿಸಪ್ತಕಂ, ತನು ಚ ತತ್ ಉದರಂ ಚ ತನೂದರಂ, ಸಜಗದ್ಧ್ವಿಸಪ್ತಕಂ ತನೂದರಂ ಯಸ್ಯ ತತ್ ಸಜಗದ್ಧ್ವಿಸಪ್ತಕತನೂದರಕಂ ।

ಶುಭನಾಭಿಕಂಜಗತಕಾಲಿನುತಂ— ನಾಭಿರೇವ ಕಂಜಂ ನಾಭಿಕಂಜಂ, ಶುಭಂ ಚ ತತ್ ನಾಭಿಕಂಜಂ ಚ ಶುಭನಾಭಿಕಂಜಂ, ಶುಭನಾಭಿಕಂಜೇ ಗತಃ ಶುಭನಾಭಿಕಂಜಗತಃ, ಶುಭನಾಭಿಕಂಜಗತತ್ವಾನ್ತೌ ಕ್ವತ್ವ ಶುಭನಾಭಿಕಂಜಗತಕಃ, ಶುಭನಾಭಿಕಂಜಗತಕಃ ಏವ ಅಲಿಃ ಶುಭನಾಭಿಕಂಜಗತಕಾಲಿಃ, ತೇನ ಶುಭನಾಭಿಕಂಜಗತಕಾಲಿನುತಂ (ವಪುಃ, ತತ್) ।

ಕೋಶ— ಪೀವರ = ಪುಷ್ಪ "ಪೀನಪೀವ್ನೀ ತು ಸ್ತೂಲಪೀವರೇ," (ಪೀನೇ ತು ಸ್ತೂಲಪೀವರೌ) ಅಮರ. ಅಂಸ = ಹೆಗಲು, "ಸ್ಥಂಧೋ ಭುಜಶಿರೋಽಂಸೋಽಸ್ಮಿ" ಅಮರ. ಉರಃ = ಎದೆ, "ಉರೋ ವತ್ತಂ ಚ ವಕ್ತೃಶ್ಚ" ಅಮರ. ಅಲಿ - ದುಂಬಿ, "ಷಟ್ಪದಭ್ರಮರಾಲಯಃ" ಅಮರ.

★ ★ ★

ಅತಿಶಾಂತಕಾಂಚಿಪದಕಾಂತಿ(ಂಚಿ)ಮಿಲತೃಪನೀಯಭಂಗರುಚಿಪಿಂಗಪಟಮ್ ।

ವರಹಸ್ತಿಹಸ್ತಸದೃಶೋರಯುಗಂ ಕ್ರಮವೃತ್ತಚಾರುತರಜಂಘಮುತ || 70 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅತಿಶಾಂತಕಾಂಚಿಪದಕಾಂತಿಮಿಲತೃಪನೀಯಭಂಗರುಚಿಪಿಂಗಪಟಂ, ವರಹಸ್ತಿಹಸ್ತಸದೃಶೋರುಯುಗಂ, ಕ್ರಮವೃತ್ತಚಾರುತರಜಂಘಂ, ಉತ ।

ಅನ್ವಯ— ಅತಿಶಾಂತಕಾಂಚಿಪದಕಾಂತಿಮಿಲತ್ರಪನೀಯಭಂಗರುಚಿಪಿಂಗಪಟಂ, ವರಹಸ್ತಿಹಸ್ತಸದೃಶೋರು-
ಯುಗಂ, ಕ್ರವೃತ್ತಚಾರುತರಜಂಘಂ, ಉತ | (ವಪುಃ ಇಂದಿರಾಪತಿಃ ಪ್ರಕಟಯತಿ)

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅತಿಶಾಂತಕಾಂಚಿಪದಕಾಂತಿಮಿಲತ್ ತಪನೀಯಭಂಗರುಚಿಪಿಂಗಪಟಂ = ಅತ್ಯಂತ ಮನೋಹರವಾದ ಡಾಬಿನ
ಸ್ವಲ್ಪವಾದ ಸೊಂಟದ ಪ್ರಭೆಯಿಂದ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ ಚಿನ್ನದ ತುಂಡಿನ ಕಾಂತಿಯಂತೆ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳ
ಹಳದಿ ವಸ್ತ್ರವುಳ್ಳ

ವರಹಸ್ತಿಹಸ್ತಸದೃಶೋರುಯುಗಂ = ಉತ್ತಮವಾದ ಅನೆಯ ಸೊಂಡಿಲಿಗೆ ಸಮಾನವಾದ ಎರಡು
ತೊಡೆಗಳುಳ್ಳ ಮತ್ತು

ಕ್ರಮವೃತ್ತಚಾರುತರಜಂಘಂ = ಕ್ರಮವೃತ್ತ ಕ್ರಮದಿಂದ ಗುಂಡಾದ

ಚಾರುತರ = ಅತ್ಯಂತ ಮನೋಹರವಾದ

ಜಾಂಘಂ = ಮೋಕಾಲುಗಳುಳ್ಳ (ಶರೀರವನ್ನು ಶ್ರೀಹರಿಯು ಮುಕ್ತಭಕ್ತರಿಗೆ ಗೋಚರಿಸುವಂತೆ
ಮಾಡುತ್ತಾನೆ).

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಹರಿಯು ದಿವ್ಯವಾದ ಬಂಗಾರದ ತಗಡಿನಂತೆ ಹೊಳೆಯುವ ಪೀತಾಂಬರವನ್ನುಟ್ಟಿರುತ್ತಾನೆ. ಆ
ಪೀತಾಂಬರದ ಮೇಲೆ ಧರಿಸಿರುವ ಅತ್ಯಂತ ಮನೋಹರವಾದ ಸೊಂಟದ ಡಾಬಿನ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿ ಪೀತಾಂಬರವು
ಮತ್ತೂ ಹೆಚ್ಚಿನ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವುದು. ಶ್ರೀಹರಿಯ ಎರಡು ತೊಡೆಗಳು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಅನೆಯ
ಸೊಂಡಿಲಿನಂತೆ ಇರುವುವು. ಕ್ರಮವಾಗಿ ಮೇಲಿನಿಂದ ಕೆಳಗೆ ಗುಂಡಾಗಿ ಸಣ್ಣಗಾತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಎರಡು ಮೋಕಾಲುಗಳಿಂದ
ಶ್ರೀಹರಿಯು ಅತಿಶಯ ಮನೋಹರನಾಗಿ ಶೋಭಿಸುತ್ತಿರುವನು. ಇಂತಹ ಸೌಂದರ್ಯವಿನಿಯಾದ ರೂಪವನ್ನು ಮುಕ್ತ
ವೈಕುಂಠಲೋಕದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಭಕ್ತರಿಗೆ ತೋರಿಸುವನು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಅತಿಶಾಂತಕಾಂಚಿಪದಕಾಂತಿಮಿಲತ್ರಪನೀಯಭಂಗರುಚಿಪಿಂಗಪಟಂ— ಕಾಂಚ್ಯಾಃ ಪದಂ ಕಾಂಚಿಪದಂ,
ಅತಿಶಯೇನ ಕಾಂತಂ ಅತಿಶಾಂತಂ, ಅತಿಶಾಂತಂ ಚ ತತ್ ಕಾಂಚಿಪದಂ ಚ ಅತಿಶಾಂತಕಾಂಚಿಪದಂ,
ಅತಿಶಾಂತಕಾಂಚಿಪದೇ (ವಿದ್ಯಮಾನಾ) ಕಾಂಚೀ (ಕಾಂತಿಃ) ಅತಿಶಾಂತಕಾಂಚಿಪದಕಾಂಚೀ (ಕಾಂತಿಃ)
ಅತಿಶಾಂತಕಾಂಚಿಪದಕಾಂಚ್ಯಾ ಮಿಲತ್, ಅತಿಶಾಂತಕಾಂಚಿಪದಮಿಲತ್, (ಅತಿಶಾಂತಕಾಂಚಿಪದ
ಕಾಂತ್ಯಾಮಿಲನ್ ಅತಿಶಾಂತಮಿಲನ್), ತಪನೀಯಸ್ಯ ಭಂಗಃ ತಪನೀಯ ಭಂಗಃ, ಪಿಂಗರಾಸ್ಥೌ ಪಟಶ್ಚ
ಪಿಂಗಪಟಃ, ತಪನೀಯಭಂಗಸ್ಯ ರುಚಿರವ ರುಚಿಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ತಪನೀಯಭಂಗರುಚಿಃ, ತಪನೀಯ-
ಭಂಗರುಚಿಃ ಪಿಂಗಪಟಃ ಯಸ್ಯ ತತ್ ತಪನೀಯಭಂಗರುಚಿಪಿಂಗಪಟಂ, (ಹೀಗೆ ಭಲಾರೀಯ
ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಂತೆ, ಅತಿಶಾಂತಕಾಂಚಿಪದಕಾಂಚಿಮಿಲತ್ = ಅತ್ಯಂತ ಮನೋಹರವಾದ ಸೊಂಟದಲ್ಲಿ-
ರುವ ಕಾಂಚಿಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಶರೀರ, ತಪನೀಯಭಂಗರುಚಿಪಿಂಗಪಟಂ = ಬಂಗಾರದ ತಗಡಿನ
ಕಾಂತಿಯಂತೆ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳ, ಪೀತಾಂಬರವುಳ್ಳ ಶರೀರ, ಎಂದು ಎರಡು ವಿಶೇಷಣ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳ-
ಬಹುದು) (ವಿಶ್ವತೀರ್ಥೀಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಂತೆ ತಪನೀಯಭಂಗರುಚಿತ್ಯಾಸ್ಥೌ ಪಿಂಗಪಟಶ್ಚ ತಪ-
ನೀಯಭಂಗರುಚಿಪಿಂಗಪಟಃ ಅತಿಶಾಂತಕಾಂಚಿಪದಕಾಂತಿಮಿಲತ್ ತಪನೀಯಭಂಗರುಚಿಪಿಂಗಪಟಃ
ಯಸ್ಯ ತತ್, ತಾದೃಶಂ ವಪುಃ - ಅತ್ಯಂತ ಸುಂದರವಾದ ಡಾಬಿನ ಸ್ಥಾನದ ಅರ್ಧಾತ್ ಅಲ್ಲಿರುವ
ಡಾಬಿನ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಚಿನ್ನದ ಏಡದಂತೆ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳ ಪೀತಾಂಬರದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ
ಎಂದು ಒಂದೇ ವಿಶೇಷಣವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು).

ವರಹಸ್ಯಹಸ್ತಸದೃಶೋರುಯುಗಂ— ವರಶ್ವಾಸೌ ಹಸ್ತೀ ಚ ವರಹಸ್ತೀ ವರಹಸ್ತಿನಃ ಹಸ್ತಃ ವರಹಸ್ತಹಸ್ತಃ, ವರಹಸ್ಯಹಸ್ತೇನ ಸದೃಶಂ ವರಹಸ್ಯಹಸ್ತಸದೃಶಂ, ಉಪೋಃ ಯುಗಂ ಊರುಯುಗಂ, ವರಹಸ್ಯಹಸ್ತ-ಸದೃಶಂ ಊರುಯುಗಂ ಯಸ್ಯ ತತ್, (ತಾದೃಶಂ ವಪುಃ, ತತ್) ।

ಕ್ರಮವೃತ್ತಚಾರುತರಜಂಘಂ— ಅತಿಶಯೇನ ಚಾರುಣೀ ಚಾರುತರೇ, ಚಾರುತರೇ ಚ ತೇ ಜಂಘೇ ಚ ಚಾರುತರಜಂಘೇ, ಕ್ರಮೇಣ ವೃತ್ತೇ ಕ್ರಮವೃತ್ತೇ, ಕ್ರಮವೃತ್ತೇ ಚಾರುತರಜಂಘೇ ಯಸ್ಯ ತತ್ (ತಾದೃಶಂ ವಪುಃ, ತತ್) ।

ಕೋಶ— ತಪನೀಯಂ = ಬಂಗಾರ, "ಹಿರಣ್ಯಂ ಹೇಮಹಾಟಕಂ, ತಪನೀಯಂ ಶಾತಕುಂಭಂ" ಇತ್ಯಮರಃ ಹಸ್ತೀ = ಅನಿ, "ದಂತೀ ದಂತಾವಲೋ ಹಸ್ತೀ" ಅಮರ. ಊರು = ತೊಡೆ, "ಸಕ್ತೀ ಕ್ಷೀಬೇ ಪುಮಾನೂರುಃ" ಅಮರ.

★ ★ ★

ವರನೂಪುರಂ ಪರಮರುಕ್ಪ್ರಪದಂ ನವವಿದ್ಯಮದ್ಯುತಿನಖಾಂಗುಲಿಮತ್ ।

ಅರಿವಾರಿಜದ್ವಜಕಲಂಕಲಸತ್ಪದಪಾಂಸುಪಾವಿತಜಗತ್ತ್ರಿತಯಮ್ ॥ 71 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ವರನೂಪುರಂ ಪರಮರುಕ್ಪ್ರಪದಂ ನವವಿದ್ಯಮದ್ಯುತಿನಖಾಂಗುಲಿ (ನಖಾಂವಲಿ)ಮತ್, ಅರಿ-ವಾರಿಜದ್ವಜಕಲಂಕಲಸತ್ಪದಪಾಂಸುಪಾವಿತಜಗತ್ತ್ರಿತಯಂ (ವಪುಃ ಇಂದಿರಾಪತಿಃ ಪ್ರಕಟಯತಿ) ।

ಅನ್ವಯ— ವರನೂಪುರಂ ಪರಮರುಕ್ಪ್ರಪದಂ ನವವಿದ್ಯಮದ್ಯುತಿನಖಾಂಗುಲಿ (ನಖಾಂವಲಿ)ಮತ್, ಅರಿ-ವಾರಿಜದ್ವಜಕಲಂಕಲಸತ್ಪದಪಾಂಸುಪಾವಿತಜಗತ್ತ್ರಿತಯಂ (ವಪುಃ ಇಂದಿರಾಪತಿಃ ಪ್ರಕಟಯತಿ) ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ವರನೂಪುರಂ = ಉತ್ತಮವಾದ ಕಾಲ್ಪಜ್ಞಿಯುಳ್ಳ

ಪರಮರುಕ್ಪ್ರಪದಂ = ಪರಮಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳ ಪಾದದ ತುದಿಯುಳ್ಳ

ನವವಿದ್ಯಮದ್ಯುತಿನಖಾಂಗುಲಿಮತ್ = ಹೊಸದಾದ ಹವಳದ ಕಾಂತಿಯಂತೆ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳ ಉಗುರುಗಳುಳ್ಳ ಬೆರಳುಗಳುಳ್ಳ

(ನಖಾಂವಲಿಮತ್ = ಉಗುರುಗಳ ನಾಲುಳ್ಳ)

ಅರಿವಾರಿಜದ್ವಜಕಲಂಕಲಸತ್ಪದಪಾಂಸುಪಾವಿತಜಗತ್ತ್ರಿತಯಂ = ಚಿತ್ರವು, ಶಾವರೆಯು, (ರಂಭಿವು) ಬಾವುಟವು ಇವುಗಳ ಚಿಹ್ನೆಯಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಕಾಲುಗಳ ಧೂಳಿಯಿಂದ ಶುದ್ಧಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಮೂರುಲೋಕಗಳುಳ್ಳ (ಶರೀರವನ್ನು ಲಕ್ಷ್ಮೀರಮಣನು ಪ್ರಕಟಗೊಳಿಸುತ್ತಾನೆ).

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಮನ್ನಹಾವಿಷ್ಣುವು ಉತ್ತಮವಾದ ಕಾಲ್ಪಜ್ಞಿಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿರುತ್ತಾನೆ. ಅವನ ಕಾಲುಗಳ ತುದಿಯು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಶೋಭಿಸುತ್ತಿರುತ್ತದೆ. ಕಾಲಿನ ಬೆರಳುಗಳು ಹೊಸದಾದ ಹವಳದಂತಹ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾಗಿವೆ. ಕಾಲುಗಳ ತಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರ, ರಂಭಿ, ಪದ್ಮ, ದ್ವಜ ಚಿಹ್ನೆಗಳು ವಿರಾಜಿಸುತ್ತಾ ಇರುತ್ತವೆ. ಅಂತಹ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕಾಲುಗಳಿಂದ ಮೂರುಲೋಕದ ಭಕ್ತರುಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಚಾರ ಮಾಡಿ ಪರಮಾತ್ಮನು ಆಪಾದಧೂಳಿಗಳಿಂದ ಭಕ್ತರನ್ನು ಪವಿತ್ರಗೊಳಿಸಿರುವನು. ಇಂತಹ ಸೌಂದರ್ಯ ಮತ್ತು ಸಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ದೇಹವನ್ನು ಶ್ರೀಹರಿಯು ಮುಕ್ತರ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಗೋಚರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ.

ವಿಗ್ರಹ—

ವರನೂಪುರಂ— ವರೇ ನೂಪುರೇ ಯಸ್ಯ ತತ್ ವರನೂಪುರಂ (ವಪುಃ ತತ್) ।

ಪರಮರುಕ್ಪಪದಂ—ಪರಮಾ ರುಕ್ ಯಯೋಸ್ತೇ ಪರಮರುಚೀ, ಪರಮರುಚೀ ಪ್ರಪದೇ ಯಸ್ಯ ತತ್ ಪರಮರುಕ್ಪಪದಂ (ತತ್ ವಪುಃ) ।

ನವವಿದ್ಯಮದ್ಯುತಿನಖಾಂಗುಲಿಮತ್—ನವಶ್ಚ ತೇ ವಿದ್ಯಮಾಶ್ಚ ನವವಿದ್ಯಮಾಃ, ನವವಿದ್ಯಮಾಣಾಂ ದ್ಯುತಿವ ದ್ಯುತಿಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ನವವಿದ್ಯಮದ್ಯುತಯಃ, ನವವಿದ್ಯಮದ್ಯುತಯಃ ನಮಾಃ ಯಾಸಾಂ ತಾಃ ನವವಿದ್ಯಮದ್ಯುತಿನಖಾಃ, ನವವಿದ್ಯಮದ್ಯುತಿನಖಾಶ್ಚ ತಾಃ ಅಂಗುಲಯಶ್ಚ ನವವಿದ್ಯಮದ್ಯುತಿಖಾಂಗುಲಯಃ, ತಾಃ ಅಸ್ಯ ಸಂತೀತಿ ನವವಿದ್ಯಮದ್ಯುತಿನಖಾಂಗುಲಿಮತ್ (ವಪುಃ ತತ್) । (ನವವಿದ್ಯಮದ್ಯುತಿನಖಾಣಾಂ ಅವಲಿಃ ನವವಿದ್ಯಮ-ದ್ಯುತಿನಖಾವಲಿಃ, ಸಾ ಅಸ್ಯ ಅಪ್ಪೀತಿ ನವವಿದ್ಯಮದ್ಯುತಿನಖಾಂಗುಲಿಮತ್) ।

ಅರಿವಾರಿಜಧ್ವಜಕಲಂಕಲಸತ್ಪದಪಾಂಸುಪಾವಿತಜಗತ್ತ್ರಿತಯಂ—ಅರಿಶ್ಚ ವಾರಿಜಂ ಚ ಧ್ವಜಶ್ಚ ಅರಿ-ವಾರಿಜಧ್ವಜಾಃ, ಅರಿವಾರಿಜಧ್ವಜಾನಾಂ ಕಲಂಕಾಃ ಅರಿವಾರಿಜಧ್ವಜಕಲಂಕಾಃ, ಅರಿವಾರಿಜಧ್ವಜಕಲಂಕೈಃ ಲಸಂತೀ ಅರಿವಾರಿಜಧ್ವಜಕಲಂಕಲಸಂತೀ, ಅರಿವಾರಿಜಧ್ವಜಕಲಂಕಲಸಂತೀ ಚ ತೇ ಪದೇ ಚ ಅರಿವಾರಿಜಧ್ವಜಲಸತ್ಪದೇ, ಅರಿವಾರಿಜಧ್ವಜಲಸತ್ಪದಯೋಃ ಪಾಂಸವಃ ಅರಿವಾರಿಜಧ್ವಜಲಸತ್ಪದ-ಪಾಂಸವಃ, ತ್ರಯಃ ಅವಯವಾಃ ಅಪ್ಪೀತಿ ತ್ರಿತಯಂ, ಜಗತಾಂ ತ್ರಿತಯಂ ಜಗತ್ತ್ರಿತಯಂ, ಅರಿವಾರಿಜಧ್ವಜಲಸತ್ಪದಪಾಂಸುಭಿಃ ಪಾವಿತಂ ಜಗತ್ ತ್ರಿತಯಂ ಯೇನ ತತ್ ಅರಿ ತ್ರಿತಯಂ । (ವಪುಃ, ತತ್)

ಕೋಶ—ನೂಪುರ = ಕಾಲ್ಗಿಚ್ಛೆ, “ಮಂಜೇರೋ ನೂಪುರೋಽಸ್ತಿಯಾಂ” ಅಮರ, ಕಲಂಕ = ಗುರುತು, ಚಪ್ಪೆ - “ಕಲಂಕಾಣಿ ಲಾಂಛನಂ ಚ, ಕಲಂಕೋಽಂಕಾಪವಾದಯೋಃ” ಅಮರ, ಪಾರಿಸು = ಧೂಳು, “ರೇಣುದ್ವರ್ಯೋಃ ಸ್ತಿಯಾಂ ಧೂಲಿಃ ಪಾಂಸುರ್ನಾ ನ ದ್ವಯೋರಜಃ” ಅಮರ.

★ ★ ★

ನಿಖಿಲಾಗಮಾವಗಮಿತ್ಯೈಃ ಸುಖಸಂವಿದಾದಿಭಿರನಂತಗುಣೈಃ ।

ಪ್ರಪದಾದಿಕಾಂತಸಕಲಾವಯವಾಕೃತಿಭಿಃ ಸದೈಕೈವದದೋಷಲವಮ್ ॥ 72 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ—ನಿಖಿಲಾಗಮಾವಗಮಿತ್ಯೈಃ ಅಮಿತ್ಯೈಃ ಸುಖಸಂವಿದಾದಿಭಿಃ ಅನಂತಗುಣೈಃ ಪ್ರಪದಾದಿಕಾಂತಸಕಲಾವಯವಾಕೃತಿಭಿಃ, ಸದಾ, ಐಕ್ಯಮತ್, ಅದೋಷಲವಮ್ (ವಪುಃ ಇಂದಿರಾಪತಿಃ ಪ್ರಕಟಯತಿ) ।

ಅನ್ವಯ—ನಿಖಿಲಾಗಮಾವಗಮಿತ್ಯೈಃ ಅಮಿತ್ಯೈಃ ಸುಖಸಂವಿದಾದಿಭಿಃ ಅನಂತಗುಣೈಃ ಪ್ರಪದಾದಿಕಾಂತಸಕಲಾವಯವಾಕೃತಿಭಿಃ, ಸದಾ, ಐಕ್ಯಮತ್, ಅದೋಷಲವಮ್ (ವಪುಃ ಇಂದಿರಾಪತಿಃ ಪ್ರಕಟಯತಿ) ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ನಿಖಿಲಾಗಮಾವಗಮಿತ್ಯೈಃ = ಎಲ್ಲಾ ವೇದಗರ್ಹದ ತಿಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ

ಅಮಿತ್ಯೈಃ = ಮಿತಿಯಿಲ್ಲದ

ಸುಖ = ಆನಂದವು

ಸಂವಿತ್ = ಜ್ಞಾನವು, ಇವುಗಳೇ

ಅದಿಭಿಃ = ಮೊದಲಾಗಿ ಉಳ್ಳ

ಅನಂತಗುಣೈಃ = ಸಂಪ್ರಿಯಿಲ್ಲದ ಗುಣಗಳಿಂದ

ಪ್ರಪದಾದಿಕಾಂತಸಕಲಾವಯವಾಕೃತಿಭಿಃ = ಕಾಲುಗಳ ತುದಿಯೇ ಮೊದಲಾಗಿ ಉಳ್ಳ ತಲೆಯು ಕೊನೆ-
ಯಾಗುಳ್ಳ ಎಲ್ಲಾ ಅಂಗಗಳು ಸ್ವರೂಪಗಳು ಇವುಗಳಿಂದ

ಸದಾ = ಯಾವಾಗಲೂ

ಐಕ್ಯವತ್ = ಅಭೇದವುಳ್ಳ

ಅದೋಷಲವಂ = ದೋಷಲೇಶವಿಲ್ಲದ (ಶರೀರವನ್ನು ಶ್ರೀಹರಿಯು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುತ್ತಾನೆ).

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನ ಶರೀರವು ಅನಂತಾನಂತವೇದಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾದ ಅನಂತಾನಂತವಾದ ಜ್ಞಾನಾನಂದಾದಿಗುಣರೂಪವೇ ಆಗಿರುತ್ತದೆ. ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿರುವ ಅನಂತಗುಣಗಳೂ ಶ್ರೀಹರಿಯೂ ಒಂದೇ ಆಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಪರಮಾತ್ಮನ ಗುಣಗಳಿಗೂ ಅವನಿಗೂ ಯಾವ ಭೇದವೂ ಇಲ್ಲ. ಪರಮಾತ್ಮನ ಪಾದದ ತುದಿಯಿಂದ ಆರಂಭಿಸಿ ತಲೆಯ ತುದಿಯವರೆಗೂ (ನಖಾದಿಶಿಖಾಂತವೂ) ಇರುವ ಕೈಕಾಲು ಇತ್ಯಾದಿ ಸಕಲಾವಯವಗಳಿಗೂ ಶರೀರಕ್ಕೂ ಯಾವ ಭೇದವೂ ಇಲ್ಲ. ಪರಮಾತ್ಮನ ಒಂದೊಂದು ಅವಯವದಲ್ಲಿಯೂ ಎಲ್ಲಾ ಅವಯವಗಳ ಅಭೇದವಿದೆ, ಎಲ್ಲಾ ಅವಯವಗಳ ಶಕ್ತಿಯಿದೆ. ಪರಮಾತ್ಮನ ಈ ಅವಯವ ಅವಯವಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪವೂ ದೋಷವಿಲ್ಲ. ಕೇವಲ ಅಪ್ರಾಕೃತವಾದ ಜ್ಞಾನಾ ನಂದಾತ್ಮಕವಾದುದು. ಇಂತಹ ದೇಹವನ್ನು ಶ್ರೀಹರಿಯು ಮುಕ್ತರ ಕಣ್ಣುಗಳಿಗೆ ಗೋಚರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ.

ವಿಗ್ರಹ—

ನಿಖಿಲಾಗಮಾವಗಮಿತ್ಯೈಃ— ನಿಖಿಲಾಶ್ಚ ತೇ ಆಗಮಾಶ್ಚ ನಿಖಿಲಾಗಮಾಃ, ನಿಖಿಲಾಗಮೈಃ ಅವಗಮಿತಾಃ
ನಿಖಿಲಾಗಮಾವಗಮಿತಾಃ, ತೈಃ ನಿಖಿಲಾಗಮಾವಗಮಿತ್ಯೈಃ ।

ಸುಖಸಂವಿದಾದಿಭಿಃ— ಸುಖಂ ಚ ಸಂವಿಚ್ಛ ಸುಖಸಂವಿದೌ, ತೇ ಆದೀ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಸುಖಸಂವಿದಾಯಃ,
ತೈಃ ಸುಖಸಂವಿದಾದಿಭಿಃ ।

ಅನಂತಗುಣೈಃ— ನ ವಿದ್ಯತೇ ಅಂತಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಅನಂತಾಃ, ಅನಂತಾಶ್ಚ ತೇ ಗುಣಾಶ್ಚ ಅನಂತಗುಣಾಃ,
ತೈಃ ಅನಂತಗುಣೈಃ ।

ಪ್ರಪದಾದಿಕಾಂತಸಕಲಾವಯವಾಕೃತಿಭಿಃ— ಪ್ರಪದಂ ಆದಿ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಪ್ರಪದಾದಯಃ, ಕಂ ಅಂತಃ
ಯೇಷಾಂ ತೇ ಕಾಂತಾಃ, ಪ್ರಪದಾದಯಶ್ಚ ತೇ ಕಾಂತಾಶ್ಚ ಪ್ರಪದಾದಿಕಾಂತಾಃ, ಸಕಲಾಶ್ಚ ತೇ ಅವ-
ಯವಾಶ್ಚ ಸಕಲಾವಯವಾಃ, ಪ್ರಪದಾದಿಕಾಂತಾಶ್ಚ ತೇ ಸಕಲಾವಯವಾಶ್ಚ ಪ್ರಪದಾದಿಕಾಂತಸಕಲಾ-
ವಯವಾಃ, (ಪ್ರಪದಂ ಆದಿ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಪ್ರಪದಾದಯಃ, ಪ್ರಪದಾದಯಃ ಕಾಂತಸಕಲಾ-
ವಯವಾಶ್ಚ ತೈಃ ಇತಿ ವಾ) ಪ್ರಪದಾದಿಕಾಂತಸಕಲಾವಯವಾಶ್ಚ ಅಕೃತಯಶ್ಚ ಪ್ರಪದಾದಿಕಾಂತ-
ಸಕಲಾವಯವಾಕೃತಯಃ ತಾಭಿಃ ಪ್ರಪದಾದಿಕಾಂತಸಕಲಾವಯವಾಕೃತಿಭಿಃ ।

ಐಕ್ಯವತ್— ಏಕೇಷಾಂ ಭಾವಃ ಐಕ್ಯಂ, ಐಕ್ಯಂ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿತಿ ಐಕ್ಯವತ್ (ತತ್ = ಅದನ್ನು) ।

ಅದೋಷಲವಂ— ದೋಷಾಕಾಂ ಲವಃ ದೋಷಲವಃ, ನ ವಿದ್ಯತೇ ದೋಷಲವಃ ಯಸ್ಯ ತತ್
ಅದೋಷಲವಂ (ತತ್) ।

ಕೋಶ— ಆಗಮ = ಶಾಸ್ತ್ರ, "ಆಗಮಸ್ತು ಗತೇ ಶಾಸ್ತ್ರೇ" (ಅಮರ), ಕ = ಶಿರಸ್ಸು, "ಮಾರುತೇ ವೇಧಸಿ ಬ್ರಧ್ನೇ
ಘನಿ ಕಃ ಕಂ ಶಿರೋಽಂಬುನೋಃ" ಅಮರ, ಲವ = ಲೇಶ, "ಲವಲೇಶಕಣಾಕವಃ" ಅಮರ.

ಅಧಿಕಾರಿಕಾಂ ಗುಣವಿಶೇಷವಶಾತ್ ದ್ವಿಪದಾದ್ಯನಂತಚರಣಾಂತತಯಾ ।

ಅತಿಭಾಸಿತಂ ಘನಗುಣಾಪಘ್ನೈರಿತರೈಶ್ಚ ತತ್ತದುಚಿತ್ಯೈ ರುಚಿರೈಃ ॥ 73 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅಧಿಕಾರಿಕಾಂ, ಗುಣವಿಶೇಷವಶಾತ್, ದ್ವಿಪದಾದ್ಯನಂತಚರಣಾಂತತಯಾ, ಅತಿಭಾಸಿತಂ, ಘನ-
ಗುಣಾಪಘ್ನೈಃ, ಇತರೈಃ, ಚ, ತತ್ತದುಚಿತ್ಯೈಃ, ರುಚಿರೈಃ ।

ಅನ್ವಯ— ಅಧಿಕಾರಿಕಾಂ, ಗುಣವಿಶೇಷವಶಾತ್, ದ್ವಿಪದಾದ್ಯನಂತಚರಣಾಂತತಯಾ ಚ ತತ್ತದುಚಿತ್ಯೈಃ, ರುಚಿರೈಃ
ಇತರೈಃ ಘನಗುಣಾಪಘ್ನೈಃ ಅತಿಭಾಸಿತಂ (ಸುಂದರಂ ವಪುಃ ಪ್ರಕಟಯತಿ ನನು) ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಧಿಕಾರಿಕಾಂ = ಭಗವಂತನ ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡಲು ಅಧಿಕಾರವುಳ್ಳ ಚತುರ್ಮುಖ ಬ್ರಹ್ಮದೇವರು
ಮೊದಲೊಂದು ಮನುಷ್ಯೋತ್ತಮರು ಕೊನೆಯಾಗುಳ್ಳ ಜೀವರುಗಳಿಗೆ,
ಗುಣವಿಶೇಷವಶಾತ್ = ಜ್ಞಾನ, ಭಕ್ತಿ, ಮೊದಲಾದ ಗುಣಗಳ ತಾರತಮ್ಯದಿಂದ,
ದ್ವಿಪದಾದ್ಯನಂತಚರಣಾಂತತಯಾ = ಎರಡು ಕಾಲಿನ ರೂಪ ಮೊದಲಾಗಿ ಉಳ್ಳ ಅಸಂಖ್ಯ, ಕಾಲುಗಳೇ
ಕೊನೆಯಾಗಿ ಉಳ್ಳವರಾದ

ಚ = ಮತ್ತು,

ತತ್ತದುಚಿತ್ಯೈಃ = ಆಯಾ ಜೀವಿಗಳಿಗೆ ಯೋಗ್ಯಗಳಾದ,

ರುಚಿರೈಃ = ಮನೋಹರವಾದ

ಇತರೈಃ = ಬೇರೆ

ಘನಗುಣಾಪಘ್ನೈಃ = ಜ್ಞಾನ ಆನಂದಾದಿ ಅನಂತಗುಣ ಸ್ವರೂಪವಾದ ಅವಯವಗಳಿಂದಲೂ

ಅತಿಭಾಸಿತಂ = ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ (ಸುಂದರವಾದ ಶರೀರವನ್ನು ಶ್ರೀಹರಿಯು ಮುಕ್ತವೈಕುಂಠ-
ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತ ಚೇತನರಿಗೆ ಪ್ರಕಟಗೊಳಿಸುವಾನೆ).

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಮನುಷ್ಯರನ್ನು ಮೊದಲೊಂದು ಚತುರ್ಮುಖ ಬ್ರಹ್ಮ
ದೇವರ ಪರ್ಯಂತವಾದ ಅನಂತಾನಂತಜೀವರು ಅಧಿಕಾರಿಗಳಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಅವರವರಲ್ಲಿರುವ ಜ್ಞಾನ, ಭಕ್ತಿ ಮುಂತಾದ
ಗುಣಗಳು ಅವರವರ ಯೋಗ್ಯತಾನುಸಾರವಾಗಿ ಬೇರೆಬೇರೆಯಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಆದುದರಿಂದ ಅವರಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ತಾರತಮ್ಯ-
ವಿರುತ್ತದೆ. ಇವರಲ್ಲಿಯಾರು ಎರಡು ವಾದಗಳುಳ್ಳ ಭಗವಂತನ ರೂಪವನ್ನು ನೋಡಲು ಅಧಿಕಾರಿಗಳೋ ಅವರಿಗೆ ಅಂತಹ
ರೂಪದ ಶರೀರವನ್ನೇ ಭಗವಂತನು ತೋರಿಸುವನು. ಹೀಗೆಯೇ ನಾಲ್ಕು, ಆರು ಇತ್ಯಾದಿಯಾದ ಪಾದಗಳು ಅವುಗಳಿಗೆ
ತಕ್ಕಂತಹ ಇತರ ಅವಯವಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ರೂಪಗಳನ್ನು ತೋರಿಸುವನು. ಅನಂತವಾದವುಳ್ಳ ರೂಪವನ್ನು ನೋಡುವ
ಯೋಗ್ಯತೆಯುಳ್ಳ ಬ್ರಹ್ಮದೇವರು ಎಂಬ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ ಅಂತಹ ರೂಪವನ್ನು ತೋರಿಸುವನು. ಈ ರೂಪಗಳೆಲ್ಲವೂ ಅತ್ಯಂತ
ಮನೋಹರವಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಆ ರೂಪಗಳೂ, ಅವುಗಳ ಕೈಕಾಲು ಮುಂತಾದ ಅವಯವಗಳೂ ಜ್ಞಾನ, ಆನಂದಾದಿ ಅನಂತ
ಗುಣ ಸ್ವರೂಪಗಳೇ ಆಗಿರುತ್ತವೆ. ಇಂತಹ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಅಲೌಕಿಕಾದ್ಭುತ ರೂಪಗಳನ್ನು ಶ್ರೀಹರಿಯು ಮುಕ್ತ
ವೈಕುಂಠಲೋಕದಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಗೋಚರವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿ ಅವರನ್ನು ಆನಂದ ಪಡಿಸುವನು.

ಅಯಂ ಭಾವಃ— ಯೇ ದ್ವಿಪಾದರೂಪದರ್ಶನಾಧಿಕಾರಿಃ ತಾನ್ ಪ್ರತಿ ದ್ವಿಪಾದತಯಾ, ತಥಾ ತದ್ಗುಣೋಚಿತ್ಯೈಃ
ಏಕಶೇರ್ಷದ್ವಿಪದಾದ್ಯನಂತಚರಣೈಶ್ಚ ಪ್ರತಿಭಾಸಿತಂ, ಏವಂ ಉತ್ತರೋತ್ತರಂ ಯೇ ಯೇ ಯಾವದ್ಯಾವತ್ಪಾದಯುಕ್ತರೂಪ

ದರ್ಶನಾಧಿಕಾರಿಣಃ ತಾನ್ ತಾನ್ ಪ್ರತಿ ತಾವತ್ಪಾತ್ ಪಾದ್ಯಃ ತಾದ್ವರ್ತರೂಪೋಚಿತರೀಃ ಪಾಣ್ಯಾದ್ಯವಯವೈಶ್ವ ಪ್ರತಿಭಾಸಿತಂ, ಏವಂ ಅನಂತಚರಣರೂಪದರ್ಶನಾಧಿಕಾರಿಣಃ ಪ್ರತಿ ಅನಂತಚರಣೈಃ ಅನಂತರೀಃಪಾಣ್ಯಾದ್ಯವಯವೈಶ್ವ ಪ್ರತೀಯಮಾನಂ (ರೂಪಂ ಪ್ರಕಟಯತಿ). ಇಲ್ಲಿಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಹೀಗಿದೆ-ಯಾರು ಎರಡು ಪಾದಗಳುಳ್ಳ ರೂಪವನ್ನು ನೋಡುವ ಅಧಿಕಾರ ವುಳ್ಳವರೋ, ಅವರಿಗೆ ಎರಡು ಪಾದಗಳುಳ್ಳ ರೂಪವೆಂದಲೂ, ಹಾಗೆಯೇ ಆಯಾ ರೂಪಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಒಂದು ತಲೆ, ಎರಡು ಕೈಗಳು ಮುಂತಾದ ಅವಯವಗಳಿಂದಲೂ ಪ್ರಕಟನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆಯೇ ಉತ್ತರೋತ್ತರದಲ್ಲಿ ಯಾರು ಯಾರು ಎಷ್ಟಷ್ಟು ಪಾದಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ರೂಪಗಳನ್ನು ನೋಡುವ ಅಧಿಕಾರ-ವುಳ್ಳವರಾಗಿದ್ದಾರೋ ಅವರವರಿಗೆ ಅಷ್ಟಷ್ಟು ಪಾದಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಆ ಪಾದಗಳುಳ್ಳ ರೂಪಗಳಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ತಲೆ ಕೈ ಮುಂತಾದ ಅವಯವಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡಿ ಪ್ರಕಟನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಅನಂತಪಾದಗಳುಳ್ಳ ರೂಪವನ್ನು ನೋಡುವ ಅಧಿಕಾರವುಳ್ಳವರಿಗೆ ಅನಂತಶರಿಸ್ತು, ಅನಂತ ಕೈಗಳು ಮುಂತಾದ ಅವಯವಗಳಿಂದ ಸಹಿತವಾದ ರೂಪವನ್ನು ಪ್ರಕಟಗೊಳಿಸುತ್ತಾನೆ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಅಧಿಕಾರಿಣಾಂ— ಅಧಿಕಾರಃ ಏಷಾಂ ಅಸ್ತೀತಿ ಅಧಿಕಾರಿಣಃ, ತೇಷಾಂ ಅಧಿಕಾರಿಣಾಂ |

ಗುಣವಿಶೇಷವಶಾತ್— ಗುಣೇಷು ವಿಶೇಷಃ ಗುಣವಿಶೇಷಃ, ಗುಣವಿಶೇಷಸ್ಯ ಮಃ ಗುಣವಿಶೇಷಮಃ, ತಸ್ಮಾತ್ ಗುಣವಿಶೇಷವಶಾತ್ |

ದ್ವಿಪದಾತ್ಯನಂತಚರಣಾಂತತಯಾ— ದ್ವೈ ಪದೇ ಯಸ್ಯ ತತ್ ದ್ವಿಪದಂ, ದ್ವಿಪದಂ ಆದಿ ಯೇಷಾಂ ತಾನಿ ದ್ವಿಪದಾದೀನಿ, ಅನಂತಂ ಚ ತತ್ ಚರಣಂ ಚ ಅನಂತಚರಣಂ, ಅನಂತಚರಣಂ ಅಂತೇ ಯೇಷಾಂ ತಾನಿ ಅನಂತಚರಣಾಂತಾನಿ, ದ್ವಿಪದಾದೀನಿ ಅನಂತಚರಣಾಂತಾನಿ (ರೂಪಾಣಿ) ಯಸ್ಯ ತತ್ ದ್ವಿ-ಪದಾದ್ಯನಂತಚರಣಾಂತಂ (ವಪುಃ) (ತಸ್ಯ) ದ್ವಿಪದಾದ್ಯನಂತಚರಣಾಂತಸ್ಯ ಭಾವಃ ದ್ವಿಪದಾದ್ಯ-ನಂತಚರಣಾಂತತಾ, ತಯಾ ದ್ವಿಪದಾದ್ಯನಂತಚರಣಾಂತತಯಾ |

ಅತಿಭಾಸಿತಂ— ಆತ್ಮಂತಂ ಭಾಸಿತಂ ಅತಿಭಾಸಿತಂ, ತತ್ ಅತಿಭಾಸಿತಂ |

ಘನಗುಣಾಪಘನೈಃ— ಘನಾರ್ಥ ತೇ ಗುಣಾರ್ಥ ಘನಗುಣಾಃ, ಘನಗುಣಾ ಏವ ಅಪಘನಾಃ ಘನ-ಗುಣಾಪಘನಾಃ, ತೈಃ ಘನಗುಣಾಪಘನೈಃ |

ತತ್ತ್ವದುಚಿತ್ಯೈಃ— ತಾನಿ ಚ ತತ್ತ್ವಾನಿ, ತತ್ತ್ವೇಷಾಂ ಉಚಿತಾಃ ತತ್ತ್ವದುಚಿತಾಃ, ತೈಃ ತತ್ತ್ವದುಚಿತ್ಯೈಃ |

ಕೋಶ— ಅಪಘನ = ಅವಯವ, "ಅಂಗಂ ಪ್ರತೀಕೋಽವಯವೋಽಪಘನೋಽಥ ಕಲೇವರಂ" ಅಮರ |

★ ★ ★

ನವಭಾನುಭಾಃ ಕನಕಕಾಂತಿ ಪರಂ ವರಹಾರಹಾರಿ ಹರಿನೀಲಹರಿತ್ |

ಶಬಲಪ್ರಭಾದಿವಿವಿಧದ್ಯುತಿಮತ್ ಸುಖಬೋಧಸೌರಭಸುರೂಪಗುಣಮ್ || 74 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ನವಭಾನುಭಾಃ, ಕನಕಕಾಂತಿ, ಪರಂ, ವರಹಾರಹಾರಿ, ಹರಿನೀಲಹರಿತ್, ಶಬಲಪ್ರಭಾದಿವಿವಿಧದ್ಯುತಿಮತ್, ಸುಖಬೋಧಸೌರಭಸುರೂಪಗುಣಂ |

ಅನ್ವಯ— ನವಭಾನುಭಾಃ, ಪರಂ ಕನಕಕಾಂತಿ, ವರಹಾರಹಾರಿ, ಹರಿನೀಲಹರಿತ್, ಶಬಲಪ್ರಭಾದಿವಿವಿಧದ್ಯುತಿ-ಮತ್, ಸುಖಬೋಧಸೌರಭಸುರೂಪಗುಣಂ (ವಪುಃ ಇಂದಿರಾಪತಿಃ ಅನಿಶಂ ಪ್ರಕಟಯತಿ ನನು).

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

(ವಿಕಂ ವಪುಃ = ಒಂದು ಶರೀರವು)

ನವಭಾನುಭಾಃ

ನವ = ಹೊಸದಾದ

ಭಾನು = ಸೂರ್ಯನ

ಭಾಃ = ಕಾಂತಿಯಂತೆ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳದ್ದು

ಪರಂ = ಮತ್ತೊಂದು ರೂಪವು (ಶರೀರವೂ)

ಕನಕಕಾಂತಿ = ಚಿನ್ನದಂತಹ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳದ್ದು (ಅಪರಂ ರೂಪಂ = ಮತ್ತೊಂದು ರೂಪವು)

ವರಹಾರಹಾರಿಕರಿನೀಲಹರಿತ್ = ಉತ್ತಮವಾದ ಮುತ್ತಿನ ಸರದಂತೆ ಮನೋಹರವಾದುದು (ಅಪರಂ ವಪುಃ = ಮತ್ತೊಂದು ಶರೀರವು) ಇಂದ್ರನೀಲಮಣಿಯಂತೆ ನೀಲವರ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದು (ಅನ್ವದ್ ರೂಪಂ = ಮತ್ತೊಂದು ರೂಪವು)

ಶಬಲಪ್ರಭಾದಿವಿವಿಧದ್ಯುತಿಮತ್ = ನಾನಾ ಬಣ್ಣದಿಂದ ಮಿಶ್ರವಾದ ಬಣ್ಣವೇ ಮೊದಲಾಗಿವುಳ್ಳ ನಾನಾ ರೀತಿಯ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳದ್ದು

ಸುಖಬೋಧಾಸಿರಭಸರೂಪಗುಣಂ = ಆನಂದಜ್ಞಾನಾತ್ಮಕವಾದ ಸುವಾಸನೆಯ ಸ್ವರೂಪವಾದ ಒಳ್ಳೆಯ ಆಕೃತಿ ಗುಣಗಳು ಉಳ್ಳದ್ದು (ಇಂತಹ ಶರೀರವನ್ನು ಲಕ್ಷ್ಮೀಪತಿಯಾದ ನಾರಾಯಣನು ಯಾವಾಗಲೂ ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಗೋಚರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ) ಅಥವಾ ಇಂತಹ ರೂಪವು ಮುಕ್ತರನ್ನು ಆನಂದ ಗೊಳಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದು ಮುಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದೊಡನೆ ಅನ್ವಯ). ಹಿಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದೊಡನೆ ಏಕಾನ್ವಯ ಮಾಡಿದಾಗ ಆದಿಶುಲಕ. ಈ ಶ್ಲೋಕಕ್ಕೆ ಮುಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದೊಡನೆ ಏಕಾನ್ವಯ ಮಾಡಿದಾಗ ಯುಗ್ಮವಾಗುತ್ತದೆ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ವೈಕುಂಠಲೋಕದಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತರ ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಗೋಚರವಾಗುವ ಪರಮಾತ್ಮನ ರೂಪಗಳು ನಾನಾ ಬಗೆಯವುಗಳು. ಒಂದು ರೂಪವು ಆಗ ತಾನೇ ಉದಯಿಸುತ್ತಿರುವ ಸೂರ್ಯನ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳದ್ದು. ಮತ್ತೊಂದು ರೂಪವು ಚಿನ್ನದಂತೆ ಹೊಳೆಯುತ್ತದೆ. ಮಗದೊಂದು ರೂಪವು ಮುತ್ತಿನ ಹಾರದಂತೆ ಧವಲವರ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿರುತ್ತದೆ. ಮತ್ತೊಂದು ರೂಪವು ಇಂದ್ರನೀಲಮಣಿಯಂತೆ ನೀಲಬಣ್ಣವುಳ್ಳದ್ದು. ಮತ್ತೊಂದು ರೂಪವು ಮಿಶ್ರವಾದ ಬಣ್ಣವುಳ್ಳದ್ದು. ಇನ್ನೊಂದು ರೂಪವು ಆನಂದ, ಜ್ಞಾನ, ಪರಿಮಳಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದು ಆಯಾ ಸ್ವರೂಪವೇ ಆಗಿದೆ, ಗುಣಸ್ವರೂಪವಾಗಿದೆ. ಗುಣಗಳು ಉಳ್ಳದ್ದೂ ಆಗಿದೆ, ಎಲ್ಲಾ ರೂಪಗಳೂ ಹೀಗೆಯೇ ಇವೆ. ಆದರೂ ಒಂದು ರೂಪದಲ್ಲಿ ಆನಂದಜ್ಞಾನಪರಿಮಳಗಳ ಆಕೃತಿಯನ್ನು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಪ್ರಕಟಿಸುವುದರಿಂದ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದೆ. ಇಂತಹ ಶರೀರವನ್ನು ಶ್ರೀಹರಿಯು ಮುಕ್ತರ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಬೀಳುವಂತೆ ಮಾಡುವನು. (ಅಥವಾ ಇಂತಹ ಶರೀರವು ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಆನಂದವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುತ್ತದೆ.)

ವಿಗ್ರಹ—

ನವಭಾನುಭಾಃ— ನವತ್ವ ಅಸೌ ಭಾನುತ್ವ ನವಭಾನುಃ, ನವಭಾನೋಃ ಭಾಃ ಇವ ಭಾಃ ಯಸ್ಯ ತತ್ ನವಭಾನುಭಾಃ (ವಪುಃ) | ಭಾಃ ಭಾಸೀ ಭಾಂಃ ಸಹಾರಾಂತ ನವುಂಸಕರಂಗ

ಕನಕಕಾಂತಿ— ಕನಕವತ್ ಕಾಂತಿಃ ಯಸ್ಯ ತತ್ ಕನಕಕಾಂತಿ, (ತತ್ = ಆದನ್ನು ಹೀಗೆಯೇ ಎಲ್ಲಾ ವಿಶೇಷಗಳೂ ದ್ವಿ. ವಿಶವಚನ) |

ವರಹಾರಹಾರಿ— ವರಶ್ವಾಸೌ ಹಾರಶ್ಚ ವರಹಾರಃ, ಹರತೀತಿ ಹಾರಿ, ವರಹಾರವತ್ ಹಾರಿ ವರಹಾರಹಾರಿ, (ತತ್) ।

ಹರಿನೀಲಹರಿತ್— ಹರಿನೀಲವತ್ ಹರಿತ್ ಹರಿನೀಲಹರಿತ್ (ತತ್) ।

ಶಬಲಪ್ರಭಾದಿವಿವಿಧದ್ಯುತಿಮತ್— ಶಬಲಾ ಚ ಸಾ ಪ್ರಭಾ ಚ ಶಬಲಪ್ರಭಾ, ಶಬಲಪ್ರಭಾ ಆದಿಃ ಯಾಸಾಂ ಶಾಃ ಶಬಲಪ್ರಭಾದಯಃ, ವಿವಿಧಾಶ್ಚ ಶಾಃ ದ್ಯುತಯಶ್ಚ ವಿವಿಧದ್ಯುತಯಃ, ಶಬಲಪ್ರಭಾದಯಃ ವಿವಿಧದ್ಯುತಯಃ ಅಸ್ಯ ಸಂತೀತಿ ಶಬಲಪ್ರಭಾದಿವಿವಿಧದ್ಯುತಿಮತ್, (ತತ್) ।

ಸುಖಬೋಧಸೌರಭಸುರೂಪಗುಣಂ— ಸುಖಂ ಚ ಬೋಧಶ್ಚ ಸುಖಬೋಧೌ, ಸೌರಭಂ ಚ ಸುರೂಪಂ ಚ ಗುಣಾಶ್ಚ ಸೌರಭಸುರೂಪಗುಣಾಃ, ಸುಖಬೋಧೌ ಸೌರಭಸುರೂಪಗುಣಾಃ ಯಸ್ಯ ತತ್ ಸುಖ-ಬೋಧಸೌರಭಸುರೂಪಗುಣಂ । (ವಿಶ್ವಪ್ರತೀರ್ಥೀಯ) ಸುಖಾನಿ ಚ ಬೋಧಾಶ್ಚ ಸುಖಬೋಧಾಃ, ಸುರಭಯಃ ಏವ ಸೌರಭಾಃ, ಸುಶೋಭನಂ ರೂಪಂ ಸ್ವರೂಪಂ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಸುರೂಪಾಃ, ಸು-ರೂಪಾಶ್ಚ ತೇ ಗುಣಾಶ್ಚ ಸುರೂಪಗುಣಾಃ, ಸುಖಬೋಧಾ ಏವ ಸೌರಭಾಃ ಸುರೂಪಗುಣಾಃ, ಯಸ್ಯ ತತ್ (ತತ್) । (ಭಲಾರೀಯ) ಸುಖಬೋಧಾವೇವ ಸೌರಭಸುರೂಪಗುಣಾಶ್ಚ ಅಸ್ಯ । 'ಸದ್ವೇಹಃ ಸುಖಗಂಧಶ್ಚ ಜ್ಞಾನಭಾಃ ಸತ್ಪರಾಕ್ರಮಃ' ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ (ಭಾ. ಪ್ರ) ।

ವಿಶೇಷಾಂಶ— ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಆನಂದ ಜ್ಞಾನಗಳೇ ದೇಹವು. ಆನಂದ ಜ್ಞಾನಗಳೇ ಸುವಾಸನಾತ್ಮಕವಾಗಿಯೂ ಒಳ್ಳೆಯ ಸೌಂದರ್ಯದ ಸ್ವರೂಪದಿಂದಲೂ ಇತರ ಗುಣಗಳ ರೂಪದಿಂದಲೂ ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಕಾಣಿಸಿ ಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ. ಇದೇ ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿರುವ ವಿಶೇಷವು. ಇದು ವಿಶ್ವಪ್ರತೀರ್ಥೀಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಸಾರಿಯಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಆನಂದಜ್ಞಾನಗಳೇ ಪರಿಮಳಾತ್ಮಕವಾಗಿಯೂ ಒಳ್ಳೆಯ ಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳ ಇತರ ಎಲ್ಲಾ ಗುಣಗಳೂ ಆಗಿ ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಕಾಣಿಸುತ್ತವೆ ಎಂದು ಭಲಾರೀಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಪರಮಾತ್ಮನ ಗುಣಗಳಿಗೆ ಸುರೂಪ ಎಂಬುದು ವಿಶೇಷಣವು. ಉಳಿದಂತೆ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿಲ್ಲ. ಇಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನ ರೂಪಗಳಲ್ಲಿ ಅರುಣ, ಪಿತೃ, ನೀಲ, ಧವಲ, ಶಬಲ, ಕಪಿಲ, ಹಸಿರು (ಹರಿತ್) ಈ ಏಕರ ವರ್ಣಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಪರಮಾತ್ಮನ ರೂಪಗಳಿಗೆ ಒಂದೊಂದಕ್ಕೂ ಎಲ್ಲಾ ಬಣ್ಣಗಳಿದ್ದರೂ ಏಕಾ ಬಣ್ಣವನ್ನು ವಿಶೇಷತಃ ಪ್ರಕಟ ಪಡಿಸುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆಯೇ ಜ್ಞಾನಾನಂದಾದಿಗಳು.

ಕೋಶ— ಭಾಃ = ಪ್ರಕಾಶವು, "ಭಾಶ್ಚವಿದ್ಯುತಿವಿಪ್ರಯಃ" ಅಮರ. ಪರಂ = ಮತ್ತೊಂದು, "ಪರಂ ದೂರಾನ್ಯ ಪರಮಂ". ಹಲಾಯುಧಕೋಶ. "ಪರಂರೂಪಾನ್ಯಮುಖ್ಯೇಷು, ಪರೋಽಪರಮಾತ್ಮನೋಃ" ಅಭಿಧಾನ, ಹಾರಿ = ಮನೋಹರ, "ಹೃದ್ಯಂ ಹಾರಿ ಮನೋಹರಂ ಚ ರುಚಿರಂ" ಹಲಕೋಶ, ಶಬಲ = ಚಿತ್ರವರ್ಣ. "ಚಿತ್ರಂ ಕಿರ್ಮೀರ-ಕಲ್ಪಪ ಶಬಲೈಶ್ಚಾಶ್ಚ ಕಬುರೇ" ಅಮರ.

★ ★ ★

ಆಶ್ಚರ್ಯರತ್ನೇಷ್ವಧಿಕಂ ಜಗತ್ತಯೇ-

ಽಪ್ಯಾಶ್ಚರ್ಯಮಾಶ್ಚರ್ಯಮಹೋ ಮುಹುರ್ಮುಹುಃ ।

ಸೌಂದರ್ಯಸಾರ್ಥಕರಸಂ ರಮಾಪತೇ

ರೂಪಂ ಸಮಾ(ದಾ)ನಂದಯತೀಹ ಮೋಕ್ಷಿಣಃ ॥ 75 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಆಶ್ಚರ್ಯರತ್ನೇಷು, ಅಧಿಕಂ, ಜಗತ್ತಯೇ, ಅಪಿ, ಆಶ್ಚರ್ಯಂ, ಆಶ್ಚರ್ಯಂ, ಅಹೋ (ಆಶ್ಚರ್ಯ ಮಃ) ಮುಹುಃ ಮುಹುಃ, ಸೌಂದರ್ಯಸಾರ್ಥಕರಸಂ, ರಮಾಪತೇ, ರೂಪಂ, ಸಮಾನಂದಯತಿ, ಇಹ, ಮೋಕ್ಷಿಣಃ ।

ಅನ್ವಯ— ಜಗತ್ತಯೇ ಆಶ್ವರ್ಯರತ್ನೇಷು ಅಪಿ ಅಧಿಕಂ ಆಶ್ವರ್ಯಂ ಮುಹುಃ ಮುಹುಃ ಅಹೋ ಆಶ್ವರ್ಯಂ ಸೌಂದರ್ಯಸಾರ್ಥಕರಸಂ (ತತ್) ರಮಾಪತೇಃ ರೂಪಂ ಇಹ ಮೋಕ್ಷಿಣಃ ಸದಾ ಆನಂದಯತಿ (ಭಲಾರಿಯು) ।

ಅನ್ವಯ— ಜಗತ್ತಯೇ ಆಶ್ವರ್ಯರತ್ನೇಷು ಅಧಿಕಂ ಆಶ್ವರ್ಯಂ (ಆಶ್ವರ್ಯಮಹಃ) ಮುಹುರ್ಮುಹುಃ ಅಪಿ ಆಶ್ವರ್ಯಂ, ಸೌಂದರ್ಯಸಾರ್ಥಕರಸಂ ರಮಾಪತೇಃ ರೂಪಂ ಇಹ ಮೋಕ್ಷಿಣಃ ಸಮಾನಂದಯತಿ. (ವಿಶ್ವಪತಿ-ತೀರ್ಥೀಯು) ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ— (ಭಲಾರಿಯು)

ಜಗತ್ತಯೇ = ಮೂರು ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ

ಆಶ್ವರ್ಯರತ್ನೇಷು ಅಪಿ = ಆಶ್ವರ್ಯವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವ ಉತ್ತಮ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ

ಅಧಿಕಂ = ಬಹಳ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ

ಆಶ್ವರ್ಯಂ = ವಿಸ್ಮಯವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವ

ಮುಹುಃ ಮುಹುಃ = ಮತ್ತು ಮತ್ತು (ನೋಡಿದರೂ ಕೂಡ)

ಅಹೋ ಆಶ್ವರ್ಯಂ = ಅತ್ಯಂತ ಮಹಾಶ್ವರ್ಯಕರವಾದ

ಸೌಂದರ್ಯಸಾರ್ಥಕರಸಂ = ಸೌಂದರ್ಯದಿಂದ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಮುಖ್ಯ ಸುಂದರ

ಸ್ವರೂಪವಾದ (ಪರಮ ಸುಂದರವಾದ) (ತತ್ - ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ)

ರಮಾಪತೇಃ = ಲಕ್ಷ್ಮೀಪತಿಯಾದ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನ,

ರೂಪಂ = ಆಕೃತಿಯು

ಇಹ = ವೈಕುಂಠದಲ್ಲಿ

ಮೋಕ್ಷಿಣಃ = ಮುಕ್ತರನ್ನು

ಸದಾನಂದಯತಿ = ನಿರಂತರ ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸುತ್ತದೆ.

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ— (ವಿಶ್ವಪತೀರ್ಥೀಯು)

ಜಗತ್ತಯೇ = ಮೂರು ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅದ್ಭುತ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಆಶ್ವರ್ಯರತ್ನೇಷು ಅಪಿ -

ಅದ್ಭುತ ಶ್ರೇಷ್ಠ ವಸ್ತುಗಳ ಮಧ್ಯೆ, ಅಧಿಕಂ - ಅತ್ಯಂತ ಆಶ್ವರ್ಯಂ ಅತ್ಯಂತ ಆಶ್ವರ್ಯಕರವು

(ಆಶ್ವರ್ಯಮಹಃ = ಆಶ್ವರ್ಯ ಕರವಾದ ತೇಜಸ್ಸುಳ್ಳ)

ಮುಹುಃ ಮುಹುಃ ಅಪಿ ಆಶ್ವರ್ಯಂ = ಮತ್ತು ಮತ್ತು ನೋಡಿದರೂ ಆಶ್ವರ್ಯಕರವಾದ

ಸೌಂದರ್ಯಸಾರ್ಥಕರಸಂ = ಸೌಂದರ್ಯದಿಂದ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಪರಮಸುಂದರವಾದ

ರಮಾಪತೇಃ ರೂಪಂ ಮೋಕ್ಷಿಣಃ ಸಮಾನಂದಯತಿ = ಶ್ರೀಶನ ರೂಪವು ಮುಕ್ತರನ್ನು ಆನಂದಗೊಳಿಸುತ್ತದೆ.

ಅಹೋ = ಆಶ್ವರ್ಯವು.

ಹಾತ್ಯರ್ಥ— ಲಕ್ಷ್ಮೀರಮಾನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯ ರೂಪವು ಮೂರು ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿರುವ ಅದ್ಭುತವಾದ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ, ಹೆಚ್ಚು ಆಶ್ವರ್ಯಕರವಾದ ವಸ್ತುವಿಗಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚು ಆಶ್ವರ್ಯಕರವಾದುದು. ಮತ್ತೂ ಮತ್ತೂ ಎಷ್ಟು ನೋಡಿದರೂ ಮತ್ತೂ ಆಶ್ವರ್ಯವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುತ್ತದೆ. ಪ್ರತಿಕ್ಷಣದಲ್ಲಿಯೂ ಹೊಸದಾಗಿ ಕಾಣಿಸುತ್ತದೆ. ಸೌಂದರ್ಯ-ದಿಂದ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಅತ್ಯಂತ ಸುಂದರವಾದುದು. ಅದ್ಭುತವಾದ ತೇಜಸ್ಸುಳ್ಳದ್ದು. ಇಂತಹ ರೂಪವು ಮುಕ್ತರನ್ನು ವೈಕುಂಠಲೋಕದಲ್ಲಿ ಆನಂದಗೊಳಿಸುತ್ತದೆ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಆಶ್ಚರ್ಯರತ್ನೇಷು— ಆಶ್ಚರ್ಯೇಷು ರತ್ನಾನಿ ಆಶ್ಚರ್ಯರತ್ನಾನಿ, ತೇಷು ಆಶ್ಚರ್ಯರತ್ನೇಷು |

ಜಗತ್ತಯೇ— ಜಗತಾಂ ತ್ರಯಂ ಜಗತ್‌ತ್ರಯಂ, ತಸ್ಮಿನ್ ಜಗತ್ತಯೇ |

ಸೌಂದರ್ಯಸಾರ್ಥಕರಸಂ— ಸುಂದರಸ್ಯ ಭಾವಃ ಸೌಂದರ್ಯಂ, ಸೌಂದರ್ಯೇಣ ಸಾರಾಃ ಸೌಂದರ್ಯ-
ಸಾರಾಃ, ಏಕಃ ರಸಃ ಯಸ್ಯ ತತ್ ಏಕರಸಂ, ಸೌಂದರ್ಯಸಾರೇಷು ಏಕರಸಂ ಸೌಂದರ್ಯ-
ಸಾರ್ಥಕರಸಂ |

ರಮಾಪತೇ— ರಮಾಯಾಃ ಪತಿಃ ರಮಾಪತಿಃ, ತಸ್ಯ ರಮಾಪತೇಃ |

ಮೋಕ್ಷಿಣಃ— ಮೋಕ್ಷಃ ವಿಷಾಂ ಅಸ್ತೀತಿ ಮೋಕ್ಷಿಣಃ, ತಾನ್ ಮೋಕ್ಷಿಣಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಸಮಾನಂದಯತಿ - ಸಮ್, ಆ, ನಂದಯತಿ, ಅಥವಾ ಆನಂದಯತಿ | ಲಟ್ ನಂದಯತಿ
ನಂದಯತಃ ಇತ್ಯಾದಿ. ಟುನದಿ ಸಮೃದ್ಧೌ ಣಿಜಂತಾತ್ ಲಟ್, 2 ಲಿಟ್ ನಂದಯಾಂಚಿಕಾರ, ನಂದಯಾಮಾ, ಸ,
ನಂದಯಾಂ ಬಭೂವ, 3 ಲುಟ್ ನಂದಯಿತ್ವಾ, 4 ಲೃಟ್ ನಂದಯಿಷ್ಯತಿ, 5 ಲೋಟ್ ನಂದಯತು, 6 ಲಜ್
ಆನಂದಯತ್, 7 ವಿಧಿಲಿಜ್ ನಂದಯೇತ್, 8 ಆಶೀರ್ಲಿಜ್ ನಂದಾತ್ ನಂದಾಸ್ತಾಂ, 9 ಲುಜ್ ಆನಂದತ್, 10 ಲೃಜ್
ಆನಂದಯಿಷ್ಯತ್ |

ಹೀರ— ರತ್ನ = ಶ್ರೇಷ್ಠ ವಸ್ತು, "ರತ್ನಂ ಸ್ವಜಾತಿಶ್ರೇಷ್ಠೇಽಪಿ", ಅಮರ, "ರತ್ನಂ ಶ್ರೇಷ್ಠೇ ಮಣಿಷ್ಠಪಿ" ವಿಶ್ವ.

ಪ್ರಯೋಗ— ರಮಾಪತೇಃ ರೂಪಂ ಮೋಕ್ಷಿಣಃ ಸಮಾನಂದಯತಿ (ಕರ್ತೃ) |

ರಮಾಪತೇಃ ರೂಪೇಣ ಮೋಕ್ಷಿಣಃ (ಪ್ರಥಮಾ) ಸಮಾನಂದಂತೇ (ಕರ್ಮಣಿ) |

ವೃತ್ತ— ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರವೆಂಬ ವೃತ್ತ. ಸ್ಯಾದಿಂದ್ರವೆಂಬಾ ತತ್ವಚಿರಸಂಯುಕ್ತಃ ಎಂದು ಲಕ್ಷಣ (ಸ್ಯಾಚ್ಚೇಂದ್ರ-
ವೆಂಬಾ ಯದಿ ತೌ ಜಲೌ ತದಾ ಎಂದು ಭಲಾರೀಯದಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷಣ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ) ತಗಣ ಎರಡು, ಜಗಣ ರಗಣಗಳಿದ್ದರೆ
ಇಂದ್ರವೆಂಬಾವೃತ್ತ.

★ ★ ★

ಇದ್ಯತೇ ಯಜ್ಞಶೀಲೈಃ ಸ ಯಜ್ಞಃ ಪ್ರಾಜ್ಞಮಧ್ಯೇ ಪರಃ ಪ್ರೋಚ್ಯತೇಽನ್ಯೈಃ |

ಗೀಯತೇ ಗೇಯಕೀರ್ತಿಃ ಸುಗೀತೈಃ ವಿಧ್ಯಬದ್ಧೈಸ್ಸದಾಽನಂದಸಾಂದ್ಯೈಃ || 76 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಇದ್ಯತೇ, ಯಜ್ಞಶೀಲೈಃ, ಸಃ, ಯಜ್ಞಃ, ಪ್ರಾಜ್ಞಮಧ್ಯೇ, ಪರಃ, ಪ್ರೋಚ್ಯತೇ, ಅನ್ಯೈಃ, ಗೀಯತೇ,
ಗೇಯಕೀರ್ತಿಃ, ಸುಗೀತೈಃ, ವಿಧ್ಯಬದ್ಧೈಃ, ಸದಾ, ಆನಂದಸಾಂದ್ಯೈಃ |

ಅನ್ವಯ— ಯಜ್ಞಃ ಸಃ ವಿಧ್ಯಬದ್ಧೈಃ ಸದಾ ಆನಂದಸಾಂದ್ಯೈಃ (ಸದಾನಂದಸಾಂದ್ಯೈಃ) ಯಜ್ಞಶೀಲೈಃ ಇದ್ಯತೇ, ಅನ್ಯೈಃ
ಪ್ರಾಜ್ಞಮಧ್ಯೇ, ಪರಃ ಪ್ರೋಚ್ಯತೇ, ಗೇಯಕೀರ್ತಿಃ ಸುಗೀತೈಃ ಗೀಯತೇ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಯಜ್ಞ = ಯಜ್ಞನಾಮಕನಾದ

ಸಃ = ಆ ವಿಷ್ಣುಃ

ವಿಧ್ಯಬದ್ಧೈಃ = ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನದ ನಿಯಮರಹಿತರಾದ

ಸದಾ = ಯಾವಾಗಲೂ

ಆನಂದಸಾಂದ್ರ್ಯಃ = ಆನಂದದಿಂದ ಪೂರ್ಣರಾದ (ಸದಾನಂದಸಾಂದ್ರ್ಯಃ = ನಿರ್ದೋಷವಾದ ಆನಂದದಿಂದ ಪೂರ್ಣರಾದ)

ಯಜ್ಞಶೀಲೈಃ = ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವ ಉಳ್ಳವರಿಂದ

ಇಚ್ಛತೇ = ಯಾಗಗಳಿಂದ ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ.

ಅನ್ಯೈಃ = ಹಿಂದೆ ಪ್ರವಚನ ಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವ ಉಳ್ಳವರಿಂದ

ಪ್ರಾಜ್ಞಮಧ್ಯೇ = ವಿದ್ವಾಂಸರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ

ಪರಃ = ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾಗಿ

ಪ್ರೋಚ್ಯತೇ = ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ.

ಗೇಯಕೀರ್ತಿಃ = ಹಾಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಕೀರ್ತಿಯುಳ್ಳ ಆ ಶ್ರೀಹರಿಯು

ಸುಗೀತ್ಯೈಃ = ಹಿಂದೆ ಒಳ್ಳೆಯ ಸಂಗೀತಾಭ್ಯಾಸವುಳ್ಳವರಿಂದ

ಗೀಯತೇ = ಸಂಗೀತದಿಂದ ಹೊಗಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. (ಹಾಡಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ).

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಆ ವೈಕುಂಠಲೋಕದಲ್ಲಿರುವ ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ವಿಧಿನಿಷೇಧಗಳು ಸಂಬಂಧಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಅವರು ಯಾವಾಗಲೂ ಆನಂದಪೂರ್ಣರು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅವರು ಅನಿಷ್ಟಪರಿಹಾರಕ್ಕೋಸ್ಕರವಾಗಲೀ, ಆನಂದಾತಿಶಯಕ್ಕಾಗಲೀ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು ಪೂಜಿಸಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಆದರೂ ಹಿಂದೆ ಸಂಸಾರಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವರು, ಮುಕ್ತರಾದಾಗಲೂ ಆನಂದೋದ್ರೇಕದಿಂದ ಯಜ್ಞಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಯೇ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು ಪೂಜಿಸುತ್ತಾರೆ. ಹಿಂದೆ ಸಂಸಾರಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರವಚನಗಳಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತರಾದವರು ಮುಕ್ತರಾಗಿದ್ದಾಗ ಅನೇಕ ವಿದ್ವಾಂಸರ ಣಿಡವು ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು ಸರ್ವೋತ್ತಮನೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾ ಹೊಗಳುತ್ತಾರೆ. ಹಿಂದೆ ಉತ್ತಮವಾದ ಸಂಗೀತದ ಮೂಲಕ ಪರಮಾತ್ಮನ ಗುಣಗಳನ್ನು ಹೊಗಳಿ ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ ಜೀವರು ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಗಾನಮಾಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಅಪಾರಕೀರ್ತಿಯುಳ್ಳ ಹರಿಯನ್ನು ಒಳ್ಳೆಯ ಸಂಗೀತಗಳಿಂದ ಹಾಡಿಕೊಂಡಾಡಿ ಸಂತೋಷಪಡುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆ ಯಜ್ಞಗಳಿಂದ ಪೂಜಿಸುವವರು, ಯಾಜ್ಞಿಕಾಚಾರ್ಯರು, ಪ್ರವಚನಾಚಾರ್ಯರು, ಗಾಯಿಕಾಚಾರ್ಯರು ಎಲ್ಲರೂ ಮುಕ್ತರಾದಾಗ ತಮ್ಮ ಸ್ವಭಾವಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಆನಂದೋದ್ರೇಕದಿಂದ ಹಿಂದಿನಂತೆಯೇ ಪೂಜೆ, ಪ್ರವಚನ, ಗಾನಗಳಿಂದ ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ಆರಾಧನೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ ಇರುತ್ತಾರೆ. ಕರ್ಮಪ್ರಚುರರಾದ ಕರ್ಮಯೋಗಿಗಳು ಜ್ಞಾನಪ್ರಚುರರಾದ ಜ್ಞಾನಯೋಗಿಗಳು, ಭಕ್ತಿಪ್ರಚುರರಾದ ಭಕ್ತಿಯೋಗಿಗಳು ಎಂಬ ಮೂರು ವಿಧ ಯೋಗಿಗಳೂ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿರುತ್ತಾರೆ. ಅವರ ಸ್ವರೂಪವಾಗಿಯೇ ಕರ್ಮಜ್ಞಾನಭಕ್ತಿಗಳು ಅವಿಭವವಿರುತ್ತವೆ. ಮುಕ್ತರು ಮಾಡುವ ಈ ಯಜ್ಞ ಪ್ರವಚನಗಾನಗಳು ಪ್ರತ್ಯವಾಯಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಅಲ್ಲ. ಆನಂದಾತಿಶಯಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಅಲ್ಲ. ಅವರು ವಿಧಿನಿಷೇಧವರ್ಜಿತರು ಮತ್ತು ಆನಂದಪೂರ್ಣರು. ಆದ್ದರಿಂದ ಮೇಲಿನ ಎರಡು ಪ್ರಯೋಜನಕ್ಕಾಗಿ ಯಜ್ಞಾದಿಗಳು ಬೇಕಿಲ್ಲವಾದರೂ ಹಿಂದಿನ ಸ್ವಭಾವದಿಂದ ಆಯಾ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಯಜ್ಞಶೀಲೈಃ— ಯಜ್ಞಃ ಶೀಲಂ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಯಜ್ಞಶೀಲಾಃ, ತೈಃ ಯಜ್ಞಶೀಲೈಃ | ಇಚ್ಛತೇ ಇತಿ ಯಜ್ಞಃ, ಯಾತಿ ಜಾನಾತಿ ಇತಿ ವಾ ಯಜ್ಞಃ = ಯಜ್ಞ ಎಂದರೆ ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುವವನು ಅಥವಾ ಯಾವಾಗಲೂ ಭಕ್ತರ ಬಳಿಗೆ ಹೋಗುವವನು ಮತ್ತು ಸರ್ವಜ್ಞ ಎಂದು ಅರ್ಥ. 'ಯಜ್ಞೋ ವಿಷ್ಣುಃ ದೇವತಾ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಯಜ್ಞ ಎಂಬ ಹೆಸರಿಂದ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಾಜ್ಞಮಧ್ಯೇ— ಪ್ರಾಜ್ಞಾನಾಂ ಮಧ್ಯಂ ಪ್ರಾಜ್ಞಮಧ್ಯಂ, ತ್ಸೈನ್ ಪ್ರಾಜ್ಞಮಧ್ಯೇ |

ಗೇಯಕೀರ್ತಿ— ಗಾತುಂ ಯೋಗ್ಯಾ ಗೇಯಾ, ಗೇಯಾ ಕೀರ್ತಿ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಗೇಯಕೀರ್ತಿಃ |

ಸುಗೀತ್ಯೇ— ಸು ಶೋಭನಂ ಗೀತಂ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಸುಗೀತಾಃ, ತೈಃ ಸುಗೀತ್ಯೈಃ | (ಶೋಭನಾನಿ ಚ ತಾನಿ ಗೀತಾನಿ ಚ ಸುಗೀತಾನಿ, ತೈಃ ಸುಗೀತ್ಯೈಃ)

ವಿಧ್ಯಬದ್ಧೈಃ— ನ ಬದ್ಧಾಃ ಅಬದ್ಧಾಃ, ವಿಧಿನಾ ಅಬದ್ಧಾಃ ವಿಧ್ಯಬದ್ಧಾಃ, ತೈಃ ವಿಧ್ಯಬದ್ಧೈಃ |

ಸದಾನಂದಸಾಂದ್ಯೈಃ— ಸಂಶ್ಲಾಘಾ ಆನಂದಶ್ಚ ಸದಾನಂದಃ, ಸದಾನಂದೇನ ಸಾಂದ್ಯಾಃ ಸದಾನಂದಸಾಂದ್ಯಾಃ, ತೈಃ ಸದಾನಂದಸಾಂದ್ಯೈಃ | (ಸದಾ + ಆನಂದಸಾಂದ್ಯೈಃ ಎಂದು ಪದವಿಭಾಗ ಮಾಡಿಕೊಂಡಾಗ, ಆನಂದೇನ ಸಾಂದ್ಯಾಃ ತೈಃ ಇಷ್ಟೇ ವಿಗ್ರಹ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.)

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಇದ್ಯತೇ, ಯಜ ದೇವಪೂಜಾಸಂಗತಿಕರಣದಾನೇಷು ಇತ್ಯಸ್ಮಾದ್ ಧಾತೋಃ ಸಕರ್ಮಕಾಶ್ ಕರ್ಮಣಿ ಆತ್ಮನೇಪದಿನಃ ವರ್ತಮಾನೇ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ ಇದ್ಯತೇ ಇತಿರೂಪಂ |

ಇದ್ಯತೇ ಇದ್ಯತೇ ಇದ್ಯಂತೇ, ಇದ್ಯಸೇ ಇದ್ಯೇಥೇ ಇದ್ಯದ್ಯೇ ಇದ್ಯೇ ಇದ್ಯಾವಹೇ ಇದ್ಯಾಮಹೇ, 2 ಲಿಟ್ ಈಚೇ ಈಜಾತೇ ಈಜರೇ ಈಜಷೇ ಈಜಾಥೇ ಈಜದ್ಯೇ, ಈಜೇ ಈಜವಹೇ ಈಜಮಹೇ, 3 ಲುಟ್ ಯಷ್ಟಾ ಯಷ್ಟಾರೌ ಯಷ್ಟಾರಃ, ಯಷ್ಟಾಸೇ ಯಷ್ಟಾಸಾಥೇ ಯಷ್ಟಾದ್ಯೇ, ಯಷ್ಟಾಹೇ ಯಷ್ಟಾಸ್ತಹೇ ಯಷ್ಟಾಸ್ತಹೇ, 4 ಲುಟ್ ಯಕ್ತ್ವತೇ ಯಕ್ತ್ವತೇ ಯಕ್ತ್ವಂತೇ ಇತ್ಯಾದಿ, 5 ಲೋಟ್ ಇದ್ಯತಾಂ, 6 ಲಜ್ ಐದ್ಯತೆ ಐದ್ಯೇತಾಂ ಐದ್ಯಂತ ಇತ್ಯಾದಿ, 7 ವಿಧಿಲಿಜ್ ಇದ್ಯೇತ, 8 ಆಶೀರ್ಲಿಜ್ ಯಕ್ತ್ವೇಷ್ವಯಕ್ತ್ವೇಯಾಸ್ತಾಂ ಯಕ್ತ್ವೇರನ್, 9 ಲುಜ್ ಆಯಾಜ ಆಯಕ್ತಾತಾಂ ಆಯಕ್ತತ, ಆಯೆ-ಷ್ಠಾಃ ಆಯಕ್ತಾಥಾಂ ಆಯದ್ಧಂ, ಆಯಾಜಿಷಿ ಆಯಕ್ತ್ವಿಷಿ, ಆಯಕ್ತ್ವಣಿ, 10 ಲುಜ್ ಆಯಕ್ತ್ವತ ಆಯಕ್ತ್ವೇತಾಂ ಆಯಕ್ತ್ವಂತ ಇತ್ಯಾದಿ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಗೇಯತೇ, ಗೈ ಶಬ್ದೇ ಇತ್ಯತಃ ಕರ್ಮಣಿ ಲಟ್ ಆತ್ಮನೇಪ ದಿನಃ ವಿಧ್ಯಬದ್ಧಾಃ ಸದಾನಂದಸಾಂದ್ಯಾಃ ಯಜ್ಞಶೀಲಾಃ ತಂ ಯಜ್ಞಂ ಯಜಂತೇ, ಅನ್ಯೇ ಪ್ರಾಜ್ಞಮದ್ಯೇ ಪರಂ ಪ್ರಬ್ರುಮತೇ, ಸುಗೀತಾಃ ಗೇಯಕೀರ್ತಿಂ ಗಾಯಂತಿ. ಹೀಗ ಕರ್ತೃಯಲ್ಲಿ ಮೂರು ವಾಕ್ಯಗಳು.

ಕೋಶ— ಸುಗೀತ್ಯೈಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಗೀತಂ = ಹಾಡು, 'ಗೀತಂ ಗಾನಂ ಇಮೇ ಸಮೇ' ಅಮರ.

ವೃತ್ತ— ಇದ್ಯತೇ, ಯಜ್ಞಶೀ, ಲೈಃ ಸಯ, ಜ್ಞಃ

ವೃತ್ತ— ಇದ್ಯತೇ, ಯಜ್ಞಶೀ, ಲೈಃ ಸಯ, ಜ್ಞಃ

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ವೈಕುಂಠಲೋಕದ ವೈಭವವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ವೈಕುಂಠೇ ತೇ ಶ್ರೀವಿಶೇಷಾ ಜನಾನಾಮತ್ಯಾಶ್ಚರ್ಯಂ ಚಿತ್ರವಾಚಾಮಭೂಮಿಃ |

ವೈಕುಂಠೇತೇ ಶ್ರೀವಿಶೇಷಾಜನಾನಾಮುಕ್ತಶ್ಲಾಘೈಃ ಯುಕ್ತಮೇತಾದೃಶತ್ವಮ್ || 77 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ವೈಕುಂಠೇ, ತೇ, ಶ್ರೀವಿಶೇಷಾಃ, ಜನಾನಾಂ, ಅತ್ಯಾಶ್ಚರ್ಯಂ, ಚಿತ್ರವಾಚಾಂ, ಅಭೂಮಿಃ ವೈಕುಂಠೇತೇ, ಶ್ರೀವಿಶೇಷಾಜನಾನಾಮುಕ್ತಶ್ಲಾಘೈಃ ಯುಕ್ತಂ ಏತಾದೃಶತ್ವಂ |

ಅನ್ವಯ— ವೈಕುಂಠೇ, ಜನಾನಾಂ ತೇ ಶ್ರೀ ವಿಶೇಷಾಃ ಅತ್ಯಾಶ್ಚರ್ಯಂ, ಚಿತ್ರವಾಚಾಂ, ಅಭೂಮಿಃ, ವೈಕುಂಠೇತೇ, ಶ್ರೀವಿಶೇಷಾಜನಾನಾಮುಕ್ತಶ್ಲಾಘೈಃ ಯುಕ್ತಂ ಏತಾದೃಶತ್ವಂ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ವೈಕುಂಠೇ = ವೈಕುಂಠಲೋಕದಲ್ಲಿ

ಜನಾನಾಂ = ಮುಕ್ತಚೇತನರ

ತೇ = ಆಂತಹ

ಶ್ರೀವಿಶೇಷಾಃ = ಕಾಂತಿ ವಿಶೇಷಗಳು (ಸಂಪದ್ವಿಶೇಷಗಳು)

ಆತ್ಮಾಶ್ಚರ್ಯಂ = ಆತ್ಮಂತ ಆದ್ಭುತವಾದುವುಗಳು

ಚಿತ್ರವಾಚಾಮಭೂಮಿಃ = ಮನಸ್ಸು ಮಾತು ಇವುಗಳಿಗೆ ಗೋಚರವಲ್ಲದುವುಗಳು

ವೈಕುಂಠೇತೇ = ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನಿಂದ ಕೂಡಿದ,

ಶ್ರೀವಿಶೇಷಾಜನಾನಾಮುಕ್ತಶ್ಚಾಪ್ತೇ = ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯು ಗರುಡದೇವರು, ಶೇಷ ದೇವರು, ಬ್ರಹ್ಮ ದೇವರು
ಅನೇಕ ರೀತಿಯ ಮೋಕ್ಷ ಹೊಂದಿದ ಇಂದ್ರಾದಿ ಇತರ ಚೇತನರು ಇವರಿಂದ ಹೊಗಳಲು
ಯೋಗ್ಯವಾದ,

ವಿತಾದೃಶತ್ವಂ = ಈ ವೈಕುಂಠದಲ್ಲಿ ಹೀಗಿರುವಿಕೆಯು

ಯುಕ್ತಂ = ಉಚಿತವಾದುದು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ವೈಕುಂಠಲೋಕದಲ್ಲಿರುವ ಮುಕ್ತಚೇತನರಿಗೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತಹ ಕಾಂತಿವಿಶೇಷಗಳು, ಸಂಪದ್ವಿಶೇಷಗಳು ಆತ್ಮಂತ ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಅವುಗಳನ್ನು ಸಾಂಸಾರಿಕರಾದ ಪ್ರಕೃತಿಬದ್ಧರಾದ ಸಾಮಾನ್ಯಜನರು ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಹೀಗೆಯೇ ಇದೆ ಎಂದು ಆಲೋಚಿಸಲೂ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಮಾತಿಗಿ.ದ ವರ್ಣಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಬೇಕಾಗಿಯೇ ಇಲ್ಲ. ಈ ವೈಕುಂಠಲೋಕದಲ್ಲಿ ನಾರಾಯಣನು ಯಾವಾಗಲೂ ಸನ್ನಿಹಿತನಾಗಿರುವನು, ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಗೋಚರನಾಗಿರುತ್ತಿರುವನು. ಮತ್ತೆಯ ಈ ವೈಭವವನ್ನು ನಿತ್ಯ ಮುಕ್ತರಾದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯು ಮುಕ್ತರಾದ ಗರುಡ, ಶೇಷ, ಬ್ರಹ್ಮ ಇನ್ನಿತರ ನಾನಾರೀತಿಯ ಇಂದ್ರಾದಿ ಮುಕ್ತರೂ, ಈ ಮುಕ್ತ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯು ಆತ್ಮದ್ಭುತವೆಂದು ಹೊಗಳುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆಯೇ ಎಲ್ಲರ ಹೊಗಳಿಕೆಗೆ ಪಾತ್ರವಾದ ವೈಕುಂಠಲೋಕವು ಹೀಗಿರುವುದು ಸರಿಯೇ ಆಗಿದೆ. ಅದರ ವರ್ಣನೆಯಲ್ಲಿ ಅತಿ-ಶಯೋಕ್ತಿಯು ಎಳೆಪಟ್ಟು ಇಲ್ಲ. ಅದರ ವರ್ಣನೆಯನ್ನು ಎಷ್ಟು ಮಾಡಿದರೂ ಅದು ಅಪೂರ್ಣೋಕ್ತಿಯೇ ಆಗಿ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಭಾವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ— ವೈಕುಂಠೇ ವರ್ತಮಾನಾನಾಂ ಜನಾನಾಂ ಶ್ರೀವಿಶೇಷಾಃ ಚಿತ್ರವಾಚಾಂ ಆಗೋಚರಾಃ = ವೈಕುಂಠದಲ್ಲಿರುವ ಮುಕ್ತರ ಸಂಪದ್ವಿಶೇಷಗಳು ಮನಸ್ಸು ಮಾತುಗಳಿಗೆ ಗೋಚರವಲ್ಲ, ವೈಕುಂಠೇ ತೇ = ವೈಕುಂಠೇನ ಪ್ರಾಪ್ತೇ = ವೈಕುಂಠೇತೇ ಎಂದರೆ ವೈಕುಂಠ ನಾಮಕನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು, ಯಾವಾಗಲೂ ಅವನ ಸನ್ನಿಧಾನವುಳ್ಳದ್ದು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಲಕ್ಷ್ಮೀಗರುಡಾನಂತಬ್ರಹ್ಮಾದಿಭಿಃ ಶ್ರಾದ್ಧಾ ನಾನಾವಿಶ್ವಜನ್ಯೈಶ್ಚ ಶ್ಲಾಘೈಃ ತತ್ತ್ವ ಯುಕ್ತಂ ಏವಂ ವಿಧತ್ವಂ = ಲಕ್ಷ್ಮೀಗರುಡ ಅನಂತ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳಿಂದಲೂ ಇಂದ್ರ ಮೊದಲಾದ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ವಿಶಿಷ್ಟರಾದ ಮುಕ್ತರಿಂದಲೂ ಹೊಗಳಲ್ಪಡುವ ಆ ವೈಕುಂಠಲೋಕದಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿಯಾಗಿರುವಿಕೆಯು ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಭಾವಪ್ರಕಾಶಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಈ ಸಂದರ್ಭದ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಶ್ರೀವಿಶೇಷಾಃ— ಶ್ರಿಯಃ ವಿಶೇಷಾಃ ಶ್ರೀವಿಶೇಷಾಃ |

ಚಿತ್ರವಾಚಾಂ— ಚಿತ್ರಾದಿ ಚ ವಾಚ್ಛತ್ ಚಿತ್ರವಾಚಿ, ತಾನಾಂ ಚಿತ್ರವಾಚಾಂ |

ಆಭೂಮಿಃ— ಭೂಮಿ ನ ಭವತೀತಿ ಆಭೂಮಿಃ |

ವೈಕುಂಠೇತೇ—ವೈಕುಂಠೇನ ಇತಿ ವೈಕುಂಠೇತಃ, ತಸ್ಮಿನ್ ವೈಕುಂಠೇತೇ |

ಶ್ರೀವಿರೇಷಾಜನಾನಾಮುಕ್ತಶಾಸ್ತ್ರೇ—ಶ್ರೀಶ್ಚ ವಿಶ್ವ ರೇಷಶ್ಚ ಅಜಶ್ಚ ನಾನಾಮುಕ್ತಶ್ಚ ಶ್ರೀವಿರೇಷಾ ಜನಾನಾ ಮುಕ್ತಾಃ, ತೈಃ ಶಾಸ್ತ್ರಾಃ ಶ್ರೀವಿರೇಷಾಜನಾನಾಮುಕ್ತಶಾಸ್ತ್ರಾಃ, ತಸ್ಮಿನ್ ಶ್ರೀವಿರೇಷಾ- ಜನಾನಾಮುಕ್ತಶಾಸ್ತ್ರೇ |

ವಿಶ್ವದರ್ಶನ—ವಿಷ ಇವ ದೃಶ್ಯತೇ ಇತಿ ವಿಶ್ವದರ್ಶನಃ, ವಿಶ್ವದರ್ಶನ ಭಾವಃ ವಿಶ್ವದರ್ಶನ (ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಯಾಪದವಿಲ್ಲ)

ಕೋಶ—ಶ್ರೀ = ಶೋಭೆ, ಸಂಪತ್ತು, “ಶ್ರೀವರ್ಷರಚನಾರೋಭಾ” ವಿಶ್ವಂ. “ಸಂಪತ್ತಿಃ ಶ್ರೀಶ್ಚ ಲಕ್ಷ್ಮೀಶ್ಚ” ಅಮರ. ಭೂಮಿ = ಸ್ಥಾನ, ಅಭೂಮಿ = ಸ್ಥಾನವಲ್ಲದ್ದು, “ಭೂಮಿಃ ಕ್ಷಿತೌ ಸ್ಥಾನಮಾತ್ರೇ” ಹಲಾಯುಧ. ವೈಕುಂಠ = ನಾರಾಯಣ, “ವೈಕುಂಠೋ ವಿಷ್ಣುಶ್ವರವಾಃ” ಅಮರ. (ಅಭಿಧಾನ = “ವೈಕುಂಠಾದಿಂದ್ರಕೇಶವೌ”) ವಿ = ಪಕ್ಷಿ, (ಗರುಡ) “ವಿ ಪಕ್ಷಿಪರಮಾತ್ಮನೋ” ವಿಶ್ವ |

ವೃತ್ತ—ಈ ಶ್ಲೋಕ ಶಾಲೀನಿ ವೃತ್ತದಲ್ಲಿದೆ.

ವೈಕುಂಠೇತೇ, ತೇಶ್ರೀವಿ, ಶೇಷಾಜ, ನಾನಾಂ,
ಮು ತ ತ ಗು ಗು

ಶಾಲೀನಿ ಮಸೌಗೌಗೋಽಬ್ಜಿ ಲೋಕೈಃ ಎಂದು ಆ ವೃತ್ತದ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ (ಮಸೌ ಗೌ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ವೇದ ಲೋಕೈಃ ಎಂದೂ ಲಕ್ಷಣ).

★ ★ ★

ಯಂ ಯಂ ಸುಖೀ ಕಾಮಯತೇಽರ್ಥಮತ್ರ

ಸಂಕಲ್ಪಮಾತ್ರಾತ್ ಸಕಲೋಽಪಿ ಸ ಸ್ಯಾತ್ |

ಇತ್ಯೇವ ವೇದಾ ಅಪಿ ವೇದಯಂತಿ

ಮುಕ್ತಿಂ ತತಃ ಕೋ ವಿಭವಾತಿರೇಕಃ

|| 78 ||

ಪದಚ್ಛೇದ—ಯಂ, ಯಂ, ಸುಖೀ, ಕಾಮಯತೇ, ಅರ್ಥಂ, ಅತ್ರ, ಸಂಕಲ್ಪಮಾತ್ರಾತ್, ಸಕಲಃ ಅಪಿ, ಸಃ, ಸ್ಯಾತ್, ಇತಿ, ವಿವ, ವೇದಾಃ, ಅಪಿ, ವೇದಯಂತಿ, ಮುಕ್ತಿಂ, ತತಃ, ಕಃ, ವಿಭವಾತಿರೇಕಃ ||

ಅನ್ವಯ—ಸುಖೀ, ಅತ್ರ, ಯಂ, ಯಂ, ಅರ್ಥಂ, ಕಾಮಯತೇ, (ಅಪಿ) ಸಃ (ಸಃ) ಸಕಲಃ, ಸಂಕಲ್ಪಮಾತ್ರಾತ್, ಸ್ಯಾತ್, ವೇದಾಃ, ಅಪಿ, ಇತಿ, ವಿವ, ಮುಕ್ತಿಂ, ವೇದಯಂತಿ, ತತಃ, ವಿಭವಾತಿರೇಕಃ, ಕಃ ?

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸುಖೀ = ನಿರ್ದುಃಖವಾದ ಪರಮಾನಂದ ಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳ ಮುಕ್ತನು,

ಅತ್ರ = ಈ ವೈಕುಂಠಲೋಕದಲ್ಲಿ

ಯಂ ಯಂ ಅರ್ಥಂ = ಯಾವ ಯಾವ ಇಷ್ಟಪ್ರಪಂಚವನ್ನು

ಕಾಮಯತೇ (ಅಪಿ) = ಆಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಾನೋ,

ಸಃ (ಸಃ) ಸಕಲಃ = ಅದೆಲ್ಲವೂ

ಸಂಕಲ್ಪಮಾತ್ರಾತ್ = ಕೇವಲ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಆಲೋಚಿಸುವುದರಿಂದ

ಷ್ಠಾತ್ = ಆಗಿಯೇ ಆಗುತ್ತದೆ,

ವೇದಾಃ ಅಪಿ = ವೇದಗಳೂ ಕೂಡ

ಇತಿ ವಿವ = ಹೀಗೆಯೇ

ವೇದಯಂತಿ = ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ.

ತತಃ = ಸಂಕಲ್ಪ ಮಾತ್ರದಿಂದ ಲಭ್ಯವಾದ ಎಲ್ಲಾ ವಿಷಯಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮುಕ್ತಿಗಿಂತ

ವಿಭವಾತಿರೇಕಃ = ಐಶ್ವರ್ಯಾತಿಶಯವು

ಕಃ = ಯಾವುದು? (ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲ).

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ಜೀವಾತ್ಮರೂ ನಿರ್ದುಃಖಪರಮಾನಂದಸ್ವರೂಪರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಅವರು ತಮ್ಮ ಸ್ವರೂಪವೇ ಆಗಿರತಕ್ಕ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಯಾವುದಾದರೂಂದು ವಿಷಯವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿದರೆ, ಅವರ ಸಂಕಲ್ಪದಿಂದಲೇ (ಆಲೋಚನೆಯಿಂದಲೇ) ಆ ವಸ್ತುವು ಲಭ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ವೇದಗಳೂ ಮುಕ್ತಿಯ ಸ್ವರೂಪವನ್ನೂ, ಮಹತ್ವವನ್ನೂ ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ. ಅಂತಹ ಮುಕ್ತಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚಾದ ಐಶ್ವರ್ಯವು ಯಾವುದು? ವೈಭವ ಯಾವುದು? ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲ.

ವಿಶೇಷಾರ್ಥ— (ಭಾವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ) ಸ ಯದಿ ಪಿತೃಲೋಕಕಾಮೋ ಭವತಿ ಸಂಕಲ್ಪಾದ್ವೇವಾನ್ಯ ಪಿತರಃ ಸಮುತ್ಪಿಷ್ಠಂತಿ, ಸ ಯದಿ ಮಾತೃಲೋಕಕಾಮೋ ಭವತಿ, ಸಂಕಲ್ಪಾದ್ವೇವಾನ್ಯ ಮಾತರಃ ಸಮುತ್ಪಿಷ್ಠಂತಿ, ಸ ಯದಿ ಸ್ತ್ರೀಲೋಕಕಾಮೋ ಭವತಿ ಸಂಕಲ್ಪಾದ್ವೇವಾನ್ಯ ಸ್ತ್ರೀಯಃ ಸಮುತ್ಪಿಷ್ಠಂತಿ ಇತ್ಯಾದ್ಯುಕ್ತಾನ್ವಯಂ ಯಮರ್ಥಮಭಿಕಾಮೋ ಭವತಿ ಸೋಽನ್ಯ ಸಂಕಲ್ಪಾದ್ವೇವ ಭವತಿ, ಯಂ ಯಂ ಕಾಮಂ ಕಾಮಯತೇ ಸೋಽನ್ಯ ಸಂಕಲ್ಪಾದ್ವೇವ ಸಮುತ್ಪಿಷ್ಠಂ ಇತ್ಯಾದಯೋ ವೇದಾಃ ||

ಮುಕ್ತ ಚೇತನನು ಚಿತ್ಯಗಳನ್ನು ನೋಡಬೇಕೆಂದು ಬಯಸಿದರೆ ಸಂಕಲ್ಪ ಮಾತ್ರದಿಂದ ಅವನು ಅಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದರೆ ಚಿತ್ಯಗಳನ್ನು ನೋಡುವನು. ಹೀಗೆಯೇ ಅವನು ತಾಯಂದಿರನ್ನು ನೋಡಬೇಕೆಂದು ಬಯಸಿದರೆ ಸಂಕಲ್ಪ ಮಾತ್ರದಿಂದ ಅವನ ತಾಯಂದಿರು ಅವನ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಬೀಳುತ್ತಾರೆ. ಅವನು ಪತ್ನಿಯರನ್ನು ನೋಡಬೇಕೆಂದು ಬಯಸಿದರೆ ಸಂಕಲ್ಪ ಮಾತ್ರದಿಂದ ಅವನ ಪತ್ನಿಯರು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದರೆ ಅಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ, ಹೀಗೆ ಮುಕ್ತನು ಯಾವ ಯಾವ ವಿಷಯಾದಿಗಳನ್ನು ಬಯಸುತ್ತಾನೋ ಅದೆಲ್ಲವೂ ಅವನ ಸಂಕಲ್ಪದಿಂದಲೇ ಬಂದೊದಗುತ್ತವೆ ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ವೇದಗಳು ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಈ ವೈಭವ ವಿಶೇಷವು, ತೋರಿಸತಕ್ಕದ್ದು ಅತಿಶಯೋಕ್ತಿಯಲ್ಲ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಸುಖೀ— ಸಂಖಂ ಆಪ್ಯ ಅಸ್ತೀತಿ ಸುಖೀ |

ಸಂಕಲ್ಪಮಾತ್ರಂ— ಕೇವಲಂ ಸಂಕಲ್ಪ ಸಂಕಲ್ಪಮಾತ್ರಂ, ತಸ್ಯಾತ್ ಸಂಕಲ್ಪಮಾತ್ರಂ |

ವಿಭವಾತಿರೇಕಃ— ವಿಭವ್ಯ ಅತಿರೇಕಃ ವಿಭವಾತಿರೇಕಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಕಾಮಯತೇ - ಕಮುಕಾಂತಿ 1 ಲಿಟ್ ಕಾಮಯತೇ, 2 ಲಿಟ್ ಕಾಮಯಾಂಚಕ್ರೇ, ಕಾಮಯಾಂ-ಬಧನವ, ಕಾಮಯಾಮಾನ್ ಚಕಮೇ ಚಕಮಾತೇ ಚಕಮೀರೇ, ಚಕಮಿಷೇ, ಚಕಮಾಥೇ ಚಕಮಿಧ್ವೇ, ಚಕಮೇ ಚಕಮಿ-ವಹೇ ಚಕಮಿಮಹೇ, 3 ಲಿಟ್ ಕಾಮಯತಾ ಕಮಿತಾ ಕಾಮಯತಾಸೇ ಕಮಿತಾಸೇ. 4 ಲಿಟ್ ಕಾಮಯಿಷ್ಯತೇ ಕಮಿಷ್ಯ-ತೇ, 5 ಲೋಟ್ ಕಾಮಯತಾಂ ಕಾಮಯೇತಾಂ ಕಾಮಯಂತಾಂ, ಕಾಮಯಸ್ವ, 6 ಲಿಟ್ ಆಕಾಮಯತ, 7 ವಿಧಿಲಿಟ್ ಕಾಮಯೇತ ಕಾಮಯೇಯಾತಾಂ ಕಾಮಯೇರನ್, 8 ಆಶೀರ್ಲಿಟ್ ಕಾಮಯಿಷೀಪ್ಪ ಕಾಮಯೀಷಾಯಾಸ್ತಾಂ ಕಾಮ-ಯಿಷೀರನ್, ಕಾಮಯಿಷೀಧ್ವಂ ಕಾಮಯಿಷೀಧ್ವಂ, ವಕ್ಷೇ ಕಮಿಷೀಪ್ಪ ಕಮಿಷೀಯಾಸ್ತಾಂ ಕಮಿಷೀರನ್, ಕಮಿಷೀಧ್ವಂ,

9 ಲುಜ್ ಅಚೇಕಮತ ಅಚೇಕಮೇತಾಂ ಅಚೇಕಮಂತ, ವಹ್ಲೇ ಅಚೇಕಮತ ಅಚೇಕಮೇತಾಂ ಅಚೇಕಮಂತ, 10 ಲ್ವಜ್ ಅಕಾಮಯಿಷ್ಯತ ಅಕಮಿಷ್ಯತ | ಕಮುಕಾಂತೌ ಭಾದ್ವಿಃ ಸಕರ್ಮಕಃ ಸೇಟ್ ಅಕ್ಮನೇವದಿ to desire ಕಾಮಯತೇ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ವಿಶವಚನಂ |

ವೇದಯಂತಿ - 1 ಲಟ್ ವೇದಯತಿ, 2 ಲಿಟ್ ವೇದಯಾಂಚಕಾರ ವೇದಯಾಂಬಭೂವ ವೇದಯಾಮಾಸ, 3 ಲುಜ್ ವೇದಯತಾ.ಸಿ ವೇದಯಿತಾಸಿ, 4 ಲ್ವಜ್ ವೇದಯಿಷ್ಯತಿ, 5 ಲೋಟ್ ವೇದಯತು, 6 ಲಜ್ ಅವೇದಯತ್, 7 ವಿಧಿಲಿಜ್ ವೇದಯೇತ್, 8 ಅಶೀರ್ಲಿಜ್ ವೇದ್ಯಾತ್ ವೇದ್ಯಾಸ್ತಾಂ ವೇದ್ಯಾಸುಃ, 9 ಲುಜ್ ಅವೀವಿದತ್ ಅವೀವಿದತಾಂ ಅವೀವಿದನ್ ಇತ್ಯಾದಿ, 10 ಲ್ವಜ್ ಅವೇದಯಿಷ್ಯತ್ ವಿದಜ್ಞಾನೇ ಸಕರ್ಮಕ ಸೇಟ್ ಪರಸ್ವಪದಿ ಣಜಂತ Causitive ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನ to inform. ಸ್ಯಾತ್ ಅಸಭುವಿ ಅಕ = ಪರಸ್ವಪದಿ ವಿಧಿಲಿಜ್ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಸುಖಿನಾ ಅತ್ರಯಃ ಯಃ ಅರ್ಥಃ ಕಾಮ್ಯತೇ, ತೇನ ತೇನ ಸಕಲೇನ ಸಂಕಲ್ಪಮಾತ್ರಾತ್ ಭೂಯೇತ, ವೇದ್ಯರೂಪ ಇತ್ಯೇವ ಮುಕ್ತಿಃ ವೇದ್ಯತೇ ತತಃ ವಿಭವಾತಿರೇಕೇಣ ತೇನ ಭೂಯೇತ |

ಭರಾರಿಯು— 'ಅನಾಯಾಸಲಭ್ಯದುಃಖಾಸಂಭವಸುಖಾನುಭವವೈವ ಪುರುಷಾರ್ಥತ್ವಾತ್ ವೈಕುಂಠೇ ತದತಿ-ರಿಕ್ತಸ್ಯ ಅಭಾವಾತ್ ತಸ್ಯ ಚ ಸತ್ವಾತ್ ಇತಿ ಭಾವಃ' ಅನಾಯಾಸವಾಗಿ ಸಿಗುವ ದುಃಖಮಿತ್ರತೆ ಇಲ್ಲದ ಸುಖವೇ ಮೋಕ್ಷವೆಂಬ ಪುರುಷಾರ್ಥವು. ವೈಕುಂಠದಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ಪುರುಷಾರ್ಥವು ಇದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕಿಂತ ಉತ್ತಮವಾದ ವೈಭವವು ಇನ್ನಾವುದಿದೆ ?

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಶೇಷದೇವರು ಈಗ ವೈಕುಂಠ ವರ್ಣನೆಯನ್ನು ಸಮಾಪ್ತಿಗೊಳಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಮಹಾನಂದತೀರ್ಥಸ್ಯ ಯೇ ಭಾಷ್ಯಭಾವಂ

ಮನೋವಾಗ್ಧಿರಾವರ್ತಯಂತೇ ಸ್ವಶಕ್ತ್ಯಾ |

ಸುರಾದ್ಯಾ ನರಾಂತಾ ಮುಕುಂದಪ್ರಸಾದಾತ್

ಇಮಂ ಮೋಕ್ಷಮೇತೇ ಭಜಂತೇ ಸದೇತಿ

|| 79 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಮಹಾನಂದತೀರ್ಥಸ್ಯ, ಯೇ, ಭಾಷ್ಯಭಾವಂ, ಮನೋವಾಗ್ಧಿಃ, ಅವರ್ತಯಂತೇ, ಸ್ವಶಕ್ತ್ಯಾ, ಸುರಾದ್ಯಾಃ, ನರಾಂತಾಃ, ಮುಕುಂದಪ್ರಸಾದಾತ್, ಇಮಂ, ಮೋಕ್ಷಂ, ಏತೇ, ಭಜಂತೇ, ಸದಾ, ಇತಿ |

ಅನ್ವಯ— ಸುರಾದ್ಯಾಃ, ನರಾಂತಾಃ, ಯೇ ಮಹಾನಂದತೀರ್ಥಸ್ಯ, ಭಾಷ್ಯಭಾವಂ, ಮನೋವಾಗ್ಧಿಃ, ಸ್ವಶಕ್ತ್ಯಾ ಅವರ್ತಯಂತೇ, ಏತೇ ಮುಕುಂದಪ್ರಸಾದಾತ್, ಇಮಂ, ಮೋಕ್ಷಂ ಸದಾ, ಭಜಂತೇ, ಇತಿ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸುರಾದ್ಯಾಃ = ದೇವತೆಗಳೇ ಮೊದಲಾಗಿ ಉಳ್ಳ

ನರಾಂತಾಃ = ಮನುಷ್ಯೋತ್ತಮರೇ ಕೊನೆಯಾಗಿ ಉಳ್ಳ,

ಯೇ = ಯಾವ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು

ಮಹಾನಂದತೀರ್ಥಸ್ಯ = ಜೀವೋತ್ತಮರಾದ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯರ

ಭಾಷ್ಯಭಾವಂ = ಶ್ರೀಮದ್ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯದ ಅರ್ಥವನ್ನು (ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು)

ಮನೋವಾಗ್ಧಿಃ = ಮನಸ್ಸು ಮತ್ತು ಮಾತುಗಳಿಂದ

ಸ್ಥಳಾ = ತಮ್ಮ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ (ಯೋಗ್ಯತಾನುಸಾರವಾಗಿ)

ಅವರ್ತಾಯಂತೇ = (ಅವರ್ತಿಸುತ್ತಾರೋ) ಶ್ರವಣ, ಮನನ, ಪ್ರವಚನರೂಪವಾದ ಆವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೋ (ಪುನಃ ಪುನಃ ವಿಮರ್ಶಿಸುತ್ತಾ ವಿಚಾರ ಮಾಡುತ್ತಾ ಇರುತ್ತಾರೋ)

ವಿತೇ = ಇಂತಹ ಯೋಗ್ಯಚೇತನರು

ಮುಕುಂದಪ್ರಸಾದಾತ್ = ಮೋಕ್ಷಪ್ರದನಾದ ವಾಸುದೇವನ ಅನುಗ್ರಹದ ದೇಸೆಯಿಂದ

ಇಮಂ = ಇದುವರೆಗೆ ಹೇಳಿದ (ನಿಮ್ಮ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ವಿಷಯವಾಗಿರುವ)

ಮೋಕ್ಷಂ = ಮೋಕ್ಷವನ್ನು

ಸದಾ = ನಿರಂತರವಾಗಿ (ಪುನರಾವೃತ್ತಿ ಇಲ್ಲದೆ)

ಭಜಂತೇ = ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ.

ಇತಿ = ಎಂದು (ಸಃ ಗಿರಂ ಜಗಾದ = ಆ ಶೇಷದೇವರು ಸನಕಾದಿ ಮುನಿಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಮಾತನಾಡಿದರು).

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಆಚಾರ್ಯರು ಒಂದು ದಿನ ರಾತ್ರಿ ಪ್ರವಚನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಚಂದ್ರನಿಲ್ಲದೆ ಕಗ್ಗತ್ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಬೆಳದಿಂಗಳಿನಂತಹ ಬೆಳಕು ಕಾಣಿಸಿತು. ಆಗ ಶಿಷ್ಯರು ಅದು ಬೆಳದಿಂಗಳೆಂದು ಭ್ರಾಂತಿ ಹೊಂದಿದರು. ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಇದು ನಮ್ಮ ಪ್ರವಚನವನ್ನು ಕೇಳಲು ಬಂದು ಈಗ ಸನಕಾದಿಮುನಿಗಳ ಜೊತೆಗೆ ಹಿಂತಿರುಗಿ ಹೋಗುತ್ತಿರುವ ಶೇಷದೇವರ ಮೈಯ ಕಾಂತಿಯು ಎಂದು ಶಿಷ್ಯರಿಗೆ ತಿಳಿಸಿ ಅವರು ಹೋಗುತ್ತಿರುವುದನ್ನೂ ಜನರಿಗೆ ತೋರಿಸಿದರು. ಅನಂತರ ಶೇಷದೇವರು ತಮ್ಮ ಮನಗೆ ಹೋಗಿ ಸುಖಾಸೀನರಾಗಿರುವಾಗ ಸನಕಾದಿಮುನಿಗಳು ಅವರ ಬಳಿಗೆ ಹೋಗಿ ವಿನಯದಿಂದ ವಂದಿಸಿ, ನಾಗಲೋಕಪತಿಯಾದ ಶೇಷದೇವರೇ! ನೀವೂ ಗೌರವಿಸುವ ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಓದಿ ತಿಳಿದು ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಪುನಃ ಪುನಃ ಆವೃತ್ತಿ ಮಾಡುವ ಜನರಿಗೆ ಉಂಟಾಗುವ ಫಲವನ್ನು ವಿವರವಾಗಿ ತಿಳಿಸಬೇಕು, ಎಂದು ಕೇಳಿದಾಗ ಶೇಷದೇವರು, ಮಹನೀಯವಾದಸಮಯಸ್ಸು ಮಹನೀಯತಮಂ ಫಲಂ ಆದರೇನಾ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಆನಂದತೀರ್ಥ ಭಗವತ್ಪಾದರ ಸಿದ್ಧಾಂತದ ಅತ್ಯಂತ ಮಹತ್ವದ ಪೂಜ್ಯವಾದ ಫಲವನ್ನು ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೇಳಿ, ಹೇಳುತ್ತೇನೆ ಎಂದು ಆರಂಭಿಸಿ (ಸರ್ಗ 11, ಶ್ಲೋಕ 5) ಮಹಾನಂದತೀರ್ಥಸ್ಯ (ಸರ್ಗ 11, ಶ್ಲೋಕ 79) ಎಂಬಲ್ಲಿರುವರೆಗೆ (75 ಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದ) ಹೇಳಿದರು.

ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯರು ಸರ್ವಜೀವೋತ್ತಮರಾದ ಶ್ರೀಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರ ಅವತಾರರು. ಅವರು ರಚಿಸಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯವು ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಬೇಕಾಗಿರುವ ಎಲ್ಲಾ ಶತ್ತ್ರಜ್ಞಾನದ ಸಾರವನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿದೆ. ದೇವತೆಗಳೇ ಮೊದಲಾಗಿ ಮನುಷ್ಯೋತ್ತಮರವರೆಗೆ ಇರುವ ಮೋಕ್ಷಯೋಗ್ಯರಾದ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ನಿರಂತರವಾಗಿ ಆ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಕೇಳಬೇಕು, ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಮನನ ಮಾಡುತ್ತಿರಬೇಕು. ಆದರೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಪರಮಾತ್ಮನ ಗುಣಗಳ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಅನುಸಂಧಾನ ಮಾಡಿ ಅವರವರ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಧ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿರಬೇಕು. ಮನಸ್ಸು ಮತ್ತು ಮಾತುಗಳು ಯಾವಾಗಲೂ ಇದೇ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವವರಿಗೆ ಶ್ರೀಮುಕುಂದನ ಪರಮಾನುಗ್ರಹವುಂಟಾಗಿ ನಾವು ಇದುವರೆಗೆ ಹೇಳಿದ ವೈಕುಂಠಲೋಕದ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲಿ ತನ್ನ ನಿರ್ದುರ್ಭಾನಂದ ಸ್ವರೂಪದ ಅನುಭವವುಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲಿಂದ ಎಂದೂ ಪುನಃ ಸಂಸಾರಕ್ಕೆ ಈ ಜನನ ಮರಣದ ಕಷ್ಟಶೋಟಲಗಳಿಗೆ ಹಿಂದಿರುಗಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಶೇಷದೇವರು ಸನಕಾದಿಗಳಿಗೆ ಉಪದೇಶಿಸಿ ಉಪಸಂಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

(ಶ್ರವಣಾಧಿಕಾರಿಗಳು ಗುರುಗಳ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ಶ್ರವಣವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಮಾಡುತ್ತಿರಬೇಕು. ಯುಕ್ತಾಯುಕ್ತಚಿಂತನ ರೂಪವಾದ ಮನಸಾಧಿಕಾರಿಗಳು ಪುನಃ ಪುನಃ ಮನನ ಮಾಡುತ್ತಿರಬೇಕು. ಯೋಗ್ಯ ಶಿಷ್ಯರಲ್ಲಿ ಉಪದೇಶರೂಪವಾದ ಪ್ರವಚನ ಮಾಡುವ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವರು ಅನೇಕ ಬಾರಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರಬೇಕು. ಯುಕ್ತಾಶಕ್ತಿ ಧ್ಯಾನವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಅವರವರ ಯೋಗ್ಯತೆಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಮಾಡುವ ಶ್ರವಣ ಮನನ ನಿಧಿಧ್ಯಾಸನರೂಪವಾದ

ಬ್ರಹ್ಮಜಿಜ್ಞಾಸೆಯಿಂದ ಸುಪ್ರೀತನಾದ ಮೋಕ್ಷಪ್ರದನಾದ ಮುಕುಂದನು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ವೈಕುಂಠಲೋಕವನ್ನಿತ್ತು, ಅಲ್ಲಿ ಸ್ವಸ್ವರೂಪಾನಂದಾವಿರ್ಭಾವರೂಪವಾದ ಉತ್ತಮಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಯೋಗ್ಯರಾದ ಸಮಸ್ತ ಚೇತನರನ್ನೂ ಇಟ್ಟು ನಿರಂತರ ಅನುಗ್ರಹಿಸುತ್ತಿರುವನು.)

ವಿಗ್ರಹ—

ಮಹಾನಂದತೀರ್ಥಸ್ಥ— ಮಹಾನ್ ಚ ಅಸೌ ಆನಂದತೀರ್ಥಸ್ತ ಮಹಾನಂದತೀರ್ಥಃ, ತಸ್ಯ ಮಹಾನಂದ ತೀರ್ಥಸ್ಥಃ |

ಭಾಷ್ಯಭಾವಂ— ಭಾಷ್ಯಸ್ಯ ಭಾವಃ ಭಾಷ್ಯಭಾವಃ, ತಂ ಭಾಷ್ಯಭಾವಂ |

ಮನೋವಾಗ್ವಿ— ಮನಾಂಽ ಚ ವಾಚ್ಛತ್ವ ಮನೋವಾಚಃ, ತಾಭಿಃ ಮನೋವಾಗ್ವಿಃ |

ಸ್ವಶಕ್ತ್ಯಾ— ಸ್ವಸ್ಯ ಶಕ್ತಿಃ ಸ್ವಶಕ್ತಿಃ, ತಯಾ ಸ್ವಶಕ್ತ್ಯಾ |

ಸುರಾದ್ಯಾಃ— ಆದೌ ಭವಾಃ ಆದ್ಯಾಃ, ಸುರಾಃ ಆದ್ಯಾಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಸುರಾದ್ಯಾಃ |

ನರಾಂತಾಃ— ನರಾಃ ಅಂತಾಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ನರಾಂತಾಃ |

ಮುಕುಂದಪ್ರಸಾದಾತ್— ಮುಕುಂದಸ್ಯ ಪ್ರಸಾದಃ ಮುಕುಂದಪ್ರಸಾದಃ, ತಸ್ಮಾತ್ ಮುಕುಂದಪ್ರಸಾದಾತ್ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅವರ್ತಯಂತೇ- ಆಜ್ಞಾ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ವೃತು ವತ್ಯನೇ ಇತಿ ಧಾತೋಃ ಣಿಜಂತಾತ್ ಆತ್ಮನೇಪದಿನಃ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಬಹುವಚನೇ 'ಅವರ್ತಯಂತೇ' ಇತಿ ರೂಪಂ |

ಭಜಂತೇ- ಭಜಸೇವಾಯಾಂ ಇತ್ಯತಃ ಆತ್ಮನೇಪದಿನಃ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಬಹುವಚನೇ 'ಭಜಂತೇ' ಇತಿ ರೂಪಂ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಸುರಾದ್ಯೈಃ ನರಾಂತೈಃ ಯೈಃ ಮಹಾನಂದತೀರ್ಥಸ್ಯ ಭಾಷ್ಯಭಾವಃ ಮನೋವಾಗ್ವಿಃ ಸ್ವಶಕ್ತ್ಯಾ ಅವರ್ತತೇ, ಏತೈಃ ಮುಕುಂದಪ್ರಸಾದಾತ್ ಅಯಂ ಮೋಕ್ಷಃ ಸದಾ ಭಜತೇ |

ಕೋಶ— ಆದ್ಯಾಃ = ಮೊದಲು ಉಳ್ಳವರು, "ಪುಂಸ್ಕಾದಿಃ ಪೂರ್ವಪೂರಸ್ವ ಪ್ರಥಮಾದ್ಯಾ ಅಥಾ ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ", ಅಮರ, ನರಾಂತಾಃ, ಅಂತಃ = ಕೊನೆ, "ಅಂತೋ ಜಘನ್ಯಂ ಚರಮಂ ಅಂತ್ಯಪಾರ್ಶ್ವಾತ್ಪತ್ವಿಮಾಃ" ಅಮರ, ಭಾವ = ಅಭಿಪ್ರಾಯ, "ಭಾವೋಽಭಿಪ್ರಾಯ ಆಶಯಃ", ಅಭಿಧಾನ.

ಇತಿ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ ಶ್ರೀಗುರುಮಧ್ವವಿಜಯೇ ಆನಂದಾಂಕೇ

ವಿಶಾಧರಃ ಸರ್ಗಃ ಸಮಾಪ್ತಃ ||

★ ★ ★

[illegible]

ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣಪಂಠಿತಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತಃ

ಶ್ರೀಸುಮಧ್ವವಿಜಯಃ

ದ್ವಾದಶಃ ಸರ್ಗಃ

ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಸರ್ಗದ ಕಥಾಪಾರ

ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ರಜತಪೀಠಪುರದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಸಿದ್ಧಾಂತದ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಪ್ರವಚನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಆಗ ಅದ್ವೈತಸಿದ್ಧಾಂತದ ಅನುಯಾಯಿಗಳು ತುಂಬಾ ಕ್ಷೋಭಗೊಂಡರು. ಅವರಲ್ಲಿ ಅನೇಕರು ಬೋಳದೇಶದ ಪದ್ವತೀರ್ಥ ಮತ್ತು ಪುಂಡರೀಕಪುರಿ ಎಂಬುವರೊಡನೆ ಸೇರಿ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಸೋಲಿಸಲು ಮಂತ್ರಾಲೋಚನೆ ಮಾಡಿದರು. ಅವರ ಮಂತ್ರಾಲೋಚನೆಯ ಸಭೆಯು ಸೇರಿತು. ಆಗ ಅವರಲ್ಲಿ ಶತನಿಯಂತಿರುವ ಒಬ್ಬ ವಾಚಾಳಿಯು ಈ ರೀತಿ ಹೇಳಲಾರಂಭಿಸಿದನು. “ಶ್ರೀಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ಅದ್ವೈತ ಸಿದ್ಧಾಂತವು ಅನಾದಿಕಾಲದಿಂದ ಬಂದಿದೆ. ಅದು ಅತ್ಯುತ್ತಮ ಸಿದ್ಧಾಂತವಾಗಿದೆ. ಈ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಹೊಂದಿಸಲು ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬ ವಿಷಯವೇ ಅದಕ್ಕೊಂದು ಭೂಷಣವಾಗಿದೆ. ವೇದಾದಿ ಪ್ರಮಾಣಗಳು ಭೇದವು ಇದೆಯೆಂದು ಬೋಧಿಸಿದರೂ, ಭೇದವು ವಾಸ್ತವಿಕವಾಗಿ ಇಲ್ಲ. ಅದು ಮಿಥ್ಯಾ ಎಂದು ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ದರ್ಶನವನ್ನು ತಿಳಿಯದೆ ಯಾವನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿಯಾನು ? ವ್ಯಾವಹಾರಿಕವಾಗಿ ಭೇದ ಪ್ರಪಂಚವು ಇದ್ದಂತೆ ಕಂಡರೂ ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕ ದೃಶ್ಯದಲ್ಲಿ ಆ ಭೇದವು ಮಾಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ ಅನೇಕರು ನಿರ್ಗುಣ ಬ್ರಹ್ಮಭಾವರೂಪವಾದ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಪಡೆದಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ದ್ವೈತ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಎದುರಿಸಿ ಬಿಂಡಿಸಿ ತಡೆದು ಉತ್ತಮವಾದ ಅದ್ವೈತ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ನೀವೇ ರಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ಈ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ತಡೆಯು-ತ್ತೇನೆಂದು ಪೂಜ್ಯರಾದ ಪದ್ವತೀರ್ಥರು ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ ಮಾಡಿದರು. ಆದರೆ ಅವರ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯು ಸಫಲವಾಗಲಿಲ್ಲ. ಇದು ನಮ್ಮ ದುರದೃಷ್ಟವೇ ಸರಿ. ಆದರೂ ಈ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ವಿರೋಧಿಸಲು ಪದ್ವತೀರ್ಥರೇ ಮೊದಲಾದವರು ಸಮರ್ಥರಂದೇ ನನ್ನ ಭಾವನೆ. ಆ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರೂ ಅವರ ಶಿಷ್ಯರೂ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಗುಣವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನು ಬೋಧಿಸುತ್ತ ಅದ್ವೈತ ಮತಾವಲಂಬಿಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ತಮ್ಮ ಸಿದ್ಧಾಂತದ ಕಡೆಗೆ ಆಕರ್ಷಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಇದರಿಂದಾಗಿ ನಮ್ಮ ಮಾಯಾವಾದವು ಮಾಯವಾಗಿ ಹೋಗಬಹುದು. ನಶಿಸಿ ಹೋಗಬಹುದು. ಈಗ ನಾವು ಉದಾಸೀನರಾಗಕೂಡದು”

ಆ ಮಾತನ್ನು ಕೇಳಿ ಕಷ್ಟ ಎಂಬ ಮಾಯವಾದಿಯು ಘಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಹೇಳಲಾರಂಭಿಸಿದನು, “ಆಹಾ! ಈ ಹೇಡಿಕರು ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಬೆರಗಿನೆಯ ಮಾತುಗಳಿಂದ ನಡುಗುವರು. ಈ ಪದ್ವತೀರ್ಥರೇ ಮೊದಲಾದ ಮಹಾ ಪಂಡಿತರು ನಮ್ಮ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿರುವಾಗ ನಮಗೇತೆ ಭಯ ? ಬ್ರಹ್ಮನು ಸಗುಣನೆಂಬ ವಾದವನ್ನು ನಮ್ಮವರು ಬಿಂಡಿಸಲಾಗದಿದ್ದರೆ ಮಾತ್ರ ಮಂತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ಆ ಪಕ್ಷದವರನ್ನು ಗೆಲ್ಲಬಹುದು. ಬುದ್ಧಿಶಾಲಿಗಳಾದ ನಮ್ಮವರು ಆ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಅವರ ಅನುಯಾಯಿಗಳಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಸಲ್ಲದ ರೋಷಗಳನ್ನೆ ಪ್ರಚಾರ ಮಾಡಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಉಪಾಯಗಳಿಂದ ಅವರನ್ನು ಬಿಂಡಿಸಿ ಮುಖಭಂಗ ಮಾಡಬೇಕು. ಪ್ರತಿ ಹಳ್ಳಿಗೆ ಹೋಗಿ ಆ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಪ್ರತಿಪಾದಕರಾದ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರೂ ಅವರನ್ನು

ಯಾರೂ ಸಮ್ಮಾನಿಸದಂತೆ ಮಾಡಬೇಕು. ಅವರ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಅಪಹರಿಸಬೇಕು. ಅವರಿಗೆ ಸಾಧ್ಯವಾದ ಇನ್ನಿತರ ತೊಂದರೆಗಳನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು."

ಹೀಗೆ ಮಂತ್ರಾಲೋಚನೆ ಮಾಡಿದ ಅವರು ತಮಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಮಹಾನರಕಕ್ಕೆ ಭಾಗಿಗಳಾಗಲು ಆಚಾರ್ಯರಿಗೂ ಅವರ ಶಿಷ್ಯರಿಗೂ ತೊಂದರೆಯನ್ನು ಕೊಡಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದರು. ಅವರು ಪುಂಡರೀಕಪುರಿ ಎಂಬುವವನನ್ನು ವಾದಕ್ಕೆ ಆಣೆ ಮಾಡಿ ಉಡುಪಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ವಾದಕ್ಕೆ ಕರೆದರು. ಅಲ್ಲಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ ಆ ಮಾಯಾವಾದಿಯು ತಮ್ಮವರ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹದಿಂದ ಶ್ರೀಮಧ್ವರನ್ನು ವಾದಕ್ಕೆ ಕರೆದಾಗ ಇವನು ಅಲ್ಲಿನಿಂದ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಉದಾಸೀನ ಮಾಡಲಿಲ್ಲ. ಅವರು ಮೊದಲು ವೇದವನ್ನು ಶಾಸ್ತ್ರೀಯ ಕ್ರಮದಿಂದ ಪ್ರವಚನ ಮಾಡಿದರು. ಆಗ ಅನೇಕ ಮಂದಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಆ ವೇದಪ್ರವಚನವನ್ನು ಕೇಳಲು ಬಂದು ಕುಳಿತರು. ಅವರ ಶಾಸ್ತ್ರೀಯವಾದ ವೇದಪ್ರವಚನವನ್ನು ದೇವತೆಗಳೂ ಕೇಳಿ ಸಂತೋಷಪಟ್ಟರು. ಚತುರ್ಮುಖ ಬ್ರಹ್ಮದೇವರಂತೆ ಅರ್ಥ ಸಹಿತವಾದ ವೇದ ಪ್ರವಚನ ಮಾಡುವುದನ್ನು ಕೇಳಿ ಕೆಲವರು ಬಹಳ ಸಂತೋಷಪಟ್ಟರು. ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರು ಈಗ ವಾದದಲ್ಲಿ ಯಾರು ಗೆಲ್ಲುವರು ಎಂದು ತಿಳಿಯಲು ಪುಂಡರೀಕ ಪುರಿಯ ಹತ್ತಿರ ಬಂದು ನೀವೂ ಹಾಗೆಯೇ ವೇದಪ್ರವಚನವನ್ನು ಮಾಡಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದರು. ಪುಂಡರೀಕಪುರಿಯ ವೇದಪ್ರವಚನವನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ, ಆರಂಭದಲ್ಲಿಯೇ ಅಗ್ನಿ-ನಾರಾಯಣ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿ + ನಾರ ಎಂದು ತಪ್ಪಾಗಿ ಪದವನ್ನು ಬಿಡಿಸಿದನು. ಎಲ್ಲರೂ ಅವನನ್ನು ಅವಹಾಸ್ಯ ಮಾಡಿ ಮಾಡಿ ನಕ್ಕರು. ಭದ್ರರು. ಪುಂಡರೀಕಪುರಿಯು ವಾದ ಮಾಡಲಾರದೆ ಸೋತುಹೋದನು.

ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಲಿಖಿತ ವಂಶದ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯನೆಂಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರಸಕ್ತಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟಿದ್ದರು. ಆ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಪದ್ಮತೀರ್ಥರೆಂಬ ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಮಾಯಾವಾದಿ ಸನ್ಯಾಸಿಯು ಅಪಹರಿಸಿದರು. ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಈ ವಾತ್ಸರ್ಯವನ್ನು ಕೇಳಿ ಜ್ಯೇಷ್ಠಯುತಿಗಳೊಡನೆ ಕೂಡಲೇ ಪದ್ಮತೀರ್ಥರು ಇದ್ದಲ್ಲಿಗೆ ಹೋದರು. ಆಚಾರ್ಯರು ಪದ್ಮತೀರ್ಥರೊಡನೆ ವಾದಮಾಡಿ ಅವರನ್ನು ಸೋಲಿಸಿ, ಅವಹಾಸ್ಯಮಾಡಿ ತಿರಸ್ಕರಿಸಿದರು. ಹಿಂದೆ ಸೋತುಹೋಗಿದ್ದ ಪುಂಡರೀಕಪುರಿಯು ಪದ್ಮತೀರ್ಥರಿಗೆ ಬೆಂಗಾವಲಾಗಿ ನಿಂತು ವಾದ ಮಾಡಲಾರಂಭಿಸಿದಾಗ ಆ ಪುಂಡರೀಕಪುರಿಯನ್ನೂ, ಪದ್ಮತೀರ್ಥರನ್ನೂ ಆಚಾರ್ಯರು ಪುನಃ ವಿಂಡಿಸಿದರು.

ಆಚಾರ್ಯರ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಈ ದಿಗ್ವಿಜಯವನ್ನು ಕಂಡು ಆಚಾರ್ಯರ ಶಿಷ್ಯರು ಮಾಯಾವಾದಿಗಳಿಗೆ ಎಚ್ಚರಿಕೆಯ ಮಾತನ್ನು ಹೇಳಿದರು.

"ಎಲೈ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳೇ! ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಯುಕ್ತಿಯುಕ್ತವಾಗಿ ಚತುರವಾದ ಮಾತಿನಿಂದ ವಿವರಿಸುತ್ತಾ ಸೂರ್ಯನಂತೆ ವಿರಾಜಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಕಳ್ಳರಿಗೆ ಕತ್ತಲು ಆಶ್ರಯವಾಗಿದ್ದಂತೆ ನಿಮಗೆ ಆಶ್ರಯವು ಮಾಯೆಯು. ಆ ಮಾಯಾರೂಪನಿಯು ಮಧ್ವಸೂರ್ಯನ ಪ್ರಖರ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಕರಗಿ ಮಾಯವಾಗಿ ಹೋಯಿತು. ಕತ್ತಲೆಯು ನಾಶವಾದ ಕೂಡಲೇ ಕಳ್ಳರು ಓಡಿಹೋಗುವಂತೆ, ಹಾವುಗಳು ಹಾವಾದಿಗನ ಸುಳಿವು ತಿಳಿದು ಅಡಗಿ-ಕೊಳ್ಳುವಂತೆ, ನೀವೂ ಓಡಿಹೋಗಿರಿ. ಗುಬ್ಬಾದ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಅಡಗಿಕೊಳ್ಳಿ. ಮಾಯಾವಾದಿಗಳೇ! ಬೇಗ ಓಡಿರಿ. ನಿಮ್ಮನ್ನು ವಿಂಡಿಸಲು ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದಿದ್ದಾರೆ". ಆಚಾರ್ಯರ ಶಿಷ್ಯರ ಈ ಎಚ್ಚರಿಕೆಯ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಅಲ್ಲಿದ್ದ ಸಭ್ಯರನ್ನೂ ಅಳಿಸಿಬಿಡಿದರು.

ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದರು ತಾವು ತತ್ವಾದದಲ್ಲಿ ತೆಂಗಿದ್ದ ಕಾವು ಎಂಬ ಹೆಳ್ಳಿಯಿಂದ ಹೊರಟು ಕೂಡಿವಾಡಿ ಎಂಬ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಅಲ್ಲಿಯೇ ಚಾತುರ್ಮಾಸ್ಯ ವ್ರತವನ್ನು ಆಚರಿಸಲು ನಿರ್ಧರಿಸಿದರು.

ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತಃ

ಶ್ರೀಸುಮಧ್ವವಿಜಯಃ

ದ್ವಾದಶಃ ಸರ್ಗಃ

ಅವತಾರಿಕಾ— ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ತಮ್ಮ ಗ್ರಂಥವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಿಂದ ವಿಜೃಂಭಿಸುತ್ತಿರಲು ಮಾಯಾವಾದಿಗಳಿಗಾದ ಕ್ಷೋಭೆಯ ವರ್ಣನೆ.

ತತ್ಪ್ರಾಂತಸ್ವಾಂತವೇದಾಂತಿಸಿಂಹೇ

ಮುಖ್ಯವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸ್ವನೇ ಜೃಂಭಮಾಣೇ |

ಸದ್ಯೋಮಾದ್ಯದ್ವಾದಿದಂತೀಂದ್ರಭೀಮೇ

ಭೇಜೇ ಕ್ಷೋಭೋ ಮಾಯಿಗೋಮಾಯುಯೂಛೈಃ || 1 ||

ಪದಃಪ್ರೇದ— ತತ್ತ್ವ, ಅನಂತಸ್ವಾಂತವೇದಾಂತಿಸಿಂಹೇ, ಮುಖ್ಯವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸ್ವನೇ, ಜೃಂಭಮಾಣೇ, ಸದ್ಯಃ, ಮಾದ್ಯ-
ದ್ವಾದಿದಂತೀಂದ್ರಭೀಮೇ, ಭೇಜೇ, ಕ್ಷೋಭಃ, ಮಾಯಿಗೋಮಾಯುಯೂಛೈಃ |

ಅನ್ವಯ— ಮುಖ್ಯವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸ್ವನೇ, ಸದ್ಯಃ, ಮಾದ್ಯದ್ವಾದಿದಂತೀಂದ್ರಭೀಮೇ ಅನಂತಸ್ವಾಂತವೇದಾಂತಿಸಿಂಹೇ
ತತ್ತ್ವ ಜೃಂಭಮಾಣೇ ಸತಿ ಮಾಯಿಗೋಮಾಯುಯೂಛೈಃ ಕ್ಷೋಭಃ ಭೇಜೇ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಮುಖ್ಯ = ಉತ್ತಮವಾದ

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ = ಪ್ರವಚನವೆಂಬ

ನಿಸ್ವನೇ = ಗರ್ಜನ ಧ್ವನಿಯುಳ್ಳ

ಸದ್ಯಃ = ಕೂಡಲೇ

ಮಾದ್ಯದ್ = ಮದಿಸಿರುವ

ವಾದಿ = ವಾದ ಮಾಡುವ ಪಂಡಿತರೆಂಬ

ದಂತೀಂದ್ರ = ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಆನೆಗಳಿಗೆ

ಭೀಮೇ = ಭಯಂಕರರಾದ

ಅನಂತಸ್ವಾಂತ = ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನ ವಿಷಯಕವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ

ವೇದಾಂತಿ = ವೇದಾಂತ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಅರಿತ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರೆಂಬ

ಸಿಂಹೇ = ಸಿಂಹವು

ತತ್ರ = ಉಡುಪಿಯಲ್ಲಿ,

ದ್ವಂಭಮಾಣೇ (ಸತಿ) = ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರಲು

ಮಾಯಿ = ಮಾಯಾವಾದಿಗಳಾದ ಅದ್ವೈತಿಗಳೆಂಬ

ಗೋಮಾಯು = ನರಿಗಳ

ಯೂಝಃ = ಹಿಂದುಗಳಿಂದ

ಕ್ಷೋಭಃ = ಚಪಲತೆಯು

ಭೇಜೇ = ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಉಡುಪಿಯಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು, ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನನ್ನು ಧ್ಯಾನಿಸುತ್ತಾ, ವೇದಾಂತ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾ ಸಿಂಹದಂತೆ ವಿರಾಜಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಅವರು ಮದಿಸಿದ ಅನೆಯಂತಿರುವ ಪ್ರತಿವಾದಿಗಳಿಗೆ ಭಯಂಕರರಾಗಿದ್ದರು. ಆಗ ಅವರ ಪ್ರವಚನರೂಪವಾದ ಗರ್ಜನೆಯನ್ನು ಕೇಳಿ ನರಿಗಳಂತಿರುವ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ಹೆದರಿ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಕಳವಳಗೊಂಡರು. ಅವರ ಪ್ರವಚನರೂಪವಾದ ಗರ್ಜನೆಯನ್ನು ಕೇಳಿ ನರಿಗಳಂತಿರುವ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ಹೆದರಿ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಕಳವಳಗೊಂಡರು. ಅವರ ಮನಸ್ಸು ಅಲ್ಲೋಲ ಕಲ್ಲೋಲವಾಯಿತು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಅನಂತಸ್ತಾಂತವೇದಾಂತಿಸಿಂಹೇ— ಅನಂತೇ ಸ್ತಾಂತಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಅನಂತಸ್ತಾಂತಃ, ವೇದಾಂತಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿತಿ ವೇದಾಂತೀ, ಅನಂತಸ್ತಾಂತಸ್ತಾಂತೌ ವೇದಾಂತೀ ಚ ಅನಂತಸ್ತಾಂತವೇದಾಂತೀ, ಅನಂತಸ್ತಾಂತವೇದಾಂತೀ ಏವ ಸಿಂಹಃ ಅನಂತಸ್ತಾಂತವೇದಾಂತಿಸಿಂಹಃ, ತಸ್ಮಿನ್ ಅನಂತಸ್ತಾಂತವೇದಾಂತಿಸಿಂಹೇ |

ಮುಖ್ಯವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸ್ವನೇ— ಮುಖ್ಯಾ ಚ ನಾ ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ಚ ಮುಖ್ಯವ್ಯಾಖ್ಯಾ, ಮುಖ್ಯವ್ಯಾಖ್ಯಾ ಏವ ನಿಸ್ವನಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಮುಖ್ಯವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸ್ವನಃ, ತಸ್ಮಿನ್ ಮುಖ್ಯವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸ್ವನೇ |

ಮಾಧ್ಯದ್ವಾದಿದಂತೀಂದ್ರಭೀಮೇ— ದಂತಿನಾಂ ಇಂದ್ರಾ ದಂತೀಂದ್ರಾಃ, ವಾದಃ ವಿಷಾಂ ಅಸ್ತಿತಿ ವಾದಿನಃ, ಮಾಧ್ಯಂತತ್ವ ತೇ ವಾದಿನಶ್ಚ ಮಾಧ್ಯದ್ವಾದಿನಃ, ಮಾಧ್ಯದ್ವಾದಿನಃ ಏವ ದಂತೀಂದ್ರಾಃ ಮಾಧ್ಯದ್ವಾದಿದಂತೀಂದ್ರಾಃ, ಮಾಧ್ಯದ್ವಾದಿದಂತೀಂದ್ರಾಣಾಂ ಭೀಮಃ ಮಾಧ್ಯದ್ವಾದಿದಂತೀಂದ್ರಭೀಮಃ, ತಸ್ಮಿನ್ ಮಾಧ್ಯದ್ವಾದಿದಂತೀಂದ್ರಭೀಮೇ |

ಮಾಯಿಗೋಮಾಯುಯೂಝಃ— ಮಾಯಾ ವಿಷಾಂ ಅಸ್ತಿತಿ ಮಾಯಿನಃ, ಮಾಯಿನಃ ಏವ ಗೋಮಾಯವಃ ಮಾಯಿಗೋಮಾಯವಃ, ಮಾಯಿಗೋಮಾಯುನಾಂ ಯೂಝಾನಿ ಮಾಯಿಗೋಮಾಯುಯೂಝಾನಿ, ತೈ ಮಾಯಿಗೋಮಾಯುಯೂಝಃ |

ತ್ರಿಯಾಶದ— ಭಜನೇವಾಯಾಂ ಕರ್ಮಣಿ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ 'ಭೇಜೇ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಭೇಜೇ ಭೇಜಾತೇ ಭೇಜರೇ, ಭೇಜವೇ ಭೇಜಾಥೇ ಭೇಜದ್ವೇ, ಭೇಜೇ ಭೇಜವಹೇ ಭೇಜಮಹೇ ||

ಶ್ಲೋಕ— ದ್ವಂಭಗಾಂ ದ್ವಂಭತೋತ್ಪಲ್ಲವಿವೃದ್ಧೇಷು ವಿಚ್ಛೇದಿತೇ ಇತ್ಯರ್ಥಧಾನಂ. ನಾದನಿಸ್ತಾನ ನಿಸ್ವನಾಃ, ದಂತೀಂದಂತಾವಲೋ ಹ್ಯೇ, ಘೋರಂ ಭೀಣಾಂ ಭಯಾನಕಂ, ಸ್ತಾಂತಂ ಹೃನ್ಮಾನನಂ ಮನಃ ಇತಿ ಅಮರಾಃ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಮಾಯಿಗೋಮಾಯುಯೂಝಾನಿ ಕ್ಷೋಭಂ ಭೇಜರೇ ಅಥವಾ ಭೇಜುಃ |

ಅವತಾರಿಕಾ— ಮನಸ್ಸಿನ ಕ್ಷೋಭೆಯಿಂದ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ಏನು ಮಾಡಿದರೆಂಬುದನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಸಂಭೂಯಾಮೀ ಚೋಲಜದ್ವಿಜಪುರ್ಯೋಃ

ಪಾರ್ಶ್ವ ಪಾಪಾ ಮಂತ್ರಯಾಮಾಸುರುಗ್ರಾಃ |

ಸಾಸೂಯಾ ಭೂಭೂಷಣೇ ವಾಯುದೇವೇ

ಮೂಢಾ ಯದ್ಧದ್ಧಾರ್ತರಾಷ್ಟ್ರಾಂತಿಕೇ ಪ್ರಾಕ್ || 2 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಸಂಭೂಯ, ಅಮೀ, ಚೋಲಜದ್ವಿಜಪುರ್ಯೋಃ, ಪಾರ್ಶ್ವ, ಪಾಪಾ, ಮಂತ್ರಯಾಮಾಸು, ಉಗ್ರಾಃ, ಸಾಸೂಯಾ, ಭೂಭೂಷಣೇ, ವಾಯುದೇವೇ, ಮೂಢಾ, ಯದ್ಧತ್, ಧಾರ್ತರಾಷ್ಟ್ರಾಂತಿಕೇ, ಪ್ರಾಕ್ |

ಅನ್ವಯ— ಪಾಪಾಃ ಉಗ್ರಾಃ ಅಮೀ, ಚೋಲಜದ್ವಿಜಪುರ್ಯೋಃ ಪಾರ್ಶ್ವ ಸಂಭೂಯ ಭೂಭೂಷಣೇ, ವಾಯುದೇವೇ, ಸಾಸೂಯಾಃ, ಪ್ರಾಕ್, ಮೂಢಾಃ, ಧಾರ್ತರಾಷ್ಟ್ರಾಂತಿಕೇ, ಯದ್ಧತ್, ಮಂತ್ರಯಾಮಾಸುಃ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಪಾಪಾಃ = ಪಾಪಿಗಳಾದ

ಉಗ್ರಾಃ = ಕಠಿಣರಾದ

ಅಮೀ = ಈ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು

ಚೋಲಜ = ಚೋಲ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಪದ್ಧತೀರ್ಥ,

ದ್ವಿಜಪುರ್ಯೋಃ = ಪುಂಡರೀಕಪುರಿ ಇವರೀರ್ವರ,

ಪಾರ್ಶ್ವ = ಬಳಿಯಲ್ಲಿ

ಸಂಭೂಯ = ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿ

ಭೂಭೂಷಣೇ = ಭೂಮಿಗೆ ಅಲಂಕಾರವಾಗಿರುವ

ವಾಯುದೇವೇ = ಶ್ರೀಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರ ಅವತಾರರಾದ ಶ್ರೀಮಧ್ವರಲ್ಲಿ

ಸಾಸೂಯಾಃ (ಸಂತಃ) = ಹೊಟ್ಟೆಕಿಚ್ಚಿನಿಂದ ಸಹಿತರಾಗಿ

ಪ್ರಾಕ್ = ಹಿಂದೆ

ಮೂಢಾಃ = ದಡ್ಡರಾದ ದುಃಶಾಸನ ಮುಂತಾದ ರಾಜಪುತ್ರರು (ಮತ್ತು ಶತ್ರುನಿ ಮುಂತಾದವರು)

ಧಾರ್ತರಾಷ್ಟ್ರಾಂತಿಕೇ ಯದ್ಧತ್ = ದುರ್ಯೋಧನನ ಹತ್ತಿರ ಆಲೋಚಿಸಿದಂತೆ,

ಮಂತ್ರಯಾಮಾಸುಃ = ಆಲೋಚನೆ ಮಾಡಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಆ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ಪಾಪಿಗಳು ಕ್ರೂರರು. ಮತ್ತು ಅವರು ಭೂಮಿಗೆ ಅಲಂಕಾರವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವ ಶ್ರೀಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರ ಅವತಾರರಾದ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಲ್ಲಿ ಅಸೂಯೆಪಟ್ಟರು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅವರಲ್ಲದೂ ಚೋಲದೇಶದ ಪದ್ಧತೀರ್ಥ ಮತ್ತು ಪುಂಡರೀಕಪುರಿ ಎಂಬ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಇವರಬ್ಬರನ್ನೂ ಸಂಧಿಸಿ ಅವರನ್ನು ಒಂದೆಡೆ ಸೇರಿಸಿ ಅಲ್ಲಿಯೇ ಮಂತ್ರಾಲೋಚನೆ ನಡೆಸಿದರು. ಈ ಮಂತ್ರಾಲೋಚನೆಯು ಹಿಂದೆ ದ್ವಾಪರಯುಗದಲ್ಲಿ ಮೂಢರಾದ ದುಃಶಾಸನ ಮುಂತಾದ ರಾಜಕುಮಾರರು ವಾಯುದೇವರ ಅವತಾರರಾದ ಭೀಮಸೇನದೇವರಲ್ಲಿ ಅಸೂಯೆಗೊಂಡು ದುರ್ಯೋಧನನ ಹತ್ತಿರ ಹೋಗಿ ಮಂತ್ರಾಲೋಚನೆ ಮಾಡಿದಂತಾಯಿತು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಚೋಲಜದ್ವೀಪಪುರ್ಯೋಃ— ಚೋಲೇಷು ಜಾಯತೇ ಇತಿ ಚೋಲಜಃ ।

ಸಾಸೂಯಾಃ— ಅಸೂಯಯಾ ಸಹ ವರ್ತಂತೇ ಇತಿ ಸಾಸೂಯಾಃ ।

ಭೂಭೂಷಣೇ— ಭುವಃ ಭೂಷಣಂ ಭೂಭೂಷಣಂ, ತಸ್ಮಿನ್ ಭೂಭೂಷಣೇ ।

ವಾಯುದೇವೇ— ವಾಯುಶಾಸ್ತ್ರಾ ದೇವಶ್ಚ ವಾಯುದೇವಃ, ತಸ್ಮಿನ್ ವಾಯುದೇವೇ ।

ಧಾರ್ತರಾಷ್ಟ್ರಾಂತಿಕೇ— ದೃತರಾಷ್ಟ್ರಃ ಅವತ್ಯಂ ಪುಮಾನ್ ಧಾರ್ತರಾಷ್ಟ್ರಃ, ಧಾರ್ತರಾಷ್ಟ್ರಃ ಅಂತಿಕಂ ಧಾರ್ತರಾಷ್ಟ್ರಾಂತಿಕಂ, ತಸ್ಮಿನ್ ಧಾರ್ತರಾಷ್ಟ್ರಾಂತಿಕೇ ।

ಪಾಪಾಃ— ಪಾಪಂ ವಿಪಾಂ ಅಸ್ತಿತಿ ಪಾಪಾಃ, ಅರ್ಶ ಆದಿಭ್ಯೋಽಚ್ ಇತಿ ಸೂತ್ರೇಣ ಅಚ್ (5-2-127) ಪುಂಡರೀಕಪುರಿ ಎಂದು ಒಬ್ಬ ಮಾಯವಾದಿ ಮುನಿಯ ಹೆಸರು. ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ದ್ವೀಪಪುರಿ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ವ್ಯಾಪ್ತೇಽಪಿ ಪುಂಡರೀಕೋನಾ ಎಂಬ ಅಮರದಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಾಘ್ರೋ ದ್ವೀಪೀ ಪುಂಡರೀಕಸ್ತರಃ ಎಂದು ಹಲಾಯುಧಕೋಶದಲ್ಲಿಯೂ ದ್ವೀಪ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪುಂಡರೀಕ ಶಬ್ದವನ್ನು ಪರ್ಯಾಯವಾಗಿ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ದ್ವೀಪಪುರಿ ಎಂದರೆ ಪುಂಡರೀಕಪುರಿ ಎಂದಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಅಸೂಯಾ ಎಂದರೆ ಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ದೋಷಾರೋಪ. ಅಸೂಯಾ ಶು ದೋಷಾರೋಪೋ ಗುಣೇಷ್ವಪಿ ಅಮರ. ಮೂಢ, ಮೂರ್ಖ, ಅಜ್ಞೇ ಮೂಢ ಯಥಾಜಾತಮೂರ್ಖವೈದೈಯಬಾಲಿಶಾಃ ಅಮರ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಮತ್ರಿಗುಪ್ತಭಾಷಣೇ ಸಕರ್ಮಕ ಪರಸ್ಪ್ರಪದಿ ಲಿಟ್ - ಅದಕ್ಕೆ ಅಮ್ ಪ್ರತ್ಯಯ । ಅಸ ಧಾತುವಿಗೆ ಅನುಪ್ರಯೋಗ ।

ಮಂತ್ರಯಾಮಾಸ

ಮಂತ್ರಯಾಮಾಸತುಃ

ಮಂತ್ರಯಾಮಾಸುಃ,

ಮಂತ್ರಯಾಮಾಸಿಧ

ಮಂತ್ರಯಾಮಾಸಥುಃ

ಮಂತ್ರಯಾಮಾಸ,

ಮಂತ್ರಯಾಮಾಸ

ಮಂತ್ರಯಾಮಾಸಿವ

ಮಂತ್ರಯಾಮಾಸಿವು ॥

ಪ್ರಯೋಗ— ಪಾಪಾಃ ಅಮೀ ಮಂತ್ರಯಾಮಾಸುಃ (ಅಕರ್ಮಕ ಕರ್ತರಿ)

ವಿಶೇಷಾಂಶ— ಚೋಲಜಃ ಪದ್ಧತೀರ್ಥೋ ನಾಮ ಪಾಪೈಃ ಅಮೀಭಿಃ ಮಂತ್ರಯಾಮಾಸೇ ಚೋಲಜ-ದ್ವೀಪಪುರ್ಯೋಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಚೋಲಜ ಎಂದರೆ ಪದ್ಧತೀರ್ಥ ಎಂಬುವನು.

ಯೋ ಗುಪ್ತಪಟಲೋಕ್ತಾಯಾಂ ಭೈರವೀಚಕ್ರಸಂಗತೌ ।

ಸಾಂಕರ್ಯಾಂ ಪರವಿದ್ಯಾಯಾಂ ಮಹಾವಾಗ್ವ್ಯಸತಾಂ ಗುರುಃ ॥

ಈ ಪದ್ಧತೀರ್ಥ ಎಂಬುವನು ಗುಪ್ತಪಟಲ ಎಂಬ ಶಾಸ್ತ್ರಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಭೈರವೀಚಕ್ರೋಪಾಸನೆಯಲ್ಲಿಯೂ, ಸಂಕರೋಕ್ತವಾದ ಪರವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಮಹಾವಾಗ್ವಿಯಾಗಿದ್ದನು. ಅನೇಕ ದುರ್ವನರಿಗೆ ಗುರುವಾಗಿ ದ್ವನು ದ್ವೀಪೀ = ಪುಂಡರೀಕಪುರಿ = ಚೋಲಜದ್ವೀಪಪುರ್ಯೋಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ ದ್ವೀಪ ಎಂದರೆ ಪುಂಡರೀಕಪುರಿ ಎಂದು ಅರ್ಥ. (ಭಾವಪ್ರಕಾಶ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ)

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಶಕುನಿಯನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ ದುರಾಲೋಚನೆ ಮಾಡಿ ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಸನ್ಮಾತ್ಸರ್ಯಂ ಬದ್ಧಮೂಚೇಽಶುಭಾನಾಂ

ವಾಚಾಽಲೋಲಂ ಕೋಽಪಿ ಗಾಂ ಧಾರಕಸ್ಯ |

ಮಧ್ಯೇ ತೇಷಾಂ ನೀಚನೀತ್ಯಾ ಸಮಾನೋ

ವಾಚಾಽಲೋಽಲಂ ಕೋಽಪಿ ಗಾಂಧಾರಕಸ್ಯ || 3 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಸನ್ಮಾತ್ಸರ್ಯಂ, ಬದ್ಧಂ, ಊಚೇ, ಅಶುಭಾನಾಂ, ವಾಚಾ, ಅಲೋಲಂ, ಕೋಽಪಿ, ಗಾಂ, ಧಾರಕಸ್ಯ, ಮಧ್ಯೇ, ತೇಷಾಂ, ನೀಚನೀತ್ಯಾ, ಸಮಾನಃ ವಾಚಾಲಃ, ಅಲಂ, ಕಃ, ಅಪಿ, ಗಾಂಧಾರಕಸ್ಯ.

ಅನ್ವಯ— ತೇಷಾಂ ಮಧ್ಯೇ ಅಲಂ ವಾಚಾಲಃ ನೀಚನೀತ್ಯಾ ಗಾಂಧಾರಕಸ್ಯ ಸಮಾನಃ ಕಃ ಅಪಿ, ಅಶುಭಾನಾಂ ಧಾರಕಸ್ಯ, ಕೋಽಪಿ, ಸನ್ಮಾತ್ಸರ್ಯಂ ಅಲೋಲಂ ವಾಚಾ, ಬಂಧುಂ (ಬದ್ಧಂ) ಗಾಂ ಊಚೇ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ತೇಷಾಂ = ಆ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳ

ಮಧ್ಯೇ = ನಡುವೆ

ಅಲಂ = ಬಹಳವಾಗಿ,

ವಾಚಾಲಃ = ಬಹಳ ಮಾತನಾಡುವ,

ನೀಚನೀತ್ಯಾ = ಕೆಟ್ಟ ನೀತಿಯಿಂದ

ಗಾಂಧಾರಕಸ್ಯ = ಶಕುನಿಗೆ

ಸಮಾನಃ = ಸಮಾನನಾದ

ಕಃ ಅಪಿ = ಯಾವನೋ ಒಬ್ಬನು.

ಅಶುಭಾನಾಂ = ದುರ್ಜನರಿಗೆ (ಪಾಪಿಗಳಿಗೆ)

ಧಾರಕಸ್ಯ = ಆಶ್ರಯನಾದ ಪದ್ಧತೀರ್ಥನಿಗೆ

ಕೋಽಪಿ = ಸಿಟ್ಟಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ

ಸನ್ಮಾತ್ಸರ್ಯಂ = ಸಜ್ಜನರಲ್ಲಿ ಹೊಟ್ಟೆಕಿಚ್ಚನ್ನು

ಅಲೋಲಂ = ಸ್ಫುರವಾಗಿ

ವಾಚಾ = ತನ್ನ ಮಾತಿನಿಂದ

ಬಂಧುಂ (ಬದ್ಧಂ) = ಉಂಟು ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ

ಗಾಂ = ಮಾತನ್ನು

ಊಚೇ = ಹೇಳಿದನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಆ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ದುರ್ನೀತಿಯಲ್ಲಿ ಶಕುನಿಯಂತಿರುವ ಒಬ್ಬ ವಾಚಾಳನಾದ ದುರ್ಜನ-
ನಿದ್ದನು. ಅವನು ಮಾತನಾಡಲಾರಂಭಿಸಿದನು. ಅವನ ಮಾತು ದುಷ್ಟರಿಗೆ ಆಶ್ರಯನಾದ ಪದ್ಧತೀರ್ಥನಿಗೆ ಸಜ್ಜನರಲ್ಲಿ
ಕೋಪ ಮತ್ತು ಹೊಟ್ಟೆಕಿಚ್ಚು ಸ್ಫುರವಾಗಿ ನೆಲೆಸಲು ಅನುಕೂಲವಾಗಿತ್ತು.

ದಿಗ್ರಹ—

ಸನ್ಮಾತ್ಸರ್ಯಂ— ಮತ್ತರ ಏವ ಮಾತ್ಸರ್ಯಂ, ಸತ್ಸು ಮಾತ್ಸರ್ಯಂ ಸನ್ಮಾತ್ಸರ್ಯಂ, ತತ್ ಸನ್ಮಾತ್ಸರ್ಯಂ |

ಅಶುಭಾಃ—ನ ಶುಭಾಃ ಅಶುಭಾಃ, ತೇಷಾಂ ಅಶುಭಾನಾಂ ।

ಅಲೋಲಂ—ನ ಲೋಲಂ ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥಾ ಅಲೋಲಂ ।

ಕೋಪಿ—ಕೋಪಃ ಅಸ್ಥಿನ್ ಅಸ್ಥೀತಿ ಕೋಪಿ ।

ಧಾರಕಶ್ಯ—ಧಾರಯತಿ ಇತಿ ಧಾರಕಃ, ತಸ್ಯ ಧಾರಕಶ್ಯ ।

ನೀಚನೀತ್ಯಾ—ನೀಚಾ ಚ ಸಾ ನೀತಿಶ್ಚ ನೀಚನೀತಿಃ, ತಯಾ ನೀಚನೀತ್ಯಾ ।

ವಾಚಾಲುಃ—ಕುತಿತ್ತಂ ಬಹು ಭಾಷತೇ ಇತಿ ವಾಚಾಲುಃ । ಅಲಂಕಾಟಚಿ ಬಹುಭಾಷಿಣಿ (4-2-125)

(ಕುತಿತ್ತ ಇತಿ ವಶ್ಯಂ) ಈ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಲಂಕಾಟ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯಾಜ್ಞಾಶ್ಚಸ್ಯವಾಚಾಲೋ ವಾಚಾಲೋ

ಬಹುಗರ್ಹ್ಯವಾಕ್ ಅಮರ, ಅಲೋಲಂ = ಸ್ಥಿರವಾಗಿ, ಲೋಲಂ = ಚಂಚಲವಾದ, ಚಲಂ ಲೋಲಂ

ಚಲಾಚಲಂ, ಅಮರ ಗೌ ಮಾತು ಭೂವಾಗ್ವಾರಿಷು ಗೌರ್ಮತಾ, ವಿಶ್ವ ।

ಭಲಾರೀಯ—ಮಿಲಿತೇಷು ಮಾಯಿಷು ಮಧ್ಯೇ ಕಶ್ಚನ ಪಾಪಿಷ್ಯ ಪದ್ಧತೀರ್ಥಸ್ಯ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯೇ ಕೋಪಃ ಮಾತ್ಸರ್ಯಂ ಚ ಯಥಾ ಸ್ಯಾತ್ ತಥಾ ವಚನಂ ಉವಾಚ ಇತಿ ಭಾಷಃ । ಅಲ್ಲಿ ಸೇರಿದುವ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಯಾವನೋ ಒಬ್ಬ ಪಾಪಿಷ್ಯನು ಪದ್ಧತೀರ್ಥನಿಗೆ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಲ್ಲಿ ಕೋಪ ಮತ್ತು ಹೊಟ್ಟೆಕಿಚ್ಚು ಉಂಟಾಗುವಂತಹ ಮಾತನ್ನು ಆಡಿದನು ಎಂದು ಭಾವ.

ಕ್ರಿಯಾಪದ—ಬ್ರೂಷ್ಯವೃತ್ತಿಯಾಂ ವಾಚಿ ಆತ್ಮನೇವದಿ ಲಿಟ್‌ಬ್ರೂವೋ ವಚಿಃ (204053) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಚ್ ಆದೇಶ ।

ಊಚೇ ಊಚಾತೇ ಊಚರೇ, ಊಚಿಷೇ ಊಚಾಥೇ ಊಚಿಧ್ವೇ, ಊಚೇ ಊಚಿವಹೇ ಊಚಿಮಹೇ ॥

ಪ್ರಯೋಗ—ಅಲಂ ವಾಚಾಲುಃ ಗಾಂ ಊಚೇ (ಕರ್ತರಿ) । ಅಲಂ ವಾಚಾಲೇನ ಗೌಃ ಊಚೇ (ಕರ್ಮಣಿ) ।

ವಿಶೇಷಾಂಶ—ಅಶುಭಾನಾಂ ಧಾರಕಶ್ಯ ಚೋಲಜಸ್ಯ ಅಲೋಲಂ ಸ್ಥಿರಂ ಕೋಪಿ ಕೋಪವಿಶಿಷ್ಟಂ ಸಜ್ಜನೇಷು ಮಾತ್ಸರ್ಯಂ ಬಂಧುಂ ಗಾಂ ಊಚೇ, ಕೋಪಿ ಅಲಂ ವಾಚಾಲುಃ ಶಕುನೇಃ ಸಮಾನಃ = ಪಾಪಿಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯನಾದ ಪದ್ಧತೀರ್ಥನಿಗೆ ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ಕೋಪಯುಕ್ತವಾದ, ಸಜ್ಜನವಿಷಯಕವಾದ ಹೊಟ್ಟೆಕಿಚ್ಚನ್ನು ದೃಢಪಡಿಸಲು ಮಾತನ್ನು ಹೇಳಿದನು. ಯಾವನೋ ಒಬ್ಬನು ಆತಿಶಯವಾಗಿ ವಾಚಾಲನು, ಶಕುನಿಗೆ ಸಮಾನನಾದವನು. (ಭಾವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ).

★ ★ ★

ಅದಹಾರಿಕಾ—ಆ ಮಾತನ್ನೇ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಏಕಂ ತತ್ತ್ವಂ ವಪ್ತಿ ಮಾಯಾಮಯೀಯಂ

ವಾಕ್ಯೈಃ ಪ್ರಾಚ್ಛೈರಪ್ಯವಾಚ್ಯಂ ವಿಧತ್ತೇ ।

ಪೂರ್ವಾಪೂರ್ವಾ ಹಂತ ದೌರ್ಭಾಷ್ಯಭೂಷಾ

ಚಿತ್ರಂ ಚಿತ್ರಂ ದರ್ಶನಾಚಾರ್ಯನೀತಿಃ

॥ 4 ॥

ಪದ್ಭೇದ—ಏಕಂ, ತತ್ತ್ವಂ, ವಪ್ತಿ, ಮಾಯಾಮಯೀ, ಇಯಂ, ವಾಕ್ಯೈಃ, ಪ್ರಾಚ್ಛೈಃ, ಅಪಿ, ಅವಾಚ್ಯಂ, ವಿಧತ್ತೇ, ಪೂರ್ವಾ, ಅಪೂರ್ವಾ, ಹಂತ, ದೌರ್ಭಾಷ್ಯಭೂಷಾ, ಚಿತ್ರಂ, ದರ್ಶನಾಚಾರ್ಯನೀತಿಃ ।

ಅನ್ವಯ—ಪೂರ್ವಾ, ಅಪೂರ್ವಾ, ದೌರ್ಭಾಷ್ಯಭೂಷಾ, ಮಾಯಾಮಯೀ ಇಯಂ ದರ್ಶನಾಚಾರ್ಯನೀತಿಃ ಚಿತ್ರಂ ಚಿತ್ರಂ ತತ್ತ್ವಂ ಏಕಂ ವಪ್ತಿ । ಪ್ರಾಚ್ಛೈಃ ವಾಕ್ಯೈಃ ಅವಾಚ್ಯಂ ಅಪಿ ವಿಧತ್ತೇ । ಹಂತ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಪೂರ್ವಾ = ಪ್ರಾಚೀನವಾದ

ಅಪೂರ್ವಾ = ದುರ್ಲಭವಾದ (ಸುಲಭವಾಗಿ ತಿಳಿಯಲಾಗದ)

ದೌರ್ಭಟ್ಟಭೂಷಾ = ಹೊಂದಾಣಿಕೆಯಾಗದಿರುವುದೇ ಅಲಂಕಾರವಾಗಿ ಉಳ್ಳ

ಮಾಯಾಮಯೀ = ಮಾಯೆಯ ವಿಹಾರವಾಗಿ ಉಳ್ಳ (ಮಾಯಾವಿಲಾಸದಿಂದ ಇದ್ದಂತೆ ತೋರುವ)

ಇಯಂ = ಈ

ದರ್ಶನಾಚಾರ್ಯನೀತಿಃ = ಮಾಯಾವಾದ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ರಚಿಸಿರುವ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ಶಾಸ್ತ್ರವು,

ಚಿತ್ತಂ ಚಿತ್ತಂ = ಅತ್ಯಂತ ಅಶ್ಚರ್ಯಕರವಾಗಿ

ತತ್ತ್ವಂ = ಬ್ರಹ್ಮವೆಂಬ ವಸ್ತುವನ್ನು

ವಿಕಂ = ಅದ್ವಿತೀಯವನ್ನಾಗಿಯೂ, ನಿರ್ವಿಶೇಷವನ್ನಾಗಿಯೂ

ದಪ್ತಿ = ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತದೆ (ಹೇಳುತ್ತದೆ).

ಪ್ರಾಚ್ಯೈಃ ವಾಕ್ಯೈಃ = ಪುರಾತನವಾದ ವೇದವಚನಗಳಿಂದ

ಅವಾಚ್ಯಂ ಅಪಿ = ಹೇಳಲು ಅಶಕ್ತವನ್ನಾಗಿಯೂ

ವಿಧತ್ತೇ = ಮಾಡುತ್ತದೆ. (ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆ)

ಹಂತ = ಅಹಹ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಮಾಯಾಮೂಲಕವಾದ ಈ ನಮ್ಮ ಅದ್ವೈತ ದರ್ಶನವು ಅನಾದಿಕಾಲದಿಂದ ಬಂದುದು. ಸುಲಭವಾಗಿ ತಿಳಿಯಲು ಅಶಕ್ತವಾದುದು. ಮೇಲಿಂದ ಮೇಲೆ ನೋಡುವಾಗ ಅಸಂಗತವಾಗಿ ಕಾಣುವುದು ಇದಕ್ಕೊಂದು ಅಲಂಕಾರವು. ವಾಸ್ತವಿಕವಾಗಿ ಎಷ್ಟು ಆಳವಾಗಿ ವಿಚಾರ ಮಾಡಿದರೂ ಪರಸ್ಪರ ಅಸಂಗತವಾಗಿದ್ದು ಹೊಂದಿಸಲು ಬರದಿರುವ ಈ ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ದುರ್ಭಟ್ಟವು, ಅಸಾಂಗತ್ಯವು ದೊಡ್ಡ ಅಲಂಕಾರವೇ ಸರಿ. ಈ ಶಾಸ್ತ್ರವು ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮ ಎಂಬ ವಸ್ತು ಒಂದೇ ಇದೆ, ಅದು ಸತ್ಯ ಮತ್ತು ಅದ್ವಿತೀಯ ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಅ ಬ್ರಹ್ಮವನ್ನು ವೇದವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ವರ್ಣಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಈ ಮಾಯಾವಾದ ಶಾಸ್ತ್ರವು ಬಹಳ ಅಶ್ಚರ್ಯಕರವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸುತ್ತದೆ. ಅಹಹ. ಇಂತಹ ಅಘಟಿತಘಟನಾ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಇನ್ನು ಯಾವ ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕಾದರೂ ಇದೆಯೇ ! (ಇಲ್ಲ)

ವಿಗ್ರಹ—

ಮಾಯಾಮಯೀ— ಮಾಯಾಯಾಃ ವಿಹಾರಭೂತಾ ಮಾಯಾಮಯೀ ।

ಪ್ರಾಚ್ಯೈಃ— ಪ್ರಾಗ್ಭವಾನಿ ಪ್ರಾಚ್ಯಾನಿ, ತೈಃ ಪ್ರಾಚ್ಯೈಃ ।

ಅವಾಚ್ಯಂ— ವಕ್ಷುಂ ಯೋಗ್ಯಂ ವಾಚ್ಯಂ, ನ ವಾಚ್ಯಂ ಅವಾಚ್ಯಂ ।

ಅಪೂರ್ವಾ— ನ ಪೂರ್ವಾ ಅಪೂರ್ವಾ ।

ದೌರ್ಭಟ್ಟಭೂಷಾ— ದುಃಖೇನ ಘಟಯಿತುಂ ಯೋಗ್ಯಂ ದುರ್ಭಟಂ, ದುರ್ಭಟಸ್ಯ ಭಾವಃ

ದೌರ್ಭಟ್ಟಂ । ದೌರ್ಭಟ್ಟಂ ಭೂಷಾ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ ದೌರ್ಭಟ್ಟಭೂಷಾ ।

ದರ್ಶನಾಚಾರ್ಯನೀತಿಃ— ದರ್ಶನಸ್ಯ ಆಚಾರ್ಯಃ ದರ್ಶನಾಚಾರ್ಯಃ, ದರ್ಶನಾಚಾರ್ಯಸ್ಯ ನೀತಿಃ

ದರ್ಶನಾಚಾರ್ಯನೀತಿಃ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಉಪಸರ್ಗ ಪೂರ್ವಕ ಡುಧಾಚ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಧಾರಣಪೋಷಣಾರ್ಥಕ ಧಾಧು ಉಭಯಪದೀ ಪ್ರಕೃತೇ ಆತ್ಮನೇಪದಿ ತೃತೀಯಗಣ ಸಕರ್ಮಕ ಅನಿಟ್ ವರ್ತಮಾನೇ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ 'ವಿಧತ್ತೇ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ಧತ್ತೇ ದಧಾತೇ ದಧತೇ, ಧತ್ತೇ ದಧಾಥೇ ದಧ್ವೇ, ದಧೇ ದಧ್ವಹೇ ದಧ್ವಹೇ ॥

ವಚೂಕಾಂತಿ ಕಾಂತಿಃ ಇಚ್ಛಾ, ಸಕರ್ಮಕಃ ಸೇಟ್ ಪರಸ್ಪದದೀ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ 'ವಚ್ಛ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ವಚ್ಛ ಉಷ್ಠಃ ವಶಂತಿ, ವಕ್ಷಿ ಉಷ್ಠಃ ವಷ್ಯ, ವಸ್ಮಿ ಉಶ್ಠಃ ವಶ್ಯಃ ॥

ಪ್ರಯೋಗ— ಮಾಯಾಮಯೀ ಇಯಂ ದರ್ಶನಾಚಾರ್ಯನೀತಿಃ ಏಕಂ ತತ್ತ್ವಂ ವಚ್ಛ (ಸಕರ್ಮಕ ಕರ್ತರಿ) ।

ಮಾಯಾಮಯ್ಯಾ ಅನಯಾ ದರ್ಶನಾಚಾರ್ಯನೀತ್ಯಾ ಏಕಂ ತತ್ತ್ವಂ ಉಶ್ಠತೇ (ಕರ್ಮಣಿ) ।

ಇಯಂ ಪ್ರಾಚ್ಯೈಃ ವಾಕ್ಯೈಃ ಅವಾಚ್ಯಂ ಅಪಿ ವಿಧತ್ತೇ (ಕರ್ತರಿ) ।

ಅನಯಾ ಪ್ರಾಚ್ಯೈಃ ವಾಕ್ಯೈಃ ಅವಾಚ್ಯಂ ಅಪಿ ವಿಧೀಯತೇ (ಕರ್ಮಣಿ) ।

ವಿಶೇಷಾಂಶ— ಬ್ರಹ್ಮವೆಂಬ ಅದ್ವಿತೀಯವಾದ ನಿರ್ವಿಶೇಷವಾದ ವಸ್ತುವು ಇದೆಯೆಂದು ಹೇಳಿ, ಪುನಃ ಅದು "ಯತೋ ವಾಚೋ ನಿವರ್ತಂತೇ" ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಅವಾಚ್ಯವು, ಹೀಗೆಯೇ ಎಂದು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ಎಂದು ಈ ಮಾಯಾವಾದ ಶಾಸ್ತ್ರವು ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಸತ್ಯಂ ಜ್ಞಾನಮನಂತಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮವನ್ನು ಇಂತಹ ಸ್ವರೂಪ ವಿಶಿಷ್ಟವಾಗಿ ಇದೆಯೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಿ ಅದನ್ನು ಅವಾಚ್ಯವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಅದುದರಿಂದ ಈ ಪರಸ್ಪರ ವಿರೋಧವು 'ದುರ್ಭಟತ್ವವು' ಅಲಂಕಾರವೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಲು ಬೇರೆ ಯಾವ ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಸಾಧ್ಯ ಎಂದು ಈ ಮಾಯಾವಾದಿಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು.

★ ★ ★

ಮರ್ತ್ಯಾಮರ್ತ್ಯಾಮರ್ತ್ಯವಿದ್ವಿಟ್ ಪುರೋಗಂ

ವಿಶ್ವಂ ದೃಶ್ಯಂ ವಿಪ್ರಚಿಂಢಾಲಪೂರ್ವಮ್ ।

ಭೇದಾಪೇತಂ ಭೇದಿ ಮಾನ್ಯಃ ಸಮಾನ್ಯಃ

ಸಾಧೀಯಃ ಕಃ ಸಾಧಯೇತ್ ತಾಮಲಬ್ಧಾಃ ॥ 5 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಮರ್ತ್ಯಾಮರ್ತ್ಯಾಮರ್ತ್ಯವಿದ್ವಿಟ್ ಪುರೋಗಂ, ವಿಶ್ವಂ, ದೃಶ್ಯಂ, ವಿಪ್ರಚಿಂಢಾಲಪೂರ್ವಂ, ಭೇದಾಪೇತಂ, ಭೇದಿ, ಮಾನ್ಯಃ, ಸಮಾನ್ಯಃ, ಸಾಧೀಯಃ, ಕಃ, ಸಾಧಯೇತ್, ತಾಂ, ಅಲಬ್ಧಾಃ ।

ಅನ್ವಯ— ಸಮಾನ್ಯಃ ಮಾನ್ಯಃ ಭೇದಿ, ಮರ್ತ್ಯಾಮರ್ತ್ಯಾಮರ್ತ್ಯವಿದ್ವಿಟ್ ಪುರೋಗಂ, ವಿಪ್ರಚಿಂಢಾಲಪೂರ್ವಂ, ದೃಶ್ಯಂ ವಿಶ್ವಂ ಭೇದಾಪೇತಂ ಕಃ ತಾಂ ಅಲಬ್ಧಾಃ ಸಾಧೀಯಃ ಸಾಧಯೇತ್ ?

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸಮಾನ್ಯಃ = ಭೇದವ್ರತಿಸಾರಕವಾದ ವೇದಾದಿ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ಸಹಿತವಾದ

ಮಾನ್ಯಃ = ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ

ಭೇದಿ = ಭೇದಯುಕ್ತವೆಂದು ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವ

ಮರ್ತ್ಯಾಮರ್ತ್ಯವಿದ್ವಿಟ್ ಪುರೋಗಂ = ಮರ್ತ್ಯ = ಮನುಷ್ಯರು

ಅಮರ್ತ್ಯ = ದೇವತೆಗಳು

ಅಮರ್ತ್ಯವಿಟ್ = ದೇವತೆಗಳ ಶತ್ರುಗಳಾದ ದೈತ್ಯರೇ

ಪುರೋಗಂ = ಮೊದಲಾಗಿ ಉಳ್ಳ

ವಿಪ್ರ = ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು

ಚಂಡಾಲಪೂರ್ವಂ = ಚಂಡಾಲರೇ ಮೊದಲಾಗಿ ಉಳ್ಳ

ದೈತ್ಯಂ = ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣುವ (ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಗೋಚರವಾದ)

ವಿಶ್ವಂ = ಪ್ರಪಂಚವು

ಭೇದಾಪೇತಂ (ಇತಿ) = ಭೇದವಿಲ್ಲದ್ದು (ಎಂದು)

ಕಃ = ಯಾವನು

ತಾಂ = ಆ ಶಾಂಕರಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು

ಅಲಬ್ಧಾ = ಪಡೆಯದೇ (ತಿಳಿಯದೆ) "

ಸಾಧೀಯಃ = ಬಹಳ ದೃಢವಾಗಿ

ಸಾಧಯೇತ್ = ಸಾಧಿಸಿಯಾನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಈ ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯರು, ದೇವತೆಗಳು, ದೈತ್ಯರು, ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು, ಅಂತ್ಯಜರು ಮೊದಲಾದ ಅನೇಕ ಜಾತಿಯ ಚೇತನರು ನೆಲೆಸಿರುವರು. ಈ ರೀತಿಯ ಈ ಚೇತನರಿಗೆ ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ಎಂದೂ ನಾಶವಾಗದಿರುವ ಭೇದವು ಇದೆಯೆಂದು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವೂ, ಆಗಮವೂ, ಅನುಮಾನವೂ ದೃಢವಾಗಿ ತಿಳಿಸುತ್ತಿವೆ. ಆದರೂ ನಮ್ಮ ತಿಳುವಳಿಕೆಗೆ ಬರುವ ಪ್ರಪಂಚವೆಲ್ಲವೂ, ಭೇದವಿಲ್ಲದ್ದು ಬ್ರಹ್ಮ ಒಂದೇ ಸತ್ಯವು, ಜಗತ್ತು ಮಿಥ್ಯಾ (ಬ್ರಹ್ಮ ಸತ್ಯಂ ಜಗನ್ನಿತ್ಯಾ, ಜೀವೋ ಬ್ರಹ್ಮೈವ ನಾಪರಃ) ಎಂದೂ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ದರ್ಶನವನ್ನು ಅರಿಯದೆ ಯಾವ ವಿದ್ವಾಂಸನು ದೃಢವಾಗಿ ಸಮರ್ಥಿಸಿಯಾನು ? ಯಾರಿಗೂ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ— ಜಗತ್ಪ್ರವಾಹಃ ಸತ್ಯೋಽಯಂ ಪಂಚಭೇದಸಮನ್ವಿತಃ, ಸತ್ಯಂ ಭಿದಾ ಸತ್ಯಂ ಭಿದಾ ಸತ್ಯಂ ಭಿದಾ, ಪಂಚಭೇದಾ ಇಮೇ ಸತ್ಯಾಃ ಸರ್ವಾವಸ್ಥಾಸು ಸರ್ವಶಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಮಾಣಗಳು ಭೇದವನ್ನು ಸತ್ಯವೆಂದು ಸಾಧಿಸುತ್ತವೆ. ಈ ಭೇದಗಳು ನಮ್ಮ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾನುಭವಕ್ಕೂ ಗೋಚರವಾಗುತ್ತಿವೆ. ಇವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಸುಳ್ಳೆಂದು ಸಾಧಿಸಲು ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ಶಾಸ್ತ್ರವೊಂದೇ ನಮಗೆ ಪ್ರಬಲವಾದ ಆಧಾರವು. ಅದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಯಾರಿಗೂ ಈ ಪ್ರಪಂಚವನ್ನು ಸುಳ್ಳೆಂದು ಸಾಧಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಮರ್ತ್ಯಾಮರ್ತ್ಯಾಮರ್ತ್ಯವಿದ್ವಿಟ್ಪುರೋಗಂ— ನ ಮರ್ತ್ಯಃ ಅಮರ್ತ್ಯಃ, ಅಮರ್ತ್ಯಾನಾಂ ವಿದ್ವಿಷಃ ಅಮರ್ತ್ಯವಿದ್ವಿಷಃ, ಮರ್ತ್ಯಾಶ್ಚ ಅಮರ್ತ್ಯಾಶ್ಚ ಅಮರ್ತ್ಯವಿದ್ವಿಷಶ್ಚ ಮರ್ತ್ಯಾಮರ್ತ್ಯಾಮರ್ತ್ಯವಿದ್ವಿಷಃ, ವಿಶೇ ಪುರೋಗಾಃ ಯಸ್ಯ ತತ್ ಮರ್ತ್ಯಾಮರ್ತ್ಯಾಮರ್ತ್ಯವಿದ್ವಿಟ್ಪುರೋಗಂ |

ದೈತ್ಯಂ— ದ್ರಷ್ಟುಂ ಯೋಗ್ಯಂ ದೈತ್ಯಂ |

ವಿಪ್ರಚಂಡಾಲಪೂರ್ವಂ— ವಿಪ್ರಶ್ಚ ಚಂಡಾಲಾಶ್ಚ ವಿಪ್ರಚಂಡಾಲಾಃ, ವಿಪ್ರಚಂಡಾಲಾಃ ಪೂರ್ವೇ ಯಸ್ಯ ತತ್ ವಿಪ್ರಚಂಡಾಲಪೂರ್ವಂ |

ಭೇದಾಪೇತಂ— ಭೇದೈಃ ಅಪೇತಂ ಭೇದಾಪೇತಂ |

ಭೇದಿ— ಭೇದಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತೀತಿ ಭೇದಿ ।

ಸಮಾನ್ಯಃ— ಮಾನ್ಯಃ ಸಹ ವರ್ತತೇ ಇತಿ ಸಮಾನಂ, ತ್ವಃ ಸಮಾನ್ಯಃ ।

ಅತಿಶಯೇನ ಬಾಧಃ ಸಾಧೀಯಃ ಬಹಳ ದೃಢವಾಗಿ (ಸಾಧೀಯಃ ದ್ವಿವಚನ ವಿಭಕ್ತೋಪಪದೇತರಬೀಯಸುನೌ (5-3-50) ಇತಿ ಈಯಸುನ್. ಅಂತಿಕಬಾಧಯೋರ್ನೇದಸಾಧೌ (5-3-63) ಇತಿ ಬಾಧಶಬ್ದಸ್ಯ ಸಾಧಾದೇಶಃ ಭಾ. ಪ್ರ. ಸಾಧೀಯಃ ಎಂಬುದು ಇಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಯಾವಿಶೇಷಣ ಬಾಧಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಾಧ ಆದೇಶ.

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ರಾಧಸಾಧಸಂಸಿದ್ಧಿಣಿಜಂತಾತ್ ವಿಧಿರಿತ್ ಸರ್ಗ 11 ಶ್ಲೋಕ 45 ನೋಡಿರಿ ।

ಸಾಧಯೇತ್ ಸಾಧಯೇತಾಂ ಸಾಧಯೇಯುಃ

ಸಾಧಯೇಃ ಸಾಧಯೇತಂ ಸಾಧಯೇತ

ಸಾಧಯೇಯಂ ಸಾಧಯೇವ ಸಾಧಯೇಮು ॥

ಪ್ರಯೋಗ— ಕೇನ ತಾಂ ಅಲಬ್ಧ್ವಾ ಸಾಧ್ಯೇತ (ಕರ್ಮಣಿ) ।

★ ★ ★

ಸತ್ಯಂ ಸತ್ಯಂ ವ್ಯಾವಹಾರ್ಯಂ ವಿಧತ್ತೇ

ಸರ್ವಂ ಮೋಹೇ ಸರ್ವನಿರ್ವಾಹಿಣೇ ಸಾ ।

ಜ್ಞಾನೇ ಜಾತೇ ದಗ್ಧವಸ್ತುಪ್ರತೀತಂ

ಪಕ್ಷೇ ತಸ್ಮಿಂಸ್ತಪ್ರಲೋಹಾಪ್ರವಾರ್ವತ್

॥ 6 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಸತ್ಯಂ, ಸತ್ಯಂ, ವ್ಯಾವಹಾರ್ಯಂ, ವಿಧತ್ತೇ, ಸರ್ವಂ, ಮೋಹೇ, ಸರ್ವನಿರ್ವಾಹಿಣೇ, ಸಾ, ಜ್ಞಾನೇ, ಜಾತೇ, ದಗ್ಧವಸ್ತುಪ್ರತೀತಂ, ಪಕ್ಷೇ, ತಸ್ಮಿನ್, ತಪ್ರಲೋಹಾಪ್ರವಾರ್ವತ್ ।

ಅನ್ವಯ— ಸರ್ವನಿರ್ವಾಹಿಣೇ ಸಾ ಮೋಹೇ ಸತ್ಯಂ ಸರ್ವಂ ವ್ಯಾವಹಾರ್ಯಂ ಸತ್ಯಂ ವಿಧತ್ತೇ, ಜ್ಞಾನೇ ಜಾತೇ ದಗ್ಧ ವಸ್ತುಪ್ರತೀತಂ, ತಸ್ಮಿನ್ ಪಕ್ಷೇ ತಪ್ರಲೋಹಾಪ್ರವಾರ್ವತ್ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸರ್ವನಿರ್ವಾಹಿಣೇ = ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಗೂ ಪರಸ್ಪರ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲದೆ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ವ್ಯವಸ್ಥಾಪಿಸಿ
ಸಮನ್ವಯಗೊಳಿಸುವ

ಸಾ = ಆ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ಶಾಸ್ತ್ರವು

ಮೋಹೇ = ಅಜ್ಞಾನದ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ

ಸತ್ಯಂ = ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕ ಸತ್ಯವೆಂದು ತೋರುವ

ಸರ್ವಂ = ಎಲ್ಲವನ್ನೂ

ವ್ಯಾವಹಾರ್ಯಂ = ಕೇವಲ ವ್ಯವಹಾರ ದೆಲೆಯಲ್ಲಿರುವ

ಸತ್ಯಂ = ನಿಜವಸ್ತುವನ್ನಾಗಿ

ವಿಧತ್ತೇ = ವಿಧಾನ ಮಾಡುತ್ತದೆ. (ಹೇಳುತ್ತದೆ).

ಜ್ಞಾನೇ ಜಾತೇ (ಸತಿ) = ನೇಹ ನುನಾಸ್ತಿ ಕಿಂಚಿನ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಆಗಮಗಳಿಂದ ತಾಬ್ಬ ಮೋಢವೆಂಬ ಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನ
ಉಂಟಾದಾಗ,

ದಗ್ಧವಸ್ತುತೀತಂ = ಸುಟ್ಟುಹೋದ ವಸ್ತುವಂತೆ ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟುದಾಗಿ (ಆಗುತ್ತದೆ)

ತಪ್ತಿಸ್ ಪಕ್ಷೇ ಸತಿ = ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಉಂಟಾದ ಜ್ಞಾನವು ದೃಢವಾದ ಅಪರೋಕ್ಷ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದಲಾಗಿ

ತಪ್ತ = ಕಾದು ಬಿಸಿಯಾದ

ಲೋಹ = ಕಬ್ಬಿಣವನ್ನು

ಆಪ್ತ = ಹೊಂದಿದ

ವಾರ್ವತ್ = ನೀರಿನಂತೆ,

(ಭವತಿ = ಆಗುತ್ತದೆ)

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಸನ್ ಘಟಃ ಮಡಿಕೆಯು ಸತ್ಯವಾಗಿದೆ. ಸನ್ ಪಟಃ = ಬಟ್ಟೆಯು ಸತ್ಯವಾಗಿದೆ. ಇದೇ ಮೊದಲಾದ ಅಸಂಖ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಗಳು ನಮಗೆ ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಬರುತ್ತವೆ. 'ಈ ಪ್ರಪಂಚವು ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಸತ್ಯವಾಗಿದೆ. ಯಾವುದು ಸತ್ಯವಲ್ಲವೋ ಅದು ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ. ಕಪ್ಪೆಚಿಪ್ಪಿನಲ್ಲಿ ಕಂಡ ಬೆಳ್ಳಿಯು ಸತ್ಯವಲ್ಲ, ಅದು ಪ್ರಯೋಜನ ಉಂಟು ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರಪಂಚವು ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂದಿಲ್ಲ. ಅಂದರೆ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿಯೇ ಮಾಡುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸತ್ಯವಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಲು ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಸತ್ಯವೇ ಆಗಿದೆ' ಇತ್ಯಾದಿ ಅನುಮಾನ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದಲೂ ಪ್ರಪಂಚವು ಸತ್ಯವೆಂದು ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ. 'ವಿಶ್ವಂ ಸತ್ಯಂ ಮುಘವಾನಾ ಎಲ್ಲೆ ಐಶ್ವರ್ಯಯುಕ್ತವಾದ ರೂಪದ್ದಯ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ನೀನು ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಪ್ರಪಂಚವಲ್ಲವೂ ಸತ್ಯ'. ಇತ್ಯಾದಿಯಾದ ಅಸಂಖ್ಯ ಆಗಮಗಳಿಂದಲೂ ಜಗತ್ತು ಸತ್ಯವೆಂದು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಹೀಗಿದ್ದರೂ ನಮ್ಮ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ದರ್ಶನವು ಈ ಪ್ರಮಾಣಗಳ ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿ ಪ್ರಪಂಚವಲ್ಲವೂ ಮಿಥ್ಯಾ = ಸುಳ್ಳು ಎಂದು ಸಾಧಿಸುತ್ತದೆ. ವ್ಯಾವಹಾರಿಕ ಸತ್ಯಾ (ಸ್ಥಿತಿ) ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕ ಸತ್ಯಾ ಎಂದು ವಸ್ತುಗಳ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡು ನಮಗೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ, ಅನುಮಾನ ಮತ್ತು ಆಗಮಗಳಿಂದ ತಿಳಿದು ಬರುವ ಪ್ರಪಂಚದ ಸತ್ಯತೆಯು ವ್ಯಾವಹಾರಿಕ ಅಂದರೆ ಅಜ್ಞಾನವಿರುವಾಗ ಸತ್ಯವಾಗಿ ತೋರುವ ಸ್ಥಿತಿಯು. ಸರಿಯಾದ ತಿಳುವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದಿರುವುದೇ ಇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣ. 'ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಇರುವ ನಾನು ಎಂಬ ಅನುಭವ, ನನ್ನ ಹೊರತು ಬೇರೆ ಯಾರೂ ಇಲ್ಲ, ಪ್ರಪಂಚವು ನಮ್ಮ ತಿಳುವಳಿಕೆಗೆ ಬರುವುದರಿಂದ ಸುಳ್ಳು. ಕಪ್ಪೆಚಿಪ್ಪು ನಮ್ಮ ತಿಳುವಳಿಕೆಗೆ ಬರುತ್ತದೆ. ನೇಹ ನಾನಾಸ್ತಿ ಕಿಂಚನ, ಈ ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಭೇದವೂ ಇಲ್ಲ ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಆಗಮಗಳೂ ಪ್ರಪಂಚವು ಸುಳ್ಳು ಎಂದು ಸಾರುತ್ತವೆ. ಆದರೆ ಇವುಗಳ, 'ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕ ಸತ್ಯಾ' ಅಂದರೆ ಪ್ರಪಂಚದ ನಿಜವಾದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತವೆ. ಪ್ರಪಂಚವು ನಿಜವಾಗಿ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಭೇದ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಗೂ (ಪ್ರಪಂಚವು ಸತ್ಯವೆಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಗೂ) ಮತ್ತು ಪ್ರಪಂಚವು ಮಿಥ್ಯಾ = ಸುಳ್ಳು ಎಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಗೂ, ಪರಸ್ಪರ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ. ಜಗತ್ತು ಸತ್ಯ ಎಂದು ಹೇಳುವ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಗೂ ಜಗತ್ತು ಮಿಥ್ಯಾ ಎಂದು ಹೇಳುವ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಗೂ ವಿಷಯವೇ ಬೇರೆಯಾಗಿದೆ. ಪ್ರಪಂಚವು ವ್ಯವಹಾರಸಮಯದಲ್ಲಿ ಸಂಸಾರಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಸತ್ಯವಾಗಿದೆ. ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕವಾಗಿ ಮೋಕ್ಷ ದಶೆಯಲ್ಲಿ ಯಾವ ವಸ್ತುವೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ, ಯಾವ ಭೇದವೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಬ್ರಹ್ಮವೊಂದೇ ಇರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳುವ ಈ ಎರಡು ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧವಲ್ಲದ ಬರಲು ಸಾಧ್ಯ ? ಹೀಗೆ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಗೂ ಪರಸ್ಪರ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲದ ಸಾಮರಸ್ಯವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿ, ಸಮನ್ವಯಗೊಳಿಸಿ ವ್ಯವಸ್ಥಾಪನೆ ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು ನಮ್ಮ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ದರ್ಶನವು. ವಾಸ್ತವಿಕವಾಗಿ ಪ್ರಪಂಚವು ಹೇಗಿರುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ 'ನೇಹ ನಾನಾಸ್ತಿ ಕಿಂಚನ' ಈ ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಭೇದವೂ ಇಲ್ಲ. ಇತ್ಯಾದಿ ಆಗಮಗಳಿಂದ ಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ಜಗತ್ತು ಸುಟ್ಟ ಬಟ್ಟೆಯಂತೆ ಕಾಣಿಸುತ್ತದೆ. ಬಟ್ಟೆ ಇಲ್ಲ, ಅದರೂ ಕಾಣಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದು ಜ್ಞಾನ ಬರುತ್ತದೆ. ಅದರಂತೆ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಬರುವ ನಾನು ಎಂಬ ವಿಕಾಕಾರವಾದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಅನುಮಾನ ಆಗಮಗಳಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಾತಿರಿಕ್ತ ಪ್ರಪಂಚವಲ್ಲವೂ ಸುಳ್ಳು ಎಂದು ಪರೋಕ್ಷ ಜ್ಞಾನವು ಬರುತ್ತಿದ್ದರೂ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಆ

ವಿದ್ಯಯು = ಅಜ್ಞಾನವು ನಾಶವಾಗುವವರೆಗೆ, ಮಡಿಲೆ, ಬಟ್ಟೆ ಮನೆ ಮುಂತಾದ ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಪಂಚವೂ 'ಸನ್' ಸತ್ಯ, ಇರತಕ್ಕಂತಹ ವಸ್ತು, ಕಪ್ಪೆಚಿಪ್ಪಿನಲ್ಲಿ ಕಾಣುವ ಬೆಳ್ಳಿಯಂತೆ ಸುಳ್ಳಲ್ಲ ಎಂಬ ತಿಳುವಳಿಕೆಯು ಬರುತ್ತಿರುತ್ತದೆ. ಇದು ಅನಿವಾರ್ಯವು. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ಉಂಟಾದ ಪ್ರಪಂಚವು ಮಿಥ್ಯಾ ಎಂಬ ಜ್ಞಾನವು ಚೆನ್ನಾಗಿ ದೃಢವಾದಾಗ, ಸರಿಯಾದ ಅಪರೋಕ್ಷ ಜ್ಞಾನವುಂಟಾದಾಗ, ಜೀವಬ್ರಹ್ಮರಿಗೆ ಭೇದವಿಲ್ಲ ಎಂದು ಪುನಃ ಪುನಃ ಅನುಸಂಧಾನ ಮಾಡಿದಾಗ ಈ ಪ್ರಪಂಚವು ಕಾದ ಕಬ್ಬಿಣದಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದ ನೀರು ಇಂಗಿ ಹೋಗುವಂತೆ ಇಂಗಿಹೋಗುತ್ತದೆ. ಎಲ್ಲವೂ ಬ್ರಹ್ಮವೇ ಎಂದು ತೋರಿ ಭೇದಜ್ಞಾನವು ಮಾಯವಾಗಿ ಪ್ರಪಂಚವು ಇಲ್ಲವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದೇ ಸರ್ವ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವ ಜ್ಞಾನವು. ಇದೇ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ಸಿದ್ಧಾಂತದ ಸಾರವು.

ವಿಗ್ರಹ—

ವ್ಯಾವಹಾರ್ಯಂ— ವ್ಯಾವಹಾರಯುತುಂ ಯೋಗ್ಯಂ ವ್ಯಾವಹಾರ್ಯಂ ।

ಸರ್ವನಿರ್ವಾಹಣೇ— ನಿರ್ವಾಹಃ ಅಸ್ಯಾಃ ಅಸ್ತೀತಿ ನಿರ್ವಾಹಣೇ, ಸರ್ವಸ್ಯ ನಿರ್ವಾಹಣೇ ಸರ್ವ-
ನಿರ್ವಾಹಣೇ ।

ವಸ್ತುಪ್ರತೀತಂ— ದಗ್ಧಂ ಚ ತತ್ ವಸ್ತುಂ ಚ ದಗ್ಧವಸ್ತುಂ, ದಗ್ಧವಸ್ತವತ್ ಪ್ರತೀತಂ ದಗ್ಧವಸ್ತುಪ್ರತೀತಂ ।

ತಪ್ತಲೋಹಾಪ್ರಪಾಪ್ತವತ್— ತಪ್ತಂ ಚ ತತ್ ಲೋಹಂ ಚ ತಪ್ತಲೋಹಂ, ತಪ್ತಲೋಹಂ ಅಪ್ತಂ
ತಪ್ತಲೋಹಾಪ್ತಂ, ತಪ್ತಲೋಹಾಪ್ತಂ ಚ ತತ್ ವಾಶ್ಚ ತಪ್ತಲೋಹಾಪ್ರಪಾಪ್ತವಾಃ (ವಾಃ ವಾರೀ ವಾರಿ
ರೇಫಾಂತ ನಪುಂಸಕರಿಂಗ್) ತಪ್ತಲೋಹಾಪ್ರಪಾಪ್ತವಾಃ ಇವ ತಪ್ತಲೋಹಾಪ್ರಪಾಪ್ತವಾಃ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ವಿಧತ್ತೇ ಇದೇ 12ನೆಯ ಸರ್ಗದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಶ್ಲೋಕದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ನೋಡಿರಿ.

ಪ್ರಯೋಗ— ಸರ್ವನಿರ್ವಾಹಣ್ಯಾ ತಯಾ ಮೋಹೇ ಸತ್ಯಂ ಸರ್ವಂ ವ್ಯಾವಹಾರ್ಯ ಸತ್ಯಂ ವಿಧೀಯತೇ (ಕರ್ಮಣಿ) ।

★ ★ ★

ಜ್ಞಾನಿಶ್ರೇಷ್ಠಶ್ರೇಷ್ಠವಿಜ್ಞಾನಿವರ್ಗೇ

ನೈರ್ಗುಣ್ಯಸ್ಯ ಸಾಂಪ್ರತಂ ನಾಥಭೂತಾಃ ।

ಆಶ್ರಂದಂ ಮೇ ಹಂತ ಶೃಣ್ವಂತು ಸೋಽಯಂ

ಹಾಹಾ ಮಾಯಾವಾದ ಉತ್ಪಾದಮೇತಿ

|| 7 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಜ್ಞಾನಿಶ್ರೇಷ್ಠಶ್ರೇಷ್ಠವಿಜ್ಞಾನಿವರ್ಗೇ, ನೈರ್ಗುಣ್ಯಸ್ಯ, ಸಾಂಪ್ರತಂ, ನಾಥಭೂತಾಃ, ಆಶ್ರಂದಂ, ಮೇ, ಹಂತ, ಶೃಣ್ವಂತು, ಸಃ, ಆಯಂ, ಹಾ, ಹಾ, ಮಾಯಾವಾದಃ ಉತ್ಪಾದಂ, ಏತಿ ।

ಅನ್ವಯ— ಜ್ಞಾನಿಶ್ರೇಷ್ಠ ಶ್ರೇಷ್ಠ ವಿಜ್ಞಾನಿವರ್ಗೇ, ನೈರ್ಗುಣ್ಯಸ್ಯ (ಸತಿ) ಸಾಂಪ್ರತಂ ನಾಥಭೂತಾಃ (ಭವಂತಃ) ಮೇ ಆಶ್ರಂದಂ ಶೃಣ್ವಂತು । ಹಂತ! ಸಃ ಆಯಂ ಮಾಯಾವಾದಃ ಉತ್ಪಾದಂ ಏತಿ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಜ್ಞಾನಿಶ್ರೇಷ್ಠ = ಜ್ಞಾನಿಶ್ರೇಷ್ಠನೆಂಬವನೇ

ಶ್ರೇಷ್ಠ = ಉತ್ತಮನಾಗಿ ಉಳ್ಳ

ವಿಜ್ಞಾನಿವರ್ಗೇ = ವಿದ್ವಾಂಸರ ಸಮೂಹವು

ನೈರ್ಗುಣ್ಯಸ್ಯ ಸತಿ = ನಿರ್ಗುಣ ಬ್ರಹ್ಮಭಾವರೂಪವಾದ ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಲಾಗಿ

ಸಾಂಪ್ರತಂ = ಪ್ರಕೃತಸಮಯದಲ್ಲಿ
 ನಾಥಭೂತಾಃ (ಭವಂತಃ) = ರಕ್ಷಕರಾದ (ನೀವು)
 ಮೇ = ನನ್ನ
 ಆಕ್ರಂದಂ = ರೋದನವನ್ನು
 ಶೃಣ್ವಂತು = ಕೇಳಿರಿ
 ಹಂತ = ಅಯ್ಯೋ!
 ಸಃ ಆಯಂ = ಅಂತಹ ಈ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ
 ಮಾಯಾವಾದಃ = ಎಲ್ಲವೂ ಮಾಯಾಕಲ್ಪಿತವೆಂಬ ವಾದವು
 ಉತ್ಪಾದಂ ವಿತಿ = ಹಾಳಾಗುವುದು.
 ಹಾ ಹಾ = ಕಷ್ಟ, ಕಷ್ಟ!

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಈ ಹಿಂದೆ ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಿಶ್ರೇಷ್ಠರೂ ದೊಡ್ಡ ಬ್ರಹ್ಮ ವಿಜ್ಞಾನಿಗಳಿದ್ದರು. ಅವರಂತೆಯೇ ಇರುವ ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ಬ್ರಹ್ಮವಿಜ್ಞಾನಿಗಳ ಸಮೂಹವೇ ನಮ್ಮಲ್ಲಿತ್ತು. ಅವರಲ್ಲರೂ ಕೂಡ ನಿರ್ಗುಣ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ವಿಕೀರ್ಣವರೂಪವಾದ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಪಡೆದರು. ಅವರು ಯಾರೂ ಇಲ್ಲದ ಈ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಮಗೆ ನೀವೇ ರಕ್ಷಕರು, ನೀವೆಲ್ಲರೂ ನನ್ನ ಈ ಗೋಳನ್ನು, ರೋದನವನ್ನು ಕೇಳಿರಿ. ಅಯ್ಯೋ, ಕಷ್ಟ ಕಷ್ಟ! ಇಂತಹ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಮಾಯಾವಾದವು ನಾಶವಾಗುತ್ತಿದೆ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಜ್ಞಾನಿಶ್ರೇಷ್ಠಶ್ರೇಷ್ಠವಿಜ್ಞಾನಿವರ್ಗೇ— ಜ್ಞಾನಿ ಶ್ರೇಷ್ಠಃ ಯಸ್ಮಿನ್ ಸಃ ಜ್ಞಾನಿಶ್ರೇಷ್ಠಶ್ರೇಷ್ಠಃ, ವಿಜ್ಞಾನಂ ವಿಷಯಂ ಅಸ್ಮಿತಿ ವಿಜ್ಞಾನಿನಃ, ವಿಜ್ಞಾನಿನಾಂ ವರ್ಗಃ, ವಿಜ್ಞಾನಿವರ್ಗಃ, ಜ್ಞಾನಿಶ್ರೇಷ್ಠಶ್ರೇಷ್ಠಾಸ್ತೌ ವಿಜ್ಞಾನಿವರ್ಗಶ್ಚ ಜ್ಞಾನಿಶ್ರೇಷ್ಠಶ್ರೇಷ್ಠವಿಜ್ಞಾನಿವರ್ಗಃ, ತಸ್ಮಿನ್ ಜ್ಞಾನಿಶ್ರೇಷ್ಠಶ್ರೇಷ್ಠವಿಜ್ಞಾನಿವರ್ಗೇ |
 (ಭಲಾರೀಯದಂತೆ 'ಜ್ಞಾನಿಶ್ರೇಷ್ಠಶ್ರೇಷ್ಠ ಎಂಬಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ ಹಿಂದಿನಂತೆಯೇ ವಿಗ್ರಹ, ವಿಜ್ಞಾನಿ ವರ್ಗ ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಹಿಂದಿನಂತೆಯೇ ವಿಗ್ರಹ, ಅನಂತರ ಜ್ಞಾನಿಶ್ರೇಷ್ಠ ಶ್ರೇಷ್ಠಶ್ರೇಷ್ಠ ವಿಜ್ಞಾನಿವರ್ಗಶ್ಚ ತಯೋಃ ಸಮಾಹಾರಃ ಜ್ಞಾನಿಶ್ರೇಷ್ಠಶ್ರೇಷ್ಠ ವಿಜ್ಞಾನಿವರ್ಗಂ, ತಸ್ಮಿನ್ ಜ್ಞಾನಿಶ್ರೇಷ್ಠಶ್ರೇಷ್ಠವಿಜ್ಞಾನಿವರ್ಗೇ)
 ನೈರ್ಗುಣ್ಯಾಸ್ತೇ— ನಿರ್ಗುಣತಾಃ ಗುಣಾಃ ಯಸ್ಮಿನ್ ತತ್ ನಿರ್ಗುಣಂ (ನಿಷ್ಕಾಂತಂ ಗುಣೇಭ್ಯಃ ನಿರ್ಗುಣಂ), ನಿರ್ಗುಣಸ್ಯ ಭಾವಃ ನೈರ್ಗುಣ್ಯಂ | ನೈರ್ಗುಣ್ಯೇ ತಿಷ್ಠತೀತಿ ನೈರ್ಗುಣ್ಯಾಸ್ತೇ ತಸ್ಮಿನ್ ನೈರ್ಗುಣ್ಯಾಸ್ತೇ |
 ನಾಥಭೂತಾಃ— ನಾಥಾಃ ಇತಿ ಸಂಪದ್ಯಮಾನಾಃ ನಾಥಭೂತಾಃ |
 ಮಾಯಾವಾದಃ— ಮಾಯಾಕಲ್ಪಿತಂ (ಸರ್ವಂ) ಇತಿ ವಾದಃ ಮಾಯಾವಾದಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಶ್ರುತ್ವವರ್ಣೇ ಲೋಕ ಸರ್ಗ 11 ಶ್ಲೋಕ 64 ಶೃಣುತಾದರೇಣ ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಈ ಛಾತುವಿನ ಎಲ್ಲಾ ರೂಪಗಳನ್ನು ಕೊಡಲಾಗಿದೆ |

ಶೃಣೋತು-ಶೃಣುತಾತ್ ಶೃಣುತಾಂ ಶೃಣಂತು, ಶೃಣು-ಶೃಣುತಾತ್ ಶೃಣುತಂ ಶೃಣುತ,
 ಶೃಣುವಾನಿ ಶೃಣುವಾವ ಶೃಣುವಾಮ ಶ್ರುತ್ವವರ್ಣೇ ||
 ವಿತಿ ಇತಃ ಯಂತಿ, ವಿತಿ ಇಥಃ ಇಥ, ವಿಮಿ ಇಮಃ ಇಮಃ ||

ಕೋಠ— ವರ್ಗ = ಸಮೂಹ, ವೃಂದಭೇದಾಃ ಸಮೈವರ್ಗಃ ಸಂಘಸಾರ್ಥೌ ತು ಜಂತುಭಿಃ ಅಮರ ಸಾಂಪ್ರತಂ = ಅಧುನಾ, ಈಗ ವಿತರ್ಹ ಸಂಪ್ರತೀದಾನೀಮಧುನಾ ಸಾಂಪ್ರತಂ ತಥಾ, ಅಮರ. ಹಾ = ಕಷ್ಟ, ವಿಷಾದ (ಸೂಚಕವ್ಯಯ) ಹಾ ವಿಷಾದಶ್ರಮಾರ್ತಿಕಪು (ಹಾ ವಿಷಾದಶುರ್ಗರ್ತಿಕಪು) ಅಮರ || 7 ||

ಪ್ರಯೋಗ— (ಭವಂತಃ) ಮೇ ಆಕ್ರಂದಂ ಶೃಣ್ವಾತು (ಕರ್ತರಿ) |
 ಭವದ್ವಿ ಮೇ ಆಕ್ರಂದಃ ಶ್ರುಯತಾಂ (ಕರ್ಮಣಿ) |
 ಮಾಯಾವಾದಃ ಉತ್ಪಾದಂ ವಿತಿ (ಕರ್ತರಿ) |
 ಮಾಯಾವಾದೇನ ಉತ್ಪಾದಃ ಕಾಯತೇ (ಕರ್ಮಣಿ) |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಮಾಯಾವಾದ ಶಾಸ್ತ್ರವು ಸಾಶವಾಗುತ್ತಿರುವ ಬಗೆಯನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾನೆ.

ಭ್ರಷ್ಟಾ ಭಾಟ್ಟಾ ನ ಪ್ರಭಾಕೃತ್ಪ್ರಾಽಘೋತ್
 ತ್ತಸ್ಯಾ ಮಾಹಾಯಾನಿಕಾದ್ಯಾಶ್ಚ ಯತ್ರ |

ದುರ್ಗಂ ಮಾಯಾವಾದಸತ್ರಂ ದಿಧಕ್ಷುಃ

ನೋಪೇಕ್ಷ್ಯಾ ನಸ್ತತ್ತವಾದಾಗ್ನಿಜಹ್ಮಾ

|| 8 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಭ್ರಷ್ಟಾ, ಭಾಟ್ಟಾ, ನ, ಪ್ರಭಾಕೃತ್ಪ್ರಾಽಘೋತ್, ತ್ತಸ್ಯಾ, ಮಾಹಾಯಾನಿಕಾದ್ಯಾಃ, ಚ, ಯತ್ರ, ದುರ್ಗಂ, ಮಾಯಾವಾದಸತ್ರಂ, ದಿಧಕ್ಷುಃ, ನ, ಉಪೇಕ್ಷ್ಯಾ, ನಃ, ತತ್ತವಾದಾಗ್ನಿಜಹ್ಮಾ |

ಅನ್ವಯ— ಯತ್ರ ಭಾಟ್ಟಾ ಭ್ರಷ್ಟಾ, ಪ್ರಭಾಕೃತ್ಪ್ರಾಽಘೋತ್, ತ್ತಸ್ಯಾ, ಮಾಹಾಯಾನಿಕಾದ್ಯಾಃ, ಚ, ಯತ್ರ, ದುರ್ಗಂ ಮಾಯಾವಾದಸತ್ರಂ, ದಿಧಕ್ಷುಃ, ನ ಉಪೇಕ್ಷ್ಯಾ, ನಃ ತತ್ತವಾದಾಗ್ನಿಜಹ್ಮಾ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಯತ್ರ = ಯಾವ ಮಾಯಾವಾದವೆಂಬ ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಭಾಟ್ಟಾ (ಕುಮಾರಿ) ಭಟ್ಟರ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ನಿಪುಣರಾದ ಮೀಮಾಂಸಕರು (ಭಟ್ಟರ ಶಿಷ್ಯರು)

ಭ್ರಷ್ಟಾ = ನಿರುತ್ತರರಾದರು. (ದಾರಿ ತಪ್ಪಿದರು)

ಪ್ರಭಾಕೃತ್ಪ್ರಾಽಘೋತ್ = ಪ್ರಭಾಕರನೆಂಬ ಮೀಮಾಂಸಕವಾದಿಯ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವು (ಸೂರ್ಯನ ಪ್ರಕಾಶವು)

ನ ಅಘೋತ್ = ಇರಲಿಲ್ಲ.

ಮಾಹಾಯಾನಿಕಾದ್ಯಾಃ ಚ = ಮಾಹಾಯಾನಪಂಥದ ಅನುಯಾಯಿಗಳಾದ ಬೌದ್ಧವಾದಿಗಳೂ (ದೊಡ್ಡ ವಾಹನವುಳ್ಳವರೂ)

ತ್ತಸ್ಯಾ = ಹೆದರಿದರು

ದುರ್ಗಂ = ಪ್ರವೇಶಿಸಲಾಗದ, ತಿಳಿಯಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದ

ಮಾಯಾವಾದಸತ್ರಂ = ಮಾಯಾವಾದವೆಂಬ ಕಾಡನ್ನು,

ದಿಧಕ್ಷುಃ = ಸುಡಲು ಬಯಸುವ

ತತ್ತವಾದಾಗ್ನಿಜಹ್ಮಾ = ಎಲ್ಲವೂ ಸತ್ತವೆಂದು ಬೋಧಿಸುವ ದ್ವೈತಶಾಸ್ತ್ರವೆಂಬ ಬೆಂಕಿಯ ಜ್ವಾಲೆಯು

ನಃ = ನಮಗೆ

ಉಪೇಕ್ಷ್ಯಾ = ಉಪೇಕ್ಷಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದುದು

ನ ಭವತಿ = ಆಗುವುದಿಲ್ಲ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಕಾಡು ದಾರಿಯ ಪರಿಚಯವಿಲ್ಲದ ಭಟ್ಟ (ಉಪಾಧ್ಯಾಯ)ರ ಶಿಷ್ಯರು ಭಕ್ತಿಪುಸ್ತಕಾದಿಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು, ಮಾರ್ಗವಶಾತ್ ಕಾಡನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ದಾರಿ ರಕ್ಷಕರಲ್ಲದೆ ತಪ್ಪಿ ಅಲೆಯುವರು. ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ಈ ನಮ್ಮ

ಮಾಯಾವಾದ ಶಾಸ್ತ್ರವು ದುರ್ಗಮವಾದ ಕಾಡಿನಂತಿರುವುದು. ಇದನ್ನು ಬಿಂಡಿಸಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದ ಮೀಮಾಂಸಕರು, ಛಬ್ಬರ ಶಿಷ್ಯರು ದಾರಿತಪ್ಪಿದಂತೆ ದಾರಿ ತಪ್ಪಿದರು. ಉತ್ತರ ಕೊಡಲು ಸಮರ್ಥರಾಗಲಿಲ್ಲ. ಪ್ರಭಾಕರನ (ಸೂರ್ಯನ) ಪ್ರಕಾಶವು ದಟ್ಟವಾದ ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಬೀಳುವುದಿಲ್ಲ. ಅದರಂತೆ ಪ್ರಭಾಕರನ (ಮೀಮಾಂಸಕನ) ಸಾಮರ್ಥ್ಯವು ಮಾಯಾವಾದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕುಂಠಿತವಾಯಿತು. ದೊಡ್ಡ ವಾಹನವುಳ್ಳವರು (ಮಹಾರಥಿಕರು) ಮರಗಳ ಗುಂಪು ಕಲ್ಪಬುಂಡೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ದಟ್ಟವಾದ ಕಾಡಿನೊಳಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಲು ಸರಿಯಾದ ದಾರಿಯಿಲ್ಲದೆ ಹೆದರುವಂತೆ, ಮಹಾಯಾನ ಮೊದಲಾದ ಬೌದ್ಧಪಂಥದವರೂ ಮಾಯಾವಾದವನ್ನು ಬಿಂಡಿಸಲಾರದೆ ಹೆದರಿದರು. ಹೀಗೆ ನಮ್ಮ ಮಾಯಾವಾದವೆಂಬ ವನವು ಕೆಲವರನ್ನು ದಾರಿ ತಪ್ಪಿಸಿತು. ಕೆಲವರ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವು ಈ ಶಾಸ್ತ್ರದ ಮೇಲೆ ಬೀಳದಂತೆ ಮಾಡಿತು. ಕೆಲವರನ್ನು ಹೆದರಿಸಿತು. ಆದರೆ ಈಗ ಪ್ರಪಂಚವೆಲ್ಲವೂ ಸತ್ಯವೆಂದು ಸಾರುವ ದ್ವೈತಶಾಸ್ತ್ರವು ಅಗ್ನಿಜ್ವಾಲೆಯು ಕಾಡನ್ನು ಸುಡುವಂತೆ ಮಾಯಾವಾದ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಬಿಂಡಿಸಲು ಉದ್ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಅಗ್ನಿಯು ಉರಿನಾಲಿಗೆಯನ್ನು ಹೇಗೆ ಉಪೇಕ್ಷಿಸಬಾರದೋ ಅದರಂತೆ ಈ ಮಾಯಾವಾದವನ್ನು ಬಿಂಡಿಸಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸುವವರನ್ನು ಉಪೇಕ್ಷಿಸಬಾರದು (ಶ್ಲೇಷ ಮೂಲಕವಾದ ಧ್ವನಿ).

ವಿಗ್ರಹ—

ಪ್ರಭಾಕೃತ್‌ಪ್ರಭಾ— ಪ್ರಭಾಂ ಕರೋತೀತೆ ಪ್ರಭಾಕೃತ್, ಪ್ರಭಾಕೃತಃ ಪ್ರಭಾ ಪ್ರಭಾಕೃತ್‌ಪ್ರಭಾ |

ಮಹಾಯಾನಿಕಾದ್ಯಾಃ— ಮಹಾಯಾನಂ ಅಧೀಯತೇ ಇತಿ ಮಹಾಯಾನಿಕಾಃ, ಆದೌ ಭವಾಃ ಆದ್ಯಾಃ, ಮಹಾಯಾನಿಕಾಃ ಆದ್ಯಾಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಮಹಾಯಾನಿಕಾದ್ಯಾಃ, ಮಹಾಂತಿ ಚ ತಾನಿ ಯಾನಾನಿ ಚ ಮಹಾಯಾನಾನಿ, ತಾನಿ ಪ್ರಯೋಜನಂ ಏಷಾಂ ಇತಿ ಮಹಾಯಾನಿಕಾಃ |

ದುರ್ಗಂ— ದುಃಖೇನ ಗಂತುಂ ಶಕ್ಯಂ ದುರ್ಗಂ |

ಮಾಯಾವಾದಸತ್ತಂ— ಮಾಯಾವಾದ ಏವ ಸತ್ತಂ ಮಾಯಾವಾದಸತ್ತಂ |

ದಿಧಕ್ಷುಃ— ದಗ್ಧುಂ ಇಚ್ಛುಃ ದಿಧಕ್ಷುಃ |

ತತ್ತ್ವವಾದಗ್ನಿಜ್ವಾಲಾ— ತತ್ತ್ವವಾದ ಏವ ಅಗ್ನಿಃ ತತ್ತ್ವವಾದಗ್ನಿಃ, ತತ್ತ್ವವಾದಗ್ನೇಃ ಜಿಹ್ವಾ ತತ್ತ್ವವಾದಗ್ನಿಜಿಹ್ವಾ |

ಉಪೇಕ್ಷಾ— ಉಪೇಕ್ಷತುಂ ಯೋಗ್ಯಾ ಉಪೇಕ್ಷಾ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಭೂತ್ (ಹಿಂದೆ ಬಂದಿದೆ) |

ಕೋಶ— ಸತ್ತ = ಕಾಡು, ಸತ್ತಮಾಚ್ಛಾದನೇ ಯಜ್ಞೇ ಸದಾದಾನೇ ವನೇಽಪಿ ಚ ಅಮರ. ಯಾನ = ವಾಹನ, ಯಾನಂ ಗತೌ ವಾಹನೇ ಚ ವಿಶ್ವ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಪ್ರಭಾಕೃತ್ ಪ್ರಭಾ ನ ಅಭೂತ್ (ಕರ್ತೃ) ಪ್ರಭಾಕೃತ್ ಪ್ರಭಯಾ ನ ಅಭಾವಿ (ಭಾವೇ)

★ ★ ★

ಯಂ ಯಂ ಪ್ರಾಪದ್ಧೂರಿಚಿತ್ತಃ ಪ್ರದೇಶಂ

ತಸ್ಯಾತ್ಮಸ್ಯಾದಾಗತೇರಂತರಾಯಃ |

ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾಯಿ ವ್ಯಕ್ತಮಾರ್ಯೇಣ ಸೋಽಪಿ

ಪ್ರಾಪ್ನೋತ್ ಪಾರ್ಶ್ವಂ ಹಾ ವಯಂ ಭಾಗ್ಯಹೀನಾಃ || 9 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಯಂ, ಯಂ, ಪ್ರಾಪತ್, ಭೂರಿಚಿತ್ತಃ, ಪ್ರದೇಶಂ, ತಸ್ಯಾತ್, ತಸ್ಯಾತ್, ಆಗತೇಃ, ಆಂತರಾಯಃ, ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾಯಿ, ವ್ಯಕ್ತಂ, ಆರ್ಯೇಣ, ಸಃ, ಅಪಿ, ಪ್ರಾಪ್ನೋತ್, ಪಾರ್ಶ್ವಂ, ಹಾ, ವಯಂ, ಭಾಗ್ಯಹೀನಾಃ |

ಅನ್ವಯ— ಭೂರಿಚಿತ್ತಃ ಯಂ ಯಂ ಪ್ರದೇಶಂ ಪ್ರಾಪತ್, ಆರ್ಯೇಣ ತಸ್ಮಾತ್ ತಸ್ಮಾತ್ (ಪ್ರದೇಶಾತ್) ಆಗತಃ
ಅಂತರಾಯಃ ವ್ಯಕ್ತಂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾಯ, ಸೋಽಪಿ ಪಾರ್ಶ್ವಂ ಪ್ರಾಪ್ನೋತ್, ಹಾ! ವಯಂ ಭಾಗ್ಯಹೀನಾಃ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಭೂರಿಚಿತ್ತಃ = ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು

ಯಂ ಯಂ ಪ್ರದೇಶಂ = ಯಾವ ಯಾವ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಕುರಿತು

ಪ್ರಾಪತ್ = ತಲುಪಿದರೋ

ಆರ್ಯೇಣ = ಪೂಜ್ಯರಾದ ಪದ್ವತೀರ್ಥರಿಂದ

ತಸ್ಮಾತ್ ತಸ್ಮಾತ್ (ಪ್ರದೇಶಾತ್) = ಆಯಾ ಪ್ರದೇಶದಿಂದ

ಆಗತಃ = (ಮುಂದೆ) ಬರುವುದಕ್ಕೆ

ಅಂತರಾಯಃ = ವಿಭಿನ್ನ

ವ್ಯಕ್ತಂ = ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ

ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾಯ = ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿತು.

ಸೋಽಪಿ = ಆ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರೂ

ಪಾರ್ಶ್ವಂ = ನಮ್ಮ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ

ಪ್ರಾಪ್ನೋತ್ = ಪ್ರಾಪ್ತರಾದರು.

ಹಾ = ಅಯ್ಯೋ;

ವಯಂ = ನಾವು

ಭಾಗ್ಯಹೀನಾಃ = ಅದೃಷ್ಟವಿಲ್ಲದವರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಬದರಿಕಾಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಹಿಂದಿರುಗಿ ಬರುತ್ತಿದ್ದಾರೆಂದೂ, ಬದರಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಶ್ರೀಮದ್ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯವನ್ನು ರಚಿಸಿದರೆಂದೂ, ಅಲ್ಲಿಂದ ಗೋದಾವರೀ ನದಿಯ ದಡಕ್ಕೆ ಬಂದು ಅಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ವಾದಿಗಳನ್ನು ಜಯಿಸಿದರೆಂದೂ ಅಲ್ಲಿಂದ ಗೋದಾವರಿಯನ್ನು ದಾಟಿ ರಜತಪೀಠಪುರಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದಾರೆಂಬ ವಾರ್ತೆಯನ್ನು ಕೇಳಿ ನಮ್ಮವರಾದ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳೆಲ್ಲರೂ ಕ್ಷೋಭಗೊಂಡರು. ಭಯಗ್ರಸ್ತರಾದರು. ಆಗ ಈ ಪದ್ವತೀರ್ಥರು ಆ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಈಗ ಯಾವ ದೇಶದಲ್ಲಿದ್ದಾರೋ ಅಲ್ಲಿಂದ ಮುಂದಿನ ದೇಶಕ್ಕೆ ಬರದಂತೆ ನಾನು ತಡೆಯುತ್ತೇನೆ ಎಂದು ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ ಮಾಡಿದರು. ಮತ್ತೂ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಮುಂದೆ ಬಂದರೆಂದು ಕೇಳಿ, ಅಲ್ಲಿಂದ ಮುಂದೆ ಬರದಂತೆ ತಡೆಯುವೆನೆಂದು ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ ಮಾಡಿದರು. ತಿರುಗಿ ತಿರುಗಿ ಹೀಗೆಯೇ ಆಯಾ ಪ್ರದೇಶದಿಂದ ಮುಂದೆ ಬಾರದಂತೆ ತಡೆಯುವೆನೆಂದು ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ ಮಾಡಿದರು. ಆದರೂ ಆ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ನಮ್ಮ ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಬಂದರು. ಈ ಪೂಜ್ಯಪದ್ವತೀರ್ಥರು ಏನು ಮಾಡಿಯಾರು? ಅವರದೇನೂ ಶಕ್ತಿಲ್ಲ. ಅವರಿಂದ ಏನು ಮಾಡಲೂ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಅಯ್ಯೋ, ನಾವೇ ಭಾಗ್ಯಹೀನರು. ನಮ್ಮ ದುರ್ದೈವರಿಂದ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ತಡೆಯಲು ಯಾರಿಗೂ ಆಗುತ್ತಿಲ್ಲ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಭೂರಿಚಿತ್ತಃ— ಭೂರಿ (ಪೂರ್ಣಂ) ಚಿತ್ತಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಭೂರಿಚಿತ್ತಃ |

ಭಾಗ್ಯಹೀನಾಃ— ಭಾಗ್ಯೇನ ಹೀನಾಃ ಭಾಗ್ಯಹೀನಾಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಪ್ರ ಉಪಸರ್ಗ, ಆಪ್‌ಲ್ಯವ್ಯಾಪ್ತೌ ಸಕರ್ಮಕೆ ಅನಿಟ್ ಪರಸ್ಪೈಪದಿ ಭೂತೇ ಲುಡ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ
ವಿಕವಚನೇ 'ಪ್ರಾಪತ್' ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ಪ್ರ+ ಆಪತ್ ಆವತಾಂ ಆಪನ್, ಆಪಃ ಆಪತಂ ಆಪತ, ಆಪಂ ಆಪಾವ ಆಪಾಮ

ಜ್ಞಾ ಅವಬೋಧನೇ ಸಕರ್ಮಕಃ ಉಭಯಪದೀ, ಕರ್ಮಣಿ ಲುಡ್ ಆತ್ಮನೇಪದೀ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ವಿಕವಚನೇ
'ಪ್ರತ್ಯಜ್ಞಾಯಿ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ಪ್ರತಿ+ ಅಜ್ಞಾಯಿ ಅಜ್ಞಾಯಿಷಾತಾಂ ಅಜ್ಞಾಸಾತಾಂ, ಅಜ್ಞಾಯಿಷತ-ಅಜ್ಞಾಯಿಷ್ಠಾಃ ಅಜ್ಞಾಯಿಷಾಧಾಂ
ಅಜ್ಞಾಯಿಷ್ಠಂ, ಅಜ್ಞಾಯಿಷಿ ಅಜ್ಞಾಯಿಷ್ಠಿ ಅಜ್ಞಾಯಿಷ್ಠಹಿ ॥

ಪ್ರಯೋಗ— ಭೂರಿಚತೇನ ಯಃ ಯಃ ಪ್ರದೇಶಃ ಪ್ರಾಪಿ, ತಸ್ಮಾತ್ ತಸ್ಮಾತ್ ಪ್ರದೇಶಾತ್ ಆಗತೇಃ ಅಂತರಾಯಂ
ಆರ್ಯಃ ವಕ್ತ್ರಂ ಪ್ರತ್ಯಜ್ಞಾಸ್ತ (ಸಂಪ್ರತಿಭ್ಯಾಮನಾಧ್ಯಾನೇ ಇತ್ಯಾತ್ಮನೇಪದಂ) ತೇನಾಪಿ ಪಾರ್ಶ್ವಂ ಪ್ರಾಪ್ಯತ, ಹಾ ಅಸ್ಮಾಭಿಃ
ಭಾಗ್ಯಹೀನೈಃ ಅಭಾವಿ (ಸಂಪೂರ್ಣ ಶ್ಲೋಕದ ಪ್ರಯೋಗ ಬದಲಾಯಿಸಿದೆ).

..★ ★ ★

ಆವತಾರಿಕಾ— ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ನಮ್ಮ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬಂದುದರಿಂದ ನಮಗಾಗಿರತಕ್ಕ ಕಷ್ಟವು ಏನೆಂಬುದನ್ನು
ವಿವರಿಸಿ ಹೇಳುತ್ತೇನೆ.

ಪ್ರಶ್ನಃ ಪ್ರಪ್ತಃ ಖಂಡ್ಯತೇ ತೇನ ನೂನಂ

ಯುಕ್ತಾಂ ಯುಕ್ತಿಂ ವಕ್ತಿ ಚಾಸಾವಖಂಡ್ಯಮ್ ।

ವಾದಿವ್ರಾತಂ ಲಜ್ಜಯೇನ್ನೋ ವಿಶೇಷಾ-

ದಾಕ್ಷೇಪ್ರೇತಿ ಶ್ರೂಯತೇ ಕಿಂ ನು ಕುರ್ಮಃ ॥ 10 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಪ್ರಶ್ನಃ, ಪ್ರಪ್ತಃ, ಖಂಡ್ಯತೇ, ತೇನ, ನೂನಂ, ಯುಕ್ತಾಂ, ಯುಕ್ತಿಂ, ವಕ್ತಿ, ಚ, ಅಸೌ, ಅಖಂಡ್ಯಾಂ,
ವಾದಿವ್ರಾತಂ, ಲಜ್ಜಯೇತ್, ನೋ, ವಿಶೇಷಾತ್, ಆಕ್ಷೇಪ್ರಾ, ಇತಿ, ಶ್ರೂಯತೇ, ಕಿಂ, ನು, ಕುರ್ಮಃ ।

ಅನ್ವಯ— ತೇನ, ಪ್ರಪ್ತಃ, ಪ್ರಶ್ನಃ ಖಂಡ್ಯತೇ ನೂನಂ । ಚ ಅಸೌ ಅಖಂಡ್ಯಾಂ ಯುಕ್ತಾಂ ಯುಕ್ತಿಂ ವಕ್ತಿ ವಾದಿವ್ರಾತಂ
ಲಜ್ಜಯೇತ್ ನಃ ವಿಶೇಷಾತ್ ಆಕ್ಷೇಪ್ರಾ ಇತಿ ಶ್ರೂಯತೇ ಕಿಂ ನು ಕುರ್ಮಃ ?

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ತೇನ = ಆ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಿಂದ

ಪ್ರಪ್ತಃ = ನಮ್ಮಿಂದ ಆಕ್ಷೇಪರೂಪವಾಗಿ ಕೇಳಲ್ಪಟ್ಟ

ಪ್ರಶ್ನಃ = ಪ್ರಶ್ನೆಯು

ಖಂಡ್ಯತೇ = ಖಂಡಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ

ನೂನಂ = ನಿಶ್ಚಯವು.

ಅಸೌ = ಈ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು

ಯುಕ್ತಾಂ = ಹೊಂದಿಕೆಯಾಗುವ (ಸರಿಯಾದ)

ಅಖಂಡ್ಯಾಂ = ಖಂಡಿಸಲಾಗದ

ಯುಕ್ತಿಂ = ಯುಕ್ತಿಯನ್ನು

ವಕ್ತೃ ಚ = ಹೇಳಿಯೇ ತೀರುತ್ತಾರೆ. (ಆದ್ದರಿಂದಲೇ)

ವಾದಿವ್ರಾತಂ = ನಿರುತ್ತರರಾದ ವಾದಿಗಳ ಸಮೂಹವನ್ನು

ಲಕ್ಷ್ಯಯೇತ್ = ನಾಚಿಕೆಗೊಳಿಸಿಯೇ ತೀರುತ್ತಾರೆ.

ನಃ = ನಮ್ಮನ್ನು

ವಿಶೇಷಾತ್ = ವಿಶೇಷವಾಗಿ

ಆಕ್ಷೇಪ್ತಾ = ನಿರಾಕರಿಸುವವರು ಆಗಿರುತ್ತಾರೆ,

ಇತಿ ಶ್ರುತಿಯತೇ = ಎಂದು ಕೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ,

ಕಿನ್ನು ಕುರ್ಮಃ = (ಇದಕ್ಕೆ ಪ್ರತೀಕಾರವಾಗಿ) ಏನನ್ನು ಮಾಡೋಣ ?

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಆ ಮಧ್ಯಾಹ್ನಾಯುರ್ದು ನಾವು ಕೇಳಿದ ಯಾವ ಆಕ್ಷೇಪ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳೇ ಇರಲಿ, ಅವುಗಳನ್ನು ಅನಾಯಾಸವಾಗಿ ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ, ಇದು ನಿಶ್ಚಯವಾದ ಮಾತು, ಅವರು ತಮ್ಮ ಪಕ್ಷದ ದ್ವೈತವೇದಾಂತದ ಸಮರ್ಥನೆಗೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಹೊಂದುವ ಮತ್ತು ನಮ್ಮಿಂದ ಖಂಡಿಸಲಾಗದ ಯುಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ನಮ್ಮವರನ್ನು ಆದ್ವೈತಿಗಳನ್ನು ನಿರುತ್ತರರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ಅವಮಾನಗೊಳಿಸುತ್ತಾರೆ ಮತ್ತು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಆಕ್ಷೇಪಿಸುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆ ವಿಷಯವನ್ನು ಕೇಳುತ್ತಿದ್ದೇವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಹೇಗೆ ಪ್ರತೀಕಾರ ಮಾಡೋಣ ? ಹೇಳಿರಿ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಅಖಂಡ್ಯಾಂ— ಖಂಡಯಿತುಂ ಯೋಗ್ಯಾ ಖಂಡ್ಯಾ, ನ ಖಂಡ್ಯಾ ಅಖಂಡ್ಯಾ, ತಾಂ ಅಖಂಡ್ಯಾಂ ।

ವಾದಿವ್ರಾತಂ— ವಾದಃ ವಿಷಾಂ ಅಸ್ತಿತಿ ವಾದಿನಃ, ವಾದಿನಾಂ ವ್ರಾತಃ ವಾದಿವ್ರಾತಃ, ತಂ ವಾದಿವ್ರಾತಂ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ವಿಡಿಭೇದನೇ ಸಕರ್ಮಕ ಸೇಟ್ ಉಭಯಪದೇ ಕರ್ಮಣಿ ಲಟ್ ಆತ್ಮನೇಪದೇ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ 'ಖಂಡ್ಯತೇ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ಖಂಡ್ಯತೇ ಖಂಡ್ಯೇತೇ ಖಂಡ್ಯಂತೇ, ಖಂಡ್ಯಸೇ ಖಂಡ್ಯೇಥೇ ಖಂಡ್ಯದ್ವೇ, ಖಂಡ್ಯೇ ಖಂಡ್ಯಾವಹೇ ಖಂಡ್ಯಾಮಹೇ ॥

ವಕ್ತೃ - ವಚ ಪರಿಭಾಷಣೇ ಸಕರ್ಮಕಃ ಅನಿಟ್ ಪರಸ್ಪೈಪದಿ ಆಯಂ ಅಂತಿಪರಃ ನ ಪ್ರಯುಜ್ಯತೇ । ಇದಕ್ಕೆ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗವಿಲ್ಲ. ಬಹುವಚನ ಪರಃ ಇತ್ಯನ್ತೇ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗವಿಲ್ಲವೆಂದು ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಝಿಪರಃ ಇತ್ಯಪರೇ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿಯೇ ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಪ್ರಯೋಗವಿಲ್ಲವೆಂದು ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಈ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಲಿಟ್ ಮುಂತಾದ ಲಕಾರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನವಿಲ್ಲ.

ವಕ್ತೃ ವಕ್ತೃ ವಕ್ತೃ, ವಕ್ತೃ ವಚ್ಚಿ ವಚ್ಚಿ ॥

ಓಲ್ಯೈ ಪ್ರೀಡಾಯಾಂ ಅಕರ್ಮಕಃ ಸೇಟ್ ಆತ್ಮನೇಪದೇ ಣಿಜಂತಾತ್ ವಿಧಿಲಿಪ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ 'ಲಕ್ಷ್ಯಯೇತ್' ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ಲಕ್ಷ್ಯಯೇತ್ ಲಕ್ಷ್ಯಯೇತಾಂ ಲಕ್ಷ್ಯಯೇಯುಃ, ಲಕ್ಷ್ಯಯಃ ಲಕ್ಷ್ಯಯೇತಂ ಲಕ್ಷ್ಯಯೇತ, ಲಕ್ಷ್ಯಯೇಯಂ ಲಕ್ಷ್ಯಯೇವ ಲಕ್ಷ್ಯಯೇಮ ॥

ಕ್ರುತ್ತವಣೇ ಸಕರ್ಮಕಃ ಅನಿಟ್ ಕರ್ಮಣಿ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ 'ಶ್ರುತಿಯತೇ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ಶ್ರುತಿಯತೇ ಶ್ರುತಿಯೇತೇ ಶ್ರುತಿಯಂತೇ, ಶ್ರುತಿಯಸಃ ಶ್ರುತಿಯೇಥೇ, ಶ್ರುತಿಯದ್ವೇ, ಶ್ರುತಿಯೇ ಶ್ರುತಿಯಾಮಹೇ ಶ್ರುತಿಯಾಮಹೇ ॥

ಕೋಶ— ನೂನಂ ತರ್ಕೇವಧಾರಣೇ ಅಮರಕೋಶ, (ನೂನಂ ತರ್ಕೇ ವಿನಿಶ್ಚಯೇ) ನೂನಂ = ನಿಶ್ಚಯ ಪ್ರಶೋದನಯೋಗಃ ಪೃಚ್ಛಾ ಚ | ಸ್ತೋಮೋಘನಿಕರವ್ರಾತವಾರಸಂಘಾತಸಂಚಯಾಃ - ಇತ್ಯಮರಃ |

ಪ್ರಯೋಗ— ತೇನ ಪೃಷ್ಠ (ಪ್ರಷ್ಠಃ) ಪ್ರಶ್ನಃ ಖಂಡ್ಯತೇ ನೂನಂ, (ಕರ್ಮಣಿ) |
 ಸಃ ಪೃಷ್ಠಂ (ಪ್ರಷ್ಠಃ) ಪ್ರಶ್ನಂ ಖಂಡಯತಿ ನೂನಂ (ಕರ್ತೃ) |
 ಅಸೌ ಯುಕ್ತಾಂ ಅಖಂಡ್ಯಾಂ ಚ ಯುಕ್ತಿಂ ವಕ್ತಿ (ಕರ್ತೃ) |
 ಅಮುನಾ ಯುಕ್ತಾ ಅಖಂಡ್ಯಾ ಚ ಯುಕ್ತಿಃ ಉಚ್ಯತೇ (ಕರ್ಮಣಿ)
 (ಅಸೌ) ವಾದಿವ್ರಾತಂ, ಲಜ್ಜಯೇತ್, (ಕರ್ತೃ) |
 ಅಮುನಾ ವಾದಿವ್ರಾತಂ ಲಜ್ಜ್ಯತೇ (ಕರ್ಮಣಿ) |
 (ಸಃ) ನಃ ವಿಶೇಷಾತ್ ಆಕ್ಷೇಪ್ತಾ ಇತಿ (ಅಸ್ಥಾಭಿಃ) ಶ್ರುಯತೇ (ಕರ್ಮಣಿ) |
 ಸಃ ನಃ ವಿಶೇಷಾತ್ ಆಕ್ಷೇಪ್ತಾ ಇತಿ ಶ್ರುಣುಮಃ (ಕರ್ತೃ) |

..★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಮತ್ತು ಕ್ರೀಮಧ್ವಾಜಾರ್ಯರಿಂದ ತಮಗಾಗಿರತಕ್ಕ ಕಷ್ಟವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾನೆ.

ಪ್ರಾಚ್ಯಂ ಶಾಸ್ತ್ರಂ ಯತ್ ಸಪಾದಂ ತು ಲಕ್ಷಂ
 ವಾಕ್ಯೇನೈಕೇನಾಕ್ಷಿಪದ್ಧರ್ಪತೀರ್ಥಃ |

ಇತ್ಥಂ ಪಾಂಥೈರ್ವರ್ಣಿತಂ ಶೃಣ್ವತಃ ಪ್ರಾಕ್

ಯುಷ್ಮಾನ್ ಪ್ರಾಪದ್ವ್ಯಯಮಾನಂ ಮನೋ ಮೇ || 11 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಪ್ರಾಚ್ಯಂ, ಶಾಸ್ತ್ರಂ, ಯತ್, ಸಪಾದಂ, ತು ಲಕ್ಷಂ, ವಾಕ್ಯೇನ, ಏಕೇನ, ಅಕ್ಷಿಪತ್, ಹರ್ಷತೀರ್ಥಃ, ಇತ್ಥಂ, ಪಾಂಥೈಃ, ವರ್ಣಿತಂ, ಶೃಣ್ವತಃ, ಪ್ರಾಕ್, ಯುಷ್ಮಾನ್, ಪ್ರಾಪತ್, ದೂಯಮಾನಂ, ಮನಃ, ಮೇ |

ಅನ್ವಯ— ಹರ್ಷತೀರ್ಥಃ, ಪ್ರಾಚ್ಯಂ, ಸಪಾದಂ, ಲಕ್ಷಂ ಯತ್ ತು ಶಾಸ್ತ್ರಂ, ತತ್, ಏಕೇನ ವಾಕ್ಯೇನ ಅಕ್ಷಿಪತ್ ಇತ್ಥಂ ಪ್ರಾಕ್ ಪಾಂಥೈಃ ವರ್ಣಿತಂ ಶೃಣ್ವತಃ ಮೇ ಮನಃ ದೂಯಮಾನಂ (ಸತ್) ಯುಷ್ಮಾನ್ ಪ್ರಾಪತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಹರ್ಷತೀರ್ಥಃ = ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು

ಪ್ರಾಚ್ಯಂ = ಪುರಾತನವಾದ

ಸಪಾದಂ = (ಲಕ್ಷದ) ನಾಲ್ಕನೆಯ ಒಂದಂಶದಿಂದ ಸಹಿತವಾದ (25,000 ದಿಂದ ಕೂಡಿದ)

ಲಕ್ಷಂ = ಒಂದು ಲಕ್ಷ ಸಂಖ್ಯೆಯುಳ್ಳ (ಒಂದೂ ಕಾಲುಲಕ್ಷ ಸಂಖ್ಯೆಯುಳ್ಳ)

ಯತ್ ತು ಶಾಸ್ತ್ರಂ = ಯಾವ ಮಾಯಾವಾದಿ ಶಾಸ್ತ್ರವಿದೆಯೋ,

ತತ್ = ಅದನ್ನು

ಏಕೇನ ವಾಕ್ಯೇನ = ಒಂದು ವಾಕ್ಯದಿಂದ

ಅಕ್ಷಿಪತ್ = ನಿರಾಕರಿಸಿದರು

ಇತ್ಥಂ = ಹೀಗೆ

ಪ್ರಾಕ್ = ಹಿಂದೆ

ಪಾಂಡು: = ದಾರಿಗರಿಂದ

ವರ್ಣತಂ = ವರ್ಣಸಲ್ಲಭದ್ವನ್ನು

ಶೃಂಗತ: = ಕೇಳುತ್ತಿದ್ದ

ಮೇ = ನನ್ನ

ಮನ: = ಮನಸ್ಸು

ದೂಯಮಾನಂ (ಸತ್) = ಸಂತಾಪ ಹೊಂದಿದ್ದಾಗಿ

ಯುಷ್ಮಾನ್ = ನಿಮ್ಮನ್ನು

ಪ್ರಾಪತ್ = ಹೊಂದಿತು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಅನಂದಕರವಾದ ಶಾಸ್ತ್ರವುಳ್ಳ (ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಷಾರ್ಯರು) ಪುರಾತನವಾದ ಒಂದೂಕಾಲು ಲಕ್ಷ ಗ್ರಂಥವುಳ್ಳ (ಗ್ರಂಥ = 32 ಅಕ್ಷರಗಳು) ನಮ್ಮ ಮಾಯಾವಾದ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಒಂದೇ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ನಿರಾಕರಿಸಿದರು. ಎಂದು ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ವಾದ ವೈಖರಿಯನ್ನು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ಅನುಭವಿಸಿದ ಕೆಲವು ಮಂದಿ ಜನರು ಹೇಳಿದರು. ಆ ಮಾತನ್ನು ಕೇಳಿದಾಗ, ನನ್ನ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಬಹಳ ಸಂತಾಪ ಉಂಟಾಯಿತು. ಆಗ ಈ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿ ನಮ್ಮ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಲು ಪದ್ಧತೀರ್ಥ ಮುಂತಾದ ನೀವೇ ಸಮರ್ಥರೆಂದು ನಮ್ಮ ಮನಸ್ಸು ನಿಮ್ಮನ್ನೇ ನೆನಸಿಕೊಂಡಿತು. ಅನಂದತೀರ್ಥರ ಮಾತನ್ನು ವಿಂಡಿಸಲು ಪದ್ಧತೀರ್ಥರೇ ಮೊದಲಾದ ನೀವೇ ಸಮರ್ಥರೆಂದು ನಾನು ಅಲೋಚಿಸಿದೆನು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಪ್ರಾಚ್ಯಂ— ಪ್ರಾಚೀ(ಕಾಲೇ) ಭವಂ ಪ್ರಾಚ್ಯಂ ।

ಸಪಾದಂ— ಪಾದೇನ ಸಹ ವರ್ತತೇ ಇತಿ ಸಪಾದಂ ।

ಹರ್ಷತೀರ್ಥಃ— ಹರ್ಷಃ (ಹರ್ಷಕರಂ) ತೀರ್ಥಂ ಯಸ್ಮಾತ್ ಸಃ ಹರ್ಷತೀರ್ಥಃ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಕ್ಷಿಪ ಪ್ರೇರಣೇ ಸಹಮರ್ಶಃ ಅನಿಶ್ ಉಭಯಪದೀ ತುದಾದೀ ಅನದ್ಯತನಭೂತೇ ಲಪ್ ಪ್ರಥಮವುರುವೇ ವಿಶವಚನೇ 'ಅಕ್ಷಿಪತ್' ಇತಿ ರೂಪಮ್ । (ಅಕ್ಷಿಪತ್ ಅಕ್ಷಿಪತಾಂ ಅಕ್ಷಿಪನ್, ಅಕ್ಷಿಪಃ ಅಕ್ಷಿಪತಂ ಅಕ್ಷಿಪತ, ಅಕ್ಷಿಪಂ ಅಕ್ಷಿಪಾವ ಅಕ್ಷಿಪಾಮು ॥)

ಕೋಶ— ಪಾದ = 4ನೇ ಭಾಗ, ಪಾದಾ ರತ್ಯಂಪ್ರಿತುರ್ಯಾಂತಾಃ, ಪಾಂಡಃ = ದಾರಿಹೋಕ, ಅಧ್ಯೋನೋಽಧ್ಯಗೋಽಧ್ಯಃ ಪಾಂಡಃ ಪಥಿಕ ಇತ್ಯಪಿ ಅಮರ.

ಭಲಾರೀಯ— ಸಪಾದಲಕ್ಷವರಿಮಿತಂ ಅಸೃಚ್ಛ್ರಂ, ಅಕ್ಷಿಪಂತಂ ತಮಿಮಂ ಮಧ್ಯಂ ಆಕ್ಷೇಪುಂ ಪದ್ಧತೀರ್ಥಾ ವಿವ ಸಮರ್ಥಾಃ ಇತಿ ದೂರಸ್ಥಾನ್ ಯುಷ್ಮಾನ್ ಮೇ ಮನಃ ಆಗಮತ್ ಇತಿ ಛಾವಃ = ಒಂದು ಲಕ್ಷದ ಇವತ್ತೆ ಐದು ಸಾವಿರ ಗ್ರಂಥ ಪರಿಮಿತವಾದ ನಮ್ಮ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿ ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಿರುವ ಅಂತಹ ಈ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿ ವಿಂಡಿಸಲು ಪದ್ಧತೀರ್ಥರೇ ಸಮರ್ಥರೆಂದು ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ನಿಮ್ಮನ್ನು ನನ್ನ ಮನಸ್ಸು ನೆನಸಿತು ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಪ್ರಯೋಗ— ಹರ್ಷತೀರ್ಥೇನ ತು ಪ್ರಾಚ್ಯಂ ಸಪಾದಂ ಲಕ್ಷಂ ಯತ್ ಶಾಸ್ತ್ರಂ ತತ್ ವಿಶೇನ ವಾಕ್ಯೇನ ಅಕ್ಷಿಪತ (ಕರ್ಮಣ) ।

ಇತ್ಯಂ ಪ್ರಾಕ್ ಪಾಂಡುಃ ವರ್ಣತಂ ಶೃಂಗತಃ ಮೇ ಮನಸಾ ದೂಯಮಾನೇನ ಯೂಯಂ ಆಬ್ಜಮ್ (ಕರ್ಮಣ ಅ೭ ಆಬ್ಜತಾಂ ಆವೃತ್ತ ಆಬ್ಜಮ್) ।

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಮತ್ತು ಜನರ ವಾರ್ತೆಯನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾನೆ.

ವೇದವ್ಯಾಸೋ ನೈಷ ವೇದೋ ನು ಮೂರ್ತೋ

ದಿವ್ಯಾ ಮೂರ್ತಿಯಸ್ಯ ಸಾ ಸುಸ್ಮಿತಸ್ಯ |

ತದ್ರಷ್ಟ್ವಾಕಾಂ ಚೇತಿ ವಾಣೀಕೃಪಾಣೀ

ನೂನಂ ಮಾಯಾಪಕ್ಷಮೂಲಂ ಭಿನತ್ತಿ

|| 12 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ವೇದವ್ಯಾಸಃ, ನು, ಏಷಃ, ವೇದಃ, ನು, ಮೂರ್ತಃ, ದಿವ್ಯಾ, ಮೂರ್ತಿಃ, ಯಸ್ಯ, ಸಾ, ಸುಸ್ಮಿತಸ್ಯ, ತದ್ರಷ್ಟ್ವಾಕಾಂ, ಚ, ಇತಿ, ವಾಣೀಕೃಪಾಣೀ, ನೂನಂ, ಮಾಯಾಪಕ್ಷಮೂಲಂ, ಭಿನತ್ತಿ |

ಅನ್ವಯ— ಸುಸ್ಮಿತಸ್ಯ ಯಸ್ಯ ಸಾ ಮೂರ್ತಿಃ ದಿವ್ಯಾ ಏಷಃ ವೇದವ್ಯಾಸಃ ನು ? ಮೂರ್ತಃ ವೇದಃ ನು ? ಇತಿ ತದ್ರಷ್ಟ್ವಾಕಾಂ ವಾಣೀಕೃಪಾಣೀ ಚ ನೂನಂ ಮಾಯಾಪಕ್ಷಮೂಲಂ ಭಿನತ್ತಿ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸುಸ್ಮಿತಸ್ಯ = ಒಳ್ಳೆಯ ಮಂದಹಾಸವುಳ್ಳ

ಯಸ್ಯ = ಯಾವ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ

ಸಾ = ಅಂಶವು

ಮೂರ್ತಿಃ = ಶರೀರವು

ದಿವ್ಯಾ = ಲೋಕವಿಲಕ್ಷಣವಾದುದು

ಏಷಃ = ಈ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು

ವೇದವ್ಯಾಸಃ ನು ? = ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರೋ ?

ಮೂರ್ತಃ = ದೇಹಧಾರಿಯಾದ

ವೇದಃ ನು ? = ವೇದವೋ,

ಇತಿ = ಹೀಗೆಂದು

ತತ್ = ಆ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು

ದ್ರಷ್ಟ್ವಾಕಾಂ = ನೋಡುತ್ತಿರುವ ಜನರ

ವಾಣೀಕೃಪಾಣೀ ಚ = ಮಾತೆಂಬ ಕತ್ತಿಯೂ

ನೂನಂ = ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿ

ಮಾಯಾಪಕ್ಷಮೂಲಂ = ಮಾಯಾವಾದಿ ಸಿದ್ಧಾಂತದ ಬುಡವನ್ನೇ

ಭಿನತ್ತಿ = ಕತ್ತರಿಸುತ್ತದೆ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಸುಂದರವಾದ ಮುಗುಳ್ಳಗೆಯುಳ್ಳ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಜನರು ನೋಡಿ ಹೀಗೆ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. "ಈ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಶರೀರವು ಲೋಕವಿಲಕ್ಷಣವಾದುದು. ಈ ಮಧ್ವನು ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸನೋ ? ದೇಹವನ್ನು ಧರಿಸಿ ಬಂದಿರುವ ವೇದವೋ ? ಎಂದು ಮಾತನಾಡುತ್ತಿರುವರು. ಕತ್ತಿಯು ಮರದಬುಡವನ್ನು ಕತ್ತರಿಸುವಂತೆ ಈ ಜನರ ಮಾತು ಮಾಯಾವಾದಿ ಮತದ ಬುಡವನ್ನೇ ಕತ್ತರಿಸುವುದು. ಈ ಮಾತಿನಿಂದ ನಮ್ಮ ಮತದ ಬುಡಕತ್ತರಿಸಿ ಹೋಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಮಧ್ವರನ್ನು ಹೊಗಳುತ್ತಿರುವ ಜನರ ಮಾತನ್ನು ಕೇಳಿ ಮಾಯಾವಾದಿ ಮತವನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿರುವ ಇತರ ಜನರು

ಮಧ್ವಮತವೇ ಉತ್ತಮವು. ಮಾಯಾವಾದಿ ಮತವು ಸರಿಯಾದುದಲ್ಲ ಎಂದು ದ್ವೈತ ಮತವನ್ನು ಆದರಿಸುವುದರಿಂದ ಮಾಯಾಮತವು ಪೂರ್ತಿ ನಾಶವಾಗುವುದು.

ಇಲ್ಲಿ ಭಲಾರೀಯದಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಅಯಂ ಭಾವಃ = ಮಹಾಪಂಡಿತಂ ಲೋಕ-
ವಿಲಕ್ಷಣಸುಂದರಾಕಾರವಂತಂ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯಂ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ಅಯಂ ಸಾಕ್ಷತ್ ವೇದವ್ಯಾಸೋ ವಾ ಶರೀರಧಾರೀ ವೇದೋ
ವಾ ಇತಿ ಜನಾಃ ವದಂತಿ, ಏವಂ ತನ್ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಪ್ರಶಂಸಾಪರಯಾ ಜನವಾಚಾ ಅನ್ಯೇ ಜನಾಃ ಸರ್ವೇಽಪಿ ಅಸೃಚ್ಛಾಸ್ತಂ
ಅನಾದೃತ್ಯ ಮಧ್ವಶಾಸ್ತ್ರ ವಿವ ಪ್ರವೀಣಾ ಭವೇಯುಃ. ತೇನ ಅಸೃಚ್ಛಾಸ್ತಂ ಅವ್ಯಕಾಶಿತಂ ಭವೇತ್, ಖಿಡ್ಗೇನ ವ್ಯಕ್ತಮೂಲಚ್ಛೇದೇ
ವ್ಯಕ್ತಸ್ಯ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಭಾವಮತ್ ಇತಿ ಮೇ ಪ್ರತಿಭಾತೀತಿ. ಇಲ್ಲಿಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಹೀಗಿದೆ. ಮಹಾಪಂಡಿತರಾದ
ಲೋಕವಿಲಕ್ಷಣ ಸುಂದರಾಕಾರವುಳ್ಳ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ನೋಡಿ, ಇವರು ಸಾಕ್ಷಾತ್ ವೇದವ್ಯಾಸರೋ, ಶರೀರ-
ಧಾರಿಯಾದ ವೇದವೋ ಎಂದು ಜನರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ, ಹೀಗೆ ಅವರ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಶಂಸಿಸುವ ಅವರ ಮಾತಿನಿಂದ
ಇತರ ಎಲ್ಲಾ ಜನರೂ ನಮ್ಮ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಅನಾದರಿಸಿ ಮಧ್ವಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರವೀಣರಾದರು. ಆದರಿಂದ ನಮ್ಮ ಶಾಸ್ತ್ರವು
ಅಪ್ರಕಾಶವಾಗುತ್ತದೆ. ಖಿಡ್ಗದಿಂದ ಮರದಿಂದ ಬುಡವನ್ನು ಕಡಿದಾಗ ಮರವು ಹೇಗೆ ಬೆಳೆಯುವುದಿಲ್ಲವೋ ಅದರಂತೆ ನಮ್ಮ
ಶಾಸ್ತ್ರದ ಬೆಳೆವಣಿಗೆಯೂ ಕುಂಠಿತವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ನನಗೆ ತೋರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಆ ಮಾಯಾವಾದಿಯು ಹೇಳಿದನು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಸುಸ್ಮಿತಸ್ಯ— ಸು ಶೋಭನಂ ಸ್ಥಿತಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸುಸ್ಮಿತಃ, ತಸ್ಯ ಸುಸ್ಮಿತತ್ವಃ ।

ತದ್ವತ್ತ್ವಾಣಾಂ— ತಸ್ಯ ದೃಷ್ಟಾರಃ ತದ್ವತ್ತ್ವಾರಃ, ತೇಷಾಂ ತದ್ವತ್ತ್ವಾಣಾಂ ।

ವಾಗೇಕೃಪಾಣೀ— ವಾಗೇ ಏವ ಕೃಪಾಣೀ ವಾಗೇಕೃಪಾಣೀ ।

ಮಾಯಾಪಕ್ಷಮೂಲಂ— ಮಾಯಾಯಾಃ ಪಕ್ಷಃ ಮಾಯಾಪಕ್ಷಃ, ಮಾಯಾಪಕ್ಷಸ್ಯ ಮೂಲಂ ಮಾಯಾ-
ಪಕ್ಷಮೂಲಂ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಭಿರೌ, ದ್ವೈಧೀಕರಣೇ ಸಕರ್ಮಕಃ ಅನಿಟ್ ಉಭಯಪದೀ ।

ಭಿಂತ್ರಿ ಭಿಂತಃ ಭಿಂದಂತಿ, ಭಿಂತ್ರಿ ಭಿಃ ಭಿಂಥ, ಭಿನ್ನದ್ವಿ ಭಿಂಧ್ಯಃ ಭಿಂಧ್ಯಃ ॥

ಕೋಶ— ನು ಹಿವಲ್ಪಾರ್ಥಕ, ಪ್ರತ್ಯಾರ್ಥಕ ಅವ್ಯಯ ನುಪ್ರಬ್ಧಾಯಾಂ ವಿಕಲ್ಪೇ ಚ ಅಮರ, ಪ್ರಶ್ನೇ ವಿಕಲ್ಪೇನುಪ್ಪಿತ್ತ,
ವೈಜಯಂತೀ ।

ಪ್ರಯೋಗ— ತದ್ವತ್ತ್ವಾಣಾಂ ವಾಗೇಕೃಪಾಣ್ಯಾ ಮಾಯಾಪಕ್ಷಮೂಲಂ ಭಿದ್ಯತೇ ।

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ನಮ್ಮ ಪಕ್ಷದವರೂ ಕೂಡ ಮಧ್ವಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಹೊಗಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಇದನ್ನು ಸಹಿಸಲು ಕಷ್ಟವಾಗಿದೆ
ಎನ್ನುತ್ತಾನೆ.

ಅಕ್ಕಿಪ್ಪಂ ತತ್ಪೂತ್ರಭಾಷ್ಯಂ ಬಲೀಯೋ-

ಮಾನೋಪೇತಂ ಕಾ ಕ್ಷತಿನೃಪಸೃಧಾ ಚೇತ್ ।

ಅಸ್ಥಾಕಾಃ ಕೇಽಪ್ಯೇವಮುಕ್ತಾ ವಿಲಕ್ಷಾ

ಲಕ್ಷಾಸಿಂಧೌ ದುಸ್ತರ್ಹೇಽಮದ್ವಯನಃ

॥ 13 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅಕ್ಕಿಪ್ಪಂ, ತತ್, ಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಂ, ಬಲೀಯೋಮಾನೋಪೇತಂ, ಕಾ ಕ್ಷತಿಃ, ನಃ, ತಥಾ ಚೇತ್,
ಅಸ್ಥಾಕಾಃ, ಕೇ, ಅಪಿ, ಏವಂ, ಉಕ್ತಾ, ವಿಲಕ್ಷಾ, ಲಕ್ಷಾಸಿಂಧೌ, ದುಸ್ತರ್ಹೇ, ಅಮದ್ವಯನ್, ನಃ ।

ಅನ್ವಯ— ತತ್, ಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಂ, ಅಕ್ಷಿಪ್ತಂ, ಬಲೀಯೋಮಾನೋಪೇತಂ, (ಇತಿ ಕೇಚಿದ್ ವದಂತಿ), ತಥಾ ಚೇತ್ ನಃ ಕಾ ಕ್ವತಿಃ ? ವಿಲಜ್ಜಾ ಅಸ್ಮಾಕಾಃ ಕೇಽಪಿ ಏವಂ ಉಕ್ತಾ ನಃ ದುಸ್ಸಹೇ ಲಜ್ಜಾಸಿಂಧೌ ಅಮಜ್ಜಯನ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ತತ್ = ಆ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ

ಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಂ = ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯವು

ಅಕ್ಷಿಪ್ತಂ = ಸರಳವಾದುದು

ಬಲೀಯೋಮಾನೋಪೇತಂ = ಪ್ರಬಲವಾದ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದುದು (ಇತಿ ಕೇಚಿದ್ ವದಂತಿ = ಎಂದು ಕೆಲವರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ)

ತಥಾ ಚೇತ್ = ಹಾಗಾದರೆ

ನಃ = ನಮಗೆ

ಕಾ ಕ್ವತಿಃ = ಏನು ಹಾನಿ ?

ವಿಲಜ್ಜಾ = ನಾಚಿಕೆ ಇಲ್ಲದ

ಅಸ್ಮಾಕಾಃ = ನಮ್ಮವರೇ ಆದ (ನಮ್ಮ ಗುಂಪಿನ)

ಕೇ ಅಪಿ = ಕೆಲವರು

ಏವಂ ಉಕ್ತಾ = ಹೀಗೆ ಹೇಳಿ

ನಃ = ನಮ್ಮನ್ನು

ದುಸ್ಸಹೇ = ಸಹಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದ

ಲಜ್ಜಾಸಿಂಧೌ = ನಾಚಿಕೆಯಿಂಬ ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ

ಅಮಜ್ಜಯನ್ = ಮುಳುಗಿಸಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ರಚಿಸಿದ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯವು ಸರಳವಾಗಿದೆ, ಸುಲಭವಾಗಿ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಬಲವಾದ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ತಮ್ಮ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದಾರೆ ಎಂದು ಕೆಲವರು ಮಾತಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. "ಹಾಗಾದರೆ ಅದರಿಂದ ನಮಗೇನು ತೊಂದರೆ ? ಆ ಭಾಷ್ಯವು ಚೆನ್ನಾಗಿಯೇ ಇರಬಹುದು. ಇರಲಿ" ಎಂದು ನಮ್ಮವರೇ ಆದ ಕೆಲವರು ನಾಚಿಕೆ ಇಲ್ಲದೆ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಇದನ್ನು ಕೇಳಿದರೆ ನಮಗೆ ಸಹಿಸಲಾಗದಷ್ಟು ನಾಚಿಕೆಯಾಗುತ್ತಿದೆ. ನಮ್ಮ ಗುಂಪಿಗೇ ಸೇರಿದ ಕೆಲವರು ಮಧ್ವಭಾಷ್ಯ ಪ್ರಶಂಸೆ ಮಾಡಿರುವುದನ್ನು ಕೇಳಿದಾಗ ನಮಗೆ ಕುಂಬಾ ಲಜ್ಜೆಯುಂಟಾಗುತ್ತಿದೆ. (ಅಸ್ಮದ್ಯೂಧ್ಯಾನಾಮೇವ ಕೇಷಾಂಚಿತ್ ಮಧ್ವಭಾಷ್ಯಪ್ರಶಂಸಾರೂಪಂ ವಾಕ್ಯಂ ಶ್ರುತ್ವಾ ವಯಂ ಅತಿಶರಾಂ ಲಜ್ಜತಾ ವರ್ತಾಮಹೇ ಇತಿ ಭಾವಃ ಛಲಾರೀಯ ವಿಶ್ವಪ್ರತಿರೀರ್ಥೀಯಂ).

ವಿಗ್ರಹ—

ತತ್ಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಂ— ಸೂತ್ರಾಣಾಂ ಭಾಷ್ಯಂ ಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಂ, ತಸ್ಯ ಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಂ ತತ್ಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಂ |

ಅಕ್ಷಿಪ್ತಂ— ನ ಕ್ಷಿಪ್ತಂ ಅಕ್ಷಿಪ್ತಂ |

ಬಲೀಯೋಮಾನೋಪೇತಂ— ಬಲೀಯಾಂಚಿ ಚ ತಾನಿ ಮಾನಾನಿ ಚ ಬಲೀಯೋಮಾನಾನಿ, ಬಲೀಯೋಮಾನೈ ಉಪೇತಂ ಬಲೀಯೋಮಾನೋಪೇತಂ |

ಅಸ್ಮಾಕಾಃ— ಅಸ್ಮಾಕಂ ಇಮೇ ಅಸ್ಮಾಕಾಃ |

ವಿಲಜ್ಜಾಃ— ಏಗತಾ ಲಜ್ಜಾ ಯೇಭ್ಯಃ ತೇ ವಿಲಜ್ಜಾಃ |

ಲಜ್ಜಾಸಿಂಧಿ—ಲಜ್ಜಾ ವಿವ ಸಿಂಧುಃ ಲಜ್ಜಾಸಿಂಧುಃ, ತಸ್ಮಿನ್ ಲಜ್ಜಾಸಿಂಧೌ |

ದುಸ್ಸಹೇ—ದುಃಖೇನ ಸೋಧುಂ ಶಕ್ಯಃ ದುಸ್ಸಹಃ, ತಸ್ಮಿನ್ ದುಸ್ಸಹೇ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ—ಟುಮಸ್ತೋರುದ್ವೈ (ಮಜ್ಜ) ಣಜಂತಾತ್ ಅನದ್ಯತನಭೂತೇ ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಬಹುವಚನಃ 'ಅಮಜ್ಜಯತಾಂ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಅಮಜ್ಜಯತ್ ಅಮಜ್ಜಯತಾಂ ಅಮಜ್ಜಯನ್, ಅಮಜ್ಜಯಃ ಅಮಜ್ಜಯಾಮ್ ||

ಕೋಶ—ವಿವಂ = ಇತ್ತಂ, ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ, ಇವೇತ್ಯಮರ್ಥಯೋರೇವಂ ಅಮರ, ಲಜ್ಜಾ = ನಾಚಿಕೆ, ಮಂದಾಕ್ಷಂ ಪ್ರೀತ್ಯಪ್ರಾಹೀಡಾಲಜ್ಜಾ ಸಾಪತ್ರಪಾನ್ಯತಃ, ಅಮರ |

ಪ್ರಯೋಗ—ತತ್ಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯೇಣ ಅಕ್ಷಿಪ್ತೇವ ಬಲೀಯೋಮಾನೋಪೇತೇನ ಭೂಯತೇ, ತಥಾ ಚೇತ್ ನಃ ಕಯಾ ಕ್ಷತ್ಯಾ ಭೂಯತೇ ? ಅಸ್ಯಾಶ್ಚಃ ಕೈರಪಿ ವಿವಂ ಉಕ್ತಾ ವಯಂ ದುಸ್ಸಹೇ ಲಜ್ಜಾಸಿಂಧೌ ಅಮಜ್ಜಾಮಹಿ |

★ ★ ★

ಅವಾರಿಕಾ—ಈಗ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ಮಾಡಬೇಕಾದ ಕರ್ತವ್ಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನೆ.

ತಸ್ಯ ವ್ಯಾಪ್ತಃ ಶಿಷ್ಯಜಾಲೈಸ್ತು ಗೌಣೈಃ

ಸಂಸತ್ತಿಂಧೌ ಶಂಖಚಕ್ರಾದಿಭೃದ್ಧಿಃ |

ಮಾ ಗೃಹ್ಯೇರನ್ ವಿಶ್ವಸತ್ತಾಂತರಾಣಿ

ಕ್ಷೇಮಾಪ್ತ್ಯೈ ನಸತ್ತ ನೀತಿಂ ವಿಧತ್ತ

|| 14 ||

ಪದಚ್ಛೇದ—ತಸ್ಯ, ವ್ಯಾಪ್ತಃ, ಶಿಷ್ಯಜಾಲೈಃ, ತು, ಗೌಣೈಃ, ಸಂಸತ್ತಿಂಧೌ, ಶಂಖಚಕ್ರಾದಿಭೃದ್ಧಿಃ, ಮಾ, ಗೃಹ್ಯೇರನ್, ವಿಶ್ವಸತ್ತಾಂತರಾಣಿ, ಕ್ಷೇಮಾಪ್ತ್ಯೈ, ನಃ, ತತ್ತ, ನೀತಿಂ, ವಿಧತ್ತ |

ಅನ್ವಯ—ಗೌಣೈಃ ವ್ಯಾಪ್ತಃ ಶಂಖಚಕ್ರಾದಿಭೃದ್ಧಿಃ, ತಸ್ಯ ಶಿಷ್ಯಜಾಲೈಃ ತು ಸಂಸತ್ತಿಂಧೌ ವಿಶ್ವಸತ್ತಾಂತರಾಣಿ ಮಾ ಗೃಹ್ಯೇರನ್, ತತ್ತ ನಃ ಕ್ಷೇಮಾಪ್ತ್ಯೈ ನೀತಿಂ ವಿಧತ್ತ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಗೌಣೈಃ = ಸವಿನುಡಿ ಮೊದಲಾದ ಗುಣಗಳುಳ್ಳ, (ದಾರಗಳಿಂದ ಮಾಡಿರುವ)

ವ್ಯಾಪ್ತಃ = ಎಲ್ಲ ದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ

ಶಂಖಚಕ್ರಾದಿಭೃದ್ಧಿಃ = (ಬಾಹು ಮುಂತಾದ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ) ಶಂಖ ಚಕ್ರ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ
(ಬಲೆಯ ಮೂಲಕ ಶಂಖಸಮೂಹ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ಹಿಡಿಯುವ)

ತಸ್ಯ = ಆ ಮಧ್ಯಾಹಾರ್ಯಕರ

ಶಿಷ್ಯಜಾಲೈಃ ತು = ಶಿಷ್ಯರೆಂಬ ಬಲೆಗಳಿಂದ

ಸಂಸತ್ತಿಂಧೌ = ಸಂಭಯಿಂಬ ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ

ವಿಶ್ವ = ಎಲ್ಲ

ಸತ್ತ = ಪ್ರಾಣಿಗಳ (ಮನುಷ್ಯರ)

ಅಂತರಾಣಿ = ಮನುಷ್ಯಗಳು

ಮಾ ಗೃಹ್ಯೇರನ್ = ವಶಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಡದಿರಲಿ

ತತ್ರ = ಆ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ, ನಃ = ನಮ್ಮ
 ಕ್ಷೇಮಾಪ್ತೃ = ಕ್ಷೇಮದ ಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ
 ನೀತಿಂ = ಉಪಾಯವನ್ನು
 ವಿಧತ್ವ = ಮಾಡಿರಿ.

ವಿಶೇಷಾಂಶಃ— ಇಲ್ಲಿ ಭಾವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ವಿಶೇಷಾಂಶಗಳು ಜಾಲಂ = ಸಮೂಹ, ಜಲಚರಬಂಧಕಂ ಚ ಜಾಲ ಎಂದರೆ ಸಮೂಹ ಮತ್ತು ಮೀನು ಮುಂತಾದ ಜಲಚರ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಹಿಡಿಯುವ ಬಲೆ. ಗೌಣಃ ಮಾಧುರ್ಯವಾಗ್ವಿತ್ವಾದಿಗುಣಸಂಬಂಧಿನಃ ತಂತುಕೃತಾರ್ಪ = ಗೌಣ ಎಂದರೆ ಮಧುರತೆ, ಚತುರತೆ ಮುಂತಾದ ಗುಣಗಳ ಸಂಬಂಧ ಉಳ್ಳವರು, ಮತ್ತು ದಾರದಿಂದ ಮಾಡಿರುವ ಬಲೆ ಇತ್ಯಾದಿ. ಶಂಖಚಕ್ರಂ ಕಂಬೂನಾಂ ಮಂಡಲಂ ಚ = ಶಂಖಚಕ್ರ ಎಂದರೆ ಕಪ್ಪೆಚಿಪ್ಪು ಮುಂತಾದ ಶಂಖಾಕೃತಿಯ ವಸ್ತುಗಳ ರಾಶಿ (ಶಂಖ ಮತ್ತು ಚಕ್ರಗಳು)

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಮೀನು ಹಿಡಿಯುವ ಬೆಸ್ತರು (ಗುಣಗಳಿಂದ) ದಾರಗಳಿಂದ ಬಲೆಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅವುಗಳನ್ನು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಹರಡುತ್ತಾರೆ. ಆಗ ಕಪ್ಪೆಚಿಪ್ಪು ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನೂ ಇತರ ಮೀನು ಮುಂತಾದ ನಾನಾ ಜಲಚರ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನೂ ಹಿಡಿಯುತ್ತಾರೆ. ಅದರಂತೆಯೇ ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ಈ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಶಿಷ್ಯರೂ ಮಾಧುರ್ಯ ಸೌಖ್ಯಾದಿ ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಎಲ್ಲಾ ದೇಶಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಹರಡುತ್ತಾ ಇದ್ದಾರೆ. ಅವರು ತೋಳು, ಎದೆ, ಮುಂತಾದ ಸ್ತಳಗಳಲ್ಲಿ ಪಾಂಚಜನ್ಯ ಶಂಖ ಸುದರ್ಶನಚಕ್ರ ಮುಂತಾದ ವಿಷ್ಣುಚಿಹ್ನೆಗಳನ್ನು ಧರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇಂತಹ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಶಿಷ್ಯರು ಸಭೆಯೆಂಬ ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶ ಮಾಡಿ ತಮ್ಮ ಒಳ್ಳೆಯ ಮಾತುಗಳಿಂದ, ಆ ಸಭೆಯಲ್ಲಿರುವ ಎಲ್ಲಾ ಜನರ ಮನಸ್ಸುಗಳನ್ನು ವಶಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವರು. ಅವರು ಜನರನ್ನು ಮರುಳುಗೊಳಿಸದಂತೆ, ನಮ್ಮ ಜನರನ್ನು ಮರುಳುಗೊಳಿಸದಂತೆ, ನಮ್ಮ ಜನರ ಸಂಖ್ಯೆಯು ಕಡಿಮೆಯಾಗದಂತೆ, ನಮಗೆ ಕ್ಷೇಮವುಂಟಾಗುವಂತೆ ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಒಳ್ಳೆಯ ಉಪಾಯವನ್ನು ಆಲೋಚಿಸಿರಿ. (ರೂಪಕ ಮತ್ತು ಶ್ಲೇಷಾಲಂಕಾರ).

ವಿಗ್ರಹ—

ಶಿಷ್ಯಜಾಲ್ಮೈಃ— ಶಿಷ್ಯಾಣಾಂ ಜಾಲಾನಿ ಶಿಷ್ಯಜಾಲಾನಿ । ಜಾಲಂ = ಸಮೂಹ, ಬಲೆ, ಜಾಲಂ ಸಮೂಹ ಅನಾಯಃ ಗವಾಕ್ಷತ್ತಾರಕಾವಪಿ ಅಮರ. ಜಾಲಂ ಸಮೂಹಃ ಜಲಚರಬಂಧಕಂ ಚ ಭಾವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ ಗೌಣ = ಎಂದರೆ ಮಾಧುರ್ಯಾದಿ ಗುಣ ಸಂಬಂಧ ಉಳ್ಳವರು ಮತ್ತು ತಂತುಸಂಬಂಧ ಉಳ್ಳವುಗಳು (ಬಲೆಗಳು) ಗೌಣಃ (ಎ) ಮಾಧುರ್ಯವಾಗ್ವಿತ್ವಾದಿ ಗುಣಸಂಬಂಧಿನಃ (ಸಂಬಂಧಿನಿ) ತಂತು ಕೃತಾರ್ಪ (ನಿಚ) ।

ಶಂಖಚಕ್ರಾದಿಭೃದ್ವಿಃ— ಶಂಖಿರ್ದ ಚಕ್ರಂ ಚ ಶಂಖಚಕ್ರೇ, ತೇ ಆದೀ ಯೇಷಾಂ ತಾನಿ ಶಂಖಚಕ್ರಾದೀನಿ, ತಾನಿ ಜಿಭೃತೀತಿ ಶಂಖಚಕ್ರಾದಿಭೃಂತಿ, ತೈಃ ಶಂಖಚಕ್ರಾದಿಭೃದ್ವಿಃ । ಶಂಖಚಕ್ರಂ ಶಂಖಾನಾಂ ಕಂಬೂನಾಂ ಚಕ್ರಂ ಮಂಡಲಂ ಚ ಭಾವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ । ಶಂಖಾನಾಂ ಚಕ್ರಃ ಶಂಖಚಕ್ರಃ ಎಂದು ಭಲಾರೀಯ, ಚಕ್ರೋ ಗಣೇ ಚಕ್ರವಾಣಿ ಎಂದು ವಿಶ್ವ, ಅಂತರಮವಕಾಶಾವಧಿ ಪರಿಧಾನಾಂತರ್ದಿಭೇದತಾದರ್ಥೇ । ಭಿದ್ರಾಕ್ಷೀಯವಿನಾ ಬಹಿರವಸರಮಧ್ಯೇಂತರಾತ್ಮನಿ ಚ ಎಂದು ಅಮರ. ಈ ಕೋಶಾನುಸಾರವಾಗಿ ಅಂತರಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷ = ಪ್ರಭೇದಗಳು ಮತ್ತು ಮನಸ್ಸು ಎಂದೂ ಅರ್ಥ.

ವಿಶ್ವಸತ್ತ್ವಾಂತರಾಣಿ— ವಿಶ್ವಾನಿ ಚ ತಾನಿ ಸತ್ತ್ವಾನಿ ಚ ವಿಶ್ವಸತ್ತ್ವಾನಿ, ವಿಶ್ವಸತ್ತ್ವಾನಾಂ ಅಂತರಾಣಿ ವಿಶ್ವಸತ್ತ್ವಾಂತರಾಣಿ । ಸತ್ತ್ವಾನಾಂ ಅಂತರಾಣಿ ಸತ್ತ್ವಾಂತರಾಣಿ, ವಿಶ್ವಾನಿ ಚ ತಾನಿ ಸತ್ತ್ವಾಂತರಾಣಿ ವಿಶ್ವಸತ್ತ್ವಾಂತರಾಣಿ ।

ಕ್ಷೇಮಾಪ್ತೃ— ಕ್ಷೇಮಸ್ಯ ಆಪ್ತಃ ಕ್ಷೇಮಾಪ್ತಃ, ತಸ್ಯ ಕ್ಷೇಮಾಪ್ತೃ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಗೃಹ ಉಪಾದಾನೇ, ಸಕರ್ಮಕಃ ಪರಸ್ತೈಪದಿನಃ ಕರ್ಮಣಿ ವಿಧಿಲಿಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷಃ ಬಹುವಚನೇ 'ಗೃಹ್ಯೇರನ್' ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ಗೃಹ್ಯೇತ ಗೃಹ್ಯೇಯಾತಾಂ ಗೃಹ್ಯೇರನ್, ಗೃಹ್ಯೇಥಾಃ ಗೃಹ್ಯೇಯಾಥಾಂ ಗೃಹ್ಯೇಧ್ವಂ, ಗೃಹ್ಯೇಯ ಗೃಹ್ಯೇವಹಿ ಗೃಹ್ಯೇಮಹಿ ॥

ದಧಾತು (ಧಾ) ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಪರಸ್ತೈಪದೀ ಆಜ್ಞಾಯಾಂ ಲೋಟ್‌ಮಧ್ಯಮಪುರುಷೇ. ಬಹುವಚನೇ 'ವಿಧತ್' ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ದಧಾತು ಧತ್ತಾತ್ ಧತ್ತಾಂ ದಧತು, ಧೇಹಿ ಧತ್ತಾತ್ ಧತ್ತಂಧತ್ತ, ದಧಾನಿ ದಧಾವ ದಧಾಮ ॥

ಪ್ರಯೋಗ— ಮೂಲದಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ಕರ್ಮಣಿಪ್ರಯೋಗ ವಿಧಿಲಿಜ್ ಲಕಾರದಲ್ಲಿದೆ, ಅದನ್ನು ಕರ್ತರಿ ಪ್ರಯೋಗಕ್ಕೆ ಹೀಗೆ ಬದಲಾಯಿಸಬೇಕು. ಗೌಣಾನಿ ವ್ಯಾಪ್ತಾನಿ ಶಂಬುಚಿಹ್ನಾದಿಭೃಂತಿ ತಸ್ಯ ಶಿಷ್ಯಜಾಲಾನಿ ಸಂಸತ್ತಿಂಧೌ ವಿಶ್ವಸತ್ತ್ವಾ ತ್ತರಾಣಿ ಮಾ ಗೃಹೀಯುಃ । ತತ್ತ (ಯೂಯಂ) ನಃ ಕ್ಷೇಮಾಪ್ತ್ಯನೀತಿಂ ವಿಧತ್, (ಕರ್ತರಿ) ತತ್ತ ಯುಷ್ಮಾಭಿಃ ನಃ ಕ್ಷೇಮಾಪ್ತ್ಯ ನೀತಿಃ ವಿಧೀಯತಾಂ (ಕರ್ಮಣಿ) ।

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆ ಮಧ್ವಶಿಷ್ಯರ ಜನವಶೀಕರಣಶಕ್ತಿಯನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾನೆ

ಗೌಣೈಸ್ತರ್ಕೈರ್ಗೌಣವಾಕ್ಯಾಭಿಗುಪ್ತೈಃ

ಗೌಣೇಂ ಬುದ್ಧಿಂ ವರ್ಧಯಂತೇ ನೃಣಾಂ ತೇ ।

ಹಂಸಾನಾಂ ನೋ ವಾಗ್ವಿಘ್ನಾತಪ್ರವೀಣಾಃ

ಸಿಂಧುಂ ಭೂಯೋ ವಾರಿವಪ್ಪೇರಿವಾಬ್ಧಾಃ ॥ 15 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಗೌಣೈಃ, ತರ್ಕೈಃ, ಗೌಣವಾಕ್ಯಾಭಿಗುಪ್ತೈಃ, ಗೌಣೇಂ ಬುದ್ಧಿಂ, ವರ್ಧಯಂತೇ, ನೃಣಾಂ, ತೇ, ಹಂಸಾನಾಂ, ನಃ, ವಾಗ್ವಿಘ್ನಾತ ಪ್ರವೀಣಾಃ, ಸಿಂಧುಂ, ಭೂಯಃ, ವಾರಿವಪ್ಪೇಃ, ಇವ, ಅಬ್ಧಾಃ ।

ಅನ್ವಯ— ಹಂಸಾನಾಂ ನಃ ವಾಗ್ವಿಘ್ನಾತಪ್ರವೀಣಾಃ ತೇ ಗೌಣವಾಕ್ಯಾಭಿಗುಪ್ತೈಃ ಗೌಣೈಃ ತರ್ಕೈಃ ಭೂಯಃ ವಾರಿವಪ್ಪೇಃ ಅಬ್ಧಾಃ ಸಿಂಧುಂ ಇವ ಗೌಣೇಂ ಬುದ್ಧಿಂ ವರ್ಧಯಂತೇ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಹಂಸಾನಾಂ = ಸನ್ಯಾಸಿಗಳಾದ

ನಃ = ನಮ್ಮ (ಹಂಸಗಳ)

ವಾಗ್ವಿಘ್ನಾತ = ಮಾತನ್ನು ತಡೆಯುವುದರಲ್ಲಿ (ಮನೋಹರವಾದ ಧ್ವನಿಯನ್ನು ಪ್ರತಿಬಂಧಿಸುವುದರಲ್ಲಿ)

ಪ್ರವೀಣಾಃ = ನಿಪುಣರಾದ

ತೇ = ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಆ ಶಿಷ್ಯರು

ಗೌಣವಾಕ್ಯ = ಗುಣವನ್ನು ಹೇಳುವ ಮಾತುಗಳಿಂದ

ಅಭಿಗುಪ್ತೈಃ = ಕಾವಾಡಲ್ಪಟ್ಟ,

ಗೌಣೈಃ ತರ್ಕೈಃ = ಬ್ರಹ್ಮವಾಗಿ ಗುಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುವ ಅನುಮಾನಗಳಿಂದ

ಭೂಯಃ = ಬಹಳವಾಗಿ

ವಾರಿವರ್ಷಃ = ನೀರಿನ ಮಳೆ ಸುರಿಸುವಿಕೆಗಳಿಂದ

ಅಬ್ಜಾಃ = ಮೋಡಗಳು

ಸಿಂಧುಂ ಇವ = ಸಮುದ್ರವನ್ನೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ

ಸೃಣಾಂ = ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ

ಗೌಣೇಂ ಬುದ್ಧಿಂ = ಪರಬ್ರಹ್ಮನು ಗುಣಪೂರ್ಣನು ಎಂಬ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು

ವರ್ಧಯಂತೇ = ಹೆಚ್ಚಿಸುತ್ತಾರೆ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಮಳೆಗಾಲದಲ್ಲಿ ಮೋಡಗಳು ಬಹಳವಾಗಿ ಮಳೆಯನ್ನು ಸುರಿಸುತ್ತವೆ. ಆ ಮಳೆಯ ನೀರಿನ ಪ್ರವಾಹದಿಂದ ನದಿಯೂ ಸಮುದ್ರವೂ ವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಹಂಸಗಳು ತಮ್ಮ ಮನೋಹರವಾದ ಧ್ವನಿಯಿಂದ ಕೂಗುವುದಿಲ್ಲ. ಮಳೆ ಬರುವ (ಭಾರತವರ್ಷವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು) ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಮಾನಸ ಸರೋವರದ ಕಡೆಗೆ ಹೋಗುತ್ತವೆ. ಅದರಂತೆ ಆ ಮಧ್ವಜಾಯುರ ಶಿಷ್ಯರು ಹಂಸದಂತಿರುವ ಪರಮಹಂಸಾತ್ಮಮಿಗಾದ ನಮ್ಮ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಖಂಡಿಸುತ್ತಾರೆ. ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ನಿರ್ಗುಣತ್ವ ಪ್ರತಿಪಾದಕವಾದ ಮಾತುಗಳನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಅವರು ಒಪ್ಪ ಪವೀಣರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಅವರು ಪರಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ (ಬ್ರಹ್ಮಕ್ಕೆ) ಸಗುಣತ್ವ ಸಾಧಕವಾದ ಅನೇಕ ತರ್ಕಗಳನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ. ಬ್ರಹ್ಮವು ಸಗುಣವಾಗಿರಲೇಬೇಕು. ವಸ್ತುವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಘಟದಂತೆ ಬ್ರಹ್ಮ ಸಗುಣಂ ಭವಿತುಂ ಅರ್ಹತಿ ವಸ್ತುತ್ವಾತ್ ಘಟವತ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಅನುಮಾನಗಳನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ. ಈ ಅನುಮಾನಗಳಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಕ್ಕೆ ಗುಣಪ್ರತಿಪಾದಕವಾದ ಅನೇಕ ವೇದವಾಕ್ಯಗಳು ರಕ್ಷಕಗಳಾಗಿವೆ. 'ಮಯ್ಯನಂತಗುಣೇಽನಂತೇ' 'ಅಥ ಕಸ್ಮಾದುಚ್ಯತೇ ಬ್ರಹ್ಮತೇ ಬೃಹಂತೋ ಹ್ಯಸ್ಮಿನ್ ಗುಣಾಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳು ಭಗವಂತನಿಗೆ ಅನಂತಗುಣಗಳಿವೆ ಎಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತವೆ. ಈ ವಾಕ್ಯಗಳ ಸಹಾಯವುಳ್ಳ ಓಂದ ಹೇಳಿದ ಅನುಮಾನಗಳಿಂದ ಶ್ರೀಮಧ್ವಜಾಯುರ ಶಿಷ್ಯರು ಬ್ರಹ್ಮನು ಸಗುಣ ಎಂಬ ಬುದ್ಧಿಯು ಜನರಿಗೆ ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಹೆಚ್ಚಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಮೋಡಗಳು ಮಳೆ ಸುರಿಸಿ ಸಮುದ್ರವನ್ನು ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗೊಳಿಸುವಂತೆ ಅವರು ಜನರಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮವು ಸಗುಣ ಎಂಬ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನೇ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗೊಳಿಸುತ್ತಾರೆ. ಮೋಡದ ಧ್ವನಿ ಕೇಳಿದಾಗ ಹಂಸಧ್ವನಿ ಕೇಳಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಹಂಸಗಳು ಬೇರೆ ಕಡೆಗೆ ಹೊರಟುಹೋಗುತ್ತವೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಮಧ್ವಶಿಷ್ಯರ 'ಬ್ರಹ್ಮವು ಸಗುಣವಾಗಿದೆ' ವಸ್ತುವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇತ್ಯಾದಿಯಾದ ಬ್ರಹ್ಮಕ್ಕೆ ಸಗುಣತ್ವ ಬೋಧಕವಾದ ತರ್ಕಗಳ ಘೋಷದಿಂದ ಹಂಸರಾದ ನಾವು ಮೋಡಗಳ ಧ್ವನಿಯನ್ನು ಕೇಳಿ ಹಂಸಗಳು ದೂರಕ್ಕೆ ಓಡಿಹೋಗುವಂತೆ ದೂರಕ್ಕೆ ಓಡಿಹೋಗಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಅವರು ಹೇಳುವ ಅನುಮಾನಗಳಿಗೆ ದೋಷವನ್ನು ಹೇಳಲೂ ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಮಯ್ಯನಂತಗುಣೇಽನಂತೇ, ಅಥ ಕಸ್ಮಾದುಚ್ಯತೇ ಇತ್ಯಾದಿ ಅನಂತಗುಣತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವ ಆಗಮಗಳಿಂದ ಈ ತರ್ಕಗಳು ಅನುಗೃಹೀತವಾಗಿವೆ. ಹೀಗೆ ಆಗಮ ಸಹಾಯವಿರುವ ಅನುಮಾನಗಳನ್ನು ದೋಷಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ನಾವು ಮಾತಾಡದೆ ಬಾಯಿ ಮುಚ್ಚಿಕೊಂಡು ಬೇರೆ ಕಡೆಗೆ ಹೋಗುವುದೇ ಉಳಿದಿರುವ ಮಾರ್ಗವು ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಗೌಣೈಃ— (ಪ್ರತಿಪಾದಕತಯಾ) ಗುಣಸ್ಯ ಇಮೇ ಗುಣಾಃ, ತೈಃ ಗುಣೈಃ ।

ಗೌಣವಾಕ್ಯಾಭಿಗುಚ್ಛೈಃ— (ಪ್ರತಿಪಾದಕತಯಾ) ಗುಣಸ್ಯ ಇಮಾನಿ ಗೌಣಾನಿ, ಗೌಣಾನಿ ಚ ತಾನಿ ವಾಕ್ಯಾನಿ ಚ

ಗೌಣವಾಕ್ಯಾನಿ, ಗೌಣವಾಕ್ಯೈಃ ಅಭಿಗುಚ್ಛಾಃ ಗೌಣವಾಕ್ಯಾಭಿಗುಚ್ಛಾಃ, ತೈಃ ಗೌಣವಾಕ್ಯಾಭಿಗುಚ್ಛೈಃ ।

(ವಿಷಯತಯಾ) ಇಯಂ ಗೌಣೇ ಗುಣವಿಷಯಿಕಾ = ಬ್ರಹ್ಮವು ಗುಣವುಳ್ಳದ್ದು ಎಂಬ,

ವಾಗ್ವಿಘಾತಪ್ರವೀಣಾಃ— ವಾಚಾಂ ವಿಘಾತಃ ವಾಗ್ವಿಘಾತಃ, ವಾಗ್ವಿಘಾತೇ ಪ್ರವೀಣಾಃ ವಾಗ್ವಿಘಾತ-
ಪ್ರವೀಣಾಃ,

ಭೂಯೋವಾರಿವರ್ಷೇ— ಭೂಯಾಂಸಿ ಚ ತಾನಿ ವಾರೀಣಿ ಚ ಭೂಯೋವಾರೀಣಿ, ಭೂಯೋವಾರೀಣಾಃ
ವರ್ಷಾಣಿ ಭೂಯೋವಾರಿವರ್ಷಾಣಿ, ತೈಃ ಭೂಯೋವಾರಿವರ್ಷೇಃ |

ಅಬ್ಜಾಃ— ಅಪಃ ದದತಿ ಇತಿ ಅಬ್ಜಾಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ವೃಧು ವೃದ್ಧಿ ಣಿಜಂತಾತ್ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಬಹುವಚನೇ 'ವರ್ಧಯಂತೇ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |
ವರ್ಧಯಂತೇ ವರ್ಧಯಂತೇ ವರ್ಧಯಂತೇ,
ವರ್ಧಯಸೇ ವರ್ಧಯೇಥೇ ವರ್ಧಯಧೈಃ,
ವರ್ಧಯೇ ವರ್ಧಯಾಮಹೇ ವರ್ಧಯಾಮಹೇ ||

ಕೋಶ— ಪ್ರವೀಣೇ ನಿಪುಣೋಽಭಿಜ್ಞಃ, ಅಬ್ಜಿ ಜೀಮೂತವತ್ಸರೌ. ಆಮರ.

ಪ್ರಯೋಗ— ತೇ ನೃಣಾಂ ಗೌಣೇಂ ಬುದ್ಧಿ ವರ್ಧಯಂತೇ ತೈಃ, ನೃಣಾಂ ಗೌಣೇ ಬುದ್ಧಿ ವರ್ಧ್ಯತೇ |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆ ಮಾಯಾವಾದಿಯು ತನ್ನ ಭಾಷಣವನ್ನು ಮುಗಿಸುತ್ತಾನೆ.

ಬಾಹುಲ್ಯೇನ ಹೈತದುಕ್ತಾಃ ಖಲು ದ್ರಾ-

ಗೇತೇ ವಿಶ್ವಂ ವ್ಯಾಪ್ನವಂತಿ ಪ್ರಕಾಮಮ್ |

ಅಸ್ಮಿನ್ನಸ್ಯದರ್ಶನಾಪಾಯಕಾಲೇ

ಯದ್ದಲ್ಲೋಕಾಪಾಯಕಾಲೇ ಲಯಾಪಃ

|| 16 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಬಾಹುಲ್ಯೇನ, ಹಿ, ವಿತತ್, ಉಕ್ತಾಃ, ಖಲು, ದ್ರಾಕ್, ವಿತೇ, ವಿಶ್ವಂ, ವ್ಯಾಪ್ನವಂತೀ, ಪ್ರಕಾಮಂ.
ಅಸ್ಮಿನ್, ಅಸ್ಯದರ್ಶನಾಪಾಯಕಾಲೇ, ಯದ್ವತ್, ಲೋಕಾಪಾಯಕಾಲೇ, ಲಯಾಪಃ |

ಅನ್ವಯ— ವಿತತ್ ಬಾಹುಲ್ಯೇನ ಉಕ್ತಾಃ ಖಲು ಹಿ | ಅಸ್ಮಿನ್ ಅಸ್ಯದರ್ಶನಾಪಾಯಕಾಲೇ ವಿತೇ ದ್ರಾಕ್
ಲೋಕಾಪಾಯಕಾಲೇ ಲಯಾಪಃ ಯದ್ವತ್ ಪ್ರಕಾಮಂ ವ್ಯಾಪ್ನವಂತಿ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ವಿತತ್ = ಈ ವಿಷಯವನ್ನು

ಬಾಹುಲ್ಯೇನ = ಹೆಚ್ಚಾಗಿ (ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ)

ಉಕ್ತಾಃ ಖಲು ಹಿ = ಹೇಳಬೇಕಾಗಿಯೇ ಇಲ್ಲ.

ಅಸ್ಮಿನ್ = ಈ

ಅಸ್ಯತ್ = ನಮ್ಮ

ದರ್ಶನ = ಆದ್ವೈತಸಿದ್ಧಾಂತದ

ಅಪಾಯಕಾಲೇ = ನಾಶದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ

ವಿತೇ = ಈ ಮಧ್ಯಾಹಾರಾರ ಶಿಷ್ಯರು

ದ್ರಾಕ್ = ಬೇಗನೆ

ವಿಶ್ವಂ = ಪ್ರಪಂಚವನ್ನು

ಲೋಕಾಪಾಯಕಾಲೇ = ಪ್ರಪಂಚದ ನಾಶಸಮಯದಲ್ಲಿ (ಪ್ರಳಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ)

ಲಯಾಪಃ ಯದ್ವತ್ = ಪ್ರಳಯದ ನೀರಿನಂತೆ

ಪ್ರಕಾಮಂ = ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಾಗಿ

ವ್ಯಾಪ್ನವಂತಿ = ಹರಡುತ್ತಾರೆ (ವ್ಯಾಪಿಸುತ್ತಾರೆ)

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ನಮ್ಮ ವಿವಕ್ಷದವರ ಉತ್ಪರ್ಷವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಈ ಮಾತನ್ನು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ವಿಸ್ತರಿಸಿ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಏನೂ ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲ. ಈಗ ನಮ್ಮ ಶಾಂಕರ ಸಿದ್ಧಾಂತಕ್ಕೆ ಅಪಾಯವು ಬಂದು ಒದಗುತ್ತಿದೆ. ಈ ಮಧ್ಯಾಹಾರ್ಯಾರ ಶಿಷ್ಯರು ಪ್ರಲಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಜಲರಾಶಿಯು ಪ್ರಪಂಚವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಆವರಿಸಿ ನಾಶಗೊಳಿಸುವಂತೆ ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಪ್ರಪಂಚವನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸಿ ನಮ್ಮ ಸಿದ್ಧಾಂತಕ್ಕೆ ಅಪಾಯವನ್ನು ತಂದೊಡ್ಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಈ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ನಾವು ಪ್ರತೀಕಾರವನ್ನು ಆಲೋಚಿಸಬೇಕು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಬಾಹುಲ್ಯೇನ— ಬಹುಲಸ್ಯ ಭಾವಃ ಬಾಹುಲ್ಯಂ, ತೇನ ಬಾಹುಲ್ಯೇನ |

ಅಸೃದ್ಧರ್ಶನಾಪಾಯಕಾಲೇ— ಅಸ್ಮಾಕಂ ದರ್ಶನಂ ಅಸೃದ್ಧರ್ಶನಂ, ಅಸೃದ್ಧರ್ಶನಸ್ಯ ಅಪಾಯಃ ಅಸೃದ್ಧರ್ಶನಾ-ಪಾಯಃ, ಅಸೃದ್ಧರ್ಶನಾಪಾಯಸ್ಯ ಕಾಲಃ 'ಅಸೃದ್ಧರ್ಶನಾಪಾಯಕಾಲಃ, ತಸ್ಯೇವ ಅಸೃದ್ಧರ್ಶನಾಪಾಯಕಾಲೇ |

ಲಯಾಪಃ— ಲಯಸ್ಯ ಅಪಃ ಲಯಾಪಃ, ಉಕ್ತಾಖಿಲು ಎಂಬಲ್ಲಿ ಖಿಲು ಎಂಬುದು ಪ್ರತಿಷೇಧಾರ್ಥಕವಾದ ಅವ್ಯಯ, ಅದರ ಯೋಗವಿದ್ದಾಗ ಅಲಂ ಖಿಲ್ಲೋಃ ಪ್ರತಿಷೇಧಯೋಃ ಪ್ರಾಚಾಂ ಕ್ವಾ (3-4-18) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕ್ವಾ ಪ್ರತ್ಯಯ.

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಆಪ್ಲ ವ್ಯಾಪ್ತೌ ಪರಸ್ಪ್ರಪದಿ ಸಕರ್ಮಕ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಬಹುವಚನೇ 'ವ್ಯಾಪ್ನವಂತಿ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ | ಈ ಧಾತುವಿನ ಲಿಟ್ ಮೊದಲಾದ ಲಕಾರಗಳ ರೂಪಗಳನ್ನು ಯಂ ಯಂ ಪ್ರಾಪದ್ ಭೂರಿಚಿತ್ತಃ ಪ್ರದೇರಂ ಎಂಬ ಸರ್ಗ 12 ಶ್ಲೋಕ 9ರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ನೋಡಿರಿ.

ವಿ+ ಅಪ್ಪೋತಿ ಅಪ್ಪುತಃ ಅಪ್ಪವಂತಿ, ಅಪ್ಪೋಷಿ ಅಪ್ಪುಥಃ ಅಪ್ಪುಥ, ಅಪ್ಪೋಮಿ ಅಪ್ಪುವಃ ಅಪ್ಪಮಃ ||

ಕೋಶ— ನಿಷೇಧವಾಕ್ಯಾಲಂಕಾರ ಜಿಜ್ಞಾಸಾನುನಯೇ ಖಿಲು ಎಂಬ ಅಮರಕೋಶಾನುಸಾರ ಖಿಲು ರಜ್ಜವು ನಿಷೇಧಾರ್ಥಕವಾಗಿದೆ.

ಪ್ರಯೋಗ— ಏತೇ ವಿಶ್ವಂ ಪ್ರಕಾಮಂ ವ್ಯಾಪ್ನವಂತಿ | ಏತೈಃ ವಿಶ್ವಂ ಪ್ರಕಾಮಂ ವ್ಯಾಪ್ತತೇ |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಹೀಗೆ ಒಬ್ಬನ ಮಾತಿನ ಮೇಲೆ ಮತ್ತೊಬ್ಬನು ಅದನ್ನು ಹೀಯಾಳಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಆರಂಭಿಸಿದನು ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ.

ಅಕರ್ಣ್ಯೇತ್ಯಂ ತಸ್ಯ ವಾಣೀಮಥಾನೋ

ಮಾನೀ ತೇಷಾಂ ಮಾನಿನಾಂ ಚಿತ್ರವೇತ್ತಾ |

ಸ್ವಾನಾಂ ಚೇತೋ ನಂದಯನ್ ಮಂದಚೇತಾ

ಧೃಷ್ಣಾಮುಚ್ಛಿರ್ವಾಚಮಾಚಿಷ್ಯಕಪ್ಪಃ

|| 17 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅಕರ್ಣ್ಯ, ಇತ್ಯಂ, ತಸ್ಯ, ವಾಣೀಂ, ಅಥ, ಅನ್ಯಃ, ಮಾನೀ, ತೇಷಾಂ, ಮಾನಿನಾಂ, ಚಿತ್ರವೇತ್ತಾ, ಸ್ವಾನಾಂ, ಚೇತಃ, ನಂದಯನ್, ಮಂದಚೇತಾ, ಧೃಷ್ಣಾಂ, ಉಚ್ಛಿಃ, ವಾಚಂ, ಆಚಿಷ್ಯ, ಕಪ್ಪಃ |

ಅನ್ವಯ— ಅಥ ಇತ್ಯಂ ತಸ್ಯ ವಾಣೀಂ ಅಕರ್ಣ್ಯ ಮಾನಿನಾಂ ತೇಷಾಂ ಚಿತ್ರವೇತ್ತಾ ಮಾನೀ ಮಂದಚೇತಾಃ ಅನ್ಯಃ ಕಪ್ಪಃ ಸ್ವಾನಾಂ ಚೇತಃ ನಂದಯನ್ ಧೃಷ್ಣಾಂ ವಾಚಂ ಉಚ್ಛಿಃ ಆಚಿಷ್ಯ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಥ = ತರುವಾಯ

ಇತ್ಯಂ = ಈ ರೀತಿ

ತತ್ಸ = ಅವನ

ವಾಣೀಂ = ಮಾತನ್ನು

ಆಕರ್ಣ್ಯ = ಕೇಳಿ

ಮಾನಿನಾಂ = ಅಹಂಕಾರಿಗಳಾದ

ತೇಷಾಂ = ಆ ಪದ್ಧತೀರ್ಥ ಮೊದಲಾದವರ

ಚಿತ್ತವೇತ್ತಾ = ಮನಸ್ಸನ್ನು ಅರಿತ

ಮಾನೀ = ಅಹಂಕಾರಿಯಾದ

ಮಂದಚೇತಾಃ = ಅಲ್ಪಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ

ಅನ್ಯಃ = ಬೇರೆಯವನಾದ

ಕಷ್ಟಃ = ಕಷ್ಟ ಎಂಬ (ದುಷ್ಟನು)

ಸ್ಥಾನಾಂ = ತಮ್ಮ ಗುಂಪಿನವರ

ಚೇತಃ = ಮನಸ್ಸನ್ನು

ನಂದಯನ್ = ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸುತ್ತಾ

ಧೃಷ್ಟಾಂ = ಉದ್ಭುತನದಿಂದ ಕೂಡಿದ (ಧೈರ್ಯದಿಂದ) ಸಹಿತನಾದ

ವಾಚಿಂ = ಮಾತನ್ನು

ಉಚ್ಛ್ರೇಷ್ಠಃ = ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ

ಆಚಪ್ಪ = ಹೇಳಿದನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಮಂತ್ರಾಲೋಚನೆಗಾಗಿ ಸೇರಿದ್ದ ಆ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳ ಗುಂಪಿನಲ್ಲಿ ಕಷ್ಟ ಎಂಬುವನೊಬ್ಬನಿದ್ದನು. (ಮತ್ತೊಬ್ಬ ದುಷ್ಟನಿದ್ದನು). ಅವನು ಅಹಂಕಾರಿಗಳಾದ ಪದ್ಧತೀರ್ಥ ಮುಂತಾದವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ತಿಳಿದಿದ್ದನು. ಸ್ವತಃ ಅಹಂಕಾರಿಯೂ, ಅಲ್ಪ ಬುದ್ಧಿಯವನೂ ಆದ ಆ ಕಷ್ಟನು (ದುಷ್ಟನು) ಮೊದಲು ಮಾತಾಡಿದವನ ಆ ದೀನತಾ-ಪೂರ್ಣವಾದ ಮಾತನ್ನು ಕೇಳಿ, ತಾನು ತನ್ನವರ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸುತ್ತಾ ಉದ್ಭುತನದಿಂದ, ಧೈರ್ಯವಾಗಿ ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಈ ರೀತಿ ಹೇಳಿದನು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಮಾನೀ— ಮಾನಃ ಅನ್ಯ ಅಸ್ತೀತಿ ಮಾನೀ ।

ಚಿತ್ತವೇತ್ತಾ— ಚಿತ್ತಸ್ಯ ವೇತ್ತಾ ಚಿತ್ತವೇತ್ತಾ ।

ಮಂದಚೇತಾಃ— ಮಂದಂ ಚೇತಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಮಂದಚೇತಾಃ ।

ಕ್ರಿಯಾವದ— ಚಿತ್ತಿತ್ ವ್ಯಕ್ತಿಯಾಂ ವಾಚಿ, ಆತ್ಮವೈರವತ್ ಲಪ್ ಆತ್ಮನೇವದಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ 'ಆಚಪ್ಪ' ಇತಿ ರೂಪವತ್ ।

ಆಚಪ್ಪ ಆಚಕ್ಷಾತಾಂ ಆಚಕ್ಷತ, ಆಚಪ್ಪಾ ಆಚಕ್ಷಾಧಾಂ ಆಚಕ್ಷಂ, ಆಚಕ್ಷಿ ಆಚಕ್ಷ್ಮಿ ಆಚಕ್ಷ್ಮಹಿ ॥

ಕರ್ಮದ ಪ್ರಯೋಗ— ಅಥ ಇತ್ಯಂತ ಸ್ವ ವಾಣೀಂ ಆರ್ಥ್ಯ ಮಾನಿನಾಂ ತೇಷಾಂ ಚಿತ್ತವೇತ್ತಾ ಮಾನಿನಾ ಮಂದ-
ಚೇತಸಾ ಅನ್ಯೇನ ಕಷ್ಟೇನ ಸ್ವಾನಾಂ ಚೇತಃ ನಂದಯತಾ ಸತಾ ದೃಷ್ಟಾ ವಾಕ್ ಉಚ್ಛೇಃ ಅಹ್ಯಾಯತ ಅಹ್ಯಾಯತ 'ಸ್ವಾನಾಂ'
ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸ್ವೋಜ್ಞಾತಾವಾತ್ಮನಸ್ತಂ ತ್ರಿಷ್ಟಾಪ್ತಿಯೇ ಸ್ವೋಽಸ್ತಿಯಾಂಧನೇ ಎಂಬ ಅಮರ ಕೋಶಾನುಸಾರವಾಗಿ ಸ್ವಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಜ್ಞಾತಿ
ಎಂಬ ಅರ್ಥ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಆಗ ಸ್ವಮಜ್ಞಾತಿಧನಾಹ್ಯಾಯಾಂ (1-1-35) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಜ್ಞಾತಿಧನಾನ್ಯ-
ವಾಚಿಯಾದ ಸ್ವಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸರ್ವನಾಮ ಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಜ್ಞಾತಿವಾಚಕವಾದ ಈ 'ಸ್ವ' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸರ್ವನಾಮ ಸಂಜ್ಞೆ
ಇಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ಸರ್ವನಾಮ ಕಾರ್ಯ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ರಾಮಾಣಾಂ ಎಂಬಂತೆ 'ಸ್ವಾನಾಂ' ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆತನ ಮಾತನ್ನೇ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ತೇಜಃ ಶಂಕಾಮಾತ್ರತೋ ಯದ್ವಿಲೀನಂ

ಧಿಗ್ವಿರೂಢಾಂ ಮಾನಸಂ ಮಾನಹೀನಮ್ |

ವಿಕಾಂತೇನ ಪ್ರಾಪ್ತತೇಜೋವಿಲೀನಂ

ಸ್ಥೇಯೋ ಯಸ್ಮಾತ್ ಭಾತಿ ಹೈಯಂಗವೀನಮ್ || 18 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ತೇಜಃ ಶಂಕಾಮಾತ್ರತಃ, ಯತ್, ವಿಲೀನಂ, ಧಿಕ್, ಭೀರೂಢಾಂ, ಮಾನಸಂ, ಮಾನಹೀನಂ,
ವಿಕಾಂತೇನ, ಪ್ರಾಪ್ತತೇಜೋವಿಲೀನಂ, ಸ್ಥೇಯಃ, ಯಸ್ಮಾತ್, ಭಾತಿ, ಹೈಯಂಗವೀನಂ |

ಅನ್ವಯ— ಯತ್ (ಮಾನಸಂ) ತೇಜಃ ಶಂಕಾಮಾತ್ರತಃ ವಿಲೀನಂ ಭೀರೂಢಾಂ ಮಾನಹೀನಂ (ತತ್) ಮಾನಸಂ
ಧಿಕ್ | ಯಸ್ಮಾತ್ ವಿಕಾಂತೇನ ಪ್ರಾಪ್ತತೇಜೋವಿಲೀನಂ ಹೈಯಂಗವೀನಂ ಸ್ಥೇಯಃ ಭಾತಿ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಯತ್ = ಯಾವ (ಮಾನಸಂ = ಮನಸ್ಸು)

ತೇಜಃಶಂಕಾಮಾತ್ರತಃ = ತೇಜಸ್ವಿಯಾದ (ಸಾಮರ್ಥ್ಯಶಾಲಿಯಾದ) ವಸ್ತುವು ಇದೆಯೆಂಬ ಸಂದೇಹದಿಂದಲೇ
(ಪ್ರತಿವಾದಿಗೆ ಅತಿಶಯ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿದೆಯೆಂಬ ಸಂದೇಹ ಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ)

ವಿಲೀನಂ = ಕರಗಿ ಹೋಗುತ್ತದೆಯೋ (ಭಯಪಡುತ್ತದೆಯೋ)

ಭೀರೂಢಾಂ = ಹೇಡಿಗಳ (ಭಯಶಾಲಿಗಳ) (ತತ್)

ಮಾನಸಂ ಧಿಕ್ = ಅಂತಹ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಧಿಕ್ಕರಿಸಬೇಕು. (ಅಂತಹ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಧಿಕ್ಕಾರ)

ಯಸ್ಮಾತ್ = ಯಾವ ಹೇಡಿಗಳ ಮನಸ್ಸಿಗಿಂತ

ವಿಕಾಂತೇನ = ನಿಯಮದಿಂದ (ಸರಿಯಾಗಿ, ಅತಿಶಯವಾಗಿ)

ಪ್ರಾಪ್ತ = ಒದಗಿದ

ತೇಜಃ = ಬೆಂಕಿಯಿಂದ

ವಿಲೀನಂ = ಕರಗಿದ

ಹೈಯಂಗವೀನಂ = ಹೊಸ ತುವುವು

ಸ್ಥೇಯಃ = ಹೆಚ್ಚು ಸ್ಥಿರವಾದುದೆಂದು

ಭಾತಿ = ತೋರುತ್ತದೆ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಧೈರ್ಯವಿಲ್ಲದ 'ಹೇಡಿಗಳು ಪ್ರತಿವಾದಿಗಳು ಅತ್ಯಂತ ಸಮರ್ಥರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ನಾವು ಅವರನ್ನು ಜಯಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗಲಾರದು. ಎಂಬ ಊಹೆಯಿಂದಲೂ ಕುಗ್ಗಿಹೋಗುವರು. ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಸ್ಥಾಭಿಮಾನವಿಲ್ಲದ ಅವರ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಧಿಕ್ಕಾರವಿರಲಿ. ಹೊಸದಾದ ತುಪ್ಪವು ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿದ್ದಾಗ ಅಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಿಯೋ ಬೆಂಕಿಯಿದೆ ಎಂಬುದರಿಂದಲೇ ಕರಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅದಕ್ಕೆ ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿ ಕೆಳಗಡೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಬೆಂಕಿಯ ಸಂಬಂಧವಾಗುತ್ತಲೇ ಅದು ಕರಗುತ್ತದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ಅದು ಬೆಂಕಿಯಿದೆ ನೀನು ಕರಗಿಹೋಗುತ್ತೀಯೆ ಎಂದು ಎಷ್ಟು ಸಲ ಹೇಳಿದರೂ ಕರಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಹೇಡಿಗಳ ಮನಸ್ಸಿಗಿಂತ ಆ ತುಪ್ಪವೇ ಉತ್ತಮವೆಂದು ನನಗೆ ತೋರುತ್ತಿದೆ ಎಂದು ಕಷ್ಟನು (ಮತ್ತೊಬ್ಬನಾದ ದುಷ್ಷನು) ಹೇಳಿದನು.

ಇಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಪ್ರತಿರೋಧಿಯ ಮತ್ತು ಭಲಾರೀಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ತಾತ್ಪರ್ಯವು ಇಂತಿದೆ. "ಆಯಂ ಭಾವಃ ಹೈಯಂಗವೀನಮಪಿ ಸಮ್ಯಕ್ ಅಗ್ನ್ಯಾದಿಶೇಷಃ ಸಂಬಂಧೇ ಸತ್ಯೇವ ವಿಲೀಯತೇ, ದ್ರವೀಭೂತಂ ಭವತಿ, ನ ತು ತೇಜಃ ಶಬ್ದಶ್ವರಣಮಾತ್ರೇಣ | ಭೇರೂಣಾಂ ಭವತಾಂ ಮನಸ್ಸು ವಿಪಕ್ಷಶಬ್ದಶ್ವರಣಮಾತ್ರಾದ್ ಬಿಭೇತಿ | ತಸ್ಯಾತ್ ಹೈಯಂಗ-ವಿನಾದಪಿ ಭೇರೂಣಾಂ ಮಾನಸಂ ಅತಿಚಪಲಂ, ಆಶೋ ಧಿಕ್, ಇತಿ = ಇಲ್ಲಿಯು ತಾತ್ಪರ್ಯ ಇಂತಿದೆ. ಹೊಸ ತುಪ್ಪವು ಆದರೂ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅಗ್ನಿ ಮುಂತಾದ ತೇಜಸ್ಸಿನ ಸಂಬಂಧ ಉಂಟಾದರೆ ಮಾತ್ರವೇ ಕರಗುತ್ತದೆ. ತೇಜಸ್ಸು ಅಂದರೆ ಅಗ್ನ್ಯಾದಿಯು ಇದೆ, ಸಮರ್ಥರಾದ ತೇಜಸ್ವಿಯಾದ ವಸ್ತು ಇದೆ, ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು ಕೇಳುವ ಮಾತ್ರದಿಂದ ಹೆದರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಹೊಸತುಪ್ಪಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೇಡಿಗಳ ಮನಸ್ಸು ಚಪಲ, ಅಂಬುಬುರುಕವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಧಿಕ್ಕಾರ".

ವಿಗ್ರಹ—

ತೇಜಃಶಂಕಾಮಾತ್ರತಃ— ತೇಜಃ, ಶಂಕಾ, ತೇಜಃಶಂಕಾ, ಕೇವಲಂ ತೇಜಃಶಂಕಾ ತೇಜಃಶಂಕಾಮಾತ್ರಂ, ತೇಜಃಶಂಕಾಮಾತ್ರಾತ್ ಇತಿ ತೇಜಃಶಂಕಾಮಾತ್ರತಃ |

ಮಾನಸಂ— 'ಮಾನೇನ ಹೀನಂ ಮಾನಹೀನಂ ತತ್' ಮಾನಸಂ ಧಿಕ್ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಮಾನಸಂ ಎಂಬುದು ದ್ವಿತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿಯಲ್ಲಿದೆ. 'ಉಭಯವರ್ತನೋಃ ಕಾರ್ಯಾಧಿಗುಪರ್ಯಾದಿಷು ತ್ರಿಮಿ ದ್ವಿತೀಯಾ-ಮೈಡಿತಾಂ ತೇಷು ತತೋಽನ್ಯತ್ರಾಪಿ ದೃಶ್ಯತೇ ಎಂಬ (ಶ್ಲೋಕ) ವಾರ್ತಿಕದಿಂದ 'ಧಿಕ್' ಶಬ್ದದ ಯೋಗವಿದ್ದಾಗ ದ್ವಿತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿ ಬಂದಿದೆ.

ಪ್ರಾಪ್ತತೇಜೋವಿಲೀನಂ— ಪ್ರಾಪ್ತಂ ಚ ತತ್ ತೇಜಶ್ಚ ಪ್ರಾಪ್ತತೇಜಃ, ಪ್ರಾಪ್ತತೇಜಸಾ ವಿಲೀನಂ ಪ್ರಾಪ್ತ-ತೇಜೋವಿಲೀನಂ |

ಸ್ತೇಯಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದ್ವಿವಚನವಿಭಜ್ಯೋಪದೇನೌತರಭೇಯಸುಸೌ (5-3-57) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಈಯಮನ್ ಪ್ರತ್ಯಯಃ ಪ್ರಿಯಸ್ಥಿರೈರೋರುಬಹುಲಗುರುವುದ್ದತ್ವಪ್ರದೀರ್ಭವೃದಾರಣಾಣಾಂ ಪ್ರ-ಸ್ಥ-ಸ್ಥ-ವರ್ ಬಂಹಿ-ಗರ್, ವರ್ಹಿ, ತ್ರಪ್, ದ್ರಾಘಿ, ವೃಂದಾಃ (6-4-157) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸ್ತ ಆದೇಶ ಇಲ್ಲಿ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗ ಸಕಾರಾಂತ ಸ್ತೇಯಃ ಸ್ತೇಯಸೀ ಸ್ತೇಯಾಂಃ ಇತ್ಯಾದಿ ರೂಪ. 'ಹೈಯಂಗವೀನಂ, ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಹೈಯಂಗವೀನಂ ಸಂಕ್ಷಾಯಾಂ' (5-2-23) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಹ್ಯೋ ಗೋದೋಷ (ನಿನ್ನೆ ಕರೆದ ಹಾಲು) ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಓಯಂಗು ಎಂಬ ಆದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ವಿಕಾರಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಏರ್ಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯವೂ ಬರುತ್ತದೆ. ಇವೆರಡರ ನಿಪಾತ ಬರುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ದೋಷ್ಯವೆಂದರೆ ದುಹತೇ ಇತಿ ದೋಷಃ ಅಂದರೆ ಕ್ಷೀರಂ ಹಾಲು. ಹ್ಯೋ ಗೋದೋಷ್ಯ ವಿಕಾರಃ, ನಿನ್ನೆ ಕರೆದ ಹಾಲನ್ನು ಕಡೆದು ತೆಗೆದ ಬೆಣ್ಣೆ (ನವನೀತಂ) ಎಂದ ಅರ್ಥ. ಆ ಬೆಣ್ಣೆ ಕಾಪಿದ ತುಪ್ಪವನ್ನೂ ಹೈಯಂಗವೀನವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ತ್ವಯಾಪದ— ಭಾ ದೀವೌ ಅಕರ್ಮಣಿ ಅನಿಲ್ ಪರಸ್ಕೃಪದೀ ಲಕ್ ಪ್ರಥಮವುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ 'ಭಾತಿ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಕೋಶ— ವಿಲೀನಂ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಲೀದ್ರವೀಕರಣೇ ಎಂಬ ಧಾತುವಿಗೆ ಕೃಪೃತ್ಯಯ 'ತಕೈ' ನ ಆದೇಶ. ಭೀರೂಣಾಂ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಭೀರು = ಎಂದರೆ ಅಂಜುಬುರುಕ, ಹೇಡಿ. "ಅಭೀರೇ, ಕಾತರತ್ರಸ್ತೌ ಭೀರುಭೀರುಕಭೀಲುಕಾಃ" ಎಂದು ಆಮರ.

ಪ್ರಯೋಗ— ಹೈಯಂಗವೀನಂ ಸ್ತ್ರೀಯಃ ಭಾತಿ (ಕರ್ತರಿ) ।

ಹೈಯಂಗವೀನೇನ ಸ್ತ್ರೀಯಸಾ ಭಾಯತೇ (ಭಾವೇ) ।

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ನಾವು ದ್ವೈತಿಗಳ ಭಯದಿಂದ ವಿಷಾದ ಪಡುವುದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಯೇಷಾಂ ವಿದ್ಯಾ ಶಾಂಕರೀ ಶಂಕರೀ ನೋ

ದೇವಾದೀನಾಂ ಬಾಧ್ಯತಾಂ ಸಾಧಯಂತೀ ।

ಶೌಕ್ರೀವಾಲಂ ಲಜ್ಜಯೇದ್ದೇವಪೂಜ್ಯಂ

ತೇಷಾಮೇಷಾಂ ಸನ್ನಿಧೌ ಕೋ ವಿಷಾದಃ

॥ 19 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಯೇಷಾಂ, ವಿದ್ಯಾ, ಶಾಂಕರೀ, ಶಂಕರೀ, ನಃ, ದೇವಾದೀನಾಂ, ಬಾಧ್ಯತಾಂ, ಸಾಧಯಂತೀ, ಶೌಕ್ರೀ, ಇವ, ಅಲಂ, ಲಜ್ಜಯೇತ್, ದೇವಪೂಜ್ಯಂ, ತೇಷಾಂ, ವಿಷಾಂ, ಸನ್ನಿಧೌ, ಕಃ, ವಿಷಾದಃ ।

ಅನ್ವಯ— ಯೇಷಾಂ ನಃ ಶಂಕರೀ ದೇವಾದೀನಾಂ ಬಾಧ್ಯತಾಂ ಸಾಧಯಂತೀ ಶಾಂಕರೀ ವಿದ್ಯಾ ದೇವಪೂಜ್ಯಂ ಶೌಕ್ರೀ ಇವ ಲಜ್ಜಯೇತ್, ತೇಷಾಂ ವಿಷಾಂ ಸನ್ನಿಧೌ ವಿಷಾದಃ ಕಃ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಯೇಷಾಂ = ಯಾವ ಪದ್ಧತೀರ್ಥಾದಿಗಳ (ಅವರಲ್ಲಿರುವ)

ನಃ = ನಮಗೆ

ಶಂಕರೀ = ಕ್ಷೇಮವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವ

ದೇವಾದೀನಾಂ = ದೇವತೆಗಳೇ ಮೊದಲಾದವರಿಗೆ

ಬಾಧ್ಯತಾಂ = ಬಾಧಕ ಜ್ಞಾನವಿಷಯತ್ವವನ್ನು (ಅನಿರ್ವಚನೀಯತ್ವವನ್ನು)

ಸಾಧಯಂತೀ = ಸಮರ್ಥಿಸುವ

ಶಾಂಕರೀ ವಿದ್ಯಾ = ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ಉಪದಿಷ್ಟವಾದ ವಿದ್ಯೆಯು

ದೇವಪೂಜ್ಯಂ = ಬೃಹಸ್ಪತ್ಯಾಚಾರ್ಯರನ್ನು

ಶೌಕ್ರೀ ಇವ = ಶುಕ್ರಾಚಾರ್ಯರ ಮಾಟದ ವಿದ್ಯೆಯಂತೆ

ಲಜ್ಜಯೇತ್ = ನಾಚಿಕೆಗೊಳಿಸಿಯೇ ತೀರುತ್ತದೆಯೋ

ತೇಷಾಂ ವಿಷಾಂ = ಅಂತಹ ಈ ಪದ್ಧತೀರ್ಥಾದಿಗಳ

ಸನ್ನಿಧೌ = ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ

ವಿಷಾದಃ ಕಃ = ವ್ಯಸನವು ಯಾವುದು ? (ಯಾವ ವ್ಯಥೆಗೂ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ).

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಈ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರು ರಚಿಸಿರುವ ಶಾರೀರಿಕ ಭಾಷ್ಯ (ಬ್ರಹ್ಮಮೀಮಾಂಸಾಶಾಸ್ತ್ರ) ಮೊದಲಾದ ಅನೇಕ ಗ್ರಂಥಗಳಿವೆ. ಅವರ ಶಾಸ್ತ್ರವು ಪಕುಪಕ್ಷ ಮುಂತಾದವುಗಳು, ಮನುಷ್ಯರು, ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳು ಬ್ರಹ್ಮ, ವಿಷ್ಣು,

ಮಹೇಶ್ವರ ಮುಂತಾದವರೂ ಕೂಡ ಮಿಥ್ಯಾ ಅಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮಾಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನವಾದ ಕೂಡಲೇ ಇವರೆಲ್ಲರೂ ಇವೆಲ್ಲವೂ ಸುಳ್ಳು ಎಂಬ ಜ್ಞಾನವುಂಟಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತದೆ. ಜೀವಬ್ರಹ್ಮರ ವಕ್ತೃ ಒಂದೇ ಆದುದ್ದರಿಂದ, ಸತ್ಯ, ಉಳಿದ ಎಲ್ಲವೂ ಕಪಟಿಪ್ಪಿನಲ್ಲಿ ಕಂಡ ಬೆಳೆಯಂತೆ ಸುಳ್ಳು, ಬಾಧಿತವಾಗುತ್ತವೆ ಎಂದು ನಮ್ಮ ಆಚಾರ್ಯರ ಸಿದ್ಧಾಂತ. ಶುಕ್ಲಾಚಾರ್ಯರ ಅಭಿಚಾರಿಕ ವಿಧ್ಯೆಯು (ಮೂಟದ ವಿಧ್ಯೆಯು) ಬೃಹಸ್ಪತ್ಯಾಚಾರ್ಯರ ಸಾತ್ವಿಕ ವಿಧ್ಯೆಯನ್ನು ಸೋಲಿಸುತ್ತದೆ. ಬೃಹಸ್ಪತ್ಯಾಚಾರ್ಯರ ವಿಧ್ಯೆಯಿಂದ ರಕ್ಷಿತರಾದ ದೇವತೆಗಳು ಮತ್ತು ಅವರ ಅನುಯಾಯಿಗಳಾದ ಗಂಧರ್ವರು ಯಕ್ಷರು ಮುಂತಾದವರನ್ನು ಶುಕ್ಲಾಚಾರ್ಯರ ವಿಧ್ಯೆಯು ಪೀಡಿಸಿ ಸೋಲಿಸುತ್ತದೆ. ಬೃಹಸ್ಪತ್ಯಾಚಾರ್ಯರ ವಿಧ್ಯೆಯು ಆಗ ವಿನಸ್ಸು ಮಾಡಲೂ ಸಮರ್ಥವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅದರಂತೆ ಈ ಶಂಕರ ವಿಧ್ಯೆಯೂ ಕೂಡ ಬೃಹಸ್ಪತ್ಯಾಚಾರ್ಯರ ವಿಧ್ಯೆಯನ್ನೂ ಸೋಲಿಸುತ್ತದೆ. ನನ್ನ ವಿಧ್ಯೆಗಿಂತ ಈ ವಿಧ್ಯೆಯೇ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಎಂಬ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಬೃಹಸ್ಪತ್ಯಾಚಾರ್ಯರಿಗೂ ಉಂಟುಮಾಡಿಕೊಟ್ಟು ಅವರನ್ನು ನಾಚಕಗೊಳಿಸುತ್ತದೆ. ಇಂತಹ ವಿಧ್ಯೆಯನ್ನು ಬಲ್ಲ ಪದ್ಧತೀರ್ಥಾದಿಗಳಿರುವಾಗ ನಮಗೇತಕೆ ಭಯ ?

ವಿಶೇಷಾಂಶ— 'ಬಾಧ್ಯತಾಂ ಬಾಧಜ್ಞಾನಗಮ್ಯತಾಂ ಬಾಧ್ಯತಾಂ ಚ' ಎಂದು ಭಾವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಇದರಿಂದ 'ಅದ್ವೈತ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಈ ಪ್ರಪಂಚವೆಲ್ಲವೂ ಸುಳ್ಳು, ಎಂದೂ ಇರಲಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಭಾಧಜ್ಞಾನವು ಬರುತ್ತದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಪ್ರಪಂಚವು ವಿಷಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದೇ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವ ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಶುಕ್ಲಾಚಾರ್ಯರ ವಿಧ್ಯೆಯಿಂದ ದೇವತೆಗಳು, ದೇವತೆಗಳ ಅನುಚರರಿಗೆ ಪೀಡೆಯುಂಟಾಗದಂತೆ ಮಾಡಲು ಬೃಹಸ್ಪತ್ಯಾಚಾರ್ಯರು ಅಸಮರ್ಥರಾದ್ದರಿಂದ ದೇವತೆಗಳು ಪೀಡಿತರಾಗುತ್ತಾರೆ ಎಂದೂ ಅರ್ಥ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಶಾಂಕರೀ— ಶಂಕರಸ್ಯ ಇಯಂ ಶಾಂಕರೀ ।

ಶಂಕರೀ— ಶಂ ಕರೋತಿ ಇತಿ ಶಂಕರೀ ।

ದೇವಾದೀನಾಂ— ದೇವಾಃ ಆದಯಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ದೇವಾದಯಃ, ತೇಷಾಂ ದೇವಾದೀನಾಂ ।

ಬಾಧ್ಯತಾಂ— ಬಾಧಿತಂ ಯೋಗ್ಯಃ ಬಾಧ್ಯಃ, ಬಾಧ್ಯಸ್ಯ ಭಾವಃ ಬಾಧ್ಯತಾ, ತಾಂ ಬಾಧ್ಯತಾಂ ।

ಶೌಕ್ರೀ— ಶುಕ್ರಸ್ಯ ಇಯಂ ಶೌಕ್ರೀ ।

ದೇವಪೂಜ್ಯಂ— ದೇವೈಃ ಪೂಜ್ಯಃ ದೇವಪೂಜ್ಯಃ, ತಂ ದೇವಪೂಜ್ಯಂ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಲಕ್ಷ್ಯಯೇತ್ ಈ ಧಾತುವಿನ ರೂಪಗಳು ಇದೇ ಸರ್ಗದ 'ಪ್ರಶ್ನಃ ಪ್ರವೃತ್ತಿಃ' ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ತೋರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ.

ಪ್ರಯೋಗ— ಯೇಷಾಂ ನಃ ಶಂಕರ್ಯಾ ದೇವಾದೀನಾಂ ಬಾಧ್ಯತಾಂ ಸಾಧಯಂತ್ಯಾ ಶಾಂಕರ್ಯಾ ವಿಧ್ಯಯಾ ದೇವಪೂಜ್ಯಃ ಶೌಕ್ರಾ ಇವ ಲಕ್ಷ್ಯತೇ ತೇಷಾಂ ಏಷಾಂ (ಪದ್ಧತೀರ್ಥಾದೀನಾಂ) ಸನ್ನಿಧೌ ವಿಷಾದೇನ ಕೇನ ಭೂಯತೇ ।

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಣಿ— ಒಂದು ವೇಳೆ ಅದ್ವೈತವಾದದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನ ಸಗುಣತ್ವ ಮತ್ತು ಜಗತ್ತಿನ ಸತ್ಯತ್ವವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಲು ಆಗದಿದ್ದರೂ ಬೇರೆ ಉಪಾಯದಿಂದ ನಮ್ಮ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸಬಹುದು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಯದ್ಯದ್ವೈತಂ ಕರ್ಕಶೈರ್ಗೌಣತರ್ಕೈಃ

ರುದ್ಧಂ ಸಾಧ್ಯಂ ನೈವ ಭಾತ್ಯಶ್ಚ ತಾವತ್ ।

ಪಟ್ರಮರ್ಚ್ಚೈರ್ವ್ಯಮಂತೌಪಧಾಡ್ಯೈಃ-

ರೇತೈರ್ಗುಪ್ತಾನ್ನೋ ನ ಜೇತಾ ಹಿ ಕೋಽಪಿ || 20 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಯದಿ, ಅದ್ವೈತಂ, ಕರ್ಕಶೈಃ, ಗೌಣತತ್ವೈಃ, ರುದ್ಧಂ, ಸಾಧ್ಯಂ, ನ ವಿವ, ಭಾತಿ, ಅಸ್ತು, ತಾವತ್, ಷಟ್ಕರ್ಮಜ್ಞೈಃ, ದಿವ್ಯಮಂತ್ರೈಷಧಾಡ್ಯೈಃ, ಏತೈಃ ಗುಪ್ತಾನ್, ನಃ, ನ, ಜೇತಾ, ಹಿ, ಕಃ ಅಪಿ ।

ಅನ್ವಯ— ಕರ್ಕಶೈಃ ಗೌಣತತ್ವೈಃ ರುದ್ಧಂ ಅದ್ವೈತಂ ಸಾಧ್ಯಂ ನ ವಿವ ಭಾತಿ, ಅಸ್ತು ತಾವತ್ ಷಟ್ಕರ್ಮಜ್ಞೈಃ, ದಿವ್ಯಮಂತ್ರೈಷಧಾಡ್ಯೈಃ ಏತೈಃ ಗುಪ್ತಾನ್ ನಃ ಜೇತಾ ಕಃ ಅಪಿ ನ ಹಿ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಕರ್ಕಶೈಃ = ಕಠಿಣವಾದ (ನಿರಾಕರಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದ)

ಗೌಣತತ್ವೈಃ = ಪರಮಾತ್ಮನ ಸಗುಣತ್ವವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವ ಅನುಮಾನಗಳಿಂದ

ರುದ್ಧಂ = ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ

ಅದ್ವೈತಂ = ಜೀವಬ್ರಹ್ಮೈಕ್ಯವು

ಸಾಧ್ಯಂ = ಸಾಧಿಸಲು ಶಕ್ತವಾದುದು,

ನೈವ ಯದಿ ಭಾತಿ = ಅಲ್ಲವೇ ಅಲ್ಲವೆಂದು ತೋರುವುದಾದರೆ,

ಅಸ್ತು ತಾವತ್ = ಅದು ಹಾಗೆಯೇ ಇರಲಿ

ಷಟ್ಕರ್ಮಜ್ಞೈಃ = ಚಾಲನ (ಸ್ವಲ್ಪದಿಂದ ಕೆದಲಿಸುವಿಕೆ) ಮುಂತಾದ ಅಭಿಚಾರದ ಆರು ವಿಧವಾದ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವ

ದಿವ್ಯಮಂತ್ರೈಷಧಾಡ್ಯೈಃ = ಪ್ರಭಾವಶಾಲಿಗಳಾದ ಮಂತ್ರ ಮತ್ತು ಔಷಧಗಳಿಂದ ಸಂಪನ್ನರಾದ

ಏತೈಃ = ಈ ಪದ್ಧತೀರ್ಥಾದಿಗಳಿಂದ

ಗುಪ್ತಾನ್ = ರಕ್ಷಿತರಾದ

ನಃ = ನಮ್ಮನ್ನು

ಜೇತಾ = ಜಯಿಸುವವನು

ಕಃ ಅಪಿ = ಯಾವನೂ

ನ ಹಿ (ಅಪಿ) = ಇಲ್ಲ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ನಾವು ಜೀವಬ್ರಹ್ಮೈಕ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದಾಗ ದ್ವೈತಿಗಳು ನಿರಾಕರಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದ ಕಠಿಣವಾದ ಅನುಮಾನಗಳನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿ ಬ್ರಹ್ಮವು ಸಗುಣ ಎಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ. 'ಬ್ರಹ್ಮ ಸಗುಣಂ ಭವಿತುಂ ಅರ್ಹತಿ ವಸ್ತುತ್ವಾತ್ ಘಟವತ್, ಬ್ರಹ್ಮವು ಗುಣಗಳಿಂದ ಪೂರ್ಣವಾಗಿರಲೇಬೇಕು. ವಸ್ತುವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಘಟದಂತೆ' ಇತ್ಯಾದಿ ಅನುಮಾನಗಳಿಂದ ಅವರು ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಸಗುಣತ್ವವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಿದಾಗ ನಾವು ಹೇಳುವ ಜೀವ ಬ್ರಹ್ಮಾಭೇದರೂಪವಾದ ಆದ್ವೈತವು ತಡೆಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಅನಂತಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೂ ಅಲ್ಪಗುಣನಾದ ಜೀವನಿಗೂ ಏಕೈಕವು ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಿದಾಗ ಆದ್ವೈತವು ಖಂಡಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಆದ್ವೈತ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಅದು ಹಾಗೇ ಇರಲಿ. ನಾವು ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ಆದ್ವೈತವನ್ನು ಸಾಧಿಸಲು ಆಗದಿದ್ದರೂ ತೊಂದರೆಯಿಲ್ಲ. ಚಾಲನ, ವಹೀಕರಣ, ಸ್ತಂಭನ, ವಿದ್ವತ್ಪಣ, ಉಚ್ಚಾಟನ, ಮಾರಣ, ಎಂಬ ಅಭಿಚಾರದ ಆರು ವಿಧವಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಈ ಪೂಜ್ಯರಾದ ಪದ್ಧತೀರ್ಥಾದಿಗಳು ಬಲ್ಲರು. ಇವರಿಗೆ ವೀರ್ಯವತ್ತಾದ ಮಂತ್ರಗಳೂ ದಿವ್ಯವಾದ ಔಷಧಗಳೂ ತಿಳಿದಿವೆ. ಇವುಗಳನ್ನುಪಯೋಗಿಸಿ ಇವರು ಶತ್ರುಗಳ ಮೇಲೆ ಚಾಲನಾದಿ ಅಭಿಚಾರಕ ಕೃತ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದಾಗ ಅವರೆಲ್ಲರೂ ಸೋಲುತ್ತಾರೆ. ಅವರಿಗೆ ಸ್ಥಾನಭಂಗ

ವಾಕ್ಯಸಂಭವ ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ಉಂಟಾಗಿ ಅವರು ನಿರುತ್ತರಾಗುತ್ತಾರೆ. ಆಗ ನಮಗೇ ಜಯ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆಯಲ್ಲವೇ ! ಇವರು ನಮ್ಮನ್ನು ಕಾಪಾಡುತ್ತಿರುವಾಗ ನಮ್ಮನ್ನು ಯಾವನೂ ಸೋಲಿಸಲಾರನು. ಅದುದರಿಂದ ಹೆದರಿಕೆಗೆ ಕಾರಣವಿಲ್ಲ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ— ಚಾಲನ ವಶೀಕರಣ ಸಂಭವ ವಿಧ್ವಂಸ ಉಚ್ಚಾಟನ ಮಾರಣಾಂತಿ ಪಟ್ಕರ್ಮಾಣಿ ಎಂದು ಭಾವಪ್ರಕಾಶಕ ಸ್ಥಾನದಿಂದ ಕದಲಿಸುವುದು, ಸ್ವಾಧೀನ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ವಾಕ್ಯಸಂಭವಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದು. ಎಲ್ಲರೂ ದ್ವೇಷಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು, ಸ್ವಕವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಓಡಿಸುವುದು ಕೊಲ್ಲುವುದು ಅಥವಾ ಕೊಲ್ಲಿಸುವುದು. ಇವೇ ಅಭಿಚಾರದ ಆರು ಕರ್ಮಗಳು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಗೌಣತರ್ಕಃ— ಗುಣಾನಾಂ ಇಮೇ ಗೌಣಃ, ಗೌಣಾಶ್ಚ ತೇ ತರ್ಕಾಶ್ಚ ಗೌಣತರ್ಕಃ, ತೈಃ ಗೌಣತರ್ಕೈಃ |

ಪಟ್ಕರ್ಮಾಣಿ— ಪಟ್ ಚ ತಾನಿ ಕರ್ಮಾಣಿ ಚ ಪಟ್ಕರ್ಮಾಣಿ, ಪಟ್ಕರ್ಮಾಣಿ ಜಾನಂತಿ ಇತಿ ಪಟ್ಕರ್ಮಾಣಾಃ, ತೈಃ ಪಟ್ಕರ್ಮಾಣೈಃ |

ದಿವ್ಯಮಂತ್ರೇಷಧಾಡ್ಯಾಃ— ಮಂತ್ರಾಶ್ಚ ಔಷಧಾನಿ ಚ ಮಂತ್ರೇಷಧಾನಿ, ದಿವಿ ಭವಾನಿ ದಿವ್ಯಾನಿ ಚ ತಾನಿ ಮಂತ್ರೇಷಧಾನಿ ಚ ದಿವ್ಯಮಂತ್ರೇಷಧಾನಿ, ದಿವ್ಯಮಂತ್ರೇಷಧ್ಯಃ ಆಡ್ಯಾಃ ದಿವ್ಯಮಂತ್ರೇಷಧಾಡ್ಯಾಃ, ತೈಃ ದಿವ್ಯಮಂತ್ರೇಷಧಾಡ್ಯೈಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಸ್ತು ಅಸಭುವಿ ಅಕರ್ಮಕ ಪರಸ್ಪೃಷದಿ ಲೋಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ 'ಅಸ್ತು' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಅಸ್ತು ಸ್ತಾತ್ ಸ್ತಾಂ ಸಂತು, ಏಧಿ ಸ್ತಾತ್ ಸ್ತಂ ಸ್ತ, ಆಸಾನಿ ಆಸಾವ ಆಸಾಮ ||

ಪ್ರಯೋಗ— ಕರ್ತೃಃ ಗೌಣತರ್ಕಃ ರುದ್ದೇನ ಅದ್ವೈತೇನ ಯದಿ ಸಾಧ್ಯೇನ ನೈವ ಭಾಯತೇ ತಥಾ ಭಯಾಃ ತಾವತ್, ಪಟ್ ಕರ್ಮಾಣೈಃ ದಿವ್ಯಮಂತ್ರೇಷಧಾಡ್ಯೈಃ ಏತೈಃ ಗುಪ್ತಾನ ನಃ ಜೇತ್ರಾ ಕೇನಾಪಿ ನ ಭಯತೇ ಹಿ |

ವಿಶೇಷಾಂಶ— ಜೇತಾ ಎಂಬುದು ಜಿ ಅಭಿಭವೇ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನ ಲುಟ್‌ರೂಪ ಎಂದು ಭಲಾರೀಯರಲ್ಲಿ. ಆ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಜೇತಾ ಜೇತಾರಿ ಜೇತಾರಃ, ಜೇತಾಸಿ ಜೇತಾಸ್ಯ ಜೇತಾಸ್ಮ ಜೇತಾಸ್ತು ಜೇತಾಸ್ತಃ ಜೇತಾಸ್ತಃ ಎಂದು ರೂಪಗಳು.

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಹಾಗಾದರೆ ನಾವು ಈಗ ಸುಮ್ಮನೆ ಇರಬೇಕೆ? ಎಂದರೆ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಯದ್ಯಪ್ಯೇವಂ ನ ಹ್ಯುಪೇಕ್ಷೋ ವಿಪಕ್ಷಃ

ಕಿಂತು ಪ್ರಾಪ್ತೋ ನಾಧುನಾಕ್ರಂದಕಾಲಃ

ಅಪ್ಯದ್ವಂದ್ವಾತ್ಮಯೋಧಪ್ರತೀತೈಃ

ಆಚಾರ್ಯೈರ್ಯಚ್ಛಂಕತೇ ಶಂಕರಾದ್ಯೈಃ || 21 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಯದಿ, ಅಪಿ, ಏವಂ, ನ, ಹಿ, ಉಪೇಕ್ಷಃ, ವಿಪಕ್ಷಃ, ಕಿಂ, ತು, ಪ್ರಾಪ್ತಃ, ನ, ಅಧುನಾ ಆಕ್ರಂದಕಾಲಃ, ಅಪಿ ಅದ್ವಂದ್ವಾತ್ಮಯೋಧಪ್ರತೀತೈಃ, ಆಚಾರ್ಯೈಃ, ಯತ್, ಶಂಕತೇ ಶಂಕರಾದ್ಯೈಃ |

ಅನ್ವಯ— ಯದ್ಯಪಿ, ಏವಂ ವಿಪಕ್ಷಃ ಉಪೇಕ್ಷಃ ನ ಹಿ | ಕಿಂತು ಅಧುನಾ ಆಕ್ರಂದಕಾಲಃ ನ ಪ್ರಾಪ್ತಃ ಅದ್ವಂದ್ವಾತ್ಮಯೋಧಪ್ರತೀತೈಃ ಶಂಕರಾದ್ಯೈಃ, ಆಚಾರ್ಯೈಃ ಅಪಿ ಯತ್ ಶಂಕತೇ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಯದಿ ಅಪಿ = ಹೀಗಿದ್ದರೂ (ವಿಚಾರ ಮಾಡಿದರೆ)

ವಿವಂ = ಹೀಗೆ

ವಿಪಕ್ಷಃ = ಪರಸಿದ್ಧಾಂತವು

ಉಪೇಕ್ಷ್ಯಃ ನ ಹಿ = ಉಪೇಕ್ಷಿಸಲು (ಉದಾಸೀನ ಮಾಡಲು) ಯೋಗ್ಯವಾದುದು,

ಕಿಂತು = ಆದರೆ

ಅಥನಾ = ಈಗ

ಆಶ್ರಂದಕಾಲಃ = 'ಹೋ ಹಾ' ಹಾಳಾಗಿಹೋಯಿತು ಎಂದು ಗೋಳಾಡುವ ಸಮಯವು,

ನ ಪ್ರಾಪ್ತಃ = ಒದಗಿಲ್ಲ.

ಅದ್ವಂದ್ವ = ಅಸದೃಶವಾದ

ಸ್ವಾತ್ಮಬೋಧ = ಜೀವಬ್ರಹ್ಮ ರು ಅಭಿನ್ನರು ಎಂಬ ಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ,

ಪ್ರತೀತ್ಯೈಃ = ಪ್ರಖ್ಯಾತರಾದ

ಶಂಕರಾದ್ಯೈಃ = ಶಂಕರರೇ ಮೊದಲಾದ

ಆಚಾರ್ಯೈಃ ಅಪಿ = ಸಿದ್ಧಾಂತ ಪ್ರವರ್ತಕರಾದ ಆದಿಗುರುಗಳಿಂದಲೂ

ಯತ್ = ಯಾವ ಸಿದ್ಧಾಂತದ ದೆಸೆಯಿಂದ

ಶಂಕೃತೇ = ಸಂದೇಹ ಹೊಂದಲ್ಪಡುತ್ತದೆ (ಕಳವಳಗೊಳ್ಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ) ಅಥವಾ

ಅದ್ವಂದ್ವ = ದ್ವಿತೀಯ ರಹಿತವಾದ (ಸಮಸ್ತಭೇದಪ್ರಪಂಚವು ವಿಲೀನ ಹೊಂದಿ ಜಗತ್ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದಿರುವ)

ಸ್ವಾತ್ಮ = ಶುದ್ಧವಾದ ನಿರ್ಗುಣಾತ್ಮನ

ಬೋಧ = ಜ್ಞಾನದಿಂದ

ಪ್ರತೀತ್ಯೈಃ = ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಉಳಿದ ಭಾಗದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹಿಂದಿನಂತೆಯೇ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಅಥವಾ

ಅದ್ವಂದ್ವಃ = ಅಸದೃಶರಾದ

ಸ್ವಾತ್ಮಬೋಧಃ = ಸ್ವತಂತ್ರನಾದ, ಸ್ವಾಮಿಯಾದ ಶ್ರೀಹರಯ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು

ಪ್ರತೀತ್ಯೈಃ = ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದ ಶಂಕರಾದ್ಯೈಃ

ಆಚಾರ್ಯೈಃ = ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರೇ ಮೊದಲಾದವರಿಂದ

ಯತ್ = ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ

ಶಂಕೃತೇ = ಜಯಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲವೇ ಎಂದು ಶಂಕಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಾರೋ ಎಂದು ಅರ್ಥವು.

ಈ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅಪ್ರದ್ವಂದ್ವಃ ಸ್ವಾತ್ಮಬೋಧಃ ಪ್ರತೀತ್ಯೈಃ ಎಂದು ಪದವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಪದಗಳನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ 'ಅದ್ವಂದ್ವಃ ಸ್ವಾತ್ಮಬೋಧಃ ಪ್ರತೀತ್ಯೈಃ' ಎಂದು ವಿಸರ್ಗಗಳು ಸೇರಿದರೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸವು ಗೊತ್ತಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಇದು ಒಂದು ಉಚ್ಚಾರಣಾಶೈಲಿಯ ವಿಚಿತ್ರ ಶೈಲಿ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ನಮ್ಮನ್ನು ಬಾಲನಾದಿ ಪಟುರ್ಮಜ್ಜರಾದ ಈ ಪದ್ಧತೀರ್ಥಾದಿಗಳು ಕಾಪಾಡುತ್ತಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ನಮ್ಮನ್ನು ಜಯಿಸಲು ಯಾರಿಗೂ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಿದರೂ ನಾವು ವಿರುದ್ಧ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಉಪೇಕ್ಷಿಸಬಾರದು.

ಯಥಾಶಕ್ತಿಯಾಗಿ ನಾನಾ ಉಪಾಯಗಳಿಂದ ವಿಪಕ್ಷದವರನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವ ಪ್ರಯತ್ನವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಹಾಗಾದರೆ 'ಅಯ್ಯೋ ನಮ್ಮ ಗೋಳಾಟವನ್ನು ಕೇಳಿರಿ' ಎಂದು ಹೇಳಿದವನನ್ನು, 'ಹೀಗೆ ಶತ್ರುಗಳ ಹೆಸರನ್ನು ಕೇಳಿದ ಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಹೆದರುವವರಿಗಿಂತ ಬಿಂಕಿ ತಗಲಿದ ಮೇಲೆಯೇ ಕರಗುವ ಬೆಣ್ಣೆಯು ಎಷ್ಟೋ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು' ಎಂದು ಏಕೆ ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿದಿರಿ ಎಂದರೆ ಹೇಳುತ್ತೇವೆ. "ಅತಿ ಸಮರ್ಥರಾದ ಪದ್ವತೀರ್ಥಾದಿಗಳು ಇರುವಾಗ ನಾವು ಪ್ರತಿಪಕ್ಷಗಳನ್ನು ನೋಡಿದ ಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಅವರ ಹೆಸರನ್ನು ಕೇಳಿದ ಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಅಯ್ಯೋ! ಎಂದು ಗೋಳಾಡುವವರನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿದವು. ಆದರೆ ವಿರುದ್ಧ ಸಿದ್ಧಾಂತಿಗಳನ್ನು ಉಪೇಕ್ಷಿಸಬಾರದು ಎಂದು ಈಗ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದೇವೆ. ಏಕೆಂದರೆ 'ಜೀವಬ್ರಹ್ಮದ ಐಕ್ಯಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವರಲ್ಲಿ, ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠರು ಅವರಿಗೆ ಸಮಾನರೇ ಇಲ್ಲ' ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರೇ ಮೊದಲಾದವರೂ ಕೂಡ ಈ ಭೇದವಾದಿಗಳನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತದೆಯೇ ಇಲ್ಲವೇ ಎಂದು ಸಂದೇಹಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆದುದರಿಂದ ಪ್ರಬಲವಾದ ವಿರುದ್ಧ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಉಪೇಕ್ಷಿಸಬಾರದು. ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ನಿರ್ಗುಣ ಬ್ರಹ್ಮ ಮತ್ತು ಸಗುಣಬ್ರಹ್ಮವೆಂದು ಬ್ರಹ್ಮವು ಎರಡು ವಿಧ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ಭೇದ ಪ್ರಪಂಚರಹಿತವಾದ ನಿರ್ವಿಶೇಷ ಬ್ರಹ್ಮವೇ ಶುದ್ಧವು, ಆದರೆ ಜ್ಞಾನವೇ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನವು ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವಿದೆ. ಶುದ್ಧ ಬ್ರಹ್ಮನ ಐಕ್ಯವು ತಮಗೆ ಇದೆ ಎಂಬ ದೃಢವಾದ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವರೂ ಕೂಡ ಭೇದವಾದವನ್ನು ಬಿಡಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿದೆಯೇ ಇಲ್ಲವೇ ಎಂದು ಸಂದೇಹಿಸುತ್ತಾರೆ. ಈ ಮಧ್ಯಾಚಾರ್ಯರಾದರೂ ಸರ್ವತಂತ್ರಸ್ವತಂತ್ರನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯೇ ತನಗೆ ಸ್ವಾಮಿ ಎಂದು ದೃಢವಾದ ನಿಶ್ಚಯವುಳ್ಳವರು. ಅವರನ್ನು ಜಯಿಸುವುದು ನಮ್ಮವರಿಗೆ ಯಾರಿಗೂ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದೇ ನಮಗೆ ತೋರುತ್ತಿದೆ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಉಪೇಕ್ಷಣ— ಉಪೇಕ್ಷಿತಂ ಯೋಗ್ಯಃ ಉಪೇಕ್ಷ್ಯಃ |

ಆಕ್ರಂದಕಾಲಃ— ಆಕ್ರಂದಸ್ಯ ಕಾಲಃ ಆಕ್ರಂದಕಾಲಃ |

ಅದ್ವಂದ್ವಾತ್ಮಬೋಧಪ್ರತೀತ್ಯೇ— ನ ವಿದ್ಯತೇ ದ್ವಂದ್ವಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಅದ್ವಂದ್ವಃ, ಸ್ವಶಾಸ್ತ್ರಂ ಆತ್ಮಾ ಚ ಸ್ವಾತ್ಮಾ, ಸ್ವಾತ್ಮನಃ ಬೋಧಃ ಸ್ವಾತ್ಮಬೋಧಃ, ಅದ್ವಂದ್ವಶಾಸ್ತ್ರಂ ಸ್ವಾತ್ಮಬೋಧಶ್ಚ ಅದ್ವಂದ್ವಸ್ವಾತ್ಮಬೋಧಃ, ಅದ್ವಂದ್ವ-ಸ್ವಾತ್ಮಬೋಧೇನ ಪ್ರತೀತಾಃ ಅದ್ವಂದ್ವಸ್ವಾತ್ಮಬೋಧಪ್ರತೀತಾಃ, ತೈಃ ಅದ್ವಂದ್ವಸ್ವಾತ್ಮಬೋಧಪ್ರತೀತೈಃ | ಅಥವಾ ಅದ್ವಂದ್ವಶಾಸ್ತ್ರಂ ಸ್ವಾತ್ಮಾ ಚ ಅದ್ವಂದ್ವಸ್ವಾತ್ಮಾ, ಅದ್ವಂದ್ವಸ್ವಾತ್ಮನಃ ಬೋಧಃ ಅದ್ವಂದ್ವಸ್ವಾತ್ಮಬೋಧಃ, ಅದ್ವಂದ್ವಸ್ವಾತ್ಮಬೋಧೇನ ಪ್ರತೀತಾಃ ಅದ್ವಂದ್ವಸ್ವಾತ್ಮಬೋಧಪ್ರತೀತಾಃ, ತೈಃ ಅದ್ವಂದ್ವಸ್ವಾತ್ಮಬೋಧ ಪ್ರತೀತೈಃ | ಅಥವಾ ನ ವಿದ್ಯತೇ ದ್ವಂದ್ವಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಅದ್ವಂದ್ವಃ, ಸ್ವಃ ಸ್ವತಂತ್ರಶಾಸ್ತ್ರಂ ಆತ್ಮಾ ಶ್ರೀಹರಶ್ಚ ಸ್ವಾತ್ಮಾ, ಸ್ವಾತ್ಮನಃ ಬೋಧಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸ್ವಾತ್ಮಬೋಧಃ (ಈ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅದ್ವಂದ್ವಃ, ಸ್ವಾತ್ಮಬೋಧಃ, ಪ್ರತೀತ್ಯೇ ಎಂದು ಮೂರು ಪದಗಳು) |

ಶಂಕರಾದ್ಯೈಃ— ಆದೌ ಭವಃ ಅದ್ಯಃ, ಶಂಕರಃ ಅದ್ಯಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಶಂಕರಾದ್ಯಾಃ, ತೈಃ ಶಂಕರಾದ್ಯೈಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಶಕಿ ಶಂಕಾಯಾಂ ಆತ್ಮನಃಪದೀ ಕರ್ಮಣಿ ಲಬ್ಧ್ವಾ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ 'ಶಂಕೃತೇ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಶಂಕೃತೇ, ಶಂಕೃತೇ ಶಂಕೃತೇ ---- ಇತ್ಯಾದಿ

ಪ್ರಯೋಗ— ಶಂಕರಾದ್ಯೈಃ ಆಚಾರ್ಯೈಃ ಶಂಕೃತೇ (ಕರ್ಮಣಿ) |

ಶಂಕರಾದ್ಯೈಃ ಆಚಾರ್ಯೈಃ ಶಂಕೃತೇ (ಕರ್ತೃಣಿ) |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ವಿಪಕ್ಷದವರನ್ನು ಜಯಿಸುವ ಉಪಾಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ.

ಪಾರಂಪರ್ಯೇಣಾಗತಂ ತತ್ತ್ವಶಾಸ್ತ್ರಂ

ಹಂತೋತ್ಸನ್ನಂ ನೂತನೇನೇತ್ಯುದೀರ್ಯ |

ತೇಷಾಂ ದೋಷಾ ವರ್ಣನೀಯಾ ವಿದಗ್ಧೈಃ

ಸಂತೋಽಸಂತೋವಾಽಪಿ ಮಧ್ಯಸ್ಥಲೋಕೇ || 22 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಪಾರಂಪರ್ಯೇಣ, ಅಗತಂ, ತತ್ತ್ವಶಾಸ್ತ್ರಂ, ಹಂತ, ಉತ್ಸನ್ನಂ, ನೂತನೇನ, ಇತಿ, ಉದೀರ್ಯ, ತೇಷಾಂ, ದೋಷಾಃ, ವರ್ಣನೀಯಾಃ, ವಿದಗ್ಧೈಃ ಸಂತಃ, ಅಸಂತಃ, ವಾ, ಅಪಿ, ಮಧ್ಯಸ್ಥಲೋಕೇ |

ಅನ್ವಯ— ವಿದಗ್ಧೈಃ, ಮಧ್ಯಸ್ಥಲೋಕೇ, 'ನೂತನೇನ ಪಾರಂಪರ್ಯೇಣ ಅಗತಂ ತತ್ತ್ವಶಾಸ್ತ್ರಂ ಉತ್ಸನ್ನಂ, ಹಂತ, ಇತಿ, ಉದೀರ್ಯ, ತೇಷಾಂ ಸಂತಃ ಅಸಂತಃ ವಾ ಅಪಿ ದೋಷಾಃ ವರ್ಣನೀಯಾಃ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ವಿದಗ್ಧೈಃ = ಕುಶಲರಾದ ನಮ್ಮವರಿಂದ

ಮಧ್ಯಸ್ಥಲೋಕೇ = ನಮ್ಮಲ್ಲಿಯೂ ಅವರಲ್ಲಿಯೂ ಸಮಾನರಾಗಿರುವ ಉದಾಸೀನ ಜನರಲ್ಲಿ

ನೂತನೇನ = ಹೊಸಬನಾದ ಒಬ್ಬರಿಂದ (ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಿಂದ)

ಪಾರಂಪರ್ಯೇಣ = ಅನಾದಿ ಪರಂಪರೆಯಿಂದ

ಅಗತಂ = ಬಂದಿರುವ

ತತ್ತ್ವಶಾಸ್ತ್ರಂ = ಶಾಂಕರ ವೇದಾಂತ ಶಾಸ್ತ್ರವು

ಉತ್ಸನ್ನಂ = ಹಾಳಾಯಿತು

ಹಂತ = ಅಯ್ಯೋ

ಇತಿ ಉದೀರ್ಯ = ಹೀಗೆ ಹೇಳಿ

ತೇಷಾಂ = ಆ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಮತ್ತು ಅವರ ಶಿಷ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ

ಸಂತಃ = ಇರಬಹುದೆಂದು ಊಹಿಸಿರುವ

ಅಸಂತಃ ವಾ ಅಪಿ = ಸರ್ವಥಾ ಇಲ್ಲದೇ ಇರುವ

ದೋಷಾಃ = ದೋಷಗಳು

ವರ್ಣನೀಯಾಃ = ಹೇಳಲ್ಪಡತಕ್ಕದ್ದು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಅನಾದಿ ಪರಂಪರೆಯಿಂದ ನಮ್ಮ ಅದ್ವೈತವೆಂಬ ತತ್ತ್ವನಿರ್ಣಾಯಕವಾದ ಶಾಸ್ತ್ರವು ಎಲ್ಲರಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಚಾರದಲ್ಲಿದೆ. ಎಲ್ಲರೂ ಅದರಲ್ಲಿ ಯಾವ ದೋಷವನ್ನೂ ಎಣಿಸದೆ ಅಂಗೀಕರಿಸುತ್ತಾ ಬಂದಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಇತ್ತೀಚೆಗೆ ಹೊಸಬನೊಬ್ಬನು ಬಂದು ನಮ್ಮ ತತ್ತ್ವಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಬಿಂಡಿಸಿ ಹಾಳುಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಅಯ್ಯೋ ನೀವು ಇದಕ್ಕೆ ಪ್ರತೀಕಾರ ಮಾಡಲು ಸಹಾಯ ಮಾಡಿರಿ ಎಂದು ಎರಡೂ ಸಿದ್ಧಾಂತಗಳಲ್ಲಿ ಪಕ್ಷಪಾತವಿಲ್ಲದೆ ಉದಾಸೀನರಾಗಿರುವವರಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಾರ ಮಾಡಬೇಕು. ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಉಪಾಯಕುಶಲರಾದ ಕೆಲವರಿದ್ದಾರೆ. ಅವರು ಈ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡಲು ಸಮರ್ಥರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಆಲ್ಲದೆ ಈ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಲ್ಲಿಯೂ ಅವರ ಶಿಷ್ಯರಲ್ಲಿಯೂ ದೋಷಗಳು ಇರಲಿ, ಇಲ್ಲದಿರಲಿ ಏನಾದರೂ ದೋಷವನ್ನು

ಆರೋಪಿಸಿ ಬಹಿರಂಗವಾಗಿ ಪ್ರಚಾರ ಮಾಡಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಮಾಡಿದರೆ ಮಧ್ಯಸ್ಥರಿಗೆ ಆ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ ಅನಾದರವುಂಟಾಗುತ್ತದೆ, ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಆದರ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಪಾರಂಪರ್ಯೇಣ— ಪರಂಪರಾ ವಿವ ಪಾರಂಪರ್ಯಂ, ತೇನ ಪಾರಂಪರ್ಯೇಣ |

ತತ್ತ್ವಶಾಸ್ತ್ರಂ— ತತ್ತ್ವ ಸ್ವ ಶಾಸ್ತ್ರಂ ತತ್ತ್ವಶಾಸ್ತ್ರಂ |

ಮಧ್ಯಸ್ಥಲೋಕೇ— ಮಧ್ಯಸ್ಥಶ್ಚ ಲೋಕಶ್ಚ ಮಧ್ಯಸ್ಥಲೋಕಃ, ತಸ್ಯ ಮಧ್ಯಸ್ಥಲೋಕೇ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಯಾಪದವಿಲ್ಲ, ಆದರೂ ಭವತಿ ಎಂದು ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಭಾವೇ ಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡಬಹುದು ಮತ್ತು ವರ್ಣನೆಯಾ: ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಕರ್ಮಣಿ ಅನೀಯರ್ ಪ್ರತ್ಯಯವನ್ನು ಕರ್ತೃ ಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿ ವಿಧಿಲಿಪ್ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು. ಆಗ ಸಂಪೂರ್ಣ ಶ್ಲೋಕದ ಅನ್ವಯವು ಹೀಗೆ ಆಗುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಯೋಗ— ವಿದಗ್ಧಾ ಮಧ್ಯಸ್ಥಲೋಕೇ 'ನೂತನೇನ (ನಿಮಿತ್ತೇನ) ಪಾರಂಪರ್ಯೇಣ ಆಗತೇನ ತತ್ತ್ವಶಾಸ್ತ್ರೇಣ ಉತ್ಪನ್ನೇನ ಭೂಯತೇ' (ಅಥವಾ ನೂತನ: ಪಾರಂಪರ್ಯೇಣ ಆಗತಂ ತತ್ತ್ವಶಾಸ್ತ್ರಂ ಉತ್ಪಾದಯತಿ) ಹಂತ ಇತಿ ಉದೀರಯೇಯುಃ, ತೇಷಾಂ ಸತಃ ಅಸತೋ ವಾ ದೋಷಾನ್ ವರ್ಣಯೇಯುಃ |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಪುನಃ ತಾವು ಕೈಗೊಳ್ಳಬೇಕಾದ ಉಪಾಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ.

ಸ್ವಾಭಿಪ್ರಾಯೋ ಬ್ರಹ್ಮವತ್ ಸ್ಯಾದವಾಚ್ಯೋ

ಮಾಯಾಶಕ್ತ್ಯಾ ಸರ್ವನಿರ್ವಾಹಸಿದ್ಧಿಃ |

ಇತ್ತಂ ನೀತ್ಯಾ ಶಾಸ್ತ್ರನೀತ್ಯೇವ ಬಾಧ್ಯಃ

ಸರ್ವೋ ಲೋಕಃ ಸ್ವಾತ್ಮನೋ ಯಃ ಪರಃ ಸ್ಯಾತ್ || 23 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಸ್ವಾಭಿಪ್ರಾಯಃ ಬ್ರಹ್ಮವತ್, ಸ್ಯಾತ್, ಅವಾಚ್ಯಃ, ಮಾಯಾಶಕ್ತ್ಯಾ, ಸರ್ವನಿರ್ವಾಹಸಿದ್ಧಿಃ, ಇತ್ತಂ, ನೀತ್ಯಾ, ಶಾಸ್ತ್ರನೀತ್ಯಾ, ಇವ, ಬಾಧ್ಯಃ, ಸರ್ವಃ, ಲೋಕಃ, ಸ್ವಾತ್ಮನಃ, ಯಃ ಪರಃ, ಸ್ಯಾತ್ |

ಅನ್ವಯ— ಸ್ವಾಭಿಪ್ರಾಯಃ ಬ್ರಹ್ಮವತ್ ಅವಾಚ್ಯಃ ಸ್ಯಾತ್, ಮಾಯಾಶಕ್ತ್ಯಾ ಸರ್ವನಿರ್ವಾಹಸಿದ್ಧಿಃ ಇತ್ತಂ ಶಾಸ್ತ್ರನೀತ್ಯಾ ಇವ ನೀತ್ಯಾ ಸ್ವಾತ್ಮನಃ ಪರಃ ಯಃ (ಸಃ) ಸರ್ವಃ ಲೋಕಃ ಬಾಧ್ಯಃ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸ್ವಾಭಿಪ್ರಾಯಃ = ನಮ್ಮ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು

ಬ್ರಹ್ಮವತ್ = ಪರಬ್ರಹ್ಮದಂತೆ

ಅವಾಚ್ಯಃ = ಹೇಳಲು ಅನರ್ಹವು

ಸ್ಯಾತ್ = ಆದಿರು

ಮಾಯಾಶಕ್ತ್ಯಾ = ಕಪಟದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ

ಸರ್ವ = ಎಲ್ಲಾ ಕಾರ್ಯದ

ನಿರ್ವಾಹ = ಫಲನಯು

ಸಿದ್ಧಿಃ = ಕೈಗೊಡುವಿಕೆಯು

ಇತ್ಯಂ = ಈ ರೀತಿ

ಶಾಸ್ತ್ರನೀತ್ಯಾ ಇವ = ಶಾಸ್ತ್ರನೀತಿಯಿಂದಲೆಂಬಂತೆ

ನೀತ್ಯಾ = ಉಪಾಯದಿಂದ

ಸಾತ್ವನಃ = ನಮಗೆ

ಪರಃ = ವಿರುದ್ಧನಾದವನು

ಯಾಃ = ಯಾವನೋ (ಸಃ = ಅಂತಹ)

ಸರ್ವಃ = ಎಲ್ಲಾ

ಲೋಕಃ = ಜನರು

ಬಾಧ್ಯಃ = ಖಂಡಿಸಲು ಯೋಗ್ಯರು

ಸ್ಯಾತ್ = ಆದಾರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ನಾವು ನಮ್ಮ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳಬಾರದು 'ನಮ್ಮನ್ನೇ ನಂಬಿರಿ, ನಮ್ಮ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನೇ ಅವಲಂಬಿಸಿರಿ, ಅವರ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ನಂಬಿ ಅವರನ್ನು ಸೇರಬೇಡಿರಿ ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ನಮ್ಮಲ್ಲಿದ್ದರೂ, ನಮ್ಮ ಮತದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮವು ಹೇಗೆ ಅವಾಚ್ಯವೋ ಅಂದರೆ ಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳಲು ಯೋಗ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೋ ಅದರಂತೆ ಆ ನಮ್ಮ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಬಾಯಿಬಿಟ್ಟು ಹೇಳಬಾರದು. ಹೇಗೆ ಮಾಯೆಯಿಂದ ನಮ್ಮ ಸಿದ್ಧಾಂತದ ನಿರ್ವಾಹವಾಗುತ್ತದೆಯೋ ಅದರಂತೆ ಕಪಟದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ನಮ್ಮ ಪ್ರತಿವಾದಿಗಳು ಕೆಟ್ಟವರು, ಶಾಸ್ತ್ರನಾಶಕರು ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಡಿಸಿ ನಮ್ಮ ಉತ್ಕರ್ಷ ಮುಂಚಾದ ಎಲ್ಲಾ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸಬಹುದು. ಹೇಗೆ ಶಾಸ್ತ್ರದ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ನಮಗೆ ವಿರುದ್ಧರಾದ ವಾದಿಗಳನ್ನು ಜಯಿಸುತ್ತೇವೆಯೋ ಹಾಗೆಯೇ ಈ ಉಪಾಯದಿಂದ ನಮಗೆ ಪ್ರತಿಕೂಲರಾದ ಆ ಭೇದವಾದಿಗಳನ್ನು ಅಡಗಿಸಿ, ಅವರ ಪ್ರಚಾರವನ್ನು ಕಡಿಮೆ ಮಾಡಿ ನಮ್ಮ ಮತದ ಉತ್ಕರ್ಷವನ್ನು ಸಾಧಿಸಬಹುದು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಸಾಭಿಪ್ರಾಯಃ— ಸ್ವೇಷಾಂ ಅಭಿಪ್ರಾಯಃ ಸಾಭಿಪ್ರಾಯಃ |

ಬ್ರಹ್ಮವತ್— ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ತುಲ್ಯಂ ಬ್ರಹ್ಮವತ್ |

ಅವಾಚ್ಯಃ— ವಕ್ತುಂ ಯೋಗ್ಯಃ ವಾಚ್ಯಃ, ನ ವಾಚ್ಯಃ ಅವಾಚ್ಯಃ |

ಮಾಯಾಶಕ್ತಿಃ— ಮಾಯಾಯಾಃ ಶಕ್ತಿಃ ಮಾಯಾಶಕ್ತಿಃ, ತಯಾ ಮಾಯಾಶಕ್ತ್ಯಾ |

ಸರ್ವನಿರ್ವಾಹಸಿದ್ಧಿಃ— ಸರ್ವಸ್ಯ ನಿರ್ವಾಹಃ ಸರ್ವನಿರ್ವಾಹಃ, ಸರ್ವನಿರ್ವಾಹಸ್ಯ ಸಿದ್ಧಿಃ ಸರ್ವ-
ನಿರ್ವಾಹಸಿದ್ಧಿಃ |

ಶಾಸ್ತ್ರನೀತ್ಯಾ— ಶಾಸ್ತ್ರಸ್ಯ ನೀತಿಃ ಶಾಸ್ತ್ರನೀತಿಃ, ತಯಾ ಶಾಸ್ತ್ರನೀತ್ಯಾ |

ಬಾಧ್ಯಃ— ಬಾಧಿತುಂ ಯೋಗ್ಯಃ ಬಾಧ್ಯಃ |

ಸಾತ್ವನಃ— ಸ್ವಶಾಸ್ತ್ರಂ ಆತ್ಮಾ ಚ ಸ್ವಾತ್ಮಾ | ತಸ್ಯಾತ್ ಸಾತ್ವನಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಸ್ಯಾತ್ ಸರ್ಗ 11 ಶ್ಲೋಕ 28ರಲ್ಲಿ ಈ ಕ್ರಿಯಾಪದದ ಎಲ್ಲಾ ರೂಪಗಳೂ ಬಂದಿವೆ.

ಪ್ರಯೋಗ— ಸಾಭಿಪ್ರಾಯೋಗ ಬ್ರಹ್ಮವತ್ ಅವಾಚ್ಯೇನ ಭೂಯೇತ, ಮಾಯಾಶಕ್ತ್ಯಾ ಸರ್ವನಿರ್ವಾಹಸಿದ್ಧ್ಯಾ (ಭೂಯೇತ), ಇತ್ಯಂ ಶಾಸ್ತ್ರನೀತ್ಯಾ ಇವ ನೀತ್ಯಾ ಸಾತ್ವನಃ ಪರೇಣ ಯೇನ ಸರ್ವೇಣ ಲೋಕೇನ ಭೂಯತೇ (ತೇನ) ಬಾಧ್ಯೇನ ಭೂಯೇತ |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಮತ್ತು ಪರವಾದಿಗಳನ್ನು ಪರಾಭವಗೊಳಿಸುವ ಅದಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚಿನ ಉಪಾಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ.

ಗ್ರಾಮೇ ಗ್ರಾಮೇ ವಾರ್ಯತಾಂ ಮಾನಸೈಷಾಂ

ಪೂರ್ವಂ ಪೂರ್ವಂ ಸಾಮಪೂರ್ವೈರುಪಾಯೈಃ |

ಸಂಪ್ರಾಪ್ತಾನಾಂ ಮಾನಭಂಗಾಯ ಕಾರ್ಯಂ

ಗ್ರಂಥಾಕರ್ಷಾದ್ಯದ್ಯತ್ಕೈರಸ್ಮದೀಯೈಃ

|| 24 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಗ್ರಾಮೇ, ಗ್ರಾಮೇ, ವಾರ್ಯತಾಂ, ಮಾನನಾ, ಏಷಾಂ, ಪೂರ್ವಂ, ಪೂರ್ವಂ, ಸಾಮಪೂರ್ವೈಃ, ಉಪಾಯೈಃ, ಸಂಪ್ರಾಪ್ತಾನಾಂ, ಮಾನಭಂಗಾಯ, ಕಾರ್ಯಂ, ಗ್ರಂಥಾಕರ್ಷಾದಿ, ಉದ್ಯತ್ಕೈಃ, ಅಸ್ಮದೀಯೈಃ |

ಅನ್ವಯ— ಗ್ರಾಮೇ ಗ್ರಾಮೇ ಏಷಾಂ ಮಾನನಾ ಸಾಮಪೂರ್ವೈಃ ಉಪಾಯೈಃ ಪೂರ್ವಂ ಪೂರ್ವಂ ವಾರ್ಯತಾಂ | ಸಂಪ್ರಾಪ್ತಾನಾಂ ಮಾನಭಂಗಾಯ ಉದ್ಯತ್ಕೈಃ ಅಸ್ಮದೀಯೈಃ ಗ್ರಂಥಾಕರ್ಷಾದಿ ಕಾರ್ಯಂ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಗ್ರಾಮೇ ಗ್ರಾಮೇ = ಪ್ರತಿಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿಯೂ

ಏಷಾಂ = ಈ ಭೇದವಾದಿಗಳ (ದ್ವೈತ ಶಾಸ್ತ್ರವಾದಿಗಳ)

ಮಾನನಾ = ಸಮ್ಮಾನವು

ಸಾಮಪೂರ್ವೈಃ = ಸಾಮ, ದಾನ (ಸಾಮೋಪಾಯ) ಮೊದಲಾಗಿ ಉಳ್ಳ

ಉಪಾಯೈಃ = ಯುಕ್ತಿಗಳಿಂದ

ಪೂರ್ವಂ ಪೂರ್ವಂ = ಮೊದಲು ಮೊದಲಿನಲ್ಲಿಯೇ (ಗ್ರಾಮ ಪ್ರವೇಶಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲೇ)

ವಾರ್ಯತಾಂ = ಶಡೆಯಲ್ಪಡಲಿ.

ಸಂಪ್ರಾಪ್ತಾನಾಂ = ಗ್ರಾಮವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದ ಅವರ,

ಮಾನಭಂಗಾಯ = ಅಭಿಮಾನ ಖಂಡನೆಗೋಸ್ಕರ (ಅವರಿಗೆ ಅವಮರ್ಯಾದೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ)

ಉದ್ಯತ್ಕೈಃ = ಉದ್ಯುಕ್ತರಾದ

ಅಸ್ಮದೀಯೈಃ = ನಮ್ಮವರಿಂದ

ಗ್ರಂಥಾಕರ್ಷಾದಿ = ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಕಿತ್ತುಕೊಳ್ಳುವುದೇ ಮೊದಲಾದುದು

ಕಾರ್ಯಂ = ಮಾಡಲ್ಪಡತಕ್ಕದ್ದು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ನಮ್ಮವರು ಪ್ರತಿಹಳ್ಳಿಗೂ ಹೋಗಿ ಈ ಮಾಧ್ವರು ಹಳ್ಳಿಯನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸುವುದಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲೇ ಹಳ್ಳಿಯವರನ್ನು ಸಾಮ ದಾನ ಭೇದ ದಂಡ ಎಂಬ ಉಪಾಯಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿ ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು, ಹಾಗೂ ಜನರು ಇವರಿಗೆ ಸಮ್ಮಾನ ಮಾಡದಂತೆ ಶಡೆಯಬೇಕು. ಅವರು ಹಳ್ಳಿಗೆ ಬಾರದಂತೆ ಶಡೆಯಬೇಕು, ಬಂದರೂ ಯಾರೂ ಅವರಿಗೆ ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡದಂತೆ ಮಾಡಬೇಕು. ಸನ್ಯಾಸಿಗಳಿಗೆ ಭಿಕ್ಷಾಪ್ರದಾನ ಮುಂತಾದ ಸತ್ಕಾರವಾಗದಂತೆ ನೋಡಿ ಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಒಂದು ವೇಳೆ ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಉಪಾಯದಿಂದ ನಮ್ಮ ವಿಪತ್ಯ ವಕ್ತೃದವರು ಗ್ರಾಮವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದರೆ ಅವರ ಮಾನಭಂಗಕ್ಕೋಸ್ಕರ ನಮ್ಮವರು ಸನ್ನದ್ಧರಾಗಿರಬೇಕು. ಅವರ ಶಾಸ್ತ್ರ ಪುಸ್ತಕಗಳನ್ನು ಕಿತ್ತುಕೊಂಡು ಅವರ ದಂಡವನ್ನು ತುಂಡು, ಅವರಿಗೆ ಹೊಡೆತ ಬೀಳುವಂತೆ ಮಾಡಿ, ಅವರು ತಂಗಲು ಜಾಗ ಸಿಗದಂತೆ ಮಾಡಿ ಅವರನ್ನು ಅಲ್ಲಿಂದ ಒಡಿಸಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಬೇಕು. ಇವೆಲ್ಲವೂ ನಮ್ಮ ವಿರುದ್ಧವಿದ್ದಾತನು ಪ್ರಚಾರವಾಗದಂತೆ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಉಪಾಯಗಳು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಸಾಮಪೂರ್ವೈಃ— ಸಾಮ ಪೂರ್ವಂ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಸಾಮಪೂರ್ವಾಃ, ತೈಃ ಸಾಮಪೂರ್ವೈಃ |

ಮಾನಭಂಗಾಯ— ಮಾನಸ್ಯ ಭಂಗಃ ಮಾನಭಂಗಃ, ತಸ್ಯ ಮಾನಭಂಗಾಯ ।

ಗ್ರಂಥಾಕರ್ಷಾದಿ— ಗ್ರಂಥಾನಾಂ ಆಕರ್ಷಃ ಗ್ರಂಥಾಕರ್ಷಃ, ಗ್ರಂಥಾಕರ್ಷಃ ಆದಿಃ ಯಸ್ಯ ತತ್ ಗ್ರಂಥಾಕರ್ಷಾದಿ, ತತ್ ಗ್ರಂಥಾಕರ್ಷಾದಿ ।

ಅಸ್ಯದೀಯೈಃ— ಅಸ್ಯಾಂ ಇಮೇ ಅಸ್ಯದೀಯಾಃ, ತೈಃ ಅಸ್ಯದೀಯೈಃ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ವೃದ್ ಆವರಣೇ ಸಕರ್ಮಕಃ ಸೇಟ್ ಉಭಯಪದೀ ಅಧ್ಯಕ್ಷೀಯಃ ಕರ್ಮಣಿ ಆತ್ಮನೇ ಪದೀ ಲೋಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ 'ವಾರ್ಯತಾಂ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ವಾರ್ಯತಾಂ ವಾರ್ಯೇತಾಂ ವಾರ್ಯಂತಾಂ,

ವಾರ್ಯಸ್ವ ವಾರ್ಯೇಥಾಂ ವಾರ್ಯಧ್ವಂ,

ವಾರ್ಯೈ ವಾರ್ಯಾವಹೈ ವಾರ್ಯಮಾಹೈ ॥

ಪ್ರಯೋಗ— ಗ್ರಾಮೇ ಗ್ರಾಮೇ ವಿಷಾಂ ಮಾನನಾಂ ಸಾಮಪೂರ್ವೈಃ ಉಪಾಯೈಃ ಭವಂತಃ ವಾರಯಂತು, ಸಂಪ್ರಾಪ್ತಾನಾಂ ಮಾನಭಂಗಾಯ ಉದ್ಯತಾಃ ಅಸ್ಯದೀಯಾಃ ಗ್ರಂಥಾಕರ್ಷಾದಿ ಕುರ್ಯುಃ ।

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ತಾಮಸರಾದ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ತಾವು ಮಾಡಿದ ಮಂತ್ರಾಲೋಚನೆಯನ್ನು ಕಾರ್ಯರೂಪಕ್ಕೆ ತಿಳಿಸಿದರು, ಮತ್ತು ಅವರು ಮಾಡಿದ ಕಾರ್ಯವು ಅವರ ಸ್ವರೂಪ ಯೋಗ್ಯತೆಗೆ ಉಚಿತವಾದುದು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಇತ್ಯಾದ್ಯೇತೇ ಕಾರ್ಯಮಾಲೋಚ್ಯ ಕಾಲೇ

ಚಕ್ರುವಕ್ತಾಚಕ್ರಿಭಕ್ತಪ್ರತೀಪಮ್ ।

ಯೋಗ್ಯಾ ಮಂಕ್ತುಂ ತೇಽನ್ಯಥಾ ಸ್ಯುಃ ಕಥಂ ವಾ

ದುಃಖೋಗ್ರಾಂಭಸ್ಯಂಧತಾಮಿಸ್ರಸಿಂಧೌ

॥ 25 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಇತ್ಯಾದಿ, ಏತೇ, ಕಾರ್ಯಂ, ಆಲೋಚ್ಯ, ಕಾಲೇ, ಚಕ್ರುಃ, ವಕ್ತಾಃ, ಚಕ್ರಿಭಕ್ತಪ್ರತೀಪಂ, ಯೋಗ್ಯಾಃ, ಮಂಕ್ತುಂ, ತೇ, ಅನ್ಯಥಾ, ಸ್ಯುಃ, ಕಥಂ, ವಾ, ದುಃಖೋಗ್ರಾಂಭಸಿ, ಅಂಧತಾಮಿಸ್ರಸಿಂಧೌ ।

ಅನ್ವಯ— ವಕ್ತಾಃ ಏತೇ ಕಾಲೇ ಇತ್ಯಾದಿ ಕಾರ್ಯಂ ಆಲೋಚ್ಯ ಚಕ್ರಿಭಕ್ತಪ್ರತೀಪಂ ಚಕ್ರುಃ, ಅನ್ಯಥಾ ತೇ ದುಃಖೋಗ್ರಾಂಭಸಿ ಅಂಧತಾಮಿಸ್ರಸಿಂಧೌ ಮಂಕ್ತುಂ ಕಥಂ ವಾ ಯೋಗ್ಯಾಃ ಸ್ಯುಃ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ವಕ್ತಾಃ = ಕುಟುಂಬುದ್ರಿಯಳ್ಳ

ಏತೇ = ಈ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು

ಕಾಲೇ = ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ತಮ್ಮ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಪ್ರಚಾರಮಾಡುವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ

ಇತ್ಯಾದಿಕಾರ್ಯಂ = ಇದೇ ಮೊದಲಾದ ಕೆಲಸವನ್ನು

ಆಲೋಚ್ಯ = ವಿಚಾರ ಮಾಡಿ

ಚಕ್ರಿ = ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ

ಭಕ್ತ = ಭಕ್ತರಾದ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ

ಪ್ರತೀಪಂ = ವಿರೋಧವನ್ನು

ಚಕ್ರ: = ಮಾಡಿದರು.

ಅನ್ಯಥಾ = ಹಾಗಲ್ಲದಿದ್ದರೆ (ಹರಿಭಕ್ತರಿಗೆ ವಿರೋಧವನ್ನು ಮಾಡದಿದ್ದರೆ)

ತೇ = ಅವರು

ದುಃಖ = ವ್ಯಥೆ (ಮನಸ್ಸಿನ ನಿರಂತರ ಕಷ್ಟ) ಎಂಬ

ಉಗ್ರ = ಕಠಿನವಾದ

ಅಂಭಸಿ = ನೀರುಳ್ಳ

ಅಂಧತಾಮಿಷ್ಠಸಿಂಧೌ = ಅಂಧಂ ತಮಸ್ಸೇವ ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ

ಮಂಕ್ರುಂ = ಮುಳುಗುವುದಕ್ಕೆ

ಕಥಂ = ಹೇಗೆ

ಯೋಗ್ಯಾಃ = ಯೋಗ್ಯರು

ಸ್ಯುಃ = ಆದಾರು ?

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ವಕ್ರಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ ಈ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಮಂತ್ರಾಲೋಚನ ಮಾಡಿದರು.

- (1) ಪರಂಪರೆಯಿಂದ ಬಂದಿರುವ ನಮ್ಮ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಹೊಸಬನೊಬ್ಬನು ಬಂದು ಹಾಳು ಮಾಡಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು ಪ್ರಚಾರ ಮಾಡಬೇಕು.
- (2) ನಮ್ಮ ಮತವನ್ನೇ ಅವಲಂಬಿಸಿರಿ, ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಬೇಡಿರಿ ಎಂಬ ನಮ್ಮ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ನಮ್ಮ ಬ್ರಹ್ಮದಂತೆ ಅನಿರ್ವಚನೀಯವಾಗಿಯೇ ಇಟ್ಟಿರಬೇಕು. ಯಾರಿಗೂ ಹೇಳಬಾರದು.
- (3) ಹಳ್ಳಿ ಹಳ್ಳಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಅನುಯಾಯಿಗಳಿಗೆ ಮರ್ಯಾದೆ ಸಿಗದಂತೆ ಮಾಡಬೇಕು. ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಮಂತ್ರಾಲೋಚನೆಯಿಂದ ನಿರ್ಧರಿಸಿದರು. ಪುನಃ ಅದನ್ನು ಪರ್ಯಾಲೋಚಿಸಿ ದೃಢಪಡಿಸಿದರು. ಅನಂತರ ಆ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಭಕ್ತರಾದ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ 'ಅವರಲ್ಲಿ ದೋಷವನ್ನು ಪ್ರಚಾರ ಮಾಡುವುದು, ಅವರಿಗೆ ಮರ್ಯಾದೆ ಸಿಗದಂತೆ ಮಾಡುವುದು' ಮೊದಲಾದ ರೀತಿಯಿಂದ ವಿರೋಧವನ್ನು ಮಾಡಿದರು. ಈ ರೀತಿ ಮಾಡುವುದು ಅವರ ಯೋಗ್ಯತೆಗೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿಯೇ ಇದೆ. ದುಃಖವೆಂಬ ಭಯಂಕರವಾದ ನೀರುಳ್ಳ ಅಂಧತಾಮಿಷ್ಠವೆಂಬ ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಬೇಕಾದ ಅವರು ಹೀಗೆ ಮಾಡಿದುದು ಸರಿಯಾಗಿಯೇ ಇದೆ. ತಮೋಯೋಗ್ಯರು ತಮಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿ ಕಷ್ಟಪಡಬೇಕಾದುದು ಅನಿವಾರ್ಯವಷ್ಟೆ ? ತಮಸ್ಸಿನ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾದರೋ ಶ್ರೀಹರಿ ಮತ್ತು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣರ ದ್ವೇಷದಿಂದಲೇ ಆಗತಕ್ಕದ್ದು. 'ದ್ವೇಷಾದ್ಯತೇ' ನ ಹಿ ಹರೌ ತಮಸಿ ಪ್ರವೇಶಃ ಪ್ರಾಣೇ ಚ' ಹರಿಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣರಲ್ಲಿ ದ್ವೇಷಮಾಡದ ಹೊರತು ತಮಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಪ್ರಮಾಣವಿರುವುದರಿಂದ ಅವರು ಆ ರೀತಿ ಮಾಡಿದುದು ಯುಕ್ತವೇ ಆಗಿದೆ ಎಂದು ಭಾವವು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಇತ್ಯಾದಿ— ಇತಿ ಆದಿಃ ಯಸ್ಯ ತತ್ ಇತ್ಯಾದಿ ।

ಚಕ್ರಿಭಕ್ತಪ್ರತೀಪಂ— ಚಕ್ರಂ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿತಿ ಚಕ್ರೇ, ಚಕ್ರಿಣಃ ಭಕ್ತಃ ಚಕ್ರಿಭಕ್ತಃ, ಚಕ್ರಿಭಕ್ತಸ್ಯ ಪ್ರತೀಪಂ ಚಕ್ರಿಭಕ್ತಪ್ರತೀಪಂ, ತತ್ ಚಕ್ರಿಭಕ್ತಪ್ರತೀಪಂ |

ದುಃಖೋಗ್ರಾಂಭಸಿ— ಉಗ್ರಂ ಚ ತತ್ ಅಂಭಶ್ಚ ಉಗ್ರಾಂಭಃ, ದುಃಖಮೇವ ಉಗ್ರಾಂಭಃ ಯಸ್ಮಿನ್ ಸಃ ದುಃಖೋಗ್ರಾಂಭಾಃ, ತಸ್ಮಿನ್ ದುಃಖೋಗ್ರಾಂಭಸಿ |

ಅಂಧತಾಮಿಸ್ರಸಿಂಧೌ— ಅಂಧಂ ಚ ತತ್ ತಾಮಿಸ್ರಂ ಚ ಅಂಧತಾಮಿಸ್ರಂ, ಅಂಧತಾಮಿಸ್ರಮೇವ ಸಿಂಧುಃ ಅಂಧತಾಮಿಸ್ರಸಿಂಧುಃ, ತಸ್ಮಿನ್ ಅಂಧತಾಮಿಸ್ರಸಿಂಧೌ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ದುಕ್ಯುಷ್ಕರಣೇ ಇತ್ಯನ್ವಾದ್ ಧಾತೋಃ ಪರಸ್ವಪದಿನಃ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಬಹುವಚನೇ 'ಚಕ್ರುಃ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಚಕಾರ ಚಕ್ರತುಃ ಚಕ್ರುಃ, ಚಕ್ರರ್ಥ ಚಕ್ರಥುಃ ಚಕ್ರ, ಚಕಾರ-ಚಕರ ಚಕ್ರವ ಚಕ್ರಮ

ಪ್ರಯೋಗ— ವಕ್ತುಃ ಏತುಃ ಕಾಲೇ ಇತ್ಯಾದಿ ಕಾರ್ಯಂ ಆಲೋಚ್ಯ ಚಕ್ರಿಭಕ್ತಪ್ರತೀಪಂ ಚಕ್ರೇ, ಅನ್ಯಥಾ ತೈಃ ದುಃಖೋಗ್ರಾಂಭಸಿ ಅಂಧತಾಮಿಸ್ರಸಿಂಧೌ ಮಂಕ್ತುಂ ಕಥಂ ವಾ ಯೋಗೈಃ ಭೂಯೇತ ?

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಮುಂದೆ ಆ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ಮಾಡಿದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಆ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ಪುಂಡರೀಕಪುರಿಯನ್ನು ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಜಯಿಸಲು ಮುಂದೆ ಮಾಡಿದರನ್ನುತ್ತಾರೆ.

ವ್ರತ್ಯಾಕಾರಂ ವಾಸುದೇವದ್ವಿಷಂ ತಂ

ಪ್ರಾಜ್ಞಂಮನ್ಯಂ ಪುಂಡರೀಕಾಭಿಧಾನಮ್ |

ವಾದವ್ಯಾಜಾಕ್ಷೇಪಕಾಮಾಃ ಕುಮಂತ್ರಾ-

ಚಕ್ರಯುತಂ ರೂಪ್ಯಪೀಠಾಲಯೇಽಮೀ || 26 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ವ್ರತ್ಯಾಕಾರಂ, ವಾಸುದೇವದ್ವಿಷಂ, ತಂ, ಪ್ರಾಜ್ಞಂಮನ್ಯಂ, ಪುಂಡರೀಕಾಭಿಧಾನಂ, ವಾದ-ವ್ಯಾಜಾಕ್ಷೇಪಕಾಮಾಃ, (ವಾದವ್ಯಾಜಾತ್, ಕ್ಷೇಪಕಾಮಾಃ) ಕುಮಂತ್ರಾತ್ (ಕುಮಂತ್ರಾಃ) ಚಕ್ರುಃ, ಯುತಂ, (ಯುತಂ) ರೂಪ್ಯಪೀಠಾಲಯೇ ಅಮೀ |

ಅನ್ವಯ— ರೂಪ್ಯಪೀಠಾಲಯೇ (ಮಿಲಿತಾಃ) (ತೇ) ಅಮೀ ಕುಮಂತ್ರಾತ್ (ಕುಮಂತ್ರಾಃ) ವಾದವ್ಯಾಜಾ-ಕ್ಷೇಪಕಾಮಾಃ (ವಾದವ್ಯಾಜಾತ್, ಕ್ಷೇಪಕಾಮಾಃ) ವ್ರತ್ಯಾಕಾರಂ, ವಾಸುದೇವದ್ವಿಷಂ, ಪ್ರಾಜ್ಞಂಮನ್ಯಂ, ತಂ, ಪುಂಡರೀಕಾಭಿಧಾನಂ, ಯುತಂ (ಯುತಂ) ಚಕ್ರುಃ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ರೂಪ್ಯಪೀಠಾಲಯೇ = ರಜತಪೀಠಪುರದ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ

ಮಿಲಿತಾಃ = ಸೇರಿದ (ತೇ)

ಅಮೀ = ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತಹ ವಕ್ರಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು

ಕುಮಂತ್ರಾತ್ = ಗುಟ್ಟಾದ ಮಂತ್ರಾಲೋಚನೆಯಿಂದ (ಕುಮಂತ್ರಾಃ ಸಂತಃ = ಗುಟ್ಟಾದ ಮಂತ್ರಾಲೋಚನೆ ಉಳ್ಳವರಾಗಿ)

ವಾದ = ವಾದಿ ಪ್ರತಿವಾದಿಗಳು ಮಾಡುವ ತತ್ವಜ್ಞಾನಕ್ಕಾಗಿ ಇರುವ ಚರ್ಚೆಯೆಂಬ

ವ್ಯಾಜ = ನೆಪದಿಂದ

ಅಕ್ಷೇಪಕಾಮಾಃ (ಸಂತಃ) = ನಿರಾಕರಿಸುವ ಇಚ್ಛೆ ಉಳ್ಳವರಾಗಿ (ವಾದವ್ಯಾಜಾತ್ = ವಾದದ ನೆಪದಿಂದದ, ಕ್ಷೇಪಕಾಮಾಃ = ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವ ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳವರಾಗಿ)

ವ್ರತ್ಯಾಕಾರಂ = ಸನ್ಯಾಸಿಯ ವೇಷ ಆಕಾರವುಳ್ಳ

ವಾಸುದೇವದ್ವಿಷಂ = ವಸುದೇವ ಪುತ್ರನಾದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸುವ

ಪ್ರಾಕ್ಷಾಂ ಮನ್ಯಂ = ತನ್ನನ್ನು ಪಂಡಿತನೆಂದು ತಿಳಿದುಕೊಂಡಿರುವ

ತಂ = ಆ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ

ಪುಂಡರೀಕಾಭಿಧಾನಂ = ಪುಂಡರೀಕಪುರಿ ಎಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳವನನ್ನು

ಯತ್ನಂ = ಸನ್ನದ್ಧನನ್ನಾಗಿ (ಯತ್ನಂ = ಪ್ರಯತ್ನವುಳ್ಳವನನ್ನಾಗಿ)

ಚಕ್ರುಃ = ಮಾಡಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ದುರಾಲೋಚನೆಯುಳ್ಳ ಆ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ದುಷ್ಟವಾದ ಮಂತ್ರಾಲೋಚನೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ ಉಡುಪಿಯಲ್ಲಿದ್ದವ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಸಭೆ ಸೇರಿದರು. ಅಲ್ಲಿ ನೀವೂ ನಾವೂ ಸೇರಿ ತತ್ತ್ವನಿರ್ಣಯಕ್ಕಾಗಿ ಚರ್ಚೆ ಮಾಡೋಣ ಎಂದು ಹೇಳಿ ವಾದಕ್ಕಾಗಿ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಕರೆದರು. ವಾದದ ಈ ನೆಪದಿಂದ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಕರೆದು ನಿಂದಿಸಬೇಕು. ಅವರನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಬೇಕು ಎಂಬುದೇ ಅವರ ಉದ್ದೇಶವಾಗಿತ್ತು. ಸನ್ಯಾಸಿ ವೇಷಧಾರಿಯಾಗಿ ಶಾನು ಆತ್ಮಂತ ಬುದ್ಧಿವಂತನು ಎಂದು ತಿಳಿದಿರುವ ಹಾಗೂ ಪುಂಡರೀಕ ವಾಸುದೇವನಂತೆ ವಿಷ್ಣುದ್ವೇಷಿಯಾದ ಪುಂಡರೀಕಪುರಿ ಎಂಬುವವನನ್ನು ಪೋಷಿಸಿ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಜತೆಗೆ ವಾದ ಮಾಡಲು ಅವನನ್ನು ಅವರು ಸಜ್ಜುಗೊಳಿಸಿದರು. ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಮೊದಲು ವಾದವನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಬೇಕೆಂದೂ ಪುಂಡರೀಕಪುರಿಯು ಪ್ರತಿವಾದಿಯಾಗಿ ಅವರ ವಾದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರ ಕೊಡಬೇಕೆಂದೂ ಅವರು ನಿರ್ಧರಿಸಿ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ವಾದಕ್ಕಾಗಿ ಕರೆದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ವ್ರತ್ಯಾಕಾರಂ— ವ್ರತಂ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತೀತಿ ವ್ರತೀ, ವ್ರತಿನಃ ಆಕಾರಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ವ್ರತ್ಯಾಕಾರಃ, ತಂ ವ್ರತ್ಯಾಕಾರಂ ।

ವಾಸುದೇವದ್ವಿಷಂ— ವಾಸುದೇವಸ್ಯ ದ್ವಿಷ್ ವಾಸುದೇವದ್ವಿಷ್, ತಂ ವಾಸುದೇವದ್ವಿಷಂ ।

ಪ್ರಾಕ್ಷಾಂಮನ್ಯಂ— ಆತ್ಮಾನಂ ಪ್ರಾಕ್ಷಾಂ ಮನ್ಯತೇ ಇತಿ ಪ್ರಾಕ್ಷಾಂಮನ್ಯಃ, ತಂ ಪ್ರಾಕ್ಷಾಂಮನ್ಯಂ ।

ಪುಂಡರೀಕಾಭಿಧಾನಂ— ಪುಂಡರೀಕ ಇತಿ ಅಭಿಧಾನಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಪುಂಡರೀಕಾಭಿಧಾನಃ, ತಂ ಪುಂಡರೀಕಾಭಿಧಾನಂ ।

ವಾದವ್ಯಾಜಾಕ್ಷೇಪಕಾಮಾಃ— ವಾದ ಇತಿ ವ್ಯಾಜಃ ವಾದವ್ಯಾಜಃ, ವಾದವ್ಯಾಜೇನ ಆಕ್ಷೇಪಃ ವಾದ-ವ್ಯಾಜಾಕ್ಷೇಪಃ, ವಾದವ್ಯಾಜಾಕ್ಷೇಪೇ ಕಾಮಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ವಾದವ್ಯಾಜಾಕ್ಷೇಪಕಾಮಾಃ । (ವಾದ ಇತಿ ವ್ಯಾಜಃ ವಾದವ್ಯಾಜಃ, ವಾದವ್ಯಾಜಂ ನಿಮಿತ್ತೀಕೃತ್ಯ ವಾದವ್ಯಾಜಾತ್, ಕ್ಷೇಪೇ ಕಾಮಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಕ್ಷೇಪಕಾಮಾಃ) ।

ಯತ್ನಂ— ಯತ್ನಃ ವಿಷಾಂ ಅಸ್ತೀತಿ ಯತ್ನಃ, ತಂ ಯತ್ನಂ ।

ರೂಪ್ಯಪೀಠಾಲಯೇ— ರೂಪ್ಯಪೀಠಸ್ಯ ಆಲಯಃ ರೂಪ್ಯಪೀಠಾಲಯಃ, ತಸ್ಮಿನ್ ರೂಪ್ಯಪೀಠಾಲಯೇ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಚಕ್ರುಃ ಇದೇ ಸರ್ಗದ 25ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಈ ಧಾತುವಿನ ರೂಪಗಳನ್ನು ಬರೆಯಲಾಗಿದೆ. ।

ಕೊಡ— ವ್ಯಾಕರಣ ವಿಶೇಷ - ಕುಮಂತ್ರಾತ್ (ಕುಮಂತ್ರಾಃ) ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ವಾಪಕುತ್ಸೇಷದರ್ಥೇ ಕುಃ' ಎಂಬ ಅವರದಿಂದ ಕು ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಕುತಿತ್ ಹೀನವಾದುದು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ವೇದ ಭೇದೇ ಗುಪ್ತವಾದೇ ಮಂತ್ರಃ ಎಂಬ

ಅಮರಕೋಶದಿಂದ ಮಂತ್ರವೆಂದರೆ ಇಲ್ಲಿ ರಹಸ್ಯವಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ವಾದವ್ಯಾಜವೆಂಬಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಜವೆಂದರೆ ನೆಪ, ಕಪಟ 'ಕಪಟೋಽಸ್ಮಿ ವ್ಯಾಜದಂಭೋಪಧಯಶ್ಚದ್ವೈತವೇ ಎಂದು ಅಮರಕೋಶ. ವ್ಯಾದವ್ಯಾಜಾತ್ ಎಂಬಲ್ಲಿ ವಾದವ್ಯಾಜಂ ನಿಮಿತ್ತೀಕೃತ್ಯ ವಾದವ್ಯಾಜಾತ್ ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ. ಲ್ಲಬರ್ಥವು ಲೋಪ ಹೊಂದಿದಾಗ ಲ್ಲಬ್ ಲೋಪೇ ಕರ್ಮಣ್ಯಾಧಿಕರಣೇ ಚ ಎಂಬ ವಾರ್ತಿಕದಿಂದ ಪಂಚಮೀ, ಪ್ರಾಜ್ಞಂ ಮನ್ಯಂ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಆತ್ಮಾನಂ ಪ್ರಾಜ್ಞಂ ಮನ್ಯತೇ ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ. ಆತ್ಮಮಾನೇ ಖಶ್ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಖಶ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಮುಮಾಗಮ |

ಪ್ರಯೋಗ— ರೂಪ್ಯಪೀಠಾಲಯೇ ಮಿಲಿತೈಃ ತೈಃ ಅಮೀಭಿಃ ಕುಮಂತ್ರಾತ್ ವಾದವ್ಯಾಜಾಕ್ಷೀಪಕಾಮೈಃ ಸದ್ವಿಃ ಪ್ರತ್ಯಾಕಾರಃ ವಾಮದೇವದ್ವಿಶ್ವ ಸಃ ಪುಂಡರೀಕಾಭಿಧಾನಃ ಯತಃ ಚಕ್ರೇ (ಪ್ರಯತ್ನವುಳ್ಳವನಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟನು) ಕರ್ಮಣಃ |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆ ಪುಂಡರೀಕ ಪುರಿಯು ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ವಾದಕ್ಕೆ ಕರೆದ ರೀತಿಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಯದ್ವತ್ ಸಿಂಹಂ ಗ್ರಾಮಸಿಂಹೋಽಶುಚೀಚ್ಛೋ

ಹಂಸಂ ಕಾಕೋ ಯದ್ವದೇವೈಕದೃಷ್ಟಿಃ |

ಯದ್ವನ್ಮಾಯೀ ಭೂರಿಮಾಯುಸ್ತರಕ್ಷುಂ

ತದ್ವದ್ ವಿದ್ವದ್ವರ್ಯಮಾಹ್ವಾಸ್ತ ಮೂಢಃ || 27 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಯದ್ವತ್, ಸಿಂಹಂ, ಗ್ರಾಮಸಿಂಹಃ, ಅಶುಚೀಚ್ಛ, ಹಂಸಂ, ಕಾಕಃ, ಯದ್ವತ್, ಏವ, ಏಕದೃಷ್ಟಿಃ, ಯದ್ವತ್, ಮಾಯೀ, ಭೂರಿಮಾಯುಃ, ತರಕ್ಷುಂ, ತದ್ವತ್, ವಿದ್ವದ್ವರ್ಯಂ, ಆಹ್ವಾಸ್ತ, ಮೂಢಃ (ಪಾ) ಅಶುಚೀ ಚ್ಛುಃ |

ಅನ್ವಯ— ಮೂಢಃ, ಅಶುಚೀಚ್ಛಃ (ಚ್ಛುಃ) ಗ್ರಾಮಸಿಂಹಃ ಸಿಂಹಂ ಯದ್ವತ್, ಏಕದೃಷ್ಟಿಃ ಕಾಕಃ ಹಂಸಂ ಯದ್ವತ್ ಮಾಯೀ ಭೂರಿಮಾಯುಃ ತರಕ್ಷುಂ ಯದ್ವತ್, ತದ್ವತ್ ಏವ ವಿದ್ವದ್ವರ್ಯಂ ಆಹ್ವಾಸ್ತ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ತಿಳಿಯದ ದಡ್ಡನಾದ ಪುಂಡರೀಕಪುರಿಯು

ಅಶುಚೀಚ್ಛಃ = ಅಪವಿತ್ರವಾದ ಎಂಜಲು ಅಮೇಧ್ಯಾದಿ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ (ವೇದಾದಿ ಪ್ರಮಾಣ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಜೀವಬ್ರಹ್ಮೈಕ್ಯದಲ್ಲಿ)

ಇಚ್ಛಃ (ಇಚ್ಛುಃ) = ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ

ಗ್ರಾಮಸಿಂಹಃ = ನಾಯಿಯು

ಸಿಂಹಂ ಯದ್ವತ್ = ಸಿಂಹವನ್ನು ಹೇಗೋ

ಏಕದೃಷ್ಟಿಃ = ಒಂದು ಕಣ್ಣುಳ್ಳ, ಬ್ರಹ್ಮ ಒಂದೇ ಸತ್ಯವು ಉಳಿದುದೆಲ್ಲವೂ ಸುಳ್ಳು ಎಂಬ ಏಕೈಕ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳ

ಕಾಕಃ = ಕಾಗೆಯು

ಹಂಸಂ ಯದ್ವತ್ = ಹಂಸವನ್ನು ಹೇಗೋ

ಮಾಯೀ = ಕಪಟವುಳ್ಳ (ಸರ್ವ ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೂ ಉಪಾದಾನವಾಗಿದ್ದು ಬ್ರಹ್ಮವನ್ನೇ ಆಶ್ರಯಿಸಿರುವ ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾದ ಮಾಯೆಯನ್ನು ಒಪ್ಪುವ)

ಭೂರಿಮಾಯುಃ = ನರಿಯು

ತರಕ್ಷುಂ ಯದ್ವತ್ = ಚರತೆಯನ್ನು ಹೇಗೋ (ತರಕ್ಷುಃ = Hyena)

ತದ್ವತ್ ಏವ = ಹಾಗೆಯೇ

ವಿದ್ವದ್ವರ್ಯಂ = ವಿದ್ವಾಂಸರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು

ಆಹ್ವಾಜ = ವಾದಕ್ಕಾಗಿ ಕರೆದನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ನಾಯಿಯು ಎಂಜಲು, ಅಮೇಧ್ಯ ಮುಂತಾದ ಹೀನವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಬಯಸುವಂತೆ, ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ತಿಳಿಯದ ದಡ್ಡನಾದ ಪುಂಡರೀಕಪುರಿಯು ವೇದಾದಿ ಪ್ರಮಾಣ ವಿರುದ್ಧವಾದ ತಾನೇ ಬ್ರಹ್ಮನೆಂಬ ಅಪವಿತ್ರವಾದ ಅನುಸಂಧಾನವುಳ್ಳವನಾಗಿದ್ದನು. ಒಂದೇ ಕಣ್ಣುಳ್ಳ ಕಾಗೆಯಂತೆ ಬ್ರಹ್ಮ ಒಂದೇ ಸತ್ಯವು ಮತ್ತೆಲ್ಲವೂ ಸುಳ್ಳು ಎಂಬ ತಿಳುವಳಿಕೆಯುಳ್ಳವನಾಗಿದ್ದನು. ನರಿಯು ಮಾಯೆ ಅಂದರೆ ಕಪಟವುಳ್ಳದ್ದು. ಈ ಪುಂಡರೀಕಪುರಿಯೂ ಕೂಡ, ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೂ ಉಪಾದಾನಕಾರಣವಾದ ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾದ ಮಾಯೆಯು ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡಿದೆ ಎಂದು ಒಪ್ಪಿರುವುದರಿಂದ ಮಾಯೆಯಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಅಂತೆಯೇ ಇವನು ನಾಯಿಯು ಸಿಂಹವನ್ನು ಸ್ಪರ್ಧೆಗೆ ಕರೆಯುವಂತೆಯೂ ಕಾಗೆಯು ಹಂಸವನ್ನು ಸ್ಪರ್ಧೆಗೆ ಕರೆಯುವಂತೆಯೂ, ನರಿಯು ಚಿರತೆಯನ್ನು ಸ್ಪರ್ಧೆಗೆ ಕರೆಯುವಂತೆಯೂ ವಿದ್ವಾಂಸರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಸ್ಪರ್ಧೆಗೆ ಕರೆದನು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಗ್ರಾಮಸಿಂಹ— ಗ್ರಾಮಸ್ಥ ಸಿಂಹ: ಗ್ರಾಮಸಿಂಹ: | ಇದು ನಾಯಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ರುವಾದ ಪದವಲ್ಲ, ಊರಿನಲ್ಲಿ ಸಿಂಹದಂತೆ ಆರ್ಭಟಿಸುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಲಾಕ್ಷಣಿಕಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಗ್ರಾಮಸಿಂಹ ಎಂದು ಪ್ರಯೋಗಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಶುಚೀಚ್ಛು— ನ ಶುಚಿ: ಅಶುಚಿ:, ಅಶುಚಿ ಇಚ್ಛಾ ಯಸ್ಯ ಸ: ಅಶುಚೀಚ್ಛು |

ವಿಕದ್ವಷ್ಟಿ— ವಿಕಾ ದ್ವಷ್ಟಿ ಯಸ್ಯ ಸ: ವಿಕದ್ವಷ್ಟಿ |

ಮಾಯೀ— ಮಾಯಾ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತೀತಿ ಮಾಯೀ |

ಭೂರಿಮಾಯು— ಮಾಯಾ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತೀತಿ ಭೂರಿಮಾಯು: | ಭೂರಿಮಾಯು ಎಂಬ ಉಕಾರಾಂತ ಶಬ್ದವು ಕೋಶಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡಿಲ್ಲ. ಆದರೂ ಭೂರಿ: ಮಾಯು: ಪಿತ್ತಂ ಯಸ್ಯ ಸ: ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಈ ಶಬ್ದವನ್ನು ಸಾಧಿಸಬೇಕು. (ಭೂರಿಮಾಯ ಎಂಬ ಪಾಠವಿದ್ದರೆ ಚೆನ್ನಾಗಿರುತ್ತದೆ).

ತರಕ್ಷು— ತರಕ್ಷು ಎಂದರೆ ಶಿವಂಗಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಕೋಶಗಳಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಕತ್ತೆ ಕಿರುಬ ಎಂಬ ಅರ್ಥವೂ ಇದಕ್ಕಿದೆ. ಆದರೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳಲ್ಲಿ ಹುಲಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಆದೂ ಲಾಕ್ಷಣಿಕಾರ್ಥ ಎಂದು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ತರುಕ್ಷುವರಕ್ಕತ್ತಿಮುತ ಎಂದು ಶಿವಸ್ತುತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ತರಕ್ಷು ಎಂದರೆ ಹುಲಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥವೂ ಇದೆ ಎಂದು ಊಹಿಸಬಹುದು. ವಿದ್ವತ್ಸು ವರ್ಯ: ವಿದ್ವದ್ವರ್ಯ: ತಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಪ್ರೋಕ್ ಸ್ವರ್ಧಾಯಾಂ ಶಬ್ದೇ ಚ ಭಾದ್ರಿ: ಸಕರ್ಮಕ: ಅಕರ್ಮಕಶ್ಚ ಅನಿಟ್ ಉಭಯವದಿ to vic to call by nae to invoke ಆ+ ಅಹ್ವಾಪ್ರಬುಕ್ ಸ್ವರ್ಧಾಯಾಮಾಪ: (1-3-31) ಕೃಷ್ಣಶ್ವಾರೂರಮಾಹ್ವಯತೇ, ಸ್ವರ್ಧಾಯಾಂ ಕಿಂ ? ಪುತ್ರಮಾಪ್ರಯತಿ ಈ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆತ್ಮನೇವದಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ವಿಕವಚನ: 'ಅಹ್ವಾಪ್ರ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಅಹ್ವಾಪ್ರ ಅಹ್ವಾಪ್ರಾಪಾಂ ಅಹ್ವಾಪ್ರತಃ, ಅಹ್ವಾಪ್ರಾ ಅಹ್ವಾಪ್ರಾಧಾಂ ಅಹ್ವಾಪ್ರದ್ವಂ, ಅಹ್ವಾಪ್ರಿ ಅಹ್ವಾಪ್ರಪ್ತಿ ಅಹ್ವಾಪ್ರಪ್ತು ||

ಕೋಶ— ಭೂರಿಮಾಯು = ನರಿ, ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ಶಿವಾ ಭೂರಿಮಾಯು ಗೋಮಾಯು ಮೃಗಧೂರ್ತಕಾ: ಅಮರ, ತರಕ್ಷು: = ಹುಲಿ, ತಾರ್ದೂಲದ್ವೀಪಿನಿ ವ್ಯಾಪ್ತೇ ತರಕ್ಷುಸ್ತು ಮೃಗಾದನ: ಅಮರ.

ಪ್ರಯೋಗ— ಮೂಢೇನ ಅಶುಚೇಚ್ಛೇನ ಗ್ರಾಮಸಿಂಹೇನ ಸಿಂಹಃ ಯದ್ವತ್, ಏಕದೃಷ್ಟಿನಾ ಕಾಕೇನ ಹಂಸಃ ಯದ್ವತ್
ಪೂಯಿನಾ ಭೂರಿಮಾಯಿನಾ ತರಕ್ಷುಃ ಯದ್ವತ್, ತದ್ವತ್ ಏವ ವಿದ್ವತ್ ವರ್ಯಃ ತೇನ ಆಹ್ವಾಯಿ.

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆಗ ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಷಾರ್ಯರು ಅವನ ವಾದಾಹ್ವಾನವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ ಬಗೆಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಅಪ್ಯಲೋಽಸೌ ನಹ್ಯಪೇಕ್ಷಾಂಬಭೂವೇ

ಲೋಲಾತ್ಮೇವಾದಕ್ಷಪಕ್ಷಃ ಪತಂಗಃ |

ಮಧ್ಯೇನಾಹೋ ದುಸ್ತರೇಣ ಸ್ವಭಾವಾ-

ತೇಜೋರಾಜೇ(ಶೀ) ರಾಜತೇನಾಗ್ನಿನೇವ || 28 ||

ಪದ್ಯೇದ— ಅಪಿ, ಅಲ್ಪಃ, ಅಸೌ, ನ, ಹಿ, ಉಪೇಕ್ಷಾಂಬಭೂವೇ, ಲೋಲಾತ್ಮಾ, ಇವ, ಅದಕ್ಷಪಕ್ಷಃ, ಪತಂಗಃ,
ಮಧ್ಯೇನ, ಅಹೋ, ದುಸ್ತರೇಣ, ಸ್ವಭಾವಾತ್, ತೇಜೋರಾಜೇರಾಜತೇನ, ಅಗ್ನಿನಾ, ಇವ |

ಅನ್ವಯ— ಲೋಲಾತ್ಮಾ ಅದಕ್ಷಪಕ್ಷಃ ಪತಂಗಃ ಇವ ಅಲ್ಪಃ ಅಪಿ, ಅಸೌ, ಸ್ವಭಾವಾತ್ ದುಸ್ತರೇಣ ಮಧ್ಯೇನ,
ತೇಜೋರಾಜೇ (ರಾಶೀ) ರಾಜತೇನ ಅಗ್ನಿನಾ ಇವ ನ ಉಪೇಕ್ಷಾಂಬಭೂವೇ ಹಿ ಅಹೋ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಲೋಲ = ಚಂಚಲವಾದ

ಆತ್ಮಾ = ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ

ಅದಕ್ಷಪಕ್ಷಃ = ಶಕ್ತಿ ಇಲ್ಲದ ರೆಕ್ಕೆಯುಳ್ಳ ತನ್ನ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಲು ಮತ್ತು ಪರಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು
ಖಂಡಿಸಲು ಅಸಮರ್ಥವಾದ ಮತವುಳ್ಳ,

ಪತಂಗಃ ಇವ = ದೀಪದ ಹುಳುವಿನಂತೆ

ಅಲ್ಪಃ ಅಪಿ = ಸಣ್ಣ ಮನುಷ್ಯನಾದರೂ

ಅಸೌ = ಈ ಪುಂಡರೀಕಪುರಿಯು

ಸ್ವಭಾವಾತ್ = ಮಂತ್ರ ಔಷಧಿಗಳಿಲ್ಲದೆ ಸ್ವರೂಪಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದಲೇ

ದುಸ್ತರೇಣ = ಅಶಕ್ತರಾದ, ಜಯಿಸಲು ಅಶಕ್ತರಾದ

ಮಧ್ಯೇನ = ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಷಾರ್ಯರಿಂದ

ತೇಜೋರಾಜೇ = (ರಾಶೀ) ಪ್ರಕಾಶದ ಸಮೂಹಗಳಿಂದ

ರಾಜತೇನ = ಪ್ರಕಾಶಗೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ

ಅಗ್ನಿನಾ ಇವ = ಬೆಂಕಿಯಿಂದಲೋ ಎಂಬಂತೆ

ನ ಉಪೇಕ್ಷಾಂಬಭೂವೇ ಹಿ = ಉದಾಸೀನ ಮಾಡಲ್ಪಡಲಿಲ್ಲ.

ಅಹೋ = ಆಶ್ಚರ್ಯ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ದೀಪದ ಹುಳುವಿನ ಮನಸ್ಸು ಬಹಳ ಚಂಚಲ, ಅದರ ರೆಕ್ಕೆಗಳಲ್ಲಿ ಬಲವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಅದು ಬಹಳ
ಸಣ್ಣ ಪ್ರಾಣಿ. ಅದರೂ ಅದು ಬೆಂಕಿಯ ಮೇಲೆ ಬೀಳಲು ಬಂದಾಗ ಸ್ವಭಾವದಿಂದಲೇ ಕಾಂತಿಪುಂಜಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ
ಬೆಂಕಿಯು ಇದು ಸಣ್ಣ ಪ್ರಾಣಿ, ಇದು ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದರೂ ನಾನೇನು ಸುಡಲಿ ? ಎಂದು ಉಪೇಕ್ಷಿಸದೆ ಸುಟ್ಟು ಬೂದಿ

ಮಾಡುತ್ತದೆ, ಪುಂಡರೀಕಪುರಿಯು ಚಂಚಲ ಮನಸ್ಸಿನವನು. ತನ್ನ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಲು ಸಾಕಷ್ಟು ಬಲವಿಲ್ಲದವನು ವಾಸ್ತವಿಕವಾಗಿ ಅವನ ಸಿದ್ಧಾಂತವೇ ದುರ್ಬಲವಾದುದು. ಇಂತಹ ಸಣ್ಣ ಮನುಷ್ಯನಾದರೂ ಅವನನ್ನು ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಷಾರ್ಯರು ಉದಾಸೀನ ಮಾಡಲಿಲ್ಲ, ಅವರು ಮಂತ್ರ ಔಷಧಾದಿಗಳ ಸಹಾಯವನ್ನು ಪಡೆಯದೆಯೇ ಇರುವರು, ಸ್ವರೂಪಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದಲೇ ಸೋಲಿಸಲು ಶಕ್ತರು. ಅಗ್ನಿಯಂತೆ ಪರಪಕ್ಷವನ್ನು ಸುಟ್ಟುಬಿಡುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವರು, ಆದ್ದರಿಂದ ಅವರ ಸ್ವಭಾವಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿ ಅವರು ಪುಂಡರೀಕಪುರಿಯ ಅಹ್ವಾನವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ, ವಾದಕ್ಕಾಗಿ ಗೊತ್ತುಮಾಡಲಾದ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಹೋದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಲೋಲಾತ್ಮಾ— ಲೋಲಃ ಆತ್ಮಾ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಲೋಲಾತ್ಮಾ ।

ಅದಕ್ಷಪಕ್ಷಃ— ನ ದಕ್ಷಃ ಅದಕ್ಷಃ, ಅದಕ್ಷಃ ಪಕ್ಷಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಅದಕ್ಷಪಕ್ಷಃ ।

ದುಸ್ತರೇಣ— ದುಃಖೇನ ಕರ್ತುಂ ಶಕ್ತಂ ದುಸ್ತರಃ, ತೇನ ದುಸ್ತರೇಣ ।

ತೇಜೋರಾಜೀರಾಜತೇನ— ತೇಜಾಂ ರಾಜೀ (ರಾಶಿಃ) ತೇಜೋರಾಜೀ(ಶಿಃ), ತೇಜೋರಾಜ್ಯಾ ರಾಜತಃ ತೇಜೋರಾಜೀರಾಜತಃ, ತೇನ ತೇಜೋರಾಜೀರಾಜತೇನ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಈಕ್ಷದರ್ಶನೇ ಸಕರ್ಮಕಃ ಸೇಟ್ ಆತ್ಮನೇವದಿ ಕರ್ಣಣಿ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನಃ "ಉಪೇಕ್ಷಾಂಬಧೂವೇ" ಇತಿ ರೂಪಮ್ । (ಉಪ + ಈಕ್ಷಾಂಬಧೂವೇ ಈಕ್ಷಾಂಬಧೂವಾತೇ ಈಕ್ಷಾಂಬಧೂವಿರೇ ಇತ್ಯಾದಿ) ಈಕ್ಷಾಂಚಕ್ರೇ ಈಕ್ಷಾಮಾಸೇ ಎಂಬ ರೂಪಗಳೂ ಇವೆ.

ಕೋರ— ಪತಂಗ = ದೀಪದ ಹುಳಿ, ಪತಂಗಃ ಶಲಭೇ ಸೂರ್ಯೇ, ವಿಶ್ವ, ಲೋಲ = ಚಂಚಲ, ಲೋಲಶ್ಚ ಅಶತ್ಯಸ್ಥಯೋಃ ವಿಶ್ವ, ಆತ್ಮಾ = ಸ್ವಭಾವ, ಆತ್ಮಾ ದೇಹ ಮನೋಬೃಹ್ಮಸ್ವಭಾವಧೃತಿಯುದ್ವಿಪ್ಶ ವಿಶ್ವ ।

ಪ್ರಯೋಗ— ಮಧ್ಯೇನ ಅಲ್ಪಃ ಅಪಿ ಅಸೌ ನ ಉಪೇಕ್ಷಾಂಬಧೂವೇ (ಕರ್ತರಿ) । ಮಧ್ಯಃ ಅಲ್ಪಂ ಅಪಿ ಅಮುಂ ನ ಉಪೇಕ್ಷಾಂಬಧೂವ (ಕರ್ಮಣಿ) ।

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ರಜತಖೀರಪುರದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ವಾಪನೆ, ಪ್ರತಿವಾದಿಜಯ ಮತ್ತು ವೇದವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಮಾಡಿದರು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಮಾನ್ಯಮಾರ್ಗೈರ್ಭಾಸಮಾನೋಽಸಮಾನ್ಯ-

ರಾಕ್ಷಿತ್ಯೈನಂ ಸ್ವಂ ಮತಂ ಸಾಧಯಿತ್ವಾ ।

ಪ್ರೀತ್ಯೈ ವಿಪ್ಲೋರುತ್ತಮಪ್ರೀತೀರ್ಥೋ

ವೇದವ್ಯಾಖ್ಯಾಂ ವೇದವೇದೀ ಚಕಾರ

॥ 29 ॥

ಪದಭೈದ— ಮಾನ್ಯಃ, ಮಾನ್ಯೈಃ, ಭಾಸಮಾನಃ, ಅಸಮಾನ್ಯಃ, ಅಕ್ಷಿಪ್ತಃ, ಏನಂ, ಸ್ವಂ ಮತಂ ಸಾಧಯಿತ್ವಾ, ಪ್ರೀತ್ಯೈ, ವಿಪ್ಲೋಃ, ಉತ್ತಮಪ್ರೀತೀರ್ಥಃ, ವೇದವ್ಯಾಖ್ಯಾಂ ವೇದವೇದೀ ಚಕಾರ ।

ಅನ್ವಯ— ಅಸಮಾನ್ಯಃ, ಮಾನ್ಯೈಃ ಮಾನ್ಯಃ ಭಾಸಮಾನಃ ವೇದವೇದೀ ಉತ್ತಮಪ್ರೀತೀರ್ಥಃ, ಏನಂ ಅಕ್ಷಿಪ್ತ ಸ್ವಂ ಮತಂ ಸಾಧಯಿತ್ವಾ ವಿಪ್ಲೋಃ ಪ್ರೀತ್ಯೈ ವೇದವ್ಯಾಖ್ಯಾಂ ಚಕಾರ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಸಮಾನ್ಯಃ = ಅಸದೃಶವಾದ (ಪ್ರಬಲವಾದ)

ಮಾನ್ಯೈಃ = ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ

ಭಾಸಮಾನಃ = ಶೋಭಿಸುತ್ತಿರುವ

ವೇದವೇದೀ = ವೇದಗಳನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವ

ಉತ್ತಮ = ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ

ಪ್ರೀತೀರ್ಥಃ = ಶ್ರೀಮತ್ ಆನಂದತೀರ್ಥರು

ವಿನಂ = ಪ್ರತಿವಾದಿಯಾದ ಪುಂಡರಿಕಪುರಿಯನ್ನು

ಆಕ್ಷಿಪ್ಯಃ = ನಿರಾಕರಿಸಿ

ಸ್ವಂ ಮತಂ = ತನ್ನ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು

ಸಾಧಯಿತ್ವಾ = ಸಾಧಿಸಿ

ವಿಷ್ಣೋಃ = ಶ್ರೀಹರಿಯ

ಪ್ರೀತ್ಯೈ = ಸಂತೋಷಕ್ಕೋಸ್ಕರ

ವೇದವ್ಯಾಖ್ಯಾಂ = ವೇದಗಳ ಪ್ರವಚನವನ್ನು

ಚಕಾರ = ಮಾಡಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ರಜತಪೀಠಪುರದಲ್ಲಿ ಪುಂಡರಿಕಪುರಿಯ ಎದುರು ತನ್ನ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾ ಪ್ರಬಲವಾದ ಎಲ್ಲರೂ ಒಪ್ಪಬೇಕಾಗಿರುವ ವೇದಾದಿಪ್ರಮಾಣಗಳನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿ ಆ ವಾದಿಯನ್ನು ಪರಾಯಜಯಗೊಳಿಸಿದರು. ಹೀಗೆ ಪ್ರತಿವಾದಿಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಖಂಡಿಸಿ ತನ್ನ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದಾಗ ನಿರುತ್ತರನಾಗಿ ಆ ಪುಂಡರಿಕಪುರಿಯು ಅಲ್ಲಿಂದ ಹೊರಟುಹೋದರು. ಆನಂತರ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥರು 'ಶ್ರೀಹರಿಯು ತನ್ನ ಗುಣಕಥನದಿಂದ ಸುಪ್ರೀತನಾಗಲಿ' ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ, ವೇದಗಳ ಕೆಲವು ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಸುಸ್ವರದಿಂದ ಪಠಿಸಿ ಅವುಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾ ಪ್ರವಚನ ಮಾಡಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಮಾನ್ಯೈಃ— ಮಾನಯಿತುಂ ಯೋಗ್ಯಾನಿ ಮಾನ್ಯಾನಿ, ತೈಃ ಮಾನ್ಯೈಃ |

ಅಸಮಾನ್ಯಃ— ನ ವಿದ್ಯತೇ ಸಮಾನಂ ಯೇಷಾಂ ತಾನಿ ಅಸಮಾನಾನಿ, ಅಸಮಾನ್ಯಃ |

ಉತ್ತಮಪ್ರೀತೀರ್ಥಃ— ಪ್ರೀತಿಃ (ಪ್ರೀತಿಕರಂ) ತೀರ್ಥಂ ಯಸ್ಮಾತ್ ಸಃ ಪ್ರೀತೀರ್ಥಃ, ಉತ್ತಮಶ್ವಾಸೌ ಪ್ರೀತೀರ್ಥಶ್ಚ ಉತ್ತಮಪ್ರೀತೀರ್ಥಃ |

ವೇದವ್ಯಾಖ್ಯಾಂ— ವೇದಾನಾಂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ವೇದವ್ಯಾಖ್ಯಾ, ತಾಂ ವೇದವ್ಯಾಖ್ಯಾಂ |

ವೇದವೇದೀ— ವೇದಾನ್ ವೇದೀತಿ ವೇದವೇದೀ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಚಕಾರ ಚಕ್ರತುಃ ಚಕ್ರುಃ ಡುಕ್ಯಕರಣೇ, ಈ ಕ್ರಿಯಾಪದ ಇದೇ ಸರ್ಗದ 25, 26 ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಬಂದಿದೆ. |

ಪ್ರಯೋಗ— ಉತ್ತಮಪ್ರೀತೀರ್ಥಃ ವೇದವ್ಯಾಖ್ಯಾಂ ಚಕಾರ (ಕರ್ತರಿ) |

ಉತ್ತಮಪ್ರೀತಿ ತೀರ್ಥೇನ ವೇದವ್ಯಾಖ್ಯಾ ಚಕ್ರೇ (ಕರ್ಮಣಿ) |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥರ ವೇದಪಠನ ವೇದವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳನ್ನು ಕೇಳಲು ಮಹಾವಿದ್ವಾಂಸರು ಬಂದರು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಆಮ್ನಾಯಂ ಯೇ ಪೇತುರಾಮ್ನಾಯಪೂರ್ವಂ

ಪ್ರಾಪ್ತಾ ವಿಪ್ರಾಸ್ತತ್ರ ಕುತೂಹಲೇನ |

ಪರ್ಯಾಸೀನಾಸ್ತಾವದಾಚಾರ್ಯವರ್ಯಂ

ಪ್ರೇಕ್ಷ್ಯಂ ಪ್ರೇಕ್ಷಾಂಚಿತ್ತಿರೇನೇಕಸಂಖ್ಯಾಃ || 30 ||

ಪದಭೇದ— ಆಮ್ನಾಯಂ, ಯೇ, ಪೇತುಃ, ಅಮ್ನಾಯಪೂರ್ವಂ, ಪ್ರಾಪ್ತಾಃ, ವಿಪ್ರಾಃ, ತತ್ರ, ಕುತೂಹಲೇನ, ಪರ್ಯಾಸೀನಾಃ, ತಾವತ್, ಆಚಾರ್ಯವರ್ಯಂ, ಪ್ರೇಕ್ಷ್ಯಂ, ಪ್ರೇಕ್ಷಾಂಚಿತ್ತಿರೇ, ಅನೇಕಸಂಖ್ಯಾಃ |

ಅನ್ವಯ— ಯೇ ಅಮ್ನಾಯಪೂರ್ವಂ ಅಮ್ನಾಯಂ ಪೇತುಃ, ತಾವತ್, ತತ್ರ ಕುತೂಹಲೇನ ಪ್ರಾಪ್ತಾಃ ಅನೇಕಸಂಖ್ಯಾಃ ವಿಪ್ರಾಃ ಪರ್ಯಾಸೀನಾಃ ಪ್ರೇಕ್ಷ್ಯಂ, ಆಚಾರ್ಯವರ್ಯಂ ಪ್ರೇಕ್ಷಾಂಚಿತ್ತಿರೇ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಯೇ = ಯಾವ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು

ಆಮ್ನಾಯಪೂರ್ವಂ = ಸ್ವರವರ್ಣಾದಿಗಳ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿಲ್ಲದೆ (ಸಂಪ್ರದಾಯಪೂರ್ವಕವಾಗಿ)

ಆಮ್ನಾಯಂ = ವೇದವನ್ನು

ಪೇತುಃ = ಓದಿದ್ದರೋ

ತಾವತ್ = ಆಗ

ತತ್ರ = ಅಲ್ಲಿ

ಕುತೂಹಲೇನ = ಕುತೂಹಲದಿಂದ

ಪ್ರಾಪ್ತಾಃ = ಬಂದಿದ್ದ

ಅನೇಕಸಂಖ್ಯಾಃ = ಬಹಳ ಸಂಖ್ಯೆಯುಳ್ಳ

ವಿಪ್ರಾಃ = ಆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು

ಪರ್ಯಾಸೀನಾಃ = ಸುತ್ತಲೂ ಕುಳಿತವರಾಗಿ

ಪ್ರೇಕ್ಷ್ಯಂ = ನೋಡಲು ಯೋಗ್ಯರಾದ (ಸುಂದರರಾದ)

ಆಚಾರ್ಯವರ್ಯಂ = ಮಂತ್ರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುವವರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು

ಪ್ರೇಕ್ಷಾಂಚಿತ್ತಿರೇ = ನೋಡಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ವೇದವನ್ನು ಸ್ವರವರ್ಣಗಳ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿಲ್ಲದೆ ನಿಯಮಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಕಂಠಪಾಠಮಾಡಿ ಸ್ವಾಧೀನ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದ ಅನೇಕ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಅಲ್ಲಿದ್ದರು. ಉಡುಪಿಯಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ವೇದವನ್ನು ಪ್ರವಚನ ಮಾಡಲಿದ್ದಾರೆಂದು ಕೇಳಿ ಅನೇಕ ಮಂದಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದರು ಮತ್ತು ಕುತೂಹಲದಿಂದ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ವೇದವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಕೇಳಲು ಆ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಬಂದು ಕುಳಿತರು. ಅವರು ಸುತ್ತಲೂ ಕುಳಿತುಕೊಂಡು ಸುಂದರರಾದ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಬಹಳ ಸಂತೋಷದಿಂದ ನೋಡುತ್ತಾ ಇದ್ದರು. ಆಚಾರ್ಯರ ವೇದೋಚ್ಚಾರಣಾದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹಾಗದೂಕರಾಗಿ ಅಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ನೋಡುತ್ತಿದ್ದರು ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಆಮ್ನಾಯಪೂರ್ವಂ— ಆಮ್ನಾಯಃ ಪೂರ್ವಃ ಯಸ್ಮಿನ್ ಕರ್ಮಣಿ ತದ್ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥಾ ಆಮ್ನಾಯ ಪೂರ್ವಂ ।

ಆಚಾರ್ಯವರ್ಯಂ— ಆಚಾರ್ಯೇಷು ವರ್ಯಃ ಆಚಾರ್ಯವರ್ಯಃ, ತಂ ಆಚಾರ್ಯವರ್ಯಂ ।

ಪ್ರೇಕ್ಷ್ಯಂ— ಪ್ರೇಕ್ಷತುಂ ಯೋಗ್ಯಃ ಪ್ರೇಕ್ಷ್ಯಃ, ತಂ ಪ್ರೇಕ್ಷ್ಯಂ ।

ಅನೇಕಸಂಖ್ಯಾಃ— ಅನೇಕಾ ಸಂಖ್ಯಾ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಅನೇಕಸಂಖ್ಯಾಃ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಪಠ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ ಸಕರ್ಮಕಃ ಸೇಟ್ ಭೂತಾನದ್ಯತನವರೋಕ್ಷೇ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಒಪುವಚನೇ 'ಪೇರುಃ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ವೇರುಃ ಪಪಾಠ ಪೇಠತುಃ ಪೇರುಃ, ಪೇಠಿಥ ಪೇಠಧುಃ ಪೇಠ, ಪಪಾಠ-ಪಪಠ ಪೇಠಿವ ಪೇಠಿಮು ॥

ಕೋಠ— ಆಮ್ನಾಯಃ = ವೇದ, ಶ್ರುತಿಃ ಸ್ತ್ರೀ ವೇದ ಆಮ್ನಾಯಃ ಅಮರ, ಆಮ್ನಾಯ = ವಿಪರೀತ ಪಾಠ ವಿಲ್ಲದಿರುವುದು. ಒಂದೇ ರೀತಿಯ ಸ್ವರವರ್ಗಪದಾದಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದು. (ಅಂತಃ ಪೇದ) ಆಮ್ನಾಯೋಽನನ್ಯಥಾ ಪಾಠಾತ್- ಶ್ರೀಮದ್ ವಿಷ್ಣುತತ್ತ್ವ ನಿರ್ಣಯೋಕ್ತಬ್ರಹ್ಮತರ್ಕವಚನ, ಪರ್ಯಾಸೀನಾಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪರಿತಃ ಸುತ್ರಲೂ ಆಸೀನಾಃ ಕುಳಿತವರು = ಪರ್ಯಾಸೀನಾಃ, ಸಮಂತತಸ್ತು ಪರಿತಃ ಸರ್ವತೋ ವಿಷ್ಣುತ್ವಪಿ ಅಮರ. ಆಚಾರ್ಯವರ್ಯ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಆಚಾರ್ಯ = ಮಂತ್ರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುವವರು. ಮಂತ್ರವ್ಯಾಖ್ಯಾಕೃದಾಚಾರ್ಯಃ ಅಮರ.

ಪ್ರಯೋಗ— ಯೈಃ ಆಮ್ನಾಯಪೂರ್ವಂ ಆಮ್ನಾಯಃ ಪೇಠೇ ತಾವತ್ ತತ್ ಕೌತೂಹಲೇನ ಪ್ರಾಪ್ತಃ ಅನೇಕಸಂಖ್ಯೈಃ ವಿವಿಃ ಪರ್ಯಾಸೀನೈಃ ಪ್ರೇಕ್ಷ್ಯಃ ಆಚಾರ್ಯವರ್ಯಃ ಪ್ರೇಕ್ಷಾಂಚಕ್ರೇ (ಕರ್ಮಣಿ) ।

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆಚಾರ್ಯರ ಮಂತ್ರೋಚ್ಚಾರಣದ ಅದ್ವೈತತ್ವಲಿಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಉಕ್ತಾಂಗೇಭ್ಯಃ ಕಾದಿಕಾನ್ ವ್ಯಂಜಯಂತಂ

ತತ್ತನ್ಮಾತ್ರಾ ವ್ಯಂಜನಾದೌ ಪ್ರವೀಣಮ್ ।

ತಿಸ್ತ್ರೋಽವಸ್ಥಾಸ್ತದ್ಗುಣೈರ್ಭಾವಯಂತಂ

ದೇವಾ ದೃಷ್ಟಾ ಹೃತ್ಸ್ಮರನ್ ದೇವದೇವಮ್ ॥ 31 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಉಕ್ತಾಂಗೇಭ್ಯಃ, ಕಾದಿಕಾನ್, ವ್ಯಂಜಯಂತಂ, ತತ್ತನ್ಮಾತ್ರಾವ್ಯಂಜನಾದೌ, ಪ್ರವೀಣಂ, ತಿಸ್ರಃ, ಅವಸ್ಥಾಃ, ತದ್ಗುಣೈಃ, ಭಾವಯಂತಂ, ದೇವಾಃ ದೃಷ್ಟಾ ಹಿ ಅಸ್ಮರನ್ ದೇವದೇವಂ ।

ಅನ್ವಯ— ದೇವಾಃ ಉಕ್ತಾಂಗೇಭ್ಯಃ ಕಾದಿಕಾನ್ ವ್ಯಂಜಯಂತಂ, ತತ್ತನ್ಮಾತ್ರಾವ್ಯಂಜನಾದೌ ಪ್ರವೀಣಂ, ತಿಸ್ರಃ ಅವಸ್ಥಾಃ ತದ್ಗುಣೈಃ ಭಾವಯಂತಂ ದೃಷ್ಟಾ, ದೇವದೇವಂ ಅಸ್ಮರನ್ ಹಿ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ದೇವಾಃ = ದೇವತೆಗಳು

ಉಕ್ತಾಂಗೇಭ್ಯಃ = ಅಕುಪವಿಸರ್ಜನೀಯಾನಾಂ ಕಂಠಃ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಆಯಾ ಅಕ್ಷರಗಳ ಉಚ್ಚಾರಣೆಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಆಯಾ ಕಂಠಾದಿ ಅಂಗಗಳಿಂದ,

ಕಾದಿಕಾನ್ = ಕಕಾರವೇ ಮೊದಲಾದ ವರ್ಣಗಳನ್ನು

ವ್ಯಂಜಯಂತಂ = ಪ್ರಕಟಗೊಳಿಸುತ್ತಾ ಉಚ್ಚರಿಸುತ್ತಿರುವ

ತತ್ಪ್ರಾಪ್ತಾ = ಆಯಾ ಹೃಸ್ವಾದಿಗಳಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಏಕಮಾತ್ರಾದಿ ಉಚ್ಚಾರಣಕಾಲ ವಿಶೇಷದ

ವ್ಯಂಜನಾದೌ = ಪ್ರಕಟಗೊಳಿಸುವಿಕೆ ಮೊದಲಾದುದರಲ್ಲಿ

ಪ್ರವೀಣಂ = ಚತುರನಾದ

ತಿಪ್ತಃ ಅವಸ್ಥಾಃ = ಮೂರು ಸಂಖ್ಯೆಯುಳ್ಳ ಪರಾ ಪಶ್ಯಂತೀ ಮಧ್ಯಮಾ ವೈಖರೀ ಎಂಬ ದಶಕಗಳನ್ನು

ತದ್ಗುಣೈಃ = ಆಯಾ ಅವಸ್ಥೆಯ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ದೇವತಾಧ್ಯಾನಾತ್ಮಕವಾದ ಗುಣಗಳಿಂದ

ಭಾವಯಂತಂ = ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಷಾರ್ಥವನ್ನು

ದೃಷ್ಟ್ವಾ = ನೋಡಿ

ಉಕ್ತಾಂಗೀಭ್ಯಃ = ವೇದೋಕ್ತವಾದ ತಲೆ ಮೊದಲಾದ ಅವಯವಗಳಿಂದ

ಕಾದಿಕಾನ್ = ಬ್ರಹ್ಮ ಮೊದಲಾದ ದೇವತೆಗಳನ್ನು

ವ್ಯಂಜಯಂತಂ = ಸೃಷ್ಟಿಸುತ್ತಿರುವ

ತತ್ಪ್ರಾಪ್ತಾ = ಆಕಾಶಾದಿ ಪಂಚಭೂತಗಳ ಗುಣವಾದ ತನ್ಮಾತ್ರವೆಂಬ ಶಬ್ದಾದಿ ಭೂತಸೂಕ್ಷ್ಮಗಳ, ವ್ಯಂಜನಾದೌ

ಪ್ರಕಟಗೊಳಿಸುವಿಕೆ ಎಂಬ ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ

ಪ್ರವೀಣಂ = ಚತುರನಾದ

ತಿಪ್ತಃ ಅವಸ್ಥಾಃ = ಸೃಷ್ಟಿ, ಸ್ಥಿತಿ, ಸಂಹಾರಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಅವಸ್ಥೆಗಳನ್ನು

ತದ್ಗುಣೈಃ = ಆಯಾ ಅವಸ್ಥೆಗಳಿಗೆ ಕಾರಣಗಳಾದ ಸತ್ತ್ವ ರಜಸ್ಸು ತಮಸ್ಸು ಎಂಬ ಮೂರು ಗುಣಗಳಿಂದ

ಭಾವಯಂತಂ = ಉಂಟುಮಾಡುವ

ದೇವದೇವಂ = ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ದೇವತೆಯಾದ ಸರ್ವದೇವೋತ್ತಮನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು

ಅಪ್ಸರಾನ್ ಹಿ = ಸ್ಮರಿಸಿದರು. ಈ ವಿಷಯವು ನಿಜವಾದುದು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನು ನನ್ನ ತಲೆ (ಕ = ಶಿರಸ್ಸು, ತಲೆ) ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸುತ್ತಾನೆ. ಆಕಾಶಾದಿ ಪಂಚಮಹಾಭೂತಗಳನ್ನೂ ಸೃಷ್ಟಿಸುತ್ತಾನೆ. ಸತ್ತ್ವ, ರಜಸ್ಸು, ತಮಸ್ಸು ಎಂಬ ಗುಣಗಳಿಂದ ಪ್ರಪಂಚದ ಸೃಷ್ಟಿ, ಸ್ಥಿತಿ, ರಕ್ಷಣೆಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಷಾರ್ಥರೂ ಶ್ರೀಮದನಂತಾಸನ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಗಂಭೀರ ಧ್ವನಿಯಿಂದ ವೇದೋಚ್ಚಾರಣೆ ಮಾಡುತ್ತಾ, ವೇದಾರ್ಥ ನಿರೂಪಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಅವರನ್ನು ನೋಡುತ್ತಿದ್ದ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷವಾದ ರೀತಿಯಿಂದ ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದ ಹರಿಯ ಸ್ಮರಣೆಯುಂಟಾಯಿತು. ಏಕೆಂದರೆ ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಷಾರ್ಥರೂ ಶಿಕ್ಷಾದಿಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಆಯಾ ಕಂಠ ಮುಂತಾದ ಅಂಗಗಳಿಂದ 'ಕ' ಮುಂತಾದ ವರ್ಣಗಳನ್ನು ಉಚ್ಚರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಹೃಸ್ವ ದೀರ್ಘ ಫಲಿತ ಮುಂತಾದ ವರ್ಣಗಳ ಮೂರು ಅವಸ್ಥೆಗಳನ್ನು ದೇವತಾಧ್ಯಾನ-ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ವ್ಯಕ್ತಗೊಳಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಆಚಾರ್ಯರು ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಈ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು, ಶಾಸ್ತ್ರನಿಯಮವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಮಾಡುವ ವೇದಪ್ರವಚನವನ್ನು ಕೇಳಿ, ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ನೋಡಿ, ಶ್ರೀಹರಿಯೂ ಇಂತಹವನೇ ಇದ್ದಾನೆ ಎಂದು ದೇವತೆಗಳು ದೇವದೇವೋತ್ತಮನಾದ ಹರಿಯನ್ನು ಸ್ಮರಿಸಿದರು.

ವಿಶೇಷಾಂತ— ಇಲ್ಲಿ ಭಾವಪ್ರಕಾಶಿತ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಆನೇಕ ವಿಶೇಷ ವಿಚಾರಗಳನ್ನು ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣ ಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು ವಿಶದಗೊಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಉಕ್ತಾಂಗೀಭ್ಯಃ ಕಾದಿಕಾನ್, ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಶಬ್ದ, ಲಲಾಟೇ ರುದ್ರಃ ಇತ್ಯಾದ್ಯುಕ್ತಾಂಗೀಭ್ಯಃ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಕಾನ್ ವ್ಯಂಜಯಂತಂ = ಬ್ರಹ್ಮದೇವರು ಪರಮಾತ್ಮನ ವಿರಾಡ್ವ್ಯಪದಲ್ಲಿ ಶಿರಸ್ಸಿನಲ್ಲಿದ್ದು ವ್ಯಕ್ತರಾಗುತ್ತಾರೆ. ಲಲಾಟೇ

ಛದ್ರಃ ರುದ್ರದೇವರು ಪರಮಾತ್ಮನ ಹೆಸೆಯಲ್ಲಿದ್ದು ವ್ಯಕ್ತರಾಗುತ್ತಾರೆ. ಇತ್ಯಾದಿ ರೀತಿಯಿಂದ ಹೇಳಿದ ಆಯಾ ಅಂಗಗಳಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮರುದ್ರಾದಿಗಳನ್ನು ಶ್ರೀಹರಿಯು ಪ್ರಕಟಗೊಳಿಸುತ್ತಾನೆ, ಸೃಷ್ಟಿ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ.

ತತ್ಸನ್ಮಾತ್ರಾವ್ಯಂಜನಾದೋ = ಕಾದೀನಾಂ ಉಚಿತ ಮಾತ್ರಾನುಕೂಲ್ಯೇನ ವ್ಯಂಜನೇ ಅಪರುಷವ್ಯಕ್ತತ್ವೇ ಚ (ಪ್ರವೀಣಂ) ಕ ಇತ್ಯಾದಿ ವರ್ಗಗಳಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಅರ್ಥಮಾತ್ರಾ, (ವ್ಯಂಜನಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರ) ಒಂದು ಮಾತ್ರ, ಹ್ರಸ್ವಕ್ಕೆ ಇತ್ಯಾದಿ ಉಚ್ಚಾರಣೆಯ ಕಾಲಮಿತೆ ಎಂಬ ಮಾತ್ರಗಳಿಗೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಟಗೊಳಿಸಿ ಉಚ್ಚರಿಸುವುದರಲ್ಲಿಯೂ, ಪೆರುಷ್ಯವಿಲ್ಲದೆ ಮೃದುವಾಗಿ ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಟಗೊಳಿಸುವುದರಲ್ಲಿಯೂ ಚತುರರು ಆಚಾರ್ಯರು.

ವಿಕಮಾತ್ರೋ ಭವೇದ್ ಹ್ರಸ್ವೋ ದ್ವಿಮಾತ್ರೋ ದೀರ್ಘ ಉಚ್ಯತೇ |

ತ್ರಿಮಾತ್ರಸ್ತು ಪುತೋ ಜ್ಞೇಯಃ ವ್ಯಂಜನಂ ತರ್ಧಮಾತ್ರಕಂ ||

ಯಥಾ ವ್ಯಾಪ್ತೀ ಹರೇತ್ ಪೋತಂ ದಂಷ್ಟಾಭ್ಯಾಂ ನ ತು ಪೀಡಯೇತ್ |

ಭೀತಾಪತನಭೇದಾಭ್ಯಾಂ ತದ್ವದ್ವರ್ಣಾನ್ ಪ್ರಯೋಜಯೇತ್ ||

ಇತಿ ಚ - ಆದಿ ಶಬ್ದದಿಂದ, ಹ್ರಸ್ವವು ಒಂದು ಮಾತ್ರೆಯುಳ್ಳದ್ದು, ದೀರ್ಘಕ್ಕೆ ಎರಡು ಮಾತ್ರಗಳು. ಪುತಕ್ಕೆ ಮೂರು ಮಾತ್ರಗಳು, ವ್ಯಂಜನವು ಅರ್ಧಮಾತ್ರ ಉಳ್ಳದ್ದು.

ತಾಯುಹುಲಿಯು ತನ್ನ ಕೋರಹಲ್ಲುಗಳರಡರಿಂದ ಮರಿಯನ್ನು ಕಚ್ಚಿಕೊಂಡು ಅದನ್ನು ಬೇರೆ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಒಯ್ಯುತ್ತದೆ. ಪಾಗ ಕಚ್ಚಿ ಒಯ್ಯುವಾಗ ಮರಿಗಳಿಗೆ ನೋವು ಉಂಟಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅವುಗಳಿಗೆ ನೋವು ಉಂಟಾದಂತೆಯೇ ಹುಲಿಯು ಮರಿಗಳನ್ನು ಕಚ್ಚಿಕೊಂಡು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಸ್ಥಳಗಳಿಗೆ ಒಯ್ಯುತ್ತದೆ. ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಮರಿಗಳು ಬಿದ್ದುಹೋಗದಂತೆ ತಾನು ಕಚ್ಚಿದ್ದರಿಂದ ಗಾಯವಾಗದಂತೆ, ಮರಿಗಳು ಬಿದ್ದುಹೋಗಿ ಗಾಯವಾಗದಂತೆ ಬಹಳ ಜಾಗರೂಕತೆ ವಹಿಸುತ್ತದೆ. ಇದರಂತೆ ವರ್ಗಗಳನ್ನು ಉಚ್ಚರಿಸಬೇಕು. ಅತ್ಯಂತ ಸಾಮ್ಯಸ್ಥಿತಿಯಿಂದ ಅಕ್ಷರಗಳ ಮೇಲೆ ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಅನಾವಶ್ಯಕವಾದ ಭಾರ ಬೀಳದಂತೆ ಉಚ್ಚರಿಸಬೇಕು.

ಅಪರುಷವ್ಯಕ್ತತ್ವೇ ಶಬ್ದತನ್ಮಾತ್ರಾದಿಸೃಷ್ಟೌ ಭೂತಾದಿಸೃಷ್ಟೌ ಚ - ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಮೃದುವಾಗಿ ಪ್ರಕಟಗೊಳಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಪ್ರವೀಣರು ಆಚಾರ್ಯರು ಎಂದು ಆಚಾರ್ಯರ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ, ಶಬ್ದತನ್ಮಾತ್ರಾದಿಸೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಪಂಚಮಹಾ-ಛೂತಗಳ ಸೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಚತುರನು ಪರಮಾತ್ಮನು ಎಂದು ಶ್ರೀಹರಿಯ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಆದಿಶಬ್ದದಿಂದ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಕಿಂ ಏಹುನಾ, ತಿಸ್ತೋಽವಸ್ಥಾಃ ತದ್ಗುಣೈಃ ಪಶ್ಯಂತೀ ಮಧ್ಯಮಾ ವೈಖೀ ಇತಿ ಶಬ್ದಸ್ಮೋರಣಸಮಯೇ ತಿಸ್ತೋಽವಸ್ಥಾಃ, ತತ್ಪದ್ವೇವತಾಧ್ಯಾನಾತ್ಮಕೈಃ ಗುಣೈಃ - ಹೆಚ್ಚಿನ, ಪಶ್ಯಂತೀ ಮಧ್ಯಮಾ ವೈಖೀ ಎಂಬ ಮೂರುವಿಧವಾದ ವಾಕ್ಯನ ಅವಸ್ಥೆಗಳನ್ನು ಆಯಾ ದೇವತೆಗಳ ಧ್ಯಾನವೆಂಬ ಗುಣಗಳಿಂದ ಆಚಾರ್ಯರು ಪ್ರಕಟಗೊಳಿಸುತ್ತಿದ್ದರು.

ತಾಂ ಪಶ್ಯಂತೀಂ ಪ್ರಥಮಮುದಿತಾಂ ಮಧ್ಯಮಾಂ ಬುದ್ಧಿಸಂಸ್ಥಾಂ

ವಾಚಂ ಚಕ್ರೇ ಕರಗಾವಿರದಾಂ ವೈಖೀಂ ಚ ಪ್ರಪದ್ಯೇ ಇತಿ ಚ |

ಮೊಟ್ಟಮೊದಲು ಪ್ರಕಟವಾಗಿ ಗೊತ್ತಾಗುವ ಶಬ್ದವು ಪಶ್ಯಂತೀ ಎಂಬುದು. ಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿರುವ ಶಬ್ದಗಳ ರೂಪವು ಮಧ್ಯಮಾ, ಆಯಾ ಉಚ್ಚಾರಣೆಯ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪ್ರಕಟವಾಗುವ ವೈಖೀ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಮೂರನೆಯದು. ಇವನ್ನೆಲ್ಲಾ ನಾನು ಮರೆಹೊಂದುತ್ತೇನೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದ ರೀತಿಯಿಂದ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರಕಟವಾಗುವ ಮೂರು ಸ್ಥೂಲ ಅವಸ್ಥೆಗಳು ಇವೆ.

ಪರಾ ಎಂಬ ಪ್ರಥಮಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಶಬ್ದವು ಬಹಳ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದೂ ಏಕಪ್ರಾಯ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಸೃಷ್ಟಿಸ್ಥಿತಿ ಸಂಹಾರಾವಸ್ಥಾಃ ತದ್ಗುಣೈಃ ಸತ್ತ್ವಾದಿಭಿಃ - ಸತ್ತ್ವ, ರಜಸ್ಸು ಮತ್ತು ತಮಸ್ಸು ಎಂಬ

ಗುಣಗಳಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿ, ಸ್ತಿತಿ, ಸಂಹಾರ ಎಂಬ ಮೂರು ಅವಸ್ಥೆಗಳನ್ನು ಪರಮಾತ್ಮನು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಪರಮಾತ್ಮ ಪರವಾಗಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು ಎಂಬ ಭಾವಪ್ರಕಾಶಿತಾ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದ ಮಾತುಗಳ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಉಕ್ತಾಂಗೇಭ್ಯಃ— ಉಕ್ತಾನಿ ಚ ತಾನಿ ಅಂಗಾನಿ ಚ ಉಕ್ತಾಂಗಾನಿ, ತೇಭ್ಯಃ ಉಕ್ತಾಂಗೇಭ್ಯಃ |

ಕಾದಿಕಾನ್— ಕಃ ಆದಿಃ ಯೇಷಾಂ ವರ್ಣನಾಂ ತೇ ಕಾದಿಕಾಃ, ತಾನ್ ಕಾದಿಕಾನ್ |

ತತ್ಸನ್ಮಾತ್ರಾವ್ಯಂಜನಾದೌ— ತೇ ಚ ತೇ ಚ ತತ್ವೇ, ತತ್ವೇಷಾಂ ಮಾತ್ರಾಃ ತತ್ಸನ್ಮಾತ್ರಾಃ, ತತ್ಸನ್ಮಾತ್ರಾಣಾಂ ವ್ಯಂಜನಂ ತತ್ಸನ್ಮಾತ್ರಾವ್ಯಂಜನಂ, ತತ್ಸನ್ಮಾತ್ರಾವ್ಯಂಜನಂ ಆದಿ ಯಸ್ಯ ತತ್ ತತ್ಸನ್ಮಾತ್ರಾವ್ಯಂಜನಾದಿ, ತಸ್ಮಿನ್ ತತ್ಸನ್ಮಾತ್ರಾವ್ಯಂಜನಾದೌ |

ತತ್ಸನ್ಮಾತ್ರಾವ್ಯಂಜನಾದೌ— ತತ್ವೇಷಾಂ (ಪಂಚಭೂತಾಣಾಂ) ಮಾತ್ರಾಣಿ (ಸೂಕ್ಷ್ಮಾಂಶಾಃ) ತತ್ಸನ್ಮಾತ್ರಾಣಿ, ತತ್ಸನ್ಮಾತ್ರಾಣಾಂ ಅವ್ಯಂಜನಂ ತತ್ಸನ್ಮಾತ್ರಾವ್ಯಂಜನಂ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಇನ್ನೊಂದು ವಿಗ್ರಹ |

ತದ್ಗುಣೈಃ— ತೇಷಾಂ ಗುಣಾಃ ತದ್ಗುಣಾಃ, ತೈಃ ತದ್ಗುಣೈಃ |

ದೇವದೇವಂ— ದೇವೇಷು ದೇವಃ ದೇವದೇವಃ, ತಂ ದೇವದೇವಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಸ್ಮೃತಿಂತಯಾಂ ಸಕರ್ಮಕ, ಅನಿಚ್ ಪರಸ್ಮೈಪದಿ, To remember, to recollect, to think upon ಅನದೃತನ ಭೂತೇ ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಬಹುವಚನೇ 'ಅಸ್ಮರನ್' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಅಸ್ಮರತ್ ಅಸ್ಮರತಾಂ ಅಸ್ಮರನ್, ಅಸ್ಮರಃ ಅಸ್ಮರತಂ ಅಸ್ಮರತ, ಅಸ್ಮರಂ ಅಸ್ಮರಾವ ಅಸ್ಮರಾಮ ||

ಕೋಶ— ಉಕ್ತಾಂಗೇಭ್ಯಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅಂಗ ಎಂದರೆ ಅವಯವ, ಅಂಗಂ ಪ್ರತೀಕೋಽವಯವಃ ಎಂದು ಅಮರ. ಕಾದಿಕಾನ್ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಕ ಎಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮದೇವರು ಎಂದೂ ಅರ್ಥ, ಮಾರುತೇ ವೇಧಸಿ ಬ್ರಧ್ನೇ ಪುಂಸಿ ಕಃ ಕಂ ಶಿರೋಽಂಬುನೋಃ ಎಂದು ಅಮರ, ಕಃ ಸ್ವಾತ್ ಪಿತಾಮಹೇ ಬ್ರಧ್ನೇ ಮಾರುತೇ ಶಮನೋಽನಲೇ ಎಂದು ಏಕಾಕ್ಷರ ರತ್ನಮಾಲಾಕೋಶವಿದೆ. ಪರಮಾತ್ಮನು ಆಯಾ ಅಂಗಗಳಿಂದ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಟಗೊಳಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂಬ ವಿಷಯವು ಚಂದ್ರಮಾ ಮನಸೋ ಜಾತಃ ಚಕ್ಷೋಃ ಸೂರ್ಯೋ ಅಜಾಯತ, ಮುಖಾದಿಂದ್ರತ್ವಾನ್ವಿಪ್ರಾಣಾದ್ವಾಯುರಜಾಯತ, ಇತ್ಯಾದಿ ಪುರುಷ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿಯೂ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. 'ಉಕ್ತವಾದ ಅಂಗಗಳಿಂದ ಕಾದಿಗಳ (ಕಾದಿವರ್ಣಗಳ ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳ) ಪ್ರಕಟನ, 3 ತತ್ಸನ್ಮಾತ್ರಾವ್ಯಂಜನ = ಪ್ರಕಟನ (ಆಯಾ ವರ್ಣಗಳ ಮಾತೃಗಳು ಮತ್ತು ಪಂಚತನ್ಮಾತ್ರಗಳ) ವ್ಯಕ್ತಗೊಳಿಸುವಿಕೆ (3) ಮೂರು ಅವಸ್ಥೆಗಳನ್ನು (ಪ್ರತ್ಯಂತೀ ಮಧ್ಯಮಾ ವೈಖರೀ ಎಂಬ ಮೂರು ಅವಸ್ಥೆಗಳು, ಸೃಷ್ಟಿ, ಸ್ತಿತಿ ಸಂಹಾರಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಅವಸ್ಥೆಗಳು) ಉಂಟು ಮಾಡುವಿಕೆ ಎಂಬ ಸಮಾನ ಧರ್ಮದಿಂದ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ನೋಡಿದಾಗ ಅಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವ ಪಂಡಿತ ಪ್ರಕಾಂಡಗಿ ದೇವ ದೇವೋತ್ತಮನಾದ ಶ್ರೀವರಿಯು ಸ್ಮರಣೆಯು ಬಂದಿತ್ತು ಎಂದು ಪರಮಾತ್ಮತರ್ಕ. ಇಲ್ಲಿ ಚಮತ್ಕಾರಕವಾದ ಸ್ಮೃತಿಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಸ್ಮೃತ್ಯಲಂಕಾರ. ಸ್ಮೃತಿಃ ಸ್ಮೃತೌ ಸ್ಮರಾಮೃದ್ಧೇ ಧೈರ್ಯಂ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ಜಯೇಂದ್ರ ತೇ, ಎಂದು ಅಲಂಕಾರ ಮಂಜುರಿಯಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಸುಧೀಂದ್ರತೀರ್ಥರು ಸ್ಮೃತ್ಯಲಂಕಾರ-ಲಕ್ಷಣೋದಾಹರಣಗಳನ್ನು ಹೇರಿದ್ದಾರೆ.

ಪ್ರಯೋಗ— ದೇವೈಃ ಉಕ್ತಾಂಗೇಭ್ಯಃ ಕಾದಿಕಾನ್ ವ್ಯಂಜಯಂತಂ ತತ್ಸನ್ಮಾತ್ರಾವ್ಯಂಜನಾದೌ ಪ್ರವೀಣಂ ತಿಷ್ಠಿ ಅವಸ್ಥಾ ತದ್ಗುಣೈಃ ಭಾವಯಂತಂ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ದೇವದೇವಃ ಅಸ್ಮಯುತಃ ಹಿ |

ಅವತಾರಿಕಾ— ಈಗ ಶ್ರೀಮದಾನಂದಶೀರ್ಷರು ವೇದಪ್ರವಚನ ಮಾಡುತ್ತಾ ಅವರ ಸ್ವಾಮಿಯಾದ ಶ್ರೀಗೋವಿಂದನ (ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ) ಶೋಭೆಯುಳ್ಳವರಾದರು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಆದೌ ಹೃಸ್ವತ್ವೇನ ವತ್ಸಾನುವೃತ್ತಾ

ಮಾತ್ರಾಪಾದೌ ವರ್ತಯನ್ ದೃಶ್ಯಮಾನಃ |

ಕುರ್ವನ್ಮನ್ಯಾಶ್ಚಾಗ್ರರೂಪಾ ವಿವೃತ್ತಿಃ

ಗೋವಿಂದಶ್ರೀರಾಸ ಗೋವಿಂದಭಕ್ತಃ

|| 32 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಆದೌ, ಹೃಸ್ವತ್ವೇನ, ವತ್ಸಾನುವೃತ್ತಾ, ಮಾತ್ರಾಪಾದೌ, (ಮಾತ್ರ+ಪಾದೌ) ವರ್ತಯನ್, ದೃಶ್ಯಮಾನಃ, ಕುರ್ವನ್, ಅನ್ಯಾಃ, ಚ, ಅಗ್ರರೂಪಾಃ, ವಿವೃತ್ತಿಃ, ಗೋವಿಂದಶ್ರೀಃ, ಆಸ, ಗೋವಿಂದಭಕ್ತಃ |

ಅನ್ವಯ— ಆದೌ ಹೃಸ್ವತ್ವೇನ ವತ್ಸಾನುವೃತ್ತಾ ಮಾತ್ರಾಪಾದೌ ವರ್ತಯನ್ ದೃಶ್ಯಮಾನಃ (ಪಾದೌ ವರ್ತಯನ್ ಮಾತ್ರಾ ದೃಶ್ಯಮಾನಃ) ಅಗ್ರರೂಪಾಃ ಅನ್ಯಾಃ ವಿವೃತ್ತಿಃ ಕುರ್ವನ್ ಗೋವಿಂದಭಕ್ತಃ ಗೋವಿಂದಶ್ರೀಃ ಆಸ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಆದೌ = ಮೊದಲು

ಹೃಸ್ವತ್ವೇನ = ಹೃಸ್ವವಾಗಿರುವಿಕೆಯಿಂದ

ವತ್ಸಾನುವೃತ್ತಾ = ವತ್ಸಾನುವೃತ್ತಿ ಎಂಬ ಆತ್ಮರೋಚ್ಚಾರಣ ಕಾಲ ಪರಿಮಾಣದ

ಮಾತ್ರಾಪಾದೌ = ಎರಡು ಅಂಶಗಳನ್ನು

ವರ್ತಯನ್ = ಉಚ್ಚಾರಣೆಯಿಂದ ತೋರಿಸುತ್ತಾ

ದೃಶ್ಯಮಾನಃ = ದೇವತೆಗಳಿಂದ ನೋಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ

ಅಗ್ರರೂಪಾಃ = ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳ

ಅನ್ಯಾಃ = ಬೇರೆಯಾದ

ವಿವೃತ್ತಿಶ್ಚ = ಪಾಕವತೀ ಪಿಪೀಲಿಕಾ ಎಂಬ ವಿವೃತ್ತಿಗಳನ್ನೂ

ಕುರ್ವನ್ = ಉಚ್ಚಾರಣೆಯಿಂದ ಪ್ರಕಟಗೊಳಿಸುತ್ತಿರುವ

ಗೋವಿಂದಭಕ್ತಃ = ಗೋಪಾಲಕೃಷ್ಣನ ಭಕ್ತರಾದ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು

ಆದೌ = ಬಾಲ್ಯದಲ್ಲಿ

ಹೃಸ್ವತ್ವೇನ = ಚಿಕ್ಕವನಾಗಿರುವುದರಿಂದ

ವತ್ಸ = ಕರುಗಳ

ಅನುವೃತ್ತಾ = ಅನುಸರಿಸಿ ಹೋಗುವಿಕೆಯಿಂದ

ಪಾದೌ = ಕಾಲುಗಳನ್ನು

ವರ್ತಯನ್ = ನಡೆಸುತ್ತಿರುವ, (ಕಾಲುಗಳಿಂದ ಹೊಸದಾಗಿ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವ)

ಮಾತ್ರಾ = ತಾಯಿಯಾದ ಯಶೋದಾದೇವಿಯಿಂದ

ದೃಶ್ಯಮಾನಃ = ನೋಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ

ಅಗ್ರರೂಪಾಃ = ಶ್ರೇಷ್ಠ ಸೌಂದರ್ಯವುಳ್ಳ

ಅನ್ಯಾಃ = ಇತರ ಗೋಪಿಶಾಸ್ತ್ರೀಯರನ್ನು ,

ವಿವೃತ್ತಿಃ = ಬೇರೆ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ದರ್ಶನಾದಿ ವ್ಯಾಪಾರ ಮತ್ತು ಮನೋವೃತ್ತಿ ಇಲ್ಲದವರನ್ನಾಗಿ

ಕುರ್ವನ್ = ಮಾಡುತ್ತಿರುವ

ಗೋವಿಂದಶ್ರೀಃ = ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳವರು

ಆಸ = ಆದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಬಾಲ್ಯದಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ಚಿಕ್ಕವನಾಗಿರುವಾಗ ಹೆಸುಗಳ ಕರುಗಳನ್ನು ಮೇಯಿಸಲು ಹಿಂಬಾಲಿಸಿ ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದನು. ಅವನ ಆ ವತ್ಸಾನುವೃತ್ತಿಯನ್ನು (ಕರುಗಳ ಹಿಂಬಾಲಿಸುವಿಕೆಯನ್ನು) ಯಶೋದಯು ಸಂತೋಷದಿಂದ ನೋಡುತ್ತಿದ್ದಳು. ನನ್ನ ಮಗು ಈಗ ನಡೆಯುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಪಡೆದಿದೆ. ಕರುಗಳನ್ನು ಮೇಯಿಸಲು ಹಿಂಬಾಲಿಸಿ ಹೋಗುತ್ತಿದೆ ಎಂದು ಯಶೋದಗೆ ಸಂತೋಷವಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಆ ಗೋವಿಂದನು ಸುಂದರಿಯರಾದ ಇತರ ಗೋಪಿಶಾಸ್ತ್ರೀಯರು ಬೇರೆ ಎಲ್ಲಾ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಅವನನ್ನೇ ನೋಡುತ್ತಾ ಅವನಲ್ಲಿಯೇ ನೆಟ್ಟ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವರಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನು. ಹಾಗೆಯೇ ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಷಾರ್ಯರು ಆದಿಯಲ್ಲಿ ಹೃಸ್ವವಾಗಿರುವ ವತ್ಸಾನುವೃತ್ತಿ, ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೃಸ್ವವಾಗಿರುವ ವತ್ಸಾನುಸಾರಿಣೀ ವೃತ್ತಿ, ಆದ್ಯಂತ ಹೃಸ್ವವಾಗಿರುವ ಪಾಕವತೀವೃತ್ತಿ, ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘವಿರುವ ಪಿಪೀಲಿಕಾ ವೃತ್ತಿ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ವಿವೃತ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ (ಶಬ್ದಸ್ವರೂಪದ ಪ್ರಕಟನಗಳಲ್ಲಿ) ಮೊದಲು ಹೃಸ್ವವಾಗಿರುವ ವತ್ಸಾನುವೃತ್ತಿ ಎಂಬ ವಿವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿ, ನಾಲ್ಕು ಅಂಶಗಳಿರುವ ಹೃಸ್ವವರ್ಣದ ಒಂದು ಮಾತ್ರೆಯ ಎರಡು ಅಂಶಗಳನ್ನು ಉಚ್ಚಾರಣೆ ಮಾಡಿ ತೋರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಆಗ ದೇವತೆಗಳೂ ಅವರನ್ನು ನೋಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಹಾಗೆಯೇ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಪಾಕವತೀ ಪಿಪೀಲಿಕಾ ವೃತ್ತಿಗಳನ್ನು ಉಚ್ಚಾರಣೆ ಮಾಡಿ ತೋರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಹೀಗೆ ಹೃಸ್ವದಿಂದ ವತ್ಸಾನುವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಮಾತ್ರೆಯ ಎರಡು ಪಾದಗಳನ್ನು ಉಚ್ಚರಿಸುವುದು, (ಹೃಸ್ವದಿಂದ) ವತ್ಸಾನುವೃತ್ತಿಯಿಂದ = ಕರುಗಳ ಹಿಂಬಾಲಿಸುವಿಕೆ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ತಾಯಿಯಿಂದ ನೋಡಲ್ಪಡುವುದು) ಇನ್ನಿತರ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ವಿವೃತ್ತಿಗಳನ್ನು ತೋರಿಸುವುದು. (ಇತರ ಗೋಪಿಶಾಸ್ತ್ರೀಯರನ್ನು ಅನ್ಯವೃತ್ತಿ ಇಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡುವುದು) ಎಂಬ ಸಾಮ್ಯದಿಂದ ಗೋವಿಂದಕೃಷ್ಣನ ಭಕ್ತರಾದ ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಷಾರ್ಯರು ಗೋವಿಂದನ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳವರಂತೆ ತೋರಿದರು.

ವಿಶೇಷಾಂಶ— ಶಬ್ದಸ್ವರೂಪ ವಿಶೇಷದ ಪ್ರಕಟನೆಯನ್ನು ವಿವೃತ್ತಿ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಶಬ್ದೋಚ್ಚಾರಣೆಯಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ವಿವೃತ್ತಿಗಳಿವೆ. ಆದಿಹೃಸ್ವವಾದ ವಿವೃತ್ತಿಯು ವತ್ಸಾನುವೃತ್ತಿ, ಅಂತ್ಯಹೃಸ್ವವಾದ ವಿವೃತ್ತಿಯು ವತ್ಸಾನುಸಾರಿಣೀ, ಆದ್ಯಂತಗಳಲ್ಲಿ ಹೃಸ್ವವಿರುವ ವಿವೃತ್ತಿಯು ಪಾಕವತೀ ಎಂಬ ವೃತ್ತಿಯು, ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘವಿರುವ ವೃತ್ತಿಯು ಪಿಪೀಲಿಕಾ, ಶಿಕ್ಷಾದಲ್ಲಿ ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಆದಿಹೃಸ್ವಾ ವತ್ಸಾನುವೃತ್ತಿರನ್ಯಾ ವತ್ಸಾನುಸಾರಿಣೀ ।

ಪಾಕವತ್ಕುಭಯಹೃಸ್ವಾ ದೀರ್ಘಮಧ್ಯಾ ಪಿಪೀಲಿಕಾ ।

ಆರ್ಧಮಾತ್ರಾ ವತ್ಸಾನುವೃತ್ತಿಪ್ರಥಾ ವತ್ಸಾನುಸಾರಿಣೀ ।

ಪಾಕವತೀ ಪಾದೋನಾ ಪಾದಮಾತ್ರಾ ಪಿಪೀಲಿಕಾ ॥

ಸ ಈಂ ಮಹಿಂ ಧುನಿಮೇತೋರರಮ್ನಾ ಸೋ ಅಸ್ತತ್ಸನಪಾರಯತ್ ಸ್ತುತಿ । ತ ಉತ್ಸಾಹಯ ದೃತವ್ರತಾ ಆದಿತ್ಯಾ ಇತಿ ವಿಶಾಸಾಂ ನಿರ್ದರ್ಶನಂ. ಆದಿ ಹೃಸ್ವತ್ತೇನ ವತ್ಸಾನುವೃತ್ತಾನ್ಯಾಯಾಂ ಕಾಲಸ್ಯ ಮಾತ್ರಾಪರಿಮಾಣಸ್ಯ ಚತುರಂಶಸ್ಯ ದ್ವಾವಂಶಿ ವರ್ತಯನ್ ದೃಶ್ಯಮಾನಃ, ಅನ್ಯಾಃ ಪಾಕವತ್ಯಾದ್ಯಾಶ್ಚ ವಿವೃತ್ತಿಃ ಅಗ್ರ್ಯರೂಪಾಃ ಕುರ್ವನ್, ನ ಚಾತ್ಯಾನ್ಯಥಾಽನ್ಯಯಾತ್ ಶ್ರೇಷ್ಠ ನ್ಯಾಯಭಂಗಃ ಆಶಂಕನೀಯಃ ಅತ್ರಾಹೀನೇನ ಮೂಲೇ (5) ವಿರಹಿತಪರಿಕರಃ ಇತ್ಯದಿವಾ ಸಂಭವಾತ್

ಈ ಭಾವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ ವಚನಗಳ ಅತ್ಯರ್ಥ ಬರೆಯಲಾಗುತ್ತದೆ.

ಅದೌ ಅಂದರೆ ಬಾಲ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೃಸ್ವತೇನ ಅಂದರೆ ಕುಕ್ಕಾರುವುದರಿಂದ ಪಾದೌ ವರ್ತಯನ್ = ಹೆಜ್ಜೆಗಳನ್ನು ಇಡುತ್ತಾ, (ನಡೆಯುತ್ತಾ) ಮಾತ್ರಾ ದೃಶ್ಯಮಾನಃ | ತಾಯಿಯಿಂದ ನೋಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ ಕೃಷ್ಣನಂತೆ) ಗೋವತ್ಸಾನಾಂ ಅನುವೃತ್ತಾ = ಪಸುವಿನ ಕರುಗಳನ್ನು ಹಿಂಬಾಲಿಸುವುದರಿಂದ ತಾಯಿಯನ್ನು ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವ ಕೃಷ್ಣನಂತೆ, ತನ್ನ ಶಿಲೆಯಿಂದ ಗೋವಿಂದನು ಇತರ ಗೋಪಿಯರನ್ನು ಬೇರೆ ಯಾವ ವ್ಯಾಪಾರವೂ ಇಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾ ಇರುತ್ತಿದ್ದನು.

ಅದಿಯಲ್ಲಿ ಹೃಸ್ವವುಳ್ಳದ್ದು ವತ್ಸಾನುಸೃತಿಯು. ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೃಸ್ವವುಳ್ಳದ್ದು ವತ್ಸಾನುಸಾರಿಣೀ. ಎರಡೂ ಕಡೆ ಹೃಸ್ವವುಳ್ಳದ್ದು ಪಾಕವತೀ. ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘವುಳ್ಳದ್ದು ಪಿಪೀಲಿಕಾ.

ಅರ್ಥಮಾತ್ರ ಉಳ್ಳದ್ದು ವತ್ಸಾನುಸೃತಿಯು, ಹಾಗೆಯೇ ಪಾಕವತೀ ಪಾದೋನಾ, ಪಾದಮಾತ್ರಾ ಪಿಪೀಲಿಕಾ ಎಂದು ಹಿಡಿದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಸ ಈಂ ಮಹೀಂ ಇತ್ಯಾದಿ ಮಂತ್ರವು ಇದಕ್ಕೆ ಉದಾಹರಣೆ. ಅದಿಯಲ್ಲಿ ಹೃಸ್ವವಿರುವುದರಿಂದ ವತ್ಸಾನುಸೃತಿ ಎಂಬ ವಿವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಕಾಲದ ಅಂದರೆ ಮಾತ್ರಾಪರಿಮಾಣದ ನಾಲ್ಕು ಅಂಶಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡು ಅಂಶಗಳನ್ನು, ನಡೆಸುತ್ತಾ (ಉಚ್ಚರಿಸುತ್ತಾ) ನೋಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಮತ್ತು ಇತರ ಪಾಕವತೀ ಮುಂತಾದ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಸ್ವರೂಪದ ವಿವೃತ್ತಿಗಳನ್ನೂ ಮಾಡುತ್ತಾ (ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಜಾರ್ಯರು ಗೋವಿಂದಕೃಷ್ಣನಂತೆ ಶೋಭಿಸಿದರು).

ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರಾಪಾದೌ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರೆಯ ಎರಡು ಪಾದಗಳನ್ನು ಎಂದು ಒಂದೇ ಪದ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಿದೆ. ಮತ್ತೊಂದು ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರಾ = ತಾಯಿಯಿಂದ ಎಂದು ಎರಡು ಪದಗಳನ್ನಾಗಿ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಿದ್ದರಿಂದ ಶ್ರೇಷ್ಠಾಯಕ್ಕೆ ಭಂಗ ಬಂದಂತಾಯಿತು ಎಂದು ಶಂಕಿಸಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಅತ್ರಾಹೀನೇನ ಮೂಲೇ(5)ವಿರಹಿತಪರಿಕರಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅತ್ರ = ಇಲ್ಲಿ ಅಹೀನೇನ = ಸರ್ವಶ್ರೇಷ್ಠದಿಂದ, ಮೂಲೇ = ಬುಡದಲ್ಲಿ, ಅವಿರಹಿತ ಪರಿಕರಃ = ವಿಯೋಗ-ರಹಿತವಾದ ವಿರೇಷಣವುಳ್ಳ (ವೃಕ್ಷ) ಎಂದೂ ಅತ್ರ = ಇಲ್ಲಿ, ಅಹೀನೇನ = ಹೀನನಲ್ಲದವನಿಂದ, ಮೂಲೇ ವಿರಹಿತ ಪರಿಕರಃ = ಮೂಲದಲ್ಲಿ ಸಾಧನದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡಬಹುದು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಹೃಸ್ವತೇನ—ಹೃಸ್ವಸ್ಥ ಭಾವಃ ಹೃಸ್ವತ್ವಂ, ತೇನ ಹೃಸ್ವತೇನ |

ವತ್ಸಾನುವೃತ್ತಾ—ವತ್ಸಾನಾಂ ಅನುವೃತ್ತಿಃ ವತ್ಸಾನುವೃತ್ತಿಃ, ತಯಾ ವತ್ಸಾನುವೃತ್ತಾ |

ಮಾತ್ರಾಪಾದೌ—ಮಾತ್ರಾಯಾಃ ಪಾದೌ ಮಾತ್ರಾಪಾದೌ |

ಅಗ್ರ್ಯರೂಪಾಃ—ಅಗ್ರ್ಯಂ ರೂಪಂ ಯಾಸಾಂ ತಾಃ ಅಗ್ರ್ಯರೂಪಾಃ |

ಗೋವಿಂದಪ್ರೀಃ—ಗೋವಿಂದಸ್ಯ ಪ್ರೀಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಗೋವಿಂದಪ್ರೀಃ |

ಗೋವಿಂದಭಕ್ತಃ—ಗೋವಿಂದಸ್ಯ ಭಕ್ತಃ ಗೋವಿಂದಭಕ್ತಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ—ಅಸ ಇದು ತಿಪಂತ ಪ್ರತಿರೂಪಕ ಅವ್ಯಯ (ತಿಪಂತದಂತೆ ಕಾಣಿಸುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ತಿಪಂತವಲ್ಲ ಎಂದು ಅರ್ಥ) ಅಥವಾ ಅಸ ಗತಿದೀಪ್ಯಾದಾನೇಷು ಎಂಬ ಧಾತುವಿನ ಲಿಟ್‌ರೂಪ. ಧಾತೂನಾಂ ಅನೇಕಾರ್ಥಶ್ಚಾತ್ 'ಅನೇಕಾರ್ಥಾ ಓ ಧಾತವಃ' ಧಾತುಗಳಿಗೆ ಅನೇಕ ಅರ್ಥಗಳಿವೆ ಎಂಬ ನ್ಯಾಯದಿಂದ 'ಅಸ' ಅಂದರೆ ಅಗಿದ್ವನು ಎಂದು ಸತ್ಯಾರ್ಥಕವಾದ ಭೂಧಾತುವಿನ ಬಭೂವ ಎಂಬುದರ ಅರ್ಥದಂತೆ ಅರ್ಥ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. |

ಪ್ರಯೋಗ—ಗೋವಿಂದಭಕ್ತೇನ ಗೋವಿಂದತ್ರಿಯಾ ಬಭೂವೇ (ಕರ್ಮಣಿ) |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆಚಾರ್ಯರ ವೇದವಾಣಿಯನ್ನು ದೈವದೀದೇವಿಯರಿಗೆ ಹೋಲಿಸಿ ವರ್ಣಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಮಾಂಗಲ್ಯಾಂಗವ್ಯಕ್ತಭಾವಾ ತ್ರಿಲೋಕೀಂ

ರಂಗಾರೂಢಾ ವಿಸ್ಮಯಂ ಪ್ರಾಪಯಂತೀ |

ಕೃಷ್ಣೇವಾನ್ಯಾ ಮಾನ್ಯವಿನ್ಯಾಸಪಾದಾ

ರೇಜೇ ಮಾಧ್ವೀ ಸುಸ್ವರಾ ವೇದವಾಣೀ

|| 33 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಮಾಂಗಲ್ಯಾಂಗವ್ಯಕ್ತಭಾವಾ, ತ್ರಿಲೋಕೀಂ, ರಂಗಾರೂಢಾ, ವಿಸ್ಮಯಂ, ಪ್ರಾಪಯಂತೀ, ಕೃಷ್ಣಾ, ಇವ, ಅನ್ಯಾ, ಮಾನ್ಯವಿನ್ಯಾಸಪಾದಾ, ರೇಜೇ, ಮಾಧ್ವೀ, ಸುಸ್ವರಾ, ವೇದವಾಣೀ |

ಅನ್ವಯ— ಮಾಂಗಲ್ಯಾಂಗವ್ಯಕ್ತಭಾವಾ, ತ್ರಿಲೋಕೀಂ ವಿಸ್ಮಯಂ ಪ್ರಾಪಯಂತೀ, ರಂಗಾರೂಢಾ, ಮಾನ್ಯ-ವಿನ್ಯಾಸಪಾದಾ, ಸುಸ್ವರಾ, ಮಾಧ್ವೀ ವೇದವಾಣೀ, ಅನ್ಯಾ ಕೃಷ್ಣೇವ ರೇಜೇ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಮಾಂಗಲ್ಯಾಂಗ = ಶ್ರೇಯಸ್ಕರವಾದ ಶಿಕ್ಷಾದಿ ಅಂಗಗಳಿಂದ

ವ್ಯಕ್ತ = ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುವ

ಭಾವಾ = ಅಭಿಪ್ರಾಯವುಳ್ಳ

ತ್ರಿಲೋಕೀಂ = ಮೂರು ಲೋಕಗಳನ್ನು

ವಿಸ್ಮಯಂ = ಆಶ್ಚರ್ಯವನ್ನು

ಪ್ರಾಪಯಂತೀ = ಹೊಂದಿಸುವ

ರಂಗ = ವಿಶೇಷಸ್ವರಗಳಿಂದ

ಆರೂಢಾ = ಸಹಿತವಾದ

ಮಾನ್ಯ = ಗೌರವಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ

ವಿನ್ಯಾಸ = ಸಮಾಪ್ತಿಯುಳ್ಳ

ಪಾದಾ = ಋಕ್ಕುಗಳ ಪಾದಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ

ಸುಸ್ವರಾ = ಮನೋಹರವಾದ ಉದಾತ್ತಾದಿಸ್ವರಗಳುಳ್ಳ

ಮಾಧ್ವೀ = ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ಉಚ್ಚರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ

ವೇದವಾಣೀ = ವೇದಭಾರತಿಯು (ವೇದವಾಕ್ಯ)

ಮಾಂಗಲ್ಯಾಂಗ = ಸುಂದರವಾದ ಅವಯವಗಳಲ್ಲಿ

ವ್ಯಕ್ತ = ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ

ಭಾವಾ = ವಿಲಾಸವುಳ್ಳ

ತ್ರಿಲೋಕೀಂ ವಿಸ್ಮಯಂ ಪ್ರಾಪಯಂತೀ = ಮೂರು ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿರುವ ಜನರನ್ನೂ ಆಶ್ಚರ್ಯಗೊಳಿಸುವ

ರಂಗಾರೂಢಾ = ಸ್ವಯಂವರ ಮಂಟಪವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದ

ಮಾನ್ಯ = ಗೌರವಿಸಲ್ಪಟ್ಟ

ವಿನ್ಯಾಸ = ಹೆಜ್ಜೆಯುಳ್ಳ

ಪಾದಾ = ಪಾದಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ

ಸುಸ್ವರಾ = ಇಂಪಾದ ಧ್ವನಿಯುಳ್ಳ

ಅನ್ಯಾ = ಬೇರೊಬ್ಬಳಾದ

ಕೃಷ್ಣಾ ಇವ = ದ್ರೌಪದೀದೇವಿಯಂತೆ

ರೇಚೇ = ಪ್ರಕಾಶಿಸಿತು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ದ್ರೌಪದೀ ದೇವಿಯವರು ಸುಂದರವಾದ ತನ್ನ ಅಂಗಗಳಲ್ಲಿ ನಾನಾ ಬಗೆಯ ವಿಲಾಸಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಅವರ ಸೌಂದರ್ಯವಿಲಾಸಾದಿಗಳಿಂದ ಮೂರು ಲೋಕಗಳೂ (ಅಲ್ಲಿದ್ದ ಜನರು) ಆಶ್ಚರ್ಯಚಕಿತವಾಗುತ್ತವೆ. ಅವರು ಸ್ವಯಂವರ ಮಂಟಪವನ್ನು ಮನೋಹರವಾದ ನಡಿಗೆಯಿಂದ ನಡೆದುಬಂದಿದ್ದರು. ಅವರ ಧ್ವನಿಯು ಗಿಣಿಯ ಧ್ವನಿಯಂತೆ ಇಂಪಾಗಿರುತ್ತಿತ್ತು. ಹಾಗೆಯೇ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಜಾಯರ್ ವೇದವಾಣಿಯೂ ಇತ್ತು. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಶಿಕ್ಷಾದಿ ಪಡಂಗಳಿಂದ ಅವರು ವೇದಗಳ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟಗೊಳಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಅವರ ವೇದವಾಣಿಯನ್ನು ಕೇಳಿ ಮೂರು ಲೋಕದ ಪಂಡಿತರೂ ಬೆರಗುಗೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಏಕಮಾತ್ರ, ದ್ವಿಮಾತ್ರ ಇತ್ಯಾದಿ ರೀತಿಯಿಂದ ಅನು-ನಾಸಿಕರೂಪವಾದ ಸ್ವರವಿಶೇಷಗಳಿಂದ ರಂಗವೆಂಬ ಸ್ವರದಿಂದ ವೇದವನ್ನು ಅವರು ಸುಶ್ರಾವ್ಯವಾಗಿ ಉಚ್ಚರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಅವರು ಬುಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಉಚ್ಚರಿಸುವಾಗ ಯಾವ ಪಾದವನ್ನು ಯಾವ ಸ್ವರ ವರ್ಣಾಂತವಾಗಿ ಉಚ್ಚರಿಸಬೇಕೋ ಹಾಗೆಯೇ ಉಚ್ಚರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಅವರ ವೇದೋಚ್ಚಾರಣೆಯಲ್ಲಿ ಉದಾತ್ತ ಅನುದಾತ್ತಾದಿ ಸ್ವರಗಳು ಹಿತವಾಗಿ ಇಂಪಾಗಿ ಕೇಳಿ ಬರುತ್ತಿದ್ದವು. ಹೀಗೆ ಆಜಾಯರ್ ವೇದೋಚ್ಚಾರಣೆಯ ಭಾರತೀಯ ಭಾರತೀದೇವಿಯ ಅವತಾರರಾದ ಮತ್ತೊಬ್ಬ ದ್ರೌಪದೀ ದೇವಿಯರಂತೆ ರಾರಾಜಿಸಿತು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಮಾಂಗಲ್ಯಾಂಗವ್ಯಕ್ತಭಾವಾ— ಮಂಗಲಾನಿ ಏವ ಮಾಂಗಲ್ಯಾನಿ, ಮಾಂಗಲ್ಯಾನಿ ಚ ತಾನಿ ಅಂಗಾನಿ ಚ ಮಾಂಗಲ್ಯಾಂಗಾನಿ, ಮಾಂಗಲ್ಯಾಂಗೈಃ ವ್ಯಕ್ತಃ ಭಾವಃ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ ಮಾಂಗಲ್ಯಾಂಗವ್ಯಕ್ತಭಾವಾ |

ತ್ರಿಲೋಕೀಂ— ತ್ರಯಾಣಾಂ ಲೋಕಾನಾಂ ಸಮಾಹರಃ ತ್ರಿಲೋಕೀ, ತಾಂ ತ್ರಿಲೋಕೀಂ |

ರಂಗಾರೂಢಾ— ರಂಗೈಃ ಆರೂಢಾಃ ರಂಗಾರೂಢಾಃ | (ದ್ರೌಪದೀದೇವಿಯರ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ರಂಗಂ ಆರೂಢಾಃ) |

ಮಾನ್ಯವಿನ್ಯಾಸಪಾದಾ— ಮಾನ್ಯಃ ವಿನ್ಯಾಸಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಮಾನ್ಯವಿನ್ಯಾಸಾಃ, ಮಾನ್ಯವಿನ್ಯಾಸಾಃ ಪಾದಾಃ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ ಮಾನ್ಯವಿನ್ಯಾಸಪಾದಾ | (ದ್ರೌಪದೀದೇವಿಯರ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಮಾನ್ಯಃ ವಿನ್ಯಾಸಃ ಯಯೋಃ ಶೌ ಮಾನ್ಯವಿನ್ಯಾಸೌ, ಮಾನ್ಯವಿನ್ಯಾಸೌ ಪಾದೌ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ ಮಾನ್ಯವಿನ್ಯಾಸಪಾದಾ) |

ಮಾಧ್ವೀ— ಮಧ್ವಸ್ತ ಇಯಂ ಮಾಧ್ವೀ |

ಸುಸ್ವರಾ— ಶೋಭನಃ ಸ್ವರಃ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ ಸುಸ್ವರಾ |

ವೇದವಾಣೀ— ವೇದರೂಪಾ ಚ ಸಾ ವಾಣೀ ಚ ವೇದವಾಣೀ | (ವೇದಸ್ಯ ವಾಣೀ ವೇದವಾಣೀ) |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ರಾಜ್ಯ (ರಾಜ) ದೀಪ್ತೌ ಆಕ. ಸೇಟ್, ಉಭ ಆತ್ಮನೀಪದೀ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ವಿಶವಚನೇ 'ರೇಚೇ' ಎತಿ ರೂಪಮ್ |

ರೇಚೇ ರೇಜಾತೇ ರೇಚರೇ, ರೇಚಮೇ ರೇಜಾಥೇ ರೇಚಧ್ವೇ, ರೇಚೇ ರೇಚವಮೇ ರೇಚಮಹೇ ||

ಕೋಶ— ವಿಸ್ಮಯಂ ಪ್ರಾಪಯಂತೀ ಎಂಬಲ್ಲಿ ವಿಸ್ಮಯ = ಆಶ್ಚರ್ಯ, ವಿಸ್ಮಯೋಽದ್ಭುತಮಾರ್ಚಯಂ, ಅಮರ. ಕೃಷ್ಣಾ = ದ್ರೌಪದೀದೇವಿ, ಕೃಷ್ಣಾ ತು ದ್ರೌಪದೀ ನೀಲಾಹಾರಕ್ಕೂರಾಸು ದೃಶ್ಯತೇ ವಿಶ್ವ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಮಾಧ್ವೀ ಸುಸ್ವರಾ ವೇದವಾಣೀ ರೇಜೇ (ಕರ್ತರಿ) । ಮಾಧ್ವಾ ಸುಸ್ವರಯಾ ವೇದವಾಣ್ಯಾ ರೇಜೇ (ಭಾವೇ) ।

ವಿಶೇಷಾಂಶ— ಇಲ್ಲಿ ಭಾವಪ್ರಕಾಶಿತಾ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದ ವಾಕ್ಯಗಳು. ಶ್ರೇಯಸ್ಕರೈಃ ಶಿಕ್ಷಾದ್ಯಂಗೈಃ ವ್ಯಕ್ತಾಭಿಪ್ರಾಯಾ, ಅವಯವೇಷು ಸ್ಪಷ್ಟವಿಲಾಸಾ ಚ = ಮಾಂಗಲ್ಯಾಂಗವ್ಯಕ್ತಭಾವಾ ಎಂದರೆ ಶ್ರೇಯಸ್ಕರವಾದ ಶಿಕ್ಷಾದಿ ಅಂಗಗಳಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯವುಳ್ಳ ವೇದವಾಣಿಯು ಎಂದು ಅರ್ಥವು. ತನ್ನ ಅವಯವಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ವಿಲಾಸ-ವುಳ್ಳವುಗಳು ಎಂದು ದ್ರೌಪದೀ ದೇವಿಯರ ಪರವಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಅನುನಾಸಿಕತಯಾ ಕ್ರಿಯಮಾಣಾ ವರ್ಧಿತಮಾತ್ರಾಃ ಸ್ವರಾಃ ರಂಗಾಃ ತೈಃ ಆರೂಢಾ, ಸ್ವಯಂವರ ಪ್ರಾಂಗಣ-ಮಾರೂಢಾ ಚ = ರಂಗಾರೂಢಾ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅನುನಾಸಿಕ ರೂಪದಿಂದ ಉಚ್ಚರಿಸಲ್ಪಡುವ, ಮಾತ್ರಾ (ಉಚ್ಚಾರಣೆಯ ಕಾಲ) ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಸ್ವರಗಳೇ ರಂಗಗಳು. ಅವುಗಳಿಂದ ಮೇಲಿನ ಮಟ್ಟಕ್ಕೆ ಏರಿದುದು ಎಂದು ವೇದವಾಣೀ ಪರವಾದ ಅರ್ಥ. ಸ್ವಯಂವರ ಮಂಟಪದ ಅಂಗಗಳನ್ನು ಹತ್ತಿದಂತಹ ಎಂದು ದ್ರೌಪದೀದೇವಿಯರ ಪರವಾದ ಅರ್ಥ. ಸ್ವರಾಃ ಉದಾತ್ತಾದಯಶ್ಚ ಸುಸ್ವರಾ ಎಂಬಲ್ಲಿ ವೇದವಾಣೀ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಉದಾತ್ತಾದಿಸ್ವರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದುದು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಇಂಪಾದ ಧ್ವನಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದವರು ಎಂದು ದ್ರೌಪದೀ ದೇವಿಯರ ಪರವಾದ ಅರ್ಥ.

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆಚಾರ್ಯರ ವೇದೋಚ್ಚಾರಣೆಯು ಅಸದೃಶವಾಗಿತ್ತು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಗಾಂಭೀರ್ಯಾದ್ವೈಯುಕ್ತಮೌದಾರ್ಯಕಾರ್ಯೈಃ—

ನಾನಾನಾದಶ್ಲಘ್ಯಮುಚ್ಚಾರಣಂ ತತ್ ।

ಶಿಕ್ಷಾಶಿಕ್ಷಾಲಕ್ಷಣಾನಾಂ ಹಿ ಲಕ್ಷ್ಯಂ

ಮಾನ್ಯಂ ಮನ್ಯೇ ಧನ್ಯಬುದ್ಧೇರತುಲ್ಯಮ್ ॥ 34 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಗಾಂಭೀರ್ಯಾದ್ವೈಃ ಯುಕ್ತಂ, ಔದಾರ್ಯಕಾರ್ಯೈಃ ನಾನಾನಾದಶ್ಲಘ್ಯಂ, ಉಚ್ಚಾರಣಂ, ತತ್, ಶಿಕ್ಷಾಶಿಕ್ಷಾಲಕ್ಷಣಾನಾಂ, ಹಿ ಲಕ್ಷ್ಯಂ, ಮಾನ್ಯಂ, ಮನ್ಯೇ, ಧನ್ಯಬುದ್ಧೇಃ ಅತುಲ್ಯಂ ।

ಅನ್ವಯ— ಔದಾರ್ಯಕಾರ್ಯೈಃ ಗಾಂಭೀರ್ಯಾದ್ವೈಃ ಯುಕ್ತಂ, ನಾನಾನಾದಶ್ಲಘ್ಯಂ, ಶಿಕ್ಷಾಶಿಕ್ಷಾಲಕ್ಷಣಾನಾಂ ಲಕ್ಷ್ಯಂ, ಮಾನ್ಯಂ ಧನ್ಯಬುದ್ಧೇಃ ತತ್ ಉಚ್ಚಾರಣಂ (ಅಹಂ) ಅತುಲ್ಯಂ ಮನ್ಯೇ ಹಿ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಔದಾರ್ಯಕಾರ್ಯೈಃ = ತನ್ನ ಮಹಾಪುರುಷತನದಿಂದ ಉಂಟಾದ,

ಗಾಂಭೀರ್ಯಾದ್ವೈಃ = ಬಹಳ ಮೇಲಿನ ಮಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಉಚ್ಚರಿಸುವಿಕೆ ಮೊದಲಾಗಿ ಉಳ್ಳ ಗುಣಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತಂ = ಕೂಡಿರುವ

ನಾನಾನಾದ = ಅನೇಕ ಪ್ರಕಾರವಾದ ಧ್ವನಿಗಳಿಂದ

ಶ್ಲಘ್ಯಂ = ಹೊಗಳಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ

ಶಿಕ್ಷಾ = ಶಿಕ್ಷಾ ಎಂಬ ವೇದಾಂಗ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ

ಶಿಕ್ಷಾ = ಉಚ್ಚಾರಣಾ ನಿಯಮಗಳ

ಲಕ್ಷಣಾನಾಂ = ಲಕ್ಷಣಗಳಿಗೆ

ಲಕ್ಷ್ಯಂ = ಉದಾಹರಣವಾಗಿರುವ

ಮಾನ್ಯಂ = ಗೌರವಾರ್ಹವಾದ

ಧನ್ಯಬುದ್ಧಿಃ = ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯ

ತತ್ ಉಚ್ಚಾರಣಂ = ಅಂತಹ ವೇದೋಚ್ಚಾರಣೆಯನ್ನು

ಆತುಲ್ಯಂ ಮನ್ಯೇ = ಎಣೆಯಿಲ್ಲದನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯುತ್ತೇನೆ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು ಮಹಾಪುರುಷರು. ಅವರ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಅವರ ಉಚ್ಚಾರಣೆಯಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಮೇಲ್ಮಟ್ಟದ ಗಹನತೆ ಮೊದಲಾದ ಗುಣಗಳು ಕಂಡುಬರುತ್ತಿದ್ದವು. ಮೊದಲು ಮಂದರವನ್ನಿ ಆನಂತರ ಉಚ್ಚವನ್ನಿ ಇತ್ಯಾದಿ ರೀತಿಯಿಂದ ಅವರ ಉಚ್ಚಾರಣೆಯಲ್ಲಿ ನಾನಾಬಗೆಯ ಧ್ವನಿಗಳು ಕಂಡು ಬರುತ್ತಿದ್ದವು. 'ಶಿಕ್ಷಾ' ಎಂಬ ವೇದಾಂಗಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ವರ್ಣೋಚ್ಚಾರಣೆಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ನಿಯಮಗಳನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಅವರು ವೇದೋಚ್ಚಾರಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ, ಶಿಕ್ಷಾಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ವರ್ಣೋಚ್ಚಾರಣಾನಿಯಮಲಕ್ಷಣಗಳಿಗೆ ಇವರ ಉಚ್ಚಾರಣೆಯು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಉದಾಹರಣೆಯಾಗಿದೆ ಎಂದು ಬಲ್ಲವರು ಗೌರವಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಇಂತಹ ವೇದೋಚ್ಚಾರಣೆಗೆ ಸಮಾನವಾದುದು ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲವೆಂದೇ ನಾನು ತಿಳಿಯುತ್ತೇನೆ. 'ಶಿಕ್ಷಾ' ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ವೇದೋಚ್ಚಾರಣೆ ಮಾಡಬೇಕು ಎಂದು ಉಚ್ಚಾರಣೆಯ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾದ ಉದಾಹರಣೆಯೊಂದು ಬೇಕಾಗಿದೆಯಷ್ಟೆ. ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ವೇದೋಚ್ಚಾರಣೆಯೇ ಅದಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯೋದಾಹರಣೆಯಾಗಿತ್ತು ಎಂದು ನಾನು ತಿಳಿಯುತ್ತೇನೆ ಎಂದು ಶ್ರೀನಾರಾಯಣಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ— ಇಲ್ಲಿ ಛಲಾರಿಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದ ವಾಕ್ಯಗಳು "ಶಿಕ್ಷಾರೂಪವೇದಾಂಗೇ ವಿವಂ ರೂಪಂ ಉಚ್ಚಾರಣಂ ಏರ್ಯಾತ್ ಇತಿ ಉಚ್ಚಾರಣಲಕ್ಷಣಂ ವಿಹಿತಂ, ತಚ್ಚ ಯತ್ಕಿಂಚಿತ್ ಉದಾಹರಣವಿಷಯತ್ವೇನ ಜ್ಞೇಯಂ, ತತ್ರ ಏಕೋಕ್ತೋಚ್ಚಾರಣಲಕ್ಷಣಸ್ಯ ಮಧಕ್ಷತವೇದೋಚ್ಚಾರಣಮೇವ ಮುಖ್ಯೋದಾಹರಣಮಿತಿ ಭಾವಃ" ।

ಶಿಕ್ಷಾ ಎಂಬ ವೇದಾಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಹೀಗೆಯೇ ಉಚ್ಚರಿಸಬೇಕು. ಎಂದು ಉಚ್ಚಾರಣಲಕ್ಷಣವು ವಿಹಿತವಾಗಿದೆ. ಆ ಲಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಉದಾಹರಣೆಯಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡಿದಾಗಲೇ ವಿಷಯವು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಶಿಕ್ಷಾಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಲಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯ ಉದಾಹರಣವು ಆಚಾರ್ಯರ ವೇದೋಚ್ಚಾರಣೆಯೇ ಆಗಿತ್ತು ಎಂದು ಆಪ್ತಪ್ರಾಯವು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಗಾಂಭೀರ್ಯಾದ್ಯೈಃ— ಗಂಭೀರಸ್ಯ ಭಾವಃ ಗಾಂಭೀರ್ಯಂ, ಆದೌ ಭವಂ ಆದ್ಯಂ, ಗಾಂಭೀರ್ಯಂ ಆದ್ಯಂ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಗಾಂಭೀರ್ಯಾದ್ಯಾಃ (ಗುಣಾಃ) ತೈಃ, ಗಾಂಭೀರ್ಯಾದ್ಯೈಃ ।

ಔದಾರ್ಯಕಾರ್ಯೈಃ— ಉದಾರಸ್ಯ ಭಾವಃ ಔದಾರ್ಯಂ, ಔದಾರ್ಯಸ್ಯ ಕಾರ್ಯಾಃ ಔದಾರ್ಯ ಕಾರ್ಯಾಃ, ತೈಃ ಔದಾರ್ಯಕಾರ್ಯೈಃ ।

ನಾನಾನಾದಶ್ಚಾಪ್ಯಂ— ನಾನಾನಾದೈಃ ಶ್ವಾಪ್ಯಂ ನಾನಾನಾದಶ್ಚಾಪ್ಯಂ, ।

ಶಿಕ್ಷಾಶಿಕ್ಷಾಲಕ್ಷಣಾನಾಂ— ಶಿಕ್ಷಾಯಾಃ ಶಿಕ್ಷಾ ಶಿಕ್ಷಾಶಿಕ್ಷಾ, ಶಿಕ್ಷಾಶಿಕ್ಷಾಯಾಃ ಲಕ್ಷಣಾನಿ ಶಿಕ್ಷಾಶಿಕ್ಷಾಲಕ್ಷಣಾನಿ, ತೇಷಾಂ ಶಿಕ್ಷಾಶಿಕ್ಷಾಲಕ್ಷಣಾನಾಂ ।

ಧನ್ಯಬುದ್ಧಿಃ— ಧನ್ಯಾ ಬುದ್ಧಿಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಧನ್ಯಬುದ್ಧಿಃ, ತಸ್ಯ ಧನ್ಯಬುದ್ಧಿಃ ।

ಆತುಲ್ಯಂ— ನ ವಿದ್ಯತೇ ತುಲ್ಯಂ ಯಸ್ಯ ತತ್ ಆತುಲ್ಯಂ । ತತ್ ಆತುಲ್ಯಂ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಮನಜ್ಞಾನೇ ದಿವಾದಿ ಸಕರ್ಮಕ ಅನಿತ್ ಆತ್ಮನೇ ಪದಿ, ಲಟ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನಃ 'ಮನ್ಯೇ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ಮನ್ಯತೇ ಮನ್ಯತೇ ಮನ್ಯಂತೇ, ಮನ್ಯಸೇ ಮನ್ಯೇಥೇ ಮನ್ಯದ್ವೇ, ಮನ್ಯೇ ಮನ್ಯಾವಹೇ ಮನ್ಯಾಮಹೇ ॥

ಕೋಶ— ಔದಾರ್ಯಕಾರ್ಯಃ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಉದಾರಶಬ್ದಕ್ಕೆ 'ಉದಾರೋದಾತ್ತಮಕತೋಃ' (ಅಮರ) ಎಂಬ ಕೋಶಾನುಸಾರವಾಗಿ 'ಮಹತ್' (ಮಹಾಪುರುಷ) ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಶಿಕ್ಷಾಶಿಕ್ಷಾಲಕ್ಷಣಾನಾಂ ಲಕ್ಷ್ಯಂ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಭಾವಪ್ರಕಾಶಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಶಿಕ್ಷಾಯಾಂ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯಮಾನೋಚ್ಚಾರಣಶಿಕ್ಷಯಾ ಪ್ರಕಟತಾನಾಂ ಲಕ್ಷಣಾನಾಂ ಲಕ್ಷ್ಯಂ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಶಿಕ್ಷಾ ಎಂಬ ವೇದಾಂಗ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲ್ಪಡುವ ಉಚ್ಚಾರಣದ ನಿರ್ದೇಶದಿಂದ ಪ್ರಕಟವಾದ ಲಕ್ಷಣಗಳಿಗೆ ಉದಾಹರಣೆಯಾಗಿರುವ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಪ್ರಯೋಗ— (ಅಹಂ) ಧನ್ಯಬುದ್ಧೇಃ ತತ್ ಉಚ್ಚಾರಣಂ (ದ್ವಿತೀಯಾ) ಆತುಲ್ಯಂ ಮನ್ಯೇ ಹಿ (ಕರ್ತೃ) ।

(ಮಯಾ) ಧನ್ಯಬುದ್ಧೇಃ ತತ್ ಉಚ್ಚಾರಣಂ (ಪ್ರಥಮಾ) ಆತುಲ್ಯಂ ಮನ್ಯತೇ ಹಿ (ಕರ್ಮಣಿ) ।

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆಚಾರ್ಯರ ವೇದೋಚ್ಚಾರಣೆ ಮತ್ತು ವೇದವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು ಶಿಕ್ಷಾದಿಷಡಂಗಗಳನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಇತ್ತು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಕಾರ್ವೀಃ ಕ್ಷೃಪ್ತೀವ್ಯಂಜಯನ್ ಛಾಂದಸೀಶ್ಚ

ವ್ಯಕ್ತಂ ಶಾಬ್ದಂ ಶಾಸ್ತ್ರಮುದ್ಧಾವ್ಯ ಭೂಯಃ ।

ಸ ವ್ಯಾಚ್ಛಾನ್ವಕೃನ್ನೈರುಕ್ತಮಾಗೋ

ಜ್ಞಾಯಾನ್ ಜ್ಯೋತಿರ್ವೇದಿನಾಂ ವೇದಮಿತ್ಯಮ್ ॥ 35 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಕಾರ್ವೀಃ ಕ್ಷೃಪ್ತೀಃ ವ್ಯಂಜಯನ್, ಛಾಂದಸೀಃ, ಚ, ವ್ಯಕ್ತಂ, ಶಾಬ್ದಂ, ಶಾಸ್ತ್ರಂ, ಉದ್ಧಾವ್ಯ, ಭೂಯಃ, ಸಃ, ವ್ಯಾಚ್ಛಾನ್ವೈ, ಉಕ್ತನ್ನೈರುಕ್ತಮಾಗಃ, ಜ್ಞಾಯಾನ್, ಜ್ಯೋತಿರ್ವೇದಿನಾಂ ವೇದಂ, ಇತ್ಯಂ ।

ಅನ್ವಯ— ಸಃ, ಕಾರ್ವೀಃ, ಛಾಂದಸೀಃ ಚ ಕ್ಷೃಪ್ತೀಃ, ವ್ಯಂಜಯನ್, ಶಾಬ್ದಂ ಶಾಸ್ತ್ರಂ ಭೂಯಃ ವ್ಯಕ್ತಂ ಉದ್ಧಾವ್ಯ, ಉಕ್ತನ್ನೈರುಕ್ತಮಾಗಃ ಜ್ಯೋತಿರ್ವೇದಿನಾಂ ಜ್ಞಾಯಾನ್ ಇತ್ಯಂ ವೇದಂ ವ್ಯಾಚ್ಛಾನ್ವೈ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸಃ = ಆ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು

ಕಾರ್ವೀಃ = ಕಲ್ಪವೆಂಬ ವೇದಾಂಗ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ

ಛಾಂದಸೀಃ ಚ = ಭಂದಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಿರುವ

ಕ್ಷೃಪ್ತೀಃ = ವೇದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವ ನಿಯಮಗಳನ್ನು

ವ್ಯಂಜಯನ್ = ಪ್ರಕಟಗೊಳಿಸುತ್ತಾ

ಶಾಬ್ದಂ ಶಾಸ್ತ್ರಂ = ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ವ್ಯಾಕರಣಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು

ಭೂಯಃ = ತಾತ್ಪ್ರಿಯವಾಗಿ (ಸರಿಯಾಗಿ) ಬಹಳವಾಗಿ

ವ್ಯಕ್ತಂ = ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ

ಉದ್ಯಾವ್ಯ = ಪ್ರಕಟಗೊಳಿಸಿ

ಉಕ್ತ = ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟು

ನೈರುಕ್ತಮಾರ್ಗಃ = ನಿರುಕ್ತವೆಂಬ ವೇದಾಂಗದ ಸಂಪ್ರದಾಯವುಳ್ಳವರಾಗಿ

ಜ್ಯೋತಿರ್ವೇದಿನಾಂ = ಜ್ಯೋತಿಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಬಲ್ಲವರಲ್ಲಿ

ಜ್ಯಾಯಾನ್ (ಸನ್) = ಶ್ರೇಷ್ಠರಾಗಿ

ಇತ್ತಂ = ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ

ವೇದಂ = ವೇದವನ್ನು

ವ್ಯಾಚಖ್ಯಾ = ಪ್ರವಚನ ಮಾಡಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ವೇದಗಳಿಗೆ, ಶಿಕ್ಷಾ, ವ್ಯಾಕರಣ, ಭಂಡಸ್ಸು, ನಿರುಕ್ತ, ಜ್ಯೋತಿಷ್ಯ, ಕಲ್ಪ ಎಂಬ ಆರು ಅಂಗಗಳಿವೆ. ಆಚಾರ್ಯರು ವೇದವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ಶಿಕ್ಷಾ ಎಂಬ ವೇದಾಂಗವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಮೊದಲು ವೇದಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಸುಸ್ವರವಾಗಿ ಪಠಿಸಿದರು ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಈಗ ಅವರ ವೇದಪ್ರವಚನವು ಉಳಿದ ವೇದಾಂಗಗಳಿಗೂ ಅನುಗುಣವಾಗಿದೆ ಎಂದು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಆಚಾರ್ಯರು ಕಲ್ಪವೆಂದು ವೇದಾಂಗದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ವೇದಾರ್ಥ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದ ನಿಯಮಗಳನ್ನು ಬಹಳ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪ್ರಕಟಗೊಳಿಸಿ, ಭಂಡಶಾಸ್ತ್ರದ ನಿಯಮಗಳನ್ನೂ ಅನುಸರಿಸಿ ವೇದಾರ್ಥವನ್ನು ಪ್ರವಚನ ಮಾಡಿದರು. ವ್ಯಾಕರಣಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಸುಯಾಗಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟು ಶಾವು ಹೇಳಿರುವ ಅರ್ಥವು ವ್ಯಾಕರಣ ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿದೆ ಎಂದು ತೋರಿಸಿಕೊಟ್ಟರು. ನಿರುಕ್ತವೆಂಬ ವೇದಾಂಗದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ವೈದಿಕ ಶಬ್ದಗಳ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ತೋರಿಸಿದರು. ಇಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ, ಜ್ಯೋತಿಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಬಲ್ಲವರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಆಚಾರ್ಯರು ವೇದಾಂಗವಾಗಿರುವ ಜ್ಯೋತಿಶಾಸ್ತ್ರದ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಪ್ರಕಟಗೊಳಿಸುತ್ತಾ ವೇದಾರ್ಥವನ್ನು ಪ್ರವಚನ ಮಾಡಿದರು. ಈ ರೀತಿ ಆಚಾರ್ಯರ ವೇದವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು ಶಿಕ್ಷಾದಿ ಪದಂಗಳಿಗೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ ಇತ್ತು ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಕಾಲ್ಪಿಃ— ಕಲ್ಪಸ್ಯ ಇಮಾಃ ಕಾಲ್ಪಿಃ, ತಾಃ ಕಾಲ್ಪಿಃ |

ಭಾಂದಸೀಃ— ಭಂದಸಃ ಇಮಾಃ ಭಾಂದಸ್ಯಃ, ತಾಃ ಭಾಂದಸೀಃ |

ಶಾಬ್ದಂ— ಶಬ್ದಾನಾಂ ಸಂಬಂಧೀ ಶಾಬ್ದಂ, ತತ್ ಶಾಬ್ದಂ |

ಉಕ್ತನೈರುಕ್ತಮಾರ್ಗಃ— ನಿರುಕ್ತಸ್ಯ ಅಯಂ ನೈರುಕ್ತಃ, ನೈರುಕ್ತಶ್ಚಾಸೌ ಮಾರ್ಗಶ್ಚ ನೈರುಕ್ತಮಾರ್ಗಃ, ಉಕ್ತಃ ನೈರುಕ್ತಮಾರ್ಗಃ ಯೇನ ಸಃ ಉಕ್ತನೈರುಕ್ತಮಾರ್ಗಃ |

ಜ್ಯೋತಿರ್ವೇದಿನಾಂ— ಜ್ಯೋತಿಃ ವಿಧಂತಿ ಇತಿ ಜ್ಯೋತಿರ್ವೇದಿನಃ, ತೇಷಾಂ ಜ್ಯೋತಿರ್ವೇದಿನಾಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಚಖ್ಯಾ ಚಖ್ಯತುಃ ಚಖ್ಯುಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಎ ಆಡ್ ಉಪಸರ್ಗದ್ವಯಪೂರ್ವಕ ಚಕ್ಷಿಜ್ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ಪಾಚಿ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನ ಲಿಟ್ ಚಕ್ಷಿಜಃ ಪ್ಯಾಞ್ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ಯಾಞ್ ಆದೇಶ. ಈ ಧಾತುವಿನ ಉಳಿದ ರೂಪಗಳನ್ನು ಇದೇ ಸರ್ಗದ ಆಕರ್ಷೇತ್ತಂ ಎಂಬ 17ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಕೊಡಲಾಗಿದೆ. |

ಪ್ರಯೋಗ— ಸಃ ವೇದಂ ವ್ಯಾಚಖ್ಯಾ, (ಕರ್ತೃ) | ತೇನ ವೇದಃ ವ್ಯಾಚಖ್ಯೇ (ಕರ್ಮಣಿ) |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರ ವೇದೋಚ್ಚಾರಣ ಮತ್ತು ಪ್ರವಚನದ ವೈಖರಿಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸಲು ನಮ್ಮಂತಹವರಿಂದ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಶ್ರುತೇ ವ್ಯಾಖ್ಯೋಚ್ಚಾರಣೇ ಚಾರುಣೇ ತೇ
ಮಾದೃಗ್ ದೇಹೀ ವರ್ಣಯೇದಸ್ಯಕೋ ನು |
ವಾಗೀಶಾನ್ಯೈರ್ವಾಗ್ವಿಹಂಗೇಶಜೀವೈ-
ಭೂರ್ಯಾಶ್ಚರ್ಯೈರ್ವರ್ಣತೇ ಯೇ ಪ್ರಣಮ್ಯ || 36 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಶ್ರುತೇ, ವ್ಯಾಖ್ಯೋಚ್ಚಾರಣೇ, ಚಾರುಣೇ, ತೇ, ಮಾದೃಗ್, ದೇಹೀ, ವರ್ಣಯೇತ್, ಅಸ್ಯ, ಕಃ, ನು, ವಾಗೀಶಾನ್ಯೈಃ, ವಾಗ್ವಿಹಂಗೇಶಜೀವೈಃ, ಭೂರ್ಯಾಶ್ಚರ್ಯೈಃ, ವರ್ಣತೇ, ಯೇ, ಪ್ರಣಮ್ಯ |

ಅನ್ವಯ— ಅಸ್ಯ ಯೇ (ವ್ಯಾಖ್ಯೋಚ್ಚಾರಣೇ) ವಾಗೀಶಾನ್ಯೈಃ ಭೂರ್ಯಾಶ್ಚರ್ಯೈಃ, ವಾಗ್ವಿಹಂಗೇಶಜೀವೈಃ ಪ್ರಣಮ್ಯ ವರ್ಣತೇ, ಮಾದೃಗ್ ಕಃ ದೇಹೀ ಚಾರುಣೇ ಶ್ರುತೇ, ತೇ ವ್ಯಾಖ್ಯೋಚ್ಚಾರಣೇ ವರ್ಣಯೇತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಸ್ಯ = ಈ ಶ್ರೀಮದ್ವಾಚಾರ್ಯರ
ಯೋ = ಯಾವ ವೇದವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮತ್ತು ಉಚ್ಚಾರಣೆಗಳು
ವಾಗೀಶಾನ್ಯೈಃ = ಮಾತುಗಳಿಗೆ ಒಡೆಯರಾದ
ಭೂರ್ಯಾಶ್ಚರ್ಯೈಃ = ಹೆಚ್ಚಾದ ಆಶ್ಚರ್ಯವುಳ್ಳ
ವಾಗ್ ವಿಹಂಗೇಶಜೀವೈಃ- ವಾಕ್ = ಸರಸ್ವತಿಯು
ವಿಹಂಗೇಶ = ಗರುಡನು

ಜೀವೈಃ = ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ಇವರುಗಳಿಂದ
ಪ್ರಣಮ್ಯ = ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡಿ
ವರ್ಣತೇ = ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟವೆಯೋ
ಮಾದೃಗ್ = ನನಂತಹ
ಕಃ ದೇಹೀ = ಯಾವ ಮನುಷ್ಯನು
ಚಾರುಣೇ = ಮನೋಹರವಾದ
ಶ್ರುತೇ = ವೇದಸಂಬಂಧಿಯಾದ
ತೇ = ಅಂತಹ
ವ್ಯಾಖ್ಯಾ = ವೇದಪ್ರವಚನ
ಉಚ್ಚಾರಣೇ = ವೇದ, ಪಾಠಯುಗ ಇವುಗಳನ್ನು
ವರ್ಣಯೇತ್ ನು = ವರ್ಣಿಸಿಯಾನು ?

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಸರಸ್ವತೀ, ಗರುಡದೇವರು, ಬೃಹಸ್ಪತ್ಯಾಚಾರ್ಯರು ವೇದಾಭಿಮಾನಿಗಳು, ವೇದೋಚ್ಚಾರಣೆ ಮತ್ತು ವೇದ ಪ್ರವಚನ ಮಾಡುವ ಜೀವರಿಗೆ ಪ್ರೇರಣೆ. ಇವರೂ ಕೂಡ ಶ್ರೀಮದ್ವಾಚಾರ್ಯರ ವೇದೋಚ್ಚಾರಣೆ ಮತ್ತು

ಘೋರವಾದ ಪ್ರವಚನಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ ಆಶ್ಚರ್ಯಪಡುತ್ತಾರೆ. ನಮಸ್ಕರಿಸಿ ಆಚಾರ್ಯರ ವೇದೋಚ್ಚಾರಣಾ ಮತ್ತು ವೇದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳನ್ನು ಹೊಗಳುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ನನ್ನಂತಹ ಅಲ್ಪ ಮನುಷ್ಯನು ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ವೇದವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮತ್ತು ಪ್ರವಚನಗಳನ್ನು ಹೊಗಳಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ? ಎಂದಿಗೂ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಸಮಸ್ತವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ಅಭಿಮಾನಿಗಳಾದ ಸಂಸ್ಕೃತದಿಗಳೂ ಆಶ್ಚರ್ಯದಿಂದ ಹೊಗಳುವುದರಿಂದ ಅಂತಹ ವೇದವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮತ್ತು ಉಚ್ಚಾರಣೆಗಳನ್ನು, ಹೊಗಳಲು ಅಲ್ಪ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ ಮನುಷ್ಯಮಾತ್ರನಾದ ನನಗೆ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ಎಂದು ಭಾವ. (ಭಲಾರೀಯ- ವಾಗಭಿಮಾನಿಭಿಃ ಸಂಸ್ಕೃತದಿಭಿಃ ಆಶ್ಚರ್ಯೇಣೈವ ಸ್ತೂಯಮಾನತ್ವಾತ್ ತಾದೃಶವ್ಯಾಖ್ಯಾಣಸ್ಸುತೌ ಮನುಷ್ಯಃ ಅಹಂ ಅಲ್ಪಬುದ್ಧಿಃ ಸಮರ್ಥಃ ಇತಿ ಭಾವಃ) ।

ವಿಗ್ರಹ—

ಶ್ರೋತೇ— ಶ್ರುತೇಃ ಇಮೇ ಶ್ರುತೇ, ತೇ ಶ್ರುತೇ ।

ವ್ಯಾಖ್ಯಾಣಾರಣೇ— ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ಚ ಉಚ್ಚಾರಣಾಂ ಚ ವ್ಯಾಖ್ಯಾಣಾರಣೇ, ತೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾಣಾರಣೇ ।

ದೇಹೀ— ದೇಹಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿತಿ ದೇಹೀ ।

ವಾಗೀಶಾನಾಃ— ವಾಚಾಂ ಈಶಾನಾಃ ವಾಗೀಶಾನಾಃ ।

ವಿಹಂಗೇಶಃ— ವಿಹಂಗಾನಾಂ ಈಶಃ ವಿಹಂಗೇಶಃ ।

ವಾಗ್ ವಿಹಂಗೇಶಜೀವೈಃ— ವಾಗ್ ಚ ವಿಹಂಗೇಶಶ್ಚ ಜೀವಶ್ಚ ವಾಗ್ವಿಹಂಗೇಶಜೀವಾಃ, ತೈಃ ವಾಗ್ ವಿಹಂಗೇಶಜೀವೈಃ ।

ಭೂರ್ಯಾರ್ಥಯ್ಯೋಃ— ಭೂರಿ ಆಶ್ಚರ್ಯಂ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಭೂರ್ಯಾರ್ಥಯ್ಯೋಃ, ತೈಃ ಭೂರ್ಯಾರ್ಥಯ್ಯೋಃ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ವರ್ಣವರ್ಣಕ್ರಿಯಾವಿಸ್ತಾರಗುಣವಚನೇಷು (ವರ್ಣಸ್ತುತೌ) ಸಕರ್ಮಕ ಸೇಟ್ ಉಭಯ ಪದಿಃ, ವಿಧಿರಿಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ವಿಶವಚನೇ 'ವರ್ಣಯೇತ್' ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ಕೀಶ— ವಿಹಂಗೇಶ ಎಂಬಲ್ಲಿ ವಿಹಂಗ = ಪಕ್ಷಿ, ಖಗೇ ವಿಹಂಗವಿಹಂಗಮವಿಹಾಯಸಃ ಅಮರ. ಜೀವ = ಜೀವಸತ್ತ್ವಾಚಾರ್ಯರು, ಜೀವ ಆಂಗಿರಸೋವಾಚಸ್ತತ್ತಿತ್ತಿಪ್ರಿಖಂಡಿಜಃ ಅಮರ.

ಪ್ರಯೋಗ— ಅಸ್ಯಯಾಭ್ಯಾಂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾಣಾರಣಾಭ್ಯಾಂ ವಾಗೀಶಾನೈಃ ಭೂರ್ಯಾರ್ಥಯ್ಯೋಃ ವಾಗ್ವಿಹಂಗೇಶ ಜೀವೈಃ ಪ್ರಣಮ್ಯ ವರ್ಣತಾಭ್ಯಾಂ ಭೂಯತೇ (ಭಾವೇ) ಮಾದೃಶಾ ಕೇನ ದೇಹಿನಾ ಚಾರುಣೇ ಶ್ರುತೇ ತೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾಣಾರಣೇ ವರ್ಣ್ಯೇಯಾತಾಂ (ಕರ್ಮಣಿ) ।

★ ★ ★

ಅಪತಾಂಶಾ— ಆಚಾರ್ಯರ ವೇದವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಉಚ್ಚಾರಣೆಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ ಅಲ್ಲಿರುವ ಪಂಡಿತರು ಮುಂದೇನು ಮಾಡಿದರು ಎಂಬುದನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಭಂದಸ್ವಾರ್ಥಂ ಸಾರ್ಥಮತ್ರಾಮುನೇತ್ತಂ

ಪ್ರೋಕ್ತಂ ಶ್ರುತ್ವಾ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾ ಬ್ರಹ್ಮಣೇವ ।

ಸರ್ವೇ ಸೌಮ್ಯಾ ಜಿಷ್ಣುಜಿಜ್ಞಾಸಯಾಮೀ

ಪ್ರಾಪ್ಯ ಪ್ರೋಚುಶ್ಚಿತ್ತಕಾಯಾಭಿಧಾನಮ್

॥ 37 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಭಂದಸ್ವಾರ್ಥಂ, ಸಾರ್ಥಂ, ಅತ್ರ, ಅಮುನಾ, ಇತ್ಯಂ, ಪ್ರೋಕ್ತಂ, ಶ್ರುತ್ವಾ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಃ, ಬ್ರಹ್ಮಣಾ, ಇವ, ಸರ್ವೇ, ಸೌಮ್ಯಾಃ, ಜಿಪ್ಸುಜಿಜ್ಞಾಸಯಾ, ಅಮೀ, ಪ್ರಾಪ್ಯ, ಪ್ರೋಚುಃ, ಚಿತ್ರಕಾಯಾಭಿಧಾನಂ ।

ಅನ್ವಯ— ಸೌಮ್ಯಾಃ ಅಮೀ ಸರ್ವೇ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಃ, ಅತ್ರ ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ಇವ ಅಮುನಾ ಇತ್ಯಂ ಸಾರ್ಥಂ ಪ್ರೋಕ್ತಂ ಭಂದಸ್ವಾರ್ಥಂ ಶ್ರುತ್ವಾ, ಜಿಪ್ಸುಜಿಜ್ಞಾಸಯಾ ಚಿತ್ರಕಾಯಾಭಿಧಾನಂ ಪ್ರಾಪ್ಯ ಪ್ರೋಚುಃ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸೌಮ್ಯಾಃ = ಪ್ರಸನ್ನರಾದ

ಅಮೀ ಸರ್ವೇ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಃ = ಈ ಎಲ್ಲಾ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು

ಅತ್ರ = ಈ ವಿದ್ಯಾರಸರ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ

ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ಇವ = ಚತುರ್ಮುಖಬ್ರಹ್ಮನಂತೆ

ಅಮುನಾ = ಈ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಿಂದ

ಇತ್ಯಂ = ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ

ಸಾರ್ಥಂ = ಅರ್ಥಸಹಿತವಾಗಿ

ಪ್ರೋಕ್ತಂ = ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ

ಭಂದಸ್ವಾರ್ಥಂ = ವೇದಗಳ ಸಮೂಹವನ್ನು

ಶ್ರುತ್ವಾ = ಕೇಳಿ

ಜಿಪ್ಸು = ಜಯಿಸುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವರನ್ನು

ಜಿಜ್ಞಾಸಯಾ = ತಿಳಿಯುವ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ

ಚಿತ್ರಕಾಯಾಭಿಧಾನಂ = ಪುಂಡರೀಕನೆಂದು ಹೆಸರುಳ್ಳ ಪುಂಡರೀಕಪುರಿಯನ್ನು

ಪ್ರಾಪ್ಯ = ಹೊಂದಿ

ಪ್ರೋಚುಃ = ಹೇಳಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಎಲ್ಲಾ ವಿದ್ಯಾರಸರು ಸೇರಿದ ಆ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಚತುರ್ಮುಖ ಬ್ರಹ್ಮದೇವರಂತೆ, ಒಂದೆ ಹೇಳಿದ ರೀತಿಯಿಂದ ಅರ್ಥಸಹಿತವಾಗಿ ಅನೇಕ ವೇದಭಾಗಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಹೇಳಿದರು. ಆ ವೇದಸಮೂಹವನ್ನು ಸುಶ್ರವ್ಯವಾಗಿ ಉಚ್ಛರಿಸಿದರು. ಇದನ್ನೆಲ್ಲಾ ಕೇಳಿ ಅಲ್ಲಿದ್ದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಮನಸ್ಸು ಮತ್ತು ಮುಖಗಳು ಪ್ರಸನ್ನವಾದವು. ಆದರೂ ಅವರು ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಮತ್ತು ಪುಂಡರೀಕಪುರಿ ಇವರಿಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಯಾರು ಜಯಿಸಿಲರು. ಪರಸ್ಪರ ಸೇರಿ ವಾದ ಮಾಡಿದಾಗ ಯಾರು ಜಯಿಸುವರು, ಅಥವಾ ಇವರಿಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಯಾರು ಚೆನ್ನಾಗಿ ವೇದ ಪಠನ ಮಾಡಿ ಆದರ ಅರ್ಥವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹೇಳುವರು ಎಂದು ತಿಳಿಯಲು ಅವೇಚ್ಛಿಸಿದರು. ಆಗ ಪುಂಡರೀಕಪುರಿ ಎಂಬ ಸನ್ಯಾಸಿಯು ರಜತಪೀಠವುರದಲ್ಲಿದ್ದಲ್ಲಿ, ಬೇರೆಲ್ಲಿಯೋ ಇದ್ದರು. ಈ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರೆಲ್ಲಾ ಆ ಸನ್ಯಾಸಿಯ ಬಳಿಗೆ ಹೋಗಿ ಹೇಳಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಭಂದಸ್ವಾರ್ಥಂ— ಭಂದವಾಂ ಸಾರ್ಥಂ ಭಂದಸ್ವಾರ್ಥಂ, ತಂ ಭಂದಸ್ವಾರ್ಥಂ ।

ಸಾರ್ಥಂ— ಅರ್ಥೇನ ಸಹಿತಂ ಯುಕ್ತಂ ಕರ್ಮಣಿ ತದ್ವಿಧಾ ಭವತಿ ತಥಾ ಸಾರ್ಥಂ । (ಕ್ರಿ. ವಿ) ।

ಜಿಪ್ಸುಜಿಜ್ಞಾಸಯಾ— ಜಿಪ್ಸೋಃ ಜಿಜ್ಞಾಸಾ ಜಿಪ್ಸುಜಿಜ್ಞಾಸಾ, ತಯಾ ಜಿಪ್ಸುಜಿಜ್ಞಾಸಯಾ ।

ಚಿತ್ರಕಾಯಾಭಿಧಾನಂ— ಚಿತ್ರಕಾಯ ಇತಿ ಅಭಿಧಾನಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಚಿತ್ರಕಾಯಾಭಿಧಾನಃ, ತಂ ಚಿತ್ರಕಾಯಾಭಿಧಾನಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ವಚ ಪರಿಭಾಷಣೇ ದ್ವಿಮಕ ಅನಿಟ್ ಪರಸ್ವದೀ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಬಹುವಚನೇ 'ಪ್ರೋಚುಃ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಪ್ರ+ ಉವಾಚ ಊಚತುಃ ಊಚುಃ, ಉವಚಿಥ ಉವಕ್ತ ಊಚಥುಃ-ಊಚಿ, ಉವಾಚ-ಉವಚಿ, ಊಚಿವ ಊಚಿಮ್ ||

ಕೋಶ ಮತ್ತು ವಿಶೇಷ ವಿಚಾರಗಳು— ಛಂದಸ್ಸಾರ್ಥಂ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸಾರ್ಥ = ಸಮೂಹ, ಸಾರ್ಥೋ ವಣಿಕ್ ಸಮೂಹೇ ಸ್ಯಾದಪಿ ಸಂಧಾನಮಾತ್ರಕೇ ಎಂದು ವಿಶ್ವ. ಚಿತ್ರಕಾಯ = ಹುಲಿ ವ್ಯಾಘ್ರೋ ದ್ವೀಪೀ ಪುಂಡರೀಕಸ್ವರಕ್ಷುಃ ಶಾರ್ದೂಲಸ್ವಾಚಿತ್ರಕಾಯೋ ಮೃಗಾರಿಃ ಎಂದು ಹಲಕೋಶ. ಇಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರಕಾಯಾಭಿಧಾನಂ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರಕಾಯ ಎಂದರೆ ಪುಂಡರೀಕ 'ವ್ಯಾಪ್ರೇಽಪಿ ಪುಂಡರೀಕೋನಾ' ಎಂಬ ಅಮರ ಕೋಶಾನುಸಾರ ಪುಂಡರೀಕ ಎಂದರೆ ಹುಲಿ. ಹುಲಿಯ ಮತ್ತೊಂದು ಪರ್ಯಾಯ ಪದ ಚಿತ್ರಕಾಯ, ಆದುದರಿಂದ ಪುಂಡರೀಕಪುರಿ ಎಂದು ಹೇಳುವ ಬದಲಾಗಿ ಚಿತ್ರಕಾಯಾಭಿಧಾನಂ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಪ್ರಯೋಗ— ಸೌಮ್ಯಃ ಅಮೀಭಃ ಸರ್ವರಪಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೈಃ ಆತ್ರ ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ಇವ ಅಮುನಾ ಇತ್ಯಂ ಸಾರ್ಥಂ ಪ್ರೋಕ್ತಂ ಛಂದಸ್ಸಾರ್ಥಂ ಶ್ರುತ್ವಾ ಜಪ್ತಜಿಜ್ಞಾಸಯಾ ಚಿತ್ರಕಾಯಾಭಿಧಾನಂ ಪ್ರಾಪ್ಯ ಪ್ರೋಚೇ |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಪುಂಡರೀಕಪುರಿಯ ಹತ್ತಿರ ಹೇಳಿದ ಮಾತನ್ನೇ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಪ್ರಾಜ್ಞಪ್ರಜ್ಞಃ ಪ್ರಾಜ್ಞಯಾ ಪ್ರಜ್ಞಯಾಽಸೌ

ಹಂತಾವೋಚನ್ಮಂತ್ರವರ್ಣಾಭಿಧೇಯಮ್ |

ತತ್ಪ್ರಾರ್ಥಿತೇ ಪ್ರಾರ್ಥಿತೇ ವಕ್ತುಮೇತತ್

ಪ್ರಾಜ್ಞಾಸ್ಮಾಭಿಃ ಶ್ರೋತುಕಾಮೈರ್ಭವಾಂಶ್ಚ || 38 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಪ್ರಾಜ್ಞಪ್ರಜ್ಞಃ, ಪ್ರಾಜ್ಞಯಾ, ಪ್ರಜ್ಞಯಾ, ಅಸೌ, ಹಂತ, ಅವೋಚತ್, ಮಂತ್ರವರ್ಣಾಭಿಧೇಯಂ, ತತ್ಪ್ರಾರ್ಥಿತೇ, ಪ್ರಾರ್ಥಿತೇ, ವಕ್ತುಂ, ಎತತ್, ಪ್ರಾಜ್ಞ, ಅಸ್ಮಾಭಿಃ, ಶ್ರೋತುಕಾಮೈಃ, ಭವಾನ್, ಚ |

ಅನ್ವಯ— ಅಸೌ ಪ್ರಾಜ್ಞಪ್ರಜ್ಞಃ ಪ್ರಾಜ್ಞಯಾ ಪ್ರಜ್ಞಯಾ ಮಂತ್ರವರ್ಣಾಭಿಧೇಯಂ ಅವೋಚತ್ ಹಂತ! ಪ್ರಾಜ್ಞ! ತತ್ಪ್ರಾರ್ಥಿತೇ ಭವಾನ್ ಚ ಶ್ರೋತುಕಾಮೈಃ ಅಸ್ಮಾಭಿಃ ಎತತ್ ವಕ್ತುಂ ಪ್ರಾರ್ಥಿತೇ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಸೌ = ಈ

ಪ್ರಾಜ್ಞಪ್ರಜ್ಞಃ = ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು

ಪ್ರಾಜ್ಞಯಾ = ಪೂರ್ಣವಾದ

ಪ್ರಜ್ಞಯಾ = ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ

ಮಂತ್ರವರ್ಣಾಭಿಧೇಯಂ = ವೇದದ ಅರ್ಥವನ್ನು

ಅವೋಚತ್ = ಹೇಳಿದರು

ಹಂತ = ಸಂತೋಷವು

ಪ್ರಾಜ್ಞ = ವಿದ್ವಾಂಸರಾದ ಪುಂಡರೀಕ ಪುರಿಗಳೇ !

ತತ್ ಪ್ರತ್ಯರ್ಥಿ = ಆ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಪ್ರತಿಸ್ಪರ್ಧಿಯಾದ

ಭವಾನಾ ಚ = ಪೂಜ್ಯರಾದ ನೀವೂ ಕೂಡ

ಶ್ರೋತುಕಾಮೈಃ = ಕೇಳುವ ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳ

ಅಸ್ತಾಭಿಃ = ನಮ್ಮಿಂದ

ವಿಕತ್ = ಈ ವೇದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು

ವಕ್ತುಂ = ಹೇಳಲು

ಪ್ರಾರ್ಥ್ಯತೇ = ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿದ್ದೀರಿ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು ತಮ್ಮ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಪೂರ್ಣವಾದ ಪ್ರಜ್ಞಾಶಕ್ತಿಯಿಂದ ವೇದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಅದು ಬಹಳ ಸಂತೋಷಕರವೂ ಆಗಿದೆ. ನೀವು ಬಹಳ ದೊಡ್ಡ ವಿದ್ವಾಂಸರಾಗಿದ್ದೀರಿ. ನೀವು ಮಾಡುವ ವೇದ ಪ್ರವಚನವನ್ನು ನಾವೆಲ್ಲರೂ ಕೇಳಬೇಕೆಂದಿದ್ದೇವೆ. ಆದುದರಿಂದ ನೀವು ದಯವಿಟ್ಟು ವೇದ ಪ್ರವಚನವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಭಲಾರಿಯ- ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯವ್ಯಾಖ್ಯಾನಂ ಶ್ರುತಂ, ಭವತಾ ವೇದವ್ಯಾಖ್ಯಾನಂ ಕ್ರಿಯೇತ ಚೇತ್ ತತ್ ಶ್ರೋಷ್ಯಾಮಃ ಇತಿ ಭಾವಃ || ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ವೇದವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಕೇಳಿದ್ದಾಯಿತು. ಈಗ ನೀವು ವೇದ-ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಮಾಡುವುದಾದರೆ ನಾವು ಕೇಳಬೇಕೆಂದಿದ್ದೇವೆ ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಪ್ರಾಜ್ಞಪ್ರಜ್ಞಃ— ಪ್ರಾಜ್ಞಾ ಪ್ರಜ್ಞಾ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಪ್ರಾಜ್ಞಪ್ರಜ್ಞಃ |

ಮಂತ್ರವರ್ಣಾಭಿಧೇಯಃ— ಮಂತ್ರವರ್ಣಸ್ಯ ಅಭಿಧೇಯಃ ಮಂತ್ರವರ್ಣಾಭಿಧೇಯಃ, ತಃ ಮಂತ್ರವರ್ಣಾಭಿಧೇಯಂ |

ತತ್ ಪ್ರತ್ಯರ್ಥಿ— ತಸ್ಯ ಪ್ರತ್ಯರ್ಥಿ ತತ್ ಪ್ರತ್ಯರ್ಥಿ |

ಶ್ರೋತುಕಾಮೈಃ— ಶ್ರೋತುಂ ಕಾಮಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಶ್ರೋತುಕಾಮಾಃ, ತೈಃ ಶ್ರೋತುಕಾಮೈಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಬ್ರೂರ್ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ ಸಕರ್ಮಕ ಸೇಟ್ ವಚಿ ಆದೇಶ ಬಂದಾಗ ಅನಿಟ್ ಉಭಯಪದಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ವಿಕವಚನೇ 'ಅಪೋಚತ್' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಅಪೋಚತ್ ಅಪೋಚತಾಂ ಅಪೋಚನ್, ಅಪೋಚಃ ಅಪೋಚತಂ ಅಪೋಚತ, ಅಪೋಚಂ ಅಪೋಚಾವ ಅಪೋಚಾಮ ||

ಅರ್ಥ ಉಪಯುಕ್ತಾಯಾಂ ಸಕರ್ಮಕ ಸೇಟ್ ಆತ್ಮನೇಪದೀ ಇಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಣಿ ಲಟ್ ಆತ್ಮನೇಪದಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ವಿಕವಚನೇ 'ಪ್ರಾರ್ಥ್ಯತೇ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಪ್ರ+ ಅರ್ಥ್ಯತೇ ಅರ್ಥ್ಯತೇ ಅರ್ಥ್ಯಂತೇ ಇತ್ಯಾದಿ

ಶೋಕ— ಪ್ರಾಜ್ಞಪ್ರಜ್ಞಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಜ್ಞ ಎಂದರೆ ಪೂರ್ಣ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಪ್ರಭೂತಂ ಪ್ರಚುರಂ ಪ್ರಾಜ್ಞಂ ಅದಭಃ ಬಹುಲಂ ಬಹು ಎಂದು ಅಮರ.

ಪ್ರಯೋಗ— ಅಮುನಾ ಪ್ರಾಜ್ಞವೃಕ್ಷೇನ ಪ್ರಾಜ್ಞಯಾ ವೃಕ್ಷಯಾ ಮಂತ್ರವರ್ಣಾಭಿಧೇಯಃ ಅಪೋಚಿ(ಕರ್ಮಣಃ) | ಪ್ರಾಜ್ಞ! ತತ್ಪ್ರಾರ್ಥನಂ ಭವಂತಂ ಚ ಶ್ರೋತುಕಾಮಾಃ ವಯಂ ವಿಕತ್ ವಕ್ತುಂ ಪ್ರಾರ್ಥಯಾಮಹ (ಕರ್ತರಿ) |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಹೀಗೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಂದ ಪ್ರಾರ್ಥಿತನಾದ ಪುಂಡರೀಕಪುರಿಯು ಏನು ಮಾಡಿದನು? ಅವನ ಆವಸ್ಥೆಯು ಏನಾಯಿತು? ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಇತ್ಯುಕ್ತಪ್ರೇಷ ವಿಸ್ತಾರಿಬುದ್ಧೇಃ

ಸಾಮ್ಯಂ ಪ್ರಾಪ್ತಂ ಸಂಪ್ರವೃತ್ತೋ ದುರಾತ್ಮಾ |

ಹಾಸ್ಯೋಽತ್ರಾಭೂದ್ವಾಸುದೇವಪ್ರಭಾರ್ಥಿ

ಯದ್ವತ್ ಪೂರ್ವಂ ಪೌಂಡ್ರಕೋ ವಾಸುದೇವಃ || 39 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಇತಿ, ಉಕ್ತಃ, ತೈಃ, ವಿಷಃ, ವಿಸ್ತಾರಿಬುದ್ಧೇಃ ಸಾಮ್ಯಂ, ಪ್ರಾಪ್ತಂ ಸಂಪ್ರವೃತ್ತಃ ದುರಾತ್ಮಾ, ಹಾಸ್ಯಃ ಅತ್ರ ಅಭೂತ್, ವಾಸುದೇವಪ್ರಭಾರ್ಥಿ, ಯದ್ವತ್, ಪೂರ್ವಂ, ಪೌಂಡ್ರಕಃ, ವಾಸುದೇವಃ |

ಅನ್ವಯ— ತೈಃ ಇತಿ ಉಕ್ತಃ ವಿಸ್ತಾರಿಬುದ್ಧೇಃ ಸಾಮ್ಯಂ ಪ್ರಾಪ್ತಂ ಸಂಪ್ರವೃತ್ತಃ ದುರಾತ್ಮಾ ವಿಷಃ ಅತ್ರ ಪೂರ್ವಂ ವಾಸುದೇವಪ್ರಭಾರ್ಥಿ ಪೌಂಡ್ರಕಃ ವಾಸುದೇವಃ ಯದ್ವತ್ ಹಾಸ್ಯಃ ಅಭೂತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ತೈಃ = ಆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಂದ

ಇತಿ = ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ

ಉಕ್ತಃ = ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ

ವಿಸ್ತಾರಿಬುದ್ಧೇಃ = ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ ಶ್ರೀಮದ್ವರ

ಸಾಮ್ಯಂ = ಹೋಲಿಕೆಯನ್ನು

ಪ್ರಾಪ್ತಂ = ಹೊಂದುವುದಕ್ಕೆ

ಸಂಪ್ರವೃತ್ತಃ = ತೊಡಗಿದ

ದುರಾತ್ಮಾ = ದುಷ್ಟಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ

ವಿಷಃ = ಈ ಪುಂಡರೀಕ ಪುರಿಯು

ಅತ್ರ = ಈ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ

ಪೂರ್ವಂ = ಹಿಂದೆ

ವಾಸುದೇವಪ್ರಭಾರ್ಥಿ = ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಬಯಸುವ

ಪೌಂಡ್ರಕಃ = ಪುಂಡ್ರಕರಾಜನ ಮಗಳ ಮಗನಾದ

ವಾಸುದೇವಃ ಯದ್ವತ್ = ವಾಸುದೇವನಂತೆ

ಹಾಸ್ಯಃ ಅಭೂತ್ = ಉಪಹಾಸಕ್ಕೆ ಆಸ್ಪದನಾಗಿ ಆದನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ—ವಾಸುದೇವನು ಪುಂಡ್ರಕ ಎಂಬ ರಾಜನ ಮಗಳನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗಿದ್ದನು. ಅವಳಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ವಾಸುದೇವ ಎಂಬ ಮಗನು ತನ್ನ ಮಾತಾಮಹನ (ತಾಯಿಯ ತಂದೆಯ) ಕಡೆಗೇ ಸೇರಿದನು. (ಪುತ್ರಿಕಾಪುತ್ರ-ಛರ್ಮದಿಂದ) ತನ್ನ ಮಾತಾಮಹನ ಮಗನಂತೆಯೇ ಆದನು.

ಈ ನನ್ನ ಮಗಳಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಮಗನು ನನಗೆ ಮಗನಂತೆ ಇರಲಿ ಎಂದು ಸಂಕಲ್ಪ ಮಾಡಿ ಕನ್ಯಾದಾನ ಮಾಡಿ, ಆ ಮಗಳಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಮಗನನ್ನು ತನ್ನ ಮಗನಂತೆಯೇ ಸಾಕಿ ಸಲಹುವುದು ಪುತ್ರಿಕಾಧರ್ಮ. (ಈ ಪುತ್ರನು ತನ್ನ

ಮಾತಾಮಹನ ರಾಜ್ಯ, ಸಂಪತ್ತು ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಭಾಗಿಯಾಗುತ್ತಾನೆ. ಅವನಿಗೆ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಉತ್ತರಕ್ರಿಯಾದಿಗಳನ್ನೂ ಮಾಡಲು ಅರ್ಹನಾಗುತ್ತಾನೆ, ಎಂಬ ನಿಯಮವೇ ಪುತ್ರಕಾಪುತ್ರಧರ್ಮ) ಈ ಪೌಂಡ್ರಕ ವಾಸುದೇವನು ಕೆಲವು ಮಂದಿ ಹೊಗಳಬಟ್ಟರಿಂದ ಪ್ರೇರಿತನಾಗಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಂತೆ ತಾನೂ ಗರುಡನನ್ನು ಮಾಡಿಸಿ ಅದರ ಮೇಲೆ ಕೂತು, ಶ್ರೀವತ್ಸಚಕ್ರವಾಗಿ ಎಡಭಾಗದ ಎದೆಯನ್ನು ಸುಟ್ಟು ಮಚ್ಚೆಯನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಕೃತ್ತಿಮವಾದ ಎರಡು ಭುಜಗಳನ್ನು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಮಾಡಿಸಿ ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಕೃತ್ತಿಮವಾದ ಶಂಖಚಕ್ರಗದಾಪದ್ಮಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಸಿಕೊಂಡು ತಾನೂ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನೇ ಆಗಬೇಕು. ಅವನ ಸಂಪೂರ್ಣಸಾಮ್ಯವನ್ನು ವೈಭವವನ್ನು ಪಡೆಯಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಯತ್ನಪಟ್ಟನು. ಅದರ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಎದುರು ಯುದ್ಧಕ್ಕಾಗಿ ಬಂದಾಗ ಕೃತ್ತಿಮವಾದ ಈ ವೈಭವವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಕಳೆದುಕೊಂಡು ಹಾಸ್ಯಾಸ್ಪದನಾಗಿದ್ದನು. ಅದರಂತೆ ಈಗ ಪುಂಡರೀಕಪುರಿಯು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಪ್ರಾರ್ಥನೆ ಮಾಡಿದಾಗ ತಾನೂ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಂತೆ ವೇದವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಲು ಸಮರ್ಥನೆಂದು ತೋರಿಸಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿ ಹಾಸ್ಯಾಸ್ಪದನಾದನು.

ವಿಗ್ರಹ—

ವಿಸ್ತಾರಿಬುದ್ಧೇ— ವಿಸ್ತಾರಃ ಆಸ್ಯಾಃ ಅಸ್ತೀತಿ ವಿಸ್ತಾರಿಣೀ, ವಿಸ್ತಾರಿಣೀ ಬುದ್ಧಿಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ವಿಸ್ತಾರಿಬುದ್ಧಿಃ, ತಸ್ಯ ವಿಸ್ತಾರಿಬುದ್ಧೇಃ |

ದುರಾತ್ಮಾ— ದುಷ್ಯ ಆತ್ಮಾ ಯಸ್ಯ ಸಃ ದುರಾತ್ಮಾ | ಆತ್ಮಾ = ಬುದ್ಧಿ, ಆತ್ಮಾದೇಹಮನೋಬ್ರಹ್ಮಸ್ವಭಾವ-
ಧೃತಿಬುದ್ಧಿಪು ವಿಶ್ವ |

ಸಾಮ್ಯಂ— ಸಮಸ್ಯ ಭಾವಃ ಸಾಮ್ಯಂ |

ಹಾಸ್ಯಂ— ಹಸಿತುಂ ಯೋಗ್ಯಃ ಹಾಸ್ಯಃ, ತಂ ಹಾಸ್ಯಂ |

ವಾಸುದೇವಪ್ರಭಾರ್ಥಿ— ವಾಸುದೇವಸ್ಯ ಪ್ರಭಾ ವಾಸುದೇವಪ್ರಭಾ, ವಾಸುದೇವಪ್ರಭಾಂ ಅರ್ಥಯತಃ
ಇತಿ ವಾಸುದೇವಪ್ರಭಾರ್ಥಿ |

ಪೌಂಡ್ರಕಃ— ಪುಂಡ್ರಕಸ್ಯ ಆಯಂ ಪೌಂಡ್ರಕಃ |

ಪ್ರಯೋಗ— ತೈಃ ಇತಿ ಉತ್ತೇನ ವಿಸ್ತಾರಿಬುದ್ಧೇಃ ಸಾಮ್ಯಂ ಪ್ರಾಪ್ತುಂ ಸಂಪ್ರವೃತ್ತೇನ ದುರಾತ್ಮನಾ ಏತೇನ ಆತ್ಮ ಪೂರ್ವಂ ವಾಸುದೇವಪ್ರಭಾರ್ಥಿನಾ ಪೌಂಡ್ರಕೇನ ವಾಸುದೇವೇನ ಯದ್ವತ್ ಹಾಸ್ಯೇನ ಅಭಾವಿ (ಭಾವೇ ಪ್ರಯೋಗ) |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಪುಂಡರೀಕಪುರಿಯು ಹಾಸ್ಯಾಸ್ಪದನಾದ ರೀತಿಯನ್ನು ಎವರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಅಜಾದೇಶಾದುತ್ಪರಂ ರಾದಿಶಬ್ದಂ

ಶ್ರುತ್ವಾ ನಾರೇತ್ಯುಕ್ತವಂತಂ ಪದಂ ತಮ್ |

ವ್ಯಾಖ್ಯಾಣಿತ್ಯಾದೃತರೇಯಾದಿಸೂಕ್ತೇ

ಪೃಥ್ವಿದೇವಾ ನಿಂದನೀಯಂ ನಿಂದಮಃ

|| 40 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅಜಾದೇಶಾತ್, ಉತ್ಪರಂ, ರಾದಿಶಬ್ದಂ, ಶ್ರುತ್ವಾ, ನಾರೇತಿ, ಉಕ್ತವಂತಂ, ಪದಂ, ತಮ್, ವ್ಯಾಖ್ಯಾಣಿತ್ಯಾತ್, ಐತರೇಯಾದಿಸೂಕ್ತೇ, ಪೃಥ್ವಿದೇವಾ, ನಿಂದನೀಯಂ, ನಿಂದಮಃ |

ಅನ್ವಯ— ಪೃಥ್ವಿದೇವಾಃ ಐತರೇಯಾದಿಸೂಕ್ತೇ ಅಜಾದೇಶಾತ್, ಉತ್ಪರಂ ರಾದಿಶಬ್ದಂ ಶ್ರುತ್ವಾ, ವ್ಯಾಖ್ಯಾ-
ಣಿತ್ಯಾತ್ ನಾರೇತಿ ಪದಂ ಉಕ್ತವಂತಂ ನಿಂದನೀಯಂ ತಂ ನಿಂದಮಃ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಪ್ರತ್ಯಿದೇವಾಃ = ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು

ಏತರೇಯಾದಿಸೂಕ್ತೇ = ಋಗ್ವೇದದ ಮೊದಲನೆಯ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ 'ಅಗ್ನಿನಾ ರಯಿಮಶ್ವವತ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಸಿನಲ್ಲಿ

ಆಜಾದೇಶಾತ್ = 'ಆಜೋ ನಾಸ್ಮಿಯಾಂ' ಎಂಬ ಪಾಣಿನಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ತೃತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿಯ ಪ್ರಥಮೈಕ-ವಚನಕ್ಕೆ ಆದೇಶವಾಗಿ ಹೇಳಿರುವ 'ನಾ' ಕಾರಕ್ಕಿಂತ,

ಉತ್ತರಂ = ಮುಂದೆ ಇರುವ

ರಾದಿಶಬ್ದಂ = ರೇಫವು ಆದಿಯಾಗಿ ಉಳ್ಳ ರಯಿ ಶಬ್ದವನ್ನು

ಶ್ರುತ್ವಾ = ಕೇಳಿ

ವ್ಯಾಖ್ಯಾಲೋಕ್ಯಾತ್ = ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುವ ಹೆಚ್ಚಿನ ಕುತೂಹಲದಿಂದ

ನಾರೇತಿಪದಂ = 'ನಾರ' ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು..

ಉಕ್ತವಂತಂ = ಹೇಳಿರುವ

ನಿಂದನೀಯಂ = ತೆಗಳಲು ಯೋಗ್ಯನಾದ

ತಂ = ಆ ಪುಂಡರೀಕಪುರಿಯನ್ನು

ನಿನಿದುಃ = ನಿಂದಿಸಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ವೇದವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದ್ದನ್ನು ಕೇಳಿ ಪುಂಡರೀಕಪುರಿಯು, ಅತಿ ಉತ್ಸುಕತೆಯಿಂದ ತಾನೂ ವೇದಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಲು ಪ್ರಾರಂಭ ಮಾಡಿದನು. ಅದರಂತೆ ಋಗ್ವೇದದ ಮೊದಲನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ಮೊದಲನೆಯ ಸೂಕ್ತವಾದ, 'ಅಗ್ನಿಮಿಳೇ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾದ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ 'ಅಗ್ನಿನಾರಯಿಮಶ್ವವತ್' ಪೋಷಮೇವ ದಿವೇ ದಿವೇ' ಎಂಬ ಋಕ್ಸನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಪದಬಿಡಿಸಲು ಆರಂಭಿಸಿದನು. ಆ ಋಕ್ಸಿನಲ್ಲಿ 'ಅಗ್ನಿನಾ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ತೃತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿಯ ಏಕವಚನ ಪ್ರತ್ಯಯವಾದ 'ಟಾ', 'ಆ' ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಪಾಣಿನಿಯು 'ಆಜೋ ನಾಸ್ಮಿಯಾಂ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಾ ಎಂಬುದನ್ನು ಆದೇಶವಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ. ಅಗ್ನಿ + ಆ ಎಂಬುದು 'ನಾ' ಆದೇಶ ಬಂದಾಗ 'ಅಗ್ನಿನಾ' ಎಂದು ಒಂದು ಪದವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿನಾ ರಯಿಂ ಎಂದು ಬಿಡಿಸಬೇಕಾಗಿತ್ತು. ಆದರೆ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ವಾಗ್ಗೇವಿಯು, ಪಂಡಿತನಾದ ಆ ಪುಂಡರೀಕಪುರಿಯಿಂದ 'ಅಗ್ನಿ', 'ನಾರ' ಎಂದು ಸದ್ವಿಭಾಗ ಮಾಡುವಂತೆ ಪ್ರೇರಿಸಿದಳು. ಅದರಂತೆ ಅವನು ಪದವಿಭಾಗ ಮಾಡಿದಾಗ ಅಲ್ಲಿ ಸೇರಿದ್ದ ಪಂಡಿತರೆಲ್ಲರೂ ಪುಂಡರೀಕಪುರಿಯು ಶಪ್ಪಾಗಿ ಪದಭೇದ ಮಾಡಿದ್ದಾನೆಂದು ನಿಂದಿಸಿದರು.

ವಿಶೇಷಾಂಶ— ಇಲ್ಲಿ ಭಾವಪ್ರಕಾಶಿತ ವ್ಯಾಖ್ಯೆಯ ವಿಶೇಷಾಂಶ. ಅಗ್ನಿನಾರಯಿಮಶ್ವವದಿತ್ಯತ್ರ ನಾ ಇತ್ಯಯಮಜಾದೇಶಃ | 'ಆಜೋ ನಾಸ್ಮಿಯಾಮಿತಿ' ಸೂತ್ರಾತ್ | ತಾಂ ಸಂಹತಾಂ ಶ್ರುತ್ವಾ 'ಅಗ್ನಿ' ಇತಿ ಪದಂ ವಿಭಜ್ಯ, ನಾರೇತಿ ಪದಂ ಉಕ್ತವಂತಂ | ಅನಧೀತವಾನಿವ ಹಿ ಪುಂಡರೀಕಪುರ್ನುಶಾಬ್ದಿಃ ಕಥಮಿದಂ ವದೇದಿತಿ | ಅತಿಶಂಕಿ ಮಾ ದಶಮತೇರ್ಹಿ ಕಿಂಕರೇ ಸಕಲಸ್ಯ ಚೋದಯತಿ ಶಾರದಾ ಗಿರಃ || ಇದರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಅಗ್ನಿನಾರಯಿಮಶ್ವವತ್ ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ನಾ' ಎಂಬುದು 'ಆಜ್' ಎಂಬ ತೃತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿ ಏಕವಚನ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಆದೇಶವು. 'ಆಜೋ ನಾಸ್ಮಿಯಾಂ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪಾಣಿನಿಯು ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾನೆ. 'ಅಗ್ನಿನಾ ರಯಿಂ' ಎಂಬ ಸಂಹತಾ-ಪಾಶವನ್ನು ಕೇಳಿ 'ಅಗ್ನಿ' ಎಂದು ಪದವನ್ನು ವಿಭಾಗಿಸಿ 'ನಾರ' ಎಂದು ಪದವನ್ನು ಹೇಳಿದ ಆ ಪುಂಡರೀಕ ಪುರಿಯನ್ನು ಎಲ್ಲರೂ ನಿಂದಿಸಿದರು.

ಒಳ್ಳೆಯ ವೈಯಾಕರನಾದ ಪುಂಡರೀಕಪುರಿಯು ವ್ಯಾಕರಣಾದ್ಯಯನ ಮಾಡದವರಂತೆ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿಯಾನೇ ? ಎಂಬ ಸಂದೇಹಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ಅವನು ಹೀಗೆ ತಪ್ಪಾಗಿಯೇ ಪದಚ್ಛೇದವನ್ನು ಮಾಡಿದನು. ಏಕೆಂದರೆ ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞ ಕಿಂಕರಿಯಾದ ಭಾರತೀದೇವಿಯೇ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಮಾತನಾಡುವ ಪ್ರೇರಣೆಯನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾಳಷ್ಟೆ ! ಆದುದರಿಂದ ಆ ಭಾರತೀದೇವಿಯು ಪುಂಡರೀಕ ಪುರಿಯ ನಾಲಿಗೆಯಲ್ಲಿ ನಿಂತು ತಪ್ಪನ್ನು ನುಡಿಸಿದಳು ಎಂದೇ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಆಜಾದೇಶಾತ್— ಆಜಃ ಆದೇಶಃ ಆಜಾದೇಶಃ, ತಸ್ಮಾತ್ ಆಜಾದೇಶಾತ್ |

ರಾದಿಶಬ್ದಂ— ರಃ ಆದಿಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ರಾದಿಃ, ರಾದಿಶ್ಚಾಸೌ ಶಬ್ದಶ್ಚ ರಾದಿಶಬ್ದಃ, ತಂ ರಾದಿಶಬ್ದಂ |

ವ್ಯಾಖ್ಯಾಲೌಲ್ಯಾತ್— ಲೋಲಸ್ಯ ಭಾವಃ ಲೌಲ್ಯಂ, ವ್ಯಾಖ್ಯಾಯಾಂ ಲೌಲ್ಯಂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾಲೌಲ್ಯಂ, ತಸ್ಮಾತ್ ವ್ಯಾಖ್ಯಾಲೌಲ್ಯಾತ್ |

ಐತರೇಯಾದಿಸೂಕ್ತೇ— ಐತರೇಯಸ್ಯ ಆದಿ ಐತರೇಯಾದಿ, ಐತರೇಯಾದಿ ಚ ತತ್ ಸೂಕ್ತಂ ಚ ಎತರೇಯಾದಿಸೂಕ್ತಂ, ತಸ್ಮಿನ್ ಐತರೇಯಾದಿಸೂಕ್ತೇ |

ಪೃಥ್ವೀದೇವಾಃ— ಪೃಥ್ವ್ಯಾ ದೇವಾಃ ಪೃಥ್ವೀದೇವಾಃ |

ನಿಂದನೀಯಂ— ನಿಂದಿತುಂ ಯೋಗ್ಯಃ ನಿಂದನೀಯಃ, ತಂ ನಿಂದನೀಯಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಗದಿ (ನಿಂದ) ಕುಶ್ಲಾಯಾಂ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಬಹುವಚನೇ 'ನಿನಿದುಃ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

(ನಿನಿಂದ ನಿನಿಂದತುಃ ನಿನಿಂದಾಃ, ನಿನಿಂದಿಥ ನಿನಿಂದಥುಃ ನಿನಿಂದ, ನಿನಿಂದ ನಿನಿಂದಿವ ನಿನಿಂದಿಮ ||)

ಕೋಶ— ಪೃಥ್ವೀದೇವಾಃ = ಪ್ರಾಹ್ಮಣರು, ದ್ವಿಜಾತ್ಯಗ್ರಜನ್ಯಭೂದೇವವಾದೇವಾಃ | ವಿಪ್ರಶ್ಚ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೋಽಸೌ ಅಮರ. ಲೌಲ್ಯ = ಅತಿಯಾಸ, ಲೋಲ = ಅತಿಯಾಸೆಯುಳ್ಳವನು, ಲೋಲಶ್ಚ ಲಸತ್ಪ್ರಜ್ಞಯೋಃ ಅಮರ.

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಪುಂಡರೀಕಪುರಿಯ ಮುಂದಿನ ಅವಸ್ಥೆಯೇನಾಯಿತೆಂದು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಶಾರ್ದೂಲಾಖ್ಯಾಂ ಪ್ರಾಪ್ಯ ಸಂಭಾವಿತಃ ಪ್ರಾಕ್

ಲೋಕೇ ಧೂತೋ ಮಾಯಿಗೋಮಾಯುರೇಷಃ |

ವಾದಿದ್ವಿಪಿಧ್ವಸಿನಂ ಮಧ್ವಸಿಂಹಂ

ಪ್ರಾಪ್ತೋ ಹೀತ್ವಂ ಶಬ್ದಶ್ಚೇಷೋ ಬಭೂವ || 41 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಶಾರ್ದೂಲಾಖ್ಯಾಂ ಪ್ರಾಪ್ಯ, ಸಂಭಾವಿತಃ, ಪ್ರಾಕ್, ಲೋಕೇ, ಧೂತಃ, ಮಾಯಿಗೋಮಾಯುಃ, ಏಷಃ, ವಾದಿದ್ವಿಪಿಧ್ವಸಿನಂ, ಮಧ್ವಸಿಂಹಂ, ಪ್ರಾಪ್ಯಃ, ಹಿ, ಇತ್ಯಂ, ಶಬ್ದಶ್ಚೇಷಃ, ಬಭೂವ |

ಅನ್ವಯ— ಧೂತಃ | ಏಷಃ ಮಾಯಿಗೋಮಾಯುಃ ಶಾರ್ದೂಲಾಖ್ಯಾಂ ಪ್ರಾಪ್ಯ ಪ್ರಾಕ್ ಲೋಕೇ ಸಂಭಾವಿತಃ, ವಾದಿದ್ವಿಪಿಧ್ವಸಿನಂ ಮಧ್ವಸಿಂಹಂ ಪ್ರಾಪ್ಯ, ಇತ್ಯಂ ಶಬ್ದಶ್ಚೇಷಃ ಬಭೂವ ಹಿ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಧೂತಃ = ಮೋಸಗಾರನಾದ

ಏಷಃ ಮಾಯಿಗೋಮಾಯುಃ = ಈ ಮಾಯಾವಾದಿಯಾದ ಪುಂಡರೀಕಪುರಿಯೆಂಬ ನರಿಯು

ಶಾರ್ದೂಲಾಖ್ಯಾಂ = ಹುಲಿ ಎಂಬ ಹೆಸರನ್ನು

ಪ್ರಾಪ್ತ = ಹೊಂದಿ

ಪ್ರಾಕ್ = ಹಿಂದೆ

ಲೋಕೇ = ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ

ಸಂಭಾವಿತಃ (ಸನ್) = ಗೌರವಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನಾಗಿ

ವಾದಿ = ದುಷ್ಪ್ರತಿವಾದಿಗಳೆಂಬ

ದ್ವಿಪಿ = ಹುಲಿಗಳನ್ನು

ಧ್ವಂಸಿನಂ = ನಾಶಗೊಳಿಸುವ

ಮಧ್ವಸಿಂಹಂ = ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರೆಂಬ ಸಿಂಹವನ್ನು

ಪ್ರಾಪ್ತಃ (ಸನ್) = ಹೊಂದಿದವನಾಗಿ

ಇತ್ಯಂ = ಹೀಗೆ

ಶಬ್ದಶೇಷಃ = ಪುಂಡರೀಕ ಎಂಬ ಶಬ್ದ ಮಾತ್ರ ಬಾಕಿ (ಉಳಿದ ಅಂಶ) ಉಳಿದವನಾಗಿ

ಬಭೂವ ಹಿ = ಆದನಷ್ಟೆ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಅಯಂ ಭಾವಃ ಯಥಾ ಕಶ್ಚಿತ್ ಶೃಗಾಲಃ ವ್ಯಾಪ್ತವೇಷಂ ಧೃತ್ವಾ ವ್ಯಾಘ್ರೋಪಹಂ ಇತ್ಯುಕ್ತ್ವಾ, ಲೋಕಂ ಭೇಷಯನ್ ಸನ್ ಕದಾಚಿತ್ ಸಿಂಹಂ ಪ್ರಾಪ್ಯ ತನ್ನಿನಾದಶ್ರವಣಮಾತ್ರೇಣ ಪಲಾಯಮಾನಃ 'ನಾಯಂ ವ್ಯಾಘ್ರಃ ಅಪಿ ತು ಶೃಗಾಲ ವಿವ, ಇತಿ ನಿಶ್ಚಿತೋಪಸಿ, ನಾಮಮಾತ್ರೇಣ ಅಯಂ ಪುಂಡರೀಕಃ (ಶಾರ್ದೂಲಃ) ಇತ್ಯುಚ್ಯತೇ, ನ ತು ಪೂರ್ವವತ್ ಭಯವಿಷಯಃ, ಏವಂ ಅಯಂ ಪುಂಡರೀಕಪುರಿಃ ಇಯಂತಂ ಕಾಲಂ ಲೋಕೇ 'ಮಹಾಪ್ರಾಜ್ಞಃ ಅಯಂ' ಇತಿ ಪೂಜಿತೋಪಸಿ ತದಾ ಸರ್ವವಿದ್ವಿತ್ಶೇಷಂ ಸರ್ವದುರ್ವಾದಿಭಂಜನಂ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯಂ ಪ್ರಾಪ್ಯ ಭಗ್ನದರ್ಪೋ ಭೂತ್ವಾ, ಪುಂಡರೀಕಃ ಇತಿ ನಾಮಮಾತ್ರೇಣ ಅವಶಿಷ್ಟಃ ಬಭೂವ, ನ ತು ಪೂರ್ವವತ್ ಪ್ರಾಜ್ಞಃ ಅಯಂ ಇತಿ ಪೂಜಾವಿಷಯಃ ಇತಿ ಭಾವಃ |

ಯಾವುದೋ ಒಂದು ನರಿಯು ಹುಲಿಯ ವೇಷವನ್ನು ಧರಿಸಿ "ನಾನು ಹುಲಿ" ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾ ಜನರನ್ನು ಪೆದರಿಸುತ್ತಿತ್ತು. ಒಂದಾನೊಂದು ದಿನ ಒಂದು ಸಿಂಹವು ಆ ನರಿಯ ಎದುರಿಗೆ ಬಂದು ಬಲವಾಗಿ ಗರ್ಜಿಸಿತು. ಅದರ ಗರ್ಜನೆಯನ್ನು ಕೇಳಿದ ಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ಆ ನರಿಯು ಓಡಿ ಹೋಗಿ ಒಂದು ಮೂಲೆಯನ್ನು ಸೇರಿಕೊಂಡಿತು. ಅನಂತರ ಆ ನರಿಯು ಎಲ್ಲಾದರೂ ಓಡಾಡುತ್ತಾ ಬಂದಾಗ ಅದು ಹುಲಿಯ ವೇಷವನ್ನು ಧರಿಸಿದ್ದರೂ ಇದು ಹುಲಿಯಲ್ಲ, ಹುಲಿಯ ವೇಷದ ನರಿ, ಇದು 'ದೊಡ್ಡ ಪುಂಡರೀಕ!' ಹುಲಿ ಎಂದು ಗೇಲಿ ಮಾಡುತ್ತಾ ಅದು ಹುಲಿಯಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ನೋಡಿ ಅಲ್ಲಿದೆ ಹುಲಿ! ಪುಂಡರೀಕ ! ಎಂದು ಹೆಸರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಅದನ್ನು ಪುಂಡರೀಕ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಆದರೆ ಅದನ್ನು ನೋಡಿ ಮೂರು ಸ್ವಲ್ಪ ಭಯಪಡುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆಯೇ ಈ ಪುಂಡರೀಕಪುರಿಯು ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಭೇಟಿಯಾಗುವವರೆಗೆ ಮಹಾಪಂಡಿತರು ಇವರು ಎಂದು ಜನರಿಂದ ಗೌರವವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಿದ್ದನು. ಈಗ ಸರ್ವವಿದ್ವಾಂಸರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಎಲ್ಲಾ ದುರ್ವಾದಿಗಳನ್ನೂ ಭಂಗಗೊಳಿಸುತ್ತಿರುವ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಮುಂದೆ ಬಂದು ಪ್ರವಚನ ಮಾಡಲು ಮೊಟ್ಟ ಮೊದಲನೆಯ ಭಂಗಹೊಂದಿ ಹುಲಿವೇಷವನ್ನು ಧರಿಸಿದ ನರಿಯಂತೆ ಈ ಮಾಯಾವಾದಿಯಾದ ಧೂರ್ತನಾದ ಪುಂಡರೀಕ ಪುರಿಯೆಂಬ ನರಿಯು ಮಧ್ವಸಿಂಹದ ಎದುರು 'ಪುಂಡರೀಕ' ಎಂಬ ಶಬ್ದಮಾತ್ರ ಉಳ್ಳವನಾದನು. ಇವರು ಪಂಡಿತ ಪುಂಡರೀಕರು, ಮಹಾಪ್ರಾಜ್ಞರು ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಪಡೆಯುತ್ತಿದ್ದ ಗೌರವವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಪೂರ್ಣಿಯಾಗಿ ಕಳೆದುಕೊಂಡನು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಶಾರ್ದೂಲಾಖ್ಯಾಂ— ಶಾರ್ದೂಲ ಇತಿ ಆಖ್ಯಾ ಶಾರ್ದೂಲಾಖ್ಯಾ, ತಾಂ ಶಾರ್ದೂಲಾಖ್ಯಾಂ ।

ಮಾಯಿಗೋಮಾಯುಃ— ಮಾಯೀ ಏವ ಗೋಮಾಯುಃ, ಮಾಯಿಗೋಮಾಯುಃ ।

ವಾದಿದ್ವಿಪಿಧ್ವಂಸಿನಂ— ವಾದಿನಃ ಏವ ದ್ವಿಪಿನಃ ವಾದಿದ್ವಿಪಿನಃ, ವಾದಿದ್ವಿಪಿನಃ ಧ್ವಂಸಯತುಂ ಶೀಲಃ
ಆಸ್ಯೇತಿ ವಾದಿದ್ವಿಪಿಧ್ವಂಸೀ, ತಂ ವಾದಿದ್ವಿಪಿಧ್ವಂಸಿನಂ ।

ಮಧ್ವಸಿಂಹಂ— ಮಧ್ವಃ ಏವ ಸಿಂಹಃ ಮಧ್ವಸಿಂಹಃ, ತಂ ಮಧ್ವಸಿಂಹಂ ।

ಶಬ್ದಶೇಷಃ— ಶಬ್ದಃ ಶೇಷಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಶಬ್ದಶೇಷಃ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಬಭೂವ ಭೂಸತ್ವಾಯಾಂ ಲಿಟ್ ।

ಪ್ರಯೋಗ— ಶಾರ್ದೂಲಾಖ್ಯಾಂ ಪ್ರಾಪ್ಯ ಲೋಕೇ ಪ್ರಾಕ್ ಸಂಭಾವಿತೇನ ಏತೇನ ಧೂರ್ತೇನ ಮಾಯಿ-
ಗೋಮಾಯುನಾ, ವಾದಿದ್ವಿಪಿಧ್ವಂಸಿನಂ ಮಧ್ವಸಿಂಹಂ ಪ್ರಾಪ್ತೇನ ಶಬ್ದಶೇಷೇಣ ಬಭೂವೇ (ಭಾವೇ)

ವಿಶೇಷಾಂಶ— 'ವ್ಯಾಘ್ರೇಽಪಿ ಪುಂಡರೀಕೋ ನಾ' ಎಂಬ ಅಮರಕೋಶದಂತೆ ಪುಂಡರೀಕ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ 'ವ್ಯಾಘ್ರ' = ಹುಲಿ
ಎಂಬ ಅರ್ಥವೂ ಇದೆ. ಆದುದರಿಂದ 'ಪುಂಡರೀಕ' ಎಂಬ ಹೆಸರನ್ನು ಪಡೆದಿದ್ದ ಪುಂಡರೀಕ ಪುರಿಯನ್ನು ಇಲ್ಲಿ
ಶಾರ್ದೂಲಾಖ್ಯಾಂ ಪ್ರಾಪ್ಯ ಸಂಭಾವಿತಃ 'ಶಾರ್ದೂಲ' = ಹುಲಿ (ಪುಂಡರೀಕ) ಎಂಬ ಹೆಸರನ್ನು ಪಡೆದು ಗೌರವವನ್ನು
ಹೊಂದಿದವನು ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಪದ್ಧತೀರ್ಥನೆಂಬ ಮಾಯಾವಾದಿಯಿಂದ ತನ್ನ ಶಾಸ್ತ್ರಗ್ರಂಥಗಳು ಅಪಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟವು ಎಂಬ
ವಾರ್ತೆಯನ್ನು ಆಚಾರ್ಯರು ಕೇಳಿದರು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಕೃಷ್ಣಾಭೀಷ್ಠಾ ಶಾಸ್ತ್ರವಿಸ್ತೃಪ್ತಸಂಕ್ಷಾ

ಯಾ ಸ್ವಿಯಾ ಶ್ರೀಃ ಪಾಲಿತಾ ಸದ್ವಿಜೇನ ।

ಪದ್ಮಾಖ್ಯಾಸತ್ ಸೈಂಧವೇನಾಹೃತಾಂ ತಾಂ

ಶುಶ್ರಾವಾಗ್ನ್ಯಾನಂದತೀರ್ಥಾಖ್ಯಪಾರ್ಥಃ

॥ 42 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಕೃಷ್ಣಾಭೀಷ್ಠಾ ಶಾಸ್ತ್ರವಿಸ್ತೃಪ್ತಸಂಕ್ಷಾ, ಯಾ ಸ್ವಿಯಾ, ಶ್ರೀಃ ಪಾಲಿತಾ, ಸದ್ವಿಜೇನ, ಪದ್ಮಾಖ್ಯಾಸತ್
ಸೈಂಧವೇನ, ಆಹೃತಾಂ, ತಾಂ ಶುಶ್ರಾವ, ಅಗ್ನ್ಯಾನಂದತೀರ್ಥಾಖ್ಯಪಾರ್ಥಃ ।

ಅನ್ವಯ— ಅಗ್ನ್ಯಾನಂದತೀರ್ಥಾಖ್ಯಪಾರ್ಥಃ ಯಾ ಕೃಷ್ಣಾಭೀಷ್ಠಾ ಶಾಸ್ತ್ರವಿಸ್ತೃಪ್ತಸಂಕ್ಷಾ ಸದ್ವಿಜೇನ ಪಾಲಿತಾ
ಸ್ವಿಯಾ ಶ್ರೀಃ ತಾಂ ಪದ್ಮಾಖ್ಯಾಸತ್ ಸೈಂಧವೇನ ಆಹೃತಾಂ ಶುಶ್ರಾವ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಗ್ನ್ಯ = ಶ್ರೀಪೂರಾಧ

ಅನಂದತೀರ್ಥಾಖ್ಯಪಾರ್ಥಃ = ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥರೆಂಬ ಅರ್ಜುನನು

ಯಾ = ಯಾವ

ಕೃಷ್ಣಾಭೀಷ್ಠಾ = ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸದೇವರಿಗೆ ಪ್ರಿಯವಾದ

ಶಾಸ್ತ್ರ = ಶಾಸ್ತ್ರವೆಂದು

ವಿಸ್ತೃತಸಂಜ್ಞಾ = ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಹೆಸರುಳ್ಳ
 ಸದ್ವಿಜೇನ = ಸದ್ಜನನಾದ ಲಿಖುಚವಂಶದ ಶಂಕರಾರ್ಯನೆಂಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಂದ
 ಪಾಲಿತಾ = ಕಾಪಾಡಲ್ಪಟ್ಟ
 ಸ್ತ್ರೀಯಾ = ತನ್ನದಾದ
 ಶ್ರೀಃ = ಶಾಸ್ತ್ರಪುಸ್ತಕವೆಂಬ ಸಮುದಾಯವು (ಇದ್ದಿತೋ)
 ತಾಂ = ಆ ಶಾಸ್ತ್ರೀಯನ್ನು
 ಪದ್ಮಾಖ್ಯ = ಪದ್ಮತೀರ್ಥನೆಂಬ
 ಅಸತ್‌ಸೃಂಧವೇನ = ದುರ್ಜನನಾದ ಜಯದ್ರಥನಿಂದ
 ಆಹೃತಾಂ = ಅಪಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟದ್ದನ್ನಾಗಿ
 ಶುಶ್ರಾವ = ಕೇಳಿದನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥರು ತನ್ನ ಶಾಸ್ತ್ರಪುಸ್ತಕಸಮುದಾಯವು ಲಿಖುಚವಂಶಜನಾದ ಶಂಕರಾರ್ಯನ ಕೈಯಿಂದ ಪದ್ಮತೀರ್ಥನೆಂಬುವನಿಂದ ಅಪಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟದೆ ಎಂದು ಕೇಳಿದರು. ಅರ್ಜುನನು ಜಯದ್ರಥನಿಂದ ದೈವದಿಯು ಅಪಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಳೆಂದು ಕೇಳಿದಂತೆ ಎಂದು ಭಾವವು. ದೈವದಿಯೂ ಆಚಾರ್ಯರ ಶಾಸ್ತ್ರಪುಸ್ತಕ ಶ್ರೀಯಂತೆ ಕೃಷ್ಣಾಭೀಷ್ಠಳು = ಕೃಷ್ಣನಿಗೆ ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರಳು, ಸ್ವತಃ ಕೃಷ್ಣಾ ಎಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳವಳು ಮತ್ತು ಸದ್ಜನರ ಭಕ್ತಿಗೆ ವಿಷಯಳು. ಮತ್ತು ಅವಳು ಶಾಸ್ತ್ರವಿಸ್ತೃತಸಂಜ್ಞಾ = ಭಾರತ ಎಂಬ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಹೆಸರುಳ್ಳವಳು ಮತ್ತು, ಸದ್ವಿಜೇನ ಪಾಲಿತಾ = ಉತ್ತಮನಾದ ಧರ್ಮಗುರು ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಂದ ಪಾಲಿತಳಾಗಿದ್ದಳು. ಪಾಂಡವರು ಬೇಟೆಗೆ ಹೋಗಿದ್ದಾಗ ಧರ್ಮಗುರು ದೈವದಿಯನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಅವಳು 'ಸ್ತ್ರೀಯಾಶ್ರೀಃ' = ತಮ್ಮವರ ಸಂಪದಗೃಹವಾದ ಭಾರ್ಯೆಯಾಗಿದ್ದಳೋ. ಅವಳು ಸೃಂಧವನಿಂದ ಅಪಹೃತಳಾದಳೆಂದು ಅರ್ಜುನನು ಕೇಳಿದಂತೆ ತನ್ನ ಶಾಸ್ತ್ರೀಯು ಅಪಹೃತವಾಯಿತೆಂದು ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥರು ಕೇಳಿದರು.

ಭಾರತೀದೇವಿಯ ಅವತಾರಳೂ ಸರ್ವಶಾಸ್ತ್ರಾಭಿಮಾನಿಯೂ ಆದ ದೈವದೀದೇವಿಯು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಪ್ರೀತಿಗೆ ಪಾತ್ರಳು. ಕೃಷ್ಣಾ ಎಂಬ ಹೆಸರನ್ನು ಹೊಂದಿ ಎಲ್ಲಾ ಸದ್ಜನರ ಭಕ್ತಿಗೌರವಗಳಿಗೆ ಪಾತ್ರಳಾಗಿದ್ದಳು. ಮಹಾಭಾರತವೆಂಬ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಆತ್ಮತೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧಳೂ ಆಗಿದ್ದಳೋ. ಅವಳು ಅರ್ಜುನನ ಮತ್ತು ಎಲ್ಲಾ ಪಾಂಡವರ ಸಂಪತ್ತಿನಂತೆ ಇದ್ದಳು. ಪಾಂಡವರು ವನವಾಸದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಒಂದಾನೊಂದು ದಿನ ಬೇಟೆಗಾಗಿ ಹೋಗುವಾಗ ತಮ್ಮ ಪುರೋಹಿತರಾದ ಧರ್ಮಗುರು ರಕ್ಷಣೆಯಲ್ಲಿ ದೈವದಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹೋಗಿದ್ದರು. ಆಗ ಸಿಂಧುದೇವತಾಧಿಪತಿಯೂ ದುರ್ಯೋಧನನ ತಂಗಿಯಾದ ದುರಲಯ ಪತಿಯೂ ಆದ ಜಯದ್ರಥನು ಅವಳನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿದನು. ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಅರ್ಜುನನು ಕೇಳಿದನು. ಆದರಂತೆಯೇ ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಷಾರ್ಯರು ಉಡುಪಿಯಲ್ಲಿರುವಾಗ, "ಕೃಷ್ಣ" ಕೃಷ್ಣದ್ವೈಪಾಯನ ಎಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳ ವೇದವ್ಯಾಸರಿಗೆ ಅತಿಪ್ರಿಯವಾದ, ಹೀಗೆ (ಕೃಷ್ಣಾಭೀಷ್ಠವಾದ) 'ಶಾಸ್ತ್ರ' ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಹೆಸರನ್ನು ಪಡೆದಿರುವ (ಶಾಸ್ತ್ರ ವಿಸ್ತೃತಸಂಜ್ಞಾ) ಲಿಖುಚ ವಂಶದ ಶಂಕರಾರ್ಯನೆಂಬ ಸದ್ಜನನಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಲ್ಲಿ ರಕ್ಷಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ತಾನು ಇಟ್ಟಿರುವ (ಸದ್ವಿಜೇನ ಪಾಲಿತಾ) ಹಾಗೂ ತನ್ನ ಕೀರ್ತಿವಿಸ್ತಾರವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಸಂಪತ್ತಿನಂತಿರುವ (ಸ್ತ್ರೀಯಾಶ್ರೀಃ) ಶಾಸ್ತ್ರಪುಸ್ತಕಗಳ ರಾಶಿಯನ್ನು ಪದ್ಮತೀರ್ಥನೆಂಬುವನು ಅಪಹರಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋದನು ಎಂಬ ಸಮಾಚಾರವನ್ನು ಕೇಳಿದರು.

ವಿಶೇಷಾಂಶ— ಇಲ್ಲಿ ಭಾವಪ್ರಕಾಶಿತಾ ವಚನಗಳು ಕೃಷ್ಣಾಭೀಷ್ಠಾ = ಕೃಷ್ಣ ಸ್ಯ ವ್ಯಾಸಸ್ಯ ಅಭೀಷ್ಠಾ, ಕೃಷ್ಣೇವಾಭೀಷ್ಠಾ = ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರಿಗೆ ಪ್ರೀತಿವಿಷಯವಾದುದು ಶಾಸ್ತ್ರಸಂಪತ್ತು ಮತ್ತು ಪಾಂಡವರಿಗೆ ದೈವದೀದೇವಿಯರಂತೆ

ಇಷ್ಟವಾದುದು ಶಾಸ್ತ್ರಸಂಪತ್ತು. ಶಾಸ್ತ್ರವಿಸ್ತೃತಸಂಕ್ಷಾ = ಶಾಸ್ತ್ರಮಿತಿ ವಿಸ್ತೃತಸಂಕ್ಷಾ ಅಸ್ಯಾಃ, ಶಾಸ್ತ್ರೇ ಅಂದರೆ ಭಾರತಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ 'ಶ್ರೀಃ' ಎಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳದ್ದು ವೇದ ಭಾರತಾದಿ ಶಾಸ್ತ್ರಸಂಪತ್ತು, ಶಾಸ್ತ್ರೇ ಅಂದರೆ ಭಾರತಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ 'ಶ್ರೀಃ' ಎಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳದ್ದು ವೇದ, ಭಾರತಾದಿ ಶಾಸ್ತ್ರಸಂಪತ್ತು, ಶಾಸ್ತ್ರೇ ಅಂದರೆ ಭಾರತಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ 'ಶ್ರೀಃ' ಎಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳವರು ಶ್ರೀದ್ರೌಪದೀದೇವಿಯರು, ಸದ್ವಿಜೇನ ಲಿಖಿತಶೇಖರೇಣ ಶಂಕರಾರ್ಯೇಣ ಧೌಮ್ಯೇನ ಚ = ಶ್ರೇಷ್ಠ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಂದ, ಅಂದರೆ ಪದವಾಯಕುಲಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಶಂಕರಾರ್ಯರಿಂದ ಮತ್ತು ದ್ರೌಪದೀಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಧೌಮ್ಯದಿಂದ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಕೃಷ್ಣಾಭೀಷ್ಠಾ—ಕೃಷ್ಣಸ್ಯ ಅಭೀಷ್ಠಾ ಕೃಷ್ಣಾಭೀಷ್ಠಾ |

ಶಾಸ್ತ್ರವಿಸ್ತೃತಸಂಕ್ಷಾ—ಶಾಸ್ತ್ರಂ ಇತಿ ವಿಸ್ತೃತಾ ಸಂಕ್ಷಾ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ ಶಾಸ್ತ್ರವಿಸ್ತೃತಸಂಕ್ಷಾ | (ದ್ರೌಪದೀಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಶಾಸ್ತ್ರೇ ವಿಸ್ತೃತಾ ಸಂಕ್ಷಾ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ ಶಾಸ್ತ್ರವಿಸ್ತೃತಸಂಕ್ಷಾ)

ಸದ್ವಿಜೇನ—ಸನ್ ಚ ಅಸೌ ದ್ವಿಜಶ್ಚ ಸದ್ವಿಜಃ, ತೇನ ಸದ್ವಿಜೇನ |

ಪದ್ಮಾಭ್ಯಾಸತ್ಸಂಧವೇನ—ಪದ್ಮ ಇತಿ ಆಭ್ಯಾ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಪದ್ಮಾಭ್ಯಃ, ಅಸನ್ ಚಾಸೌ ಸ್ತಂಧವಶ್ಚ ಅಸತ್ಪಂಧವಃ, ಪದ್ಮಾಭ್ಯಶ್ಚಾಸೌ ಅಸತ್ ಸ್ತಂಧವಶ್ಚ ಪದ್ಮಾಭ್ಯಾಸತ್ಸಂಧವಃ, ತೇನ ಪದ್ಮಾಭ್ಯಾ-ಸತ್ಸಂಧವೇನ |

ಅಗ್ರಾನ್ಮಂದತೀರ್ಥಾಖ್ಯಪಾರ್ಥಃ—ಆನಂದತೀರ್ಥ ಇತಿ ಆಭ್ಯಾ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಆನಂದತೀರ್ಥಾಖ್ಯಃ, ಅಗ್ರಶ್ಚಾಸೌ ಆನಂದತೀರ್ಥಾಖ್ಯಶ್ಚ ಅಗ್ರಾನ್ಮಂದತೀರ್ಥಾಖ್ಯಃ, ಅಗ್ರಾನ್ಮಂದತೀರ್ಥಾಖ್ಯಃ ಏವ ಪಾರ್ಥಃ ಅಗ್ರಾನ್ಮಂದತೀರ್ಥಾಖ್ಯಪಾರ್ಥಃ |

ಸ್ವೀಯಾ—ಸ್ವಸ್ಯ ಇಯಂ ಸ್ವೀಯಾ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ—ಶ್ರುತವರ್ಣೇ ಲಿಟ್ ಈ ಧಾತುವಿನ ಎಲ್ಲಾ ರೂಪಗಳನ್ನು ಶ್ರುತಾತಾದರೇಣ ಎಂಬ || ಸರ್ಗದ 64ನೇ ಶ್ಲೋಕದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಕೊಡಲಾಗಿದೆ. (ಶುಕ್ರಾವ ಶುಕ್ರವತುಃ ಶುಕ್ರುವಃ ---)

ಕೋಶ—ಸದ್ವಿಜೇನ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸನ್ ದೋಷರಹಿತ. ಪಂಡಿತ, ಸನ್ ಸುಧೀಃ ಕೋವಿದೋ ಬುಧಃ ಅಮರ. ಶ್ರೀಸಂಪತ್ತು, ಸಂಪತಿಃ ಶ್ರೀಶ್ಚ ಲಕ್ಷ್ಮೀಶ್ಚ ಅಮರ, ಕೃಷ್ಣಾಭೀಷ್ಠಾ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಕೃಷ್ಣ = ವೇದವ್ಯಾಸರು ಮತ್ತು ಯಾದವ ಕೃಷ್ಣ, ವ್ಯಾಸಾರ್ಜುನಾನ್ಮಿತರೋಕಿಲಕಾಕತೂದ್ರತಾಮಿಸ್ರಪಕ್ಷಕಲಿನೀಲಗುಣೇಷು ಕೃಷ್ಣ ಯಾದವ.

ಪ್ರಯೋಗ—ಕೃಷ್ಣಾಭೀಷ್ಠಯಾ ಶಾಸ್ತ್ರವಿಸ್ತೃತಸಂಕ್ಷಯಾ ಯಯಾ ಸದ್ವಿಜೇನ ಪಾಲಿತಯಾ ಶ್ರಿಯಾ ಬಭೂವೇ, ಪದ್ಮಾಭ್ಯಾಸತ್ಸಂಧವೇನ ಆಹೃತಾ ಸಾ ಅಗ್ರಾನ್ಮಂದತೀರ್ಥಾಖ್ಯಪಾರ್ಥೇನ ಶುಕ್ರುವೇ (ಕರ್ಮಣಿ) |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ—ತನ್ನ ಪುಸ್ತಕಾವಲಿಯ ಅಪಹರಣ ಪ್ರವೇಶಾನಂತರದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಏನು ಮಾಡಿದರೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ತೂರ್ಣಂ ತೀರ್ಣಾದಭ್ರಮಾಗೋಽಥ ಸಾರ್ಯಃ

ಸಂಪ್ರಾಪ್ತೋಽಸೌ ಗೋಗಣೈರ್ಭೀಷಯಿತ್ವಾ |

ಸಂಯಮ್ಯಾಂತರ್ಯಂತ್ಯಕಾಮೇನ ಹಾಸ್ಯಂ

ಸಂಪ್ರಾಪ್ತಶ್ರೀರ್ನಿರ್ದೇಶತಂ ತಂ ಜಹಾಸ

|| 43 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ತೂರ್ಣಂ, ತೀರ್ಣಾದಭ್ರಮಾರ್ಗಃ, ಅಥ, ಸಾರ್ಯಃ, ಸಂಪ್ರಾಪ್ತಃ, ಅಸೌ, ಗೋಗಣೈಃ, ಭೀಷಯಿತ್ವಾ, ಸಂಯಮ್ಯ, ಅಂತರ್ಯಂತ್ಯಕಾಮೇನ, ಹಾಸ್ಯಂ, ಸಂಪ್ರಾಪ್ತತ್ರೀಃ, ನಿರ್ಜತಂ ತಂ ಜಹಾಸ |

ಅನ್ವಯ— ಅಥ ತೂರ್ಣಂ ತೀರ್ಣಾದಭ್ರಮಾರ್ಗಃ ಸಾರ್ಯಃ ಅಸೌ ತಂ ಸಂಪ್ರಾಪ್ತಃ, ಗೋಗಣೈಃ ಭೀಷಯಿತ್ವಾ ಸಂಯಮ್ಯ, ಸಂಪ್ರಾಪ್ತತ್ರೀಃ ಅಂತರ್ಯಂತ್ಯಕಾಮೇನ, ಹಾಸ್ಯಂ, ನಿರ್ಜತಂ ಜಹಾಸ.

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಥ = ಅನಂತರ

ತೂರ್ಣಂ = ಬೇಗನೆ

ತೀರ್ಣಾದಭ್ರಮಾರ್ಗಃ = ದಾಟಲ್ಪಟ್ಟ ಬಹು ಯೋಜನೆ ದೂರದ ದಾರಿಯುಳ್ಳ

ಸಾರ್ಯಃ = ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಯತಿಗಳಿಂದ ಸಹಿತರಾದ, ಅಣ್ಣನಾದ ಭೀಮಸೇನನಿಂದ ಸಹಿತನಾದ,

ಅಸೌ = ಈ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು, ಅರ್ಜುನನು

ತಂ = ಆ ಪದ್ಮತೀರ್ಥನನ್ನು ಜಯದ್ರಥನನ್ನು

ಸಂಪ್ರಾಪ್ತಃ = ಹೊಂದಿದವರಾಗಿ

ಗೋಗಣೈಃ = ಮಾತುಗಳ ಸಮೂಹಗಳಿಂದ, ಬಾಣಗಳ ಸಮುದಾಯಗಳಿಂದ

ಭೀಷಯಿತ್ವಾ = ಹೆದರಿಸಿ,

ಸಂಯಮ್ಯ = ಉತ್ತರವಿಲ್ಲದವನನ್ನಾಗಿಸಿ, ಹಗ್ಗಗಳಿಂದ ಕಟ್ಟಿ

ಸಂಪ್ರಾಪ್ತತ್ರೀಃ = ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟ ಜಯಸಂಪತ್ತುಳ್ಳವರಾಗಿ, ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟ ದ್ರೌಪದಿಯುಳ್ಳವನಾಗಿ

ಅಂತರ್ಯಂತ್ಯಕಾಮೇನ = ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯಾದ ಭಗವಂತನ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ, ಅಂತಃಕರಣದಲ್ಲಿ

ಪ್ರೇರಕನಾದ ಮನ್ನಥನಿಂದ,

ಹಾಸ್ಯಂ = ಅಪಹಾಸಕ್ಕೆ ಗುರಿಯಾದ

ನಿರ್ಜತಂ = ಸೋಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಪದ್ಮತೀರ್ಥನನ್ನು, ಸ್ವಂಧವನನ್ನು

ಜಹಾಸ = ಹಾಸ್ಯಮಾಡಿದರು.

ವಿಶೇಷಾಂಶ— ಭಾವಪ್ರಕಾಶಿತಾ ವಚನಗಳು, ಸಾರ್ಯಃ = ಸತ್ಯೇಷ್ಠಃ, ತನಗಿಂತ ದೊಡ್ಡ ಯತಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ, ಅಣ್ಣನಾದ ಭೀಮಸೇನನಿಂದ ಕೂಡಿರುವ, ಗೋಗಣೈಃ ವಾಗ್ಗಣೈಃ ಶರಗಣೈಶ್ಚ = ಗೋಗಣೈಃ ಎಂದರೆ ಮಾತುಗಳ ಸಮೂಹಗಳಿಂದ, ಮತ್ತು ಬಾಣಗಳ ಸಮೂಹಗಳಿಂದ, ಸಂಯಮ್ಯ ನಿರುದ್ಯ, ಬದ್ಧಾ ಚ = ಸಂಯಮ್ಯ ಎಂದರೆ ತಡೆದು ಮತ್ತು ಕಟ್ಟಿ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಅಂತರ್ಯಂತ್ಯಕಾಮೇನ = ಅಂತರ್ಯಾಮಿಣಃ ವಾಂಛಯಾ ಅಂತಃಪ್ರೇರಕೇಣ ಮನ್ನಥೇನ ಚ = ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ, ಮತ್ತು ಅಂತಃಪ್ರೇರಕನಾದ ಮನ್ನಥನಿಂದ, ತ್ರೀಃ = ಜಯತ್ರೀಃ ಪಾಂಚಾಲೀ ಚ = ತ್ರೀಃ ಎಂದರೆ ಜಯ, ಸಂಪತ್ತು, ಮತ್ತು ದ್ರೌಪದೀ ದೇವಿಯರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಪಾಂಡವರು ಅಶ್ರಮದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದಿರುವಾಗ ಧೌಮ್ಯರು ದ್ರೌಪದಿಯನ್ನು ಕಾಪಾಡುತ್ತಾ ಅಲ್ಲಿಯೇ ಇದ್ದರು. ಆಗ ಸ್ವಂಧವನು ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದು ದ್ರೌಪದಿಯನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿದನು. ಬೇಟೆಯಿಂದ ಹಿಂತಿರುಗಿ ಬಂದಕೂಡಲೇ ಆ ಸಮಾಚಾರವನ್ನು ಕೇಳಿ ಅರ್ಜುನನು ಅಣ್ಣನಾದ ಭೀಮಸೇನನೊಡನೆ ಜಯದ್ರಥನ ಬೆನ್ನಟ್ಟುತ್ತಾ ಬಹಳ ದೂರ ವೇಗವಾಗಿ ಹೋದನು. ಅಲ್ಲಿ ದ್ರೌಪದಿಯನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿದ ಸ್ವಂಧವನನ್ನು ಹಿಡಿದು ಬಾಣಗಳಿಂದ ಹೆದರಿಸಿದನು. ಅವನನ್ನು ಹಗ್ಗಗಳಿಂದ ಕಟ್ಟಿದನು. ಹೀಗೆ ಮನ್ನಥವರನಾಗಿ ಜಯದ್ರಥನು ಕಟ್ಟಿ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡಿ ಹಾಸ್ಯಾಸ್ಪದನಾದನು. ಸೋತುಹೋದನು. ಅವನನ್ನು ಅರ್ಜುನನು ಅಪಹಾಸ ಮಾಡಿದನು. ಹಾಗೆಯೇ ಈಗ ತನ್ನ ಪುಸ್ತಕಗಳ ಅಪಹಾರ-

ವಾಯಿತು ಎಂದು ಕೇಳಿದ ಕೂಡಲೇ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಜ್ಯೇಷ್ಠಯತಿಗಳೊಡನೆ ಬೇಗನೆ ಅನೇಕ ಯೋಜನೆ ದೂರದ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ದಾಟಿ ಆ ಪದ್ಧತೀರ್ಥನ ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಹೋದರು. ಅಲ್ಲಿ ಅವನನ್ನು ತಡೆದರು. ವಾದದಲ್ಲಿ ಅವನನ್ನು ಹೆದರಿಸಿ ನಿರುತ್ತರನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದರು. ತಾನು ಜಯಸಂಪತ್ತನ್ನು ಪಡೆದರು. ತಾನು ಅಭೇದವಾದಿಯಾಗಿದ್ದರೂ ಪದ್ಧತೀರ್ಥನು ಅಂತರ್ಯಾಮಿಗೆ ಎಲ್ಲವೂ ತಿಳಿದಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳುವ ಮೂಲಕ ಅಂತಃಪ್ರೇರಣನಾದ ಭಗವಂತನ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಸೋತುಹೋದನು. ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಹಾಸ್ಯಾಸ್ಪದನಾದನು. ಅವನನ್ನು ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರೂ ಆಪಹಾಸ ಮಾಡಿ ನಕ್ಕರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ತೀರ್ಣಾದಭ್ರಮಾರ್ಗಃ— ದಭ್ರಃ ನ ಭವತೀತಿ ಅದಭ್ರಃ, ಅದಭ್ರತ್ವಾಸೌ ಮಾರ್ಗಶ್ಚ ಅದಭ್ರಮಾರ್ಗಃ,
ತೀರ್ಣಃ ಅದಭ್ರಮಾರ್ಗಃ ಯೇನ ಸಃ ತೀರ್ಣಾದಭ್ರಮಾರ್ಗಃ |

ಸಾರ್ಯಃ— ಅಯೇರ್ಣ ಸಹ ವರ್ತತೇ ಇತಿ ಸಾರ್ಯಃ |

ಗೋಗಣೈಃ— ಗಮಂ ಗಣಾಃ ಗೋಗಣಾಃ, ತೈಃ ಗೋಗಣೈಃ |

ಅಂತರ್ಯಂತ್ಯಕಾಮೇನ— ಅಂತರ್ಯಂತುಃ ಕಾಮಃ ಅಂತರ್ಯಂತ್ಯಕಾಮಃ, ಅಂತರ್ಯಂತರಿ ಕಾಮಃ
ಅಂತರ್ಯಂತ್ಯಕಾಮಃ, ಇತಿ ವಾ ಅಂತರ್ಯಂತ್ಯಕಾಮೇನ | (ಅಂತರ್ಯಂತಾ ಚಾಸೌ ಕಾಮವ್ಚ
ಅಂತರ್ಯಂತ್ಯ ಕಾಮಃ ತೇನ) |

ಸಂಪ್ರಾಪ್ತಶ್ರೀಃ— ಸಂಪ್ರಾಪ್ತಾ ಶ್ರೀಃ ಯೇನ ಸಃ ಸಂಪ್ರಾಪ್ತಶ್ರೀಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಹಸೇ ಹಸನೇ ಆಕರ್ಮಕ ಸೇಟ್ ಪರಸ್ಪೃಪದೀ ಭೂತಾನದ್ಯತನ ಪರೋಕ್ಷೇ ಲಿಟ್.
ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ವಿಶವಚನೇ 'ಜಹಾಸ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಜಹಾಸ ಜಹಸತುಃ ಜಹಸುಃ, ಜಹಸಿಥ ಜಹಸಥುಃ ಜಹಸ, ಜಹಾಸ-ಜಹಸ ಜಹಸಿವ ಜಹಸಿಮು ||

ಕೋರ— ತೂರ್ಣಂ = ಆತು, ಬೇಗನೆ, ಸತ್ಪರಂ ಚಪಲಂ ತೂರ್ಣಮವಿಲಂಬಿತಮಾತು ಚ = ಅಮರ. ಅದಭ್ರ ಎಂಬಲ್ಲಿ ದಭ್ರ = ಅಲ್ಪ, ಅದಭ್ರ = ಬಹಳ, ಸ್ವಲ್ಪ ದಭ್ರಂ ಕೃಶಂತನು, ಅದಭ್ರ = ಬಹಳ, ಸ್ವಲ್ಪ ದಭ್ರಂ ಕೃಶಂತನು. ಅದಭ್ರಂ ಬಹುಲಂ ಬಹು. ಅಮರ. ಗೋಗಣೈಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಗೋ' ಎಂದರೆ ಮಾತು ಬಾಣ ಎಂದು ಎರಡು ಅಥಗಳು. 'ಗೌರ್ವಾಣಃ ವೃಷಭಃ ಚಂದ್ರೌ, ವಾಗ್ಭೂದಿಗ್ ಧೇನುಷು ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ | ದ್ವಯೋಸ್ತುರಶ್ವಿರ್ದೃಗ್‌ಬಾಣಸ್ವರ್ಗವಜ್ರಾಂಬು-ಲೋಮಸು - ರತ್ನಮಾಲಾ.

ಪ್ರಯೋಗ— ಅಥ ತೂರ್ಣಂ ತೀರ್ಣಾದಭ್ರಮಾರ್ಗೇಣ ಸಾರ್ಯೇಣ ಅಮುನಾ, ತಂ ಸಂಪ್ರಾಪ್ತೇನ (ಸಃ) ಜಹಸೇ (ಭಾವೇ ಪ್ರಯೋಗ) |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಅಲ್ಲನಾದ ಪದ್ಧತೀರ್ಥಯತಿಯನ್ನು ಉಪೇಕ್ಷಿಸದ ಕಾರಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ದುಷ್ಪ್ರಾತ್ಯಾಸೌ ಭದ್ರಮೇಕಾಕಿನಂ ಯಃ

ಕ್ಷೇಪುಂ ಹೇತುಃ ಸೌಖ್ಯದಾಖ್ಯಂ ಬಭೂವ |

ಹರ್ಯಂಶೋಽಯಂ ತಂ ನ ಚಕ್ಷಾಮ ಭೂಯ-

ಸ್ತೋಕೇ ಸನ್ನೇ ಸೂಕರಂ ಕೇಸರೀವ

|| 44 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ದುಷ್ಟಾತ್ಮಾ, ಅಸೌ, ಭದ್ರಂ (ದುಷ್ಟಾತ್ಮಾ, ಸೌಭದ್ರಂ) ಏಕಾಕಿನಂ, ಯಃ, ಕ್ಷೇಪುಂ ಹೇತುಃ, ಸೌಖ್ಯದಾಖ್ಯಂ, ಬಭೂವ, ಹರ್ಯಂಶಃ, ಅಯಂ, ತಂ, ನ, ಚಕ್ಷಾಮ, ಭೂಯಃ, ತೋಕೇ, ಸನ್ನೇ, ಸೂಕರಂ, ಕೇಸರೀ, ಇವ |

ಅನ್ವಯ— ದುಷ್ಟಾತ್ಮಾ ಯಃ ಅಸೌ, ಭದ್ರಂ ಏಕಾಕಿನಂ ಸೌಖ್ಯದಾಖ್ಯಂ (ಏಕಾಕಿನಂ ಸೌಖ್ಯದಾಖ್ಯಂ ಸೌಭದ್ರಂ) ಕ್ಷೇಪುಂ ಹೇತುಃ ಬಭೂವ, ತಂ ಹರ್ಯಂಶಃ ಅಯಂ ತೋಕೇ ಸನ್ನೇ ಕೇಸರೀ ಸೂಕರಂ ಇವ ಭೂಯಃ ನ ಚಕ್ಷಾಮ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ದುಷ್ಟಾತ್ಮಾ = ಕೆಟ್ಟಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ

ಯಃ ಅಸೌ = ಯಾವ ಈ ಪದ್ಧತೀರ್ಥನು

ಭದ್ರಂ = ಮನೋವಾಕ್ ಕಾಯಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಮಂಗಳಕರನಾದ

ಏಕಾಕಿನಂ = ಒಬ್ಬಂಟಿಗನಾದ

ಸೌಖ್ಯದಾಖ್ಯಂ = ಸೌಖ್ಯವನ್ನು (ತಂ) ಕೊಡುವವನು (ಕರ) ಎಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳ, ಶಂಕರಾರ್ಯನೆಂದು ಹೆಸರುಳ್ಳ

ಬ್ರಾಹ್ಮಣನನ್ನು, (ಇನ್ನೊಂದು ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ

ಏಕಾಕಿನಂ = ಸಹಾಯಕರಿಲ್ಲದ

ಸೌಖ್ಯದಾಖ್ಯಂ = ಪಾಂಡವರಿಗೆ ಆನಂದವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಅಭಿಮನ್ಯು ಎಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳ,

ಸೌಭದ್ರಂ = ಸುಭದ್ರೆಯ ಮಗನನ್ನು)

ಕ್ಷೇಪುಂ = ನಿರಾಕರಿಸಲು, ಕೊಲ್ಲಲು

ಹೇತುಃ ಬಭೂವ = ಕಾರಣನಾದನೋ

ತಂ = ಆ ಪದ್ಧತೀರ್ಥನನ್ನು ಸಿಂಧುದೇಶಾಧಿಪತಿಯಾದ ಜಯದ್ರಥನನ್ನು

ಹರ್ಯಂಶಃ = ವಾಯುವಿನ ಅವತಾರರಾದ, ಇಂದ್ರಾಂಶದಿಂದ ಅವತರಿಸಿದ

ಅಯಂ = ಈ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು, ಅರ್ಜುನನು

ತೋಕೇ = ಮರಿಯು

ಸನ್ನೇ = ಸಾಯಲು

ಕೇಸರೀ = ಸಿಂಹವು

ಸೂಕರಂ ಇವ = ಹಂದಿಯನ್ನೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ

ಭೂಯಃ = ಮತ್ತೆ, ಸಾಯುವತನಕ

ನ ಚಕ್ಷಾಮ = ಕ್ಷಮಿಸಲಿಲ್ಲ,

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಹಿಂದೆ ಕೌರವ ಪಾಂಡವರ ಯುದ್ಧ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಒಂದು ದಿನ ದ್ರೋಣಾಚಾರ್ಯರು ಪದ್ಮವ್ಯೂಹವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದರು. ಆ ವ್ಯೂಹದ ಬಾಗಿಲಿನಲ್ಲಿ ನಿಂತಿದ್ದ ಜಯದ್ರಥನು ಪಾಂಡವರು ವ್ಯೂಹದೊಳಗೆ ಹೋಗದಂತೆ ತಡೆದನು. ಧರ್ಮರಾಜಾದಿಗಳಾದ ಎಲ್ಲಾ ಪಾಂಡವರಿಗೂ ಆನಂದಕರವಾದ ಅಭಿಮನ್ಯು ಎಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳ ಆ ಸುಭದ್ರಾಕುಮಾರನು ಪದ್ಮವ್ಯೂಹದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬಂಟಿಗನಾಗಿ ಯುದ್ಧಮಾಡುತ್ತಾ ದ್ರೋಣಕರ್ಣಾದಿ ಅನೇಕ ಮಹಾರಥರಿಂದ ಹತನಾದನು. ಹೀಗೆ ಸೌಭದ್ರನಾದ ಅಭಿಮನ್ಯುವಿನ ಮರಣಕ್ಕೆ ಪಾಂಡವರನ್ನು ಒಳಗೆ ಹೋಗದಂತೆ ತಡೆದುದರಿಂದ ಜಯದ್ರಥನು ಕಾರಣನಾಗಿದ್ದನು. ಅವನು ಅರ್ಜುನನ ಹೊರತು ಉಳಿದ ಪಾಂಡವರನ್ನು ಒಂದು ದಿನ ತಡೆಯುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಈಶ್ವರನಿಂದ ವರವನ್ನಾಗಿ ಪಡೆದಿದ್ದನು. ಹೀಗೆ ಪುತ್ರನ ಮರಣಕ್ಕೆ ಕಾರಣನಾದ ಆ ಜಯದ್ರಥನನ್ನು ಈ ಪುತ್ರ

ಮರಣವಾರ್ತೆಯನ್ನು ಕೇಳಿದ ಇಂದ್ರಾಂಶನಾದ ಅರ್ಜುನನು, ಕುಪಿತನಾಗಿ, ಸಾಯುವವರೆಗೂ ಅವನನ್ನು ಕ್ಷಮಿಸಲಿಲ್ಲ. ಅವನನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವನೆಂದು ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಮಾಡಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನುಗೃಹದಿಂದ ಕೊಂದನು. ಮನೋವಾಕ್‌ಕಾಯ ಎಂಬ ತ್ರಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಶುದ್ಧನಾದ ಮಂಗಳಸ್ವರೂಪನಾದ ಶಂಕರಾರ್ಯ ಎಂಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಲ್ಲಿ ಆಚಾರ್ಯರು ತಮ್ಮ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಇಟ್ಟಿದ್ದರು. ಬೇರೆ ಸಹಾಯಕರಿಲ್ಲದೆ ಒಬ್ಬಂಟಿಗನಾದ ಆ ಶಂಕರಾರ್ಯನನ್ನು ಬೆದರಿಸಿ ದುಷ್ಪ್ರಸ್ತಭಾವದ ಪದ್ಧತೀರ್ಥನು ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿ ಅವನಿಗೆ ತಿರಸ್ಕಾರವನ್ನೂ ಅವಮಾನವನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡಿದನು. ಅನಂತರ ಈ ವಾರ್ತೆಯನ್ನು ತಿಳಿದ ಶ್ರೀಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನ ಅವತಾರರಾದ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಮತ್ತೆ ಆ ಪದ್ಧತೀರ್ಥನನ್ನು ಕ್ಷಮಿಸಲೇ ಇಲ್ಲ. ಅವನನ್ನು ಎದುರಿಸಿ ವಾದದಲ್ಲಿ ಖಂಡಿಸಿದರು. ಸಿಂಹವು ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದಿರುವಾಗ, ಅದನ್ನು ಮೋಸಗೊಳಿಸಿ ಸಿಂಹದ ಗುಹೆಗೆ ನುಗ್ಗಿ ಕಾಡುಹಂದಿಯೊಂದು ಸಿಂಹದ ಏಕಾಕಿಯಾದ ಮರಿಯನ್ನು ಕೊಂದರೆ ಈ ಸಮಾಚಾರ ತಿಳಿದಾಗ ಸಿಟ್ಟಾದ ಆ ಸಿಂಹವು ಆ ಕಾಡುಹಂದಿಯನ್ನು ಎದುರಿಸಿ ಅದನ್ನು ಕೊಲ್ಲುತ್ತದೆ. ಸರ್ವಥಾ ಕ್ಷಮಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಆಚಾರ್ಯರು ಪದ್ಧತೀರ್ಥನನ್ನು ಎದುರಿಸಿ ಖಂಡಿಸಿದುದು ಅದರಂತೆ ಆಯಿತು ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ— ಇಲ್ಲಿ ಭಾವಪ್ರಕಾಶಕಾಂಕ್ಷೆಗಳಿಗಿಂತ - ಯೋಗಸೌ ಪುರಾ ಭದ್ರಂ ಸಜ್ಜನಂ ಕ್ಷೇಪ್ತಂ ಹೇತುಃ ಸೌಭದ್ರಂ ಚ, ಸೌಖ್ಯದಾಖ್ಯಂ ಶಂಕರಾರ್ಯನಾಮಾನಂ ಶ್ರವಣೇನ ಸ್ವಸುಖಕರಣಾಮಾನಂ ಚ = ಯಾವ ಈ ಪದ್ಧತೀರ್ಥನು ಹಿಂದೆ (ಮಹಾಭಾರತ ಯುದ್ಧಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸ್ವಂಧವನು) ಮಂಗಳಕರನಾದ ಸಜ್ಜನನಾದ ಶಂಕರಾರ್ಯನನ್ನು ಅವಮಾನಿಸಲು ಅಭಿಮುಖ್ಯವನ್ನು (ಕೊಲ್ಲಲು) ಕಾರಣನಾಗಿದ್ದನೋ, ದುಷ್ಟಾತ್ಮಾ ಸೌಭದ್ರಂ, ಎಂಬಲ್ಲಿ ದುಷ್ಟಾತ್ಮಾ ಅಸೌ, ಭದ್ರಂ, ಎಂದೂ, ದುಷ್ಟಾತ್ಮಾ ಸೌಭದ್ರಂ ಎಂದೂ ಪದಚ್ಛೇದ, ಸೌಖ್ಯದಾಖ್ಯಂ ಎಂದರೆ ಆನಂದಕರ = ಶಂಕರ ಎಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನನ್ನು, ಕೇಳುವುದರಿಂದ ತಮಗೆ ಆನಂದಕರವಾದ ಅಭಿಮುಖ್ಯ ಎಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳವನನ್ನು ಎಂದೂ ಅರ್ಥ.

ವಿಗ್ರಹ—

ದುಷ್ಟಾತ್ಮಾ— ದುಷ್ಟಃ ಆತ್ಮಾ (ಬುದ್ಧಿಃ) ಯಸ್ಯ ಸಃ ದುಷ್ಟಾತ್ಮಾ |

ಸೌಖ್ಯದಾಖ್ಯಃ— ಸುಖಮೇವ ಸೌಖ್ಯಂ, ಸೌಖ್ಯಂ ದದಾತೀತಿ ಸೌಖ್ಯದಾ, ಸೌಖ್ಯದಾ ಅಯ್ಯಾ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸೌಖ್ಯದಾಖ್ಯಃ, ತಂ ಸೌಖ್ಯದಾಖ್ಯಂ |

ಹರ್ಯಂಶಃ— ಹರಃ ಅಂಶಃ ಹರ್ಯಂಶಃ |

ಕೇಸರೀ— ಕೇಸರಾ ಅಸ್ಯ ಸಂತೀತಿ ಕೇಸರೀ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಬಭೂವ ಭೂ ಧಾತು ಲಿಟ್ |

ಚಕ್ಷುಮ ಚಕ್ಷಮತುಃ ಚಕ್ಷಮುಃ, ಚಕ್ಷಮಿಥ-ಚಕ್ಷಂಥ ಚಕ್ಷಮಥುಃ ಚಕ್ಷಮ, ಚಕ್ಷುಮ-ಚಕ್ಷಮ ಚಕ್ಷಮಿವ ಚಕ್ಷಮಿಮ ||

ಕೋರ— ತೋಕಂ = ಮಗು, ಅವತ್ಯಂ ತೋಕಂ ತಯೋಃ ಸಮೇ ಅಮರ 'ತುಕ್ ತೋಕಸ್ತನಯತ್ವ ನಂದನ, ಇತಿಮುಚ್ಚೈರವತ್ಯಂ ಸ್ವೈತಂ ಎಂಬ ವಚನವೂ ಇದೆ. ಸೂಕರ = ಕಾಡುಹಂದಿ, 'ವರಾಹಃ ಸೂಕರೋ ಫೃಷ್ಟಿ ಅಮರ. ಹರ್ಯಂಶಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಹರಿ, ವಾಯು ಇಂದ್ರ, ಚಂದ್ರೇ ಸೂರ್ಯ ಯಮೇ ವಿಷ್ಣು ವಾಸವೇ ದುರ್ದುರೇ ಹಯೇ | ಮೃಗೇಂದ್ರೇ ವಾನರೇ ವಾಯು ದಿವ್ಯಶ್ಚ ಹರಿಃ ಸ್ವೈತಃ' | ಧನಂಜಯಕೋರಃ (ಹರಿಶ್ಚಕ್ರ 10 ಅರ್ಧಗಳು) 'ಯಮಾ-ನಿಲೇಂದ್ರಚಂದ್ರಾಕ್ಷವಿಷ್ಣುಹಂಕಾರುಪಾಜಮ | ಶುಕಾಹಿಕಟಭೀಣೇಷು ಹರ್ನಾಕ್ಷಕಪಿಲೇ ತ್ರಿಮ' || ಅಮರ. (ಹರಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ 14 ಅರ್ಥಗಳು)

ಪ್ರಯೋಗ— ದುಷ್ಟಾತ್ಮನು ಯೇನ ಅಮುನಾ, ಭದ್ರಂ ಏಕಾಕಿನಂ ಸೌಖ್ಯದಾಖ್ಯಂ (ಸೌಭದ್ರಂ) ಕ್ಷೇಪ್ತಂ ಹೇತುನಾ ಬಭೂವೇ (ಭಾವೇ) ಸು ಹರ್ಯಂಶೇನ ಅನೇನ ತೋಕೇ ಸನ್ನೇ ಕೇಸರೀಣಾ ಸೂಕರಃ ಇವ ಭೂಯಃ ನ ಚಕ್ಷಮೇ (ಕರ್ಮಣಃ) ||

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ವಾದಿಗಳನ್ನು ಜಯಿಸಿದ ರೀತಿಯನ್ನು ಮತ್ತೂ ಅರ್ಜುನನ ಹೋಲಿಕೆಯಿಂದ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ತಸ್ಯ ತ್ರಾಸಾತ್ ಪೃಷ್ಠತಸ್ತಿಷ್ಠತೋಽಭೂತ್

ಕ್ಷೇಮಾಪೇಕ್ಷೇ ಯೋ ಜನಃ ಪ್ರಾಗ್ ಬಿತೋಽಪಿ |

ಮಧ್ಯೇಽನ್ಯೇಷಾಂ ಗೋತತೀಃತತ್ಪ್ರಯುಕ್ತಾಃ

ಸೋಽದ್ಯಜ್ಞಃ ಪಂಚಪೈಗೋವಿಶೇಷೈಃ || 45 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ತಸ್ಯ, ತ್ರಾಸಾತ್, ಪೃಷ್ಠತಃ, ತಿಷ್ಠತಃ, ಅಭೂತ್, ಕ್ಷೇಮಾಪೇಕ್ಷೇ, ಯಃ, ಜನಃ, ಪ್ರಾಗ್, ಜಿತಃ, ಅಪಿ, ಮಧ್ಯೇ, ಅನ್ಯೇಷಾಂ, ಗೋತತೀಃ, ತತ್ಪ್ರಯುಕ್ತಾಃ, ಸಃ, ಅದ್ಯತ್, ಜಞ್ಞಃ, ಪಂಚಪೈಃ, ಗೋವಿಶೇಷೈಃ |

ಅನ್ವಯ— ಜಞ್ಞಃ ಸಃ, ಪ್ರಾಗ್ಜಿತಃ ಅಪಿ ಯಃ ಜನಃ ತ್ರಾಸಾತ್ ಪೃಷ್ಠತಃ ತಿಷ್ಠತಃ ತಸ್ಯ ಕ್ಷೇಮಾಪೇಕ್ಷೇ ಅಭೂತ್, ಅನ್ಯೇಷಾಂ ಮಧ್ಯೇ ತತ್ಪ್ರಯುಕ್ತಾಃ ಗೋತತೀಃ ಪಂಚಪೈಃ ಗೋವಿಶೇಷೈಃ ಅದ್ಯತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಜಞ್ಞಃ ಸಃ = ಜಯಶೀಲರಾದ ಆ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು, ಅರ್ಜುನನು,

ಪ್ರಾಗ್ ಜಿತಃ ಅಪಿ, ಯಃ ಜನಃ = ಹಿಂದೆ ಸೋಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದರೂ, ಯಾವ ಪುಂಡರೀಕಪುರಿ ಎಂಬುವನು.

ಅಶ್ವತ್ಥಾಮಾದಿಗಳು

ತ್ರಾಸಾತ್ = ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಭಯದಿಂದ, ಅರ್ಜುನನ ಭಯದಿಂದ

ಪೃಷ್ಠತಃ = ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿ

ತಿಷ್ಠತಃ = ನಿಂತಿರುವ

ತಸ್ಯ = ಆ ಪದ್ಧತೀರ್ಥನ, ಸ್ವಂಧವನ

ಕ್ಷೇಮಾಪೇಕ್ಷೇ = ಕೀರ್ತಿಯ ರಕ್ಷಣೆಯೆಂಬ (ಲಬ್ಧಪರಿಪಾಲನ ರೂಪವಾದ) ಕ್ಷೇಮವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು,

ಸ್ವಂಧವನ ಮರಣವಾಗಬಾರದೆಂದು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವರು.

ಅಭೂತ್ = ಆದನೋ, ಆದರೋ

ಅನ್ಯೇಷಾಂ = ಇತರ ಮಧ್ವಶಿಷ್ಯರ, ಪಾಂಡವರ,

ಮಧ್ಯೇ = ನಡುವಿನಲ್ಲಿ

ತತ್ಪ್ರಯುಕ್ತಾಃ = ಆ ಪುಂಡರೀಕಪುರಿಯು ಹೇಳಿದ, ಆ ಅಶ್ವತ್ಥಾಮಾದಿಗಳು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ

ಗೋತತೀಃ = ಮಾತುಗಳ ಸಮೂಹಗಳನ್ನು, ಬಾಣಗಳ ಸಮೂಹಗಳನ್ನು

ಪಂಚಪೈಃ = ಐದು, ಆರು

ಗೋವಿಶೇಷೈಃ = ವಿಶೇಷವಾದ ಬಾಣಗಳಿಂದ

ಅದ್ಯತ್ = ಖಂಡಿಸಿದರು. ಖಂಡಿಸಿದನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಅಭಿಮನ್ಯುವು ಹತನಾದುದನ್ನು ಕೇಳಿ ಅರ್ಜುನನು ಅವನ ಮರಣಕ್ಕೆ ಕಾರಣನಾದ ಸ್ವಂಧವನನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವನೆಂದು ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ ಮಾಡಿ ದ್ರೋಣಾಚಾರ್ಯರು ರಚಿಸಿದ ವ್ಯೂಹವನ್ನು ಭೇದಿಸಿ ಸ್ವಂಧವನನ್ನು ಕೊಲ್ಲಲು ಮುಂದುವರಿದನು. ಸ್ವಂಧವನು ಅರ್ಜುನನ ಭಯದಿಂದ ಅಶ್ವತ್ಥಾಮಾದಿಗಳ ಹಿಂದೆ ಆಡಗಿ ನಿಂತಿದ್ದನು. ಅವರು

ಈಗ ಹೇಗಾದರೂ ಸ್ವಂಧವನನ್ನು ಅರ್ಜುನನಿಂದ ಸಾಯದಂತೆ ಕಾಪಾಡಬೇಕೆಂದು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿ ಅರ್ಜುನನನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಅಟ್ಟಲು ಬಾಣಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡಿದರು. ಉಳಿದ ಪಾಂಡವರೂ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದರು. ಅವರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಅಶ್ವತ್ಥಾಮಾದಿಗಳು ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಬಾಣ ಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡಿದರು. ಆಗ ಅರ್ಜುನನು ಐದಾರು ವಿಶೇಷ ಬಾಣಗಳಿಂದ ಅವರ ಬಾಣಗಳನ್ನು ತುಂಡರಿಸಿದನು. ಹಾಗೆಯೇ ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿಯೂ ಹಿಂದೆ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ಸೋತಿದ್ದರೂ ಸಹ, ಪುಂಡರೀಕಪುರಿಯು ಪದ್ಧತೀರ್ಥನನ್ನು ತನ್ನ ಹಿಂದೆ ನಿಲ್ಲಿಸಿಕೊಂಡನು. ಅವನ ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಬೇಕೆಂದು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿದನು. ತಾನೇ ಮುಂದೆ ನಿಂತು ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಶಿಷ್ಯರೂ ಇರುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಅವರ ನಡುವೆ ತನ್ನ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಾ ಉಪನ್ಯಾಸ ಮಾಡಿದನು. ಆಗ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಹಿಂದೆ ಅರ್ಜುನನು ಅಶ್ವತ್ಥಾಮಾದಿಗಳು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ ಬಾಣಗಳನ್ನು ತಮ್ಮ ಐದಾರು ವಿಶೇಷ ಬಾಣಗಳಿಂದ ಖಂಡಿಸಿದಂತೆ ಪುಂಡರೀಕಪುರಿಯ ಮಾತುಗಳನ್ನು ತನ್ನ ವಿಶೇಷವಾದ ಐದಾರು ಮಾತುಗಳಿಂದಲೇ ಖಂಡಿಸಿದರು. ಅವನ ಉಪನ್ಯಾಸದಲ್ಲಿರುವ ಅಪಶಬ್ದಗಳು, ಅಪಸಿದ್ಧಾಂತ, ಮುಂತಾದ ದೋಷಗಳನ್ನು ತೋರಿಸಿ ಅವನನ್ನು ಪರಾಜಯಗೊಳಿಸಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಕ್ಷೇಮಾಪೇಕ್ಷೇ— ಕ್ಷೇಮಂ ಅಪೇಕ್ಷತೇ ಇತಿ ಕ್ಷೇಮಾಪೇಕ್ಷೇ |

ಗೋತತೀ— ಗವಾಂ ತತಯಃ ಗೋತತಯಃ, ತಾಃ ಗೋತತೀಃ |

ತತ್ಪ್ರಯುಕ್ತಾಃ— ತೇನ ಪ್ರಯುಕ್ತಾಃ ತತ್ಪ್ರಯುಕ್ತಾಃ, ತಾಃ ತತ್ಪ್ರಯುಕ್ತಾಃ | (ತೈಃ ಅಶ್ವತ್ಥಾಮಾದಿಃ ಪ್ರಯುಕ್ತಾಃ ತತ್ ಪ್ರಯುಕ್ತಾಃ |)

ಪಂಚಪೈಃ— ಪಂಚ ವಾ ಷಡ್ ವಾ ಪಂಚಪಾಃ, ತೈಃ ಪಂಚಪೈಃ |

ಗೋವಿಶೇಷೈಃ— ಗವಾಂ ವಿಶೇಷಾಃ ಗೋವಿಶೇಷಾಃ, ತೈಃ ಗೋವಿಶೇಷೈಃ |

ವಿಶೇಷಾಂಶ— ಭಾವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಯೋಜನಃ, ಪುಂಡರೀಕಪುರೀ, ದ್ರೌಣ್ಯಾದಿಶ್ಚ = ಯೋಜನಃ ಎಂಬ ಮೂಲದ ಪದಗಳಿಗೆ ಪಂಡರೀಕಪುರಿ ಮತ್ತು ಅಶ್ವತ್ಥಾಮಾದಿಗಳು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಗೋತತೀಃ ಪಂಚಪೈಃ ಗೋವಿಶೇಷೈಃ ಅದೃತ್ ಎಂದು ಅನ್ವಯ. ಮಾತಿನ ಸಮೂಹಗಳನ್ನು ಮತ್ತು ವಿಶೇಷವಾದ ಮಾತುಗಳಿಂದ, ಅರ್ಜುನನ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾದ ಐದಾರು ಬಾಣಗಳಿಂದ ಖಂಡಿಸಿದರು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ತೇನ ಕೃತಸ್ಯ ಉಪನ್ಯಾಸಸ್ಯ ಅಪಶಬ್ದ, ಅರ್ಥಾದಿದೋಷ ಪ್ರಕಟಕೈಃ ಪಂಚಪೈಃ ವಾಕ್ಯೈಃ ತಮ್ ಅಖಂಡಯತ್ = ಆ ಪುಂಡರೀಕಪುರಿಯು ಮಾಡಿದ ಉಪನ್ಯಾಸದಲ್ಲಿರುವ ಅಪಶಬ್ದಗಳು ಅರ್ಥದೋಷ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಟಗೊಳಿಸುವ ಐದಾರು ಮಾತುಗಳಿಂದ ಆ ಪುಂಡರೀಕಪುರಿಯನ್ನು ಖಂಡಿಸಿದರು ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ. ಪುನಃ ಸ್ವಯಂ ಉಪನ್ಯಾಸಂ ಕೃತ್ವಾ ತಂ ಉಪನ್ಯಾಸಂ ಅಖಂಡಯಂತಂ ಸಸಹಾಯಂ ತಮಃ ಅನುಕ್ತಿನಾಮಕನಿಗ್ರಹಸ್ಥಾನಂ ಪ್ರಾಪ್ತಂ ಚಕಾರ = ತಿರುಗಿ ತಾನೂ ಉಪನ್ಯಾಸವನ್ನು ಮಾಡಿ, ಆ ಉಪನ್ಯಾಸವನ್ನು ಖಂಡಿಸದೇ ಇರುವ ಸಹಾಯಕರಿಂದ ಕೂಡಿದ ಆ ಪುಂಡರೀಕಪುರಿಯನ್ನು ಅನುಕ್ತ ಎಂಬ ನಿಗ್ರಹ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಹೊಂದಿದವನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದರು.

ತ್ರಿಯಾಪದ— ಅಭಿಗಾತ್, ಭೂ ಧಾತುವಿನ ಲುಡ್ ರೂಪ. ದೋ ಅವಖಂಡನೇ ಸಕರ್ಮಕ ಅನಿಟ್ ಪರಸ್ಕೈಪದ.

ಅದೃತ್ ಅದೃತಾಂ ಅದೃನ್, ಅದೈಃ ಅದೃತಂ ಅದೃತ, ಅದ್ಯಂ ಅದ್ಯಾವ ಅದ್ಯಾಮು ||

ಪ್ರಯೋಗ— ಪ್ರಾಕ್ ಜತೇನ ಅಪಿ ಯೇನ ಜನೇನ ತ್ವಾಸಾತ್ ವೃಷತಃ ತಿಷ್ಠತಃ ತಸ್ಯ ಕ್ಷೇಮಾಪೇಕ್ಷಣಾ ಅಭಾವಿ, ಅನ್ಯೇಷಾಂ ಮಧ್ಯೇ ತತ್ಪ್ರಯುಕ್ತಾಃ ಗೋತತಯಃ ಜಿಷ್ಣುನಾ ತೇನ ಪಂಚಪೈಃ ಗೋವಿಶೇಷೈಃ ಅದೀಯಂತ (ಕರ್ಮಣಃ) ತ್ವಾಸ = ಭಯ, 'ದರತ್ವಾಸೋಭೀತಿರ್ಭೀಃ ಸಾಧ್ಯಸಂ ಭಯಂ' ಅಮರ.

ಅವತಾರಿಕಾ— ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಪದ್ಮತೀರ್ಥನನ್ನು ಜಯಿಸಿದ ರೀತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ವಿಷ್ಣೋರ್ಭೂಯಃ ಶೋಭಯದ್ವಿಃ ಪದಾಂತಂ

ಪಾರಂಪರ್ಯೇಣೇರ್ಯಮಾಣೈರವಾರ್ಯೈಃ |

ಗೋವ್ರಾತ್ಯೈಸ್ತಂ ದಾರಯಿತ್ವಾ ನೈಗೃಹ್ಯಾತ್

ಕಂಜಾಖ್ಯಾನಂ ಸಿಂಧುಪಂ ಮಧ್ವಪಾರ್ಥಃ || 46 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ವಿಷ್ಣೋಃ, ಭೂಯಃ, ಶೋಭಯದ್ವಿಃ, ಪದಾಂತಂ, ಪಾರಂಪರ್ಯೇಣ, ಈರ್ಯಮಾಣೈಃ, ಅವಾರ್ಯೈಃ, ಗೋವ್ರಾತ್ಯೈಃ, ತಂ, ದಾರಯಿತ್ವಾ, ನೈಗೃಹ್ಯಾತ್, ಕಂಜಾಖ್ಯಾನಂ, ಸಿಂಧುಪಂ, ಮಧ್ವಪಾರ್ಥಃ |

ಅನ್ವಯ— ಮಧ್ವಪಾರ್ಥಃ, ಭೂಯಃ, ವಿಷ್ಣೋಃ, ಪದಾಂತಂ, ಶೋಭಯದ್ವಿಃ, ಪಾರಂಪರ್ಯೇಣ, ಈರ್ಯಮಾಣೈಃ, ಅವಾರ್ಯೈಃ, ಗೋವ್ರಾತ್ಯೈಃ, ಕಂಜಾಖ್ಯಾನಂ ತಂ ಸಿಂಧುಪಂ ದಾರಯಿತ್ವಾ ನೈಗೃಹ್ಯಾತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಮಧ್ವಪಾರ್ಥಃ = ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರೆಂಬ ಅರ್ಜುನನು,

ಭೂಯಃ = ಒಹಳವಾಗಿ, ಮತ್ತೂ ಮತ್ತೂ

ವಿಷ್ಣೋಃ = ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನ

ಪದಾಂತಂ = ಸ್ವರೂಪನಿರ್ಣಯವನ್ನು

ಶೋಭಯದ್ವಿಃ = ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುತ್ತಿರುವ, ಆಕಾರವನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುತ್ತಿರುವ

ಪಾರಂಪರ್ಯೇಣ = ಎಡೆಬಿಡದೆ ಇರುವಿಕೆಯಿಂದ

ಈರ್ಯಮಾಣೈಃ = ಹೇಳಲ್ಪಡುವ, ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವ

ಅವಾರ್ಯೈಃ = ಖಂಡಿಸಲಾಗದ, ತಡೆಯಲು ಆಗದ

ಗೋವ್ರಾತ್ಯೈಃ = ಮಾತುಗಳ ಸಮೂಹಗಳಿಂದ, ಬಾಣಗಳ ಸಮೂಹಗಳಿಂದ

ಕಂಜಾಖ್ಯಾನಂ = ಪದ್ಮತೀರ್ಥನೆಂದು ಹೆಸರುಳ್ಳ

ತಂ = ಆ

ಸಿಂಧುಪಂ = ಸಿಂಧುದೇಶಾಧಿಪತಿಯಾದ ಜಯದ್ರಥನನ್ನು,

ದಾರಯಿತ್ವಾ = ಖಂಡಿಸಿ, ಸೀಳಿ

ನೈಗೃಹ್ಯಾತ್ = ನಿಗ್ರಹಿಸಿದರು. (ಪರಾಜಯಗೊಳಿಸಿದರು. ಘಾತಾಡದಂತೆ ಮಾಡಿದರು). ಕೊಂದನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಸೈಂಧವನು ಅಭಿಮನ್ಯುವಿನ ಮರಣಕ್ಕೆ ಕಾರಣನಾಗಿದ್ದನು. ಅರ್ಜುನನು ತನ್ನ ಮಗನ ಮರಣಕ್ಕೆ ಕಾರಣನಾದ ಅವನನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವನೆಂದು ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ ಮಾಡಿ, ಆಕಾರವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುವ ತಡೆಯಲಾಗದ ಬಾಣಗಳನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿ ಸೈಂಧವನನ್ನು ಸೀಳಿ ಕೊಂದನು. ಅದರಂತೆ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಎಡೆಬಿಡದೆ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸುತ್ತಾ ಉಪನ್ಯಾಸವನ್ನು ಮಾಡಿದರು. ಅವರ ಉಪನ್ಯಾಸದಿಂದ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನ ಸ್ವರೂಪನಿರ್ಣಯವುಂಟಾಯಿತು. ವೇದಾಂತಶಾಸ್ತ್ರದ ಉತ್ತಮರೀತಿಯ ಪರಿಷ್ಕಾರವು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು. ಆಚಾರ್ಯರ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿವಾದಿಗಳಿಗೆ ಖಂಡಿಸಲೂ ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಅಂತಹ ಉಪನ್ಯಾಸವನ್ನು ಮಾಡಿ ಆಚಾರ್ಯರು ಪದ್ಮತೀರ್ಥನನ್ನು ಖಂಡಿಸಿ ನಿರುತ್ತರನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದರು.

ವಿಶೇಷಾಂಶ— ಕೃಷ್ಣಾಭೀಷ್ಠಾ (ಶ್ಲೋ 42) ಎಂಬಲ್ಲಿಂದ ಇದುವರೆಗೆ ಹೇಳಿದ ವಿಷಯವನ್ನು ನಾರಾಯಣ-ಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು ಭಾವಪ್ರಕಾಶಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಅತ್ರ ಚಾಯಂ ಪ್ರಣೇತಃ ಆಚಾರ್ಯ ಪ್ರಿಯತಮೈಃ ಶ್ಲೋಕಃ = ಇಲ್ಲಿ ಆಚಾರ್ಯರ ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರರಾದ ಶಿಷ್ಯರಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಶ್ಲೋಕವು.

ಅನಂದತೀರ್ಥಪಾರ್ಥಸ್ಯಭಯಾದಾಪ್ತೇ ಸ ಪೃಥುತಃ |

ಪುರತಃ ಸ್ವಾಪ್ರಯತ್ನಾನ್ಯಾನ್ ಪದ್ಧತೀರ್ಥಜಯದ್ರಥಃ || ಇತಿ ||

ಪದ್ಧತೀರ್ಥನೆಂಬ ಜಯದ್ರಥನು ಅನಂದತೀರ್ಥನೆಂಬ ಅರ್ಜುನನ ಭಯದಿಂದ ಮುಂದುಗಡೆ ಇತರರನ್ನು ಇಟ್ಟು ತಾನು ಹಿಂದೆಯೇ ನಿಂತಿದ್ದನು. ಜಯದ್ರಥನೂ ಹಿಂದೆ ಅರ್ಜುನನ ಭಯದಿಂದ ಅಶ್ವತ್ಥಾಮಾದಿಗಳನ್ನು ಮುಂದೆ ಇಟ್ಟು ತಾನು ಹಿಂದೆ ಅಡಗಿ ನಿಂತಿದ್ದನು, ಅದರಂತೆ

ವಿಷ್ಣುಮಂಗಲದೇಶಾಂತೇ ಹೃತಾಂ ಕವಲಿಕಾಂ ನಿಜಾಂ |

ಶ್ರುತ್ವಾರಜತಪೀಠಸ್ತಃ ವಿಹವಾಟಂ ಯಯೌ ಗುರುಃ ||

ತತ್ರಸ್ತಂ ಚೋಲಬಂಧ್ಯಪ್ತಾ ಸ್ಥಿತಿತ್ಯೈಸ್ತಂ ರುರೋಧ ಸಃ |

ತೃಚ್ಚಾಪ್ತಂ ಸಾಧಯತಿ ಚೇತ್ ಪ್ರಾಶ್ನಿಕಾನಾಹ್ವಯೇತ್ಯಸೌ |

ಮಧ್ಯೇನೋದಿತಃ ಪೋಚೇತ್ ಪ್ರಾಹ್ವಯೇಚ್ಛಃ ಚೇದಿತಿ |

ಕೃತಕೃತ್ಯೋಽಪಿ ಮೇ ಶಾಸ್ತ್ರಂ ವ್ಯಾಪ್ರಮಿತ್ಯುದಿತೇಽಮುನಾ |

ಪೋಚೇ ಮಧ್ಯೋ ಮಮ ವ್ಯಾಪ್ತಂ ತೈಲೋಕ್ಯೇ ಶಾಸ್ತ್ರಮಿತ್ಯಮುಮ್ |

ಅಂತರ್ಯಾಮಿ ಹಂತ ವೇದ ತವೇದಂ ಶಾಲ್ಯಭಾಷಿತಂ ||

ಇತಿ ಬ್ರುವಾಣಾಂ ತಂ ಪೋತೇ ಮಧ್ಯಃ ಸ್ಥಿತಮುಖಾಂಬುಜಃ |

ಅಂತರ್ಯಾಮೀ ನಿಯಮ್ಯಶ್ವತ್ಥಯೈವಾಂಗೀಕೃತಾಮಿತಿ |

ಮಿಲಿತೇಷ್ವಕ್ಷ ಸಭ್ಯೇಷು ಪ್ರಾಶ್ನಿಕೇಷ್ವಪ್ರವತ್ ಕಥಾ |

ತತ್ರ ಮಾಧ್ವ ಉಪನ್ಯಾಸೋ ಗ್ರಂಥೋ ವಾದಾಹ್ವಯೋಽಭವತ್ ||

ಈ ಮೇಲಿನ ಶ್ಲೋಕಗಳೂ ಆಚಾರ್ಯರ ಶಿಷ್ಯರಿಂದಲೇ ರಚಿತವಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಅವುಗಳ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಹೀಗಿದೆ.

ಆಚಾರ್ಯರು ರಜತಪೀಠಪುರದಲ್ಲಿದ್ದುವಾಗ ವಿಷ್ಣುಮಂಗಲ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ತಾವು ಶಂಕರಾರ್ಯರಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟಿರುವ ಗ್ರಂಥಸಮುದಾಯವು ಅವಹೃತವಾಯಿತು ಎಂಬ ಸಮಾಚಾರವನ್ನು ಕೇಳಿ ಉಡುಪಿಯಿಂದ ಬಹಳ ಬೇಗನೆ ವಿಹವಾಟ-ವೆಂಬ ಗ್ರಾಮಕ್ಕೆ ಹೋದರು.

ಆಚಾರ್ಯರ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಅವಹರಿಸಿದ್ದ ಪದ್ಧತೀರ್ಥನು ಅಲ್ಲಿದ್ದನು. ಆಚಾರ್ಯರು ಅವನನ್ನು ನೋಡಿ ತಮ್ಮ ಶಿಷ್ಯರ ಮೂಲಕ ಹೇಳಿಸಿ, ಅವನನ್ನು ಮುಂದಕ್ಕೆ ಹೋಗದಂತೆ ತಡೆದರು.

ಆಗ ಪದ್ಧತೀರ್ಥನು ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ಕುರಿತು ನೀವು ನಿಮ್ಮ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಸಾಧಿಸಲು ಬಯಸುವಿರಾದರೆ ಪ್ರಾಶ್ನಿಕರು (ಸದಸ್ಯರು) ಸಭಾಧ್ಯಕ್ಷ ಮುಂತಾದವರನ್ನು ಕರೆದು ವಾದರಂಗವನ್ನು ಏರ್ಪಡಿಸಿ ಎಂದು ಹೇಳಿದನು.

ಆಗ ಆಚಾರ್ಯರು, ನಮಗೆ ವಾದ ಮಾಡಲು ಪ್ರಾಶ್ನಿಕರೇ ಮೊದಲಾದವರು ಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ನಿನಗೆ ಬೇಕಾಗಿದ್ದರೆ ನೀನೇ ಕರೆಯಬಹುದು ಎಂದರು. ಆಗ ಆ ಪದ್ಧತೀರ್ಥನು ನಾನು ಕೃತಕೃತ್ಯನಾಗಿದ್ದೇನೆ. ನನ್ನ ಶಾಸ್ತ್ರವು ಈ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆ ವ್ಯಾಪ್ತವಾಗಿದೆ. ನನ್ನ ಶಾಸ್ತ್ರವು ಎಲ್ಲರಿಂದಲೂ ಅಂಗೀಕೃತವಾದುದರಿಂದ ನಾನು ಅದನ್ನು ಸಾಧಿಸಲು ವಾದಸಭೆಯನ್ನು ಕರೆಯಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಹೊಸದಾದ ನಿಮ್ಮ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವು ನೀವೇ ಸದಸ್ಯಸಭಾಪತಿಗಳನ್ನೂ ಏರ್ಪಡಿಸಿ ವಾದಸಭೆಯನ್ನು ಕರೆದು ನಮ್ಮನ್ನು ಸೋಲಿಸಿ, ಬೇಕಾದರೆ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಸ್ವಾಪನೆ ಮಾಡಿರಿ ಎಂದನು. ಆಗ ಆಚಾರ್ಯರು ನಿನ್ನ ಶಾಸ್ತ್ರವು ಈ ಲೋಕದಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ವ್ಯಾಪ್ತವಾಗಿದ್ದರೆ ನನ್ನ ಶಾಸ್ತ್ರವು ಮೂರು ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಾಪ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದರು.

ಆಗ ಪದ್ಧತೀರ್ಥನು - ಅಹಹ! ನಿಮ್ಮ ಮಾತು ವಕ್ರ ಮತ್ತು ಪೊಳ್ಳು, ನಿಮ್ಮ ಮಾತು ಸುಳ್ಳೆಂದು ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯಾದ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ತಿಳಿದಿರುವನು ಎಂದನು.

ಆಚಾರ್ಯರು - ಅಹಹ! ನನ್ನ ಮಾತು ಸತ್ಯ ಎಂದು ನಿನ್ನ ಮಾತಿನಿಂದಲೇ ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು. ನನ್ನ ಶಾಸ್ತ್ರಸಿದ್ಧಾಂತವು ತೈಲೋಕ್ಯದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿದೆ ಎಂದು ನಾನು ಪ್ರತೀಕಣವಾಗಿ ಸಾಧಿಸಬೇಕಾಗಿಯೇ ಇಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಅಭೇದವಾದಿಯಾಗಿದ್ದು ನಿಯಮ್ಯನಾದ ಜೀವ ಮತ್ತು ನಿಯಾಮಕನಾದ ಪರಮಾತ್ಮ ಇವರಿವರನ್ನೂ ಅವರಲ್ಲಿ ಸತ್ಯವಾದ ಭೇದವನ್ನೂ ಒಪ್ಪದಿರುವ ನೀನು ಅಡಿದಿ. 'ತೈಲೋಕ್ಯದಲ್ಲಿ ನನ್ನ ಮತವು ವ್ಯಾಪ್ತವಾಗಿದೆ' ಎಂಬ ಮಾತು ಸುಳ್ಳೆಂದು ನಿಮ್ಮ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯೇ ತಿಳಿದಿರುವನು' ಎಂದು ನನ್ನನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳಿದ. ಇದರಿಂದ ನೀನು ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯಾದ (ಜೀವ ನಿಯಾಮಕನಾದ) ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಅವನಿಂದ ನಿಯಮ್ಯನಾದ, ಅವನಿಗೆ ಅಧೀನನಾದ ಜೀವನನ್ನೂ, ಅವರಿಬ್ಬರಿಗೆ ಸತ್ಯವಾದ ಭೇದವನ್ನೂ ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡಂತಾಯಿತು. ನನ್ನ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಗೂ ನನಗೂ ಸತ್ಯಭೇದವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯು ನಿನ್ನ ಸುಳ್ಳು ಮಾತನ್ನು ತಿಳಿದಿದ್ದಾನೆ ಎಂಬ ಮಾತು ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲವಷ್ಟೆ! ಹೀಗೆ ಭೇದವನ್ನು ಹೇಳುವವರಿಗೆ ವಿರೋಧಿಯಾದ ನಿನ್ನಲ್ಲಿಯೇ ನನ್ನ ಮತವು ವ್ಯಾಪ್ತವಾಗಿದ್ದ ಮೇಲೆ ಇತರ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸರ್ವಲೋಕಗಳಲ್ಲಿಯೂ ನಿಯಾಮಕನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೂ ಅವನಿಂದ ನಿಯಮ್ಯರಾದ ಜೀವರಿಗೂ ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕ ಭೇದವು ಇದ್ದೇ ಇದೆಯೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದರಿಂದ ನನ್ನ ಮತವು ತೈಲೋಕ್ಯದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪ್ತವಾಗಿದೆಯೆಂಬ ನನ್ನ ಮಾತು ಪೂರ್ತಿ ಸತ್ಯವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದರು.

ಅನಂತರ ಸಭೆಯ ಪ್ರಾಶ್ನಿಕರು ಸೇರಿದರು. ಪರಸ್ಪರವಾದ ಚರ್ಚೆಯು ಪ್ರಾರಂಭವಾಯಿತು. ಆಗ ಆಚಾರ್ಯರು ಉಪನ್ಯಾಸ ರೂಪವಾಗಿ ಹೇಳಿದ ವಾದ ಎಂಬ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಶಿಷ್ಯರು ಬರೆದುಕೊಂಡರು. ಇದೇ ತತ್ವೋದ್ವೇಗ ಎಂಬ ಪ್ರಕರಣ ಗ್ರಂಥವು ಈ ಗ್ರಂಥದ ಆರಂಭದ ವಾಕ್ಯವೇ, ಈ ಗ್ರಂಥವು ಪದ್ಧತೀರ್ಥಾದಿಗಳನ್ನು ಖಂಡಿಸಲು ಹೊರಟಿದೆ ಎಂದು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಪದಾಂತಂ— ಪದಸ್ಯ ಅಂತಃ ಯಸ್ಮಾತ್ ತತ್ ಪದಾಂತಂ (ವೇದವೇದಾಂತಾದಿರಾಪ್ತಂ) |

ಪಾರಂಪರ್ಯೇಣ— ಪರಂಪರೈವ ಪಾರಂಪರ್ಯಂ, ತೇನ ಪಾರಂಪರ್ಯೇಣ |

ಅವಾಯ್ಕೇ— ವಾರಯಿತುಂ ಶಕ್ಯಾಃ ವಾಯಾಃ, ನ ವಾಯಾಃ ಅವಾಯಾಃ, ತೈ ಅವಾಯ್ಕೇಃ |

ಗೋವ್ರಾತಾಃ— ಗವಾಂ ವ್ರಾತಾಃ ಗೋವ್ರಾತಾಃ |

ಕಂಜಾಹ್ಯಾನಂ— ಕಂಜ ಇತಿ ಆಹ್ಯಾನಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಕಂಜಾಹ್ಯಾನಃ, ತಂ ಕಂಜಾಹ್ಯಾನಂ |

ಸಿಂಧುಪಂ— ಸಿಂಧೂನ್ ಪಾತಿ ಇತಿ ಸಿಂಧುಪಃ, ತಂ ಸಿಂಧುಪಂ |

ಮಧ್ವಪಾರ್ಥಃ— ಮಧ್ವ ವಿವ ಪಾರ್ಥಃ ಮಧ್ವಪಾರ್ಥಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ನೈಗೃಹ್ಯಾತ್ - ನಿ ಉಪಸರ್ಗ ಗ್ರಹ ಉಪದಾನೇ ಸಕರ್ಮಕ ಸೇಟ್ ಉಭಯ. ಪ್ರಕೃತೇ ಪರಸ್ವೈ. ಆನದ್ವೈತನಭೂತೇ ಲಪ್ |

ನಿ + ಅಗೃಹ್ಯಾತ್ ಅಗೃಹ್ಯತಾಂ ಅಗೃಹ್ಯನ್, ಅಗೃಹ್ಯಾಃ ಅಗೃಹ್ಯತಂ ಅಗೃಹ್ಯತಃ, ಅಗೃಹ್ಯಾಂ ಅಗೃಹ್ಯವ ಅಗೃಹ್ಯಮ ||

ಕೋಶ— ಗೋವ್ರಾತೈಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ ವ್ರಾತ ಎಂದರೆ ಸಮೂಹ, 'ಸ್ತೋಮೌಘನಿಕರವ್ರಾತವಾರಂಭಾತ ಸಂಚಯಾಃ' | ಅಮರ. ಪದಾಂತಂ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅಂತ = ನಿರ್ಣಯ, 'ಅಂತಃಪ್ರಾಂತೇಽಂತಿಕೇ ನಾಶೇ ಸ್ವರೂಪೈಕಾಂತವಿನಿರ್ಣಯೇ' ಎಂದು ವಿಶ್ವ. ಸಿಂಧುಪಂ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸಿಂಧು = ಸಿಂಧುದೇಶ, 'ದೇಶೇ ನದವಿಶೇಷೇಽಬೌ ಸಿಂಧುರ್ನಾ ಸರಿಸ್ತೀಯಾಂ' - ಅಮರ.

ಪ್ರಯೋಗ— ಮಧ್ವಪಾರ್ಥೇನ ಭೂಯಃ ವಿಷ್ಣೋಃ ಪದಾಂತಂ ಶೋಭಯದ್ವಿ ಪಾರಂಪರ್ಯೇಣ ಕಾರ್ಯಮಾಣೈಃ ಅವಾಯ್ಕೈಃ ಗೋವ್ರಾತೈಃ ಕಂಜಾಹ್ಯಾನಃ ಸಃ ಸಿಂಧುಪಃ ದಾರಯಿತ್ವಾ ನೈಗೃಹ್ಯತಃ |

ಅವತಾರಿಕಾ— ಹೀಗೆ ಪದ್ಧತೀರ್ಥಾದಿಗಳು ಸೋತು ಓಡಿಹೋದಾಗ ಅಲ್ಲಿದ್ದ ಸಜ್ಜನರು ಮಾಯಾವಾದಿಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದರು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಅಸ್ತಾಮಾಸ್ತಾಮೇಷ ವೋ ವಿಶ್ವಮೋಷೋ

ರೇ ರೇ ಮಾಯಾವಾದಿ ಚೋರಾ ದ್ರವೇತ |

ದ್ರಷ್ಟಾದ್ರಷ್ಟಾನಿಗ್ರಹೀತಾ ಧ್ರುವಂ ವಃ

ಪ್ರಾಪ್ತಃ ಕಾಲೋ ದಾಗ್ನುಹಂತಂ ಪ್ರವೇಷ್ತುಮ್ || 47 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅಸ್ತಾಂ, ಅಸ್ತಾಂ, ಏಷಃ, ವಃ, ವಿಶ್ವಮೋಷಃ, ರೇ, ರೇ, ಮಾಯಾವಾದಿಚೋರಾಃ, ದ್ರವೇಶ, ದ್ರಷ್ಟಾ, ದ್ರಷ್ಟಾ, ನಿಗ್ರಹೀತಾ, ಧ್ರುವಂ, ವಃ, ಪ್ರಾಪ್ತಃ, ಕಾಲಃ, ದ್ವಾಕ್, ಗುಹಾಂತಂ, ಪ್ರವೇಷ್ತುಂ |

ಅನ್ವಯ— ರೇ ರೇ ಮಾಯಾವಾದಿಚೋರಾಃ ವಃ ಏಷಃ ವಿಶ್ವಮೋಷಃ ಅಸ್ತಾಂ, ಅಸ್ತಾಂ, (ಯೂಯಂ) ದ್ರವೇಶ, ದ್ರಷ್ಟಾದ್ರಷ್ಟಾವಃ ಧ್ರುವಂ ನಿಗ್ರಹೀತಾ, ದ್ವಾಕ್ ಗುಹಾಂತಂ ಪ್ರವೇಷ್ತುಂ ಕಾಲಃ ಪ್ರಾಪ್ತಃ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ರೇ ರೇ = ಎಲೈ ಎಲೈ.

ಮಾಯಾವಾದಿಚೋರಾಃ = ಪ್ರಪಂಚವು ಮಾಯೆಯಿಂದ ಕಲ್ಪಿತವೆಂದು ಹೇಳುವ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳೆಂಬ ಕಳ್ಳರೇ

ವಃ = ನಿಮ್ಮ (ನೀವು ಮಾಡುವ)

ಏಷಃ ವಿಶ್ವಮೋಷಃ = ಈ ಭೇದ ಮೊದಲಾದ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಪಂಚದ ಕಳ್ಳತನವು

ಅಸ್ತಾಂ ಅಸ್ತಾಂ = ಇರಲಿ, ಇರಲಿ

(ಯೂಯಂ = ನೀವು)

ದ್ರವೇತ = ಓಡಬೇಕಾಗಿಯೇ ಇದೆ.

ದ್ರಷ್ಟಾದ್ರಷ್ಟಾ = ಪ್ರಪಂಚವನ್ನು ನೋಡುತ್ತಿರುವ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ಮನುಷ್ಯನೂ

ವಃ = ನಿಮ್ಮನ್ನು

ಧ್ರುವಂ = ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿ

ನಿಗ್ರಹೀತಾ = ಉತ್ತರವಿಲ್ಲದವರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವನು.

ದ್ವಾಕ್ = ಜಾಗೃತಿಯಾಗಿ (ಬೇಗನೆ)

ಗುಹಾಂತಂ = ಗುಹೆಯೊಳಗೆ

ಪ್ರವೇಷ್ತುಂ = ಪ್ರವೇಶಿಸುವುದಕ್ಕೆ

ಕಾಲಃ = ಸಮಯವು

ಪ್ರಾಪ್ತಃ = ಒದಗಿದೆ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಎಲೈ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳೇ ! ನೀವು ಪ್ರಪಂಚವು ಮಾಯೆಯಿಂದ ಕಲ್ಪಿತವು, ಸುಳ್ಳು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತೀರಿ. ಆದುದರಿಂದ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಿಸುವ ಈ ಪ್ರಪಂಚವನ್ನು ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುವ ನೀವು ಇನ್ನೊಬ್ಬರ ವಸ್ತುವನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿ, ಅಪಹರಿಸಿದ ವಸ್ತು ಸಮೇತವಾಗಿ ಸಿಕ್ಕಿದ ಕಳ್ಳನು, 'ನಾನು ಇತರರ ಸತ್ತನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿಲ್ಲ, ಆ ವಸ್ತುವು ನನ್ನಲ್ಲಿದೆ.

ಇಲ್ಲಿ ಇದೆಯೆಂದು ನಿಮಗೆ ತೋರುತ್ತಿರುವುದು ಸುಳ್ಳು, ಭ್ರಾಂತಿ' ಎಂದು ಹೇಳುವ ಕಳ್ಳನಂತಿದ್ದೀರಿ ಮತ್ತು ಜೀವಬ್ರಹ್ಮರಿಗೆ ಭೇದವಿಲ್ಲ. ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಪಂಚವು ಅಸತ್ಯ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತ ಈ ಪ್ರಪಂಚದ ಕಳ್ಳತನ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ನೀವು ಆ ಕಳ್ಳತನವನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಿರಿ. ನೀವು ಓಡಿಹೋಗಬೇಕಾದ ಕಾಲ ಬಂದಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಬೋಗನೆ ಓಡಿರಿ. ನಿಮ್ಮನ್ನು ನೋಡುತ್ತಿರುವ, ನಿಮ್ಮ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ ನಿಮ್ಮ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ತಿಳಿದ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ಮನುಷ್ಯನೂ ನಿಮ್ಮನ್ನು ಹೀಗೆ ಕೇಳುವವನು 'ನೀವು ಹೇಳುವ ಮಾತು ಸತ್ಯವೋ, ಸುಳ್ಳೋ ? ಮಾತು ಸತ್ಯವಾದರೆ ಬ್ರಹ್ಮಾತಿರಿಕ್ತಪ್ರಪಂಚವೆಲ್ಲವೂ ಮಿಥ್ಯಾ ಎಂಬ ನಿಮ್ಮ ಸಿದ್ಧಾಂತಕ್ಕೆ ವಿರೋಧವು ಬರುತ್ತದೆ. ನಿಮ್ಮ ಮಾತು ಸುಳ್ಳಾದರೆ, ನೀವು ಹೇಳುತ್ತಿರುವ ಮಾತು ಪ್ರಮಾಣಪ್ರಮಿತವಾಗಿ ನಮ್ಮ ಮತ್ತು ನಿಮ್ಮ ಅಂತಃಕರಣಕ್ಕೆ ಸಾಕ್ಷಿಗೆ ವಿಷಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ಸುಳ್ಳೆಂದು ಹೇಳುವುದು ಪ್ರಮಾಣ ವಿರುದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಸುಳ್ಳಾದ ಮಾತಿನಿಂದ ಏನನ್ನೂ ಸಾಧಿಸಲು ಬರುವುದಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ನಿಮ್ಮ ಮಾತು ವ್ಯರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ವಾದಿಸಿ ನಿಮ್ಮನ್ನು ನಿರುತ್ತರರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವನು. ಆದುದರಿಂದ ಕಳ್ಳರು ಕದ್ದವನ್ನು ಸಹಿತವಾಗಿ ಸಿಕ್ಕಿಬಿಳುವ ಸಂದರ್ಭ ಬಂದಾಗ ಕಳ್ಳತನ ಮುಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳಲು ಹೇಗಾದರೂ ಅವಕಾಶವೇ ಇಲ್ಲದಿರುವಾಗ ಕಳ್ಳತನ ಮುಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳಲು ಗುಹೆಯ ಒಳಭಾಗವನ್ನು ಹೊಕ್ಕು ಅಡಗಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ನಿಮಗೂ ಗುಹಾಪ್ರವೇಶ ಮಾಡುವ ಕಾಲ ಬಂದಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಈ ವಾದರಂಗಕ್ಕೆ ಪ್ರವೇಶ ಮಾಡುವುದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಅಡಗಿಕೊಳ್ಳಿರಿ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ— (ಭಾವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ) ಪುನರಪಿ ಸಚ್ಚೈರಭಿಹಿತಾವಸರಾತ್ ಪೂರ್ವಂ ತೇಷು ತ್ರೈಷು ವಿದ್ವತೇಷು ವಾದಾವಸಾನಪದ್ಯಾನಾಂ ಮಧ್ವಮಹಾಜಯಮಹಾಮಹಕುತೂಹಲಿಭಿಃ ಸದ್ವಿರ್ನಗದಿತಾನಾಂ ಅಯಂ ಅಭಿಸಂಧಿಃ ಪ್ರಪಂಚೈತೇ, "ದ್ರವತ ದ್ರವತಾರುಮಾಯಿನಃ ಪ್ರ (ನಿ) ವಿಸ್ತರ್ಮತಂದ್ರಿತಾ ಗುಹಾಃ | ಕಮಲಾರಮಣಾಂಬರಾಶ್ರಯಃ ಸಮುದೇಶೈಖಿಲಜ್ವಲಾಸ್ತರಃ" || ಇತಿ (ಅನೇನ = ಪದ್ಯೇನ) ತ್ವದುಕ್ತಂ ಸತ್ಯಂ ಮಿಥ್ಯಾವೇತ್ಯಾದ್ಯುಕ್ತಾ ದ್ರಷ್ಟಾ ದ್ರಷ್ಟಾಪೋ ನಿಗ್ರಹೀತಾ |

ಸಚ್ಚರು ವಾದಕ್ಕೆ ನಿಗದಿ ಪಡಿಸಿದ ಸಮಯಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲೇ ಆ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ಹೆದರಿ ಓಡಿಹೋದಾಗ, ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಮಹಾಜಯದ ದೊಡ್ಡಮಹೋತ್ಸವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಸಂತೋಷಪಟ್ಟು ಕುತೂಹಲದಿಂದ ಅಲ್ಲಿದ್ದ ಕೆಲವು ಮಂದಿ ಸಜ್ಜನರು ಕೆಲವು ಪದ್ಯಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿ ಹೇಳಿದರು. ಆ ಪದ್ಯಗಳ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಇಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ದ್ರವತ ದ್ರವತಾರುಮಾಯಿನಃ ಎಂಬ ಪದ್ಯದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಅಸ್ತಾಮಾಸ್ತಾಂ ಎಂಬ ಪದ್ಯದಿಂದ ವಿಸ್ತರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.

ದ್ರಷ್ಟಾ ದ್ರಷ್ಟಾಪೋ ನಿಗ್ರಹೀತಾ ಎಂದರೆ ನಿಮ್ಮನ್ನು ಭೇಟಿಯಾದ ಪಂಡಿತನು ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬನೂ ನೀನು ಹೇಳಿದ ಮಾತು ಸತ್ಯವೇ ಮಿಥ್ಯೆಯೇ ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಕಲ್ಪವನ್ನು ಮಾಡಿ ನಿಮ್ಮನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ವಿಗ್ರಹ—

ವಿಶ್ವಮೋಷಃ— ವಿಶ್ವಸ್ಯ ಮೋಷಃ ವಿಶ್ವಮೋಷಃ |

ಮಾಯಾವಾದಿಚೋರಾಃ— ಮಾಯಾಕಲ್ಪಿತಂ ಜಗತ್ ಇತಿ ವಾದಿನಃ ಮಾಯಾವಾದಿನಃ | ಮಾಯಾವಾದಿನಃ

ಏವ ಚೋರಾಃ ಮಾಯಾವಾದಿಚೋರಾಃ |

ಗುಹಾಂತಂ— ಗುಹಾನಾಂ ಅಂತಃ ಗುಹಾಂತಃ, ತಂ ಗುಹಾಂತಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಆಸ್ತಾಂ- ಆಸ ಉಪವೇಶನೇ ಆತ್ಮನೇ ಸೇಟ್ ಆಕರ್ಮಕ ಲೋಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ 'ಆಸ್ತಾಂ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಆಸ್ತಾಂ ಆಸಾಶಾಂ ಆಸಶಾಂ, ಆಸ್ತ ಆಸಾಧಾಂ ಆಧವಮ್, ಆಸ್ಯ ಆಸಾವಹ್ಯ ಆಸಾಮಹ್ಯ ||

ಕೋಶ— ರೇ ರೇ ಎಂಬಲ್ಲಿ ರೇ ಎಂಬುದು ಹೀನ ಸಂಬೋಧನಾರ್ಥಕ ಶಬ್ದ, 'ಹೀನಸಂಬೋಧನೇ ತು ರೇ'-ಅಮರ. ಸಂಭ್ರಮದಲ್ಲಿ ದ್ವಿರುಕ್ತಿ. ಧ್ರುವಂ ನಿಶ್ಚಯ - 'ಧ್ರುವಂ ತು ನಿಶ್ಚಯೇ ತರ್ಕೇ'-ವಿಶ್ವಕೋಶ. ಈ ಶ್ಲೋಕಗಳಿಗಲ್ಲಾ ಈ ಸರ್ಗದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿರುವ 'ಇತಿ ನಿಗದತಿ ಮಾಯಾವಾದಿವಿದ್ವೇಷವೇನೇ' ಎಂಬ 54ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದೊಡನೆ ಅನ್ವಯವನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಪ್ರಯೋಗ— ಏತೇನ ಭವತಾಂ ವಿಶ್ವಮೋಷೇಣ ಅಸ್ಯತಾಂ (ಭಾವೇ) ರೇ ರೇ ಮಾಯಾವಾದಿ ಚೋರಾಃ ಯುಷ್ಮಾಭಿಃ ದ್ವಯೇಶ (ಭಾವೇ) ದ್ರಷ್ಟಾ ಯೂಯಂ ಧ್ರುವಂ ನಿಗ್ರಹೀತಾರ್ಥೇ (ಕರ್ಮಣಿ) ದ್ರಾಕ್ ಗುಹಾಂತಂ ಪ್ರವೇಷ್ತುಂ ಕಾಲೇನ (ಭೂಯತೇ) (ಭಾವೇ) ।

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಇದೇ ನಿಮಗೆಲ್ಲಾ ಗುಹೆಯನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಲು ತಕ್ಕ ಸಮಯ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ತೇಜೋ ವಿದ್ವಚ್ಛಚಂದ್ರಸ್ಯ ಲೀನಂ

ವಿದ್ವತ್ಸಾಲಂ ವಾದಿನಕ್ಷತ್ರಲಕ್ಷ್ಮೀಃ ।

ವಿಶ್ವವ್ಯಾಪ್ತಂ ಯತ್ತು ತದ್ವೀಪ್ತಿಮೂಲಂ

ಯುಷ್ಮತ್ ಪ್ರೇಷ್ಯಂ ತನ್ನಿರಸ್ತಂ ತಮಶ್ಚ

॥ 48 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ತೇಜಃ, ವಿದ್ವಚ್ಛಚಂದ್ರಸ್ಯ, ಲೀನಂ, ವಿದ್ವತ್ಸಾ, ಅಲಂ, ವಾದಿನಕ್ಷತ್ರಲಕ್ಷ್ಮೀಃ, ವಿಶ್ವವ್ಯಾಪ್ತಂ ಯತ್, ತು, ದ್ವೀಪ್ತಿಮೂಲಂ, ಯುಷ್ಮತ್ ಪ್ರೇಷ್ಯಂ, ತತ್, ನಿರಸ್ತಂ, ತಮಃ, ಚ ।

ಅನ್ವಯ— ವಿದ್ವಚ್ಛಚಂದ್ರಸ್ಯ ತೇಜಃ ಲೀನಂ, ವಾದಿನಕ್ಷತ್ರಲಕ್ಷ್ಮೀಃ ಅಲಂ ವಿದ್ವತ್ಸಾ, ವಿಶ್ವವ್ಯಾಪ್ತಂ ತದ್ವೀಪ್ತಿಮೂಲಂ, ಯುಷ್ಮತ್ ಪ್ರೇಷ್ಯಂ ಯತ್ ತು ತಮಃ ತತ್ ಚ ನಿರಸ್ತಂ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ವಿದ್ವತ್ ಚ್ಛಚಂದ್ರಸ್ಯ = ವಿದ್ವಾಂಸರ ಸಮೂಹವೆಂಬ ಚಂದ್ರನ

ತೇಜಃ = ಬೆಳಕು (ಸಕ್ತಿಯು)

ಲೀನಂ = ಅಡಗಿತು.

ವಾದಿ = ಕುವಾದಿಗಳೆಂಬ

ನಕ್ಷತ್ರ ಲಕ್ಷ್ಮೀಃ = ತಾರಗಳ ಜಯ, ಸಂಪತ್ತು, ಶೋಭೆಯು

ಅಲಂ = ಚೆನ್ನಾಗಿ

ವಿದ್ವತ್ಸಾ = ಹಳಾಯಿತು

ವಿಶ್ವವ್ಯಾಪ್ತಂ = ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ

ತತ್ = ಆ ವಿದ್ವತ್ ಸಮೂಹವೆಂಬ ಚಂದ್ರನ ಮತ್ತು ವಾದಿನಕ್ಷತ್ರಗಳ

ದ್ವೀಪ್ತಿಮೂಲಂ = ಕಾಂತಿಗಳಿಗೆ ಕಾರಣರಾದ

ಯುಷ್ಮತ್ = ನಿಮಗೆ

ಪ್ರೇಷ್ಯಂ = ಅತಿಪ್ರಿಯವಾದ

ಯತ್ = ಯಾವ

ತಮಃ ತು = ಕತ್ತಲೆಯಿದೆಯೋ, ಅಜ್ಞಾನವಿದೆಯೋ

ತತ್ = ಅದೂ

ನಿರಸ್ತಂ = ನಿರಾಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಎಲೈ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳೆಂಬ ಕಳ್ಳರೇ, ನಿಮ್ಮವರಾದ ದುಷ್ಟವಿದ್ವಾಂಸರ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವು (ಪ್ರೀಮಧ್ವನೋರ್ಯನ ಉದಯದಿಂದಾಗಿ) ಚಂದ್ರನ ಬೆಳಕು ಅಡಗಿದಂತೆ ಅಡಗಿಹೋಗಿದೆ. ವಾದಿಗಳಿಗೆ ಇದುವರೆಗೆ ಲಭ್ಯವಾದ ಜಯಸಂಪತ್ತು ಸೂರ್ಯೋದಯವಾದ ಮೇಲೆ ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಕಾಂತಿಯು ಮಂಕಾಗುವಂತೆ ಮಂಕಾಗಿದೆ, ಹಾಳಾಗಿದೆ. ಇದುವರೆಗೂ ಅಜ್ಞಾನವೆಂಬ ಕತ್ತಲೆಯ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ದುಷ್ಟವಿದ್ವಾಂಸರು ಮತ್ತು ಕುವಾದಿಗಳು ಲೋಕದಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ವ್ಯಾಪಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದರು.

ನಿಮ್ಮಲ್ಲರ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಆ ಅವಿದ್ಯಾ ಎಂಬ ಅಜ್ಞಾನವು ಬಹಳ ಪ್ರಿಯವಾಗಿತ್ತು. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿ ಪ್ರಮಾಣಸಿದ್ಧವಾದ ಭೇದಾದಿಪ್ರಪಂಚಚೋರರಾದ ನಿಮಗೆ ಅದು ಅತಿಪ್ರಿಯವಾಗಿತ್ತು. ಎಲೈ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳೆಂಬ ಕಳ್ಳರೇ ! ವಿಶ್ವವ್ಯಾಪಕವಾದ ಆ ಅಜ್ಞಾನವೆಂಬ ತಮಸ್ಸು-ಸೂರ್ಯೋದಯದಿಂದಾಗಿ ಪೂರ್ತಿ ನಾಶವಾಯಿತು. ಆದ್ದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲದೆ ಓಡಿರಿ. (ಮಾಯಾಶಕ್ತಿಸರ್ವನಿರ್ವಾಹಸಿದ್ಧಿಃ ಎಂದು ಹೇಳಿದ ರೀತಿಯಿಂದ ಆ ಅವಿದ್ಯೆಯು ಮಾಯಾವಾದಿಗಳ ಸಿದ್ಧಾಂತದ ಎಲ್ಲಾ ವಿಷಯವನ್ನೂ ನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತದೆ. ಚಂದ್ರನ ಪ್ರಕಾಶಕ್ಕೂ, ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ತೇಜಸ್ಸಿಗೂ ಕತ್ತಲೆಯೇ ಆಶ್ರಯವು. ಕತ್ತಲೆಯು ಕಳ್ಳರಿಗೆ ಅತಿ ಪ್ರಿಯ. ಕತ್ತಲೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಕಳ್ಳರು ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಕತ್ತಲೆಯು (ಅಜ್ಞಾನವು) ನಾಶವಾದ ಮೇಲೆ ಕಳ್ಳರ ಸಂಚಾರಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಯಾವನಾದರೊಬ್ಬನು ಕಳ್ಳರನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳುವಂತೆ ಎಲೈ ಮಾಯಾವಾದಿ ಚೋರರೇ ನೀವು ಓಡಿರಿ ಎಂದು ಆಚಾರ್ಯರ ಭಕ್ತರು ಮತ್ತು ಶಿಷ್ಯರು ಮಾಯಾವಾದಿಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳಿದರು ಎಂದು ಭಾವ.)

ಛಲಾರೀಯ— ಯಥಾ ಚಂದ್ರದೀಪ್ತೇಃ ನಕ್ಷತ್ರದೀಪ್ತೇಶ್ಚ ಕಾರಣಂ ಧ್ವಾಂತಂ ಚೋರಾಣಾಂ ಅತಿಪ್ರಿಯಂ, ತಮಸಿ ಹಿ ಚೋರಾಃ ಚೋರಯಂತಿ, ತಾದೃಶೇ ಧ್ವಾಂತೇ ನಷ್ಟೇ ಸತಿ ಯಥಾ ಕಕ್ಷಿತ್ ಪುರುಷಃ ಚೋರಾನ್ ಪ್ರತಿವದೇತ್ ಹೇ ಚೋರಾಃ ಅಂಧಕಾರೋ ನಷ್ಟಃ. ಜನಾಃ ಯುಷ್ಮಾನ್ ಪಶ್ಯೇಯುಃ, ಹನ್ಯುಸ್ತತಃ ಆಶು ದ್ರವತ ಇತಿ, ತದ್ವತ್ ಹೇ ಮಾಯಾವಾದಿನಃ ಭವದೀಯವಿದುಷಾಂ ವಿದ್ಯಾಮದಃ ನಾಶಿತಃ, ವಾದಿನಾಂ ಜಯಶೋಭಾ ಚ ನಷ್ಟಾ ಯತ್ ಅಜ್ಞಾನಂ ಅವಲಂಬ್ಯ ಇಯಂತಂ ಕಾಲಂ ವಿದುಷಾಂ ಪ್ರವೃತ್ತಿಃ, ಅಜ್ಞಾನಸ್ಯ ಸರ್ವನಿರ್ವಾಹಹೇತುತ್ವಾಂಗೀಕಾರಾತ್, ಭವತಾಂ ಅತಿಪ್ರಿಯಂ ತಚ್ಚ ಅಜ್ಞಾನಂ ನಾಶಿತಂ | ಅತಃ ನಿರಾಶ್ರಯತ್ವಾತ್ ಗುಹಾಂ ಪ್ರವೇಷ್ಠುಂ ಪಲಾಯದ್ಧಂ ಇತಿ ಸದ್ಭಿನ್ನಾಃ ಅಬ್ರುವನ್ - ಇತಿ ಭಾವಃ |

ಚಂದ್ರ ಪ್ರಕಾಶಕ್ಕೂ ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಪ್ರಕಾಶಕ್ಕೂ ಕಾರಣವಾದ ಕತ್ತಲೆಯು ಕಳ್ಳರಿಗೆ ಅತಿಪ್ರಿಯವಾಗಿದೆ, ಕತ್ತಲೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಕಳ್ಳರು ಕಳ್ಳತನ ಮಾಡುತ್ತಾರಷ್ಟೆ. ಅಂತಹ ಕತ್ತಲೆಯು ನಾಶವಾದಾಗ ಯಾವನಾದರೊಬ್ಬ ಮನುಷ್ಯನು ಕಳ್ಳರನ್ನು ಕುರಿತು ಹೀಗೆ ಹೇಳಬಹುದು. ಎಲೈ ಕಳ್ಳರೇ ! ಕತ್ತಲೆಯು ನಾಶವಾಯಿತು. ಜನರು ನಿಮ್ಮನ್ನು ನೋಡಿಯಾರು. ಮತ್ತು ಕೊಂದೂಬಿಟ್ಟಾರು. ಆದ್ದರಿಂದ ಬೇಗನೇ ಓಡಿರಿ' ಎಂದು, ಅದರಂತೆ 'ಎಲೈ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳೇ ! ನಿಮ್ಮ ವಿದ್ವಾಂಸರ ವಿದ್ಯಾಮದವು ನಾಶವಾಯಿತು. ಕುವಾದಿಗಳ ಜಯದ ಕಾಂತಿಯು ಹಾಳಾಯಿತು. ಯಾವ ಅಜ್ಞಾನವನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿ ಇದುವರೆಗೂ ನಿಮ್ಮ ವಿದ್ವಾಂಸರು ಪ್ರವರ್ತಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೋ, ಸಿದ್ಧಾಂತ ಸ್ಥಾಪನೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರೋ, ಯಾವ ಅಜ್ಞಾನವು ನಿಮ್ಮ ಸಿದ್ಧಾಂತದ ಎಲ್ಲಾ ವಿಷಯದ ನಿರ್ವಾಹಕ್ಕೂ ಕಾರಣವಾಗಿತ್ತೋ, ನಿಮಗೆ ಆಶ್ರಯವಾಗಿದ್ದ ಅತಿಪ್ರಿಯವಾದ ಅಜ್ಞಾನವೂ ನಾಶವಾಯಿತು. ಆದುದರಿಂದ ನಿರಾಶ್ರಯರಾದ ನೀವು ಗುಹಾಪ್ರವೇಶ ಮಾಡಲು ಓಡಿರಿ' ಎಂದು ಸದ್ಭಿನ್ನರು ಹೇಳಿದರು ಎಂದು ಭಾವ.

ವಿಗ್ರಹ—

ವಿದ್ವಚ್ಛಕ್ತಚಂದ್ರಸ್ಕ— ವಿದುಷಾಂ ಚಕ್ರಂ ವಿದ್ವಚ್ಛಕ್ರಂ, ವಿದ್ವಚ್ಛಕ್ರಮೇವ ಚಂದ್ರಃ ವಿದ್ವಚ್ಛಕ್ತಚಂದ್ರಃ, ತಸ್ಯ ವಿದ್ವಚ್ಛಕ್ತಚಂದ್ರಸ್ಕ । ವಿದುಷಾಂ ಚಕ್ರಃ ಎಂದು ಪುಲ್ಲಿಂಗ ಚಕ್ರಶಬ್ದದ ಜೊತೆಗೂ ವಿಗ್ರಹ ಮಾಡಬಹುದು. 'ಚಕ್ರೋ ಗಣೇ ಚಕ್ರವಾಣೇ' ವಿಶ್ವ, ಇಲ್ಲಿ ಪುಲ್ಲಿಂಗ ಚಕ್ರಶಬ್ದ, ಚಕ್ರಃ ಕೋಣೇ ಪ್ರಮಾಣ ಕ್ಷೇಬೇವ್ರಜೇ ಸ್ಯನ್ನರಥಾಂಗಯೋಃ । ರಾಷ್ಟ್ರೇ ದಂಭಾಂತರೇ ಕುಂಭಕಾರೋಪಕರಣಾಸ್ತಯೋಃ' ಮೇದಿನೀ ।

ವಾದಿನಕ್ಷತ್ರಲಕ್ಷ್ಮೀಃ— ವಾದಿನಃ ಏವ ನಕ್ಷತ್ರಾಣಿ ವಾದಿನಕ್ಷತ್ರಾಣಿ, ತೇಷಾಂ ಲಕ್ಷ್ಮೀಃ ವಾದಿನಕ್ಷತ್ರಲಕ್ಷ್ಮೀಃ ।

ವಿಶ್ವವ್ಯಾಪ್ತಂ— ವಿಶ್ವೇ ವ್ಯಾಪ್ತಂ ವಿಶ್ವವ್ಯಾಪ್ತಂ, ವಿಶ್ವೈನ್ (ಲೋಕೇ) ವ್ಯಾಪ್ತಂ ವಿಶ್ವವ್ಯಾಪ್ತಂ ಇತಿ ವಾ ।

ತದ್ವೀಪ್ರಮೂಲಂ— ತಸ್ಯ ದೀಪ್ತೀ ತದ್ವೀಪ್ರೀ, ತದ್ವೀಪ್ರೋ ಮೂಲಂ ತದ್ವೀಪ್ರಮೂಲಂ ।

ಯುಷ್ಮತ್ಪ್ರೇಷ್ಯಂ— ಅತಿಶಯೇನ ಪ್ರಿಯಂ ಪ್ರೇಷ್ಯಂ, ಯುಷ್ಮಾಕಂ ಪ್ರೇಷ್ಯಂ ಯುಷ್ಮತ್ಪ್ರೇಷ್ಯಂ ।

★ ★ ★

ಅಪತಾರಿಕಾ— ವಿದ್ವಾಂಸರ ಸಮೂಹವೆಂಬ ಚಂದ್ರನ, ಮತ್ತು ವಾದಿಗಳೆಂಬ ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ತೇಜೋಭಂಗವು ಹೇಗೆ ಉಂಟಾಯಿತು ? ತಮಸ್ಸು ಹೇಗೆ ನಶಿಸಿತು ? ಎಂದರ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಪೂರ್ವಾರ್ತಾಮಾಪೂರ್ಯ ವಿಶ್ವಪ್ರಕಾರೀ

ಗೋಸಂದೋಹೈಃ ಸಪ್ತವಿದ್ಯಾಖ್ಯವಾಹಃ ।

ಯುಷ್ಮಾಭಿಃ ಕಿಂ ನೈಕ್ಷಿ ದೇದೀಪ್ಯತೇಽಸೌ

ದೇವಃ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಸರ್ವವಿತ್ ಸರ್ವದೀಪಃ ॥ 49 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಪೂರ್ವಾರ್ತಾಂ ಅಪೂರ್ಯ ವಿಶ್ವಪ್ರಕಾರೀ, ಗೋಸಂದೋಹೈಃ, ಸಪ್ತವಿದ್ಯಾಖ್ಯವಾಹಃ, ಯುಷ್ಮಾಭಿಃ, ಕಿಂ, ನ, ಏಕ್ಷಿ, ದೇದೀಪ್ಯತೇ, ಅಸೌ, ದೇವಃ, ಸಾಕ್ಷಾತ್, ಸರ್ವವಿತ್, ಸರ್ವದೀಪಃ ।

ಅನ್ವಯ— ಸಪ್ತವಿದ್ಯಾಖ್ಯವಾಹಃ ವಿಶ್ವಪ್ರಕಾರೀ ದೇವಃ ಸರ್ವವಿತ್ ಸರ್ವದೀಪಃ ಗೋಸಂದೋಹೈಃ ಪೂರ್ವಾರ್ತಾಂ ಅಪೂರ್ಯ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ದೇದೀಪ್ಯತೇ, ಯುಷ್ಮಾಭಿಃ ಅಸೌ ನ ಏಕ್ಷಿ, ದೇದೀಪ್ಯತೇ, ಅಸೌ, ದೇವಃ, ಸಾಕ್ಷಾತ್, ಸರ್ವವಿತ್, ಸರ್ವದೀಪಃ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸಪ್ತವಿದ್ಯಾಖ್ಯವಾಹಃ = ಎಳು ವಿದ್ಯೆಗಳೆಂಬ ಕುದುರೆಗಳುಳ್ಳ

ವಿಶ್ವಪ್ರಕಾರೀ = ಪ್ರಪಂಚವನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುವ ಅಥವಾ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಉಪದೇಶದಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುವ,

ದೇವಃ = ಕ್ರೀಡಾಧಿಗುಣಗಳುಳ್ಳ

ಸರ್ವವಿತ್ = ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ತಿಳಿದಿರುವ ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರೆಂಬ

ಸರ್ವದೀಪಃ = ಎಲ್ಲ ವಸ್ತುಗಳನ್ನೂ ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುವ ದೀಪದಂತಿರುವ ಸೂರ್ಯನು

ಗೋಸಂದೋಹೈಃ = ಮಾತುಗಳ ಸಮೂಹಗಳಿಂದ, ಕಿರಣಗಳ ಸಮೂಹಗಳಿಂದ

ಪೂರ್ವಾರ್ತಾಂ = ಪೂರ್ವ ದಿಕ್ಕನ್ನು, ಹಿಂದಿನವರಾದ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳ ಅಭಿಲಾಷೆಯನ್ನು (ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು)

ಅಪೂರ್ಯ = ತುಂಬಿ, ಪೂರ್ಣಗೊಳಿಸಿ

ಸಾಕ್ಷಾತ್ = ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ

ದೇದೀಪ್ಯತೇ = ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನೆ.

ಯುಷ್ಮಾಭಿಃ = ನಿಮ್ಮಿಂದ

ಅಸೌ = ಈ ಮಧ್ಯನೆಯ ಸೂರ್ಯನು

ನೈಕ್ಷಿಕಿಂ = ನೋಡಲ್ಪಡಲಿಲ್ಲವೇನು ?

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಸಕಲ ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ದೀಪದಂತಿರುವ ಸೂರ್ಯನು ಏಳು ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿದ ರಥವುಳ್ಳವನಾಗಿ ತನ್ನ ಕಿರಣಗಳಿಂದ ಪೂರ್ವ ದಿಕ್ಕನ್ನು ತುಂಬಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಾ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಉದಯಿಸುತ್ತಾನೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಋಕ್, ಯಜುಸ್, ಸಾಮ ಮತ್ತು ಅಥರ್ವ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ವೇದಗಳು, ಮೂಲ ರಾಮಾಯಣ, ಭಾರತ, ಪಂಚರಾತ್ರ ಎಂಬ ಮೂರು ಶಾಸ್ತ್ರಗಳು, ಒಟ್ಟು ಏಳು ವಿದ್ಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಸಾತ್ವಿಕರಾದ ಜನರಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಬೋಧಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ತಮ್ಮ ವಾಕ್ ಚಾರ್ತುರ್ಯದಿಂದ ತಮ್ಮ ಹಿಂದಿನ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳ ಅಭಿಲಾಷೆಗಳನ್ನು ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನೂ ಪೂರ್ತಿಗೊಳಿಸಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ವಿರಾಜಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಮಾಯಾವಾದಿಗಳೆಂಬ ಕಳ್ಳರೇ ! ನೀವು ಈ ಸರ್ವಜ್ಞಮಧ್ವರಂಬ ಸೂರ್ಯರನ್ನು ಇನ್ನೂ ನೋಡಲಿಲ್ಲವೇ ! ಬೇಗನೆ ಓಡಿರಿ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ— ಭಾವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ- ಪೂರ್ವೇಷಾಂ ಬ್ರಹ್ಮಾದೀನಾಂ ಆಶಾಂ ಚ = ಪೂರ್ವಾರಾಂ ಎಂಬಲ್ಲಿ ತಮಗಿಂತ ಹಿರಿಯರಾದ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳ ಆಶೆಯನ್ನು ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಸರ್ವವಿತ್ ಸರ್ವದೀಪಃ— ಸರ್ವಂ ವೇತ್ತಿ ಇತಿ ಸರ್ವವಿತ್, ಸರ್ವಂ ದೀಪಯತಿ ಇತಿ ಸರ್ವದೀಪಃ, ಸರ್ವವಿತ್ ಏವ ಸರ್ವದೀಪಃ ಸರ್ವವಿತ್ ಸರ್ವದೀಪಃ |

ಗೋಸಂದೋಹೈಃ— ಗಮಾಂ ಸಂದೋಹಾಃ ಗೋಸಂದೋಹಾಃ, ತೈಃ ಗೋಸಂದೋಹೈಃ |

ಪೂರ್ವಾರಾಂ— ಪೂರ್ವಾ ಚ ಸಾ ಆಶಾ ಚ ಪೂರ್ವಾರಾ, ತಾಂ ಪೂರ್ವಾರಾಂ | ಪೂರ್ವೇಷಾಂ ಆಶಾ ಪೂರ್ವಾರಾ, ತಾಂ ಪೂರ್ವಾರಾಂ |

ಸಪ್ತವಿದ್ಯಾಬ್ಯವಾಹಃ— ಸಪ್ತ ಚ ಶಾಃ ವಿದ್ಯಾರ್ಥ ಸಪ್ತವಿದ್ಯಾಃ, ಸಪ್ತವಿದ್ಯಾಃ ಇತಿ ಆಶ್ವಾ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಸಪ್ತವಿದ್ಯಾಬ್ಯಾಃ, ಸಪ್ತವಿದ್ಯಾಬ್ಯಾ ಏವ ವಾಹಾಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸಪ್ತವಿದ್ಯಾಬ್ಯವಾಹಃ |

ವಿರಪ್ರಕಾಶೀ— ವಿರಕ್ತಿಸ್ತ್ವಿನ್ ಪ್ರಕಾಶತೇ ಇತಿ ವಿರಪ್ರಕಾಶೀ, ಪ್ರಕಾಶಯತಿ ಇತಿ ಪ್ರಕಾಶೀ, ವಿರಕ್ತಸ್ಯ ಪ್ರಕಾಶೀ ವಿರಪ್ರಕಾಶೀ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ದೇದೀಪ್ಯತೇ- ದೀಪೀ ದೀಪ್ತೌ ಅಕರ್ಮಕ, 'ಭೃತಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯಜ್ ಆತ್ಮನೇಪದಿ ಲಟ್ ಪ್ರಕಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ 'ದೇದೀಪ್ಯತೇ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ದೇದೀಪ್ಯತೇ ದೇದೀಪ್ಯತೇ ದೇದೀಪ್ಯಂತೇ, ದೇದೀಪ್ಯಸೇ ದೇದೀಪ್ಯೇಥೇ ದೇದೀಪ್ಯದ್ವೇ, ದೇದೀಪ್ಯೇ ದೇದೀಪ್ಯಾವಹೇ ದೇದೀಪ್ಯಾಮಹೇ ||

ಟೀಕ— ಸಾಕ್ಷಾತ್ = ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ, 'ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷತುಲ್ಯಯೋಃ' -ಅಮರ. ಗೋಸಂದೋಹೈಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸಂದೋಹ = ಸಮೂಹ, 'ಸಂದೋಹಽಸರವ್ರಜಾಃ' -ಅಮರ, ಪೂರ್ವಾರಾಂ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಆಶಾ = ದಿಕ್ಕು, ಆಸೆ, 'ಆಶಾದಿಗಳ್ಛಿಲಾಪಯೋಃ' -ಅಮರ, ಸಪ್ತವಿದ್ಯಾಬ್ಯವಾಹಃ, ಎಂಬಲ್ಲಿ ವಾಹ = ಕುದುರೆ, 'ವಾಜವಾಹಾರ್ವಗಂಧರ್ವ-

ಹಯಸಂಧ್ಯವ ಸಪ್ತಯಃ' -ಅಮರ, ಗೋಸಂದೋಹೈಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಗೋ = ಮಾತು, ಕಿರಣ, 'ಸ್ವರ್ಗ ಇಷು ಪಶು ವಾಕ್ ವಜ್ರ ದೀಪ್ ನೇತ್ರ ಪೃಣ ಭೂ ಜಲೇ ಲಕ್ಷ್ಯದೃಷ್ಟಾ ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ಪುಂಸಿ ಗೌಃ' -ಅಮರ, 'ಗೌಃಸ್ವರ್ಗ ವೃಷಭೇ ರಶ್ಮಿ' -ವಿಶ್ವ.

ಪ್ರಯೋಗ— ಸಪ್ತವಿದ್ಯಾಖ್ಯವಾಹೇನ ವಿಶ್ವಪ್ರಕಾಶಿನಾ ದೇವೇನ ಸರ್ವವಿತ್ಸರ್ವದೀಪೇನ ಗೋಸಂದೋಹೈಃ ಪೂರ್ವಾಶಾಂ ಆಪೂರ್ಯ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ದೇದೀಪ್ಯತೇ (ಭಾವೇ) ಯೂಯಂ ಆಮುಂ ನ ಪಕ್ಷಿಷತ ಕಿಂ ? (ಕರ್ತೃರಿ).

ಭಲಾರೀಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷಾಶಾಸ್ತ್ರರ್ಯ ಸಂಗ್ರಹ- ಯದಾ ಸಪ್ತಾಶ್ವಃ ಸರ್ವತ್ರ ಪ್ರಕಾಶಮಾನಃ ದೇವಃ ಸೂರ್ಯಃ ಪ್ರಾಚೀಂ ದಿಶಂ ಕಿರಣಸಮೂಹೈಃ ಆಪೂರ್ಯ ದೇದೀಪ್ಯತೇ ತದಾ ಹೇ ಬಾಲಿಶಾಃ ಚೋರಾಃ ! ಯೂಯಂ ಶೀಘ್ರಂ ಪಲಾಯದ್ಧಂ ಇತಿ ಯಥಾ ಕಕ್ಷಿತ್ ಚೋರಾನ್ ಪ್ರತಿವದೇತ್ ತಥಾ ಸಜ್ಜನಃ ಕಕ್ಷಿತ್ ಶ್ರೀಮದ್ವಚಃ 'ಆಯಂ ದೇವಃ ಮಧ್ವಸೂರ್ಯಃ ಪೂರ್ವೇಷಾಂ ಬ್ರಹ್ಮಾದೀನಾಂ ಅಭಿಲಾಷಂ ಸಂಪೂರ್ಯ ಪರಾಪರತತ್ವ ಪ್ರಕಾಶಕಃ ಸನ್ ಯುಗಾದಿ ಸಪ್ತವಿದ್ಯಾಭಿಃ ಸ್ವಕೀಯವಾಕ್ ಸಮೂಹೈಃ ಸಜ್ಜನಾನ್ ಅನುಗೃಹ್ಯನ್ ವಿರಾಜತೇ, ಯೂಯಂ ಆಮುಂ ನೈಕ್ಷ ದ್ಧಂ ಕಿಂ ? ಶೀಘ್ರಂ ಪಶ್ಯತ, ಪಲಾಯದ್ಧಂ ಚ ಇತಿ, ಇತ್ಯವದತ್ ಇತಿ ।

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಇಂತಹ ಶ್ರೀಮದ್ವಸೂರ್ಯನನ್ನು ಮುಚ್ಚಿಬಿಡಲು ಮರೆಮಾಡಲು ಯಾರಿಗೂ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಸರ್ವಾಧಾರಂ ಬ್ರಹ್ಮಸಂಕ್ಷಂ ವಿಹಾಯೋ

ರಮ್ಯಾಕಾರಂ ಶಾರದೇಂದೀವರಾಭಮ್ ।

ಸನ್ನಿರ್ಗತಂ ಗುಣ್ಯಲಂ ಶಬ್ದಭೇದೈಃ

ಮಧ್ವಾದಿತ್ಯಂ ಸಂಶ್ರಿತಂ ಕೋಽಪಿಧತ್ತೇ

॥ 50 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಸರ್ವಾಧಾರಂ, ಬ್ರಹ್ಮಸಂಕ್ಷಂ, ವಿಹಾಯಃ, ರಮ್ಯಾಕಾರಂ, ಶಾರದೇಂದೀವರಾಭಂ, ಸತ್, ನಿರ್ಗತಂ, ಗುಣ, ಅಲಂ, ಶಬ್ದಭೇದೈಃ ಮಧ್ವಾದಿತ್ಯಂ, ಸಂಶ್ರಿತಂ, ಕಃ, ಅಪಿಧತ್ತೇ ।

ಅನ್ವಯ— ಸರ್ವಾಧಾರಂ, ಶಾರದೇಂದೀವರಾಭಂ ರಮ್ಯಾಕಾರಂ, ಅಲಂ ಗುಣಃ, ನಿರ್ಗತಂ ಸತ್ ಬ್ರಹ್ಮಸಂಕ್ಷಂ ವಿಹಾಯ ಸಂಶ್ರಿತಂ ಮಧ್ವಾದಿತ್ಯಂ ಕಃ ಅಪಿಧತ್ತೇ ?

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸರ್ವಾಧಾರಂ = ಎಲ್ಲದಕ್ಕೂ ಆಶ್ರಯವಾದ

ಶಾರದ ಇಂದೀವರಾಭಂ = ಶರತ್ಕಾಲದ ಕನ್ನದಿಲೆಯಂತೆ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳ

ರಮ್ಯ ಆಕಾರಂ = ಮನೋಹರವಾದ ಆಕೃತಿಯುಳ್ಳ

ಶಬ್ದಭೇದೈಃ = ವರ್ಣಾತ್ಮಕಶಬ್ದವಿಶೇಷಗಳಿಂದ (ವೇದಗಳಿಂದ) (ಚೇರ ಪೇರ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ)

ಅಲಂ = ಚೆನ್ನಾಗಿ

ಗುಣಃ = ಗುಣವುಳ್ಳವನು, ಗುಣವುಳ್ಳದ್ದು ಎಂದು

ನಿರ್ಗತಂ = ನಿಶ್ಚಯಿಸಲಿಲ್ಲ

ಮತ್ = ದೋಷವಿಲ್ಲದ

ಬ್ರಹ್ಮಸಂಕ್ಷಂ = ಬ್ರಹ್ಮ ಎಂದು ಹೆಸರುಳ್ಳ

ವಿಹಾಯಃ = ಆಕಾಶವನ್ನು

ಸಂಪ್ರೀತಂ = ಆಶ್ರಯಿಸಿದ

ಮಧ್ಯಾದಿತ್ಯಂ = ಮಧ್ಯ ಎಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳ ಸೂರ್ಯನನ್ನು

ಕಃ = ಯಾವನು ತಾನೇ ?

ಅಪಿಧತ್ತೇ = ಮುಚ್ಚಿಯಾನು ? (ಮಿಂಡಿಸಿಯಾನು).

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಆಕಾಶವು ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ ಸಂಚಾರಕ್ಕೆ ಆಶ್ರಯವಾಗಿದೆ. 'ಆಕಾಶೇ ನೀಲಿಮೋದೇತಿ' ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕಾನುಸಾರವಾಗಿ ಭೂತಾಕಾಶವು ಶರತ್ಕಾಲದ ಕಷ್ಟಾದ ನೈದಿಲಿ ಬಣ್ಣದಿಂದ ಸಹಿತವಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಆಕಾಶವು ಸುಂದರವಾಗಿದೆ, ಧ್ವನಿಶಕ್ತವಾದ ನಾನಾವಿಧ ಶಬ್ದವು ಅದರ ಗುಣವೆಂದು ನಿರ್ಣೇತವಾಗಿದೆ. ಆ ಭೂತಾಕಾಶವು ಯಾವ ಮೂಲಿನ್ಯ ಸಂಪರ್ಕವನ್ನೂ ಹೊಂದದೆ ನಿರ್ದೋಷವಾಗಿದೆ. ಅಂತಹ ಆಕಾಶವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದ ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಯಾರಾದರೂ ಮುಚ್ಚಿಬಿಟ್ಟರೋ ? ಎಂದೂ ಇಲ್ಲ. ಅದರಂತೆ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನು ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೂ ಆಶ್ರಯನು. ಮನೋಹರವಾದ ಆಕಾಶವುಳ್ಳವನು. ಶರತ್ಕಾಲದ ಕನ್ನೈದಿಲಿಯಂತೆ ಬಣ್ಣವುಳ್ಳವನು, ನಿರ್ದೋಷನು. ಅನಂತವಾದ ಅನೇಕ ಶಾಖಾಭೇದವುಳ್ಳ ಶಬ್ದರಾಶಿರೂಪವಾದ ವೇದಗಳಿಂದ ಜ್ಞಾನ, ಅನಂದ ಮುಂತಾದ ಅನಂತಗುಣಗಳುಳ್ಳವನೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನು, ನಿರ್ದೋಷನು. ಇಂತಹ ಪರಬ್ರಹ್ಮನಾದ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನೆಂಬ ಆಕಾಶವನ್ನು ಶ್ರೀಮದ್ಭರು ಆಶ್ರಯಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅವರನ್ನು ಮಿಂಡಿಸಲು ಯಾರಿಗೆ ತಾನೇ ಸಾಧ್ಯ ?

ವಿಗ್ರಹ—

ಸರ್ವಾಧಾರಃ— ಸರ್ವೇಷಾಂ ಆಧಾರಃ ಸರ್ವಾಧಾರಃ, 'ತತ್' (ವಿಹಾಯಃ)', (ವಿಹಾಯಃ) ಬ್ರಹ್ಮ ಇತಿ ಸಂಜ್ಞಾ ಯಸ್ಯ ತತ್ ಬ್ರಹ್ಮಸಂಕ್ಷಂ | ವಿಹಾಯಃ ವಿಹಾಯಸೀ ವಿಹಾಯಾಸಿ, ವಿಹಾಯಸಾ ವಿಹಾಯೋಭ್ಯಾಂ ಇತ್ಯಾದಿ. ಸಕಾರಾಂತ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗ ವಿಹಾಯಸಾ ಶಬ್ದ.

ರಮ್ಯಾಕಾರಂ— ರಮ್ಯಃ ಆಕಾಶಃ ಯಸ್ಯ ತತ್ ರಮ್ಯಾಕಾರಂ, ತತ್ ರಮ್ಯಾಕಾರಂ |

ಶಾರದೇಂದೀವರಾಭಂ— ಶರದಿ ಭವಂ ಶಾರದಂ, ಶಾರದಂ ಚ ತತ್ ಇಂದೀವರಂ ಚ ಶಾರದೇಂದೀವರಂ, ಶಾರದೇಂದೀವರಸ್ಯ ಆಭಾ ಇವ ಆಭಾ ಯಸ್ಯ ತತ್ ಶಾರದೇಂದೀವರಾಭಂ, ತತ್ ಶಾರದೇಂದೀವರಾಭಂ |

ಗುಣಿ— ಗುಣಾಃ ಅಸ್ಯ ಸಂತೀತಿ ಗುಣೇ |

ಶಬ್ದಭೇದೈಃ— ಶಬ್ದಾನಾಂ ಭೇದಾಃ ಶಬ್ದಭೇದಾಃ, ತೈಃ ಶಬ್ದಭೇದೈಃ |

ಮಧ್ಯಾದಿತ್ಯಂ— ಮಧ್ಯ ವಿವ ಆದಿತ್ಯಃ ಮಧ್ಯಾದಿತ್ಯಃ, ತಂ ಮಧ್ಯಾದಿತ್ಯಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಪಿಧತ್ತೇ- ಡು ಧಾತ್ವಾ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಆತ್ಮನೇವದಿ ಲಿಟ್, ಅಪಿ ಉಪಸರ್ಗ. ಈ ಧಾತುವಿನ ಎಲ್ಲಾ ರೂಪಗಳನ್ನು ಇದೇ ಸರ್ಗದ 4ನೆಯ 'ವಿಕಂ ತತ್ತ್ವಂ ವಚ್ಚ' ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ 'ಅಪಿಧತ್ತೇ' ಎಂಬ ಪಾಠವು ಸಾಧುವಲ್ಲ. 'ವಚ್ಚ ಭಾಗುರಿರಲ್ಲೋಪಂ ಅವಾಪ್ತೋ-ರುಪಸರ್ಗಯೋಃ' ಎಂಬ ವಚನಾನುಸಾರವಾಗಿ ಆ ರೂಪವು ಸಾಧುವಾದರೂ ಇಲ್ಲಿ ಕಃ + ಅಪಿಧತ್ತೇ ಎಂದಿರುವಾಗ ವಿಸರ್ಗಕ್ಕೆ ಉಪಧ್ಯಾನೀಯ ಬರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ, ಅಥವಾ ವಿಸರ್ಗವೇ ಉಳಿಯಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಕಃ ಎಂಬುದು ಕೋ ಎಂದಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಕೋಶ— ವಿಹಾಯ: = ಆಕಾಶ, 'ವಿಯದ್ ವಿಪ್ಲವದಂ ವಾ, ತು ಪುಂಸ್ಯಾಕಾಶವಿಹಾಯಸೀ' -ಅಮರ, ಮಧ್ಯಾದಿತ್ಯಂ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಆದಿತ್ಯ: = ಸೂರ್ಯ, 'ಸೂರಸಾರ್ಯಾರ್ಯಮಾದಿತ್ಯದ್ವಾದ್ವಾತೃದಿವಾಕರಾಃ' -ಅಮರ.

ಪ್ರಯೋಗ— ಸರ್ವಾಧಾರಂ ಶಾರದೇಂದೀವರಾಭಂ ರಮ್ಯಾಕಾರಂ ಶಬ್ದಭೇದೈಃ ಅಲಂ ಗುಣ ನಿರ್ಣೇತಂ ಸತಾ ಬ್ರಹ್ಮಸಂಕ್ಷಂ ವಿಹಾಯ: ಸಂಶ್ರುತ: ಮಧ್ಯಾದಿತ್ಯ: ಕೇನ ಆವಿಧೀಯತೇ ?

ಇಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಪ್ರತೀರ್ಥೀಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಸಂಸ್ಕೃತಭಾಷಾಮಯವಾದ ತಾತ್ಪರ್ಯ- ಯಥಾ ಸರ್ವಪ್ರಾಣಿನಾಂ ಆಶ್ರಯಂ ನೀಲವರ್ಣಂ ಸುಂದರಂ ಶಬ್ದವಿಶೇಷೈಃ ಧ್ವನ್ಯಾತ್ಮಕೈಃ ಗುಣವತ್ ಇತಿ ನಿರ್ಣೇತಂ ಭೂತಾಕಾಶಂ ಆಶ್ರಿತಂ ಸೂರ್ಯಂ ನ ಕಶ್ಚಿತ್ ಆಚ್ಚಾದಯಿತುಂ ಕ್ಷಮ: ತದ್ವತ್ ಸರ್ವಜಗತಾಂ ಆಶ್ರಯಂ ಪರಮಸುಂದರಂ ಶಾರದೇಂದೀ- ವರವನ್ನೀಲವರ್ಣಂ ಜ್ಞಾನಾನಂದಾದ್ಯನಂತಗುಣಪೂರ್ಣತಯಾ ಸರ್ವೈಃ ವೇದೈಃ ತದರ್ಥನಿರ್ಣಾಯಕ ಬ್ರಹ್ಮಮೀಮಾಂಸಾ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ನಿಶ್ಚಿತಂ ನಿರ್ದೋಷಂ ಪರಮಮಹದ್ ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ ಪ್ರಥಿತಂ ಶ್ರೀಹರಿಂ ಸಂಶ್ರುತಂ ಮಧ್ವಸೂರ್ಯಂ ಕೋ ವಾ ಆಚ್ಚಾದಯಿತುಂ ಮಿಂಡಯಿತುಂ ವಾ ಶಕ್ನುಯಾತ್ ಇತಿ |

ಇಲ್ಲಿ ಭಾವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದ ವಿಶೇಷಾಂಶ— ಶಬ್ದಭೇದೈರ್ಗುಣಸನ್ನಿರ್ಣೇತಂ = ವೇದೈಃ ಜ್ಞಾನಾದಿ ಗುಣವನ್ನಿಶ್ಚಿತಂ, ಧ್ವನ್ಯಃ ಗುಣವಶ್ಚ = ಶಬ್ದಭೇದೈಃ ಗುಣ ಸನ್ನಿರ್ಣೇತಂ ಎಂಬ ಪದಗಳಿಗೆ ಪರಮಾತ್ಮನ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ವೇದಗಳಿಂದ ಜ್ಞಾನಾದಿಗುಣವುಳ್ಳದ್ದೆಂದು ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಂದ ನಿರ್ಣಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು, ಬ್ರಹ್ಮ ಎಂದೂ, ಆಕಾಶದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಧ್ವನಿ ಎಂಬ ಶಬ್ದಭೇದದಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದರಿಂದ ಗುಣವುಳ್ಳದ್ದು ಎಂಬ ಹೆಸರನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಭೂತಾಕಾಶ ಎಂದೂ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳು.

★ ★ ★

ಆನಂದತೀರ್ಥಪುಂಸಿಂಹೋ ಮಾಯವಾದಿದಿತೇಃ ಸುತಾನ್ |

ವಿದಾರ್ಯ ಯುಕ್ತಿನಖಿರೈರಪ್ರತೀಪೋ ವಿರಾಜತೇ || 1 ||

ನೃಹರಿ: ಸಕಲಜ್ಞಾನಮಹ: ಸಮುಪೈತಿ ಹಿ ಮಾಯಿದಾನವಾನ್ |

ಪ್ರಪಲಾಯನಮತ್ರ ತತ್ಕ್ಷಮಂ ತ್ವರಯಾ ಪೋ ವಸತಿರ್ಗುಹಾಸು ಚ || 2 ||

ಎಂದು ಆಚಾರ್ಯರ ಶಿಷ್ಯರು ಪುಂಡರೀಕಪುಟ ಮತ್ತು ಪದ್ಮತೀರ್ಥರನ್ನು ಆಚಾರ್ಯರು ಜಯಿಸಿದಾಗ ಎರಡು ಶ್ಲೋಕಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರು. ಆ ಶ್ಲೋಕಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಈ ಪದ್ಯಗಳಿಂದ ವಿವರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಆನಂದತೀರ್ಥರಂಬ ನರಸಿಂಹನು ಮಾಯಾವಾದಿಗಳಿಂಬ ದಾನವರ ಬಳಿಗೆ ಅವರನ್ನು ನಾಶಮಾಡಲು ಬರುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಆದುದರಿಂದ ಎಲೈ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳಿಂಬ ಆಸುರರೇ ! ನೀವು ಇಲ್ಲಿಂದ ಓಡಿಹೋಗುವುದೇ ಉಚಿತ ವಾಗಿರು ಮತ್ತು ಎಲ್ಲಾದರೂ ಗುಹೆಗಳಲ್ಲಿ ಆಡಗಿಕೊಂಡು ಬದುಕು. (2) ಎಂದು ಆ ಎರಡು ಪದ್ಯಗಳ ತಾತ್ಪರ್ಯ. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನೇ ಈಗ ನಾರಾಯಣ ಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು ಕೆಳಗಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ವಿಧಾವತ ವಿಧಾವತ ತ್ವರಿತಮತ್ರಿವಾದಾಸುರಾ

ಅದಭೃಧಿಪಣಾಭಿಧೋ ನರಹರಿಹಿ ಚಾಜ್ಜಲ್ಯತೇ |

ಸಯುಕ್ತಿನಖಿರೈಃ ಖಿರೈರ್ಮುಖಿರಮೂರ್ಖದುಃಖಾಂಕುರೈಃ-

ವಿದಾರಯತಿ ದಾರುಣಪ್ರವಚನಪ್ರಣಾದೋಽಪ್ರಯಾನ್ || 51 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ವಿಧಾವತ, ವಿಧಾವತ, ತ್ವರಿತಂ, ಅತ್ರಿವಾದಾಸುರಾಃ, ಅದಭ್ರಧಿಷಣಾಭಿಧಃ, ನರಹರಿಃ, ಹಿ, ಜಾಜ್ವಲ್ಯತೇ, ಸಃ ಯುಕ್ತಿನಖರೈಃ ಖರೈಃ, ಮುಖರಮೂರ್ಖದುಃಖಾಂಕುರೈಃ, ವಿದಾರಯತಿ, ದಾರುಗಪ್ರವಚನ-ಪ್ರಕಾಡಃ, ಅಪ್ರಿಯಾನ್ |

ಅನ್ವಯ— ಹೇ ಅತ್ರಿ ವಾದಾಸುರಾಃ ! ಹಿ ಅದಭ್ರಧಿಷಣಾಭಿಧಃ ನರಹರಿಃ ಜಾಜ್ವಲ್ಯತೇ, ಸಃ ಮುಖರಮೂರ್ಖ-ದುಃಖಾಂಕುರೈಃ ಖರೈಃ ಯುಕ್ತಿನಖರೈಃ ದಾರುಗಪ್ರವಚನಪ್ರಕಾಡಃ (ಸನ್) ಅಪ್ರಿಯಾನ್ ವಿದಾರಯತಿ (ತಸ್ಮಾತ್) ತ್ವರಿತಂ ವಿಧಾವತ ವಿಧಾವತ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಹೇ ಅತ್ರಿವಾದಾಸುರಾಃ = ಎಲೈ ಜೀವ ಜಗತ್ ಈಶ್ವರನನ್ನು ಹೇಳುವ ವೇದವಚನಗಳನ್ನು ಅತತ್ವಾ - ವೇದಕವೆಂದು ಹೇಳುವುದರಿಂದ 'ಅತ್ರಿವಾದರು' ಜೀವಜಗತ್ತು ಈಶ್ವರ ವಿಷಯಕವಾದ ಪಾರ-ಮಾರ್ಥಿಕತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪದಿರುವವರು ಎಂಬ ಮಾಯಾವಾದಿದೈತ್ಯರೇ !

ಹಿ = ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ

ಅದಭ್ರಧಿಷಣ ಅಭಿಧಃ = ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರೆಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳ

ನರಹರಿಃ = ನರಸಿಂಹನು

ಜಾಜ್ವಲ್ಯತೇ = ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನೆ.

ಸಃ = ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರೆಂಬ ನರಸಿಂಹನು

ಮುಖರ ಮೂರ್ಖ ದುಃಖ ಅಂಕುರೈಃ = ವಾಚಾಲರಾದ ಅವಿವೇಕಿಗಳಾದ ಕುವಾದಿಗಳ ದುಃಖಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ

ಖರೈಃ = ಹರಿತವಾದ

ಯುಕ್ತಿನ ಖರೈಃ = ಯುಕ್ತಿಗಳೆಂಬ ಉಗುರುಗಳಿಂದ

ದಾರುಗ ಪ್ರವಚನ ಪ್ರಕಾಡಃ = ಕಠಿಣನಾದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವೆಂಬ ಸಿಂಹನಾದವುಳ್ಳವನಾಗಿ

ಅಪ್ರಿಯಾನ್ = ತನಗೆ ಪ್ರೀತಿವಿಷಯರಲ್ಲದವರನ್ನು (ಶತ್ರುಗಳನ್ನು)

ವಿದಾರಯತಿ = ಸೀಳುತ್ತಾನೆ. (ಆದುದರಿಂದ)

ತ್ವರಿತಂ = ಬೇಗನೆ

ವಿಧಾವತ, ವಿಧಾವತ = ಓಡಿರಿ, ಓಡಿರಿ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಜೀವ, ಈಶ್ವರ, ಜಗತ್ ಈ ಮೂರನ್ನೂ ವೇದಗಳು ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕವಾಗಿ ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ. ಆದರೆ ಆ ವೇದವಾಕ್ಯಗಳು ತತ್ವಾರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಸುಳ್ಳಾದ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಬೋಧಿಸುತ್ತವೆ ಎಂದು ಹೇಳುವ 'ಅತ್ರಿ ವಾದರು, ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕವಾದ ಮೂರರ ವಚನ ಅಂದರೆ ಪ್ರತಿಪಾದನವನ್ನು ಒಪ್ಪದಿರುವ ಮಾಯಾವಾದಿ ದೈತ್ಯರೇ ! ಈಗ ಇಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರೆಂಬ ನರಸಿಂಹನು ವಿರಾಜಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನೆ, ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಈ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞ ನರಸಿಂಹನಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತಿಗಳೆಂಬ ಹರಿತವಾದ ಉಗುರುಗಳಿವೆ. ಇವುಗಳು ಶಾಸ್ತ್ರವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಹರಟುತ್ತಿರುವ ಅವಿವೇಕಿಗಳಾದ ಕುವಾದಿಗಳಿಗೆ ದುಃಖವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತವೆ. ಈ ಮಧ್ಯನರಸಿಂಹನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವೆಂಬ ಭೀಷಣ ಗರ್ಜನೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ ತನ್ನ ಉಗುರುಗಳಿಂದ ಶತ್ರುಗಳಾದ ಕುವಾದಿಗಳಾದ ಈ ನಿಮ್ಮನ್ನು ಸೀಳಿಬಿಡುತ್ತಾನೆ. ಆದುದರಿಂದ ಬೇಗನೆ ಓಡಿರಿ, ಓಡಿರಿ. ನರಸಿಂಹನು ಗರ್ಜನೆ ಮಾಡುತ್ತಾ ತನ್ನ ಹರಿತವಾದ ಉಗುರುಗಳಿಂದ ಶತ್ರುಗಳಾದ ದೈತ್ಯರನ್ನು ಸೀಳುವಂತೆ ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರೂ ತನ್ನ ಪ್ರವಚನದ ಗರ್ಜನೆಯಿಂದ ದುರ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಬಿಂಡಿಸುತ್ತಾರೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶಃ— ಇಲ್ಲಿ ಭಾವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ ವಚನಗಳು - ಆನಂದತೀರ್ಥಪುಂಸಿಂಹಃ ಮಾಯಾವಾದಿದಿತೇಃ ಸುತಾನ್ | ವಿದಾರ್ಯ ಯುಕ್ತನವಿರ್ರರಪ್ರತೀಪೋ ವಿರಾಜತೇ || ನೃಹರಿಃ ಸಕಲಜ್ಞಾನಾಮಕಃ ಸಮುಪೈತಿ ಹಿ ಮಾಯಿದಾನವಾನ್ | ಪ್ರವಲಾಯನಮತೃ ತತ್ಕಥಮಂ ತ್ವರಯಾ ವೋ ವಸತಿಗುಣಾಸು ಚ || ಇತ್ಯನಯೋಃ ವಿಧಾವತೇತಿ ||

ಆನಂದತೀರ್ಥಪುಂಸಿಂಹಃ, ನೃಹರಿಃ ಸಕಲಜ್ಞಾನಾಮಕ, ಎಂಬ ಎರಡು ಪದ್ಯಗಳ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನೇ ವಿಧಾವತ ವಿಧಾವತ ಎಂಬ ಪದ್ಯದಿಂದ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಮಾಯಾವಾದಿದಿತೇಃ ಸುತಾನ್ ಇತ್ಯತ್ರ ಪಷ್ಠ್ಯಾ ಆಶ್ಲೋಕೇ ಇತ್ಯಲುಗ ಭವತಿ | ಇಲ್ಲಿ ಪಷ್ಠ್ಯಾ ಆಶ್ಲೋಕೇ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಲುಗ್ ಬರತ್ತದೆ. ದಾಸ್ಯಾಃ ಪುತ್ರಃ ಇತ್ಯಾದಿವತ್ = ದಾಸಿಯ (ತೊತ್ತಿನ) ಮಗನು ಎಂಬಂತೆ ನ ತು ಇದಂ ದೈತ್ಯತ್ವಂ ತೇಷಾಂ, ಆಶ್ಲೋಕಾಭಿಪ್ರಾಯಾತ್ ಇತಿ = ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ದೈತ್ಯತ್ವವು ಅವರಿಗೆ ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ಇದೆಯೆಂದು ಅರ್ಥವಲ್ಲ. ಇಲ್ಲಿ ನಿಂದೆ ಮಾಡುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ದೈತ್ಯರೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ ಎಂದೇ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಸತ್ಯಮೇವ ದಿತಿಪುತ್ರತ್ವಂ ಮಾಭೂದೇಷಾಂ ಮಾನುಷತ್ವೇನ ಜಾತಾನಾಂ ಮಾಯಿನಾಂ. ಯತ್ ಅಸುರತ್ವಂ ಅಂಧತಮಸ್ಕತಯೋಗೈಶ್ಚಲಕ್ಷಣಂ ತದಪಿ ಅತಿತರಾಂ ಇತಿ = ಮನುಷ್ಯರಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿರುವ ಈ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳಿಗೆ ದಿತಿಪುತ್ರತ್ವವು ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಅಂಧತಮಸ್ವಾಪ್ತಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಹರಿಗುಣ ದ್ವೇಷವೆಂಬ ಅಸುರತ್ವವು ಇವರಿಗೆ ಯಥೇಚ್ಛವಾಗಿ ಇರುವುದರಿಂದ ಇವರನ್ನು ಅಸುರರೆಂದು ಹೇಳಿರುವುದು ಸರಿಯಾಗಿಯೇ ಇದೆ. ಅತ್ರಿವಾದಾಃ = ಜೀವೇಶ್ವರಜಡಾನಾಂ ತ್ರಯಾಣಾಂ ವಾದೇನ ವಚನೇನ ನಿಯಮೇನ ರಹಿತಾಃ ತತ್ತ್ವತಃ ತದ್ವಚನಾನಾಂ ಚ ಆತತ್ತ್ವಾ ವೇದಕತ್ವಾಂಗೀಕಾರೇಣ.

ಅತ್ರಿವಾದಾಃ ಎಂದರೆ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು. ವಿಕಂದರೆ ಜೀವ ಈಶ್ವರ ಜಡರೆಂಬ ಮೂರು ತತ್ತ್ವಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ವೇದಗಳನ್ನು ಅವರು ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ಒಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲ. ಆ ವಚನಗಳೆಲ್ಲವೂ ಆತತ್ತ್ವಾ ವೇದಕವೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸುವ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು 'ಅತ್ರಿವಾದರು' ಎನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ.

ಪದ್ವೀರ್ಥಾದಿಗಳ ಜೊತೆಗೆ ಆಚಾರ್ಯರ ವಾದ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಿತ್ತು. ಆದರೆ ವಾದವು ನಡೆಯುತ್ತಾ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ಸೋಲುವ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ ಬಂತು. ಆಗ ಅವರು ಎದ್ದು ಗದ್ದಲ ಮಾಡುತ್ತಾ ಹೊರಡಲಾರಂಭಿಸಿದರು. ಸಭರು ಈಗ ನೀವು ಗದ್ದಲ ಮಾಡಬಾರದು, ಹೋಗಬಾರದು ವಾದವನ್ನು ಪೂರ್ತಿ ಮುಗಿಸಿ ಜಯ-ಪರಾಜಯ ನಿರ್ಣಯವಾದ ಮೇಲೆ ಹೊರಡಬೇಕೆಂದು ವಿನಂತಿಸಿಕೊಂಡರೂ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ಕೇಳಲಿಲ್ಲ. ತಮಗೆ ಪರಾಜಯ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆಂದು ಹೆದರಿ ಚೋಲಜರಾದ ಪದ್ವೀರ್ಥಾದಿಗಳು ಅಲ್ಲಿಂದ ಗದ್ದಲ ಮಾಡುತ್ತಾ ಪಲಾಯನ ಮಾಡಿದರು. ಹೀಗೆ ವಾದವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು. ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ವಿಜಯದ ಮಹಾಮಹೋತ್ಸವದಿಂದ ಆನಂದಪಟ್ಟ ಸಜ್ಜನರು ಕೆಲವು ಶ್ಲೋಕಗಳನ್ನು ಆಗಲೇ ರಚಿಸಿ ಹೇಳಿದರು. ಆ ಶ್ಲೋಕಗಳನ್ನು ಅದೇ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಆಚಾರ್ಯರು ರಚಿಸಿದ್ದ ವಾದ (ತತ್ತ್ವೋದ್ಯೋತ) ಎಂಬ ಪ್ರಕರಣದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಆಚಾರ್ಯರ ಅನುಮತಿಯಿಂದ ಸೇರಿಸಿದರು. ಆ ಪದ್ಯಗಳು ಒಟ್ಟು ಎಳು ಇವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ

- (1) ಆನಂದತೀರ್ಥಪುಂಸಿಂಹಃ
- (2) ನೃಹರಿಃ ಸಕಲಜ್ಞಾನಾಮಕಃ, ಎಂಬ ಎರಡು ಪದ್ಯಗಳ ವಿವರಣರೂಪವಾದ ಪದ್ಯವೇ ವಿಧಾವತ ವಿಧಾವತ ಎಂಬ 51ನೆಯ ಶ್ಲೋಕವು.
- (3) ಪಲಾಯದ್ಧಂ ಪಲಾಯದ್ಧಂ ತ್ವರಯಾ ಮಾಯಿದಾನವಾಃ | ಸರ್ವಜ್ಞ ಪರಿರಾಯಾತಿ ತರ್ಕಾಗಮ-ದರಾರ್ಭತ್ ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ವಿವರಣ ಎಂಬುದರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾ... ರೂಪವಾದುದು ಆಸ್ತಾಂ ಆಸ್ತಾಂ ಎಂಬ 47ನೆಯ ಪದ್ಯವು.
- (4) ಪಲಾಯದ್ಧಂ ಪಲಾಯದ್ಧಂ ತ್ವರಯಾ ಮಾಯಿದಾನವಾಃ | ಸರ್ವಜ್ಞಪರಿರಾಯಾತಿ ತರ್ಕಾಗಮ-ದರಾರ್ಭತ್ || ಎಂಬ ಪದ್ಯದ ವಿವರಣವೇ ವೇದವ್ಯಾತ ಸುದರ್ಶನಃ ಎಂಬ 53ನೆಯ ಪದ್ಯವು.

- (5) ಜಯತ್ಯಾನಂದತೀರ್ಥೇಷ್ವರೇವತಾ ನರಕೇಸರೀ । ವಿಪಾಟಾಜ್ಞಾನತಮಃ ಕವಾಟಾತ್ಕುರುಹುಂಕೃತಃ ॥
ತನ್ನ ಅತಿಶಯವಾದ ಹುಂಕಾರಗರ್ಜನೆಯಿಂದಲೇ ಅಜ್ಞಾನವೆಂಬ ಕತ್ತಲೆಯ ಬಾಗಿಲನ್ನು ಒಡೆದು
ಸೀಳಿದ, ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥರಿಗೆ ಇಷ್ಟದೇವತೆಯಾದ ಶ್ರೀನರಸಿಂಹನು ವಿಜಯಶಾಲಿಯಾಗಿದ್ದಾನೆ.
- (6) ಜಯತ್ಯಮಿತಪಾರುಷಃ ಸ್ವಜನತೇಷ್ವಚಿಂತಾಮಣಿಸ್ವಚೇತಮುಖವಂದಿತೋ ಗುಣಗಣಾರ್ಣವಃ
ಶ್ರೀಪತಿಃ॥- ಎಣೆಯಿಲ್ಲದ ಪರಾಕ್ರಮವುಳ್ಳ, ತನ್ನ ಭಕ್ತರಾದ ಜನರಿಗೆ ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸುವ ಚಿಂತಾ
ಮಣಿಯಂತಿರುವ, ಬ್ರಹ್ಮರುದ್ರಾದಿಧೇವತೆಗಳಿಂದ ವಂದಿತನಾದ ಗುಣಸಮೂಹಗಳೆಂಬ ಜಲಗಳಿಂದ
ಪೂರ್ಣವಾದ ಸಮುದ್ರದಂತಿರುವ ಲಕ್ಷ್ಮೀಪತಿಯಾದ ನಾರಾಯಣನು ಸರ್ವೋತ್ಕೃಷ್ಟನಾಗಿದ್ದಾನೆ.
- (7) ಸರ್ವಜ್ಞಸನ್ಮನೀಂದ್ರೋಚ್ಚಸನ್ಮನಃಪಂಕಜಾಲಯಃ । ಅಜಿತೋ ಜಯತೀತಾನೋ ರಮಾಬಾಹು-
ಲಾಶ್ರಯಃ ॥

ಶ್ರೀಸರ್ವಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರೆಂಬ ನಿರ್ದೋಷರಾದ ಮುನಿಶ್ರೇಷ್ಠರ ನಿರ್ದೋಷವಾದ ಮನಸ್ಸೆಂಬ ಕಮಲದಲ್ಲಿ
ಸನ್ನಿಹಿತನಾಗಿರುವ, ಸರ್ವಸ್ವಾಮಿಯಾದ, ಎಂದೂ ಸೋಲನ್ನೇ ಅರಿಯದ, ರಮೆಯ ಬಾಹುಲತೆಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯನಾದ
ಶ್ರೀಹರಿಯು ಸರ್ವೋತ್ಕೃಷ್ಟನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಈ ಮೂರು ಪದ್ಯಗಳ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೂ ಮುಂದಿನ ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ
ಆಡಕವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಕೃತ ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಬರುವ 'ಅತ್ರಿವಾದರು' ಜೀವ ಈಶ್ವರ ಜಡ ಎಂಬ ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕವಾದ ಮೂರು
ಶತೃವನ್ನು ಒಪ್ಪದವರು ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಪದ್ಧತೀರ್ಥಾದಿಗಳ ಜೊತೆಗೆ ವಾದಮಾಡುವ
ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿಯೇ ಆಚಾರ್ಯರು ರಚಿಸಿದ ತತ್ತ್ವೋದ್ಯೋತದ ಮಂಗಳಪದ್ಯದಿಂದಲೇ ಸೂಚಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಸರ್ವತ್ರಾ-
ಖಿಲಸಚ್ಚಿಃ ಸ್ವತಂತ್ರೋಽಶೇಷದರ್ಶನಃ । ನಿತ್ಯಾತಾದ್ಯರಚಿಚ್ಛೇತ್ಯಯಂತೇಷ್ವೋ ನೋ ರಮಾಪತಿಃ ॥ ಎಂಬ ತತ್ತ್ವೋ-
ದ್ಯೋತದ ಮಂಗಳ ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ಚಿತ್ = ಚೇತನಜೀವ, ಚೇತ್ಯ = ಪ್ರೇರಿತವಾದ ಜಡ ಇವುಗಳ ನಿಯಾಮಕನಾದ ಪರಮಾತ್ಮ
ಈ ಮೂರನ್ನೂ ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕವಾಗಿ ಒಪ್ಪುವ ದ್ವೈತಿಗಳು 'ತ್ರಿವಾದರು' ಎಂದಾಗುತ್ತಾರೆ. ಇದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿರುವವರು
ಆದ್ವೈತಿಗಳು, 'ಅತ್ರಿವಾದರು' ಎಂದು ಸೂಚಿತವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಹೇ ಅತ್ರಿವಾದಾಸುರಾಃ !— ತ್ರಯಾಣಾಂ ವಾದಃ ತ್ರಿವಾದಃ, ನ ವಿದ್ಯತೇ ತ್ರಿವಾದಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ
ಅತ್ರಿವಾದಾಃ, ಅತ್ರಿವಾದಾಶ್ಚ ತೇ ಅಸುರಾಶ್ಚ ಅತ್ರಿವಾದಾಸುರಾಃ, ತೇಷಾಂ ಸಂಬುದ್ಧಿಃ ಹೇ
ಅತ್ರಿವಾದಾಸುರಾಃ !

ಅದಭ್ಯಧಿಷ್ಠಾಭಿಧಃ— ನ ದಭ್ಯಾ ಅದಭ್ಯಾ, ಅದಭ್ಯಾ ಧಿಷ್ಠಾ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಅದಭ್ಯಧಿಷ್ಠಾಃ, ಅದಭ್ಯಧಿಷ್ಠಾಃ
ಇತಿ ಅಭಿಧಾ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಅದಭ್ಯಧಿಷ್ಠಾಭಿಧಃ ।

ನರಹರಿಃ— ನರಶ್ಚಾಘೌ ಹರಿಶ್ಚ ನರಹರಿಃ ।

ಯುಕ್ತಿನಖರಾಃ— ಯುಕ್ತಯಃ ಏವ ನಖರಾಃ ಯುಕ್ತಿನಖರಾಃ ।

ಮುಖರಮೂರ್ಖದುಃಖಾಂಕುರೈಃ— ಮುಖರಾಶ್ಚ ತೇ ಮೂರ್ಖಾಶ್ಚ ಮುಖರಮೂರ್ಖಾಃ, ಮುಖರ-
ಮೂರ್ಖಾಣಾಂ ದುಃಖಾನಿ ಮುಖರಮೂರ್ಖದುಃಖಾನಿ, ಮುಖರಮೂರ್ಖದುಃಖಾಣಾಂ
ಆಂಕುರಾಃ ಯೇಭ್ಯಃ ತೇ ಮುಖರಮೂರ್ಖದುಃಖಾಂಕುರಾಃ, ತೈಃ ಮುಖರಮೂರ್ಖದುಃಖಾಂಕುರೈಃ ।

ದಾರುಣಪ್ರವಚನಪ್ರಕಾಢಃ— ದಾರುಣಂ ಚ ತತ್ ಪ್ರವಚನಂ ಚ ದಾರುಣಪ್ರವಚನಂ, ದಾರುಣ-
ಪ್ರವಚನಮೇವ ಪ್ರಕಾಢಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ದಾರುಣಪ್ರವಚನಪ್ರಕಾಢಃ ।

ಅಪ್ರಿಯಾನ್— ನ ಪ್ರಿಯಾಃ ಅಪ್ರಿಯಾಃ, ತಾನ್ ಅಪ್ರಿಯಾನ್ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ವಿಧಾವತ್ - ವಿ ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ ಧಾವ್ ಗತಿಶುದ್ಧೋಃ ಪರಸ್ಕೊಪದಿನಃ ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮವುರುಷೇ ಬಹುವಚನೇ 'ವಿಧಾವತ್' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ವಿ + ಧಾವತು ಧಾವತಾತ್, ಧಾವತಾಂ ಧಾವಂತು, ಧಾವ-ಧಾವತಾತ್ ಧಾವತಂ ಧಾವತ, ಧಾವಾನಿ ಧಾವಾವ ಧಾವಾಮು ||

ಜಾಜ್ವಲ್ಯತೇ- ಜ್ವಲದೀಪೌ ಧಾತುವಿನ ಯಜಂತರೂಪ ಲಟ್, ಧಾತೋರೇಕಾಚೋ ಹಲಾದೇಃ ಕ್ರಿಯಾಸಮುಭಿಹಾರೇ ಯಜ್ (3-1-22) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಯಜ್.

ಜಾಜ್ವಲ್ಯತೇ ಜಾಜ್ವಲ್ಯತೇ ಜಾಜ್ವಲ್ಯಂತೇ, ಜಾಜ್ವಲ್ಯಸೇ ಜಾಜ್ವಲ್ಯೇಥೇ ಜಾಜ್ವಲ್ಯದ್ವೇ, ಜಾಜ್ವಲ್ಯೇ ಜಾಜ್ವಲ್ಯವಹೇ ಜಾಜ್ವಲ್ಯಾಮಹೇ ||

ವಿದಾರಯತಿ- ಣಜಂತಾತ್ ಲಟ್, ಪ್ರಥಮವುರುಷೇ ವಿಕವಚನೇ 'ವಿದಾರಯತಿ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ವಿ + ದಾರಯತಿ ದಾರಯತಃ ದಾರಯಂತಿ.... ಇತ್ಯಾದಿ

ಪ್ರಯೋಗ— ಹೇ ಅತಿವಾದಾಸುರಾಃ ಅದಭೃದಿಷಣಾಭಿಧೇನ ನರಹರಿಣಾ ಜಾಜ್ವಲ್ಯತೇ (ಭಾವೇ) | ತೇನ, ಮುಖರಮೂರ್ಖದುಃಖಾಂಕುರೈಃ ಖರೈಃ ಯುಕ್ತಿನಿಖರೈಃ ದಾರುಣಪ್ರವಚನಪ್ರಣಾದೇನ ಸತಾ ಅಪ್ರಿಯಾಃ ವಿದಾರಯಂತೇ (ಕರ್ಮಣಿ) ತಸ್ಮಾತ್ ತದ್ರಿತಂ ಯುಷ್ಮಾಭಿಃ ವಿಧಾವ್ಯತಾಂ ವಿಧಾವ್ಯತಾಂ (ಭಾವೇ) |

ವೃತ್ತ— ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪೃಥ್ವಿವೃತ್ತ. ಜಸೌ ಜಸಯಲಾವಮಗ್ರಹಯಂತಿಶ್ಚ ಪೃಥ್ವೀಗುರುಃ ಎಂದು ಅದರ ಲಕ್ಷಣ.

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಜಾಯರ್ನನ್ನು ವಿಲಕ್ಷಣರಾದ ಪಕ್ಷಿರಾಜ ಗರುಡನಿಗಿಂತಲೂ ಉತ್ಕೃಷ್ಟರೆಂದು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾ ಮಾಯಾವಾದಿ ಸರ್ಪಗಳನ್ನು ಪಲಾಯನ ಮಾಡಿದರೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಧತ್ತೇ ರೂಪಾಣ್ಯನಂತಾನ್ಯಪಿ ಭುವನಪತೇರ್ಯೋ ಹೃದಾಪ್ಯೇಕಪಕ್ಷೋ

ದಕ್ಷಃ ಸದ್ವ್ಯೋಽವಿಲೇಭ್ಯೋಽಪ್ಯಮೃತಮಿಹ ದದೌ ಕೇವಲಂ ಯೋ ನ ಮಾತ್ರೇ ||

ಪಕ್ಷಿಶ್ರೇಷ್ಠೋಽಪರಸ್ತನ್ನಮಿತಪದೋಽಸಂಪದೇ ಸ್ಯಾದಯಂ ವೋ

ಮಾ ದರ್ಪಂ ಮಾಯಿಸರ್ಪಾ ಭಜತ ಭಜತ ತಾಸ್ಮಾ ಗುಹಾ ದ್ರಾಗ್ ದ್ವಿಜಹ್ವಾ || 52 ||

ಪದಭೈದ— ಧತ್ತೇ, ರೂಪಾಣಿ, ಅನಂತಾನಿ, ಅಪಿ, ಭುವನಪತೇಃ, ಯಃ, ಹೃದಾ, ಅಪಿ, ವಿಕಪಕ್ಷಃ, ದಕ್ಷಃ, ಸದ್ವ್ಯಃ, ಅವಿಲೇಭ್ಯಃ, ಅಪಿ, ಅಮೃತಂ, ಇಹ, ದದೌ, ಕೇವಲಂ, ಯಃ, ನ, ಮಾತ್ರೇ, ಪಕ್ಷಿಶ್ರೇಷ್ಠಃ, ಅಪರಃ, ಸನ್, ಅಮಿತಮಿತಪದಃ, ಅಸಂಪದೇ, ಸ್ಯಾತ್, ಅಯಂ, ವಃ, ಮಾ, ದರ್ಪಂ, ಮಾಯಿಸರ್ಪಾಃ, ಭಜತ, ಭಜತ, ತಾಃ, ತಾಃ, ಗುಹಾಃ, ದ್ರಾಕ್, ದ್ವಿಜಹ್ವಾ ||

ಅನ್ವಯ— ದ್ವಿಜಹ್ವಾ ಹೇ ಮಾಯಿಸರ್ಪಾಃ ಯಃ ಭುವನಪತೇಃ ಅನಂತಾನಿ ಅಪಿ ರೂಪಾಣಿ ಹೃದಾ ಅಪಿ ಧತ್ತೇ, ವಿಕಪಕ್ಷಃ ದಕ್ಷಃ ಯಃ ಮಾತ್ರೇ ಕೇವಲಂ ಅಮೃತಂ ನ ದದೌ, ಅವಿಲೇಭ್ಯಃ ಸದ್ವ್ಯಃ ಅಪಿ ಅಮೃತಂ ದದೌ, ಅಮಿತಮಿತಪದಃ, ಅಯಂ ಅಪರಃ ಪಕ್ಷಿಶ್ರೇಷ್ಠಃ ಸನ್, ವಃ ಅಸಂಪದೇ ಸ್ಯಾತ್, ದರ್ಪಂ ಮಾ ಭಜತ. ದ್ರಾಕ್ ತಾಃ ತಾಃ ಗುಹಾಃ ಭಜತ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ದ್ವಿಜಹ್ವಾ = ಎರಡು ನಾಲಿಗೆಯುಳ್ಳ

ಹೇ ಮಾಯಿಸರ್ಪಾಃ = ಎಲೈ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳೇಯ ಸರ್ಪಗಳೇ !

ಯಃ = ಯಾರು

ಭುವನಪತೇಃ = ಲೋಕಗಳಿಗೆ ಒಡೆಯನಾದ ನಾರಾಯಣನ

ಅನಂತಾನಿ ಅಪಿ ರೂಪಾಣಿ = ಮಿತಿ (ಸಂಖ್ಯೆ) ಇಲ್ಲದ ರೂಪಗಳನ್ನು

ಹೃದಾ ಅಪಿ = ಹೃದಯದಿಂದಲೂ (ಮನಸ್ಸಿನಿಂದಲೂ)

ಧತ್ತೇ = ಧರಿಸಿದ್ದಾರೋ

ಏಕಪಕ್ಷಃ = ಪ್ರಧಾನಸಿದ್ಧಾಂತವುಳ್ಳ

ದಕ್ಷಃ = ಚತುರರಾದ

ಯಃ = ಯಾವ ಮಧ್ಯರು

ಇಹ = ಈ ಲೋಕದಲ್ಲಿ

ಮಾತ್ರೇ ಕೇವಲಂ = ತಾಯಿಗೆ ಮಾತ್ರ

ಅಮೃತಂ = ಮೋಕ್ಷವನ್ನು

ದದೌ = ಕೊಟ್ಟರೋ

ಅಮಿತಮುಪದಃ = ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞ ಎಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳ

ಅಯಂ = ಇವರು

ಅಪರಃ = ಬೇರೆಯವರಾದ

ಪಕ್ಷಿತ್ರೇಷ್ವಃ ಸನ್ = ಗರುಡರಾಗಿ, ಸಿದ್ಧಾಂತವಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠರಾಗಿ

ವಃ = ನಿಮಗೆ

ಅಸಂಪದೇ = ಅನಿಷ್ಟಕ್ಕಾಗಿ

ಸ್ಯಾತ್ = ಆದಾರು

ದರ್ಪಂ = ಅಹಂಕಾರವನ್ನು

ಮಾ ಭಜತ = ಹೊಂದಬೇಡಿ

ದ್ವಾತ್ = ಬೇಗನೆ

ತಾಃ ತಾಃ ಗುಹಾಃ = ಆಯಾ ಗುಹೆಗಳನ್ನು

ಭಜತ = ಸೇರಿರಿ. (ಸೇವಿಸಿರಿ).

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಎಲೈ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳೇ ಸುಳ್ಳು ಹೇಳುವುದರಿಂದ ನೀವು ಎರಡು ನಾಲಿಗೆಯುಳ್ಳ ಸರ್ಪಗಳಂತೆ ಇದ್ದೀರಿ. ಸರ್ಪಗಳಂತಿರುವ ನೀವು ಗರ್ವವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ವಿನೀತರಾಗಿ ಇರಿ. ಏಕೆಂದರೆ ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರೆಂಬ ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಪಕ್ಷಿತ್ರೇಷ್ವನು, ಅಂದರೆ ಗರುಡನು ನಿಮಗೆ ಅನಿಷ್ಟವನ್ನು, ಅನೈಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ಉಂಟು ಮಾಡಿಯಾನು. ಗರುಡನು ಪಕ್ಷ ಅಂದರೆ ರೆಕ್ಕೆ ಉಳ್ಳ ಹಕ್ಕಿಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದುದರಿಂದ ಪಕ್ಷಿತ್ರೇಷ್ವ ಎನ್ನಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ. ಈ ಶ್ರೀ ಪೂರ್ಣ-ಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರಾದರೋ ಪಕ್ಷ ಅಂದರೆ ಸಿದ್ಧಾಂತ, ಅದು ಉಳ್ಳವರು ಪಕ್ಷಿಗಳು ಸಿದ್ಧಾಂತವಾದಿಗಳು, ಅವರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಹೀಗೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧಗರುಡನಿಗಿಂತ ಎಲ್ಲಕ್ಕಿಗಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಪಕ್ಷಿತ್ರೇಷ್ವ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಸಮಾನವಾದರೂ ಅರ್ಥವು ಬೇರೆಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇವರು ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ ಗರುಡನಿಗಿಂತ ಎಲ್ಲಕ್ಕಿಗಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ಪ್ರಕಾರಗಳಿಂದ ಇವರು ಗರುಡನಿಗಿಂತ ಎಲ್ಲಕ್ಕಿಗಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಗರುಡನು ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನನ್ನು ತನ್ನ ಹೆಗಲಿನಿಂದ ಮಾತ್ರ ಹೊತ್ತಿರುತ್ತಾನೆ. ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ಪರಮಾತ್ಮನ ಒಂದು ರೂಪವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಹೊತ್ತಿರುತ್ತಾನೆ. ಈ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಾದರೋ ಪಕ್ಷಿತ್ರೇಷ್ವ ಎಂಬ ಗರುಡನ ಹೆಸರುಳ್ಳವರಾದರೂ ಅವನಂತೆ ಹೆಗಲಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಧರಿಸಿಲ್ಲ, ಹೃದಯದಲ್ಲಿಯೂ

ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಧರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಸದಾ ಪರಮಾತ್ಮನ ಚಿಂತನೆಯಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ, ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ, ಅನಂತರೂಪಗಳನ್ನು ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇದೂ ಒಂದು ಗರುಡನಿಗಿಂತ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವು. ಈ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು ಏಕಪಕ್ಷರು, ಗರುಡನು ದ್ವಿಪಕ್ಷನು, ಇದೂ ಒಂದು ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವು. ಅಂದರೆ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಮುಖ್ಯವಾದ ಹರಿಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವ ಸಿದ್ಧಾಂತವುಳ್ಳವರು, ಗರುಡನು ಬರೇ ದ್ವಿಪಕ್ಷನು. ಗರುಡನು ದಕ್ಷನಲ್ಲ. ದಕ್ಷ ಪ್ರಜಾಪತಿಯ ಮಗಳ ಮಗನು, ದೌಹಿತೃನು. ದಕ್ಷನ ಮಗಳಾದ ವಿನತಾದೇವಿಯ ಮಗನು, ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಾದರೋ ಸ್ವಯಂ ದಕ್ಷರು ಅಂದರೆ ಸಮರ್ಥರು. ಇದೂ ಒಂದು ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವು. ಇಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ, ಈ ಮಧ್ವರು ಅಧಿಕಾರಿವರ್ಗದಲ್ಲಿ ತಾಯಿಗೆ ಮಾತ್ರವೇ ಅಮೃತ, ಎಂದರೆ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿರುವವರಲ್ಲಿ, ಎಲ್ಲಾ ಸಜ್ಜನರಿಗೂ ಅಮೃತವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಗರುಡನಾದರೋ ತನ್ನ ತಾಯಿಯಾದ ವಿನತೆಯನ್ನು ಕದ್ದು ಎಂಬ ತನ್ನ ಮಲತಾಯಿಯ ದಾಸ್ಯದಿಂದ ಬಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ದೇವಲೋಕದಿಂದ ತನ್ನ ತಾಯಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಅಮೃತವನ್ನು ತಂದು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ, ಸಜ್ಜನರಲ್ಲರಿಗೂ ಅಮೃತವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿರುವ ವಿಲಕ್ಷಣರಾದ ಮಧ್ವರೇಂಬ ಪಕ್ಷಿಶ್ರೇಷ್ಠರು ನಿಮಗೆ ಅನಿಷ್ಟವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿಯಾರು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಹಂಕಾರ ಪಡಬೇಡಿರಿ. ನೀವೆಲ್ಲರೂ ಓಡಿಹೋಗಿ ಅಡಗಿಕೊಳ್ಳಿರಿ. ಗರುಡನು ಹಾರಿಕೊಂಡು ಬರುತ್ತಿರುವಾಗ ಯಾವನಾದರೊಬ್ಬ ಪುರುಷನು ಅಲ್ಲೇ ಓಡಾಡುತ್ತಿರುವ ಹಾವುಗಳನ್ನು ಕುರಿತು 'ನೀವೆಲ್ಲರೂ ಅಡಗಿಕೊಳ್ಳಿರಿ' ಎಂದು ಹೇಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾನೋ ಅದರಂತೆ ಪದ್ಧತಿರ್ಭಾದಿಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಸಜ್ಜನ ಸಮುದಾಯವು ಹೇಳುತ್ತಿತ್ತು ಎಂದು ಭಾವ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಅನಂತಾನಿ— ನ ವಿದ್ಯತೇ ಅಂತಃ ಯೇಷಾಂ ತಾನಿ ಅನಂತಾನಿ, ತಾನಿ ಅನಂತಾನಿ ।

ಭುವನಪತೇಃ— ಭುವನಾನಾಂ ಪತಿಃ ಭುವನಪತಿಃ, ತಸ್ಯ ಭುವನಪತ್ಯೋಃ ।

ಏಕಪಕ್ಷಃ— ಏಕಃ ಪಕ್ಷಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಏಕಪಕ್ಷಃ ।

ಪಕ್ಷಿಣಃ— ಪಕ್ಷಿಃ (ಪಕ್ಷಿ ವಾ) ಏಷಾಂ ಅಸ್ಯ ಇತಿ (ಸಃ ಇತಿ ವಾ) ಪಕ್ಷಿಣಃ ।

ಪಕ್ಷಿಶ್ರೇಷ್ಠಃ— ಪಕ್ಷುಶ್ಚ ಶ್ರೇಷ್ಠಃ ಪಕ್ಷಿಶ್ರೇಷ್ಠಃ ।

ಅಮಿತಮತಿಪದಃ— ಅಮಿತಾ (ಪೂರ್ಣಾ) ಮತಿಃ (ಪ್ರಜ್ಞಾ) ಯಸ್ಯ ಸಃ ಅಮಿತಮತಿಃ, ಅಮತಿಮಿತಿಃ ಪದಂ ಯಸ್ಯ ಸೌ ಅಮಿತಮತಿಪದಃ ।

ಅಸಂಪದೇ— (ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾನಾಮಕಃ) ನ ಸಂಪತ್ ಅಸಂಪತ್, ತಸ್ಯೈ ಅಸಂಪದೇ ।

ಮಾಯಿನಃ— ಮಾಯಾ ಏಷಾಂ ಅಸ್ಮೀತಿ ಮಾಯಿನಃ ।

ಹೇ ಮಾಯಿಸರ್ಪಾಃ— ಮಾಯಿನಃ ಏವ ಸರ್ಪಾಃ ಮಾಯಿಸರ್ಪಾಃ, ತೇಷಾಂ ಸಂಬುದ್ಧಿಃ ಹೇ ಮಾಯಿಸರ್ಪಾಃ !

ದ್ವಿಜಹ್ವಾಃ— ದ್ವೈ ಜಹ್ವೈ ಯೇಷಾಂ ತೇ ದ್ವಿಜಹ್ವಾಃ, ತೇಷಾಂ ಸಂಬುದ್ಧಿಃ ಹೇ ದ್ವಿಜಹ್ವಾಃ !

ಕೋಶ— ದ್ವಿಜಹ್ವಾಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಜಹ್ವಾ - ನಾಲಿಗೆ, 'ರಸಜ್ಞಾ ರಸನಾ ಜಹ್ವಾ' -ಅಮರ. 'ಲೇಲಿಹಾನೋ ದ್ವಿರಸ ನೋ ಗೋರ್ಣಗಾಃ ಕಂಚುಕೇ ತಥಾ' -ಅಮರ. ಏಕಪಕ್ಷಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಏಕ = ಮುಖ್ಯ, 'ಏಕೇ ಮುಖ್ಯಾನ್ಯಕೇವಲಾಃ' -ಅಮರ. ಅಮೃತಂ - ದೇವಲೋಕದ ಅಮೃತ ಮತ್ತು ಮೋಕ್ಷ, 'ಪೀಯೂಷಮಮೃತಂ ಸುಧಾ, ಶ್ರೇಯೋನೀತ್ರೇಯಾಮೃತಂ ಮೋಕ್ಷೋಽಪವರ್ಗಃ' ಎಂದು ಉಭಯತ್ರ ಅಮರ. ಗುಹಾಃ = ಗುಹೆಗಳು, 'ದರೀತು ಕಂದರೋ ವಾಸ್ತೀ ದೇವಮಾತಬಿಲೇ ಗುಹಾ' -ಅಮರ.

ಕೋಶ— ಧಕ್ಷೇ- ಧುಧಾಧಾ ಧಾರಣವೋಷಣಯೋಃ ಉಭಯಪದೀ, ಪ್ರಕೃತೇ ಅತ್ಯನೇಪದೀ, ವರ್ತಮಾನೇ ಲ್ಲ ಪ್ರಥಮವ್ವಿರೂಪ ಏಕವಚನಃ 'ಧಕ್ಷೇ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ ।

ಧಕ್ಷೇ ದಧಾತೇ ದಧತೇ, ಧಕ್ಷೇ ದಧಾಥೇ ಧಕ್ಷೇ, ದಧೇ ದಧ್ವತೇ ದಧ್ವತೇ ॥

ಸ್ಯಾತ್ - ಅಸಭುವಿ ಅಕರ್ಮಕಃ ಪರಸ್ಮೈಪದೀ ವಿಧಿಲಿಪ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ವಿಕವಚನೇ 'ಸ್ಯಾತ್' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಸ್ಯಾತ್ ಸ್ಯಾತಾಂ ಸ್ಯುಃ, ಸ್ಯಾಃ ಸ್ಯಾತಂ ಸ್ಯಾತ, ಸ್ಯಾಂ ಸ್ಯಾವ ಸ್ಯಾಮ ||

ಭಜತ- ಭಜ ಸೇವಾಯಾಂ ಸಕರ್ಮಕಃ ಪರಸ್ಮೈಪದೀ ಅಜ್ಞಾಯಾಂ ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷೇ ಒಹುವಚನೇ 'ಭಜತ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ಭಜತು-ಭಜತಾತ್ ಭಜತಾಂ ಭಜಂತು, ಭಜ-ಭಜತಾತ್ ಭಜತಂ ಭಜತ, ಭಜಾನಿ ಭಜಾವ ಭಜಾಮ ||

ಭಾವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ ವಚನಗಳು— ಸಃ ಏಕರೂಪಂ ಅಪಿ ಅಂಸೇನೈವ ಧತ್ತೇ, = ಗರುಡನು ಪರಮಾತ್ಮನ ಒಂದೇ ರೂಪವನ್ನು, ಅದನ್ನೂ ಹೆಗಲಿನಿಂದಲೇ ಧರಿಸುತ್ತಾನೆ, ಮಧ್ಯರಂತೆ ಹೃದಯದಿಂದ ಅಲ್ಲ. ದ್ವಿಪಕ್ಷೋಽಪಿ = ಗರುಡನು ದ್ವಿಪಕ್ಷನು, ಆಚಾರ್ಯರಾದರೋ ಏಕಪಕ್ಷರು, ಮುಖ್ಯವಾದ ಹರಿಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಉಳ್ಳವರು. ಅಮೃತಂ ಮೋಕ್ಷಮಪಿ ಸರ್ವೇಭ್ಯಃ = ಗರುಡನು ಅಮೃತವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಂತೆ ಆಚಾರ್ಯರೂ ಅಮೃತವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಗರುಡನು ತಾಯಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಅಮೃತವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ, ಆಚಾರ್ಯರು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಅಮೃತವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ.

ಪ್ರಯೋಗ— ಹೇ ದ್ವಿಜಹ್ವಾ ಮಾಯಿಸರ್ಪಾಃ ! ಯೇನ ಭುವನವತೇಃ ಅನಂತಾನ್ಯಪಿ ರೂಪಾಣಿ ಹೃದಾ ಅಪಿ ಧೀಯಂತೇ, ಏಕಪಕ್ಷೇಣ ದಕ್ಷೇಣ ಯೇನ ಇಹ ಮಾತ್ರೇ ಕೇವಲಂ ಅಮೃತಂ ನ ದದೇ, ಅಖಿಲೇಭ್ಯಃ ಸದ್ಯಃ ಅಪಿ ಅಮೃತಂ ದದೇ, ಅಮಿತಮತಿಪದೇನ ಅನೇನ ಅಪರೇಣ ಪಕ್ಷಿಶ್ರೇಷ್ಠೇನ ಸತಾ ವಃ ಅಸಂಪದೇ ಭೂಯೇತ, (ಯುಷ್ಮಾಭಿಃ) ದರ್ಪಃ ಮಾ ಭಜತಾಂ, ದ್ರಾಕ್ ತಾಃ ತಾಃ ಗುಹಾಃ ಭಜಂತಾಂ |

ವೃತ್ತ— ಈ ಪದ್ಯವು ಸ್ವಗುರುವೃತ್ತದಲ್ಲಿದೆ.

ಲಕ್ಷಣ— ಮೃಚ್ಛ್ಯರ್ಯಾಣಾಂ ತ್ರಯೇಣ ತ್ರಿಮುನಿಯತಿಯುತಾ ಸ್ವಗುರಾ ಕೀರ್ತಿತೇಯಂ, ಮ, ರ, ಭ, ನ, ಯ, ಯ, ಯ = 3 + 7 = 21 ಅಕ್ಷರಗಳು. ಮೂರು ಏಳು ಅಕ್ಷರಗಳಲ್ಲಿಯಿತಿ.

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಪಲಾಯದ್ಧಂ ಪಲಾಯದ್ಧಂ ತ್ವರಯಾ ಮಾಯಿದಾನವಾಃ | ಸರ್ವಜ್ಞಪರಾರಾಯಾತಿ ತರ್ಕಾಗಮದರಾರಿವೃತ್ || ಇತ್ಯಸ್ಯ ವೇದವ್ರಾತೇತ್ಯಾದಿನಾ = ಎಲೈ ಮಾಯಾವಾದಿ ದಾನವರೇ ! ಬೇಗನೇ ಓಡಿರಿ, ಓಡಿರಿ, ತರ್ಕ ಎಂಬ ರಂಭಿ, ವೇದವೆಂಬ ಚಕ್ರವನ್ನು ಓಡಿದಿರುವ ಶ್ರೀ ಸರ್ವಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರೆಂಬ ನಾರಾಯಣನು ಬರುತ್ತಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು ಆಚಾರ್ಯರ ಶಿಷ್ಯರು ಹೇಳಿರುವ ಶ್ಲೋಕದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ವೇದವ್ರಾತನು ದರ್ಶನ ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ವೇದವ್ರಾತಸುದರ್ಶನಃ ಪರಿಲಸತ್ತರ್ಕಾಖ್ಯಶಂಖದ್ಧನಿಃ

ವಿಭ್ರಾಜಿಷ್ಣುಪುರಾಣಸಂಹತಿಗದಃ ಶ್ಲೋಕೌಘಶಾಂಗಾನ್ವಿತಃ |

ಸತೂತ್ರೇಷ್ವಿಹಾಸನಂದಕಚಣೀ ಮಧ್ವಾಖ್ಯನಾರಾಯಣಃ

ಪ್ರಾಪ್ತೋ ವೋ ನಿಜಘೃಕ್ಸಯಾ ದ್ರವತ ಹೇ ಮಾಯಾವಿದೇವದ್ವಿಷಃ || 53 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ವೇದವ್ರಾತಸುದರ್ಶನಃ, ಪರಿಲಸತ್ತರ್ಕಾಖ್ಯಶಂಖದ್ಧನಿಃ, ವಿಭ್ರಾಜಿಷ್ಣುಪುರಾಣಸಂಹತಿಗದಃ, ಶ್ಲೋಕೌಘಶಾಂಗಾನ್ವಿತಃ, ಸತೂತ್ರೇಷ್ವಿಹಾಸನಂದಕಚಣೀ, ಮಧ್ವಾಖ್ಯನಾರಾಯಣಃ, ಪ್ರಾಪ್ತಃ, ವಃ, ನಿಜಘೃಕ್ಸಯಾ, ದ್ರವತ, ಹೇ ಮಾಯಾವಿದೇವದ್ವಿಷಃ |

ಅನ್ವಯ— ವೇದವ್ರಾತಸುದರ್ಶನಃ, ಪರಿಲಸತ್ತರ್ಕಾಖ್ಯಶಂಖದ್ಧನಿಃ, ವಿಭ್ರಾಜಿಷ್ಣುಪುರಾಣಸಂಹತಿಗದಃ, ಶ್ಲೋಕೌಘಶಾಂಗಾನ್ವಿತಃ, ಸತೂತ್ರೇಷ್ವಿಹಾಸನಂದಕಚಣೀ, ಮಧ್ವಾಖ್ಯನಾರಾಯಣಃ, ಹೇ ಮಾಯಾವಿದೇವದ್ವಿಷಃ ! ವಃ ನಿಜಘೃಕ್ಸಯಾ ಪ್ರಾಪ್ತಃ, ದ್ರವತ, ಹೇ ಮಾಯಾವಿ ದೇವದ್ವಿಷಃ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ವೇದವ್ರತ ಸುಧರ್ಶನಃ = ವೇದಗಳ ಸಮೂಹವೆಂಬ ಸುಧರ್ಶನ ಚಕ್ರವುಳ್ಳ

ಪರಿಲಪ್ತ = ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ,

ತರ್ಕಾಖ್ಯ ಶಂಖದ್ವನಿಃ = ಬ್ರಹ್ಮತರ್ಕವೆಂದು ಹೆಸರುಳ್ಳ ಪಾಂಚಜನ್ಯವೆಂಬ ಶಂಖದ ದ್ವನಿಯುಳ್ಳ

ವಿಭ್ರಾಜಿಷ್ಣು = ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ

ಪುರಾಣಸಂಹತಿ ಗದಃ = ಪುರಾಣಗಳ ಸಮೂಹವೆಂಬ ಕೌಮೋದಕಿಯೆಂಬ ಗದೆಯುಳ್ಳ

ಶೋಕಾಘ ಶಾರ್ಙ್ಗ ಅನ್ವಿತಃ = ಶ್ಲೋಕಗಳ ಸಮೂಹರೂಪವಾದ ಪಂಚರಾತ್ರವೆಂಬ ಬಿಲ್ಲಿನಿಂದ ಕೂಡಿರುವ

ಸತ್ ಸೂತ್ರ ಇಮ ಇತಿಹಾಸ ನಂದಕ ಚಣಃ = ಉತ್ತಮವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳೆಂಬ ಬಾಣಗಳು, ಭಾರತ

ಮೂಲರಾಮಾಯಣಗಳೆಂಬ ನಂದಕವೆಂಬ ಬಿಲ್ಲು, ಇವುಗಳಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದ

ಮಧ್ವಾಖ್ಯಾನಾರಾಯಣಃ = ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರೆಂಬ ನಾರಾಯಣನು

ಹೇ ಮಾಯಾವಿದೇವದ್ವಿಷಃ = ಎಲ್ಲ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳೆಂಬ ದೈತ್ಯರೇ !

ವಃ = ನಿಮ್ಮನ್ನು

ನಿಜಘ್ನಯಾ = ನಿಗ್ರಹಿಸುವ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ

ಪ್ರಾಪ್ತಃ = ಬಂದಿದ್ದಾನೆ

ದ್ರವಃ = ಓಡಿರಿ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನು ಪಾಂಚಜನ್ಯವೆಂಬ ಶಂಖವನ್ನು ಊದಿ ತನ್ನ ಶತ್ರುಗಳಾದ ದೈತ್ಯರ ಎದೆಯನ್ನು ನಡುಗಿಸುತ್ತಾನೆ. ಸುಧರ್ಶನವೆಂಬ ಚಕ್ರ, ಕೌಮೋದಕೀ ಎಂಬ ಗದ, ಶಾರ್ಙ್ಗ ಎಂಬ ಬಿಲ್ಲು, ಬಾಣಗಳು, ನಂದಕವೆಂಬ ಬಿಲ್ಲು ಇವುಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಇವುಗಳಿಂದ ದೇವಶತ್ರುಗಳಾದ ದೈತ್ಯರನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವನು. ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನ ವಿಶಾಂತ-ಭಕ್ತರಾದ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರೂ ಅವನ ಸಮಾನರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದಾರೆ. ಅವರು ಪ್ರಮಾಣಾದಿ ನಿರ್ಣಾಯಕವಾದ ವೇದಾನುಸಾರಿಯಾಗಿ ಶೋಭಿಸುವ ಬ್ರಹ್ಮತರ್ಕವೆಂಬ ಶಂಖವನ್ನು ಊದಿ ಪ್ರತಿವಾದಿಗಳಿಗೆ ಭಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ವೇದಗಳ ಸಮೂಹವೆಂಬ ಸುಧರ್ಶನ ಚಕ್ರವನ್ನು ಪ್ರತಿವಾದಿಗಳ ಮೇಲೆ ಪ್ರಯೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅವರಲ್ಲಿ ವಿರೇಷವಾಗಿ ಶೋಭಿಸುವ ಪುರಾಣಗಳ ಸಮೂಹವೆಂಬ ಗದೆಯಿದೆ. ಶ್ಲೋಕ ಸಮೂಹ ರೂಪವಾದ ಪಂಚರಾತ್ರ ಎಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳ ಶಾರ್ಙ್ಗವೆಂಬ ಬಿಲ್ಲಿದೆ. ನಿರ್ದೋಷವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳೆಂಬ ಬಾಣಗಳಿವೆ, ಇತಿಹಾಸೋತ್ತಮವಾದ ಮಹಾಭಾರತವೆಂಬ ನಂದಕ ಎಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳ ಬಿಲ್ಲವೂ ಇದೆ. ಬ್ರಹ್ಮ ಸೂತ್ರವೆಂಬ ಬಾಣಗಳು ಮತ್ತು ಮಹಾಭಾರತ ಮತ್ತು ಮೂಲ-ರಾಮಾಯಣವೆಂಬ ನಂದಕಗಳನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಈ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಕುಶಲರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಹೀಗೆ ಶತ್ರುನಿಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಬೇಕಾಗಿರುವ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಪರಿಕರಗಳಿಂದ ಶೋಭಿಸುತ್ತಿರುವ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರೆಂಬ ನಾರಾಯಣನು ಬಂದಿದ್ದಾನೆ. ಎಲ್ಲ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳೆಂಬ ದೈತ್ಯರೇ ! ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನು ನಿಗ್ರಹಿಸುವಂತೆ ನಾರಾಯಣ-ನಂತೆಯೇ ಇರುವ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣರು ಮಾಯಾವಾದಿಗಳೆಂಬ ದೈತ್ಯರಾದ ನಿಮ್ಮನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸುವ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಬಂದಿದ್ದಾನೆ. ನೀವು ಬದುಕಬೇಕೆಂಬ ಆಸೆಯಿದ್ದರೆ ಓಡಿರಿ ಎಂದು ಸಜ್ಜನರು ಹೇಳಿದರು ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವು.

ವಿಶೇಷಾಂತ— ಪಂಚರಾತ್ರವು ಶ್ಲೋಕರೂಪವಾಗಿಯೂ, ಗದರೂಪವಾಗಿಯೂ ಇದೆ. ಭಂದೋಬದ್ಧವಾಗಿ ಪರಿಮಿತಾಕ್ಷರಗಳುಳ್ಳ ಪಂಚರಾತ್ರಕ್ಕೆ ಶ್ಲೋಕ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಅಕ್ಷರಸಂಖ್ಯಾನಿಯಮವಿಲ್ಲದಿರುವ ಗದ್ಯರೂಪವಾದ ಪಂಚರಾತ್ರವಾಗಕ್ಕೆ ವಿದ್ಯಾ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಅಮಿತಾಕ್ಷರಂ ಪಂಚರಾತ್ರಂ ವಿದ್ಯಾಪ್ರಾಪ್ತಮರ್ಪಣೀಪೀಠಃ ! ಮಿತಾಕ್ಷರಂ ಶ್ಲೋಕವಾಚ್ಯಂ ತೂಭಯಂ ವೇದ ಉಚ್ಯತೇ 1. ಎಂಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಪುರಾಣ ವಚನವು ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿದೆ.

ವಿಗ್ರಹ—

ವೇದವ್ರಾತಸುದರ್ಶನಃ— ವೇದಾನಾಂ ವ್ರಾತಃ ವೇದವ್ರಾತಃ, ವೇದವ್ರಾತ ಏವ ಸುದರ್ಶನಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ವೇದವ್ರಾತಸುದರ್ಶನಃ |

ಪರಿಲಸತ್ತರ್ಕಾಖ್ಯಶಂಖದ್ವಿನಃ— ಪರಿಲಸನ್ ಚ ಅಸೌ ತರ್ಕಶ್ಚ ಪರಿಲಸತ್ತರ್ಕಃ ಪರಿಲಸತ್ತರ್ಕಃ ಇತಿ ಅಖ್ಯಾಯಸ್ಯ ಸಃ ಪರಿಲಸತ್ತರ್ಕಾಖ್ಯಃ, ಪರಿಲಸತ್ತರ್ಕಾಖ್ಯಶಾಸ್ತ್ರಾಸೌ ಶಂಖಶ್ಚ ಪರಿಲಸತ್ತರ್ಕಾಖ್ಯಶಂಖಃ, ಪರಿಲಸತ್ತರ್ಕಾಖ್ಯಶಂಖಸ್ಯ ದ್ವಿನಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಪರಿಲಸತ್ತರ್ಕಾಖ್ಯಶಂಖದ್ವಿನಃ |

ವಿಭ್ರಾಜಿಷ್ಣುಪುರಾಣಸಂಹತಿಗದಃ— ಪುರಾಣಾನಾಂ ಸಂಹತಿಃ ಪುರಾಣಸಂಹತಿಃ, ವಿಭ್ರಾಜಿಷ್ಣುಶಾಸ್ತ್ರಾಸೌ ಪುರಾಣಸಂಹತಿಶ್ಚ ವಿಭ್ರಾಜಿಷ್ಣುಪುರಾಣಸಂಹತಿಃ, ವಿಭ್ರಾಜಿಷ್ಣುಪುರಾಣಸಂಹತಿರೇವ ಗದಾ ಯಸ್ಯ ಸಃ ವಿಭ್ರಾಜಿಷ್ಣುಪುರಾಣಸಂಹತಿಗದಃ |

ಶ್ಲೋಕೌಘಶಾರ್ಙ್ಗಾನ್ವಿತಃ— ಶ್ಲೋಕಾನಾಂ ಓಘಃ ಯಸ್ಮಿನ್ (ಪಂಚರಾತ್ರಾಖ್ಯಗ್ರಂಥೇ) ಸಃ ಶ್ಲೋಕೌಘಃ, ಶ್ಲೋಕೌಘ ಏವ ಶಾರ್ಙ್ಗಂ ಶ್ಲೋಕೌಘಶಾರ್ಙ್ಗಂ, ಶ್ಲೋಕೌಘಶಾರ್ಙ್ಗೇಣ ಅನ್ವಿತಃ ಶ್ಲೋಕೌಘಶಾರ್ಙ್ಗಾನ್ವಿತಃ |

ಸತ್ಸೂತ್ರೇಷ್ಟಿಹಾಸನಂದಕಚಣಃ— ಸಂತಿ ಚ ತಾನಿ ಸೂತ್ರಾಣಿ ಚ ಸತ್ಸೂತ್ರಾಣಿ, ಸತ್ಸೂತ್ರಾಣ್ಯೇವ ಇಷವಃ ಸತ್ಸೂತ್ರೇಷವಃ, ಇತಿಹಾಸ ಏವ ನಂದಕಃ ಇತಿಹಾಸನಂದಕಃ, ಸತ್ಸೂತ್ರಾಣಿ ಚ ಇತಿಹಾಸನಂದಕಶ್ಚ ಸತ್ಸೂತ್ರೇಷ್ಟಿಹಾಸನಂದಕಾಃ, ಸತ್ಸೂತ್ರೇಷ್ಟಿಹಾಸನಂದಕೈಃ ವಿತ್ತಃ ಸತ್ಸೂತ್ರೇಷ್ಟಿಹಾಸನಂದಕಚಣಃ | ಚುಂಚುಪ್ ಚಣಪೌ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಚಣಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ.

ಮಾಯಾವಿದೇವದ್ವಿಷಃ— ಮಾಯಾ ಏಷಾಂ ಅಸ್ಮಿತಿ ಮಾಯಾವಿನಃ, ದೇವಾನಾಂ ದ್ವಿಷಃ ದೇವದ್ವಿಷಃ, ಮಾಯಾವಿನಃ ಏವ ದೇವದ್ವಿಷಃ ಮಾಯಾವಿದೇವದ್ವಿಷಃ |

ನಿಜಘೃಕ್ಷಯಾ— ನಿಗ್ರಹೀತುಂ ಇಚ್ಛಾ ನಿಜಘೃಕ್ಷಾ ತಯಾ ನಿಜಘೃಕ್ಷಯಾ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ದ್ರವತ- ದ್ರುಗಶೌ ಎಂಬ ಧಾತು. ಪರಸ್ಕೇಪದಿ ಅಕರ್ಮಕ ಆಜ್ಞಾಯಾಂ ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷೇ ಬಹುವಚನೇ 'ದ್ರವತ' ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ದ್ರವತು ದ್ರವತಾತ್ ದ್ರವತಾಂ ದ್ರವಂತು, ದ್ರವ ದ್ರವತಾತ್ ದ್ರವತಂ ದ್ರವತಂ, ದ್ರವಾಣಿ ದ್ರವಾವ ದ್ರವಾಮು ||

ಕೋಶ— ವೇದವ್ರಾತಸುದರ್ಶನಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ ವ್ರಾತಃ = ಸಮೂಹ, 'ಸೋಮೌಘನಿಕರವ್ರಾತವಾರಸಂಘಾತ-ಸಂಚಯಃ' -ಅಮರ, 'ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ತು ಸಂಹತಿವ್ಯಂದಂ ನಿಶುರುಂಬಂ ಕದಂಬಕಂ' -ಅಮರ. ಶ್ಲೋಕೌಘಶಾರ್ಙ್ಗಾನ್ವಿತಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಶ್ಲೋಕ = ಪದ್ಯ, 'ಪದ್ಯೇ ಯಶಸಿ ಚ ಶ್ಲೋಕಃ' -ಅಮರ. ಸತ್ಸೂತ್ರೇಷ್ಟಿಹಾಸನಂದಕಚಣಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸತ್ = ನಿರೋಷ ಉತ್ತಮ, ಸತ್ ಶಬ್ದ ಉತ್ತಮಂ ಬ್ರೂಯಾತ್ ಪ್ರಮಾಣ. ಅಲ್ಲಿಯೇ ಇಷು = ಬಾಣ. 'ಕಲಂಬ ಮಾರ್ಗಣಶರಾಃ ಪಕ್ವೀರೋವ ಇಷುದ್ವಯೋಃ' -ಅಮರ. ನಾರಾಯಣನ ಶಂಖಕ್ಕೆ ಪಾಂಚಜನ್ಯ. ಎಂದು ಹೆಸರು. 'ಶಂಖೋ ಲಕ್ಷ್ಮೀಪತೇಃ ಪಾಂಚಜನ್ಯಃ' -ಅಮರ. ನಂದಕ = ಶ್ರೀಹರಿಯು ಖಡ್ಗ, 'ಖಡ್ಗೋಽಸ್ಯ ನಂದಕಃ' -ಹಲ. ಮಾಯಾವಿದೇವದ್ವಿಷಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ ದೇವದ್ವಿಷಃ = ದೇವತೆಗಳ ಶತ್ರುಗಳಾದ ಅಸುರರು, 'ಪೂರ್ವದೇವಾಃ ಸುರದ್ವಿಷಃ' -ಅಮರ.

ಪ್ರಯೋಗ— ಹೇ ಮಾಯಾವಿದೇವದ್ವಿಷಃ ಯುಷ್ಮಾಭಿಃ ದ್ರೂಯತಾಂ (ಭಾವೇ)

ವೃತ್ತ— ಈ ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ಶಾರ್ಙ್ಗಾಲವಿಕ್ರೀಡಿತ ವೃತ್ತ. ಲಕ್ಷಣ- ಸೂರ್ಯಾರತ್ನಮಸಹಾಸ್ರತಾ ಸಗುರವಃ ಶಾರ್ಙ್ಗಾಲವಿಕ್ರೀಡಿತಂ |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಈ ರೀತಿ ವಾದಿದ್ವಿಜಯ ಮಾಡಿದ ಮೇಲೆ ಆಚಾರ್ಯರು ಏನು ಮಾಡಿದರೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಇತಿ ನಿಗದತಿ ಮಾಯಾವಾದಿವಿದ್ವೇಷವೇಷೇ

ಶುಭಜನನಿಕರೇ ಸ್ವಾರಾಮತೋಽಸ್ಮಾತ್ ಪ್ರಯಾತಃ |

ನೈವಸದಮರಧಿಷ್ಟೇ ಪ್ರಾಗ್ರವಾಚಾಭಿಧಾನೇ

ಗುರುಮತಿರಭಿನಂದನ್ ದೇವಮಾನಂದಮೂರ್ತಿಮ್ || 54 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಇತಿ, ನಿಗದತಿ, ಮಾಯಾವಾದಿವಿದ್ವೇಷವೇಷೇ, ಶುಭಜನನಿಕರೇ, ಸ್ವಾರಾಮತಃ, ಅಸ್ಮಾತ್, ಪ್ರಯಾತಃ, ನೈವಸತ್, ಅಮರಧಿಷ್ಟೇ, ಪ್ರಾಗ್ರವಾಚಾಭಿಧಾನೇ, ಗುರುಮತಿಃ, ಅಭಿನಂದನ್, ದೇವಂ, ಆನಂದಮೂರ್ತಿಂ |

ಅನ್ವಯ— ಮಾಯಾವಾದಿವಿದ್ವೇಷವೇಷೇ, ಶುಭಜನನಿಕರೇ ಇತಿ ನಿಗದತಿ ಸತಿ, ಅಸ್ಮಾತ್ ಸ್ವಾರಾಮತಃ ಪ್ರಯಾತಃ ಗುರುಮತಿಃ ಪ್ರಾಗ್ರವಾಚಾಭಿಧಾನೇ ಅಮರಧಿಷ್ಟೇ, ಆನಂದಮೂರ್ತಿಂ ದೇವಂ ಅಭಿನಂದನ್ ನೈವಸತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಮಾಯಾವಾದಿ ವಿದ್ವೇಷ ವೇಷೇ = ಪ್ರಪಂಚವು ಮಾಯಕಲ್ಪಿತ ಎಂದು ಹೇಳುವವರಲ್ಲಿ ಶತ್ರುತ್ವವೆಂಬ
ಅಲಂಕಾರವುಳ್ಳ

ಶುಭಜನನಿಕರೇ = ಸಜ್ಜನರ ಸಮೂಹವು

ಇತಿ ನಿಗದತಿ (ಸತಿ) = ಈ ರೀತಿ ಹೇಳುತ್ತಿರಲು

ಅಸ್ಮಾತ್ ಸ್ವಾರಾಮತಃ = ಈ ಕಾವು ಎಂಬ ಗ್ರಾಮ (ಮಠ)ದಿಂದ

ಪ್ರಯಾತಃ = ಹೊರಟ

ಗುರುಮತಿಃ = ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು

ಪ್ರಾಗ್ರವಾಚ ಅಭಿಧಾನೇ = ಕೊಡಿಪಾಡಿಯೆಂದು ಹೆಸರುಳ್ಳ

ಅಮರಧಿಷ್ಟೇ = ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ

ಆನಂದಮೂರ್ತಿಂ = ಆನಂದವೇ ದೇಹವಾಗಿ ಉಳ್ಳ

ದೇವಂ = ಜನಾರ್ದನಸ್ವಾಮಿಯನ್ನು

ಅಭಿನಂದನ್ = ನೋಡಿ ಸಂತೋಷಪಡುತ್ತಾ

ನೈವಸತ್ = ವಾಸ ಮಾಡಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಸಜ್ಜನರೂ ಪರಿಭಕ್ತರೂ ಆದ ಸಾಕ್ಷಿತ್ವ ಚೇತನರಿಗೆ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ತಿರಸ್ಕಾರ ಬುದ್ಧಿಯು ಅಂದರೆ ಹಗೆತನವು ಅಲಂಕಾರವೇ ಆಗಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ 'ಅಸ್ತಾಮಾಸ್ತಾಂ ಏಷ ವೋ ವಿಶ್ವಮೋಷಃ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಸಜ್ಜನರು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಆಗ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ತನಗೂ ಪದ್ವಿತೀರ್ಥಾದಿಗಳಿಗೂ ವಾದವು ನಡೆದ 'ಕಾವು' ಎಂಬ ಹಳ್ಳಿಯಿಂದ ಹೊರಟರು. ಅಲ್ಲಿಂದ ಕೊಡಿಪಾಡಿ ಎಂಬ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಬಂದು ಅಲ್ಲಿಂದ ಆನಂದ-ದೇಹನಾದ ಶ್ರೀಜನಾರ್ದನಸ್ವಾಮಿ ಎಂಬ ದೇವರನ್ನು ನೋಡಿ ಆನಂದಪಡುತ್ತಾ ಆ ದೇವರ ಸ್ತೋತ್ರ ಮಾಡುತ್ತಾ, ಅಲ್ಲಿಯೇ ಚಾತುರ್ಮಾಸ್ಯ ವ್ರತವನ್ನು ಕೈಗೊಂಡು ವಾಸಮಾಡಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಮಾಯಾವಾದಿವಿದ್ವೇಷವೇಷಃ—ಮಾಯಾವಾದಿಷು ವಿದ್ವೇಷಃ ಏವ ವೇಷಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಮಾಯಾವಾದಿ-
ವಿದ್ವೇಷವೇಷಃ, ತಸ್ಮಿನ್ ಮಾಯಾವಾದಿವಿದ್ವೇಷವೇಷೇ |

ಶುಭಜನನಿಕರೇ—ಶುಭಾರ್ಥ ತೇ ಜನಾರ್ಥ ಶುಭಜನಾಃ, ಶುಭಜನಾನಾಂ ನಿಕರಃ ಶುಭಜನನಿಕರಃ, ತಸ್ಮಿನ್
ಶುಭಜನನಿಕರೇ |

ಸ್ವಾರಾಮತಃ—ಸು ಶೋಭನಶ್ಚಾಸೌ ಆರಾಮಶ್ಚ ಸ್ವಾರಾಮಃ, ಸ್ವಾರಾಮಾತ್ ಇತಿ ಸ್ವಾರಾಮತಃ, ಅಮರಾಣಾಂ
ಧಿಷ್ಣ್ಯಂ ಅಮರಧಿಷ್ಣ್ಯಂ ತಸ್ಮಿನ್ |

ಪ್ರಾಗ್ಯವಾಟಾಭಿಧಾನೇ—ಪ್ರಾಗ್ರ್ಯಂ ಚ ತತ್ ವಾಟಂ ಚ ಪ್ರಾಗ್ರ್ಯವಾಟಂ, ಪ್ರಾಗ್ರ್ಯವಾಟಂ ಇತಿ ಅಭಿಧಾನಂ
ಯಸ್ಯ ತಸ್ಮಿನ್ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ—ನೈವಸತ್ - ವಸನಿವಾಸೇ ಅಕರ್ಮಕ ಅನಿತ್ ಪರಶ್ಚೈವದಿ ಅನದೃತನಭೂತೇ ಲಬ್ಧ್ವಾ ನಿ ಉಪಸರ್ಗ
ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ವಿಶವಜನೇ 'ಅವಸತ್ ಇತಿ ರೂಪಮ್ |

ನಿ + ಅವಸತ್ ಅವಸತಾಂ ಅವಸನ್, ಅವಸಃ ಅವಸತಂ ಅವಸತ, ಅವಸಂ ಅವಸಾವ ಅವಸಾಮು ||

ಕೋಶ—ಸ್ವಾರಾಮತಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಆರಾಮ ಎಂದರೆ ತೋಟ 'ಆರಾಮಃ ಸ್ಯಾದುಪವನಂ' -ಅಮರ. ಅಮರಧಿಷ್ಣ್ಯೇ
ಎಂಬಲ್ಲಿ ಧಿಷ್ಣ್ಯಂ = ಆಲಯ ಮನೆ, 'ಧಿಷ್ಣ್ಯಮೋಕೋ ನಿವಸನಂ ಸ್ಥಾನಾವಸಥವಾಸ್ತು ಚ' -ಅಮರ.

ಪ್ರಯೋಗ—ಅಸ್ಮಾತ್ ಸ್ವಾರಾಮತಃ ಪ್ರಯಾತೇನ ಗುರುಮತಿನಾ ಪ್ರಾಗ್ಯವಾಟಾಭಿಧಾನೇ ಅಮರಧಿಷ್ಣ್ಯೇ
ಆನಂದಮೂರ್ತಿಂ ದೇವಂ ಅಭಿನಂದತಾ ಔಷ್ಣತ (ಭಾವೇ) |

ಭಾವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ ವಾಖ್ಯಾ ವಿಶೇಷಾಂಶಃ—ಸ್ವಾರಾಮಸ್ಯ ಕಾವು ಇತ್ಯಪಭ್ರಷ್ಟಭಾಷಾ ಪ್ರಾಗ್ರ್ಯವಾಟಸ್ಯ ಕೊಡಿಪಾಡಿ
ಇತಿ| ಸ್ವಾರಾಮತಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸ್ವಾರಾಮ ಎಂದರೆ ಕಾವು ಎಂದು ದೇಶಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಸ್ಥಳ. ಪ್ರಾಗ್ಯವಾಟಾಭಿಧಾನೇ
ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಗ್ರ್ಯವಾಟ ಎಂದರೆ ದೇಶಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಕೊಡಿಪಾಡಿ ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಸ್ಥಳ.

ವೃತ್ತ—ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಮಾಲಿನೀ ವೃತ್ತ. 'ನನಮಯಯ ಯುತೇಯಂ ಮಾಲಿನೀಭೋಗಿಲೋಕೈಃ' ಎಂದು
ಅದರ ಲಕ್ಷಣ.

ಇತಿ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ ಶ್ರೀರಾಮದ್ವಂದಿಜಯೇ ಆನಂದಾಂಕೇ

ದ್ವಾದಶಃ ಸರ್ಗಃ ಸಮಾಪ್ತಃ ||

★ ★ ★

ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತಃ

ಶ್ರೀಸುಮಧ್ವವಿಜಯಃ

ತ್ರಯೋದಶಃ ಸರ್ಗಃ

ಹದಿಮೂರನೆಯ ಸರ್ಗದ ಕಥಾವಾರ

ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣರು ಕೊಡಪಾಡಿ (ಪ್ರಾಗ್ಜವಾಟ) ಗ್ರಾಮದ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಚಾತುರ್ಮಾಸ್ಯ ವ್ರತವನ್ನು ಸಮಾಪ್ತಿಗೊಳಿಸಿದರು. ಅನಂತರ ತಮ್ಮ ಶಿಷ್ಯರ ಆಹ್ವಾನದಂತೆ ಸಹ್ಯಾದ್ರಿಗೆ (ಪಶ್ಚಿಮಘಟ್ಟದ) ಮೇಲ್ಗಾಗದ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಬಂದಿದ್ದರು. ಅಲ್ಲಿಗೆ ತೌಳವದೇಶದ ಒಂದು ಭಾಗಕ್ಕೆ ರಾಜನಾದ ಜಯಸಿಂಹನು ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ತನ್ನ ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ಬರಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ ತನ್ನ ದೂತನ ಮೂಲಕ ಹೇಳಿಕಳುಹಿಸಿದನು. ಅದರಂತೆ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಸಹ್ಯಾದ್ರಿಯ ಮೇಲ್ಗಾಗದ ದೇಶದಿಂದ ಪಶ್ಚಿಮದಿಕ್ಕಿಗೆ ತೆರಳಿದರು. ಅಲ್ಲಿ ಅವರನ್ನು ಅನೇಕ ಮಂದಿ ಸಜ್ಜನರು ಎದುರುಗೊಂಡು ಪೂಜಿಸಿದರು. ಅವರ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ಸಜ್ಜನ ಸಮೂಹವು ಬರಬರುತ್ತಾ ಗಂಗಾಪ್ರವಾಹದಂತೆ ಅಧಿಕವಾಗುತ್ತಾ ಬಂತು. ಅವರು ಪಾವನವಾದ ಗಂಗಾಪ್ರವಾಹದಂತೆ ಅನೇಕ ಸಜ್ಜನರನ್ನು ತಮ್ಮ ಭಕ್ತರನ್ನಾಗಿ, ಶಿಷ್ಯರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು, 'ಕಬೆ ನಾಡು' ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಜಯಸಿಂಹನ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಅಲ್ಲಿ 'ಮದನೇಶ್ವರ' ಎಂಬ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದರು. ಅಲ್ಲಿ ಒಂದು ರಾತ್ರಿಯನ್ನು ಕಳೆದು, ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ಬೇಗನೇ ಎದ್ದು ಪ್ರಾತರಾಠ್ಯಕಗಳನ್ನು ಪೂರೈಸಿ ಮುಂದಿನ ಪ್ರಯಾಣಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧರಾದರು. ಶಿಷ್ಯರು ತಾವೂ ಕೂಡಲೇ ಪ್ರಾತರಾಠ್ಯಕಗಳನ್ನು ಪೂರೈಸಿ, ಅಲ್ಲಿ ಹರಡಿದ್ದ ಕಾವಿಬಟ್ಟೆ ದಂಡ ಕಮಂಡಲು, ಪುಸ್ತಕ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಎತ್ತಿ ಗಂಟುಕಟ್ಟಿದರು. ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಗೋಪಿಚಂದನದಿಂದ ದ್ವಾದಶ ನಾಮಗಳನ್ನು ಮತ್ತು ಆ ನಾಮಗಳಿಗೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಶಂಖಚಕ್ರಾದಿ ಮುದ್ರೆಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿದ್ದರು. ಇವೆಲ್ಲಾ ಸರಿಯಾಗಿ ಇವೆ ಎಂದು ತಿಳಿದು ಒಬ್ಬ ಶಿಷ್ಯನು ಆಚಾರ್ಯರ ಕಂಠಕ್ಕೆ ಒಂದು ತುಳಸೀಮಾಲೆಯನ್ನು ಹಾಕಿದನು.

ಒಬ್ಬ ಸಂನ್ಯಾಸಿ ಶಿಷ್ಯರು ಪರಿಶುದ್ಧರಾಗಿ ಬಂದು ಆಚಾರ್ಯರ ದೇವರ ಪೆಟ್ಟಿಗೆಯನ್ನು ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಹೊತ್ತು ಕೊಂಡರು. ಇನ್ನೂ ಕೆಲವು ಶಿಷ್ಯರು ಆಚಾರ್ಯರ ಜಲಪಾತ್ರ, ಪುಸ್ತಕಗಳು ಮೊದಲಾದ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಗಂಟುಕಟ್ಟಿ ತಾವೇ ಹೊತ್ತುಕೊಂಡರು. ಯಾವ ಶಿಷ್ಯನು ಸೋಮಾಲಿಯಾಗಿ ಉಳಿಯಲಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಎಲ್ಲರೂ ಸಂಭ್ರಮದಿಂದ ಹೊರಡಲು ಸಿದ್ಧರಾದಾಗ ಮದನೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ದೊಡ್ಡ ಘಂಟಿಯನ್ನು ಯಾವನೋ ಒಬ್ಬ ಭಕ್ತನು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿಯೇ ಬಾರಿಸಿದನು. ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು ಈ ಘಂಟಾನಾದದ ನೆಪದಿಂದ ಶ್ರೀಮದನೇಶ್ವರನು ತಾವು ಹೊರಡಲು ಮುಹೂರ್ತ ವನ್ನು ಸೂಚಿಸಿ ಅನುಮೋದಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನೆಂದು ಭಾವಿಸಿ ಅಲ್ಲಿಂದ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡಿದರು.

ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಆಚಾರ್ಯರ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಒಬ್ಬ ಶಿಷ್ಯನು ಭಕ್ತಿಯನ್ನು ಎತ್ತರಿಸಿ ಹಿಡಿದು ಅವರ ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಒರುತ್ತಿದ್ದನು. ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ಸೇವಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ದಕ್ಷಿಣದ ಶಿಷ್ಯನೊಬ್ಬನು ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ತನ್ನ ಹೆಗಲ ಮೇಲೆರಿಸಿ ಹೊತ್ತುಕೊಂಡು ನಡೆದನು. ಅವರ ಹಿಂದೆ ಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳು, ಗೃಹಸ್ಥರು, ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಗಳು ಗುಂಪು

ಗುಂಪಾಗಿ ಬರುತ್ತಿದ್ದರು. ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಷಾರ್ಯರ ಶಿಷ್ಯರು ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ನಡೆಯುತ್ತಾ ಇರುವಾಗ ಆಗಾಗ್ಗೆ ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ನೋಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಆಗ ಅವರಿಗೆ ದಾರಿ ನಡೆದ ಆಯಾಸವೆಲ್ಲವೂ ಪರಿಹಾರವಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಹೀಗೆ ಶ್ರೀ ಮದ್ಭಾಷಾರ್ಯರು ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡುತ್ತಾ ಬರುತ್ತಿರುವಾಗ ಶ್ರೀ ಮದನೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಸಮೀಪದ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಜಯಸಿಂಹ ರಾಜನು ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ಎದುರುಗೊಂಡನು. ರಾಜನು ಮೊದಲೇ ತಾನು ವಾಹನದಿಂದ ಇಳಿದು ಸೈನಿಕರನ್ನು ದೂರದಲ್ಲಿಯೇ ನಿಲ್ಲಿಸಿ ಕೆಲವುಮಂದಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರೊಡನೆ ಬಂದು ತ್ರಿಲೋಕಪೂಜ್ಯರಾದ ಆಚಾರ್ಯರ ಕಾಲುಗಳಿಗೆ ಎರಗಿದನು. ಜಯಸಿಂಹ ರಾಜನನ್ನು ನೋಡಲು ಅಲ್ಲಿಯೇ ಪಕ್ಕದ ಎರಡು ಗ್ರಾಮಗಳ ಜನರು ಸೇರಿದ್ದರು. ಅವರು ರಾಜನೇ ಆದರ ಗೌರವಗಳಿಂದ ಸ್ವಾಗತಿಸಿ ನಮಸ್ಕರಿಸುತ್ತಿರುವ ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ಬಹಳ ಕುತೂಹಲದಿಂದ ಮತ್ತೂ ಮತ್ತೂ ನೋಡುತ್ತಾ ಆನಂದಪಟ್ಟರು.

ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಷಾರ್ಯರು ಬರುತ್ತಿರುವ ದೃಶ್ಯವು ಅದ್ಭುತವಾಗಿತ್ತು. ಅವರ ಕೆಲವು ಶಿಷ್ಯರು ಆಚಾರ್ಯರೇ ರಚಿಸಿದ ಹರಿಶ್ಚೋತ್ರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತ ಅಕ್ಷಮಾಲೆ, ಶಂಖಚಕ್ರಾದಿ ಚಿಹ್ನೆಗಳಿಂದ ಅಲಂಕೃತರಾಗಿ ಕುಣಿಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಜಯಸಿಂಹ ರಾಜನು ಕೈಮುಗಿದು ಜನರ ಗುಂಪುಗಳೆಲ್ಲವನ್ನು ಸಹಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದು ಆಚಾರ್ಯರ ಸೇವಕತ್ವವನ್ನು ವಹಿಸಿ ಹಿಂಬಾಲಿಸಿ ಬರುತ್ತಿದ್ದನು. ಆಚಾರ್ಯರ ತೇಜಸ್ಸನ್ನು ನೋಡಿ ಇವರು ಹೀಗೆಯೇ ಎಂದೂ ನಿರ್ಣಯಿಸಲೂ ಆಗುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಭೂಮಿಗೆ ಇಳಿದ ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಸೂರ್ಯನೋ ಎಂಬಂತೆ ಆಚಾರ್ಯರು ತೋರುತ್ತಿದ್ದರು. ಆಚಾರ್ಯರು ವೇಗವಾಗಿ ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದರೂ ಜೊತೆಗೆ ಬರುವ ಜನರಿಗೆ ಆಯಾಸವು ಗೊತ್ತಾಗದುದರಿಂದ ಅವರು ಮೆಲ್ಲನೆ ನಡೆಯುತ್ತಾರೆಯೆಂದೇ ತೋರುತ್ತಿತ್ತು. ಅವರು ಕೆಂಪಾದ ಪಾದಗಳಿಂದ ತರುಣಸಿಂಹದಂತೆ ನಡೆಯುತ್ತಾ ಬರುತ್ತಿದ್ದರೆ ಅವರು ಕಾಲಿಟ್ಟ ಸ್ಥಳವು ಪವಿತ್ರವಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಅವರ ಉಗುರುಗಳು ಪದ್ಮರಾಗಮಣಿಯ ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣವನ್ನೂ ನಾಟಿಸುತ್ತಿದ್ದವು. ಪಾದದ ತುದಿಯು ಅಮೆಯಂತಿದ್ದಿತು. ಕಾಲಿನ ಗಿಣ್ಣುಗಳು (ಗಂಟುಗಳು) ಹೊರಗೆ ಕಾಣಿಸದ ಒಳಕ್ಕೆ ಸೇರಿದಂತೆ ಇದ್ದವು. ಅವರ ಮೋಹಾಲುಗಳು ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಸೇವಿಸಲ್ಪಟ್ಟವುಗಳೆಂದೇ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತೋರುತ್ತಿತ್ತು. ತೊಡೆಗಳು ಅನೆಯ ಸೊಂಡಿಲಿನಂತೆ ಮೇಲಿನಂತೆ ಕೆಳಗೆ ಮೊದಲು ದಪ್ಪವಾಗಿ ಕ್ರಮವಾಗಿ ದಪ್ಪ ಕಡಿಮೆಯಾಗಿ ಸುಂದರವಾಗಿದ್ದವು. ಅವರು ತಮ್ಮ ಸೊಂಟದ ಹಿಂಭಾಗ ಮುಂಭಾಗಗಳು ಮುಚ್ಚುವಂತೆ ಕಾಲಿನ ಹಿಮ್ಮಡಿಯವರೆಗೆ ಪಟ್ಟಿ ವಸ್ತ್ರವನ್ನು ಧರಿಸಿದ್ದರು. ಅವರ ಸಣ್ಣ ಹೊಟ್ಟೆ ತ್ರಿರೇಖಾಲಂಕೃತವಾದ ಕತ್ತು, ಹಣೆಗಳು ಪರಮ ಸುಂದರವಾಗಿದ್ದವು. ಅವರು ನುಣುಪಾದ ಉಣ್ಣೆಯ ಶಾಲನ್ನು ಹೊದಿದ್ದರು. ವಿಶಾಲವಾದ ಎದೆ, ಉಬ್ಬಿದ ಹೆಗಲುಗಳು, ಗುಂಡಗೆ, ಉದ್ದವಾದ ದಪ್ಪವಾದ ತೋಳುಗಳು, ಎಂತಹವರಿಗೂ ಆಶ್ಚರ್ಯವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದವು. ಅವರ ಕೆಂಪಾದ ಅಂಗೈಯಲ್ಲಿ ದ್ವಜಚಕ್ರ ಮುಂತಾದ ರೇಖೆಗಳು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿದ್ದವು.

ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಷಾರ್ಯರ ಮುಖವು ಕಳಂಕರಹಿತವಾದ ಚಂದ್ರನಂತೆ ಇತ್ತು. ಹಲ್ಲುಗಳು ಮಲ್ಲಿಗೆ ಮೊಗ್ಗುಗಳಂತೆ ಇದ್ದವು. ಅವರು ಮುಗುಳ್ಳೆಯಿಂದ ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಜನರನ್ನು ಅಭಿನಂದಿಸುತ್ತಿರುವಾಗ ಅಕೀರ್ವದಿಸುತ್ತಿರುವಾಗ ಅವರ ಕಣ್ಣುಗಳೂ ಅರಳಿ ಸುಂದರವಾಗಿ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿದ್ದವು. ಜನರು ಅವರನ್ನು ನೋಡಿ ಸಂತೋಷಪಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಸುಂದರವಾದ ಕಿವಿಗಳಲ್ಲಿ ತುಳಸೀಮಂಜರಿಯನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿದ್ದ ಅವರ ಕೆನ್ನೆಗಳೆರಡೂ ಅತ್ಯಂತ ಶೋಭಾಯಮಾನವಾಗಿದ್ದವು. ಅವರ ಹುಬ್ಬುಗಳೆರಡೂ ಸಂಜ್ಞೆಯಿಂದಲೇ ಮೂರು ಲೋಕಗಳ ಉತ್ತಮ ಲಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳವುಗಳೆಂದು ತೋರುತ್ತಿತ್ತು. ಅವರ ತಲೆಯೂ ಸುಂದರವಾಗಿತ್ತು. ಇಂತಹ ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಷಾರ್ಯರನ್ನು ಜನರು ನೋಡಿದರು.

ಸಾಮುದ್ರಿಕ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಅರಿತ ಪಂಡಿತರು, ಶ್ರೀ ಮದ್ಭಾಷಾರ್ಯರ ಅಂಗಗಳನ್ನು ಅಳಿದು ನೋಡಿ ಪ್ರತಿಮಾ ಲಕ್ಷಣ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆಯೇ ಇವರ ಅಂಗಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಇನ್ನು ಮುಂದೆ ಪ್ರತಿಮೆಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸಲು ನಮಗೆ ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಷಾರ್ಯರು ಉತ್ತಮವಾದ ಮಾದರಿ ಎಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಿದರು. ಎಲ್ಲಾ ಅವತಾರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಷಾರ್ಯರು ಸಲ್ಲಕ್ಷಣ ಸಂಪನ್ನರೇ ಆದುದರಿಂದ ಅವರನ್ನು ಈಗ ಮಾತ್ರ ಸಲ್ಲಕ್ಷಣವಂತರೆಂದು ಹೇಳುವುದರಲ್ಲಿ ಏನೂ ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲ. ಸಾವಿರಾರು ಜನರು ಶ್ರೀ ಮದ್ಭಾಷಾರ್ಯರನ್ನು ನೋಡಬೇಕೆಂದು ಸೇರಿದಾಗ ಕೆಲವರು ನೊಣನುಗ್ಗಿನ ಭಯದಿಂದ ದೂರ ನಿಂತಿದ್ದರು. ಆಗ ಶ್ರೀ ಮದ್ಭಾಷಾರ್ಯರು ತಮ್ಮ ಯೋಗಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಎತ್ತರವಾಗಿ

ಭೇದವು ಎದೆಯಿಂದ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡರು. ಹೀಗೆ ಸಂತೋಷದಿಂದ ಕೈಮುಗಿದುಕೊಂಡು ವಿಧೇಯರಾಗಿ ಹಂಬಾಲಿಸುತ್ತಿರುವ ಜನರಿಂದ ಪರಿವೃತರಾಗಿ ಆಚಾರ್ಯರು ವಿಷ್ಣುಮಂಗಳ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದರು. ಶ್ರೀ ಮದನೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದಿಂದ ಸಮೀಪ ಪ್ರದೇಶದವರೆಗೂ ರಾಜನೂ ಜೊತೆಗೆ ಬಂದಿದ್ದನು.

ಅನೇಕ ಮಂದಿ ಕೈ ಕೆಳಗಿನ ರಾಜರಿಂದ ಪರಿವೃತನಾದ ಜಯಸಿಂಹರಾಜನೊಡನೆ ಆಚಾರ್ಯರು ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಬಂದು ಕುಳಿತರು. ಅಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತದ ಕಥೆಯ ಪ್ರವಚನ ಮಾಡಿದರು. ಆಗ ಒಳ್ಳೆಯ ಕಂಠದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಶ್ರೀಹೃಷೀಕೇಶತೀರ್ಥರಂಬುವರು ಶ್ಲೋಕಗಳನ್ನು ಓದುತ್ತಿದ್ದರು. ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ನಡಿಗೆ, ಕುಳಿತುಕೊಂಡಿರುವುದು. ಪುರಾಣ ಪ್ರವಚನ ಮೊದಲಾದ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಸ್ಮರಿಸಿದರೂ ಭಕ್ತರಿಗೆ ಸಂಸಾರ ದುಃಖವು ನಶಿಸಿ ಹೋಗಿ ಮೋಕ್ಷ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆ.

ಶ್ರೀಮತ್ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರ ವೃತ್ತಾಂತ = ಲಿಖಿತ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಅಂಗಿರಸ ಗೋತ್ರದ ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯ ಪಂಡಿತರೆಂಬ ಕವಿಗಳು ಇದ್ದರು. ಅವರು ಎಲ್ಲಾ ವಾದಿಗಳಿಗೂ ವಂದನೀಯರಾಗಿದ್ದರು. ಈ ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯ ಪಂಡಿತರಿಗೆ ಅನುಕೂಲವಾದ ಹೆಂಡತಿಯಿದ್ದಳು. ಅವಳು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ಭಕ್ತಳು. ಅನೇಕ ಮಕ್ಕಳು ಜನಿಸಿದರೂ ಜನ್ಮಾಂತರದ ದುರದೃಷ್ಟದಿಂದ ಅವರೆಲ್ಲಾ ಸತ್ತಹೋಗಿದ್ದರು. ಆದರೂ ತಮ್ಮ ಕುಲವನ್ನು ಉದ್ಧಾರ ಮಾಡುವ ಒಬ್ಬನಾದರೂ ಮಗನು ಬೇಕೆಂಬ ಆಶೆಯು ಅವಳಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಇತ್ತು. ಅವಳು ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಯವಂತನಾದ ಪುತ್ರನನ್ನು ಪಡೆಯಬೇಕೆಂದು ಶಂಕರ ಮತ್ತು ನಾರಾಯಣ ದೇವರನ್ನು ಸೇವಿಸಿದಳು. ದೈವಾನುಗ್ರಹದಿಂದ ಆ ತಾಯಿಯು ಒಂದು ಮಗುವನ್ನು ಪ್ರಸವಿಸಿದಳು. ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯ ಪಂಡಿತರು ತಮ್ಮ ಸುಂದರನಾದ ಮಗನಿಗೆ ಉಚಿತವಾದ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮ ಎಂಬ ಹೆಸರನ್ನಿಟ್ಟರು. ತ್ರಿವಿಕ್ರಮನು ತೊದಲು ನುಡಿಯುತ್ತಿರುವಾಗಲೇ ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ನಿರ್ದೋಷವಾಗಿ ಶ್ಲೋಕಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದನು. ಆ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮನು ಬಾಲ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ಉಪಾಹರಣವೆಂಬ ಶೃಂಗಾರರಸಭರಿತವಾದ ಕಾವ್ಯವನ್ನು ರಚಿಸಿದನು. ತ್ರಿವಿಕ್ರಮ ಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು ಶಾಸ್ತ್ರಾಭ್ಯಾಸವನ್ನು ಮಾಡಿದರು. ಯುವಕರಾದರೂ ಆಗಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದ ಭಾನುಪಂಡಿತ ಮುಂತಾದವರೂ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮರ ಪಾಂಡಿತ್ಯಕ್ಕೆ ತಲೆಬಾಗಿದರು. ತ್ರಿವಿಕ್ರಮರಿಗೆ ಒಂದು ಲಕ್ಷದ ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ಗ್ರಂಥಸಂಖ್ಯೆಯುಳ್ಳ (ಗ್ರಂಥ = ಮೂವತ್ತೆರಡು ಅಕ್ಷರಗಳು) ಅದ್ವೈತ ಶಾಸ್ತ್ರವು ಮುಖೋದ್ಗತವಾಗಿತ್ತು. ಪರರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಖಂಡಿಸಿ ತನ್ನ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮರು ಬಹಳ ಬುದ್ಧಿವಂತರಾಗಿದ್ದರು. ಇಂತಹ ಮಗನನ್ನು ಕುರಿತು ತಂದೆಯಾದ ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯ ಪಂಡಿತರು ಒಂದು ದಿನ ಏಕಾಂತದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದರು.

ಮಗು ನಾನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ವಿಚಾರ ಮಾಡಿ ನಿರ್ಣಯಿಸಿದ ಒಂದು ಮಾತನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇನೆ ಕೇಳು. ಬ್ರಹ್ಮನು ನಿರ್ಗುಣನು ಎಂದು ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡುವ ಪದ್ಧತಿಯು ಈಗ ಪ್ರಚಲಿತವಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಹಾಗೆ ಮಾಡಿದರೆ ಜ್ಞಾನ ಆನಂದಾದಿ ಎಲ್ಲಾ ಗುಣಗಳೆಲ್ಲದ ಮೋಕ್ಷವೇ ಅಭಿಸೇತು. ಆದು ಯಾರೂ ಬಯಸುವ ಮೋಕ್ಷವಲ್ಲ. ಕೆತ್ತಲೆಯಂತೆ ದುಃಖಕರವಾದ ಸ್ಥಿತಿಯು, ಆದುದರಿಂದ ನೀನು ಜ್ಞಾನಾನಂದಾದಿ ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸ್ವಸ್ವರೂಪದ ಪ್ರಾಪ್ತಿ ಎಂಬ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕಾಗಿ ಅಂತಹ ಆನಂತ ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ವಸ್ತುವೇ ಸುತನಾದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನನ್ನೇ ಭಜಿಸು.

ತಂದೆಯ ಮಾತನ್ನು ಕೇಳಿದ ಮೇಲೆ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮ ಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಸಗುಣೋಪಾಸನೆಯು ಮೋಕ್ಷಸಾಧನವೇ ಆದವಾ ನಿರ್ಗುಣೋಪಾಸನೆಯು ಮೋಕ್ಷ ಸಾಧನವೇ ಎಂಬ ಸಂಶಯ ಉಂಟಾಯಿತು. ಆದುದರಿಂದ ವೇದಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ತಾನೇ ವಿಮರ್ಶೆ ಮಾಡಿ ಉಪಾಸನಾ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಲೋಚಿಸಿ ಮೊದಲು ಮಾಯಾವಾದಿ ಪಂಡಿತರಿಂದ ನಿರ್ಗುಣೋಪಾಸನೆಯ ಕ್ರಮವನ್ನು ಕೇಳಿದರು. ಅನೇಕರಿಂದ ಆ ಪ್ರಕಾರವನ್ನು ಕೇಳಿ ಒಂದು ದಿನ ತಮ್ಮ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಆಲೋಚಿಸಲು ಆರಂಭಿಸಿದರು.

ಪರಬ್ರಹ್ಮ ತತ್ವವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸಲು ಸರ್ವಜ್ಞರಾದ ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರು ರಚಿಸಿರುವ ನಾಲ್ಕು ಅಧ್ಯಾಯಗಳುಳ್ಳ ಬ್ರಹ್ಮಮೀಮಾಂಸಾ ಶಾಸ್ತ್ರವೇ ಮುಖ್ಯವಾದ ಪ್ರಮಾಣವು. ಅದಕ್ಕೆ ಭಾರತೀವಿಜಯ ಮುಂತಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದು ಮಂದಿ

ವಿದ್ವಾಂಸರು ತಮ್ಮ ಬುದ್ಧಿಗೆ ತೋರಿದಂತೆ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದು ಭಾಷ್ಯಗಳು ಪರಸ್ಪರ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದೇ ಒಂದು ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಮಾಣವೆಂದು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ನಾನು ಪಕ್ಷಪಾತವನ್ನೂ, ಆಗ್ರಹವನ್ನೂ ಬಿಟ್ಟು ವಿಚಾರ ಮಾಡಿದರೂ ಈ ಭಾಷ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಪರ ಹೊಂದಾಣಿಕೆಯಾಗುವ ಒಂದು ಭಾಗವೂ ಸಿಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೂ ನಮ್ಮ ವಂಶಪರಂಪರೆಯಿಂದ ಬಂದಿರುವ ಶಂಕರಭಾಷ್ಯವನ್ನು ನಾನು ಪ್ರೀತಿ ಆದರಗಳಿಂದ ಓದಿದೆನು. ಈಗಲೂ ಓದುತ್ತಿದ್ದೇನೆ. ಇದರಿಂದ ನನಗೆ ಒಂದು ನಿಶ್ಚಿತವಾದ ನೆಲೆಯು ಸಿಕ್ಕಿಲ್ಲ. ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳು ಭಗವಂತನ ಉಪಾಸನೆಯ ಕ್ರಮವನ್ನು ಹೇಳಿವೆ. ಆದರೆ ಅಲ್ಲಜರಿಗೆ ಅದು ಸರಿಯಾಗಿ ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೂ ಉಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಉಪಾಸನೆಯ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಯಾರೂ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈಗ ನಾನು ಮಹಾಭಾರತ ಪಂಚರಾತ್ರ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ ಮೊದಲಾದ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ವಿಚಾರ ಮಾಡುತ್ತೇನೆ. ಭಗವಂತನೆಂದರೆ ಸರ್ವತ್ರ ವ್ಯಾಪ್ತನು, ನಿರ್ದೋಷ ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪನು, ತನಗೆ ಸಮ ಮತ್ತು ಅಧಿಕರು ಇಲ್ಲದವನು ಎಂದು ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಅನೇಕ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಬಾರಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಇದರಿಂದ ಉಪಾಸನೆಗೆ ವಿಷಯನಾದ ಆ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಜ್ಞಾನಾನಂದರೂಪವಾದ ಕೈಶಾಲು ಮುಂತಾದ ಅವಯವಗಳಿವೆ ಎಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಶಂಕರಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಅವನು ಅವಯವಗಳುಳ್ಳವನಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಈ ಬ್ರಹ್ಮನು ಪ್ರಕಾಶಸ್ವರೂಪನೂ ಎಂಬುದು ಸಿದ್ಧವೆಂದು ಹೋದೀತು. ಏಕೆಂದರೆ ಪ್ರಕಾಶ ಎಂಬುದು ಒಂದು ಅವಯವವುಳ್ಳ ಪದಾರ್ಥವಲ್ಲವೇ! ಹೀಗೆ ಶಂಕರಭಾಷ್ಯದ ಮುಖಾರ್ಥದ ಪ್ರಕಾರ ಬ್ರಹ್ಮನು ತೇಜೋರೂಪನಲ್ಲವೆಂದರೇ ಬ್ರಹ್ಮವೆಂದರೆ ಮಹಾತಮಸ್ಸು ಕಗ್ಗತ್ತಲು ಎಂದಾದೀತು. ಇದನ್ನು ಯಾರಾದರೂ ವಿವೇಕಿಗಳು ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡಿಯಾರೇ! ಹಾಗೆ ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡಿದರೆ ಕೆತ್ತಲೆಯೇ ಆವರಿಗೆ ಸಿಕ್ಕುತ್ತ. ಆದ್ದರಿಂದ ಶಂಕರಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಉಪಾಸನಾ ಕ್ರಮವು ನಮಗೆ ಸಂತೋಷವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾದರೆ ನಾನೀಗ ಏನು ಮಾಡಲಿ! ಮನ್ನಾಡಿ ಸ್ವೈತಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ರೀತಿಯಿಂದ ನನ್ನ ವರ್ಣ ಆಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾದ ಆಚಾರವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ನಡೆಯುತ್ತಾ ವೇದ ಪುರಾಣ ಮಹಾಭಾರತ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಸ್ವತಃವಾಗಿ ವಿಮರ್ಶಿಸಿ ನನಗೆ ತೋರಿದಂತೆ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನನ್ನು ಭಜಿಸುತ್ತೇನೆ. ಈ ಗ್ರಂಥಗಳ ತಾತ್ಪರ್ಯ ವಿಮರ್ಶೆ ಮಾಡಿದಾಗ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನು ಗುಣಪೂರ್ಣನು ಎಂದೇ ನನ್ನ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ತೋರುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ನಾನು ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು ಸಮಸ್ತಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣ ದೋಷದೂರ ಎಂದೇ ಭಜಿಸುತ್ತೇನೆ.

ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತರು ಹೀಗೆ ಆಲೋಚಿಸಿ ತಮ್ಮ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮುಂದುವರಿಸಿದರು. ಆಗ ಅವರು ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಹರಡಿರುವ ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರ ಧವಳ ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ಕೇಳಿದರು. ಕೆಲವರು ಮಾಯಾವಾದಿಗಳಾದ ಪಂಡಿತರು ತ್ರಿವಿಕ್ರಮರ ಬಳಿಗೆ ಬಂದು ಹೀಗೆ ಹೇಳಲಾರಂಭಿಸಿದರು "ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತರೇ! ಇತ್ತೀಚೆಗೆ ಈ ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ವಿದ್ವಾಂಸನು ಹುಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ. ಅವನು ಬಹಳ ವಾಕ್ ಚತುರ. ಪರಂಪರೆಯಿಂದ ಬಂದಿರುವ ನಮ್ಮ ಅದ್ವೈತ ಮತವನ್ನು ಅವನು ವಿಂಡಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಯುಕ್ತಶೂರರಾದ ನೀವೇ ಅವನನ್ನು ವಿಂಡಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ. ಇನ್ನು ಯಾರಿಗೂ ಆ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿಲ್ಲ".

ಈ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತರು ಚಕಿತರಾಗಿ ಸಂಶಯಗೊಂಡರು. ಆ ಪಂಡಿತರು ಮತ್ತೂ ಹೇಳಲಾರಂಭಿಸಿದರು "ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತರೇ! ನೀವು ವೇದಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ವಿಚಾರ ಮಾಡಿದ್ದೀರಿ. ಎಲ್ಲಾ ಸಿದ್ಧಾಂತಗಳನ್ನು ಮುಢಿಸಿ ನಿರ್ಧಾರವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದೀರಿ. ಕಾವ್ಯಗಳನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪರಿಶೀಲಿಸಿದ್ದೀರಿ. ನಿಮ್ಮನ್ನು ಸೋಲಿಸುವ ಪಂಡಿತನು ಈ ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿಯೇ ಇಲ್ಲ. ಈಗ ಧೈವವಶಾತ್ ನಿಮಗೆ ಒಬ್ಬ ಪ್ರತಿವಾದಿಯು ಸಿದ್ಧವಾಗಿರಬಹುದು. ಅವನನ್ನು ಜಯಿಸಿ ಧವಳ ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆಯಿರಿ. ನಮ್ಮವರ ಹೆದರಿಕೆಯನ್ನು ದೂರಮಾಡಿ ಆನಂದಗೊಳಿಸಿರಿ"

ತಮ್ಮವರ ಈ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನು ಕೇಳಿ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತರು ತಮಗಿದುರಾದ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಶಿಷ್ಯರನ್ನು ವಿಂಡಿಸಿ ನಿರುತ್ತರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದರು. ಆದರೆ ಅವರು ರಾತ್ರಿಯೊಂತ್ತು ಗುಟ್ಟಾಗಿ ತನ್ನ ತಮ್ಮಂದಿರಾದ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರಲ್ಲಿ

ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಇಟ್ಟಿದ್ದ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸಿ ತಾನು ಕೊಟ್ಟಿರುವ ಉತ್ತರ ಅಸಂಗತವಾಗಿದೆ. ಆಚಾರ್ಯರ ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಅಸಾಂಗತ್ಯ, ಹುಳುಕು ಅಥವಾ ಇನ್ನಾವ ದೋಷವೂ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ತಿಳಿದು ಆಶ್ಚರ್ಯಪಟ್ಟರು.

ಹೀಗೆ ಕೆಲವು ಕಾಲ ಕಳೆಯಿತು. ಅನಂತರ ಜಯಸಿಂಹ ರಾಜನು ಕರಸಿದಾಗ ವಿಷ್ಣುಮಂಗಳ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ನೋಡಿದರು. ಅವರ ಜೊತೆಗೆ ಒಂದು ದಿನ ಭಿಕ್ಷಾಭಿಪ್ರಾಯವಿರುವ ಪ್ರಮೇಯಗಳನ್ನು ಚರ್ಚಿಸಿದರು. ಆಚಾರ್ಯರ ಉತ್ತರವನ್ನು ಕೇಳಿ ದ್ವೈತಶಾಸ್ತ್ರವು ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದುದೆಂದು ಮೆಚ್ಚಿ ಕೊಂಡರು. ಆದರೆ ವಿಮರ್ಶೆ ಮಾಡಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವ ಬುದ್ಧಿವಂತರಾದ ಶ್ರೀಮತ್ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು ಶ್ರೀ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ದ್ವೈತ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಕೂಡಲೇ ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳಲಿಲ್ಲ.

ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುಮಂಗಳ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಆಚಾರ್ಯರು ಜಯಸಿಂಹ ರಾಜನ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಂತೆ ಬಂದು ವಾಸ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು ಆಚಾರ್ಯರ ಬಳಿಗೆ ಹೋಗಿ ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡಿದರು. ಅವರಿಂದ ದ್ವೈತ ಸಿದ್ಧಾಂತ ತತ್ತ್ವಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕೆಂದು ನಿರ್ಧರಿಸಿದರು.

★ ★ ★

॥ ಶ್ರೀ ॥

॥ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯಗುರುಭ್ಯೋ ನಮಃ ॥

ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತಃ

ಶ್ರೀಸುಮಧ್ವವಿಜಯಃ

ತ್ರಯೋದಶಃ ಸರ್ಗಃ

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆಚಾರ್ಯರು ಚಾತುರ್ಮಾಸ್ಯ ವ್ರತವನ್ನು ಪೂರೈಸಿ ಸಹ್ಯಾದ್ರಿಯ ಆಚಿಗಿರುವ ಶಿಷ್ಯರ ಅನುಗ್ರಹಕ್ಕಾಗಿ ಘಟ್ಟದ ಮೇಲೆ ಬಂದಿದ್ದಾಗ ಜಯಸಿಂಹರಾಜನು ಕಳುಹಿಸಿದ ದೂತನು ಬಂದನೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಪೃಥುದರ್ಶನಮುತ್ತಿತಂ ಕೃತಾರ್ಥಂ

ಪೃಥಿವೀಭೃತ್ಪ್ರಾಂತಿಂ ಗೃಹೀತವಂತಮ್ ।

ನಿಜಶಿಷ್ಯಮುದೇಽಥ ಸಹ್ಯಮಾಪ್ತಂ

ಪುರುಷಃ ಕಶ್ಚಿದುಪಾಯಯೌ ಕದಾಚಿತ್

॥ 1 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಪೃಥುದರ್ಶನಂ, ಉತ್ತಿತಂ, ಕೃತಾರ್ಥಂ, ಪೃಥಿವೀಭೃತ್ಪ್ರಾಂತಿಂ, ಗೃಹೀತವಂತಂ, ನಿಜಶಿಷ್ಯಮುದೇ, ಅಥ, ಸಹ್ಯಂ, ಆಪ್ತಂ, ಪುರುಷಃ, ಕಶ್ಚಿತ್, ಉಪಾಯಯೌ, ಕದಾಚಿತ್ ।

ಅನ್ವಯ— ಉತ್ತಿತಂ, ಕೃತಾರ್ಥಂ, ಪೃಥಿವೀಭೃತ್ಪ್ರಾಂತಿಂ, ಗೃಹೀತವಂತಂ, ಅಥ ನಿಜಶಿಷ್ಯಮುದೇ, ಸಹ್ಯಂ, ಆಪ್ತಂ, ಪೃಥುದರ್ಶನಂ, ಕದಾಚಿತ್, ಕಶ್ಚಿತ್, ಪುರುಷಃ, ಉಪಾಯಯೌ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಉತ್ತಿತಂ = ಚಾತುರ್ಮಾಸ್ಯ ವ್ರತವನ್ನು ಪೂರೈಸಿದ,

ಕೃತಾರ್ಥಂ = ತಮ್ಮ ಪುಸ್ತಕಗಳೆಲ್ಲ ಸಿದ್ಧಿಪಡಿಸಿದ ಧನ್ಯರಾದ,

ಪೃಥಿವೀಭೃತ್ಪ್ರಾಂತಿಂ = ರಾಜನಾದ ಜಯಸಿಂಹನ ನಮಸ್ಕಾರವನ್ನು,

ಗೃಹೀತವಂತಂ = ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ,

ಅಥ = ಅನಂತರ,

ನಿಜಶಿಷ್ಯ = ತನ್ನ ಶಿಷ್ಯರ,

ಮುದೇ = ಸಂತೋಷಕ್ಕಾಗಿ,

ಸಹ್ಯಂ = ಸಹ್ಯ ವರ್ತನವನ್ನು,

ಆಪ್ತಂ = ಹೊಂದಿದ,

ಪೃಥುದರ್ಶನಂ = ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಕ್ಷರನ್ನು,

ಕದಾಚಿತ್ = ಒಂದಾನೊಂದು ದಿನ,
ಕಪ್ಪಿತ್ = ಒಬ್ಬ
ಪುರುಷ: = ಮನುಷ್ಯನು,
ಉಪಾಯಯಿ = ಸಮೀಪಿಸಿದನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ—ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ 'ಕೊಡಪಾಡಿ' ಗ್ರಾಮದ ದೇವಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ(ಪ್ರಾಕೃತವಾಚದಲ್ಲಿ) ಚಾತುರ್ಮಾಸ್ಯ ವ್ರತವನ್ನು ಮುಗಿಸಿದರು. ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಹುಣ್ಣಿಮೆಯ ಮಧ್ಯರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಚೋಲರಾಜನಾದ ಪದ್ಮತೀರ್ಥನು ತಾನು ಕದ್ದಿರುವ ಪುಸ್ತಕವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಕಾವ್ಯಮಠಕ್ಕೆ ಒಡಿಹೋಗಿದ್ದನು. ಆಗ ಶ್ರೀ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಮಾಡಿದ ಅಪಚಾರದಿಂದ ಪೆದರಿದ ಗ್ರಾಮದ ಜನರು ಪದ್ಮತೀರ್ಥನು ಅಪಹರಿಸಿದ ಪುಸ್ತಕಗಳನ್ನು ಆಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸಿದರು. ಆಚಾರ್ಯರು ಶಾಪ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಿ ಕೃತಕೃತೃರಾದರೂ ಅಲ್ಲಿಯ ರಾಜನ ಹತ್ತಿರ ಪದ್ಮತೀರ್ಥನು ಮಾಡಿದ ಅನ್ಯಾಯವನ್ನು ತಿಳಿಸಿ ಅನಂತರ ತಾನು ಆ ಪುಸ್ತಕಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ನಿರ್ಧರಿಸಿ ಆಗ ತಾನು ಪುಸ್ತಕಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳದೆ ಅಲ್ಲಿಯ ಒಬ್ಬ ಮಧ್ಯಸ್ಥನ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟರು. ರಾಜನಾದ ಜಯಸಿಂಹನು ಆಚಾರ್ಯರಿಗೆ ವಂದನೆಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿದಾಗ ಆಚಾರ್ಯರು ಅವನ ನಮಸ್ಕಾರಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದರು. ಅನಂತರ ಆಗಲೇ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗದೆ ಸಹ್ಯ ವರ್ವತದ ಮೇಲ್ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಪಶ್ಚಿಮ ಘಟ್ಟದ ಪೂರ್ವಭಾಗದಲ್ಲಿ ಇರುವ ತಮ್ಮ ಶಿಷ್ಯರು ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ಆಹ್ವಾನಿಸಿದಾಗ ಆಚಾರ್ಯರು ಅವರ ಸಂತೋಷಕ್ಕಾಗಿ ಸಹ್ಯಗಿರಿಯ ಮಾರ್ಗವಾಗಿ ಸಂಚಾರಕ್ಕೆ ಹೊರಟು ಶಿಷ್ಯರನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಆದಿ ಒಂದು ಕಡೆ ಅವರು ತಂಗಿದ್ದಾಗ ಜಯಸಿಂಹರಾಜನ ಕಡೆಯ ಒಬ್ಬ ಮನುಷ್ಯನು ಆಚಾರ್ಯರ ಬಳಿಗೆ ಬಂದನು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಪೃಥುದರ್ಶನಂ— ಪೃಥು ಮಹತ್‌ದರ್ಶನಂ ಜ್ಞಾನಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಪೃಥುದರ್ಶನಃ ತಂ |

ಕೃತಾರ್ಥಂ— ಕೃತಃ ಅರ್ಥಃ ಯೇನ ಸಃ ಕೃತಾರ್ಥಃ ತಂ ಕೃತಾರ್ಥಂ |

ಪೃಥಿವೀಭೃತ್‌ಪ್ರಣತಿಂ— ಪೃಥಿವೀಂ ಬಿಭರ್ತಿ ಇತಿ ಪೃಥಿವೀಭೃತಂ, ಪೃಥಿವೀಭೃತಃ ಪ್ರಣತಿಃ ಪೃಥಿವೀಭೃತ್‌ ಪ್ರಣತಿಃ ತಾಂ ಪೃಥಿವೀಭೃತ್‌ಪ್ರಣತಿಂ |

ನಿಜಶಿಷ್ಯಮುದೇ— ನಿಜಾರ್ಥ ತೇ ಶಿಷ್ಯಾರ್ಥ ನಿಜಶಿಷ್ಯಾಃ ನಿಜಶಿಷ್ಯಾಣಾಂ ಮುತಾ ನಿಜಶಿಷ್ಯಮುದೇ ಸಸ್ಯ ನಿಜಶಿಷ್ಯಮುದೇ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಉಪಾಯಯಿ- ಉಪ+ಆ+ಯಯಿ ಯಯತುಃ ಯಯುಃ, ಯಯಿ-ಯಯಾಥ ಯಯಥುಃ ಯಯ, ಯಯಿ ಯಯವ ಯಯಮ | ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ ಇತಿ ಧಾತೋಃ ಉಪ ಆಪ್ ಎರಡು ಉಪಸರ್ಗಗಳು, ಪರಸ್ಪರವದಿನಃ ಸಕರ್ಮಕ ಭೂತಾನದ್ಯತನ ಪರೋಕ್ಷೇ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ ಈ ಧಾತುವಿನ ಉಳಿದ ರೂಪಗಳು || ನೇ ಸರ್ಗದ 42ನೇ ಶ್ಲೋಕ ಮಧುರಸ್ವರಾಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಬಂದಿದೆ.

ಪ್ರಯೋಗ— ಕೇನಚಿತ್ ಪುರುಷೇಣ ಕೃತಾರ್ಥಃ ಪೃಥಿವೀಭೃತ್‌ಪ್ರಣತಿಂ ಗೃಹೀತವಾನ್ ಅಥ ನಿಜಶಿಷ್ಯಮುದೇ ಸಹ್ಯ ಆಪ್ತಃ ಪೃಥುದರ್ಶನಃ ಉಪಾಯೇ (ಕರ್ಮಣಿ) |

ವೃತ್ತ— 'ವಿಷಮೇ ಸಸಜಾ ಗುರುಂ ಯದಿ ಸ್ಯುಃ ಸಭರಾ ಯತ್ಪ ಯುಜೀಹ ಚಂದ್ರಿಕಾ ಸಾ' ಎಂಬ ಲಕ್ಷಣದಂತೆ ಈ ಸರ್ಗದ 67ನೆಯ ಪದ್ಯವ್ಯರ್ಥಿ ಚಂದ್ರಿಕಾ ವೃತ್ತ, 3ನೇ ಪಾದಗಳಲ್ಲಿ ಸ, ಸ, ಜ ಗಣಗಳು ಮತ್ತು ಎರಡು ಗುರುಗಳು |, 4ನೇ ಪಾದಗಳಲ್ಲಿ ಭ, ರ, ಯ ಗಣಗಳು ಈ ಲಕ್ಷಣವಿದ್ದರೆ ಚಂದ್ರಿಕಾ ವೃತ್ತ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ (ಭಾವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ)— ಉತ್ತಮ ಪೂರ್ಣಮಾಸ್ಯಂ ಸ್ವಾಮಿಮಿತೋ ನಿಶೇಧ ವಿವ ಗತಂ | ಕೃತ್ವಾ ಚೋಲಂ ತ್ರಾಸಾದ್ ಗ್ರಾಮ್ಯಸ್ತು ದತ್ತಮಗ್ರಹೀದ್ಯಂಥಂ || ಪೃಥಿವೀಭೃತ್ ಜಯಸಿಂಹಃ | ಹುಣ್ಣಿಮೆಯ ದಿನವೇ

ಎದ್ದು ಕೇಳಿ ಆ ಹಳ್ಳಿಯ ಜನರು ಹೆದರಿ ಒಪ್ಪಿಸಿದ್ದ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಆಚಾರ್ಯರು (ಮಧ್ಯಸ್ಥನಲ್ಲಿ ಇಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ) ಸ್ವೀಕರಿಸಿದರು. ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿರುವ ಪೃಥಿವೀಭೃತ್ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಜಯಸಿಂಹರಾಜ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆ ರಾಜಪುರುಷನು ತಂದ ರಾಜಸಂದೇಶವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಭಗವಾನಿಹ ನಃ ಸ್ವಕಿಂಕರಾಣಾಂ-

ಮಚಿರೇಣಾವ್ರಜತಾದನುಗ್ರಹಾರ್ಥಮ್ |

ಇತಿ ಕಾರ್ಯಚೀರ್ಷಯಾಽಽರ್ಥಯತ್ ತ್ವಾಂ

ನೃಪ ಇತ್ಯಭ್ಯಧಿತ್ಯೇಷ ತಂ ಪ್ರಣಮ್ಯ

|| 2 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಭಗವಾನ್, ಇಹ ನಃ, ಸ್ವಕಿಂಕರಾಣಾಂ, ಅಚಿರೇಣ, ಅವ್ರಜತಾತ್, ಅನುಗ್ರಹಾರ್ಥಂ, ಇತಿ, ಕಾರ್ಯ ಚೀರ್ಷಯಾ, ಅರ್ಥಯತ್, ತ್ವಾಂ, ನೃಪಃ, ಇತಿ, ಅಭ್ಯಧಿತ, ವಿಷಃ, ತಂ, ಪ್ರಣಮ್ಯ |

ಅನ್ವಯ— ವಿಷಃ, ತಂ, ಪ್ರಣಮ್ಯ, ಭಗವಾನ್, ಸ್ವಕಿಂಕರಾಣಾಂ, ನಃ, ಅನುಗ್ರಹಾರ್ಥಂ, ಅಚಿರೇಣ, ಅವ್ರಜತಾತ್, ಇತಿ, ನೃಪಃ, ಕಾರ್ಯಚೀರ್ಷಯಾ, ತ್ವಾಂ, ಅರ್ಥಯತ್, ಇತಿ, ಅಭ್ಯಧಿತ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ವಿಷಃ = ಈ ಮನುಷ್ಯನು,

ತಂ = ಆ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು,

ಪ್ರಣಮ್ಯ = ನಮಸ್ಕರಿಸಿ,

ಭಗವಾನ್ = ಪೂಜ್ಯರಾದ ನೀವು,

ಸ್ವಕಿಂಕರಾಣಾಂ = ನಿಮ್ಮ ಸೇವಕರಾದ,

ನಃ ಇಹ = ಈ ನಮ್ಮ ದೇಶಕ್ಕೆ,

ಅವ್ರಜತಾತ್ = ಬರಬೇಕು,

ಇತಿ = ಹೀಗೆಂದು,

ನೃಪಃ = ಜಯಸಿಂಹರಾಜನು,

ಕಾರ್ಯಚೀರ್ಷಯಾ = ಕರ್ತವ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುವ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ,

ತ್ವಾಂ = ನಿಮ್ಮನ್ನು,

ಅರ್ಥಯತ್ = ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಇತಿ = ಹೀಗೆಂದು,

ಅಭ್ಯಧಿತ = ಹೇಳಿದನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಜಯಸಿಂಹರಾಜನು ಕಳುಹಿಸಿದ ದೂತನು ಶ್ರೀಮದ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಇದ್ದಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದು ಅವರನ್ನು ವಂದಿಸಿದನು. ಪೂಜ್ಯರೇ ತಾವು ತಮ್ಮ ಸೇವಕರಾದ ನಮ್ಮನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೂ, ಪದ್ಧತೀರ್ಥನು ಕದ್ದಿರುವ ಪುಸ್ತಕಗಳನ್ನು ಮಧ್ಯಸ್ಥರ ಕೈಯಿಂದ ತಮಗೆ ಕೊಡಿಸಿ ತಮ್ಮಲ್ಲಿ ಕ್ಷಮೆ ಬೇಡುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಬೇಗನೆ ನಮ್ಮ

ದೇಶಕ್ಕೆ ಬರಬೇಕು ಎಂದು ನಮ್ಮ ಜಯಸಿಂಹರಾಜನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು ಆ ದೂತನು ಶ್ರೀ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ರಾಜನ ಸಂದೇಶವನ್ನು ವಿಜ್ಞಾಪಿಸಿದನು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಸ್ವತಂತ್ರರಾಜಾಂ— ಭಗಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತೀತಿ ಭಗವಾನ್ ಸ್ವಸ್ತ ಕಿಂಕರಾಃ ಸ್ವತಂತ್ರರಾಃ ತೇಷಾಂ ಸ್ವತಂತ್ರರಾಜಾಂ ।

ಅಚರೇಣ— ನ ಚರೇಣ ಅಚರೇಣ ।

ಅನುಗ್ರಹಾರ್ಥಂ— ಅನುಗ್ರಹಾಯ ಇತಿ ಅನುಗ್ರಹಾರ್ಥಂ ।

ಕಾರ್ಯಚಿಕೀರ್ಷಯಾ— ಕರ್ತುಂ ಇಚ್ಛಾ ಚಿಕೀರ್ಷಾ, ಕಾರ್ಯಸ್ಯ ಚಿಕೀರ್ಷಾ ಕಾರ್ಯಚಿಕೀರ್ಷಾ ತಯಾ ಕಾರ್ಯಚಿಕೀರ್ಷಯಾ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಭ್ಯಧಿತ- ಅಭಿ + ಅಧಿತ ಅಧಿಷ್ಠಾತಾಂ ಅಧಿಷತ, ಅಧಿಧಾಃ ಅಧಿಷಾಧಾಂ ಅಧಿಧ್ಯೌಃ, ಅಧಿಷಿ ಅಧಿಷ್ಠತಿ ಅಧಿಷ್ಠತಿ । ಡುಧಾಡ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಆತ್ಮನೇಪದಿನಃ ಲುಡ್ ಅಭಿ ಉಪಸರ್ಗ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ ಅಭ್ಯಧಿತ ಇತಿ ರೂಪಂ ।

ಆರ್ಥಯತ್ ಆರ್ಥಯತಾಂ ಆರ್ಥಯನ್, ಆರ್ಥಯಃ ಆರ್ಥಯತಂ ಆರ್ಥಯತ, ಆರ್ಥಯಂ ಆರ್ಥಯಾವ ಆರ್ಥಯಾಮು ।

ಆರ್ಥ- ಉಪಯಾಧ್ಯಾಯಾಂ ಸಕರ್ಮಕಃ ಸೇಟ್ ಪರಸ್ವೈಪದಿನಃ ಅನದ್ಯತನಭೂತೇ ಲಡ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ. ಈ ಧಾತುವು ಚುರಾದಿಯಲ್ಲಿ ಆದಂತೆ, ಆಗರ್ವಿಯ ಆತ್ಮನೇಪದಿನಃ, ಆದರೂ ನಿವೃತ್ತ ಪ್ರೇಷಣಾದ್ ಧಾತೋಃ ಪ್ರಾಕೃತೇಃ ಅರ್ಥೇ ಣಿಜಷ್ಯತೇ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಅರ್ಥಾನುಕೂಲ ವ್ಯಾಪಾರ ಎಂಬ ಧಾತೃರ್ಥದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಾರಾಂಶವನ್ನು ಬಿಟ್ಟಾಗ ಅರ್ಥನಾ = ಬೇಡುವುದು ಎಂದಿಷ್ಟೇ ಅರ್ಥವು ಬರುತ್ತದೆ. ಅನಂತರ ಣಿಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಮಾಡಿದಾಗ ಕುದ್ರವಾದ ಎಂಬ ಅರ್ಥ ಧಾತುವಿನ 'ಬೇಡುವುದು' ಎಂಬ ಅರ್ಥವೇ ಬರುತ್ತದೆ. 1 ಲಟ್ ಅರ್ಥಯತಿ 2 ಲಿಟ್ ಅರ್ಥಯಾಂಚಕಾರ 3 ಲುಟ್ ಅರ್ಥಯತಾ ಸಿ-ಸ್ಮಿ 4 ಲೃಟ್ ಅರ್ಥಯಿಷ್ಯತಿ 5 ಲೋಟ್ ಅರ್ಥಯತು 6 ಲಡ್ ಅರ್ಥಯತ 7 ವಿಧಿಲಿಡ್ ಅರ್ಥಯೇತ್ 8 ಆರೀಲಿಡ್ ಅರ್ಥಯತ್ ಲುಡ್ ಅರ್ಥಯರ್ಥಯತ್ ಆರ್ಥಯರ್ಥಯತಾಂ ಆರ್ಥಯನ್ 10 ಲೃಡ್ ಅರ್ಥಯಿಷ್ಯತ್.

ಆವ್ರಜತಾತ್ = ವ್ರಜತು-ವ್ರಜತಾತ್ ವ್ರಜತಾಂ ವ್ರಜತು, ವ್ರಜ ವ್ರಜತಾತ್ ವ್ರಜತಂ ವ್ರಜತ, ವ್ರಜಾನಿ ವ್ರಜಾವ ವ್ರಜಾಮು । ವ್ರಜಗತೌ ಪ್ರಾರ್ಥನಾಯಾಂ ಲೋಟ್ ಆಡ್ ಉಪಸರ್ಗ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನ । 1 ಲಟ್ ವ್ರಜತಿ 2 ಲಿಟ್ ವ್ರಜಾಮು ವ್ರಜತುಃ ವ್ರಜಾಮುಃ ವ್ರಜಜಿಥ 3 ಲುಟ್ ವ್ರಜತಾ 4 ಲೃಟ್ ವ್ರಜಿಷ್ಯತಿ 5 ಲೋಟ್ ವ್ರಜತು 6 ಲಡ್ ಅವ್ರಜತ 7 ವಿಧಿಲಿಡ್ ವ್ರಜೇತ್ 8 ಆರೀಲಿಡ್ ವ್ರಜಾತ್ ವ್ರಜಾನ್ತಾಂ ವ್ರಜಾಸುಃ 9 ಲುಡ್ ಅವ್ರಜೇತ್ ಅವ್ರಜಿಷ್ಯಾಂ ಅವ್ರಜಿಷುಃ, ಅವ್ರಜೇಃ ಅವ್ರಜಿಷ್ಯಂ ಅವ್ರಜಿಷ್ಯ, ಅವ್ರಜಿಷಂ ಅವ್ರಜಿಷ್ಯ ಅವ್ರಜಿಷ್ಯ 10 ಲೃಡ್ ಅವ್ರಜಿಷ್ಯತ್ ॥

ಪ್ರಯೋಗ— ಏತೇನ ತಂ ಪ್ರಣಮ್ಯ ಭಗವತಾ ಸ್ವತಂತ್ರರಾಜಾಂ ನಃ ಅನುಗ್ರಹಾರ್ಥಂ ಅಚರೇಣ ಇಹ ಆವೃಜತಾಂ (ಭಾವೇ ಲೋಟ್) ।

ಇತಿ ನೈವೇಣ ಕಾರ್ಯಚಿಕೀರ್ಷಯಾ ತ್ವಿ ಆರ್ಥಾರ್ಥಾಃ (ಕರ್ಮಣಿ ಲಬ್ಧಿ)

ಇತಿ ಅಭ್ಯಧಾಯಿ (ಕರ್ಮಣಿ) ।

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಮುಂದೆ ಆಚಾರ್ಯರು ಏನು ಮಾಡಿದರೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಅಥ ಮಾಘವತೀಮಪಾಸ್ಯ ಕಾಷ್ಠಾಂ

ವ್ರಜತಾ ವೈಧಿತತೇಜಸಾ ಪ್ರತೀಚೀಮ್ |

ಪರಿಶೋಧಯತಾ ಸ್ವಪಾದಸಂಗಾತ್

ಪೃಥಿವೀಂ ಪ್ರಾಕ್ಷದಿವಾಕರೇಣ ರೇಚೇ

|| 3 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅಥ, ಮಾಘವತೀಂ, ಅಪಾಸ್ಯ, ಕಾಷ್ಠಾಂ, ವ್ರಜತಾ, ವೈಧಿತತೇಜಸಾ, ಪ್ರತೀಚೀಂ, ಪರಿಶೋಧಯತಾ, ಸ್ವಪಾದಸಂಗಾತ್, ಪೃಥಿವೀಂ, ಪ್ರಾಕ್ಷದಿವಾಕರೇಣ, ರೇಚೇ |

ಅನ್ವಯ— ಅಥ, ಮಾಘವತೀಂ, ಕಾಷ್ಠಾಂ, ಅಪಾಸ್ಯ, ಪ್ರತೀಚೀಂ, ವ್ರಜತಾ, ಸ್ವಪಾದಸಂಗಾತ್, ಪೃಥಿವೀಂ, ಪರಿಶೋಧಯತಾ, ವೈಧಿತತೇಜಸಾ, ಪ್ರಾಕ್ಷದಿವಾಕರೇಣ, ರೇಚೇ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಥ = ರಾಜದೂತನ ವಿಜ್ಞಾಪನಾ ನಂತರ,

ಮಾಘವತೀಂ = ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟಿರುವ,

ಕಾಷ್ಠಾಂ = ದಿಕ್ಕನ್ನು

ಅಪಾಸ್ಯ = ಬಿಟ್ಟು

ಪ್ರತೀಚೀಂ = ಪಶ್ಚಿಮ ದಿಕ್ಕನ್ನು ಕುರಿತು,

ವ್ರಜತಾ = ಹೋಗುತ್ತಿರುವ,

ಸ್ವಪಾದಸಂಗಾತ್ = ತಮ್ಮ ಕಾಲುಗಳ ಸಂಪರ್ಕದಿಂದ, ತನ್ನ ಕಿರಣಗಳ ಸಂಪರ್ಕದಿಂದ,

ಪೃಥಿವೀಂ = ಭೂಮಿಯನ್ನು,

ಪರಿಶೋಧಯತಾ = ಪವಿತ್ರಗೊಳಿಸುವ,

ವೈಧಿತತೇಜಸಾ = ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಹೆಚ್ಚಿದ ತೇಜಸ್ಸುಳ್ಳ (ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳ),

ಪ್ರಾಕ್ಷದಿವಾಕರೇಣ = ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಕ್ಷರಂಜ ಸೂರ್ಯನಿಂದ,

ರೇಚೇ = ಪ್ರಕಾಶಿಸೋಗವಾಯಿತು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಸೂರ್ಯನು ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನಿಂದ ಪಶ್ಚಿಮದ ಕಡೆ ಹೋಗುತ್ತಾ, ತನ್ನ ಅಧಿಕವಾದ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ರಾಜಿಸುತ್ತಾನೆ ಮತ್ತು ಭೂಮಿಯನ್ನು ತನ್ನ ಕಿರಣಗಳಿಂದ ಪವಿತ್ರಗೊಳಿಸುತ್ತಾನೆ ಹಾಗೂ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾದ ಪ್ರಕಾಶವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಶ್ರೀ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಆ ರಾಜದೂತನು ವಿಜ್ಞಾಪಿಸಿದ ಅನಂತರ ಪೂರ್ವ ದಿಕ್ಕಿನಿಂದ ಪಶ್ಚಿಮ ದಿಕ್ಕಿನ ಕಡೆಗೆ ಹೊರಟರು. ಆಗ ಅವರ ತೇಜಸ್ಸು ಮತ್ತೆ ಹೆಚ್ಚಾಗಿತ್ತು. ಅವರು ಸಂಚಾರ ಮಾಡುತ್ತಾ ಬರುತ್ತಿದ್ದರು. ತಮ್ಮ ಪವಿತ್ರವಾದ ಪಾದಗಳ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಪವಿತ್ರಗೊಳಿಸಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಹೀಗೆ ಸೂರ್ಯನು ಮಾಡುವಂತೆಯೇ ಮಧ್ವಸೂರ್ಯದೂ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಮಾಘವತೀಂ— ಮಘವತೀ ಇಯಂ ಮಾಘವತೀ, ತಾಂ ಮಾಘವತೀಂ, ಮಘವಾನ್ ಇಂದ್ರ, ಇಂದ್ರೋ ಮರುತ್ವಾನ್ ಮಘವಾ, ಆಮರ |

ಪೃಥಿತತೇಜಾ— ಪ್ರಕರ್ಷಣಾ ವಿಧಿತಂ ಪೃಥಿತಂ ಪೃಥಿತಂ ತೇಜಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಪೃಥಿತತೇಜಾಃ, ತೇನ ಪೃಥಿತ ತೇಜನಾ |

ಸ್ವಪಾದಸಂಗಾತ್— ಸ್ವಸ್ಯ ಪಾದೌ ಸ್ವಪಾದೌ, ಸ್ವಪಾದಯೋಃ ಸಂಗಃ ಸ್ವಪಾದಸಂಗಃ ತಸ್ಮಾತ್ ಸ್ವಪಾದಸಂಗಾತ್ | ಸೂರ್ಯನ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಸ್ವಸ್ಯ ಪಾದಾಃ ಸ್ವಪಾದಾಃ ಸ್ವಪಾದಾನಾಂ ಸಂಗಃ ಸ್ವಪಾದಸಂಗಃ ತಸ್ಮಾತ್ ಸ್ವಪಾದಸಂಗಾತ್ |

ಪ್ರಾಜ್ಞದಿವಾಕರೇಣ— ಪ್ರಾಜ್ಞಃ (ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯಃ) ಏವ ದಿವಾಕರಃ ಪ್ರಾಜ್ಞದಿವಾಕರಃ, ತೇನ ಪ್ರಾಜ್ಞ ದಿವಾಕರೇಣ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ರೇಜೇ = ಶುಶುಭೇ, ರಾಜ್ಯ ದೀಪ್ತೌ ಎಂಬ ಧಾತುವಿಗೆ ಭಾವೇ ಲಿಟ್ ಲಕಾರ ಆತ್ಮನೇಪದ | ಭಾವ ಎಂದರೆ ಧಾತ್ವರ್ಥ. ಇಲ್ಲಿ ರಾಜನ = ಪ್ರಕಾಶಿಸುವಿಕೆ. ಅದನ್ನು ಮಾತ್ರ ಹೇಳುವಾಗ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ವಿಕವಚನ ಮಾತ್ರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿವಚನ ಒಪುವಚನಗಳೂ ಇತರ ಪುರುಷಗಳೂ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಭಾವವು = ಧಾತ್ವರ್ಥವು ಎಲ್ಲಾ ಪುರುಷ ವಚನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ಆದುದರಿಂದ ಹೀಗೆ ಒಂದೇ ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಪ್ರಯೋಗ— ಅಥ ಮಾಘವತೀಂ ಕಾಷ್ಠಾಂ ಅಪಾಸ್ಯ ಪ್ರತೀಚೀಂ ವ್ರಜನ್, ಸ್ವಪಾದಸಂಗಾತ್ ಪೃಥಿವೀಂ ಪರಿಶೋಧಯನ್, ಪೃಥಿತತೇಜಾಃ ಪ್ರಾಜ್ಞದಿವಾಕರಃ ರೇಜೇ (ರರಾಜ) (ಕರ್ತರಿ) |

ವಿಶೇಷಾಂಶಃ— ಇಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಪ್ರತೀರ್ಥೀಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷಾಮಯ ತಾತ್ಪರ್ಯ 'ಐಂದ್ರಿಂ ಆಶಾಂ ಹಿತ್ವಾ ಪ್ರತೀಚೀಂ ದಿಶಂ ವ್ರಜನ್ ಸ್ವಕಿರಣಸಂಗಾತ್ ಸರ್ವಂ ಪಾವಯನ್ ದಿವಾಕರಃ ಯಥಾ ಪ್ರಕಾಶತೇ ತದ್ವತ್ ಉಕ್ತಲಕ್ಷಣಕೋಸಯಂ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯಃ ರರಾಜ' ಇತಿ ಭಾವಃ | ಪೂರ್ವ ದಿಕ್ಕನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಪಶ್ಚಿಮದಿಕ್ಕಿಗೆ ಹೋಗುತ್ತಿರುವ ತನ್ನ ಕಿರಣ ಸಂಪರ್ಕದಿಂದ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಪವಿತ್ರಗೊಳಿಸುತ್ತಿರುವ ಸೂರ್ಯನು ಹೇಗೆ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಾನೋ ಅದರಂತೆ ಸೂರ್ಯನಂತಹ ಲಕ್ಷಣಗಳಿಲ್ಲದ ಅಂದರೆ ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನಿಂದ ಪಶ್ಚಿಮ ದಿಕ್ಕಿಗೆ ಹೋಗುತ್ತಿರುವ ತನ್ನ ಪಾದ-ಸಂಗದಿಂದ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಪವಿತ್ರಗೊಳಿಸುವ ಶ್ರೀ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರೂ ಶೋಭಿಸಿದರು ಎಂದು ಭಾವ. ಇಲ್ಲಿ ಪಾದ ರಚ್ಚಕ್ತಿ 'ಪಾದಾ ರಶ್ಮಿ ಅಂಘ್ರಿತುರ್ಯಾಂಶಾಃ' ಎಂದು ಅಮರಕೋಶಾನುಸಾರವಾಗಿ ಪಾದ = ಕಿರಣ, ಕಾಲು ಎಂಬ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದನ್ನು ಗಮನಿಸಬೇಕು.

★ ★ ★

ಆವತಾರಿಕಾ— ಆಚಾರ್ಯರ ಪ್ರಯೋಗದ ರೀತಿಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ (ಈ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಪದ್ಯದಿಂದ ಎಂಟನೇ ಪದ್ಯ ಪೂರ್ತಿ ಅಂತ್ಯ ಕುಲಕವು. ಎಂಟನೆಯ ಶ್ಲೋಕದ ಕ್ರಿಯಾಪದದ ಜೊತೆಗೆ ಅನ್ವಯಿಸಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು) ದುಪ್ಪರಲ್ಲಿ ಹೋಗದೆ ಸಜ್ಜನರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಅನುಗ್ರಹಿಸುತ್ತಾ ಆಚಾರ್ಯರು ಬಂದರೆಂಬುದನ್ನು ಗಂಗೆಯ ದೃಷ್ಟಾಂತದಿಂದ ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಅಶುಭಾನಪಹಾಯ ಮಾಯಿಜುಷ್ಠಾನ್

ಅಧಮಾದ್ರೀನಿವ ಗೋತ್ರನಿಮ್ಮಗೌಘೈಃ |

ಸುಜನ್ಯೈಸ್ತರಸಾಽಭಿಗಮ್ಯಮಾನಃ

ಪರಮಸೇಹತಯಾ ಕ್ರಮಪ್ರಸನ್ನೈಃ

|| 4 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅಶುಭಾನ್, ಅಪಹಾಯ ಮಾಯಿಜುಷ್ಠಾನ್ ಅಧಮಾದ್ರೀನ್ ಇವ, ಗೋತ್ರನಿಮ್ಮ ಗೌಘೈಃ, ಸುಜನ್ಯೈಃ ತರಸಾ, ಅಭಿಗಮ್ಯಮಾನಃ, ಪರಮಸೇಹತಯಾ, ಕ್ರಮಪ್ರಸನ್ನೈಃ |

ಅನ್ವಯ— ಆಯಂ ಪರಮಾನಂದಸುತೀರ್ಥಸೂರಿರಾಜಃ ಮಾಯಾಜುಷ್ಠಾನ್ ಅಶುಭಾನ್ ಅಧಮಾದ್ರೀನ್ ಇವ
ಅಪಹಾಯ ಪರಮಸ್ನೇಹತಯಾ ಕ್ರಮಪ್ರಸನ್ನೈಃ ಗೋತ್ರನಿಮ್ಮಗೌಞೈಃ ಇವ ಸುಜನ್ಯೈಃ ತರಸಾ ಅಭಿಗಮ್ಯಮಾನಃ
(ಸುರಸಿಂಧೋಃ ಸಂತತ ಪ್ರವಾಹಃ ಇವ ವಿಬುಧೌ) ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಆಯಂ = ಈ,

ಪರಮಾನಂದಸುತೀರ್ಥಸೂರಿರಾಜಃ = ಉತ್ತಮವಾದ ಆನಂದವನ್ನು ಕೊಡುವ ಶ್ರೇಷ್ಠಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ರಚಿಸಿದ

ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರೆಂಬ ಪಂಡಿತಸಾರ್ವಭೌಮರು,

ಮಾಯಾಜುಷ್ಠಾನ್ = ಮಾಯಾವಾದಿಗಳಿಂದ ಸೇವಿಸಲ್ಪಟ್ಟ (ವಶಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ) (ಕಳ್ಳರಿಂದ ಅಥವಾ
ಮೋಸಗಾರರಿಂದ ಸೇವಿಸಲ್ಪಟ್ಟ),

ಅಶುಭಾನ್ = ಅಮಂಗಳಕರವಾದ,

ಅಧಮಾದ್ರೀನ್ ಇವ = ಸಣ್ಣ ಬೆಟ್ಟಗಳನ್ನೆಂಬಂತೆ,

ಅಶುಭಾನ್ = ದುಷ್ಟರನ್ನು,

ಅಪಹಾಯ = ಬಿಟ್ಟು,

ಪರಮಸ್ನೇಹತಯಾ = ಉತ್ತಮಸ್ನೇಹದಿಂದ,

ಕ್ರಮಾತ್ ಪ್ರಸನ್ನೈಃ = ಕ್ರಮವಾಗಿ ತಿಳಿಯಾದ,

ಗೋತ್ರನಿಮ್ಮಗೌಞೈಃ ಇವ = ಪರ್ವತಗಳಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ನದಿಗಳ ಸಮೂಹಗಳಿಂದ ಎಂಬಂತೆ,

ಸುಜನ್ಯೈಃ = ಸಾತ್ವಿಕ ಜನರಿಂದ,

ತರಸಾ = ವೇಗದಿಂದ,

ಅಭಿಗಮ್ಯಮಾನಃ = ಎದುರುಗೊಳ್ಳಲ್ಪಡುವರಾಗಿ,

(ಸುರಸಿಂಧೋಃ = ಗಂಗೆಯ,

ಸಂತತ ಪ್ರವಾಹಃ ಇವ = ನಿರಂತರವಾದ ನೀರಿನ ಪ್ರವಾಹದಂತೆ,

ವಿಬುಧೌ = ಪ್ರಕಾಶಿಸಿದರು).

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಗಂಗೆಯ ಪ್ರವಾಹವು ಕಳ್ಳರು ಮತ್ತು ಮೋಸಗಾರರು ವಾಸಿಸುವ ಸಣ್ಣಪುಟ್ಟ ಬೆಟ್ಟಗಳನ್ನು ತ್ಯಜಿಸುತ್ತದೆ.
ಆ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಹರಿಯುವುದಿಲ್ಲ. ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಪರ್ವತಗಳಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿರುವ ನದಿಗಳ ಸಮೂಹಗಳು ಮುಂದೆ
ಮುಂದೆ ಹೋದಂತೆ ಗಂಗೆಯನ್ನು ಸೇರಿಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ. ಆ ನದಿಗಳು ಮೊದಮೊದಲು ಸ್ವಲ್ಪ ಕೆಸರು ನೀರುಗಳಿಂದ
ಕೂಡಿದ್ದರೂ ಒಳ್ಳೆಯ ದ್ರವದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಉತ್ತಮ ನೀರುಳ್ಳವುಗಳಾದುದರಿಂದ ಕ್ರಮವಾಗಿ ತಿಳಿಯಾಗಿ ಗಂಗೆಯನ್ನು
ಸೇರಿಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ. ಹೀಗೆ ಗಂಗೆಯ ಪ್ರವಾಹವು ಹೆಚ್ಚಾಗುತ್ತಾ ಬಂದು ನಿರಂತರವಾಗಿ ಹರಿಯುತ್ತಾ ಮುಂದುವರಿದು
ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತದೆ. ಅದರಂತೆ ಶ್ರೀ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರೂ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ತಮ್ಮ ಉಪದೇಶದಿಂದ ಸ್ವಾದೀನಮಾಡಿ-
ಕೊಂಡಿರುವ ದುರ್ಜನರನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬಿಟ್ಟರು. ಅವರು ಇರುವ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಬರಲೇ ಇಲ್ಲ. ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ಉತ್ತಮ
ಸ್ನೇಹವುಳ್ಳ ಸದ್ಜನರು ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ನೋಡಿ ಅವರ ಪಾದಸ್ಮರ್ಶ ಮಾಡಿ ನಮಸ್ಕರಿಸಿ ಮಾತಾಡಿ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ
ಪ್ರಸನ್ನತೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿ ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಬಂದರು. ಅಂತಹವರಿಂದ ಹಿಂಬಾಲಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಾ ಆಚಾರ್ಯರು
ದೇವಗಂಗಾನದಿಯ ಪ್ರವಾಹದಂತೆ ಕ್ರಮೇಣ ದೊಡ್ಡ ಸಮೂಹದಿಂದ ಕೂಡಿದವರಾಗಿ ಪರಮಪವಿತ್ರರಾಗಿ ಪ್ರಯಾಣ
ಮಾಡುತ್ತಾ ವಿರಾಜಿಸಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಪರಮಸ್ನೇಹತಯಾ ಪರಮಪ್ರಣಯತ್ನಾತ್ ಸ್ನೇಹವತ್ಪ್ರಾಪ್ತೌ ಪರಮಸ್ನೇಹತಯಾ ಎಂದರೆ ಆಚಾರ್ಯರಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾದ ಭಕ್ತಿ ಇರುವುದರಿಂದಲೂ ಮತ್ತು ಜಲದಲ್ಲಿ ಸ್ನೇಹ ಎಂಬ ಗುಣ ಇರುವುದರಿಂದಲೂ ಪ್ರಸನ್ನತೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಸಜ್ಜನರು ಮತ್ತು ಜಲಪ್ರವಾಹ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ನದಿಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮವಾದ ದ್ರವ ದ್ರವ್ಯ ಸ್ವಭಾವವಿರುವುದರಿಂದ ನದಿಗಳು ಬೇಸಿಗೆಯ ಕೃತತ್ವವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಮಳೆಗಾಲದಲ್ಲಿ ತುಂಬಿ ಹರಿಯುತ್ತಾ ಇರುತ್ತವೆ. ಶತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನೀರು ಸ್ವಲ್ಪ ಕಲುಷಿತವಾದರೂ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಶರತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಲವಾಗುತ್ತದೆ. ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ದ್ರವತ್ವವು ಇರುವುದು ನೀರಿನಲ್ಲಿಯೇ. “ಅಪಜಾನಾಂಸದ್ವಿಶಾ ದ್ರವಾಃ” ಎಂಬ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಇದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದರಂತೆ ಸ್ವಭಾವದಿಂದ ನಿರ್ದೋಷರಾದ ಸಜ್ಜನರು ಕ್ರಮದಿಂದ ಆಚಾರ್ಯರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸನ್ನರಾಗಿ ಭಕ್ತಿಯನ್ನು ಮಾಡಿದರು ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಅಶುಭಾಃ— ನ ಶುಭಾಃ ಅಶುಭಾಃ ತಾನ್ ಅಶುಭಾನ್ |

ಮಾಯಿಜುಷ್ಠಾಃ— ಮಾಯಾ ವಿಷಾರ್ ಅಸ್ತೀತಿ ಮಾಯಿನಃ, ಮಾಯಿಭಿಃ ಜುಷ್ಠಾಃ ಮಾಯಿಜುಷ್ಠಾಃ ತಾನ್ ಮಾಯಿಜುಷ್ಠಾನ್ |

ಅಧಮಾದ್ರೀನ್— ಅಧಮಾಶ್ಚತೇ ಅದ್ರಯಶ್ಚ ಅಧಮಾದ್ರಯಃ ತಾನ್ ಅಧಮಾದ್ರೀನ್ |

ಗೋತ್ರನಿಮ್ಮಗೋಘೈಃ— ನಿಮ್ಮಂ ಗಚ್ಛಂತೀತಿ ನಿಮ್ಮಗಾಃ ಗೋತ್ರಾಣಾಂ ನಿಮ್ಮಗಾಃ ಗೋತ್ರನಿಮ್ಮಗಾಃ ಗೋತ್ರ ನಿಮ್ಮಗಾನಾಂ ಓಘಾಃ ಗೋತ್ರನಿಮ್ಮಗೋಘಾಃ ತೈಃ |

ಸುಜನಾಃ— ಶೋಭನಾಶ್ಚ ತೇ ಜನಾಶ್ಚ ಸುಜನಾಃ ತೈಃ ಸುಜನ್ಯಃ |

ಪರಮಸ್ನೇಹತಯಾ— ಪರಮಃ ಸ್ನೇಹಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಪರಮಸ್ನೇಹಾಃ ಪರಮಸ್ನೇಹಾನಾಂ ಭಾವಃ ಪರಮಸ್ನೇಹತಾ ತಯಾ ಪರಮಸ್ನೇಹತಯಾ |

ಕ್ರಮಪ್ರಸನ್ನಾಃ— ಕ್ರಮೇಣ ಪ್ರಸನ್ನಾಃ ಕ್ರಮಪ್ರಸನ್ನಾಃ ತೈಃ ಕ್ರಮಪ್ರಸನ್ನೈಃ |

ಕೋಶ— ಗೋತ್ರನಿಮ್ಮಗೋಘೈಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಗೋತ್ರ = ಪರ್ವತ, ಅದ್ರಿಗೋತ್ರಗಿರಿಗ್ರವಾ..ಚಲಶೈಲಿಲೋಚ್ಛಯಾಃ ಅಮರ. ನಿಮ್ಮಗಾ ನದಿ, “ಸ್ತೋತಸ್ತತೇ ದ್ವಿಪವತಿ ಸ್ರವಂತೀ ನಿಮ್ಮಗಾಪಗಾ” ಅಮರ. ತರನಾ ಎಂಬಲ್ಲಿ ತರಃ = ವೇಗ, ರಂಹಸ್ತರಸೀ ತು ರಯಃ ಸ್ವದಃ | ಜವಃ-ಅಮರ, ರಂಹೋ ವೇಗಸ್ತರೋ ಲಘುಃ-ವಿಶ್ವ |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಮತ್ತೂ ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಸುಮನಃಫಲಶೋಭಿನೋಽತ್ರ ಪುಂಸೋ

ನಮಯನ್ ಗೋಭಿರನೋಕಹಾನಿವೋಚ್ಛಾನ್ |

ಅಪಿ ಭಂಗಮುಪಾನಯನ್ನಮ್ಯಾನ್

ದೃಢಭಾವಾದ(ನ)ಪರಾನವಾರ್ಯವೀರ್ಯಃ || 5 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಸುಮನಃಫಲಶೋಭಿನಃ, ಅತ್ರ, ಪುಂಸಃ, ನಮಯನ್, ಗೋಭಿಃ, ಅನೋಕಹಾನ್, ಇವ, ಉಚ್ಛಾನ್ | ಅಪಿ, ಭಂಗಂ, ಉಪಾನಯನ್, ಅನಮ್ಯಾನ್, ದೃಢಭಾವಾತ್, ಅಪರಾನ್, ಅವಾರ್ಯವೀರ್ಯಃ |

ಅನ್ವಯ— ಅಯಂ, ಆತ್ಮ, ಉಚ್ಚಾನ್, ಸುಮನಃಫಲಶೋಭಿನಃ, ಪುಂಸಃ, ಅನೋಕಹಾನ್, ಇವ, ಗೋಭಿಃ, ನಮಯನ್, ದೃಢಭಾವಾತ್, ಅಪರಾನ್, ಭಂಗಂ, ಅಪಿ, ಉಪಾನಯನ್, ಅಪಾಯವೀರ್ಯಃ, ಸನ್, ವಿಬಘೈ, ಅನಮ್ನಾನ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಯಂ = ಈ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು,

ಆತ್ಮ = ಈ ಲೋಕದಲ್ಲಿ,

ಉಚ್ಚಾನ್ = ಉತ್ತಮರಾದ, ಎತ್ತರವಾಗಿರುವ,

ಸುಮನಃಫಲಶೋಭಿನಃ = ಒಳ್ಳೆಯ ಮನಸ್ಸಿನ (ಹೂವುಗಳಿಂದ) ಪ್ರಯೋಜನವಾಗಿರುವ ಜ್ಞಾನ, ಭಕ್ತಿ,

ವೈರಾಗ್ಯಗಳಿಂದ (ಹಣ್ಣುಗಳಿಂದ) ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ,

ಪುಂಸಃ = ಸಜ್ಜನರನ್ನು,

ಅನೋಕಹಾನ್ ಇವ = ಮರಗಳನ್ನು ಎಂಬಂತೆ,

ಗೋಭಿಃ = ಮಾತುಗಳಿಂದ, ನೀರುಗಳಿಂದ,

ನಮಯನ್ = ವಿಧೇಯರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಾ ಬಗ್ಗಿಸುತ್ತಾ,

ದೃಢಭಾವಾನ್ = ಸ್ಥಿರವಾದ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ,

ಅನಮ್ನಾನ್ = ಅವಿಧೇಯರಾದ, ಬಾಗದಿರುವ,

ಅಪರಾನ್ = ಇತರರನ್ನು, ಬೇರೆ ಕೆಲವು ಮರಗಳನ್ನು,

ಭಂಗಂ ಅಪಿ = ಪರಾಜಯವನ್ನೂ, ತುಂಡಾಗುವಿಕೆಯನ್ನು,

ಉಪಾನಯನ್ = ಹೊಂದಿಸುತ್ತಾ,

ಅಪಾಯವೀರ್ಯಃ ಸನ್ = ತಡೆಯಲಾಗದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳವರಾಗಿ,

ವಿಬಘೈ = ಪ್ರಕಾಶಿಸಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಗಂಗಾಪ್ರವಾಹವು ವೇಗವಾಗಿ ಹೋಗುತ್ತಾ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ತನಗೆ ಎದುರಾದ ಹೂವುಹಣ್ಣುಗಳಿಂದ ಶೋಭಿಸುವ ಎತ್ತರವಾದ ಮರಗಳನ್ನು ಬಗ್ಗಿಸುತ್ತದೆ. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೆಳೆದು ಭೂಮಿಯೊಳಗೆ ಬೇರುಬಿಟ್ಟಿರುವ ಬಗ್ಗದಿರುವ ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಮರಗಳನ್ನು ನೀರಿನಿಂದ ಆ ಮರಗಳ ಬುಡದ ಮಣ್ಣನ್ನು ಕೊಚ್ಚಿ ಕೊರೆದು ಬೇರುಗಳನ್ನು ಸಡಿಲಿಸಿ ಅವುಗಳನ್ನು ಭೂಮಿಗೆ ಕೆಡವಿ ತುಂಡರಿಸುತ್ತದೆ. ಇಂತಹಾ ಗಂಗಾ ಪ್ರವಾಹದಂತೆ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಇದ್ದರು. ಅವರು ಜ್ಞಾನ, ಭಕ್ತಿ, ವೈರಾಗ್ಯವುಳ್ಳ ಸಾತ್ವಿಕರಾದ ಮುಕ್ತಿಯೋಗ್ಯಜೀವರಿಗೆ ತನ್ನ ಮಧುರ ಗಂಭೀರ ಮಾತುಗಳಿಂದ ಒಳ್ಳೆಯ ಉಪದೇಶವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ತಮ್ಮ ಪಾದಕ್ಕೆ ಎರಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದರು. ತಮ್ಮ ಶಿಷ್ಯರನ್ನಾಗಿಯೂ ಭಕ್ತರನ್ನಾಗಿಯೂ ಮಾಡಿಕೊಂಡರು. ದೃಢವಾದ ಆಗ್ರಹದಿಂದ ಕೊಡಿದ್ದು ಆಚಾರ್ಯರ ಹಿತನುಡಿಯಿಂದಲೂ, ಮನಸ್ಸು ಕರಗಿ ಕಾಲಿಗೆ ಬಿದ್ದು ಶಿಷ್ಯರಾಗದಿರುವವರನ್ನು ತಮ್ಮ ಅಸ್ಥಲಿತವಾದ ಗಂಭೀರವಾದ ಶಾಸ್ತ್ರವಾಣಿಯಿಂದ ಸೋಲಿಸಿದರು. ಅವರ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಕ್ಕೆ ಎಣೆಯೇ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಆಚಾರ್ಯರು ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡುತ್ತಿರುವಾಗ ಗಂಗಾ ಪ್ರವಾಹದಂತೆ ಹೀಗೆ ವಿರಾಜಿಸಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಸುಮನಃಫಲಶೋಭಿನಃ— ಶೋಭನಂ ಚ ತತ್ ಮನಶ್ಚ ಸುಮನಃ. ಸುಮನಸಃ ಫಲಾನಿ ಸುಮನಃಫಲಾನಿ.

ಶೋಭಂತೇ ತಾಚ್ಛೇಲ್ಯೇನೇತಿ ಶೋಭಿನಃ, ಸುಮನಃಫಲೈಃ ಶೋಭಿನಃ ಸುಮನಃಫಲಶೋಭಿನಃ ತಾನ್

(ಪುನಃ) ಸುಮನಾಂ ಚ ಫಲಾನಿ ಚ ಸುಮನಃಫಲಾನಿ ಸುಮನಃಫಲೈಃ ಶೋಭನಃ ಸುಮನಃ
ಫಲಶೋಭನಃ ತಾನ್ |

ಅನಮ್ಯಾನ್— ನ ನಮ್ಯಾಃ ಅನಮ್ಯಾಃ ತಾನ್ |

ದೃಢಭಾವಾನ್— ದೃಢಃ ಭಾವಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ದೃಢಭಾವಾಃ (ದೃಢಸ್ಯ ಭಾವಃ ದೃಢಭಾವಃ ತಸ್ಮಾತ್) |

ಅವಾರ್ಯವೀರ್ಯಃ— ವಾರಯಿತುಂ ಶಕ್ಯಂ ವಾರ್ಯಂ, ನ ವಾರ್ಯಂ ಅವಾರ್ಯಂ, ಅವಾರ್ಯಂ
ವೀರ್ಯಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಅವಾರ್ಯ ವೀರ್ಯಃ |

ಕೋಶ— ಗೋಭಿಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಗೋ ಎಂದರೆ ಮಾತು ಮತ್ತು ನೀರು, 'ಭೂ ವಾಗ್ ವಾರಿಷು ಗೌರ್ಮತಾ' ವಿಶ್ವ
ಸುಮನಸ್-ಒಳ್ಳೆಯ ಮನಸ್ಸು ಮತ್ತು ಹೂವು 'ಮಾಲಾಯಾಂ ಪಂಡಿತೇ ಪುಷ್ಪೇ ದೇವೇ ಸುಮನಸೋ ಭಿದಾ' ವಿಶ್ವ
ಅನೋಹಕಾನ್-ಮರಗಳನ್ನು 'ಅನೋಹಕಃ ಕುಟಸಾಲಃ ಪಲಾಶೀದ್ಯುದ್ಯಮಾಗಮಾಃ' ಅಮರ, ದೃಢ ಭವಾನ್ ಎಂಬಲ್ಲಿ
ಭಾವಾ'ಸ್ವಭಾವ ಭಾವಃ ಸತ್ಯಾಸ್ವಭಾವಾಭಿಪ್ರಾಯಚೀಷ್ಟಾತ್ಮಜನ್ಯಸು' ಅಮರ. ಭಂಗ-ಸೋಲು 'ಭಂಗಃ ಖಿಡ್ಗೇ ಪರಾಜಯೇ'
ರತ್ನಮಾಲಾ.

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಶ್ರೀ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಹೋಗುತ್ತಿರುವಾಗ ಹೇಗಿದ್ದರೆಂದು ಪುನಃ ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಗಮನೋತ್ಸವವಿಸ್ಮಿತೈರ್ನಿಷೇವೈಃ

ವಿವಿಧೈರ್ಜಾನಪದೈರ್ಜನೈರಜಸ್ರಮ್ |

ಪರಿಸತ್ತರಕೀರ್ತಿರಾರ್ತಿಮುಕ್ತೈಃ

ಪುರುಷೈರ್ದೂರಭುವಶ್ಚ (ಭವೈಶ್ಚ) ಗಮ್ಯಮಾನಃ || 6 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಗಮನೋತ್ಸವವಿಸ್ಮಿತೈಃ, ನಿಷೇವೈಃ, ವಿವಿಧೈಃ ಜಾನಪದೈಃ ಜನೈಃ ಅಜಸ್ರಂ ಪರಿಸತ್ತರಕೀರ್ತಿಃ
ರರ್ತಿಮುಕ್ತೈಃ, ಪುರುಷೈಃ ದೂರಭುವಃ ಚ (ದೂರಭವೈಃ ಚ) ಗಮ್ಯಮಾನಃ |

ಅನ್ವಯ— ಅಯಂ ಪರಮಾನಂದತೀರ್ಥಸೂರಿರಾಜಃ, ಗಮನೋತ್ಸವವಿಸ್ಮಿತೈಃ ವಿವಿಧೈಃ ಜಾನಪದೈಃ ಜನೈಃ ಅಜಸ್ರಂ
ನಿಷೇವೈಃ (ಸನ್) ಪರಿಸತ್ತರಕೀರ್ತಿಃ (ಸನ್) ರರ್ತಿಮುಕ್ತೈಃ, ಪುರುಷೈಃ ದೂರಭುವಃ, ಚ ಗಮ್ಯಮಾನಃ ಇವ ವಿಭೌ
(ಸನ್) (ದೂರಭವೈಶ್ಚ ಪುರುಷೈಃ ಗಮ್ಯಮಾನಃ ಸನ್) ಸುರಸಿಂಧೋಃ, ಸಂತತಪ್ರವಾಹಃ ಇವ ವಿಭೌ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಯಂ (ಪರಮಾನಂದತೀರ್ಥಸೂರಿರಾಜಃ) = ಆನಂದಪ್ರದವಾದ ಮನೋಹರವಾದ ಶಾಸ್ತ್ರವುಳ್ಳ ಪಂಡಿತ-

ವರೇಣ್ಯರಾದ ಶ್ರೀ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು,

ಗಮನೋತ್ಸವವಿಸ್ಮಿತೈಃ = ಆಚಾರ್ಯರ ಸಂಚಾರವೆಂಬ ಉತ್ಸವದಿಂದ ಆಶ್ಚರ್ಯಪಟ್ಟ

ವಿವಿಧೈಃ = ನಾನಾ ಪ್ರಕಾರವಾದ,

ಜಾನಪದೈಃ ಜನೈಃ = ಗ್ರಾಮಗಳ ಜನರಿಂದ,

ಅಜಸ್ರಂ = ಯಾವಾಗಲೂ,

ನಿಷೇವೈಃ ಸನ್ = ಸೇವಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವವರಾಗಿ,

ಪರಿಸತ್ತರಕೀರ್ತಿಃ(ಸನ್) = ಹರಡುವ ಸ್ವಭಾವದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕೀರ್ತಿವುಳ್ಳವರಾಗಿ,

ಆರ್ತಿಮುಕ್ತೈಃ = ಸಾಂಸಾರಿಕ ದುಃಖದ ಪರಿಹಾರಕ್ಕೋಸ್ಕರ,

ಪುರುಷೈಃ = ಜನರಿಂದ,

ದೂರಭುವಃ ಚ = ದೂರದ ಪ್ರದೇಶದ ದೇವಿಯಿಂದಲೂ,

ಗಮ್ಯಮಾನಃ ಸನ್ = ಹೊಂದಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವವರಾಗಿ,

ಸುರಸಿಂಧೋಃ = ದೇವಗಂಗೆಯ,

ಸಂತತಪ್ರವಾಹಃ ಇವ ವಿಭುಃ = ನಿರಂತರವಾದ ಪ್ರವಾಹದಂತೆ ಶೋಭಿಸಿದರು.

(ದೂರಭವೈಃ ಪುರುಷೈಃ ಚ ಗಮ್ಯಮಾನಃ ಸನ್ ವಿಭುಃ = ದೂರದೇಶದಿಂದ ಬಂದಿರುವ ಜನರಿಂದಲೂ ಹಿಂಬಾಲಿಸಲ್ಪಡುವವರಾಗಿ ಶೋಭಿಸಿದರು)

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀ ಗಂಗಾನದಿಯ ಪ್ರವಾಹವು ಹರಿಯುತ್ತಿರುವಾಗ ಎರಡೂ ದಡದಲ್ಲಿರುವ ನಾನಾದೇಶದ ಜನರು ಆಶ್ಚರ್ಯದಿಂದ ಗಂಗೆಯ ಈ ಸಮುದ್ರ ಪ್ರಯಾಗದ ಉತ್ಸವವನ್ನು ನೋಡುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಸ್ನಾನ ಪಾನಾದಿಗಳಿಂದ ಗಂಗೆಯನ್ನು ಸೇವಿಸುತ್ತಾರೆ. ಗಂಗಾಪ್ರವಾಹದ ಈ ಕೀರ್ತಿಯು ಎಲ್ಲ ಕಡೆ ಹರಡಿರುತ್ತದೆ. ಎಲ್ಲ ದುಃಖಗಳ ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ದೂರದೇಶದಲ್ಲಿರುವ ಜನರೂ ಕೂಡಾ ಬಂದು ಗಂಗೆಯನ್ನು ನೋಡಲು ಸೇರುತ್ತಾರೆ. ಶ್ರೀ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರೂ ಕೂಡಾ ನಾನಾ ಶಿಷ್ಯರೊಡನೆ ಆಯಾ ದೇಶಕ್ಕೆ ಹೋದಾಗ ನಾನಾ ರೀತಿಯ ಜನರು ಆಶ್ಚರ್ಯಪಟ್ಟು ಆಚಾರ್ಯರ ಸಂಚಾರದ ಈ ಉತ್ಸವವನ್ನು ನೋಡುತ್ತಾರೆ ಮತ್ತು ಸೇವಿಸುತ್ತಾರೆ. ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಪ್ರದೇಶದ ಜನರು ಬಂದು ತಮ್ಮ ಅನಿಷ್ಟಗಳ ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ಎದುರುಗೊಂಡು ನಮಸ್ಕಾರಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಸೇವಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅವರ ಕೀರ್ತಿಯೂ ಎಲ್ಲ ಕಡೆ ಹರಡಿರುತ್ತದೆ. ಈ ರೀತಿ ಆಚಾರ್ಯರ ಪ್ರಯಾಣವು ಗಂಗಾನದಿಯ ಪ್ರವಾಹದಂತೆ ಶೋಭಾಯಮಾನವಾಗಿತ್ತು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಗಮನೋತ್ಸವವಿಷ್ಣುತೈಃ— ಗಮನಂ ಇತಿ ಉತ್ಸವಃ ಗಮನೋತ್ಸವಃ ಗಮನೋತ್ಸವೇ ವಿಷ್ಣುತಾಃ ಗಮನೋತ್ಸವ ವಿಷ್ಣುತಾಃ ತೈಃ ಗಮನೋತ್ಸವವಿಷ್ಣುತೈಃ |

ಜಾನಪದೈಃ— ಜನಪದಸ್ಯ ಇಮೇ ಜಾನಪದಾಃ ತೈಃ |

ಪರಿಸತ್ಪರೀತಿಃ— ಪರಿಸರ್ತುಂ ಶೀಲಂ ಅನ್ಯಾಃ ಇತಿ ಪರಿಸತ್ಪರೀ, ಪರಿಸತ್ಪರೀ ಕೀರ್ತಿಃ ಯದ್ವಸಃ ಪರಿಸತ್ಪರೀತಿಃ |

ಆರ್ತಿಮುಕ್ತೈಃ— ಆರ್ತೇಃ ಮುಕ್ತೈಃ ಆರ್ತಿಮುಕ್ತೈಃ ತಸ್ಯೈಃ |

ದೂರಭುವಃ— ದೂರಾ ಚ ಸಾ ಭೂರ್ದ ದೂರಭೂಃ ತಸ್ಯಾಃ (ದೂರೇ ಭವಾಃ ದೂರಭವಾಃ ತೈಃ)

ಕೋಶ— ಜಾನಪದ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಜನಪದ-ದೇಶ, 'ನಿವೃಜ್ಞನವದೋ ದೇಶವಿಷಯೋ' ಅಮರ. ಅಜಸ್ರಂ-ನಿತ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ, 'ನಿತ್ಯಾನವರತಾಜಸ್ರಂ' ಅಮರ.

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಮತ್ತೂ ಪ್ರಯಾಗ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ಗಂಗಾಪ್ರವಾಹದೊಡನೆ ಹೋಲಿಸಿ ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಅಮರೈರಮರಾಣುಗೈರ್ಮುನೀಂದ್ರೈಃ—

ರಪರೇಕ್ಷಾವಿಷಯೈಶ್ಚ ಸೇವ್ಯಮಾನಃ |

ಹರಿಪಾದಸರೋಜಸಂಗಾರೋ

ಭುವನೇ ಪಾವನಪಾವನೋ ನಿಶಾಮಮ್

|| 7 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅಮರೈಃ ಅಮರಾನುಗೈಃ ಮುನೀಂದೈಃ ಅಪರೇಕ್ಷಾವಿಷಯೈಃ ಚ ಸೇವ್ಯಮಾನಃ ಹರಿಪಾದಸರೋಜ-
ಸಂಗಸಾರಃ, ಭುವನೇ, ಪಾವನಪಾವನಃ, ನಿಶಾಮಂ ।

ಅನ್ವಯ— (ಅಯಂ ಪರಮಾನಂದತೀರ್ಥಸೂರಿರಾಜಃ) ಅಪರೇಕ್ಷಾವಿಷಯೈಃ, ಅಮರೈಃ, ಅಮರಾನುಗೈಃ,
ಮುನೀಂ (ದೃಶ್ಯ), ಸೇವ್ಯಮಾನಃ (ಸನ್), ನಿಶಾಮಂ, ಹರಿಪಾದಸರೋಜಸಂಗಸಾರಃ (ಸನ್), ಭುವನೇ, ಪಾವನಪಾವನಃ
(ಸನ್) ಸುರಸಿಂಧೋಃ, ಸಂತತಪ್ರವಾಹಃ, ಇವ ವಿಬುಧೌ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

(ಅಯಂ ಪರಮಾನಂದತೀರ್ಥಸೂರಿರಾಜಃ) = ಈ ಆನಂದಕರವಾದ ಶಾಸ್ತ್ರವುಳ್ಳ ಪಂಡಿತರಾಜರಾದ

ಶ್ರೀ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು,

ಅಪರೇಕ್ಷಾವಿಷಯೈಃ = ಮನುಷ್ಯಾದಿಗಳ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಗೋಚರವಾಗದಿರುವ,

ಅಮರೈಃ = ದೇವತೆಗಳಿಂದಲೂ,

ಅಮರಾನುಗೈಃ = ದೇವತೆಗಳ ಅನುಚರರಾದ ಗಂಧರ್ವಾದಿಗಳಿಂದಲೂ,

ಮುನೀಂದೈಶ್ಚ = ಯೋಗಿಶ್ರೇಷ್ಠರಿಂದಲೂ,

ಸೇವ್ಯಮಾನಃ (ಸನ್) = ಸೇವಿಸಲ್ಪಡುವವರಾಗಿ,

ನಿಶಾಮಂ = ಅತಿಶಯವಾಗಿ,

ಹರಿಪಾದಸರೋಜಸಂಗಸಾರಃ (ಸನ್) = ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನ ಪಾದವೆಂಬ ಕಮಲದಲ್ಲಿರುವ ಆಸಕ್ತಿಯಿಂದ

ಉತ್ತಮರಾಗಿ,

ಭುವನೇ = ಲೋಕದಲ್ಲಿ

ಪಾವನಪಾವನಃ (ಸನ್) = ಪವಿತ್ರಕ್ಕಿಂತಲೂ ಪವಿತ್ರರಾಗಿ,

ಸುರಸಿಂಧೋಃ ಸಂತತಪ್ರವಾಹಃ ಇವ ವಿಬುಧೌ = ಗಂಗೆಯ ನಿರಂತರ ಪ್ರವಾಹದಂತೆ ಶೋಭಿಸಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ದೇವಗಂಗೆಯ ಪ್ರವಾಹವು ಹರಿಹೋಗುತ್ತಿರುವಾಗ ದೇವತೆಗಳೂ ಅವರ ಅನುಚರರಾದ ಸಿದ್ಧ
ಗಂಧರ್ವಾದಿಗಳೂ ಹಾಗೂ ಮುನಿಗಳೂ ಇತರರ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಬೀಳದೆ ಗಂಗೆಯನ್ನು ಸೇವಿಸುತ್ತಾರೆ. ತ್ರಿವಿಕ್ರಮರೂಪಿಯಾದ
ಪರಮಾತ್ಮನ ಪಾದಕಮಲದ ಪ್ರಕ್ಷಾಲನ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ್ದರಿಂದ ಗಂಗಾ ಪ್ರವಾಹವು ಅತಿ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾಗಿಯೂ ಪವಿತ್ರ
ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಪವಿತ್ರವಾಗಿಯೂ ಶೋಭಿಸುತ್ತದೆ. ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಸಹ್ಯ ಪರ್ವತವನ್ನು ದಾಟಿ ಜಯಸಿಂಹನ
ರಾಜ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಬರುತ್ತಿರುವಾಗ ದೇವತೆಗಳೂ ಅವರ ಸೇವಕರಾದ ಗಂಧರ್ವಾದಿಗಳೂ ಇತರರ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಬೀಳದೆ ಆಚಾರ್ಯ
ರನ್ನು ಸೇವಿಸುತ್ತಾರೆ. ಋಷಿಶ್ರೇಷ್ಠರೂ ಸೇವಿಸುತ್ತಾರೆ. ಶ್ರೀಹರಿಯ ಪಾದಕಮಲದಲ್ಲಿಯೇ ಆಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳವರಾದುದರಿಂದ
ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಜೀವರಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಹೀಗೆ ದೇವಗಂಗೆ ನದಿಯ ಪ್ರವಾಹದಂತೆ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು
ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡುತ್ತಿರುವಾಗ ಶೋಭಿಸಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಅಮರಾನುಗೈಃ— ಅಮರಾಣಾಂ ಅನುಗಾಃ ಅಮರಾನುಗಾಃ ತೈಃ ।

ಮುನೀಂದೈಃ— ಮುನೀನಾಂ ಇಂದ್ರಾಃ ಮುನೀಂದ್ರಾಃ ತೈಃ ।

ಅಪರೇಕ್ಷಾವಿಷಯೈಃ— ಅಪರೇಕ್ಷಾಂ ಈಕ್ಷಾ ಅಪರೇಕ್ಷಾ ಅಪರೇಕ್ಷಾಯಾಃ ಅವಿಷಯಾಃ ಅಪರೇಕ್ಷಾ
ವಿಷಯಾಃ ತೈಃ ।

ಹರಿಪಾದಸರೋಜಸಂಗಸಾರಃ— ಹರೇಃ ಪಾದಃ ಹರಿಪಾದಃ, ಸರಸಃ ಜಾಯತೇ ಇತಿ ಸರೋಜಂ ಹರಿಪಾದಃ
 ಏವ ಸರೋಜಂ ಹರಿಪಾದಸರೋಜಂ ಹರಿಪಾದಸರೋಜೇ ಸಂಗಃ ಹರಿಪಾದಸರೋಜಸಂಗಃ ಹರಿ
 ಪಾದಸರೋಜಸಂಗೇನ ಸಾರಃ ಹರಿಪಾದಸರೋಜಸಂಗಸಾರಃ |

ಪಾವನಪಾವನಃ— ಪಾವನಾತ್ ಪಾವನಃ |

ವಿಶೇಷಾಂಶಃ— ಅಪರಣ್ಣೇ ವಿಷಯೈಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅಪರೋಕ್ಷಾವಿಷಯೈಃ ಎಂದು ಛಲಾರೀಯ ಪಾಠಾಂತರ. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಕ್ಕೆ
 ವಿಷಯವಲ್ಲದವರು ಎಂದು ಹಿಂದಿನಂತೆಯೇ ಅರ್ಥ.

ಕೋಶಃ— ನಿಶಾಮಂ - ಅತಿಶಯವಾಗಿ, 'ಕಾಮಂ ಪ್ರಕಾಮಂ ಪರ್ಯಾಪ್ತಂ ನಿಶಾಮೇಷ್ಟಂ ಯಥೇಷ್ಟಿತಂ' ಅಮರ.
 ಹರಿಪಾದಸರೋಜಸಂಗಸಾರಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸಾರ - ಉತ್ತಮ, 'ಸಾರೋ ಬಲೇ ಸ್ವರಾಂಶೇ ಚ ನೈಯೇ ಕ್ಷೇಬಂ ವರೇ ತ್ರಿಪು',
 ಅಮರ.

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಮತ್ತೂ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಅಯಮಪ್ರತಿವಾರಣಃ ಪ್ರಯಾಣೇ

ಪರಮಾನಂದಸುತೀರ್ಥಸೂರಿರಾಜಃ |

ವಿಬಭಾವತಿವೇಲಮಚ್ಛರೂಪಃ

ಸುರಸಿಂಧೋರಿವ ಸಂತತಪ್ರವಾಹಃ || 8 ||

ಪದಚ್ಛೇದಃ— ಅಯಂ ಅಪ್ರತಿವಾರಣಃ ಪ್ರಯಾಣೇ ಪರಮಾನಂದಸುತೀರ್ಥಸೂರಿರಾಜಃ, ವಿಬಭೌ, ಅತಿವೇಲಂ
 ಅಚ್ಛರೂಪಃ ಸುರಸಿಂಧೋಃ, ಇವ ಸಂತತಪ್ರವಾಹಃ |

ಅನ್ವಯಃ— ಅಚ್ಛರೂಪಃ ಅಪ್ರತಿವಾರಣಃ ಅಯಂ ಪರಮಾನಂದಸುತೀರ್ಥಸೂರಿರಾಜಃ, ಪ್ರಯಾಣೇ ಸುರ
 ಸಿಂಧೋಃ, ಸಂತತಪ್ರವಾಹಃ ಇವ ಅತಿವೇಲಂ ವಿಬಭೌ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥಃ—

ಅಚ್ಛರೂಪಃ = ದೋಷವಿಲ್ಲದ ಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳ, ಬೆಳ್ಳಗಿರುವ ಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳ,

ಅಪ್ರತಿವಾರಣಃ = ತಡೆಯುವವರಿಲ್ಲದ,

ಅಯಂ = ಈ,

ಪರಮಾನಂದಸುತೀರ್ಥಸೂರಿರಾಜಃ = ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥರೆಂಬ ಪಂಡಿತೋತ್ತಮರು,

ಪ್ರಯಾಣೇ = ಪ್ರಯಾಣ ಕಾಲದಲ್ಲಿ,

ಸುರಸಿಂಧೋಃ = ಗಂಗೆಯ,

ಸಂತತಪ್ರವಾಹಃ ಇವ = ಎಡಬಿಡದ ಪ್ರವಾಹದಂತೆ,

ಅತಿವೇಲಂ = ಒಹಳವಾಗಿ,

ವಿಬಭೌ = ವಿರಾಜಿಸಿದರು,

ತಾತ್ಪರ್ಯಃ— ಗಂಗಾಪ್ರವಾಹವು ಬೆಳ್ಳಗಿರುತ್ತದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಎಲ್ಲಿಯೂ ತಡೆಯಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥ
 ರೆಂಬ ಪಂಡಿತೋತ್ತಮರು ನಿರ್ದೋಷರು, ಎದುರಾಗಿ ಇಲ್ಲದವರು. ಇವರು ಪ್ರಯಾಣ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ತನ್ನಂತೆಯೇ ಇರುವ
 ನಿರಂತರವಾಗಿ ಹರಿಯುವ ಗಂಗೆಯ ಪ್ರವಾಹದಂತೆ ಅತಿಶಯವಾಗಿ ವಿರಾಜಿಸಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಅಪ್ರತಿವಾರಣಾ— ನ ವಿದ್ಯತೇ ಪ್ರತಿವಾರಣಾ ಯಸ್ಯಸಃ ಅಪ್ರತಿವಾರಣಾಃ |

ಅಚ್ಚರೂಪಾ— ಅಚ್ಚಂ ರೂಪಂ ಯಸ್ಯಸಃ ಅಚ್ಚರೂಪಾಃ |

ಸುರಸಿಂಧೋಃ— ಸುರಾಣಾಂ ಸಿಂಧುಃ ಸುರಸಿಂಧುಃ ತಸ್ಯಾಃ ಸುರಸಿಂಧೋಃ |

ಸಂತತಪ್ರವಾಹಃ— ಸಂತತಶ್ಚಾಸೌ ಪ್ರವಾಹಶ್ಚ ಸಂತತಪ್ರವಾಹಃ |

ಕೋಶ— ಸಿಂಧುಃ- ನದೀ, 'ದೇಶೇ ನದವಿಶೇಷೇಽಭ್ಯಾ ಸಿಂಧುರ್ನಾ ಸರಸ್ವಿಯಾಂ' ಅಮರ, ಅತಿವೇಲಂ - ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ, 'ಅತಿವೇಲಬೃಹತ್ಯರ್ಥಾತಿಮಾಶ್ಲೋಕಧನಿಭರಂ' ಅಮರ.

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ವಿ = ಬಭೌ ಬಭೃತುಃ ಬಭುಃ, ಬಭಿಥ ಬಭಾಥ ಬಭಥುಃ ಬಭ, ಬಭೌ ಬಭಿವ ಬಭಿಮ | ಭಾ ದೀಪ್ತೌ, ವಿ.ಪ್ರ. ಉಪಸರ್ಗ ಅಕರ್ಮಕ ಭೂತಾನದ್ಯತನ ಪರೋಕ್ಷೇ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನಂ. ಈ ಧಾತುವಿನ ಉಳಿದ ರೂಪಗಳು 12ನೇ ಸರ್ಗದ 18ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಬಂದಿದೆ.

ಪ್ರಯೋಗ— 4ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ 8ನೆಯ ಶ್ಲೋಕಗಳಿಗೆ ಏಕಾನ್ವಯ, ಕುಲಕ 4ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ 8ನೇ ಶ್ಲೋಕದವರೆಗೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಪ್ರಯೋಗ ಬದಲಾಯಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಮಾಯಿಜುಷ್ಠಾನ್ ತರಸಾ ಅಭಿಗಮ್ಯಮಾನೇನ ನಯತಾ, ಉಪಾನಯತಾ ಅವಾರ್ಯವೀರ್ಯೇಣ ವಿಸ್ತೀರ್ಣಃ ನಿಷೇವ್ಯೇಣ, ಪರಿಸತ್ತರಕೀರ್ತಿನಾ.....ಗಮ್ಯಮಾನೇನ (6) ಅಪರೇಕ್ಷಾವಿಷಯಃ ಸೇವ್ಯಮಾನೇನ ಸತಾ. ನಿಶಾಮಂ ಹರಿಪಾದಸರೋಜಸಂಗಸಾರೇಣ ಭುವನೇ ಪಾವನಪಾವನೇನ ಸತಾ, (7) ಅಚ್ಚರೂಪೇಣ ಅಪ್ರತಿವಾರಣೇನ ಅನೇನ ಪರಮಾನಂದಸುತೀರ್ಥಸೂರಾಜೇನ ಪ್ರಯಾಣೇ ಸುರಸಿಂಧೋಃ ಸಂತತಪ್ರವಾಹೇಣೇವ ಅತಿವೇಲಂ ವಿಬಭೇ (ಭಾವೇ) |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆಚಾರ್ಯರು ತಮ್ಮ ಉದ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಸ್ವಲ್ಪಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ತಲುಪಿದರೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಸಮಯೇನ ಗತೋಽಮಹೀಯಸಾಽಸೌ

ವಿಷಯಂ ಸ್ತಂಭಪದೋಪಸರ್ಜನಾಖ್ಯಮ್ |

ಮದನಾಧಿಪತೇಃ ಸುಧಾಮ ಧಾಮ

ಪ್ರವಿವೇಶಾಲಿಲೋಕವಂದನೀಯಮ್

|| 9 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಸಮಯೇನ, ಗತಃ, ಅಮಹೀಯಸಾ ಅಸೌ, ವಿಷಯಂ, ಸ್ತಂಭಪದೋಪಸರ್ಜನಾಖ್ಯಮ್, ಮದನಾಧಿಪತೇಃ, ಸುಧಾಮ, ಧಾಮ, ಪ್ರವಿವೇಶ, ಅಲಿಲೋಕವಂದನೀಯಂ |

ಅನ್ವಯ— ಅಸೌ, ಅಮಹೀಯಸಾ, ಸಮಯೇನ, ಸ್ತಂಭಪದೋಪಸರ್ಜನಾಖ್ಯಮ್, ವಿಷಯಂ, ಗತಃ, ಸುಧಾಮ, ಮದನಾಧಿಪತೇಃ, ಅಲಿಲೋಕವಂದನೀಯಂ, ಧಾಮ, ಪ್ರವಿವೇಶ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಸೌ = ಈ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು,

ಅಮಹೀಯಸಾ = ಅತಿ ಸ್ವಲ್ಪವಾದ,

ಸಮಯೇನ = ಕಾಲದಿಂದ,

ಸ್ತಂಭಪದಉಪಸರ್ಜನಾಖ್ಯಂ = ಕೆಲೆ ಎಂಬ ಪದವು ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಹೆಸರುಳ್ಳ,
 ವಿಶಯಂ = ನಾಡನ್ನು ಕುರಿತು, (ಕೆಲೆನಾಡನ್ನು ಕುರಿತು)
 ಗತಃ ಸನ್ = ಹೋದವರಾಗಿ,
 ಸುಧಾಮ = ಒಳ್ಳೆಯ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳ,
 ಮದನಾಧಿಪತೇಃ = ಮದನೇಶ್ವರ ಎಂಬ ರುದ್ರದೇವರ,
 ಅಖಿಲಲೋಕವಂದನೀಯಂ = ಎಲ್ಲಾ ಜನರಿಂದ ನಮಸ್ಕರಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ,
 ಧಾಮ = ಸ್ಥಾನವನ್ನು (ಮದನೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವನ್ನು),
 ಪ್ರವಿವೇಶ = ಹೊಕ್ಕರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಸ್ವಲ್ಪ ಸಮಯದಲ್ಲಿಯೇ ಕೆಲೆನಾಡು ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಜಯಸಿಂಹ ರಾಜನ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದರು. ಅಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಒಂದು ದೇವಾಲಯವಿತ್ತು. ಎಲ್ಲ ಭಕ್ತರಿಂದಲೂ ವಂದನೀಯನಾದ ಮದನೇಶ್ವರ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಈಶ್ವರನು ಅಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿತಿಗೊಂಡಿದ್ದನು. ಆಚಾರ್ಯರು ಆ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಅಮಹೀಯಾ— ಅತಿಶಯೇನ ಮಹಾನ್ ಮಹೀಯಾನ್, ನ ಮಹೀಯಾನ್ ಅಮಹೀಯಾನ್ ತೇನ ಅಮಹೀಯಸಾ |

ಸ್ತಂಭಪದೋಪಸರ್ಜನಾಖ್ಯಂ— ಸ್ತಂಭ ಇತಿ ಪದಂ ಉಪಸರ್ಜನಂ ಯಸ್ಯಾ ಸಾ ಸ್ತಂಭಪದೋಪಸರ್ಜನಾ. ಸ್ತಂಭಪದೋಪಸರ್ಜನಾ ಅಖ್ಯಾ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸ್ತಂಭಪದೋಪಸರ್ಜನಾಖ್ಯಃ, ತಂ ಸ್ತಂಭಪದೋಪ ಸರ್ಜನಾಖ್ಯಂ |

ಸುಧಾಮ— ಶೋಭನಂ ಧಾಮ ಯಸ್ಯ ತತ್ ಸುಧಾಮ |

ಅಖಿಲಲೋಕವಂದನೀಯಂ— ಅಖಿಲಾಶ್ಚ ತೇ ಲೋಕಾಶ್ಚ ಅಖಿಲಲೋಕಾಃ ಅಖಿಲಲೋಕೈಃ ವಂದನೀಯಂ ಅಖಿಲಲೋಕವಂದನೀಯಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಪ್ರವಿವೇಶ - ಪ್ರ = ವಿವೇಶ ವಿವಿಶತುಃ ವಿವಿಶುಃ, ವಿವಿಶಥ ವಿವಿಶಥುಃ ವಿವಿಶ, ವಿವೇಶ ವಿವಿಶವ ವಿವಿಶಮ | ವಿಶಪ್ರವೇಶನೇ ಸಕರ್ಮಕ ಪ್ರತ್ಯುಪಸರ್ಗ ಪರಸ್ವೈವದಿನಃ ಭೂತ ಅನದ್ಯತನಪರೋಕ್ಷೇ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ವಿಕವಚನಂ || ನೆಯ ಸರ್ಗದ 36ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅನುಪಾಲಿತಾ...ತಾ ವಿಶಂತಿ ಪರೋಪವನಂ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಈ ಧಾತುವಿನ ಎಲ್ಲಾ ರೂಪಗಳನ್ನು ಕೊಡಲಾಗಿದೆ.

ಕೋಶ— ಸಮಯಃ = ಕಾಲ, 'ಕಾಲೋ ದಿಷ್ಟೋಽಪ್ಯನೇಹಾಪಿ ಸಮಯೋವ್ಯಥ ಪಕ್ಷತಿಃ' ಅಮರ. ವಿಷಯಂ = ದೇಶವನ್ನು, 'ವಿಷಯಃ ಸ್ಯಾದಿಂದ್ರಿಯಾರ್ಥೇ ದೇಶೇ ಜನಪದೇಚಿ' ಚ ವಿಶ್ವ. ಧಾಮ = ಮನೆ, ತೇಜಸ್ಸು 'ಧಾಮ ಧಿಷ್ಣೇಃ' ಚ ತೇಜಃ' ವಿಶ್ವ. ಲೋಕ = ಜನ, 'ಲೋಕಸ್ತು ಭುವನೇ ಜನೇ' ಅಮರ.

ಪ್ರಯೋಗ— ಅಮುನಾ ಅಮಹೀಯಸಾ ಸಮಯೇನ ಸ್ತಂಭಪದೋಪಸರ್ಜನಾಖ್ಯಂ ವಿಷಯಂ ಗತೇನ ಸತಾ ಸುಧಾಮ ಮದನಾಧಿಪತೇಃ ಅಖಿಲಲೋಕವಂದನೀಯಂ ಧಾಮ ಪ್ರವಿವೇಶ (ಕರ್ಮಣಿ) |

ಅವತಾರಿಕಾ— ಒಂದು ರಾತ್ರಿ ಅಲ್ಲಿ ವಾಸವಾಗಿದ್ದು ಅನಂತರ ಆಚಾರ್ಯರು ಅಲ್ಲಿಂದ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಹೊರಡಲು ಉದ್ಯುಕ್ತರಾದರು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಕ್ಷಣದಾಮಿಹ ತಾವದೂಷಿವಾಂಸಂ

ವಿಹಿತಾಹರ್ಮುಖಿಯೋಗ್ಯಯೋಗಮೇನಮ್ |

ಗಮನೋದ್ಯಮಲಕ್ಷಣೈವ್ಯಜಾನನ್

ಗಮನಾಯೋದ್ಯತಮಾಶು ಶಿಷ್ಯಸಂಘಾಃ || 10 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಕ್ಷಣದಾಂ ಇಹ ತಾವತ್ ಉಷಿವಾಂಸಂ, ವಿಹಿತಾಹರ್ಮುಖಿಯೋಗ್ಯಯೋಗಂ ವಿನಂ, ಗಮನೋದ್ಯಮಲಕ್ಷಣೈಃ, ವ್ಯಜಾನನ್, ಗಮನಾಯ ಉದ್ಯತಂ ಆಶು, ಶಿಷ್ಯಸಂಘಾಃ |

ಅನ್ವಯ— ಇಹ ಕ್ಷಣದಾಂ ತಾವತ್ ಉಷಿವಾಂಸಂ ವಿಹಿತಾಹರ್ಮುಖಿಯೋಗ್ಯಯೋಗಂ ವಿನಂ ಶಿಷ್ಯಸಂಘಾಃ ಗಮನೋದ್ಯಮ ಲಕ್ಷಣೈಃ ಆಶು ಗಮನಾಯ ಉದ್ಯತಂ ವ್ಯಜಾನನ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಇಹ = ಈ ಮದನೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ,

ಕ್ಷಣದಾಂ ತಾವತ್ = ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವೇ,

ಉಷಿವಾಂಸಂ = ವಾಸ ಮಾಡಿದ,

ವಿಹಿತಾಹರ್ಮುಖಿಯೋಗ್ಯಯೋಗಂ = ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರಾತಃಕಾಲಕ್ಕೆ ಉಚಿತವಾದ ಕಾರ್ಯವುಳ್ಳ,

ವಿನಂ = ಶ್ರೀ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು,

ಶಿಷ್ಯಸಂಘಾಃ = ಶಿಷ್ಯರ ಸಮೂಹಗಳು,

ಗಮನೋದ್ಯಮ = ಪ್ರಯಾಣದ ಪ್ರಯತ್ನದ,

ಲಕ್ಷಣೈಃ = ಚಿಹ್ನೆಗಳಿಂದ,

ಆಶು = ಬೇಗನೆ,

ಗಮನಾಯ = ಪ್ರಯಾಣಕ್ಕೆ,

ಉದ್ಯತಂ = ಸಿದ್ಧರಾದವರಾಗಿ,

ವ್ಯಜಾನನ್ = ತಿಳಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಆ ಮದನೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ರಾತ್ರಿ ಕಳೆದರು. ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ಬೇಗನೆ ಎದ್ದು ಪ್ರಾತಃಕಾಲ ಆಹಾರವನ್ನು ಪೂರೈಸಿದರು. ಅವರ ಪ್ರಯಾಣದ ಪ್ರಯತ್ನದ ಚಿಹ್ನೆಗಳಿಂದ ಶಿಷ್ಯರು ಶ್ರೀ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಪ್ರಯಾಣಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧರಾಗುತ್ತಿದ್ದಾರೆಂದು ತಿಳಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ವಿಹಿತಾಹರ್ಮುಖಿಯೋಗ್ಯಯೋಗಂ— ಅಹಃ ಮುಖಂ ಅಹರ್ಮುಖಂ, ಅಹರ್ಮುಖವ್ಯ ಯೋಗ್ಯಃ ಅಹರ್ಮುಖಿಯೋಗ್ಯಃ, ಅಹರ್ಮುಖಿಯೋಗ್ಯಶ್ಚಾಽಯೋಗಶ್ಚ ಅಹರ್ಮುಖಿಯೋಗ್ಯಯೋಗಃ, ವಿಹಿತಃ ಅಹರ್ಮುಖಿಯೋಗ್ಯಯೋಗಃ ಯೇನ ಸಃ ವಿಹಿತಾಹರ್ಮುಖಿಯೋಗ್ಯಯೋಗಃ, ತಂ ವಿಹಿತಾಹರ್ಮುಖಿಯೋಗ್ಯಯೋಗಂ |

ಗಮನೋದ್ಯಮಲಕ್ಷಣೈಃ— ಗಮನಸ್ಯ ಉದ್ಯಮಃ ಗಮನೋದ್ಯಮಃ ಗಮನೋದ್ಯಮಸ್ಯ ಲಕ್ಷಣಾನಿ
ಗಮನೋದ್ಯಮಲಕ್ಷಣಾನಿ ತೈಃ ಗಮನೋದ್ಯಮಲಕ್ಷಣೈಃ |

ಶಿಷ್ಯಸಂಘಾಃ— ಶಿಷ್ಯಾಣಾಂ ಸಂಘಾಃ ಶಿಷ್ಯಸಂಘಾಃ |

ವ್ಯಾಕರಣವಿಶೇಷ— ಕ್ಷಣದಾಂ ಊಷಿವಾಂಸಂ ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಕಾಲಾದ್ಯನೋರತ್ಯಂತಸಂಯೋಗೇ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ
ಆತ್ಯಂತ ಸಂಯೋಗದಲ್ಲಿ ದ್ವಿತೀಯಾ, ಊಷಿವಾಂ ಎಂಬಲ್ಲಿ ವಸಧಾತುವಿಗೆ ಕ್ಷಮ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಊಷಿವಸ ಶಬ್ದ ಊಷಿವಾನ್
ಊಷಿವಾಂಸೌ ಊಷಿವಾಂಸಃ, ಹೇ ಊಷಿವನ್ ಹೇ ಊಷಿವಾಂಸೌ ಹೇ ಊಷಿವಾಂಸಃ, ಊಷಿವಾಂಸಂ ಊಷಿವಾಂಸೌ
ಊಷುಷುಃ, ಊಷುಷಾ ಊಷಿವಧ್ಯಾಂ ಊಷಿವಧ್ವಿ-ಊಷಿವತ್ಸು |

ಕೋಶ— ಅಹರ್ಮುಖಃ = ಉಷಃಕಾಲ, 'ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೋಽಹರ್ಮುಖಂ ಕಲ್ಯಂ ಉಷಃ ಪ್ರತ್ಯುಷಸೀ ಅಪಿ' ಅಮರ.
ಕ್ಷಣದಾ = ರಾತ್ರಿ, 'ನಿಶಾ ನಿಶೀಧಿನಿ ರಾತ್ರಿಸ್ಮಿಯಾಮಾ ಕ್ಷಣದಾ ಕ್ಷವಾ' ಅಮರ. ತಾವತ್ = ಅವಾಧಾರಣ, ಅದು ಮಾತ್ರಾ,
'ಯಾವತ್ ತಾವಚ್ಚ ಸಾಕಲ್ಯೇಽವಧೌ ಮಾನೇಽವಧಾರಣೇ' ಅಮರ. ಸಂಘಃ = ಸಮೂಹಗಳು, 'ಗಣೌಘಸಂಘಸಂಘಾ
ತವ್ರತವಾರಕುಲೋತ್ಕರಾ' ಹಲಾಯುದ್ಧ.

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ವಿಜಾನನ್ - ವಿ = ಅಜಾನನ್ ಅಜಾನಾತ್ ಅಜಾನತಾಂ ಅಜಾನನ್, ಅಜಾನಾಃ ಅಜನೀತಂ
ಅಜಾನೀತ, ಅಜಾನಾಂ ಅಜಾನೀವ ಅಜಾನೀಮ | ಜ್ಞಾ ಅವಭೋಧನೇ ಸಕರ್ಮಕ ಪರಸ್ಪೃಪದಿ ಅನದ್ವಿತನಭೂತೇ ಲಪ
ವಿ ಉಪಸರ್ಗ ಪ್ರಥಮಪರುಷೇ ಬಹುವಚನಂ | 1 ಜಾನಾತಿ ಜಾನೀತಃ ಜಾನಂತಿ, ಜಾನಾಸಿ ಜಾನೀಥಃ ಜಾನೀಥ,
ಜಾನಾಮಿ ಜಾನೀವಃ ಜಾನೀಮಃ | 2 ಲಿಟ್ ಜಜ್ಞಿ ಜಜ್ಞಿತುಃ ಜಜ್ಞುಃ, ಜಜ್ಞಾಥ ಜಜ್ಞಿಥ ಜಜ್ಞಥುಃ ಜಜ್ಞುಃ, ಜಜ್ಞೌ ಜಜ್ಞಿವ
ಜಜ್ಞಿಮ | 3 ಲುಟ್ ಜ್ಞಾತಾಸಿ 4 ಲೃಟ್ ಜ್ಞಾಸ್ಯತಿ 5 ಲೋಟ್ ಜಾನಾತು ಜಾನೀತಾತ್ ಜನೀತಾಂ ಜಾನಂತು, ಜನೀಪ
ಜನೀತಾತ್ ಜನೀತಂ ಜನೀತ, ಜಾನಾನಿ ಜಾನಾವ ಜಾನಾಮ | 7 ಜಾನೀಯಾತ್ ಜಾನೀಯಾತಾಂ ಜಾನೀಯುಃ,
ಜಾನೀಯಾಃ ಜಾನೀಯಾತಂ, ಜಾನಿಯಾತ್ ಜಾನೀಯಾಂ ಜಾನೀಯಾವ ಜಾನೀಯಾಮ | 8 ಆಶೀರ್ಲಿಪಿ ಜ್ಞಾಯಾತ್
ಜ್ಞಾಯಸ್ವಾಂ ಜ್ಞಾಯಾಸುಃ, ಜ್ಞಾಯಾಃ ಜ್ಞಾಯಾಸಂ ಜ್ಞಾಯಾಸ್ವ, ಜ್ಞಾಯಾಸಂ ಜ್ಞಾಯಾಸ್ವ ಜ್ಞಾಯಾಸ್ವ | 9 ಬುಪ
ಅಜ್ಞಾಸೀತ್ ಅಜ್ಞಾಸಿಷ್ಠಾಂ ಅಜ್ಞಾಸಿಷುಃ, ಅಜ್ಞಾಸೀಃ ಅಜ್ಞಾಸಿಷ್ಠಂ ಅಜ್ಞಾಸಿಷ್ಠ, ಅಜ್ಞಾಸಿಷಂ ಅಜ್ಞಾಸಿಷ್ಠ ಅಜ್ಞಾಸಿಷ್ಠ | 10 ಲೃಪ
ಅಜ್ಞಾಸ್ಯತ್ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಇಹ ಕ್ಷಣದಾಂ ತಾವತ್ ಊಷಿವಾನ್ ವಿಹಿತಾಹರ್ಮುಖಯೋಗ್ಯಯೋಗಃ ಏಷಃ ಶಿಷ್ಯಸಂಘಃ
ಗಮನೋದ್ಯಮಲಕ್ಷಣೈಃ ಆರು ಗಮನಾಯ ಉದ್ಯತಃ ವ್ಯಜ್ಞಾಯತ (ಕರ್ಮಣಿ) |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಶಿಷ್ಯರ ಪ್ರಯಾಣ ಸನ್ಮಾಹವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಪುರತೋ ವಿಸ್ತೃತಾಃ ಸಮಾಧಿಶುದ್ಧೈಃ

ಯತಯಸ್ತತ್ರ ಪಟೀಃ ಕಷಾಯವೇಷಾಃ |

ಸಹಸೋದಹರನ್ ಸ್ವಯೋಗ್ಯಮುದ್ರಾ-

ಯುತದಂಡಾದಿಕಧಾರಣೋದ್ಯಮೇನ

|| 11 ||

ಪದಭೈರ— ಪುರತಃ, ವಿಸ್ತೃತಾಃ, ಸಮಾಧಿಶುದ್ಧೈಃ, ಯತಯಃ, ತತ್ರ, ಪಟೀಃ, ಕಷಾಯವೇಷಾಃ, ಸಹಸಾ,
ಉದಹರನ್, ಸ್ವಯೋಗ್ಯಮುದ್ರಾಯುತದಂಡಾದಿಕಧಾರಣೋದ್ಯಮೇನ |

ಅನ್ವಯ— ಯತಯಃ, ತತ್ರ, ಸಮಾಧಿಶುದ್ಧ್ಯೈ, ಪುರತಃ, ವಿಸ್ತೃತಾಃ, ಕಷಾಯವೇಷಾಃ, ಪಟೀಃ, ಸ್ವಯೋಗ್ಯ ಮುದ್ರಾಯುತದಂಡಾಧಿಕಧಾರಣೋದ್ಯಮೇನ ಸಹಸಾ, ಉದಹರನ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಯತಯಃ = ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಶಿಷ್ಯರಾದ ಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳು,

ತತ್ರ = ಆ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ,

ಸಮಾಧಿಶುದ್ಧ್ಯೈ = ಭಗವಂತನ ಧ್ಯಾನದ ಪವಿತ್ರತೆಗಾಗಿ, (ಸರಿಯಾಗಿ ಭಗವಂತನ ಧ್ಯಾನಿಸಿದ್ದಿಗಾಗಿ)

ಪುರತಃ = ಮುಂದೆ,

ವಿಸ್ತೃತಾಃ = ಪರದೆಯಾಗಿ ಹಾಕಿದ,

ಕಷಾಯವೇಷಾಃ = ಕಾವಿಯ ಬಣ್ಣದ,

ಪಟೀಃ = ಬಟ್ಟೆಗಳನ್ನು

ಸ್ವಯೋಗ್ಯಮುದ್ರಾಯುತದಂಡಾಧಿಕಧಾರಣೋದ್ಯಮೇನ(ಸಹ) = ತಮಗೆ ಉಚಿತವಾದ ಸುರಭಿ (ಹಸು),

ಕೊಡಲಿ ಮೊದಲಾದ ಚಿಹ್ನೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ದಂಡಪುಸ್ತಕ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು

ಧರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಕೂಡಿ,

ಸಹಸಾ = ಕೂಡಲೇ,

ಉದಹರನ್ = ತೆಗೆದರು. (ಕಾವಿಶಾಟಿಕಗಳನ್ನು ಎತ್ತಿಕೊಂಡರು)

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಮದನೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಆಚಾರ್ಯರ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಇದ್ದ ಅನೇಕ ಯತಿಗಳು ಅವು ಮಾಡುವ ಭಗವಂತನ ಧ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಚಿತ್ತವಿಶ್ಲೇಷವಾಗದಿರಲಿ ಎಂದು ಕಾವಿಯ ಬಟ್ಟೆಗಳನ್ನು ಸುತ್ತಲೂ ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡಿದ್ದರು. ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಅಲ್ಲಿಂದ ಹೊರಡುತ್ತಾರೊಂದು ತಿಳಿದ ಕೂಡಲೇ ಅವರೆಲ್ಲರೂ ಆ ಕಾವಿಯ ಬಟ್ಟೆಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡರು. ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಗುರುತಿನ, ದಂಡ ಪುಸ್ತಕ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೊರಡಲು ಸನ್ನದ್ಧರಾದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಸಮಾಧಿಶುದ್ಧ್ಯೈ— ಸಮಾಧೇಃ ಶುದ್ಧಿಃ ಸಮಾಧಿಶುದ್ಧಿಃ ತಸ್ಯೈ ಸಮಾಧಿಶುದ್ಧ್ಯೈ |

ಕಷಾಯವೇಷಾಃ— ಕಷಾಯಃ ವೇಷಃ ಯಾಸಾಂ ತಾಃ ಕಷಾಯವೇಷಾಃ ತಾಃ |

ಸ್ವಯೋಗ್ಯಮುದ್ರಾಯುತದಂಡಾಧಿಕಧಾರಣೋದ್ಯಮೇನ— ಸ್ವೇಷಾಂ ಯೋಗ್ಯಾಃ ಸ್ವಯೋಗ್ಯಾಃ

ಸ್ವಯೋಗ್ಯಾಶ್ಚ ತಾಃ ಮುದ್ರಾಶ್ಚ ಸ್ವಯೋಗ್ಯಮುದ್ರಾಃ ಸ್ವಯೋಗ್ಯಮುದ್ರಾಭಿಃ ಯುತಾಃ ಸ್ವಯೋಗ್ಯ-

ಮುದ್ರಾಯುತಾಃ ಸ್ವಯೋಗ್ಯಮುದ್ರಾಯುತಾಶ್ಚ ತೇ ದಂಡಾಶ್ಚ ಸ್ವಯೋಗ್ಯಮುದ್ರಾಯುತದಂಡಾಃ,

ಸ್ವಯೋಗ್ಯಮುದ್ರಾ ಯುತದಂಡಾಃ ಆದಯಃ ಯೇಷಾಂತೇ ಸ್ವಯೋಗ್ಯಮುದ್ರಾಯುತದಂಡಾಧಿಕಾಃ,

ಸ್ವಯೋಗ್ಯಮುದ್ರಾ ಯುತದಂಡಾಧಿಕಾಸಾಂ ಧಾರಣಾಂ ಸ್ವಯೋಗ್ಯಮುದ್ರಾಯುತದಂಡಾಧಿಕ-

ಧಾರಣಾಂ ಸ್ವಯೋಗ್ಯಮುದ್ರಾಯುತದಂಡಾಧಿಕಧಾರಣಾಸ್ಯ ಉದ್ಯಮಃ ಸ್ವಯೋಗ್ಯಮುದ್ರಾಯುತ-

ದಂಡಧಾರಣೋದ್ಯಮಃ, ತೇನ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಯತಿಃ ತತ್ರ ಸಮಾಧಿಶುದ್ಧ್ಯೈ, ಪುರತಃ ವಿಸ್ತೃತಾಃ ಕಷಾಯವೇಷಾಃ ಪಟೀಃ ಸ್ವಯೋಗ್ಯಮುದ್ರಾ ಯುತದಂಡಾಧಿಕಧಾರಣೋದ್ಯಮೇನ ಸಹಸಾ ಉದಹರಯಂತ (ಕರ್ಮಣಃ) |

ವಿಶೇಷಾಂಶ— ಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳ ದಂಡಗಳಲ್ಲಿ ಅವರವರಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಸುರಭಿ, ಕೊಡಲಿಯ ಗುರುತುಗಳಿದ್ದವು. ಅವುಗಳಿಂದ ಅವರವರಿಗೆ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ದಂಡ, ಕೊಡಲಿಯ ಗುರುತು ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಬೇರೆಬೇರೆಯಾಗಿ ಗುರುತಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತಿದ್ದವು.

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಉದಹರಣ್ - ಉದ್=ಅಹರನ್, ಅಹರತ್ ಅಹರತಾಂ ಅಹರನ್, ಅಹರಃ ಅಹರತಂ ಅಹರತ, ಅಹರಂ ಅಹರಾದ ಅಹರಾಮ | ಉದ್ ಉಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕ ಹ್ಯದ್ ಹರಣೇ ಉಭಯಪದಿ, ಪ್ರಕೃತೇ ಪರಸ್ಥಿಪದಿ, ಅನದೃತನಭೂತೇ ಲಜ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಬಹುವಚನಂ. || ನೇಯ ಸರ್ಗದ 50ನೇಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಈ ಧಾತುವಿನ ಉಳಿದ ರೂಪಗಳನ್ನು ಕೊಡಲಾಗಿದೆ.

ಕೋಶ— ಸಮಾಧಿ = ಭಗವಂತನ ಧ್ಯಾನ, 'ಸಮಾಧಿನಿಯಮೇ ಧ್ಯಾನೇ' ಅಭಿಧಾನ. ಪುರತಃ = ಮುಂಭಾಗ ದಲ್ಲಿ 'ಸ್ಮಾತ ಪುರಃ ಪುರತೋ ಗೃತಃ' ಅಮರ. ಕಷಾಯ ವೇಷಾಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಕಷಾಯ = ಕೆಂಪು (ಕಾವಿಯ ಬಣ್ಣ) 'ನಿಯಾಸೇ ಚ ಕಷಾಯೋ ಥ ಲೋಹಿತಃ' ವಿಶ್ವ.

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಶ್ರೀಮಧ್ವಜಾಯರ್ ಕಂಠಕ್ಕೆ ಒಬ್ಬ ಯತಿಯು ತುಳಸೀಮಾಲೆಯನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿದರು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಅವಧಾಯ್ ವಿಶೇಷಕಾರಿಶಂಖ-

ಪ್ರಕಟಾಂಕಾನ್ ಸುಧಿಯಾ ಗತಾರ್ಥಭಾವಾನ್ |

ಲಸಿತಾ ತುಲಸೀಶ್ವಗಸ್ಯ ಕಂಠೇ

ಹರಿನಿರ್ಮಾಲ್ಯತಯೋಚಿತಾ ನೃಧಾಯ || 12 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅವಧಾಯ್ ವಿಶೇಷಕಾರಿಶಂಖಪ್ರಕಟಾಂಕಾನ್, ಸುಧಿಯಾ ಗತಾರ್ಥಭಾವಾನ್, ಅವಧಾಯ್ ಲಸಿತಾ ತುಲಸೀಶ್ವರ್, ಅಸ್ಯ ಕಂಠೇ ಹರಿನಿರ್ಮಾಲ್ಯತಯಾ ಉಚಿತಾ, ನೃಧಾಯ |

ಅನ್ವಯ— ಸುಧಿಯಾ, ಅಸ್ಯ, ವಿಶೇಷಕಾರಿಶಂಖಪ್ರಕಟಾಂಕಾನ್, ಗತಾರ್ಥಭಾವಾನ್, ಅವಧಾಯ್, ಲಸಿತಾ, ಹರಿನಿರ್ಮಾಲ್ಯತಯಾ, ಉಚಿತಾ ತುಲಸೀಶ್ವರ್, ಕಂಠೇ, ನೃಧಾಯ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸುಧಿಯಾ = ಬುದ್ಧಿಶಾಲಿಯಾದ ಆಚಾರ್ಯರ ಶಿಷ್ಯನಾದ ಒಬ್ಬ ಯತಿಯಿಂದ,

ಅಸ್ಯ = ಈ ಮಧ್ವಜಾಯರ್,

ವಿಶೇಷಕಾರಿಶಂಖಪ್ರಕಟಾಂಕಾನ್ = ನಾಮಗಳು, (ಗೋಪಚಂದನದಿಂದ ಹಚ್ಚಿಕೊಂಡಿರುವ ದೀಪಾಕಾರ, ಪದ್ಮಾಕಾರ, ವಂಶಪತ್ರಾಕಾರದ ತಿಲಕಗಳು) ಸುದರ್ಶನ ಮುದ್ರೆಯು ಪಾಂಚಜನ್ಯ ಶಂಖದ ಮುದ್ರೆಯು ಇವುಗಳ ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಚಿಹ್ನೆಗಳನ್ನು,

ಗತಾರ್ಥಭಾವಾನ್ = ಹೊರಬಿಡುಹೋದ ಒದ್ದೆಯತನವುಳ್ಳವುಗಳನ್ನಾಗಿ,

ಅವಧಾಯ್ = ನಿಶ್ಚಯಿಸಿ,

ಲಸಿತಾ = ಮನೋಹರವಾದ,

ಹರಿನಿರ್ಮಾಲ್ಯತಯಾ = ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನ ನಿರ್ಮಾಲ್ಯವಾದ್ದರಿಂದ,

ಉಚಿತಾ = (ಧರಿಸಲು)ಯೋಗ್ಯವಾದ,

ತುಲಸೀಸ್ರೃಕ್ = ತುಲಸಿಯ ಮಾಲೆಯು, (ಹಾರವು)

ಕಂಠೇ = ಕಂಠದಲ್ಲಿ

ನೃಧಾಯಿ = ಇಡಲ್ಪಟ್ಟಿತು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಷಾರ್ಯರು ಗೋಪಿಚಂದನದಿಂದ ಹೊಟ್ಟೆ ಎದೆ, ಭುಜ, ಕಂಠ ಮುಂತಾದ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ದೀಪಾಕಾರ, ಕಮಲಾಕಾರ, ವಂಶಪತ್ರಕಾರ ಮುಂತಾದ ರೀತಿಗಳಿಂದ ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾಗಿ ತಿಲಕಗಳನ್ನು ಹನ್ನೆರಡು (ಪುಂಧ್ರಗಳನ್ನು) ಧರಿಸಿದ್ದರು. ಅವುಗಳ ಮೇಲೆ ಸುಂದರ್ಶನ ಚಕ್ರ ಮುದ್ರೆ, ಪಾಂಚಜನ್ಯ ಶಂಖ ಮುದ್ರೆಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿದ್ದರು. ಆಚಾರ್ಯರು ಪ್ರಯಾಣಕ್ಕೆ ಸನ್ನದ್ಧರಾದಾಗ ಒಬ್ಬ ಯತಿಯು ಬಂದು ನಾಮಗಳು ಹಸಿಯಾಗಿರುವಾಗ ತುಳಸಿಮಾಲೆಯನ್ನು ಹಾಕಿದರೆ ನಾಮಗಳು ಅಳಿಸಿಹೋಗಿಯಾವು ಎಂದು ಆಲೋಚಿಸಿ ಅವುಗಳು ಒಣಗಿರುವುದನ್ನು ತಿಳಿದು ಈಗ ಮಾಲೆಯನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿದರೆ ನಾಮಗಳು ಅಳಿಸಿಹೋಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿದು ತುಳಸೀಶಾಪ್ತ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಮಾಲೆಯನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿದನು. ಆಚಾರ್ಯರ ತಿಲಕಗಳು ಮತ್ತು ಮುದ್ರೆಗಳು ಒಣಗಿದೆಯೆಂದು ನಿರ್ಧರಿಸಿ ಮನೋಹರವಾದ ಮತ್ತು ಪ್ರಸಾದರೂಪವಾದ ಹಸೀತುಲಸಿಯ ಮಾಲೆಯನ್ನು ಆಚಾರ್ಯರ ಕಂಠಕ್ಕೆ ಅರ್ಪಿಸಿದನು ಎಂದೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ವಿಗ್ರಹ—

ವಿಶೇಷಕಾರಿಶಂಬಿಪ್ರಕಟಾಂಕಾನ್— ವಿಶೇಷಕಾರ್ತ ಅರಿಶ್ಚ ಶಂಬಿಶ್ಚ ವಿಶೇಷಕಾರಿಶಂಬಾಃ, ಪ್ರಕಟಾಶ್ಚ ತೇ ಆಂಕಾರಶ್ಚ ಪ್ರಕಟಾಂಕಾಃ, ವಿಶೇಷಕಾರಿಶಂಬಾನಾಂ ಪ್ರಕಟಾಂಕಾಃ ವಿಶೇಷಕಾರಿಶಂಬಿಪ್ರಕಟಾಂಕಾಃ ತಾನ್ |

ಸುಧಿಯಾ— ಶೋಭನಾಃ ಧೀಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸುಧೀಃ ತೇನ, (ಈಕಾರಾಂತ ಪುಲ್ಲಿಂಗ ಸುಧೀಶಬ್ದ ಸುಧೀಃ ಸುಧಿಯೌ ಸುಧಿಯಾಃ, ಹೇ ಸುಧೀಃ ಹೇ ಸುಧಿಯೌ ಹೇ ಸುಧಿಯಾಃ, ಸುಧಿಯಂ ಸುಧಿಯೌ ಸುಧಿಯಾಃ, ಸುಧಿಯಾ ಸುಧೀಭ್ಯಾಂ ಸುಧೀಭಿಃ |

ಗತಾರ್ಧಭಾವಾನ್— ಅರ್ಧಗಣಾಂ ಭಾವಃ ಅರ್ಧಭಾವಃ ಗತಃ ಅರ್ಧಭಾವಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಗತಾರ್ಧಭಾವಾಃ ತಾನ್ |

ತುಲಸೀಸ್ರೃಕ್— ತುಲಸ್ಯಾಃ ಸ್ರೃಕ್ |

ಹರಿನಿರ್ಮಾಲ್ಯತಯಾ— ಹರೀಃ ನಿರ್ಮಾಲ್ಯಂ ಹರಿನಿರ್ಮಾಲ್ಯಂ, ಹರಿನಿರ್ಮಾಲ್ಯಸ್ಯ ಭಾವಃ ಹರಿನಿರ್ಮಾಲ್ಯತಾ ತಯಾ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ನೃಧಾಯಿ+ಅಧಾಯಿ ಅಧಾಯಿಷಾತಾಂ ಅಧಾಯಿಷತಃ, ಅಧಾಯಿಷ್ಠಾಃ ಅಧಾಯಿಷಾಧಾಂ ಅಧಾಯಿಷ್ಠಂ, ಧ್ವಂ, ಅಧಾಯಿಷಿ ಅಧಾಯಿಷ್ಠಿ ಅಧಾಯಿಷ್ಠಿ | ನಿ ಉಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಃ ಡುಧಾಞಾ ಧಾರಣ ಪೋಷಣಯೋಃ ಧಾರಣ ಪೋಷಣಾರ್ಥಕಃ ಧಾಧಾತುಃ ಭೂತೇ ಕರ್ಮಣಿ ಲುಪಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನಂ | 1 ಲಟ್ ನಿ+ಧಿಯೇತೇ ಧೀಯೇತೇ 2 ಲಿಟ್ ಧದೇ 3 ಲುಟ್ ಧಾತು 4 ಲೃಟ್ ದಾಸ್ಯತೇ 5 ಲೋಟ್ ಧೀಯತಾಂ 6 ಲಿಟ್ ಅಧೀಯತ 7 ವಿಧಿಲಿಪಿ ಧೀಯೇತ ಧೀಯೇಯಾತಾಂ ಧೀಯೇರನ್ 8 ಆಶೀರ್ಲಿಪಿ ಧಾಸೀಪ್ಪ 9 ಲುಪಿ ಅಧಾಯಿ 10 ಲೃಪಿ ಅಧಾಸ್ಯತ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಸುಧೀಃ ಅಸ್ಯ ವಿಶೇಷಕಾರಿಶಂಬಿಪ್ರಕಟಾಂಕಾನ್ ಗತಾರ್ಧಭಾವಾನ್ ಅವಧಾಯ್ ಲಸಿತಾಂ ಹರಿನಿರ್ಮಾಲ್ಯತಯಾ ಉಚಿತಾಂ ತುಲಸೀಸ್ರಜಂ ಕಂಠೇ ನೃಧಾತ್ (ಕರ್ತರಿ) |

ಕೋಶ— ವಿಶೇಷಕಾಃ (ವಿಶೇಷಕಾಃ) ತಿಲಕಗಳು (ಉದ್ವೇಗಪುಂಧ್ರ ನಾಮಗಳು) 'ತಮಾಲಪತ್ರತಿಲಕ ಚಿತ್ರಕಾಣಿ' ವಿಶೇಷಕಂ (ವಿಶೇಷಕಾಃ) 'ದ್ವಿತೀಯಂ ಚ ತುಲೀಯಂ ಚ ನ ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ' ಅಮರ. ತಿಲಕ ಮತ್ತು ವಿಶೇಷಕ ಶಬ್ದಗಳು

ಸ್ವೀರಿಂಗದಲ್ಲಿಲ್ಲ ಅರ್ಥಾತ್ ನಷ್ಟುನಕ ಲಿಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಇದೆ. 'ತಿಲಕಂ, ತಮಾಲಪತ್ರಂ, ಚಿತ್ರಕ, ಮುತ್ತುಂ, ವಿಶೇಷಕಃ ಪುಂಡ್ರಂ' ಹಲಕೋಶ. ಈ ಕೋಶದಂತೆ ವಿಶೇಷಕ ಶಬ್ದವು ಪುಲ್ಲಿಂಗ. ಅರಿ = ಚಕ್ರ 'ಅರಿಃ ಪುಮಾಂಶ್ಚಕ್ರವಾಕೇ ರಿಪೌ ಚಕ್ರೇ ತು ನದ್ವಯೋಃ' ಅಭಿಧಾನ. ಅಂಕ = ಚಿಹ್ನೆ, 'ಉತ್ತಂಗ ಚಿಹ್ನಯೋ ರಂಕಃ' ಅಮರ. ಸ್ವಕ = ಮಾಲೆ, 'ಮಾಲ್ಯಂ ಮಾಲಾಸ್ವಜೌ' ಅಮರ. ಕಂಠ = ಕುತ್ತಿಗೆ, 'ಕಂಠೋ ಗಲೋಽಥಗ್ರಿವಾಯಾಂ' ಅಮರ.

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆಚಾರ್ಯರ ದೇವರವೆಚ್ಚಿಗೆಯನ್ನು ಒಬ್ಬ ಶಿಷ್ಯನು ನಿಯಮಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಎತ್ತಿಕೊಂಡನು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಯತಧೀಗುರುಚಕ್ರಮೂರ್ತಿಪೂರ್ಣಂ

ಯತನಿಶ್ಶಾಸ್ತವಚಾ ವಿಶೋಧ್ಯ ಪಾಣೇ |

ಗುಣಕುಂಡಲಮಂಡಿತಂ ವಿಮಾನಂ

ಗುಣಬದ್ಧಂ ಕವಚಾವೃತಂ ಬಭಾರ

|| 13 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಯತಧೀಃ ಗುರುಚಕ್ರಮೂರ್ತಿಪೂರ್ಣಂ, ಯತನಿಶ್ಶಾಸ್ತವಚಾಃ, ವಿಶೋಧ್ಯ, ಪಾಣೇ, ಗುಣಕುಂಡಲ ಮಂಡಿತಂ, ವಿಮಾನಂ, ಗುಣಬದ್ಧಂ, ಕವಚಾವೃತಂ, ಬಭಾರ |

ಅನ್ವಯ— ಯತನಿಶ್ಶಾಸ್ತವಚಾಃ, ಯತಧೀಃ ಪಾಣೇ ವಿಶೋಧ್ಯ ಗುರುಚಕ್ರಮೂರ್ತಿಪೂರ್ಣಂ, ಗುಣಕುಂಡಲ ಮಂಡಿತಂ, ಗುಣಬದ್ಧಂ, ಕವಚಾವೃತಂ, ವಿಮಾನಂ, ಬಭಾರ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಯತ = ನಿಯಮಿತವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ (ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ),

ನಿಶ್ಶಾಸ್ತವಚಾಃ = ಉಸಿರು ಮತ್ತು ಮಾತುಗಳುಳ್ಳ,

ಯತಧೀಃ = ಮನಸ್ಸನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸಿದ (ಇಂದ್ರಿಯ ವೃತ್ತಿಗಳನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸಿದ) ಸಂನ್ಯಾಸಿಯು,

ಪಾಣೇ = ಎರಡು ಕೈಗಳನ್ನು,

ವಿಶೋಧ್ಯ = ತೊಳೆದುಕೊಂಡು,

ಗುರುಚಕ್ರಮೂರ್ತಿಪೂರ್ಣಂ = ಗುರುಗಳಾದ ಶ್ರೀ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಚಕ್ರಗಳುಳ್ಳ ಪ್ರತಿಮೆಗಳು ಇವುಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದ,

ಗುಣಕುಂಡಲಮಂಡಿತಂ = ದಾರಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಕುಂಡಲಾಕಾರಗಳಿಂದ (ಸುತ್ತುಗಳಿಂದ) ಅಲಂಕೃತವಾದ,

ಗುಣಬದ್ಧಂ = ಹಗ್ಗಗಳಿಂದ ಕಟ್ಟಿದ,

ಕವಚಾವೃತಂ = ಆವರಣ ವಸ್ತ್ರದಿಂದ (ಆವರಣ ಕೃಷ್ಣಾಜಿನದಿಂದ) ಸುತ್ತಲ್ಪಟ್ಟ,

ವಿಮಾನಂ = ವೆಟ್ಟಿಗೆಯನ್ನು,

ಬಭಾರ = ಹೊತ್ತುಕೊಂಡನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ದೇವರವೆಚ್ಚಿಗೆಯನ್ನು ಎತ್ತಿಕೊಳ್ಳುವವರು ಬಹಳ ನಿಯಮದಿಂದ ಇರಬೇಕು. ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಮಾತನಾಡದ ಮೌನದಿಂದಲೇ ಇರಬೇಕು. ಎರಡು ಕೈಗಳನ್ನು ತೊಳೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಅವರ ಉಸಿರು ವೆಟ್ಟಿಗೆಗೆ ತಗಲಬಾರದು ಇಂತಹ

ನಿಯಮಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಪಾಲಿಸಿದ ಒಬ್ಬ ಸಂನ್ಯಾಸಿ ಶಿಷ್ಯನು ಆಚಾರ್ಯರ ದೇವರ ಪೆಟ್ಟಿಗೆಯನ್ನು ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಹೊತ್ತು ಕೊಂಡನು. ಆ ಪೆಟ್ಟಿಗೆ ಒಳಗಡೆ ಆಚಾರ್ಯರು ಪೂಜಿಸುವ ಚಕ್ರ ಚಿಹ್ನಾಂಕಿತವಾದ ಸಾಲಿಗ್ರಾಮಗಳು ಮತ್ತು ಪ್ರತಿಮೆಗಳಿದ್ದವು. ಹೊರಗಡೆ ಆ ಪೆಟ್ಟಿಗೆಯನ್ನು ಎರಡೂ ಕಡೆ ಕುಂಡಲಗಳು ಬರುವಂತೆ ಹಗ್ಗದಿಂದ ಕಟ್ಟಲಾಗಿತ್ತು. ಅದಕ್ಕೆ ಹೊರಗಡೆ ಆವರಣವಾದ ವಸ್ತ್ರ (ಕೃಷ್ಣಾಜನಗಳು) ಇದ್ದವು. ಹೀಗೆ ಅಲಂಕೃತವಾದ ಗೋಪುರಾಕಾರವಾದ (ವಿಮಾನ-ದಂತಿರುವ) ದೇವರಪೆಟ್ಟಿಗೆಯು ಶಿಷ್ಯನ ಶಿರಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಶೋಭಿಸುತ್ತಾ ಇತ್ತು. (ಶಿಷ್ಯನಾದ ಯತಿಯು ದೇವರ ಪೆಟ್ಟಿಗೆಯನ್ನು ಎತ್ತಿಕೊಂಡನು)

ವಿಗ್ರಹ—

ಯತಧೀಃಗುರುಚಕ್ರಿಮೂರ್ತಿಪೂರ್ಣಂ— ಚಕ್ರಾಣಿ ಯತಾ ಧೀಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಯತ ಧೀಃ ಆಸಾಂ ಸಂತೀತಿ ಚಕ್ರೀಣಃ, ಚಕ್ರೀಣಶ್ಚತಾಃ ಮೂರ್ತಯಶ್ಚ ಚಕ್ರಿಮೂರ್ತಯಃ, ಗುರುಣಾಂ ಚಕ್ರಿಮೂರ್ತಯಃ, ಗುರು ಚಕ್ರಿಮೂರ್ತಯಃ, ಗುರುಚಕ್ರಿಮೂರ್ತಿಭಿಃ ಪೂರ್ಣಂ ಗುರುಚಕ್ರಿಮೂರ್ತಿಪೂರ್ಣಂ ತತ್, (ಚಕ್ರಾಣಿ) ವಿಮಾಂ ಸಂತೀತಿ ಚಕ್ರೀಣಃ ಶಾಲಿಗ್ರಾಮಾಃ ಚಕ್ರೀಣಶ್ಚ ಮೂರ್ತಯಶ್ಚ ಚಕ್ರಿಮೂರ್ತಯಃ, ಗುರುಣಾಂ ಚಕ್ರಿಮೂರ್ತಯಃ ಗುರುಚಕ್ರಿಮೂರ್ತಯಃ ತಾಭಿಃ ಪೂರ್ಣಂ |

ಯತನಿಃಶ್ವಾಸವಚಾ— ನಿಃಶ್ವಾಸಶ್ಚ ವಚಶ್ಚ ನಿಶ್ವಾಸವಚಸೀ ಯತೇಃ ನಿಃಶ್ವಾಸವಚಸೀ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಯತನಿಃಶ್ವಾಸ ವಚಾಃ |

ಗುಣಕುಂಡಲಮುಂಡಿತಂ— ಗುಣೈಃ ಕೃತಂ ಕುಂಡಲಂ ಗುಣಕುಂಡಲಂ ಗುಣಕುಂಡಲೇನ ಮುಂಡಿತಂ ಗುಣಕುಂಡಲಮುಂಡಿತಂ |

ಗುಣಬದ್ಧಂ— ಗುಣೈಃ ಬದ್ಧಂ |

ಕವಾಚಾವೃತಂ— ಕವಚೇನ ಆವೃತಂ ಕವಾಚಾವೃತಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಬಭಾರ - ಬಭಾರ ಬಭೃತುಃ ಬಭ್ರುಃ, ಬಭರ್ಥ ಬಭೃತುಃ ಬಭ್ರ, ಬಭಾರ-ಬಭರ ಬಭೃವ ಬಭೃಮ | ಡುಭೃವಾ ಧಾರಣ ಪೋಷಣಯೋಃ ಪರಸ್ಪೃಪದೀ ಭೂತಾನದೃತನಪರೋಕ್ಷೇ ಲಿಟ್ | ಲಟ್ ಬಿಭರ್ತಿ ಬಿಭೃತಃ ಬಿಭೃತಿ, ಬಿಭರ್ಷಿ ಬಿಭೃಥಃ ಬಿಭೃಥ, ಬಿಭರ್ಮಿ ಬಿಭೃವಃ ಬಿಭೃಮಃ | 3 ಲುಟ್ ಭರ್ತಾ 4 ಲೃಟ್ ಭರಿಷ್ಯತಿ 5 ಲೋಟ್ ಬಿಭರ್ತು ಬಿಭೃತಾತ್ ಬಿಭೃತಾಂ ಬಿಭೃತು, ಬಿಭೃಹಿ ಬಿಭೃತಾತ್ ಬಿಭೃತಂ ಬಿಭೃತ, ಬಿಭರಾಣಿ ಬಿಭರಾವ ಬಿಭರಾಮ | 6 ಆಬಿಭವಃ ಆಬಿಭೃತಾಂ ಆಬಿಭರುಃ, ಆಬಿಭಃ ಆಬಿಭೃತಂ ಆಬಿಭೃತ, ಆಬಿಭರಂ ಆಬಿಭೃವ ಆಬಿಭೃಮ | 7 ಎಧಿ ಲಿಙ ಬಿಭೃಯಾತ್ ಬಿಭೃಯಾತಾಂ ಬಿಭೃಯುಃ, ಬಿಭೃಯಾಃ ಬಿಭೃಯಾತಂ ಬಿಭೃಯಾತ, ಬಿಭೃಯಾಂ ಬಿಭೃಯಾವ ಬಿಭೃಯಾಮ | 8 ಆಶೀರ್ಲಿಙ ಭಿಯಾತ್ ಭಿಯಾಸ್ತಾಂ ಭಿಯಾಸುಃ, ಭಿಯಾಃ ಭಿಯಾಸ್ತಂ ಭಿಯಾಸ್ತ, ಭಿಯಾಸಂ ಭಿಯಾಸ್ತ ಭಿಯಾಸ್ತ | 9 ಲುಙ ಅಭಾರ್ಷಿತ್ ಅಭಾರ್ಷ್ಣಾಂ ಅಭಾರ್ಷುಃ, ಅಭಾರ್ಷಿಃ ಅಭಾರ್ಷ್ಯಂ, ಅಭಾರ್ಷ್ ಅಭಾರ್ಷ್ಯ ಅಭಾರ್ಷ್ಯ ಅಭಾರ್ಷ್ಯ | 10 ಲುಙ ಅಭರಿಷ್ಯತ್ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಯತನಿಃಶ್ವಾಸವಚಾ ಯತಧಿಯಾ ಪಾಣೇ ವಿಶೋದ್ಯ ಗುರುಚಕ್ರಿಮೂರ್ತಿಪೂರ್ಣಂ ಗುಣಕುಂಡಲ ಮುಂಡಿತಂ ಗುಣಬದ್ಧಂ ಕವಾಚಾವೃತಂ ವಿಮಾನಂ ಬಭ್ರೇ(ಕರ್ಮಣಿ) |

ಕೋಶ— ಯತಧೀಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಯತಾಃ ಧಿಯಃ ಇಂದ್ರಿಯವೃತ್ತಯಃ ಯೇನ ಸಃ ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ ಮಾಡಿದಾಗ ಇಂದ್ರಿಯ ವ್ಯಾಪಾರಗಳನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸಿದವನು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಯೇನಿರ್ಜತೇಂದ್ರಿಯಗ್ರಾಮಾಯತಿನೋ ಯತಯಶ್ಚತೇ ಆಮರ ಕೋಶಾನುಸಾರವಾಗಿ ಯತಿ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಣಿ— ಆಚಾರ್ಯರ ತರುಣ ಶಿಷ್ಯರು ಪ್ರಯಾಣಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಅರ್ಥಾಂತರ-
ನ್ಯಾಸದಿಂದ ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಸಕಮಂಡಲುಮಂಡಲಾವಲಂಬಂ

ಸ್ವಯಮೇವಾಲಘುಪುಸ್ತಕಾದಿಭಾರಮ್ |

ಯುವಶಿಷ್ಯಗಣೋ ದಧೇ ನ ಯತ್ನಾ-

ನ ಹಿ ದಾಕ್ಷ್ಯಸ್ಯ ಸಮೋ ಗುಣೋಽಪರೋಽಸ್ಮಿ || 14 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಸಕಮಂಡಲುಮಂಡಲಾವಲಂಬಂ, ಸ್ವಯಂ, ಏವ ಅಲಘುಪುಸ್ತಕಾದಿಭಾರಂ, ಯುವಶಿಷ್ಯಗಣಃ, ದಧೇ, ನಯತ್ನಾತ್, ನ ಹಿ ದಾಕ್ಷ್ಯಸ್ಯ, ಸಮಃ ಗುಣಃ ಅಪರಃ, ನ ಅಸ್ಮಿ ಹಿ |

ಅನ್ವಯ— ಯುವಶಿಷ್ಯಗಣಃ, ಸಕಮಂಡಲುಮಂಡಲಾವಲಂಬಂ, ಅಲಘುಪುಸ್ತಕಾದಿಭಾರಂ, ಸ್ವಯಂ, ಏವ ನ ಯತ್ನಾತ್, ದಧೇ, ದಾಕ್ಷ್ಯಸ್ಯ, ಸಮಃ ಅಪರಃ ಗುಣಃ, ನ ಅಸ್ಮಿ ಹಿ |

ಅನ್ವಾರ್ಥ—

ಯುವಶಿಷ್ಯಗಣಃ = ತರುಣರಾದ ಶಿಷ್ಯರ ಸಮೂಹವು,

ಸಕಮಂಡಲುಮಂಡಲಾವಲಂಬಂ = ಕಮಂಡಲು ಎಂಬ ಜಲಪಾತ್ರಗಳ ಸಮೂಹದ ಅವಲಂಬನವುಳ್ಳ
(ಜಲಪಾತ್ರಗಳ ಸಮೂಹವನ್ನು ನೇತುಹಾಕಿರುವ),

ಅಲಘು = ದೊಡ್ಡದಾದ,

ಪುಸ್ತಕಾದಿಭಾರಂ = ಪುಸ್ತಕ ಮುಂತಾದವುಗಳ ಹೊರೆಯನ್ನು,

ಸ್ವಯಂ ಏವ = ತಾವಾಗಿಯೇ, (ಇನ್ನೊಬ್ಬರ ಅಪೇಕ್ಷೆ ಇಲ್ಲದೆ)

ನ ಯತ್ನಾತ್ = ವಿಶೇಷ ಪ್ರಯತ್ನವಿಲ್ಲದೆಯೇ ಅನಾಯಾಸವಾಗಿ,

ದಧೇ = ಹೊತ್ತುಕೊಂಡರು.

ದಾಕ್ಷ್ಯಸ್ಯ = ಸಮಯಾನುಕೂಲವಾದ ಚುರುಕುತನಕ್ಕೆ ಸಮಯವರಿತು ತೋರಿಸುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಕ್ಕೆ,

ಸಮಃ = ಸರಿಯಾದ,

ಅಪರಃ = ಬೇರೊಂದು,

ಗುಣಃ = ಗುಣವು,

ನ ಅಸ್ಮಿ ಹಿ = ಇಲ್ಲವಷ್ಟೆ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಆಚಾರ್ಯರ ಶಿಷ್ಯರಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ತರುಣರಿದ್ದರು ಅವರು ಆಚಾರ್ಯರ ಮತ್ತಿತರರ ಜಲಪಾತ್ರೆಗಳೊಡನೆ ಪುಸ್ತಕ ಮುಂತಾದ ವಸ್ತುಗಳ ಭಾರವನ್ನು ತಾವೇ ಹೊತ್ತುಕೊಂಡರು. ಸಮಯಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ಚುರುಕುತನ ತೋರಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾದ ಗುಣ ಮತ್ತೊಂದಿಲ್ಲ. ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಆಯಾ ಸಮಯಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವುದು ಒಂದು ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಗುಣ. ಅದು ಇರುವುದರಿಂದಲೇ ಆಚಾರ್ಯರ ಶಿಷ್ಯರು ಜಲಪಾತ್ರೆಗಳ ಸಹಿತವಾಗಿ ಪುಸ್ತಕ ಮುಂತಾದ ವಸ್ತುಗಳ ಮೂಟೆಗಳನ್ನು ಹೊರಲು ಸಮರ್ಥರಾದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಯುವಶಿಷ್ಯಗಣಃ— ಯುವನಾಶ್ರಿತ ಶ್ರೀ ಶಿಷ್ಯಾಶ್ರಿತ ಯುವಶಿಷ್ಯಾಃ, ಯುವಶಿಷ್ಯಾಣಾಂ ಗಣಃ ಯುವಶಿಷ್ಯಗಣಃ |

ಸಕಮಂಡಲಾವಲಂಬಂ— ಕಮಂಡಲಾನಾಂ ಮಂಡಲಂ ಕಮಂಡಲುಮಂಡಲಂ ಕಮಂಡಲುಮಂಡಲಸ್ಯ ಅವಲಂಬಃ ಕಮಂಡಲುಮಂಡಲಾವಲಂಬಃ ತೇನ ಸಹವರ್ತತೇ ಇತಿ ಸಕಮಂಡಲಾವಲಂಬಃ ತಂ |

ಅಲಘುಪುಸ್ತಕಾದಿಭಾರಂ— ಪುಸ್ತಕಂ ಅದಿ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಪುಸ್ತಕಾದಿಃ, ಪುಸ್ತಕಾದಿಶ್ಚಾಸೌ ಭಾರಶ್ಚ ಪುಸ್ತಕಾದಿಭಾರಃ, ಲಘುಃ ನ ಭವತೀತಿ ಅಲಘುಃ, ಅಲಘುಶ್ಚಾಸೌ ಪುಸ್ತಕಾದಿಭಾರಶ್ಚ ಅಲಘುಪುಸ್ತಕಾದಿಭಾರಃ ತಂ |

ದಾಕ್ಷ್ಯಸ್ಯ— ದಕ್ಷ್ಯಸ್ಯ ಭಾವಃ ದಾಕ್ಷ್ಯಂ ತಸ್ಯ |

ನ ಯತ್ನಾತ್— ಯತ್ನಸ್ಯ ಅಭಾವಃ ನಯತ್ನಃ ತಸ್ಮಾತ್ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ದಧೇ - ದಧೇ ದಧಾತೇ ದಧಿರೇ, ದಧಿಷೇ ದಧಾಥೇ ದಧಿಧ್ಯೇ, ದಧೇ ದಧಿವಹೇ ದಧಿಮಹೇ | ದುಧಾಜ್ಞಾ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಭೂತಅನದೃತನ ಪರೋಕ್ಷೇ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನಂ | ಅಸ್ತಿ ಸ್ತಃ, ಸಂತಿ, ಇತ್ಯಾದಿ ಆಸ ಭುವಿ ಲಿಟ್ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಯುವಶಿಷ್ಯಗಣೇನ ಸಕಮಂಡಲುಮಂಡಲಾವಲಂಬಃ ಅಲಘುಪುಸ್ತಕಾದಿಭಾರಃ ಸ್ವಯಂ ಏವ ನ ಯತ್ನಾತ್ ದಧೇ (ಕರ್ಮಣಿ) ದಾಕ್ಷ್ಯಸ್ಯ ಸಮೇನ ಅಪರೇಣಗುಣೇನ ನ ಭೂಯತೇ ಹಿ |

ಕೋಶ— ಕಮಂಡಲು = ಉದಕಪಾತ್ರಂ, 'ಅಸ್ಮೀ ಕಮಂಡಲುಃ ಕುಂಡೀ' ಅಮರ. ಮಂಡಲಂ = ಸಮೂಹ 'ಸ್ಯಾನ್ಮಂಡಲಂ ದ್ವಾದಶರಾಜಕೇ ಚ ದೇಶೇ ಚ ಬಿಲ್ವೇ ಚ ಕದಂಬಕೇ ಚ' ವಿಶ್ವ ದಕ್ಷ = ಚತುರ, ದಾಕ್ಷ್ಯ = ಚತುರತೇ, 'ದಕ್ಷೇ ತು ಚತುರಪೇಶಲಪಟವಃ ಸೂತ್ರಾನ್ ಉಷ್ಣಶ್ಚ' ಅಮರ. ಇಲ್ಲಿ ಅರ್ಥಾಂತರನ್ಯಾಸಾಲಂಕಾರ 'ಉಕ್ತಿರರ್ಥಾಂತರನ್ಯಾಸಃ ಸ್ಯಾತ್ ಸಾಮಾನ್ಯ ವಿಶೇಷಯೋಃ ಹನೂಮಾನಬ್ರಿಮತರತ್ ದುಷ್ಕರಂ ಕಿಂ ಮಹಾತ್ಮನಾಂ' ಇವು ಈ ಅಲಂಕಾರದ ಲಕ್ಷಣ ಮತ್ತು ಲಕ್ಷ್ಯಗಳು.

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಅಜಾಯರ್ ಪ್ರಯೋಗಸಮಯದಲ್ಲಿ ನಡೆದ ಹಾಸ್ಯರಸಸೂಚಕವಾದ ಒಂದು ಚಿಕ್ಕ ಘಟನೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಅತಿಸಂಭ್ರಮತಃ ಪರಿಭ್ರಮಂತಂ

ಭರದಾಮಾನವಲೋಕಿನಂ ಚಿರಾಯ |

ಅನುಯೋಗಪರಂ ಮುಹುಃ ಪ್ರಮತ್ತಂ

ಜಹಸುರ್ನೂತನಶಿಷ್ಯಮತ್ರ ಕೇಚಿತ್

|| 15 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅತಿಸಂಭ್ರಮತಃ, ಪರಿಭ್ರಮಂತಂ, ಭರದಾಮಾನವಲೋಕಿನಂ, ಚಿರಾಯ, ಅನುಯೋಗಪರಂ, ಮುಹುಃ, ಪ್ರಮತ್ತಂ, ಜಹಸುಃ, ನೂತನಶಿಷ್ಯಂ ಅತ್ರ, ಕೇಚಿತ್ |

ಅನ್ವಯ— ಅತ್ರ, ಕೇಚಿತ್, ಚಿರಾಯ, ಭರದಾಮಾನವಲೋಕಿನಂ, ಅತಿಸಂಭ್ರಮತಃ, ಪರಿಭ್ರಮಂತಂ, ಮುಹುಃ, ಅನುಯೋಗಪರಂ, ಪ್ರಮತ್ತಂ, ನೂತನಶಿಷ್ಯಂ, ಜಹಸುಃ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅತ್ರ = ಈ ಪ್ರಯೋಗ ಸಮಯದಲ್ಲಿ,

ಕೇಚಿತ್ = ಕೆಲವು ಮಂದಿ ಶಿಷ್ಯರು,

ಚಿರಾಯ = ಬಹಳ ಹೊತ್ತಿನವರೆಗೆ,

ಭರದಾಮಾನವಲೋಕಿನಂ = ಹೊರೆಯ (ಗಂಟುಮೂಟೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟುವ) ಹಗ್ಗವನ್ನು ನೋಡದೇ ಇರುವ,

ಅತಿಸಂಭ್ರಮತಃ = ಬಹಳ ಗಾಬರಿಯಿಂದ (ಅವಸರದಿಂದ),

ಪರಿಭ್ರಮಂತಂ = ಅಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ಸುತ್ತುತ್ತಿರುವ,

ಮುಹುಃ = ಬಾರಿಬಾರಿಗೂ,

ಅನುಯೋಗಪರಂ = ಪ್ರಶ್ನೆ ಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ (ನೀವು ನೋಡಿದ್ದೀರಾ ನೀವು ನೋಡಿದ್ದೀರಾ ಎಂದು ಕೇಳುವುದರಲ್ಲಿ) ಆಸಕ್ತನಾದ,

ಪ್ರಮತ್ತಂ = ಹಗ್ಗವನ್ನು ಇಟ್ಟಿರುವ ಸ್ಥಳದ ಸ್ಮರಣೆ ಇಲ್ಲದಿರುವ,

ನೂತನಶಿಷ್ಯಂ = ಹೊಸಬನಾದ ಶಿಷ್ಯನನ್ನು,

ಜಹಮಃ = ಪರಿಹಾಸ ಮಾಡಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಆಚಾರ್ಯರ ಪ್ರಯಾಸಕ್ಕೆ ಸನ್ನದ್ಧರಾಗುತ್ತಿದ್ದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಚಿಕ್ಕ ಘಟನೆಯು ನಡೆಯಿತು. ಆಚಾರ್ಯರ ಶಿಷ್ಯರಲ್ಲಿ ಹೊಸಬನೊಬ್ಬನು ತಾನೆ ಗಂಟನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಹಗ್ಗವನ್ನು ಇಟ್ಟಿದ್ದ ಸ್ಥಳವನ್ನು ಮರೆತುಬಿಟ್ಟನು. ಹೊರಡುವ ಸಮಯವು ಮೀರುತ್ತದೆಂದು ಗಾಬರಿಯಿಂದಲೂ, ಸಡಗರದಿಂದಲೂ ಆ ಹಗ್ಗವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಿ ಹುಡುಕುತ್ತಾ ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ನೀವು ಕಂಡಿದ್ದೀರಾ ಹೊರೆಯ ಹಗ್ಗವನ್ನು ನೀವು ನೋಡಿದ್ದೀರಾ? ಎಂದು ಕೇಳುತ್ತಾ ಅಲ್ಲಿ ಸುತ್ತುತ್ತಿದ್ದನು. ಅವನ ಮರೆಗುಳತನವನ್ನು ಕಂಡು ಶಿಷ್ಯರಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು 'ಎಲೋ ಆ ದಾರ ನಿನ್ನ ಹೆಗಲ ಮೇಲೆಯೇ ಇದೆಯಲ್ಲೋ' ಎಂದು ಪರಿಹಾಸಮಾಡಿ ನಕ್ಕರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಅತಿಸಂಭ್ರಮತಃ— ಅತಿಶಯತಃ ಸಂಭ್ರಮಃ ಅತಿಸಂಭ್ರಮಃ ಅತಿಸಂಭ್ರಮಾತ್ ಇತಿ ಅತಿಸಂಭ್ರಮತಃ |

ಭರದಾಮಾನವಲೋಕೀನಂ— ಭರಸ್ಯ ದಾಮ ಭರದಾಮ ಅವಲೋಕತೇ ಇತಿ ಅವಲೋಕೀ, ನ ಅವಲೋಕೀ ಅನವಲೋಕೀ, ಭರದಾಮಃ ಅನವಲೋಕೀ ಭರದಾಮಾನವಲೋಕೀ ತಂ |

ಅನುಯೋಗಪರಂ— ಅನುಯೋಗೇ ಪರಃ ಅನುಯೋಗಪರಃ ತಂ |

ನೂತನಶಿಷ್ಯಂ— ನೂತನಶಿಷ್ಯಾ ಶಿಷ್ಯಶ್ಚ ನೂತನಶಿಷ್ಯಃ ತಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಜಹಮಃ - ಜಹಾಸ ಜಹಸತುಃ ಜಹಮಃ, ಜಹಸಿಥ ಜಹಸಥುಃ ಜಹಸ, ಜಹಾಸ-ಜಹಸ ಜಹಸಿವ ಜಹಸುಃ | ಹಸೇ ಹಸನೇ ಇತಿ ಹಸನಾರ್ಥಕಃ ಆಕರ್ಮಕ ಸೇವಿ ಹಸಾರ್ಥಕಃ ಭೂತಾನದ್ಯತನ ಪರೋಕ್ಷೇ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಬಹುವಚನಂ | 1 ಲಟ್ ಹಸತಿ 3 ಲುಟ್ ಹಸಿತಾ 4 ಲುಟ್ ಹಸಿಷ್ಯತಿ 5 ಲೋಟ್ ಹಸತು 6 ಲಃ ಅಹಸತ್ 7 ವಿಧಿಲಿಪಿ ಹಸೇತ್ 8 ಆಶೀರ್ಲಿಪಿ ಹಸ್ಯಾತ್ ಹಸ್ಯಾಸ್ತಾಂ ಹಸ್ಯಾಸುಃ | 9 ಲಃ ಅಹಸೀತ ಅಹಸಿಷ್ಠಾಂ ಅಹಸಿಷುಃ | (ಹಸೇ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಲ್ಲಿ ಎಕಾರವು ಇತ್ ಲೋಪವಾಗುವ ಅಕ್ಷರವಾದುದರಿಂದ ಹ್ಯಂತಕ್ಷಣಶ್ವಸಜಾಗ್ರದ ಶ್ವೇದಿತಾಂ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉಪಧಿಗೆ ಕೊನೆಯ ಅಕ್ಷರದ ಹಿಂದಿನ ಅಕ್ಷರಕ್ಕೆ ಹ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ವೃದ್ಧಿ ಇಲ್ಲ) ಲೃಪಿ ಅಹಸಿಷ್ಯತ್ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಅತ್ರ ಕೈಶಿತ್ ಚರಾಯ ಭರದಾಮಾನವಲೋಕೀ ಅತಿಸಂಭ್ರಮತಃ ಪರಿಭ್ರಮನ್ ಮುಹುಃ ಅನುಯೋಗಪರಃ ಪ್ರಮತ್ತಃ ನೂತನಶಿಷ್ಯಜಹಮೇ (ಭಾವೇ) |

ಕೋಶ— ಚರಾಯ = ಬಹುಕಾಲಂ ಬಹಳ ಹೊತ್ತಿನವರೆಗೆ, 'ಚರಾಯ ಚರರಾತ್ರಾಯ ಚರಸ್ಯಾದ್ಯಕ್ಷಿರಾರ್ಥಕಾಃ' ಅಮರ, ಭರ = ಅತಿಶಯ ಹೊರ, ಇಲ್ಲಿ ಹೊರ ಎಂದು ಅರ್ಥ, 'ಭರೋಽತಿಶಯಭಾರಯೋಃ' ಅಮರ, ಸಂಭ್ರಮಃ = 'ಸಾಧ್ವಂ ಉದ್ವೇಗಃ ಸಂಭ್ರಮಃ ಸಾಧ್ವಸೇ ಆಘ್ರಾತ್' ವಿಶ್ವ, ಅನುಯೋಗಃ = ಪ್ರಶ್ನೆ 'ಪ್ರಶ್ನೋನುಯೋಗಃ ಪೃಚ್ಛಾ ಚ' ಅಮರ |

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆಚಾರ್ಯರ ಪ್ರಯಾಣಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆದ ಒಂದು ಶಕುನವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತಾ ಆಚಾರ್ಯರು ಮದನೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಪ್ರಯಾಣ ಹೊರಟರೆಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಅಥ ತತ್ಕ್ಷಣಘಟ್ಟತೋರುಘಂಟಾ-

ಘನನಾದವ್ಯಪದೇಶತಃ ಪರೇಣ |

ಅಮಿತಪ್ರಮತಿಃ ಪ್ರಚೋದಿತೋಽಸಾ-

ವಿತಿ ನಿಯುತ್ಸು ನಿಜೇಷು ನಿರ್ಜಗಾಮ

|| 16 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅಥ, ತತ್ಕ್ಷಣಘಟ್ಟತೋರುಘಂಟಾಘನನಾದವ್ಯಪದೇಶತಃ, ಪರೇಣ, ಅಮಿತಪ್ರಮತಿಃ, ಪ್ರಚೋದಿತಃ, ಅಸೌ, ಇತಿ, ನಿಯುತ್ಸು ನಿಜೇಷು, ನಿರ್ಜಗಾಮ |

ಅನ್ವಯ— ಅಥ, ಅಸೌ, ಅಮಿತಪ್ರಮತಿಃ, ನಿಜೇಷು, ಇತಿ, ನಿಯುತ್ಸು, ತತ್ಕ್ಷಣಘಟ್ಟತೋರುಘಂಟಾಘನನಾದವ್ಯಪದೇಶತಃ, ಪರೇಣ, ಪ್ರಚೋದಿತಃ, ನಿರ್ಜಗಾಮ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಥ = ಅನಂತರ,

ಅಸೌ = ಈ,

ಅಮಿತಪ್ರಮತಿಃ = ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು,

ನಿಜೇಷು = ತನ್ನವರು (ಶಿಷ್ಯರು),

ಇತಿ = ಈ ರೀತಿ,

ನಿಯುತ್ಸು = ಹೊರಡುತ್ತಿರಲು,

ತತ್ಕ್ಷಣಘಟ್ಟತೋರುಘಂಟಾಘನನಾದವ್ಯಪದೇಶತಃ = ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಹೊಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ ದೊಡ್ಡದಾದ ಘಂಟೆಯ ಗಂಭೀರವಾದ (ಗಟ್ಟಿಯಾದ) ಧ್ವನಿಯ ನೆಪದಿಂದ

ಪರೇಣ = ತನಗಿಂತ ಬೇರೆಯಾದ ಮದನೇಶ್ವರನಿಂದ (ಮದನೇಶ್ವರಾಂತರ್ಗತ ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದ),

ಪ್ರಚೋದಿತಃ (ಸನ್) = ಪ್ರೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟವರಾಗಿ,

ನಿರ್ಜಗಾಮ = ಹೊರಟರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಹೀಗೆ ಆಚಾರ್ಯರ ಶಿಷ್ಯರು ಸಡಗರ ಸಂತೋಷ ಅವಸರಗಳಿಂದ ಹೊರಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಆಗ ಒಂದು ಘಟನೆ ನಡೆಯಿತು. ಆ ಮದನೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ದೇವರ ಎದುರು ದೊಡ್ಡ ಘಂಟೆಯೊಂದನ್ನು ತೂಗುಹಾಕಿದ್ದರು. ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಬರುವ ಭಕ್ತರು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ದೇವರ ಘಂಟೆಯನ್ನು ಹೊಡೆದು ಕೈಮುಗಿದು ನಮಸ್ಕರಿಸುವುದು ಪದ್ಧತಿಯಾಗಿತ್ತು. ಆಚಾರ್ಯರು ಹೊರಡುವ ಸಮಯಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಯಾವನೋ ಒಬ್ಬ ಭಕ್ತನು ಬಂದು ದೇವಸ್ಥಾನದ ಆ ದೊಡ್ಡ ಘಂಟೆಯನ್ನು ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಬಾರಿಸಿದನು. ಆಗ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು ಈ ಘಂಟಾನಾದದ ನೆಪದಿಂದ ಮದನೇಶ್ವರನು (ಅವನಲ್ಲಿರುವ ಮದನಪಿತನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯು) ಇದು ಪ್ರಯಾಣಕ್ಕೆ ಸುಮುಹೂರ್ತವೆಂದು ಪ್ರೇರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ, ಅನುಮೋದಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತಾ ಆ ಘಂಟಾದ್ವನಿಯನ್ನೇ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಅಲ್ಲಿಂದ ಮುಂದೆ ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ತತ್ಕ್ಷಣಘಟ್ಟತೋರುಘಂಟಾಘನನಾದವ್ಯಪದೇಶತಃ— ಸಚಾಸೌ ಕ್ಷಣಶ್ಚ ತತ್ಕ್ಷಣಃ ತತ್ಕ್ಷಣೇ ಘಟ್ಟತಾ, ತತ್ಕ್ಷಣಘಟ್ಟತಾ, ಉರುಶ್ಚ ಸಾ ಘಂಟಾ ಚ ಉರುಘಂಟಾ ತತ್ಕ್ಷಣಘಟ್ಟತಾ ಚ ಸಾ ಉರುಘಂಟಾ ಚ ತತ್ಕ್ಷಣಘಟ್ಟತೋರುಘಂಟಾ, ಘನಶ್ಚಾಸೌ ನಾದಶ್ಚ ಘನನಾದಃ, ತತ್ಕ್ಷಣಘಟ್ಟತೋರುಘಂಟಾಯಾಃ ಘನನಾದಃ ತತ್ಕ್ಷಣಘಟ್ಟತೋರುಘಂಟಾಘನನಾದಃ ತತ್ಕ್ಷಣಘಟ್ಟತೋರುಘಂಟಾಘನನಾದ, ಏವ ವ್ಯಪದೇಶಃ ತತ್ಕ್ಷಣಘಟ್ಟತೋರುಘಂಟಾಘನನಾದವ್ಯಪದೇಶಃ ತಸ್ಮಾತ್ ತತ್ಕ್ಷಣಘಟ್ಟತೋರುಘಂಟಾ ಘನನಾದವ್ಯಪದೇಶತಃ ।

ಅಮಿತಪ್ರಮತಿಃ— ಅಮಿತಾ ಪ್ರಮತಿಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ನಿರ್ಜಗಾಮ - ನಿರ್+ಜಗಾಮ ಜಗ್ಮತುಃ ಜಗ್ಮುಃ, ಜಗಮಿಥ-ಜಗಂಥ ಜಗ್ಮತುಃ ಜಗ್ಮುಃ ಜಗಾಮ ಜಗಮು ಜಗ್ಮಿವ ಜಗ್ಮಿಮು । ಗಮ್-ಲಗೌ ಗತ್ಯರ್ಥಃ ಗಮ್ ಧಾತುಃ ಸಕರ್ಮಣಃ ಅನಿಟ್ ಪರಸ್ವೈಪದೀ ಭೂತಾನದ್ಯತನ ಪರೋಕ್ಷೇ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ ನಿರ್ಜಗಾಮ ಇತಿ ರೂಪಂ । ಲಟ್ ಗಚ್ಛತಿ 3 ಲುಟ್ ಗಂತಾ 4 ಲೃಟ್ ಗಮಿಷ್ಯತಿ 5 ಲೋಟ್ ಗಚ್ಛತು 6 ಲಜ ಅಗಚ್ಛತ್ 7 ವಿಧಿಲಿಜ ಗಚ್ಛೇತ್ 8 ಲುಜ ಅಗಮತ್ 8 ಆಶೀಃ ಗಮ್ಯಾತ್ 9 ಲೃಜ ಅಗಮಿಷ್ಯತ್ ।

ಕೋಶ— ಪರೇಣ ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಪರಃ ಪರಮಾತ್ಮಪರೋಽಪರಮಾತ್ಮನೋಃ' ಅಮರ ।

ಪ್ರಯೋಗ— ಅಥ ಅಮುನಾ ಅಮಿತಪ್ರಮತಿನಾ ನಿಜೇಷು ನಿಯಮತ್ವ ತತ್ಕ್ಷಣಘಟ್ಟತೋರುಘಂಟಾಘನನಾದ ವ್ಯಪದೇಶತಃ ಪರೇಣ ಪ್ರಚೋದಿತೇನ ಸ ತಾ ನಿರ್ಜಗ್ಮೇ (ಭಾವೇ) ।

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಪ್ರಯಾಗಾಣಲದಲ್ಲಿ ಅವರಿಗೆ ಮಾಡಿದ ಭಕ್ತಧಾರಣೆಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಧೃತಮಾತಪವಾರಣಂ ವರೇಣ್ಯಂ

ವ್ರತಿರಾಜಂ ತಮುಪರ್ಯುಪರ್ಯುದಾರಮ್ ।

ಉದಯನ್ಮಹಿರೋಪರಿಷ್ಕರ್ಪೂರ್ಣ-

ದ್ವಿಜರಾಜಶ್ರಿಯಮಾಯಯಾವಭೂತಾಮ್ ॥ 17 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಧೃತಂ, ಆತಪವಾರಣಂ, ವರೇಣ್ಯಂ, ವ್ರತಿರಾಜಂ, ತಂ, ಉಪರಿ, ಉಪರಿ, ಉದಾರಂ, ಉದಯನ್ಮಹಿರೋಪರಿಷ್ಕರ್ಪೂರ್ಣದ್ವಿಜರಾಜಶ್ರಿಯಂ, ಆಯಯೌ, ಅಭೂತಾಂ ।

ಅನ್ವಯ— ವರೇಣ್ಯಂ, ವ್ರತಿರಾಜಂ, ತಂ, ಉಪರಿ, ಉಪರಿಧೃತಂ, ಉದಾರಂ, ಆತಪವಾರಣಂ, ಅಭೂತಾಂ, ಉದಯನ್ಮಹಿರೋಪರಿಷ್ಕರ್ಪೂರ್ಣದ್ವಿಜರಾಜಶ್ರಿಯಂ, ಆಯಯೌ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ವರೇಣ್ಯಂ = ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ,

ವ್ರತಿರಾಜಂ = ಸಂನ್ಯಾಸಿ ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ,

ತಂ = ಆ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ,

ಉಪರಿ ಉಪರಿದೃತಂ = ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟು,

ಉದಾರಂ = ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ,

ಆತಪವಾರಣಂ = ಕೊಡೆಯು,

ಅಭೂತಾಂ = ಹಿಂದೆ ಉಂಟಾಗದಿರುವ,

ಉದಯನ್ಮಹಿರೋಪರಿಷ್ಠಪೂರ್ಣದ್ವಿಜರಾಜಪ್ರಿಯಂ = ಉದಯಿಸುತ್ತಿರುವ ಸೂರ್ಯನ ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ
ಷೋಡಶಕಲಾಪರಿಪೂರ್ಣನಾದ (ಹುಣ್ಣಿಮೆಯ) ಚಂದ್ರನ ಕಾಂತಿಯನ್ನು

ಆಯಯೌ = ಹೊಂದಿತು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಸಂನ್ಯಾಸಿ ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಒಂದು
ಭತ್ತಿಯನ್ನು ಒಬ್ಬ ಶಿಷ್ಯನು ಹಿಡಿದಿದ್ದನು. ಉದಯಿಸುತ್ತಿರುವ ಸೂರ್ಯನಂತೆ ಇರುವ ಆಚಾರ್ಯರ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ
ಪೂರ್ಣಚಂದ್ರನಂತೆ ಬೆಳಗಿರುವ ಭತ್ತಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದಿದ್ದಾಗ ಉದಯಿಸುತ್ತಿರುವ ಸೂರ್ಯನ ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರನು
ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿದ್ದಿದ್ದರೆ ಯಾವ ಶೋಭೆ ಉಂಟಾಗಬಹುದೋ ಅಂತಹ ಶೋಭೆಯುಂಟಾಯಿತು. ಇದು ಅಭೂತೋಪ
ಮಾಲಂಕಾರ ಉಭೌ ಯದಿ ವ್ಯೋಮ್ನಿ ಪೃಥಕ್ ಪ್ರವಾಹಾಕಾಶಗಂಗಾಪಯಸಃ ಪತೇತಾಂ | ತೇ ನೋಪಮೀಯೇತ ತಮಾಲ
ನೀಲ ಮಾಮುಕ್ತಮುಕ್ತಲತಮಸ್ತವಕ್ಷಃ || ಮಾಘ ಶೃತೀಯ ಸರ್ಗ (ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ವರ್ಣನೆ) ಆಕಾಶ ಗಂಗೆಯ ಪ್ರವಾಹವು
ಇಬ್ಬಾಗವಾಗಿ ನೀಲವಾದ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಹರಿಯುತ್ತಿದ್ದಿದ್ದರೆ ನೀಲವಾದ ಎದೆಯ ಮೇಲೆ ಮುಕ್ತಿನ ಸರವನ್ನು ಹಾಕಿ
ಕೊಂಡಿರುವ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಎದೆಗೆ ಅದನ್ನು ಉಪಮಾನವಾಗಿ ಕೊಡಬಹುದಾಗಿತ್ತು. ಇಲ್ಲಿ ಅಭೂತೋಪಮಾಲಂಕಾರ.

ವಿಗ್ರಹ ಮತ್ತು ಕೋಶ—

ಆತಪವಾರಣಂ— ಆತಪಂ ವಾರಯತೀತಿ ಆತಪವಾರಣಂ ಆತಪ = ಬಿಸಿಲು, 'ಪ್ರಕಾಶೋದ್ಯತ ಆತಪಃ'
ಅಮರ. 'ಆತಪಾತ್'ತ್ರಾಯತೇ ಇತಿ ಆತಪತ್ರಂ' ಸೂರ್ಯನ ಬಿಸಿಲಿನಿಂದ ಕಾಪಾಡುತ್ತದೆ ಎಂಬ
ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ಆತಪತ್ರ ಶಬ್ದದಿಂದ ಬರುವ ಅರ್ಥವನ್ನು ಆತಪವಾರಣಂ ಎಂಬ ಪದದಿಂದ
ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ವೃತ್ತಿರಾಜಂ— ವೃತ್ತೀನಾಂ ರಾಜಃ ವೃತ್ತಿರಾಜಃ ತಂ | ಉಪರಿ ಉಪರಿ ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಉಪರ್ಯದ್ಯದಸಃ
ಸಾಮಿಷ್ಟೇ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ದ್ವಿರುಕ್ತಿ ಉಭಸರ್ವತಸೋಃ ಕಾರ್ಯಾಧಿಗುಪಯಾದಿಷು ತ್ರಿಷು |
ದ್ವಿತೀಯಾಮ್ರೇಡಿತಾಂತೇಷು ತತೋನ್ಯತ್ರಾಪಿ ದೃಶ್ಯತೇ || ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕವಾರ್ತಿಕದಿಂದ ದ್ವಿತೀಯಾ
ವಿಭಕ್ತಿ |

ಉದಯನ್ಮಹಿರೋಪರಿಷ್ಠಪೂರ್ಣದ್ವಿಜರಾಜಪ್ರಿಯಂ = ಉದಯನ್ ಚ ಅಸೌ ಮಿಹಿರಶ್ಚ ಉದಯನ್ಮಹಿರಃ,
ಉದಯನ್ಮಹಿರಸ್ಯ ಉಪರಿ ತಿಷ್ಠತೀತಿ ಉದಯನ್ಮಹಿರೋಪರಿಷ್ಠಃ, ದ್ವಿಜಾನಾಂ ರಾಜಾ ದ್ವಿಜರಾಜಃ,
ಉದಯನ್ಮಹಿರೋಪರಿಷ್ಠಾಪೌ ಪೂರ್ಣದ್ವಿಜರಾಜಶ್ಚ. ಉದಯನ್ಮಹಿರೋಪರಿಷ್ಠಪೂರ್ಣದ್ವಿಜರಾಜಃ,
ತಸ್ಯ ಶ್ರೀಃ ತಾಂ | ಮಿಹಿರಃ = ಸೂರ್ಯಃ 'ಮಿಹಿರಾರುಣಪೂಷಣಃ' ಅಮರ. ದ್ವಿಜರಾಜಃ = ಚಂದ್ರ
'ದ್ವಿಜರಾಜಃ ಶರಿದರಃ' ಅಮರ. ಶ್ರೀ = ಶೋಭಾ 'ಶ್ರೀವೇಷರಚನಾ ಶೋಭಾ' ಕೋಶ |

ವಿಶೇಷಾಂಶ— ಇಲ್ಲಿ ಭಲೂರಿಯಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮವಾದ ಆಯಂ ಭಾವಃ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯಸ್ಯ ಸುವರ್ಣ ಪ್ರಭಾತ್ವಾತ್
ಉದ್ಯದಾತ್ಮನಾಮ್ಯಂ ಮಧ್ವೋಪರಿ ಧೃತಚಕ್ರಸ್ಯ ಶುಭ್ರತ್ವಾತ್ ಪೂರ್ಣಮಾಚಂದ್ರನಾಮ್ಯಂ ಯದಿ ಉದ್ಯದಾದಿತ್ಯಸ್ಯ
ಲೋಹಿತಮಂಡಲೋಪರಿಷ್ಠಾತ್ ಸಂಪೂರ್ಣಧವಲಂ ವರ್ತುಲಂ ಚಂದ್ರಮಂಡಲಂ ಭವೇತ್ ತರ್ಹಿ ಸುವರ್ಣವರ್ಣ
ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯಮಸ್ತಕೋಪರಿ ಧೃತಸ್ಯ ಧವಲವರ್ತುಲಚಕ್ರಸ್ಯ ಉಪಮಾ ಸಂಭವೇತ್ | ನಚ ಇಷ್ಟಾಪತ್ತಿಃ ಲೋಹಿತೋ
ದಿತಸೂರ್ಯೋಪರಿ ಶ್ವೇತಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಮಂಡಲಸ್ಯ ಕದಾಪಿ ಅಭೂತತ್ವಾತ್ ಆತ ಏವ ಅಭೂತೋಮಾ ಇಯಮಿತಿ ||

ತಾತ್ಪರ್ಯ—ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಷಾರ್ಯರು ಸುವರ್ಣವರ್ಣದವರು ಅವರಿಗೆ ಉದಯಿಸುತ್ತಿರುವ ಸೂರ್ಯನ ಹೋಲಿಕೆಯಿದೆ. ಆಚಾರ್ಯರ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಹಿಡಿದ ಶ್ವೇತಚಕ್ರವು ಶುಭ್ರವಾದುದರಿಂದ ಹುಣ್ಣುಮೆಯ ಚಂದ್ರನನ್ನು ಹೋಲುತ್ತದೆ. ಒಂದು ವೇಳೆ ಉದಯಿಸುತ್ತಿರುವ ಸೂರ್ಯನ ಕೆಂಪಾದ ಮಂಡಲದ ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸಂಪೂರ್ಣ ಬೆಳ್ಳಗಾದ ಗುಂಡಗಾದ ಚಂದ್ರಮಂಡಲವಿರುವುದಾದರೆ ಬಂಗಾರದ ಬಣ್ಣದ ಆಚಾರ್ಯರ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಹಿಡಿದಿರುವ ಬೆಳ್ಳಗೆ ಗುಂಡಗೆ ಇರುವ ಭಕ್ತದ ಹೋಲಿಕೆಯನ್ನು ಕೊಡಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಹೋಲಿಕೆಯನ್ನು ಏಕೆ ಕೊಡಬಾರದು? ಕೊಡಿರಿ. ನಮಗೆ ಅದು ಇಷ್ಟ ಎನ್ನಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಕೆಂಪಾಗಿ ಉದಯಿಸುತ್ತಿರುವ ಸೂರ್ಯನ ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಬೆಳ್ಳಗಿರುವ ಪೂರ್ಣಚಂದ್ರನ ಮಂಡಲವು ಎಂದೂ ಇರಲಿಲ್ಲ ಇರುವುದೂ ಇಲ್ಲ. ಅದುದರಿಂದಲೇ ಇದು ಅಭೂತೋಪಮಾ ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

ತ್ರಿಯಾಪದ— ಆ+ಯಯೌ ಯಯತುಃ ಯಯುಃ | ಇತ್ಯಾದಿ ಯಾವ್ರಾಪಣೇ ಲಿಟ್ |

ಪ್ರಯೋಗ— ವರೇಣ್ಯಂ ವ್ರತರಾಜಂ ತಂ ಉಪರಿ ಉಪರಿ ದೈತೇನ ಉದಾರೇಣ ಆತಪವಾರಣೇನ ಅಭೂತಾ ಉತಯನ್ನಿಹಿರೋಪರಿಷ್ಠಪೂರ್ಣದ್ವಿಜರಾಜಶ್ರೀಃ ಆಯಯೇ (ಕರ್ಮಣಿ) |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಷಾರ್ಯರ ಒಬ್ಬ ಭಕ್ತನು ಅವರನ್ನು ತನ್ನ ಹೆಗಲ ಮೇಲೇರಿಸಿ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದನು ಎಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಭುವನತ್ರಯಧಾರಿಣಂ ಮುಕುಂದಂ

ದಧದಂತಃ ಸ ದಧೇ ಗುರುಃ ಸ್ವಯಂ ಚ |

ಅಪಿ ಕೇನಚಿದಿತ್ಯದೋ ನ ಚಿತ್ರಂ

ನನು ಸ ಪ್ರಾಣಪತಿರ್ಬಭಾರ ತಂ ಚ

|| 18 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಭುವನತ್ರಯಧಾರಿಣಂ (ಧಾರಿಣಂ) ಮುಕುಂದಂ, ಅಂತಃ, ಸಃ, ದಧತ್ ಅಂತಃ, ಸಃ, ದಧೇ, ಗುರುಃ, ಸ್ವಯಂ, ಚ, ಅಪಿ, ಕೇನಚಿತ್, ಇತಿ ಅದಃ, ನ, ಚಿತ್ರಂ, ನನು, ಸಃ, ಪ್ರಾಣಪತಿಃ, ಬಭಾರ, ತಂ, ಚ |

ಅನ್ವಯ— ಭುವನತ್ರಯಧಾರಿಣಂ (ಧಾರಿಣಂ) ಮುಕುಂದಂ, ಅಂತಃ, ದಧತ್, ಸಃ, ಗುರುಃ, ಸ್ವಯಂ, ಚ, ಕೇನಚಿತ್, ಅಪಿ, ದಧೇ, ಇತಿ, ಅದಃ, ಚಿತ್ರಂ, ನ (ಭವತಿ), ಸಃ, ಪ್ರಾಣಪತಿಃ, ತಂ, ಚ, ಬಭಾರ, ನನು |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಭುವನತ್ರಯಧಾರಿಣಂ ಮುಕುಂದಂ = ಮೂರು ಲೋಕಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ (ಉದರದಲ್ಲಿ ಹೊತ್ತಿರುವ)

ಶ್ರೀನಾರಾಯಣನನ್ನು

ಅಂತಃ = ತನ್ನ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ,

ದಧತ್ = ಧರಿಸಿರುವ,

ಸಃ = ಆ,

ಗುರುಃ = ಗುರುಗಳಾದ ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಷಾರ್ಯರು,

ಸ್ವಯಂ ಚ = ತಾನೂ,

ಕೇನಚಿತ್ ಅಪಿ = ಯಾವನೋ ಒಬ್ಬ ಮನುಷ್ಯನಿಂದಲೂ,

ದಧೇ = ಹೊರಲ್ಪಟ್ಟರು,

ಇತಿ ಅದಃ = ಹೀಗೆಂದು ಈ ವಿಷಯವು,

ಚಿತ್ರಂ ನ (ಭವತಿ) = ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾಗಿಲ್ಲ,

ಸಃ = ಆ,

ಪ್ರಾಣಪತಿಃ = ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಸ್ವಾಮಿಯಾದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನು,

ತಂ ಚ = ತನ್ನನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ ಆ ಪುರುಷನನ್ನು

ಬಭಾರ ನನು = ಹೊತ್ತುಕೊಂಡಿರುವನಷ್ಟೆ

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನೊಬ್ಬ ಪುರುಷನು ಅವರನ್ನು ತನ್ನ ಹೆಗಲಿನ ಮೇಲೆ ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು ಮುಂದಕ್ಕೆ ಸಾಗಿದನು. ಮೂರು ಲೋಕಗಳನ್ನು ತನ್ನ ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುವ ಶ್ರೀ ಮುಕುಂದನನ್ನು ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿರುವ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಒಬ್ಬ ಸಾಧಾರಣ ಮನುಷ್ಯನು ಹೆಗಲಿನಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಸಾಗಿದುದು ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಲ್ಲವೇ! ಅಲ್ಲ ಈ ವಿಷಯ ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಲ್ಲ. ಶ್ರೀಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರು ಎಲ್ಲಾ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಒಡೆಯರು. ಅಂತಹ ಶ್ರೀಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನ ಸ್ವರೂಪಾಂಶಾವತಾರರೇ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು. ಅವರು ಎಲ್ಲರಲ್ಲಿಯೂ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. ತನ್ನನ್ನು ಹೊತ್ತುಕೊಂಡಿರುವ ಆ ಮನುಷ್ಯನಲ್ಲಿಯೂ ಅಂತರ್ಯಾಮಿ ಯಾಗಿದ್ದು ಅವನನ್ನೂ ತಮ್ಮನ್ನೂ ತಾವೇ ಧರಿಸಿರುವ ಅವರನ್ನು ಒಬ್ಬ ಮನುಷ್ಯನು ಹೊತ್ತುಕೊಂಡು ನಡೆದುದು ವಿನು ಆಶ್ಚರ್ಯ! ಏಕೆಂದರೆ ಹೊರುವವನೂ ತಾನೇ ಹೊರಲ್ಪಡುವವನೂ ತಾನೆ ಆಗಿರುವಾಗ ಈ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಆಶ್ಚರ್ಯವೇನಿಲ್ಲ. ಇದನ್ನೆಲ್ಲಾ ತಿಳಿಯದವರಿಗೆ ಆಶ್ಚರ್ಯವಾಗಬಹುದು. ಇಲ್ಲಿ ಕಾವ್ಯಲಿಂಗಾಲಂಕಾರ. ಸಮರ್ಥನೀಯಸ್ಯಾರ್ಥಸ್ಯ ಕಾವ್ಯಲಿಂಗಸಮರ್ಥನಂ || ಜಿತೋಮಂದಕಂದರ್ಪಮಚಿತ್ತೋಽಸ್ಯ ತ್ರಿಲೋಚನ || ಎಂದು ಲಕ್ಷಣೋದಾಹರಣೆಗಳು.

ಭಲಾರಿಯಾ— ಹರಿಃ ಜಗತ್ತ್ರಯಂ ಬಿಭರ್ತಿ = ಶ್ರೀಹರಿಯು ಮೂರುಲೋಕಗಳನ್ನು ಧರಿಸುತ್ತಾನೆ. ತಾದೃಶಂ ವಿಶ್ವಭರಂ ಮಧ್ಯಃ ಹೃದಯೇ ಸರ್ವದಾ ಸ್ಮರತಿ = ಅಂತಹ ವಿಶ್ವಭರನಾದ ದೇವರನ್ನು ಶ್ರೀಮದ್ವರು ಯಾವಾಗಲೂ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ನೆನೆಸುತ್ತಾ ಇರುತ್ತಾರೆ. ಇತಿ ಹೇತೋಃ ಭಗವದ್ಭಾರತಃ = ಈ ಕಾರಣದಿಂದ ಶ್ರೀಮದ್ವರು ಭಗವಂತನನ್ನು ಧರಿಸುವವರು ಆಗುತ್ತಾರೆ. ತಂ ಚ ವಾಹಕಃ ಪುರುಷಃ ಅಲ್ಪಬಲಃ ಧತ್ತೇ ಇತ್ಯೇತತ್ ವಿಚಿತ್ರತಯಾ ಪ್ರತೀಯತೇ = ಅಂತಹವರನ್ನು ಹೊರುವ ಪುರುಷನು ಅಲ್ಪಬಲವುಳ್ಳವನಾಗಿದ್ದರೂ ಧರಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂಬುದು ವಿಚಿತ್ರವಾಗಿ ತೋರುತ್ತದೆ. ದುರ್ಬಲಸ್ಯ ಬಹುಬಲಭಾರಣಾಯೋಗಾತ್ = ದುರ್ಬಲನು ಬಹಳ ಬಲವುಳ್ಳವನನ್ನು ಧರಿಸುವುದು ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ. ತಥಾಪಿ ಇದಂ ನ ಚಿತ್ರಂ = ಹಾಗಿದ್ದರೂ ಕೂಡಾ ಇದು ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಲ್ಲ. ಪ್ರಾಣಪತಿಃ ಮಧ್ಯಃ ಅಂತರ್ಯಾಮಿರೂಪೇಣ ಸ್ವವಾಹಕಮಪಿ ಬಿಭರ್ತಿ ಇತಿ ಹೇತೋಃ ಇತಿ ಭಾವಃ = ಸರ್ವೇಂದ್ರಿಯ ಸ್ವಾಮಿಯಾದ ಶ್ರೀಮದ್ವರು ಅಂತರ್ಯಾಮಿ ರೂಪದಿಂದ(ತನ್ನನ್ನು ಹೊರುವವ)ನನ್ನು ತಾನೊ ಹೊರುತ್ತಾರೆ. ಈ ಕಾರಣದಿಂದ ಇದು ಆಶ್ಚರ್ಯವಲ್ಲ ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಭುವನತ್ರಯಧಾರಿಣಂ— ಭುವನಾನಾಂ ತ್ರಯಂ ಭುವನತ್ರಯಂ, ಭುವನತ್ರಯಂ ಬಿಭರ್ತಿ ಇತಿ |

ಭುವನಾನಾಂ ತ್ರಯಂ ಭುವನತ್ರಯಂ ಧಾರಯತೀತಿ ಭುವನತ್ರಯಧಾರಿ ತಂ | ಭುವನತ್ರಯ ಭಾರಿ, ತಂ |

ಪ್ರಾಣಪತಿಃ— ಪ್ರಾಣಾನಾಂ ಪತಿಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ದಧತ್ - ದಧೇ ದಧಾತೇ ದಧಿರೇ, ದಧಿಷೇ ದಧಾಥೇ ದಧಿಧೈ, ದಧೇ ದಧಿವಹೇ ದಧಿಮಹೇ, ದುಧಾಹಾ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಇತಿ ಧಾತೋಃ ಆತ್ಮನೇಪದಿನಃ ಲಿಟ್ | ಬಭಾರ ಬಭ್ರತುಃ ಬಭ್ರುಃ, ಬಭರ್ಥ ಬಭ್ರತುಃ ಬಭ್ರ, ಬಭಾರ ಬಭರ ಬಭ್ರಿವ ಬಭ್ರಮ | ಭೃಣ ಭರಣೇ ಪರಸ್ವಪದಿ ಲಿಟ್ |

ಕೋಶ— ಅಂತಃ - ಒಳಗೆ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ 'ಅಂತರ್ಮಧ್ಯೇ ತಥಾ ಪ್ರಾಂತೇ' ವಿಶ್ವ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಭುವನತ್ರಯಧಾರಿಣಾಂ ಮುಕುಂದಂ ಅಂತಃ ದಧತಂ ಸ್ವಯಂ ಚ ತಂ ಗುರುಂ ಕಶ್ಚಿದ್ರಪಿ ದಧೇ ಅಮುನಾ ಚಿತ್ರೇಣ ಭೂಯತೇ ಯತಃ ತೇನ ಪ್ರಾಣಪತಿನಾ ಸಃ ಸ್ವಧಾರಕಃ ಪುರುಷಃ ಅಪಿ ಬಭ್ರೇ ನನು |

★ ★ ★

ಆವತಾರಿಕಾ— ಶ್ರೀಮಧ್ವಾತಾಯರನ್ನು ಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳೇ ಮುಂತಾದವರು ಹಿಂಬಾಲಿಸಿದರು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಯತಯೋ ಗೃಹೀಣೋಽಥ ವರ್ಣಮುಖ್ಯಾಃ

ಶ್ರುತಿಗಾತ್ಮಕನಿಷಿದ್ಧಕಾಮ್ಯಭಾವಾಃ |

ಇಹ ಮೂರ್ತಿಧರಾ ಇವ ಸ್ವಧರ್ಮಾಃ

ಶತಸಂಖ್ಯಾಃ ಶತಸಂಖ್ಯಮನ್ವಗಚ್ಛನ್

|| 19 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಯತಯಃ, ಗೃಹೀಣಃ ಅಥ, ವರ್ಣಮುಖ್ಯಾಃ, ಶ್ರುತಿಗಾಃ ತ್ವಕನಿಷಿದ್ಧಕಾಮ್ಯಭಾವಾಃ, ಇಹ, ಮೂರ್ತಿಧರಾಃ, ಇವ, ಸ್ವಧರ್ಮಾಃ, ಶತಸಂಖ್ಯಾಃ ಶತಸಂಖ್ಯಂ, ಅನ್ವಗಚ್ಛನ್ |

ಅನ್ವಯ— ಶ್ರುತಿಗಾಃ, ತ್ವಕನಿಷಿದ್ಧಕಾಮ್ಯಭಾವಾಃ, ಶತಸಂಖ್ಯಾಃ, ಯತಯಃ, ಗೃಹೀಣಃ ಅಥ, ವರ್ಣಮುಖ್ಯಾಃ, ಮೂರ್ತಿಧರಾಃ, ಸ್ವಧರ್ಮಾಃ, ಇವ, ಇಹ, ಶತಸಂಖ್ಯಂ, ಅನ್ವಗಚ್ಛನ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಶ್ರುತಿಗಾಃ ತ್ವಕನಿಷಿದ್ಧಕಾಮ್ಯಭಾವಾಃ = ವೇದಪಾಠದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತರಾಗಿರುವ, ವೇದೋಕ್ತವಾದ, ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ

ನಿಷೇಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಕಾಮ್ಯಕರ್ಮ ವಿಷಯಕವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ನಿಷೇಧ ಮಾಡಿರುವ ಕಾಮ್ಯ

ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಇಡದಿರುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ನಿಷಿದ್ಧವಾದ ಕಾಮ್ಯಕರ್ಮವಿಷಯಕವಲ್ಲದ,

ಶತಸಂಖ್ಯಾಃ = ನೂರಾರು ಸಂಖ್ಯೆಯುಳ್ಳ,

ಯತಯಃ = ಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳು,

ಗೃಹೀಣಃ = ಗೃಹಸ್ಥರು,

ಅಥ = ಅನಂತರ,

ವರ್ಣಮುಖ್ಯಾಃ = ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಗಳೂ,

ಮೂರ್ತಿಧರಾಃ = ದೇಹವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ,

ಸ್ವಧರ್ಮಾಃ ಇವ = ತಮ್ಮ ತಮ್ಮಗೆ ವಿಹಿತವಾದ ವರ್ಣಾಶ್ರಮ ಧರ್ಮಗಳಂತೆ (ಪುಣ್ಯಗಳಂತೆ),

ಇಹ = ಈ ಪ್ರಯೋಗಕಾಲದಲ್ಲಿ

ಶತಸಂಖ್ಯಂ = ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರನ್ನು,

ಅನ್ವಗಚ್ಛನ್ = ಹಿಂಬಾಲಿಸಿದರು.

ಕಾತ್ಯಾಯ್ನ— ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡುತ್ತಿರುವಾಗ ನೂರಾರು ಮಂದಿ ಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳೂ, ಗೃಹಸ್ಥರು, ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಗಳೂ ಅವರನ್ನು ಹಿಂಬಾಲಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಅವರೆಲ್ಲರೂ ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿ ವೇದೋಕ್ತವಾದ ಆಚಾರದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತರಾಗಿದ್ದರು. ವೇದದಲ್ಲಿ ನಿಷೇಧ ಮಾಡಿರುವ ಕಾಮ್ಯಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿದ್ದರು. ನಿಷಿದ್ಧವಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಅವರೆಲ್ಲರೂ ವೇದಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾಗಿರುವ ನಿಷಿದ್ಧವಾದ ಕಾಮ್ಯಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಕೇವಲ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸಾಧಕವಾದ ನಿವೃತ್ತಿ ಧರ್ಮಗಳು ಶರೀರವನ್ನು ಧರಿಸಿ ಬಂದಂತೆ ಇದ್ದರು.

ವಿಶೇಷಾಂಶ— ತನ್ನನ್ನೇಷ್ಠಿಯಾಚಕಃ (ಯಾಯಜೂಕಃ) ಸ್ವಾತ್ ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಕಾಮ್ಯಕರ್ಮಗಳನ್ನು ನಿಷೇಧಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಮೋಕ್ಷವೇಕ್ಷಿಗಳಾದ ಎಲ್ಲರೂ ನಿವೃತ್ತ ಧರ್ಮವನ್ನೇ ಅನುಷ್ಠಾನ ಮಾಡಬೇಕು. ಇಂತಹ ಧರ್ಮಗಳು ವೇದಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾಗಿದ್ದು (ಶ್ರುತಿಗ) ನಿವೃತ್ತ ಕರ್ಮ ವಿಷಯಕವಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಹಿಂಬಾಲಿಸಿ ಬರುತ್ತಿರುವವರೂ ವೇದೋಕ್ತ ಧರ್ಮಾಚರಣೆಯಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತರಾಗಿರುವುದರಿಂದ 'ಶ್ರುತಿಗ' ಅಂದರೆ ವೇದಸಂಬಂಧವುಳ್ಳವರೂ ನಿವೃತ್ತ ಧರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನವನ್ನೇ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದ ನಿಷಿದ್ಧವಾದ ಮತ್ತು ಕಾಮ್ಯವಾದಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟವರು. ನಿಷಿದ್ಧವಾದ ಕಾಮ್ಯಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟವರೂ ಆದುದರಿಂದ ಶರೀರವನ್ನು ಧರಿಸಿ ಬಂದಿರುವ ಅವರವರ ಧರ್ಮಗಳೋ ಎಂಬಂತೆ ಶೋಭಿಸುತ್ತಿದ್ದರು ಎಂದು ಉತ್ತೇಕ್ಷಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಭಾವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ— ನಿಷಿದ್ಧಕಾಮ್ಯಭಾವಾಃ ನಿಷಿದ್ಧಕಾಮ್ಯಕರ್ಮಣೋರಭಿಪ್ರಾಯಃ ನಿಷಿದ್ಧತ್ವಂ ಕಾಮ್ಯತ್ವಂ ಚ ಮತ್ತು ಕಾಮ್ಯಕರ್ಮಗಳ ನಿಷಿದ್ಧತ್ವ ಮತ್ತು ಕಾಮ್ಯತ್ವಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಕೇವಲ ನಿವೃತ್ತಕರ್ಮರೂಪದಿಂದ ಆಚರಿಸುವವರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ವರ್ಣಮುಖ್ಯಾಃ— ವರ್ಣನಾಂ ಮುಖ್ಯಾಃ ।

ಶ್ರುತಿಗಾಃ— ಶ್ರುತಿಂ ಗಚ್ಛಂತಿ ಇತಿ ಶ್ರುತಿಗಾಃ ।

ತೃಕನಿಷಿದ್ಧಕಾಮ್ಯಭಾವಾಃ— ಕಾಮ್ಯೇ ಭಾವಃ(ಕಾಮ್ಯ ಕರ್ಮ ವಿಷಯಕಂ) ಮನಃ ಕಾಮ್ಯಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಮನಸ್ಸು ನಿಷಿದ್ಧಶ್ಚೈ ಕಾಮ್ಯಭಾವರ್ದ ನಿಷಿದ್ಧಕಾಮ್ಯಭಾವಾಃ, ತೃಕ್ತಾ ನಿಷಿದ್ಧಕಾಮ್ಯಭಾವಾಃ ಯೈಃ ತೇ ತೃಕನಿಷಿದ್ಧಕಾಮ್ಯಭಾವಾಃ । ಅಥವಾ ಕಾಮ್ಯಶ್ಚತೃಕ್ತ ಭಾವಾರ್ಥ ಕಾಮ್ಯಭಾವಾಃ ನಿಷಿದ್ಧಾರ್ಥ ತೇ ಕಾಮ್ಯಭಾವಾರ್ಥ ನಿಷಿದ್ಧಕಾಮ್ಯಭಾವಾಃ ತೃಕ್ತಾಃ ನಿಷಿದ್ಧಕಾಮ್ಯಭಾವಾಃ ಯೈಃ ತೇ ನಿಷಿದ್ಧಕಾಮ್ಯಭಾವಾಃ । ಇಲ್ಲಿ ಭಾವವಶ್ಚತೃಕ್ತ ಕರ್ಮ ಎಂದು ಅರ್ಥ ಇದು ಧರ್ಮಾರ್ಥ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ. ಅಥವಾ ನಿಷಿದ್ಧಾರ್ಥ ಕಾಮ್ಯಾರ್ಥ ನಿಷಿದ್ಧಕಾಮ್ಯಾಃ ನಿಷಿದ್ಧಾರ್ಥಕಾಮ್ಯಾರ್ಥ ತೇ ಭಾವಾರ್ಥ ನಿಷಿದ್ಧಕಾಮ್ಯಭಾವಾಃ ತೃಕ್ತಾಃ ನಿಷಿದ್ಧಕಾಮ್ಯಭಾವಾಃ ಯೈಃ ತೇ ತೃಕ್ತ ನಿಷಿದ್ಧಕಾಮ್ಯಭಾವಾಃ ಇದು ಧರ್ಮಾರ್ಥ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ. ಇಲ್ಲಿ ಭಾವ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಅಥವಾ ನಿಷಿದ್ಧಾರ್ಥ ಕಾಮ್ಯಾರ್ಥ, ನಿಷಿದ್ಧಕಾಮ್ಯಾಃ, ನಿಷಿದ್ಧಕಾಮ್ಯಾರ್ಥತೇ, ಭಾವಾರ್ಥ ನಿಷಿದ್ಧ-ಕಾಮ್ಯಭಾವಾಃ ತೃಕ್ತಾಃ, ನಿಷಿದ್ಧಕಾಮ್ಯಭಾವಾಃ ಯೈಃ ತೇ ತೃಕ್ತ ನಿಷಿದ್ಧಕಾಮ್ಯಭಾವಾಃ. ಈ ಮೂರು ವಿಧ ವಿಗ್ರಹಗಳಿಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಅನ್ವಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಈ ಪದವು ವಿಶೇಷಣವಾದಾಗ ಈ ರೀತಿ ವಿಗ್ರಹಮಾಡಬೇಕು. ತೃಕ್ತಃ ನಿಷಿದ್ಧಃ ಕಾಮ್ಯಃ ಭಾವಃ (ವಿಷಯಃ) ಯೇಷಾಂ ತೇ ತೃಕನಿಷಿದ್ಧಕಾಮ್ಯಭಾವಾಃ ।

ಮೂರ್ತಿಧರಾಃ— ಧರಂತಿ ಇತಿ ಧರಾಃ ಮೂರ್ತೀಃ ಧರಾಃ ಮೂರ್ತಿಧರಾಃ,

ಸ್ವಧರ್ಮಾಃ— ಸ್ವೇಷಾಂ ಧರ್ಮಾಃ ಸ್ವಧರ್ಮಾಃ ।

ಶತಸಂಖ್ಯಾಂ— ಶತಂ ಸಂಖ್ಯಾಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಶತಸಂಖ್ಯಾಃ - ನೂರಾರು ಸಂಖ್ಯೆಯುಳ್ಳವರು, ಶತಂ ಸಂಖ್ಯಾ ಜ್ಞಾನಂ ಯಸ್ಯಸಃ ಶತಸಂಖ್ಯಾಃ ತಂ ।

ಕೋಶ— 'ವರ್ಣಮುಖ್ಯಾಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ವರ್ಣನ ಎಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಗಳು, 'ವರ್ಣನಃ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಣಃ' ಅಮರ, 'ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ ಭವೇದ್ವರ್ಣಃ' ಹಲಕೋಶ. 'ಶತಸಂಖ್ಯಂ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸಂಖ್ಯಾ ಎಂದರೆ ಜ್ಞಾನ ಚರ್ಚಾ ಸಂಖ್ಯಾ ವಿಚಾರಣಾ, 'ಸಂಖ್ಯಾವಾನ್ ಪಂಡಿತಃ ಕವಿಃ' ಎಂದು ಅಮರ, 'ಸ್ವೇಷಾಂ ಧರ್ಮಾಃ ಸ್ವಧರ್ಮಾಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಧರ್ಮ ಎಂದರೆ ಪುಣ್ಯ, ಕರ್ಮಗಳು ಅಥವಾ ಪುಣ್ಯಗಳು 'ಧರ್ಮಾಃ ಪುಣ್ಯಯುಯ ನ್ಯಾಯಸ್ವಭಾವಾಚಾರಸೋಮಪಾಃ' ಅಮರ, 'ಭಾವಸತ್ಯಾ ಸ್ವಭಾವಾಭಿಪ್ರಾಯಬೇಷಾಶ್ಚ ಜನ್ಯಸು' ಅಮರ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅನ್ವಗಚ್ಛನ್ - ಅನು+ಅಗಚ್ಛನ್, ಅಗಚ್ಛತ್ ಅಗಚ್ಛತಾಂ ಅಗಚ್ಛನ್, ಅಗಚ್ಛಿ ಅಗಚ್ಛತಂ ಅಗಚ್ಛತ, ಅಗಚ್ಛಂ ಅಗಚ್ಛಾವ ಅಗಚ್ಛಾವು । ಅನು ಉಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕಾತ್ಯರ್ಥಕಃ ಗಮಲ್ಯಗತೌ ಇತಿ ಧಾತುಃ ಪರಸ್ವೈಪದೀ ಅನದ್ಯತನಭೂತೇ ಲಪ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಬಹುವಚನೇ ಅನ್ವಗಚ್ಛನ್ ಇತಿ ರೂಪಂ ।

ಪ್ರಯೋಗ— ಶ್ರುತಿಗೈಃ ತೃಕ್ತನಿಷಿದ್ಧಕಾಮ್ಯಭಾವೈಃ ಶತಸಂಖ್ಯೈಃ ಯತಿಭಿಃ ಗೃಹಿಭಿಃ ಅಥ ವರ್ಣಮೂರ್ತಿಧರೈಃ ಸ್ವಧರ್ಮೈಃ ಇವ ಇಹ ಶತಸಂಖ್ಯಃ ಅನ್ವಗಮೃತ (ಕರ್ಮಣಿ) ।

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆಚಾರ್ಯರ ಜೊತೆಗೆ ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಜನರಿಗೆ ಏಕೆ ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಆಯಾಸವಾಗಲಿಲ್ಲ ಎಂಬುದನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಪರಿವಾರಜನಾ ನ ಮಾರ್ಗದುಃಖಂ

ಪ್ರಯಯುಃ ಪೂರುಷರತ್ನವೀಕ್ಷಮಾಣಾಃ ।

ಇತಿ ನಾದ್ಯುಕ್ತಮಸ್ಯ ಹಿ ಪ್ರಯಾಂತಿ

ಸ್ಮೃತಿಮಾತ್ರಾದ್ಭವಿನೋ ಭವಾಪವರ್ಗಮ್ ॥ 20 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಪರಿವಾರಜನಾಃ, ನ, ಮಾರ್ಗದುಃಖಂ, ಪ್ರಯಯುಃ, ಪೂರುಷರತ್ನಂ, ಈಕ್ಷಮಾಣಾಃ, ಇತಿ ನ ಅದ್ವೈತಂ, ಅಸ್ಯ, ಹಿ, ಪ್ರಯಾಂತಿ, ಸ್ಮೃತಿಮಾತ್ರಾತ್, ಭವಿನಃ, ಭವಾಪವರ್ಗಂ ।

ಅನ್ವಯ— ಪೂರುಷರತ್ನಂ, ಈಕ್ಷಮಾಣಾಃ, ಪರಿವಾರಜನಾಃ, ಮಾರ್ಗದುಃಖಂ, ನ ಪ್ರಯಯುಃ, ಇತಿ, ನ ಅದ್ವೈತಂ, ಭವಿನಃ, ಅಸ್ಯ, ಸ್ಮೃತಿಮಾತ್ರಾತ್, ಭವಾಪವರ್ಗಂ, ಪ್ರಯಾಂತಿ, ಹಿ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಪೂರುಷರತ್ನಂ = ಪುರುಷ ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು,

ಈಕ್ಷಮಾಣಾಃ = ನೋಡುತ್ತಿರುವ,

ಪರಿವಾರಜನಾಃ = ಅವರ ಸೇವಕರಾದ ಜನರು(ಶಿಷ್ಯರು),

ಮಾರ್ಗದುಃಖಂ = ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ನಡೆದುದರಂದ ಆದ ಆಯಾಸವನ್ನು,

ನ ಪ್ರಯಯುಃ = ಹೊಂದಲಿಲ್ಲ,

ಇತಿ = ಹೀಗೆಂಬುದು,

ಅದ್ವೈತಂ = ಅಶ್ವರ್ಯವು,

ನ = ಅಲ್ಲ,

ಭವಿನಃ = ಸಂಸಾರಿಗಳು,

ಅಸ್ಯ = ಈ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ,

ಸ್ಫುತಿಮಾತ್ರಾತ್ = ಸ್ಮರಣೆಯಿಂದಲೇ,
ಭವ = ಸಂಸಾರದ ದೇಯಿಂದ,
ಅಪವರ್ಗಂ = ಬಿಡುಗಡೆಯನ್ನು (ಮೋಕ್ಷವನ್ನು),
ಪ್ರಯಾಂತಿ ಹಿ = ಹೊಂದುತ್ತಾರಪ್ಪೆ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಜೊತೆಗೆ ಅವರ ಅನೇಕ ಶಿಷ್ಯರು ಅವರನ್ನು ನೋಡುತ್ತಾ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಆದುದರಿಂದ ಅವರಿಗೆ ದಾರಿಯಲ್ಲಿನಡೆದ ಆಯಾಸವು ಆಗಲಿಲ್ಲ. ಅವರಿಗೆ ದಾರಿಯಲ್ಲಿನಡೆದಾಗ ಸ್ವಲ್ಪ ಆಯಾಸ ದುಃಖವುಂಟಾದರೂ ಅದಲ್ಲವೂ ಮರತೇ ಹೋಯಿತು. ಆದರೆ ಇದು ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಸ್ಮರಣೆ ಮಾಡಿದ ಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ಸಂಸಾರಿಗಳಿಗೆ ಸಂಸಾರದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆಯುಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಅವರು ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತಾರೆ. ಹಾಗಿರುವಾಗ ಅವರನ್ನು ನೋಡುತ್ತಾ ದಾರಿ ನಡೆಯುವವರಿಗೆ ದುಃಖವಾಗಲಿಲ್ಲ ಎಂಬುದು ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಲ್ಲವಷ್ಟೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ— 'ಯಸ್ಯ ಸ್ಮರಣಮಾತ್ರೇಣ ಸರ್ವದುಃಖರೂಪಸಂಸಾರನಾಶೋ ಭವತಿ ತದ್ವರ್ತನೇ ಸತಿ ತದೇಕ ದೇಶಮಾರ್ಗದುಃಖಪರಿಹಾರಃ ಭವತೀತಿ ನಾಶ್ಚರ್ಯಂ. ಸ್ಮರಣಾಪೇಕ್ಷಯಾ ದರ್ಶನಸ್ಯ ಅಧಿಕಸಾಧನತ್ವಾತ್' ಇತಿ ಭಾವಃ | (ಭಲಾರಿಯ) ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಸ್ಮರಣಮಾತ್ರದಿಂದ ಸಮಸ್ತ ದುಃಖಗಳ ಸಮುದಾಯ ರೂಪವಾದ (ಅಶೇಷ ದುಃಖರೂಪವಾದ) ಸಂಸಾರದ ನಾಶವಾಗುತ್ತದೆ. ಅವರನ್ನು ಸ್ಮರಿಸುವವರು ಮುಕ್ತರಾಗುತ್ತಾರೆ. ಅವರನ್ನೇ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಿ ನೋಡುತ್ತಿರುವವರಿಗೆ ಸಂಸಾರದ ಅನೇಕ ದುಃಖಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಚಿಕ್ಕ ಅಂಶವಾದ ದುಃಖವು ಪರಿಹಾರವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬುದು ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಲ್ಲವಷ್ಟೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಸ್ಮರಣೆಗಿಂತ ದರ್ಶನವು ಹೆಚ್ಚಿನ ಸಾಧನವಷ್ಟೆ. ಸ್ಮರಣೆಯಿಂದಲೇ ಎಲ್ಲಾ ದುಃಖಗಳ ನಿವೃತ್ತಿಯಾಗುತ್ತಿರುವಾಗ ದರ್ಶನದಿಂದ ಮಾರ್ಗಾಯಾಸದುಃಖ ಪರಿಹಾರವಾಗುವುದು ಆಶ್ಚರ್ಯವಲ್ಲವಷ್ಟೆ ಇಲ್ಲಿ ಕಾವ್ಯಲಿಂಗಾಲಂಕಾರ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಪರಿವಾರಜನಾಃ— ಪರಿವಾರಾಶ್ಚ ತೇ ಜನಾಶ್ಚ ಪರಿವಾರಜನಾಃ |

ಮಾರ್ಗದುಃಖಂ— ಮಾರ್ಗಗಮನಜನ್ಯಂ ದುಃಖಂ ಮಾರ್ಗದುಃಖಂ, ಮಧ್ಯಮ(ಪದ)ಲೋಪಿ, ಕರ್ಮ ಧಾರಯ ಅಥವಾ ಮಾರ್ಗಾತ್ ಮಾರ್ಗೇಣ ವಾ ದುಃಖಂ ಮಾರ್ಗದುಃಖಂ ತತ್ |

ಪೂರುಷರತ್ನಂ— ಪೂರುಷೇಷು ರತ್ನಂ, (ತತ್) ಇಲ್ಲಿ ರತ್ನ ಎಂದರೆ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು ಎಂದು ಅರ್ಥ. 'ರತ್ನಂ ಶ್ರೇಷ್ಠೇ ಮಣಾವತಿ' ವಿಶ್ವ 'ರತ್ನಂ ಸ್ವಜಾತಿಶ್ರೇಷ್ಠೇಷು' ಅಮರ |

ಸ್ಫುತಿಮಾತ್ರಾತ್— ಸ್ಮೃತಿರೇವ ಸ್ಮೃತಿಮಾತ್ರಂ ತಸ್ಮಾತ್ |

ಭವಾಪವರ್ಗಃ— 'ಭವಃ ವಿಷಾಂ ಅಸ್ತೀತಿ ಭವಿನಃ' ಇಲ್ಲಿ ಭವ ಎಂದರೆ ಸಂಸಾರ, ಭವಸ್ಸಂಸಾರ. 'ಸಂಪ್ರಾಪ್ತಶ್ರೇಯಶ್ಕಂಕರಜನ್ಯಂ' ವಿಶ್ವ | ಭವಾತ್ ಅಪವರ್ಗಃ ಭವಾಪವರ್ಗಃ ತಂ | ಅಪವರ್ಗ ಮೋಕ್ಷ 'ಮೋಕ್ಷೋಽಪವರ್ಗಃ' ಅಮರ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಪ್ರಯಯಃ- ಪ್ರ+ಯಯಃ ಯಯೌ ಯಯತುಃ ಯಯುಃ, ಯಯಿಥ ಯಯಾಥ ಯಯಥುಃ ಯಯ, ಯಯೌ ಯಯಿವ ಯಯಿಮ | ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ ಲಿಟ್ ಪ್ರ+ಯಾಂತಿ, ಯಾತಿ ಯಾತಃ ಯಾಂತಿ, ಯಾಸಿ ಯಾಥಃ ಯಾಥ, ಯಾಮಿ ಯಾವಃ ಯಾಮಃ | ಯಾಪ್ರಾಪಣೇ ಲಿಟ್.

ಪ್ರಯೋಗ— ಪೂರುಷರತ್ನಮೀಕ್ಷಮಾಣೈಃ ಪರಿವಾರಜನೈಃ ಮಾರ್ಗದುಃಖಂ ಪ್ರಯಯೇ ಇತಿ ಅದ್ಭುತೇನ ಘೋರತಃ ಭವಿಭಿಃ ಅಸ್ಯ ಸ್ಮೃತಿಮಾತ್ರಾತ್ ಭವಾಪವರ್ಗಃ ಪ್ರಯಯಾತೇ ಹಿ (ಕರ್ಮಣಿ) |

ಅವತಾರಿಣಿ— ಜಯಸಿಂಹರಾಜನು ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಎದುರುಗೊಂಡನೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಮದನೇಶ್ವರವಲ್ಲಭಪ್ರದೇಶೇ

ಪ್ರಭುಮಾಯಾಂತಮಥಾಭ್ಯಪದ್ಯತ ದ್ರಾಕ್ ।

ಜಯಸಿಂಹ ಇಮಂ ನೃಸಿಂಹವರ್ಯಃ

ಶುಭಧೀಃ ಸ್ತಂಭವಿಶಿಷ್ಟಸಿಂಹನಾಮಾ

॥ 21 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಮದನೇಶ್ವರವಲ್ಲಭಪ್ರದೇಶೇ, ಪ್ರಭುಂ, ಆಯಾಂತಂ, ಅಥ, ಅಭ್ಯಪದ್ಯತ, ದ್ರಾಕ್, ಜಯಸಿಂಹಃ, ಇಮಂ, ನೃಸಿಂಹವರ್ಯಃ, ಶುಭಧೀಃ, ಸ್ತಂಭವಿಶಿಷ್ಟಸಿಂಹನಾಮಾ ।

ಅನ್ವಯ— ಅಥ, ಶುಭಧೀಃ, ಸ್ತಂಭವಿಶಿಷ್ಟಸಿಂಹನಾಮಾ, ನೃಸಿಂಹವರ್ಯಃ, ಜಯಸಿಂಹಃ, ಮದನೇಶ್ವರವಲ್ಲಭ ಪ್ರದೇಶೇ, ಆಯಾಂತಂ, ಪ್ರಭುಂ, ಇಮಂ, ದ್ರಾಕ್, ಅಭ್ಯಪದ್ಯತ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಥ = ಅನಂತರ,

ಶುಭಧೀಃ = ಮಂಗಳಕರವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ,

ಸ್ತಂಭವಿಶಿಷ್ಟಸಿಂಹನಾಮಾ = ಕೆಚ್ಚಿಸಿಂಹನೆಂದು ಹೆಸರುಳ್ಳ,

ನೃಸಿಂಹವರ್ಯಃ = ರಾಜಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ,

ಜಯಸಿಂಹಃ = ಜಯಸಿಂಹರಾಜನು,

ಮದನೇಶ್ವರವಲ್ಲಭಪ್ರದೇಶೇ = ಮದನೇಶ್ವರನೆಂಬ ದೇವರಿಗೆ ಇಷ್ಟವಾದ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ,

ಆಯಾಂತಂ = ಬರುತ್ತಿರುವ,

ಪ್ರಭುಂ = ಸ್ವಾಮಿಯಾದ,

ಇಮಂ = ಈ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು,

ದ್ರಾಕ್ = ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ,

ಅಭ್ಯಪದ್ಯತ = ಎದುರುಗೊಂಡನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಹೀಗೆ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡುತ್ತಾ ಬರುತ್ತಿದ್ದರು. 'ಕೆಚ್ಚಿನಾಡು' ಎಂಬ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ರಾಜನಾದುದರಿಂದ 'ಕೆಚ್ಚಿಸಿಂಹರಾಜ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಪ್ರಖ್ಯಾತನಾದ, ಸಜ್ಜನನಾದ ಜಯಸಿಂಹನೆಂಬ ರಾಜಶ್ರೇಷ್ಠನು ಮದನೇಶ್ವರನೆಂಬ ಹೆಸರಿನ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಪ್ರಿಯವಾದ ಒಂದು ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಸ್ವಾಮಿಯಾದ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಎದುರುಗೊಂಡನು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಮದನೇಶ್ವರವಲ್ಲಭಪ್ರದೇಶೇ— ಮದನಸ್ಸು ಈಶ್ವರಃ ಮದನೇಶ್ವರಃ, ವಲ್ಲಭಶ್ಚಾಸೌ ಪ್ರದೇಶಶ್ಚ ವಲ್ಲಭಪ್ರದೇಶಃ,

ಮದನೇಶ್ವರಸ್ತು ವಲ್ಲಭಪ್ರದೇಶಃ ಮದನೇಶ್ವರವಲ್ಲಭಪ್ರದೇಶಃ ತ್ಯನ್ ।

ನೃಸಿಂಹವರ್ಯಃ— ನೃಣಾಂ ಸಿಂಹಾಃ ನೃಸಿಂಹಾಃ ನೃಸಿಂಹೇಷು ವರ್ಯಃ ನೃಸಿಂಹವರ್ಯಃ ।

ಶುಭಧೀಃ— ಶುಭಾ ಧೀಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಶುಭಧೀಃ ।

ಸ್ತಂಭವಿಶಿಷ್ಟಸಿಂಹನಾಮಾ— ಸ್ತಂಭೇನ, ಸ್ತಂಭಪದೇನ, ವಿಶಿಷ್ಟಂ, ಸಿಂಹ ಇತಿ ನಾಮ, ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸ್ತಂಭ ವಿಶಿಷ್ಟಸಿಂಹನಾಮಾ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಭ್ಯಪದ್ಯತ - ಅಭಿ+ಅಪದ್ಯತ ಅಪದ್ಯೇತಾಂ ಅಪದ್ಯಂತ, ಅಪದ್ಯಥಾಃ ಅಪದ್ಯೇಥಾಂ ಅಪದ್ಯದ್ಧಂ, ಅಪದ್ಯೇ ಅಪದ್ಯಾವಹಿ ಅಪದ್ಯಾವಹಿ | ಅಭಿ ಉಪಸರ್ಗ ಪೂರ್ವಕ ಪದಗತೌ ಇತಿ ಗತ್ಯರ್ಥಕಪದ ಧಾತು ಅನಿಟ್ ಆತ್ಮನೇಪದಿನಃ ಅನದ್ಯತನಭೂತೇ ಲಬ ಪ್ರಥಮವುರುಷೇ ಏಕವಚನಂ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಅಥ ರುಭಧಿಯಾ ಸ್ತಂಭವಿಶಿಷ್ಟಸಿಂಹನಾಮಾ ನೈಸಿಂಹವರ್ಯೇಣ ಜಯಸಿಂಹೇನ ಮದನೇಶ್ವರ ವಲ್ಲಭಪ್ರದೇಶೇ ಆಯನ್ ಪ್ರಭುಃ ಆಯಂ ದ್ರಾಕ್ ಅಭ್ಯಪದ್ಯತ್ (ಜಯಸಿಂಹನಿಂದ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು) ಎದುರು-ಗೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟರು.

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಜಯಸಿಂಹ ರಾಜನು ಆಚಾರ್ಯರ ಬಳಿಗೆ ಬಂದ ಕ್ರಮವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಅವತೀರ್ಯ ಪುರೈವ ವಾಹನಾತ್ ಸ್ನಾ-

ದಪಿ ಮಾರ್ಗಾಪಸಾರ್ಯ ಸೈನಿಕಾನ್ ಸಃ |

ಸಹ ಕೈಶ್ವನ ಭೂಸುರೈರವಾಪ್ತ-

ಸ್ವಿಜಗತ್ಪೂಜ್ಯಪದಾಂತಿಕೇ ನನಾಮ

|| 22 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅವತೀರ್ಯ, ಪುರಾ, ಏವ, ವಾಹನಾತ್, ಸ್ನಾತ್, ಅಪಿ, ಮಾರ್ಗಾತ್, ಅಪಸಾರ್ಯ, ಸೈನಿಕಾನ್, ಸಃ, ಸಹ, ಕೈಶ್ವನ, ಭೂಸುರೈಃ, ಅವಾಪ್ತಃ, ತ್ರಿಜಗತ್ಪೂಜ್ಯಪದಾಂತಿಕೇ, ನನಾಮ |

ಅನ್ವಯ— ಪುರಾ, ಏವ, ಸ್ನಾತ್, ವಾಹನಾತ್, ಅವತೀರ್ಯ, ಸೈನಿಕಾನ್, ಅಪಿ, ಮಾರ್ಗಾತ್, ಅಪಸಾರ್ಯ, ಕೈಶ್ವನ, ಭೂಸುರೈಃ, ಸಹ, ಅವಾಪ್ತಃ, ಸಃ, ತ್ರಿಜಗತ್ಪೂಜ್ಯಪದಾಂತಿಕೇ, ನನಾಮ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಪುರಾ ಏವ = ಮೊದಲೇ,

ಸ್ನಾತ್ = ತನ್ನದಾದ,

ವಾಹನಾತ್ = ವಾಹನದಿಂದ,

ಅವತೀರ್ಯ = ಇಳಿದು,

ಸೈನಿಕಾನ್ ಅಪಿ = ರಕ್ಷಕ ಭಟರನ್ನು,

ಮಾರ್ಗಾತ್ = ದಾರಿಯಿಂದ,

ಅಪಸಾರ್ಯ = ದೂರಸರಿಸಿ,

ಕೈಶ್ವನ = ಕೆಲವು ಮಂದಿ,

ಭೂಸುರೈಃ ಸಹ = ಬ್ರಾಹ್ಮಣರೊಡನೆ,

ಅವಾಪ್ತಃ = (ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು) ಹೊಂದಿದ (ಸಮೀಪಿಸಿದ),

ಸಃ = ಆ ರಾಜನು,

ತ್ರಿಜಗತ್ಪೂಜ್ಯಪದಾಂತಿಕೇನನಾಮ = ಮೂರು ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಗೌರವಾರ್ಹರಾದ ತ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಪಾದಗಳ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ವಂದಿಸಿದನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಆ ಜಯಸಿಂಹರಾಜನು ಆಚಾರ್ಯರು ಬರುವ ಮೊದಲೇ ತನ್ನ ವಾಹನವಾದ ಆನೆಯಿಂದ ಇಳಿದನು. ಸೈನಿಕರನ್ನು ದಾರಿಯಿಂದ ದೂರದಲ್ಲಿರಿಸಿದನು. ಕೆಲವು ಮಂದಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರನ್ನು ಮುಂದಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಮೂರು ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪೂಜ್ಯರಾದ ಆಚಾರ್ಯರ ಬಳಿಗೆ ಬಂದನು. ಅವರ ಪಾದಗಳ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ಬಾಗಿ ನಮಸ್ಕರಿಸಿದನು. ಮಹಾತ್ಮರ ದರ್ಶನಕ್ಕೆ ಹೋಗುವಾಗ ಆಡಂಬರಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರನ್ನು ಮುಂದಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಹೋಗುವುದು ವಿನಯಸಂಪನ್ನರಾದ ಕ್ಷತ್ರಿಯ ರಾಜರ ಸಂಪ್ರದಾಯ. ಅದರಂತೆಯೇ ಜಯಸಿಂಹರಾಜನು ಬಂದನು ಎಂದು ಭಾವವು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಭೂಸುರೈಃ— ಭುವಃ ಸುರಃ ಭೂಸುರಃ, ತೈಃ |

ತ್ರಿಜಗತ್ಪೂಜ್ಯಪದಾಂತಿಕೇ— ತ್ರೀಣಿ ಚ ತಾನಿ ಜಗಂತಿ ಚ ತ್ರಿಜಗಂತಿ, ತ್ರಿಜಗತ್ಸು ಪೂಜ್ಯಃ ತ್ರಿಜಗತ್ಪೂಜ್ಯಃ,

ತ್ರಿಜಗತ್ಪೂಜ್ಯಸ್ಯತ್ಪದೇ ತ್ರಿಜಗತ್ಪೂಜ್ಯಪದೇ, ತಯೋಃ ಅಂತಿಕಃ ತ್ರಿಜಗತ್ಪೂಜ್ಯಪದಾಂತಿಕಃ, ತಸ್ಮಿನ್ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ನನಾಮ ನೇಮತುಃ ನೇಮುಃ, ನೇಮಿಥ-ನನಂಥ ನೇಮುಥುಃ ನೇಮ, ನನಾಮ-ನನಮ ನೇಮಿವ ನೇಮಿಮ | ಇಮು ಪ್ರಹತ್ತೇ ಶಬ್ದೇ ಚ ಸಹ ಅನಿಟ್ ಪರಸ್ವಭೂತ ಅನದೃತನ ಪರೋಕ್ಷೇ ಲಿಟ್ |

ಕೋಶ— ಸ್ವಾತ್ ಸ್ವಃ = ತನ್ನದು, 'ಆತ್ಮಿಯೇ ಸ್ವೋಸ್ಥಿಯಾಂಧನೇ' ಅಮರ, ಸೈನಿಕಾಃ = ಸೈನ್ಯ, ಯೋಧರು, 'ಸೇನಾಯಾಂ ಸಮವೇತಾ ಯೇ ಸ್ವನ್ಯಾಸೇ ಸೈನಿಕಾಶ್ಚ ತೇ' ಅಮರ, ಪದ = ಕಾಲು, 'ಪದಂ ವ್ಯಾಜಾಂಘ್ರಿತದ್ವೇಧ' ಭಾಸ್ಕರ ಕೋಶ, ಅಂತಿಕ = ಸಮೀಪ, 'ಉಪಕಂಠಾಂತಿಕಾಭ್ಯರ್ಣಾಗ್ರಾ' ಅಮರ.

ಪ್ರಯೋಗ— ಕೈಶ್ವನ ಭೂಸುರೈಃ ಸಹ ಅವಾಪ್ತೇನ ತೇನ ತ್ರಿಜಗತ್ಪೂಜ್ಯಪದಾಂತಿಕೇ ನೇಮೇ (ಕರ್ಮಣಃ) | ರಾಜನಿಂದ ಆಚಾರ್ಯರ ಪಾದದ ಬಳಿ ನಮಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು.

★ ★ ★

ಅವಾಂತಿಕಾ— ಆಚಾರ್ಯರು ಜಯಸಿಂಹರಾಜನೊಡನೆ ವಿಷ್ಣುಮಂಗಲಕ್ಕೆ ಬಂದರೆಂದು ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಪೃಥಿವೀಪತಿನಾನುಗಮ್ಯಮಾನೋ

ವಿನಯಾದ್ಭಕ್ತರಸಾರ್ಧಮಾನಸೇನ |

ಅಚರೇಣ ಸ ವಿಷ್ಣುಮಂಗಲಸ್ಯ

ಪ್ರಯಯಾವಾಯತನೋತ್ತಮಸ್ಯ ಪಾಶ್ವಮ್ || 23 ||

ಪದಭೇದ— ಪೃಥಿವೀಪತಿನಾ, ಅನುಗಮ್ಯಮಾನಃ, ವಿನಯಾತ್, ಭಕ್ತರಸಾರ್ಧಮಾನಸೇನ, ಅಚರೇಣ, ಸಃ, ವಿಷ್ಣುಮಂಗಲಸ್ಯ, ಪ್ರಯಯೌ, ಆಯತನೋತ್ತಮಸ್ಯ, ಪಾಶ್ವಮ್ |

ಅನ್ವಯ— ಭಕ್ತರಸಾರ್ಧಮಾನಸೇನ, ಪೃಥಿವೀಪತಿನಾ, ವಿನಯಾತ್, ಅನುಗಮ್ಯಮಾನಃ, ಸಃ, ಅಚರೇಣ, ವಿಷ್ಣು ಮಂಗಲಸ್ಯ, ಆಯತನೋತ್ತಮಸ್ಯ, ಪಾಶ್ವಮ್, ಪ್ರಯಯೌ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಭಕ್ತರಸಾರ್ಧಮಾನಸೇನ = ಭಕ್ತಿಯೆಂಬ ರಸಜಲದಿಂದ ತೋಯ್ತುಹೋದ (ಒದ್ದೆಯಾದ) ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ

ಪೃಥಿವೀಪತಿನಾ = ಜಯಸಿಂಹರಾಜನಿಂದ,

ವಿನಯಾತ್ = ವಿಧೇಯತೆಯಿಂದ,
 ಅನುಗಮ್ಯಮಾನಃ = ಹಿಂಬಾಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ
 ಸಃ = ಆ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು,
 ಅಚರೇಣ = ಬಹಳ ಬೇಗನೆ,
 ವಿಷ್ಣುಮಂಗಲಸ್ಯ = ವಿಷ್ಣುಮಂಗಲವೆಂಬ,
 ಆತನೋತ್ತಮಸ್ಯ = ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ದೇವಾಲಯದ,
 ಪಾರ್ಶ್ವಂ = ಪಕ್ಕಕ್ಕೆ (ಸಮೀಪಕ್ಕೆ),
 ಪ್ರಯಯೌ = ಹೋದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ನೋಡಿದ ಮೇಲೆ ಜಯಸಿಂಹರಾಜನ ಅಂತಃಕರಣವು ಭಕ್ತಿರಸದಿಂದ ತೋಯ್ದು ಹೋಯಿತು. ಅವನು ವಿನಯದಿಂದ ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ಹಿಂಬಾಲಿಸಿಕೊಂಡು ಬರುತ್ತಿದ್ದನು. ಆಚಾರ್ಯರು ಅವನೊಡನೆ ವಿಷ್ಣುಮಂಗಲವೆಂಬ ಒಂದು ಉತ್ತಮವಾದ ದೇವಾಲಯದ ಬಳಿಗೆ ಬಂದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಪೃಥಿವೀಪತಿನಾ— ಪೃಥಿವ್ಯಾ ಪತಿಃ ಪೃಥಿವೀಪತಿಃ ತೇನ |

ಭಕ್ತಿರಸಾರ್ಧಮಾನವೇನ— ಭಕ್ತಿರತಿ ರಸಃ ಭಕ್ತಿರಸಃ, ಭಕ್ತಿರಸೇನ ಆದ್ರ್ವಂ ಭಕ್ತಿರಸಾರ್ಧಂ, ಭಕ್ತಿರಸಾರ್ಧಂ ಮಾನಸಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಭಕ್ತಿರಸಾರ್ಧಮಾನಸಃ, ತೇನ |

ಆಯತನೋತ್ತಮಸ್ಯ— ಆಯತನೇಷು ಉತ್ತಮಂ ಆಯತನೋತ್ತಮಂ ತಸ್ಯ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಪ್ರಯಯೌ-ಪ್ರ+ಯಯೌ ಯಯತುಃ ಯಯುಃ, ಯಯಿಥ ಯಯಾಥ ಯಯಥುಃ ಯಯ, ಯಯೌ ಯಯವ ಯಯಮ | ಪ್ರ ಉಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕ ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ ಪ್ರಾಪಣಾರ್ಥಕ ಯಾಧಾತು ಸಕ ಅನಿ ಪರ ಭೂತಾನದ್ಯತನ ಪರೋಕ್ಷೇ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನಂ |

ಕೋಶ— ರಸ = ನೀರು, 'ಶೃಂಗಾರಾದೌ ವಿಷೇ ವೀರ್ಯೇ ಗುಣೇ ರಾಗೇ ದ್ರವೇ ರಸಃ' ಅಮರ, ಅನುಗಮ್ಯ ಮಾನಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅನು = ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿ 'ಪಶ್ಚಾತ್ ಸಾದೃಶ್ಯೋರನು' ಅಮರ |

ಪ್ರಯೋಗ—ಅನುಗಮ್ಯಮಾನೇನ ತೇನ ಅಚರೇಣ ವಿಷ್ಣುಮಂಗಲಸ್ಯ ಆಯತನೋತ್ತಮಸ್ಯ ಪಾರ್ಶ್ವಂ ಪ್ರಯಯೇ, ವಿಷ್ಣುಮಂಗಲವೆಂಬ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ದೇವಾಲಯದ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಹೋಗಲ್ಪಟ್ಟು (ಕರ್ಮಣಃ) |

★ ★ ★

ಅಪತಾರಿಣಾ— ಈ ಶ್ಲೋಕವನ್ನಾರಂಭಿಸಿ ಮುಂದೆ ಹನ್ನೆರಡು ಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದ ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ. ಮೊದಲು ಅಲ್ಲಿ ಸೇರಿದ ಜನರೆಲ್ಲರೂ ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ನೋಡಿ ಆಶ್ಚರ್ಯಪಟ್ಟಿರುತ್ತಾರೆ.

ನರದೇವದಿವ್ಯಕ್ಷಯಾ ಸಮೇತಾ

ಉಭಯಗ್ರಾಮಜನಾಃ ಜನಾಃ ಪರೇ ಚ |

ಉಪಯಾಂತಮನಂತಮಾನಸಂ ತಂ

ಮುಹುರ್ದಕ್ಷಂತ ಕುತೂಹಲಾಬ್ಧಿಮಗ್ನಾಃ

|| 24 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ನರದೇವದಿದೃಕ್ಷಯಾ, ಸಮೇತಾಃ, ಉಭಯಗ್ರಾಮಜನಾಃ, ಜನಾಃ, ಪರೇ, ಚ, ಉಪಯಾಂತಂ, ಅನಂತಮಾನಸಂ, ತಂ, ಮುಹುಃ, ಐಕ್ಷಂತ, ಕುತೂಹಲಾಭಿಮಗ್ನಾಃ ।

ಅನ್ವಯ— ನರದೇವದಿದೃಕ್ಷಯಾ, ಸಮೇತಾಃ, ಉಭಯಗ್ರಾಮಜನಾಃ, ಪರೇ, ಚ, ಜನಾಃ, ಉಪಯಾಂತಂ, ತಂ, ಅನಂತಮಾನಸಂ, ಕುತೂಹಲಾಭಿಮಗ್ನಾಃ, ಮುಹುಃ, ಐಕ್ಷಂತ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ನರದೇವದಿದೃಕ್ಷಯಾ = ಜಯಸಿಂಹರಾಜನನ್ನು ನೋಡುವ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ,

ಸಮೇತಾಃ = ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿದ್ದ

ಉಭಯಗ್ರಾಮಜನಾಃ = ವಾಟ(ವಾಡಿ) ಸಮುದಾಯ (ಕುಡೆ) ಎಂಬ ಎರಡು ಗ್ರಾಮಗಳ ಜನರು,

ಪರೇ ಚ ಜನಾಃ = ಬೇರೆ ಜನರೂ,

ಉಪಯಾಂತಂ = ಸಮೀಪಿಸುತ್ತಿರುವ,

ತಂ = ಅಂತಹ,

ಅನಂತಮಾನಸಂ = ಶ್ರೀ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರನ್ನು,

ಕುತೂಹಲಾಭಿ = ಕೌತುಕವೆಂಬ ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ,

ಮಗ್ನಾಃ = ಮುಳುಗಿದವರಾಗಿ,

ಮುಹುಃ = ಬಾರಿ ಬಾರಿಗೂ,

ಐಕ್ಷಂತ = ನೋಡಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ವಿಷ್ಣುಮಂಗಳ ದೇವಾಲಯದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ವಾಡಿ, ಕುಡೆ (ವಾಟ, ಸಮುದಾಯ) ಎಂಬ ಎರಡು ಗ್ರಾಮಗಳಿವೆ. ಆ ಎರಡು ಗ್ರಾಮಗಳ ಜನರೂ ಹಾಗೂ ಬೇರೆ ಜನರೂ ಕೂಡ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ನೋಡಿ ಕುತೂಹಲ ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿಯೇ ಮುಳುಗಿದರು. ಅವರು ಪುನಃ ಪುನಃ ಅದರದಿಂದ ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ನೋಡಿದರು. ರಾಜನ ದರ್ಶನಕ್ಕಾಗಿ ಬಂದ ಜನರಿಗೆ ದಿವ್ಯಪುರುಷರಾದ ಆಚಾರ್ಯರ ದರ್ಶನವು ಬಹಳ ಕೌತುಕ-ವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿತು. ಅವರಿಗೆ ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ನೋಡಿದಷ್ಟೂ ಸಾಕಾಗಲಿಲ್ಲ ಇಲ್ಲಿಂದ ಕಾವ್ಯನಾಯಕರಾದ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರೆಂಬ ಯತಿರಾಜರನ್ನು ಪಾದದಿಂದ ಆರಂಭಿಸಿ ಶಿರಸ್ಸಿನವರೆಗೆ ವರ್ಣಿಸಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ಹನ್ನೆರಡು ಶ್ಲೋಕಗಳು ಕುಲಕ. ಇಲ್ಲಿ ಆದಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಯಾಪದವಿರುವುದರಿಂದ ಆದಿಕುಲಕ.

ವಿಗ್ರಹ—

ನರದೇವದಿದೃಕ್ಷಯಾ— ದ್ರಷ್ಟುಂ ಇಚ್ಛಾ ದಿದೃಕ್ಷಾ, ನರದೇವಸ್ಯ ದಿದೃಕ್ಷಾ ನರದೇವದಿದೃಕ್ಷಾ ತಯಾ ।

ಉಭಯಗ್ರಾಮಜನಾಃ— ಉಭಯಶ್ಚ ಅಸೌ ಗ್ರಾಮಶ್ಚ ಉಭಯಗ್ರಾಮಃ, ಉಭಯಗ್ರಾಮಸ್ಯ ಜನಾಃ

ಉಭಯಗ್ರಾಮಜನಾಃ ।

ಅನಂತಮಾನಸಂ— ಅನಂತಾ (ಅನಂತೇ) ಮಾನಸಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಅನಂತಮಾನಸಃ ತಂ ।

ಕುತೂಹಲಾಭಿಮಗ್ನಾಃ— ಕುತೂಹಲಮೇವ ಅಭಿಃ (ಕುತೂಹಲಸ್ಯ ಅಭಿಃ) ತಸ್ಮಿನ್ ಮಗ್ನಾಃ ಕುತೂಹಲಾಭಿ ಮಗ್ನಾಃ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಐಕ್ಷಂತ - ಐಕ್ಷತ ಐಕ್ಷೇತಾಂ ಐಕ್ಷಂತ, ಐಕ್ಷಣಾಃ ಐಕ್ಷೇಧಾಂ ಐಕ್ಷದ್ಧಂ, ಐಕ್ಷೇ ಐಕ್ಷಾವಹಿ ಐಕ್ಷಾಮಹಿ । ಈಶ್ವ ದರ್ಶನ ಇತಿ ದರ್ಶನಾರ್ಥಕ ಈಶ್ವರಾತು ಆತ್ಮನೇವದಿನಃ ಸಕ ಸೇಚ್ ಅನದೃತನ ಛೋತೇಲವ್ ।

ಕೋಶ— ಪರೇ = ಇತರರು, 'ಇತರಾನ್ಯಪರಮ ಮುಖ್ಯೇಷು' ಅಭಿಧಾನ ।

ಪ್ರಯೋಗ— ನರದೇವದಿದೃಕ್ಷಯಾ ಸಮೇತ್ಯಃ ಉಭಯಗ್ರಾಮಜನ್ಯಃ ಪರೈಶ್ಚ ಜನ್ಯಃ ಉಪಯಾನ್ ಸಃ ಅನಂತ ಸಮಾನಸಃ ಕುತೂಹಲಾಬ್ಧಿಮಗ್ನೈಃ ಮುಹುಃ ಐಶ್ವರ್ಯತಃ (ಕರ್ಮಗಣಿ) ।

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆಚಾರ್ಯರ ಮುಂದೆ ಅವರ ಶಿಷ್ಯರು ಆಚಾರ್ಯರಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಸ್ತೋತ್ರಪದ್ಯಗಳನ್ನು ಹಾಡುತ್ತಾ, ಕುಣಿಯುತ್ತಾ ಬರುತ್ತಿದ್ದರು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಪುರತೋ ಮಧುರಸ್ವರೈರ್ವದದ್ವಿಃ

ಸ್ವಪ್ನತಾಃ ಕರ್ಣಸುಖಾ ಮುಕುಂದಗಾಥಾಃ ।

ಧೃತಪಂಕಜಬೀಜಚಕ್ರಚಿಹ್ನೈಃ

ಕೃತನ್ಯತ್ಯೈಶ್ಚತುರೈರ್ನಿಷೇವ್ಯಮಾಣಮ್

|| 25 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಪುರತಃ, ಮಧುರಸ್ವರೈಃ, ವದದ್ವಿಃ, ಸ್ವಪ್ನತಾಃ, ಕರ್ಣಸುಖಾಃ, ಮುಕುಂದಗಾಥಾಃ, ಧೃತಪಂಕಜಬೀಜ ಚಕ್ರಚಿಹ್ನೈಃ, ಕೃತನ್ಯತ್ಯೈಃ, ಚತುರೈಃ, ನಿಷೇವ್ಯಮಾಣಂ ।

ಅನ್ವಯ— ಪುರತಃ, ಸ್ವಪ್ನತಃ, ಕರ್ಣಸುಖಾಃ, ಮುಕುಂದಗಾಥಾಃ, ಮಧುರಸ್ವರೈಃ, ವದದ್ವಿಃ, ಧೃತಪಂಕಜಬೀಜ ಚಕ್ರಚಿಹ್ನೈಃ, ಕೃತನ್ಯತ್ಯೈಃ, ಚತುರೈಃ, ನಿಷೇವ್ಯಮಾಣಂ (ತಂ, ಅನಂತಮಾನಸಂ, ಉಭಯಗ್ರಾಮಜನಾಃ, ಪರೇ, ಚ, ಐಕ್ಯಂತ) ||

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಪುರತಃ = ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ

ಸ್ವಪ್ನತಃ = ತಮ್ಮಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ

ಕರ್ಣಸುಖಾಃ = ಕಿವಿಗೆ ಇಂಪಾದ,

ಮುಕುಂದಗಾಥಾಃ = ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಗುಣಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವ ಪ್ರಬಂಧಗಳನ್ನು

ಮಧುರಸ್ವರೈಃ = ಇಂಪಾದ ಧ್ವನಿಗಳಿಂದ,

ವದದ್ವಿಃ = ಹೇಳುತ್ತಿರುವ,

ಧೃತಪಂಕಜಬೀಜಚಕ್ರಚಿಹ್ನೈಃ = ಧರಿಸಿದ ಕಮಲಾಕ್ಷಮಣಿಮಾಲೆ, ಸುಂದರನ ಚಕ್ರ ಇವುಗಳ ಗುರುತುಗಳುಳ್ಳ,

ಕೃತನ್ಯತ್ಯೈಃ = ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ನರ್ತನವುಳ್ಳ,

ಚತುರೈಃ = ಜಾರಾರಾದ ಜನರಿಂದ,

ನಿಷೇವ್ಯಮಾಣಂ = ಸೇವಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ ಆ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಎರಡು ಗ್ರಾಮದ ಜನರೂ, ಇತರರೂ

ಕಂಡರು ಅಥವಾ ಮಧುರಸ್ವರೈಃ = ಇಂಪಾದ ಸ್ವರವುಳ್ಳ ಕರ್ಣಸುಖಾಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಪ್ರತಿತಿೀರ್ಥೀಯ

ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಕರ್ಣಸುಧಾಃ ಎಂಬ ಪಾಠವಿದೆ. ಕಿವಿಗಳಿಗೆ ಅಮೃತಪ್ರಾಯವಾದ ಎಂದು

ಅದರ ಅರ್ಥ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಪ್ರಯಾಗಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ. ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ವರಮಾತ್ಮನ ಸ್ತೋತ್ರರೂಪವಾದ ಪದ್ಯಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದರು. ಅವರ ಶಿಷ್ಯರು ಆಚಾರ್ಯರ ಸಮಕ್ಷಮದಲ್ಲಿ ಕಿವಿಗಿಂಪಾದ

ಸ್ವರದಿಂದ ಆ ಸ್ತೋತ್ರಪದ್ಯಗಳನ್ನು ಹಾಡುತ್ತಾ, ಕುಣಿಯುತ್ತಾ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದರು. ಚಕ್ರ, ಶಂಖ ಮುದ್ರೆಗಳನ್ನು ಹಚ್ಚಿಕೊಂಡು ಕಮಲಾಕ್ಷ (ತಾವರ ಬೀಜ) ಮಣಿಯ ಸರವನ್ನು ಧರಿಸಿ ನರ್ತನ, ಗಾನಗಳಲ್ಲಿ ಕುಶಲರಾದ ಅವರು ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ವರನ್ನು ಹೀಗೆ ಸೇವಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ದಾದ್ವರಸ್ತೋತ್ರ ಮೊದಲಾದ ಸಂಕೀರ್ತನೆಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ, ಆಚಾರ್ಯರು ಮಾಡಿದ ವಿಷ್ಣುಸ್ತೋತ್ರ ವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾ ಶಿಷ್ಯರು ತಾಳ ಹಾಕಿ ಕುಣಿದು ಸಂಕೀರ್ತನ ಮಾಡುತ್ತಿರುವಾಗ ಆಚಾರ್ಯರು ಮುಂದೆ ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡಿದರು ಎಂದು ಭಾವ. ಭಲಾರಿಯದಂತೆ ಶಿಷ್ಯರು ತಾವೇ ಮಾಡಿದ ಸ್ತೋತ್ರಗಳನ್ನು ಹಾಡುತ್ತಿದ್ದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಮಧುರಸ್ವರೈಃ— ಮಧುರಾಶ್ವರೈಃ ಸ್ವರಾಶ್ವ ಮಧುರಸ್ವರಾಃ ತೈಃ (ಅಥವಾ ಮಧುರಾಃ ಸ್ವರಾಃ ಯೇಜಾಂ ತೇ ಮಧುರಸ್ವರಾಃ ತೈಃ) ।

ಸತ್ವತೈಃ— ಸ್ವೇನ ಕೃತಾಃ ಸತ್ವತಾಃ (ಭಲಾರಿಯದಂತೆ ಸ್ವೈಃ ಕೃತಾಃ ಸತ್ವತಾಃ- ತಮ್ಮಿಂದ ಅಂದರೆ ಹಾಡುವ ಶಿಷ್ಯರಿಂದಲೇ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ) ।

ಕರ್ಣಸುಖಾಃ— ಕರ್ಣಯೋಃ ಸುಖಾಃ ತೈಃ ಕರ್ಣಸುಖಾಃ ತಾಃ ।

ಮುಕುಂದಗಾಥಾಃ— ಮುಕುಂದಸ್ಯ ಗಾಥಾ ಮುಕುಂದಗಾಥಾ ತಾಃ ।

ಪಂಕಜಬೀಜಚಕ್ರಚಿಹ್ನೈಃ— ಪಂಕಜಾನಾಂ ಬೀಜಾನಿ ಪಂಕಜಬೀಜಾನಿ, ಚಕ್ರಸ್ಯ ಚಿಹ್ನಾನಿ ಚಕ್ರಚಿಹ್ನಾನಿ, ಪಂಕಜಬೀಜಾನಿ ಚ ಚಕ್ರಚಿಹ್ನಾನಿ ಚ ಪಂಕಜಬೀಜಚಕ್ರಚಿಹ್ನಾನಿ ಧೃತಾನಿ ಪಂಕಜಬೀಜಚಕ್ರಚಿಹ್ನಾನಿ ಯೈಃ ತೇ ಧೃತಪಂಕಜಬೀಜಚಕ್ರಚಿಹ್ನಾಃ ತೈಃ ।

ಕೃತನೃತೈಃ— ಕೃತಂ ನೃತ್ಯಂ, ಯೈಃ ತೇ ಕೃತನೃತ್ಯಾಃ ತೈಃ ।

ಕೋಶ— ಮಧುರಂ = ರುಚಿಕರವಾದ, 'ಮಧುರಂ ರಸವತ್' ಸ್ವಾದು ಪ್ರಿಯೇಷು' ವಿಶ್ವ ನೃತ್ಯ = 'ತಾಂಡವಂ ನಟನಂ ನಾಟ್ಯಂ ಲಾಸ್ಯಂ ನೃತ್ಯಂ ಚ ನರ್ತನೇ' ಆಮರ ।

★ ★ ★

ಆವತಾರಿಕಾ— ರಾಜನು ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ಸೇವಿಸುತ್ತಿದ್ದ ರೀತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಕಲಿತಾಂಜಲಿನಾ ಸ್ತುತಾನುಯಾತಂ

ಜನಸಂಬಾಧಸಹೇನ ಭೂಮಿಭರ್ತ್ರಾ ।

ಕರುಣಾವಿಷಯಂ ಚಿಕೀರ್ಷುಣಾ ಸ್ತಂ

ವ್ರಜತಾ ಕಿಂಕರತಾಮುಕೈತವೇನ

॥ 26 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಕಲಿತಾಂಜಲಿನಾ, ಸ್ತುತಾನುಯಾತಂ, ಜನಸಂಬಾಧಸಹೇನ, ಭೂಮಿಭರ್ತ್ರಾ, ಕರುಣಾವಿಷಯಂ, ಚಿಕೀರ್ಷುಣಾ, ಸ್ತಂ, ವ್ರಜತಾ, ಕಿಂಕರತಾಂ, ಅಕೈತವೇನ ।

ಅನ್ವಯ— ಕಲಿತಾಂಜಲಿನಾ, ಜನಸಂಬಾಧಸಹೇನ, ಸ್ತಂ, ಕರುಣಾವಿಷಯಂ, ಚಿಕೀರ್ಷುಣಾ, ಅಕೈತವೇನ, ಕಿಂಕರತಾಂ, ವ್ರಜತಾ, ಭೂಮಿಭರ್ತ್ರಾ, ಸ್ತುತಾನುಯಾತಂ (ತಂ ಅನಂತ ಮಾನಸಂ ವಕ್ರಂತ) ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಕಲಿತಾಂಜಲಿನಾ = ಅಂಜಲಿಬದ್ಧನಾದ (ಆ ಜನರು),

ಜನಸಂಬಾಧಸಹೇನ = ಜನರ ಇಕ್ಕಟ್ಟನ್ನು (ನೂಕಾಟವನ್ನೂ) ಸಹಿಸುತ್ತಿರುವ,

ಸ್ತಂ = ತನ್ನನ್ನು

ಕರುಣಾವಿಷಯಂ = ಶ್ರೀಮದ್ವರ ದಯೆಗೆ ವಿಷಯನನ್ನಾಗಿ,

ಚಕೀರ್ಪುಣಾ = ಮಾಡಲಿಚ್ಛೆಯುಳ್ಳ,

ಅಕೃತವೇನ = ಕಪಟವಿಲ್ಲದ,

ಕಿಂಕರತಾಂ ಪ್ರಜತಾ = ಸೇವಕತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಿರುವ,

ಭೂಮಿಭರ್ತಾ = ಜಯಸಿಂಹರಾಜನಿಂದ,

ಸ್ತುತಾನುಯಾತಂ = ಸ್ತಷ್ಟವಾಗಿ ಹಿಂಬಾಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಆ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಕಂಡರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಮತ್ತು ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ನೋಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಜನರು ಕಿಕ್ಕಿರಿದು ನೆರೆದಿದ್ದರು. ಜಯಸಿಂಹರಾಜನು ಆ ಗುಂಪಿನ ನೂಕಾಟ, ತಿಕ್ಕಾಟ, ಇಕ್ಕಟ್ಟುಗಳನ್ನು ಸಹಿಸಿಕೊಂಡು ಕೈಮುಗಿದುಕೊಂಡು ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತಿದ್ದನು. ಅವನು ಯಾವ ಕಪಟಜಂಭಗಳಿಲ್ಲದೇ ಆಚಾರ್ಯರ ಸೇವಕನು ತಾನು ಎಂದು ಎಲ್ಲಾ ಜನರ ಸಮಕ್ಷಮದಲ್ಲಿ ನಡೆದು ಆಚರಿಸಿ ತೋರಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. ಇಂತಹ ರಾಜನಿಂದ ಕಾಲು ನಡಿಗೆಯಿಂದಲೇ ಅನುಸರಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಆಚಾರ್ಯರು ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಕಲಿತಾಂಜಲಿನಾ— ಕಲಿತಃ ಅಂಜಲಿಃ ಯೇನ ಸಃ ಕಲಿತಾಂಜಲಿಃ, ತೇನ ಕಲಿತಾಂಜಲಿನಾ |

ಸ್ತುತಾನುಯಾತಂ— ಸ್ತುಟಂ ಅನುಯಾತಃ ಸ್ತುತಾನುಯಾತಃ ತಂ ಸ್ತುತಾನುಯಾತಂ |

ಜನಸಂಬಾಧಸಹೇನ— ಜನಾನಾಂ ಸಂಬಾಧಃ ಜನಸಂಬಾಧಃ, ಜನಸಂಬಾಧಂ ಸಹತೇ ಇತಿ ಜನಸಂಬಾಧ

ಸಹಃ ತೇನ ಜನಸಂಬಾಧಸಹೇನ |

ಭೂಮಿಭರ್ತಾ— ಭೂಮೇಃ ಭರ್ತಾ ಭೂಮಿಭರ್ತಾ ತೇನ ಭೂಮಿಭರ್ತಾ |

ಕರುಣಾವಿಷಯಂ— ಕರುಣಾಯಾಃ ವಿಷಯಃ ಕರುಣಾವಿಷಯಃ ತಂ ಕರುಣಾವಿಷಯಂ |

ಚಕೀರ್ಪುಣಾ— ಕರ್ತುಂ ಇಚ್ಛುಃ ಚಕೀರ್ಪುಃ ತೇನ ಚಕೀರ್ಪುಣಾ |

ಕೋಶ— ಕಲಿತಾಂಜಲಿನಾ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅಂಜಲಿ = ಬೊಗಸೆ, ಎರಡೂ ಕೈಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸುವುದು 'ಅಂಜಲಿಸ್ತು ಪುಮಾ ನ ಹಸ್ತಸಂಪುಟಃ' ವಿಶ್ವ ಜನಸಂಬಾಧಸಹೇನ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸಂಬಾಧಃ = ಇಕ್ಕಟ್ಟು, 'ಸಂಕಟಂ ನಾತು ಸಂಬಾಧಃ' ಅಮರ, ಅಕೃತವೇನ = (ಕ್ರಿ.ವಿ) ಕೃತವ = ಕಪಟ, 'ಕಪ ಟೋಸ್ತೀವ್ಯಾಜದಂಭೋಪಧಯಶ್ಚದ್ವೈತವೇ' ಅಮರ, ಭೂಮಿಭರ್ತಾ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಭರ್ತಾ = ಸ್ವಾಮಿ, 'ಭತ್ತೇಂದ್ರ ಇನ ಈರಿತಾ' ಧನಂಜಯ |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆಚಾರ್ಯರು ದಿವ್ಯಭವ್ಯತೇಜಪುಂಜರಾಗಿದ್ದರು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಇದಮಿಮತ್ಪ್ರಮಿತೀಕ್ಷಣೈರ್ನರಾಣಾ-

ಮಪರಿಚ್ಛೇದ್ಯಮಹಿಷ್ಯಧಾಮರೂಪಮ್ |

ಅಧಿಕಂ ಧರಣೀಮಲಂಚಕೀರ್ಪುಂ

ಸ್ತುತಿಮುದ್ಯಂತಮಿವ ದ್ಯುನಾಥಮನ್ಯಮ್ || 27 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಇದಂ, ಇತ್ತಂ, ಇತಿ, ಈಕ್ಷಣೈಃ, ನರಾಣಾಂ, ಅಪರಿಚ್ಛೇದ್ಯಮಹಿಷ್ಯಧಾಮರೂಪಂ, ಅಧಿಕಂ, ಧರಣೀಂ, ಅಲಂಚಕೀರ್ಪುಂ, ಸ್ತುಟಂ, ಉದ್ಯಂತಂ, ಇವ, ದ್ಯುನಾಥಂ, ಅನ್ಯಂ, (ತಂ ಅನಂತಂ ಮಾನಸಂ ಐಕ್ಲಂತ) |

ಅನ್ವಯ— ನರಾಣಾಂ, ಈಕ್ಷಣೈಃ, ಇದಂ, ಇತ್ಯಂ, ಇತಿ, ಅಪರಿಚ್ಛೇದ್ಯ, ಮಹಿಷ್ಯಧಾಮರೂಪಂ, ಧರಣೀಂ, ಅಧಿಕಂ, ಅಲಂಚಿಕೀರ್ಪುಂ, ಸ್ತುಟಂ, ಉದ್ಯಂತಂ, ಅನ್ಯಂ, ದ್ಯುನಾಥಂ, ಇವ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ನರಾಣಾಂ = ಮನುಷ್ಯರ (ಅ ಜನರ),

ಈಕ್ಷಣೈಃ = ಕಣ್ಣುಗಳಿಂದ,

ಇದಂ = ಇದು,

ಇತ್ಯಂ ಇತಿ = ಈ ರೀತಿಯಾದುದು ಎಂದು,

ಅಪರಿಚ್ಛೇದ್ಯ = ನಿರ್ಣಯಿಸಲು ಶಕ್ಯವಿಲ್ಲದ,

ಮಹಿಷ್ಯಧಾಮರೂಪಂ = ಅತ್ಯಂತ ಹೆಚ್ಚಾದ ತೇಜಸ್ಸುಳ್ಳ ಆಕೃತಿಯುಳ್ಳ,

ಧರಣೀಂ = ಭೂಮಿಯನ್ನು,

ಅಧಿಕಂ = ಬಹಳವಾಗಿ,

ಅಲಂಚಿಕೀರ್ಪುಂ = ಅಲಂಕಾರ ಮಾಡಲು ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳ,

ಸ್ತುಟಂ = ಸ್ತುತವಾಗಿ,

ಉದ್ಯಂತಂ = ಉದಯಿಸುತ್ತಿರುವ,

ಅನ್ಯಂ ದ್ಯುನಾಥಂ ಇವ = ಬೇರೊಬ್ಬ ಸೂರ್ಯನಂತಿರುವ,

ಏಕ್ಷಂತ = ಅಂತಹ ಶ್ರೀಮದ್ರಾಜಾರ್ಯರನ್ನು ನೋಡಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— 'ಯಥಾ ಭುವಂ ಅಲಂಕರ್ತುಣಾಮಃ ಉದಯಂ ಪ್ರಾಪ್ತವನ್ ಸೂರ್ಯಃ ಅತಿಬಹುಲತೇಜಃಪುಂಜ ತ್ವೇನ ಚಕ್ಷುಷೀ ವಿವತ್ಯ ಅವಿಚ್ಛೇದೇನ ದ್ರಷ್ಟುಮಶಕ್ಯತ್ವೇನ ಪುನಃ ಪುನರ್ವೀಕ್ಷಣೇ ಅಭಿನವತ್ವೇನ ದೃಶ್ಯಮಾನಸ್ತನ್ ಎತಾದೃಶಾ ಕಾರ ವಿವೇತಿ ನಿರ್ಧಾರಯಿತುಂ ಅಶಕ್ಯಃ ತದ್ವತ್ ಭೂಮಿಮಲಂಕರ್ತುಮೇವ ಪ್ರಾಧುರ್ಭೂತಃ ಮಹಾತೇಜೋರಾಶಿತ್ವೇನ ಚಕ್ಷುಷಾ ಸಮ್ಯಕ್ ಈ ದೃಶಾಕಾರ ವಿವೇತಿ ಪರಿಚ್ಛೇತ್ತುಮಶಕ್ಯಃ ಇತಿ ಭಾವಃ ಅನೇನ ಅತಿತೇಜಃಪುಂಜತ್ವಂ ಉಕ್ತಂ ಭವತಿ' । (ಭಲಾರಿಯ) ಭೂಮಿಯನ್ನು ಅಲಂಕರಿಸಲೋಸುಗ ಉದಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಿರುವ ಸೂರ್ಯನು ಬಹಳ ಹೆಚ್ಚಾದ ತೇಜಃಪುಂಜರೂಪನಾದುದರಿಂದ ಎರಡೂ ಕಣ್ಣುಗಳನ್ನು ತೆರೆದು ನಿರಂತರವಾಗಿ ನೋಡಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗದಿರುವುದರಿಂದ ಮತ್ತೂ ಮತ್ತೂ ನೋಡುವಾಗ ಹೊಸದಾಗಿ ಕಾಣಿಸುತ್ತಾ ಹೀಗೆಯೇ ಇದ್ದಾನೆಂದು ನಿರ್ಧರಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ ರಂತೆಯೇ ಆಚಾರ್ಯರೂ ಬಹುತೇಜಸ್ವರೂಪರು. ಭೂಮಿಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಅಲಂಕಾರಸ್ವರೂಪರಾದವರು. ಆದುದರಿಂದ ಉದಯಿಸುತ್ತಿರುವ ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಸೂರ್ಯನಂತೆ ತೋರುತ್ತಾ ಮತ್ತೂ ಮತ್ತೂ ನೋಡುವಾಗ ಹೊಸಬರಂತೆ ಕಾಣಿಸುತ್ತಾ ಇವ ರು ಹೀಗೆಯೇ ಇದ್ದಾರೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಲು ಅಸಾಧ್ಯವಾದ ಬಹಳ ದೊಡ್ಡ ತೇಜಸ್ಸಿನ ರಾಶಿಯಂತೆ ಕಂಗೊಳಿಸುತ್ತಿದ್ದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಅಪರಿಚ್ಛೇದ್ಯಮಹಿಷ್ಯಧಾಮರೂಪಂ—ಪರಿಚ್ಛೇತ್ತುಂ ಅಶಕ್ಯಂ ಅಪರಿಚ್ಛೇದ್ಯಂ ಅತಿಶಯೇನ ಮಹತಃ ಮಹಿ ಪ್ಯಂ । ಅಪರಿಚ್ಛೇದ್ಯಂ ಮಹಿಷ್ಯಧಾಮ ತಾದೃಶಂ ರೂಪಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ । ಅಪರಿಚ್ಛೇದ್ಯಮಹಿಷ್ಯಧಾಮ ರೂಪಃ ತಂ । ಭಲಾರೀಯದಂತೆ ಅಪರಿಚ್ಛೇದ್ಯಂ ಮಹಿಷ್ಯಂ ಧಾಮ ಯಸ್ಯ ತತ್ ಅಪರಿಚ್ಛೇದ್ಯಮಹಿಷ್ಯ ಧಾಮ ತಾದೃಶಂ ರೂಪಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ತಂ ಹೀಗೆಯೇ ಎಂದು ನಿರ್ಧರಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗದ ಬಹಳ ಹೆಚ್ಚಾದ ತೇಜಸ್ಸೇ ಸ್ವರೂಪವಾಗಿರುತ್ತಾ ಎಂದು ಅರ್ಥ ।

ಅಲಂಚಿಕೀರ್ಪುಃ— ಅಲಂಕರ್ತುಂ ಇಚ್ಛುಃ ಅಲಂಚಿಕೀರ್ಪುಃ ತಂ ।

ದ್ಯುನಾಥಂ— ದಿವಃ ನಾಥಃ ದ್ಯುನಾಥಃ ತಂ | ದಿವ ಉತ್ (6-1-131) ದಿವೋಽಂತಾದೇಶಃ ಉಕಾರಃ
ಸ್ವಾತ ಪದಂತೇ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ದಿವ್ ಶಬ್ದದ ವಕಾರಕ್ಕೆ ಉಕಾರ ದಿ+ಉ=ದ್ಯುನಾಥಃ ಎಂದಾಗಿದೆ.
ಕೋಶ— ಈಶ್ವರೈಃ = ಕಣ್ಣುಗಳಿಂದ, ಈಶ್ವರಣಂ = ಕಣ್ಣು 'ಈಶ್ವರಣಂ ಚಕ್ಷುರಕ್ಷಿಣೇ' ಅಮರ |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆಚಾರ್ಯರ ಹೆಚ್ಚು ಇಡುವ ಕ್ರಮವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾ ಆಚಾರ್ಯರ ಪ್ರಯಾಣದ ಕ್ರಮವನ್ನು
ಮತ್ತೂ ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ. ಹಾಗೂ ಇಲ್ಲಿಂದ ಮುಂದೆ ಆಚಾರ್ಯರ ಪಾದಾದಿ ಕೇಶವರ್ಯಂತವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಲು
ಆರಂಭಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಅಶನೈಃ ಶನಕೈರಿವಾವ್ರಜಂತಂ

ಯುವಸಿಂಹಪ್ರವರಪ್ರಗಲ್ಬಯಾನಮ್ |

ಅತಿಪಾಟಲಪಾದಪಲ್ಲವಾಭ್ಯಾ-

ಮವನೀಂ ಪಾವನತಾಮಲಂ ನಯಂತಮ್ || 28 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅಶನೈಃ, ಶನಕೈಃ, ಇವ, ಆವ್ರಜಂತಂ, ಯುವಸಿಂಹಪ್ರವರಪ್ರಗಲ್ಬಯಾನಂ, ಅತಿಪಾಟಲಪಾದಪಲ್ಲ
ವಾಭ್ಯಾಂ, ಅವನೀಂ, ಪಾವನತಾಂ, ಅಲಂ, ನಯಂತಂ |

ಅನ್ವಯ— ಅಶನೈಃ, ಶನಕೈಃ, ಇವ, ಆವ್ರಜಂತಂ, ಯುವಸಿಂಹಪ್ರವರಪ್ರಗಲ್ಬಯಾನಂ, ಅತಿಪಾಟಲಪಾದಪಲ್ಲವಾ
ಭ್ಯಾಂ, ಅವನೀಂ, ಅಲಂ, ಪಾವನತಾಂ, ನಯಂತಂ, (ತಂ ಅನಂತಮಾನಸಂ ಐಕ್ಯಂತ) |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಶನೈಃ = ಬೇಗನೆ (ಜನರು),

ಶನಕೈಃ ಇವ = ಮೆಲ್ಲಗೆಯೋ ಎಂಬಂತೆ,

ಆವ್ರಜಂತಂ = ಬರುತ್ತಿರುವ,

ಯುವಸಿಂಹಪ್ರವರಪ್ರಗಲ್ಬಯಾನಂ = ಎಳೆವಯಸ್ಸಿನ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸಿಂಹದಂತೆ ಪ್ರೌಢವಾದ (ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ)
ನಡಿಗೆಯುಳ್ಳ,

ಅತಿಪಾಟಲಪಾದಪಲ್ಲವಾಭ್ಯಾಂ = ಅತ್ಯಂತ ಕೆಂಪಾದ ಚಿಗುರಿನಂತಿರುವ ಕಾಲುಗಳಿಂದ,

ಅವನೀಂ = ಭೂಮಿಯನ್ನು,

ಅಲಂ = ಚೆನ್ನಾಗಿ,

ಪಾವನತಾಂ = ಪವಿತ್ರತೆಯನ್ನು,

ನಯಂತಂ = ಹೊಂದಿಸುತ್ತಿರುವ (ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಕಂಡರು).

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಆಚಾರ್ಯರು ಶೀಘ್ರವಾಗಿಯೇ ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಆದರೆ ಅವರು ಮೆಲ್ಲಗೆ ನಡೆಯುತ್ತಾರೋ
ಎಂಬಂತೆ ಕಾಣುತ್ತಿತ್ತು. ಆಚಾರ್ಯರ ಜೊತೆಗೆ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವ ಜನರಿಗೆ ಅವರ ಮಹಿಮೆಯಿಂದ ಮಾರ್ಗಾಯಾಸವು
ಕಾಣದೆ ಅವರಿಗೆ ತಿಳಿಯದಂತೆ ಆಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಸಮಾನವಾದ ವೇಗವಾದ ನಡಿಗೆಯು ತನ್ನಷ್ಟಕ್ಕೆ ಉಂಟಾಗುತ್ತಿತ್ತು.
ಆಚಾರ್ಯರು ತರುಣಸಿಂಹದಂತೆ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ನಡಿಗೆಯುಳ್ಳವರಾಗಿದ್ದರು. ಅವರ ಪಾದಗಳು ಚಿಗುರಿನಂತೆ
ಕೆಂಪಾಗಿದ್ದವು. ಅಂತಹ ಪಾದಗಳಿಂದ ನಡೆದು ಬರುತ್ತಾ ಅವರು ಭೂಮಿಯನ್ನು ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ ಪವಿತ್ರೀಕರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು.

ಇದರಿಂದ ಪಾದಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಂಪುಬಣ್ಣ ಮತ್ತು ಪವಿತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ಎಂಬ ಗುಣಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದಂತಾಯಿತು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಅಶಸ್ತೃಃ— ನ ಶಸ್ತೃಃ ಅಶಸ್ತೃಃ |

ಯುವಸಿಂಹಪ್ರವರಪ್ರಗಲ್ಬಯಾನಂ— ಸಿಂಹೇಷು ಪ್ರವರಃ ಸಿಂಹಪ್ರವರಃ ಯುವಾ ಚಾಸೌ ಸಿಂಹಪ್ರವರಶ್ಚ
ಯುವಸಿಂಹಪ್ರವರಃ ತದ್ವತ್ ಪ್ರಗಲ್ಬಂ ಯಾನಂ ಯಸ್ಯಸಃ ಯುವಸಿಂಹಪ್ರವರಪ್ರಗಲ್ಬಯಾನಃ ತಂ |

ಅತಿಪಾಟಲಪಾದಪಲ್ಲವಾಭ್ಯಾಂ— ಅತ್ಯಂತಂ ಪಾಟಲೌ ಅತಿಪಾಟಲೌ ಪಾದಾವೇವ ಪಲ್ಲವೌ ಪಾದಪಲ್ಲವೌ
ಅತಿಪಾಟಲೌ ಚ ತೌ ಪಾದಪಲ್ಲವೌ ಚ ಅತಿಪಾಟಲಪಾದಪಲ್ಲವೌ ತಾಭ್ಯಾಂ |

ಕೋಶ— ಯುವಸಿಂಹ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಯುವನ್ (ಯುವಾ) = ತರುಣ, 'ವಯಸ್ತ ಸ್ವರುಣೋ ಯುವಾ' ಅಮರ, ಯಾನಂ = ನಡಿಗೆ, 'ಯಾನಂ ಗತೌ ವಾಹನೇ ಚ' ವಿಶ್ವ, ಅತಿಪಾಟಲ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪಾಟಲ = ಬಿಳಿಕೆಂಪು, 'ಶ್ವೇತರಕ್ತಸ್ತು ಪಾಟಲಃ' ಅಮರ |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆಚಾರ್ಯರ ಪಾದದ ಉಗುರುಗಳು, ಪಾದದ ತುದಿ, ಕಾಲಿನ ಗಿಣ್ಣು ಮೊಣಕಾಲು ಮತ್ತು ತೊಡೆಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ನಖನಿರ್ಜಿತಪದ್ಮರಾಗರಾಗಂ

ವರಕೂರ್ಮಪ್ರಪದಂ ನಿಗೂಢಗುಲ್ಫಮ್ |

ಸುರವರ್ಯಕರಾಗ್ರಸೇವ್ಯಜಂಘಂ

ದ್ವಿರದೋದಾರಕರೋಪಮೋರುಯುಗ್ಮಮ್ || 29 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ನಖನಿರ್ಜಿತಪದ್ಮರಾಗರಾಗಂ, ವರಕೂರ್ಮಪ್ರಪದಂ, ನಿಗೂಢಗುಲ್ಫಂ, ಸುರವರ್ಯಕರಾಗ್ರಸೇವ್ಯ ಜಂಘಂ, ದ್ವಿರದೋದಾರಕರೋಪಮೋರುಯುಗ್ಮಂ |

ಅನ್ವಯ— ನಖನಿರ್ಜಿತಪದ್ಮರಾಗರಾಗಂ, ವರಕೂರ್ಮಪ್ರಪದಂ, ನಿಗೂಢಗುಲ್ಫಂ, ಸುರವರ್ಯಕರಾಗ್ರಸೇವ್ಯ ಜಂಘಂ, ದ್ವಿರದೋದಾರಕರೋಪಮೋರುಯುಗ್ಮಂ (ತಂ ಅನಂತ ಮಾನಸಂ ಪಕ್ಷಂತ) |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ನಖನಿರ್ಜಿತಪದ್ಮರಾಗರಾಗಂ = (ಆ ಜನರು) ಉಗುರುಗಳಿಂದ ಸೋಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಪದ್ಮರಾಗಮಣಿಯ ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣವುಳ್ಳ,

ವರಕೂರ್ಮಪ್ರಪದಂ = ಉತ್ತಮವಾದ ಆಮೆಯಂತೆ ಕಾಲಿನ ತುದಿಯುಳ್ಳ,

ನಿಗೂಢಗುಲ್ಫಂ = ಅಡಗಿಕೊಂಡಿರುವ (ಕಾಣಿಸದಿರುವ) ಕಾಲಿನ ಗಂಟುಳ್ಳ,

ಸುರವರ್ಯಕರಾಗ್ರಸೇವ್ಯಜಂಘಂ = ದೇವತ್ರೇಷ್ಣರಾದ ರುದ್ರಾದಿಗಳ ಕೈಗಳ ತುದಿಗಳಿಂದ ಸೇವಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಮೊಣಕಾಲುಗಳುಳ್ಳ,

ದ್ವಿರದಉದಾರಕರಉಪಮಊರುಯುಗ್ಮಂ = ಆನೆಯ ದೊಡ್ಡದಾದ ಸೊಂಡಿಲಕ್ಕೆ ಸದೃಶವಾದ ಎರಡು ತೊಡೆಗಳುಳ್ಳ (ಆ ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಷಾರ್ಯರನ್ನು ನೋಡಿದರು),

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಆಚಾರ್ಯರು ತಮ್ಮ ಕಾಲುಗುರುಗಳ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಪದ್ಮರಾಗವೆಂಬ ರತ್ನವನ್ನು ಜಯಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆರ್ಥಾತ್ ಆಚಾರ್ಯರ ಪಾದದ ಉಗುರುಗಳು ಪದ್ಮರಾಗ ಮಣಿಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಕೆಂಪಾಗಿದ್ದವು. ಆಚಾರ್ಯರ ಪಾದದ ತುದಿಗಳು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಆಮೆಯ ಬೆನ್ನಿನಂತಿದ್ದವು. ಅವರ ಪಾದದ ಗಂಟುಗಳೆರಡೂ ಹೊರಗೆ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಒಳಗೆ ಅಡಗಿಕೊಂಡಿದ್ದವು. ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ದೇವತೆಗಳೂ ತಮ್ಮ ಕೈಗಳಿಂದ ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಚಾರ್ಯರ ಮೋಣಕಾಲನ್ನು ಸೇವಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಆನೆಯ ದಪ್ಪವಾದ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸೊಂಡಿನಂತೆ ಅವರ ಎರಡೂ ತೊಡೆಗಳೂ ಸುಂದರವಾಗಿದ್ದವು. ಇಂತಹ ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಆ ಎರಡೂ ಹಳ್ಳಿಯ ಜನರು, ಮತ್ತಿತರ ಜನರೂ ನೋಡಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ನಖನಿರ್ಜಿತಪದ್ಮರಾಗರಾಗಂ— ಪದ್ಮರಾಗಾಣಾಂ ರಾಗಃ ಪದ್ಮರಾಗರಾಗಃ, ನಖೈಃ ನಿರ್ಜಿತಃ ನಖನಿರ್ಜಿತಃ, ನಖನಿರ್ಜಿತಃ ಪದ್ಮರಾಗರಾಗಃ ಯೇನ ಸಃ ನಖನಿರ್ಜಿತಪದ್ಮರಾಗರಾಗಃ ತಂ |

ವರಕೂರ್ಮಪ್ರಪದಂ— ವರಶ್ಚಾಸೌ ಕೂರ್ಮಶ್ಚ ವರಕೂರ್ಮಃ ವರಕೂರ್ಮವತ್ ಪ್ರಪದೇ ಯಸ್ಯ ಸಃ ವರ ಕೂರ್ಮಪ್ರಪದಃ ತಂ |

ನಿಗೂಢಗುಲ್ಫಂ— ನಿಗೂಢೌ ಗುಲ್ಫೌ ಯಸ್ಯ ಸಃ ನಿಗೂಢಗುಲ್ಫಃ ತಂ |

ಸುರವರ್ಯಕರಾಗ್ರಸೇವ್ಯಜಂಘಂ— ಸುರೇಷು ವರ್ಯಾಃ ಸುರವರ್ಯಾಃ, ಕರಾಣಾಂ ಅಗ್ರಾಣಿ ಕರಾ ಗ್ರಾಣಿ, ಸುರವರ್ಯಾಣಾಂ ಕರಾಗ್ರಾಣಿ ಸುರವರ್ಯಕರಾಗ್ರಾಣಿ, ಸುರವರ್ಯಕರಾಗ್ರೈಃ ಸೇವ್ಯೇ ಜಂಘೇ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸುರವರ್ಯಕರಾಗ್ರಸೇವ್ಯಜಂಘಃ ತಂ |

ದ್ವಿರದೋದಾರಕರೋಪಮೋರುಯುಗಂ— ಉದಾರಶ್ಚಾಸೌ ಕರಶ್ಚ ಉದಾರಕರಃ ದ್ವೌ ರದೌ ಯಸ್ಯಸಃ ದ್ವಿ ರದಃ, ದ್ವಿರದಸ್ಯ ಉದಾರಕರಃ ದ್ವಿರದೋದಾರಕರಃ, ದ್ವಿರದೋದಾರಕರಃ ಉಪಮಾ ಯಯೋಸೌ ದ್ವಿರ ದೋದಾರಕರೋಪಮೌ, ದ್ವಿರದೋದಾರಕರೋಪಮೌ ಚ ತೌ ಉರೂ ಚ ದ್ವಿರದೋದಾರಕ ರೋಪಮೋರೂ, ದ್ವಿರದೋದಾರಕರೋಪಮೋವೋರೋಃ ಯುಗಂ ಯಸ್ಯಸಃ ದ್ವಿರದೋದಾರಕರೋ ಪಮೋರುಯುಗಃ ತಂ |

ಕೋಶ— ಪದ್ಮರಾಗ = ಕೆಂಪಾದ, 'ರತ್ನಂ ಶೋಭಾರತ್ನಂ ಲೋಹಿತತಃ ಪದ್ಮರಾಗಃ' ಅಮರ, ರಾಗ = ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣ, 'ರಾಗೋಽನುರಕ್ತೌ ಮಾತ್ಸರ್ಯೇ ಕ್ಷೇಶಾದೌ ಲೋಹಿತಾದಿಷು' ಇತಿ ವಿಶ್ವ ಕೂರ್ಮಃ = ಆಮೆ, 'ಕೂರ್ಮಃ ಕಮರಕಚ್ಚ ಪೌ' ಅಮರ, ಪ್ರಪದ = ಕಾಲಿನ ತುದಿ, 'ಪಾದಾಗ್ರಂ ಪ್ರಪದಂ' ಅಮರ, ಗುಲ್ಫಂ = ಕಾಲಿನ ಗಿಣ್ಣು (ಗಂಟು) 'ತದ್ಗಂಧೀ- ಘಟಿಕೇ ಗುಲ್ಫೌ' ಅಮರ, ಜಂಘಾ = ಮೋಣಕಾಲು (ಮಂಡಿಯಿಂದ ಕೆಳಗಿನ ಕಾಲುಗಂಟಿನ ಮೇಲಿನ ಭಾಗ), 'ಜಂಘಾ ತು ಪ್ರಸೃತಾ ಜಾನು' ಅಮರ, ದ್ವಿರದ = ಆನೆ, 'ದ್ವಿರದೋಽನೇಕಪೋ ದ್ವಿಪಃ' ಅಮರ, ಕರ = ಸೊಂಡಿಲು, 'ಕರೋ ವರ್ಷೋಽಪಲೇ ಪಾಣೌ ಶುಂಡಾಯಾಂ' ಅಭಿಧಾನ, ಊರು = ತೊಡೆ, 'ಸಕ್ತಿ ಕ್ಷೀಬೇ ಪುಮಾನೂರುಃ' ಅಮರ |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆಚಾರ್ಯರ ವಸ್ತ್ರ, ಹೊಟ್ಟೆ, ಕುತ್ತಿಗೆ, ಹಣೆಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಶುಭಶುದ್ಧನಿತಂಬಬಿಂಬರಾಜ-

ನೃವಕೌಶೇಯವಿಶೇಷಬಾಹ್ಯವಸ್ತ್ರಮ್ |

ತನುಕುಕ್ಷಗಲಾಲಿಕೇಷು ರೇಖಾ-

ತ್ರತಯೇನ ಪ್ರಕಟೇನ ಶೋಭಮಾನಮ್

|| 30 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಶುಭಶುದ್ಧನಿಂತಂಬಬಿಂಬರಾಜನವಕೌಶೀಯವಿಶೇಷಬಾಹ್ಯವಸ್ತ್ರಂ, ತನುಕುಕ್ಷಿಗಲಾಲಿಕೇಷು, ರೇಖಾ-
ತ್ರಿತಯೇನ, ಪ್ರಕಟೇನ, ಶೋಭಮಾನಂ ।

ಅನ್ವಯ— (ಉಭಯಗ್ರಾಮಜನಾಃ ಪರೇ ಚ ಜನಾಃ) ಶುಭಶುದ್ಧನಿಂತಂಬಬಿಂಬರಾಜನವಕೌಶೀಯವಿಶೇಷ
ಬಾಹ್ಯವಸ್ತ್ರಂ, ತನುಕುಕ್ಷಿಗಲಾಲಿಕೇಷು, ರೇಖಾತ್ರಿತಯೇನ, ಪ್ರಕಟೇನ, ಶೋಭಮಾನಂ (ತಂ ಅನಂತ ಮಾನಸಂ ಐಕ್ಯಂತ)

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಶುಭಶುದ್ಧನಿಂತಂಬಬಿಂಬರಾಜನವಕೌಶೀಯವಿಶೇಷಬಾಹ್ಯವಸ್ತ್ರಂ = (ಎರಡೂ ಗ್ರಾಮದ ಜನರೂ, ಇತರ
ಜನರು) ಮಂಗಳಕರವಾದ ನಿರ್ಮಲವಾದ ಕಟಿಪುರೋಭಾಗದಲ್ಲಿ (ಸೊಂಟದ ಮುಂಭಾಗದ
ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ) ಶೋಭಿಸುತ್ತಿರುವ ಹೊಸದಾದ ರೇಷ್ಮೆಯ ಉತ್ತಮವಾದ ಉಡುವ ಬಟ್ಟೆಯುಳ್ಳ,

ತನುಕುಕ್ಷಿಗಲಾಲಿಕೇಷು = ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಹೊಟ್ಟೆಯು, ಕಂಠವು, ಹಣೆಯು ಇವುಗಳಲ್ಲಿ

ಪ್ರಕಟೇನ = ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿರುವ,

ರೇಖಾತ್ರಿತಯೇನ = ಮೂರೂ ರೇಖೆಗಳಿಂದ,

ಶೋಭಮಾನಂ = ಶೋಭಿಸುತ್ತಿರುವ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ನೋಡಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ—(ಯತಿಗಳು ಸೊಂಟಕ್ಕೆ ಕಟಿಸೂತ್ರವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಹಿಂದೆ ಮುಂದೆ ಗುಹ್ಯ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಮುಚ್ಚುವ
ಕೌಶೀನವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ಅದರ ಮೇಲೆ ಸೊಂಟದ ಮುಂಭಾಗ ಮತ್ತು ಹಿಂಭಾಗಗಳನ್ನು ಮುಚ್ಚುವ ವಸ್ತ್ರವನ್ನು
ಉಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ) ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ನಿರ್ಮಲವಾದ ಸೊಂಟದಲ್ಲಿ ಕಂಗೊಳಿಸುತ್ತಿರುವ
ರೇಷ್ಮೆಯ ಪೀತಾಂಬರವನ್ನುಟ್ಟಿದ್ದರು. ಅವರ ಕೈಶವಾದ ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಕುತ್ತಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಹಣೆಯಲ್ಲಿ ಮೂರು
ರೇಖೆಗಳು ಶೋಭಿಸುತ್ತಿದ್ದವು. ಇಂತಹ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಜನರು ನೋಡಿದರು. (ಹೊಟ್ಟೆ, ಕಂಠ, ಹಣೆಗಳಲ್ಲಿ
ಮೂರು ರೇಖೆಗಳಿರುವುದು ಮಹಾವುರುಷರ ಲಕ್ಷಣ).

ವಿಗ್ರಹ—

ಶುಭಶುದ್ಧನಿಂತಂಬಬಿಂಬರಾಜನವಕೌಶೀಯವಿಶೇಷಬಾಹ್ಯವಸ್ತ್ರಂ— ನಿಂತಂಬಸ್ಥ ಬಿಂಬಂ ನಿಂತಂಬಂ, ಶುಭಂ ಚ ತತ್ ಶುದ್ಧಂ ಚ, ತತ್ ಶುಭಶುದ್ಧನಿಂತಂಬಬಿಂಬಂ, ಚ, ತಸ್ಮಿನ್ ರಾಜತ್ ಶುಭಶುದ್ಧನಿಂತಂಬ
ರಾಜತ್, ಕೌಶೀಯಸ್ಯ ವಿಶೇಷಃ ಕೌಶೀಯವಿಶೇಷಃ, ಬಾಹ್ಯಂ ಚ ತತ್ ವಸ್ತ್ರಂ ಚ, ಬಾಹ್ಯವಸ್ತ್ರಂ
ಕೌಶೀಯವಿಶೇಷಶ್ಚ ತತ್ ಬಾಹ್ಯವಸ್ತ್ರಂ ಚ, ಕೌಶೀಯವಿಶೇಷಬಾಹ್ಯವಸ್ತ್ರಂ, ನಮಂ ಚ ತತ್ ಕೌಶೀಯ
ವಿಶೇಷಬಾಹ್ಯವಸ್ತ್ರಂ ಚ ನಮಕೌಶೀಯವಿಶೇಷಬಾಹ್ಯವಸ್ತ್ರಂ, ಶುಭಶುದ್ಧನಿಂತಂಬಬಿಂಬರಾಜತ್ ನಮ
ಕೌಶೀಯ ವಿಶೇಷಬಾಹ್ಯವಸ್ತ್ರಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಶುಭಶುದ್ಧನಿಂತಂಬಬಿಂಬರಾಜನವಕೌಶೀಯವಿಶೇಷ
ಬಾಹ್ಯವಸ್ತ್ರಂ ತಂ ।

ತನುಕುಕ್ಷಿಗಲಾಲಿಕೇಷು— ತನುಶ್ಚಾಸೌ ಕುಕ್ಷಿಶ್ಚ ತನುಕುಕ್ಷಿ, ತನುಕುಕ್ಷಿಶ್ಚ ಗಲಶ್ಚ ಅಲಿಕಂ ಚ ತನುಕುಕ್ಷಿಗಲಾಲಿ
ಕಾನಿ ತೇಷು ।

ರೇಖಾತ್ರಿತಯೇನ— ತ್ರಯಃ ಅವಯವಾಃ ಅನ್ಯೇತಿ ತ್ರಿತಯಂ ರೇಖಾಣಾಂ ತ್ರಿತಯಂ ರೇಖಾತ್ರಿತಯಂ
ತೇನ ।

ಕೋಶ— ಕೌಶೀಯ = ರೇಷ್ಮೆಯ ವಸ್ತ್ರ, 'ಕೌಶೀಯಂ ಕ್ರಿಮಿಕೋಶೋತ್ತರಂ', ತನು = ಕೈಶವಾದ, 'ತನುಃ ಕಾಯೇ
ಕೈಶೇಲಲೇಪಿ' ವಿಶ್ವ, ಕುಕ್ಷಿ = ಹೊಟ್ಟೆ 'ಪಿಚಂದ ಕುಕ್ಷೀ, ಜಲರೋದರಂ' ಅಮರ, ಅಲಿಕಂ = ಹಣೆ, 'ಲಲಾಟಮಲಿಕಂ
ಗೋಧಿಃ' ಅಮರ ।

ಅವತಾರಿಕಾ— ಸುಂದರವಾದ ಒಂದು ಶಾಲನ್ನು ಹೊದ್ದ ಆಚಾರ್ಯರು ಹೇಗೆ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಮೃದುಸೂಕ್ಷ್ಮಘನಾರುಣಾವಿಕಾಚ್ಯ -

ಪ್ರಕಟಪ್ರಾವರಣೇನ ಭಾಸಮಾನಮ್ |

ಅತಿನೂತನತಿಗೃಭಾನುಭಾಸಾಂ

ನಿಕರೇಣೇವ ಸುವರ್ಣಸಾನುಮಂತಮ್

|| 31 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಮೃದುಸೂಕ್ಷ್ಮಘನಾರುಣಾವಿಕಾಚ್ಯಪ್ರಕಟಪ್ರಾವರಣೇನ, ಭಾಸಮಾನಂ, ಅತಿನೂತನತಿಗೃಭಾನುಭಾಸಾಂ, ನಿಕರೇಣ, ಇವ, ಸುವರ್ಣಸಾನುಮಂತಮ್ |

ಅನ್ವಯ— (ಜನಾಃ) ಮೃದುಸೂಕ್ಷ್ಮಘನಾರುಣಾವಿಕಾಚ್ಯಪ್ರಕಟಪ್ರಾವರಣೇನ, ಅತಿನೂತನತಿಗೃಭಾನುಭಾಸಾಂ, ನಿಕರೇಣ, ಸುವರ್ಣಸಾನುಮಂತಂ, ಇವ, ಭಾಸಮಾನಂ (ತಂ ಅನಂತಮಾನಸಂ ಐಕ್ಷಂತ) |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಮೃದುಸೂಕ್ಷ್ಮಘನಾರುಣಾವಿಕಾಚ್ಯಪ್ರಕಟಪ್ರಾವರಣೇನ = ಮೃದುವಾದ, ಸಣ್ಣದಾರದಿಂದ ಹೆಣೆದ, ಒತ್ತಾದ ಕೆಂಪಾದ, ಕುರಿಯ ರೋಮದಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ (ಉಣ್ಣೆಯ), ನಿರ್ಮಲವಾದ, ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ, ಶಾಲಿನಿಂದ (ಚಳಿಗಾಳಿಗಳಿಂದ ರಕ್ಷಿಸುವ ಹೊದಿಕೆಯಿಂದ),

ಅತಿನೂತನತಿಗೃಭಾನುಭಾಸಾಂ = ಅತ್ಯಂತ ಹೊಸಬನಾದ (ಆಗ ತಾನೇ ಉದಯಿಸುತ್ತಿರುವ) ಸೂರ್ಯನ ಕಾಂತಿಗಳ,

ನಿಕರೇಣ = ಸಮೂಹದಿಂದ,

ಸುವರ್ಣಸಾನುಮಂತಂ ಇವ = ಸುವರ್ಣಪರ್ವತವಾದ ಮೇರುವಿನಂತೆ,

ಭಾಸಮಾನಂ = ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ (ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಜನರು ನೋಡಿದರು).

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಆಚಾರ್ಯರು ಕುರಿಯ ಶುಪ್ತದಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಒಂದು ಒಳ್ಳೆಯ ಕೆಂಪಾದ ಶಾಲನ್ನು ಹೊದಿದ್ದರು. ಅದು ಕೋಮಲವಾಗಿತ್ತು. ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ದಾರರಿಂದ ಒತ್ತೊತ್ತಾಗಿ ನೇಯ್ದ ಆ ಶಾಲು, ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಆಚಾರ್ಯರ ಮೈಮೇಲೆ ಎದ್ದು ಕಾಣಿಸುತ್ತಿತ್ತು. ಆಗ ಚಿನ್ನದ ಮೇರು ಪರ್ವತದಲ್ಲಿ ಆಗ ತಾನೇ ಉದಯಿಸುತ್ತಿರುವ ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣಗಳ ರಾಶಿಯು ಬಿದ್ದರೆ ಎಂತಹ ಕಾಂತಿಯು ಕಾಣಿಸುತ್ತದೆಯೋ ಅಂತಹ ಕಾಂತಿಯು ಆಚಾರ್ಯರಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸಿತು. ಸುವರ್ಣ ವರ್ಣರಾದ ಆಚಾರ್ಯರು ಮೇರುವಿನಂತೆಯೋ, ಅವರ ಹೊದ್ದ ಕೆಂಪಾದ ಶಾಲು ಉದಯಿಸುವ ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣಗಳ ರಾಶಿಯಂತೆಯೂ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿತ್ತು ಎಂದು ಭಾವ.

ವಿಗ್ರಹ ಮತ್ತು ಕೋಶ—

ಮೃದುಸೂಕ್ಷ್ಮಘನಾರುಣಾವಿಕಾಚ್ಯಪ್ರಕಟಪ್ರಾವರಣೇನ— ಮೃದು ಚ ತತ್ ಸೂಕ್ಷ್ಮಂ ಚ ತತ್ ಘನಂ ಚ ತತ್ ಅರುಣಂ ಚ ತತ್ ಅವಿಕಂ ಚ ತತ್ ಅಚ್ಯಂ ತತ್ ಪ್ರಕಟಂ ಚ ತತ್ ಪ್ರಾವರಣಂ ಚ ತತ್ ಮೃದು ಸೂಕ್ಷ್ಮಘನಾರುಣಾವಿಕಾಚ್ಯಪ್ರಕಟಪ್ರಾವರಣಂ ತೇನ, ಪ್ರಾವರಣಂ = ಹೊದಿಕೆ ವಸ್ತ್ರ, 'ನಿಶಾರಃ ಸ್ಯಾತ್ ಪ್ರಾವರಣೇ ಹಿಮಾನಿಲನಿವಾರಣೇ' ಅಮರ |

ಅತಿನೂತನತಿಗೃಭಾನುಭಾಸಾಂ— ತಿಗ್ಭಾ ಭಾನವಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ತಿಗೃಭಾನುಃ, 'ಭಾನುಃ ಕಿರಣ ಸೂರ್ಯ ಯೋಃ' ವಿಕ್ರ. ಅತಿನೂತನತ್ಯಾಸೌ ತಿಗೃಭಾನುರ್ದ್ವ ಅತಿನೂತನತಿಗೃಭಾನುಃ ಅತಿನೂತನತಿಗೃಭಾನೋಃ ಭಾಸಃ ಅತಿನೂತನತಿಗೃಭಾನುಭಾಸಃ ತಾಸಾಂ ಭಾಃ (ಭಾಸ್) = ಕಾಂತಿ 'ಭಾರ್ತೃದ್ಯುತಿ ದೀಪ್ತಯಃ' ಆ

ಮರ. ಅವಯೋಮೇಷೈಲಾರ್ಹಾಃ ಅವಿ = ಕುರಿ. 'ಅವೇಃ ಕಃ (5-4-28) ಸ್ವಾರ್ಥೇ ಕಪ್ಪತ್ಯಯಿ ಅವಿರೇವ ಅವಿಕಃ ಅವಿಕಸ್ಯ ಇದಂ' ಅವಿಕಂ = ಕುರಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟಿರುವುದು.

ಸುವರ್ಣಸಾನುಮಂತಂ— ಸುವರ್ಣಾನಾಂ ಸಾನವಃ ಸುವರ್ಣಸಾನವಃ ಸುವರ್ಣಸಾನವಃ ಅಸ್ಯ ಸಂತೀತಿ ಸುವರ್ಣಸಾನುಮಾನ ತಂ | (ಸುವರ್ಣಾಃ ಸುವರ್ಣಾತ್ಮಕಃ ಸಾನವಃ ಅಸ್ಯ ಸಂತೀತಿ ಎಂಬ ವಿಗ್ರಹವು ಭಲಾರಿಯದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ).

ವಿಶೇಷಾಂತ— ಯಥಾ ಸೌವರ್ಣಮೇರುಪರ್ವತಃ ಉದ್ಯದಾದಿತ್ಯಕಾಂತ್ಯಾ ಶೋಭತೇ ತದ್ವತ್ ಪರಿಹಿತ ಪೀತಾಂಬರಃ ಸುವರ್ಣವರ್ಣಃ ಆಯಂ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯಃ ರಕ್ತವರ್ಣೇನ ಪ್ರಾವೃತೇನ ಊರ್ಣವಸ್ತ್ರೇಣ ವ್ಯರಾಜತ ಇತಿ ಭಾವಃ (ಭಲಾರಿಯ) ಚಿನ್ನದ ಮೇರುಪರ್ವತವು ಉದಯಿಸುತ್ತಿರುವ ಸೂರ್ಯನ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಹೇಗೆ ಶೋಭಿಸುತ್ತಿದೆಯೋ ಅದರಂತೆ ಪೀತಾಂಬರವನ್ನುಟ್ಟ ಚಿನ್ನದ ಬಣ್ಣದ ಆಚಾರ್ಯರು ಕೆಂಪಾದ ಉಣ್ಣೆಯ ಶಾಲನ್ನು ಹೊದ್ದು ವಿರಾಜಿಸಿದರು ಎಂದು ಭಾವ.

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆಚಾರ್ಯರ ವಕ್ಷಸ್ಥಳ, ಹೆಗಲು, ತೋಳುಗಳು, ಅಂಗೈಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಪೃಥುವಕ್ಷಸಮುನ್ನತಾಂಸಭಿತ್ತಿಂ

ಗುರುವೃತ್ತಾಯತಹೃದ್ಯಬಾಹುದಂಡಮ್ |

ಪರಮಾರುಣಪಾಣಿಪಲ್ಲವಾಂತಃ-

ಸ್ಫುರಿತೋರ್ಧ್ವಧ್ವಜಲಾಂಛನಾದಿಮಂತಮ್ || 32 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಪೃಥುವಕ್ಷಸಂ ಉನ್ನತಾಂಸಭಿತ್ತಿಂ, ಗುರುವೃತ್ತಾಯತಹೃದ್ಯಬಾಹುದಂಡಂ, ಪರಮಾರುಣಪಾಣಿ-ಪಲ್ಲವಾಂತಃ ಸ್ಫುರಿತೋರ್ಧ್ವಧ್ವಜಲಾಂಛನಾದಿಮಂತಂ (ತಂ ಅನಂತ ಮಾನಸಂ ಐಕ್ಷಂತ) |

ಅನ್ವಯ— ಪೃಥುವಕ್ಷಸಂ ಉನ್ನತಾಂಸಭಿತ್ತಿಂ, ಗುರುವೃತ್ತಾಯತಹೃದ್ಯಬಾಹುದಂಡಂ, ಪರಮಾರುಣಪಾಣಿ-ಪಲ್ಲವಾಂತಃಸ್ಫುರಿತೋರ್ಧ್ವಧ್ವಜಲಾಂಛನಾದಿಮಂತಂ (ತಂ ಅನಂತ ಮಾನಸಂ ಐಕ್ಷಂತ) |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಪೃಥುವಕ್ಷಸಂ = ವಿಶಾಲವಾದ ಎದೆಯುಳ್ಳ,

ಉನ್ನತಾಂಸಭಿತ್ತಿಂ = ಎತ್ತರವಾದ ಗೋಡೆಯಂತಿರುವ ಹೆಗಲುಳ್ಳ,

ಗುರುವೃತ್ತಾಯತಹೃದ್ಯಬಾಹುದಂಡಂ = ದಪ್ಪವಾದ ಗುಂಡಾಗಿರುವ ಉದ್ದವಾದ ಮನೋಹರವಾದ ದಂಡ-ದಂತಿರುವ ದೀರ್ಘವಾದ ತೋಳುಗಳುಳ್ಳ,

ಪರಮಾರುಣಪಾಣಿಪಲ್ಲವಾಂತಃಸ್ಫುರಿತೋರ್ಧ್ವಧ್ವಜಲಾಂಛನಾದಿಮಂತಂ = ಅತ್ಯಂತ ಕೆಂಪಾದ ಚಿಗುರಿ-ನಂತಿರುವ ಕೈಯ ಒಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶಗೊಂಡಿರುವ ಮೇಲ್ಮುಖವಾದ ಧ್ವಜದ ಚಿಹ್ನೆಯ ಮೊದಲಾದ ಚಿಹ್ನೆಯುಳ್ಳ (ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಕಂಡರು).

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ನಾಮುದ್ರಿಕಾ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಮಹಾಪುರುಷ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಆಚಾರ್ಯರಲ್ಲಿದ್ದವೆಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತಾ ಆಚಾರ್ಯರ ಎದೆ ಮುಂತಾದ ಅವಯವಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆಚಾರ್ಯರ ಎದೆಯು ಬಹಳ ಅಗಲವಾಗಿತ್ತು. ಹೆಗಲುಗಳು ಗೋಡೆಯಂತೆ ಎತ್ತರವಾಗಿದ್ದವು. ಎರಡು ತೋಳುಗಳೂ ದೊಡ್ಡದಾಗಿ, ದುಂಡಾಗಿ, ಉದ್ದವಾಗಿ, ಅಂದವಾಗಿ

ಕೋಭಿಸುತ್ತಿದ್ದವು. ಅವರ ಅಂಗೈ ಚಿಗುರಿನಂತೆ ಕೆಂಪಾಗಿತ್ತು. ಅದರಲ್ಲಿ ಮೇಲ್ಬುರುವಾದ ಧ್ವಜರೇಖೆಯೇ ಮುಂತಾದ ಮಹಾಪುರುಷತ್ವ ಸೂಚಕವಾದ ಚಿಹ್ನೆಗಳು ಕಂಗೊಳಿಸುತ್ತಿದ್ದವು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಪೃಥುವಕ್ಷಸಂ— ಪೃಥು ವಕ್ಷಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಪೃಥುವಕ್ಷಾಃ ತಂ ।

ಉನ್ನತಾಂಸಭಿತ್ತಿಂ— (ಅಂಸಾವೇವ ಭಿತ್ತಿ) ಅಂಸೌ ಭಿತ್ತಿ ಇವ ಅಂಸಭಿತ್ತೀ, ಉನ್ನತೇ ಅಂಸಭಿತ್ತೀ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಉನ್ನತಾಂಸಭಿತ್ತಿಃ ತಂ । ಅಂಸ = ಹಗಲು, 'ಸ್ಯಂಧೋ ಭುಜವಿರೋಽಂಸೋಽಸ್ಮಿ' । ಭಿತ್ತಿ = ಗೋಡೆ, 'ಭಿತ್ತಿಃ ಸ್ವೀಕುಡ್ಯಮೇಡೂಕಂ' ಅಮರ.

ಗುರುವೃತ್ತಾಯುತಹೃದ್ಯಬಾಹುದಂಡಂ— ಬಾಹೂ ದಂಡಾವಿವ ಬಾಹುದಂಡೌ, ಗುರೂ ವೃತ್ತೌ ಆಯತೌ ಹೃದ್ಯೌ ಬಾಹುದಂಡೌ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಗುರುವೃತ್ತಾಯುತಹೃದ್ಯಬಾಹುದಂಡಃ ತಂ ।

ಪರಮಾರುಣಪಾಣಿಪಲ್ಲವಾಂತಃಸ್ಫುರತೋರ್ಧ್ವಧ್ವಜಲಾಂಛನಾದಿಮಾನ್— ಪರಮಂ ಅರುಣೌ ಚ ತೌ ಪಾಣಿ ಪಲ್ಲವೌ ಚ ಪರಮಾರುಣಪಾಣಿಪಲ್ಲವೌ, ಪರಮಾರುಣಪಾಣಿಪಲ್ಲವಯೋಃ ಅಂತಃ ಸ್ಫುರಿತಾನಿ ಪರಮಾರುಣಪಾಣಿಪಲ್ಲವಾಂತಃಸ್ಫುರಿತಾನಿ, ಧ್ವಜಂ ಇತಿ ಲಾಂಛನಂ ಧ್ವಜಲಾಂಛನಂ, ಊರ್ಧ್ವಂ ಚ ತತ್ ಧ್ವಜಲಾಂಛನಂ ಚ ಊರ್ಧ್ವಧ್ವಜಲಾಂಛನಂ, ಊರ್ಧ್ವಧ್ವಜಲಾಂಛನಂ ಆದಿಃ ಯೇಷಾಂ ತಾನಿ ಊರ್ಧ್ವಧ್ವಜಲಾಂಛನಾದಿಃ, ಪರಮಾರುಣಪಾಣಿಪಲ್ಲವಾಂತಃಸ್ಫುರಿತಾನಿ ಚ ತಾನಿ ಊರ್ಧ್ವಧ್ವಜಲಾಂಛನಾದಿಃ ಚ ಪರಮಾರುಣಪಾಣಿಪಲ್ಲವಾಂತಃಸ್ಫುರಿತಾನಿ ಚ ತಾನಿ ಊರ್ಧ್ವಧ್ವಜಲಾಂಛನಾದಿಮಾನ್, ತಂ ।

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆಚಾರ್ಯರ ಮುಖವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಪರಿಪೂರ್ಣಶರಾಂಕಬಿಂಬಶಂಕಾ-

ವಿಷಯಂ ಪ್ರಾಕ್ ಸಹಸ್ರಾವಲೋಕನೇನ ।

ಆಕಲಂಕತಯಾ ಪರಂ ವಿವಿಕ್ತಂ

ವದನಂ ಬಿಭೃತಮಚ್ಛಿವಿಭ್ರಮಾಬ್ಧಿಮ್

॥ 33 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಪರಿಪೂರ್ಣಶರಾಂಕಬಿಂಬಶಂಕಾವಿಷಯಂ, ಪ್ರಾಕ್, ಸಹಸ್ರಾವಲೋಕನೇನ, ಆಕಲಂಕತಯಾ, ಪರಂ, ವಿವಿಕ್ತಂ, ವದನಂ, ಬಿಭೃತಂ ಅಚ್ಛಿವಿಭ್ರಮಾಬ್ಧಿಂ ।

ಅನ್ವಯ— (ಜನಾಃ) ಪ್ರಾಕ್, ಸಹಸ್ರಾವಲೋಕನೇನ, ಪರಿಪೂರ್ಣಶರಾಂಕಬಿಂಬಶಂಕಾವಿಷಯಂ, ಪರಂ, ಆಕಲಂಕತಯಾ, ವಿವಿಕ್ತಂ, ಅಚ್ಛಿವಿಭ್ರಮಾಬ್ಧಿಂ, ವದನಂ, ಬಿಭೃತಂ (ಅನಂತ ಮಾನಸಂ ಐಕ್ಯಂತ) ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಪ್ರಾಕ್ = ಮೊದಲು,

ಸಹಸ್ರ = ಕೂಡಲೇ,

ಅವಲೋಕನೇನ = ನೋಡುವುದರಿಂದ,

ಪರಿಪೂರ್ಣಶರಾಂಕಬಿಂಬಶಂಕಾವಿಷಯಂಪರಂಅಕಲಂಕತಯಾ = ತುಂಬಿದ ಹುಣ್ಣಿಮೆ ಚಂದ್ರನ ಮಂಡಲದ
ಸಂದೇಹಕ್ಕೆ ಅಸ್ಪದವಾದ, ಅನಂತರ, ಕಲಂಕವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ,

ವಿವಿಕ್ತಂ = ಚಂದ್ರನಿಗಿಂತ ಬೇರೆಯಾಗಿ ಕಾಣುವ,

ಅಚ್ಚವಿಭ್ರಮ = ನಿರ್ಮಲವಾದ ವಿಲಾಸಗಳಿಗೆ (ಕಾಂತಿಗಳಿಗೆ),

ಅಬ್ಜಿಂ = ಸಮುದ್ರವಾದ,

ವದನಂ = ಮುಖವನ್ನು,

ಬಿಭ್ರತಂ = ಧರಿಸಿರುವ (ಹೊಂದಿರುವ) (ಶ್ರೀಮದ್ಭರತನು ಜನರು ಕಂಡರು).

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಮತ್ತೂ ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆಚಾರ್ಯರ ಮುಖವನ್ನು ಮೊದಲು ಕೂಡಲೇ
ನೋಡಿದಾಗ ಇದು ಹುಣ್ಣಿಮೆಯ ಪೂರ್ಣಚಂದ್ರನೇ ಇರಬಹುದೆ ಎಂಬ ಸಂಶಯ, ಅಥವಾ ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರಿಗೆ ಇದು
ಪೂರ್ಣಮೆಯ ಚಂದ್ರನೇ ಸರಿ ಎಂಬ ಭ್ರಾಂತಿಯಾದರೂ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಅನಂತರ ಸರಿಯಾಗಿ ವಿಚಾರ ಮಾಡಿದಾಗ,
ಸಪ್ತವಾಗಿ ನೋಡಿದಾಗ ಇಲ್ಲಿ ಯಾವ ಕಳಂಕವೂ ಇಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಇದು ಚಂದ್ರನಲ್ಲ ಆಚಾರ್ಯರ ಮುಖ ಎಂದು
ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತದೆ. ಇಂತಹ ಚಂದ್ರನಿಗಿಂತಲೂ ಸುಂದರವಾದ, ನಿರ್ಮಲವಾದ ಅನೇಕ ವಿಲಾಸಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡಿರುವ ಕಾಂತಿ
ಸಮುದ್ರವಾದ ಮುಖವುಳ್ಳ ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ಜನರು ಕಂಡರು.

ವಿಶೇಷಾಂಶ— (ಧಲಾರಿಯ)ಸಹಸಾ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯಮುಖಂ ಪಶ್ಯತಾಂ ಪುಂಸಾಂ ಕಾಂತ್ಯಾದಿಕ್ರೋಷ
ಲಂಭಾತ್ ಇದಂ ಚಂದ್ರಮಂಡಲಮಿತಿ ಪ್ರತೀತಿಃ ಜಾಯತೇ ಪಶ್ಚಾತ್ ವಿವೇಕಪೂರ್ವಂ ದರ್ಶನೇ ಸತಿ ತತ್ರಕಲಂಕಮ
ಪಶ್ಯತಾಂ ಇದಂ ಆಚಾರ್ಯಾಣಾಂ ವದನಂ ನ ತು ಚಂದ್ರಬಿಂಬ ಇತಿ ಬುದ್ಧಿರಭೂತ್ ಅವಿವೇಕದಶಾಯಾಂ ಚಂದ್ರ
ಮಂಡಲತ್ವಶಂಕಾವಿಷಯಂ ವಿವೇಕದಶಾಯಾಂತು ಚಂದ್ರಮಂಡಲಾದನ್ಯದಿತಿ ಬುದ್ಧಿವಿಷಯಂ ವದನಂ ಬಿಭ್ರತೀತಿ ಚಂದ್ರ
ಬಿಂಬಾಪೇಕ್ಷಯಾ ಅತಿಸುಂದರವದನೋಪೇತಂ ಆಚಾರ್ಯಂ ಜನಾಃ ಐಕ್ಯಂತ ಇತಿ ಭಾವಃ |

ಮೊಟ್ಟ ಮೊದಲು ವಿಚಾರ ಮಾಡದೇ ಇದ್ದಾಗ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಮುಖವನ್ನು ನೋಡುತ್ತಿರುವ ಮಾನವರಿಗೆ,
ಆಚಾರ್ಯರ ಮುಖದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಕಾಂತಿಯು ಕಾಣಿಸುವುದರಿಂದ ಇದು ಆಚಾರ್ಯರ ಮುಖ ಚಂದ್ರಮಂಡಲವಲ್ಲ
ಎಂದು ನಿಶ್ಚಯವುಂಟಾಯಿತು. ಆಚಾರ್ಯರ ಮುಖದ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವು ತಿಳಿಯದೆ ಇದ್ದಾಗ ಇದು ಚಂದ್ರಮಂಡಲವೆಂಬ
ಸಂದೇಹವುಂಟಾಯಿತು. ವಿವೇಚಿಸಿ ನೋಡಿದಾಗ ಇದು ಚಂದ್ರಮಂಡಲವಲ್ಲ ಎಂಬ ನಿಶ್ಚಯವುಂಟಾಯಿತು. ಹೀಗೆ
ಜನರ ನಾನಾ ವಿಧವಾದ ಆಲೋಚನೆಗಳಿಗೆ ವಿಷಯವಾದ ಸುಂದರ ಮುಖವುಳ್ಳ ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ಜನರು ನೋಡಿದರು
ಎಂದು ಭಾವ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಪರಿಪೂರ್ಣಶರಾಂಕಬಿಂಬಶಂಕಾವಿಷಯಂ— ಶರಃ ಅಂಕಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಶರಾಂಕಃ, ಶರಾಂಕಸ್ಯ ಬಿಂಬಂ ಶರಾಂಕ
ಬಿಂಬಂ, ಪರಿಪೂರ್ಣಂ ಚ ತತ್ ಶರಾಂಕಬಿಂಬಂ ಚ ಪರಿಪೂರ್ಣಶರಾಂಕಬಿಂಬಂ, ಪರಿಪೂರ್ಣ
ಶರಾಂಕಬಿಂಬಂ ಇತಿ ಶಂಕಾ ಪರಿಪೂರ್ಣಶರಾಂಕಬಿಂಬಶಂಕಾ, ಪರಿಪೂರ್ಣಶರಾಂಕಬಿಂಬಶಂಕಾಯಾಃ
ವಿಷಯಃ ಪರಿಪೂರ್ಣಶರಾಂಕಬಿಂಬಶಂಕಾವಿಷಯಃ ತತ್ |

ಅಕಲಂಕತಯಾ— ನ ವಿದ್ಯತೇ ಕಲಂಕಃ ಯಸ್ಯ ತತ್ ಅಕಲಂಕಂ ಅಕಲಂಕಸ್ಯ ಭಾವಃ ಅಕಲಂಕತಾ
ತಯಾ |

ಅಚ್ಚವಿಭ್ರಮಾಬ್ಜಿ— ಅಚ್ಚವಿಭ್ರಮಃ ಅಚ್ಚವಿಭ್ರಮಃ, ಅಚ್ಚವಿಭ್ರಮಸ್ಯ ಅಬ್ಜಿ ಅಚ್ಚವಿಭ್ರಮಾಬ್ಜಿ ತಂ |

ಕೋಶ— ಸಹಸಾ = ವಿಚಾರ ಮಾಡದೆ ಇದ್ದಾಗ, 'ಅತರ್ಕಿತೇತು ಸಹಸಾ' ಅಮರ, ಕಲಂಕ = ಮಚ್ಚಿ 'ದೋಷ ಕಲಂಕೋಽಕಾಪವಾದಯೋಃ' ಅಮರ, ವಿಭ್ರಮಃ = ಕಾಂತಿ, 'ವಿಭ್ರಮಃ ಸಂಶಯೇ ಭ್ರಾಂತೌ ಶೋಭಾಯಾಂ ಚ' ವೈಜಯಂತಿ ।

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆಚಾರ್ಯರ ಹಲ್ಲುಗಳು, ತುಟಿ ಮತ್ತು ನೋಟಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಅತಿಸುಂದರಮಂದಹಾಸರಾಜ-

ನವಕುಂದಾಭರದಂ ಶುಭಾರುಣೋಷ್ಠಮ್ ।

ಕಮಲಾಯತಲೋಚನಾವಲೋಕೈ-

ರಪಿ ಲೋಕಾನ್ ಸಕಲಾನ್ ಪ್ರಹರ್ಷಯಂತಮ್ ॥ 34 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅತಿಸುಂದರಮಂದಹಾಸರಾಜನವಕುಂದಾಭರದಂ, ಶುಭಾರುಣೋಷ್ಠಂ, ಕಮಲಾಯತಲೋಚನಾವಲೋಕೈಃ, ಅಪಿ, ಲೋಕಾನ್, ಸಕಲಾನ್, ಪ್ರಹರ್ಷಯಂತಮ್ ।

ಅನ್ವಯ— ಅತಿಸುಂದರಮಂದಹಾಸರಾಜನವಕುಂದಾಭರದಂ, ಶುಭಾರುಣೋಷ್ಠಂ, ಕಮಲಾಯತಲೋಚನಾವಲೋಕೈಃ, ಸಕಲಾನ್, ಲೋಕಾನ್, ಅಪಿ, ಪ್ರಹರ್ಷಯಂತಂ (ತಂ ಅನಂತಮಾನಸಂ ಜನಾಃ ಐಕ್ಷಂತ) ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅತಿಸುಂದರಮಂದಹಾಸರಾಜತ್ ನವಕುಂದಾಭರದಂ, ಶುಭಅರುಣಾಽಷ್ಠಂ = ಅತ್ಯಂತ ಮನೋಹರವಾದ ಮುಗುಳ್ಳಗೆಯಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ ಹೊಸದಾದ ಮಲ್ಲಿಗೆ ಮೊಗ್ಗಿನ ಕಾಂತಿಯಂತೆ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳ ಹಲ್ಲುಗಳುಳ್ಳ ಅವರ ಹೂವಿನಂತೆ ವಿಶಾಲವಾದ ತುಟಿಯುಳ್ಳ,

ಕಮಲಆಯತಲೋಚನಅವಲೋಕೈಃ = ಅವರ ಹೂವಿನಂತೆ ವಿಶಾಲವಾದ ಕಣ್ಣುಗಳ ನೋಟಗಳಿಂದ,

ಸಕಲಾನ್ = ಎಲ್ಲಾ

ಲೋಕಾನ್ ಅಪಿ = ಜನರನ್ನು

ಪ್ರಹರ್ಷಯಂತಂ = ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸುತ್ತಿರುವ (ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ಜನರು ನೋಡಿದರು).

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಆಚಾರ್ಯರ ಹಲ್ಲುಗಳು ಮಾಗಿ ಮಲ್ಲಿಗೆ ಮೊಗ್ಗಿನಂತೆ, ಮರಜಾಡಹೂವಿನ ಮೊಗ್ಗಿನಂತೆ ಚಿಕ್ಕದಾಗಿ ಬಿಳಿದಾಗಿ ಸುಂದರವಾಗಿದ್ದವು. ಅವರು ಮುಗುಳ್ಳಗುವಾಗ ಅವರ ಹಲ್ಲುಗಳು ಸ್ವಲ್ಪ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿದ್ದವು. ಅವರ ತುಟಿಗಳು ಪರಮಮಂಗಳಕರವಾಗಿಯೂ ಕೆಂಪಾಗಿಯೂ ಇದ್ದವು. ಅವರ ಎರಡು ಕಣ್ಣುಗಳೂ, ಅವರ ಹೂವಿನಂತೆ ವಿಶಾಲವಾಗಿ ಸುಂದರವಾಗಿ ಕೆಂಪಾಗಿ ಇದ್ದವು. ಅವರ ಅಂತಹ ಕಣ್ಣುಗಳ ನೋಟಗಳಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ಜನರನ್ನೂ ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಇಂತಹ ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ಜನರು ನೋಡಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಅತಿಸುಂದರಮಂದಹಾಸರಾಜನವಕುಂದಾಭರದಂ— ಮಂದಶ್ವಾಸೌ ಹಾಸಶ್ಚ ಮಂದಹಾಸಃ, ಅತಿಸುಂದರ ಶ್ವಾಸೌ ಮಂದಹಾಸಶ್ಚ ಅತಿಸುಂದರಮಂದಹಾಸಃ, ಅತಿಸುಂದರಮಂದಹಾಸೇನ ರಾಜಂತಃ ಅತಿ ಸುಂದರಮಂದಹಾಸರಾಜಂತಃ, ನಮಾನಿ ಚ ತಾನಿ ಕುಂದಾನಿ ಚ ನವಕುಂದಾನಿ, ನವಕುಂದನಾಂ ಆಭಾ ಇವ ಆಭಾ ಯೇಷಾಂ ತೇ ನವಕುಂದಾಭಾಃ, ನವಕುಂದಭಾಶ್ಚ ತೇ ರದಾಶ್ಚ ನವಕುಂದಾಭರದಾಃ,

ಅತಿಸುಂದರಮಂದಹಾಸರಾಜಂತಃ ನವಕುಂದಾಭರದಾಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಅತಿಸುಂದರಮಂದಹಾಸ
ರಾಜನ್ನವಕುಂದಭರದಃ ತಂ ।

ಶುಭಾರುಣೋಷ್ಣಂ— ಶುಭೌ ಅರುಣೌ ಓಷ್ಣೌ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಶುಭಾರುಣೋಷ್ಣಃ ತಂ ।

ಕಮಲಾಯತಲೋಚನಾವಲೋಕೈಃ— ಕಮಲವತ್ ಅಯತೇ ಕಮಲಾಯತೇ, ಕಮಲಾಯತೇ ಚ ತೇ
ಲೋಚನೇ ಚ ಕಮಲಾಯತಲೋಚನೇ, ಕಮಲಾಯತಲೋಚನಯೋಃ ಅವಲೋಕಾಃ ಕಮಲಾ-
ಯತಲೋಚನಾವಲೋಕಾಃ ತೈಃ ।

ಕೋಶ— ರದ = ಹಲ್ಲು, 'ರದನಾ ದಶನಾ ದಂತಾ ರದಾಃ' ಅಮರ, ಓಷ್ಣ = ತುಟಿ, 'ಓಷ್ಣಾಧರೌ ತು ರದನಚ್ಛದೌ
ದಶನವಾಸಸಿ' ಅಮರ, ಅವಲೋಕ = ದರ್ಶನ, 'ಅಲೋಕನದರ್ಶನಾಲೋಕನೇಕ್ಷಣಂ' ಅಮರ ।

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರ ಸುಂದರವಾದ ಕವೋಲಗಳು ಹಾಗೂ ಹುಬ್ಬುಶಿರಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಅತಿಭಾಸುರಕರ್ಣಭಾಸಿತಶ್ರೀ-

ತುಲಸೀಗುಚ್ಛಮತುಚ್ಛಕಾಂತಿಗಂಡಮ್ ।

ಭುವನತ್ರಯಭೂತ್ಯಭೂತಿದಾನೇ

ಚತುರಭ್ರೂವರವಿಭ್ರಮಂ ಸುಮೌಲಿಮ್

॥ 35 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ—ಅತಿಭಾಸುರಕರ್ಣಭಾಸಿತಶ್ರೀತುಲಸೀಗುಚ್ಛಂ ಅತುಚ್ಛಕಾಂತಿಗಂಡಂ, ಭುವನತ್ರಯಭೂತ್ಯಭೂತಿ-
ದಾನೇ, ಚತುರಭ್ರೂವರವಿಭ್ರಮಂ, ಸುಮೌಲಿಂ, (ಜನಾಃ ತಂ ಅನಂತ ಮಾನಸಂ ಪಕ್ಷಂತ) ।

ಅನ್ವಯ— ಅತಿಭಾಸುರಕರ್ಣಭಾಸಿತಶ್ರೀತುಲಸೀಗುಚ್ಛಂ ಅತುಚ್ಛಕಾಂತಿಗಂಡಂ, ಭುವನತ್ರಯಭೂತ್ಯಭೂತಿದಾನೇ,
ಚತುರಭ್ರೂವರವಿಭ್ರಮಂ, ಸುಮೌಲಿಂ, (ಜನಾಃ ತಂ ಅನಂತ ಮಾನಸಂ ಪಕ್ಷಂತ) ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅತಿಭಾಸುರಕರ್ಣಭಾಸಿತಶ್ರೀತುಲಸೀಗುಚ್ಛಂಅತುಚ್ಛಕಾಂತಿಗಂಡಂ = ಸೌಂದರ್ಯದಿಂದ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಕಾರ-
ಮಾನವಾದ, ಕಿವಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಕಾಂತಿಯುಕ್ತವಾದ ತುಲಸಿಯ ಗೊಂಚಲುಳ್ಳ ಸಂಪೂರ್ಣ
ತೋಭೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕವೋಲಗಳುಳ್ಳ

ಭುವನತ್ರಯಭೂತಿಭೂತಿದಾನೇ = ಮೂರು ಲೋಕಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿ, ಲಯ ಇವುಗಳನ್ನು ಕೊಡುವುದರಲ್ಲಿ

ಚತುರ = ಸಮರ್ಥವಾದ,

ಭ್ರೂವರ = ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಹುಬ್ಬುಗಳ,

ವಿಭ್ರಮಂ = ವಿಲಾಸವುಳ್ಳ,

ಸುಮೌಲಿಂ = ಒಳ್ಳೆಯ ಶಿರಸ್ಸುಳ್ಳ (ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಷಾರ್ಯರನ್ನು ಜನರು ನೋಡಿದರು).

ಕಾರ್ತ್ವರ್ಯ— ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಷಾರ್ಯರು ಅತ್ಯಂತ ಸುಂದರವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವ ಕಿವಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ
ತುಲಸೀಮಂಜರಿಯನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಿದ್ದರು. ಅವರ ಕವೋಲಗಳು ಪೂರ್ಣವಾದ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ರಾಜಿಸುತ್ತಿದ್ದವು. ಅವರು
ತಮ್ಮ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಹುಬ್ಬುಗಳ ವಿಲಾಸದಿಂದಲೇ ಮೂರು ಲೋಕಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿ, ಲಯಗಳನ್ನು ಮಾಡಲು ಸಮರ್ಥ-
ರಾಗಿದ್ದರು. ಅವರ ತಲೆಯು ಸುಂದರವಾಗಿದ್ದಿತು. ಇಂತಹ ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಷಾರ್ಯರನ್ನು ಜನರು ಕಂಡರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಶ್ರೀತುಲಸೀಗುಚ್ಛ ಅತಿಭಾಸುರಕರ್ಣಭಾಸಿತ ಮತುಚ್ಛಕಾಂತಿಗಂಡಂ— ಶ್ರೀಯುಕ್ತಾ ಚ ಸಾ ತುಲಸೀ ಚ ಶ್ರೀತುಲಸೀ, ಶ್ರೀತುಲಸ್ಯಾಃ ಗುಚ್ಛಃ ಶ್ರೀತುಲಸೀಗುಚ್ಛಃ, ಅತಿಭಾಸುರಕರ್ಣಯೋಃ ಭಾಸಿತಃ ಶ್ರೀತುಲಸೀಗುಚ್ಛಃ ಯಸ್ಯಸಃ, ತಂ ಅತಿಭಾಸುರ ಕರ್ಣಭಾಸಿತಃಶ್ರೀತುಲಸೀಗುಚ್ಛಂ, ತುಚ್ಛಾ ನ ಭವತೀತಿ ಅತುಚ್ಛಾ ಅತುಚ್ಛಾ ಕಾಂತಿಃ, ಯಯೋಃ ಶೌ ಅತುಚ್ಛಕಾಂತೀ, ಅತುಚ್ಛಕಾಂತೀ ಗಂಡಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ, ತಂ |

ಭುವನತ್ರಯಭೂತಭೂತಿದಾನೇ— ತ್ರಯಃ ಅವಯವಾಃ ಅಸ್ಯೇತಿ ತ್ರಯಂ ಭುವನಾನಾಂ ತ್ರಯಂ ಭುವನತ್ರಯಂ, ನ ಭೂತಿಃ ಅಭೂತಿಃ ಭೂತಿತ್ವ ಅಭೂತಿತ್ವ ಭೂತಭೂತೀ, ತಯೋಃ ದಾನಂ ಭೂತಭೂತಿದಾನಂ, ಭುವನತ್ರಯಸ್ಯ ಭೂತಭೂತಿದಾನಂ ಭುವನತ್ರಯಭೂತಭೂತಿದಾನಂ ತಸ್ಮಿನ್ ಭೂಷು ವರೇ ಭೂವರೇ ಭೂವರಯೋಃ ವಿಭ್ರಮಃ ಭೂವರವಿಭ್ರಮಃ, ಚತುರಃ ಭೂವರವಿಭ್ರಮಃ ಯಸ್ಯಸಃ ಚತುರಭೂವರವಿಭ್ರಮಃ ತಂ | ಅಥವಾ ವರಶ್ಚಾಫಿ ವಿಭ್ರಮುತ್ವ ವರವಿಭ್ರಮಃ ಭೂವೋಃ ವರವಿಭ್ರಮಃ ಭೂವರವಿಭ್ರಮಃ, ಚತುರಃ ಭೂವರವಿಭ್ರಮಃ ಯಸ್ಯಸಃ ಚತುರಭೂವರವಿಭ್ರಮಃ |

ಸುಮಾಲಿಃ— ಶೋಭನಃ ಮಾಲಿಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸುಮಾಲಿಃ ತಂ, ಇಲ್ಲಿಗೆ ನರದೇವಾದಿದಿದ್ವಕ್ಷಯಾ ಎಂಬ 24ನೇ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ 35ನೇ ಶ್ಲೋಕದವರೆಗೆ 12 ಶ್ಲೋಕಗಳ ಆದಿಶುಲಕವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ಕೋಶ— ಗುಚ್ಛ = ಗೊಂಚಲು, 'ಸ್ವಾದ್ಭಕ್ತಸ್ತುನೃಪಕಃ' ಅಮರ, 'ಸ್ವಬಕೋಗುಚ್ಛಕೋ ಗುಚ್ಛೋ ಗುಲಿಚ್ಛಃ ಪರಿ ಕೀರ್ತಿತಃ' ಹಲ, ಗಂಡ = ಕಪೋಲ (ಕನ್ನೆ), 'ಅಧಸ್ತಾಚ್ಛಿಬುಕಂ ಗಂಡೌ ಕಪೋಲೌ' ಅಮರ, ಭೂತಿ = ಐಶ್ವರ್ಯ, 'ವಿಭೂತಿರ್ಭೂತಿರೈಶ್ವರ್ಯಂ' ಅಮರ, ಭೂ = ಹುಬ್ಬು, 'ಊರ್ಧ್ವೇ ದೃಗ್ಭ್ಯಾಂ ಭುವೌ ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ' ಅಮರ |

ವಿಶೇಷಾಂಶ— ಭುವನತ್ರಯ = ಮೂರು ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿರುವ ಸಜ್ಜನ, ದುರ್ಜನರಿಗೆ, ಭೂತಿ = ಐಶ್ವರ್ಯವು ಅಭೂತಿ = ದುಃಖಾದ್ಯನಿಷ್ಪನ್ನ ಇವುಗಳನ್ನು ಕೊಡುವುದರಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥವಾದ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಹುಬ್ಬುಗಳ ವಿಲಾಸವುಳ್ಳವರು ಎಂದು ಛಲಾರಿಯದಲ್ಲಿ ಇನ್ನೊಂದು ವಿಶೇಷಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆಚಾರ್ಯರ ದೇಹಲಕ್ಷಣವು ಸಾಮುದ್ರಿಕ ಶಾಸ್ತ್ರ ಮತ್ತು ದೇವತಾ ಪ್ರತಿಮೆಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸುವ ಶಿಲ್ಪಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಎಲ್ಲಾ ಶುಭಲಕ್ಷಣಗಳಿಗೆ ಒಂದು ಉತ್ತಮೋತ್ತಮವಾದ ಮಾದರಿಯಾಗಿತ್ತು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಸಕಲಾವಯವಾನ್ ಸುಟ್ಟಂ ವಿಮಾನಾಃ

ಪ್ರತಿಮಾಲಕ್ಷಣದರ್ಶನಾಯ ಲಕ್ಷ್ಮಮ್ |

ಚತುರಾ ವಿದಧುರ್ಯದೀಯಗಾತ್ರಂ

ಸ ಸುಲಕ್ಷ್ಮೀತ್ಯಧುನಾ ನಿಗದ್ಯತೇ ನೋ

|| 36 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಸಕಲಾವಯವಾನ್, ಸುಟ್ಟಂ, ವಿಮಾನಾಃ, ಪ್ರತಿಮಾಲಕ್ಷಣದರ್ಶನಾಯ, ಲಕ್ಷ್ಮಂ, ಚತುರಾ, ವಿದಧುಃ, ಯದೀಯಗಾತ್ರಂ, ಸಃ, ಸುಲಕ್ಷ್ಮಾ, ಇತಿ, ಅಧುನಾ, ನಿಗದ್ಯತೇ, ನೋ |

ಅನ್ವಯ— ಚತುರಾಃ, ಸಕಲಾವಯವಾನ್, ಸುಟ್ಟಂ, ವಿಮಾನಾಃ ಯದೀಯಗಾತ್ರಂ, ಪ್ರತಿಮಾಲಕ್ಷಣದರ್ಶನಾಯ, ಲಕ್ಷ್ಮಂ, ವಿದಧುಃ, ಅಧುನಾ ಸುಲಕ್ಷ್ಮಾ ಇತಿ ನೋ, ನಿಗದ್ಯತೇ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಚತುರಾಃ = ಪುರುಷ ದೇಹಲಕ್ಷಣವನ್ನು ತಿಳಿಯುವುದರಲ್ಲಿ ಕುಶಲರಾದವರು,

ಸಕಲ = ಕೈ, ಕಾಲು ಮುಂತಾದ ಎಲ್ಲಾ

ಅವಯವಾನ್ ಸುಖಂವಿಮಾನಾಯದೀಯಗಾತ್ರಂ = ಅಂಗಗಳನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಅಳೆಯುವವರಾಗಿ ಯಾವ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಶರೀರವನ್ನು

ಪ್ರತಿಮಾಲಕ್ಷಣದರ್ಶನಾಯ = ದೇವತಾ ಪ್ರತಿಮೆಗಳ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ,

ಲಕ್ಷ್ಯಂ = ಉದಾಹರಣೆಯನ್ನಾಗಿ,

ವಿದಧುಃ = ಮಾಡಿದರು,

ಸಃ = ಅವರು,

ಅಧುನಾ = ಈ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವೇ,

ಸುಲಕ್ಷ್ಣಾ = ಒಳ್ಳೆಯ ಲಕ್ಷಣವುಳ್ಳವರು,

ಇತಿ = ಹೀಗೆಂದು (ಮಯಾ = ನನ್ನಿಂದ),

ನೋ ನಿಗದ್ಯತೇ = ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ದೇವತಾ ಅಥವಾ ಮಹಾಪುರುಷರ ಪ್ರತಿಮೆಗೆ ಸಾಮುದ್ರಿಕ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ ಶಿಲ್ಪಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವ ಸಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೋ ಅವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ತಿಳಿದ ಬುದ್ಧಿವಂತರಾದ ಪಂಡಿತರು ಆಚಾರ್ಯರ ದೇಹವನ್ನು ನೋಡಿ ಚಕಿತರಾದರು. ಅವರು ಆಚಾರ್ಯರ ದೇಹದಲ್ಲಿ ಸಾಮುದ್ರಿಕ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಎಲ್ಲಾ ದೇವತಾ, ಮಹಾಪುರುಷರ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಕಂಡರು. ಹಾಗೂ ಶಿಲ್ಪಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಉದ್ದ, ಅಗಲ, ಸುತ್ತಳತೆ ಮುಂತಾದ ರೀತಿಯಿಂದ ಅಳಿದು ನೋಡಿದರು. ಆಚಾರ್ಯರ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಕೈಕಾಲು ಬೆರಳು ಮುಂತಾದ ಪ್ರತ್ಯಂಗವೂ ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾದ ಲಕ್ಷಣ ಮತ್ತು ಪರಿಮಾಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿತ್ತು. ಹೀಗೆ ಲಕ್ಷಣ ಶಾಸ್ತ್ರದ ಸಂವಾದವನ್ನು (ಸಮ್ಮತಿಯನ್ನು) ನೋಡಿ ಆಗ ಪ್ರತಿಮಾಶಿಲ್ಪ ಪಂಡಿತರು ಇನ್ನು ಮುಂದೆ ನಾವು ಶಿಲಾದಿ ಪ್ರತಿಮೆಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸುವಾಗ ಅವುಗಳ ಅಂಗೋಪಾಂಗಗಳು ಇವೇ ಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದಲೂ ಮತ್ತು ಅಳತೆಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡಿರಬೇಕೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿದರು. ಮತ್ತು ಪ್ರತಿಮೆಯನ್ನು ತಯಾರಿಸಲು ಆಚಾರ್ಯರ ದೇಹವೇ ಮಾದರಿಯೆಂದೂ ನಿಶ್ಚಯಿಸಿದರು. ಇಂತಹ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಈ ಅವತಾರದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವೇ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಒಳ್ಳೆಯ ಲಕ್ಷಣವುಳ್ಳವರಾಗಿದ್ದರು ಎಂದು ಗ್ರಂಥಕಾರನಾದ ನಾನು (ಶ್ರೀನಾರಾಯಣಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು) ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ. ಯಾವಾಗಲೂ ಎಲ್ಲಾ ಅವತಾರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅವರು ಒಳ್ಳೆಯ ಲಕ್ಷಣವುಳ್ಳವರೆಂದೇ ನಾನು ಹೇಳುತ್ತೇನೆ ಹಾಗೆಯೇ ತಿಳಿದಿದ್ದೇನೆ ಎಂದು ಗ್ರಂಥಕಾರರಾದ ಶ್ರೀನಾರಾಯಣ ಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಇದರಿಂದ ಶ್ರೀ ಆಚಾರ್ಯರ ದೇಹ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ಮತ್ತು ಶ್ರುತ್ಯಾದಿ ಸಮ್ಮತ ಎಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಸಕಲಾವಯವಾನ್— ಸಕಲಾಶ್ವತೇ ಅವಯವಾಶ್ವತೇ ಸಕಲಾವಯವಾಃ ತಾನ್ |

ಪ್ರತಿಮಾಲಕ್ಷಣದರ್ಶನಾಯ— ಪ್ರತಿಮಾನಾಂ ಲಕ್ಷಣಾನಿ ಪ್ರತಿಮಾಲಕ್ಷಣಾನಿ ಪ್ರತಿಮಾಲಕ್ಷಣಾನಾಂ ದರ್ಶನಂ ಪ್ರತಿಮಾಲಕ್ಷಣದರ್ಶನಂ ತಸ್ಮೈ |

ಯದೀಯಗಾತ್ರಂ— ಯಸ್ಯ ಇದಂ ಯದೀಯಂ ಯದೀಯಂ ಚ ತತ್ ಗಾತ್ರಂ ಚ ಯದೀಯಗಾತ್ರಂ |

ಸುಲಕ್ಷ್ಣಾ— ಶೋಭನಾನಿ ಲಕ್ಷ್ಣಾಣಿ ಯಸ್ಯಸಃ ಸುಲಕ್ಷ್ಣಾ |

ಕೋಶ— ಅವಯವ = ಅಂಗ, 'ಅಂಗಂ ಪ್ರತೀಕೋಽವಯವಃ' ಅಮರ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ವಿ+ದಧುಃ - ದಧೌ ದಧತುಃ ದಧುಃ, ದಧಿಥ ದಧಾಥ ದಧಃ ದಧ, ದಧೌ ದಧಿವ ದಧಿಮ ।
ಏ ಉಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕ ಧಾರಣಪೋಷಣಾರ್ಥಕ ದುಧಾಇ ಧಾತು ಅನಿಟ್ ಪರಸ್ಮೈಪದಿ ಕರ್ತರಿ ಭೂತಾನದ್ಯತನ
ಪರೋಕ್ಷೇ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನಂ । ನಿ+ಗದ್ಯತೇ ಗದ್ಯತೇ ಗದ್ಯಂತೇ ಇತ್ಯಾದಿ ನಿ ಉಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕ
ವ್ಯಕ್ತವಾಗರ್ಥಕ ಗದವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ ಗದಧಾತು ಸೇಟ್ ಪರಸ್ಮೈಪದಿ ಕರ್ಮಣಿ ವರ್ತಮಾನೇ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ
ಏಕವಚನಂ ।

ಪ್ರಯೋಗ— ಚತುರೈಃ ಸಕಲಾವಯವಾನ್ ಸ್ಫುಟಂ ವಿಮಾನೈಃ ಯದೀಯಂ ಗಾತ್ರಂ ಪ್ರತಿಮಾಲಕ್ಷಣಾದರ್ಶನಾಯ
ಲಕ್ಷ್ಯಂ ವಿದಧೇ ತಂ (ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಷಾಯಾಂ) ಅಧುನಾ (ಅಸ್ಮಿನ್ ಅವತಾರ ಏವ) ಸುಲಕ್ಷ್ಮಾ (ಶೋಭನಲಕ್ಷಣೋಪೇತಃ)
ಇತಿ ನೋ ನಿಗದಾಮಿ, ಸರ್ವಾವತಾರೇಷ್ವಪಿ ಸಃ ಶೋಭನಲಕ್ಷಣೋಪೇತ ಏವ ।

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಷಾಯಾರು ಅಣಮಾದಿ ಅಷ್ಟಸಿದ್ಧಿವೃತ್ತಿವರೆಂದು ಸೂಚಿಸುತ್ತಾ ಅವರನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಅತಿಲೋಲದೃಶಾಂ ಸಮೀಕ್ಷಿತುಂ ಸ್ತಂ

ಜನಸಂಬಾಧಭಯೇನ ದೂರಭಾಜಾಮ್ ।

ಸಮದರ್ಶಯದೂರ್ಧ್ವಮೋರಸೋಽಸೌ

ದಯಯೈವೋರುಜನೌಘಮಧ್ಯಗೋಽಪಿ || 37 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅತಿಲೋಲದೃಶಾಂ. ಸಮೀಕ್ಷಿತುಂ. ಸ್ತಂ ಜನಸಂಬಾಧಭಯೇನ, ದೂರಭಾಜಾಂ, ಸಮದರ್ಶಯತ್,
ಉದ್ಧ್ವಂ, ಉರಸಃ, ಅಸೌ, ದಯಯಾ, ಏವ, ಉರುಜನೌಘಮಧ್ಯಗಃ, ಅಪಿ ।

ಅನ್ವಯ— ಅಸೌ, ಉರುಜನೌಘಮಧ್ಯಗಃ, ಅಪಿ, ಸ್ತಂ, ಸಮೀಕ್ಷಿತುಂ, ಅತಿಲೋಲದೃಶಾಂ, ಜನಸಂಬಾಧ
ಭಯೇನ, ದೂರಭಾಜಾಂ, ದಯಯಾ, ಏವ, ಅಉರಸಃ, ಉದ್ಧ್ವಂ, ಸಮದರ್ಶಯತ್ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಸೌ = ಈ ಶ್ರೀ ಮದ್ಭಾಷಾಯಾರು,

ಉರುಜನೌಘಮಧ್ಯಗಃಅಪಿ = ಬಹಳ ಜನರ ಸಮೂಹದ ನಡುವೆ ಇದ್ದವರಾದಗ್ಯೂ,

ಸ್ತಂ = ತನ್ನನ್ನು,

ಸಮೀಕ್ಷಿತುಂ = (ಚೆನ್ನಾಗಿ) ನೋಡುವುದಕ್ಕೆ,

ಅತಿಲೋಲದೃಶಾಂ = ಬಹಳ ಆಸಕ್ತವಾದ (ಚಂಚಲವಾದ) ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳ,

ಜನಸಂಬಾಧಭಯೇನ = ಜನರ ನೂಕಾಟದ ಹೆದರಿಕೆಯಿಂದ,

ದೂರಭಾಜಾಂ = ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಜನರಿಗೆ,

ದಯಯಾ ಏವ = ಕರುಣೆಯಿಂದಲೇ,

ಅಉರಸಃ = ಎದೆಯಿಂದ ಆರಂಭಿಸಿ,

ಉದ್ಧ್ವಂ = ಮೇಲ್ದಿಕ್ಕಿನವನ್ನು,

ಸಮದರ್ಶಯತ್ = ತೋರಿಸಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ನೋಡಲು ಸಾವಿರಾರು ಜನರು ನೆರೆದಿದ್ದರು. ಆಚಾರ್ಯರು ಅನೇಕ ಜನರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿದ್ದರು. ದೂರದಲ್ಲಿದ್ದವರಿಗೆ ಅವರು ಕಾಣುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಅವರನ್ನು ನೋಡಲು ಕುತೂಹಲವುಳ್ಳ ಕೆಲವರು ಜನರ ನೊಕುನುಗ್ಗಲಿನ ಭಯದಿಂದ ದೂರ ನಿಂತಿದ್ದರು, ಅತ್ತಿತ ಕಣ್ಣು ತಿರುಗಿಸುತ್ತಾ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ನೋಡಬೇಕೆಂದು ಆಸೆಪಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಇದನ್ನು ನೋಡಿ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ತಾನು ಮೊದಲಿಗಿಂತಲೂ ತನ್ನ ದೇಹವನ್ನೇ ಎತ್ತರವಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಎದೆಯಿಂದ ಮೇಲ್ಬಾಗಿವನ್ನು ದೂರದಲ್ಲಿರುವವರ ಕಣ್ಣಿಗೂ ಬೀಳುವಂತೆ ತೋರಿಸಿದರು. ಇದರಿಂದ ಆಚಾರ್ಯರಿಗೆ ತನ್ನಷ್ಟದಂತೆ ಚಿಕ್ಕದಾಗುವುದು (ಅಣಿಮಾ), ದೊಡ್ಡದಾಗುವುದು (ಮಹಿಮಾ), ಭಾರವಾಗುವುದು (ಗರಿಮಾ), ಹಗುರವಾಗುವುದು (ಲಘಿಮಾ), ಎಷ್ಟು ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ವಸ್ತುವನ್ನಾದರೂ ಪಡೆಯುವುದು (ಪ್ರಾಪ್ತಿ), ಇಷ್ಟ ಬಂದ ರೂಪವನ್ನು ಧರಿಸುವುದು (ಪ್ರಾಕಾಸ್ಯಮ್) ಎಲ್ಲರನ್ನು ತನ್ನ ಅಧೀನರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಎಂಬ ಅಷ್ಟೈಶ್ವರ್ಯಗಳೂ (ಅಷ್ಟಾದಿಗಳೂ) ವಶವಾಗಿದ್ದವು ಎಂದು ಸೂಚಿತವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಅತಿಲೋಲದ್ವಶಾಂ— ಅತಿಲೋಲಾಃ ದೃಶಃ ಯೇಷಾಂತೇ ಅತಿಲೋಲದ್ವಶಾಂ, ತೇಷಾಂ |

ಜನಸಂಬಾಧಭಯೇನ— ಜನಾನಾಂ ಸಂಬಾಧಃ ಜನಸಂಭಾಧಃ, ಜನಸಂಬಾಧಾತ್ ಭಯಂ ಜನಸಂಬಾಧ ಭಯಂ ತೇನ |

ದೂರಭಾಜಾಂ— ದೂರಂ ಭಜಂತೀತಿ ದೂರಭಾಜಃ ತೇಷಾಂ |

ಉರುಜನೌಘಮಧ್ಯಗಃ— ಉರವಶ್ಚತೇ ಜನಾಶ್ಚ ಉರುಜನಾಃ, ಉರುಜನಾನಾಂ ಓಘಃ ಉರುಜನೌಘಃ, ಉರುಜನೌಘೇ ಮಧ್ಯಂ ಗಚ್ಛಂತೀತಿ ಉರುಜನೌಘಮಧ್ಯಗಃ |

ಕೋಶ— ಓಘ = ಸಮೂಹ, 'ಓಘಃ ಪ್ರವಾಹೋ ನಿವಹಃ' ವಿಶ್ವ, 'ಓಘೋ ವೃಂದೇಽಂಭಸಾಂ ರಯೇ' ಅಮರ, ಲೋಲ = ಸತ್ಯವ್ಲ (ಆಸೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದವನು) = 'ಲೋಲಶ್ಚಂಚಲ ಸತ್ಯವ್ಲಯೋಃ' ಭಾಸ್ಕರ, ದಯಾ = ಕೃಪಾ, 'ಕೃಪಾ ದಯಾನುಕಂಪಾ ಸ್ವಾತ್' ಅಮರ, ಉರಃ = ಎದೆ, 'ಉರೋ ವತಸಿಂ ಚ ವಶ್ವಶ್ಚ' ಅಮರ |

ವ್ಯಾಕರಣವಿಶೇಷ— ಆ ಉರಸಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಆಜ ಮರ್ಯಾದಾವಚನೇ' (1-4-89) 'ಆಜ ಮರ್ಯಾದಾಯಾ ಮುಕ್ತಸಂಜ್ಞಃ ಸ್ವಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕರ್ಮಪ್ರವಚನೀಯ ಸಂಜ್ಞೆ. ಇಲ್ಲಿ ವಚನಗ್ರಹಣ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಅಭಿವಿಧಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಕರ್ಮಪ್ರವಚನೀಯ ಸಂಜ್ಞೆಯಿದೆ. 'ಪಂಚಮ್ಯಪಾಂಜ ಪರಿಭಃ' (2-3-10) 'ವಿಕ್ತೇ ಕರ್ಮಪ್ರವಚನೀಯಃ ಯೋಗೇ ಪಂಚಮೀಸ್ವಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪಂಚಮೀ, ತೇನ ವಿನಾ ಇತಿ ಮರ್ಯಾದಾ, ಅದನ್ನು ಹೊರತು ಎಂದು ಹೇಳುವಾಗ ಮರ್ಯಾದಾ ಅರ್ಥ. ತೇನ ಸಹೇತ್ಯಭಿವಿಧಿಃ | ಅದೂ ಸೇರಿ ಎಂದು ಹೇಳುವಾಗ ಅಭಿವಿಧಿ. ಇಲ್ಲಿ ಆ ಉರಸಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಎದೆಯನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಎದೆಯಿಂದ ಮೇಲ್ಬಾಗಿವನ್ನು ತೋರಿಸಿದರು ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ವಿವಕ್ಷಿತವಾದುದರಿಂದ ಅಭಿವಿಧ್ಯರ್ಥಕವಾದ ಆಜ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಸಮದರ್ಶಯತ್ - ಸಮ್+ಅದರ್ಶಯತ್ ಅದರ್ಶಯತಾಂ ಅದರ್ಶಯನ್ ಇತ್ಯಾದಿ ದ್ವಿರಿತ್ ಪ್ರೇಕ್ಷಣೇ ಪ್ರೇಕ್ಷಣಾರ್ಥಕ ದೈತ್ ಧಾತು ಣಿಜಂತ ಪರಸ್ಕಪದಿ ಅನದೃತನಿಷ್ಕರೇ ಲಪಿ.

ಪ್ರಯೋಗ— ಅಮುನಾ ಉರುಜನೌಘಮಧ್ಯಗೇನಾಪಿ ಸ್ವಂ ಸಮೀಕ್ಷಿತುಂ ಅತಿಲೋಲದ್ವಶಾಂ ಜನಸಂಬಾಧ ಭಯೇನ ದೂರಭಾಜಾಂ ದಯಯಾ ವಿವ ಆ ಉರಸಃ ಊರ್ಧ್ವಂ ಸಮದರ್ಶಯತ್ (ಕರ್ಮಣಃ) |

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆಚಾರ್ಯರು ವಿಷ್ಣುಮಂಗಳವೆಂಬ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದರೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಸವಿಕಾಸದೃಶಾಂ ಕೃತಾಂಜಲೀನಾಂ

ಜನತಾನಾಂ ಪರಮಾದರಾನ್ನತಾನಾಮ್ |

ವಲಯೇನ ವೃತಃ ಪ್ರಿಯಂ ಮುರಾರೇಃ

ಪ್ರವಿವೇಶಾಯತನಂ ಪ್ರಬರ್ಹಬೋಧಃ

|| 38 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಸವಿಕಾಸದೃಶಾಂ, ಕೃತಾಂಜಲೀನಾಂ, ಜನತಾನಾಂ, ಪರಮಾದರಾತ್, ನತಾನಾಂ, ವಲಯೇನ, ವೃತಃ, ಪ್ರಿಯಂ, ಮುರಾರೇಃ, ಪ್ರವಿವೇಶ, ಆಯತನಂ, ಪ್ರಬರ್ಹಬೋಧಃ |

ಅನ್ವಯ— ಸವಿಕಾಸದೃಶಾಂ, ಕೃತಾಂಜಲೀನಾಂ, ಪರಮಾದರಾತ್, ನತಾನಾಂ, ಜನತಾನಾಂ, ವಲಯೇನ, ವೃತಃ, ಪ್ರಬರ್ಹಬೋಧಃ, ಮುರಾರೇಃ, ಪ್ರಿಯಂ, ಆಯತನಂ, ಪ್ರವಿವೇಶ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸವಿಕಾಸದೃಶಾಂ = ಅರಳಿದ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳ,

ಕೃತಾಂಜಲಿನಾಂ = ಕೈಮುಗಿದುಕೊಂಡಿರುವ,

ಪರಮಾದರಾತ್ = ಅತಿಶಯವಾದ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ,

ನತಾನಾಂ = ಬಾಗಿದ (ನಮ್ರರಾದ),

ಜನತಾನಾಂ = ಜನರ ಸಮೂಹಗಳ,

ವಲಯೇನ = ಗುಂಪಿನಿಂದ (ಮಂಡಲಾಕಾರವಾದ ಜನಸಮೂಹದಿಂದ),

ವೃತಃ = ಸುತ್ತುವರಿಯಲ್ಪಟ್ಟ,

ಪ್ರಬರ್ಹಬೋಧಃ = ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು,

ಮುರಾರೇಃ = ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನಿಗೆ,

ಪ್ರಿಯಂ = ಇಷ್ಟವಾದ,

ಆಯತನಂ = ದೇವಾಲಯವನ್ನು,

ಪ್ರವಿವೇಶ = ಹೊಕ್ಕರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಮುಖಕಮಲವನ್ನು ನೋಡಿದ ಜನರ ಕಣ್ಣುಗಳು ಸಂತೋಷ ಮತ್ತು ಆಶ್ಚರ್ಯದಿಂದ ಅರಳಿದ್ದವು ಮತ್ತು ಪ್ರಸನ್ನವಾಗಿದ್ದವು. ಅವರ ಸುತ್ತಮುತ್ತಲಿರುವ ಜನರೆಲ್ಲರೂ ಕೈಮುಗಿದುಕೊಂಡು ಬರುತ್ತಿದ್ದರು. ಆಚಾರ್ಯರಲ್ಲಿ ಅತಿಶಯವಾದ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೆಲವರು ಸ್ವಲ್ಪ ಬಾಗಿ ಕೈಮುಗಿದುಕೊಂಡು ಬರುತ್ತಿದ್ದರು. ಇಂತಹ ಜನಸಮೂಹಗಳು ಮಂಡಲಾಕಾರವಾಗಿ ಆಚಾರ್ಯರ ಸುತ್ತಲೂ ಬರುತ್ತಿರುವಾಗ ಆಚಾರ್ಯರು ವಿಷ್ಣುಮಂಗಳವೆಂಬ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ಹೊಕ್ಕರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಸವಿಕಾಸದೃಶಾಂ— ವಿಹಾಸೇನ ಸಹವರ್ತಂತೇ ಇತಿ ಸವಿಕಾಸಾಃ, ಸ ವಿಹಾಸಾಃ ದೃಶಃ ಯಾಸಾಂತಾಃ ಸವಿಕಾಸ ದೃಶಃ, ತಾನಾಂ |

ಕೃತಾಂಜಲೀನಾಂ— ಕೃತಾಃ, ಅಂಜಲಯಃ, ಯಾಭಿಸ್ತಾಃ ಕೃತಾಂಜಲಯಃ ತಾಸಾಂ |

ಜನತಾನಾಂ— ಜನಾನಾಂ ಸಮೂಹಃ ಜನತಾ ತಾನಾಂ |

ಪರಮಾದರಾತ್— ಪರಮಶ್ಚಾಸೌ ಆದರಶ್ಚ ಪರಮಾದರಃ ತಸ್ಮಾತ್ |

ಮುರಾರೇಃ— ಮುರಸ್ಯ ಅರಿಃ ಮುರಾರಿಃ ತಸ್ಯ |

ಪ್ರಬರ್ಹಬೋಧಃ— ಪ್ರಬರ್ಹಃ ಬೋಧಃ ಯಸ್ಯಸಃ |

ಕೋಶ— 'ಜನತಾ' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಗ್ರಾಮಜನ ಬಂಧುಭೃತ್ಸಲ್' (4-2-43) ಎಂದು ತಲ್ ಪ್ರತ್ಯಯಃ ಪ್ರಬರ್ಹಃ = ಶ್ರೇಷ್ಠ, 'ಮುಖ್ಯವರ್ಯವರೇಣ್ಯಾಶ್ಚ ಪ್ರಬರ್ಹೋಽನವರಾಘ್ಯವತ್' ಅಮರ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಪ್ರ+ವಿವೇಶ - ವಿವಿಶತುಃ ವಿವಿಶುಃ, ವಿವೇಶಿಥ್ ವಿವಿಶಥುಃ ವಿವಿಶ, ವಿವೇಶ ವಿವಿಶಿವ ವಿವಿಶಮ |
ಪ್ರ ಉಪಸರ್ಗ ವಿಶ ಪ್ರವೇಶನೇ ಪ್ರವೇಶನಾರ್ಥಕವಿಶಧಾತುಃ ಅನಿಟ್ ಪರಸ್ವೈಪದಿನಃ ಭೂತಾನದ್ಯತನ ಪರೋಕ್ಷೇ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ವಿಕವಚನಂ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಸವಿತಾಸವಲಯೇನ ವೃತೇನ ಪ್ರಬರ್ಹಬೋಧೇನ ಮುರಾರೇಃ ಪ್ರಿಯಂ ಆಯತನಂ ಪ್ರವಿವಿಶೇ (ಕರ್ಮಣಿ) |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆಗ ಜಯಸಿಂಹರಾಜನು ಮಾತ್ರವಲ್ಲ ಬೇರೆ ಅನೇಕ ರಾಜರು ಕೂಡಾ ಆಚಾರ್ಯರ ಸೇವೆಗೆ ನೆರೆದಿದ್ದರು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ವಿವಿಧಪ್ರಭುಮಧ್ಯಸನ್ನಿಷ್ಠಾಕ್ಷೋ

ನರದೇವೇನ ಸಮಂ ಸ ಗೂಢದೇವಃ |

ವಿಬಭಾವುಡುರಾಡಿವೋಡುಮಧ್ಯೇ

ಸಹ ಮಹ್ಯಾಸ್ತನಯೇನ ಪೂರ್ಣಾಬಿಂಬಃ

|| 39 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ವಿವಿಧಪ್ರಭುಮಧ್ಯಸನ್ನಿಷ್ಠಾಕ್ಷಃ, ನರದೇವೇನ, ಸಮಂ, ಸಃ, ಗೂಢದೇವಃ, ಉಡುಮಧ್ಯೇ, ವಿಬಭೌ, ಉಡುರಾಟ್, ಇವ, ಸಹ, ಮಹ್ಯಾಃ, ತನಯೇನ, ಪೂರ್ಣಾಬಿಂಬಃ |

ಅನ್ವಯ— ನರದೇವೇನ, ಸಮಂ, ವಿವಿಧಪ್ರಭುಸನ್ನಿಷ್ಠಾಕ್ಷಃ, ಗೂಢದೇವಃ, ಸಃ, ಉಡುಮಧ್ಯೇ, ಮಹ್ಯಾಃ, ತನಯೇನ, ಸಹ, ಪೂರ್ಣಾಬಿಂಬಃ, ಉಡುರಾಟ್, ಇವ, ವಿಬಭೌ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ನರದೇವೇನ ಸಮಂ = ಜಯಸಿಂಹರಾಜನೊಡನೆ,

ವಿವಿಧಪ್ರಭುಮಧ್ಯಸನ್ನಿಷ್ಠಾಕ್ಷಃ = ನಾನಾದೇಶದ ರಾಜರ ನಡುವೆ ಕುಳಿತಿರುವ,

ಗೂಢದೇವಃ = ಮನುಷ್ಯರೂಪದಿಂದ ರಹಸ್ಯವಾಗಿರುವ,

ಸಃ = ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು,

ಉಡುಮಧ್ಯೇ = ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ನಡುವೆ,

ಮಹ್ಯಾಃ = ಭೂಮಿಯ,

ತನಯೇನ = ಮಗನಾದ ಅಂಗಾರಕನಿಂದ,
 ಸಹ = ಕೂಡಿಕೊಂಡು,
 ಪೂರ್ಣಬಿಂಬಃ = ಪೂರ್ಣಿಯಾದ ಮಂಡಲವುಳ್ಳ,
 ಉಡುರಾಟ್ ಇವ = ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ರಾಜನಾದ ಚಂದ್ರನಂತೆ,
 ವಿಬಭೌ = ಪ್ರಕಾಶಿಸಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಚಂದ್ರನು ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ರಾಜನು. ಹುಣ್ಣಿಮೆಯ ದಿನ ಹದಿನಾರು ಕಲೆಗಳಿಂದ ಪರಿಪೂರ್ಣನಾದ ಚಂದ್ರನು ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ನಡುವೆ ಭೂಮಿಪ್ರತ್ಯನಾದ ಅಂಗಾರಕನೊಡನೆ ಹೇಗೆ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಾನೋ ಅದರಂತೆಯೇ ಮುಖ್ಯ ಪ್ರಾಣದೇವರ ಅವತಾರರಾದ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಜಾಯುರರು ತಮ್ಮ ದೇವತ್ವವನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸದೆ ಮನುಷ್ಯರಂತೆ ಕಾಣಿಸುತ್ತಾ, ಅಂಗಾರಕ ಗ್ರಹದಂತಿರುವ ಜಯಸಿಂಹರಾಜನೊಡನೆಯೂ ನಕ್ಷತ್ರಗಳಂತಿರುವ ಅನೇಕ ದೇಶದ ರಾಜರ ಒಡನೆಯೂ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಚಂದ್ರನಂತೆ ವಿರಾಜಿಸಿದರು (ಉಪಮಾಲಂಕಾರ).

ವಿಗ್ರಹ—

ವಿವಿಧಪ್ರಭುಮಧ್ಯಸನ್ನಿಷ್ಠಾ— ವಿವಿಧಾಶ್ಚತೇ ಪ್ರಭವಶ್ಚ ವಿವಿಧಪ್ರಭವಃ, ವಿವಿಧಪ್ರಭೂಣಾಂ ಮಧ್ಯಂ
 ವಿವಿಧ ಪ್ರಭುಮಧ್ಯಂ, ವಿವಿಧಪ್ರಭುಮಧ್ಯೇ ಸನ್ನಿಷ್ಠಾಃ ವಿವಿಧಪ್ರಭುಮಧ್ಯಸನ್ನಿಷ್ಠಾಃ |
 ನರದೇವಃ— ನರಾಣಾಂ ದೇವಃ ನರದೇವಃ |
 ಗೂಢದೇವಃ— ಗೂಢಶ್ಚಾಸೌ ದೇವಶ್ಚ ಗೂಢದೇವಃ |
 ಉಡುರಾಟ್— ಉಡೂನಾಂ ರಾಟ್ ಉಡುರಾಟ್ |
 ಉಡುಮಧ್ಯೇ— ಉಡುನಾಂ ಮಧ್ಯಂ ಉಡುಮಧ್ಯಂ ತಸ್ಮಿನ್ |
 ಪೂರ್ಣಬಿಂಬಃ— ಪೂರ್ಣಃ ಬಿಂಬಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಪೂರ್ಣಬಿಂಬಃ |

ಕೋಶ— ನರದೇವಸಮಂ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸಮಂ = ಕೂಡಿಕೊಂಡು, ಜೊತೆಗೆ, 'ಸಾಕಂ ಸತ್ಯಸಮಂ ಸಹಃ' ಅಮರ, ನರದೇವಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ ದೇವ = ರಾಜ, ಗೂಢದೇವಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ ದೇವಃ = ದೇವತೆ 'ದೇವೋರಾಷ್ಟ್ರ ಸುರಂಬುಧೇ' ನಾನಾರ್ಥ ರತ್ನಮಾಲಾ, ಪ್ರಭು = ಒಡೆಯ, 'ಪ್ರಭುಃ ಪ್ರಸಿದ್ಧೋಽಧಿಪಃ' ಅಮರ, ಉಡು = ನಕ್ಷತ್ರ, 'ನಕ್ಷತ್ರಮೃಕ್ಷಂ ಭಂ ತಾರಾ ತಾರಕಾಪೃಡುವಾ ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ' ಅಮರ, ಮಹ್ಯಾಃ ತನಯಃ = ಭೂಮಿಯ ಮಗ, ಅಂಗಾರಕ, 'ಕುಜೋ ಭೂಮೋ ಲೋಹಿತಾಂಗೋ ಮಹೀಸುತಃ' ಅಮರ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ವಿಬಭೌ - ವಿ+ಬಭೌ ಬಭಳುಃ ಬಭುಃ, ಬಬಿಧ ಬಬಾಥ ಬಬಥುಃ ಬಬ, ಬಭೌ ಬಭವ ಬಭಮ | ಭಾದೀಪೌ ದೀಪ್ತಿ ಅರ್ಥಕ ಭಾಧಾತು ಅಕರ್ಮಕ ಅನಿಟ್ ಪರಸ್ಕೈವದಿ ವಿಉಪಸರ್ಗ ಭೂತಅನದೃತನ ಪರೋಕ್ಷೇ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನಂ |

ಪ್ರಯೋಗ— ನರದೇವೇನ, ಸಮಂ, ವಿವಿಧಪ್ರಭುಸನ್ನಿಷ್ಠಾಃ, ಗೂಢದೇವೇನ, ತೇನ, ಉಡುಮಧ್ಯೇ, ಮಹ್ಯಾಃ, ತನಯೇನ, ಸಹ, ಪೂರ್ಣಬಿಂಬೇನ, ಉಡುರಾಜಾ, ಇವ, ವಿಬಭೌ (ಭಾವೇ) |

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ಚರಿತ್ರೆಯ ಉಪನ್ಯಾಸ ಮಾಡಿದರೆಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಅವದತ್ ಕಥಾಂ ರಥಾಂಗಪಾಣೇ-

ಭಗವಾನ್ ಭಾಗವತೇ ಭವಾಪಹಂತ್ರಿಮ್ |

ಅನುರೂಪಗುಣಸ್ವರಾದಿಭಾಷಾ

ನಿಜಶಿಷ್ಯಪ್ರವರೇಣ ವಾಚ್ಯಮಾನೇ

|| 40 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅವದತ್, ಸಃ, ಕಥಾಂ, ರಥಾಂಗಪಾಣೇ, ಭಗವಾನ್, ಭಾಗವತೇ, ಭವಾಪಹಂತ್ರಿಂ, ಅನುರೂಪ ಗುಣಸ್ವರಾದಿಭಾಷಾ, ನಿಜಶಿಷ್ಯಪ್ರವರೇಣ, ವಾಚ್ಯಮಾನೇ |

ಅನ್ವಯ— ಭಗವಾನ್, ಸಃ, ಅನುರೂಪಗುಣಸ್ವರಾದಿಭಾಷಾ, ನಿಜಶಿಷ್ಯಪ್ರವರೇಣ, ಭಾಗವತೇ, ವಾಚ್ಯಮಾನೇ, ರಥಾಂಗಪಾಣೇ, ಭವಾಪಹಂತ್ರಿಂ, ಕಥಾಂ, ಅವದತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಭಗವಾನ್ = ಪೂಜ್ಯರಾದ (ಷಡ್ಗುಣೈಶ್ವರ್ಯ ಸಂಪನ್ನರಾದ),

ಸಃ = ಆ ಮಧ್ವರು,

ಅನುರೂಪಗುಣಸ್ವರಾದಿಭಾಷಾ = ಪುರಾಣ ಹೇಳಿಕೆಗೆ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಗಾಂಭೀರ್ಯ ಶ್ರಾವ್ಯತ್ವಾದಿ ಗುಣಗಳಿಗೆ ಅನುಗುಣವಾದ ಗಾಂಭೀರ್ಯ ಶ್ರಾವ್ಯತ್ವಾದಿ ಗುಣಗಳುಳ್ಳ ಸ್ವರ ಅಕೃತಿ ಮುಂತಾದವು-ಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ,

ನಿಜಶಿಷ್ಯಪ್ರವರೇಣ = ತನ್ನ ಶಿಷ್ಯರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಹೃಷೀಕೇಶತೀರ್ಥರಿಂದ,

ಭಾಗವತೇ = ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತ ಪುರಾಣವು,

ವಾಚ್ಯಮಾನೇ(ಸತಿ) = ಓದಲ್ಪಡುತ್ತಿರಲು,

ರಥಾಂಗಪಾಣೇ = ಚಕ್ರಧಾರಿಯಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯ,

ಭವಾಪಹಂತ್ರಿಂ = ಸಂಸಾರನಾಶಕವಾದ,

ಕಥಾಂ = ಕಥೆಯನ್ನು,

ಅವದತ್ = ಹೇಳಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುಮಂಗಳ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನ ವೈರಾಗ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಷಡ್ಗುಣೈಶ್ವರ್ಯ ಸಂಪನ್ನರಾದ ಆಚಾರ್ಯರು ಭಾಗವತದ ದಶಮಸ್ಕಂದದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಹೇಳುವ ಭಾಗವತ ಪ್ರವಚನ ಮಾಡಿದರು. ಆಗ ಅವರ ಶಿಷ್ಯರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಶ್ರೀಹೃಷೀಕೇಶತೀರ್ಥರು ಭಾಗವತವನ್ನು ಓದಿದರು. ಆಚಾರ್ಯರ ಕಂಠಸ್ವರಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾದ ಶ್ರಾವ್ಯತೆ ಗಾಂಭೀರ್ಯ ಇವುಗಳು ಶ್ರೀಹೃಷೀಕೇಶತೀರ್ಥರ ಸ್ವರದಲ್ಲಿ ಇದ್ದವು. ಜನರಿಗೆ ಆ ಸ್ವರವು ಒಹಳ ಇಂಪಾಗಿ ಕೇಳಿಸುತ್ತಿತ್ತು. ಒಳ್ಳೆಯ ವಾಚನಶಕ್ತಿ ಗಾಂಭೀರ್ಯ ಇವು ಆಚಾರ್ಯರ ಅಕೃತಿಯಂತಹ ಅಕೃತಿಯು ಅವರಲ್ಲಿದ್ದವು. ಇಂತಹ ತನ್ನ ಶಿಷ್ಯರು ಸಂಗೀತಸ್ವರದಿಂದ ಶ್ಲೋಕಗಳನ್ನು ಓದಿದಾಗ ಆಚಾರ್ಯರು ಸಂಸಾರವನ್ನು ನೀಗಿಸುವ ಭಾಗವತದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಕಥೆಯನ್ನು ಅನುವಾದ ಮಾಡಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ರಥಾಂಗಪಾಣೇ— ರಥಾಂಗಂ ಪಾಣೌ ಯಸ್ಯಸಃ ರಥಾಂಗಪಾಣೇ ತಸ್ಯ |

ಭಗವಾನ್— ಭಗಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ಮೀತಿ ಭಗವಾನ್ |

ಭವಾಪಹಂತ್ರಿಂ— ಭವಂ ಅಪಹಂತೀತಿ ಭವಾಪಹಂತ್ರಿ ತಾಂ |

ಅನುರೂಪಗುಣಸ್ವರಾದಿಭಾಜಾ— ಅನುರೂಪಾಃ ಗುಣಾಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಅನುರೂಪಗುಣಾಃ, ಸ್ವರಾಃ ಆದಯಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಸ್ವರಾದಯಃ, ಅನುರೂಪಗುಣಾಶ್ಚ ತೇ ಸ್ವರಾದಯಶ್ಚ ಅನುರೂಪಗುಣ ಸ್ವರಾದಯಃ, ಅನುರೂಪಗುಣಸ್ವರಾದೀನ್ ಭಜತೀತಿ ಅನುರೂಪಸ್ವರಾದಿಭಾಕ್ ತೇನ |

ನಿಜಶಿಷ್ಯಪ್ರವರೇಣ— ನಿಜಾಶ್ಚ ತೇ ಶಿಷ್ಯಾಶ್ಚ ನಿಜಶಿಷ್ಯಾಃ ನಿಜಶಿಷ್ಯೇಷು ಪ್ರವರಃ ನಿಜಶಿಷ್ಯಪ್ರವರಃ ತೇನ | (ಇಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಸ್ವರಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಾದ ಶ್ರಾವ್ಯತ್ವ ಆಕೃತಿ ಮುಂತಾದವುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವರು ಹೃಷೀಕೇಶತೀರ್ಥರು ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಶ್ರೀವಿಶ್ವಪತೀರ್ಥೀಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಸೂಚಿಸಿ ದ್ದಾರೆ. ಕೇಳುವ ಎಲ್ಲಾ ಜನರಿಗೆ ಶ್ರಾವ್ಯವಾದ ಸ್ವರ ಮತ್ತು ವಾಚನಶಕ್ತಿ, ಗಾಂಭೀರ್ಯ ಮುಂತಾದ ಗುಣಗಳು ಶ್ರೀಹೃಷೀಕೇಶತೀರ್ಥರಲ್ಲಿದ್ದವು ಎಂದು ಭಲಾರಿಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಸೂಚಿತವಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ).

ವಿಶೇಷ— ಪಶ್ಚಿಮಯಸ್ಯ ಸಮಗ್ರಸ್ಯ ವೀರ್ಯಸ್ಯ ಯಶಸಃ ಶ್ರೀಯಃ | ಜ್ಞಾನವಿಜ್ಞಾನಯೋರ್ದೈವ ಪಕ್ಷಾಂ ಭಗ ಇತೀರಣಾ' ಎಂಬ ಪ್ರಮಾಣದಂತೆ ಸಮಗ್ರ ಪಶ್ಚಿಮ ಹೆಚ್ಚು ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪರಾಕ್ರಮ, ಕೀರ್ತಿ, ಸಂಪತ್ತು, ಜ್ಞಾನ ಮತ್ತು ವಿಜ್ಞಾನ ಈ ಆದರದ ಸಮುದಾಯಕ್ಕೆ ಭಗ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಆಚಾರ್ಯರ ಅಷ್ಟಮೂರದ ಶಿಷ್ಯರಲ್ಲಿ ಹೃಷೀಕೇಶ ತೀರ್ಥರಿಗೆ = ಅಷ್ಟೋತ್ಕೃಷ್ಟ (ಎಂಟು ಶಿಷ್ಯರಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮರು) ಎಂಬ ಬಿರುದಿತ್ತು ಎಂದು ತಿಳಿದವರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಕೋರ— ಭವ = ಸಂಸಾರ 'ಭವಸ್ವತ್ತಾರದ್ಭಗಭಪ್ರಾಪ್ತಿ ಸಂಸಾರಜನ್ಮಸು' ನಾನಾರ್ಥರತ್ನಮಾಲಾ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅವದತ್ ಅವದತಾಂ ಅವದನ್, ಇತ್ಯಾದಿ ವದ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂವಾಚಿ ಸಕರ್ಮಕ ಸೇಟ್ ಪರಸ್ಪ್ರಪದಿ ಭೂತಾನದ್ಯತನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಜ್ ಲಕಾರ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನಂ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಭಗವತಾ ತೇನ ಅನುರೂಪಗುಣಸ್ವರಾದಿಭಾಜಾ ನಿಜಶಿಷ್ಯಪ್ರವರೇಣ ಭಾಗವತೇ ವಾಚ್ಯಮಾನೇ ಸತಿ ರಥಾಂಗಪಾಣೇಃ ಭವಾಪಹಂತ್ರಿ ಕಥಾ ಔದ್ಯತ (ಕರ್ಮಣಿ) |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆಚಾರ್ಯರ ಭಾಗವತಾರ್ಥೋಪನ್ಯಾಸದ ಚಮತ್ಕಾರ ವಿಶೇಷವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಕಥನಂ ತದುದಾರದೈರ್ಯಸಾರಂ

ಮಧುರಂ ಪುಷ್ಕಲಭಾವವತ್ ಪ್ರಸನ್ನಮ್ |

ವಿದುಷೋಽವಿದುಷೋಽತ್ರ ಶೃಣ್ವತೋಽಲಂ

ವೃದ್ಧಿತಾನಂದರಸಾಂಬುಧೌ ನಿಮಗ್ನಾನ್

|| 41 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಕಥನಂ, ತತ್, ಉದಾರದೈರ್ಯಸಾರಂ, ಮಧುರಂ, ಪುಷ್ಕಲಭಾವವತ್, ಪ್ರಸನ್ನಂ, ವಿದುಷಃ, ಅವಿದುಷಃ, ಅಪಿ, ಶೃಣ್ವತಃ, ಅಲಂ, ವೃದ್ಧಿತಃ, ಆನಂದರಸಾಂಬುಧೌ, ನಿಮಗ್ನಾನ್ |

ಅನ್ವಯ— ಉದಾರಧೈರ್ಯಸಾರಂ, ಮಧುರಂ, ಪುಷ್ಪಲಭಾವಮತ್, ಪ್ರಸನ್ನಂ, ತತ್, ಕಥನಂ, ಅಲಂ, ಶೃಣ್ವತಃ, ವಿದುಷಃ, ಅವಿದುಷಃ, ಅಪಿ, ಅನಂದರಸಾಂಬುಧೌ, ನಿಮಗ್ನಾನ್, ವ್ಯಧಿತಃ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಉದಾರ = ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ,

ಧೈರ್ಯ = ಸ್ವೈರ್ಯದ (ವೈರುಷ್ಯದ),

ಸಾರಂ = ಶ್ರೇಷ್ಠತೆವುಳ್ಳ (ಅಥವಾ ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಧೈರ್ಯದಿಂದ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ),

ಮಧುರಂ = ಇಂಪಾದ,

ಪುಷ್ಪಲಭಾವಮತ್ = ಪೂರ್ಣವಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವುಳ್ಳ,

ಪ್ರಸನ್ನಂ = ಶಬ್ದ ಮತ್ತು ಅರ್ಥಗಳಿಂದ ಸುಲಭವಾದ (ಕಠಿನವಲ್ಲದ),

ತತ್ ಕಥನಂ = ಆ ಪುರಾಣ ಪ್ರವಚನವು (ಅತ್ರ = ಈ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ),

ಅಲಂ = ಭಕ್ತಿಯಿಂದ (ಚೆನ್ನಾಗಿ),

ಶೃಣ್ವತಃ = ಕೇಳುತ್ತಿರುವ,

ವಿದುಷಃ = ವಿದ್ವಾಂಸರನ್ನು,

ಅವಿದುಷಃ ಅಪಿ = ವಿದ್ವಾಂಸರಲ್ಲದ ಸಾಧಾರಣ ಜನರನ್ನೂ,

ಅನಂದರಸಾಂಬುಧೌ = ಸಂತೋಷವೆಂಬ ರಸವುಳ್ಳ ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ,

ನಿಮಗ್ನಾನ್ = ಮುಳುಗಿದವರನ್ನಾಗಿ,

ವ್ಯಧಿತಃ = ಮಾಡಿತು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಆಚಾರ್ಯರ ಪುರಾಣಾರ್ಥಗಳ ಉಪನ್ಯಾಸವು ಅಂತಹ ಮಹಾಸಭೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಸಭಾಕಂಪಾದಿ ದೋಷಗಳಿಲ್ಲದೆ ಉತ್ತಮವಾದ ಧೈರ್ಯದಿಂದ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾಗಿ ಶೋಧಿಸುತ್ತಿತ್ತು. ಕೇಳುವವರ ಕಿವಿಗೆ ಅಮೃತಸೇವನ ಮಾಡಿದಂತೆ ಬಹಳ ಇಂಪಾಗಿತ್ತು. ಪೂರ್ಣವಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಕೂಡಿತ್ತು. ಶಬ್ದಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕಠಿಣತೆ ಇಲ್ಲದೆ ಬಹಳ ಸುಲಭವಾಗಿತ್ತು. ಇಂತಹ ಭಾಗವತಪುರಾಣೋಪನ್ಯಾಸವು ಆ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಕೇಳತಕ್ಕ ಪಂಡಿತರನ್ನು ಪಂಡಿತ ರಲ್ಲದವರನ್ನು ಅನಂದಸಮುದ್ರಮುಗ್ಧರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿತು. ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕೆಲವರ ಪುರಾಣ ಪ್ರವಚನವು ಪಂಡಿತರಿಗೆ ಮಾತ್ರವೇ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಕೆಲವರ ಪುರಾಣಪ್ರವಚನವು ಪಾಮರರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ರಂಜಕವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಅವರ ಮಾತು ಧೈರ್ಯ ಸೂಚಕವಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಕಠಿನವಾದ ಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗ ಕಠಿನವಾದ ತಿಳಿಯದ ಅರ್ಥಗಳು ಇರುತ್ತವೆ. ಅರ್ಥಕಾಲುಭಾಗದಷ್ಟು ಅಥವಾ ಇನ್ನೂ ಸ್ವಲ್ಪವೇ ತಾತ್ಪರ್ಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನು ಕೆಲವರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಆಚಾರ್ಯರ ಪುರಾಣೋಪನ್ಯಾಸದಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ಯಾವ ದೋಷವೂ ಇಲ್ಲದೆ ಅದು ಪಂಡಿತಪಾಮರರಿಬ್ಬರಿಗೂ ಸಂತೋಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತಿತ್ತು ಎಂದು ಭಾವ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಉದಾರಧೈರ್ಯಸಾರಂ— ಧೀರಸ್ಯ ಭಾವಃ ಧೈರ್ಯಂ ಉದಾರಂ ಚ ತತ್ ಧೈರ್ಯಂ ಚ ಉದಾರಧೈರ್ಯಂ,

ಉದಾರಧೈರ್ಯಸ್ಯ ಸಾರಃ ಯಸ್ಯಾನ್ ತತ್ ಉದಾರಧೈರ್ಯಸಾರಂ (ಅಥವಾ ಉದಾರಧೈರ್ಯೋಗ ಸಾರಂ)

ಪುಷ್ಪಲಭಾವಮತ್— ಪುಷ್ಪಲಶ್ವಾಸೌ ಭಾವತ್ಯ ಪುಷ್ಪಲಭಾವಃ, ಪುಷ್ಪಲಭಾವಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತೀತಿ ಪುಷ್ಪಲಭಾವಮತ್ ।

ಅವಿದುಷಃ— ನ ವಿದ್ವಾಂಸಃ ಅವಿದ್ವಾಂಸಃ ತಾನ್ ಅವಿದುಷಃ ।

ಅನಂದರಸಾಂಬುಧೌ— ಅನಂದ ಏವ ರಸಃ ಅನಂದರಸಃ ತಸ್ಯ ಅಂಬುಧಿಃ ಅನಂದರಸಾಂಬುಧಿಃ ತಸ್ಮಿನ್
ಅನಂದರಸಾಂಬುಧೌ (ಅಥವಾ ಅನಂದ ಏವ ರಸಃ ಯಸ್ಮಿನ್ ಸಃ ಅನಂದರಸಃ ಅನಂದರಸಶ್ಚಾಸೌ
ಅಂಬುಧಿಶ್ಚ ಅನಂದರಸಾಂಬುಧಿಃ)

ಹೀಠ— ಸಾರ್ = ಶ್ರೇಷ್ಠ 'ಸಾರೋ ಬಲೇ ಸ್ವಿರಾಂಶೇಽರ್ಥೇ ನ್ಯಾಯೈ ಕ್ಷಿಂ ವರೇ ತ್ರಿಪು, ಕ್ಷೇಬಮಂಬುನಿ'
ನಾನಾರ್ಥರತ್ನಮಾಲಾ, ರಸ = ಜಲ, ಶೃಂಗಾರಮುಖ್ಯಮಧುರಾದಿ = ಸುವರ್ಣರೇತೋ ನಿಯಾಸ ರಾಗ ಗರಳದ್ರವ
ಪಾರದೇಷು ಅಸ್ವಾದನ ಧ್ವನಿ ಸುಧಾಂಬು (ಸುಧಾ = ಅಂಬು) 'ರಸಾಖ್ಯಾಧಾತುಷ್ಠೋ ರಸ' ನಾನಾರ್ಥರತ್ನಮಾಲಾ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿ- ವಿ+ಅಧಿಶ, ಅಧಿಷ್ಠಾತಾಂ ಅಧಿಷತ, ಅಧಿಥಾ; ಅಧಿಷಾಥಾಮ್ ಅಧಿಧ್ವಂ, ಅಧಿಧ್ವಮ್,
ಅಧಿಹಿ ಅಧಿಷ್ಠಹಿ ಅಧಿಷ್ಠಹಿ | ಧಾರಣಪೋಷಣಾರ್ಥಧಾಧಾತು ದುಧಾದಾಡ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಆತ್ಮನೇವದಿ
ಅನಿಟ್ ಸಕರ್ಮಕ ಭೂತೇ ಲುಬ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನಂ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಉದಾರದ್ವಯಸಾರೇಣ, ಮಧುರೇಣ, ಪುಷ್ಪಲಭಾವತಾ, ಪ್ರಸನ್ನೇನ, ತೇನ, ಕಥನೇನ (ಅತ್ರ)
ಅಲಂ, ಶ್ರೇಷ್ಠತಃ ವಿದ್ವಾಸಃ, ಅವಿದ್ವಾಸಃ, ಅಪಿ, ಅನಂದರಸಾಂಬುಧೌ ನಿಮಗ್ನಾ ವ್ಯಧಾಯಿಷತ (ಕರ್ಮಣಿ) |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಹೀಗೆ ಆಚಾರ್ಯರ ಚರಿತ್ರೆಗಳು ಬಹಳವಾಗಿವೆ. ಆದರೆ ನನ್ನಂತವನಿಗೆ ಅವುಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸಲು
ಮತ್ತು ವಿವರಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಿ ಪ್ರಕೃತ ಬೇರೆ ಕಥೆಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಕಥೆಯನ್ನು
ನಿಲ್ಲಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಗಮನಾಸನಸಂಕಥಾದಿಲೀಲಾಃ

ಸ್ತೃತಿಮಾತ್ರೇಣ ಭವಾಪವರ್ಗದಾತ್ರೀಃ |

ಕಥಮಪ್ಯಮರಾಃ ಪ್ರಪಂಚಯೇಯುಃ

ನನು ಮದ್ವಸ್ಯ ನ ಮಾದೃಶೋಽಲ್ಪಮೋಧಾಃ || 42 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಗಮನಾಸನಸಂಕಥಾದಿಲೀಲಾಃ, ಸ್ತೃತಿಮಾತ್ರೇಣ ಭವಾಪವರ್ಗದಾತ್ರೀಃ, ಕಥಮ್, ಅಪಿ,
ಅಮರಾಃ, ಪ್ರಪಂಚಯೇಯುಃ, ನನು, ಮದ್ವಸ್ಯ, ನ, ಮಾದೃಶಃ, ಅಲ್ಪಮೋಧಾಃ |

ಅನ್ವಯ— ಸ್ತೃತಿಮಾತ್ರೇಣ, ಭವಾಪವರ್ಗದಾತ್ರೀಃ, ಮದ್ವಸ್ಯ ಗಮನಾಸನಸಂಕಥಾದಿಲೀಲಾಃ, ಅಮರಾಃ, ಕಥಂ,
ಅಪಿ, ಪ್ರಪಂಚಯೇಯುಃ, ಮಾದೃಶಾಃ ಅಲ್ಪಮೋಧಾಃ, ನ ನನು |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸ್ತೃತಿಮಾತ್ರೇಣ = ಸ್ಮರಣಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ,

ಭವಾಪವರ್ಗದಾತ್ರೀಃ = ಸಂಸಾರದಿಂದ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಕೊಡುವ,

ಮದ್ವಸ್ಯ = ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಷಾರ್ಯರ,

ಗಮನಾಸನ ಸಂಕಥಾದಿಲೀಲಾಃ = ನಡಿಗೆ, ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವುದು, ಪ್ರವಚನ, ಇವೇ ಮೊದಲಾಗಿ ಉಳ್ಳ

ವಿಲಾಸದ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು (ಅನಾಯಾಸವಾದ ಮನೋಹರ ಕ್ರಿಯೆಗಳನ್ನು),

ಅಮರಾಃ = ದೇವತೆಗಳು,

ಕಥಂ ಅಪಿ = ಹೇಗಾದರೂ,

ಪ್ರಪಂಚಯೇಯುಃ = ವಿಸ್ತರಿಸಿಯಾರು (ವರ್ಣಿಸಿಯಾರು),

ಮಾದೃಶಃ = ನನ್ನಂತಹ,

ಅಲ್ಪಬೋಧಾಃ = ಸ್ವಲ್ಪ ತಿಳುವಳಿಕೆ ಉಳ್ಳವರು,

ನ ನನು = ವರ್ಣಿಸಲಾರರಷ್ಟು

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ನಡೆದುಹೋಗುವುದು, ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವುದು, ಭಾಗವತಪುರಾಣಪ್ರವಚನ ಮುಂತಾದ ಉಪದೇಶ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುವುದು ಇವೆಲ್ಲಾ ಜೀವೋತ್ತಮ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಾವತಾರರಾದ ಅವರ ಲೀಲೆಗಳು. ಜೀವರು ಈ ಲೀಲೆಗಳನ್ನು ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಸ್ಮರಿಸಿದ ಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ಸಂಸಾರದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. ಇಂತಹ ಲೀಲೆಗಳನ್ನು ಭಾರತೀದೇವಿ, ರುದ್ರ ಇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳು, ಈ ದೇವತೆಗಳ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಪಡೆದಿರುವ ಇತರ ದೇವತೆಗಳು ಮಾತ್ರ ವಿಸ್ತರಿಸಿ ವರ್ಣಿಸಿಯಾರು. ನನ್ನಂತಹ ಸ್ವಲ್ಪ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನು ಅವನ್ನೆಲ್ಲಾ ವರ್ಣಿಸಲು ಸಮರ್ಥನಲ್ಲ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಗಮನಾಸನಸಂಕಥಾದಿಲೀಲಾಃ— ಗಮನಂ ಚ ಆಸನಂ ಚ ಸಂಕಥಾ ಚ ಗಮನಾಸನಸಂಕಥಾಃ, ತಾಃ, ಆದಯಃ ಯಾಸಾಂ ತಾಃ, ಗಮನಾಸನಸಂಕಥಾದಯಃ, ತಾಶ್ಚ ತಾಃ ಲೀಲಾಶ್ಚ ಗಮನಾಸನಸಂಕಥಾದಿ ಲೀಲಾಃ ತಾಃ,

ಸ್ತುತಿಮಾತ್ರೇಣ— ಕೇವಲಂ ಸ್ತುತಿಃ ಸ್ತುತಿಮಾತ್ರಂ ತೇನ ಸ್ತುತಿಮಾತ್ರೇಣ |

ಭವಾಪವರ್ಗದಾತ್ಮಃ— ಭವಾತ್ ಅಪವರ್ಗಃ ಭವಾಪವರ್ಗಃ, ದದತಿತಿ ದಾತ್ಮಃ ಭವಾಪವರ್ಗಸ್ಯ ದಾತ್ಮಃ ಭವಾಪವರ್ಗದಾತ್ಮಃ |

ಮಾದೃಶಃ— ಅಹಮಿವ ದೃಶ್ಯಂತೇ ಇತಿ ಮಾದೃಶಃ, ಪ್ರಥಮಾಬಹುವಚನಾಂತ, ಮಾದೃಶ್, ಮಾದೃಶಃ, ಮಾದೃಶಃ, ಶಕಾಂತವೃತ್ತಿಗ |

ಅಲ್ಪಬೋಧಾಃ— ಅಲ್ಪಃ ಬೋಧಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಅಲ್ಪಬೋಧಾಃ |

ಕೋಶ— ಲೀಲಾ = ವಿಲಾಸ, 'ಲೀಲಾ ವಿಲಾಸಕ್ರಿಯಯೋಃ' ವಿಶ್ವ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಪ್ರಪಂಚಯೇಯುಃ - ಪ್ರಪಂಚಯೇತ್, ಪಂಚಯೇತಾಂ, ಪಂಚಯೇಯುಃ, ಪಂಚಯೇಃ ಪಂಚಯೇತಂ, ಪಂಚಯೇತ, ಪಂಚಯೇಯಂ, ಪಂಚಯೇವ, ಪಂಚಯೇಮ | ಪಚಿ ವಿಸ್ತಾರವಚನೇ ಪಂಚ್ ಧಾತು ಬುರಾದಿ ಷಜಂತ ವಿಧಿಲಿಪ್ತ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಸ್ತುತಿಮಾತ್ರೇಣ, ಭವಾಪವರ್ಗದಾತ್ಮಃ, ಮಾದೃಶಃ, ಗಮನಾಸನಸಂಕಥಾದಿಲೀಲಾಃ, ಅಮರೈಃ, ಕಥಮಪಿ, ಪ್ರಪಂಚೇರನ್, ಮಾದೃಗ್ನಿ, ಅಲ್ಪಬೋಧೈಃ, ನ ಪ್ರಪಂಚೈರನ್, ನನು |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಮುಂದೆ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಿಗೂ ಶ್ರೀ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮ ಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರಿಗೂ ನಡೆದ ಸಮಾಗಮ ಮತ್ತು ವಾದ ಇವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಲು ಅವರ ಜನ್ಮದಾರಭ್ಯ ಕಥೆಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಸುತಪಃಕವಿತಾದಿಸದ್ಗುಣಾನಾಂ

ಲಿಖುಚಾನಾಂ ಕುಲಜೋಂಗಿರೋಽನ್ವಯಾನಾಮ್ |

ಅಭವದ್ಗುಹನಾಮಕೋ ವಿಪಶ್ಚಿತ್

ಕವಿವರ್ಯೋಽಖಿಲವಾದಿವಂದನೀಯಃ

|| 43 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಸುತಪಃಕವಿತಾದಿಸದ್ಗುಣಾನಾಂ, ಲಿಕುಚಾನಾಂ, ಕುಲಜಃ, ಅಂಗಿರೋಽನ್ವಯಾನಾಂ, ಅಭವತ್, ಗುಹನಾಮಕಃ ವಿಪಶ್ಚಿತ್, ಕವಿವರ್ಯಃ, ಅಖಿಲವಾದಿವಂದನೀಯಃ |

ಅನ್ವಯ— ಸುತಪಃಕವಿತಾದಿಸದ್ಗುಣಾನಾಂ, ಅಂಗಿರೋಽನ್ವಯಾನಾಂ, ಲಿಕುಚಾನಾಂ, ಕುಲಜಃ, ಕವಿವರ್ಯಃ, ಅಖಿಲವಾದಿವಂದನೀಯಃ, ಗುಹನಾಮಕಃ, ವಿಪಶ್ಚಿತ್, ಅಭವತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸುತಪಃ = ಒಳ್ಳೆಯ ತಪಸ್ಸು

ಕವಿತಾದಿಸದ್ಗುಣಾನಾಂ = ರಸಭರಿತವಾದ ಪದ್ಯರಚನ, ಮೊದಲಾಗಿ ಉಳ್ಳ, ಒಳ್ಳೆಯ ಗುಣಗಳುಳ್ಳ,

ಅಂಗಿರೋಽನ್ವಯಾನಾಂ = ಅಂಗಿರಸಗೋತ್ರವುಳ್ಳ,

ಲಿಕುಚಾನಾಂ = ಲಿಕುಚ (ಪೆಜತ್ತಾಯ) ಎಂಬ ಕುಲದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ,

ಕುಲಜಃ = ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ,

ಕವಿವರ್ಯಃ = ಕವಿಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ,

ಅಖಿಲವಾದಿವಂದನೀಯಃ = ಎಲ್ಲಾ ವಾದ ಮಾಡುವವರಿಂದ ನಮಸ್ಕರಿಸಲು ಯೋಗ್ಯರಾದ,

ಗುಹನಾಮಕಃ = ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯನೆಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳ,

ವಿಪಶ್ಚಿತ್ = ವಿದ್ವಾಂಸರು,

ಅಭವತ್ = ಇದ್ದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಒಳ್ಳೆಯ ತಪಸ್ಸು, ಗದ್ಯಪದ್ಯಾತ್ಮಕವಾದ ಕವಿತಾನಿರ್ಮಾಣ ಶಕ್ತಿ, ಪಾಂಡಿತ್ಯ ಸದಾಚಾರ ಭಕ್ತಿ ಜ್ಞಾನಾದಿಗಳು ಇವುಗಳುಳ್ಳ ಅಂಗಿರಸ ಋಷಿಗಳ ಗೋತ್ರದವರಾದ ಲಿಕುಚ (ಪೆಜತ್ತಾಯ) ವಂಶದವರಾದ ಶ್ರೋತ್ರಿಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯ ಪಂಡಿತರೆಂಬವರು ಇದ್ದರು. ಅವರು ಒಳ್ಳೆಯ ಕವಿಶ್ರೇಷ್ಠರೂ ಎಲ್ಲಾ ವಾದಿಗಳಿಂದ ನಮಸ್ಕಾರಾರ್ಹರೂ ಆಗಿದ್ದರು. (ಇಲ್ಲಿ ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯನು ಸ್ವಂದಾವತಾರನಾದ್ದರಿಂದ 'ಪಾರ್ವತಿನಂದನಃ ಸ್ವಂದಃ ಸೇನಾನೀರಗ್ನಿ ಭೂರ್ಗುಹಃ' ಎಂಬ ಅಮರ ಪ್ರಕಾರ ಸ್ವಂದವಾಚಕ ಗುಹಶಬ್ದದಿಂದ ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯ ಪಂಡಿತರನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. (ಇದರಿಂದ ನಾರಾಯಣಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರ ವಂಶಕ್ಕೆ ಮೊದಲಿನಿಂದಲೂ ಕವಿಕುಲತೀತ ಮತ್ತು ಪಂಡಿತ ಎಂಬ ಬಿರುದುಗಳು ಇದ್ದುವೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ).

ವಿಗ್ರಹ—

ಸುತಪಃಕವಿತಾದಿಸದ್ಗುಣಾಃ— ಶೋಭನಂ ಚ ತತ್ ತಪಶ್ಚ ಸುತಪಃ, ಸುತಪಶ್ಚ ಕವಿತಾ ಚ ಸುತಪಃಕವಿತೇ

ಸುತಪಃಕವಿತೇ ಅದೀ ಯೇಷಾಂತೇ ಸುತಪಃಕವಿತಾದಯಃ, ಸಂತಪ್ತತೇ ಗುಣಾಶ್ಚ ಸದ್ಗುಣಾಃ, ಸುತಪಃ

ಕವಿತಾದಯಃ ಸದ್ಗುಣಾಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಸುತಪಃಕವಿತಾದಿಸದ್ಗುಣಾಃ ತೇಷಾಂ |

ಕುಲಜಃ— ಕುಲೇ ಜಾಯತೇ ಇತಿ ಕುಲಜಃ |

ಅಂಗಿರೋಽನ್ವಯಃ— ಅಂಗಿರಸಃ ಅನ್ವಯಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಅಂಗಿರೋಽನ್ವಯಾಃ ತೇಷಾಂ |

ಗುಹನಾಮಕಃ— ಗುಹ ಇತಿ ನಾಮ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಗುಹನಾಮಕಃ |

ಕವಿವರ್ಯಃ— ಕವೀನಾಂ ವರ್ಯಃ ಕವಿವರ್ಯಃ |

ಅಖಿಲವಾದಿವಂದನೀಯಃ— ಅಖಿಲಾಶ್ಚ ತೇ ವಾದಿನಶ್ಚ ಅಖಿಲವಾದಿನಃ, ಅಖಿಲವಾದಿಭಿಃ ವಂದನೀಯಃ

ಅಖಿಲವಾದಿವಂದನೀಯಃ |

ಕೋಶ— ಅನ್ವಯಃ = ಗೋತ್ರ, 'ಸಂತತಿಗೋತ್ರಜನನಕುಲಾನ್ಯಭಿಜನಾನ್ವಯಃ' ಅಮರ, ವಿಪಶ್ಚಿತ್ = ಪಂಡಿತನು, 'ವಿದ್ವಾನ್ ವಿಪಶ್ಚಿದ್ವೋಷ್ಠಃ' ಅಮರ, ಕವಿ = ಪಂಡಿತ, 'ಸಂಖ್ಯಾವಾನ್ ಪಂಡಿತಃ ಕವಿಃ' ಅಮರ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಭಿವತ್ - ಭೂಧಾತು ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ವಿಶವಚನಂ ।

ಪ್ರಯೋಗ— ಸುತಪಃಕವಿತಾದಿಸದ್ಗುಣಾನಾಂ ಅಂಗಿರೋಽನ್ವಯಾನಾಂ ಲಿಖುಚಾನಾಂ ಕುಲಜೇನ ಕವಿವರ್ಯೋಣ ಅಖಿಲವಾದಿವಂದನೀಯೇನ ಗುಹನಾಮಕೇನ ವಿಪಶ್ಚಿತಾ ಅಭೂಯತ ।

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಹೀಗೇ ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯ ಪಂಡಿತರನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ ಅವರ ಪತ್ನಿಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ದಯಿತಾಽಸ್ಯ ಸತೀ ಗುಣಾನುರೂಪಾ

ವಿಧಿವೀರ್ಯೋಣ ಮುಹುರ್ಮೃತಪ್ರಜಾಽಪಿ ।

ಅಭಜದ್ಭವನಪ್ರಭೂ ಹರೀಶೌ

ಸುತಕಾಮಾ ವಸುದೇವಸೂನುಭಕ್ತಾ

॥ 44 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ದಯಿತಾ, ಅಸ್ಯ, ಸತೀ, ಗುಣಾನುರೂಪಾ, ವಿಧಿವೀರ್ಯೋಣ, ಮುಹುಃ, ಮೃತಪ್ರಜಾ, ಅಪಿ, ಅಭಜತ್, ಭುವನಪ್ರಭೂ, ಹರೀಶೌ, ಸುತಕಾಮಾ, ವಸುದೇವಸೂನುಭಕ್ತಾ ।

ಅನ್ವಯ— ಸತೀ, ಗುಣಾನುರೂಪಾ, ವಸುದೇವಸೂನುಭಕ್ತಾ, ಅಸ್ಯ, ದಯಿತಾ, ವಿಧಿವೀರ್ಯೋಣ, ಮುಹುಃ, ಮೃತಪ್ರಜಾ, ಅಪಿ, ಸುತಕಾಮಾ, ಭುವನಪ್ರಭೂ, ಹರೀಶೌ, ಅಭಜತ್ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸತೀ = ಪತಿವ್ರತೆಯಾದ,

ಗುಣಾನುರೂಪಾ = ಗಂಡನ ಗುಣಗಳಿಗೆ ಅನುಕೂಲಳಾದ,

ವಸುದೇವಸೂನುಭಕ್ತಾ = ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಭಕ್ತಳಾದ,

ಅಸ್ಯ = ಈ ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯ ಪಂಡಿತರ,

ದಯಿತಾ = ಹೆಂಡತಿಯು,

ವಿಧಿವೀರ್ಯೋಣ = ಅದೃಷ್ಟದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ,

ಮುಹುಃ = ಅನೇಕಬಾರಿ,

ಮೃತಪ್ರಜಾ ಅಪಿ = ಸತ್ತ ಮಕ್ಕಳು ಉಳುವಳಾದರೂ,

ಸುತಕಾಮಾ = ಮಕ್ಕಳ ಬಯಕೆಯುಳ್ಳವಳಾಗಿ,

ಭುವನಪ್ರಭೂ = ಸಮಸ್ತಲೋಕಗಳ ಒಡೆಯರಾದ,

ಹರೀಶೌ = ಹರಿಹರರನ್ನು,

ಅಭಜತ್ = ಸೇವಿಸಿದಳು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಈ ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯಪಂಡಿತರ ಪತ್ನಿಯು ಪತಿವ್ರತೆಯೂ, ಪತಿಯ ಗುಣಗಳಿಗೆ ಅನುಕೂಲವಾದ ಗುಣ ವುಳ್ಳವಳೂ ಆಗಿದ್ದಳು. ಅವಳಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಮಕ್ಕಳು ದುರದೃಷ್ಟದಿಂದಾಗಿ ಸತ್ತುಹೋಗುತ್ತಿದ್ದರು. ಅವಳು ತನಗೆ ಧೀರ್ಘಾ

ಯುಷ್ಕಂತನೂ, ಜ್ಞಾನಿಯೂ ಆದ ಮಗನು ಹುಟ್ಟಬೇಕೆಂದು ಬಯಸಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಲ್ಲಿ ದೃಢವಾದ, ವಿಶೇಷವಾದ ಭಕ್ತಿಯನ್ನು ಮಾಡಿದಳು. ಸಮಸ್ತ ಲೋಕಗಳಿಗೂ ಅಧೀಶ್ವರರಾದ ಹರಿಹರರನ್ನು ಸೇವಿಸಿದಳು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಗುಣಾನುರೂಪಾ— ಗುಣಾನಾಂ ಅನುರೂಪಾ ಗುಣಾನುರೂಪಾ |

ವಿಧೀವೀರ್ಯೋಣ— ವಿಧೇಃ ವೀರ್ಯಂ ವಿಧಿವೀರ್ಯಂ ತೇನ |

ಮೃತಪ್ರಜಾ— ಮೃತಾ ಪ್ರಜಾ ಯಸ್ಯಾಸಾ ಮೃತಪ್ರಜಾ |

ಭುವನಪ್ರಭೂ— ಭುವನಸ್ಯ ಪ್ರಭೂ ಭುವನಪ್ರಭೂ |

ಹರೀಶೌ— ಹರಿಶ್ಚ ಈಶಶ್ಚ ಹರೀಶೌ |

ಸುತಕಾಮಾ— ಸುತೇ ಕಾಮಃ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ ಸುತಕಾಮಾ |

ವಸುದೇವಸೂನುಭಕ್ತಾ— ವಸುದೇವಸ್ಯ ಸೂನುಃ ವಸುದೇವಸೂನುಃ, ವಸುದೇವಸೂನೋಃ ಭಕ್ತಾ ವಸುದೇವಸೂನುಭಕ್ತಾ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಭಜತ್ - ಅಭಜತ್ ಅಭಜತಾಂ ಅಭಜನ್, ಅಭಜಃ ಅಭಜತಂ ಅಭಜತ, ಅಭಜಂ ಅಭಜಾವ ಅಭಜಾಮ | ಭಜಸೇವಾಯಾಂ ಅನಿಟ್ ಪರಸ್ಯೈವದಿ ಲಜ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನ |

ಕೋಶ— ಸತೀ=ಪತಿವ್ರತಾ, 'ಸತೀ ಸಾಧ್ವೀಪತಿವ್ರತಾ' ಅಮರ, ಪ್ರಜಾ = ಸಂತಾನ, 'ಪ್ರಜಾಸಂತಾನಲೋಕಯೋಃ' ವಿಶ್ವ, ಈಶ = ಶಂಭು, 'ಶಂಭುರೀಶಃ ಪಶುಪತೀಃ' ಅಮರ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಸತ್ಯಾ ಗುಣಾನುರೂಪಯಾ ವಸುದೇವಸೂನುಭಕ್ತಯಾ ಅಸ್ಯ ದಯಿತಯಾ ವಿಧಿವೀರ್ಯೋಣ ಮುಹುಃ ಮೃತಪ್ರಜಯಾ ಅಪಿ ಸುತಕಾಮಯಾ ಭುವನಪ್ರಭೂ ಹರೀಶೌ ಅಭಜೇತಾಂ (ಕರ್ಮಣಿ) |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ದೇವತಾನುಗ್ರಹದಿಂದ ಶ್ರೀ ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯಪಂಡಿತರ ಪತ್ನಿಯು ಯೋಗ್ಯನಾದ ಪುತ್ರನನ್ನು ಪಡೆದಳು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಪರಮೇಶ್ವರಯೋಃ ಪ್ರಸಾದಯೋಗಾತ್

ಸುತರತ್ನಂ ತದಸೂತ ಸೂರಿಪತ್ನೀ |

ಪರಿಷತ್ಪದಪತ್ರನೇಷು ನಾಘೋ

ವಿವಿದೇ ಯಸ್ಯ ಸಮಃ ಪರೀಕ್ಷಕಾಗ್ನ್ಯೈಃ

|| 45 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಪರಮೇಶ್ವರಯೋಃ, ಪ್ರಸಾದಯೋಗಾತ್, ಸುತರತ್ನಂ, ತತ್, ಅಸೂತ, ಸೂರಿಪತ್ನೀ, ಪರಿಷತ್ಪದ-ಪತ್ರನೇಷು, ನ, ಅರ್ಘ್ಯಃ, ನ, ವಿವಿದೇ, ಯಸ್ಯ, ಸಮಃ, ಪರೀಕ್ಷಕಾಗ್ನ್ಯೈಃ |

ಅನ್ವಯ— ಸೂರಿಪತ್ನೀ, ಪರಮೇಶ್ವರಯೋಃ, ಪ್ರಸಾದಯೋಗಾತ್, ಯಸ್ಯ, ಪರೀಕ್ಷಕಾಗ್ನ್ಯೈಃ, ಪರಿಷತ್ಪದಪತ್ರ-ನೇಷು, ಸಮಃ, ಅರ್ಘ್ಯಃ, ನ, ವಿವಿದೇ, ತತ್, ಸುತರತ್ನಂ, ಅಸೂತ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸೂರಿಪತ್ನೀ = ಶ್ರೀ ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯಪಂಡಿತರ ಪತ್ನಿಯು,

ಪರಮೇಶ್ವರಯೋಃ = ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದ ಶ್ರೀಹರಿ ಮತ್ತು ಹರ ಇವರಿಬ್ಬರ,

ಪ್ರಸಾದಯೋಗಾತ್ = ಅನುಗ್ರಹದ ಸಂಬಂಧದಿಂದ,
ಯಸ್ಯ = ಯಾವ ಮಗನಿಗೆ,
ಪರಿಷತ್ = ವಿದ್ವಾಂಸರ ಸಭಿಕಳೆಂಬ,
ಪದಪತ್ರನೇಷು = ಸ್ಥಾನರೂಪವಾದ ಪಟ್ಟಣಗಳಲ್ಲಿ
ಪರೀಕ್ಷಣಾಗ್ರ್ಯೈಃ = ರತ್ನಪರೀಕ್ಷೆ ಮಾಡುವವರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದವರಿಂದ,
ಸಮಃ = ಯೋಗ್ಯವಾದ,
ಅರ್ಘ್ಯಃ = ಬೆಲೆಯು,
ನ ವಿವಿಧೇ = ತಿಳಿಯಲ್ಪಡಲಿಲ್ಲವೋ,
ತತ್ = ಅಂತಹ,
ಸುತರತ್ನಂ = ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಪುತ್ರನನ್ನು,
ಅಸೂತ = ಪ್ರಸವಿಸಿದಳು.

ಹಾತ್ಯರ್ಥ—ಶ್ರೀ ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯಪಂಡಿತರ ಪತ್ನಿಯು ಸೇವೆಯಿಂದ ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದ ಹರಿಯೂ, ಪರಮೇಶ್ವರನೂ ಇವರಿಬ್ಬರೂ ಪ್ರಸನ್ನರಾದರು. ಅವರಿಬ್ಬರ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಅವಳು ಒಬ್ಬ ಒಳ್ಳೆಯ ಮಗನನ್ನು ಪ್ರಸವಿಸಿದಳು. ಪಟ್ಟಣಗಳಲ್ಲಿ ರತ್ನ ಪರೀಕ್ಷೆ ಮಾಡುವವರು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ರತ್ನದ ಬೆಲೆಯನ್ನರಿಯದೆ ಇದ್ದಾಗ ಇದೊಂದು ಅಮೂಲ್ಯರತ್ನ ಎಂದಷ್ಟೇ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಅದರಂತೆ ಮುಂದೆ ವಿದ್ವಾಂಸರ ಸಭಿಕಳಲ್ಲಿ ಪಂಡಿತರ ಯೋಗ್ಯತೆಯನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸುವವರೂ ಕೂಡ ಈ ಬಾಲಕನ ಯೋಗ್ಯತೆಯನ್ನು ನಿರ್ಧರಿಸಲಾರದೆ ಈ ಬಾಲಕನ ಬುದ್ಧಿ ವಿದ್ವತ್ತೆ ಮುಂತಾದ ಗುಣಗಳು ಇಷ್ಟೇ ಎಂದು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಇವನು ಅಮೂಲ್ಯ ಗುಣಶಾಲಿ ಎಂದೇ ಹೇಳಿದರು. ಅಂತಹ ಉತ್ತಮನಾದ ಪುತ್ರನನ್ನು ಶ್ರೀಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯ ಪಂಡಿತರ ಪತ್ನಿಯು ಪ್ರಸವಿಸಿದಳು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಪರಮೇಶ್ವರಯೋಃ—ಪರಮಶ್ಚ ಈಶ್ವರಶ್ಚ ಪರಮೇಶ್ವರೌ ತಯೋಃ |

ಪ್ರಸಾದಯೋಗಾತ್—ಪ್ರಸಾದಸ್ಯ ಯೋಗಃ ಪ್ರಸಾದಯೋಗಃ ತಸ್ಮಾತ್ |

ಸುತರತ್ನಂ—ಸುತ ವಿವ ರತ್ನಂ ಸುತರತ್ನಂ ತತ್ |

ಸೂರಿಪತ್ನೀ—ಸೂರೇಃ ಪತ್ನೀ ಸೂರಿಪತ್ನೀ |

ಪರಿಷತ್ಪದಪತ್ರನೇಷು—ಪರಿಷದಃ ವಿವ ಪದಾನಿ (ಚಿನಿವಾರ ಕಟ್ಟಿ-ರತ್ನ ಪರೀಕ್ಷೆಯ ಸ್ಥಾನ) ಪರಿಷತ್ಪದಾನಿ,
ಪರಿಷತ್ ಪದಾನ್ಯೇವ ಪತ್ರನಾನಿ ಪರಿಷತ್ ಪದಪತ್ರನಾನಿ ತೇಷು |

ಪರೀಕ್ಷಣಾಗ್ರ್ಯೈಃ—ಅಗ್ರೇ ಭವಾಃ ಅಗ್ರಾಃ, ಪರೀಕ್ಷಣೇಷು ಅಗ್ರಾಃ, ಪರೀಕ್ಷಣಾಗ್ರ್ಯಾಃ ತೈಃ |

ವಿಶೇಷಾಂತ—(ಭರಾರಿಯ) ಯಥಾ ಅನರ್ಘ್ಯ ಕಸ್ಯಚಿದ್ರತ್ನಸ್ಯ ಮೌಲ್ಯಪರಿಜ್ಞಾನಾಯ ಪತ್ರನೇಷು ನೀತಸ್ಯ ಸತಃ ರತ್ನಮೂಲ್ಯಪರೀಕ್ಷಣೈಃ ವಿದಗ್ಧೈಃ ಪುರುಷೈಃ ತದ್ವ್ಯೂರ್ಣ್ಯಾರ್ಥೋ ನ ಜ್ಞಾಯತೇ ಕಿಂತು ಅರ್ಘ್ಯಹೀನತ್ವಾತ್ ಅಮೂಲ್ಯಮ್ ಇತ್ಯೇವ ಉಚ್ಯತೇ ತಥಾ ತಸ್ಮಿನ್ ತಸ್ಯ ವಿದ್ವತ್ತಾಂ ಆರೂಢಸ್ಯ ಸತಃ ವಿದ್ವತ್ತಜ್ಞಾಸು ಪ್ರವಿಷ್ಟಸ್ಯ ತಸ್ಯ ಸರ್ವವಿದ್ಯಾವೈದಗ್ಧ್ಯಾದಿ ಗುಣಜಾತಂ ಪಶ್ಯದ್ವಿ ವಿದ್ವಜ್ಜನೈಃ ತಸ್ಯ ಗುಣಾನಾಮುಯತ್ಯಾ ನಾವಧಾರಿತಾ ಇತಿ ಭಾವಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ—ಅಸೂತ-ಅಸೂತ ಅಸೂತಾಂತಾ ಅಸುವತ, ಅಸೂಥಾಃ ಅಸೂತಾಂತಾ ಅಸೂಧ್ವಂ, ಅಸುವಿ ಅಸೂವಹಿ ಅಸೂಮಹಿ | ಪೂಜಾ ಪ್ರಾಣಿಗರ್ಭವಿಮೋಚನೇ(ಪ್ರಸವೇ) ಪ್ರಾಣಿಗರ್ಭವಿಮೋಚನಾ(ಪ್ರಸವ)ರ್ಥಕ ಸೂ

ಧಾತು ಸಕರ್ಮಕ ವೇಟ ಆತ್ಮನೇಪದಿ ಅನದ್ವತನಭೂತೇ ಲಬ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನಂ । ವಿವಿದೇ- ವಿವಿದೇ ವಿವಿದಾತೇ ವಿವಿದಿರೇ, ವಿವಿದಿಷೇ ವಿವಿದಾಥೇ ವಿವಿದಿದ್ವೇ, ವಿವಿದೇ ವಿವಿದಾವಹೇ ವಿವಿದಾಮಹೇ । ವಿದಜ್ಞಾನೇ ಜ್ಞಾನಾರ್ಥಕ ವಿದಧಾತು ಕರ್ಮಣ ಲಿಟ್ ಆತ್ಮನೇಪದಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನಂ ।

ಪ್ರಯೋಗ— ಸೂರಿಪತ್ನಾ ಪರಮೇಶ್ವರಯೋಃ ಪ್ರಸಾದಯೋಗಾತ್ ಯಸ್ಯ ಪರಿಷತ್ ಪದಪತ್ತನೇಷು ಪರೀಕ್ಷ ಕಾಗ್ಯಾಃ ಸಮಂ ಅರ್ಘಂ ನ ವಿವಿದುಃ ತತ್ ಸುತರಕ್ತಂ ಅಸೂಯತ ।

ಕೋಶ— ಸೂರಿ = ಪಂಡಿತ, 'ಧೀಮಾನ್ ಸೂರಿಃ ಕೃತಿ ಕೃಷಿ' ಅಮರ, ಪರಿಷತ್ = ಸಭೆ, 'ಸಮಜ್ಞಾ ಪರಿಷತ್ ಗೋಷ್ಠಿ ಸಭಾ ಸಮಿತಿ ಸಂಸದಃ' ಅಮರ, ಪತ್ತನ = ಪಟ್ಟಣ, 'ಪೂಃ ಸ್ತ್ರೀ ಪುರಿ ನಗರ್ಯೌ ವಾ ಪತ್ತನಂ ಪುಟಭೇದನಂ' ಅಮರ, ಅರ್ಘ = ಬೆಲೆ, 'ಮೂಲ್ಯೇ ಪೂಜಾವಿಧಾವರ್ಘಃ' ಅಮರ ।

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆ ಬಾಲಕನ ಹೆಸರನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ವದನೇಂದುಮವೇಕ್ಷ್ಯ ನಂದನಸ್ಯ

ಸ್ವಕುಲೋತ್ತರಣದಕ್ಷಲಕ್ಷಣಸ್ಯ ।

ಕೃತಕೃತ್ಯತಯಾ ತ್ರಿಯಾಃ ಪ್ರಕುರ್ವನ್

ಕವಿರಾಖ್ಯಾದುಚಿತಾಂ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಾಖ್ಯಾಮ್ || 46 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ವದನೇಂದುಂ, ಅವೇಕ್ಷ್ಯ, ನಂದನಸ್ಯ, ಸ್ವಕುಲೋತ್ತರಣದಕ್ಷಲಕ್ಷಣಸ್ಯ, ಕೃತಕೃತ್ಯತಯಾ, ತ್ರಿಯಾಃ, ಪ್ರಕುರ್ವನ್, ಕವಿಃ, ಆಖ್ಯಾತ್, ಉಚಿತಾಂ, ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಾಖ್ಯಾಮ್ ।

ಅನ್ವಯ— ಕವಿಃ, ಸ್ವಕುಲೋತ್ತರಣದಕ್ಷಲಕ್ಷಣಸ್ಯ, ನಂದನಸ್ಯ, ವದನೇಂದುಂ, ಅವೇಕ್ಷ್ಯ, ಕೃತಕೃತ್ಯತಯಾಃ, ತ್ರಿಯಾಃ, ಪ್ರಕುರ್ವನ್ (ಸನ್), ಉಚಿತಾಂ, ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಾಖ್ಯಾಂ, ಆಖ್ಯಾತ್ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಕವಿಃ = ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯ ಪಂಡಿತರು.

ಸ್ವಕುಲಉತ್ತರಣದಕ್ಷಲಕ್ಷಣಸ್ಯ = ತಮ್ಮ ಲಿಖುಚ ವಂಶವನ್ನು ಎಲ್ಲಾ ಪಾಪಗಳ ಸಮುದಾಯವೆಂಬ ಸಮುದ್ರ-
ದಿಂದ ಮೇಲೆತ್ತಿ ದಾಟಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥವಾದ ಲಕ್ಷಣಗಳುಳ್ಳ,

ನಂದನಸ್ಯ = ಮಗನ,

ವದನೇಂದುಂ = ಚಂದ್ರನಂತಿರುವ ಮುಖವನ್ನು,

ಅವೇಕ್ಷ್ಯ = ನೋಡಿ,

ಕೃತಕೃತ್ಯತಯಾ = ಮಾಡಬೇಕಾದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಿದುದರಿಂದ (ಧನ್ಯತೆಯನ್ನು ಪಡೆದುದರಿಂದ),

ತ್ರಿಯಾಃ = ಜಾತಕರ್ಮಾದಿ ಸಂಸ್ಕಾರಗಳನ್ನು,

ಪ್ರಕುರ್ವನ್ (ಸನ್) = ಮಾಡುತ್ತಾ,

ಉಚಿತಾಂ = ಯೋಗ್ಯವಾದ,

ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಾಖ್ಯಾಂ = ತ್ರಿವಿಕ್ರಮ ಎಂಬ ಹೆಸರನ್ನು,

ಆಖ್ಯಾತ್ = ಹೇಳಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಆಗ ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯ ಪಂಡಿತರು ತನ್ನ ಮಗನ ಚಂದ್ರನಂತಿರುವ ಮುಖವನ್ನು ನೋಡಿದರು. ಇವನಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ವಂಶವನ್ನು ಎಲ್ಲಾ ಪಾಪಸಮುದ್ರದಿಂದ ಮೇಲೆತ್ತಿ ದಾಟಿಸಲು ಬೇಕಾದ ಉತ್ತಮ ಲಕ್ಷಣಗಳಿವೆ ಎಂದು ಅರಿತರು. ಸತ್‌ಪುತ್ರನನ್ನು ಪಡೆದು ವಂಶೋದ್ಧಾರ ಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ತಮ್ಮ ಬಯಕೆಯು ಈಡೇರಿದುದನ್ನು ತಿಳಿದು ಸಂತೋಷಪಟ್ಟರು. ಮಗನಿಗೆ ಜಾತಕಮಾರ್ಗದ ಸಂಸ್ಕಾರಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಿ ಮುಂದೆ ಅವನು ವೇದ, ಕವಿತೆ, ವೇದಾಂತಗಳಲ್ಲಿ ಪಂಡಿತನಾಗುವ ನೆಂದರಿತು 'ತ್ರಿವಿಕ್ರಮ' ಎಂಬ ಹೆಸರನ್ನಿಟ್ಟರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ವದನೇಂದುಂ— ವದನಂ ಇಂದುರಿವ ವದನೇಂದುಃ ತಂ (ವದನಮೇವ ಇಂದುಃ ವದನೇಂದುಃ ತಂ) ।

ಸ್ವಕುಲೋತ್ತರಾಣದಕ್ಷಲಕ್ಷಣಸ್ಯ— ಸ್ವಸ್ಯ ಕುಲಂ ಸ್ವಕುಲಂ, ಸ್ವಕುಲಸ್ಯ ಉತ್ತರಾಣಂ ಸ್ವಕುಲೋತ್ತರಾಣಂ, ಸ್ವಕುಲೋತ್ತರಾಣೇ ದಕ್ಷಾಣಿ ಸ್ವಕುಲೋತ್ತರಾಣದಕ್ಷಾಣಿ, ಸ್ವಕುಲೋತ್ತರಾಣದಕ್ಷಾಣಿ ಲಕ್ಷಣಾನಿ ಯಸ್ಯಸಃ ಸ್ವಕುಲೋತ್ತರಾಣದಕ್ಷಲಕ್ಷಣಃ ತಸ್ಯ ।

ಕೃತಕೃತ್ಯತಯಾ— ಕೃತಂ ಕೃತ್ಯಂ ಯೇನ ಸಃ ಕೃತಕೃತ್ಯಃ, ತಸ್ಯ ಭಾವಃ ಕೃತಕೃತ್ಯತಾ, ತಯಾ ।

ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಾಖ್ಯಾಂ— ತ್ರಿಮ (ವೇದೇವೇದಾಂತಕವಿತಾಯಾಂ ಚ) ವಿಕ್ರಮಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಃ, ತ್ರಿವಿಕ್ರಮ ಇತಿ ಅಖ್ಯಾ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಾಖ್ಯಾ, ತಾಂ ।

ಕೋಶಾ— ದಕ್ಷ = ಸಮರ್ಥ, 'ದಕ್ಷೇತು ಚತುರವೇಶಲಪಟವಃ ಸೂತ್ರಾನ್ ಉಷ್ಣಶ್ಚ' ಅಮರ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಖ್ಯಾತ್ - ಅಖ್ಯಾತ್ ಅಖ್ಯಾತಾಂ ಅಮ್ಯಃ ಅಖ್ಯಾನ್, ಅಖ್ಯಾಃ ಅಖ್ಯಾತಂ ಅಖ್ಯಾತ, ಅಖ್ಯಾಂ ಅಖ್ಯಾವ ಅಖ್ಯಾಮ್ । ಆಜ ಪೂರ್ವಕ ಖ್ಯಾಪಕಥನೇ ಇತಿ ಧಾತುಃ ಲಜ ಅದಾದಿ ಸಕ ಅನಿಟ್ ಪರಸ್ಪೃಪದಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ವಿಶವಚನಂ ।

ಪ್ರಯೋಗ— ಕವಿನಾ ಸ್ವಕುಲೋತ್ತರಾಣದಕ್ಷಲಕ್ಷಣಸ್ಯ ನಂದನಸ್ಯ ವದನೇಂದುಂ ಅವೇಕ್ಷ್ಯ ಕೃತಕೃತ್ಯತಯಾ ಕ್ರಿಯಾಃ ಪ್ರಕುರ್ವತಾ ಉಚಿತಾ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಾಖ್ಯಾ ಅಖ್ಯಾಯತ್ (ಕರ್ಮಣಿ) ।

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಶ್ರೀ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮರ ಬಾಲ್ಯದ ಪ್ರತಿಭಾತಿಲಯವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಕಲಭಾಷಣ ವಿವ ಸೂರಿಪೋತಃ

ಕವಿರಾಸೀದನವದ್ಯಪದ್ಯವಾದೀ ।

ಅವಭಾತಿ ನನು ಪ್ರಭಾಪ್ರಭಾವೀ

ಭಗವಾನ್ ಬಾಲತರೋಽಪಿ ತಿಗ್ಮಭಾನುಃ || 47 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಕಲಭಾಷಣಃ, ವಿವ, ಸೂರಿಪೋತಃ, ಕವಿಃ, ಅಸೀತ್, ಅನವದ್ಯಪದ್ಯವಾದೀ, ಅವಭಾತಿ, ನನು, ಪ್ರಭಾಪ್ರಭಾವೀ, ಭಗವಾನ್, ಬಾಲತರಃ, ಅಪಿ, ತಿಗ್ಮಭಾನುಃ ।

ಅನ್ವಯ— ಸೂರಿಪೋತಃ, ಕಲಭಾಷಣಃ, ವಿವ, ಅನವದ್ಯಪದ್ಯವಾದೀ, ಕವಿ, ಅಸೀತ್, ಭಗವಾನ್, ತಿಗ್ಮಭಾನುಃ, ಬಾಲತರಃ, ಅಪಿ, ಪ್ರಭಾಪ್ರಭಾವೀ, ಅವಭಾತಿ, ನನು ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸೂರಿಪೋತಃ = ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯಪಂಡಿತರ ಮಗನಾದ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮನು,
ಕಲಭಾಷಣಃ ಏವ = ತೊದಲುಳ್ಳ (ಅಸ್ತಷ್ಟವಾದ) ಮಾತುಗಾರನಾಗಿರುವಾಗಲೇ,
ಅನವದ್ಯಪದವಾದೀ = ದೋಷವಿಲ್ಲದೆ ಶ್ಲೋಕಗಳನ್ನು ಹೇಳುವ,
ಕವಿಃ = ಕವಿಯು,
ಅಸೀತ್ = ಆಗಿದ್ದನು,
ಭಗವಾನ್ = ಪೂಜ್ಯನಾದ,
ತಿಗ್ಮಭಾನುಃ = ಸೂರ್ಯನು (ತಿಗ್ಮವಾದ ಕಿರಣಗಳುಳ್ಳವನು),
ಬಾಲತರಃ ಅಪಿ = ಆಗಲೇ ಉದಯಿಸಿ ಎಳೆಯವನಾದರೂ,
ಪ್ರಭಾಪ್ರಭಾವೀ = ಕಾಂತಿಯ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳವನಾಗಿ,
ಅವಭಾತಿ ನನು = ತೋರುತ್ತಾನಷ್ಟೆ

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯ ಪಂಡಿತರ ಮಗನಾದ ಆ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮನು ತೊದಲು ಮಾತುಗಳನ್ನು ಆಡುತ್ತಿರುವಾಗಲೇ ಶಬ್ದಾರ್ಥ ದೋಷಗಳಿಲ್ಲದೆ ಒಳ್ಳೆಯ ಶ್ಲೋಕಗಳನ್ನು ತಾನೇ ನಿರ್ಮಾಣ ಮಾಡಿ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದನು. ಹೀಗೆ ಕವಿತೆಯು ಅತ್ಯಂತ ಬಾಲ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮನ ಬಾಂಧವಿಯಿಂದ ಹೊರಬರುತ್ತಿತ್ತು. ಇದು ಯುಕ್ತ. ಸೂರ್ಯನು ಉದಯಿಸಿ ಎಳೆಯವನಾಗಿದ್ದರೂ, ಆಗತಾನೆ ಉದಯಿಸುತ್ತಿದ್ದರೂ ಅವನ ಕಾಂತಿ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಗಳು ಎಲ್ಲರ ಅನುಭವಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತವೆ. (ಸೂರ್ಯನು ಉದಯಿಸುತ್ತಿರುವಾಗಲೇ ಪ್ರಭೆಯನ್ನು ಸುತ್ತಲೂ ಬೀರುವಂತೆ ಬಾಲಕನು ಕವಿತಾದಿ ರಚನೆಯಲ್ಲಿರುವ ತನ್ನ ಬುದ್ಧಿಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸುತ್ತಿದ್ದನು ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ) ಪ್ರತಿವಸ್ತೂಪಮಾಲಂಕಾರ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಕಲಭಾಷಣಃ— ಕಲಂ ಭಾಷಣಂ ಯಸ್ಯಸಃ ಕಲಭಾಷಣಃ |

ಸೂರಿಪೋತಃ— ಸೂರೇಃ ಪೋತಃ ಸೂರಿಪೋತಃ |

ಅನವದ್ಯಪದ್ಯವಾದೀ— ನ ವಿದ್ಯತೇ ಅವದ್ಯಂ ಯೇಷು ತಾನಿ ಅನವದ್ಯಾನಿ, ಅನವದ್ಯಾನಿ ಚ ತಾನಿ ಪದ್ಯಾನಿ
ಚ ಅನವದ್ಯಪದ್ಯಾನಿ, ಅನವದ್ಯಪದ್ಯಾನಿ ವದಂತೀ ಅನವದ್ಯಪದ್ಯವಾದೀ |

ಪ್ರಭಾಪ್ರಭಾವೀ— ಪ್ರಭಾಯಾಃ ಪ್ರಭಾವಃ ಪ್ರಭಾಪ್ರಭಾವಃ, ಸಃ ಅಸ್ಯ ಅಸೀತಿ ಪ್ರಭಾಪ್ರಭಾವೀ |

ಭಗವಾನ್— ಭಗಃ ಅಸ್ಯ ಅಸೀತಿ ಭಗವಾನ್ |

ಬಾಲತರಃ— ಅತಿಶಯೇನ ಬಾಲಃ ಬಾಲತರಃ |

ತಿಗ್ಮಭಾನುಃ— ತಿಗ್ಮಾಃ ಭಾನವಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ತಿಗ್ಮಭಾನುಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಸೀತ್ - ಅಸೀತ್ ಅಸ್ಮಾಂ ಆಸನ್, ಅಸೀಃ ಆಸಂ ಆಸ, ಅಸಂ ಆಸತ್ ಆಸ್ಮ | ಅಸಭುವಿ ಅಕರ್ಮಕ ಪರಸ್ಪೃಪದೀ ಅನದೃತನಭೂತೇ ಲಙ. ಅವಭಾತಿ - ಅವ+ಭಾತಿ ಭಾತಃ ಭಾಂತಿ, ಭಾಸಿ ಭಾಥಃ ಭಾಥ, ಭಾಮಿ ಭಾವಃ ಭಾಮಃ | ಭಾದೀಪ್ತೌ ಅವ ಉಪಸರ್ಗ ಅಕರ್ಮಕ ಲಟ್ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಸೂರಿಪೋತೇನ ಕಲಭಾಷಣೇನ್ನವ ಅನವದ್ಯಪದ್ಯವಾದಿನಾ ಅಭೂಯತ (ಭಾವೇ) ಭಗವತಾ ತಿಗ್ಮಭಾನುನಾ ಬಾಲತರೇಣಾಪಿ ಪ್ರಭಾಪ್ರಭಾವಿಣಾ ಅವಭಾಯತೇ ನನು |

ಅವತಾರಿಕಾ— ಈ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತರು ಬಾಲ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ವೇದವೇದಾಂಗಾದಿಗಳನ್ನು ಕಲಿತು ಉಷಾಹರಣ ಮಹಾಕಾವ್ಯವನ್ನು ರಚಿಸಿದರೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಸಕಲಾಂಗಯುತಾವಭಾವಶಾಖಿ:

ಸಮಯೇ ಪ್ರಾಪ್ತ ಉದಾರಪಕ್ಷಿಸೇವ್ಯಃ |

ಸ ಸರ್ವಜ್ಞ ಸದಧ್ವಗೋಪಕೃತ್ಯೈ

ಲಿಖುಚಃ ಕಾವ್ಯಫಲಂ ರಸಾಭಿರಾಮಮ್

|| 48 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಸಕಲಾಂಗಯುತಾವಭಾವಶಾಖಿ, ಸಮಯೇ, ಪ್ರಾಪ್ತೇ, ಉದಾರಪಕ್ಷಿಸೇವ್ಯಃ, ಸಃ, ಸರ್ವಜ್ಞ, ಸದಧ್ವಗೋಪಕೃತ್ಯೈ, ಲಿಖುಚಃ, ಕಾವ್ಯಫಲಂ, ರಸಾಭಿರಾಮಮ್ |

ಅನ್ವಯ— ಸಕಲಾಂಗಯುತಾವಭಾವಶಾಖಿ, ಸಮಯೇ, ಪ್ರಾಪ್ತೇ, ಉದಾರಪಕ್ಷಿಸೇವ್ಯಃ, ಸಃ, ಲಿಖುಚಃ, ಸದಧ್ವಗೋಪಕೃತ್ಯೈ, ರಸಾಭಿರಾಮಂ, ಕಾವ್ಯಫಲಂ, ಸರ್ವಜ್ಞ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸಕಲಾಂಗಯುತಃಅವಭಾವಶಾಖಿ = ಎಲ್ಲ ವೇದಾಂಗಗಳಿಂದ, ಚಿಗುರು ಒಳಗಿನ ಚಿಕ್ಕಗೊಂಬೆಗಳು ಮೊದಲಾದ ಭಾಗಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ತಿಳಿಯಲಿಟ್ಟ ಪ್ರಕಾಶಗೊಂಡ ಋಗಾದಿ ಶಾಖೆಗಳುಳ್ಳ, ಕೊಂಬೆಗಳುಳ್ಳ,

ಸಮಯೇ = ಶಾಸ್ತ್ರವು ಸರಿಯಾದ ಕಾಲವು,

ಪ್ರಾಪ್ತೇ = ತಿಳಿಯಲ್ಪಡಲು, ಒದಗಲು,

ಉದಾರಪಕ್ಷಿಸೇವ್ಯಃ = ಉತ್ತಮರಾದ, ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ವಿಧವಾದ ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞಾನಿಗಳಿಂದ ಹಕ್ಕಿಗಳಿಂದ ಸೇವಿಸಲು ಯೋಗ್ಯರಾದ ಹಣ್ಣುಗಳೆಂಬ ಅಪಾರರೂಪದಿಂದ, ಸ್ವೀಕರಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ,

ಸಃ ಲಿಖುಚಃ = ಅಲಿಖುಚ (ಪೆಟ್ಟಾಯ) ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮರು. ಹೆಚ್ಚುಲಸು ಹಣ್ಣುಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದ ಮರವು,

ಸರ್ವಜ್ಞಃ = ಸಜ್ಜನರೆಂಬ, ಒಳ್ಳೆಯ ದಾರಿಹೋಕರ ಉಪಕಾರಕ್ಕಾಗಿ,

ರಸಾಭಿರಾಮಂ = ಶೃಂಗಾರಾದಿ ರಸಗಳಿಂದ, ಸಿಹಿ ಹುಳಿ ಇತ್ಯಾದಿ ರಸಗಳಿಂದ ಮನೋಹರವಾದ,

ಕಾವ್ಯಫಲಂ = ಹಣ್ಣಿನಂತಿರುವ ಉಷಾಹರಣ ಮಹಾಕಾವ್ಯವನ್ನು, ಉತ್ತಮ ಕಾವ್ಯದಂತಿರುವ ಹಣ್ಣನ್ನು,

ಸರ್ವಜ್ಞ = ರಚಿಸಿದರು. ಉತ್ತಮ ಮಾಡಿತು (ಒದಗಿಸಿತು).

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಕೆಳಕುಲಜಿತ ಶ್ರೀಮತ್ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮ ಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು ಶಿಕ್ಷಾದಿಪಡಂಗಳಸಹಿತವಾದ ಋಗಾದಿ ವೇದಶಾಖೆಗಳ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದರು. ನ್ಯಾಯಮಿಮಾಂಸಾವ್ಯಾಕರಣವೇದಾಂತಾದಿ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಓದಿ ತಿಳಿದರು. ಆಗ ಆಯಾ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಬಲ್ಲ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಸಿದ್ಧಾಂತಿಗಳೂ ಬಂದು ಶ್ರೀಮತ್ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತರನ್ನು, ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳನ್ನು, ರಹಸ್ಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ಸೇವಿಸಲು ಆರಂಭಿಸಿದರು. ಹೀಗೆ ವಿದ್ಯಾಪ್ರೀತಿಮಯನ್ನು ಪಡೆದು ಪಂಡಿತ ಸೇವ್ಯರಾದ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮರು ತಾನು ಸರಸ ಸತ್ಯದಯ ಕವಿಯಾದುದರಿಂದ ಕಾವ್ಯ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಪರಿಶ್ರಮವುಳ್ಳ ಸಜ್ಜನರ ಉಪಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಶೃಂಗಾರಾದಿರಸಭರಿತವಾದ, ಮಾಧುರ್ಯಾದಿ ರಸಭರಿತವಾದ ಒಳ್ಳೆಯ ಹೆಚ್ಚುಲಸಿನ ಹಣ್ಣಿನಂತಿರುವ ಉಷಾಹರಣವೆಂಬ ಮಹಾಕಾವ್ಯವನ್ನು ರಚಿಸಿದರು. ಒಂದು ಹೆಚ್ಚುಲಸಿನ ಮರವು ಚಿಗುರು ಎಲೆ, ಚಿಕ್ಕಗೊಂಬೆಗಳೂ,

ಹೂವು, ಹೀಚು ಇವುಗಳಿಂದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಕೊಂಬೆಗಳಿಂದ ಅಲಂಕೃತವಾಗಿ ಎದ್ದು ಕಾಣಿಸುತ್ತದೆ. ಹಣ್ಣುಗಳು ಇಲ್ಲದಿರುವಾಗ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಪಕ್ಷಿಗಳು ಬಂದು ಆ ಮರದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳದಿದ್ದರೂ ಹಣ್ಣು ಬಿಡುವ ಸಮಯ ಬಂದಾಗ ಪಕ್ಷಿಜಾತಿಯಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಗಿಳಿ, ಪಾರಿವಾಳ ಮುಂತಾದ ಪಕ್ಷಿಗಳು ಆಗಾಗ್ಗೆ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದು ಈ ಮರದಲ್ಲಿರುವ ಕಾಯಿಗಳು ಯಾವಾಗ ಹಣ್ಣಾದವು ಎಂದು ನಿರೀಕ್ಷಿಸುತ್ತಾ ಇರುತ್ತವೆ. ಮರದಲ್ಲಿ ಹಣ್ಣು ಬಿಟ್ಟ ಕೂಡಲೆ ಎಲ್ಲಾ ಜಾತಿಯ ಶ್ರೇಷ್ಠಪಕ್ಷಿಗಳೂ ಚಿರಿಪಿರಿ ಗುಟ್ಟುತ್ತಾ ಮರದ ಶಾಖೋಪಶಾಖೆಗಳಲ್ಲಿ ಓಡಾಡುತ್ತಾ ಇರುತ್ತವೆ. ಒಳ್ಳೆಯ ದಾರಿಗಳು ಅಂತಹ ಮರದ ಕೆಳಗಡೆ ನೆರಳಿನಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ವಿಶ್ರಮಿಸಿ ತಮ್ಮ ಕೈಗೆಟುಕುವ ಹಣ್ಣುಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ತಿನ್ನುತ್ತಾರೆ ಮತ್ತು ಸಂತೋಷಪಟ್ಟು ಅವರನ್ನು ಹರಸುತ್ತಾರೆ. ಹೆಚ್ಚುಬಿಸಿ ಹಣ್ಣುಗಳ ಮಾಧುರ್ಯ, ಸ್ವಲ್ಪ ಹುಳಿ, ಸ್ವಲ್ಪ ಒಗರು, ಸ್ವಲ್ಪ ಉಪ್ಪು, ಇತ್ಯಾದಿ ಪಕ್ಷಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುತ್ತವೆ. ಇಂತಹ ಹಣ್ಣುಗಳನ್ನು ಉತ್ಪಾದಿಸಿ ಆ ಮರ ಸಜ್ಜನರೇಬ ದಾರಿಹೋಕರ ಪ್ರಶಂಸೆಗೆ ಪಾತ್ರವಾಗಿ ಧನ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಕವಿಕುಲತೀಲಕ ಶ್ರೀಮತ್ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು ಲಿಖಚ (ಪೆಚತ್ತಾಯ) ಎಂಬೊಬ್ಬನ-ರಾದುದರಿಂದ ಲಿಖಚವೃಕ್ಷದಂತೆ ಇದ್ದಾರೊಂದು ಶ್ಲೋಕದಿಂದ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ. (ಶ್ರೇಷ್ಠಾಲಂಕಾರ)

ವಿಗ್ರಹ—

ಸಕಲಾಂಗಯುತಾವಭಾತಶಾಖಃ— ಸಕಲಾನಿ ಚ ತಾನಿ ಅಂಗಾನಿ ಚ ಸಕಲಾಂಗಾನಿ, ಸಕಲಾಂಗೈಃ ಯುತಾಃ ಸಕಲಾಂಗಯುತಾಃ, ಸಕಲಾಂಗಯುತಾಃ ಅವಭಾತಾಃ ಶಾಖಾಃ ಯೇನ ಸಃ ಸಕಲಾಂಗಯುತಾವ ಭಾತಶಾಖಃ (ಸಕಲಾಂಗಯುತಾಃ ಅವಭಾತಾಃ ಶಾಖಾಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ) |

ಉದಾರಪಕ್ಷಿಸೇವ್ಯಃ— ಪಕ್ಷಿಃ ಏಷಾಂ ಸಂತೀತಿ ಪಕ್ಷಿಣಃ (ಪಕ್ಷೌ ಏಷಾಂ ಸಂತೀತಿ ಪಕ್ಷಿಣಃ) ಉದಾರಾಶ್ಚ ತೇ ಪಕ್ಷಿಣಾಶ್ಚ ಉದಾರಪಕ್ಷಿಣಃ ಉದಾರಪಕ್ಷಿಣಃ ಸೇವ್ಯಃ |

ಸದಧ್ವಗೋಪಕೃತ್ಯೈ— ಅಧ್ವಾನಂ ಗಚ್ಛಂತೀತಿ ಅಧ್ವಗಾಃ ಸಂತ ಏವ ಅಧ್ವಗಾಃ ಸದಧ್ವಗಾಃ (ಸಂತಶ್ಚ ತೇ ಅಧ್ವಗಾಶ್ಚ = ಉದಾರ ಪಕ್ಷಿ ಸೇವ್ಯಃ ಸಂಸಾರಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡುವ ಒಳ್ಳೆಯ ಸಜ್ಜನರು) ಸದಧ್ವಗಾನಾಂ ಉಪಕೃತಿಃ ಸದಧ್ವಗೋಪಕೃತಿಃ ತಸ್ಯೈ |

ಕಾವ್ಯಫಲಂ— ಕಾವ್ಯಮೇವ ಫಲಂ ಕಾವ್ಯಫಲಂ, ಕಾವ್ಯಮಿವ ಫಲಂ ಕಾವ್ಯಫಲಂ ತತ್ |

ರಸಾಭಿರಾಮಂ— ರಸೈಃ ಅಭಿರಾಮಂ ರಸಾಭಿರಾಮಂ ತತ್ |

ಕೋಶ— 'ಶಿಶ್ನಾ ವ್ಯಾಕರಣಂ ಭಂದೋ ನಿರುಕ್ತಂ ಜೊಕ್ಕಿತಿಷಂ ತಥಾ | ಕಲ್ಪಶ್ವೇತಿ ಷಡಂಗಾನಿ ವೇದಸ್ತಾಯುರ್ಮ ನೀಷಿಣಃ' || ಇವೇ ವೇದದ ಷಡಂಗಗಳು ಮೂಲ(ಬೇರು) ಎಲೆ, ಮೊಳಕೆ, ಫಲ, ಕಾಂಡ, ಹಬ್ಬಿರುವ ಗಿಡಬಳ್ಳಿ, ಹೂವು, ತೊಗಟೆ, ಕೊಂಬೆಗಳು, ಹೀಚುಗಳು ಇವು ವೃಕ್ಷಾಂಗಗಳು. ಸಮಯ = ಸಿದ್ಧಾಂತ ಯುಕ್ತವಾದ ಕಾಲ, 'ಸಮಯಾಃ ಶಪಥಾ ಚಾರಕಾಲಸಿದ್ಧಾಂತ ಸಂವಿಧಃ' ಅಮರ, ರಸ = ಶೃಂಗಾರಾದಿರಸ, ಮಾಧುರ್ಯಾದಿರಸ, 'ಶೃಂಗಾರಾದೌ ವಿಷೇ ವೀರ್ಯೇ ಗುಣೇ ರಾಗೇ ದ್ರವೇ ರಸಃ' ಅಮರ, 'ಶೃಂಗಾರ ಹಾಸ್ಯ ಕರುಣ ವೀರೌದ್ರಭಯಾನಕಾಃ ಭೀಭತ್ಸಾದ್ಭುತಾಂತಾಖ್ಯಾಃ ನವಕಾವ್ಯೇ ರಸಾಃ ಸ್ತೌತಾಃ' || (ಕಾವ್ಯಪ್ರಕಾಶ)

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಸಸರ್ಜ - ಸಸರ್ಜ ಸಸೃಜತುಃ ಸಸೃಜುಃ, ಸಸರ್ಜಥ ಸಸೃಷ್ಣ ಸಸೃಥುಃ ಸಸೃಜ, ಸಸರ್ಜ ಸಸೃಜವ ಸಸೃಜಮ | ಸೃಜವಿಸರ್ಗೇ (ಸೃಷ್ಟಿಸುವುದು) ಸಕರ್ಮಕ ಅನಿಟ್ ಪರಸ್ಪೃಷ್ಠವದೀರ್ಭೂತ ಅನದೃಶನ ಪರೋಕ್ಷೇ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮ ಪುರುಷೇ ಏಕವಚನಂ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಸಕಲಾಂಗಯುತಾವಭಾತಶಾಖೇನ ಸಮಯೇ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ಉದಾರಪಕ್ಷಿಸೇವ್ಯೇನ ತೇನ ಲಿಖಚೇನ ಸದಧ್ವಗೋಪಕೃತ್ಯೈ ರಸಾಭಿರಾಮಂ ಕಾವ್ಯಫಲಂ ಸಸೃಜೇ (ಕರ್ಮಣಿ) |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರ ಅದ್ವೈತ ವೇದಾಂತ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಪ್ರತಿಭಾವಿತಮಾತ್ಮನಾ ಯಥಾರ್ಥಂ

ಪ್ರಥಮಾಯಾಸಮಯಸ್ಯ ದುರ್ಘಟತ್ವಮ್ |

ಸ್ವಗುರೌ ಪರಿಹರ್ತುಮಕ್ಷಮೇಽಪಿ

ಶ್ರುತವಾಂಸ್ತಂ ಸ ವಯಸ್ಯಬೋಧಿತೋಽಲಮ್ || 49 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಪ್ರತಿಭಾವಿತಂ(ಪ್ರತಿಪಾದಿತಂ), ಆತ್ಮನಾ, ಯಥಾರ್ಥಂ, ಪ್ರಥಮಾಯಾಸಮಯಸ್ಯ, ದುರ್ಘಟತ್ವಂ, ಸ್ವಗುರೌ, ಪರಿಹರ್ತುಂ, ಅಕ್ಷಮೇ, ಅಪಿ, ಶ್ರುತವಾನ್, ತಂ (ತತ್), (ಶ್ರುತವಾಂಸ್ತಂ = ಸಂಧಿ) ಸ್ವವಯಸ್ಯಬೋಧಿತಃ (ಸಃ ವಯಸ್ಯಬೋಧಿತಃ = ಸವಯಸ್ಯಬೋಧಿತಃ) ಅಲಮ್ |

ಅನ್ವಯ— ಆತ್ಮನಾ, ಪ್ರತಿಭಾವಿತಂ(ಪ್ರತಿಪಾದಿತಂ), ಯಥಾರ್ಥಂ, ಪ್ರಥಮಾಯಾಸಮಯಸ್ಯ, ದುರ್ಘಟತ್ವಂ, ಪರಿಹರ್ತುಂ, ಸ್ವಗುರೌ, ಅಕ್ಷಮೇ, ಅಪಿ, ಸಃ, ಅಲಂವಯಸ್ಯಬೋಧಿತಃ, ತಂ, ಶ್ರುತವಾನ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಆತ್ಮನಾ = ತನ್ನಿಂದ,

ಪ್ರತಿಭಾವಿತಂ = ಆರೋಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ (ಪ್ರತಿಪಾದಿತಂ = ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ),

ಯಥಾರ್ಥಂ = ನಿಜವಾಗಿಯೂ ಇರುವ,

ಪ್ರಥಮ = ದೊಡ್ಡದಾದ,

ಮಾಯಾಸಮಯಸ್ಯ = ಮಾಯಾವಾದಿ ಮತದ,

ದುರ್ಘಟತ್ವಂ = ಕೂಡದಿರುವಿಕೆಯನ್ನು,

ಪರಿಹರ್ತುಂ = ನಿವಾರಿಸುವುದಕ್ಕೆ,

ಸ್ವಗುರೌ = ತನ್ನ ಗುರುಗಳು,

ಅಕ್ಷಮೇ ಅಪಿ = ಅಸಮರ್ಥರಾಗಿದ್ದರೂ,

ಸಃ = ಆ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು,

ಅಲಂ = ಬೆನ್ನಾಗಿ,

ಸ್ವ = ತನ್ನ,

ವಯಸ್ಯ = ಸ್ನೇಹಿತರಿಂದ,

ಬೋಧಿತಃ = ಉಪದೇಶ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟವರಾಗಿ,

ತಂ = ಆ ಮಾಯಾ(ಸಮಯ)ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು,

ಶ್ರುತವಾನ್ = ಕೇಳಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಅನಂತರ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತರು ತಮ್ಮ ಕುಲಕ್ರಮಾಗತವಾದ ಅದ್ವೈತ ವೇದಾಂತಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಕೇಳಲಾರಂಭಿಸಿದರು. ಆಗ ಅವರಿಗೆ ಆ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಪೂರ್ವಾಪರ ವಿರೋಧಗಳು, ಅಸಾಂಗತ್ಯಗಳು ತೋರಿದವು. ಅವೆಲ್ಲವೂ ಮಾಯಾವಾದ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಯಥಾರ್ಥವಾಗಿಯೇ ಇರತಕ್ಕವುಗಳೇ ಆಗಿದ್ದವು. (ಆ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಅವಿದ್ಯೆಯು ದುರ್ಘಟವೇ ಎಂದು ಒಪ್ಪಲಾಗಿದೆ) ಆದರೆ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮರ ಗುರುಗಳು ಮೇಲುನೋಟಕ್ಕೂ ಆ ದೋಷಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಲು ಸಮರ್ಥ-

ರಾಗಲಿಲ್ಲ. ಆಗ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮರಿಗೆ ಅದ್ವೈತ ವೇದಾಂತಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಅರುಚಿ ಉಂಟಾಯಿತು. ಆದರೂ ಅವರ ಸ್ನೇಹಿತರು ಬಹುಕಾಲದಿಂದ 'ಬಂದ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ದೋಷಗಳನ್ನು ಆರೋಪಿಸಬಾರದು ಎಂದು ತಿಳುವಳಿಕೆ ಹೇಳಿದಾಗ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮರ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಅದರವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಆ ಮಯಾವಾದಿ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಕೇಳಿದರು. (ತಮ್ಮ ಕುಲಕ್ರಮಾಗತವಾದ ಅದ್ವೈತವನ್ನು ತ್ರಿವಿಕ್ರಮ ಕವಿಯು ಕಲಿಯುವಾಗ ಅದ್ವೈತ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಬಲವಾದ ದೋಷಗಳಿವೆ ಎಂದು ಅಕ್ಷೇಪಿಸಿದರು. ಗುರುಗಳು ಅವುಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸದೆ ಸುಮ್ಮನಿರಲು ಅದ್ವೈತ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಕಲಿಯುವುದರಲ್ಲಿ ಬೇಸರಪಟ್ಟರೂ ಸಹಪಾಠಿಗಳ ನಿರ್ಬಂಧದಿಂದ ಪುನಃ ಕೇಳಿದರು ಎಂದು ಭಾವ).

ವಿಗ್ರಹ—

ಪೃಥುಮಾಯಾಸಮಯಸ್ಯ—ಮಾಯಾಕಲ್ಪಿತಂ ಸರ್ವಂ ಇತಿ ಸಮಯಃ ಮಾಯಾಸಮಯಃ, ಪೃಥುಶ್ಚಾಸೌ

ಮಾಯಾಸಮಯಶ್ಚ ಪೃಥುಮಾಯಾಸಮಯಃ ತಸ್ಯ |

ದುರ್ಘಟತ್ವಂ—ದುಃಖೇನ ಘಟಯಿತುಂ ಶಕ್ಯಃ ದುರ್ಘಟಃ, ತಸ್ಯ ಭಾವಃ ದುರ್ಘಟತ್ವಂ |

ಸ್ವಗುರೌ—ಸ್ವಸ್ಯ ಗುರುಃ ಸ್ವಗುರುಃ ತಸ್ಮಿನ್ ಸ್ವಗುರೌ |

ಅಕ್ಷಮಃ—ನ ಕ್ಷಮಃ ಅಕ್ಷಮಃ ತಸ್ಮಿನ್ |

ವಯಸ್ಯಬೋಧಿತಃ—ವಯಸ್ಯೈಃ ಬೋಧಿತಃ ವಯಸ್ಯಬೋಧಿತಃ |

ಕೋಶ—ಕ್ಷಮಃ = ಸಮರ್ಥ, 'ಕ್ಷಮಂ ಶಕ್ತೇ ಹಿತೇ ತ್ರಿಷು' ಅಮರ, ವಯಸ್ಯ = ಸ್ನೇಹಿತ, 'ವಯಸ್ಯಃ ಸ್ನಿಗ್ಧಃ ಸವಯಾಃ' ಅಮರ |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ—ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತರ ಎದುರು ಭಾನುಪಂಡಿತ ಮುಂತಾದವರು ಸೋತುಹೋದರು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಭಗವತ್ಕೃದಿತೇ ಸಗೋವಿಲಾಸೇ

ವಟುಭಾವಂ ತ್ಯಜತಿ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಾಪ್ಯೇ |

ಅಪಿ ಭಾನುಪುರಸ್ಸರಾಸಮಸ್ತಾಃ

ಪ್ರಯಯುಃ ಕೀಟಮಣಿಪ್ರಭತ್ವಮಾಶು

|| 50 ||

ಪದಚ್ಛೇದ—ಭಗವತಿ, ಉದಿತೇ, ಸಗೋವಿಲಾಸೇ, ವಟುಭಾವಂ, ತ್ಯಜತಿ, ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಾಪ್ಯೇ, ಅಪಿ, ಭಾನು ಪುರಸ್ಸರಾಃ, ಸಮಸ್ತಾಃ, ಪ್ರಯಯುಃ, ಕೀಟಮಣಿಪ್ರಭತ್ವಂ, ಆಶು |

ಅನ್ವಯ—ಸಗೋವಿಲಾಸೇ, ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಾಪ್ಯೇ, ಭಗವತಿ, ಉದಿತೇ, (ಸತಿ)ವಟುಭಾವಂ, ತ್ಯಜತಿ, (ಸತಿ)ಭಾನು ಪುರಸ್ಸರಾಃ, ಸಮಸ್ತಾಃ, ಅಪಿ, ಕೀಟಮಣಿಪ್ರಭತ್ವಂ, ಆಶು, ಪ್ರಯಯುಃ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸಗೋವಿಲಾಸೇ = ಮಾತಿನ ಚಮತ್ಕಾರದಿಂದ ಸಹಿತರಾದ ತೇಜಸ್ವಿನ ಸಮೂಹದಿಂದ ಕೂಡಿದ,

ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಾಪ್ಯೇ = ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರೆಂಬ,

ಭಗವತಿ = ನಾರಾಯಣನು,

ಉದಿತೇ ಸತಿ = ವೇದಶಾಸ್ತ್ರ ನೈಪುಣ್ಯವೆಂಬ ಉದಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಿರಲು,

ವಟುಭಾವಂ = ಬಾಲ್ಯಾವಸ್ಥೆಯನ್ನು,
 ತ್ಯಜತಿ ಸತಿ = ಬಿಡುತ್ತಿರಲು,
 ಭಾನುಪುರಸ್ಕರಾಃ = ಭಾನುಪಂಡಿತರ (ಸೂರ್ಯನೇ) ಮೊದಲಾದ,
 ಸಮಸ್ತಾಃ ಅಪಿ = ಎಲ್ಲರೂ,
 ಕೀಟಮಗಪ್ರಭತ್ಯಂ = ಮಿಂಚಿನ ಹುಳುವಿನ ಕಾಂತಿಯನ್ನು,
 ಅಶು = ಬೇಗನೆ,
 ಪ್ರಯಯುಃ = ಹೊಂದಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಚತುರರಾದ ತೇಜಸ್ವಿಗಳಾದ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರೆಂಬ ನಾರಾಯಣನು ವೇದ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ನೈಪುಣ್ಯವೆಂಬ ಉದಯವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯಾವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಯುವಕನಾದನು. ಪ್ರಾಭಾಕರ ಮತದ ಭಾನುಪಂಡಿತನೇ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರತಿವಾದಿ ಪಂಡಿತರು ಕಳಿಗುಂದಿದರು. ತೇಜಸ್ವಿಯಾಗಿಯೂ ಮಾತಿನ ಚಮತ್ಕಾರ ದಿಂದ ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಬೆರಗುಗೊಳಿಸುವವನೂ ಆದ ವಾಮನನು ವಟುರೂಪವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ತ್ರಿವಿಕ್ರಮರೂಪವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಎಲ್ಲಾ ಲೋಕಗಳನ್ನು ಎರಡು ಹೆಜ್ಜೆಯಿಂದ ಆಳಿದು ಪ್ರಪಂಚವನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸಿ ದೊಡ್ಡ ರೂಪವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ನಿಂತಾಗ ಭಾನು (ಸೂರ್ಯ) ಮುಂತಾದ ತೇಜೋದೇವತೆಗಳು ಪರಮಾತ್ಮನ ವ್ಯಾಪ್ತ ದೇಹದ ಯಾವುದೋ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಮಿಂಚುಹುಳ ದಂತೆ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿದ್ದ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮರ ಉದಯವೂ ಇದರಂತೆ ಆಯಿತು.

ಅಥವಾ— ಮಹಾವಾಗ್ನಿಗಳಾದ ಶ್ರೀಮತ್ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮ ಪಂಡಿತಾರ್ಚಾರ್ಯರು ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯದ ಅವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಬಾಲ್ಯಾವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಯೌವನ ಹೊಂದಿದರು. ವೇದಶಾಸ್ತ್ರಾದಿಗಳ ವಿಶೇಷ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿ, ಅವುಗಳ ಆಧಾರದಿಂದ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಿದಾಗ ಪ್ರಾಭಾಕರ ಮತದ ವಿದ್ವಾಂಸರಾದ ಭಾನು ಮೊದಲಾದ ಪಂಡಿತರು ಕಳಿಗುಂದಿದರು. ಅದು ತೇಜಸ್ವಿಯಾದ ಮತ್ತು ವಾಗ್ವಿಯಾದ ವಾಮನನು ಕ್ರಮವಾಗಿ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮರೂಪದಿಂದ ಪ್ರಪಂಚವನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸಿದಾಗ ಸೂರ್ಯ ಮೊದಲಾದ ದೇವತೆಗಳು ಮಿಂಚಿನ ಹುಳುವಿನಂತೆ ಆದಂತಾಯಿತು. (ಶ್ಲೋಕ ಮೂಲಕವಾದ ಅರ್ಥಾಂತರ ಧ್ವನಿ).

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಇಂತಹ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮ ಪಂಡಿತರಿಗೆ ಅವರ ತಂದೆಯು ಉಪದೇಶಿಸಿದರೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಅತಿದಕ್ಷಮತಿಂ ಸಪಾದಲಕ್ಷೇ

ಸಮಯೇ ಮಾಯಿಜನಸ್ಯ ಯುಕ್ತಶೂರಮ್ |

ಮಹಿತಂ ಹಿ ಮಹೀತಲೇ ಮಹಿಮ್ನಾ

ಜನಕೋ ನಂದನಮಬ್ರವೀದುಪಾಂಶು

|| 51 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅತಿದಕ್ಷಮತಿಂ, ಸಪಾದಲಕ್ಷೇ, ಮಾಯಿಜನಸ್ಯ, ಯುಕ್ತಶೂರಂ, ಮಹಿತಂ, ಹಿ, ಮಹೀತಲೇ, ಮಹಿಮ್ನಾ, ಜನಕಃ, ನಂದನಂ, ಅಬ್ರವೀತ್, ಉಪಾಂಶು |

ಅನ್ವಯ— ಜನಕಃ, ಸಪಾದಲಕ್ಷೇ, ಸಮಯೇ, ಮಾಯಿಜನಸ್ಯ, ಸಮಯೇ, ಅತಿದಕ್ಷಮತಿಂ, ಯುಕ್ತಶೂರಂ, ಮಹಿಮ್ನಾ, ಮಹೀತಲೇ, ಮಹಿತಂ, ನಂದನಂ, ಉಪಾಂಶು, ಅಬ್ರವೀತ್, ಹಿ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಜನಕಃ = ತಂದೆಯಾದ ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯಪಂಡಿತರು,
 ಸಪಾದಲಕ್ಷೀ = ಒಂದು ಲಕ್ಷದ ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ಸಾವಿರ ಸಂಖ್ಯೆಯುಳ್ಳ,
 ಮಾಯಿಜನಸ್ಯ = ಮಾಯಾವಾದಿಗಳ,
 ಸಮಯೇ = ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ,
 ಅತಿದಕ್ಷಮತಿ = ಅತ್ಯಂತ ಕುಶಲವಾದ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ,
 ಯುಕ್ತಿ = ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಖಂಡಿಸುವುದರಲ್ಲಿ,
 ಶೂರಂ = ಚತುರರಾದ,
 ಮಹಿಮ್ನಾ = ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯೆಯಿಂದ,
 ಮಹೀತಲೇ = ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ,
 ಮಹಿತಂ = ಎಲ್ಲರಿಂದಲೂ ಸನ್ಮಾನಿತನಾದ,
 ನಂದನಂ = ಮಗನನ್ನು ಕುರಿತು,
 ಉಪಾಂಶು = ಗುಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ,
 ಅಬ್ರವೀತ್ ಹಿ = ಹೇಳಿದರು (ಇದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವು).

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಮಾಯಾವಾದದಲ್ಲಿ ಮೂಲಗ್ರಂಥವು ಒಂದು ಲಕ್ಷ ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ಸಾವಿರ ಗ್ರಂಥ ಸಂಖ್ಯೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದೆ. (ಗ್ರಂಥ = 32 ಅಕ್ಷರಗಳು) ಶ್ರೀಮತ್ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತರು ಅಷ್ಟು ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಅಭ್ಯಸಿಸಿ ಕಂಠಪಾಠ ಮಾಡಿ ಅದರ ಅರ್ಥವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದು ತಮ್ಮ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಇರಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದರು. ಅದ್ವೈತ ಸಿದ್ಧಾಂತಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಮಾತಾಡುವವರನ್ನು ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಬಹಳ ಬೇಗನೆ ಖಂಡಿಸಿ ನಿರುತ್ತರರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆ ಅವರ ಕೀರ್ತಿ ಹರಡುತ್ತಿತ್ತು. ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆ ಅವರಿಗೆ ಗೌರವ ದೊರಕಿತ್ತು. ಇಂತಹ ಮಗನಿಗೆ ಕೆಲವು ರಹಸ್ಯ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಹೇಳಬೇಕೆಂದು ತ್ರಿವಿಕ್ರಮರ ತಂದೆಯಾದ ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯಪಂಡಿತರು ಒಂದು ದಿನ ಮಗನನ್ನು ಕರೆದು ಗುಟ್ಟಾಗಿ ಈ ರೀತಿ ಹೇಳಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಅತಿದಕ್ಷಮತಿಂ— ಅತಿಶಯೀನ ದಕ್ಷಾ ಅತಿಶಯೋ ಅತಿಶಯೋ ಮತಿಃ ಯಸ್ಯಸಃ ಅತಿದಕ್ಷಮತಿಃ ತಂ |
 ಸಪಾದಲಕ್ಷೀ— ಪಾದೇನ ಸಹ ವರ್ತತೇ ಇತಿ ಸಪಾದಂ ಸಪಾದಂ ಲಕ್ಷಂ ಯಸ್ಮಿನ್ ಸಃ ಸಪಾದಲಕ್ಷಃ ತಸ್ಮಿನ್ |
 ಮಾಯಿಜನಸ್ಯ— ಮಾಯಾ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ಮೀತಿ ಮಾಯೀ, ಮಾಯೀ ಚಾಸೌ ಜನಶ್ಚ ಮಾಯಿಜನಃ ತಸ್ಯ |
 ಯುಕ್ತಿಶೂರಂ— ಯುಕ್ತಾಂ ಶೂರಃ ಯುಕ್ತಿಶೂರಃ ತಂ |

ಕೋಶ— ಉಪಾಂಶು = ಗುಟ್ಟಾಗಿ, 'ರಹಸ್ಯೋಪಾಂಶು ಚಾಲಿಂಗೇ' ಅಮರ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಬ್ರವೀತ್ - ಅಬ್ರವೀತ್ ಅಬ್ರೂತಾಂ ಅಬ್ರುವನ್, ಅಬ್ರವೀಃ ಅಬ್ರೂತಂ ಅಬ್ರೂತ, ಅಬ್ರುವಂ ಅಬ್ರೂವ ಅಬ್ರೂಮ | ಬ್ರೂಣಾ ವ್ಯಕ್ತಿಯಾಂ ವಾಚಿ ಸಕರ್ಮಣ ಪರಸ್ಪ್ರೇಪದಿ ಅನದೃತನಭೂತೇ ಲಬಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ವಿಶವಚನಂ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಜನಕೇನ ಸಪಾದಲಕ್ಷೀ ಮಾಯಿಜನಸ್ಯ ಸಮಯೇ ಅತಿದಕ್ಷಮತಿಃ ಯುಕ್ತಿಶೂರಃ ಮಹಿಮ್ನಾ ಮಹೀತಲೇ ಮಹಿತಃ ಉಪಾಂಶು ಔಚ್ಯತ ಹಿ |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯ ಪಂಡಿತರು ರಹಸ್ಯವಾದ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಶ್ರುಣು ವಾಚಮಿಮಾಂ ವಿಚಾರಿತಾರ್ಥಾಂ

ನ ಕಲೌ ನಿರ್ಗುಣಭಾವನಾ ಸುಖಾಯ ।

ಇತಿ ಗೌಣವಿಮುಕ್ತಯೇ ಗುಣಾತ್ಯಂ

ಸ್ವರ ದೇವಂ ವಸುದೇವಸೂನುಮೇವ

॥ 52 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಶ್ರುಣು, ವಾಚಂ, ಇಮಾಂ, ವಿಚಾರಿತಾರ್ಥಾಂ, ನ, ಕಲೌ, ನಿರ್ಗುಣಭಾವನಾ, ಸುಖಾಯ, ಇತಿ, ಗೌಣವಿಮುಕ್ತಯೇ, ಗುಣಾತ್ಯಂ, ಸ್ವರ, ದೇವಂ, ವಸುದೇವಸೂನುಂ, ವಿವ ।

ಅನ್ವಯ— ವಿಚಾರಿತಾರ್ಥಾಂ, ಇಮಾಂ, ವಾಚಂ, ಶ್ರುಣು, ಕಲೌ, ನಿರ್ಗುಣಭಾವನಾ, ಸುಖಾಯ, ನ, ಇತಿ, ಗೌಣವಿಮುಕ್ತಯೇ, ಗುಣಾತ್ಯಂ, ವಸುದೇವಸೂನುಂ, ದೇವಂ, ವಿವ, ಸ್ವರ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ವಿಚಾರಿತಾರ್ಥಾಂ = ವಿಮರ್ಶಿಸಿ ನಿಶ್ಚಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ,

ಇಮಾಂ ವಾಚಂ = ಈ ಮಾತನ್ನು,

ಶ್ರುಣು = ಕೇಳು,

ಕಲೌ = ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ,

ನಿರ್ಗುಣಭಾವನಾ = ಪರಬ್ರಹ್ಮನು ನಿರ್ಗುಣನೆಂದು ಧ್ಯಾನಿಸುವುದು,

ಸುಖಾಯ = ಆನಂದರೂಪವಾದ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕಾಗಿ,

ನ(ಭವತಿ) = ಆಗುವುದಿಲ್ಲ,

ಇತಿ = ಈ ಕಾರಣದಿಂದ,

ಗುಣವಿಮುಕ್ತಯೇ = ಜ್ಞಾನ, ಆನಂದ ಮುಂತಾದ ಗುಣಸ್ವರೂಪನಾಗಿ ಜೀವನು ಇರುವ ಮೋಕ್ಷವಸ್ಥೆಗಾಗಿ,

ಗುಣಾತ್ಯಂ = ಸಕಲಕಲ್ಯಾಣಗುಣಸಂಪನ್ನನಾದ,

ವಸುದೇವಸೂನುಂ ವಿವ = (ವಸುದೇವಸೂನು) ವಸುದೇವವುತ್ರನಾದ,

ದೇವಂ ವಿವ = ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನೇ,

ಸ್ವರ = ಸ್ಮರಿಸು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಮಗೂ! ತ್ರಿವಿಕ್ರಮ! ಚೆನ್ನಾಗಿ ವಿಚಾರಮಾಡಿ ನಿಶ್ಚಯಿಸಿದ ನನ್ನ ಈ ಮಾತನ್ನು ಕೇಳು. ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನು ನಿರ್ಗುಣನೆಂದು ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡಿದರೆ 'ಅವನಲ್ಲಿ ಯಾವ ಗುಣವೂ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಧ್ಯಾನಿಸಿದರೆ' ಅಂತಹ ಜ್ಞಾನ ನಂದಾದಿಗುಣರಹಿತವಾದ ಮೋಕ್ಷವೇ ಲಭಿಸುತ್ತದೆ. ಅದು ಯಾರಿಗೂ ಅಪೇಕ್ಷಿತವಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಕಲ್ಯಾಣಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣನಾದ ವಸುದೇವನನ್ನು ಭಜಿಸು.

ವಿಗ್ರಹ—

ವಿಚಾರಿತಾರ್ಥಾಂ— ವಿಚಾರಿತ; ಅರ್ಥ; ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ ವಿಚಾರಿತಾರ್ಥಾ ತಾಂ ।

ನಿರ್ಗುಣಭಾವನಾ— ನಿರ್ಗತಾಃ ಗುಣಾಃ ಯಸ್ಮಾತ್ ಸಃ ನಿರ್ಗುಣಾಃ, ನಿರ್ಗುಣ ಇತಿ ಭಾವನಾ ನಿರ್ಗುಣ ಭಾವನಾ |

ಗೌಣವಿಮುಕ್ತಯೇ— ಗುಣಾನಾಂ ಇಯಂ ಗೌಣೇ, ಗೌಣೇ ಚ ಸಾ ವಿಮುಕ್ತೃಶ್ಚ ಗೌಣವಿಮುಕ್ತಃ ತಸ್ಯ |

ಗುಣಾಡ್ಯಂ— ಗುಣೈಃ ಆಡ್ಯಃ ಗುಣಾಡ್ಯಃ ತಂ |

ವಸುದೇವಸೂನುಂ— ವಸುದೇವಸ್ಯ ಸೂನುಃ ವಸುದೇವಸೂನುಃ ತಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಶ್ರುಣು- ಶ್ರುಣೋತು ಶ್ರುಣುತಾತ್, ಶ್ರುಣುತಾಂ ಶ್ರುಣ್ವಂತು, ಶ್ರುಣು ಶ್ರುಣುತಾತ್ ಶ್ರುಣಂತು ಶ್ರುಣಂತ, ಶ್ರುಣವಾಂ ಶ್ರುಣವಾಂ ಶ್ರುಣವಾಮು | ಶ್ರು ಶ್ರವಣೇ ಸಕ ಅನಿ ಪರ ಆಜ್ಞಾರ್ಥ ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮ ಪುರುಷೇ ಏಕವಚನಂ |

ಸ್ಮರ- ಸ್ಮರ ಸ್ಮರತು ಸ್ಮರತಾತ್ ಸ್ಮರತಾಂ ಸ್ಮರಂತು, ಸ್ಮರ ಸ್ಮರತಾತ್ ಸ್ಮರತಂ ಸ್ಮರತ, ಸ್ಮರಾಂ ಸ್ಮರಾಂ ಸ್ಮರಾಮ ಸ್ಮೃತಿಂತಾಯಾಂ ಸಕ ಅನಿ ಪರೋಕ್ಷಾಜ್ಞಾರ್ಥಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನಂ |

ಪ್ರಯೋಗ— ವಿಚಾರಿತಾರ್ಥಾ ಇಯಂ ವಾಕ್ (ತ್ವಯಾ) ಶ್ರುಯತಾಮ್ | ಕಲೌ ನಿರ್ಗುಣಭಾವನಯಾ ಸುಖಾಯ ನ ಭೂಯತೇ ಇತಿ ಗೌಣವಿಮುಕ್ತಯೇ ಗುಣಾಡ್ಯಂ ವಾಸುದೇವಃ ಏವ ದೇವಃ (ವಸುದೇವಸೂನುಃ ಏವ ದೇವಃ) ತ್ವಯಾ ಸ್ಮೃಯತಾಮ್ |

ವಿಶೇಷಾಂಶ— ಭಲಾರಿಯದಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದೆ - ಯದಿ ಜ್ಞಾನಾನಂದಾದಿವರ್ಗಗುಣರಹಿತಂ ಪರಬ್ರಹ್ಮ ಉಪಾಸ್ಯೇತ ತರ್ಹಿ ತತ್ಪರಮೋಕ್ಷೋಽಪಿ ಜ್ಞಾನಾನಂದಾದಿರಹಿತ ಏವ ಸ್ಯಾತ್ | ತಂ ಯಥಾಯಥೋಪಾಸತೇ ತದೇವ ಭವತೀತಿ ಶ್ರುತೇಃ = ಒಂದು ವೇಳೆ ಜ್ಞಾನ ಆನಂದ ಮುಂತಾದ ಎಲ್ಲ ಗುಣಗಳು ಇಲ್ಲದಿರುವ ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಉಪಾಸಿಸುವುದಾದರೆ ಅದರ ಫಲವಾದ ಮೋಕ್ಷವೂ ಕೂಡ ಜ್ಞಾನಾನಂದಾದಿ ರಹಿತವೇ ಆಗುವುದು. ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಯಾರು ಹೇಗೆ ಹೇಗೆ ಉಪಾಸಿಸುತ್ತಾರೋ ಅವರು ಅದೇ (ಅದರಂತೆಯೇ) ಆಗುತ್ತಾರೆ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಇದೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ. ನ ತು ಜ್ಞಾನಾನಂದಾದ್ಯಭಾವಃ ಸುಖಾಯ ಭವತಿ ಮಗ್ನಸ್ವಪಿ ಪರೇಽಜ್ಞಾನೇ ಕಿಂ ನ ದುಃಖಿತರಂ ಭವೇತ್ ಇತಿ ವಚನಾತ್ = ಅದರ ಜ್ಞಾನಾನಂದಾದಿಗಳ ಅಭಾವವು ಸುಖಕಾರಣವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಹೆಚ್ಚಾದ ಅಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ಮಗ್ನನಾದವನಿಗೆ, ಅಂದರೆ ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿರುವವನಿಗೆ ಆ ಸ್ಥಿತಿಯು ಅತಿ ಹೆಚ್ಚಾದ ದುಃಖಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಜ್ಞಾನಾದಿಗಳ ಅಭಾವವು ಅತಿದುಃಖ ಕಾರಣವೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ತಸ್ಯಾತ್ ನಿರ್ಗುಣೋಪಾಸನಾ ನ ಸುಖಾಯ ಭವತಿ = ಆದ್ದರಿಂದ ನಿರ್ಗುಣೋಪಾಸನೆಯು ಸುಖಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಯದಿ ಜ್ಞಾನಾನಂದಾದಿಗುಣವಿಶಿಷ್ಟ ಪರಬ್ರಹ್ಮ ಉಪಾಸಿತಂ ಸ್ಯಾತ್ ತದಾ ತದುಪಾಸನಾಫಲಮೋಕ್ಷೋಽಪಿ ಜ್ಞಾನಾನಂದಾದಿಗುಣವಿಶಿಷ್ಟ ಏವ ಸ್ಯಾತ್ = ಒಂದು ವೇಳೆ ಜ್ಞಾನ ಆನಂದ ಮುಂತಾದ ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪರಬ್ರಹ್ಮನ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನೇ ಮಾಡಿದ್ದಾದರೆ ಆಗ ಆ ಉಪಾಸನೆಯ ಫಲವಾದ ಮೋಕ್ಷವೂ ಕೂಡ ಜ್ಞಾನ ಆನಂದ ಮುಂತಾದ ಆಯಾ ಜೀವನ ಸ್ವರೂಪಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾದ ಗುಣಗಳಿಂದ ಸಹಿತವಾಗಿಯೇ ಇರುತ್ತದೆ. ಏವಂವಿಧೋ ಮೋಕ್ಷಃ ಪುರುಷಾರ್ಥಾಯ ಭವತಿ = ಇಂತಹ ಮೋಕ್ಷವು ಪುರುಷಾರ್ಥಪ್ರದವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ತಸ್ಯಾತ್ ಏವಂವಿಧಗೌಣಮೋಕ್ಷಾಯ ಭಗವಂತಂ ವಾಸುದೇವಂ ನಿರ್ದೋಷಂ ಜ್ಞಾನಾನಂದಾದ್ಯನಂತ ಗುಣವಿಶಿಷ್ಟಮೇವ ಉಪಾಸ್ಯ ಇತಿ ಭಾವಃ = ಆದ್ದರಿಂದ ಇಂತಹ ಅವರವರ ಸ್ವರೂಪಾತ್ಮಕ ಗುಣಗಳ ಅನುಭವವೆಂಬ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕಾಗಿ ಷಡ್ಗುಣೈಶ್ವರ್ಯ ಸಂಪೂರ್ಣನಾದ ಶ್ರೀವಾಸುದೇವನನ್ನು ದೋಷರಹಿತನೆಂದೂ ಜ್ಞಾನ ಆನಂದ ಮುಂತಾದ ಅನಂತ ಕಲ್ಯಾಣಗುಣ ವಿಶಿಷ್ಟನನ್ನಾಗಿಯೂ ಉಪಾಸಿಸು ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಅವತಾರಿಕಾ— ತಮ್ಮ ತಂದೆಯ ಉಪದೇಶವನ್ನು ಕೇಳಿದ ಮೇಲೆ ಶ್ರೀಮತ್ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು ಏನು ಮಾಡಿದರು? ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಇತಿ ತಾತವಚೋ ನಿಶಮ್ಯ ಕಿಂಚಿತ್

ತರಲಾತ್ಮ್ಯಾಪಿ ವಿಚಾರ್ಯ ಶಾಸ್ತ್ರಸಾರಮ್ |

ಪರಮೇವ ಸ ಪಾರಮಾರುರುಕ್ಷು-

ವಿಗುಣೋಪಾಸ್ತಿಮುಪಾಶ್ರುಣೋತ್ ಪರೇಭ್ಯಃ || 53 ||

ಪದಭೇದ— ಇತಿ, ತಾತವಚಃ, ನಿಶಮ್ಯ, ಕಿಂಚಿತ್, ತರಲಾತ್ಮ್ಯಾ, ಅಪಿ, ವಿಚಾರ್ಯ, ಶಾಸ್ತ್ರಸಾರಂ, ಪರಂ, ಏವ, ಸಃ, ಪಾರಂ, ಆರುರುಕ್ಷುಃ, ವಿಗುಣೋಪಾಸ್ತಿಂ, ಉಪಾಶ್ರುಣೋತ್, ಪರೇಭ್ಯಃ |

ಅನ್ವಯ— ಇತಿ, ತಾತವಚಃ, ನಿಶಮ್ಯಾಪಿ, ಕಿಂಚಿತ್, ತರಲಾತ್ಮ್ಯಾ, ಸಃ, ಶಾಸ್ತ್ರಸಾರಂ, ವಿಚಾರ್ಯ, ಪರಂ, ಪಾರಂ, ಆರುರುಕ್ಷುಃ, ಸನ್, ಪರೇಭ್ಯಃ, ವಿಗುಣೋಪಾಸ್ತಿಂ, ಉಪಾಶ್ರುಣೋತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಇತಿ = ಹೀಗೆ,

ತಾತವಚಃ = ತಂದೆಯಾದ ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯಪಂಡಿತರ,

ವಚಃ = ಮಾತನೂ,

ನಿಶಮ್ಯಾಪಿ = ಕೇಳಿಯೂ ಕೂಡ,

ಕಿಂಚಿತ್ = ಸ್ವಲ್ಪ

ತರಲಾತ್ಮ್ಯಾ = ಚಿಂಚಲವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ,

ಸಃ = ಆ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು,

ಶಾಸ್ತ್ರಸಾರಂ = ವೇದಾಂತಶಾಸ್ತ್ರದ ರಹಸ್ಯವನ್ನೇ,

ವಿಚಾರ್ಯ = ಪರ್ಯಾಲೋಚಿಸಿ,

ಪರಂ ಪಾರಂ = ಸಂಸಾರಸಮುದ್ರ ಆಚೆಯ ದಡವನ್ನು (ಮೋಕ್ಷವನ್ನು),

ಆರುರುಕ್ಷುಃ ಸನ್ = ಹತ್ತುವ ಇಚ್ಛೆ ಉಳ್ಳವನಾಗಿ(ಹೊಂದಲು ಬಯಸಿ),

ಪರೇಭ್ಯಃ = ತನ್ನ ತಂದೆಯ ಹೊರತಾದ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳಿಂದ,

ವಿಗುಣೋಪಾಸ್ತಿಂ = ನಿರ್ಗುಣ ಬ್ರಹ್ಮ ವಿಷಯಕವಾದ ಉಪಾಸನೆಯ ಪ್ರಕಾರವನ್ನು,

ಉಪಾಶ್ರುಣೋತ್ = ಕೇಳಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಮತ್ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮ ಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು ತಂದೆಯಾದ ಶ್ರೀ ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯ ಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು ಹೇಳಿದ ಮಾತನ್ನು ಕೇಳಿದರು. ಆಗ ನಿರ್ಗುಣೋಪಾಸನವು ಮೋಕ್ಷಸಾಧನವೇ? ಅಥವಾ ಸಗುಣೋಪಾಸನವು ಮೋಕ್ಷ ಸಾಧನವೇ? ಎಂದು ಅವರ ಮನಸ್ಸು ಸ್ವಲ್ಪ ಚಿಂಚಲವಾಯಿತು, ಡೋಲಾಯಮಾನವಾಯಿತು. ಆದರೂ ಅವರು ಶಾಸ್ತ್ರ ರಹಸ್ಯವನ್ನು ಇನ್ನೂ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪರ್ಯಾಲೋಚಿಸಿ ಸಂಸಾರಸಾಗರವನ್ನು ದಾಟಬೇಕು. ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಪಡೆಯಬೇಕೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿ ಅದ್ವೈತ ಶಾಸ್ತ್ರದ ರಹಸ್ಯವನ್ನು ಬಲ್ಲವರೆಂದು ಪ್ರಖ್ಯಾತರಾದ ಅನೇಕ ಅದ್ವೈತ ಪಂಡಿತರನ್ನು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿ ನಿರ್ಗುಣೋಪಾಸನೆಯ ಪ್ರಕಾರವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕೇಳಿ ತಿಳಿದರು. ತಂದೆಯ ನಿರ್ಗುಣೋಪಾಸನೆಯು ಮೋಕ್ಷ ಸಾಧನವಲ್ಲ ಸಗುಣೋಪಾಸನೆಯೇ ಮೋಕ್ಷ ಸಾಧನವೆಂದು ಹೇಳಿದರೂ ಕೂಡ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ನಿರ್ಗುಣೋಪಾಸನೆಯಲ್ಲಿ ಪೂರ್ತಿ

ವೈಮುಖ್ಯ ಉಂಟಾಗಲಿಲ್ಲ. ಮನಸ್ಸು ಸ್ವಲ್ಪ ಚಂಚಲವಾಯಿತು. ಹೇಗೇ ಆಗಲಿ ಮುಮುಕ್ಷುವಿಗೆ ಯಾವ ಉಪಾಸನೆಯು ಬೇಕು? ನಿರ್ಗುಣೋಪಾಸನೆಯು ವೇದಾದಿ ಸಮ್ಯಕ್‌ವೇ ಅಥವಾ ಸಗುಣೋಪಾಸನೆಯು ವೇದಾದಿಪ್ರಮಾಣ ಸಮ್ಯಕ್‌ವೇ? ಎಂಬುದಾಗಿ ಎಲ್ಲ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ವಿಚಾರಿಸಿ, ನಿರ್ಧರಿಸಿ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಉಪಾಸನೆಯು ವೇದಾದಿ ಸರ್ವ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಗೂ ಅನುಗುಣವಾದುದೆಂದೂ, ಮೋಕ್ಷವೆಂಬ ಪುರುಷಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಸಾಧನವೆಂದೂ ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆಯೋ ಅಂತಹ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನೇ ಮಾಡುವನು ಎಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿ ಮೊದಲು ಪಂಡಿತರಿಂದ ನಿರ್ಗುಣೋಪಾಸನೆಯ ಪ್ರಕಾರಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ತಿಳಿಯಬೇಕೆಂದು ಬಯಸಿ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳಿಂದ ನಿರ್ಗುಣೋಪಾಸನೆಯನ್ನು ಕೇಳಿದರು ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ವಿಗ್ರಹ—

ತಾತವಚಃ— ತಾತಸ್ಯ ವಚಃ ತಾತವಚಃ ತತ್ |

ತರಲಾತ್ಮಾ— ತರಲಃ ಆತ್ಮಾ ಯಸ್ಯಸಃ ತರಲಾತ್ಮಾ |

ಶಾಸ್ತ್ರಪಾರಂ— ಶಾಸ್ತ್ರಸ್ಯ ಸಾರಃ ಶಾಸ್ತ್ರಪಾರಃ ತಂ |

ವಿಗುಣೋಪಾಸಿಂ— ವಿಗತಾಃ ಗುಣಾಃ ಯಸ್ಯ ತತ್ ವಿಗುಣಂ (ಬ್ರಹ್ಮ) ವಿಗುಣಸ್ಯ ಉಪಾಸಿಃ ವಿಗುಣೋಪಾಸಿಃ ತಾಂ |

ಕೋಶ— ತಾತ = ತಂದೆ, 'ತಾತಸ್ಯ ಜನಕಃ ಪಿತಾ' ಅಮರ, ಕಿಂಚಿತ್ = ಸ್ವಲ್ಪ 'ಕಿಂಚಿದೀಷನ್ಮನಾಗಲ್ಪೇ' ಅಮರ, ತರಲ = ಚಂಚಲ, 'ಚಂಚಲಂ ತರಲಂಚೈವ' ಅಮರ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಉಪಾಶ್ರುಣೋತ್ - ಉಪ+ಅಶ್ರುಣೋತ ಅಶ್ರುಣುತಾಂ ಅಶ್ರುಣ್ವಾ, ಅಶ್ರುಣೋಃ ಅಶ್ರುಣುತಂ ಅಶ್ರುಣುತ, ಅಶ್ರುಣವಂ ಅಶ್ರುಣುವ ಅಶ್ರುಣ್ವ ಅಶ್ರುಣುಮ ಅಶ್ರುಣ್ವ | ಉಪ ಉಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕ ಶ್ರುತ್ರವಣೇ ಸಕರ್ಮಕ ಅನಿಟ್ ಪರಸ್ಯಪದಿ ಅನದ್ಯತನಭೂತೇ ಲಜ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನಂ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಇತಿ ತಾತವಚಃ ನಿಶಮ್ಯಾಪಿ ಕಿಂಚಿತ್ ತರಲಾತ್ಮನಾ ತೇನ ಶಾಸ್ತ್ರಪಾರಂ ವಿಚಾರ್ಯ ಪರಂ ಪಾರಂ ಆರುರುಕ್ಷಣಾ ಸುತಾ ಪರೇಭ್ಯಃ ವಿಗುಣೋಪಾಸಿಃ ಉಪಾಶ್ರುಯತ |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಹೀಗೆ ಸಂಪೂರ್ಣ ಅದ್ವೈತ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಕಲಿತು, ಪಂಡಿತರೊಡನೆ ಕಲಿತು ಚರ್ಚಿಸಿ ಅನಂತರ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮ ಪಂಡಿತರು ಏನು ವಿಚಾರ ಮಾಡಿದರೆಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ.

ನಿಜಧರ್ಮರತೋ ಗೃಹಿಪ್ರಬರ್ಹಃ

ಕಲಿಕಾಲಾಕುಲಿತಾಂತರೋಽಪಿ ಹಂತ |

ನಿತರಾಂ ನಿಶಿತಾತ್ಮನಾ ನಿಸರ್ಗಾತ್

ಸ್ಫುಟಮಾಲೋಚಯದಿತ್ಯಸೌ ಕದಾಚಿತ್

|| 54 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ನಿಜಧರ್ಮರತಃ, ಗೃಹಿಪ್ರಬರ್ಹಃ, ಕಲಿಕಾಲಾಕುಲಿತಾಂತರಃ, ಅಪಿ, ಹಂತ, ನಿತರಾಂ, ನಿಶಿತಾತ್ಮನಾ, ನಿಸರ್ಗಾತ್, ಸ್ಫುಟಂ, ಆಲೋಚಯತ್, ಇತಿ, ಅಸೌ, ಕದಾಚಿತ್ |

ಅನ್ವಯ— ನಿಜಧರ್ಮರತಃ, ಗೃಹಿಪ್ರಬರ್ಹಃ, ಅಸೌ, ಕಲಿಕಾಲಾಕುಲಿತಾಂತರಃ, ಅಪಿ, ನಿಸರ್ಗಾತ್, ನಿತರಾಂ, ನಿಶಿತಾತ್ಮನಾ, ಸ್ಫುಟಂ, ಇತಿ, ಆಲೋಚಯತ್, ಹಂತ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ನಿಜಧರ್ಮರತಃ = ತನ್ನ ವರ್ಣಾಶ್ರಮೋಚಿತವಾದ ಧರ್ಮದಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಠೆಯುಳ್ಳ,

ಗೃಹಪ್ರಬರ್ಹಃ = ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮಿಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ,

ಅಸೌ = ಈ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು,

ಕಲಿಕಾಲಾಕುಲಿತಾಂತರಃ ಅಪಿ = ಕಲಿಕಾಲದಿಂದ (ಕಲಿಯು ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ) ವ್ಯಾಕುಲವಾದ ಅಂತಃಕರಣ

ವುಳ್ಳವರಾಗಿದ್ದರೂ,

ನಿರ್ಸರ್ಗಾತ್ = ಸ್ವಭಾವದಿಂದ,

ನಿಶರಾಂ = ಆಶ್ರಯವಾಗಿ,

ನಿಶಿತಾತ್ಮನಾ = ಹರಿತವಾದ (ಸೂಕ್ಷ್ಮವನ್ನು ತಿಳಿಯಬಲ್ಲ) ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ,

ಸ್ಫುಟಂ = ಚೆನ್ನಾಗಿ,

ಇತಿ = ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ರೀತಿಯಿಂದ,

ಆಲೋಚಯತ್ = ವಿಚಾರ ಮಾಡಿದರು,

ಹಂತ = ಸಂತೋಷವು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಅನಂತರ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮಿಗೆ ಉಚಿತವಾದ ವರ್ಣಾಶ್ರಮಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಅನುಷ್ಠಾನ ಮಾಡುತ್ತಾ, ಒಳ್ಳೆಯ ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮಿಗಳಾಗಿ ಬಾಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಕಲಿಯುಗದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಅವರ ಮನಸ್ಸು ವ್ಯಾಕುಲಿತವಾಗಿತ್ತು. ಸ್ವತಃ ನಿರ್ಧಾರ ಮಾಡಲು ಯಾರಿಗೂ ಈ ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದರೂ ಯುಕ್ತಾಯುಕ್ತ ವಿಚಾರಗಳಲ್ಲಿ ಚತುರರಾದ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ ಅವರು ತಮ್ಮ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದಲೇ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ರೀತಿಯಿಂದ ವಿಚಾರ ಮಾಡಿದರು. ಹೀಗೆ ಇತರರಿಂದ ನಿರ್ಗುಣೋಪಾಸನೆಯನ್ನು ಕೇಳಿದರೂ ಕೂಡ ಅವರ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಸಂತೋಷವಾಗಲಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ತಾವೇ ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ರೀತಿಯಿಂದ ವಿಚಾರ ಮಾಡಲಾರಂಭಿಸಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ನಿಜಧರ್ಮರತಃ— ನಿಜಶಾಸ್ತ್ರ ಧರ್ಮಶ್ಚ ನಿಜಧರ್ಮಃ ನಿಜಧರ್ಮೇ ರತಃ ನಿಜಧರ್ಮರತಃ ।

ಗೃಹಪ್ರಬರ್ಹಃ— ಗೃಹಿಷು ಪ್ರಬರ್ಹಃ ಗೃಹಿಪ್ರಬರ್ಹಃ ।

ಕಲಿಕಾಲಾಕುಲಿತಾಂತರಃ— ಕಲೀಃ ಕಾಲಃ ಕಲಿಕಾಲಃ ಕಲಿಕಾಲೇನ ಆಕುಲಿತಂ ಅಂತರಂ ಯಸ್ಯಸಃ ಕಲಿಕಾಲಾಕುಲಿತಾಂತರ ।

ನಿಶಿತಾತ್ಮನಾ— ನಿಶಿತಶಾಸ್ತ್ರಾಃ ಆತ್ಮಾ ಚ ನಿಶಿತಾತ್ಮಾ ತೇನ ।

ಕೋಶ— ನಿರ್ಸರ್ಗ = ಸ್ವಭಾವ, 'ಸ್ವರೂಪಂ ಚ ಸ್ವಭಾವಶ್ಚ ನಿರ್ಸರ್ಗಶ್ಚ' ಅಮರ, ಹಂತ = ಇಲ್ಲಿ ಸಂತೋಷ ಸೂಚಕ ಅವ್ಯಯ, 'ಹಂತ ಹರ್ಷಃ5ನುಕಂಪಾಯಾಂ ವಾಕ್ಯಾರಂಭವಿಷಾದಯೋಃ' ಅಮರ ।

ತ್ರಯಾರ್ಥದ— ಆಲೋಚಯತ್ - ಆ+ಆಲೋಚಯತ್ ಆಲೋಚಯತಾಂ ಆಲೋಚಯನ್, ಇತ್ಯಾದಿ ಲೋಚ್ಯ ದರ್ಶನೇ ಅಪಿ ಉಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕ ಲೋಚ್ಯ ದರ್ಶನೇ ಪರಸ್ಪ್ರೇ ಸೇಚ್ ಇದಂತ ಸಕರ್ಮಕ ಅನದ್ಯತನಭೂತೇ ಲಪಿ ಪ್ರಥಮವುರುಷೇ ಏಕವಚನಂ ।

ಪ್ರಯೋಗ— ನಿಜಧರ್ಮರತೇನ ಗೃಹಿಪ್ರಬರ್ಹೇಣ ಅಮುನಾ ಕಲಿಕಾಲಾಕುಲಿತಾಂತರೇಣ ಅಪಿ ನಿರ್ಸರ್ಗಾತ್ ನಿಶಿತಾತ್ಮನಾ ಸ್ಫುಟಂ ಇತಿ ಆಲೋಚ್ಯತ ।

ಅವತಾರಿಕಾ— ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರ ಆಲೋಚನೆಯನ್ನೇ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ರಚಿತಂ ನನು ಸೂತ್ರಮತ್ರ ಮಾನಂ

ವಿದುಷಾ ಸತ್ಯವತೀಸುತೇನ ಸಾಕ್ಷಾತ್ |

ಅಪರಸ್ಪರಸಂಗತಾನಿ ಭಾಷ್ಯಾ-

ಣ್ಯಪಿ ಸರ್ವಾಣಿ ನ ಮಾನತಾಂ ಪ್ರಜೇಯುಃ || 55 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ರಚಿತಂ, ನನು, ಸೂತ್ರಂ, ಅತ್ರ, ಮಾನಂ, ವಿದುಷಾ, ಸತ್ಯವತೀಸುತೇನ, ಸಾಕ್ಷಾತ್, ಅಪರಸ್ಪರಸಂಗತಾನಿ, ಭಾಷ್ಯಾಣಿ, ಅಪಿ, ಸರ್ವಾಣಿ, ನ, ಮಾನತಾಂ, ಪ್ರಜೇಯುಃ |

ಅನ್ವಯ— ಅತ್ರ, ವಿದುಷಾ, ಸತ್ಯವತೀಸುತೇನ, ರಚಿತಂ, ಸೂತ್ರಂ, ಸಾಕ್ಷಾತ್, ಮಾನಂ, ನನು, ಅಪರಸ್ಪರಸಂಗತಾನಿ, ಸರ್ವಾಣಿ, ಭಾಷ್ಯಾಣಿ, ಅಪಿ (ಅಥ), ಮಾನತಾಂ, ನ, ಪ್ರಜೇಯುಃ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅತ್ರ = ಈ ಬ್ರಹ್ಮತತ್ವವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ,

ವಿದುಷಾ = ಸರ್ವಜ್ಞರಾದ,

ಸತ್ಯವತೀಸುತೇನ = ಸತ್ಯವತೀ ದೇವಿಯ ಮಕ್ಕಳಾದ ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರಿಂದ,

ರಚಿತಂ = ನಿರ್ಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ

ಸೂತ್ರಂ = ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರವೂ,

ಸಾಕ್ಷಾತ್ = ಮುಖ್ಯವಾಗಿ,

ಮಾನಂ ನನು = ಪ್ರಮಾಣವಷ್ಟೇ,

ಅಪರಸ್ಪರಸಂಗತಾನಿ = ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಅನುಕೂಲವಾಗಿಲ್ಲದ (ಪರಸ್ಪರ ವಿರುದ್ಧಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳುವ),

ಸರ್ವಾಣಿ = ಎಲ್ಲ ಇವತ್ತೊಂದು,

ಭಾಷ್ಯಾಣಿ ಅಪಿ = ಭಾಷ್ಯಗಳು ಕೂಡ,

ಅಥ = ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ,

ಮಾನತಾಂ = ಪ್ರಮಾಣತತ್ವವನ್ನು,

ನ ಪ್ರಜೇಯುಃ = ಹೊಂದಲಾರವು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಈ ಬ್ರಹ್ಮತತ್ವವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸತ್ಯವತೀದೇವಿಯ ಮಕ್ಕಳಾಗಿ ಅವತರಿಸಿದ ಸರ್ವಜ್ಞರಾದ ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರು ರಚಿಸಿರುವ ನಾಲ್ಕು ಅಧ್ಯಾಯಗಳುಳ್ಳ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳೇ ಮುಖ್ಯ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿರುವುವು. ಈ ಬ್ರಹ್ಮಮಿಮಾಂಸಾಸಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಭಾರತೀವಿಜಯ ಸಚ್ಚಿದಾನಂದ ಬ್ರಹ್ಮಘೋಷ ಮುಂತಾದ ವಿದ್ವಾಂಸರು ಭಾಷ್ಯಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆ ಭಾಷ್ಯಗಳು ಒಟ್ಟು ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದು (21). ಆದರೆ ಅವು ಒಂದು ಮತ್ತೊಂದಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಾಗಿಲ್ಲ. ಆ ಭಾಷ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಕ್ಕೊ ಮತ್ತೊಂದಕ್ಕೊ ಯಾವ ಸಂಬಂಧವೂ ಇಲ್ಲ. ಅವು ಒಂದು ಇನ್ನೊಂದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ವಿಷಯವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದುಂಟು. ಆದ್ದರಿಂದ ಆ ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದು ಭಾಷ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದೂ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಲಾರದು. || ಆಯಮತ್ರಾಭಿಪ್ರಾಯಃ = ಇಲ್ಲಿಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಹೀಗಿದೆ. ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪನಿರ್ಣಯೇ ತಾಮತ್ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಮೇವ ಮುಖ್ಯಂ ಪ್ರಮಾಣಂ = ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪ ನಿರ್ಣಯ ಮಾಡುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರವೇ ಮುಖ್ಯ ಪ್ರಮಾಣವು. ಸರ್ವ

ಶ್ರುತ್ಯಾದಿ ವಿರೋಧಪರಿಹಾರಮುಪೇನ ಸರ್ವಜ್ಞೇನ ಭಗವತಾ ರಚಿತತ್ವಾತ್ = ಸರ್ವಜ್ಞರಾದ ಷಡ್ಗುಣೈಶ್ವರ್ಯಸಂಪನ್ನರಾದ ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರು ಈ ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ಶ್ರುತಿಸ್ವೈತಿಗಳ ಪರಸ್ಪರ ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವನ್ನು ನಿರ್ಣಯ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಏವಂಚ ಸತಿ ಪ್ರಮಾಣತಮಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಸ್ಯ ತನ್ಮೂಲಭಾಷ್ಯಾಣಾಂಚ ಪರಸ್ಪರವಿರೋಧೇ ಸತಿ ಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಾಣಾಮೇವ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂ ನ್ಯಾಯಂ = ಹೀಗಿರಲಾಗಿ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಬಲ ಪ್ರಮಾಣವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಕ್ಕೂ ಆ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಮೂಲಕವಾದ ಭಾಷ್ಯಗಳಿಗೂ ಪರಸ್ಪರ ವಿರೋಧವು ಕಂಡುಬಂದಾಗ ಸೂತ್ರ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಭಾಷ್ಯಗಳಿಗೆ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯ ಹೇಳುವುದೇ ನ್ಯಾಯವುಪವಾದಿದೆ. ಭಾಷ್ಯೇಷು ಸರ್ವೇಷು ಅಪಿ ವಿಚಾರ್ಯಮಾಣೇಷು ಸತ್ಸು ತಾನಿ ಸೂತ್ರವಿರುದ್ಧಾನಿ ನ ಪುರುಷಾರ್ಥಸಾಧನಾನೀತಿ ಜ್ಞಾಯತೇ = ಎಲ್ಲಾ ಭಾಷ್ಯಗಳನ್ನು ವಿಚಾರಮಾಡಲಾಗಿ ಆ ಭಾಷ್ಯಗಳು ಸೂತ್ರಗಳ ಸಿದ್ಧಾಂತಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಕಂಡುಬರುವುದರಿಂದ ಪುರುಷಾರ್ಥ ಸಾಧನಗಳಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಪರಸ್ಪರಂ ಸಮಬಲಭಾಷ್ಯಾಂತರವಿರುದ್ಧಾನಿ ತಾನೀತಿ ನೈಕಮುಖ ಭಾಷ್ಯಂಪ್ರಮಾಣಂ = ಅವೆಲ್ಲವೂ ಪರಸ್ಪರ ಅಸಂಗತವಾಗಿವೆ. ಒಂದು ಮತ್ತೊಂದರ ಜೊತೆಗೆ ಹೊಂದುಕೊಳ್ಳುವುದಿಲ್ಲ. ಒಂದು ಭಾಷ್ಯವು ಅದಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾದ ಬಲವುಳ್ಳ ಮತ್ತೊಂದು ಭಾಷ್ಯಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಆ ಭಾಷ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದೂ ಪ್ರಮಾಣವಲ್ಲ. ಆಪ್ತತಮಪ್ರಣೀತಂ ಸೂತ್ರಮೇವ ಪ್ರಮಾಣ ಮಿತಿಭಾವಃ = ಅತ್ಯಂತ ಆಪ್ತರಾದ ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಮುಮಾಂಸಾಶಾಸ್ತ್ರದ ಸೂತ್ರಮಾತ್ರವೇ ಪ್ರಮಾಣವು ಎಂದು ಭಾವ (ವಿಶ್ವಪ್ರತೀರ್ಥೀಯ).

ವಿಗ್ರಹ—

ಸತ್ಯವತೀಸುತೇನ— ಸತ್ಯವತ್ಯಾಃ ಸುತಃ ಸತ್ಯವತೀಸುತಃ ತೇನ |

ಅಪರಸ್ಪರಸಂಗತಾನಿ— ಪರಃ ಪರೇಣೇತಿ ಪರಸ್ಪರಂ, ಪರಸ್ಪರಂ ಸಂಗತಾನಿ ಪರಸ್ಪರಸಂಗತಾನಿ ನ ಪರಸ್ಪರಸಂಗತಾನಿ ಅಪರಸ್ಪರಸಂಗತಾನಿ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ವ್ರಜೇಯುಃ - ವ್ರಜೇತ್ ವ್ರಜೇತಾಂ ವ್ರಜೇಯುಃ ಇತ್ಯಾದಿ. ವ್ರಜ ಗತೌ ಸೇಚ್ ಪರಸ್ಪ್ರಪದ ಸಕರ್ಮಕ ವಿಧೌಲಿಜ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಬಹುವಚನಂ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಅತ್ರ ವಿದುಷಾ ಸತ್ಯವತೀಸುತೇನ ರಚಿತೇನ ಸೂತ್ರೇಣ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಮಾನೇನ ಭೂಯತೇ ನನು ಅಪರಸ್ಪರಸಂಗತ್ಯಃ ಸರ್ವೈಃ ಭಾಷ್ಯೈಃ ಅಪಿ ಮಾನತಾ ನ ವ್ರಜೇತ |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಮತ್ತೂ ಕ್ರಿವಿಕ್ರಮ ಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು ವಿಚಾರ ಮಾಡಿದುದನ್ನೇ ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಯದಿ ತೇಷು ನಿರಾಗ್ರಹಾಂತರಾಃ ಸ್ವಃ

ಸುಘಟಂ ನೋಪಲಭಾಮಹೇ ಹಿ ಕಿಂಚಿತ್ |

ನ ತಥಾಪಿ ಪರಂ ಪರೋಪಯಾತಂ

ನ ಪಠಾಮಃ ಪ್ರಣಯೇನ ಸಾಂಕರೀಯಮ್ || 56 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಯದಿ, ತೇಷು, ನಿರಾಗ್ರಹಾಂತರಾಃ, ಸ್ವಃ, ಸುಘಟಂ, ನ, ಉಪಾಲಭಾಮಹೇ, ಹಿ, ಕಿಂಚಿತ್, ನ, ತಥಾ, ಅಪಿ, ಪರಂಪರೋಪಯಾತಂ, ನ, ಪಠಾಮಃ, ಪ್ರಣಯೇನ, ಸಾಂಕರೀಯಂ |

ಅನ್ವಯ— ತೇಷು, ನಿರಾಗ್ರಹಾಂತರಾಃ, ಸ್ವಃ, ಯದಿ, ಸುಘಟಂ, ನ, ಉಪಾಲಭಾಮಹೇ, ಹಿ, ತಥಾ, ಅಪಿ, ಪರಂಪರೋಪಯಾತಂ, ಸಾಂಕರೀಯಂ, ನ, ಪಠಾಮಃ, ಇತಿ, ನ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ತೇಜು = ಆ ಭಾಷ್ಯಗಳಲ್ಲಿ
 ನಿರಾಗ್ರಹಾಂತರಾಃ = ಹಠವಿಲ್ಲದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವರು,
 ಸ್ತುಃ ಯದಿ = ಆಗಿರುವುದಾದರೆ,
 ಸುಘಟಂ = ಸರಿಯಾಗಿ ಹೊಂದುವ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ
 ಕಿಂಚಿತ್ = ಒಂದು ಭಾಷ್ಯವನ್ನೂ,
 ನ ಉಪಾಲಭಾಮಹೇ ಹಿ = ಹೊಂದುವುದು ದಿಲ್ಲವಷ್ಟೆ
 ತಥಾ ಅಪಿ = ಹಾಗಿದ್ದರೂ,
 ಪರಂಪರೋಪಯಾತಂ = ವಂಶಕ್ರಮದಿಂದ ಬಂದಿರುವ,
 ಸಾಂಕರೀಯಂ = ಶಂಕರಭಾಷ್ಯವನ್ನು
 ಪ್ರಣಯೇನ = ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ,
 ನ ಪಠಾಮಃ ಇತಿ ನ = ಓದುವುದಿಲ್ಲವೆಂದಿಲ್ಲ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಪರಸ್ಪರ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಆ ಭಾಷ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಆಗ್ರಹವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಸೂತ್ರಗಳಿಗೆ ಅವಿರುದ್ಧವಾದ ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸೋಣವೆಂದರೆ ಅದೂ ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಎಲ್ಲಾ ಭಾಷ್ಯಗಳೂ ಸೂತ್ರ ವಿರುದ್ಧವೇ ಆಗಿವೆ. ನಾವು ಪಕ್ಷಪಾತ, ಹಠ, ಎಲ್ಲಾ ಅಂತಃಕರಣ ದೋಷಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ವಿಚಾರ ಮಾಡಿದ್ದೇವೆ. ಸೂತ್ರಗಳಿಗೆ ಹೊಂದುವ ಒಂದು ಭಾಷ್ಯವೂ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೂ ವಂಶಪರಂಪರೆಯಿಂದ ಓದಿಕೊಂಡು ಬಂದಿರುವ ಶಂಕರಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಓದುತ್ತಿದ್ದೇವೆ. ನಮ್ಮ ಹಿರಿಯರು ಅದನ್ನು ಆದರಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಸೂತ್ರ ವಿರುದ್ಧವಾದರೂ ಈ ಶಂಕರಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ನಮಗೆ ಒಂದು ವಿಶೇಷವಾದ ಪ್ರೀತಿಯು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ಉಂಟಾಗಿದೆ. ಇದನ್ನು ಪಕ್ಷಪಾತವೆಂದು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಹಿರಿಯರು ಆದರಿಸಿದ್ದೇ ನಾವು ಇತರ ಭಾಷ್ಯಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಶಂಕರಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಓದಲು ಕಾರಣ.

ವಿಗ್ರಹ—

ನಿರಾಗ್ರಹಾಂತರಾಃ— ನಿರ್ಗತಃ ಆಗ್ರಹಃ ಯಸ್ಮಾತ್ ತತ್ ನಿರಾಗ್ರಹಂ, ನಿರಾಗ್ರಹಂ ಅಂತರಂ ಯೇಷಾಂತೇ ನಿರಾಗ್ರಹಾಂತರಾಃ |

ಸುಘಟಂ— ಸುಖೇನ ಘಟಯಿತುಂ ಶಕ್ಯಂ ಸುಘಟಂ ತತ್ |

ಪರಂಪರೋಪಯಾತಂ— ಪರಂಪರಯಾ ಉಪಯಾತಂ ಪರಂಪರೋಪಯಾತಂ |

ಸಾಂಕರೀಯಂ— ಸಂಕರಸ್ಯ ಇದಂ ಸಾಂಕರೀಯಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಸ್ತುಃ - ಸ್ತುಃ ಅಸ್ತಿ ಸ್ತುಃ ಸಂತಿ, ಅಸ್ತಿಃ ಸ್ತುಃ ಅಸ್ತಿಃ ಸ್ತುಃ, ಅಸಭುವ ಉತ್ತಮ, ಬಹು | ಉಪಲಭಾಮಹೇ - ಲಭತೇ ಲಭತೇ ಲಭಂತೇ, ಲಭಸೇ ಲಭತೇ ಲಭದೇ ಲಭೇ ಲಭಾವಹೇ ಲಭಾಮಹೇ | ಉಪ ಉಪಸರ್ಗ ಡು ಲಭಷ್ ಪ್ರಾಪ್ತೌ ಆತ್ಮನೇಪದಿ ಉತ್ತಮಪುರುಷೇ ಬಹುವಚನಂ |

ಪಠಾಮಃ - ಪಠತಿ ಪಠತಃ ಪಠಂತಿ, ಪಠಸಿ ಪಠಥಃ ಪಠಥ, ಪಠಾಮಿ ಪಠಾವಃ ಪಠಾಮಃ, ಪಠ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ ಪರಸ್ಪರದಿ ಸೇಟ್ ಸಕ ಉತ್ತಮಪುರುಷೇ ಬಹುವಚನಂ |

ಪ್ರಯೋಗ— ನಿರಾಗ್ರಹಾಂತರೈಃ ಅಸುಭಿಃ ಭೂಯತೇ ಯದಿ ಸುಘಟಂ ಕಿಂಚಿತ್ ನೋಪಲಭ್ಯತೇ ಹಿ ತಥಾ ಅಪಿ ಪರಂಪರೋಪಯಾತಂ ಸಾಂಕರೀಯಂ ನ ಪಠ್ಯತೇ ಇತಿ ನ |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ವಿರುದ್ಧಗಳಾದ ಭಾಷ್ಯಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಬಿಟ್ಟು ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿಚಾರಿಸಿ ಶತ್ವ ನಿಶ್ಚಯವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬಹುದಷ್ಟೇ ಎಂದೇ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಘಟನೋಪನಿಷತ್ತು ನಾಲ್ಕುಬುಧ್ದೇ:

ಸುಘಟೀತ್ಯಭ್ಯುಪಗಮ್ಯ ಚಿಂತಯಾಮಃ |

ನ ವಿಮುಕ್ತಿಮುಪೈತಿ ಕೋಽಪಿ ಮುಕ್ತ್ವಾ

ಸಮಯೋಕ್ತಾಮಿಹ ಯಾಮಿಮಾಮುಪಾಸ್ತಿಮ್ || 57 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಘಟನಾ, ಉಪನಿಷತ್ತು, ನ, ಅಲ್ಪಬುಧ್ದೇಃ, ಸುಘಟಾ, ಇತಿ, ಅಭ್ಯುಪಗಮ್ಯ, ಚಿಂತಯಾಮಃ, ನ, ವಿಮುಕ್ತಂ, ಉಪೈತಿ, ಕಃ, ಮುಕ್ತ್ವಾ ಸಮಯೋಕ್ತಾಂ, ಇಹ, ಯಾಂ, ಇಮಾಂ, ಉಪಾಸ್ತಿಂ |

ಅನ್ವಯ— ಅಲ್ಪಬುಧ್ದೇಃ, ಉಪನಿಷತ್ತು, ಘಟನಾ, ಸುಘಟನಾ, (ಭವತಿ)ಇತಿ, ಅಭ್ಯುಪಗಮ್ಯ, ಇಹ, ಯಾಂ, ಉಪಾಸ್ತಿಂ, ಮುಕ್ತ್ವಾ ಕಃ, ಅಪಿ, ವಿಮುಕ್ತಂ, ನೋಪೈತಿ, ತಾಂ, ಉಪಾಸ್ತಿಂ, ಚಿಂತಯಾಮಃ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಲ್ಪಬುಧ್ದೇಃ = ಅಲ್ಪವಿಷಯಕವಾದ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳ ನನಗೆ,

ಉಪನಿಷತ್ತು = ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ

ಘಟನಾ = ಸಂಬಂಧವು,

ಸುಘಟನಾ ನ ಭವತಿ = ಸುಖವಾಗಿ ಸೇರುವುದಿಲ್ಲ,

ಇತಿ = ಹೀಗೆಂದು,

ಅಭ್ಯುಪಗಮ್ಯ = ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡು,

ಇಹ = ಈ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ,

ಯಾಂ = ಯಾವ,

ಉಪಾಸ್ತಿಂ = ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು,

ಮುಕ್ತ್ವಾ = ಬಿಟ್ಟು

ಕಃ ಅಪಿ = ಯಾವನೂ ಕೂಡ,

ವಿಮುಕ್ತಂ = ವಿಮೋಕ್ಷವನ್ನು,

ನ ಉಪೈತಿ = ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲವೋ,

ಸಮಯೋಕ್ತಾಂ = ಸಮನ್ವತಾಸ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ

ಇಮಾಂ = ಈ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು

ಚಿಂತಯಾಮಃ = ವಿಚಾರಮಾಡೋಣ.

ವಾರ್ತಾರ್ಥ— ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಭಗವಂತನ ಉಪಾಸನೆಯ ಕ್ರಮವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಅದು ಅಲ್ಪಮತಿಗಳಿಗೆ ಸುಲಭವಾಗಿ ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಯಾವನೂ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಪಡೆಯಲಾರನು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಲ್ಪಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ ನಾವು ಭಾರತ ಪಂಚರಾತ್ರ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ ಮೊದಲಾದ ಸಚ್ಚಾಸ್ತ್ರಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ವಿಚಾರ ಮಾಡೋಣ.

ವಿಶ್ವಪ್ರತೀರ್ಥಿಯ— ಅಯಮತ್ರ ಅಭಿಪ್ರಾಯಃ ಅಲ್ಪಬುದ್ಧಃ ಉಪನಿಷದ್ವಿಚಾರಃ ದುರ್ಘಟಃ = ಅಲ್ಪವಿಷಯಕ-ವಾದ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನಿಗೆ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳ ವಿಚಾರ ಮಾಡುವುದು ಒಹಳ ಕಷ್ಟಸಾಧ್ಯವಾದುದು, ಇತ್ಯಭ್ಯುಪೇತ್ಯ ವಯಂ ಅಲ್ಪಬುದ್ಧಯಃ ಸಂತಃ ಸಾಕ್ಷಾದುಪನಿಷದ್ವಿಚಾರಂ ಪರಿತ್ಯಜ್ಯ, ಭಾರತ ಪಂಚರಾತ್ರ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಾದಿ ಸಕಲಸಚ್ಚಾಸ್ತ್ರೇಷು ಯಾ ಭಗವದುಪಾಸನಾ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನತ್ವೇನ ಉಚ್ಯತೇ ಯಯಾ ಚ ವಿನಾ ನ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನ ಉಪಾಸ್ಯಮೇವ ವಿಚಾರಯಾಮಃ ಇತಿ = ಹೀಗೆ ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡು ನಾವು ಅಲ್ಪಬುದ್ಧಿಯವರು ಎಂದು ಆಗಿ, ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಆಗಿ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳ ವಿಚಾರವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಭಾರತ ಪಂಚರಾತ್ರ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಾದಿ ಸಕಲ ಸಚ್ಚಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಭಗವಂತನ ಉಪಾಸನೆಯು ಮೋಕ್ಷಸಾಧನವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆಯೋ ಆ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನೇ ಚೆನ್ನಾಗಿ ವಿಚಾರ ಮಾಡೋಣ (ವಿಸ್ತಾರವಾದ ತಾತ್ಪರ್ಯ).

ವಿಗ್ರಹ—

ಅಲ್ಪಬುದ್ಧಃ— ಅಲ್ಪಾ ಬುದ್ಧಿಃ ಯಸ್ಯಸಃ ಅಲ್ಪಬುದ್ಧಿಃ ತಸ್ಯ ।

ಸುಘಟಾ— ಸುಖೇನ ಘಟಯಿತುಂ ಶಕ್ಯಾ ಸುಘಟಾ ।

ಸಮಯೋಕ್ತಾಂ— ಸಮಯೇಷು ಉಕ್ತಾ ಸಮಯೋಕ್ತಾ ತಾಂ ।

ಕೋಶ— 'ಶಾಸ್ತ್ರ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಸಮಯಾಃ ಶಪಥಾಚಾರ ಕಾಲಸಿದ್ಧಾಂತಸಂವಿದಃ' ಅಮರ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಚಿಂತಯಾಮಃ- ಚಿಂತಯತಿ ಚಿಂತಯತಃ ಚಿಂತಯಂತಿ, ಚಿಂತಯಸಿ ಚಿಂತಯಥಃ ಚಿಂತಯಥ, ಚಿಂತಯಾಮಿ ಚಿಂತಯಾಮಃ ಚಿಂತಯಾಮಃ । ಚಿತ್ಸ್ಮತ್ಯಾಂ ಸಕರ್ಮಕ ಪರಸ್ವಪದಿ ಸೇಟ್ ಲಟ್ ಉಕ್ತಮಪುರುಷೇ ಬಹುವಚನ । ಉಪೈತಿ- ಉಪ+ವಿತಿ ಇತಃ ಯಂತಿ ಇತ್ ಗತೌ ಅನಿಟ್ ಸಕ ಪರಸ್ವಪದಿ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನಂ ।

ಪ್ರಯೋಗ— ಅಲ್ಪಬುದ್ಧಃ ಉಪನಿಷತ್ತು ಘಟನಯಾ ಸುಘಟಯಾನ ಭೂಯತೇ ಇತಿ ಅಭ್ಯುಪಗಮ್ಯ ಇಹ ಯಾಂ ಉಪಾಸ್ಯಂ ಮುಕ್ತಾ ಕೇನಾಪಿ ವಿಮುಕ್ತಃ ನ ಉಪೇಯತೇ ಇಯಂ ಉಪಾಸ್ಯಃ (ಅಸ್ತಾಭಿಃ) ಚಿಂತತೇ ।

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ತ್ರಿವಿಕ್ರಮ ಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರ ವಿಚಾರ ಪ್ರಕಾರವನ್ನೇ ಮೂರು ಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ವಿತತಃ ಸುಖಸಚ್ಚಿದದ್ವಯಾತ್ಮಾ

ಸಮುಪಾಸ್ಮೋ ವಿಹಿತೋ ಹಿತತ್ರ ವಿದ್ಧಿಃ ।

ಸ ಚ ನಾವಯವೀ ನಿರೂಪ್ಯತೇ ಚೇ-

ದ್ವೈತಿಮಾತ್ರಂ ಚ ನ ಹೀತ್ಯದೋ ರಹಸ್ಯಮ್ ॥ 58 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ವಿತತಃ, ಸುಖಸಚ್ಚಿತ್, ಅದ್ವಯಾತ್ಮಾ, ಸಮುಪಾಸ್ಯಃ, ವಿಹಿತಃ, ಹಿ, ತತ್ರ ವಿದ್ಧಿಃ, ಸಃ, ಚ, ನ, ಅವಯವೀ, ನಿರೂಪ್ಯತೇ, ಚೇತ್, ದ್ವೈತಿಮಾತ್ರಂ, ನ, ಹಿ, ಇತಿ, ಅದಃ, ರಹಸ್ಯಂ ।

ಅನ್ವಯ— ತತ್ರವಿದ್ಧಿಃ, ವಿತತಃ, ಸುಖಸಚ್ಚಿತ್, ಅದ್ವಯಾತ್ಮಾ, ಸಮುಪಾಸ್ಯಃ, ವಿಹಿತಃ, ಹಿ, ಸಃ, ಚ, ಅವಯವೀ, ನ, ನಿರೂಪ್ಯತೇ, ಚೇತ್, ದ್ವೈತಿಮಾತ್ರಂ, ನ, ಹಿ, ಇತಿ, ಚ, ಅದಃ, ರಹಸ್ಯಂ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ತತ್ರವಿದ್ಧಿಃ = ಭಗವಂತನ ತತ್ವವನ್ನು ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿ ತಿಳಿದಿರುವವರಿಂದ (ಭಗವಂತನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯು).

ವಿತತಃ = ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವವನಾಗಿಯೂ,

ಸುಖಸಚ್ಚಿತ್ = ಅನಂದರೂಪನು ನಿರ್ದೋಷಜ್ಞಾನರೂಪನೂ,

ಅದ್ವಯಾತ್ಮಾ = ತನಗೆ ಸಮಾನರೂ ತನಗಿಂತ ಅಧಿಕರೂ ಇಲ್ಲದವರಾಗಿಯೂ,

ಸಮುಪಾಸ್ಯಃ = ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡಲು ಯೋಗ್ಯನಾಗಿ,

ವಿಹಿತಃ ಹಿ = ವೇದ ಪುರಾಣಾದಿಗಳಿಂದ ವಿಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವಷ್ಟು,

ಸ ಚಿ = ಹೀಗೆ ಉಪಾಸನೆಗೆ ವಿಷಯವಾಗಿ(ಯೋಗ್ಯನಾಗಿ) ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಭಗವಂತನು,

ಅವಯವೀ = ಜ್ಞಾನಾನಂದಾದಿ ಸ್ವರೂಪವಾದ ಕೈಕಾಲು ಮುಂತಾದ ಸುಂದರವಾದ ಎಲ್ಲಾ ಅವಯವ ಉಳ್ಳವನೆಂದು,

ನ ನಿರೂಪ್ಯತೇ ಚೇತ್ = ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲ್ಪಡದಿದ್ದರೆ,

ದ್ವೈತಿಮಾತ್ರಂ = ಕೇವಲ ತೇಜೋರೂಪನೆಂಬುದು,

ನಹಿ = ಸಂಭವಿಸುವುದಿಲ್ಲ,

ಇತಿ ಚಿ = ಹೀಗೆಂದೂ,

ಅದಃ = ಇದು,

ರಹಸ್ಯಂ = ಮಾಯಾವಾದಿ ಶಾಸ್ತ್ರದ ಗುಟ್ಟು (ಆದೀತು).

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಭಗವಂತನ ತತ್ತ್ವವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಠನ ಮಾಡಿ ತಿಳಿದು, ಭಗವಂತನನ್ನು ಅಂತರ್ಧೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಕಂಡವರು ಶ್ರುತಿ ಪುರಾಣಸ್ಮೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಭಗವಂತನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಹೀಗೆ ವರ್ಣಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಭಗವಂತನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಎಲ್ಲಾ ದೇಶಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪ್ತನು. ನಿರವಧಿಕಾನಂದರೂಪನು ನಿರ್ದೋಷವಾದ ಜ್ಞಾನರೂಪನು ಅವನಿಗೆ ಸಮರೂ ಯಾರೂ ಇಲ್ಲ. ಅವನಿಗಿಂತ ಅಧಿಕರೂ ಯಾರೂ ಇಲ್ಲ, ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಈ ಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳವನೆಂದು ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡಿರಿ ಎಂದು ಸಕಲ ವೇದ ಪುರಾಣಸ್ಮೃತಿ ಇತಿಹಾಸಗಳು ಹೇಳುತ್ತವೆ. ಅವರ ಉಪದೇಶವು ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಹೀಗೆಯೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಜ್ಞಾನಿಗಳು ವೇದಾದಿವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿ ನಿಯಮವನ್ನೇ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ ಇದರಿಂದ ಅವನಿಗೆ ಜ್ಞಾನ ಅನಂದ ಮುಂತಾದ ಗುಣಸ್ವರೂಪವಾದ ಕೈಕಾಲು ಮುಂತಾದ ಸುಂದರ ಅವಯವಗಳಿವೆ ಎಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಪರಮಾತ್ಮನು ನಿರ್ಗುಣ ನಿರವಯವ ನಿರಾಕಾರ ನಿರ್ವಿಶೇಷ ಎಂದು ಶಂಕರ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಹೇಳಿದರೆ ಅವನಿಗೆ ಯಾವ ಸ್ವರೂಪವೂ ಇಲ್ಲವೆಂದಂತೆ ಆಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ಬ್ರಹ್ಮವು ಸ್ವಪ್ರಕಾಶಸ್ವರೂಪ = ಉತ್ಕೃಷ್ಟ ತೇಜಸ್ವರೂಪ ಜ್ಞಾನಾತ್ಮಕ ಪ್ರಕಾಶಸ್ವರೂಪನೆಂಬ ಶಂಕರಭಾಷ್ಯದ ಫಲಿತಾರ್ಥವೂ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಸ್ವಪ್ರಕಾಶಸ್ವರೂಪತ್ವ ಎಂಬುದೂ ಒಂದು ವಿಶೇಷವಷ್ಟೇ ಮತ್ತು ಅದು ಬ್ರಹ್ಮದರ್ಮವಾದ ಒಂದು ಗುಣವಷ್ಟೇ. ಇದರಿಂದ ಕೂಡಿದ ಬ್ರಹ್ಮನು ಸಾವಯವನಾದನಷ್ಟೇ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಸುಖಜ್ಞಾನ ಸ್ವರೂಪವೂ ಆಪ್ರಾಕೃತವೂ ತನ್ನಿಂದ ಭೇದವಿಲ್ಲದ್ದೂ ಆದ ವ್ಯಾಪ್ತದೇಹವಿದೆಯೆಂದು ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಅದ್ವೈತದಂತೆ ಪರಮಾತ್ಮನು ನಿರಾಕಾರ ನಿರವಯವ ಎಂದರೆ ಪ್ರಕಾಶಾಕಾರ ಎಂಬ ಮಾತು ವಿರುದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ ಆಕಾರವೇ ಇಲ್ಲದಿದ್ದ ಮೇಲೆ ಪ್ರಕಾಶಾಕಾರ ಎಲ್ಲಿಂದ ಬರಲು ಸಾಧ್ಯ? ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವೇ ಅದ್ವೈತ ಶಾಸ್ತ್ರದ ಪ್ರಕಾರ ಸಿದ್ಧಿಸದ ಹೋಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಸುಖಸಚ್ಚಿತ್— ಸತೀ ಚ ನಾ ಚಿತ್ತ್ವ ಸಚ್ಚಿತ್, ಸುಖಶ್ಚಾಸೌ ಸಚ್ಚಿತ್ತ್ವ ಸುಖಸಚ್ಚಿತ್ ।

ಅದ್ವಯಾತ್ಮಾ— ನ ವಿಧ್ಯತೇ ದ್ವಯಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಅದ್ವಯಃ; ಅದ್ವಯಃ; ಆತ್ಮಾ ಯಸ್ಯಸಃ ಅದ್ವಯಾತ್ಮಾ ।

ಸಮುಪಾಸ್ಯಃ— ಸಮುಪಾಸ್ಯತುಂ ಯೋಗ್ಯಃ; ಸಮುಪಾಸ್ಯಃ ।

ತತ್ತ್ವವಿದ್ಧಿ— ತತ್ತ್ವಂ ವಿದಂತೀತಿ ತತ್ತ್ವವಿದಃ ತೈಃ ತತ್ತ್ವವಿದ್ಧಿಃ ।

ಅವಯವೀ— ಅವಯವಾಃ ಅಸ್ಯಸಂತೀತಿ ಅವಯವೀ ।

ದ್ವೈತಿಮಾತ್ರಂ— ದ್ವೈತೀವ ದ್ವೈತಿಮಾತ್ರಂ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ನಿರೂಪ್ಯತೇ - ನಿ+ರೂಪ್ಯತೇ ರೂಪ್ಯತೇ ರೂಪಂತೇ, ರೂಪ = ರೂಪಕ್ರಿಯಾಯಾಂ ಕರ್ಮಣಿ ಲಟ್ ಆತ್ಮನೇಪದ ನಿ ಉಪಸರ್ಗ |

ಪ್ರಯೋಗ— ತತ್ತ್ವವಿದಃ ವಿತತಂ ಸುಖಸಚ್ಚಿತ್ತಂ ಅದ್ವಯಾತ್ಮಾನಂ ಸಮುಪಾಸ್ಯಂ ವೃಧುಃ ಹಿ | ತಂ ಚ (ವಯಂ) ಅಪಯವಿನಂ ನ ನಿರೂಪಯಾಮಃ ಚೇತ್ (ಬ್ರಹ್ಮಣಾ) ದ್ಯುತಿಮಾತ್ರೇಣ ನ ಭೂಯತೇ ಇತಿ ಚ ಅಮುನಾ (ಮಾಯಾವಾದಿ ಶಾಸ್ತ್ರರಹಸ್ಯೇನ) ಭೂಯತೇ |

★ ★ ★

ಅಪತಾರಿಕಾ— ಪ್ರಕಾಶಾದಿ ಯಾವ ಆಕಾರವೂ ಇಲ್ಲದಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಉಪಾಸ್ಯವಾಗಲಿ ನಮಗೇನು ತೊಂದರೆ ಎಂದರೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಯದಿ ಚೇದ್ಭಗುಪಾಸ್ಯತೇಽಸ್ಯ ರೂಪಂ

ತಿಮಿರತ್ವೇನ ವಿಭಾತಿ ಪಾರಿಶೇಷ್ಯಾತ್ |

ಫಲಮಪ್ಯಥ ಮುಕ್ತಿರೀದೃಶೀ ಸ್ಯಾ-

ದಿತಿ ನೋ ನೈವ ಧಿನೋತ್ಕೃಪಾಸ್ತಿರೇಷಾ

|| 59 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಯದಿ, ಚ, ಈದೃಕ್, ಉಪಾಸ್ಯತೇ, ಅಸ್ಯ, ರೂಪಂ, ತಿಮಿರತ್ವೇನ, ವಿಭಾತಿ, ಪಾರಿಶೇಷ್ಯಾತ್, ಫಲಂ, ಅಪಿ, ಅಥ, ಮುಕ್ತಿಃ, ಈದೃಶೀ, ಸ್ಯಾತ್, ಇತಿ, ನಃ, ನ, ಏವ, ಧಿನೋತಿ, ಉಪಾಸ್ಯಃ, ಏಷಾ |

ಅನ್ವಯ— ಅಸ್ಯ, ರೂಪಂ, ಯದಿ, ಈದೃಕ್, ಉಪಾಸ್ಯತೇ, ಚೇತ್, ಪಾರಿಶೇಷ್ಯಾತ್, ತಿಮಿರತ್ವೇನ, ವಿಭಾತಿ, ಅಥ, ಫಲಂ, ಮುಕ್ತಿಃ, ಅಪಿ, ಈದೃಶೀ, ಸ್ಯಾತ್, ಇತಿ, ಏಷಾ, ಉಪಾಸ್ಯಃ, ನಃ, ನೈವ, ಧಿನೋತಿ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಸ್ಯ = ಈ ಪರಬ್ರಹ್ಮನ,

ರೂಪಂ = ಸ್ವರೂಪವು,

ಯದಿ = ಒಂದು ವೇಳೆ,

ಈದೃಕ್ = ತೇಜೋರೂಪವಲ್ಲವೆಂದು,

ಉಪಾಸ್ಯತೇ ಚೇತ್ = ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡಲ್ಪಡುವುದಾದರೆ,

ಪಾರಿಶೇಷ್ಯಾತ್ = ಪರಿಶೇಷವಾಗಿಯಿಂದ,

ತಿಮಿರತ್ವೇನ = ಕತ್ತಲೆಯ ರೂಪದಿಂದ,

ವಿಭಾತಿ = ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತದೆ,

ಅಥ = ಅನಂತರ,

ಫಲಂ = ಉಪಾಸನೆಯ ಫಲವಾದ,

ಮುಕ್ತಿಃ ಅಪಿ = ಮೋಕ್ಷವೂ ಕೂಡ,

ಈದೃಶೀ = ಕೇವಲ ತಮಸ್ಸು ಇತ್ಯಾದಿ ದುಃಖಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳದ್ದೇ,

ಸ್ಯಾತ್ = ಆದೀತು,

ಇತಿ = ಈ ಕಾರಣದಿಂದ,

ಏಷಾ = ಈ,

ಉಪಾಸಿಃ = ಉಪಾಸನೆಯು,

ನಃ = ನಮ್ಮನ್ನು

ಸ್ವೈವ ಧಿನೋತಿ = ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವುದೇ ಇಲ್ಲ (ಈ ಉಪಾಸನೆಯು ನಮ್ಮ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಹಿಡಿಸುವುದಿಲ್ಲ).

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಹಿಂದೆ ಫಲಿತವಾದಂತೆ ಈ ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಅಪ್ರಕಾಶನು ಎಂದು ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡಿದರೆ (ಪ್ರಕಾಶವಲ್ಲ ದಿರುವುದು ಅಂಧಕಾರವಷ್ಟೆ ಅದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನು) ಅಂಧಕಾರ ಅಂದರೆ ಕತ್ತಲು ಎಂಬ ಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳವನೆಂದೇ ಆಗುವುದು. (ಪುಸ್ತಕ 'ಪ್ರತಿಷೇಧೇ ಪರಿಶಿಷ್ಟಮಾಣೇ ಬುದ್ಧಿಃ ಪರಿಶೇಷಃ', ದೇವದತ್ತ, ಯಜ್ಞದತ್ತ ಎಂಬ ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಇವನು ದೇವದತ್ತನಲ್ಲ ಎಂದರೆ ಯಜ್ಞದತ್ತನೆಂದು ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ. ಅದರಂತೆ ಜ್ಞಾನ ಆನಂದ ಸ್ವರೂಪನೂ ತೇಜಸ್ವಿ ರೂಪನೂ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲವೆಂದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಅಜ್ಞಾನ ಅನಾನಂದ (ದುಃಖ)ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಾಕಾರ ಸ್ವರೂಪವಲ್ಲವೆಂದರೆ ತಮಸ್ವಿ ರೂಪವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ) ಹೀಗೆ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಜ್ಞಾನ, ಆನಂದಪ್ರಕಾಶಸ್ವರೂಪವು ಸಿದ್ಧಿಸದೇ ಹೋದೀತು. ಆಗ ಅಜ್ಞಾನ, ಅನಾನಂದ, ಅಪ್ರಕಾಶಸ್ವರೂಪನಾ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡಿದವನಿಗೂ ತಮಸ್ಸು ಎಂಬ ಮೋಕ್ಷವೇ ಫಲರೂಪವಾಗಿ ದೊರಕಿತು. ತಮಸ್ಸಿಗಾಗಿ ಯಾವ ಉಪಾಸಕನೂ ಪ್ರಯತ್ನಿಸಲಾರನು. ಆದುದರಿಂದ ಭಗವಂತನು ನಿರ್ಗುಣನು ನಿರಾಕಾರನು ಎಂಬ ಉಪಾಸನೆಯು ನಮ್ಮನ್ನು ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವುದಿಲ್ಲ, ನಮ್ಮ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಈ ಉಪಾಸನೆಯು ಸಂತೋಷ ಕರವಾಗಿಲ್ಲ ಎಂದು ಭಾವ.

ವಿಗ್ರಹ—

ತಿಮಿರತ್ವೇನ— ತಿಮಿರಸ್ಸು ಭಾವಃ ತಿಮಿರತ್ವಂ ತೇನ |

ಪಾರಿಶೇಷ್ಯಾತ್— ಪರಿಶೇಷಸ್ಸು ಭಾವಃ ಪಾರಿಶೇಷ್ಯಂ ತಸ್ಮಾತ್ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಉಪಾಸ್ಯತೇ - ಉಪ+ಅಸ್ಯತೇ ಅಸ್ಯತೇ ಅಸ್ಯಂತೇ, ಇತ್ಯಾದಿ ಉಪ ಉಪಸರ್ಗ ಪೂರ್ವಕ ಅಸ ಉಪವೇಶನೇ ಕರ್ಮಣಿ ಲಟ್ | ವಿಭಾತಿ - ವಿ+ಭಾತಿ ಭಾತಃ ಭಾಂತಿ, ಭಾದೀಪ್ತೌ ಲಟ್ ವಿ ಉಪಸರ್ಗ ಧಿನೋತಿ | ಧಿನೋತಿ ಧಿನುತಃ ಧಿಸ್ತಂತಿ ಧಿನೋಷಿ ಧಿನುಥಃ ಧಿನುಥ, ಧಿನೋಮಿ ಧಿನುವಃ ಧಿನ್ವಃ, ಧಿನುಮಃ ಧಿನ್ವಃ, ಧಿಸ್ತಂತಿ ಧಿವಿ ಪ್ರೀಣಾನೇ ಲಟ್ ಧಿನುಪುಷ್ಪೌ |

ಪ್ರಯೋಗ— (ವಯಂ) ಅಸ್ಮರೂಪಂ ಯದಿ ಈದೃಶ್ ಉಪಾಸ್ಯಹೇ ಚೇತ್ ಪಾರಿಶೇಷ್ಯಾತ್ (ತೇನ ರೂಪೇಣ) ತಿಮಿರತ್ವೇನ ವಿಭಾಯತ | ಅಥ ಫಲೇನ ಮುಕ್ತಾ ಅಪಿ ಈದೃಶ್ಯಾ ಭೂಯತೇ ಇತಿ ವಿಶಯಾ ಉಪಾಸ್ಯಾ ವಯಂ ನ ಧಿವ್ಯಮಹೇ (ಈ ಉಪಾಸನೆಯಿಂದ ನಾವು ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ) |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಹಾಗಾದರೆ ಶಂಕರಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ರೀತಿಯ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಮಾಡದಿದ್ದರೆ ನೀವು ಮತ್ತೆ ಹೇಗೆ ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡುತ್ತೀರಿ ಎಂದರೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಅಥ ವೇದಪುರಾಣಾಭಾರತಾನಿ(ದಿ)

ಸ್ವಯಮಾಲೋಚ್ಯ ಯಥಾವಬೋಧಮತ್ರ |

ಗುಣವಂತಮುಪಾಸ್ಯತೇ ಮುಕುಂದಂ

ಸ್ತೃತಿಧರ್ಮಾನ್ ಭೃಶಮಾಚರಂತ ವಿವ || 60 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅಥ, ವೇದಪುರಾಣಾಭಾರತಾನಿ, ಸ್ವಯಂ, ಆಲೋಚ್ಯ, ಯಥಾವಬೋಧಂ, ಅತ್ರ, ಗುಣವಂತಂ, ಉಪಾಸ್ಯತೇ, ಮುಕುಂದಂ, ಸ್ತೃತಿಧರ್ಮಾನ್, ಭೃಶಂ, ಆಚರಂತಃ, ವಿವ |

ಅನ್ವಯ— ಅಥ, ಸ್ವಯಂ, ಸ್ವೃತಿಧರ್ಮಾನ್, ಭೃಶಂ, ಆಚರಂತಃ, ಏವ, ವೇದಪುರಾಣಭಾರತಾನಿ, ಆಲೋಚ್ಯ, ಆತ್ರ, ಯಥಾವಬೋಧಂ, ಮುಕುಂದಂ, ಗುಣವಂತಂ, ಉಪಾಸ್ಯಹೇ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಥ = ಶಂಕರಭಾಷ್ಯವನ್ನು ತೃಪ್ತಿಸಿದ ತರುವಾಯ,

ಸ್ವಯಂ = ಸ್ವಂತವಾಗಿಯೇ,

ಸ್ವೃತಿಧರ್ಮಾನ್ = ಮನ್ನಾದಿಸ್ವೃತ್ಯುಕ್ತ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು,

ಭೃಶಂ = ಚೆನ್ನಾಗಿ,

ಆಚರಂತಃ ಏವ = ಆಚರಿಸುತ್ತಿರುವವರಾಗಿಯೇ,

ವೇದಪುರಾಣಭಾರತಾನಿ = ಬುಗಾದಿ ವೇದಗಳು, ಭಾಗವತಾದಿ ಪುರಾಣಗಳು, ಭಾರತ ಮೊದಲಾದವು ಇವುಗಳನ್ನು,

ಆಲೋಚ್ಯ = ವಿಚಾರಮಾಡಿ,

ಆತ್ರ = ಈ ವೇದಗಳಲ್ಲಿ

ಯಥಾವಬೋಧಂ = ನಮ್ಮ ತಿಳುವಳಿಕೆಗೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ,

ಮುಕುಂದಂ = ಮೋಕ್ಷಪ್ರದನಾದ ವಾಸುದೇವನನ್ನು,

ಗುಣವಂತಂ = ಗುಣವುಳ್ಳವನನ್ನಾಗಿ,

ಉಪಾಸ್ಯಹೇ = ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡುವವು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶಂಕರಭಾಷ್ಯದ ಅದ್ವೈತ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ನಿರ್ಗುಣ(ನಿರಾಕಾರ) ನಿರವಯವ ನಿರ್ವಿಶೇಷ ಎಂಬ ಉಪಾಸನೆಯು ನಮಗೆ ಇಷ್ಟವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ವೇದಪುರಾಣ ಭಾರತ ಪಂಚರಾತ್ರ ಮುಂತಾದ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ನಾವೇ ಸ್ವಂತ ವಿಚಾರ ಮಾಡುತ್ತೇವೆ. ಸ್ವೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಧರ್ಮ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಆಚರಿಸಿ ಅಂತರಂಗ ಶುದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತೇವೆ. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ನಮ್ಮ ಬುದ್ಧಿಗೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ ಆಲೋಚಿಸಿ ಅಪ್ರಾಕೃತಜ್ಞಾನಾನಂದಾದಿಗಳ ಆವಿರ್ಭಾವರೂಪವಾದ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಕೊಡುವ ಪರಮಾತ್ಮನೂ ಅಪ್ರಾಕೃತವಾದ ಜ್ಞಾನಾ ನಂದಾದಿ ಅನಂತ ಕಲ್ಯಾಣಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣನೆಂದೇ ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡುತ್ತೇವೆ. ನಿರಂತರ ಸೇವಿಸುತ್ತೇವೆ. (ಪಂಡಿತಶ್ರೇಷ್ಠ ರಾದ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು ಹೀಗೆ ನಿಷ್ಪಕ್ಷಪಾತವಾಗಿ ವಿಚಾರಮಾಡಿ ಪರಮಾತ್ಮನು ಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣನು ಎಂದು ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡಿದರೆ ಮಾತ್ರವೇ ಮೋಕ್ಷಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಿದರು. ಇದರಿಂದ ದ್ವೈತಶಾಸ್ತ್ರವು ನಿರ್ದೋಷವಾದುದು ಎಂದು ಸೂಚಿತವಾಯಿತು)

ವಿಗ್ರಹ—

ವೇದಪುರಾಣಭಾರತಾನಿ— ವೇದಾಶ್ವ ಪುರಾಣಾನಿ ಚ ಭಾರತಂ ಚ ವೇದಪುರಾಣಭಾರತಾನಿ ತಾನಿ (ವೇದ-ಪುರಾಣಭಾರತಾನಿ ಆದೀನಿ ಯಸ್ಯ ಪಂಚರಾತ್ರಾದೇಃ ತತ್ ವೇದಪುರಾಣಭಾರತಾದಿ) |

ಯಥಾವಬೋಧಂ— ಅವಬೋಧಂ ಅನತಿಕ್ರಮ್ಯ ಯಥಾವಬೋಧಂ |

ಗುಣವಂತಂ— ಗುಣಾಃ ಅಸ್ಯ ಸಂತೀತಿ ಗುಣವಾನ್ ತಂ |

ಸ್ವೃತಿಧರ್ಮಾನ್— ಸ್ವೃತೇಃ ಧರ್ಮಾಃ ಸ್ವೃತಿಧರ್ಮಾಃ ತಾನ್ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಉಪಾಸ್ಯಹೇ - ಉಪ+ಅಸ್ಯಹೇ, ಆಸೇ ಅಸ್ಯಹೇ ಅಸ್ಯಹೇ, ಉಪ ಉಪಸರ್ಗ ಆಸ ಉಪವೇಶನೇ ಲಟ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷೇ ಬಹುವಚನ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಅಥ (ಅಸ್ಯಾಭಿಃ) ಸ್ವಯಂ ಸ್ವೃತಿಧರ್ಮಾನ್ ಭೃಶಂ ಆಚರದ್ವಿಃ ಏವ ವೇದಪುರಾಣಭಾರತಾನಿ(ದಿ) ಆಲೋಚ್ಯ ಅತ್ರ ಯಥಾವಬೋಧಂ ಮುಕುಂದಃ ಗುಣವಾನ್ ಉಪಾಸ್ಯತೇ |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಹೀಗೆ ಶ್ರೀಮತ್ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಅದ್ವೈತದಲ್ಲಿ ಅಶ್ರದ್ಧೆ ಹುಟ್ಟಿದಾಗ ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಷಾರ್ಯರ ಕೀರ್ತಿಯು ಅವರ ಕಿವಿಗೆ ಬಿದ್ದಿತು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಅವಧಾರ್ಯ ಯದೇತಿ ಕಾರ್ಯಮಾರ್ಯಃ

ಸ ವಿವೇಕಾದುಪಚಕ್ರಮೇ ವಿಧಾತುಮ್ |

ಪರಿಪೂರ್ಣಮತೇಜಗತ್ಸು ಕೀರ್ತಿಂ

ಪರಿಪೂರ್ಣಾಮಶ್ರುಣೋತ್ ತದಾ ವಿಶುದ್ಧಾಮ್ || 61 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅವಧಾರ್ಯ, ಯದಾ, ಇತಿ, ಕಾರ್ಯಂ, ಆರ್ಯಃ, ಸಃ, ವಿವೇಕಾತ್, ಉಪಸಚಕ್ರಮೇ, ವಿಧಾತುಂ, ಪರಿಪೂರ್ಣಮತೇಃ, ಜಗತ್ಸು ಕೀರ್ತಿಂ, ಪರಿಪೂರ್ಣಾಂ, ಅಶ್ರುಣೋತ್, ತದಾ, ವಿಶುದ್ಧಾಂ |

ಅನ್ವಯ— ಸಃ, ಆರ್ಯಃ, ಕಾರ್ಯಂ, ವಿವೇಕಾತ್, ಇತಿ, ಅವಧಾರ್ಯ (ವೇದಾದಿ ವಿಚಾರಂ), ವಿಧಾತುಂ, ಯದಾ, ಉಪಚಕ್ರಮೇ, ತದಾ, ಜಗತ್ಸು ಪರಿಪೂರ್ಣಾಂ, ಪರಿಪೂರ್ಣಮತೇಃ, ಕೀರ್ತಿಂ, ಅಶ್ರುಣೋತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸಃ ಆರ್ಯಃ = ಆ ಪೂಜ್ಯರಾದ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮ ಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು,

ಕಾರ್ಯಂ = ತನ್ನ ಕರ್ತವ್ಯವನ್ನು,

ವಿವೇಕಾತ್ = ವಿಚಾರದಿಂದ,

ಇತಿ = ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ,

ಅವಧಾರ್ಯ = ನಿಶ್ಚಯಿಸಿ,

ವಿಧಾತುಂ = ವೇದಾದಿ ವಿಚಾರವನ್ನು ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ,

ಯದಾ = ಯಾವಾಗ,

ಉಪಚಕ್ರಮೇ = ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದರೋ,

ತದಾ = ಆಗ,

ಜಗತ್ಸು = ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ

ಪರಿಪೂರ್ಣಾಂ = ತುಂಬಿರುವ,

ವಿಶುದ್ಧಾಂ = ನಿರ್ಮಲವಾದ,

ಪರಿಪೂರ್ಣಮತೇಃ = ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರ,

ಕೀರ್ತಿಂ = ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು,

ಅಶ್ರುಣೋತ್ = ಕೇಳಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಪರಿಪೂರ್ಣಮತೇ— ಪರಿಪೂರ್ಣ ಮತಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಪರಿಪೂರ್ಣಮತಃ ತಸ್ಯ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಉಪಚಕ್ರಮೇ- ಉಪ+ಚಕ್ರಮೇ ಚಕ್ರಮಾತೇ ಚಕ್ರಮಿರೇ, ಚಕ್ರಮಿಷೇ ಚಕ್ರಮಾಥೇ ಚಕ್ರಮಿದ್ವೇ, ಚಕ್ರಮೇ ಚಕ್ರಮಿವಹೇ ಚಕ್ರಮಿಮಹೇ । ಕ್ರಮು ಪಾದವಿಕ್ಷೇಪ ಉಪ ಉಪಸರ್ಗ ಲಿಟ್ 'ಪೂರ್ವಪಾಞ್ಚಾಂ ಸಮರ್ಥಾಞ್ಚಾಂ' (1-3-42) ಈ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಆತ್ಮನೇಪದ. ಅಶ್ವಣೋತ್ ಅಶ್ವಣುತಾಂ ಅಶ್ವಣ್ವಾನ್, ಅಶ್ವಣೋಃ ಅಶ್ವಣುತಂ ಅಶ್ವಣುತಃ, ಅಶ್ವಣುವಂ ಅಶ್ವಣುವ ಅಶ್ವಣ್ವಾ ಅಶ್ವಣುಮ । ಅಶ್ವಣ್ವಾ ಶ್ರು ಶ್ರವಣೇ ಅನದ್ವಿತನಭೂತೇ ಲವ್ ।

ಪ್ರಯೋಗ— ಆರ್ಯೇಣ ತೇನ ವಿವೇಕಾತ್ ಇತಿ ಅವಧಾರ್ಯ ಯದಾ ಕಾರ್ಯಂ ವಿಧಾತುಂ ಉಪಚಕ್ರಮೇ ತದಾ ಜಗತ್ಸು ಪರಿಪೂರ್ಣ ವಿರುದ್ಧಾ ಪರಿಪೂರ್ಣಮತೇಃ ಕೀರ್ತಿಃ ಆಶ್ರುಯತ ।

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆಚಾರ್ಯರ ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ಕೇಳಿ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮರು ಕಾರ್ಯ ಪ್ರವೃತ್ತರಾಗುವುದಕ್ಕೆ ಮೊದಲೇ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ಅವರನ್ನು ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಷಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ವಾದಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸಿದರು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ವಿಹಿಂಸಸ್ತಿ ಹಿ ನೋ ಜನೋಽತಿವಾಗ್ನೀ

ಸಮಯಂ ಕೋಽಪಿ ಪರಂಪರೋಪಯಾತಮ್ ।

ಕ್ಷಿಪ ತಂ ತ್ವಮುದಾರಯುಕ್ತಶೂರೋ

ನ ಪರೇ ತತ್ರ ಸಮರ್ಥತಾಂ ವ್ರಜೇಯುಃ || 62 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ವಿಹಿಂಸಸ್ತಿ, ಹಿ, ನಃ, ಜನಃ, ಅತಿವಾಗ್ನೀ, ಸಮಯಂ, ಕಃ, ಅಪಿ, ಪರಂಪರೋಪಯಾತಂ, ಕ್ಷಿಪ, ತಂ, ತ್ವಂ, ಉದಾರಯುಕ್ತಶೂರಃ, ನ, ಪರೇ, ತತ್ರ, ಸಮರ್ಥತಾಂ, ವ್ರಜೇಯುಃ ।

ಅನ್ವಯ— ಅತಿವಾಗ್ನೀ, ಕೋಽಪಿ, ಜನಃ, ಪರಂಪರೋಪಯಾತಂ, ನಃ, ಸಮಯಂ, ವಿಹಿಂಸಸ್ತಿ, ಹಿ, ಉದಾರಯುಕ್ತಶೂರಃ, ತ್ವಂ, ತಂ, ಕ್ಷಿಪ, ಪರೇ, ತತ್ರ, ಸಮರ್ಥತಾಂ, ನ, ವ್ರಜೇಯುಃ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅತಿವಾಗ್ನೀ = ಉಪನ್ಯಾಸಕುಶಲನಾದ,

ಕೋಽಪಿ ಜನಃ = ಯಾವನೋ ಒಬ್ಬ ಮನುಷ್ಯನು (ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಷಾರ್ಯರು),

ಪರಂಪರೋಪಯಾತಂ = ಕುಲಪರಂಪರೆಯಿಂದ ಬಂದಿರುವ,

ನಃ ಸಮಯಂ = ನಮ್ಮ ಆದ್ವೈತ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು,

ವಿಹಿಂಸಸ್ತಿ ಹಿ = ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂಬುದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಷ್ಟೆ (ಆದ್ದರಿಂದ),

ಉದಾರ = ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ,

ಯುಕ್ತಶೂರಃ = ಯುಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ವೀರನಾದ,

ತ್ವಂ = ನೀನು,

ತಂ = ಆ ವಾದಿಯನ್ನು,

ಕ್ಷಿಪ = ನಿರಾಕರಿಸು,

ಪರೇ = ನಿನ್ನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಇತರರು,
 ತತ್ರ = ಆ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ
 ಸಮರ್ಥತಾಂ = ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು
 ನ ವ್ರಜೇಯುಃ = ಹೊಂದಲಾರರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಎಲೈ! ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತರೇ ಉಪನ್ಯಾಸ ಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಕುಶಲನಾದ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯ ನೆಂಬ ಯಾವನೋ ಒಬ್ಬ ಮನುಷ್ಯನು ಇತ್ತೀಚೆಗೆ ತುಂಬಾ ಕೋಲಾಹಲವನ್ನು ಎದ್ದಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಅವನು ವಂಶಪರಂಪರೆಯಿಂದ ಬಂದಿರುವ ನಮ್ಮ ಅದ್ವೈತ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಎಲ್ಲರ ಎದುರು ಖಂಡಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಇದು ಬಹಳ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಉತ್ತಮ ಯುಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿ ವಾದಿಗಳನ್ನು ಗೆಲ್ಲುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವೀರರಾದ ನೀವು ಆ ವಾದಿಯನ್ನು ಜಯಿಸಿರಿ. ಎಲೈ! ತ್ರಿವಿಕ್ರಮರೇ ನಿಮ್ಮನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದ ಯಾರೂ ಕೂಡ ಆ ವಾದಿಯನ್ನು ಜಯಿಸುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಪಡೆದಿಲ್ಲ ಎಂದು ನಾವು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿರುವೆವು. (ಹೀಗೆ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ಬೇಡಿಕೊಳ್ಳಲು ತ್ರಿವಿಕ್ರಮ ಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು ಮನ್ನಿಸ್ಸದಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹಗೊಂಡರು)

ವಿಗ್ರಹ—

ಅತಿವಾಗ್ಧೀ— ಪ್ರಶಸ್ತಾ ವಾಕ್ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತೀತಿ ವಾಗ್ಧೀ, 'ವಾಚೋ ಗ್ವಿನಃ' (5-6-124) ಗ್ವಿನಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅತ್ಯಂತ ವಾಗ್ಧೀ ಅತಿವಾಗ್ಧೀ |

ಪರಂಪರೋಪಯಾತಂ— ಪರಂಪರಯಾ ಉಪಯಾತಃ ಪರಂಪರೋಪಯಾತಃ ತಂ |

ಉದಾರಯುಕ್ತಶೂರಃ— ಉದಾರಶ್ಚ ತಾಃ ಯುಕ್ತಯಶ್ಚ ಉದಾರಯುಕ್ತಯಃ ಉದಾರಯುಕ್ತಿಷು ಶೂರಃ ಉದಾರಯುಕ್ತಶೂರಃ |

ಸಮರ್ಥತಾಂ— ಸಮರ್ಥಸ್ಯ ಭಾವಃ ಸಮರ್ಥತಾ ತಾಂ |

ಕೋಶ— 'ವಾಚೋ ಯುಕ್ತಿ ಪಟುವಾಗ್ಧೀ ಸಮಯಾಃ ಶಪಥಾಚಾರಕಾಲ ಸಿದ್ಧಾಂತಸಂವಿಧಃ' ಅಮರ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ವಿಹಿಂಸತಿ- ವಿಹಿಂಸತಿ ಹಿಂಸತಃ ಹಿಂಸಂತಿ, ಹಿಂಸಿ ಹಿಂಸತಃ ಹಿಂಸಂತಿ, ಹಿಂಸಿ ಹಿಂಸತಃ ಹಿಂಸತಃ ಹಿಂಸಂತಿ ಹಿಂಸಯಾಂ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಂ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಅತಿವಾಗ್ಧಿನಾ ಕೇನಾಪಿ ಜನೇನ ಪರಂಪರೋಪಯಾತಃ ನಃ ಸಮಯಃ ವಿಹಿಂಸತೇ ಹಿ | ಉದಾರಯುಕ್ತಶೂರೇಣ ತ್ವಯಾ ಸಃ ಕ್ಷಿಪ್ಯತಾಂ ಪಠ್ಯಃ ತತ್ರ ಸಮರ್ಥತಾ ನ ವ್ರಜೇತ |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ಶ್ರೀತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತರನ್ನು ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸಿದರು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ತವ ವೇದನದೀರ್ವಿಗಾಹ್ಯ ಭೂಯಃ

ಸಮಯಾಂಭೋಧಿಷು ಕುರ್ವತೋ ವಿಹಾರಮ್ |

ನವಕಾವ್ಯರಸಪ್ರಿಯಸ್ಯ ವಾದಿ-

ದ್ವಿರದೇಂದ್ರ ಪ್ರತಿವಾರಣೋ ನ ಜಜ್ಞೇ

|| 63 ||

ಪದಪ್ರದ— ತವ, ವೇದನದೀ, ವಿಗಾಹ್ಯ, ಭೂಯಃ, ಸಮಯಾಂಭೋಧಿಷು, ಕುರ್ವತಃ, ವಿಹಾರಂ, ನವಕಾವ್ಯರಸಪ್ರಿಯಸ್ಯ, ವಾದಿದ್ವಿರದೇಂದ್ರ! ಪ್ರತಿವಾರಣಃ, ನ, ಜಜ್ಞೇ |

ಅನ್ವಯ— ಹೇ ವಾದಿದ್ವಿರದೇಂದ್ರ! ವೇದನದೀ, ವಿಗಾಹ್ಯ, ಭೂಯಃ, ಸಮಯಾಂಭೋಧಿಷು, ವಿಹಾರಂ, ಕುರ್ವತಃ, ನವಕಾವ್ಯರಸಪ್ರಿಯಸ್ಯ, ತವ, ಪ್ರತಿವಾರಣಂ, ನ, ಜಜ್ಞೇ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಹೇ ವಾದಿದ್ವಿರದೇಂದ್ರ! = ಎಲೈ! ಎಲ್ಲಾ ವಾದಿಗಳೆಂಬ ಅನೇಕರಿಗೆ ರಾಜರಾದ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರೇ!

ವೇದನದೀ = ವೇದಗಳೆಂಬ ನದಿಗಳನ್ನು,

ವಿಗಾಹ್ಯ = ಪ್ರವೇಶಿಸಿ,

ಭೂಯಃ = ತಿರುಗಿ,

ಸಮಯಾಂಭೋಧಿಷು = ಶಾಸ್ತ್ರಗಳೆಂಬ ಸಮುದ್ರಗಳಲ್ಲಿ

ವಿಹಾರಂ ಕುರ್ವತಃ = ಆಟವಾಡುತ್ತಿರುವ,

ನವಕಾವ್ಯರಸಪ್ರಿಯಸ್ಯ = ನೂತನವಾದ ಕಾವ್ಯಗಳ ಶೃಂಗಾರಾದಿ ರಸಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳ,

ತವ = ನಿಮಗೆ,

ಪ್ರತಿವಾರಣಃ = ಪ್ರತಿವಾದಿ ಎಂಬ ಅನೆಯು,

ನ ಜಜ್ಞೇ = ಹುಟ್ಟಿಲ್ಲ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಎಲೈ, ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರೇ! ಒಂದು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಮದ್ವಾನೆಯು ಹೊಳೆಗಳಲ್ಲಿ ಈಜಾಡಿ ಕೊನೆಗೆ ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಆಟವಾಡುತ್ತಾ ಇರುತ್ತದೆ. ಅದನ್ನು ಸೋಲಿಸಲು ಸಮರ್ಥವಾದ ಶತ್ರುಗಳಾದ ಅನೇಕರೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರಂತೆ ವೇದಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಬಹಳವಾಗಿ ಆಲೋಚನೆ ಮಾಡಿದ್ದೀರಿ. ಅನೇಕ ಸಿದ್ಧಾಂತಗಳನ್ನು ಮಥನ ಮಾಡಿ ತಿಳಿದುಕೊಂಡಿದ್ದೀರಿ. ಹಲವು ಮೊಸ ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪರಿಶ್ರಮ ಪಡೆದು ಶೃಂಗಾರಾದಿ ರಸಗಳ ಪರಿಪಕ್ವವಾದ ಶಾಸ್ತ್ರೀಯ ಅನುಭವವನ್ನು ಪಡೆದಿದ್ದೀರಿ. ಹೀಗೆ ವೇದ ಶಾಸ್ತ್ರ ಮತ್ತು ಕಾವ್ಯಗಳ ಪರಿಶ್ರಮವುಳ್ಳ ನೀವು, ನಿಮ್ಮನ್ನು ಸೋಲಿಸುವ ಪ್ರತಿ ವಾದಿಯು ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿಲ್ಲ (ಎಂದು ತ್ರಿವಿಕ್ರಮರನ್ನು ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ಹೊಗಳಿದರು).

ವಿಗ್ರಹ—

ವಾದಿದ್ವಿರದೇಂದ್ರ— ದ್ವೌ ರದೌ ಯೇಷಾಂತೇ ದ್ವಿರದಾಃ ವಾದಿನಃ ಏವ ದ್ವಿರದಾಃ ವಾದಿದ್ವಿರದಾಃ
ವಾದಿದ್ವಿರದಾನಾಂ ಇಂದ್ರಃ ವಾದಿದ್ವಿರದೇಂದ್ರಃ ತಸ್ಯ ಸಂಬುದ್ಧಿಃ ಹೇ ವಾದಿದ್ವಿರದೇಂದ್ರ !

ವೇದನದೀ— ವೇದಾ ಏವ ನದ್ಯಃ ವೇದನದ್ಯಃ ತಾಃ |

ಸಮಯಾಂಭೋಧಿಷು— ಸಮಯಾಃ ಏವ ಅಂಭೋದಯಃ ಸಮಯಾಂಭೋದಯಃ ತೇಷು |

ನವಕಾವ್ಯರಸಪ್ರಿಯಸ್ಯ— ನವಾನಿ ಚ ತಾನಿ ಕಾವ್ಯಾನಿ ಚ ನವಕಾವ್ಯಾನಿ, ನವಕಾವ್ಯಾನಾಂ ರಸಾಃ ನವಕಾವ್ಯ
ರಸಾಃ ನವಕಾವ್ಯರಸೇಷು ಪ್ರಿಯಃ ನವಕಾವ್ಯರಸಪ್ರಿಯಃ ತಸ್ಯ |

ಕೋಶ— ಸಮಯ = ಸಿದ್ಧಾಂತ, 'ಸಮಯಾಃ ಶಪಥಬಾರಕಾಲಸಿದ್ಧಾಂತಸಂವಿಧಃ', 'ದ್ವಿರದೋಽನೇಕಪೋ ದ್ವಿಪಃ ಕುಂಜರೋ ವಾರಣಃ ಕರಿ' ಅಮರ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಜಜ್ಞೇ - ಜಜ್ಞೇ ಜಜ್ಞಾತೇ ಜಜ್ಞರೇ ಇತ್ಯಾದಿ ಜನೀಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ ಲಿಟ್ |

ಪ್ರಯೋಗ— ತವ ಪ್ರತಿವಾರಣೇ ನ ಜಜ್ಞೇ (ಭಾವೇ ಪ್ರಯೋಗ) |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಣಾ— ಮಾಯಾವಾದಿ ಪಂಡಿತರು ತಮ್ಮ ಮಾತನ್ನು ಉಪಸಂಹರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಉಪಯೋಹಿ ಯಶಃ ಶಶಾಂಕಗೌರಂ

ನಿಜಯೋಧ್ಯಾ ಭಯಂ ನಿರಾಕುರು ತ್ವಮ್ |

ಅಧುನಾ ವಿಧಿನೋಪಪಾದಿತಂ ತ್ವಂ

ಪ್ರತಿವಾದಿಪ್ರತಿವಾರಣಂ ನಿವಾರ್ಯ

|| 64 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಉಪಯೋಹಿ, ಯಶಃ, ಶಶಾಂಕಗೌರಂ, ನಿಜಯೋಧ್ಯಾ, ಭಯಂ, ನಿರಾಕುರು, ತ್ವಂ, ಅಧುನಾ, ವಿಧಿನಾ, ಉಪಪಾದಿತಂ, ತ್ವಂ, ಪ್ರತಿವಾದಿಪ್ರತಿವಾರಣಂ, ನಿವಾರ್ಯ |

ಅನ್ವಯ— ಅಧುನಾ(ತ್ವಂ), ವಿಧಿನಾ, ಉಪಪಾದಿತಶಿ, ಪ್ರತಿವಾದಿಪ್ರತಿವಾರಣಂ, ನಿವಾರ್ಯ, ಶಶಾಂಕಗೌರಂ, ಯಶಃ, ನಿಜಯೋಧ್ಯಾ, ಭಯಂ, ನಿರಾಕುರು |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಧುನಾ = ಈಗ,

ತ್ವಂ = ನೀವು,

ವಿಧಿನಾ = ದೈವದಿಂದ,

ಉಪಪಾದಿತಂ = ಒದಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ,

ತಂ = ಆ,

ಪ್ರತಿವಾದಿಪ್ರತಿವಾರಣಂ = ಪ್ರತಿವಾದಿಯುಂಟು ಶತ್ರುವಾದ ಆನೆಯನ್ನು,

ನಿವಾರ್ಯ = ನಿರಾಕರಿಸಿ,

ಶಶಾಂಕಗೌರಂ = ಚಂದ್ರನಂತೆ ಬೆಳ್ಳಗಿರುವ,

ಯಶಃ = ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು,

ಉಪಯೋಹಿ = ಹೊಂದಿರಿ,

ನಿಜಯೋಧ್ಯಾ = ತನ್ನವರ ಸಮೂಹದ,

ಭಯಂ = ಹೆದರಿಕೆಯನ್ನು,

ನಿರಾಕುರು = ಹೋಗಲಾಡಿಸಿರಿ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಎಲೈ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿರೇ! ಈಗ ದೇವಯೋಗದಿಂದ ನಮಗೆ ಒಳ್ಳೆಯ ಪ್ರತಿವಾದಿಯು ಒದಗಿದ್ದಾನೆ. ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರೇ ನಮಗೆ ಪ್ರತಿವಾದಿಯಾದ ಮದ್ವಾನೆಯು, ಅವರನ್ನು ಖಂಡಿಸಿ ನೀವು ಚಂದ್ರನ ಪ್ರಕಾಶದಂತೆ ಶುಭ್ರವಾದ ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರಿ. ಅದ್ವೈತಮತವು ನಿಮ್ಮದು, ಅದ್ವೈತ ಜನಸಮುದಾಯವು ನಮ್ಮದು. ಮದ್ವಾನೆಯು ಪ್ರತಿಭಟಿಸುವ ಎದುರಾಳಿಯಾದ ಆನೆಯನ್ನು ಸೋಲಿಸಿ ತನ್ನ ಹಿಂಡಿನ ಆನೆಗಳ ಭಯವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವಂತೆ ನೀವೂ ಕೂಡ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿ ಸ್ವಕೀಯರ ಭಯವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿ ಎಂದು ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ಶ್ರೀ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮ ಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಶಶಾಂಕಗೌರಂ— ಶಶಾಂಕವತ್ ಗೌರಂ ಶಶಾಂಕಗೌರಂ ತತ್ |

ನಿಜಯೂಥಸ್ಥ— ನಿಜಂ ಚ ತತ್ ಯೂಥಂ ಚ ನಿಜಯೂಥಂ ತಸ್ಯ ।

ಪ್ರತಿವಾದಿಪ್ರತಿವಾರಣಂ— ಪ್ರತಿವಾದೀ ಏವ ಪ್ರತಿವಾರಣಃ ಪ್ರತಿವಾದಿಪ್ರತಿವಾರಣಃ ತಂ ।

ಕೋಶ— ಯೂಥಂ= ಹಿಂದು, 'ಸಜಾತೀಯೈ ಕುಲಂ ಯೂಥಂ ದೈವಂ ದಿಷ್ಟಂ ಭಾಗದೇಯಂ ಭಾಗ್ಯಂ ಸ್ತ್ರೀ ನಿಯತಿರ್ವಿಧಿಃ' 'ಅವದಾತಃ ಸಿತೋ ಗೌರೋ ವಲಕ್ಷೋ ಧವಲೋಽರ್ಜುನಃ' 'ಯಶಃ ಕೀರ್ತಿಃ ಸಮಜ್ಞಾ ಚ' ಅಮರ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಉಪಯಾಹಿ - ಉಪ+ಯಾಹಿ, ಯಾತು-ಯಾತಾತ್ ಯಾತಾಂ ಯಾಂತು, ಯಾಹಿ-ಯಾತಾತ್ ಯಾತಂ ಯಾತ, ಯಾನಿ ಯಾವ ಯಾಮ । ಉಪ ಉಪಸರ್ಗ ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ ಪರಸ್ವೈ ಸಕ ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನ । ನಿರಾಕುರು - ನಿರ್+ಅ+ಕುರು-ಕರೋತು ಕುರುತಾತ್ ಕುರುತಾಂ ಕುರುಂತು, ಕುರು-ಕುರುತಾತ್ ಕುರುತಂ ಕುರುತ, ಕರವಾಣಿ ಕರವಾವ ಕರವಾಮ. ಡು ಕೃಣ ಕರಣೇ ಪರಸ್ವೈ ಸಕ ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನ । ನಿರ್ ಆ ಎಂದು ಎರಡು ಉಪಸರ್ಗಗಳು ।

ಪ್ರಯೋಗ— ಅಧುನಾ ತ್ವಯಾ ವಿಧಿನಾ ಉಪಪಾದಿತಂ ತಂ ಪ್ರತಿವಾದಿಪ್ರತಿವಾರಣಂ ನಿವಾರ್ಯ ಶಶಾಂಕಗೌರಂ ಯಶಃ ಉಪಯಾಯತಾಂ ನಿಜಯೂಥಸ್ಥ ಭಯಂ ನಿರಾಕ್ರಿಯತಾಂ ।

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆಗ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತರು ಎನು ಮಾಡಿದರು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಇತಿ ಮಾಯಿಜನೇನ ತತ್ರ ತತ್ರ

ಸ್ವಜನತ್ವೇನ ಸ ತಾವದರ್ಥ್ಯಮಾನಃ ।

ಅನುಕೂಲವಚಾ ಮಹಿಷ್ಯಮಾನಃ

ಮನಸಾ ಸಂಶಯಮಾವ ಸಂಶಯಚ್ಛಿತ್

॥ 65 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಇತಿ, ಮಾಯಿಜನೇನ, ತತ್ರ, ತತ್ರ, ಸ್ವಜನತ್ವೇನ, ಸಃ, ತಾವತ್, ಅರ್ಥ್ಯಮಾನಃ, ಅನುಕೂಲವಚಾಃ, ಮಹಿಷ್ಯಮಾನಃ, ಮನಸಾ, ಸಂಶಯಂ, ಅಪ, ಸಂಶಯಚ್ಛಿತ್ ।

ಅನ್ವಯ— ಮಾಯಿಜನೇನ, ತತ್ರ, ತತ್ರ, ಸ್ವಜನತ್ವೇನ, ಇತಿ, ಅರ್ಥ್ಯಮಾನಃ, ಅನುಕೂಲವಚಾಃ, ಮಹಿಷ್ಯಮಾನಃ, ಸಂಶಯಚ್ಛಿತ್, ಸಃ, ತಾವತ್, ಮನಸಾ, ಸಂಶಯಂ, ಅಪ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಮಾಯಿಜನೇನ = ಮಾಯಾವಾದಿಗಳಿಂದ,

ತತ್ರ ತತ್ರ = ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ,

ಸ್ವಜನತ್ವೇನ = ಶತ್ರುವರಾದುದರಿಂದ,

ಇತಿ = ಈ ರೀತಿ,

ಅರ್ಥ್ಯಮಾನಃ = ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ,

ಅನುಕೂಲವಚಾಃ = (ತನ್ನವರಿಗೆ) ಸಂತೋಷಕರವಾದ ಮಾತುಳ್ಳ,

ಮಹಿಷ್ಯಮಾನಃ = ಬಹಳ ಹೆಚ್ಚಾದ ಅಭಿಮಾನ ಉಳ್ಳ, ಬಹಳ ಸಮರ್ಥವಾದ ಪ್ರಮಾಣಗಳುಳ್ಳ,

ಸಂಶಯಚ್ಛಿತ್ = (ಇತರ)ಸಂಶಯವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕ,

ಸಃ ತಾವತ್ = ಆ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರಾದರೂ,

ಮನಸಾ = ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ,

ಸಂಶಯಂ ಆಪ = ಸಂಶಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಈ ರೀತಿ ಮಾಯಾವಾದಿ ಜನರು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಮತದವನ್ನು ಎಂಬ ಅಭಿಮಾನದಿಂದ ಶ್ರೀಮತ್ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮ ಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಕುರಿತು ನೀವು ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಸೋಲಿಸಿ ನಮ್ಮ ಮತದ ಗೌರವವನ್ನು ಉಳಿಸಿ ಎಂದು ಬೇಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು. ತ್ರಿವಿಕ್ರಮರು ಸ್ವತಃ ಪರಂಪರಾಗತವಾದ ತಮ್ಮ ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಅಭಿಮಾನವುಳ್ಳವರು. ಅವರು, ತಮ್ಮವರು ಕೇಳಿಕೊಂಡಾಗ ಅವರ ಮನಸ್ಸಿಗೆ (ನಾನು ಒಂದೇ ಉತ್ತರದಿಂದ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಸೋಲಿಸುತ್ತೇನೆ ಎಂದರು) ಸಂತೋಷವಾಗುವ ಮಾತುಗಳನ್ನೇ ಆಡಿದರು. ಅದ್ವೈತ ಸಾಧಕವಾದ ಬಲವಾದ ಪ್ರಮಾಣಗಳೂ ಅವರಲ್ಲಿದ್ದವು. ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಬಂದಿರುವ ಸಂಶಯಗಳನ್ನು ಅವರು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಆದರೆ ತಮ್ಮವರು ತನ್ನನ್ನು ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ವಾದಿಸಿ ಸೋಲಿಸಿ ಎಂದು ಕೇಳಿಕೊಂಡಾಗ ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡರೂ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ತನಗೆ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಸೋಲಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವೋ ಎಂದು ಸಂಶಯಪಟ್ಟರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಮಾಯಾಜನೇನ— ಮಾಯಾ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತೀತಿ ಮಾಯೀ, ಮಾಯೀ ಚಾಸೌ ಜನಶ್ಚ ಮಾಯೀಜನಃ, ತೇನ ಮಾಯಾಜನೇನ |

ಸ್ವಜನತೇನ— ಸ್ವಸ್ಥ ಜನಃ ಸ್ವಜನಃ ತಸ್ಯ ಭಾವಃ ಸ್ವಜನತ್ವಂ ತೇನ |

ಅನುಕೂಲವಚಾಃ— ಅನುಕೂಲಂ ವಚಃ ಯಸ್ಯಸಃ ಅನುಕೂಲವಚಾಃ |

ಮಹಿಷ್ಯಮಾನಃ— ಮಹಿಷ್ಯಃ ಮಾನಃ ಯಸ್ಯಸಃ (ಮಹಿಷ್ಯಾಢಿ ಮಾನಾಢಿ ಯಸ್ಯಸಃ) ಮಹಿಷ್ಯಮಾನಃ |

ಸಂಶಯಚ್ಛಿತ್— ಸಂಶಯಂ ಛಿನ್ತೀತಿ ಸಂಶಯಚ್ಛಿತ್ |

ತ್ರಯಾಪದ— ಅಪೆ ಆಪತುಃ ಆಪುಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಆಪ್ ಲೃ ವ್ಯಾಪೌ (ಆಪ್) ಧಾತು ಲಿಟ್ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಮಾಯಾಜನೇನ ತತ್ರ ತತ್ರ ಸ್ವಜನತೇನ ಇತಿ ಅರ್ಥ್ಯಮಾನೇನ ಅನುಕೂಲವಚಸಾ ಮಹಿಷ್ಯಮಾನೇನ ಸಂಶಯಚ್ಛಿತ್ತಾ ತೇನ ತಾವತ್ ಮನಸಾ ಸಂಶಯಃ ಆಪೇ |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಅನಂತರ ಶ್ರೀತ್ರಿವಿಕ್ರಮರು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿದ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಶಿಷ್ಯರನ್ನು ಜಯಿಸಲಾರಂಭಿಸಿದರು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಶಿವಮಧ್ವವಚಃಸ್ವಗಪ್ರಯೋಕ್ತನ್

ಪುರುಷಾನೇಷ ವಿಷಾದಯನ್ ಕವೀಭಃ |

ವಿವಿಧೋತ್ತರಧೂಲಿಪಾತನೇನ

ಪ್ರತಿಘೇನಾಧಿಕಮಂಧಯಾಂಚಕಾರ

|| 66 ||

ಪದಭೈದ— ಶಿವಮಧ್ವವಚಃಸ್ವಗಪ್ರಯೋಕ್ತನ್, ಪುರುಷಾನ್, ವಿಷಃ, ವಿಷಾದಯನ್, ಕವೀಭಃ, ವಿವಿಧೋತ್ತರ ಧೂಲಿಪಾತನೇನ, ಪ್ರತಿಘೇನ, ಅಧಿಕಂ, ಅಂಧಯಾಂಚಕಾರ |

ಅನ್ವಯ— ಶಿವಮಧ್ವವಚಃಸ್ವಗಪ್ರಯೋಕ್ತನ್, ಪುರುಷಾನ್, ವಿಷಾದಯನ್, ವಿಷಃ, ಕವೀಭಃ, ಪ್ರತಿಘೇನ, ವಿವಿಧೋತ್ತರಧೂಲಿಪಾತನೇನ, ಅಧಿಕಂ, ಅಂಧಯಾಂಚಕಾರ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಶಿತಮದ್ವಪಚದ್ಯಃಪ್ರಯೋಕ್ತನ್ = ಹರಿತವಾದ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಮಾತೆಂಬ ಅಂಕುಶವನ್ನು
ಪ್ರಯೋಗಿಸುವ,
ಪುರುಷಾನ್ = ಮನುಷ್ಯರನ್ನು,
ವಿಷಾದಯನ್ = ವ್ಯಥೆಗೊಳಿಸುತ್ತಿರುವ,
ವಿಷಃ = ಈ,
ಕವೀಭಃ = ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರೆಂಬ ಆನೆಯು,
ಪ್ರತಿಘೇನ = ಕೋಪದಿಂದ, ಪ್ರತಿಬಂಧ್ಯುತ್ತರದಿಂದ,
ವಿವಿಧಃ = ನಾನಾ ಪ್ರಕಾರವಾದ,
ಉತ್ತರ = ಪ್ರತ್ಯುತ್ತರವೆಂಬ,
ಧೂಲಿಪಾತನೇನ = ಧೂಳನ್ನು ಎರಚುವುದರಿಂದ,
ಅಧಿಕಂ = ಹೆಚ್ಚಾಗಿ,
ಅಂಧಯಾಂಚಕಾರ = ಕುರುಡಾಗಿ ಮಾಡಿತು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಮದಭರಿತವಾದ ಆನೆಯ ಕಿವಿಗೆ ಅಂಕುಶ ಹಾಕಿ ತಿವಿದು ಪಳಗಿಸಲು ಬಯಸುವ ಧೈರ್ಯಶಾಲಿ-
ಗಳಾದ ಗಂಡಸರನ್ನು ಮಾವಟಗರನ್ನು ಬೆದರಿಸಿ ಹಿಂಜರಿಯುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತದೆ. ಅವರನ್ನು ವಿಷಾದಗೊಳಿಸುತ್ತದೆ.
ಸಿಟ್ಟಿನಿಂದ ಅರಚುತ್ತಾ ಘೀಳಿಡುತ್ತಾ ಅವರ ಕಣ್ಣುಗಳಿಗೆ ಧೂಳಿರಚಿ ಅವರನ್ನು ಕುರುಡನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ಏನೂ
ಮಾಡಲೂ ತೋಚದಂತೆ ಮಾಡುತ್ತದೆ. ಆನೆಯಂತಿರುವವರು ಕವಿಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಶ್ರೀತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು
ಅಂಕುಶದಂತಿರುವ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಮಾತನ್ನು ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿರಿಸಿಕೊಂಡು ವಾದ ಮಾಡುತ್ತ ಆ ಮಾತುಗಳನ್ನು
ಆನೆಯ ಕಿವಿಗೆ ಅಂಕುಶ ದಿಂದ ಚುಚ್ಚುವಂತೆ ಅವರ ಎದುರು ಮಧ್ಯರ ಶಿಷ್ಯರು ಹೇಳಿದಾಗ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮರು ಉತ್ತರ ಕೊಡಲು
ಅಸಮರ್ಥರಾದರೂ ಸಿಟ್ಟುಗೊಂಡು ಏನಾದರೊಂದು ಎದುರುತ್ತರವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಆನೆಯ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಧೂಳಿರಚುವಂತೆ
ಪ್ರತಿಬಂಧಿ ಉತ್ತರಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಶಿಷ್ಯರನ್ನು ಕರ್ತವ್ಯ ಮೂಢರನ್ನಾಗಿಯೂ ಮುಂದೆ ಮಾತ-
ನಾಡದಂತೆಯೂ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಪ್ರತಿಘಃ = ಬಂದಿ. (ಪ್ರತ್ಯುತ್ತರ ಹೊಳೆಯದಿದ್ದಾಗ ಕೋಪದಿಂದ ಕೊಡುವ ಯದ್ವಾ-
ತದ್ವಾರೂಪದ ಅಸಂಬದ್ಧ ಉತ್ತರ)

ವಿಗ್ರಹ—

ಶಿತಮದ್ವಪಚದ್ಯಃಪ್ರಯೋಕ್ತನ್— ಮದ್ವಸ್ಯ ವಚಾಂಸಿ ಮದ್ವವಚಾಂಸಿ, ಶಿತಾನಿ ಚ ತಾನಿ ಮದ್ವವಚಾಂಸಿ
ಚ ಶಿತಮದ್ವವಚಾಂಸಿ, ಶಿತಮದ್ವವಚಾಂಸಿ ಏವ ಸ್ಯಣಯಃ ಶಿತಮದ್ವವಚಃ ಸ್ಯಣಯಃ, ಪ್ರಯುಂಜತೇ
ಇತಿ ಪ್ರಯೋಕ್ತಾರಃ, ಶಿತಮದ್ವವಚಃಸ್ಯಣೇನಾಂ ಪ್ರಯೋಕ್ತಾರಃ ಶಿತಮದ್ವವಚಃಸ್ಯಣೇಪ್ರಯೋಕ್ತಾರಃ
ತಾನ್ |

ಕವೀಭಃ— ಕವಿರವ ಇಭಃ ಕವೀಭಃ |

ವಿವಿಧೋತ್ತರಧೂಲಿಪಾತನೇನ— ವಿವಿಧಾನಿ ಚ ತಾನಿ ಉತ್ತರಾಣಿ ಚ ವಿವಿಧೋತ್ತರಾಣಿ, ವಿವಿಧೋತ್ತರ
ರಾಣ್ಯೇವ ಧೂಲಯಃ ವಿವಿಧೋತ್ತರಧೂಲಯಃ, ವಿವಿಧೋತ್ತರಧೂಲೀನಾಂ ಪಾತನಂ ವಿವಿಧೋತ್ತರ
ಧೂಲಿಪಾತನಂ ತೇನ |

ಕೋಶ— ಇಭಃ = ಆನೆ, 'ಇಭಃ ಸ್ತಂಭೇರಮಃ ಪದ್ವೀ', ಸ್ತಂಭ = ಅಂಕುಶ, 'ಅಂಕುಶೋಽಸ್ಯ ಸ್ತಂಭಃ ಸ್ತಿಯಾಂ', ಪ್ರತಿಘಃ = ಸಿಟ್ಟು, 'ಕೋಪ ಕೋಪಧಾಮರ್ಷರೋಷಪ್ರತಿಘ ರುಟ್ ಕುಢೌ ಸ್ತಿಯಾಂ' 'ಪ್ರತಿಘಃ ಪ್ರತಿಘೌತೇಽಸ್ಮೈ', ಧೂಲಿ = ಧೂಳು, 'ರೇಣುದರ್ವಯೋಃ ಸ್ತಿಯಾಂ ಧೂಲಿಃ ಪಾಂಸುರ್ನಾ ನ ದ್ವಯೋ ರಜಃ' ಅಮರ |

ವಿಶೇಷಾಂಶ— ಭಲಾರಿಯು, ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯಕೀರ್ತಿವಹಾನಂತರಂ ತಸ್ಮಿನ್ ದೇಶೇ ತತ್ರ ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಃ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯ ಸಮೀಪೇ ಮಧ್ವಶಾಸ್ತ್ರಂ ಸಮ್ಯಗಧೀತವದ್ಧಿ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯ ಶಿಷ್ಯಭೂತೈಃ ಪುರುಷೈಃ ಪ್ರಸಂಗೇ ಸತಿ ಯಥಾ ಮತ್ತಗಜಃ ಕುಂಭಸ್ಥಲೇ ಅಂಕುಶಪ್ರಯೋಕ್ತಾರಂ ಅಂಬಷ್ಯಂ ಕ್ಷೇಶಯನ್ ಕೋಪೇನ ತದುಪರಿ ನಾನಾವಿಧಧೂಲಿಂ ಪ್ರಕ್ಷಿಪ್ಯ ಅಂಧೀಕರೋತಿ ತದ್ವತ್ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಾಚಾರ್ಯಃ ಮಧ್ವಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತದೃಢಯುಕ್ತೇಃ ಪ್ರಯುಂಜಾನಾನ್ ಮಧ್ವಶಿಷ್ಯ ಭೂತಾನಾನ್ ವಿಷಾದಯನ್ ಸಮಯೇ ಪ್ರತ್ಯುತ್ತರಾಪರಿಸೂರ್ತೌ ಸತ್ಯಾಂ, ಕೋಪೇನ ಯಾದೃಶತಾದೃಶ ಪ್ರತ್ಯುತ್ತರೈಃ ನಿರುತ್ತರಾನ್ ಆಕರೋತ್ ಇತಿ ಭಾವಃ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ಕೇಳಿದ ನಂತರ ಆ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಭೇಟಿಯಾದ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಮಧ್ವಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಓದಿರುವ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಶಿಷ್ಯರಾದ ಜನರೊಡನೆ ವಾದ ಮಾಡುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಮಧ್ವಾಸಿಯು ಕುಂಭಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಅಂಕುಶವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸುವ ಮಾವಟಗ ನನ್ನು ಕ್ಷೇಶಗೊಳಿಸುತ್ತಾ ಕೋಪದಿಂದ ಅವನ ಮೇಲೆ ನಾನಾರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಧೂಳಿಯನ್ನು ಎರಚಿ ಕುರುಡಾಗಿಸುವಂತೆ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಾಚಾರ್ಯರು ಮಧ್ವಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾದ ದೃಢವಾದ ಯುಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸುವ ಮಧ್ವಶಿಷ್ಯರಾದ ಜನರನ್ನು ವಿಷಾದಗೊಳಿಸುತ್ತಾ ವಾದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯುತ್ತರ ಹೊಳೆಯದೆ ಇದ್ದಾಗ ಕೋಪದಿಂದ ಅಡ್ಡಾದಿಡ್ಡಿಯಾದ ಪ್ರತ್ಯುತ್ತರ ಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಅವರನ್ನು ನಿರುತ್ತರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದರು ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಂಧಯಾಂಚಕಾರ - ಅಂಧಂ ಕರೋತಿ ಅಂಧಯತಿ 'ತತ್ಕರೋತಿ ತದಾಚಷ್ಟೇ' ಎಂದು ಣಿಚ್ ಈ ಧಾತುವಿನ ಲಿಟ್ 'ಅಂಧಯಾಂಚಕಾರ ಅಂಧಯಾಂಚಕ್ರತಃ ಅಂಧಯಾಂಚಕ್ರುಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ರೂಪಗಳು |

ಪ್ರಯೋಗ— ಶಿವಮಧ್ವಚಃಸ್ತನಿ ಪ್ರಯೋಕ್ತನ್ ಪುರುಷಾನ್ ವಿಷಾದಯತಾ ವತೇನ ಕವೀಭೇನ ಪ್ರತಿಘೇನ ವಿವಿಧೋತ್ತರಧೂಲಿಪಾತನೇನ ತೇ ಅಂಧಯಾಂಚಕ್ರೇ |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಹೀಗೆ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಶಿಷ್ಯರನ್ನು ನಿರುತ್ತರರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ಗೆದ್ದರೂ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮ-ಪಂಡಿತರು ರಹಸ್ಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಗ್ರಂಥಗಳ ಸಾರವನ್ನು ಸ್ವಾರಸ್ಯವನ್ನು ಕಂಡು ಅಶ್ಚರ್ಯಪಟ್ಟರು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಕ್ಷಣದಾಸು ವಿಚಕ್ಷಣಃ ಸಃ ವೀಕ್ಷ್ಯ

ಪ್ರಚುರಪ್ರಜ್ಞಮನೋಜ್ಞಶಾಸ್ತ್ರಸಾರಮ್ |

ಅಪರಾವಿದಿತಃ ಪ್ರಸಾದಗರ್ಭಂ

ವಿದಧೇ ವಿಸ್ಮಯಮಾಂತರಂ ಮಹಾಂತಮ್ || 67 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಕ್ಷಣದಾಸು, ವಿಚಕ್ಷಣಃ, ಸಃ, ವೀಕ್ಷ್ಯ, ಪ್ರಚುರಪ್ರಜ್ಞಮನೋಜ್ಞಶಾಸ್ತ್ರಸಾರಂ, ಅಪರಾವಿದಿತಃ, ಪ್ರಸಾದ ಗರ್ಭಂ, ವಿದಧೇ, ವಿಸ್ಮಯಂ, ಆಂತರಂ, ಮಹಾಂತಂ |

ಅನ್ವಯ— ವಿಚಕ್ಷಣಃ, ಸಃ, ಕ್ಷಣದಾಸು, ಅಪರಾವಿದಿತಃ, ಪ್ರಸಾದಗರ್ಭಂ, ಪ್ರಚುರಪ್ರಜ್ಞಮನೋಜ್ಞಶಾಸ್ತ್ರಸಾರಂ, ವೀಕ್ಷ್ಯ, ಆಂತರಂ, ಮಹಾಂತಂ, ಪ್ರಸಾದಗರ್ಭಂ, ವಿಸ್ಮಯಂ, ವಿದಧೇ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ವಿಚಕ್ಷಣಃ = ಕುಶಲರಾದ,

ಸಃ = ಆ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮ ಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು,

ಕ್ಷಣದಾಸು = ರಾತ್ರಿಗಳಲ್ಲಿ

ಅಪರಾವಿದಿತಃ = ಬೇರೆಯವರಿಗೆ ತಿಳಿಯದವರಾಗಿ,

ಪ್ರಸಾದಗರ್ಭಂ = ತಿಳಿಯಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ತುಂಬಿದ,

ಪ್ರಚುರಪ್ರಜ್ಞಮನೋಜ್ಞಶಾಸ್ತ್ರಪಾರಂ = ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರ ಮನೋಹರವಾದ ಶಾಸ್ತ್ರದ ಮುಖ್ಯ

ಶಾತ್ರ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು (ಶಾಸ್ತ್ರಗ್ರಂಥವನ್ನು),

ವೀಕ್ಷ್ಯ = ನೋಡಿ,

ಆಂತರಂ = ಮನಸ್ಸಿನೊಳಗೆ ಇರುವ,

ಮಹಾಂತಂ = ಬಹಳವಾದ,

ವಿಸ್ಮಯಂ = ಆಶ್ಚರ್ಯವನ್ನು,

ವಿದಧೇ = ಮಾಡಿದರು (ಅನುಭವಿಸಿದರು).

ಶಾತ್ರ್ಯ— ಹೀಗೆ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಶಿಷ್ಯರನ್ನು ಸೋಲಿಸಿದರೂ ವಿವೇಕಿಗಳೂ, ಚತುರರೂ ಆದ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮ ಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು ರಾತ್ರಿ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮನಾದ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಇಟ್ಟಿದ್ದ ಅವರ ಶಾಸ್ತ್ರದ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಯಾರಿಗೂ ತಿಳಿಯದ ಹಾಗೆ ನೋಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಗ್ರಂಥಗಳ ಸಾರವನ್ನು ತಿಳಿದಾಗ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮರಿಗೆ ಬಹಳ ಆಶ್ಚರ್ಯವಾಯಿತು. ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಲ್ಲಿ ಅವರಿಗೆ ಯಾವ ಅಸಾಂಗತ್ಯವು ಕಂಡು ಬರಲಿಲ್ಲ. ಆ ಶಾಸ್ತ್ರದ ಸಾರವು ತಿಳಿಯಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಕೂಡಿತ್ತು. ಅದು ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಮೆಚ್ಚುಗೆಯಾಗುವಂತೆ ಮತ್ತು ಬಹಳ ಮನೋಹರವಾಗಿತ್ತು. ಅವರು ತಮಗೆ ಆದ ಅನಂದವನ್ನು ಅಂತರಂಗದಲ್ಲಿಯೇ ಬಚ್ಚಿಟ್ಟುಕೊಂಡರು. ಯಾರಿಗೂ ತೋರಿಗೊಡಲಿಲ್ಲ. (ತ್ರಿವಿಕ್ರಮರ ತಮ್ಮಂದಿರಾದ ಶ್ರೀಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರು ಮೊದಲೇ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಶಿಷ್ಯರಾಗಿದ್ದು, ಅವರ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಕಾವಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ತ್ರಿವಿಕ್ರಮರಿಗೆ ಇದು ಬಹಳ ಅನುಕೂಲವಾಯಿತು).

ವಿಗ್ರಹ—

ಪ್ರಚುರಪ್ರಜ್ಞಮನೋಜ್ಞಶಾಸ್ತ್ರಪಾರಂ— ಪ್ರಚುರಾ ಪ್ರಜ್ಞಾ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಪ್ರಚುರಪ್ರಜ್ಞಃ, ಶಾಸ್ತ್ರೇಷು ಸಾರಂ ಶಾಸ್ತ್ರಪಾರಂ, ಮನೋಜ್ಞಂ ಚ ತತ್ ಶಾಸ್ತ್ರಪಾರಂ ಚ ಮನೋಜ್ಞಶಾಸ್ತ್ರಪಾರಂ, ಪ್ರಚುರಪ್ರಜ್ಞಸ್ಯಮನೋಜ್ಞ ಶಾಸ್ತ್ರಪಾರಂ ಪ್ರಚುರಪ್ರಜ್ಞಮನೋಜ್ಞಶಾಸ್ತ್ರಪಾರಂ ತತ್ |

ಅಪರಾವಿದಿತಃ— ಅಪರೈಃ ಅವಿದಿತಃ ಅಪರಾವಿದಿತಃ |

ಪ್ರಸಾದಗರ್ಭಂ— ಪ್ರಸಾದಃ ಗರ್ಭೇ ಯಸ್ಯ ತತ್ ಪ್ರಸಾದಗರ್ಭಂ ತತ್ |

ಆಂತರಂ— ಅಂತರೇ ಭವಂ ಆಂತರಂ ತತ್ |

ಕೋಶ— ಕ್ಷಣದಾ = ರಾತ್ರಿ, 'ತ್ರಿಯಾಮಾ ಕ್ಷಣದಾ ಕ್ಷಪಾ', ಗರ್ಭ = ಹೊಟ್ಟೆ ಒಳಭಾಗದ, 'ಗರ್ಭೇಽರ್ಭಕೇ ನಾಟ್ಯಂಧಾ ಕುಕ್ಷೌ ಪವನಸಂಕಟೇ', ಶಾಸ್ತ್ರ = ಗ್ರಂಥ, 'ನಿದೇಶಗ್ರಂಥಯೋಃ ಶಾಸ್ತ್ರಂ' ಅಮರ |

ತ್ರಿಯಾಪದ— ವಿದಧೇ - ವಿ+ದಧೇ ದಧಾತೇ ದಧಿರೇ, ದಧಿಷೇ ದಧಾಥೇ ದಧಿಧ್ಯೇ, ದಧೇ ದಧಿಪಠೇ ದಧಿ-ಮಹೇ | ಧಾ ಧಾತು ಆತ್ಮನೇ ಪದಿ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನಂ |

ಭಲಾರಿಯ ವಿಶೇಷಾಂಶ— ಅಯಂ ಭಾವಃ- ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯಸ್ಯ ಅನುಜಃ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯ ನಾಮಕಃ ಕಪ್ಪಿದಭೂತ್ | ಸ ಚ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯಶಿಷ್ಯೋ ಭೂತ್ವಾ ತಚ್ಚಾಸ್ತಂ ಅಧೀತ್ಯ ಮಧ್ವಸ್ಯ ಪರಮಾಪ್ತೋ ಭೂತ್ವಾ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯ ಶಾಸ್ತ್ರಪುಸ್ತಕಜಾತಂ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯಾನುಜ್ಞಾಯೈವ ಸಾಧೀನಂ ಕೃತ್ವಾ ಸ್ವಮಂದಿರೇ ನಿಹಿತವಾನ್, ತತಃ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಾಚಾರ್ಯಃ ಸ್ವಾನುಜಗೃಹೇ ವಿದ್ಯಮಾನಂ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯಪುಸ್ತಕಜಾತಂ ಜ್ಞಾತ್ವಾ ರಾತ್ರಿಷ್ಠೇವ ಅನ್ಯೈರವಿಜ್ಞಾತಸ್ತನ್ ಗಂಭೀರಾಭಿಪ್ರಾಯ ಗರ್ಭಿತಂ ಮಧ್ವಶಾಸ್ತ್ರಂ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ವಾಚಯನ್ ಆಲೋಚ್ಯ ಮನೋಹರಂ ತದಭಿಪ್ರಾಯಂ ಜ್ಞಾತ್ವಾ ಸ್ವಮನಸ್ಯೇವ ಅತ್ಯಾಶ್ಚರ್ಯಂ ಅನುಭೂತವಾನ್ ಇತಿ ||

ಇಲ್ಲಿಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಹೀಗಿದೆ - ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯ ಎಂಬ ತಮ್ಮ ಇದ್ದರು. ಅವರು ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಶಿಷ್ಯರಾಗಿ ಅವರ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಪರಮಾಪ್ತರಾಗಿ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಶಾಸ್ತ್ರ ಪುಸ್ತಕ ಸಮೂಹವನ್ನು ಅವರ ಆಪ್ತನೆಯಿಂದಲೇ ತಮ್ಮ ಅಧೀನವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ತಮ್ಮ ಮನೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಿದ್ದರು. ಅನಂತರ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮನ ಮನೆಯಲ್ಲಿರುವ ಪುಸ್ತಕ ಸಮೂಹವನ್ನು ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಇತರರಿಗೆ ತಿಳಿಯದ ಹಾಗೆ ಓದಿ, ನೋಡಿ ಗಂಭೀರಾಭಿಪ್ರಾಯವುಳ್ಳ ಆ ಶಾಸ್ತ್ರದ ಸಾರವನ್ನು ಆಲೋಚಿಸಿ ತಿಳಿದು ತಮ್ಮ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಯೇ ತುಂಬಾ ಆಶ್ಚರ್ಯಪಟ್ಟರು.

ಪ್ರಯೋಗ— ವಿಚಕ್ಷಣೇನ ತೇನ ಕ್ಷಣದಾಸು ಅಪರಾವಿದಿತೇನ ಪ್ರಸಾದಗರ್ಭಂ ಪ್ರಚುರಪ್ರಜ್ಞಶಾಸ್ತ್ರಸಾರಂ ವೀಕ್ಷ್ಯ ಅಂತರಃ ಮಹಾನ್ ವಿಷಯಃ ವಿದಧೇ |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಣ— ಇಷ್ಟಲ್ಲಾ ವಿಚಾರ ಮಾಡಿದರೂ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು ಆ ಕೂಡಲೇ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಶಿಷ್ಯರಾಗದಿರಲು ಕಾರಣವೇನು ಎಂದರೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ವಿದಿತವಾನ್ ವ್ಯವಹೃತ್ಯ ಸುದರ್ಶನಂ

ಬಹುಲಬೋಧಮವೇಕ್ಷ್ಯ ಸ ನಿಶ್ಚಯಾತ್ |

ಅಪಿ ನ ತಸ್ಯ ಮತಂ ಸಹಸಾರಾದದೇ

ನನು ವಿಮೃಶ್ಯ ಕೃತೀ ಕುರುತೇಽಖಿಲಮ್ || 68 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ವಿದಿತವಾನ್, ವ್ಯವಹೃತ್ಯ, ಸುದರ್ಶನಂ, ಬಹುಲಬೋಧಂ, ಅವೇಕ್ಷ್ಯ, ಸಃ, ನಿಶ್ಚಯಾತ್, ಅಪಿ, ನ, ತಸ್ಯ, ಮತಂ, ಸಹಸಾ, ಅದದೇ, ನನು, ವಿಮೃಶ್ಯ, ಕೃತೀ, ಕುರುತೇ, ಅಖಿಲಂ |

ಅನ್ವಯ— ಸಃ, ಬಹುಲಬೋಧಂ, ಅವೇಕ್ಷ್ಯ, ವ್ಯವಹೃತ್ಯ, ಸುದರ್ಶನಂ, ನಿಶ್ಚಯಾತ್, ವಿದಿತವಾನ್, ಅಪಿ, ತಸ್ಯ, ಮತಂ, ಸಹಸಾ, ನ, ಅದದೇ, ಕೃತೀ, ಅಖಿಲಂ, ವಿಮೃಶ್ಯ, ಕುರುತೇ, ನನು |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸಃ = ಆ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು,

ಬಹುಲಬೋಧಂ = ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರನ್ನು

ಅವೇಕ್ಷ್ಯ = ನೋಡಿ,

ವ್ಯವಹೃತ್ಯ = ವಿರುದ್ಧವಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವುಳ್ಳ ಪ್ರಮೇಯಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವಿಚಾರ ಮಾಡಿ,

ಸುದರ್ಶನಂ(ಸತ್) = ಒಳ್ಳೆಯ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನಾಗಿ,

ನಿಶ್ಚಯಾತ್ = ನಿರ್ಧಾರದಿಂದ.

ವಿದಿತವಾನ್ ಅಪಿ = ತಿಳಿದವರಾದರು,
ತಸ್ಯ = ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರ,
ಮತಂ = ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು,
ಸಹಸಾ = ಕೂಡಲೇ,
ನಾದದೇ = ಸ್ವಿಕರಿಸಲಿಲ್ಲ,
ಕೃತೀ = ಬುದ್ಧಿವಂತರು,
ಅಖಿಲಂ = ಎಲ್ಲಾ ಕಾರ್ಯವನ್ನು,
ವಿಮೃಶ್ಯ = ಚೆನ್ನಾಗಿ ವಿಚಾರ ಮಾಡಿಯೇ,
ಕುರುತೇ ನನು = ಮಾಡುತ್ತಾರಪ್ಪೇ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಇಲ್ಲಿ ಛಲರಿಯ ವ್ಯಾಖಾನದಲ್ಲಿ ಬರೆದಿರುವ ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷಾಮಯವಾದ ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ಅಯಂಭಾವಃ— ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಾಚಾರ್ಯಃ ಪುಸ್ತಕದರ್ಶನಾನಂತರಂ ಕದಾಚಿತ್ ಯದ್ಯಚ್ಚಯಾ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯಂ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ತದಾ ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನಪ್ರಮೇಯವಿಷಯೇಷು ವ್ಯವಹಾರಂ ಕೃತ್ವಾ ಮನಸಿ ಏತದ್ವರ್ತನಮೇವ ಸುದರ್ಶನಂ ಆತ್ಮ ಸಂಶಯೋ ನಾಸ್ತಿ ಇತಿ ಸಮ್ಯಕ್ ಜ್ಞಾತವಾನ್ | ಏವಂ ತತ್ರ ತತ್ರ ಮಧ್ಯಶಿಷ್ಯಭೂತೈಃ ಜನ್ಯಃ ಸಹ ಪ್ರಸಂಗತಃ ರಾತ್ರಿಷು ಪುಸ್ತಕದರ್ಶನತೋಽಪಿ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯಂ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ತೇನ ಸಹ ಪ್ರಮೇಯವಿಶೇಷವ್ಯವಹಾರತೋಽಪಿ ಶ್ರೀಮಧ್ವಶಾಸ್ತ್ರಸ್ಯ ನಿರ್ದೋಷದರ್ಶನತಃ ಜ್ಞಾತ್ವಾಪಿ ಪುನಃಪಿ ವಿಚಾರಣೇಯಂ ಇತಿ ಬುದ್ಧ್ಯಾ ಝುಟಿತಿ ಶ್ರೀಮಧ್ವಮತಂ ನ ಜಗ್ರಾಹ ಇತಿ ||

ಶ್ರೀಮತ್ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು ಶ್ರೀಮಧ್ವರ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ನೋಡಿದ ಮೇಲೆ ಒಂದಾನೊಂದು ಬಾರಿ ಆಕಸ್ಮಾತ್ತಾಗಿ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ನೋಡಿದರು. ಆಗ ತಮಗೆ ಸಂದೇಹವಿರುವ ಪ್ರಮೇಯ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಅವರೊಡನೆ ವಿಚಾರ ವಿಮರ್ಶೆ ಮಾಡಿದರು. ಆಗ ಅವರಿಗೆ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ದರ್ಶನವೇ ಆತ್ಮತಮವಾದ ದರ್ಶನವು, ಇದರಲ್ಲಿ ಸಂಶಯವಿಲ್ಲ ಎಂದು ದೃಢವಾದ ತಿಳುವಳಿಕೆಯುಂಟಾಯಿತು. ಹೀಗೆ ಅಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಶಿಷ್ಯರಾದ ಪಂಡಿತರೊಡನೆ ವಾದ ಮಾಡಿ ಚರ್ಚಿಸಿ ಅನೇಕ ರಾತ್ರಿಗಳಲ್ಲಿ ರಹಸ್ಯವಾಗಿ ಆಚಾರ್ಯರ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ನೋಡಿ ಮತ್ತು ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ನೋಡಿ ಅವರೊಡನೆ ವಿಶೇಷವಾದ ಪ್ರಮೇಯಗಳ ಸಂದೇಹವನ್ನು ಚರ್ಚಿಸಿ ವಿಚಾರ ಮಾಡಿ ಶ್ರೀಮಧ್ವಶಾಸ್ತ್ರವು ನಿರ್ದೋಷವಾದ ದರ್ಶನವೆಂದು ತಿಳಿದರೂ, ಇನ್ನೂ ವಿಚಾರಮಾಡಿ ನಿರ್ಧರಿಸಬೇಕು ಎಂದು ತಿಳಿದು ಶ್ರೀತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಮತವನ್ನು ಕೂಡಲೇ ಸ್ವೀಕರಿಸಲಿಲ್ಲ. ಬುದ್ಧಿವಂತರು ಯಾವ ಕಾರ್ಯವನ್ನೇ ಆಗಲಿ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ವಿಮರ್ಶಿಸದೆ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ, ಕೂಡಲೇ ನಿರ್ಧಾರವನ್ನೂ ಕೈಗೊಳ್ಳುವುದೂ ಒಳ್ಳೆಯದಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಅವರು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಮಧ್ವ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಮೆಚ್ಚಿಕೊಂಡರೂ, ಅದ್ವೈತ ಮತವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಆ ಕೂಡಲೇ ಆಚಾರ್ಯರ ಶಿಷ್ಯರಾಗಲಿಲ್ಲ. (ಇಲ್ಲಿ ಅರ್ಥಾಂತರನ್ಯಾಸಾಲಂಕಾರ) ಇಲ್ಲಿ ದ್ರುತವಿಲಂಬಿತ ವೃತ್ತ. 'ದ್ರುತ ವಿಲಂಬಿತಮಾಹ ನಭೌ ಭಣ್' ಎಂದು ಅದರ ಲಕ್ಷಣ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಬಹುಲಬೋಧಃ— ಬಹುಲಃ ಬೋಧಃ ಯಸ್ಯಸಃ ಬಹುಲಬೋಧಃ |

ಕೋಶ— ಕೃತಿ = ನಿಪುಣ, 'ಕೃತಿ ಕುಶಲ ಇತ್ಯಪಿ' ಅಮರ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅದಧೇ-ಅ+ದಧೇ ದದಾತೇ ದದಿರೇ, ದದಿಷೇ ದದಾಥೇ ದದಿಧೈಃ, ದದೇ ದದಿವಹೇ ದದಿಮಹೇ | ದುದಾ' ದಾನೇ (ದಾ)ಧಾತು ಆತ್ಮನೇಪದಿ ಪರೋಕ್ಷೇ ಲಿಟ್ ಆಜ ಉಪಸರ್ಗ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನಂ | ಕುರುತೇ - ಕುರುತೇ ಕುರ್ವಾತೇ ಕುರ್ವತೇ, ಕುರುಷೇ ಕುರ್ವಾಥೇ ಕುರುಧೈಃ, ಕುರ್ವೇ ಕುರ್ವಹೇ ಕುರ್ವಹೇ | ದುಕ್ಯಾ ಕರಣೇ ಕೃಧಾತು ಆತ್ಮನೇ ಪದಿ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನಂ |

ಪ್ರಯೋಗ— ತೇನ ಬಹುಲಬೋಧಂ ಅವೇಕ್ಷ್ಯ ವ್ಯವಹೃತ್ಯ (ತತ್) ಸುದರ್ಶನಂ ಸತ್ ನಿಶ್ಚಯಾತ್ ವಿದಿತವತಾ ಅಪಿ ತಸ್ಯ ಮತಂ ಸಹನಾ ನ ಆದದೇ, ಕೃತಿನಾ ಅಖಿಲಂ ವಿಮೃಶ್ಯ ತ್ರಿಯತೇ ನನು ।

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಅನಂತರ ಶ್ರೀ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುಮಂಗಳದಲ್ಲಿ ಸಂದರ್ಶಿಸಿ ನಮಸ್ಕರಿಸಿದರು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾ ಈ ಹದಿಮೂರನೆಯ ಸರ್ಗವನ್ನು ಮುಗಿಸುತ್ತಾರೆ.

ತಂ ವಿಷ್ಣುಮಂಗಳಲಗತಂ ಬಹುಲಪ್ರಬೋಧಂ

ಪ್ರಾಪ್ಯಾಭ್ಯವಂದತ ತದಾಽಯುಗವಿಕ್ರಮಾರ್ಯಃ ।

ಆನಂದದಂ ಸ ಚತುರಾನನಹಾಸಲಕ್ಷ್ಯಾ

ತತ್ತ್ವಂ ಪ್ರವೇತ್ತುಮಮರೇಂದ್ರ ಇವಾಬ್ಧಯೋನಿಮ್ ॥ 69 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ತಂ, ವಿಷ್ಣುಮಂಗಳಲಗತಂ, ಬಹುಲಪ್ರಬೋಧಂ, ಪ್ರಾಪ್ಯ, ಅಭ್ಯವಂದತ, ತದಾ ಆಯುಗ ವಿಕ್ರಮಾರ್ಯಃ, ಆನಂದದಂ, ಸಃ, ಚತುರಾನನಹಾಸಲಕ್ಷ್ಯಾ, ತತ್ತ್ವಂ, ಪ್ರವೇತ್ತುಂ, ಅಮರೇಂದ್ರಃ, ಇವ ಅಬ್ಧಯೋನಿಂ ।

ಅನ್ವಯ— ಸಃ, ಆಯುಗವಿಕ್ರಮಾರ್ಯಃ, ತದಾ, ವಿಷ್ಣುಮಂಗಳಲಗತಂ, ಚತುರಾನನಹಾಸಲಕ್ಷ್ಯಾ, ಆನಂದದಂ, ತಂ, ಬಹುಲಪ್ರಬೋಧಂ, ಪ್ರಾಪ್ಯ, ಅಮರೇಂದ್ರಃ, ತತ್ತ್ವಂ, ಪ್ರವೇತ್ತುಂ, ಅಬ್ಧಯೋನಿಂ, ಇವ, ಅಭ್ಯವಂದತ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸಃ = ಆ,

ಆಯುಗವಿಕ್ರಮಾರ್ಯಃ = ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು,

ತದಾ = ಆಗ ಜಯಸಿಂಹ ರಾಜನ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಿಂದ,

ವಿಷ್ಣುಮಂಗಳಲಗತಂ = ವಿಷ್ಣುಮಂಗಳಲದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿರುವ,

ಚತುರಾನನಹಾಸಲಕ್ಷ್ಯಾ = ಸುಂದರವಾದ ಮುಖದ ಮಂದಹಾಸದ ಶೋಭೆಯಿಂದ,

ಆನಂದದಂ = ಸಂತೋಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ,

ತಂ = ಆ,

ಬಹುಲಪ್ರಬೋಧಂ = ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರನ್ನು,

ಅಮರೇಂದ್ರಃ = ಇಂದ್ರನು,

ತತ್ತ್ವಂ ಪ್ರವೇತ್ತುಂ = ವಿಷ್ಣುಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯಲು,

ಚತುರಾನನಹಾಸಲಕ್ಷ್ಯಾ = ನಾಲ್ಕುಮುಖಗಳ ಮಂದಹಾಸದ ಶೋಭೆಯಿಂದ,

ಆನಂದದಂ = ಸಂತೋಷವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವ,

ಅಬ್ಧಯೋನಿಂ ಇವ = ಚತುರ್ಮುಖ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಎಂಬಂತೆ,

ಅಭ್ಯವಂದತ = ವಂದಿಸಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಜಯಸಿಂಹರಾಜನು ಆಚಾರ್ಯರಲ್ಲಿ ಕ್ಷಮೆ ಕೇಳಿ ಅವಹೃತವಾದ ಅವರ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಅವರಿಗೆ ಪುನಃ ಒಪ್ಪಿಸಲು ಕರೆಸಿದಾಗ ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು ಸಹ್ಯಾದ್ರಿಯ ಮೇಲಿನ ಭಾಗದಿಂದ ಕೆಳಕ್ಕಿಳಿದು ಜಯಸಿಂಹ ರಾಜನ ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ಬಂದು ವಿಷ್ಣುಮಂಗಳ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ತಂಗಿದ್ದರು. ನಾಲ್ಕುಮುಖಗಳಿಂದಲೂ ಮಂದಹಾಸವನ್ನು

ಸೂಚಿಸುತ್ತಾ ಆನಂದವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವ ಚತುರ್ಮುಖ ಬ್ರಹ್ಮದೇವರ ಬಳಿಗೆ ತತ್ತ್ವವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯಲು ದೇವೇಂದ್ರನು ಬಂದು ನಮಸ್ಕರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅದರಂತೆ ಸುಂದರವಾದ ಮುಖದ ಮಂದಹಾಸದಿಂದ ನೋಡುವವರಿಗೆ ಸಂತೋಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ತತ್ತ್ವವನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ತಿಳಿಯಲು ಬಂದ ಶ್ರೀಮತ್ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮ ಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು ಅವರನ್ನು ನಮಸ್ಕರಿಸಿದರು. ಇದೇ ಮಧ್ಯೆ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮ ಸಮಾಗಮ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀಸುಮಧ್ವವಿಜಯ ಮಹಾಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಹದಿಮೂರನೆಯ ಸರ್ಗವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ವಿಗ್ರಹ—

ವಿಷ್ಣುಮಂಗಲಗತಂ— ವಿಷ್ಣುಮಂಗಲೇ ಗತಃ ವಿಷ್ಣುಮಂಗಲಗತಃ ತಂ |

ಬಹುಲಪ್ರಬೋಧಂ— ಬಹುಲಃ ಪ್ರಬೋಧಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಬಹುಲಪ್ರಬೋಧಃ ತಂ |

ಅಯುಗವಿಕ್ರಮಾರ್ಯಃ— ಯುಗ = ಸಮಸಂಖ್ಯೆ ಜೋಡಿಸಂಖ್ಯೆ 2-4-6 ಇತ್ಯಾದಿ ಅಯುಗ = ಚಸಂಖ್ಯೆ 1-3-5 ಇತ್ಯಾದಿ. ಅಯುಗ = ಇಲ್ಲಿ ಮೂರು. ತ್ರಿ ಅಯುಗವಿಕ್ರಮ = ತ್ರಿವಿಕ್ರಮ ಅಯುಗವಿಕ್ರಮಃ ಇತಿ ಅರ್ಯಃ ಅಯುಗವಿಕ್ರಮಾರ್ಯಃ |

ಆನಂದದಂ— ಆನಂದಂ ದದಾತಿ ಇತಿ ಆನಂದದಃ ತಂ |

ಚತುರಾನನಂ— ಚತುರಂ ಚ ತತ್ ಆನನಂ ಚ ಚತುರಾನನಂ |

ಚತುರಾನನಹಾಸಲಕ್ಷ್ಮಾ— ಹಾಸಸ್ಯ ಲಕ್ಷ್ಮೀ ಹಾಸಲಕ್ಷ್ಮೀ ಚತುರಾನನಸ್ಯ ಹಾಸಲಕ್ಷ್ಮೀಃ ಚತುರಾನನಹಾಸಲಕ್ಷ್ಮೀಃ ತಯಾ | ಚತ್ತಾರಿ ಚ ತಾನಿ ಆನನಾನಿ ಚ ಚತುರಾನನಾನಿ ಚತುರಾನನಾನಾಂ ಹಾಸಲಕ್ಷ್ಮೀಃ ತಯಾ ಭಾವಪ್ರಕಾಶಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಚತುರಾನನಹಾಸಲಕ್ಷ್ಮಾ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಚತ್ತಾರಿ ಆನನಾನಿ ಎಂದು ಬ್ರಹ್ಮಪರವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ ವಿಗ್ರಹ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಅಮರೇಂದ್ರಃ— ಅಮರಾಣಾಂ ಇಂದ್ರಃ ಅಮರೇಂದ್ರಃ |

ಅಬ್ಜಯೋನಿಃ— ಅಬ್ಜಂ ಯೋನಿಃ ಯಸ್ಯಸಃ ಅಬ್ಜಯೋನಿಃ ತಂ ಅಬ್ಜಯೋನಿಂ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಧಾತಾಬ್ಜಯೋನಿ ದ್ರುಫುಷೋ ವಿರಿಂಚಿಃ ಕಮಲಾಸನಃ ಅಮರ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಭ್ಯವಂದತ - ಅಭಿ+ಅವಂದತ ಅವಂದೇತಾಂ ಅವಂದಂತ, ಅವಂದಥಾಃ ಅವಂದೇಥಾಂ ಅವಂದದ್ಧಂ, ಅವಂದೇ ಅವಂದಾವಹಿ ಅವಂದಾಮಹಿ | ವದಿ ಅಭಿವಾದನಸ್ತತ್ಕೋಃ ಇತಿ ಅಭಿವಾದನ ಸ್ತತ್ಕರ್ಥಕ ವಂದ ಧಾತು ಆತ್ಮನೇವದಿ, ಅನದ್ಯತನಭೂತೇ ಲಪ್, ಸಕರ್ಮಕ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನಂ ಅಭಿ ಉಪಸರ್ಗ |

ಪ್ರಯೋಗ— ತೇನ ಅಯುಗವಿಕ್ರಮಾರ್ಯಣ ತಂ ವಿಷ್ಣುಮಂಗಲಗತಂ ಚತುರಾನನಹಾಸಲಕ್ಷ್ಮಾ ಆನಂದದಂ ಬಹುಲಪ್ರಬೋಧಂ ಪ್ರಾಪ್ಯ ಅಮರೇಂದ್ರೇಣ ತತ್ತ್ವಂ ಪ್ರವೇಶ್ತುಂ ಅಬ್ಜಯೋನಿರಿವ (ಬಹುಲ ಪ್ರಬೋಧಃ) ಅಭ್ಯವಂದ್ಯತ |

ಇತಿ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ ಶ್ರೀಸುಮಧ್ವವಿಜಯೇ ಆನಂದಾಂಕೇ

ತ್ರಯೋದಶ: ಸರ್ಗ: ಸಮಾಪ್ತಃ ||

★ ★ ★

ಶ್ರೀಸುಮಧ್ವವಿಜಯ

ಸಂಪುಟ - 4

ಸರ್ಗ 14 ರಿಂದ 16

ಅನುವಾದಕರು:

ದಿ|| ವಿದ್ವಾನ್ ಪಿ. ಪಿ. ಲಕ್ಷ್ಮೀನಾರಾಯಣ ಉಪಾಧ್ಯಾಯ

ದಿ|| ಮಾಗಡಿ ರಂಗನಾಥಾಚಾರ್ಯ

ದಿ|| ವಿದ್ವಾನ್ ಎಸ್. ವಿ. ಭೀಮಭಟ್ಟರು

ಪ್ರಕಾಶಕರು:

ಶ್ರೀಗುರುಸಾರ್ವಭೌಮ ಸಂಸ್ಕೃತ ವಿದ್ಯಾಪೀಠ

ಜಗದ್ಗುರು ಶ್ರೀಮನ್ನಾಥಾಚಾರ್ಯ ಮೂಲಮಹಾಸಂಸ್ಥಾನ

ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರಸ್ವಾಮಿಗಳವರ ಮಠ, ಮಂತ್ರಾಲಯ

Śrī Sumadhva Vijaya

Part - 4

Sargas : 14 to 16

First Edition : 2012 - 2000 Copies.

Price : Rs.

Hon. Editors :

Śrī Rājā S. Rājagopālāchārya

Āpta Kāryadarśī, and

Śrī S. N. Suyamīndrāchārya

Additional Āpta Kāryadarśī

Śrī Rāghavendra Swāmy Mutt

Mantrālayam, Dist. Kurnool, A.P.

Edited By :

Vidwān Rājā S. Pavamānāchārya

Vidwān Kaḍapa Rāghavendrāchārya

Vidwān Dr. N. Vādirājāchārya

Vidwān Purāṇik Subrahmanyāchārya

Published By :

Śrī Gurusārvabhouma Sanskrit Vidyāpīṭha

Jagadguru Śrīman Madhvāchārya Mūla Mahāsamsthānam

Śrī Rāghavendra Swāmi Mutt, Mantrālayam (A.P)

Printed By :

Dhananjay Warkhedkar

at : Sudhā Mudraṇa

Śankarpuram, Bangalore - 560 004.

☎ 6560 2836, 2672 5340, Mobile : 92430 74414

ಸ್ವಾಸ್ಥ್ಯಶ್ರೀ ವಿಜಯಾಧ್ಯುದಯ ಗತ

ಶಾಲಿವಾಹನ ಶಕ 1934 ನೇ

ಶ್ರೀನಂದನನಾಮ ಸಂವತ್ಸರ, ಶ್ರಾವಣ ಶುದ್ಧನವಮಿ, ದಿನಾಂಕ : 27-7-2012, ಶುಕ್ರವಾರ.

ಶ್ರೀಮತ್ಪರಮಹಂಸ ಪರಿವ್ರಾಜಕಾಚಾರ್ಯ ಪದವಾಕ್ಯಪ್ರಮಾಣಪಾರಾವಾರಂಪಾರಂಗತ ಸರ್ವತಂತ್ರ ಸ್ವತಂತ್ರ ಶ್ರೀಮದ್ವೈಷ್ಣವಸಿದ್ಧಾಂತಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪನಾಚಾರ್ಯ ಶ್ರೀಮನ್ಮೂಲರಘುಪತಿವೇದವ್ಯಾಸದೇವರ ದಿವ್ಯಶ್ರೀಪಾದಪದ್ಮಾರಾಧಕ ಜಗದ್ಗುರು ಶ್ರೀಮನ್ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯ ಮೂಲಮಹಾಸಂಸ್ಥಾನಾಧೀಶ್ವರರಾದ ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರಸ್ವಾಮಿಗಳವರ ಮಠದ ವೇದಾಂತಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ ದಿಗ್ವಿಜಯ ವಿದ್ಯಾಸಂಹಾಸನಾಧೀಶ್ವರರಾದ ಶ್ರೀಮತ್ಸುಜಯೇಂದ್ರತೀರ್ಥಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರ ಕರಕಮಲಸಂಜಾತರಾದ

ಶ್ರೀ 108 ಶ್ರೀಮತುಶ್ರಮೀಂದ್ರತೀರ್ಥಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರ ವರಕುಮಾರಕರಾದ

ಶ್ರೀ 108 ಶ್ರೀಸುಯತೀಂದ್ರತೀರ್ಥಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರ

ಅನುಗ್ರಹ ಸಂದೇಶ

“ನ ಮಾಧವಸಮೋ ದೇವೋ ನ ಚ ಮಧ್ವಸಮೋ ಗುರುಃ ॥”

ಎಂಬ ವಚನದಂತೆ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದ ಭಗವಂತನಿಗೆ ಸಮಾನನಾದ ದೇವರೇ ಇಲ್ಲ. ಹಾಗೂ ಜೀವೋತ್ತಮರಾದ ವಾಯುಪ್ರಾಣಿಗಳಾದ ಮಧ್ವರ ಸಮಾನರಾದ ಗುರುಗಳೇ ಇಲ್ಲ. ಇಂಥಕೆಲಸ ಲೋಕಪಾವನರಾದ ಆಚಾರ್ಯ ಮಧ್ವರ ಚರಿತ್ರೆ, ಮಹಿಮೆಯ ತಿಳಿವು ಅತ್ಯಂತ ಅವಶ್ಯವಾಗಿದೆ - ಎಂದು “ಮುಕುಂದಭಕ್ತೈಃ ಗುರುಭಕ್ತಿಜಾಯಿ” ಎಂಬ ಸುಮಧ್ವವಿಜಯದ ಮಾತು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತದೆ. ಇಂಥಕೆಲಸ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ಮಹಿಮೆಯನ್ನು, ವರ್ಣಿಸುವ ಸುಮಧ್ವವಿಜಯವೆಂಬ ಮಹಾಕಾವ್ಯವು ಸುಂದರವಾದ ಅನೇಕ ಸುವ್ಯಕ್ತಗಳಿಂದ ಶಾಸ್ತ್ರವಿಷಯಗಳಿಂದ ಶೋಭಿತವಾಗಿದೆ. ಇದನ್ನು ಅರ್ಥಪುರಃಸರವಾಗಿ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಮುಟ್ಟಿಸುವ ಯೋಚನೆಯಿಂದ ನಮ್ಮ ಪರಮಗುರುಗಳಾದ ಶ್ರೀಸುಜಯೇಂದ್ರತೀರ್ಥಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರು ಶ್ರೀಮಠದ ಅಧಿಕೃತ ಮಾಸಪತ್ರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಧಾರಾವಾಹಿರೂಪದಲ್ಲಿ ಬರುವಂತೆ ಮಾಡಿದ್ದರು. ಇದನ್ನು ಯೋಗ್ಯ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಅನುವಾದವನ್ನು ಶ್ರೇಷ್ಠ ವಿದ್ವಾಂಸರುಗಳಾದ ಪಿ. ಪಿ. ಲಕ್ಷ್ಮೀನಾರಾಯಣ ಉಪಾಧ್ಯಾಯರು, ಮಾಗಡಿ ರಂಗನಾಥಾಚಾರ್ಯರು ಹಾಗೂ ಎಸ್. ವಿ. ಭೀಮಭಟ್ಟರು ಮಾಡಿದ್ದರು. ಪ್ರಕೃತ ಇದನ್ನು ಒಂದು ಪುಸ್ತಕರೂಪದಲ್ಲಿ ಹೊರತರುವ ಆದೇಶವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದೆವು. ನಮ್ಮ ಆದೇಶದಂತೆ ವಿದ್ವಾಂಸರಾದ ರಾಜಾ ಎಸ್. ಪವಮಾನಾಚಾರ್ಯರು, ಕಡಪ ರಾಘವೇಂದ್ರಾಚಾರ್ಯರು, ಎನ್. ವಾದಿರಾಜಾಚಾರ್ಯರು, ಪುರಾಣಿಕ ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯಾಚಾರ್ಯರು ಮತ್ತು ನಮ್ಮ ವಿದ್ಯಾಪೀಠದ ಅನೇಕ ವಿದ್ವಾಂಸರ ಸಹಯೋಗದೊಂದಿಗೆ ಸಂಪಾದಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇವರೆಲ್ಲರಿಗೂ ಹಾಗೂ ಅಂದವಾಗಿ ಮುದ್ರಿಸಿದ ‘ಸುಧಾ ಮುದ್ರಣ’ದ ಮಾಲೀಕರಾದ ಧನಂಜಯ ವರಖೇಡಕರ್ ಇವರಿಗೂ, ಇದನ್ನು ಕೊಂಡು ಅಧ್ಯಯನವನ್ನು ಮಾಡುವ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬರಿಗೂ ಸಕಲಸನ್ಮಂಗಳವನ್ನುಂಟು ಮಾಡಲೆಂದು ಅಸ್ವದ್ಭವಂತರ್ಗತ ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥ-ಗುರ್ವಂತರ್ಗತ ಭಾರತೀರಮಣಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಾಂತರ್ಗತ ಶ್ರೀಮೂಲರಘುಪತಿವೇದವ್ಯಾಸದೇವರಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತೇವೆ.

ಇತಿ ನಾರಾಯಣಸ್ವರಣಗಳು.

ಪ್ರಾಸ್ತಾವಿಕ

ವಿಜಯ ಪರಂಪರೆ ಆರಂಭವಾದದ್ದೇ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಿಂದ.

ಹಾಗಾಗಿ ಅದು ಮಧ್ವವಿಜಯ.

ಅದು ಸಜ್ಜನರಿಗೆ - ಸಾಧುಸಂತರಿಗೆ ಸಂತಸ ಕೊಡುವ ವಿಜಯವಾದ್ದರಿಂದ ಸುಮಧ್ವವಿಜಯವೂ ಹೌದು.

ಹದಿನಾರು ಸರ್ಗಗಳೂ ಸ್ವರ್ಗದ ಒಂದೊಂದೇ ಮೆಟ್ಟಿಲು.

ನೀವು ಗಮನಿಸಿರುತ್ತೀರಿ.

ಯತಿಗಳು - ಪೀಠಾಧೀಶ್ವರರು 108 - 1008 ಇಂತಹ ಸಂಖ್ಯೆಗಳನ್ನು ತಮ್ಮ ಹೆಸರಿನ ಮೊದಲು ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ಸುಮಧ್ವವಿಜಯದ ಒಟ್ಟು ಶ್ಲೋಕಗಳು 1008. ಹೀಗಾಗಿ ಅದನ್ನು ತಮ್ಮ ಹೆಸರಿನ ಮೊದಲು ಜೋಡಿಸಿಕೊಂಡರೆ ತಾವು ಅಂದುಕೊಳ್ಳುವ ಕಾರ್ಯಗಳು ಜಯಪ್ರದವಾಗುತ್ತವೆ ಎಂಬ ನಂಬಿಕೆಯಿಂದ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ ಎಂದೆನಿಸುತ್ತದೆ.

ಸುಮಧ್ವವಿಜಯಕ್ಕೆ ಉಪಲಬ್ಧವಿರುವ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳು ನಾಲ್ಕು. ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಪ್ರಮುಖ ಶಿಷ್ಯರು ನಾಲ್ವರು. (ಪದ್ಮನಾಭ-ನರಹರಿ-ಮಾಧವ-ಅಕ್ಕೋಬ್ಬತೀರ್ಥರು).

ಶ್ರೀ ರಾಯರ ಸೋದರಳಿಯಂದಿರಾದ ಅನಂದತೀರ್ಥಾಚಾರ್ಯರ ಸುಮಧ್ವವಿಜಯ ಮೇಲಿನ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ 'ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ' ಮಾತ್ರ ಇನ್ನೂವರೆಗೂ ಮುದ್ರಣಪ್ರಪಂಚ ಕಂಡಿಲ್ಲ. ಚೆನ್ನೈನ O.R.I ನಲ್ಲಿ ಸಂರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಸುಮಧ್ವವಿಜಯ 50ಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚು ವ್ಯಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆ. 56ಕ್ಕೂ ಮಿಗಿಲಾದ ಸ್ಥಳಗಳನ್ನು ಪರಿಚಯಿಸುತ್ತದೆ.

ಆಚಾರ್ಯರ ಅವತಾರ ಮೂರು.

ಸುಮಧ್ವವಿಜಯವು ಒಂದರ್ಥದಲ್ಲಿ 'ತ್ರಿವೇಣಿ ಸಂಗಮ'. ಇಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತವಿದೆ. ಭಾಷಾತಜ್ಞರಿಗೆ ಆಸಕ್ತಿ ತರುವ ಮೂರು ಭಾಷೆಗಳ ಕೂಡುವಿಕೆ ಇಲ್ಲಿದೆ. ಕವಿ ನಾರಾಯಣಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು ಈ ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದು, ಕೇಳಿದ - ಅಂದಿನ ಕಥನವಲ್ಲ, ತಾವು ನೇರವಾಗಿ ಕಂಡ ಸಮಕಾಲೀನ ಗಣ್ಯ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ರಾರಾಜಿಸಿದ ಒಬ್ಬ ನಾಯಕ(Hero)ನ ಚಿತ್ರಣ. ಹೀಗಾಗಿ ಐತಿಹಾಸಿಕ ಮಹತ್ವವಿದೆ. ಇದು ಮುಂದೆ 'ರಾಘವೇಂದ್ರವಿಜಯ'ಕ್ಕೆ ಪ್ರೇರಣೆಯಾಯಿತು.

ಸುಮಧ್ವವಿಜಯವನ್ನು ಮುಖೋದ್ಗತವಾಗಿ ಸ್ವಚ್ಛವಾಗಿ - ಸುಂದರವಾಗಿ ಅನ್ನುವ ಸಾತ್ವಿಕರ ನಮಗೆ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಇಂದಿಗೂ ಕಾಣಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪರಮಪೂಜ್ಯ 1008 ಶ್ರೀ ಸುವಿದ್ಯೇಂದ್ರತೀರ್ಥರು ಅಂತಹವರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬರು. ಅವರ ಅಸ್ವರಿತ ಸುಮಧ್ವವಿಜಯ ಪಾರಾಯಣ - ನಮಗೆ ಇವತ್ತಿಗೂ ರೋಮಾಂಚನ.

ಶ್ರೀಹರಿಯ ಬಗೆಗಿನ ಚಿಂತನೆಯನ್ನು - ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ, ಆಚಾರ್ಯ ಮಧ್ವರು ಎದುರಿಸಿದ ವಿರೋಧಗಳು - ದೈಹಿಕ ಹೋರಾಟಗಳು ಅಸಂಖ್ಯಾತ. ಆದರೆ ಅದನ್ನು ಸುಲಲಿತವಾಗಿ ಮಂಡಿಸಿದ ರೀತಿ - "ನ ಚ ಮಧ್ವಸಮೋ ಗುರುಃ" !

'ಸರ್ವಮೂಲ' ಅದೊಂದು ಮಹಾನ್ ಆಧ್ಯಾತ್ಮ ಆಗಸದ ಪ್ರಮುಖ ವೆಬ್‌ಸೈಟ್. ಆದರೆ ಅದನ್ನು ನೋಡಬೇಕಾದರೆ 'ಸುಮಧ್ವವಿಜಯ'ವೆಂಬ ಪಾಸ್‌ವರ್ಡ್ ಬೇಕೇಬೇಕು.

ಕವಿ ಡಾ. ಪ್ರದೀಪ್ ಕುಮಾರ್ ಹೆಬ್ರ ಬಹಳ ಸೊಗಸಾಗಿ ಕನ್ನಡದ 'ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯ'ರನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಕನ್ನಡದ ಧೀಮಂತ ಕರುನಾಡ ಹೇಮಂತ
ಕಡಲ ತೀರದ ಪರುಷ ಆಚಾರ್ಯ ಮಧ್ವ ।
ಕನ್ನಡಕೆ ಕೃಷ್ಣವನು ಕಾಯಕಕೆ ತತ್ತ್ವವನು
ತಂದು ಇರಿಸಿದ ನೀನು ಬದುಕು ಪೂರ್ಣತೆಗೆ ॥

ಸುಮಧ್ವ ವಿಜಯ ಮತ್ತು ಕನ್ನಡ

ಮೂಲ ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿದ್ದ ಅದನ್ನು ಕನ್ನಡ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ತಂದವರು ಅನೇಕರು.

ಕೆ. ತಿಮ್ಮಣ್ಣಾಚಾರ್ 'ಶ್ರೀಸುಮಧ್ವವಿಜಯ ಮಹಾಕಾವ್ಯ - ಸಂದರ್ಶನ' (1961) ದಲ್ಲಿ ಇಡೀ ಕಾವ್ಯವನ್ನು ಸಿಂಹಾವಲೋಕನ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ವಿಮರ್ಶಕರ ಅಚ್ಚುಮೆಚ್ಚಿನ ಕೃತಿ - ಮಂಡ್ಯ ನಗರದ ಡಾ. ಪ್ರದೀಪ್ ಕುಮಾರ್ ಹೆಬ್ರಿಯವರು ಸುಮಾರು ನಾಲ್ಕು ಸಾವಿರ ಪದ್ಯಗಳನ್ನು ಮೀರಿದ ಕನ್ನಡದ ಸರಳ ಭಂಡಸ್ಸಿನ ಬೃಹತ್ ಕಾವ್ಯ ರಚಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಒಂದು ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಕನ್ನಡದ ಮಧ್ವವಿಜಯ.

ಬೆಂಗಳೂರು ಸಂಸ್ಕೃತ ಕಾಲೇಜಿನ ಕೆ. ನರಸಿಂಹಾಚಾರ್ಯರು ಇಡೀ 16 ಸರ್ಗವನ್ನು ಅನ್ವಯ-ಅರ್ಥ-ತಾರ್ಪಣಸಹಿತ 1967ರಲ್ಲಿ ಅನುವಾದಿಸಿದ್ದು ಓದುಗರಿಗೆ ಉಪಯುಕ್ತ ಕೃತಿಯಾಯಿತು. ಪಂಡಿತ ಶ್ರೀನಿವಾಸ. ಸು. ಮಠದ ಇವರು ಚಿಕ್ಕದಾದರೂ ಚೊಕ್ಕದಾದ 'ಶ್ರೀಸುಮಧ್ವವಿಜಯ ಮಹಾಕಾವ್ಯ ಚಿಂತನ-ಮಂಥನ' ಎಂಬ ಕೃತಿಯ ಮೂಲಕ ಜನಸಾಮಾನ್ಯರಿಗೆ ಸರಳವಾಗಿ ಅರ್ಥವಾಗುವಂತೆ ಸಹಾಯ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. (2007)

ಉಡುಪಿಯಿಂದ 1932ರಲ್ಲೇ ಬಂದ 'ಸುಖದೋಧಿನೀ' ಎಂಬ ಕನ್ನಡ ಟೀಕಾ ಸಹಿತ ಸುಮಧ್ವ ವಿಜಯದ ರಚನೆಕಾರರು ಬಿ. ಶ್ರೀನಿವಾಸಭಟ್ಟರು. ಪಾವಂಜಿ ಗುರುರಾವ್ ಇವರಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿತ.

1977 ರಲ್ಲಿ ಜಿ. ಹೆಚ್. ಬಿ. ಆಚಾರ್ಯರವರು ಸುಮಧ್ವವಿಜಯ(ವಚನಕಾವ್ಯ)ವನ್ನು ಅನುವಾದಿಸಿ ಕನ್ನಡದ ಸೇವೆ ಸಲ್ಲಿಸಿದರು.

ಧಾರವಾಡ ನಗರದ ಶ್ರೀಮಾಧ್ವ ವಿದ್ಯಾಪೀಠದ ಪಂಡಿತ ತೆರಗುಂಡಿ ಶ್ರೀ ಗೋಪಾಲಕೃಷ್ಣಾಚಾರ್ಯರು 1967ರಲ್ಲಿ ಸಂಪೂರ್ಣ ಸುಮಧ್ವವಿಜಯವನ್ನು ಭಾವಾರ್ಥ, ಅನ್ವಯಾರ್ಥ ಮಾಡಿದ್ದರ ಜೊತೆಜೊತೆಯಾಗಿ ಅದ್ಭುತವಾಗಿ ಭಾಮಿನೀ ಷಟ್ಪದಿಯಲ್ಲಿ ಕನ್ನಡೀಕರಿಸಿ ಕನ್ನಡಿಗರು ಸವಿಯುವಂತೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ಸೀತಾವತಿ ಅಗ್ರಹಾರ ಬೆಂಗಳೂರಿನ ಶ್ರೀಹರಿಸರ್ವೋತ್ತಮ - ಶ್ರೀವಾಯುಜೀವೋತ್ತಮ ಪ್ರಕಾಶನದಿಂದ ಆದ್ಯಂತ ಶ್ಲೋಕ - ಪ್ರತಿ ಸರ್ಗದ ತಾರ್ಪಣದೊಡನೆ (16 ಸರ್ಗದ್ದು) ಮುದ್ರಿತವಾಗಿದೆ. ಇದೊಂದು ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಕಾವ್ಯದ ಕಥಾಸಾರ.

ಜನಪ್ರಿಯ ಮತ್ತೊಂದು ಕನ್ನಡ ಅನುವಾದವೆಂದರೆ ಅದು ಮಹಾಮಹೋಪಾಧ್ಯಾಯ, ಮಧ್ವರತ್ನಾಕರರೆಂಬ ಬಿರುದು ಗಳಿಸಿದವರೂ ಸಾತ್ವಿಕರು, ಶಾಂತರೂ ಆದ ದಿ|| ಆಚಾರ್ಯ ಸಾಣೂರು ಭೀಮಭಟ್ಟರದ್ದು. ಈಗಾಗಲೇ ಜನಪ್ರಿಯ ನಾಲ್ಕು ಮುದ್ರಣಗಳಾಗಿವೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಮೂಲ-ಅನ್ವಯ-ಅರ್ಥ-ವ್ಯಾಕರಣವಿಶೇಷ - ಆವತಾರಿಕೆಗಳದ್ದು ಆದ್ಯಯನಶೀಲರಿಗೆ - ಅಸಕ್ತರಿಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಉಪಯೋಗವಾಗುವಂತೆ 'ಸಿದ್ಧ ಅಡಿಗ'ಯನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. (ಮೊದಲನೇ ಮುದ್ರಣ 1985).

ದಾಸಸಾಹಿತ್ಯರಂಗದ ಭೀಷ್ಮಾಚಾರ್ಯರಾದ ಲಿಂಗಸ್ಥೂರಿನ ಹನುಮಂತರಾವ್ ವೆಂಕಟರಾವ್ ಕುಲಕರ್ಣಿ-ಯವರು 1936ರಲ್ಲಿಯೇ ಅದ್ಭುತವಾಗಿ ಕನ್ನಡಕ್ಕೆ 'ಸುಮಧ್ವಜಿಯ'ವನ್ನು ತಂದರು. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಶ್ಲೋಕಕ್ಕೂ ವಾರ್ಧಿಕ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿ ಕನ್ನಡಕ್ಕೆ ತರುವುದು ಸುಲಭದ ಕೆಲಸವಲ್ಲ.

ಇದನ್ನು ಗಮನಿಸಿ ಸುಮಧ್ವಜಿಯದಲ್ಲಿನ ಹೀಗೊಂದು ಪ್ರಸಂಗ.

ಶ್ರೀ ಸರ್ವಜ್ಞರು ಶಂಖಪೂರಿತ ವಾರಿಯಿಂದ, ಶಾಲಿಗ್ರಾಮಶಿಲೆಗಳಿಗೆ ಅಭಿಷೇಕ ಮಾಡಿ ನಿರ್ಮಾಲ್ಯತೀರ್ಥ ಪ್ರಾಶನ ಮಾಡಿದ ಕ್ರಮವನ್ನು ನಾರಾಯಣಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು ಹೇಳಿದ್ದು ಹೀಗಷ್ಟೆ.

ಅಭಿದಧತಿ ಮುನೀಂದ್ರಾ ದ್ವಾದಶಾಬ್ದೋಪವಾಸ-
ಪ್ರತಿಮಫಲಮಲಂ ಯತ್ಸೇವನಂ ಭಕ್ತಿಯುಕ್ತಮ್ |
ಅಧಿಕಮಮರನದ್ಯಾದ್ಯಾಪ್ನವಾದನ್ಯಮಾನ್ಯಾ-
ದಪಿಬದಲವಬೋಧೋ ವಿಪ್ಲವಾದೋದಕಂ ತತ್ || (16ನೇ ಸರ್ಗ - 29 ಶ್ಲೋಕ)

ಇದನ್ನು ಸುಂದರ ವಿಶಲಂಕಿತರಾದ ಶ್ರೀ ಗೋರಬಾಳ-ಹನುಮಂತರಾಯರು ಕನ್ನಡದ ಕನ್ನಡಿಯಲ್ಲಿ ತೋರಿಸಿದ್ದು ಹೀಗೆ—

ವಾರ್ಧಿಕ || ಮುನಿವರರು ಅತಿ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಯಾವ ಶ್ರೀವಿಪ್ಲ-
ವಿನ ಸುಪಾದೋದಕಂ ಶಾಲಿಗ್ರಾಮದ ತೀರ್ಥ-
ವನ್ನು ಪ್ರಾಶನಂ ಮಾಡಿ ವಿಧಿವತ್ತು ಹನ್ನೆರಡು ವರ್ಷ ಉಪವಾಸ ಗೈದ ||
ಅನಶನಂ ವೃತಫಲಕೆ ಸರಿ ಧನ್ಯಮಾನ್ಯರಿಂ-
ದನಿತೆ ಗಂಗಾಧೈಲ್ಯ ತೀರ್ಥ ಮಜ್ಜನದಧಿಕ |
ಘನಫಲವಿದಂದು ಪೇಳುವರಿಂಥ ಮಹಾ ಮಹಿಮೆಯಾ ತೀರ್ಥಪಾನ ಮಾಡ್ದರ್ ||

ಇಂತಹ ಕನ್ನಡ ಅನುವಾದ ಈಗಲ್ಲಿ ಸಾಧ್ಯ. ಇದ್ದರೂ ಓದುವವರು ಯಾರು ?

ಗದಗಿನ ಪ್ರಖ್ಯಾತ ಪ್ರಕಾಶನ ಶ್ರೀನಿವಾಸಾಚಾರ್ಯ ಹೊಂಬಾಳೆಯವರು 1982ರಲ್ಲಿ ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ ಕೋಟೇಶ್ವರ ನರಸಿಂಹಾಚಾರ್ಯರ ಕನ್ನಡ ಅನುವಾದವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸಿದರು.

ಮೂಲ ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿನ ಹಸ್ತಪ್ರತಿಯಲ್ಲೇ ಉಳಿದು ಹೋಗಿದ್ದ ಶ್ರೀಸುಮಧ್ವಜಿಯದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ 'ರುಭಾ-ಭರಣಂ' ಶ್ರೀವಾರಿ ಅನಂತಾಚಾರ್ಯಸುತ ವಿದ್ವನ್ನಣಿ ಬಾಲಶರ್ಮ ಅವರು ರಚಿಸಿದ್ದು ಅದನ್ನು ಬೆಳಕಿಗೆ ತಂದಿದ್ದೇ ಅಲ್ಲದೇ ಅನುವಾದ ಮಾಡಿದವರು ವಿದ್ವಾನ್ ಅಯ್ಯಾಚಿತ ಧೀರೇಂದ್ರಾಚಾರ್ಯರು. 2007ರಲ್ಲಿ ಇದು ಪ್ರಕಟ-ಗೊಂಡಿದೆ. ಇದರ ವಿಶೇಷವೇನೆಂದರೆ ಬಾಲಶರ್ಮರು, ಶ್ರೀಸುಮಧ್ವಜಿಯದ 1008 ಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದ 108 ಶ್ಲೋಕಗಳನ್ನೇ ಆರಿಸಿ ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿರುವುದು. ಕನ್ನಡ ಅನುವಾದ ಕೂಡ ಅಷ್ಟೇ ವಿದ್ವತ್ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಬಂದಿದೆ.

'ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರಾನುಗ್ರಹ' ಪ್ರಶಸ್ತಿ ವಿಜೇತ - ಬನ್ನಂಜೆ ಗೋವಿಂದಾಚಾರ್ಯರು ಶ್ರೀ ವೇದಾಂಗತೀರ್ಥರ ಟೀಕಾನುಸಾರಿಯಾದ ಶ್ರೀಮಧ್ವಜಿಯವನ್ನು ಕನ್ನಡಕ್ಕೆ ತಂದು ಹೊಸ ಅನುಭವ ತಂದು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ (2005).

ಕೆಲವು ಅಂಗ ಪ್ರಕಟನೆಗಳು

1. **Sumadhva Vijaya** — Edited with Translation and Notes by D. R. Vasudeva Rao., 1983. Srimadananda Tirtha Publications, Vishakhapatnam.
2. **Sumadhva Vijaya of Narayana Panditacharya** — Rendered into English with text by Prof. G. V. Nadagauda. 1991.
3. **Sri Madhva Vijaya** — By 16 Eminent scholars. 1969. Devaranama Bhajana Sangam. Tamilnadu. (Introduction by Dr. B.N.K. Sharma)
4. **Sri Sumadhva Vijaya** — Tamil and English. Dr. C.B.H. Rao. 1974. Srirangam.

ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿರುವ 'ಸುಮಧ್ವವಿಜಯ' ಪ್ರಕಾಶನಗಳು

1. **ಶ್ರೀಸುಮಧ್ವವಿಜಯ:** — ಶ್ರೀವಿಶ್ವಪತಿತಿರ್ಥವಿರಚಿತ ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾಸಮೇತಾ ಯಮ್ ನಾರಾಯಣಾಚಾರ್ಯ:, 1951. Udupi (With B.N.K. introduction)
೨. **ಶ್ರೀಸುಮಧ್ವವಿಜಯ:** — ಛಲಾರಿ ಶೋಚಾರ್ಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಸಮೇತಾ 1952. ಶ್ರೀರಾಮಕೃಷ್ಣ ದೈವವೇದಾಂತ ಪಾಠಶಾಲಾ
೩. **ಸುಮಧ್ವವಿಜಯ:** — ಶ್ರೀನಾರಾಯಣಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯ-ಶ್ರೀವಿಶ್ವಪತಿತಿರ್ಥ-ಶ್ರೀಛಲಾರಿ ಶೋಚಾರ್ಯ (ಇತಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನತ್ರಯೋಪೇತಾ) Edited by A. B. Shyamachar and S. R. Pandurangi. 2000.
೪. **ಶ್ರೀಸುಮಧ್ವವಿಜಯ: (ಛಲಾರಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಸಮೇತಾ)** — ನಿರ್ಣಯಸಾಗರ ಮುದ್ರಣಾಲಯ, ಮುಂಬೈ. 1943.
೫. **ಶ್ರೀಸುಮಧ್ವವಿಜಯ:** — ವೇದಾಂಗತಿರ್ಥಕೃತಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ, ಆಚಾರ್ಯಗೋವಿಂದಕೃತಯಾ ತತ್ವಚಂದ್ರಿಕಯಾ ಚ ಸಂವಲಿತ:. 2003. Udupi
೬. "ಶ್ರೀಸುಮಧ್ವವಿಜಯಸಾರಸಂಕ್ಷಿಪ್ತ ಶ್ರೀಶುಭಾಭರಣಮ್" — ಶ್ರೀ ಪುರಿ ಅನಂತಾಚಾರ್ಯತನುಜೇನ ಶ್ರೀ ಬಾಲಾಧಾರ್ಮಣಾ ರಚಿತಂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮ್ - ಅನುಂ ವಿಧ್ವಾನ್ ಅಪಾಚಿತ ಧೀರಿದ್ರಾಚಾರ್ಯ ಚಿಂತಾಮಣಿ - 2007

ಸುಮಧ್ವ ವಿಜಯದ 'ಕನ್ನಡ ಪ್ರಕಟನೆ'ಗಳು

1. ಶ್ರೀಮಧ್ವವಿಜಯ ಸಾರಸಂಗ್ರಹ: - ಲಿಪಿ ಸಂಸ್ಕೃತ, ಭಾಷೆ ಕನ್ನಡ, ನಾಯಕಲ್ ತಿರುಮಲರಾವ್ ವೆಂಕೀಲ್ ಹೈಕೋರ್ಟ್, ಹೈದ್ರಾಬಾದ್ 1933.
2. ಶ್ರೀಮನ್ಮಧ್ವವಿಜಯ ಕಥಾಮೃತಂ - ಸಿ. ಎಮ್. ಪದ್ಮನಾಭಾಚಾರ್ಯ ವಿರಚಿತ - 1991, ಸಂ|| ತಾಮ್ರಪರ್ಣಿ ಶ್ರೀನಿವಾಸಾಚಾರ್ಯ, ಬೆಂಗಳೂರು.
3. ಶ್ರೀಮನ್ಮಧ್ವತೆರಿತಮಾನಸ - ಮೈ. ಶೇ. - ಅನಂತಪದ್ಮನಾಭರಾವ್, ಬೆಂಗಳೂರು.
(ಶ್ರೀಸುಮಧ್ವವಿಜಯದ ಗದ್ಯಾನುವಾದ)
4. ಶ್ರೀಸುಮಧ್ವವಿಜಯ ಸಾರಸಂಗ್ರಹ - ಶ್ರೀವಿದ್ಯಾರತ್ನಾಕರತೀರ್ಥ ಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರಿಂದ ರಚಿತ - ಕನ್ನಡ ಅನುವಾದ ಶ್ರೀಗುರುವೇಂಕಟಾಚಾರ್ಯರು. ಬೆಂಗಳೂರು. 1992.
5. ಶ್ರೀಮತುಮಧ್ವವಿಜಯವು - ಪ್ರತಿಸರ್ಗದ ಕನ್ನಡ ತಾತ್ಪರ್ಯ ಸಹಿತ. 1927. Udupi ಪಾವಂಜಿ ಗುರುರಾವ್ (ಪ್ರ).

'ಸುಮಧ್ವ ವಿಜಯ'ದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳು (ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ)

1. ನಾರಾಯಣಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು - ಭಾವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ (ಭಾವದೀಪ)
 2. ವೇದಾಂಗತೀರ್ಥರು - ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ
 3. ವಿಶ್ವತೀರ್ಥರು - ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ ಉದ್ಭೋಧಿಕಾ
 4. ಭಲಾರಿ ನರಸಿಂಹಾಚಾರ್ಯರು - ಮಂದೋಪಕಾರಿಣೀ
 5. ಭಲಾರಿ ಶೇಷಾಚಾರ್ಯರು - ಪ್ರಕಾಶಿಕಾ
 6. ಅನಂದತೀರ್ಥಾಚಾರ್ಯರು - ಮಂದೋಪಕಾರಿಣೀ
 7. ಮುದ್ದಲ ಅನಂದತೀರ್ಥಾಚಾರ್ಯ
 8. ಲಿಂಗೇರಿ ವ್ಯಾಸಾಚಾರ್ಯರು
 9. ತಾಮ್ರಪರ್ಣಿ ಶ್ರೀನಿವಾಸಾಚಾರ್ಯರು
- ಇವರೆಲ್ಲರೂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ರಚಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

'ಸುಮಧ್ವ ವಿಜಯ'ಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಕೃತಿಗಳು (ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ)

1. ಅಣುಮಧ್ವವಿಜಯ: (ಪ್ರಮೇಯನವಮಾಲಿಕಾ) - ಶ್ರೀನಾರಾಯಣಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು.
 2. ಗೂಢಭಾವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥರು
 3. ವೇದಾಂಗತೀರ್ಥರು
 4. ಸತ್ಯವ್ರತ ತೀರ್ಥರು
 5. ರಘುವರ್ಯರು
 6. ಭಲಾರಿ ಶ್ರೀನಿವಾಸಾಚಾರ್ಯರು
 7. ಭಗವಂತರಾಯರು - ಸುಮಧ್ವವಿಜಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಸಂಗ್ರಹ
- ಇವರು ಕೂಡ ಅಣುಮಧ್ವವಿಜಯಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ರಚಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

8. ವಿದ್ಯಾರತ್ನಾಕರತೀರ್ಥರು - ಸುಮಧ್ವವಿಜಯಸಾರಸಂಗ್ರಹ
9. ಭಾಗವತ ಶ್ಯಾಮಾಚಾರ್ಯರು - ಶ್ರೀಮನ್ನದ್ವೈಪಜಯ - ಶುಭಾಭರಣ
10. ಎರಿ ಬಾಳಾಚಾರ್ಯರು - ಶ್ರೀಮನ್ನದ್ವೈಪಜಯ - ಶುಭಾಭರಣ
11. ಮಾದನೂರು ವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥರು - ಸುಮಧ್ವವಿಜಯ - ಪ್ರಮೇಯಫಲಮಾಲಿಕಾ
12. ಬಿದರಳ್ಳಿ ಶ್ರೀನಿವಾಸಾಚಾರ್ಯರು - ಶ್ರೀಮದ್ಭಾನುಮಾವಲಿ:

ಪ್ರಸ್ತುತ ಮಂತ್ರಾಲಯದ ಶ್ರೀಮಠದಿಂದ 'ಸುಮಧ್ವವಿಜಯ'ದ ಕನ್ನಡ ಅನುವಾದ ಹೊರಗೆ ಬರುತ್ತಿದೆ. ಇದು ಈ ಹಿಂದೆ ಶ್ರೀಗುರುಸಾರ್ವಭೌಮ ಮಾಸಪತ್ರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಧಾರಾವಾಹಿಯಾಗಿ ಹರಿದು ವಿದ್ವಾಂಸರ - ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳ ಮನಸೂರೆಗೊಂಡಿತ್ತು. ಇಷ್ಟೊಂದು ವಿಸ್ತೃತವಾಗಿ ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ಪುಸ್ತಕ ಹೊರಬಂದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೆಮ್ಮೆಯಿಂದ ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು. ಏಕೆಂದರೆ ಇದು ಜನಸಾಮಾನ್ಯರಿಗೂ ಅಚ್ಚು-ಮೆಚ್ಚು, ವಿದ್ವಾಂಸರಿಗೂ ಬೆಲ್ಲದ ಅಚ್ಚು. ಓತ-ಪ್ರೇತವಾಗಿ ಸಾಗಿದ ಶಬ್ದಾಗರವದು. ಕನ್ನಡ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಕನ್ನಡದ ನಾಯಕ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಚಿತ್ರಣ ಕೊಟ್ಟ ಕಾವ್ಯವದು. ದಿವಂಗತ ಪಣಿಯಾಡಿ, ಪಂಚಾಂಗಂ ಶ್ರೀ ಲಕ್ಷ್ಮೀನಾರಾಯಣ ಉಪಾಧ್ಯಾಯರು (ಪಿ. ಪಿ. ಲಕ್ಷ್ಮೀ-ನಾರಾಯಣ ಉಪಾಧ್ಯಾಯ), ಶ್ರೀ ಮಾಗಡಿ ರಂಗನಾಥಾಚಾರ್ಯರು, ಮತ್ತು ಶ್ರೀ ಎಸ್. ವಿ. ಭೀಮಭಟ್ಟರು ಶ್ರದ್ಧಾ-ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಹೆಣೆದ ವೈಭವದ ಕೃತಿಯಿದು. 'ಶ್ರೀಗುರುಸಾರ್ವಭೌಮ' ಮಾಸಪತ್ರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಆಗಸ್ಟ್ 1978ರಲ್ಲಿ ಧಾರಾವಾಹಿಯಾಗಿ ಆರಂಭವಾಯಿತು. ಡಿಸೆಂಬರ್ 1986 ರಲ್ಲಿ ಪೂರ್ಣವಾಯಿತು.

ಆಶ್ಚರ್ಯವೆಂದರೆ ಅದೇ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಅಂದರೆ ದಿನಾಂಕ 11.8.1978ರಲ್ಲಿ ಭಾರತದ ಅಂದಿನ ರಾಷ್ಟ್ರಪತಿ ನೀಲಂ ಸಂಜೀವರೆಡ್ಡಿಯವರು ಪಿ. ಪಿ. ಲಕ್ಷ್ಮೀನಾರಾಯಣ ಉಪಾಧ್ಯಾಯರಿಗೆ 'ರಾಷ್ಟ್ರಪ್ರಶಸ್ತಿ'ಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಗೌರವಿಸಿದರು. ಅದಕ್ಕೆ ನಾನು ಮೊದಲು ಹೇಳಿದ್ದು 'ಸುಮಧ್ವವಿಜಯ'ದ ಆರಂಭ 'ವಿಜಯದ ಆರಂಭ'. ಸರಳ ಶೈಲಿ, ಗಂಭೀರ ಭಾಷೆ ವಿಶೇಷಾಂಶಗಳ ಖಜಾನೆ ಇಲ್ಲಿದೆ.

ಕರ್ನಾಟಕದ ಎಲ್ಲ ವಿದ್ಯಾಪೀಠಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಸಂಸ್ಕೃತ ವೈಷ್ಣವ ವಿದ್ಯಾಪೀಠಗಳಲ್ಲಿ ಪಠ್ಯವಾಗಿ ಅಂಗೀ-ಕರಿಸಬೇಕಾದ - ಅಂಗೀಕರಿಸಬಹುದಾದ ಅನುವಾದ ಇದಾಗಿದೆ.

'ಪತ್ರಿಕೆ'ಯಿಂದ 'ಪುಸ್ತಕ'ಕ್ಕೆ ವಿದ್ವಾನ್ ಧನಂಜಯಾಚಾರ್ಯ ವರಪೇಡಕರ್ ಅಂದವಾಗಿ ರೂಪಾಂತರ ಮಾಡಿ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಮಸ್ತಕದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬಹುದಾದ 'ಅಂಬರಚುಂಬಿತ'ವಿದು. ಈ ಕೃಷಿ ನಿರಂತರವಾಗಿರಲಿ.

ಭಾಟ್ಟಸಂಗ್ರಹದ ಮರುಮುದ್ರಣ, ಗೀತೆಯ 15 ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳ ಪ್ರಕಾಶನ, ಶ್ರೀಮನ್‌ನ್ಯಾಯಸುಧೆಯ 16 ರಿಂದ 22ರ ಬೃಹತ್ ಸಂಪುಟಗಳು, ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರವಿಜಯದ ವಿಸ್ತೃತ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳು ಮುಂತಾದ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಹೊರತಂದ ಕೀರ್ತಿ ಶ್ರೀ ಶ್ರೀಸುತಮೀಂದ್ರತೀರ್ಥರ ವರಕುಮಾರಕರಾದ ಪರಮಪೂಜ್ಯ ಶ್ರೀ ಶ್ರೀ ಸುಯತೀಂದ್ರ-ತೀರ್ಥರಿಗೆ ಸಲ್ಲುತ್ತದೆ. ಭಕ್ತವೃಂದ ಈ 'ಯತಿತಿರೋಮಣಿ'ಗಳಿಗೆ ಆಜ್ಞೆ ಪರ್ಯಂತ ಬುಣಿಯಾಗಿರುತ್ತದೆ. ವಿಷ್ಣುವಿನ ಹೃದಯವಾದ ವೈಷ್ಣವರು ಇದನ್ನು ಯಾವಾಗಲೂ ಧರಿಸಲಿ. ಇದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಅಲ್ಲಿ ಎರಡರಲ್ಲೂ ಸುಖವುಂಟು.

“ಮಧ್ವೈ ಕೀರ್ತಿದಿನನಾಥದೀಪ್ತಿಮ್ ||”

ಸಜ್ಜನರ ಕಿಂಕರ

ರಾಜಾ ಎಸ್. ರಾಜಗೋಪಾಲಾಚಾರ್ಯ

ಶ್ರೀಶ್ರೀಗಳವರ ಆಪ್ತಕಾರ್ಯದರ್ಶಿ

ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರಸ್ವಾಮಿಗಳವರ ಮಠ, ಮಂತ್ರಾಲಯ

ಮುನ್ನುಡಿ

ಕರಾಳ ಕಲಿಯುಗದ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಸಜ್ಜನರು ಕಂಗೆಟ್ಟು ಧರ್ಮಮಾರ್ಗದಿಂದ ಚ್ಯುತರಾಗಲು ಸಜ್ಜನರ ಮೇಲಿನ ಕೃಪೆಯಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿದೇವತೆಗಳು ಭಗವಂತನನ್ನು ಜಗತ್ಕಲ್ಯಾಣಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದರು. ಮೂರು ಯುಗಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಅವತಾರವುಳ್ಳ ಭಗವಂತನು ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಭೂಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅವತಾರವಿಲ್ಲದ್ದನ್ನು ಮನಗಂಡು ಜೀವೋತ್ತಮರಾದ ವಾಯುದೇವರಿಗೆ ಅವತರಿಸಲು ಸೂಚನೆಯನ್ನಿತ್ತರು.

ಭಗವದಾಜ್ಞೆಯನ್ನು ಶಿರಸಾವಹಿಸಿ ವಾಯುದೇವರು ಮಧ್ಯಗೇಹಭಟ್ಟದಂಪತಿಗಳಲ್ಲಿ ವಿಜಯದಶಮಿಯ ಶುಭದಿನದಂದು ಅವತರಿಸಿ ತಂದೆತಾಯಿಗಳಿಂದ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ ವಾಸುದೇವನೆಂಬನಾಮಕರಣದಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದರು. ಬಾಲ್ಯದಲ್ಲೇ ಅನನ್ಯಾದೃಶಮಹಿಮೆಗಳನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾ ನಾನು ಜ್ಞಾನಕ್ಕಾಗಿ ಅವತರಿಸಿದ ಅಸುದೇವ = ಪ್ರಾಣದೇವರು ಎಂಬುದನ್ನು ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಗೊಳಿಸಿದರು.

ಕಾಲಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ವೇದೋಕ್ತ ಸಂಸ್ಕಾರಗಳಿಂದ ಸುಸಂಸ್ಕೃತರಾದ ಇವರು ಉಪನಯನವಾದ ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ಪೂರ್ಣಬೋಧ ಎಂಬ ನಾಮದೊಂದಿಗೆ ತುರ್ಯಾಶ್ರಮವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದರು. ಹಂಸ-ನಾಮಕ ಪರಮಾತ್ಮನ ದಿವ್ಯಪೀಠದಲ್ಲಿ ಇವರನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಅಚ್ಯುತಪ್ರೇಕ್ಷರು ಆನಂದತೀರ್ಥರೆಂಬ ಅನ್ವರ್ಥನಾಮ-ವನ್ನಿತ್ತರು. ಭಗವಂತನ ಆದೇಶದಂತೆ ಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯವನ್ನು ರಚಿಸಿ ಅವರನ್ನು ಸಂತೋಷಪಡಿಸಿದರು. ಸಮಸ್ತ ಭಾರತ-ದೇಶವನ್ನು ಸಂಚರಿಸಿ ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿಿದ್ದ ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದು ದುರ್ಮತಗಳನ್ನು ಖಂಡಿಸಿ ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ಥಾಪನೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದರು. ಉಪನಿಷತ್ಪ್ರಸ್ಥಾನ, ಸೂತ್ರಪ್ರಸ್ಥಾನ, ಗೀತಾಪ್ರಸ್ಥಾನ, ಪುರಾಣಪ್ರಸ್ಥಾನ ಹೀಗೆ ಹಲವು ವಿಷಯಗಳನ್ನಾಧರಿಸಿ ಮೂವತ್ತೇಳು ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ರಚನೆ ಮಾಡಿದರು.

ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತರನ್ನು ಶೋಭನಭಟ್ಟರನ್ನು ವಾದದಲ್ಲಿ ಗೆದ್ದು ತಮ್ಮ ಶಿಷ್ಯರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡರು. ಹೀಗೆ ತಾವು ಸಂಚರಿಸಿದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಪವಾಡಗಳನ್ನು ತೋರಿಸುವುದರ ಮೂಲಕ ಸಜ್ಜನರನ್ನು ಉದ್ಧಾರಮಾಡಿದರು.

ತಮ್ಮ ಈ ತತ್ವಜ್ಞಾನದ ಸಂಪ್ರದಾಯದ ಪದ್ಧತಿಯು ಮುಂದುವರಿಯಲು ಪದ್ಮನಾಭತೀರ್ಥರನ್ನು ತಮ್ಮ ಪ್ರಥಮ ಸಂನ್ಯಾಸಿಶಿಷ್ಯರನ್ನಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಒಂದು ಪೀಠವನ್ನು ಸ್ಥಾಪನೆ ಮಾಡಿದರು. ಉಡುಪಿಯ ಪ್ರಾಂತ್ಯಕ್ಕೆ ಎಂಬು ಜನರನ್ನು ಸಂನ್ಯಾಸಿಶಿಷ್ಯರನ್ನಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ತಾವೇ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಿದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಆರಾಧನೆಗೆ, ತತ್ತ್ವ ಪ್ರಚಾರಕ್ಕಾಗಿ ಮೀಸಲಿಟ್ಟರು. ತಮ್ಮ ಅವತಾರಕಾರ್ಯಸಮಾಪ್ತಿಯಾಗುವ ಪ್ರಸಂಗವು ಒದಗಿಬಂದಾಗ ಉಡುಪಿಯ ಅನಂತೇಶ್ವರದೇವಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಶಿಷ್ಯರಿಗೆ ಐತರೇಯೋಪನಿಷತ್ತಿನ ಪಾಠವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿರುವಾಗ ದೇವತೆಗಳು ಪುಷ್ಪವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಗೈದರು. ಆ ಪುಷ್ಪದ ರಾಶಿಯಿಂದ ಆಚಾರ್ಯರು ಕಾಣದಿರುವಾಗ ಆ ಪುಷ್ಪಗಳನ್ನು ಸರಿಸಿ ನೋಡಲಾಗಿ ಅಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು ಅದೃಶ್ಯರಾಗಿದ್ದರು.

ಅಂದು ಅದೃಶ್ಯರಾದ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು ಇಂದಿಗೂ ಕೂಡ ಉತ್ತರಬದರಿಕಾಶ್ರಮದಲ್ಲಿ ವೇದವ್ಯಾಸರ ಸನ್ನಿಧಾನದಲ್ಲಿ ಇರುವರು. ಅದಕ್ಕಾಗಿ “ಅದೃಶ್ಯೋ ರೂಪ್ಯಪೀಠೇಽಸ್ಯ ದೃಶ್ಯೋಽಸ್ಯ ಬದರೇತಟೇ” ಎನ್ನುವ ಮಾತು ಪ್ರಚಲಿತವಾಗಿದೆ.

ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು ರಚಿಸಿದ ಗ್ರಂಥಗಳು
(ಸರ್ವಮೂಲಗ್ರಂಥಗಳು)

ಗೀತಾಪ್ರಸ್ಥಾನಗ್ರಂಥಗಳು:

ಶ್ರೀಮದ್ಭಗವದ್ಗೀತಾಭಾಷ್ಯಮ್

ಶ್ರೀಮದ್ಭಗವದ್ಗೀತಾತತ್ಪರ್ಯನಿರ್ಣಯಃ

ಸೂತ್ರಪ್ರಸ್ಥಾನಗ್ರಂಥಗಳು :

ಶ್ರೀಮದ್ಭಕ್ತಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಮ್

ಶ್ರೀಮದ್ಭಕ್ತಸೂತ್ರಾನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮ್

ಶ್ರೀಮದ್ಭಕ್ತಸೂತ್ರಾನುಭಾಷ್ಯಮ್

ನ್ಯಾಯವಿವರಣಮ್

ಉಪನಿಷತ್ಪ್ರಸ್ಥಾನಗ್ರಂಥಗಳು :

ಐತರೇಯೋಪನಿಷದ್ಭಾಷ್ಯಮ್

ಛಾಂದೋಗ್ಯೋಪನಿಷದ್ಭಾಷ್ಯಮ್

ಒ಼ಹದಾರಣ್ಯಕೋಪನಿಷದ್ಭಾಷ್ಯಮ್

ಈಶಾವಾಸ್ಯೋಪನಿಷದ್ಭಾಷ್ಯಮ್

ತಲವಕಾರೋಪನಿಷದ್ಭಾಷ್ಯಮ್

ಷಟ್ತಿಶೋಪನಿಷದ್ಭಾಷ್ಯಮ್

ಕಾಠಕೋಪನಿಷದ್ಭಾಷ್ಯಮ್

ಅಥರ್ವಣೋಪನಿಷದ್ಭಾಷ್ಯಮ್

ಮಾಂಡೂಕ್ಯೋಪನಿಷದ್ಭಾಷ್ಯಮ್

ತೈತ್ತಿರೀಯೋಪನಿಷದ್ಭಾಷ್ಯಮ್

ಶ್ರುತಿಪ್ರಸ್ಥಾನಗ್ರಂಥ :

ಋಗ್ಭಾಷ್ಯಮ್

ಇತಿಹಾಸಪ್ರಸ್ಥಾನಗ್ರಂಥಗಳು :

ಮಹಾಭಾರತತತ್ಪರ್ಯನಿರ್ಣಯಃ

ಯಮಕಭಾರತಮ್

ಪುರಾಣಪ್ರಸ್ಥಾನಗ್ರಂಥ :

ಭಾಗವತತತ್ಪರ್ಯನಿರ್ಣಯಃ

ಪ್ರಕರಣಗ್ರಂಥಗಳು :

ತತ್ತ್ವಸಂಖ್ಯಾನಮ್
ತತ್ತ್ವವಿವೇಕಃ
ತತ್ತ್ವೋದ್ಯೋತಃ
ವಿಷ್ಣುತತ್ತ್ವನಿರ್ಣಯಃ
ಪ್ರಮಾಣಲಕ್ಷಣಮ್
ಕಥಾಲಕ್ಷಣಮ್
ಉಪಾಧಿಖಂಡನಮ್
ಮಾಯಾವಾದಖಂಡನಮ್
ಪ್ರಪಂಚಮಿಥ್ಯಾತ್ವಾನುಮಾನಖಂಡನಮ್ ..
ಕರ್ಮನಿರ್ಣಯಃ

ಆಚಾರಗ್ರಂಥಗಳು :

ತಂತ್ರಸಾರಸಂಗ್ರಹಃ
ಸದಾಚಾರಸ್ತುತಿಃ
ಜಯಂತೀನಿರ್ಣಯಃ
ಕೃಷ್ಣಾಮೃತಮಹಾರ್ಣವಃ
ಯತಿಪ್ರಣವಕಲ್ಪಃ

ಸ್ತೋತ್ರಗ್ರಂಥಗಳು :

ನಖಸ್ತುತಿಃ
ದ್ವಾದಶಸ್ತೋತ್ರಮ್
ಕಂದುಕಸ್ತುತಿಃ (ಪೂರ್ವಾಶ್ರಮದಲ್ಲಿ ರಚಿತವಾದದ್ದು)

ಸುಮಧ್ವವಿಜಯದ ಬಗ್ಗೆ ಒಂದು ಮಾತು

ಹದಿನಾರು ಸರ್ಗಾತ್ಮಕವಾದ ಈ ಕೃತಿಯು ಮಹಾಕಾವ್ಯವೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳಬಹುದಾಗಿದೆ. ಅಪೂರ್ವ ಭಂದಸ್ತುಳಿವಿಂದ ಅಲಂಕೃತವಾದ ಈ ಕಾವ್ಯವು ಶಾಸ್ತ್ರಗ್ರಂಥವೆಂದರೂ ತಪ್ಪಾಗಲಾರದು. ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರ ನೈಜ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸಲು ಹೊರಟ ಈ ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಿಯೂ ಇಲ್ಲದ ಉತ್ತೇಜಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ ಕಾವ್ಯದ ಸೊಬಗನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಮಾತನ್ನು ಸ್ವಯಂ ನಾರಾಯಣಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರೇ ತಮ್ಮ ಭಾವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ ಎಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಗ್ರಂಥವು ಇವತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತವಾಙ್ಮಯದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಎಲ್ಲ ವಿಜಯಕಾವ್ಯಗಳಿಗೆ ಮೂಲವೆಂದರೆ ತಪ್ಪಾಗಲಾರದು. ಜೀವೋತ್ತಮರಾದ ಇವರ ವಿಶಿಷ್ಟಲೀಲೆಗಳನ್ನು ಇದರಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿರುವುದರಿಂದ ನಿತ್ಯ ಪಾರಾಯಣಕ್ಕೆ ಅತ್ಯಂತ ಸೂಕ್ತವಾದ ಗ್ರಂಥವಾಗಿದೆ.

ಸುಮಧ್ವವಿಜಯದ ಮೇಲೆ ಅನೇಕ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳು ಹೊರಟಿವೆ. ಅವು ಈ ಕೆಳಗಿನಂತೆ ತಿಳಿಯಬಹುದು.

1) ಶ್ರೀ ನಾರಾಯಣ ಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರ	ಭಾವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ
2) ಶ್ರೀ ವೇದಾಂಗತೀರ್ಥರ	ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕಾ
3) ಶ್ರೀ ಸುಮತೀಂದ್ರತೀರ್ಥರ	ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ
4) ಶ್ರೀ ವಿಶ್ವಪತೀರ್ಥರ	ಪದಾರ್ಥದೀಪಿಕೋದ್ಯೋಧಿಕಾ
5) ಶ್ರೀ ಲಿಂಗೇರಿ ಶ್ರೀನಿವಾಸಾಚಾರ್ಯರ	ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ
6) ಆನಂದತೀರ್ಥಾಚಾರ್ಯರ	ಪದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶಿಕಾ
7) ಭಲಾರಿ ಶೇಷಾಚಾರ್ಯರ	ಮಂದೋಪಕಾರಿಣೀ
8) ಗರುಡವಾಹನ ಲಕ್ಷ್ಮೀನಾರಾಯಣಾಚಾರ್ಯರು	
- (ಇವರು ರಾಯರ ಪೂರ್ವಾಶ್ರಮದ ಸಂತತಿ)

ಇದಲ್ಲದೇ ನಮ್ಮ ಶ್ರೀಮಠದ ಪೂರ್ವೀಕ ಗುರುಗಳಾದ ಶ್ರೀಸುಜನೇಂದ್ರತೀರ್ಥರು ಒಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಬರೆದಿದ್ದಾರೆಂದು ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ.

ಇತ್ತೀಚಿನ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ವಿದ್ವಾನ್ ಬನ್ನಂಜೆ ಗೋವಿಂದಾಚಾರ್ಯರು ತತ್ವಚಂದ್ರಿಕಾ ಎಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ರಚಿಸಿ ಪ್ರಕಾಶನಗೊಳಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಗ್ರಂಥಕರ್ತೃಗಳ ಪರಿಚಯ

ಶ್ರೀಸುಮಧ್ವವಿಜಯವನ್ನು ಬರೆದ ನಾರಾಯಣಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು ಶ್ರೀಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯಪಂಡಿತರ ಮೊಮ್ಮಕ್ಕಳು, ಶ್ರೀತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರ ಮಕ್ಕಳು ಎಂದು ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ. ಆಶುಕವಿಗಳಾದ ಇವರು ಲಿಖುಚವಂಶದವರೆಂದು ಆಂಗೀರಸ ಗೋತ್ರದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದವರೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಎಂಥ ಜಟಿಲವಾದ ಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರಮೇಯಗಳನ್ನು ಸುಲಭವಾದ ಕಾವ್ಯಶೈಲಿಯಲ್ಲಿ ಬರೆಯುವುದರಲ್ಲಿ ಅಪ್ರತಿಮರು ಇವರು. ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರ ವೈಭವವನ್ನು ಕಣ್ಣಾರೆ ಕಂಡು ಪುಟಕ್ಕಿಳಿಸಿದ ಪೂತಾತ್ಮರು.

ಇವರು ರಚಿಸಿದ ಗ್ರಂಥಗಳು

- 1) ಸುಮಧ್ವವಿಜಯಃ
- 2) ಭಾವದೀಪಃ (ಸುಮಧ್ವವಿಜಯಭಾವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ)
- 3) ಅಣುಮಧ್ವವಿಜಯಃ (ಪ್ರಮೇಯನವಮಾಲಿಕಾ)
- 4) ಮಣಿಮಂಜರೀ
- 5) ನಯಚಂದ್ರಿಕಾ (ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನಟೀಕಾ)
- 6) ತತ್ತ್ವಮಂಜರೀ (ವಿಷ್ಣುತತ್ತ್ವ ನಿರ್ಣಯಟೀಕಾ)
- 7) ಯಮಕಭಾರತಟೀಕಾ
- 8) ಅಣುಭಾಷ್ಯಟೀಕಾ
- 9) ಕೃಷ್ಣಾಮೃತಮಹಾರ್ಣವಟೀಕಾ
- 10) ಮಿಥ್ಯಾತ್ವಾನುಮಾನಖಂಡನಟೀಕಾ (ಶ್ಲೋಕರೂಪ)

- 11) ಸಂಗ್ರಹರಾಮಾಯಣಮ್ (ನಿರ್ಣಯಾನುಸಾರಿಯಾಗಿ ರಾಮಾಯಣಕಥಾಸಂಗ್ರಹ)
- 12) ಶುಭೋದಯಮ್ (ಒಂದು ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಕಾವ್ಯ)
- 13) ಪಾರಿಚಾತಹರಣಮ್ (ಯಮಕಕಾವ್ಯ)
- 14) ಯೋಗದೀಪಿಕಾ (ಸದಾಚಾರವಿವರಣಾರೂಪ ಗ್ರಂಥ)
- 15) ಮಧ್ವಾಮೃತಮಹಾರ್ಣವಃ (ಶ್ರೀಮಧ್ವಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಪ್ರತಿಪಾದಕ ಕೃತಿ)
- 16) ಅಂಶಾವತಾರ (ಅಕಾರಾದಿಯಾಗಿ ದೇವದೈತ್ಯರ ಅಂಶಾವೇಶಾವತಾರಗಳನ್ನು ನಿರೂಪಿಸುವ ಶ್ಲೋಕರೂಪ ಕೃತಿ)
- 17) ನರಸಿಂಹಸ್ತುತಿಃ
- 18) ರಾಮಗೀತ್ಯಪ್ಪಕಮ್
- 19) ದಾಶರಥ್ಯಪ್ಪಕಮ್
- 20) ಕೃಷ್ಣಮಾಲಾಸ್ತೋತ್ರಮ್ (ಮಹಾಭಾರತತಾತ್ಪರ್ಯನಿರ್ಣಯೋಕ್ತ-ಕೃಷ್ಣಕಥಾಸಂಗ್ರಹ)
- 21) ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮೀಸ್ತುತಿಃ
- 22) ಮದ್ವಕವಚಮ್
- 23) ಅಣುವಾಯುಸ್ತುತಿಃ
- 24) ಶಿವಸ್ತುತಿಃ
- 25) ತಾರತಮ್ಯಸ್ತೋತ್ರಮ್

- ಇವುಗಳಲ್ಲಿನ ಕೆಲವು ಯಮಕಶ್ಲೋಕಗಳೂ, ಇನ್ನೂ ಕೆಲವು ಸ್ತೋತ್ರಗಳೂ ಸಹ ನಾರಾಯಣಪಂಡಿತರ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ.

ಇಂತಹ ಮೇರುಕೃತಿಯನಿಸಿದ ಸುಮಧ್ವವಿಜಯದ ಅಧ್ಯಯನಶೀಲರಾದ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೂ, ಜಿಜ್ಞಾಸುಗಳಿಗೂ ಅತ್ಯಂತ ಉಪಕಾರಕವಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಪದಚ್ಛೇದ ಅನ್ವಯಾನುಸಾರೇಣ ಅರ್ಥ, ತಾತ್ಪರ್ಯ, ವಿಗ್ರಹ, ವ್ಯಾಕರಣ, ಅಲಂಕಾರ, ಛಂದೋವಿಶೇಷಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಅನುವಾದಿಸಿ ಈ ಹಿಂದೆ ನಮ್ಮ ಶ್ರೀಮಠದ ಅಧಿಕೃತ ಮಾಸಪತ್ರಿಕೆಯಾದ ಗುರುಸಾರ್ವಭೌಮದಲ್ಲಿ ಧಾರಾವಾಹಿರೂಪದಿಂದ ಪ್ರಾತಃಸ್ವರಣೀಯರಾದ ಪರಮಪೂಜ್ಯ ಶ್ರೀ ಶ್ರೀ 1008 ಶ್ರೀ ಸುಜಯೇಂದ್ರತೀರ್ಥ ಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರು ಪ್ರಕಾಶನಗೊಳಿಸಿದ್ದರು. ಇದರ ಅನುವಾದವನ್ನು ಪ್ರಸಿದ್ಧ ವಿದ್ವಾಂಸರಾದ ಪಿ. ಪಿ. ಲಕ್ಷ್ಮೀನಾರಾಯಣ ಉಪಾಧ್ಯಾಯರು, ಮಾಗಡಿ ರಂಗನಾಥಾಚಾರ್ಯರು, ಹಾಗೂ ಎಸ್. ವಿ. ಭೀಮಭಟ್ಟರು, ಮಾಡಿದ್ದರು. ಪ್ರಕೃತ ಈ ಪ್ರಕಾಶನಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಗದರ್ಶನವನ್ನು ನೀಡಿದ, ಆಗಿನ ಶ್ರೀಗುರು-ಸಾರ್ವಭೌಮ ಪತ್ರಿಕೆಯ ಪ್ರಧಾನ ಸಂಪಾದಕರಾದ ಹಾಗೂ ನಮ್ಮ ವಿದ್ಯಾಗುರುಗಳಾದ ರಾಜಾ. ಎಸ್. ಗಿರಿಯಾಚಾರ್ಯರ ನೇತೃತ್ವದಲ್ಲಿ ಈ ಅನುವಾದವು ಪ್ರಕಾಶನಗೊಂಡು ಎಲ್ಲರ ಕೈಸೇರಿತು. ಪ್ರಕೃತ ಪ್ರಸ್ತುತ ಪೀಠಾಧಿಪತಿಗಳಾದ ಪರಮಪೂಜ್ಯ ಶ್ರೀ ಶ್ರೀ 1008 ಸುಯತೀಂದ್ರತೀರ್ಥ ಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರು ಮಾಸಪತ್ರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟಗೊಂಡ ಶ್ರೀ ಸುಮಧ್ವವಿಜಯದ ಹದಿನಾರು ಸರ್ಗಾತ್ಮಕವಾದ ಈ ಕೃತಿಯನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿ, ಪ್ರಕಾಶಿಸಲು ನಮಗೆ ಆದೇಶವನ್ನಿತ್ತಿದ್ದರು. ನಾವು ಶ್ರೀಗುರುಸಾರ್ವಭೌಮ ಸಂಸ್ಕೃತ ವಿದ್ಯಾಪೀಠದ ಅನೇಕ ವಿದ್ವಾಂಸರ ಸಹಕಾರದೊಂದಿಗೆ ಸಂಪಾದಿಸಿ, ಜಿಜ್ಞಾಸುಗಳ ಕೈಸೇರುವ ಪ್ರಯತ್ನವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದೇವೆ. ಈ ನಿಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರ ಆಪ್ತಕಾರ್ಯದರ್ಶಿಗಳಾದ

ಶ್ರೀ ರಾಜಾ ಎಸ್. ರಾಜಗೋಪಾಲಾಚಾರ್ಯರ ಹಾಗೂ ಹೆಚ್ಚುವರಿ ಆಪ್ತಕಾರ್ಯದರ್ಶಿಗಳಾದ ಶ್ರೀ ಎಸ್. ಎನ್. ಸುಯಮೀಂದ್ರಾಚಾರ್ಯರ ಸಹಕಾರವು ಅಭಿನಂದನೀಯವಾಗಿದೆ. ಇಂತಹ ಉತ್ತಮ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ನಮ್ಮನ್ನು ತೊಡಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದ ಪರಮಪೂಜ್ಯ ಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರಿಗೆ ನಮ್ಮ ಅನಂತ ಶಿ||ಸಾ|| ನಮನಗಳು.

ಹಾಗೆಯೇ ನಮಗೆ ಉತ್ತಮ ಮಾರ್ಗದರ್ಶನವನ್ನು ನೀಡಿದ ನಮ್ಮ ಗುರುಗಳಾದ ಪಂಡಿತಕೇಸರೀ ರಾಜಾ ಎಸ್. ಗಿರಿಯಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಅನಂತ ನಮನಗಳು. ಹಾಗೆಯೇ ಶ್ರೀ ರಾಜಾ ಎಸ್. ರಾಜಗೋಪಾಲಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಶ್ರೀ ಎಸ್. ಎನ್. ಸುಯಮೀಂದ್ರಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಅಭಿನಂದಿಸುತ್ತೇವೆ ಕರೆಡು ತಿದ್ದುವ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಹಕರಿಸಿದ ನಮ್ಮ ಶ್ರೀ ಗುರುಸಾರ್ವಭೌಮಸಂಸ್ಕೃತವಿದ್ಯಾಪೀಠದ ವಿದ್ವಾಂಸರಿಗೆ ಹೃತ್ಪೂರ್ವಕ ಧನ್ಯವಾದಗಳು. ಸರಿಯಾದ ಸಮಯಕ್ಕೆ ಅಂದವಾಗಿ ಮುದ್ರಿಸಿದ ಶ್ರೀ ಸುಧಾ ಮುದ್ರಣದ ಮಾಲೀಕರಾದ ಶ್ರೀ ಧನಂಜಯ ವರಖೇಡಕರ್ ಅವರಿಗೆ ನಮ್ಮ ಹೃತ್ಪೂರ್ವಕ ಧನ್ಯವಾದಗಳು.

ವಿದ್ವಾನ್ ರಾಜಾ ಎಸ್. ಪವಮಾನಾಚಾರ್ಯ
ವಿದ್ವಾನ್ ಕಡಪ ರಾಘವೇಂದ್ರಾಚಾರ್ಯ
ವಿದ್ವಾನ್ ಡಾ|| ಎನ್. ವಾದಿರಾಜಾಚಾರ್ಯ
ವಿದ್ವಾನ್ ಪುರಾಣಿಕ ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯಾಚಾರ್ಯ
ಸಂಪಾದಕರು.

ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತಃ

ಶ್ರೀಸುಮಧ್ವವಿಜಯಃ

ಚತುರ್ದಶಃ ಸರ್ಗಃ

ಹದಿನಾಲ್ಕನೆಯ ಸರ್ಗದ ಕಥಾಸಾರ

ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಅತಿತೇಜಸ್ವಿಗಳಾಗಿ ವಿರಾಜಿಸುತ್ತಾ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಮಂಗಳ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ವಾಸ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಜಯಸಿಂಹರಾಜನು ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಬಹಳ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಸೇವಿಸುತ್ತಾ ಅವರ ವಶದಲ್ಲಿರುವುದನ್ನು ನೋಡಿ ಆ ಗ್ರಾಮದ ಮುಖ್ಯಸ್ಥರು ಏನು ಮಾಡಲೂ ತೋರದೆ ಆಚಾರ್ಯರಲ್ಲಿದ್ದ ದ್ವೇಷವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿದರು. ಅವರು ಪದ್ಧತೀರ್ಥನು ಕದ್ದ ಪುಸ್ತಕಗಳನ್ನು ಜಯಸಿಂಹರಾಜನ ಸಮ್ಮುಖದಲ್ಲಿ ಶಂಕರಪಂಡಿತರಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸಿದರು. ಶಂಕರಪಂಡಿತರು ರಾಜನ ಮತ್ತು ಗ್ರಾಮದ ಮುಖ್ಯಸ್ಥರ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಂತೆಯೂ, ಆಚಾರ್ಯರ ಅಜ್ಞೆಯಿಂದಲೂ ಆ ಪುಸ್ತಕಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದರು. ಆಗ ಶಂಕರಪಂಡಿತರ ಅಣ್ಣನಾದ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮ ಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು ಜಯಸಿಂಹರಾಜನಿಗೆ ಸಂತೋಷದಿಂದ ಅಶೀರ್ವಾದ ಮಾಡಿದರು. ಆಚಾರ್ಯರು ಕೆಲವು ದಿವಸಗಳವರೆಗೆ ಆ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುತ್ತಾ ತಮ್ಮ ಸಂಪರ್ಕಕ್ಕೆ ಬಂದ ಜನರಿಗೆ ಅವರವರ ಯೋಗ್ಯತೆಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಅನುಗ್ರಹ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಅವರೊಡನೆ ಇದ್ದ ಇತರ ಯತಿಗಳೂ ತಮ್ಮ ಗುರುಗಳ ಆಚಾರವನ್ನು ತಾವೂ ಅನುಸರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಆಚಾರ್ಯರ ಜತೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ಯತಿಶಿಷ್ಯರೂ, ಇತರ ಶಿಷ್ಯರೂ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಗುರುಗಳ ಸೇವೆಯನ್ನು ಛೇದಿಸಿ ಆಚಾರ್ಯರ ಸೇವೆಯನ್ನು ಅತಿಶಯವಾದ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಒಂದು ಸಂದರ್ಭವು ಹೀಗೆ ನಡೆಯಿತು. ಒಬ್ಬ ಶಿಷ್ಯನು ಹಿಂದಿನ ರಾತ್ರಿ ಬಹಳ ಹೊತ್ತಿನವರೆಗೆ ಗ್ರಂಥ ವ್ಯಾಸಂಗ ಮಾಡುತ್ತಾ ಇದ್ದು ಬಹಳ ಹೊತ್ತಾದ ಮೇಲೆ ಮಲಗಿದ್ದನು. ಆದ್ದರಿಂದ ಮರುದಿನ ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ಅವನಿಗೆ ಬೇಗನೆ ಎಚ್ಚರವಾಗಲಿಲ್ಲ. ಅವನು ಗುರುಗಳಿಗೆ ಸ್ನಾನದ ಪಂಚಿ ಮಡಿಬಟ್ಟೆ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಒದಗಿಸಬೇಕಾಗಿತ್ತು. ಆ ಶಿಷ್ಯನು ಬೇಗನೆ ಎಳೆದಿದ್ದರಿಂದ ಆಚಾರ್ಯರು ಸ್ನಾನ ಕಾಲವು ಮೀರುವುದೆಂದು ತಿಳಿದು ತಾವೇ ಬಟ್ಟೆ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋದರು. ಕೂಡಲೇ ಆ ಶಿಷ್ಯನಿಗೆ ಎಚ್ಚರವಾಗಿ ಅವನು ತುಂಬಾ ವ್ಯಥೆ ಗೊಂಡನು. 'ಶಿಷ್ಯರೇ! ನೀವು ನಿದ್ರೆಯಿಂದ ಎದ್ದು ಮೊದಲೇ ನಿಮಗೆ ನೇಮಿಸಿದ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ಏಕೆ ಮಾಡಲಿಲ್ಲ?' ಎಂದು ಗುರುಗಳು ಅಕ್ಷೇಪಿಸಿಯಾರು ಎಂದು ಆ ಶಿಷ್ಯರು ಭಯದಿಂದ ವಿನೀತರಾಗಿ ಕೊಳದ ಬಳಿ ದಾರಿ ಬಿಟ್ಟು ಸುಮ್ಮನೆ ನಿಂತಿದ್ದರು. ಶ್ರೀ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು ಸ್ನಾನಮಾಡಿ ಆಹಾರ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಅವರ ಹತ್ತಿರ ದೀಪವನ್ನು ಹಚ್ಚಿ ಇಟ್ಟಿದ್ದರು. ಆಗ ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಯತಿಗಳು ಶಂಖದಲ್ಲಿ ನೀರು ತುಂಬಿ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಅರ್ಘ್ಯವಾದ್ಯಾದಿ ಉಪಚಾರಗಳನ್ನು ಸಮರ್ಪಿಸಿ ಹಿಂದಿನ ದಿನದ ನಿರ್ಮಾಲ್ಯವನ್ನು ತೆಗೆದರು. ನಿರ್ಮಾಲ್ಯದ ಹೂವು ತುಳಸಿಗಳನ್ನು ತೆಗೆಯುವಾಗ ಅವುಗಳಿಂದ ಅಮೃತವು ಸುರಿಯುತ್ತಿತ್ತು. ಶಿಷ್ಯರು ಅದು ತುಪ್ಪವಿರಬಹುದು ಎಂದು ಹೇಳಿದಾಗ ಅಲ್ಲಿದ್ದ ಹಿರಿಯರು ಇದು ತುಪ್ಪವಲ್ಲ ಅಮೃತ! ಎಂದು ಹೇಳಿದರು. ಶಿಷ್ಯರು ಅದು ಅಮೃತವೆಂದು ನಂಬಿದರು. ಅಷ್ಟು ಹೊತ್ತಿಗಾಗಲೇ ಸೂರ್ಯನು ಉದಯಿಸಿದನು. ಕತ್ತಲೆಯಲ್ಲಾ ಕರಗಿಹೋಯಿತು. ಪ್ರಪಂಚವೆಲ್ಲವೂ ಸ್ವಚ್ಛವಾಯಿತು, ಮಂಗಳವಾಯಿತು. ಗವಾಕ್ಷಗಳ ಸಂಧಿಗಳಿಂದ

ಸೂರ್ಯಕಿರಣಗಳು ಒಳಹೊಕ್ಕು ಶಿಷ್ಯರನ್ನು ಅಧ್ಯಯನಕ್ಕೆ ಹೋಗಿರಿ ಎಂದು ಸ್ನೇಹಿತರಂತೆ ಎಚ್ಚರಿಸಿದವು. ಪ್ರವಚನ ಮಂಟಪದಲ್ಲಿ ಆಚಾರ್ಯರಿಗಾಗಿ ಎತ್ತರವಾದ ಆಸನವನ್ನು ಇಟ್ಟಿದ್ದರು. ಆಗ ಆಹ್ವಾನವನ್ನು ಮುಗಿಸಿದ ಅನೇಕ ಯತಿಗಳೂ ಇತರರೂ ಬೇಗನೆ ಬಂದು ಕುಳಿತರು. ಅವರು ವೇದಾಂತ ಶಾಸ್ತ್ರದ ಓಲೆಗಿರಿಯ ಪುಸ್ತಕಗಳನ್ನು ಎದುರಿಗೆ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಕುಳಿತರು. ಅವರು ತಾಲಪತ್ರ ಪುಸ್ತಕಗಳ ನಾಭಿಯಲ್ಲಿ ತೊರಿಸಿದ ದಾರದ ಕಟ್ಟನ್ನು ಬಿಚ್ಚಿ ಪತ್ರವನ್ನು ಬಿಡಿಸಿದರು. ಅವರು ಆ ದಿನ ಓದಬೇಕಾದ ಭಾಗವನ್ನು ಗಮನಿಸಿ ಗುರುತಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಆಚಾರ್ಯರು ಬರುವುದನ್ನೇ ಕಾಯುತ್ತಾ ಮೌನವಾಗಿ ಕುಳಿತಿದ್ದಾಗ ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು ಜಪ ಮಾಡುವಾಗ ಸುತ್ತಲೂ ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡಿದ್ದ ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ ಪರದೆಯನ್ನು ಸರಿಸಿ ಸೂರ್ಯನಂತೆ ಪ್ರವಚನಮಂಟಪದಲ್ಲಿ ತಮಗಾಗಿ ಇಟ್ಟಿರುವ ಆಸನದಲ್ಲಿ ರಾಜಿಸಿದರು. ಅವರು 'ಓಂ' ಎಂದು ಪ್ರಣವವನ್ನು ಮೊದಲು ಉಚ್ಚರಿಸಿದರು. ಅವರ ಸೂಚನೆಯಂತೆ ಶಿಷ್ಯರು ಉಪನಿಷದ್ ಭಾಷ್ಯದ ಮೂಲವನ್ನು ಮೆಲ್ಲಗೆ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಪಠಿಸಿದರು. ಆಚಾರ್ಯರು ಕೇಳುವವರ ಕಿವಿಗೆ ಇಂಪಾಗುವಂತೆ ಅದರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಮಾಡಿದರು. ಅವರು ಅಲಸ್ಯ ಅಥವಾ ಬೇಸರಗಳಲ್ಲದೆ ಪ್ರಶ್ನೆ ಕೇಳುವವರಿಗೆ ಧೀರಕಂಠದಿಂದ ಉತ್ತರ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಹೀಗೆ ಶ್ರೀಮಧ್ವಜಚಾರ್ಯರು ಪ್ರವಚನ ಮಾಡುತ್ತಿರುವಾಗ ಮಧ್ಯಾಹ್ನ ಕಳೆಯಿತು. ಆಗ ಆಚಾರ್ಯರು ಪಾಠ ಮುಗಿಸಿ ಮಧ್ಯಾಹ್ನದ ಸ್ನಾನಕ್ಕಾಗಿ ಸರೋವರಕ್ಕೆ ಹೋದರು. ಆಚಾರ್ಯರು ಕಿರಿಯ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿ ಸ್ನಾನಮಾಡಿ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಬಂದರು. ಸರೋವರದ ದಡದಲ್ಲಿಯೇ ಕುಳಿತು ಶಂಖದಲ್ಲಿ ತುಂಬಿದ ನೀರಿನಿಂದ ಸಾಲಿಗ್ರಾಮ ಶಿಲೆಗಳಿಗೆ ಅಭಿಷೇಕ ಮಾಡಿದರು. ಆ ಸಾಲಿಗ್ರಾಮ ತೀರ್ಥವನ್ನು ತಾವು ಪ್ರಾಶನ ಮಾಡಿ, ಶಿಷ್ಯರಿಗೂ ಕೊಟ್ಟರು. ಅನಂತರ ಗೋಖೀಚಂದನದಿಂದ ಹನ್ನೆರಡು ನಾಮಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿ ಶಂಖಚಿಹ್ನಾದಿ ಚಿಹ್ನೆಗಳನ್ನೂ ಧಾರಣಮಾಡಿದರು. ಅವರು ಸ್ನಾನ ಮಾಡಿ ಪೂಜೆ ಮಾಡಬೇಕಾಗಿರುವ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಿರುವಾಗ 'ಎಲೈ ಜನರೇ! ಆಚಾರ್ಯರು ಬರುತ್ತಿದ್ದಾರೆ, ದಾರಿ ಬಿಟ್ಟು ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲಿರಿ' ಎಂದು ಹೇಳುವುದಕ್ಕೆ ಮೊದಲೇ ಜನರು ಕೈಮುಗಿದುಕೊಂಡು ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲುತ್ತಿದ್ದರು. ಆಚಾರ್ಯರು ಸ್ನಾನ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ದೇವಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಬಂದಾಗ ಮಡಿಯಲ್ಲಿರುವ ಭಕ್ತರು ಅವರ ಪಾದಗಳಿಗೆ ನೀರನ್ನು ಹಾಕಿ ತೊಳೆದರು. ಆಚಾರ್ಯರು ಮುಂದೆ ಹೋದ ಕೂಡಲೇ ಭಕ್ತರು ಅವರ ಪಾದೋದಕವನ್ನು ಒಂದು ತೊಟ್ಟು ಬಿಡದಂತೆ ಸೇವಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಆಚಾರ್ಯರು ಪೂಜಾಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಬರುವಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳು ಬಹಳ ನಿಯಮದಿಂದ ಅಘ್ಯಾಸದವನ್ನು ತಂದಿದ್ದರು. ಆಚಾರ್ಯರು ಪೂಜಾ ಮಂಟಪಕ್ಕೆ ಬಂದು ಶುದ್ಧವಾದ ಜಲವನ್ನು ಶಂಖದಲ್ಲಿ ತುಂಬಿ ಶಂಖಪೂಜೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ, ಅನಂತರ ಕಲಶಪೂಜಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಗಂಧ ತುಳಸಿ ಪುಷ್ಪಗಳಿಂದ ದೇವರನ್ನು ಪೂಜಿಸಿದರು. ಆಚಾರ್ಯರು ಅರ್ಘ್ಯಪಾದ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಪ್ರತಿಮೆಯಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನನ್ನು ಪೂಜಿಸಿ, ತಮ್ಮ ಹೃದಯದಲ್ಲಿಯೂ ಬಿಂಬರೂಪಿಯಾದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ನಿರಂತರವಾಗಿ ಪೂಜಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಆಚಾರ್ಯರು ಶ್ರೀಹರಿಯ ಬಾಹ್ಯಪೂಜೆಯನ್ನು ಮುಗಿಸಿ ದೇವರಿಗೆ ಸಮರ್ಪಿಸಿದ ಗಂಧವನ್ನು ಹಚ್ಚಿಕೊಂಡರು. ದೇವರ ಪ್ರಸಾದರೂಪವಾದ ಅಕ್ಷತಾದಿಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿದರು. ಮೃದುವಾದ ರೇಷ್ಮೆಯ ಪಟ್ಟಿ ಮಡಿಯನ್ನುಟ್ಟಿರುವ ಅವರು ಎಲ್ಲಾ ಭಕ್ತಜನರ ಕಣ್ಣಿನಗಳಿಗೆ ಉತ್ಸವವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಅನಂತರ ಅವರು ಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳ ಭೋಜನಕ್ಕೆ ಅರ್ಹವಾದ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು 'ಶ್ರೀಹರಿಯು ಸುಪ್ತಿಸೇನಾಗಿ' ಎಂದು ಅನುಸಂಧಾನ ಮಾಡುತ್ತಾ ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಶಿಷ್ಯರು ಮುಖ ಮಂಟಪದಲ್ಲಿ ರತ್ನಗಂಬಳಿಯನ್ನು ಹಾಸಿ ಅದರ ಮೇಲೆ ತೆಳುವಾದ ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ಹೊದಿಸಿ ಆಸನವನ್ನು ತಯಾರು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಆಚಾರ್ಯರು ಆ ಮಂಟಪದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಮನೋಹರವಾದ ಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥ ವಿಚಾರ ಮಾಡುತ್ತಾ ಪಂಡಿತರ ಸಮೂಹವನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪ ಹೊತ್ತು ಸಂತೋಷಪಡಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಒಂದು ದಿನ ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಸಮಯ ಕಳೆದ ಮೇಲೆ ಆಚಾರ್ಯರ ಪ್ರಿಯಶಿಷ್ಯರಲ್ಲೊಬ್ಬರು ಬಂದು ತನ್ನ ಬಾಯಿಯ ಗಾಳಿಯು ಆಚಾರ್ಯರಿಗೆ ತಗಲದಂತೆ, ಮುಖಕ್ಕೆ ಕೈ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಅವರ ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕಾರ್ಯವನ್ನು ವಿಜ್ಞಾಪಿಸಿದನು. 'ಆಚಾರ್ಯರ ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಬಂದು ನಮಸ್ಕರಿಸಿ ಹೋಗಬೇಕೆಂದು ಅನೇಕ ಸ್ತ್ರೀಪುರುಷರು ಹೊರಗೆ ಕಾಯುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಅವರು ಬಂದು ತಮ್ಮ ದರ್ಶನ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಹೋಗಲು ಅನುಮತಿಯನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು' ಎಂದನು.

ಭಕ್ತರ ವಿಜ್ಞಾಪನೆಯನ್ನು ಕೇಳಿದ ಕೂಡಲೇ ಆಚಾರ್ಯರು ಮಂದಹಾಸ ಮಾಡುತ್ತಾ ಅವರು ಬರಬಹುದೆಂದು ಸೂಚಿಸಿದರು. ಕೂಡಲೇ ಸಭಾಮಂಟಪದಲ್ಲಿ ಸೇರಿದ ಗೃಹಸ್ಥರು ನಾನು ಮುಂದೆ ತಾನು ಮುಂದೆ ಎಂದು ಬೇಗನೆ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬಂದು ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡಿದರು. ಅನೇಕ ದೇಶದ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಜನರು ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ನೋಡುವುದಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ತಾವು ಕೇಳಿ ತಿಳಿದ ಗುಣಗಳಿಗಿಂತ ನೂರುಪಾಲು ಹೆಚ್ಚು ಗುಣವುಳ್ಳ ಆಚಾರ್ಯವನ್ನು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ನೋಡುತ್ತಾ ಆಶ್ಚರ್ಯಪಟ್ಟು ಕೈಮುಗಿದು ನಿಂತುಕೊಂಡುಬಿಟ್ಟರು. ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು ಅವರನ್ನು ಕುರಿತು 'ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಿರಿ' ಎಂದು ಕೈಯಿಂದ ಸನ್ನೆ ಮಾಡುತ್ತಾ ಹೇಳಿದರು.

ಅನಂತರ ಆಚಾರ್ಯರ ಪ್ರವಚನ ಪ್ರಾರಂಭವಾಯಿತು. ಆಗ ಕೆಲವು ಶಿಷ್ಯರು ಇತರರಿಗೆ ಪಾಠವನ್ನು ಅನುವಾದ ಮಾಡಿ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಇನ್ನು ಕೆಲವರು ಚಿಂತನೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಆಚಾರ್ಯರು ಪಾಠ ಹೇಳಲು ಉದ್ಯುಕ್ತರಾದ ಕೂಡಲೇ ಅವರ ಶಿಷ್ಯರನ್ನು ಮತ್ತೊಬ್ಬನು ಕರೆದು 'ಈಗ ಅನುವಾದ ಮುಂತಾದ್ದು ಯಾವುದೂ ಬೇಡ. ಗುರುಗಳು ಪಾಠ ಹೇಳಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ಬಾ' ಎಂದು ಕರೆದನು. ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸದೇವರಂತೆ ಶೋಭಿಸುತ್ತಾ ಆಚಾರ್ಯರು ಸೂರ್ಯಾಸ್ತಮಯ ವಾಗುವವರೆಗೂ ಪಾಠ ಹೇಳಿದರು. ಜನರು ಎವೆಯಿಕ್ಕದೆ ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ನೋಡುತ್ತಾ ಹೊತ್ತು ಕಳೆದುದನ್ನೇ ತಿಳಿಯದೆ ಅಲ್ಲೇ ಕುಳಿತಿರುತ್ತಿದ್ದರು.

ಉದಯಿಸುವಾಗಲೂ ಕೆಂಪಾಗಿದ್ದು ಅಸ್ತಮಯ ಹೊಂದುವಾಗಲೂ ಕೆಂಪಾಗಿ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಸೂರ್ಯನು, 'ಮಹಾತ್ಮರು ಸಂಪತ್ತಿನಲ್ಲಿಯೂ ಆಪತ್ತಿನಲ್ಲಿಯೂ ಆನಂದ-ವಿಕಾರಗಳನ್ನು ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ' ಎಂಬುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. ಸೂರ್ಯನು ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಮುಳುಗುತ್ತಾ ಅರ್ಧಭಾಗ ಮರೆಯಾದಾಗ ಕಪ್ಪುಸೀರೆಯನ್ನುಟ್ಟಿರುವ ಭೂದೇವಿಯು ಕಪ್ಪಾದ ಬಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಅರ್ಧ ಅಡಗಿದ್ದ ಕೆಂಪಾದ ರತ್ನದಂತೆ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿದ್ದನು.

ಆಚಾರ್ಯರು ಸಾಯಂಕಾಲ ಸ್ನಾನಮಾಡಿ, ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿತತ್ತ್ವಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪ್ತನಾದ, ಸಮಸ್ತಚೇತನಾಚೇತನ ಪ್ರಪಂಚ ಕ್ಷಿಂತ ಭಿನ್ನನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು ಧ್ಯಾನಿಸಿದರು.

ಗೃಹಸ್ಥರಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಸರೋವರದ ಬಳಿಗೆ ಹೋಗಿ ಸೂರ್ಯನು ಕಾಣುತ್ತಿರುವಾಗಲೇ ಸಂಧ್ಯಾವಂದನೆಯನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ, ನಕ್ಷತ್ರಗಳು ಕಾಣುವವರೆಗೂ ಲೋಪವಿಲ್ಲದಂತೆ ಜಪ ಮಾಡಿದರು. ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಿಗಳು ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮ ಮಾಡಿದರು.

ಅಷ್ಟು ಹೊತ್ತಿಗೆ ಚಂದ್ರೋದಯವಾಯಿತು. ಹಗಲು ಸಂತಪಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಚತೋರ ಪಕ್ಷಿಗಳೂ, ಕುಮ್ಮದ ಪುಷ್ಪಗಳೂ ಆಗ ಸಂತೋಷಪಟ್ಟವು. ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು ವಿಷ್ಣುಪದವನ್ನು (ವಿಷ್ಣುಸ್ವರೂಪವನ್ನು) ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸಿದರು. ಚಂದ್ರನೂ ವಿಷ್ಣುಪದವನ್ನು (ಆಕಾಶವನ್ನು) ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸಿದನು. ಈ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಹದಿನಾಲ್ಕನೆಯ ಸರ್ಗದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣ ಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು ಗುಣಾಲಂಕಾರಭರಿತವಾದ ಉತ್ತಮ ಶೈಲಿಯಿಂದ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತಃ

ಶ್ರೀಸುಮಧ್ವವಿಜಯಃ

ಚತುರ್ದಶಃ ಸರ್ಗಃ

ಅವತಾರಿಕಾ— ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ವಿಷ್ಣುಮಂಗಳದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುತ್ತಾ ಜಯಸಿಂಹರಾಜನನ್ನು ಹಾಗೂ ಉಳಿದ ಮಹಾಜನರನ್ನೂ ತಮ್ಮಲ್ಲಿ ಭಕ್ತರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡರೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಪರಿವೃಥಫಾನಸಂಘೇ ರಾಜಸಿಂಹೋರ್ಜಶಕ್ತ್ಯಾ

ತ್ಯಜತಿ ಮಲಿನಭಾವಂ ನೀರಸತ್ವಾನ್ನಿಕಾಮಮ್ |

ಸುಟಮುದಯತಿ ತೇಜಸ್ವ್ಯಜ್ವಲೇ ಮಧ್ವಭಾನೌ

ಸುಜನಜಲಜಕಾಂತ್ಯೈ ವಿಶ್ವಮಾಸೀನ್ಮನೋಜ್ಞಮ್ || 1 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಪರಿವೃಥಫಾನಸಂಘೇ, ರಾಜಸಿಂಹೋರ್ಜಶಕ್ತ್ಯಾ, ತ್ಯಜತಿ, ಮಲಿನಭಾವಂ, ನೀರಸತ್ವಾತ್, ನಿಕಾಮಂ, ಸುಟಂ, ಉದಯತಿ, ತೇಜಸ್ವ್ಯಜ್ವಲೇ ಮಧ್ವಭಾನೌ ಸುಜನಜಲಜಕಾಂತ್ಯೈ, ವಿಶ್ವಂ, ಆಸೀತ್, ಮನೋಜ್ಞಮ್ |

ಅನ್ವಯ— ಪರಿವೃಥಫಾನಸಂಘೇ, ರಾಜಸಿಂಹೋರ್ಜಶಕ್ತ್ಯಾ, ನೀರಸತ್ವಾತ್, ಮಲಿನಭಾವಂ, ನಿಕಾಮಂ, ತ್ಯಜತಿ, (ಸತಿ) ತೇಜಸ್ವ್ಯಜ್ವಲೇ, ಮಧ್ವಭಾನೌ, ಸುಜನಜಲಜಕಾಂತ್ಯೈ, ಉದಯತಿ (ಸತಿ), ವಿಶ್ವಂ, ಮನೋಜ್ಞಂ, ಆಸೀತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಪರಿವೃಥ, ಫಾನ, ಸಂಘೇ = ಪಾಡಿ ಕುಡಿಲು ಎಂಬ ಎರಡು ಗ್ರಾಮಗಳ (ಕಬೆನಾಡಿನ) ಮುಖ್ಯಸ್ಥರೆಂಬ, ಮೋಡಗಳ, ಸಮೂಹವು,

ರಾಜಸಿಂಹೋರ್ಜಶಕ್ತ್ಯಾ = ರಾಜಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಜಯಸಿಂಹನೆಂಬ ಕಾರ್ತಿಕಮಾಸದ (ವೃಶ್ಚಿಕ ಮಾಸದ) ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ,

ನೀರಸತ್ವಾತ್ = ಬಲವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ, ನೀರಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ,

ಮಲಿನಭಾವಂ = ಪದ್ಮೇರ್ಥಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪಕ್ಷಪಾತವನ್ನು ಆಚಾರ್ಯರಲ್ಲಿ ದ್ವೇಷವನ್ನು ಕಪ್ಪಾಗಿರುವಿಕೆಯನ್ನು ನಿಕಾಮಂ = ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ

ತ್ಯಜತಿ (ಸತಿ) = ಬಿಡುತ್ತಿರಲು,

ತೇಜಸ್ವ್ಯಜ್ವಲೇ = ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳವರಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶಮಾನರಾದ,

ಮಧ್ವಭಾನೌ = ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರೆಂಬ ಸೂರ್ಯನು,

ಸುಜನಜಲಜಕಾಂತೈಃ = ಸಜ್ಜನರೆಂಬ ತಾವರೆ ಹೂವುಗಳ ಶೋಭೆಗೋಸ್ಕರ,

ಸ್ಫುಟಂ = ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ,

ಉದಯತಿ (ಸತಿ) = ಅಭ್ಯುದಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಿರಲು,

ವಿಶ್ವಂ = ಎಲ್ಲವೂ, ಪ್ರಪಂಚವು,

ಮನೋಜ್ಞಂ = ಮನೋಹರವಾಗಿ,

ಆಸೀತ್ = ಆಯಿತು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶರತ್ಕಾಲದ ಉತ್ತರಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸೌರವೃತ್ತಕ್ಕೆ ಮಾಸ, ಚಂದ್ರ ಆಶ್ವಯುಜಕಾರ್ತಿಕ ಮಾಸಗಳು ಬರುತ್ತವೆ. ಆ ಕಾಲದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಆಗ ನೀರಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಮೋಡಗಳು ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣವನ್ನು ಬಿಡುತ್ತವೆ, ಬೆಳ್ಳಗಾಗುತ್ತವೆ. ಸೂರ್ಯನು ಉಜ್ವಲವಾಗಿ ಬೆಳಗುತ್ತಾ ಕಮಲಗಳನ್ನು ಅರಳಿಸುವನು. ಆಗ ಪ್ರಪಂಚವೆಲ್ಲವೂ ರಮ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಕಬೆನಾಡಿನ ಮುಖಂಡರು, 'ವಾಡಿ, ಕುಡಲು' ಎಂಬ ಎರಡು ಗ್ರಾಮಗಳ ಮುಖಂಡರು, ರಾಜನೂ ಶ್ರೀಮದ್ಧರ ಅಧೀನ ವಾಗಿರುವುದನ್ನು ಕಂಡರು. ಅವರ ಬಲವು ಕಡಿಮೆಯಾಯಿತು. ರಾಜನ ಹೆದರಿಕೆಯಿಂದ ಅವರು ಶ್ರೀಮದ್ಧರಲ್ಲಿ ದ್ವೇಷವನ್ನು ಬಿಟ್ಟರು. ಪದ್ಮತೀರ್ಥಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪಕ್ಷಪಾತವನ್ನು ಬಿಟ್ಟರು. ಪದ್ಮತೀರ್ಥನು ಶಂಕರಾರ್ಯರಿಂದ ಅಪಹರಿಸಿದ ಪುಸ್ತಕಗಳನ್ನು ತಿರುಗಿ ಅವರಿಗೇ ಸತ್ಕಾರಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಅರ್ಪಿಸಿದನು. ಅವರಲ್ಲಿ ಗ್ರಾಮದ ಮುಖಂಡರು ಕ್ಷಮಾಪಣೆ ಕೇಳಿದರು. ಇದರಿಂದ ತೇಜಸ್ವಿಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ದೊಡ್ಡ ವಿಜಯ ಉಂಟಾದಂತೆ ಆಯಿತು. ಹೀಗೆ ಎಲ್ಲಾ ಕಾರ್ಯವೂ ಮಂಗಳದಲ್ಲಿ ಪರ್ಯವಸಾನ ಹೊಂದಿತು. ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರೇ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಿ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದುದರಿಂದ ಪದ್ಮತೀರ್ಥಾದಿಗಳ ಪೀಡೆಯೆಲ್ಲ ಪರಿಹಾರವಾಗಿ ಎಲ್ಲವೂ ಅನುಕೂಲವಾಯಿತು.

'ಕಬೆನಾಡು' ಎಂಬ ಜಯಸಿಂಹನ ರಾಜ್ಯದ ಗ್ರಾಮದ ಮುಖಂಡರೆಂಬ ಮೇಘ ಸಮೂಹವು ರಾಜಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಜಯಸಿಂಹನೆಂಬ ಕಾರ್ತಿಕ ಮಾಸದ ಬಲದಿಂದ ಮೋಡಗಳಲ್ಲಿ ನೀರು ಕಡಿಮೆಯಾದಂತೆ ಶಕ್ತಿ ಕಡಿಮೆಯಾದುದರಿಂದ, ಪದ್ಮತೀರ್ಥಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರೀತಿ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಲ್ಲಿ ದ್ವೇಷ ಎಂಬ ಮನಸ್ಸಿನ ಕಲ್ಮಷವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬಿಡುತ್ತಿರಲು, ತೇಜಸ್ಸುಳ್ಳವರಲ್ಲಿ ಅಧಿಕವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರೆಂಬ ಸೂರ್ಯನು ಸಜ್ಜನರೆಂಬ ಕಮಲಗಳನ್ನು ಅರಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಉದಯಿಸಲು ಸಮಸ್ತ ಕಾರ್ಯವೂ ಮನೋಹರವಾಯಿತು ಎಂದು ಭಾವ. (ಅಲಂಕಾರಿಕ ತಾತ್ಪರ್ಯ)

ರಾಜಾನಂ ಶ್ರೀಮದ್ವಶವರ್ತನಂ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ತದ್ಧಯೇನ ಗ್ರಾಮೀಣಜನೇ ಶ್ರೀಮದ್ವಪ್ರಾತಿಕೂಲ್ಯಂ ಪರಿತ್ಯಜ್ಯ ಅನುಕೂಲ್ಯಂ ಭಜತಿ ಸತಿ, ಪ್ರಾತ್ ಶಂಕರಾರ್ಯಕರಾತ್ ಪದ್ಮತೀರ್ಥಕೃತ ಪುಸ್ತಕಾಪಹಾರಸ್ಯ ಶಂಕರಾರ್ಯಸಂಮಾನನಾತ್ಮಕ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯಾಪೂರ್ವಕಂ ರಾಜ್ಞಿ ಶ್ರೀಮದ್ವಕ್ಷಮಾಪನೋನ್ಮುಖೇ ಸತಿ ಸರ್ವಂ ಕಾರ್ಯಂ ಮನೋಹರಂ ಆಸೀತ್ ಇತ್ಯಭಿಪ್ರಾಯಃ.

ಶ್ರೇಷ್ಠಾರ್ಥೇಷು— ಘನಸಂಘೇ ಉರ್ಜಶಶ್ಚಾ ಶರತ್ಕಾಲೋತ್ತರಸ್ಯ ವೃತ್ತಿಕ್ರಮಾಸಸ್ಯ ಸಾಮರ್ಥ್ಯೇನ ನಿರ್ಜಲತ್ವಾತ್ ಮಾಲಿನ್ಯಂ ತ್ಯಜತಿ ಸತಿ ಶುದ್ಧತ್ವಂ ಚ ಭಜತಿ ಸತಿ ಸೂರ್ಯೋ ಚ ಶರದಿ ಮೇಘಾವರಣಾಹಿತತ್ವೇನ ಸ್ಫುಟಂ ಉದಯತಿ ಸತಿ ವಿಶ್ವಂ ಜಗತ್ ಸರ್ವತೋದಿತಂ ಯಥಾ ಮನೋಹರಂ ಭವೇತ್ ತದ್ವತ್ ಇತಿ ಭಾವಃ (ಇದು ವಿಶ್ವಪ್ರತೀರ್ಥೀಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ತಾತ್ಪರ್ಯ. ಇದರ ಭಾಷಾಂತರ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಈ ಹಿಂದೆಯೇ ಕೊಡಲಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಸಂಕೀರ್ಣವಾದ ರೂಪಾಲಂಕಾರ)

ಭಾವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ— ಉರ್ಜಃ ಶರದಃ ಉತ್ತರಭಾಗಃ, ಉರ್ಜ ಎಂದರೆ ಶರತ್ಕಾಲದ ಉತ್ತರ ಭಾಗ, ಆಶ್ವಯುಜ ಕಾರ್ತಿಕ ಮಾಸಗಳು ಶರದ್ವತು, ಇಲ್ಲಿ ಶರತ್ಕಾಲದ ಉತ್ತರಭಾಗ ಕಾರ್ತಿಕಮಾಸ, ಸೌರಮಾನ ರೀತಿಯಿಂದ ವೃತ್ತಿಕ್ರಮಾಸ.

ಮಲಿನಭಾವಂ ಮಾನಸಭಾವಂ ನೀಲತ್ವಂ ಚ = ಮಲಿನಭಾವ ಎಂದರೆ ಮನಸ್ಸಿನ ಹಗೆ ಪಕ್ಕಪಾತ ಮತ್ತು ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣ ವಿಶ್ವಂ ಕಾರ್ಯಂ ಆಶೇಷಂಜಗಚ್ಛ = ವಿಶ್ವಂ ಎಂದರೆ ಎಲ್ಲಾ ಕೆಲಸ, ಮತ್ತು ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಪಂಚ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಪರಿವೃಥಘನಸಂಘೇ— ಪರಿವೃಥಾಃ ಏವ ಘನಾಃ ಪರಿವೃಥಘನಾಃ ಪರಿವೃಥಘನಾನಾಂ ಸಂಘಃ ಪರಿವೃಥಘನ ಸಂಘಃ ತಸ್ಮಿನ್ |

ನೀರಸತ್ವಂ— ನಿರ್ಗತಃ ರಸಃ ಯೇಭ್ಯಃ ತೇ ನೀರಸಾಃ, ತೇಷಾಂ ಭಾವಃ ನೀರಸತ್ವಂ ತಸ್ಮಾತ್ |

ರಾಜಸಿಂಹೋರ್ಜಕಶ್ಚಾ— ರಾಜಾ ಸಿಂಹ ಇವ ರಾಜಸಿಂಹಃ, ರಾಜಸಿಂಹ ಏವ ಊರ್ಜಃ ರಾಜ-ಸಿಂಹೋರ್ಜಃ, ತಸ್ಯ ಶಕ್ತಿಃ, ತಯಾ |

ಮಲಿನಭಾವಃ— ಮಲಿನಸ್ಯ ಭಾವಃ ಮಲಿನಭಾವಃ ತಂ |

ತೇಜಸ್ಕೃಜ್ವಲೇ— ತೇಜಸ್ವೇಷು ಉಜ್ವಲಃ ತೇಜಸ್ಕೃಜ್ವಲಃ ತಸ್ಮಿನ್ |

ಮಧ್ವಭಾನು— ಮಧ್ವಃ ಏವ ಭಾನುಃ ಮಧ್ವಭಾನುಃ ತಸ್ಮಿನ್ |

ಸುಜನಜಲಜಕಾಂತಿಃ— ಸುಜನಾ ಏವ ಜಲಜಾನಿ ಸುಜನಜಲಜಾನಿ, ಸುಜನಜಲಜಾನಾಂ ಕಾಂತಿಃ ಸುಜನಜಲಜಕಾಂತಿಃ ತಸ್ಮೈ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಆಸೀತ್ - ಆಸೀತ್ ಆಸ್ತಾಂ ಆಸನ್, ಆಸೀಃ ಆಸ್ತಂ ಆಸ್ತ, ಆಸಂ ಆಸ್ತ ಆಸ್ತ | ಆಸ ಭುವಿ ಆಕರ್ಮಣ ಪರಸ್ಪ್ರಪದಿ ಅನದೃತನಭೂತೇ ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನಂ |

ಕೋಶ— ಪರಿವೃಥ = ಪ್ರಭು, 'ನಾಥಃ ಪರಿವೃಥಃ ಪ್ರಭುಃ ಪರಿವೃಥೋಽಧಿಪಃ' ಅಮರ, ಘನ = ಮೋಡ, 'ಘನಜೀಮೂತಮುದಿರಜಲಮುಗ್ ಧೂಮಯೋನಯಃ' ಅಮರ, ಊರ್ಜ = ಕಾರ್ತಿಕ ಮಾಸ, 'ಸ್ವಾತ್ಮ ಕಾರ್ತಿಕೇ, ಬಾಹುಲೋರ್ಜೌ ಕಾರ್ತಿಕಃ' ಅಮರ, ನೀರಸತ್ವಾತ್ ಎಂಬಲ್ಲಿ ರಸ = ಸಾಮರ್ಥ್ಯ, ಜಲ, 'ಶೃಂಗಾರಾದೌ ವಿಷೇ ವೀರ್ಯೇ ಗುಣೇ ರಾಗೇ ದ್ರವೇ ರಸಃ' ಅಮರ |

ಪ್ರಯೋಗ— ವಿಶ್ವೇನ ಮನೋಜ್ಞೇನ ಭೂಯತ (ಭಾವೇ) |

ವೃತ್ತ— ಈ ಸರ್ಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಯಶಃ ಮಾಲಿನೀವೃತ್ತ, 'ನನಮಯಯಯುತೇಯಂ ಮಾಲಿನೀ ಭೋಗಿಲೋಕ್ಯಃ' ಎಂದು ಅದರ ಲಕ್ಷಣ.

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಕಾರ್ಯಾನುಕೂಲವನ್ನೇ ವಿಶೇಷ ರೀತಿಯಿಂದ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಕೃತಮಪಕೃತಮಾರ್ಯೈಃ ಕ್ಷಮ್ಯತಾಂ ಕ್ಷಾಂತಿಭೂಷೈ-

ರಿತಿ ಮೃದು ವದತಾಂ ಸಂಪ್ರಾರ್ಥನಾಭಿಃ ಪ್ರಭೂಣಾಮ್ |

ಅಪಹೃತಮಪರೇಷಾಂ ಮಂತ್ರತೋ ಗ್ರಂಥಜಾತಂ

ದಶಹೃದಯನಿಯೋಗಾದಗ್ರಹೀಚ್ಛಂಕರಾರ್ಯಃ || 2 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಕೃತಂ, ಅಪಹೃತಂ, ಆರ್ಯೈಃ, ಕ್ಷಮ್ಯತಾಂ, ಕ್ಷಾಂತಿಭೂಷೈಃ, ಇತಿ, ಮೃದು, ವದತಾಂ, ಸಂಪ್ರಾರ್ಥನಾಭಿಃ, ಪ್ರಭೂಣಾಂ, ಅಪಹೃತಂ, ಅಪರೇಷಾಂ, ಮಂತ್ರತಃ, ಗ್ರಂಥಜಾತಂ, ದಶಹೃದಯನಿಯೋಗಾತ್, ಅಗ್ರಹೀತ್, ಶಂಕರಾರ್ಯಃ |

ಅನ್ವಯ— ಶಂಕರಾರ್ಯಃ, ಅಪರೇಷಾಂ, ಮಂತ್ರತಃ, ಅಪಹೃತಂ, ಗ್ರಂಥಜಾತಂ, ಕ್ಷಾಂತಿಭೂಷೈಃ, ಆರ್ಯೈಃ, ಕೃತಂ, ಅಪಕೃತಂ, ಕ್ಷಮ್ಭತಾಂ, ಇತಿ, ಮೃದು, ವದತಾಂ, ಪ್ರಭೂಣಾಂ, ಸಂಪ್ರಾರ್ಥನಾಭಿಃ, ದಶಹೃದಯನಿಯೋಗಾತ್, ಅಗ್ರಹೀತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಶಂಕರಾರ್ಯಃ = ಶಂಕರಪಂಡಿತರು,
 ಅಪರೇಷಾಂ = ಮಾಯಾವಾದಿಗಳ,
 ಮಂತ್ರತಃ = ಮಂತ್ರಾಲೋಚನೆಯಿಂದ,
 ಅಪಹೃತಂ = ಪದ್ಧತೀರ್ಥನಿಂದ ಅಪಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ,
 ಗ್ರಂಥಜಾತಂ = ಗ್ರಂಥಗಳ ಸಮೂಹವನ್ನು,
 ಕ್ಷಾಂತಿಭೂಷೈಃ = ಕ್ಷಮೆಯೇ ಅಲಂಕಾರವಾಗಿ ಉಳ್ಳ,
 ಆರ್ಯೈಃ = ಸಜ್ಜನರಾದ ನಿಮ್ಮಿಂದ,
 ಕೃತಂ = ಪದ್ಧತೀರ್ಥನಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ,
 ಅಪಕೃತಂ = ಅಪರಾಧವು (ತಪ್ಪು),
 ಕ್ಷಮ್ಭತಾಂ = ಕ್ಷಮಿಸಲ್ಪಡಲಿ,
 ಇತಿ = ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ,
 ಮೃದು = ಸಮಾಧಾನ ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ,
 ವದತಾಂ = ಮಾತನಾಡುತ್ತಿರುವ,
 ಪ್ರಭೂಣಾಂ = ಗ್ರಾಮಾಧಿಪತಿಗಳು ಮತ್ತು ಜಯಸಿಂಹರಾಜನ,
 ಸಂಪ್ರಾರ್ಥನಾಭಿಃ = ಸರಿಯಾದ ಬೇಡುವಿಕೆಗಳಿಂದ,
 ದಶಹೃದಯನಿಯೋಗಾತ್ = ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರ ಅಪ್ಪಣೆಯಿಂದ,
 ಅಗ್ರಹೀತ್ = ಸ್ವೀಕರಿಸಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಚೋಳದೇಶದ ಪದ್ಧತೀರ್ಥನೆಂಬ ವಿದ್ವಾಂಸನು, ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತರ ತಮ್ಮನಾದ ಶಂಕರಪಂಡಿತ-
 ರೆಂಬವರಲ್ಲಿದ್ದ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಪುಸ್ತಕಗಳನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿದ್ದನು. ಅನಂತರ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಭಯದಿಂದ ಕದ್ದ
 ಪುಸ್ತಕಗಳನ್ನು ತಾನು ಚಾತುರ್ಮಾಸ್ಯಕ್ಕೆ ತೆಗೆದ್ದ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿಯೇ ಬಿಟ್ಟು ಹುಣ್ಣುಮೆ ರಾತ್ರಿಯೇ ಹೊರಟುಹೋದನು. ಗ್ರಾಮದ
 ಜನರು ಆ ಪುಸ್ತಕಗಳನ್ನು ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸಲು ಬಂದರು. ಅವರು ಆ ಪುಸ್ತಕಗಳನ್ನು ತಾವು ಸ್ವೀಕರಿಸದೆ ಒಬ್ಬ
 ಮಧ್ಯಸ್ಥನಲ್ಲಿಟ್ಟು ಪದ್ಧತೀರ್ಥನು ಮಾಡಿರುವ ಅನ್ಯಾಯವನ್ನು ಜಯಸಿಂಹರಾಜನಿಗೆ ತಿಳಿಸಿ ತಾವು ಸಹೃದಯತೆ
 ಹೋಗಿದ್ದರು. ರಾಜನು ಹೇಳಿ ಕಳುಹಿಸಿದಾಗ ಹಿಂದಿರುಗಿ ಬಂದರು. ಆಗ ಗ್ರಾಮಾಧಿಪತಿಗಳೂ ರಾಜನೂ 'ಎಲೈ
 ಶಂಕರಾರ್ಯರೇ! ಇವರ ಜನರ ಪ್ರೇರಣೆಯಿಂದ ಪದ್ಧತೀರ್ಥರು ಈ ಪುಸ್ತಕಗಳನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿದ್ದರು. ಸಂಭಾವಿತರೂ
 ವಿವೇಕಿಗಳೂ ಆದ ನೀವು ಅವಿವೇಕಿಗಳಾದ ಮೂರ್ಖರು ಮಾಡಿದ ಈ ಅಪರಾಧವನ್ನು ಕ್ಷಮಿಸಿ. ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ
 ಈ ಪುಸ್ತಕಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿರಿ' ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದರು. ಶಂಕರಪಂಡಿತರು ಅವರ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಿಂದಲೂ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾ
 ಚಾರ್ಯರ ಅಪ್ಪಣೆಯಿಂದಲೂ ಆ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದರು ಎಂದು ಭಾವ.

ಅಯಂ ಅಭಿಪ್ರಾಯಃ— ಚೋಲಜಂ ಪದ್ಧತೀರ್ಥಂ ಪೂರ್ಣಮಾಸ್ಕಾಂ ಉತ್ತರಾಯ ನಿಶೀರ್ಥೇ ಏವ ವಿದ್ವಾಂಸಂ ಶ್ರುತ್ವಾ
 ತದ್ ಗ್ರಾಮಜನ್ಯಃ ತೇನ ಅಪಹೃತಂ ಗ್ರಂಥಜಾತಂ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಯ ಸಮರ್ಪಿತಂ | ಸ ತು ತತ್ ಮಧ್ಯಸ್ಥಕರೇ ಸ್ಥಾಪಯಿತ್ವಾ

ನಿಜಶಿಷ್ಯಮುದೇ ಸಹ್ಯಗಿರಿಂ ಆಪ್ತಃ | ತತ್ ಶ್ರುತ್ವಾ ರಾಜಮುಖೇನ ಪ್ರಾರ್ಥಿತೇ ಶ್ರೀಮಧ್ವೇ ವಿಷ್ಣುಮಂಗಲಂ ಗತೇ ಸತಿ ತತ್ ಸನ್ನಿಧೌ, ರಾಜ್ಞಾ ಉಭಯಗ್ರಾಮಪರಿವೃಥಜನ್ಯಶ್ಚ ಕ್ಷಮಾಪಿತಃ ಶಂಕರಾರ್ಯಃ ಕ್ಷಿತಿಪತಿನಾ ತತ್ರ ಆನಾಯತಂ ಗ್ರಂಥಜಾತಂ ಆಚಾರ್ಯಾಣಾಂ ಆಜ್ಞಯಾ ಅಗ್ರಹೀತ್ ಇತಿ. (ವಿಶ್ವಪ್ರತಿರೋಧಿಯ ವ್ಯಾಖ್ಯೆಯ ಈ ವಾಕ್ಯಗಳ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಹಿಂದೆ ಕೊಡಲಾಗಿದೆ.)

ವಿಗ್ರಹ—

ಶ್ವಾಂತಿಭೂಷಾಃ— ಶ್ವಾಂತಿಃ ಭೂಷಾ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಶ್ವಾಂತಿಭೂಷಾಃ |

ಗ್ರಂಥಜಾತಂ— ಗ್ರಂಥಾನಾಂ ಜಾತಂ ಗ್ರಂಥಜಾತಂ ತತ್ |

ದಶಹೃದಯನಿಯೋಗಾತ್— ದಶ (ಪೂರ್ಣಂ) ಹೃದಯಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ (ದಶ ಪೂರ್ಣಾನಿ) ಹೃದಯಾನಿ ಯಸ್ಯ ಸಃ ದಶಹೃದಯಃ, ದಶಹೃದಯಸ್ಯ ನಿಯೋಗಃ ದಶಹೃದಯನಿಯೋಗಃ ತಸ್ಮಾತ್ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಕ್ಷಮ್ಯತಾಂ- ಕ್ಷಮ್ಯತಾಂ ಕ್ಷಮ್ಯೇತಾಂ ಕ್ಷಮ್ಯಂತಾಂ | ಕ್ಷಮೂಷ್ ಸಹನೇ ಕರ್ಮಣಿ ಲೋಟ್ | ಅಗ್ರಹೀತ್- ಅಗ್ರಹೀತ್ ಅಗ್ರಹೀಷ್ಟಾಂ ಅಗ್ರಹೀಷುಃ ಅಗ್ರಹೀಃ ಅಗ್ರಹೀಷ್ಟಂ ಅಗ್ರಹೀಷ್ಟ ಅಗ್ರಹೀಷಂ ಅಗ್ರಹೀಷ್ಟ ಅಗ್ರಹೀಷ್ಠ | ಗ್ರಹ ಉಪಾದಾನೇ ಪರಸ್ಪೃಷದಿ ಕರ್ತರಿ ಲುಪ್ |

ಕೋಶ— ಭೂಷಾ = ಅಲಂಕಾರ, 'ಭೂಷಾ ತು ಸ್ಯಾದಲಂಕ್ರಿಯಾ' (ಭೂಷಣಂ ಸ್ಯಾದಲಂಕ್ರಿಯಾ) ಅಮರ. ದಶ = ಪೂರ್ಣ, 'ದಶೇತಿ ಪೂರ್ಣಮುದ್ವಿಷ್ಟಂ ಸರ್ವಂ ಪೂರ್ಣಮಿಹೋಚ್ಛತೇ' ಅಭಿಧಾನ |

ಪ್ರಯೋಗ— 'ಶ್ವಾಂತಿಭೂಷಾಃ ಹೇ ಆರ್ಯಾಃ! ಕೃತಂ ಅಪಕೃತಂ (ಭವಂತಃ) ಕ್ಷಮ್ಯಂತಾಂ' ಇತಿ ಮೃದು ವದತಾಂ ಪ್ರಭೂಣಾಂ ಸಂಪ್ರಾರ್ಥನಾಭಿಃ, ದಶಹೃದಯನಿಯೋಗಾತ್, ಶಂಕರಾರ್ಯೇಣ ಅಪರೇಷಾಂ ಮಂತ್ರತಃ ಅಪಹೃತಂ ಗ್ರಂಥಜಾತಂ ಅಗ್ರಾಹ |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆಗ ಅಲ್ಲೇ ಇದ್ದ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮ ಪಂಡಿತರು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮನಿಗೆ ಆದ ವಿಜಯದಿಂದ ಸಂತೋಷಪಟ್ಟು ಇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣನಾದ ಜಯಸಿಂಹರಾಜನನ್ನು ಅಶೀರ್ವದಿಸಿದರು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಪರಿವೃತಮವನಮೈಗ್ರಾಮಣೀಗ್ರಾಮ್ಯಪೂರ್ವೈ-

ರವನತಮುರುಚೀತಃಪಾದಪಾರ್ಶ್ವೈಃ ನೈಸಿಂಹಮ್ |

ಸಹಜವಿಜಯತೋಽಯುಗ್ ವಿಕ್ರಮಾರ್ಯಃ ಪ್ರಸನ್ನಃ

ಕವಿಕುಲತಿಲಕೋಽಸಾವಾಶಿಷಾಽತೋಷಯತ್ಸಮ್ || 3 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಪರಿವೃತಂ, ಅವನಮೈಃ, ಗ್ರಾಮಣೀಗ್ರಾಮ್ಯಪೂರ್ವೈಃ, ಅವನತಂ, ಉರುಚೀತಃಪಾದಪಾರ್ಶ್ವೈಃ, ನೈಸಿಂಹಂ, ಸಹಜವಿಜಯತಃ, ಅಯುಗ್, ವಿಕ್ರಮಾರ್ಯಃ, ಪ್ರಸನ್ನಃ, ಕವಿಕುಲತಿಲಕಃ, ಅಸೌ, ಅಶಿಷಾ, ಅತೋಷಯತ್, ತಂ |

ಅನ್ವಯ— ಕವಿಕುಲತಿಲಕಃ, ಸಹಜವಿಜಯತಃ, ಪ್ರಸನ್ನಃ, ಅಸೌ, ಅಯುಗ್, ವಿಕ್ರಮಾರ್ಯಃ, ಅವನಮೈಃ, ಗ್ರಾಮಣೀಗ್ರಾಮ್ಯಪೂರ್ವೈಃ, ಪರಿವೃತಂ, ಉರುಚೀತಃ, ಪಾದಪಾರ್ಶ್ವೈಃ, ಅವನತಂ, ತಂ, ನೈಸಿಂಹಂ, ಅಶಿಷಾ, ಅತೋಷಯತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಕವಿಕುಲತಿಲಕಃ = ಕವಿಗಳ ಸಮೂಹಕ್ಕೆ ತಿಲಕದಂತೆ (ಹಣೆಯ ಬೊಟ್ಟಿನಂತೆ) ಅಲಂಕಾರ ಪ್ರಾಯರಾಗಿರುವ,
ಸಹಜವಿಜಯತಃ = ಸಹೋದರರಾದ ಶಂಕರಾರ್ಯರ ಗೆಲುವಿನಿಂದ,

ಪ್ರಸನ್ನಃ = ಸಂತೋಷಪಟ್ಟ,

ಅಸೌ = ಈ,

ಅಯುಗ್ವಿಕ್ರಮಾರ್ಯಃ = ಶ್ರೀಮತ್ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು,

ಅವನಮೈಃ = ಬಾಗಿದ (ವಿಧೇಯರಾದ),

ಗ್ರಾಮಗೋಗ್ರಾಮ್ಯಪೂವೈಃ = ಗ್ರಾಮಾಧಿಪತಿಗಳು, ಗ್ರಾಮದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಇವರೇ ಮೊದಲಾಗಿ ಉಳ್ಳವರಿಂದ
ಪರಿವೃತಂ = ಸುತ್ತುವರಿಯಲ್ಪಟ್ಟ

ಉರುಚೇತಃ ಪಾದಪಾರ್ಶ್ವೇ = ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರ, ಪಾದದ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ,

ಅವನತಂ = ವಿಧೇಯನಾಗಿರುವ (ಬಾಗಿದ),

ತಂ ನೃಸಿಂಹಂ = ಆ ಪುರುಷಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಜಯಸಿಂಹರಾಜನನ್ನು,

ಅಶಿಷಾ = ಆಶೀರ್ವಾದದಿಂದ,

ಅತೋಪಯುತ್ = ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಮತ್ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು ಕವಿಕುಲಕ್ಕೆ ಭೂಷಣರು. ಅವರು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮನಾದ ಶಂಕರಾರ್ಯನಿಗೆ ಆದ ವಿಜಯದಿಂದ ಸಂತೋಷಪಟ್ಟರು. ತಮ್ಮನಲ್ಲಿದ್ದ ಶ್ರೀಮದ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಗ್ರಂಥಗಳು ಇತರರಿಂದ ಅಪಹೃತವಾಗಿದ್ದವು. ಅವು ಪುನಃ ದೊರಕಿದವು ಇದು ತ್ರಿವಿಕ್ರಮರಿಗೆ ತುಂಬಾ ಸಂತೋಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿತು. ಈ ವಿಜಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣನು ಕವಿನಾಥನ ಅಧಿಪತಿಯಾದ ಜಯಸಿಂಹನು. ಅವನು ವಿನಯದಿಂದ ಶ್ರೀಮದ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಪಾದಗಳ ಬಳಿ ಬಗ್ಗಿ ಕೈಮುಗಿದು ನಿಂತಿದ್ದನು. ಅನೇಕ ಗ್ರಾಮಾಧಿಪತಿಗಳೂ, ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿರುವ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಪಂಡಿತರೂ ರಾಜನ ಸುತ್ತಲೂ ನಿಂತು ವಿನಯದಿಂದ ಬಾಗಿ ಆಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಕೈಮುಗಿದು ಗೌರವವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮರು ಮಹಾರಾಜ ಜಯಸಿಂಹನಿಗೆ ಆಶೀರ್ವಾದ ಮಾಡಿ ಅವನನ್ನು ಸಂತೋಷಪಡಿಸಿದರು.

ವಿಶೇಷಾಂಶ ಭಾವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ— ಶ್ರೀಮತ್ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು ಮಾಡಿರುವ ಮೂಲ ಆಶೀರ್ವಾದ ಪದ್ಯವನ್ನು ನಾರಾಯಣ ಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು ತಮ್ಮ ಭಾವ ಪ್ರಕಾಶಿಕಾ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ಕೊಟ್ಟಿರುತ್ತಾರೆ.

'ಸ್ವದುಂದರೀಭುಜಲತಾಪರಿರಂಭಣೀ ಧೂಃ ಪೊರಂದರೀ ಭವತಿ ಯಂ ಭಜತಾಂ ಭುಜಿಷ್ಯಾ |

ಅನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ ಪದಪದ್ಮರೇಣುಃ ಸ್ಥಾನಂದದೋ ಭವತು ತೇ ಜಯಸಿಂಹ ಭೂಪ | || ಇತ್ಯಾಶಿಷಾ |

ಸ್ವರ್ಗದ ಸುಂದರಿಯರ ಬಾಹುಲತೆಗಳ ಆಲಿಂಗನದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಅಧಿಕಾರ ಸ್ಥಾನವು ಯಾವ ಅನಂದತೀರ್ಥರ ಪಾದಪದ್ಮಗಳ ಧೂಳಿಯನ್ನು ಭಜಿಸುವವರಿಗೆ ಸೇವಕಿಯಾಗುತ್ತದೆಯೋ, ಅಂತಹ ಆಚಾರ್ಯರ ಪಾದಧೂಳಿಯು, 'ಎಲೈ ಜಯಸಿಂಹರಾಜನೇ ನಿನಗೆ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಅನಂದವನ್ನು ಕೊಡಲಿ' ಎಂದು ಈ ಶ್ಲೋಕದ ತಾತ್ಪರ್ಯ. ಈ ಶ್ಲೋಕದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನೇ ಮಾಲಿನೀ ವೃತ್ತದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀನಾರಾಯಣ ಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು ಅನುವಾದ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ನಾಲ್ಕನೇ ಶ್ಲೋಕವು ಉಪಚರತಿ ನಿಕಾಂತಂ ಎಂಬುದು ಶ್ಲೋಕಾರ್ಥದ ಅನುವಾದವು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಗ್ರಾಮಗೋಗ್ರಾಮ್ಯಪೂವೈಃ— ಗ್ರಾಮಂ ನಯಂತೀತಿ ಗ್ರಾಮಗ್ನಃ, ಗ್ರಾಮೇ ಭವಾಃ ಗ್ರಾಮ್ಯಾಃ, ಗ್ರಾಮಗ್ನಶ್ಚ ಗ್ರಾಮ್ಯಶ್ಚ ಗ್ರಾಮಗೋಗ್ರಾಮ್ಯಾಃ, ತೇ ಪೂರ್ವೇ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಗ್ರಾಮಿಣೇ- ಗ್ರಾಮ್ಯಪೂರ್ವಾಃ ಕೈಃ 'ಗ್ರಾಮಿಣೇರ್ನಾಪಿತೇ ಪುಂಸಿ ಶ್ರೇಷ್ಠೇ' |

ಉರುಚೀತಃಪಾದಪಾರ್ಶ್ವಂ— ಉರು ಚೀತಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಉರುಚೀತಃ, ಉರುಚೀತಃ ಪಾದೌ
ಉರುಚೀತಃಪಾದೌ, ಉರುಚೀತಃ ಪಾದಯೋಃ ಪಾರ್ಶ್ವಂ ಉರುಚೀತಃಪಾದಪಾರ್ಶ್ವಂ ತಸ್ಯೈಃ ।

ನೈಸಿಂಹಃ— ನಾ ಸಿಂಹ ಇವ ನೈಸಿಂಹಃ ತಂ ।

ಸಹಜವಿಜಯತಃ— ಸಹ ಜಾಯತೇ ಇತಿ ಸಹಜಃ, ಸಹಜಸ್ಯ ವಿಜಯಃ ಸಹವಿಜಯಃ, ಸಹಜವಿಜಯಾತ್
ಇತಿ ಸಹಜವಿಜಯತಃ । (ಪಂಚಮೀ ವಿಭಕ್ತಿಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ತಸ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ)

ಅಯುಗ್ ವಿಕ್ರಮಾರ್ಯಃ— ನ ಯುಕ್ ಅಯುಕ್, (ಸಮ ಎರಡು, ಸಮವಲ್ಲದ್ದು ಅಯುಕ್ ಮೂರು,)
ಅಯುಕ್ ವಿಕ್ರಮಃ ಯಸ್ಯಸಃ ಅಯುಗ್ ವಿಕ್ರಮಃ (ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಃ), ಅಯುಗ್ ವಿಕ್ರಮಃ ಇತಿ ಅರ್ಯಃ
ಅಯುಗ್ ವಿಕ್ರಮಾರ್ಯಃ । (ರೂಢನಾಮಗಳನ್ನು ಹೀಗೆ ಯೌಗಿಕವಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸುವುದು
ನೇಯಾರ್ಥ ಎಂಬ ದೋಷವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಂತಹ ಪದಗಳನ್ನು ಅಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಯಿಂದ
ಕೊಡಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಅದರೂ ಇದು ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಶಾಸ್ತ್ರಾವ್ಯವಾದ್ದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ದೋಷವಿಲ್ಲ
ವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.)

ಕವಿಕುಲತಿಲಕಃ— ಕವೀನಾಂ ಕುಲಂ ಕವಿಕುಲಂ ಕವಿಕುಲಸ್ಯ ತಿಲಕಃ ಕವಿಕುಲತಿಲಕಃ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅತೋಷಯತ್- ಅತೋಷಯತಾಂ ಅತೋಷಯನ್, ಅತೋಷಯಃ
ಅತೋಷಯತಂ ಅತೋಷಯತ, ಅತೋಷಯಂ ಅತೋಷಯಾವ ಅತೋಷಯಾಮ । ತುಷತುಷ್ಪಿ ಅಕರ್ಮಕ,
ಣಜಂತವಾದಾಗ ಸಕರ್ಮಕ, ಅನದೃತನಭೂತೇ ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನಂ ।

ಕೋಶ— ಗ್ರಾಮಣೀಃ = 'ಗ್ರಾಮಣೀರ್ನಾಪಿತೇ ಪುಂಸಿ ಶ್ರೇಷ್ಠೇ ಗ್ರಾಮಾಧಿಪೇ ತ್ರಿಷು' ಅಮರ, ಸಹಜ =
ಸಹೋದರ (ತಮ್ಮ ಅಥವಾ ಅಣ್ಣ) 'ಸಮಾನೋದರ್ಯಸೋದರ್ಯಸಗರ್ಭ್ಯ ಸಹಜಾಃ ಸಮಾಃ' ಅಮರ ಅಶೀರ್ವಾದ,
'ಅಶೀರುರಗದಂಷ್ಟಾಯಾಂ ಶುಭವಾಕ್ಯಾಭಿಲಾಷಯೋಃ' ವೈಜಯಂತೀ ।

ಪ್ರಯೋಗ— ಕವಿಕುಲತಿಲಕೇನ, ಸಹಜವಿಜಯತಃ ಪ್ರಸನ್ನೇನ ಅಮುನಾ ಅಯುಗ್ ವಿಕ್ರಮಾರ್ಯೇಣ ಅವನಮೈಃ
ಗ್ರಾಮಣೀಗ್ರಾಮ್ಯಪೂರ್ವೈಃ ಪರಿವೃತಃ ಉರುಚೀತಃ ಪಾದಪಾರ್ಶ್ವೇ ಅವನತಃ । ನೈಸಿಂಹಃ (ಜಯಸಿಂಹಃ) ಅಶಿಷಾ
ಅತೋಷ್ಯತ । (ಕರ್ಮಣ) ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತರಿಂದ ಜಯಸಿಂಹರಾಜನು ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟನು.

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಶ್ರೀಮತ್ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮ ಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು ಮಾಡಿದ ಅಶೀರ್ವಾದ ಪದ್ಯದ ಅರ್ಥವನ್ನು
ಶ್ರೀಮತ್ ನಾರಾಯಣ ಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು ಅನುವಾದ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಉಪಚರತಿ ನಿತಾಂತಂ ಹಂತ ಪೌರಂದರೀಧೂ-

ದ್ಯುಸದಸಿ ಭಜತೋ ಯಂ ದುರ್ಲಭಾ ದಭ್ರಭಾಗ್ಯೈಃ ।

ದಿಶತು ಸ ಪರಮಾನಂದಾಗ್ರ್ಯತೀರ್ಥಾಂಘ್ರಿರೇಣು-

ಧರಣಿಧರ ಸುಖಂ ತೇ ಸಂತತಂ ಸ್ವಾಂತರೇತಿ || 4 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಉಪಚರತಿ, ನಿತಾಂತಂ, ಹಂತ, ಪೌರಂದರೀ, ಧೂಃ, ದ್ಯುಸದಸಿ, ಭಜತಃ ಯಂ, ದುರ್ಲಭಾ,
ದಭ್ರಭಾಗ್ಯೈಃ, ದಿಶತು, ಸಃ, ಪರಮಾನಂದಾಗ್ರ್ಯತೀರ್ಥಾಂಘ್ರಿರೇಣುಃ, ಧರಣಿಧರ, ಸುಖಂ, ತೇ, ಸಂತತಂ, ಸ್ವಾಂತರ,
ಇತಿ ।

ಅನ್ವಯ— ಹೇ, ಸ್ವಾತರ, ಧರಣಿಧರ! ಯಂ, ಭಜತಃ, ದ್ವೈಭಾಗ್ಯೈಃ, ದುರ್ಲಭಾ, ಪೌರಂದರೀ, ಧೂಃ
ದ್ಯುಸದಸಿ, ನಿತಾಂತಂ, ಉಪಚರತಿ, ಹಂತ! ಸಃ, ಪರಮಾನಂದಾಗ್ನಿರ್ಗಾಂಧೀರೇಣುಃ, ತೇ, ಸಂತತಂ, ಸುಖಂ, ದಿಶತು,
ಹಂತ! (ಇತಿ ಆಶಿಷಾ ಅತೋಷಯತ್) ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಹೇ ಸ್ವಾತರ = ಎಲೈ! ಉತ್ತಮವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ,

ಧರಣಿಧರ = ರಾಜನೇ!

ಯಂ = ಶ್ರೀಮತ್ ಆನಂದತೀರ್ಥರ ಯಾವ ಪಾದಧೂಳಿಯನ್ನು,

ಭಜತಃ = ಸೇವಿಸುವ (ಸಜ್ಜನರನ್ನು),

ದ್ವೈಭಾಗ್ಯೈಃ = ಅಲ್ಪವಾದ, ಅದೃಷ್ಟ (ಯೋಗ್ಯತಾ) ಸಂಪತ್ತುಳ್ಳವರಿಂದ,

ದುರ್ಲಭಾ = ಪಡೆಯಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದ,

ಪೌರಂದರೀ = ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿರುವ,

ಧೂಃ = ವ್ಯಾಪಾರವು (ಇಂದ್ರನು ಮಾಡುವ ಸೇವಾ ವ್ಯಾಪಾರವು),

ದ್ಯುಸದಸಿ = ದೇವಸಭೆಯಲ್ಲಿ,

ನಿತಾಂತಂ = ಬಹಳವಾಗಿ,

ಉಪಚರತಿ = ಗೌರವಿಸುತ್ತದೆಯೋ (ಸನ್ಮಾನಿಸುತ್ತದೆಯೋ),

ಹಂತ = ಸಂತೋಷವು,

ಸಃ = ಅಂತಹ,

ಪರಮ = ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ,

ಆನಂದಾಗ್ನಿರ್ಗಾಂಧೀರೇಣುಃ = ಆನಂದವನ್ನು ಕೊಡುವ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ತಾಸ್ಮವುಳ್ಳ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ,
ಪಾದಧೂಳಿಯು,

ತೇ = ನಿನಗೆ,

ಸಂತತಂ = ಯಾವಾಗಲೂ,

ಸುಖಂ = ಆನಂದವನ್ನು,

ದಿಶತು = ಕೊಡಲಿ,

(ಇತಿ ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ,

ಆಶಿಷಾ = ಆಶೀರ್ವಾದದಿಂದ,

ಅತೋಷಯತ್ = ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸಿದರು)

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ನಿರ್ಮಲವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ ಜಯಸಿಂಹರಾಜನೇ! ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ನಮಸ್ಕರಿಸಿ ಸೇವಿಸುವ
ಜನರನ್ನು ಅವರ ಪಾದಧೂಳಿಯು ಇಂದ್ರಪದವಿಗೇರಿಸುವುದು. ಇಂದ್ರಪದವಿಯಾಗಲಿ, ಅದಕ್ಕೆ ಸಮಾನ ಪದವಿ
ಯಾಗಲಿ, ಅಲ್ಪಭಾಗ್ಯರಿಗೆ ಸಿಗಲಾರದಷ್ಟೆ! ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಪಾದಧೂಳಿಯನ್ನು ಸೇವಿಸುವವರನ್ನು ಇಂದ್ರನೇ ತನ್ನ

ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ತನಗೆ ಸಮಾನರೆಂದು ಗೌರವಿಸುವನು, ಸನ್ಮಾನಿಸುವನು. ಇಂತಹ ಉತ್ತಮ ಪದವಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ ಶ್ರೀಮದ್ ಆನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದರ ಪಾದಧೂಳಿಯು ನಿನಗೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಆನಂದವನ್ನೀಯಲಿ, ಎಂದು ತ್ರಿವಿಕ್ರಮರು ಆಶೀರ್ವಾದ ಮಾಡಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಪೌರಂದರೀ— ಪುರಂದರಸ್ಯ ಇಯಂ ಪೌರಂದರೀ ।

ದ್ಯುಸದಃ— ದಿವಃ ಸದಃ ದ್ಯುಸದಃ (ಅಥವಾ ದ್ಯೋಃ ಸದಃ ದ್ಯುಸದಃ ತಸ್ಮಿನ್) ತಸ್ಮಿನ್ ದ್ಯುಸದಃ ।

ದಭ್ರಭಾಗ್ಯಾಃ— ದಭ್ರಂ ಭಾಗ್ಯಂ ಯೇಷಾಂ ತೇ ದಭ್ರಭಾಗ್ಯಾಃ ತೈಃ ।

ಪರಮಾನಂದಂ— ಪರಮಃ ಆನಂದಃ ಯಸ್ಮಾತ್ ತತ್ ಪರಮಾನಂದಂ ।

ಪರಮಾನಂದಾಗ್ನಿತೀರ್ಥಾಂಘ್ರೀರೇಣುಃ— ಅಗ್ನಿಂ ಚ ತತ್ ತೀರ್ಥಂ ಚ ಅಗ್ನಿತೀರ್ಥಂ, ಪರಮಾನಂದಂ ಅಗ್ನಿತೀರ್ಥಂ ಯಸ್ಮಾತ್ ಸಃ ಪರಮಾನಂದಾಗ್ನಿ ತೀರ್ಥಃ (ಆನಂದಃ ಅಗ್ನಿಂ ತೀರ್ಥಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಆನಂದಾಗ್ನಿತೀರ್ಥಃ ಪರಮಶ್ವಾಸೌ ಆನಂದಾಗ್ನಿತೀರ್ಥಶ್ಚ ಪರಮಾನಂದಾಗ್ನಿತೀರ್ಥಃ-ಭಲಾರಿಯ) ತಸ್ಯ ಅಂಘ್ರೀ ಪರಮಾನಂದಾಗ್ನಿತೀರ್ಥಾಂಘ್ರೀ, ತಯೋಃ ರೇಣುಃ ಪರಮಾನಂದಾಗ್ನಿತೀರ್ಥಾಂಘ್ರೀರೇಣುಃ ।

ಧರಣಿಧರಃ— ಧರತೀತಿ ಧರಃ ಧರಣ್ಯಾಃ ಧರಃ ಧರಣಿಧರಃ, ತಸ್ಯ ಸಂಬುದ್ಧಿಃ ಹೇ ಧರಣಿಧರ!

ಸ್ವಾಂತರಃ— ಶೋಭನಂ ಅಂತರಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸ್ವಾಂತರಃ ತಸ್ಯ ಸಂಬುದ್ಧಿಃ ಹೇ ಸ್ವಾಂತರ!

ತ್ರಿಯಾಪದ— ಉಪಚರತಿ - ಉಪ+ಚರತಿ ಚರತಃ ಚರಂತಿ, ಚರಸಿ ಚರಥಃ ಚರಧಿ, ಚರಾಮಿ ಚರಾವಃ ಚರಾಮಃ| ಉಪ ಉಪಸರ್ಗ ಚರಗತಿಭಕ್ಷಣಯೋಃ ಸಕರ್ಮಕ, ಪರಸ್ಪೃಪದಿ, ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನಂ ।

ದಿಶತು - ದಿಶತು-ದಿಶತಾತ್ ದಿಶತಾಂ ದಿಶಂತು, ದಿಶ ದಿಶತಾತ್ ದಿಶತಂ, ದಿಶತ, ದಿಶಾನಿ ದಿಶಾವ ದಿಶಾಮ । ದಿಶ ಅತಿಸರ್ಜನೇ ಸಕರ್ಮಕ ಲೋಟ್ ಪರಸ್ಪೃಪದಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನಂ ।

ಕೋಶ— ದಭ್ರಭಾಗ್ಯಾಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ ದಭ್ರ = ಸ್ವಲ್ಪ 'ಸ್ತೋಕಾಲ್ಪಕ್ತುಲ್ಲಕ್ಷಾಃ ಶ್ಲಕ್ಷಂ ಸೂಕ್ಷಂ ದಭ್ರಂ ಕೃಶಂ ತನು' ಅಮರ, ದ್ಯುಸದಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ ದ್ಯು (ದ್ಯೋ) (ದಿವ್) = ಸ್ವರ್ಗ, 'ದ್ಯೋರ್ದಿವೌ ದ್ವೇ ಸ್ತಿಯಾಂ' ಅಮರ, ಇಲ್ಲಿ ದಿವಃ ಸದಃ ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ ಮಾಡಿದಾಗ 'ದಿವಃಉತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಕಾರಕ್ಕೆ ಉಕಾರದೇಶ, ದ್ಯೋ ಶಬ್ದದ ಜತೆಗೆ ವಿಗ್ರಹ ಮಾಡಿದಾಗ ಓಕಾರಕ್ಕೆ ಪ್ರಸ್ಥ ಉಕಾರ ಬಂದು ದ್ಯುಸದಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಯಿತೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಭಲಾರಿಯ ವಿಶೇಷಾಂಶ— ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥರ ಪಾದರೇಣುವನ್ನು ಸೇವಿಸುವ ಇಂದ್ರಪದ ಯೋಗ್ಯರಾದ ಜೀವರನ್ನು ಅಮರಾವತಿಯು ಸೇವಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಇಂದ್ರಪದಯೋಗ್ಯರಾದ ಜೀವರು ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಪಾದಧೂಳಿಗಳ ಸೇವೆಯಿಂದಲೇ ಸ್ವರ್ಗಾಧಿಪತ್ಯವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು.

ಪ್ರಯೋಗ— ಸ್ವಾಂತರ ಧರಣಿಧರ!, ಯಂ, ಭಜಂತಃ ದಭ್ರಭಾಗ್ಯಾಃ, ದುರ್ಲಭಯಾ, ಪೌರಂದರ್ಯಾಧುರಾ, ದ್ಯುಸದಃ, ನಿತಾಂತಂ, ಉಪಚರ್ಯಂತೇ, ಹಂತೆ! ತೇನ ಪರಮಾನಂದಾಗ್ನಿತೀರ್ಥಾಂಘ್ರೀರೇಣುನಾ, ತೇ ಸಂತತಂ, ಸುಖಂ, ದಿಶತಾಂ, ಇತಿ, (ಅಶಿಷಾ ಸಃ ಜಯಸಿಂಹಭೂಷಃ ಅಮುನಾ ಕವಿಕುಲಲಿಲಿಕೇನ ಅಶೋಷತಃ) ।

ಅವತಾರಿಕಾ— ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ವಿಶೇಷ ಪರಿಚಯವಿಲ್ಲದಿರುವ ಶ್ರೀತ್ರಿವಿಕ್ರಮರು ಅವರ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಈ ರೀತಿ ಹೇಗೆ ಹೊಗಳಿದರು? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಅನತಿಪರಿಚಿತಸ್ಯಾಪ್ಯಸ್ಯ ಸೋಽಯಂ ಕವೀಂದ್ರೋ
 ಗುಣರಸಮತಿಗೂಢಂ ಜ್ಞಾತವಾನಿತ್ಯಚಿತ್ರಮ್ |
 ಮಧು ಮಧುಕರರಾಜೋ ನಿಷ್ಪತ್ತನ್ ಪೌಷ್ಪಮಾಪ್ನುಂ
 ನನು ಪರಿಚಯಹೀನಃ ಕಾನನೇಽಪಿ ಪ್ರಭುಃ ಸ್ಯಾತ್ || 5 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅನತಿಪರಿಚಿತಸ್ಯ, ಅಪಿ, ಅಸ್ಯ, ಸಃ, ಅಯಂ, ಕವೀಂದ್ರಃ, ಗುಣರಸಂ, ಅತಿಗೂಢಂ, ಜ್ಞಾತವಾನ್, ಇತಿ, ಅಚಿತ್ರಂ, ಮಧು, ಮಧುಕರರಾಜಃ, ನಿಷ್ಪತ್ತನ್, ಪೌಷ್ಪಂ, ಆಪ್ನುಂ, ನನು, ಪರಿಚಯಹೀನಃ, ಕಾನನೇ, ಅಪಿ, ಪ್ರಭುಃ, ಸ್ಯಾತ್ |

ಅನ್ವಯ— ಕವೀಂದ್ರಃ, ಸಃ, ಅಯಂ, ಅನತಿಪರಿಚಿತಸ್ಯ, ಅಪಿ, ಅಸ್ಯ, ಅತಿಗೂಢಂ, ಗುಣರಸಂ, ಜ್ಞಾತವಾನ್, ಇತಿ, ಅಚಿತ್ರಂ, ಕಾನನೇ, ನಿಷ್ಪತ್ತನ್, ಮಧುಕರರಾಜಃ, ಪರಿಚಯಹೀನಃ, ಅಪಿ, ಪೌಷ್ಪಂ, ಮಧು, ಆಪ್ನುಂ, ಪ್ರಭುಃ, ಸ್ಯಾತ್, ನನು |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಕವೀಂದ್ರಃ = ಜ್ಞಾನಿಶ್ರೇಷ್ಠರೂ, ಕವಿಶ್ರೇಷ್ಠರೂ, ಆದ,
 ಸಃ ಅಯಂ = ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದ ಈ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು,
 ಅನತಿಪರಿಚಿತಸ್ಯ ಅಪಿ = ಹೆಚ್ಚು ಪರಿಚಯವಿಲ್ಲದವರಾಗಿದ್ದರೂ,
 ಅಸ್ಯ = ಈ ಆನಂದತೀರ್ಥರ,
 ಅತಿಗೂಢಂ = ಅತ್ಯಂತ ರಹಸ್ಯವಾದ,
 ಗುಣರಸಂ = ಗುಣಗಳ ಮುಖ್ಯಾಂಶವನ್ನು (ಗುಣಗಳ ಸಾರಭಾಗವನ್ನು)
 ಜ್ಞಾತವಾನ್ = ತಿಳಿದಿದ್ದರು.
 ಇತಿ = ಹೀಗೆಂಬ ವಿಷಯವು,
 ಅಚಿತ್ರಂ = ಆಕರ್ಷಕರವಲ್ಲ,
 ಕಾನನೇ = ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ,
 ನಿಷ್ಪತ್ತನ್ = ಹಾರಾಡುತ್ತಾ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರುವ,
 ಮಧುಕರರಾಜಃ = ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ದುಂಬಿಯು,
 ಪರಿಚಯಹೀನಃ ಅಪಿ = ಪರಿಚಯವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ,
 ಪೌಷ್ಪಂ = ಹೂವಿನ,
 ಮಧು = ಮಕರಂದವನ್ನು,
 ಆಪ್ನುಂ = ಹೊಂದಲು,
 ಪ್ರಭುಃ = ಸಮರ್ಥವಾಗಿ,
 ಸ್ಯಾತ್ ನನು = ಆಗಿಯೇ ತೀರುತ್ತದೆಯಷ್ಟೆ!

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಕವಿಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮ ಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಪರಿಚಯ ಹೆಚ್ಚಾಗಿರಲಿಲ್ಲ, ಆದರೂ ಅವರು ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು, ಅವರ ಪಾದಧೂಳಿಯೂ, ಇಂದ್ರಪದವಿಯನ್ನೇ ಕೊಡಬಲ್ಲವು ಎಂಬ ವಿಷಯ ವನ್ನು ತಿಳಿದರು. ಇದು ಪಾಮರರಿಗೆ ತಿಳಿಯಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದ ವಿಷಯ. ಆದರೂ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮರು ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿದು ಕೊಂಡು, ಅದರಂತೆ ಜಯಸಿಂಹರಾಜನಿಗೆ ಅಶೀರ್ವಾದ ಮಾಡಿದರು ಎಂಬುದು ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದ ವಿಷಯವಲ್ಲ.

ಹೂವುಗಳನ್ನು ಅರಸುತ್ತಾ, ಮಕರಂದರಸವನ್ನು ಕುಡಿಯುವ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ ಓಡಾಡುತ್ತಿರುವ ಬುದ್ಧಿವಂತವಾದ ಜೇನು ನೋಣವು (ದುಂಬಿಯು) ತನಗೆ ಪರಿಚಯವಿಲ್ಲದ ಕಾಡಿನಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಹಿಂದೆ ತಾನು ಎಂದೂ ನೋಡಿಲ್ಲದ ಹೂವನ್ನೂ ಅದರ ವಾಸನೆಯಿಂದ ಕಂಡುಹಿಡಿದು ನೋಡುವುದರಿಂದಲೇ ಆ ಹೂವಿನ ವಿಶೇಷತೆಯನ್ನು ಅದರ ರಸದ ಗುಣ ವಿಶೇಷಗಳನ್ನು ತಿಳಿದು, ಆ ರಸವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತದೆ. ಅದರಂತೆಯೇ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮರೂ ಆಚಾರ್ಯರ ಮಹಿಮೆಗಳನ್ನು ತಿಳಿದಿದ್ದಾರೆ. ಇದು ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಲ್ಲ, ಇದೇ ಬುದ್ಧಿವಂತರ ಲಕ್ಷಣವಷ್ಟೆ!

ವಿಗ್ರಹ—

ಅನತಿಪರಿಚಿತಃ— ಅತಿ (ಅತ್ಯಂತಂ) ಪರಿಚಿತಃ ಅತಿಪರಿಚಿತಃ, ನ ಅತಿಪರಿಚಿತಃ ಅನತಿಪರಿಚಿತಃ ತಸ್ಯ ಅನತಿಪರಿಚಿತಃ |

ಕವೀಂದ್ರಃ— ಕವಿಷು ಇಂದ್ರಃ ಕವೀಂದ್ರಃ |

ಗುಣರಸಃ— ಗುಣಾನಾಂ ರಸಃ ಗುಣರಸಃ ತಂ |

ಅತಿಗುಣಃ— ಅತ್ಯಂತಂ ಗುಣಃ ಅತಿಗುಣಃ ತಂ |

ಅಚಿತ್ರಂ— ಚಿತ್ರಸ್ಯ ಅಭಾವಃ ಅಚಿತ್ರಂ |

ಮಧುಕರರಾಜಃ— ಕರೋತಿತಿ ಕರಃ, ಮಧು ಕುರ್ವಂತೀತಿ ಮಧುಕರಾಃ, ಮಧುಕರಾಣಾಂ ರಾಜಾ ಮಧುಕರರಾಜಃ |

ಪೌಷ್ಪಂ ತತ್— ಪುಷ್ಪಸ್ಯ ಇದಂ ಪೌಷ್ಪಂ ತತ್ |

ಪರಿಚಯಹೀನಃ— ಪರಿಚಯೇನ ಹೀನಃ ಪರಿಚಯಹೀನಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಸ್ಯಾತ್ - ಸ್ಯಾತ್ ಸ್ಯಾಶಾಂ ಸ್ತುಃ ಇತ್ಯಾದಿ, ಆಸ್ ಧಾತು ವಿದಿ ಲಿಪ್ |

ಕೋರ— ಕಾನನ = ಕಾಡು, 'ಗಹನಂ ಕಾನನಂ ವನಂ', ಮಧುಕರ = ದುಂಬಿ, 'ಮಧುವ್ರತೋ ಮಧುಕರೋ ಮಧುಲಿಕ್ ಮಧುಪಾಲಿನಃ' ಅಮರ |

ವಿಶೇಷಾಂಶ— ಯಥಾ, ಪುಷ್ಪರಸಂ, ಅನ್ವಿಷ್ಟನ್, ಭ್ರಮರಃ, ಕಾನನೇಽಪಿ, ನಿಷ್ಪತನ್, ಪ್ರಾಕ್, ಅದೃಷ್ಟಸ್ಯಾಪಿ, ಪುಷ್ಪಸ್ಯ ಮಧು ಪ್ರಾಪ್ನೋತ್ಯೇವ ಪುಷ್ಪಸಂದರ್ಶನಮಾತ್ರೇಣ, ಮಧುವೈಶೇಷ್ಯಂ, ಜ್ಞಾತ್ವಾ ಸ್ವೀಕರೋತಿ, ತದ್ವತ್ ಅಯಂ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಾಚಾರ್ಯೋಽಪಿ ಪ್ರಾಕ್ ಅತಿಪರಿಚಯಹೀನಸ್ಯಾಪಿ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯಸ್ಯ ಗುಣವಿಶೇಷಂ ಜ್ಞಾತವಾನ್ | ತಾದೃಶ ಸೂಕ್ತ ವೇದನಶಕ್ತಿಮತ್ತಾತ್ ಅತಃ ನೇದಮಾಶ್ವರ್ಯಂ ಇತಿ ಭಾವಃ |

ಪೇಗೆ ಹೂವಿನರಸವನ್ನು ಹುಡುಕುತ್ತಿರುವ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ದುಂಬಿಯು ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಹಾರಾಡುತ್ತಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ಹಿಂದೆ ನೋಡದೆ ಇದ್ದ ಹೂವಿನ ಮಕರಂದ ರಸವನ್ನು ಸವಿಯುತ್ತದೆ, ಆ ಮಕರಂದ ರಸವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳುವುದಿಲ್ಲ. ಹೂವನ್ನು ನೋಡಿದ ಕೂಡಲೇ ಅದರ ಮಕರಂದದ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿದು, ರಸವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತದೆ. ಅದರಂತೆ ಶ್ರೀತ್ರಿವಿಕ್ರಮ ಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರೂ ಹಿಂದೆ ಆಚಾರ್ಯರ ವಿಶೇಷ ಪರಿಚಯವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಬಹಳ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವರಾದ್ದರಿಂದ ಆಚಾರ್ಯರ ಗುಣವಿಶೇಷವನ್ನು ತಿಳಿದರು (ಪ್ರತಿ ವಸ್ತೂಪಮಾಲಂಕಾರ).

ಪ್ರಯೋಗ— ಕವೀಂದ್ರೇಣ ತೇನ ಅನೇನ, ಅನತಿಪರಿಚಿತಸ್ಯಾಪಿ ಅಸ್ಯ ಅತಿಗುಣಃ ಗುಣರಸಃ ಜ್ಞಾತಃ ಇತಿ ಅಚಿತ್ರಂ, ಕಾನನೇ ನಿಷ್ಪತತಾ ಮಧುಕರರಾಜೇನ ಪರಿಚಯಹೀನೇನ ಅಪಿ ಪೌಷ್ಪಂ ಮಧು ಅಪ್ಪಂ ಪ್ರಭುಣಾ ಭೂಯೇತ ನನು |

ಅವತಾರಿಕಾ— ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು ವಿಷ್ಣುಮಂಗಳ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಅವರವರ ಯೋಗ್ಯತೆಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ ತಮ್ಮ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಬೀರುತ್ತಾ ಕೆಲವು ದಿವಸಗಳವರೆಗೆ ವಾಸಿಸಿದರು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಅಖಿಲಖಿಲಕುಲಾನಾಂ ವರ್ಧಯನ್ ದ್ವೇಷದೋಷಂ

ವಿದಧತ್ ಅಪಿ ನರಾಣಾಂ ಕೌತುಕಂ ಮಧ್ಯಮಾನಾಮ್ |

ಸ್ವಗತಿಸಮುಚಿತಾನಾಂ ಭೂತಿದಾಯೀ ಶುಭಾನಾಂ

ಬಹುಲಹೃದಿಹ ನಿನ್ಯೇ ಶರ್ವರೀ ಕಾಶ್ಚಿದೇವಮ್ || 6 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅಖಿಲಖಿಲಕುಲಾನಾಂ, ವರ್ಧಯನ್, ದ್ವೇಷದೋಷಂ, ವಿದಧತ್, ಅಪಿ, ನರಾಣಾಂ, ಕೌತುಕಂ, ಮಧ್ಯಮಾನಾಂ, ಸ್ವಗತಿಸಮುಚಿತಾನಾಂ, ಭೂತಿದಾಯೀ, ಶುಭಾನಾಂ, ಬಹುಲಹೃತ್, ಇಹ, ನಿನ್ಯೇ, ಶರ್ವರೀ, ಕಾಶ್ಚಿತ್, ಏವಂ |

ಅನ್ವಯ— ಬಹುಲಹೃತ್, ಅಖಿಲಖಿಲಕುಲಾನಾಂ, ದ್ವೇಷದೋಷಂ, ವರ್ಧಯನ್, ಮಧ್ಯಮಾನಾಂ, ನರಾಣಾಂ, ಕೌತುಕಂ, ವಿದಧತ್, ಸ್ವಗತಿಸಮುಚಿತಾನಾಂ, ಶುಭಾನಾಂ, ಭೂತಿದಾಯೀ, ಅಪಿ (ಸನ್), ಇಹ, ಏವಂ, ಕಾಶ್ಚಿತ್, ಶರ್ವರೀ, ನಿನ್ಯೇ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಬಹುಲಹೃತ್ = ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು,

ಅಖಿಲಖಿಲಕುಲಾನಾಂ = ಎಲ್ಲಾ ತಮೋಯೋಗ್ಯರಾದ ದುರ್ಜನರ ಸಮೂಹಗಳಿಗೆ,

ದ್ವೇಷದೋಷಂ = ತನ್ನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹಗೆತನವೆಂಬ ಕುಂದನ್ನು,

ವರ್ಧಯನ್ = ಹೆಚ್ಚಿಸುತ್ತಾ,

ಮಧ್ಯಮಾನಾಂ = ಮಧ್ಯಮಾಧಿಕಾರಿಗಳಾದ ನಿತ್ಯಸಂಸಾರಿಗಳಾದ ಜೀವರಿಗೆ,

ಕೌತುಕಂ = ಆಶ್ಚರ್ಯವನ್ನು,

ವಿದಧತ್ (ಸನ್) = ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತಾ,

ಸ್ವಗತಿಸಮುಚಿತಾನಾಂ = ಪರಮಾತ್ಮನ ಸ್ವಾನ್ತರ್ಯ (ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ) ಯೋಗ್ಯರಾದ,

ಶುಭಾನಾಂ = ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರದ ಮೋಕ್ಷದೋಗ್ಯ ಜನರಿಗೆ,

ಭೂತಿದಾಯೀ (ಸನ್) ಅಪಿ = ಜ್ಞಾನಭಕ್ತಿವೈರಾಗ್ಯಾದಿ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕವರಾಗಿಯೂ,

ಇಹ = ಈ ವಿಷ್ಣು ಮಂಗಳದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ,

ಏವಂ = ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ರೀತಿಯಿಂದ,

ಕಾಶ್ಚಿತ್ = ಕೆಲವು,

ಶರ್ವರೀ = ರಾತ್ರಿಗಳನ್ನು,

ನಿನ್ಯೇ = ಕಳೆದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರ ಸದಾಚಾರ ಸದ್ವಿಚಾರಗಳಿಂದ ಕೆಲವು ಮಂದಿ ದುರ್ಜನರಿಗೆ ಅವರಲ್ಲಿ ದ್ವೇಷವು ಉಂಟಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಭಕ್ತಿಯಾಗಲಿ, ದ್ವೇಷವಾಗಲಿ ಇಲ್ಲದ ಸಾಧಾರಣ ಜನರಿಗೆ ಅವರ ಆತಿಮಾನುಷ ವ್ಯಾಪಾರಗಳನ್ನು ನೋಡಿದಾಗ ಆಶ್ಚರ್ಯವುಂಟಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರದ ಮುಕ್ತಿಯೋಗ್ಯರಾದ ಜನರಿಗೆ ಆಚಾರ್ಯರ ನಿತ್ಯಾಹಿತ, ಪ್ರವಚನ,

ದೇವ ಪೂಜಾದಿಗಳನ್ನು ನೋಡಿದಾಗ ಅವರಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಯುಂಟಾಗುತ್ತಿತ್ತು ಮತ್ತು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನ, ಭಕ್ತಿಗಳೂ, ವಿಷಯ ವೈರಾಗ್ಯಾದಿಗಳೂ ಉಂಟಾಗುತ್ತಿದ್ದವು.

ಅಮಾನುಷ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯಸ್ವ ದರ್ಶನೇನ ತದಸಹಮಾನಾನಾಂ ಮಧ್ಯಮಾನಾಂ ಮಧ್ಯೇ ದ್ವೇಷೋ ಭವತಿ ಮಧ್ಯಮಾನಾಂ ಆಶ್ಚರ್ಯಂ ಭವತಿ, ಉತ್ತಮಾನಾಂ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯೇ ಭಕ್ತುದ್ರೇಕೋ ಭವತಿ ಇತಿ ಭಾವಃ | (ಭಲಾರಿಯ) ಜೀವರು ತಮೋಯೋಗ್ಯರು (ಅಧಮರು) ನಿತ್ಯಸಂಸಾರಿಗಳು (ಮಧ್ಯಮರು) ಮುಕ್ತಿಯೋಗ್ಯರು (ಉತ್ತಮರು) ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧವಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಇವರನ್ನೇ ತಾಮಸರಾಜಸಸಾತ್ವಿಕರೆಂದೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಅಧಮರಿಗೆ ತಮ್ಮ ಆಚಾರಾದಿಗಳಿಂದ ದ್ವೇಷವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುತ್ತಾ, ಮಧ್ಯಮರಿಗೆ ಆಶ್ಚರ್ಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತಾ, ಉತ್ತಮರಿಗೆ ತಮ್ಮಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಯ ಉದ್ರೇಕವನ್ನೂ, ವಿಷಯವೈರಾಗ್ಯ ಹರಿಭಕ್ತಿ ಜ್ಞಾನಾದಿ ಸಂಪತ್ತನ್ನೂ ಹೆಚ್ಚಿಸುತ್ತಾ, ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುಮಂಗಳ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಹಲವು ದಿವಸಗಳವರೆಗೆ ವಾಸ ಮಾಡಿದರು ಎಂದು ಭಾವ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಅಖಿಲಖಿಲಕುಲಾನಾಂ— ಅಖಿಲಾಶ್ವತೇ ಖಿಲಾಶ್ವ ಅಖಿಲಖಿಲಾಃ, ಅಖಿಲಖಿಲಾನಾಂ ಕುಲಾನಿ ಅಖಿಲಖಿಲ-ಕುಲಾನಿ |

ದ್ವೇಷದೋಷಂ— ದ್ವೇಷ ಇತಿ ದೋಷಃ ದ್ವೇಷದೋಷಃ ತಂ |

ಸ್ವಗತಿ ಸಮುಚಿತಾನಾಂ— ಸ್ವಸ್ಥ(ಸ್ವತಂತ್ರಸ್ಥ)ಗತಿಃ ಸ್ವಗತಿಃ, ಸ್ವಗತೇಃ ಸಮುಚಿತಾಃ ಸ್ವಗತಿಸಮುಚಿತಾಃ ತೇಷಾಂ |

ಭೂತಿದಾಯೀ— ಭೂತಿಂ ದದಾತಿ ಇತಿ ಭೂತಿದಾಯೀ,

ಬಹುಲಹೃತ್— ಬಹುಲಂ (ಸರ್ವ ವಿಷಯಕಂ) ಹೃತ್ (ಜ್ಞಾನಂ) ಯಸ್ಯ ಸಃ ಬಹುಲಹೃತ್ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ನಿನ್ಯೇ- ನಿನ್ಯೇ ನಿನ್ಯಾತೇ ನಿನ್ಯರೇ, ನಿನ್ಯೇ ನಿನ್ಯಾಥೇ ನಿನ್ಯದ್ವೇ-ನಿನ್ಯದ್ವೇ, ನಿನ್ಯೇ ನಿನ್ಯವಹೇ ನಿನ್ಯಮಹೇ | ಣೀರ್ಣ ಪ್ರಾಪಣೇ ಆತ್ಮನೇಪದಿ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ವಿಶವಚನಂ |

ಕೋಶ— ಖಿಲ = ಅಧಮ, 'ಕೂರೇನೀಚೇಽಧಮೇ ಖಿಲಃ' ಅಮರ.

ಪ್ರಯೋಗ— ಬಹುಲಹೃದಾ ಅಖಿಲಖಿಲಕುಲಾನಾಂ ದ್ವೇಷದೋಷಂ ವರ್ಧಯತಾ(ಸತಾ), ಸ್ವಗತಿಸಮುಚಿತಾನಾಂ ರುಭಾನಾಂ ಭೂತಿದಾಯಿನಾ ಅಪಿ (ಸತಾ) ಇಹ ವಿವಂ ಕಾಶ್ಚಿತ್, ಶರ್ವಯುಃ ನಿನ್ಯರೇ |

★ ★ ★

ಅಪತಾರಿಕಾ— ಇನ್ನು ಮಂದ ಈ 14ನೆಯ ಸರ್ಗದ ವಿಳನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ 44ನೆಯ ಶ್ಲೋಕ ಪೂರ್ವಿಯಾಗಿ ಆಚಾರ್ಯರ ಪ್ರತಿದಿನದ ಆಹ್ನಿಕ ಕೃತ್ಯಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ. ಮೊದಲು ಆಚಾರ್ಯರು ಬ್ರಾಹ್ಮೀ ಮುಹೂರ್ತದಲ್ಲಿ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಕರ್ತವ್ಯಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಉದಯತಿ ವಿನತಾಯಾ ನಂದನೇ ಶ್ಲಾಘ್ಯಕಾಲೇ

ಸ ಕೃತಸಕಲಕೃತ್ಯಃ ಕೃತ್ಯವೇದಿಪ್ರವೇಕಃ |

ಅರುಣಯವನಿಕಾಂತಬ್ರಹ್ಮ ನಾರಾಯಣಾಖ್ಯಂ

ಗುರುಗುಣಮಭಿದಧೌ ಯೋಗ್ಯಯೋಗಾಸನಸ್ತಃ || 7 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಉದಯತಿ, ವಿನತಾಯಾಃ, ನಂದನೇ, ಶ್ಲಾಘ್ಯಕಾಲೇ, ಸಃ, ಕೃತಸಕಲಕೃತ್ಯಃ, ಕೃತ್ಯವೇದಿಪ್ರವೇಕಃ, ಅರುಣಯವನಿಕಾಂತಃ, ಬ್ರಹ್ಮ, ನಾರಾಯಣಾಖ್ಯಂ, ಗುರುಗುಣಂ, ಅಭಿದಧೌ, ಯೋಗ್ಯಯೋಗಾಸನಸ್ತಃ |

ಅನ್ವಯ— ಕೃತ್ಯವೇದಿಪ್ರವೇಶಃ, ಸಃ, ವಿನತಾಯಾಃ, ನಂದನೇ, ಉದಯತಿ (ಸತಿ), ಕೃತಸಕಲಕೃತ್ಯಃ (ಸನ್), ಅರುಣಯವನಿಕಾಂತಃ, ಯೋಗ್ಯಯೋಗಾಸನಸ್ಥಃ (ಸನ್), ಗುರುಗುಣಂ, ನಾರಾಯಣಾಖ್ಯಂ, ಬ್ರಹ್ಮ, ಅಭಿದಧ್ಯೈಃ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಕೃತ್ಯ, ವೇದಿ, ಪ್ರವೇಶಃ = ಆಯಾ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾಡಬೇಕಾಗಿರುವ ಕರ್ತವ್ಯಗಳನ್ನು, ತಿಳಿದವರಲ್ಲಿ, ಉತ್ತಮರಾದ,

ಸಃ = ಆ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು,

ವಿನತಾಯಾಃ = ವಿನತಾ ಎಂಬ ಕೃತ್ಯಪರ ಪತ್ನಿಯರ,

ನಂದನೇ = ಮಗನಾದ ಅರುಣನ,

ಉದಯತಿ (ಸತಿ) = ಉದಯಿಸುತ್ತಿರಲಾಗಿ,

ಶ್ವಾಘೃಕಾಲೇ = ಪ್ರಾತಃಕಾಲದ ಸ್ನಾನ ಸಂಧ್ಯಾವಂದನಾದಿ ಕೃತ್ಯಗಳಿಗೆ ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ,

ಕೃತಸಕಲಕೃತ್ಯಃ(ಸನ್) = ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಎಲ್ಲಾ ಸ್ನಾನ ಮುಂತಾದ ಕಾರ್ಯಗಳುಳ್ಳವರಾಗಿ,

ಅರುಣಯವನಿಕಾಂತಃ = ಕೆಂಪಾದ (ಕಾವಿ ಬಣ್ಣದ) ಪರದೆಯ ಒಳಗೆ,

ಯೋಗ್ಯಯೋಗಾಸನಸ್ಥಃ = ಧ್ಯಾನಕ್ಕೆ ಉಚಿತವಾದ, ಧ್ಯಾನದ ಆಸನದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತವರಾಗಿ,

ಗುರುಗುಣಂ = ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಜ್ಞಾನ ಅನಂದಾದಿ ಅನಂತ ಗುಣಗಳುಳ್ಳ,

ನಾರಾಯಣಾಖ್ಯಂ = ನಾರಾಯಣನೆಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳ,

ಬ್ರಹ್ಮ = ಪರಬ್ರಹ್ಮವನ್ನು (ಸರ್ವೋತ್ತಮವಾದ ವಸ್ತುವನ್ನು)

ಅಭಿದಧ್ಯೈಃ = ಧ್ಯಾನಿಸಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಯಾವ ಯಾವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಯಾವ ಕರ್ತವ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದವರು, ಅಂತಹವರಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠರೂ ಆಗಿದ್ದರು. ಅವರು ಅರುಣೋದಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎದ್ದು ಸ್ನಾನ ಮುಂತಾದ ಎಲ್ಲಾ ಕರ್ತವ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಅನಂತರ ಧ್ಯಾನಕ್ಕೆ ಉಚಿತವಾದ ಆಸನದಲ್ಲಿ ಕಾವಿ ಶಾಟೆಯ ಪರದೆಯ ಒಳಗೆ ಇತರರಿಗೆ ಕಾಣಿಸದಂತೆ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಅಲ್ಲಿ ಅವರು ಧ್ಯಾನಕ್ಕೆ ಉಚಿತವಾದ ಯೋಗಾಸನದಲ್ಲಿದ್ದು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಅಪ್ರಾಕೃತವಾದ ಅನಂತಗುಣಗಳಿಂದ ಪರಿಪೂರ್ಣನಾದ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನೆಂಬ ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಧ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದರು.

ತಮ್ಮ ಧ್ಯಾನವು ಶುದ್ಧವಾಗಿ ಇರುವುದಕ್ಕಾಗಿ, ಬೇಡವಾದ ಜನರು ಓಡಾಡದಂತೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ತಮಗೂ ಜನರಿಗೂ ಮಧ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಗೋಡೆಗಳಿಗೆ ಸೇರಿಸಿ ಪರದೆಯನ್ನು ಹಾಕಿಸಿ ಅದರ ಒಳಗಡೆ ಆಚಾರ್ಯರು ಕುಳಿತು ಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು. 'ನಾತ್ಯುಚ್ಚಿತಂ ನಾತಿನೀಚಂ ಚೈಲಾಜಿನಕುಶೋತ್ತರಂ' (ಭಗವದ್ಗೀತಾ) ಬಹಳ ಎತ್ತರವೂ ಇಲ್ಲದೆ, ಬಹಳ ತಗ್ಗಾಗಿಯೂ ಇಲ್ಲದಿರುವ ಬಟ್ಟೆ ಕೃಷ್ಣಾಜಿನ, ದರ್ಭಾಸನ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದರಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಶುದ್ಧವಾದ ವಸ್ತ್ರ ವಸ್ತ್ರದ ಮೇಲೆ ಕೃಷ್ಣಾಜಿನವನ್ನು ಹಾಕಿ ಅದರ ಮೇಲೆ ದರ್ಭಾಸನವನ್ನಿಟ್ಟು ಅದರ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಆಗ ಪದ್ಮಾಸನ, ಸ್ವಸ್ತಿಕಾಸನ ಅಥವಾ ವೀರಾಸನ ಈ ಆಸನಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಆಸನದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಧ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಶ್ವಾಘೃಕಾಲಃ— ಶ್ವಾಘೃತುಂ ಯೋಗ್ಯಃ ಶ್ವಾಘೃತಃ, ಶ್ವಾಘೃತಾಽಸೌ ಕಾಲಶ್ಚ ಶ್ವಾಘೃಕಾಲಃ ತಸ್ಮಿನ್ ।

ಕೃತಸಕಲಕೃತ್ಯಃ— ಸಕಲಾನಿ ಚ ತಾನಿ ಕೃತ್ಯಾನಿ ಚ ಸಕಲಕೃತ್ಯಾನಿ, ಕೃತ್ಯಾನಿ ಸಕಲಕೃತ್ಯಾನಿ ಯೇನ ಸಃ
ಕೃತಸಕಲಕೃತ್ಯಃ |

ಕೃತ್ಯವೇದಿನಃ— ಕೃತ್ಯಾನಿ ವಿದಂತಿ ಇತಿ ಕೃತ್ಯವೇದಿನಃ |

ಕೃತ್ಯವೇದಿಪ್ರವೇಕಃ— ಕೃತ್ಯವೇದಿನಾಂ ಪ್ರವೇಕಃ ಕೃತ್ಯವೇದಿಪ್ರವೇಕಃ |

ಅರುಣಯವನಿಕಾಂತಃ— ಅರುಣಾ ಚ ಸಾ ಯವನಿಕಾ ಚ ಅರುಣಯವನಿಕಾ, ಅರುಣಯವನಿಕಾಯಾಃ
ಅಂತಃ ಅರುಣಯವನಿಕಾಂತಃ (ಈ ಸಮಸ್ತ ಪದವು ಅವ್ಯಯ) |

ಯೋಗ್ಯಯೋಗಾಸನಸ್ಥಃ— ಯೋಗಸ್ಯ ಆಸನಂ ಯೋಗಾಸನಂ, ಯೋಗ್ಯಂ ಚ ತತ್ ಯೋಗಾಸನಂ ಚ
ಯೋಗ್ಯಯೋಗಾಸನಂ, ಯೋಗ್ಯಯೋಗಾಸನೇ ತಿಷ್ಠತೀತಿ ಯೋಗ್ಯಯೋಗಾಸನಸ್ಥಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಭಿದಧ್ಯಾ - ಅಭಿ+ದಧ್ಯಾ, ದಧ್ಯಾ ದಧ್ಯತುಃ ದಧ್ಯಾಃ, ದಧ್ಯಥ-ದಧ್ಯಾಥ ದಧ್ಯಥುಃ ದಧ್ಯ, ದಧ್ಯಾ
ದಧ್ಯವ ದಧ್ಯಮ | ದ್ಯುಚಿಂತಾಯಾಂ ಸಕ ಅನಿಟ್ ಪರ. to think of, to meditate, to recollect ಲಿಟ್. ಪ್ರಥಮ
ಪುರುಷೇ ಏಕವಚನಂ ಅಭಿ ಉಪಸರ್ಗ |

ಕೋಶ— ಪ್ರವೇಕ = ಉತ್ತಮ, 'ಕ್ಷೀಬೇ ಪ್ರಧಾನಂ ಪ್ರಮುಖಂ ಪ್ರವೇಕಾನುತ್ತಮೋತ್ತಮಾಃ' ಅಮರ, 'ಅಗ್ರ್ಯಂ
ಪ್ರಾಗ್ರಹರಂ (ಣಂ) ಪ್ರವೇಕಮಪರಂ ವರ್ಯಂ ವರೇಣ್ಯಂ ವರಂ' ಹಲಕೋಶ, ಯವನಿಕಾ = ಪರದ, 'ಪ್ರತಿಸೀರಾ
ಯ(ಙ)ವನಿಕಾ ಸ್ವಾತ್ ತಿರಸ್ಕರಣೇ ಚ ಸಾ' ಅಮರ, ಅಂತಃ(ಅಂತರ್) = ಮಧ್ಯ, 'ಅಂತರ್ಮಧ್ಯೇ ತಥಾ ಪ್ರಾಂತೇ' ವಿಶ್ವ
ಯೋಗ = ಧ್ಯಾನ, 'ಯೋಗಃ ಸನ್ನಹನೋಪಾಯಧ್ಯಾನಸಂಗತಿಯುಕ್ತಃ' ಅಮರನಾಥವರ್ಗ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಕೃತ್ಯವೇದಿಪ್ರವೇಕೇಣ ತೇನ ವಿನತಾಯಾಃ ನಂದನೇ ಉದಯತಿ ಸತಿ ಶ್ಲಾಘ್ಯಕಾಲೇ ಕೃತಸಕಲಕೃತ್ಯೇನ,
ಅರುಣಯವನಿಕಾಂತಃ ಯೋಗ್ಯಯೋಗಾಸನಸ್ಥೇನ ಗುರುಗುಣಂ ನಾರಾಯಣಾಖ್ಯಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಅಭಿದಧ್ಯೇ (ಶ್ರೀಮದ್ಭಾ
ಷಾರ್ಯರಿಂದ ಧ್ಯಾನ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟು) ಕರ್ಮಣಿ |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಆಚಾರ್ಯರ ಶಿಷ್ಯರ ಆಚರಣೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಅತಿಥವಲಿತದಂತಾ ದಂತಕಾಷ್ಠೈಃ ಪ್ರಶಸ್ತೈಃ-

ರಪಿ ಯುಗಪದನೇಕೇ ಸಸ್ಮರತ್ರ ವ್ರತೀಂದ್ರಾಃ |

ಗುರುಭಿರಭಿಹಿತೇಷ್ವಾಚಾರಭೇದೇಷು ನಿಷ್ಠಾಂ

ಸ್ಫುಟಮವಗಮಯಂತಃ ಸೌಷ್ಠವಾತ್ ಕರ್ಮಣಾಂ ಚ || 8 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅತಿಥವಲಿತದಂತಾಃ, ದಂತಕಾಷ್ಠೈಃ, ಪ್ರಶಸ್ತೈಃ, ಅಪಿ, ಯುಗಪತ್, ಅನೇಕೇ, ಸಸ್ಮುಃ, ಅತ್ರ,
ವ್ರತೀಂದ್ರಾಃ, ಗುರುಭಿಃ, ಅಭಿಹಿತೇಷು, ಆಚಾರಭೇದೇಷು, ನಿಷ್ಠಾಂ, ಸ್ಫುಟಂ, ಅವಗಮಯಂತಃ, ಸೌಷ್ಠವಾತ್,
ಕರ್ಮಣಾಂ, ಚ |

ಅನ್ವಯ— ಪ್ರಶಸ್ತೈಃ ದಂತಕಾಷ್ಠೈಃ ಅತಿಥವಲಿತದಂತಾಃ, ಕರ್ಮಣಾಂ, ಸೌಷ್ಠವಾತ್, ಗುರುಭಿಃ, ಅಭಿಹಿತೇಷು,
ಆಚಾರಭೇದೇಷು, ನಿಷ್ಠಾಂ, ಅವಗಮಯಂತಃ, ಅನೇಕೇ, ವ್ರತೀಂದ್ರಾಃ, ಅಪಿ, ಅತ್ರ, ಯುಗಪತ್, ಸಸ್ಮುಃ |

ಅನ್ವಾರ್ಥ—

ಪ್ರಶಸ್ತೈಃ = ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ.

ದಂತಕಾಷ್ಠೈಃ = ಹಲ್ಲುಜ್ಜಿಕೊಳ್ಳುವ ಕಡ್ಡಿಗಳಿಂದ,

ಅತಿಥವಲಿತದಂತಾಃ = ಬಹಳ ಬೆಳ್ಳಗೆ ಉಜ್ಜಲ್ಪಟ್ಟ ಹಲ್ಲುಗಳುಳ್ಳ
 ಕರ್ಮಣಾಂ = ಮೃತ್ತಿಕಾಶೌಚ, ಆಚಮನ, ಪ್ರಾಣಾಯಾಮ, ಸ್ನಾನಸಂಕಲ್ಪಾದಿ ಕಾರ್ಯಗಳ,
 ಸೌಷ್ಠವಾತ್ = ಸರಿಯಾದ ಆಚರಣೆಯಿಂದಲೂ,
 ಗುರುಭಿಃ = ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಗುರುಗಳಿಂದ,
 ಅಭಿಹಿತೇಷು = ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ
 ಆಚಾರಭೇದೇಷು = ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಆಚಾರಗಳಲ್ಲಿ,
 ನಿಷ್ಠಾಂ = ಆದರವನ್ನು
 ಸ್ತುಟಿಂ = ಸ್ತುತವಾಗಿ,
 ಅವಗಮಯಂತಃ = (ಜನರಿಗೆ) ಸೂಚಿಸುತ್ತಿರುವ (ಜ್ಞಾಪಿಸಿಕೊಡುತ್ತಿರುವ),
 ಅನೇಕೇ = ಬಹಳ ಮಂದಿ,
 ಪ್ರತೀಂದ್ರಾಃ ಅಪಿ = ಯತಿಶ್ರೇಷ್ಠರೂ ಕೂಡ,
 ಅತ್ರ = (ಆಚಾರ್ಯರು ಸ್ನಾನಮಾಡಿದ) ಈ ತಟಾಕದಲ್ಲಿ,
 ಯುಗಪತ್ = ಒಂದೇ ಕಾಲದಲ್ಲಿ (ಒಟ್ಟಿಗೆ),
 ಸಮಃ = ಸ್ನಾನ ಮಾಡಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು ನಿತ್ಯಾಹ್ನಿಕಕ್ಕಾಗಿ ಎದ್ದಾಗಲೇ ಅವರ ಅನೇಕ ಮಂದಿ ಯತಿಶ್ರೇಷ್ಠರೂ ಎದ್ದರು. ಅವರು ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮವೆಂದು ಉತ್ತಮವಾದ ಹಲ್ಲುಜ್ಜುವ ಕಡ್ಡಿಗಳಿಂದ ಬೆಳ್ಳಗಾಗುವಂತೆ ಹಲ್ಲುಗಳನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಉಜ್ಜಿದರು. ಅವರವರ ಗುರುಗಳು ಅವರವರಿಗೆ ಉಪದೇಶಿಸಿದಂತೆ ಮೃತ್ತಿಕಾಶೌಚ, ಸ್ನಾನಸಂಕಲ್ಪ, ಪ್ರಾಣಾಯಾಮ, ಆಚಮನ, ಸೂಕ್ತ ಜಪ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಬಹಳ ಚೆನ್ನಾಗಿ ನಡೆಸಿದರು. ಅವರವರು ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಆಚಾರ ವಿಶೇಷಗಳಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಹೆಚ್ಚಾದ ಶ್ರದ್ಧೆ ಆಸಕ್ತಿ, ಗೌರವಗಳು ಅವರವರಿಗೆ ಇದ್ದುವೆಂಬುದು ಇದರಿಂದ ಜನರಿಗೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತಿತ್ತು. ಇಂತಹ ಅನೇಕ ಯತಿಶ್ರೇಷ್ಠರು ಎಲ್ಲರೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆಚಾರ್ಯರು ಸ್ನಾನಮಾಡಿದ ತಟಾಕದಲ್ಲಿಯೇ ಸ್ನಾನ ಮಾಡಿದರು.

ವಿಶೇಷಾಂಶ— ದಂತಕಾಪ್ಪಲಕ್ಷಣಂ.

ಕನಿಷ್ಠಿಕಾಸಮಂ ಸ್ಥೌರ್ಯೇ ದ್ವಾದಶಾಂಗುಲಮಾಯತಂ |

ಸತ್ಯಚಂ ದಂತಕಾಪ್ಪಂ ಸ್ವಾತ್ ತಸ್ಯಾಗ್ರೇಣ ತು ಧಾವಯೇತ್ ||

ಅವರವರ ಕಿರುಬೆರಳಿನಷ್ಟು ದಪ್ಪವಾಗಿದ್ದು ಅವರವರ ಬೆರಳುಗಳಲ್ಲಿ ಹೆನ್ನರಡು ಅಂಗುಲ ಉದ್ದವಾಗಿರುವ ಹಾಗೂ ತೊಗಟೆಯಿಂದ ಸಹಿತವಾದ ಬೇವು ಇತ್ಯಾದಿ ವನಸ್ಪತಿಗಳ ಕಡ್ಡಿಯೇ ದಂತಕಾಪ್ಪವು, ಇದರ ತುದಿಯಿಂದ ಹಲ್ಲುಜ್ಜಿ ಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಛಲಾರಿಯ- ಅಯಂಭಾವಃ— ವಿಹಿತಕಾಪ್ಪೇನ ದಂತಾನ್ ಶೋಧಯಿತ್ವಾ ಶೌಚಾಚಮನಾದಿ ಕರ್ಮಣಾಂ ನ್ಯೂನತ್ವಂ ಯಥಾ ನ ಸ್ಯಾತ್ ತಥಾ ಯತೀನಾಂ ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನದರ್ಶನೇನ ಸ್ವಗುರೂಪದಿಷ್ಟಾಚಾರೇಷು ತೇಷಾಂ ಆತ್ಮಾದರೋ ವರ್ತತೇ ಇತಿ ಲೋಕಾಃ ಆಜಾನನ್ ಇತಿ |

ವಿಹಿತವಾದ ದಂತಕಾಪ್ಪದಿಂದ ಹಲ್ಲುಗಳನ್ನು ಶೋಧಿಸಿ, ಶೌಚ ಆಚಮನ ಮುಂತಾದ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ನ್ಯೂನತೆ ಇಲ್ಲದಂತೆ ಯತಿಗಳು ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನ ಮಾಡಿದರು. ಇದನ್ನು ನೋಡಿದ ಜನರು ಈ ಯತಿಗಳಿಗೆ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಗುರುಗಳು ಉಪದೇಶಿಸಿದ ಆಚಾರಗಳಲ್ಲಿ ತುಂಬಾ ಆದರವಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿದರು ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಅತಿಥವಲಿತದಂತಾಃ— ಅತಿಥವಲಿತಾಃ ದಂತಾಃ ಯೈಃ ತೇ ಅತಿಥವಲಿತದಂತಾಃ ।

ವ್ರತೀಂದ್ರಾಃ— ವ್ರತಾನಿ (ನಿಯಮಾಃ) ಏಷಾಂ ಸಂತೀತಿ ವ್ರತಿನಃ, ವ್ರತೀನಾಂ ಇಂದ್ರಾಃ ವ್ರತೀಂದ್ರಾಃ ।

ಅಚಾರಭೇದೇಷು— ಅಚಾರಾಣಾಂ ಭೇದಾಃ ಅಚಾರಭೇದಾಃ ತೇಷು ।

ಸೌಷ್ಠವಂ— ಸುಷ್ಠು (ಅವ್ಯಯ) ಭಾವಃ ಸೌಷ್ಠವಂ ತಸ್ಮಾತ್ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಸಮ್ನಃ- ಸಸೌ ಸಸತ್ಯಃ ಸಮ್ನಃ, ಸಸ್ಮರ್ಥ ಸಸ್ಮಾರ್ಥ ಸಸ್ಮಥುಃ ಸಸ್ಮ ಸಸೌ ಸಸಿವ ಸಸಿಮ್ । ಷ್ಠಾ (ಸ್ಮಾ) ಶೌಚೇ ಅಕರ್ಮಕ ಅನಿಟ್ ಪರಸ್ಮೈ to bathe, to perform an ablution ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನಂ ।

ಕೋಶ— ಯುಗಪತ್ (ಅವ್ಯಯ) = ಒಟ್ಟಿಗೆ, ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ 'ತದಾ ತದಾನೀಂ ಯುಗಪದೇಕದಾ ಸರ್ವದಾ ಸದಾ' ಅಮರ ।

ಪ್ರಯೋಗ— ಪ್ರಶಸ್ತಃ ದಂತಶಾಸ್ತ್ರೈಃ ಅತಿಥವಲಿತದಂತೈಃ, ಕರ್ಮಾಣಾಂ ಸೌಷ್ಠವಾತ್ ಗುರುಭಿಃ ಅಭಿಹಿತೇಷು ಅಚಾರಭೇದೇಷು ನಿಷ್ಠಾಂ ಸುಖಂ ಅವಗಮಯದ್ವಿಃ ಚ, ಅನೇಕೈಃ ವ್ರತೀಂದ್ರೈಃ ಅಪಿ ಅತ್ರ ಯುಗಪತ್ ಸಸ್ಮೇ, ಭಾವೇ ಪ್ರಯೋಗೇ ।

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆಚಾರ್ಯರ ಶಿಷ್ಯರು ನದ್ರ ಶ್ರಮಗಳನ್ನು ಲೆಕ್ಕಿಸದೆ ಮಾಡಿದ ಗುರುಸೇವೆಯನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಚರಮಸಮಯಸುಪ್ತಾಃ ಪೂರ್ವಮುತ್ಥಾಯ ಶಿಷ್ಯಾಃ

ಗುರುಜನಪರಿಚರ್ಯಾಂ ಚಕ್ರೀರೇ ದುಷ್ಕರಾಂ ಚ ।

ಸಬಹುಮತಿ ತದಾಧ್ಯಾತ್ಮಾರ್ಥರಾತ್ರಾತ್ ಪ್ರಸನ್ನಾಃ

ಸುಗತಿರಪರದ್ವೇಷಾಂ ಸ್ಮಾತ್ ಕಥಂಕಾರಮಿಷ್ಠಾ ॥ 9 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಚರಮಸಮಯಸುಪ್ತಾಃ, ಪೂರ್ವಂ, ಉತ್ಥಾಯ, ಶಿಷ್ಯಾಃ, ಗುರುಜನಪರಿಚರ್ಯಾಂ, ಚಕ್ರೀರೇ, ದುಷ್ಕರಾಂ, ಚ, ಸಬಹುಮತಿ, ತದಾದಿ, ಅಪಿ, ಆ ಅರ್ಧರಾತ್ರಾತ್, ಪ್ರಸನ್ನಾಃ, ಸುಗತಿಃ, ಅಪರಥಾ, ಏಷಾಂ, ಸ್ಮಾತ್, ಕಥಂಕಾರಂ, ಇಷ್ಠಾ ।

ಅನ್ವಯ— ಚರಮಸಮಯಸುಪ್ತಾಃ, ಶಿಷ್ಯಾಃ, ಪೂರ್ವಂ, ಉತ್ಥಾಯ, ತದಾದಿ, ಆ ಅರ್ಧರಾತ್ರಾತ್, ಅಪಿ, ಪ್ರಸನ್ನಾಃ, ದುಷ್ಕರಾಂ, ಗುರುಜನಪರಿಚರ್ಯಾಂ, ಚ, ಸಬಹುಮತಿ, ಚಕ್ರೀರೇ, ಅಪರಥಾ, ಏಷಾಂ, ಇಷ್ಠಾ ಸುಗತಿಃ, ಕಥಂಕಾರಂ, ಸ್ಮಾತ್ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಚರಮಸಮಯ ಸುಪ್ತಾಃ = ಗುರುಗಳು ನಿದ್ರಿಸಿದ ಅನಂತರದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ನಿದ್ರಿಸಿದ,

ಶಿಷ್ಯಾಃ = ಶಿಷ್ಯರು,

ಪೂರ್ವಂ = ಗುರುಗಳು ಏಳುವುದಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲು,

ಉತ್ಥಾಯ = ಎದ್ದು

ತದಾದಿ = ಎಚ್ಚರವಾಗಿ ಎದ್ದ ಸಮಯ ಮೊದಲುಗೊಂಡು,

ಆ ಅರ್ಧರಾತ್ರಾತ್ ಅಪಿ = ಮುಂದೆ ಬರುವ ನಡುರಾತ್ರಿಯವರೆಗೂ,

ಪ್ರಸನ್ನಾ (ಸಂತಃ) = ಬೇಸರವಿಲ್ಲದೆ ಸಂತೋಷಗೊಂಡವರಾಗಿ,
 ದುಷ್ಕರಾಂ = (ಅಲ್ಪಭಾಗ್ಯರಿಂದ) ಮಾಡಲು ಅಸಾಧ್ಯವಾದ,
 ಗುರುಜನಪರಿಚಾರ್ಯಾಂ ಚ = ಗುರುಜನರ ಸೇವೆಯನ್ನೂ,
 ಸಬಹುಮತಿ = ಅದರಪೂರ್ವಕವಾಗಿ,
 ಚಕ್ರರೇ = ಮಾಡಿದರು.
 ಅಪರಥಾ = ಹೀಗೆ ಗುರುಜನರ ಸೇವೆಯನ್ನು ಮಾಡದಿದ್ದರೆ,
 ವಿಷಾಂ = ಈ ಶಿಷ್ಯರಿಗೆ,
 ಇಷ್ಟಾ = ಬೇಕಾಗಿರುವ,
 ಸುಗತಿಃ = ಮೋಕ್ಷವೆಂಬ ಸದ್ಗತಿಯು,
 ಕಥಂಕಾರಂ = ಹೇಗೆ ತಾನೇ,
 ಸ್ಯಾತ್ = ಆದೀತು?

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಕೆಲವು ಮಂದಿ ಶಿಷ್ಯರು ಗುರುಗಳು ಮಲಗಿದ ಮೇಲೆ ರಾತ್ರಿ ಮಲಗಿದ್ದರು. ಅದುವರೆಗೂ ಅಧ್ಯಯನ ಗುರು ಸೇವಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಅವರು ಬೆಳಗಿನ ಜಾವದಲ್ಲಿ ಗುರುಗಳು ಎಳುವುದಕ್ಕೆ ಮೊದಲೇ ಎದ್ದರು. ಎದ್ದಾಗಿನಿಂದ ಆರಂಭಿಸಿ ಮುಂದೆ ಬರುವ ಮಧ್ಯರಾತ್ರಿಯವರೆಗೂ ಅಲ್ಪ ಭಾಗ್ಯರಿಗೆ ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದ ಗುರುಸೇವೆಯನ್ನು ಪ್ರಸನ್ನರಾಗಿದ್ದು ಬಹಳ ಗೌರವಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಮಾಡಿದರು. ಹೀಗೆ ಶ್ರಮಪಟ್ಟಾದರೂ ಗುರುಸೇವೆ ಮಾಡುವುದು ಅತ್ಯಾವಶ್ಯಕವು. ಗುರುಶುಶ್ರೂಷೆಯನ್ನು ಗೌರವ ಆದರಗಳಿಂದ ಮಾಡದಿದ್ದರೆ ಆ ಶಿಷ್ಯರು ಯಾವ ಸದ್ಗತಿಯನ್ನು ಆಪೇಕ್ಷಿಸಿ ಗುರುಗಳ ಬಳಿಗೆ ಬಂದಿದ್ದಾರೋ ಅದು ಅವರಿಗೆ ಹೇಗೆ ಸಿಗಲು ಸಾಧ್ಯ? ಗುರುಗಳ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದಲೇ ಸದ್ಗತಿಯು ಸಿಗಲು ಸಾಧ್ಯ. ಗುರುಗಳ ಪ್ರಸಾದವು ಅತ್ಯಾವಶ್ಯಕ ಎಂದು ಭಾವ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಚರಮಸಮಯಸುಪ್ರಾ— ಚರಮಶ್ವಾಸೌ ಸಮಯಶ್ಚ ಚರಮಸಮಯಃ, ಚರಮಸಮಯೇ ಸುಪ್ರಾಃ
 ಚರಮಸಮಯಸುಪ್ರಾಃ | (ಚರಮ = ಕೊನೆಯದು, 'ಚರಮೋಽಂತ್ಯೇ ಚ ಪಶ್ಚಿಮೇ' ಎತ್ಯ)

ಗುರುಜನಪರಿಚಾರ್ಯಾಂ— ಗುರವಃ ಇತಿ ಜನಾಃ ಗುರುಜನಾಃ, ಗುರುಜನಾನಾಂ ಪರಿಚಾರ್ಯಾ ಗುರುಜನ
 ಪರಿಚಾರ್ಯಾ ತಾಂ |

ದುಷ್ಕರಾಂ— ದುಃಖೇನ ಕರ್ತುಂ ಶಕ್ತ್ಯಾ ದುಷ್ಕರಾ ತಾಂ |

ಸಬಹುಮತಿ— ಬಹುಮತ್ಯಾ ಸಹಿತಂ ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥಾ ಸಬಹುಮತಿ | (ಕ್ರಿಯಾ ವಿಶೇಷಣ ಅಪ್ಯಯ)

ತದಾದಿ— ಸಃ (ಪ್ರಬೋಧಕಾಃ) ಆದಿಃ ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥಾ ತದಾದಿ (ಕ್ರಿಯಾ. ವಿಶೇ. ಅ.) ಆ
 ಅರ್ಧರಾತ್ರ್ಯಾತ್ ಎಂಬಲ್ಲಿ "ಅಪ್ ಮರ್ಯಾದಾವಚನೇ" (ಅ-1.4.89) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ
 ಕರ್ಮಪ್ರವಚನೇಯಸಂಕ್ಷೇಪ, "ಪಂಚಮ್ಯ ಪಾಪ್ ಪರಿಭಃ" (ಅ-2.3.10) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ
 ಪಂಚಮೀ |

ಸಂಗತಿಃ— ಶೋಭನಾ ಚ ಸಾ ಗತಿಶ್ಚ ಸಂಗತಿಃ | (ಪರಿಚಾರ್ಯಾ = ಸೇವೆ, "ವರಿವಸ್ಯಾ ತು ಶುಶ್ರೂಷಾ
 ಪರಿಚಾರ್ಯಾಪ್ಯಪಾಸನಾ" (ನಂ) ಅಮರ, ಕಥಂಕಾರಂ, "ಅನ್ಯತ್ವವಂ ಕಥಮಿತ್ಥಂ ಸುಸಿದ್ಧಾ
 ಪ್ರಯೋಗಶ್ಚೇತ್" (ಅ-3.4.27) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕಥಂ ಎಂಬುದು ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ
 ಕೃಧಾಕುವಿಗೆ ಋಮುಲ್ ಪ್ರತ್ಯಯ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಚಕ್ರೇ - ಕೃಧಾತು ಸಕರ್ಮಕ ಲಿಟ್ ಆತ್ಮನೇಪದಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಬಹುವಚನಂ | ಸ್ಯಾತ್ - ಅಸ್ಯ
ಧಾತು ಅಕರ್ಮಕ ಪರಸ್ಮೈಪದಿ ವಿಧಿಲಿಪ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನಂ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಚರಮಸಮಯಸುಪ್ತಃ ಶಿಷ್ಯಃ ಪೂರ್ವಂ ಉತ್ಥಾಯ ತದಾದಿ ಆ ಅರ್ಧರಾತ್ನಾತ್ ಅಪಿ ಪ್ರಸನ್ನಃ
ದುಷ್ಕರಾ ಗುರುಜನಪರಿಚಾರ್ಯಾ ಚ ಸಬಹುಮತಿ ಚಕ್ರೇ (ಕರ್ಮಣಿ) | ಅಪರಥಾ ಏಷಾಂ ಇಷ್ಟಯಾ ಸುಗತ್ಯಾ ಕಥಂ
ಭೂಯೇತ್? (ಭಾವೇ) |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಅಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವ ಅನೇಕ ಶಿಷ್ಯರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ಶಿಷ್ಯನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನಡೆದ ಒಂದು ಘಟನೆಯನ್ನು
ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಶ್ರವಣಮನನಹೇತೋಃ ಪ್ರಾಕ್ ಚರಾಯಾಸ್ತನಿದ್ರಃ

ಸಪದಿ ವಿವಶಯಂತ್ಯಾ ನಿದ್ರಯಾ ಗ್ರಸ್ತಚೇತಾಃ |

ಸ್ವಯಮಪಿ ನಯತಿ ದ್ರಾಗಂಗವಸ್ತಾದ್ವಿ ಪೂಜ್ಯೇ

ಝಟತಿ ವಿಗತನಿದ್ರಃ ಕೋಽಪಿ ಶಿಷ್ಯೋಽನ್ವಶೇತ || 10 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಶ್ರವಣಮನನಹೇತೋಃ, ಪ್ರಾಕ್, ಚರಾಯ, ಅಸ್ತನಿದ್ರಃ, ಸಪದಿ, ವಿವಶಯಂತ್ಯಾ, ನಿದ್ರಯಾ,
ಗ್ರಸ್ತಚೇತಾಃ, ಸ್ವಯಂ, ಅಪಿ, ನಯತಿ, ದ್ರಾಕ್, ಅಂಗವಸ್ತಾದ್ವಿ, ಪೂಜ್ಯೇ, ಝಟತಿ, ವಿಗತನಿದ್ರಃ, ಕಃ, ಅಪಿ, ಶಿಷ್ಯಃ,
ಅನ್ವಶೇತ |

ಅನ್ವಯ— ಶ್ರವಣಮನನಹೇತೋಃ, ಪ್ರಾಕ್, ಚರಾಯ, ಅಸ್ತನಿದ್ರಃ, ಸಪದಿ, ವಿವಶಯಂತ್ಯಾ, ನಿದ್ರಯಾ,
ಗ್ರಸ್ತಚೇತಾಃ, ಝಟತಿ, ವಿಗತನಿದ್ರಃ, ಕೋಽಪಿ, ಶಿಷ್ಯಃ, ಪೂಜ್ಯೇ, ಸ್ವಯಮಪಿ, ಅಂಗವಸ್ತಾದ್ವಿ, ನಯತಿ, ಸತಿ, ಅನ್ವಶೇತ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಶ್ರವಣಮನನಹೇತೋಃ = ಪಾಠ ಕೇಳುವುದು, ಕೇಳಿದ್ದನ್ನು ಚಿಂತನ ಮಾಡುವುದು, ಇವುಗಳ ಕಾರಣಕ್ಕಾಗಿ
(ಶ್ರವಣಾದಿಗಳಗೋಸ್ಕರ) (ಅಥವಾ ಕೇಳಿದ ಗ್ರಂಥಗಳ ಚಿಂತನೆಗೋಸ್ಕರ),

ಪ್ರಾಕ್ = ಹಿಂದಿನ ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ

ಚರಾಯ = ಬಹಳ ಹೊತ್ತು,

ಅಸ್ತನಿದ್ರಃ = ನಿದ್ರೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿದ್ದ

ಸಪದಿ = ಕೂಡಲೇ, (ಅರುಣೋದಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ)

ವಿವಶಯಂತ್ಯಾ = ಪರಾಧೀನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವ,

ನಿದ್ರಯಾ = ನಿದ್ರೆಯಿಂದ,

ಗ್ರಸ್ತಚೇತಾಃ = ಅಕ್ರಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ,

ಝಟತಿ = ಕೂಡಲೇ,

ವಿಗತನಿದ್ರಃ = ನಿದ್ರೆಯಿಂದ ಎದ್ದ

ಕಃ ಅಪಿ ಶಿಷ್ಯಃ = ಯಾವನೋ ಒಬ್ಬ ಶಿಷ್ಯನು,

ಪೂಜ್ಯೇ = ಗುರುಗಳು,

ಅಂಗವಸ್ತ್ರಾದಿ = ಸ್ನಾನದ ಬಟ್ಟೆ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು,

ಸ್ವಯಂ ಅಪಿ = ತಾನೇ,

ದ್ರಾಕ್ಷ = ಬೇಗನೇ,

ನಯತಿ ಸತಿ = ಒಯ್ಯುತ್ತಿರಲಾಗಿ,

ಅನ್ವೇತ = ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪಪಟ್ಟನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶಿಷ್ಯರು ಗುರುಗಳಿಗೆ ಅಂಗವಸ್ತ್ರ (ಮೈ ಒರಸುವ ಬಟ್ಟೆ), ದೇವರ ಪಟ್ಟಿಗೆ ಮುಂತಾದವನ್ನು ಸ್ನಾನ ಮಾಡುವಲ್ಲಿಗೆ ಒಯ್ಯುತ್ತಿರುವಾಗಾದುದು ಅವರ ಕರ್ತವ್ಯವಾಗಿತ್ತು. ಒಂದು ದಿನ ಒಬ್ಬ ಶಿಷ್ಯನು ಹಿಂದಿನ ದಿವಸ ಭಾಗವತ ಪಾಠವನ್ನು ರಾತ್ರಿಯೂ ಕೇಳುತ್ತಿದ್ದನು. ಅನಂತರ ಅದರ ಮನನವನ್ನು ಬಹಳ ಹೊತ್ತು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನು. ಅವನು ಹಗಲು ಕೇಳಿದ ಪಾಠವನ್ನು ಪುನಃ ಚಿಂತನೆ ಮಾಡಿ ದೃಢಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಗಿತ್ತು. ಈ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ರಾತ್ರಿ ಬಹಳ ಕಳೆದು ಹೋಯಿತು. ರಾತ್ರಿ ಬಹಳ ಹೊತ್ತಾದ ಮೇಲೆ ಮಲಗಿದ್ದರಿಂದ ಅರುಣೋದಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅವನನ್ನು ನಿದ್ರೆಯು ಬಲವಾಗಿ ಆವರಿಸಿತ್ತು. ಆದರೆ ಅವನ ಗುರುಗಳು ಅರುಣೋದಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎದ್ದು ತಮ್ಮ ದಂಡ ಅಂಗವಸ್ತ್ರದೇವರ ಪಟ್ಟಿಗೆ ಮುಂತಾದವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಸ್ನಾನಕ್ಕಾಗಿ ಹೊರಟರು. ಆ ಕೂಡಲೇ ಶಿಷ್ಯನಿಗೆ ಎಚ್ಚರವಾಯಿತು. 'ಅಯ್ಯೋ ಈ ದಿವಸ ಸರಿಯಾದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಎಚ್ಚರಗೊಂಡು ನಾನು ಗುರುಸೇವೆ ಮಾಡದೆ ಬಹಳ ಅಪರಾಧ ಮಾಡಿದೆ' ಎಂದು ಅವನು ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪಪಟ್ಟನು. (ಶಿಷ್ಯನು ಎದ್ದು ತಾನು ದೊಡ್ಡ ತಪ್ಪು ಮಾಡಿದನು ಎಂದೂ, ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪಪಟ್ಟನು ಎಂದೂ, ಹೇಳಿದುದರಿಂದ ಗುರುಗಳಿಗೆ ಶಿಷ್ಯರಲ್ಲಿ ವಾತ್ಸಲ್ಯವೂ, ಶಿಷ್ಯರಿಗೆ ಗುರುಭಕ್ತಿಯೂ ಇದೆಯೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿದಂತಾಯಿತು)

ಕಿಚ್ಚಿತ್ ಶಿಷ್ಯಃ ಪೂರ್ವರಾತ್ರಿ ಶ್ರುತಗ್ರಂಥಚಿಂತನೇನ ನಿಮಿತ್ತೇನ ಬಹುಕಾಲಜಾಗರೂಕಸ್ತನ್ ಅರುಣೋದಯಕಾಲೇ ನಿद्रಾವಶಂ ಗತಃ ತದಾ ಗುರೋಃ ಪೂರ್ವಂ ಉತ್ಥಾಯ ಆತ್ಮನಾ ನೇತವ್ಯಸ್ವಗುರುಸ್ನಾನಾಂಗವಸ್ತ್ರಾದಿಕಂ ಸ್ವಗುರೌ ಸ್ವಯಮೇವ ಗೃಹೀತ್ವಾ ಸ್ನಾನಾಯ ಗಚ್ಛತಿ ಸತಿ ಸಹಸಾ ಪ್ರಬುದ್ಧಸ್ತನ್ ಮಹಾನ್ ಅಪರಾಧಃ ಮಮ ಪ್ರಾಪ್ತಃ ಇತಿ ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪಂ ಪ್ರಾಪ್ತವಾನ್ ಇತಿ ಭಾವಃ | (ಭಲಾರಿಯು)

ಒಬ್ಬ ಶಿಷ್ಯನು ಹಿಂದಿನ ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಕೇಳಿರುವ ಪಾಠನ ಚಿಂತನೆ ಮಾಡುತ್ತಾ ಬಹಳ ಹೊತ್ತು ಎಚ್ಚಿತ್ತಿದ್ದು ಅರುಣೋದಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಿದ್ರಾಪರವಶನಾದನು. ಆಗ ಗುರುಗಳಿಗಿಂತ ಮೊದಲು ಎದ್ದು ತಾನೇ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಬೇಕಾಗಿದ್ದ ತನ್ನ ಗುರುಗಳ ಸ್ನಾನದ ಅಂಗವಸ್ತ್ರ ಮುಂತಾದವನ್ನು ತನ್ನ ಗುರುಗಳು ತಾವೇ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಸ್ನಾನಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಹೋಗುತ್ತಿರುವಾಗ ಕೂಡಲೇ ಎಚ್ಚಿತ್ತ ಶಿಷ್ಯನು 'ನನ್ನಿಂದ ದೊಡ್ಡ ಅಪರಾಧವಾಯಿತು' ಎಂದು ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪ ಪಟ್ಟನು ಎಂದು ಭಲಾರಿಯದ ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಶ್ರವಣಮನನಹೇತೋಃ— ಶ್ರವಣಂ ಚ ಮನನಂ ಚ ಶ್ರವಣಮನನೇ, ಶ್ರವಣಮನನೇ ಏವ ಹೇತುಃ ಶ್ರವಣ ಮನನಹೇತುಃ ತಸ್ಮಾತ್, ಅಥವಾ ಶ್ರವಣಸ್ಯ(ಕೇಳಿದುದರ) ಮನನಂ ಶ್ರವಣಮನನಂ, ಶ್ರವಣಮನನಸ್ಯ ಹೇತುಃ ಶ್ರವಣಮನನಹೇತುಃ ತಸ್ಮಾತ್ |

ಅಸ್ತನಿದ್ರಃ— ಅಸ್ತಾ ನಿद्रಾ ಯೇನ ಸಃ ಅಸ್ತನಿದ್ರಃ |

ಅಂಗವಸ್ತ್ರಾದಿ— ಅಂಗಸ್ಯ ವಸ್ತ್ರಂ ಅಂಗವಸ್ತ್ರಂ, (ಸ್ನಾನ ಮಾಡಿದ ಮೇಲೆ ಒರಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಬಟ್ಟೆ), ಅಂಗವಸ್ತ್ರಂ ಆದಿ ಯಸ್ಯ ತತ್ ಅಂಗವಸ್ತ್ರಾದಿ, ತತ್, ಅಥವಾ ವಸ್ತ್ರಂ ಆದಿ ಯಸ್ಯ ತತ್ ವಸ್ತ್ರಾದಿ, ಅಂಗಂ (ಸ್ನಾನಾಂಗಂ) ಚ ತತ್ ವಸ್ತ್ರಾದಿ ಚ ಅಂಗವಸ್ತ್ರಾದಿ ತತ್ |

ಪೂಜ್ಯಃ— ಪೂಜಯಿತುಂ ಯೋಗ್ಯಃ ಪೂಜ್ಯಃ ತಸ್ಮಿನ್,

ವಿಗತನಿದ್ರಃ— ವಿಗತಾ ನಿದ್ರಾ ಯಸ್ಮಾತ್ ಸಃ ವಿಗತನಿದ್ರಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅನ್ವತೇತ-ಅನು+ಅಶೇತ ಅಶೇಯಾತಾಂ ಅಶೇರತ, ಅಶೇಥಾಃ ಅಶೇಯಾಥಾಂ ಅಶೇದ್ವಂ, ಅಶಯ ಅಶೇವಹಿ ಅಶೇಮಹಿ | ಅನು ಉಪಸರ್ಗ ಶೀಡ್(ಶೀ) ಸ್ವಪ್ನೇ ಧಾತು ಅಕರ್ಮಕ ಅತ್ಯನೇಪದಿ ಲಬ್ಧ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನಂ |

ಕೋಶ— ನಿದ್ರಾ = ನಿದ್ರೆ 'ಸ್ವಾನಿದ್ರಾಶಯನಂ ಸ್ವಾಪಃ' ಅಮರ, ಸಪದಿ = ಕೂಡಲೇ, 'ಸದ್ಯಃ ಸಪದಿ ತತ್ ಕ್ಷಣೇ' ಅಮರ, ಅಂಗ = ಶರೀರ, ಉಪಕರಣ, 'ಅಂಗಂ ಗಾತ್ರಾಂತಿಕೋಪಾಯಪ್ರತೀಕೋಷ್ಠಪ್ರಧಾನಕೇ' ವಿಶ್ವ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಶ್ರವಣಮನಹೇತೋಃ ಪ್ರಾಕ್ ಚಿರಾಯ ಅಸ್ತನಿದ್ರೇಣ ಸಪದಿ ವಿವಶಯಂತ್ಯಾ ನಿದ್ರಯಾ ಗ್ರಸ್ತಚೇತಸಾ ರುಘಟಿ ವಿಗತನಿದ್ರೇಣ ಕೇನಾಪಿ ಶಿಷ್ಯೇಣ ಪೂಜ್ಯೇ ಅಂಗವಸ್ತಾದಿ ಸ್ವಯಂ ಅಪಿ ನಯತಿ (ಸತಿ) ಅನ್ವಶಯಂತ (ಭಾವೇ) |

★ ★ ★

ಅಪಾರಿಕಾ— ಸಮಯಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಗುರುಸೇವೆ ಮಾಡಲಾಗದ ಶಿಷ್ಯರು ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪಪಟ್ಟು ಅನಂತರ ಏನು ಮಾಡಿದರು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ವಿಹಿತಮವಿಹಿತಂ ಪ್ರಾಗೇವ ಕಸ್ಮಾದ್ವಿನಿದ್ರ-

ರಿತಿ ಗುರುಪರಿವಾದಾಶಂಕಯಾ ನಮ್ರಗಾತ್ರಾಃ |

ಚಿರಮನವತರಂತಃ ಶ್ರಾವಣಾ ಮುಕ್ತಮಾರ್ಗಾಃ

ಗುರುಷು ಜಲಸಕಾಶಸ್ಥೇಷು ತೂಷ್ಣಮತಿಷ್ಠನ್ || 11 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ವಿಹಿತಂ, ಅವಿಹಿತಂ, ಪ್ರಾಕ್, ಏವ, ಕಸ್ಮಾತ್, ವಿನಿದ್ರಃ, ಇತಿ, ಗುರುಪರಿವಾದಾಶಂಕಯಾ, ನಮ್ರಗಾತ್ರಾಃ, ಚಿರಂ, ಅನವತರಂತಃ, ಶ್ರಾವಣಾ, ಮುಕ್ತಮಾರ್ಗಾಃ, ಗುರುಷು, ಜಲಸಕಾಶಸ್ಥೇಷು, ತೂಷ್ಣೇಂ, ಅತಿಷ್ಠನ್ |

ಅನ್ವಯ— ಶ್ರಾವಣಾ, 'ಪ್ರಾಗೇವ ವಿನಿದ್ರಃ(ಭವದ್ವಿಃ) ವಿಹಿತಂ ಕಸ್ಮಾತ್ ಅವಿಹಿತಂ', ಇತಿ, ಗುರುಪರಿವಾದಾ ಶಂಕಯಾ, ನಮ್ರಗಾತ್ರಾಃ(ಸಂತಃ), ಗುರುಷು, ಜಲಸಕಾಶಸ್ಥೇಷು(ಸತ್ತು), ಚಿರಂ, ಅನವತರಂತಃ(ಸಂತಃ), ಮುಕ್ತ ಮಾರ್ಗಾಃ (ಸಂತಃ), ತೂಷ್ಣೇಂ, ಅತಿಷ್ಠನ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಶ್ರಾವಣಾಃ = ಶಿಷ್ಯರು, (ಅಥವಾ ಹೇ ಶ್ರಾವಣಾಃ = ಎಲೈ ಶಿಷ್ಯರೇ!)

ಪ್ರಾಕ್ ಏವ = ನಾವು ಏಳುವುದಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲೇ,

ವಿನಿದ್ರಃ = ನಿದ್ರೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿದ್ದ (ಭವದ್ವಿಃ = ನಿಮ್ಮಿಂದ)

ವಿಹಿತಂ = ನಾವು ನೇಮಿಸಿದ ಕಾರ್ಯವು,

ಕಸ್ಮಾತ್ = ಏತಕ್ಕೆ,

ಅವಿಹಿತಂ = ಮಾಡಲ್ಪಡಲಿಲ್ಲ?

ಇತಿ = ಎಂಬುದಾಗಿ,

ಗುರುಪರಿವಾದಾಶಂಕಯಾ = ಗುರುಗಳ ಗದರಿಸುವಿಕೆಯ ಹದರಿಕೆಯಿಂದ,

ನಮ್ರಗಾತ್ರಾಃ = (ಸಂತಃ) ಬಾಗಿದ ಶರೀರವುಳ್ಳವರಾಗಿ,
 ಗುರುಷು = ಗುರುಗಳು,
 ಜಲಸಕಾಶಸ್ಥೇಷು = ನೀರಿನ ಹತ್ತಿರ ಇರುವಾಗ,
 ಚರಂ = ಬಹಳ ಹೊತ್ತು,
 ಅನವತರಂತಃ = ಇಳಿಯದೆ ಇದ್ದವರಾಗಿ,
 ಮುಕ್ತಮಾರ್ಗಾಃ (ಸಂತಃ) = ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ ದಾರಿಯುಳ್ಳವರಾಗಿ,
 ತೂಷ್ಣೀಂ = ಸುಮ್ಮನೆ,
 ಅತಿಷ್ಠನ್ = ನಿಂತರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಎಲೈ ಶಿಷ್ಯರೇ! ನೀವು ನಮಗಿಂತ ಮೊದಲೇ ಎದ್ದು ನಾವು ನಿಮಗೆ ನೇಮಿಸಿದ ಕರ್ತವ್ಯವನ್ನೂ ವೇದಸ್ಥಿತಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನೂ ಏಕೆ ಮಾಡಲಿಲ್ಲ? ಎಂದು ಗುರುಗಳು ಅಶ್ಲೇಷಿ ಗದರಿಸಿಯಾರು ಎಂಬ ಸಂದೇಹದಿಂದ, ಆ ಶಿಷ್ಯರು ಭಯಪಟ್ಟು ವಿನೀತರಾಗಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಬಾಗಿ ನಿಂತಿದ್ದರು. ಗುರುಗಳು ನೀರಿನ ಹತ್ತಿರ ಸ್ನಾನಾದಿ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗಾಗಿ ನಿಂತಿರುವಷ್ಟು ಹೊತ್ತು, ಬಹಳ ಹೊತ್ತಾದರೂ ನೀರಿಗೆ ಇಳಿಯದೆ ಗುರುಗಳು ಸ್ನಾನಮಾಡಿ ಬರುವ ದಾರಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ತಾವು ಸ್ನಾನ ಮಾಡದೆ ಸುಮ್ಮನೆ ನಿಂತಿದ್ದರು. ಶಿಷ್ಯರಿಗೆ ಗುರುಗಳಲ್ಲಿ ಅಷ್ಟು ಭಕ್ತಿ ಇದ್ದಿತು ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಅವಿಹಿತಂ— ನ ವಿಹಿತಂ ಅವಿಹಿತಂ ।

ವಿನಿದ್ರಾಃ— ವಿಗತಾ ನಿದ್ರಾ ಯೇಭ್ಯಃ ತೇ ವಿನಿದ್ರಾಃ ತೈಃ ।

ಗುರುಪರಿವಾದಶಂಕಾ— ಗುರುಣಾಂ ಪರಿವಾದಃ ಗುರುಪರಿವಾದಃ, ಗುರುಪರಿವಾದಸ್ಯ ಆಶಂಕಾ ಗುರು-
 ಪರಿವಾದಾಶಂಕಾ ತಯಾ ।

ನಮ್ರಗಾತ್ರಾಃ— ನಮ್ರಂ ಗಾತ್ರಂ ಯೇಷಾಂ ತೇ ನಮ್ರಗಾತ್ರಾಃ ।

ಅನವತರಂತಃ— ನ ಅವತರಂತಃ ಅನವತರಂತಃ ।

ಮುಕ್ತಮಾರ್ಗಾಃ— ಮುಕ್ತಃ ಮಾರ್ಗಃ ಯೈಃ ತೇ ಮುಕ್ತಮಾರ್ಗಾಃ ।

ಜಲಸಕಾಶಸ್ಥಾಃ— ಜಲಸ್ಯ ಸಕಾಶಃ ಜಲಸಕಾಶಃ, ಜಲಸಕಾಶೇ ತಿಷ್ಠಂತೀತಿ ಜಲಸಕಾಶಸ್ಥಾಃ ತೇಷು ।

(ಸಕಾಶಃ = ಸಮೀಪ, nearness)

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅತಿಷ್ಠತ್- ಅತಿಷ್ಠತ್ ಅತಿಷ್ಠತಾಂ ಅತಿಷ್ಠನ್, ಅತಿಷ್ಠ್ಯ ಅತಿಷ್ಠತಂ ಅತಿಷ್ಠತಂ, ಅತಿಷ್ಠಂ ಅತಿಷ್ಠಾವ ಅತಿಷ್ಠಾಮ । ಪ್ಲಾ(ಸ್ಥಾ) ಗತಿನಿವೃತ್ತೌ ಆಕರ್ಮಕ ಅನಿಟ್ ಪರಸ್ವೈ. to stand ಅನದೃತನಭೂತೇ ಲಬ್ಧ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಬಹುವಚನಂ ।

ಕೋಶ— ಪರಿವಾದ = ಗದರಿಸುವುದು, ಆಕ್ಷೇಪ, 'ಅವರ್ಣಾಕ್ಷೇಪನಿರ್ವಾದಪರೀವಾದಾಪವಾದವತ್' ಅಮರ ।

ಪ್ರಯೋಗ— 'ಹೇ ಶ್ವಾವಣಾಃ, ಭವಂತಃ ಪ್ರಾಗೇವ ವಿನಿದ್ರಾಃ ವಯಂ ಯತ್ ವಿಹಿತವಂತಃ ತತ್ ಕನ್ಯಾತ್ ನ ವಿಹಿತವಂತಃ ಇತಿ ಗುರುಪರಿವಾದಾಶಂಕಯಾ ನಮ್ರಗಾತ್ರೈಃ ಗುರುಷು ಜಲಸಕಾಶಸ್ಥೇಷು ಚರಂ ಅನವತರದ್ವಿಃ, ಮುಕ್ತಮಾರ್ಗೈಃ (ಶ್ರಾವಣೈಃ) ಚರಂ ಅಸ್ತೀಯತ (ಭಾವೇ)' ।

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥರು ಪೂಜೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ಅವರ ಶಿಷ್ಯರಾದ ಯತಿಗಳೊಬ್ಬರು ಮಾಡಿದ ನಿರ್ಮಾಲ್ಯ ವಿಸರ್ಜನ ಪೂಜೆಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ವಿಪುಲಹೃದಯಪಾರ್ಶ್ವೇ ದೀಪದೀಪ್ತಿಪ್ರದೀಪ್ತೇ
ದರವರಪರಿಪೂರ್ಣೈರ್ವಾರ್ಭೀರಘ್ನಾದಿ ದತ್ತಾ ।
ಯತಿರತಿಯತಚೇತಾಶ್ಚ ತ್ರಿಸೋಽರ್ಚಾನಿಕಾಯಾತ್
ಕುಸುಮಸಮಿತಿಮಗ್ನಾಮಾದರಾದುಜ್ಜಹಾರ ॥ 12 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ವಿಪುಲಹೃದಯಪಾರ್ಶ್ವೇ, ದೀಪದೀಪ್ತಿಪ್ರದೀಪ್ತೇ, ದರವರಪರಿಪೂರ್ಣೈಃ, ವಾರ್ಭೀಃ, ಅಘ್ನಾದಿ, ದತ್ತಾ ಯತಿಃ, ಅತಿಯತಚೇತಾಃ, ಚಕ್ರೀಃ, ಅರ್ಚಾನಿಕಾಯಾತ್, ಕುಸುಮಸಮಿತಿಂ, ಅಗ್ನಾಂ, ಆದರಾತ್, ಉಜ್ಜಹಾರ ।

ಅನ್ವಯ— ಅತಿಯತಚೇತಾಃ, ಯತಿಃ, ದೀಪದೀಪ್ತಿಪ್ರದೀಪ್ತೇ, ವಿಪುಲಹೃದಯಪಾರ್ಶ್ವೇ, ದರವರಪರಿಪೂರ್ಣೈಃ, ವಾರ್ಭೀಃ, ಅಘ್ನಾದಿ, ದತ್ತಾ ಚಕ್ರೀಃ, ಅರ್ಚಾನಿಕಾಯಾತ್, ಅಗ್ನಾಂ, ಕುಸುಮಸಮಿತಿಂ, ಆದರಾತ್, ಉಜ್ಜಹಾರ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅತಿಯತಚೇತಾಃ = ಅತಿಶಯವಾಗಿ ನಿಗ್ರಹಿಸಿದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ
ಯತಿಃ = ಆಚಾರ್ಯರ ಶಿಷ್ಯರಾದ ಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳೊಬ್ಬರು,
ದೀಪದೀಪ್ತಿಪ್ರದೀಪ್ತೇ = ದೀಪಗಳ ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ಉಜ್ಜ್ವಲವಾದ,
ವಿಪುಲಹೃದಯಪಾರ್ಶ್ವೇ = ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರ ಸನ್ನಿಧಿಯಲ್ಲಿ,
ದರವರಪರಿಪೂರ್ಣೈಃ = ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಶಂಬದಲ್ಲಿ ತುಂಬಿದ,
ವಾರ್ಭೀಃ = ನೀರುಗಳಿಂದ,
ಅಘ್ನಾದಿ = ಅರ್ಘ್ಯ, ಪಾದ್ಯ ಮೊದಲಾದುದನ್ನು,
ದತ್ತಾ = ಕೊಟ್ಟು,
ಚಕ್ರೀಃ = ಸುದರ್ಶನ ಚಕ್ರಧಾರಿಯಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯ,
ಅರ್ಚಾನಿಕಾಯಾತ್ = ಸಾಲಿಗ್ರಾಮ ಪ್ರತಿಮೆ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರತೀಕಗಳ ಸಮೂಹದ ದೇಸೆಯಿಂದ,
ಅಗ್ನಾಂ = ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ,
ಕುಸುಮಸಮಿತಿಂ = ಹೂವುಗಳ ಸಮೂಹವನ್ನು,
ಆದರಾತ್ = ಭಕ್ತಿಯಿಂದ,
ಉಜ್ಜಹಾರ = ತೆಗೆದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು ಆಹ್ವಿತವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ ಕುಳಿತಿದ್ದರು. ಅಲ್ಲಿ ಹಚ್ಚಿಟ್ಟಿದ್ದ ದೀಪಗಳಿಂದ ಆ ಪ್ರದೇಶವೆಲ್ಲವೂ ಪ್ರಕಾಶಮಯವಾಗಿತ್ತು. ಆಗ ಮನಸ್ಸನ್ನೂ ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನೂ ನಿಗ್ರಹಿಸಿದ ಆಚಾರ್ಯರ ಶಿಷ್ಯರಾದ ಯತಿಗಳೊಬ್ಬರು ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನ ಸಾಲಿಗ್ರಾಮ, ಪ್ರತಿಮೆ, ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಗೆ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಶಂಬದಲ್ಲಿ ನೀರು ತುಂಬಿ ಅರ್ಘ್ಯ, ಪಾದ್ಯ, ಆಚಮನ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟರು. ಹಿಂದಿನ ದಿನ ದೇವರ ಪೂಜೆ ಮಾಡುವಾಗ ಅಲಂಕರಿಸಿದ್ದ ಉತ್ತಮವಾದ ತುಳಸಿ, ಮಲ್ಲಿಗೆ ಮುಂತಾದ ಕುಸುಮ ಸಮೂಹವನ್ನು ತೆಗೆದರು, ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ನಿರ್ಮಾಲ್ಯ ವಿಸರ್ಜನೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಈ ರೀತಿ ಪೂಜಿಸಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ವಿಪುಲಹೃದಯಪಾರ್ಶ್ವಂ— ವಿಪುಲಂ ಹೃದಯಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ವಿಪುಲಹೃದಯಃ, ವಿಪುಲಹೃದಯಸ್ಯ ಪಾರ್ಶ್ವಂ
ವಿಪುಲಹೃದಯಪಾರ್ಶ್ವಂ ತಸ್ಮಿನ್ |

ದೀಪದೀಪ್ತಿಪ್ರದೀಪ್ತೇ— ದೀಪಾನಾಂ ದೀಪ್ತಿಃ ದೀಪದೀಪ್ತಿಃ, ದೀಪದೀಪ್ತ್ಯಾ ಪ್ರದೀಪ್ತಂ, ತಸ್ಮಿನ್ |

ದರವರಪರಿಪೂರ್ಣ್ಯಾ— ದರೇಷು ವರಃ ದರವರಃ, ದರವರೇ ಪರಿಪೂರ್ಣಾನಿ ದರವರಪರಿಪೂರ್ಣಾನಿ ತೈಃ |

ಅರ್ಘ್ಯಂ— ಅರ್ಘ್ಯಂ ಆದಿ ಯಸ್ಯ ತತ್ ಅರ್ಘ್ಯಾದಿ ತತ್ |

ಅತಿಯತಚೇತಾಃ— ಅತ್ಯಂತಂ ಯತಂ ಅತಿಯತಂ, ಅತಿಯತಂ ಚೇತಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಅತಿಯತಚೇತಾಃ |

ಚಕ್ರೇ— ಚಕ್ರಂ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತೀತಿ ಚಕ್ರೇ ತಸ್ಯ |

ಅರ್ಚಾನಿಕಾಯಾತ್— ಅರ್ಚಾನಾಂ ನಿಕಾಯಃ ಅರ್ಚಾನಿಕಾಯಃ ತಸ್ಮಾತ್ |

ಕುಸುಮಸಮಿತಿಂ— ಕುಸುಮಾನಾಂ ಸಮಿತಿಃ ಕುಸುಮಸಮಿತಿಃ ತಾಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಉಜ್ಜ್ವಲಾರ - ಉದ್+ಜ್ವಲಾರ ಜಹೃತುಃ ಜಹೃತುಃ, ಜಹರ್ಥ ಜಹೃಥುಃ ಜಹೃ, ಜಹಾರ-ಜಹರ
ಜಹ್ರವ ಜಹ್ರಮ | ಹ್ಯಚ್ ಹರಣೇ ಸಹರ್ಮಕ ಅನಿಟ್ ಉಭಯಪದೀ ಪ್ರಕೃತೇ ಪರಸ್ವೈಪದಿ to take, to lead, to
draw to a distance, to deprive of to win, to obtain ಉದ್ ಹ್ಯ = ತೆಗೆ, ಭೂತಅನದ್ಯತನ ಪರೋಕ್ಷೇ ಲಿಟ್
ಉದ್ ಉಪಸರ್ಗ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನಂ |

ಕೋಶ— ವಾರ್ಭಿಃ = ವಾಃ ವಾರೀ ವಾರಿ, ವಾರಾ ವಾರ್ಭ್ಯಾಂ ವಾರ್ಭಿಃ | ರೇಫಾಂತ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗ ವಾರ್ ಶಬ್ದ
ತೃತೀಯಾ ಬಹುವಚನ, 'ಅಪಃ ಸ್ತ್ರೀ ಭೂಮಿ ವಾರ್ ವಾರಿ' ಅಮರ, ವಿಪುಲಹೃದಯ = ಜ್ಞಾನಪೂರ್ಣವಾದ
ಹೃದಯವುಳ್ಳ ಆಚಾರ್ಯರು, 'ವಿಪುಲಃ ಪೃಥುಲೇಽಗಾಧೇ' ವಿಶ್ವ ಚಕ್ರಂ = ಚಕ್ರಾಯುಧ, 'ಚಕ್ರಂ ಸೈನ್ಯರಥಾಂಗಯೋಃ'
ವಿಶ್ವ ಅರ್ಚಾ = ಭಗವಂತನ ಪ್ರತೀಕಗಳು ಸಾಲಿಗ್ರಾಮಾದಿಗಳು, 'ಅರ್ಚಾ ಪೂಜಾಪ್ರತಿಮಯೋಃ' ವಿಶ್ವ ಸಮಿತಿ =
ಸಮೂಹ, 'ಸಂಘೇ ಸಭಾಯಾಂ ಸಮಿತಿಃ' ಅಮರ |

ನಿರ್ಮಾಲ್ಯವಿಸರ್ಜನಪ್ರಕಾರ— 'ಅಂಗುಷ್ಠತರ್ಜನಗ್ರಾಭ್ಯಾಂ ನಿರ್ಮಾಲ್ಯಮಪನೋದಯೇತ್' ಎಂಬ ಪ್ರಮಾಣ
ದಂತೆ ಹೆಬ್ಬರಳು ಮತ್ತು ತೋರುಬರಳುಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಾಲ್ಯವನ್ನು ತೆಗೆಯಬೇಕು.

ಪ್ರಯೋಗ— ಅತಿಯತಚೇತಸಾ ಯತಿನಾ ದೀಪದೀಪ್ತಿಪ್ರದೀಪ್ತೇ ವಿಪುಲಹೃದಯಪಾರ್ಶ್ವೇ ದರವರಪರಿಪೂರ್ಣ್ಯಾಃ
ವಾರ್ಭಿಃ ಅರ್ಘ್ಯಾದಿ ದತ್ತ್ವಾ ಚಕ್ರೀಃ ಅರ್ಚಾನಿಕಾಯಾತ್ ಅರ್ಘ್ಯಾ ಕುಸುಮಸಮಿತಿಃ ಆದರಾತ್ ಉಜ್ಜ್ವಲೇ (ಕರ್ಮಣಃ) |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ನಿರ್ಮಾಲ್ಯ ವಿಸರ್ಜನ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ನಡೆದ ಒಂದು ಅದ್ಭುತವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಅಮೃತಮಪಿ ನಿರೀಕ್ಷ್ಯ ಸ್ತಾವಿ ನಿರ್ಮಾಲ್ಯಸೂನೇ

ಘೃತಮಿದಮಿತಿ ಸದ್ಗೋ ಭ್ರಾಂತಿಮಂತೋಽಪಿ ಶಿಷ್ಯಾಃ |

ಶ್ರದಧುರಧಿಕವಾಕ್ಯೈರ್ವಿಭ್ರಮಾಸ್ತಚ್ಚ ಪಶ್ಚಾತ್

ಅನುದಿನಮಮೃತಾನ್ನೈಸ್ತಸ್ಯ ಸೇವ್ಯಸ್ಯ ಶಕ್ತ್ಯಾ || 13 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅಮೃತಂ, ಅಪಿ, ನಿರೀಕ್ಷ್ಯ, ಅಸ್ತಾವಿ, ನಿರ್ಮಾಲ್ಯಸೂನೇ, ಘೃತಂ ಇದಂ, ಇತಿ, ಸದ್ಯಃ, ಭ್ರಾಂತಿ-
ಮಂತಃ, ಅಪಿ, ಶಿಷ್ಯಾಃ, ಶ್ರದಧುಃ, ಅಧಿಕವಾಕ್ಯೈಃ, ವಿಭ್ರಮಾಃ, ತತ್, ಚ, ಪಶ್ಚಾತ್, ಅನುದಿನಂ, ಅಮೃತಾನ್ನೈಃ, ತಸ್ಯ
ಸೇವ್ಯಸ್ಯ, ಶಕ್ತ್ಯಾ |

ಅನ್ವಯ— ಅನುದಿನಂ, ಅಮೃತಾನ್ಯೈಃ, ಸೇವ್ಯಸ್ಯ, ತಸ್ಯ, ಶಕ್ತ್ಯಾ, ನಿರ್ಮಾಲ್ಯಸೂನೇ, ಅಸ್ರಾವಿ (ಸ್ರಾವಿ), ಅಮೃತಂ, ನಿರೀಕ್ಷ್ಯ, ಅಪಿ, ಇದಂ, ಫೃತಂ, ಇತಿ, ಸದ್ಯಃ, ಭ್ರಾಂತಿಮಂತಃ, ಅಪಿ, ಶಿಷ್ಯಾಃ, ಪಶ್ಚಾತ್, ಅಧಿಕವಾಕ್ಯೈಃ, ವಿಭ್ರಮಾಃ, ತತ್, ಚ, ಶ್ರದಧುಃ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅನುದಿನಂ = ಪ್ರತಿದಿನವೂ,
 ಅಮೃತಾನ್ಯೈಃ = ಸುಧೆಯನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವ ದೇವತೆಗಳಿಂದ,
 ಸೇವ್ಯಸ್ಯ = ಸೇವಿಸಲು ಯೋಗ್ಯರಾದ (ಸೇವಿಸಲ್ಪಡುವ),
 ತಸ್ಯ = ಆ ಆಚಾರ್ಯರ,
 ಶಕ್ತ್ಯಾ = ಮಹಿಮೆಯಿಂದ,
 ನಿರ್ಮಾಲ್ಯಸೂನೇ = ನಿರ್ಮಾಲ್ಯವಾದ ಹೂವು ತುಳಸಿಗಳಲ್ಲಿ
 ಸ್ರಾವಿ (ಅಸ್ರಾವಿ) = ಸುರಿಯುತ್ತಿರುವ (ತೊಟ್ಟಿಕ್ಕುತ್ತಿರುವ)
 ಅಮೃತಂ = ಅಮೃತವನ್ನು
 ನಿರೀಕ್ಷ್ಯಾಪಿ = ನೋಡಿಯೂ ಕೂಡ,
 ಇದಂ = ಇದು,
 ಫೃತಂ ಇತಿ = ತುಪ್ಪವೆಂದು,
 ಸದ್ಯಃ = ಆ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ
 ಭ್ರಾಂತಿಮಂತಃ ಅಪಿ = ಭ್ರಾಂತಿ ಉಳ್ಳವರಾದಾಗ್ಯೂ,
 ಶಿಷ್ಯಾಃ = ಶಿಷ್ಯರು,
 ಪಶ್ಚಾತ್ = ಅನಂತರ,
 ಅಧಿಕವಾಕ್ಯೈಃ = ಹಿರಿಯರ ಮಾತುಗಳಿಂದ,
 ವಿಭ್ರಮಾಃ = ಭ್ರಾಂತಿರಹಿತರಾಗಿ,
 ತತ್ ಚ = ಅದು ಅಮೃತವೆಂಬುದನ್ನೂ,
 ಶ್ರದಧುಃ = ನಂಬಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಆಚಾರ್ಯರು ಹಿಂದಿನ ದಿನ ಪೂಜೆ ಮಾಡಿದ ಸಾಲಿಗ್ರಾಮಾದಿ ಪ್ರತೀಕಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಾಲ್ಯವನ್ನು ತೆಗೆಯುವಾಗ, ಹೂವು, ತುಳಸಿ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ಅಮೃತವು ತೊಟ್ಟಿಕ್ಕುತ್ತಿತ್ತು. ಅಮೃತವನ್ನು ಭೋಜನ ಮಾಡುವ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಸೇವಿಸಲ್ಪಡುವ ಆಚಾರ್ಯರು ತಾವು ಅಮೃತ ಬಿಂದುಗಳಿಂದಲೇ ದೇವರನ್ನು ಪೂಜಿಸಿದ್ದರು. ನಿರ್ಮಾಲ್ಯ ಪುಷ್ಪಾದಿಗಳನ್ನು ತೆಗೆಯುತ್ತಿದ್ದಾಗ ತೊಟ್ಟಿಕ್ಕುತ್ತಿದ್ದ ಆ ಅಮೃತವನ್ನು ನೋಡಿ ಶಿಷ್ಯರು ಇದು ತುಪ್ಪವೆಂದು ಭ್ರಮೆಗೊಂಡರು. ಆಗ ಅಲ್ಲಿದ್ದ ಆಚಾರ್ಯರ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಬಲ್ಲ ಹಿರಿಯರು ಇದು ತುಪ್ಪವಲ್ಲ ಅಮೃತವೆಂದು ಬೋಧಿಸಿದಾಗ ಅವರ ಮಾತುಗಳಿಂದ, ತೊಟ್ಟಿಕ್ಕುತ್ತಿದ್ದ ದ್ರವಪದಾರ್ಥವು ಅಮೃತವೆಂದೇ ನಂಬಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಅನುದಿನಂ— ದಿನೇ ದಿನೇ ಅನುದಿನಂ |

ಅಮೃತಾನ್ಯೈಃ— ಅಮೃತಂ ಅನ್ಯಂ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಅಮೃತಾನ್ಯಾಃ ತೈಃ |

ನಿರ್ಮಾಲ್ಯಸೂನೇ— ನಿರ್ಮಾಲ್ಯಂ ಚ ತತ್ ಸೂನಂ ಚ ನಿರ್ಮಾಲ್ಯಸೂನಂ, ತಸ್ಮಿನ್ |

ಭ್ರಾಂತಿಮಂತಃ— ಭ್ರಾಂತಿಃ ವಿಷಾಂ ಅಸ್ತೀತಿ ಭ್ರಾಂತಿಮಂತಃ |

ಅಧಿಕವಾಕ್ಯಾನಿ— ಅಧಿಕಾನಾಂ ವಾಕ್ಯಾನಿ ಅಧಿಕವಾಕ್ಯಾನಿ ತೈಃ |

ವಿಭ್ರಮಾಃ— ವಿಗತಃ ಭ್ರಮಃ ಯೇಭ್ಯಃ ತೇ ವಿಭ್ರಮಾಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಶದಧುಃ - ಶ್ರತ್+ಅಧುಃ ಅಧಾತ್ ಅಧಾತಾಂ ಅಧುಃ, ಅಧಾಃ ಅಧಾತಂ ಅಧಾತ, ಅಧಾಂ ಅಧಾವ ಅಧಾಮ | ಶ್ರತ್ ಎಂಬ ಅವ್ಯಯಪೂರ್ವಕವಾದ ಡುಧಾಚ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ (ಧಾ) ಎಂಬ ಧಾತುವಿನ ಭೂತಾರ್ಥಕ ಲುಬ್ ಲಕಾರ. 'ಶ್ರದಂತರೋರುಪಸರ್ಗವದ್ವೃತ್ತಿರ್ವಾಚ್ಯಾ' ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಶ್ರತ್ ಎಂಬುದು ಉಪಸರ್ಗದಂತೆ ಧಾತುವಿನ ಜತೆಗೆ ಸೇರಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ.

ಕೋಶ— ಅಮೃತಾನ್ಯಾಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಅದಿತ್ಯಾ ಋಭವೋಽಸ್ವಪ್ನಾ ಅಮರ್ತ್ಯಾ ಅಮೃತಾಂಧಸಃ' ಅಮರ, ನಿರ್ಮಾಲ್ಯ ಸೂನಂ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸೂನಂ = ಹೂವು, 'ಸೂನಂ ಪ್ರಸವಪುಷ್ಪಯೋಃ' ಅಮರ, ಫೃತಂ = ತುಪ್ಪ 'ಫೃತಮಾಜ್ಯಂ ಹವಿಸ್ಸರ್ಪಿಃ' ಅಮರ, ಭ್ರಾಂತಿಮಂತಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಭ್ರಮ = 'ಭ್ರಾಂತಿರ್ಮಿಥ್ಯಾಮತಿರ್ಭ್ರಮಃ' ಅಮರ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಅನುದಿನಂ ಅಮೃತಾನ್ಯೈಃ ಸೇವ್ಯಸ್ಯ ತಸ್ಯ ಶಕ್ತ್ಯಾ ನಿರ್ಮಾಲ್ಯಸೂನೇ ಸ್ತಾವಿ ಅಮೃತಂ ನಿರೀಕ್ಷ್ಯ ಅಪಿ ಸದ್ಯಃ ಇದಂ ಫೃತಂ ಇತಿ ಭ್ರಾಂತಿಮದ್ವಿಃ ಅಪಿ ಶಿಷ್ಯಃ ಪಶ್ಚಾತ್ ಅಧಿಕವಾಕ್ಯೈಃ ವಿಭ್ರಮೈಃ ತತ್ ಚ ಶ್ರದಧಾಯಿ (ಕರ್ಮಣಃ) |

ವಿಶೇಷವಿಚಾರ— ನಿರ್ಮಾಲ್ಯವಿಸರ್ಜನಸಮಯೇ ದೇವೋಪರಿ ಸಮರ್ಪಿತಪುಷ್ಪೇಷು ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯ ಮಹಿಮ್ನಾ ಪರಿಸ್ತುತಂ ಅಮೃತಂ ಫೃತಂ ಇದಂ ಇತಿ ಭ್ರಾಂತ್ಯಾ ಮನ್ಯಮಾನಾಃ ಜನಾಃ ಪಶ್ಚಾತ್ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವಿದುಷಾಂ ಜನಾನಾಂ 'ನೇದಂ ಫೃತಂ ಕಿಂತು ಅಮೃತಮೇವ' ಇತಿ ವಾಕ್ಯಂ ಶ್ರುತ್ವಾ ಭ್ರಾಂತಿರಹಿತಾಸ್ತಂತಃ ನಿರ್ಮಾಲ್ಯಪುಷ್ಪೇ ಫೃತವತ್ ಸ್ವಿಗ್ಧತಯಾ ಅಸ್ಥಾಭಿಃ ಯದೇತತ್ ದೃಷ್ಟಂ ತತ್ ಅಮೃತಮೇವೇತಿ ವಿಶ್ವಾಸಮಗಮನ್ ಇತಿ ಭಾವಃ | (ಛಲಾರಿಯು)

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಸೂರ್ಯೋದಯವನ್ನು ಒಬ್ಬ ರಾಜನ ಅಭ್ಯುದಯಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಅಗಮದುಚಿತಮಂತ್ರೈಸ್ತದಯಾನಾಂ ತ್ರಯಾಣಾಂ

ಕೃತಿಭಿರನುಮತಾತ್ಮಾ ತತ್ರ ಪಂಚಾಂಗವಿದ್ವಿಃ |

ಉದಯಮಹಿಮರೋಚಿಶ್ಚಕ್ಷವರ್ತೀ ತ್ರಿಶಕ್ತಿಃ-

ದರ್ಧದತಿಬೃಹದಂತಃ ಷಡ್ಗುಣಂ ಸ್ವಾತ್ಮತೇಜಃ || 14 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅಗಮತ್, ಉಚಿತಮಂತ್ರೈಃ, ತು ಉದಯಾನಾಂ ತ್ರಯಾಣಾಂ, ಕೃತಿಭಿಃ, ಅನುಮತಾತ್ಮಾ, ತತ್ರ, ಪಂಚಾಂಗವಿದ್ವಿಃ, ಉದಯಂ, ಅಹಿಮರೋಚಿಶ್ಚಕ್ಷವರ್ತೀ, ತ್ರಿಶಕ್ತಿಃ, ದರ್ಧತ್, ಅತಿಬೃಹತ್, ಅಂತಃ, ಷಡ್ಗುಣಂ, ಸ್ವಾತ್ಮತೇಜಃ ||

ಅನ್ವಯ— ತತ್ರ, ಉಚಿತಮಂತ್ರೈಃ, ಪಂಚಾಂಗವಿದ್ವಿಃ, ಕೃತಿಭಿಃ, ತ್ರಯಾಣಾಂ, ಉದಯಾನಾಂ, ಅನುಮತಾತ್ಮಾ, ತ್ರಿಶಕ್ತಿಃ, ಅಂತಃ, ಅತಿಬೃಹತ್, ಷಡ್ಗುಣಂ, ಸ್ವಾತ್ಮತೇಜಃ, ದರ್ಧತ್, ಅಹಿಮರೋಚಿಶ್ಚಕ್ಷವರ್ತೀ, ತು ಉದಯಂ, ಅಗಮತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ತತ್ರ = ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ

ಉಚಿತಮಂತ್ರೈಃ = ಜಪಕ್ಕೆ ಉಚಿತವಾದ ಗಾಯತ್ರಾದಿ ಮಂತ್ರಗಳುಳ್ಳ, ಮಿತ್ರರ ಏಳಿಗೆಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಗುಟ್ಟಾದ ವ್ಯವಹಾರವನ್ನರಿತ (ಯುಕ್ತವಾದ ಮಂತ್ರಾಲೋಚನೆಯುಳ್ಳ)

ಪಂಚಾಂಗವಿಧಿ: = ಹೃದಯ, ಶಿರಸ್ಸು, ಶಿಖಾ, ಕವಚ, ಅಸ್ತ್ರ ಎಂಬ ಐದು ಅಂಗಗಳನ್ನು ತಿಳಿದ, ಕಾರ್ಯಾರಂಭಕ್ಕೆ ಉಚಿತವಾದ ಉಪಾಯ ಸಹಾಯಕ ಪುರುಷರ ಮತ್ತು ದ್ರವ್ಯದ ಸಮೃದ್ಧಿ ತನ್ನ ತೊಂದರೆಗಳಿಗೆ ತಕ್ಕ ಪ್ರತೀಕಾರ, ದೇಶಕಾಲಗಳ ಸರಿಯಾದ ತಿಳುವಳಿಕೆ, ಕಾರ್ಯಸಿದ್ಧಿ ಎಂಬ ಐದು ಅಂಗಗಳನ್ನು ತಿಳಿದ,

ಕೃತಿಭಿ: = ಕುಶಲರಾದ ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಂದ, ಮಂತ್ರಿಗಳಿಂದ,

ತ್ರಯಾಣಾಂ = ಮೂರು ಸಂಖ್ಯೆಯ,

ಉದಯಾನಾಂ = ಅರುಣೋದಯ, ಉಷೋದಯ, ಸೂರ್ಯೋದಯ ಇವುಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಮಿತ್ರೋದಯ, ಭೂಮ್ಯುದಯ, ಕೋಶೋದಯ ಇವುಗಳಿಗೆ,

ಅನುಮತಾತ್ಮಾ = ಸಮತವಾದ ಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳ,

ತ್ರಿಶಕ್ತಿ: = ಪ್ರಕಾಶನ, ತಾಪನ (ಸೆಕೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದು), ಆಹ್ವಾನನ (ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವುದು) ಎಂಬ ಮೂರು ಶಕ್ತಿಗಳುಳ್ಳ, ಉತ್ಸಾಹಶಕ್ತಿ, ಪ್ರಭುಶಕ್ತಿ ಮಂತ್ರಶಕ್ತಿ ಎಂಬ ಮೂರು ಶಕ್ತಿಗಳುಳ್ಳ,

ಅಂತ: = ತನ್ನ (ಸೂರ್ಯನ) ಮಂಡಲದೊಳಗೆ, ದೇಶದೊಳಗೆ,

ಅತಿಬೃಹತ್ = ಅತ್ಯಂತ ದೊಡ್ಡದಾದ (ಪೂರ್ಣವಾದ),

ಷಡ್ಗುಣಂ = ಪೂರ್ಣ, ಐಶ್ವರ್ಯ, ಸಾಮರ್ಥ್ಯ, ಕೀರ್ತಿ, ಸಂಪತ್ತು, ಜ್ಞಾನ, ವೈರಾಗ್ಯ ಎಂಬ ಆರು ಗುಣಗಳುಳ್ಳ, ಸಂಧಿ, ವಿಗ್ರಹ (ಯುದ್ಧ), ಯಾನ (ಯುದ್ಧ ಪ್ರಯಾಣ), ಆಸನ (ಸುಮ್ಮನೆ ಕುಳಿತು ಕೊಳ್ಳುವುದು), ದ್ವೈದ್ಯಭಾವ (ಭೇದೋಪಾಯ ಮಾಡುವುದು), ಆಶ್ರಯ (ಶತ್ರುವು ತನಗಿಂತ ಬಲಿಷ್ಠನಾಗಿದ್ದಾಗ ಇನ್ನೊಬ್ಬನನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸುವುದು) ಎಂಬ ಆರು ಗುಣಗಳುಳ್ಳ,

ಸ್ವಾತ್ಮತೇಜ: = ತನ್ನ ಸ್ವಾಮಿಯಾದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಅಧೀನವಾದ ಮತ್ತು ತನ್ನ ತೇಜಸ್ಸನ್ನು (ಮತ್ತು ಸ್ವರೂಪ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು)

ದಧತ್ = ಧರಿಸಿದ,

ಅಹಿಮರೋಚಿ: = ಉಷ್ಣಕಿರಣಗಳುಳ್ಳ ಸೂರ್ಯನೆಂಬ,

ಚಕ್ರವರ್ತಿ ತು = ಸಾರ್ವಭೌಮನಾದರೋ,

ಉದಯಂ = ಅಭ್ಯುದಯವನ್ನು

ಅಗಮತ್ = ಹೊಂದಿದನು. (ರೂಪಕ ಸಂಕೀರ್ಣ ಶ್ಲೇಷಾಲಂಕಾರ) (ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯ ಮತ್ತು ರಾಜನ ಪರವಾಗಿ ಪದಗಳಿಗೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅರ್ಥವಿರುವುದನ್ನು ಗಮನಿಸಬೇಕು).

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಚಕ್ರವರ್ತಿಯು ಒಳ್ಳೆಯ ಮಂತ್ರಿಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರಬೇಕು. ಸ್ನೇಹಿತರ ಮತ್ತು ತನ್ನ ರಾಜ್ಯದ ವಿಳಿಗೆಗೆ ಬೇಕಾದ ರೀತಿಯ ಸರಿಯಾದ ಮಂತ್ರಾಲೋಚನೆಯನ್ನು ತಿಳಿದ ಆ ಮಂತ್ರಿಗಳು ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಆರಂಭಿಸಬೇಕಾದ ಯುಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಡುವರು (2) ಸಹಾಯಕರಾದ ಸೇವಕರನ್ನು ಸೇನೆಯವರನ್ನು ಇತರ ರಾಜರನ್ನೂ ಸೇರಿಸುವರು. ಕಾರ್ಯಸಿದ್ಧಿಗೆ ಬೇಕಾದ ಹಣದ ಸಂಗ್ರಹವನ್ನು ಮಾಡಿಸುವರು (3) ರಾಜನಿಗೆ ಬರುವ ಅಥವಾ ಬರಲಿರುವ ಅವನತಿಗೆ ಪ್ರತೀಕಾರವನ್ನು ತಿಳಿಸುವರು. (4) ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ದೇಶಕಾಲಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವರು (5) ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿ ಕೊಡುವರು. ಬುದ್ಧಿವಂತರಾದ ಅವರ ಮಂತ್ರಾಲೋಚನೆ ಮತ್ತು ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ರಾಜನ ಮಿತ್ರರ ವಿಳಿಗೆ, ಹಾಗೆಯೇ ಯಥೋಚಿತವಾದ ಅವನ ರಾಜ್ಯದ ವಿಸ್ತಾರ ಮತ್ತು ಖಜಾನೆಯ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಎಂಬ ಮೂರು ವಿಧವಾದ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗಳು ಉಂಟಾಗುವುವು. ಚಕ್ರವರ್ತಿಯು ತನ್ನ ಯೋಗ್ಯರಾದ ಮಂತ್ರಿಗಳು ಮಾಡುವ ಈ ಕಾರ್ಯಸಾಧನೆಗಳಿಗೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ

ನಡೆದುಕೊಂಡು ಈ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಪ್ರೇರಣೆಯಾಗಿರುವನು. ಇಂತಹ ಅಭ್ಯುದಯಗಳನ್ನು ಹೊಂದಲು ಅವನು ಯೋಗ್ಯನಾಗಿರುವನು. ಆ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಭುಶಕ್ತಿ, ಉತ್ಸಾಹಶಕ್ತಿ ಮತ್ತು ಮಂತ್ರಶಕ್ತಿಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಶಕ್ತಿಗಳು ಪರಿಪೂರ್ಣವಾಗಿರುವುವು. (ಬೊಕ್ಕಸ ಮತ್ತು ಸೈನ್ಯಗಳ ಶಕ್ತಿಯೇ 'ಪ್ರಭುಶಕ್ತಿ', ಸಂಧಿ, ಯುದ್ಧ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ವ್ಯವಸ್ಥೆಗೊಳಿಸಿ ತನ್ನ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮುಂದುವರಿಸುವುದು 'ಉತ್ಸಾಹಶಕ್ತಿ', ಸಮರ್ಥರಾದ ಸಚಿವರ ಸಲಹೆಗಳಿಂದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವ ರೀತಿ ನೀತಿಗಳನ್ನು ತಿಳಿದು ಕೆಲಸ ನಡೆಸುವುದು 'ಮಂತ್ರಶಕ್ತಿ'ಯು) ಚಕ್ರವರ್ತಿ ತನಗೆ ಅಧೀನವಾದ ದೇಶದೊಳಗೆ ತನ್ನ ಆಜ್ಞಾ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವನು. ತನ್ನಲ್ಲಿ ಪರಿಪೂರ್ಣವಾದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವನು. ಅಂತಹ ರಾಜನು ಕಾಲ ದೇಶ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿದು ಸಂಧಿಯನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವನು. ತನ್ನ ಶಕ್ತಿಯು ಪರಿಪೂರ್ಣವಾಗಿದ್ದಾಗ ಯುದ್ಧವನ್ನು ಮಾಡುವನು, ಕೆಲವು ಬಾರಿ ಯುದ್ಧ ಸಿದ್ಧತೆ ಮಾಡುತ್ತಾ ಇದ್ದು ಯುದ್ಧ ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡಿಸುತ್ತಾ ಸೇನೆಯ ಕವಾಯತ್ತು ಚಲನವಲನಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಸುತ್ತಾ ಇರುವನು. ಶತ್ರುವು ತನಗಿಂತ ಬಲವಂತನಾಗಿದ್ದಾಗ ಕೆಲವು ಬಾರಿ ಉದಾಸೀನನಾಗಿ ಸುಮ್ಮನಿರುವನು, ಕೆಲವು ಬಾರಿ ಭೇದೋಪಾಯವನ್ನು ಮಾಡುವನು, ಇನ್ನು ಕೆಲವು ಬಾರಿ ತನಗಿಂತ ಬಲಿಷ್ಠನಾದ ಮತ್ತೊಬ್ಬ ರಾಜನನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸುವನು. ಹೀಗೆ ಆರು ಗುಣಗಳಿಂದ ಒಬ್ಬ ನಾವಕಭೂಮರಾಜನು ವಿಳಿಗೆಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಿರುವನು.

ಜ್ಞಾನಿಗಳು ಜಪಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಗಾಯತ್ರಾದಿ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ತಿಳಿದು, ಹೃದಯ, ಶಿರಸ್ಸು, ಶಿಖಾ, ಕವಚ, ಅಸ್ತ್ರ ಎಂಬ ಪಂಚಾಂಗಗಳನ್ನು ಅರಿತಿರುತ್ತಾರೆ. ಅರುಣೋದಯ, ಉಷೋದಯ (ಪ್ರಾತಃಕಾಲದ ಆರಂಭ) ಸೂರ್ಯೋದಯ ಎಂಬ ಮೂರು ಉದಯಗಳಿಗೆ ಅನುಗುಣವಾದ ಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳ ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಅವರು ಹೃದಯ ಮುಂತಾದ ಪಂಚಾಂಗ ನ್ಯಾಸ ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಗಾಯತ್ರೀ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಧ್ಯಾನಿಸುತ್ತಾ ಆರಾಧಿಸುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆ ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಇಷ್ಟವಾದ ಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳ ಸೂರ್ಯನು ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುವ ಶಕ್ತಿ ತಾಪವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವ ಶಕ್ತಿ, ಮಳೆ ಮುಂತಾದವುಗಳ ಮೂಲಕ ಸಂತೋಷ ಗೊಳಿಸುವ ಶಕ್ತಿ ಎಂಬ ಮೂರುಶಕ್ತಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುತ್ತಾನೆ. ತನ್ನ ಬಿಂಬದಲ್ಲಿರುವ ಪೂರ್ಣೈಶ್ವರ್ಯ, ವೀರ್ಯ, ಕೀರ್ತಿ, ಸಂಪತ್ತು, ಜ್ಞಾನ ವೈರಾಗ್ಯಗಳೆಂಬ ಆರು ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನ ತೇಜಸ್ಸಿಗೆ ಅಧೀನವಾದ ತೇಜಸ್ಸು ಉಳ್ಳವನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ತಾನೂ ಕೂಡ ತನ್ನ ಯೋಗ್ಯತೆಗನುಸಾರವಾಗಿ ಪೂರ್ಣೈಶ್ವರ್ಯಾದಿ ಆರು ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುತ್ತಾನೆ. ಬಿಸಿಯಾದ ಪ್ರಕಾಶವುಳ್ಳ ತೇಜಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಇಂತಹ ಉಷ್ಣಪ್ರಕಾಶವುಳ್ಳವರಿಗೆ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯಾದ ಸೂರ್ಯನು ಆಗ ಉದಯಿಸಿದನು. ಒಬ್ಬ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯು ಅಭ್ಯುದಯವನ್ನು ಹೊಂದುವಂತೆ ಸೂರ್ಯನೂ ಉದಯಿಸಿದನು.

ಚಕ್ರವರ್ತಿಯು ಉಚಿತವಾದ ಮಂತ್ರವುಳ್ಳ ಪಂಚಾಂಗವನ್ನು ಬಲ್ಲ ಸಮರ್ಥರಾದ ಮಂತ್ರಿಗಳಿಂದ ಮಿಶ್ರೋದಯಾದಿ ಮೂರು ಉದಯಗಳನ್ನು ಹೊಂದಲೂ ಸಮರ್ಥನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಪ್ರಭುಶಕ್ತಿ ಮೊದಲಾದ ಮೂರು ಶಕ್ತಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದು ತನ್ನ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಭಾವಶಾಲಿಯಾಗಿದ್ದು ಸಂಧಿವಿಗ್ರಹಾದಿ ಷಡ್ಗುಣ ಪರಿಪೂರ್ಣವಾದ ತನ್ನ ಸ್ವರೂಪಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಉಷ್ಣಪ್ರಕಾಶವುಳ್ಳ ತೇಜಸ್ಸುಗಳಿಗೆ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯಾದ ಸೂರ್ಯನೂ ಹೃದಯಾದಿ ಪಂಚಾಂಗನ್ಯಾಸವನ್ನು ಬಲ್ಲ ಮಂತ್ರಜಪವನ್ನು ಮಾಡುವ ಗಾಯತ್ರಾದಿ ಜಪಗಳಿಗೆ ಬೇಕಾದ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಅರಿತ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಂದ ಅರುಣೋದಯಾದಿ ಮೂರು ಉದಯಗಳಲ್ಲಿ ಧ್ಯಾನಿಸಲು ಯೋಗ್ಯನು ಎಂಬುದಾಗಿ ಸಂಮತನಾಗಿರುವನು. ಪ್ರಕಾಶನೀ ಮೊದಲಾದ ಮೂರು ಶಕ್ತಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ತನ್ನೊಳಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಪೂರ್ಣವಾದ ಪೂರ್ಣೈಶ್ವರ್ಯಾದಿ ಷಡ್ಗುಣವುಳ್ಳ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನ ತೇಜಸ್ಸನ್ನು ಧರಿಸಿ ಅವನಿಗೆ ಅಧೀನನಾಗಿ ತಾನೂ ಸದ್ಗುಣಭರಿತನಾಗಿ ತೇಜಸ್ಸನ್ನು ಹೊರಹೊಮ್ಮುತ್ತಾ ಆಗ ಉದಯಿಸುತ್ತಾನೆ.

ಇಲ್ಲಿ ಭಾವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ— ಅರುಣೋಷ್ಣವೈಶ್ವಕಾಣಾಮುದಯಾಸ್ತ್ರಯಃ ಮಿತ್ರಫಲಕೋಶಾನಾಮುದಯಾಶ್ಚ = ಮೂರು ಉದಯಗಳಿಂದರೆ ಸೂರ್ಯನ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅರುಣೋದಯ ಉಷಾ ಉದಯ,

ಸೂರ್ಯೋದಯಗಳು. ಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಮಿತ್ರೋದಯ, ಭೂಮ್ಯುದಯ, ಕೋಶೋದಯ ಎಂಬ ಮೂರು ಉದಯಗಳು. 'ಮಂತ್ರಾಃ ಗಾಯತ್ಯಾದ್ಯಾಃ ಗೋಪ್ಯಾಃ ವ್ಯವಹರಣವಿಶೇಷಾಶ್ಚ' = ಮಂತ್ರ ಎಂದರೆ (ಸೂರ್ಯನ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ) ಗಾಯತ್ರೀ ಮುಂತಾದ ರಹಸ್ಯವಾದ ಉಪಾಸನೆಯ ವಿದ್ಯೆಗಳು, ರಾಜನ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ರಹಸ್ಯವಾಗಿಡಬೇಕಾದ ವ್ಯವಹಾರ ವಿಶೇಷಗಳು. ಹೃದಯಶಿರಃ ಶಿಖಾಕವಚಾಸ್ತ್ರಾಣಿ ಪಂಚಂಗಾನಿ, ಕರ್ಮಣಾಂ ಆರಂಭೋಪಾಯಃ ಪುರುಷದ್ರವ್ಯಸಂಪತ್ ವಿನಿಷಾತಪ್ರತೀಕಾರಃ ದೇಶ ಕಾಲಾವೇಕ್ಷಣಂ ಕಾರ್ಯ ಸಿದ್ಧಿರಿತಿ ಚ = ಪಂಚಾಂಗಗಳೆಂದರೆ ಸೂರ್ಯನ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಹೃದಯ, ಶಿರಸ್ಸು ಶಿಖಾ, ಕವಚ, ಆಸ್ತ್ರಗಳು, (ಮಂತ್ರದ ಒಂದೊಂದು ಭಾಗವನ್ನು ತತ್ಸವಿತುಃ ಹೃದಯಾಯ ನಮಃ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾ ಹೃದಯಾದಿ ಗಳನ್ನು ಮುಟ್ಟುವುದು) ರಾಜನ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯಗಳ ಆರಂಭೋಪಾಯ, ಪುರುಷದ್ರವ್ಯ ಸಮೃದ್ಧಿ ಆಪತ್ತುಗಳಿಗೆ ಪ್ರತೀಕಾರ, ದೇಶಕಾಲಗಳ ನಿರೀಕ್ಷಣ, ಕಾರ್ಯಸಿದ್ಧಿ ಎಂಬುದಾಗಿ ಐದು ಅಂಗಗಳು. ಪ್ರಕಾಶನ ತಪನಾಹ್ವಾನ ಶಕ್ತಿಯಸ್ಥಿತ್ಯಃ ಆಹ್ವಾನನಂ ವೃಷ್ಟ್ಯಾ, ಉತ್ಸಾಹ ಮಂತ್ರ ಪ್ರಭುತ್ವ ಶಕ್ತಿಯಶ್ಚ = ತ್ರಿಶಕ್ತಿ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶನ, ತಪನ, ಆಹ್ವಾನ ಶಕ್ತಿಗಳು ಮೂರು, ಆಹ್ವಾನ ಎಂದರೆ ಮಳೆಯನ್ನು ಸುರಿಸಿ ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ರಾಜನ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಉತ್ಸಾಹಶಕ್ತಿ ಮಂತ್ರಶಕ್ತಿ ಪ್ರಭುತ್ವಶಕ್ತಿಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಶಕ್ತಿಗಳು. ಸ್ವಾತ್ಮತೇಜಃ ಸ್ವಸ್ಥಾಪ್ತಮನೋ ವಿಷ್ಣೋಷ್ಠೋತಿಃ ಸುಷ್ಣಾಪ್ತಃ ಪರಾಕ್ರಮಶ್ಚ = ಸ್ವಾತ್ಮತೇಜಃ ಎಂದರೆ ತನ್ನ ಸ್ವಾಮಿಯಾದ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನ ಜ್ಯೋತಿಸ್ಸು ಎಂದು ಸೂರ್ಯ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅರ್ಥ, ಸರಿಯಾಗಿರುವ ತನ್ನ ಪರಾಕ್ರಮ ಎಂದು ರಾಜನ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅರ್ಥ.

ಐಶ್ವರ್ಯಸ್ಯ ಸಮಗ್ರಸ್ಯ ವೀರ್ಯಸ್ಯ ಯಶಃ ಶ್ರಿಯಃ |

ಜ್ಞಾನವಿಜ್ಞಾನಯೋಶ್ಚೈವ ಪಕ್ಷಾಂ ಭಗ ಇತಿರೇಕಾ ||

ಇತಿ ಪಕ್ಷಾಣಾಃ = ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ ಐಶ್ವರ್ಯ ಅಂದರೆ ಸ್ವಾಮಿತ್ವ ಪ್ರಾರಂಭಮಾಡಿದ್ದನ್ನು ಕೊನೆ ಹೊಂದಿಸುವ ಸಂಪೂರ್ಣ ಶಕ್ತಿಯೇ ವೀರ್ಯ, ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ ಕೀರ್ತಿ, ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ ಸಂಪತ್ತು, ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ ಜ್ಞಾನ ಮತ್ತು ವಿಜ್ಞಾನಗಳು ಈ ಆರರ ಸಮುದಾಯಕ್ಕೆ ಭಗ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಈ ಆರು ಗುಣಗಳು ಸಮುದಾಯರೂಪವೇ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನು. ಇಂತಹ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನೆಂಬ ತೇಜಸ್ಸನ್ನು ತನ್ನೊಳಗೆ ಧರಿಸಿರುವವನು ಎಂದು ಸೂರ್ಯ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅರ್ಥ.

ಸಂಧಿಂ ಚ ವಿಗ್ರಹಂ ಚೈವ ಯಾನಮಾಸನಮೇವ ಚ |

ಧ್ವಂಧ್ವೀಭಾವಂ ಸಂಶ್ರಯಂ ಚ ಪಕ್ಷಾಣಾನ್ ಕವಯೋ ವಿಧುಃ ||

ಇತಿ ಚ = ಸಂಧಿ, ವಿಗ್ರಹ, ಯಾನ, ಆಸನ, ಧ್ವಂಧ್ವೀಭಾವ, ಸಂಶ್ರಯ ಎಂಬುದಾಗಿ ರಾಜ್ಯಶಾಸ್ತ್ರ ಪಂಡಿತರು ರಾಜನಿಗೆ ಆರು ಗುಣಗಳಿರಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ ಎಂಬ ಪ್ರಮಾಣಾನುಸಾರವಾಗಿ ರಾಜನ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸಂಧಿ ಮುಂತಾದ ಆರು ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ತನ್ನ ಪರಾಕ್ರಮವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಈ ರೀತಿ ಈ ಶ್ಲೋಕದ ಅನೇಕ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಕವಿಗಳಾದ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರೇ ಸ್ವತಃ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ.

ವಿಗ್ರಹ ಮತ್ತು ಕೋಶ—

ಅಹಿಮರೋಚಿಶ್ಚಕ್ರವರ್ತಿಃ— ಹಿಮಂ ನ ಭವತೀತಿ ಅಹಿಮಂ | ಅಹಿಮಂ ರೋಚಿಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ

ಅಹಿಮರೋಚಿಃ, (ಸೂರ್ಯ, ಹಿಮ = ಶೀತ) 'ತುಷಾರಃ ಶೀತಲಃ ಶೀತಃ ಹಿಮಃ ಸಪ್ತಾನ್ಯಲಿಂಗಕಾಃ'

ಅಮರ, ರೋಚಿಃ = ಪ್ರಕಾಶ, 'ರೋಚಿಃ ಶೋಚಿರುಭೇ ಕ್ಷೀಬೇ ಪ್ರಕಾಶೋ ದ್ಯೋತ ಆತಪಃ' ಅಮರ,

ಅಹಿಮರೋಚಿರೇವ ಚಕ್ರವರ್ತಿ ಅಹಿಮರೋಚಿಶ್ಚಕ್ರವರ್ತಿಃ | ಚಕ್ರವರ್ತಿಃ = ಸರ್ವ ಭೂಮಿಯ

ಅಧಿಪತಿ, ರಾಜರಿಗೆ ರಾಜ, 'ಮಹಾರಾಜ ಚಕ್ರವರ್ತಿ ಸಾರ್ವಭೌಮಃ' ಅಮರ |

ಉಚಿತಮಂತ್ರಾಃ— ಉಚಿತಃ ಮಂತ್ರಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಉಚಿತಮಂತ್ರಾಃ |

ಪಂಚಾಂಗವಿದ್ವಿ— ಪಂಚ ಚ ತಾನಿ ಅಂಗಾನಿ ಚ ಪಂಚಾಂಗಾನಿ, ತಾನಿ ವಿದಂತೀತಿ ಪಂಚಾಂಗವಿದಃ ತೈಃ |
'ಕೃತಿಭಿಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಕೃತೀ ಎಂದರೆ ಬುದ್ಧಿವಂತ, 'ಕೃತೀ ಕುಶಲ ಇತ್ಯಪಿ' ಅಮರ |

ಅನುಮತಾತ್ಮಾ— ಅನುಮತಃ ಆತ್ಮಾ ಯಸ್ಯಸಃ ಅನುಮತಾತ್ಮಾ | ತ್ರಯಾಣಾಂ ಉದಯಾನಾಂ
ಅನುಮತಾತ್ಮಾ ಎಂದರೆ ಅರುಣೋದಯಾನಂತರ ಉಷ್ಣನ ಉದಯ ಅನಂತರ ಸೂರ್ಯೋದಯ
ಎಂದು ತನ್ನ ಸಂಚಾರ ಕಾಲದ ನಿಯಮವುಳ್ಳವನು ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ತ್ರಿಶಕ್ತಿಃ— ತಿಸ್ರಃ ಶಕ್ತಯಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ತ್ರಿಶಕ್ತಿಃ ಪದಾರ್ಥ ಪ್ರಕಾಶನ, ತಾಪನ ಮತ್ತು ಆಹ್ಲಾದನ ಎಂಬ ಮೂರು
ಶಕ್ತಿಗಳುಳ್ಳವನು ಎಂದು ಸೂರ್ಯಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅರ್ಥ.

ಅಗ್ನಿ ಪ್ರಾಸ್ತಾಹುತಿಃ ಸಮ್ಯಗಾದಿತ್ಯಮುಪತಿಷ್ಠತೇ |

ಆದಿತ್ಯಾಜ್ಞಾಯತೇ ವೃಷ್ಟಿ ವೃಷೈರನ್ಯಂ ತತಃ ಪ್ರಜಾಃ ||

ಎಂದು ಮನುಷ್ಯತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮಿಸಿದ ಆಹುತಿಯು ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ಸೇರಿ, ಸೂರ್ಯನಿಂದ
ಮಳೆಯಾಗಿ, ಮಳೆಯಿಂದ ಬೆಳೆ-ಅನ್ನವು ಉಂಟಾಗಿ, ಅದರಿಂದ ಪ್ರಜೆಗಳು ಬೆಳೆಯುವುದರಿಂದ ಸೂರ್ಯನಲ್ಲಿ ಆಹ್ಲಾದನ
ಶಕ್ತಿಯೂ ಇದೆಯೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ.

ಅತಿಬೃಹತ್ - ಅತ್ಯಂತಂ ಬೃಹತ್ ಅತಿಬೃಹತ್ |

ಷಡ್ಗುಣಂ- ಷಟ್ ಗುಣಾಃ ಯಸ್ಯ ಶತ್ ಷಡ್ಗುಣಂ,

ಸ್ವಾತ್ಮತೇಜಃ- ಸ್ವಸ್ಯ ಆತ್ಮಾ ಸ್ವಾತ್ಮಾ ಸ್ವಾತ್ಮನಃ ತೇಜಃ ಸ್ವಾತ್ಮತೇಜಃ |

ರಾಜನ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಮಂತ್ರ ಎಂದರೆ ರಹಸ್ಯವಾದ ಸಮಾಲೋಚನೆ, 'ವೇದಭೇದೇ ಗುಪ್ತವಾದೇ ಮಂತ್ರಃ' ಎಂದು
ವಿಶ್ವಕೋಶವಿದೆ. ಮಂತ್ರಗಳು ತಿಳಿದಿರಬೇಕಾದ ಪಂಚಾಂಗಗಳನ್ನು ಛಲಾರಿಯ ಮತ್ತು ವಿಶ್ವಪ್ರತೀರ್ಥಿಯದಲ್ಲಿ
ಶ್ಲೋಕಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಕರ್ಮಾರಂಭೋಚಿತೋಪಾಯಃ ಪುರುಷದ್ರವ್ಯಸಂಪದಃ |

ವಿನಿಪಾತಪ್ರತೀಕಾರೋ ದೇಶಕಾಲಾವಲೋಕನಂ |

ಕಾರ್ಯಸಿದ್ಧಿರಿತಿ ಪ್ರೋಕ್ತಮಂಗಾನಾಂ ಪಂಚಕಂ ಬುದ್ಧೈಃ ||

ಈ ಐದು ಅಂಗಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹಿಂದೆಯೇ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಗಾಯತ್ರಾದಿ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಜಪಿಸುವವರು
ಮಾಡಬೇಕಾಗಿರುವ ಹೃದಯಾದಿ ಪಂಚಾಂಗನ್ಯಾಸವನ್ನು ಹಿಂದೆಯೇ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಓಂ ತತ್ಸವಿತುಃ ಹೃದಯಾಯ ನಮಃ,
ವರೇಣ್ಯಂ ಶಿರಸೇ ಸ್ವಾಹಾ, ಭರ್ಗೋದೇವಸ್ಯ ಶಿಖಾಯೈ ವಷಟ್, ಧೀಮಹಿ ಕವಚಾಯ ಹುಮ್, ಧಿಯೋ ಯೋನಃ
ನೇತ್ರಾಭ್ಯಾಂ ವೌಷಟ್, ಪ್ರಚೋದಯಾತ್ ಅಸ್ತಾಯ ಘಟ್ ಇವೇ ಗಾಯತ್ರೀ ಮಂತ್ರದ ಪಂಚಾಂಗಗಳು.

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಗಮತ್ - ಅಗಮತ್ ಅಗಮತಾಂ ಅಗಮನ್, ಅಗಮಃ ಅಗಮತಂ ಅಗಮತ, ಅಗಮಂ
ಅಗಮಾವ ಅಗಮಾಮ | ಗಮ್ ಲೃ ಗತೌ ಸಕರ್ಮಕ ಅನಿಟ್ ಪರಸ್ಮೈ ಲುಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನಂ.
'ಪುಷಾದಿದ್ಯುತಾದಿಲ್ಪದಿತಃ ಪರಸ್ಮೈ ಪದೇಷು' (ಸೂತ್ರ 3.1.55) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಜ್.

ಪ್ರಯೋಗ— ಶತ್ರು ಉಚಿತಮಂತ್ರೈಃ ಪಂಚಾಂಗವಿದ್ವಿಃ ಕೃತಿಭಿಃ ತ್ರಯಾಣಾಂ ಉದಯಾನಾಂ ಅನುಮತಾತ್ಮನಾ,
ಅಂತಃ ಅತಿಬೃಹತ್ ಷಡ್ಗುಣಂ ಸ್ವಾತ್ಮತೇಜಃ ದಧತಾ ಅಹಿಮರೋಚಿಶ್ಚಕ್ರವರ್ತಿನಾ ತು ಉದಯಃ ಅಗಾಮಿ
(ಕರ್ಮಣಃ) |

ಅವತಾರಿಕಾ— ಸಿಂಹವು ಆನೆಗಳನ್ನು ಸಂಹರಿಸುವಂತೆ ಸೂರ್ಯನು ಕತ್ತಲೆಯ ರಾತ್ರಿಯನ್ನು ನಾಶಗೊಳಿಸಿ ಉದಯಿಸಿದನು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ತಿಮಿರನಿಕರಕುಂಭಿವ್ರಾತಮತ್ಯಂತತೀವ್ರಂ

ಸ್ಥಿರತರಮಖಿಲಾನಾಂ ಪ್ರಾಣಿನಾಂ ರುದ್ಧಮಾರ್ಗಮ್ |

ಭುವನಭವನಪೂರ್ಣಂ ಭಾನುಮಾನಂಜನಾಭಂ

ಹರಿವ ನಖರೈಃ ಪ್ರಾಗ್ರಶ್ಮಿಜಾಲೈರ್ನಿರಾಸ || 15 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ತಿಮಿರನಿಕರಕುಂಭಿವ್ರಾತಂ, ಅತ್ಯಂತತೀವ್ರಂ, ಸ್ಥಿರತರಂ, ಅಖಿಲಾನಾಂ, ಪ್ರಾಣಿನಾಂ, ರುದ್ಧಮಾರ್ಗಂ, ಭುವನಭವನಪೂರ್ಣಂ, ಭಾನುಮಾನ್, ಅಂಜನಾಭಂ, ಹರಿಃ, ಇವ, ನಖರೈಃ, ಪ್ರಾಕ್, ರಶ್ಮಿಜಾಲೈಃ, ನಿರಾಸ |

ಅನ್ವಯ— ಭಾನುಮಾನ್, ಅತ್ಯಂತತೀವ್ರಂ, ಸ್ಥಿರತರಂ, ಅಖಿಲಾನಾಂ, ಪ್ರಾಣಿನಾಂ, ರುದ್ಧಮಾರ್ಗಂ, ಭುವನ-ಭವನಪೂರ್ಣಂ, ಅಂಜನಾಭಂ, ತಿಮಿರನಿಕರಕುಂಭಿವ್ರಾತಂ, ಪ್ರಾಕ್, ರಶ್ಮಿಜಾಲೈಃ, ಹರಿಃ, ಇವ, ನಿರಾಸ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಭಾನುಮಾನ್ = ಒಳ್ಳೆಯ ಕಿರಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸೂರ್ಯನು,

ಅತ್ಯಂತತೀವ್ರಂ = ಬಹಳ ದುಸ್ಸಹವಾದ,

ಸ್ಥಿರತರಂ = ಬಹಳ ದೃಢವಾದ (ಆಳವಾಗಿ ಬೇರೂರಿರುವ),

ಅಖಿಲಾನಾಂ = ಎಲ್ಲಾ,

ಪ್ರಾಣಿನಾಂ = ಜೀವಸಮೂಹಗಳ,

ರುದ್ಧಮಾರ್ಗಂ = ಮಾರ್ಗವನ್ನು ತಡೆದಿರುವ (ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ ಮಾರ್ಗವುಳ್ಳ),

ಭುವನಭವನಪೂರ್ಣಂ = ಲೋಕವೆಂಬ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ತುಂಬಿರುವ,

ಅಂಜನಾಭಂ = ಕಾಡಿಗೆಯಂತಹ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳ,

ತಿಮಿರನಿಕರಕುಂಭಿವ್ರಾತಂ = ಕತ್ತಲೆಯ ಸಮೂಹವೆಂಬ ಆನೆಗಳ ಸಮೂಹವನ್ನು

ಪ್ರಾಕ್ = ಮೊದಲು,

ರಶ್ಮಿಜಾಲೈಃ = ಕಿರಣಗಳ ಸಮೂಹಗಳಿಂದ,

ನಖರೈಃ = ಉಗುರುಗಳಿಂದ,

ಹರಿಃ ಇವ = ಸಿಂಹದಂತೆ,

ನಿರಾಸ = ನಿರಾಕರಿಸಿದನು. (ನಿವಾರಿಸಿದನು)

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಆನೆಗಳು ಅತ್ಯಂತ ಕ್ರೂರವಾಗಿಯೂ, ಭಯಂಕರವಾಗಿಯೂ ಇರುವವು. ಕಾಡು ನೆಲದ ಮೇಲೆ ದೃಢವಾಗಿ ನಿಂತು ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ದಾರಿಗೆ ಅಡ್ಡವಾಗಿರುತ್ತವೆ. ತಾವು ನಿಂತಿರುವ ಪ್ರದೇಶವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಆವರಿಸಿಕೊಂಡು ಕಾಡಿಗೆಯ ಕಪ್ಪಿನ ರಾತ್ರಿಯಂತೆ ಕಾಡಿಗೆಯ ಬೆಟ್ಟದಂತೆ ಹೊಳೆಯುತ್ತಿರುತ್ತವೆ. ಅಂತಹ ಆನೆಗಳ ಹಿಂಡನ್ನು ಸಿಂಹವು ತನ್ನ ಮುಂಗಾಲುಗಳ ಉಗುರುಗಳನ್ನು ಮೊದಲು ಮುಂದೆ ಚಾಚಿ ಕುಂಭಸ್ಥಳದ ಮೇಲೆ ಹಾರಿ, ಗಂಡಸ್ಥಳವನ್ನು ಸೀಳಿ ಬಗೆದು ಕೊಲ್ಲುತ್ತದೆ. ಅದರಂತೆ ಕತ್ತಲೆಯೂ ಅತ್ಯಂತ ಕಠಿಣವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಸಹಿಸಲು ಅಸಾಧ್ಯವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಬಹಳ ಆಳವಾಗಿ ಬೇರೂರಿದಂತೆ ಕಾಣಿಸುತ್ತಾ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ ಒಂದು ಹೆಚ್ಚು ದಾರಿ ನಡೆಯಲೂ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದಂತೆ ಲೋಕವೆಂಬ

ಮನೆಯನ್ನು ಪೂರ್ವಿಯಾಗಿ ತುಂಬಿಕೊಂಡಿರುತ್ತದೆ. ಕಾಡಿಗೆಯ ದೊಡ್ಡ ರಾಶಿಯಂತೆ ಕಾಡಿಗೆಯ ಬೆಟ್ಟದಂತೆ ಕಪ್ಪಾದ ಕತ್ತಲೆಯು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಹೆದರಿಕೆಯನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಸೂರ್ಯನು ಉದಯಿಸುತ್ತಾ ತನ್ನ ಮಂಡಲವು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಬರುವುದಕ್ಕೆ ಮೊದಲೇ ತನ್ನ ಕಿರಣಗಳನ್ನು ಮುಂದಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸಿ ಆ ಕತ್ತಲೆಯ ರಾಶಿಯನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ವಾಸಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯಕಿರಣಗಳಿಂದ ಕತ್ತಲೆಯು ಕರಗಿ ಅರುಣೋದಯವಾಯಿತು. ಸೂರ್ಯೋದಯವು ಸಮೀಪಿಸಿತು ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ. ಇಲ್ಲಿ ರೂಪಕೋಜ್ಜೀವಿತವಾದ ಉಪಮಾಲಂಕಾರವಿದೆ.

ವಿಗ್ರಹ—

ತಿಮಿರನಿಕರಕುಂಭವ್ರಾತಂ— ತಿಮಿರಾಣಾಂ ನಿಕರಃ ತಿಮಿರನಿಕರಃ, ಕುಂಭಃ ಏಷಾಂ ಅಸ್ತಿತಿ ಕುಂಭನಃ, ಕುಂಭನಾಂ ವ್ರಾತಃ ಕುಂಭವ್ರಾತಃ, ತಿಮಿರನಿಕರಃ ಏವ ಕುಂಭವ್ರಾತಃ ತಿಮಿರನಿಕರಕುಂಭವ್ರಾತಃ ತಂ |

ಅತ್ಯಂತತೀವ್ರಂ— ಅತಿಕ್ರಾಂತಃ ಅಂತಂ ಅತ್ಯಂತಂ, ಅತ್ಯಂತಂ ತೀವ್ರಃ ಅತ್ಯಂತತೀವ್ರಃ ತಂ |

ಸ್ಥಿರತರಃ— ಅತಿಶಯೇನ ಸ್ಥಿರಃ ಸ್ಥಿರತರಃ ತಂ | (ಸೂರ್ಯಪ್ರಕಾಶದ ಹೊರತು ಬೇರೆ ಯಾವ ಪ್ರಕಾಶದಿಂದಲೂ ನಿವಾರಿಸಲು ಅಸಾಧ್ಯವಾದ, ಉಪಮಾನ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸಿಂಹದ ಹೊರತು ಮತ್ಯಾವುದರಿಂದಲೂ ಕೊಲ್ಲಲು ಅಸಾಧ್ಯ)

ರುದ್ಧಮಾರ್ಗಃ— ರುದ್ಧಃ ಮಾರ್ಗಃ ಯೇನ ಸಃ ರುದ್ಧಮಾರ್ಗಃ ತಂ | (ಓಡಾಡುವುದೇ ಮುಂತಾದ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಾದ)

ಭುವನಭವನಪೂರ್ಣಂ— ಭುವನಂ ಏವ ಭವನಂ ಭುವನಭವನಂ, ಭುವನಭವನೇ ಪೂರ್ಣಃ ಭುವನಭವನಪೂರ್ಣಃ ತಂ |

ರಶ್ಮಿಜಾಲಾನಿ— ರಶ್ಮೀನಾಂ ಜಾಲಾನಿ ರಶ್ಮಿಜಾಲಾನಿ ತೈಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ನಿರಾಸ - ನಿರ್+ಆಸ ಆಸತುಃ ಆಸುಃ, ಆಸಿಥ ಆಸಥುಃ ಆಸ, ಆಸ ಆಸಿವ ಆಸಿವು | ಆಸು (ಅಸ್) ಕ್ಷೇಪಣೇ, ಸಕ, ಸೇಟ್, ಪರ to throw (ಲಟ್ ಅಸ್ತತಿ ದಿವಾದಿ) |

ಕೋಶ— ತಿಮಿರನಿಕರಕುಂಭವ್ರಾತಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ ತಿಮಿರ = ಕತ್ತಲೆ, 'ಅಂಧಕಾರೋಽಸ್ತಿಯಾಂ ಧ್ವಾಂತಂ ತಮಿಸ್ರಂ ತಿಮಿರಂ ತಮಃ' ಅಮರ, ನಿಕರ = ಸಮೂಹ, 'ಸ್ತೋಮೌಘನಿಕರವ್ರಾತವಾರಸಂಘಾತಸಂಚಯಾಃ' ಅಮರ, ಗಂಡಸ್ತಲಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವುಗಳು (ಆನೆಗಳು) ಕುಂಭ = ಆನೆಗಳ ಗಂಡಸ್ತಳದ ಮೇಲಿರುವ ಗುಪ್ತಗಳು, 'ಕುಂಭೌ ಘಟೇಭ ಮೂರ್ಧಾಂಶೌ' ಅಮರ, ವ್ರಾತಃ = ಸಮೂಹ, 'ಸ್ತೋಮೌಘನಿಕರವ್ರಾತ' ಅಮರ, ಪ್ರಾಣಿನಾಂ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಿನ್, ಪ್ರಾಣಿನಃ = ಚೇತನರು, 'ಪ್ರಾಣೇ ತು ಚೇತನೋ ಜನ್ಯೇ ಜಂತು ಜನ್ಯ ಶರೀರೀಣಃ' ಅಮರ, ಭಾನವಃ (ಕಿರಣಗಳು) ಅಸ್ತ ಸಂತೀತಿ ಭಾನುಮಾನಾ = ಸೂರ್ಯನು, 'ಭಾನುಃ ಕಿರಣಸೂರ್ಯಯೋಃ' ವಿಶ್ವ, 'ಭಾನುಃ ಕರೋ ಮರೀಚಿಃ ಸ್ತೀಪುಂಸಯೋಃ' ಅಮರ, 'ಅಂಜನವತ್ (ಅಂಜನ ಪರ್ವತವತ್) ಆಭಾ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಅಂಜನಾಭಃ ತಂ' ಹರಿಃ ಸಿಂಹ, ಯಮಾನಿಲೇಂಧ್ರಜೈದ್ರಾಕರ್ಷವಿಷ್ಣುಸಿಂಹಾಂತರವಾಜಿಷು | ಶುಕಾಒಕಶಿ ಭೇಕೇಷು ಹರಿಃ ನಾ, ಕಪಿಲೇ ತ್ರಿಷು' ಅಮರ, ಇವ = ಅಂತೆ, ಉಪಮಾವಾಚಕ ಶಬ್ದ "ಇವ, ವದ್, ವಾ, ಯಥಾ ಶಬ್ದಾಃ ಉಪಮಾನಾರ್ಥವಾಚಕಾಃ" ದಂಡೀ. ರಶ್ಮಿ = "ಕಿರಣಪ್ರಗ್ರಹಂ ರಶ್ಮೀ" ಅಮರ, ಜಾಲಂ = ಸಮೂಹ, 'ಅನಾಯಗವಾಕ್ಶಕ್ತಾರಕೇಷ್ಟಪಿ' ಅಮರ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಭಾನುಮತಾ ಅತ್ಯಂತತೀವ್ರಃ ಸ್ಥಿರತರಃ ಅಶಿಲಾನಾಂ ಪ್ರಾಣಿನಾಂ ರುದ್ಧಮಾರ್ಗಃ ಭುವನಭವನ ಪೂರ್ಣಃ ಅಂಜನಾಭಃ ತಿಮಿರನಿಕರಕುಂಭವ್ರಾತಃ ಪ್ರಾತ್ ಹರಿಣಾ ಇವ ರಶ್ಮಿಜಾಲೈಃ ನಿರಾಸೇ (ಕಮರ್ಣಿ) |

ಅವತಾರಿಕಾ— ಸೂರ್ಯನು ಉದಯಿಸಿ ತನ್ನ ಕಿರಣಗಳ ಮೂಲಕ ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಹರಡುತ್ತಿರುವುದನ್ನು ನಾಯಕನು ಅನೇಕ ಮಂದಿ ನಾಯಕಿಯರನ್ನು ಕೈಗಳಿಂದ ಎಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುವ ವ್ಯವಹಾರಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾಗಿ ವರ್ತಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಮಧುರಪತಗರಾವಾಃ ಶಾಂತನೈಶಾಂಬುಬಾಷ್ಪಾಃ

ಸಪದಿ ವಿಪುಲರಾಗಾಃ ಸ್ವಾಭಿಸಾರಾತ್ ಪ್ರಸನ್ನಾಃ |

ಅರುಣತರಣಿರತ್ಯಚ್ಛಾಂಬರಾ ದಿಕ್ಪುರಂದ್ರೀಃ

ಸ್ವಿತಸರಸಿಜವತ್ಯಾಃ ಸ್ವೈಃ ಕರೈರಾಲಿಂಗೀ || 16 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಮಧುರಪತಗರಾವಾಃ, ಶಾಂತನೈಶಾಂಬುಬಾಷ್ಪಾಃ, ಸಪದಿ, ವಿಪುಲರಾಗಾಃ, ಸ್ವಾಭಿಸಾರಾತ್, ಪ್ರಸನ್ನಾಃ, ಅರುಣತರಣಿಃ, ಅತ್ಯಚ್ಛಾಂಬರಾಃ, ದಿಕ್ಪುರಂದ್ರೀಃ, ಸ್ವೈಃ, ಕರೈಃ, ಅಲಿಂಗೀ |

ಅನ್ವಯ— ಅರುಣತರಣಿಃ, ಸ್ವೈಃ, ಕರೈಃ, ಮಧುರಪತಗರಾವಾಃ, ಶಾಂತನೈಶಾಂಬುಬಾಷ್ಪಾಃ, ಸಪದಿ, ವಿಪುಲ-ರಾಗಾಃ, ಸ್ವಾಭಿಸಾರಾತ್, ಪ್ರಸನ್ನಾಃ, ಅತ್ಯಚ್ಛಾಂಬರಾಃ, ಸ್ವಿತಸರಸಿಜವತ್ಯಾಃ, ದಿಕ್ಪುರಂದ್ರೀಃ, ಅಲಿಂಗೀ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅರುಣತರಣಿಃ = ಆಗ ತಾನೇ ಉದಯಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಕೆಂಪಾಗಿರುವ ಸೂರ್ಯನು,

ಸ್ವೈಃ = ತನ್ನ

ಕರೈಃ = ಕಿರಣಗಳಿಂದ, ಕೈಗಳಿಂದ,

ಮಧುರಪತಗರಾವಾಃ = ಇಂಪಾದ, ಹಕ್ಕಿಗಳ ಇಂಚರವುಳ್ಳ, ಮನೋಹರವಾದ ಕೋಗಿಲೆ, ಗಿಣಿ ಮುಂತಾದ ಪಕ್ಕಿಗಳ ದನಿಯಂತೆ ದನಿಯುಳ್ಳ,

ಶಾಂತನೈಶಾಂಬುಬಾಷ್ಪಾಃ = ಅಡಗಿಹೋದ (ಕಡಿಮೆಯಾದ), ರಾತ್ರಿಯ ಮಂಜಿನ ನೀರೆಂಬ ಕಣ್ಣೀರುಳ್ಳ, ಶಾಂತವಾದ ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಿಯವಿರಹ ವೇದನೆಯಿಂದ ಉಂಟಾದ ಕಣ್ಣೀರುಳ್ಳ,

ಸಪದಿ = ಕೂಡಲೇ,

ವಿಪುಲರಾಗಾಃ = ಹೆಚ್ಚಾದ ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣವುಳ್ಳ, ಕೂಡಲೇ ಹೆಚ್ಚಾದ ಪ್ರೇಮವುಳ್ಳ,

ಸ್ವಾಭಿಸಾರಾತ್ = ತನ್ನ ವ್ಯಾವನೆಯಿಂದ (ಕಿರಣಪ್ರಕಾಶಗಳ ಮೂಲಕ ಹರಡುವುದರಿಂದ) ತನ್ನ ಆಗಮನದಿಂದ,

ಪ್ರಸನ್ನಾಃ = ನಿರ್ಮಲವಾದ, ಮಂದಹಾಸ ಮಾಡುತ್ತಾ ಸಂತೋಷಗೊಂಡಿರುವ,

ಅತ್ಯಚ್ಛಾಂಬರಾಃ = ಅತ್ಯಂತ ನಿರ್ಮಲವಾದ ಆಕಾಶವುಳ್ಳ ನಿರ್ಮಲವಾದ ಬಟ್ಟೆಯುಳ್ಳ,

ಸ್ವಿತಸರಸಿಜವತ್ಯಾಃ = ಅರಳಿದ ಕಮಲದಂತಹ ಮುಖಗಳುಳ್ಳ,

ದಿಕ್ಪುರಂದ್ರೀಃ = ದಿಕ್ಕುಗಳೆಂಬ ಸೌಭಾಗ್ಯವತಿ ಸ್ತ್ರೀಯರನ್ನು,

ಅಲಿಂಗೀ = ಅಪ್ಪಿಕೊಂಡನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಒಬ್ಬ ಅತಿ ಪ್ರಿಯತಮನಾದ ಪತಿಯು ತನ್ನ ಕಾಂತೆಯರನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಬೇರೆಡೆಗೆ ಹೋಗಿದ್ದನು. ಬೆಳಗಾಗುತ್ತಿರುವಾಗಲೇ ಮನೆಗೆ ಬಂದನು. ಅವನು ತಮ್ಮನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹೋದುದರಿಂದ ಈ ಸುಂದರಿಯರು ತುಂಬಾ ಸಿಟ್ಟುಗೊಂಡಿದ್ದರು. ಆದರೆ ಪ್ರಿಯತಮನು ಬಂದು ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಅವರ ಮೈದಡವಿದಾಗ ಅವರ ಕೋಪವೆಲ್ಲವೂ ಶಾಂತವಾಯಿತು. ರಾತ್ರಿ ಪ್ರಿಯವಿರಹದಿಂದ ಉಕ್ಕಿದ ಕಣ್ಣೀರು ಅಡಗಿತು, ಮಾಯವಾಯಿತು. ಪ್ರಿಯತಮನನ್ನು ನೋಡಿದ

ಕೂಡಲೇ ಪ್ರೇಮವು ಹೆಚ್ಚಾಯಿತು. ಅರಳಿದ ತಾವರೆ ಹೂವುಗಳಂತೆ ಅವರ ಮುಖಗಳು ಸಂತೋಷದ ಮಂದಹಾಸವನ್ನು ಸೂಸಲಾರಂಭಿಸಿದವು. ಸ್ವಚ್ಛವಾದ ಬಿಳಿಯ ಮತ್ತು ಬೇರೆ ಬಣ್ಣದ ಸೀರೆಗಳನ್ನಿಟ್ಟಿರುವ ಅವರು ಕೋಗಿಲೆ, ಗಿಣಿಗಳಂತೆ ಇಂಪಾದ ಮಾತುಗಳನ್ನಾಡುತ್ತಾ ಪ್ರಿಯನನ್ನು ಎದುರುಗೊಂಡಾಗ ಪ್ರೇಮಪೂರ್ಣನಾದ ಕೆಂಪಗೆ ಇರುವ ಅವನು ಎರಡೇ ಆಗಿದ್ದರೂ ಬಹಳವಾಗಿರುವಂತಿರುವ ಕೈಗಳಿಂದ ಅವರನ್ನು ಅಪ್ಪಿಕೊಂಡು ಮುದ್ದಿಸುತ್ತಾನೆ, ಸಮಾಧಾನ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಅದರಂತೆಯೇ ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾತಃಕಾಲವಾಯಿತು. ಸೂರ್ಯೋದಯವಾಯಿತು. ಆಗ ತಾನೇ ಉದಯಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಕೆಂಪಾದ ಸೂರ್ಯನು ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡನು. ಇಂಪಾದ ಪಕ್ಷಿಗಳ ಇಂಚರದಿಂದ ದಿಕ್ಕುಗಳು ಅವನಿಗೆ ಸ್ವಾಗತ ಬಯಸಿದವು. ರಾತ್ರಿ ಬಿದ್ದಿದ್ದ ಇಬ್ಬನಿಯ ನೀರು ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣಗಳ ಸಂಪರ್ಕದಿಂದ ಕಡಿಮೆಯಾಗಿ ಅಡಗಿ ಹೋಯಿತು. ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಕೆಂಪುಬಣ್ಣವು ಬಹಳವಾಗಿ ಹರಡಿಹೊಂಡಿತು, ಸೂರ್ಯನು ತನ್ನ ಕಿರಣಗಳನ್ನು ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆ ಹರಡಿದ್ದರಿಂದ ದಿಕ್ಕುಗಳು ತುಂಬಾ ಪ್ರಸನ್ನವಾದುವು, ನಿರ್ಮಲವಾದುವು. ಎಲ್ಲಾ ದಿಕ್ಕುಗಳ ಪ್ರದೇಶದ ಅಂಬರವೂ (ಆಕಾಶವೂ) ಸ್ವಚ್ಛವಾಗಿತ್ತು. ತಾವರೆ ಹೂವುಗಳು ಅರಳಿ ದಿಕ್ಕುಗಳೆಂಬ ಸುಮಂಗಲಿ ಸ್ತ್ರೀಯರ ಅರಳಿದ ಮುಖದಂತೆ ಶೋಭಿಸುತ್ತಿದ್ದವು. ಇಂತಹ ದಿಕ್ಕುಗಳೆಂಬ ಸಚ್ಚರಿತ್ರರಾದ ಕಾಂತೆಯರನ್ನು ಸೂರ್ಯನು ತನ್ನ ಕಿರಣಗಳೆಂಬ ಕೈಗಳಿಂದ ಅಪ್ಪಿಕೊಂಡನು. ಉದಯಿಸಿದ ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣಗಳು ಎಲ್ಲಾ ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಹರಡಿದವು ಎಂದು ಭಾವ. ಇಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನ ಉದಯಕಾಲದ ವ್ಯವಹಾರದಿಂದ ಅನೇಕ ಪ್ರಿಯತಮೆಯರಲ್ಲಿ ಸಮಾನವಾದ ಅನುರಾಗವನ್ನಿಟ್ಟಿರುವ ಪ್ರಿಯತಮನಾದ ನಾಯಕನ ವ್ಯವಹಾರವು ತೋರುವುದರಿಂದ ಸಮಾಸೋಕ್ತಿ ಅಲಂಕಾರ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಮಧುರಪತಕರಾವಾಃ— ಪತಗಾನಾಂ ರಾವಾಃ ಪತಕರಾವಾಃ, ಮಧುರಾಃ ಪತಕರಾವಾಃ ಯಾಸಾಂ ತಾಃ ಮಧುರಪತಕರಾವಾಃ ತಾಃ । (ಅಂತಹ ದಿಕ್ಕುಗಳನ್ನು) ಪತಕವತ್ ರಾವಃ ಪತಕರಾವಃ ಮಧುರಃ ಪತಕರಾವಃ ಯಾಸಾಂ ತಾಃ ಮಧುರಪತಕರಾವಾಃ ತಾಃ । (ಅಂತಹ ಸುಮಂಗಲಿಸ್ತ್ರೀಯರನ್ನು)

ಶಾಂತನೈಶಾಂಬುಬಾಷ್ಪಾಃ— ನಿಶಃ ಸಂಬಂಧೀನಿ ನೈಶಾನಿ, ನೈಶಾನಿ ಚ ತಾನಿ ಅಂಬೂನಿ ಚ ನೈಶಾಂಬೂನಿ, ನೈಶಾಂಬೂನೈವ ಶಾಂತಾ ಬಾಷ್ಪಾಃ ಯಾಸಾಂ ತಾಃ ಶಾಂತನೈಶಾಂಬುಬಾಷ್ಪಾಃ ।

ಶಾಂತನೈಶಾಂಬುಬಾಷ್ಪಾಃ— ನಿಶಾಯಾಂ ಭವಂ ನೈಶಂ, ನೈಶಂ ಚ ತತ್ ಅಂಬು ಚ ನೈಶಾಂಬು, ಶಾಂತಂ ನೈಶಾಂಬುಸದೃಶಂ ಬಾಷ್ಪಂ ಯಾಸಾಂ ತಾಃ । (ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ)

ವಿಪುಲರಾಗಾಃ— ವಿಪುಲಃ ರಾಗಃ ಯಾಸಾಂ ತಾಃ ವಿಪುಲರಾಗಾಃ ತಾಃ (ದಿಕ್ಕುಗಳು ಮತ್ತು ಸ್ತ್ರೀಯರು ಎರಡರ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ ಸಮಾನ ವಿಗ್ರಹ)

ಸ್ವಾಭಿಸಾರಾತ್— ಸ್ವೇಷಾಂ (ತನ್ನದಾದ ಕಿರಣಗಳ) ಅಭಿಸಾರಃ ಸ್ವಾಭಿಸಾರಃ ತಸ್ಮಾತ್ ಸ್ವಾಭಿಸಾರಾತ್ । (ಸ್ವಸ್ಥ ಸ್ವೇಷೀಯನಾಯಕಸ್ಯ) ಅಭಿಸಾರಃ ಸ್ವಾಭಿಸಾರಃ ತಸ್ಮಾತ್

ಸ್ಮಿತಸರಸಿಜವಕ್ತ್ರಾಃ— ಸರಸಿ ಜಾಯಂತೇ ಇತಿ ಸರಸಿಜಾನಿ, ಸ್ಮಿತಾನಿ ಚ ತಾನಿ ಸರಸಿಜಾನಿ ಚ ಸ್ಮಿತಸರಸಿಜಾನಿ, ಸ್ಮಿತಸರಸಿಜಾನ್ಯೇವ ವಕ್ತ್ರಾಣಿ ಯಾಸಾಂ ತಾಃ ಸ್ಮಿತಸರಸಿಜವಕ್ತ್ರಾಃ ತಾಃ । (ಸ್ತ್ರೀಯರ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸ್ಮಿತ-ಸರಸಿಜವತ್ ವಕ್ತ್ರಾಣಿ ಯಾಸಾಂ ತಾಃ)

ಅರುಣತರಣಿಃ ಅತ್ಯಚ್ಛಾಂಬರಾಃ— ಅರುಣಶ್ಚ ಅಸೌ ತರಣಿಶ್ಚ ಅರುಣತರಣಿಃ, ಅತಿಶಯೇನ ಅಚ್ಚಂ ಅತ್ಯಚ್ಛಂ, ಅತ್ಯಚ್ಛಂ ಅಂಬರಂ (ಆಕಾಶ ಮತ್ತು ವಸ್ತ್ರ) ಯಾಸಾಂ ತಾಃ ಅತ್ಯಚ್ಛಾಂಬರಾಃ ತಾಃ ।

ದಿಕ್ ಪುರಂಧ್ರಿಃ— ದಿಶಃ ಏವ ಪುರಂಧ್ರಃ ದಿಕ್ ಪುರಂಧ್ರಃ ತಾಃ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಲಿಲಿಂಗೇ- ಆ+ಲಿಲಿಂಗೇ, ಲಿಲಿಂಗಾತೇ ಲಿಲಿಂಗೀರೇ ಇತ್ಯಾದಿ ಆಪ್ ಉಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕ ಲಿಂಗಿತೌ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮವುರುಷೇ ವಿಕವಚನಂ. ಈ ಧಾತುವು ಪರಸ್ಥೈಪದಿ ಆದರೂ 'ಚಂದ್ರಾದಯಸ್ತು ಮನ್ಯಂತೇ ಸರ್ವಸ್ಯಾದುಭಯಂ ಪದಂ' ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಆತ್ಮನೇ ಪದದಲ್ಲಿ ಬಂದಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಕೋಶ ಮತ್ತು ವಿಶೇಷ ವಿಚಾರಗಳು— ಅರುಣ = ನಸುಗಂಪು, 'ಅವ್ಯಕ್ತರಾಗಸ್ವರೂಢಃ', ತರಣಿ = ಸೂರ್ಯ, 'ದ್ಯುಮಣೀ ತರಣಿರ್ಮಿತ್ರಃ' ಅಮರ, ಪುರಂದ್ರೀ = ಒಳ್ಳೆಯ ನಡತೆಯವಳು, ಗೃಹಿಣಿ, 'ಪುರಂದ್ರೀ ಸುಚರಿತ್ರಾ ಚ' ಅಮರ, ಸ್ವ = ತನ್ನದು, 'ಸ್ಯೋ ಜ್ಞಾತಾವಾತ್ಸೈ ಸ್ವಂ ತ್ರಿಷ್ಠಾಪ್ತೀಯೇ' ಅಮರ, ಕರ = ಕೈ, 'ಕಿರಣ ಬಲಿಹಸ್ತಾಂಶವಃ ಕರಾಃ', ಪತಗ = ಪಕ್ಷಿ, 'ಪತತ್ರಿಪತ್ರಿಪತಗಪತತ್ ಪತ್ತರಣಾಂಡಜಾಃ' ಅಮರ, ಬಾಷ್ಪ = ಕಣ್ಣೀರು, ಹಬೆ, 'ಬಾಷ್ಪೋ ನೇತ್ರ ಜಲೋಷ್ಣಕೋಃ ಬಾಷ್ಪಂ ಉಷ್ಣಾಶ್ರು' ಅಮರ, ರಾಗ = ಕೆಂಪುಬಣ್ಣ, ಅನುರಾಗ, 'ರಾಗೋಽನುರಾಗೇ ಮಾತ್ಸರ್ಯೇ ಲಾಕ್ಷಾದೌ ರಕ್ತಮತ್ಪಿಪೋಃ' ನಾನಾರ್ಥರತ್ನಮಾಲಾ, ಅಂಬರ = ಆಕಾಶ, ಬಟ್ಟೆ, 'ಅಂಬರಂ ಪ್ಯೋಮ್ನಿ ವಾಸಸಿ' ಕೋಶ. ಅಭಿಸಾರ = ಹರಡುವಿಕೆ, ಮುಟ್ಟುವುದು, ಮೈದಡವುದು.

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಸೂರ್ಯೋದಯ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಕಿಟಕಿಯ ಮೂಲಕ ತೂರಿ ಬರುತ್ತಿರುವ ಕಿರಣಗಳು ಆಗಿನ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ಸ್ನೇಹಿತರಂತೆ ಉಪಕಾರ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದವು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಪ್ರಣತಿರಭಸಧೂಲೀಬದ್ಧಶೋಭಾವಿಶೇಷಾಃ

ದಧುರುಪಕೃತಿಮತ್ಯಾಂ ಸಾಧುಜಾಲಾಂತರಾಪ್ತಾಃ |

ಸಮಯಮುಪನತಂ ಸಂವೇದಯಂತೋ ವಯಸ್ಯಾ

ಇವ ದಶಶತಕೇತೋಃ ಕೇಶವಃ ಶ್ರಾವಕಾಣಾಮ್ || 17 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಪ್ರಣತಿರಭಸಧೂಲೀಬದ್ಧಶೋಭಾವಿಶೇಷಾಃ, ದಧುಃ, ಉಪಕೃತಿಮತ್ಯಾಂ, ಸಾಧುಜಾಲಾಂತರಾಪ್ತಾಃ, ಸಮಯಂ, ಉಪನತಂ, ಸಂವೇದಯಂತಃ ವಯಸ್ಯಾಃ, ಇವ, ದಶಶತಕೇತೋಃ, ಕೇಶವಃ ಶ್ರಾವಕಾಣಾಂ |

ಅನ್ವಯ— ಪ್ರಣತಿರಭಸಧೂಲೀಬದ್ಧಶೋಭಾವಿಶೇಷಾಃ, ಸಾಧುಜಾಲಾಂತರಾಪ್ತಾಃ, ಸಮಯಂ, ಉಪನತಂ (ಸಂತಂ), ಸಂವೇದಯಂತಃ, ದಶಶತಕೇತೋಃ, ಕೇಶವಃ, ವಯಸ್ಯಾ, ಇವ, ಶ್ರಾವಕಾಣಾಂ, ಉಪಕೃತಿಮತ್ಯಾಂ, ದಧುಃ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಪ್ರಣತಿ, ರಭಸ, ಧೂಲಿ, ಬದ್ಧ, ಶೋಭಾವಿಶೇಷಾಃ = ಪ್ರಾತಃಸಂದೈಯ ಸೂರ್ಯನ ನಮಸ್ಕಾರದ, ವೇಗದಿಂದ, (ಉತ್ಪನ್ನವಾದ) ಧೂಳಿಗಳಿಂದ, ಕಟ್ಟಿದ, (ಉತ್ಪನ್ನವಾದ) ಕಾಂತಿವಿಶೇಷವುಳ್ಳ ಸೂರ್ಯ ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡುವ ಸಂಭ್ರಮದಿಂದ ಮೈಗೆ ಅಂಟಿಕೊಂಡ ಧೂಳಿಗಳಿಂದ ಕಾಂತಿವಿಶೇಷವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ,

ಸಾಧು, ಜಾಲಾಂತರಾಪ್ತಾಃ = ಚೆನ್ನಾಗಿರುವ, ಕಿಟಕಿಯ ಮಧ್ಯದಿಂದ ತೂರಿ ಬರುತ್ತಿರುವ, ಸಜ್ಜನರ ಸಮೂಹದ ಮಧ್ಯದಿಂದ ಬಂದಿರುವ,

ಸಮಯಂ = ಸೂರ್ಯೋದಯ ಸಮಯವನ್ನು ರಾಸ್ತಪ್ರಾತದ ಆರಂಭ ಸಮಯವನ್ನು,

ಉಪನತಂ (ಸಂತಂ) = ಸಮೀಪಿಸಿದನ್ನಾಗಿ,

ಸಂವೇದಯಂತಃ = ತಿಳಿಸಿಕೊಡುತ್ತಿರುವ,

ದಶಶತಕೇತೋಃ = ಸಹಸ್ರಕಿರಣನಾದ ಸೂರ್ಯನ, (ಅಸಂಖ್ಯ ಕಿರಣಪೂರ್ಣನಾದ ಸೂರ್ಯನ)

ಕೇತವಃ = ರಶ್ಮಿಗಳು,

ವಯುಸ್ಥಾಃ ಇವ = ಸಹಪಾಠಿಗಳಾದ ಸ್ನೇಹಿತರಂತೆ,

ಶ್ರಾವಣಾಣಾಂ = ಪಾಠಕೇಳುವ ಶಿಷ್ಯರಿಗೆ,

ಉಪಕೃತಿಮತ್ತಾಂ = ಉಪಕಾರವನ್ನು,

ದಧುಃ = ಉಂಟುಮಾಡಿದವು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ ಶಿಷ್ಯರು ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ಎದ್ದು ಸ್ನಾನ ಮಾಡಿ ಸಂಧ್ಯಾವಂದನೆ ಮಾಡಿ ಸೂರ್ಯ ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡುವಾಗ ಮೈಗೆ ನೆಲದ ಧೂಳು ಹತ್ತಿಕೊಂಡಿದ್ದು ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ ಬಾಲಕರಿಗೆ ವಿಶೇಷವಾದ ಶೋಭೆಯುಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಒಳ್ಳೆಯ (ಸಜ್ಜನರ) ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಅವರ ಪಾಠದ ಸಮಯವು ಬಂದೊದಗಿತು ಎಂದು ತಮ್ಮ ಸಹಪಾಠಿಗಳಿಗೆ ಸೂಚಿಸಲು ಕಿಟಕಿಗಳ ಸಂಧಿ ಮೂಲಕ ಇಣುಕುತ್ತಾ ಇರುತ್ತಾರೆ. ಪಾಠಕ್ಕೆ ಹೊತ್ತಾಯಿತು, ಏಳಿ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆ ತಮ್ಮ ಸ್ನೇಹಿತರಿಗೆ ಉಪಕಾರ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರಾತಃ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಿಟಕಿಗಳ ಮೂಲಕ ತೊಂಬರುವ ಸೂರ್ಯನ ಮೊದಲ ಕಿರಣಗಳು ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಗಳು ಸೂರ್ಯನ ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡುವ ವೇಗದಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕಿದ್ದ ಧೂಳಿಗಳಿಂದ ಮತ್ತಷ್ಟು ಶೋಭಿಸುತ್ತಾ ಇರುತ್ತವೆ. ವಿಶಾಲವಾದ ಸುಂದರವಾದ ಕಿಟಕಿಗಳ ಮೂಲಕ ಒಳಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಾ ಇರುತ್ತವೆ. ಸಹಸ್ರಕಿರಣನಾದ ಸೂರ್ಯನ ಇಂತಹ ಕಿರಣಗಳು ಪಾಠದ ಸಮಯವನ್ನು ತಿಳಿಸಿ ಎಚ್ಚರಿಸುವ ಸ್ನೇಹಿತರಂತೆ ಉಪಕಾರ ಮಾಡುತ್ತಾ ಶೋಭಿಸಿದವು. (ಸೂರ್ಯನು ಉದಯಿಸಿ ಅವನ ಕಿರಣಗಳು ಮನೆಯೊಳಗೆ ಇಣುಕು-ವಷ್ಟರಲ್ಲಿಯೇ ಪಾಠವು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುತ್ತಿತ್ತು).

ಭಿಲಾರಿಯ— ಗವಾಕ್ಷಮಧ್ಯಾತ್ ಆಗತಾನ್ ಸೂರ್ಯಕಿರಣಾನ್ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ಶ್ರಾವಣಾಃ ಶ್ರವಣಾಯೋದ್ಯತಾಃ ಆಸನ್ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ವಯುಸ್ಥಾಶ್ಚ ಅನ್ಯೋನ್ಯಂ ಶ್ರವಣಕಾಲಂ ಜ್ಞಾಪಯಂತಿ ಹಿ | ಗವಾಕ್ಷಾತ್ ಅಂತಃ ಪ್ರವಿಷ್ಟಾಃ ಸೂರ್ಯ-ಕಿರಣಾಃ ಶ್ರಾವಕನಮಸ್ಕಾರೋತ್ಸವ್ವಧೂರಿಸಂಬಂಧೇನ ಶೋಭಾವಿಶೇಷಪ್ರಾಪ್ತಲಕ್ಷಣೋಪಕಾರವಂತಃ ಸಂತಃ ಸ್ವಯಮಪಿ ಶ್ರಾವಣಾಣಾಂ ಸಮಯಜ್ಞಾಪನಲಕ್ಷಣಂ ಉಪಕಾರಂ ಕೃತ್ವಾ ಪ್ರತ್ಯುಪಕಾರಿಣೋ ಬಭೂವುಃ |

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಗವಾಕ್ಷಗಳ ಮಧ್ಯದಿಂದ ಒಳಬಂದ ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣಗಳನ್ನು ನೋಡಿ ಶಿಷ್ಯರು ಪಾಠ ಕೇಳುವುದಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧರಾದರು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸ್ನೇಹಿತರೂ ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ಪಾಠಕೇಳುವ ಸಮಯ ಬಂತು ಸಿದ್ಧರಾಗಿ ಎಂದು ನೆನಪು ಮಾಡಿಕೊಡುತ್ತಾರೆ. ಗವಾಕ್ಷಗಳ ಮೂಲಕ ಒಳಗೆ ಬಂದ ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣಗಳು ಶಿಷ್ಯರು ಮಾಡಿದ ನಮಸ್ಕಾರದಿಂದ ಧೂಳು ಮೇಲಕ್ಕಿದ್ದಾಗ ಆ ಧೂಳುಗಳಿಂದ ಶೋಭೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದವು. ಇದು ಆ ಕಿರಣಗಳಿಗೆ ಶಿಷ್ಯರು ಮಾಡಿದ ಉಪಕಾರವು. ಆ ಕಿರಣಗಳು ಪಾಠ ಕೇಳುವ ಶಿಷ್ಯರಿಗೆ ಪಾಠವನ್ನು ಕೇಳಲು ಸಮಯವು ಬಂದೊದಗಿದೆ ಎಂದು ನೆನಪು ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟು ಉಪಕಾರ ಮಾಡಿ ಅವರು ಮಾಡಿದ ಉಪಕಾರಕ್ಕೆ ಪ್ರತ್ಯುಪಕಾರ ಮಾಡಿದವು ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ. ಇಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ಪರಸ್ಪರ ಉಪಕಾರವು ಸೂಚಿತವಾಗುವುದರಿಂದ 'ಅನ್ಯೋನ್ಯ' ಎಂಬ ಅಲಂಕಾರವು ಸೂಚಿತವಾಗುತ್ತದೆ. 'ಅನ್ಯೋನ್ಯಂ ನಾಮ ಯತ್ರ ಸ್ಥಾತ್ ಉಪಕಾರಃ ಪರಸ್ಪರಂ', 'ತ್ರಿಘಾತಾ ಶಶಿನಾಭಾತಿ ಶಶೀ ಭಾತಿ ತ್ರಿಯಾಮಯಾ' ಎಂದು ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಲಂಕಾರದ ಲಕ್ಷಣ ಮತ್ತು ಉದಾಹರಣೆಗಳು. ಎಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಪರ ಉಪಕಾರವು ಕಂಡು ಬರುತ್ತದೆಯೋ ಅಲ್ಲಿ ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಲಂಕಾರವು. ರಾತ್ರಿಯು ಚಂದ್ರನಿಂದ ಶೋಭಿಸುತ್ತದೆ, ಚಂದ್ರನು ರಾತ್ರಿಯಿಂದ ಶೋಭಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಉದಾಹರಣೆಯು. ಉಪಮಾಲಂಕಾರವು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿದೆ.

ಭಾವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ— ಭದ್ರಜಾಲಾಂಧ್ಯಗತಾಃ ಸಜ್ಜನಸಮೂಹಮಧ್ಯಾತ್ ಆಗತಾಶ್ಚ | ಭದ್ರಜಾಲಾಂತರಾಪ್ತಾಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಮಂಗಳಕರವಾದ ಕಿಟಕಿಗಳ ಸಂಧಿಗಳಿಂದ ಬಂದಿರುವ (ಕಿರಣಗಳು) ಎಂದೂ ಸಜ್ಜನರ ಸಮೂಹದ ಮಧ್ಯದಿಂದ ಬಂದಿರುವ ಶಿಷ್ಯರು ಎಂದೂ ಅರ್ಥ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಪ್ರಣತಿರಭಸಧೂಲೀಬದ್ಧಶೋಭಾವಿಶೇಷಾಃ— ಪ್ರಣತೇಃ ರಭಸಃ ಪ್ರಣತಿರಭಸಃ, ರಭಸ ಎಂದರೆ ಸಂಭ್ರಮ ಅಂದರೆ ಸಂತೋಷ. ವೇಗವೆಂದೂ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳು, 'ರಭಸೋ ವೇಗಹರ್ಷಯೋಃ' ವಿಶ್ವ | ಪ್ರಣತಿರಭಸೇನ(ಉತ್ಪನ್ನಾಃ) ಧೂಲ್ಯಃ ಪ್ರಣತಿರಭಸಧೂಲ್ಯಃ, ಪ್ರಣತಿರಭಸಧೂಲೀಭಿಃ ಬದ್ಧಃ (ಸಂಬದ್ಧಃ ಉತ್ಪನ್ನಃ) ಶೋಭಾವಿಶೇಷಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಪ್ರಣತಿರಭಸಧೂಲೀಬದ್ಧಶೋಭಾವಿಶೇಷಾಃ | (ಕೇಶವಃ ಎಂಬುದು ವಿಶೇಷ)

ಉಪಕೃತಿಮಂತಃ— ಉಪಕೃತಿಃ ವಿಷಾಂ ಅಸ್ತೀತಿ ಉಪಕೃತಿಮಂತಃ, ಉಪಕೃತಿಮಂತಾಂ ಭಾವಃ ಉಪಕೃತಿ ಮತ್ತಾ ತಾಂ |

ಸಾಧುಜಾಲಾಂತರಾಪ್ತಾಃ— ಸಾಧೂನಿ ಚ ತಾನಿ ಜಾಲಾನಿ ಚ ಸಾಧುಜಾಲಾನಿ, ಸಾಧುಜಾಲಾನಾಂ ಅಂತರಂ ಸಾಧುಜಾಲಾಂತರಂ, ಸಾಧುಜಾಲಾಂತರೇಣ ಆಪ್ತಾಃ ಸಾಧುಜಾಲಾಂತರಾಪ್ತಾಃ | (ಕಿರಣಗಳ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಈ ವಿಗ್ರಹ)

ಸಾಧುಜಾಲಾಂತರಾಪ್ತಾಃ— ಸಾಧೂನಾಂ ಜಾಲಂ ಸಾಧುಜಾಲಂ, ಸಾಧುಜಾಲಸ್ಯ ಅಂತರಂ ಸಾಧು ಜಾಲಾಂತರಂ, ಸಾಧುಜಾಲಾಂತರಾತ್ ಆಪ್ತಾಃ ಸಾಧುಜಾಲಾಂತರಾಪ್ತಾಃ | (ಶಿಷ್ಯರ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ವಿಗ್ರಹ)

ದಶಶತಕೇತುಃ— ದಶ ಚ ತಾನಿ ಶತಾನಿ ಚ ದಶಶತಾನಿ | (ದಶಗುಣಿತಾನಿ ಶತಾನಿ ದಶಶತಾನಿ) (ದಶಗುಣಿತಂ ಶತಂ ದಶಶತಂ) ದಶಶತಾನಿ (ದಶಶತಂ) ಕೇಶವಃ ಯಸ್ಯಸಃ ದಶಶತಕೇತುಃ (ಸೂರ್ಯಃ) ತಸ್ಯ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ದಧುಃ- ದಧೌ ದಧತುಃ ದಧುಃ, ದಧಿಥ-ದಧಾಥ ದಧಥುಃ ದಧಃ, ದಧೌ ದಧಿವ ದಧಿಮು| ದುಧಾತ್ವಂ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ (ಧಾಧಾತು) ಪರಸ್ಮೈಪದಿ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಬಹುವಚನಂ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಪ್ರಣತಿರಭಸಧೂಲೀಬದ್ಧಶೋಭಾವಿಶೇಷಃ ಸಾಧುಜಾಲಾಂತರಾಪ್ತಃ ಸಮಯಂ ಉಪನತಂ ಸಂವೇದಯದ್ಧಿ ದಶಶತಕೇತೋಃ ಕೇತುಭಿಃ ವಯಸ್ಯಃ ಇವ ಶ್ವಾವಕಾಣಾಂ ಉಪಕೃತಿಮತ್ತಾ ದಧೇ (ಕರ್ಮಣಿ) |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆಗ ಕೂಡಲೇ ಶಿಷ್ಯರೆಲ್ಲರೂ ಪಾಠ ಕೇಳುವುದಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧರಾದರು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ನಿಹಿತಮುಚಿತಮುಚ್ಚಂ ಯೋಗಪೀಠಂ ಪ್ರವಕ್ತುಃ

ಪರಿಷದಿ ಪರಿತೋಽಮೀ ಸತ್ತರಾಃ ಸತ್ತಭಾಜಃ |

ದ್ರುತಮವಸಿತಕೃತ್ಯೈರ್ಧನ್ಯಸಂನ್ಯಾಸಿವರ್ಗೈಃ (ಸಂಘೈಃ)

ಶ್ರವಣಪರಮಕೃತ್ಯಾಯೋಪತಸ್ತುಃ ಸಮೇತಾಃ || 18 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ನಿಹಿತಂ, ಉಚಿತಂ, ಉಚ್ಚಂ, ಯೋಗಪೀಠಂ, ಪ್ರವಕ್ತುಃ, ಪರಿಷದಿ, ಪರಿತಃ, ಅಮೀ, ಸತ್ತರಾಃ, ಸತ್ತಭಾಜಃ, ದ್ರುತಂ, ಅವಸಿತಕೃತ್ಯೈಃ, ಧನ್ಯಸಂನ್ಯಾಸಿವರ್ಗೈಃ(ಸಂಘೈಃ), ಶ್ರವಣಪರಮಕೃತ್ಯಾಯ ಉಪತಸ್ತುಃ, ಸಮೇತಾಃ |

ಅನ್ವಯ— ಸತ್ತರಾಃ, ಸತ್ತ ಭಾಜಃ, ಅಮೀ, ದ್ರುತಂ, ಅವಸಿತಕೃತ್ಯೈಃ, ಧನ್ಯಸಂನ್ಯಾಸಿವರ್ಗೈಃ(ಸಂಘೈಃ), ಸಮೇತಾಃ, ಪರಿಷದಿ, ನಿಹಿತಂ, ಉಚಿತಂ, ಉಚ್ಚಂ, ಪ್ರವಕ್ತುಃ, ಯೋಗಪೀಠಂ, ಪರಿತಃ, ಶ್ರವಣಪರಮಕೃತ್ಯಾಯ, ಉಪತಸ್ತುಃ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸತ್ತರಾಃ = ಅವಸರಿಸುತ್ತಿರುವ (ವೇಗದಿಂದ ಕೂಡಿದ),
 ಸತ್ತ್ವಭಾಜಃ = ಸಾತ್ತ್ವಿಕ ಗುಣವುಳ್ಳ,
 ಅಮೀ = ಈ ಶಿಷ್ಯರು (ಶ್ರಾವಕರು=ಪಾಠ ಕೇಳುವವರು),
 ದ್ರುತಂ = ಬೇಗನೆ,
 ಅವಸಿತಕೃತ್ಯಾಃ = ಮುಗಿಸಿದ ಜಪಧ್ಯಾನಾದಿ ಕಾರ್ಯಗಳುಳ್ಳ,
 ಧನ್ಯಸಂನ್ಯಾಸಿವರ್ಗೈಃ(ಸಂಘೈಃ) = ಪುಣ್ಯವಂತರಾದ ಯತಿಗಳ ಸಮೂಹಗಳಿಂದ,
 ಸಮೇತಾಃ = ಸಹಿತರಾಗಿ,
 ಪರಿಪದಿ = ಪ್ರವಚನದ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ,
 ನಿಹಿತಂ = ಇದಲ್ಲದಿದ್ದರೆ,
 ಉಚಿತಂ = ತಕ್ಕದಾದ, (ಯೋಗ್ಯವಾದ)
 ಉಚ್ಚಂ = ಎತ್ತರವಾದ,
 ಪ್ರವಕ್ತುಃ = ಪ್ರವಚನ ಮಾಡಲಿರುವ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ,
 ಯೋಗಪೀಠಂ ಪರಿತಃ = ಯೋಗಾಸನದ ಸುತ್ತಲೂ,
 ಶ್ರವಣಪರಮಕೃತ್ಯಾಯ = ಪಾಠವನ್ನು ಕೇಳುವುದು ಎಂಬ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೋಸ್ಕರ,
 ಉಪತಸ್ತುಃ = ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಬಂದು ಕುಳಿತರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಶಿಷ್ಯರೆಲ್ಲರೂ ಪರಮಸಾತ್ತ್ವಿಕರು. ಶ್ರವಣದಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಹೆಚ್ಚಾದ ಆಸಕ್ತಿ ಯುಳ್ಳವರು. ಅವರು ಪಾಠದ ಸಮಯವು ಸಮೀಪಿಸಿತೆಂದು ತಿಳಿದು ಬೇಗನೆ ಸ್ನಾನ ಜಪತರ್ಪಣ ಧ್ಯಾನಗಳೇ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಾತಃಕಾಲದ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮುಗಿಸಿದರು. ಅವರಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಸಂನ್ಯಾಸಿ ಶಿಷ್ಯರೂ ತಮ್ಮ ಪ್ರಾತರಾಂಶಗಳನ್ನು ಮುಗಿಸಿ ಶ್ರವಣಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧರಾಗಿದ್ದರು. ಪಾಠ ಹೇಳುವ ಸಭಾಮಂಟಪದಲ್ಲಿ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಸ್ವಲ್ಪ ಎತ್ತರವಾದ ಯೋಗಾಸನವನ್ನು ತತ್ಕ್ಷಣವೇದೇಶಕರಾದ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಿಗಾಗಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಲಾಗಿತ್ತು. ಶಿಷ್ಯರೆಲ್ಲರೂ ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳ ಸಮೂಹ ಗಳಿಂದ ಸಹಿತರಾಗಿ ಆಚಾರ್ಯರ ಯೋಗಾಸನದ ಸುತ್ತಲೂ ಶ್ರವಣವೆಂಬ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಯೋಗಪೀಠಂ— ಯೋಗಸ್ಯ ಪೀಠಂ ಯೋಗಪೀಠಂ |
 ಸತ್ತರಾಃ— ತ್ವರಯಾ ಸಹ ವರ್ತಂತೇ ಇತಿ ಸತ್ತರಾಃ |
 ಸತ್ತ್ವಭಾಜಃ— ಸತ್ತ್ವಂ ಭಜಂತೀತಿ ಸತ್ತ್ವಭಾಜಃ |
 ಅವಸಿತಕೃತ್ಯಾಃ— ಅವಸಿತಂ ಕೃತ್ಯಂ ಯೈಃ ತೇ ಅವಸಿತಕೃತ್ಯಾಃ |
 ಧನ್ಯಸಂನ್ಯಾಸಿವರ್ಗೈಃ— ಧನ್ಯಾಶ್ಚ ತೇ ಸಂನ್ಯಾಸಿನಶ್ಚ ಧನ್ಯಸಂನ್ಯಾಸಿನಃ, ಧನ್ಯಸಂನ್ಯಾಸಿನಾಂ ವರ್ಗಾಃ
 (ಸಂಘಾಃ) ಧನ್ಯಸಂನ್ಯಾಸಿವರ್ಗಾಃ ತೈಃ |
 ಶ್ರವಣಪರಮಕೃತ್ಯಂ— ಪರಮಂ ಚ ತತ್ ಕೃತ್ಯಂ ಚ ಪರಮಕೃತ್ಯಂ, ಶ್ರವಣಮೇವ ಪರಮಕೃತ್ಯಂ
 ಶ್ರವಣಪರಮಕೃತ್ಯಂ ತಸ್ಯ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಉಪತಸ್ತುಃ-ಉಪ+ತಸ್ತುಃ, ತಸ್ಮೈ ತಸ್ತುಃ ತಸ್ತುಃ, ತಸ್ಮಿನ್ನ-ತಸ್ಮಿನ್ನ ತಸ್ತುಃ ತಸ್ಮೈ ತಸ್ಮಿನ್ನ ತಸ್ಮಿನ್ನ
 ಉಪ ಉಪಸರ್ಗ ಪ್ಯಾ (ಸ್ಯಾ) ಗತಿನಿವೃತ್ತೌ ಲಿಟ್ ಆಕರ್ಮಕ ಪರಸ್ಮೈಪದ.

ಕೋಶ ಮತ್ತು ವ್ಯಾಕರಣವಿಶೇಷ— ಪೀಠಂ = ಮಣೆ, ಆಸನ, 'ವಿಷ್ಣುಃ ಪೀಠಮಾಸನಂ' ಅಮರ. 'ಯೋಗಪೀಠಂ ಪರಿತಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಯೋಗಪೀಠಂ ಎಂಬುದು ದ್ವಿತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿಯಲ್ಲಿದೆ 'ಅಭಿತಃ ಪರಿತಃ ಸಮಯಾ ನಿಕಷಾ ಹಾ ಪ್ರತಿಯೋಗೇಽಪಿ' ಎಂಬ ವಾರ್ತಿಕದಿಂದ ದ್ವಿತೀಯಾ.

ಪ್ರಯೋಗ— ಸತ್ತ ರೈಃ ಸತ್ತ ಭಾಗ್ಯಃ ಅಮೀಭಃ (ಶ್ರಾವಣೈಃ) ದ್ರುತಂ ಅವಸಿತಕೃತ್ಯೈಃ ಧನ್ಯಸಂನ್ಯಾಸಿವರ್ಗೈಃ ಸಮೇತೈಃ ಪರಿಪದಿ ನಿಹಿತಂ ಉಚಿತಂ ಉಚ್ಚಂ ಪ್ರವಕ್ತುಃ ಯೋಗಪೀಠಂ ಪರಿತಃ ಶ್ರವಣಪರಮಕೃತ್ಯಾಯ ಉಪತಸ್ತೈ (ಭಾವೇ) ।

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಪಾಠಕ್ಕೆ ಕುಳಿತುಕೊಂಡಿದ್ದ ಶಿಷ್ಯರು ತಮ್ಮದುರಿಗೆ ಬಿಡಿಸಿ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಿದ್ದ ತಾಳೇಗರಿಯ ಪುಸ್ತಕಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಬಭೂರಮಲಗುಣಾನಾಂ ಶೋಭನಾಚ್ಛಾದನಾನಾಂ

ಮುರರಿಪುನಿಲಯಾನಾಂ ಹಂತ ವೈದಾಂತಿಕೀನಾಮ್ ।

(ವೇದಾಂತಿಕಾನಾಮ್)

ಸಪದಿ ಸುವಿವೃತಾನಾಮಂತರರ್ಥಾ ಧಿಯಾಂ ವಾ

ವಿವಿಧಕವರಿಕಾನಾಂ ಸಂಚಯಾಃ ಪತ್ರಿಕಾಣಾಮ್ ॥ 19 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಬಭುಃ, ಅಮಲಗುಣಾನಾಂ, ಶೋಭನಾಚ್ಛಾದನಾನಾಂ, ಮುರರಿಪುನಿಲಯಾನಾಂ, ಹಂತ, ವೈದಾಂತಿಕೀನಾಂ, ಸಪದಿ, ಸುವಿವೃತಾನಾಂ, ಅಂತಃ, ಅರ್ಥಾಃ, ಧಿಯಾಂ, ವಾ, ವಿವಿಧಕವರಿಕಾನಾಂ, ಸಂಚಯಾಃ, ಪತ್ರಿಕಾಣಾಂ ।

ಅನ್ವಯ— ಅಮಲಗುಣಾನಾಂ, ಶೋಭನಾಚ್ಛಾದನಾನಾಂ, ಮುರರಿಪುನಿಲಯಾನಾಂ, ವೈದಾಂತಿಕೀನಾಂ (ವೇದಾಂತಿಕಾನಾಂ), ಸಪದಿ, ಸುವಿವೃತಾನಾಂ, ವಿವಿಧಕವರಿಕಾನಾಂ, ಪತ್ರಿಕಾಣಾಂ, ಸಂಚಯಾಃ, ಅಮಲಗುಣಾನಾಂ, ಶೋಭನಾಚ್ಛಾದನಾನಾಂ, ಮುರರಿಪುನಿಲಯಾನಾಂ, ವೈದಾಂತಿಕೀನಾಂ (ವೇದಾಂತಿಕಾನಾಂ) ಸಪದಿ, ಸುವಿವೃತಾನಾಂ, ಅಂತಃ, ಧಿಯಾಂ, ಅರ್ಥಾಃ, ವಾ, ಬಭುಃ, ಹಂತ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಮಲಗುಣಾನಾಂ = ಸ್ವಚ್ಛವಾದ ಕಟ್ಟುವ ಹಗ್ಗ(ದಾರ)ಗಳುಳ್ಳ,

ಶೋಭನಾಚ್ಛಾದನಾನಾಂ = ಸುಂದರವಾದ (ಚೆನ್ನಾಗಿರುವ) ಸುತ್ತುವ ಬಟ್ಟೆಯುಳ್ಳ,

ಮುರರಿಪುನಿಲಯಾನಾಂ = ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ನಿವಾಸಸ್ಥಾನವಾಗಿರುವ(ಕೃಷ್ಣಸನ್ನಿಧಾನಪಾತ್ರವಾದ)

ವೈದಾಂತಿಕೀನಾಂ = ವೇದಾಂತಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ

ಸಪದಿ = ಆಗ ತಾನೇ,

ಸುವಿವೃತಾನಾಂ = ರೇಷ್ಮೆ ವಸ್ತ್ರ ಮುಂತಾದ ಆವರಣವನ್ನು ತೆಗೆದು ತೆರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ

ವಿವಿಧಕವರಿಕಾನಾಂ = ನಾನಾವಿಧವಾದ ಒಳಗಿನ ಪತ್ರಗಳುಳ್ಳ (ನಾನಾ ವಿಧವಾದ ಪುಸ್ತಕಗಳನ್ನು ಇಡುವುದಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ದರ್ಭಾಸನವೇ (ದರ್ಭೆಯ ಚಾವೆ ವ್ಯಾಸಪೀಠ) ಮೊದಲಾದ ಆಧಾರವುಳ್ಳ - ಭಲಾರಯ)

ಪತ್ರಿಕಾಣಾಂ = ತಾಳೆಗರಿಗಳ,

ಸಂಚಯಾಃ = ಸಮೂಹಗಳು,

ಅಮಲಗುಣಾನಾಂ = ನಿರ್ಮಲವಾದ ಜ್ಞಾನಭಕ್ತಿ ಮುಂತಾದ ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ,

ಶೋಭನಾಚ್ಛಾದನಾನಾಂ = ಅಯೋಗ್ಯರಿಗೆ ಭಗವಂತನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸದಿರುವುದು ಎಂಬ ಮನೋಹರವಾದ ಮರೆಮಾಚುವಿಕೆಯುಳ್ಳ,

ಮುರರಿಪುನಿಲಯಾನಾಂ = ಶ್ರೀಹರಿಯ ಆವಾಸವಾಗಿರುವ (ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ವಿಷಯಕವಾದ ಅಂತಃಕರಣದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿರುವ)

ವೈದಾಂತಿಕೀನಾಂ = ವೇದಾಂತಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ

(ವೇದಾಂತಿಕಾನಾಂ = ವೇದಾಂತಶಾಸ್ತ್ರವಿಚಾರ ಮಾಡುವವರಿಗೆ)

ಸಪದಿ = ಕೂಡಲೇ,

ಸುನಿವೃತಾನಾಂ = ದೂರ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಅಜ್ಞಾನಾವರಣವುಳ್ಳ,

ಅಂತಃ = ಅಂತಃಕರಣದಲ್ಲಿ ಪರಿಣಾಮಿಸಿದ,

ಧಿಯಾಂ = ಬುದ್ಧಿಗಳ,

ಅರ್ಥಾಃ ವಾ = ಅರ್ಥಗಳಂತೆ,

ಬಭುಃ = ಪ್ರಕಾಶಿಸಿದವು,

ಹಂತಃ! = ಆಹಾ ಎಂತಹ ಆನಂದವು!

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಸದ್ಜನರ ಬುದ್ಧಿಗಳು ಜ್ಞಾನಭಕ್ತಿ ವೈರಾಗ್ಯಾದಿ ನಿರ್ಮಲಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುತ್ತವೆ. ಅವರ ಬುದ್ಧಿಗಳು ಅಯೋಗ್ಯರಿಗೆ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ತಿಳಿಸದ ಗೋಚ್ಯವಾಗಿದ್ದು ತವೆ. ಅವರ ಬುದ್ಧಿಗಳು ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಯಾವಾಗಲೂ ನೆಲೆಯಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಪರಮಾತ್ಮನ ಧ್ಯಾನವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ ಇರುತ್ತವೆ. ಆ ಬುದ್ಧಿಗಳು ವೇದಾಂತ ವಿಷಯಗಳನ್ನೇ ಒಳಗೊಂಡಿರುತ್ತವೆ. ಆ ಬುದ್ಧಿಗಳಿಗೆ ಎಂದಿಗೂ ಅಜ್ಞಾನಾವರಣವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಇಂತಹ ಬುದ್ಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಭಗವಂತನ ಸ್ವರೂಪದ ವಿಷಯಗಳು ಪ್ರಕಾಶಿಸುವಂತೆ ಪ್ರವಚನ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಶಿಷ್ಯರು ತಮ್ಮ ಎದುರು ತೆರೆದು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುವ ತಾಳೆ ಒಲೆಗಳ ಪುಸ್ತಕಗಳು ಶೋಭಿಸಿದವು. ಆ ತಾಳೆ ಒಲೆಯ ಪುಸ್ತಕಗಳಲ್ಲಿ ಬುದ್ಧಿಗಳಲ್ಲಿರುವಂತೆ ಅಮಲಗುಣಗಳು ಅಂದರೆ ನಿರ್ಮಲವಾದ ಕಟ್ಟುವ ದಾರಗಳಿದ್ದವು. ಹಾಗೆಯೇ ಬುದ್ಧಿಗಳು ಅಯೋಗ್ಯರಿಂದ ರಹಸ್ಯವನ್ನು ಆಚ್ಛಾದಿಸಿ ಇಡುವಂತೆ ಈ ಪುಸ್ತಕಗಳಿಗೂ ಉತ್ತಮವಾದ ಆಚ್ಛಾದನಗಳು ಅಂದರೆ ಸುತ್ತುವ ವಸ್ತ್ರಗಳಿದ್ದವು. ಬುದ್ಧಿಗಳು ಶ್ರೀಹರಿಯ ವಿಷಯಕವಾಗಿ ಇರುವಂತೆ, ಈ ಪುಸ್ತಕಗಳೂ ವಿಷ್ಣುವಿಷಯದ ತತ್ತ್ವಾರ್ಥದ ಬರವಣಿಗೆಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿದ್ದವು. ಬುದ್ಧಿಗಳು ವೇದಾಂತ ವಿಚಾರಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿರುವಂತೆ ಪುಸ್ತಕಗಳೂ ವೇದಾಂತಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟಿದ್ದವು. ಬುದ್ಧಿಗಳು ಅಜ್ಞಾನಾವರಣವನ್ನು ಸರಿಸುವಂತೆ ಈ ಪುಸ್ತಕಗಳ ಆವರಣಗಳೂ ಸರಿದಿದ್ದವು, ಅವು ತೆರೆದಿದ್ದವು. ಒಳಗೆ ಬಗೆಬಗೆಯ ಪತ್ರಗಳು ಅಲ್ಲಿ ರಾಜಿಸುತ್ತಿದ್ದವು. ಈ ಪುಸ್ತಕಗಳನ್ನು ವ್ಯಾಸಪೀಠ ದರ್ಭೆಯ ಚಾಪ ಮುಂತಾದ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ರೀತಿಯ ಆಸನಗಳ ಮೇಲೆ ಇಡಲಾಗಿತ್ತು. ಇಂತಹ ಪುಸ್ತಕಗಳು ಅಂತಃಕರಣದ ಪರಿಣಾಮವಾದ ಬುದ್ಧಿಗಳಲ್ಲಿ ತೋರುವ ವಿಷಯಗಳು ಮೂರ್ತಿ ಮತ್ತಾಗಿ ರಾಜಿಸುವಂತೆ ರಾಜಿಸಿದವು. ಈ ದೃಶ್ಯವು ಬಹಳ ಆನಂದಕರವಾಗಿತ್ತು ಎಂದು ಶಿಷ್ಯರು ಪುಸ್ತಕಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸಿ ಇಟ್ಟು ಪಾಠ ಕೇಳುವುದಕ್ಕೆ ಕುಳಿತಾಗ ಕಾಣುವ ದೃಶ್ಯವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅಂತಃಕರಣದಲ್ಲಿರುವ ಬುದ್ಧಿಗಳಿಗೆ ವಿಷಯ ಗಳಾದ ಭಗವಂತನ ಸ್ವರೂಪಗಳಂತೆ ಪುಸ್ತಕಗಳ ಪತ್ರಗಳಿದ್ದವು ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಗುರೂಪದೇಶದಿಂದ ಯೋಗ್ಯರು ತಮ್ಮ ಬುದ್ಧಿಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ಎದ್ದಿಗಳೂ ಸಹ ಯೋಗ್ಯರಿಗಲ್ಲದೆ ಅಯೋಗ್ಯರಿಗೆ ಪರಮಾತ್ಮನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಪ್ರಕಟಗೊಳಿಸುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಸೂಚಿತವಾಯಿತು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಅಮಲಗುಣಾನಾಂ—(ಗ್ರಂಥಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ)ಅಮಲಃ ಗುಣಃ ಯಾಸಾಂ ತಾಃ ಅಮಲಗುಣಾಃ (ಪತ್ರಿಕಾಃ) ತಾಸಾಂ ।

ಅಮಲಗುಣಾನಾಂ—(ಬುದ್ಧಿಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ) ಅಮಲಾಃ ಗುಣಾಃ ಯಾಸಾಂ ತಾಃ ಅಮಲಗುಣಾಃ (ಧಿಯಃ) ತಾಸಾಂ |

ಶೋಭನಾಚ್ಛಾದನಾಂ— ಶೋಭನಾನಿ ಆಚ್ಛಾದನಾನಿ ಯಾಸಾಂ ತಾಃ ಶೋಭನಾಚ್ಛಾದನಾಃ ತಾಸಾಂ | (ಬುದ್ಧಿಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ)

ಶೋಭನಾಚ್ಛಾದನಾಂ— ಶೋಭನಸ್ಯ (ಶೋಭನಂ ಇತಿ ವಾ) ಆಚ್ಛಾದನಂ ಯಾಭಿಃ ತಾಃ ಶೋಭನಾಚ್ಛಾದನಾಃ (ಧಿಯಃ) ತಾಸಾಂ |

ಮುರರಿಪುನಿಲಯಾನಾಂ— ಮುರಸ್ಯ ರಿಪುಃ ಮುರರಿಪುಃ, ಮುರರಿಪೋಃ ನಿಲಯಾಃ ಮುರರಿಪುನಿಲಯಾಃ ತಾಸಾಂ | (ಈ ವಿಗ್ರಹವು ಎರಡು ಅರ್ಥಕ್ಕೂ ಸಮಾನ) ನಿಲಯ ಶಬ್ದವು ನಿತ್ಯ ಪುಲ್ಲಿಂಗವು.

ವೈದಾಂತಿಕೀನಾಂ— ವೇದಾಂತಃ ಪ್ರಯೋಜನಂ ಯಾಸಾಂ ತಾಃ ವೈದಾಂತಿಕಃ ತಾಸಾಂ | “ಪ್ರಯೋಜನಂ” ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಠಕ್, ‘ಠ’ಕ್ಕೆ ಇಕ ಆದೇಶ. ಸ್ತ್ರೀ ಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ಜೇಷ್ಠ, ವೈದಾಂತಿಕಾನಾಂ ಎಂಬ ಪಾಠವೂ ಇಲ್ಲಿದೆ. ಆ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ವಿಗ್ರಹವು ಹೀಗೆಯೇ. ವೇದಾಂತ ವಿಚಾರಪರರಾದ ಪುರುಷರಿಗೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಭಲಾರಿಯದಲ್ಲಿ ವೇದಾಂತಿಕೀನಾಂ ಎಂದು ಪಾಠವಿದೆ. ‘ವೇದಾಂತಾನಾಂ ಸಂಬಂಧಿ ನೈಃ ವೇದಾಂತಿಕಃ ತಾಸಾಂ’ ಲಿಖಿತವೇದಾಂತ ಶಾಸ್ತ್ರಾಣಾಂ ಇತಿ ಯಾವತ್ ಬರೆದಿರುವ ವೇದಾಂತ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ ಎಂದು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಈ ವಿಗ್ರಹವೂ, ಇಲ್ಲಿಯ ಪ್ರತ್ಯಯವೂ ಯಾವುದೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತಿಲ್ಲ.

ಸುವಿವೃತಾನಾಂ— ಸುಷ್ಠು ವಿವೃತಾಃ ಸುವಿವೃತಾಃ ತಾಸಾಂ, (ಬುದ್ಧಿಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ) ಸು ಸುಷ್ಠು ನಿರಸ್ತಂ ವೃತಂ ಆಚ್ಛಾದನಂ ಯಾಸಾಂ ತಾಸಾಂ.

ವಿವಿಧಕವಲಿಕಾನಾಂ— ವಿವಿಧಾಃ ಕವಲಿಕಾಃ ಯಾಸಾಂ ತಾಃ ವಿವಿಧಕವಲಿಕಾಃ ತಾಸಾಂ, ಸಂಚಯಾಃ = ಸಂಪುಟಾನಿ, ಸಂಚಯವೆಂದರೆ ಸಂಪುಟಗಳು ಎಂದು ಭಲಾರಿಯದಲ್ಲಿ ಅರ್ಥ ಬರೆದಿರುತ್ತಾರೆ.

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಬಭುಃ - ಬಭೌ ಬಭತುಃ ಬಭುಃ, ಬಭಥ-ಬಭಾಥ ಬಭಥುಃ ಬಭ, ಬಭೌ ಬಭವ ಬಭಮ | ಭಾದೀಪೌ ಅಕರ್ಮಕ ಪರಸ್ವಪದ ಲಿಟ್ |

ಕೋಶ— ಆಚ್ಛಾದನಂ = ಬಟ್ಟಿ ‘ವಸ್ತ್ರಮಾಚ್ಛಾದನಂ ವಾಸಃ’ ಅಮರ, ವಾ = ಅಂತೆ, ‘ಉಪಮಾಯಾಂ ವಿಕಲ್ಪೇ ವಾ’ ಅಮರ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಅಮಲಗುಣಾನಾಂ ಪತ್ರಿಕಾಣಾಂ ಸಂಚಯೈಃ ಅಂತಃ ಧಿಯಾಂ ಅರ್ಥೈಃ ವಾ ಬಭೇ, ಹಂತ (ಭಾವೇ)

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆ ಓಲೆ ಪುಸ್ತಕಗಳ ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಅನತಿವಿರಲಭಾವಾ ಅಪ್ಯನನ್ಯೋನ್ಯಸಂಗಾ

ಋಜುತರತತನಾನಾಪಂಕ್ತಿಸಾಮ್ಯಾಪ್ರಶೋಭಾಃ |

ದ್ವಿರದತುರಗದೇಶ್ಯಾ ದೂರತೋ ವರ್ಜಿತಾಂತಾಃ

ಕುಶಲಲಿಖಿತರೂಪಾ ರೇಚರೇ ತೇಷು (ತತ್) ವರ್ಣಾಃ || 20 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅನತಿವಿರಲಭಾವಾಃ, ಅಪಿ, ಅನನ್ಯೋನ್ಯಸಂಗಾಃ, ಋಜುತರತತನಾನಾಪಂಕ್ತಿಸಾಮ್ಯಾಪ್ರಶೋಭಾಃ, ದ್ವಿರದತುರಗದೇಶ್ಯಾಃ, ದೂರತಾಃ, ವರ್ಜಿತಾಂತಾಃ, ಕುಶಲಲಿಖಿತರೂಪಾಃ, ರೇಚರೇ, ತೇಷು, ವರ್ಣಾಃ |

ಅನ್ಯಯ— ತೇಷು (ತತ್), ಅನತಿವಿರಲಭಾವಾಃ, ಅಪಿ, ಅನನ್ಯೋನ್ಯಸಂಗಾಃ, ಋಜುತರತತನಾನಾಪಂಕ್ತಿಸಾಮ್ಯಾವ್ಯ ಶೋಭಾಃ, ದೂರತಃ, ವರ್ಜಿತಾಂತಾಃ, ಕುಶಲಲಿಖಿತರೂಪಾಃ, ವರ್ಣಾಃ, ದ್ವಿರದತುರಗದೇಶ್ಯಾಃ, ರೇಷರೇ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ತೇಷು = ಆ ಪತ್ರದಲ್ಲಿ

ಅನತಿವಿರಲಭಾವಾಃ ಅಪಿ = ಹೆಚ್ಚು ವಿರಲತೆ ಇಲ್ಲದಿದ್ದಾಗ್ಯೂ (ಅತಿದೂರವಿಲ್ಲದಿದ್ದಾಗ್ಯೂ, ಹೆಚ್ಚು ಎಡೆಬಿಡದೆ ಬರೆದಿರುವವುಗಳಾದರೂ),

ಅನನ್ಯೋನ್ಯಸಂಗಾಃ = ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಸೇರದೇ ಇರುವ (ತೆಗೆಲದಿರುವ),

ಋಜುತರ, ತತ, ನಾನಾಪಂಕ್ತಿ, ಸಾಮ್ಯಾವ್ಯಶೋಭಾಃ = ಬಹಳ ನೇರವಾಗಿರುವ, ಮುಂದಕ್ಕೆ ಹರಡಿರುವ,

ಅನೇಕ ಸಾಲುಗಳ, ಹೋಲಿಕೆಯಿಂದ ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟ ಕಾಂತಿಗಳುಳ್ಳ,

ದೂರತಃ = ದೂರದಿಂದ

ವರ್ಜಿತಾಂತಾಃ = ಅಂಚುಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿರುವ,

ಕುಶಲಲಿಖಿತರೂಪಾಃ = ಬುದ್ಧಿವಂತರಿಂದ ಬರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ ಸ್ವರೂಪಗಳುಳ್ಳ,

ವರ್ಣಾಃ = ಅಕ್ಷರಗಳು

ದ್ವಿರದತುರಗದೇಶ್ಯಾಃ = ಆನೆ ಕುದುರೆಗಳ ಆಕೃತಿಗಳಿಗೆ ಸಮಾನವಾದ ಆಕೃತಿಗಳುಳ್ಳವುಗಳಾಗಿ,

ರೇಷರೇ = ಪ್ರಕಾಶಿಸಿರುವವು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಆ ತಾಳಿಪತ್ರಗಳಲ್ಲಿರುವ ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಬಹಳ ದೂರ ದೂರ ಸ್ಥಳ ಬಿಟ್ಟು ವಿರಳವಾಗಿ ಬರೆದಿರಲಿಲ್ಲ ಅಲ್ಲಿರುವ ಅಕ್ಷರಗಳು ಎಡೆಬಿಡದಂತೆ ಕಂಡು ಬರುತ್ತಿದ್ದರೂ, ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ತೆಗೆಲಕೊಂಡಿರಲಿಲ್ಲ ಪಂಕ್ತಿಗಳಿಲ್ಲವೂ ನೆಟ್ಟಗಿದ್ದವು. ಮುಂದೆ ಮುಂದೆ ವ್ಯಾಪಿಸುತ್ತಾ ಹೋಗಿದ್ದವು. ಹೀಗೆ ಇದ್ದ ಅನೇಕ ಪಂಕ್ತಿಗಳು ಪರಸ್ಪರ ಹೊಂದಾಣಿಕೆಯಿಂದ ಶೋಭಿಸುತ್ತಿದ್ದವು. ಆ ಪತ್ರಗಳ ಎಡಬಿಡದ ಅಂಚುಗಳು ಮತ್ತು ಮೇಲೆ ಕೆಳಗೆ ಸ್ಥಳವನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿದ್ದರು. ಇಂತಹ ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಒಳ್ಳೆಯ ಬುದ್ಧಿವಂತರು ಬರೆದಿದ್ದರು. ಕೆಲವು ಪತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷರಗಳು ಸ್ವಲ್ಪ ದೊಡ್ಡದಾಗಿ ಅನೇಕ ಆಕೃತಿಯುಳ್ಳವುಗಳಾಗಿದ್ದವು. ಅವುಗಳು ಗಜಲಿಪಿಗಳು, ಕೆಲವು ಅಕ್ಷರಗಳು ಕುದುರೆಗಳ ಆಕೃತಿ ಉಳ್ಳವುಗಳಾಗಿದ್ದವು. ಇಂತಹ ಚಿಕ್ಕ ಅಕ್ಷರಗಳು ಅಲ್ಲಿದ್ದವು. ಮೂಲ, ಪ್ರತೀಕಗಳ ಅಕ್ಷರಗಳು ಗಜಲಿಪಿಯಲ್ಲಿಯೂ, ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದ ಅಕ್ಷರಗಳು ತುರಗ ಲಿಪಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಇದ್ದವು. ಹೀಗೆ ಆ ಪುಸ್ತಕಗಳ ಅಕ್ಷರಗಳು ಶೋಭಿಸಿದವು ಎಂದು ಭಾವವು. ಪುಸ್ತಕಗಳ ಹಾಳೆಗಳಲ್ಲಿನ ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿರುವ ಈ ಪದ್ಯವು ಬಹಳ ಚಮತ್ಕಾರವಾಗಿದೆ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಅನತಿವಿರಲಭಾವಾಃ— ಅತ್ಯಂತ ವಿರಲಭಾವಾಃ ಅತಿವಿರಲಭಾವಾಃ, ನ ವಿದ್ಯತೇ ಅತಿವಿರಲಭಾವಾಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಅನತಿವಿರಲಭಾವಾಃ ।

ಅನನ್ಯೋನ್ಯಸಂಗಾಃ— ಅನ್ಯೋನ್ಯಂ ಸಂಗಃ ಅನ್ಯೋನ್ಯಸಂಗಃ, ನ ವಿದ್ಯತೇ ಅನ್ಯೋನ್ಯಸಂಗಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಅನನ್ಯೋನ್ಯಸಂಗಾಃ ।

ಋಜುತರತತನಾನಾಪಂಕ್ತಿಸಾಮ್ಯಾವ್ಯಶೋಭಾಃ— ಅತಿಶಯೇನ ಋಜುವಃ ಋಜುತರಾಃ, ಋಜುತರಾಶ್ಚ ತಾಃ ತತಾಶ್ಚ ಋಜುತರತತಾಃ, ಋಜುತರತತಾಶ್ಚ ತಾಃ ನಾನಾಪಂಕ್ತಿಯಶ್ಚ ಋಜುತರತತನಾನಾಪಂಕ್ತಿಯಾಃ, ಸಮಾನಾಂ ಭಾವಃ ಸಾಮ್ಯಂ ಋಜುತರತತನಾನಾಪಂಕ್ತೀನಾಂ ಸಾಮ್ಯಂ, ಋಜುತರತತನಾನಾಪಂಕ್ತಿ ಸಾಮ್ಯಂ, ಋಜುತರತತನಾನಾಪಂಕ್ತಿಸಾಮ್ಯೇನ ಆಪ್ತಾಶೋಭಾ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಋಜುತರತತನಾನಾ ಪಂಕ್ತಿಸಾಮ್ಯಾವ್ಯಶೋಭಾಃ ।

ದ್ವಿರದತುರಗಾಃ— ದ್ವಿರದಾಶ್ಚ ತುರಗಾಶ್ಚ ದ್ವಿರದತುರಗಾಃ, ದ್ವಿರಗತುರಗದೇಶ್ವಾಃ = ಆನೆ ಕುದುರೆಗಳ ಆಕೃತಿಯಂತೆ ಆಕೃತಿಯುಳ್ಳವುಗಳು (ತುರಗದೇಶ್ವಾಃ ತುರಗಕಲ್ಯಾಃ, “ಈಷದಸಮಾಪ್ತೌ ಕಲ್ಪಪ್ತದೇಶ್ಯ ದೇಶೀಯರಃ” ಇತಿ (ಭಾವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ), ಇಲ್ಲಿ ದೇಶ್ಯಪ್ರತ್ಯಯ. ‘ವರ್ಜಿತಃ ಅಂತಃ ಯೈ ತೇ ವರ್ಜಿತಾಂತಾಃ’ ।

ಕುಶಲಲಿಖಿತರೂಪಾಃ— ಕುಶಲೈಃ ಲಿಖಿತಾನಿ ರೂಪಾಣಿ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಕುಶಲಲಿಖಿತರೂಪಾಃ ।

ತ್ರಿಯಾಪದ— ರೇಜರೇ - ರೇಜೇ ರೇಜಾತೇ ರೇಜರೇ, ರೇಜೇಷೇ ರೇಜಾರ್ಥೇ - ಇತ್ಯಾದಿ, ರಾಜ್ಯದೀಪ್ತೌ ಆತ್ಮನೇಪದಿ ಲಿಟ್.

ಕೋಶ— ವರ್ಣ = ಅಕ್ಷರ, ‘ವರ್ಣೋ ದ್ವಿಜಾದೌ ಶುಕ್ಲಾದೌ ಯಶೋಗುಣಕಥಾಸು ಚಃ’ ‘ಅಕ್ಷರೇ ಗುಣಭೇದೇ ಚ ಸ್ವರ್ಣೇ ಯಜ್ಞೇ ವಿಲೇಪನೇ’ ವಿಶ್ವ ಅಂತ = ಅಂಚು, ಕೊನೆ.

ಪ್ರಯೋಗ— ತೇಷು ಅನತಿವಿರಲಭಾವೈಃ ಅಪಿ ಅನನ್ಯೋನ್ಯಸಂಗೈಃ ಋಜುತರತನಾನಾವಂಕ್ಶಸಾಮ್ಯಾಪ್ರಶೋಭೈಃ ದೂರತಃ ವರ್ಜಿತಾಂತೈಃ ಕುಶಲಲಿಖಿತರೂಪೈಃ ವರ್ಣೈಃ ದ್ವಿರದತುರಗದೇಶ್ಯೈಃ ರೇಜೇ (ಭಾವೇ) ।

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಶಿಷ್ಯರು ಪಾಠ ಕೇಳಲು ಪ್ರಾರಂಭ ಮಾಡಿದ ರೀತಿಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಸಪದಿ (ಝಟಿತಿ)ದದೃಶುರೇಕೇ ವಾಚನೀಯಾದಿಭಾಗಂ

ಪರಿಚಯಪಟುತಾಭ್ಯಾಂ ತಾವದೇಕೇ ಚರೇಣ ।

ಹರಿಗುರುನಮನಂ ದ್ರಾಕ್ ಯತ್ನತೋಽಮೀ ವಿಧಾಯ

ಪ್ರಯಯುರಪರಸಾಮ್ಯಂ ಸಿದ್ಧಯೇ ಸ್ಯಾದ್ಧಿ ಯತ್ನಃ || 21 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಸಪದಿ (ಝಟಿತಿ), ದದೃಶುಃ, ಏಕೇ, ವಾಚನೀಯಾದಿಭಾಗಂ, ಪರಿಚಯಪಟುತಾಭ್ಯಾಂ, ತಾವತ್, ಏಕೇ, ಚರೇಣ, ಹರಿಗುರುನಮನಂ, ದ್ರಾಕ್, ಯತ್ನತಃ, ಅಮೀ, ವಿಧಾಯ, ಪ್ರಯಯುಃ, ಅಪರಸಾಮ್ಯಂ, ಸಿದ್ಧಯೇ, ಸ್ಯಾತ್, ಹಿ, ಯತ್ನಃ ।

ಅನ್ವಯ— ಏಕೇ, ವಾಚನೀಯಾದಿಭಾಗಂ, ಪರಿಚಯಪಟುತಾಭ್ಯಾಂ, ಸಪದಿ, ದದೃಶುಃ, ತಾವತ್, ಏಕೇ, ಚರೇಣ, ದದೃಶುಃ, ಅಮೀ, ಯತ್ನತಃ, ಹರಿಗುರುನಮನಂ, ದ್ರಾಕ್, ವಿಧಾಯ, ಅಪರಸಾಮ್ಯಂ, ಪ್ರಯಯುಃ, ಸಿದ್ಧಯೇ, ಯತ್ನಃ, ಸ್ಯಾತ್, ಹಿ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಏಕೇ = ಕೆಲವು ಮಂದಿ ಶಿಷ್ಯರು,

ವಾಚನೀಯಾದಿಭಾಗಂ = ಆ ದಿನ ಓದಬೇಕಾಗಿರುವ ಪಾಠದ ಪ್ರಾರಂಭದ ಅಂಶವನ್ನು,

ಪರಿಚಯಪಟುತಾಭ್ಯಾಂ = ಅಭ್ಯಾಸದಿಂದ ಉಂಟಾದ ತಿಳುವಳಿಕೆ ಮತ್ತು ಚುರುಕುತನದಿಂದ,

ಸಪದಿ = ಕೂಡಲೇ,

ದದೃಶುಃ = ನೋಡಿದರು.

ತಾವತ್ = ಆಗ,

ಏಕೇ = ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರು,

ಚರೇಣ = ಬಹಳ ಹೊತ್ತಿನ ಮೇಲೆ (ವಾಚನೀಯಾದಿಭಾಗಂ = ಆ ದಿನ ಓದಬೇಕಾದ ಪಾಠದ ಆದಿ ಭಾಗವನ್ನು)

ದದೃಶುಃ = ನೋಡಿದರು.

ಅಮೀ = (ಓದಬೇಕಾದ ಪಾಠದ ಭಾಗವನ್ನು ತಡವಾಗಿ ಕಂಡವರು) ಇವರು,

ಯತ್ನತಃ = ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ,

ಹರಿಗುರುನಮನಂ = ದೇವತೆಯಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಮತ್ತು ಗುರುಗಳ (ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಭಾರ್ಯಾಃ) ನಮಸ್ಕಾರವನ್ನು,

ದ್ರಾಕ್ = ಬೇಗನೇ,

ವಿಧಾಯ = ಮಾಡಿ,

ಅಪರಸಾಮ್ಯಂ = ಬೇಗನೆ ಪಾಠವನ್ನು ನೋಡಿದ ಇತರರ ಸಮಕೃತ್ಯವನ್ನು,

ಪ್ರಯಯಃ = ಹೊಂದಿದರು,

ಯತ್ನಃ = ಪ್ರಯತ್ನವು,

ಸಿದ್ಧಯೇ = ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿಜಯಕ್ಕೋಸ್ಕರ,

ಸ್ಯಾತ್ ಹಿ = ಆಗಿಯೇ ಆಗುತ್ತದೆಯಷ್ಟೆ,

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಕೆಲವು ಮಂದಿ ಶಿಷ್ಯರು ಆ ದಿನ ಓದಬೇಕಾಗಿರುವ ಗ್ರಂಥದ ಪ್ರಾರಂಭ ಭಾಗವನ್ನು, ಅಭ್ಯಾಸಬಲ ಮತ್ತು ಬುದ್ಧಿ ಚಾತುರ್ಯಗಳಿಂದ ಕೂಡಲೇ ಕಂಡುಕೊಂಡರು. ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರು ನಿಧಾನವಾಗಿ ಆ ದಿನ ಓದಬೇಕಾಗಿರುವ ಹಿಂದಿನ ದಿನ ಓದಿ ನಿಲ್ಲಿಸಿದ ಭಾಗದ ಮುಂದಿನ ಭಾಗವನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿದರು. ಹೀಗೆ ಕೆಲವರು ಓದಬೇಕಾದ ಭಾಗವನ್ನು ಬೇಗನೆ ಕಂಡುಹಿಡಿದರು. ಕೆಲವರು ತಡವಾಗಿ ಕಂಡುಹಿಡಿದರು. ಹೀಗಿದ್ದರೂ ವಿಳಂಬದಿಂದ ಕಂಡುಹಿಡಿದ ಶಿಷ್ಯರು ಹರಿ ನಮಸ್ಕಾರ, ಗುರುನಮಸ್ಕಾರಗಳನ್ನು ಬೇಗನೇ ಮಾಡಿ, ಬೇಗನೇ ಪಾಠ ಭಾಗವನ್ನು ಕಂಡವರ ಸಮತೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದರು. ಹೀಗೆ ಒಂದರಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆ ಬಿದ್ದವರು ಮತ್ತೊಂದರಲ್ಲಿ ಮುಂದಾಗಿ, ಹಿಂದೆ ಮುಂದಿದ್ದವರ ಸಾಲಿನಲ್ಲಿ ಸರಿಸಮನಾಗಿ ಬಂದರು. ಇದು ಯುಕ್ತವೇ ಸರಿ. ಏಕೆಂದರೆ ದೇಶಕಾಲೋಚಿತವಾಗಿ ಮಾಡಿದ ಪ್ರಯತ್ನವು ಸರಿಯಾದ ಫಲವನ್ನು ಕೊಟ್ಟೇ ತೀರುತ್ತದೆಯಷ್ಟೆ, ಸರಿಯಾದ ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡಿದರೆ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಆಗಿಯೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಅದರ ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡದೆ ಫಲ ವಾಗಲಾರದು. ಸರಿಯಾದ ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡಿದರೆ ಫಲವಾಗದೆಯೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ (ಅರ್ಥಾಂತರ ನ್ಯಾಸಾಲಂಕಾರ).

ವಿಗ್ರಹ—

ವಾಚನೀಯಾದಿಭಾಗಃ— ವಾಚಯಿತುಂ ಯೋಗ್ಯಃ ವಾಚನೀಯಃ, ಆದಿಶ್ವಾಘೌ ಭಾಗಶ್ಚ ಆದಿಭಾಗಃ, ವಾಚನೀಯಸ್ಯ ಆದಿಭಾಗಃ ವಾಚನೀಯಾದಿಭಾಗಃ ತಂ |

ಪರಿಚಯಪಟುತಾಭ್ಯಾಂ— ಪಟೋಃ ಭಾವಃ ಪಟುತಾ, ಪರಿಚಯಶ್ಚ ಪಟುತಾ ಚ ಪರಿಚಯಪಟುತೇ ತಾಭ್ಯಾಂ | (ಪರಿಚಯಃ = ಗ್ರಂಥವಿಷಯಶ್ರವಣಮನನಾದಿರೂಪಾಭ್ಯಾಸಃ, ಹಿಂದಿನ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕೇಳಿ ಓದಿ, ಚಿಂತನೆ ಮಾಡಿರುವುದು ಮುಂತಾದ ಅಭ್ಯಾಸ, ಏಕೇ = ಕೆಲವರು, 'ಏಕೇ ಮುಖ್ಯಾನ್ಯಕೇವಲಾ' ಅಮರ) |

ಹರಿಗುರುನಮನಂ— ಹರಿಶ್ಚ ಗುರುಶ್ಚ ಹರಿಗುರೂ, ಹರಿಗುರ್ವೋಃ ನಮನಂ ಹರಿಗುರುನಮನಂ ತತ್ |

ಸಾಮ್ಯಂ— ಸಮಾನಾಂ ಭಾವಃ ಸಾಮ್ಯಂ |

ಅಪರಸಾಮ್ಯಂ— ಅಪರೇಷಾಂ ಸಾಮ್ಯಂ ಅಪರಸಾಮ್ಯಂ ತತ್ | (ಝಟಿ = ಬೇಗನೇ, ಸಪದಿ = ಕೂದಲೇ, 'ಸ್ಯಾತ್' ಝಟಿತ್ಯಂಜಸಾಹಾಯ ದ್ವಾಜ್ ಮಂಕ್ತು ಸಪದಿ ದ್ವಿತೇ' ಅಮರ)

ವ್ಯಾಕರಣವಿಶೇಷ— ವಾಚನೀಯಾದಿಭಾಗದರ್ಶನೇ ಸಾಮ್ಯಸಂಪಾದನಾಸಮರ್ಥತ್ವಾತ್ ನಮಸ್ಕಾರಂ ಕೃತ್ವಾ ತತ್ ಸಾಮ್ಯಂ ಪ್ರಾಪ್ತುಃ ಇತಿ ಭಾವಃ. ಯದ್ವಾ ವಿಲಂಬೇನ ದ್ರಷ್ಟಾರಃ ಶೀಘ್ರದ್ರಷ್ಟೃಪಕ್ಷಯಾ ಪೂರ್ವಮೇವ ಮಹೋದ್ಯೋಗೇನ ನಮನಂ ಕೃತ್ವಾ ವಾಚನೀಯಾದಿಭಾಗಜ್ಞಾನಂ ಸಂಪಾದ್ಯ ವಾಚನವಿಷಯೇ ಸಾಮ್ಯಂ ಪ್ರಾಪ್ತುಃ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | (ಭಲಾರಿಯ)

ಆ ದಿನ ಪಾರವಾಗಬೇಕಾಗಿದ್ದ ಗ್ರಂಥದ ಭಾಗವನ್ನು ನೋಡುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಇತರರ ಸಮತೆಯನ್ನು ಹೊಂದಲಾರದವರು ಹರಿಗುರು ನಮಸ್ಕಾರವನ್ನು ಬೇಗನೆ ಮಾಡಿ ಆ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಇತರರ ಸಾಮ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದರು ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಅಥವಾ ತಡವಾಗಿ ಓದಬೇಕಾದ ಭಾಗವನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿದವರು ಬೇಗನೇ ನೋಡಿದವರಿಗಿಂತ ಮೊದಲೇ ಹೆಚ್ಚಾದ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಹರಿಗುರು ನಮಸ್ಕಾರಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಅನಂತರ ಆ ದಿನ ಓದಬೇಕಾದ ಗ್ರಂಥದ ಆದಿಭಾಗದ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಪಡೆದು, ಓದುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಇತರರ ಸಾಮ್ಯವನ್ನು ಪಡೆದರು ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಯತ್ಕೇ ಸಿದ್ಧಯೇ ಸ್ಯಾತ್ ಹಿ = ದೇಶಕಾಲೋಚಿತವಾದ ಪ್ರಯತ್ನವು ಅಭೀಷ್ಟ ಸಿದ್ಧಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗಿಯೇ ಆಗುತ್ತದೆಯಷ್ಟೆ, ಅಭೀಷ್ಟ ಸಿದ್ಧಿಯಾಗಬೇಕಾದರೂ ಪ್ರಯತ್ನವು ಬೇಕೇ ಬೇಕಷ್ಟೆ ಈ ರೀತಿ ಇಲ್ಲಿ ಎರಡೂ ವಿಧವಾಗಿ ಯೋಜನೆಯನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು.

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ದದೃಶುಃ- ದರ್ಶನ್ ದದೃಶುಃ ದದೃಶುಃ, ದದರ್ಶಿತ್-ದದೃಷ್ಟ ದದೃಶುಃ ದದೃಶ, ದದರ್ಶ ದದೃಶಿವ ದದೃಶಿಮ | ದೃಶಿತ್ ಪ್ರೇಕ್ಷಣೇ ಪರಸ್ವೈ ಲಿಟ್. ಸ್ಯಾತ್ - ಸ್ಯಾತ್ ಸ್ಯಾತಾಂ ಸ್ತುಃ ಇತ್ಯಾದಿ, ಆಸಭುವಿ ಪರಸ್ವೈ ಆಕರ್ಮಕ ವಿಧಿಲಿಜ್ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಏಕೈ ವಾಚನೀಯಾದಿಭಾಗಃ ಪರಿಚಯಪಟುತಾಭ್ಯಾಂ ಸಪದಿ (ಝಟಿ) ದದೃಶೇ, ತಾವತ್ ಏಕೈ ಚರೇಣ (ವಾಚನೀಯಾದಿ ಭಾಗಃ) ದದೃಶೇ, ಅಮೀಭಃ ಹರಿಗುರುನಮನಂ ದ್ವಾಜ್ ವಿಧಾಯ ಅಪರಸಾಮ್ಯಂ ಪ್ರಯಯೇ, ಯತ್ನೇನ ಸಿದ್ಧಯೇ ಭೂಯೇತ ಹಿ, ಸಿದ್ಧಯೇ ಯತ್ನೇನ ಭೂಯೇತ ಹಿ |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಹೀಗೆ ಎಲ್ಲಾ ಶಿಷ್ಯರೂ ಪಾಠಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧರಾಗಿ ಕುಳಿತಿದ್ದಾಗ, ಆಚಾರ್ಯರು ಆ ಸಭಾಮಂಟಪಕ್ಕೆ ದಯಮಾಡಿಸಿ, ಅದನ್ನು ಅಲಂಕರಿಸಿದರು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಯತವಚಸಿ ಜನೇಽಸ್ಮಿನ್ನಾನತೇ ಸನ್ನಿರಸ್ತನ್

ಸಿಚಯಯವನಿಕಾಂ (ಅಸಿಚಯವನಿಕಾಂ) ತಾಂ

ಸಾಂಧ್ಯಜೀಮೂತರಕ್ತಾಮ್ |

ರವಿರಿವ ರವಿಪೂಜ್ಯಾಂಘ್ರಿಃ ಸಮಾಜಾಂತರಿಕ್ಷೇ

ವೈಲಸದತಿಶಯಾಲುಃ ಸನ್ ಸಹಸ್ರಪ್ರಕಾಶಃ || 22 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಯತವಚಸಿ, ಜನೇ, ಅಸ್ಮಿನ್, ಆನತೇ, ಸನ್ನಿರಸ್ತನ್ ಸಿಚಯಯವನಿಕಾಂ, (ಅಸಿಚಯವನಿಕಾಂ) ತಾಂ, ಸಾಂಧ್ಯಜೀಮೂತರಕ್ತಾಂ, ರವಿಃ, ಇವ, ರವಿಪೂಜ್ಯಾಂಘ್ರಿಃ, ಸಮಾಜಾಂತರಿಕ್ಷೇ, ವೈಲಸತ್, ಅತಿಶಯಾಲುಃ, ಸನ್, ಸಹಸ್ರಪ್ರಕಾಶಃ |

ಅನ್ವಯ— ಆನತೇ, ಅಸ್ಮಿನ್, ಜನೇ, ಯತವಚಸಿ, ಸತಿ, ಸಾಂಧ್ಯಜೀಮೂತರಕ್ತಾಂ, ತಾಂ, ಸಿಚಯಯವನಿಕಾಂ, (ಅಸಿಚಯವನಿಕಾಂ) ಸನ್ನಿರಸ್ತನ್, ರವಿಪೂಜ್ಯಾಂಘ್ರಿಃ, ಅತಿಶಯಾಲುಃ, ಸನ್, ಸಹಸ್ರಪ್ರಕಾಶಃ, ಸಮಾಜಾಂತರಿಕ್ಷೇ, ರವಿಃ, ಇವ, ವೈಲಸತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಆನತೇ = ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡಿದ,

ಅಸ್ಮಿನ್ ಜನೇ = ಈ ಕೇಳುವ ಜನರು,

ಯತವಚಸಿ (ಸತಿ) = ನಿಯಮಿಸಿದ ಮಾತುಳ್ಳವರಾಗಿರಲು (ಮೌನವಾಗಿರಲು),

ಸಾಂದ್ಭಜೇಮೂತರಕ್ತಾಂ = ಸಂದ್ಭೆಯ ಮೋಡದಂತೆ ಕೆಂಪಾದ,

ತಾಂ = ಅಂತಹ,

ಸಿಚಯಯವನಿಕಾಂ = ಕಾವಿ ಬಟ್ಟೆಯ ಪರದೆಯನ್ನು (ಅಸಿಚ = ಸಾಧಾರಣ ಬಟ್ಟೆಯದಲ್ಲದೆ, ಯವನಿಕಾಂ = ಪರದೆಯನ್ನು),

ಸನ್ನಿರಸ್ಯನ್ = ಸರಿಸುತ್ತಿರುವವರಾಗಿ,

ರವಿಪೂಜ್ಯಾಂಘ್ರಿಃ = ಸೂರ್ಯನಿಂದ ಪೂಜಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಪಾದಗಳುಳ್ಳ,

ಅತಿಶಯಾಲುಃ = ಅತಿಶಯಗೊಳ್ಳುವವರಾದ,

ಸಹಸ್ರಪ್ರಕಾಶಃ = ಅನಂತಪ್ರಕಾಶವುಳ್ಳ (ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು)

ಸಮಾಜಾಂತರಿಕ್ಷೇ = ಪ್ರವಚನಮಂಟಪವೆಂಬ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ,

ರವಿಃ ಇವ = ಸೂರ್ಯನಂತೆ,

ವ್ಯಲಸತ್ = ಪ್ರಕಾಶಿಸಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಹೀಗೆ ಶ್ರೋತೃಗಳಾದ ಗೃಹಸ್ಥ ಶಿಷ್ಯರು ಮತ್ತು ಸಂನ್ಯಾಸಿ ಶಿಷ್ಯರು ಹರಿಗುರು ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಹೊತ್ತು ಮೌನವಾಗಿ ಆಚಾರ್ಯರು ಬರುವ ದಾರಿಯನ್ನು ನೋಡುತ್ತಾ ಕುಳಿತಿದ್ದರು. ಆಚಾರ್ಯರು ಏಕಾಂತದಲ್ಲಿ ಆಹುತಕ್ಕಾಗಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವಾಗ ತಮ್ಮ ಸುತ್ತಲೂ ಕಾವಿಯ ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ ಒಂದು ಪರದೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡಿದ್ದರು. ಸೂರ್ಯದೇವರಿಂದಲೂ ಪೂಜ್ಯರಾದ ಎಲ್ಲರನ್ನು ಮೀರಿಸಿದ ಅತಿಶಯವುಳ್ಳ ಅಂತಹ ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು ಆ ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ ಪರದೆಯನ್ನು ದೂರಸರಿಸಿ ಬಂದು ಪ್ರವಚನ ಮಂಟಪದಲ್ಲಿ ತಮಗೆ ನಿಯತವಾದ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ವಿರಾಜಿಸಿದರು. ಪ್ರಾತಃಕಾಲ ಜನರು ಸಂಧ್ಯಾವಂದನೆ ಮಾಡುತ್ತಾ ಗಾಯತ್ರೀ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಜಪಿಸುತ್ತಾ, ಸೂರ್ಯದೇವನ ಕಡೆಗೆ ಬಾಗಿ ನಿಂತಿರುವಾಗ, ಮೌನದಿಂದ ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡುತ್ತಾ ಇರುವಾಗ ಸಹಸ್ರರಶ್ಮಿಯಾದ ಸೂರ್ಯನು ಸಂಜೆಯ ಕೆಂಪಿನಿಂದ ಹೊಳೆಯುತ್ತಿರುವ ಮೋಡಗಳೆಂಬ ಪರದೆಯನ್ನು ಸರಿಸಿ, ತನ್ನ ನಮ್ಮ ಜನಸಮಾಜದ ಈ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಉದಯಿಸಿ ಮೇಲೆ ಬಂದು ಹೇಗೆ ಶೋಭಿಸುತ್ತಾನೋ ಹಾಗೆ ಆಚಾರ್ಯರು ಶೋಭಿಸಿದರು ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ವಿಗ್ರಹ ಮತ್ತು ಕೋಶ—

ಯತವಚಾಃ— ಯತಂ ವಚಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಯತವಚಾಃ ತಸ್ಮಿನ್ |

ಸಿಚಯಯವನಿಕಾಂ— ಸಿಚಯಃ ಏವ ಯವನಿಕಾ ಸಿಚಯಯವನಿಕಾಂ ತಾಂ | (ಸಿಚಯ = ಬಟ್ಟೆ 'ವಸ್ತ್ರಂ ಸಿಚಯಃ ಪಟಃ' ಹಲ. ಅಸಿಚಯವನಿಕಾಂ ಎಂಬ ಪಾಠದಲ್ಲಿ)

ಅಸಿಚಯವನಿಕಾಂ— ನ ವಿದ್ಯತೇ ಸಿಚಃ ಯಸ್ಯಾಂ ಸಾ ಅಸಿಚಾ, ಅಸಿಚಾ ಚ ಸಾ ಯವನಿಕಾ ಚ ಅಸಿಚಯವನಿಕಾ ತಾಂ, ಇಲ್ಲಿ ಸಿಚ ರಬ್ಬಕ್ಕೆ ಬಟ್ಟೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕೋಶವನ್ನು ಹುಡುಕಬೇಕು. ಇಲ್ಲಿ ಧಲಾರಿಯ ಪಾಠದ ಅರ್ಥಕ್ಕೂ ವಿಶ್ವಪತೀರ್ಥೀಯ ಪಾಠದ ಅರ್ಥಕ್ಕೂ ವಿರೋಧ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಆ ಪರದೆಯು ಸಾಧಾರಣ ಬಟ್ಟೆಯದು ಅಲ್ಲ, ವಿಶೇಷವಾದ ರೇಷ್ಮೆಯ ಬಟ್ಟೆಯದು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಂಡಾಗ ವಿರೋಧ ಪರಿಹಾರವಾಗುತ್ತದೆ. ಯವನಿಕಾ = ಪರದೆ, 'ಪ್ರತಿಸೀರಾ ಯವನಿಕಾ ಸ್ವಾತ್ ತಿರಸ್ಕರಣೇ ಚ ಸಾ' ಅಮರ |

ಸಾಂಧ್ಯಃ— ಸಂಧ್ಯಾಯಾಂ ಭವಃ ಸಾಂಧ್ಯಃ ।

ಸಾಂಧ್ಯಜೀಮೂತರಕ್ತಾಂ— ಸಾಂಧ್ಯಶ್ಚಾನೌ ಜೀಮೂತಶ್ಚ ಸಾಂಧ್ಯಜೀಮೂತಃ, ಸಾಂಧ್ಯಜೀಮೂತಃ ಇವ ರಕ್ತಾ ಸಾಂಧ್ಯಜೀಮೂತರಕ್ತಾ ತಾಂ । (ಜೀಮೂತ = ಮೋಡ, 'ಘನಜೀಮೂತಮುದಿರಜಲಮುಗ' ಧೂಮಯೋನಯಃ' ಅಮರ ।)

ರವಿಪೂಜ್ಯಾಂಘ್ರಿಃ— ರವಿಣಾ ಪೂಜ್ಯೌ ರವಿಪೂಜ್ಯೌ ಅಂಘ್ರೀ ಯಸ್ಯ ಸಃ ರವಿಪೂಜ್ಯಾಂಘ್ರಿಃ ।

ಸಮಾಜಾಂತರಿಕ್ಷಂ— ಸಮಾಜಃ ಏವ ಅಂತರಿಕ್ಷಂ ಸಮಾಜಾಂತರಿಕ್ಷಂ ತಸ್ಮಿನ್ ।

ಸಹಸ್ರಪ್ರಕಾಶಃ— ಸಹಸ್ರಂ ಪ್ರಕಾಶಾಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸಹಸ್ರಪ್ರಕಾಶಃ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ವ್ಯಲಸತ್ - ವಿ+ಅಲಸತ್ ಅಲಸತಾಂ ಅಲಸನ್, ಇತ್ಯಾದಿ ವಿ ಉಪಸರ್ಗ ಲಸ ಪ್ರಕಾಶಃ ಪರಸ್ವೈ ಲಜ್ ।

ಪ್ರಯೋಗ— ಅನತೇ ಅಸ್ತಿನೌಜನೇ ಯತವಚಸಿ ಸತಿ ಸಾಂಧ್ಯಜೀಮೂತರಕ್ತಾಂ ತಾಂ ಸಿಚಯಯವನಿಕಾಂ ಸನ್ನಿರಸ್ಯತಾ ರವಿಪೂಜ್ಯಾಂಘ್ರಿಣಾ ಅತಿಶಯಾಲುನಾ ಸಹಸ್ರಪ್ರಕಾಶೇನ ಸಮಾಜಾಂತರಿಕ್ಷೇ ರವಿಣಾ ಇವ ವ್ಯಲಸ್ಯತ (ಭಾವೇ)।

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆಚಾರ್ಯರು ಪಾಠಾರಂಭಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲು ಮಂಗಳಾರ್ಥವಾಗಿ 'ಓಂ' ಎಂದು ಪ್ರಣವವನ್ನು ಉಚ್ಚರಿಸಿದ ಕ್ರಮವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ತ್ರಿಭುವನವರತೇಜೋವೃಕ್ಷವೇದಾರ್ಥಶುಕ್ಲ-

ತ್ರಿತಯರಸತಯಾ ಯೇ ವರ್ಗತಾ ವರ್ಣವರ್ಯಾ ।

ಪೃಥುಮತಿರಥ ತೇಷಾಮೈಕ್ಯಮಾಪಾದ್ಯ ಸಮ್ಯಕ್

ಪ್ರವಚನಪರಿಶುದ್ಧೈಸ್ತು ಪ್ರಣೌತಿ ಪ್ರವೀಣಃ ॥ 23 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ತ್ರಿಭುವನವರತೇಜೋವೃಕ್ಷವೇದಾರ್ಥಶುಕ್ಲತ್ರಿತಯರಸತಯಾ, ಯೇ, ವರ್ಗತಾಃ, ವರ್ಣ-ವರ್ಯಾಃ, ಪೃಥುಮತಿಃ, ಅಥ, ತೇಷಾಂ, ಐಕ್ಯಂ, ಆಪಾದ್ಯ, ಸಮ್ಯಕ್, ಪ್ರವಚನಪರಿಶುದ್ಧೈಸ್ತು, ಪ್ರಣೌತಿ, ಪ್ರವೀಣಃ ।

ಅನ್ವಯ— ಅಥ, ಪ್ರವೀಣಃ, ಪೃಥುಮತಿಃ, ಯೇ, ವರ್ಣವರ್ಯಾಃ, ತ್ರಿಭುವನವರತೇಜೋವೃಕ್ಷವೇದಾರ್ಥ-ಶುಕ್ಲತ್ರಿತಯರಸತಯಾ, ವರ್ಗತಾಃ, ತೇಷಾಂ, ಐಕ್ಯಂ, ಸಮ್ಯಕ್, ಆಪಾದ್ಯ, ಪ್ರವಚನಪರಿಶುದ್ಧೈಸ್ತು, ಪ್ರಣೌತಿ, ಸ್ತು ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಥ = ಸಭಾಮಂಟಪದಲ್ಲಿ ಆಸನದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತ ಮೇಲೆ,

ಪ್ರವೀಣಃ = ಕುಶಲರಾದ,

ಪೃಥುಮತಿಃ = ಶ್ರೀವರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು,

ಯೇ = ಯಾವ,

ವರ್ಣವರ್ಯಾಃ = ಆಕಾರ, ಉಕಾರ, ಮಕಾರವೆಂಬ ಉತ್ತಮ ವರ್ಣಗಳು,

ತ್ರಿಭುವನವರತೇಜೋ, ವೃಕ್ಷ, ವೇದಾರ್ಥ, ಶುಕ್ಲತ್ರಿತಯರಸತಯಾ = ಮೂರು ಲೋಕಗಳ ಉತ್ತಮ ತೇಜಸ್ಸಾದ ಅಗ್ನಿ ವಾಯು ಸೂರ್ಯರಿಂದ, ಸಾರರೂಪವಾಗಿ, ಅವಿರ್ಭವಿಸಿದ ಬುಕ್ ಯಜುಸ್ಸು ಸಾಮ ಎಂಬ ಮೂರು ವೇದಗಳ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಿಷಯಗಳಾದ ಭೂಃ (ಸ್ತೂರ್ತಿರೂಪಸು) ಅತಿಶಯ

ಪ್ರಭಾವವುಳ್ಳವನು, ಅತಿಶಯ ಬಲರೂಪನು, ಎಂಬ ಅರ್ಥದ ಮೂರು ವ್ಯಾಖ್ಯೆಗಳ, ಸಾರ-
ರೂಪದಿಂದ,

ವರ್ಣತಾಃ = ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟವೆಯೋ,

ತೇಷಾಂ = ಆ ಮೂರು ವರ್ಣಗಳ,

ಐಕ್ಯಂ = ಮೇಲನವನ್ನು (ಸೇರಿಸುವಿಕೆಯನ್ನು)

ಸಮ್ಯಕ್ = ಚೆನ್ನಾಗಿ,

ಆಪಾದ್ಯ = ಉಂಟುಮಾಡಿ,

ಪ್ರವಚನಪರಿಶುದ್ಧ್ಯೈಃ = ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದ ಪವಿತ್ರತೆಗಾಗಿ,

ಪ್ರಕೌತಿಸ್ಯ = ಉಚ್ಚರಿಸಿದರು (ಓಂ ಎಂದು ಪ್ರಣವವನ್ನು ಪಠಿಸಿದರು).

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಈ ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಭೂಲೋಕ, ಭುವಲೋಕ (ಅಂತರಿಕ್ಷ) ಸುವಲೋಕ (ಸ್ವರ್ಗ) ಎಂಬುದಾಗಿ ಮೂರು ಲೋಕಗಳಿವೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಅಗ್ನಿ, ವಾಯು ಮತ್ತು ಸೂರ್ಯ ಎಂಬ ದೇವತಾತ್ಮಕವಾದ ಮೂರು ತೇಜಸ್ಸುಗಳಿರುವವು. ಈ ಮೂರು ತೇಜೋ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಋಕ್, ಯಜುಸ್ಸು, ಸಾಮ ಎಂಬ ಮೂರು ವೇದಗಳು ಪ್ರಕಟವಾಗಿವೆ. ಈ ಮೂರು ವೇದಗಳ ಸಾರಭೂತವಾದ ಅರ್ಥವೇ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಭೂಃ, ಭುವಃ, ಸುವಃ ಎಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯೆಗಳು. ಈ ಮೂರು ವ್ಯಾಖ್ಯೆಗಳ ಸಾರವೇ ಆಕಾರ, ಉಕಾರ ಮತ್ತು ಮಕಾರಗಳು. ಪ್ರವಚನ ದಕ್ಷರಾದ ಶ್ರೀ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು ತಮ್ಮ ಪ್ರವಚನದ ಪವಿತ್ರತೆಗಾಗಿ ಆ, ಉ, ಮ, ಎಂಬ ಮೂರು ಅಕ್ಷರಗಳ ಮೇಲನದಿಂದ ಉಂಟಾದ ಪ್ರಣವ ಎಂದೂ ಹೆಸರುಳ್ಳ 'ಓಂ'ಕಾರವನ್ನು ಮೊದಲು ಉಚ್ಚರಿಸಿದರು.

'ಸ ಇಮಾನ್ ಲೋಕನಸೃಜತ ಪೃಥಿವೀಮಂತರಿಕ್ಷಂ ದಿವಂ, ತಾನ್ ಲೋಕಾನ್ ಅಭ್ಯತಪತ್' । ತೇಭ್ಯೋಽಭಿತಪ್ತೇಭ್ಯ-
ಸ್ತೀಣ ಜ್ಯೋತೀಂಷ್ವಜಾಯಂತ, ಅಗ್ನಿರೇವ ಪೃಥಿವ್ಯಾ ಅಜಾಯತ, ವಾಯುರಂತರಿಕ್ಷಾತ್ ಆದಿತ್ಯೋ ದಿವಃ, ತಾನಿ
ಜ್ಯೋತೀಂಷ್ವಭ್ಯತಪತ್, ತೇಭ್ಯೋಽಭಿತಪ್ತೇಭ್ಯಸ್ತೀಣಿ (ಶುಕ್ರಾಣಿ) ಶುಕ್ಲಾನ್ಯಜಾಯಂತ, ಭೂರಿತ್ಯೇವ ಋಗ್ವೇದಾದಜಾಯತ,
ಭುವರೀತಿ ಯಜುರ್ವೇದಾತ್, ಸುವರೀತಿ ಸಾಮವೇದಾತ್, ತಾನಿ (ಶುಕ್ರಾಣಿ) ಶುಕ್ಲಾನ್ಯಭ್ಯತಪತ್, ತೇಭ್ಯೋಽಭಿತಪ್ತೇಭ್ಯ-
ಸ್ತಯೋ ವರ್ಣಾ ಅಜಾಯಂತ, ಆಕಾರಉಕಾರೋ ಮಕಾರ ಇತಿ ತಾನೇಕಧಾ ಸಮಭರತ್ ತದೇತದೋಮಿತಿ ಇತ್ಯಾದಿ
ಶ್ರುತ್ಯಾ ವರ್ಣತಾಃ, ಐತರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಪಂಚಮಖಂಡಿಕಾ ಪ್ರತಿಪಾದಿತಪ್ರಣವವ್ರಹಾರಃ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಃ (ಭಾವ ಪ್ರಕಾಶಿತಾ)

ಪರಮಾತ್ಮನು ಈ ಪ್ರಪಂಚವನ್ನು ಸೃಜಿಸಿದನು. ಪೃಥಿವೀ, ಅಂತರಿಕ್ಷ, ದ್ಯು ಎಂಬ ಆ ಮೂರು ಲೋಕಗಳ ಸಾರವನ್ನು ಉದ್ದರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅವುಗಳನ್ನು ಕಾಯಿಸಿದನು. ಸೃಷ್ಟಿ ಮಾಡಲು ಜ್ಞಾನರೂಪವಾದ ತಪಸ್ಸನ್ನು ಮಾಡಿದನು. ಅಭಿತಪ್ತವಾದ ಆ ಮೂರು ಲೋಕಗಳಿಂದ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಮೂರು ಜ್ಯೋತಿಸ್ಸುಗಳು ಹುಟ್ಟಿದವು. ಪೃಥಿವಿಯಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಹುಟ್ಟಿತು, ಅಂತರಿಕ್ಷದಿಂದ ವಾಯುವು, ದ್ಯುಲೋಕದಿಂದ ಸೂರ್ಯನು ಹುಟ್ಟಿದನು. ಆ ಜ್ಯೋತಿಸ್ಸುಗಳನ್ನೂ ಪರಮಾತ್ಮನು ಅಭಿತಾಪಗೊಳಿಸಿದನು. (ಸೃಷ್ಟಿಗಾಗಿ ಆಲೋಚಿಸಿದನು) ಅಭಿತಪ್ತವಾದ ಆ ಮೂರು ಜ್ಯೋತಿಸ್ಸುಗಳಿಂದ ಮೂರು ಶುಕ್ಲಗಳು (ಶುಕ್ರಗಳು) ಹುಟ್ಟಿದವು. 'ಭೂಃ' ಎಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯೆಯೇ ಋಗ್ವೇದದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿತು. (ಅಭಿವ್ಯಕ್ತವಾಯಿತು) 'ಭುವಃ' ಎಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯೆಯು ಯಜುರ್ವೇದದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿತು (ಅಭಿವ್ಯಕ್ತವಾಯಿತು). 'ಸುವಃ' ಎಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯೆಯು ಸಾಮವೇದದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿತು (ಅಭಿವ್ಯಕ್ತವಾಯಿತು). ಆ ಶುಕ್ಲ (ಶುಕ್ರ)ಗಳನ್ನು ಪರಮಾತ್ಮನು ಅಭಿತಾಪಗೊಳಿಸಿದನು. ಅಭಿತಪ್ತವಾದ ಆ ಮೂರು ಶುಕ್ರ (ಶುಕ್ರ)ಗಳಿಂದ ಮೂರು ವರ್ಣಗಳು ಹುಟ್ಟಿದವು. ಆಕಾರ, ಉಕಾರ, ಮಕಾರ ಎಂದು ಈ ಮೂರು ವರ್ಣಗಳನ್ನು ಒಂದೇ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸಿದನು. ಅದೇ 'ಓಂ' ಎಂದಾಯಿತು. ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ವರ್ಣತವಾದವುಗಳು ಆ ಉ ಮ ಎಂಬ ಮೂರು ವರ್ಣಗಳು, ಹೀಗೆ ಪ್ರಣವ (ಓಂಕಾರ)ದ ಪ್ರಕಾರವು ಐತರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಐದನೆಯ ಖಂಡಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ವಿಗ್ರಹ—

ತ್ರಿಭುವನವರಾಣಿ— ತ್ರೀಣಿ ಚ ತಾನಿ ಭುವನಾನಿ ಚ ತ್ರಿಭುವನಾನಿ, (ತ್ರಯಾಣಾಂ ಭುವನಾನಾಂ ಸಮಾ ಹಾರಃ ತ್ರಿಭುವನಂ) ತ್ರಿಭುವನೇಭ್ಯಃ ವರಾಣಿ ತ್ರಿಭುವನವರಾಣಿ, (ತ್ರಿಭುವನೇ ವರಾಣಿ ತ್ರಿಭುವನ ವರಾಣಿ),

ತ್ರಿಭುವನವರತೇಜೋವ್ಯಕ್ತವೇದಾಃ— ತ್ರಿಭುವನವರಾಣಿ ಚ ತಾನಿ ತೇಜಾಂಃ ಚ ತ್ರಿಭುವನವರತೇಜಾಂಃ, ತ್ರಿಭುವನವರತೇಜೋಭ್ಯಃ ವ್ಯಕ್ತಾಃ ತ್ರಿಭುವನವರತೇಜೋವ್ಯಕ್ತಾಃ, ತ್ರಿಭುವನವ್ಯಕ್ತಾಶ್ಚ ತೇ ವೇದಾಶ್ಚ ತ್ರಿಭುವನವರತೇಜೋವ್ಯಕ್ತವೇದಾಃ |

ತ್ರಿ-ವೇದಾರ್ಥಃ— ತ್ರಿ-ವೇದೇಭ್ಯಃ (ವ್ಯಕ್ತಾಃ) ಅರ್ಥಾಃ, ತ್ರಿ-ವೇದಾರ್ಥಾಃ (ತ್ರಿ-ವೇದಾನಾಂ ಅರ್ಥಃ ತ್ರಿವೇದಾರ್ಥಃ) ತ್ರಿ-ವೇದಾರ್ಥಾಶ್ಚ ತಾನಿ ಶುಕ್ಲಾನಿ ಚ ತ್ರಿಶುಕ್ಲಾನಿ,

ಶುಕ್ಲತ್ರಿತಯಂ— ತ್ರಯೋಽವಯವಾಃ ಅಸ್ಯೇತಿ ತ್ರಿತಯಂ, ಶುಕ್ಲಾನಾಂ ತ್ರಿತಯಂ ಶುಕ್ಲತ್ರಿತಯಂ ,

ಶುಕ್ಲತ್ರಿತಯಂ— ವೇದಾರ್ಥಶ್ಚ ತತ್ ಶುಕ್ಲತ್ರಿತಯಂ ಚ ವೇದಾರ್ಥಶುಕ್ಲತ್ರಿತಯಂ,

ರಸತಾ— ರಸಸ್ಯ ಭಾವಃ ರಸತಾ,

ತ್ರಿ-ರಸತಯಾ— ತ್ರಿತಯಾತ್ ರಸತಾ ತ್ರಿತಯರಸತಾ, ತಯಾ ತ್ರಿರಸತಯಾ (ತ್ರಿತಯಸ್ಯ ರಸತಾ ತಯಾ)

ಪ್ರಥಮುತಿಃ— ಪ್ರಥಮುತಿಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಪ್ರಥಮುತಿಃ |

ಏಕ್ಯಂ— ಏಕಸ್ಯ ಭಾವಃ ಏಕ್ಯಂ,

ಪ್ರವಚನಪರಿಶುದ್ಧಿಃ— ಪ್ರವಚನಸ್ಯ ಪರಿಶುದ್ಧಿಃ ಪ್ರವಚನಃ ಪರಿಶುದ್ಧಿಃ ತಸ್ಯೈ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಅಥ ಪ್ರವೀಣೇನ ಪ್ರಥಮುತಿನಾ, ಯುಃ ವರ್ಣವಯ್ಯುಃ ತ್ರಿಭುವನವರತೇಜೋವ್ಯಕ್ತವೇದಾರ್ಥ ಶುಕ್ಲ ತ್ರಿತಯರಸತಯಾ ವರ್ಣಕೈಃ ಭೂಯತೇ, ತೇಷಾಂ ಏಕ್ಯಂ ಸಮ್ಯಕ್ ಆಪಾದ್ಯ ಪ್ರವಚನಪರಿಶುದ್ಧ್ಯೈ ಪ್ರಣೂಯತೇ ಸ್ಮ |

ಕೋಶ ವಿಶೇಷಾಂಶಃ— ಪ್ರವೀಣಾ = ನಿಪುಣ, 'ಪ್ರವೀಣೇ ನಿಪುಣಾಭಿಜ್ಞವಿಜ್ಞಾತಶಿಕ್ಷಿತಾಃ' ಅಮರ. ತ್ರಿಭುವನ ವರತೇಜೋರಸತಯಾ ಎಂಬಲ್ಲಿ ತ್ರಿಶಬ್ದವನ್ನು ಭುವನ, ತೇಜಸ್ಸು, ವೇದ ಈ ಮೂರಕ್ಕೂ ಅನ್ವಯಿಸಬೇಕು. ತ್ರಿಭುವನ, ತ್ರಿತೇಜಸ್ಸು, ತ್ರಿವೇದ, ಎಂದು ತ್ರೀಣಿ ಚ ತ್ರೀಣಿ ಚ ತ್ರಯಶ್ಚ ತ್ರೀಣಿ ಎಂದು ಏಕಶೇಷವೃತ್ತಿ. 'ಸರೂಪಾಣಾಂ ಏಕಶೇಷ ಏಕವಿಭಕ್ತಿ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಈ ರೂಪ ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ. (ಭಲಾರಿಯ)

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಪ್ರಣತಿ - ಪ್ರ+ನೌತಿ = ಪ್ರಣೌತಿ, ನೌತಿ ನುತಃ ನುವಂತಿ, ನೌತಿ ನುಥಃ ನುಥ, ನೌಮಿ ನುಮಃ ನುಮಃ, ಣು(ನು) ಸ್ತುತೌ to praise ಅದಾದಿ ಎರಡನೇ ಗಣ. ಸಕ, ಸೇಟ್ ಪರಸ್ವೈಪದಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನಂ 'ಸ್ಮ' ಯೋಗದಿಂದ ಭೂತಕಾಲದ ಅರ್ಥ |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆಚಾರ್ಯರು ಉಪನಿಷದ್ವಾಕ್ಯ ಅಥವಾ ಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ ಗ್ರಂಥದ ಪ್ರವಚನವನ್ನು ಮಾಡಿದರು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾ ಆಚಾರ್ಯರ ಪಾಠದ ಕ್ರಮವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಸ್ವರಮಚರಮಕಾಲೇ ಮಂದ್ರಮೇವಾತ್ಮಜದ್ವಿಃ

ಸ್ಫುಟಮುಪನಿಷದಂತೇ ವಾಚಕೈರ್ವಾಚ್ಯಮಾನೇ |

ಪ್ರವಚನಮತಿಚಿತ್ರಂ ಪ್ರಾಣಭಾಷಾಂ ಶ್ರುತೀನಾ-

ಮಮೃತಮಮೃತಭಾವಸ್ಯೈವ ಹೇತುಂ ಚಕಾರ || 24 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಸ್ವರಂ, ಅಚರಮಕಾಲೇ, ಮಂದ್ರಂ, ಏವ, ಅತ್ಯಜದ್ವಿ, ಸ್ಫುಟಂ, ಉಪನಿಷದಂತೇ, ವಾಚಕೈಃ, ವಾಚ್ಯಮಾನೇ, ಪ್ರವಚನಂ, ಅತಿಚಿತ್ರಂ, ಪ್ರಾಣಭಾಷಾಂ, ಶ್ರುತೀನಾಂ, ಅಮೃತಂ, ಅಮೃತಭಾವಸ್ಯ, ಏಷಃ, ಹೇತುಃ, ಚಕಾರ |

ಅನ್ವಯ— ಅಚರಮಕಾಲೇ, ಮಂದ್ರಂ, ಸ್ವರಂ, ಅತ್ಯಜದ್ವಿ, ಏವ, ವಾಚಕೈಃ, ಉಪನಿಷದಂತೇ, ಸ್ಫುಟಂ, ವಾಚ್ಯಮಾನೇ(ಸತಿ), ಏಷಃ, ಪ್ರಾಣಭಾಷಾಂ, ಶ್ರುತೀನಾಂ, ಅಮೃತಂ, ಅಮೃತಭಾವಸ್ಯ, ಹೇತುಂ, ಅತಿಚಿತ್ರಂ, ಪ್ರವಚನಂ, ಚಕಾರ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಚರಮಕಾಲೇ = ಪಾಠಾರಂಭದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ

ಮಂದ್ರಂ = ಉಚ್ಚವಲ್ಲದ (ಮೆಲ್ಲಗಿರುವ),

ಸ್ವರಂ = ಧ್ವನಿಯನ್ನು

ಅತ್ಯಜದ್ವಿ ಏವ = ಬಿಡದೇ ಇರುವ, (ಸ್ವೀಕರಿಸಿದವರೇ ಆಗಿರುವ)

ವಾಚಕೈಃ = ಓದುವ ಶಿಷ್ಯರಿಂದ,

ಉಪನಿಷದಂತೇ = ಉಪನಿಷದ್ವಾಕ್ಯವು (ವೇದಾಂತ ಶಾಸ್ತ್ರವಿಷಯಕವಾದ ಗ್ರಂಥವು)

ಸ್ಫುಟಂ = ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ,

ವಾಚ್ಯಮಾನೇ (ಸತಿ) = ಓದಲ್ಪಡಲು,

ಏಷಃ = ಈ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು,

ಪ್ರಾಣಭಾಷಾಂ = ಸುಜೀವರ,

ಶ್ರುತೀನಾಂ = ಕಿವಿಗಳಿಗೆ,

ಅಮೃತಂ = ಅಮೃತದಂತಿರುವ,

ಅಮೃತಭಾವಸ್ಯ = ಮುಕ್ತಿಗೆ,

ಹೇತುಂ = ಕಾರಣವಾದ,

ಅತಿಚಿತ್ರಂ = ಅತ್ಯಾಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದ,

ಪ್ರವಚನಂ = ಶಾಸ್ತ್ರವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು

ಚಕಾರ = ಮಾಡಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಆಚಾರ್ಯರು ಒಳಿಯಲ್ಲಿ ಓದುವ ಶಿಷ್ಯರು ಪಾಠಾರಂಭದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಮೆತ್ತಗಾದ ಸ್ವರದಿಂದ ಉಪನಿಷದ್ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಓದುತ್ತಿದ್ದರು. ಆಗ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಕೀಳತಕ್ಕ ಸಜ್ಜೀವರ ಕಿವಿಗಳಿಗೆ ಅಮೃತ-ಪ್ರಾಯವಾದ, ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಮತ್ತು ಅತ್ಯಾಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದ ಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರವಚನವನ್ನು ಮಾಡಿ ಶಿಷ್ಯರನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿದರು. ಪಾಠಾರಂಭ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಗುರುಗಳ ಸನ್ನಿಧಿಯಲ್ಲಿ ಉಚ್ಚಧ್ವನಿಯು ನಿಷಿದ್ಧವಾದುದರಿಂದ ಶಿಷ್ಯರು ಮೆಲ್ಲಗೆ ಗ್ರಂಥವನ್ನೋದಿದರು. ಆಚಾರ್ಯರು ಗ್ರಂಥಾರ್ಥವನ್ನು ವಿವರವಾಗಿ ಬೋಧಿಸಿದರು. ಆಚಾರ್ಯರ ಅದ್ಭುತವಾದ ಇಂತಹ ಪ್ರವಚನವನ್ನು ಕೇಳಿದವರು ಮೋಕ್ಷವನ್ನೇ ಪಡೆಯುವರು ಎಂದು ಭಾವ.

ವಿಗ್ರಹ ಮತ್ತು ಕೋಶ—

ಅಚರಮಕಾಲಃ— ಚರಮಃ ನ ಭವತೀತಿ ಅಚರಮಃ, ಅಚರಮತ್ಯಾಸ್ಥೌ ಕಾಲಶ್ಚ ಅಚರಮಕಾಲಃ ತಸ್ಮಿನ್ | (ಉಪಕ್ರಮಕಾಲೇ = ಆರಂಭಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎಂದು ಅರ್ಥ) ಮಂದ್ರಸ್ವರಃ = 'ಉಪಾಂಶುಧ್ವನಿಃ' ಮೆತ್ತಗಿನ ಧ್ವನಿ.

ಉಪನಿಷದಂತಂ— ಉಪನಿಷದಾಂ ಅಂತಃ (ನಿರ್ಣಯಃ) ಯಸ್ಮಾತ್ ತತ್ ಉಪನಿಷದಂತಂ ತಸ್ಮಿನ್ |
ಅಂತಃ = ನಿರ್ಣಯಃ, 'ಅಂತೋಽಸ್ಮಿ ನಿರ್ಣಯೇ ನಾಶೇ ಸ್ವರೂಪಾಗ್ನೇತರೇತರಃ' ಭಾಸ್ಕರಕೋಶ
(ಶಿಷ್ಯರು ಮೆಲ್ಲಗೆ ಓದುತ್ತಿದ್ದರೂ ಇತರರಿಗೆ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಕೇಳಿಸುವಂತೆ ಓದುತ್ತಿದ್ದರು ಎಂದು ಅರ್ಥ).

ಪ್ರಾಣಭಾಷಾಂ— ಪ್ರಾಣಾನ್ ಇಂದ್ರಿಯಾಣಿ ಭಜಂತೀತಿ ಪ್ರಾಣಭಾಷಾ ತೇಷಾಂ | (ಇಂದ್ರಿಯಪಾಟವವುಳ್ಳ
ಸುಜೀವರು)

ಅಮೃತಭಾವಸ್ಯ— ಅಮೃತಸ್ಯ ಭಾವಃ ಅಮೃತಭಾವ ತಸ್ಯ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಚಕಾರ - ಚಕಾರ ಚಕ್ರತುಃ ಚಕ್ರುಃ, ಚಕ್ರರ್ಥ ಚಕ್ರಧುಃ ಚಕ್ರ, ಚಕಾರ-ಚಕರ ಚಕ್ರವ ಚಕ್ರಮ |
ದುಕ್ಯರ್ ಕರಣೇ ಕೃಧಾತು ಸಕ. ಅನಿಟ್ ಉಭಯಪದಿ to do, to make ಎಂಟನೇ ಗಣ.

ಪ್ರಯೋಗ— ಅಚರಮಕಾಲೇ ಮಂದ್ರಂ ಸ್ವರಂ ಅತ್ಯಜಂತಃ ಏವ ವಾಚಕಾಃ ಉಪನಿಷದಂತಂ ಸ್ತುಟಂ
ಅವಾಚಯನ್, ಏವಂ ಸತಿ ಏತೇನ ಪ್ರಾಣಭಾಷಾಂ ಶ್ರುತೀನಾಂ ಅಮೃತಂ ಅಮೃತಭಾವಸ್ಯ ಹೇತುಃ ಅತಿಚಿತ್ತಂ ಪ್ರವಚನಂ
ಚಕ್ರೇ |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಪಾಠ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಶ್ನೆ ಕೇಳಿದವರಿಗೆ ಆಚಾರ್ಯರು ಸರಿಯಾದ ಉತ್ತರವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದ
ರೀತಿಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಧನಮಿವ ಸಧನಾಯೇಭ್ಯೋಽರ್ಕಸೂನುಃ ಪ್ರಸನ್ನಃ

ಶರಶತಮಿವ ಪಾರ್ಥಃ ಸಂಯುಗಾರ್ಥಿಭ್ಯ ಉಗ್ರಃ |

ಅರತಿವಿರಹಿತಃ ಸೋಽನಾರತಂ ನಾದಿ(ನೋಽದಿ)ಶನ್ನೋ

ಪ್ರತಿವಚನಮದೀನಂ ಚೋದಕೇಭ್ಯೋಽಖಿಲೇಭ್ಯಃ || 25 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಧನಂ, ಇವ, ಸಧನಾಯೇಭ್ಯಃ, ಅರ್ಕಸೂನುಃ, ಪ್ರಸನ್ನಃ, ಶರಶತಂ, ಇವ, ಪಾರ್ಥಃ,
ಸಂಯುಗಾರ್ಥಿಭ್ಯಃ, ಉಗ್ರಃ, ಅರತಿವಿರಹಿತಃ, ಸಃ, ಅನಾರತಂ, ನ, (ನೋ)ಅದಿಶತ್, ನೋ, ಪ್ರತಿವಚನಂ, ಅದೀನಂ,
ಚೋದಕೇಭ್ಯಃ, ಅಖಿಲೇಭ್ಯಃ |

ಅನ್ವಯ— ಪ್ರಸನ್ನಃ, ಅರ್ಕಸೂನುಃ, ಸಧನಾಯೇಭ್ಯಃ, ಧನಂ, ಇವ, ಉಗ್ರಃ, ಪಾರ್ಥಃ, ಸಂಯುಗಾರ್ಥಿಭ್ಯಃ,
ಶರಶತಂ, ಇವ, ಅರತಿವಿರಹಿತಃ, ಸಃ, ಅಖಿಲೇಭ್ಯಃ, ಚೋದಕೇಭ್ಯಃ, ಅದೀನಂ, ಪ್ರತಿವಚನಂ, ನ (ನೋ), ಅದಿಶತ್
(ಇತಿ), ನೋ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಪ್ರಸನ್ನಃ = ಸಂತುಷ್ಟನಾದ,

ಅರ್ಕಸೂನುಃ = ಸೂರ್ಯಪುತ್ರನಾದ ಕರ್ಣನು,

ಸಧನಾಯೇಭ್ಯಃ = ಧನದ ಅಪೇಕ್ಷೆ ಉಳ್ಳವರಿಗೆ,

ಧನಂ ಇವ = ಹಣವನ್ನೆಂಬಂತೆ,

ಉಗ್ರಃ = ಕಠಿಣನಾದ, (ಶತ್ರುಗಳ ಮೇಲೆ ಸಿಟ್ಟಾದ)

ಪಾರ್ಥಃ = ಅರ್ಜುನನು,

ಸಂಯುಗಾರ್ಥಿಭ್ಯಃ = ಯುದ್ಧವನ್ನು ಬಯಸುವ ಪ್ರತಿವೀರರಿಗೆ,
 ಶರಶತಂ ಇವ = ನೂರಾರು ಬಾಣಗಳನ್ನೆಂಬಂತೆ,
 ಅರತಿವಿರಹಿತಃ = ಉದಾಸೀನತೆ ಇಲ್ಲದಿರುವ,
 ಸಃ = ಆ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು,
 ಅಖಿಲೇಭ್ಯಃ = ಸಮಸ್ತರಾದ,
 ಚೋದಕೇಭ್ಯಃ = ಪ್ರಶ್ನೆ ಕೇಳುವವರಿಗೆ,
 ಅದೀನಂ = ಪ್ರೌಢವಾದ,
 ಪ್ರತಿವಚನಂ = ಉತ್ತರವನ್ನು
 ಅನಾರತಂ = ಯಾವಾಗಲೂ,
 ನ (ನೋ) ಅದಿಶತ್ (ಇತಿ)
 ನೋ = ಕೊಡಲಿಲ್ಲವೆಂದಿಲ್ಲ, ಪ್ರತ್ಯುತ್ತರವನ್ನು ಕೊಟ್ಟೇ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದರು ಎಂದು ಭಾವ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಸೂರ್ಯಪುತ್ರನಾದ ಕರ್ಣನು ಹಣದ ಆಶೆಯಿಂದ ಬಂದ ಅತಿಥಿಗಳಿಗೆ ಮತ್ತು ಯಾಚಕರಿಗೆ ಪ್ರಸನ್ನನಾಗಿ ಬೇಡಿದಷ್ಟು ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಸಂತೋಷಪಡಿಸಿ ಕಳುಹಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರೂ ಕೂಡ ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಸೋಮಾರಿತನ ಅಲ್ಪಗಳಿಲ್ಲದೆ ಪಾಠ ಹೇಳುತ್ತಾ ಪ್ರಶ್ನೆ ಕೇಳುವವರಿಗೆ ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಕೋಪಿಸದೆ ಪ್ರಸನ್ನರಾಗಿ ಗಂಭೀರಭಾವದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯುತ್ತರಗಳನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಅರ್ಜುನನು ಯುದ್ಧವನ್ನು ಬಯಸುವ ಪ್ರತಿವೀರರಿಗೆ ನೂರಾರು ಬಾಣಗಳನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿ ಅವರ ಯುದ್ಧದ ಅಪೇಕ್ಷೆಯನ್ನು ತೀರಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. ಅದರಂತೆ ಆಚಾರ್ಯರೂ ತೀವ್ರವಾಗಿ ಪ್ರಶ್ನಿಸುವವರಿಗೆ ಮತ್ತೂ ನಿಖರವಾದ ಉತ್ತರಗಳನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಅವರ ಅಸದಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಅವರು ಯಾರಿಗೂ ಉತ್ತರಗಳನ್ನು ಕೊಡದೇ ಇರುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಪ್ರಶ್ನೆ ಮಾಡಿದಾಗಲೆಲ್ಲ ಉತ್ತರ ಕೊಡುತ್ತಲೇ ಇದ್ದರು. ಸರ್ವಜ್ಞರಾದ ಆಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಯಾವ ಪ್ರಶ್ನೆಗೂ ಉತ್ತರ ಕೊಡಲು ಅಸಾಧ್ಯ ಎಂಬುದೇ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಅವರು ಕೋಪವಿಲ್ಲದೆ ಬಹು ಸಂತೋಷದಿಂದಲೇ ಪಾಠಪ್ರವಚನವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು ಎಂದು ಭಾವ.

ಯೇ ಮತ್ತರವರ್ಜಿತಾಃ ತತ್ತ್ವಬುಭುಕ್ಷುಯಾ ಪೃಚ್ಛಂತಿ ತಾನ್ ಪ್ರತಿ ತತ್ ಸಂತುಷ್ಟಿಕರಂ ಪ್ರತ್ಯುತ್ತರಂ ಪ್ರಸನ್ನೋ ಭೂತ್ವಾದಿದೇಶ ಇತಿ ಭಾವಃ = ಯಾರು ಮಾತೃರ್ಯವಿಲ್ಲದೆ ತತ್ತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿಯುವ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಕೇಳುತ್ತಾರೋ ಅವರನ್ನು ಕುರಿತು ಅವರಿಗೆ ಸಂತೋಷವನ್ನಂಟು ಮಾಡುವ ಪ್ರತ್ಯುತ್ತರವನ್ನು ಪ್ರಸನ್ನರಾಗಿ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದರು ಎಂದು ಭಾವವು.

ಯೇ ತು ಮತ್ತರಾತ್ ಜಿಗೀಷಯಾ ಚೋದಯಂತಿ ತೇಭ್ಯಃ ತನ್ನಿರಾಕರಣೇ ಸಮರ್ಥಮುತ್ತರಂ ದದೌ = ಯಾರು ಮಾತೃರ್ಯದಿಂದ ಜಯಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿ ಪ್ರಶ್ನಿಸುತ್ತಿದ್ದರೋ ಅವರಿಗೆ ಅವರನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಲು ಸಮರ್ಥವಾದ ಉತ್ತರವನ್ನು ಕೊಟ್ಟರು. ಉಭಯತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ, ಅರ್ಕಸೂನುಃ, ಸಧನಾಯೇಭ್ಯಃ ಧನಮಿವ, ಪಾರ್ಥಃ ಸಂಯುಗಾರ್ಥಿಭ್ಯಃ ಶರಶತಂ ಇವ ಇತಿ = ಎರಡೂ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ದೃಷ್ಟಾಂತವು, ಸೂರ್ಯಪುತ್ರನಾದ ಕರ್ಣನು ಹಣವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವರಿಗೆ ಹಣವನ್ನೆಂಬಂತೆಯೂ, ಅರ್ಜುನನು ಯುದ್ಧಾಪೇಕ್ಷಿಗಳಿಗೆ ನೂರಾರು ಬಾಣಗಳನ್ನೆಂಬಂತೆಯೂ ಎಂದು ಭಾವ.

ವಿಗ್ರಹ ಮತ್ತು ಕೋಶ—

ಸಧನಾಯೇಭ್ಯಃ— ಧನಾಯಯಾ ಸಹಿತಾಃ ಸಧನಾಯಾಃ, ಧನಾಯಾ = ಹಣದ ಆಶೆ "ಅಶನಾಯೋ ದನ್ಯುಧನಾಯಾ ಬುಭುಕ್ಷುಪಾಪಾ ಗರ್ಧೇಷು" (ಪಾ.ಸೂ. 7-4-34) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿಪಾತ.

ಅರ್ಕಸೂನುಃ— ಅರ್ಕಸ್ಯ ಸೂನುಃ ಅರ್ಕಸೂನುಃ |

ಶರಶತಂ— ಶರಾಣಾಂ ಶತಂ ಶರಶತಂ ಶತಂ ।

ಪಾರ್ಥಃ— ಪೃಥಾಯಾಃ ಅಪತ್ಯಂ ಪುಮಾನ್ ಪಾರ್ಥಃ ।

ಸಂಯುಗಾರ್ಥಿನಃ— ಸಂಯುಗಂ ಅರ್ಥಯಂತೇ ಇತಿಸಂಯುಗಾರ್ಥಿನಃ, 'ಸಂಪ್ರಹಾರಾಭಸಂಪಾತಕರಿ ಸಂಸ್ಥೋಟಸಂಯುಗಾಃ' ಅಮರ, ಅರ್ಕಸೂನು ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅರ್ಕ = ಸೂರ್ಯ, 'ವಿಕರ್ತನಾರ್ಕ ಮಾತೃಂಡಮಹಿರಾರುಣಪೂಷಣಃ' ಅಮರ ।

ಅರತಿವಿರಹಿತಃ— ರತೇಃ ಅಭಾವಃ ಅರತಿಃ, ಅರತ್ಯಾ ವಿರಹಿತಃ ಅರತಿವಿರಹಿತಃ, ಪ್ರತಿವಚನಂ = ಉತ್ತರಂ, 'ಪ್ರತಿವಾಕ್ಯೋತ್ತರೇ ಸಮೇ' ಅಮರ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅದಿಶತ್- ನೋ(ನ) ಅದಿಶತ್ ಇತಿ ನೋ ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ದ್ವೌ ನೌ' ಪ್ರಕೃತಮುರ್ಧಂ ದ್ರಢಯತಃ' ಎಂಬ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಕೊಟ್ಟೇ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದರು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಅದಿಶತ್ ಅದಿಶತಾಂ ಅದಿಶನ್, ಅದಿಶಃ ಅದಿಶತಂ ಅದಿಶತ, ಅದಿಶಂ ಅದಿಶಾವ ಅದಿಶಾಮ । ದಿಶ ಅತಿಸರ್ವನೇ ಅರನೆಯ ಗಣ ಸಕ. ಪರ. ಅನಿಟ್, ಅಜ್ಞಾಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನಂ ।

ಪ್ರಯೋಗ— ಪ್ರಸನ್ನೇನ ಅರ್ಕಸೂನುನಾ ಸಧನಾಯೇಭ್ಯಃ ಧನಂ ಇವ. ಉಗ್ರೇಣ ಪಾರ್ಥೇನ ಸಂಯುಗಾರ್ಥಿಭ್ಯಃ ಶರಶತಂ ಇವ ಅರತಿವರಹಿತೇನ ತೇನ ಅವಿಲೇಭ್ಯಃ ಚೋದಕೇಭ್ಯಃ ಅದೀನಂ ಪ್ರತಿವಚನಂ ನೋ(ನ) ಅದಿಶತ್ ಇತಿ ನೋ (ಕರ್ಮಣ) ।

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಹೀಗೆ ಪಾಠ ಹೇಳಿದ ಮೇಲೆ ಆಚಾರ್ಯರು ಮಾಧ್ಯಾಹ್ನಿಕ ಸ್ನಾನಕ್ಕೆ ಬಂದರೆಂದು ಮುಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಅಥ ದಶಶತಶೋಚಿಷ್ಯಾಪ್ರಯಾತಿ ಪ್ರತೀಚ್ಯಾಂ(ಚ್ಯಾಃ)

ಪ್ರವಚನಮವಸಾಯ್(ಯ) ಸ್ನಾತುಮಾಯಾತ್ ತಟಾಕಮ್ ।

ಪೃಥುಮತಿರಿಹ ತಾವತ್ ಶ್ರೇಷ್ಠಸಂಸರ್ಗಲೋಲೈಃ

ಸಮಗಮಿ ಸಪದಿ ಸ್ವರ್ಣಮ್ನಗಾದ್ಯೈಶ್ಚ (ಸು)ತೀರ್ಥೈಃ

|| 26 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅಥ, ದಶಶತಶೋಚಿಷಿ, ಆಪ್ರಯಾತಿ, ಪ್ರತೀಚ್ಯಾಂ(ಚ್ಯಾಃ), ಪ್ರವಚನಂ, ಅವಸಾಯ್(ಯ), ಸ್ನಾತುಂ, ಆಯಾತ್, ತಟಾಕಂ, ಪೃಥುಮತಿಃ, ಇಹ, ತಾವತ್, ಶ್ರೇಷ್ಠಸಂಸರ್ಗಲೋಲೈಃ, ಸಮಗಮಿ, ಸಪದಿ, ಸ್ವರ್ಣಮ್ನ- ಗಾದ್ಯೈಃ, ಚ(ಸು) ತೀರ್ಥೈಃ ।

ಅನ್ವಯ— ಅಥ, ದಶಶತಶೋಚಿಷಿ, ಪ್ರತೀಚ್ಯಾಂ, (ಚ್ಯಾಃ) ಆ, ಪ್ರಯಾತಿ (ಸತಿ), ಪೃಥುಮತಿಃ, ಪ್ರವಚನಂ, ಅವಸಾಯ್(ಯ) ಸ್ನಾತುಂ (ಯಾವತ್) ತಟಾಕಂ, ಆಯಾತ್, ತಾವತ್, ಶ್ರೇಷ್ಠಸಂಸರ್ಗಲೋಲೈಃ, ಸ್ವರ್ಣಮ್ನಗಾದ್ಯೈಃ ಸುತೀರ್ಥೈಃ, ಚ, ಇಹ ಸಪದಿ, ಸಮಗಮಿ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಥ = ಅನಂತರ,

ದಶಶತಶೋಚಿಷಿ = ಅಸಂಖ್ಯಾಕಿರಣಗುಳ್ಳ ಸೂರ್ಯನು,

ಪ್ರತೀಚ್ಯಾಂ = ಪಶ್ಚಿಮ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ (ಪ್ರತೀಚ್ಯಾಃ = ಪಶ್ಚಿಮ ದಿಕ್ಕಿಗೆ, ಅಭಿಮುಖಂ = ಎದುರಾಗಿ),

ಆ = ಸ್ವಲ್ಪವಾಗಿ,

ಪ್ರಯಾತಿ (ಸತಿ) = ಹೋಗುತ್ತಿರಲಾಗಿ,

ಪೃಥುಮತಿ = ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು,

ಪ್ರವಚನಂ = ಶಾಸ್ತ್ರವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು,

ಅವಸಾಯ(ಯ್ಯ) = ಮುಗಿಸಿ,

ಸ್ನಾತುಂ = ಮಾಧ್ಯಾಹ್ನಿಕ ಸ್ನಾನಕ್ಕೋಸ್ಕರ, (ಯಾವತ್ = ಎಷ್ಟರಲ್ಲಿ)

ತಟಾಕಂ = ಸರೋವರವನ್ನು ಕುರಿತು,

ಆಯಾತ್ = ಬಂದರೋ,

ತಾವತ್ = ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿ,

ಶ್ರೇಷ್ಠಸಂಸರ್ಗಲೋಕೈಃ = ಅತ್ಯಂತ ಉತ್ತಮರಾದ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಸಂಬಂಧದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ
ಆಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳ

ಸ್ವರ್ನಿಮ್ನಾಗಾಢ್ಯೈಃ = ದೇವಗಂಗಾನದಿಯೇ ಮೊದಲಾಗಿ ಉಳ್ಳ,

(ಸು)ತೀರ್ಥೈಃ ಚ = ಉತ್ತಮ ತೀರ್ಥಗಳಿಂದಲೂ,

ಇಹ = ಆಚಾರ್ಯರು ಮಾಧ್ಯಾಹ್ನಿಕ ಸ್ನಾನ ಮಾಡಲಿರುವ ಸರೋವರದಲ್ಲಿ,

ಸಪದಿ = ಕೂಡಲೇ,

ಸಮಗಮಿ = ಸೇರಲ್ಪಟ್ಟಿತು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಹೀಗೆ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಪ್ರವಚನ ಮಾಡುತ್ತಿರಲಾಗಿ ಮಧ್ಯಾಹ್ನದ ಸಮಯವೂ ಮೀರಿತು. ಕೂಡಲೇ ಅವರು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಮುಗಿಸಿ ಮಾಧ್ಯಾಹ್ನಿಕ ಸ್ನಾನಕ್ಕಾಗಿ ಸರೋವರಕ್ಕೆ ಬಂದರು. ಅವರು ಬರುವಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಗಂಗಾನದಿತೀರ್ಥಾಭಿಮಾನಿದೇವತೆಗಳೂ ಶ್ರೀಮದ್ವರ ಸಂಪರ್ಕದಿಂದ ತಾವು ಪವಿತ್ರರಾಗಬೇಕೆಂಬ ಆಸೆಯಿಂದ ಆಚಾರ್ಯರು ಬರುವುದಕ್ಕೆ ಮೊದಲೇ ಆ ಸರೋವರದಲ್ಲಿ ಬೇಗನೆ ಬಂದು ಸೇರಿಕೊಂಡರು. ಗಂಗಾದಿತೀರ್ಥಾಭಿಮಾನಿ ದೇವತೆಗಳೂ ಆಚಾರ್ಯರ ಸಮಾಗಮದಿಂದ ಪವಿತ್ರರಾಗಲು ಬಯಸುತ್ತಿದ್ದರು ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಆಚಾರ್ಯರ ಸಂಪರ್ಕವು ಎಲ್ಲಾ ತೀರ್ಥಾಭಿಮಾನಿದೇವತೆಗಳ ಸಂಗತ್ಕಿಂತಲೂ ಪವಿತ್ರವು ಎಂದು ತಿಳಿಸಿದಂತಾಯಿತು.

ವಿಗ್ರಹ ಮತ್ತು ಕೋಶ—

ದಶಶತಶೋಚಿಷಿ— ದಶಗುಣಿತಂ ಶತಂ ದಶಶತಂ, ದಶಶತಂ ಶೋಚಿಂಷಿ ಯಸ್ಯ ಸಃ ದಶಶತಶೋಚಿ ತಸ್ಮಿನ್
(ದಶ ಶೋಚಿನ್ ಸಕಾರಾಂತ ಪುಲ್ಲಿಂಗ) ಆ = ಈಪತ್ = ಸ್ವಲ್ಪ ಆದ ಈಶದರ್ಭೇಽಭಿವ್ಯಾಪ್ತೌ
ಸೀಮಾರ್ಥೇ ಧಾತುಯೋಗಜೇ' ಅಮರ ।

ಪೃಥುಮತಿ— ಪೃಥುಃ ಮತಿಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಪೃಥುಮತಿಃ ।

ಶ್ರೇಷ್ಠಸಂಸರ್ಗಲೋಕೈಃ— ಪ್ರಶಸ್ತಃ ಶ್ರೇಯಾನ್ ಶ್ರೇಷ್ಠಃ, ಶ್ರೇಷ್ಠಸ್ಯ ಸಂಸರ್ಗಃ ಶ್ರೇಷ್ಠಸಂಸರ್ಗಃ, ಶ್ರೇಷ್ಠ
ಸಂಸರ್ಗೇ ಲೋಲಾನಿ ಶ್ರೇಷ್ಠಸಂಸರ್ಗಲೋಲಾನಿ ತೈಃ । ಲೋಲ = ಅನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ, 'ಲೋಲಃ
ಸತ್ಯಪ್ಲವಲಯೋಃ' ಭಾಸ್ಕರ ।

ಸ್ವರ್ನಿಮ್ನಾಗಾಢ್ಯೈಃ— ಸ್ವಃ ನಿಮ್ನಗಾ ಸ್ವರ್ನಿಮ್ನಗಾ, ಸ್ವರ್ನಿಮ್ನಗಾ ಆದ್ಯಾ ಯೇಷಾಂ ತಾನಿ ಸ್ವರ್ನಿಮ್ನಾಗಾಢ್ಯಾನಿ,
ತೈಃ! (ಶೋಭನಾನಿ ಚ ತಾನಿ ತೀರ್ಥಾನಿ ಚ ಸುತೀರ್ಥಾನಿ ತೈಃ)

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಆಯಾತ್ - ಆ+ಆಯಾತ್ ಆಯಾತಾಂ ಆಯುಃ-ಆಯಾನ್, ಆಯಾಃ ಆಯಾತಂ ಆಯಾತ, ಆಯಾಂ ಆಯಾವ ಆಯಾಮ । ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ ಸಕ. ಪರಸ್ಪ್ರಪದಿ ಎರಡನೇ ಗಣ ಅದಾದಿ, ಅನಿಟ್ ಅನದ್ವತನ ಭೂತೇ ಲಜ್, ಯಾ = to go ಆಯಾ = to come. ಸಮ್ ಅಗಮಿ ಗಮಲ್ಯ ಗತೌ ಸಕ. ಅನಿ ಪರ to go ಲುಡ್ ।

ಪ್ರಯೋಗ— ಅಥ ದಶಕತಶೋಚಿಷಿ ಪ್ರತೀಚ್ಛಾಃ ಆ ಪ್ರಯಾತಿ (ಸತಿ) ಪೃಥುಮತಿನಾ ಪ್ರವಚನಂ ಅವಸಾಯ್ಯ ಸ್ನಾತುಂ ತಟಾಕಃ ಆಯಾಯತ (ಕರ್ಮಣಿ) ತಾವತ್ ಇಹ ಶ್ರೇಷ್ಠಸಂಸರ್ಗಲೋಲಾನಿ ಸ್ವರ್ಗಮ್ನಾಗಾದ್ಯಾನಿ (ಸು) ತೀರ್ಥಾನಿ ಸಪದಿ ಸಮಗಂಸತ (ಅಕರ್ಮಣಿ ಕರ್ತರಿ ಲುಡ್) 'ಸಮೋಗಮ್ಯಚ್ಛಿಛ್ಯಾಂ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಮ್ ಉಪಸರ್ಗ ಬಂದಾಗ ಗಮ್ ಧಾತುವಿಗೆ ಆತ್ಮನೇಪದ ಬರುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಅದು ಅಕರ್ಮಣವಾಗುತ್ತದೆ.

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆಚಾರ್ಯರು ಸ್ನಾನಕ್ಕಾಗಿ ಸರೋವರಕ್ಕೆ ಇಳಿದಾಗ ಅವರ ಸಂಪೂರ್ಣ ಆಕೃತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ ನೀರಿನ ರಾಶಿಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಘನರಸನಿಕರೋಽಸಾವಂತರತ್ಯಂತಶುದ್ಧೋ

ಮುನಿಗಣ ಇವ ಭೂಯಃ ಸ್ನೇಹವಾನ್ ಪ್ರಾಗ್‌ದಧಾನಃ ।

ಪ್ರತಿಕ್ರೃತಿಮಖಿಲಜ್ಞಸ್ಯಾಪರೋಕ್ಷೈಣಿ ತಾವತ್

ಸ್ಫುಟಮಲಭತ ರೂಪಂ ಮಜ್ಜನೇ ಸಜ್ಜನೇಷ್ಟಮ್ ॥ 27 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಘನರಸನಿಕರಃ, ಅಸೌ, ಅಂತಃ, ಆತ್ಯಂತಶುದ್ಧಃ, ಮುನಿಗಣಃ, ಇವ, ಭೂಯಃಸ್ನೇಹವಾನ್, ಪ್ರಾಕ್, ದಧಾನಃ, ಪ್ರತಿಕ್ರೃತಿಂ, ಅಖಿಲಜ್ಞಸ್ಯ, ಅಪರೋಕ್ಷೈಣಿ, ತಾವತ್, ಸ್ಫುಟಂ, ಅಲಭತ, ರೂಪಂ, ಮಜ್ಜನೇ, ಸಜ್ಜನೇಷ್ಟಮ್ ।

ಅನ್ವಯ— ಅಂತಃ, ಆತ್ಯಂತಶುದ್ಧಃ, ಭೂಯಃಸ್ನೇಹವಾನ್, ಅಸೌ, ಘನರಸನಿಕರಃ, ಪ್ರಾಕ್, ಅಖಿಲಜ್ಞಃ, ಪ್ರತಿಕ್ರೃತಿಂ, ದಧಾನಃ (ಸನ್), ತಾವತ್, ಮಜ್ಜನೇ, ಸಜ್ಜನೇಷ್ಟಂ, ರೂಪಂ, ಸ್ಫುಟಂ, ಅಪರೋಕ್ಷೈಣಿ, ಮುನಿಗಣಃ, ಇವ, ಅಲಭತ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಂತಃ = ನೀರಿನ ಒಳಗಡೆ,

ಆತ್ಯಂತಶುದ್ಧಃ = ಕೆಸರು ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ರಹಿತವಾಗಿದ್ದು ಬಹಳ ಪವಿತ್ರವಾದ,

ಭೂಯಃಸ್ನೇಹವಾನ್ = ಬಹಳವಾದ, ದ್ರವತ್ವ (ಜಿಡ್ಡು) ಎಂಬ ಧರ್ಮವುಳ್ಳ,

ಅಸೌ ಘನರಸನಿಕರಃ = ಈ ನೀರಿನ ಸಮೂಹವು,

ಪ್ರಾಕ್ = ಆಚಾರ್ಯರು ಸ್ನಾನಕ್ಕೆ ಇಳಿಯುವುದಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲು,

ಅಖಿಲಜ್ಞಃ = ಸರ್ವಜ್ಞರಾದ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ,

ಪ್ರತಿಕ್ರೃತಿಂ = ಪ್ರತಿಬಿಂಬವನ್ನು,

ದಧಾನಃ ಸನ್ = ಧರಿಸಿದ್ದಾಗಿ,

ತಾವತ್ ಮಜ್ಜನೇ = ಅವಗಾಹನ ಸ್ನಾನಕ್ಕೆ ಇಳಿದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ,

ಸಜ್ಜನೇಷ್ಟಂ = ಸಜ್ಜನರಿಗೆ ಪ್ರಿಯವಾದ,

ರೂಪಂ = ಆಚಾರ್ಯರ ಆಕೃತಿಯನ್ನು,

ಸ್ಫುಟಂ = ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ,

ಅಪರೋಕ್ಷೋಣ = ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷತೆಯಿಂದ,

(ಅಂತಃ = ಅಂತಃಕರಣದಲ್ಲಿ

ಅತ್ಯಂತಶುದ್ಧಃ = ಅಚ್ಚಾನಾದಿ ದೋಷರಹಿತವಾದ,

ಪ್ರಾಕ್ = ಧ್ಯಾನ ಯೋಗವು ಪರಿಪಕ್ವವಾಗುವುದಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲು,

ಅಖಿಲಜ್ಞಸ್ಯ = ಸರ್ವಜ್ಞನಾದ ಭಗವಂತನ,

ಸಜ್ಜನೇಪ್ತಂ = ಭಗವಂತನ ಭಕ್ತರಾದ ಜನರಿಗೆ, ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರರಾದ ಜನರಿಗೆ ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರವಾದ,

ರೂಪಂ = ಭಗವಂತನ ರೂಪವನ್ನು

ದಧಾನಃ = ಧರಿಸಿರುವ,

ಭೂಯಃಷ್ಠೇಹವಾನ್ = ಬಹಳ ಭಕ್ತಿಯುಳ್ಳ)

ಮುನಿಗಣಃ ಇವ = ಮುನಿಗಳ ಸಮೂಹದಂತೆ,

ಅಲಭತ = ಹೊಂದಿತು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಮುನಿಗಳ ಮನಸ್ಸು ಅಚ್ಚಾನ ಕಾಮ್ಯಕರ್ಮ ಮೊದಲಾದ ದೋಷಗಳಿಂದ ದೂರವಾಗಿ ಪರಮ ಪವಿತ್ರವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಅವರಿಗೆ ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ಅತಿಶಯವಾದ ಭಕ್ತಿಯೂ ಇರುತ್ತದೆ. ಅವರು, ಧ್ಯಾನ ಯೋಗವು ಪಕ್ವ ವಾಗುವುದಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲು ಶುದ್ಧವಾದ ತಮ್ಮ ಅಂತಃಕರಣದಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನ ವಾಸನಾಮಯವಾದ ಪ್ರತಿಬಿಂಬವನ್ನು ನೋಡುವರು. ಧ್ಯಾನ ಯೋಗವು ಪರಿಪಕ್ವವಾದ ಅನಂತರ ಮತ್ತೂ ಹೆಚ್ಚಾದ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದವರಾಗಿ ಬಿಂಬರೂಪ ನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿಯೇ ನೋಡುವರು.

ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ಆಚಾರ್ಯರು ಸ್ನಾನಕ್ಕಾಗಿ ಬಂದಿರುವ ಸರೋವರವೂ ಕೆಸರು ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಲ್ಲದೆ ಒಳಗಡೆಯೂ ಅತ್ಯಂತ ನಿರ್ಮಲವಾಗಿತ್ತು. ದ್ರವತ್ವ ಮತ್ತು ಸ್ನೇಹವೆಂಬ ಜಲದ ಗುಣಗಳಿಂದ ಬಹಳವಾಗಿ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿತ್ತು. ಆಚಾರ್ಯರು ಸ್ನಾನ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲು ದಡದಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಹೊತ್ತು ನಿಂತಿರುವಾಗ ಅವರ ಪ್ರತಿಬಿಂಬವು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸಿದ್ದರಿಂದ, ಅದು ಅದನ್ನು ಧರಿಸಿತು. ಅನಂತರ ಆಚಾರ್ಯರು ಸ್ನಾನಕ್ಕೆ ಇಳಿದಾಗ ಯೋಗಿಗಳ ಅಂತಃಕರಣದಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ಪರಮಾತ್ಮನ ವಾಸನಾಮಯ ಪ್ರತಿಬಿಂಬವು ಗೋಚರಿಸಿ, ಅನಂತರ ಬಿಂಬರೂಪಿಯಾದ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಗೋಚರಿಸುವಂತೆ ಆಚಾರ್ಯರ ಬಿಂಬರೂಪದಂತಿರುವ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಆಕಾರವನ್ನೇ ಧರಿಸಿತು. ಹೀಗೆ ಕೆರೆಯ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಆಚಾರ್ಯರು ಸ್ನಾನಕ್ಕಾಗಿ ಇಳಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ ಮತ್ತು ಕೋಶ—

ಘನರಸನಿಕರಃ— ಘನರಸಾನಾಂ ನಿಕರಃ ಘನರಸನಿಕರಃ, ಘನರಸಃ(ಘನರಸಂ) = ನೀರು, 'ನೀರಕ್ಷೇರಾಂಬು ಶಂಬರಂ' 'ಮೇಘಪುಷ್ಪಂ ಘನರಸಂ(ಘನರಸಂ)'. ಅಮರ |

ಅತ್ಯಂತಶುದ್ಧಃ— ಅತ್ಯಂತ ಶುದ್ಧಃ ಅತ್ಯಂತಶುದ್ಧಃ |

ಮುನಿಗಣಃ— ಮುನೀನಾಂ ಗಣಃ ಮುನಿಗಣಃ |

ಭೂಯಃಷ್ಠೇಹವಾನ್— ಭೂಯಾಂಶ್ಚ ಅಸೌ ಸ್ನೇಹಶ್ಚ ಭೂಯಃಷ್ಠೇಹಃ, ಭೂಯಃಷ್ಠೇಹಃ ಅಸೌ ಅಸ್ತೀತಿ ಭೂಯಃಷ್ಠೇಹವಾನ್ |

ಅಪರೋಕ್ಷಂ— ಅಪರೋಕ್ಷಸ್ಯ ಭಾವಃ ಅಪರೋಕ್ಷಂ ತೇನ |

ಸಜ್ಜನಾಃ— ಸಂತಪ್ತ ತೇ ಜನಾಶ್ಚ ಸಜ್ಜನಾಃ |

ಸಜ್ಜನೇಷ್ಟಂ— ಸಜ್ಜನಾನಾಂ ಇಷ್ಟಂ ಸಜ್ಜನೇಷ್ಟಂ । ಸ್ನೇಹವೆಂಬುದು ಜಲದ ಗುಣ. ಇಲ್ಲಿ ದ್ರವತ್ವವನ್ನು ಸ್ನೇಹ ಶಬ್ದದಿಂದ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಲಭತ - ಅಲಭತ ಅಲಭೇತಾಂ ಅಲಭತಃ, ಅಲಭಃ ಅಲಭೇಥಾಂ ಅಲಭದ್ವಂ, ಅಲಭಃ ಅಲಭಾವಹಿ ಅಲಭಾಮಹಿ । ಡುಲಭಷ್ (ಲಭ್) ಪ್ರಾಪ್ತೌ, ಸಕಃ. ಅನಿಟ್, ಆತ್ಮನೇಪದಿ to get to obtain ಹೊಂದು, ಅನದ್ಭುತನಿಭೂತೇ ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನಂ ।

ಪ್ರಯೋಗ— ಅಂತಃ ಅತ್ಯಂತಶುದ್ಧೇನ, ಭೂಯಃಸ್ನೇಹವತಾ ಅಮುನಾ ಘನರಸನಿಕರೇಣ, ಪ್ರಾಪ್ತ್ ಅಖಿಲಜ್ಞಸ್ಯ ಪ್ರತಿಕ್ಯುತಿಂ ದಧಾನೇನ (ಸತಾ) ತಾವತ್ ಮಜ್ಜನೇ, ಸಜ್ಜನೇಷ್ಟಂ ರೂಪಂ ಸ್ಫುಟಂ ಆಪರೋಕ್ಷೋಣ ಮುನಿಗಣೇನ ಇವ ಅಲಭತ ।

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆಚಾರ್ಯರು ಸರೋವರದ ದಡದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ನಿರ್ಮಾಲ್ಯ ತೀರ್ಥಕ್ಕಾಗಿ ಶಾಲಗ್ರಾಮ ಶಿಲೆಗಳಿಗೆ ಮಾಡಿದ ಅಭಿಷೇಕವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಅಪರಿಮಿತಮನೀಷಸ್ಯೋಲ್ಲಸಚ್ಚೌಖಬಾಹೋ

ರಥಚರಣಶಿಲಾನಾಂ ತನ್ವತೋಽತ್ರಾಭಿಷೇಕಮ್ ।

ಪ್ರತಿತನವ ಉದಾರಾಸ್ತಾಸ್ತಲಂ ಸನ್ನಿಧಾತು-

ಸ್ತನವ ಇವ ವಿರೇಜುಃ ಪಾಂಚಜನ್ಯಪ್ರಿಯಸ್ಯ ॥ 28 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅಪರಿಮಿತಮನೀಷಸ್ಯ, ಉಲ್ಲಸಚ್ಚೌಖಬಾಹೋಃ, ರಥಚರಣಶಿಲಾನಾಂ, ತನ್ವತಃ, ಅತ್ರ, ಅಭಿಷೇಕಂ, ಪ್ರತಿತನವಃ, ಉದಾರಾಃ, ತಾಸು, ಅಲಂ, ಸನ್ನಿಧಾತುಃ, ತನವಃ, ಇವ, ವಿರೇಜುಃ, ಪಾಂಚಜನ್ಯಪ್ರಿಯಸ್ಯ ।

ಅನ್ವಯ— ಅತ್ರ, ರಥಚರಣಶಿಲಾನಾಂ, ಅಭಿಷೇಕಂ, ತನ್ವತಃ, ಉಲ್ಲಸಚ್ಚೌಖಬಾಹೋಃ, ಅಪರಿಮಿತಮನೀಷಸ್ಯ, ಉದಾರಾಃ, ಪ್ರತಿತನವಃ, ತಾವತ್, ಅಲಂ, ಸನ್ನಿಧಾತುಃ, ಪಾಂಚಜನ್ಯಪ್ರಿಯಸ್ಯ, ತನವಃ, ಇವ, ವಿರೇಜುಃ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅತ್ರ = ಈ ಸರೋವರದ (ತೀರದ)ಲ್ಲಿ,

ರಥಚರಣಶಿಲಾನಾಂ = ಶಾಲಗ್ರಾಮ ಶಿಲೆಗಳಿಗೆ,

ಅಭಿಷೇಕಂ = ಅಭಿಷೇಕವನ್ನು (ಸ್ನಾನವನ್ನು),

ತನ್ವತಃ = ಮಾಡುತ್ತಿರುವ,

ಉಲ್ಲಸಚ್ಚೌಖಬಾಹೋಃ = ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಶಂಖವನ್ನು ಬಲಗೈಯಲ್ಲಿ ಉಳ್ಳ,

ಅಪರಿಮಿತಮನೀಷಸ್ಯ = ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರ,

ಉದಾರಾಃ = ಚೆನ್ನಾಗಿರುವ,

ಪ್ರತಿತನವಃ = ಪ್ರತಿಬಿಂಬಗಳು,

ತಾಸು = ಆ ಶಿಲೆಗಳಲ್ಲಿ,

ಅಲಂ = ಚೆನ್ನಾಗಿ,

ಸನ್ನಿಧಾತುಃ = ಸನ್ನಿಧಾನವನ್ನು ಇಟ್ಟಿರುವ,

(ಉಲ್ಲಸಚ್ಛಂಖಬಾಹೋಃ = ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಶಂಖವನ್ನು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದಿರುವ,
 ಅಪರಿಮಿತಮನೀಷಃ = ಸರ್ವಜ್ಞನಾದ)
 ಪಾಂಚಜನ್ಯಪ್ರಿಯಸ್ಯ = ಪಾಂಚಜನ್ಯವೆಂಬ ಶಂಖವು ಪ್ರಿಯವಾಗಿ ಉಳ್ಳ ಶ್ರೀಹರಿಯು,
 ತನವಃ ಇವ = ಬಿಂಬ ಶರೀರಗಳಂತೆ,
 ವಿರೇಜುಃ = ಹೊಳೆದವು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಆಚಾರ್ಯರು ಸರೋವರದಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನಮಾಡಿ ಅಲ್ಲಿಯೇ ದಡದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ನಿರ್ಮಾಲ್ಯ ತೀರ್ಥಕ್ಕಾಗಿ ಬಲಗೈಯಲ್ಲಿ ಶಂಖವನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಅದರಿಂದ ಅಭಿಷೇಕ ಮಾಡಿದರು. ಆಗ ಅವರ ಅನೇಕ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಗಳೂ ಶಾಲಿಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡವು. ಆ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಗಳು ಆ ಶಾಲಿಗ್ರಾಮ ಶಿಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವಾಗಲೂ ಸನ್ನಿಹಿತನಾಗಿರುವ, ಪಾಂಚಜನ್ಯಶಂಖಧಾರಿಯಾದ ಶ್ರೀ ಹರಿಯು ಶರೀರಗಳೋ ಎಂಬಂತೆ ಹೊಳೆದವು.

ಸ್ನಾತ್ವಾ ತೀರೇ ಉಪವಿಶ್ಯ, ಶಂಖಂ ದಕ್ಷಿಣಪಾಣಿನಾ ಗೃಹೀತ್ವಾ ತೀರ್ಥಾರ್ಥಂ ಶಾಲಿಗ್ರಾಮಶಿಲಾಭಿಷೇಕಕರಣ-
 ವೇಲಾಯಾಂ ಸ್ವಚ್ಛತ್ತೇನ ಶಾಲಿಗ್ರಾಮಶಿಲಾಸು ಪ್ರತಿಫಲಿತಾಃ ಹಸ್ತಧೃತಶಂಖಸ್ಯ ಮಧ್ಯಾಚಾರ್ಯಸ್ಯ ಆಕಾರಾಃ ಶಾಲಿಗ್ರಾಮ-
 ಶಿಲಾಸನ್ನಿಹಿತಸ್ಯ ಶಂಖಪಾಣೇಃ ಹರೇಃ ರೂಪಾಣೀವ ರೇಜರೇ ಇತಿ ಭಾವಃ (ಛಲಾರಿಯು)

ಸ್ನಾನಮಾಡಿ ತೀರದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಶಂಖವನ್ನು ಬಲಗೈಯಿಂದ ಹಿಡಿದು ತೀರ್ಥಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಶಾಲಿಗ್ರಾಮ ಶಿಲೆಗಳಿಗೆ ಅಭಿಷೇಕ ಮಾಡುವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಸ್ವಚ್ಛತ್ತೆಯಿಂದಾಗಿ ಶಾಲಿಗ್ರಾಮ ಶಿಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿತವಾದ, ಕೈಯಲ್ಲಿ ಶಂಖವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವ ಶ್ರೀಮಧ್ಯಾಚಾರ್ಯರ ಆಕಾರಗಳು, ಶಾಲಿಗ್ರಾಮ ಶಿಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಸನ್ನಿಹಿತನಾದ ಪಾಂಚಜನ್ಯ ಶಂಖವನ್ನು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದಿರುವ ಶ್ರೀಹರಿಯು ರೂಪಗಳಂತೆ ಶೋಭಿಸಿದವು ಎಂದು ಛಲಾರಿಯು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದ ಭಾವ. ಶ್ರೀಹರಿಯು ಭಕ್ತರಿಗೆ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಸ್ವಾಮಿಯ ಸಾರೂಪ್ಯವು ಪ್ರಮಾಣಿಸಿದ್ದವಾದುದರಿಂದ ಈ ವರ್ಣನೆಯು ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ವಿಗ್ರಹ ಮತ್ತು ಕೋಶ—

ಅಪರಿಮಿತಮನೀಷಃ— ಅಪರಿಮಿತ ಮನೀಷಾ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಅಪರಿಮಿತಮನೀಷಃ ತಸ್ಯ |

ಉಲ್ಲಸಚ್ಛಂಖಬಾಹೋಃ— ಉಲ್ಲಸಂಶ್ಛಾಸೌ ಶಂಖಶ್ಚ ಉಲ್ಲಸಚ್ಛಂಖಃ, ಉಲ್ಲಸಚ್ಛಂಖಃ ಬಾಹೌ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಉಲ್ಲಸಚ್ಛಂಖಬಾಹುಃ ತಸ್ಯ | 'ಉಲ್ಲಸಚ್ಛಂಖಬಾಹೋರಥಚರಣಶಿಲಾನಾಂ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಬಾಹೋಃ ಎಂಬ ವಿಸರ್ಗವು 'ಸ' 'ರ' ಆಗಿ ರೇಫಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬಂದು ಬಾಹೋರಥ ಎಂದಾಗಿದೆ |

ರಥಚರಣಶಿಲಾನಾಂ— ರಥಸ್ಯ ಚರಣಃ ರಥಚರಣಃ, (ರಥಚರಣಃ = ರಥದ ಕಾಲು = ಚಕ್ರ) ಸಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತೀತಿ ರಥಚರಣೇ, (ಚಕ್ರವುಳ್ಳ ಶ್ರೀಹರಿ), ರಥಚರಣಿನಃ ಶಿಲಾಃ ರಥಚರಣಶಿಲಾಃ ತಾನಾಂ, ಅಥವಾ ರಥಚರಣಃ(ಚಕ್ರಂ) ಆಸು ಅಸ್ತೀತಿ ರಥಚರಣಸ್ಯ, ರಥಚರಣಸ್ಯಶ್ಚ ತಾಃ ಶಿಲಾಶ್ಚ ರಥಚರಣಶಿಲಾಃ ತಾನಾಂ | (ಚಕ್ರ ಚಕ್ರೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಶಾಲಿಗ್ರಾಮ ಶಿಲೆಗಳು ಎಂದು ಅರ್ಥ) |

ಪಾಂಚಜನ್ಯಪ್ರಿಯಃ— ಪಾಂಚಜನ್ಯಃ ಪ್ರಿಯಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಪಾಂಚಜನ್ಯಪ್ರಿಯಃ ತಸ್ಯ |

ತ್ರಿಯಾಪದ— ವಿರೇಜುಃ - ವಿ+ರೇಜುಃ, ರರಾಜ ರರಾಜತುಃ-ರೇಜತುಃ ರರಾಜುಃ-ರೇಜುಃ, ರರಾಜಿಭ-ರೇಜಿಭ ರರಾಜಿಭುಃ-ರೇಜಿಭುಃ ರರಾಜ-ರೇಜ, ರರಾಜ ರರಾಜಿವ-ರೇಜಿವ ರರಾಜಿವು-ರೇಜಿವು | ರಾಜ್ಯ ದೀಪ್ತೌ ಅಕ. ಸೇಟ್ ಉಭ. to shine ಭೂತ ಅನದೃತನ ಪರೋಕ್ಷೀ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಬಹುವಚನಂ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಆತ್ಮ ರಥಚರಣಶಿಲಾನಾಂ ಅಭಿಷೇಕಂ ತನ್ನತಃ ಉಲ್ಲಸಚ್ಛಂಖಬಾಹೋಃ ಅಪರಿಮಿತಮನೀಷಃ ಉದಾರಾಭಿಃ ಪ್ರತಿತನುಭಿಃ ತಾಸು ಅಲಂ ಸನ್ನಿಧಾತುಃ ಪಾಂಚಜನ್ಯಪ್ರಿಯಸ್ಯ ತನುಭಿಃ ಇವ ವಿರೇಜೇ (ಭಾವೇ) |

ಅವತಾರಿಕಾ— ನಿರ್ಮಾಲ್ಯತೀರ್ಥ ಪ್ರಾಶನದ (ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವಾದೋದಕ ಸೇವನದ) ಫಲವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾ ಆಚಾರ್ಯರು ನಿರ್ಮಾಲ್ಯ ತೀರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದರು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಅಭಿದಧತಿ ಮುನೀಂದ್ರಾ ದ್ವಾದಶಾಬ್ದೋಪವಾಸ-

ಪ್ರತಿಮಫಲಮಲಂ ಯತ್ ಸೇವನಂ ಭಕ್ತಿಯುಕ್ತಮ್ |

ಅಧಿಕಮಮರನದ್ಯಾದ್ಯಾಪ್ನವಾದ್ಧನ್ಯಮಾನ್ಯಾ-

ದಪಿಬದಲವಬೋಧೋ ವಿಷ್ಣುವಾದೋದಕಂ ತತ್ || 29 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅಭಿದಧತಿ, ಮುನೀಂದ್ರಾಃ, ದ್ವಾದಶಾಬ್ದೋಪವಾಸಪ್ರತಿಮಫಲಂ, ಅಲಂ, ಯತ್ಸೇವನಂ, ಭಕ್ತಿಯುಕ್ತಂ, ಅಧಿಕಂ, ಅಮರನದ್ಯಾದ್ಯಾಪ್ನವಾತ್, ಧನ್ಯಮಾನ್ಯಾತ್, ಅಪಿಬತ್, ಅಲವಬೋಧಃ, ವಿಷ್ಣುವಾದೋದಕಂ, ತತ್ |

ಅನ್ವಯ— ಮುನೀಂದ್ರಾಃ, ಭಕ್ತಿಯುಕ್ತಂ, ಯತ್ಸೇವನಂ, ಅಲಂ, ದ್ವಾದಶಾಬ್ದೋಪವಾಸಪ್ರತಿಮಫಲಂ, ಧನ್ಯಮಾನ್ಯಾತ್, ಅಮರನದ್ಯಾದ್ಯಾಪ್ನವಾತ್, ಅಧಿಕಂ, ಅಭಿದಧತಿ, ಅಲವಬೋಧಃ, ತತ್, ವಿಷ್ಣುವಾದೋದಕಂ, ಅಪಿಬತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಮುನೀಂದ್ರಾಃ = ಮುನಿಶ್ರೇಷ್ಠರು,

ಭಕ್ತಿಯುಕ್ತಂ = ಭಕ್ತಿಸಹಿತವಾದ,

ಯತ್ = ಯಾವ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವಾದೋದಕದ,

ಸೇವನಂ = ಸೇವಿಸುವಿಕೆಯನ್ನು,

ಅಲಂ = ಚೆನ್ನಾಗಿ,

ದ್ವಾದಶಾಬ್ದೋಪವಾಸಪ್ರತಿಮಫಲಂ = ಹನ್ನೆರಡು ವರ್ಷಗಳ ಅನಶನಕ (ಊಟವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆಗೆ) ಸಮಾನವಾದ ಫಲ ಉಳ್ಳದ್ದನ್ನಾಗಿಯೂ,

ಧನ್ಯಮಾನ್ಯಾತ್ = ಪುಣ್ಯವಂತರಾದ ಹಿರಿಯರಿಂದ, ಪೂಜ್ಯವಾದ,

ಅಮರನದ್ಯಾಪ್ನವಾತ್ = ಗಂಗಾನದಿಯೇ, ಮೊದಲಾಗಿ ಉಳ್ಳ ನದಿಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಿಂತಲೂ,

ಅಧಿಕಂ = ಉತ್ತಮವನ್ನಾಗಿ,

ಅಭಿದಧತಿ = ಹೇಳುತ್ತಾರೋ,

ಅಲವಬೋಧಃ = ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು,

ತತ್ ವಿಷ್ಣುವಾದೋದಕಂ = ಆ ನಿರ್ಮಾಲ್ಯತೀರ್ಥರೂಪವಾದ ಜಲವನ್ನು

ಅಪಿಬತ್ = ಕುಡಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಸಮುದ್ರವನ್ನು ಸೇರದೆ ಮತ್ತೊಂದು ಮಹಾ ನದಿಗೆ ಸೇರುವ ನದಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ ಮಾಡಿದರೆ ಮೂರು ರಾತ್ರಿಗಳಲ್ಲಿ (ಮೂರು ಹಗಲು ರಾತ್ರಿ ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ) ಉಪವಾಸ ಮಾಡಿದ ಪುಣ್ಯ ಫಲವು ಬರುತ್ತದೆ. ಸಮುದ್ರವನ್ನು ಸೇರುವ ನದಿಗಳು ಸ್ನಾನ ಮಾಡುವವರಿಗೆ ಒಂದು ವಶೋಪವಾಸದ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತವೆ. ಸಮುದ್ರ ಸ್ನಾನವು ಒಂದು ತಿಂಗಳು ಉಪವಾಸದ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಗೋದಾವರೀ ನದಿಯ ನೀರು ಸ್ನಾನ ಮಾಡುವವರಿಗೆ ಆರು ತಿಂಗಳು ಉಪವಾಸ ಮಾಡಿದಾಗ ಬರುವ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಗಂಗೆಯು ಒಂದು ವರ್ಷದ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ. ವಿಷ್ಣುವಾದೋದಕವು ಹನ್ನೆರಡು ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ಮಾಡಿದ ಉಪವಾಸದ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ ಎಂದು ಪ್ರಮಾಣವಿದೆ. ಹೀಗೆ ವಿಷ್ಣುವಾದೋದಕ ಪಾನ ಮಾಡಿದರೆ ಹನ್ನೆರಡು ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ಉಪವಾಸ ಮಾಡಿದ ಪುಣ್ಯಫಲವು ದೊರಕುತ್ತದೆ.

ಹೀಗೆ ಹಿರಿಯರು ಬಹಳ ಪೂಜ್ಯ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಗೌರವಿಸಿರುವ ಗಂಗಾನದಿಗಳ ಸ್ನಾನಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚು ಫಲವನ್ನು ಕೊಡುವ ವಿಷ್ಣುಪಾದೋದಕವನ್ನು ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಷಾಯಾರು ಪ್ರಾಶನ ಮಾಡಿದರು (ಕುಡಿದರು).

ಇಲ್ಲಿ ಭಾವಪ್ರಕಾಶಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಉದಾಹೃತವಾದ ಪ್ರಮಾಣಗಳು -

ತ್ರಿರಾತ್ರಫಲದಾ ನದ್ಯೋ ಯಾಃ ಕಾಶ್ವಿದ್ವಸಮುದ್ರಗಾಃ |

ಸಮುದ್ರಗಾಸ್ತು ಪಕ್ಷಸ್ಯ ಮಾಸಸ್ಯ ಸರಿತಾಂ ಪತಿಃ ||

ಪಕ್ಷಾನ್ವಫಲದಾ ಗೋದಾ ವತ್ಸರಸ್ಯ ತು ಚಾಹ್ವವೀ |

ದ್ವಾದಶಾಬ್ದೋಪವಾಸಸ್ಯ ವಿಷ್ಣುಪಾದೋದಸೇವನಂ ||

ಯಾನಿ ಕಾನಿ ಚ ತೀರ್ಥಾನಿ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಾಂತರ್ಗತಾನಿ ಚ |

ವಿಷ್ಣುಪಾದೋದಕಸ್ಯ ತೇ ಕಲಾಂ ನಾರ್ಹಂತಿ ಪೋಡಶೀಂ || ಇತಿ ಅಭಿದಧತಿ ||

(ಈ ಪ್ರಮಾಣಗಳ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ತಾತ್ಪರ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ಕೊಡಲಾಗಿದೆ.)

ವಿಗ್ರಹ ಮತ್ತು ಕೋಶ—

ಮುನೀಂದ್ರಾಃ— ಮುನೀನಾಂ ಇಂದ್ರಾಃ ಮುನೀಂದ್ರಾಃ |

ದ್ವಾದಶಾಬ್ದೋಪವಾಸಪ್ರತಿಮಫಲಂ— ದ್ವಾದಶ ಅಬ್ಯಾಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ದ್ವಾದಶಾಬ್ಯಾಃ, ದ್ವಾದಶಾಬ್ಯಾಶ್ಚಾಸೌ ಉಪವಾಸಶ್ಚ ದ್ವಾದಶಾಬ್ದೋಪವಾಸಃ, ದ್ವಾದಶಾಬ್ದೋಪವಾಸೇನ ಪ್ರತಿಮಾ ಯಸ್ಯ ತತ್ ದ್ವಾದಶಾಬ್ದೋಪವಾಸಪ್ರತಿಮಂ, ದ್ವಾದಶಾಬ್ದೋಪವಾಸಪ್ರತಿಮಂ ಫಲಂ ಯಸ್ಯ ತತ್ ದ್ವಾದಶಾಬ್ದೋಪವಾಸಪ್ರತಿಮಫಲಂ |

ಯತ್ನೇವನಂ— ಯಸ್ಯ ಸೇವನಂ ಯತ್ನೇವನಂ |

ಭಕ್ತಿಯುಕ್ತಂ— ಭಕ್ತ್ಯಾ ಯುಕ್ತಂ ಭಕ್ತಿಯುಕ್ತಂ |

ಅಮರನದ್ಯಾಪ್ತವಾತ್— ಅಮರಾಣಾಂ ನದೀ ಅಮರನದೀ, ಅಮರನದೀ ಆದಿಃ ಯಾಸಾಂ ತಾಃ ಅಮರನದ್ಯಾದಯಃ, ಅಮರನದ್ಯಾದಿಷು ಆಪ್ತವಃ ಅಮರನದ್ಯಾದ್ಯಾಪ್ತವಃ, ತಸ್ಮಾತ್ |

ಧನ್ಯಮಾನ್ಯಾತ್— ಧನ್ಯಃ ಮಾನ್ಯಃ ಧನ್ಯಮಾನ್ಯಃ ತಸ್ಮಾತ್ |

ಅಲವಬೋಧಃ— ನ ಲವಃ ಅಲವಃ, ಅಲವಃ ಬೋಧಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಅಲವಬೋಧಃ |

ವಿಷ್ಣುಪಾದೋದಕಂ— ಪಾದಯೋಃ ಉದಕಂ ಪಾದೋದಕಂ | ವಿಷ್ಣೋಃ ಪಾದೋದಕಂ ವಿಷ್ಣು-ಪಾದೋದಕಂ ತತ್ | ಆಪ್ತವಃ = ಸ್ನಾನ, 'ಆಪ್ತವಃ ಸ್ನಾನಂ' ಅಮರ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಪಿಬತ್— ಅಪಿಬತ್ ಅಪಿಬತಾಂ ಅಪಿಬನ್, ಅಪಿಬಃ ಅಪಿಬತಂ ಅಪಿಬತೆ, ಅಪಿಬಂ ಅಪಿಭಾವ ಅಪಿಬಾಮ | ಪಾ ಪಾನೇ ಸಕ. ಅನಿ. ಪರ. to drink ಅನರ್ಥತನಭೂತೇ ಲಪ್ | ಅಭಿದಧತಿ— ಅಭಿ+ದಧಾತಿ ಧತ್ತಃ ದಧತಿ, ದಧಾಸಿ ಧತ್ತಃ ಧತ್ತಃ, ದಧಾಮ ದಧ್ವಃ ದಧ್ವಃ | ಡುಧಾಇತ್ (ಧಾ) ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಸಕ. ಅನಿಟ್ ಉಭಿ to put to grant, to produce to bear ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನಂ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಮುನೀಂದ್ರಃ ಭಕ್ತಿಯುಕ್ತಂ ಯತ್ನೇವನಂ ಅಲಂ ದ್ವಾದಶಾಬ್ದೋಪವಾಸಪ್ರತಿಮಫಲಂ, ಧನ್ಯ-ಮಾನ್ಯಾತ್, ಅಮರನದ್ಯಾದ್ಯಾಪ್ತವಾತ್ ಅಧಿಕಂ(ಚ) ಅಭಿದಿಯತೇ, ಅಲವಬೋಧೇನ ತತ್ ವಿಷ್ಣುಪಾದೋದಕಂ ಅಪೀಯತ (ಕರ್ಮಣಿ) |

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆಚಾರ್ಯರು ಗೋಪೀಚಂದನದಿಂದ ಉದ್ವೃಪುಂಡ್ರ-ಚಕ್ರ-ಶಂಖಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿದಾಗ ಹೇಗೆ ಕೋಭಿಸಿದರು ಎಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ತರಣಭಿವ ಗೌರೈರೂರ್ವಪುಂಡ್ರೈದ್ವಿಷಡ್ವಿಃ

ಸದರಪರಮಚಕ್ರೋದೀರ್ಣತೇಜಾ ಹರೀಷ್ವಃ |

ಮುರರಿಪುವಿಮುಖಾನಾಂ ದುಸ್ಸಹೋ ದೇಹಭಾಜಾಂ

ಲಯಸಮಯ ಇವಾನ್ಮೋ ಮಾನ್ಯಧೀರಾಬಭಾಸೇ || 30 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ತರಣಭಿಃ, ಇವ, ಗೌರೈಃ, ಉದ್ವೃಪುಂಡ್ರೈಃ, ದ್ವಿಷಡ್ವಿಃ, ಸದರಪರಮಚಕ್ರೋದೀರ್ಣತೇಜಾಃ, ಹರೀಷ್ವಃ, ಮುರರಿಪುವಿಮುಖಾನಾಂ, ದುಸ್ಸಹಃ, ದೇಹಭಾಜಾಂ, ಲಯಸಮಯಃ, ಇವ, ಅನ್ಯಃ, ಮಾನ್ಯಧೀಃ, ಆಬಭಾಸೇ |

ಅನ್ವಯ— ಸದರಪರಮಚಕ್ರೋದೀರ್ಣತೇಜಾಃ, ಹರೀಷ್ವಃ, ಮುರರಿಪುವಿಮುಖಾನಾಂ, ದೇಹಭಾಜಾಂ, ದುಸ್ಸಹಃ, ಮಾನ್ಯಧೀಃ, ತರಣಭಿಃ, ಇವ, ಗೌರೈಃ, ದ್ವಿಷಡ್ವಿಃ, ಉದ್ವೃಪುಂಡ್ರೈಃ, ಅನ್ಯಃ, ಲಯಸಮಯಃ, ಇವ, ಆಬಭಾಸೇ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸದರ, ಪರಮಚಕ್ರೋದೀರ್ಣತೇಜಾಃ = ಶಂಖದಿಂದ ಸಹಿತವಾದ ಆರಕಾಲುಗಳಿಂದ, (ಕಡ್ಡಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ) ಉತ್ತಮವಾದ ಚಕ್ರದ ಚಹೆಯಿಂದ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗೊಂಡ ಪ್ರಕಾಶವುಳ್ಳ,

ಹರೀಷ್ವಃ = ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನಿಗೆ ಪ್ರಿಯರಾದ,

ಮುರರಿಪುವಿಮುಖಾನಾಂ = ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ವಿರುದ್ಧರಾದ(ಭಕ್ತರಲ್ಲದ),

ದೇಹಭಾಜಾಂ = ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ,

ದುಸ್ಸಹಃ = ಸಹಿಸಲಾಗದ,

ಮಾನ್ಯಧೀಃ = ಪೂಜ್ಯವಾದ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು,

ತರಣಭಿಃ ಇವ = ಹನ್ನೆರಡು ಮಂದಿ ಸೂರ್ಯರುಗಳಿಂದೆಂಬಂತೆ,

ಗೌರೈಃ = ಬೆಳ್ಳಗಿರುವ,

ದ್ವಿಷಡ್ವಿಃ = ಹನ್ನೆರಡು ಸಂಖ್ಯೆಯ,

ಉದ್ವೃಪುಂಡ್ರೈಃ = ಮೇಲ್ಮುಖವಾದ ಗೋಪೀಚಂದನ ಚಹೆಗಳಿಂದ,

ಅನ್ಯಃ = ಎಲ್ಲಕ್ಕಿರುವಾದ ಬೇರೊಂದು,

ಲಯಸಮಯಃ ಇವ = ಪ್ರಲಯ ಕಾಲದಂತೆ,

ಆಬಭಾಸೇ = ಪ್ರಕಾಶಿಸಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಪ್ರಲಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹನ್ನೆರಡು ಮಂದಿ ಸೂರ್ಯರು ಉದಯಿಸುವರು. ಆಗ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಆರಕಾಲುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಸುದರ್ಶನ ಚಕ್ರವು ಸಂಹಾರಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ನೆರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಅದರ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಪ್ರಲಯ ಕಾಲದ ತೇಜಸ್ಸು ಮತ್ತೂ ಹೆಚ್ಚುತ್ತದೆ. ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನು ಮಾಡುವ ಸಂಹಾರ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಅಂಗವಾದ ಪ್ರಲಯಕಾಲವು ಶ್ರೀಹರಿಯ ಸಂಕಲ್ಪಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಅವನಿಗೆ ಇಷ್ಟವಾಗಿದೆ. ಹರಿವಿಮುಖರಾದ ದುಷ್ಟರಿಗೆ ಆ ಕಾಲವು ಅತ್ಯಂತ ದುಸ್ಸಹವಾಗಿದೆ. ಆ ಪ್ರಲಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ದುಷ್ಟರು ಆತ್ಮಂಶಿಕವಾಗಿ ನಾಶ ಹೊಂದುವರು. ಹರಿದ್ವೇಷದ ಪರಿಪಾಕವುಳ್ಳವರು ಪ್ರಲಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ತಮಸ್ಸನ್ನು ಹೊಂದುವರು. ಪ್ರಕೃತ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರೂ ಆ ಪ್ರಲಯ

ಕಾಲದಂತೆಯೇ ಶೋಭಿಸಿದರು. ಅವರೂ ಸ್ನಾನಾನಂತರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಲಯಕಾಲದ ದ್ವಾದಶಾದಿತ್ಯರಂತೆ ಹೊಳೆಯುವ ಹನ್ನೆರಡು ಊರ್ಧ್ವಪುಂಡ್ರವೆಂಬ ಮೇಲ್ಬುಲುವಾದ ಬೆಳ್ಳಗಿರುವ ನಾಮಗಳನ್ನು ಹಚ್ಚಿಕೊಂಡರು. ನಾಮಗಳ ಮೇಲೆ ಪಾಶ್ವಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಶಂಖಚಕ್ರಗಳ ಚಕ್ರಗಳನ್ನು ಹಚ್ಚಿಕೊಂಡು ಮತ್ತೂ ಹೆಚ್ಚು ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳವರಾದರು. ಅವರೂ ಪ್ರಲಯಕಾಲದಂತೆ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಸಂಕಲ್ಪನಾಗುಣವಾಗಿ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುವರಾದುದರಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರರು. ಪ್ರಲಯಕಾಲದಂತೆಯೇ ಹರಿಭಕ್ತಿ ಇಲ್ಲದೆ, ತಾಮಸ ಜನರಿಗೆ ಆಚಾರ್ಯರು ನೋಡಲು ಆಶ್ಚರ್ಯ, ಸಹಸಲು ಆಸಾದ್ಧರು. ಆಚಾರ್ಯರು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಹರಿಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಕೇಳಲಾರದ ಇತರ ವಾದಿಗಳಿಗೆ ಆಚಾರ್ಯರ ಸ್ವರೂಪವು ದುಸ್ಸಹವಾಗಿತ್ತು. ನೋಡಲು ಆಸಾದ್ಧವಾಗಿತ್ತು. ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಗೌರವಾರ್ಹವಾದ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ ಇಂತಹ ಶ್ರೀಮಧ್ವಜಾರ್ಯರು ಪ್ರಳಯಕಾಲದಂತೆ ಪ್ರಕಾಶಿಸಿದರು ಎಂದು ಭಾವ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಊರ್ಧ್ವಪುಂಡ್ರಾಃ— ಊರ್ಧ್ವಾಶ್ವತೇ ಪುಂಡ್ರಾಶ್ವ ಊರ್ಧ್ವಪುಂಡ್ರಾಃ ತೈಃ |

ದ್ವಿಷಡ್ವಿಃ— ದ್ವಿಷ ಚ ತೇ ಷಟ್ ಚ ದ್ವಿಷಟ್ ತೈಃ ದ್ವಿಷಡ್ವಿಃ |

ಸದರಪರಮಚಕ್ರೋದೀರ್ಣತೇಜಾಃ— ದೇವೇಣ ಸಹಿತಂ ಸದರಂ, ಸದರಂ ಚ ತತ್ ಪರಮಂ ಚ, ಸದರಪರಮಂ ಚ ತತ್ ಚಕ್ರಂ ಚ ಸದರಪರಮಚಕ್ರಂ, ಸದರಪರಮಚಕ್ರೇಣ ಉದೀರ್ಣಂ ತೇಜಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸದರ ಪರಮಚಕ್ರೋದೀರ್ಣತೇಜಾಃ | ಇಲ್ಲಿ ಸದರಂ - ಸಂತಿ ಆರಾಣ ಯಸ್ಯ ತತ್ ಸದರಂ ಎಂದೂ ವಿಗ್ರಹ ಮಾಡಬಹುದು. ಪ್ರಲಯ ಕಾಲದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಈ ವಿಗ್ರಹ.

ಹರೀಪ್ತಃ— ಹರೇಃ ಇಪ್ತಃ ಹರೀಪ್ತಃ |

ಮುರರಿಪ್ತವಿಮುಖಾಃ— ಮುರಸ್ಯ ರಿಪ್ತಃ ಮುರರಿಪ್ತಃ, ಮುರರಿಪ್ತೋಃ ವಿಮುಖಾಃ ಮುರರಿಪ್ತವಿಮುಖಾಃ ತೇಷಾಂ |

ದುಸ್ಸಹಃ— ದುಃಖೇನ ಸೋಡುಂ ಶಕ್ಯಃ ದುಸ್ಸಹಃ |

ದೇಹಭಾಜಃ— ದೇಹಂ ಭಜಂತೀತಿ ದೇಹಭಾಜಃ ತೇಷಾಂ |

ಲಯಸಮಯಃ— ಲಯಸ್ಯ ಸಮಯಃ ಲಯಸಮಯಃ |

ಮಾನ್ಯಧೀಃ— ಮಾನಯತುಂ ಯೋಗ್ಯಾ ಮಾನ್ಯಾ, ಮಾನ್ಯಾ ಧೀಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಮಾನ್ಯಧೀಃ |

ಕೋಶ— ತರಣಿ = ಸೂರ್ಯ, 'ದ್ಯುಮಣಿಸ್ತರಣಿರ್ಮಿತ್ರಃ' ಅಮರ. ಗೌರ = ಬಿಳಿಯದು, 'ಅವದಾತಃ ಸಿತೋ ಗೌರಃ' ಅಮರ, ಪುಂಡ್ರಃ (ಪುಂಡ್ರಂ) = ನಾಮ, 'ಚಿತ್ರಕಮುಕ್ತಂ ವಿಶೇಷಕಂ ಪುಂಡ್ರಂ' ಹಲ. ಪುಂಡ್ರ ಶಬ್ದವು ಪುಲ್ಲಿಂಗ ನಪುಂಸಕ ಲಿಂಗಗಳೆರಡರಲ್ಲಿಯೂ ಇದೆ. ನಪುಂಸಕಲಿಂಗವಾದರೆ ದ್ವೈ ಚ ತೇ ಷಟ್ ಚ ದ್ವಿಷಟ್ ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ ಮಾಡಬೇಕು. ಆರ = ಆರೆಕಾಲು, ಚಕ್ರದ ಸುತ್ತಲಿನ ಗೂಟಗಳು, ಆರಂ ಶೀಘ್ರೇ ಚ ಚಕ್ರಂಗೇ ಶೀಘ್ರಗಾಮಿನಿ ಕಿಲ್ಲಿಷೇ - ವಿಶ್ವ ಆರಾ ಇವ ರಥನಾಭಿ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗಾನುಸಾರವಾಗಿ ಆರಶಬ್ದವು ಪುಲ್ಲಿಂಗವೂ ಇದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸಂತಿ ಆರಾಃ ಸಂತಿ (ಆರಾಣಿ) ಯಸ್ಯ ತತ್ ಎಂದೂ ವಿಗ್ರಹ ಮಾಡಬಹುದು.

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಆಬಭಾಸೇ- ಆ+ಬಭಾಸೇ ಬಭಾಸಾತೇ ಬಭಾಸಿರೇ, ಬಭಾಸಿಷೇ ಬಭಾಸಾಘೇ ಬಭಾಸಿಧ್ವೇ, ಬಭಾಸೇ ಬಭಾಸಿವಹೇ ಬಭಾಸಿಮಹೇ | ಆಪ್ ಉಪಸರ್ಗ, ಭಾ(ಭಾಸ್) ದೀಪ್ತೌ ಅಕ. ಸೇಟ್. ಆತ್ಮನೇ to shine ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನಂ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಸದರಪರಮಚಕ್ರೋದೀರ್ಣತೇಜಸಾ ಹರೀಪ್ತೇನ ಮುರರಿಪ್ತವಿಮುಖಾನಾಂ ದೇಹಭಾಜಾಂ ದುಸ್ಸಹೇನ ಮಾನ್ಯಧಿಯಾ ತರಣಿಭಿಃ ಇವ ಗೌರೈಃ ದ್ವಿಷಡ್ವಿಃ ಊರ್ಧ್ವಪುಂಡ್ರೈಃ, ಅನ್ಯೇನ ಪ್ರಲಯಸಮಯೇನೇವ ಆಬಭಾಸೇ (ಭಾವೇ) |

ಅವಾಂಕಾ— ಇನ್ನೂ ಮಾಡಿ ಮಠದೊಳಗೆ ಬರುವಾಗ ಆಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಜನರು ತಾವಾಗಿಯೇ ದೂರದಲ್ಲಿಯೇ ದಾರಿಯನ್ನು ಬಿಚ್ಚಿರು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಸಮಧಿಕಧಿಷಣಾಸ್ಯ ಪ್ರೇಕ್ಷಮಾಣೋ ಜನೌಘಃ

ಪ್ರಕೃತಿಮಧುರಮಾಸ್ಯವ್ಯಾಜಪೂರ್ಣೇಂದುಬಿಂಬಮ್ |

ಅಮುಚಿದಪಶರೀತಿ ತ್ವಾವತೋಕ್ತೇಃ ಪುರಾಽಸ್ಮಿನ್

ಪ್ರಚಲತಿ ಪದವೀಂ ತಾಂ ಪ್ರಾಂಜಲಿಸ್ತೂರ್ಣಮಾರಾತ್ || 31 ||

ಪದ್ಯಾರ್ಥ— ಸಮಧಿಕಧಿಷಣಾಸ್ಯ, ಪ್ರೇಕ್ಷಮಾಣಃ ಜನೌಘಃ ಪ್ರಕೃತಿಮಧುರಂ, ಆಸ್ಯವ್ಯಾಜಪೂರ್ಣೇಂದುಬಿಂಬಂ, ಅಮುಚ್ಛ, ಅವಶರ, ಇತಿ ತ್ವಾವತೋಕ್ತೇಃ, ಪುರಾ, ಅಸ್ಮಿನ್, ಪ್ರಚಲತಿ, ಪದವೀಂ, ತಾಂ, ಪ್ರಾಂಜಲಿಃ, ತೂರ್ಣಂ, ಆರಾತ್ |

ಅನ್ವಯ— ಸಮಧಿಕಧಿಷಣಾಸ್ಯ, ಪ್ರಕೃತಿಮಧುರಂ, ಆಸ್ಯವ್ಯಾಜಪೂರ್ಣೇಂದುಬಿಂಬಂ, ಪ್ರೇಕ್ಷಮಾಣಃ, ಜನೌಘಃ, ಅವಶರ, ಇತಿ, ತ್ವಾವತೋಕ್ತೇಃ, ಪುರಾ, ಅಸ್ಮಿನ್, ಪ್ರಚಲತಿ, ಸತಿ, ಪ್ರಾಂಜಲಿಃ, ತೂರ್ಣಂ, ಆರಾತ್, ತಾಂ, ಪದವೀಂ, ಅಮುಚ್ಛ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸಮಧಿಕಧಿಷಣಾಸ್ಯ = ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರ.

ಪ್ರಕೃತಿಮಧುರಂ = ಸ್ವಭಾವದಿಂದಲೇ ಸುಂದರವಾದ,

ಆಸ್ಯವ್ಯಾಜಪೂರ್ಣೇಂದುಬಿಂಬಂ = ಮುಖವೆಂಬ ನೆಪವುಳ್ಳ ಪೂರ್ಣಚಂದ್ರನ ಮಂಡಲವನ್ನು,

ಪ್ರೇಕ್ಷಮಾಣಃ = ನೋಡುತ್ತಿರುವ,

ಜನೌಘಃ = ಜನರ ಗುಂಪು,

ಅವಶರ = ದೂರಕ್ಕೆ ಸು,

ಇತಿ = ಎಂದು,

ತ್ವಾವತೋಕ್ತಃ = ತಿನ್ನದ ಮಾತಿಗಿಂತ,

ಪುರಾ = ಮೊದಲೇ,

ಅಸ್ಮಿನ್ = ಶ್ರೀ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು,

ಪ್ರಚಲತಿ (ಸತಿ) = ಹೊರಡುತ್ತಿರುತ್ತಾ,

ಪ್ರಾಂಜಲಿಃ = ಕೈಮುಗಿದದ್ದಾಗಿ,

ತೂರ್ಣಂ = ಬೇಗದ,

ಆರಾತ್ = ದೂರದಲ್ಲಿ,

ತಾಂ = ಆ ಮಧ್ವರು ಹೋಗುತ್ತಿರುವ,

ಪದವೀಂ = ನಾರಿಯನ್ನು,

ಅಮುಚ್ಛ = ಬಿಡುತ್ತಾ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಆಚಾರ್ಯರು ಇನ್ನೂ ಮಾಡಿ ಸರೋವರದಿಂದ ತಾವು ವ್ಯಾಜಪೂರ್ಣವಾದ ಮುಖವನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತಿರುವಾಗ ತಿನ್ನದ ಮಾತಿಗಿಂತ ಮೊದಲೇ 'ನಾನು ಬಿಟ್ಟು ಹೋಗುತ್ತೇನೆ' ಎಂದು ಹೇಳುವುದು.

ಪದ್ಧತಿ. ಆದರೆ ಆಚಾರ್ಯರ ಸ್ವಭಾವ ಸುಂದರವಾದ ಮುಖಚಂದ್ರನನ್ನು ನೋಡುತ್ತಾ ನಿಂತಿದ್ದ ಜನರು, ಶಿಷ್ಯರು 'ಸರಿಯರಿ ದಾರಿ ಬಿಡಿರಿ' ಎಂದು ಹೇಳುವುದಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲೇ, ಕೈಮುಗಿದು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ದೂರಕ್ಕೆ ಸರಿದು ನಿಂತು ಆಚಾರ್ಯರಿಗೆ ದಾರಿ ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟರು. ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ನೋಡುತ್ತಿದ್ದ ಜನರಿಗೆ ಅವರಿಗೆ ದಾರಿ ಬಿಟ್ಟು ಕೊಡಬೇಕೆಂಬ ಗೌರವ ಬುದ್ಧಿಯು ಶಿಷ್ಯರು ಹೇಳುವುದಕ್ಕೆ ಮೊದಲೇ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುತ್ತಿತ್ತು ಎಂದು ಭಾವ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಸಮಧಿಕಧಿಷಣಃ— ಸಮಧಿಕಾ ಧಿಷಣಾ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸಮಧಿಕಧಿಷಣಃ |

ಜನೌಘಃ— ಜನಾನಾಂ ಓಘಃ ಜನೌಘಃ |

ಪ್ರಕೃತಿಮಧುರಂ— ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಮಧುರಂ ಪ್ರಕೃತಿಮಧುರಂ |

ಅಸ್ಯವ್ಯಾಜಪೂರ್ಣೇಂದುಬಿಂಬಂ— ಅಸ್ಯಂ ಇತಿ ವ್ಯಾಜಃ ಯಸ್ಯ ತತ್ ಅಸ್ಯವ್ಯಾಜಂ, ಇಂದೋಃ ಬಿಂಬಂ ಇಂದುಬಿಂಬಂ, ಪೂರ್ಣಂ ಚ ತತ್ ಇಂದುಬಿಂಬಂ ಚ ಪೂರ್ಣೇಂದುಬಿಂಬಂ, ಅಸ್ಯವ್ಯಾಜಂ ಚ ತತ್ ಪೂರ್ಣೇಂದುಬಿಂಬಂ ಚ ಅಸ್ಯವ್ಯಾಜಪೂರ್ಣೇಂದುಬಿಂಬಂ ತತ್ |

ಶ್ರಾವಕೋಕ್ತಿಃ— ಶ್ರಾವಕಾಣಾಂ ಉಕ್ತಿಃ ಶ್ರಾವಕೋಕ್ತಿಃ ತಸ್ಯಾಃ |

ಪ್ರಾಂಜಲಿಃ— ಪ್ರಕೃಷ್ಣ ಅಂಜಲಿಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಪ್ರಾಂಜಲಿಃ (ಬದ್ಧಾಂಜಲಿಃ ಇತ್ಯರ್ಥಃ)

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಮುಚತ್ - ಅಮುಚತ್ ಅಮುಚತಾಂ ಅಮುಚನ್, ಅಮುಚಃ ಅಮುಚತಂ ಅಮುಚತ, ಅಮುಚಂ ಅಮುಚಾವ ಅಮುಚಾಮ | ಮುಚ್ ಲೃ ಮೋಕ್ಷಣೇ ಸಕ, ಅನಿಚ್, ಉಭ. to loose to leave, to abandon ಭೂತೇ ಲುಡ್.

ಕೋಶ— ಪ್ರಕೃತಿಃ = ಸ್ವಭಾವ, 'ಪ್ರಕೃತಿಃ ಪಂಚಭೂತೇಷು ಸ್ವಭಾವೇ ಮೂಲಕಾರಣೇ' ವೈಜಯಂತೀ, ಆರಾತ್ = ದೂರ 'ಆರಾದ್ವೂರಸಮೀಪಯೋಃ' ಅಮರ, ಆ ಪದವಿ = ದಾರಿ, 'ಅಯನಂ ವರ್ತಮಾಗಾರ್ಧಪಂಥಾನಃ ಪದವೀ ಸೃತಿಃ' ಅಮರ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಸಮಧಿಕಧಿಷಣಸ್ಯ ಪ್ರಕೃತಿಮಧುರಂ ಅಸ್ಯವ್ಯಾಜಪೂರ್ಣೇಂದುಬಿಂಬಂ ಪ್ರೇಕ್ಷಮಾಣೇನ ಜನೌಘೇನ, 'ಅಪ್ರಿಯತಾಂ' ಇತಿ ಶ್ರಾವಕೋಕ್ತೇಃ ಪುರಾ ಅಸ್ಮಿನ್ ಪ್ರಚಲತಿ ಸತಿ ಪ್ರಾಂಜಲಿನಾ ತೂರ್ಣಂ ಆರಾತ್ ಸಾ ಪದವೀ ಅಮೋಚ |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆಚಾರ್ಯರ ಪಾದಪ್ರಕ್ಷಾಲನದ ಜಲವನ್ನು ಭಕ್ತರಲ್ಲರೂ ಶಿರಸ್ಸಿಗೆ ಪ್ರೋಕ್ಷಿಸಿಕೊಂಡರು ಎಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಗುರುಚರಣಸರೋಜದ್ವಂದ್ವನೀರ್ಣಜನಾಂಭೋ

ದಧತಿ ಜನನಿಕಾಯೇ ಸರ್ವಮುವೀಗತಂ ಚ |

ಅವನಿನನಭಿನಂದಿನೈವ್ಯದಶಕ್ಷಮೇಽಸೌ

ಕಥಮಪಿ ಕಥಮೇವ ಸ್ಯಾತ್ ಕ್ಷಮಾಖ್ಯಾಽನ್ಯಥಾಽಸ್ಯಾಃ || 32 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಗುರುಚರಣಸರೋಜದ್ವಂದ್ವನೀರ್ಣಜನಾಂಭಃ, ದಧತಿ, ಜನನಿಕಾಯೇ, ಸರ್ವಂ, ಉವೀಗತಂ, ಚ, ಅವನಿಃ, ಅನಭಿನಂದಿನೀ, ಅಪಿ, ಅದಃ, ಚಕ್ಷಮೇ, ಅಸೌ, ಕಥಂ, ಅಪಿ, ಕಥಂ, ಏವ, ಸ್ಯಾತ್, ಕ್ಷಮಾಖ್ಯಾ, ಅನ್ಯಥಾ, ಅನ್ಯಾಃ |

ಅನ್ವಯ— ಜನನಿಕಾಯೇ, ಉರ್ವೀಗತಂ, ಗುರುಚರಣಸರೋಜದ್ವಂದ್ವಿನಿರ್ಣೇಜನಾಂಭಃ, ಸರ್ವಂ, ಚ, ದಧತಿ, ಅಸೌ, ಅವನಃ, ಅನಭಿನಂದಿನೀ, ಅಪಿ, ಅದಃ, ಕಥಂ, ಅಪಿ, ಚಕ್ಷಮೇ, ಅನ್ಯಥಾ, ಅಸ್ಯಾಃ, ಕ್ಷಮಾಖ್ಯಾ, ಕಥಂ, ಏವ, ಸ್ಯಾತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಜನನಿಕಾಯೇ = ಜನರ ಗುಂಪು,

ಉರ್ವೀಗತಂ = ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಇರುವ,

ಗುರುಚರಣಸರೋಜದ್ವಂದ್ವಿನಿರ್ಣೇಜನಾಂಭಃ = ಶ್ರೀಮದ್ವಿಗುರುಗಳ ಕಮಲದಂತಿರುವ ಎರಡು ಪಾದಗಳ

ಪ್ರಕ್ಷಾಲನದ (ತೊಳೆದ) ನೀರನ್ನು,

ಸರ್ವಂ ಚ = ಎಲ್ಲವನ್ನೂ,

ದಧತಿ ಸತಿ = ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಧರಿಸಲು,

ಅಸೌ = ಈ,

ಅವನಃ = ಭೂಮಿಯು,

ಅನಭಿನಂದಿನೀ ಅಪಿ = ಅಭಿನಂದಿಸುವವಳು ಆಗದಿದ್ದರೂ (ಜನರು ಎಲ್ಲಾ ನೀರನ್ನು ತೊಟ್ಟು ಬಿಡದೆ

ಪ್ರೋಕ್ಷಿಸಿಕೊಂಡದ್ದನ್ನು) (ಸಂತೋಷದಿಂದ ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳದೆ ಇದ್ದವಳಾದಾಗ್ಯೂ),

ಅದಃ = ಈ ನೀರಿನ ಧಾರಣೆಯನ್ನು,

ಕಥಂ ಅಪಿ = ಹೇಗಾದರೂ ಕಷ್ಟದಿಂದ,

ಚಕ್ಷಮೇ = ಸಹಿಸಿಕೊಂಡಳು.

ಅನ್ಯಥಾ = ಹಾಗಲ್ಲದಿದ್ದರೆ (ಹೀಗೆ ಸಹಿಸಿಕೊಳ್ಳದಿದ್ದರೆ)

ಅಸ್ಯಾಃ = ಈ ಭೂಮಿಗೆ,

ಕ್ಷಮಾಖ್ಯಾ = ಕ್ಷಮಾ ಎಂಬ ಹೆಸರು,

ಕಥಂ ಏವ ಸ್ಯಾತ್ = ಹೇಗೆ ತಾನೆ ಆದೀತು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಆಚಾರ್ಯರು ಸ್ನಾನ ಮಾಡಿ ಬರುವಾಗ ಪಾದವನ್ನು ತೊಳೆದುಕೊಂಡ ನೀರನ್ನೆಲ್ಲಾ ಅಲ್ಲಿ ಸೇರಿದ್ದ ಜನರು ಪ್ರೋಕ್ಷಿಸಿಕೊಂಡರು. ಅಲ್ಲಿ ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ನೀರಿನ ಹನಿಯೂ ಉಳಿಯಲಿಲ್ಲ. ಆಗ ಭೂದೇವಿಯು ಜನರೆಲ್ಲರೂ ಈ ರೀತಿ ತನಗೆ ನೀರಿನ ಹನಿಯನ್ನು ಉಳಿಸದೆ ಆಚಾರ್ಯರ ಪಾದಪ್ರಕ್ಷಾಲನೋದಕವನ್ನು ಪ್ರೋಕ್ಷಿಸಿ ಕೊಂಡದ್ದನ್ನು ಅಭಿನಂದಿಸಲಿಲ್ಲ. ಆದರೂ ಅವಳು ಆ ಭಕ್ತ ಜನರ ಮೇಲೆ ಸಿಟ್ಟು ಮಾಡದೆ ಸಹಿಸಿಕೊಂಡಳು, ಕ್ಷಮಿಸಿದಳು. ಇದು ಯುಕ್ತವೇ ಸರಿ. ಏಕೆಂದರೆ ಅವಳು ಹಾಗೆ ಕ್ಷಮಿಸದಿದ್ದರೆ ಅವಳಿಗೆ ಕ್ಷಮಾ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಹೇಗೆ ತಾನೇ ಯುಕ್ತ ವಾದೀತು! (ಭೂದೇವಿಗೆ 'ಗಿರಿಲಾ ಕುಂಭಿನೀ ಕ್ಷಮಾ' ಎಂಬ ಕೋಶಾನುಸಾರವಾಗಿ 'ಕ್ಷಮಾ' ಎಂಬ ಹೆಸರು. ಕ್ಷಮಾ ಎಂದರೆ ಕ್ಷಮಿಸುವವಳು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ಭಕ್ತರು ಆಚಾರ್ಯ ಪಾದೋದಕವನ್ನೆಲ್ಲಾ ತಾವೇ ಧರಿಸಿಕೊಂಡು ಭೂದೇವಿಗೆ ಸ್ವಪೂ ಉಳಿಸದೆ ಇದ್ದರೂ ಅವಳು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಕ್ಷಮಿಸಲೇ ಬೇಕಾಯಿತು. ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಅವಳಿಗೆ ಕ್ಷಮಾ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಕೊಡಲಾರದಷ್ಟೇ ಎಂದು ಭಾವ. ಕಾವ್ಯಲಿಂಗಾಲಂಕಾರ)

ವಿಗ್ರಹ—

ಚರಣಸರೋಜೇ— ಚರಣ ಸರೋಜೇ ಇವ ಚರಣಸರೋಜೇ | (ಚರಣಾವೇವ ಸರೋಜೇ ಇತಿ ವಾ)

ಗುರುಚರಣಸರೋಜದ್ವಂದ್ವಿನಿರ್ಣೇಜನಾಂಭಃ— ಗುರುಚರಣಸರೋಜಯೋಃ ದ್ವಂದ್ವಂ ಗುರುಚರಣ-
ಸರೋಜದ್ವಂದ್ವಂ, ಗುರುಚರಣಸರೋಜದ್ವಂದ್ವಸ್ತು ನಿರ್ಣೇಜನಂ ಗುರುಚರಣಸರೋಜದ್ವಂದ್ವ-

ನಿರ್ಣೇಜನಂ, ಗುರುಚರಣಸರೋಜದ್ವಂದ್ವಿನಿರ್ಣೇಜನಸ್ಯ ಅಂಭಃ ಗುರುಚರಣಸರೋಜದ್ವಂದ್ವ-
ನಿರ್ಣೇಜನಾಂಭಃ, ತತ್ |

ಜನನಿಕಾಯಃ— ಜನಾನಾಂ ನಿಕಾಯಃ ಜನನಿಕಾಯಃ ತಸ್ಮಿನ್ |

ಉರ್ವೀಗತಂ— ಉರ್ವ್ಯಾಂ ಗತಂ ಉರ್ವೀಗತಂ |

ಅನಭಿನಂದಿನೀ— ಅಭಿನಂದಿತುಂ ಶೀಲಂ ಅಸ್ಯಾಃ ಇತಿ ಅಭಿನಂದಿನೀ, ನ ಅಭಿನಂದಿನೀ ಅನಭಿನಂದಿನೀ |

ಕ್ಷಮಾಖ್ಯಾ— ಕ್ಷಮಾ ಇತಿ ಅಖ್ಯಾ ಕ್ಷಮಾಖ್ಯಾ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಜನನಿಕಾಯೇ ಉರ್ವೀಗತಂ ಗುರುಚರಣಸರೋಜದ್ವಂದ್ವಿನಿರ್ಣೇಜನಾಂಭಃ ಸರ್ವಂ ಚ ದಧತಿ ಸತಿ
ಅಮುಯಾ ಅವನ್ಯಾ ಅನಭಿನಂದಿನ್ಯಾ ಅಪಿ ಅದಃ ಕಥಂ ಅಪಿ ಚಕ್ಷಮೇ, ಅನ್ಯಥಾ ಅಸ್ಯಾಃ ಕ್ಷಮಾಖ್ಯಯಾ ಕಥಂ ಏವ
ಭೂಯೇತ |

ಕೋಶ— ದ್ವಂದ್ವ = ಜೋಡಿ, 'ದ್ವಂದ್ವಂ ಕಲಹಯುಗ್ಮಯೋಃ' ಅಮರ, ಕ್ಷಮಾ = ಭೂಮಿ, 'ಗೌರಿಲಾ ಕುಂಭಿನೀ
ಕ್ಷಮಾ', 'ಶ್ವಾವನಿರ್ಮದಿನೀ ಮಹೀ' ಅಮರ |

ವಿಶೇಷ ವಿಚಾರ— ಸರ್ವತ್ರ ಅತಿಕ್ಷಮಾಯುಕ್ತತ್ವಾದೇವ ಕ್ಷಮೇತ್ಯುಚ್ಯತೇ, ಕುತ್ರಚಿತ್ ಕ್ಷಮಾಭಾವೇ ಕ್ಷಮೇತಿ ನಾಮ
ನ ಸ್ಯಾತ್ ಇತಿ ಭಾವಃ | (ಧಲಾರಿಯ)

ಭೂದೇವಿಯು ಎಲ್ಲಾ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಅತ್ಯಂತ ಕ್ಷಮಾವಂತಳಾದ್ದರಿಂದ ಕ್ಷಮಾ ಎಂದೂ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾಳೆ.
ಯಾವುದೊಂದು ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯಾದರೂ ಕ್ಷಮೆ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಅವಳಿಗೆ (ಭೂದೇವಿಗೆ) ಕ್ಷಮೆ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಹೇಗೆ
ಕೂಡಿತು? ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಧಾತುರೂಪ— ಚಕ್ಷಮೇ - ಚಕ್ಷಮೇ ಚಕ್ಷಮಾತೇ ಚಕ್ಷಮಿರೇ, ಚಕ್ಷಮಿಷೇ-ಚಕ್ಷಮಸೇ ಚಕ್ಷಮಾರ್ಥೇ ಚಕ್ಷಮಿದ್ವೇ-
ಚಕ್ಷಮದ್ವೇ, ಚಕ್ಷಮೇ ಚಕ್ಷಮಿವಹೇ-ಚಕ್ಷಮಾಹೇ, ಚಕ್ಷಮಿಮಹೇ-ಚಕ್ಷಮಾಹೇ | ಕ್ಷಮೂಷಾ ಸಹನೇ, (ಕ್ಷಮ್) ಸಕ = ವೇಟ್
ಆತ್ಮ to endure ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನಂ |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಅಚಾರ್ಯರ ಪೂಜೆಗೆ ಒಬ್ಬರು ಯತಿಗಳು ಅಗ್ರ್ಯಾದಕ ತಂದುದನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಅವಿದಿತರಸಭೇದಂ ಶೀತಲಂ ಲಘುಗಂಧಂ

ವಿಮಲಮಮಲಪಾಣಿಃ ಪಾಣಿಚೈರಪ್ರವಿಷ್ಟಮ್ |

ವದನಪವನಭೀತ್ಯಾ ಪಾರ್ಶ್ವತೋ ಬಿಭ್ರದಗ್ನಂ

ಕಮಥ ಕರಕಪೂರ್ಣಂ ಸಂಯಮೀಹಾನಿನಾಯ || 33 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅವಿದಿತರಸಭೇದಂ, ಶೀತಲಂ, ಲಘು, ಅಗಂಧಂ, ವಿಮಲಂ, ಅಮಲಪಾಣಿಃ, ಪಾಣಿಚೈಃ,
ಅಪ್ರವಿಷ್ಟಂ, ವದನಪವನಭೀತ್ಯಾ, ಪಾರ್ಶ್ವತಃ, ಬಿಭ್ರತ್, ಅಗ್ನಂ, ಕಂ, ಅಥ, ಕರಕಪೂರ್ಣಂ, ಸಂಯಮೀ, ಇಹ,
ಅನಿನಾಯ |

ಅನ್ವಯ— ಅಥ, ಅಮಲಪಾಣಿಃ, ಸಂಯಮೀ, ವದನಪವನಭೀತ್ಯಾ, ಪಾರ್ಶ್ವತಃ, ಬಿಭ್ರತ್(ಸನ್), ಅವಿದಿತ-
ರಸಭೇದಂ, ಶೀತಲಂ, ಲಘು, ಅಗಂಧಂ, ವಿಮಲಂ, ಪಾಣಿಚೈಃ, ಅಪ್ರವಿಷ್ಟಂ, ಕರಕಪೂರ್ಣಂ, ಅಗ್ನಂ, ಕಂ, ಇಹ,
ಅನಿನಾಯ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಥ = ಅನಂತರ,
 ಅಮಲಪಾಣಿ = ಪವಿತ್ರವಾದ ಕೈಗಳುಳ್ಳ,
 ಸಂಯಮೀ = ಒಬ್ಬ ಸಂನ್ಯಾಸಿ,
 ವದನಪವನಭೀತ್ಯಾ = ಬಾಯಿಯು ಗಾಳಿಯ ಹೆದರಿಕೆಯಿಂದ,
 ಪಾರ್ಶ್ವತಃ = ಒಂದು ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ,
 ಬಿಭ್ರತ್ (ಸನ್) = (ಕಲಶವನ್ನು) ಹಿಡಿದುಕೊಂಡವರಾಗಿ,
 ಅವಿದಿತರಸಭೇದಂ = ತಿಳಿಯಲ್ಪಡದ ರುಚಿಯೇ ವ್ಯತ್ಯಾಸವುಳ್ಳ,
 ಶೀತಲಂ = ತಂಪಾಗಿರುವ,
 ಲಘು = ಹಗುರವಾದ,
 ಅಗಂಧಂ = ದುರ್ವಾಸನೆಯಿಲ್ಲದ,
 ವಿಮಲಂ = ನಿರ್ಮಲವಾದ,
 ಪಾಣಿಚ್ಛಃ = ಉಗುರುಗಳಿಂದ,
 ಅಪ್ರವಿಷ್ಟಂ = ಮುಟ್ಟಲ್ಪಡದಿರುವ,
 ಕರಕಪೂರ್ಣಂ = ಕಮಂಡಲುವಿನಲ್ಲಿ ತುಂಬಿರುವ,
 ಅಗ್ಧಂ = ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ,
 ಕಂ = ನೀರನ್ನು,
 ಇಹ = ಇಲ್ಲಿಗೆ,
 ಅನಿನಾಯ = ತಂದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಆಚಾರ್ಯರು ಸ್ನಾನಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಮಠವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದರು. ಅನಂತರ ಜಿತೇಂದ್ರಿಯರಾದ ಮತ್ತು ಪರಿಶುದ್ಧರಾದ ಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳೊಬ್ಬರು ತಮ್ಮ ಕೈಗಳನ್ನು ಪುನಃ ತೊಳೆದುಕೊಂಡರು. ಪರಿಶುದ್ಧವಾದ ಕಮಂಡಲುವಿನಲ್ಲಿ ಪೂಜೆಗಾಗಿ ನೀರನ್ನು ತಂದರು. ಆಗ ಆ ನೀರಿಗೆ ಬಾಯಿಯು ಗಾಳಿಯು ತಗಲಬಾರದೆಂದು, ಆ ಕಮಂಡಲವನ್ನು ಬಹಳ ಭಯಭಕ್ತಿಗಳಿಂದ ಒಂದು ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಎತ್ತಿ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡಿದ್ದರು. ಆ ನೀರು ತಂಪಾಗಿತ್ತು. ಹಗುರವಾಗಿತ್ತು. ದುರ್ವಾಸನೆಯಿಲ್ಲದ ನಿರ್ಮಲವಾಗಿತ್ತು. ಆ ನೀರನ್ನು ಉಗುರುಗಳ ಸ್ಪರ್ಶವಿಲ್ಲದೆ ವಸ್ತ್ರದಿಂದ ಮುಚ್ಚಿ ತಂದಿದ್ದರು. (ದೇವರ ಪೂಜೆಗಾಗಿ ಇಷ್ಟೊಂದು ನಿಯಮಗಳಿಂದ ನೀರನ್ನು ಕಲಶದಲ್ಲಿ (ಕಮಂಡಲುವಿನಲ್ಲಿ) ತುಂಬಿ ತಂದರು)

ವಿಗ್ರಹ—

ಅವಿದಿತರಸಭೇದಂ— ರಸಸ್ಯ ಭೇದಃ ರಸಭೇದಂ, ನ ವಿದಿತಃ ಅವಿದಿತಃ, ಅವಿದಿತ ರಸಭೇದಃ ಯಸ್ಯ ತತ್ ಅವಿದಿತರಸಭೇದಂ, ತತ್ |

ಅಗಂಧಂ— (ದ್ವಿಂಶಕ) ನ ವಿದ್ಯತೇ ಗಂಧಃ ಯಸ್ಯ ತತ್ ಅಗಂಧಂ, ತತ್ |

ಅಮಲಪಾಣಿ— ಅಮಲೌ ಪಾಣೀ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಅಮಲಪಾಣಿಃ |

ಪಾಣಿಚ್ಛಃ— ಪಾಣೀಃ ಕಾಯಂತೇ ಇತಿ ಪಾಣಿಚ್ಛಃ (ನಮಾಃ = ಉಗುರುಗಳು) ತೈಃ |

ಅಪ್ರವಿಷ್ಟಂ— ನ ಪ್ರವಿಷ್ಟಂ ಅಪ್ರವಿಷ್ಟಂ ತತ್ |

ವದನಪವನಭೀತ್ಯಾ— ವದನಸ್ಯ ವವನಃ ವದನಪವನಃ, ವದನಪವನಾತ್ ಭೀತಃ ವದನಪವನಭೀತಃ ತಯಾ |

ಪಾರ್ಶ್ವತಃ— ಪಾರ್ಶ್ವ ಇತಿ ಪಾರ್ಶ್ವತಃ | (ಎಲ್ಲಾ ವಿಭಕ್ತಿಗಳಿಗೆ ಬರುವ ತಸಿಪ್ರತ್ಯಯ ಇಲ್ಲಿ ಸಪ್ರಮೀ ವಿಭಕ್ತಿಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬಂದಿದೆ (ಸಾರ್ವವಿಭಕ್ತಿಕಃ ತಸಿಃ)

ಕರಕಪೂರ್ಣಂ— ಕರಕೇ ಪೂರ್ಣಂ ಕರಕಪೂರ್ಣಂ |

ಸಂಯಮೀ— ಸಂಯಮಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತೀತಿ ಸಂಯಮೀ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅನಿನಾಯ - ಆ+ನಿನಾಯ, ನಿನ್ಯತುಃ ನಿನ್ಯತುಃ, ನಿನಯಿಥ-ನಿನೇಥ ನಿನ್ಯಥುಃ ನಿನ್ಯತುಃ, ನಿನಾಯ-ನಿನಯ ನಿನ್ಯವ ನಿನ್ಯಮ. ಣೀತ್ ಪ್ರಾಪಣೇ (ನೀ) ದ್ವಿತ್ ಅನಿ. ಉಭ to lead to carry to bring to Pass ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನಂ ಆತ್ ಉಪಸರ್ಗ |

ಕೋಶ— ಕಂ = ನೀರು, 'ಮಾರುತೇ ವೇಧಸಿ ಬ್ರಹ್ಮೇ ಪುಂಸಿ', 'ಕಃ ಕಂ ಶಿರೋಂಬುನೋಃ' ಅಮರ, 'ಕೋ ಬ್ರಹ್ಮಾತ್ಮಾನಿಲಾರ್ಕಮ ಶಮನೇ ಸರ್ವನಾಮನಿ' 'ಪಾವಕೇ ಮಯೂರೇ ಚ ಮುಖೀರ್ಷಜಲೇಷು ಕಂ' ವಿಶ್ವ ಕರಕಃ = (ಯತಿಗಳ) ಕಮಂಡಲು, 'ಕಮಂಡಲೌ ಚ ಕರಕಃ' ಅಮರ |

ವಿಶೇಷವಿಚಾರ— ಅಗಂಧಮವ್ಯಕ್ತರಸಂ ಶೀತಲಂ ಚ ತೃಷಾಪಹಂ | ಅಚ್ಛೃ ಲಘು ಚ ಪಥ್ಯಂ ಚ ತೋಯಂ ಗುಣವದ್ಭೃತೇ ಇತಿ ಚ || ನೀರಿನಲ್ಲಿ ದುರ್ವಾಸನೆ ಇರಬಾರದು, ಅದರ ರುಚಿಯು ಉಲ್ಬಣವಾಗಿರಬಾರದು, ಭಾರಿ ಸಿಹಿ, ಭಾರಿ ಸಪ್ತ ಉಪ್ಪು ಚೆಳು ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿರಬಾರದು. ಅದನ್ನು ಯಾರಾದರೂ ಕುಡಿದು ಎಂಜಲು ಮಾಡಿರಬಾರದು, ತಂಪಾಗಿರಬೇಕು. ಕುಡಿದರೆ ಬಾಯಾರಿಕೆಯನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವಂತಿರಬೇಕು. ನಿರ್ಮಲವಾಗಿಯೂ ಹಗುರವಾಗಿಯೂ ಇರುವ ನೀರು ಉತ್ತಮವೆಂದು ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ ಎಂದು ಪ್ರಮಾಣ ಶ್ಲೋಕದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ದೇವರ ಪೂಜೆಗೆ ಇಂತಹ ನೀರನ್ನೇ ತರಬೇಕು.

ಪ್ರಯೋಗ— ಅಥ ಅಮಲಪಾಣಿನಾ ಸಂಯನಾ ವದನಪವನಭೇತ್ಯಾ ಪಾರ್ಶ್ವತಃ ಬಿಭೃತಾ (ಸತಾ) ಅವಿದಿತರಸ-ಭೇದಂ ಶೀತಲಂ ಲಘು ಅಗಂಧಂ ವಿಮಲಂ ಪಾಣಿಜೈಃ ಅಪ್ರವಿಷ್ಟೌ ಕರಕಪೂರ್ಣಂ ಅಗ್ರ್ಯಂ ಕಂ ಇಹ ಅನಿನ್ಯೇ (ಕರ್ಮಣಿ) |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಅಚಾರ್ಯರು ಅಗ್ರ್ಯೋದಕವನ್ನು ಶಂಖದಲ್ಲಿ ತುಂಬಿಸಿದರು ಎಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ವಿಹಸಿತಬಸಭಂಗತ್ರಿಪ್ರಕರ್ಷಂ ಸಿ(ಶಿ)ತಿಮ್ನಾ

ಜಲಜಮಮೃತಪೂರೈಃ ಪೂರಯಾಮಾಸ ರಮ್ಯಮ್ |

ಸಮಯಗುಣವಿಶೇಷಾಲೋಚಕೈರ್ಲಾಲನೀಯಃ

ಸಸುರಭಿಸುಮನೋಭಿಃ ಸ ಸ್ಫುಟಂ ಗೌರವಕ್ಷುಃ || 34 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ವಿಹಸಿತಬಸಭಂಗತ್ರಿಪ್ರಕರ್ಷಂ, ಸಿತಿಮ್ನಾ (ಶಿತಿಮ್ನಾ), ಜಲಜಂ, ಅಮೃತಪೂರೈಃ, ಪೂರಯಾಮಾಸ, ರಮ್ಯಂ, ಸಮಯಗುಣವಿಶೇಷಾಲೋಚಕೈಃ, ಲಾಲನೀಯಃ, ಸಸುರಭಿಸುಮನೋಭಿಃ, ಸಃ, ಸ್ಫುಟಂ, ಗೌರವಕ್ಷುಃ |

ಅನ್ವಯ— ಗೌರವಕ್ಷುಃ, ಸಮಯಗುಣವಿಶೇಷಾಲೋಚಕೈಃ, ಸುಮನೋಭಿಃ, ಸ್ಫುಟಂ, ಲಾಲನೀಯಃ, ಸಃ, ಸಿತಿಮ್ನಾ, ವಿಹಸಿತಬಸಭಂಗತ್ರಿಪ್ರಕರ್ಷಂ, ರಮ್ಯಂ, ಜಲಜಂ, ಸಸುರಭಿಸುಮನೋಭಿಃ, ಅಮೃತಪೂರೈಃ, ಪೂರಯಾಮಾಸ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಗೌರವಕ್ಷುಃ = ಪ್ರಾಮಾಣಿಕನಾದುದರಿಂದ ಶುದ್ಧವಾದ ಸಿದ್ಧಾಂತವುಳ್ಳ ,

ಶ್ರೀಸುಮದ್ವಿಜಯಃ

ಸಮಯಗುಣವಿಶೇಷಾಲೋಚಕೈಃ = ತನ್ನ ಶಾಸ್ತ್ರದ ಶೈಶ್ವತ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿರುವಿಕೆ ಮುಂತಾದ
ವಿಶೇಷ ಗುಣಗಳನ್ನು ವಿಮರ್ಶಿಸುವ,

ಸುಮನೋಭಃ = ದೇವತೆಗಳಿಂದ,

ಸ್ಪುಟಂ = ಚೆನ್ನಾಗಿ,

ಲಾಲನೀಯಃ = ಗೌರವಿಸಲು ಯೋಗ್ಯರಾದ,

ಸಃ = ಆ ಮಧ್ಯಾಹಾರ್ಯರು,

ಶಿತಿಮ್ನಾ = ಬೆಳ್ಳೆಗಿರುವುದರಿಂದ,

ವಿಹಸಿತ, ಬಿಸ್ಫುಂಗ, ಶ್ರೀಪ್ರಕರ್ಷಂ = ಅವಹಾಸ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, (ನಿರಾಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ) ತಾವರೇದಂಟಿನ ತುಂಡಿನ,

ಕಾಂತ್ಯಾತಿಶಯವುಳ್ಳ

ರಮ್ಯಂ = ಸುಂದರವಾದ,

ಜಲಜಂ = ಶಂಖವನ್ನು

ಸುರಭಿಸುಮನೋಭಃ = ಸುವಾಸನೆಯುಳ್ಳ ಹೂವುಗಳಿಂದ ಸಹಿತವಾದ,

ಅಮೃತಪೂರೈಃ = ಜಲಸಮೂಹಗಳಿಂದ,

ಪೂರಯಾಮಾಸ = ತುಂಬಿಸಿದರು.

(ಮತ್ತೊಂದು ಅರ್ಥ)

ಸಮಯಗುಣವಿಶೇಷಾಲೋಚಕೈಃ = ಕೃಷ್ಣವಕ್ಷ ಶುಕ್ಲವಕ್ಷ ಮುಂತಾದ ಕಾಲಗಳ ಗುಣವಿಶೇಷಗಳನ್ನು
ಅಲೋಚಿಸುವ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಯರಿಂದ,

ಲಾಲನೀಯಃ = ಗೌರವಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ,

ಗೌರಪಕ್ತಃ = ಶುಕ್ಲವಕ್ಷವು,

ಶಿತಿಮ್ನಾ = ಬಿಳುಪಿನಿಂದ,

ವಿಹಸಿತಬಿಸ್ಫುಂಗಶ್ರೀಪ್ರಕರ್ಷಂ = ತಾವರೇದಂಟಿನ ತುಂಡಿನ ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಅವಹಾಸ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ,

(ತಾವರೇದಂಟಿನ ತುಂಡಿಗಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚು ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳ)

ರಮ್ಯಂ = ಮನೋಹರವಾದ

ಜಲಜಂ = ಚಂದ್ರನನ್ನು

ಸುರಭಿಸುಮನೋಭಃ = ಕಾಮಧೇನುವಿನಿಂದ ಸಹಿತರಾದ ದೇವತೆಗಳಿಂದ,

ಅಮೃತಪೂರೈಃ = ಅಮೃತಮಯವಾದ ಕಲೆಗಳಿಂದ (ಅಮೃತಪ್ರವಾಹಗಳಿಂದ),

ಪೂರಯಾಮಾಸ = ತುಂಬಿಸಿತು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶುಕ್ಲವಕ್ಷ ಕೃಷ್ಣವಕ್ಷ ಮುಂತಾದ ಕಾಲಗಳ ಗುಣವಿಶೇಷಗಳನ್ನು ಅರಿತ ಒಳ್ಳೆಯ ಮುಹೂರ್ತವನ್ನು ಬಲ್ಲ
ಜೋಯಿಸರು ಮಂಗಳ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆ ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ ಶುಕ್ಲ ವಕ್ಷವನ್ನು ಗೌರವಿಸುವರು. ಅಂತಹ ಶುಕ್ಲವಕ್ಷದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳು
ಕಾಮಧೇನುವಿನಿಂದ ಸಹಿತರಾಗಿ ಕೃಷ್ಣವಕ್ಷದಲ್ಲಿ ತಾವು ಕುಡಿದ ಚಂದ್ರನ ಅಮೃತಕಲೆಗಳನ್ನು ತಾವರೇದಂಟಿನ ತುಂಡಿಗಿಂತಲೂ
ಹೆಚ್ಚು ಬಿಳುವಾಗಿರುವ ಚಂದ್ರನಲ್ಲಿ ಪುನಃ ತುಂಬಿಸುವರು. ಶುಕ್ಲ ವಕ್ಷದ ಪಾಡ್ಯದಿಂದ ಆರಂಭಿಸಿ ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರೂ ಒಂದೊಂದು

ಅಮೃತಕಲೆಯನ್ನು ತುಂಬಿಸಿ ಹುಣ್ಣಿಮೆಯ ದಿನ ಚಂದ್ರನನ್ನು ಪೂರ್ಣನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ ಇದು (ಧ್ವನಿಾರ್ಥ) ಅದರಂತೆಯೇ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು (ಪಾಂಚಜನ್ಯ) ಶಂಖವನ್ನು ಅಮೃತಪ್ರವಾಹಗಳಿಂದ (ಜಲಪ್ರವಾಹಗಳಿಂದ) ತುಂಬಿಸಿದರು. ಶ್ರುತಿಸ್ವರ್ತಿಗಳಿಗೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾದ ವೈಷ್ಣವ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ರಚಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಅವರೂ 'ಗೌರಪಕ್ಷ' ಅಂದರೆ ಶುಕ್ಲಪಕ್ಷ ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ಸಿದ್ಧಾಂತದ ಗುಣವಿಶೇಷಗಳನ್ನು ಪರ್ಯಾಯಲೋಚಿಸುವ ದೇವತೆಗಳಿಂದಲೂ, ಪಂಡಿತರಿಂದಲೂ ಶುಕ್ಲಪಕ್ಷದಂತೆಯೇ ಗೌರವಿಸಲು ಯೋಗ್ಯರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಅಂತಹ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ತಾವರೆ ತುಂಡಿಗಿಂತಲೂ ಬಿಳುಪಾದ ಸಮುದ್ರ ಜಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ಜಲಜ ಎಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳ ಶಂಖದಲ್ಲಿ ಒಳ್ಳೆಯ ಸುವಾಸನೆಯುಳ್ಳ ಹೂವುಗಳಿಂದ ಸಹಿತವಾಗಿ ಅಘೋರದಹವನ್ನು ಧಾರೆಯಾಗಿ ತುಂಬಿದರು, ಶಂಖವನ್ನು ಪೂಜಿಸಿ ಅದರ ನೀರಿನಿಂದ ದೇವರನ್ನು ಅಭಿಷೇಕಿಸಿದರು. ಆಚಾರ್ಯರು ಶಂಖಕ್ಕೆ ನೀರು ತುಂಬುವುದನ್ನು ನೋಡಿದರೆ ದೇವತೆಗಳು ಚಂದ್ರನಿಗೆ ಶುಕ್ಲಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅಮೃತಕಲೆಗಳನ್ನು ತುಂಬುವಂತೆ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿತ್ತು ಎಂದು ಭಾವ.

ವಿಗ್ರಹ ಮತ್ತು ಕೋಶ—

ಗೌರಪಕ್ಷ— ಗೌರಃ (ಪ್ರಾಮಾಣಿಕತ್ವೇನ ನಿರ್ಮಲಃ) ಪಕ್ಷಃ (ವೈಷ್ಣವ ಸಿದ್ಧಾಂತಃ) ಯಸ್ಯ ಸಃ ಗೌರಪಕ್ಷಃ ರುದ್ರ ಸಿದ್ಧಾಂತವುಳ್ಳ ಆಚಾರ್ಯರು ಎಂದು ಪ್ರಕೃತಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ವಿಗ್ರಹ. ಗೌರವ್ಯಾಸೌ ಪಕ್ಷಸ್ತು ಗೌರಪಕ್ಷಃ, ಶುಕ್ಲಪಕ್ಷಃ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಸಮಯಗುಣವಿಶೇಷಾಲೋಚನಾಃ— ಸಮಯಸ್ಯ ಗುಣಾಃ ಸಮಯಗುಣಾಃ, ಸಮಯಗುಣಾನಾಂ ವಿಶೇಷಾಃ ಸಮಯಗುಣವಿಶೇಷಾಃ, ಆಲೋಚಯಂತೀತಿ ಆಲೋಚನಾಃ, ಸಮಯಗುಣ ವಿಶೇಷಾಣಾಂ ಆಲೋಚನಾಃ ಸಮಯಗುಣವಿಶೇಷಾಲೋಚನಾಃ ತೈಃ । ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ ವಿಗ್ರಹವು ಸಮಾನ, ಸಮಯ = ಸಿದ್ಧಾಂತ ಮತ್ತು ಕಾಲ, 'ಸಮಯಾಃ ಶಪಥಾಚಾರಕಾಲ ಸಿದ್ಧಾಂತಸಂವಿದಃ' ಅಮರ.

ಸಸುರಭಿಸುಮನೋಭಿಃ— ಸುರಭ್ಯಾ ಸಹಿತಾ ಸಸುರಭಯಃ (ಇಲ್ಲಿ ಸುರಭಿಶ್ಚ ಬ್ರಹ್ಮ ಸುವಾಸನೆಯುಳ್ಳದ್ದು ಎಂದು ಅರ್ಥವಿದ್ದರೂ ಭಾವಪ್ರಧಾನ ನಿರ್ದೇಶವನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಸೌರಭ ಸುವಾಸನೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನಿಟ್ಟು ಕೊಳ್ಳಬೇಕು) ಸಸುರಭಯಶ್ಚ ತಾಃ ಸುಮನಸಶ್ಚ ಸಸುರಭಿಸುಮನಸಃ ತಾಭಿಃ, (ಸಸುರಭಿ ಸುಮನೋಭಿಃ ಎಂಬ ಪಾಠದಲ್ಲಿ ಸುರೋಭಿನಾಶ್ಚ ತಾಃ ಸುಭಯಶ್ಚ ತಾಃ ಸುಮನಸಃ ಸಸುರಭಿ ಸುಮನಸಃ ತಾಭಿಃ ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ ಮಾಡಬೇಕು. ತುಂಬಾ ಸುವಾಸನೆಯಾದ ಹೂವುಗಳಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥ) ಇನ್ನೊಂದು ಅರ್ಥ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸುರಭ್ಯಾ ಕಾಮಧೇನ್ಯಾ ಸಹಿತಾಃ ಸಸುರಭಯಃ, ಸಸುರಭಯಶ್ಚ ತೇ ಸುಮನಸಶ್ಚ ಸಸುರಭಿಸುಮನಸಃ = ಕಾಮಧೇನುವಿನಿಂದ ಸಹಿತರಾದ ದೇವತೆಗಳೆಂಬ ಅಮೃತ ಕಲೆಗಳನ್ನು ತುಂಬಿಸುವ ಕರ್ತೃಗಳಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥ ಓಂದ ಹೇಳಿದ ಪಾಠಾಂತರ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ 'ಸುರೋಭಿನಾ ಸುರಭಿಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಸಸುರಭಯಃ ಸಸುರಭಯಶ್ಚ ತೇ ಸುಮನಸಶ್ಚ ಸಸುರಭಿ ಸುಮನಸಃ' ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ.

ವಿಹಸಿತಬಸಭಂಗತ್ರಿಪ್ರಕರ್ಷಃ— 'ಸುವರ್ವಾಣಸುಮನಸಃ', 'ಸ್ತ್ರಿಯಃ ಸುಮನಸಃ ಪುಷ್ಪಂ' ಅಮರ. ಶೋಭನಂ ಮನಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಸುಮನಸಃ, ಪಂಡಿತರು ಎಂದೂ ಅರ್ಥ. ಬಸಸ್ಯ ಭಂಗಃ ಬಸಭಂಗಃ ಬಸಭಂಗಸ್ಯ ಶ್ರೀ, ಬಸಭಂಗತ್ರಿಃ ಬಸಭಂಗತ್ರಿಯಃ ಪ್ರಕರ್ಷಃ ಬಸಭಂಗತ್ರಿಪ್ರಕರ್ಷಃ, ವಿಹಸಿತಃ ಬಸಭಂಗತ್ರಿಪ್ರಕರ್ಷಃ ಯೇನ ಸಃ ವಿಹಸಿತಬಸಭಂಗತ್ರಿಪ್ರಕರ್ಷಃ ತಂ । ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇಲ್ಲಿ ವಿಗ್ರಹವು ಸಮಾನ. ಬಸ = ಶಾವರೆಯ ದಂಟು. ಶಾವರೇದಂಟಿನ ಕೊಳವೆ. 'ಅಥಾಸ್ತ್ರಿಯಾಂ

ಮೃಣಾಲಂ ಬಸಂ' ಅಮರ. ಸಿತಸ್ಥ ಭಾವಃ = ಸಿತಿಮಾ, ತೇನ ಶಿತಿಮ್ನಾ ಎಂಬ ಪಾರಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ 'ಶಿತಸ್ಥ ಭಾವಃ ಶಿತಿಮಾ' ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಶಸ್ಯೋರಭೇದಃ ಎಂದು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಶಿತಸಿತ ಶಬ್ದಗಳು ಒಂದೇ ಎಂದು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ರೂಪವನ್ನು ಸಾಧಿಸಬೇಕು. ವರ್ಣದ್ವೈಧಾದಿಭ್ಯಃ ಪೃಥ್ವಿ ಚ (5-1-123) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇಮನಿಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ, 'ಶಿತೀದವಲಮೇಚಕೌ' ಎಂಬ ಕೋಶಾನುಸಾರವಾಗಿ ಶಿತಿ ಎಂದರೆ ಬಿಳಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥ ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿದೆ. ಆಗ 'ಶಿತೇಃ ಭಾವಃ ಶಿತಿಮಾ' ಎಂದು ರೂಪಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಹಿಂದಿನ ಹಾಗೆಯೇ ಇಮನಿಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ಇಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಟೀಕೆ (6-4-155) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಟಿ ಲೋಪವು. ಜಲಜ ಎಂದರೆ ಸಮುದ್ರಜಲದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಶಂಖ ಮತ್ತು ಸಮುದ್ರದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಚಂದ್ರ, ಎಂದು ಎರಡು ಅರ್ಥ. 'ಅಬೌ ಶಂಖಶಕಾಂಕೌ ದೌ' ಅಮರ.

ಅಮೃತಪೂರಾಃ— ಅಮೃತಾನಾಂ ಪೂರಾಃ ಅಮೃತಪೂರಾಃ ತೈಃ, 'ಪಯಃ ಕೀಲಾಲಮಮೃತಂ', 'ಪೀಯೂಷಮಮೃತಂ ಸುಧಾ', 'ತ್ರಿಷ್ವಪ್ತು ಚ ಫೃತಾಮೃತೇ, ಲಾಲಯಿತುಂ ಯೋಗ್ಯಃ ಲಾಲನೀಯಃ' ಅನೀಯರ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಪೂರಯಾಮಾಸ ಪೂರಯಾಮಾಸತುಃ ಪೂರಯಾಮಾಸುಃ, ಪೂರಯಾಮಾಸಿಥ ಪೂರಯಾ-ಮಾಸಥುಃ ಪೂರಯಾಮಾಸ, ಪೂರಯಾಮಾಸ ಪೂರಯಾಮಾಸಿವ ಪೂರಯಾಮಾಸಿಮ । ಪೂರೀ ಅಪ್ಯಾಯನೇ ಸಕ ಸೇಚ್ ಉಭಯ ಲಿಟ್ ।

ಪ್ರಯೋಗ— ಗೌರವಕ್ಷೇಣ ಸಮಯಗುಣವಿಶೇಷಾಲೋಚಕೈಃ ಸುಮನೋಭಿಃ ಸ್ಫುಟಂ ಲಾಲನೀಯೇನ ತೇನ ಸಿತಿಮಾ ವಿಹಸಿತಬಿಸ್ಪಂಗಳಶ್ರೀಪ್ರಕರ್ಷಃ ರಮ್ಯಃ ಜಲಜಃ ಸು(ಸ)ಸುರಭಿಸುಮನೋಭಿಃ ಅಮೃತಪೂರೈಃ ಪೂರಯಾಮಾಸೇ (ಕರ್ಮಣಿ) ।

ವ್ಯಾಕರಣವಿಶೇಷ— ಸುರಭಾದಯೋ ದೇವಾಃ ಕೃಷ್ಣಪ್ರತಿಪದಂ ಆರಭ್ಯ ಚಂದ್ರಸ್ಯ ಪ್ರತಿದಿನಂ ಏಕೈಕಾಂ ಕಲಾಂ ದರ್ಶಾವಧಿ ಸ್ವೀಕೃತ್ಯ ಪುನಃ ಶುಕ್ಲ ಪ್ರತಿಪತ್ತಿಧಿಮಾರಭ್ಯ ಯಥಾಕ್ರಮಂ ಪ್ರತ್ಯಹಂ ಏಕೈಕಲಾಪ್ರತ್ಯರ್ಪಣೇನ ಚಂದ್ರಂ ಅಮೃತಕಲಾಭಿಃ ಪೂರ್ಣಮಾವಧಿ ಪೂರಯಂತೀತಿ ಹಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಂ. ಪೂರಯಂತಿ ದಿಶಃ ಸೋಮಂ ದೇವಾಗಾವಃ ಸರಸ್ವತೀಃ ಇತಿ. ಸುರಭಿ ಮುಂತಾದ ದೇವತೆಗಳು ಕೃಷ್ಣಪಕ್ಷದ ಪಾಡ್ಯವನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿ ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಚಂದ್ರನ ಒಂದೊಂದು ಕಲೆಯನ್ನು ಅಮಾವಾಸ್ಯವರೆಗೆ ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ತಿರುಗಿ ಶುಕ್ಲಪಕ್ಷದ ಪಾಡ್ಯವನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿ ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಚಂದ್ರನ ಒಂದೊಂದು ಕಲೆಯನ್ನು ಹಿಂದಿರುಗಿ ಚಂದ್ರನಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸುತ್ತಾ ಚಂದ್ರನನ್ನು ಅಮೃತಕಲೆಗಳಿಂದ ಹುಣ್ಣುಮೆಯವರೆಗೂ ಅಪ್ಯಾಯನಗೊಳಿಸುತ್ತಾರೆ ಎಂದು 'ಪೂರಯಂತಿ ದಿಶಃ ಸೋಮಂ ದೇವಾ ಗಾವಃ ಸರಸ್ವತೀ' ಎಂಬ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ವಿಷಯವು ಎಂದು ಭಲಾರಿಯದಲ್ಲಿ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ವಿಶೇಷ ವಿಚಾರ— ಸುರಭಿಸುಮನೋಭಿಃ ಸುಪ್ತು ಸುಗಂಧಿಪುಷ್ಪೈಃ, ಸಸುರಭಿಸುಮನೋಭಿಃ ಎಂದರೆ ಬಹಳ ಒಳ್ಳೆಯ ಸುವಾಸನೆಯುಳ್ಳ ಹೂವುಗಳಿಂದ ಸಹಿತರಾದ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಎಂದು ಮತ್ತೊಂದು ಅರ್ಥ. 'ಪೂರಯಂತಿ ದಿಶಃ ಸೋಮಂ ದೇವಾ ಗಾವಃ ಸರಸ್ವತೀ ಇತಿ ಚ' ದಿಗಳಮಾನದೇವತೆಗಳು, ದೇವತೆಗಳು, ಕಾಮಧೇನುಗಳು, ಸರಸ್ವತೀ ಇವರೆಲ್ಲರೂ ಚಂದ್ರನಲ್ಲಿ ಅಮೃತವನ್ನು ತುಂಬುವರು.

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆಚಾರ್ಯರು ಗಂಧಪುಷ್ಪಾದಿಗಳಿಂದ ದೇವರನ್ನು ಪೂಜಿಸಿದುದನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ವಿಮಲಮಲಯಜಾಂಭೋಬಿಂದುಭಿಶ್ಚರ್ಚಿತಾಚೋ

ನವಲಲಿತತುಲಸ್ಯಾ ಪುಷ್ಪರಾಜ್ಯಾಚರ್ಚಿತ(ಚರ್ಚಯ)ತ್ ಸಃ |

ಸ್ಥಲಜಜಲಜವಲ್ಲಿ ವೃಕ್ಷವೀರುತ್ಸಮಸ್ತ-

ಪ್ರಸವವಿಜಯಲಕ್ಷ್ಮ್ಯಾ ಮೂರ್ತಯೇವೇಂದಿರೇಶಮ್ || 35 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ವಿಮಲಮಲಯಜಾಂಭೋಬಿಂದುಭಿಃ, ಚರ್ಚಿತಾಚರ್ಚಃ, ನವಲಲಿತತುಲಸ್ಯಾ, ಪುಷ್ಪರಾಜ್ಯಾ, ಆರ್ಚಿತ (ಆರ್ಚಯತ್), ಸಃ, ಸ್ಥಲಜಜಲಜವಲ್ಲಿ, ವೃಕ್ಷವೀರುತ್ಸಮಸ್ತಪ್ರಸವವಿಜಯಲಕ್ಷ್ಮ್ಯಾ, ಮೂರ್ತಯಾ, ಇವ, ಇಂದಿರೇಶಂ |

ಅನ್ವಯ— ವಿಮಲಮಲಯಜಾಂಭೋಬಿಂದುಭಿಃ, ಚರ್ಚಿತಾಚರ್ಚಃ, ಮೂರ್ತಯಾ, ನವಲಲಿತತುಲಸ್ಯಾ, ಸ್ಥಲಜ-ಜಲಜವಲ್ಲಿ, ವೃಕ್ಷವೀರುತ್ಸಮಸ್ತಪ್ರಸವವಿಜಯಲಕ್ಷ್ಮ್ಯಾ, ಇವ, ಪುಷ್ಪರಾಜ್ಯಾ, ಇಂದಿರೇಶಂ, ಆರ್ಚಿತ (ಆರ್ಚಯತ್) |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ವಿಮಲಮಲಯಜಾಂಭೋಬಿಂದುಭಿಃ = ನಿರ್ಮಲವಾದ ಗಂಧದ ನೀರಿನ ಹನಿಗಳಿಂದ,

ಚರ್ಚಿತಾಚರ್ಚಃ = ಲೇಪನಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರತಿಮೆಯುಳ್ಳ,

ಸಃ = ಆ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು,

ಮೂರ್ತಯಾ = ಶರೀರವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ,

ನವಲಲಿತತುಲಸ್ಯಾ = ಹೊಸದಾದ, ಮೃದುವಾದ ಮತ್ತು ಮನೋಹರವಾದ ದಳರೂಪ ತುಳಸಿಯಿಂದ,

ಸ್ಥಲಜಜಲಜವಲ್ಲಿ = (ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ) ನೆಲದಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುವ ಜಾಜಿ ಮಲ್ಲಿಗೆ ಮೊದಲಾದವುಗಳ, ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುವ ಕಮಲ ನೈದಿಲೆ ಮೊದಲಾದವುಗಳ, ಚಪ್ಪರಕ್ಕೆ ಹೆಚ್ಚಿದ ಬಳ್ಳಿಗಳ,

ವೃಕ್ಷವೀರುತ್ಸಮಸ್ತಪ್ರಸವವಿಜಯಲಕ್ಷ್ಮ್ಯಾ = ಸಂಪಿಗೆ ಮುಂತಾದ ಮರಗಳ, ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಹಬ್ಬಿರುವ ಬಳ್ಳಿಗಳ, ಎಲ್ಲಾ ಹೂವುಗಳ,

ಇವ = ಉತ್ಕರ್ಷ ವಿಶೇಷ (ಅತಿಶಯ)ಕ್ಕೆ ಅಭಿಮಾನಿಯಾಗಿರುವ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯೋ ಎಂಬಂತಿರುವ,

ಪುಷ್ಪರಾಜ್ಯಾ = ಹೂವುಗಳ ಸಮೂಹದಿಂದ,

ಇಂದಿರೇಶಂ = ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನನ್ನು

ಆರ್ಚಿತ (ಆರ್ಚಯತ್) = ಪೂಜಿಸಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಆಚಾರ್ಯರು ದೇವರಿಗೆ ಅಭಿಷೇಕ ಮಾಡಿದರು. ಅನಂತರ ನಿರ್ಮಲವಾದ ಗಂಧದ ನೀರಿನ ಹನಿಗಳಿಂದ ದೇವರ ಸಾಲಿಗ್ರಾಮ ಪ್ರತಿಮಾದಿಗಳನ್ನು ಲೇಪಿಸಿದರು. (ಹಸಿಯಾದ ಗಂಧವನ್ನು ದೇವರಿಗೆ ಹಚ್ಚಿದರು) ಅನಂತರ ಕೋಮಲವಾಗಿಯೂ, ಸುಂದರವಾಗಿಯೂ ಆದ ತಾನೇ ತಂದಿರುವ, ಹೊಸದಾದ ದೇಹವನ್ನು ಧರಿಸಿ ಬಂದಿರುವ ತುಳಸಿಯ ಅಭಿಮಾನಿದೇವತೆಯೋ ಎಂಬಂತಿರುವ ತುಳಸಿದಲ ಸಮುದಾಯದಿಂದ ದೇವರನ್ನು ಆಲಂಕರಿಸಿದರು. ಹಾಗೆಯೇ ಹೂವುಗಳ ಅಭಿಮಾನಿ ದೇವತೆಯಾದ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯೋ ಎಂಬಂತಿರುವ ಮಲ್ಲಿಗೆ, ಜಾಜಿ, ತಾವರೆ, ಸಂಪಿಗೆ ಇರುವಂತಿಗೆ, ಸೇವಂತಿಗೆ ಚಪ್ಪರದ ಮೇಲೆ ಹೆಚ್ಚಿದ ಬಳ್ಳಿಯ ಹೂವುಗಳು ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಹಬ್ಬಿದ ಬಳ್ಳಿಗಳ, ಹೂವುಗಳ ರಾಶಿಯಿಂದಲೂ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪೂಜಿಸಿದರು. ಗಂಧ ತುಳಸೀ ಪುಷ್ಪಗಳಿಂದ ಪ್ರತಿಮೆಯಲ್ಲಿ ದೇವರನ್ನು ಪೂಜಿಸಿದರು ಎಂದು ಭಾವ.

ವಿಗ್ರಹ ಮತ್ತು ಕೋಶ—

ವಿಮಲಮಲಯಾಂಕಾಂಭೋಬಿಂದಭಿಃ— ವಿಮಲಶ್ವಾಸೌ ಮಲಯಜಶ್ಚ ವಿಮಲಮಲಯಜಃ, ಅಂಭಸಾಃ ಬಿಂದವಃ ಅಂಭೋಬಿಂದವಃ, ವಿಮಲಮಲಯಜಶ್ಚ ಅಂಭೋಬಿಂದವಃ ವಿಮಲಮಲಯಾಂಕಾಂಭೋ- ಬಿಂದವಃ ತ್ರೈಃ । ಮಲಯಜ = ಗಂಧ, 'ಗಂಧ ಸಾರೋ ಮಲಯಜೋ ಭದ್ರಶ್ರೀಶ್ಚಂದನೋಃ ಸ್ವಿಯಾಂ' ಅಮರ. ಅಂಭಃ = ನೀರು, 'ಅಂಭೋರ್ನಾಸ್ತೋಯೇಪಾನೀಯ' ಅಮರ.

ಚರ್ಚಿತಾರ್ಚಃ— ಚರ್ಚಿತಾಃ ಅರ್ಚಾಃ ಯೇನ ಸಃ ಚರ್ಚಿತಾರ್ಚಃ, 'ಅರ್ಚಾ ಪೂಜಾಪ್ರತಿಮಯೋಃ' ವಿಶ್ವ 'ಅರ್ಚಾತು ಪ್ರತಿಮಾ ಪೂಜಾ ಹರಿಣೇ ಸಾ ಹಿರಣ್ಮಯೇ' ಹಲ । ('ಇಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಲವಾದ ಗಂಧದ ನೀರಿನ ಹನಿಗಳಿಂದ ಪ್ರತಿಮೆಯನ್ನು ಲೇಪಿಸಿದರು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಕೆಲವರು ನೀರಾದ ಗಂಧವನ್ನು ದೇವರಿಗೆ ಹಚ್ಚುವರು. ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರು ಬಿಂದು ಪದದ ಸ್ವಾರಸ್ಯವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ತುಳಸೀದಳಗಳಿಂದ ಶಾಲಿಗ್ರಾಮ ಪ್ರತಿಮಾದಿಗಳ ಮೇಲೆ ಹನಿಹನಿಯಾಗಿ ಗಂಧವನ್ನು ಹಚ್ಚಬೇಕೆನ್ನುತ್ತಾರೆ ಮತ್ತು ಕೆಲವರು ಗಂಧವನ್ನು ತೇದು ಉಂಡೆಯಾಗಿ ಮಾಡಿ ಹಸಿಯಾಗಿರುವ ಗಂಧದ ಉಂಡೆಯನ್ನು ದೇವರ ಮೇಲೆ ಇಡಬೇಕೆನ್ನುವರು (ಧಲಾರಿಯು) ।

ನವಲಲಿತತುಲಸ್ವಾ— ಲಲಿತಾ ಚ ಸಾ ತುಲಸೀ ಚ ಲಲಿತತುಲಸೀ, ನವಾ ಚ ಸಾ, ಲಲಿತತುಲಸೀ ಚ ನವಲಲಿತತುಲಸೀ ತಯಾ ।

ಪುಷ್ಪರಾಜ್ಯಃ— ಪುಷ್ಪಾಣಾಂ ರಾಜಃ ಪುಷ್ಪರಾಜಃ ತಯಾ ।

ಸ್ಥಲಜಲಜವಲ್ಲಿವೃಕ್ಷವೀರುತ್ ಸಮಸ್ತಪ್ರಸವವಿಜಯಲಕ್ಷ್ಮ್ಯಾ— ಸ್ಥಲೇ ಜಾಯಂತ ಇತಿ ಸ್ಥಲಜಾಃ, ವಲ್ಲೀಃ ವೃಕ್ಷಾಶ್ಚ ವೀರುಧಶ್ಚ ವಲ್ಲಿವೃಕ್ಷವೀರುಧಃ, ಸ್ಥಲಜಾಶ್ಚ ಜಲಜಾಶ್ಚ ಸ್ಥಲಜಲಜಾಃ, ಸ್ಥಲಜಲಜಾಶ್ಚ ವಲ್ಲಿಃ ಚ ವೃಕ್ಷವೀರುಧಶ್ಚ ಸ್ಥಲಜಲಜವಲ್ಲಿವೃಕ್ಷವೀರುಧಃ, ಸಮಸ್ತಾಶ್ಚ ತೇ ಪ್ರಸವಾಶ್ಚ ಸಮಸ್ತಪ್ರಸವಾಃ, ಸ್ಥಲಜಲಜವಲ್ಲಿಃ ವೃಕ್ಷವೀರುಧಾಂ ಸಮಸ್ತಪ್ರಸವಾಃ, ಸ್ಥಲಜಲಜವಲ್ಲಿವೃಕ್ಷವೀರುತ್ ಸಮಸ್ತ- ಪ್ರಸವಾಃ, ತೇಷಾಂ ವಿಜಯಃ(ಉತ್ಕರ್ಷಃ), ತಸ್ಯ ಲಕ್ಷ್ಮೀಃ ತಯಾ । ಪ್ರಸವ = ಹೂವು, 'ಸ್ಯಾದುತ್ಪಾದಃ ಫಲೇ ಪುಷ್ಪೇ ಪ್ರಸವೋ ಗರ್ಭಮೋಚನೇ' ಅಮರ. ವಲ್ಲಿಃ = ಚಪ್ಪರದ ಮೇಲೆ ಹಬ್ಬಿರುವ ಬಳ್ಳಿ, ವೀರುತ್ = ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಹರಡುವ ಲತೆಗೆ 'ವೀರುತ್' ಎಂದು ಹೆಸರು ಎಂದು ಅಮರಕೋಶದ ಅರ್ಥ.

ಇಂದಿರೇಶಃ— ಇಂದಿರಾಯಾಃ ಈಶಃ ಇಂದಿರೇಶಃ ತಂ । ಸ್ಥಲಜಾಃ ಜಾಜೀಮಲ್ಲಿಕಾರಯಃ, ಜಲಜಾಃ ಕಲ್ಪಾರ ಪದ್ಮಾರಯಃ, ವೃಕ್ಷಾಃ ಚಂಪಕಾರಯಃ, ಇತಿ ಜ್ಞೇಯಂ, ಶ್ರೀಗಂಧತುಲಸೀನಾನಾವಿಧಪುಷ್ಪಶ್ಚ ದೇವಂ ಸಮ್ಯಕ್ ಆರಾಧಯಾಮಾಸ ಇತಿ ಭಾವಃ, ನೆಲದಲ್ಲಿ ಬೆಳೆದ ಜಾಜಿ ಮಲ್ಲಿಗೆ ಮುಂತಾದವುಗಳು ನೀಲನಲ್ಲಿ ಬೆಳೆದ ಕಲ್ಪಾರ (ಕೆಂಪುಹೂವು) ತಾವರೆ ಮುಂತಾದವುಗಳು, ಚಂಪಕಾದಿವೃಕ್ಷಗಳ ಹೂವುಗಳು ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಶ್ರೀಗಂಧ ತುಳಸೀ ನಾನಾವಿಧ ಪುಷ್ಪಗಳಿಂದ ದೇವರನ್ನು ಪೂಜಿಸಿದರು ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಆರ್ಚಿತಃ- ಆರ್ಚಿತಃ ಆರ್ಚಿತಾಂ ಇತ್ಯಾದಿ ಆರ್ಚಪೂಜಾಯಾಂ ಸಕ. ಸೇಚ್ ಉಭಯ ಬುಧ್ ಆರ್ಚಯತ್ ಎಂಬ ಪಾಠವಿದ್ದಾಗ ಆರ್ಚಯತ್ ಆರ್ಚಯತಾಂ ಆರ್ಚಯನ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಆರ್ಚ ಪೂಜಾಯಾಂ ಲಬ್ಧ ।

ಪ್ರಯೋಗ—ವಿಮಲಮಲಯಾಂಕಾಂಭೋಬಿಂದುಭಿಃ ಚರ್ಚಿತಾರ್ಚೇನ, ಇಂದಿರೇಶಃ ಅರ್ಚ (ಅರ್ಚಿತ) ಕರ್ಮಣಃ।

ಅವತಾರಿಕಾ— ಅಜಾಯರು ಎಲ್ಲಾ ರಾಜೋಪಚಾರಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿ ಅಪರಾಧವಿಲ್ಲದಂತೆ ಪೂಜಿಸಿದರು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಸ ದದದಧಿಕಬೋಧಃ ಪೋಡಶಾತ್ಮೋಪಚಾರಾನ್

ವ್ಯರಹಯದಗುಣಾನ್ ದ್ವಾತ್ರಿಂಶದಾಗಃ ಪುರೋಗಾನ್ |

ಅಗಣಿತಗುಣಮುಚ್ಚಿಸ್ತೋಷಯನ್ ಶಾರ್ಙ್ಗಪಾಣಿಂ

ಷಡಪಿ ಪರಮಭಕ್ತ್ಯಾನೂಪಚಾರಾನ್ ದಿದೇಶ || 36 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಸಃ, ದದತ್, ಅಧಿಕಬೋಧಃ, ಪೋಡಶ, ಅತ್ರ, ಉಪಚಾರಾನ್, ವ್ಯರಹಯತ್, ಅಗುಣಾನ್, ದ್ವಾತ್ರಿಂಶದಾಗಃ, ಪುರೋಗಾನ್, ಅಗಣಿತಗುಣಂ, ಉಚ್ಚಿಸ್ತೇ, ತೋಷಯನ್, ಶಾರ್ಙ್ಗಪಾಣಿಂ, ಷಟ್, ಅಪಿ ಪರಮಭಕ್ತ್ಯಾ, ಅನೂಪಚಾರಾನ್, ದಿದೇಶ |

ಅನ್ವಯ— ಅತ್ರ, ಪೋಡಶ, ಉಪಚಾರಾನ್, ದದತ್, ಅಗಣಿತಗುಣಂ, ಶಾರ್ಙ್ಗಪಾಣಿಂ, ಉಚ್ಚಿಸ್ತೇ, ತೋಷಯನ್, ಸಃ, ಅಧಿಕಬೋಧಃ, ದ್ವಾತ್ರಿಂಶದಾಗಃ, ಪುರೋಗಾನ್, ಅಗುಣಾನ್, ವ್ಯರಹಯತ್, ಪರಮಭಕ್ತ್ಯಾ, ಷಟ್, ಅನೂಪಚಾರಾನ್, ದಿದೇಶ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅತ್ರ = ಈ ಪೂಜೆಯಲ್ಲಿ,

ಪೋಡಶ = ಹದಿನಾರು ಸಂಖ್ಯೆಯ,

ಉಪಚಾರಾನ್ = ಸತ್ಕಾರಗಳನ್ನು,

ದದತ್ = ಕೊಡುತ್ತಿರುವ (ಸಮರ್ಪಿಸುತ್ತಿರುವ),

ಅಗಣಿತಗುಣಂ = ಎಳೆಯಿಲ್ಲದ ಗುಣಗಳುಳ್ಳ,

ಶಾರ್ಙ್ಗಪಾಣಿಂ = ಶಾರ್ಙ್ಗಧನುಧಾರಿಯಾದ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನನ್ನು,

ಉಚ್ಚಿಸ್ತೇ = ಬಹಳ ಚೆನ್ನಾಗಿ,

ತೋಷಯನ್ = ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸುತ್ತಿರುವ,

ಸಃ ಅಧಿಕಬೋಧಃ = ಅಂತಹ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು,

ದ್ವಾತ್ರಿಂಶದಾಗಃ = ಮೂವತ್ತ ಎರಡು ಸಂಖ್ಯೆಯ, ಅಪರಾಧಗಳೇ

ಪುರೋಗಾನ್ = ಮೊದಲಾಗಿ ಉಳ್ಳ,

ಅಗುಣಾನ್ = ದೋಷಗಳನ್ನು,

ವ್ಯರಹಯತ್ = ವರ್ಜಿಸಿದರು.

ಪರಮಭಕ್ತ್ಯಾ = ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ,

ಷಟ್ = ಆರು ಸಂಖ್ಯೆಯ,

ಅನೂಪಚಾರಾನ್ = ಉಪಸತ್ಕಾರಗಳನ್ನು,

ದಿದೇಶ = ಕೊಟ್ಟರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— 'ಅರ್ಘ್ಯ, ಪಾದ್ಯ, ಆಚಮನೀಯ, ಮಧುಪರ್ಕ, ಪುನರಾಚಮನೀಯ, ಸ್ನಾನ, ವಸ್ತ್ರ ಭೂಷಣ, ಯಜ್ಞೋಪವೀತ, ಆಸನ, ಗಂಧ, ಪುಷ್ಪ, ಧೂಪ, ದೀಪ, ನೈವೇದ್ಯ, ನಮಸ್ಕಾರ' ಇವೇ ಹದಿನಾರು ಉಪಚಾರಗಳು.

(ಅನೂಪಚಾರಗಳು ಮುಖ್ಯವಾದ ಪೋಡಶೋಪಚಾರಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಅಮುಖ್ಯ ಸತ್ಕಾರಗಳು) 'ಮುಖ್ಯವಾಸ, ಶಾಂಬಾಲ, ಕನ್ನಡಿ, ಛತ್ರ, ಚಾಮರ, ಪಾದುಕಾ', ಇವುಗಳ ಪೂಜೆಯಲ್ಲಿ ಅವಶ್ಯ ವರ್ಜಿಸಬೇಕಾದ ಮೂವತ್ತೆರಡು ಅಪರಾಧಗಳು- 1. ಊಟ ಮಾಡಿದ ಮೇಲೆ ಪೂಜೆ ಮಾಡುವುದು, 2. ನೀರು ಕುಡಿದು ಪೂಜೆ ಮಾಡುವುದು, 3. ಹಲ್ಲುಗಳನ್ನು ಸ್ವಚ್ಛಮಾಡಿಕೊಳ್ಳದೆ ದೇವರ ಹತ್ತಿರ ಹೋಗುವುದು, 4. ಮೈಥುನಾನಂತರ ಪೂಜೆ, 5. ಹಣವನ್ನು ಮುಟ್ಟಿದ ನಂತರ ದೇವರ ಪೂಜೆಗೆ ಹೋಗುವುದು, 6. ಪೂಜೆಯ ನಡುವೆ ಮಲವಿಸರ್ಜನೆ, 7. ಪೂಜೆಯ ನಡುವೆ ಮೂತ್ರ ವಿಸರ್ಜನೆಗಾಗಿ ಹೋಗುವುದು, 8. ಕಣ್ಣೀರು ಸುರಿಸುತ್ತಾ ಮಾತನಾಡುವುದು, 9. ಕಪ್ಪುಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ಹೊದುತ್ತೊಂಡು ದೇವರ ಹತ್ತಿರ ಹೋಗುವುದು, 10. ರಾಜಾನ್ ಭೋಜನ, 11. ದೂರ ನಿಂತು ಪೂಜೆ, 12. ಆಚಮನ ಮಾಡದೆ ಪೂಜೆ, 13. ಕೋಪ ಮಾಡುವುದು, 14. ನಿಷಿದ್ಧ ಪುಷ್ಪಗಳಿಂದ ಪೂಜೆ, 15. ಕೆಂಪು ಕೌಶೀನವನ್ನಿಡುವುದು, 16. ಕರಿಬಟ್ಟೆಯನ್ನುಟ್ಟು ಪೂಜೆ ಮಾಡುವುದು, 17. ಕತ್ತಲೆಯಲ್ಲಿ ದೇವರ ಸ್ತರ್ಪ, 18. ಕಾಮಕತೆ, 19. ಕರಿವಸ್ತ್ರವನ್ನು ದೇವರ ಹತ್ತಿರ ಉಪಯೋಗಿಸುವುದು, ಅದರಿಂದ ಗಾಳಿ ಹಾಕುವುದು, ಜಾಡಿಸುವುದು, 20. ನಾಯಿ ಮುಟ್ಟುವುದು, 21. (ಕಾಡು) ಹಂದಿಯ ಮಾಂಸ ಭೋಜನ, 22. ಕುಕುಟಾಸನ (ತುದಿ ಕಾಲಿನ ಆಸನ), 23. ಕೆಸರಿನಿಂದ ತಾನು ಮಲಿನವಾಗಿರುವಾಗ ದೇವರ ಪೂಜೆಗಾಗಿ ತಾನು ದೇವರ ಹತ್ತಿರ ಹೋಗುವುದು, 24. ಚಿತೆಯನ್ನು ಮುಟ್ಟಿ ದೇವರ ಹತ್ತಿರ ಹೋಗುವುದು, 25. ಹಿಂಡಿ ತಿನ್ನುವುದು, 26. ಹಂದಿಮಾಂಸವನ್ನು ದೇವರಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸುವುದು, 27. ಮದ್ಯಪಾನ, 28. ಕುಸಬೆಹೂವಿನ ದಳವನ್ನು ತಿನ್ನುವುದು, 29. ಪುಷ್ಪವನ್ನು ಅರ್ಪಿಸದೆ ಧೂಪದಾನ, 30. ವಿಷ್ಣುವ್ರತಿಮೆಯನ್ನು ಹೊತ್ತವನು ಪಾದರಕ್ಷೆಯನ್ನು ಧರಿಸುವುದು, 31. ನಗಾರಿ ಹೊಡೆಯುವವನಲ್ಲದೆ ಇತರ ಶೂದ್ರನು ದೇವರ ಹತ್ತಿರ ಬರುವುದು, 32. ಊಟ ಮಾಡಿದ ಅನ್ನವು ಜೀರ್ಣದಿರುವಾಗ ದೇವರ ಪೂಜೆ ಮಾಡುವುದು ಇವೇ ಮೂವತ್ತೆರಡು ಅಪರಾಧಗಳು.

ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಪೂಜೆಯನ್ನು ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಮಾಡುತ್ತಾ ಹದಿನಾರು ಉಪಚಾರಗಳನ್ನು ಬಹಳ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಅರ್ಪಿಸಿ ಅವನನ್ನು ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಸಂತೋಷಪಡಿಸಿದರು. ಹೆಚ್ಚಾದ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಆರು ಅಮುಖ್ಯ ಉಪಚಾರಗಳನ್ನೂ ಅರ್ಪಿಸಿದರು. ಮೂವತ್ತೆರಡು ಉಪಚಾರಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದೊಂದನ್ನೂ ಮಾಡಲಿಲ್ಲ. ದೇವರನ್ನು ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೈಮಿಸ ಬೇಕೆಂದು ಕೇಳಿಕೊಂಡರು. ಈ ರೀತಿ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ದೇವರನ್ನು ಪೂಜಿಸಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಅಧಿಕಬೋಧಃ— ಅಧಿಕಃ ಬೋಧಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಅಧಿಕಬೋಧಃ |

ಅಗುಣಾಃ— ನ ಗುಣಾಃ ಅಗುಣಾಃ, ತಾನ್ |

ತತ್ ಪ್ರಾಶಸ್ತಂ ವಿರೋಧಶ್ಚ ತದನ್ಯತ್ಯಂತದಲೃತಾ |

ಅಪ್ರಾಶಸ್ತಂ ವಿರೋಧಶ್ಚ ನೌಪಾರ್ಥಾಃ ಪಚ್ಛ ಪ್ರತೀರ್ತಿತಾಃ ||

ಎಂಬಂತೆ ಇಲ್ಲಿ ವಿರೋಧವು ನೌಪಾರ್ಥ.

ದ್ವಾತ್ರಿಂಶದಾಗಃಪುರೋಗಾನ್— ದ್ವೈಧಿಕಾ ತ್ರಿಂಶತ್ ದ್ವಾತ್ರಿಂಶತ್, ದ್ವಾತ್ರಿಂಶಚ್ಚ ತಾನಿ ಆಗಾಂಸಿ ಚ ದ್ವಾತ್ರಿಂಶದಾಗಾಂಸಿ, ದ್ವಾತ್ರಿಂಶದಾಗಾಂಸಿ ಪುರೋಗಾನ್ ಯೇಷಾಂ ತೇ ದ್ವಾತ್ರಿಂಶದಾಗಃಪುರೋಗಾಃ ತಾನ್ |

ಅಗಣಿತಗುಣಂ— ನ ಗಣಿತಾಃ ಅಗಣಿತಾಃ, ಅಗಣಿತಾಃ ಗುಣಾಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಅಗಣಿತಗುಣಾಃ ತಂ |

ಶಾರ್ಙ್ಗಪಾಣಿಃ— ಶಾರ್ಙ್ಗಂ ಪಾಣಿೞ್ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಶಾರ್ಙ್ಗಪಾಣಿಃ ತಂ | ಪರಮಾ ಚ ಸಾ ಭಕ್ತಿಶ್ಚ ಪರಮಭಕ್ತಿಃ ತಯಾ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ವ್ಯರಹಯತ್ - ವಿ ಅರಹಯತ್+ಅರಹಯತಾಂ ಅರಹಯನ್ ಇತ್ಯಾದಿ, ವಿ ಉಪಸರ್ಗ ರಹತ್ಯಾಗೇ ಚುರಾದಿ ಪರಸ್ಪ್ರೇ ಲಟ್. ದಿದೇಶ - ದಿದೇಶ ದಿದಿಶತುಃ ದಿದಿಶುಃ ಇತ್ಯಾದಿ. ದಿಶ ಅತಿಸರ್ಜನೇ ಪರಸ್ಪ್ರೇ ಲಿಟ್.

ಪ್ರಯೋಗ— ಅತ್ರ ಪೋಡಶೋಪಚಾರಾನ್ ದದತಾ ಅಗಣಿತಗುಣಂ ಶಾರ್ಙ್ಗಪಾಣಿಂ ಉಚ್ಛೇಃ ಶೋಷಯತಾ ತೇನ ಅಧಿಕಶೋಧೇನ ದ್ವಾತ್ರಿಂಶದಾಗಾಃಪುರೋಗಾಃ ಅಗುಣಾಃ ವ್ಯರಹ್ಯಂತ. ಪರಮಭಕ್ತ್ಯಾ ಷಟ್ ಅನೂಪಚಾರಾ ಅಪಿ ದಿದಿಶಿರೇ |

ಭಾವಪ್ರಕಾಶಕವಚನ— ಅರ್ಘ್ಯ-ಪಾದ್ಯ-ಅಚಮನ-ಮಧುಪರ್ಕ-ಪುನರಾಚಮನ-ಸ್ನಾನ-ವಸ್ತ್ರಭೂಷಣ-ಯಜ್ಞೋಪವೀತ-ಆಸನ-ಗಂಧ-ಪುಷ್ಪ-ಧೂಪ-ದೀಪ-ನೈವೇದ್ಯ-ನಮಸ್ಕಾರಾಃ, ಪೋಡಶೋಪಚಾರಾಃ, ಅರ್ಘ್ಯ ಮುಂತಾದವುಗಳು ಹದಿನಾರು ಉಪಚಾರಗಳು. ಅಗುಣಾಃ ಅನ್ಯಚಿತ್ತತ್ವಾದಯಃ = ಅಗುಣ ಎಂದರೆ ಬೇರೆ ಕಡೆ ಮನಸ್ಸಿಟ್ಟಿರುವುದೇ ಮೊದಲಾದ ದೋಷಗಳು. ಭುಕ್ತಾಪ್ತೀತ್ವಾರ್ಚನಂ ದಂತಕಾಷ್ಠಾಭಕ್ತ್ಯುಪಸರ್ಪಣಂ | ಮೃಥುನಾನಂತರಂ ಚಾರ್ಚಾ ಶವಂ ಸ್ತುಷ್ಟೋಪಸರ್ಪಣಂ | ಅರ್ಚಾಂತರೇ ಮೂರ್ತವಿಷ್ಣಾವಿಸರ್ಗೌ ಸಾಸ್ತ್ರಭಾಷಣಂ | ನೀಲವಸ್ತ್ರಾವೃತಃ-ಸ್ವಾಪ್ತೀ ರಾಜಾನಾತ್ತಿರುಪಾಗ (ಹ)ತಿಃ | ಉಪಸ್ಪೃಶ್ಯಾವಿಧಾನೈಸ್ತು ಶುಶ್ರೂಷೋರಪಿ ರುಷ್ಯತಾ | ಆಕರ್ಮಣ್ಯಪ್ರಸೂನಾರ್ಚಾ ರಕ್ತಕುಟೀನವಸ್ತುತಾ | ಕೃಷ್ಣವಸ್ತ್ರಹರೇಃ ಕರ್ಮವಿಧಿಃ ಸ್ಪೃಷ್ಟವಸ್ತ್ರಪಿ | ಕಾಮಾನುಸಾರಿತಾ ಕೃಷ್ಣವಸ್ತ್ರ ಪರಿಧೂನನಂ | ಶ್ವಸ್ಪೃಷ್ಟ ಕೋಲಮಾಂಸಾತ್ತಿರ್ಚಾಲಪಾದಾಸನಂ ತಥಾ | ಉಪಸರ್ಪಃ ಪಂಕಲೇ ಚ ಚಿತಿಂ ಸ್ತುಷ್ಟೋಪಸರ್ಪಣಂ | ಪಿಣ್ಡಾಕಾತ್ತಿಶ್ಲೋಪಸರ್ತುಃ ಪೋತ್ರಿಮಾಂಸೋಪಪಾದನಂ | ಉಪಯಾತುರ್ಮದ್ಯಮಾನಂ ಕುಸುಂಬದಲ ಭಕ್ಷಣಂ | (ಪರಪ್ರಾವರಣಗ್ರಾಹಃ ಸ್ವಜನಾದೇರಕಲ್ಪನಂ) ಪುಷ್ಪಾದಾನೇ ಧೂಪದಾನಂ ಹರಿವೋಡುರುಪಾನಹೌ | ಅಭೇರೀ ಹಂತು-ರಭ್ಯಾಪ್ತಿರಜೀರ್ಣಾನ್ನಸ್ಯ ಪೂಜನಂ || ದ್ವಾತ್ರಿಂಶದಪರಾಧಾಸ್ತು ಕಥಿತಾ ಗುರುದೋಷದಾಃ | ವಸುಂಧರಾಯೈ ಕೋಲೇನ ವಿಷ್ಣುನಾ ಪ್ರಭುವಿಷ್ಣುನಾ | ಇತಿ || ಇವುಗಳು 32 ಅಪರಾಧಗಳು. ಈ ಶ್ಲೋಕಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹಿಂದೆಯೇ ಹೇಳಿದೆ.

'ಮುಖವಾಸಶ್ಚ ತಾಂಬೂಲಂ ದರ್ಪಣಂ ಭತ್ತಚಾಮರೇ | ಪಾದುಕೇ ಚೇತಿ ವಿಜ್ಞೇಯಾ ಉಪಚಾರಾಃ ಪರೇ ಬುದ್ಧಿಃ | ಇತಿ ಷಡನೂಪಚಾರಾಃ | ಮುಖವಸ್ತ್ರಾದಿ ಆರು ಅನೂಪಚಾರಗಳು. ಇದರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ ಛಲರಾರಿಯು— ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯಃ ಅರ್ಘ್ಯಾದಿಷೋಡಶೋಪಚಾರೈಃ ಮುಖವಾಸ ಆದಿಭಿಃ ಷಡ್ಭಿಃ ಅನೂಪಚಾರೈಶ್ಚ ಹರಿಂ ಪೂಜಯಿತ್ವಾ

ಅಪರಾಧ ಸಹಸ್ರಾಣಿ ತ್ರಿಯಂತೇಽಹರ್ನಿಶಂ ಮಯಾ |

ತಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ ಮೇ ದೇವ ಕ್ಷಮಸ್ವ ಪುರುಷೋತ್ತಮ |

ಇತ್ಯುಕ್ತಪ್ರಕಾರೇಣ ಕ್ಷಮಾಪಯಾಮಾಸ ಇತಿ ಭಾವಃ ||

ಶ್ರೀ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಅರ್ಘ್ಯ ಮುಂತಾದ ಹದಿನಾರು ಉಪಚಾರಗಳಿಂದಲೂ ಮುಖ ವಸ್ತ್ರ ಮುಂತಾದ ಆರು ಅನೂಪಚಾರಗಳಿಂದಲೂ ಹರಿಯನ್ನು ಪೂಜಿಸಿ ಅಪರಾಧ ಸಹಸ್ರಗಳನ್ನು ನಾನು ಹಗಲೂ ರಾತ್ರಿ ಮಾಡುತ್ತೇನೆ. ಪುರುಷೋತ್ತಮನಾದ ಹರಿಯೇ! ಅವೆಲ್ಲವನ್ನು ಕ್ಷಮಿಸು ಎಂದು ಹೇಳಿದ ರೀತಿಯಿಂದ ದೇವರಲ್ಲಿ ಕ್ಷಮಾಪ್ರಾರ್ಥನಾ ಮಾಡಿದರು ಎಂದು ಭಾವ.

(ಮೂವತ್ತೆರಡು ಅಪರಾಧಗಳೇ ಅಲ್ಲ, ಶತಾಪರಾಧಗಳೂ ಇವೆ. ಅವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಸಾಮಾನ್ಯಮಾನವರು ಮಾಡುವುದು ಸ್ವಭಾವ. ನಮಗೆ ತಿಳಿದು ಅಥವಾ ತಿಳಿಯದೆ ಮಾಡಿದ ಆ ಅಪರಾಧಗಳನ್ನೂ ಕ್ಷಮಿಸಬೇಕೆಂದು ಹರಿಯನ್ನು ಸಾಮಾನ್ಯರು ಬೇಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿಸಲು ಆಚಾರ್ಯರು ಈ ರೀತಿ ಮಾಡಿದರೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು)

ವಿಶೇಷ ವಿಚಾರ— ದೇವರಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಏಕಾಗ್ರತೆಯಿಂದ ಪೂಜೆಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಮೂವತ್ತೆರಡು ಅಪರಾಧಗಳನ್ನು ಮಾಡಬಾರದು ಎಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಲ್ಲಿ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿಯೇ ಈ ಮೂವತ್ತೆರಡು ಅಪರಾಧಗಳಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಇತರರು ಈ ಅಪರಾಧಗಳು ಘಟಿಸದಂತೆ ಎಚ್ಚರವಾಗಿರಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ಆಚಾರ್ಯರು 32 ಅಪರಾಧಗಳನ್ನು ಮಾಡಲಿಲ್ಲ ಎಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅರ್ಘ್ಯಪಾದ್ಯಾದಿ 16 ಉಪಚಾರಗಳನ್ನು ಮುಖವಸ್ತ್ರಾದಿ 6 ಅನೂಪಚಾರಗಳನ್ನು ಬಹಳ ಶ್ರದ್ಧಾಭಕ್ತಿಯಿಂದ ದೇವರಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ ಈ ಉಪಚಾರಗಳನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ಒಪ್ಪಿಸುವುದೇ ದೇವರ ಪೂಜೆಯು.

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆಚಾರ್ಯರು ದಿವ್ಯಯೋಗಿ ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದುದರಿಂದ ತಮ್ಮ ಹೃದಯಕಮಲಮಂದಿರದಲ್ಲಿಯೂ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು ನಿತ್ಯವೂ ನಿರಂತರವಾಗಿ ಪೂಜಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆಂದು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ತಮರುಣಮಣಿವರ್ಣಂ ದಿವ್ಯದೇಹಾಖ್ಯಗೇಹೇ

ಸ್ಪಟಿತಮತಿಪ್ರಥುಶ್ರದ್ಧಾನದೀಚಿತ್ರವಾರ್ಧಿಃ |

ನನು ಸ ಯಜತಿ ನಿತ್ಯಂ ಹೃತ್ಸರೋಜಾಸನಸ್ಥಂ

ನ ತು ಸಕೃದಿತಿ ಪುಷ್ಪೈರಪ್ಪಭಾರ್ವಪುಷ್ಪೈಃ || 37 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ತಂ, ಅರುಣಮಣಿವರ್ಣಂ, ದಿವ್ಯದೇಹಾಖ್ಯಗೇಹೇ, ಸ್ಪಟಿತಂ, ಅತಿಪ್ರಥುಶ್ರದ್ಧಾನದೀಚಿತ್ರವಾರ್ಧಿಃ, ನನು, ಸಃ, ಯಜತಿ, ನಿತ್ಯಂ, ಹೃತ್ಸರೋಜಾಸನಸ್ಥಂ, ನ, ತು, ಸಕೃತ್, ಇತಿ, ಪುಷ್ಪೈಃ, ಅಪ್ಪಭಿಃ, ಭಾವಪುಷ್ಪೈಃ |

ಅನ್ವಯ— ಸಃ, ಇತಿ, ಅರುಣಮಣಿವರ್ಣಂ, ದಿವ್ಯದೇಹಾಖ್ಯಗೇಹೇ, ಅತಿಪ್ರಥುಶ್ರದ್ಧಾನದೀಚಿತ್ರವಾರ್ಧಿಃ, ಸ್ಪಟಿತಂ, ಹೃತ್ಸರೋಜಾಸನಸ್ಥಂ, ತಂ, ಪುಷ್ಪೈಃ, ಅಪ್ಪಭಿಃ, ಭಾವಪುಷ್ಪೈಃ, ನಿತ್ಯಂ, ಯಜತಿ, ನನು, ಸಕೃತ್, ಇತಿ, ನ, ತು |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸಃ = ಆ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು,

ಇತಿ = ಈ ರೀತಿ,

ಅರುಣಮಣಿವರ್ಣಂ = ಕೆಂಪಾದ ಪದ್ಮರಾಗಮಣಿಯ ಬಣ್ಣವುಳ್ಳ,

ದಿವ್ಯ = ದೇವಲೋಕ ಸಂಬಂಧಿಯಾದ (ಅಲೌಕಿಕವಾದ),

ದೇಹಾಖ್ಯಗೇಹೇ = ದೇಹವೆಂದು ಹೆಸರುಳ್ಳ ಮನೆಯಲ್ಲಿ,

ಅತಿಪ್ರಥುಶ್ರದ್ಧಾನದೀಚಿತ್ರವಾರ್ಧಿಃ = ಬಹಳ ದೊಡ್ಡದಾದ (ಅತ್ಯಂತ ಹೆಚ್ಚಾದ) ಶ್ರದ್ಧೆಯೆಂಬ ನದಿಯ ಮನಸ್ಸೆಂಬ ನೀರಿನಿಂದ,

ಸ್ಪಟಿತಂ = ಸ್ಪಷ್ಟನ ಮಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ,

ಹೃತ್ಸರೋಜಾಸನಸ್ಥಂ = ಹೃದಯವೆಂಬ ಕಮಲದಲ್ಲಿ ಸನ್ನಿಹಿತನಾಗಿರುವ,

ತಂ = ಆ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು,

ಪುಷ್ಪೈಃ = ಪರಿಪೂರ್ಣವಾದ,

ಅಪ್ಪಭಿಃ = ಎಂಟು ಸಂಖ್ಯೆಯ,

ಭಾವಪುಷ್ಪೈಃ = ಅಂತಃಕರಣದ ಪರಿಣಾಮ ವಿರೇಷವಾದ ಭಾವಗಳೆಂಬ ಹೂವುಗಳಿಂದ,

ನಿತ್ಯಂ = ಯಾವಾಗಲೂ,
 ಯಜತಿ ನನು = ಪೂಜಿಸುತ್ತಾರಷ್ಟೆ
 ಸಕೃತ್ = ಒಂದು ಬಾರಿ ಮಾತ್ರ (ಯಜತಿ),
 ಇತಿ = ಪೂಜೆ ಮಾಡುತ್ತಾರಂದು,
 ನ ತು = ಅಲ್ಲ.

ಹಾತ್ಯುರ್ಮ— ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಈ ರೀತಿ ಅನೇಕ ಪುಷ್ಪಗಳಿಂದ ನಿತ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ದೇವರನ್ನು ಒಂದು ಬಾರಿ ಮಾತ್ರ ಪೂಜಿಸುತ್ತಾರಂದು ತಿಳಿಯಬಾರದು. ಅವರು ನಿತ್ಯವಾಗಿ, ನಿರಂತರವಾಗಿ ಲಾಕಿಕವಾದ ಒಂದು ದಿವ್ಯಪೂಜೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಆ ಪೂಜಾಕ್ರಮದ ವಿವರ ಹೀಗಿದೆ. ಅವರ ದಿವ್ಯವಾದ ಅದ್ಭುತವಾದ ದೇಹವೇ ಒಂದು ಮನೆ. ಹೃದಯ ಕಮಲವೇ ಆಸನ. ಅವರ ಹೃದಯದಲ್ಲಿರುವ ಅಸ್ತಿತ್ವ ಬುದ್ಧಿ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಶ್ರದ್ಧೆಯೇ ಅಲ್ಲಿ ಹರಿಯುವ ನದಿ. ಆ ನದಿಯಲ್ಲಿ ಹರಿಯುತ್ತಿರುವ ಮನಸ್ಸಿನ ಪರಿಣಾಮ ವಿಶೇಷವೇ ನದಿಯ ಜಲಪು. ಆಚಾರ್ಯರು ಇಂತಹ ಚಿತ್ತವೆಂಬ ಜಲದಿಂದ ತನ್ನ ಇಷ್ಟದೇವತೆಯನ್ನು ನಿತ್ಯವೂ ಸ್ನಾನ ಮಾಡಿಸುತ್ತಾರೆ. ದಿವ್ಯವಾದ ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ ಪದ್ಮರಾಗದಂತಿರುವ ಹೃದಯಕಮಲವೆಂಬ ಪೀಠದಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ ಮಾಡಿಸಿರುವ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಕುಳಿಸಿ ಅಹಿಂಸಾ ಮುಂತಾದ ಎಂಟು ಸಂಖ್ಯೆಯ ಪರಿಪೂರ್ಣವಾದ ಭಾವಪುಷ್ಪಗಳಿಂದ ಯಾವಾಗಲೂ ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿ ಪೂಜಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಆರಾಧಯಾಮಿ ಮಗಸನ್ನಿಭಮಾತ್ಮಬಿಂಬಂ
 ಮಾಯಾಪುರೇ ಹೃದಯಪಂಕಜಸನ್ನಿವಿಷ್ಟಂ |
 ಶ್ರದ್ಧಾನದೀವಿಮಲಚಿತ್ತಜಲಾಭಿಷೇಕಂ
 ಭಾವಾಪ್ತಪುಷ್ಪವಿಧಿನಾ ಹರಿಮರ್ಚಯಾಮಿ ||

ಪರಮಾತ್ಮನು ತನ್ನ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ ದೇಹವೆಂಬ ಪಟ್ಟಣವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಅಲ್ಲಿ ರತ್ನದಂತಿರುವ ಹೃದಯ ಕಮಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಬಿಂಬನಾದ ಜೀವನಿಗೆ (ನನಗೆ) ಬಿಂಬನಾಗಿರುವ ಶ್ರೀಹರಿಯು ನಿರಂತರದಲ್ಲಿಯೂ ಸನ್ನಿಹಿತನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರದ್ಧೆಯೆಂಬ ಜಲದಿಂದ ಶ್ರೀಮಹಾವಿಷ್ಣುವನ್ನು ನಾನು ಅಭಿಷೇಕಿಸುತ್ತೇನೆ. ಅನಂತರ ಅಹಿಂಸಾ ಮುಂತಾದ ಎಂಟು ಭಾವಪುಷ್ಪಗಳಿಂದ ಆ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು ವಿಧಿಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಪೂಜಿಸುವೆನು ಎಂದು ಶ್ರೀಭೀಮಸೇನ ದೇವರು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಭೀಮಸೇನನ ಅವತಾರರು, ಯೋಗೀಶ್ವರರು ಅವರೋಕ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮರು ಅವರು ತಮ್ಮ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕ್ಷಣವೂ ಬಿಡದೆ ಹರಿಪೂಜೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುತ್ತಾರೆ. ಆದರೂ ಅಪ್ರಬುದ್ಧರಾದ ಭಕ್ತರಿಗೆ ಬಾಹ್ಯ ಪೂಜಾಕ್ರಮವನ್ನು ತೋರಿಸಿ, ಭಗವಂತನ ಅನುಗ್ರಹಕ್ಕಾಗಿ ಶಾಲಗ್ರಾಮಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು ಬಾಹ್ಯ ಪುಷ್ಪಗಳಿಂದ ಪೂಜಿಸಿದರು. ಭಕ್ತರಿಗೆ ಪೂಜಾಕ್ರಮವನ್ನು ತಿಳಿಸಿ ತನ್ನಲ್ಲಿ ಭಗವಂತನ ವಿಶೇಷಾನುಗ್ರಹವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿ ಕೊಂಡರು. ಎಂಟು ಭಾವಪುಷ್ಪಗಳು ಯಾವುವೆಂದರೆ -

ಅಹಿಂಸಾ ಪ್ರಥಮಂ ಪುಷ್ಪಂ ಪುಷ್ಪಮಿಂದ್ರಿಯನಿಗ್ರಹಃ |
 ಸರ್ವಭೂತದಯಾಪುಷ್ಪಂ ಕ್ಷಮಾಪುಷ್ಪಂ ವಿಶಿಷ್ಟತೇ ||
 ಜ್ಞಾನಪುಷ್ಪಂ ತಪಃ ಪುಷ್ಪಂ ಧ್ಯಾನಪುಷ್ಪಂ ತು ಸಪ್ತಮಂ |
 ಸತ್ಯಂ ಚೈವಾಪ್ತಮಂ ಪುಷ್ಪಮೇಭಿಸ್ತುಷ್ಪತಿ ಕೇರವಃ ||

1. ಅಹಿಂಸಾ, 2. ಇಂದ್ರಿಯ ನಿಗ್ರಹ, 3. ಸರ್ವಪ್ರಾಣಿಗಳಲ್ಲಿ ದಯೆ, 4. ಕ್ಷಮೆ, 5. ಜ್ಞಾನ, 6. ತಪಸ್ಸು, 7. ಧ್ಯಾನ, 8. ಸತ್ಯ ಇವೇ ಎಂಟು ಭಾವಪುಷ್ಪಗಳು. ಅಹಿಂಸಾದಿಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸಿದರೆ ಅದು ಭಾವಪುಷ್ಪಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಹರಿ ಪೂಜೆಯಾಗುವುದು. ಇದೇ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಪೂಜೆ. ಇದರಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಸಂತುಷ್ಟನಾಗುವನು ಭಾವ ಎಂದರೆ ಅಂತಃಕರಣದ

ಪರಿಣಾಮ ವಿಶೇಷ. ಅಹಿಂಸಾ ಎಂದರೆ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ನಿರಂತರವಾಗಿ ಯಾವ ಹರಿಭಕ್ತರಾದ ಸಜ್ಜನರಿಗೂ ನನ್ನಿಂದ ಹಿಂಸೆಯಾಗದಿರಲಿ ಎಂಬ ಅನುಸಂಧಾನ. ಹೀಗೆಯೇ ಇಂದ್ರಿಯ ನಿಗ್ರಹಾದಿಗಳೂ ಅನುಸಂಧಾನ ವಿಶೇಷಗಳು ಅವುಗಳಿಂದ ಬಾಹ್ಯವಾದ ಅಹಿಂಸಾದಿಗಳು ಭಕ್ತರಲ್ಲಿ ನೆಲೆಗೊಳ್ಳುತ್ತವೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಭಾವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ ವಚನಗಳು

ಆರಾಧಯಾಮಿ ಮಣಿಸನ್ನಿಭಮಾತ್ಮಬಿಂಬಂ
ಮಾಯಾಪುರೇ ಹೃದಯಪಂಕಜಸನ್ನಿವಿಷ್ಟಂ |
ಶ್ರದ್ಧಾನದೀವಿಮಲಚಿತ್ತಜಲಾಭಿಷೇಕಂ
ಭಾವಾಪ್ತಪುಷ್ಪನಿಧಿನಾ ಹರಿಮರ್ಚಯಾಮಿ ||
ಇತಿ ಭೀಮವಚನಮನೂದಿತಂ ತಮಿತ್ತಾದಿನಾ
'ಅಹಿಂಸಾ ಸತ್ಯಮಶ್ವೇಯಂ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯಾಪರಿಗ್ರಹಾಃ |
ಶೌಚಂ ತುಷ್ಟಿ ಸರ್ವಸಮರ್ಪಣಂ ಇತ್ಯಪ್ಪಭಾವ ಪುಷ್ಪಾಣಿ ||
ಅಹಿಂಸಾ ಪ್ರಥಮಂ ಪುಷ್ಪಂ ಪುಷ್ಪಮಿಂದ್ರಿಯನಿಗ್ರಹಃ
ಸರ್ವಭೂತದಯಾ ಪುಷ್ಪಂ ಕ್ರಮಾಪುಷ್ಪಂ ವಿಶಿಷ್ಟತೇ |
ಜ್ಞಾನಪುಷ್ಪಂ ತಪಃ ಪುಷ್ಪಂ ಧ್ಯಾನಪುಷ್ಪಂ ತು ಸಪ್ತಮಂ
ಸತ್ಯಂ ಚೈವಾಪ್ತಮಂ ಪುಷ್ಪಮೇಭಿಪ್ತುಷ್ಯತಿ ಕೇಶವಃ || ಇತಿ ಚ ||

ಆರಾಧಯಾಮಿ ಇತ್ಯಾದಿಯಾದ ಭೀಮಸೇನ ದೇವರ ವಚನವನ್ನೇ ತಮರುಣಮಣಿವರ್ಣಂ ಎಂಬ ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ಅನುವಾದ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಅಹಿಂಸಾ ಸತ್ಯ ಅಶ್ವೇಯ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯಾ ಆಪರಿಗ್ರಹ, ಶೌಚ, ತುಷ್ಟಿ ಸರ್ವ ಸಮರ್ಪಣಗಳೇ ಭಾವಪುಷ್ಪಗಳು. ಅಹಿಂಸಾ ಪ್ರಥಮಂ ಪುಷ್ಪಂ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ರೀತಿಯಿಂದಲೂ ಎಂಬ ಭಾವಪುಷ್ಪಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯಬಹುದು ಎಂದು ಭಾವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ ವಚನಗಳ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಉಳಿದ ವಿವರಣೆಗಳು ತಾತ್ಪರ್ಯದಲ್ಲಿ ಬಂದಿವೆ.

ವಿಗ್ರಹ ಮತ್ತು ಕೋಶ—

ಅರುಣಮಣಿವರ್ಣಂ— ಅರುಣಶ್ಚಾಸೌ ಮಣಿಶ್ಚ ಅರುಣಮಣಿಃ, ಅರುಣಮಣಿಃ ವರ್ಣಃ ತಂ |

ದಿವ್ಯದೇಹಾಬ್ಧಿಗೇಹೇ— ದಿವಿ ಭವಃ ದಿವ್ಯಃ, ದಿವ್ಯಶ್ಚಾಸೌ ದೇಹಶ್ಚ ದಿವ್ಯದೇಹಃ, ದಿವ್ಯದೇಹ ಇತಿ ಆಖ್ಯಾಯಸ್ಯ ತತ್ ದಿವ್ಯದೇಹಾಬ್ಧಿಂ, ದಿವ್ಯದೇಹಾಬ್ಧಿಂ ಚ ತತ್ ಗೇಹಂ ಚ ದಿವ್ಯದೇಹಾಬ್ಧಿಗೇಹಂ ತಸ್ಮಿನ್ |

ಅತಿಪ್ರಭುಶ್ರದ್ಧಾನದೀಚಿತ್ತವಾರ್ಧಿ— ಶ್ರದ್ಧಾವ ನದೀ ಶ್ರದ್ಧಾನದೀ, ಅತಿಪ್ರಭುಶ್ಚ ಸಾ ಶ್ರದ್ಧಾನದೀ ಚ ಅತಿ ಪ್ರಭುಶ್ರದ್ಧಾನದೀ, ಚಿತ್ತಾನ್ನೇವ ವಾರಿ ಚಿತ್ತವಾರಿ, ಅತಿಪ್ರಭುಶ್ರದ್ಧಾನದ್ಯಾಃ ಚಿತ್ತವಾರಿ ಅತಿ-ಪ್ರಭುಶ್ರದ್ಧಾನದೀಚಿತ್ತವಾರಿ ತೈಃ | (ರೇಫಾಂತ ನಪುಂ. ವಾರ್ ಶಬ್ದಃ ವಾಃ ವಾರೀ ವಾರಿ. ವಾರಾ ವಾಭ್ಯಾಂ ವಾರ್ಧಿಃ ಇತ್ಯಾದಿ) 'ಆಪಃ ಸ್ತ್ರೀ ಭೂಮಿ ವಾರ್ ವಾರಿ' ಅಮರ |

ಹೃತ್‌ಸರೋಜಾಸನಸ್ತಂ— ಸರಸಿ ಜಾಯತೇ ಇತಿ ಸರೋಜಂ, ಹೃದೇವ ಸರೋಜಂ ಹೃತ್‌ಸರೋಜಂ, ಹೃತ್‌ಸರೋಜಮೇವ ಆಸನಂ ಹೃತ್‌ಸರೋಜಾಸನಂ, ಹೃತ್‌ಸರೋಜಾಸನೇ ತಿಷ್ಠೇತಿ ಹೃತ್‌ಸರೋಜಾಸನಸ್ಯ ತಂ |

ಭಾವಪುಷ್ಪಾಣಿ— ಭಾವಾ ಇತಿ ಪುಷ್ಪಾಣಿ ಭಾವಪುಷ್ಪಾಣಿ ತೈಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಯಜತಿ- ಯಜತಿ ಯಜತಃ ಯಜಂತಿ, ಯಜಸಿ ಯಜಥಃ ಯಜಥ, ಯಜಾಮಿ ಯಜಾವಃ ಯಜಾಮಃ | ಯಜದೇವ ಪೂಜಾಸಂಗತಿಕರಣದಾನೇಷು ಯಜ to worship ಸಕ ಪರಸ್ಮೈ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನಂ |

ಪ್ರಯೋಗ— ತೇನ ಇತಿ ಪುಷ್ಪೈಃ ನಿತ್ಯಂ ಸಕೃತ್ ಸಃ ಇಜ್ಯತೇ ಇತಿ ನ ತು (ಕಿಂತು) ದಿವ್ಯದೇವಾಃ ಪ್ರೀತೇ ಅತಿ ಪೃಥುಶ್ಚಿದ್ವಾನ್ದೀಚಿತ್ತವಾರ್ಥಃ ಸ್ಥಿತಿಃ ಅರುಣಮಣಿವರ್ಣಃ ಹೃತ್ ಸರೋಜಾಸನಸ್ಥಃ ಸಃ ಅಪ್ಪಥಃ ಭಾವಪುಷ್ಪೈಃ ನಿತ್ಯಂ ಇಜ್ಯತೇ ನನು |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಪೂಜೆ ಮಾಡಿದ ಮೇಲೆ ಆಚಾರ್ಯರು ಏನು ಮಾಡಿದರೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಕೃತಪರಮಸಪರ್ಯಃ ಸಾಂದ್ರಸಚ್ಚಂದನಾಂಭಃ

ಪರಿಮಲಿತಭುಜೋರೋಮಂಡಲಾಂಸೋ ಮನೀಷೀ |

ಸ್ಥಿತರುಚಿರಮುಖೇಂದುಃ ಸ್ನಿಗ್ಧಕೌಶಲೇಯವಾಸಾಃ

ಸಮುನಿಸುರ(ಸುರಮುನಿ)ನರಾಣಾಂ ಚಕ್ಷುಷಾಮೃತವೋಽಭೂತ್ || 38 ||

ಪದಚ್ಛೇದ—ಕೃತಪರಮಸಪರ್ಯಃ, ಸಾಂದ್ರಸಚ್ಚಂದನಾಂಭಃ ಪರಿಮಲಿತಭುಜೋರೋಮಂಡಲಾಂಸಃ, ಮನೀಷೀ, ಸ್ಥಿತರುಚಿರಮುಖೇಂದುಃ, ಸ್ನಿಗ್ಧಕೌಶಲೇಯವಾಸಾಃ, ಸಮುನಿಸುರನರಾಣಾಂ (ಸಸುರಮುನಿನರಾಣಾಂ), ಚಕ್ಷುಷಾಂ, ಉತ್ಸವಃ, ಅಭೂತ್ |

ಅನ್ವಯ— ಕೃತಪರಮಸಪರ್ಯಃ, ಸಾಂದ್ರಸಚ್ಚಂದನಾಂಭಃಪರಿಮಲಿತಭುಜೋರೋಮಂಡಲಾಂಸಃ, ಸ್ಥಿತರುಚಿರಮುಖೇಂದುಃ, ಸ್ನಿಗ್ಧಕೌಶಲೇಯವಾಸಾಃ, ಮನೀಷೀ, ಸಃ, ಮುನಿಸುರನರಾಣಾಂ (ಸಮುನಿಸುರನರಾಣಾಂ), ಚಕ್ಷುಷಾಂ, ಉತ್ಸವಃ, ಅಭೂತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಕೃತ, ಪರಮಸಪರ್ಯಃ = ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನ ಪೂಜೆಯನ್ನು ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ

ಸಾಂದ್ರಸತ್ = ಗಟ್ಟಿಯಾದ,

ಚಂದನಾಂಭಃ = ಒಳ್ಳೆಯ ಗಂಧದ ನೀರಿನಿಂದ ,

ಪರಿಮಲಿತ = ಸುವಾಸನೆಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ,

ಭುಜ = ತೋಳು,

ಉರೋಮಂಡಲ = ಎದೆಯ ಪ್ರದೇಶ,

ಅಂಸಃ = ಹೆಗೆಲು ಇವುಗಳುಳ್ಳ,

ಸ್ಥಿತ, ರುಚಿರ, ಮುಖೇಂದುಃ, ಸ್ನಿಗ್ಧ, ಕೌಶಲೇಯವಾಸಾಃ = ಮುಗುಳ್ಗೆಯಿಂದ, ಮನೋಹರವಾದ ಚಂದ್ರ-

ನಂತಹ ಮುಖವುಳ್ಳ ನುಣುಪಾದ, ರೇಷ್ಮೆಯ ವಸ್ತ್ರವುಳ್ಳ,

ಮನೀಷೀ = ಜ್ಞಾನಿಗಳಾದ,

ಸಃ = ಆ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು,

ಮುನಿಸುರನರಾಣಾಂ = ಮುನಿಗಳು, ದೇವತೆಗಳು, ಮನುಷ್ಯರು ಇವರ,

ಚಕ್ರಪಾಂ = ಕಣ್ಣುಗಳಿಗೆ,

ಉತ್ಪನ್ನಃ = ಸಂತೋಷವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವವರು.

ಅಭೂತ್ = ಆದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ದೇವಪೂಜಾ ವಿಧಾನವನ್ನು ಬಲ್ಲ ಪರಮಜ್ಞಾನಿಗಳು. ಅವರು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ರೀತಿಯಿಂದ ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನ ಪೂಜೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದರು. ಅನಂತರ ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಹರಿಪ್ರಸಾದ ರೂಪವಾದ ಗಂಧವನ್ನು ನೀರಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ತೋಳುಗಳು, ಎದೆ, ಹೆಗಲು ಇವುಗಳಿಗೆ ಹಚ್ಚಿಕೊಂಡು ಪರಿಮಳಭರಿತ ರಾದರು. ಮೃದುವಾದ ರೇಶ್ಮಿಬಟ್ಟೆಯನ್ನುಟ್ಟು ಕಿರುನಗೆಯಿಂದ ಆಚಾರ್ಯರು ಶೋಭಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಆಗ ದೇವತೆಗಳು, ಮುನಿಗಳು ಮತ್ತು ಮನುಷ್ಯರ ಕಣ್ಣುಗಳಿಗೆ ಆಚಾರ್ಯರ ಸುಂದರರೂಪ ನೋಟವು ಅತ್ಯಂತ ಅನಂದಕರವಾದ ಉತ್ಸವದಂತಾಯಿತು. ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಆಚಾರ್ಯರ ರೂಪವು ಸಂತೋಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿತು. ಪೂಜೆ ಮಾಡಿದ ಅನಂತರ ಹರಿಪ್ರಸಾದ ಗಂಧಾದಿಗಳಿಂದ ತಮ್ಮ ದಿವ್ಯ ದೇಹವನ್ನು ಅಲಂಕರಿಸಿಕೊಂಡ ಆಚಾರ್ಯರ ರೂಪದರ್ಶನವು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಅನಂದವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿತು ಎಂದು ಹೇಳಿದುದರಿಂದ ಹರಿಭಕ್ತರು ಹರಿಪ್ರಸಾದರೂಪವಾದ ಗಂಧಾದಿಗಳಿಂದ ದೇಹವನ್ನು ಅಲಂಕರಿಸಬೇಕೆಂದು ಸೂಚಿತವಾಯಿತು.

'ತ್ವಯೋಪಭುಕ್ತೃಗ್ಗಂಧವಸೋಲಂಕಾರಚರ್ಚಿತಾಃ | ಉಚ್ಚಿಷ್ಟಪೋಜನೋ ದಾಸಾಃ ತವ ಮಾಯಾಂ ಜಯೇ-
ಮಹಿ' ಎಂಬ ಭಾಗವತದಲ್ಲಿಯೂ ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ವಿಗ್ರಹ ಮತ್ತು ಕೋಶ—

ಕೃತಪರಮಸಪರ್ಯಾ— ಪರಮಸ್ಯ ಸಪರ್ಯಾ ಪರಮಸಪರ್ಯಾ, ಕೃತಾ ಪರಮಸಪರ್ಯಾ ಯೇನ ಸಃ
ಕೃತಪರಮಸಪರ್ಯಾಃ | ಸಪರ್ಯಾ = ಪೂಜೆ, 'ಪೂಜಾ ನಮಸ್ಕಾರಪಚಿತಿಃ ಸಪರ್ಯಾರ್ಚಾರ್ಹಣಾಃ
ಸಮಾಲ' ಅಮರ |

ಸಾಂದ್ರಸಚ್ಚಂದನಾಂಭಃಪರಿಮಲಿತಭುಜೋರೋಮಂಡಲಾಂಸಾಃ— ಉರಸಃ ಮಂಡಲಂ ಉರೋ-
ಮಂಡಲಂ, ಭುಜೌ ಚ ಉರೋಮಂಡಲಂ ಚ, ಅಂಸೌ ಚ ಭುಜೋರೋಮಂಡಲಾಂಸಾಃ, ಚಂದನಸ್ಯ
ಅಂಭಃ ಚಂದನಾಂಭಃ, ಸಚ್ಚ ತತ್ ಚಂದನಾಂಭಶ್ಚ ಸಚ್ಚಂದನಾಂಭಃ, ಸಾಂದ್ರಂ ಚ ತತ್
ಸಚ್ಚಂದನಾಂಭಶ್ಚ ಸಾಂದ್ರಸಚ್ಚಂದನಾಂಭಃ, ಪರಿಮಲಃ ವಿಷಾಂ ಸಂಜಾತಃ ಇತಿ ಪರಿಮಲಿತಾಃ,
ಸಾಂದ್ರಸಚ್ಚಂದನಾಂಭಸಾ ಪರಿಮಲಿತಾಃ ಭುಜೋ ರೋಮಂಡಲಾಂಸಾಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸಾಂದ್ರ-
ಸಚ್ಚಂದನಾಂಭಃ ಪರಿಮಲಿತಭುಜೋರೋಮಂಡಲಾಂಸಾಃ |

ಮನೀಷೀ— ಮನಸಃ ಈಷಾ ಮನೀಷಾ, ಮನೀಷಾ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ಮೀತಿ ಮನೀಷೀ |

ಮುಖೇಂದುಃ— ಮುಖಂ ಇಂದುರಿವ ಮುಖೇಂದುಃ (ಮುಖಮೇವ ಇಂದುಃ ಮುಖೇಂದುಃ ಇತಿ ವಾ) |

ಸ್ಥಿತರುಚಿರಮುಖೇಂದುಃ— ಸ್ಥಿತಃ ರುಚಿರಃ ಮುಖೇಂದುಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸ್ಥಿತರುಚಿರಮುಖೇಂದುಃ | (ಸ್ಥಿತೇನ
ರುಚಿರಂ ಸ್ಥಿತರುಚಿರಂ, ಸ್ಥಿತರುಚಿರಂ ಚ ತತ್ ಮುಖಂ ಚ ಸ್ಥಿತರುಚಿರಮುಖಂ, ಸ್ಥಿತರುಚಿರಮುಖಂ
ಇಂದುರಿವ ಸ್ಥಿತರುಚಿರಮುಖೇಂದುಃ ಇತಿ ವಾ) | 'ಸುಂದರಂ ರುಚಿರಂ ಚಾರು ಸುಷಮಂ ಸಾಧು
ಶೋಭನಂ' ಅಮರ |

ಸ್ವಿಗ್ರಕೌಶೇಯವಾಸಾಃ— ಸ್ವಿಗ್ರಂ ಕೌಶೇಯಂ ವಾಸಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸ್ವಿಗ್ರಕೌಶೇಯವಾಸಾಃ | 'ಚಕ್ರಾಂ ಮಸ್ಯಣಾಂ
ಸ್ವಿಗ್ರಂ' ಅಮರ.

ಸುರಮುನಿನರಾಃ— ಸುರಾಶ್ಚ ಮುನಯಶ್ಚ ನರಾಶ್ಚ ಸುರಮುನಿನರಾಃ ತೇಷಾಂ | (ಮುನಿಭಃ ಸಹಿತಾಃ
ಸಮುನಯಃ ಸುರಾಶ್ಚ ನರಾಶ್ಚ ಸುರನರಾಃ, ಸಮುನಯಶ್ಚ ತೇ ಸುರನರಾಶ್ಚ ಸಮುನಿಸುರನರಾಃ,

ತೇಷಾಂ ಸಮುನಿಸುರನರಾಣಾಂ .| ಹರಿಪೂಜಾನಂತರಂ ನಿರ್ಮಾಲ್ಯಗಂಧೇನ ಸ್ನಾಂ ಗಂ ಅಲಂಕೃತ್ಯ
ಕೌಶೇಯವಸ್ತ್ರೇಣ ಪ್ರಾವರಣಂ ಕೃತ್ವಾ ಉಪವಿಷ್ಟಂ ಮಂದಂ ಹಸಂತಂ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯಂ ಪಶ್ಯತಾಂ
ಸುರನರಾದೀನಾಂ ಚಕ್ಷುಷಾಂ ಉತ್ಸವಃ ಅಭೂತ್ ಇತ್ಯರ್ಥಃ (ಭಲಾರಿಯು) |

ಹರಿಪೂಜೆಯು ಅನಂತರ ಹರಿನಿರ್ಮಾಲ್ಯವಾದ ಗಂಧದಿಂದ ತಮ್ಮ ಅಂಗವನ್ನು ಅಲಂಕರಿಸಿ ರೇಷ್ಮೆಯ
ವಸ್ತ್ರವನ್ನು ಹೊದ್ದು ಕುಳಿತುಕೊಂಡು ಮುಗುಳ್ಳುಗುತ್ತಾ ಇರುವ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು
ನೋಡುತ್ತಿರುವ ದೇವತೆಗಳು, ಮನುಷ್ಯರು ಮುಂತಾದವರ ಕಣ್ಣುಗಳಿಗೆ ತುಂಬಾ ಆನಂದ
ಉಂಟಾಯಿತು ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಭೂತ್- ಭೂ ಸತ್ಯಾಯಾಂ ಲುಡ್ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಕೃತಪರಮಸಪರ್ಯೇಣ ಸಾಂದ್ರಸಚ್ಚಂದನಾಂಭಃಪರಿಮಲಿತಭುಜೋರೋಮಂಡಲಾಂಸೇನ ಸ್ಥಿ-
ರುಚರಮುಖೇಂದುನಾ ಸ್ನಿಗ್ಧಕೌಶೇಯವಾಸನಾ (ತೇನ) ಸಮುನಿಸುರನರಾಣಾಂ ಚಕ್ಷುಷಾಂ ಉತ್ಸವೇನ ಅಭಾವಿ |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆಮೇಲೆ ಆಚಾರ್ಯರು ಭಿಕ್ಷೆ ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ್ದನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಪರಮಥ ಪರಮಾನ್ನಂ ಪ್ರಾಪ್ತಮೇವಾಪ್ರಯಾಸಂ

ಪ್ರಭುರಿಹ ಬುಭುಜೇಽಸೌ ವೇದವಾದಪ್ರವೀಣಃ |

ಅಜಿತಪರಮಭಕ್ತಃ ಸಂತತಂ ಮನ್ಯಮಾನಃ

ಸಕಲಜಗದಧೀಶಃ ಪ್ರೀಯತಾಂ ಶೌರಿರಿತ್ಯಮ್ || 39 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಪರಂ, ಅಥ, ಪರಮಾನ್ನಂ, ಪ್ರಾಪ್ತಂ, ಏವ, ಅಪ್ರಯಾಸಂ, ಪ್ರಭುಃ, ಇಹ, ಬುಭುಜೇ, ಅಸೌ,
ವೇದವಾದಪ್ರವೀಣಃ, ಅಜಿತಪರಮಭಕ್ತಃ, ಸಂತತಂ, ಮನ್ಯಮಾನಃ, ಸಕಲಜಗದಧೀಶಃ, ಪ್ರೀಯತಾಂ, ಶೌರಿಃ, ಇತ್ಯಂ |

ಅನ್ವಯ— ಅಥ, ಪ್ರಭುಃ, ಸಕಲಜಗದಧೀಶಃ, ಶೌರಿಃ, ಪ್ರೀಯತಾಂ, ಇತ್ಯಂ, ಸಂತತಂ, ಮನ್ಯಮಾನಃ,
ವೇದವಾದಪ್ರವೀಣಃ, ಅಜಿತಪರಮಭಕ್ತಃ, ಅಸೌ, ಅಪ್ರಯಾಸಂ, ಪ್ರಾಪ್ತಂ, ಪರಂ, ಪರಮಾನ್ನಂ, ಇಹ, ಬುಭುಜೇ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಥ = ಶ್ರೀಹರಿಯ ಪೂಜೆಯು ಮುಗಿದ ಬಳಿಕ,

ಪ್ರಭುಃ = ಸ್ವಾಮಿಯಾದ,

ಸಕಲಜಗದಧೀಶಃ = ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ಒಡೆಯನಾದ,

ಶೌರಿಃ = ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು,

ಪ್ರೀಯತಾಂ = ಸಂತುಷ್ಟನಾಗಲಿ,

ಇತ್ಯಂ = ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ,

ಸಂತತಂ = ಯಾವಾಗಲೂ,

ಮನ್ಯಮಾನಃ = ಅನುಸಂಧಾನ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ,

ವೇದವಾದ = ವೇದವನ್ನು ವಿಚಾರಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ,

ಪ್ರವೀಣಃ = ಕುಶಲರಾದ,

ಅಜಿತಪರಮಭಕ್ತಃ = ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನ ಮುಖ್ಯಭಕ್ತರಾದ,
 ಅಸೌ = ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು,
 ಅಪ್ರಯಾಸಂ = ಅನಾಯಾಸವಾಗಿ,
 ಪ್ರಾಪ್ತಂ = ಒದಗಿದ,
 ಪರಂ = ಉತ್ತಮವಾದ,
 ಪರಮಾನ್ಯಂ = ಪಾಯಸವನ್ನು,
 ಬುಭುಜೇ = ಭುಜಿಸಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಹೀಗೆ ವಿಷ್ಣುವಂಗಳಲದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ದಿವಸ ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ದಿನ ಚರ್ಯಾ ಮತ್ತು ದೇವರ ಪೂಜೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ದಿನದ ಕ್ರಮವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾಯಿತು. ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಆಚಾರ್ಯರು ಹೀಗೆಯೇ ನಿತ್ಯಕ್ರಮಗಳನ್ನು ನಡೆಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದರು. ಯಾವಾಗಲೂ ಪರಮಾತ್ಮನು ಸುಪ್ರೀತನಾಗಲಿ ಎಂದು ಅನುಸಂಧಾನ ಮಾಡುತ್ತಾ ಇರುತ್ತಿದ್ದರು. ಪರಮಾತ್ಮನ ಪೂಜೆಯಾದ ಮೇಲೆ ಸಕಲ ಜಗತ್ತಿನ ಸ್ವಾಮಿಯೂ ವಿಶೇಷತಃ ನನ್ನ ಸ್ವಾಮಿಯೂ ಆದ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಸಂತುಷ್ಟನಾಗಲಿ ಎಂದು ಚಿಂತಿಸುತ್ತಾ ತಾವು ಪೂಜೆ ಮಾಡಿದ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಯತ್ನವಿಲ್ಲದೆ ದೊರಕಿದ ಪರಮಾತ್ಮನ ಪ್ರಸಾದರೂಪವಾದ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದರು. ಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳ ಭೋಜನಕ್ಕೆ ಅರ್ಹವಾದ ಉತ್ತಮವಾದ ಪಾಯಸವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದರು. ಆಚಾರ್ಯರು ಸಕಲ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಭಗವಂತನಿಗೆ ಪ್ರೀತಿಯಾಗಲಿ ಎಂದೇ ಆಚರಿಸತಕ್ಕವರಾದುದರಿಂದ ಈ ರೀತಿಯಾದ ಭಿಕ್ಷಾಸ್ವೀಕಾರವೂ ಶ್ರೀಹರಿ ಪ್ರೀತಿಕರವಾಗಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಪರಮಾನ್ಯಂ— ಪರಮಂ ಚ ತತ್ ಅನ್ಯಂ ಚ ಪರಮಾನ್ಯಂ ತತ್ |

ಅಪ್ರಯಾಸಂ— ನ ವಿದ್ಯತೇ ಪ್ರಯಾಸಃ ಯಸ್ಮಿನ್ ಕರ್ಮಣಿ ತದ್ಗುಣ ಭವತಿ ತಥಾ ಅಪ್ರಯಾಸಂ |

(ಶ್ರೀ.ವಿ. ಅವ್ಯ)

ವೇದವಾದಪ್ರವೀಣಃ— ವೇದಾನ್ಯಾಂ ವಾದಃ ವೇದವಾದಃ, ವೇದವಾದೇ ಪ್ರವೀಣಃ ವೇದವಾದಪ್ರವೀಣಃ |

ಅಜಿತಪರಮಭಕ್ತಃ— ಪರಮಶ್ವಾಸೌ ಭಕ್ತಶ್ಚ ಪರಮಭಕ್ತಃ, ಅಜಿತಸ್ಯ ಪರಮಭಕ್ತಃ ಅಜಿತಪರಮಭಕ್ತಃ |

ಸಕಲಜಗದಧೀಶಃ— ಸಕಲಾನಿ ಚ ತಾನಿ ಜಗಂತಿ ಚ ಸಕಲಜಗಂತಿ, ಸಕಲಜಗತಾಂ ಅಧೀಶಃ ಸಕಲಜಗದಧೀಶಃ |

ಶೌರಿಃ— ಶೂರಸ್ಯ ಅಪತ್ಯಂ ಪುಮಾನ್ ಶೌರಿಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಪ್ರೀಯತಾಂ - ಪ್ರೀಯತಾಂ ಪ್ರೀಯೇತಾಂ ಪ್ರೀಯಂತಾಂ, ಪ್ರೀಯಸ್ವ ಪ್ರೀಯೇಥಾಂ ಪ್ರೀಯಧ್ವಂ, ಪ್ರೀಯೈ ಪ್ರೀಯಾಮಹೈ ಪ್ರೀಯಾಮಹೈ | ಪ್ರೀಜ್ ಪ್ರೀಣನೇ ದೈವಾದಿಕಥಾತು, ಅಕ. ಅತ್ಯನೇ ಲೋಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನಂ.

ಬುಭುಜೇ- ಬುಭುಜೇ ಬಭುಜಾತೇ ಬಭುಜಿರೇ, ಬುಭುಜಷೇ ಬಭುಜಾಥೇ ಬುಭುಜಿದ್ದೇ, ಬುಭುಜೇ ಬುಭುಜಮಹೇ ಬುಭುಜಮಹೇ | ಭುಜವಾಲನಾವಭ್ಯಹಾರಯೋಃ ಅತ್ಯನೇ ಪದಿ, ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನಂ ಭುಜೋಽನವನೇ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅವನ (ರಕ್ಷಣ) ಭಿನ್ನವಾದ ಭೋಜನ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯನೇ ಪದ ಬಂದಿವೆ.

ಪ್ರಯೋಗ— ಅಥ ಪ್ರಭುಣಾ ಸಕಲಜಗದಧೀಶಃನ, ಶೌರಿಣಾ ಪ್ರೀಯತಾಂ ಇತ್ಯಂತ ಸಂತತಂ ಮನ್ಯಮಾನೇನ ವೇದವಾದಪ್ರವೀಣೇನ ಅಜಿತಪರಮಭಕ್ತೇನ ಅಮುನಾ ಅಪ್ರಯಾಸಂ ಏವ ಪ್ರಾಪ್ತಂ ಪರಂ ಪರಮಾನ್ಯಂ ಇಹ ಬುಭುಜೇ |

ವ್ಯಾಕರಣ ವಿಶೇಷ— ಇಲ್ಲಿ ಭಾವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ ವಚನ.

“ಪ್ರಾಯಃ ಸೋಽಯಮನಾಯಾಸಂ ಪೂಜ್ಯತೇ ಪರಮೇಶ್ವರಃ |

ಪ್ರೀಯತಾಮಿತಿ ತದ್ಭಕ್ತ್ಯಾ ಸತತಂ ವೇದಕಾಲಿಭಃ ||

ಇತಿ ಭಗವತಾ ಸ್ವಯಮೇವಾಭಿಹಿತಂ ಅನೂದಿತಂ ಪರಮಿತ್ಯಾದಿನಾ”. ವೇದ ವೇದಾರ್ಥವನ್ನು ಬಲ್ಲ ಜ್ಞಾನಿಗಳು ದೇವರಲ್ಲಿ ನಿರಂತರ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಭಗವಂತನು ಪ್ರಸನ್ನನಾಗಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತಲೇ ಎಲ್ಲಾ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಸುಲಭವಾಗಿ ತಮ್ಮ ನಿತ್ಯ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮಗಳಿಂದಲೇ ಹರಿ ಪೂಜೆಯನ್ನು ಸಾಧಿಸುತ್ತಾರೆ. ಎಂಬುದಾಗಿ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಸ್ವತಃ ತಿಳಿಸಿರುತ್ತಾನೆ. ಆ ವಿಷಯವನ್ನೇ ಇಲ್ಲಿ ಪರಮಥ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ ಅನುವಾದ ಮಾಡಿದ್ದಾಗಿದೆ.

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆಚಾರ್ಯರು ಭಿಕ್ಷಾಸ್ವೀಕಾರ ಮಾಡಿದ ಮೇಲೆ ಮಾಡಿದ ಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥವಿಚಾರವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಸಹಚರಪರಿಕ್ಲಪ್ತೇ ಸೂಕ್ತ ವಸ್ತ್ರಾಸ್ತ(ವೃ)ತೇಽಸಾ-

ವವಿತನುರುಹರೂಪೋರವರ್ಯೇ ನಿಷಣ್ಣಃ |

ಅರಮಯದಿಹ ನಾನಾಹೃದ್ಯವಿದ್ಯಾವಿಲಾಸೈಃ

ಕವಿಜನಪರಿವಾರಂ ಮಂಡಯನ್ ಮಂಟಪಾಗ್ನ್ಯಮ್ || 40 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಸಹಚರಪರಿಕ್ಲಪ್ತೇ, ಸೂಕ್ತ ವಸ್ತ್ರಾಸ್ತ(ವೃ)ತೇ ಅಸೌ, ಅವಿತನುರುಹರೂಪೋರವರ್ಯೇ, ನಿಷಣ್ಣಃ, ಅರಮಯತ್, ಇಹ, ನಾನಾಹೃದ್ಯವಿದ್ಯಾವಿಲಾಸೈಃ, ಕವಿಜನಪರಿವಾರಂ, ಮಂಡಯನ್, ಮಂಟಪಾಗ್ನ್ಯಂ |

ಅನ್ವಯ— ಸಹಚರಪರಿಕ್ಲಪ್ತೇ, ಸೂಕ್ತ ವಸ್ತ್ರಾಸ್ತತೇ(ವೃತೇ), ಅವಿತನುರುಹರೂಪೋರವರ್ಯೇ, ನಿಷಣ್ಣಃ, ಮಂಟಪಾಗ್ನ್ಯಂ, ಮಂಡಯನ್, ಅಸೌ, ಇಹ, ಕವಿಜನಪರಿವಾರಂ, ನಾನಾಹೃದ್ಯವಿದ್ಯಾವಿಲಾಸೈಃ, ಅರಮಯತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸಹಚರ = ಶಿಷ್ಯರಿಂದ,

ಪರಿಕ್ಲಪ್ತೇ = ಸಜ್ಜುಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ,

ಸೂಕ್ತ ವಸ್ತ್ರಾಸ್ತತೇ = ತೆಳ್ಳಗಿರುವ ಬಟ್ಟೆಯಿಂದ ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ,

ಅವಿತನುರುಹರೂಪೋರವರ್ಯೇ = ಉಣ್ಣೆಯಿಂದ ಮಾಡಿದ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ರತ್ನಗಂಬಳಿಯ ಮೇಲೆ,

ನಿಷಣ್ಣಃ = ಕುಳಿತಿರುವ,

ಮಂಟಪಾಗ್ನ್ಯಂ = ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸಭಾಮಂಟಪವನ್ನು,

ಮಂಡಯನ್ = ಆಲಂಕರಿಸುತ್ತಿರುವ,

ಅಸೌ = ಈ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು,

ಇಹ = ಈ ಸಭಾಮಂಟಪದಲ್ಲಿ,

ಕವಿಜನಪರಿವಾರಂ = ಸುತ್ತಲೂ ಕುಳಿತಿರುವ ವಿದ್ವಾಂಸರ ಸಮೂಹವನ್ನು,

ನಾನಾ = ಅನೇಕ ಬಗೆಯ.

ಹೃದ್ಯವಿದ್ಯಾವಿಲಾಸೈಃ = ಮನೋಹರವಾದ ವಿದ್ಯಾವಿನೋದಗಳಿಂದ,
ಅರಮಯತ್ = ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಆಚಾರ್ಯರು ಭಿಕ್ಷು ಸ್ವೀಕಾರ ಮಾಡಿ ಹೊರಗೆ ಬರುವುದರೊಳಗಾಗಿ ಹೊರಗೆ ಸಭಾಮಂಟಪದಲ್ಲಿ ಜನರು ತುಂಬಿದ್ದರು. ಶಿಷ್ಯರು ಆಚಾರ್ಯರಿಗಾಗಿ ರತ್ನಗಂಬಳಿಯ ಮೇಲೆ ನವಿರಾದ ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ಹಾಸಿ ಆಸನವನ್ನು ಸಿದ್ಧ ಪಡಿಸಿದ್ದರು. ಆಚಾರ್ಯರು ಹೊರಗೆ ಬಂದು ತಮಗಾಗಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ ಆಸನದ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತು ಸಭಾಮಂಟಪವನ್ನು ಅಲಂಕರಿಸಿದರು. ಅಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಪಂಡಿತರು ಆಚಾರ್ಯರ ಸುತ್ತಲೂ ಕುಳಿತಿದ್ದರು. ಆಚಾರ್ಯರು ಅವರನ್ನು ಅನೇಕ ಪ್ರಶ್ನಾರವಾದ ಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥ ವಿನೋದಗಳಿಂದ ಸಂತೋಷಪಡಿಸಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ ಮತ್ತು ಕೋಶ—

ಸಹಚರಪರಿಕ್ಷ್ವಪ್ತೇ— ಸಹಚರೇಣ ಪರಿಕ್ಷ್ವಪ್ತಂ ಸಹಚರಪರಿಕ್ಷ್ವಪ್ತಂ ತಸ್ಮಿನ್ |

ಸೂಕ್ತವ್ಯಾಪ್ತತೇ— ಸೂಕ್ತಂ ಚ ತತ್ ವಸ್ತಂ ಚ ಸೂಕ್ತವಸ್ತಂ, ಸೂಕ್ತವಸ್ತೇಣ ಅಸ್ತತಂ (ಅವ್ಯತಂ) ಸೂಕ್ತವ್ಯಾಪ್ತತಂ (ವ್ಯಾಪ್ತತಂ) ತಸ್ಮಿನ್ |

ಅವಿತನುರುಹರೂಪಾಶೀರವರ್ಯಂ— ಅವೇಃ ತನುರುಹಾಣಿ ಅವಿತನುರುಹಾಣಿ, ಅವಿತನುಮಹೈಃ ರೂಪತೇ ಇತಿ ಅವಿತನುರುಹರೂಪಂ, ಔಶೀರಂ ಇತಿ ವರ್ಯಂ ಔಶೀರವರ್ಯಂ, ಅವಿತನುರುಹ ರೂಪಂ ಚ ತತ್ ಔಶೀರವರ್ಯಂ ಚ ಅವಿತನುರುಹರೂಪಾಶೀರವರ್ಯಂ ತಸ್ಮಿನ್ | ಅವಿ = ಕುರಿ, 'ಅವಯಃ ಶೈಲಮೇಷಾರ್ಕಾಃ', 'ಮೇಷಾಣಾವಯ ಏದಕಃ' ಅಮರ, ತನುರುಹ = ರೋಮ, ತುಪ್ಪಟ, ಉಣ್ಣೆ 'ತನುರುಹಂ ರೋಮಲೋಮ' ಅಮರ, ಇಲ್ಲಿ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ 'ತನುರುಹ' ಎಂದು ಹೃಸ್ವ 'ನು' ಎಂಬ ಅಕ್ಷರವೇ ಇದೆ. ಅದೇ ಇರಬೇಕು. ಅಮರ ಕೋಶದಲ್ಲಿ ತನುರುಹಂ ಎಂದು ದೀರ್ಘ ತನುಶಬ್ದದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪರ್ಯಾಯ ಪದವಿದೆ. ಆದರೆ 'ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ಮೂರ್ತಿಃ ತನುಃ ತನೂಃ' ಎಂದು ಉಕಾರಾಂತ ತನುಶಬ್ದದಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ತನುರುಹ ಪದವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳ ಬೇಕು. ಔಶೀರಂ = ರತ್ನಗಂಬಳಿಯ ಆಸನ, ಹಾಸಿಗೆ, 'ಔಶೀರಂ ಶಯನಾಸನೇ' ಅಮರ |

ನಾನಾಹೃದ್ಯವಿದ್ಯಾವಿಲಾಸೈಃ— ನಾನಾ ಚ ತಾಃ ಹೃದ್ಯಾ ಚ ತಾಃ ವಿದ್ಯಾಃ ಚ ನಾನಾಹೃದ್ಯವಿದ್ಯಾಃ, ನಾನಾಹೃದ್ಯವಿದ್ಯಾನಾಂ ವಿಲಾಸಾಃ ನಾನಾಹೃದ್ಯವಿದ್ಯಾವಿಲಾಸಾಃ ತೈಃ | ವಿಲಾಸ = ವಿನೋದಲೀಲೆ, 'ವಿಲಾಸೋ ಭಾವಲೀಲಯೋಃ' ವಿಶ್ವ |

ಕವಿಜನಾಪರಿವಾರಂ— ಕವಯಃ ಇತಿ ಜನಃ ಕವಿಜನಃ, ಕವಿಜನಶ್ಚಾಸೌ ಪರಿವಾರಶ್ಚ ಕವಿಜನಪರಿವಾರಃ, ತಂ ಅಥವಾ ಕವಯಃ ಇತಿ ಜನಾಃ ಕವಿಜನಾಃ, ಪರಿತಃ ವಾರಃ ಪರಿವಾರಃ, ಕವಿಜನಾನಾಂ ಪರಿವಾರಃ ಕವಿಜನಪರಿವಾರಃ ತಂ | ವಾರ = ಸಮುದಾಯ, 'ವಾರಸಂಘಾತ ಸಂಚಯಾಃ' ಅಮರ. ಸುತ್ತಲೂ ಕುಳಿತಿರುವ ಪಂಡಿತರ ಸಮುದಾಯ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಮಂಟಪಾಗ್ರಃ— ಮಂಟಪೇಷು ಅಗ್ನಿಃ ಮಂಟಪಾಗ್ನಿಃ ತಂ | 'ಮಂಟಪೋಽಪ್ತೀ ಜನಾತ್ರಯಃ' ಅಮರ.

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅರಮಯತ್- ಅರಮಯತ್ ಅರಮಯತಾಂ ಅರಮಯನ್ ಇತ್ಯಾದಿ, ರಮು ಕ್ರೀಡಾಯಾಂ ಗೌಹಂತ ಕರ್ತೃಂ ಲಿಪ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ವಿಕವಚನಂ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಸಹಚರಪರಿಕ್ಷ್ವಪ್ತೇ ಸೂಕ್ತವ್ಯಾಪ್ತತೇ ಅವಿತನುರುಹರೂಪಾಶೀರವರ್ಯೇ ನಿಷ್ಕೇಲೇನ ಮಂಟಪಾಗ್ನಿಃ ಮಂಡಯಾ ಅಮುನಾ ಇಹ ಕವಿಜನಪರಿವಾರಃ ನಾನಾಹೃದ್ಯವಿದ್ಯಾವಿಲಾಸೈಃ ಅರಮೃತ |

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆಚಾರ್ಯರಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ವಿಜ್ಞಾಪಿಸುವ ಶಿಷ್ಯನ ರೀತಿಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಅವಸರಮಧಿಗಮ್ಯ ಭೂವಿಜ್ಯಂಭಾದಭೀಷ್ಣೋ

ಮುಖಸತತಗಲ್ಕ್ಷೀ(ಕ್ಷೀ)ಭೂತಪಾಣಿಪ್ರವಾಲಃ |

ಸ್ಮಿತನಯನವಿಕಾಸೈಶ್ವಸ್ಯ ವಿಜ್ಞಾತಭಾವಃ

ಶ್ರವಸಿ ಕಿಮಪಿ ಕಾರ್ಯಂ ಮಂತ್ರಯಾಮಾಸ ಮಂಕ್ಷು || 41 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅವಸರಂ, ಅಧಿಗಮ್ಯ, ಭೂವಿಜ್ಯಂಭಾತ್, ಅಭೀಷ್ಣ, ಮುಖಸತತಗಲ್ಕ್ಷೀ(ಕ್ಷೀ) ಭೂತಪಾಣಿ-
ಪ್ರವಾಲಃ, ಸ್ಮಿತನಯನವಿಕಾಸೈಃ, ತಸ್ಯ, ವಿಜ್ಞಾತಭಾವಃ ಶ್ರವಸಿ, ಕಿಂ, ಅಪಿ, ಕಾರ್ಯಂ, ಮಂತ್ರಯಾಮಾಸ, ಮಂಕ್ಷು |

ಅನ್ವಯ— ಅಭೀಷ್ಣ, ಭೂವಿಜ್ಯಂಭಾತ್, ಅವಸರಂ, ಅಧಿಗಮ್ಯ, ಸ್ಮಿತನಯನವಿಕಾಸೈಃ, ವಿಜ್ಞಾತಭಾವಃ, ತಸ್ಯ,
ಶ್ರವಸಿ, ಕಿಂ, ಅಪಿ, ಕಾರ್ಯಂ, ಮುಖಸತತಗಲ್ಕ್ಷೀ(ಕ್ಷೀ) ಭೂತಪಾಣಿಪ್ರವಾಲಃ, ಸನ್, ಮಂಕ್ಷು, ಮಂತ್ರಯಾಮಾಸ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಭೀಷ್ಣಃ = ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಪ್ರಿಯನಾದ ಶಿಷ್ಯನೊಬ್ಬನು,

ಭೂವಿಜ್ಯಂಭಾತ್ = ಹುಟ್ಟಿನ ವಿಲಾಸದಿಂದ (ಸಂಕೇತದಿಂದ),

ಅವಸರಂ = ಸಮಯವನ್ನು,

ಅಧಿಗಮ್ಯ = ಹೊಂದಿ,

ಸ್ಮಿತನಯನವಿಕಾಸೈಃ = ಮಂದಹಾಸವು, ಕಣ್ಣುಗಳ ಅರಳುವಿಕೆ ಇವುಗಳಿಂದ,

ವಿಜ್ಞಾತಭಾವಃ = ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ ಅಭಿಪ್ರಾಯವುಳ್ಳವನಾಗಿ,

ತಸ್ಯ = ಆ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ,

ಶ್ರವಸಿ = ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ,

ಕಿಂ ಅಪಿ = ಯಾವುದೋ ಒಂದು,

ಕಾರ್ಯಂ = ಕೆಲಸವನ್ನು,

ಮುಖ, ಸತತಗ, ಲಕ್ಷ್ಮೀ(ಕ್ಷೀ)ಭೂತ, ಪಾಣಿಪ್ರವಾಲಃ = ಬಾಯಿಯ, ಶ್ವಾಸವಾಯುವಿಗೆ ಅಲಂಕಾರ-
ದಂತಿರುವ, (ಗುರಿಯಾಗಿ, ನೇರವಾಗಿ, ಅಡ್ಡವಾದ) ಕೈಯೆಂಬ ಚಿಗುರುಳ್ಳ, ಚಿಗುರೆಯಂತಹ

ಕೈಯುಳ್ಳವನಾಗಿ,

ಮಂಕ್ಷು = ಬೇಗನೆ,

ಮಂತ್ರಯಾಮಾಸ = ರಹಸ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳಿದನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಹೀಗೆ ಆಚಾರ್ಯರು ಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥ ವಿನೋದಗಳಿಂದ ಸ್ವಲ್ಪಸಮಯವನ್ನು ಕಳೆದರು. ಅಲ್ಲಿ ಅನೇಕ
ಜನರು ಆಚಾರ್ಯರ ಹತ್ತಿರ ಬಂದು ನಮಸ್ಕರಿಸಿ ಅವರಿಂದ ಆಶೀರ್ವಾದ ಪಡೆಯಬೇಕೆಂದು ಕಾಯುತ್ತಿದ್ದರು.
ಆಚಾರ್ಯರ ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರನಾದ ಶಿಷ್ಯನೊಬ್ಬನು ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಆಚಾರ್ಯರಿಗೆ ತಿಳಿಸಿ ಅವರಿಂದ ಅವ್ರಣೆ ಪಡೆದು
ಬೇಕೆಂದು ಸಮಯ ಕಾಯುತ್ತಿದ್ದನು. ಆಚಾರ್ಯರ ಹುಟ್ಟಿನ ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಿಲಾಸದ ಚಲನದಿಂದ ಆ ಶಿಷ್ಯನು
ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ವಿಜ್ಞಾಪಿಸಲು ಇದೇ ಸಮಯ ಎಂದು ತಿಳಿದನು. ಆಚಾರ್ಯರು ತಿರುಗಿ ಮುಗುಳ್ಳಗೆಯಿಂದಲೂ,
ಅರಳಿದ ಕಣ್ಣುಗಳಿಂದಲೂ ಈಗ ತಮ್ಮಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ವಿಜ್ಞಾಪಿಸಬಹುದೆಂದು ಸೂಚಿಸಿದರು. ಆಗ ಆ ಶಿಷ್ಯನು ಒಂದೆ
ಪೇಳಿದಂತೆ ಆ ಯಾವುದೋ ಒಂದು ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಆಚಾರ್ಯರ ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ಗುಟ್ಟಾಗಿ ಬೇಗನೆ ಬಿನ್ನಪಿಸಿದನು. ಅವನು
ತಾನು ಆಚಾರ್ಯರ ಕಿವಿಯ ಹತ್ತಿರ ತನ್ನ ಬಾಯಿಯಿಂದ ಮಾತನಾಡುವಾಗ ಬಾಯಿಯ ಉಸಿರು ಆಚಾರ್ಯರ ಮೈಗೆ

ತಗುಲಬಾರದೆಂದು ಶ್ವಾಸವಾಯುವಿಗೆ ಚಿಗುರಲೆಯಂತಿರುವ ಕೈಯನ್ನು ಅಡ್ಡಲಾಗಿ ಹಿಡಿದಿದ್ದನು. ಅವನು ತನ್ನ ಬಾಯಿಗೆ ಅಡ್ಡಲಾಗಿ ಕೈಹಿಡಿದಿರುವುದು ಶ್ವಾಸ ವಾಯುವಿಗೆ ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅಲಂಕಾರ ಸಂಪತ್ತಿನಂತೆ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿತ್ತು.

ವಿಗ್ರಹ ಮತ್ತು ಕೋಶ—

ಭೂವಿಜೃಂಭಾತ್— ಭುವಃ ವಿಜೃಂಭಃ ಭೂವಿಜೃಂಭಃ ತಸ್ಮಾತ್ |

ಮುಖಸತತಗಲಕ್ಷ್ಮಿ ಭೂತಪಾಣಿಪ್ರವಾಲಃ— ಸತತಂ ಗಚ್ಛತೀತಿ, ಸತತಃ, ಮುಖಸ್ಯ ಸತತಃ ಮುಖಸತತಃ, ಸತತಃ = ಸದಾಗತೀ = ವಾಯುವು, 'ಮಾತರಿಶ್ವಾ ಸದಾಗತೀ' ಅಮರ, ಪಾಣಿರೇವ ಪ್ರವಾಲಃ ಪಾಣಿ ಪ್ರವಾಲಃ, ಅಲಕ್ಷ್ಮೀ ಲಕ್ಷ್ಮೀ ಸಂಪದ್ಯಮಾನಃ ಲಕ್ಷ್ಮೀಭೂತಃ (ಅಲಕ್ಷ್ಮೀ ಲಕ್ಷ್ಮೀ ಸಂಪದ್ಯಮಾನಃ ಲಕ್ಷ್ಮೀ-ಭೂತಃ) ಮುಖಸತತಗಲಸ್ಯ ಲಕ್ಷ್ಮೀಭೂತಃ ಮುಖಸತತಗಲಕ್ಷ್ಮೀಭೂತಃ, ಮುಖಸತತಗಲಕ್ಷ್ಮೀಭೂತಃ ಪಾಣಿ ಪ್ರವಾಲಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ | ಪ್ರವಾಲ = ಹವಳ, ಚಿಗುರಲೆ, 'ಪ್ರವಾಲಮಂಕುರೇಪ್ಯಸ್ಮಿ' ಅಮರ, ಅಂಕುರ = ಎಳೆಯ ಎಲೆ, 'ಪ್ರವಾಲೋ ವಲ್ಲೋದಂಡೇ ವಿದ್ರುಮೇ ನವಪಲ್ಲವೇ' ವಿಶ್ವ, 'ಅಥ ವಿದ್ರುಮಃ ಪುಂಸಿ ಪ್ರವಾಲಂ ಪುಂನಪುಂಸಕಂ' ಎಂಬ ಅಮರಕೋಶಾನುಸಾರವಾಗಿ ಪ್ರವಾಲ ಶಬ್ದವು ಪುಲ್ಲಿಂಗ ನಪುಂಸಕ ಲಿಂಗಗಳೆರಡರಲ್ಲಿಯೂ ಇದೆ.

ಸ್ಮಿತನಯನವಿಕಾಸ್ಯಃ— ನಯನಯೋಃ ವಿಕಾಸಾಃ ನಯನವಿಕಾಸಾಃ, ಸ್ಮಿತಂ ಚ ನಯನವಿಕಾಸಾಶ್ಚ ಸ್ಮಿತನಯನ ವಿಕಾಸಾಃ ತೈಃ |

ವಿಜ್ಞಾತಭಾವಃ— ವಿಜ್ಞಾತಃ ಭಾವಃ ಯೇನ ಸಃ ವಿಜ್ಞಾತಭಾವಃ | ಭಾವಃ = ಅಭಿಪ್ರಾಯ, 'ಭಾವೋಽಭಿಪ್ರಾಯ ಆಶಯಃ' ಕೋಶ, 'ಭಾವಃ ಸತ್ವಾ ಸ್ವಭಾವಾಭಿಪ್ರಾಯಚೇಷ್ಟಾತ್ಮಜನ್ಮಸು' ಅಮರ. ಶ್ರವಃ = ಕಿವಿ, 'ಶ್ರವಸ್ ಸಕಾರಾಂತ ನಪುಂ.' 'ಕರ್ಣತಬ್ಬಗೃಹೌ ಶ್ರೋತ್ರಂ ಶ್ರುತಿಃ ಸ್ತ್ರೀ ಶ್ರವಣಂ ಶ್ರವಃ' ಅಮರ, ಮಂಕ್ಷು (ಅವ್ಯಯ) = ಬೇಗನೆ, 'ದ್ರಾಕ್ಷ ಮಂಕ್ಷು ಸಪದಿದ್ರುತೇ' ಅಮರ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಮಂತ್ರಯಾಮಾಸ- ಮಂತ್ರಯಾಮಾಸ ಮಂತ್ರಯಾಮಾಸಕುಃ ಮಂತ್ರಯಾಮಾಸುಃ, ಮಂತ್ರಯಾಮಾಸಿಥ ಇತ್ಯಾದಿ. ಮಂತ್ರಿಗುಪ್ತಭಾಷಣೇ (ಮಂತ್ರ) ಸಕ. ಸೇಟ್, ಆತ್ಮನೇಪದಿ ಲಿಟ್. ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಲಿಟ್ ಲಕಾರದ "ಕ್ಯೌ" ಚಾನುಪ್ರಯುಕ್ತತೇ ಲಿಟ್" ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕೃ.ಭೂ. ಅಸೌಧಾತುಗಳ ಅನುಪ್ರಯೋಗವು ಬರುತ್ತದೆ. ಅಸೌಧಾತುವು ಪರಸ್ಪೃಪದಿಯಾದುದರಿಂದ ಈ ಧಾತುವಿನ ಲಿಟ್ ರೂಪವು ಪರಸ್ಪೃಪದಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಮಂತ್ರಯಾಮ್ ಎಂಬುದು ಅವ್ಯಯ. ಅದಕ್ಕೆ ಅಸೌ ಧಾತುವಿನ ಅನುಪ್ರಯೋಗ.

ಪ್ರಯೋಗ— ಅಭಿಷ್ಠೇನ ಭೂವಿಜೃಂಭಾತ್ ಅವಸರಂ ಅಧಿಗಮ್ಯ ಸ್ಮಿತನಯನವಿಕಾಸೈಃ ವಿಜ್ಞಾತಭಾವೇನ ತಸ್ಯ ಶ್ರವಸಿ ಕಿಂ ಅಪಿ ಕಾರ್ಯಂ ಮುಖಸತತಗಲಕ್ಷ್ಮಿ ಭೂತಪಾಣಿಪ್ರವಾಲೇನ ಮಂಕ್ಷು ಮಂತ್ರಯಾಮಾಸೇ |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆ ಶಿಷ್ಯನ ವಿಜ್ಞಾಪನೆಯಂತೆ ತಮ್ಮ ದರ್ಶನಕ್ಕಾಗಿ ಬಂದವರು ಬರಬಹುದು ಎಂದು ಆಚಾರ್ಯರು ಸೂಚಿಸಿದಾಗ ಭಕ್ತರೆಲ್ಲರೂ ಮುಂದೆ ಬಂದು ವಂದಿಸಿದರು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಪ್ರಣತಿಪರಮಕೃತ್ಯಾಃ ಸನ್ಮತೇರ್ಯೇ ಜನೌಘಾಃ

ವಿಬುಧುರನತಿದೂರೇ ಸಂಹತಾಸ್ತಾನತೀತ್ಯ |

ಅಹಮಹಮಿಕಯಾಽಽಶು ಪ್ರಾಪ್ಯ ಪಾಶ್ಚಾತ್ ಪ್ರಣೇಮು-

ರ್ಬಹವ ಇಹ ಗೃಹಸ್ಥಾಃ ಪೂರ್ವಸೇವಾಂ ವಿಧಾತುಮ್

|| 42 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಪ್ರಣತಿಪರಮಕೃತ್ಯಾಃ, ಸನ್ಮತೇಃ, ಯೇ, ಜನೌಘಾಃ, ವಿಬಭುಃ, ಅನತಿದೂರೇ, ಸಂಹತಾಃ, ತಾನ್, ಅತೀತ್ಯ, ಅಹಮಹಮಿಕಯಾ, ಆಶು, ಪ್ರಾಪ್ಯ, ಪಾರ್ಶ್ವಂ, ಪ್ರಣೇಮುಃ, ಬಹವಃ, ಇಹ, ಗೃಹಸ್ಥಾಃ, ಪೂರ್ವಸೇವಾಂ, ವಿಧಾತುಂ |

ಅನ್ವಯ— ಇಹ, ಬಹವಃ, ಗೃಹಸ್ಥಾಃ, ಪೂರ್ವಸೇವಾಂ, ವಿಧಾತುಂ, ಅಹಮಹಮಿಕಯಾ, ಆಶು, ಪಾರ್ಶ್ವಂ, ಪ್ರಾಪ್ಯ, ಪ್ರಣತಿಪರಮಕೃತ್ಯಾಃ, ಯೇ, ಜನೌಘಾಃ, ಸನ್ಮತೇಃ, ಅನತಿದೂರೇ, ಸಂಗತಾಃ, ವಿಬಭುಃ, ತಾನ್, ಅತೀತ್ಯ, ಪ್ರಣೇಮುಃ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಇಹ = ಈ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ

ಬಹವಃ = ಅನೇಕ ಮಂದಿ,

ಗೃಹಸ್ಥಾಃ = ಗೃಹಸ್ಥರು,

ಪೂರ್ವಸೇವಾಂ = ಎಲ್ಲರಿಗಿಂತ ಮೊದಲಿನ ನಮಸ್ಕಾರಾದಿ ಸೇವೆಯನ್ನು,

ವಿಧಾತುಂ = ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ

ಅಹಮಹಮಿಕಯಾ = ನಾನು ಮೊದಲು ಸೇವೆ ಮಾಡವೆನು, ನಾನು ಮೊದಲು ಸೇವೆ ಮಾಡವೆನು ಎಂಬ ಭಾವನೆಯಿಂದ,

ಆಶು = ಬೇಗನೆ,

ಪಾರ್ಶ್ವಂ = ಆಚಾರ್ಯರ ಸಮೀಪವನ್ನು,

ಪ್ರಾಪ್ಯ = ಹೊಂದಿ,

ಪ್ರಣತಿಪರಮಕೃತ್ಯಾಃ = ನಮಸ್ಕಾರವೇ ಮುಖ್ಯಕಾರ್ಯವಾಗಿ ಉಳ್ಳ

ಯೇ ಜನೌಘಾಃ = ಯಾವ ಜನರ ಸಮೂಹಗಳು,

ಸನ್ಮತೇಃ = ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರ,

ಅನತಿದೂರೇ = ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿ

ಸಂಗತಾಃ = ಸೇರಿದವುಗಳಾಗಿ,

ವಿಬಭುಃ = ವಿರಾಜಿಸಿದವೋ,

ತಾನ್ = ಆ ಗುಂಪುಗಳನ್ನು

ಅತೀತ್ಯ = ದಾಟಿ (ಮುಂದೆ ಬಂದು),

ಪ್ರಣೇಮುಃ = ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಆ ಸಭಾಮಂಟಪದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಸದ್ಗೃಹಸ್ಥರು ನೆರೆದಿದ್ದರು. ಅವರಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ಕಂಡು ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡಿ ಹೋಗಬೇಕೆಂಬ ಉದ್ದೇಶವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಬಂದಿದ್ದರು. ಆಚಾರ್ಯರ ದರ್ಶನ ಮಾಡುವವರು ಬರಬಹುದು ಎಂದು ಹೇಳಿದ ಕೂಡಲೇ ಕೇವಲ ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡುವ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಬಂದಿರುವ ಗೃಹಸ್ಥರು ಆಚಾರ್ಯರ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಗುಂಪುಗಳಾಗಿ ನಿಂತುಕೊಂಡರು. ಅವರು ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರಾಗಿ ಮುಂದೆ ಬಂದು ನಮಸ್ಕರಿಸ ಬೇಕೆಂದು ನಿರ್ಧರಿಸಿ ಸಮಯ ಕಾಯುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಅವರಿಗಿಂತಲೂ ಹಿಂದೆ ಇದ್ದ ಮತ್ತೆ ಕೆಲವು ಮಂದಿ ಗೃಹಸ್ಥರ ಗುಂಪುಗಳು ಮುಂದೆ ಬಂದವು. ಅವರೆಲ್ಲರೂ ನಾನು ಮೊದಲು ಆಚಾರ್ಯರ ದರ್ಶನ, ಪಾದಸ್ಪರ್ಶ, ನಮಸ್ಕಾರ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ನಾನು ಮೊದಲು ಮಾಡಬೇಕು ಎಂಬ ಉತ್ಸಾಹದಿಂದ ಕೇವಲ ನಮಸ್ಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಕಾದಿದ್ದ

ಗುಂಪುಗಳನ್ನು ದಾಟಿ ಮುಂದೆ ಬಂದು ನಮಸ್ಕರಿಸಿದರು. ಹೀಗೆ ಆಚಾರ್ಯರ ಸೇವೆಯಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತುಂಬಾ ಉತ್ಸಾಹ ಸಂತೋಷಗಳು ತುಂಬಿ ತುಳುಕುತ್ತಿದ್ದವು.

ವಿಗ್ರಹ ಮತ್ತು ಕೋಶ—

ಪ್ರಣತಿಪರಮಕೃತ್ಯಾಃ— ಪ್ರಣತಿಃ ಪರಮಂ ಕೃತ್ಯಂ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಪ್ರಣತಿಪರಮಕೃತ್ಯಾಃ |

ಸನ್ಯತಿಃ— ಸತೀ ಮತಿಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸನ್ಯತಿಃ ತಸ್ಯ | ಸನ್ಯತಿಃ = ನಿರ್ದೋಷವಾದ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ (ಶ್ರೀಮದ್ವಾಚಾರ್ಯರು)

ಜನೋಘಃ— ಜನಾನಾಂ ಓಘಃ ಜನೋಘಃ |

ಅನತಿದೂರಂ— ಅತ್ಯಂತಂ ದೂರಂ ಅತಿದೂರಂ, ನ ಅತಿದೂರಂ ಅನತಿದೂರಂ ತಸ್ಮಿನ್ |

ಪೂರ್ವಸೇವಾಂ— ಪೂರ್ವಾ ಚ ಸಾ ಸೇವಾ ಚ ಪೂರ್ವಸೇವಾ ತಂ | ಅಹಮಹಮಿಕಾ = ನಾನು ಹೆಚ್ಚು ನಾನು ಹೆಚ್ಚು ಎಂಬ ಭಾವ, 'ಅಹಮಹಮಿಕಾ ತು ಸಾ ಸ್ಯಾತ್ ಪರಸ್ಪರಂ ಯೋ ಭವತ್ಯಹಂಕಾರಃ' ಅಮರ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ವಿಬಭುಃ - ವಿ+ಬಭುಃ, ಬಭೌ ಬಭತುಃ ಬಭುಃ, ಬಭಿಥ ಬಭಾಥ ಬಭಥುಃ ಇತ್ಯಾದಿ ವಿ ಉಪಸರ್ಗ ಭಾ ದೀಪ್ರೌ ಅಕ. ಅನಿ. ಪರ ರಿಚ್ | ಪ್ರಣೇಮುಃ - ಪ್ರ+ನೇಮುಃ - ಪ್ರಣೇಮುಃ, ನನಾಮ ನೇಮತುಃ ನೇಮುಃ, ನೇಮಿಥ ನನಂಥ ನೇಮಥುಃ ನೇಮ, ನನಾಮ-ನನಮ ನೇಮಿವ ನೇಮಿಮ | ಣಮು (ನಮ್) ಪ್ರಹತ್ವೇ ಶಬ್ದೇ ಚ, ಸಕ ಅನಿ ಪರ. ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಬಹುವಚನಂ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಇಹ ಬಹುಭಿಃ ಗೃಹಸ್ವೈಃ ಪೂರ್ವಸೇವಾಂ ವಿಧಾತುಂ ಅಹಮಹಮಿಕಯಾ ಆರು ಪಾರ್ಶ್ವಂ ಪ್ರಾಪ್ನ ಪ್ರಣತಿಪರಮಕೃತ್ಯೈಃ ಯೈಃ ಜನೋಘೈಃ ಸನ್ಯತೇಃ ಅನತಿದೂರೇ ಸಂಗತ್ಯೈಃ ವಿಬಭೇ ತಾನ್ ಆತೀತ್ಯ ಪ್ರಣೇಮೇ |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ವಂದಿಸಿದ ಜನರನ್ನು ಆಚಾರ್ಯರು ಅಭಿನಂದಿಸಿದರೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ವಿವಿಧಜನಪದಸ್ತಾಃ ಪ್ರಾಕ್ ಶ್ರುತೇಭ್ಯೋ ಗುಣೇಭ್ಯಃ

ಶತಗುಣಗುಣಮೇನಂ ವಿಸ್ತಿತಾ ವೀಕ್ಷಮಾಣಾಃ |

ಮುಕುಲಿತಕರಪದ್ಮಾ ಆಸ್ಯತಾಮಿತ್ಯವಾಪ್ತಾಃ

ಪ್ರಚುರತರಹೃದಾ ಸಂಭಾವಯಾಂಚಕ್ರಿರೇಽನ್ಯೇ || 43 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ವಿವಿಧಜನಪದಸ್ತಾಃ, ಪ್ರಾಕ್, ಶ್ರುತೇಭ್ಯಃ, ಗುಣೇಭ್ಯಃ, ಶತಗುಣಗುಣಂ, ವಿನಂ, ವಿಸ್ತಿತಾಃ, ವೀಕ್ಷಮಾಣಾಃ, ಮುಕುಲಿತಕರಪದ್ಮಾಃ, ಆಸ್ಯತಾಂ, ಇತಿ ಅವಾಪ್ತಾಃ, ಪ್ರಚುರತರಹೃದಾ, ಸಂಭಾವಯಾಂಚಕ್ರಿರೇ, ಅನ್ಯೇ |

ಅನ್ವಯ— ಅವಾಪ್ತಾಃ, ವಿವಿಧಜನಪದಸ್ತಾಃ, ಅನ್ಯೇ, ಪ್ರಾಕ್, ಶ್ರುತೇಭ್ಯಃ, ಗುಣೇಭ್ಯಃ, ಶತಗುಣಗುಣಂ, ವಿನಂ, ವೀಕ್ಷಮಾಣಾಃ, ವಿಸ್ತಿತಾಃ, ಮುಕುಲಿತಕರಪದ್ಮಾಃ, ಪ್ರಚುರತರಹೃದಾ, ಆಸ್ಯತಾಂ, ಇತಿ, ಸಂಭಾವಯಾಂಚಕ್ರಿರೇ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅವಾಪ್ತಾಃ = ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ನೋಡಲು ಹತ್ತಿರ ಬಂದ,

ವಿವಿಧಜನಪದಸ್ತಾಃ = ಅನೇಕ ವಿಧವಾದ ಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿರುವ,

ಅನ್ಯೇ = ಇತರ ಜನರೂ,

ಪ್ರಾಕ್ = ಹಿಂದೆ,

ಶ್ರುತೇಭ್ಯಃ = ಕೇಳಿರುವ,

ಗುಣೇಭ್ಯಃ = ಗುಣಗಳಿಗಿಂತ,

ಶತಗುಣಗುಣಂ = ನೂರು ಪಾಲು ಹೆಚ್ಚು ಗುಣಗಳುಳ್ಳ,

ಏನಂ = ಈ ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಷಾಯಾರನ್ನು,

ವೀಕ್ಷಮಾಣಾಃ (ಸಂತಃ) = ನೋಡುತ್ತಿರುವವರಾಗಿ,

ವಿಸ್ಮಿತಾಃ = ಆಶ್ಚರ್ಯಗೊಂಡವರಾಗಿ,

ಮುಕುಲಿತಕರಪದ್ಮಾಃ = ಜೋಡಿಸಿದ, (ಸಂತಃ) ಕಮಲದಂತಿರುವ ಕೈ ಉಳ್ಳವರಾಗಿ,

ಪ್ರಚುರತರಹೃದಾ = ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರಿಂದ,

ಆಸ್ತತಾಂ = ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳೋಣವಾಗಲಿ,

ಇತಿ = ಎಂಬುದಾಗಿ,

ಸಂಭಾವಯಾಂಚಕ್ರೀ = ಸನ್ಮಾನಿಸಲ್ಪಟ್ಟರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಅಲ್ಲಿಗೆ ಅನೇಕ ಗ್ರಾಮಗಳಿಂದ ಮತ್ತು ದೇಶಗಳಿಂದ ಜನರು ಬಂದಿದ್ದರು. ಅವರು ಆಚಾರ್ಯರ ಗುಣಗಳನ್ನು ಹಿಂದೆ ಕೇಳಿ ತಿಳಿದಿದ್ದರು. ಆದರೆ ಹಿಂದೆ ಕೇಳಿ ತಿಳಿದ ಗುಣಗಳಿಗಿಂತ ನೂರು ಪಾಲು ಹೆಚ್ಚು ಗುಣಗಳು ಆಚಾರ್ಯರಲ್ಲಿ ಅವರಿಗೆ ಕಂಡುಬಂದವು. ಅವರು ಆಶ್ಚರ್ಯಪಟ್ಟು ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ನೋಡುತ್ತಾ ನಿಂತರು. ಕರಕಮಲಗಳನ್ನು ಮೊಗ್ಗಿನಂತೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಕೈಮುಗಿದರು. ಆಗ ಆಚಾರ್ಯರು ಆ ಜನರನ್ನು ಕುರಿತು, ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಿ ಎಂದು ಹೇಳಿ ಸನ್ಮಾನಿಸಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ ಮತ್ತು ಕೋಶ—

ವಿವಿಧಜನಪದ್ವಾ— ವಿವಿಧಾಶ್ಚ ತೇ ಜನಪದಾಶ್ಚ ವಿವಿಧಜನಪದಾಃ, ವಿವಿಧಜನಪದೇಷು ತಿಷ್ಠಂತೀತಿ ವಿವಿಧಜನಪದ್ವಾಃ | ಜನಪದಃ = ದೇಶ, 'ನೀವೈಜ್ಞನಪದೋ ದೇಶವಿಷಯೌ ತೂಪವರ್ತನಂ' ಅಮರ |

ಶತಗುಣಗುಣಂ— ಶತಂ ಗುಣಾಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಶತಗುಣಾಃ, ಶತಗುಣಾಃ ಗುಣಾಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಶತಗುಣಗುಣಃ ತಂ |

ಮುಕುಲಿತಕರಪದ್ಮಾ— ಕರಾ ಏವ ಪದ್ಮಾನ್ ಕರಪದ್ಮಾನ್, ಮುಕುಲಿತಾನ್ ಕರಪದ್ಮಾನ್ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಮುಕುಲಿತಕರಪದ್ಮಾಃ |

ಪ್ರಚುರತರಹೃದಾ— ಅತಿಶಯೇನ ಪ್ರಚುರಂ ಪ್ರಚುರತರಂ, ಪ್ರಚುರತರಂ ಹೃತ್ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಪ್ರಚುರತರಹೃತ್ ತೇನ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಅವಾಪ್ತಾನ್ ವಿವಿಧಜನಪದ್ವಾನ್ ಅನ್ಯಾನ್ ಪ್ರಾಕ್ ಶ್ರುತೇಭ್ಯಃ ಗುಣೇಭ್ಯಃ ಶತಗುಣಗುಣಂ ಏನಂ ವೀಕ್ಷಮಾಣಾನ್ ವಿಸ್ಮಿತಾನ್ ಮುಕುಲಿತಕರಪದ್ಮಾನ್ ಪ್ರಚುರತರಹೃತ್ ಯೂಯಂ ಆದ್ಧಂ ಇತಿ ಸಂಭಾವಯಾಂಚಕ್ರೀ (ಕರ್ತೃ) |

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆಗ ಪಾಠಕ್ಕಾಗಿ ಶಿಷ್ಯರನ್ನು ಕರೆಯುವ ಸಂಭ್ರಮವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಅಲಮಲಮನುವಾದೇನಾನುವಾಚ್ಯೇತ ಪಶ್ಚಾತ್

ನನು ಗುರವ ಇದಾನೀಮುದ್ಯತಾ ಹಿ ಪ್ರವಕ್ತುಮ್ |

ನ ಮನನಮಧುನಾ ದ್ರಾಗಾವ್ರಜೇತ್ಯಾಹ್ವಯತ್ತಾಂ-

ಚ್ಛ್ರಿತಪರಿಚಯಸಕ್ತಾಂಚ್ಛ್ರಾವಕಾಂಗ್ಕಾಃ || 44 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅಲಂ, ಅಲಂ, ಅನುವಾದೇನ, ಅನುವಾಚ್ಯೇತ, ಪಶ್ಚಾತ್, ನನು, ಗುರವಃ, ಇದಾನೀಂ, ಉದ್ಯತಾಃ, ಹಿ, ಪ್ರವಕ್ತುಂ, ನ, ಮನನಂ, ಅಧುನಾ, ದ್ರಾಕ್, ಆವ್ರಜ, ಇತಿ, ಆಹ್ವಯತ್, ತಾನ್, ಶ್ರುತಪರಿಚಯಸಕ್ತಾನ್, ಶ್ರಾವಕಾನ್, ಶ್ರಾವಕಾಂಗ್ಕಾಃ |

ಅನ್ವಯ— ಅನುವಾದೇನ, ಅಲಂ, ಅಲಂ, ಪಶ್ಚಾತ್, ಅನುವಾಚ್ಯೇತ, ಮನನಂ, ಅಧುನಾ, ನ, ಗುರವಃ, ಇದಾನೀಂ, ಪ್ರವಕ್ತುಂ, ಉದ್ಯತಾಃ, ನನು, ಹಿ, ದ್ರಾಕ್, ಆವ್ರಜ, ಇತಿ, ಶ್ರಾವಕಾಂಗ್ಕಾಃ, ಶ್ರುತಪರಿಚಯಸಕ್ತಾನ್, ತಾನ್, ಶ್ರಾವಕಾನ್, ಆಹ್ವಯತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅನುವಾದೇನ = ಅನುವಾದದಿಂದ (ಅನುವಾದ ಕೇಳಿದ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಮತ್ತು ಓದಿ ಚಿಂತನಮಾಡಿ, ತಿರುಗಿ ಉಚ್ಚರಿಸುವುದು),

ಅಲಂ ಅಲಂ = ಸಾಕು ಸಾಕು,

ಪಶ್ಚಾತ್ = ಅನಂತರ,

ಅನುವಾಚ್ಯೇತ = ಅನುವಾದ ಮಾಡಲ್ಪಡಬಹುದು,

ಮನನಂ = ಚಿಂತನೆಯೂ,

ಅಧುನಾ = ಈಗ,

ನ = ಇಲ್ಲ (ಬೇಡ),

ಗುರವಃ = ಗುರುಗಳು,

ಇದಾನೀಂ = ಈಗ,

ಪ್ರವಕ್ತುಂ = ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ,

ಉದ್ಯತಾಃ ನನು = ಉದ್ಯುಕ್ತರಾಗಿದ್ದಾರಷ್ಟೇ,

ಹಿ = ಅದುದರಿಂದ,

ದ್ರಾಕ್ = ಬೇಗನೆ,

ಆವ್ರಜ = ಬಾ,

ಇತಿ = ಹೀಗೆಂದು,

ಶ್ರಾವಕಾಂಗ್ಕಾಃ = ಮುಖ್ಯ ಶಿಷ್ಯನು,

ಶ್ರುತ ಪರಿಚಯ ಸತ್ಯಾನ್ = ಕೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಗ್ರಂಥದ, ಅಭ್ಯಾಸದಲ್ಲಿ ಅಸಕ್ತರಾದ,
ತಾನ್ ಶ್ರಾವಕಾನ್ = ಆ ಶ್ರೋತೃಗಳನ್ನು
ಆಹ್ವಯತ್ = ಕರೆದನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಅನಂತರ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಜಾಯರು ಪ್ರವಚನ ಮಾಡಲು ಉದ್ಘುಕ್ತರಾದರು. ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಆಚಾರ್ಯರ ಶಿಷ್ಯರಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು ಹಿಂದೆ ಓದಿದ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಅನುವಾದ ಮಾಡಿ ಸಹಪಾಠಿಗಳಿಗೆ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಕೆಲವರು ಚಿಂತನೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಆಚಾರ್ಯರ ಶಿಷ್ಯರಲ್ಲಿ ಹಿರಿಯನೊಬ್ಬನು ಅವರ ಬಳಿಗೆ ಹೋಗಿ ಹೀಗೆ ಹೇಳಲಾರಂಭಿಸಿದನು. ಎಲೈ ಗೆಳೆಯನೇ ಈಗ ಗ್ರಂಥಗಳ ಅನುವಾದ ಸಾಕು, ಪಾಠ ಆದ ಮೇಲೆ ಅನುವಾದ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು. ಈಗ ಮನನವೂ ಬೇಡ, ಈಗ ಗುರುಗಳು ಪ್ರವಚನ ಮಾಡಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಬೇಗನೇ ಬಾ, ನೀನೂ ಬೇಗನೇ ಬಾ ಪಾಠ ಕೇಳೋಣ ಎಂದು ಆ ಹಿರಿಯ ಶಿಷ್ಯನು ಅಭ್ಯಾಸ ನಿರತರಾದ ಇತರ ಶಿಷ್ಯರನ್ನು ಕರೆದನು.

ವಿಗ್ರಹ ಮತ್ತು ಕೋಶ—

ಅಲಂ ಅಲಂ— ಅನುವಾದೇನ ಅಲಂ ಅಲಂ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸಂಭ್ರಮದಲ್ಲಿ ದ್ವಿರುಕ್ತಿ. ಅಲಂ = ಸಾಕು, 'ಅಲಂ ಭೂಷಣಪರ್ಯಾಪ್ತಿ ಶಕ್ತಿವಾರಣವಾಚಕಂ' ಅಮರ. ಇಲ್ಲಿ "ಗಮ್ಯಮಾನಾಃ ಕ್ರಿಯಾಕಾರಕ ವಿಭಕ್ತಿ ಪ್ರಯೋಜಿಣಿ" ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಅನುವಾದೇನ ಸಾಧ್ಯಂ ನಾಸ್ತಿ ಅನುವಾದದಿಂದ ಆಗ ಸಾಧಿಸಬೇಕಾದ್ದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಅಧ್ಯಾಹೃತವಾದ ಸಾಧನ ಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಕುರಿತು ಅನುವಾದವು ಕರಣವಾದುದರಿಂದ ತೃತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿಯು ಬಂದಿದೆ.

ಶ್ರುತಪರಿಚಯಸತ್ಯಾನ್— ಶ್ರುತಸ್ಯ ಪರಿಚಯಃ ಶ್ರುತ ಪರಿಚಯಃ, ಶ್ರುತಪರಿಚಯೇ ಸತ್ಯಾಃ ಶ್ರುತಪರಿಚಯ ಸತ್ಯಾಃ, ತಾನ್ |

ಶ್ರಾವಕಾಗ್ನ್ಯಃ— ಶ್ರಾವಕೇಷು ಅಗ್ನ್ಯಃ ಶ್ರಾವಕಾಗ್ನ್ಯಃ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಅನುವಾದೇನ ಅಲಂ ಅಲಂ, ತ್ವಂ ಪಶ್ಯತ್ ಅನುವಾಚಯೇ, ಅಥನಾ ಮನನೇನ ನ ಭೂಯತೇ, ದ್ರಾಕ್ ಅವಜ್ಞತಾಂ, ಇತಿ ಶ್ರುತಪರಿಚಯಸತ್ಯಾಃ ಶ್ರಾವಕಾಃ ಶ್ರಾವಕಾಗ್ನ್ಯೋಣ ಆಹೂಯಂತ |

ವ್ಯಾಕರಣ ವಿಶೇಷ— ಈ ಶ್ಲೋಕದ ಭಲಾರಿ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಸಹಸ್ರಶ್ಲೋಕಃ! ಸಹಸ್ರಶ್ಲೋಕೈಶ್ಚ ಎಂಬ ಗೆಳೆಯನೇ! ಎಂದು ಸಂಚೋಧನೆ ಮಾಡಿ ಆಚಾರ್ಯರ ಶಿಷ್ಯ ಶ್ರೇಷ್ಠನು ತನ್ನ ಸಹಪಾಠಿಯನ್ನು ಕರೆದನು ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಸಹಸ್ರಶ್ಲೋಕಃ ಎಂಬ ಪದವು ಮೂಲದಲ್ಲಿಲ್ಲ.

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅನುವಾಚ್ಯೇತ - ಅನು+ವಾಚ್ಯೇತ ವಾಚ್ಯೇಯಾತಾಂ ವಾಚ್ಯೇರನ್, ವಾಚ್ಯೇಥಾಃ ವಾಚ್ಯೇಯಾಥಾಂ ವಾಚ್ಯೇದ್ವಂ, ವಾಚ್ಯೇಯ ವಾಚ್ಯೇವಹಿ ವಾಚ್ಯೇಮಹಿಃ | ಅನು ಉಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕ ವಚ ಪರಿಭಾಷಣೇ ಅಥವಾ (ಬ್ರೂಷ್ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ) ವಿಧಿರಿಜ್ ಣಿಜಂತ ಆತ್ಮನೇ ಪದ.

ಆವ್ರಜ - ಆ+ವ್ರಜ, ವ್ರಜತು-ವ್ರಜತಾತ್ ವ್ರಜತಾಂ ವ್ರಜಂತು ಇತ್ಯಾದಿ. ಆಜ್ ಉಪಸರ್ಗ ವ್ರಜಗತೌ ಪರಸ್ಕೈಪದೀ, ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನ,

ಆಹ್ವಯತ್ - ಅಹ್ವಯತ್ ಅಹ್ವಯತಾಂ ಅಹ್ವಯನ್, ಅಹ್ವಯಃ ಅಹ್ವಯತಂ ಅಹ್ವಯತ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ವೇಜ್ ಸ್ಪರ್ಧಾಯಾಂ ಶಬ್ದೇಚಿ, ಉಭಯಪದೀ, ಪ್ರಕೃತೇ ಪರಸ್ಕೈಪದೀ ಅನದ್ವಿತನಭೂತೇ ಲಜ್ |

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆಚಾರ್ಯರ ಪ್ರವಚನವನ್ನು ಕೇಳಿದಾಗ ಜನರಿಗೆ ಆದ ಆನಂದವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಅಧಿಕಧಿಷಣಮೇನಂ ವ್ಯಾಖ್ಯಯಾ ಶೋಭಮಾನಂ

ಹರಿಮಿವ ಕವಿವರ್ಯಂ ಸತ್ಯವತ್ಯಾಸ್ತನೂಜಮ್ |

ಸತತಮನಿಮಿಷಂ ಸಂದೃಶ್ಯ ಸಾನಂದಚಿತ್ತಾಃ

ಸಮಯಮಪಿ ಗತಂ ಸಂವಿದ್ರತೇ ನ ಸ್ಮ ಲೋಕಾಃ || 45 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅಧಿಕಧಿಷಣಂ, ಏನಂ, ವ್ಯಾಖ್ಯಯಾ, ಶೋಭಮಾನಂ, ಹರಿಂ, ಇವ, ಕವಿವರ್ಯಂ, ಸತ್ಯವತ್ಯಾಃ, ತನೂಜಂ, ಸತತಂ, ಅನಿಮಿಷಂ, ಸಂದೃಶ್ಯ, ಸಾನಂದಚಿತ್ತಾಃ, ಸಮಯಂ, ಅಪಿ, ಗತಂ, ಸಂವಿದ್ರತೇ, ನ, ಸ್ಮ, ಲೋಕಾಃ |

ಅನ್ವಯ— ಲೋಕಾಃ, ವ್ಯಾಖ್ಯಯಾ, ಶೋಭಮಾನಂ, ಕವಿವರ್ಯಂ, ಸತ್ಯವತ್ಯಾಃ, ತನೂಜಂ, ಹರಿಂ, ಇವ, ಏನಂ, ಅಧಿಕಧಿಷಣಂ, ಸತತಂ, ಅನಿಮಿಷಂ, ಸಂದೃಶ್ಯ, ಸಾನಂದಚಿತ್ತಾಃ, ಸಂತಃ, ಗತಂ, ಸಮಯಮಪಿ, ನ, ಸಂವಿದ್ರತೇ, ಸ್ಮ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಲೋಕಾಃ = ಜನರು,

ವ್ಯಾಖ್ಯಯಾ = ಪ್ರವಚನದಿಂದ,

ಶೋಭಮಾನಂ = ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವ,

ಕವಿವರ್ಯಂ = ಜ್ಞಾನಿಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ,

ಸತ್ಯವತ್ಯಾಃ = ಸತ್ಯವತೀದೇವಿಯ,

ತನೂಜಂ = ಮಗನಾದ,

ಹರಿಂ ಇವ = ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರಂತಿರುವ,

ಏನಂ = ಇಂತಹ,

ಅಧಿಕಧಿಷಣಂ = ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರನ್ನು,

ಸತತಂ = ನಿರಂತರವಾಗಿ,

ಅನಿಮಿಷಂ = ರೆಪ್ಪೆಮುಚ್ಚದೆ,

ಸಂದೃಶ್ಯ = ನೋಡಿ,

ಸಾನಂದಚಿತ್ತಾಃ = ಸಂತುಷ್ಟವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವರಾಗಿ,

ಗತಂ = ಕಳೆದುಹೋದ,

ಸಮಯಂ ಅಪಿ = ಕಾಲವನ್ನೂ ಕೂಡ,

ನ ಸಂವಿದ್ರತೇ = ತಿಳಿಯಲಿಲ್ಲ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಸತ್ಯವತೀ ದೇವಿಯ ಮಗನಾಗಿ ಅವತರಿಸಿದ ಜ್ಞಾನಿಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರು ಪ್ರವಚನ ಮಾಡುವಾಗ ಹೇಗೆ ಶೋಭಿಸುತ್ತಿದ್ದರೋ ಅದರಂತೆ ಪ್ರವಚನ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಜ್ಞಾನಿಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಆಚಾರ್ಯರು ಶೋಭಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಅಲ್ಲಿ ಸೇರಿದ ಜನರು ರೆಪ್ಪೆ ಮುಚ್ಚದೆ ಎಡೆಬಿಡದೆ ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ನೋಡಿ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ತುಂಬಾ ಸಂತೋಷಪಟ್ಟರು. ಅವರಿಗೆ ಅಲ್ಲಿ ಸಮಯ ಕಳೆದುದು ಗೊತ್ತಾಗಲೇ ಇಲ್ಲ. ಆಚಾರ್ಯರ ಪ್ರವಚನ ಮಾಧುರ್ಯ ಆಚಾರ್ಯರ ದೇಹಸೌಂದರ್ಯ ಇವರಡೂ ಕೇಳುವವರ ಮತ್ತು ನೋಡುವವರ ಕಿವಿ ಕಣ್ಣುಗಳನ್ನು ಮನಸ್ಸನ್ನು ಸೆಳೆದು ಬಿಟ್ಟಿತು ಎಂದು ಭಾವ.

ವಿಗ್ರಹ ಮತ್ತು ಕೋಶ—

ಅಧಿಕಧಿಷಣಾ— ಅಧಿಕಾ ಧಿಷಣಾ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಅಧಿಕಧಿಷಣಃ ತಂ | ಅಧಿಕಧಿಷಣಃ = ಪೂರ್ಣವಾದ ಬುದ್ಧಿ ಯುಳ್ಳ (ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು) ಧಿಷಣಾ = ಪ್ರಜ್ಞೆ, ಸರಿಯಾದ ತಿಳುವಳಿಕೆ, 'ಬುದ್ಧಿಮರ್ಣೀಷಾ ಧಿಷಣಾ ಧೀಃ ಪ್ರಜ್ಞಾ ಶೇಮುಷೀ ಮತಿಃ' ಅಮರ.

ಕವಿವರ್ಯಾ— ಕವಿಷು ವರ್ಯಾಃ ಕವಿವರ್ಯಾಃ ತಂ |

ತನೂಜಃ— ತನ್ಮಾಃ ಜಾಯತೇ ಇತಿ ತನೂಜಃ ತಂ |

ಅನಿಮಿಷಂ— ನ ವಿದ್ಯತೇ ನಿಮೇಷಃ ಯಸ್ಮಿನ್ ಕರ್ಮಣಿ ತದ್ಭವಾ ಭವತಿ ತಥಾ ಅನಿಮಿಷಂ | ಕ್ರಿಯಾ ವಿಶೇಷಣ ಬಹುವ್ರೀಹಿ.

ಸಾನಂದಚಿತ್ತಾಃ— ಆನಂದೇನ ಸಹ ವರ್ತತೇ ಇತಿ ಸಾನಂದಂ, ಸಾನಂದಂ ಚಿತ್ತಂ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಸಾನಂದಚಿತ್ತಾಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಸಂವಿದ್ರತೇ - ಸಂ+ವಿದ್ರತೇ, (ವಿದತೇ), ಸಂವಿತ್ತೇ ಸಂವಿದಾತೇ ಸಂವಿದ್ರತೇ (ಸಂವಿದತೇ), ಸಂವಿತ್ಸೇ ಸಂವಿದಾಥೇ ಸಂವಿದ್ಧೇ, ಸಂವಿದೇ ಸಂವಿದ್ವತೇ ಸಂವಿದ್ವಹೇ | ವಿದ ಜ್ಞಾನೇ, ಸಕರ್ಮಕ ಸೇಟ್ ಪರಸ್ಯಪದೀ, ಸಂ ಉಪಸರ್ಗ ಬಂದಾಗ ಸಮೋ ಗಮ್ಯ ಸ್ಥಿತಿ... (1-3-29) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ವಿದಿಪ್ರಚಿಷ್ಟರತೀನಾಂ ಉಪಸಂಖ್ಯಾನಂ (ವಾ 918) ಎಂಬ ವಾರ್ತಿಕದಿಂದ ಆತ್ಮನೇಪದ. ಇಲ್ಲಿ ವಿದಿ ಎಂದರೆ ಅದಾದಿಗಣದ ಲುಗ್‌ವಿಕರಣದ, ವಿದಜ್ಞಾನೇ ಎಂಬ ಧಾತುವನ್ನೇ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. 'ಸಂ' ಉಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕವಾದ ಈ ಧಾತುವಿನ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಬಹುವಚನ ದಲ್ಲಿ ವೇತ್ತೇರ್ವಿಭಾಷಾ (7-1-7) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಂವಿದ್+ಅತೇ ಎಂದಿರುವಾಗ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ರುಟ್ ಆಗಮವು ವಿಕಲ್ಪದಿಂದ ಬಂದು ಸಂವಿದ್ರತೇ ಎಂಬ ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ರುಟ್ ಬಾರದೇ ಇದ್ದಾಗ ಸಂವಿದತೇ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಭಾವಪ್ರಕಾಶಿಕಾದಲ್ಲಿ ಹೀಗೆಯೇ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಸಂವಿದತೇ ಎಂಬ ಪಾಠದಲ್ಲಿ ವಿದ ವಿಚಾರಣೇ ಎಂಬ ರುಧಾದಿ ಧಾತು ವನ್ನು (1450) ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಆದರೆ ಆಗ ಭಾವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕ್ಕೆ ವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಸಮಯವನ್ನು ವಿಚಾರ ಮಾಡಲಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಬೇರೆ ಅರ್ಥವೂ ಆಗುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಸಂವಿದತೇ ಎಂಬ ಪಾಠವು ಸರಿಯಲ್ಲವೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ 'ಲಟ್‌ಸ್ಮೇ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವರ್ತಮಾನ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಭೂತಕಾಲದ ಅರ್ಥ ಬಂದಿದೆ.

ಪ್ರಯೋಗ— ಲೋಕೈಃ (ಜನರಿಂದ) ವ್ಯಾಖ್ಯೆಯಾ ಶೋಭಮಾನಂ ಕವಿವರ್ಯಾಂ ಸತ್ಯವತ್ಯಾಃ ತನೂಜಂ ಹರಿಂ ಇವ ವಿನಂ ಅಧಿಕಧಿಷಣಾಂ ಸತತಂ ಅನಿಮಿಷಂ ಸಂದೃಶ್ಯ ಸಾನಂದಚಿತ್ತೈಃ ಗತಃ ಸಮಯಃ ಅಪಿ ನ ವಿದ್ಯತೇನ್ನ (ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ) |

★ ★ ★

ಅಪತಾರಿಕಾ— ಮಹಾಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ವರ್ಣಸಬೇಕಾದ ಸೂರ್ಯಾಸ್ತಮಯವನ್ನು ಈಗ ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಉದಯಮಿತಿ ಇವಾಸ್ತಂ ಯಂಶ್ಚ ಭಾನುರ್ಬಭಾಸೇ

ಸುಭ್ರಮಕಲುಷರೂಪೋ ದರ್ಶನೀಯೋಽನುರಾಗೀ |

ಶುಚಿ ಹರಿಪದಮಾಪತ್ನಂಪದೋರಾಶ್ರಿತಾನಾಂ

ನ ಹಿ ಭವತಿ ವಿಶೇಷಃ ಸ್ವಪ್ರಕಾಶೋನ್ನತಾನಾಮ್ || 46 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಉದಯಂ, ಇತಃ, ಇವ, ಅಸ್ತಂ, ಯನ್, ಚ, ಭಾನುಃ, ಬಭಾಸೇ, ಸುಭ್ರಂ, ಅಕಲುಷರೂಪಃ, ದರ್ಶನೀಯಃ, ಅನುರಾಗೀ, ಶುಚಿ, ಹರಿಪದಂ, ಅಪತ್ನಂಪದೋಃ, ಅಶ್ರಿತಾನಾಂ, ನ, ಹಿ, ಭವತಿ, ವಿಶೇಷಃ, ಸ್ವಪ್ರಕಾಶೋನ್ನತಾನಾಂ |

ಅನ್ವಯ— ಅಕಲುಷದೂಪಃ, ದರ್ಶನೀಯಃ, ಅನುರಾಗೀ, ಭಾನುಃ, ಅಸ್ತಂ, ಯನ್, ಚ, ಉದಯಂ, ಇತಃ, ಇವ, ಸ್ತುಟಂ, ಬಭಾಸೇ, ಶುಚಿ, ಹರಿಪದಂ, ಅಶ್ರಿತಾನಾಂ, ಸ್ವಪ್ರಕಾಶೋನ್ನತಾನಾಂ, ಅಪತ್ಸಂಪದೋಃ, ವಿಶೇಷಃ, ನ, ಭವತಿ, ಹಿ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಕಲುಷದೂಪಃ = ನಿರ್ಮಲವಾದ ಆಕೃತಿಯುಳ್ಳ,
 ದರ್ಶನೀಯಃ = ನೋಡಲು ಯೋಗ್ಯನಾದ,
 ಅನುರಾಗೀ = (ಸಾಯಂಕಾಲದ)ಕಂಪುಬಣ್ಣವುಳ್ಳ, (ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳ),
 ಭಾನುಃ = ಸೂರ್ಯನು,
 ಅಸ್ತಂ ಯನ್ ಚ = ಅಸ್ತವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಿರುವಾಗಲೂ,
 ಉದಯಂ ಇತಃ ಇವ = ಉದಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದವನಂತೆ,
 ಸ್ತುಟಂ = ಚೆನ್ನಾಗಿ,
 ಬಭಾಸೇ = ಪ್ರಕಾಶಿಸಿದನು.
 ಶುಚಿ = ನಿರ್ಮಲವಾದ (ಪವಿತ್ರವಾದ),
 ಹರಿಪದಂ = ವಿಷ್ಣುವಿನ ಪಾದವನ್ನು (ಆಕಾಶವನ್ನು),
 ಅಶ್ರಿತಾನಾಂ = ಆಶ್ರಯಿಸಿರುವ,
 ಸ್ವಪ್ರಕಾಶೋನ್ನತಾನಾಂ = ಸ್ವರೂಪವಾದ ತಮ್ಮ ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ಉತ್ಕೃಷ್ಟರಾದವರಿಗೆ,
 ಅಪತ್ಸಂಪದೋಃ = ವಿಪತ್ತಿನಲ್ಲಿಯೂ, ಸಂಪತ್ತಿನಲ್ಲಿಯೂ,
 ವಿಶೇಷಃ = ವ್ಯತ್ಯಾಸವು,
 ನ ಭವತಿ ಹಿ = ಉಂಟಾಗುವುದಿಲ್ಲವಷ್ಟೇ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಯಥಾ ಅಕಲುಷದೂಪಃ = ಪ್ರಸನ್ನಸ್ವರೂಪಃ, ಅನುರಾಗೀ = ಸ್ವಕೀಯೇಷು ಸ್ನೇಹವಾನ್ ಕರ್ತೃತ್ವ ಪುರುಷಃ, ಅಸ್ತಂ = ಅದರ್ಶನಂ ವಿಪದಂ, ಯಂಶ್ಚ = ಪ್ರಾಪ್ತವನ್ನಪಿ ಸಂಪದಂ ಇತಃ ಇವ = ಪ್ರಾಪ್ತಃ ಇವ ಶೋಭತೇ, ನ ತು ತತ್ ಸಂಕೋಚವಿಕಾಸೌ ದರ್ಶಯತಿ, ತದ್ವತ್ ಸೂರ್ಯಃ ಉದಯಾಸ್ತಮಯಯೋಃ ಏಕಪ್ರಕಾರ ಏವ ಸನ್ ಶುಶುಭೇ. ಯಥಾ ಶ್ರೀಹರಿಚರಣಂ ಅಶ್ರಿತಾನಾಂ ಸತಾಂ ಅಪತ್ಸಂಪದೋಃ ವಿಶೇಷಾಭಾವಃ ತಥಾ ವಿಷ್ಣುಪದಂ ಆಕಾಶಂ ಅಶ್ರಿತಸ್ಯ ಪ್ರಕಾಶೋನ್ನತಸ್ಯ ಭಾನೋರಪಿ ಉದಯಾಸ್ತಮಯಯೋಃ ವಿಶೇಷಾಭಾವಃ ಇತಿ ಭಾವಃ ।

ನಿರ್ಮಲ ಸ್ವರೂಪನಾದ ಸೂರ್ಯನು ಪ್ರಾತಃಕಾಲ ಸಾಯಂಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ನೋಡುವುದಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಆಗ ಸಂಜೆಯ ಕಂಪು ಬಣ್ಣದಿಂದ ಅವನು ಮನೋಹರನೂ ಆಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಸೂರ್ಯನು ಸಾಯಂಕಾಲ ಕಣ್ಮರೆಯಾಗುತ್ತಿದ್ದರೂ ಉದಯಿಸುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಾ ನೋಡಲು ಮನೋಹರನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಅವನಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಾಸವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ನಿರ್ಮಲ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವನೂ, ತನ್ನವರಲ್ಲಿ ಸ್ನೇಹವುಳ್ಳವನೂ ಆದ ಮಹಾ ಪುರುಷನೊಬ್ಬನು ವಿಪತ್ತನ್ನು ಹೊಂದಿದಾಗಲೂ ಕೂಡ ಸಂಪತ್ತಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹೇಗೋ ಹಾಗೆಯೇ ಶೋಭಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅವನಲ್ಲಿ ಸಂಕೋಚ ವಿಕಾಸಗಳು ಕಂಡು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ದುಃಖ ಅನಂದಗಳೆಂಬ ವಿಕಾರಗಳು ಕಂಡುಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಇದು ಯುಕ್ತವೇ ಆಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ನಿರ್ಮಲವಾದ ಹರಿಪದವನ್ನು (ಪರಮಾತ್ಮನ ಪಾದವನ್ನು) ಆಶ್ರಯಿಸಿ ತಮ್ಮ ಸ್ವತವಾದ ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಸಜ್ಜನರಿಗೆ ಆಪತ್ತಿನಲ್ಲಿಯೂ, ಸಂಪತ್ತಿನಲ್ಲಿಯೂ ದುಃಖ, ಅನಂದಗಳೆಂಬ ವಿಕಾರಗಳು ಉಂಟಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ದೇವರನ್ನು ನಂಬಿದವರು ಆಪತ್ತಿನಲ್ಲಿಯೂ, ಸಂಪತ್ತಿನಲ್ಲಿಯೂ ದುಃಖಸುಖಗಳಿಗೆ ಒಳಗಾಗದೆ ಒಂದೇ ರೀತಿಯಿಂದ

ಇರುತ್ತಾರೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಹರಿಪದ-ವಿಷ್ಣುಪದ ಅಂದರೆ ಆಕಾಶವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿರುವ ತನ್ನ ಸ್ವತಃ ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾಗಿ ಬೆಳಗುತ್ತಿರುವ ಸೂರ್ಯನು ಸಾಯಂಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಉದಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ ಕಂಗೊಳಿಸಿದನು.

ಉದಯೇ ಸವಿತಾ ರಕ್ತಃ ರಕ್ತಶ್ಚಾಮಯೇ ತಥಾ |

ಸಂಪತ್ತಿ ಚ ವಿಪತ್ತಿ ಚ ಮಹತಾಮೇಕರೂಪತಾ ||

ಎಂಬ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಸುಭಾಷಿತವು ಇದರಿಂದ ನೆನಪಿಗೆ ಬರುತ್ತದೆ. (ಇಲ್ಲಿ ಅರ್ಥಾಂತರನ್ಯಾಸಾಲಂಕಾರ)

ವಿಗ್ರಹ ಮತ್ತು ಕೋಶ—

ಅಕಲುಷರೂಪಃ— ನ ಕಲುಷಂ ಅಕಲುಷಂ, ಅಕಲುಷಂ ರೂಪಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಅಕಲುಷರೂಪಃ |

ಕಲುಷ = ಮಲಿನವಾದ, 'ಕಲುಷೋಽನಚ್ಛಿ ಅವಿಲಃ' ಅಮರ |

ದರ್ಶನೀಯಃ— ದ್ರಷ್ಟುಂ ಯೋಗ್ಯ ದರ್ಶನೀಯಃ |

ಅನುರಾಗಿ — ಅನುಗತಃ ರಾಗಃ ಅನುರಾಗಃ, ಅನುರಾಗಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತೀತಿ ಅನುರಾಗಿ |

ಹರಿಪದಂ— ಹರೇಃ ಪದಂ ಹರಿಪದಂ |

ಆಪತ್ಸಂಪದೌ— ಆಪಚ್ಛಿ ಸಂಪಚ್ಛಿ ಆಪತ್ಸಂಪದೌ, ತಯೋಃ ಆಪತ್ಸಂಪದೋಃ |

ಸ್ವಪ್ರಕಾಶೋನ್ನತಾನಾಂ— ಸ್ವಶ್ಚಾಸೌ ಪ್ರಕಾಶಶ್ಚ ಸ್ವಪ್ರಕಾಶಃ, ಸ್ವಪ್ರಕಾಶೇನ ಉನ್ನತಾಃ ಸ್ವಪ್ರಕಾಶೋನ್ನತಾಃ ತೇಷಾಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಬಭಾಸೇ - ಬಭಾಸೇ ಬಭಾಸಾತೇ ಬಭಾಸಿರೇ, ಬಭಾಸಿಷೇ ಬಭಾಸಾರ್ಥೇ ಬಭಾಸಿದ್ಧೇ, ಬಭಾಸೇ ಬಭಾಸಿವಹೇ ಬಭಾಸಿಮಹೇ | ಭಾಸ್ಯದೀಪ್ತೌ ಅಕರ್ಮಕ ಸೇಟ್ ಆತ್ಮನೇಪದೀ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ವಿಕವಚನ.

ಭವತಿ- ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ ಲಟ್ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಅಕಲುಷರೂಪೇಣ ದರ್ಶನೀಯೇನ ಅನುರಾಗಿಣಾ ಭಾನುನಾ ಅಸ್ತಂ ಯಥಾ ಚ ಉದಯಂ ಇತೇನ ಇವ ಸ್ಫುಟಂ ಬಭಾಸೇ (ಭಾವೇ) ಶುಚಿ ಹರಿಪದಂ ಆಶ್ರಿತಾನಾಂ ಸ್ವಪ್ರಕಾಶೋನ್ನತಾನಾಂ ಆಪತ್ ಸಂಪದೋಃ ವಿಶೇಷೇಣ ನ ಭೂಯತೇ ಹಿ |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಅರ್ಧ ಮುಳುಗುತ್ತಿರುವ ಸಾಯಂಕಾಲದ ಸೂರ್ಯನನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಮರಕತ(ತಕ)ಮಣಿವರ್ಣೇ ಭೂತಧಾತ್ರೀಪುರಂಧ್ರಾಃ

ಲಸತಿ ಜಲಧಿವಾಸಸ್ಯರ್ಥಲೀನಃ ಕ್ಷಣಾರ್ಧಮ್ |

ಅರುಣತರಣಿಬಿಂಬಚ್ಛದ್ಧನಾ ಪದ್ಮರಾಗಃ

ಕಪಿಶಕರಕಲಾಪೋಲ್ಲಾಸ್ಯಭೂತಂ ಪ್ರೇಕ್ಷಣೀಯಃ || 47 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಮರಕತಮಣಿವರ್ಣೇ, ಭೂತಧಾತ್ರೀಪುರಂಧ್ರಾಃ, ಲಸತಿ, ಜಲಧಿವಾಸಸಿ, ಅರ್ಧಲೀನಃ, ಕ್ಷಣಾರ್ಧಮ್, ಅರುಣತರಣಿಬಿಂಬಚ್ಛದ್ಧನಾ, ಪದ್ಮರಾಗಃ, ಕಪಿಶಕರಕಲಾಪೋಲ್ಲಾಸೀ, ಅಭೂತ್, ಪ್ರೇಕ್ಷಣೀಯಃ |

ಅನ್ವಯ— ಭೂತಧಾತ್ರೀಪುರಂಧ್ರಾಃ, ಮರಕತಮಣಿವರ್ಣೇ, ಲಸತಿ, ಜಲಧಿವಾಸಸಿ, ಕ್ಷಣಾರ್ಧಂ, ಅರ್ಧಲೀನಃ, ಅರುಣತರಣಿಬಿಂಬಚ್ಛದ್ಧನಾ, ಕಪಿಶಕರಕಲಾಪೋಲ್ಲಾಸೀ, ಪದ್ಮರಾಗಃ, ಪ್ರೇಕ್ಷಣೀಯಃ, ಅಭೂತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಭೂತಧಾತ್ರೀಪುರಂಧ್ರಾಃ = ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ ತಾಯಿಯಾದ ಭೂದೇವಿಯೆಂಬ ಹೆಂಗಸಿನ,

ಮರಕತಮಣಿವರ್ಣೇ = ಪಟ್ಟಿಮಣಿಯ ಬಣ್ಣವುಳ್ಳ, (ಕಪ್ಪಾದ)

ಲಸತಿ = ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವ,

ಜಲಧಿವಾಸಃ = ಸಮುದ್ರವೆಂಬ ಬಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ (ಸೀರೆಯಲ್ಲಿ),

ಕ್ಷಣಾರ್ಧಂ = ಅರೆಕ್ಷಣ (ಸ್ವಲ್ಪ ಹೊತ್ತು),

ಅರ್ಧಲೀನಃ = ಅರ್ಧ ಭಾಗ ಆಡಗಿದ (ಮರೆಯಾದ),

ಅರುಣತರಣಿಬಿಂಬಚ್ಛದ್ಧಾ = ನಸುಗೆಂಪಾಗಿರುವ ಸೂರ್ಯನ ಮಂಡಲದ ನೆಪದಿಂದ,

ಕಪಿತಕಲಾಪೋಲ್ಲಾಸೀ = ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ (ಕಪ್ಪು ಮಿಶ್ರ ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣದ) ಕಿರಣಗಳ ಸಮೂಹದಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ,

(ಕರ = ಕಿರಣಗಳೆಂಬ, ಕಲಾಪ = ಆಭರಣದಿಂದ),

ಪದ್ಮರಾಗಃ = ಕೆಂಪುರತ್ನವು,

ಪ್ರೇಕ್ಷಣೀಯಃ = ನೋಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾಗಿ,

ಅಭೂತ್ = ಆಯಿತು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಕನ್ಯಾಶ್ರೀತ್ ಯೋಷಿತಃ ನಿತಂಬಲಗ್ನೀಲವಸ್ತ್ರೇ ಅರ್ಧನಿಮಗ್ನಃ ಪದ್ಮರಾಗಃ ಯಥಾ ದರ್ಶನೀಯಃ ಭವತಿ ವಿವಂ ಪ್ರಥಿವ್ಯಾಖ್ಯಯೋಷಿತಃ ಸಮುದ್ರಾಖ್ಯನೀಲವಸನೇ ನಿಮಗ್ನಃ ಲೋಹಿತಸೂರ್ಯಮಂಡಲಾಖ್ಯಪದ್ಮರಾಗಃ ಪ್ರೇಕ್ಷಣೀಯೋಽಭೂತ್ ಇತಿ ಭಾವಃ ||

ಯಾವಳೋ ಒಬ್ಬ ಹೆಂಗಸು ಕಪ್ಪಾದ ಸೀರೆಯನ್ನುಟ್ಟು ಸೊಂಟದಲ್ಲಿ ಪದ್ಮರಾಗಮಣಿಯ ಆಭರಣವನ್ನು ಧರಿಸಿದ್ದಳು. ಆ ಮಣಿಯು ಕಪ್ಪು ಸೀರೆಯಲ್ಲಿ ಅರ್ಧ ಮುಚ್ಚಿ ಹೋಗಿದ್ದಾಗ ತನ್ನ ಅರ್ಧಭಾಗದ ಕಿರಣಗಳನ್ನು ಮೇಲ್ಮುಖವಾಗಿ ಹೊರ ಹೊಮ್ಮಿಸುತ್ತಾ ಸುಂದರವಾಗಿ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿತ್ತು. ಪ್ರಕೃತ ಸಾಯಂಕಾಲ ಸೂರ್ಯಾಸ್ತಮಯವಾಗುತ್ತಿದೆ. ಸೂರ್ಯನು ಕೆಂಪಾಗಿ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ತನ್ನ ಕಪ್ಪುಕೆಂಪುಮಿಶ್ರವಾದ ಕಿರಣಗಳನ್ನು ಮೇಲ್ಮುಖವಾಗಿ ಹೊಮ್ಮಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಅವನು ಆಗ ಹೆಂಗಸಿನ ಕರಿ ಸೀರೆಯಲ್ಲಿ ಅರ್ಧಮುಚ್ಚಿದ್ದ ಪದ್ಮರಾಗ ಮಣಿಯಂತೆ ಸುಂದರನಾಗಿ ಕಂಡನು ಎಂದರೆ ಸೂರ್ಯನು ಮುಳುಗುತ್ತಾ ಇದ್ದನು ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ. ಇಲ್ಲಿ 'ಜಲಧಿರೇವ ವಾಸಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ರೂಪಕವೂ, 'ಅರುಣತರಣಿಬಿಂಬಚ್ಛದ್ಧಾ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಕೃತವಾಪಹ್ನುತಿಯೂ. 'ಪದ್ಮರಾಗಃ ಪ್ರೇಕ್ಷಣೀಯಃ ಅಭೂತ್' ಎಂಬಲ್ಲಿ ರೂಪಕಾಪಹ್ನುತಿಗಳಿಂದ ಉಜ್ಜೇವಿತವಾದ ಅತಿ-ಶಯೋಕ್ತಿ ಅಲಂಕಾರವೂ ಇದೆ.

ವಿಗ್ರಹ ಮತ್ತು ಕೋಶ—

ಮರಕತಮಣಿವರ್ಣೇ— ಮರಕತಂ ಇತಿ ಮಣಿಃ ಮರಕತಮಣಿಃ, ಮರಕತಮಣೀಃ ವರ್ಣಃ ಇವ ವರ್ಣಃ ಯಸ್ಯ ತತ್ ಮರಕತಮಣಿವರ್ಣಂ ತಸ್ಮಿನ್ | ಮರಕತಂ = (ಗರುಡ) ಪಚ್ಚಿಮಣಿ, 'ಗಾರುತ್ಮತಂ ಮರಕತಂ ಅಶ್ವಕಭೋಃ ಹರಿನ್ನಣಿಃ' ಆಮರ, ಮರಕತ ಎಂಬ ಶಬ್ದವೂ ಇದೆ |

ಭೂತಧಾತ್ರೀಪುರಂದ್ರಾ— ಭೂತಧಾತ್ರೀ ಎವ ಪುರಂದ್ರೀ ಭೂತಧಾತ್ರೀಪುರಂದ್ರೀ ತಸ್ಯಾಃ | ಭೂಮಿ, 'ಭೂತಧಾತ್ರೀ ರತ್ನಗರ್ಭಾ ವಿಪುಲಾ ಸಾಗರಾಂಬರಾ' ಆಮರ, ಪುರಂದ್ರೀ = ಗಂಡ ಮತ್ತು ಮಕ್ಕಳುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು, 'ಸ್ಯಾತ್ಪು ಕುಟುಂಬಿನೀ ಪುರಂದ್ರೀ' ಆಮರ, 'ರಮಾ ವಾಮಾ ವಾಮನೇತ್ರಾ ಪುರಂದ್ರೀ' ಹಲ |

ಜಲಧಿವಾಸಃ— ಜಲಧಿರೇವ ವಾಸಃ ಜಲಧಿವಾಸಃ ತಸ್ಮಿನ್ |

ಅರ್ಧಲೀನಃ— ಅರ್ಧಂ ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥಾ ಲೀನಃ ಅರ್ಧಲೀನಃ |

ಕ್ಷಣಾರ್ಧಂ— ಕ್ಷಣಸ್ಯ ಅರ್ಧಂ ಕ್ಷಣಾರ್ಧಂ ।

ಅರುಣತರಣಿಬಿಂಬಚ್ಛದ್ಧನಾ— ಅರುಣಶ್ಚಾಸೌ ತರಣಿಶ್ಚ ಅರುಣತರಣಿಃ, ಅರುಣತರಣಿಃ ಬಿಂಬಂ
ಅರುಣತರಣಿಬಿಂಬಂ, ಅರುಣತರಣಿಬಿಂಬಂ ಏವ ಥದ್ವ್ಯ ಅರುಣತರಣಿಬಿಂಬಚ್ಛದ್ಧ ತೇನ ।

ಕಪಿಶಕರಕಲಾಪೋಲ್ಲಾಸೀ— ಕಪಿಶಾಶ್ಚ ತೇ ಕರಾಶ್ಚ ಕಪಿಶಕರಾಃ, ಕಪಿಶಕರಾಣಾಂ ಕಲಾಪಃ ಕಪಿಶಕರಕಲಾಪಃ,
(ಕಪಿಶಕರಾ ಏವ ಕಲಾಪಃ ಕಪಿಶಕರಕಲಾಪಃ), ಕಪಿಶಕರಕಲಾಪೇನ ಉಲ್ಲಾಸತೀತಿ ಕಪಿಶಕರ-
ಕಲಾಪೋಲ್ಲಾಸೀ ।

ಪ್ರೇಕ್ಷಣೀಯಃ— ಪ್ರೇಕ್ಷಿತುಂ ಯೋಗ್ಯಃ ಪ್ರೇಕ್ಷಣೀಯಃ । ಕಲಾಪ = ಸಮೂಹ, ಅಲಂಕಾರ, 'ಕಲಾಪೋ
ಭೂಷಣೇ ಬರ್ಹೇ ಶೂಣೇರೇ ಸಂಹತಾವ ಲಪಿ' ಅಮರ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಭೂತ್ - ಭೂಸತ್ವಾಯಾಂ ಲುಪ್ ।

ಪ್ರಯೋಗ— ಭೂತಧಾತ್ರೀಪುರಂಧ್ರಾಃ ಮರಕತಮಣಿವರ್ಣೇ ಲಸತಿ ಜಲಧಿವಾಸಸಿ ಕ್ಷಣಾರ್ಧಂ ಅರ್ಧಲೀನೇನ,
ಅರುಣತರಣಿಬಿಂಬಚ್ಛದ್ಧನಾ ಕಪಿಶಕರಕಲಾಪೋಲ್ಲಾಸಿನಾ ಪದ್ಮರಾಗೇಣ ಪ್ರೇಕ್ಷಣೀಯೇನ ಅಭಾವಿ (ಭಾವೇ) ।

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆಚಾರ್ಯರ ಸಾಯಂಕಾಲದ ಜಪಧ್ಯಾನಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಅವನಿವನವನಧ್ರುಗ್‌ವಾಯುಖಾಹಮ್ಹಹತ್ಸು

ಪ್ರಕೃತಿಗುಣಸಮೇತಾವ್ಯಾಕೃತಾಕಾಶ ಏಕಮ್ ।

ತತಮತನುಮನಾಃ ಸೋಽಚಿಂತಯತ್ ಸತ್ಸಮಾಧಾ-

ವಸುರಸುರನರೇಭ್ಯಃ ಸದ್ಗುಣಂ ನಾಥಮನ್ಯಮ್ ॥ 48 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅವನಿವನವನಧ್ರುಗ್‌ವಾಯುಖಾಹಮ್ಹಹತ್ಸು ಪ್ರಕೃತಿಗುಣಸಮೇತಾವ್ಯಾಕೃತಾಕಾಶೇ, ಏಕಂ, ತತಂ,
ಅತನುಮನಾಃ, ಸಃ, ಅಚಿಂತಯತ್, ಸತ್ಸಮಾಧೌ, ಅಸುರಸುರನರೇಭ್ಯಃ, ಸದ್ಗುಣಂ, ನಾಥಂ, ಅನ್ಯಮ್ ।

ಅನ್ವಯ— ಸಃ, ಅತನುಮನಾಃ, ಸತ್ಸಮಾಧೌ, ಅವನಿವನವನಧ್ರುಗ್‌ವಾಯುಖಾಹಮ್ಹಹತ್ಸು, ಪ್ರಕೃತಿಗುಣ-
ಸಮೇತಾವ್ಯಾಕೃತಾಕಾಶೇ, ತತಂ, ಏಕಂ, ಅಸುರಸುರನರೇಭ್ಯಃ, ಅನ್ಯಂ, ಸದ್ಗುಣಂ, ನಾಥಂ, ಅಚಿಂತಯತ್ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸಃ = ಅಂತಹ,

ಅತನುಮನಾಃ = ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು,

ಸತ್ಸಮಾಧೌ = ಒಳ್ಳೆಯ ಧ್ಯಾನಯೋಗ ಕಾಲದಲ್ಲಿ,

ಅವನಿ, ವನ, ವನಧೃಕ್, ವಾಯು, ಖಾ, ಹಮ್ಹಹತ್ಸು = ಭೂಮಿ, ನೀರು, ಅಗ್ನಿ, ಗಾಳಿ, ಆಕಾಶವು, ಅಹಂಕಾರ
ತತ್ತ್ವವು, ಮಹತ್ತತ್ತ್ವವು ಇವುಗಳಲ್ಲಿ,

ಪ್ರಕೃತಿಗುಣಸಮೇತಾವ್ಯಾಕೃತಾಕಾಶೇ = ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯ, ಗುಣಗಳಾದ ಸತ್ತ್ವರಜಸ್ಸು ತಮಸ್ಸುಗಳಿಂದ,
ಕೂಡಿದ, ಅವ್ಯಾಕೃತಾಕಾಶದಲ್ಲಿ,

ತತಂ = ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ,

ವಿಕಂ = ಮುಖ್ಯವಾದ,

ಅಸುರಸುರನರೇಭ್ಯಃ = ದೈತ್ಯರು, ದೇವತೆಗಳು, ಮನುಷ್ಯರು ಇವರುಗಳ ದೇವಿಯಿಂದ,

ಅನ್ಯಂ = ಬೇರೆಯಾಗಿರುವ (ಭಿನ್ನವಾದ).

ಸದ್ಗುಣಂ = ನಿರ್ದೋಷವಾದ, ಜ್ಞಾನನಂದಾದಿಗಳುಳ್ಳ,

ನಾಥಂ = ಸ್ವಾಮಿಯಾದ ನಾರಾಯಣನನ್ನು,

ಅಚಿಂತಯತ್ = ಧ್ಯಾನಿಸಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಸಾಯಂಕಾಲ ಸ್ನಾನವನ್ನು ಮಾಡಿ ಪೂರ್ಣಜ್ಞಾನವುಳ್ಳ ಆ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಮನಸ್ಸನ್ನು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಕೇಂದ್ರೀಕರಿಸಿ ಉತ್ತಮವಾದ ಧ್ಯಾನಯೋಗರೂಪವಾದ ಸಮಾಧಿಯಲ್ಲಿ ನಿರತರಾದರು.

ಭೂಮಿ, ಜಲ, ತೇಜಸ್ಸು, ಆಕಾಶ, ಅಹಂಕಾರತತ್ತ್ವ ಮಹತ್ತತ್ತ್ವ ಈ ಏಳು ಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಸತ್ತ್ವ ರಜಸ್ಸು ತಮಸ್ಸು ಎಂಬ ಮೂರು ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಅವ್ಯಾಕೃತಾಕಾಶ ಎಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳ ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಪರಬ್ರಹ್ಮನಾದ ನಾರಾಯಣನು ವ್ಯಾಪಿಸಿರುತ್ತಾನೆ. ಅವನು ಯಾವ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಅವನಿಗೆ ಸ್ಥಾನ ನಿಮಿತ್ತದಿಂದ ಭೇದವಿಲ್ಲ. ಅವನು ದೈತ್ಯರು ದೇವತೆಗಳು ಮಾನವರು ಇವರೇ ಮೊದಲಾದ ಎಲ್ಲಾ ಜೀತನ ವರ್ಗಕ್ಕಿಂತಲೂ ಅಜೀತನ ವರ್ಗಕ್ಕಿಂತಲೂ ಅತ್ಯಂತ ಭಿನ್ನನು. ಜ್ಞಾನ ಆನಂದ ಮೊದಲಾದ ಎಲ್ಲಾ ಕಲ್ಯಾಣಗುಣಗಳಿಂದ ಪರಿಪೂರ್ಣನು, ಸರ್ವಸ್ವಾಮಿಯು, ಇಂತಹ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಆಚಾರ್ಯರು ಸಮಾಧಿ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಧ್ಯಾನ ಮಾಡಿದರು. ಇದರಿಂದ ಆಚಾರ್ಯರು ಸಾಯಂಕಾಲ ಸ್ನಾನ ಮಾಡಿ ಜಪತರ್ಪಣಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದರೆಂದೂ, ಮನಸ್ಸನ್ನು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ನೆಲೆಗೊಳಿಸಿ ಸಮಸ್ತ ತತ್ತ್ವಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಧ್ಯಾನಿಸಿದರೆಂದೂ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಆಚಾರ್ಯರು ಯೋಗಮಾರ್ಗವನ್ನರಿತ ಮಹಾಯೋಗಿಗಳೆಂದೂ ಇದರಿಂದ ಸೂಚಿತವಾಯಿತು. 'ವನಾಯ ದ್ರುಹ್ಯತಿ ಇತಿ ವನಧ್ರುಕ್' = ಅಗ್ನಿ ತೇಜಸ್ಸು ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಅವನಿವನವನಧ್ರುಗ್ ವಾಯುಖಾಹಂಮಹತ್ಸು— ಅವನಿಶ್ಚ ವನಂ ಚ ವನಧ್ರುಕ್ ಚ ವಾಯುಶ್ಚ ಖಂ ಚ ಮಹತ್ಸು ಅವನಿವನವನಧ್ರುಕ್ ವಾಯುಖಾಹಂಮಹಾಂತಿ ತೇಷು |

ಪ್ರಕೃತಿಗುಣಸಮೇತಾವ್ಯಾಕೃತಾಕಾಶೇ— ಪ್ರಕೃತೇಃ ಗುಣಾಃ ಪ್ರಕೃತಿಗುಣಾಃ, ಪ್ರಕೃತಿಗುಣೈಃ ಸಮೇತಃ ಪ್ರಕೃತಿ-ಗುಣಸಮೇತಃ, ಪ್ರಕೃತಿಗುಣಸಮೇತಶ್ಚಾಸೌ ಅವ್ಯಾಕೃತಾಕಾಶಶ್ಚ ಪ್ರಕೃತಿಗುಣಸಮೇತಾವ್ಯಾಕೃತಾಕಾಶಃ, ತಸ್ಮಿನ್ |

ಅತನುಮನಾ— ನ ತನು ಅತನು, ಅತನು ಮನಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಅತನುಮನಾಃ |

ಸತ್ ಸಮಾಧಿ— ಸಂಶ್ಲಾಸೌ ಸಮಾಧಿಶ್ಚ ಸತ್ ಸಮಾಧಿಃ ತಸ್ಮಿನ್ |

ಅಸುರಸುರನರೇಭ್ಯಃ— ಅಸುರಾಶ್ಚ ಸುರಾಶ್ಚ ನರಾಶ್ಚ ಅಸುರಸುರನರಾಃ ತೇಭ್ಯಃ |

ಸದ್ಗುಣಃ— ಸಂತಃ ಗುಣಾ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸದ್ಗುಣಃ ತಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಚಿಂತಯತ್ - ಅಚಿಂತಯತ್ ಅಚಿಂತಯತಾಂ ಅಚಿಂತಯನ್, ಅಚಿಂತಯಃ ಅಚಿಂತಯತಂ ಅಚಿಂತಯತ, ಅಚಿಂತಯಂ ಅಚಿಂತಯಾವ ಅಚಿಂತಯಾಮು | ಚಿತಿ (ಚಿಂತ) ಸ್ವತ್ವಾಂ ಸಕಃ ಸೇಚ್. ಉಭ. to think to consider ಅಲೋಚಿಸು ಅನದೃತನಭೂತೇ ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ವಿಕವಚನಂ |

ಕೋಶ— ಅವನಿವನವನಧ್ರುಗ್ ವಾಯುಖಾಹಂಮಹತ್ಸು, ವನ = ನೀರು, 'ಜೀವನಂ ಭುವನಂ ವನಂ' ಅಮರ, 'ವನಂ ಕಾನನನೀರಯೋಃ' ವಿಶ್ವ ಖಂ = ಆಕಾಶ, 'ನಭೋಽಂತರಕ್ಷಂ ಗಗನಂ ಅನಂತಂ ಸುರವರ್ತೃಖಂ' ಅಮರ,

ಖಂ = ಆಕಾಶ, 'ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಂ ಏಕಾಕ್ಷರ' ರತ್ನಮಾಲಾ, ಇಲ್ಲಿ ವಾಯುಪದದಿಂದ ಭೂತವಾಯುವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.
ಪ್ರಕೃತಿ = ಜಡಪ್ರಕೃತಿ, ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ ಸೂಕ್ಷ್ಮತತ್ತ್ವ 'ಪ್ರಕೃತಿಃ ಪಂಚಭೂತೇಷು ಸ್ವಭಾವೇ ಮೂಲಕಾರಣೇ' ವಿಶ್ವ |

ಪ್ರಯೋಗ— ತೇನ ಆತನುಮನಸಾ ಸತ್ ಸಮಾಧೌ ಅವನಿವನವನಧ್ವಗ್ವಾಯುಖಾಹಂಮಹತ್ಸು ಪ್ರಕೃತಿಗುಣ ಸಮೇತಾವ್ಯಾಕೃತಾಕಾಶೇ ತತಃ ಏಕಃ ಅಸುರಸುರನರೇಭ್ಯಃ ಅನ್ಯಃ ಸದ್ಗುಣಃ ನಾಥಃ ಆಚಿಂತ್ಯತ (ಅಧ್ಯಾಯತ) ಧ್ಯಾನಿಸಲ್ಪಟ್ಟನು ಕರ್ಮಣಃ |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಸಾಯಂಕಾಲದ ಸಂಧ್ಯಾವಂದನೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದರು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ವೈದಧತ ಪರಿದೃಷ್ಟಜ್ಯೋತಿಷಃ ಸಾಧು ಸಾಂಧ್ಯಂ

ನಿಯಮಮವನಿದೇವಾಃ ಜ್ಯೋತಿಷೋಽಪ್ಯಾವಲೋಕಾತ್ |

ವಿಹಿತಮನುಸರಂತೋ ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರವೀಣಾಃ

ಸವಿತರಿ ಸವಿತಾರಂ ಚಿಂತಯಂತಸ್ತ್ರಿಯೋಕ್ತಾಃ || 49 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ವೈದಧತ, ಪರಿದೃಷ್ಟಜ್ಯೋತಿಷಃ, ಸಾಧು, ಸಾಂಧ್ಯಂ, ನಿಯಮಂ, ಅವನಿದೇವಾಃ, ಜ್ಯೋತಿಷಃ, ಅಪಿ, ಆ, ಅವಲೋಕಾತ್, ವಿಹಿತಂ, ಅನುಸರಂತಃ, ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರವೀಣಾಃ, ಸವಿತರಿ, ಸವಿತಾರಂ, ಚಿಂತಯಂತಃ, ತ್ರಿಯೋಕ್ತಾಃ ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ವಿಹಿತಂ, ಅನುಸರಂತಃ, ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರವೀಣಾಃ, ಸವಿತರಿ, ತ್ರಿಯೋಕ್ತಾಃ, ಸವಿತಾರಂ, ಚಿಂತಯಂತಃ, ಪರಿದೃಷ್ಟಜ್ಯೋತಿಷಃ, ಆ, ಅವಲೋಕಾತ್, ಸಾಂಧ್ಯಂ, ನಿಯಮಂ, ಅಪಿ, ವೈದಧತ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ವಿಹಿತಂ = ಸ್ಮೃತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಆಚಾರವನ್ನು

ಅನುಸರಂತಃ = ಅನುಸರಿಸುತ್ತಿರುವ,

ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರವೀಣಾಃ = ಧರ್ಮವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿಣತರಾದ,

ಸವಿತರಿ = ಸೂರ್ಯನಲ್ಲಿ

ತ್ರಿಯೋಕ್ತಾಃ = ಮೂರುಲೋಕಗಳ,

ಸವಿತಾರಂ = ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತನಾದ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನನ್ನು

ಚಿಂತಯಂತಃ = ಧ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿರುವ,

ಪರಿದೃಷ್ಟಜ್ಯೋತಿಷಃ = ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟ ಸೂರ್ಯಕಿರಣಗಳುಳ್ಳ,

ಅವನಿದೇವಾಃ = ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು,

ಜ್ಯೋತಿಷಃ = ನಕ್ಷತ್ರದ(ಗಳ),

ಆ ಅವಲೋಕಾತ್ = ದರ್ಶನವಾಗುವವರೆಗೂ,

ಸಾಂಧ್ಯಂ = ಸಂಧ್ಯಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ,

ನಿಯಮಂ ಅಪಿ = ಅನುಷ್ಠಾನವನ್ನೂ .

ಸಾಧು = ಚೆನ್ನಾಗಿ,

ವೃದ್ಧತ = ಮಾಡಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಆಚಾರ್ಯರ ಶಿಷ್ಯರಾದ ಅನೇಕ ಗೃಹಸ್ಥ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಸೂರ್ಯಾಸ್ತಮಯ ಕಾಲವು ಸಮೀಪಿಸಿದೊಡನೆ ಶ್ರುತಿಸ್ಮೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ನಿಯಮಗಳನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಸಂಧ್ಯಾವಂದನೆಯನ್ನು ಮಾಡಲಾರಂಭಿಸಿದರು. ಅವರೆಲ್ಲರೂ ಸೂರ್ಯಮಂಡಲಾಭಿಮಾನಿಯಾದ ಸವಿತ್ರನಾಮ ಸೂರ್ಯನಲ್ಲಿ ಸನ್ನಿಹಿತನಾಗಿರುವ ಎಲ್ಲಾ ಲೋಕಗಳನ್ನೂ ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡಿರುವ ಸವಿತ್ರನಾಮಕನಾದ ನಾರಾಯಣನನ್ನು ಧ್ಯಾನಿಸುತ್ತಾ ನಕ್ಷತ್ರಗಳು ಕಾಣಿಸುವವರೆಗೆ ಸಂಧ್ಯಾಕಾಲದ ನಿಯಮವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಗಾಯತ್ರೀ ಜಪವನ್ನು ಭಕ್ತಿಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಲೋಪವಿಲ್ಲದೆ ಮಾಡಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಪರಿದೃಷ್ಟಜ್ಯೋತಿಷಃ— ಪರಿದೃಷ್ಟಾನ್ ಜ್ಯೋತೀಂಷಿ ಯೈಃ ತೇ ಪರಿದೃಷ್ಟಜ್ಯೋತಿಷಃ |

ಸಾಂಧ್ಯಂ— ಸಂಧ್ಯಾಯಾಂ ಭವಃ ಸಾಂಧ್ಯಃ ತಂ |

ಅವನಿದೇವಾಃ— ಅವನ್ಯಾಃ ದೇವಾಃ ಅವನಿದೇವಾಃ |

ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರವೀಣಾಃ— ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರೇ ಪ್ರವೀಣಾಃ ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರವೀಣಾಃ |

ತ್ರಿಲೋಕ್ಯಾಃ— ತ್ರಯಾಕಾಂ ಲೋಕಾಂ ಸಮಾಹಾರಃ ತ್ರಿಲೋಕೇ ತಸ್ಯಾಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ವೃದ್ಧತ - ವಿ+ಅದಧತ, ಅದತ್ತ ಅದಧಾತಾಂ ಅದಧತ, ಅಧತ್ವಾಃ ಅದಧಾಥಾಂ ಅದಧದ್ಧಂ, ಅದಧಿ ಅದಧ್ವಹಿ ಅದಧ್ವಹಿ | ದುಧಾವ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಸಕ. ಅನಿ. ಉಭ. ಅನದ್ಯತನಭೂತೇ ಲಬ್ಧ ಪ್ರಥಮ ಪುರುಷೇ ಬಹುವಚನಂ |

ಪ್ರಯೋಗ— ವಿಹಿತಂ ಅನುಸರಂತಿ ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರವೀಣೈಃ ಸವಿತರಿ ತ್ರಿಲೋಕ್ಯಾಃ ಸವಿತಾರಂ ಚಿಂತಯಂತಿ ಪರಿದೃಷ್ಟ ಜ್ಯೋತಿರ್ಭಿಃ ಅವನಿದೇವೈಃ ಜ್ಯೋತಿಷಃ ಆ ಅವಲೋಕಾತ್ ಸಾಂಧ್ಯಃ ನಿಯಮಃ ಅಪಿ ಸಾಧು ವೃದ್ಧೀಯತ (ಕರ್ಮಣಿ) |

ವ್ಯಾಕರಣವಿಶೇಷ— ಜ್ಯೋತಿಷೋಪ್ಯಾವಲೋಕಾತ್ ಎಂಬ ಪದಗಳಿಗೆ ಸ್ವತಃ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರೇ ಆ ಜ್ಯೋತಿಷಃ ದರ್ಶನಾತ್ ಬೇಕು(ನಕ್ಷತ್ರಗಳು) ಕಾಣಿಸುವವರೆಗೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಬರೆದಿದ್ದಾರೆ. ಪೂರ್ವಾಂ ಸಂಧ್ಯಾಂ ಜಪಂತ್ಯಷ್ಟೇ ಸಾವಿತ್ರೀಮರ್ಕದರ್ಶನಾತ್ | ಉತ್ತರಾಂ ತು ಸಮಾಸೀನಃ ಸಮ್ಯಗ್ಗೃಹ್ಯವಿಭಾವನಾತ್ | ಇತಿ |

'ವಿಹಿತಂ ಅನುಸರಂತಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ವಿಹಿತವೆಂದರೆ ವಿಧಾನ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಪ್ರಾತಸ್ಸಂಧ್ಯೆಯನ್ನು ಅರುಣೋದಯದಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಬೇಕು. ಸೂರ್ಯ ದರ್ಶನವಾಗುವವರೆಗೆ ಗಾಯತ್ರೀ ಜಪವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ ನಿಂತಿರಬೇಕು. ಸಾಯಂಕಾಲದ ಸಂಧ್ಯಾವಂದನೆಯನ್ನು ಕುಳಿತುಕೊಂಡು ಮಾಡಬೇಕು. ನಕ್ಷತ್ರಗಳು ಕಾಣಿಸುವವರೆಗೆ ಸಾಯಂಕಾಲ ಜಪ ಮಾಡುತ್ತಾ ಇರಬೇಕು ಎಂದು ಸ್ಮೃತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ನಿಯಮವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಸಂಧ್ಯಾ ವಂದನೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದರು ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಸಾಯಂಕಾಲ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಗಳು ಮಾಡಿದ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ವಿವಿದುರತಿತರಾಂ ಯೇ ದೇವತಾಃ ಪೋಡತೋಕ್ಯಾಃ

ಹರಹರಿಹಯಪೂರ್ವಾಂತ್ಯಾಃ ಕಲಾಭೇದತೋಽಸ್ಯ |

ಸುಹುತಮತಿತ್ಯುಜಂತೋಽಗ್ನಾ ಹಿತಾಸ್ತೇಽಗ್ನಿಹೋತ್ರಂ

ವೈಧುರುಚಿತಮಪೂರ್ವಂ ಯೇನ ಗಾಯತ್ರಲೋಕಾಃ || 50 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ವಿವಿಧಃ, ಅತಿತರಾಂ, ಯೇ, ದೇವತಾಃ ಪೋಡಶಃ, ಉಕ್ತಾಃ, ಹರಹರಿಹಯಪೂರ್ವಾಂತ್ಯಾಃ, ಕಲಾಭೇದತಃ, ಅಸ್ಯ, ಸುಹುತಂ, ಅತಿಸೃಜಂತಃ, ಅಗ್ನ್ಯಾಹಿತಾಃ, ತೇ, ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಂ, ವ್ಯಧುಃ ಉಚಿತಂ, ಅಪೂರ್ವಂ, ಯೇನ, ಗಾಯತ್ರಲೋಕಃ |

ಅನ್ವಯ— ಯೇ, ಅಗ್ನ್ಯಾಹಿತಾಃ, ಅಸ್ಯ, ಕಲಾಭೇದತಃ, ಉಕ್ತಾಃ, ಹರಹರಿಹಯಪೂರ್ವಾಂತ್ಯಾಃ, ಪೋಡಶಃ, ದೇವತಾಃ, ಅತಿತರಾಂ, ವಿವಿಧಃ, ತೇ, ಸುಹುತಂ, ಅತಿಸೃಜಂತಃ, ಯೇನ, ಗಾಯತ್ರಲೋಕಃ, ಭವತಿ (ತಾದೃಕ್). ಉಚಿತಂ, ಅಪೂರ್ವಂ, ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಂ, ವ್ಯಧುಃ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಯೇ = ಯಾವ

ಅಗ್ನ್ಯಾಹಿತಾಃ = ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಿಗಳು, ಅಗ್ನ್ಯಾಧಾನ ಮಾಡಿ ನೈತ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ (ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮ ಮಾಡುವವರು)

ಅಸ್ಯ = ಈ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರದ,

ಕಲಾಭೇದತಃ = ಅವಾಂತರ ವಿಭಾಗಗಳ ಭೇದದಿಂದ,

ಉಕ್ತಾಃ = ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ,

ಹರ, ಹರಿಹಯ, ಪೂರ್ವಾಂತ್ಯಾಃ = ರುದ್ರದೇವರು, ಹಸುರಾದ ಕುದುರೆಗಳುಳ್ಳ ಇಂದ್ರರು, ಮೊದಲು ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಉಳ್ಳ,

ಪೋಡಶಃ = ಹದಿನಾರು ಮಂದಿ,

ದೇವತಾಃ = ದೇವತೆಗಳನ್ನು,

ಅತಿತರಾಂ = ಒಹಳವಾಗಿ, ಚೆನ್ನಾಗಿ,

ವಿವಿಧಃ = ತಿಳಿದಿದ್ದರೋ,

ತೇ = ಅಂತಹ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಿಗಳು,

ಸುಹುತಂ = ಹವಿಸ್ಸನ್ನು (ಹಾಲನ್ನು),

ಅತಿಸೃಜಂತಃ = 'ನ ಮಮ' ಎಂದು ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಕುತ್ತಾ,

ಯೇನ = ಯಾವುದರಿಂದ,

ಗಾಯತ್ರಲೋಕಃ(ಭವತಿ) = ಗಾನಮಾಡುವವರನ್ನು ಕಾಪಾಡುವುದರಿಂದ ಗಾಯತ್ರ ನಾಮಕನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಲೋಕವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವುದೋ

ತಾದೃಕ್ = ಅಂತಹ

ಉಚಿತಂ = ತಮಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ,

ಅಪೂರ್ವಂ = ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಸಾಧ್ಯವಲ್ಲದ (ಅಸಾಧಾರಣವಾದ),

ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಂ = ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರ ಹೋಮವನ್ನು,

ವ್ಯಧುಃ = ಮಾಡಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಅಲ್ಲಿ ಅಗ್ನ್ಯಾಧಾನ ಮಾಡಿದ ಅನೇಕ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಿಗಳಿದ್ದರು. ಅವರು ಸಾಯಂಕಾಲ ಸಂಧ್ಯಾವಂದನಾದಿಗಳನ್ನು ಮುಗಿಸಿ ಅನಂತರ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರ ಹೋಮವನ್ನು ಮಾಡಿದರು. ಈ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರ ಹೋಮದ

ಅದಿಯಲ್ಲಿ ರುದ್ರ, ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರ ಎಂಬ ದೇವತೆಗಳು ಒಟ್ಟು ಹದಿನಾರು ದೇವತೆಗಳು ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಾರೆ. ಆ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಗಳು ಈ ದೇವತೆಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದಿದ್ದರು. ಸಮಿತ್ತು, ಹಾಲು, ತುಪ್ಪ ಮುಂತಾದ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಣೆ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ 'ಸ್ವಾಹಾ, ನ ಮಮ' ಇದು ಇಂತಹ ದೇವತೆಗೆ ಅರ್ಪಿತವಾಗಿದೆ. ಇದು ನನಗಲ್ಲ, ರುದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಎಂದು ಹೇಳಿ ಅರ್ಪಿಸುತ್ತಾರೆ. ಗಾನ ಮಾಡುವವರನ್ನು ಕಾಪಾಡುವುದರಿಂದ ಗಾಯತ್ರ ಎಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಲೋಕವನ್ನು ಈ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರ ಹೋಮವನ್ನು ಮಾಡುವ ನಿಷ್ಠಾಮ ಕರ್ಮಿಗಳು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. ಮಮತೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಫಲಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದೆ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಪಿಸುವ ಈ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರವು ಜ್ಞಾನದ್ವಾರಾ ಮೋಕ್ಷವನ್ನೇ ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಇಂತಹ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರವನ್ನು ಅಲ್ಲಿರುವ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಗಳು ಮಾಡಿದರು ಎಂದು ಭಾವ.

ವಿಗ್ರಹ ಮತ್ತು ಕೋಶ—

ಪೋಡತ— ಪದಧಿಕಾಃ ದಶ ಪೋಡತ (16) ।

ಹರಹರಿಹಯಪೂರ್ವಾಂತ್ಯಾಃ— ಹರಶ್ಚ ಹರಿಹಯಶ್ಚ ಹರಹರಿಹಯೌ, ಪೂರ್ವಶ್ಚ ಅಂತ್ಯಶ್ಚ ಪೂರ್ವಾಂತ್ಯೌ, ಪರಹರಿಹಯೌ ಪೂರ್ವಾಂತ್ಯೌ ಯಾಸಾಂ ತಾಃ ಹರಹರಿಹಯಪೂರ್ವಾಂತ್ಯಾಃ । ಹರಯ = ಕಪಿಲ ವರ್ಣದ, 'ಹಯಾಃ (ಕುದುರೆಗಳು) ಯಸ್ಯ ಸಃ ಹರಿಹಯಃ (ಇಂದ್ರನು) ಜಂಭಭೇದೀ ಹರಿಹಯಃ ಸ್ವಾರಾಟ್ ನಮುಚಿಸೂದನಃ' ಅಮರ, ಹರಃ = ಈಶ್ವರ, 'ಹರಃ ಸ್ವರಹರೋಗರ್ಭಃ' ಅಮರ ।

ಕಲಾಭೇದತಃ— ಕಲಾನಾಂ ಭೇದಃ ಕಲಾಭೇದಃ, ಕಲಾಭೇದೇನ ಇತಿ ಕಲಾಭೇದತಃ ।

ಸುಹುತಂ— ಶೋಭನಂ ಚ ತತ್ ಹುತಂ ಚ ಸುಹುತಂ ತತ್ ।

ಅಪೂರ್ವಂ— ನ ಪೂರ್ವ ಅಪೂರ್ವಂ ।

ಗಾಯತ್ರಲೋಕಃ— ಗಾಯತಿ ತ್ರಾಯತೇ ಚೇತಿ ಗಾಯತ್ರಃ, ಗಾಯತ್ರಸ್ಯ ಲೋಕಃ ಗಾಯತ್ರಲೋಕಃ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ವಿವಿಧಃ - ವಿವೇದ ವಿವಿದತುಃ ವಿವಿದುಃ, ವಿವೇದಿಥ ವಿವಿದಥುಃ ವಿವಿದ, ವಿವೇದ ವಿವಿದಿವ ವಿವಿದಿಮು । ವಿದಜ್ಞಾನೇ (ತಿಳಿ, ಗೌರವಿಸು) ಸಕ, ಸೇಟ್, ಪರ, ಲಿಟ್, ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಬಹುವಚನಂ । ವ್ಯಧುಃ- ವಿ ಅಧುಃ, ಅಧಾತ್-ಅಧಾತಾಂ ಅಧುಃ, ಅಧಾಃ ಅಧಾತಂ ಅಧಾತ, ಅಧಾಂ ಅಧಾವ ಅಧಾಮ. ದುಧಾಚ್ ಧಾರಣ ಪೋಷಣಯೋಃ ಸಕ. ಅನಿ. ಉಭ. ಲುಪ್, ಪರಸ್ವೈಪದ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಬಹುವಚನಂ ।

ಪ್ರಯೋಗ— ಯೈಃ ಅಗ್ನಾಹಿತೈಃ ಅಸ್ಯ (ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಸ್ಯ) ಕಲಾಭೇದತಃ ಉಕ್ತಾಃ ಹರಹರಿಹಯಪೂರ್ವಾಂತ್ಯಾಃ ಪೋಡತ ದೇವತಾಃ ಅತಿತರಾಂ ವಿವಿದಿರೇ, ತೈಃ ಅಗ್ನಾಹಿತೈಃ ಸುಹುತಂ ಅತಿಸೃಜದ್ವಿ ಯೇನ (ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರೇಣ) ಗಾಯತ್ರಲೋಕೇನ (ಭೂಯತೇ) (ತಾದೃಶಂ) ಉಚಿತಂ ಅಪೂರ್ವಂ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಂ ವೃಧಾಯು ।

ವಿಶೇಷವಿಚಾರ— ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರದ ಹದಿನಾರು ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಭಾವಪ್ರಕಾಶಿಕಾದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

'ರೌದ್ರಂ ಗವಿ ಸದ್ವಾವಯುಷಂ ಉಪಾವಸ್ಯಷ್ಟಮಾಶ್ವಿನಂ ದುಹ್ಯಮಾನಂ ಸೌಮ್ಯಂ ದುಗ್ಧಂ ವಾರುಣಮಧಿಶಿತಂ ಪೌಷ್ಣಂ ಸಮುದಯಂತಂ ಮಾರುತಂ ವಿಷ್ಣಂ ದಮಾನಂ ವೈಶ್ವದೇವಂ ಬಿಂದುಮನ್ವೈತ್ರಂ ಶರೋಗೈಹಿತಂ ದ್ಯಾವಾ-ಪೃಥಿವೀಯಮುದ್ಗಾತಂ ಸಾವಿತಂ ಪ್ರಶ್ನಂತಂ ವೈಷ್ಣವಂ ಪ್ರಿಯಮಾಣಂ ಬಾರ್ಹಸ್ಪತ್ಯಮ್ ಉಪಸನ್ಯಂ ಅಗ್ನೇಃ ಪೂರ್ವಾಹುತಿಃ ಪ್ರಜಾಪತೇರುಶ್ವರೈರ್ದ್ರಾವುತಂ' ಇತಿ ಶ್ರುತೃಕ್ತಾಃ ಪೋಡತ ದೇವತಾಃ ।

ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರ ಹೋಮದಲ್ಲಿ ಹೋಮ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಹಾಲು ಕರೆಯುವ ಮೊದಲು ಗೋವಿನಲ್ಲಿರುತ್ತದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಗವಿಸತ್ ಎಂದು ಹೆಸರು ಆ ಹಾಲಿಗೆ 'ರೌದ್ರ' ಎಂದು ಹೆಸರು ಅಂದರೆ, ರುದ್ರನೇ ದೇವತೆಯಾಗಿ ಉಳ್ಳದ್ದು ಆ ಹಾಲು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಹೀಗೆ (1) ರುದ್ರನು ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರ ಹೋಮಕ್ಕೆ ಮೊದಲನೇ ದೇವತೆ, (2) ಹಸುವಿನ ಕೆಚ್ಚಲಲ್ಲಿರುವ ಹಾಲು ಹಸುವಿನ ಮೊಲಗೆ ಬಂದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ 'ಉಪಾವಸ್ಯಷ್ಟ' ಎಂದು ಹೆಸರು. ಆಗ ಅದು ವಾಯುವ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ನನದಲ್ಲಿರುವ

ಆ ಕ್ಷೀರಕ್ಕೆ ವಾಯುವೇ ದೇವತೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ, (3) ದುಹ್ಯಮಾನಂ ಸತ್ ಆತ್ಮಿನಂ = ಹಾಲು ಕರೆಯುತ್ತಿರುವಾಗ ಆ ಹಾಲು ಆತ್ಮಿನ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಅತ್ಮಿನೇದೇವತೆಗಳೇ ಆ ಹಾಲಿಗೆ ದೇವತೆಗಳು ಎಂದು ಅರ್ಥ, (4) ಸೌಮ್ಯಂ ದುಗ್ಧಂ = ಹಾಲು ಕರೆದು ಆದ ಮೇಲೆ ಆ ಹಾಲಿಗೆ ಸೋಮನೇ ದೇವತೆಯು, (5) ವಾರುಣಮಧಿಶ್ಠಿತಂ ಕಾಯಸಲಿಕ್ಕಾಗಿ ಒಲಿಯಲ್ಲಿಟ್ಟಿರುವ ಆ ಹಾಲು 'ವಾರುಣ'ವಾಗುತ್ತದೆ. ವರುಣನೇ ಆ ಹಾಲಿಗೆ ದೇವತೆಯು, (6) ಪೌಷ್ಣಂ ಸಮುದಯಂತಂ = ಬಿಸಿಯಾಗಿ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಿರುವ ಆ ಹಾಲು 'ಪೌಷ್ಣ' ಅಂದರೆ ಪೂಷನೇ ದೇವತೆಯಾಗಿ ಉಳ್ಳದ್ದಾಗಿರುತ್ತದೆ, (7) ಮಾರುತಂ ವಿಷ್ಣಂದಮಾನಂ = ಕುದಿಯುತ್ತಾ ಪಾತ್ರೆಯಿಂದ ಹೊರಗೆ ಸುರಿಯುತ್ತಿರುವ ಆ ಹಾಲು 'ಮಾರುತ' ಎನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ, (8) ವೈಶ್ವದೇವಂ ಬಿಂದುಮತ್ = ಹಾಲು ಉಕ್ಕಿ ಹೊರಗೆ ಸುರಿಯುವಾಗ ಗುಳ್ಳೆ ಗುಳ್ಳೆಯಾಗಿಯೂ ಹನಿ ಹನಿಯಾಗಿಯೂ ಸುರಿಯುತ್ತದೆ. ಅದು ವೈಶ್ವದೇವ ಎನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ವಿಶ್ವದೇವತೆಗಳೇ ಆ ಹಾಲಿಗೆ ದೇವತೆಗಳು ಎಂದು ಅರ್ಥ, (9) ಮೈತ್ರಂ ಶರೋ ಗೃಹೀತಂ = ಹಾಲಿಗೆ ಸೇರಿದಂತೆ ಆದರೆ ಮೇಲಿರುವ ಕನೆಯು ಮೈತ್ರ ಎನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಆದಕ್ಕೆ 'ಮಿತ್ರ' ಎಂಬುವನೇ ದೇವತೆಯು, (10) ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀಯಮುದ್ವಾತಂ = ಕೆಳಗೆ ಇಳಿದಿರುವ ಆ ಹಾಲಿಗೆ 'ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀಯ' ಎಂದು ಹೆಸರು. ದ್ಯೋ ಮತ್ತು ಪೃಥಿವಿಗಳು ಆ ಹಾಲಿಗೆ ದೇವತೆಗಳು, (11) ಸಾವಿತ್ರಂ ಪ್ರಕಾಂತಂ = ಹೋಮ ಮಾಡಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದಾಗ ಆ ಹಾಲಿಗೆ ಸಾವಿತ್ರ ಎಂದು ಹೆಸರು 'ಸವಿತ್ರ'ವೇ ಆ ಹಾಲಿಗೆ ದೇವತೆ, (12) ವೈಷ್ಣವಂ (ಹ್ರೀ) ಕ್ಷಿಯಮಾಣಂ = ಹೋಮ ಮಾಡಲು ಅಗ್ನಿಯ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಒಯ್ಯಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಆ ಹಾಲು ವೈಷ್ಣವ ವಿಷ್ಣುವೇ ದೇವತೆಯಾಗಿ ಉಳ್ಳದ್ದಾಗಿರುತ್ತದೆ, (13) ಬಾರ್ಹಸ್ಪತ್ಯಂ ಉಪಸನ್ಯಂ = ಅಗ್ನಿಯ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬಂದಿರುವ ಆ ಹಾಲು ಬಾರ್ಹಸ್ಪತ್ಯ ಅಂದರೆ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯೇ ದೇವತೆಯಾಗಿ ಉಳ್ಳದ್ದಾಗಿರುತ್ತದೆ, (14) ಅಗ್ನೇಃ ಪೂರ್ವಾಹುತಿಃ = ಅನಂತರ ಮೊದಲನೇ ಆಹುತಿಯು ಅಗ್ನಿದೇವತಾಕವಾದುದು, ಅಗ್ನಿಗೆ ಮೊದಲನೇ ಆಹುತಿಯನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಬೇಕು, (15) ಪ್ರಜಾಪತೇರುತ್ತರಾ = ಉತ್ತರಾಹುತಿಯು ಪ್ರಜಾಪತಿದೇವತಾಕವಾಗಿದೆ, (16) ಹುತಂ ಐಂದ್ರಂ = ಹೋಮ-ಕ್ರಿಯೆಗೆ ಇಂದ್ರನೇ ದೇವತೆಯು ಎಂದು ಆ ಶ್ರುತಿಯ ಅರ್ಥ. ಹೀಗೆ ರುದ್ರನಿಂದ ಆರಂಭಿಸಿ ಇಂದ್ರನವರೆಗೆ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರ ಹೋಮದಲ್ಲಿ ಹೋಮಿಸಬೇಕಾದ ಹಾಲಿಗೆ ಹದಿನಾರು ದೇವತೆಗಳಿದ್ದಾರೆ. ಆ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಗಳು ಈ ಅವಾಂತರ ದೇವತಾ ವಿಭಾಗವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದಿದ್ದರು ಎಂದು ಅರ್ಥ. 'ಅತಿಸ್ವಜಂತಃ ಅಗ್ನಯ ಇದಂ ನ ಮಮ ಇತ್ಯಾದಿರೂಪೇಣ' ಭಾವ ಪ್ರಕಾಶಿತಾ. ಆಹಿತಃ ಅಗ್ನಿಃ ಯೈಃ ತೇ ಅಗ್ನ್ಯಾಹಿತಾಃ 'ವಾ, ಹಿತಾಗ್ನ್ಯಾಹಿಷು' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿಷ್ಪಾ(ಕ್ತ) ಪ್ರತ್ಯಯಂತವಾದ ಆಹಿತಃ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪರನಿಪಾತ, ಯೇನ ಗಾಯತ್ರಲೋಕಃ ಎಂದರೆ ಇಂತಹ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರದಿಂದ ಗಾಯತ್ರೀ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಲೋಕಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ, "ಗಾಯತ್ರೀಲೋಕಮಾಪ್ನೋತಿ ಇತಿ ರ್ಘುತೌ ಗಾಯತ್ರೀಶಬ್ದೋದಿತಸ್ಯ ವಿಷ್ಣೋಃ ಲೋಕೋ ಜ್ಞಾನದ್ವಾರಾ ಭವತೀತಿ" ಭಾವಪ್ರಕಾಶಿತಾ. ಗಾಯತ್ರೀಲೋಕಮಾಪ್ನೋತಿ-ಗಾಯತ್ರೀಲೋಕವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಗಾಯತ್ರೀ ಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಲೋಕವು ಜ್ಞಾನದ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರದಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ—ಈ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ ಚಂದ್ರೋದಯವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ವಿಧುರಯಮಕಲಂಕಃ ಸ್ಯಾದ್ಯದಿ ಸ್ಯಾದವಶ್ಯಂ

ನನು ನಿಜಸಹಜಾಯಾಃ ಸುಂದರಾಸ್ಯೇಂದುಕಲ್ಪಃ |

ಇತಿ ಸುರಲಲನಾಭಿರ್ಲಾಲಿತಃ ಖೇಚರೀಭಿಃ

ಸಮಧಿಕಮಧುರಿಮ್ನಾ ಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಸ್ತದೋದೈತ್ || 51 ||

ಪದಚ್ಛೇದ — ವಿಃ, ಅಯಂ, ಅಕಲಂಕಃ, ಸ್ಯಾತ್, ಯದಿ, ಸ್ಯಾತ್, ಅವಶ್ಯಂ, ನನು, ನಿಜಸಹಜಾಯಾ, ಸುಂದರಾನ್ಯೇಂದು ಕಲ್ಪಃ, ಇತಿ, ಸುರಲಲನಾಭಿಃ, ಲಾಲಿತಃ, ಖೇಚರೀಭಿಃ, ಸಮಧಿಕಮಧುರಿಮ್ನಾ ಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಃ, ತದಾ, ಉದ್ಯತ್ |

ಅನ್ವಯ — ತದಾ, ಖೇಚರೀಭಿಃ, ಸುರಲಲನಾಭಿಃ, ಅಯಂ, ವಿಧುಃ, ಅಕಲಂಕಃ, ಯದಿ, ಸ್ಯಾತ್ (ತರ್ಹಿ), ಸಮಧಿಕಮಧುರಿಮ್ನಾ ನಿಜಸಹಜಾಯಾ, ಸುಂದರಾನ್ಯೇಂದುಕಲ್ಪಃ, ಅವಶ್ಯಂ, ಸ್ಯಾತ್, ನನು, ಇತಿ, ಲಾಲಿತಃ, ಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಃ, ಉದ್ಯತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ —

ತದಾ = ಆ ಚಂದ್ರೋದಯದಲ್ಲಿ,

ಖೇಚರೀಭಿಃ = ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ,

ಸುರಲಲನಾಭಿಃ = ದೇವತಾಸ್ತ್ರೀಯರಿಂದ,

ಅಯಂ = ಈ

ವಿಧುಃ = ಚಂದ್ರನು,

ಅಕಲಂಕಃ = ಕಳಂಕವಿಲ್ಲದವನು,

ಯದಿ = ಒಂದು ವೇಳೆ,

ಸ್ಯಾತ್ = ಆಗಿದ್ದರೆ,

(ತರ್ಹಿ = ಆ ವಕ್ತೃದಲ್ಲಿ),

ಸಮಧಿಕಮಧುರಿಮ್ನಾ = ಒಹಳ ಹೆಚ್ಚಾದ ಸೌಂದರ್ಯದಿಂದ,

ನಿಜಸಹಜಾಯಾ = ತನ್ನ ಸಹೋದರಿಯಾದ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯ,

ಸುಂದರಾನ್ಯೇಂದುಕಲ್ಪಃ = ಮನೋಹರವಾಗಿರುವ ಮುಖವೆಂಬ ಚಂದ್ರನಿಗೆ ಸಮಾನನು,

ಅವಶ್ಯಂ = ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿಯೂ,

ಸ್ಯಾತ್ ನನು = ಆದಾನಪ್ಪೆ,

ಇತಿ = ಹೀಗೆಂದು,

ಲಾಲಿತಃ = ಹೊಗಳಲ್ಪಟ್ಟ

ಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಃ = ಹದಿನಾರು ಕಲೆಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದ ಚಂದ್ರನು,

ಉದ್ಯತ್ = ಉದಯಿಸಿದನು.

ತಾರ್ಪಯ — ಹೀಗೆ ಸಂಧ್ಯಾಕಾಲವು ಕಳೆಯುತ್ತಾ ಬಂತು. ಆ ದಿನ ಹುಣ್ಣಿಮೆಯಾಗಿತ್ತು. ಆದುದರಿಂದ ಸೂರ್ಯಾಸ್ತಮಯವಾಗುತ್ತಿದ್ದಂತೆಯೇ ಹದಿನಾರು ಕಲೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪೂರ್ಣಚಂದ್ರನು ಉದಯಿಸಿದನು. ಅವನನ್ನು ನೋಡಿ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ ದೇವಾಂಗನೆಯರು “ಈ ಚಂದ್ರನಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ಗುಣಗಳೂ ಇವೆ. ಕಳಂಕವೆಂಬ ಒಂದೇ ಒಂದು ದೋಷವಿದೆ. ಆದೊಂದು ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಈ ಚಂದ್ರನು ಅತಿಶಯವಾದ ಸೌಂದರ್ಯದಿಂದ ತನ್ನ ಸಹೋದರಿಯಾದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಗೆ ಸಮಾನನಾಗುತ್ತಿದ್ದನು. ಹೀಗೆ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯ ಮುಖಸಾಮ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದದಿದ್ದರೂ ಇವನು ಸುಂದರನಾಗಿಯೇ ಇದ್ದಾನೆ” ಎಂದರು. ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಆ ದೇವಾಂಗನೆಯರು ಚಂದ್ರನನ್ನು ಹೀಗೆ ಹೊಗಳಿದರು. ಹೀಗೆ ಹೊಗಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದ ಪೂರ್ಣಚಂದ್ರನು ಆಗ ಉದಯಿಸಿದನು. (ಸಂಭಾವನಾಲಂಕಾರ)

“ಸಕಲಂಕತ್ವಾತ್ ಅಕಲಂಕ ರಮಾ ವದನ ಸಾಮ್ಯಭಾವೇಽಪಿ ವಿಶಾದ್ವೃತ್ತಮಾಧುರ್ಯಸ್ಯ ಅನ್ಯತ್ರಾಭಾವಾತ್ ನಾನ್ಯಸಮಾನಃ, ಅನ್ಯಾಪೇಕ್ಷಯಾ ಅಧಿಕಸುಂದರ ವಿವ ಇತಿ ಲಾಲಿತಃ ಇತಿ ಭಾವಃ”. ಚಂದ್ರನು ಕಲಂಕದಿಂದ ಕೂಡಿರುತ್ತಾನೆ. ಚಂದ್ರನ ಸಹೋದರಿಯಾದ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಮುಖದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಕಳಂಕವೂ ಇಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಚಂದ್ರನಿಗೆ ಅಕಳಂಕವಾದ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಮುಖದ ಸಾಮ್ಯವು ಕೂಡಲಾರದು, ಆದರೂ ಚಂದ್ರನ ಸೌಂದರ್ಯದ ಹಿರಿಮೆ ಇನ್ನೆಲ್ಲಿಯೂ ಕಂಡು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಚಂದ್ರನ ಸಮಾನರು ಮತ್ತಾರೂ ಇಲ್ಲ. ಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಮುಖವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಮತ್ತೆಲ್ಲರಿಗಿಂತಲೂ ಚಂದ್ರನು ಅಧಿಕ ಸುಂದರನು ಎಂದು ದೇವತಾಸ್ತ್ರೀಯರು ಪೂರ್ಣಚಂದ್ರನನ್ನು ಕೊಂಡಾಡಿದರು ಎಂದು ಭಾವ. (ಭಲಾರಿಯು)

ವಿಗ್ರಹ ಮತ್ತು ಕೋಶ—

ಅಕಲಂಕಃ— ನ ವಿಧ್ಯತೇ ಕಲಂಕಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಅಕಲಂಕಃ | ಕಲಂಕ = ಕವೃ ಗುರುತು, 'ಕಲಂಕೋಽಂಕಾಪ-
ವಾದಯೋಃ' ಅಮರ |

ನಿಜಸಹಜಾ— ಸಹ ಜಾಯತೇ ಇತಿ ಸಹಜಾ, ನಿಜಾ ಚ ಸಾ ಸಹಜಾ ಚ ನಿಜಸಹಜಾ ತಸ್ಯಾಃ |

ಸುಂದರಾಸ್ಯೇಂದುಕಲ್ಪಃ— ಸುಂದರಂ ಚ ತತ್ ಆಸ್ಯಂ ಚ ಸುಂದರಾಸ್ಯಂ, ಸುಂದರಾಸ್ಯಮೇವ ಇಂದುಃ
ಸುಂದರಾಸ್ಯೇಂದುಃ, ಸುಂದರಾಸ್ಯೇಂದುನಾ ಸದೃಶಃ ಸುಂದರಾಸ್ಯೇಂದುಕಲ್ಪಃ |

ಸುರಲಲನಾಭಿಃ— ಸುರಾಣಾಂ ಲಲನಾಃ ಸುರಲಲನಾಃ ತಾಭಿಃ | ಲಲನಾ = ಸ್ತ್ರೀ, 'ಪ್ರಮದಾ ಮಾನಿನೀ
ಕಾಂತಾ ಲಲನಾ ಚ ನಿತಂಬಿನೀ' ಅಮರ |

ಖೇಚರ್ಯಃ— ಖೇ ಚರಂತೀತಿ ಖೇಚರ್ಯಃ ತಾಭಿಃ |

ಸಮಧಿಕಮಧುರಿಮ್ನಾ— ಸಮ್ಯಕ್ ಅಧಿಕಃ ಸಮಧಿಕಃ, ಮಧುರಸ್ಯ ಭಾವಃ ಮಧುರಿಮಾ, ಸಮಧಿಕಶ್ಚಾಸೌ
ಮಧುರಿಮಾ ಚ ಸಮಧಿಕಮಧುರಿಮಾ ತೇನ |

ಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಃ— ಪೂರ್ಣಶ್ಚಾಸೌ ಚಂದ್ರಶ್ಚ ಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಃ |

ಪ್ರಯೋಗ— ತದಾ ಖೇಚರೀಭಿಃ ಸುರಲಲನಾಭಿಃ, ಅನೇನ ವಿಧುನಾ ಅಕಲಂಕೇನ ಯದಿ ಭೂಯೇತ ತರ್ಹಿ
ಸಮಧಿಕಮಧುರಿಮ್ನಾ ನಿಜಸಹಜಾಯಾಃ ಸುಂದರಾಸ್ಯೇಂದುಕಲ್ಪೇನ ಅವಶ್ಯಂ ಭೂಯೇತ ಇತಿ ಲಾಲಿತೇನ
ಪೂರ್ಣಚಂದ್ರೇಣ ಉದ್ಯಯತ (ಭಾವೇ) ಉದಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟು.

ವಿಶೇಷವಿಚಾರ— ಈ ಶ್ಲೋಕದ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಮನನ ಮಾಡಲು ಅನುಕೂಲಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ವಿಶ್ವಪತೀರ್ಥೀಯ
ದಲ್ಲಿ ಬರೆದ ಸಂಸ್ಕೃತ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನೂ ಕೊಡಲಾಗಿದೆ.

ಅಯಂಭಾವಃ— ಚಂದ್ರಃ ನಿಜಸಹಜಾಯಾಃ ರಮಾಯಾಃ ಸುಂದರವದನಮಾಧುರ್ಯಸಮಾನಮಾಧುರ್ಯ
ವಾನ್ ಭವತಿ | ತಥಾಪಿ ನ ರಮಾವದನಸಮಾನಃ ಸಮಮಧುರಮಾಧುರ್ಯವತ್ತ್ವೇಽಪಿ ಸಕಲಂಕತ್ವಾತ್ | ತಸ್ಮಾತ್
ಯದ್ವಯಮಕಲಂಕಃ ಸ್ಯಾತ್ ತರ್ಹಿ ನಿಷ್ಕಲಂಕರಮಾವದನಸಮಾನೋ ಭವೇತ್, ನ ಚಾಯಂ ನಿಷ್ಕಲಂಕಃ ಏವಂ ಚ
ಸತಿ ಸಕಲಂಕತ್ವಾತ್ ನ ರಮಾವದನಸಮಾನಃ ವಿಶಾದ್ವೃತ್ತಮಾಧುರ್ಯಸ್ಯ ಅನ್ಯತ್ರ ಅಭಾವಾತ್, ನಾನ್ಯ ಸಮಾನಃ, ತಸ್ಮಾದ್-
ಸಮಾನಃ ಏವ |

ಚಂದ್ರನು ತನ್ನ ಸಹೋದರಿಯಾದ ರಮಾದೇವಿಯ ಸುಂದರ ವದನದ ಸೌಂದರ್ಯಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾದ
ಸೌಂದರ್ಯವುಳ್ಳವನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಆದರೂ ರಮೆಯ ವದನಕ್ಕೆ ಅವನು ಸಮಾನನಲ್ಲ. ಸಮವಾದ ಮಧುರ
ಸೌಂದರ್ಯವಿದ್ದರೂ ಇವನು ಸಕಲಂಕನಾಗಿರುವುದೇ ಇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣ. ಆದುದರಿಂದ ಇವನು ಒಂದು ವೇಳೆ ಅಕಲಂಕ-
ನಾದರೆ ನಿಷ್ಕಳಂಕವಾದ ರಮೆಯವದನಕ್ಕೆ ಸಮಾನನಾದಾನು. ಇವನು ನಿಷ್ಕಳಂಕನಲ್ಲ. ಹೀಗಿರಲಾಗಿ ಸಕಲಂಕನಾದುದರಿಂದ

ರಮೆಯ ವದನ ಸಮಾನನಲ್ಲ, ಆದರೆ ಇಂತಹ ಮಾಧುರ್ಯ ಬೇರಲ್ಲಿಯೂ ಇಲ್ಲದುದರಿಂದ ಇವನಿಗೆ ಸಮಾನರಲ್ಲ, ಹೀಗೆ ಇವನು ತನ್ನ ಅಕ್ಕನನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ ಅಸಮಾನನೇ ಸರಿ.

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಸ್ಯಾತ್ - ಸ್ಯಾತ್ ಸ್ಯಾತಾಂ ಸ್ಯಃ, ಸ್ಯಾಃ ಸ್ಯಾತಂ ಸ್ಯಾತ, ಸ್ಯಾಂ ಸ್ಯಾವ ಸ್ಯಾಮ ! ಸ್ಯಾತ್ ಎರಡು ಬಾರಿ ಬಂದಿದೆ. ಅಸಭುವಿ ಅಕ ಸೇಟ್ ಪರ to be ವಿಧಿಲಿಪ್. ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ವಿಕವಚನಂ । ಉದ್ಯತ್ - ಉದ್+ಐತ್ ಐತಾಂ ಆಯನ್, ಐಃ ಐತಂ ಐತ್, ಆಯಂ ಐವ ಐಮ । ಇಕ್ (ಇ) ಗೌ, ಸಕ. ಅನಿ ಪರ. to ಗ್ರಂ ಅನದ್ಯತನಭೂತೇ ಲಪ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ವಿಕವಚನಂ ।

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಚಂದ್ರೋದಯ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಕೆಲವರಿಗೆ ಸಂತಾಪ, ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರಿಗೆ ತಂಪು (ಆನಂದ) ಉಂಟಾಯಿತೆಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಇನವಿರಹಮಸಹ್ಯಂ ಪ್ರಾಪ್ಯ ಪದ್ವೈಃ ಸಚಕ್ತಿ-

ಶ್ಚಿರಮಿಹ (ಮಪಿ) ಪರಿತಪ್ತಂ ಪೂರ್ವತಪ್ತೈಃ ಸುತುಷ್ಟಮ್ ।

ಮೃದುಕುಮುದಚಕೋರೈಃ ಪಾದಸಂಗೇನ ರಾಕ್ಷಃ

ಕಮಪಿ ಸಕಲಹೃದ್ಯಂ ಕಲ್ಪಯೇನ್ನೈವ ದೈವಮ್ || 52 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಇನವಿರಹಂ, ಅಸಹ್ಯಂ, ಪ್ರಾಪ್ಯ, ಪದ್ವೈಃ, ಸಚಕ್ತಿಃ, ಚಿರಂ, ಇಹ, (ಅಪಿ) ಪರಿತಪ್ತಂ, ಪೂರ್ವತಪ್ತೈಃ ಸುತುಷ್ಟಮ್, ಮೃದುಕುಮುದಚಕೋರೈಃ, ಪಾದಸಂಗೇನ, ರಾಕ್ಷಃ, ಕಂ, ಅಪಿ, ಸಕಲಹೃದ್ಯಂ, ಕಲ್ಪಯೇತ್, ನ, ಏವ, ದೈವಮ್ ।

ಅನ್ವಯ— ಇಹ, ಸಚಕ್ತಿಃ, ಪದ್ವೈಃ, ಅಸಹ್ಯಂ, ಇನವಿರಹಂ, ಪ್ರಾಪ್ಯ, ಚಿರಂ, ಪರಿತಪ್ತಂ, ಪೂರ್ವತಪ್ತೈಃ, ಮೃದುಕುಮುದಚಕೋರೈಃ (ಅಪಿ), ರಾಕ್ಷಃ, ಪಾದಸಂಗೇನ, ಸುತುಷ್ಟಂ, ದೈವಂ, ಕಂ, ಅಪಿ, ಸಕಲಹೃದ್ಯಂ, ನ, ಏವ, ಕಲ್ಪಯೇತ್ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಇಹ = ಈ ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ,

ಸಚಕ್ತಿಃ = ಚಕ್ರವಾಹ ಪಕ್ಷಿಗಳಿಂದ ಸಹಿತವಾದ,

ಪದ್ವೈಃ = ತಾವರೆ ಹೂವುಗಳಿಂದ,

ಅಸಹ್ಯಂ = ಸಹಿಸಲು ಅಸಾಧ್ಯವಾದ,

ಇನ ವಿರಹಂ = ಸೂರ್ಯನ, ಅಗಲುವಿಕೆಯನ್ನು,

ಪ್ರಾಪ್ಯ = ಹೊಂದಿ,

ಚಿರಂ = ಬಹಳ ಕಾಲ (ಬೆಳಗಾಗುವವರೆಗೆ, ಬಹಳ ಹೊತ್ತು),

ಪರಿತಪ್ತಂ = ವೃಥೆ ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟು.

ಪೂರ್ವತಪ್ತೈಃ = ಮೊದಲು ಹಗಲಿನಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣಗಳಿಂದ ಸಂತಾಪಗೊಂಡ,

ಮೃದುಕುಮುದ ಚಕೋರೈಃ = ಕೋಮಲವಾದ, ನೈದಿಲೆ, ಚಕೋರಪಕ್ಷಿ ಇವುಗಳಿಂದ,

ರಾಕ್ಷಃ = ಬೆಂದ್ರನ,

ಪಾದಸಂಗೇನ = ಕಿರಣಗಳ ಸಂಬಂಧದಿಂದ,
 ಸುತುಷ್ಟಂ = ಸಂತೋಷ ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟಿತು.
 ದೈವಂ = ಭಾಗ್ಯದೇವತೆಯು,
 ಕಂ ಅಪಿ = ಯಾವ ಪದಾರ್ಥವನ್ನು,
 ಸಕಲಹೃದ್ಯಂ = ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಅನುಕೂಲವಾಗಿ,
 ನೈವ ಕಲ್ಪಯೇತ್ = ಉಂಟು ಮಾಡಲಾರದು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಸೂರ್ಯನು ಇರುವಾಗ ಚಕ್ರವಾಕ ಪಕ್ಷಿಗಳೂ, ತಾವರ ಹೂವುಗಳೂ ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣ ಸ್ಪರ್ಶವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಇರುತ್ತವೆ. ಸೂರ್ಯನು ಅಸ್ತಮಯ ಹೊಂದಿದ ಕೂಡಲೇ ಅವುಗಳಿಗೆ ಸೂರ್ಯನ ವಿರಹವು ಸಹಿಸಲು ಅಸಾಧ್ಯವಾಯಿತು. ಅವುಗಳು ರಾತ್ರಿಯ ಪೂರ್ತಿ ಚಂದ್ರನ ಕಿರಣ ಸಂಪರ್ಕದಿಂದ ಬೆಳಗಾಗುವವರೆಗೂ ದುಃಖಪಟ್ಟವು. ಶತ್ರುವು (ಪರಪುರುಷನು) ಕಾಲಿನಿಂದ ಒದ್ದರೆ ಹೇಗೆ ದುಃಖವಾಗುತ್ತದೆಯೋ ಅದರಂತೆ ಅವುಗಳಿಗೆ ದುಃಖವುಂಟಾಯಿತು. ಅನಂತರ ಚಂದ್ರೋದಯವಾಯಿತು. ಈಗ ಹಿಂದೆ ಸೂರ್ಯನ ಪಾದಗಳ ಸ್ಪರ್ಶದಿಂದ (ಒದತದಿಂದ) ಸಂತಾಪಗೊಂಡಿದ್ದ ಕೋಮಲವಾದ ಕುಮುದ ಪುಷ್ಪಗಳೂ, ಚಕೋರ ಪಕ್ಷಿಗಳೂ ಕೂಡ ಚಂದ್ರನ ಪಾದಸ್ಪರ್ಶದಿಂದ (ಕಿರಣಗಳ ಸಂಪರ್ಕದಿಂದ) ಸಂತೋಷಪಟ್ಟವು. ಹೀಗೆ ಒಬ್ಬರಿಗೆ ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನಿಂದ ಸುಖವುಂಟಾದರೆ ಬೇರೆ ಕೆಲವರಿಗೆ ಅದೇ ವಸ್ತುವಿನಿಂದ ದುಃಖವುಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಕೆಲವರಿಗೆ ಸುಖಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ವಸ್ತುವು ಇತರರಿಗೆ ದುಃಖಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ. ದೈವವು ಯಾವ ವಸ್ತುವನ್ನೂ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಅನುಕೂಲವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ. ಲೋಕದಲ್ಲಿ ನಿರ್ದೋಷವಾದ ವಸ್ತುವು ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲ. ನಿರ್ಗುಣವಾದ ವಸ್ತುವೂ ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲ. ಒಂದು ವಸ್ತುವು ಒಂದಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಾಗಿದ್ದರೆ ಮತ್ತೊಂದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಕೂಲ ವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ನಿರ್ದೋಷ ಪದಾರ್ಥವೂ ಕೆಲವರಿಗೆ ಅಶ್ರಿಯವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಭಾವ. ಇಲ್ಲಿ ಅರ್ಥಾಂತರನ್ಯಾಸಾಲಂಕಾರವಿದೆ.

ವಿಗ್ರಹ ಮತ್ತು ಕೋಶ—

ಇನವಿರಹಂ— ಇನಸ್ಯ ವಿರಹಃ ಇನವಿರಹಃ ತಂ | ಇನ = ಸೂರ್ಯ, 'ಇನಃ ಸೂರ್ಯೇ ನೃಪೇ ಪತ್ಯೈ' ವಿಶ್ವ

ಅಸಹ್ಯಂ— ಸೋಧುಂ ಅಶಕ್ಯಃ ಅಸಹ್ಯಃ ತಂ |

ಸಚಕ್ರೈಃ— ಚಕ್ರೈಃ ಸಹಿತಾನಿ ಸಚಕ್ರಾಣಿ ತೈಃ | ಚಕ್ರ = ಚಕ್ರವಾಕ ಎಂಬ ಪಕ್ಷಿ ಚಕ್ರವಕ್ತಿ 'ಕೋಕಶ್ಚಕ್ರಶ್ಚಕ್ರವಾಕಃ ರಥಾಂಗಾಹ್ವಯನಾಮಕಃ' ಅಮರ |

ಪೂರ್ವತಪ್ರಾಃ— ಪೂರ್ವಂ ತಪ್ರಾಃ ಪೂರ್ವತಪ್ರಾಃ ತೈಃ |

ಸುತುಷ್ಟಂ— ಸಮ್ಯಕ್ ತುಷ್ಟಂ ಸುತುಷ್ಟಂ (ಭಾವೇ) |

ಪರಿತಪ್ತಂ— ಪರಿತಃ ತಪ್ತಂ ಪರಿತಪ್ತಂ | ಇದೂ ಭಾವ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತ ಶಬ್ದ

ಮೃದುಕುಮುದಚಕೋರೈಃ— ಮೃದೂನಿ ಚ ತಾನಿ ಕುಮುದಾನಿ ಚ ಮೃದುಕುಮುದಾನಿ, ಮೃದು ಕುಮುದಾನಿ ಚ ಚಕೋರಾಶ್ಚ ಮೃದುಕುಮುದಚಕೋರಾಃ ತೈಃ |

ಪಾದಸಂಗಾಃ— ಪಾದಾನಾಂ ಸಂಗಾಃ ಪಾದಸಂಗಾಃ | ಪಾದ = ಕಾಲು, ಕಿರಣ, ನಾಲ್ಕನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ, 'ಪಾದಾರಶ್ಮಿಂಘ್ರಿತುರ್ಯಾಂತಾಃ' ಅಮರ, ರಾಕ್ಷಾಃ = ಚಂದ್ರನ, ರಾಜಾ = ಚಂದ್ರನು, ರಾಜನ್ ಶಬ್ದ 'ರಾಜಾ ಪ್ರಭಿ ನೃಪೇ ಚಂದ್ರೇ' ವಿಶ್ವ |

ಸಕಲಹೃದ್ಯಃ— ಸಕಲಾನಾಂ ಹೃದ್ಯಃ ಸಕಲಹೃದ್ಯಃ ತಂ | ದೈವ = ವಿಧಿ, ಅದೃಷ್ಟ, 'ದೈವಂ ದಿಷ್ಟಂ ಭಾಗಧೇಯಂ' ಅಮರ.

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಕಲ್ಯಾಣೇತ್ - ಕಲ್ಯಾಣೇತ್ ಕಲ್ಯಾಣೇತಾಂ ಕಲ್ಯಾಣೇಯುಃ, ಕಲ್ಯಾಣೇಃ ಕಲ್ಯಾಣೇತಂ, ಕಲ್ಯಾಣೇಯಂ ಕಲ್ಯಾಣೇವ ಕಲ್ಯಾಣೇಮ | ಕೃಪಾ (ಕಲ್ಪ) ಸಾಮರ್ಥ್ಯೇ ಅಕ ವೇಟ್ ಆತ್ಮನೇ to be fit for to be able ಈ ಧಾತುವಿನ ಣಜಂತ ವಿಧಿಲಿಪ್ ಪರಸ್ಥ.

ಪ್ರಯೋಗ— ಇಹ ಸಚಕ್ರಾಣಿ ಪದ್ಧಾನಿ ಅಸಹ್ಯಂ ಇನವಿರಹಂ ಪ್ರಾಪ್ಯ ಚರಂ ಪರ್ಯತಪನ್, ರಾಜ್ಞಃ ಪಾದಸಂಗೇನ ಪೂರ್ವತಪ್ತಾಃ ಮೃದುಕುಮುದಚಕೋರಾಃ (ಅಪಿ) ಸಮತುಷ್ಯನ್, ದೈವೇನ ಕೋಽಪಿ ಸಕಲಹೃದ್ಯಃ ನೈವ ಕಲ್ಪ್ಯೇತ |

ವಿಶೇಷವಿಚಾರ— ಇಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನು ಪಾದಗಳಿಂದ ತುಳಿಯುತ್ತಿದ್ದರೂ ಅವನಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು ಪ್ರೀತಿಯನ್ನೇ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಸೂರ್ಯನು ತನ್ನ ಪಾದಗಳಿಂದ (ಕಾಲುಗಳಿಂದ ಮತ್ತು ಕಿರಣಗಳಿಂದ ಎಂದೂ ಅರ್ಥ) ತಾಪವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರೂ ಚಕ್ರವಾಕ ಪಕ್ಷಿಗಳು ಮತ್ತು ತಾವರ ಹೂವುಗಳು ಸಂತೋಷಪಡುತ್ತಿದ್ದವು. ಮತ್ತೊಬ್ಬನು ಪಾದಸ್ಪರ್ಶ ಮಾಡಿದರೆ ಕೆಲವರಿಗೆ ನೋವಾಗುತ್ತದೆ. ಚಂದ್ರನ ಪಾದಸ್ಪರ್ಶದಿಂದ (ಕಾಲು ಮತ್ತು ಕಿರಣಗಳ ಸ್ಪರ್ಶದಿಂದ) ತಾವರಗಳು ಮತ್ತು ಚಕ್ರವಾಕ ಪಕ್ಷಿಗಳಿಗೆ ದುಃಖವುಂಟಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಆದರೆ ಚಂದ್ರನ ಮೃದುವಾದ ಪಾದಸ್ಪರ್ಶದಿಂದ ಕುಮುದಗಳು ಮತ್ತು ಚಕೋರಗಳು (ಜೊನ್ನಪಕ್ಷಿ) ಸಂತೋಷಪಡುತ್ತಿದ್ದವು. ಹೀಗೆ ನಿರ್ದೋಷವಾದರೂ, ಗುಣಭರಿತವಾದರೂ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಪ್ರಿಯವಾದ ಒಂದು ಪದಾರ್ಥವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ದೇವರು ನಿರ್ದೋಷನಾದರೂ ಗುಣಪೂರ್ಣನಾದರೂ ಎಲ್ಲರೂ ದೇವರನ್ನು ಪ್ರೀತಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಇದರಿಂದ ಪ್ರೀತಿಗೆ ಅಂತರಂಗದ ಒಂದು ರೀತಿಯ ಸ್ವಭಾವವು ಕಾರಣವೇ ಹೊರತು ಬಾಹ್ಯವಾದ ಉಪಾಧಿಗಳು ಕಾರಣವಲ್ಲ ಎಂಬ ಭವಭೂತಿಯ ಮಾತು ಸ್ಮರಣೆಗೆ ಬರುತ್ತದೆ.

“ವೃತ್ತಿಪಜತಿ ಪದಾರ್ಥಾನಾಂತರಃ ಕೋಽಪಿ ಹೇತುಃ ನ ಖಲು ಒಹಿರುಪಾದಿಣ್ ಪ್ರೀತಯಃ ಸಂಶ್ರಯಂತೇ |

ವಿಕಸತಿ ಹಿ ಪತಂಗಶ್ಲೋದಯೇ ಪುಂಡರೀಕಂ ದ್ರವತಿ ಚ ಹಿಮರತ್ನಾವುದತ್ತೇ ಚಂದ್ರಕಾಂತಃ ||”

ಒಳಗಿನ ಯಾವುದೋ ಒಂದು ಕಾರಣವು ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಪರಸ್ಪರ ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ತರುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಅವುಗಳಿಗೆ ಸ್ನೇಹವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುತ್ತದೆ. ಸೌಂದರ್ಯ, ಕಾಂತಿ, ಮುಂತಾದ ಬಾಹ್ಯ ಉಪಾಧಿಗಳನ್ನು ಪ್ರೀತಿಯು ಆಧರಿಸಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಸೂರ್ಯನು ಉದಯಿಸಿದಾಗ ತಾವರೆಯು ಆರಳುತ್ತದೆ, ನಗುತ್ತದೆ. ಸೂರ್ಯನ ತಾಪ ತಗುಲಿದರೂ ವಿಕಸಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ತಂಪಾದ ಕಿರಣಗಳುಳ್ಳ ಚಂದ್ರನ ಕಿರಣಗಳು ಸೋಕಿದಾಗ ಅಮೃತಶಿಲೆಯು ಘನೀಭೂತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ದ್ರವಿಸಿ ನೀರು ಸುರಿಸುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ (ಭವಭೂತಿ) ಕವಿಯು ಆಚೇತನಗಳ ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನೇ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ. ಆದರೆ ಈ ಕಾವ್ಯಕರ್ತೃಗಳು ಚೇತನ ಆಚೇತನಗಳ ಒಂದೊಂದು ಜೋಡಿಯನ್ನೇ ದೃಷ್ಟಾಂತವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟು ಮೇಲಿನ ವಿಷಯವನ್ನು ಬಹಳ ಹೃದಯಂಗಮವಾಗಿ ಸೂಚ್ಯವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ.

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಉದಯಿಸಿದ ಚಂದ್ರನು ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸಿ ಜನರಿಗೆ ತಿಳಿಸಿದನು ಎಂಬುದನ್ನು ತ್ರೀಮಧ್ವಜಾರ್ಯಾರ ಉಪದೇಶಕ್ಕೆ ಹೋಲಿಸಿ ವರ್ಣಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ದಲಿತೇಂದ್ರನಿಲಮಣಿನೀಲವಿಭ್ರಮಂ

ನವಕುಂದಕುಡ್ಡಲಸಿತದ್ವಿಜಾವಲಿ |

ಸ್ಥಿತಯಾ ನಗೋತ್ತಮಶಿರಸ್ಸುಜಾತಯಾ

ವನಮಾಲಯಾ ಸುರಭಿತಾಶಯಾಽನ್ವಿತಮ್ || 53 ||

(53, 54, 55 ಈ ಮೂರು ಶ್ಲೋಕಗಳಿಗೆ ಏಕಾನ್ವಯವಿರುವುದರಿಂದ ಇದು ವಿಶೇಷಕವು. ಪ್ರಕಟೀಚಕಾರ ಎಂಬ ಕ್ರಿಯಾಪದದ ಜೊತೆಗೆ ಅನ್ವಯವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು)

ಪದಚ್ಛೇದ— ದಲಿತೇಂದ್ರನೀಲಮಣಿನೀಲವಿಭ್ರಮಂ, ನವಕುಂದಕುಡ್ಡಲಸಿತದ್ವಿಜಾವಲಿ, ಸ್ಥಿತಯಾ, ನಗೋತ್ತಮ ಶಿರಸ್ಸುಜಾತಯಾ, (ನಗೋತ್ತಮ ಶಿರಸ್ಸು+ಜಾತಯಾ ಎಂದು ಎರಡು ಪದಗಳನ್ನೂ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು) ವನಮಾಲಯಾ, ಸುರಭಿತಾತಯಾ, ಅನ್ವಿತಂ ।

ಅನ್ವಯ—(ಭಗವಾನ್ ಸಃ) ದಲಿತೇಂದ್ರನೀಲಮಣಿನೀಲವಿಭ್ರಮಂ, ನವಕುಂದಕುಡ್ಡಲಸಿತದ್ವಿಜಾವಲಿ, ಸ್ಥಿತಯಾ, ನಗೋತ್ತಮಶಿರಸ್ಸುಜಾತಯಾ, ಸುರಭಿತಾತಯಾ, ವನಮಾಲಯಾ, ಅನ್ವಿತಂ (ಅರ್ಥಾಂತರಂ ಗೋಭಿಃ ಪ್ರಕಟೀಚಕಾರಂ ಚಂದ್ರಸ್ತು ಶಬ್ದಗುಣಕಂ ಅರ್ಥಾಂತರಂ ಪ್ರಕಟೀಚಕಾರಂ) ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಭಗವಾನ್ = ಪೂಜ್ಯರಾದ,

ಸಃ = ಆ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು,

ದಲಿತ = ಕೆತ್ತಿರುವ (ಸೀಳಿರುವ),

ಇಂದ್ರನೀಲಮಣಿನೀಲವಿಭ್ರಮಂ = ಇಂದ್ರನೀಲರತ್ನದಂತೆ ಶ್ಯಾಮಲವಾದ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳ,

ನವಕುಂದಕುಡ್ಡಲಸಿತದ್ವಿಜಾವಲಿ = ಹೊಸದಾದ ಮಾಗಿಮಲ್ಲಿಗೆ ಹೂವಿನ ಮೊಗ್ಗಿನಂತೆ ಬೆಳ್ಳಿಗಿರುವ, ಹಲ್ಲುಗಳ ಸಾಲುಳ್ಳ (ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಸಮೂಹವುಳ್ಳ),

ಸ್ಥಿತಯಾ = ಅರಳಿದ,

ನಗೋತ್ತಮಶಿರಸ್ಸುಜಾತಯಾ = ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಮರದ ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿರುವ,

(ನಗೋತ್ತಮ = ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಪರ್ವತದ,

ಶಿರಸ್ಸು = ತುದಿಗಳಲ್ಲಿ ಜಾತಯಾ) ಹುಟ್ಟಿದ,

ಸುರಭಿತಾತಯಾ = ಸುವಾಸನಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ದಿಕ್ಕುಗಳುಳ್ಳ,

ವನಮಾಲಯಾ = ವೈಜಯಂತಿ ಎಂಬ ಹೂ ಮಾಲೆಯಿಂದ,

(ವನ = ಕಾಡುಗಳ,

ಮಾಲಯಾ = ಸಾಲಿನಿಂದ)

ಅನ್ವಿತಂ = ಕೂಡಿರುವ,

ಅರ್ಥಾಂತರಂ = ಜಗತ್ತೆಂಬ ವಸ್ತುವಿಗಿಂತ ವಿಲಕ್ಷಣವಾದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನೆಂಬ ವಸ್ತುವನ್ನು,

ಗೋಭಿಃ = ಮಾತುಗಳಿಂದ,

ಪ್ರಕಟೀಚಕಾರಂ = ವ್ಯಕ್ತಗೊಳಿಸಿದರು.

ಚಂದ್ರಃ ತು = ಚಂದ್ರನಾದರೋ,

ಶಬ್ದಗುಣಂ = ಶಬ್ದವೇ ಗುಣವಾಗಿ ಉಳ್ಳ,

ಅರ್ಥಾಂತರಂ = ಆಕಾಶವೆಂಬ ಮತ್ತೊಂದು ವಸ್ತುವನ್ನು,

ಗೋಭಿಃ = ಕಿರಣಗಳಿಂದ,

ಪ್ರಕಟೀಚಕಾರಂ = ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸಿದನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಆಕಾಶವು ಸೀಳಿ ಕೆತ್ತಿ ಸಾಣೆ ಹಿಡಿದ ಇಂದ್ರನೀಲ ಮಣಿಯಂತೆ ನೀಲವರ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿ ಕೊಂಡಿದೆ. ಹಾಗೂ ಬಹಳ ಸುಂದರವಾಗಿದೆ. ಹೊಸದಾದ ಮಲ್ಲಿಗೆ ಮೊಗ್ಗಿನಂತಿರುವ ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಸಾಲುಗಳಿಂದ ಕಂಗೊಳಿಸುತ್ತಿದೆ. ಆಕಾಶದ ಕೆಳಗೆ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿರುವ ಎತ್ತರವಾದ ಬೆಟ್ಟಗಳ ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿ ಬೆಳೆದಿರುವ ಎತ್ತರವಾದ ಮರಗಳ

ತುಡಿಯಲ್ಲಿ ಅರಳಿದ ಹೂವುಗಳಿಂದ ಆಕಾಶವು ಅಲಂಕೃತವಾಗಿದೆ. ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಅರಳಿದ ಹೂವುಗಳನ್ನು ಹೊತ್ತಿರುವ ಮರಗಳ ಸಾಲುಗಳು, ವನಮಾಲೆಯಂತೆ ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ಅಲಂಕಾರವಾಗಿವೆ. ಚಂದ್ರನು ಉದಯಿಸಿದಾಗ ಇಂತಹ ಶಬ್ದವೆಂಬ ಒಂದು ಗುಣವುಳ್ಳ ಆಕಾಶವನ್ನು ತನ್ನ ಕಿರಣಗಳಿಂದ ಬೆಳದಿಂಗಳಿನಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸಿದನು. (ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಸೌಂದರ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ ವಸ್ತುವನ್ನು ದೀಪದ ಬೆಳಕಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟಗೊಳಿಸಿ, ಆ ವಸ್ತುವು ಎಲ್ಲರ ಕಣ್ಣಿಗೂ ಬೀಳುವಂತೆ ಒಬ್ಬ ಮಹಾಪುರುಷನು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೋ ಅದರಂತೆ ಎಂದು ಧ್ವನಿ).

ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನೂ ಸೀಳಿ ಕೆತ್ತಿ ಸಾಣೆ ಹಿಡಿದು ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸಿದ ಇಂದ್ರನೀಲ ಮಣಿಯಂತೆ ಸುಂದರವಾಗಿ ಕಂಗೊಳಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅವನ ಸುಂದರವದನದಲ್ಲಿ ಮಲ್ಲಿಗೆ ಮೊಗ್ಗಿನಂತೆ ಶುಭ್ರವಾದ ಹಲ್ಲುಗಳು ಮಂದಹಾಸ ಮಾಡುವಾಗ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿದ್ದವು. ಅವನ ಕೊರಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಷ್ಠವಾದ ಮರಗಳ ಮೇಲೆ ಅರಳಿದ ಹೂವುಗಳಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಎಲ್ಲಾ ದಿಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಸುವಾಸನೆ ಗೊಳಿಸುವ ವೈಜಯಂತೀ ಎಂಬ ಅಪ್ರಾಕೃತವಾದ ಹೂಮಾಲೆಯು ಕಂಗೊಳಿಸುತ್ತಿತ್ತು. ಇಂತಹ ಅಪ್ರಾಕೃತದಿವ್ಯಮಹಾ ಪುರುಷನಾದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಅವನ ಸರ್ವೋತ್ತಮಶ್ವಾದಿ ಗುಣಗಳನ್ನು ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಜಾರ್ಯರು ತಮ್ಮ ಮಾತುಗಳಿಂದ ಮತ್ತು ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಬರೆದಿರುವ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಸಜ್ಜನರಿಗೆ ತಿಳಿಯುವಂತೆ ಪ್ರಕಟಗೊಳಿಸಿದರು. ಚಂದ್ರನು ಶಬ್ದವೆಂಬ ಒಂದೇ ಗುಣವುಳ್ಳ ವಸ್ತುವನ್ನು ಪ್ರಕಟಗೊಳಿಸಿದನು. ಆಚಾರ್ಯರು ಅನಂತಗುಣಪೂರ್ಣವಾದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನೆಂಬ ವಿಲಕ್ಷಣ ವಸ್ತುವನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸಿದರು ಎಂದು ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿದೆ ಎಂದು ಭಾವ.

ವಿಗ್ರಹ ಮತ್ತು ಕೋಶ—

ದಲಿತೇಂದ್ರನೀಲಮಣಿನೀಲವಿಭ್ರಮಂ— ದಲಿತಶ್ವಾಸೌ ಇಂದ್ರನೀಲಮಣಿಶ್ಚ ದಲಿತೇಂದ್ರನೀಲಮಣಃ, ತದ್ವತ್ ನೀಲಃ ವಿಭ್ರಮಃ ಯಸ್ಯ ತತ್ ದಲಿತೇಂದ್ರನೀಲಮಣಿನೀಲವಿಭ್ರಮಂ, ತತ್ | ('ಆಕಾಶಃ ನೀರಿಮೋದತಿ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಭೂತಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ನೀಲರೂಪವಿದೆ ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಿದೆ. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನೂ ನೀಲವರ್ಣದವನಾಗಿದ್ದಾನೆ) |

ನವಕುಂದಕುಡ್ಡಲಸಿತದ್ವಿಜಾವಲಿ— ಕುಂದಾನಾಂ ಕುಡ್ಡಲಾಃ ಕುಂದಕುಡ್ಡಲಾಃ, ನವಾಶ್ಚ ತೇ ಕುಂದಕುಡ್ಡಲಾಶ್ಚ ನವಕುಂದ ಕುಡ್ಡಲಾಃ, ದ್ವಿಜಾನಾಂ ಆವಲಿಃ ದ್ವಿಜಾವಲಿಃ, ನವಕುಂದಕುಡ್ಡಲವತ್ ಸಿತಾ ದ್ವಿಜಾವಲಿಃ ಯಸ್ಯ ತತ್ ನವಕುಂದಕುಡ್ಡಲ ಸಿತದ್ವಿಜಾವಲಿ ತತ್ | ಕುಡ್ಡಲ = ಮೊಗ್ಗು, 'ಕುಡ್ಡಲೋ ಮುಕುಲೋಽಸ್ಮಿಯಾಂ' ಅಮರ, ದ್ವಿಜ = ಹಲ್ಲು, ನಕ್ಷತ್ರ, 'ದಂತವಿಪ್ರಾಂಢಜಾ ದ್ವಿಜಾಃ' ಅಮರ, ಆವಲಿ = ಸಾಲು, 'ವೀಥಾರಿರಾವಲಿಃ ಪಂಕ್ತಿಃ' ಅಮರ |

ನಗೋತ್ತಮತಿರಸ್ಸುಜಾತಯಾ— ನಗಾನಾಂ ಉತ್ತಮಾಃ ನಗೋತ್ತಮಾಃ, ನಗೋತ್ತಮಾನಾಂ ಶಿರಾಂಸಿ ನಗೋತ್ತಮತಿರಾಂಸಿ, ಸು ಸಮ್ಯಕ್ ಜಾತಾ ಸುಜಾತಾ, ನಗೋತ್ತಮತಿರಸ್ಸು ಸುಜಾತಾ ನಗೋತ್ತಮತಿರ ಸ್ಸುಜಾತಾ ತಯಾ | ನಗ = ಮರ, ಪರ್ವತ, 'ಶೈಲವೃಕ್ಷೈ ನಗಾವಗೌ' ಅಮರ. 'ಅಗೋ, ನಗದ್ಭುಜಗೇ ಭಾನೌ ಭೂಧರಭೂರುಹೋಃ' ಭಾಸ್ಕರ |

ಸುರಭಿತಾತಯಾ— ಸುರಭಿಃ ಆತಾಃ ಯಯಾ ಸಾ ಸುರಭಿತಾತಾಃ ತಯಾ. ಆತಾ = ದಿಕ್ಕು, ಆಸೆ, 'ಆತಾ ತೃಷ್ಣಾ ದಿಶೋ ಪೂಶ್ವಾ' ವಿಶ್ವ, 'ಆತಾ ದಿಗತಿತ್ಯಪ್ಪಯೋಃ' ಅಮರ. ವನಮಾಲಾ = ಕಾಡುಗಳ ಸಾಲು. ವೈಜಯಂತೀ ಎಂಬ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಮಾಲೆ, 'ಆವಾದಲಂಛಿನೀ ಮಾಲಾ ವನಮಾಲಾಭಿಧೀಯತೇ' ಎಂಬ ವಚನದಂತೆ ಕತ್ತಿನಿಂದ ಕಾಲುಗಳವರೆಗೆ ಲಂಬಿಸುತ್ತಿರುವ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಕೊರಳಲ್ಲಿರುವ ಮಾಲೆಯು ವನಮಾಲೆ ಎಂದೂ ವೈಜಯಂತೀ ಎಂದೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಮಾಲಾ = ಹೂಮಾಲೆ ಸಾಲು 'ಮಾಲಾಚೋನ್ನತ ಭೂರ್ಮಾಲಾ', 'ಮಾಲಾ ಪಂಕ್ತಿ ಪುಷ್ಪಾದಿರಾಮನಿ' ಭಾಸ್ಕರ.

ಇಲ್ಲಿ ಮಂಜುಭಾಷಿಣೀ ವೃತ್ತ. 'ಸಜಸಾ ಜಗೌ ಚ ಯದಿ ಮಂಜುಭಾಷಿಣೀ' ಎಂದು ಅದರ ಲಕ್ಷಣ. ಇಲ್ಲಿ ಉಪಮಾ ವ್ಯತಿರೇಕ ಮತ್ತು ಶ್ಲೇಷಾಲಂಕಾರಗಳಿವೆ. ಕ್ರಿಯಾಪದದ ರೂಪವನ್ನು ಕೊನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಕೊಡಲಾಗಿದೆ.

ಪ್ರಯೋಗ— ಭಗವತಾ ತೇನ ದಲಿತೇಂದ್ರಮಣಿನೀಲವಿಭ್ರಮಂ, ನವಕುಂದಕುಡ್ಗಲಸಿತದ್ವಿಜಾವಲಿ, ಸ್ಥಿತಯಾ ನಗೋತ್ತಮಶಿರಸ್ಸುಜಾತಯಾ ಸುರಭಿತಾಶಯಾ ವನಮಾಲಯಾ ಅನ್ವಿತಂ ಅರ್ಧಾಂತರಂ ಗೋಃ ಪ್ರಕಟೀಚಕ್ರೇ, ಚಂದ್ರೇಣ ತು ಶಬ್ದಗುಣಕಂ ಅರ್ಧಾಂತರಂ ಪ್ರಕಟೀಚಕ್ರೇ (ಕಮೇಣ) ।

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಈ ಚಮತ್ಕಾರವಾದ ಅರ್ಧಾಂತರ ವರ್ಣನೆಯನ್ನೇ ಮುಂದುವರಿಸುತ್ತಾರೆ ಮತ್ತು ಸರ್ಗ ಸಮಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

ಮೃದುಗಾಮಿವಿಮಾನಸಂಪದೋ

ರಮಯತ್ ಸುಸ್ಥಿತಗೋಪಸುಂದರೀಃ ।

ಪರಿತಾಪವಿಹೀನಮುಜ್ವಲಂ

ಸುತತಂ ಸೂಕ್ಷ್ಮತರಾಂಬರಂ ವರಮ್

॥ 54 ॥

ಗೋಭಿಸ್ತಮಾಂಸ್ಯಪನಯನ್ ಗತಿದಂ ಪ್ರಜಾನಾ-

ಮರ್ಧಾಂತರಂ ಸ ಭಗವಾನ್ ಪ್ರಕಟೀಚಕಾರ ।

ಸಾನಂದಚಿದ್ಗುಣಗಣಂ ಪರಿಪೂರ್ಣಸಂವಿತ್

ಚಂದ್ರಸ್ತು ಶಬ್ದಗುಣಮಿತ್ಯಯಮೇವ ಭೇದಃ ॥ 55 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಮೃದುಗಾಮಿವಿಮಾನಸಂಪದಃ, ರಮಯತ್, ಸುಸ್ಥಿತಗೋಪಸುಂದರೀಃ, ಪರಿತಾಪವಿಹೀನಂ ಉಜ್ವಲಂ, ಸುತತಂ, ಸೂಕ್ಷ್ಮತರಾಂಬರಂ, ವರಂಗೋಭಿಃ, ತಮಾಂಸಿ, ಅಪನಯನ್, ಗತಿದಂ, ಪ್ರಜಾನಾಂ, ಅರ್ಧಾಂತರಂ, ಸಃ, ಭಗವಾನ್, ಪ್ರಕಟೀಚಕಾರ, ಸಾನಂದಚಿದ್ಗುಣಗಣಂ, ಪರಿಪೂರ್ಣಸಂವಿತ್, ಚಂದ್ರಃ, ತು, ಶಬ್ದಗುಣಂ, ಇತಿ, ಅಯಂ, ಏವ, ಭೇದಃ ।

ಅನ್ವಯ— ಭಗವಾನ್, ಸಃ, ಪರಿಪೂರ್ಣಸಂವಿತ್, ಗೋಭಿಃ, ತಮಾಂಸಿ, ಅಪನಯನ್, ಪ್ರಜಾನಾಂ, ಗತಿದಂ, ಮೃದುಗಾಮಿವಿಮಾನಸಂಪದಃ, ಸುಸ್ಥಿತಗೋಪಸುಂದರೀಃ, ರಮಯತ್, ಪರಿತಾಪವಿಹೀನಂ, ಉಜ್ವಲಂ, ಸುತತಂ, ಸೂಕ್ಷ್ಮತರಾಂಬರಂ, ವರಂ, ಸಾನಂದಚಿದ್ಗುಣಗಣಂ, ಅರ್ಧಾಂತರಂ, ಪ್ರಕಟೀಚಕಾರ, ಚಂದ್ರಃ, ತು, ಶಬ್ದಗುಣಂ, ಅರ್ಧಾಂತರಂ, ಪ್ರಕಟೀಚಕಾರ, ಇತಿ, ಅಯಂ, ಏವ, ಭೇದಃ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಭಗವಾನ್ = ಷಡ್ಗುಣೈಶ್ವರ್ಯಸಂಪನ್ನರಾದ,

ಸಃ = ಅಂತಹ,

ಪರಿಪೂರ್ಣಸಂವಿತ್ = ಶ್ರೀ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಕಾರ್ಯರು,

ಗೋಭಿಃ = ಪ್ರವಚನದ ಮಾತುಗಳಿಂದ, (ಚಂದ್ರಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಕಿರಣಗಳಿಂದ)

ತಮಾಂಸಿ = ಅಜ್ಞಾನವೆಂಬ ಕತ್ತಲೆಗಳನ್ನು (ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು)

ಅಪನಯನ್ = ಹೋಗಲಾಡಿಸುತ್ತಾ,

ಪ್ರಜಾಣಾಂ = ಮೋಕ್ಷಯೋಗ್ಯರಾದ ಭಕ್ತರಾದ ಸಜ್ಜನರಿಗೆ, (ಎಲ್ಲಾ ಜನರಿಗೆ)

ಗತಿರಂ = ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಕೊಡುವ, (ಇತ್ತ ಅತ್ತ ಮಾರ್ಗ ಸಂಚಾರಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲತೆಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ),

ಮೃದುಗಾಮಿವಿಮಾಣಸಂಪದಃ = ಮೆಲ್ಲಗೆ ಸಂಚರಿಸುವ ಪ್ರಣಯಕೋಪವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ಎಂಬ ಸಂಪತ್ತುಳ್ಳ,

(ಮೃದುಗಾಮಿ = ಮೆಲ್ಲಗೆ ಸಂಚರಿಸುವ,

ವಿಮಾನಸಂಪದ = ವಿಮಾನಗಳ ಸಮೃದ್ಧಿಯುಳ್ಳ),

ಸುಸ್ಥಿತ ಗೋಪಮಂದರೀಃ = ಒಳ್ಳೆಯ ಮಂದಹಾಸವುಳ್ಳ ಗೋಪಿಕಾಸ್ತ್ರಿಯರನ್ನು,

(ಸುಸ್ಥಿತ = ಒಳ್ಳೆಯ ಮಂದಹಾಸವುಳ್ಳ,

ಗೋಪಮಂದರೀಃ = ದೇವತಾ ಸ್ತ್ರೀಯರನ್ನು),

ರಮಯತ್ = ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವ,

ಪರಿತಾಪವಿಹೀನಂ = ಸಂತಾಪ (ದುಃಖ)ರಹಿತನಾದ (ಆಕಾಶವು ಜಡವಾದುದರಿಂದ ಸಂತಾಪರಹಿತವಾದ),

ಉದ್ಭವಂ = ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವ (ಮೋಡಗಳಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ನಿರ್ಮಲವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವ),

ಸುತತಂ = ಒಳ್ಳೆಯ ವೀಣಾದಿ ವಾದ್ಯಗಳಿಂದ ಸಹಿತವಾದ (ಚೆನ್ನಾಗಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ),

ಸೂಕ್ಷ್ಮತರಾಂಬರಂ = ಬಹಳ ತೆಳುವಾದ, ಪೀತಾಂಬರ ಎಂಬ ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು, (ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣದಿರುವುದರಿಂದ

ಬಹಳ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಮತ್ತು ಅಂಬರ ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುವ)

ವರಂ = ಸರ್ವೋತ್ತಮವಾದ, (ಪಂಚಭೂತಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮವಾದ)

ಸಾನಂದಚಿದ್ಗುಣಗಣಂ = ಆನಂದಜ್ಞಾನಗಳೆಂಬ ಎರಡುಗುಣಗಳಿಂದ ಸಹಿತವಾದ ಪಶ್ಚರ್ಯಾದಿ ಅನಂತ

ಗುಣಗಳ ಸಮೂಹವುಳ್ಳ (ಈ ವಿಶೇಷಣವು ಚಂದ್ರನಿಗೆ ಅನ್ವಯಿಸುವುದಿಲ್ಲ).

ಅರ್ಥಾಂತರಂ = ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣವೆಂಬ ಜಡಾಜಡಪ್ರಪಂಚವಿಲಕ್ಷಣವಾದ ವಸ್ತುವನ್ನು,

ಪ್ರಕಟೀಚಕಾರ = ಪ್ರಕಟಗೊಳಿಸಿದರು.

ಚಂದ್ರಸ್ತು = ಚಂದ್ರನಾದರೋ,

ಶಬ್ದಗುಣಂ = ಶಬ್ದವೆಂಬ ಒಂದೇ ಗುಣವುಳ್ಳ,

ಅರ್ಥಾಂತರಂ = ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳಿಗಿಂತ ವಿಲಕ್ಷಣವಾದ ಆಕಾಶವೆಂಬ ಒಂದೇ ವಸ್ತುವನ್ನು,

ಪ್ರಕಟೀಚಕಾರ = ಪ್ರಕಟಗೊಳಿಸಿದನು,

ಇತಿ = ಎಂಬುದಾಗಿ

ಅಯಂ ವಿವ = ಇದೇ,

ಭೇದಃ = (ಚಂದ್ರನಿಗೂ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಿಗೂ ಇರುವ) ವ್ಯತ್ಯಾಸವು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಪದ್ಗುಣೈಶ್ವರ್ಯ ಸಂಪನ್ನರಾದ ಪರಮಪೂಜ್ಯರಾದ ಆ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ತಮ್ಮ ಪ್ರವಚನದ ಮಾತುಗಳಿಂದ ಅಜ್ಞಾನವೆಂಬ ತಮಸ್ಸನ್ನು ಕಳೆಯುತ್ತಾರೆ. ಚಂದ್ರನು ತನ್ನ ಕಿರಣಸಮೂಹಗಳಿಂದ ಕತ್ತಲೆಯ ರಾಶಿಯನ್ನು ನಾಶಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಮೋಕ್ಷಯೋಗ್ಯರಾದ ಸಾತ್ವಿಕ ಭಕ್ತ ಜನರಿಗೆ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಕೊಡುವನು. ಚಂದ್ರನಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿತವಾದ ಆಕಾಶವು ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಒಡಾಡುವ ಜನರಿಗೆ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಸುಲಭವಾಗಿ ಸಂಚಾರ ಮಾಡಲು ಅನುಕೂಲ ಪಡಿಸಿಕೊಡುವುದು. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಮಂದಗಮನೆಯರೂ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಸೌಂದರ್ಯಾದಿಗುಣಗಳಿಗೆ ಮಾರುಹೋಗಿ

ಮುನಿಸನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿರುವ ಒಳ್ಳೆಯ ಕಿರುನಗೆಯನ್ನು ಬೀರುತ್ತಿರುವ ಗೋಪಿಕಾ ಸ್ತ್ರೀಯರನ್ನು ಗಾನನರ್ತನಾದಿಗಳಿಂದ ಸಂತೋಷಪಡಿಸಿದನು. ಚಂದ್ರೋದಯವಾದಾಗ ಆಕಾಶವು ಮೆಲ್ಲಗೆ ಸಂಚರಿಸುವ ವಿಮಾನಗಳ ಸಮೃದ್ಧಿಯುಳ್ಳ ಒಳ್ಳೆಯ ಮಂದಹಾಸದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸುಂದರಿಯರಾದ ದೇವತಾಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೆ ವಿಹಾರ ಮಾಡಲು ಅನುಕೂಲ ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟಿತು. ಆಚಾರ್ಯರಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿತನಾದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಚಿಂತಾಸಂತಾಪಾದಿಲೇಪರಹಿತನು. ಚಂದ್ರನಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿತವಾದ ಆಕಾಶವೂ ಜಡವಾದುದರಿಂದ ಸಂತಾಪಾದಿಗಳಿಲ್ಲದ್ದು. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನೂ ನಿರ್ದೋಷನು, ಪ್ರಕಾಶಮಾನನು, ಆಕಾಶವೂ ಸ್ವಚ್ಛವೂ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವೂ ಆಗಿದೆ. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಉತ್ತಮವಾದ ವೀಣಾದಿ ವಾದ್ಯಗಳಿಂದ ತನ್ನಲ್ಲಿ ಅನುರಕ್ತರಾದ ಭಕ್ತಿಯರಾದ ಗೋಪಿಕಾಸ್ತ್ರೀಯರನ್ನು ಸಂತೋಷಪಡಿಸಿದನು. (ಅವನೂ ಸುತನು) ಆಕಾಶವೂ ತುಂಬಾ ವ್ಯಾಪ್ತವಾದುದರಿಂದ ಸುತನು ಆಚಾರ್ಯರಿಂದ ಪ್ರಕಟಿತನಾದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಬಹಳ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ತಳುವಾದ ಪೀತಾಂಬರವನ್ನು ಧರಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಚಂದ್ರನಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಗೊಂಡ ಆಕಾಶವೂ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣದ್ದು ಆದ್ದರಿಂದ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದುದು, ಹಾಗೂ ಅಂಬರ ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ತವಾದುದು, ಹೀಗೆ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ತರಾಂಬರ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಆಚಾರ್ಯರು ಉಪದೇಶಿಸಿದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಸರ್ವೋತ್ತಮನು ಚಂದ್ರನು ತೋರಿಸಿದ ಆಕಾಶವು ಪಂಚಭೂತಗಳಲ್ಲಿ ಸರ್ವೋತ್ತಮವು. ಪಂಚಭೂತಗಳಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯ ದಾದ ಪ್ರಥಿವಿಯು ಭೂತಾವಮಾ = ಭೂತಗಳಲ್ಲಿ ಅವರ, ಆದುದರಿಂದ ಆಕಾಶವು ಭೂತೋತ್ತಮ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಆದರೆ ಆಚಾರ್ಯರು ಉಪದೇಶಿಸಿದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಆನಂದ, ಜ್ಞಾನ, ಪ್ರಕಾಶ, ಬಲ, ಔದಾರ್ಯ, ವೀರ್ಯ, ಸೌಂದರ್ಯ ಮುಂತಾದ ಅನಂತಾನಂತ ಗುಣಗಳವರಿಪೂರ್ಣನು. ಚಂದ್ರನಿಂದ ಪ್ರಕಟಿತವಾದ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಶಬ್ದವೆಂಬ ಒಂದೇ ಧರ್ಮವು (ಗುಣವು) ಇದೆ. ಹೀಗೆ ಅನಂತಾನಂತಗುಣಭರಿತವಾದ ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಪಂಚ ವಿಲಕ್ಷಣನಾದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನೆಂಬ ಸರ್ವೋತ್ತಮ ವಸ್ತುವನ್ನು ಆಚಾರ್ಯರು ಸಚ್ಚಾಸ್ತ ಪ್ರವಚನ ಮಾಡುತ್ತಾ ಶಿಷ್ಯರ ಹೃದಯಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟಗೊಳಿಸಿದರು. ಚಂದ್ರನು ಉದಯಿಸಿ ಅನೇಕ ರೀತಿಗಳಿಂದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಹಾಗೆಯೇ ಇರುವ ಆಕಾಶವನ್ನು ಪ್ರಕಟಗೊಳಿಸಿದನು. ಆದರೆ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಿಗೂ ಚಂದ್ರನಿಗೂ ಇರುವ ಮುಖ್ಯವಾದ ಭೇದವು ಒಂದೇ. ಚಂದ್ರನು ಪ್ರಕಟಗೊಳಿಸಿದ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಶಬ್ದವೆಂಬ ಒಂದೇ ಗುಣವಿದೆ. ಆಚಾರ್ಯರು ಉಪದೇಶಿಸಿ ಶಿಷ್ಯರ ಹೃದಯಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟಗೊಳಿಸಿದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಲ್ಲಿ ಅನಂತ ಕಲ್ಯಾಣ ಗುಣಗಳಿಗಳು ಮಣಿರಾಶಿಗಳಂತೆ ಬೆಳಗುತ್ತಿವೆ. ಇಷ್ಟೇ ವ್ಯತ್ಯಾಸವು. ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಭಾಗವತ ಪ್ರವಚನ ಮಾಡುತ್ತಾ ಆಚಾರ್ಯರು ಶ್ರೀಹರಿಯ ಕೃಷ್ಣಾದಿರೂಪಗಳನ್ನು ಭಕ್ತರ ಹೃದಯಮಂದಿರದ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟಗೊಳಿಸಿದರು ಎಂದು ಭಾವ. ನಿಶಾಯಾಂ ಭಾಗವತಂ ವ್ಯಾಚಕ್ಷಾಣಃ ಶ್ರೀಮನ್ನದ್ವಃ ಕೃಷ್ಣಾದಿರೂಪಂ ಪ್ರಕಾಶಿತವಾನ್ ಇತಿ ಭಾವಃ | (ಭಾವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ) ಇಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯಚಂದ್ರರಿಗೆ ವಿಶೇಷವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ವ್ಯತಿರೇಕಾಲಂಕಾರ 'ವ್ಯತಿರೇಕೋ ವಿಶೇಷತ್ವೇ-ದುಪಮಾನೋ ಪ್ರಮೇಯಯೋಃ' ಚಂದ್ರಾಲೋಕ ಶ್ಲೇಷಾಲಂಕಾರದಿಂದ ಈ ವ್ಯತಿರೇಕಾಲಂಕಾರವು ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವುದರಿಂದ ಅಲಂಕಾರ ಸಂಸೃಷ್ಟಿಯು ಇದೆ.

ವಿಗ್ರಹ ಮತ್ತು ಕೋಶ—

ಮೃದುಗಾಮಿವಿಮಾನಸಂಪದಃ— ಮಾನಃ (ಪ್ರಣಯ ಕೋಪ) ವಿವ ಸಂಪತ್ ಮಾನಸಂತ್, ವಿಗತಾ ಮಾನಸಂಪತ್ ಯಾಭ್ಯಃ ತಾಃ ವಿಮಾನಸಂಪದಃ ಅಥವಾ ವಿಗತಃ ಮಾನಃ ವಿಮಾನಃ, ವಿಮಾನಃ ವಿವ ಸಂಪತ್ ಯಾನಾಂ ತಾಃ | ವಿಮಾನ ಸಂಪದಃ = ಪ್ರಣಯ (ಕೋಪವನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿರುವುದೆಂಬ ಸಂಪತ್ತುಳ್ಳ) 'ಮಾನಶ್ಚಿತ್ತ ಸಮುನ್ಯತಃ' ಅಮರ, ಮಾನಃ = ಪ್ರಣಯ ಕಲಹದಿಂದ ಉಂಟಾದ ಕೋಪ | ಮೃದು ಗಚ್ಛತಿ ಶಾಚ್ಛೀಲೈನೇತಿ ಮೃದುಗಾಮಿನ್ಯಃ, ಮೃದುಗಾಮಿನ್ಯಶ್ಚ ತಾಃ ವಿಮಾನಸಂಪದಶ್ಚ ಮೃದುಗಾಮಿವಿಮಾನ ಸಂಪದಃ ತಾಃ (ದ್ವಿಬ) (ಇದು ಗೋಪಿಕಾ ಸ್ತ್ರೀಯರ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ವಿಗ್ರಹ. ದೇವತಾಸ್ತ್ರೀಯರ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ವಿಗ್ರಹವು ಹೀಗೆ)

ಮೃದುಗಾಮಿವಿಮಾನಸಂಪದಃ— ವಿಮಾನಾನಾಂ ಸಂಪದಃ ವಿಮಾನಸಂಪದಃ, ಮೃದುಗಾಮಿನಃ ವಿಮಾನ-
ಸಂಪದಃ ಯಾಸಾಂ ತಾಃ, ಮೃದುಗಾಮಿ ವಿಮಾನಸಂಪದಃ = ಮೆತ್ತಗೆ ಹೋಗುವ ವಿಮಾನಗಳ
ಸಮೃದ್ಧಿಯುಳ್ಳ 'ಮೃದುಗಾಮಿನಃ ವಿಮಾನ ಸಂಪದಃ ಆಸಾಂ, ಮೃದುಗಾಮಿನೃಶ್ಚ ಏತಾಃ ವಿಮಾನ-
ಸಂಪದಶ್ಚೈತಿ ಚ' ಭಾವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ, ಇಲ್ಲಿ ವಿಮಾನಾನಾಂ ಸಂಪತ್ ಯಾಸಾಂ ತಾಃ ವಿಮಾನಸಂಪದಃ =
ವಿಮಾನಗಳ ಸಂಪತ್ತುಳ್ಳವರು, ಮೃದು ಗಾಮಿನಃ = ಮೆತ್ತಗೆ ನಡೆಯುವವರು.

ಮೃದುಗಾಮಿವಿಮಾನಸಂಪದಃ— ಮೃದುಗಾಮಿನೃಶ್ಚ ತಾಃ ವಿಮಾನಸಂಪದಶ್ಚ ಮೃದುಗಾಮಿವಿಮಾನ
ಸಂಪದಃ ಎಂದು ವಿಗ್ರಹಮಾಡಿದರೆ, ಮೆತ್ತಗೆ ನಡೆಯುವವರು ಮತ್ತು ವಿಮಾನಗಳ ಸಮೃದ್ಧಿ
ಯುಳ್ಳವರು ಎಂಬ ಅರ್ಥವೂ ಬರುತ್ತದೆ. ಭಾವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳಿಗೂ
ಅನುಕೂಲವಾಗಿದೆ.

ರಮಯತ್ - ರಮಯತ್ ರಮಯತೀ ರಮಯಂತಿ, ರಮ್ ಧಾತು ಣಿಜಂತದ ಮೇಲೆ ಶತ್ವ ಸಂತೋಷ-
ಪಡಿಸತಕ್ಕದ್ದು ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಸುಸ್ಮಿತಗೋಪಸುಂದರೀಃ— ಸು ಶೋಭನಂ ಸ್ಥಿತಂ ಯಾಸಾಂತಾಃ ಸುಸ್ಮಿತಾಃ, ಗಾಃ ಪಾಂತೀತಿ ಗೋಪಾಃ
ಗೋಪಾನಾಂ ಸುಂದರ್ಯಃ ಗೋಪಸುಂದರ್ಯಃ, ಸುಸ್ಮಿತಾಶ್ಚ ತಾಃ ಗೋಪಸುಂದರ್ಯಶ್ಚ ಸುಸ್ಮಿತ
ಗೋಪಸುಂದರ್ಯಃ ತಾಃ | ಮಂದಹಾಸ ಪೂರ್ಣರಾದ ಗೋಪಾಲಸುಂದರಿಯರು, ಮಂದಹಾಸ
ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ದೇವತಾ ಸುಂದರಿಯರು ಎಂದೂ ಅರ್ಥ. 'ಗೋಪಾಃ ಸ್ವರ್ಗಪಾಃ ಪಶುಪಾಶ್ಚ' ಭಾವ
ಪ್ರಕಾಶಿಕಾ, ಗೋಪ ಎಂದರೆ ಸ್ವರ್ಗವನ್ನು ಕಾಪಾಡುವ ದೇವತೆಗಳು ಮತ್ತು ಪಶುಪಾಲನೆ ಮಾಡುವ
ಗೊಲ್ಲರು ಎಂದೂ ಅರ್ಥ. ಗೋ (ಗೌಃ) ಪುಃ = ಸ್ವರ್ಗ, ಗೌಃ ಸ್ವೀಹಸುಗೌಃ (ಪುಂ) = ಎತ್ತು,
'ಸ್ವರ್ಗಮ ಪಶುವಾಗ್ವಿದ್ಯದ್' ನೇತ್ರ ಪೃಣಿ ಭೂಜಲೇ' | 'ಲಕ್ಷ್ಮ್ಯದೃಷ್ಟಾಃ ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ಪುಂಸಿ ಗೌಃ'
ಅಮರ, 'ಗೌರ್ನಾಕೇ ವೃಷಭೇ ಚಂದ್ರೇ', ರತ್ನಮಾಲಾ |

ಪರಿತಾಪವಿಹೀನಂ— ಪರಿತಾಪೇನ ವಿಹೀನಂ ಪರಿತಾಪವಿಹೀನಂ ತತ್ |

ಸುತತಂ— ಸುಶೋಭನಂ ತತಂ ಯಸ್ಯ ತತ್ ಸುತತಂ ತತ್ | ವಿಣಾದಿಕಂ ವಾದ್ಯಂ = ವಿಣಾದಿವಾದ್ಯ 'ತತಂ
ವಿಣಾದಿಕಂ ವಾದ್ಯಂ' ಅಮರ. ಸು ಸಮ್ಯಕ್ ತತಂ ವ್ಯಾಪ್ತಂ ಸುತತಂ, ತತ್, 'ತತಂ ವ್ಯಾಪ್ತಂ,
ವಿಣಾದಿವಾದ್ಯಂ ಚ' ಭಾವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ |

ಸೂಕ್ಷ್ಮತರಾಂಬರಂ— ಅತಿಶಯೇನ ಸೂಕ್ಷ್ಮಂ ಸೂಕ್ಷ್ಮತರಂ, ಸೂಕ್ಷ್ಮತರಂ ಅಂಬರಂ ಯಸ್ಯ ತತ್
ಸೂಕ್ಷ್ಮತರಾಂಬರಂ ತತ್ |

ಗತಿದಂ— ಗತಿಂ ಮೋಕ್ಷಂ ಮಾರ್ಗಂ ಚ ದದಾತೀತಿ ಗತಿದಂ | 'ಗತಿದಂ ಮೋಕ್ಷಂ ಮಾರ್ಗದಂ ಚ',
ಭಾವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ, ಅರ್ಥಾಂತರಂ ಅನ್ಯಃ ಅರ್ಥಃ ಅರ್ಥಾಂತರಂ, ಮತ್ತೊಂದು ವಸ್ತು |

ಭಗವಾನ್— ಭಗಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ಮೀತಿ ಭಗವಾನ್ |

ಸಾನಂದಚಿದ್ಗುಣಗಾಂ— ಆನಂದಶ್ಚ ಚಿತ್ತ್ವ ಆನಂದಚಿತ್, ಆನಂದಚಿದ್ವ್ಯಾಂ ಸಹ ವರ್ತಂತೇ ಇತಿ
ಸಾನಂದಚಿತ್, ಸಾನಂದಚಿತ್ತ್ವ ತೇ ಗುಣಾಶ್ಚ ಸಾನಂದಚಿದ್ಗುಣಾಃ, ಸಾನಂದಚಿದ್ಗುಣಾನಾಂ ಗಣಾಃ
ಯಸ್ಯ ತತ್ ಸಾನಂದಚಿದ್ಗುಣಗಾಂ ತತ್ |

ಪರಿಪೂರ್ಣಸಂವಿತ್— ಪರಿಪೂರ್ಣಾ ಸಂವಿತ್ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಪರಿಪೂರ್ಣಸಂವಿತ್ |

ಶಬ್ದಗುಣಂ— ಶಬ್ದಃ ಗುಣಃ ಯಸ್ಯ ತತ್ ಶಬ್ದಗುಣಂ ತತ್ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಪ್ರಕಟೀಚಕಾರ - ಅಪ್ರಕಟಂ ಪ್ರಕಟಂ ಸಂಪದ್ಯಮಾನಂ ಚಕಾರ ಪ್ರಕಟೀಚಕಾರ । ಚಕಾರ ಚಕ್ರತುಃ ಚಕ್ರುಃ, ಚಕರ್ಥ ಚಕ್ರಥುಃ ಚಕ್ರ, ಚಕಾರ-ಚಕರ ಚಕ್ರವ ಚಕ್ರಮ । ಡುಕ್ಯಾ (ಕ್ರ) ಕರಣೇ ಭೂತಾನದ್ಯತನ ಪರೋಕ್ಷೇ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನಂ ।

ಪ್ರಯೋಗ— ಭಗವತಾ ತೇನ ಪರಿಪೂರ್ಣಸಂವಿದಾ, ಗೋಭಿಃ ತಮಾಂಸಿ ಅಪನಯತಾ, ಪ್ರಜಾನಾಂ ಗತಿದಂ, ಮೃದುಗಾಮಿವಿಮಾನಸಂಪದಃ ಸುಸ್ಥಿತಗೋಪಸುಂದರೀಃ ರಮಯತ್, ಪರಿತಾಪವಿಹೀನಂ ಉಜ್ವಲಂ ಸುತತಂ ಸೂಕ್ತ-ತರಾಂಬರಂ ವರಂ ಸಾನಂದಚಿದ್ಭೂತಗಣಂ ಅರ್ಥಾಂತರಂ ಪ್ರಕಟೀಚಕ್ರೇ, ಚಂದ್ರೇಣ ತು ಶಬ್ದಗುಣಂ ಅರ್ಥಾಂತರಂ ಪ್ರಕಟೀಚಕ್ರೇ, ಇತಿ ಅಯಮೇವ ಭೇದಃ (ಭವತಿ) ಅನೇನೈವ ಭೇದೇನ ಭೂಯತೇ) ।

ವೃತ್ತ— ಮೃದುಗಾಮಿ ಎಂಬ 54ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸುಂದರೀವೃತ್ತ ಲಕ್ಷಣ 'ಅಯುಜೋರ್ಯದಿ ಸೌ ಜಗೌ ಸಮಯೋಃ ಸೈರಲಗಾಶ್ಚ ಸುಂದರೀ', 55ನೆಯ ಗೋಭಿಃ ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ವಸಂತತಿಲಕ ವೃತ್ತ.

ಇತಿ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ ಶ್ರೀಸುಮಧ್ವವಿಜಯೇ ಆನಂದಾಂಕೇ

ಚತುರ್ದಶಃ ಸರ್ಗಃ ಸಮಾಪ್ತಃ ॥

★ ★ ★

ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತಃ

ಶ್ರೀಸುಮಧ್ವವಿಜಯಃ

ಪಂಚದಶಃ ಸರ್ಗಃ

ಹದಿನೈದನೆಯ ಸರ್ಗದ ಕಥಾಪಾರ

ತರುವಾಯ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು 'ಪಾಡಿಕುಡಿಲು' ಎಂಬ ಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿರುವ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುತ್ತಿರುವ ರಚಿಸಿದ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಅಲ್ಲಿ ಸೇರಿದ ಜನರಿಗೆ ವಿವರಿಸಿದರು. ಆಗ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು ಆಚಾರ್ಯರು ಹೇಳಿರುವ ಹರಿಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವ ಜೀವೇಶ್ವರಭೇದ ಇತ್ಯಾದಿ ದ್ವೈತಸಿದ್ಧಾಂತಗಳನ್ನು ತರ್ಕಗಳಿಂದ, ಯುಕ್ತಿಗಳಿಂದ ಖಂಡಿಸಿ ಅದ್ವೈತ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಲು ಎದುರಾದರು. ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಶ್ರೀಹರಿಯೇ ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿ ಕಾರಣನು ಇತ್ಯಾದಿ ತತ್ತ್ವಗಳನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಲು ತಡೆಯಿಲ್ಲದ ವಾಕ್ಯವಾಹದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಉಪನ್ಯಾಸವನ್ನು ಮಾಡಲು ತೊಡಗಿದರು. ಅವರ ಮಾತಿಗೆ ವೇದ-ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳು, ಸ್ಮೃತಿಪುರಾಣಗಳ ಬೆಂಬಲವಿತ್ತು. ಅವರ ಮಾತು ರುದ್ರಾದಿಗಳಿಗೂ ಮಾನ್ಯವಾಗಿತ್ತು.

ಅವರು ಈ ರೀತಿ ಉಪನ್ಯಾಸ ಮಾಡಿದರು. "ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನು ಅನಂತಗುಣಗಳುಳ್ಳವನು. ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ವೇದಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನು, ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು. ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿ ಅಷ್ಟಕರ್ತನು" ಈ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಆಚಾರ್ಯರು ಅನೇಕ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ಸಾಧಿಸಿದರು. ಮೊದಲು ಅವರು ನಿರೀಶ್ವರ, ಸೇಶ್ವರ ಸಾಂಖ್ಯಮತಗಳನ್ನೂ, ಚಾರ್ವಾಕ, ಭಾಟ್ಟ, ಪ್ರಾಭಾಕರ ಮತಗಳನ್ನೂ ಖಂಡಿಸಿದರು. ಅನಂತರ ವೇದೋಪನಿಷತ್ತುಗಳನ್ನು ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿ ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳಲೇಬೇಕಾಗುವುದರಿಂದ ನಾರಾಯಣನೇ ಜಗಜ್ಜನ್ಮಾದಿಕರ್ತನು ಎಂದು ಸಾಧಿಸಿದರು. ಪಾರುಪತ್ಯ, ಗಾಣಪತ್ಯ, ಸೌರ, ಸ್ಯಾಂದ ಮೊದಲಾದ ಮತಗಳೂ ಸರಿಯಿಲ್ಲವೆಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದರು. ಅನುಮಾನ ಆಗಮಗಳಿಂದ ನಾರಾಯಣನು ಅನಂತಗುಣವುಳ್ಳವನೆಂದು ಸಾಧಿಸಿದರು. ಈ ತತ್ತ್ವಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ವೈಶೇಷಿಕ ಮತವನ್ನು ಖಂಡಿಸಿದರು. ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ಶೂನ್ಯವಾದಿಗಳಾದ ಬೌದ್ಧರ ಮತವನ್ನೇ ರೂಪಾಂತರದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದರಿಂದ ಪ್ರಚ್ಛನ್ನಭೌದ್ಧರೆಂದು ಹೇಳಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಅರ್ಹರು. ಅವರಿಗೆ ಶೂನ್ಯವಾದಿಗಳಾದ ಬೌದ್ಧರಿಂದ ವಾಸ್ತವಿಕವಾಗಿ ಭೇದವಿಲ್ಲ ಎಂದು ಆಚಾರ್ಯರು ಯುಕ್ತಿಗಳಿಂದ ವಿವರಿಸಿ ಆ ಎರಡು ಮತಗಳನ್ನೂ ಸರಿಯಾದ ಕಾರಣಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಖಂಡಿಸಿದರು. ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದಲೇ ಸಾತ್ತ್ವಿಕರಾದ ಚೇತನರು ಸ್ವರೂಪಾನಂದಾವಿರ್ಭಾವರೂಪವಾದ ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆಯುವರು ಎಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದರು. ಇನ್ನೂ ಅನೇಕವಾದ ತತ್ತ್ವವಾದ ಪ್ರಮೇಯಗಳನ್ನು ಬಗೆಬಗೆಯಿಂದ ವಿವರಿಸಿ ತಿಳಿಸಿದರು.

ಆಚಾರ್ಯರ ವಾಗ್ವೈಖರಿಯನ್ನು ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತರೂ ಕೇಳಿದರು. ಅವರು ಮಾಯಾವಾದವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಲು ಪ್ರಬಲವಾದ ಅನೇಕ ಅನುಮಾನಗಳನ್ನು ಉದಾಹರಣೆಯ ಸಹಿತವಾಗಿ ಮುಂದಿಟ್ಟರು. ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ತ್ರಿವಿಕ್ರಮ ಪಂಡಿತರ ಯುಕ್ತಿಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಪ್ರಬಲವಾದ ಅನೇಕ ಯುಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿ, ಅವರ ಯುಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಖಂಡಿಸಿದರು.

ಕೊನೆಗೆ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತರಿಗೆ ಉತ್ತರ ಹೇಳಲು ತೋಚಲಿಲ್ಲ. ಅವರಿಗೆ ಆಚಾರ್ಯರಲ್ಲಿ ಕೇಳಬೇಕಾದ ಪ್ರಶ್ನೆಯೂ ಉಳಿಯಲಿಲ್ಲ. ಅವರು ಸೋತರು, ಕ್ಷಮೆ ಬೇಡಿದರು. ಆಚಾರ್ಯರ ಪಾದಕಮಲಗಳ ಧೂಳಿಯು ದಾಸ್ಯವನ್ನು ಬೇಡಿದರು. ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಅವರನ್ನು ತಮ್ಮ ಶಿಷ್ಯನನ್ನಾಗಿ ಪರಿಗ್ರಹಿಸಿದರು. ದ್ವೈತಸಿದ್ಧಾಂತದ ರಹಸ್ಯ ಪ್ರಮೇಯಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಬೋಧಿಸಿದರು. ಆಚಾರ್ಯರು ತಾವು ರಚಿಸಿದ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಬರೆಯಲು, ಶ್ರೀತ್ರಿವಿಕ್ರಮ ಪಂಡಿತರನ್ನು ಆಜ್ಞಾಪಿಸಿದರು. ಆದರಂತೆ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು ಆಚಾರ್ಯರ ಅದ್ವೈತವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಬರೆದರು. ಆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು 'ತತ್ತ್ವದ್ವಿಪಿಕಾ' ಅಥವಾ 'ತತ್ತ್ವಪ್ರದೀಪ' ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಯಿತು. ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತರ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಂತೆ ಆಚಾರ್ಯರು ನಾಲ್ಕು ಮಂದಿ ಶಿಷ್ಯರಿಂದ ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಿರಂತರವಾಗಿ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನವೆಂಬ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಬರೆಯಿಸಿದರು. ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಯುಕ್ತಿಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುವ ಸಲುವಾಗಿ ನ್ಯಾಯವಿವರಣಾವೆಂಬ ಗ್ರಂಥವನ್ನೂ ರಚಿಸಿ ಬರೆದರು.

ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ತಂದೆ-ತಾಯಿಗಳು ಪಾಜಕ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ತಮ್ಮ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ವಾಸವಾಗಿದ್ದರು. ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ನೋಡಿ ಅವರ ಪ್ರವಚನವನ್ನು ಕೇಳಿ ಅವರ ಅಜ್ಞಾನ-ದುಃಖಗಳು ದೂರವಾಗಿದ್ದವು. ಕಾಲಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಅವರು ವೈಕುಂಠವನ್ನು ಸೇರಿದರು. ಆಗ ಅವರ ಕಿರಿಯ ಮಗನು ಅಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದನು.

ಆದರೆ ತಂದೆ-ತಾಯಿಗಳ ಮರಣಾನಂತರ ವಿಧಿವಿಲಾಸದಿಂದ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಆ ತಮ್ಮನ ಹಣ, ದನಕರುಗಳು ಧವಸಧಾನ್ಯ ಎಲ್ಲವೂ ಹಾಕಾದವು. ಆ ತಮ್ಮನು ವಿರಕ್ತನಾಗಿ ಅಣ್ಣನ ಹತ್ತಿರ ಬಂದು ಸಂನ್ಯಾಸವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದನು. ಪುನಃ ಪುನಃ ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡಿದನು. ಆದರೆ ಆಚಾರ್ಯರು ಇದು ಚಾತುರ್ಮಾಸ್ಯ ಕಾಲ, ಸಂನ್ಯಾಸ ಸ್ವೀಕಾರಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಕಾಲವಲ್ಲ. ಚಾತುರ್ಮಾಸ್ಯ ಕಳೆದ ಮೇಲೆ ಸಂನ್ಯಾಸ ಕೊಡುವೆನೆಂದು ಸಮಾಧಾನಪಡಿಸಿ ತಮ್ಮನನ್ನು ಮನೆಗೆ ಕಳುಹಿಸಿದರು. ಆಚಾರ್ಯರ ತಮ್ಮನು ಹಿಂದಿರುಗಿ ಮನೆಗೆ ಹೋದರೂ ಅಣ್ಣನನ್ನೇ ಚಿಂತಿಸುತ್ತಾ ಸಂನ್ಯಾಸ ಸ್ವೀಕಾರದ ಸಮಯವನ್ನು ಎದುರು ನೋಡುತ್ತಾ ಅದುವರೆಗೆ ಊಟ ಮಾಡಲಿಲ್ಲ, ನಗಲಿಲ್ಲ. ಆಚಾರ್ಯರು ಚಾತುರ್ಮಾಸ್ಯ ವ್ರತವನ್ನು ಮುಗಿಸಿ, ತಮ್ಮ ಅವತಾರ ಕ್ಷೇತ್ರವಾದ ಪಾಜಕ ಕ್ಷೇತ್ರಕ್ಕೆ ತೆರಳಿದರು. ಅಲ್ಲಿ ಸಂನ್ಯಾಸಾಶ್ರಮವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ಮಾಡಬೇಕಾದ ಆಕೃತ್ಯಾದ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವ ತಮ್ಮನಿಗೆ ಸಂನ್ಯಾಸವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಪ್ರಣವ ಮಂತ್ರೋಪದೇಶವನ್ನು ಕೊಟ್ಟರು. ತಮ್ಮನಿಗೆ 'ವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥ' ಎಂಬ ಆಶ್ರಮದ ಹೆಸರನ್ನಿಟ್ಟರು. ಅನಂತರ ವಿಷ್ಣು-ತೀರ್ಥರು ಒಂದು ಕ್ಷಣವನ್ನೂ ವ್ಯರ್ಥಮಾಡದೆ ಶ್ರವಣ-ಮನನಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಮಂತ್ರಜಪವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಪರಬ್ರಹ್ಮ ಚಿಂತನೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ ಇದ್ದರು. ವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥರ ಇಂದ್ರಿಯ ನಿಗ್ರಹ, ಭಕ್ತಿ-ಸೇವೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ಪ್ರಸನ್ನರಾದ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಅವರಿಗೆ ಈ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿಯೇ ಬ್ರಹ್ಮಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವಾಗುವಂತೆ ಅನುಗ್ರಹ ಮಾಡಿದ್ದರು.

ವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥರು ಮಹಾಮುಹುಮರು. ಅವರು, ನಾನು ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಶಿಷ್ಯರಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯವನು ಮೂರನೆಯವನು ಎಂದು ಗಣನೆಗೆ ಬರಬಾರದು, ಶಿಷ್ಯರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನು, ಮೊದಲನೆಯವನು ಎಂಬ ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ಗಳಿಸಬೇಕೆಂದು ಸಂಕಲ್ಪಿಸಿದರು. ಅವರು ಉತ್ತರದೇಶದ ತೀರ್ಥಯಾತ್ರೆಯನ್ನೆಲ್ಲಾ ಮಾಡಿದರು. ಕೊನೆಗೆ ಸಹ್ಯಾದ್ರಿಯ ಒಂದು ಭಾಗವಾದ ಕುಮಾರಧಾರಾ ನದಿಯು ಹುಟ್ಟುವ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿರುವ ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರಪರ್ವತವನ್ನು ಅದ್ವೈತರಾಗಿ ಸೇರಿದರು. ಅವರು ಉಪವಾಸವಾಗಿದ್ದು ಅಲ್ಲಿ ತಪಸ್ಸು ಮಾಡಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದರು. ಭಕ್ತರು ಅವರಿದ್ದ ಬೆಟ್ಟಕ್ಕೆ ಬಂದು ಪಂಚಗವ್ಯವನ್ನು ತಂದುಟ್ಟು, ಅದನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದಾಗ ಐದು ದಿವಸಕ್ಕೊಮ್ಮೆ ಆ ಪಂಚಗವ್ಯವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಸ್ವಲ್ಪವೇ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಕೊನೆಗೆ ಅದನ್ನೂ ಬಿಟ್ಟು ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದ ಬಿಲ್ಲಪತ್ರಗಳನ್ನು ತಿಂದು ನೀರು ಕುಡಿದು ಮುನಿಗಳು ಮಾಡುವ ತಪಸ್ಸಿಗಿಂತಲೂ ಕಠಿಣವಾದ ತಪಸ್ಸನ್ನು ಮಾಡಿದರು. ನಿತ್ಯಾಹಾರಗಳನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಾ ಶಿಲೆಯ ಮೇಲೆ ಕೂತುಕೊಂಡು ಧ್ಯಾನ ಮಾಡಿದರು. ಪ್ರಾಣಾಯಾಮವನ್ನು ಮಾಡಿ, ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಅಂತರ್ಮುಖವಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಧ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾ ಸಮಾಧಿಯಲ್ಲಿ ಲೀನರಾದರು. ಅತ್ಯಂತ ಅದ್ವೈತವಾದ ಮುಕುಂದನ ಸುಂದರ ರೂಪವನ್ನು

ನೋಡುತ್ತಾ ಬಾಹ್ಯಪ್ರಜ್ಞಾಶೂನ್ಯರಾಗಿ ಪರಮಾತ್ಮನ ರೂಪದರ್ಶನದಲ್ಲಿಯೇ ಮಗ್ನರಾದರು. ಹೀಗೆ ಬಹುಕಾಲ ಅನುಪ್ರಜ್ಞಾತ ಸಮಾಧಿಸ್ಥರಾದ ಅವರ ಈ ಪ್ರಯತ್ನಕ್ಕೆ ಭಗವಂತನ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ, ಮೋಕ್ಷಗಳೇ ಫಲವಾಗಿ ದೊರೆತವು. ಶ್ರೀಮದ್ಭವಲ್ಲಭನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಮಧ್ವಾನುಜನರಿಗೆ ಮಾಡಿದ ಅನುಗ್ರಹದ ರಹಸ್ಯವನ್ನು ವಿಶೇಷ ರೀತಿಯಿಂದ ವರ್ಣಿಸಲು ನನಗೂ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಅದು ಗೋಪ್ಯವಾದುದರಿಂದಲೂ ನಾನು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ವರ್ಣಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಕವಿ ವರ್ಯರಾದ ನಾರಾಯಣಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರೇ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಶ್ರೀಮದ್ಭರ ಸೇವೆಯ ಮಹಿಮೆಯು ಹೀಗೆ ಅದ್ಭುತ ವಾಗಿದೆ. ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿಯೂ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥರು ಮದ್ದರ ಇಂತಹ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಪಡೆದರು ಎಂದು ದೇವತೆಗಳೂ ವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥರನ್ನು ಗೌರವಿಸಿದರು. ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥರಿಗೆ 'ಅನಿರುದ್ಧತೀರ್ಥ'ರಂಬ ಶಿಷ್ಯರಿದ್ದರು. ಸಕಲ ಶಾಸ್ತ್ರ ಪ್ರವೀಣರೂ ತರ್ಕಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ವಿದ್ವಾಂಸರೂ ಆಗಿದ್ದ ಆ ಅನಿರುದ್ಧತೀರ್ಥರ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಂತೆ ಒಮ್ಮೆ ವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥರು ಉಡುಪಿಗೆ ಬಂದಿದ್ದರು. ಆಗ ಅಲ್ಲಿಯ ಜನರು ನಮ್ಮನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಲು ಶ್ರೀಮದ್ಭರೇ ಪುನಃ ಬಂದರೆಂದು ತಿಳಿದರು. ಅಣ್ಣ-ತಮ್ಮಂದಿರಲ್ಲಿ ಅಂತಹ ಹೋಲಿಕೆಯಿತ್ತು. ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥರಿಗೆ ವ್ಯಾಸತೀರ್ಥರಂಬ ಶಾಪಸಪ್ತೇಷ್ವರೂ ಶಿಷ್ಯರಾಗಿದ್ದರು. ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥರು ಅವರಿಗೂ ವಿಶೇಷಾನುಗ್ರಹವನ್ನು ಮಾಡಿದರು. ಹೀಗೆ ತಮ್ಮ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಯ ವಿಶೇಷಾನುಗ್ರಹ ವನ್ನು ಪಡೆದ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥರು ಇತರರಿಗೆ ಹತ್ತಲು ಅಸಾಧ್ಯವಾದ ಕುಮಾರಪರ್ವತವೆಂಬ ಸಹ್ಯಪರ್ವತದ ಶಿಖರವನ್ನು ಹತ್ತಿ ಅಲ್ಲಿ ಅದ್ಭುತರಾಗಿ ತಪಸ್ಸನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ ಇದ್ದುಬಿಟ್ಟರು.

ಗೋದಾವರೀ ತೀರವಾಸಿಗಳಾದ ಶೋಭನಭಟ್ಟರಂಬ ಪಂಡಿತೋತ್ತಮರೊಬ್ಬರು ಆಚಾರ್ಯರ ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ಕೇಳಿ ಅವರ ಹತ್ತಿರ ಬಂದರು. ಆಚಾರ್ಯರು ಅವರಿಗೆ ಸನ್ಯಾಸವನ್ನು ಕೊಟ್ಟರು. ಅವರು ಶ್ರೀಪದ್ಮನಾಭತೀರ್ಥರಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಆಚಾರ್ಯರ ಶಿಷ್ಯರಾದರು. ಶ್ರೀಪದ್ಮನಾಭತೀರ್ಥರ ಭಕ್ತಿಪ್ರಯಾಗ್ಯ ನಿರಂತರ ಸೇವೆಗಳಿಂದ ಪ್ರಸನ್ನರಾದ ಆಚಾರ್ಯರು ಅವರಿಗೆ ಪರಮಮಂಗಳಕರವಾದ ರಹಸ್ಯವಾದ ವೇದಾಂತ ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿದರು. ಶ್ರೀಪದ್ಮನಾಭ ತೀರ್ಥರಾದರೋ ಅದು ಮೊದಲೊಂದು ವೇದಾಂತಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ಕಡೆಗೆ ಮನಸ್ಸನ್ನೇ ಕೊಡಲಿಲ್ಲ. ಶ್ರೀಪದ್ಮನಾಭ ತೀರ್ಥರು ವೈಶೇಷಿಕಾದಿಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸಿ ಅವರ ನ್ಯಾಯಗಳನ್ನು ವೇದಾಂತನ್ಯಾಯಗಳಿಂದ ವಿಂಡಿಸಿ ಮಾಯಾವಾದಿ ಗಳನ್ನೂ ತಮ್ಮ ಶಾಸ್ತ್ರವ್ಯಾಖ್ಯಾನದ ಗರ್ಜನೆಯಿಂದ ಹೆದರಿಸಿ, ವಿಂಡಿಸಿ ಸೋಲಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಶ್ರೀಪದ್ಮನಾಭತೀರ್ಥರು ಜ್ಞಾನ ಸಮುದ್ರರು. ಅವರು ಆಚಾರ್ಯರ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನವೆಂಬ ಗ್ರಂಥಕ್ಕೆ 'ಸನ್ಯಾಸಯರತ್ನಾವಲಿ' ಎಂಬ ಟೀಕೆಯನ್ನು ವಿರಚಿಸಿದರು. ಅದು ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ದೊರೆಕುವ ರತ್ನದಂತೆಯೇ ಅಮೂಲ್ಯವಾಗಿತ್ತು. ಶ್ರೀಪದ್ಮನಾಭತೀರ್ಥರು ವೇದ ಪ್ರವಚನವನ್ನು ಮಾಡಿ ಇವರು ವೇದಪ್ರವಚನಾಚಾರ್ಯರಾದ ಶ್ರೀಮದ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಶಿಷ್ಯರೆಂದು ಸಭೆಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾದ ಮನ್ನಣೆಯನ್ನು ಪಡೆದಿದ್ದರು. ಈ ಭಾರತದೇಶದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥರು ಮತ್ತು ಶ್ರೀಪದ್ಮನಾಭತೀರ್ಥರಿಗಿಂತ ಮೊದಲೂ, ಅನಂತರವೂ ಅನೇಕರು ಶಿಷ್ಯರಾಗಿದ್ದರು. ಅವರಲ್ಲಿ ಜಿತೇಂದ್ರಿಯರಾದ ಹೃಷೀಕೇಶತೀರ್ಥರು, ಜನನ-ಮರಣಗಳನ್ನು ನಿವಾರಿಸಿಕೊಂಡ ಜನಾರ್ದನತೀರ್ಥರು, ನರಸಿಂಹೋಪಾಸಕರಾದ ನರಸಿಂಹತೀರ್ಥರು, ಇಂದ್ರಾದಿಗಳೆಲ್ಲರಿಗಿಂತಲೂ ಉತ್ತಮನಾದ ಉಪೇಂದ್ರನನ್ನು ಸರ್ವದಾ ಸ್ಮರಿಸುವ ಉಪೇಂದ್ರ-ತೀರ್ಥರು, ವಾಮನನಲ್ಲಿಯೇ ನೆಟ್ಟಮನವುಳ್ಳ ವಾಮನತೀರ್ಥರು, ಶ್ರೀರಾಮಧ್ಯಾನಾಸಕ್ತರಾದ ರಾಮತೀರ್ಥರು, ಅತೀಂದ್ರಿಯ ಜ್ಞಾನಸಂಪನ್ನರಾದ ಅಧೋಕ್ಷಜತೀರ್ಥರು ಇವರು ಮುಖ್ಯರು. ಹೀಗೆ ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ಶಿಷ್ಯರು ಇದ್ದರು. ಇವರೆಲ್ಲರೂ ಭಕ್ತಿಪ್ರಯಾಗ್ಯಸಮುದ್ರರು. ತಮ್ಮ ಸಂಚಾರಗಳಿಂದ ಭೂಮಿಯನ್ನೇ ವಾವನಗೊಳಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಹರಿಯ ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವವನ್ನು ಜನರಿಗೆ ಉಪದೇಶಿಸಿ ದುರ್ಮತೆಗಳನ್ನು ವಿಂಡಿಸಿ ಆಚಾರ್ಯರು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿರುವ ದಿವ್ಯ ಪ್ರತಿಮೆಗಳಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಾನಂದಮೂರ್ತಿಯಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು ಪೂಜಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಹೀಗೆಯೇ ಆಚಾರ್ಯರ ಶಿಷ್ಯರಿಗೂ ಅನೇಕ ಶಿಷ್ಯರಿದ್ದರು. ಅವರೆಲ್ಲರೂ ಸದ್ಗುಣಗಳಿಂದಲೂ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಿಂದಲೂ ಅಲಂಕೃತರಾಗಿದ್ದರು. ಆಚಾರ್ಯರಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಸಬ್ರಾಹ್ಮಣ್ಯ ಶ್ರವಣ-ಮನನಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ, ಶ್ರೀಹರಿಯ ಧ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾ ದುರ್ವಾದಿಗಳ ಅಭಿಪ್ರಾಯ

ವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾ ಅವರು ಭೂಮಂಡಲಕ್ಕೆ ಅಲಂಕಾರಪ್ರಾಯರಾಗಿದ್ದರು. ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಶಿಷ್ಯರಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು ಸ್ವಲ್ಪವೇ ಶಾಸ್ತ್ರಶ್ರವಣ ಮಾಡಿದ್ದರೂ ಬಹಳ ಭಕ್ತಿಸಂಪನ್ನರಾಗಿದ್ದರು. ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರು ಸ್ವಲ್ಪವೇ ತಿಳಿದಿದ್ದರೂ ಬಹಳವಾಗಿ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಕೇಳಿದವರು, ಹೀಗೆ ಅವರ ಶಿಷ್ಯರೆಲ್ಲರೂ ಒಂದಲ್ಲ ಒಂದು ರೀತಿಯಿಂದ ಅತಿಶಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದರು. ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ಅನೇಕ ಗೃಹಸ್ಥ ಶಿಷ್ಯರೂ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಅನುಗ್ರಹ ಪಡೆದಿದ್ದರು. ಅವರಲ್ಲಿ ಲಿಖುಚ ವಂಶದ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು, ಅವರ ತಮ್ಮ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರು, ಅವರ ವಂಶದ ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರು ಈ ಮೂವರು ಮುಖ್ಯರಾಗಿದ್ದರು. ಲಿಖುಚ ವಂಶದ ಈ ಮೂವರೂ ಪಂಡಿತೋತ್ತಮರು. ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಅಪ್ಪಣೆಯನ್ನು ಪಾಲಿಸುತ್ತಾ ಶಿಷ್ಯರಿಗೆ ಸದ್ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಉಪದೇಶಮಾಡುತ್ತಾ ಇವರು ಮಧ್ವಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಬೆಳೆಸಿದರು. ಗ್ರಾಮಗಳ ಒಡೆಯರಾದ ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರು ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿ ವರ್ಣದವರೂ ಆಚಾರ್ಯರ ಶಿಷ್ಯರಾಗಿದ್ದರು. ಅವರು ಶಾಸ್ತ್ರಾಭ್ಯಾಸಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡದಿದ್ದರೂ ಸಜ್ಜನರನ್ನು ಕಾಪಾಡುವುದು, ದುರ್ಜನರನ್ನು ಶಿಕ್ಷಿಸುವುದು ಮುಂತಾದ ಸೇವಾಕಾರ್ಯದಿಂದ ಆಚಾರ್ಯರ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನೂ ಆ ಮೂಲಕ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನೂ ಪಡೆದರು. ಹೀಗೆ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಶಿಷ್ಯರೂ, ಅವರ ಶಿಷ್ಯರೂ, ಹೀಗೆ ಶಿಷ್ಯಪರಂಪರೆಯವರು ಆಚಾರ್ಯರ ದಯೆಯಿಂದ ತಮ್ಮ ಉದ್ಧಾರವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವುದಲ್ಲದೆ ಲೋಕವನ್ನು ಉದ್ಧರಿಸುವರು. ಇಂತಹ ಆಚಾರ್ಯರ ಪಾದಪದ್ಮವನ್ನು ವಿವೇಕಿಗಳಾದ ಎಲ್ಲರೂ ಸೇವಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವರಷ್ಟೆ!

ಹೀಗೆ ಸಜ್ಜನರಿಂದ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಸೇವಿತರಾದ ಆಚಾರ್ಯರು ಕಣ್ವತೀರ್ಥದ ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿರುವ 'ಏಕವಾಟ'ವೆಂಬ (ತಾಂತ್ರಿಕ) ಗ್ರಾಮದ ಜನರ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಂತೆ ಅಲ್ಲಿಯೇ ಮಠದಲ್ಲಿ ಚಾತುರ್ಮಾಸ್ಯ ವ್ರತವನ್ನು ಆಚರಿಸುತ್ತಾ ವಾಸ ಮಾಡಿದರು. ಈ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಎಲ್ಲರೂ ಸಂಸಾರಾಪಶಾಂತಿಗಾಗಿ ಆನಂದತೀರ್ಥರ ಸುಂದರ ಮುಖ ಚಂದಿರನನ್ನು ಕಾಣಬೇಕು. ಅದರಿಂದ ಸಕಲೇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳೂ ಲಭಿಸುವುವು. ಹಾಗೆ ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ನೋಡಿ ತಮ್ಮ ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ ಆಚಾರ್ಯರ ದಾಸರ ದಾಸರ ದಾಸರ ದಾಸ್ಯವನ್ನಾದರೂ ಮಾಡಿದರೆ ಆಚಾರ್ಯರು ನಮ್ಮನ್ನು ಉದ್ಧರಿಸುವರು. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ಸಾತ್ವಿಕ ಜೀವನೂ ಆಚಾರ್ಯರಲ್ಲಿ ಅವರ ಶಿಷ್ಯ ಪರಂಪರೆಯಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಯನ್ನು ಮಾಡಿ ಉದ್ಧಾರ ಹೊಂದಬೇಕೆಂದು ಆಶಿಸಿ ಅದರಂತೆ ಪ್ರಯತ್ನ ನಡೆಸಬೇಕು.

॥ ಶ್ರೀಃ ॥

॥ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯಗುರುಭ್ಯೋ ನಮಃ ॥

ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತಃ

ಶ್ರೀಸುಮಧ್ವವಿಜಯಃ

ಪಂಚದಶಃ ಸರ್ಗಃ

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆಚಾರ್ಯರು ಹಳೆಯ ಜನರಿಗೆ ತಮ್ಮ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಪ್ರವಚನ ಮಾಡಿ ವಿವರಿಸಿದ-
ರಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಭೂಯೋಬೋಧಸ್ತತೋ ಭೂಯೋ ವ್ಯಾಚಖ್ಯೌ ಭಾಷ್ಯಮದ್ವೈತಮ್ |

ಗ್ರಾಮೇ ಗ್ರಾಮೀಣಸಾಮಾನ್ಯೇ ವಸಂಸ್ತತ್ರಾಮರಾಲಯೇ || 1 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಭೂಯೋಬೋಧಃ, ತತಃ, ಭೂಯಃ, ವ್ಯಾಚಖ್ಯೌ, ಭಾಷ್ಯಂ, ಅದ್ವೈತಂ, ಗ್ರಾಮೇ, ಗ್ರಾಮೀಣ
ಸಾಮಾನ್ಯೇ, ವಸನ್, ತತ್ರ, ಅಮರಾಲಯೇ |

ಅನ್ವಯ— ತತಃ, ಭೂಯೋಬೋಧಃ, ತತ್ರ, ಗ್ರಾಮೇ, ಗ್ರಾಮೀಣಸಾಮಾನ್ಯೇ, ಅಮರಾಲಯೇ, ವಸನ್,
ಭೂಯಃ, ಅದ್ವೈತಂ, ಭಾಷ್ಯಂ, ವ್ಯಾಚಖ್ಯೌ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ತತಃ = ಅನಂತರ,

ಭೂಯೋಬೋಧಃ = ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು,

ತತ್ರ ಗ್ರಾಮೇ = ಆ 'ಪಾಡಿಕುಡಿಲು' ಎಂಬ ಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ,

ಗ್ರಾಮೀಣಸಾಮಾನ್ಯೇ = ಗ್ರಾಮದ ಜನರಿಗೆ ಸಾಧಾರಣವಾದ,

ಅಮರಾಲಯೇ = ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ,

ವಸನ್ = ವಾಸಿಸುತ್ತಾ,

ಭೂಯಃ = ಮತ್ತೂ,

ಅದ್ವೈತಂ = ಅಶ್ವೈತಕರವಾದ,

ಭಾಷ್ಯಂ = ಶ್ರೀಮದ್ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯವನ್ನು,

ವ್ಯಾಚಖ್ಯೌ = ಪ್ರವಚನದ ಮೂಲಕ ತಿಳಿಸಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುಮಂಗಳ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ದಿನ ವಾಸಮಾಡಿದ ಅನಂತರ ಆಚಾರ್ಯರು
'ಪಾಡಿಕುಡಿಲು' ಎಂಬ ಆ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿರುವ 'ಕುಡಿಲು' ಎಂಬ ಒಂದು ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡಿದರು. ಆ
ದೇವಾಲಯವು ಗ್ರಾಮಸ್ಥರಿಗೆಲ್ಲಾ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿತ್ತು. ಹಳ್ಳಿಯವರೆಲ್ಲರೂ ಅಲ್ಲಿ ಸೇರುತ್ತಿದ್ದರು. ಅಲ್ಲಿ ಆಚಾರ್ಯರು
ಶಿವ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳಿಗೆ ಬರೆದ ಅದ್ವೈತವಾದ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಸಭೆಯ ಜನರಿಗೆ ಪ್ರವಚನದ ಮೂಲಕ ವಿವರಿಸಿ ಹೇಳಿದರು.

ವಿಶೇಷಾಂಶ—ಭಾವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ—ಅಮರಾಲಯಸ್ಯ ಕುಡಿಲ್ ಇತ್ಯಪಭ್ರಷ್ಟಭಾಷಾ, ಗ್ರಾಮಸ್ಕಾಪಿ । ಆಚಾರ್ಯರು ಭಾಷ್ಯ ಪ್ರವಚನ ಮಾಡಿದ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಕುಡಿಲ್ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಗ್ರಾಮಕ್ಕೂ ಕುಡಿಲ್ ಎಂದು ಹೆಸರು. (ಇದನ್ನೇ ಪಾಡಿಕುಡಿಲ್ ಎಂದೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಕಾಡಿನ ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿರುವ, ಜನರು ಕೂಡುವ ಸ್ಥಳ ಎಂದು ಅದರ ಅರ್ಥ. ಈ ದೇವಾಲಯವು ವಿಷ್ಣುಮಂಗಳ ದೇವಾಲಯವಲ್ಲ, ಬೇರೊಂದು ಎಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ).

ವಿಗ್ರಹ—

ಭೂಯೋಬೋಧಃ—ಭೂಯಾನ್ ಬೋಧಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಭೂಯೋಬೋಧಃ ।

ಗ್ರಾಮೀಣಸಾಮಾನ್ಯಃ—ಗ್ರಾಮೇ ಭವಾಃ ಗ್ರಾಮೀಣಾಃ ಗ್ರಾಮಾದ್ಯಖ್ಯಾತಿ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಖ್ಯಾ ಪ್ರತ್ಯಯ । ಗ್ರಾಮೀಣಾನಾಂ ಸಾಮಾನ್ಯಃ ಗ್ರಾಮೀಣಸಾಮಾನ್ಯಃ ತಸ್ಮಿನ್ ।

ಅಮರಾಲಯಃ—ಅಮರಾಣಾಂ ಆಲಯಃ ಅಮರಾಲಯಃ ತಸ್ಮಿನ್ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ—ವ್ಯಾಚಿಪ್ಯೈ - ವಿ+ಆ+ಚಿಪ್ಯೈ ಚಿಪ್ಯತುಃ ಚಿಪ್ಯಿಃ, ಚಿಪ್ಯಥ ಚಿಪ್ಯಾಥ, ಚಿಪ್ಯಥುಃ ಚಿಪ್ಯಿ, ಚಿಪ್ಯಿ ಚಿಪ್ಯಿವ ಚಿಪ್ಯಿಮ । ವಿ ಆತ್ಮ ಉಪಸರ್ಗದ್ವಯಪೂರ್ವಕ ಖ್ಯಾ ಪ್ರಕೃಥನೇ = ಹೇಳುವುದು. ಆದಾದಿ, ಸಕ, ಅನಿ, ಪರ. to relate to tell ಭೂತ ಅನದೃಶನ ಪರೋಕ್ಷೇ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ವಿಕವಚನ ।

ಪ್ರಯೋಗ—ತತಃ ಭೂಯೋಬೋಧೇನ ತತ್ರ ಗ್ರಾಮೇ ಗ್ರಾಮೀಣಸಾಮಾನ್ಯೇ ಅಮರಾಲಯೇ ವಸತಾ ಸತಾ ಭೂಯಃ ಅದ್ವುತಂ ಭಾಷ್ಯಂ ವ್ಯಾಚಿಪ್ಯೇ (ಕರ್ಮಣಿ) ।

ವೃತ್ತ—ಈ ಸರ್ಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಯಃ ಪಠ್ಯಾ ವಕ್ತೃವೃತ್ತ. 'ವಕ್ತ್ರಂ ನಾದ್ಯಾನ್ನಸೌ ಸ್ಯಾತಾಮಬ್ಧೇರ್ಯೋನುಷ್ಠುಭಿಃ ಖ್ಯಾತಂ । ಯುಜೋರ್ಜೀನ ಸರಿಧ್ರುಕಃ ಪಥ್ಯಾವಕ್ತ್ರಂ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಂ' ಎಂದು ಅದರ ಲಕ್ಷಣ. ಈ ವೃತ್ತವು ಅನುಷ್ಠುಪ್ ವೃತ್ತದ ಪ್ರಭೇದ ।

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ—ಆಗ ತನ್ನೊಡನೆ ವಾದಕ್ಕೆ ಬಂದಿರುವ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಆಚಾರ್ಯರು ತಮಗೆ ಎದುರಾಳಿಯಾಗಿ ಬಂದಿರುವ ಶತ್ರುಸೈನ್ಯದ ಸೇನಾಪತಿಯಂತೆ ತಿಳಿದರು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಪರ(ಪ್ರತಿ)ಪಕ್ಷರಥಾರೂಢಂ ಖರತರ್ಕಮಹಾಯುಧಮ್ ।

ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಾರ್ಯಂ ಸೋಽಪಶ್ಯತ್ ಪ್ರತಿವೀರಮಿವಾಗ್ರತಃ ॥ 2 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ—ಪರಪಕ್ಷರಥಾರೂಢಂ, ಖರತರ್ಕಮಹಾಯುಧಂ, ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಾರ್ಯಂ, ಸಃ, ಅಪಶ್ಯತ್, ಪ್ರತಿವೀರಂ, ಇವ, ಅಗ್ರತಃ ।

ಅನ್ವಯ—ಸಃ, ಪರ(ಪ್ರತಿ)ಪಕ್ಷರಥಾರೂಢಂ, ಖರತರ್ಕಮಹಾಯುಧಂ, ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಾರ್ಯಂ, ಪ್ರತಿವೀರಂ, ಇವ, ಅಗ್ರತಃ, ಅಪಶ್ಯತ್ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸಃ = ಆ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು,

ಪರಪಕ್ಷ(ಪ್ರತಿಪಕ್ಷ) = ಪ್ರತಿಸಿದ್ಧಾಂತವೆಂಬ,

ರಥ = ರಥದಲ್ಲಿ,

ಆರೂಢಂ = ಆರೋಹಣ ಮಾಡಿರುವ,

ಖರ = ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ,
 ತರ್ಕ = ಅನುಮಾನವೆಂಬ,
 ಮಹಾಯುಧಂ = ದೊಡ್ಡ ಆಸ್ತ್ರವುಳ್ಳ
 ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಾರ್ಯಂ = ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರನ್ನು,
 ಪ್ರತಿವೀರಂ ಇವ = ತನಗೆ ಎದುರಾಳಿಯಾದ ಭಟನನ್ನೆಂಬಂತೆ,
 ಅಗ್ರತಃ = ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ,
 ಅಪಶ್ವತ್ = ನೋಡಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶತ್ರುಸೇನಾಪತಿಯು ರಥವನ್ನೇರಿ ಅಸ್ತಶಸ್ತ್ರ ಸನ್ನದ್ಧನಾಗಿ ಎದುರಿಗೆ ಬಂದು ನಿಂತರೆ, ಈ ಕಡೆಯ ಸೇನಾಪತಿಯು ಇವನು ತನ್ನನ್ನು ಎದುರಿಸಲು ಬಂದ ಪ್ರತಿ ವೀರನು ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೆ ಮತ್ತು ಯುದ್ಧಮಾಡಲು ಸನ್ನದ್ಧನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಅದರಂತೆ ವಾದಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ನಿಂತ ಮಹಾಸೇನಾಪತಿಗಳಾದ ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಷಾರ್ಯರು ಶತ್ರುಸೈನ್ಯದ ಸೇನಾಪತಿಯಂತಿರುವ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು ಅದ್ವೈತ ಸಿದ್ಧಾಂತವೆಂಬ ರಥವನ್ನೇರಿ, ಕಠಿಣವಾದ ತರ್ಕಗಳೆಂಬ ಆಯುಧಗಳಿಂದ ಸಜ್ಜಾಗಿ ಬಂದಾಗ ಅದ್ವೈತಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ವಹಿಸಿ ಯುಕ್ತರೂರರಾಗಿರುವ ಈ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮ-ಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು ತನಗೆ ಸರಿಯಾದ ಪ್ರತಿವಾದಿಯಾಗಿ ಬಂದಿರುವರೆಂದು ತಿಳಿದರು.

ವಿಶೇಷಾಂಶ— ಸ್ವಸಿದ್ಧಾಂತಂ ಸಮರ್ಥ್ಯ ಪರಸಿದ್ಧಾಂತಂ ನಿರಾಕುರ್ವನ್ ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಷಾರ್ಯಃ ಸ್ವಪಕ್ಷವಿರುದ್ಧ ಪರಪಕ್ಷಮವಲಂಬ್ಯ ಅಗತಂ ಆತಿತರ್ಕಕರ್ತೃಂ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಾರ್ಯಂ ಅಭಿಮುಖಿತಃ ಸ್ಥಿತಂ ಅಪಶ್ವತ್ ಯಥಾ ಕಕ್ಷಿತ್ ಯೋದ್ಧಾ ರಥಾರೂಢಂ ನಾನಾನಿಶಿತಾಯುಧಧರಂ ಪ್ರತಿವೀರಂ ಅಗ್ರತಃ ಪಶ್ಯತ್ ತದ್ವತ್ ಇತಿ ಭಾವಃ (ಭಲಾರೀಯ). ತಮ್ಮ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಿ ಪರಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವ ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಷಾರ್ಯರು ತಮ್ಮ ಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಪರಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿ ಬಂದಿರುವ ತರ್ಕಗಳಿಂದ ಆತಿತರ್ಕಶರಾದ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ತನ್ನೆದುರು ಕುಳಿತಾಗ ಯೋಧನೆಲ್ಲಾಬ್ಬನು ರಥವನ್ನೇರಿ ನಾನಾ ಬಗೆಯ ಹರಿತವಾದ ಆಯುಧಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿ ಬಂದರೆ ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ ನೋಡಿದರು ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ವಿಗ್ರಹ ಮತ್ತು ಕೋಶ—

ಪರಪಕ್ಷರಥಾರೂಢಂ— ಪರಶ್ಚಾಸೌ ಪಕ್ಷಶ್ಚ ಪರಪಕ್ಷಃ, ಪರಪಕ್ಷಃ ಏವ ರಥಃ ಪರಪಕ್ಷರಥಃ, ಪರಪಕ್ಷರಥಂ ಆರೂಢಃ ಪರಪಕ್ಷರಥಾರೂಢಃ ತಂ (ಪ್ರತಿಪಕ್ಷ ಏವ ರಥಃ ತಂ ಆರೂಢಃ ತಂ) ।

ಖರತರ್ಕಮಹಾಯುಧಂ— ಖರಾಶ್ಚ ತೇ ತರ್ಕಾಶ್ಚ ಖರತರ್ಕಾಃ, ಮಹಾಂತಿ ಚ ತಾನಿ ಆಯುಧಾನಿ ಚ ಮಹಾಯುಧಾನಿ, ಖರತರ್ಕಾ ಏವ ಮಹಾಯುಧಾನಿ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಖರತರ್ಕಮಹಾಯುಧಃ ತಂ ।

ಖರ = ತೀಕ್ಷ್ಣ, 'ತಿಗ್ಗಂ ತೀಕ್ಷ್ಣಂ ಖರಂ ತದ್ವತ್' ಅಮರ ।

ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಾರ್ಯಃ— ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಃ ಇತಿ ಆರ್ಯಃ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಾರ್ಯಃ ತಂ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಪಶ್ವತ್ - ಅಪಶ್ವತ್ ಅಪಶ್ವತಾಂ ಅಪಶ್ಯನ್, ಅಪಶ್ಯಃ ಅಪಶ್ಯತಂ ಅಪಶ್ಯತೆ, ಅಪಶ್ಯಂ ಅಪಶ್ಯಾವ ಅಪಶ್ಯಾಮು । ದೃಶಿರ್ ಪ್ರೇಕ್ಷಣೇ (ದೃಶ್ ಪಶ್ಯ) ಸಕ. ಅನಿ. ಪರ. 10 sec. ಅನದ್ಯತನಭೂತೇ ಲಜ್. ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನ ।

ಪ್ರಯೋಗ— ತೇನ ಪರಪಕ್ಷರಥಾರೂಢಃ ಖರತರ್ಕಮಹಾಯುಧಃ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಾರ್ಯಃ ಪ್ರತಿವೀರಃ ಇವ ಅಗ್ರತಃ ಅದೃಶ್ಯತ (ಕರ್ಮಣಿ) ।

ಆವತಾರಿಕಾ— ಆಗ ಆಚಾರ್ಯರ ಉಪನ್ಯಾಸಭಾರತಿಯು ಸೇನೆಯಂತೆ ಇತ್ತು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ತದಾ ತದಾನನಾಂಭೋಜಾತ್ ವೃತ್ತೋಪನ್ಯಾಸಭಾರತೀ ।

ಸೇನಾ ಸೇನಾಗ್ರಹಾ ದಿವ್ಯಾ ಶಿಬಿರಾದಿವ ನಿಯರ್ಯೌ ॥ 3 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ತದಾ, ತದಾನನಾಂಭೋಜಾತ್, ವೃತ್ತಾ, ಉಪನ್ಯಾಸಭಾರತೀ, ಸೇನಾ, ಸೇನಾಗ್ರಹಾ, ದಿವ್ಯಾ, ಶಿಬಿರಾತ್, ಇವ, ನಿಯರ್ಯೌ ।

ಅನ್ವಯ— ತದಾ, ವೃತ್ತಾ, ದಿವ್ಯಾ, ಸೇನಾಗ್ರಹಾ, ಉಪನ್ಯಾಸಭಾರತೀ, ತದಾನನಾಂಭೋಜಾತ್, ಸೇನಾ, ಶಿಬಿರಾತ್, ಇವ, ನಿಯರ್ಯೌ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ತದಾ = ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು ಕೇಳುತ್ತಿರುವಾಗ,

ವೃತ್ತಾ = ಪ್ರಾರಂಭವಾದ,

ದಿವ್ಯಾ = ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದ,

ಸೇನಾಗ್ರಹಾ = ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟ್ಯದಿಗಳಿಗೆ ಕಾರಣನಾದ ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಜಗತ್ತಿನ ಸಂಪೂರ್ಣ ಸ್ವಾಮ್ಯವನ್ನು ಸಮರ್ಪಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಆದರಾತಿಶಯವುಳ್ಳ (ಸೇನಾಪತಿಗೆ ಜಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಹಠದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ)

ಉಪನ್ಯಾಸಭಾರತೀ = ಉಪನ್ಯಾಸರೂಪವಾದ ಮಾತು,

ತದಾನನಾಂಭೋಜಾತ್ = ಆ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಮುಖಕಮಲದ ದೆಸೆಯಿಂದ,

ಸೇನಾ = ಸೈನ್ಯವು,

ಶಿಬಿರಾತ್ ಇವ = ತನ್ನ ವಾಸಸ್ಥಾನವಾದ ಬಿಡಾರದಿಂದಲೆಂಬಂತೆ,

ನಿಯರ್ಯೌ = ಹೊರಟಿತು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಆಗ ಒಂದು ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದ ಘಟನೆ ನಡೆಯಿತು. ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು ಕುಳಿತು ಕೊಂಡು ನೋಡುತ್ತಿದ್ದರು ಮತ್ತು ಕೇಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಮುಖಕಮಲದಿಂದ ದಿವ್ಯವಾದ ಉಪನ್ಯಾಸ ಭಾರತಿಯು ಹೊರಟಿತು. ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ತಮ್ಮ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವ ದಿವ್ಯವಾದ ಉಪನ್ಯಾಸವನ್ನು ಕೊಟ್ಟರು. ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧವಾದ ಸೇನೆಯು ತನ್ನ ಒಡೆಯನಿಗೆ ಜಯಗಳಿಸಿಕೊಡುವುದರಲ್ಲಿ ತುಂಬ ಆಗ್ರಹದಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಉತ್ಸಾಹದಿಂದ ತಾನು ವಾಸಿಸುವ ಶಿಬಿರದಿಂದ ಹೊರಡುವಂತೆ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನೇ ಸರ್ವೋತ್ತಮನೆಂದು ಸಾಧಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಹಠ ತೊಟ್ಟಿರುವ, ಹರಿಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವ ಸಾಧನೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಪರಮತಾತ್ಪರ್ಯವುಳ್ಳ ದಿವ್ಯವಾದ ಉಪನ್ಯಾಸ ರೂಪವಾದ ವಚನವು ಆಚಾರ್ಯರ ಕಮಲದಂತಿರುವ ಮುಖದಿಂದ ಹೊರಹೊರಟಿತು. ಶತ್ರುವನ್ನು ಕಂಡೊಡನೆ ಉತ್ಸಾಹದಿಂದ ಸೈನ್ಯವು ಎದುರಾಗಿ ಹೊರಟಂತೆ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತರನ್ನು ಕಂಡಾಗ ಆಚಾರ್ಯರ ಮುಖದಿಂದ ಉಪನ್ಯಾಸವು ತಡೆಯಲ್ಪದೆ ಹೊರಟಿತು ಎಂದು ಭಾವವು.

ವಿಗ್ರಹ ಮತ್ತು ಕೋಶ—

ತದಾನನಾಂಭೋಜಾತ್— ತನ್ನ ಆನನಂ ತದಾನನಂ, ತದಾನನಂ ಎವ ಅಂಭೋಜಂ ತದಾನನಾಂಭೋಜಂ ತಸ್ಮಾತ್ । ವೃತ್ತಾ = ಪ್ರಾರಂಭವಾದ, ನಡೆಯುತ್ತಿರುವ, ಆದಿಕರ್ಮಣಿ ಕ್ಷಃ ಕರ್ತರಿ ಚ (3.4.17) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕರ್ತರಿ ಕ್ಷಪ್ರತ್ಯಯ ।

ಉಪನ್ಯಾಸಭಾರತೀ— ಉಪನ್ಯಾಸರೂಪಾ ಚ ಸಾ ಭಾರತೀ ಚ ಉಪನ್ಯಾಸಭಾರತೀ । ಉಪನ್ಯಾಸ = ಭಾಷಣ, 'ಉಪನ್ಯಾಸಸ್ಯ ವಾಜ್ಞಮಿನಿ' ಅಮರ, ಭಾರತೀ = ಮಾತು, 'ಬ್ರಾಹ್ಮೀ ತು ಭಾರತೀ ಭಾಷಾ ಗೀರ್ವಾಣ್‌ವಾಣೀ ಸರಸ್ವತೀ' ಅಮರ ।

ಸೇನಾಗ್ರಹಾ— ಇನೇ ಆಗ್ರಹಃ ಇನಾಗ್ರಹಃ, ಇನಾಗ್ರಹೇಣ ಸಹ ವರ್ತತೇ ಇತಿ ಸೇನಾಗ್ರಹಾ । ಸೇನಾ = ಸಿಪಾಯಿಗಳು ದಂಡು, 'ದ್ವಜನೀ ವಾಹನೀ ಸೇನಾ ಪೃತನಾನೀಕಿನೀ ಚಮೂಃ' ಅಮರ. ಈ ಸೇನೆಗೆ ನಾಲ್ಕು ಅಂಗಗಳು, ಅನೆ, ಕುದುರೆ, ಕಾಲಾಳುಗಳು, 'ಹಸ್ತಶ್ವರಥ ಪಾದಾತಂ ಸೇನಾಂಗಂ ಸ್ಯಾ-ಚ್ಚತುಷ್ಟಯಂ' ಅಮರ. ಇನ = ಸ್ವಾಮಿ (ವಿಷ್ಣು ಮತ್ತು ರಾಜನು) 'ಇನಃ ಸೂರ್ಯ ಪ್ರಭೌ' ಅಮರ, 'ಇನಃ ಸ್ವಾಮಿನಿ ಸೂರ್ಯ ಚ' ಅಭಿಧಾನಕೋಶ ।

ಶಿಬಿರಾತ್— ಶಿಬಿರಂ = ಸೇನೆಯ ವಾಸಸ್ಥಳ, 'ನಿವೇಶಃ ಶಿಬಿರಂ ಷಂಡೇ' ಅಮರ. ಇದು ಆದಿಕುಲಕ, 'ನಿರ್ಯಯೌ' ಎಂಬ ಕ್ರಿಯಾಪದವುಳ್ಳ ಈ ಶ್ಲೋಕವನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿ 'ಪದ್ಮೇಶಪದಪದ್ಮಶಿತ್ ಕೃತ್ಯಾಂಗಂ ಪದ್ಮಜನ್ಮನಃ । ಲಾಲಿತಾ ಶಿರಸೇಶೇನ ಗಂಗೇವಾಶೇಷಮಾನೀ ||' ಎಂಬ 7ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದವರೆಗೆ ಐದು ಶ್ಲೋಕಗಳಿಗೆ ಏಕಾನ್ವಯವಿದೆ. ಐದು ಅಥವಾ ಅದಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಶ್ಲೋಕಗಳಿಗೆ ಏಕಾನ್ವಯವಿದ್ದರೆ ಕುಲಕ. ತದಾ-ಇತ್ಯಾದಿ ಕುಲಕದ ಮೊದಲನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿರುವ 'ನಿರ್ಯಯೌ' ಕ್ರಿಯಾಪದದ ಜತೆಗೆ ಎಲ್ಲಾ ಶ್ಲೋಕಗಳಿಗೆ ಅನ್ವಯವಿರುವುದರಿಂದ ಇದು ಆದಿಕುಲಕವು. (ಉಪಮಾಲಂಕಾರವು).

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ನಿರ್ಯಯೌ - ನಿರ್ + ಯಯೌ, ಯಯತುಃ ಯಯುಃ, ಯಯಥ ಯಯಾಥ ಯಯಥುಃ ಯಯ, ಯಯೌ ಯಯವ ಯಯಮು । ಯಾ = ಪ್ರಾಪಣೇ ಅದಾದಿ ಸಕ. ಅನಿ. ಪರ 10 ಗುಂ ಅನದ್ಯತನ ಪರೋಕ್ಷ ಭೂತೇ ಲಿಟ್. ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನ, ನಿರ್ ಉಪಸರ್ಗ.

ಪ್ರಯೋಗ— ತದಾ ವೃತ್ತಯಾ ಸೇನಾಗ್ರಹಯಾ, ಉಪನ್ಯಾಸಭಾರತಾ ತದಾನನಾಂಭೋಜಾತ್ ಸೇನಯಾ ಶಿಬಿರಾತ್ ಇವ ನಿರ್ಯಯೇ (ಭಾವೇ) ।

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆಚಾರ್ಯರ ಉಪನ್ಯಾಸಭಾರತಿಯನ್ನು ಸೇನೆಗೆ ಹೋಲಿಸಿ ಎರಡಕ್ಕೂ ಅನ್ವಯಿಸುವ ವಿಶೇಷಣಗಳಿಂದ ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ನಾತ್ಯತ್ವರಾ ನಾತಿರಯಾ ನಸ್ವಲಂತೀ ನಿರಂತರಾ ।

ಅನಾನಾವಯವೇತ್ಯೇವ ದವೀಯೋಭಿಃ ಪ್ರತರ್ಕಿತಾ || 4 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ನಾತ್ಯತ್ವರಾ, ನಾತಿರಯಾ, ನಸ್ವಲಂತೀ, ನಿರಂತರಾ, ಅನಾನಾವಯವಾ, ಇತಿ, ಏವ, ದವೀಯೋಭಿಃ, ಪ್ರತರ್ಕಿತಾ ।

ಅನ್ವಯ— ನಾತ್ಯತ್ವರಾ, ನಾತಿರಯಾ, ನಸ್ವಲಂತೀ, ನಿರಂತರಾ, ದವೀಯೋಭಿಃ, ಅನಾನಾವಯವಾ, ಇತಿ, ಏವ, ಪ್ರತರ್ಕಿತಾ । (ಸಾ ಉಪನ್ಯಾಸ ಭಾರತೀ ತದಾನನಾಂಭೋಜಾತ್ ಶಿಬಿರಾತ್ ಸೇನಾ ಇವ ನಿರ್ಯಯೌ ಎಂದು ಹಿಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದೊಡನೆ ಏಕಾನ್ವಯ)

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ನಾತ್ಯತ್ವರಾ = ಅತ್ಯಂತ ಮೆಲ್ಲನೆಯಲ್ಲದ,

ನಾತಿರಯಾ = ಅತ್ಯಂತ ವೇಗವಿಲ್ಲದ,

ನಸ್ವಲಂಠೀ = ಶಬ್ದಾರ್ಥಗಳ ಸ್ವಲನವಿಲ್ಲದೆ (ಸೇನೆಯ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಿಯೂ ಎಡವದೆ ತಡವರಿಸದೆ ಇರುವ),

ನಿರಂತರಾ = ತಡೆಯಿಲ್ಲದೇ ಮುಂದೆ ಸಾಗತಕ್ಕ (ಎಡೆಬಿಡದಿರುವ),

ದವೀಯೋಭಿಃ = ದೂರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ,

ಅನಾನಾವಯವಾ ಇತ್ಯೇವ = ಸ್ವರವರ್ಣಪದವಾಕ್ಯ ಮಹಾವಾಕ್ಯರೂಪವಾದ ನಾನಾಭಾಗಗಳು ಇಲ್ಲದುದು ಎಂದೇ (ಸೇನೆಯ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಆನೆ, ಕುದುರೆ, ರಥ, ಕಾಲಾಳು ಎಂಬ ನಾನಾಭಾಗಗಳು ಇಲ್ಲದುದೆಂದೇ),

ಪ್ರತರ್ಕಿತಾ = ಊಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ (ಆ ಉಪನ್ಯಾಸ ಭಾರತಿಯು ಆಚಾರ್ಯರ ಮುಖಕಮಲದಿಂದ, ಶಿಬಿರದಿಂದ ಸೇನೆಯು ಹೊರಟಂತೆ ಹೊರಟಿತು)

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಸೇನೆಯು ಮೆಲ್ಲಗೂ ಅಲ್ಲದೆ, ಬೇಗನೆಯೂ ಅಲ್ಲದೆ, ಎಲ್ಲಿಯೂ ಎಡೆಬಿಡದೆ ತಡೆಯಿಲ್ಲದೆ ನಡೆಯುತ್ತಾ, ದೂರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಆನೆ, ಕುದುರೆ, ರಥ, ಕಾಲಾಳುಗಳು ಇಲ್ಲವೆಂದೇ ಊಹಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಾ ಸಾಗುತ್ತದೆ. ಆಚಾರ್ಯರ ಉಪನ್ಯಾಸವೂ ಅತಿ ಮೆಲ್ಲಗೂ ಅಲ್ಲದೆ, ಅತಿ ಬೇಗನೆಯೂ ಅಲ್ಲದೆ, ಎಲ್ಲಿಯೂ ಶಬ್ದಾರ್ಥಗಳ ಸ್ವಲನವಿಲ್ಲದೆ, ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಎಡೆಬಿಡದೆ ಸಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಆದುದರಿಂದಲೇ ದೂರದಲ್ಲಿರುವವರಿಗೆ ಈ ಉಪನ್ಯಾಸದಲ್ಲಿ ಸ್ವರ, ಅಕ್ಷರ, ಪದವಾಕ್ಯಾದಿ ಅಂಗಗಳು ಇವೆಯೆಂದೇ ತೋರುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಆಚಾರ್ಯರ ಮೃದುಗಂಭೀರವಾದ ಉಪನ್ಯಾಸವು ಒಂದು ಅಖಂಡವಾದ ಸಂಗೀತ ಸ್ವರಧಾರೆಯಂತೆ ದೂರದಲ್ಲಿರುವವರಿಗೆ ಮತ್ತು ಈ ಉಪನ್ಯಾಸ ವಿಷಯದ ಪರಿಚಯವಿಲ್ಲದವರಿಗೆ ಕೇಳಿ ಬಂತೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ವಿಗ್ರಹ—

ನಾತ್ಯತ್ವರಾ— ನ ವಿದ್ಯತೇ ಅತಿತ್ವರಾ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ ನಾತ್ಯತ್ವರಾ | ಇಲ್ಲಿ 'ನಇ' ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ ನ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಜತೆಗೆ ಸಮಾಸ ಬಂದಿರುವುದರಿಂದ 'ನ' ಶಬ್ದದ ನಕಾರ ಲೋಪವಾಗಿ ನುಡಾಗಮವು ಬರಲಿಲ್ಲ. ನಇ ಆಗಿದ್ದರೆ ಅನತಿತ್ವರಾ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಇದು ನ ಶಬ್ದವಾದುದರಿಂದ ನಾತ್ಯತ್ವರಾ ಎಂಬ ರೂಪವು ಸಾಧುವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ನಾತಿರಯಾ— ನ ವಿದ್ಯತೇ ಅತಿರಯಃ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ ನಾತಿರಯಾ | ಇಲ್ಲಿಯೂ ನಇ ಅಲ್ಲ, ನ ಎಂಬ ಅವ್ಯಯವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಹೀಗೆಯೇ ನ+ಸ್ವಲಂಠೀ ನಸ್ವಲಂಠೀ ಎಂಬುದೂ ನಇಾರ್ಥಕವಾದ ನಶಬ್ದದಿಂದ ಆದ ಸಮಾಸವು.

ನಿರಂತರಾ— ನಿರ್ಗತಂ ಅಂತರಂ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ ನಿರಂತರಾ,

ಅನಾನಾವಯವಾ— ನ ವಿದ್ಯಂತೇ ನಾನಾ ಅವಯವಾಃ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ ಅನಾನಾವಯವಾ, ದೂರಃ ದವೀಯಾನ್ ದವಿಷ್ಠಃ, ನತರ ತಮ ಬೋಧಕ ಶಬ್ದಗಳು. ದವೀಯಾನ್ ಎಂಬುದು ದೂರಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಈಯಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದು ಆಗಿರುವ ಶಬ್ದವು. ದವೀಯಾನ್ ದವೀಯಾಂಃ ದವೀಯಾಂಃ, ದವೀಯಾ ದವೀಯೋಭ್ಯಾಂ ದವೀಯೋಭಿಃ ತ್ರೈಕೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿ ಬಹುವಚನ.

ಪ್ರಯೋಗ— ನಾತ್ಯತ್ವರಯಾ ನಾತಿರಯಯಾ ನಸ್ವಲಂಠ್ಯಾ ನಿರಂತರಯಾ, ದವೀಯೋಭಿಃ ಅನಾನಾವ ಯವಯಾ ಇತ್ಯೇವ ಪ್ರತರ್ಕಿತಯಾ (ಭಾರತ್ಯಾ ಸೇನಯಾ ಶಿಬಿರಾತ್ ಇವ ನಿಯಮಯೇ) |

ಆವತಾರಿಕಾ— ಮತ್ತೂ ಆಚಾರ್ಯರ ಉಪನ್ಯಾಸಭಾರತಿಯನ್ನು ಸೇನೆಯ ದೃಷ್ಟಾಂತದಿಂದ ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಸೂತ್ರಸ್ಯಂದನವೃಂದಾಥ್ಯಾ ದುರ್ವಾರಶ್ರುತಿವಾರಣಾ ।

ಸೂಪಪತ್ತಿಮಹಾಪತ್ತಿವಿಚಿತ್ರಸ್ಮೃತಿಸಪ್ತಿಕಾ

॥ 5 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಸೂತ್ರಸ್ಯಂದನವೃಂದಾಥ್ಯಾ, ದುರ್ವಾರಶ್ರುತಿವಾರಣಾ, ಸೂಪಪತ್ತಿಮಹಾಪತ್ತಿಃ, ವಿಚಿತ್ರಸ್ಮೃತಿಸಪ್ತಿಕಾ ।

ಅನ್ವಯ— ಸೂತ್ರಸ್ಯಂದನವೃಂದಾಥ್ಯಾ, ದುರ್ವಾರಶ್ರುತಿವಾರಣಾ, ಸೂಪಪತ್ತಿಮಹಾಪತ್ತಿಃ, ವಿಚಿತ್ರಸ್ಮೃತಿಸಪ್ತಿಕಾ ।
(ಉಪನ್ಯಾಸಭಾರತೀ ತದಾನಾನಾಂಭೋಜಾತ್ ಸೇನಾ ಶಿಬಿರಾತ್ ಇವ ನಿಯೂಯೌ)

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸೂತ್ರಸ್ಯಂದನವೃಂದಾಥ್ಯಾ = ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳೆಂಬ ರಥಗಳ ಸಮೂಹದಿಂದ ಸಂಪನ್ನವಾದ (ಕೂಡಿರುವ),

ದುರ್ವಾರಶ್ರುತಿವಾರಣಾ = ಖಂಡಿಸಲು ಅಸಾಧ್ಯವಾದ (ತಡೆಯಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದ) ವೇದಗಳೆಂಬ ಆನೆಗಳುಳ್ಳ,

ಸೂಪಪತ್ತಿಮಹಾಪತ್ತಿಃ = ಒಳ್ಳೆಯ ಯುಕ್ತಿಗಳೆಂಬ ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಕಾಲಾಳುಗಳುಳ್ಳ,

ವಿಚಿತ್ರಸ್ಮೃತಿಸಪ್ತಿಕಾ = ಅಶ್ವರ್ಯಕರವಾದ ಸ್ಮೃತಿಗಳೆಂಬ ಕುದುರೆಗಳುಳ್ಳ (ಉಪನ್ಯಾಸಭಾರತಿಯು ಆಚಾರ್ಯರ ಮುಖಿಕಮಲದಿಂದ ಸೇನೆಯು ಶಿಬಿರದಿಂದ ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ ಹೊರಟಿತು).

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಆಚಾರ್ಯರ ಉಪನ್ಯಾಸಭಾರತಿಯು ಮತ್ತೂ ಹೇಗಿತ್ತೆಂದು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ. ಒಂದು ಸೇನೆಯಲ್ಲಿ ರಥ ಸಮೂಹಗಳು, ತಡೆಯಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದ ಆನೆಗಳು, ಸಮರ್ಥರಾದ ಕಾಲಾಳುಗಳೂ, ನಾನಾ ಬಣ್ಣದ ಕುದುರೆಗಳೂ ಇರುತ್ತವೆ. ಹೀಗೆ ಆನೆ, ಕುದುರೆ, ರಥ, ಕಾಲಾಳುಗಳೆಂಬ ಚತುರಂಗವುಳ್ಳ ಸೇನೆಯಂತೆ ಆಚಾರ್ಯರ ಉಪನ್ಯಾಸ ಭಾರತಿಯು ರಥಗಳ ಸಮೂಹಗಳಂತಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳಿಂದ ಸಂಪನ್ನವಾಗಿತ್ತು. ಆ ಉಪನ್ಯಾಸಭಾರತಿಯು ಆನೆಗಳಂತಿರುವ ವೇದಗಳಿಂದ ತಡೆಯಲು ಅಸಾಧ್ಯವಾಗಿತ್ತು. ಒಳ್ಳೆಯ ಕಾಲಾಳುಗಳಂತಹ ಶ್ರೇಷ್ಠಯುಕ್ತಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿತ್ತು. ಕುದುರೆಗಳಂತಹ ತನ್ನ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಸಾಧಿಸಲು ಸಮರ್ಥವಾದ ಸ್ಮೃತಿಗ್ರಂಥಗಳೆಂಬ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡಿತ್ತು. ಇಂತಹ ಉಪನ್ಯಾಸಭಾರತಿಯು ಚತುರಂಗಸೈನ್ಯವು ಶಿಬಿರದಿಂದ ಹೊರಡುವಂತೆ ಆಚಾರ್ಯರ ಮುಖಿಕಮಲದಿಂದ ಹೊರಟಿತು.

ವಿಗ್ರಹ ಮತ್ತು ಕೋಶ—

ಸೂತ್ರಸ್ಯಂದನವೃಂದಾಥ್ಯಾ— ಸೂತ್ರಾಣ್ಯೇವ ಸ್ಯಂದನಾಃ ಸೂತ್ರಸ್ಯಂದನಾಃ, ಸೂತ್ರಸ್ಯಂದನಾನಾಂ ವೃಂದಂ ಸೂತ್ರಸ್ಯಂದನವೃಂದಂ, ಸೂತ್ರಸ್ಯಂದನವೃಂದೇನ ಆಥ್ಯಾ ಸೂತ್ರಸ್ಯಂದನವೃಂದಾಥ್ಯಾ । ಸ್ಯಂದನ = ರಥ, 'ಶತಾಂಗಃ ಸ್ಯಂದನೋ ರಥಃ' ಅಮರ ।

ದುರ್ವಾರಶ್ರುತಿವಾರಣಾ— ದುಃಖೇನ ವಾರಯಿತುಂ ಶಕ್ಯಾಃ ದುರ್ವಾರಾಃ, ದುರ್ವಾರಾಶ್ರುತಾಃ ಶ್ರುತಯಶ್ಚ ದುರ್ವಾರಶ್ರುತಯಃ, ದುರ್ವಾರಶ್ರುತಯ ಏವ ವಾರಣಾಃ ಯಸ್ಯಾಂ ಸಾ ದುರ್ವಾರಶ್ರುತಿವಾರಣಾ । ವಾರಣಾ = ಆನೆ, 'ಕುಂಜರೋ ವಾರಣಃ ಕರೀ' ಅಮರ ।

ಸೂಪಪತ್ತಿಮಹಾಪತ್ತಿಃ— ಶೋಭನಾಶ್ಚ ತಾಃ ಉಪಪತ್ತಯಶ್ಚ ಸೂಪಪತ್ತಯಃ, ಮಹಾಂತಶ್ಚ ತೇ ಪತ್ತಯಶ್ಚ ಮಹಾಪತ್ತಯಃ, ಸೂಪಪತ್ತಯಃ ಏವ ಮಹಾಪತ್ತಯಃ ಯಸ್ಯಾಂ ಸಾ ಸೂಪಪತ್ತಿಮಹಾಪತ್ತಿಃ । ಪತ್ತಿ = ಕಾಲಾಳು, 'ಪದಾತಿಪತ್ತಿಪದಗಪದಾತಿಕಪದಾಜಯಃ' ಅಮರ. ಪದ್ಯತೇ (ದಿವಾದಿ) ಇತಿ ಪತ್ತಿಃ ಬಾಹುಲಕಾತ್ ಕರ್ತೃಂ ತಿಃ ತಿಪ್ರತ್ಯಯ ಅಥವಾ ಕ್ತಿಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪುಲ್ಲಿಗ ಶಬ್ದ.

ವಿಚಿತ್ರಸ್ವತಿಸ್ತಿಕಾ— ವಿಚಿತ್ರಾಶ್ಚ ತಾಃ ಸ್ವತಯಶ್ಚ ವಿಚಿತ್ರಸ್ವತಯಃ, ವಿಚಿತ್ರಸ್ವತಯಃ ಏವ ಸಪ್ರಯಃ
ಯಸ್ಯಾಂ ಸಾ ವಿಚಿತ್ರಸ್ವತಿಸ್ತಿಕಾ । ಒಹುವ್ರೀಹಿಯಲ್ಲಿ ಕವೃತ್ಯಯ, ಸಪ್ತ = ಕುದುರೆ, 'ವಾಜ-
ವಾಹಾರ್ವಗಂಧರ್ವಹಯಸೈಂಧವಸಪ್ರಯಃ' ಅಮರ ।

ಪ್ರಯೋಗ— ಸೂತ್ರಸಂದನ ವೃಂದಾಡ್ಯಯಾ ದುರ್ವಾರಶ್ರುತಿವಾರಣಯಾ, ಸೂಪಪತಿಮಹಾಪತ್ಯಾ, ವಿಚಿತ್ರಸ್ವತಿ
ಸಪ್ತಕಯಾ (ಉಪನ್ಯಾಸಭಾರತಾ ತದಾನನಾಂಭೋಜಾತ್ ಸೇನಯಾ ಶಿಬಿರಾತ್ ಇವ ನಿಯರ್ಯೇ) ।

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯ ದೃಷ್ಟಾಂತದಿಂದ ಆಚಾರ್ಯರ ಉಪನ್ಯಾಸಭಾರತಿಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ವರ್ಧಿತೋರ್ಮಿಹರಿಪ್ರೇಷ್ಠಾ ಸುಪಯೋಧರಸುಸ್ಥನಾ ।

ಸವಿತಾನಪ್ರಕಾಶಾರ್ಥಾ ಸಾಗರೀ ಶ್ರೀರಿವಾಪರಾ

॥ 6 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ವರ್ಧಿತೋರ್ಮಿಹರಿಪ್ರೇಷ್ಠಾ, ಸುಪಯೋಧರಸುಸ್ಥನಾ, ಸವಿತಾನಪ್ರಕಾಶಾರ್ಥಾ, ಸಾಗರೀ, ಶ್ರೀಃ,
ಇವ, ಅಪರಾ ।

ಅನ್ವಯ— ವರ್ಧಿತೋರ್ಮಿಹರಿಪ್ರೇಷ್ಠಾ, ಸುಪಯೋಧರಸುಸ್ಥನಾ, ಸವಿತಾನಪ್ರಕಾಶಾರ್ಥಾ, ಅಪರಾ, ಸಾಗರೀ,
ಶ್ರೀಃ, ಇವ (ಉಪನ್ಯಾಸಭಾರತೀ ತದಾನನಾಂಭೋಜಾತ್ ಸೇನಾಶಿಬಿರಾತ್ ಇವ ನಿಯರ್ಯೇ) ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ವರ್ಧಿತೋರ್ಮಿಹರಿಪ್ರೇಷ್ಠಾ = ನಾಶಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ವೃದ್ಧಿಹ್ರಾಸಾದಿ ವಿಕಾರಗಳುಳ್ಳ (ಹಸಿವು, ಬಾಯಾರಿಕೆ
ಮುಂತಾದ ಷಡೂರ್ಮಿಗಳುಳ್ಳ) ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನಿಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಿಯಳಾದ,

ಸುಪಯೋಧರಸುಸ್ಥನಾ = ಒಳ್ಳೆಯ ಮೋಡದ ಧ್ವನಿಯಂತಹ ಧ್ವನಿಯುಳ್ಳ,

ಸವಿತಾನಪ್ರಕಾಶಾರ್ಥಾ = ವಿಸ್ತಾರದಿಂದ ಸಹಿತವಾಗಿ, ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವುಳ್ಳ (ಉಪನ್ಯಾಸಭಾರತೀ
ತದಾನನಾಂಭೋಜಾತ್ = ಉಪನ್ಯಾಸಭಾರತಿಯು ಆಚಾರ್ಯರ ಮುಖಕಮಲದಿಂದ)

ಅಪರಾ = ಬೇರೊಬ್ಬಳಾದ,

ಸಾಗರೀ = ಸಮುದ್ರರಾಜನಾದ ವರುಣನ ಮಗಳಾದ,

ಶ್ರೀಃ ಇವ = ಲಕ್ಷ್ಮಿಯಂತೆ,

(ನಿಯರ್ಯೇ = ಆ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯು ಹೇಗಿದ್ದಾಳೆಂದರೆ.)

ವರ್ಧಿತೋರ್ಮಿಹರಿಪ್ರೇಷ್ಠಾ = ನಾಶಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ (ಖಂಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ) ಭಕ್ತರ ಷಡೂರ್ಮಿಗಳುಳ್ಳ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ,
ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಪ್ರಿಯಳಾದ,

ಸುಪಯೋಧರಸುಸ್ಥನಾ = ಸುಂದರವಾದ ಸ್ವನಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ, ಒಳ್ಳೆಯ ಕಂಠಧ್ವನಿಯುಳ್ಳ,

ಸವಿತಾನಪ್ರಕಾಶಾರ್ಥಾ = ವಿಸ್ತಾರದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಅಪ್ರಾಕೃತ ತೇಜೋಮಯ ದ್ರವ್ಯಸ್ವರೂಪಳಾದ,

(ಸಾಗರೀ ಶ್ರೀರಿವ ಉಪನ್ಯಾಸಭಾರತೀ ನಿಯರ್ಯೇ = ಸಮುದ್ರರಾಜನಾದ ವರುಣನ ಮಗಳಾದ ಲಕ್ಷ್ಮೀ-
ಯಂತೆ ಆಚಾರ್ಯರ ಉಪನ್ಯಾಸಭಾರತಿಯು ಅವರ ಮುಖಕಮಲದಿಂದ ಹೊರಹೊರಟಳು).
ಸಾಗರನ ಮಗಳಾದ ಆ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯು ಹೇಗಿದ್ದಳೆಂದರೆ,

ಅಪರಾಸಾಗರೀಶ್ರೀರಿವ = ಮತ್ತೊಂದಾಗಿರುವ ಸಗರನೆಂಬ ರಾಜನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಸೇನೆಯ ಕಾಂತಿಯಂತೆ
ಇದ್ದಳು. ಸಗರರಾಜನ ಸೇನೆಯ ಕಾಂತಿಯು ಹೇಗಿತ್ತೆಂದರೆ,

ವರ್ಧಿತೋರ್ಮಿಹರಿಪ್ರೇಷ್ಣಾ = ವರ್ಧಿತೋರ್ಮಿ ಎಂಬ (ಅಶ್ವಗಳ) ನಡಿಗೆಯುಳ್ಳ ಕುದುರೆಗಳಿಗೆ, ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರೀತಿ ಪಾತ್ರವಾದ,

ಸುಪಯೋಧರಸುಪ್ತನಾ = ಚೆನ್ನಾಗಿ ಜಲಭರಿತವಾದ ಮೋಡಗಳಂತೆ, ಗಂಭೀರವಾದ ಕೆನೆಯುವ ಧ್ವನಿಯುಳ್ಳ ಸವಿತಾನಪ್ರಕಾಶಾರ್ಥಾ = ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ (ಬಹಳ ಚೆನ್ನಾಗಿ) ಪ್ರಕಟವಾಗುವ, ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ಹೆದರಿಕೆಯನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವಿಕೆ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಜನವುಳ್ಳ,

ಅಪರಾಸಾಗರೀಶ್ವೀರಿವ = ಬೇರೆಯಾಗಿರುವ ಸಗರರಾಜನ ಅರವತ್ತು ಸಾವಿರ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಕಾಂತಿಯಂತೆ ಸಗರರಾಜನ ಸೇನೆಯ ಕಾಂತಿಯು ಇತ್ತು.

ಸಗರರಾಜನ ಅರವತ್ತು ಸಾವಿರ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಕಾಂತಿಯು ಹೇಗಿತ್ತೆಂದರೆ,

ವರ್ಧಿತೋರ್ಮಿಹರಿಪ್ರೇಷ್ಣಾ = ವರ್ಧಿತೋರ್ಮಿ ಎಂಬ ಅಶ್ವಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಗತಿವಿಶೇಷದಂತೆ, ಅಶ್ವಮೇಧದ ಅಶ್ವಕ್ಕೆ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಿಯವಾದ,

ಸುಪಯೋಧರಸುಪ್ತನಾ = ಒಳ್ಳೆಯ ಮೋಡದ ಧ್ವನಿಯಂತೆ ಧ್ವನಿಯುಳ್ಳ.

ಸವಿತಾನಪ್ರಕಾಶಾರ್ಥಾ = ಯಜ್ಞವನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುವುದು ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಜನವುಳ್ಳ,

ಅಪರಾಸಾಗರೀಶ್ವೀರಿವ = ಹಿಂದಿನದಕ್ಕಿಂತ ಬೇರೆಯಾದ ಸಮುದ್ರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಕಾಂತಿಯಂತಿರುವ, ಸಮುದ್ರದ ಕಾಂತಿಯು ಹೇಗಿತ್ತೆಂದರೆ,

ವರ್ಧಿತೋರ್ಮಿಹರಿಪ್ರೇಷ್ಣಾ = ಹೆಚ್ಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಅಲೆಗಳುಳ್ಳ ಚಂದ್ರನಿಗೆ ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಪ್ರಿಯವಾದ,

ಸುಪಯೋಧರಸುಪ್ತನಾ = ಒಳ್ಳೆಯ ಮೇಘಧ್ವನಿಯಂತೆ ಗಂಭೀರಧ್ವನಿಯುಳ್ಳ,

ಸವಿತಾನಪ್ರಕಾಶಾರ್ಥಾ = ವಿಸ್ತಾರವಾದ ತೇಜಸ್ಸುಳ್ಳ ರತ್ನಗಳೆಂಬ ಪದಾರ್ಥಗಳುಳ್ಳ,

ಸಾಗರೀಶ್ವೀರಿವ = ಸಮುದ್ರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿರುವ ಕಾಂತಿಯಂತೆ ಇರುವಂತಹುದು.

1. ಹೀಗೆ ಸಾಗರದ ಜಲದ ಕಾಂತಿಯಂತೆ ಇರುವ, 2. ಸಗರರಾಜನ 60 ಸಾವಿರ ಮಂದಿ ಮಕ್ಕಳ ಕಾಂತಿಯು ಅದರಂತೆ ಇರುವ, 3. ಸಗರರಾಜನ ಮಕ್ಕಳ ಸೇನೆಯ ಕಾಂತಿಯು, 4. ಅದರಂತೆ ಇರುವ ಸಾಗರ ಪುತ್ರಿಯಾದ ಲಕ್ಷ್ಮೀ ದೇವಿಯಂತೆ ಇರುವ, 5. ಆಚಾರ್ಯರ ಉಪನ್ಯಾಸಭಾರತಿಯು, ಸೇನೆಯು ಶಿಬರದಿಂದ ಹೊರಡುವಂತೆ ಆಚಾರ್ಯರ ಮುಖಕಮಲದಿಂದ ಹೊರಹೊರಟಿತು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— 1. ಆಚಾರ್ಯರ ಉಪನ್ಯಾಸಭಾರತಿಯು ಯಾವಾಗಲೂ ವೃದ್ಧಿಹ್ರಾಸಾದಿಗಳಿಲ್ಲದ ಮತ್ತು ಭಕ್ತರ ಹಸಿವು, ಬಾಯಾರಿಕೆ ಇತ್ಯಾದಿ ಊರ್ಮಿಗಳನ್ನು ನಿವಾರಿಸುವ ಹರಿಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಿಯವಾದುದು, ಗುಡುಗಿನಂತೆ ಗಂಭೀರವಾದುದು, ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸತಕ್ಕಂತಹುದೂ ಆಗಿತ್ತು. ಇಂತಹ ಉಪನ್ಯಾಸಭಾರತಿಯು ಪ್ರಸಿದ್ಧಕಾದ ಲಕ್ಷ್ಮೀಯಲ್ಲದೆ ಬೇರೊಂದು ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯಂತೆ ಇತ್ತು. 2. ಆ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯಾದರೋ ಭಕ್ತರ ಷಡೂರ್ಮಿಗಳನ್ನು ಭೇದಿಸುವ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಿಯಕಾದವಳು. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸ್ತನವುಳ್ಳವಳು, ಉತ್ತಮ ಸ್ವರವುಳ್ಳವಳು, ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಧನಸಂಪತ್ತಿಗೆ ಅಭಿಮಾನಿಯಾಗಿದ್ದು ಅಖಂಡೈಶ್ವರ್ಯವುಳ್ಳವಳು, ವಿಸ್ತಾರವಾದ ತೇಜೋಮಯ ದಿವ್ಯ ಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳವಳು, ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಎಲ್ಲಾ ವಸ್ತುಗಳ ಪ್ರಕಾಶವುಳ್ಳವಳು. ಇಂತಹ ಶ್ರೀಯು (ಲಕ್ಷ್ಮೀಯು) ಸಗರರಾಜನ ಸೇನಾ ಶ್ರೀಯಂತೆ (ಸೇನಾಲಕ್ಷ್ಮೀಯಂತೆ ಅಂದರೆ ಸೇನೆಯ ಕಾಂತಿಯಂತೆ) ಇದ್ದಳು. 3. ಸೇನಾಶ್ರೀಯಾದರೋ ಊರ್ಮಿ ಎಂಬ ವೃದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತಿರುವ ಅಶ್ವಗಳಿಗೆ ಪ್ರಿಯವಾದ ಒಂದು ರೀತಿಯ ಅಶ್ವಗಳ ನಡಿಗೆಯುಳ್ಳದ್ದು. ಮೋಡದ ಗುಡುಗಿನಂತೆ ಗಂಭೀರವಾದ ಧ್ವನಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದೆ. ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಹೊರಡುವುದರಿಂದ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಬೆದರಿಸುವುದು ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿದೆ. ಇಂತಹ ಸಗರನ ಸೇನಾಶ್ರೀಯು ಸಗರಪುತ್ರರ ಕಾಂತಿಯಂತಿತ್ತು. 4. ಸಗರಪುತ್ರರ ಶ್ರೀಯು

(ಕಾಂತಿ) ಹೇಗಿತ್ತೆಂದರೆ, ಉರ್ಮಿ ಎಂಬ ಗತಿಯನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುತ್ತಾ ಹೋಗುವ ಅಶ್ವಮೇಧದ ಕುದುರೆಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಿಯವಾಗಿತ್ತು. ಸಗರನು ಅಶ್ವಮೇಧ ಯಜ್ಞವನ್ನು ನಡೆಸುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಬಿಟ್ಟಿರುವ ಆ ಯಜ್ಞಾಶ್ವವು ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಓಡಾಡುತ್ತಾ ಆ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಬಹಳ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸಾಧಿಸುತ್ತಿತ್ತು. ಸಗರಪುತ್ರರ ಸೈನ್ಯಶ್ರೀಯೂ ಕೂಡ ಸಾಗರಶ್ರೀಯಂತೆ ಅಂದರೆ ಸಮುದ್ರದ ಜಲಲಕ್ಷ್ಮಿಯಂತೆ ಇತ್ತು. 5. ಸಮುದ್ರದ ಜಲಶ್ರೀಯೂ ಹೇಗಿತ್ತೆಂದರೆ ಸಾಗರಪುತ್ರನು ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಯಾವನು ತನ್ನ ಉದಯದಿಂದ ಸಾಗರನ ಅಲೆಗಳನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುತ್ತಾನೋ ಅಂತಹ ಚಂದ್ರನಿಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಿಯವಾಗಿತ್ತು, ಸಮುದ್ರವು ತನ್ನ ಜಲದ ಅಲೆಗಳ ಮೂಲಕ ನೀರು ತುಂಬಿದ ಮೋಡದಂತೆ ಗಂಭೀರವಾಗಿ ಭೋರ್ಗರೆಯುತ್ತಿತ್ತು ಮತ್ತು ಬಹಳ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ ರತ್ನಾದಿವಸ್ತುಗಳು ಅಲ್ಲಿದ್ದವು (ಇಲ್ಲಿ ಉಪಮಾಲಂಕಾರವಿದೆ). ಹೀಗೆ ಉಪಮೇಯವಾದ ಒಂದು ಅರ್ಥ. ಉಪಮಾನಗಳ ಪರವಾದ ನಾಲ್ಕು ಅರ್ಥವುಳ್ಳ ಈ ಶ್ಲೋಕವು ಅತ್ಯದ್ಭುತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಶಿಷ್ಟ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಸಾಧಾರಣ ಧರ್ಮವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಇಲ್ಲಿ ಉಪನ್ಯಾಸಭಾರತಿಯು ಬೇರೊಬ್ಬಳಾದ ಶ್ರೀಯಂತೆಯೂ, ಸಗರರಾಜನ ಸೇನೆಯ ಶ್ರೀಯಂತೆಯೂ ಸಗರ ಪುತ್ರರ ಶ್ರೀಯಂತೆಯೂ, ಸಾಗರದ ಶ್ರೀಯಂತೆಯೂ ಇತ್ತು ಎಂದು ಉಪನ್ಯಾಸಭಾರತಿಗೆ ನಾಲ್ಕು ಉಪಮಾನಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಅಥವಾ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಸಾಗರದ ಜಲಶ್ರೀಯಂತಿರುವ ಸಗರಪುತ್ರರಶ್ರೀ ಅದರಂತೆ ಇರುವ ಸಗರನ ಸೈನ್ಯಶ್ರೀ, ಅದರಂತೆ ಇರುವ ಮತ್ತೊಬ್ಬಳಾದ ಸಾಗರದ ಶ್ರೀಯಂತೆ (ಲಕ್ಷ್ಮಿಯಂತೆ) ಇರುವ ಉಪನ್ಯಾಸಭಾರತಿಯು ಆಚಾರ್ಯರ ಮುಖಕಮಲದಿಂದ ಹೊರಹೊರಟಿತು ಎಂದು ಪರಂಪರತೋಷಮಾ ರೀತಿಯಿಂದಲೂ ಅರ್ಥ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬಹುದು.

ಶ್ರೀಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭಾರತೀ ಎಂಬ ಅರ್ಥವೂ ಇದೆ. ಈ ಉಪನ್ಯಾಸಭಾರತಿಯು, ಭಕ್ತರ ಷಡೂರ್ಮಿಗಳನ್ನು ಖಂಡಿಸಿದ ಹರಿ ಎಂದರೆ ವಾಯುದೇವರಿಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಿಯಳಾದ, ಸುಂದರವಾದ ಸ್ನನವುಳ್ಳ ಮತ್ತು ಗಂಭೀರಧ್ವನಿಯುಳ್ಳ, ಸಕಲ ವಾಙ್ಮಯಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವ ಭಾರತೀದೇವಿಯಂತೆ ಇತ್ತು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಈ ಶ್ಲೋಕಕ್ಕೆ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬಹುದು. ಹರಿ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಾಯು ಎಂಬ ಅರ್ಥವೂ, ಶ್ರೀಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭಾರತೀ ಎಂಬ ಅರ್ಥವೂ ಪ್ರಮಾಣ ಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ. ಆ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಮುಂದೆ ಕೊಡುತ್ತೇವೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ-ಭಾವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ— ಸ್ವಭಕ್ತವಿಷಯೇ ಖಂಡಿತಷಡೂರ್ಮಿಕಸ್ಯ ಹರೇಃ ಪ್ರೇಷ್ಣಾ ಉಪನ್ಯಾಸಭಾರತೀಃ ಸಾಗರಜಾ ಲಕ್ಷ್ಮೀಶ್ವ = ವರ್ಧಿತೋರ್ಮಿಹರಿಪ್ರೇಷ್ಣಾ ಎಂದರೆ ತನ್ನ ಭಕ್ತರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಷಡೂರ್ಮಿಗಳನ್ನು ನಾರ ಮಾಡಿರುವ ಹರಿಗೆ ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರಳು ಈ ಉಪನ್ಯಾಸಭಾರತಿಯು. ಹಾಗೆಯೇ ಸಾಗರನ ಮಗಳಾದ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯೂ ಭಕ್ತರ ಷಡೂರ್ಮಿಗಳನ್ನು ನಾರಮಾಡಿರುವ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರಳು.

ಸಾದಿಭಿಃ ವರ್ಧಿತೋರ್ಮ್ಯಾಃ, ಗತಿವಿಶೇಷವದಶಪ್ರೇಷ್ಣಾ ಸೇನಾ ಸಾಗರಾಪತ್ಯಶ್ರೀಶ್ವ = ಕುದುರೆ ಸವಾರರಿಂದ ವೃದ್ಧಿಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಉರ್ಮಿ ಎಂಬ ಗತಿವಿಶೇಷವುಳ್ಳ ಕುದುರೆಗಳಿಗೆ ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಿಯವಾದುದು ಸೇನೆ. ಸ್ವೋದಯೇನ ವರ್ಧಿತ ಕಲ್ಯಾಣಚಂದ್ರಪ್ರೇಷ್ಣಾ ಸಾಗರಸಂಬಂಧಿನೀ ಕಾಂತಿಶ್ವ = ತನ್ನ ಉದಯದಿಂದ ಸಮುದ್ರದ ದೊಡ್ಡ ಅಲೆಗಳನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಿರುವ ಚಂದ್ರನಿಗೆ ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಪ್ರಿಯವಾದುದು ಸಾಗರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ (ಸಾಗರಜಲದ) ಕಾಂತಿಯು.

ಸುಕುಚಾ ಸುಸ್ಥರಾ ರಮಾ = ಸುಪಯೋಧರಸುಸ್ಥನಾ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಸುಂದರವಾದ ಸ್ನನವುಳ್ಳವಳು ಮತ್ತು ಮಧುರಧ್ವನಿವುಳ್ಳವಳು ರಮಾದೇವಿ. ಸುಜಲಧರವದ್ ಗಂಭೀರಸುಸ್ಥರಾ ಅನ್ಯಾ = ಒಳ್ಳೆಯ ಮೋಡದಂತೆ ಗಂಭೀರವಾದ ಹಾಗೂ ಮನೋಹರವಾದ ಧ್ವನಿವುಳ್ಳದ್ದು ಆಚಾರ್ಯರ ಉಪನ್ಯಾಸಭಾರತಿಯು. ಸವಿಸ್ತರಂ ಪ್ರಕಾಶಾಭಿಪ್ರಾಯಾ ಗೀಃ = ಸವಿತಾನಪ್ರಕಾಶಾರ್ಥಾ ಎಂಬಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತರದಿಂದ ಸಹಿತವಾಗಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವುಳ್ಳದ್ದು ಆಚಾರ್ಯರ ಉಪನ್ಯಾಸಭಾರತಿಯು, ಸವಿಸ್ತಾರ ಸ್ವರೂಪತೇಜೋದ್ರವ್ಯಾಶ್ರಿತಾ ರಮಾ = ವಿಸ್ತಾರದಿಂದ ಸಹಿತವಾದ ಸ್ವರೂಪತೇಜಸ್ಸು ಎಂಬ ದ್ರವ್ಯಾತ್ಮಕಳಾದ ರಮಾ ದೇವಿಯು ಎಂದೂ ಆ ಪದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥ.

ಸವಿಸ್ತಾರಪ್ರಾಧುರ್ಭಾವೇನ (ಅರ್ಥಃ) ಪ್ರಯೋಜನಂ ಶತ್ರುಭೀಷಣಂ ಸೇನಾಯಾಃ = ಸವಿತಾನಪ್ರಕಾಶಾರ್ಥಾ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣಕ್ಕೆ ಸಗರರಾಜನ ಸೇನೆಯ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತಾರದಿಂದ ಸಹಿತವಾಗಿ ಸೇನೆಯು ಪ್ರಕಟವಾಗುವುದರಿಂದ ಅಂದರೆ ಮುನ್ನುಗ್ಗುವುದರಿಂದ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಹೆದರಿಸುವುದು ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಜನವು ಸೇನೆಗೆ ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಹೆದರಿಸುವುದು ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಜನವುಳ್ಳದ್ದು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಸಯಜ್ಞಪ್ರಕಾಶನ ಪ್ರಯೋಜನಾನಾಗರಾ ಪತ್ಯಶ್ರೀ-ಸವಿತಾನಪ್ರಕಾಶಾರ್ಥಾ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣಕ್ಕೆ ಸಗರನ ಮಕ್ಕಳ ಕಾಂತಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವಾಗ, ಅಶ್ವಮೇಧ ಯಜ್ಞದ ಪ್ರಕಾಶನವೆಂಬ ಪ್ರಯೋಜನವುಳ್ಳದ್ದು ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಸವಿಸ್ತಾರತೇಜೋಯುಕ್ತರತ್ನಾರ್ಥವತೀ ಅನ್ಯಾ = ಸಾಗರೀ ಶ್ರೀಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸಾಗರದ ಸಂಬಂಧಿಯಾದ (ಜಲದ) ಕಾಂತಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಒಹಳ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ರತ್ನಗಳೆಂಬ ಅರ್ಥವುಳ್ಳದ್ದು ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಹೀಗೆ ಭಾವಪ್ರಕಾಶಿಕೆಯಲ್ಲಿ ವರ್ಧಿತೋರ್ಮಿಹರಿಪ್ರೇಷ್ಣಾ, ಸುಪಯೋಧರಸುಸ್ಥನಾ, ಸವಿತಾನಪ್ರಕಾಶಾರ್ಥಾ ಎಂಬ ಮೂರು ವಿಶೇಷಣಗಳಿಗೂ ಉಪನ್ಯಾಸಭಾರತೀ, ಲಕ್ಷ್ಮೀ, ಸಗರಸೇನೆಯ ಕಾಂತಿ, ಸಗರನ ಮಕ್ಕಳ ಕಾಂತಿ, ಸಮುದ್ರದ ಕಾಂತಿ ಎಂದು ಐದು ಅರ್ಥಗಳಿಗೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ವಿಗ್ರಹ ಮತ್ತು ಕೋಶ—

ವರ್ಧಿತೋರ್ಮಿಹರಿಪ್ರೇಷ್ಣಾ— ವರ್ಧಿತಾಃ ಉರ್ಮಯಃ ಯೇನ ಸಃ ವರ್ಧಿತೋರ್ಮಿಃ, ವರ್ಧಿತೋರ್ಮಿಶ್ಚಾಸೌ ಹರಿಶ್ಚ ವರ್ಧಿತೋರ್ಮಿಹರಿಃ, ವರ್ಧಿತೋರ್ಮಿಹರೀಃ ಪ್ರೇಷ್ಣಾ ವರ್ಧಿತೋರ್ಮಿಹರಿ ಪ್ರೇಷ್ಣಾ । ವರ್ಧಿತ = ನಾಶಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ವರ್ಧನ = ನಾಶ, 'ವರ್ಧನಂ ಭೇದನೇ ದ್ವಯೋಃ' ಹಲಾಯುಧಕೋಶ, 'ಕಲ್ಪನಂ ಕರ್ತನಂ ಪ್ರೋಕ್ತಂ ವರ್ಧನಂ ಭೇದನಂ ತಥಾ' ಹಲಕೋಶ ।

ಸುಪಯೋಧರಸುಸ್ಥನಾ— ಶೋಭನಶ್ಚಾಸೌ ಪಯೋಧರಶ್ಚ ಸುಪಯೋಧರಃ ಶೋಭನಶ್ಚಾಸೌ ಸ್ವನಶ್ಚ ಸುಸ್ಥನಃ, ಸುಪಯೋಧರಸ್ಯ ಸುಸ್ಥನ ಇವ ಸುಸ್ಥನಃ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ ಸುಪಯೋಧರಸುಸ್ಥನಾ । ಸ್ವನ = ಧ್ವನಿ, 'ಶಬ್ದೇ ನಿನಾದ ನಿನದ ಧ್ವನಿಧ್ವಾನರವಸ್ಥನಾಃ' ಅಮರ ।

ಸವಿತಾನಪ್ರಕಾಶಾರ್ಥಾ— ವಿತಾನೇನ ಸಹಿತಂ ಯಸ್ಮಿನ್ ಕರ್ಮಣಿ ತದ್ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥಾ ಸವಿತಾನಂ, ಸವಿತಾನಂ ಪ್ರಕಾಶಃ ಸವಿತಾನಪ್ರಕಾಶಃ, ಸವಿತಾನಪ್ರಕಾಶೇ ಅರ್ಥಃ (ಅಭಿಪ್ರಾಯಃ) ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ ಸವಿತಾನಪ್ರಕಾಶಾರ್ಥಾ । ಲಕ್ಷ್ಮೀಪರವಾದ ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ವರ್ಧಿತೋರ್ಮಿಹರಿ ಪ್ರೇಷ್ಣಾ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಹಿಂದಿನಂತೆಯೇ ವಿಗ್ರಹವು ಸುಪಯೋಧರಸುಸ್ಥನಾ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಶೋಭನಾ ಪಯೋಧರಾ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ ಸುಪಯೋಧರಾ, ಶೋಭನಃ ಸ್ವನಃ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ ಸುಸ್ಥನಾ, ಸುಪಯೋಧರಾ ಚ ಸಾ ಸುಸ್ಥನಾ ಚ ಸುಪಯೋಧರಸುಸ್ಥನಾ । ವಿಶೇಷಣ ಉಭಯಪದ ಕರ್ಮ ಧಾರಯ ಸಮಾಸ ।

ಸವಿತಾನಪ್ರಕಾಶಾರ್ಥಾ ಎಂಬಲ್ಲಿ ವಿತಾನೇನ ಸಹ ವರ್ತತೇ ಇತಿ ಸವಿತಾನಃ (ವಿತಾನ = ವಿಸ್ತಾರ, 'ಕ್ರತು ವಿಸ್ತಾರ ಯೋರಸ್ಯ ವಿತಾನಂ ತ್ರಿಷು ಶುಚ್ಯತೇ' ಅಮರ) ಸವಿತಾನಃ ಪ್ರಕಾಶಃ ಅರ್ಥಃ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ, ಇಲ್ಲಿ ಅರ್ಥವೆಂದರೆ ಎಲ್ಲಾ ಪದಾರ್ಥಗಳು, ಹಣ ದ್ರವ್ಯ ಎಂಬ ಅರ್ಥಗಳು, 'ಅರ್ಥೋಽಭಿಧೇಯವಸ್ತುಪ್ರಯೋಜನ-ನಿವೃತ್ತಿಷು' ಅಮರ. ಶ್ರೀಃ = ಇಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀ, 'ಲಕ್ಷ್ಮೀಃ ಪದ್ಮಾಲಯಾ ಪದ್ಮಾ ಕಮಲಾ ಶ್ರೀಹರ್ನಿಪ್ರಿಯಾ' ಅಮರ.

ಸಗರನ ಸೈನ್ಯ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ವರ್ಧಿತೋರ್ಮಿಹರಿಪ್ರೇಷ್ಣಾ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ವಿಗ್ರಹ. ವರ್ಧಿತಾ ಉರ್ಮಿಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ವರ್ಧಿತೋರ್ಮಯಃ ವರ್ಧಿತೋರ್ಮಯಶ್ಚ ತೇ ಹರಯಶ್ಚ ವರ್ಧಿತೋರ್ಮಿಹರಯಃ ವರ್ಧಿತೋರ್ಮಿಹರೀಣಾಂ ಪ್ರೇಷ್ಣಾ ವರ್ಧಿತೋರ್ಮಿಹರಿಪ್ರೇಷ್ಣಾ ಇಲ್ಲಿ ಉರ್ಮಿ = ಅಶ್ವಗಳ ಗತಿ ವಿಶೇಷ.

ಸುಪಯೋಧರಸುಸ್ಥನಾ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಅರ್ಥ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಇದ್ದಂತೆಯೇ ವಿಗ್ರಹ. ಸವಿತಾನಪ್ರಕಾಶಾರ್ಥಾ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸವಿತಾನಂ ಪ್ರಕಾಶೇನ ಅರ್ಥಃ (ಪ್ರಯೋಜನಂ ಶತ್ರುಭೀಷಣಾಖ್ಯಂ) ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ ಸವಿತಾನಪ್ರಕಾಶಾರ್ಥಾ, ಸಗರಪುತ್ರರ ಕಾಂತಿಯಂತೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ವರ್ಧಿತೋರ್ಮೇಃ ಹರೇಃ (ಅಶ್ವಮೇಧಾಶ್ವಸ್ಯ) ಪ್ರೇಷ್ಣಾ ಎಂದು ವರ್ಧಿತೋರ್ಮಿ ಹರಿಪ್ರೇಷ್ಣಾ ಎಂಬಲ್ಲಿ ವಿಗ್ರಹ ಸುಪಯೋಧರಸುಸ್ಥನಾ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಪಕ್ಷದಂತೆಯೇ ವಿಗ್ರಹ.

ಸವಿತಾನ ಪ್ರಕಾಶಾರ್ಥಾ ಎಂಬಲ್ಲಿ ವಿತಾನಸ್ಯ (ಯಜ್ಞದ್) ಪ್ರಕಾಶಃ ವಿತಾನಪ್ರಕಾಶಃ ವಿತಾನಪ್ರಕಾಶ ವಿವ ಅರ್ಥಃ; ವಿತಾನಪ್ರಕಾಶಾರ್ಥಃ, ವಿತಾನಪ್ರಕಾಶಾರ್ಥೇನ ಸಹಿತಾ ಸವಿತಾನಪ್ರಕಾಶಾರ್ಥಾ, 'ವಿತಾನಂ ಸಂಸ್ವರೋ ಬರ್ಹಃ ಸವಃ ಸತ್ಯಂ ಚ ಕಥ್ಯತೇ' ಎಂಬ ಹಲಕೋಶಾನುಸಾರವಾಗಿ ವಿತಾನ = ಯಜ್ಞ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಶ್ರೀಃ = ಶೋಭೆ, 'ಶೋಭಾಸಂಪತ್ತಿ ಪದ್ಯಾಸು ಲಕ್ಷ್ಮೀಃ ಶ್ರೀರಿವ ಕಥ್ಯತೇ' ಕೋಶ. ಸಮುದ್ರಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಕಾಂತಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ವರ್ಧಿತಾಃ ಉರ್ಮಯಃ ಯೇನ ಸಃ ವರ್ಧಿತೋರ್ಮಿಃ, ವರ್ಧಿತೋರ್ಮಿಶ್ಚಾಸೌ ಹರಿಶ್ಚ ವರ್ಧಿತೋರ್ಮಿಹರೀಃ, ವರ್ಧಿತೋರ್ಮಿಹರೇಃ ಪ್ರೇಷ್ಣಾ ವರ್ಧಿತೋರ್ಮಿಹರಿಪ್ರೇಷ್ಣಾ | ಇಲ್ಲಿ ಹರಿ = ಚಂದ್ರ, 'ಯಮಾನಿಲೇಂದ್ರ ಚಂದ್ರಾರ್ಕವಿಷ್ಣುಹಿಂಹಾಂತು ವಾಜಿಷ್ಠ | ಶುಕಾ ಹಿಹಪಿಭೇಕೇಷು ಹರಿರ್ನಾ ಕಪಿಲೇ ತ್ರಿಷು' ಅಮರ. 'ಅರ್ಕಮರ್ಕಟಮಂಡೂಕವಿಷ್ಣುವಾಸವವಾಯವಃ | ತುರಂಗಿಂಹ ಶೀತಾಂತುಯಮಾಶ್ಚ ಹರಯೋ ದಶ' ಹಲ. ಉರ್ಮಿ = ಅಲೆ, 'ಭಂಗಸ್ತರಂಗ ಉರ್ಮಿರ್ವಾ' ಅಮರ.

ವಿತಾನೇನ ಸಹ ವರ್ತತ ಇತಿ ಸವಿತಾನಃ, ಸವಿತಾನಃ ಪ್ರಕಾಶಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಸವಿತಾನಪ್ರಕಾಶಾಃ, ಸವಿತಾನಪ್ರಕಾಶಾಃ ಅರ್ಥಾಃ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ ಸವಿತಾನ ಪ್ರಕಾಶಾರ್ಥಾ ಇಲ್ಲಿ ಅರ್ಥ ಎಂದರೆ ರತ್ನಾದಿ ಶ್ರೇಷ್ಠವಸ್ತುಗಳು, ಕೋಶವನ್ನು ಹಿಂದೆಯೇ ಹೇಳಿದೆ.

ಶ್ರೀಃ = ಭಾರತಿ (ವಾಯುಪತ್ನಿ) ದ್ವಿತೀಯಾಂಗಂ ಸರಸ್ವತೀ || 119 ||

'ಶಂ ರೂಪೇ ಶು ರತೇರ್ವಾಯೌ ಶ್ರೀರಿತ್ಯೇವ ಚ ಕೀರ್ತ್ಯತೇ ||

ಸೈವ ಚ ದ್ರೌಪದೀ ನಾಮ ಕಾಳೀ ಚಂದ್ರೇತಿ ಚೋಚ್ಯತೇ' || 120 || (ಮ.ತಾ.ನಿ. ಅ. 2)

ಸರ್ವವಿದ್ಯಾ ದ್ರೌಪದೀ ಶು ಯಸ್ಮತ್ ಸೈವ ಸರಸ್ವತೀ (ಮ.ತಾ.ನಿ. ಅ. 2) || 135 ||

ಈ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ಶ್ರೀ ಎಂದರೆ ಸರಸ್ವತೀ ಮತ್ತು ಭಾರತಿಯರಿಬ್ಬರು. ಸಾಗರಸ್ಯ ಇಯಂ ಸಾಗರೀ ಸಗರಸ್ಯೇಯಂ ಸಾಗರೀ. ಸಾಗರಾಣಾಂ ಇಯಂ ಸಾಗರೀ, ಸಾಗರಸ್ಯ ಇಯಂ ಸಾಗರೀ. (ನಾಲ್ಕು ಅರ್ಥಗಳಿಗೆ 4 ವಿಗ್ರಹ).

ಪ್ರಯೋಗ— ವರ್ಧಿತೋರ್ಮಿಹರಿಪ್ರೇಷ್ಣಯಾ ಸುಪಯೋಧರಸುಸ್ಥನಯಾ, ಸವಿತಾನಪ್ರಕಾಶಾರ್ಥಯಾ ಅಪರಯಾ ಸಾಗರ್ಯಾ ಶ್ರಿಯಾ ಇವ (ಉಪನ್ಯಾಸಭಾರತ್ಯಾ ತದಾನನಾಂಭೋಜಾತ್ ಸೇನಯಾ ಶಿಬಿರಾತ್ ಇವ ನಿಯಮೇ) |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಗಂಗೆಯ ಉಪಮೆಯಿಂದ ಆಚಾರ್ಯರ ಉಪನ್ಯಾಸಭಾರತಿಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಪದ್ಮೇಶಪದಪದ್ಮಶ್ರೀತ್ ಕೃತ್ಯಾಂಗಂ ಪದ್ಮಜನ್ಮನಃ |

ಲಾಲಿತಾ ಶಿರಶೇನ ಗಂಗೆವಾಶೇಷಪಾವನೀ

|| 7 ||

ಪದ್ಮೇಶ— ಪದ್ಮೇಶಪದಪದ್ಮಶ್ರೀತ್, ಕೃತ್ಯಾಂಗಂ, ಪದ್ಮಜನ್ಮನಃ, ಲಾಲಿತಾ, ಶಿರಸಾ, ಈಶೇನ, ಗಂಗಾ, ಇವ, ಅಶೇಷ ಪಾವನೀ |

ಅನ್ವಯ— ಪದ್ಮೇಶಪದಪದ್ಮಶ್ರೀತ್, ಪದ್ಮಜನ್ಮನಃ, ಕೃತ್ಯಾಂಗಂ, ಈಶೇನ, ಶಿರಸಾ, ಲಾಲಿತಾ, ಗಂಗಾ, ಇವ, ಅಶೇಷ ಪಾವನೀ (ಉಪನ್ಯಾಸಭಾರತೀ ತದಾನನಾಂಭೋಜಾತ್ ನಿಯಮೇ) |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಪದ್ಮೇಶಪದಪದ್ಮಶ್ರೀ = ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯ ಸ್ವಾಮಿಯಾದ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನ ಕಾಲುಗಳೆಂಬ ತಾವರೆಗಳನ್ನು
(ತಾವರೆಯಂತಿರುವ ಕಾಲುಗಳನ್ನು) ಆಶ್ರಯಿಸಿರುವ,

ಪದ್ಮಜನ್ಮನಃ = ಕಮಲದಿಂದ ಉದ್ಭವಿಸಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮದೇವರ,

ಕೃತ್ಯಾಂಗಂ = ಆಹ್ನಿಕ ಪೂಜಾದಿಗಳಿಗೆ ಸಾಧನವಾದ,

ಈಶೇನ = ಶ್ರೀಮಹಾರುದ್ರ ದೇವರಿಂದಲೂ,

ಶಿರಸಾ = ತಲೆಯಿಂದ,

ಲಾಲಿತಾ = ಆದರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ (ಹೊರಲ್ಪಟ್ಟ),

ಗಂಗಾ ಇವ = ಗಂಗಾದೇವಿಯಂತೆ,

ಅಶೇಷಪಾವನೀ = ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಪಂಚವನ್ನು ಪವಿತ್ರಗೊಳಿಸುವ.

(ಉಪನ್ಯಾಸಭಾರತಿಯು ಆಚಾರ್ಯರ ಮುಖಕಮಲದಿಂದ ಹೊರಹೊರಟಿತು).

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಗಂಗೆಯು ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನ ಪಾದಕಮಲಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟಿ ಅದನ್ನೇ ಆಶ್ರಯಿಸಿದ್ದಾಳೆ. ಗಂಗಾದೇವಿಯ ಪರಮಪವಿತ್ರವಾದ ಜಲಗಳಿಂದಲೇ ಬ್ರಹ್ಮದೇವರು ಶ್ರೀಹರಿಯ ಪಾದ ತೊಳೆದು ಪೂಜಿಸಿರುವರು. ಅವರ ಆಹ್ನಿಕಾದಿ ಸಮಸ್ತ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗೂ ಪರಮಾತ್ಮನ ಪಾದಪ್ರಕ್ಷಾಲನೆಗೂ ಆ ಗಂಗಾಜಲವೇ ಸಾಧನವಾಗಿದೆ. ಈಶ್ವರನು ಪರಮಾದರದಿಂದ ಆ ಗಂಗಾಜಲವನ್ನು ತನ್ನ ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿರುವನು. ಗಂಗೆಯು ಸ್ಮರಣ, ದರ್ಶನ, ಸ್ಪರ್ಶನ, ಸ್ನಾನ, ಪಾನಾದಿಗಳಿಂದ ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಪಂಚವನ್ನು ಪವಿತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಾಳೆ. ಹಾಗೆ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಮಾತು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದರಲ್ಲಿಯೇ ಪರಮ ತಾತ್ಪರ್ಯವುಳ್ಳದ್ದು, ಆದುದರಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಪಾದ-ಕಮಲವನ್ನೇ ಆಶ್ರಯಿಸಿದೆ. ಈ ಉಪನ್ಯಾಸಭಾರತಿಯು ಚತುರ್ಮುಖನ ಪದವಿಗೆ ಯೋಗ್ಯರಾದ ಋಜುಗಳಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮನ ಪದವಿಯನ್ನಿತ್ತು ಆ ಬ್ರಹ್ಮನ ಪದವಿಯಲ್ಲಿದ್ದು ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡಲೂ ಸಾಧನವಾಗಿದೆ. ಶ್ರೀಶಂಕರನೂ ಈ ಉಪನ್ಯಾಸಭಾರತಿಯನ್ನು ತಲೆಬಾಗಿ ಗೌರವಿಸಿ ಸ್ವೀಕರಿಸುವನು. ಈ ಉಪನ್ಯಾಸಭಾರತಿಯು ಕೇಳುವ ಜನರನ್ನೆಲ್ಲಾ ಪವಿತ್ರಗೊಳಿಸುವುದು. ಇಂತಹ ಉಪನ್ಯಾಸಭಾರತಿಯು ಆಚಾರ್ಯರ ಮುಖಕಮಲದಿಂದ ಹೊರಹೊರಟಿತು.

ಉಪಮೇಯ ಪರವಾಗಿ ಹೇಳುವಾಗ ಪದ್ಮೇಶಪದಪದ್ಮಶ್ರೀ = ಲಕ್ಷ್ಮೀಪತಿಯಾದ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನ ಪಾದಪದ್ಮ ವಿಷಯವಾದುದರಿಂದ ಆ ಹರಿಯನ್ನೇ ಆಶ್ರಯಿಸಿರುವುದೂ, ಪದ್ಮಜನ್ಮನಃ ಕೃತ್ಯಾಂಗಂ = ಬ್ರಹ್ಮದೇವರ ಪದವಿಗೆ ಬಂದ ಮೇಲೆ ಅವರ ಅನುಷ್ಠಾನಕ್ಕೆ (ಪರಮಾತ್ಮನ ಧ್ಯಾನಾದಿಗಳಿಗೆ) ಅಂಗವಾದುದು, ಈಶೇನ ಶಿರಸಾ ಲಾಲಿತಾ = ಶ್ರೀರುದ್ರದೇವರಿಂದಲೂ ಶಿರಸಾ ಮಾನ್ಯವಾಗಿರುವುದು, ಅಶೇಷಪಾವನೀ = ಕೇಳುವ ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಪವಿತ್ರಗೊಳಿಸತಕ್ಕಂತಹುದು ಎಂದು ವಿಶೇಷಣಗಳನ್ನು ಅನ್ವಯಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. (ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಹಿಂದೆಯೇ ಹೇಳಿದೆ).

ವಿಗ್ರಹ ಮತ್ತು ಕೋಶ—

ಪದ್ಮೇಶಪದಪದ್ಮಶ್ರೀ— ಪದ್ಮಾಯಾಃ ಈಶಃ ಪದ್ಮೇಶಃ, ಪದಮೇವ ಪದ್ಮಂ ಪದಪದ್ಮಂ, ಪದ್ಮೇಶಸ್ಯ ಪದಪದ್ಮಂ ಪದ್ಮೇಶ ಪದಪದ್ಮಂ, ಪದ್ಮೇಶಪದಪದ್ಮಂ ಶ್ರಯತೇ ಇತಿ ಪದ್ಮೇಶಪದಪದ್ಮಶ್ರೀ । ಪದ್ಮಾ = ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿ, 'ಲಕ್ಷ್ಮೀಃ ಪದ್ಮಾಲಯಾ ಪದ್ಮಾ' ಅಮರ, ಈಶಃ = ರುದ್ರದೇವರು, 'ಶಂಭುರೀಶಃ ಪಶುಪತಿಃ' ಅಮರ, ಪದ = ಕಾಲು, 'ಪದಂ ವ್ಯವಸಿತತ್ಯಾಣಸ್ಥಾನ ಲಕ್ಷ್ಮಾಂಘ್ರಿವಸ್ತುಷು' ಅಮರ ।

ಕೃತ್ಯಾಂಗಂ— ಕೃತ್ಯಸ್ಯ ಅಂಗಂ ಕೃತ್ಯಾಂಗಂ ।

ಪದ್ಧಜನ್ಯಃ— ಪದ್ಮಾತ್ ಜನ್ಯ ಸಃ ಪದ್ಧಜನ್ಯಾ ತಸ್ಯ |

ಅಶೇಷಪಾವನೀ— ಅಶೇಷಾನ್ ಪಾವಯತೀತಿ ಅಶೇಷಪಾವನೀ | ಅಶೇಷ = ಎಲ್ಲರೂ, ಸುರನರನಾಗಾದಿಗಳು. ದೇವಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸುರರನ್ನು ಮನುಷ್ಯಲೋಕದಲ್ಲಿ ನರರನ್ನೂ, ಪಾತಾಲಲೋಕದಲ್ಲಿ ನಾಗರನ್ನೂ ತ್ರಿಪಥಗೇಯಾದ ಗಂಗೆಯು ಪಾವನಗೊಳಿಸುತ್ತಾಳೆ. ತ್ರೈಲೋಕ್ಯಾಚಾರ್ಯರಾದ ಆಚಾರ್ಯರ ಉಪನ್ಯಾಸಭಾರತಿಯು ತ್ರಿಲೋಕಗಳಲ್ಲಿರುವ ಸಜ್ಜನರೆಲ್ಲರನ್ನೂ ಪಾವನಗೊಳಿಸುವುದು.

ಪ್ರಯೋಗ— ಪದ್ಮೇಶಪದಪದ್ಮಶ್ರೀತಾ ಪದ್ಧಜನ್ಯಃ ಕೃತ್ಯಾಂಗೇನ ಈಶೇನ ಶಿರಸಾ ಲಾಲಿತಯಾ ಗಂಗೆಯಾ ಇವ ಅಶೇಷಪಾವನಾ (ಉಪನ್ಯಾಸಭಾರತಾ ತದಾನನಾಂಭೋಜಾತ್ ನಿಯಮೇ) |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆಚಾರ್ಯರ ಉಪನ್ಯಾಸಭಾರತಿಯು ಏನು ಹೇಳುತ್ತಲಿದ್ದಾಳೆ ? ಆಚಾರ್ಯರ ಉಪನ್ಯಾಸ ವಚನಗಳಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯಾಂಶವು ಯಾವುದು ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ.

ನಾರಾಯಣೋಽನಂತಗುಣೋ ಬ್ರಹ್ಮಾಖ್ಯೋ ವೇದವೇದಿತಃ |

ವಿಶ್ವಕರ್ತೃತಿ ವಿಶ್ವಜ್ಞಃ ಶ್ರುತ್ಯಾ ಯುಕ್ತ್ಯಾಪ್ಯಸೀಷಧತ್ || 8 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ನಾರಾಯಣಃ, ಅನಂತಗುಣಃ, ಬ್ರಹ್ಮಾಖ್ಯಃ, ವೇದವೇದಿತಃ, ವಿಶ್ವಕರ್ತಾ, ಇತಿ, ವಿಶ್ವಜ್ಞಃ, ಶ್ರುತ್ಯಾ, ಯುಕ್ತ್ಯಾ, ಅಪಿ, ಅಸೀಷಧತ್ |

ಅನ್ವಯ— ವಿಶ್ವಜ್ಞಃ, ನಾರಾಯಣಃ, ಅನಂತಗುಣಃ, ಬ್ರಹ್ಮಾಖ್ಯಃ, ವೇದವೇದಿತಃ, ವಿಶ್ವಕರ್ತಾ, ಇತಿ, ಶ್ರುತ್ಯಾ, ಯುಕ್ತ್ಯಾ, ಅಪಿ, ಅಸೀಷಧತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ವಿಶ್ವಜ್ಞಃ = ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಬಲ್ಲ ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು,
ನಾರಾಯಣಃ = ಗುಣಪೂರ್ಣನೂ, ದೋಷದೂರನೂ, ಜ್ಞೇಯನೂ, ಗಮ್ಯನೂ ಆದ ಶ್ರೀಹರಿಯು,
ಅನಂತಗುಣಃ = ದೇಶ, ಕಾಲ, ಸಂಖ್ಯೆಗಳ ಮಿತಿಗೆ ಒಳಪಡದ (ನಿರ್ಣಯಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದ) ಜ್ಞಾನ, ಶಕ್ತಿ, ಬಲ, ಐಶ್ವರ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಮಂಗಳಸ್ವರೂಪವಾದ ಧರ್ಮಗುಣಗಳುಳ್ಳವನು,
ಬ್ರಹ್ಮಾಖ್ಯಃ = ಸಮಸ್ತ ಶುಭಗುಣ ಪರಿಪೂರ್ಣನಾದುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮ ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಮುಖ್ಯವಾಚ್ಯನು,
ವೇದವೇದಿತಃ = ವೇದಗಳಿಂದಲೇ ಮುಖ್ಯಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನು (ಅನುಮಾನಾದಿಗಳಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಲ್ಲ),
ವಿಶ್ವಕರ್ತಾ = ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುವವನು,
ಇತಿ = ಹೀಗೆಂದು,
ಶ್ರುತ್ಯಾ = ವೇದದಿಂದ,
ಯುಕ್ತ್ಯಾ ಅಪಿ = ಯುಕ್ತಿಯಿಂದಲೂ,
ಅಸೀಷಧತ್ = ಸಾಧಿಸಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಪರಮಮಂಗಳಕರವಾದ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥರ ಉಪನ್ಯಾಸಭಾರತಿಯು ಶ್ರೀಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣ ದೇವರ ಪ್ರೇಮಾಸ್ಪದಕಾರ ಭಾರತಿಯಂತೆ ಯಾವ ಮಹೋಪದೇಶವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಿತ್ತು ಎಂಬುದನ್ನು ಶ್ರೀನಾರಾಯಣ ಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಶ್ರೀಮನ್ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಅಧಿಕಾರಿಗಳಾದ ಸಾತ್ವಿಕ ಜೀವರಿಗೆ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನ, ಶಕ್ತಿ, ಬಲ, ವಶ್ಯಾರ್ಥ, ವೀರ್ಯ, ತೇಜಸ್ಸು, ಕಾಂತಿ, ಆನಂದ, ಔದಾರ್ಯ, ಮುಂತಾದ ಅನಂತಾನಂತ ಕಲ್ಯಾಣಗುಣಗಳಿವೆ. ಅವನ ಈ ಗುಣಗಳು ಇಷ್ಟದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇವೆಯೆಂದೂ, ಇಂತಹ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇವೆಯೆಂದೂ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಗುಣಗಳಿಗೆ ಮಿತಿ ಅಂದರೆ ಅವಧಿಯಿಲ್ಲ. ಅವನ ಗುಣಗಳು ಅವನ ಸ್ವರೂಪವೇ ಆಗಿದ್ದು ಸರ್ವತ್ರ ವ್ಯಾಪ್ತಗಳಾಗಿ ನಿತ್ಯವಾಗಿವೆ. ನಮ್ಮ ಗುಣಗಳಂತೆ ಆ ಗುಣಗಳಲ್ಲ. ಆ ಗುಣಗಳು ಇಷ್ಟೇ ಇವೆಯೆಂಬ ಸಂಖ್ಯಾ ನಿಯಮವೂ ಇಲ್ಲ. ಸಕಲ ವೇದಗಳಿಂದಲೂ ವೇದಾನುಸಾರಿಗಳಾದ ಇತರ ಸಚ್ಚಾಸ್ತ್ರಗಳಿಂದಲೂ ಈ ವಿಷಯಗಳು ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತವೆ. ನಾರಾಯಣನು ಸಕಲಗುಣಗಳ ಸಮುದಾಯರೂಪನು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವ 'ಬ್ರಹ್ಮ' ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಅವನೊಬ್ಬನಿಗೇ ಅನ್ವಯಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಅನುಮಾನಾದಿಗಳಿಂದ ಅವನನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ತಿಳಿಯಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಈ ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೂ ಉತ್ಪತ್ತಿ, ಸ್ಥಿತಿ, ಲಯ, ನಿಯಮನ, ಜ್ಞಾನ, ಆಜ್ಞಾನ, ಬಂಧ, ಮೋಕ್ಷ ಎಂಬ ಎಂಟು ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಆಯಾ ವಸ್ತುವಿನ ಯೋಗ್ಯತೆಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಅವನೊಬ್ಬನೇ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಈ ಎಲ್ಲ ವಿಷಯವು ಅನಂತಾನಂತ ವೇದಗಳಿಂದಲೂ, ಆ ವೇದಗಳಿಗೆ ಸಮ್ಮತವಾದ ಯುಕ್ತಿಗಳಿಂದಲೂ ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತವೆ ಎಂದು ಆಚಾರ್ಯರು ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೂ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದಲೂ ಸ್ತಾಧಿಸಿದರು.

ವಿಶೇಷಾಂಶ— ಆಚಾರ್ಯರು ಉದಾಹರಿಸಿದ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು 1) ಪರೋ ಮಾತ್ರಯಾ ತನ್ವಾವೃಧಾನ, 2) ವಿಷ್ಣೋರ್ನು ಕಂ ವೀರ್ಯಾಣಿ ಪ್ರವೋಚಂ, 3) ಸತ್ಯಂ ಜ್ಞಾನಮನಂತಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಅನಂತಗುಣಪೂರ್ಣನೆಂದು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ, 4) ಸರ್ವೇಷು ಭೂತೇಷು ಏತಮೇವ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವಾಚಕ್ಷತೇ, 5) ವಿಷ ಪಂಥಾ ವಿತ್ ಕರ್ಮ ವಿತ್ ಬ್ರಹ್ಮ, 6) ವಿಷ ಉ ಏವ ಬ್ರಹ್ಮ ವಿಷ ಉ ಏವ ಆತ್ಮ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಅವನೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವಾಚ್ಯನೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ, 7) ತಾ ವಾ ಏತಾಃ ಸರ್ವಾಃ ಋಚಃ ಸರ್ವೇ ವೇದಾ ಸರ್ವೇ ಘೋಷಾಃ ಏಕೈವ ವ್ಯಾಹೃತಿಃ ಪ್ರಾಣ ಋಚ ಇತ್ಯೇವ ವಿದ್ಯಾತ್, 8) ಸ ಏವ ಸರ್ವವೇದೇಡ್ಯಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ನಾರಾಯಣನು ಸ್ವತಂತ್ರ ಅನುಮಾನಾದಿಗಳಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಲ್ಲ, ಸಮಸ್ತ ವೇದಗಳಿಂದಲೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನು ಎಂಬ ವಿಷಯವು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ, 9) ಯೋನಃ ಪಿತಾ ಜನಿತಾ ಯೋ ವಿಧಾತಾ ಧಾಮಾನಿ ವೇದ ಭುವನಾನಿ ವಿಶ್ವಾ 10) ನ ತಂ ವಿಧಾಥ ಯ ಇಮಾ ಜಜಾನ್, 11) ಆತ್ಮಾ ವಾ ಇದಮೇಕ ವಿವಾಗ್ರ ಅಸೀನ್ನಾನ್ಯತ್ ಕಿಂಚನ ಮಿಷತ್, ಸ ಏಕೈತ ಲೋಕಾನ್ಮ ಸೃಜಾ ಇತಿ ಸ ಇಮಾನ್ ಲೋಕಾನಸೃಜತ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ವಿಶ್ವಕರ್ತಾ ಎಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಯುಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಮುಂದೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಅನಂತಗುಣ— ನ ವಿದ್ಯತೇ ಅಂತಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಅನಂತಾಃ, ಅನಂತಾಃ ಗುಣಾಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಅನಂತಗುಣಃ |

ಬ್ರಹ್ಮಾಖ್ಯ— ಬ್ರಹ್ಮ ಇತಿ ಆಖ್ಯಾ ಯಸ್ಯಸಃ ಬ್ರಹ್ಮಾಖ್ಯಃ |

ವೇದವೇದಿತಃ— ವೇದೈಃ ವೇದಿತಃ ವೇದವೇದಿತಃ |

ವಿಶ್ವಕರ್ತಾ— ವಿಶ್ವಸೃ ಕರ್ತಾ ವಿಶ್ವಕರ್ತಾ |

ವಿಶ್ವಜ್ಞಃ— ವಿಶ್ವಂ ಜಾನಾತೀತಿ ವಿಶ್ವಜ್ಞಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಸೀಷಧತ್ - ಅಸೀಷಧತ್ ಅಸೀಷಧತಾಂ ಅಸೀಷಧನ್, ಅಸೀಷಧಃ, ಅಸೀಷಧತಂ ಅಸೀಷಧತ, ಅಸೀಷಧಂ ಅಸೀಷಧಾವ ಅಸೀಷಧಾಮ | ಸಾಧ ಸಂಸಿದ್ಧಿ ಸಕ. ಅನಿಟ್, ಪರಸ್ಪ್ರ, ಣಿಜಂತ ಲುಡ್ |

ಪ್ರಯೋಗ— ವಿಶ್ವಜ್ಞೇನ "ನಾರಾಯಣೇನ ಅನಂತಗುಣೇನ ಬ್ರಹ್ಮಾಖ್ಯೇನ ವೇದವೇದಿತೇನ ವಿಶ್ವಕರ್ತೃ ಭೂಯತೇ" ಇತಿ ಶ್ರುತ್ಯಾ ಯುಕ್ತ್ಯಾ ಅಪಿ ಅಸಾಧಿ.

★ ★ ★

ನಿರೀಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯಮತಖಂಡನ

ಅವತಾರಿಕಾ— ಮೂಲಪ್ರಕೃತಿಯೆಂಬ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ವಸ್ತುವೇ ವಿಶ್ವಕರ್ತೃ (ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಪ್ರಪಂಚ ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿ ಕಾರಣವು) ನಾರಾಯಣನಲ್ಲ, ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕ ಈಶ್ವರನೇ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳುವ ನಿರೀಶ್ವರ ಸಾಂಖ್ಯರ ಮತವನ್ನು ಖಂಡಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಪ್ರಧಾನಮಪರಾಧೀನಂ ಕಾರಣಂ ಪರಿಣಾಮಿ ಯತ್ |

ಪಯೋವದಿತಿ ಚೇತ್ ಸಾಧ್ಯವೈಕಲ್ಯಂ ಸ್ಯಾನ್ನಿವರ್ತನೇ || 9 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಪ್ರಧಾನಂ, ಅಪರಾಧೀನಂಕಾರಣಂ, ಪರಿಣಾಮಿ, ಯತ್, ಪಯೋವತ್, ಇತಿ, ಚೇತ್, ಸಾಧ್ಯವೈಕಲ್ಯಂ, ಸ್ಯಾತ್, ನಿವರ್ತನೇ |

ಅನ್ವಯ— ಯತ್, ಪ್ರಧಾನಂ, ಪರಿಣಾಮಿ(ತತ್), ಅಪರಾಧೀನಂ, ಕಾರಣಂ, ಪಯೋವತ್, ಇತಿ, ಚೇತ್, ನಿವರ್ತನೇ, ಸಾಧ್ಯವೈಕಲ್ಯಂ, ಸ್ಯಾತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಯತ್ = ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ,

ಪ್ರಧಾನಂ = ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯೆಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳ ಪ್ರಧಾನವೆಂಬ ಮೂಲತತ್ವವು,

ಪರಿಣಾಮಿ = ವಿಕಾರವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿದೆ.

ತತ್ = ಅದುದರಿಂದ,

ತತ್ = ಆ ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯು,

ಅಪರಾಧೀನಂ ಕಾರಣಂ = ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ ಕಾರಣವು,

ಪಯೋವತ್ = ಹಾಲಿನಂತೆ (ಹಾಲು ಮೊಸರಿಗೆ ಹೇಗೆ ಕಾರಣವೋ ಹಾಗೆ ವಿಕಾರರೂಪವಾದ ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ಪ್ರಧಾನವೇ ಪರಿಣಾಮಿ ಕಾರಣವು),

ಇತಿ ಚೇತ್ = ಹೀಗೆಂದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ,

ನಿವರ್ತನೇ = ದೃಷ್ಟಾಂತವಾಗಿ (ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿ) ಕೊಟ್ಟಿರುವ ಹಾಲಿನಲ್ಲಿ,

ಸಾಧ್ಯವೈಕಲ್ಯಂ = ಸಾಧಿಸಲ್ಪಡಬೇಕಾದ ಅಪರಾಧೀನಕಾರಣತ್ವ (ಸ್ವತಂತ್ರಕಾರಣತ್ವ) ಎಂಬ ಅಂಶ ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ಎಂಬ ದೋಷವು (ಸಾಧ್ಯವೈಕಲ್ಯವು),

ಸ್ಯಾತ್ = ಬಂದೀತು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಈ ಒಂಭತ್ತನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ ಅರವತ್ತಮೂರನೆಯ ಶ್ಲೋಕಪೂರ್ತಿ (9-61) 'ವಿಷ್ಣುಮೋಕ್ಷಸ್ತ ದಾತೇತಿ ವಿಶ್ವಂ ಭವತಿ ಶೋಭನಂ' ಎಂಬಲ್ಲಿವರೆಗೆ 'ನಾರಾಯಣನು ಅನಂತಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣನು' ಎಂಬ ಎಂಟನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯನ್ನು ಸಮರ್ಥನೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ನಾರಾಯಣನ ಅನಂತಗುಣಪೂರ್ಣತ್ವ ಮತ್ತು ಸರ್ವೋತ್ತಮತತ್ವವು ವಿರುದ್ಧವಾದ ಇತರ ಮತಗಳನ್ನು ಖಂಡಿಸಬೇಕು. ಈಗ ಮೊದಲು ಸಾಂಖ್ಯಮತವನ್ನು ಖಂಡಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆ ಸಾಂಖ್ಯಮತವು 'ನೀಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯಮತ, ನಿರೀಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯಮತ' ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ಅಂದರೆ ಈಶ್ವರನನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುವ ಸಾಂಖ್ಯರು ಕೆಲವರು, ಈಶ್ವರನನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳದಿರುವ ಸಾಂಖ್ಯರು ಕೆಲವರು. ಈಗ ಮೊದಲು ನಿರೀಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯಮತವನ್ನು ಖಂಡಿಸುತ್ತಾರೆ. ನಿರೀಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯರು ಪ್ರಧಾನವೆಂಬ ಹೆಸರಿನ ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯೇ ಎಲ್ಲಾ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗೂ ಸ್ವತಂತ್ರಕರ್ತೃ. ಅದು ಯಾದೃಗ್ಬರ ಪ್ರೇರಣೆಯೂ ಇಲ್ಲದೆ ತಾನಾಗಿಯೇ ವಿಕಾರಗೊಂಡು (ಪರಿಣಾಮಿಸಿ) ಈ ವೃಕ್ಷಪರ್ವತಸಾಗರಾದಿ

ಜಗತ್ತಿನ ರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದುವುದು. ಇದು ಪೂರ್ವಿಯಾಗಿ ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ ಕಾರಣ. ಪುರುಷ ಅಂದರೆ ಜೀವರು ಚೇತನ ಸ್ವರೂಪದಾರೂ ಕರ್ತೃತ್ವಭೋಕ್ತೃತ್ವಾದಿ ಯಾವ ಲೀಪವೂ ಇಲ್ಲದೆ ನೀರಿನಲ್ಲಿರುವ ತಾವರೆ ಎಲೆಯಂತೆ ಅಸಂಗ-ರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರಕೃತಿ ಮತ್ತು ಪುರುಷರು ಬೇರೆಯಾಗಿದ್ದರೂ ಅವರಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಭೇದವಿದೆ ಎಂಬ ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿ-ಯಲ್ಲಿ ಆಗುವ ಪರಿಣಾಮಗಳೆಲ್ಲಾ ತನಗೇ ಆಗುತ್ತವೆ ಎಂಬ ಭ್ರಾಂತಿಯು ಪುರುಷನಿಗೆ ಉಂಟಾಗಿ ಭೋಕ್ತೃತ್ವವಿದ್ದಂತೆ ಕಂಡು ಬರುತ್ತದೆ. ಯಾವಾಗ ಪ್ರಕೃತಿಯು ಪುರುಷನಿಗಿಂತ ಬೇರೆ ಎಂಬ ವಿವೇಕ ಜ್ಞಾನವುಂಟಾಗುತ್ತದೆಯೋ ಕೂಡಲೇ ಪುರುಷನು ತನ್ನ ಸ್ವರೂಪದಿಂದ (ಚೇತನಸ್ವರೂಪನಾಗಿ) ಕೈವಲ್ಯದಿಂದ ಇರುತ್ತಾರೆ. ಇದೇ ಮೋಕ್ಷವು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ನಾರಾಯಣನು ವಿಶ್ವಕರ್ತನಲ್ಲ. ಪ್ರಧಾನವೇ ಸ್ವತಂತ್ರಕಾರಣವೆಂದು ಹೇಳುವ ಈ ಮತವು ನಾರಾಯಣನು ಗುಣ-ಪೂರ್ಣನೆಂದು ಹೇಳುವ ಆಚಾರ್ಯರ ಸಿದ್ಧಾಂತಕ್ಕೆ ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅದನ್ನು ವಿಮರ್ಶಿಸಿ ನಿರಾಕರಿಸುವುದು ಅತ್ಯಾವಶ್ಯಕವಾಗಿದೆ. ಸಾಂಖ್ಯರು ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಸ್ವತಂತ್ರ ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಲು ಹೇಳುವ ಅನುಮಾನವು ಹೀಗಿದೆ. “ಪ್ರಧಾನವು ಜಗತ್ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸ್ವತಂತ್ರಕಾರಣವು, ವಿಶಾಕ ಹೊಂದುವ ಕಾರಣ ವಾದುದರಿಂದ ಹಾಲಿನಂತೆ”. ಹಾಲು ವಿಶಾಕ ಹೊಂದಿ ಮೊಸರು, ಬೆಣ್ಣೆ, ಮೊದಲಾದ ವಸ್ತುಗಳ ರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಮೊಸರು, ಇತ್ಯಾದಿಗಳ ರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದಲು ಹಾಲಿಗೆ ಯಾರ ಸಹಾಯವೂ ಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಅದರಂತೆ ಪ್ರಕೃತಿಯೂ ಇನ್ನೊಬ್ಬರ ಆವೇಶ ಇಲ್ಲದೆ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ವಿಶಾಕಗೊಂಡು ಈ ಪ್ರಪಂಚದ ರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯವು.

ನಿರೀಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯರ ಈ ಅನುಮಾನವು ದೋಷಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ನ್ಯಾಯಮತದವರು ಅನುಮಾನವನ್ನು ಸ್ವಾರ್ಥಾ-ನುಮಾನ ಮತ್ತು ಪರಾರ್ಥಾನುಮಾನ ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ತನ್ನ ಅನುಮಿತಿಗೆ (ಊಹೆಗೆ) ಕಾರಣವಾದ ಅನುಮಾನವು ಸ್ವಾರ್ಥಾನುಮಾನವು, ಇನ್ನೊಬ್ಬರ ಅನುಮಿತಿಗೆ (ಊಹೆಗೆ) ಕಾರಣವಾದ ಅನುಮಾನವು ಪರಾರ್ಥಾನುಮಾನವು. ಈ ಪರಾರ್ಥಾನುಮಾನಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾ, ಹೇತು, ಉದಾಹರಣ, ಉಪನಯ, ನಿಗಮನ ಎಂಬ ಐದು ಅಂಗಗಳಿವೆ. ಹೊಗೆಯ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಬೆಂಕಿಯನ್ನು ತಿಳಿಯುವಾಗ (ಧೂಮಜ್ಞಾನದಿಂದ ವಟ್ಟಜ್ಞಾನವುಂಟಾಗುವಾಗ) ಧೂಮಾನುಮಾನಕ್ಕೆ ಈ ಅಂಗಗಳು ಹೀಗೆ ಇರುತ್ತವೆ: 1) ‘ಪರ್ವತೋ ವಟ್ಟಮಾನ’ ಪರ್ವತವು ಬೆಂಕಿಯುಳ್ಳದ್ದು ಎಂಬುದು ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ. 2) ‘ಧೂಮಾತ್’ ಹೊಗೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಎಂಬುದು ಹೇತು. 3) ‘ಯೋ ಯೋ ಧೂಮವಾನ್ ಸಃ ಅಗ್ನಿಮಾನ್ ಯಥಾ ಮಹಾನಸಂ’ (ಯಾವ ಯಾವುದು ಹೊಗೆ ಉಳ್ಳದ್ದೋ ಅದಲ್ಲವೂ ಬೆಂಕಿಯುಳ್ಳದ್ದು, ಅದಿಗಿಂತನೆ ಯಂತೆ) ಎಂಬುದು ಉದಾಹರಣೆ. 4) ‘ತಥಾಚ ಅಯಂ, ಅಯಂ ಚ ತಥಾ ಅಯಂ ಪರ್ವತೋಽಪಿ ವಟ್ಟವ್ಯಾಪ್ಯ ಧೂಮವಾನ್’ (ಈ ಪರ್ವತವೂ ಹಾಗೆಯೇ, ಅಂದರೆ ಮಹಾನಸದಂತೆ ಪರ್ವತವೂ ವಟ್ಟವ್ಯಾಪ್ಯವಾದ ಧೂಮವುಳ್ಳದ್ದು). 5) ‘ತಸ್ಮಾತ್ತಥಾ’ ಎಂಬುದು ನಿಗಮನವು (ತಸ್ಮಾತ್ = ವಟ್ಟವ್ಯಾಪ್ಯಧೂಮ ಉಳ್ಳದ್ದರಿಂದ) ಮಹಾನಸವು ಹೇಗೆ ವಟ್ಟ ಉಳ್ಳದ್ದೋ ಹಾಗೆಯೇ ವಟ್ಟವ್ಯಾಪ್ಯಧೂಮ ಉಳ್ಳದ್ದರಿಂದ ಪರ್ವತವೂ ವಟ್ಟ ಉಳ್ಳದ್ದು.

ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ “ಪ್ರಧಾನಂ ಸ್ವತಂತ್ರಕಾರಣಂ ಪರಿಣಾಮಿತ್ವಾತ್, ಪಯೋವತ್” ಎಂಬ ಅನುಮಾನದಲ್ಲಿ 1) ಪ್ರಧಾನಂ ಸ್ವತಂತ್ರಕಾರಣಂ ಎಂಬುದು ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ. ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನವು ಪಕ್ಷ, ಸ್ವತಂತ್ರಕಾರಣತ್ವ ಸಾಧ್ಯ, 2) ಪರಿಣಾಮಿತ್ವಾತ್ ಎಂಬುದು ಹೇತುವು, 3) ಯತ್ ಪರಿಣಾಮಿ ತತ್ ಸ್ವತಂತ್ರಕಾರಣಂ ಯಥಾ ಪಯಃ ಇದೆ ಉದಾಹರಣೆ (ನಿದರ್ಶನ) ಕೆಲವರು ಅನುಮಾನಕ್ಕೆ ಮೂರೇ ಅವಯವಗಳನ್ನು ಒಪ್ಪುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆ ಸಾಂಖ್ಯರು ಅನುಮಾನ ಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

ಆದರೆ ಉದಾಹರಣೆಯಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವ ಹಾಲಿನಲ್ಲಿ ಸ್ವತಂತ್ರಕಾರಣತ್ವವಿಲ್ಲವೆಂದು ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಪರಿಣಾಮಿತ್ವವೆಂಬ ಹೇತುವಿನಿಂದ ಸ್ವತಂತ್ರಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಪ್ರಧಾನದಲ್ಲಿ ಸಾಧಿಸಬೇಕಾದರೆ ದೃಷ್ಟಾಂತದಲ್ಲಿ ಪರಿಣಾ-ಮಿತ್ವವೆಂಬ ಹೇತುವೂ ಸ್ವತಂತ್ರ ಕಾರಣತ್ವವೆಂಬ ಸಾಧ್ಯವೂ ಇರಬೇಕು. ಆದರೆ ‘ವಿತೇನ ಹ ವಾವ ಪಯೋ ಮಂಡಂ ಭವತಿ’, (ಈ ಭಗವಂತನಿಂದಲೇ ಹಾಲು, ಮೊಸರು ಆಗುತ್ತದೆ, ಮೊಸರಿನ ರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ) ಎಂದು ಒಂದು

ವೇದವು ಸಾರುತ್ತಿದೆ. "ನಿಷುಸೀದ ಗಣಪತೇ ಗಣೇಷು ತ್ವಾಮಾಹುರ್ವಿಪ್ರಭಮಂ ಕವೀನಾಂ | ನ ಋತೇ ತ್ವತ್ ಕ್ರಿಯತೇ ಕಿಂಚನಾರೇ ಮಹಾಮರ್ಕಂ ಮಘವನ್ ಚಿತ್ರಮರ್ಚ" (ಋ. 10-113-9) ಗಣಪತೇ = ಎಲ್ಲ ಇಂದ್ರಿಯ ಗಣಗಳಿಗೆ ಸ್ವಾಮಿಯಾದ ಭಗವಂತನೇ! ಮಘವನ್ = ಧನವಂತನೇ, ಕೀರ್ತಿವಂತನೇ, ಯಜ್ಞಸ್ವಾಮಿಯೇ! ಗಣೇಷುನಿಷುಸೀದ = ನೀನು ನಿನ್ನನ್ನು ಪೂಜಿಸುವವರ ಇಂದ್ರಿಯ ಸಮೂಹಗಳಲ್ಲಿ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನಿಂತಿರು, ಕುಳಿತಿರು. ಅಲ್ಲಿದ್ದು, ಮಹಾಂ = ಪೂಜ್ಯನಾದ, ಅರ್ಚಂ = ಪರಮಾನಂದಭರಿತನಾದ, ಚಿತ್ರಂ = ಅತ್ಯಾಶ್ಚರ್ಯತಮನಾದ, ತ್ವಾಂ = ನಿನ್ನನ್ನು, (ನೀನೇ) ಅರ್ಚ = ಪೂಜಿಸಿಕೋ, ನಾನೇ (ಭಗವಂತನ) ಏಕೆ ಪೂಜ್ಯನೆಂದು ದೇವರು ಕೇಳಿದರೆ ಭಕ್ತನು ಉತ್ತರ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ, ತ್ವಾಂ = ನಿನ್ನನ್ನೇ, ಕವೀನಾಂ = ಜ್ಞಾನಿಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ, ವಿಪ್ರತಮಂ = ಅತ್ಯಂತ ಉತ್ಕೃಷ್ಟನನ್ನಾಗಿ, ಜ್ಞಾನಿಗಳು, ಅಹುಃ = ಹೇಳುತ್ತಾರೆ, ನಿನಗೊಬ್ಬನಿಗೇ ಪೂಜ್ಯತ್ವವಂದಿಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ. ಪೂಜಕನೂ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ನೀನೇ ಆಗಿದ್ದೀ, ಪೂಜ್ಯನೂ ನೀನೇ ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ ಮುಖ್ಯಪೂಜಕನೂ ನೀನೇ. ಏಕೆಂದರೆ ತ್ವತ್ ಋತೇ = ನಿನ್ನ ಹೊರತು (ನೀನಿಲ್ಲದೆ) ಅರೇ = ದೂರದಲ್ಲಿ, ಅಥವಾ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ, ಕಿಂಚನ = ಅತ್ಯಲ್ಪವಾದ ಚಲನೆಯೂ ಕೂಡ, ನ ಕ್ರಿಯತೇ = ಮಾಡಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ವೇದವು ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಸರ್ವಕರ್ತಾ ಅವನಿಲ್ಲದೆ ಯಾವ ಕಾರ್ಯವೂ ನಡೆಯುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತದೆ.

'ಏತಸ್ಯ ವಾ ಅಕ್ಷರಸ್ಯ ಪ್ರಶಾಸನೇ ಗಾರ್ಗಿ ಪ್ರಾಚ್ಯೋಽನ್ಯಾಃ ನದ್ಯಃ ಸ್ಯಂದಂತೇ ಯಾಶ್ಚ ಶ್ವೇತೇಭ್ಯಃ ಪರ್ವತೇಭ್ಯಃ ಪ್ರತಿಚೋಽನ್ಯಾಃ ಯಾಂ ಯಾಂ ಚ ದಿಶಮನು' (ಛ.5.8.9) (ಕೆಲವು ವಿಲಕ್ಷಣವಾದ ನದಿಗಳು ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಹರಿಯುತ್ತವೆ. ಮತ್ತೆ ಕೆಲವು ವಿಲಕ್ಷಣವಾದ ನದಿಗಳು ಪಶ್ಚಿಮದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಹರಿಯುತ್ತವೆ. ಕೆಲವು ಬೆಳ್ಳಗಿರುವ ಹಿಮಾಲಯಾದಿ ಪರ್ವತಗಳಿಂದ, ಮತ್ತೆ ಕೆಲವು ನದಿಗಳು ನೀಲಪರ್ವತಗಳಿಂದ ಹರಿಯುತ್ತವೆ. ಹೀಗೆ ಎಲ್ಲಾ ದಿಕ್ಕಿಗೆ ಹರಿಯುವ ನದಿಗಳೂ ಅಕ್ಷರ ನಾಮಕನಾದ ಭಗವಂತನ ಆಜ್ಞಾಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ಆಯಾಯಾ ದಿಕ್ಕಿಗೆ ಹರಿಯುತ್ತವೆ ಎಂದು ಯಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯರು ಗಾರ್ಗಿಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ). "ದ್ರವ್ಯಂ ಕರ್ಮ ಚ ಕಾಲಶ್ಚ ಸ್ವಭಾವೋ ಜೀವ ಏವ ಚ | ಯದನುಗ್ರಹತಃ ಸಂತಿ ನ ಸಂತಿ ಯದುಪೇಕ್ಷಯಾ"|| (ಭಾಗವತ.2-10-12) (ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿತತ್ವವೂ, ಧರ್ಮಾಧರ್ಮಗಳೂ, ಪ್ರವಾಹರೂಪವಾದ ಕಾಲವೂ, ಸ್ವಭಾವ = ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿಗಳ ಪರಿಣಾಮಾದಿಗಳೂ ಈ ಮೇಲಿನ ತತ್ತ್ವಗಳ ಅಭಿಮಾನಿಚೇತನರೂ, ಈಶ್ವರನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ, ಸ್ವರೂಪಪ್ರಮಿತಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳೆಂಬ ತ್ರಿವಿಧಸತ್ತಾ ವಿಶಿಷ್ಟರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಈಶ್ವರಾನುಗ್ರಹವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಈ ಮೇಲಿನ ತತ್ತ್ವಗಳಿಗೆ ತ್ರಿವಿಧಸತ್ತೆಯೂ ಇರಲಾರದು).

ವಿಗ್ರಹ—

ಪರಾಧೀನಂಕಾರಣಂ— ಪರಸ್ಯನ್ ಅಧೀನಂ ಪರಾಧೀನಂ, ನ ಪರಾಧೀನಂ ಅಪರಾಧೀನಂ, ಅಪರಾಧೀನಂ ಚ ತತ್ ಕಾರಣಂ ಚ ಅಪರಾಧೀನಕಾರಣಂ |

ಪರಿಣಾಮಿ— ಪರಿಣಾಮಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿತಿ ಪರಿಣಾಮಿ (ಮಿನ್.ನಪುಂ) |

ಪಯೋವತ್— ಪಯಸಾ ತುಲ್ಯಂ ಪಯೋವತ್ |

ಸಾಧ್ಯವೈಕಲ್ಯಂ— ವಿಶಲಸ್ಯ ಭಾವಃ ವೈಕಲ್ಯಂ ಸಾಧ್ಯಸ್ಯ ವೈಕಲ್ಯಂ ಸಾಧ್ಯವೈಕಲ್ಯಂ |

ಕೋಶ— ಪಯಃ = ಹಾಲು, ನೀರು, 'ಪಯಃ ಪಾನೀಯದುಗ್ಧಯೋಃ' ಭಾಸ್ಕರ, ಪರಿಣಾಮ = ರೂಪಾಂತರ ಪ್ರಾಪ್ತಿ, transformation, ಪರಿಣಾಮೋ ವಿಹಾರಃ ಸ್ಯಾತ್ ಸಮೇ ವಿಕೃತಿವಿಕೃತಿಯೇ' ಅಮರ |

ಸಾಧ್ಯವೈಕಲ್ಯಂ = ಪಯಸೋಽಪಿ ವಿಷ್ಣುಧೀನತ್ವಾತ್ 'ನ ಋತೇ ತ್ವತ್' ಇತ್ಯಾದೇಃ = ನ ಋತೇ ತ್ವತ್ ಕ್ರಿಯತೇ ಕಿಂಚನಾರೇ | ಭಗವಂತನೇ! ನಿನ್ನ ಹೊರತು ದೂರದಲ್ಲಿಯಾಗಲೀ ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿಯಾಗಲೀ ಏನೂ ಯಾರಿಂದಲೂ ಮಾಡಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತನುಸಾರವಾಗಿ ಹಾಲೂ ಕೂಡ ಮೊಸರಿನ ರೂಪದಿಂದ ಪರಿಣಾಮ ಹೊಂದುವುದಕ್ಕೆ ವಿಷ್ಣುಧೀನ ವಾದುದರಿಂದ, ದ್ರಷ್ಟಾಂತದಲ್ಲಿ ಸಾಧ್ಯಹೀನತೆಯು ಬಂತು ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಭಾವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ.

‘ಪ್ರಧಾನಂ ಸ್ವತಂತ್ರಂ ಕಾರಣಂ ಭವಿತುಮರ್ಹತಿ ಪರಿಣಾಮಿತ್ವಾತ್’ ಈ ಅನುಮಾನದಲ್ಲಿ ಕಾರಣತ್ವಮಾತ್ರ ಸಾಧಿಸಿದರೆ ಕುಲಾಲನಲ್ಲಿ (ಕುಂಬಾರನಲ್ಲಿ) ಕಾರಣತ್ವವು ಸಿದ್ಧವಾದುದರಿಂದ ಸಿದ್ಧಸಾಧನತಾ (ಸಿದ್ಧವಾದ ವಿಷಯವನ್ನೇ ಸಾಧಿಸಿದಂತೆ, ತಿಳಿದ ವಿಷಯವನ್ನೇ ತಿಳಿಸಿದಂತೆ) ಬರುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಸ್ವತಂತ್ರ ಎಂದು ಸಾಂಖ್ಯರು, ವಿಶೇಷಣವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿರುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಕ್ರಿಯಾಪದ—ಸ್ಯಾತ್ - ಸ್ಯಾತ್ ಸ್ಯಾತಾಂ ಸ್ಯುಃ ಅಸ ಭುವಿ ವಿಧಿಲಿಪ್ತಃ |

ಪ್ರಯೋಗ—ಪ್ರಧಾನೇನ ಯತ್ ಪರಿಣಾಮಿನಾ ಭೂಯತೇ ತತ್ ಪಯೋವತ್ ಅಪರಾಧೀನಕಾರಣೇನ ಭೂಯತೇ ಇತಿ ಚೇತ್ ನಿರರ್ಶನೇ ಸಾಧ್ಯವೈಕಲ್ಯೇನ ಭೂಯೇತ (ಭಾವೇ) |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ—ಈ ರೀತಿ ಪರಿಣಾಮಿತ್ವ ಹೇತುವಿನಿಂದ ಪ್ರಧಾನಕ್ಕೆ ಸ್ವತಂತ್ರ ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವ ಅನುಮಾನವನ್ನು ದೂಷಿಸಿದ್ದಾಯಿತು. ಆದರೂ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸಾಧಕವಾದ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳದಿದ್ದರೆ ನಮ್ಮ ಸಿದ್ಧಾಂತವು ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಈಗ ಸ್ವಪಕ್ಷಸಾಧಕವಾದ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ಇಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸಾಧಕವಾದ ಆಗಮ ಪ್ರಮಾಣಗಳು ಬೇಕಾದಷ್ಟಿವೆ. ಆದರೂ ಪ್ರತಿವಾದಿಯು ಅನುಮಾನ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ನಾವೂ ಕೂಡಾ ಅನುಮಾನ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನೇ ಹೇಳುವುದು ಉಚಿತವೆಂದು ಆಚಾರ್ಯರು ಅನುಮಾನವನ್ನೇ ಉಪನ್ಯಾಸ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

ವಿವಾದಾಧ್ಯಾಸಿತಾ ಸೃಷ್ಟಿಶ್ಚೇತನೇಚ್ಛಾನ್ಯುಸಾರಿಣೀ |

ಸೃಷ್ಟಿತ್ವಾತ್ ಪಟಸೃಷ್ಟಿರ್ವೇತ್ಯನುಮಾ ಪಕ್ಷಸಾಧಿಕಾ

|| 10 ||

ಪದಚ್ಛೇದ—ವಿವಾದಾಧ್ಯಾಸಿತಾ, ಸೃಷ್ಟಿಃ, ಚೇತನೇಚ್ಛಾನ್ಯುಸಾರಿಣೀ, ಸೃಷ್ಟಿತ್ವಾತ್, ಪಟಸೃಷ್ಟಿಃ, ವಾ, ಇತಿ, ಅನುಮಾ, ಪಕ್ಷಸಾಧಿಕಾ |

ಅನ್ವಯ—ವಿವಾದಾಧ್ಯಾಸಿತಾ, ಸೃಷ್ಟಿಃ, ಚೇತನೇಚ್ಛಾನ್ಯುಸಾರಿಣೀ, ಸೃಷ್ಟಿತ್ವಾತ್, ಪಟಸೃಷ್ಟಿಃ, ವಾ, ಇತಿ, ಅನುಮಾ (ಅಸ್ಯಾಕಂ), ಪಕ್ಷಸಾಧಿಕಾ (ಭವತಿ) |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ವಿವಾದಾಧ್ಯಾಸಿತಾ = ಚರ್ಚೆಗೆ ವಿಷಯವಾಗಿರುವ, ಸ್ವತಂತ್ರಜಡಾಧೀನವೋ, ಚೇತನಾಧೀನವೋ ಎಂದು ವಾದಿ ಪ್ರತಿವಾದಿಗಳ ವಿಪ್ರತಿಪತ್ತಿಗೆ ವಿಷಯವಾಗಿರುವ,

ಸೃಷ್ಟಿಃ = ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿಯು, ಇದು ಪಕ್ಷವು.

ಚೇತನೇಚ್ಛಾನ್ಯುಸಾರಿಣೀ = ಒಬ್ಬ ಸ್ವತಂತ್ರನಾದ ಚೇತನನ (ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳ ವಸ್ತುವಿನ) ಇಚ್ಛೆಗೆ ಒಳಪಟ್ಟದ್ದು

ಸೃಷ್ಟಿತ್ವಾತ್ = ಸೃಷ್ಟಿಶ್ಚವಿರುವುದರಿಂದ, ಅದೂ ಒಂದು ಕಾರ್ಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದ,

ಪಟಸೃಷ್ಟಿರ್ವಾ = ಒಟ್ಟಿಯ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಂತೆ,

ಇತಿ = ಎಂಬುದಾಗಿ,

ಅನುಮಾ = ವ್ಯಾಪ್ತಿ ಮುಂತಾದ ಅಂಗಗಳುಳ್ಳ ಅನುಮಾನವು,

ಅಸ್ಯಾಕಂ = ನಮ್ಮ,

ಪಕ್ಷಸಾಧಿಕಾ = ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವಂತಹದ್ದಾಗಿ,

ಭವತಿ = ಆಗುತ್ತದೆ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಈ ಪ್ರಪಂಚ ಸೃಷ್ಟಿಯು ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳ ಸ್ವತಂತ್ರವಸ್ತುವಿನ ಅಧೀನವೋ ಅಥವಾ ಜಡವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಯ ಅಧೀನವೋ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತಿಗಳೂ ನಿರೀಶ್ವರ ಸಾಂಖ್ಯರೂ ಈಗ ಚರ್ಚೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ವಿರುದ್ಧಾರ್ಥ ಪ್ರತಿಪಾದಕವಾದ ಎರಡು ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಉಂಟಾದ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ವಿಷಯವಾದ ಈ ಸೃಷ್ಟಿಯು ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳ ಒಬ್ಬನ ಇಚ್ಛೆಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ನಡೆದಿದೆ ಎಂದು ನಾವು ಸಾಧಿಸುತ್ತಿದ್ದೇವೆ. ವಸ್ತುವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸುವಂತೆ, ಈ ಜಗತ್ತನ್ನು ಯಾರಾದರೂ ಸೃಷ್ಟಿಸಿರುವುದರಿಂದ. ಆ ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತನು ಒಬ್ಬ ಚೇತನನೇ ಆಗಿರಬೇಕು ಎಂಬ ಅನುಮಾನವು ನಮ್ಮ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿಕೊಡುತ್ತದೆ. ಒಬ್ಬ ಮನುಷ್ಯನು ತಾನು ವಸ್ತುವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಇಚ್ಛಿಸಿದರೆ ತನ್ನ ಇಚ್ಛೆಯಂತೆ ಆ ವಸ್ತುವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸುವನು. ಹಾಗಾದರೆ ಮಾತ್ರವೇ ವಸ್ತದ ನಿರ್ಮಾಣವಾಗುವುದು. ಪುರುಷಪ್ರಯತ್ನವಿಲ್ಲದೆ ತಾನಾಗಿ ವಸ್ತುನಿರ್ಮಾಣವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅದರಂತೆ ಪ್ರಕೃತಿಯು ಪ್ರಪಂಚರೂಪದಿಂದ ಪರಿಣಾಮಿಸುವುದು ಎಂಬ ಸೃಷ್ಟಿಯು ಒಬ್ಬ ಪುರುಷನ ಇಚ್ಛೆಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ನಡೆಯುತ್ತದ್ದೇ ಆಲ್ಲದೆ ತಾನಾಗಿ ನಡೆಯಲಾರದು. ಯಾರಿಂದ ಈ ಪ್ರಪಂಚದ ಸೃಷ್ಟಿಯು ನಡೆಯುತ್ತದೋ ಆ ಪುರುಷನೇ ಭಗವಂತನು ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ವಿಗ್ರಹ ಮತ್ತು ಕೋಶ—

ವಿವಾದಾಧ್ಯಾಸಿತಾ— ವಿವಾದಂ ಅಧ್ಯಾಸಿತಾ ವಿವಾದಾಧ್ಯಾಸಿತಾ ।

ಚೇತನೇಚ್ಛಾನುಸಾರಿಣೀ— ಚೇತನಸ್ಯ ಇಚ್ಛಾ ಚೇತನೇಚ್ಛಾ, ಚೇತನೇಚ್ಛಾ ಅನುಸರತೀತಿ ಚೇತನೇಚ್ಛಾನುಸಾರಿಣೀ ।

ಪಟಸ್ಸೃಷ್ಟಿವಾ— ಪಟಸ್ಯ ಸೃಷ್ಟಿ, ಪಟಸ್ಸೃಷ್ಟಿ । ವಾ = ಅಂತೆ, 'ವಾ ವಿಕ್ಲೇಪೋಪಮಾನಯೋಃ' ಕೋಶ, ಇವ ವದ್ ವಾ ಯಥಾಶಬ್ದಾಃ ಉಪಮಾನಾರ್ಥವಾಚಕಾಃ ದಂಡೀ ।

ಅನುಮಾ— ಅನುಮೀಯತೇ ಅನಯಾ ಇತಿ ಅನುಮಾ ।

ಪಕ್ಷಸಾಧಿಕಾ— ಪಕ್ಷಸ್ಯ ಸಾಧಿಕಾ ಪಕ್ಷಸಾಧಿಕಾ ।

ಪ್ರಯೋಗ— ವಿವಾದಾಧ್ಯಾಸಿತಯಾ ಸೃಷ್ಟ್ಯಾ ಚೇತನೇಚ್ಛಾನುಸಾರಿಣ್ಯಾ ಭೂಯತೇ, ಸೃಷ್ಟಿಶ್ಚಾತ್ ಪಟಸ್ಸೃಷ್ಟಿವತ್, ಇತ್ಯನುಮಯಾ (ಅಸ್ಯಾಕಂ) ಪಕ್ಷಸಾಧಿಕಯಾ (ಭೂಯತೇ) ।

★ ★ ★

ಆವತಾರಿಕಾ— ಸಾಂಖ್ಯರು ನಿರೀಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯರು ಮತ್ತು ಸೇಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯರೆಂದು ಎರಡು ರೀತಿಯಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಆ ನಿರೀಶ್ವರ ಸಾಂಖ್ಯರಲ್ಲಿಯೂ ಕೆಲವರು ಕೇವಲ ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯಿಂದಲೇ ಸೃಷ್ಟಿಯಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಕೆಲವರು ಚೇತನ ಅಂದರೆ ಜೀವರೂ, ಆಚೇತನವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಯೂ ಸೇರಿ ಪ್ರಪಂಚವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸುತ್ತವೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಚೇತನವು ಆಮುಖ್ಯ, ಆಚೇತನವಾದ ಜಡವು (ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯು) ಮುಖ್ಯ. ಹೀಗೆ ಮುಖ್ಯವಾದ ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯು ಸಹಕಾರಿಯಾದ ಜೀವರನ್ನು ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಈ ಪ್ರಪಂಚದ ಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗಿದೆ. ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯೇ ಈ ಪ್ರಪಂಚಾಕಾರದಿಂದ ಪರಿಣಾಮ ಹೊಂದುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಆ ಮತವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ - ಈ ಮತವನ್ನು 'ಜೀವೋಪಸರ್ಜನಕ ಪ್ರಕೃತಿ ಕರ್ತೃತ್ವವಾದ' ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಅದರ ನಿರಾಕರಣೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

ಯಚ್ಚೇತನಾಚೇತನಯೋರಂಗಾಂಗಿತ್ವಾದಿ ಮನ್ವತೇ ।

ಸೃಷ್ಟಾವೀಶಾನಪೇಕ್ಷಾ ಯಾಂ ತನ್ನ ಶೋಭನತಾಂ ವ್ರಜೇತ್ ॥ 11 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಯತ್, ಚೇತನಾಚೇತನಯೋಃ, ಅಂಗಾಂಗಿತ್ವಾದಿ, ಮನ್ವತೇ, ಸೃಷ್ಟಿ, ಈಶಾನಪೇಕ್ಷಾಯಾಂ, ತತ್, ನ, ಶೋಭನತಾಂ, ವ್ರಜೇತ್ ।

ಅನ್ವಯ— ಸೃಷ್ಟೌ ಚೇತನಾಚೇತನಯೋಃ, ಅಂಗಾಂಗಿತ್ವಾದಿ, ಯತ್, ಮನ್ವತೇ, ಸೃಷ್ಟೌ ಈಶಾನಪೇಕ್ಷಾಯಾಂ, ತತ್, ಶೋಭನತಾಂ, ನ, ವ್ರಜೇತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸೃಷ್ಟೌ = ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ,

ಚೇತನಾಚೇತನಯೋಃ = ಜೀವ ಮತ್ತು ಜೀವವಿಲ್ಲದ ಜಡಪ್ರಕೃತಿ ಎಂಬ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ,

ಅಂಗಾಂಗಿತ್ವಾದಿ = ಒಂದು ಅಂಗ (ಅಮುಖ್ಯ) ಮತ್ತೊಂದು ಅಂಗಿ (ಮುಖ್ಯ) ಎಂಬ ಅಪ್ರಧಾನತ್ವ ಪ್ರಧಾನತ್ವ ಇವುಗಳೇ (ಆದಿ =) ಮೊದಲಾದ,

ಯತ್ = ಯಾವ ಪ್ರಮೇಯವನ್ನು

(ಕೇಚಿತ್ = ಕೆಲವು ಸಾಂಖ್ಯರು) ಮನ್ವತೇ = ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೋ,

ತತ್ = ಹಾಗೆ ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡುವುದು,

ಈಶಾನಪೇಕ್ಷಯಾಂ = ಸ್ವತಂತ್ರನಾದ ಈಶ್ವರನ ಆಪೇಕ್ಷೆ ಇಲ್ಲದಿದ್ದಲ್ಲಿ (ಸ್ವತಂತ್ರನಾದ ಒಬ್ಬ ಕರ್ತೃವು ಬೇಡವೆಂಬ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ),

ಶೋಭನತಾಂ = ವಿವೇಕಿಗಳಿಂದ ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯತೆಯನ್ನು,

ನ ವ್ರಜೇತ್ = ಹೊಂದಲಾರದು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಈ ಜಗತ್ತು ಒಂದು ಕಾರ್ಯ. ಅದಕ್ಕೆ ಜೀವಚೇತನರೂ ಕಾರಣ, ಅಚೇತನವಾದ ಜಡಪ್ರಕೃತಿ ಎಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳ ಪ್ರಧಾನವೂ ಕಾರಣ. ಆದರೆ ಚೇತನವು ಉಪಸರ್ಜನ ಅಂದರೆ ಅಮುಖ್ಯಕಾರಣ ಅಚೇತನವಾದ ಜಡ ಪ್ರಕೃತಿಯು ಮುಖ್ಯ ಕಾರಣ. ಹೀಗೆ ಚೇತನ ಮತ್ತು ಅಚೇತನಗಳೆರಡೂ ಅಮುಖ್ಯ, ಮುಖ್ಯ ಭಾವದಿಂದ ಸೇರಿ ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತವೆ. ಇದು ಚೇತನೋಪಸರ್ಜನಕವಾದ ಸ್ವತಂತ್ರಪ್ರಧಾನಕರ್ತೃತ್ವವಾದ. ಕಾಯಿ ಸಿ ಜಸಿಯಾರಿದ ಹಾಲಿಗೆ ಹುಳಿ ಮಜ್ಜೆಗಿಯಿಂದ ಹೆಪ್ಪು ಹಾಕಿದರೆ (ಆತಂಚನ ಮಾಡಿದರೆ) (ಆತಂಚನ = ಹೆಪ್ಪು ಹಾಕುವುದು) ಆ ಹಾಲೇ ಹುಳಿಯ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಪರಿಣಾಮ ಹೊಂದಿ ಮೊಸರು ಎಂಬ ಕಾರ್ಯರೂಪವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಹಾಲು ತಾನೇ ಮೊಸರು ಎಂಬ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆಯಾದರೂ, ಹೆಪ್ಪು ಹಾಕುವ ಒಬ್ಬ ಪುರುಷನ ಸಹಾಯವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತದೆ. ಹೆಪ್ಪು ಹಾಕುವವರು ಇಲ್ಲದಿದ್ದಲ್ಲಿ, ಹಾಲು ಮೊಸರಿನ ರೂಪದಿಂದ ಪರಿಣಮಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರಂತೆ ಪ್ರಧಾನವು ಈ ಪ್ರಪಂಚದ ಆಕಾರದಿಂದ ತಾನೇ ಪರಿಣಮಿಸುತ್ತದೆ. ತಾನೇ ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೂ ಜೀವರ ಸಹಾಯವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತದೆ. ಜೀವರು ತಮ್ಮ ಅದೃಷ್ಟಾದಿ ದ್ವಾರಾ ಪ್ರಪಂಚದ ಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಕಾರಣರಾಗುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಈ ಸಾಂಖ್ಯರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಆದರೆ ಈ ಮತವೂ ವಿವೇಕಿಗಳಿಗೆ ಅಂಗೀಕಾರಾರ್ಹವಲ್ಲ. ಸ್ವತಂತ್ರನಾದ ಈಶ್ವರನನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆ ಮಾತ್ರವೇ ಈ ಪ್ರಪಂಚದ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಮುಂತಾದ ಕಾರ್ಯಗಳೂ ಸಮಂಜಸವಾಗಿ ಕೊಡುತ್ತವೆ. ಹಾಲು-ಹೆಪ್ಪುಗಳಿಗೆ ಸಂಯೋಗವಾಗುವಂತೆ ಜೀವಚೇತನರು ಮತ್ತು ಪ್ರಧಾನಗಳಿಗೆ ಪ್ರಥಮಸಂಬಂಧವನ್ನುಂಟುಮಾಡಲು ಬೇರೊಬ್ಬ ಕರ್ತನು ಬೇಕು. ಈ ಚೇತನಾ-ಚೇತನ ಸಂಸರ್ಗವೆಂಬ ಆದಿಯ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಜಡವಾದ ಪ್ರಧಾನವು ಮಾಡಲಾರದು. ಕೇವಲ ಅಚೇತನವು ಯಾವ ಕಾರ್ಯವನ್ನೂ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ, ಮಾಡಲಾರದು ಎಂದು ಸಾಂಖ್ಯರೇ ಒಪ್ಪಿರುತ್ತಾರೆ. ಹಾಗೆ ಕೇವಲ ಜಡವೇ ಈ ಕಾರ್ಯ ವನ್ನು ಮಾಡುವುದಾದರೆ ಎಲ್ಲ ಕಾರ್ಯವನ್ನೂ ಮಾಡಬೇಕಾದೀತು.

ಈ ಸಿದ್ಧಾಂತ ರೀತಿಯಿಂದ ಅಚೇತನದ ಅನುಗ್ರಹವಿಲ್ಲದೆ ಚೇತನರೂ ಕೂಡ ಸ್ವತಂತ್ರರಾಗಿ ಮೊದಲನೆಯ ಪ್ರಕೃತಿ ಪುರುಷ ಸಂಸರ್ಗವನ್ನುಂಟುಮಾಡಲಾರದು. ಚೇತನಕ್ಕೆ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಲು ಅಚೇತನದ ಅನುಗ್ರಹ, ಅಚೇತನಕ್ಕೆ

ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಲು ಚೇತನದ ಅನುಗ್ರಹ ಬೇಕು ಎಂದು ಒಪ್ಪಿದರೆ ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಶ್ರಯ ದೋಷ ಬರುತ್ತದೆ. ಹುಚ್ಚು ಬಿಡದೆ ಮದುವೆಯಾಗದು, ಮದುವೆಯಾಗದೆ ಹುಚ್ಚು ಬಿಡದು ಎಂಬುದು ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಶ್ರಯಕ್ಕೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಉದಾಹರಣೆ. ಚೇತನಾಚೇತನ ನಿಯಾಮಕನಾದ ಈಶ್ವರನನ್ನು ಒಪ್ಪದಿದ್ದರೆ ಈ ಜೀವಚೇತನರು ಮತ್ತು ಜಡವಾದ ಅಚೇತನಗಳ ಸಂಪರ್ಕವೇ ಆಗಲಾರದು. ಆದುದರಿಂದ ಸ್ವತಂತ್ರನಾದ ಈಶ್ವರನನ್ನು ಒಪ್ಪದಿರುವ ಈ ನಿರೀಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯರ ಮತ ಸರಿಯಲ್ಲ, ವಿವೇಕಿಗಳಿಗೆ ಅಂಗೀಕಾರಾರ್ಹವಲ್ಲ. ಅಲ್ಲದೆ ಇದೇ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಸೇಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯಮತವೂ ಸರಿಯಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಸೇಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯರು ಈಶ್ವರನನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೂ ಅವನಿಂದ ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ನಡೆಸಲು ಯಾವ ಸಹಕಾರವೂ ದೊರಕುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಒಪ್ಪಿರುತ್ತಾರೆ. ಅವನು ಸ್ವತಂತ್ರಕಾರಣನೂ ಅಲ್ಲ, ಅವನಲ್ಲಿ ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವ ಸರ್ವಶಕ್ತಿ ಮುಂತಾದ ಧರ್ಮಗಳಿಲ್ಲ, ಹೀಗಾದರೆ ಈಶ್ವರನನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೂ ಕೂಡ ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆ ಜೀವ ಮತ್ತು ಜಡರ ಸಂಯೋಗವಾಗಲು, ಉಪಾಯವಿಲ್ಲದಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಶ್ರಯದೋಷವು ತಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲ.

ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಆದಿಶಬ್ದವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಅದರಿಂದ ಪ್ರಥಮೀ, ಜಲ, ತೇಜಸ್ವಿ, ವಾಯು ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಭೂತಗಳು ಮಾತ್ರವೇ ಪ್ರಪಂಚ. ಇವುಗಳ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ದೇಹವು ಏರ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಈ ಭೂತಗಳ ಸಂಪರ್ಕವಾದಾಗ, ಕೆಲವು ವಸ್ತುಗಳ ಮಿಶ್ರಣದಿಂದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಮದರಕ್ತಿ ಹುಟ್ಟುವಂತೆ ದೇಹದಲ್ಲಿ ಚೈತನ್ಯವು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ ಇದೇ ಆತ್ಮ. ದೇಹಕ್ಕಿಂತ ಬೇರೆಯಾದ ಆತ್ಮನಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳುವ ಚಾರ್ವಾಕರ ಮತವೂ ಇದರಿಂದ ಖಂಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟಂತಾಯಿತು. ಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಈಶ್ವರನ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಈ ಸೃಷ್ಟಿಯೇ ಆಗಲಾರದು ಎಂದು ಈ ಹಿಂದೆ ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಗಿದೆಯಷ್ಟೆ! ಭಾಟ್ಟರು ಮತ್ತು ಪ್ರಾಭಾಕರರಂಬುವರೂ ಈಶ್ವರನನ್ನು ಒಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲ. ಅವರಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಒಳಭೇದವಿದ್ದರೂ ಅವರಲ್ಲರೂ ನಿರೀಶ್ವರವಾದಿಗಳೇ ಆಗಿದ್ದಾರೆ. ಅವರನ್ನೂ ಇದರಿಂದ ಖಂಡಿಸಿದಂತಾಯಿತು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಚೇತನಾಚೇತನಯೋಃ— ಚೇತನಂ ಚ ಅಚೇತನಂ ಚ ಚೇತನಾಚೇತನೇ ತಯೋಃ |

ಅಂಗಾಂಗಿತ್ವಾದಿ— ಅಂಗಂ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತೀತಿ ಅಂಗಿ, ಅಂಗಂ ಚ ಅಂಗಿ ಚ ಅಂಗಾಂಗಿನೀ, ಅಂಗಾಂಗಿನೋ ಭಾವಃ, ಅಂಗಾಂಗಿತ್ವಂ ಅಂಗಾಂಗಿತ್ವಂ ಆದಿ ಯಸ್ಯ ತತ್ ಅಂಗಾಂಗಿತ್ವಾದಿ ತತ್ |

ಅನಪೇಕ್ಷಾಯಾಂ— ಅಪೇಕ್ಷಾಯಾಃ ಅಭಾವಃ ಅನಪೇಕ್ಷಾ, ಈಶಸ್ಯ ಅನಪೇಕ್ಷಾ ಈಶಾನಪೇಕ್ಷಾ ತಸ್ಯಾಂ ಈಶಾನಪೇಕ್ಷಯಾಂ |

ಶೋಭನತಾಂ— ಶೋಭನಸ್ಯ ಭಾವಃ ಶೋಭನತಾ ತಾಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಮನುತೇ - ಮನುತೇ ಮನ್ವತೇ ಮನ್ವತೇ, ಮನುಷೇ ಮನ್ವಾಥೇ ಮನುಧ್ವೇ, ಮನ್ವಹೇ ಮನುಮಹೇ ಮನ್ಯೇ ಮನುಮಹೇ ಮನ್ವಹೇ | ಮನು ಅವಬೋಧನೇ ಸಕ ಸೇಟ್, ಆತ್ಮ to consider to esteem ಲಟ್. ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಬಹುವಚನ. ವ್ರಜೇತ್- ವ್ರಜೇತ್ ವ್ರಜೇತಾಂ ವ್ರಜೇಯುಃ ವ್ರಜೇಃ ವ್ರಜೇತಂ ವ್ರಜೇತ, ವ್ರಜೇಯಂ, ವ್ರಜೇವ, ವ್ರಜೇಮು | ವ್ರಜಗತೌ ಸಕ. ಸೇಟ್. ಪರ to go ಎದಿರಿವ್ |

ಪ್ರಯೋಗ— (ಕೈಶ್ವಿತ್) ಸೃಷ್ಟೌ ಚೇತನಾಚೇತನಯೋಃ ಯತ್ ಅಂಗಾಂಗಿತ್ವಾದಿ ಮನ್ಯತೇ, ತೇನ ಈಶಾನಪೇಕ್ಷಯಾಂ ಶೋಭನತಾ ನ ವ್ರಜೇತ |

★ ★ ★

ಪ್ರಶ್ನೆ- ದೇವರು ಇದ್ದಾನೆ ಎಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ದೇವರನ್ನು ಒಪ್ಪಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ

ಉತ್ತರ- ದೇವರು ಇದ್ದಾನೆ ಎಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವೇದವೇ ಪ್ರಮಾಣ, ಆದ್ದರಿಂದ ದೇವರನ್ನು ಒಪ್ಪಲು ಏಕೆ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ?

ಪ್ರಶ್ನೆ- ವೇದವನ್ನು ಪ್ರಮಾಣವೆಂದು ಒಪ್ಪದಿರುವವನನ್ನು ಕುರಿತು ವೇದಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಈಶ್ವರನನ್ನು ಹೇಗೆ ಸಾಧಿಸುತ್ತೀರಿ?

ಉತ್ತರ- ದೇವರನ್ನು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ಕಂಡವರಿದ್ದಾರೆ. ಅವರ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ದೇವರನ್ನು ಸಾಧಿಸುತ್ತೇವೆ.

ಪ್ರಶ್ನೆ- ದೇವರನ್ನು ನಮ್ಮ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಂದ ಕಾಣಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದು ನೀವೇ ಒಪ್ಪಿದ್ದೀರಿ. ಅವನಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತಿ ಸಂಬಂಧವೇ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಾಕೃತವಾದ ಯಾವ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೂ ಅವನು ಗೋಚರನಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಇನ್ನೊಬ್ಬರಿಗೆ ದೇವರು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷನಾಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂಬ ಮಾತನ್ನು ನಾವು ನಂಬಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ, ಇನ್ನೊಬ್ಬನನ್ನು ಆಪ್ತನೆಂದು ತಿಳಿಯಲು ನಮಗೆ ಯಾವ ಪ್ರಮಾಣವೂ ಸರಿಯಾಗಿ ಸಿಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಉತ್ತರ- ಅನುಮಾನದಿಂದ ಈಶ್ವರನನ್ನು ಸಾಧಿಸುತ್ತೇವೆ.

ಪ್ರಶ್ನೆ- ನಿಮ್ಮ ಅನುಮಾನದಿಂದ ಸರ್ವಜ್ಞನೂ ಸರ್ವಶಕ್ತನೂ ಆದ ಈಶ್ವರನನ್ನು ಸಾಧಿಸುವಾಗ ಅಂತಹ ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಈಶ್ವರನನ್ನೇ ದೃಷ್ಟಾಂತವಾಗಿ ಕೊಡಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಅಂತಹ ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಈಶ್ವರನಿಲ್ಲ. ನೀವು ಇಬ್ಬರು ಸರ್ವಜ್ಞರೂ ಸರ್ವಶಕ್ತರೂ ಆದ ದೇವರನ್ನು ಒಪ್ಪಿಲ್ಲ, ಒಪ್ಪಲು ಸಾಧ್ಯವೂ ಇಲ್ಲ. ಹೊಗೆ ಇದ್ದಲ್ಲಿ ಬೆಂಕಿ ಇದೆ ಎಂಬ ಅನುಮಾನಕ್ಕೆ ಅಡಿಗೆಮನೆಯು ದೃಷ್ಟಾಂತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಬೆಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಆ ದೃಷ್ಟಾಂತದಿಂದ ನಾವು ಹೊಗೆಯನ್ನು ಕಂಡು ಬೆಂಕಿಯನ್ನು ತಿಳಿಯುತ್ತೇವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಹಾಗಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈಶ್ವರನನ್ನು ಅನುಮಾನದಿಂದ ಸಾಧಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಸರ್ವಜ್ಞನೂ ಸರ್ವಶಕ್ತನೂ ಆದ ಈಶ್ವರನನ್ನು ಸಾಧಿಸುವಾಗ ಆ ರೀತಿಯ ಸರ್ವಜ್ಞತೆ, ಸರ್ವಶಕ್ತಿಗಳು ಬೇರಲ್ಲಿಯೂ ಕಾಣದಿರುವುದರಿಂದ ಈ ವಿಶೇಷಣವೇ ಅಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಯಾರಿಗೂ ತಿಳಿಯಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈಶ್ವರನನ್ನು ಸಾಧಿಸಲು ಯಾವ ಪ್ರಮಾಣವೂ ಇಲ್ಲದಿರುವಾಗ ಈಶ್ವರನನ್ನು ಒಪ್ಪದಿರುವವರ ಮತವು ಪ್ರಾಮಾಣಿಕರಿಗೆ ಅಂಗೀಕಾರಾರ್ಹವಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಗೆ ಹೇಳುತ್ತೀರಿ?

ಉತ್ತರ- ನಾವು ಅನುಮಾನದಿಂದಲೇ ಈಶ್ವರನನ್ನು ಸಾಧಿಸುತ್ತೇವೆ. ಆದರೆ ಆ ಅನುಮಾನಕ್ಕೆ ನೀವು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಸರ್ವಜ್ಞ ಮತ್ತು ಸರ್ವಶಕ್ತನಾದ ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಈಶ್ವರನು ದೃಷ್ಟಾಂತವಾಗಿ ಬೇಕಿಲ್ಲ. ಆ ಅನುಮಾನದ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನೇ ಕೇಳಿರಿ.

ಸರ್ವವಿನ್ನಿರ್ಮಿತಂ ಸರ್ವಂ ಕಾದಾಚಿತ್ತ್ವಹೇತುತಃ |

ನ ಯದೇವಂ ನೋ ತದೇವಂ ಯಥಾತ್ಮೇತೀಶ್ವರಾನುಮಾ || 12 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಸರ್ವವಿನ್ನಿರ್ಮಿತಂ, ಸರ್ವಂ, ಕಾದಾಚಿತ್ತ್ವಹೇತುತಃ, ನ, ಯತ್, ಏವಂ, ನೋ, ತತ್, ಏವಂ, ಯಥಾ, ಆತ್ಮಾ, ಇತಿ, ಈಶ್ವರಾನುಮಾ |

ಅನ್ವಯ— ಸರ್ವಂ, ಸರ್ವವಿನ್ನಿರ್ಮಿತಂ, ಕಾದಾಚಿತ್ತ್ವಹೇತುತಃ, ಯತ್, ಏವಂ, ನ, ತತ್, ಏವಂ, ನೋ, ಆತ್ಮಾ, ಯಥಾ, ಇತಿ, ಈಶ್ವರಾನುಮಾ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸರ್ವಂ = ಈ ಧರೆ, ಸಾಗರ, ಗಿರಿ ಮುಂತಾದ ಎಲ್ಲಾ ಕಾರ್ಯ ಸಮೂಹವೂ,

ಸರ್ವವಿನ್ನಿರ್ಮಿತಂ = ಸರ್ವಜ್ಞನಾದ ಒಬ್ಬನಿಂದ ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು,

ಕಾದಾಚಿತ್ತ್ವಹೇತುತಃ = ಹಿಂದೆ ಇಲ್ಲದೆ ಇದ್ದು ಉಂಟಾಗುವ ಕಾರಣದಿಂದ,

ಯತ್ ಏವಂ ನ = ಯಾವುದು ಸರ್ವಜ್ಞನಿಂದ ಹೀಗೆ ನಿರ್ಮಿತವಲ್ಲವೋ,

ತತ್ ಏವಂ ನೋ = ಅದು ಅಂತಹದು (ಕೆಲವು ಕಾಲ ಮಾತ್ರ ಇರುವುದು) ಅಲ್ಲ,

ಆತ್ಮಾ ಯಥಾ = ಜೀವಾತ್ಮನಂತೆ,

ಇತಿ = ಹೀಗೆ

ಈಶ್ವರಾನುಮಾ = ಸ್ವತಂತ್ರನಾದ ಕರ್ತನು ಇದ್ದಾನೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಯುಕ್ತಿ. ಯಾವುದು ಹಿಂದೆ ಇಲ್ಲದೆ ಆಮೇಲೂ ಇಲ್ಲದೆ ಮಧ್ಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆಯೋ ಅದಲ್ಲಾ ಅನಿತ್ಯ. ಅನಿತ್ಯವೆಲ್ಲವೂ (ಅನಿತ್ಯವಾದ ಈ ಜಗತ್ತೆಲ್ಲವೂ) ಸರ್ವಜ್ಞನಾದ ಕರ್ತನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ್ದು, ಯಾವುದು ಜೀವಾತ್ಮನಂತೆ. ಸ್ವರೂಪದಿಂದ ನಿತ್ಯವೋ ಅದು ಯಾರಿಂದಲೂ ಸೃಷ್ಟಿ ಹೊಂದಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಈ ಅನುಮಾನವು ಸ್ವತಂತ್ರಕರ್ತನೊಬ್ಬನು ಇದ್ದಾನೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಯುಕ್ತಿ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಈಶ್ವರನು ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದುದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ವ್ಯತಿರೇಕಾನುಮಾನದಿಂದ ಈಶ್ವರನನ್ನು ಸಾಧಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿದೆ. ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನೂ ಕೊಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿದೆ. ಅನಿತ್ಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸಮಸ್ತ ಕಾರ್ಯಸಮೂಹವೂ ಸರ್ವಜ್ಞನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಯಾವ ವಸ್ತುವು ಸರ್ವಜ್ಞನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಲ್ಲವೋ ಅದು ಅನಿತ್ಯವಲ್ಲ, ಜೀವನು ಇದಕ್ಕೆ ದೃಷ್ಟಾಂತ. ಜೀವನು ಸರ್ವಜ್ಞನಾದ ಸರ್ವಶಕ್ತನಾದ ಈಶ್ವರನಿಂದಲೂ ನಿರ್ಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನಲ್ಲ, ಅನಿತ್ಯವೂ ಅಲ್ಲ, ಅದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಸರ್ವಪ್ರಪಂಚವೂ ಅನಿತ್ಯವಾದುದರಿಂದ ಸರ್ವಜ್ಞನೂ ಸರ್ವಕರ್ತನೂ ಆದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಒಪ್ಪಲೇಬೇಕಾಗಿದೆ. ಈ ಪ್ರಪಂಚವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡುವುದು ಅವನ ಮುಖ್ಯ ಕಾರ್ಯ. ಇದು ವ್ಯತಿರೇಕಾನುಮಾನ. 'ಸಾಧಿಸಲ್ಪಡಬೇಕಾಗಿರುವ ವಸ್ತುವು ಇಲ್ಲದೆ ಇದ್ದ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಸಾಧಿಸಲು ಬೇಕಾಗಿರುವ ಹೇತುವೂ ಇಲ್ಲವೆಂದು ತೋರಿಸುವುದು ವ್ಯತಿರೇಕಾನುಮಾನವು'. ಉದಾ-ಧೂಮದಿಂದ ಸಾಧಿಸಬೇಕಾದ ಅಗ್ನಿಯು ನೀರು ತುಂಬಿದ ಮಡುವಿನಲ್ಲಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸಾಧಕವಾದ ಧೂಮವೂ ಇಲ್ಲ, ಬೆಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಧೂಮದ ಅಭಾವವಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಬೆಂಕಿಯ ಅಭಾವವೂ ಇಲ್ಲ. ಬೆಂಕಿಯೇ ಇದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬಹುದು. ಆದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಸರ್ವಜ್ಞನಿಂದಲೂ ನಿರ್ಮಿತವಲ್ಲದೆ ಜೀವನಲ್ಲಿ 'ಕಾದಾಚಿತ್ತ್ವ'. ಹಿಂದೆ ಇಲ್ಲದೆ ಇದ್ದು ಆಗುವಿಕೆ (ಅಭೂತಾಭಾವಿತ್ವ) ಎಂಬುದೂ ಇಲ್ಲ, ಅವನು ಅನಿತ್ಯನಲ್ಲ, ಗಿರಿಸಾಗರಾದಿ ಈ ಪ್ರಪಂಚವಾದರೋ 'ಕಾದಾಚಿತ್' ಎಂದೋ ಒಂದು ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇರುವುದು (ಅನಿತ್ಯ) ಆದುದರಿಂದ ಸರ್ವಜ್ಞನಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಲ್ಲವೆಂದು ಅಲ್ಲ ಎಂಬ ವ್ಯತಿರೇಕ ದೃಷ್ಟಾಂತದಿಂದ ಸರ್ವಜ್ಞ ಸರ್ವಕರ್ತನಾದ ಈಶ್ವರನು ಇದ್ದಾನೆಂದು ನಿರೀಶ್ವರವಾದಿಯೂ ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. (ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ಇದು ಕೇವಲ ವ್ಯತಿರೇಕ ಅನುಮಾನವು. ಇದರ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಮುಂದೆ ಕೊಡಲಾಗುತ್ತದೆ).

ವಿಗ್ರಹ ಮತ್ತು ಕೋಶ—

ಸರ್ವವಿನ್ನಿರ್ಮಿತಂ— ಸರ್ವಂ ವೇತ್ತೀತಿ ಸರ್ವವಿತ್, ಸರ್ವವಿದಾ ನಿರ್ಮಿತಂ ಸರ್ವವಿನ್ನಿರ್ಮಿತಂ |

ಕಾದಾಚಿತ್ ಕತ್ವಹೇತುತಃ— ಕದಾಚಿತ್ ಭವಂ ಕಾದಾಚಿತ್ಯಂ ತಸ್ಯ ಭಾವಃ ಕಾದಾಚಿತ್ಕತ್ವಂ, ಕಾದಾಚಿತ್ಕತ್ವಂ ಇತಿ ಹೇತುಃ, ಕಾದಾಚಿತ್ಕತ್ವಹೇತುಃ, ಕಾದಾಚಿತ್ಕತ್ವಹೇತೋಃ ಇತಿ ಕಾದಾಚಿತ್ಕತ್ವಹೇತುತಃ |

ಈಶ್ವರಾನುಮಾ— ಈಶ್ವರಸ್ಯ ಅನುಮಾ ಈಶ್ವರಾನುಮಾ. 'ನೋ' ಎಂಬುದು ಇಲ್ಲ ಅಲ್ಲ ಎಂಬ ಅರ್ಥದ ಅನ್ವಯ. 'ಅಭಾವೇನಪ್ಯನೋನಾಪಿ' ಅಮರ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಕಾದಾಚಿತ್ಕತ್ವಹೇತುತಃ ಸರ್ವೇಣ ಸರ್ವವಿನ್ನಿರ್ಮಿತೇನ ಭೂಯತೇ, ಯೇನ ವಿವಂ ನ ಭೂಯತೇ, ತೇನ ವಿವಂ ನೋ ಭೂಯತೇ, ಆತ್ಮನಾ ಯಥಾ ಭೂಯತೇ, ತಥಾ ಈಶ್ವರಾನುಮಯಾ ಭೂಯತೇ (ಭಾವೇ) |

ವಿಶೇಷಾಂತ— ಪೃಥಿವಿಯು ಜಲಾದಿಗಳಿಗಿಂತ ಬೇರೆ, ಗಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಎಂಬಲ್ಲಿ, ಎಲ್ಲಾ ಪೃಥಿವಿಯು ಜಲಾದಿಗಳಿಗಿಂತ ಬೇರೆ ಹೌದೇ ಅಲ್ಲವೇ ಎಂಬ ಸಂದೇಹಕ್ಕೆ ವಿಷಯವಾಗಿ ಪಕ್ಕವಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ಗಂಧವುಳ್ಳದ್ದು ಜಲಾದಿ ಭಿನ್ನ ಎಂದು ಹೇಳಿದಾಗ ದೃಷ್ಟಾಂತವು ಸಿಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆಗ ಎಲ್ಲಿ ಜಲಾದಿಭೇದವಿಲ್ಲವೋ (ಜಲಾದಿಗಳಲ್ಲಿ) ಅಲ್ಲಿ ಗಂಧವಿಲ್ಲವೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯೆಯನ್ನು ಹೇಳಿ ಅದಕ್ಕೆ ದೃಷ್ಟಾಂತವಾಗಿ ಜಲಾದಿಗಳನ್ನೇ ಕೊಡಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಬೇಕು. ವ್ಯಾಖ್ಯೆಯನ್ನು ಹಿಂದೆಯೇ ತಿಳಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಅವತಾರಿಕಾ—ವೇದವನ್ನು ನಾವು ಪ್ರಮಾಣವೆಂದು ಒಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ವೇದದಿಂದ ಈಶ್ವರನನ್ನು ಸಾಧಿಸಲು ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಪ್ರತಿವಾದಿಗಳು ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡಿದ್ದರು. ಆಗ ಅದನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡು ಕೇವಲ ವ್ಯತಿರೇಕ ಅನುಮಾನದಿಂದ ಈಶ್ವರನನ್ನು ಸಾಧಿಸಿದ್ದಾಯಿತು. ಈಗ ವೇದಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಒಪ್ಪದ ಕೇವಲ ಅನುಮಾನದಿಂದ ಈಶ್ವರನನ್ನು ಸಾಧಿಸಲು ಹೊರಟರೆ, ಈಶ್ವರನನ್ನೇ ಏಕೆ ಯಾವ ಪ್ರಮೇಯವನ್ನೇ ಆಗಲೀ ಕೇವಲ ಅನುಮಾನದಿಂದ ಸಾಧಿಸಲು ಹೊರಟರೆ ಅನೇಕ ಅತಿಪ್ರಸಂಗಗಳು (ತೊಂದರೆಗಳು) ಬರುತ್ತವೆ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಬಲಾಯ ಸರ್ವಾನುಮಾನಾಂ ವೇದಾಃ ಸ್ಫುರ್ಯೈರ್‌ಪಾಲಿತಾಃ |

ಕಾಮಾದೇತಾಃ ಪ್ರವರ್ತಂತೇ ಕಾಮಿನ್ಯ ಇವ ಭರ್ತೃಭಿಃ || 13 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಬಲಾಯ, ಸರ್ವಾನುಮಾನಾಂ, ವೇದಾಃ, ಸ್ಫುಃ, ಯೈಃ, ಅಪಾಲಿತಾಃ, ಕಾಮಾತ್, ಏತಾಃ, ಪ್ರವರ್ತಂತೇ, ಕಾಮಿನ್ಯಃ, ಇವ, ಭರ್ತೃಭಿಃ |

ಅನ್ವಯ— ವೇದಾಃ, ಸರ್ವಾನುಮಾನಾಂ, ಬಲಾಯ, ಸ್ಫುಃ, ಯೈಃ, ಅಪಾಲಿತಾಃ, ಏತಾಃ, ಭರ್ತೃಭಿಃ, ಅಪಾಲಿತಾಃ, ಕಾಮಿನ್ಯಃ, ಇವ, ಕಾಮಾತ್, ಪ್ರವರ್ತಂತೇ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ವೇದಾಃ = ವೇದಗಳು,

ಸರ್ವಾನುಮಾನಾಂ = ಎಲ್ಲಾ ಅನುಮಾನಗಳಿಗೆ,

ಬಲಾಯ = ಪ್ರಾಬಲ್ಯಕ್ಕೋಸ್ಕರ,

ಸ್ಫುಃ = ಇದ್ದೇ ಇರಬೇಕು.

ಯೈಃ = ಯಾವ ವೇದಗಳಿಂದ,

ಅಪಾಲಿತಾಃ = ಸಹಾಯ ಹೊಂದದಿರುವ, (ಅನುಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಡದಿರುವ, ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡದಿರುವ)

ಏತಾಃ = ಈ ಅನುಮಾನಗಳು,

ಭರ್ತೃಭಿಃ = ಗಂಡಂದಿರಿಂದ,

ಅಪಾಲಿತಾಃ = ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡದಿರುವ,

ಕಾಮಿನ್ಯಃ ಇವ = ಹಂಗಳಸರಂತೆ (ವ್ಯಭಿಚಾರಿಣಿ ಸ್ತ್ರೀಯರಂತೆ),

ಕಾಮಾತ್ = ಆಯಾ ವಾದಿಗಳ ಇಚ್ಛಾನುಸಾರ,

ಪ್ರವರ್ತಂತೇ = ಪ್ರವರ್ತಿಸುತ್ತವೆ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ—ಕೇವಲ ಯುಕ್ತಿಗಳಿಂದ ಈಶ್ವರನನ್ನು ಸಾಧಿಸಲು ಹೊರಡಬಾರದು. ಯುಕ್ತಿಗಳಿಗೆ ವೇದಗಳ ಬೆಂಬಲವು ಬೇಕು. ಅನುಮಾನದಿಂದ ಸಾಧಿಸಲ್ಪಡಬೇಕಾದ ಅತೀಂದ್ರಿಯ ಪ್ರಮೇಯಗಳೆಲ್ಲವೂ ವೇದಗಳಿಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಮಾತ್ರ ಮತ್ತು ವೇದಗಳಿಗೆ ಸಮ್ಮತವಾಗಿದ್ದರೆ ಮಾತ್ರ ಅವು ನಿರ್ದೋಷವಾಗಿರುತ್ತವೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಅತೀಂದ್ರಿಯವಾದ ಧರ್ಮಾಧರ್ಮಗಳೇ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಮೇಯಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅಪೌರುಷೇಯವಾದ ವೇದಗಳೇ ಪ್ರಮಾಣ ಗಳೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಬೇಕು. ಹಾಗಿದ್ದಿದ್ದರೆ ವೇದಾನುಕೂಲ್ಯವಿಲ್ಲದ ಅನುಮಾನಗಳು ಆಯಾ ವಾದಿ-ಪ್ರತಿವಾದಿಗಳ ಇಚ್ಛಾನುಸಾರವಾಗಿ ನಿರೂಪಿತವಾಗುವ ಸಂದರ್ಭವಿರುತ್ತದೆ. ಗಂಡಂದಿರಿ ಅಂಕೆಗೆ ಒಳಪಡದೆ ತಮ್ಮ ಇಚ್ಛೆಯಂತೆ ನಡೆಯುವ ಸ್ವೈರಣಿಯರಂತೆ ಇಂತಹ ಯುಕ್ತಿಗಳು ಪ್ರಮೇಯವನ್ನು ನಿರ್ಧರಿಸಲು ಸಹಾಯಕವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಶ್ರುತಿಸಾಹಾಯ್ಯರಹಿತಮನುಮಾನಂ ನ ಕುತ್ರಚಿತ್ |

ನಿಶ್ಚಯಾತ್ ಸಾಧಯೇದರ್ಥಂ ಪ್ರಮಾಣಾಂತರಮೇವ ಚ ||

ಎಂಬ ಪ್ರಮಾಣಾನುಸಾರವಾಗಿ ವೇದಪ್ರಮಾಣಬಲದಿಂದಲೇ ಅನುಮಾನಗಳು ಪ್ರಮಾಣಗಳೆನಿಸುತ್ತವೆ ಎಂದು ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಸರ್ವಾನುಮಾನಾಂ— ಸರ್ವಾಶ್ಚ ತಾಃ ಅನುಮಾಶ್ಚ ಸರ್ವಾನುಮಾಃ, ತಾಸಾಂ |

ಅಪಾಲಿತಾಃ— ನ ಪಾಲಿತಾಃ, ಅಪಾಲಿತಾಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಸ್ಯುಃ - ಸ್ಯಾತ್ ಸ್ಯಾತಾಂ ಸ್ಯುಃ ಇತ್ಯಾದಿ. ಅಸ ಭುವಿ ವಿಧಿಲಿಪ್ | ಪ್ರವರ್ತಂತೇ - ಪ್ರ+ವರ್ತಂತ್, ವರ್ತತೇ ವರ್ತೇತೇ ವರ್ತಂತೇ, ಇತ್ಯಾದಿ, ವೃತು ವರ್ತನೇ ಲಟಿ |

ಪ್ರಯೋಗ— ವೇದೈಃ ಸರ್ವಾನುಮಾನಾಂ ಬಲಾಯ ಭೂಯೇತ, ಯೈಃ ಅಪಾಲಿತಾಭಿಃ ವಿತಾಭಿಃ ಭರ್ತ್ಯಭರ ಪಾಲಿತಾಭಿಃ ಕಾಮಿನೀಭರಿತ ಕಾಮಾತ್ ಪ್ರವರ್ತ್ಯತೇ |

★ ★ ★

ಭಾಸ್ಕರನ ಪರಿಣಾಮವಾದದ ಖಂಡನೆ

ಅವತಾರಿಕಾ— ಭಾಸ್ಕರ ಮೊದಲಾದ ಕೆಲವು ವಾದಿಗಳು ಪರಬ್ರಹ್ಮವೇ ಜಗತ್ತಿನ ಆಕಾರದಿಂದ ಪರಿಣಾಮ ಹೊಂದುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅವರ ಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಕಾರಣಂ ಪರಿಣಾಮಿ ಸ್ಯಾದ್ ಬ್ರಹ್ಮ ನೋ ಚೇತನತ್ವತಃ |

ನ ಯದಿತ್ಥಂ ನೋ ತದಿತ್ಥಂ ಯಥಾ ಕ್ಷೀರಪುರಸ್ಸರಮ್ || 14 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಕಾರಣಂ, ಪರಿಣಾಮಿ, ಸ್ಯಾದ್, ಬ್ರಹ್ಮ, ನೋ, ಚೇತನತ್ವತಃ, ನ, ಯತ್, ಇತ್ಥಂ ನೋ, ತತ್, ಇತ್ಥಂ, ಯಥಾ, ಕ್ಷೀರಪುರಸ್ಸರಂ |

ಅನ್ವಯ— ಬ್ರಹ್ಮ, ಪರಿಣಾಮಿ, ಕಾರಣಂ, ನೋ, ಸ್ಯಾತ್, ಚೇತನತ್ವತಃ, ಯತ್, ಇತ್ಥಂ, ನ, ತತ್, ಇತ್ಥಂ, ನೋ, ಯಥಾ, ಕ್ಷೀರಪುರಸ್ಸರಂ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಬ್ರಹ್ಮ = ಪರಬ್ರಹ್ಮವು,

ಪರಿಣಾಮಿಕಾರಣಂ = ವಿಹಾರ ಹೊಂದುವ ಕಾರಣವು,

ನೋ ಸ್ಯಾತ್ = ಆಗಲಾರದು,

ಚೇತನತ್ವತಃ = ಚೇತನತ್ವವಿರುವುದರಿಂದ (ಚೇತನವಾಗಿರುವುದರಿಂದ),

ಯತ್ = ಯಾವ ವಸ್ತುವು,

ಇತ್ಥಂ = ಪರಿಣಾಮಿ ಕಾರಣವು ಆಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು,

ನ = ಅಲ್ಲವೋ,

ತತ್ = ಆ ವಸ್ತುವು,

ಇತ್ಥಂ = ಚೇತನತ್ವವುಳ್ಳದ್ದೆಂದು,

ನೋ = ಆಗುವುದಿಲ್ಲ,

ಯಥಾ = ಹೇಗೆ,

ಕ್ಷೀರಪುರಸ್ಸರಂ = ಹಾಲು ಮುಂತಾದವುಗಳೋ (ಹಾಗೆ).

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಾದಿಗಳಿಗೆ ಸ್ವತಂತ್ರನಾದ ಈಶ್ವರನೇ ಕಾರಣನೆಂದು ಭಾಸ್ಕರನೇ ಮೊದಲಾದ ಕೆಲವು ಪರಿಣಾಮಾದ್ವೈತವಾದಿಗಳು ಒಪ್ಪುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಬ್ರಹ್ಮವಸ್ತುವೊಂದೇ ಸತ್ಯವೆಂದೂ, ಬ್ರಹ್ಮನಿಗಿಂತ ಬೇರೆಯಾದ ವಸ್ತುವೇ ಇಲ್ಲವೆಂದೂ, ಬ್ರಹ್ಮನೇ ವಿಶಾರ ಹೊಂದಿ ಜಗತ್ತಿನ ಆಕಾರದಿಂದ ಪರಿಣಾಮ ಹೊಂದಿ ಸೃಷ್ಟಿಯಾಯಿತು ಎಂಬ ವ್ಯವಹಾರಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದೂ ಅವರ ಮತ. ಈ ಸಿದ್ಧಾಂತವು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ "ಬ್ರಹ್ಮ ವಸ್ತುವು ವಿಶಾರ ಹೊಂದಿ ಕಾರಣವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಅದು ಚೇತನವಾಗಿದೆ" ಎಂಬ ಅನುಮಾನಕ್ಕೆ ವಿರೋಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮವಸ್ತುವು ಜಗತ್ತಿಗೆ ಉಪಾದಾನ ಕಾರಣವಲ್ಲ. ಯಾವ ವಸ್ತುವು ವಿಶಾರ ಹೊಂದುವುದರ ಮೂಲಕ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆಯೋ ಅದು ಅಚೇತನ ವಸ್ತುವೇ ಆಗಿರಬೇಕು. ಹಾಲು ವಿಶಾರ ಹೊಂದಿ ಮೊಸರಾಗುತ್ತದೆ. ಆ ಹಾಲು ಅಚೇತನವೂ ಆಗಿದೆ. ಬ್ರಹ್ಮನು ಹಾಲಿನಂತೆ ಅಚೇತನವಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ಪರಿಣಾಮ ಕಾರಣವೂ ಅಲ್ಲ. ಬ್ರಹ್ಮವು ಪರಿಣಾಮಿಕಾರಣವೆಂದೇ ಒಪ್ಪುವುದಾದರೆ ಬ್ರಹ್ಮವನ್ನು ಅಚೇತನವೆಂದೇ ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದೀತು. ಎಲ್ಲಾ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗೂ ಬ್ರಹ್ಮವೇ ಕಾರಣವೆಂದು ನಾವೂ ಒಪ್ಪುತ್ತೇವೆ. ಆದರೆ ಪರಿಣಾಮಿಕಾರಣವೆಂದು ಒಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲ. ಚೇತನವಸ್ತುವು ನಿತ್ಯವೆಂದೂ ನಿರ್ವಿಕಾರವೆಂದೂ ವೇದಾದಿಗಳು ಸಾರುತ್ತವೆ. ಬ್ರಹ್ಮವೂ ಚೇತನವೇ ಆದುದರಿಂದ ಅದೇ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಪರಿಣಾಮ ಕಾರಣವಾದರೆ ಜಗತ್ತು ಸತ್ಯವೆಂದೇ ಹೇಳ ಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಜಗತ್ತು ಸುಳ್ಳೆಂದು ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಬ್ರಹ್ಮವೂ ಸುಳ್ಳೆಂದೇ ಹೇಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ದೋಷಯು ಸುಳ್ಳಾದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ವಿಶಾರ ಕಾರಣವಾದ ಅಕ್ಕಿಹಿಟ್ಟು ಸುಳ್ಳಲ್ಲವೇ! (ಈ ಮತವನ್ನು ಇತರ ಅದ್ವೈತ ಮತಾವಲಂಬಿಗಳೂ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಅನುಮೋದಿಸುವುದಿಲ್ಲ). ಇಲ್ಲಿ 1) "ಬ್ರಹ್ಮ ಪರಿಣಾಮ ಕಾರಣಂ ನ ಭವತಿ" ಎಂದು ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ, 2) "ಚೇತನಶ್ಚಾತ್ಮ" ಎಂದು ಹೇಳುವು, 3) ಯತ್ ಪರಿಣಾಮಿಕಾರಣಂ ನೇತಿ ನ, ಅರ್ಥಾತ್ ಪರಿಣಾಮಿಕಾರಣಂ, ತತ್ ಚೇತನಂ ನ, "ಯಥಾ ಕ್ಷೀರಾದಿಕಂ" ಎಂದು ಉದಾಹರಣೆಯು. 4) "ತಥಾ ಚ ನೇದಮಚೇತನಂ" ಎಂದು ಉಪನಯ, 5) "ತಸ್ಮಾತ್ ನ ಪರಿಣಾಮ ಕಾರಣಂ" ಎಂದು ನಿಗಮನವು. ಇವೇ ಇಲ್ಲಿ ಪಂಚಾವಯವಗಳು. 1) ಬ್ರಹ್ಮವು ಪರಿಣಾಮ ಕಾರಣವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. 2) ಚೇತನವಾಗಿರುವುದರಿಂದ, 3) ಯಾವುದು ಪರಿಣಾಮಿಕಾರಣವಲ್ಲವೆಂದಲ್ಲವೂ (ಪರಿಣಾಮಿಕಾರಣವೋ) ಅದು ಚೇತನವಲ್ಲ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ಹಾಲು ಮುಂತಾದ್ದು. 4) ಬ್ರಹ್ಮವು ಚೇತನವಲ್ಲವೆಂದಲ್ಲ (ಅಂದರೆ ಚೇತನವೇ ಆಗಿದೆ). 5) ಆದ್ದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮವು ಪರಿಣಾಮಿಕಾರಣವಲ್ಲ ಎಂದು ಈ ಐದು ಅವಯವವಾಕ್ಯಗಳ ಅರ್ಥವು. ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮವು ಕಾರಣವಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಬ್ರಹ್ಮವನ್ನು ಸರ್ವಕಾರಣವೆಂದು ಹೇಳುವ ಸಿದ್ಧಾಂತಕ್ಕೆ ವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮವು ಪರಿಣಾಮಿಕಾರಣವಲ್ಲ ಎಂದು ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಇದು ವೇದದಿಂದ ಅನುಗೃಹೀತವಾದ ಅನುಮಾನವು. ಅದುದರಿಂದ ಇದು ನಿರ್ದೋಷವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಪರಿಣಾಮಿ— ಪರಿಣಾಮಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತೀತಿ ಪರಿಣಾಮಿ ।

ಚೇತನತ್ವತಃ— ಚೇತನಸ್ಯ ಭಾವಃ ಚೇತನತ್ವಂ, ಚೇತನಶ್ಚಾತ್ಮ ಇತಿ ಚೇತನತ್ವತಃ ।

ಕ್ಷೀರಪುರಸ್ಸರಂ— ಕ್ಷೀರಂ ಪುರಸ್ಸರಂ ಯಸ್ಯ ತತ್ ಕ್ಷೀರಪುರಸ್ಸರಂ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಸ್ವಾತ್ ಇದರ ರೂಪಗಳು ಹಿಂದೆಯೇ ಬಂದಿವೆ.

ಪ್ರಯೋಗ— ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ಪರಿಣಾಮಿಕಾರಣೇನ ನೋ ಭೂಯತೇ ಚೇತನತ್ವತಃ, ಯೇನ ಇತ್ತಂ (ಪರಿಣಾಮಿಕಾರಣ ಭಿನ್ನೇನ) ನ ಭೂಯತೇ ತೇನ ಇತ್ತಂ (ಚೇತನೇನ) ನೋ ಭೂಯತೇ ಯಥಾ ಕ್ಷೀರಪುರಸ್ಸರೇಣ ।

ನಾರಾಯಣನೇ ಸರ್ವೋತ್ತಮ

ಅವತಾರಿಕಾ— ನಾರಾಯಣನೆಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳ ಪರಬ್ರಹ್ಮನೇ ವಿಶ್ವಕರ್ತನೆಂದು ಈ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಪಶುಪತಿ, ಗಣಪತಿ, ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯ, ಸೂರ್ಯ ಮುಂತಾದವರು ವಿಶ್ವಕರ್ತರೆಂದು ಆಯಾ ಸಿದ್ಧಾಂತದ ಆಗಮಗಳಿಂದ ತಿಳಿದು ಬರುವುದರಿಂದ ನಾರಾಯಣನೇ ವಿಶ್ವಕರ್ತನೆಂಬುದು ಸರಿಯಲ್ಲ ಎಂಬ ಶಂಕೆಯನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ನ ವಿಶ್ವಕೃತ್ ಪಶುಪತಿಃ ಶ್ರೂಯಮಾಣಾಗುಣತ್ವತಃ |

ಚೈತ್ರವತ್ ಕಿಂ ಪುನರ್ವಿಘ್ನಭೃದ್ಭಾಬಾಲಶಂಕಿತಾಃ || 15 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ನ, ವಿಶ್ವಕೃತ್, ಪಶುಪತಿಃ, ಶ್ರೂಯಮಾಣಾಗುಣತ್ವತಃ, ಚೈತ್ರವತ್, ಕಿಂ, ಪುನಃ, ವಿಘ್ನಭೃದ್ಭಾಬಾಃ, ಬಾಲಶಂಕಿತಾಃ |

ಅನ್ವಯ— ಪಶುಪತಿಃ, ಶ್ರೂಯಮಾಣಾಗುಣತ್ವತಃ, ಚೈತ್ರವತ್, ವಿಶ್ವಕೃತ್, ನ, ಬಾಲಶಂಕಿತಾಃ, ವಿಘ್ನಭೃದ್ಭಾಬಾಃ, ಕಿಂ, ಪುನಃ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಪಶುಪತಿಃ = ಪಶುನಾಮಕರಾದ ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ ಸ್ವಾಮಿಯಾದ ಶಂಕರನು,

ಶ್ರೂಯಮಾಣ = ವೇದವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲ್ಪಡುವ,

ಅಗುಣತ್ವತಃ = ದೋಷವಿಲ್ಲದವನಾದ,

ಚೈತ್ರವತ್ = ಚೈತ್ರನೆಂಬ ಒಬ್ಬ ಮನುಷ್ಯನಂತೆ,

ವಿಶ್ವಕೃತ್ = ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡುವವನು,

ನ = ಅಲ್ಲ, (ಎಂದಾದಾಗ)

ಬಾಲಶಂಕಿತಾಃ = ಅವಿವೇಕಿಗಳಿಂದ ಊಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ,

ವಿಘ್ನ = ಗಣೇಶನೂ,

ಭೃದ್ = ಸೂರ್ಯನೂ,

ಅಧ್ಯಾಃ = ಇವರೇ, ಮೊದಲಾಗಿ ಉಳ್ಳವರು,

(ವಿಶ್ವಕೃತಃ ನ ಭವಂತೀತಿ) ಕಿಂ ಪುನಃ ವಕ್ಯವ್ಯಂ = ಸಮಸ್ತಪ್ರಪಂಚದ ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತರಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಏನು ಹೇಳತಕ್ಕದ್ದು?

ತಾರ್ಕಿಕ— ಪಾಶುಪತ, ಗಾಣಾಪತ್ಯ, ಸೌರ, ಸ್ವಾಂಧ ಮೊದಲಾದ ಮತದವರು ತಮ್ಮ ಆಗಮಗಳ ಬಲದಿಂದ, ಶಿವ, ಗಣಪತಿ, ಸೂರ್ಯ, ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯ ಮುಂತಾದವರೇ ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದ್ಯಷ್ಟ ಕರ್ತರೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅವರಲ್ಲಿ ಪಾಶುಪತರೇ ಪ್ರಧಾನರು. ಅವರು "ಏತೋ ರುದ್ರೋ ನ ದ್ವಿತೀಯಾಯ ತಸ್ಯೈ" ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಆಗಮಗಳಿಂದ ಆಪಾತವಾಗಿ ತೋರುವ ಅರ್ಥವನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಪಶುಪತಿಯಾದ ರುದ್ರನೇ ಸರ್ವೋತ್ತಮನೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಶ್ರುತಿಗಳನ್ನು ವಿಮರ್ಶೆ ಮಾಡಿದಾಗ ಈ ಅರ್ಥವು ಸರಿಯಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ವಿವೇಕವಿಲ್ಲದ ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಅರ್ಥಮಾಡಿದರೆ ಅದು ವೇದಪ್ರಮಾಣದ ದೋಷವಲ್ಲ. ಪುರುಷನ ದೋಷವು. ಆದುದರಿಂದ ಈಶ್ವರನು ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿಕರ್ತನಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಅವನಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ದೋಷಗಳಿವೆಯೆಂದು ವೇದವೇ ಹೇಳುತ್ತದೆ. "ಯಂ ಕಾಮಯೇ ತಂ ತಮುಗ್ರಂ ಕೃಣೋಮಿ" ಎಂಬ ಅಂಘ್ರಣೇ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ರುದ್ರನು ಅಂಘ್ರಣೇನಾಮಕಳಾದ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಆಧೀನನೆಂದು ತಿಳಿದು ಬರುವುದರಿಂದ ಅವನು ಪರಾರ್ಥಿನನೆಂದಾಯಿತು. ಆ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯು "ಮಮ ಯೋನಿರಷ್ಟು ಅಂತಃ ಸಮುದ್ರೇ" ಎಂಬ ಪ್ರಮಾಣದಂತೆ ಪರಮಾತ್ಮನ

ಅಧೀನಕಾದ್ದರಿಂದ ಈಶ್ವರನು ನಾರಾಯಣನಿಗಿಂತ ತುಂಬಾ ಕೆಳಗಿನವನಾಗಿದ್ದಾನೆ. "ಸೋಽರೋದೀತ್ ತದ್ ರುದ್ರಸ್ಯ ರುದ್ರತ್ವಂ" ಎಂಬ ವೇದವಾಕ್ಯದಿಂದ ಈಶ್ವರನು ರೋದನ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ 'ರುದ್ರ' ಎಂಬ ಹೆಸರನ್ನು ಪೊಂದಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಪರಾಧೀನತ್ವ, ರೋದನ ಮುಂತಾದ ದೋಷಗಳು ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವುದರಿಂದ ಈಶ್ವರನು ಪ್ರಪಂಚದ ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿ ಕರ್ತನು ಆಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಹೀಗಿರಲು ಅವಿವೇಕಿಗಳು ತಮ್ಮ ಮೂಢತನದಿಂದ ಗಣಪತಿ, ಸೂರ್ಯ ಮೊದಲಾದ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಜಗತ್ಕರ್ತರೆಂದು ಕಲ್ಪಿಸಿದುದು ಸರ್ವಥಾ ಅಯುಕ್ತವೆಂದು ಹೇಳಬೇಕಾಗಿಯೇ ಇಲ್ಲವಷ್ಟೆ.

ನಿದೋಷನೂ, ಸ್ವತಂತ್ರನೂ, ಸರ್ವಜ್ಞನೂ ಆದವನೇ ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿ ಕರ್ತನಾಗಲು ಸಾಧ್ಯ. ಸರಿಯಾಗಿ ವಿಮರ್ಶಿಸಿದಾಗ ವೇದಗಳಿಂದ ನಿದೋಷನೂ, ಗುಣಪೂರ್ಣನೂ ಆಗಿ ತಿಳಿದು ಬರುವವನು ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣ-ನೊಬ್ಬನೇ. ಆದುದರಿಂದ ನಾರಾಯಣನ ಸರ್ವ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಪಾರುಪತಾದಿ ಆಗಮ ವಿರುದ್ಧವೆಂಬ ಆಕ್ಷೇಪವು ಸರಿಯಲ್ಲ, ವೇದದಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಪಾರತಂತ್ರ್ಯ, ಅಜ್ಞಾನ, ದುಃಖ ಮುಂತಾದ ದೋಷವುಳ್ಳವನೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಈಶ್ವರ-ನಾಗಲೀ, ಗಣೇಶನಾಗಲೀ ಅಥವಾ ಮತ್ಸ್ಯಾರೇ ಆಗಲೀ ವಿಶ್ವಕರ್ತೃಗಳೆಂದು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಪಾರುಪತಾದಿ ಆಗಮಗಳು ಪೌರುಷೇಯಗಳು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ದೋಷಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಅವು ಅಪ್ರಮಾಣಗಳು. ಯಾವ ದೋಷಗಳ ಶಂಕೆಗೂ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲದಿರುವ ವೇದಗಳಿಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಆ ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕ ಗ್ರಂಥಗಳಿಂದ ಇತರರನ್ನು ಸರ್ವೋತ್ತಮರೆಂದೂ, ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಕಾರಣರೆಂದೂ ಕಲ್ಪಿಸುವವರು, ಅವಿವೇಕಿಗಳು, ಬಾಲರು. ವೇದದಲ್ಲಿ ರುದ್ರ ಮುಂತಾದವರು ಜಗತ್ಕರ್ತರೆಂದು ಹೇಳುವ ವಾಕ್ಯಗಳಿವೆ. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ "ಯೋ ದೇವಾನಾಂ ನಾಮಧಾ ಏಕ ಏವ" ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗನುಸಾರವಾಗಿ ಆ ಎಲ್ಲಾ ಹೆಸರುಗಳೂ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನೇ ಹೇಳುತ್ತವೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. "ರುಜಂ ದ್ರಾವಯತೇ ಯಸ್ಮಾತ್ ರುದ್ರಸ್ಯಸ್ಮಾತ್ ಜನಾರ್ದನಃ" ಎಂಬ ನಿರ್ವಚನದಂತೆ ಭಕ್ತರ ಅಜ್ಞಾನಾದಿ ರೋಗವನ್ನು ಕಳೆಯುವ ಶ್ರೀಹರಿಯೇ ಪರಮಮುಖ್ಯನಾಗಿ ರುದ್ರನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ರೋದನಾದಿ ದುಃಖವುಳ್ಳ ಈಶ್ವರನು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ರುದ್ರಶಬ್ದ ವಾಚ್ಯನೂ ಅಲ್ಲ, ಜಗತ್ಕರ್ತೃನೂ ಅಲ್ಲ, ಸರ್ವೋತ್ತಮನೂ ಅಲ್ಲ, ಗಣಪತಿ, ಸೂರ್ಯ ಮುಂತಾದವರೂ ನಾರಾಯಣನ ಅಧೀನಕಾದ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯೂ ಈಶ್ವರನ ಅಧೀನರೆಂದೂ, ಅನೇಕ ದೋಷವುಳ್ಳವರೆಂದೂ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ಕಂಡುಬರುವುದರಿಂದ ಅವರು ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿ ಕರ್ತರಲ್ಲವೆಂದೂ, ಸರ್ವೋತ್ತಮರಲ್ಲವೆಂದೂ ಪುನಃ ಹೇಳಬೇಕಾಗಿದೆಯೇ? ಹೀಗೆಯೇ ನಾರಾಯಣನ ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಂಶಯವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿ ಮುಂದೆ ನಾರಾಯಣನು ಪೂರ್ಣಾನಂದ, ಸರ್ವವಿಷಯಕವಾದ ಜ್ಞಾನ, ಅಪ್ರಾಕೃತಪ್ರಕಾಶ, ಬಹಳವಾದ ಔದಾರ್ಯ ಮುಂತಾದ ಅನಂತಗುಣ-ಪೂರ್ಣನೆಂದು ಪ್ರಸ್ತಾವಿಸುತ್ತೇವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ನಾರಾಯಣನೇ ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿ ಅಪ್ರಕೃತನೆಂದು ನಿಸ್ಸಂಶಯವಾಗಿ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಇಲ್ಲಿ 1) "ಪರುಪತಿಃ ವಿಶ್ವತ್ ನ" = ಈಶ್ವರನು ಪ್ರಪಂಚದ ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತನಲ್ಲವೆಂದು ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ, 2) "ಶ್ರೂಯಮಾಣಾ ಗುಣಾತ್ಮಾ" = ವೇದಗಳಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುವ ದುಃಖ, ಅಜ್ಞಾನ, ಪಾರತಂತ್ರ್ಯ ಮುಂತಾದ ದೋಷಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದು ಹೇಳುವು, 3) "ಯಃ ಶ್ರೂಯಮಾಣಾಗುಣಃ ಸಃ ನ ವಿಶ್ವತ್ ಯಥಾ ಚೈತ್ಯಃ" = ಯಾವನು ದೋಷ-ವುಳ್ಳವನೆಂದು ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆಯೋ ಅವನು ವಿಶ್ವಕರ್ತನಲ್ಲ. ಚೈತ್ರನೆಂಬ ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧ ಜೀವನಂತೆ ಎಂಬುದು ಉದಾಹರಣೆಯು, ಚೈತ್ರನೆಂಬ ಒಬ್ಬ ಜೀವನು ದುಃಖ ಮತ್ತು ಪರಾಧೀನನು. ಆದುದರಿಂದ ಅವನು ಜಗತ್ತಿಗೆ ಕರ್ತನಾಗಲಾರನು, 4) ನ ಚಾಂಬು ಶ್ರೂಯಮಾಣಾಗುಣಃ = ಈ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಎಲ್ಲಿಯೂ ದೋಷವುಳ್ಳವನೆಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿತನಾಗಿಲ್ಲ. ಇದು ಉಪನೆಯವು, 5) ತಸ್ಮಾತ್ ವಿಶ್ವತ್ ನೇತಿ ನ = ಆದ್ದರಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಸೃಷ್ಟಿ-ಕರ್ತನಲ್ಲವೆಂದಲ್ಲ, ಅವನೇ ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂಬುದು ನಿಗಮನ (ಉಪಸಂಹಾರ) ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಈ ಬೀತಿ ಐದು ಅವಯವವುಳ್ಳ ನ್ಯಾಯಪ್ರಯೋಗವನ್ನೇ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ನಿರ್ಬಂಧವಿಲ್ಲ? ಆದರೂ ನ್ಯಾಯಶಾಸ್ತ್ರದಂತೆ ಈ

ಐದು ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ತೋರಿಸಿದೆ. (ಇನ್ನು ಮುಂದಿನ ಅನೇಕ ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಐದು ಅವಯವಗಳುಳ್ಳ ನ್ಯಾಯಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ಊಹಿಸಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು)

ವಿಗ್ರಹ ಮತ್ತು ಕೋಶ—

ವಿಶ್ವತ್— ವಿಶ್ವ ಕರೋತಿತಿ ವಿಶ್ವತ್ ।

ಪಶುಪತಿಃ— ಪಶೂನಾಂ ಪತಿಃ, ಪಶುಪತಿಃ । ಪಶುಪತಿಃ = ಶಂಭುವು, 'ಶಂಭುರೀಶಃ ಪಶುಪತಿಃ' ಅಮರ ।

ಶ್ರೂಯಮಾಣಾಗುಣತ್ವತಃ— ಶ್ರೂಯಂತೇ ಇತಿ ಶ್ರೂಯಮಾಣಾಃ, ನ ಗುಣಾಃ ಅಗುಣಾಃ, ಗುಣವಿರುದ್ಧಾಃ ದೋಷಾಃ, ಶ್ರೂಯಮಾಣಾಃ ಅಗುಣಾಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಶ್ರೂಯಮಾಣಾಗುಣಃ, ಶ್ರೂಯಮಾಣಾಗುಣಸ್ಯ ಭಾವಃ ಶ್ರೂಯಮಾಣಾಗುಣತ್ವಂ, ತಸ್ಮಾತ್ ಶ್ರೂಯಮಾಣಾಗುಣತ್ವತಃ । ಪಂಚಮೀ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಈ ಪ್ರತ್ಯಯ ।

ಚೈತ್ರವತ್— ಚೈತ್ರೇಣ ತುಲ್ಯಂ ಚೈತ್ರವತ್ ।

ವಿಘ್ನಬ್ರಹ್ಮಾದ್ಯಾಃ— ಆದೌ ಭವೌ ಆದ್ಯೌ, ವಿಘ್ನಶ್ಚ ಬ್ರಹ್ಮಶ್ಚ ವಿಘ್ನಬ್ರಹ್ಮೌ, ವಿಘ್ನಬ್ರಹ್ಮೌ ಆದ್ಯೌ ಯೇಷಾಂ ತೇ ವಿಘ್ನಬ್ರಹ್ಮಾದ್ಯಾಃ । ಇಲ್ಲಿ ವಿಘ್ನ ಎಂಬ ಏಕದೇಶದಿಂದ ವಿಘ್ನರಾಜ (ವಿಘ್ನೇಶ)ನನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ನಾಮಗ್ರಹಣೇ 'ನಾಮಗ್ರಹಣೇ ಗ್ರಹಣಂ' ಎಂಬ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಹೆಸರಿನ ಒಂದು ಭಾಗವನ್ನು ಮಾತ್ರವೇ ತೆಗೆದುಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ. ಪರಮಾತ್ಮನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದಲೇ ಗಣಪತಿಯು ವಿಘ್ನರಾಜನಾಗಿದ್ದು, ದುಷ್ಟರಿಗೆ ವಿಘ್ನಗಳನ್ನು ಕೊಡುವವನೂ, ಸಜ್ಜನರ ವಿಘ್ನವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವವನೂ ಆಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಸ್ವತಃ ಅವನು ವಿಘ್ನವೆಂಬ ದೋಷವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು ತಿಳಿಸಲು ಹೀಗೆ ಹೆಸರಿನ ಒಂದಂಶವನ್ನು ಮಾತ್ರವೇ ತೆಗೆದುಕೊಂಡಿರುತ್ತಾರೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಬ್ರಹ್ಮ = ಸೂರ್ಯ, 'ಭಾಸ್ಕರಾಹಸ್ಕರಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಭಾಕರ ವಿಭಾಕರಾಃ' ಅಮರ ।

ಬಾಲಶಂಕತಾಃ— ಬಾಲ್ಯಃ ಶಂಕತಾಃ ಬಾಲಶಂಕತಾಃ । ಬಾಲ = ಮೂರ್ಖ, 'ಮೂರ್ಖೇಽರ್ಭಕೇಽಪಿ ಬಾಲಃ ಸ್ಯಾತ್' ಅಮರ ।

ಪ್ರಯೋಗ— ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಯಾಪದವಿಲ್ಲ. ಭವತಿ, ಭವಂತಿ ಎಂಬ ಕ್ರಿಯಾಧ್ಯಾಹಾರವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಪಶುಪತಿನಾ ಶ್ರೂಯಮಾಣಾಗುಣತ್ವತಃ, ವಿಶ್ವತಾ ನ ಭೂಯತೇ, ಚೈತ್ರವತ್, ಬಾಲಶಂಕತೈಃ, ವಿಘ್ನಬ್ರಹ್ಮಾದ್ಯೈಃ, ವಿಶ್ವಕ್ವದ್ವಿಃ ನ ಭೂಯತೇ ಇತಿ ಕಿಂ ಪುನಃ (ವಕ್ರವ್ಯಂ) ।

★ ★ ★

ವೈಶೇಷಿಕಮತ ನಿರಾಸ ಮತ್ತು ಈಶ್ವರನ ಅನಂತಕಲ್ಯಾಣಗುಣ ಸಮರ್ಥನ

ಅವತಾರಿಕಾ— 'ನಾರಾಯಣೋಽನಂತಗುಣಃ' ಎಂಬ 8ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನು ಜ್ಞಾನಾನಂದಾದಿ ಅನಂತಕಲ್ಯಾಣಗುಣಪೂರ್ಣನೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಆದನ್ನು ವೈಶೇಷಿಕರೆಂಬ ತಾರ್ಕಿಕರು ಸಹಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಅವರ ಮತವನ್ನು ಖಂಡಿಸುವ ಸಲುವಾಗಿ ಮೊದಲು ಅವರ ಮತವನ್ನು ಅನುವಾದ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

ನನು ಸೌಖ್ಯಾದಿಮಾನ್ ನೇಶೋ ದುಃಖಾದಿರಹಿತತತ್ವತಃ ।

ಯೋ ನೈವಂ ಸ್ಯಾತ್ ಸ ನೈವಂ ಸ್ಯಾದ್ ಯಥಾ ಸಂಸೃತಿಮಾನಿತಿ || 16 ||

ಪರಚ್ಛೇದ— ನನು, ಸೌಖ್ಯಾದಿಮಾನ್, ನ, ಈಶಃ, ದುಃಖಾದಿರಹಿತತತ್ವತಃ, ಯಃ, ನ, ಏವಂ, ಸ್ಯಾತ್, ಸಃ, ನ, ಏವಂ, ಸ್ಯಾತ್, ಯಥಾ, ಸಂಸೃತಿಮಾನ್, ಇತಿ ।

ಅನ್ವಯ— ನನು, ಈಶಃ, ಸೌಖ್ಯಾದಿಮಾನ್, ನ, ದುಃಖಾದಿರಹಿತತ್ವತಃ, ಯಃ, ಏವಂ, ನ, ಸ್ಯಾತ್, ಸಃ, ಏವಂ, ನ, ಸ್ಯಾತ್, ಸಂಸ್ಕೃತಿಮಾನ್, ಯಥಾ, ಇತಿ । (ವೈಶೇಷಿಕ ಶಂಕತೇ)

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ನನು = ಇಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಆಕ್ಷೇಪವು,

ಈಶಃ = ಆನಂದಾದಿಗುಣಪೂರ್ಣನೆಂದು ನೀವು ನಂಬಿರುವ ನಾರಾಯಣನು,

ಸೌಖ್ಯಾದಿಮಾನ್ ನ = ಆನಂದ ಮುಂತಾದ ಗುಣಗಳಿಂದ ಪೂರ್ಣನಲ್ಲ,

ದುಃಖಾದಿರಹಿತತ್ವತಃ = ದುಃಖ, ಅಜ್ಞಾನ, ಭ್ರಮ, ಸಂಶಯಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ,

ಯಃ = ಯಾವನು,

ಏವಂ = ಸೌಖ್ಯಾದಿಗುಣರಹಿತನು,

ನ ಸ್ಯಾತ್ = ಆಗಿರುವುದಿಲ್ಲವೋ,

ಸಃ = ಅವನು,

ಏವಂ ನ ಸ್ಯಾತ್ = ದುಃಖಾದಿರಹಿತನಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ,

ಸಂಸ್ಕೃತಿಮಾನ್ = ಸಂಸಾರಿಯು,

ಯಥಾ = ಹೇಗೋ(ಹಾಗೆ),

ಇತಿ = ಎಂದು (ವೈಶೇಷಿಕ ತಾರ್ಕಿಕನು ಆಕ್ಷೇಪಿಸುತ್ತಾನೆ),

ಇತಿ = (ನನು = ಹೀಗೆ ತಾರ್ಕಿಕರ ಆಕ್ಷೇಪವಷ್ಟೆ ಎಂದೂ ಅನ್ವಯಾರ್ಥ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬಹುದು).

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಿ ಗುಣವಿದೆಯೋ ಅಲ್ಲಿ ದೋಷವೂ ಇದೆ. 'ನ ನಿರ್ದೋಷಂ ನ ನಿರ್ಗುಣಂ' = ಲೋಕದಲ್ಲಿ ನಿರ್ದೋಷವಾದ ಪದಾರ್ಥವೂ ಇಲ್ಲ, ನಿರ್ಗುಣವಾದ ವಸ್ತುವೂ ಇಲ್ಲ. ಈ ನಿಯಮವನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುವ ವೈಶೇಷಿಕರು ಜಗತ್ಪರ್ವನಾದ ಪರಮೇಶ್ವರನನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡರೂ ಸುಖದುಃಖಗಳು ಒಂದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಒಂದು ಇಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಆನಂದಜ್ಞಾನಾದಿಗಳನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆ ದುಃಖಾಜ್ಞಾನಾದಿಗಳನ್ನೂ ಒಪ್ಪಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಭಯದಿಂದ ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಯಾವ ಆನಂದಜ್ಞಾನಾದಿಗಳನ್ನೂ ಒಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲ. ಅವರ ಮತಪ್ರಕಾರ ಅಶೇಷ ದುಃಖನಿವೃತ್ತಿಯೇ ಮೋಕ್ಷ. ಸುಖಪದದಿಂದ ಸಾಂಸಾರಿಕವಾದ ಆನಂದಾದಿ ಗುಣಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ ಯಾರಲ್ಲಿಯೂ ಜ್ಞಾನಾನಂದಾದಿಗಳು ಇರುವುದಿಲ್ಲ.

ಆನಂದಜ್ಞಾನ ಮುಂತಾದ ಆನಂದಗುಣಗಳುಳ್ಳವನೆಂದು ನೀವು ಒಪ್ಪಿರುವ ಈಶ್ವರನು ಆನಂದಜ್ಞಾನಾದಿಗಳುಳ್ಳವನು ಆಲ್ಲ ಎಂದು ವೈಶೇಷಿಕರ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯು. ದುಃಖಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದು ಹೇಳುವು. ಯಾವ ಪುರುಷನು ಸೌಖ್ಯಾದಿರಹಿತನಲ್ಲವೋ (ಸೌಖ್ಯಾದಿಗಳುಳ್ಳವನೋ) ಅವನು ದುಃಖಾದಿರಹಿತನಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ. ದುಃಖಾದಿಗಳಿಂದ ಸಹಿತನೇ ಆಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಇದಕ್ಕೆ ದೃಷ್ಟಾಂತ ಸಂಸಾರಿ ಪುರುಷ. ಇದು ಉದಾಹರಣೆ. ಪರಮಾತ್ಮನು ದುಃಖಾದಿಗಳುಳ್ಳವನಲ್ಲ, ಉಪನಯ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸುಖಾದಿರಹಿತನೂ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ನಿಗಮನ. ನೀವು ಹೇಳುವಂತೆ ಪರಮಾತ್ಮನು ಸುಖಾದಿರಹಿತನಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ದುಃಖಾದಿರಹಿತನೂ ಆಲ್ಲ. ಪರಮಾತ್ಮನು ದುಃಖಾದಿ ಸಹಿತನೇ ಆಗಬೇಕಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಥವಾ ಪರಮೇಶ್ವರನು ಆನಂದಾದಿಪೂರ್ಣನಾಗಿದ್ದರೆ ದುಃಖಾದಿಗಳೂ ಅವನಲ್ಲಿ ಇರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಸಂಸಾರಿಯೇ ಇದಕ್ಕೆ ದೃಷ್ಟಾಂತ. ನೀವು ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ದುಃಖಾದಿಗಳು ಉಳ್ಳವನೆಂದು ಒಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಅವನು ಸುಖಾದಿಗಳೂ ಇಲ್ಲದವನೆಂದು ಆಪಾದನ ರೂಪವಾಗಿಯಾದರೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು. ಹೀಗೆ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ

ದುಃಖ ಲೇಶವೂ ಇಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ಸುಖವೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಅನುಮಾನ ವಿರುದ್ಧವಾದುದರಿಂದ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಆನಂದಾದಿ ಅನಂತಗುಣಪೂರ್ಣತ್ವವು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಎಂದು ಆಕ್ಷೇಪ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಸೌಖ್ಯಾದಿಮಾನ್— ಸುಖಮೇವ ಸೌಖ್ಯಂ, ಸೌಖ್ಯಂ ಆದಿಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಸೌಖ್ಯಾದಯಃ ಸೌಖ್ಯಾದಯಃ ಅಸ್ಯ ಸಂತೀತಿ ಸೌಖ್ಯಾದಿಮಾನ್ |

ದುಃಖಾದಿರಹಿತತ್ವತಃ— ದುಃಖಂ ಆದಿಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ದುಃಖಾದಯಃ, ದುಃಖಾದಿಭಿಃ ರಹಿತಃ ದುಃಖಾದಿ ರಹಿತಃ, ದುಃಖಾದಿರಹಿತಸ್ಯ ಭಾವಃ ದುಃಖಾದಿರಹಿತತ್ವಂ, ತಸ್ಮಾತ್ ಇತಿ ದುಃಖಾದಿರಹಿತತ್ವತಃ |

ಸಂಸೃತಿಮಾನ್— ಸಂಸೃತಿಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತೀತಿ ಸಂಸೃತಿಮಾನ್ |

ಇಲ್ಲಿ ಸ್ವಾತ್ ಎಂಬುದು ಕ್ರಿಯಾಪದ. ಅದು ಹಿಂದೆಯೇ ಬಂದಿದೆ.

ಪ್ರಯೋಗ— ಈಶನೇ ಸೌಖ್ಯಾದಿಮತಾ ನ ಭೂಯತೇ, ದುಃಖಾದಿರಹಿತತ್ವತಃ ಯೇನ ಏವಂ ನ ಭೂಯೇತ, ತೇನ ಏವಂ ನ ಭೂಯೇತ, ಸಂಸೃತಿಮತಾ ಯಥಾ ಇತಿ ನನು |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಹೀಗೆ ಪ್ರತಿವಾದಿಯು ಹೇಳಿದ ಅನುಮಾನವನ್ನು ಪ್ರತ್ಯನುಮಾನದಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ದೂಷಿಸುತ್ತಾರೆ. (ಆನಂದಾದಿ ಪರೋಕ್ಷ ವಿಷಯಕವಾದ ಅನುಮಾನವನ್ನು ಜ್ಞಾನವೆಂಬ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಿಷಯಕ ಅನುಮಾನದಿಂದ ಖಂಡಿಸುತ್ತಾರೆ).

ಏವಂ ಚೇದ್ ವಿಮತೋ ಜ್ಞಾನೀ ನ ಭ್ರಾಂತಿರಹಿತತ್ವತಃ |

ಯ ಏವಂ ನೋ ಸ ಏವಂ ನೋ ಭವೀವೇತ್ಯನುಮೀಯತೇ || 17 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಏವಂ, ಚೇತ್, ವಿಮತಃ, ಜ್ಞಾನೀ, ನ, ಭ್ರಾಂತಿರಹಿತತ್ವತಃ, ಯಃ, ಏವಂ, ನೋ, ಸಃ, ಏವಂ ನೋ, ಭವೀ, ವಾ, ಇತಿ, ಅನುಮೀಯತೇ |

ಅನ್ವಯ— ಏವಂ, ಚೇತ್, ವಿಮತಃ, ಜ್ಞಾನೀ, ನ, ಭವತಿ, ಭ್ರಾಂತಿರಹಿತತ್ವತಃ, ಯಃ, ಏವಂ, ನೋ, ಸ್ವಾತ್, ಸ, ಏವಂ, ನೋ, ಸ್ವಾತ್, ಭವೀ, ಇವ, ಇತ್ಯನುಮೀಯತೇ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಏವಂ ಚೇತ್ = ದುಃಖಾದಿಗಳ ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ಎಂಬ ಹೇತುವು ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಇರುವುದರಿಂದ (ಹೇತುವು ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಇರುವುದೇ ಪಕ್ಷಧರ್ಮತಾ) ಕೇವಲ ಪಕ್ಷಧರ್ಮತೆಯಿಂದ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವ ಆನಂದಾದಿಗಳನ್ನು ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲವೆಂದು ನೀವು ಸಾಧಿಸುವುದಾದರೆ ನಾವೂ ಕೂಡ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಮಾತ್ರದಿಂದ (ಪಕ್ಷಧರ್ಮತಾವುಳ್ಳ) ಹೇತುವೆಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುವ ಧರ್ಮದಿಂದ ಆಯಾ ವಾದಿಗಳು ಸರ್ವಜ್ಞನೆಂದು ಒಪ್ಪಿರುವ ಪರಮೇಶ್ವರನು ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನೆಂದು ಸಾಧಿಸಲೂ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅವನಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನವೂ ದುರ್ಘಟವೆಂದು ಸಾಧಿಸುತ್ತೇವೆ. ದುಃಖಾದಿಗಳಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಈಶ್ವರನು ಸುಖಾದಿಗಳಿಲ್ಲದವನೆಂದು ಸಾಧಿಸುವುದಾದರೆ,

ವಿಮತಃ = ಸರ್ವಜ್ಞನು ಹೌದೇ ಅಲ್ಲವೇ ಎಂದು ವಿವಾದಕ್ಕೆ ವಿಷಯನಾದ, ಈಶ್ವರನು,

ಜ್ಞಾನೀ ನ ಭವತಿ = ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನೂ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ,

ಭ್ರಾಂತಿರಹಿತತ್ವತಃ = ಭ್ರಾಂತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ,

ಅವತಾರಿಕಾ— “ವೇದಾಂತಿಗಳೇ! ನೀವು ಕೇವಲ ಅನುಮಾನದಿಂದ ಈಶ್ವರನು ಅಜ್ಞಾನೆಂದು ಆಪಾದಿಸಲು ಸಾಧಿಸಲು ಹೊರಟಿರಿ. ಆದು ಸರಿಯಲ್ಲ, “ಯಸ್ಸರ್ವಜ್ಞಃ ಸರ್ವವಿತ್, ಯಸ್ಯ ಜ್ಞಾನಮಯಂ ತಪಃ” ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದೆ. ವೇದವು ಪ್ರಮಾಣತಮ, ಆತ್ಮಂತ ಉತ್ಕೃಷ್ಟ ಪ್ರಮಾಣವೆಂದು ನೀವೂ ಒಪ್ಪಿದ್ದೀರಿ. ಹಾಗೂ ನೀವು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ ಹೇತುವು ಬಾಧಿತವಾಯಿತು”,

ವೇದಾಂತಿ— “ವೈಶೇಷಿಕರೇ ಹಾಗಾದರೆ ದುಃಖಾದಿಗಳಿಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ಈಶ್ವರನು ಅನಂದಾದಿಗುಣಗಳಲ್ಲದವನು ಎಂದು ನೀವು ಹೇಳಿದ ಅನುಮಾನವೂ ಬಾಧಿತವಾಗುತ್ತದೆ”. ಈ ರೀತಿ ಸಮಾನವಾದ ವಿರೋಧಿ ಉತ್ತರದಿಂದ (ಪ್ರತಿಬಂಧಿಯಿಂದ) ಪರನ ಅನುಮಾನವನ್ನು ಖಂಡಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಸರ್ವಜ್ಞ ಸ್ಯಾಜ್ಞತಾಂ ವೇದಃ ಶ್ರದ್ಧೆಯೋ ವಿರುಣದ್ಧಿ ಚೇತ್ |

ತಸ್ಯೈವಾಮಂದಮಾನಂದಂ ವದನ್ಮಾಶ್ಚಾಪ್ಯಸೌ ಕಥಮ್ || 18 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಸರ್ವಜ್ಞಃ, ಅಜ್ಞತಾಂ, ವೇದಃ, ಶ್ರದ್ಧೆಯೋ, ವಿರುಣದ್ಧಿ, ಚೇತ್, ತಸ್ಯೈವ, ಅಮಂದಂ, ಆನಂದಂ, ವದನ್, ನ, ಅಶ್ಚಾಪಿ, ಅಸೌ, ಕಥಂ |

ಅನ್ವಯ— ಶ್ರದ್ಧೆಯೋ, ವೇದಃ, ಸರ್ವಜ್ಞಃ, ಅಜ್ಞತಾಂ, ನಿ (ವಿ)ರುಣದ್ಧಿ ಚೇತ್, ತಸ್ಯೈವ, ಅಮಂದಂ, ಆನಂದಂ, ವದನ್, ಅಸೌ, ಕಥಂ, ನ, ಅಶ್ಚಾಪಿ?

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಶ್ರದ್ಧೆಯೋ = ಪ್ರಮಾಣತಮವೆಂದು ನಂಬಬೇಕಾಗಿರುವ,

ವೇದಃ = ವೇದವು,

ಸರ್ವಜ್ಞಃ = ಭೂತ ಭವಿಷ್ಯದ್ ವರ್ತಮಾನ ಕಾಲಗಳ ಸಮಸ್ತ ವಸ್ತುಗಳ ಕೂಲಂಕಷಜ್ಞಾನವುಳ್ಳ ಈಶ್ವರನಿಗೆ,

ಅಜ್ಞತಾಂ = ಅಜ್ಞಾನಿತ್ವವನ್ನು,

ವಿರುಣದ್ಧಿ ಚೇತ್ = ನಿಷೇಧಿಸುತ್ತದೆ (ವಿರೋಧಿಸುತ್ತದೆ) ಎಂದಾದರೆ,

ತಸ್ಯ ಏವ = ಅಂತಹ ಸರ್ವಜ್ಞನಾದ ಈಶ್ವರನಿಗೆಯೇ,

ಅಮಂದಂ = ಪೂರ್ಣವಾದ,

ಆನಂದಂ = ಸುಖವನ್ನು,

ವದನ್ = ಹೇಳುವ,

ಅಸೌ = ಈ ವೇದವು,

ಕಥಂ = ಹೇಗೆ

ನ ಅಶ್ಚಾಪಿ = ಕೇಳಲಿಲ್ಲದಿಲ್ಲ? (ವೇದವು ಈಶ್ವರನನ್ನು ಸರ್ವಜ್ಞನೆಂದು ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಆದ ಕಾರಣ ಅವನಿಗೆ ಅಜ್ಞಾನವನ್ನು ಸಾಧಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದರೆ ಅದೇ ವೇದವು ಅವನೇ ಈಶ್ವರನು ಪೂರ್ಣಾನಂದನೆಂದು ಹೇಳುತ್ತದೆ, ಆದು ನಿನ್ನ ಕಿವಿಗೆ ಬೀಳಲಿಲ್ಲವು?)

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ನೀವು, ನಾವು, ಎಲ್ಲರೂ ಪ್ರಮಾಣವೆಂದೂ, ಆತ್ಮಂತ ಪ್ರಮಾಣತಮವೆಂದೂ ನಂಬಿರುವ ‘ಯಸ್ಸರ್ವಜ್ಞಃ ಸರ್ವವಿತ್’, ಇತ್ಯಾದಿ ವೇದವು ಈಶ್ವರನನ್ನು ಸರ್ವಜ್ಞನೆಂದು ನಿರ್ಧಾರವಾಗಿ ಹೇಳುವುದರಿಂದ, ಅದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ವೇದಾಂತಿಗಳಾದ ನೀವು ಈಶ್ವರನು ಅಜ್ಞಾನಿಯೆಂದು ಆಪಾದಿಸಲು ಹೊರಟರೆ ವೇದವಿರುದ್ಧವಾದ ಅನುಮಾನವು, ‘ಮನುಷ್ಯರ ತಲೆಬುರುಡ ರುಚಿಯಾದುದು, ಪ್ರಾಣಿಯ ಅಂಗವಾದುದರಿಂದ ಕುಖದಂತೆ’ ಎಂಬ ಅನುಮಾನದಂತೆ ಬಾಧಿತವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ತಾರ್ಕಿಕನು ಆಕ್ಷೇಪಿಸುತ್ತಾನೆ.

ಹಾಗಾದರೆ ವೇದದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಜ್ಞನೆಂದು ಹೇಳಿರುವ ಈಶ್ವರನಿಗೆಯೇ ಪರಿಪೂರ್ಣಾನಂದವನ್ನು ಹೇಳುವ ಅನೇಕ ಶ್ರುತಿಗಳಿವೆ. "ಆನಂದಂ ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ವಿದ್ವಾನ್, ನ ಬಿಭೇತಿ ಕದಾಚನೇತಿ, ಆನಂದೋ ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ ವ್ಯಜಾನಾತ್, ಕೋಹ್ಯೇ ವಾನ್ಯಾತ್ ಕಃ ಪ್ರಾಣ್ಯಾತ್, ಯದೇಷ ಆಶಾಶ ಆನಂದೋ ನ ಸ್ಯಾತ್, ವಿಜ್ಞಾನಮಾನಂದಂ ಬ್ರಹ್ಮ, ವಿತಸ್ಯವಾನಂದ ಸ್ಯಾನ್ಯಾನ್ ಭೂತಾನಿ ಮಾತ್ರಾಮುಪಜೀವಂತಿ" ಇತ್ಯಾದಿ ವೇದವಾಕ್ಯಗಳು ನಿನ್ನ ಕಿವಿಗೆ ಬೀಳಲಿಲ್ಲವೇನು? ನೀನು 'ಯಃ ಸರ್ವಜ್ಞಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಬಲದಿಂದ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಅಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದರೆ, ನಾವೂ ಕೂಡ 'ಆನಂದಂ ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ವಿದ್ವಾನ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಬಲದಿಂದ ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಸಂಪೂರ್ಣಾನಂದಾದಿ ಗುಣಗಳಿವೆಯೆಂದು ಸಾಧಿಸುತ್ತೇವೆ. ಆಗ ನೀನಿಗೆ ನಮ್ಮ ಅನುಮಾನವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ನೀನು ಬರೇ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಸುಖವಿಲ್ಲವೆಂದು ಸಾಧಿಸಿದರೆ ನಮಗೂ ಬರೇ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲವೆಂದು ಸಾಧಿಸಲು ಬರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಆಕ್ಷೇಪಿಸಲಿಕ್ಕಾಗಿ ಸಾಧಿಸಿದೆವು. ನೀನು ವೇದದಿಂದ ಜ್ಞಾನವಿದೆಯೆಂದು ಸಾಧಿಸುವುದಾದರೆ ನಾವೂ ವೇದದಿಂದ ಈಶ್ವರನು ದುಃಖಾದಿ ದೋಷರಹಿತನೆಂದೂ, ಸುಖಜ್ಞಾನಾದಿಸಕಲಸದ್ಗುಣಪೂರ್ಣನೆಂದೂ ಸಾಧಿಸುತ್ತೇವೆ ಎಂದು ವೇದಾಂತಿಗಳು ಉತ್ತರ ಕೊಡುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಸರ್ವಜ್ಞಃ— ಸರ್ವಂ ಜಾನಾತಿ ಇತಿ ಸರ್ವಜ್ಞಃ ತಸ್ಯ |

ಅಜ್ಞತಾಂ— ನ ಜಾನಾತೀತಿ ಅಜ್ಞಃ, ಅಜ್ಞಸ್ಯ ಭಾವಃ ಅಜ್ಞತಾ ತಾಂ ಅಜ್ಞತಾಂ |

ಶ್ರದ್ಧೇಯಃ— ಶ್ರದ್ಧಾತುಂ ಯೋಗ್ಯಃ ಶ್ರದ್ಧೇಯಃ |

ಅಮಂದಃ— ನ ಮಂದಃ ಅಮಂದಃ ತಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ವಿರುಣದ್ವಿ - ವಿ+(ನಿ)+ರುಣದ್ವಿ, ರುಂಧಃ ರುಂಧತಿ, ರುಣತಿ, ರುಂಧಃ ರುಂಧ, ರುಣದ್ವಿಃ ರುಂಧ್ವಃ ರುಂಧ್ವಃ | ರುಧಿರ್ ಆವರಣೇ, ನಿ + (ಅಥವಾ ವಿ) ಉಪಸರ್ಗ, ದ್ವಿಕ್. ಅನಿಟ್, ಉಭಯ. to obstruct, to prevent, to besiege, ಲಟ್ (ಪರಸ್ಮೈ) ಪ್ರಥಮವುರುಷೇ ಏಕವಚನ |

ಅಶ್ರಾವಿ - ಅಶ್ರಾವಿ ಅಶ್ರಾವಿಷಾತಾಂ ಅಶ್ರಾವಿಷತ, ಅಶ್ರಾವಿಷ್ಯಾಃ ಅಶ್ರಾವಿಷಾಥಾಂ ಅಶ್ರಾವಿಷ್ಯಂ, ಅಶ್ರಾವಿಷ್ಯಂ, ಅಶ್ರಾವಿಷ್ಯುಃ ಅಶ್ರಾವಿಷ್ಯುಃ | ಶ್ರು ಶ್ರವಣೇ ಸಕ ಅನಿ ಪರ to hear ಕರ್ಮಣ ಲುಬ್ ಆತ್ಮನೇಪದಂ ಪ್ರಥಮವುರುಷೇ ಏಕವಚನ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಶ್ರದ್ಧೇಯೇನ ವೇದೇನ ಸರ್ವಜ್ಞಸ್ಯ ಅಜ್ಞತಾ ನಿರುದ್ಯತೇ ಚೇತ್, ತಸ್ಯೈವ ಅಮಂದಂ ಆನಂದಂ ವದಂತಂ ಅಮುಂ (ವೇದಂ) ತ್ವಂ ಕಥಂ ನಾಶ್ರೀಷೀ?

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— "ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಸುಖವಿದೆಯೆಂದು ನಾವು ಒಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲ. ಅವನು ಸುಖಿಯಾದರೆ ದುಃಖಿಯಾಗಲೇಬೇಕು. 'ಆನಂದಂ ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ವಿದ್ವಾನ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ದುಃಖವಿಲ್ಲವೆಂದು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆಯೇ ಹೊರತು ಸುಖವಿದೆಯೆಂದು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ 'ಆನಂದ' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ 'ದುಃಖಾಭಾವ' ಎಂದೇ ಅರ್ಥ. ಸುಖವೆಂದು ಅರ್ಥವಲ್ಲ. ಸುಖ ಬೇರೆ, ದುಃಖಾಭಾವ ಬೇರೆ ಎಂಬ ತಾರ್ಕಿಕದ ಆಕ್ಷೇಪವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ".

ದುಃಖಂ ಪರಿಜಹೀರ್ಷನ್ ಯಃ ಸುಖಂ ನೋರೀಚಿಕೀರ್ಷತಿ |

(ನಾಂಗೀಚಿಕೀರ್ಷತಿ)

ಸ ಹಂತಾಪತಿತಂ ದುಃಖಮೀಶಸ್ಯ ವ್ಯಸ್ಮರದ್ಭಜಃ || 19 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ದುಃಖಂ, ಪರಿಜಹೀರ್ಷನ್, ಯಃ ಸುಖಂ ನ, ಊರೀಚೀರ್ಷತಿ, (ನ ಅಂಗೀಚೀರ್ಷತಿ), ಸಃ, ಹಂತ, ಆಪತಿತಂ, ದುಃಖಂ, ಈಶಸ್ಯ, ವ್ಯಸ್ಥರತ್, ಜಡಃ ।

ಅನ್ವಯ— ಯಃ, ಈಶಸ್ಯ, ದುಃಖಂ, ಪರಿಜಹೀರ್ಷನ್, ಸುಖಂ, ನ ಊರೀಚೀರ್ಷತಿ (ಅಂಗೀಚೀರ್ಷತಿ), ಸಃ, ಜಡಃ, ಈಶಸ್ಯ, ಆಪತಿತಂ, ದುಃಖಂ, ವ್ಯಸ್ಥರತ್, ಹಂತ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಯಃ = ಯಾವನು,

ಈಶಸ್ಯ = ಸರ್ವನಿಯಾಮಕನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ,

ದುಃಖಂ = ದುಃಖವನ್ನು,

ಪರಿಜಹೀರ್ಷನ್ = ಪರಿಹರಿಸಲು ಇಚ್ಛಿಸುವವನಾಗಿ,

ಸುಖಂ = ಸುಖವನ್ನು,

ನ ಊರೀಚೀರ್ಷತಿ = ಅಂಗೀಕರಿಸಲು ಇಚ್ಛಿಸುವುದಿಲ್ಲವೋ,

ಸಃ ಜಡಃ = ಆ ಮಂದಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು (ಈಶಸ್ಯ = ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ)

ಆಪತಿತಂ = ಬಲಾತ್ಕಾರದಿಂದ ಬಂದಿರುವ,

ದುಃಖಂ = ದುಃಖವನ್ನು,

ವ್ಯಸ್ಥರತ್ = ಮರೆತನು.

ಹಂತ = ಆಹಾ! ಮೂರ್ಖತನವು!

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಈಶ್ವರನೂ ಒಬ್ಬ ಚೇತನನೊಂದೂ ಎಲ್ಲರೂ, ತಾರ್ಕಿಕನೂ ಸಹ ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳಲೇಬೇಕಷ್ಟೆ ಎಲ್ಲರೂ ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡೇ ಇರುತ್ತಾರೆ. ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ಚೇತನನಿಗೂ ಸುಖ ಅಥವಾ ದುಃಖ ಇವೆರಡರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಇರಲೇಬೇಕು. ಹಾಗೆ ಇರುವುದೇ ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆ ಕಂಡಿದೆ. ಲೋಕದಲ್ಲಿ ದೇವದತ್ತಾದಿಗಳು ಸುಖ ಹಾಗೂ ದುಃಖ ಇವೆರಡರಲ್ಲಿ ಒಂದನ್ನು ಹೊಂದಿಯೇ ಇರುತ್ತಾರೆ. ಸುಖ ಅಥವಾ ದುಃಖ ಇವೆರಡರಲ್ಲಿ ಒಂದನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದಿಲ್ಲವೋ ಅದು ಚೇತನವೇ ಅಲ್ಲ. ಮಡಿಕೆ, ಬಟ್ಟೆ, ಕಲ್ಲು ಮುಂತಾದುವುಗಳು ದೃಷ್ಟಾಂತ. “ಸುಖಸ್ಯಾನಂತರಂ ದುಃಖಂ ದುಃಖಸ್ಯಾನಂತರಂ ಸುಖಂ” “ಸುಖದ ಅನಂತರ ದುಃಖ, ದುಃಖದ ಅನಂತರ ಸುಖ” ಎಂಬ ಆಗಮದಿಂದಲೂ, ಎಲ್ಲಾ ಜೀವರ ಅನುಭವ ಬಲದಿಂದಲೂ ಚೇತನನಾಗಿರುವ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬನಿಗೂ ಸುಖವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ದುಃಖ, ದುಃಖವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಸುಖವು ಇದ್ದೇ ತೀರಬೇಕು. ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಸುಖವಿಲ್ಲ ಎನ್ನುವುದಾದರೆ ಇಷ್ಟವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಬಲಾತ್ಕಾರದಿಂದ ಅವನಿಗೆ ದುಃಖವಿದೆಯೆಂದು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ. ಹಾಗೆ ದುಃಖವಿದೆಯೆಂದು ಒಪ್ಪುವುದಕ್ಕಿಂತ ಈಶ್ವರನು ದುಃಖರಹಿತನು. ಆನಂದಪೂರ್ಣನು ಎಂದು ಒಪ್ಪುವುದು ಉಚಿತವು. ಆದುದರಿಂದ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಸುಖವಿದೆ ಎಂದು ಒಪ್ಪಿದರೆ ದುಃಖವೂ ಇರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ “ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಸುಖವಿಲ್ಲ, ಈಶ್ವರನು ಪರಮಾನಂದಸ್ವರೂಪನು” ಎಂದು ಹೇಳುವ ಕೃತಿಯು ದುಃಖಾಭಾವ ವಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳುತ್ತದೆಯೇ ಹೊರತು ಸುಖವಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ “ಈಶ್ವರನು ದುಃಖರಹಿತ-ನಾದ್ದರಿಂದ ಸುಖವುಳ್ಳವನಲ್ಲ ಎಂಬ ಅನುಮಾನಕ್ಕೆ ನೀವು (ವೇದಾಂತಿಗಳು) ಬಾಧೆ ದೋಷ ಹೇಳಿದುದು ಸರಿಯಲ್ಲ” ಎಂಬ ತಾರ್ಕಿಕರ ಆಕ್ಷೇಪವು ಇದರಿಂದ ಪರಿಹೃತವಾಯಿತು.

ವಿಗ್ರಹ ಮತ್ತು ಕೋಶ—

ಪರಿಜಹೀರ್ಷನ್— ಪರಿಹರ್ತುಂ ಇಚ್ಛನ್ ಪರಿಜಹೀರ್ಷನ್ ।

ಊರಿಚೀರ್ಷತಿ— ಕರ್ತುಂ ಇಚ್ಛತಿ ಚೀರ್ಷತಿ, ಅನೂರೀ ಊರೀ ಸಂಪದ್ಯಮಾನಂ ಚೀರ್ಷತಿ ಊರಿಚೀರ್ಷತಿ | ಊರೀ = ವಿಸ್ತಾರ, ಅಂಗೀಕಾರ, Extensively, granted, agreed. 'ಊರಯೂರೀ ಚೋರರೀ ಚ ವಿಸ್ತಾರೇಂಗೀಕೃತೌ ತ್ರಯಂ' ಅಮರ

ಅಂಗೀಚೀರ್ಷತಿ—(ಅನಂಗಂ ಅಂಗಂ ಸಂಪದ್ಯಮಾನಂ ಚೀರ್ಷತಿ ಅಂಗೀಚೀರ್ಷತಿ, ಕೃದ್ಭವ್ಯೋಗೇ ಸಂಪದ್ಯಕರ್ತರಿ ಚ್ಚಿ (5-4-50) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಭೂತತದ್ಭಾವ ಇತಿ ವ್ಯಕ್ತವ್ಯಂ (ವಾ. 3340) ಎಂಬ ವಾರ್ತಿಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಚಿಪ್ಪತ್ಯಯ)

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಚೀರ್ಷತಿ - ಚೀರ್ಷತಿ ಚೀರ್ಷತಃ ಚೀರ್ಷಂತಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಡುಕೃತ್‌ಕರಣೇ ಸನ್ನಂತ ಲಟ್ ಧಾತೋಃ ಕರ್ಮಣಃ ಸಮಾನಕರ್ತೃಕಾದಿಚ್ಛಾಯಾಂ ವಾ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸನ್.

ವ್ಯಸ್ತಕತ್ - ವಿ + ಅಸ್ತರತ್ ಅಸ್ತರತಾಂ ಅಸ್ತರನ್, ಅಸ್ತರಃ ಅಸ್ತರತಂ ಅಸ್ತರತ, ಅಸ್ತರಂ ಅಸ್ತರಾವ ಅಸ್ತರಾಮ | ಸ್ವ, ಚಿಂತಾಯಾಂ, ಸಕ ಅನಿ ಪರ to remember ವಿ ಉಪಸರ್ಗ, ಅನದೃತನಭೂತೇ ಲಪ್.

ಪ್ರಯೋಗ— ದುಃಖಂ ಪರಿಜಿಹೀರ್ಷತಾ ಯೇನ ಸುಖಂ ನ ಊರಿಚೀರ್ಷ್ಯತೇ, ಜಡೇನ ತೇನ ಆಪತಿತಂ ಈಶಸ್ಯ ದುಃಖಂ ವ್ಯಸ್ತರ್ಯತ ಹಂತ |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಹೀಗೆ ಈಶ್ವರನು ಸುಖಾದಿರಹಿತನು ದುಃಖರಹಿತನಾದುದರಿಂದ ಎಂಬ ಅನುಮಾನಕ್ಕೆ ಬಾಧವೆಂಬ ದೋಷವನ್ನು ಹೇಳಿದರು. (ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸಾಧ್ಯವಾದುದು ಇಲ್ಲದಿರುವುದೇ ಬಾಧವು. ಇಲ್ಲಿ ಸುಖಾದಿರಾಹಿತ (ಅಂದರೆ) ಸುಖಾದಿಗಳ ಅಭಾವವು ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಬಾಧವು) ಪರಕೀಯರ ಆ ಅನುಮಾನಕ್ಕೆ ಪರರ ರೀತಿಯಿಂದಲೇ ಆಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಹೇತುವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದೇ ಆಸಿದ್ಧಿಯು. ಇಲ್ಲಿ ದುಃಖರಹಿತತ್ವ-ದುಃಖವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ಎಂಬುದು ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಪರರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಹೇತುವಿನ ಅಭಾವವು ಬಂದು ಆಸಿದ್ಧಿಯುಂಟಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಯೋ ದುಃಖಸಮವಾಯೋಽಯಂ ಚೈತ್ರೇ ತೇನ ಹ್ಯಭೇದವಾನ್ |

ಸಮವಾಯಃ ಕಶ್ಚಿದೀಶೇ ತದನೇಕತ್ವಮನ್ಯಥಾ

|| 20 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಯಃ, ದುಃಖಸಮವಾಯಃ, ಅಯಂ, ಚೈತ್ರೇ, ತೇನ, ಹಿ, ಅಭೇದವಾನ್, ಸಮವಾಯಃ, ಕಶ್ಚಿತ್, ಈಶೇ, ತದನೇಕತ್ವಂ, ಅನ್ಯಥಾ |

ಅನ್ವಯ— ಚೈತ್ರೇ, ಯಃ, ಅಯಂ, ದುಃಖಸಮವಾಯಃ, ತೇನ, ಅಭೇದವಾನ್, ಕಶ್ಚಿತ್, ಸಮವಾಯಃ, ಈಶೇ, ಏ, ಅನ್ಯಥಾ, ತದನೇಕತ್ವಂ, ಸ್ಯಾತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಚೈತ್ರೇ = ಚೈತ್ರನೆಂಬ ಸಂಸಾರಿಯಲ್ಲಿ,

ಯಃ = ಯಾವ,

ಅಯಂ = ಈ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ,

ದುಃಖಸಮವಾಯಃ = ದುಃಖದ ಸಮವಾಯವೆಂಬ ಸಂಬಂಧವಿದೆಯೋ,

ತೇನ = ಆ ಸಮವಾಯದಿಂದ,

ಅಭೇದವಾನ್ = ಅಭೇದವುಳ್ಳ (ಅದೇ ಆಗಿರುವ, ಭೇದವಿಲ್ಲದ)

ಕಶ್ಚಿತ್ = ಯಾವುದೋ ಒಂದು,

ಸಮವಾಯಃ = ಜ್ಞಾನಾದಿ ಸಮವಾಯ ಸಂಬಂಧವು,

ಈಶೇ = ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ,

ಹಿ = (ಇದೆಯೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆಯಷ್ಟೆ!) ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಇದೆಯೋ ಅದರಿಂದ ಈಶ್ವರನೂ, ದುಃಖಸಮವಾಯ ಸಂಬಂಧವುಳ್ಳವನಾಗಿ ದುಃಖಿಯೇ ಆದನು.

ಅನ್ಯಥಾ = ಸಂಸಾರಿಯಲ್ಲಿರುವ ದುಃಖಸಮವಾಯಕ್ಕೂ, ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿರುವ ಜ್ಞಾನ ಇಚ್ಛಾಕ್ರಿಯೆಗಳ ಸಮವಾಯಕ್ಕೂ ಭೇದವಿದೆಯೆಂದು ಒಪ್ಪುವುದಾದರೆ,

ತದನೇಕತ್ವಂ = ಆ ಸಮವಾಯವೆಂಬ ಸಂಬಂಧಕ್ಕೆ ಅನೇಕತ್ವವು (ಸ್ವಾತ್ = ಬಂದೀತು) ಸಮವಾಯ-ಸಂಬಂಧವು ಒಂದೇ ಆಗಲಾರದು ಅನೇಕವಾದೀತು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ತಾರ್ಕಿಕರು ಸಮವಾಯವೆಂಬ ಒಂದು ಪದಾರ್ಥವನ್ನು ಒಪ್ಪುತ್ತಾರೆ. ಸಮವಾಯ ಎಂದರೆ ಒಂದು ಸಂಬಂಧ. ಇದು ಒಂದನ್ನು ಮತ್ತೊಂದು ಬಿಟ್ಟು ಆಗಲದೆ ಇರುವ ಎರಡು ಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಇರುವ ಸಂಬಂಧ. ಘಟಪಟ ಮುಂತಾದ ಅವಯವಿಗಳಿಗೂ ಕವಾಲ ತಂತು ಮುಂತಾದ ಅವಯವಗಳಿಗೂ, ಪ್ರಥಿವೀ ಮುಂತಾದ ದ್ರವ್ಯಗಳಿಗೂ ಅವುಗಳಲ್ಲಿರುವ ರೂಪಾದಿ ಗುಣಗಳು ಮತ್ತು ಚಲನಾದಿ ಕರ್ಮಗಳಿಗೂ ಹಾಗೂ ದ್ರವ್ಯ, ಗುಣ, ಕರ್ಮಗಳಿಗೂ ಅವುಗಳಿರುವ ದ್ರವ್ಯತ್ವ, ಪ್ರಥಿವೀತ್ವ, ರೂಪತ್ವ, ರಸತ್ವ, ಕರ್ಮತ್ವ, ಚಲನತ್ವ ಮುಂತಾದ ಜಾತಿಗಳಿಗೂ, ಪರಮಾಣುವೇ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ನಿತ್ಯದ್ರವ್ಯಗಳು ಮತ್ತು ಅವುಗಳಲ್ಲಿರುವ ವಿಶೇಷ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೂ ಸಮವಾಯ ಎಂಬ ಸಂಬಂಧವಿದೆ ಎಂದು ತಾರ್ಕಿಕರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಆಯುತಸಿದ್ಧಗಳೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಆಯುತಸಿದ್ಧ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಸಮವಾಯವೇ ಸಂಬಂಧವು. ಸಮವಾಯವು ನಿತ್ಯವು. ಸಂಬಂಧಿಯಾದ ವಸ್ತುವು ನಾಶವಾದರೂ ನಾಶವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಮತ್ತು ಈ ಸಮವಾಯವು ಒಂದೇ ಆಗಿದೆ. ಘಟ ಮತ್ತು ಅದರ ರೂಪಕ್ಕೆ ಇರುವ ಸಮವಾಯ ಸಂಬಂಧವೂ, ಪಟ ಮತ್ತು ಅದರ ರೂಪಕ್ಕೆ ಇರುವ ಸಮವಾಯವೂ ಸಂಬಂಧವೂ ಬೇರೆಯಲ್ಲ ಎಂದು ವೈಶೇಷಿಕರ ಮತ.

ತಾರ್ಕಿಕರ ಈ ಸಿದ್ಧಾಂತದಂತೆ ವಿಚಾರ ಮಾಡಿದಾಗ ಈಶ್ವರನು ದುಃಖರಹಿತನಾದ್ದರಿಂದ ಅವನು ಸುಖವುಳ್ಳವನಲ್ಲ ಎಂಬ ಅವರ ಅನುಮಾನದಲ್ಲಿ ಸ್ವರೂಪಾಸಿದ್ಧಿ ಎಂಬ ದೋಷವು ಬರುತ್ತದೆ. ಈಶ್ವರನು ದುಃಖವಿಲ್ಲದವನು ಎಂಬ ಹೇತುವು ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಈಶ್ವರನು ದುಃಖವುಳ್ಳವನೇ ಆಗಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ.

ಚೈತ್ರನೆಂಬ ಒಬ್ಬ ಜೀವನಲ್ಲಿ ದುಃಖವೆಂಬ ಗುಣದ ಸಮವಾಯ ಎಂಬ ಸಂಬಂಧವಿದೆ. ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನ ಇಚ್ಛಾ ಪ್ರಯತ್ನವೆಂಬ ಗುಣಗಳ ಸಮವಾಯ ಸಂಬಂಧವಿದೆ. ತಾರ್ಕಿಕರ ಮತದಂತೆ ಈ ಎರಡು ಸಮವಾಯಗಳೂ ಒಂದೇ ಆಗಿವೆ. ಆಗ ಚೈತ್ರನಲ್ಲಿರುವ ದುಃಖಸಮವಾಯ ಮತ್ತು ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿರುವ ಜ್ಞಾನಾದಿ ಸಮವಾಯಗಳು ಒಂದೇ ಆಗುತ್ತವೆ. ಹೀಗೆ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿಯೂ ದುಃಖಸಮವಾಯವು ಬರುತ್ತದೆ. ದುಃಖಸಮವಾಯವು ಬಂದರೆ ಪರಮಾತ್ಮನೂ ದುಃಖವುಳ್ಳವನೇ ಎಂದಾಯಿತು. ಆಗ ಈಶ್ವರನು ದುಃಖರಹಿತನಾದುದರಿಂದ ಸುಖವುಳ್ಳವನಲ್ಲ ಎಂಬ ತಾರ್ಕಿಕರ ಅನುಮಾನದಲ್ಲಿ ದುಃಖರಹಿತನು ಎಂಬ ಹೇತುವು ಪಕ್ಷನಾಗಿರುವ ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಹೇತುವೇ ಇಲ್ಲದಿರುವುದು ಎಂಬ ಸ್ವರೂಪಾಸಿದ್ಧಿದೋಷವು ತಾರ್ಕಿಕನ ಅನುಮಾನಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಮವಾಯವೆಂಬ ಸಂಬಂಧವು ಒಂದೇ ಅಲ್ಲ, ಅದು ವ್ಯಕ್ತಿಭೇದದಿಂದ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಎಂದು ಒಪ್ಪಿದರೆ ಈ ದೋಷವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅದರ ಹೀಗೆ ಒಪ್ಪಿದರೆ ಸಮವಾಯವು ಅನೇಕ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ಇರುತ್ತದೆ ಎಂಬ ತಾರ್ಕಿಕರ ಸಿದ್ಧಾಂತಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಅಂಶವನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಅಪ್ರಸಿದ್ಧಾಂತ ಎನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ತಾರ್ಕಿಕರ ಯುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ

ದೋಷವನ್ನು ತೋರಿಸುವ ಸಲುವಾಗಿ ಈಶ್ವರನು ದುಃಖವುಳ್ಳವನಾಗುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಆಪಾದನೆ ಮಾಡಿದ್ದೇವೆ. ನಿರ್ದೋಷನಾದ ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ದುಃಖವನ್ನು ಸಾಧಿಸಲು ವೇದಾಂತಿಗಳಾದ ನಾವು ಹೊರಟಿಲ್ಲ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ವಿಶೇಷಾಂಶ— "ಸಮವಾಯಸ್ತು ಸಂಬಂಧೋ ನಿತ್ಯಃ ಸ್ಯಾದೇಕ ಏವ ಸಃ" "ಸಮವಾಯಸ್ಥೇಕ ಏವ" ಎಂದು ತಾರ್ಕಿಕರು ಸಮವಾಯವನ್ನು ನಿತ್ಯವೆಂದೂ, ಅದು ಒಂದೇ ಎಂದೂ ಒಪ್ಪಿರುತ್ತಾರೆ. "ತದನೇಕತ್ವಂ = ಸಮವಾಯಸ್ತು ಅನೇಕತ್ವಂ" (ಭಾವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ) ಚೈತ್ರನಲ್ಲಿರುವ ದುಃಖಸಮವಾಯವೂ, ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿರುವ ಜ್ಞಾನಾದಿ ಸಮವಾಯವೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಎಂದು ಒಪ್ಪಿದರೆ ಸಮವಾಯವು ಅನೇಕವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ಅಪ್ರಸಿದ್ಧಾಂತ ದೋಷವು ಬರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಭಾವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರೇ ಸೂಚಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

ವಿಗ್ರಹ—

ದುಃಖಸಮವಾಯಃ— ದುಃಖಸ್ಯ ಸಮವಾಯಃ ದುಃಖಸಮವಾಯಃ |

ಅಭೇದವಾನ್— ಅಭೇದಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಅಭೇದವಾನ್ |

ತದನೇಕತ್ವಂ— ತಸ್ಯ ಅನೇಕತ್ವಂ ತದನೇಕತ್ವಂ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಯಾಪದವಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಭವತಿ, ಅಸ್ತಿ ಕ್ರಿಯೆಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಚೈತ್ರೇ ಯೇನ ಅನೇನ ದುಃಖಸಮವಾಯೇನ ಭೂಯತೇ ತೇನ ಅಭೇದವತಾ ಕೇನಚಿತ್ ಸಮವಾಯೇನ ಈಶೇ ಭೂಯತೇ ಹಿ, ಅನ್ಯಥಾ ತದನೇಕತ್ವೇನ ಭೂಯತೇ |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಸಮವಾಯವು ಒಂದೇ, ಆದರೂ ಚೈತ್ರ ಮೈತ್ರ ಮುಂತಾದ ಉಪಾಧಿ ಭೇದದಿಂದದು ಬೇರೆಯಾಗಿ ಕಾಣಿಸುತ್ತದೆ. ಇದು ಔಪಾಧಿಕ ಭೇದ. ವಾಸ್ತವವಾದ ಭೇದವಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಜೀವನಲ್ಲಿ ದುಃಖಸಮವಾಯವಿದ್ದರೂ ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿರುವ ಜ್ಞಾನಸಮವಾಯಕ್ಕೂ ಜೀವಾತ್ಮನಲ್ಲಿರುವ ದುಃಖಸಮವಾಯಕ್ಕೂ ಭೇದವಿರುವುದರಿಂದ ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ದುಃಖವಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಈಶ್ವರನು ದುಃಖರಹಿತನು ಎಂಬ ನನ್ನ ಯುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಅಸ್ತಿತ್ವದೋಷವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ತಾರ್ಕಿಕನು ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಔಪಾಧಿಕೋಽಸ್ಯ ಭೇದಶ್ಚೈತ್ ಸತ್ಕೋಽಸತ್ಯಃ ಸ್ವದುಚ್ಯತಾಮ್ |

ತದ್‌ದ್ವಯಂ ಚೋಕ್ತದೋಷಂ ಹಿ ಮಾಯಿವನ್ಮಾ ವದೇತ್ ಪರಮ್ || 21 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಔಪಾಧಿಕಃ, ಅಸ್ಯ, ಭೇದಃ, ಚೇತ್, ಸತ್ಯಃ, ಅಸತ್ಯಃ, ಸ್ವತ್, ಉಚ್ಯತಾಂ, ತತ್ ದ್ವಯಂ, ಚ ಉಕ್ತದೋಷಂ, ಹಿ, ಮಾಯಿವತ್, ಮಾ, ವದೇತ್, ಪರಮ್ |

ಅನ್ವಯ— ಅಸ್ಯ, ಔಪಾಧಿಕಃ, ಭೇದಃ, ಚೇತ್, ಸಃ, ಸತ್ಯಃ (ಸ್ವತ್), ಅಸತ್ಯಃ, ಸ್ವತ್, ಉಚ್ಯತಾಂ, ತತ್‌ದ್ವಯಂ, ಚ ಉಕ್ತದೋಷಂ, ಹಿ, ಮಾಯಿವತ್, ಪರಂ, ಮಾ, ವದೇತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಸ್ಯ = ಈ ಸಮವಾಯಕ್ಕೆ,

ಔಪಾಧಿಕಃ = ಉಪಾಧಿಯಿಂದ ಉಂಟಾದ,

ಭೇದಃ ಚೇತ್ = ಭೇದವು ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಡುವುದಾದರೆ,

(ಸಃ = ಆ ಭೇದವು) ಸತ್ಯಃ ಸ್ವತ್ = ಸತ್ಯವೋ (ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕವೋ), ,

ಅಸತ್ಯಃ ಸ್ವಿತ್ = ಅಸತ್ಯವೋ (ಅಪಾರಮಾರ್ಥಿಕವೋ ಮಿಥ್ಯಾಭೂತವಾದುದೋ),

ಉಚ್ಛ್ರೇಷ್ಠಾಂ = ಹೇಳಲ್ಪಡಲಿ.

ತದ್‌ದ್ವಯಂ ಚ = ಆ ಎರಡು ಪಕ್ಷಗಳೂ,

ಉತ್ತರೋಪಂ ಹಿ = (ಅನ್ಯಾಭಿಃ = ನಮ್ಮಿಂದ) ಹಿಂದೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ದೋಷವುಳ್ಳವುಗಳೇ ಆಗಿವೆ.

ಮಾಯಿವತ್ = ಮಾಯಾವಾದಿಯಂತೆ (ಆದ್ವೈತಿಯಂತೆ)

ಪರಂ = ಈ ಭೇದವು ಸತ್ಯವೂ ಅಲ್ಲ ಅಸತ್ಯವೂ ಅಲ್ಲ. 'ಸದಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣ' ಎಂಬ ಪಕ್ಷವನ್ನು,

ಮಾ ವದೇತ್ = ಹೇಳಿಕೊಡದು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಆಕಾಶವು ಒಂದೇ ಆಗಿದೆ. ಆದರೂ ಘಟ ಮಠ ಮುಂತಾದ ಉಪಾಧಿಗಳು ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಘಟಾಕಾಶ, ಮಠಾಕಾಶ ಎಂದು ಭೇದವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅದರಂತೆ ಅನೇಕ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಸಮವಾಯವು ಒಂದೇ ಆದರೂ ಚೈತ್ರ ಮೈತ್ರ ಈಶ್ವರ ಮುಂತಾದ ಉಪಾಧಿ (ಅತ್ರಯಗಳ) ಭೇದದಿಂದ ಆ ಸಮವಾಯವು ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಚೈತ್ರನಲ್ಲಿರುವ ದುಃಖಸಮವಾಯವು ನೀವು ಹೇಳುವಂತೆ ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿಲ್ಲ. ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿರುವ ಜ್ಞಾನಸಮವಾಯವು ಚೈತ್ರನಲ್ಲಿಯೂ ಇಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಉಪಾಧಿಗಳ ಭೇದದಿಂದ ಸಮವಾಯವು ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾದುದರಿಂದ ಚೈತ್ರನ ದುಃಖದ ಸಮವಾಯವು ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಈಶ್ವರನು ದುಃಖರಹಿತನಾದುದರಿಂದ ಸುಖರಹಿತನೂ ಆಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂಬ ನಮ್ಮ ಅನುಮಾನಕ್ಕೆ ಅಸಿದ್ಧಿಯು ಹೇಗೆ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಶಂಕಿಸಿದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ನೀವು ಸಮವಾಯಕ್ಕೆ ಉಪಾಧಿಯಿಂದ ಭೇದವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೀರಷ್ಟೆ! ಆ ಭೇದವು ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕವೋ ಅಥವಾ ಅಪಾರ ಮಾರ್ಥಿಕವೋ, ಭೇದವು ಸತ್ಯವೋ ಸುಳ್ಳೋ ಹೇಳಿರಿ. ಹೀಗೆ ನಾವು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದಾಗ ನೀವು ನಿಮಗೆ ಒಪ್ಪಿಗೆಯಾದ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ನಾವು ಯಾವ ಪಕ್ಷವನ್ನಾದರೂ ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುತ್ತೇವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಏನು ದೋಷವು ಬರುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ನಾವು ಉತ್ತರ ಹೇಳುತ್ತೇವೆ. ಔಪಾಧಿಕವಾದ ಸಮವಾಯದ ಭೇದವು ಸತ್ಯವಾದರೆ ಸಮವಾಯವು ಅನೇಕವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ "ಸಮವಾಯಸ್ತು ಏಕಃ ಏವ" "ಸಮವಾಯವು ಒಂದೇ ಒಂದು, ಅದರಲ್ಲಿ ಭೇದವಿಲ್ಲ" ಎಂಬ ನಮ್ಮ ಸಿದ್ಧಾಂತಕ್ಕೆ ಭಂಗ ಬರುತ್ತದೆ. ಪೂರ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದ ಸಿದ್ಧಾಂತಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡುವುದು, ಅಪಸಿದ್ಧಾಂತ ಎಂಬ ದೋಷವು, ಆ ದೋಷವು ನಿಮಗೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಇನ್ನು ಸಮವಾಯದಲ್ಲಿರುವ ಉಪಾಧಿಯಿಂದ ಉಂಟಾದ ಭೇದವು ಅಸತ್ಯವಾದರೆ ಸಮವಾಯದಲ್ಲಿ ಭೇದವಿಲ್ಲವೆಂದಾಯಿತು. ಹಾಗಾದರೆ ಚೈತ್ರನಲ್ಲಿರುವ ದುಃಖಸಮವಾಯವೇ ಈಶ್ವರ ನಲ್ಲಿಯೂ ಇದೆಯೆಂದಾಯಿತು. ಆಗ ಈಶ್ವರನು ಹೇಗೆ ದುಃಖರಹಿತನಾಗಲು ಸಾಧ್ಯ? ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ದುಃಖಸಮವಾಯ ವಿದ್ದರೂ ದುಃಖವಿಲ್ಲವೆನ್ನುವುದಾದರೆ ದುಃಖಸಮವಾಯವಿರುವ ಚೈತ್ರನಿಗೂ ದುಃಖವಿಲ್ಲವೆಂದಾಗಲಿ, ಈ ರೀತಿ ಉಪಾಧಿಯಿಂದ ಉಂಟಾದ ಸಮವಾಯಭೇದವು ಸತ್ಯವೆಂದು ಹೇಳಿದರೂ, ಅಸತ್ಯವೆಂದೂ ಹೇಳಿದರೂ ದೋಷವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾಯಿತು.

ಸಮವಾಯವು ಒಂದೇ ಆದರೂ ಅದರಲ್ಲಿ ಔಪಾಧಿಕವಾದ ಭೇದವಿದೆ. ಅದು ಸತ್ಯವೂ ಅಲ್ಲ, ಅಸತ್ಯವೂ ಅಲ್ಲ. 'ಸತ್ಯಸತ್ಯವಿಲಕ್ಷಣ' 'ಸದಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣ' ಸತ್ಯವೆಂದೂ ಅಸತ್ಯವೆಂದೂ ಹೇಳಲು ಬಾರದು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತೇನೆ-ಎಂದರೆ ಆ ಮಾತು ಸರಿಯಲ್ಲ. 'ಸದಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣ' ಎಂಬ ಮಾತನ್ನು ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಒಂದು ವಸ್ತುವು 'ಸತ್' ಅಲ್ಲ, 'ಅಸತ್' ಅಲ್ಲ ಎರಡಕ್ಕಿಂತಲೂ ವಿಲಕ್ಷಣವಾದುದು ಎಂಬ ಮಾತು ಸ್ವವ್ಯಾಹತವಾದುದು. 'ಸತ್' ಅಲ್ಲವಾದರೆ ಅಸತ್ ಆಗಬೇಕು. ಅಸತ್ ಅಲ್ಲವಾದರೆ ಸತ್ ಆಗಬೇಕು. ಸದಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣವಾದ ವಸ್ತುವು ಎಲ್ಲಿಯೂ ಇಲ್ಲ ಯಾರೂ ಒಪ್ಪಿಲ್ಲ. ಈ ಸದಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣ ವಸ್ತುವಿನ ಅಂಗೀಕಾರವು ಮಾಯಾವಾದಿಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಭೂಷಣವಾಗಿದೆ. ಸ್ವವ್ಯಾಹತವಾದ ಭಾಷಣವು ಮಾಯಿಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರವೇ ಭೂಷಣ, ಉಳಿದವರು ಯಾರೂ ಸ್ವವ್ಯಾಹತವಾದ ಮಾತನ್ನು ಭೂಷಣವೆಂದು ಒಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲ.

ವೃತ್ತೇಷು ತಾರ್ಕಿಕನೆಂಬ ನೀನು ಅವರಂತೆ ಒಪ್ಪಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಸಮವಾಯುಭೇದವು ಸತ್ಯ, ಅಸತ್ಯ ಎಂಬ ಎರಡು ಪಕ್ಷಗಳಿಗೆ ದೋಷವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ, ಮೂರನೆಯ ಪಕ್ಷವು ಕೂಡದೇ ಇರುವುದರಿಂದ ಸಮವಾಯುಕ್ಕೆ ಔಪಾಧಿಕವಾದ ಭೇದವು ಇಲ್ಲವೆಂದಾಯಿತು. ಹಾಗಾದರೆ ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿಯೂ ದುಃಖಸಮವಾಯುವು ಬರುವುದರಿಂದ ದುಃಖಾದಿ ರಹಿತತೆಯು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಆ ಹೇತುವೇ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಇರುವುದಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದೇ ಇರುವ ಹೇತುವಿನಿಂದ ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಸುಖರೂಪಿತ್ಯವನ್ನು ಆನಂದವಿಲ್ಲ ಎಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ಹೇಗೆ ಸಾಧಿಸುತ್ತೀ? ಹೀಗೆ ಸರ್ವೇಶ್ವರ ನಾದ ಭಗವಂತನಿಗೆ ಆನಂದಜ್ಞಾನ ಮುಂತಾದ ಅನಂತಗುಣಗಳಿವೆಯೆಂದು ನಾವು ಹೇಳಿದುದು ಆತ್ಯಂತ ಸಂಗತವೇ ಆಗಿದೆ. "ನಾರಾಯಣಃ ಅನಂತಗುಣಃ" ಎಂಬ ನಮ್ಮ ಜಯಘೋಷವು ಪ್ರತಿವಾದಿಗಳ ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ಮೊಳಗುತ್ತದೆ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಉಕ್ತದೋಷಂ— ಉಕ್ತೌ ದೋಷೌ ಯಸ್ಯ ತತ್ ಉಕ್ತದೋಷಂ ।

ದ್ವಯಂ— ದ್ವಯೋಃ ಸಮುದಾಯಃ ದ್ವಯಂ ।

ಮಾಯಿವತ್— ಮಾಯಿನಾ ತುಲ್ಯಂ ಮಾಯಿವತ್ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಉಚ್ಯತಾಂ - ಉಚ್ಯತಾಂ ಉಚ್ಯೇತಾಂ ಉಚ್ಯಂತಾಂ, ಉಚ್ಯಸ್ವ, ಉಚ್ಯೇಥಾಂ ಉಚ್ಯದ್ವಂ, ಉಚ್ಯೈ ಉಚ್ಯಾವಹೈ ಉಚ್ಯಾಮಹೈ । ಬ್ರೂಣ್ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ ಅಥವಾ ವಚ ಪರಿಭಾಷಣೇ ಕರ್ಮಣಿ ಲೋಟ,

ವದೇತ್ - ವದೇತ್ ವದೇತಾಂ ವದೇಯುಃ, ವದೇಃ ವದೇತಂ ವದೇತ, ವದೇಯಂ ವದೇವ ವದೇಮ । ವದ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ ಸಕ. ಪರ. ವಿಧಿಲಿಪ್ ।

ಪ್ರಯೋಗ— ಅಸ್ಯ (ಸಮವಾಯುಸ್ಯ) ಔಪಾಧಿಕಃ ಭೇದಃ (ಅಂಗೀಕೃತಿಯತೇ) ಚೇತ್ ತೇನ ಭೇದೇನ ಸತ್ಯೇನ ಸ್ವಿತ್ ಭೂಯತೇ, ಅಸತ್ಯೇನ ಸ್ವಿತ್ ಭೂಯತೇ, ತದ್ವದ್ಯಯೇನ ಉಕ್ತದೋಷೇಣ, ಭೂಯತೇ (ಭವತಾ) ಮಾಯಿವತ್ ಪರಂ (ಸದಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣಂ) ಮಾ ಉದ್ಯೇತ ।

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಹೀಗೆ ಸಮವಾಯು ಎಂಬ ತಾರ್ಕಿಕರು ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುವ ಸಂಬಂಧರೂಪವಾದ ಪದಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಔಪಾಧಿಕವಾದ ಭೇದವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿ ಅವರು ಒಪ್ಪಿರುವ ಬೇರೆ ಪ್ರಮೇಯವೂ ನಿರಸ್ತವಾಯಿತು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಬ್ರೂಯುರೌಪಾಧಿಕಂ ಭೇದಂ ಜ್ಞಾನಾದೀನಾಂ ಯದಾತ್ಮನಃ ।

ನೀತ್ಯಾನ್ಯನಯಾ ತನ್ನಿರಾಸಾತ್ ಸ್ವಾತ್ಮಸ್ವಾನಂತಧರ್ಮತಾ (ಧರ್ಮಿತಾ) || 22 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಬ್ರೂಯುಃ, ಔಪಾಧಿಕಂ, ಭೇದಂ, ಜ್ಞಾನಾದೀನಾಂ, ಯತ್, ಆತ್ಮನಃ, ನೀತ್ಯಾ, ಅನಯಾ, ತನ್ನಿರಾಸಾತ್, ಸ್ವಾತ್, ತಸ್ಯ, ಅನಂತಧರ್ಮತಾ ।

ಅನ್ವಯ— ಆತ್ಮನಃ, ಜ್ಞಾನಾದೀನಾಂ, ಔಪಾಧಿಕಂ, ಭೇದಂ, ಬ್ರೂಯುಃ (ಇತಿ), ಯತ್, ಅನಯಾ, ನೀತ್ಯಾ, ತನ್ನಿರಾಸಾತ್, ತಸ್ಯ, ಅನಂತಧರ್ಮತಾ, ಸ್ವಾತ್ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಆತ್ಮನಃ = ಪರಮಾತ್ಮನ,

ಜ್ಞಾನಾದೀನಾಂ = ಜ್ಞಾನ ಆನಂದ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಗೆ,

ಡಿಪಾಧಿಕಂ = ಉಪಾಧಿಯಿಂದ ಉಂಟಾದ,

ಭೇದಂ = ಭೇದವನ್ನು,

ಬ್ರೂಯಃ (ಇತಿ) ಯತ್ = ಹೇಳಬೇಕೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಯಾವುದೋ,

ಅನಯಾ ನೀತ್ಯಾ = ಸಮವಾಯುಕ್ಕೆ ಉಪಾಧಿನಿಮಿತ್ತವಾದ ಭೇದವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವ ಈ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ,

ತನ್ನಿರಾಸಾತ್ = ಡಿಪಾಧಿಕ ಭೇದದ ತಿರಸ್ಕಾರವಾದುದರಿಂದ,

ತಸ್ಯ = ಆ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ,

ಅನಂತಧರ್ಮತಾ = ಅಪರಿಮಿತವಾದ ಶುದ್ಧಾನಂದ, ಸರ್ವವಿಷಯವಾದ ಜ್ಞಾನ ಮುಂತಾದ ಅಪರಿಮಿತ ಗುಣವುಳ್ಳತನವು,

ಸ್ಯಾತ್ = ಬಂದೇ ತೀರುತ್ತದೆ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ವೈಶೇಷಿಕರು ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೂ ಅವನ ಜ್ಞಾನ, ಇಚ್ಛೆ, ಪ್ರಯತ್ನಗಳೆಂಬ ಗುಣಗಳಿಗೂ ಉಪಾಧಿ ನಿಮಿತ್ತವಾದ ಭೇದವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಜೀವನಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದಿರುವ ಡಿಪಾಧಿಕವಾದ ಈ ಗುಣಗಳಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿ ಮುಂತಾದ ಕಾರ್ಯಗಳು ನಡೆಯುತ್ತವೆಯೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಒಂದೇ ಆದ ಸಮವಾಯುಕ್ಕೆ ಉಪಾಧಿಭೇದದಿಂದ ಭೇದವನ್ನು ಹೇಳಲು ಬರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹಿಂದೆ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಗಿದೆ. ಆದೇ ವಿಧವಾದ ನಿರಾಕರಣಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೂ ಅವನ ಗುಣಗಳಿಗೂ ಡಿಪಾಧಿಕ ಭೇದವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಲು ಬರುವುದಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ, ಭೇದವು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವೆಂದೇ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ನಾವು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಅನಂತಗುಣಗಳಿವೆಯೆಂದೂ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಡಿಪಾಧಿಕಃ— ಉಪಾಧಿ ಪ್ರಯೋಜನಂ(ಪ್ರಯೋಜಕಂ) ಅಸ್ಯೇತಿ ಡಿಪಾಧಿಕಃ । (ಪ್ರಯೋಜನಂ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಠಕ್)

ಜ್ಞಾನಾದಯಃ— ಜ್ಞಾನಂ ಆದಿ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಜ್ಞಾನಾದಯಃ ತೇಷಾಂ ।

ತನ್ನಿರಾಸಾತ್— ತಸ್ಯ ನಿರಾಸಃ ತನ್ನಿರಾಸಃ ತಸ್ಯಾತ್ ।

ಅನಂತಧರ್ಮತಾ— ಅನಂತಾ ಧರ್ಮಾಃ ಯಸ್ಯಸಃ ಅನಂತಧರ್ಮಾಃ । (ಅನಂತಧರ್ಮನ್ ಶಬ್ದ, ಧರ್ಮಾದನಿಚ್ ಕೇವಲಾತ್ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನಿಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ) ಅನಂತಧರ್ಮಣಃ ಭಾವಃ ಅನಂತ ಧರ್ಮತಾ (ಭಲಾರಿಯದಲ್ಲಿ ಅನಂತಧರ್ಮತಾ ಎಂಬ ಪಾಠವಿದೆ. ಆಗ ಅನಂತಾಶ್ಚ ತೇ ಧರ್ಮಾರ್ಥ ಅನಂತಧರ್ಮಾಃ, ಅನಂತಧರ್ಮಾಃ ಅಸ್ಯ ಸಂತೀತಿ ಅನಂತಧರ್ಮೀ, ಅನಂತಧರ್ಮಿಣಃ ಭಾವಃ ಅನಂತಧರ್ಮತಾ ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ, ಅರ್ಥವು ಹಿಂದಿನಂತೆಯೇ) ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಬ್ರೂಯಃ - ಬ್ರೂಯಾತ್ ಬ್ರೂಯಾತಾಂ ಬ್ರೂಯುಃ, ಬ್ರೂಯಾಃ ಬ್ರೂಯಾತಂ ಬ್ರೂಯಾತ, ಬ್ರೂಯಾಂ ಬ್ರೂಯಾವ ಬ್ರೂಯಾಮು । ಬ್ರೂಯಾ(ಬ್ರೂ) ವೈಕ್ಯಾಯಾಂ ವಾಚಿ ಉಭಯಪದೀ. ಇಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಪೃಪದಿ ವಿಧಿ ಲಿಪ್. ಸ್ಯಾತ್, ಅಸ್ಯ ಧಾತು ವಿಧಿಲಿಪ್ತ ।

ಪ್ರಯೋಗ— ಪರಮಾತ್ಮನಃ ಜ್ಞಾನಾದೀನಾಂ ಡಿಪಾಧಿಕಭೇದಃ (ವೈಶೇಷಿಕೈಃ) ಉಚ್ಯತೇ ಇತಿ ಯತ್ ಅನಯಾ ನೀತ್ಯಾ ತನ್ನಿರಾಸಾತ್ ತಸ್ಯ ಅನಂತಧರ್ಮತಯಾ ಭೂಯತೇ ।

ಅವತಾರಿಕಾ— ಅವಯವ ಮತ್ತು ಅವಯವಿಗಳಿಗೆ, ಗುಣಗುಣಿಗಳಿಗೆ, ಕ್ರಿಯಾ ಮತ್ತು ಕ್ರಿಯಾವುಳ್ಳ ವಸ್ತುವಿಗೆ, ಜಾತಿ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳಿಗೆ, ವಿಶೇಷ ಮತ್ತು ನಿತ್ಯ ದ್ರವ್ಯಗಳಿಗೆ ಸಮವಾಯವೆಂಬ ಸಂಬಂಧವಿದೆಯೆಂದು ತಾರ್ಕಿಕರ ಮತವು. ಅದೂ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಗುಣಾದಿಭೇದೇ ಸಂಬಂಧಮಪೇಕ್ಷಾಪ್ರಸಂಗಃ |

ವಿಶೇಷಮಾತ್ರೇಣಾನಂತ್ಯಂ ಗುಣಾನಾಂ ಶೋಭತೇ ವಿಭೋಃ || 23 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಗುಣಾದಿಭೇದೇ, ಸಂಬಂಧಂ, ಅಪೇಕ್ಷಾ, ಅಪಿ, ಅನವ್ಯಕ್ತೇಃ, ವಿಶೇಷಮಾತ್ರೇಣ, ಆನಂತ್ಯಂ. ಗುಣಾನಾಂ, ಶೋಭತೇ, ವಿಭೋಃ |

ಅನ್ವಯ— ಗುಣಾದಿಭೇದೇ, ಸಂಬಂಧಂ, ಅಪೇಕ್ಷಾ, ಅಪಿ, ಅನವ್ಯಕ್ತೇಃ, ವಿಶೇಷಮಾತ್ರೇಣ, ವಿಭೋಃ, ಗುಣಾನಾಂ, ಆನಂತ್ಯಂ, ಶೋಭತೇ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಗುಣಾದಿಭೇದೇ(ಸತಿ) = ಗುಣ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಗೆ ಭೇದವಿದ್ದರೆ, (ರೂಪರಸಾದಿಗುಣಗಳೂ, ಜ್ಞಾನ ಆನಂದ ಮುಂತಾದ ಗುಣಗಳೂ ಇವುಗಳಿಗೂ ಈ ಗುಣಗಳುಳ್ಳ ಗುಣವಸ್ತುಗಳಿಗೂ ಭೇದವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ)

ಸಂಬಂಧಂ = ಗುಣ-ಗುಣಿ, ಅವಯವ-ಅವಯವ ಮುಂತಾದವುಗಳಿಗೂ ಭೇದವುಳ್ಳವುಗಳಿಗೂ ಭೇದಕ್ಕೂ ಇರುವ ಸಂಬಂಧವನ್ನು,

ಅಪೇಕ್ಷಾ ಅಪಿ = ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿಯೂ,

ಅನವ್ಯಕ್ತೇಃ = ಅನವ್ಯಕ್ತದೋಷದ ದಸೆಯಿಂದ,

ವಿಶೇಷಮಾತ್ರೇಣ = ಭೇದವಿಲ್ಲದ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಭೇದನಿಮಿತ್ತಕವಾದ ಅನೇಕ ವ್ಯವಹಾರಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ವಿಶೇಷವನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುವ ಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ,

ವಿಭೋಃ = ವ್ಯಾಪ್ತನಾದ ನಾರಾಯಣನ,

ಗುಣಾನಾಂ = ಜ್ಞಾನ ಆನಂದಾದಿ ಗುಣಗಳ,

ಆನಂತ್ಯಂ = ಅಪರಿಮಿತವಾಗಿರುವಿಕೆಯು,

ಶೋಭತೇ = ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತದೆ, ಯುಕ್ತವಾಗಿ ತೋರುತ್ತದೆ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಗುಣ ಮತ್ತು ಗುಣಿ, (ಗಂಧವೃಥಿವಿಗಳಿಗೆ) ಅವಯವ ಮತ್ತು ಅವಯವಿ, ಇವುಗಳಿಗೆ, (ಕಪಾಲ ಮತ್ತು ಘಟಗಳಿಗೆ) ಇನ್ನೂ ಇತರ ಒಂದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಮತ್ತೊಂದು ಅಗಲದ ಆಯುತ ಸಿದ್ಧವಸ್ತುಗಳಿಗೆ ಭೇದವಿದೆಯೆಂದು ಒಪ್ಪಿ ಅವುಗಳಿಗೆ ಸಮವಾಯವೆಂಬ ಸಂಬಂಧವಿದೆಯೆಂದು ಒಪ್ಪಿದರೆ, ಗುಣ ಮತ್ತು ಗುಣಗಳು ಭಿನ್ನವಾಗಿವೆ ಎಂಬಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿರುವ ಗುಣಗುಣಿಗಳಿಗೂ ವಿಶೇಷಣವಾದ ಭೇದಕ್ಕೂ ಪರಸ್ಪರ ಭೇದವನ್ನು ಒಪ್ಪಬೇಕು. ಹಾಗೆ ಭೇದವನ್ನು ಒಪ್ಪದಿದ್ದರೆ ವಿಶೇಷಣ ವಿಶೇಷ್ಯಭಾವವೇ ಕೂಡಲಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ ಇದು ವಿಶೇಷಣ, ಇದು ವಿಶೇಷ್ಯ, ಎಂಬ ವ್ಯವಹಾರವು ಭೇದಾಪೇಕ್ಷವಾದುದು. ಭೇದವಿಲ್ಲದಿದ್ದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷಣ ವಿಶೇಷ್ಯ ಭಾವವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ಭೇದಕ್ಕೂ ಗುಣ ಮುಂತಾದ ಭೇದವುಳ್ಳವುಗಳಿಗೂ (ಭೇದಿಗಳಿಗೂ) ಪರಸ್ಪರ ಭೇದವನ್ನು ಒಪ್ಪಲೇಬೇಕು, ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಈಶ್ವರನು ಗುಣವುಳ್ಳವನು ಎಂಬ ವ್ಯವಹಾರವು ಕೂಡಲಾರದು. ಹೀಗೆ ಗುಣಗಳಿಗೂ ಪರಸ್ಪರ ಭೇದವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಆ ಗುಣಗಳಿಗೆ ಆನಂತತೆಯೂ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೂ ಈಶ್ವರನಿಗೂ, ಆನಂದಕ್ಕೂ ಈಶ್ವರನಿಗೂ, ಈ ರೀತಿ ಅವನ

ಅನಂತಗುಣಗಳಿಗೂ ಆತನಿಗೂ ಇರತಕ್ಕ ಭೇದಗಳು ಒಂದು ಗುಣಕ್ಕೂ ಮತ್ತೊಂದು ಗುಣಕ್ಕೂ ಇರುವ ಪರಸ್ಪರ ಭೇದಗಳು ಮತ್ತು ಈ ಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ತೋರುವ ಪರಸ್ಪರ ಭೇದಗಳು, ಆ ಪರಸ್ಪರ ಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ತೋರುವ ಪರಸ್ಪರ ಭೇದಗಳು, ಇವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಿದಾಗ ಅನವಸ್ಥಾ ಎಂಬ ದೋಷವು ಬರುತ್ತದೆ.

ಹಾಗಾದರೆ ವೇದಾಂತಿಗಳಾದ ನಿಮ್ಮ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಗುಣಗುಣಗಳಿಗೂ, ಗುಣಗಳಿಗೂ ಪರಸ್ಪರ ಭೇದವೇ ಇದೆಯಲ್ಲವೇ! ಭೇದವು ಇಲ್ಲವೆಂದರೆ ಈಶ್ವರನು ಗುಣವುಳ್ಳವನು ಎಂದು ವ್ಯವಹರಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗಲಾರದು. ಗುಣಗಳಿಗೆ ಪರಸ್ಪರ ಭೇದವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಅವುಗಳಿಗೆ ಆಪರಿಮಿತತ್ವವು ಕೂಡಲಾರದು. ಹೀಗೆ ಗುಣಗುಣ ಮುಂತಾದವುಗಳಿಗೂ, ಪರಸ್ಪರ ಗುಣಗಳಿಗೂ ಭೇದಾಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಿದರೆ ಅನವಸ್ಥಾದೋಷವು ನಿಮಗೂ ಬರುತ್ತದೆಯಷ್ಟೆ? ಎಂದರೆ ಹೇಳುತ್ತೇವೆ. ನಾವು ಈಶ್ವರನಿಗೂ ಅವನ ಗುಣಗಳಿಗೂ ಭೇದವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದ್ದರೆ ಈ ಅನವಸ್ಥಾದೋಷವು ಬರುತ್ತಿತ್ತು. ಆದರೆ ನಾವು ಈಶ್ವರನ ಗುಣಗಳಿಗೂ ಈಶ್ವರನಿಗೂ ಮತ್ತು ಈಶ್ವರನ ಗುಣಗಳಿಗೂ ಪರಸ್ಪರವಾಗಿಯೂ ಭೇದವನ್ನು ಒಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲ. ಅಭೇದವನ್ನೇ ಒಪ್ಪುತ್ತೇವೆ. ಹಾಗಾದರೆ ಈಶ್ವರನ ಜ್ಞಾನ, ಈಶ್ವರನ ಅನಂದ ಎಂಬ ಭೇದವ್ಯವಹಾರವು ಹೇಗೆ ಕೊಡುತ್ತದೆ? ಈಶ್ವರನ ಜ್ಞಾನವು, ಈಶ್ವರನ ಅನಂದವು ಬೇರೆ ಬೇರೆ, ಈಶ್ವರನ ಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ವಸ್ತುಗಳೂ ವಿಷಯವಾಗಿದೆ.. ಈಶ್ವರನ ಅನಂದದಲ್ಲಿ ವಸ್ತುಗಳು ವಿಷಯವಾಗಿಲ್ಲ ಇತ್ಯಾದಿ ವ್ಯವಹಾರಗಳು ಹೇಗೆ ಕೊಡುತ್ತವೆ ಎಂದು ಕೇಳಿದರೆ ನಾವು ವಿಶೇಷವೆಂಬ ಒಂದು ಪದಾರ್ಥವನ್ನು ಒಪ್ಪಿರುತ್ತೇವೆ. ಅದರಿಂದ ಈ ವ್ಯವಹಾರಗಳೆಲ್ಲಾ ಕೊಡುತ್ತವೆ. ವಿಶೇಷವೆಂದರೆ ಭೇದವಿಲ್ಲದ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಭೇದದಿಂದ ಬರುವ ಅನೇಕ ವ್ಯವಹಾರಗಳಿಗೆ ಹೇತುವಾದ ಭೇದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿನಿಧಿಯಾದ ಪದಾರ್ಥವು.

'ಭೇದಹೀನೇ ತ್ವಪರ್ಯಾಯಶಬ್ದಾಂತರನಿಯಾಮಕಃ |

ವಿಶೇಷೋ ನಾಮ ಕಥಿತಃ ಸೋಽಪಿ ವಸ್ತುಪ್ರೇಕ್ಷತಃ ||'

ಎಂದು ವಿಶೇಷ ಲಕ್ಷಣವನ್ನೂ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಆದುದರಿಂದ ಗುಣಗುಣಾದಿಗಳಿಗೆ ಭೇದವನ್ನು ಒಪ್ಪದಿದ್ದರೂ ವಿಶೇಷವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಆ ವಿಶೇಷದಿಂದಲೇ ವ್ಯಾಪ್ತನಾದ ಸಾರಾಯಣನ ಗುಣಗಳಿಗೆ ಅನಂತತೆಯು ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಭೇದವನ್ನು ಒಪ್ಪಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ವಿಶೇಷ ಬಲದಿಂದಲೇ ಆನಂದಾದಿಗಳು ಗುಣಗಳೆಂದೂ, ಪರಮಾತ್ಮನು ಗುಣ ಎಂದೂ, ಆನಂದಾದಿಗಳು ಭೋಗ್ಯವೆಂದೂ, ಪರಮಾತ್ಮನು ಭೋಕ್ತಾ ಎಂದು, ಇನ್ನಿತರ ಭೇದ-ವ್ಯವಹಾರಗಳೂ, ಆನಂದಾದಿ ಗುಣಗಳಿಗೆ ಪರಸ್ಪರ ಭೇದವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ವಿಶೇಷ ಬಲದಿಂದಲೇ ಪರಸ್ಪರ ಭೇದ-ವ್ಯವಹಾರವೂ, ಅನಂತವೂ ಕೊಡುತ್ತದೆ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಗುಣಾದಿಭೇದೇ— ಗುಣಃ ಆದಿಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಗುಣಾದಯಃ, ಗುಣಾದೀನಾಂ ಭೇದಃ ಗುಣಾದಿಭೇದಃ ತ್ವನ್ |

ಅನವಸ್ಥಿತೇ— ಅವಸ್ಥಿತೇರಭಾವಃ ಅನವಸ್ಥಿತಿಃ, ತಸ್ಯಾಃ (ಪಂ) |

ವಿಶೇಷಮಾತ್ರೇಣ— ವಿಶೇಷಾಃ ಏವ ವಿಶೇಷಮಾತ್ರಂ ತೇನ |

ಆನಂತ್ಯಂ— ಆನಂತಾನಾಂ ಭಾವಃ ಆನಂತ್ಯಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಶೋಭತೇ -ಶೋಭತೇ ಶೋಭತೇ ಶೋಭಂತೇ ಇತ್ಯಾದಿ ಶುಭ ದೀಪೌ ಅಕ. ಸೇಟ್ ಆತ್ಮ. ಲಟ್ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಗುಣಾದಿಭೇದೇ ಸಂಬಂಧಂ ಅವಸ್ಥಾ ಲಪಿ ಅನವಸ್ಥಿತೇಃ ವಿಶೇಷಮಾತ್ರೇಣ ವಿಭೋಃ ಗುಣಾನಾಂ ಅನಂತ್ಯೇನ ಶುಭತೇ (ಭಾವೇ) |

ಅವತಾರಿಕಾ— ಈಗ ಪರಮೇಶ್ವರನು ಅನಂತಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣನೆಂಬುದು ಶೂನ್ಯವಾದಿಗಳಾದ ಬೌದ್ಧರಿಗೆ ಸಮ್ಯಕ್ವಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಶೂನ್ಯವಾದವೇ ಮಾಯಾವಾದವು, ಮಾಯಾವಾದಕ್ಕೂ ಶೂನ್ಯವಾದಕ್ಕೂ ಭೇದವಿಲ್ಲವೆಂದೂ ಶೂನ್ಯವಾದವನ್ನು ಖಂಡಿಸಿದಾಗ ಮಾಯಾವಾದವನ್ನೂ ಖಂಡಿಸಿದಂತೆಯೇ ಆಗುವುದೆಂದೂ ತಿಳಿಸಲು ಶೂನ್ಯವಾದಿಗಳಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಭೇದವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಮನ್ಯಂತೇ ಶೂನ್ಯಮೇವಾನ್ಯೇ ತತ್ತ್ವಮಾಗಮವೈರಿಣಃ |

ಮತಾ ಮಾಧ್ಯಮಿಕಾಶ್ವೇಽಪಿ ವ್ಯಕ್ತಾಶ್ಚಿನ್ಮಾ ಇತಿ ದ್ವಯೇ || 24 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಮನ್ಯಂತೇ, ಶೂನ್ಯಂ, ಏವ, ಅನ್ಯೇ, ತತ್ತ್ವಂ, ಆಗಮವೈರಿಣಃ, ಮತಾಃ, ಮಾಧ್ಯಮಿಕಾಃ, ತೇ, ಅಪಿ, ವ್ಯಕ್ತಾಃ, ಭಿನ್ನಾಃ, ಇತಿ, ದ್ವಯೇ |

ಅನ್ವಯ— ಅನ್ಯೇ, ಆಗಮವೈರಿಣಃ, ಮಾಧ್ಯಮಿಕಾಃ, ಶೂನ್ಯಂ, ಏವ, ತತ್ತ್ವಂ, ಮನ್ಯಂತೇ, ತೇ, ಅಪಿ, ವ್ಯಕ್ತಾಃ, ಭಿನ್ನಾಃ, ಇತಿ, ದ್ವಯೇ, ಮತಾಃ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅನ್ಯೇ = ಈ ವೈಶೇಷಿಕರಿಗಿಂತ ಬೇರೆಯವರಾದ,

ಆಗಮವೈರಿಣಃ = ವೇದವನ್ನು ಪ್ರಮಾಣವೆಂದು ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳದಿರುವುದರಿಂದ ವೇದದ್ವೇಷಿಗಳಾದ,

ಮಾಧ್ಯಮಿಕಾಃ = ಮಾಧ್ಯಮಿಕ, ಯೋಗಾಚಾರ, ಸೌತ್ರಾಂತಿಕ, ವೈಭಾಷಿಕ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಪ್ರಭೇದಗಳುಳ್ಳ ಬೌದ್ಧರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬರಾದ ಸರ್ವಶೂನ್ಯವಾದಿಗಳಾದ ಮಾಧ್ಯಮಿಕರೆಂಬವರು,

ಶೂನ್ಯಂ ಏವ = ಶೂನ್ಯವನ್ನೇ, (ಏನೂ ಇಲ್ಲ ಎಂಬುದನ್ನೇ)

ತತ್ತ್ವಂ = ಪರತತ್ತ್ವವನ್ನಾಗಿ,

ಮನ್ಯಂತೇ = ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ.

ತೇ ಅಪಿ = ಅವರೂ,

ವ್ಯಕ್ತಾಃ = ಪ್ರಕಟ ಶೂನ್ಯವಾದಿಗಳು,

ಭಿನ್ನಾಃ = ಪ್ರಚ್ಛನ್ನ (ಗುಪ್ತರಾದ) ಶೂನ್ಯವಾದಿಗಳು,

ಇತಿ = ಎಂಬುದಾಗಿ,

ದ್ವಯೇ = ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿ,

ಮತಾಃ = ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಈಗ ಭಗವಂತನ ಗುಣಗಳು ಅನಂತವೆಂಬುದನ್ನು ಸಹಿಸದಿರುವ ಬೌದ್ಧರಿಗೂ, ಮಾಯಾವಾದಿಗಳೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದ ಅದ್ವೈತಿಗಳಿಗೂ ಪರಾಪರತತ್ತ್ವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳೇ ಶೂನ್ಯವಾದಿಗಳು, ಶೂನ್ಯವಾದಿಗಳಾದ ಮಾಧ್ಯಮಿಕ ಬೌದ್ಧರಿಗೂ ಮಾಯಾವಾದಿ ಅದ್ವೈತಿಗಳಿಗೂ ಭೇದವಿಲ್ಲ ಎಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಶೂನ್ಯವಾದಿಗಳಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಭೇದಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ.

ವೈಶೇಷಿಕರಿಗಿಂತ ಇತರರಾದ ಮಾಧ್ಯಮಿಕರೆಂಬ ಬೌದ್ಧರು ವೇದದ್ವೇಷಿಗಳು; ಅವರು ವೇದವನ್ನು ಪ್ರಮಾಣವೆಂದೇ ಒಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲ. ಅವರು ಶೂನ್ಯವೇ ಪರತತ್ತ್ವವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ. ಜಗತ್ತು ಮಿಥ್ಯಾ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಈ ತೆರನಾದ ಬೌದ್ಧರು ಪ್ರಕಟಬೌದ್ಧರು, ಪ್ರಚ್ಛನ್ನಬೌದ್ಧರೆಂದು ಎರಡು ಬಗೆಯಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಆ ಪ್ರಚ್ಛನ್ನಬೌದ್ಧರೇ ಮಾಯಾವಾದಿ ಅದ್ವೈತಿಗಳು. ಮಾಧ್ಯಮಿಕರು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಶೂನ್ಯವಾದಿಗಳು, ಅವರು ಶೂನ್ಯವೇ ಪರತತ್ತ್ವವೆಂದು ಪ್ರಕಟವಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅದ್ವೈತಿಗಳು ಅದೇ ವಿಷಯವನ್ನು ಗುಟ್ಟಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಆ ಶೂನ್ಯವಾದವನ್ನೇ ಪ್ರತಿಘಾತಿಸುತ್ತಾರೆ.

ವಿಗ್ರಹ ಮತ್ತು ಕೋಶ—

ಆಗಮವೈರಿಣಃ— ವೈರಂ ವಿಷಾಂ ಅಸ್ತೀತಿ ವೈರಿಣಃ, ಆಗಮಸ್ಯ ವೈರಿಣಃ ಆಗಮವೈರಿಣಃ । 'ವೈರಂ ವಿರೋಧೋ ವಿದ್ವೇಷಃ', 'ರಿಪೌ ವೈರಿಸಪತ್ನಾರಿ ದ್ವಿಷದಾದ್ವೇಷಣದುರ್ಹೃದಃ' ಅಮರ, ಆಗಮ = ಶಾಸ್ತ್ರ, 'ಆಗಮಸ್ವಾಗತೌ ಶಾಸ್ತ್ರೇ' ಭಾಸ್ಕರ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಮನ್ಯಂತೇ - ಮನ್ಯತೇ ಮನ್ಯತೇ ಮನ್ಯಂತೇ, ಇತ್ಯಾದಿ ಮನ ಜ್ಞಾನೇ ಸಹರ್ಮಕ ಅನಿ ಅತ್ಯ. 10 know, to think ಲಟ್ ।

ಪ್ರಯೋಗ— ಅನ್ಯೈಃ ಆಗಮವೈರಿಣಿಃ ಮಾಧ್ಯಮಿಕೈಃ ಶೂನ್ಯಂ ಏವ ತತ್ತ್ವಂ ಮನ್ಯತೇ, ತೈಃ ಅಪಿ ವ್ಯಕ್ತೈಃ ಭಿನ್ನೈಃ ಇತಿ ಮತೈಃ ದ್ವಯೈಃ ಭೂಯತೇ ।

★ ★ ★

ಆವಾರಿಕಾ— ಪರಬ್ರಹ್ಮವಾದಿಗಳು ಶೂನ್ಯವಾದಿಗಳಾಗುವುದು ಹೇಗೆ ? ವೇದಾಂತಿಗಳಾದ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ಶಾಸ್ತ್ರವೈರಿಗಳು ಹೇಗೆ? ಎಂದರೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಶೂನ್ಯಂ ಬ್ರಹ್ಮಾಹ್ವಯೇನಾಹುಃ ಸ್ವಾಂಶ್ಚ ವೇದಾಂತಿನೋಽಭ್ಯಧುಃ ।

ಅತತ್ತ್ವಾವೇದಕಂ ವೇದಂ ವದಂತಶ್ಚರಮೇ ಖಿಲಾಃ || 25 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಶೂನ್ಯಂ, ಬ್ರಹ್ಮಾಹ್ವಯೇನ, ಅಹುಃ, ಸ್ವಾನ್, ಚ, ವೇದಾಂತಿನಃ, ಅಭ್ಯಧುಃ, ಅತತ್ತ್ವಾವೇದಕಂ, ವೇದಂ, ವದಂತಃ, ಚರಮೇ, ಖಿಲಾಃ ।

ಅನ್ವಯ— ವೇದಂ, ಅತತ್ತ್ವಾವೇದಕಂ, ವದಂತಃ, ಚರಮೇ, ಖಿಲಾಃ, ಶೂನ್ಯಂ, ಬ್ರಹ್ಮಾಹ್ವಯೇನ, ಅಹುಃ, ಸ್ವಾನ್, ಚ, ವೇದಾಂತಿನಃ, ಅಭ್ಯಧುಃ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ವೇದಂ = ಮಂತ್ರ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರೂಪವಾದ ವೇದವನ್ನು,

ಅತತ್ತ್ವಾವೇದಕಂ = ಸತ್ಯವಾದ ಬ್ರಹ್ಮತತ್ತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿಸತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲವೆಂದು,

ವದಂತಃ = ಹೇಳುತ್ತಿರುವ,

ಚರಮೇ = ಕೊನೆಯವರಾದ,

ಖಿಲಾಃ = ದುಷ್ಕರಾದ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು,

ಶೂನ್ಯಂ = ಬೌದ್ಧರು ಹೇಳುವ ಶೂನ್ಯವನ್ನು,

ಬ್ರಹ್ಮಾಹ್ವಯೇನ = ಬ್ರಹ್ಮವೆಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ,

ಅಹುಃ = ಹೇಳುತ್ತಾರೆ,

ಸ್ವಾನ್ ಚ = ತಮ್ಮನ್ನು,

ವೇದಾಂತಿನಃ = ವೇದಾಂತಿಗಳನ್ನಾಗಿ,

ಅಭ್ಯಧುಃ = ಹೇಳಿಕೊಂಡರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಮಂತ್ರ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣ, ಉಪನಿಷತ್ತು ಎಂದು ವೇದವು ಮೂರು ವಿಧವಾಗಿದೆ. (ಆರಣ್ಯಕವೆಂಬ ಭಾಗವು ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಸೇರುತ್ತದೆ). ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಮಂತ್ರಬ್ರಾಹ್ಮಣಾತ್ಮಕವಾದ ವೇದಭಾಗವು ಬ್ರಹ್ಮವೈತರಿಕವಾದ ಇಂದ್ರಾದಿ

ದೇವತೆ ಮತ್ತು ಕರ್ಮವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದರಿಂದ ಅತತ್ವ ವೇದಕ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನೊಳಗೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಉಪನಿಷದ್ ಭಾಗವು ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ತತ್ವವೇದಕ ಪ್ರಮಾಣವು ಎಂದು ಮಾಯವಾದಿಗಳು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಹೇಗೆ ಮಂತ್ರಬ್ರಹ್ಮಣಾತ್ಮಕವಾದ ವೇದಭಾಗವು ಪ್ರಮಾಣವಾದರೂ ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಸದಿರುವುದರಿಂದ ಅತತ್ವವೇದಕ ಪ್ರಮಾಣವೆಂದು ಮಾಯವಾದಿಗಳ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಸಕಲ ವೇದಗಳಿಂದಲೂ ವೇದ್ಯನಾದ ಪರಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪನಾದ ಭಗವಂತನಾದ ವಾಸುದೇವನನ್ನು ವೇದದ ಒಂದು ಭಾಗವೂ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದಿಲ್ಲವೆಂದೂ, ವೇದದ ಒಂದು ಚಕ್ರ ಭಾಗವು ಮಾತ್ರ ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದೆಂದೂ ಹೇಳುವ ಈ ದುರ್ಜನರು, 'ಪ್ರಕಟಬೌದ್ಧರು ಪ್ರಚ್ಛನ್ನಬೌದ್ಧರು' ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿರುವ ಎರಡು ಶೂನ್ಯವಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯವರಾಗುತ್ತಾರೆ. ಶೂನ್ಯವಾದಿಬೌದ್ಧರು ನಿರಾಕಾರ ನಿರ್ವಿಶೇಷವಾದ ಶೂನ್ಯವನ್ನು ಪರತತ್ವ ವೆಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ಆ ಶೂನ್ಯಕ್ಕಿಂತ ಏನೂ ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲದಿರುವ ಪರತತ್ವವನ್ನೇ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ಆ ಶೂನ್ಯಕ್ಕಿಂತ ಏನೂ ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲದಿರುವ ಪರತತ್ವವನ್ನೇ ಬ್ರಹ್ಮವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಕೇವಲ ಶೂನ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮ ಎಂಬ ಹೆಸರುಗಳು ಬೇರೆಯಾಗಿವೆಯೇ ಹೊರತು ವಸ್ತುಭೇದವಿಲ್ಲ. ಇಂತಹ ನಿರ್ವಿಶೇಷ (ಶೂನ್ಯರೂಪ) ಚೈತನ್ಯವಾದಿಗಳು ತಮ್ಮನ್ನು ವೇದಾಂತಿಗಳೆಂದು ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ಶೂನ್ಯ ವಾದಿಗಳ ಶೂನ್ಯಕ್ಕೂ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳ ಬ್ರಹ್ಮಕ್ಕೂ ಯಾವ ಭೇದವೂ ಇಲ್ಲದಿರುವಾಗ, ಬೌದ್ಧರೂ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳೂ ಇಬ್ಬರೂ ಶೂನ್ಯವಾದಿಗಳೇ ಆದರು.

ವಿಗ್ರಹ ಮತ್ತು ಕೋಶ—

ಬ್ರಹ್ಮಾಹ್ವಯೇನ— ಬ್ರಹ್ಮ ಇತಿ ಆಹ್ವಯಃ ಯಸ್ಯ ತತ್ ಬ್ರಹ್ಮಾಹ್ವಯಂ ತೇನ | ಆಹ್ವಯಃ = ಹೆಸರು. 'ಆಧ್ಯಾಹ್ವಯಃ ಅಖ್ಯಾಹ್ವೇ ಅಭಿಧಾನಂ ಚ ನಾಮಧೇಯಂ ಚ ನಾಮ ಚ' ಅಮರ |

ಅತತ್ವ ವೇದಕಂ— ತತ್ವಂ ಆವೇದಯತೀತಿ ತತ್ವ ವೇದಕಂ, ನ ತತ್ವ ವೇದಕಂ ಅತತ್ವ ವೇದಕಂ ತಂ | ಚರಮೇ = ಕೊನೆಯವರು, ಚರಮಶಬ್ದವನ್ನು ಸರ್ವನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಲ್ಲ. ಆದರೆ 'ಪ್ರಥಮ-ಚರಮ ತಯಾಲಾರ್ಧಕತಿಪಯನೇಮಾರ್ಶ್ವ' (1-1-33) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಜಸ್ (ಪ್ರಥಮಾ ಒಹುವಚನ)ನಲ್ಲಿ ವಿಶ್ಲದಿಂದ ಸರ್ವನಾಮಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಚರಮೇ ಚರಮಾಃ ಎಂದು ಎರಡು ರೂಪಗಳು.

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಆಹುಃ - ಆಹ ಆಹತು ಆಹುಃ, ಆಹಿತ ಆಹಧುಃ ಬ್ರೂಥ, ಬ್ರವೀಮಿ ಬ್ರೂವಃ ಬ್ರೂಮಃ, ಬ್ರೂಞ್ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ, ಸಕ. ಸೇಟ್, ವಚಿ ಆದೇಶ ಬಂದಾಗ ಅನಿಟ್, ಉಭ. to speak clearly 'ಲಟ್', 'ಬ್ರೂವಃ ಪಂಚಾನಾಂ ಆದಿತ ಆಹೋ ಬ್ರೂವಃ' (3-4-84) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಮೊದಲಿನ ಐದು ರೂಪಗಳಲ್ಲಿ ಆಹ ಆದೇಶ, ಲಿಟ್ ಲಕಾರದ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು. 'ಬ್ರವೀತಿ ಬ್ರೂತಃ ಬ್ರೂಂತಿ, ಬ್ರವೀಷಿ ಬ್ರೂಥಃ' ಎಂಬ ರೂಪಗಳೂ ಇವೆ |

ಅಭ್ಯಧುಃ - ಅಭಿ+ಅಧುಃ, ಅಧಾತ್ ಅಧಾತಾಂ ಅಧುಃ, ಅಧಾಃ ಅಧಾತಂ ಅಧಾತ, ಅಧಾಂ ಅಧಾವ ಅಧಾಮ | ಅಭಿ ಉಪಸರ್ಗ, ದುಧಾಜ್ ಧಾರಣ ಪೋಷಣಯೋಃ, ಧಾರಣಪೋಷಣಾರ್ಥಕ ಧಾಧಾತು ಸಕ ಅನಿ. ಉಭ to put to grant, to produce, to bear ಲುಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಒಹುವಚನ |

ಪ್ರಯೋಗ— ವೇದಂ ಅತತ್ವ ವೇದಕಂ ವದದ್ವಿ ಚರಮೈಃ ಖಿಲೈಃ ಶೂನ್ಯಂ ಬ್ರಹ್ಮಾಹ್ವಯೇನ ಉಚ್ಯತೇ, ಸ್ವೇ ಚ ವೇದಾಂತಿನಃ ಅಭ್ಯಧಾಯಿಷತ್ |

ಅವತಾರಿಕಾ— ಹೀಗೆ ಶೂನ್ಯವಾದಿಗಳಿಗೂ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳಿಗೂ ಪರತತ್ತ್ವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವಿವಾದವಿರಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿ ಅಪರತತ್ತ್ವ (ಜಗತ್ತು) ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ವಿವಾದವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಪರತತ್ತ್ವವಿವರ್ತತತ್ತ್ವಾದಪರಸ್ಯಾಖ್ಯಾಯಿಕಾ ಚ |

ಅವಿಶೇಷತತ್ತ್ವಶ್ಚ ನಾಂತರಂತರಮೇತಯೋಃ || 26 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಪರತತ್ತ್ವವಿವರ್ತತತ್ತ್ವಾತ್, ಅಪರಸ್ಯಾಖ್ಯಾಯಿಕಾ, ಚ, ಅವಿಶೇಷತತ್ತ್ವಃ, ಚ, ಅಸ್ಯ, ನಃ ಅಂತಃ, ಅಂತರಂ ವಿತಯೋಃ |

ಅನ್ವಯ— ಅಖಿಲಸ್ಯ ಅಪರಸ್ಯ, ಚ, ಪರತತ್ತ್ವವಿವರ್ತತತ್ತ್ವಾತ್, ಅಸ್ಯ, ಚ, ಅವಿಶೇಷತತ್ತ್ವಃ, ವಿತಯೋಃ, ಅಂತಃ, ಅಂತರಂ, ನ (ಅಸ್ಮಿ) |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಖಿಲಸ್ಯ = ಸಮಸ್ತವಾದ,

ಅಪರಸ್ಯ ಚ = ಅಪರತತ್ತ್ವವಾದ ಜಗತ್ತಿಗೆ,

ಪರತತ್ತ್ವವಿವರ್ತತತ್ತ್ವಾತ್ = ಪರತತ್ತ್ವವಾದ ಬ್ರಹ್ಮ ಮತ್ತು ಶೂನ್ಯಗಳೇ, ಭ್ರಾಂತಿಯಿಂದ ವಿವರ್ತೋಪಾದಾನವಾಗುವುದರಿಂದ,

ಅಸ್ಯ ಚ = ಈ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ,

ಅವಿಶೇಷತತ್ತ್ವಃ = ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲದ್ದರಿಂದ (ಈ ಪ್ರಚ್ಛನ್ನಬೌದ್ಧಿಗೂ ಶೂನ್ಯವಾದಿಗಿಂತ ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲದ್ದರಿಂದ),

ವಿತಯೋಃ = ಶೂನ್ಯವಾದ ಮತ್ತು ಮಾಯಾವಾದ ಮತಗಳಲ್ಲಿ (ಶೂನ್ಯ ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮಗಳಲ್ಲಿ),

ಅಂತಃ = ಒಳಗೆ,

ಅಂತರಂ = ವ್ಯತ್ಯಾಸವು,

ನ (ಅಸ್ಮಿ) = ಇಲ್ಲ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಭೂಮಿ, ಪರ್ವತ ಮುಂತಾದ ನಾನಾ ಪ್ರಪಂಚವೇ ಅಪರತತ್ತ್ವವು ವೇದಾಂತಿಗಳಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮ ಮತ್ತು ಬೌದ್ಧರಿಗೆ ಶೂನ್ಯವೇ ಪರತತ್ತ್ವವು. ಈ ಅಪರತತ್ತ್ವವಾದ ಜಗತ್ತೆಲ್ಲವೂ ಪರತತ್ತ್ವವಾದ ಬ್ರಹ್ಮದ ವಿವರ್ತಕಾರ್ಯವು. ವಿವರ್ತವೆಂದರೆ ಒಂದು ವಸ್ತುವು ಭ್ರಾಂತಿಯಿಂದ ಮತ್ತೊಂದಾಗಿ ತೋರುವುದು. ಕಪ್ಪೆಚಿಪ್ಪು (ಶುಕ್ರಿಯು) ದೋಷದಿಂದ ಬೆಳ್ಳಿಯಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ. ಅದರಂತೆ ಶೂನ್ಯವಾದಿಗಳು ಶೂನ್ಯದಲ್ಲಿ ಜಗತ್ತು ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಜಗತ್ತಿಗೆ ಶೂನ್ಯವೇ ವಿವರ್ತ ಉಪಾದಾನಕಾರಣವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ಬ್ರಹ್ಮವೇ ಜಗತ್ತಿನ ಆಕಾರದಿಂದ ಕಾಣಸುತ್ತದೆ. ಜಗತ್ತಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮವೇ ವಿವರ್ತಉಪಾದಾನಕಾರಣವೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆದುದರಿಂದ ಅಪರತತ್ತ್ವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವಿವಾದವಿರಲು ಕಾರಣವಿಲ್ಲ.

ಬೌದ್ಧರು ಶೂನ್ಯವು ಜಗತ್ಕಾರಣವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ಬ್ರಹ್ಮವು ಜಗತ್ಕಾರಣವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆ ಜಗತ್ಕಾರಣಗಳು ಇಬ್ಬರಿಗೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿರುವುದು ಒಂದು ವಿಶೇಷ ಮತ್ತು ಶೂನ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಗಳಿಗೂ ವಿಶೇಷವಿದೆ. ಹೀಗೆ ಅಪರತತ್ತ್ವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಇಬ್ಬರಿಗೂ ವಿವಾದವಿದೆ, ಪರತತ್ತ್ವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ವಿವಾದವಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನೆಯು ಉದ್ಭವಿಸಬಹುದು. ಆದರೆ ಇದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಶೂನ್ಯವಾದಿಗಳಾದ ಬೌದ್ಧರು ಶೂನ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ವಿಶೇಷವೆಂದು ಒಪ್ಪಿರುತ್ತಾರೆ. ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ಬ್ರಹ್ಮವನ್ನು ನಿರ್ವಿಶೇಷವೆಂದು ಒಪ್ಪಿರುತ್ತಾರೆ. ಆದುದರಿಂದ ಶೂನ್ಯಕ್ಕಿಂತ ಬ್ರಹ್ಮದಲ್ಲಿ ಯಾವ ವಿಶೇಷವನ್ನೂ ಹೇಳಲು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಈ ಎರಡು ಮತಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿಚಾರ ಮಾಡಿದಾಗ ಯಾವ ವ್ಯತ್ಯಾಸವೂ ಕಂಡುಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ವಿಗ್ರಹ ಮತ್ತು ಕೋಶ—

ಪರತತ್ತ್ವವಿವರ್ತತತ್ತ್ವಾತ್— ಪರಂ ಚ ತತ್ ತತ್ತ್ವಂ ಚ ಪರತತ್ತ್ವಂ, ಪರತತ್ತ್ವ ಸ್ಯ ವಿವರ್ತಃ ಪರತತ್ತ್ವವಿವರ್ತಃ, ಪರತತ್ತ್ವವಿವರ್ತಸ್ಯ ಭಾವಃ ಪರತತ್ತ್ವವಿವರ್ತತತ್ತ್ವಂ ತಸ್ಮಾತ್ |

ಅವಿಶೇಷತತ್ತ್ವಃ— ನ ವಿದ್ಯತೇ ವಿಶೇಷಃ ಯಸ್ಯ ತತ್ ಅವಿಶೇಷಂ, ತಸ್ಯ ಭಾವಃ ಅವಿಶೇಷತತ್ತ್ವಂ, ಅವಿಶೇಷತತ್ತ್ವಾತ್ ಇತಿ ಅವಿಶೇಷತತ್ತ್ವಃ | ಅಂತಃ(ಅವ್ಯಯ)= ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ, 'ಅಂತರ್ಮಧ್ಯೇ ತಥಾ ಪ್ರಾಂತೇ ಧನಂಜಯಃ', ಅಂತರಂ = ಭೇದ, 'ಅಂತರಮವಕಾಶಾವಧಿಪರಿಧಾನಾಂತರ್ಧಿಭೇದತಾದರ್ಥೇ' ಅಮರ, 'ಅಂತರಂ ತು ಪರೀಧಾನೇ ಭೇದೇ ರಂಧ್ರಾವಕಾಶಯೋಃ' ವಿದ್ವ |

ವಿಶೇಷಾಂತಃ— ವಿವರ್ತಃ—In (Vedanthaphil) An apparent or illusory form, an unreal appearance caused by ಅವಿದ್ಯಾ or humon error, This is a favourite doctrine of Vedantins according to whom the whole visible world is a mere illusion an unreal and illusory appearance, while Brahman or Supreme spirit is the only real entity, as a serpent (ಸರ್ಪ) is a vivarta of a rope (ರಜ್ಜು, ಹಗ್ಗ) so is the world a vivarta of the real entity Brahman and the illusion is removed by vidya or true knowledge (Apte) ವಿವರ್ತವೆಂದರೆ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಂಡರೂ ನಿಜವಲ್ಲದ ಆಕಾರ, ಅಸತ್ಯವಾದ ತೋರಿಕೆ. ಇದು ಅವಿದ್ಯೆಯಿಂದ ಮತ್ತು ಪುರುಷರ ದೋಷದಿಂದ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಇದು ಜೀವ ಬ್ರಹ್ಮೈಕ್ಯವಾದಿಗಳಾದ ಅದ್ವೈತ ವೇದಾಂತಿಗಳಿಗೆ ಅಚ್ಚುಮೆಚ್ಚಿನ ಒಂದು ವಾದ. (ಸಿದ್ಧಾಂತ) ಮಾಯಾವಾದಿಗಳಾದ ವೇದಾಂತಿಗಳು ಈ ಕಾಣಿಸುವ, ಪ್ರಪಂಚವೆಲ್ಲವೂ ಕೇವಲ ಭ್ರಮೆ, ಕಣ್ಣುಳ್ಳವರು, ಅಸತ್ಯ, ಪರಬ್ರಹ್ಮಚೇತನವೊಂದೇ ನಿಜವಾದ ಅಸ್ತಿತ್ವ ಉಳ್ಳದ್ದು. ಮನುಷ್ಯನ ಕಣ್ಣಿನ ದೋಷದಿಂದ ಅಥವಾ ವಸ್ತುವಿನ ದೋಷದಿಂದ ಹಗ್ಗವು ಹಾವು ಎಂದು ಕಾಣಿಸುವಂತೆ, ಕಪ್ಪೆಚಿಪ್ಪು ಬೆಳ್ಳಿಯೆಂದು ಕಾಣುವಂತೆ ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕ ಅಸ್ತಿತ್ವವುಳ್ಳ ಬ್ರಹ್ಮನು ತನ್ನ ಮಾಯೆಯಿಂದಲೂ ಜೀವನಲ್ಲಿರುವ ಅವಿದ್ಯೆಯಿಂದಲೂ ಜಗತ್ತು ಎಂದು ಕಾಣಿಸುತ್ತಾನೆ. ವಿದ್ಯೆ ಅಥವಾ ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನದಿಂದ ಈ ಪ್ರಪಂಚ ಭ್ರಾಂತಿಯು ಹೊರಟುಹೋಗುತ್ತದೆ, ನಾಶವಾಗುತ್ತದೆ. ಬೌದ್ಧರೂ ಹೀಗೆಯೇ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಬ್ರಹ್ಮ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಶೂನ್ಯವೆಂದೂ, ಅವಿದ್ಯೆ ಅಥವಾ ಮಾಯಾ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಸಂವೃತಿ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸು ತ್ತಾರೆ. ತತ್ತ್ವಪ್ರಕ್ರಿಯೆ ಎಲ್ಲವೂ ಒಂದೇ ರೀತಿ ಇದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಶೂನ್ಯವಾದ ಮಾಯಾವಾದಗಳಿಗೆ ಯಾವ ವಿಶೇಷವೂ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

ಪ್ರಯೋಗ— ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಯಾಪದವಿಲ್ಲ. ಅಸ್ತಿ ಎಂಬ ಕ್ರಿಯಾಪದವನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ವಿತಯೋಃ ಅಂತಃ ಅಂತರೇಣ ನ ಭೂಯತೇ ಭಾವೇ ಪ್ರಯೋಗ |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಹೀಗೆ ಎರಡು ಮತಗಳಿಗೂ ಸಾಮ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿ ಅವೆರಡು ಮತಗಳನ್ನು ಆಚಾರ್ಯರು ಒಟ್ಟಿಗೆ ನಿರಾಕರಿಸಿದರು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಅಖಂಡಖಂಡನನ್ಯಾಯಾನಖಂಡಮಪಿ ಖಂಡಯನ್ |

ಅಖಂಡಯದಖಂಡಜ್ಞೋ ದ್ವಯಾಂಶ್ಚಾಖಂಡಲದ್ವಿಷಃ || 27 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅಖಂಡಖಂಡನನ್ಯಾಯಾನ್, ಅಖಂಡಂ, ಅಪಿ, ಖಂಡಯನ್, ಅಖಂಡಯತ್, ಅಖಂಡಜ್ಞಃ, ದ್ವಯಾನ್, ಚ, ಅಖಂಡಲದ್ವಿಷಃ |

ಅನ್ವಯ— ಅಖಂಡಜ್ಞಃ, ಅಖಂಡಖಂಡನನ್ಯಾಯಾನ್, ಅಖಂಡಂ, ಅಪಿ, ಖಂಡಯನ್, ದ್ವಯಾನ್, ಚ, ಅಖಂಡಲದ್ವಿಷಃ, ಅಖಂಡಯತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಖಂಡಜ್ಞಃ = ಸರ್ವಜ್ಞರಾದ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು,

ಅಖಂಡಖಂಡನನ್ಯಾಯಾನ್ = ಸಮಸ್ತವಾದ ತಮ್ಮ ಜೀವೇಶ್ವರಭೇದ ಸಿದ್ಧಾಂತದ ನಿರಾಕರಣಾರೂಪವಾದ, ಕುತರ್ಕರೂಪವಾದ ನ್ಯಾಯಾಭಾಸಗಳನ್ನು,

ಅಖಂಡಂ ಅಪಿ = ನಿರ್ವಿಶೇಷವೆಂದು ಒಪ್ಪಿರುವ ಅವರ ಪರತತ್ವವನ್ನೂ,

ಖಂಡಯನ್ = (ಸನ್) ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾ,

ದ್ವಯಾನ್ = ಮಾಯಾವಾದಿ ಮತ್ತು ಶೂನ್ಯವಾದಿಗಳೆಂದು ಎರಡು ಬಗೆಯವರಾದ,

ಅಖಂಡಲದ್ವಿಷಃ = ಇಂದ್ರ ಶತ್ರುಗಳಾದ ದಾನವರನ್ನು,

ಅಖಂಡಯತ್ = ನಿರಾಕರಿಸಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶೂನ್ಯವಾದಿಗಳು ಮತ್ತು ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ಜೀವೇಶ್ವರಭೇದ, ಪ್ರಪಂಚಸತ್ಯತ್ವ ಮುಂತಾದ ಅಚಾರ್ಯರ ಸಿದ್ಧಾಂತಗಳನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಲು ಅನೇಕ ಕುತರ್ಕರೂಪವಾದ ಯುಕ್ತಾಭಾಸಗಳನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ. ನಿರ್ವಿಶೇಷವಾದ ಶೂನ್ಯ ಅಥವಾ ಬ್ರಹ್ಮವೆಂಬ ನಿರ್ವಿಶೇಷತತ್ವವನ್ನು ಸಾಧಿಸುತ್ತಾರೆ, ಅದು ಒಂದೇ ತತ್ವವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಸರ್ವಜ್ಞರಾದ ಅಚಾರ್ಯರು ಇಂದ್ರ ದ್ವೇಷಿಗಳಾದ ದಾನವರೂಪರಾದ ಈ ಇಬ್ಬರು ವಾದಿಗಳನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ ಮತ್ತು ಕೋಶ—

ಅಖಂಡಖಂಡನನ್ಯಾಯಾನ್— ಖಂಡಯಂತೀತಿ ಖಂಡನಾಃ, ಖಂಡನಾಶ್ಚ ತೇ ನ್ಯಾಯಾಶ್ಚ ಖಂಡನ ನ್ಯಾಯಾಃ, ಅಖಂಡಾಶ್ಚತೇ ಖಂಡನನ್ಯಾಯಾಶ್ಚ ಅಖಂಡಖಂಡನನ್ಯಾಯಾಃ ತಾನ್, ಅಥವಾ ಖಂಡನಸ್ಯ ನ್ಯಾಯಾಃ ಖಂಡನನ್ಯಾಯಾಃ ಅಖಂಡಾಶ್ಚತೇ ಖಂಡನನ್ಯಾಯಾಶ್ಚ ತಾನ್ |

ಅಖಂಡಜ್ಞಃ— ಅಖಂಡಂ ಜಾನಾಂತೀತಿ ಅಖಂಡಜ್ಞಃ |

ಅಖಂಡಲದ್ವಿಷಃ—ಅಖಂಡಲಸ್ಯ ದ್ವಿಷಃ ಅಖಂಡಲದ್ವಿಷಃ ತಾನ್ | ಅಖಂಡಲ = ಇಂದ್ರ, 'ಅಖಂಡಲಃ ಸಹಸ್ರಾಕ್ಷಃ', ಅಖಂಡಲದ್ವಿಷ್ತ = ದಾನವ, 'ಇಂದ್ರಾದಿ ದನುಜೇಂದ್ರಾದಿದಾನವಾಃ' ಅಮರ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಖಂಡಯತ್-ಅಖಂಡಯತ್ ಅಖಂಡಯತಾಂ ಅಖಂಡಯನ್, ಅಖಂಡಯಃ ಅಖಂಡಯತಂ, ಅಖಂಡಯತ, ಅಖಂಡಯಂ ಅಖಂಡಯಾವ ಅಖಂಡಯಾಮ | ಖಿಡಿ ಭೇದನೇ ಣಿಜಂತ ಲಜ್ ಪರಸ್ವೈಪದ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಅಖಂಡಜ್ಞಃ ಅಖಂಡಖಂಡನನ್ಯಾಯಾನ್ ಅಖಂಡಮಪಿ ಖಂಡಯತಾ ದ್ವಯೇ ಅಖಂಡಲದ್ವಿಷದ್ವಿಷ್ಠ ಅಖಂಡಂತ |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಶೂನ್ಯವಾದಿಗಳು ಶೂನ್ಯ ಒಂದೇ ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕವಾದ ತತ್ವವೆಂದು ಏನು ಹೇಳುತ್ತಾರೋ ಅದನ್ನು ಖಂಡಿಸುತ್ತಾರೆ.

ವಿಮತಂ ಕಾರಣಂ ನ ಸ್ಯಾದಸತ್ತ್ವಾನ್ಯ ಯದೀದೃಶಮ್ |

ನೇದೃಶಂ ತದ್ಯಥಾ ಕುಂಭಕರ್ತೇತ್ಯತ್ರಾನುಮೀಯತೇ || 28 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ವಿಮತಂ, ಕಾರಣಂ, ನ, ಸ್ಯಾತ್, ಅಸತ್ತ್ವಾತ್, ನ, ಯತ್, ಈದೃಶಂ, ನ, ಈದೃಶಂ, ತತ್, ಯಥಾ, ಕುಂಭಕರ್ತಾ, ಇತಿ ಅತ್ರ, ಅನುಮೀಯತೇ |

ಅನ್ವಯ— (ಅಂಘೋ! ತಾವನ) ವಿಮತಂ, ಕಾರಣಂ, ನ, ಸ್ಯಾತ್, ಅಸತ್ತ್ವಾತ್, ಯತ್, ಈದೃಶಂ, ನ, ತತ್, ಈದೃಶಂ, ನ, ಯಥಾ, ಕುಂಭಕರ್ತಾ, ಇತಿ ಅತ್ರ, (ಅಸ್ಥಾಭಿಃ) ಅನುಮೀಯತೇ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

(ಅಂಘೋ! ತಾಪಸ) = ಎಲೈ ಶೂನ್ಯವಾದಿಯಾದ ಬೌದ್ಧಮುನಿಯೇ!

ವಿಮತಂ = ಜಗತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವು ಹೌದೋ ಅಲ್ಲವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹಕ್ಕೆ ವಿಷಯವಾದ ಶೂನ್ಯವು,

ಕಾರಣಂ = ಜಗತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗಿ,

ನ ಸ್ಯಾತ್ = ಆಗಲಾರದು,

ಅಸತ್ತ್ವಾತ್ = ಅಸತ್ ಆದುದರಿಂದ (ಸ್ವರೂಪರಹಿತವಾದುದರಿಂದ),

ಯತ್ ಈದೃಶಂ ನ = ಯಾವುದು ಕಾರಣವಲ್ಲವೆಂದು ಅಲ್ಲವೋ,

ತತ್ = ಆ ವಸ್ತುವು,

ಈದೃಶಂ ನ = ಅಸತ್ ಅಲ್ಲ (ಸ್ವರೂಪರಹಿತವಾದುದು ಅಲ್ಲ, ಸತ್ ಆದುದು)

ಯಥಾ = ಹೇಗೆ,

ಕುಂಭಕರ್ತಾ = ಕುಂಬಾರನು,

ಇತಿ = ಹೀಗೆಂದು,

(ಅಸಾಭಿಃ = ನಮ್ಮಿಂದ) ಆತ್ರ = ಈ ಶೂನ್ಯಕಾರಣತ್ವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ,

ಅನುಮೀಯತೇ = ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಅನುಮಾನ ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಎಲೈ ಬೌದ್ಧ ತಾಪಸನೇ! ಶೂನ್ಯವೇ ಜಗತ್ಕಾರಣವೆಂದು ನೀನು ಹೇಳುತ್ತಿದೀಯೆ! ಶೂನ್ಯವು ಜಗತ್ಕಾರಣವಲ್ಲವೆಂದು ನಾವು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದೇವೆ. ಹೀಗೆ "ಕಾರಣವು ಹೌದೋ ಅಲ್ಲವೋ" ಎಂದು ವಿವಾದಗ್ರಸ್ತವಾದ ಶೂನ್ಯವು ಕಾರಣವಲ್ಲ ಎಂದು ನಾವು ಸಾಧಿಸುತ್ತೇವೆ. ಶೂನ್ಯವು ಅಸತ್, ನಿಶ್ಚಯರೂಪ, ಯಾವ ಸಂಬಂಧವೂ ಇಲ್ಲದುದು. ಆದುದರಿಂದ ಎಂಬುದೇ ಹೇತುವು. ಯಾವುದು ಕಾರಣವಲ್ಲವೆಂದು ಅಲ್ಲವೋ ಅದು ಅಸತ್ ಅಲ್ಲ, ಅಂದರೆ ಕಾರಣವಾಗಿರುವ ವಸ್ತುವು ಸತ್ ಆಗಿರುತ್ತದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ಕುಂಬಾರನು. ಕುಂಬಾರನು ಕಾರಣನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಸತ್ ಆಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಸತ್ ಅಲ್ಲದುದು ಕಾರಣವಾಗಿರುವುದು ಎಲ್ಲಕ್ಕಿಂತಿಲ್ಲ. ವಿಮತಂ ಶೂನ್ಯಂ, ಕಾರಣಂ ನ ಭವತಿ ಅಸತ್ತ್ವಾತ್ ಯತ್ಕಾರಣಂ ನ ಭವತೀತಿ ನ, ಅರ್ಥಾತ್ ಕಾರಣಂ, ತತ್ ಅಸತ್ ನ, ಸದೇವ, ಯಥಾ ಕುಲಾಲಃ ಎಂಬ ವ್ಯತಿರೇಕ ಅನುಮಾನದಿಂದ ನೀನು ಒಪ್ಪಿರುವ ಶೂನ್ಯವು ಜಗತ್ಕಾರಣವಾಗಲಾರದು ಎಂದು ನಾವು ಸಾಧಿಸುತ್ತೇವೆ. (ಮುಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ ಅಂಘೋ ತಾಪಸ ಎಂಬುದನ್ನು ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು).

ವಿಗ್ರಹ ಮತ್ತು ಕೋಶ—

ಅಸತ್ತ್ವಾತ್— ನ ಸತ್ ಅಸತ್ ಅಸತಃ ಭಾವಃ ಅಸತ್ತ್ವಂ ತಸ್ಯಾತ್ |

ಕುಂಭಕರ್ತಾ— ಕುಂಭಸ್ಯ ಕರ್ತಾ ಕುಂಭಕರ್ತಾ | ಕುಂಭಕರ್ತಾ = ಕುಂಬಾರ, 'ಕುಂಭಕಾರಃ ಕುಲಾಲಃ ಸ್ಯಾತ್' ಅಮರ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಸ್ಯಾತ್ - ಸ್ಯಾತ್ ಅಸ ಭುವಿ ವಿಧಿಲಿಪ್, ಅನು+ಮೀಯತೇ ಮೀಯೇತೇ, ಇತ್ಯಾದಿ ಅನು ಉಪಸರ್ಗ ಮಾಙ್ (ಮಾ) ಮಾನೇ ಶಬ್ದೇ ಚ ಸತ್, ಅನಿ, ಆತ್ಮ to measure ಕರ್ಮಣಿ ಲಟ್ |

ಪ್ರಯೋಗ— ವಿಮತೇನ ಕಾರಣೇನ ನ ಭೂಯೇತ, ಅಸತ್ತ್ವಾತ್ ಯೇನ ಈದೃಶೇನ ನ ಭೂಯತೇ ತೇನ ಅಸತಾ ನ ಭೂಯತೇ ಸತಾ ಏವ ಭೂಯತೇ ಯಥಾ ಇತಿ ಆತ್ರ ಶೂನ್ಯತತ್ತ್ವ ವಿಷಯೇ ವಯಂ ಅನುಮೀಮಹೇ |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಈಗ ಶೂನ್ಯವಾದಿಯ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ಉಕ್ತಿ ಪ್ರಕೃತಿಯಿಂದ ಅನುವಾದ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಮೊದಲು ಸಿದ್ಧಾಂತಿಯು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ.

ಅಂಘೋ (ಅಹೋ) ತಾಪಸ ! ನೋ ಶೂನ್ಯಂ ಕಾರಣಂ ಕುಂಭಕರ್ತೃವತ್ ।

ಯತ್ ಸಂವೃತ್ಯುತ್ಥಿತಂ ವಿಶ್ವಂ ತತ್ಕಾರಣಮಿತಿರ್ಯತೇ || 29 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅಂಘೋ, ತಾಪಸ, ನೋ, ಶೂನ್ಯಂ, ಕಾರಣಂ ಕುಂಭಕರ್ತೃವತ್, ಯತ್ ಸಂವೃತ್ಯುತ್ಥಿತಂ, ವಿಶ್ವಂ, ತತ್, ಕಾರಣಂ, ಇತಿ, ಈರ್ಯತೇ ।

ಅನ್ವಯ— ಅಂಘೋ ತಾಪಸ! ಶೂನ್ಯಂ, ಕುಂಭಕರ್ತೃವತ್, ಕಾರಣಂ, ನೋ(ಭವತಿ), (ಕಿಂತು) ವಿಶ್ವಂ, ಯತ್ ಸಂವೃತ್ಯುತ್ಥಿತಂ, ತತ್, ಕಾರಣಂ, ಇತಿ, ಈರ್ಯತೇ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಂಘೋ (ಅಹೋ) ತಾಪಸ = ಎಲೈ ಶಾಕ್ಯಮುನಿಯೇ!

ಶೂನ್ಯಂ = ನೀನು ಹೇಳುವ ಶೂನ್ಯತತ್ವವು,

ಕುಂಭಕರ್ತೃವತ್ = ಕುಂಬಾರನಂತೆ,

ಕಾರಣಂ ನೋ(ಭವತಿ) = ಕಾರಣವಾಗಲಾರದು, (ಎಂದು ನಾವು ಹೇಳಿದರೆ ಇದಕ್ಕೆ ಬೌದ್ಧೋಪದತಿ

ಉತ್ತರವನ್ನು ಬೌದ್ಧನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ) (ಕಿಂತು = ಆದರೆ),

ವಿಶ್ವಂ = ಜಗತ್ತು,

ಯತ್ ಸಂವೃತ್ಯುತ್ಥಿತಂ = ಯಾವ ಶೂನ್ಯದ ಅಜ್ಞಾನದಿಂದ ಉಂಟಾಯಿತೋ,

ತತ್ = ಅದು,

ಕಾರಣಂ ಇತಿ = ಕಾರಣವೆಂದು, (ಅನ್ಯಾಥಾ = ನಮ್ಮಿಂದ)

ಈರ್ಯತೇ = ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಎಲೈ ಶಾಕ್ಯಮುನಿಯೇ! ನೀನು ಹೇಳುತ್ತಿರುವ ಶೂನ್ಯವು ಕುಂಬಾರನು ಗಡಿಗೆಗೆ ಹೇಗೆ ಕಾರಣನೋ ಆ ರೀತಿ ಕಾರಣವಾಗಲಾರದು. ಅಂದರೆ ಮಡಿಕೆ ಹುಟ್ಟಲು ಮಣ್ಣು ಎಂಬ ಉಪಾದಾನ ಕಾರಣದ (ಪರಿಣಾಮಿಕಾರಣದ) ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿದೆ. ಮಣ್ಣಿನಿಂದ ಕುಂಬಾರನು ಮಡಿಕೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಆಗ ಮಣ್ಣು ಮಡಿಕೆಗೆ ಉಪಾದಾನ ಕಾರಣವು ಕುಂಬಾರನು ನಿಮಿತ್ತ ಕಾರಣನು. ಆದರೆ ಪ್ರಪಂಚವು ಶೂನ್ಯದ ಅಜ್ಞಾನದಿಂದ ಇದ್ದಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ. ಶೂನ್ಯವು ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೆಂದರೆ ಇಷ್ಟೇ ಅರ್ಥ. ಶೂನ್ಯವು ಪ್ರಪಂಚವನ್ನು ರಚಿಸುವುದೆಂದರೆ ಶೂನ್ಯವೇ ಪ್ರಪಂಚದ ಆಕಾರದಿಂದ ತೋರುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ನಾವು ಶೂನ್ಯವನ್ನೇ ನೋಡುತ್ತಿದ್ದರೂ ಇದು ಶೂನ್ಯವೆಂದು ಜ್ಞಾನಿಸಲಿರುವುದರಿಂದ ಶೂನ್ಯವನ್ನೇ ನಾವು ಇದು ಪ್ರಪಂಚ ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತೇವೆ. ಇಷ್ಟೊಂದಲೇ ಶೂನ್ಯವು ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೆಂದು ನೀವು ಹೇಳುತ್ತೀರಲ್ಲ!

ಕವಚಪ್ರಸ್ತು ಸರಿಯಾಗಿ ತಿಳಿಯದೆ ಭ್ರಾಂತನು ಅದನ್ನು ರಜತವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೆ. "ಇದೋ ನನ್ನೆದುರು ರಜತವಿದೆ" ಎಂದು ವ್ಯವಹರಿಸುತ್ತಾನೆ, ಹೀಗೆಯೇ ಶೂನ್ಯತತ್ವವನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ಅಪರೋಕ್ಷದಿಂದ ತಿಳಿಯದಿರುವ ಒಬ್ಬ ಅಜ್ಞಾನಿಗೆ ಶೂನ್ಯದಲ್ಲಿ ಇದು ಭೂಮಿ, ಇದು ಬೆಟ್ಟ ಇದು ನದಿ, ಇದು ಸಮುದ್ರ ಎಂಬ ಪ್ರತೀತಿಯು ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಕವಚಪ್ರಸ್ತ ಯಥಾರ್ಥ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಯದಿರುವುದರಿಂದ ತೋರುವ ಬೆಳ್ಳಗೆ ಕವಚಪ್ರಸ್ತ ಕಾರಣವೆಂದು ಹೇಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೋ ಅದರಂತೆ ಶೂನ್ಯದ ತತ್ವಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ತೋರುವ ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ಶೂನ್ಯವು ಕಾರಣ ಎಂದು

ಬೌದ್ಧರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಶೂನ್ಯವು ಕುಂಬಾರನು ಗಡಿಗೆಗೆ ಕಾರಣನಾಗುವಂತೆ ಕಾರಣವಲ್ಲ ಎಂದು ಶೂನ್ಯವಾದಿಗಳ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಅನುವಾದ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ.

ವಿಗ್ರಹ ಮತ್ತು ಕೋಶ—

ಅಂಘೋ(ಅಹೋ)ತಾಪಸ— ಅಂಘೋ, ಎಂಬುದು ಎಲೈ ಎಂಬ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ ಸಂಬೋಧಪದ, ಭಲಾರಿಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಅಹೋ ಎಂಬ ಪದವಿದೆ. ತಾಪಸ! = ಬೌದ್ಧಮುನಿಯೇ?, ತಾಪಸಃ = ಇಲ್ಲಿ ಶಾಕ್ಯಮುನಿ, (ಬುದ್ಧನ ಅನುಯಾಯಿ) ಎಂದು ಅರ್ಥ. 'ಮುನೀಂದ್ರಃ ಶ್ರೀಘನಃ ಶಾಸ್ತ್ರಾ ಮುನಿಃ' ಎಂಬ ಅಮರಕೋಶದಲ್ಲಿ ತಾಪಸಪರ್ಯಾಯವಾದ ಮುನಿ ಶಬ್ದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ.

ಕುಂಭಕರ್ತೃವತ್— ಕುಂಭಸ್ಯ ಕರ್ತಾ ಕುಂಭಕರ್ತಾ, ಕುಂಭಕರ್ತೃ ತುಲ್ಯಂ ಕುಂಭಕರ್ತೃವತ್ |

ಯತ್ ಸಂವೃತ್ಯುತ್ಥಿತಂ— ಯಸ್ಯ ಸಂವೃತಿಃ ಯತ್ ಸಂವೃತಿಃ, ಯತ್ ಸಂವೃತ್ಯಾ ಉತ್ಥಿತಂ ಯತ್ ಸಂವೃತ್ಯುತ್ಥಿತಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಈರ್ಯತೇ ಈರ್ಯೇತೇ ಈರ್ಯಂತೇ ಇತ್ಯಾದಿ ಈರ ಗತೌ ಕಂಪನೇ ಚ ಕರ್ಮಣಿ ಲಟ್ ಆತ್ಮನೇ ಪದಂ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಅಂಘೋ ತಾಪಸ! ಶೂನ್ಯೇನ ಕುಂಭಕರ್ತೃವತ್ ಕಾರಣೇನ ನೋ(ಭೂಯತೇ) ವಿಶ್ವೇನ ಯತ್ ಸಂವೃತ್ಯುತ್ಥಿತೇನ ಭೂಯತೇ ತತ್ ಕಾರಣಂ ಇತಿ ಈರಯಾಮಃ |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಇದುವರೆಗೆ ಅನುವಾದ ಮಾಡಿದ ಮಾಧ್ಯಮಿಕ ಬೌದ್ಧನ ಮತವನ್ನು ಖಂಡಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಏವಂ ಚೇತ್ ಕಾರಣಂ ಮಾ ಸ್ಯ ಬ್ರವೀಃ ಶೂನ್ಯಂ ಕಥಂಚನ |

ಆಯುಷ್ಮಂಸ್ತದಧಿಷ್ಠಾನಂ ವ್ಯುತ್ಥಿಸ್ತ ಗುರೋಗೃಹೇ || 30 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಏವಂ, ಚೇತ್, ಕಾರಣಂ, ಮಾ, ಸ್ಯ, ಬ್ರವೀಃ, ಶೂನ್ಯಂ, ಕಥಂಚನ, ಆಯುಷ್ಮನ್, ತತ್, ಅಧಿಷ್ಠಾನಂ, ವ್ಯುತ್ಥಿಸ್ತ, ಗುರೋಃ, ಗೃಹೇ |

ಅನ್ವಯ— ಏವಂ, ಚೇತ್, ಶೂನ್ಯಂ, ಕಥಂಚನ, ಕಾರಣಂ, ಮಾ, ಸ್ಯ, ಬ್ರವೀಃ, ಆಯುಷ್ಮನ್!, ತತ್, ಅಧಿಷ್ಠಾನಂ, (ಭವತಿ) ಗುರೋಃ, ಗೃಹೇ, ವ್ಯುತ್ಥಿಸ್ತ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಏವಂ ಚೇತ್ = ಹೀಗೆ ಶೂನ್ಯತತ್ವಾ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ತೋರುವ ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ಶೂನ್ಯವು ಕಾರಣವೆಂದು ಒಪ್ಪುವುದಾದರೆ,

ಶೂನ್ಯಂ = ಶೂನ್ಯವನ್ನು,

ಕಥಂಚನ = ಯಾವ ಪ್ರಕಾರದಿಂದಲೂ,

ಕಾರಣಂ = ಕಾರಣವನ್ನಾಗಿ,

ಮಾ ಸ್ಯ ಬ್ರವೀಃ = ಹೇಳಬೇಡ,

ಆಯುಷ್ಮನ್ = ಚಿರಂಜೀವಿಯೇ,

ತತ್ = ನೀನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುವ ಆ ಶೂನ್ಯವು,

ಅಧಿಷ್ಠಾನಂ = ಆಧಾರವು, (ಆಶ್ರಯಸ್ಥಾನವು) (ಭವತಿ = ಆಗಿರುತ್ತದೆ. ಕಾರಣವಾಗಲಾರದು)

ಗುರೋಃ = ಉಪಾಧ್ಯಾಯರ,

ಗೃಹೇ = ಮನೆಯಲ್ಲಿ

ವೃತ್ತಿತ್ವಸ್ತ = (ಅಧಿಷ್ಠಾನ ಮತ್ತು ಕಾರಣಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು) ತಿಳಿಯಲು ಇಚ್ಛಿಸು (ತಿಳಿಯಲು ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡು).

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಎಲೈ ಬೌದ್ಧ ತಾಪಸನೇ! ನಿನ್ನ ಮಾತಿನ ಅಧಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ವಿವೇಚಿಸಿದಾಗ, ಶೂನ್ಯವು ಅಧಿಷ್ಠಾನವಾಗಿದ್ದು ಕಾರಣವೆಂದು ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ. ಹೀಗಾದರೆ ಶೂನ್ಯವು ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ಸ್ವತಂತ್ರಕಾರಣವೆಂದು ಯಾವ ರೀತಿಯಿಂದಲೂ ಹೇಳಬೇಡ. ನೀನು ಹೇಳುವ ಶೂನ್ಯವು ನಿನ್ನ ಮತದ ಪ್ರಕಾರ ಅಧಿಷ್ಠಾನವಾಯಿತು. ಪ್ರಪಂಚವೆಂಬ ವಸ್ತುವು ವಾಸಿಸಲು ಬೇಕಾದ ಸ್ಥಳದಂತೆ ಆಯಿತು. ಅದು ಕಾರಣವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಮನುಷ್ಯನು ಮನೆಯಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಮನೆಯು ಅವನಿಗೆ ಅಧಿಷ್ಠಾನವೇ ಹೊರತು ಕಾರಣವಲ್ಲ. ನೀನು ಕಾರಣ ಮತ್ತು ಅಧಿಷ್ಠಾನಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ತಿಳಿದಿಲ್ಲ. ಎಲೈ ಚಿರಂಜೀವಿಯೇ! ನೀನು ಗುರುಗಳ ಮನೆಗೆ ಹೋಗಿ ಕೆಲವು ದಿವಸಗಳವರೆಗೆ ವಾಸಮಾಡಿ ಕಾರಣವೆಂದರೇನು! ಅಧಿಷ್ಠಾನವೆಂದರೇನು? ಎಂದು ಗುರುಗಳಿಂದ ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದು ಅನಂತರ ಕಾರಣದ ಲಕ್ಷಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದನ್ನು ಕಾರಣವೆಂದೂ, ಅಧಿಷ್ಠಾನ ಲಕ್ಷಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದನ್ನು ಅಧಿಷ್ಠಾನವೆಂದೂ ವ್ಯವಹರಿಸು. ಹೀಗೆ ಕಾರಣ ಮತ್ತು ಅಧಿಷ್ಠಾನಗಳ ಸ್ವರೂಪ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ವ್ಯವಹಾರವು ದೃಢವಾದ ಮೇಲೆ ನಮ್ಮೊಡನೆ ವ್ಯವಹರಿಸು. (ಕಾರಣ ಮತ್ತು ಅಧಿಷ್ಠಾನಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಯದ ವ್ಯವಹರಿಸುವ ನನ್ನ ದೀರ್ಘ ಜೀವನವು ವೈಫಲ್ಯ. ಎಂಬ ಅಧಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಹೇ ಆಯುಷ್ಯನ್ = ಎಲೈ ದೀರ್ಘ ಜೀವಿಯೇ! ಎಂದು ಪರಿಹಾಸಸೂಚಕವಾದ ಸಂಬೋಧನೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಹೇಗೇ ಇರಲಿ, ಅಧಿಷ್ಠಾನವಾದ ಶೂನ್ಯದ ತತ್ವಜ್ಞಾನ ವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ತೋರುವ ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ಈ ಶೂನ್ಯಭ್ರಾಂತಿಗೆ ಶೂನ್ಯವು ಅಧಿಷ್ಠಾನವೂ ಆಗಲಾರದು. ಕಾರಣವೂ ಆಗಲಾರದು. ಅಧಿಷ್ಠಾನ ಮತ್ತು ಕಾರಣಶಬ್ದಗಳ ಅರ್ಥ ಮತ್ತು ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಗುರುಗಳಲ್ಲಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಓದಿಕೊಳ್ಳಪ್ಪ ಎಂದು ಹಾಸ್ಯ ಮಾಡುತ್ತಾ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ).

ವಿಗ್ರಹ—

ಆಯುಷ್ಯನ್— ಆಯುಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿತಿ ಆಯುಷ್ಯಾನ್, ತಸ್ಯ ಸಂಬುದ್ಧಿಃ ಹೇ ಆಯುಷ್ಯನ್! ತದ್ವಿತ್ ವೃತ್ತಿ, ಮತುಷ್ ಪ್ರತ್ಯಯ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಬ್ರವೀಃ - ಮಾ ಸ್ಮ ಬ್ರವೀಃ, ಅಬ್ರವೀತ್ ಅಬ್ರೂತಾಮ್ ಅಬ್ರುವನ್, ಅಬ್ರವೀಃ ಅಬ್ರೂತಮ್ ಅಬ್ರೂತ, ಅಬ್ರವಂ ಅಬ್ರೂವ ಅಬ್ರೂಮ | ಅಬ್ರೂತ್ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ ಸತ್. ಸೇಟ್ ವಚಿ ಆದೇಶ ಬಂದಾಗ ಅನಿಟ್ ಉಭಿ. ಅನದೃತನಭೂತೇ ಲಬ್. ಸ್ತೋತ್ರರೇ ಲಬ್ ಚ (3-3-176) ಮಾಜ್(ಮಾ) ಎಂಬುದರ ಮುಂದೆ ಸ್ಮ ಬಂದಾಗ ಲಬ್ ಲಕಾರವೂ ಲುಜ್ ಲಕಾರವೂ ಬರುತ್ತದೆ. ಬರೇ ಮಾ(ಮಾಜ್) ಬಂದಾಗ 'ಮಾಜ್' ಲುಜ್ (3-3-175) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲುಜ್ ಮಾತ್ರ ಬರುತ್ತದೆ. ನ ಮಾಜ್‌ಯೋಗೇ (6-4-74) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಮಾಜ್ ಯೋಗವಿದ್ದಾಗ ಅಟ್ ಎಂಬ ಆಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಮಾ ಸ್ಮ ಸೇರಿ ಸ್ತೋತ್ರರೂಪಗಳನ್ನು ಹೀಗೆ ಹೇಳಬೇಕು. ಮಾಸ್ಮ ಬ್ರವೀತ್ ಅಬ್ರೂತಂ ಅಬ್ರುವನ್, ಬ್ರವೀಃ ಅಬ್ರೂತಂ ಅಬ್ರೂತ, ಅಬ್ರವಂ ಅಬ್ರೂವ ಮಾ ಸ್ಮ ಅಬ್ರೂಮ | ವೃತ್ತಿತ್ವ ಸ್ವತಂತ್ರವು ಇಚ್ಛಿ ವೃತ್ತಿತ್ವ ವಿ ಉತ್ ಉಪಸರ್ಗದ್ವಯವೂರ್ವಕ ಪದಗಳಿ೦ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನ ಸನ್ನತಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮ ಪುರುಷ ಏಕವಚನದ ರೂಪ. ಪಿತೃತಾಂ ಪಿತೃತಾಂ ಪಿತೃತಾಮ್, ಪಿತೃಸ್ತ ಪಿತೃಣಾಂ ಪಿತೃಧ್ವಂ, ಪಿತೃ ಪಿತೃವಹ್ಯ ಪಿತೃಮಹ್ಯ |

ಪ್ರಯೋಗ— ವಿವಂ ಚೇತ್ (ತ್ವಯಾ) ಶೂನ್ಯಂ ಕಾರಣಂ ಮಾ ಸ್ಮ ಉಚ್ಯತ ತೇನ ಅಧಿಷ್ಠಾನೇನ ಭೂಯತೇ ಆಯುಷ್ಯನ್! ಗುರೋಃ ಗೃಹೇ (ತ್ವಯಾ) ವೃತ್ತಿತ್ವತಾಮ್ |

ಅವತಾರಿಕಾ— ಶೂನ್ಯವು ಜಗತ್ತಿನ ಆರೋಪಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಅಧಿಷ್ಠಾನವಾದರೂ ಆಗಲಿ ಎಂದರೆ ಅದೂ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ವಿವಾದಸ್ಯ ಪದಂ ನ ಸ್ಯಾದಧಿಷ್ಠಾನಮಸತ್ತತಃ |

ವೈಧರ್ಮ್ಯೇಣೈವ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ ಶುಕ್ವಾದಿವದಿತೀರ್ಯತೇ || 31 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ವಿವಾದಸ್ಯ, ಪದಂ, ನ, ಸ್ಯಾತ್, ಅಧಿಷ್ಠಾನಂ, ಅಸತ್ತತಃ, ವೈಧರ್ಮ್ಯೇಣ, ಏಷಃ, ದೃಷ್ಟಾಂತಃ, ಶುಕ್ವಾದಿವತ್, ಇತಿ, ಈರ್ಯತೇ |

ಅನ್ವಯ— ವಿವಾದಸ್ಯ, ಪದಂ, ಅಧಿಷ್ಠಾನಂ, ನ, ಸ್ಯಾತ್, ಅಸತ್ತತಃ, ವೈಧರ್ಮ್ಯೇಣ, ಶುಕ್ವಾದಿವತ್, ಇತಿ, ಏಷಃ, ದೃಷ್ಟಾಂತಃ, ಈರ್ಯತೇ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ವಿವಾದಸ್ಯ ಪದಂ = ವಿವಾದವಿವಾದಿ ವಿಷಯವಾದ ಶೂನ್ಯವು,

ಅಧಿಷ್ಠಾನಂ = ಭ್ರಾಂತಿಗೆ ಆಧಾರಭೂತವಾದ ವಾಸಸ್ಥಾನವು,

ನ ಸ್ಯಾತ್ = ಆಗಲಾರದು,

ಅಸತ್ತತಃ = ಅಸತ್ ಅದುದರಿಂದ, (ಇಲ್ಲದ್ದು ಆದುದರಿಂದ)

ವೈಧರ್ಮ್ಯೇಣ = ವೈತರೇಕ ಮುಖದಿಂದ, (ಸಾಧ್ಯಾಭಾವ ಹೇತುಭಾವಗಳಿಗೆ ವ್ಯಾಪ್ತಿ ಹೇಳುವ ಮೂಲಕ)

ಶುಕ್ವಾದಿವತ್ = ಕಪ್ಪೆಚಿಪ್ಪು ಮೊದಲಾದ ವಸ್ತುವಿನಂತೆ,

ಇತಿ = ಎಂದು,

ಏಷಃ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ = ಈ ವೈತರೇಕ ದೃಷ್ಟಾಂತವು,

ಈರ್ಯತೇ = ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ—

ಬೌದ್ಧಃ- ಹಾಗಾದರೆ ಶೂನ್ಯವು ಕಾರಣವಲ್ಲವೆಂದು ಒಪ್ಪುತ್ತೇನೆ. ಆದರೂ ಅದು ಜಗತ್ತಿನ ಆರೋಪಕ್ಕೆ ಅಧಿಷ್ಠಾನವಾಗಲಿ. ಕಪ್ಪೆಚಿಪ್ಪನ್ನು ನೋಡಿ 'ಇದು ಬೆಳ್ಳಿ' ಎಂದು ಭ್ರಾಂತಿಯುಂಟಾದಾಗ ತೋರುವ ಕಪ್ಪೆಚಿಪ್ಪಿಗಿಂತ ಬೇರೆಯಾದ ಬೆಳ್ಳಿಯು ಹೇಗೆ ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕವಲ್ಲವೋ, ಅದರಂತೆ ಜಗತ್ತಿನ ಆರೋಪಕ್ಕೆ ಅಧಿಷ್ಠಾನವಾದ ಶೂನ್ಯಕ್ಕಿಂತ ಬೇರೆಯಾಗಿ ಕಾಣುವ ಜಗತ್ತು ತಾತ್ಪರ್ಯವಲ್ಲ (ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕವಲ್ಲ) ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತೇನೆ. ಇಷ್ಟರಿಂದಲೇ ನನ್ನ ಇಷ್ಟಸಿದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ.

ಸಿದ್ಧಾಂತಃ- ಎಲ್ಲ ಬೌದ್ಧನೇ ನೀನು ಹೇಳುವ ಶೂನ್ಯಕ್ಕೆ ಅನುಮಾನವಿರೋಧದಿಂದಾಗಿ ಅಧಿಷ್ಠಾನತ್ವವೂ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಅದು ಹೇಗೆಂದರೆ, ವಿವಾದಕ್ಕೆ ವಿಷಯವಾದ ಶೂನ್ಯವು ಅಧಿಷ್ಠಾನವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅಸತ್ ಅದುದರಿಂದ, ಶೂನ್ಯವು ಇಲ್ಲದಿರುವ ವಸ್ತುವಾದುದರಿಂದ ಎಂಬ ಅನುಮಾನ ವಿರೋಧ ಬರುವುದರಿಂದ ನೀನು ಹೇಳುವ ಶೂನ್ಯವು ಅಧಿಷ್ಠಾನವೂ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಬೌದ್ಧಃ- ನಿಮ್ಮ ಅನುಮಾನಕ್ಕೆ ದೃಷ್ಟಾಂತವು ಯಾವುದು? ಯಾವುದು ಅಸತ್ ಆಗಿದೆಯೋ ಅದು ಅಧಿಷ್ಠಾನವಲ್ಲ. ಎಂಬ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ ಈ ಹೇತುಸಾಧ್ಯಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ವಸ್ತುವು ಇಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ದೃಷ್ಟಾಂತವು ಸಿಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅನುಮಾನಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ಅನ್ವಯ (ದೃಷ್ಟಾಂತ) ಸಪಕ್ಷವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ನಿಮ್ಮ ಅನುಮಾನವು ಸರಿಯಲ್ಲ.

ಸಿದ್ಧಾಂತಃ- ಎಲ್ಲಿ ಸಾಧ್ಯವು ಇಲ್ಲವೋ ಅಲ್ಲಿ ಹೇತುವೂ ಇಲ್ಲ. ಎಲ್ಲಿ ಸಾಧ್ಯಾಭಾವ ಇದೆಯೋ ಅಲ್ಲಿ ಹೇತುಭಾವವಿದೆ ಎಂದು ವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸುವುದೇ ವೈಧರ್ಮ್ಯದಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ತಿ, ವೈತರೇಕವ್ಯಾಪ್ತಿ. ವೈಧರ್ಮ್ಯವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ

ವೈಧರ್ಮ್ಯ ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನೇ ಹೇಳಬೇಕು. ಎಲ್ಲಿ ಬೆಂಕಿ ಇಲ್ಲವೋ ಅಲ್ಲಿ ಹೊಗೆ ಇಲ್ಲ ಎಂಬ ವೈತರೀಕ ವ್ಯಾಪ್ತಿಗೆ ಮಹಾಪ್ರದವು (ಮದು) ದೃಷ್ಟಾಂತ. ಅದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿ ಯಾವುದು ಅಧಿಷ್ಠಾನವಲ್ಲವೆಂದು ಅಲ್ಲವೋ ಅಂದರೆ ಅಧಿಷ್ಠಾನವಾಗಿದೆಯೋ ಅದು ಅಸತ್ ಅಲ್ಲ. ಸತ್ ಅಂದರೆ ಇರುವ ಪದಾರ್ಥವೇ ಆಗಿದೆ. ದೃಷ್ಟಾಂತವು ಬೆಳ್ಳಿಯ ಆರೋಪಕ್ಕೆ ಅಧಿಷ್ಠಾನವಾದ ಕಪ್ಪೆಚಿಪ್ಪು - ಎಂದು ನಾವು ವೈತರೀಕವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿ ವೈಧರ್ಮ್ಯ ದೃಷ್ಟಾಂತದಿಂದ ನಿನ್ನ ಶೂನ್ಯವು ಜಗತ್ತಿನ ಆರೋಪಕ್ಕೆ ಅಧಿಷ್ಠಾನವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಖಂಡಿಸುತ್ತೇವೆ.

“ವಿಮತಂ ಶೂನ್ಯಂ ಜಗದಾರೋಪಾಧಿಷ್ಠಾನಂ ನ ಭವತಿ, ಅಸತ್ತ್ವಾತ್, ಯತ್ ಆರೋಪಾಧಿಷ್ಠಾನಂ ತತ್ ಸತ್, ಯಥಾ ರಜತಾದ್ಯಾರೋಪಾಧಿಷ್ಠಾನಶುಕ್ಯಾದಿ” ಎಂದು ಇಲ್ಲಿ ಬೌದ್ಧನನ್ನು ಕುರಿತು ಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡಬೇಕಾದ ನ್ಯಾಯವು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಅಸತ್ತ್ವತಃ— ನ ಸತ್ ಅಸತ್, ಅಸತಃ ಭಾವಃ ಅಸತ್ತ್ವಂ, ಅಸತ್ತ್ವಾತ್ ಇತಿ ಅಸತ್ತ್ವತಃ |

ವೈಧರ್ಮ್ಯೇಣ— ವಿರುದ್ಧ್ಯ ಧರ್ಮಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ವಿಧರ್ಮಾ, ವಿಧರ್ಮಣಃ ಭಾವಃ ವೈಧರ್ಮ್ಯಂ ತೇನ |

ಶುಕ್ಯಾದಿವತ್— ಶುಕ್ತಃ ಆದಿಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಶುಕ್ಯಾದಿಃ, ಶುಕ್ಯಾದಿನಾ ಶುಲ್ಕಂ ಶುಕ್ಯಾದಿವತ್ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಈರ್ಯತೇ - ಈರ್ಯತೇ ಈರ್ಯೇತೇ ಈರ್ಯಂತೇ, ಇತ್ಯಾದಿ, ಈರ ಗತೌ ಕಂಪನೇ ಚ ಕರ್ಮಣಿ ಲಟ್ ಆತ್ಮನೇಪದಂ |

ಪ್ರಯೋಗ— ವಿವಾದಸ್ಯ ಪದೇನ ಅಧಿಷ್ಠಾನೇನ ನ ಭೂಯೇತ, ಅಸತ್ತ್ವತಃ, ವೈಧರ್ಮ್ಯೇಣ ಶುಕ್ಯಾದಿವತ್ ಇತಿ ವಿತಂ ದೃಷ್ಟಾಂತಂ ಈರಯಾಮಃ |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಶೂನ್ಯವಾದ ಮಾಯಾವಾದಗಳೆರಡೂ ಒಂದೇ ಆಗಿವೆ ಎಂದು ನೀವು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದುದು ಅಯುಕ್ತ. ಶೂನ್ಯವಾದದಲ್ಲಿ ವೇದವು ಅಪ್ರಮಾಣ, ಮಾಯಾವಾದದಲ್ಲಿ ವೇದವು ಪ್ರಮಾಣ, ಹೀಗೆ ಶೂನ್ಯವಾದ ಮಾಯಾವಾದಗಳಿಗೆ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿರುವಾಗ ಎರಡು ಮತಗಳೂ ಒಂದೇ ಎಂದು ನೀವು ಹೇಳಿದುದು ಅಯುಕ್ತ ಎಂದು ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿದರೆ ಉತ್ತರ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಅತತ್ತ್ವಾವೇದಕಂ ಮಾನಮಿತಿ ಸ್ವವ್ಯಾಹತಂ ಯತಃ |

ತದ್ವಾದೀ ತೇನ ವೇದಸ್ಯ ಸೋಽಭಿವೈತ್ಯ ಪ್ರಮಾಣತಾಮ್ || 32 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅತತ್ತ್ವಾವೇದಕಂ, ಮಾನಂ, ಇತಿ, ಸ್ವವ್ಯಾಹತಂ, ಯತಃ, ತದ್ವಾದೀ, ತೇನ, ವೇದಸ್ಯ, ಸಃ, ಅಭಿವೈತಿ, ಅಪ್ರಮಾಣತಾಮ್ |

ಅನ್ವಯ— ಯತಃ, ಅತತ್ತ್ವಾವೇದಕಂ, ಮಾನಂ, ಇತಿ, ಸ್ವವ್ಯಾಹತಂ, ತೇನ, ತದ್ವಾದೀ, ಸಃ, ವೇದಸ್ಯ, ಅಪ್ರಮಾಣತಾಂ, ಅಭಿವೈತಿ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಯತಃ = ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ,

ಅತತ್ತ್ವಾವೇದಕಂ = ತತ್ತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿಸದೇ ಇರತಕ್ಕಂತಹುದು. (ಅಯಥಾರ್ಥವಾದ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿಸ-ತಕ್ಕಂತಹುದು)

ಮಾನಂ = ಪ್ರಮಾಣವು,

ಇತಿ = ಹೀಗೆಂಬ ಮಾತು,

ಸ್ವಾಹತಂ = ಪರಸ್ಪರ ವಿರುದ್ಧವಾದುದು,

ತೇನ = ಆ ಕಾರಣದಿಂದ,

ತದ್ವಾದೀ = ವೇದವು ಅತ್ತತ್ವ ವೇದಕವೆಂದು ಹೇಳುವ,

ಸಃ = ಆ ಮಾಯಾವಾದಿಯು,

ವೇದಸ್ಯ = ವೇದಕ್ಕೆ,

ಅಪ್ರಮಾಣತಾಂ = ಅಪ್ರಮಾಣವನ್ನು,

ಅಭಿಪ್ರೈತಿ = ಒಪ್ಪುತ್ತಾನೆ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಮಾಯಾವಾದೀ, “ಪರತತ್ವ ವಿವರ್ತತ್ವಾದಪರಸ್ವಾಖಿಲಸ್ಯ ಚ | ಅವಿಶೇಷತತ್ವಾನ್ಯ ನಾಂತರಂತ ರಮೇತಯೋಃ || (ಸ.15 ಶ್ಲೋ.26)” ಎಂದು ನೀವು ಮಾಯಾವಾದಿಶೂನ್ಯವಾದಿ ಮತಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದೀರಿ. ಅದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಶೂನ್ಯವಾದಿಗಳು ವೇದವು ಪ್ರಮಾಣವೆಂದು ಒಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲ. ಮಾಯಾವಾದಿಗಳ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಹೀಗಿದೆ.

“ವೇದದಲ್ಲಿ ಮಂತ್ರಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಎಂದು ಒಂದು ಭಾಗ, ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳು ಎಂದು ಮತ್ತೊಂದು ಭಾಗ. ಇವೆರಡರಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಭಾಗವು ಸುಳ್ಳಾದ ಭೇದ, ಮಣ್ಣು, ಮಡಿಕೆ, ಸಮುದ್ರ, ಆಕಾಶ ಮುಂತಾದ ಪ್ರಪಂಚವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ವೇದದ ಈ ಭಾಗವು ಅತ್ತತ್ವ ವೇದಕಪ್ರಮಾಣ ಅಂದರೆ ಅಪಾರಮಾರ್ಥಿಕವಾದ ವಿಷಯವನ್ನು ಹೇಳುವ ಪ್ರಮಾಣ. ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳು ಎಂಬ ವೇದದ ಎರಡನೆಯ ಭಾಗವು ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕವಾದ ಬ್ರಹ್ಮವನ್ನು ಹೇಳುವುದರಿಂದ ತತ್ವ ವೇದಕ ಪ್ರಮಾಣವು. ಹೀಗೆ ಅತ್ತತ್ವ ವೇದಕ ವೇದಪ್ರಮಾಣ, ತತ್ವ ವೇದಕ ವೇದಪ್ರಮಾಣ ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿ ವೇದವನ್ನು ಪ್ರಮಾಣವೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸುವ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳಾದ ನಮ್ಮ ಮತವು ಅವೈದಿಕವಾದ ಶೂನ್ಯವಾದಿ ಬೌದ್ಧರ ಮತಕ್ಕೆ ಸಮಾನವು, ಅದಕ್ಕೂ ಇದಕ್ಕೂ ಯಾವ ವಿಶೇಷವೂ ಇಲ್ಲ, ಇವೆರಡು ಮತಗಳು ಒಂದೇ ಎಂದು ಹೇಗೆ ಹೇಳುತ್ತೀರಿ?”

ಸಿದ್ಧಾಂತಿ:- ಮಾಯಾವಾದಿಗಳೇ! ನಿಮ್ಮ ಮತಕ್ಕೂ ಶೂನ್ಯವಾದಿ ಮತಕ್ಕೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿದೆ (ವಿಶೇಷವಿದೆ) ಎಂದು ಹೇಳಿದಿರಲ್ಲವೇ! ಆದರೆ ನೀವು ಹೇಳಿದ ರೀತಿಯಿಂದ ವೇದಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು ಸಂಭವಿಸಿದರೆ ಮಾತ್ರ ನಿಮ್ಮ ಮತ್ತು ಶೂನ್ಯವಾದಿಗಳ ಮತಕ್ಕೆ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವು ಕೂಡಬಹುದು. ಆದರೆ ನಿಮ್ಮ ಮತದಂತೆ ವೇದಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವೇ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ವೇದವು ಅತ್ತತ್ವ ವೇದಕವು ಎಂದು ಹೇಳಿ ಪ್ರಮಾಣವೆಂದು ಹೇಳುವುದು ಪರಸ್ಪರ ವಿರುದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

ವೇದವು ತತ್ತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿ ಅದು ಪ್ರಮಾಣವೆಂದು ಹೇಳುವುದು ‘ನನ್ನ ತಾಯಿ ಬಂಜೆ’ ಎಂದು ಹೇಳುವುದಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದು ಪರಸ್ಪರ ವಿರುದ್ಧವಾದ (ಸ್ವಾಹತವಾದ) ಮಾತು. ಆದ್ದರಿಂದ ವೇದವು ಅತ್ತತ್ವವೇದಕ ಪ್ರಮಾಣವೆಂದು ಹೇಳುವ ಮಾಯಾವಾದಿಯು ವೇದವು ಅಪ್ರಮಾಣವೆಂದೇ ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ವೇದವು ಅತ್ತತ್ವ ವೇದಕವೆಂದರೇನು? ಅತ್ತತ್ವ ಅಂದರೆ ಆಯತಾರ್ಥವಾದ ಆಕಾರವನ್ನು ಆವೇದಕ ತಿಳಿಸಿಕೊಡುವಂತಹದ್ದು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಆಯತಾರ್ಥವಾದ ಆಕಾರವನ್ನು ತಿಳಿಸುವಂತಹದೇ ಅಪ್ರಮಾಣವು. ಆದುದರಿಂದ ಅತ್ತತ್ವ ವೇದಕವೆಂದು ಹೇಳಿ ಪುನಃ ಅದೇ ಪ್ರಮಾಣವೆಂದು ಹೇಳುವುದು ‘ಯಾವಜ್ಜೀವಮಹಂ ಮೌನೀ’ ಹುಟ್ಟಿದಂದಿನಿಂದ ಬದುಕಿರುವವರೆಗೆ (ಅಂದರೆ ಸಾಯುವವರೆಗೆ) ನಾನು ಮಾತಾಡುವುದಿಲ್ಲ. ಮೂಕನಾಗಿದ್ದೇನೆ ಎಂಬಂತೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಈ ರೀತಿ ಸ್ವಾಹತವಾದ ಮಾತನ್ನಾಡುವ ಮಾಯಾವಾದಿಯು ವೇದವು ಪ್ರಮಾಣವೆಂದು ಹೇಳುವುದು ವೈದಿಕರನ್ನು ಮತ್ತು ಜನಸಾಮಾನ್ಯರನ್ನು ಮೋಸಗೊಳಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಎಂದೇ ತಿಳಿಯುತ್ತೇನೆ. ಹೀಗೆ ಮಾಯಾವಾದಿ ಮತ್ತು ಶೂನ್ಯವಾದಿಗಳಿಬ್ಬರೂ ವೇದವನ್ನು ಅಪ್ರಮಾಣವೆಂದೇ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಭಂಗಿಯಿಂದ ಹೇಳುವವರೇ

ಆಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಆದುದರಿಂದ ಸಮಾನರೇ ಆಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಮಾಯಾವಾದಿಯು ಸ್ವಪ್ನಾಹತವಾದ ಮಾತನ್ನು ಆಡುತ್ತಾನೆ ಎಂಬುದು ಮತ್ತೊಂದು ಹೆಚ್ಚಿನ ಅಂಶ. ಅಂತೂ ಶೂನ್ಯವಾದಿ ಮತಕ್ಕಿಂತ ಮಾಯಾವಾದಿ ಮತಕ್ಕೆ ಯಾವ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವೂ ಇಲ್ಲ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಆತ್ಮಾ ವೇದಕಂ— ಆವೇದಯತೀತಿ ಆವೇದಕಂ, ತತ್ತ್ವ ಸ್ವ ಆವೇದಕಂ ತತ್ತ್ವಾವೇದಕಂ, ತತ್ತ್ವಾವೇದಕಂ ನ ಭವತೀತಿ ಆತ್ಮಾ ವೇದಕಂ ।

ಸ್ವಪ್ನಾಹತಂ— ಸ್ವೇನ ವ್ಯಾಹತಂ ಸ್ವಪ್ನಾಹತಂ ।

ತದ್ವಾದೀ— ವದತಿ ತಾಚ್ಛ್ರೇಣೀತಿ ವಾದೀ (ವೇದಸ್ಯ ಆತ್ಮಾ ವೇದಕತ್ವಸ್ಯ ವಾದೀ) ತಸ್ಯ ವಾದೀ ತದ್ವಾದೀ ।

ಅಪ್ರಮಾಣತಾಂ— ಪ್ರಮೀಯತೇ ಅನೇನ ಇತಿ ಪ್ರಮಾಣಂ, ನ ಪ್ರಮಾಣಂ, ಅಪ್ರಮಾಣಂ, ಅಪ್ರಮಾಣಸ್ಯ ಭಾವಃ ಅಪ್ರಮಾಣತಾ ತಾಂ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಭಿಪ್ರೇತ - ಅಭಿ+ಪ್ರ+ವತಿ, ಇತಃ ಯಂತಿ, ಏಷಿ ಇಥಃ ಇಥ, ಏಮಿ ಇವಃ ಇಮಃ । ಇಣ್ ಗತೌ 10 ಙಂ ಸಕ. ಪರ. ಅನಿ. ಲಟ್ ।

ಪ್ರಯೋಗ— ಆತ್ಮಾ ವೇದಕಂ ಮಾನಂ ಇತಿ (ವಚನೇನ) ಯತಃ ಸ್ವಪ್ನಾಹತೇನ (ಭೂಯತೇ) ತೇನ (ಕಾರಣೇನ) ತದ್ವಾದಿನಾ ತೇನ ವೇದಸ್ಯ ಅಪ್ರಮಾಣತಾ ಅಭಿಪ್ರೇಯತೇ ।

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಉಪನಿಷತ್ ಎಂಬ ವೇದಭಾಗವು ಪರಮಾರ್ಥರೂಪವಾದ ಬ್ರಹ್ಮವೆಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ಹೇಳುವುದರಿಂದ ತತ್ತ್ವಾ ವೇದಕ ಪ್ರಮಾಣವೆಂದು ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ಹೇಳುವ ವಿಷಯವೂ ಸರಿಯಾಗಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಯಂ ತತ್ತ್ವಾ ವೇದಕಂ ವೇದ ವೇದಾಂಶಂ ವೇದದೂಷಕಃ ।

ತತ್ತ್ವಸ್ವಾರ್ಥನೀಯತ್ವಾತ್ ಸ ತತ್ತ್ವಾವೇದಕಃ ಕಥಮ್ ॥ 33 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಯಂ, ತತ್ತ್ವಾ ವೇದಕಂ, ವೇದ, ವೇದಾಂಶಂ, ವೇದದೂಷಕಃ, ತತ್ತ್ವ ಸ್ಯ, ಅವರ್ಣನೀಯತ್ವಾತ್, ಸಃ ತತ್ತ್ವಾ ವೇದಕಃ, ಕಥಮ್ ।

ಅನ್ವಯ— ವೇದದೂಷಕಃ, ಯಂ, ವೇದಾಂಶಂ, ತತ್ತ್ವಾ ವೇದಕಂ, ವೇದ, ತತ್ತ್ವ ಸ್ಯ, ಅವರ್ಣನೀಯತ್ವಾತ್, ಸಃ, ಕಥಂ, ತತ್ತ್ವಾ ವೇದಕಃ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ವೇದದೂಷಕಃ = ವೇದವನ್ನು (ಆತ್ಮಾ ವೇದಕ ಪ್ರಮಾಣವೆಂದು) ನಿಂದಿಸುವ ಮಾಯಾವಾದಿಯು,

ಯಂ = ಯಾವ,

ವೇದಾಂಶಂ = ವೇದಭಾಗವಾದ ಉಪನಿಷತ್ತನ್ನು,

ತತ್ತ್ವಾ ವೇದಕಂ = ಬ್ರಹ್ಮತತ್ತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿಸತಕ್ಕದ್ದನ್ನಾಗಿ,

ವೇದ = ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೋ,

ತತ್ತ್ವ ಸ್ಯ = ಪಾರಮಾರ್ಥಭೂತವಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ,

ಅರ್ವಣನೀಯತ್ವಾತ್ = ಹೇಳಲ್ಪಡಲು ಬಾರದಿರುವಿಕೆಯಿರುವುದರಿಂದ (ಬ್ರಹ್ಮವು ಅನಿರ್ವಚನೀಯವಾದುದರಿಂದ)

ಸಃ = ಆ ಉಪನಿಷದ್ಭಾಗವೆಂಬ ವೇದವು,

ಕಥಂ = ಹೇಗೆ,

ತತ್ತ್ವಾವೇದಕಃ = ಪರಮಾರ್ಥವಾದ ಬ್ರಹ್ಮವನ್ನು ತಿಳಿಸತಕ್ಕದ್ದು (ಆದೀತು?)

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ವೇದದ ಹೆಚ್ಚಿನ ಭಾಗಕ್ಕೆ ಅಪ್ರಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುವ ಮಾಯಾವಾದಿಯು ನಿಜವಾಗಿಯೂ ವೇದನಿಂದಕನು, ವೇದವನ್ನು ದೂಷಿಸುವವನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಉಳಿದ ಎಲ್ಲಾ ವೇದಭಾಗವು ತತ್ತ್ವವನ್ನು ಹೇಳದಿದ್ದರೂ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳೆಂಬ ವೇದದ ಒಂದು ಭಾಗವು ತತ್ತ್ವವನ್ನು ಅಂದರೆ ಸತ್ಯವಾದ ಪರಬ್ರಹ್ಮವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತವೆಯೆಂದು ಮಾಯಾವಾದಿಯು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಆದರೆ ಅವನು ತತ್ತ್ವ ಅಂದರೆ ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕಸತ್ಯ ಎಂದು ಕರೆಯುವ ಪರಬ್ರಹ್ಮವು ಅವನು ಹೇಳುವಂತೆಯೇ ಅರ್ವಣನೀಯವಾದುದರಿಂದ ಆ ಮಾಯಾವಾದಿಯು ವೇದಾಂತವು ಪರಬ್ರಹ್ಮವನ್ನು ಹೇಗೆ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆ? ಪರಬ್ರಹ್ಮವನ್ನು ಅವಾಚ್ಯ ಎಂದು ಒಪ್ಪಿ, ಪುನಃ ಅದೇ ಪರಬ್ರಹ್ಮವನ್ನು ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತವೆಯೆಂದು ಹೇಳುವುದು ಪರಸ್ಪರ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿದೆ ಹಾಗೂ ಉಪನಿಷತ್ತು ತತ್ತ್ವಾವೇದಕ (ಸತ್ಯವಾದ ಬ್ರಹ್ಮವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತವೆ) ಎಂಬುದು ವಿರುದ್ಧವಾಯಿತು. ಆದುದರಿಂದ ಹೀಗೆ ಸ್ವವ್ಯಾಹತ ಭಾಷಿಯಾದ ಮಾಯಾವಾದಿಯು ವೇದವನ್ನು ಪ್ರಮಾಣವೆಂದು ಹೇಳುವುದು ವೈದಿಕರನ್ನು (ಅಸ್ತಿಕರನ್ನು) ಮೋಸಗೊಳಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರವೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಮಾಯಾವಾದಿ ಮತ್ತು ಶೂನ್ಯವಾದಿಗಳಿಬ್ಬರೂ ವೇದಕ್ಕೆ ಅಪ್ರಮಾಣ್ಯವಾದಿಗಳೇ ಆಗಿದ್ದಾರೆ. ಮಾಯಾವಾದಿಯು ಸ್ವವ್ಯಾಹತಭಾಷಿಯೂ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂಬುದು ಅಧಿಕವಾದ ದೋಷ. ಆದ್ದರಿಂದ ಶೂನ್ಯವಾದಿಮತಕ್ಕಿಂತ ಮಾಯಾವಾದಿಮತಕ್ಕೆ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಅತತ್ತ್ವಾವೇದಕಂ— ಆವೇದಯತೀತಿ ಆವೇದಕಂ, ತತ್ತ್ವಸ್ಯ ಆವೇದಕಂ ತತ್ತ್ವಾವೇದಕಂ, ನ ತತ್ತ್ವಾವೇದಕಂ ಅತತ್ತ್ವಾವೇದಕಂ |

ವೇದಾಶಂ— ವೇದಸ್ಯ ಅಂಶಃ ತಂ,

ವೇದದೂಷಕಃ— ವೇದಂ ದೂಷಯತೀತಿ ವೇದದೂಷಕಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ವೇದ ವಿದತುಃ ವಿದುಃ, ವೇತ್ಸ್ಯ ವಿದಥುಃ ವಿದ, ವೇದ ವಿದ್ಧ ವಿದ್ಧ | ವಿದಜ್ಞಾನೇ ಲಿಟ್. ವಿದೋ ಲಿಟೋ ವಾ (1483) ಈ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲಿಟ್‌ಗೆ ಲಿಟೌನ ಆದೇಶಗಳು |

★ ★ ★

ಅಪಾರಿಣಾ— ಮಾಯಾವಾದಿಯು ಆಕ್ಷೇಪಿಸುತ್ತಾನೆ "ತತ್ತ್ವಾವೇದಕವಾದ ಉಪನಿಷತ್ತು ಎಂಬ ವೇದಪ್ರಮಾಣವು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ವಚನ ವೃತ್ತಿಯಿಂದ (ಶಕ್ತಿವೃತ್ತಿಯಿಂದ) ಪ್ರವರ್ತಿಸಲಾರದಾದುದರಿಂದ ವೇದಕ್ಕೆ ವಿಷಯವಿಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರತಿಪಾದಕತ್ವವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಉಪನಿಷತ್ತು ನಿರ್ವಿಷಯವಾಗುವುದರಿಂದ ಪ್ರಮಾಣವಾಗುವುದಿಲ್ಲ" ಎಂದು ತತ್ತ್ವವಾದಿಗಳು ನಮ್ಮ ಮೇಲೆ ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡಿದುದು ಸರಿಯಲ್ಲ.

"ಯತೋ ವಾಚೋ ನಿವರ್ತಂತೇ ಆಪ್ರಾಪ್ಯ ಮನಸಾ ಸಹ" ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮವು ವೇದಗಳಿಂದ ವಾಚ್ಯವಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಭಿಧಾ (ಶಕ್ತಿ) ಎಂಬ ಮುಖ್ಯವಾದ ವೃತ್ತಿಯಿಂದ ವೇದವು ಬ್ರಹ್ಮವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲು ಸಮರ್ಥವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ನಾವೂ ಒಪ್ಪುತ್ತೇವೆ. ಆದರೆ ಅದರಿಂದ ಉಪನಿಷತ್ತು

ಎಂಬ ವೇದಭಾಗಕ್ಕೆ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಉಪನಿಷತ್ತು 'ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿ' ಎಂಬ ಶಬ್ದಾರ್ಥ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಬೋಧಿಸುತ್ತದೆ. ಲಕ್ಷಣಾ ಎಂಬ ವೃತ್ತಿಯು (ವೃತ್ತಿ = ಶಾಬ್ದಬೋಧಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ಪದಪದಾರ್ಥಗಳ ಸಂಬಂಧ) ಮೂರು ವಿಧವಾಗಿದೆ. 1) ಜಹಲ್ಮಕ್ಷಣಾ, 2) ಅಜಹಲ್ಮಕ್ಷಣಾ, 3) ಜಹದಜಹಲ್ಮಕ್ಷಣಾ,

1) ಜಹಲ್ಮಕ್ಷಣಾ - ಗಂಗಾಯಾಂ ಘೋಷಃ = ಗಂಗೆಯಲ್ಲಿ ಗೊಲ್ಲರ ಹಳ್ಳಿಯಿಂದ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಕೇಳಿದ ಕೂಡಲೇ ನೀರಿನ ಪ್ರವಾಹದಲ್ಲಿ ಗೊಲ್ಲರಹಳ್ಳಿಯಿಂದ ಎಂದು ತಿಳಿಯಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಈ ವಿಷಯವು ಸರಿ ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ನೀರಿಗೂ ದಡಕ್ಕೂ ಸಾಮೀಪ್ಯ(ಬಹಳ ಹತ್ತಿರದ ಸಂಯೋಗ)ವಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರವಾಹದ ಸಂಯೋಗವುಳ್ಳ ತೀರವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಆಗ "ಗಂಗಾಯಾಂ ಘೋಷಃ" ಎಂಬ ಮಾತಿಗೆ "ತೀರೇ ಘೋಷಃ" ತೀರದಲ್ಲಿ ಗೊಲ್ಲರಹಳ್ಳಿಯಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥ ಮಾಡುತ್ತೇವೆ. ಇದೇ ಜಹಲ್ಮಕ್ಷಣಾ.

2) ಅಜಹಲ್ಮಕ್ಷಣಾ - "ಕಾಕೇಭ್ಯೋ ದಧಿ ರಕ್ಷತಾಂ" "ಕಾಗೆಗಳಿಂದ ಮೊಸರು ಕಾಪಾಡಲ್ಪಡಲಿ". ಒಬ್ಬನು ಒಂದು ಕಡೆ ಮೊಸರಿನ ಗಡಿಗೆಯನ್ನು ಇಟ್ಟು ಎಲ್ಲೋ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಅವನು ಅಲ್ಲಿರುವ ಮತ್ತೊಬ್ಬನಿಗೆ "ಈ ಮೊಸರನ್ನು ಕಾಗೆಗಳಿಂದ ರಕ್ಷಿಸು" ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಅಲ್ಲಿಗೆ ನಾಯಿ, ಬೆಕ್ಕು, ಮುಂತಾದುವುಗಳು ಬಂದು ಮೊಸರನ್ನು ಕುಡಿಯಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದರೆ ಈ ಮನುಷ್ಯನು ತಡೆಯಬೇಕೇ ಬೇಡವೇ? ಮೊಸರನ್ನು ಕುಡಿದು ಹಾಳು ಮಾಡುವ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಂದಲೂ ಮೊಸರನ್ನು ಕಾಪಾಡಬೇಕು. ಮೊಸರನ್ನು ಕಾಗೆಗಳಿಂದ ಕಾಪಾಡು ಎಂದು ಹೇಳಿದವನ ತಾತ್ಪರ್ಯವು ಇದೇ ಆಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ 'ಕಾಕ' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಮೊಸರು ಕುಡಿದು ಹಾಳು ಮಾಡುವವುಗಳು (ದಧ್ನುಪಕ್ಷಾತಕಗಳು) ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಇಲ್ಲಿ 'ಕಾಕ' ಪದದ ಕಾಗೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಅದರ ಜೊತೆಗೆ "ದಧಿ ಉಪಪಾತಕತ್ವ" ಮೊಸರನ್ನು ಹಾಳು ಮಾಡುವಿಕೆ ಎಂಬ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ನರಿ, ನಾಯಿ, ಬೆಕ್ಕು ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಇದು ಅಜಹಲ್ಮಕ್ಷಣಾ.

3) ಜಹದಜಹಲ್ಮಕ್ಷಣಾ - 'ತತ್ತ್ವಮಸಿ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ತ್ವಂ = ಅಲ್ಲಜ್ಜತ್ವ, ಅಲೃತಕ್ಕಿಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ನೀನು, ತತ್ = ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವ ಸರ್ವಶಕ್ತಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪರಬ್ರಹ್ಮನು ಆಸಿ = ಆಗಿದ್ದೀ, ಅಲ್ಲಜ್ಞಾನ, ಅಲೃತಕ್ಕಿಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಎಲೈ ಜೀವನೇ! ನೀನು ಸರ್ವಜ್ಞಾನ, ಸರ್ವಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದೀ ಎಂದು ಈ ಶ್ರುತಿಯ ಅರ್ಥ. ಆದರೆ ಇದು ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ. ತಂವಾದ ಸ್ಪರ್ಶವುಳ್ಳ ಜಲವನ್ನು, ಈ ಜಲವು ಉಷ್ಣಸ್ಪರ್ಶವುಳ್ಳ ತೇಜಸ್ಸೇ ಆಗಿದೆ ಎಂದು ವಿರುದ್ಧವಾದ ಧರ್ಮಗಳುಳ್ಳ ಜಲವಟ್ಟಿಗೆಗಳಿಗೆ ಅಭೇದವನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ ಹೇಗೆ ಅದು ಸರ್ವಥಾ ಅಯುಕ್ತವೋ ಅದರಂತೆ ವಿರುದ್ಧ ಧರ್ಮವುಳ್ಳ ಜೀವ-ಬ್ರಹ್ಮರಿಗೆ ಅಭೇದವು ಸರ್ವಥಾ ಅಯುಕ್ತವು. ಆದ್ದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಜ್ಞತ್ವ, ಅಲೃತಕ್ಕಿ ಎಂಬ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಜೀವತ್ವಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಚೇತನ (ಚಿತ್) ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಹೀಗೆ ತತ್ ಪದದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಜ್ಞಾನ, ಸರ್ವಶಕ್ತಿ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಚೇತನ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಹೀಗೆ ತತ್ ತ್ವಂ ಆಸಿ ಎಂಬ ಈ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಚಿತ್ ಆದ ನೀನು ಚಿತ್ ಆಗಿದ್ದಿ. ಚಿತ್ ಚಿತ್ ಆಸಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಜೀವ ಚೇತನನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮಚೇತನನಿಗಿಂತ ಅಭಿನ್ನವು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಜಹದಜಹಲ್ಮಕ್ಷಣಾ ಎಂಬ ವೃತ್ತಿಯಿಂದ ವೇದವು ಬೋಧಿಸುತ್ತದೆ. 1) ಯತೋ ವಾ ಇಮಾನಿ ಭೂತಾನಿ ಜಾಯಂತೇ ಎಂಬ ವೇದವೂ ಜಹಲ್ಮಕ್ಷಣಾ-ವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮವನ್ನು ಬೋಧಿಸುತ್ತದೆ. 2) ಸತ್ಯಂ ಜ್ಞಾನಮನಂತಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳು ಅಜಹಲ್ಮಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮವನ್ನು ಬೋಧಿಸುತ್ತದೆ.

ತತ್ತ್ವಮಸಿ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳು ಜಹದಜಹಲ್ಮಕ್ಷಣಾ ವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮವನ್ನು ಬೋಧಿಸುತ್ತವೆ. ಲೌಕಿಕವಾಗಿ "ಸೋಽಯಂ ದೇವದತ್ತಃ" ಎಂಬುದು ಜಹದಜಹಲ್ಮಕ್ಷಣೆಗೆ ಉದಾಹರಣೆ. ಕಾಶೀದೇಶ, ಬಹು ಹಿಂದಿನ ಕಾಲ ಇವುಗಳ ಸಂಬಂಧವುಳ್ಳ ದೇವದತ್ತನು, ನಮ್ಮ ಕಣ್ಣಿರುವ ದೇಶ ಮತ್ತು ವರ್ತಮಾನಕಾಲ ಸಂಬಂಧವುಳ್ಳವನಿಗಿಂತ ಅಭಿನ್ನನಾಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು ಈ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಅರ್ಥ. ಒಬ್ಬನಲ್ಲಿಯೇ ತದೇಶಕಾಲಸಂಬಂಧವೂ ಏತದೇಶಕಾಲಸಂಬಂಧವೂ ವಿರುದ್ಧವಾದುದರಿಂದ

'ತತ್ವ' ಆ ದೇಶ, ಕಾಲ ಸಂಬಂಧವು ಈಗ ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದ ಆ ಅಂಶವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು 'ಇದಂತಾ' ಈ ದೇಶ, ಕಾಲ ಸಂಬಂಧ ಮಾತ್ರ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಯಾವುದೋ ಒಂದು ಸಂಬಂಧವಿಶಿಷ್ಟನಾದ ದೇವದತ್ತನು ಈ ದೇಶ ಕಾಲಸಂಬಂಧ ವಿಶಿಷ್ಟನಿಗಿಂತ ಅಭಿನ್ನನಾಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ ಮಾಡಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಮೂರು ವಿಧವಾದ ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಗಳಿಂದ ವೇದವು ಬ್ರಹ್ಮವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಬ್ರಹ್ಮವೆಂಬ ತತ್ವವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ವೇದವು ನಿರ್ವಿಷಯವು ಹೇಗಾದೀತು? ಬ್ರಹ್ಮವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದರಿಂದ ಉಪನಿಷತ್ತು ಎಂಬ ವೇದಭಾಗವು ಉತ್ತಮವಾದ ತತ್ತ್ವವೇದಕ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿದೆಯಲ್ಲವೇ ! ಎಂದು ಮಾಯಾವಾದಿಯು ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿದರೆ ಉತ್ತರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಲಕ್ಷಣಾಭಿಃ ಪ್ರವರ್ತಂತೇ ವಾಕ್ಯಾನಿ ತಿಸೃಭಿಯರ್ಥಿ ದ |

ವಿಷಯತ್ವಂ ಲಕ್ಷಣಾನಾಂ ತಸ್ಯೈವಾನಿಷ್ಠಮಾಗತಮ್ || 34 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಲಕ್ಷಣಾಭಿಃ, ಪ್ರವರ್ತಂತೇ, ವಾಕ್ಯಾನಿ, ತಿಸೃಭಿಃ, ಯದಿ, ವಿಷಯತ್ವಂ, ಲಕ್ಷಣಾನಾಂ, ತಸ್ಯ, ಏವ, ಅನಿಷ್ಠಂ, ಆಗತಮ್ |

ಅನ್ವಯ— ವಾಕ್ಯಾನಿ, ಯದಿ, ತಿಸೃಭಿಃ, ಲಕ್ಷಣಾಭಿಃ (ಬ್ರಹ್ಮಣಃ), ಪ್ರವರ್ತಂತೇ (ತರ್ಹಿ), ತಸ್ಯ, ಏವ (ಬ್ರಹ್ಮಣಃ), ಅನಿಷ್ಠಂ, ಲಕ್ಷಣಾನಾಂ, ವಿಷಯತ್ವಂ, ಆಗತಮ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ವಾಕ್ಯಾನಿ = ತತ್ತ್ವ ವೇದಕವೆಂದು ಅಂಗೀಕೃತವಾದ ವೇದಗಳು,

ಯದಿ = ಒಂದು ವೇಳೆ,

ತಿಸೃಭಿಃ = ಮೂರು ಪ್ರಕಾರವಾದ,

ಲಕ್ಷಣಾಭಿಃ = ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಗಳಿಂದ (ಬ್ರಹ್ಮಣಃ = ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ),

ಪ್ರವರ್ತಂತೇ = ಪ್ರವರ್ತಿಸುತ್ತವೆ (ಬ್ರಹ್ಮವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತವೆ ಎಂದು ಹೇಳುವುದಾದರೆ) (ತರ್ಹಿ = ಆ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ),

ತಸ್ಯ ಏವ (ಬ್ರಹ್ಮಣಃ) = ವಾಚ್ಯತೃಪ್ತಮೇಯತ್ವ ಮುಂತಾದ ಎಲ್ಲಾ ವಿಶೇಷಗಳಿಂದ ರಹಿತನೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ನಿನ್ನ ಪರಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆಯೇ,

ಅನಿಷ್ಠಂ = (ಅಪೂರ್ವಾಂತ ಬರುವುದರಿಂದ) ನಿನಗೆ ಇಷ್ಟವಿಲ್ಲದಿರುವ,

ಲಕ್ಷಣಾನಾಂ = ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಗಳಿಗೆ (ಗಳಿಂದ)

ವಿಷಯತ್ವಂ = ಪ್ರತಿಪಾದನ ಸಂಬಂಧವೆಂಬ ವಿಶೇಷಣವು,

ಆಗತಮ್ = ಒದಗಿತು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಮಾಯಾವಾದಿಯು ತತ್ತ್ವ ವೇದಕವೆಂದು ಒಪ್ಪಿರುವ ವೇದವಾಕ್ಯಗಳು ಅಭಿಧಾ ಎಂಬ ಮೊದಲನೆಯ ವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸದಿದ್ದರೂ ಜಹಲ್ಮಕ್ಷಣಾ, ಅಜಹಲ್ಮಕ್ಷಣಾ, ಜಹದಜಹಲ್ಮಕ್ಷಣಾ ಎಂಬ ಮೂರು ವಿಧ ವೃತ್ತಿಗಳಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತವೆ. ಆದುದರಿಂದ ವೇದವಾಕ್ಯಗಳು ನಿರ್ವಿಷಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅವು ತತ್ತ್ವ ವೇದಕಪ್ರಮಾಣಗಳೇ ಆಗುತ್ತವೆ ಎಂದು ಮಾಯಾವಾದಿಯು ಹೇಳಿದರೆ ಅದನ್ನು ಬಿಂಡಿಸುತ್ತಾರೆ. ವೇದ ವಾಕ್ಯಗಳು ಮೂರು ವಿಧವಾದ ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಗಳಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತವೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಲಕ್ಷಣಾ ವಿಷಯಕತ್ವವು ಬಂದಿತು. ಬ್ರಹ್ಮನು ವಿಷಯತ್ವವೆಂಬ ವಿಶೇಷಣಸಹಿತನಾದನು. ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ವಾಚ್ಯತೃಪ್ತಮೇಯತ್ವ ಮುಂತಾದ ಯಾವ ವಿಶೇಷಣಸಂಬಂಧವೂ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಒಪ್ಪಿದ್ದಾರೆ. ಈಗ ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿ ವಿಷಯತ್ವವನ್ನು

ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಒಪ್ಪಿದರೆ ಅಪಸಿದ್ಧಾಂತವು ಬರುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಲಕ್ಷಣಾವಿಷಯತ್ವವೂ ಬರುವುದಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ನಿರ್ವಿಷಯತ್ವವೇ ಬಂದಿತು. ಆಗ ವೇದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯ ವಿಷಯವಿಲ್ಲವೆಂದಾಯಿತು. ಹೀಗಾಗಿ ನೀನು ತತ್ವಾ ವೇದಕವೆಂದು ಒಪ್ಪಿರುವ ವೇದಭಾಗವೂ ಅಪ್ರಮಾಣವೆಂದೇ ಆಯಿತು ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ವಿಗ್ರಹ—

ವಿಷಯತ್ವಂ— ವಿಷಯಸ್ಯ ಭಾವಃ ವಿಷಯತ್ವಂ ।

ಅನಿಷ್ಠಂ— ನ ಇಷ್ಠಂ ಅನಿಷ್ಠಂ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಪ್ರವರ್ತಂತೇ - ಪ್ರ+ವರ್ತಂತೇ ವರ್ತತೇ ವರ್ತೇತೇ, ವರ್ತಂತೇ, ವರ್ತಸೇ ವರ್ತೇಥೇ ವರ್ತಧ್ಯಃ, ವರ್ತೇ ವರ್ತಾವಹೇ ವರ್ತಾಮಹೇ । ಪ್ರ ಉಪಸರ್ಗ, ವೃತು (ವೃತ್) ವರ್ತನೇ, ಅಕ, ಸೇಟ್, ಆತ್ಮ, ಲಟ್, ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನ ।

ಪ್ರಯೋಗ— ವಾಕ್ಯೈಃ ತಿಸೃಭಿಃ ಲಕ್ಷಣಾಭಿಃ ಯದಿ ಪ್ರವರ್ತಂತೇ (ತರ್ಹಿ) ತಸ್ಯ ಏವ ಅನಿಷ್ಠೇನ ಲಕ್ಷಣಾನಾಂ ವಿಷಯತ್ವೇನ ಅಗತೇನ (ಭೂಯತೇ) ।

★ ★ ★

ಅವಾರಿಕಾ— ಪರಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ನಿರ್ವಿಶೇಷತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ಇಷ್ಟೇ ದೋಷವಲ್ಲ, ಇನ್ನೂ ಹೆಚ್ಚಾದ ದೋಷವಿದೆ ಎಂದು ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ

ಕಿಂಚಾಖಂಡೇಽತ್ರ ವಾಕ್ಯಾನಿ ಕಿಂಚಿದ್ವಿದಧತೇ ನ ಹಿ ।

ತಾನ್ಯಭ್ಯಧುರಭಾವಂ ಚೇಜ್ಞಾಡ್ಯಾದೇಶಸ್ತನ್ನ ಶೋಭತೇ || 35 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಕಿಂ, ಚ, ಅಖಂಡೇ, ಅತ್ರ, ವಾಕ್ಯಾನಿ, ಕಿಂಚಿತ್, ವಿದಧತೇ, ನ, ಹಿ, ತಾನಿ, ಅಭ್ಯಧುಃ, ಅಭಾವಂ, ಚೇತ್, ಜಾಡ್ಯಾದೇಃ, ತತ್, ನ, ಶೋಭತೇ ।

ಅನ್ವಯ— ಕಿಂ, ಚ, ಅಖಂಡೇ, ಅತ್ರ, ವಾಕ್ಯಾನಿ, ಕಿಂಚಿತ್, ನ, ಹಿ, ವಿದಧತೇ, ತಾನಿ, ಜಾಡ್ಯಾದೇಃ, ಅಭಾವಂ, ಅಭ್ಯಧುಃ, ಚೇತ್, ತತ್, ನ, ಶೋಭತೇ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಕಿಂಚಿ = ಮತ್ತೊಂದು ದೋಷವೇನೆಂದರೆ,

ಅಖಂಡೇ = ಭೇದವಿಲ್ಲದ (ನಿರ್ವಿಶೇಷವಾದ),

ಅತ್ರ = ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ,

ವಾಕ್ಯಾನಿ = ಸತ್ಯಂ ಜ್ಞಾನಂ ಅನಂತಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳು,

ಕಿಂಚಿತ್ = ಸತ್ಯತ್ವಾದಿರೂಪವಾದ ಯಾವ ವಿಶೇಷವನ್ನೂ,

ನ ಹಿ ವಿದಧತೇ = ಅರ್ಪಿಸುವುದಿಲ್ಲ (ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದಿಲ್ಲ, ಆದುದರಿಂದ ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಿದುದೂ ವ್ಯರ್ಥ)

ತಾನಿ = ಆ ವಾಕ್ಯಗಳು,

ಜಾಡ್ಯಾದೇಃ = ಜಡತ್ವ (ಜ್ಞಾನಶೂನ್ಯತ್ವ) ಮೊದಲಾದುದರ,

ಅಭಾವಂ = ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆಯನ್ನು,

ಅಭ್ಯಧುಃ ಚೇತ್ = ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದವು (ಹೇಳಿದವು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತವೆ) ಎಂದು ಹೇಳುವುದಾದರೆ,
ತತ್ = ಆ ಪ್ರಕಾರ ಹೇಳುವುದು,
ನ ಶೋಭತೇ = ಶೋಭಿಸುವುದಿಲ್ಲ (ಯುಕ್ತವಾಗಲಾರದು).

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಪರಬ್ರಹ್ಮವು ಅಖಂಡ ಅಂದರೆ ಯಾವ ಭೇದವೂ ಇಲ್ಲದುದು, ನಿರ್ವಿಶೇಷವಾದುದು ಎಂದು ನೀವು ಒಪ್ಪಿರುತ್ತೀರಿ. ಇಂತಹ ಪರಬ್ರಹ್ಮದಲ್ಲಿ 'ಸತ್ಯಂ ಜ್ಞಾನಂ ಅನಂತಂ ಬ್ರಹ್ಮ' ಇತ್ಯಾದಿ ವೇದವಾಕ್ಯಗಳು ಸತ್ಯತ್ವ, ಜ್ಞಾನತ್ವ, ಅನಂತತ್ವ, ಮೊದಲಾದ ಯಾವ ಧರ್ಮ ವಿಶೇಷಗಳನ್ನೂ ಹೇಳಲಾರವಷ್ಟು ಬ್ರಹ್ಮದಲ್ಲಿ ಸತ್ಯತ್ವವೆಂಬ ಧರ್ಮವಿದೆ ಎಂದು ಒಪ್ಪಿದರೆ ಬ್ರಹ್ಮದಲ್ಲಿ ಭೇದವಿಲ್ಲ, ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಮಾತು ಹಾಳಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಈ ವಾಕ್ಯಗಳು ಪರಬ್ರಹ್ಮದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಒಂದು ವಿಶೇಷಧರ್ಮವನ್ನೂ ಹೇಳದ ಕಾರಣ ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುವುದು ನಿರರ್ಥಕವಾಗುತ್ತದೆ. ಹಾಗಲ್ಲ, ಸತ್ಯಂ, ಜ್ಞಾನಂ, ಅನಂತಂ, ಬ್ರಹ್ಮ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳು ಬ್ರಹ್ಮದಲ್ಲಿ ಸತ್ಯತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಭಾವರೂಪವಾದ (ಇದೆ ಎಂದು ಪ್ರಥಮ ಪ್ರತೀತಿಯಲ್ಲಿಯೇ ತೋರುವ) ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಹೇಳದಿದ್ದರೂ ಸತ್ಯಪದವು ಅಸತ್ಯತ್ವಾಭಾವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಬ್ರಹ್ಮವು ಸತ್ಯತ್ವ ಉಳ್ಳದ್ದು ಅಲ್ಲದಿದ್ದರೂ, ಅಸತ್ಯತ್ವದ ಅಭಾವವುಳ್ಳದ್ದು, ಸತ್ಯವಲ್ಲವೆಂದು ಅಲ್ಲ, ಎಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆಯೇ ಜ್ಞಾನಪದವು ಜಡವಲ್ಲವೆಂದು ಅಲ್ಲ, ಬ್ರಹ್ಮದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಾಭಾವವೆಂಬ ಜಾಡ್ಯದ ಅಭಾವವಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಬ್ರಹ್ಮದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನತ್ವವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಅಜ್ಞಾನವ್ಯಾವೃತ್ತತ್ವವಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಅನಂತಪದವು ಅನಂತತ್ವವೆಂಬ ಧರ್ಮವನ್ನು ಹೇಳದಿದ್ದರೂ, ದೇಶಕಾಲವಸ್ತು ಪರಿಚ್ಛೇದವೆಂಬ ಮೂರು ವಿಧವಾದ ಅಂತವುಳ್ಳದ್ದು ಅಲ್ಲದೇ ಇರುವಂತಹುದು ಬ್ರಹ್ಮ, ಅಂತವ್ಯಾವೃತ್ತ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಈ ಪದಗಳು ಅಭಾವರೂಪವಾದ ಧರ್ಮವನ್ನು ಬೋಧಿಸುತ್ತವೆ ಎಂದು ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಅದೂ ಚೆನ್ನಾಗಿಲ್ಲ, ಯುಕ್ತವಾಗಿಲ್ಲ. (ಇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವನ್ನು ಮುಂದಿನ 37ನೇ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ).

ವಿಗ್ರಹ—

ಅಖಂಡೇ— ಖಂಡ್ಯತೇ ಇತಿ ಖಂಡಃ, ನ ವಿದ್ಯತೇ ಖಂಡಃ (ಭೇದಃ) ಯಸ್ಯ ತತ್ ಅಖಂಡಂ ತಸ್ಮಿನ್ |
ಭೇದಃ ಭಾವೇ ಘೃತ್, ಖಂಡಿ ಭೇದನೇ ಎಂಬ ಧಾತುವು.

ಅಭಾವಂ— ನ ಭಾವಃ ಅಭಾವಃ ತಂ |

ಜಾಡ್ಯಾದೇಃ— ಜಡಸ್ಯ ಭಾವಃ ಜಾಡ್ಯಂ, ಜಾಡ್ಯಂ ಆದಿಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಜಾಡ್ಯಾದಿಃ ತಸ್ಯ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ವಿಧಧತೇ - ವಿ+ದಧತೇ, ದತ್ತೇ ದಧಾತೇ ದಧತೇ, ದತ್ತೇ ದಧಾಥೇ, ದಧ್ಯೇ, ದಧೇ, ದಧ್ಯಥೇ, ದಧ್ಯಥೇ | ದುಧಾಇತ್ (ಧಾ)ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ, ಸಕ ಅನಿ. ಉಭ. ಇಲ್ಲಿ ಆತ್ಮನೇಪದಿ ಲಟ್, ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಬಹುವಚನ ವಿ. ಉಪಸರ್ಗ |

ಅಭ್ಯಧುಃ- ಅಭಿ + ಅಧುಃ ಅಧಾತ್ ಅಧಾತಾಂ ಅಧುಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಮೇಲಿನದೇ ಧಾತು. ಭೂತೇ ಲುಬ್ ಅಭಿ ಉಪಸರ್ಗ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಬಹುವಚನ |

ಶೋಭತೇ- ಶೋಭತೇ ಶೋಭತೇ ಶೋಭಂತೇ ಇತ್ಯಾದಿ ಶುಭ ದೀಪ್ತಿ (ಶುಭ್ to shine) ಅಕ. ಸೇಟ್ ಆತ್ಮನೇಪದ ಲಟ್. ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಕಿಂಚ ಅಖಂಡೇ ಅತ್ರ ವಾಕ್ಯೈಃ ಕಿಂಚಿತ್ ನ ಹಿ ವಿಧೀಯತೇ, ತೈಃ ಜಾಡ್ಯಾದೇಃ ಅಭಾವಃ ಅಭ್ಯಧಾಯಿ ಚೇತ್, ತೇನ ನ ಶುಭ್ಯತೇ |

ಅವತಾರಿಕಾ— ಸತ್ಯಜ್ಞಾನಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳು ಅಸತ್ಯತ್ವದ ಅಭಾವವನ್ನು ಅಜ್ಞಾನದ (ಜಾಡ್ಯದ) ಅಭಾವವನ್ನು, ಅಂತರ ಅಭಾವವನ್ನು ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತವೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದಿರಲ್ಪವೇ! ಈ ಅಸತ್ಯತ್ವಾಭಾವ ಮುಂತಾದ ಧರ್ಮಗಳು ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವೆಂದು ಒಪ್ಪತೀರೋ ಅಥವಾ ಬ್ರಹ್ಮದ ವಿಶೇಷಗಳು ಎಂದು ಒಪ್ಪತೀರೋ, ಈ ಅಸತ್ಯತ್ವಾಭಾವ ಮುಂತಾದ ಧರ್ಮಗಳು ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವೆಂದು ಒಪ್ಪಿದರೆ ಬ್ರಹ್ಮವೂ ಅಭಾವರೂಪವೆಂದು ಆಗುತ್ತದೆ. ಬ್ರಹ್ಮವು ಅಭಾವರೂಪವೆಂದು ಒಪ್ಪಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಅಭಾವಭಾವಸ್ಯಾಭಾವಾದ್ಭಾವರೂಪಸ್ಯ ತಸ್ಯ ತು |

ಭಾವಾಭಾವವಿಶೇಷಾಣಾಮಭಾವಾದವಿಶೇಷಿಣಃ

|| 36 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅಭಾವಭಾವಸ್ಯ, ಅಭಾವಾತ್, ಭಾವರೂಪಸ್ಯ, ತಸ್ಯ, ತು, ಭಾವಾಭಾವವಿಶೇಷಾಣಾಮ್, ಅಭಾವಾತ್, ಅವಿಶೇಷಿಣಃ |

ಅನ್ವಯ— ಭಾವರೂಪಸ್ಯ ತಸ್ಯ ತು ಅಭಾವಭಾವಸ್ಯ ಅಭಾವಾತ್, ಅವಿಶೇಷಿಣಃ ಭಾವಾಭಾವವಿಶೇಷಾಣಾಮ್ ಅಭಾವಾತ್ (ಲಕ್ಷಣಾ ಅಂಗೀಕೃತಾಃ ವ್ಯರ್ಥಾ ಭವತಿ, ಸತ್ಯಜ್ಞಾನಾದಿ ವಾಕ್ಯಾನಾಂ ಬ್ರಹ್ಮವಿಷಯತ್ವಾಭಾವಾತ್ ನ ತತ್ರ ವೇದಕತ್ವಂ ಸಂಭವತಿ)

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಭಾವರೂಪಸ್ಯ = ಸದ್ವ್ಯಾಪನಾದ (ವಿಧಿಪ್ರತ್ಯಯ ವಿಷಯನಾದ),

ತಸ್ಯ ತು = ಆ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗಾದರೋ,

ಅಭಾವಭಾವಸ್ಯ = ಅಭಾವಸ್ವರೂಪತ್ವದ,

ಅಭಾವಾತ್ = ಅಭಾವವಿರುವುದರಿಂದ (ಸತ್ಯಜ್ಞಾನಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳು ಬ್ರಹ್ಮಾತ್ಮಕವಾದ ಅಸತ್ಯತ್ವಾಭಾವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತವೆ ಎಂಬ ಪಕ್ಷವು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ).

ಅವಿಶೇಷಿಣಃ = ನಿರ್ವಿಶೇಷನಾದ ನಿನ್ನ ಪರಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ,

ಭಾವಾಭಾವವಿಶೇಷಾಣಾಮ್ = ಭಾವರೂಪವಾದ ಅಥವಾ ಅಭಾವರೂಪವಾದ ವಿಶೇಷಗಳ,

ಅಭಾವಾತ್ = ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆಯಿಂದಾಗಿ (ಅಸತ್ಯತ್ವಾಭಾವ ಮುಂತಾದುವುಗಳು ಬ್ರಹ್ಮನ ವಿಶೇಷವೆಂದು ಹೇಳಲು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಿದುದೂ ವ್ಯರ್ಥ. ಸತ್ಯಜ್ಞಾನಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮವಿಷಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲು ಬರುವುದಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಉಪನಿಷದಾತ್ಮಕವಾದ ವೇದಭಾಗಕ್ಕೆ ತತ್ರ ವೇದಕತ್ವವೂ ಬರುವುದಿಲ್ಲ).

ತಾರ್ಕರ್ಯ— ಮಾಯಾವಾದಿಮತದ ರೀತಿಯಿಂದ ಪರಬ್ರಹ್ಮವು ಭಾವರೂಪ ಅಂದರೆ ಸದ್ವ್ಯಾಪವು ಇದೆ ಎಂಬ ಪ್ರತೀತಿಗೆ ವಿಷಯವಾದುದು. ಅಂತಹ ಪರಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಅಸತ್ಯತ್ವವು ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಅಸತ್ಯತ್ವಾಭಾವಾದಿ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಹೇಳಲು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಭಾವರೂಪಧರ್ಮಗಳು ಅಧಿಕರಣರೂಪವಾದುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮವೂ ಅಭಾವಾತ್ಮಕವಾಗಿ ಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಬ್ರಹ್ಮವು ಭಾವಾತ್ಮಕಸದ್ವ್ಯಾಪವೆಂದು ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ಒಪ್ಪಿರುತ್ತಾರೆ. ಅಭಾವರೂಪವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಅವರ ಸಿದ್ಧಾಂತಕ್ಕೆ ವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಇನ್ನು ಅಸತ್ಯತ್ವಾಭಾವಾದಿಗಳು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ವಿಧವಾದ ವಿಶೇಷ ಧರ್ಮಗಳು, ವಿಶೇಷಣಗಳು ಎಂದು ಎರಡನೆಯ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆ, ಅದೂ ಸರಿಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಭಾವರೂಪವಾದ ಯಾವ ವಿಶೇಷಣಗಳೂ ಇಲ್ಲ. ಅಭಾವರೂಪವಾದ ಯಾವ ವಿಶೇಷಣಗಳೂ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ಒಪ್ಪಿರುತ್ತಾರೆ. ಈಗ ಅಸತ್ಯತ್ವಾಭಾವ ಮುಂತಾದ ವಿಶೇಷಗಳನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮಾತಿರಿಕ್ತವಾಗಿ ಒಪ್ಪಿದರೆ ಅಪಸಿದ್ಧಾಂತವು ಬರುತ್ತದೆ.

ಹೀಗಾಗಿ ಪರಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಅವನ ಸ್ವರೂಪವೇ ಆದ ಅಸತ್ಯತ್ವಾಭಾವಾದಿರೂಪವಾದ ಸತ್ಯತ್ವಾದಿಗಳು ಇವೆಯೆಂಬ ಪಕ್ಷವೂ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಅಸತ್ಯತ್ವಾಭಾವಾದಿಗಳು ಬ್ರಹ್ಮನ ವಿಶೇಷವೆಂಬ ಪಕ್ಷವೂ ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಎರಡು ಪಕ್ಷಗಳೂ ಸರಿಯಲ್ಲ. ಸತ್ಯಜ್ಞಾನಾದಿವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಮೂರು ವಿಧವಾದ ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಒಪ್ಪಿದುದೂ ವ್ಯರ್ಥ. ಸತ್ಯಜ್ಞಾನಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮವಿಷಯತ್ವವು ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ, ಉಪನಿಷದಾತ್ಮಕ ವೇದಭಾಗಕ್ಕೂ ತತ್ತ್ವವೇದಕ ಪ್ರಮಾಣತ್ವವು ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಅಭಾವಭಾವಸ್ಯ— ಅಭಾವಸ್ಯ ಭಾವಃ ಅಭಾವಭಾವಃ ತಸ್ಯ |

ಭಾವರೂಪತ್ವ— ಭಾವಃ ರೂಪಂ ಯಸ್ಯ ತತ್ ಭಾವರೂಪಂ ತಸ್ಯ |

ಭಾವಾಭಾವವಿಶೇಷಾಣಾಂ— ಭಾವಾರ್ಥ ಅಭಾವಾರ್ಥ ಭಾವಾಭಾವಾಃ, ಭಾವಾಭಾವಾರ್ಥೇ ವಿಶೇಷಾರ್ಥ ಭಾವಾಭಾವವಿಶೇಷಾಃ ತೇಷಾಂ |

ಅವಿಶೇಷೀ— ವಿಶೇಷಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿತಿ ವಿಶೇಷಿ, ನ ವಿಶೇಷಿ ಅವಿಶೇಷಿ ತಸ್ಯ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಭಾವರೂಪಸ್ಯ ತಸ್ಯ ತು ಅಭಾವಭಾವಸ್ಯ ಅಭಾವಾತ್ (ಪ್ರಥಮಪಕ್ಷೇಣ ಯುಕ್ತೇನ ನ ಭೂಯತೇ) ಅವಿಶೇಷೀಣಃ ಭಾವಾಭಾವವಿಶೇಷಾಣಾಂ ಅಭಾವಾತ್ (ದ್ವಿತೀಯೇನ ಪಕ್ಷೇಣ ಯುಕ್ತೇನ ನ ಭೂಯತೇ) |

★ ★ ★

ಅಪತಾರಿಕಾ— “ಮನ್ಯಂತೇ ಶೂನ್ಯಮೇವಾನ್ಯೇ ತತ್ತ್ವಂ” (ಸ.16 ಶ್ಲೋ.24) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ಪ್ರಚ್ಛನ್ನಬೌದ್ಧರೆಂದು ಹೇಳಿ, ಪರತತ್ತ್ವವಿವರ್ತತತ್ತ್ವಾದಪರಸ್ಯಾಖ್ಯಲಸ್ಯ ಚ (ಸ.16 ಶ್ಲೋ.26) ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ ಅದನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಈಗ ಆ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮತ್ತೊಂದು ಯುಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಯೋ ವೇದವೇದಿತಾರ್ಥಾನಾಂ ನಿತ್ಯ(ನಿತ್ಯಂ)ಸಂತ್ಯಾಗಸಂಶ್ರವೀ |

ವೇದಬಾಹ್ಯೋ ವಿಪಶ್ಚಿದ್ವಿರೇಷ ನಿಶ್ಚಿಯತಾಂ ತತಃ || 37 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಯಃ, ವೇದವೇದಿತಾರ್ಥಾನಾಂ, ನಿತ್ಯಸಂತ್ಯಾಗಸಂಶ್ರವೀ, ವೇದಬಾಹ್ಯಃ, ವಿಪಶ್ಚಿದ್ವಿಃ, ವಿಷಃ, ನಿಶ್ಚಿಯತಾಂ, ತತಃ |

(ಈ ಪದ್ಯದ ಯೋ ವೇದವೇದಿತಾರ್ಥಾನಾಂ ಎಂಬ ಪೂರ್ವಾರ್ಥವನ್ನು ಉತ್ತರಾರ್ಥವನ್ನಾಗಿಯೂ ಉತ್ತರಾರ್ಥ ವನ್ನು ಪೂರ್ವಾರ್ಥವನ್ನಾಗಿಯೂ ಭಲಾರಿಯದಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಇದೊಂದು ಪಾಠಾಂತರ).

ಅನ್ವಯ— ಯಃ, ವೇದವೇದಿತಾರ್ಥಾನಾಂ, ನಿತ್ಯಸಂತ್ಯಾಗಸಂಶ್ರವೀ, ತತಃ, ವಿಷಃ, ವಿಪಶ್ಚಿದ್ವಿಃ, ವೇದಬಾಹ್ಯಃ, ನಿಶ್ಚಿಯತಾಮ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಯಃ = ಯಾವ ಮಾಯಾವಾದಿಯು,

ವೇದವೇದಿತಾರ್ಥಾನಾಂ = ವೇದಗಳಿಂದ ತಿಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರಪಂಚ ಸತ್ಯತ್ವಾದಿ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು

ನಿತ್ಯಸಂತ್ಯಾಗಸಂಶ್ರವೀ = ಯಾವಾಗಲೂ ಬಿಡುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯುಳ್ಳವನೋ,

ತತಃ = ಅದುದರಿಂದ,

ವಿಷಃ = ಈ ಮಾಯಾವಾದಿಯು,

ವಿಪಶ್ಚಿದ್ವಿಃ = ವಿದ್ವಾಂಸರಿಂದ,

ವೇದಬಾಹ್ಯಃ = ವೇದವನ್ನು ಒಪ್ಪದವನೆಂದು,

ನಿಶ್ಚಿಯತಾಂ = ನಿಶ್ಚಯಿಸಲ್ಪಡಲಿ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ವೇದಗಳು ಪ್ರಪಂಚವು ಸತ್ಯವೆಂದೂ, ಶ್ರೀಹರಿಯು ಅನಂತಗುಣಪೂರ್ಣನೆಂದೂ ನಿರ್ದೋಷ-
ನೆಂದೂ ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ತಾತ್ಪರ್ಯ ಪುರಸ್ಕರವಾಗಿ ಸಾರುತ್ತವೆ. ಆದರೆ ಮಾಯಾವಾದಿಯು ನಿರ್ಗುಣ
ಬ್ರಹ್ಮವೊಂದೇ ಸತ್ಯ. ಉಳಿದುದೆಲ್ಲವೂ ಮಿಥ್ಯಾ ಎಂಬ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ ಅದನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ವೇದಗಳಲ್ಲಿ
ಹೇಳಿರುವ ಮೇಲಿನ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಒಪ್ಪುವುದೇ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ ಮಾಡಿರುತ್ತಾನೆ. ಬೌದ್ಧನು ವೇದವನ್ನೇ ಒಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲ.
ಆದುದರಿಂದ ವೇದಬಾಹ್ಯನು. ಮಾಯಾವಾದಿಯು ವೇದವನ್ನು ಪ್ರಮಾಣವೆಂದು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡರೂ ಅದು ತಿಳಿಸಿರುವ
ಅರ್ಥವು ಸುಳ್ಳನ್ನುತ್ತಾನೆ. ಒಬ್ಬನು ವೇದವೆಂದ ಶಬ್ದರಾಶಿಯೇ ಅಪ್ರಮಾಣವೆಂದರೆ ಮತ್ತೊಬ್ಬನು ವೇದವು ಪ್ರಮಾಣ.
ಆದರೆ ಅದರಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥವು ಪ್ರಮಾಣವಲ್ಲವೆನ್ನುತ್ತಾನೆ. ಅದರಿಂದಾಗಿ ಬೌದ್ಧನಂತೆಯೇ ಮಾಯಾವಾದಿಯೂ
ವೇದಬಾಹ್ಯನೆಂದಾಗುವುದಿಲ್ಲವೇ? ಪಂಡಿತರೇ ಇದನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸಲಿ.

ವಿಗ್ರಹ ಮತ್ತು ಕೋಶ—

ವೇದವೇದಿತಾರ್ಥಾನಾಂ— ವೇದೇನ ವೇದಿತಾಃ ವೇದವೇದಿತಾಃ ವೇದವೇದಿತಾಶ್ಚ ತೇ ಅರ್ಥಾಶ್ಚ
ವೇದವೇದಿತಾರ್ಥಾಃ ತೇಷಾಂ |

ನಿತ್ಯಸಂತ್ಯಾಗಸಂಶ್ರವೀ— ಸಂಶ್ರವಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತೀತಿ ಸಂಶ್ರವೀ, ಸಂತ್ಯಾಗೇ ಸಂಶ್ರವೀ ಸಂತ್ಯಾಗಸಂಶ್ರವೀ, ನಿತ್ಯಂ
ಸಂತ್ಯಾಗಸಂಶ್ರವೀ ನಿತ್ಯಂಸಂತ್ಯಾಗಸಂಶ್ರವೀ | (ಭಲಾರಿಯದಲ್ಲಿ 'ನಿತ್ಯಂ ಸಂತ್ಯಾಗಸಂಶ್ರವೀ' ಎಂದು
ನಿತ್ಯಪದವು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಸಮಾಸವಾಗದೇ ಇದೆ). ಸಂಶ್ರವಃ = ಪ್ರತಿಶ್ರವಃ, ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ, 'ಅಂಗೀಕಾರಾ
ಭ್ಯುಪಗಮಪ್ರತಿಶ್ರವಸಮಾಧಯಃ' ಅಮರ |

ವೇದಬಾಹ್ಯಃ— ವೇದೇಭ್ಯಃ ಬಾಹ್ಯಃ ವೇದಬಾಹ್ಯಃ |

ತ್ರಿಯಾಪದ— ನಿಶ್ಚಿಯತಾಂ - ನಿಃ+ಚೀಯತಾಂ ಚೀಯೇತಾಂ ಚೀಯಂತಾಂ, ಚೀಯಸ್ವ ಚೀಯೇಥಾಂ
ಚೀಯದ್ಧಂ ಚೀಯೈ ಚೀಯಾವಹೈ ಚೀಯಾಮಹೈ | ನಿಃ ಉಪಸರ್ಗ ಚಿಞ್ (ಚಿ) ಚೀಯನೇ to heap up, to
collect ದ್ವಿತ್ವ. ಅನಿ ಉಭ. ಕರ್ಮಣ ಲೋಟ್ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಯೇನ ವೇದವೇದಿತಾರ್ಥಾನಾಂ ನಿತ್ಯಸಂತ್ಯಾಗಸಂಶ್ರವಿಣಾ (ಭೂಯತೇ) ಏತಂ ವಿಪಶ್ಚಿತ್ಃ
ವೇದಬಾಹ್ಯಂ ನಿಶ್ಚಿನ್ವತು |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಹೀಗೆ ಮಾಯಾವಾದಿ ಶೂನ್ಯವಾದಿಗಳೆಲ್ಲರೂ ವೇದಬಾಹ್ಯರಾದರು. ಇಬ್ಬರಿಗೂ ಸಾಮ್ಯವಿರ-
ಯೆಂದಾಯಿತು. ಪರಶಕ್ತ್ಯು ಅಪರಶಕ್ತ್ಯು ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಇಬ್ಬರಿಗೂ ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹಿಂದೆಯೇ ಸಾಧಿಸಿದ್ದಾಗಿದೆ.
ಆದುದರಿಂದ ಶೂನ್ಯವಾದಿ ಮತದಲ್ಲಿ ಯಾವುದು ದೋಷವೋ ಅದೇ ದೋಷವು ಮಾಯಾವಾದಿ ಮತಕ್ಕೂ ಬರುತ್ತದೆ
ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಜ್ಞಾಯಸೋ ದೂಷಣೇನೈವ ಧೂರ್ತಮನ್ಯೋಽಪಿ ದೂಷಿತಃ |

ಪಕ್ಷಯೋರವಿಶೇಷತಾದ್ವೇತಯೋಃ ಸದ್ವಿಪಕ್ಷಯೋಃ || 38 ||

ಪದಭೈದ— ಜ್ಞಾಯಸಃ, ದೂಷಣೇನ, ಏವ, ಧೂರ್ತಮನ್ಯಃ, ಅಪಿ, ದೂಷಿತಃ, ಪಕ್ಷಯೋಃ, ಅವಿಶೇಷತಾತ್,
ವಿಶೇಷಯೋಃ, ಸದ್ವಿಪಕ್ಷಯೋಃ |

ಅನ್ಯಯ— ಜ್ಯಾಯಸಃ, ದೂಷಣೇನ, ಏವ, ಸದ್ವಿಪಕ್ಷಯೋಃ, ಏತಯೋಃ, ಪಕ್ಷಯೋಃ, ಅವಿಶೇಷತ್ವಾತ್, ಧೂರ್ತಮೃನ್ಯಃ, ಅಪಿ, ದೂಷಿತಃ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಜ್ಯಾಯಸಃ = ಹಿರಿಯವನಾದ ಮತ್ತು ಮಾಯಾವಾದಿಗಿಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ, ಶೂನ್ಯವಾದಿಯ,
ದೂಷಣೇನೈವ = ಖಂಡನದಿಂದಲೇ,
ಸದ್ವಿಪಕ್ಷಯೋಃ = ಸಜ್ಜನರಿಗೆ ವಿರುದ್ಧಗಳಾದ,
ಏತಯೋಃ = ಈ ಎರಡು ಸಿದ್ಧಾಂತಗಳಿಗೆ,
ಅವಿಶೇಷತ್ವಾತ್ = ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ,
ಧೂರ್ತಮನ್ಯಃ ಅಪಿ = ತಾನು ಮೋಸಗಾರನೆಂದು ತಿಳಿದಿರುವ ಮಾಯಾವಾದಿಯೂ ಕೂಡ,
ದೂಷಿತಃ = ಖಂಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— “ಮತಾ ಮಧ್ಯಮಿಕಾಸ್ತೇಷಿ ವ್ಯಕ್ತಾಶ್ಚನ್ನಾ ಇತಿ ದ್ವಯೇ” ಎಂಬಲ್ಲಿ (ಶ್ಲೋ.24) ಮೊದಲು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವರು ಬೌದ್ಧರು. ಆದ್ದರಿಂದ ಜ್ಯೇಷ್ಠರೂ (ಹಿರಿಯರೂ) ಮತ್ತು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಶೂನ್ಯವಾದವನ್ನು ಹೇಳುವವರಾದುದರಿಂದ ಶ್ರೇಷ್ಠರೂ ಆದ ಶೂನ್ಯವಾದಿಗಳನ್ನು ದೂಷಿಸಿದ್ದರಿಂದಲೇ ಪ್ರಚ್ಛನ್ನಬೌದ್ಧರೂ ಮಹಾವಂಚಕರೂ ಆದ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳನ್ನೂ ಖಂಡಿಸಿದಂತಾಯಿತು. ಈ ಪ್ರಕಟಬೌದ್ಧರು ಮತ್ತು ಪ್ರಚ್ಛನ್ನಬೌದ್ಧರು ಇವರಿಬ್ಬರ ಸಿದ್ಧಾಂತಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಜ್ಯೇಷ್ಠನೂ ಶ್ರೇಷ್ಠನೂ ಆದ ಪ್ರಕಟಬೌದ್ಧನನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಚ್ಛನ್ನಬೌದ್ಧನಾದ ತಾನು ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮೋಸಗೊಳಿಸಿದ್ದೇನೆ ಎಂದು ತಿಳಿಸಿರುವ ಮಾಯಾವಾದಿಯನ್ನೂ ನಿರಾಕರಿಸಿದಂತಾಯಿತು.

ವಿಗ್ರಹ ಮತ್ತು ಕೋಶ—

ಸದ್ವಿಪಕ್ಷಯೋಃ— ಸತಾಂ ವಿಪಕ್ಷೌ ಸದ್ವಿಪಕ್ಷೌ ತಯೋಃ |

ಅವಿಶೇಷತ್ವಾತ್— ನ ವಿದ್ಯತೇ ವಿಶೇಷಃ ಯಯೋಸ್ತೌ ಅವಿಶೇಷೌ, ಅವಿಶೇಷಯೋಃ ಭಾವಃ ಅವಿಶೇಷತ್ವಂ ತಸ್ಮಾತ್ |

ಜ್ಯಾಯಾನ್ = ಶ್ರೇಷ್ಠ, ಹೆಚ್ಚಾದ, ಹಿರಿಯವನಾದ, ದ್ವಯೋಃ = ಆಯಂ ಅವಿತಯೇನ ಪ್ರಸಕ್ತಃ (priaseworthy) ವಿಪುಲ much, ವೃದ್ಧಃ = old ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ದ್ವಿವಚನ. ವಿಭಜ್ಯೋಪಪದ್ಯತರಬೀಯಸುನೌ (5.3.62) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಜ್ಯ ಆದೇಶ 'ಜ್ಯಾದಾದೀಯ ಸಃ' (6.4.160) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕಾಯಸುನೌ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಈಕಾರಕ್ಕೆ 'ಅ' ಆದೇಶ. ಜ್ಯಾಯಾನ್ ಸಕಾರಾಂತ ಪುಲ್ಲಿಂಗ, ಜ್ಯಾಯಾನ್ ಜ್ಯಾಯಾಂಸೌ, ಜ್ಯಾಯಾಂಸಃ, ಹೇ ಜ್ಯಾಯನ್, ಜ್ಯಾಯಾಂಸಂ ಜ್ಯಾಯಾಂಸೌ ಜ್ಯಾಯಸಃ, ಜ್ಯಾಯಾಸಾ ಜ್ಯಾಯೋಭ್ಯಾಂ ಜ್ಯಾಯೋಭಿಃ, ಇತ್ಯಾದಿ ಆತ್ಮಾನಂ ಧೂರ್ತಂ ಮನ್ಯತೇ ಇತಿ ಧೂರ್ತಮೃನ್ಯಃ, ಆತ್ಮಮಾನೇ ಖಿತ್ ಚ (3.2.83) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಖಿತ್ಪ್ರತ್ಯಯ, ಖಿತ್ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಶಿತ್ ಆದುದರಿಂದ ಸಾರ್ವಧಾತುಕ ಸಂಜ್ಞೆಯು ಬಂದು, 'ಶ್ಯನ್' ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಅರುದ್ಧಿಷದಜಂತಸ್ಯ ಮುಮ್ (6.3.67) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಮುಮ್ ಆಗಮ, ಧೂರ್ತ = ಮೋಸಗಾರ, 'ಪಾಪೋ ಧೂರ್ತಸ್ತು ವಂಚಕಃ' ಅಮರ.

ಪ್ರಯೋಗ— ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಯಾಪದವಿಲ್ಲ. ಭವತಿ ಎಂದು ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಜ್ಯಾಯಸಃ ದೂಷಣೇನೈವ ಸದ್ವಿಪಕ್ಷಯೋಃ ಏತಯೋಃ ಪಕ್ಷಯೋಃ ಅವಿಶೇಷತ್ವಾತ್ ಧೂರ್ತಮೃನ್ಯೇನಾಪಿ ದೂಷಿತೇನ (ಭೂಯತೇ) |

ಅವತಾರಿಕಾ— ವಿಮತಂ ಕಾರಣಂ ನ ಸ್ಯಾತ್ (ಶ್ಲೋ.28) ಎಂಬಲ್ಲಿ ವಿಮತಂ ಶೂನ್ಯಂ ಕಾರಣಂ ನ ಭವತಿ ಅಸತ್ತ್ವಾತ್ ಎಂದೂ, ವಿವಾದಸ್ಯ ಪದಂ ನ ಸ್ಯಾತ್ ಅಧಿಷ್ಠಾನಮನತ್ಯತ್ವಾತ್ (ಶ್ಲೋ.31) ಎಂಬಲ್ಲಿ ವಿಪ್ರತಿಪತ್ತಿವಿಷಯೀಭೂತಂ ಶೂನ್ಯಂ ಅಧಿಷ್ಠಾನಂ ನ ಭವತಿ ಅಸತ್ತ್ವಾತ್ ಎಂದೂ ಶೂನ್ಯವಾದಿಯ ಶೂನ್ಯವು ಜಗತ್ಕಾರಣವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದೂ, ಆರೋಪಕ್ಕೆ ಅಧಿಷ್ಠಾನವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದೂ ಶೂನ್ಯವಾದಿಗಳನ್ನು ಖಂಡಿಸಿದ್ದೀರಿ. ಆ ಖಂಡನದಿಂದಲೇ ಮಾಯಾವಾದಿಯ ಖಂಡನವೂ ಆಗಿದೆ ಎಂದಿದ್ದೀರಿ. ಶೂನ್ಯವು ಕಾರಣವಲ್ಲ ಮತ್ತು ಅಧಿಷ್ಠಾನವಲ್ಲ. ಅಸತ್ ಆದುದರಿಂದ ಎಂದು ಶೂನ್ಯವಾದಿಗಳನ್ನು ಖಂಡಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಕಾರಣತ್ವವಾದಿಗಳಾದ, ಬ್ರಹ್ಮವು ಜಗದಾರೋಪಕ್ಕೆ ಅಧಿಷ್ಠಾನವೆಂದು ಹೇಳುವ ನಮ್ಮನ್ನು (ಮಾಯಾವಾದಿಗಳನ್ನು) ಹೇಗೆ ಖಂಡಿಸಿದಂತಾಯಿತು. ನಾವು ಬ್ರಹ್ಮವನ್ನು ಅಸತ್ ಎಂದು ಒಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲ. ಸದೇವ ಸೋಮ್ಯೇದಮಗ್ರ ಅಸೀತ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗನುಸಾರವಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮವು ಸತ್ ಎಂದೇ ಹೇಳುವ ನಮಗೆ ಶೂನ್ಯವಾದಿಯ ಖಂಡನವಾಗಿ ಹೇಳಿರುವ 'ಅಸತ್ತ್ವಾತ್' ಅಸತ್. ಆದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲವೆಂದು ತೋರುವುದರಿಂದ ಎಂಬ ಹೇತುವು ಇಲ್ಲವೆಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಶೂನ್ಯವಾದ ದೂಷಣದಿಂದ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳಿಂದ ನಮ್ಮನ್ನು ದೂಷಿಸಿದಂತೆ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಶಂಕಿಸಿದರೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಅಸತ್ತ್ವಾದಿತ್ಯಸೌ ಹೇತುರಸಿದ್ಧೋ ಬ್ರಹ್ಮವಾದಿನಃ ।

ಮೇತಿ ಭಾಣ್ಯವಿಶೇಷತ್ವಾದೇತಯೋರ್ಬ್ರಹ್ಮಶೂನ್ಯಯೋಃ ॥ 39 ॥

ಪಾಠಾಂತರ— ಮೇತಿ ಭಾಣ್ಯವಿಶೇಷತ್ವಾತ್ತಯೋರ್ಬ್ರಹ್ಮಶೂನ್ಯಯೋಃ.

ಪದಭೇದ— ಅಸತ್ತ್ವಾತ್, ಇತಿ, ಅಸೌ, ಹೇತುಃ, ಅಸಿದ್ಧಃ, ಬ್ರಹ್ಮವಾದಿನಃ, ಮಾ, ಇತಿ, ಭಾಣಃ, ಅವಿಶೇಷತ್ವಾತ್, ವಿತಯೋಃ, ಬ್ರಹ್ಮಶೂನ್ಯಯೋಃ ।

ಅನ್ವಯ— ವಿತಯೋಃ, ಬ್ರಹ್ಮಶೂನ್ಯಯೋಃ (ತತ್ತ್ವಯೋಃ ಬ್ರಹ್ಮಶೂನ್ಯಯೋಃ), ಅವಿಶೇಷತ್ವಾತ್, ಬ್ರಹ್ಮವಾದಿನಃ, ಅಸತ್ತ್ವಾತ್, ಇತಿ, ಅಸೌ, ಹೇತುಃ, ಅಸಿದ್ಧಃ, ಇತಿ, ಮಾ, ಭಾಣಃ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ವಿತಯೋಃ ಬ್ರಹ್ಮಶೂನ್ಯಯೋಃ = ಈ ಬ್ರಹ್ಮ ಮತ್ತು ಶೂನ್ಯಗಳಿಗೆ, (ತತ್ತ್ವಯೋಃ ಬ್ರಹ್ಮಶೂನ್ಯಯೋಃ)
(ತತ್ತ್ವಗಳಾಗಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮಶೂನ್ಯಗಳಿಗೆ),

ಅವಿಶೇಷತ್ವಾತ್ = ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ,

ಬ್ರಹ್ಮವಾದಿನಃ = ಬ್ರಹ್ಮವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುವ ಮಾಯಾವಾದಿಯಾದ ನನಗೆ,

ಅಸತ್ತ್ವಾತ್ ಇತಿ = ಶೂನ್ಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಅಧಿಷ್ಠಾನತ್ವವನ್ನೂ ನಿಷೇಧಿಸಲು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿರುವ ಅಸತ್ತ್ವಾತ್ ಎಂಬ,

ಅಸೌ ಹೇತುಃ = ಈ ಸಾಧ್ಯಜ್ಞಾಪಕವಾದ ಲಿಂಗವು,

ಅಸಿದ್ಧಃ = ಸ್ವರೂಪಾಸಿದ್ಧಿ ಎಂಬ ದೋಷಗ್ರಸ್ತವಾಯಿತು,

ಇತಿ = ಹೀಗೆಂದು,

ಮಾ ಭಾಣಃ = ಹೇಳಲ್ಪಡತಕ್ಕದ್ದು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— “ನಾನು ಮಾಯಾವಾದಿಯು, ಬ್ರಹ್ಮವನ್ನು ಒಪ್ಪುವವನು. 'ಅಸತ್ತ್ವಾತ್' ಇಲ್ಲದುದು ಆದುದರಿಂದ ಎಂದು ಬಿಡುವ 'ಶೂನ್ಯಕ್ಕೆ' ಕಾರಣತ್ವ ಮತ್ತು ಅಧಿಷ್ಠಾನತ್ವವನ್ನು ವಿಂಡಿಸಲು ಹೇಳಿರುವ ಹೇತುವು ನನಗೆ ಅಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ನಾನು ಅದನ್ನು ಒಪ್ಪಿಲ್ಲ. ಬ್ರಹ್ಮವು ನನ್ನ ಮತದಂತೆ 'ಸತ್' ಎಂದು ಮಾಯಾವಾದಿಯು ಹೇಳತಕ್ಕದ್ದು. ಈ ಮಾತು

ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಮಾಯಾವಾದಿಯಾದ ನೀನೂ ಶೂನ್ಯವಾದಿಯಾದ ಬೌದ್ಧನೂ ನೀವಿಬ್ಬರೂ ಒಬ್ಬೊಂದಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮ ಮತ್ತು ಶೂನ್ಯವೆಂಬ ತತ್ತ್ವಗಳಿಗೆ ಏನೂ ಭೇದವಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಅಸತ್ತ್ವ (ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ) ಎಂದು ಶೂನ್ಯಕ್ಕೆ ಹೇಳಿದ ಹೇತುವು ನಿನ್ನ ನಿರ್ಧರ್ಮಕ, ನಿರಾಕಾರ, ನಿರ್ಗುಣ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿಯೂ ಅರ್ಥಾತ್ ಸಿದ್ಧಿಸುವುದರಿಂದ ಹೇತುವನ್ನು ಅಸಿದ್ಧ ಎನ್ನಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಅಸತ್ತಾತ್— ಅಸತಃ ಭಾವಃ ಅಸತ್ತ್ವಂ ತಸ್ಮಾತ್ ಅಸತ್ತಾತ್ ।

ಅಸಿದ್ಧಃ— ನ ಸಿದ್ಧಃ ಅಸಿದ್ಧಃ ।

ಬ್ರಹ್ಮವಾದಿನಃ— ಬ್ರಹ್ಮ ವದತಿ ಇತಿ ಬ್ರಹ್ಮವಾದೀ ತಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮವಾದಿನಃ ।

ಅವಿಶೇಷತಾತ್— ನ ವಿದ್ಯತೇ ವಿಶೇಷಃ ಯಯೋಃ ತೇ ಅವಿಶೇಷೇ (ಬ್ರಹ್ಮಶೂನ್ಯೇ) ಅವಿಶೇಷಯೋಃ ಭಾವಃ ಅವಿಶೇಷತ್ವಂ ತಸ್ಮಾತ್ ಅವಿಶೇಷತಾತ್ ।

ಬ್ರಹ್ಮಶೂನ್ಯಯೋಃ— ಬ್ರಹ್ಮ ಚ ಶೂನ್ಯಂ ಚ ಬ್ರಹ್ಮಶೂನ್ಯೇ ತಯೋಃ ಬ್ರಹ್ಮಶೂನ್ಯಯೋಃ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಮಾ ಭಾಣಿ - ಭಣ ಶಬ್ದೇ, ಸಕ. ಸೇಟ್ ಪರ ಕರ್ಮಣಿ ಲುಹ್ ಮಾಜ ಲುಹ್ (3.3.175) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಮಾಹ್ (ಮಾ) ಎಂಬುದರ ಯೋಗವಿದ್ದಾಗ ಲುಹ್ ನಮಾಹ್ ಯೋಗೇ (6.4.74) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆಟ್ ಆಗಮಕ್ಕೆ ನಿಷೇಧ (ಅ) ಭಾಣಿ (ಅ) ಭಾಣಿಷಾತಾಂ (ಅ) ಭಾಣಿಷತ (ಅ) ಭಾಣಿಷ್ಯಾ (ಅ) ಭಾಣಿಷಾಥಾಂ (ಅ) ಭಾಣಿಷ್ಠಮ್ (ಅ) ಭಾಣಿಷಿ (ಅ) ಭಾಣಿಷ್ಠಃ, ಮಾಹ್ ಉಪಯೋಗಿಸಿದಾಗ 'ಅ' ಬಿಟ್ಟು ಹೇಳಬೇಕು. ಇಲ್ಲಿ ಭರಾರಿಯದಲ್ಲಿ 'ಮೇತಿಭಾಷಿ' ಎಂಬ ಪಾಠವಿದೆ. ಅದರಂತೆ ಭಾಷೆ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನ ಕರ್ಮಣಿ ಲುಹ್ ಅಕಾರವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ರೂಪಗಳು ವ್ಯಾಕರಣವಿಶೇಷವಲ್ಲವೂ ಹಿಂದಿನಂತೆಯೇ.

ಪ್ರಯೋಗ— ವಿಶಯೋಃ ಬ್ರಹ್ಮಶೂನ್ಯಯೋಃ ಅವಿಶೇಷತಾತ್ ಬ್ರಹ್ಮವಾದಿನಃ ಅಸತ್ತಾತ್ ಇತಿ ಅಮುನಾ ಹೇತುನಾ ಅಸಿದ್ಧಿನ (ಭೂಯತೇ) ಇತಿ (ಭವಾನ್) ಮಾ ಭಾಣೀತ್ (ಮಾಭಾಷಿಷ್ಠ) ।

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ವಿಮತಂ ಕಾರಣಂ ನ ಸ್ಯಾತ್ (ಸರ್ಗ 15 ಶ್ಲೋ. 28) ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ, ವಿವಾದಸ್ಯ ಪದಂ ನ ಸ್ಯಾತ್ (ಸ.15 ಶ್ಲೋ.31) ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಬೌದ್ಧರು ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುವ ಶೂನ್ಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣತ್ವವನ್ನೂ ಅಧಿಷ್ಠಾನತ್ವವನ್ನೂ ನಿರಾಕರಿಸಲು ನೀವು 'ಅಸತ್ತಾತ್' ಶೂನ್ಯವು 'ಅಸತ್' ಆದುದರಿಂದ ಎಂಬ ಹೇತುವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ್ದೀರಿ. ಬ್ರಹ್ಮವೂ ಶೂನ್ಯವೂ ಸಮಾನವಾದುದರಿಂದ ನಿಮ್ಮ ಬ್ರಹ್ಮವೂ ಅಸತ್ತಾದುದರಿಂದ ಕಾರಣವೂ ಅಧಿಷ್ಠಾನವೂ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದೀರಿ. ಆದರೆ ನೀವು ಹೇಳಿದ 'ಅಸತ್ತ್ವ' ಎಂಬ ಹೇತುವು ಬ್ರಹ್ಮವಾದಿಯಾದ ನನಗೆ ಸಿದ್ಧವಲ್ಲ. ನಾನು "ಸತ್ಯಂ ಜ್ಞಾನಂ ಅನಂತಂ ಬ್ರಹ್ಮ" ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಗನುಸಾರವಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮನು ಸತ್ಯ, ಅವನಲ್ಲಿ ಸತ್ಯತ್ವ ಎಂಬ ಧರ್ಮವಿದೆ ಎಂದು ಒಪ್ಪುತ್ತೇನೆ. ಸತ್ಯತ್ವ ಎಂದರೂ ಸತ್ತ್ವ ಎಂದರೂ ಒಂದೇ ಆಗಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ 'ಅಸತ್ತ್ವ' ಎಂಬ ಹೇತುವು ನನ್ನ ಮತದಂತೆ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ ದೋಷವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಸೋಽಂಗೀಕರೋತಿ ಚೇತ್ ಸತ್ತ್ವಂ ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಸ್ಯಾದಿಶೇಷಿತಾ ।

ನ ಚೇತ್ ಪ್ರಾಪ್ತಂ ಪಾರಿಶೇಷ್ಯಾದಸತ್ತ್ವಂ ನ ನಿರಸ್ಯತು || 40 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಸಃ, ಅಂಗೀಕರೋತಿ, ಚೇತ್, ಸತ್ತ್ವಂ, ಬ್ರಹ್ಮಣಃ, ಸ್ಯಾತ್, ವಿಶೇಷಿತಾ, ನ, ಚೇತ್, ಪ್ರಾಪ್ತಂ, ಪಾರಿಶೇಷ್ಯಾತ್, ಅಸತ್ತ್ವಂ, ನಿರಸ್ಯತು ।

ಅನ್ವಯ— ಸಃ, ಬ್ರಹ್ಮಣಃ, ಸತ್ತ್ವಂ, ಅಂಗೀಕರೋತಿ, ಚೇತ್, ಬ್ರಹ್ಮಣಃ, ವಿಶೇಷಿತಾ, ಸ್ಯಾತ್, ನ, ಚೇತ್, ಪಾರಿಶೇಷ್ಯಾತ್, ಪ್ರಾಪ್ತಂ, ಅಸತ್ತ್ವಂ, ನ, ನಿರಸ್ಯತು ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸಃ = ಆ ಮಾಯಾವಾದಿಯು,

ಬ್ರಹ್ಮಣಃ = (ಅವನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುವ) ಪರಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ,

ಸತ್ತ್ವಂ = 'ಸತ್ಯತ್ವ' ಇರುವಿಕೆ ಎಂಬ ಧರ್ಮವನ್ನು,

ಅಂಗೀಕರೋತಿ ಚೇತ್ = ಒಪ್ಪುವುದಾದರೆ,

ಬ್ರಹ್ಮಣಃ = (ಮಾಯಾವಾದಿಯು ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುವ) ಪರಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ,

ವಿಶೇಷಿತಾ = ಸವಿಶೇಷತೆಯು (ವಿಶೇಷದಿಂದ ಕೂಡಿರುವಿಕೆಯು),

ಸ್ಯಾತ್ = ಆದೀತು.

ನ ಚೇತ್ = ಮಾಯಾವಾದಿಯು ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುವ ಪರಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಸತ್ಯತ್ವ (ಸತ್ತ್ವಂ) ಎಂಬ ಧರ್ಮವನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳದಿದ್ದರೆ,

ಪಾರಿಶೇಷ್ಯಾತ್ = ಪರಸ್ಪರ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಎರಡು ಧರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳದಿದ್ದರೆ ಮತ್ತೊಂದನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಪರಿಶೇಷಪ್ರಮಾಣದಿಂದ,

ಪ್ರಾಪ್ತಂ = ಒದಗಿದ (ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಗಿ ಬಂದಿರುವ),

ಅಸತ್ತ್ವಂ = ಅಸತ್ಯತ್ವ (ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ) ಎಂಬ ಧರ್ಮವನ್ನು (ಮಾಯಾವಾದಿಯು),

ನ ನಿರಸ್ಯತು = ನಿರಾಕರಿಸದಿರಲಿ (ನಿರಾಕರಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ).

ತಾರ್ಪಣ್ಯ— ಪರಸ್ಪರ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಎರಡು ಧರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದಾದರೊಂದನ್ನು ನಿಷೇಧಿಸಿದರೆ, ಇಲ್ಲವೆಂದು ಒಪ್ಪಿದರೆ ಮತ್ತೊಂದು ಧರ್ಮವನ್ನು ಅಲ್ಲಿ ಇದೆಯೆಂದು ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಅನಿವಾರ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಒಂದು ಧರ್ಮದ ನಿಷೇಧವು ಮತ್ತೊಂದು ಧರ್ಮದ ವಿಧಿ(ಇದೆಯೆಂದು ಒಪ್ಪುವಿಕೆ)ಯಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ಸತ್ತ್ವ ಅಸತ್ತ್ವಗಳು ಪರಸ್ಪರ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಈ ಎರಡು ಧರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಸತ್ತ್ವ ಎಂಬ ಧರ್ಮವು ಇಲ್ಲವೆಂದು ಒಪ್ಪಿದರೆ ಅಸತ್ತ್ವವು ಬಂದೇ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ಮಾಯಾವಾದಿಯು ತಾನು ಒಪ್ಪಿರುವ ಪರಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ತೂನೈಕಾಂತ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸತ್ತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ಸತ್ತ್ವ ಎಂಬುದು ಒಂದು ವಿಶೇಷವಾದುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಸವಿಶೇಷತೆಯು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಯಿತು. ಆಗ ನನ್ನ ಪರಬ್ರಹ್ಮವು ನಿರ್ವಿಶೇಷವಾದುದು ಎಂಬ ಮಾಯಾವಾದಿಯು ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯು ಭಗ್ನವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ನಿರ್ವಿಶೇಷತ್ವ ಭಂಗವಾಗದಿರುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಸತ್ತ್ವವೆಂಬ ವಿಶೇಷವನ್ನು ಒಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲವೆಂದರೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಪರಿಶೇಷ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಅಸತ್ತ್ವವು ಬಲಾತ್ಕಾರದಿಂದ ಬಂದೊದಗುತ್ತದೆ. ಆ ಅಸತ್ತ್ವವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಅಸತ್ತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಿದರೆ ಅಸತ್ತ್ವ ಹೇತುವು ಮಾಯಾವಾದಿಯಾದ ನನಗೆ ಪರಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಅಸಿದ್ಧವು ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದುದು ಆಯುಕ್ತವು. ಹೀಗೆ ಮಾಯಾವಾದಿಯು ತನ್ನ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಸತ್ತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪದಿದ್ದರೆ ಅಸತ್ತ್ವವು ಬಂದು, ಅಸತ್ತ್ವ ಹೇತುವಿನಿಂದ ತೂನೈಕಾಂತಿಯೇ ಪರಬ್ರಹ್ಮನಿಗೂ ಕಾರಣತ್ವವೂ ಅಧಿಷ್ಠಾನತ್ವವೂ ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಸಾಧಿಸಲು ನಮಗೆ ಅನುಕೂಲವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಸತ್ತ್ವ ಅಸತ್ತ್ವ ಎಂಬ ಧರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದೊಂದು ಧರ್ಮವಿದೆಯೆಂಬ ವಕ್ತವನ್ನು ಒಪ್ಪದರೂ ತೊಂದರೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಇದು ಮಾಯಾವಾದಿಗೆ 'ಉಭಯತಃ ಪಾಶಾ ರಜ್ಜು' ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. (ಉಭಯತಃ ಪಾಶಾ ರಜ್ಜು ನ್ಯಾಯ ಎರಡು ತುದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಜಿಗಿಯುವ ಕುಣಿಕೆಯುಳ್ಳ ಹಗ್ಗದ ನ್ಯಾಯ. ಹಗ್ಗಕ್ಕೆ ನಾನಾ ಬಗೆಯ ಗಂಟು (Knot)ಗಳನ್ನು ಹಾಕುತ್ತಾರೆ. ಚರಿಸಿದ ಕೂಡಲೇ ಜಿಗಿದು ಹಾಕಬಲ್ಲ ಒಂದು ರೀತಿಯ ಕುಣಿಕೆ ಇದೆ.

ಅದು ಹಗ್ಗದ ಎರಡು ತುದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇದ್ದರೆ ಯಾವ ಕಡೆ ಕೈ ಹಾಕಿದರೂ ಕೈ ಕಟ್ಟಿಗೆ ಸಿಕ್ಕಿಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಕಡೆ ಕೈ ಹಾಕಲೇಬೇಕಾಗಿದೆ. ಇಂತಹ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಗೆ ಉಭಯತಃ ಪಾಶಾ ರಜ್ಜು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಒಬ್ಬನ ಕತ್ತಿಗೆ ಹಗ್ಗ ಬಿದ್ದಿದೆ. ಯಾವ ಕಡೆ ಚಲಿಸಿದರೂ ಹಗ್ಗದ ಕುಣಿಕೆ ಬಿಗಿಯುತ್ತದೆ. ಹೀಗಾಗಿ ಚಲಿಸದ ಸುಮ್ಮನೆ ಇರಬೇಕಾಗಿದೆ ಎಂದೂ ಈ ನ್ಯಾಯದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಶಾಸ್ತ್ರಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ವಾದ-ವಿವಾದಗಳು ಬೆಳೆದಾಗ ಈ ನ್ಯಾಯವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ. "ಇತೋ ವ್ಯಾಪ್ತಸತ್ಯತಃ" ಇತ್ತ ದರಿ ಅತ್ತ ಹುಲಿ ಎಂಬ ನ್ಯಾಯವೂ ಈ ರೀತಿಯದೇ. ಇತ್ತ ಹುಲಿ ಅಟ್ಟಿಸಿಕೊಂಡು ಬರುತ್ತಿದೆ. ಅತ್ತ ಕಡಿದಾದ ಬೆಟ್ಟದ ಕಿಬ್ಬಿಯಿದೆ. ಇಕ್ಕಳದಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿಕೊಂಡಂತೆ ಈ ಮನುಷ್ಯನ ಗತಿಯಾಗಿದೆ. (ಎರಡು ಅಪಾಯಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿಕೊಂಡು ಪೇಚಾಡುವ ಮನುಷ್ಯನ ಪಾಡನ್ನು ಇದು ವರ್ಣಿಸುತ್ತದೆ). ಸತ್ತ ವಸ್ತು ಒಪ್ಪಿದರೂ ತೊಂದರೆ ನಿರ್ವಿಶೇಷತಃ, ಸತ್ತ ವಸ್ತು ಒಪ್ಪದಿದ್ದರೂ ತೊಂದರೆ, ಅಸತ್ತ ವಸ್ತು ಒಪ್ಪಿದಂತಾಗಿ ಶೂನ್ಯದಂತೆಯೇ ಮಾಯಾವಾದಿಯು ಪರಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಕಾರಣತ್ವ ಅಧಿಷ್ಠಾನತ್ವಗಳು ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಭಾವ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಸತ್ತ್ವಂ— ಸತಃ ಭಾವಃ ಸತ್ತ್ವಂ ತತ್ | "

ವಿಶೇಷಿತಾ— ವಿಶೇಷಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿತಿ ವಿಶೇಷಿ, ವಿಶೇಷಿಣಃ ಭಾವಃ ವಿಶೇಷಿತಾ |

ಪರಿಶೇಷ್ಯಾತ್— ಪರಿಶೇಷತಃ ಇತಿ ಪರಿಶೇಷಃ ಪರಿಶೇಷಸ್ಯ ಭಾವಃ ಪಾರಿಶೇಷ್ಯಂ ತಸ್ಮಾತ್ |

ಅಸತ್ತ್ವಂ— ಅಸತಃ ಭಾವಃ ಅಸತ್ತ್ವಂ ತತ್ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಸ್ಥಾತ್ - ಸ್ಥಾತ್ ಸ್ಥಾತಾಂ ಸ್ಯುಃ ಅಸ ಭುವಿ ವಿಧಿಲಿಪ್ ಆನಂಗಂ ಅಂಗಂ ಸಂಪದ್ಯಮಾನಂ ಕರೋತಿ ಅಂಗೀಕರೋತಿ, ಕೃಭ್ವಸ್ತಿಯೋಗೇ ಸಂಪದ್ಯತರ್ಕರ ಚ್ಚಿ (5.4.50) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಭೂತ ತದ್ವಾಪ ಇತಿ ವಕ್ರವ್ಯಂ ಎಂಬ ವಾರ್ತಿಕ ಸಹಕಾರದಿಂದ (3.3.40) ಅಭೂತತದ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಚ್ಚಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿರಸ್ಯತು - ನಿರ್+ಅಸ್ಯತು ಅಸ್ಯತಾತ್ ಅಸ್ಯತಾಂ ಅಸ್ಯಂತು, ಅಸ್ಯ ಅಸ್ಯತಾತ್ ಅಸ್ಯತಂ ಅಸ್ಯತ, ಅಸ್ಯಾನಿ ಅಸ್ಯಾವ ಅಸ್ಯಾಮ | ಅಸು (ಅಸ್) ಕ್ಷೇಪಣೇ, ಸಕ. ಸೇಚ್. ಪರ. to throw ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನ |

ಪ್ರಯೋಗ— ತೇನ ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಸತ್ತ್ವಂ ಅಂಗೀಕ್ರಿಯತೇ ಚೇತ್ ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ವಿಶೇಷಿತಯಾ ಭೂಯೇತ, ನ ಚೇತ್ ಪಾರಿಶೇಷ್ಯಾತ್ ಪ್ರಾಪ್ತಂ ಅಸತ್ತ್ವಂ ನ ನಿರಸ್ಯತಾಮ್ |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಹಾಗಾದರೆ ಶೂನ್ಯದಿಂದ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವಿಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ನಾನು ಒಪ್ಪಿರುವ ಪರಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ 'ಅಸತ್ತ್ವವು' ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಲಿ, ನನಗೆ ಆದರಿಂದ ಏನು ಅನಿಷ್ಟವುಂಟಾಗುತ್ತದೆ? ಎಂದು ಮಾಯಾವಾದಿಯು ಹೇಳಿದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಅಸತ್ತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವ ಅನಿಷ್ಟವನ್ನು ಫಲಿತಾರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತಾ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ವಿಗೀತಂ ನ ವಿಚಾರ್ಯಂ ಸ್ಯಾನ್ನ ಭಾವ್ಯಂ ನ ಫಲಪ್ರದಮ್ |

ಶೂನ್ಯಂ ಬ್ರಹ್ಮಾದ್ಯಮದ್ವೈತಂ ವಿಧಿಧೀಗೋಚರೋ ನ ಯತ್ || 41 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ವಿಗೀತಂ, ನ, ವಿಚಾರ್ಯಂ, ಸ್ಯಾತ್, ನ, ಭಾವ್ಯಂ, ನ, ಫಲಪ್ರದಂ, ಶೂನ್ಯಂ, ಬ್ರಹ್ಮಾದ್ಯಂ, ಅದ್ವೈತಂ, ವಿಧಿಧೀಗೋಚರಃ, ನ, ಯತ್ |

ಅನ್ವಯ— ಯತ್, ವಿಧಿಧೀಗೋಚರಃ, ನ, ತತ್, ವಿಗೀತಂ, ಅದ್ವೈತಂ, ಶೂನ್ಯಂ, ಬ್ರಹ್ಮಾದ್ಯಂ, ವಿಚಾರ್ಯಂ, ನ, ಭಾವ್ಯಂ, ನ, ಫಲಪ್ರದಂ, ನ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಯತ್ = ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಮಾಯಾವಾದಿಯು ಒಪ್ಪಿರುವ ಯಾವ ಪರತತ್ವವಿದೆಯೋ ಅದು,
ವಿಧಿಧೀಗೋಚರಃ = ಇದೆ ಎಂಬ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ವಿಷಯವು,

ನ = ಅಲ್ಲವೋ,

ತತ್ = ಆ ಕಾರಣದಿಂದ, ಆ ಪರತತ್ವವಾದ,

ವಿಗೀತಂ = ವಿವಾದಕ್ಕೆ ವಿಷಯವಾದ,

ಅದ್ವೈತಂ = ಭೇದವಿಲ್ಲದ,

ಶೂನ್ಯಂ = ಶೂನ್ಯರೂಪವಾದ,

ಬ್ರಹ್ಮಾದ್ಯಂ = ಅದ್ವೈತಿಗಳ ಪರಬ್ರಹ್ಮತತ್ವವು, ಶೂನ್ಯವಾದಿಗಳ ಶೂನ್ಯತತ್ವವು, ವಿಜ್ಞಾನವಾದಿಗಳಾದ
ಯೋಗಾಚಾರಬೌದ್ಧರ ವಿಜ್ಞಾನವು, ಸ್ತೋಟವಾದಿಗಳಾದ ವೈಯಾಕರಣ ಸ್ತೋಟವು, ಇವೇ
ಮೊದಲಾದುದು,

ವಿಚಾರ್ಯಂ = ಶ್ರವಣಾದಿವಿಚಾರಯೋಗ್ಯವಾದುದು,

ನ ಸ್ಯಾತ್ = ಆಗಲಾರದು,

ಭಾವ್ಯಂ ನ (ಸ್ಯಾತ್) = ಧ್ಯಾನ ಮಾಡಲು ಯೋಗ್ಯವೂ ಆಗಲಾರದು,

ಫಲಪ್ರದಂ ನ (ಸ್ಯಾತ್) = ಧರ್ಮ ಅರ್ಥ ಕಾಮ ಮೋಕ್ಷ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಜನಗಳನ್ನು ಉಂಟು
ಮಾಡುವಂತಹದೂ ಆಗಲಾರದು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ಒಪ್ಪುವ ಪರಬ್ರಹ್ಮವು 'ಇದೆ' 'ಸತ್ತ್ವವುಳ್ಳದ್ದು'. "ಸತ್ತ್ವತತ್ವಂ ಧರ್ಮವುಳ್ಳದ್ದು"
ಎಂಬ ವಿಧಿಬುದ್ಧಿ(Affirmative sense) ವಿಷಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಆಪರೇ ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡಂತಾಯಿತು. ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ
ಸತ್ತ್ವ ಎಂಬ ಧರ್ಮವಿಲ್ಲ ಎಂದು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡರೆ ಬ್ರಹ್ಮವು ಇದೆಯೆಂಬ ವಿಧಿಬುದ್ಧಿಗೆ ವಿಷಯವಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಿದಂತಾ
ಯಿತವು. ಆ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಭೇದಪ್ರಪಂಚವೂ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದ್ದೀರಿ. ಹೀಗಾಗಿ ಮಾಯಾ
ವಾದಿಗಳ ಬ್ರಹ್ಮವು ಶೂನ್ಯರೂಪವೆಂದೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಸತ್ ಆಗಿದೆಯೋ ಅಸತ್ ಆಗಿದೆಯೋ ಎಂದು ವಿವಾದಕ್ಕೆ ವಿಷಯ
ವಾದ ಆ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳ ಬ್ರಹ್ಮವು ಅಸತ್ ಆದರೆ ಮೋಕ್ಷಾಪೇಕ್ಷಿಗಳಿಗೆ ಶ್ರವಣಮನನರೂಪವಾದ ವಿಚಾರಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯ
ವಾಗಲಾರದು. ಧ್ಯಾನಮಾಡಲೂ ಯೋಗ್ಯವಾಗಲಾರದು. ಧರ್ಮ ಮೊದಲಾದ ಮೋಕ್ಷಾಂತವಾದ ಯಾವ ಅಭೀಷ್ಟ
ಫಲಪ್ರದವೂ ಆಗಲಾರದು. ಬೆಕ್ಕಿನ ಕೊಡು ಮುಂತಾದ ಇಲ್ಲದ ವಸ್ತುವಿನಂತೆ ಬ್ರಹ್ಮನೂ ಅಸತ್ ಎಂದಾದರೆ ಆ ಬ್ರಹ್ಮವು
ಶ್ರವಣ ಮನನಾದಿ ವಿಚಾರಕ್ಕೆ ಹೇಗೆ ಅರ್ಹವಾಗುತ್ತದೆ? ಧ್ಯಾನಿಸಲು ಹೇಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ? ಅದನ್ನು ಹೇಗೆ ಸೇವಿಸಲು
ಸಾಧ್ಯ? ಅದು ಯಾವ ಫಲವನ್ನು ಕೊಟ್ಟೀತು? ಹೀಗಾಗಿ ಮೋಕ್ಷಾಪೇಕ್ಷಿಗಳು ಪರಬ್ರಹ್ಮವನ್ನು ಭಜಿಸಲಾರರು. ಹೀಗೆಯೇ
ಶೂನ್ಯವಾದಿಗಳಾದ ಮಾಧ್ವವಿಶೇಷಬೌದ್ಧರ ಶೂನ್ಯವು ವಿಜ್ಞಾನವಾದಿಗಳಾದ ಯೋಗಾಚಾರ ಬೌದ್ಧರ ವಿಜ್ಞಾನವು, ಸ್ತೋಟವಾದಿ
ಗಳಾದ ವೈಯಾಕರಣರ ಸ್ತೋಟವು (ಕೆಲವರ ಮತದಂತೆ ಅಖಂಡಕಾಲವೂ) ಪರತತ್ವವಾಗಲಾರದು. ಅವುಗಳಿಗೆ
ಶ್ರವಣಾದಿ ವಿಷಯತ್ವವು ಅದ್ವೈತಿಗಳ ಪರಬ್ರಹ್ಮದಂತೆಯೇ ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯವು.

ವಿಗ್ರಹ—

ವಿಚಾರ್ಯಂ— ವಿಚಾರಯಿತುಂ ಯೋಗ್ಯಂ ವಿಚಾರ್ಯಂ ।

ಭಾವ್ಯಂ— ಭಾವಯಿತುಂ ಯೋಗ್ಯಂ ಭಾವ್ಯಂ ।

ಫಲಪ್ರದಂ— ಪ್ರದದಾತಿ ಇತಿ ಪ್ರದಂ, ಫಲಸ್ಯ ಪ್ರದಂ ಫಲಪ್ರದಂ ।

ಬ್ರಹ್ಮಾದ್ಯಂ— ಆದೌ ಭವಂ ಆದ್ಯಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಆದ್ಯಂ ಯಸ್ಯ ತತ್ ಬ್ರಹ್ಮಾದ್ಯಂ ।

ಅದ್ವೈತಂ— ದ್ವಿದಾ ಇತಂ ದ್ವಿತಂ ದ್ವಿತಮೇವ ದ್ವೈತಂ ನ ವಿದ್ಯತೇ ದ್ವೈತಂ ಯಸ್ಯ ತತ್ ಅದ್ವೈತಂ ।

ವಿಧಿಧೀಗೋಚರಃ— ಗವಾಂ ಚರಃ ಗೋಚರಃ, ವಿದೇಃ ಧೀಃ ವಿಧಿಧೀಃ ವಿಧಿಧೀಯಃ ಗೋಚರಃ ವಿಧಿಧೀ ಗೋಚರಃ । ಸ್ವಾತ್ ಕ್ರಿಯಾಪದ ಹಿಂದೆ ಬಂದಿದೆ.

ಪ್ರಯೋಗ— ವೀಗೀತೇನ ಅದ್ವೈತೇನ ಶೂನ್ಯೇನ ಬ್ರಹ್ಮಾದ್ಯೇನ ವಿಚಾರ್ಯೇಣ ನ ಭೂಯೇತ, ಭಾವ್ಯೇನ ನ ಭೂಯೇತ, ಫಲಪ್ರದೇನ ನ ಭೂಯೇತ, ಯತ್ (ತೇನ) ವಿಧಿಧೀಗೋಚರೇಣ ನ ಭೂಯತೇ ।

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಅನುಮಾನಕ್ಕೆ ದೃಷ್ಟಾಂತವೇನು ?

ಖಪುಷ್ಪವದಖಂಡತ್ವಾದ್ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತಂ ನಿದರ್ಶನಮ್ ।

ಪ್ರಮಾಣಾದಿವದಿತ್ಯೇವಮೂಹನೀಯಂ ಯಥೇಷ್ಟಿತಮ್ ॥ 42 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಖಪುಷ್ಪವತ್, ಅಖಂಡತ್ವಾತ್, ವ್ಯತಿರಿಕ್ತಂ, ನಿದರ್ಶನಂ, ಪ್ರಮಾಣಾದಿವತ್, ಇತಿ, ಏವಂ ಉಹನೀಯಂ, ಯಥೇಷ್ಟಿತಮ್ ।

ಅನ್ವಯ— ಅಖಂಡತ್ವಾತ್, ಖಪುಷ್ಪವತ್, ಏವಂ, ವ್ಯತಿರಿಕ್ತಂ, ನಿದರ್ಶನಂ, ಯಥೇಷ್ಟಿತಂ, ಪ್ರಮಾಣಾದಿವತ್, ಇತಿ, ಉಹನೀಯಮ್ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಖಂಡತ್ವಾತ್ = ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲದ್ದರಿಂದ,

ಖಪುಷ್ಪವತ್ = ಆಕಾಶದ ಹೂವಿನಂತೆ,

ಏವಂ = ಹೀಗೆ,

ವ್ಯತಿರಿಕ್ತಂ = ವ್ಯತಿರೇಕಿಯಾದ (ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಸಾಧ್ಯಸಾಧನಗಳಿಲ್ಲದ).

ನಿದರ್ಶನಂ = ದೃಷ್ಟಾಂತವು,

ಯಥೇಷ್ಟಿತಂ = ಇಷ್ಟ ಬಂದಂತೆ,

ಪ್ರಮಾಣಾದಿವತ್ ಇತಿ = ಪ್ರಮಾಣಪ್ರಮೇಯಾದಿಗಳಂತೆ ಎಂದು,

ಉಹನೀಯಂ = ಉಹಿಸತಕ್ಕದ್ದು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಖಪುಷ್ಪ = ಆಕಾಶದ ಹೂವು ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಒಂದು ವಸ್ತುವು ತೋರಿದರೂ ಅದು ವಿಧಿಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ವಿಷಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಹಾಗೆಯೇ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳ ಬ್ರಹ್ಮವು, ಶೂನ್ಯವಾದಿಗಳ ಶೂನ್ಯವು, ವಿಜ್ಞಾನವಾದಿಗಳ ವಿಜ್ಞಾನವು, ವೈಯಾಕರಣರ ಸ್ಫೋಟವು, ಕಾಲವಾದಿಗಳ ಕಾಲವು ಇವೆಲ್ಲವೂ ನಿರ್ವಿಶೇಷವಾದುದರಿಂದ ವಿಧಿ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ವಿಷಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಇದಕ್ಕೆ ಹೇತುವು ಅಖಂಡತ್ವ, ಅಖಂಡತ್ವವೆಂದರೆ ಸತ್ತ್ವ-ಸತ್ತ್ವತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಯಾವ ಧರ್ಮವೂ ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. ಆಕಾಶಪುಷ್ಪವೂ ಯಾವ ಧರ್ಮವೂ ಇಲ್ಲದ್ದು, ತಾನೂ ಸ್ವತಃ ಇಲ್ಲದ್ದು, ಅದರಂತೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿ ಗಳೂ ಆಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಇದಕ್ಕೆ ವ್ಯತಿರೇಕದೃಷ್ಟಾಂತವೇನೆಂದರೆ ಪ್ರಮಾಣದಂತೆ, ಪ್ರಮೇಯದಂತೆ ಎಂದು. ಹೀಗೆ ವ್ಯತಿರೇಕ ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಇಷ್ಟಾನುಸಾರವಾಗಿ ಉಹಿಸಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಅನುಮಾನ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಮಾಣವು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ ವಿಚಾರಾರ್ಹವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸತ್ (ಇದ್ದದ್ದು) ಆಗಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಆಕಾಶಪುಷ್ಪವು (ಸುಳಾದ ವಸ್ತುವು) ನಿರ್ಧರ್ಮವು ಅಸತ್ತೂ ಅವಿಚಾರಣೀಯವೂ ಆಗಿದೆ. ಈ ಅನ್ವಯ ವ್ಯತಿರೇಕದ ದೃಷ್ಟಾಂತಗಳಿಂದ ನಿರ್ಧರ್ಮ ಅಸತ್ ಆದ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳ ಪರಬ್ರಹ್ಮವು ತಿರಸ್ಕಾರಾರ್ಹವಾಗಿದೆ.

ಇಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ಅನುಮಾನಪ್ರಮೇಯವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬಹುದು. ವಿವಾದವಿಷಯವಾದ ಬ್ರಹ್ಮವು (ವಿಮತಂ ಬ್ರಹ್ಮ) ವಿವೇಕಿಯಿಂದ ಶ್ರುತಿಮೀಮಾಂಸಾದಿಗಳಿಂದ ವಿಚಾರಮಾಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದುದು ಅಲ್ಲ, (ವಿವೇಕಿನಾ ಶ್ರುತಿ ಮೀಮಾಂಸಾದಿಭಿಃ ವಿಚಾರ್ಯಂ ನ ಭವತಿ) ಶಬ್ದ ಮುಂತಾದ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಗೆ ವಿಷಯವಲ್ಲದರಿಂದ ಆಕಾಶಪುಷ್ಪದಂತೆ (ಶ್ರುತ್ಯಾದ್ಯ ವಿಷಯತ್ವಾತ್, ಆಕಾಶಪುಷ್ಪವತ್) ಹೀಗೆಯೇ ವಿವಾದ ವಿಷಯವಾದ ಬ್ರಹ್ಮವು ಧೈಯವೂ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. ನಿರಾಕಾರವಾದುದರಿಂದ ಆಕಾಶಪುಷ್ಪದಂತೆ (ವಿಮತಂ ಧೈಯಂ ನ ಭವತಿ ನಿರಾಕಾರತ್ವಾತ್ ಖಿಪುಷ್ಪವತ್) ವಿವಾದ ವಿಷಯವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿವಿಷಯಕವಾದ ಭಾವನೆಯು ಮೋಚಕವೂ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅಸತ್ ಪದಾರ್ಥ ವಿಷಯಕ ವಾದುದರಿಂದ ಶಶವಿಷಾಣ (ಮೊಲದ ಕೋಡಿನ) ವಿಷಯವಾದ ಭಾವನೆಯಂತೆ (ವಿವಾದವಿಷಯಾ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿವಿಷಯಾ ಭಾವನಾ ಮೋಚಕಾ ನ ಭವತಿ ಅಸದ್ವಿಷಯತ್ವಾತ್ ಶಶವಿಷಾಣಾದಿಭಾವನಾವತ್) ವಿವಾದ ವಿಷಯವಾದ ಬ್ರಹ್ಮ ಮೊದಲಾದುದು ಪುರುಷಾರ್ಥಪ್ರದವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅಸತ್ ಆದುದರಿಂದ ಅಶ್ಚಕ್ಷುಗಂದಂತೆ, (ವಿಮತಂ ಬ್ರಹ್ಮಾದ್ಯಂ ಫಲಪ್ರದಂ ನ ಭವತಿ ಅಸತ್ತ್ವಾತ್ ಅಶ್ಚಕ್ಷುಗವತ್, ಯಾವ ಯಾವುದು ವಿಚಾರಯೋಗ್ಯವೋ, ಭಾವನಾ (ಧ್ಯಾನ) ಯೋಗ್ಯವೋ ಫಲಪ್ರದವೋ ಅದೆಲ್ಲವೂ ಸತ್ (ಇದ್ದದ್ದು) ಆಗಿಯೇ ಕಂಡಿದೆ. ಪ್ರಮಾಣಾದಿಗಳಂತೆ (ಯದ್ವದ್ ವಿಚಾರ್ಯಂ ಭಾವ್ಯಂ ಫಲಪ್ರದಂ ವಾ ತತ್ತ್ವ ಸದೇವ ದೃಷ್ಟಂ ಪ್ರಮಾಣಾದಿವತ್) ಪ್ರಮಾಣ ಅಥವಾ ಪ್ರಮೇಯವು ಸಾಧುವೇ ಅಸಾಧುವೇ ಎಂಬ ವಿಚಾರಕ್ಕೆ ವಿಷಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಬ್ರಹ್ಮವು ಪ್ರಮಾಣ ವಿಷಯವಾದ್ದರಿಂದ ವಿಚಾರ ವಿಷಯವಲ್ಲ. ಹೀಗೆಯೇ ಪ್ರಮೇಯವನ್ನು ವ್ಯತಿರೇಕ ದೃಷ್ಟಾಂತವಾಗಿ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬಹುದು).

ಸತ್ಯಾದಿವಿಶೇಷಗವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ವಸ್ತುವೇ ವಿಚಾರಾರ್ಹವಾಗುತ್ತದೆ, ಧ್ಯಾನ ಯೋಗ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ, ಫಲಪ್ರದವು ಆಗುತ್ತದೆ. ಇಂತಹ ವಿಶೇಷಗರಹಿತವಾದ ವಸ್ತುಗಳು, ಬ್ರಹ್ಮ, ಶೂನ್ಯ, ವಿಜ್ಞಾನ, ಸ್ವೋಟ ಮುಂತಾದುವುಗಳು ವಿಚಾರಾರ್ಹವಲ್ಲ. ಧ್ಯಾನಾರ್ಹಗಳಲ್ಲ, ಅಭಿವ್ಯಕ್ತವಿಲ್ಲದವುಗಳೂ ಅಲ್ಲ. ಬ್ರಹ್ಮಾದಿವಸ್ತುಗಳೆಲ್ಲವೂ ನಿರಾಕಾರವೆಂದು ಒಪ್ಪಿರುವುದರಿಂದ ಧ್ಯಾನಕ್ಕೆ ವಿಷಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಸದ್ವಸ್ತುವೇ ವಿಚಾರಾದಿಗಳಿಗೆ ವಿಷಯವು ಪ್ರಮಾಣದಂತೆ, ಪ್ರಮೇಯದಂತೆ ಎಂಬ ಅನುಮಾನವು ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿಕೊಡುತ್ತದೆ. ತಿಳಿಯತಕ್ಕ ಪ್ರಮೇಯವಿದ್ದರೆ ಅದು ಪ್ರಮಾಣಕ್ಕೆ ವಿಷಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಮೇಯವೇ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಪ್ರಮಾಣದ ಆವಶ್ಯಕತೆಯೂ ಇಲ್ಲ. ಸದ್ವಸ್ತುವೇ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ವಿಚಾರಾದಿಗಳು ಅನಾವಶ್ಯಕವೆಂದು ಹೇಳಬೇಕಾಗಿಯೇ ಇಲ್ಲ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಖಿಪುಷ್ಪವತ್— ಖಿನ್ಯ ಪುಷ್ಪಂ ಖಿಪುಷ್ಪಂ, ಖಿಪುಷ್ಪೇಣ ತುಲ್ಯಂ ಖಿಪುಷ್ಪವತ್ |

ಅಖಂಡತ್ವಾತ್— ನ ವಿದ್ಯತೇ ಖಂಡಃ ಯಸ್ಯ ತತ್ ಅಖಂಡಂ (ಬ್ರಹ್ಮ) ಅಖಂಡಸ್ಯ ಭಾವಃ ಅಖಂಡತ್ವಂ ತಸ್ಮಾತ್ |

ಪ್ರಮಾಣಾದಿವತ್— ಪ್ರಮಾಣಂ ಆದಿ ಯಸ್ಯ ತತ್ ಪ್ರಮಾಣಾದಿ, ಪ್ರಮಾಣಾದಿನಾ ತುಲ್ಯಂ ಪ್ರಮಾಣಾದಿವತ್ |

ಯಥೇಚ್ಛಿತಂ— ಆಪ್ತಂ ಇಷ್ಟಂ ಈಚ್ಛಿತಂ, ಈಚ್ಛಿತಂ ಅನತಿಕ್ರಮ್ಯ ಯಥೇಚ್ಛಿತಂ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಯಾವದವಿಲ್ಲ (ಭವತಿ) ಎಂದು ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ವಿಮತಂ ಬ್ರಹ್ಮಾದ್ಯಂ ವಿಚಾರ್ಯಂ ನ ಭವತಿ ಅಖಂಡತ್ವಾತ್ ಖಿಪುಷ್ಪವತ್ ಇತ್ಯನುಮಾನೇನ ಭೂಯತೇ ಏವಂ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತೇನ ನಿದರ್ಶನೇನ ಯಥೇಚ್ಛಿತಂ ಪ್ರಮಾಣಾದಿವತ್ ಇತಿ ಊಹನೀಯೇನ ಭೂಯತೇ |

ಆವತಾರಿಕಾ— ನಾರಾಯಣೋಽಂತರಗುಣಃ ಬ್ರಹ್ಮಾಪ್ಯೋ ವೇದವೇದಿತಃ (8) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮವು ವೇದ-
ವೇದ್ಯವೆಂದು ಹೇಳಿದುದು ವೇದವು ಅಪ್ರಮಾಣವಾದುದರಿಂದ ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಎಂಬ ಆಕ್ಷೇಪಕ್ಕೆ ಉತ್ತರ.

ಆಮ್ನಾಯಾನಾಮಮಾನತ್ವೇ ಧರ್ಮಾದೇರಪ್ರಮಾಣತಾ |

ಧರ್ಮಾದ್ಯಭಾವೇ ನೋ ಮಾನಂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೈಕಪ್ರಮಾಣನಃ || 43 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಆಮ್ನಾಯಾನಾಂ ಅಮಾನತ್ವೇ, ಧರ್ಮಾದೇಃ ಅಪ್ರಮಾಣತಾ, ಧರ್ಮಾದ್ಯಭಾವೇ, ನೋ, ಮಾನಂ,
ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೈಕಪ್ರಮಾಣನಃ |

ಅನ್ವಯ— ಆಮ್ನಾಯಾನಾಮಮಾನತ್ವೇ, ಧರ್ಮಾದೇರಪ್ರಮಾಣತಾ, ಧರ್ಮಾದ್ಯಭಾವೇ, ನೋ, ಮಾನಂ,
ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೈಕಪ್ರಮಾಣನಃ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಆಮ್ನಾಯಾನಾಂ ಅಮಾನತ್ವೇ = ಚಾರ್ವಾಕ ಬುದ್ಧನೇ ಮುಂತಾದವರು ರಚಿಸಿರುವ,

ಧರ್ಮಾದೇಃ ಅಪ್ರಮಾಣತಾ = ಧರ್ಮಾದಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರಮಾಣಶೂನ್ಯತ್ವವು (ಬಂದೀತು),

ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೈಕಪ್ರಮಾಣನಃ = ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವು ಒಂದೇ ಪ್ರಮಾಣವೆನ್ನುವ ಚಾರ್ವಾಕನಿಗೂ,

ಧರ್ಮಾದ್ಯಭಾವೇ = ಧರ್ಮ ಪರಲೋಕ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಅಭಾವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ,

ನೋ ಮಾನಂ = ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಹಿಂದೆ ನಾರಾಯಣನು ಅಂತರಗುಣಗಳುಳ್ಳವನು ಎಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯಾರೂ ರಚಿಸದಿರುವ
ನಿತ್ಯಗಳಾದ ವೇದಗಳೇ ಪ್ರಮಾಣಗಳೆಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತೇವೆ. ಆ ವೇದಗಳನ್ನು ಪ್ರಮಾಣಗಳೆಂದು ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳದಿದ್ದರೆ; ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ
ಪ್ರಮಾಣಕ್ಕೆ ಗೋಚರವಾಗದ, ಧರ್ಮ, ಈಶ್ವರ, ಪರಲೋಕ ಮುಂತಾದವುಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವೇ
ಇಲ್ಲವೆಂದಾಗುವುದು. ಅನುಮಾನವು ಕಾಮಚಾರಿಯಾದುದರಿಂದ (ಇಷ್ಟ ಒಂದಂತೆ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲಿ ಬರುವುದರಿಂದ)
ಅನುಮಾನದಿಂದ ಧರ್ಮಾದಿಗಳ ಅಭಾವವನ್ನೂ ಸಾಧಿಸಬಹುದು. ಆದುದರಿಂದ ಧರ್ಮಾದಿಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ವೇದ
ಒಂದೇ ಸಾಧನ. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಒಂದೇ ಪ್ರಮಾಣವಾದರೆ ಧರ್ಮಾದಿಗಳಿಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ಚಾರ್ವಾಕನೂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಅನುಮಾನಗಳಿಗೆ
ಗೋಚರವಾಗದ ಧರ್ಮಾದಿಗಳ ಅಭಾವವನ್ನೂ ಆಗಮವನ್ನು ಒಪ್ಪದೇ ಸಾಧಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ
ಆಗಮವನ್ನು ಪ್ರಮಾಣವೆಂದು ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳಲೇಬೇಕು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಅಮಾನತ್ವೇ— ನ ಮಾನಾನಿ ಅಮಾನಾನಿ ತೇಷಾಂ ಭಾವಃ ತಸ್ಮಿನ್ |

ಧರ್ಮಸ್ಯ— ಧರ್ಮಃ ಆದಿಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ತಸ್ಯ |

ಅಪ್ರಮಾಣತಾ— ನ ವಿದ್ಯತೇ ಪ್ರಮಾಣಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ತಸ್ಯ ಭಾವಃ |

ಧರ್ಮಾದ್ಯಭಾವೇ— ಧರ್ಮಃ ಆದಿಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ | ಧರ್ಮಾದೇಃ ಅಭಾವಃ ತಸ್ಮಿನ್ |

ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೈಕಪ್ರಮಾಣನಃ— ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಂ ಏಕಂ ಪ್ರಮಾಣಂ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ಮೀತಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೈಕಪ್ರಮಾಣೇ (ದಿನ)
ತಸ್ಯ |

ಅವತಾರಿಣಿ— ಧರ್ಮಾದಿಗಳ ಅಭಾವ ಸಿದ್ಧಿಗೆ ಅಥವಾ ಧರ್ಮಸಿದ್ಧಿಗೂ ವೇದವು ಬೇಡ, ಪೌರುಷೇಯ ವಾಕ್ಯ-
ದಿಂದಲೇ ಧರ್ಮದ ಅಭಾವವು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದು ಬೌದ್ಧನೂ, ಚಾರ್ವಾಕರೂ ಹೇಳಿದರೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ನ ಪೌರುಷೇಯಂ ವಚನಂ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯೇನ ವಿನಿಶ್ಚಿತಮ್ |

ಪೌರುಷೇಯತ್ವತೋ ಯದ್ವದ್ವಾಕ್ಯಮುನ್ಮತ್ತಭಾಷಿತಮ್ || 44 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ನ, ಪೌರುಷೇಯಂ, ವಚನಂ, ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯೇನ, ವಿನಿಶ್ಚಿತಂ, ಪೌರುಷೇಯತ್ವತಃ, ಯದ್ವತ್, ವಾಕ್ಯಂ,
ಉನ್ಮತ್ತಭಾಷಿತಮ್ |

ಅನ್ವಯ— ಪೌರುಷೇಯಂ, ವಚನಂ, ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯೇನ, ವಿನಿಶ್ಚಿತಂ, ನ(ಭವತಿ), ಪೌರುಷೇಯತ್ವತಃ, ಉನ್ಮತ್ತ
ಭಾಷಿತಂ, ವಾಕ್ಯಂ, ಯದ್ವತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಪೌರುಷೇಯಂ = ಚಾರ್ವಾಕ ಬುದ್ಧನೇ ಮುಂತಾದವರು ರಚಿಸಿರುವ,

ವಚನಂ = ವಾಕ್ಯವು (ಗ್ರಂಥವು),

ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯೇನ = ಧರ್ಮಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲ ಅಥವಾ ವೇದದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದುದು ಧರ್ಮವಲ್ಲ, ನಾವು ಹೇಳಿದುದೇ
ಧರ್ಮ ಎಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣರೂಪದಿಂದ (ಆಧಾರಗ್ರಂಥರೂಪದಿಂದ),

ವಿನಿಶ್ಚಿತಂ = ನಿಶ್ಚಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟದ್ದಾಗಿ,

ನ (ಭವತಿ) = ಆಗುವುದಿಲ್ಲ,

ಪೌರುಷೇಯತ್ವತಃ = ಪುರುಷರಿಂದ ರಚಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ,

ಉನ್ಮತ್ತಭಾಷಿತಂ ವಾಕ್ಯಂ = ಹುಚ್ಚನಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ವಾಕ್ಯವು,

ಯದ್ವತ್ = ಹೇಗೋ (ಹಾಗೆ).

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಚಾರ್ವಾಕ ಮತಪ್ರವರ್ತಕನಾದ ಬೃಹಸ್ಪತಿ (ಒಬ್ಬ ಅಸುರನೂ) ಬುದ್ಧ ಮೊದಲಾದ ಪುರುಷರೂ
ನಿರ್ಮಿಸಿರುವ ವಾಕ್ಯಸಮುದಾಯರೂಪವಾದ ಗ್ರಂಥವು, ಧರ್ಮವು ಇಲ್ಲ ಎಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯಾಗಲೀ ನಾವು
ಹೇಳಿದುದೇ ಧರ್ಮ, ನೀವು ಹೇಳಿದುದು, ವೇದದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದು ಧರ್ಮವಲ್ಲ ಎಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯಾಗಲೀ
ಪ್ರಮಾಣವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಪುರುಷರು ರಚಿಸಿರುವ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಧರ್ಮಾಭಾವ ಮುಂತಾದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಆಧಾರ
ಗ್ರಂಥವಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸಲು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಒಬ್ಬ ಹುಚ್ಚನು ಹೇಳಿದ ಮಾತು, ಅದು ಹುಚ್ಚನು ಹೇಳಿರುವ ಮಾತು,
ಅದುದರಿಂದಲೇ ಸತ್ಯವೆಂದೂ ಪ್ರಮಾಣವೆಂದೂ ನಂಬಲು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೋ ಅದರಂತೆ ಪುರುಷರು
ರಚಿಸಿರುವ ವಚನಸಮುದಾಯರೂಪವಾದ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಪ್ರಮಾಣವೆಂದು ನಂಬಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಚಾರ್ವಾಕರೇ
ಆಗಲೀ, ಬೌದ್ಧರೇ ಆಗಲೀ, ಇತರ ಯಾರೇ ವಾದಿಗಳಾಗಲೀ “ಸರ್ವಜ್ಞನಾದ ಪುರುಷನು ರಚನೆ ಮಾಡಿದ ವಾಕ್ಯ
ಸಮುದಾಯರೂಪವಾದ ಗ್ರಂಥದಿಂದ ತಮ್ಮ ಶಾಸ್ತ್ರದ ಪ್ರಮೇಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತೇವೆ, ಆಯಾ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳು ನಮಗೆ
ಸಮೃತ್ತರಾದ ಆಪ್ತರಿಂದ ರಚಿತವಾದುದರಿಂದ ಪ್ರಮಾಣಗಳಾಗಿವೆ” ಎಂದು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಈ ಆಗಮಗ್ರಂಥಗಳೂ
ವಾಕ್ಯಸಮುದಾಯರೂಪವಾದುದರಿಂದ ಹುಚ್ಚನ ವಾಕ್ಯದಂತೆ ಪ್ರಮಾಣವಲ್ಲ ಎಂದು ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಹೇಳಲೂ
ಬರುತ್ತದೆಯಲ್ಲವೇ? ‘ಎಮತಂ ಬುದ್ಧಾದಿಪ್ರಣೀತಂ ವಾಕ್ಯಂ ಧರ್ಮಾಭಾವೇ, ಧರ್ಮಾದೌ ವಾ ನ ಪ್ರಮಾಣಂ ಪೌರುಷೇ
ಯದ್ವತ್, ಯತ್ ಪೌರುಷೇಯಂ ವಾಕ್ಯಂ ತತ್ ಧರ್ಮಾದೌ ನ ಪ್ರಮಾಣಂ ಯಥಾ ಉನ್ಮತ್ತವಾಕ್ಯಂ’.

ಧರ್ಮಾದಿಗಳ ಅಭಾವಾದಿ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವು ಆಗಿದೆಯೇ ಇಲ್ಲವೇ ಎಂಬ ಸಂದೇಹಕ್ಕೆ ವಿಷಯವಾದ ಬುದ್ಧ ಮುಂತಾದವರು ರಚಿಸಿರುವ ವಾಕ್ಯವು (ಆಗಮಗ್ರಂಥವು) ಧರ್ಮಾಭಾವ ಅಥವಾ ಧರ್ಮಾದಿವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವು ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. ಪುರುಷರು ರಚಿಸಿರುವ ಗ್ರಂಥಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ಯಾವ ಯಾವುದು ಪುರುಷರಿಂದ ರಚಿತವಾದ ವಾಕ್ಯರೂಪವಾಗಿದೆಯೋ ಅದು ಧರ್ಮಾದ್ಯಭಾವವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಲ್ಲ, ಹುಚ್ಚನ ವಾಕ್ಯದಂತೆ ಎಂದು ಇಲ್ಲಿ ಅನುಮಾನವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕು.

ವಿಶೇಷಾಂಶ— ಚಾರ್ವಾಕನು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವು ಒಂದೇ ಪ್ರಮಾಣವೆನ್ನುತ್ತಾನೆ. ಬೌದ್ಧನು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಮತ್ತು ಅನುಮಾನ ಎರಡೇ ಪ್ರಮಾಣವೆನ್ನುತ್ತಾನೆ. ಇವರಿಬ್ಬರೂ ಆಗಮವನ್ನು ಪ್ರಮಾಣವೆಂದು ಒಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲ. ಇನ್ನೂ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಅನೇಕ ವ್ಯತ್ಯಾಸಗಳಿವೆ. ಹಾಗಿರುವಾಗ ಪೌರುಷೇಯ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಧರ್ಮಾದಿ ಸಿದ್ಧಿಯು ಅಥವಾ ಧರ್ಮಾದಿಗಳ ಅಭಾವ ಸಿದ್ಧಿಯು ಆಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಶಂಕಿಸಿದುದು ಹೇಗೆ ಎಂದರೆ, ಬೌದ್ಧರು, ಆಗಮಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಒಪ್ಪದಿದ್ದರೂ ಅದನ್ನು ಅನುಮಾನದಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಭಾವ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಚಾರ್ವಾಕನು ಆಗಮವು ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡದಿದ್ದರೂ ವಸ್ತುವಿನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ, ಸಂಶಯವನ್ನೂ ಒಂದು ರೀತಿಯ ವಿಶೇಷಸಂಶಯರೂಪವಾದ ಸಂಭಾವನಾಜ್ಞಾನವನ್ನು (ಇದು ಹೀಗಿರಬಹುದು ಎಂಬ ಜ್ಞಾನವನ್ನು) ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. ಮುಂದೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಿಂದಲೇ ಧರ್ಮಾದ್ಯಭಾವ ಜ್ಞಾನವು ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ, ಇತ್ಯಾದಿ ರೀತಿಯಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಆ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಶಂಕೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ ಉತ್ತರವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಪೌರುಷೇಯಂ— ಪುರುಷೇಣ ಕೃತಂ ಪೌರುಷೇಯಂ | ಸರ್ವಪುರುಷಾಭ್ಯಾಂ ಗಾಢಶೌ (5-1-10) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪುರುಷಾದ್ ವಧವಿಹಾರಸಮೂಹತೇನ ಕೃತೇಷು (ವಾ 3000) ಎಂಬ ವಾರ್ತಿಕದಿಂದ ಕೃತ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಡಾಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪುರುಷ + ಡಾಕ್ (ಡ) ಡಕ್ಕೆ ಏಯ ಆದೇಶ. ಅದಿವೃದ್ಧಿ, ಪೌರುಷೇಯ ಎಂದು ರೂಪ. ಪ್ರಮಾಣಸ್ಯ ಭಾವಃ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂ ತೇನ. ಪೌರುಷೇಯಸ್ಯ ಭಾವಃ ಪೌರುಷೇಯತ್ವಂ ತಸ್ಯಾತ್ ಪೌರುಷೇಯತ್ವತಃ, ಉನ್ನತೇನ ಭಾಷಿತಂ ಉನ್ನತಭಾಷಿತಂ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ ಕ್ರಿಯಾಪದವಿಲ್ಲ. ಭವತಿ ಎಂದು ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಪೌರುಷೇಯಾ ವಚನೇನ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯೇನ ವಿನಿಶ್ಚಿತೇನ ನ ಭೂಯತೇ |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಬುದ್ಧಾದಿಗಳು ಸರ್ವಜ್ಞರು, ಅದುದರಿಂದ ಹುಚ್ಚರ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಅವನಂಬಿಕೆ ಬರುವಂತೆ ಅವರ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಅವನಂಬಿಕೆಗೆ, (ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯ ಸಂಶಯಕ್ಕೆ) ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ ಎಂದರೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ವಿಮತಃ ಪುರುಷೋಽಭ್ಯಃ ಸ್ಯಾತ್ ಸ್ಯಾಚ್ಚಾದ್ರ(ದ)ಸೌ ವಿಪ್ರಲಂಭಕಃ |

ಪುಂಸ್ತ್ವಾಚ್ಚೈತ್ರವದಿತ್ಯಸ್ಮಾಃ(ಃ) ಸ(ಸಾ)ರ್ವಜ್ಞೇ ಕೇವಲಾನುಮಾಃ || 45 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ವಿಮತಃ, ಪುರುಷಃ, ಅಭ್ಯಃ, ಸ್ಯಾತ್, ಸ್ಯಾತ್ ಚ, ಅಸೌ, ವಿಪ್ರಲಂಭಕಃ, ಪುಂಸ್ತ್ವಾತ್, ಚೈತ್ರವತ್, ಇತಿ, ಅಸ್ಮಾ(ಅಸ್ಮಾಃ), ಸರ್ವಜ್ಞೇ(ಸಾರ್ವಜ್ಞೇ), ಕೇವಲಾನುಮಾಃ(ಃ) |

ಅನ್ವಯ— ವಿಮತಃ, ಪುರುಷಃ, ಅಭ್ಯಃ, ಸ್ಯಾತ್, ಪುಂಸ್ತ್ವಾತ್, ಚೈತ್ರವತ್(ಚ), ಅಸೌ, ವಿಪ್ರಲಂಭಕಃ, ಸ್ಯಾತ್, ಇತಿ, ಸರ್ವಜ್ಞೇ(ಸಾರ್ವಜ್ಞೇ), ಕೇವಲಾನುಮಾಃ(ಃ), ಅಸ್ಮಾ (ಃ) |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ವಿಮುತಃ = ಸರ್ವಜ್ಞನು ಹೌದೋ ಅಲ್ಲವೋ ಎಂದು ವಿವಾದವಿಷಯನಾದ,

ಪುರುಷಃ = ಬುದ್ಧ ಮುಂತಾದವನು,

ಅಜ್ಞಃ = ಅಜ್ಞಾನಿಯು,

ಸ್ಯಾತ್ = ಆಗಿರಬಹುದು,

ಪುಂಸ್ತ್ವಾತ್ = ಮನುಷ್ಯನಾದುದರಿಂದ,

ಚೈತ್ರವತ್ = ಚೈತ್ರನೆಂಬ ಮನುಷ್ಯನಂತೆ,

ಚ = ಮತ್ತು,

ಅಸೌ = ಇವನು,

ವಿಪ್ರಲಂಛಕಃ = ಮೋಸಗಾರನೂ,

ಸ್ಯಾತ್ = ಆಗಿರಬಹುದು,

ಇತಿ = ಹೀಗೆಂದು,

ಸರ್ವಜ್ಞಃ = ಸರ್ವಜ್ಞನಾದ ಪುರುಷನನ್ನು ಸಾಧಿಸುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ (ಸರ್ವಜ್ಞಃ = ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ),

ಕೇವಲಾನುಮಾ = ಶ್ರುತ್ಯಾದಿ ಸಹಾಯವಿಲ್ಲದೆ ಅನುಮಾನವು (ಅನುಮಾನಗಳು),

ಅಸ್ಯಾ = ನಿರಾಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು (ನಿರಾಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟವು).

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಘಟಾದಿ ವಸ್ತುಗಳಂತೆ ಧರ್ಮ, ಅಧರ್ಮ ಮುಂತಾದ ವಸ್ತುಗಳು ಯಾವನಾದರೊಬ್ಬನ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಕ್ಕೆ ವಿಷಯವಾಗುತ್ತವೆ. ಯಾವನಾದರೊಬ್ಬನು ಧರ್ಮಾದಿಗಳನ್ನು ನೋಡುತ್ತಾನೆ, ಅನಂತರ ಅದನ್ನೆಲ್ಲಾ ಗ್ರಂಥರೂಪದಲ್ಲಿ ಬರೆಯುತ್ತಾನೆ ಅಥವಾ ಬರೆಸುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಒಂದು ರೀತಿಯ ಅನುಮಾನ ಪ್ರಮಾಣದ ಪ್ರಕಾಶನೆಯಿಂದ ಧರ್ಮ-ಧರ್ಮಾದಿಗಳನ್ನು ಸಾಧಿಸಬಹುದು. ಈ ರೀತಿ ಸರ್ವಜ್ಞನಾದ ಅಪ್ಪನಾದ ಪುರುಷನು ಮಾಡಿರುವ ಅಗಮಗಳಿಂದಲೇ ಧರ್ಮಾದಿಗಳನ್ನು ಸಾಧಿಸಲು ಬರುತ್ತಿರುವಾಗ ಅವಿಶೇಷವಾದ ವೇದವನ್ನು ಒಪ್ಪಿ ಅದರಿಂದಲೇ ಧರ್ಮ-ಧರ್ಮಾದಿಗಳನ್ನು ಏಕೆ ಸಾಧಿಸಬೇಕು? ಎಂಬ ಆಶ್ಚರ್ಯವು ಬರುತ್ತದೆ.

ನೀವು ಸರ್ವಜ್ಞನೆಂದು ಒಪ್ಪಿರುವವನನ್ನು ನಾವು ಸರ್ವಜ್ಞನೆಂದು ಒಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಸರ್ವಜ್ಞನು ಹೌದೋ ಅಲ್ಲವೋ ಎಂದು ವಿವಾದವಿಷಯವಾದ ಬುದ್ಧಾದಿ ಪುರುಷನು ಅಜ್ಞಾನಿಯಾಗಿರಲು ಸಾಧ್ಯವಿರದೆ, ಬೌದ್ಧಾದಿಗಳು ಸರ್ವಜ್ಞನೆಂದು ಒಪ್ಪಿರುವ ಬುದ್ಧ ಮುಂತಾದ ಪುರುಷನು ವಿವಕ್ಷಿತವಾದ ಅರ್ಥದ ತತ್ತ್ವ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನಲ್ಲ. ಅವನೂ ಒಬ್ಬ ಪುರುಷನಾದುದರಿಂದ ಹುಚ್ಚನಾದ ಚೈತ್ರನೆಂಬ ಪುರುಷನಂತೆ, ಎಂಬ ಅನುಮಾನದಿಂದ ಬುದ್ಧಾದಿಗಳಿಗೂ ಸರಿಯಾದ ತತ್ತ್ವ ಜ್ಞಾನ ವಿಲ್ಲವೆಂದು ನಿಶ್ಚಯ ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿದೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಮೋಸಗಾರನು ಹೌದೋ ಅಲ್ಲವೋ ಎಂದು ನಮಗೂ ನಿಮಗೂ ವಿವಾದವಿಷಯನಾದ ಪುರುಷನು ಮೋಸಗಾರನಾಗಿರಲೂ ಸಾಧ್ಯವಿದೆ. ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಮೋಸಗಾರನೆಂದು ಎಲ್ಲರೂ ಒಪ್ಪಿರುವ ಒಬ್ಬ ಪುರುಷನಂತೆ ಇವನೂ ಮೋಸಗಾರನಾಗಿರಬಹುದೆಂದು ಊಹಿಸಲು ಅವಕಾಶವಿದೆ. ಅದುವರಿಂದ ಸರ್ವಜ್ಞನಾದ ಪುರುಷನು ಒಬ್ಬನು ಇದ್ದಾನೆ ಎಂದು ಸಾಧಿಸಲು ವಾದಿಗಳು ಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡುವ ಅನುಮಾನಗಳಿಗೆ ವೇದ ಮತ್ತು ಸ್ಮೃತಿಗಳ ಸಹಕಾರವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ, ಅವುಗಳಿಂದ ಸರ್ವಜ್ಞನಾದ ಪುರುಷನನ್ನು ಸಾಧಿಸಲು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆ ಪುರುಷನು ಸರ್ವಜ್ಞನಲ್ಲವೆಂದು ನಾವು ಪ್ರಯೋಗಿಸುವ ಅನುಮಾನಗಳಿಂದ, ವಾದಿಗಳ ಅನುಮಾನಗಳು ತಿರಸ್ಕೃತವಾಗುತ್ತವೆ.

ವಿಗ್ರಹ—

ವಿಪ್ರಲಂಛಕಃ— ವಿಪ್ರಲಂಛಕೇ ಇತಿ ವಿಪ್ರಲಂಛಕಃ ।

ಪುಂಸ್ವಾತ್— ಪುಂಸಃ ಭಾವಃ ಪುಂಸ್ವಾತ್ ತಸ್ಮಾತ್ |

ಸಾರ್ವಜ್ಞೇ— ಸರ್ವಜ್ಞಸ್ಯ ಭಾವಃ ಸಾರ್ವಜ್ಞಂ ತಸ್ಮಿನ್ | 'ಪಾಯನಾಂತಯುವಾಧಿಭ್ಯೋಽನ್' (5.1.130) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನ್ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಸ್ವಾತ್ ಎಂಬ ಕ್ರಿಯಾಪದವು ಹಿಂದೆ ಬಂದಿದೆ. ವಿಮತೇನ ಪುರುಷೇಣ ಅಜ್ಞೇನ ಭೂಯೇತ, ಪುಂಸ್ವಾತ್ ಚೈತ್ರವತ್, ಅಮುನಾ ವಿಪ್ರಲಂಭಕೇನ ಚ ಭೂಯೇತ, ಇತಿ ಸಾರ್ವಜ್ಞೇ ಕೇವಲಾನುಮಯಾ ಅನ್ಯಯಾ ಭೂಯತೇ |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಬೌದ್ಧಾದಿ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರೀತಿಯಿಟ್ಟವರಿಗಾಗುವ ದುಷ್ಕಲವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ದುಃಖಾ(ಖೀ)ಕರೋತಿ ಯದ್ಭವಂ ದುಶ್ಶಾಸ್ತ್ರೇಷಾಂ ಆಗ್ರಹಃ |

ದುಃಖಾಕರೋತಿಫೋರಸ್ಸ್ಯಾಲ್ಲೋಕೋಽತಸ್ತದ್ವತಾಂ ಧ್ರುವಃ || 46 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ದುಃಖಾಕರೋತಿ(ದುಃಖೀಕರೋತಿ), ಯತ್, ಧೃವಂ, ದುಶ್ಶಾಸ್ತ್ರೇಷು, ಉಗ್ರಃ, ಆಗ್ರಹಃ, ದುಃಖಾಕರಃ, ಅತಿಫೋರಃ, ಸ್ವಾತ್, ಲೋಕಃ, ಅತಃ, ತದ್ವತಾಂ, ಧ್ರುವಃ |

ಅನ್ವಯ— ಯತ್, ದುಶ್ಶಾಸ್ತ್ರೇಷು, ಉಗ್ರಃ, ಆಗ್ರಹಃ, ಧೃವಂ, ದುಃಖಾಕರೋತಿ (ದುಃಖೀಕರೋತಿ), ಅತಃ, ತದ್ವತಾಂ, ಅತಿಫೋರಃ, ದುಃಖಾಕರಃ, ಧ್ರುವಃ, ಲೋಕಃ, ಸ್ವಾತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಯತ್ = ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ,

ದುಶ್ಶಾಸ್ತ್ರೇಷು = ವೇದವಿರುದ್ಧವಾದ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ,

ಉಗ್ರಃ = ಕಠಿಣವಾದ (ದೃಢವಾದ),

ಆಗ್ರಹಃ = ಅಭಿಮಾನವು ಹಠವು,

ಧೃವಂ = ಭಗವಂತನನ್ನು,

ದುಃಖಾಕರೋತಿ = ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದಕ್ಕಿಂತ ವಿಪರೀತವಾಗಿ ದುಃಖಿ ಎಂದು ತೋರಿಸುತ್ತದೆ (ವೇದದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದಕ್ಕಿಂತ ವಿಪರೀತವಾಗಿ ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡಿಸುತ್ತದೆ).

ಅತಃ = ಅದುದರಿಂದ,

ತದ್ವತಾಂ = ಅಂತಹ ಆಗ್ರಹವುಳ್ಳವರಿಗೆ,

ಅತಿಫೋರಃ = ಅತ್ಯಂತ ಭಯಂಕರವಾದ,

ದುಃಖಾಕರಃ = ಕಷ್ಟಗಳಿಗೆ ಗಣಿಯಂತಿರುವ,

ಧ್ರುವಃ = ಶಾಶ್ವತವಾದ,

ಲೋಕಃ = ಲೋಕವು,

ಸ್ವಾತ್ = ಆಗಿಯೇ ತೀರುತ್ತದೆ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಅವೈದಿಕ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳೆಲ್ಲವೂ ದುಶ್ಶಾಸ್ತ್ರಗಳು, ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಆಗ್ರಹವುಳ್ಳವರಿಗೆ ಒಹಳ ಕೆಟ್ಟ ಫಲವಾಗುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಬೌದ್ಧಾದಿ ದುಶ್ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ನಿವಾರಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದ ದೃಢವಾದ ದುರಭಿಮಾನವೆಂಬ ಹಠವು ಉಂಟಾಗಿ,

ಅವುಗಳು ಪರಮಪ್ರಮಾಣವೆಂದು ನಂಬಿದವರು ವೇದಾದಿ ಸಚ್ಚಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ರೀತಿಗಿಂತ ವಿಪರೀತವಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ, ಇಲ್ಲವೆಂದೇ ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ ಮತ್ತು ಹಾಗೆಯೇ ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆ ಪರಮಾತ್ಮನ ಸರಿಯಾದ ರೂಪಕ್ಕಿಂತ ವಿಪರೀತರೂಪದ ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡುವ ಆ ದುಶ್ಚಾಸ್ತ್ರಾಭಿಮಾನಿಗಳಿಗೆ ಸಕಲ ದುಃಖಗಳಿಗೂ ಆಶ್ರಯವಾಗಿದ್ದು ಸಹಿಸಲಸಾಧ್ಯವಾದ ಶಾಶ್ವತವಾದ ಅಂಧತಮಸ್ಸೆಂಬ ದುಃಖವುಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ದುಃಶ್ಚಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ರಹದಿಂದ ಪರಮಪುರುಷನಾದ ಭಗವಂತನನ್ನು ವಿಪರೀತ ರೀತಿಯಿಂದ ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡಿ ಪರಮದುಃಖಕರವಾದ ಲೋಕಗಳನ್ನು ದುರ್ಮಾರ್ಗಿಗಳು ಪಡೆಯುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಭಾವ.

ವಿಗ್ರಹ ಮತ್ತು ಕೋಶ—

ಪ್ರಾತಿಲೋಮ್ಯೇನ ದುಃಖಂ ಕರೋತಿ ದುಃಖಾಕರೋತಿ, ಆರಾಧ್ಯಪ್ರತಿಕೂಲಾಚರಣಂ, ಪ್ರಾತಿಲೋಮ್ಯಂ = ಆರಾಧಿಸುವ ದೇವತೆಗೆ ಪ್ರತಿಕೂಲವಾಗಿ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು ಪ್ರಾತಿಲೋಮ್ಯ, ಇಂತಹ ಪ್ರಾತಿಲೋಮ್ಯದಿಂದ ದುಃಖವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತಾನೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ 'ದುಃಖಾತ್ ಪ್ರಾತಿಲೋಮ್ಯೇ ಡಾಚ್' (5.4.64) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಡಾಚ್ (ಆ) ಪ್ರತ್ಯಯ.

ದುಃಖಾಕರೋತಿ— ದುಃಖ+ಆ+ ಕರೋತಿ ದುಃಖಾಕರೋತಿ, ದುಃಖೀಕರೋತಿ ಎಂಬ ಪಾಠದಲ್ಲಿ, ದುಃಖಂ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತೀತಿ ದುಃಖೀ, ಅದುಃಖಿನಂ, ದುಃಖಿನಂ ಸಂಪದ್ಯಮಾನಂ ಕರೋತಿ ದುಃಖೀಕರೋತಿ ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ. ಕೃದ್ಭವ್ಯೋಗೇ ಸಂಪದ್ಯಕರ್ತರಿ ಚ್ಚಿ (5.4.50) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಭೂತತದ್ವಾವ ಇತಿ ವ್ಯಕ್ತವ್ಯಂ (ವಾ.3.340) ಎಂಬ ವಾರ್ತಿಕದಿಂದ ಚ್ಚಿಪ್ರತ್ಯಯ.

ದುಃಖಾಸ್ತೇಷು— ದುಃಖವು ಬೆ ತಾನಿ ಶಾಸ್ತ್ರಾಣಿ ಚ ದುಶ್ಚಾಸ್ತ್ರಾಣಿ ತೇಷು, ದುಃಖಾನಾಂ ಆಕರಃ ದುಃಖಾಕರಃ | ಆಕರಃ = ಗಣ, 'ಖಿನಃ ಸ್ವಿಯಾಂ ಆಕರಃ ಸ್ವಾತ್' ಅಮರ |

ಆತಿಘೋರಃ— ಅತ್ಯಂತಂ ಘೋರಃ ಆತಿಘೋರಃ, (ಉಗ್ರ ಆಗ್ರಹಃ) |

ತದ್ವತಾಂ— ಸಃ ಏಷಾಂ ಅಸ್ತೀತಿ ತದ್ವತಃ ತೇಷಾಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಕರೋತಿ ಕುರುತಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಕೃದಾತು ಲಟ್ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಯತ್ ದುಶ್ಚಾಸ್ತೇಷು ಉಗ್ರೇಣ ಅಗ್ರಹೇಣ ದ್ವೈವಂ ದುಃಖಾಕ್ರಿಯತೇ (ದುಃಖೀಕ್ರಿಯತೇ) ಆತಃ ತದ್ವತಾಂ ಆತಿಘೋರೇಣ ದುಃಖಾಕರೇಣ ಧ್ರುವೇಣ ಲೋಕೇನ ಭೂಯೇತ |

★ ★ ★

ಅವತಾಂಕಾ— ಸಚ್ಚಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಅಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಿದವರಿಗೆ ಆಗುವ ಫಲವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಅಸ್ಮಾಕೇಽಪೇಕ್ಷಿತೇ ಪಕ್ಷೇ ಮೋಕ್ಷಂ ದದ್ಯಾದಧೋಕ್ಷಜಃ |

ಯತ್ರ ಸ್ವಾನ್ವಂದಿನಃ ಸಂತಃ ಸೇವಂತೇ ವಿಷಯಾನ್ ಬಹೂನ್ || 47 ||

ಪದಭೇದ— ಅಸ್ಮಾಕೇ, ಅಪೇಕ್ಷಿತೇ, ಪಕ್ಷೇ, ಮೋಕ್ಷಂ, ದದ್ಯತ್, ಅಧೋಕ್ಷಜಃ, ಯತ್ರ, ಸ್ವಾನ್ವಂದಿನಃ, ಸಂತಃ, ಸೇವಂತೇ, ವಿಷಯಾನ್, ಬಹೂನ್ |

ಅನ್ವಯ— ಅಸ್ಮಾಕೇ, ಪಕ್ಷೇ, ಅಪೇಕ್ಷಿತೇ, ಅಧೋಕ್ಷಜಃ, ಯತ್ರ, ಸಂತಃ, ಸ್ವಾನ್ವಂದಿನಃ, ಬಹೂನ್, ವಿಷಯಾನ್, ಸೇವಂತೇ, ತಂ, ಮೋಕ್ಷಂ, ದದ್ಯತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಆಸ್ಥಾಕೇ = ನಮ್ಮದಾದ,

ಪಕ್ಷೇ = ಸಿದ್ಧಾಂತವು,

ಅಪೇಕ್ಷಿತೇ (ಸತಿ) = ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿ ಒಪ್ಪಲ್ಪಡಲು, ಸ್ವೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಾಗ,

ಅಧೋಕ್ಷಜಃ = ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನು,

ಯತ್ರ = ಯಾವ ಸಿದ್ಧಾಂತಪ್ರಕಾರವಾದ ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ,

ಸಂತಃ = ಸಾತ್ವಿಕಜೀವರು,

ಸ್ವಾನಂದಿನಃ = ಸ್ವರೂಪಾನಂದಾದಿವಿಭಾವವುಳ್ಳವರಾಗಿ,

ಒಹೂನ್ ವಿಷಯಾನ್ = ಬಹಳವಾದ ಅಪ್ರಾಕೃತ ಭೋಗ್ಯವಸ್ತುಗಳನ್ನು,

ಸೇವಂತೇ = ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾರೋ,

ತಂ = ಅಂತಹ,

ಮೋಕ್ಷಂ = ಮೋಕ್ಷವನ್ನು,

ದದ್ಯಾತ್ = ಕೊಟ್ಟು ಕೊಡುತ್ತಾನೆ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ನಮ್ಮ ದ್ವೈತಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಪ್ರಮಾಣವೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ, ಪ್ರಮಾಣಕ್ಕೆ ಗೋಚರನಾಗದೇ ಸಾಧನದೇಯಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ವೇದವೆಂಬ ಸದಾಗಮಕ್ಕೆ ಗೋಚರನಾದ ನಾರಾಯಣನನ್ನು ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಉಪಾಸನೆಯಿಂದ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಿಸಿದರೆ ಅವನು ಪ್ರಸನ್ನನಾಗಿ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಕೊಡುವನು. ನಾವು ಹೇಳುವ ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸಾತ್ವಿಕ ಜೀವರು ಸ್ವರೂಪಾನಂದವನ್ನು ನಿರಂತರವಾಗಿ ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿರುವರು. ಅಪ್ರಾಕೃತವಾದ ಶಬ್ದ ಸರ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕೃತಮುಂತಾದ ಅಪ್ರಾಕೃತಭೋಗಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲಿಯ ಭೋಗವೆಲ್ಲವೂ ಜಡಪ್ರಕೃತಿಸಂಬಂಧವಾದ ಸತ್ತ್ವ ರಜಸ್ಸು, ತಮಸ್ಸು ಎಂಬ ಮೂರು ಗುಣಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದುದು. ನಶ್ವರ, ದುಃಖಮಿತ್ರ, ದುಃಖಾಧಿಕವೂ ಆಗಿದೆ. ಮೋಕ್ಷದ ಭೋಗವು ಪ್ರಕೃತಿಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದುದು ಕೇವಲ ಸುಖಾತ್ಮಕವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಭಾವ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಆಸ್ಥಾಕೇ— ಅಸ್ಥಾಕಂ ಅಯಂ ಆಸ್ಥಾಕಃ ತಸ್ಮಿನ್ | ತಸ್ಮಿನ್ನೇ ಚ ಯುಷ್ಮಾಕಾಸ್ಥಾಕೌ (4-3-2) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಯುಷ್ಮಾಕ ಎಂಬ ಆದೇಶ ಮತ್ತು ಅಣ್ ಪ್ರತ್ಯಯ |

ಅಧೋಕ್ಷಜಃ— ಅಧಃಕೃತಂ ಅಕ್ಷಜಂ ಯೇನ ಸಃ ಅಧೋಕ್ಷಜಃ |

ಸ್ವಾನಂದಿನಃ— ಸ್ವಶ್ಚಾಸೌ ಆನಂದರ್ದ ಸ್ವಾನಂದಃ, ಸ್ವಾನಂದಃ ಏಷಾಂ ಅಸ್ಯೇತಿ ಸ್ವಾನಂದಿನಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ದದ್ಯಾತ್ - ದದ್ಯಾತ್ ದದ್ಯಾತಾಂ ದದ್ಯುಃ, ದದ್ಯಾಃ ದದ್ಯಾತಂ ದದ್ಯಾತ, ದದ್ಯಾಂ ದದ್ಯಾವ ದದ್ಯಾಮ | ದುದಾಚ್ (ದಾ) ದಾನೇ ಧಾತು ಪರ. ವಿಧಿಲಿಪ್. ಸೇವತೇ - ಸೇವತೇ ಸೇವೇತೇ ಸೇವಂತೇ, ಸೇವಸೇ ಸೇವೇಥೇ ಸೇವಧ್ಯೇ, ಸೇವೇ ಸೇವಾವಹೇ ಸೇವಾಮಹೇ | ಪೇವ (ಸೇವ್) ಸೇವನೇ ಸಕ ಸೇಟ್ ಆತ್ಮ ಲಟ್ to serve to enjoy.

ಪ್ರಯೋಗ— ಆಸ್ಥಾಕೇ ಪಕ್ಷೇ ಅಪೇಕ್ಷಿತೇ ಅಧೋಕ್ಷಜೇನ, ಯತ್ರ ಸದ್ವಿಃ ಸ್ವಾನಂದಿಭಿಃ ಒಹವಃ ವಿಷಯಾಃ ಸೇವ್ಯಂತೇ (ಸಃ) ಮೋಕ್ಷಃ ದೀಯೇತ |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಜೀವಾತ್ಮನು ನಿರ್ವಿಶೇಷ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪನಾಗುವುದೇ ಮೋಕ್ಷವು. ಹಾಗಿರುವಾಗ ಆನಂದಾನುಭವ-
ವೆಂಬ ವಿಶೇಷವು ಎಲ್ಲಿಂದ ಬರುತ್ತದೆ? ಆನಂದಾನುಭವವೆಂಬ ವಿಶೇಷವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನು ನಿರ್ವಿಶೇಷನು ಎಂಬ
ಸಿದ್ಧಾಂತಕ್ಕೆ ಭಂಗ ಬಂದಿರಬೇಕೆಂದರೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಸ್ವಪ್ನಾಹತ್ಯಾದಿನೋಪೇಕ್ಷ್ಯ ಮುಕ್ತಿಯಾ ನಿರ್ವಿಶೇಷಿ(ಷ)ತಾ |

ಕದೇತ್ಯಾದ್ಯನುಯೋಗೇಽಸ್ಯಾ ವಿಶೇಷಃ ಸ್ಯಾನ್ನನೂತ್ರರೇ || 48 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಸ್ವಪ್ನಾಹತ್ಯಾದಿನಾ, ಉಪೇಕ್ಷ್ಯಾ, ಮುಕ್ತಿಃ, ಯಾ, ನಿರ್ವಿಶೇಷಿತಾ, ಇತಿ, ಆದಿ, ಅನುಯೋಗೇ,
ಅಸ್ಯಾಃ, ವಿಶೇಷಃ, ಸ್ಯಾತ್, ನನು, ಉತ್ತರೇ |

ಅನ್ವಯ— ಯಾ, ಮುಕ್ತಿಃ, ನಿರ್ವಿಶೇಷಿತಾ (ಸಾ), ಸ್ವಪ್ನಾಹತ್ಯಾದಿನಾ, ಉಪೇಕ್ಷ್ಯಾ, ಕದಾ, ಇತ್ಯಾದ್ಯನುಯೋಗೇ,
ಉತ್ತರೇ, ಅಸ್ಯಾಃ, ವಿಶೇಷಃ, ಸ್ಯಾನ್ನನು |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಯಾ = ಯಾವ,

ಮುಕ್ತಿಃ = ಮೋಕ್ಷವು,

ನಿರ್ವಿಶೇಷಿ(ಷ)ತಾ = ಯಾವ ವಿಶೇಷವೂ ಇಲ್ಲದ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವಾದುದೋ, (ಸಾ = ಅದು)

ಸ್ವಪ್ನಾಹತ್ಯಾದಿನಾ = ತನ್ನ ಮಾತಿಗೇ ತಾನು ವಿರೋಧವಾಗಿ ಆಡುವುದು ಎಂಬ ಸ್ವಪ್ನಾಹತಿ, ಇನ್ನೂ ಇತರ
ದೋಷದಿಂದ,

ಉಪೇಕ್ಷ್ಯಾ = ಉದಾಸೀನ ಮಾಡಲ್ಪಡತಕ್ಕದ್ದು,

ಕದಾಇತ್ಯಾದಿಅನುಯೋಗೇ (ಸತಿ) = ಯಾವಾಗ? ಇದೇ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಶ್ನೆ ಮಾಡಿದಾಗ,

ಉತ್ತರೇ = ಉತ್ತರದಲ್ಲಿ,

ಅಸ್ಯಾಃ = ಈ ಮುಕ್ತಿಗೆ,

ವಿಶೇಷಃ = ವಿಶೇಷವು,

ಸ್ಯಾತ್ ನನು = ಬಂದೇ ಬರುತ್ತದೆಯಷ್ಟೆ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಅದ್ವೈತವಾದಿಗಳು ಜೀವಾತ್ಮನಿಗೆ ಯಾವ ವಿಶೇಷವೂ ಇಲ್ಲದ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯೇ ಮೋಕ್ಷ-
ವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಈ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸ್ವಪ್ನಾಹತಿ ಮುಂತಾದ ದೋಷಗಳು ಬರುವುದರಿಂದ ಈ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಮೋಕ್ಷಾಪೇಕ್ಷಿ-
ಗಳು ಉಪೇಕ್ಷಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ. ಸ್ವಪ್ನಾಹತಿ ಮುಂತಾದ ದೋಷಗಳು ಹೇಗೆ ಬರುತ್ತವೆಂದರೆ ಭೇದವಾದಿಯು ಐಕ್ಯವಾದಿಯನ್ನು
ಕುರಿತು ನಿನ್ನ ಸಿದ್ಧಾಂತದಂತೆ ಮುಕ್ತಿಯು ಯಾವಾಗ ಆಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಆಗ ಐಕ್ಯವಾದಿಯು ಉತ್ತರ-
ವನ್ನು ಕೊಟ್ಟರೆ ಅವನು ಹೇಳುವ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವು ಬಂದೇ ಬಂತು. ಭೇದವಾದಿಗಳು ಐಕ್ಯವಾದಿಗಳನ್ನು ಕುರಿತು
ನಿಮ್ಮ ಸಿದ್ಧಾಂತದಂತೆ ಜೀವನಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪಪ್ರಾಪ್ತಿ ಎಂಬ ಮೋಕ್ಷವು ಯಾವಾಗ ಹೇಗೆ ಆಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಕೇಳಿದಾಗ
ಉತ್ತರ ಹೇಳುವವನು ಐಕ್ಯಜ್ಞಾನ ಪರಿಪಾಕವು ಪೂರ್ಣವಾದ ಮೇಲೆ ಮುಕ್ತಿ ಎಂದು ಉತ್ತರ ಕೊಡುತ್ತಾನೆ. ಆಗ ಮುಕ್ತಿಗೆ
ಐಕ್ಯ ಜ್ಞಾನೋತ್ತರ ಕಾಲಸಂಬಂಧ ಎಂಬ ವಿಶೇಷವೂ ಪರಿಪಾಕವೆಂಬ ವಿಶೇಷವೂ, ಪೂರ್ಣತೆ ಎಂಬ ವಿಶೇಷವೂ ಬಂದಂತೆ
ಆಯಿತು. ಈ ವಿಶೇಷಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಒಪ್ಪಿ ಪುನಃ ಬ್ರಹ್ಮನು ನಿರ್ವಿಶೇಷವೆಂದು ಒಪ್ಪಿದರೆ ತಾನು ಒಪ್ಪಿದರೇ ತಾನೇ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ
ಒಪ್ಪಿದಂತಾಯಿತು. ಇದೇ ಸ್ವಪ್ನಾಹತಿಯು ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ನಿರ್ವಿಶೇಷತ್ವವನ್ನು ಸಂರಕ್ಷಿಸುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಉತ್ತರವನ್ನೇ ಕೊಡದೇ
ಸುಮ್ಮನಿದ್ದರೆ 'ಅನುಕ್ತಿ' ಎಂಬ ನಿಗ್ರಹಸ್ಥಾನವು ಬರುತ್ತದೆ. (ಪರಾಜಯದ ಕಾರಣವನ್ನು ನಿಗ್ರಹಸ್ಥಾನವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ).
ಆದುದರಿಂದ ನಿರ್ವಿಶೇಷಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಮೋಕ್ಷವೆಂದು ಒಪ್ಪತೊಡಗದು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಸ್ವಾಹಿತ್ಯಾದಿನಾ— ಸ್ವಾಹಿತೀ: ಆದಿ: ಯಸ್ಯಸ: ಸ್ವಾಹಿತ್ಯಾದಿ: ತೇನ | (ದೋಷೇಣ)

ಉಪೇಕ್ಷಾ— ಉಪೇಕ್ಷಿತುಂ ಯೋಗ್ಯಾ ಉಪೇಕ್ಷಾ |

ನಿರ್ವಿಶೇಷತಾ— ನಿರ್ಗತ: ವಿಶೇಷ: ಯಸ್ಮಾತ್ ತತ್ ನಿರ್ವಿಶೇಷಂ (ಬ್ರಹ್ಮ) ನಿರ್ವಿಶೇಷಸ್ಯ ಭಾವ: ನಿರ್ವಿಶೇಷತಾ | ನಿರ್ವಿಶೇಷತಾ ಎಂಬ ಪಾಠದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷ: ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತೀತಿ ವಿಶೇಷಿ, ವಿಶೇಷಿಣ: ಭಾವ: ವಿಶೇಷತಾ, ನಿರ್ಗತಾ ಚ ಸಾ ವಿಶೇಷತಾ ಚ ನಿರ್ವಿಶೇಷತಾ |

ಕದೇತ್ಯಾದ್ಯನುಯೋಗೇ— ಕದಾ ಇತಿ ಆದಿ: ಯಸ್ಯ ಸ: ಕದೇತ್ಯಾದಿ:, ಕದೇತ್ಯಾದಿಶ್ಚಾನ್ವೌ ಅನುಯೋಗಶ್ಚ ಕದೇತ್ಯಾದ್ಯನುಯೋಗ: ತಸ್ಯೈವ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಯಯಾ ಮುಕ್ಯಾ ನಿರ್ವಿಶೇಷಿತಯಾ ಭೂಯತೇ (ತಯಾ) ಸ್ವಾಹಿತ್ಯಾದಿನಾ ಉಪೇಕ್ಷಯಾ ಭೂಯತೇ, ಕದೇತ್ಯಾದ್ಯನುಯೋಗೇ (ಸತಿ) ಉತ್ತರೇ ಅಸ್ಯಾ: ವಿಶೇಷಣ ಭೂಯತೇ ನನು |

★ ★ ★

ಅಪಾರಿಕಾ— ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮತ್ತೊಂದು ದೋಷವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಅಪಿ ಬುದ್ಧ್ಯಾದಿರಹಿತ: ಪುರುಷಾರ್ಥಿ ನ ಸರ್ವಥಾ |

ನಿಖಿಲಾನುಭವಾಭಾವಾತ್ ಪುತ್ರಲೀಕಾಪುರೋಗವತ್ || 49 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅಪಿ, ಬುದ್ಧ್ಯಾದಿರಹಿತ:, ಪುರುಷಾರ್ಥಿ, ನ, ಸರ್ವಥಾ, ನಿಖಿಲಾನುಭವಾಭಾವಾತ್, ಪುತ್ರಲೀಕಾ ಪುರೋಗವತ್ |

ಅನ್ವಯ— ಅಪಿ, ಬುದ್ಧ್ಯಾದಿರಹಿತ:, ನಿಖಿಲಾನುಭವಾಭಾವಾತ್, ಪುತ್ರಲೀಕಾಪುರೋಗವತ್, ಸರ್ವಥಾ, ಪುರುಷಾರ್ಥಿ, ನ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಪಿ = ಮತ್ತು,

ಬುದ್ಧ್ಯಾದಿರಹಿತ: = ಬುದ್ಧಿ (ಅಂತಃಕರಣ) ಚಕ್ಷುರಾದಿ ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಇವುಗಳು ಇಲ್ಲದಿರುವವನು,

ನಿಖಿಲ ಅನುಭವ ಅಭಾವಾತ್ = ಎಲ್ಲಾ ಬಾಹ್ಯ ಮತ್ತು ಅಂತರವಾದ ಸಂವೇದನೆಗಳ ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆಯಿಂದ,

ಪುತ್ರಲೀಕಾ = ಮರದ ಗೊಂಬೆ,

ಪುರೋಗವತ್ = ಮೊದಲಾದುದರಂತೆ,

ಸರ್ವಥಾ = ಎಲ್ಲಾ ರೀತಿಯಿಂದಲೂ,

ಪುರುಷಾರ್ಥಿ ನ = ಜೀವರು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ ಯಾವ ಪ್ರಯೋಜನವೂ ಉಳ್ಳವನಲ್ಲ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಮುಕ್ತನಿಗೆ ಬುದ್ಧಿ, ಅಂತಃಕರಣ, ಕಣ್ಣು ಕಿವಿ ಮೊದಲಾದ ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಯಾವುವೂ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳುವವರೂ ಇದ್ದಾರೆ. ವೈಶೇಷಿಕರೆಂಬ ತಾರ್ಕಿಕರು ಜೀವನು ಬಾಹ್ಯ ಅಂತರಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದೆ ಬಲಿ ಪಾತ್ರೆಯಂತೆ ಜೀವ ಸ್ವರೂಪ ಮಾತ್ರ ಇರುವುದೇ ಮೋಕ್ಷವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆ ಒಪ್ಪಿದರೆ ಆ ಮುಕ್ತನಿಗೆ ಯಾವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಯಾವ ಪುರುಷಾರ್ಥವೂ ಇಲ್ಲವೆಂದಾದೀತು. ಹೊರಗಿನ ವಸ್ತುಗಳ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ಬಾಹ್ಯ ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅವನಿಗೆ ಬಾಹ್ಯವಸ್ತುವಿನ ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲವೆಂದಾಯಿತು. ಅಂತಃಕರಣವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಒಳಗಿನ ಸುಖಾದಿಗಳ ಅನುಭವವೂ

ಇಲ್ಲವೆಂದಾಯಿತು. ಆಗ ಅವನು ಮರದ ಗೊಂಬೆ, ಶಿಲಾಪ್ರತಿಮೆ ಮುಂತಾದವುಗಳಂತೆ ಜಡನೆಂದೇ ಆಯಿತು. ಮರದ ಗೊಂಬೆ ಮುಂತಾದ ವಸ್ತುಗಳಿಗೂ ಕಣ್ಣು ಮೊದಲಾದ ಇಂದ್ರಿಯಗಳೂ ಬುದ್ಧಿ ಮೊದಲಾದವುಗಳೂ ಇಲ್ಲ, ಅದಕ್ಕೆ ಯಾವ ಪುರುಷಾರ್ಥವೂ ಇಲ್ಲ, ಅದರಂತೆಯೇ ಮುಕ್ತನೂ ಇರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಬುದ್ಧ್ಯಾದಿರಹಿತಃ— ಬುದ್ಧಿ ಆದಿ ಯಸ್ಯಸಃ ಬುದ್ಧ್ಯಾದಿಃ, ಬುದ್ಧ್ಯಾದಿನಾ ರಹಿತಃ, ಬುದ್ಧ್ಯಾದಿರಹಿತಃ ।

ಪುರುಷಾರ್ಥಿ— ಪುರುಷೈಃ ಅರ್ಥಂತೇ ಇತಿ ಪುರುಷಾರ್ಥಾಃ ಪುರುಷಾರ್ಥಾಃ ಅಸ್ಯ ಸಂತಿತಿಃ ಪುರುಷಾರ್ಥಿ ।

ನಿಖಿಲಾನುಭವಾಭಾವಾತ್— ನಿಖಿಲಾಶ್ಚೇತನ್ಮುಖಾನುಭವಾಃ ನಿಖಿಲಾನುಭವಾನಾಂ ಅಭಾವಃ ನಿಖಿಲಾನುಭವಾಭಾವಃ ತಸ್ಮಾತ್ ।

ಪುತ್ರಲೀಕಾಪುರೋಗವತ್— ಪುತ್ರಲೀಕಾ ಪುರೋಗಾ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಪುತ್ರಲೀಕಾಪುರೋಗಃ, ಪುತ್ರಲೀಕಾ ಪುರೋಗೇಣಾತುಲ್ಯಂ ಪುತ್ರಲೀಕಾಪುರೋಗವತ್ ।

ಪ್ರಯೋಗ— ಅಪಿ ಬುದ್ಧ್ಯಾದಿರಹಿತೇನ ಪುತ್ರಲೀಕಾಪುರೋಗವತ್ ನಿಖಿಲಾನುಭವಾಭಾವಾತ್ ಸರ್ವಥಾ ಪುರುಷಾರ್ಥಿನಾ ನ ಭೂಯತೇ ।

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಈಶ್ವರನ ಸಾರೂಪ್ಯ ಹೊಂದಿದ ಮುಕ್ತನಿಗೆ ಬುದ್ಧ್ಯಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲವೆನ್ನುವುದು ಸರ್ವಥಾ ಅಯುಕ್ತವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ.

ಜ್ಞಾನಪ್ರಯತ್ನವಾಂಛಾವಾನೀಶೋ ನ ಹ್ಯಶುಭಂ (ಭ) ವ್ರಜೇತ್ ।

ಸ್ವಸಾಮರ್ಥ್ಯೇನ ತೇನೈವ ತಂ ಚ ಕುರ್ಯಾತ್ ಸ ತಾದೃಶಮ್ || 50 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಜ್ಞಾನಪ್ರಯತ್ನವಾಂಛಾವಾನ್, ಈಶಃ, ನ, ಹಿ, ಅಶುಭಂ, ಭಜೇತ್ (ವ್ರಜೇತ್), ಸ್ವಸಾಮರ್ಥ್ಯೇನ, ತೇನ, ಏವ, ತಂ, ಚ, ಕುರ್ಯಾತ್, ಸಃ, ತಾದೃಶಂ ।

ಅನ್ವಯ— ಜ್ಞಾನಪ್ರಯತ್ನವಾಂಛಾವಾನ್, ಈಶಃ, ಸ್ವಸಾಮರ್ಥ್ಯೇನ, ಅಶುಭಂ, ನ, ಭಜೇತ್ (ವ್ರಜೇತ್), ಹಿ, ತೇನ, ಏವ, ಸಃ, ತಂ, ಚ, ತಾದೃಶಂ, ಕುರ್ಯಾತ್ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಜ್ಞಾನ = ಎಲ್ಲಾ ವಸ್ತುಗಳ ಸರಿಯಾದ, ತಿಳುವಳಿಕೆ

ಪ್ರಯತ್ನ = ಕಾರ್ಯಸಾಧನೆಗೆ ಬೇಕಾಗುವ ಪ್ರಕೃಷ್ಟವಾದ ಕೃತಿ,

ವಾಂಛಾದಾನ್ = ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವ ಇಚ್ಛೆ ಇವುಗಳಿಗುಳ್ಳ,

ಈಶಃ = ಸಮರ್ಥನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನು,

ಸ್ವಸಾಮರ್ಥ್ಯೇನ = ತನ್ನ ಸ್ವರೂಪಶಕ್ತಿಯಿಂದ,

ಅಶುಭಂ = ಅನಿಷ್ಟವನ್ನು,

ನ ಭಜೇತ್ (ವ್ರಜೇತ್) ಹಿ = ಹೊಂದಲಾರನವು!

ತೇನ ಏವ = ಅಂತಹ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದಲೇ,

ಸಃ = ಆ ಭಗವಂತನು,

ತಂ ಚ = ಆ ಜೀವನನ್ನಾದರೂ,

ತಾದೃಶಂ = ಜ್ಞಾನಾನಂದಾದಿ ಶುಭಗುಣವುಳ್ಳವನನ್ನಾಗಿ, ದುಃಖಾದಿ ಅಶುಭಗುಣರಹಿತನನ್ನಾಗಿ,

ಕುರ್ಯಾತ್ = ಮಾಡುವನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಸರ್ವಸ್ವಾಧ್ಯಾಯಾದ ನಾರಾಯಣನಿಗೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಸರಿಯಾದ ತಿಳುವಳಿಕೆಯಿದೆ. ಯಾವಾಗಲೂ ಸರಿಯಾದ ಪ್ರಯತ್ನವಿದೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಸರಿಯಾದ ಇಚ್ಛೆ ಇದೆ. ಇದಲ್ಲವೂ ಅವನ ಸ್ವರೂಪಾತ್ಮಕವೇ ಆಗಿದೆ. ಅವನು ತನ್ನ ಸ್ವರೂಪಶಕ್ತಿಯಿಂದಲೇ ದುಃಖ, ಅಜ್ಞಾನ ಇತ್ಯಾದಿ ಅಮಂಗಳ ವಸ್ತುಗಳ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಎಂದೂ ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಈಶ ಎಂಬ ಹೆಸರಿದೆ. ಈಶ ಎಂದರೆ ಸಮರ್ಥನು. ಅವನು ತನ್ನ ಸ್ವರೂಪಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದಲೇ ದುಃಖಾದಿ ಅನಿಷ್ಟಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಬಿಡುವನು. ದೋಷಗಳು ಸಮರ್ಥನ ಬಳಿಗೆ ಸುಳಿಯಲಾರವು. ಸುಖ ಮುಂತಾದ ಶುಭಧರ್ಮಗಳು ಅವನ ಸ್ವರೂಪವಾಗಿರುವುವು. ಅವುಗಳನ್ನು ಅವನು ಸರ್ವಕಾಲದೇಶಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅನುಭವಿಸುವನು. ಗುಣಪೂರ್ಣ, ಗುಣಾತ್ಮಕ, ದೋಷದೂರ ಆಗಿರುವ ವಸ್ತುವೇ ಈಶ್ವರನೆಂದು ಎಲ್ಲರೂ ಒಪ್ಪಲೇಬೇಕು. ಅಂತಹ ನಮ್ಮ ಈಶ್ವರನು ತನ್ನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದಲೇ ತನ್ನನ್ನು ಸೇವಿಸುವ ಭಕ್ತನನ್ನೂ ಕೂಡ ಜ್ಞಾನ, ಆನಂದ ಮುಂತಾದ ಶುಭಗುಣ-ವುಳ್ಳವನನ್ನಾಗಿಯೂ, ದುಃಖ ಮೊದಲಾದ ಯಾವ ಅಶುಭಧರ್ಮಗಳೂ ಇಲ್ಲದವನನ್ನಾಗಿಯೂ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಈಶ್ವರನ ಸಾರೂಪ್ಯವು ಮುಕ್ತಿ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರಷ್ಟೆ. ಪರಮಾತ್ಮನ ಸ್ವರೂಪದಂತಹ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದುವುದು ಮುಕ್ತಿ ಎಂದಾದ ಮೇಲೆ ಪರಮಾತ್ಮನಂತೆಯೇ ನಿರ್ದುಃಖಸುಖಸ್ವರೂಪವು, ನಿರ್ದೋಷಗುಣಸ್ವರೂಪವು ಜೀವನಿಗೂ ಬರಬೇಕಷ್ಟೆ. ತನ್ನ ಸ್ವರೂಪಸಾಮ್ಯವನ್ನು ಕೊಡುವ ಸಮರ್ಥನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನು ದುಃಖವನ್ನು ಪರಿಹಾರ ಮಾಡಿ ನಿತ್ಯ ಸುಖಾನುಭವವು ಜೀವನಿಗೆ ಬರುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ ಎಂದೇ ಅಂಗೀಕರಿಸಬೇಕು. ಆದುದರಿಂದ ಮುಕ್ತನಿಗೆ ಬುದ್ಧಿ, ಇಂದ್ರಿಯಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲವೆನ್ನುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಮುಕ್ತನಿಗೂ ಸ್ವರೂಪಾತ್ಮಕವಾದ ಬುದ್ಧಿ ಮುಂತಾದುವುಗಳು ಇವೆ ಎಂದೂ ಅಂಗೀಕರಿಸಬೇಕು ಎಂದು ಭಾವ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಜ್ಞಾನಪ್ರಯತ್ನವಾಂಛಾವಾನ್— ಜ್ಞಾನಂ ಚ ಪ್ರಯತ್ನಶ್ಚ ವಾಂಛಾ ಚ ಜ್ಞಾನಪ್ರಯತ್ನವಾಂಛಾಃ ತಾಃ ಆಸ್ಯ ಸಂತೀತಿ ಜ್ಞಾನಪ್ರಯತ್ನವಾಂಛಾವಾನ್ |

ಅಶುಭಂ— ನ ಶುಭಂ ಅಶುಭಂ ತತ್ |

ಸ್ವಸಾಮರ್ಥ್ಯೇನ— ಸಮರ್ಥಸ್ಯ ಭಾವಃ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಂ ಸ್ವಸ್ಯ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಂ ಸ್ವಸಾಮರ್ಥ್ಯಂ ತೇನ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಪ್ರಜೇತ್ - ಪ್ರಜೇತ್ ಪ್ರಜೇತಾಂ ಪ್ರಜೇಯಾಃ, ಪ್ರಜೇಃ ಪ್ರಜೇತಂ ಪ್ರಜೇತ, ಪ್ರಜೇಯಂ ಪ್ರಜೇವ ಪ್ರಜೇಮ | ಪ್ರಜ ಗತೌ ಸಕ. ಸೇಟ್ ಪರ to ಉಂ ವಿಧಿಲಿಡ್ | ಕುರ್ಯಾತ್ ಕುರ್ಯಾತಾಂ ಕುರ್ಯುಃ, ಕುರ್ಯಾಃ ಕುರ್ಯಾತಂ ಕುರ್ಯಾತ, ಕುರ್ಯಾಂ ಕುರ್ಯಾವ ಕುರ್ಯಾಮ | ದಕೃಷ್ ಕರಣೇ (ಕೃ.) ಸಕ. ಅನಿಟ್ ಉಭ. to do, to make ವಿಧಿಲಿಡ್ (ಪ್ರಜೇತ್ ಎಂಬ ಪಾಠದಲ್ಲಿ ಭಜ ಸೇವಾಯಾಂ ವಿಧಿಲಿಡ್).

ಪ್ರಯೋಗ— ಜ್ಞಾನಪ್ರಯತ್ನ ವಾಂಛಾವತಾ ಈಶೇನ ಸ್ವಸಾಮರ್ಥ್ಯೇನ ಅಶುಭಂ ನ ಪ್ರಜೇತ (ನ ಭಜೇತ) ಒ. ತೇನ ಏವ (ಸಾಮರ್ಥ್ಯೇನ) ತೇನ ಸ ಚ ತಾದೃಶಃ ಕ್ರಿಯೇತ |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಸುಖವಿರುವುದಾದರೆ ದುಃಖವೂ ಬರಬೇಕಾದೀತು ಎಂದು ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿದರೆ ಸಮಾಧಾನ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ದುಃಖವ್ಯಾಪ್ತಂ ಸುಖಂ ಬದ್ಧೇ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ಮುಕ್ತೇರ್ನಿ(ಕ್ತೇನಿ)ರಸ್ಯತಾ |

ಸ್ವರೂಪಂ ಚ ನಿರಸ್ಯೇತ ಶೂನ್ಯವಾದೀ ತದಾ ಭವೇತ್ || 51 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ದುಃಖವ್ಯಾಪ್ತಂ, ಸುಖಂ, ಬದ್ಧೇ, ದೃಷ್ಟ್ವಾ, ಮುಕ್ತೇಃ (ಮುಕ್ತೇಃ), ನಿರಸ್ಯತಾ, ಸ್ವರೂಪಂ, ಚ, ನಿರಸ್ಯೇತ, ಶೂನ್ಯವಾದೀ, ತದಾ, ಭವೇತ್ |

ಅನ್ವಯ— ಬದ್ಧೇ, ದುಃಖವ್ಯಾಪ್ತಂ, ಸುಖಂ, ದೃಷ್ಟ್ವಾ ಮುಕ್ತೇ (ಸುಖಂ), ನಿರಸ್ಯತಾ (ಮುಕ್ತೇಃ ಸುಖಂ ನಿರಸ್ಯತಾ), ಸ್ವರೂಪಂ, ಚ, ನಿರಸ್ಯೇತ, ತದಾ, ಶೂನ್ಯವಾದೀ, ಭವೇತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಬದ್ಧೇ = ಸಂಸಾರಬಂಧ ಉಳ್ಳ ಜೀವನಲ್ಲಿ,

ದುಃಖವ್ಯಾಪ್ತಂ = ದುಃಖದ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯುಳ್ಳ (ದುಃಖದಿಂದ ವ್ಯಾಪಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ, ದುಃಖವನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿರದ)

ಸುಖಂ = ಸೌಖ್ಯವನ್ನು,

ದೃಷ್ಟ್ವಾ = ನೋಡಿ,

ಮುಕ್ತೇ = ಸಂಸಾರದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ ಹೊಂದಿದ ಜೀವನಲ್ಲಿ,

(ಸುಖಂ) ನಿರಸ್ಯತಾ = ಸುಖವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವ ವಾದಿಯಿಂದ (ಮುಕ್ತೇಃ = ಸಂಸಾರದ ದೇಯಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿಯದೆಯಿಂದ, ಸುಖಂ = ಸೌಖ್ಯವನ್ನು, ನಿರಸ್ಯತಾ = ನಿರಾಕರಿಸುವ ವಾದಿಯಿಂದ)

ಸ್ವರೂಪಂ ಚ = ಮುಕ್ತಜೀವನಲ್ಲಿ ಸ್ವರೂಪವೂ,

ನಿರಸ್ಯೇತ = ನಿರಾಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು,

ತದಾ = ಆಗ,

ಶೂನ್ಯವಾದೀ = ಶೂನ್ಯವಾದಿಯು,

ಭವೇತ್ = ಆದಾನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಸಂಸಾರಿಯು ದುಃಖಿಯೂ ಸುಖಿಯೂ ಆಗಿರುವನು. ಅದನ್ನು ನೋಡಿ ದುಃಖವಿದ್ದಲ್ಲಿ ಸುಖ, ಸುಖವಿದ್ದಲ್ಲಿ ದುಃಖ ಎಂದು ಸುಖ-ದುಃಖಗಳಿಗೆ ವ್ಯಾಪ್ತಿ ಇರುವುದರಿಂದ ದುಃಖವಿಲ್ಲದ ಮುಕ್ತನಲ್ಲಿ ಸುಖವೂ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಸುಖವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವುದಾದರೆ ಮುಕ್ತನಲ್ಲಿ ಜೀವಸ್ವರೂಪವೂ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದೀತು. ಆಗ ಮುಕ್ತನಲ್ಲಿ ಸುಖವನ್ನು ಒಪ್ಪಿರುವ ವಾದಿಯು ಶೂನ್ಯವಾದಿಯೇ ಆಗಬೇಕಾದೀತು.

ಹಿಂದೆ "ಯತ್ರ ಸ್ಥಾನಂದಿನಃ ಸಂತಃ" ಎಂಬಲ್ಲಿ (ಸ.15 ಶ್ಲೋ.47) ಮುಕ್ತನಿಗೆ ಆನಂದಾನುಭವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಅದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ಮುಕ್ತನು ಸುಖವುಳ್ಳವನಾದರೆ ಅವನಲ್ಲಿ ದುಃಖವನ್ನು ಒಪ್ಪಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಸುಖ-ದುಃಖ ಗಳೆರಡೂ ಪರಸ್ಪರ ವ್ಯಾಪ್ತವಾಗಿವೆ. ಎಲ್ಲಿ ಸುಖವಿದೆಯೋ ಅಲ್ಲಿ ದುಃಖವಿದೆ, ಎಲ್ಲಿ ದುಃಖವಿದೆಯೋ ಅಲ್ಲಿ ಸುಖವೂ ಇದೆ ಎಂದು ವ್ಯಾಪ್ತಿ ಇದೆ. ಸುಖವಿದೆಯೋ ಇಲ್ಲವೋ ಎಂದು ವಿವಾದ ವಿಷಯವಾದ ಮುಕ್ತನು, ಸುಖವುಳ್ಳವನಲ್ಲ, ದುಃಖವಿಲ್ಲ ದಿರುವುದರಿಂದ, ಯಾವನು ಸುಖವುಳ್ಳವನೋ ಅವನು ದುಃಖರಹಿತನಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ, ಸಂಸಾರಿಯಂತೆ, ಈ ಮುಕ್ತನು ದುಃಖರಹಿತನಲ್ಲವೆಂದು ಅಲ್ಲ, ದುಃಖರಹಿತನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಆದುದರಿಂದ ಸುಖವುಳ್ಳವನೂ ಅಲ್ಲ, ದುಃಖವುಳ್ಳವನೇ ಸುಖವಿದೆ ಎಂದು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯು ಕಂಡಿದೆ ಎಂದು ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. (ವಿಮತಃ

ಮುಕ್ತಃ ಸುಖೀ ನ ಭವತಿ ದುಃಖರಹಿತತ್ವಾತ್, ಯಃ ಸುಖೀ ಸಃ ದುಃಖರಹಿತೋ ನ ಭವತಿ ತಸ್ಯಾನ್ವ ಸುಖೀ) ಎಂದು ಆಕ್ಷೇಪ.

ಉತ್ತರ— ಸಂಸಾರಿಜೀವನಲ್ಲಿ ಈಗ ನಾವು ಕಾಣುತ್ತಿರುವ ಸುಖವೆಲ್ಲವೂ ದುಃಖದಿಂದ ಅವಿನಾಭೂತವಾಗಿದೆ. ದುಃಖವನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿರುವುದೇ ಇಲ್ಲ. ಇದನ್ನು ನೋಡಿ ಸಂಸಾರದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆಯಾಗಿರುವ ಅವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಸುಖವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆ ದುಃಖವೂ ಬರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಭಯದಿಂದ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಸುಖವೇ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಒಪ್ಪುವ ವಾದಿಯು ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಬೇಕಾದೀತು. ಸಂಸಾರಿಯಲ್ಲಿ ಸುಖ-ದುಃಖಗಳು ಸಹಚರಿತವಾಗಿರುತ್ತವೆ (ಒಟ್ಟಗೇ ಇರುತ್ತವೆ). ಅದನ್ನು ನೋಡಿ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಸುಖ-ದುಃಖಗಳಿಗೆ ನಿಯಮದಿಂದ ಸಾಹಚರ್ಯ ಇರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಭ್ರಮಿಸಿ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಸುಖವಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳುವ ವಾದಿಯು, ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಸುಖವೂ ಇಲ್ಲ ದುಃಖವೂ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳುವಂತೆ ಜೀವಸ್ವರೂಪವೂ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದೀತು. ಹಾಗೆಯೇ ಆಗಲಿ, ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಜೀವ ಸ್ವರೂಪವೇ ಬೇಡವೆಂದರೆ ಈ ವಾದಿಯು ಶೂನ್ಯವಾದಿಯಾಗಬೇಕಾದೀತು. ಪ್ರಕೃತವಾದಿಯಾದ ತಾರ್ಕಿಕನು ಶೂನ್ಯ-ವಾದಿಯಲ್ಲವಷ್ಟೆ! ಸ್ವರೂಪಶೂನ್ಯನು ಹೌದೋ ಅಲ್ಲವೋ ಎಂದು ಆಪಾದನೆ ಮಾಡುವ ನಮಗೂ ಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳವನೆಂದು ಒಪ್ಪುವ ತಾರ್ಕಿಕನಿಗೂ ವಿವಾದವಿಷಯನಾದ ಮುಕ್ತಜೀವನು ಸ್ವರೂಪಶೂನ್ಯನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಚೇತನನಾಗಿದ್ದು ದುಃಖ-ವಿಲ್ಲದುದರಿಂದ, ಯಾವನು ಸ್ವರೂಪಶೂನ್ಯನಲ್ಲವೋ ಅವನು ಚೇತನನಾಗಿದ್ದು ದುಃಖರಹಿತನೂ ಆಗಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಸಂಸಾರಿಯು ಸ್ವರೂಪಶೂನ್ಯನಲ್ಲ. ಅವನು ಚೇತನನಾಗಿದ್ದು ದುಃಖರಹಿತನೂ ಅಲ್ಲ. ದುಃಖಿಯೇ ಆಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಮುಕ್ತನು ನಿಮ್ಮಂತೆ ಚೇತನನಾಗಿದ್ದು ದುಃಖರಹಿತನಲ್ಲವೆಂದು ಅಲ್ಲ, ದುಃಖರಹಿತ ಚೇತನನೇ ಆಗಿರುತ್ತಾನೆಂದು ನೀವು ಒಪ್ಪಿದ್ದೀರಿ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸ್ವರೂಪಶೂನ್ಯನೇ ಆಗಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ನಾವು ಆಪಾದಿಸುತ್ತೇವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮುಕ್ತನಿಗೆ ಬುದ್ಧಿ, ಇಂದ್ರಿಯ ಮುಂತಾದುವುಗಳು ಇಲ್ಲವೆಂದು ಸಾಧಿಸುವ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯ ಯುಕ್ತಿಯು ಆಭಾಸರೂಪವಾಗಿದೆ. ಮುಕ್ತನಿಗೆ ಬುದ್ಧಿ ಇಂದ್ರಿಯಾದಿಗಳೂ ಇವೆ. ಅವನಿಗೆ ಚೇತನಸ್ವರೂಪವಾದ ಆನಂದವೂ ಇದೆ ಎಂದು ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ವಿಗ್ರಹ—

ದುಃಖವ್ಯಾಪ್ತಂ— ದುಃಖೀನ ವ್ಯಾಪ್ತಂ ದುಃಖವ್ಯಾಪ್ತಂ ತತ್ |

ಶೂನ್ಯವಾದೀ— ಶೂನ್ಯಂ ವದತೀತಿ ಶೂನ್ಯವಾದೀ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ನಿರಸ್ಯೇತ - ನಿರ್ + ಅಸ್ಯೇತ ಅಸ್ಯೇಯಾತಾಂ ಅಸ್ಯೇರನ್, ಅಸ್ಯೇಥಾಃ ಅಸ್ಯೇಯಾಥಾಂ ಅಸ್ಯೇಧ್ವಂ, ಅಸ್ಯೇಯ ಅಸ್ಯೇವಹಿ ಅಸ್ಯೇಮಹಿ | ನಿರ್ ಉಪಸರ್ಗ, ಅಸು ಕ್ಷೇಪಣೇ ಸಕ. ಸೇಟ್ ಪರ. ಕರ್ಮಣ ಆತ್ಮನೇಪದಿ ವಿಧಿ ಲಿಪ್. ಭವೇತ್ ಭೂಸತ್ವಾಯಾಂ ವಿಧಿಲಿಪ್ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಬದ್ಧೇ ದುಃಖವ್ಯಾಪ್ತಂ ಸುಖಂ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ಮುಕ್ತೇ ನಿರಸ್ಯನ್ ಸ್ವರೂಪಂ ಚ ನಿರಸ್ಯೇತ್ ತದಾ ಶೂನ್ಯವಾದಿನಾ ಭೂಯೇತ್ |

★ ★ ★

ಆವತಾರಿಕಾ— ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಬುದ್ಧಾದಿಗಳನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆ ವೈಶೇಷಿಕ ತಾರ್ಕಿಕರ ಆಕ್ಷೇಪವನ್ನು ಎವರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ನನು ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನಃ ಸ್ಯಾದೂರ್ಮಮಾನ್ ದೇಹವತ್ತತ್ತಃ |

ಚೈತ್ರೋ ಯಥೇತ್ಯುಪಾಧಿಃ ಸ್ಯಾತ್ತತ್ತ ಚಾಶುದ್ಧದೇಹಿತಾ || 52 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ನನು, ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನಃ, ಸ್ಯಾತ್, ಉರ್ಮಮಾನ್, ದೇಹವತ್ತತ್ತಃ, ಚೈತ್ರಃ, ಯಥಾ, ಇತಿ, ಉಪಾಧಿಃ, ಸ್ಯಾತ್, ತತ್ತ, ಚ, ಅಶುದ್ಧದೇಹಿತಾ |

ಅನ್ವಯ— ನನು, ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನಃ, ಉರ್ಮಿಮಾನ್, ಸ್ಯಾತ್, ದೇಹವತ್ತ್ವತಃ, ಚೈತ್ರೋ, ಯಥಾ, ಇತಿ, ತತ್ರ, ಚ, ಅಶುದ್ಧದೇಹಿತಾ, ಉಪಾಧಿಃ, ಸ್ಯಾತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ನನು = ಹಾಗಾದರೆ,

ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನಃ = ಷಡೂರ್ಮಿಗಳು ಉಳ್ಳವನು ಹೌದೋ ಅಲ್ಲವೋ ಎಂದು ವಿವಾದ ವಿಷಯನಾದ ಮುಕ್ತಜೀವನು,

ಉರ್ಮಿಮಾನ್ = ಆರು ವಿಹಾರವುಳ್ಳವನು,

ಸ್ಯಾತ್ = ಆಗಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ,

ದೇಹವತ್ತ್ವತಃ = ದೇಹ ಇರೋಣದರಿಂದ,

ಚೈತ್ರೋ ಯಥಾ = ಚೈತ್ರನಂತೆ,

ಇತಿ = ಹೀಗೆ ಅಶಂಕಿಸಿದರೆ,

ತತ್ರ ಚ = ಆ ಉರ್ಮಿವುಳ್ಳತನದಲ್ಲಿಯೂ,

ಅಶುದ್ಧದೇಹಿತಾ = ಅಶುದ್ಧ ದೇಹವಿರುವುದು,

ಉಪಾಧಿಃ ಸ್ಯಾತ್ = ಪ್ರಯೋಜಕವು ಆಗಿಯೇ ತೀರುತ್ತದೆ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಮುಕ್ತನಿಗೆ ದೇಹಬುದ್ಧಿ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿವೆ ಎಂದು ಒಪ್ಪಿದರೆ ವೈಶೇಷಿಕನು ಶಂಕಿಸುತ್ತಾನೆ. ಮುಕ್ತನಿಗೆ ಬುದ್ಧಿ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿವೆ ಎಂದು ಒಪ್ಪಿದರೆ ಆ ಬುದ್ಧ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯವಾದ ದೇಹವೂ ಇದೆ ಎಂದು ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದೀತು. ಹಾಗೆ ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡರೆ ಮುಕ್ತನಿಗೆ ಹಸಿವು, ಬಾಯಾರಿಕೆ ಮುಂತಾದ ಷಡೂರ್ಮಿಗಳನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದೀತು. ಮುಕ್ತನೆಂದು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡು ಹಸಿವು, ಬಾಯಾರಿಕೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಅತ್ಯಂತ ವಿರುದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಮುಕ್ತನೂ ಷಡೂರ್ಮಿಗಳಿಗೂ ಪರಸ್ಪರ ವಿರೋಧವಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಮುಕ್ತನಿಗೆ ದೇಹವಿಲ್ಲವೆಂದೇ ಹೇಳಬೇಕು. ಹಾಗೆ ದೇಹವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಜ್ಞಾನ ಇಚ್ಛಾಪ್ರಯತ್ನಗಳೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಮುಕ್ತನಿಗೆ ಸುಖವೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ವೈಶೇಷಿಕನು ಶಂಕಿಸಿದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಹೀಗೆ ಉತ್ತರ ಕೊಡುತ್ತಾರೆ.

'ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನಃ ಉರ್ಮಿಮಾನ್ ಸ್ಯಾತ್ ದೇಹವತ್ತ್ವತಃ ಚೈತ್ರವತ್', ದೇಹಬುದ್ಧ್ಯಾದಿಗಳು ಉಳ್ಳವನು ಹೌದೋ ಅಲ್ಲವೋ ಎಂದು ವಿವಾದ ವಿಷಯನಾದ ಮುಕ್ತನು ದೇಹವುಳ್ಳವನಾದರೆ ಹಸಿವು, ಬಾಯಾರಿಕೆ ಮುಂತಾದ ಷಡೂರ್ಮಿಗಳು ಉಳ್ಳವನಾಗಬೇಕಾದೀತು. ದೇಹವುಳ್ಳವನಾದುದರಿಂದ ಚೈತ್ರನಂತೆ ಎಂದು ವೈಶೇಷಿಕರು ಅನುಮಾನವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ಆದರೆ ಈ ಅನುಮಾನಕ್ಕೆ ಅಶುದ್ಧದೇಹವುಳ್ಳತನ ಎಂಬುದು ಉಪಾಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ.

ಉಪಾಧಿಯಿಂದರ ಸಾಧ್ಯಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಪಕವಾಗಿದ್ದು ಸಾಧನಕ್ಕೆ ಅವ್ಯಾಪಕವಾದ ಧರ್ಮವು. ಸಾಧ್ಯಕ್ಕೆ ಪ್ರಯೋಜನವಾಗಿದ್ದು ಸಾಧನಕ್ಕೆ ಅವ್ಯಾಪಕವಾದ ಧರ್ಮವೇ ಉಪಾಧಿಯು. ಪರ್ವತಃ ಧೂಮವಾನ್ ಪಕ್ಷಿಃ ಪರ್ವತವು ಬೆಂಕಿ ಇರುವುದರಿಂದ ಹೊಗೆ ಉಳ್ಳದ್ದು ಎಂಬ ಅನುಮಾನದಲ್ಲಿ ಆದ್ರೇಂಧನಸಂಯೋಗವು ಉಪಾಧಿಯು. ಆದ್ರೇಂಧನ ಸಂಯೋಗವೆಂದರೆ ಹಸಿಕಟ್ಟಿಗೆ ಮತ್ತು ಬೆಂಕಿಗಳ ಸಂಯೋಗವು, ಇದು ಹೊಗೆ ಇದ್ದಲ್ಲಿಲ್ಲ ಇರುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಇದು ಸಾಧ್ಯವಾದ ಧೂಮಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಪಕವಾಗಿದೆ ಮತ್ತು ಧೂಮಕ್ಕೆ ಪ್ರಯೋಜಕವೂ ಆಗಿದೆ. ಹೊಗೆ ಉಂಟಾಗುವುದಕ್ಕೆ ಹಸಿ ಕಟ್ಟಿಗೆಯೇ ಕಾರಣವಷ್ಟೆ. ಎಲ್ಲಲ್ಲಿ ಬೆಂಕಿ ಇದೆಯೋ ಅಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಆದ್ರೇಂಧನ ಸಂಯೋಗವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಕಾದ ಕಬ್ಬಿಣದ ಗುಂಡಿನಲ್ಲಿ ಬೆಂಕಿ ಇದ್ದರೂ ಅಲ್ಲಿ ಆದ್ರೇಂಧನಸಂಯೋಗವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಬೆಂಕಿ ಆದ್ರೇಂಧನಸಂಯೋಗವು ಪ್ರಯೋಜಕವಲ್ಲ. ಬೆಂಕಿ ಹುಟ್ಟಬೇಕಾದರೆ ಆದ್ರೇಂಧನ ಸಂಯೋಗವೇ ಬೇಕೆಂಬ ನಿಯಮವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸಾಧನವಾದ

(ಹೇತುವಾದ) ವಹಿಗೆ ಆದ್ರೇಂಧನ ಸಂಯೋಗವು ಅವ್ಯಾಪಕವಾಯಿತು. ಈ ಉಪಾಧಿಯು ತಪ್ಪವಾದ ಅಯೋಗೋಳಕದಿಂದ ನಿವೃತ್ತವಾಗುವಾಗ ತನಗೆ ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ ತನ್ನಿಂದ ಪ್ರಯೋಜ್ಯವಾದ (ತನ್ನಿಂದಲೇ ಹುಟ್ಟುವ) ಧೂಮವನ್ನು ನಿವೃತ್ತಿಗೊಳಿಸುತ್ತದೆ. ಅಯೋಗೋಳಕದಲ್ಲಿ ಹೊಗೆ ಇಲ್ಲ. ಹೊಗೆಗೆ ವ್ಯಾಪಕವಾದ ಆದ್ರೇಂಧನ ಸಂಯೋಗವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದು ಅನುಮಾನಮಾಡಲು ಈ ಉಪಾಧಿಯು ಸಹಕಾರಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ಹೀಗೆಯೇ ವೈಶೇಷಿಕರು ಹೇಳಿದ ಅನುಮಾನಕ್ಕೆ ಅಶುದ್ಧದೇಹಿತತ್ವವು (ಅಶುದ್ಧವಾದ ಪ್ರಾಕೃತದೇಹವಿದೆಯಾದುದರಿಂದ ಉಪಾಧಿಯು ಸಾಧ್ಯವ್ಯಾಪಕವಾಯಿತು. ಷಡೂರ್ಮಿಗಳು ಇರುವುದಕ್ಕೆ ಅಶುದ್ಧದೇಹವೇ ಪ್ರಯೋಜಕ, ಬರೇ ದೇಹವಲ್ಲ ಎಂದಾಯಿತು. ಇನ್ನು ದೇಹ ಇದ್ದಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಅಂದರೆ ಪಕ್ಷಿವಾಗುವ ಮುಕ್ತನಲ್ಲಿ ಅಶುದ್ಧದೇಹವಿಲ್ಲ. ಮುಕ್ತನಿಗೆ ಪ್ರಾಕೃತವಾದ ಅಶುದ್ಧ ದೇಹವನ್ನು ನಾವು ಒಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲ. ಇನ್ನು ಈಶ್ವರನಿಗೂ (ಜ್ಞಾನಾನಂದಾತ್ಮಕವಾದ) ದೇಹವಿದೆ, ಅವನಿಗೂ ಅಶುದ್ಧ ದೇಹವಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಉಪಾಧಿಯು ಸಾಧನಾವ್ಯಾಪಕವಾಯಿತು. ಅಂದರೆ ದೇಹ ಎಂಬ ವಸ್ತುವು ಇರಬೇಕಾದರೆ ಪ್ರಕೃತಿಯೇ ಪ್ರಯೋಜಕವೆಂದು ಹೇಳಲು ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದಾಯಿತು. ಹೀಗೆ ಅಶುದ್ಧದೇಹಿತತ್ವವು ಪಕ್ಷಿವಾಗುವ ಮುಕ್ತ ನಿಂದ ಶಾನು ವ್ಯಾವೃತ್ತವಾಗುವಾಗ, ತನಗೆ ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ ಷಡೂರ್ಮಿಗಳನ್ನೂ ವ್ಯಾವೃತ್ತಿಗೊಳಿಸುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ವ್ಯಾಪಕವಾದ ಉಪಾಧಿಯು ಅಭಾವವೆಂಬ ಹೇತುವಿನಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ ಉರ್ಮಿಮತ್ತತ್ವದ ಅಭಾವವನ್ನು ನಾವು ಸಾಧಿಸುತ್ತೇವೆ. 'ವಿಮತಃ ಮುಕ್ತಃ, ಉರ್ಮಿಮಾನ್ ನ ಭವತಿ, ಅಶುದ್ಧದೇಹಾಭಾವಾತ್, ಈಶ್ವರವತ್', ವಿವಾದ ವಿಷಯನಾದ ಮುಕ್ತನು ಷಡೂರ್ಮಿಗಳುಳ್ಳವನು ಅಲ್ಲ, ಅಶುದ್ಧ ದೇಹವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಈಶ್ವರನಂತೆ ಎಂದು ವೈಶೇಷಿಕನ ಅನುಮಾನಕ್ಕೆ ನಾವು ಪ್ರತ್ಯನುಮಾನವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸುತ್ತೇವೆ. ಈ ಪ್ರತ್ಯನುಮಾನಪ್ರಯೋಗಕ್ಕೆ ಉಪಾಧಿಯೇ ಸಹಕಾರಿಯಾಗಿದೆ. ಎಲ್ಲಿ ಅಶುದ್ಧ ದೇಹವಿಲ್ಲವೋ ಅಲ್ಲಿ ಷಡೂರ್ಮಿಗಳೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಈಶ್ವರನಂತೆ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಹೇಳಲು ಬರುವುದರಿಂದ ನಮ್ಮ ಅನುಮಾನವು ಅಪ್ರಯೋಜಕವಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಮುಕ್ತರಿಗೆ ದೇಹವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆ ಷಡೂರ್ಮಿಗಳು ಇವೆಯೆಂದು ಒಪ್ಪಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬುದಾಗಿ ವೈಶೇಷಿಕನು ಮಾಡಿದ ಅನುಮಾನವು ಅಶುದ್ಧದೇಹಿತ ಉಪಾಧಿಯಿಂದ ದುಷ್ಪ್ರವಾದದಿಂದ ಆ ಅನುಮಾನದಿಂದ ಅವನ ಇಷ್ಟೈದ್ಧಿಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಸಂಸಾರಿಗಳಾದ ಜೀವರಿಗೆ ದೇಹವಿರುತ್ತದೆ. ಅವರಿಗೆ ಆರು ಉರ್ಮಿಗಳೂ ಇವೆ. ಆ ಆರು ಉರ್ಮಿಗಳು ಯಾವುವು ಎಂದರೆ (ಅಸ್ತಿ = ಪದಾರ್ಥವು ಇದೆ), ಜಾಯತೇ = ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ, ವರ್ಧತೇ ಬೆಳೆಯುತ್ತದೆ, ವಿಪರೀಮತೇ = ವೈತ್ಯಾಸವಾಗುತ್ತದೆ, ವಿಪರಿಣಾಮಗುಣುತ್ವದ, ಕ್ಷೀಯತೇ = ಕ್ಷೀಣಿಸುತ್ತದೆ, ಹ್ರಸತಿ = ಕಡಿಮೆಯಾಗುತ್ತದೆ, ನಶ್ವತಿ = ನಾಶವಾಗುತ್ತದೆ, ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟು ಬೆಳೆವಣಿಗೆ, ವಿಪರಿಣಾಮ, ಕ್ಷೀಣತೆ, ಹ್ರಾಸ, ನಾಶಗಳು ಷಡೂರ್ಮಿಗಳು. ಇವು ಸಂಸಾರಿಜೀವರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಇರುತ್ತವೆ. ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಶನಾಯಾ = ಹಸಿವು, ಪಿಪಾಸಾ = ಬಾಯಾರಿಕೆ, ಶೋಕ, ಮೋಹ, ಜರಾ = ಮುಪ್ಪು, ಮೃತ್ಯು = ಮರಣ ಇವು ಆರು ಷಡೂರ್ಮಿಗಳು ಎಂದೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇವುಗಳೂ ಸಂಸಾರಿಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಇವೆ. ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಮುಕ್ತರಿಗೆ ದೇಹ, ಇಂದ್ರಿಯ, ಬುದ್ಧಿಗಳನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆ ಈ ಉರ್ಮಿಗಳೂ ಇವೆಯೆಂದು ಒಪ್ಪಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ಮುಕ್ತಿಯು ಸಂಸಾರದಂತೆಯೇ ಆಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಶಂಕೆ. ಆದರೆ ಪ್ರಾಕೃತವಾದ ಅಶುದ್ಧದೇಹವಿದ್ದರೆ ಮಾತ್ರ ಈ ಷಡೂರ್ಮಿಗಳು ಇರುತ್ತವೆ. ಮುಕ್ತನಿಗೆ ಅಪ್ರಾಕೃತವಾದ ಚಿದಾನಂದ-ಮಯವಾದ (ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪವಾದ) ದೇಹವನ್ನು ನಾವು ಒಪ್ಪಿರುವುದರಿಂದ ಷಡೂರ್ಮಿಗಳು ಆಕ್ರಮಿಸಲು ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ಈ ಉರ್ಮಿಗಳು ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಅಪ್ರಾಕೃತದಿವ್ಯದೇಹಿಗಳಾದ ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಇವು ಹೇಗೆ ಬರುತ್ತವೆ? ಸರ್ವಥಾ ಇವುಗಳ ಸಂಪರ್ಕವು ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಪರಮತಾತ್ಪರ್ಯ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಉರ್ಮಿಮಾನ್— ಉರ್ಮಿಯು ಅಸ್ಯ ಸಂತೀತಿ ಉರ್ಮಿಮಾನ್ ।

ದೇಹವತ್ತತ್ವಃ— ದೇಹಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತೀತಿ ದೇಹವಾನ್, ದೇಹವತಃ ಭಾವಃ ದೇಹವತ್ತತ್ವಂ, ದೇಹವತ್ತತ್ವಾ ಇತಿ ದೇಹವತ್ತತ್ವಃ ।

ಅಶುದ್ಧದೇಹಿತಾ— ನ ಶುದ್ಧ ಅಶುದ್ಧ ಅಶುದ್ಧಾಸ್ಥಿ ದೇಹಶ್ಚ ಅಶುದ್ಧದೇಹಃ, ಅಶುದ್ಧದೇಹಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತೀ
ಅಶುದ್ಧದೇಹೀ ಅಶುದ್ಧದೇಹಿನಃ ಭಾವಃ ಅಶುದ್ಧದೇಹಿತಾ ।

ಪ್ರಯೋಗ— ಇಲ್ಲಿ ಸ್ವಾತ್ ಕ್ರಿಯಾಪದ. ಅದು ಹಿಂದೆ ಬಂದಿದೆ. ನನು ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನೇನ ದೇಹವತ್ವಃ ಚೈತ್ರೇಣ
ಯಥಾ ಉರ್ಮಿಮತಾ ಭೂಯೇತ ಇತಿ, ಚ ತತ್ರ ಅಶುದ್ಧದೇಹಿತಯಾ ಉಪಾಧಿನಾ ಭೂಯೇತ ।

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಮುಕ್ತನಿಗೆ ಪಡೂರ್ಮಿಗಳನ್ನು ಸಾಧಿಸುವ ದೇಹವತ್ವ ಎಂಬ ಅನುಮಾನಕ್ಕೆ ಉಪಾಧಿಯನ್ನು ಹೇಳಿ
ಈಗ ಸಾಧಾರಣ ವ್ಯಭಿಚಾರ ಎಂಬ ದೋಷವನ್ನೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಅನೈಕಾಂತಿಕತಾ ಹೇತೋರ್ದೇಹವತ್ವಾದ್ಧಿಶಿತುಃ ।

ಸೋಽದೇಹಶ್ಚೇದನಿಚ್ಛಾದ್ಭವೇಚ್ಛವಿಷಾಣವತ್ ॥ 53 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅನೈಕಾಂತಿಕತಾ, ಹೇತೋಃ, ದೇಹವತ್ವಾತ್, ಅಧೀಶಿತುಃ, ಸಃ, ಅದೇಹಃ, ಚೇತ್, ಅನಿಚ್ಛಾದಿಃ,
ಭವೇತ್, ಶಶವಿಷಾಣವತ್ ।

ಅನ್ವಯ— ಅಧೀಶಿತುಃ, ದೇಹವತ್ವಾತ್, ಹೇತೋಃ, ಅನೈಕಾಂತಿಕತಾ (ಭವತಿ), ಸಃ, ಅದೇಹಃ, ಚೇತ್, ಶಶ
ವಿಷಾಣವತ್, ಅನಿಚ್ಛಾದಿಃ, ಭವೇತ್ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಧೀಶಿತುಃ = ಎಲ್ಲರಿಗೂ ನಿಯಾಮಕನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ,

ದೇಹವತ್ವಾತ್ = ದೇಹವುಳ್ಳವನಿರುವುದರಿಂದ,

ಹೇತೋಃ = ದೇಹವತ್ವ ಎಂಬ ಹೇತುವಿಗೆ,

ಅನೈಕಾಂತಿಕತಾ = ಸಾಧಾರಣ ವ್ಯಭಿಚಾರ ದೋಷವು (ಭವತಿ = ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ),

ಸಃ = ಆ ಈಶ್ವರನು,

ಅದೇಹಃ ಚೇತ್ = ದೇಹವಿಲ್ಲದವನಾದರೆ,

ಶಶವಿಷಾಣವತ್ = ಮೊಲದ ಕೊಂಬಿನಂತೆ,

ಅನಿಚ್ಛಾದಿಃ = ಇಚ್ಛಾ ಮುಂತಾದವುಗಳು ಇಲ್ಲದಿರುವವನು,

ಭವೇತ್ = ಆದಾನು?

ತಾತ್ಪರ್ಯ— 'ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನಃ ಉರ್ಮಿಮಾನ್ ಸ್ವಾತ್ ದೇಹವತ್ವಾತ್, ಚೈತ್ರಃ ಯಥಾ' ಮುಕ್ತನಿಗೆ ದೇಹವನ್ನು
ಒಪ್ಪಿದರೆ ಪಡೂರ್ಮಿಗಳನ್ನು ಸಂಸಾರ ಚೈತ್ರನಿಗಿರುವಂತೆ ಒಪ್ಪಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಅನುಮಾನಕ್ಕೆ ಹಿಂದೆ ಉಪಾಧಿಯನ್ನು
ಹೇಳಿ ಈಗ ವ್ಯಭಿಚಾರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಈ ಅನುಮಾನದಲ್ಲಿ ಜೀವನು ಪಕ್ಷ, ಪಡೂರ್ಮಿಗಳು ಸಾಧ್ಯ, ದೇಹವು ಹೇತು,
ಚೈತ್ರನು ದೃಷ್ಟಾಂತ, ಸದನುಮಾನದಲ್ಲಿ ಹೇತುವು ಸಾಧ್ಯವು ಇರುವಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇರಬೇಕು. ಸಾಧ್ಯಭಾವವಿರುವಲ್ಲಿಯೂ
ಹೇತುವಿದ್ದರೆ ಆ ಹೇತುವನ್ನು ವ್ಯಭಿಚರತ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅನೈಕಾಂತಿಕವೆಂದೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ದೇಹವೆಂಬ
ಹೇತುವು ಪಡೂರ್ಮಿಗಳೆಂಬ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದ (ಸಾಧ್ಯಭಾವವುಳ್ಳ) ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಇರುವುದರಿಂದ ವ್ಯಭಿಚರತವಾಯಿತು. ಈ
ವ್ಯಭಿಚರತ ಹೇತುವಿನಿಂದ ಸಾಧ್ಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸಲು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಇನ್ನು ಸಾಧ್ಯವಾದ ಉರ್ಮಿಗಳ ಆಭಾವ ಇರುವ
ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ದೇಹವತ್ವ ಎಂಬ ಹೇತುವಿಲ್ಲ, ಈಶ್ವರನಿಗೆ ದೇಹವಿಲ್ಲ ಎಂದರೆ ಮೊಲಕ್ಕೆ ಕೊಂಬು ಇಲ್ಲದಿರುವಂತೆ ಈಶ್ವರನಿಗೂ
ಜ್ಞಾನ, ಇಚ್ಛಾ ಪ್ರಯತ್ನಗಳು ಇಲ್ಲವೆಂದಾದೀತು. ಈಶ್ವರನಿಗೆ ದೇಹವನ್ನೊಪ್ಪಿದರೆ ಅವನಲ್ಲಿ ಪಡೂರ್ಮಿಗಳಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ

ಅನುಮಾನಕ್ಕೆ ವ್ಯಭಿಚಾರ ದೋಷ, ದೇಹವಿಲ್ಲವೆಂದರೆ ಮೊಲದ ಕೊಂಬಿನಂತೆ ಈಶ್ವರನು ನಿಷ್ಕರೂಪನೂ ಆಗ ಛೇದನಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ಅವನಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನ, ಇಚ್ಛಾ ಪ್ರಯತ್ನಗಳೆಂಬ ಗುಣಗಳು ಇಲ್ಲವೆಂದು ನಿನಗೆ ಅಸಂಮತವಾದ ವಿಷಯ ವನ್ನು ನೀನು ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ.

'ವಿಮತಃ ಈಶ್ವರಃ' ಇಚ್ಛಾದಿರಹಿತಃ' ದೇಹರಹಿತತ್ವಾತ್ ಶರವಿಷ್ಣೋವತ್' ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನನಾದ ಈಶ್ವರನು ಇಚ್ಛಾದಿ ರಹಿತನಾಗಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ದೇಹ ಇಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ಶರವಿಷ್ಣೋದಂತೆ ಎಂದು ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯನುಮಾನವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು ಅಥವಾ 'ಯದಿ ಅದೇಹಃ ಸ್ಯಾತ್ ತರ್ಹಿ ಇಚ್ಛಾದಿರಹಿತೋಽಪಿ ಸ್ಯಾತ್ ಶರವಿಷ್ಣೋವತ್' ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ದೇಹವನ್ನು ಒಪ್ಪದಿದ್ದರೆ ಅವನಲ್ಲಿ ಇಚ್ಛಾದಿಗಳೂ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಒಪ್ಪಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಶರವಿಷ್ಣೋದಂತೆ, ಎಂದು ಆಪಾದನೆಯನ್ನು ಮಾಡಲು ಬರುತ್ತದೆ ಎಂದಾದರೂ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ವಿಗ್ರಹ—

ದೇಹವತ್ತ್ವತಃ— ದೇಹಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತೀತಿ ದೇಹವಾನ್, ದೇಹವತಃ ಭಾವಃ ದೇಹವತ್ತ್ವಂ ತಸ್ಯಾತ್ |

ಅದೇಹಃ— ನ ವಿಧ್ಯತೇ ದೇಹಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಅದೇಹಃ |

ಅನಿಚ್ಛಾದಿಃ— ಇಚ್ಛಾ ಅದಿಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಇಚ್ಛಾದಿಃ, ನ ವಿಧ್ಯತೇ ಇಚ್ಛಾದಿಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಅನಿಚ್ಛಾದಿಃ |

ಶರವಿಷ್ಣೋವತ್— ಶರವಿಷ್ಣೋನ ತುಲ್ಯಂ ಶರವಿಷ್ಣೋವತ್ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಭವೇತ್ ಕ್ರಿಯಾಪದ, ಭವೇತ್ ಭವೇತಾಂ ಭವೇಯುಃ ಇತ್ಯಾದಿ. ಭೂಸತ್ತಾಯಾಂ, ವಿಧಿಲಿಪ್ತ್ ಪರಸ್ಪೃಪದಿ. ಅಧೀಶಿತುಃ ದೇಹವತ್ತ್ವಾತ್ ಹೇತೋಃ ಅನ್ಯಕಾಂತಿಕತಯಾ ಭೂಯತೇ, ತೇನ ಅದೇಹೇನ ಭೂಯತೇ ಚೇತ್ ಶರವಿಷ್ಣೋವತ್ ಅನಿಚ್ಛಾದಿನಾ ಭೂಯೇತ್ |

★ ★ ★

ಆವತಾರಿಕಾ— ಈಶ್ವರನು ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೆ, ಆದುದರಿಂದ 'ಜ್ಞಾತಾ' ಎನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. 'ಜ್ಞಾತೃ' ಎಂಬುದು ಈಶ್ವರನ ಸ್ವರೂಪವಾಗಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ದೇಹವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಈಶ್ವರನು ಮೊಲದ ಕೊಂಬಿನಂತೆ ಎಂದು ನೀವು ಹೇಳಿದುದು ಅಯುಕ್ತ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಜ್ಞಾತ್ರಾದಿರೂಪಮಸ್ಯ ಸ್ಯಾದ್ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯಾಯ ಚೇತ್ತತಃ |

ತದೇವ ದೇಹಶಬ್ದೋಕ್ತಂ ನ ಹ್ಯಸೌ ಪ್ರಾಕೃತಾಕೃತಿಃ || 54 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಜ್ಞಾತ್ರಾದಿರೂಪಂ, ಅಸ್ಯ, ಸ್ಯಾತ್, ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯಾಯ, ಚೇತ್, ತತಃ, ತತ್, ಏವ, ದೇಹಶಬ್ದೋಕ್ತಂ, ನ, ಹಿ, ಅಸೌ, ಪ್ರಾಕೃತಾಕೃತಿಃ |

ಅನ್ವಯ— ಅಸ್ಯ, ತತಃ, ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯಾಯ, ಜ್ಞಾತ್ರಾದಿರೂಪಂ, ಸ್ಯಾತ್, ಚೇತ್, ತತ್, ಏವ, ದೇಹಶಬ್ದೋಕ್ತಂ, ಅಸೌ, ಪ್ರಾಕೃತಾಕೃತಿಃ, ನ, ಹಿ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಸ್ಯ = ಈ ಈಶ್ವರನಿಗೆ,

ತತಃ = ಅಸತ್ ಆದ ಶರವಿಷ್ಣೋದಿಗಳಿಗಿಂತ,

ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯಾಯ = ವ್ಯತ್ಯಾಸವು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ,

ಜ್ಞಾತ್ರಾದಿರೂಪಂ ಸ್ಯಾತ್ ಚೇತ್ = 'ಜ್ಞಾತಾ' ತಿಳಿಯುವವನು, ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನು ಎಂಬ ಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳವನು ಎಂದು ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುವುದಾದರೆ,

ತತ್ ಏವ = ಅದೇ,
 ದೇಹಶಬ್ದೋಕ್ತಂ = ದೇಹ ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು,
 ಅಸೌ = ಈ ಈಶ್ವರನು,
 ಪ್ರಾಕೃತಾಕೃತಿಃ = ಪ್ರಾಕೃತ ದೇಹವುಳ್ಳವನು,
 ನಹಿ = ಅಲ್ಲವಷ್ಟೆ.

ಪಾಠ್ಯಾರ್ಥ— ಈಶ್ವರನು ಮೊಲದ ಕೊಂದಿನಂತೆ ಅಲ್ಲವೆಂದು ಸಾಧಿಸಲಿಕ್ಕಾಗಿ ತಾರ್ಕಿಕನು ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಜ್ಞಾತೃ ತಿಳಿಯತಕ್ಕವನು, ಇಚ್ಛತೃ ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಬಯಸುವವನು, ಯತಿತ್ವ = ಪ್ರಯತ್ನಮಾಡುವವನು, ಎಂಬ ಸ್ವರೂಪವು ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಇದೆಯೆಂದು ಹೇಳುವುದಾದರೆ “ಜ್ಞಾತೃ ಇಚ್ಛತೃ ಯತಿತ್ವ” ಎಂಬುವುಗಳೇ ಈಶ್ವರನ ದೇಹಗಳೆನಿಸುತ್ತವೆ. ತಾರ್ಕಿಕನು ಹೇಳುವ ರೂಪವನ್ನೇ ನಾವು ಈಶ್ವರನ ದೇಹವೆನ್ನುತ್ತೇವೆ. ಆ ಪರಮಾತ್ಮನು ಸಂಸಾರಿಗಳಂತೆ ಪ್ರಾಕೃತವಾದ ಅಶುದ್ಧವಾದ ಶರೀರವುಳ್ಳವನೆಂದು ನಾವೂ ಹೇಳಿಲ್ಲ. ಆಪ್ರಾಕೃತವಾದ ದೇಹವನ್ನು ಪರವಾದಿಯೇ ಒಪ್ಪಿದ್ದರಿಂದ ಹಿಂದೆ ವಾದಿಯು ಹೇಳಿದ್ದ “ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನಃ ಊರ್ಮಿಮಾನ್ ಸ್ಯಾತ್, ದೇಹವತ್ಪ್ರಾತ್, ಚೈತ್ರವತ್” ಎಂಬ ಅನುಮಾನಕ್ಕೆ ಊರ್ಮಿಗಳು ಇಲ್ಲದಿರುವ ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ದೇಹವಿರುವುದರಿಂದ ಸಾಧ್ಯಾಭಾವ ಇರುವಲ್ಲಿ ಹೇತುವು ಇರುವುದರಿಂದ ವೈಭವಾರವು ಸ್ವರೂಪಾಯಿತು. ಈಶ್ವರನ ದೇಹವು ಆಪ್ರಾಕೃತಜ್ಞಾನಾನಂದಾತ್ಮಕ, ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ಜೀವನ ದೇಹವು ಪ್ರಾಕೃತ, ಜ್ಞಾನ, ಆನಂದಸ್ವರೂಪವಲ್ಲ ಎಂಬ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವಿದ್ದರೂ ಈಶ್ವರನಿಗೂ ದೇಹವೆಂಬ ವಸ್ತುವಿದೆ ಎಂದು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡದ್ದರಿಂದ ಆ ದೇಹವು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ರೀತಿಯದು ಎಂಬ ವಿವಾದವು ಅಪ್ರಯೋಜಕ. ಪ್ರಾಕೃತ ದೇಹವಿದ್ದರೆ ಮಾತ್ರವೇ ಊರ್ಮಿಗಳು ಇರುತ್ತವೆ. ಆಪ್ರಾಕೃತದೇಹವಿದ್ದಲ್ಲಿ ಊರ್ಮಿಗಳು ಇರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬ ವಿಷಯವು ಆಗಮ-ದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದೂ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಜ್ಞಾತ್ರಾದಿರೂಪಂ— ಜ್ಞಾತಾ ಆದಿಃ ಯಸ್ಯ ತತ್ ಜ್ಞಾತ್ರಾದಿ, ಜ್ಞಾತ್ರಾದಿ ಚ ತತ್ ರೂಪಂ ಚ ಜ್ಞಾತ್ರಾದಿರೂಪಂ |

ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯಾಯ— ವಿಲಕ್ಷಣಸ್ಯ ಭಾವಃ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯಂ ತಸ್ಯೈ |

ದೇಹಶಬ್ದೋಕ್ತಂ— ದೇಹ ಇತಿ ಶಬ್ದಃ ದೇಹಶಬ್ದಃ, ದೇಹಶಬ್ದೇನ ಉಕ್ತಂ ದೇಹಶಬ್ದೋಕ್ತಂ |

ಪ್ರಾಕೃತಾಕೃತಿಃ— ಪ್ರಾಕೃತಾ ಆಕೃತಿಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಪ್ರಾಕೃತಾಕೃತಿಃ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಅಸ್ಯ ತತಃ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯಾಯ ಜ್ಞಾತ್ರಾದಿರೂಪೇಣ ಭೂಯೇತ ಚೇತ್ ತೇನೈವ ದೇಹ ಶಬ್ದೋಕ್ತೇನ ಭೂಯತೇ, ಅಮುನಾ ಪ್ರಾಕೃತಾಕೃತಿನಾ ನ ಭೂಯತೇ ಹಿ |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಹಾಗಾದರೆ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಜ್ಞಾನಾನಂದಾತ್ಮಕವಾದ ಸ್ವರೂಪಭೂತವಾದ ದೇಹವಿದೆಯೆಂದು ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳೋಣ. ಆದರೂ ಪ್ರಕೃತ ಮುಕ್ತನಿಗೆ ದೇಹವಿದೆಯೆಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು? ಎಂದು ಕೇಳಿದರೆ ಪರವಾದಿಯು ಅನುಮಾನದೂಷಣದ ಫಲವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾ ಮುಕ್ತನಿಗೆ ಜ್ಞಾನಾನಂದಾತ್ಮಕವಾದ ಸ್ವರೂಪದೇಹವಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ವಿವಂ ಸ್ವರೂಪದೇಹತಃ ಮುಕ್ತಸ್ಯಾಪ್ಯುರರಿಕೃತಮ್ |

ನಾನಿಷ್ಟಭೋಗಶ್ಚೇನ ಸ್ಯಾತ್ ಪ್ರಾಕೃತಕ್ಷೇತ್ರಸಂಭವಃ || 55 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ವಿವಂ, ಸ್ವರೂಪದೇಹತ್ವಂ, ಮುಕ್ತಸ್ಯ, ಅಪಿ, ಉರರಿಕೃತಂ, ನ, ಅನಿಷ್ಟಭೋಗಃ, ತೇನ, ಸ್ಯಾತ್, ಪ್ರಾಕೃತಕ್ಷೇತ್ರಸಂಭವಃ |

ಅನ್ವಯ— ಮುಕ್ತಸ್ಯ, ಅಪಿ, ಏವಂ, ಸ್ವರೂಪದೇಹತ್ವಂ, ಉರರಿಕೃತಂ, ತೇನ, ಪ್ರಾಕೃತಕ್ಷೇತ್ರಸಂಭವಃ, ಅನಿಷ್ಠ-
ಭೋಗಃ, ನ, ಸ್ಯಾತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಮುಕ್ತಸ್ಯ ಅಪಿ = ಸಂಸಾರದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ ಹೊಂದಿದ ಜೀವನಿಗೂ,

ಏವಂ = ಹೀಗೆ,

ಸ್ವರೂಪದೇಹತ್ವಂ = ಜ್ಞಾನಾನಂದಸ್ವರೂಪವಾದ ದೇಹವುಳ್ಳತನವು,

ಉರರಿಕೃತಂ = ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ತೇನ = ಅದರಿಂದ,

ಪ್ರಾಕೃತಕ್ಷೇತ್ರಸಂಭವಃ = ಸತ್ವರಜಸ್ವಮೋಗುಣಾತ್ಮಕವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಯಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ದೇಹದಿಂದ
ಉತ್ಪತ್ತಿಯುಳ್ಳ,

ಅನಿಷ್ಠಭೋಗಃ = ದುಃಖಾನುಭವವು,

ನ ಸ್ಯಾತ್ = ಆಗಲಾರದು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಇರುವಂತೆಯೇ ಮುಕ್ತಜೀವನಿಗೂ ಜ್ಞಾನ ಆನಂದಸ್ವರೂಪವಾದ ದೇಹವಿದೆಯೆಂದು
ನಾವು ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುತ್ತೇವೆ. ಮುಕ್ತಜೀವನಿಗೆ ಆ ಚಿದಾನಂದಮಯ ದೇಹದಿಂದ ಎಂದೂ ದುಃಖಾನುಭವವು
ಉಂಟಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಸತ್ತಾದಿಗುಣಾತ್ರಯ ವಿಹಾರವಾದ ಪಾಂಚಭೌತಿಕ ದೇಹದಲ್ಲಿ ರಕ್ತಮಾಂಸಾದಿಗಳು ಇರುತ್ತವೆ. ಇಂತಹ
ದೇಹವುಳ್ಳ ಸಂಸಾರಜೀವರಿಗೆ ಮಾತ್ರವೇ ಅನಿಷ್ಠಭೋಗವು ಒದಗುವುದು. ಮುಕ್ತಜೀವರಿಗೆ ಸ್ವರೂಪದೇಹದಿಂದ
ಪರಮಾನಂದ ಭೋಗವೇ ಆಗುತ್ತದೆ.

ಈಶ್ವರನು ಜ್ಞಾನಾನಂದಸ್ವರೂಪನೆಂದು ಹೇಗೆ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆಯೋ ಅದೇ ರೀತಿ ಮುಕ್ತಜೀವರೂ
ಜ್ಞಾನಾನಂದಸ್ವರೂಪರೆಂದು ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ. ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಷಡೂರ್ಮಿಗಳು ಇಲ್ಲದಿರುವಂತೆ ಮುಕ್ತಜೀವನಿಗೂ
ಷಡೂರ್ಮಿಗಳು ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಸ್ವರೂಪಭೂತವಾದ ಬುದ್ಧಿ, ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿರುವಂತೆ ಮುಕ್ತಜೀವನಿಗೂ
ಸ್ವರೂಪಭೂತವಾದ ಬುದ್ಧೀಂದ್ರಿಯಗಳಿರುತ್ತವೆ. ಈಶ್ವರನಿಗೂ ಅನಿಷ್ಠಭೋಗವಿಲ್ಲ, ಹಿಂದೆ ಪರವಾದಿಯು ಮುಕ್ತನಿಗೆ
ಸುಖವಿದೆ ಎಂದು ಒಪ್ಪಿದರೆ ದುಃಖವೂ ಇದೆಯೆಂದೂ ಆಪಾದಿಸಿದ್ದನು. ಆ ಆಪಾದನೆಗೆ ಇಲ್ಲಿ ಉತ್ತರವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.
ಪ್ರಾಕೃತ ಶರೀರನಿಮಿತ್ತಕವಾಗಿ ದುಃಖವು ಬರುತ್ತದೆ. ಮುಕ್ತನಿಗೆ ಪ್ರಾಕೃತಶರೀರವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ದುಃಖಭೋಗ-
ವಿಲ್ಲ. ಪರಂತು ಅಪ್ರಾಕೃತದಿವ್ಯದೇಹದಿಂದ ಕೇವಲ ಸುಖಭೋಗವೇ ಆಗುತ್ತಿರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಪರಮತಾತ್ಪರ್ಯ.

ವಿಗ್ರಹ ಮತ್ತು ಕೋಶ—

ಸ್ವರೂಪದೇಹತ್ವಂ— ಸ್ವಂ ಚ ತತ್ ರೂಪಂ ಸ್ವರೂಪಂ, ಸ್ವರೂಪಂ ದೇಹಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸ್ವರೂಪದೇಹಃ
ಸ್ವರೂಪದೇಹಸ್ಯ ಭಾವಃ ಸ್ವರೂಪದೇಹತ್ವಂ |

ಅನಿಷ್ಠಭೋಗಃ— ನ ಇಷ್ಟಂ ಅನಿಷ್ಟಂ ಅನಿಷ್ಟಸ್ಯ ಭೋಗಃ ಅನಿಷ್ಟಭೋಗಃ |

ಪ್ರಾಕೃತಕ್ಷೇತ್ರಸಂಭವಃ— ಪ್ರಕೃತೇಃ ಆಗತಂ ಪ್ರಾಕೃತಂ ಪ್ರಾಕೃತಂ ಚ ತತ್ ಕ್ಷೇತ್ರಂ ಚ ಪ್ರಾಕೃತಕ್ಷೇತ್ರಂ,
ಪ್ರಾಕೃತಕ್ಷೇತ್ರಾತ್ ಸಂಭವಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಪ್ರಾಕೃತಕ್ಷೇತ್ರಸಂಭವಃ | ಕ್ಷೇತ್ರಂ = ಶರೀರ, 'ಕ್ಷೇತ್ರಂ ಪಕ್ಷೀ
ಶರೀರಯೋಃ' ಅಮರ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಮುಕ್ತಸ್ಯಾಪಿ ಏವಂ ಸ್ವರೂಪದೇಹೇನ ಉರರಿಕೃತೇನ (ಭೂಯತೇ) ತೇನ ಪ್ರಾಕೃತಕ್ಷೇತ್ರಸಂಭವೇನ
ಅನಿಷ್ಠಭೋಗೇನ ನ ಭೂಯತೇ |

ಅವತಾರಿಕಾ— ಮುಕ್ತನಿಗೆ ಜ್ಞಾನಾನಂದಮಯವಾದ ಸ್ವರೂಪದೇಹವಿದೆಯೆಂದೂ ದೇಹಕ್ಕೂ ಮುಕ್ತಾತ್ಮನಿಗೂ ಭೇದವಿಲ್ಲ. ಐಕ್ಯವೇ ಇದೆಯೆಂದೂ ಹೇಳಿದ್ದಾಯಿತು. ಆದರೆ ದೇಹವು ಅವಯವಸಮುದಾಯದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದುದರಿಂದ ಮುಕ್ತನೂ ಸಾವಯವನಾದನು. ಅವಯವಗಳಿಗೆ ನಾಶವು ಕಂಡದ್ದರಿಂದ ಮುಕ್ತನಿಗೂ ನಾಶವು ಬರಲಿ ಎಂಬ ಆಕ್ಷೇಪವನ್ನು ಅನುವಾದಿಸುತ್ತಾರೆ ಮತ್ತು ವಿಕಲ್ಪಿಸುತ್ತಾರೆ.

ವಿಮತೋ ನಾವಯವವಾನ್ ವಿನಾಶಿತ್ವಪ್ರಸಂಗತಃ |

ಪಟವಚ್ಚೇದವಯವಾ ನಿರಸ್ಯಂತೇಽತ್ರ ಕೀದೃಶಾಃ

|| 56 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ವಿಮತಃ, ನ, ಅವಯವವಾನ್, ವಿನಾಶಿತ್ವಪ್ರಸಂಗತಃ, ಪಟವತ್, ಚೇತ್, ಅವಯವಾಃ, ನಿರಸ್ಯಂತೇ, ಅತ್ರ, ಕೀದೃಶಾಃ |

ಅನ್ವಯ— ವಿಮತಃ, ಅವಯವವಾನ್, ನ (ಭವತಿ), ವಿನಾಶಿತ್ವಪ್ರಸಂಗತಃ, ಪಟವತ್, ಚೇತ್, ಅತ್ರ, ಕೀದೃಶಾಃ, ಅವಯವಾಃ, ನಿರಸ್ಯಂತೇ?

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ವಿಮತಃ = ಸಾವಯವನೋ ನಿರವಯವನೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವಿಷಯನಾದ ಮುಕ್ತಜೀವನು,

ಅವಯವವಾನ್ ನ (ಭವತಿ) = ಅವಯವವುಳ್ಳವನು ಆಗುವುದಿಲ್ಲ.

ವಿನಾಶಿತ್ವಪ್ರಸಂಗತಃ = ವಿನಾಶವು ಉಂಟಾಗಬೇಕಾಗಿ ಬರುವುದರಿಂದ,

ಪಟವತ್ = ಒಟ್ಟಿಯಂತೆ,

ಚೇತ್ = ಹೀಗೆ ಹೇಳುವುದಾದರೆ,

ಅತ್ರ = ಈ ಮುಕ್ತಜೀವನಲ್ಲಿ,

ಕೀದೃಶಾಃ = ಎಂತಹ,

ಅವಯವಾಃ = ಅವಯವಗಳು,

ನಿರಸ್ಯಂತೇ = ನಿರಾಕರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತವೆ?

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಮುಕ್ತನಿಗೆ ಜ್ಞಾನಾನಂದಸ್ವರೂಪವಾದ ದೇಹವಿದೆಯೆಂದು ಹಿಂದೆ (ಶ್ಲೋ.55) ಹೇಳಿದುದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ದೇಹವು ಯಾವಾಗಲೂ ಅವಯವಗಳಿಂದ ಸಹಿತವಾಗಿಯೇ ಇರುತ್ತದೆ. ಸ್ವರೂಪದೇಹಾತ್ಮಕನಾದ ಮುಕ್ತಜೀವನು ಸಾವಯವನಾದರೆ ಅವನಿಗೆ ನಾಶವೂ ಬರಬೇಕಾದೀತು ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ (ಸಂದೇಹಕ್ಕೆ) ಇಲ್ಲಿ ಉತ್ತರ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಮೊದಲು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಸಾವಯವನೋ ನಿರವಯವನೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹಕ್ಕೆ ವಿಷಯನಾದ ಮುಕ್ತಜೀವನು, ಅವಯವ ಉಳ್ಳವನಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಅವಯವಗಳೆದ್ದರೆ ಅವನಿಗೆ ನಾಶವು ಬರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ಇಲ್ಲಿಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಹೀಗಿದೆ. ಮುಕ್ತಜೀವನಿಗೆ ನಾಶವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಪರಮಾಣುವಿನಂತೆ ಅವನು ನಿರವಯವನು. ಮುಕ್ತಜೀವನಿಗೆ ಅವಯವಗಳೆದ್ದರೆ ಘಟಾದಿಗಳಂತೆ ನಾಶವು ಬರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಮುಕ್ತಜೀವನು ನಿರವಯವನಾದುದರಿಂದ ಅವಯವಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಜ್ಞಾನಾನಂದಮಯವಾದ ದೇಹಸ್ವರೂಪನು ಮುಕ್ತನೆಂದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದುದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ.

ಈ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಅನುವಾದಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಮುಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಮುಕ್ತಜೀವನಿಗೆ ಅವಯವಗಳಿಲ್ಲವೆಂದು ನಾವು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತೇವೆ. ಆದರೆ ಯಾವ ಪ್ರಕಾರದ ಅವಯವಗಳನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತೇವೆ? ಅವಯವಗಳು ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿವೆ. ಭಿನ್ನಾವಯವಗಳು ಮತ್ತು ಅಭಿನ್ನಾವಯವಗಳು. ಮುಕ್ತಜೀವನ

ಸ್ವರೂಪಾತ್ಮಕ ದೇಹಕ್ಕಿಂತ ಭಿನ್ನವಾದ ಅವಯವಗಳನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತೀರೋ? ಅಥವಾ ಮುಕ್ತಜೀವನ ಸ್ವರೂಪದೇಹಕ್ಕಿಂತ ಆಭಿನ್ನವಾದ ಅವಯವಗಳನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತೀರೋ ಎಂದು ಕೇಳುತ್ತೇವೆ. ವಿಕಲ್ಪನಿರಾಕರಣ ಮತ್ತು ಸಿದ್ಧಾಂತ ಮುಂದಿನ ಕ್ಷೋಕದಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಅವಯವವಾನ್— ಅವಯವಾಃ ಅಸ್ಯ ಸಂತೀತಿ ಅವಯವವಾನ್ |

ವಿನಾಶಿತ್ವಪ್ರಸಂಗತಃ— ವಿನಾಶಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿತಿ ವಿನಾಶೀ, ವಿನಾಶಿನಃ ಭಾವಃ ವಿನಾಶಿತ್ವಂ, ವಿನಾಶಿತ್ವಸ್ಯ ಪ್ರಸಂಗಃ
ವಿನಾಶಿತ್ವಪ್ರಸಂಗಃ, ವಿನಾಶಿತ್ವಪ್ರಸಂಗಾತ್ ಇತಿ ವಿನಾಶಿತ್ವಪ್ರಸಂಗತಃ |

ಪಟವತ್— ಪಟೇನ ತುಲ್ಯಂ ಪಟವತ್ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ನಿರಸ್ಯಂತೇ - ನಿರ್ + ಅಸ್ಯಂತೇ, ಅಸ್ಯತೇ ಅಸ್ಯೇತೇ ಅಸ್ಯಂತೇ, ಅಸ್ಯಸೇ ಅಸ್ಯೇಥೇ ಅಸ್ಯದ್ವೇ, ಅಸ್ಯೇಃ ಅಸ್ಯಾವಹೇ ಅಸ್ಯಾಮಹೇ | ಅಸು(ಅನ್)ಕ್ಷೇಪಣೇ ಸಕ. ಸೇಟ್ ಪರ. to throw ಕರ್ಮಣಿ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಒಹುವಚನ |

ಪ್ರಯೋಗ— ವಿಮತೇನ ಅವಯವವತಾ ನ ಭೂಯತೇ ವಿನಾಶಿತ್ವಪ್ರಸಂಗತಃ ಪಟವತ್ ಚೇತ್ ಆತ್ರ (ತ್ವಂ) ಕೀದೃಶಾನ್ ಅವಯವಾನ್ ನಿರಸ್ಯಸಿ?

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಮುಕ್ತನಿಗೆ ಭಿನ್ನವಾದ ಜಡದೇಹಗಳು ಇಲ್ಲವೆಂಬ ಮೊದಲನೆಯ ಪಕ್ಷವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಸಿದ್ಧಸಾಧನತಾ ಹೇತೋಸ್ತೇ ಭಿನ್ನಾಶ್ಚೇದಚಿನ್ಮಯಾಃ |

ಆತ್ಮನೋ ಭೇದರಹಿತಾ ಏಷ್ವಪ್ಪಾ ಏವ ವಾದಿಭಿಃ

|| 57 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಸಿದ್ಧಸಾಧನತಾ, ಹೇತೋಃ, ತೇ, ಭಿನ್ನಾಃ, ಚೇತ್, ಅಚಿನ್ಮಯಾಃ, ಆತ್ಮನಃ, ಭೇದರಹಿತಾಃ, ಏಷ್ವಪ್ಪಾಃ, ಏವ, ವಾದಿಭಿಃ |

ಅನ್ವಯ— ತೇ, ಭಿನ್ನಾಃ, ಅಚಿನ್ಮಯಾಃ (ನಿರಸ್ಯಂತೇ), ಚೇತ್, ಹೇತೋಃ, ಸಿದ್ಧಸಾಧನತಾ, ಆತ್ಮನಃ, ಭೇದರಹಿತಾಃ, ವಾದಿಭಿಃ, ಏಷ್ವಪ್ಪಾಃ, ಏವ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಭಿನ್ನಾಃ = ಮುಕ್ತಾತ್ಮನಿಗಿಂತ ಬೇರೆಯಾದ,

ಅಚಿನ್ಮಯಾಃ = ಜ್ಞಾನರೂಪವಲ್ಲದ,

ತೇ = ಆ ಅವಯವಗಳು,

(ನಿರಸ್ಯಂತೇ) ಚೇತ್ = ನಿರಾಕರಿಸಲ್ಪಡುವುದಾದರೆ,

ಹೇತೋಃ = ವಿನಾಶಿತ್ವ (ನಾಶವಾಗುವಿಕೆ) ಎಂಬ ಹೇತುವಿಗೆ,

ಸಿದ್ಧಸಾಧನತಾ = ಸಿದ್ಧವಾದುದನ್ನೇ (ವಾದಿಯು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡಿರುವುದನ್ನೇ) ಸಾಧಿಸುವುದು ಎಂಬ ದೋಷವು ಬರುವುದು.

ಆತ್ಮನಃ = ಮುಕ್ತಾತ್ಮನಿಗಿಂತ,

ಭೇದರಹಿತಾಃ = ಭೇದವಿಲ್ಲದ ಅವಯವಗಳು, (ವೈಶೇಷಿಕರಿಂದ)

ಏಷ್ವಪ್ಪಾಃ ಏವ = ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಡಲೇಬೇಕು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಮುಕ್ತಾತ್ಮನು ದೇಹವುಳ್ಳವನು ಎಂದು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡರೆ ದೇಹವು ಅವಯವಸಮುದಾಯ ರೂಪವಾದುದರಿಂದ ಅವಯವವುಳ್ಳ ಪದಾರ್ಥವು ಬಟ್ಟೆ ಗಡಿಗೆ ಮುಂತಾದವುಗಳಂತೆ ವಿನಾಶವುಳ್ಳದ್ದು. ಆದುದರಿಂದ ಮುಕ್ತನಿಗೂ ವಿನಾಶವು ಬರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆವಾಗ ಮುಕ್ತನಿಗೆ ಅವಯವವಿಲ್ಲವೆಂದು ಸಾಧಿಸುವ ವೈಶೇಷಿಕರನ್ನು ಕುರಿತು ನಾವು ಕೇಳುತ್ತೇವೆ. ನೀವು ಮುಕ್ತಾತ್ಮನಿಗಿಂತ ಭಿನ್ನವಾದ ಜ್ಞಾನಾನಂದಮಯವಲ್ಲದ ಜಡವಾದ ಅವಯವಗಳನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತೀರೋ ಅಥವಾ ಮುಕ್ತಾತ್ಮನಿಗೆ ಸ್ವರೂಪವಾಗಿರುವ ಜ್ಞಾನಾನಂದಮಯವಾದ ಅವಯವಗಳನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತೀರೋ? ಮುಕ್ತಾತ್ಮನ ಸ್ವರೂಪಕ್ಕಿಂತ ಭಿನ್ನವಾದ, ಜಡವಾದ (ಜ್ಞಾನಾನಂದಸ್ವರೂಪವಲ್ಲದ) ಅವಯವಗಳನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಹೇತುವಿಗೆ ಸಿದ್ಧಸಾಧನತಾ ಎಂಬ ದೋಷವು ಬರುತ್ತದೆ. ವಿನಾಶಿತ್ವವೆಂಬ ಹೇತುವಿನಿಂದ ಮುಕ್ತನಿಗೆ ಸ್ವರೂಪ-ದೇಹಕ್ಕಿಂತ ಭಿನ್ನವಾದ ಅವಯವಗಳಿಲ್ಲ ಎಂದು ಸಾಧಿಸಿದರೆ ಆ ವಿಷಯವು ನಮಗೆ ಸಿದ್ಧವೇ ಆಗಿದೆ. ನಾವೂ ಮುಕ್ತಾತ್ಮನ ಸ್ವರೂಪಕ್ಕಿಂತ ಭಿನ್ನವಾದ ಅವಯವಗಳನ್ನು ಒಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲ. ಇನ್ನು ಮುಕ್ತಜೀವನಿಗಿಂತ ಭೇದವಿಲ್ಲದ ಅವಯವಗಳನ್ನು ಒಪ್ಪುವುದಾದರೆ ಅದು ನಮಗೂ ಇಷ್ಟವೇ. ಹೀಗೆ ವೈಶೇಷಿಕಾದಿವಾದಿಗಳೂ ಕೂಡ ಮುಕ್ತಜೀವನಿಗೆ ಜ್ಞಾನ ಆನಂದಾದಿ ಸ್ವರೂಪಾತ್ಮಕವಾದ ದೇಹವನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದ ಮೇಲೆ ಅದನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವುದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಸಿದ್ಧಸಾಧನತಾ— ಸಾಧ್ಯತೇ ಅನೇನೇತಿ ಸಾಧನಂ ಸಿದ್ಧಸ್ಯ ಸಾಧನಂ ಸಿದ್ಧಸಾಧನಂ, ಸಿದ್ಧಸಾಧನಸ್ಯ ಭಾವಃ ಸಿದ್ಧಸಾಧನತಾ |

ಅಚಿನ್ಮಯಾಃ— ಚಿತ್ ಪ್ರಚುರಾಃ ಚಿನ್ಮಯಾಃ ನ ಚಿನ್ಮಯಾಃ ಅಚಿನ್ಮಯಾಃ |

ಭೇದರಹಿತಾಃ— ಭೇದೇನ ರಹಿತಾಃ ಭೇದರಹಿತಾಃ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಶಾನ್ ಭಿನ್ನಾನ್ ಅಚಿನ್ಮಯಾನ್ ನಿರಸ್ಯ ಸಿ ಚೇತ್ ಹೇತೋಃ ಸಿದ್ಧಸಾಧನತಯಾ ಭೂಯತೇ (ಅತಃ), ಆತ್ಮನಃ ಭೇದರಹಿತ್ಯಃ ತೈಃ ದೇಹೈಃ ವಾದಿಭಿಃ ವಿಪ್ರವೈಃ ಭೂಯತೇ |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ವೈಶೇಷಿಕರು ಮುಕ್ತನಾದ ಆತ್ಮನಿಗೆ ಆತ್ಮಾಭಿನ್ನವಾದ ಅವಯವಗಳನ್ನು ಎಕೆ ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಕೇಳಿದರೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಪರಮಾಣ್ವಾದಿದೇಶೇಷು ವ್ಯಾಪ್ತೌ ವ್ಯಾಮಾದಿಕೇಷ್ವಪಿ |

ಯಥಾಽಽತ್ಮನಃ ಪ್ರದೇಶಾಃ ಸ್ಯುಸ್ತೇಷಾಂ ನೋಽವಯವಾಸ್ತಥಾ || 58 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಪರಮಾಣ್ವಾದಿದೇಶೇಷು, ವ್ಯಾಪ್ತೌ, ವ್ಯಾಮಾದಿಕೇಷು, ಅಪಿ, ಯಥಾ, ಆತ್ಮನಃ, ಪ್ರದೇಶಾಃ, ಸ್ಯುಃ, ತೇಷಾಂ, ನಃ, ಅವಯವಾಃ, ತಥಾ |

ಅನ್ವಯ— ತೇಷಾಂ, ಆತ್ಮನಃ, ವ್ಯಾಪ್ತೌ, ಪರಮಾಣ್ವಾದಿದೇಶೇಷು, ವ್ಯಾಮಾದಿಕೇಷು, ಪ್ರದೇಶಾಃ, ಯಥಾ, ಸ್ಯುಃ, ತಥಾ, ನಃ, ಅವಯವಾಃ (ಸ್ಯುಃ) |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ತೇಷಾಂ = ಆ ವೈಶೇಷಿಕರಿಗೆ (ರ) (ಮತದಲ್ಲಿ).

ಆತ್ಮನಃ = ಪರಮಾತ್ಮನ ಅಥವಾ ಜೀವಾತ್ಮರ,

ವ್ಯಾಪ್ತೌ = ವ್ಯಾಪ್ತಿಯು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ,

ಪರಮಾಣ್ವಾದಿದೇಶೇಷು = ಪರಮಾಣು, ದ್ವೈತ, ತ್ರೈತಾದಿಗಳ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿಯೂ,

ವ್ಯಾಮಾದಿಕೇಷು ಅಪಿ = ಮಾರು ಮೊದಲಾದ ಅನೇಕ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿಯೂ,
 ಪ್ರದೇಶಾಃ = ಸ್ಥಳಗಳು,
 ಯಥಾ = ಹೇಗೆ,
 ಸ್ತುಃ = ಇದ್ದೇ ಇರಬೇಕಾಗಿವೆಯೋ,
 ತಥಾ = ಹಾಗೆ,
 ನಃ = ನಮಗೆ (ದ್ವೈತಿಕಗಾಢ ನಮ್ಮ ಮತದಲ್ಲಿ),
 ಅವಯವಾಃ = ದೇಹಕ್ಕಿಂತ ಭಿನ್ನವಲ್ಲದ ಅವಯವಗಳು,
 ಸ್ತುಃ = ಇದ್ದೇ ಇರುವುವು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ವೈಶೇಷಿಕರೂ ಆತ್ಮಾಭಿನ್ನವಾದ ಅವಯವಗಳನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳಲೇಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ ವೈಶೇಷಿಕರು ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನೂ ಜೀವಾತ್ಮರನ್ನೂ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಇರುವವರು ವಿಧುಗಳು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಪರಮಾಣು, ದ್ವೈಗಾಕ, ತ್ರೈಗಾಕ ಮುಂತಾದುವುಗಳು ಛಿಭುಗಾಢ ಜೀವಾತ್ಮ ಮತ್ತು ಪರಮಾತ್ಮರ ವ್ಯಾಪ್ತಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಸ್ಥಾನಗಳು, ವ್ಯಾಮ (a measure of length equal to the space between the tips of the finger of either hand when the arms are extended) ಎರಡು ಕೈಗಳನ್ನು ನೀಡಿದಾಗ ಆಗುವ ಉದ್ದ, ಆ ಉದ್ದದ ಪ್ರದೇಶ, a measure of distance equal to 400 hastas or cubits ನಾಲ್ಕು ನೂರು ಗೇಣು ಸುಮಾರು ಒಂದು ಫಲಾಂಗ ಉದ್ದ ಮುಂತಾದುವುಗಳು ಜೀವ ಪರಮಾತ್ಮರ ವ್ಯಾಪ್ತಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಸ್ಥಾನಗಳು. ಇವೆಲ್ಲವೂ ಆತ್ಮನ ಪ್ರದೇಶಗಳು (ಅಂದರೆ ಅವಯವಗಳು) ಆಗಿವೆ. ನಮ್ಮ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ ಮುಕ್ತಾತ್ಮನಿಗೆ ಅಭಿನ್ನವಾದ ಅವಯವಗಳು ಹಾಗೆಯೇ ಇರುತ್ತವೆ.

ವೈಶೇಷಿಕರು ಎಲ್ಲಾ ಆತ್ಮರೂ ವ್ಯಾಪ್ತರು ಎಂದು ಒಪ್ಪುತ್ತಾರೆ. ಪರಮಾಣು ಮುಂತಾದ ಅಲ್ಪಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಮಾರು (ವ್ಯಾಮ ಮುಂತಾದ ಹೆಚ್ಚಾದ ದೊಡ್ಡ, ದೀರ್ಘವಾದ) ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಆತ್ಮನಿಗೆ ಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನು ಒಪ್ಪಬೇಕು. ಈ ಚಕ್ರ, ದೊಡ್ಡ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಆತ್ಮರು ವ್ಯಾಪಿಸಿಲ್ಲವಾದರೆ ಆತ್ಮರು ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಇದ್ದಾರೆ ಎಂದು ಹೇಳುವುದು ಹೇಗೆ ತಿಳಿಯುವುದು? ಹೀಗೆ ವೈಶೇಷಿಕರ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಆತ್ಮಾಭಿನ್ನವಾದ ಆತ್ಮ ಪ್ರದೇಶಗಳು ಹೇಗೆ ಇವೆಯೋ, ಹಾಗೆಯೇ ನಮ್ಮ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ ಮುಕ್ತಜೀವರಿಗೆ ಇರುವ ಆಯಾ ಅವಯವಗಳು, ಮುಕ್ತಜೀವರಿಗಿಂತ ಅಭಿನ್ನವಾಗಿವೆ. ಅನಂದಜ್ಞಾನ ಮುಂತಾದ ಗುಣಗಳೇ ಕೈ, ಕಾಲು, ಹೊಟ್ಟೆ, ಶಿರಸ್ಸು ಇವುಗಳ ರೂಪದಲ್ಲಿವೆ ಎಂದು ಒಪ್ಪಿದರೆ ವೈಶೇಷಿಕರು ಯಾವ ಪ್ರತಿವಾದವನ್ನು ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಮುಕ್ತಜೀವರಿಗೆ ಅವರಿಂದ ಭೇದವಿಲ್ಲದ ಅಂದರೆ ಮುಕ್ತಜೀವರ ಸ್ವರೂಪವೇ ಅದ ಅವಯವಗಳು ಇವೆಯೆಂದು ವೈಶೇಷಿಕರೂ, ಅದ್ವೈತಿಕರೂ ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳಲೇಬೇಕಾಗುವುದು. ಏಕೆಂದರೆ, ಮುಕ್ತನಿಗೆ ಸ್ವರೂಪ ದೇಹವಿಲ್ಲವೆಂದರೆ ಮುಕ್ತಜೀವನ ಸ್ವರೂಪವೇ ಇಲ್ಲವೆಂದಾದೀತು, ಕೊನೆಗೆ ಜೀವಾಭಿನ್ನವಾದ ಈಶ್ವರನೂ ಇಲ್ಲವೆಂದಾದೀತು. ಆದುದರಿಂದ ಮುಕ್ತನಿಗೆ ಸ್ವರೂಪದೇಹವನ್ನು ಅದ್ವೈತಿಯೂ ನಿಷೇಧಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಅವನೂ ಸ್ವರೂಪ-ದೇಹವನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳಲೇಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ.

ವಿಗ್ರಹ ಮತ್ತು ಕೋಶ—

ಪರಮಾಣ್ವಾದಿರೇಶುಃ— ಪರಮಾಣುಃ ಆದಿಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಪರಮಾಣ್ವಾದಯಃ, ಪರಮಾಣ್ವಾದೀನಾಂ ದೇಶಾಃ ಪರಮಾಣ್ವಾದಿರೇಶಾಃ ತೇಷು,

ವ್ಯಾಮಾದಿಕೇಷುಃ— ವ್ಯಾಮಃ ಆದಿಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ವ್ಯಾಮಾದಿಕಾಃ ತೇಷು । ವ್ಯಾಮ = ಎರಡು ಕೈಗಳನ್ನೂ ಉದ್ದವಾಗಿ ಚಾಚಿದಾಗ ಆಗುವ ಉದ್ದ, ಮಾರು, 'ವ್ಯಾಮೋ ಬಾಹ್ಯೋಃ ಸಕರಯೋಸ್ತತಯೋಸ್ತಿಯು' ಗಂತರಂ' ಅಮರ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಸ್ತುತಿಃ - ಸ್ತುತೌ ಸ್ತುತಾಂ ಸ್ತುತಿಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಅಸ ಭುವಿ ಅಕ. ಸೇಟ್ ವರ. ರಿಟ ಚಭಿ ವಿಧಿಲಿಪ್ತ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಒಹುವಚನ |

ಪ್ರಯೋಗ— ತೇಷಾಂ ಆತ್ಮನಃ ವ್ಯಾಪ್ತೌ ಪರಮಾಣ್ವಾದಿರೇಷು ವ್ಯಾಮಾದಿಕೇಷು ಪ್ರದೇಶೈಃ ಯಥಾ ಭೂಯತಃ ತಥಾ ನಃ ಅವಯವೈಃ ಭೂಯತೇ |

★ ★ ★

ಅಪತಾರಿಕಾ— ಹೀಗೆ ಮುಕ್ತರಿಗೆ ದೇಹವಿದೆಯೆಂದು ಸಾಧಿಸಿದ್ದಾಯಿತು. ಈಗ ಇಂದ್ರಿಯಾದಿಗಳನ್ನೂ ಸಾಧಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಮುಕ್ತೋ ರೂಪಾದಿವಿತ್ ಸತ್ತ್ವಾಜ್ಞಾನತ್ವೇ ಸತೀಶವತ್ |

ದೃಷ್ಟಾಂತೋಽಸಾಧ್ಯವಿಕಲಶ್ಚ ಸರ್ವಜ್ಞತಾಗ್ರಹಾತ್ || 59 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಮುಕ್ತಃ, ರೂಪಾದಿವಿತ್, ಸತ್ತ್ವಾತ್, ಜ್ಞಾನತ್ವೇ ಸತಿ, ಈಶವತ್, ದೃಷ್ಟಾಂತಃ, ಅಸಾಧ್ಯವಿಕಲಃ, ಶಸ್ತ್ಯ, ಸರ್ವಜ್ಞತಾಗ್ರಹಾತ್ |

ಅನ್ವಯ— ಮುಕ್ತಃ, ರೂಪಾದಿವಿತ್, ಜ್ಞಾನತ್ವೇ, ಸತಿ, ಸತ್ತ್ವಾತ್, ಈಶವತ್, ದೃಷ್ಟಾಂತಃ, ಅಸಾಧ್ಯವಿಕಲಃ, ಶಸ್ತ್ಯ, ಸರ್ವಜ್ಞತಾಗ್ರಹಾತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಮುಕ್ತಃ = ಮುಕ್ತನಾದ ಜೀವನು,

ರೂಪಾದಿವಿತ್ = ರೂಪರಸಗಂಧ ಮೊದಲಾದ ವಿಷಯಗಳ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನು,

ಜ್ಞಾನತ್ವೇ ಸತಿ = ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದ ಘಟಾದಿವಸ್ತುಗಳಿಗಿಂತ ಭಿನ್ನವಾಗಿರಲಾಗಿ,

ಸತ್ತ್ವಾತ್ = ಇರುವ ವಸ್ತುವಾಗಿರುವುದರಿಂದ,

ಈಶವತ್ = ಈಶ್ವರನಂತೆ (ಪರಮಾತ್ಮನಂತೆ),

ದೃಷ್ಟಾಂತಃ = ಈಶ್ವರನಂತೆ ಎಂಬ ಉದಾಹರಣೆಯು,

ಅಸಾಧ್ಯವಿಕಲಃ = ರೂಪಾದಿವಿಷಯಕಜ್ಞಾನವೆಂಬ ಸಾಧ್ಯಧರ್ಮರಹಿತವಾದುದು ಎಂದು ಅಲ್ಲ. (ರೂಪಾದಿ ವಿಷಯಜ್ಞಾನವೆಂಬ ಸಾಧ್ಯಧರ್ಮ ಉಳ್ಳದ್ದೇ ಆಗಿದೆ) ವಿಕಂದರೆ,

ಶಸ್ತ್ಯ = ಈಶ್ವರವಾದಿಗಳು ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುವ ಈಶ್ವರನಿಗೆ,

ಸರ್ವಜ್ಞತಾಗ್ರಹಾತ್ = ಸರ್ವಜ್ಞತೆಯನ್ನು ಒಪ್ಪಿರುವುದರಿಂದ (ಈಶ್ವರನು ರೂಪಾದಿವಿಷಯಕ ಜ್ಞಾನ-ವುಳ್ಳವನೆಂದೇ ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಗಿದೆ).

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಮುಕ್ತಜೀವನು ಜಡವಸ್ತುವಿಗಿಂತ ಭಿನ್ನನು ಮತ್ತು ಸತ್ ಆದ (ಇರತಕ್ಕ) ವಸ್ತುವು, ಶರವಿಷಾಣಾದಿಗಳಂತೆ ಅಸತ್ ಅಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ರೂಪರಸಶಬ್ದಾದಿವಿಷಯಗಳ ಜ್ಞಾನವು ಮುಕ್ತನಿಗೆ ಇದ್ದೇ ಇದೆ. ರೂಪಾದಿಜ್ಞಾನವಿರಬೇಕಾದರ ಕಣ್ಣು ನಾಲಿಗೆ, ಕಿವಿ ಮುಂತಾದ ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಇರಲೇಬೇಕಷ್ಟೆ. 'ಮುಕ್ತಃ ರೂಪಾದಿವಿತ್, ಜ್ಞಾನತ್ವೇ ಸತಿ ಸತ್ತ್ವಾತ್' = ಮುಕ್ತನು ರೂಪಾದಿ ವಿಷಯಕಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನು, ಜಡಕ್ಕಿಂತ ಭಿನ್ನವಾಗಿದ್ದು ಸತ್ ಆದ ವಸ್ತುವಾದುದರಿಂದಲೇ ಅನುಮಾನಕ್ಕೆ ಈಶ್ವರನೇ ದೃಷ್ಟಾಂತ. ಈಶ್ವರನೂ ಜಡಃಸ್ಥನು, ಚೇತನನು ಸತ್ ಆದ ವಸ್ತುವು, ಅವನಲ್ಲಿ ರೂಪಾದಿ ವಿಷಯಕಜ್ಞಾನವಿದೆ. ಅದರಂತೆ ಮುಕ್ತಜೀವನಲ್ಲಿಯೂ ಹೇತುವು ಇರುವುದರಿಂದ ಸಾಧ್ಯವೂ ಇದೆಯೆಂದು ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳ

ಬೇಕು. ಹಾಗಲ್ಲ, ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ರೂಪಾದಿಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ದೃಷ್ಟಾಂತದಲ್ಲಿ ಸಾಧ್ಯವು ಇಲ್ಲದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಸಾಧ್ಯವೈಕಲ್ಯ (ಸಾಧಿಸಲ್ಪಡಬೇಕಾದ ಧರ್ಮವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದು) ಎಂಬ ದೋಷವು ಬರುವುದಷ್ಟೆ? ಎಂದರೆ ತಾರ್ಕಿಕರು, ಅದ್ವೈತಿಗಳು ಮುಂತಾದ ಈಶ್ವರವಾದಿಗಳು ಒಪ್ಪಿರುವ ಈಶ್ವರನು ಸರ್ವಜ್ಞನಷ್ಟೆ? ಅವರಲ್ಲರೂ ತಾವು ಒಪ್ಪಿರುವ ಈಶ್ವರನನ್ನು ಸರ್ವಜ್ಞ-ನೊಡೂ ಒಪ್ಪಿರುತ್ತಾರೆ. ಸರ್ವಜ್ಞನೆಂದರೆ ಎಲ್ಲಾ ವಿಷಯಗಳ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನೆಂದು ಅರ್ಥವಷ್ಟೆ. ರೂಪರಸಗಂಧಾದಿ ವಿಷಯಗಳು ಸರ್ವದಲ್ಲಿಯೇ ಸೇರಬೇಕಷ್ಟೆ! ಹಾಗಾಗಿ ಈಶ್ವರನು ಸರ್ವವಿಷಯಕ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನೆಂದು ಅವರಲ್ಲರೂ ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದುದರಿಂದ ನಮ್ಮ ಅನುಮಾನಕ್ಕೆ ಸಾಧ್ಯವೈಕಲ್ಯವೆಂಬ ದೋಷವನ್ನು ಹೇಳಲು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಮುಕ್ತಜೀವನಿಗೆ ಜ್ಞಾನಾನಂದಸ್ವರೂಪದೇಹವಿದ್ದಂತೆಯೇ ರೂಪರಸಗಂಧಸ್ಪರ್ಶಚ್ಛಾದಿ ವಿಷಯಕ ಜ್ಞಾನವಿರುವುದರಿಂದ ಇವುಗಳನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಲು ಬೇಕಾಗಿರುವ ಕಣ್ಣು, ನಾಲಿಗೆ, ಮೂಗು, ತ್ವಚೆ, ಕಿವಿ, ಮನಸ್ಸು ಮುಂತಾದ ಇಂದ್ರಿಯಗಳೂ ಇವೆ. ಆದರೆ ಇವೆಲ್ಲವೂ ಜ್ಞಾನಾನಂದಸ್ವರೂಪದೇಹಾತ್ಮಕವಾಗಿವೆ ಎಂಬ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ ಮುಕ್ತನು ಸಂಸಾರಿಯಂತೆಯೇ ಆಗುತ್ತಾನೆ ಎಂಬ ಆಕ್ಷೇಪಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ.

ವಿಗ್ರಹ—

ರೂಪಾದಿವತ್— ರೂಪಂ ಆದಿಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ರೂಪಾದಿಃ, ರೂಪಾದಿಂ ವೇತ್ತೀತಿ ರೂಪಾದಿವತ್ |

ಸತ್ತ್ವಾತ್— ಸತಃ ಭಾವಃ ಸತ್ತ್ವಂ ತಸ್ಮಾತ್ |

ಜಡಾನ್ಯತ್ವೇ— ಜಡಾತ್ ಅನ್ಯಃ ಜಡಾನ್ಯಃ ಜಡಾನ್ಯಸ್ಯ ಭಾವಃ ಜಡಾನ್ಯತ್ವಂ ತಸ್ಮಿನ್ |

ಈಶವತ್ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ— ಈಶೇನ ತುಲ್ಯಂ ಈಶವತ್ ದೃಷ್ಟ್ಯಂತಃ ಯಸ್ಮಿನ್ ಸಃ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ |

ಅಸಾಧ್ಯವಿಕಲಃ— ಸಾಧ್ಯೇನ ವಿಕಲಃ ಸಾಧ್ಯವಿಕಲಃ, ಸಾಧ್ಯವಿಕಲಃ ನ ಭವತೀತಿ ಅಸಾಧ್ಯವಿಕಲಃ |

ಸರ್ವಜ್ಞತಾಗ್ರಹಾತ್— ಸರ್ವಂ ಜಾನಾತೀತಿ ಸರ್ವಜ್ಞಃ ಸರ್ವಜ್ಞಸ್ಯ ಭಾವಃ ಸರ್ವಜ್ಞತಾ ಸರ್ವಜ್ಞತಾಯಾಃ
ಗ್ರಹಃ ಸರ್ವಜ್ಞತಾಗ್ರಹಃ ತಸ್ಮಾತ್ ಸರ್ವಜ್ಞತಾಗ್ರಹಾತ್ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಮುಕ್ತೇನ ರೂಪಾದಿವಿದಾ ಭೂಯತೇ, ಜಡಾನ್ಯತ್ವೇ ಸತಿ ಈಶವತ್, ದೃಷ್ಟಾಂತೇನ ಅಸಾಧ್ಯ ವಿಕಲೇನ ಭೂಯತೇ ತಸ್ಯ ಸರ್ವಜ್ಞತಾಗ್ರಹಾತ್ |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಇಲ್ಲಿ ಆಕ್ಷೇಪವು - ಈಶ್ವರನು ಸರ್ವಜ್ಞನು ಎಂದು ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುತ್ತೇವೆ. ಅವನಿಗೆ ರೂಪಾದಿಗಳ ಅನುಭವದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಸುಖವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಸುಖವನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡರೆ ದುಃಖವನ್ನೂ ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. 'ಮುಕ್ತಃ, ರೂಪಾದಿವತ್ ಜಡಾನ್ಯತ್ವೇ ಸತಿ ಸತ್ತ್ವಾತ್ ಈಶವತ್' ಎಂಬಲ್ಲಿ ರೂಪಾದಿವಿಷಯಾನುಭವಜನ್ಯವಾದ ಸುಖಾನುಭವವನ್ನು ನೀವು ಸಾಧಿಸಲು ಹೊರಟಿದ್ದೀರಿ. ಈ ಸಾಧ್ಯವನ್ನು ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಅದ್ವೈತಿಗಳು ಒಪ್ಪದಿರುವುದರಿಂದ ದೃಷ್ಟಾಂತದಲ್ಲಿ ಸಾಧ್ಯವೈಕಲ್ಯವೆಂಬ ದೋಷವು ಬಂದೇ ಬರುತ್ತದೆಯಲ್ಲವೇ ಎಂಬ ಆಕ್ಷೇಪವನ್ನು ಅನುವಾದಿಸಿ ಮಿಂಡಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಈಶ್ವರೋ ನ ಸುಖೀ ತೇನ ರೂಪಾದ್ಯನುಭವನ್ನಪಿ |

ದುಃಖಪ್ರಸಂಗಾದಿತಿ ಮಾ ವಾದಿ ತದ್ವ್ಯಾಪ್ತಿದೂಷಣಾತ್ || 60 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಈಶ್ವರಃ, ನ, ಸುಖೀ, ತೇನ, ರೂಪಾದಿ, ಅನುಭವನ್, ಅಪಿ, ದುಃಖಪ್ರಸಂಗಾತ್, ಇತಿ, ಮಾ, ವಾದಿ, ತದ್ವ್ಯಾಪ್ತಿದೂಷಣಾತ್ |

ಅನ್ವಯ— ಈಶ್ವರಃ, ರೂಪಾದಿ, ಅನುಭವನ್, ಅಪಿ, ತೇನ, ಸುಖೇ, ನ, ದುಃಖಪ್ರಸಂಗಾತ್, ತದ್ವ್ಯಾಪ್ತಿ ದೂಷಣಾತ್, ಇತಿ, ಮಾ, ವಾದಿ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಈಶ್ವರಃ = ಪರಮಾತ್ಮನು,

ರೂಪಾದಿ = ರೂಪರಸಾದಿವಿಷಯಗಳನ್ನು,

ಅನುಭವನ್ ಅಪಿ = ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಿಂದ ವಿಷಯೀಕರಿಸುವವನಾದರೂ,

ತೇನ = ಆ ರೂಪರಸಾದಿವಿಷಯಕಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಾನುಭವದಿಂದ,

ಸುಖೇ ನ = ಸುಖ ಉಳ್ಳವನು ಅಲ್ಲ,

ದುಃಖಪ್ರಸಂಗಾತ್ = ದುಃಖವು ಇದೆಯೆಂದು ಹೇಳಬೇಕಾದೀತು ಎಂಬ ಆಪಾದನೆ ಬರುವುದರಿಂದ,

ಇತಿ = ಎಂದು,

ತದ್ವ್ಯಾಪ್ತಿದೂಷಣಾತ್ = ಯಾವನು ಸುಖವುಳ್ಳವನೋ ಅವನು ದುಃಖವುಳ್ಳವನು (ಎಲ್ಲಿ ಸುಖವಿದೆಯೋ ಅಲ್ಲಿ ದುಃಖವಿದೆ) ಎಂಬ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವುದರಿಂದ,

ಮಾವಾದಿ = ಹೇಳಲ್ಪಡಕೂಡದು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಈಶ್ವರನಿಗೆ ರೂಪಾದಿವಿಷಯಕಜ್ಞಾನವಿದೆ ಎಂದು ನಾವು ಒಪ್ಪಿದರೂ, ರೂಪಾದಿವಿಷಯಕ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಸುಖದ ಅನುಭವವು ಉಂಟಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತೇವೆ. ನೀವು ರೂಪಾದಿವಿಷಯಕ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಸುಖಾನುಭವ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಮುಕ್ತಜೀವನಿಗೂ ಅಂತಹ ಸುಖಾನುಭವವಿದೆಯೆಂದು ಸಾಧಿಸುತ್ತಿದ್ದೀರಿ. ದೃಷ್ಟಾಂತವಾದ ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಈ ಸುಖಾನುಭವವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ದೃಷ್ಟಾಂತವು ಸಾಧ್ಯವಿಳೆಲವಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಿದುದು ಸರಿಯಲ್ಲ ಎಂದರೆ ನಾವು ಉತ್ತರ ಹೇಳುತ್ತೇವೆ. ಈಶ್ವರನಿಗೆ ರೂಪಾದಿವಿಷಯಕ ಅನುಭವದಿಂದ ಬರಬೇಕಾದ ಸುಖವನ್ನು ನೀವು ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳದಿರಲು ಕಾರಣವೇನು? ಯಾವನು ಸುಖವುಳ್ಳವನೋ ಅವನು ದುಃಖವುಳ್ಳವನು, ಎಲ್ಲಿ ಸುಖವಿದೆಯೋ ಅಲ್ಲಿ ದುಃಖವಿದೆ ಎಂಬ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡಿರುವುದರಿಂದ ನಾವು ಹಾಗೆ ಹೇಳುತ್ತೇವೆ ಎಂದರೆ ನಾವು ಆ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಹಿಂದೆಯೇ ಖಂಡಿಸಿರುತ್ತೇವೆ. "ನನು ಸೌಖ್ಯಾದಿಮಾನ್ ನೇಶಃ ದುಃಖಾದಿರಹಿತತ್ವತಃ" (ಸ.15 ಶ್ಲೋ.16). ಈಶ್ವರನು ಸುಖಾದಿಗಳು ಉಳ್ಳವನಲ್ಲ, ದುಃಖಾದಿರಹಿತನಾದುದರಿಂದ, ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯು ಶಂಕಿಸಿದಾಗ "ವಿವಂ ಚೇದ್ ವಿಮತೋ ಜ್ಞಾನೇ ನ ಭ್ರಾಂತಿರಹಿತತ್ವತಃ" (ಸ.15 ಶ್ಲೋ.17) ದುಃಖವಿರುವುದರಿಂದ ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಸುಖವೂ ಇಲ್ಲ ಎನ್ನುವುದಾದರೆ, ಈಶ್ವರನು ನಮ್ಮಂತೆ ಭ್ರಾಂತಿಯುಳ್ಳವನು ಅಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ, ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನೂ ಅಲ್ಲ ಎಂದು ಸತ್ ಪ್ರತಿ ಪಕ್ಷಾನುಮಾನವನ್ನು (ಎದುರಾಳಿಯಾದ ಸಮಬಲಾನುಮಾನವನ್ನು) ಹೇಳುತ್ತೇವೆ ಮತ್ತು "ತಸ್ಯೈವಾಮಂದಮಾನಂದಂ ವದನಾತ್ಯವ್ಯಸೌ ಕಥಂ" (ಸ.15 ಶ್ಲೋ.18) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ "ಆನಂದಂ ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ವಿದ್ವಾನ್ ನ ಬಿಭೇತಿ ಕುತಶ್ಚನೇತಿ, ಆನಂದೋಽಪ್ರಹೇತಿ ವ್ಯಜಾಣಾತ್, ಕೋ ಹ್ಯೇವಾನ್ಯಾತ್ ಃ ಪ್ರಾಣಾತ್, ಯದೇಷ ಆಕಾಶ ಆನಂದೋ ನ ಸ್ಯಾತ್" ಎಂಬ ವೇದವು ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಪರಿಪೂರ್ಣಾನಂದವಿದೆಯೆಂದು ಯುಕ್ತಿಯುಕ್ತವಾಗಿಯೂ ಹೇಳುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಎಲ್ಲಿ ಸುಖವಿದೆಯೋ ಅಲ್ಲಿ ದುಃಖವಿದೆ. ಸುಖವಿರುವುದರಿಂದ ಈಶ್ವರನು ದುಃಖವುಳ್ಳವನಾಗುತ್ತಾನೆ ಎಂಬ ಅನುಮಾನಕ್ಕೆ ಬಾಧೆ, ಅಂದರೆ ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಸುಖವಿದ್ದರೂ ದುಃಖವಿಲ್ಲ. ದುಃಖಾಧಾವೇ ಇದೆ ಎಂದು ಬಾಧವನ್ನು ಹಿಂದೆಯೇ ಹೇಳಿ ಸುಖವಿದ್ದಲ್ಲಿ ದುಃಖವಿದೆ ಎಂಬ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನು ದೂಷಿಸಿದ್ದೇವೆ. ಆದುದರಿಂದ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ರೂಪಾದಿ ವಿಷಯಕಜ್ಞಾನವೂ, ಸುಖಾನುಭವವೂ ಇದೆ. ಹೀಗೆ ದೃಷ್ಟಾಂತದಲ್ಲಿ ಸಾಧ್ಯವೆಲ್ಲವೆಂಬ ದೋಷವಿಲ್ಲ. ಪಕ್ಷನಾದ ಮುಕ್ತಜೀವನಲ್ಲಿ ಜಡಭಿನ್ನ ನಾಗಿದ್ದು ಸತ್ತದಾರ್ಥವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ರೂಪಾದ್ಯನುಭವದಿಂದ ಅಧಿವ್ಯಕ್ತವಾದ ಸುಖಾನುಭವವೂ ಇದೆಯೆಂದು ಸ್ವಿರವಾಯಿತು.

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಮಾ, ವಾದಿ - ಅವಾದಿ ಅವಾದಿಷಾತಾಂ ಅವಾದಿಷತ, ಅವಾದಿಷ್ಠಾ ಅವಾದಿಷಾಥಾಂ ಅವಾದಿಧ್ವಂ, ಧ್ವಂ, ಅವಾದಿಷಿ ಅವಾದಿಷ್ಠು ಅವಾದಿಷ್ಠು | ವದ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ ಸಕ. ಸೇಟ್ | ಪರ. to speak ಕರ್ಮಣ ಲುಪ್. ಮಾ (ಮಾ) ಯೋಗವಿದ್ವಾಗ ಅಟ್ (ಅ) ಅಗಮ ಬಂದಿಲ್ಲ.

ಪ್ರಯೋಗ— ಈಶ್ವರೇಣ ರೂಪಾದಿ ಅನುಭವತಾ ಅಪಿ ದುಃಖಪ್ರಸಂಗಾತ್ ತೇನ ಸುಖಿನಾ ನ ಭೂಯತೇ ಇತಿ (ಭವನ್) ತದ್ವ್ಯಾಪ್ತಿದೋಷಣಾತ್ ಮಾ ವಾದೀತ್ |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಹಿಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಅನುಮಾನದಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರನ ದೃಷ್ಟಾಂತ ಹೇಳಿದುದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಈಶ್ವರನೇ ಇಲ್ಲ ಎಂಬ ಭಾಟು ಮೀಮಾಂಸಕಾದಿವಾದಿಗಳು ಈ ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನು ಒಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದರೆ ಬೇರೆ ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ದೃಷ್ಟಾಂತೋ ಯಸ್ಯ ನೇಷ್ಟೋಽಯಂ ತಸ್ಯ ಸ್ಯಾತ್ ವ್ಯತಿರೇಕವಾನ್ |

ಶಿಲಾವದಿತ್ಯತಃ ಶುದ್ಧಚಿದ್ವೇಹೇಂದ್ರಿಯಭೋಗ್ಯಸೌ

|| 61 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ದೃಷ್ಟಾಂತಃ, ಯಸ್ಯ, ನ, ಇಷ್ಟಃ, ಅಯಂ, ತಸ್ಯ ಸ್ಯಾತ್, ವ್ಯತಿರೇಕವಾನ್, ಶಿಲಾವತ್, ಇತಿ, ಅತಃ, ಶುದ್ಧಚಿದ್ವೇಹೇಂದ್ರಿಯಭೋಗೀ, ಅಸೌ |

ಅನ್ವಯ— ಯಸ್ಯ, ಅಯಂ, ದೃಷ್ಟಾಂತಃ, ನೇಷ್ಟಃ, ತಸ್ಯ, ಶಿಲಾವತ್, ಇತಿ, ವ್ಯತಿರೇಕವಾನ್, ಸ್ಯಾತ್, ಅತಃ, ಅಸೌ, ಶುದ್ಧಚಿದ್ವೇಹೇಂದ್ರಿಯಭೋಗೀ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಯಸ್ಯ = ಈಶ್ವರನನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳದಿರುವ ಯಾವ ಭಾಟು ಮೀಮಾಂಸಕಾದಿ ಮತದವನಿಗೆ,

ಅಯಂ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ = ಈ ಸರ್ವಜ್ಞನಾದ ಈಶ್ವರನ ದೃಷ್ಟಾಂತವು,

ನ ಇಷ್ಟಃ = ಒಪ್ಪಿಗೆಯಾಗಿಲ್ಲವೋ,

ತಸ್ಯ = ಅವನಿಗೆ,

ಶಿಲಾವತ್ ಇತಿ = ಕಲ್ಪಿಸಂತೆ ಎಂಬ,

ವ್ಯತಿರೇಕವಾನ್ = ಸಾಧ್ಯಸಾಧನಗಳಿಲ್ಲದ (ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಸಾಧನವೂ ಇಲ್ಲವೆಂಬ) ವ್ಯತಿರೇಕದೃಷ್ಟಾಂತವು,

ಸ್ಯಾತ್ = ಆದೀತು,

ಅತಃ = ಆದುದರಿಂದ,

ಅಸೌ = ಈ ಮುಕ್ತಜೀವನು,

ಶುದ್ಧಚಿತ್‌ದೇಹೇಂದ್ರಿಯಭೋಗೀ = ಅಪ್ರಾಕೃತವಾದ, ಜ್ಞಾನರೂಪವಾದ ಶರೀರವೂ, ಚಿಕ್ಕದ್ದು ಮುಂತಾದ ಇಂದ್ರಿಯಗಳೂ, ಇವುಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಸುಖಾನುಭವವುಳ್ಳವನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಮುಕ್ತನು ಜಡಭಿನ್ನನಾದ ಚೇತನನಾಗಿದ್ದು ಸತ್ ಇರುವ ಪದಾರ್ಥವಾದುದರಿಂದ ಈಶ್ವರನಂತೆ ರೂಪಾದಿವಿಷಯಕವಾದ ಅನುಭವದಿಂದ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತವಾದ ಸುಖವುಳ್ಳವನು ಎಂದು ಸರ್ವಜ್ಞನಾದ ಈಶ್ವರನ ದೃಷ್ಟಾಂತ ದಿಂದ ಮುಕ್ತನಿಗೆ ರೂಪಾದಿವಿಷಯಕ ಅನುಭವವವನ್ನೂ ಸುಖಾನುಭವವನ್ನೂ ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದೀರಿ. ಇದು ಸರ್ವಜ್ಞನಾದ ಈಶ್ವರನನ್ನು ಒಪ್ಪುವವರಿಗೆ ಸರಿಹೋಗಬಹುದು. ಆದರೆ ನಿರೀಶ್ವರರಾದ ಭಾಟುಮೀಮಾಂಸಕರೇ ಮೊದಲಾದವರಿಗೆ ಈ

ದೃಷ್ಟಾಂತವು ಸಮತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅದುದರಿಂದ ಅವರನ್ನು ಕುರಿತು ಮುಕ್ತನು ರೂಪಾದಿವಿಷಯಕ ಅನುಭವವುಳ್ಳವನೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಲು ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

“ಮುಕ್ತಃ ರೂಪಾದಿಜ್ಞಾನವಾನ್ ಜಡಾನ್ಯತ್ವೇ ಸತಿ ಸತ್ತ್ವಾತ್ ಮುಕ್ತಜೀವನು ರೂಪಾದಿವಿಷಯಕ ಅನುಭವವುಳ್ಳವನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಜಡಭಿನ್ನನಾಗಿದ್ದು ಸತ್ಪದಾರ್ಥವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಎಂಬ ಅನುಮಾನಕ್ಕೆ ವ್ಯತಿರೇಕ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಗೆ ವೈಧರ್ಮ್ಯ ದೃಷ್ಟಾಂತ ಅಥವಾ ವ್ಯತಿರೇಕದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ಯಃ ರೂಪಾದಿ ಜ್ಞಾನವಾನ್ ನ ಭವತಿ ಸಃ ಜಡಾನ್ಯತ್ವೇ ಸತಿ ಸನ್ ನ ಭವತಿ ಯಥಾ ಶಿಲಾದಿಃ” ಯಾವನು ರೂಪಾದಿವಿಷಯಕ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನಲ್ಲವೋ ಅವನು ಜಡಭಿನ್ನನಾಗಿದ್ದು ಸತ್ತ್ವ (ಇರುವಿಕೆ) ಎಂಬ ಹೇತುವುಳ್ಳವನಲ್ಲ. ಬಂಡೆಕಲ್ಲು ಮುಂತಾದ ವಸ್ತುವಿನಂತೆ ಎಂದು ವ್ಯತಿರೇಕವ್ಯಾಪ್ತಿಪೂರ್ವಕವಾದ ವ್ಯತಿರೇಕದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ಪ್ರಕೃತನಾದ ಮುಕ್ತಜೀವನಲ್ಲಿ ಜಡಭಿನ್ನನಾಗಿದ್ದು ಸತ್ತ್ವ ಎಂಬ ಧರ್ಮವೇ ಇರುವುದರಿಂದ ರೂಪಾದಿವಿಷಯಕ ಅನುಭವವಿದೆಯೆಂದು ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸಾಧ್ಯವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಲು ಬರುತ್ತದೆ.

ನಿರೀಶ್ವರವಾದಿಗಳಾಗಿದ್ದರೂ ಭಾಟ್ಯಾದಿಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸಕರು ವೇದಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಒಪ್ಪುತ್ತಾರೆ, ಅವರಿಗೆ

ಯತ್ರಾನಂದಾಶ್ಚ ಮೋದಾಶ್ಚ ಮುದಃ ಪ್ರಮುದ ಆಸತೇ |

ಕಾಮಸ್ಯ ಯತ್ರಾಪ್ಯಾಃ ಕಾಮಾಃ ತತ್ರ ಮಾಮೃತಂ ಕೃಧಿ ||

ಎಂಬ ಮಂತ್ರದಿಂದಲೂ ಸ ತತ್ರ ಪರ್ಯೇತಿ ಜಕ್ಷನ್ ಕ್ರೀಡನ್ ರಮಮಾಣಃ ಸ್ವೀಭಿರ್ವಾ ಯಾನ್ಯೈರ್ವಾ ಜ್ಞಾತಿಭಿರ್ವಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕ ವೇದಮಂತ್ರಗಳಿಂದಲೂ ಮುಕ್ತನಿಗೆ ರೂಪರಸಗಂಧಾದಿಗಳ ಜ್ಞಾನವಿದೆ. ಆನಂದವಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಸಲು ಬರುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಮುಕ್ತಜೀವರಿಗೆ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಶುದ್ಧಜ್ಞಾನಾದಿಷ್ಟರೂಪಾತ್ಮಕ ದೇಹ, ಇಂದ್ರಿಯ, ಮನಸ್ಸು ಎಲ್ಲವೂ ಇವೆ ಎಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಾಧಕಪ್ರಮಾಣಗಳು ಯಥೇಚ್ಛವಾಗಿವೆ. ಬಾಧಕಪ್ರಮಾಣಗಳಿಲ್ಲ. ಅದುದರಿಂದ ಈ ಮುಕ್ತಜೀವನು ಶುದ್ಧ ಜ್ಞಾನಾನಂದಾತ್ಮಕವಾದ ದೇಹ ಇಂದ್ರಿಯಗಳುಳ್ಳವನು, ಶುದ್ಧವಾದ ಜ್ಞಾನಾನಂದಾತ್ಮಕವಾದ ಸುಖಾನುಭವವುಳ್ಳವನು ಎಂದು ನಿರಾಬಾಧವಾಗಿ ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ.

ವಿಗ್ರಹ—

ವ್ಯತಿರೇಕವಾನ್—ವ್ಯತಿರೇಕಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತೀತಿ ವ್ಯತಿರೇಕವಾನ್ |

ಶಿಲಾವತ್—ಶಿಲಯಾ ಶುಲ್ಕಂ ಶಿಲಾವತ್ |

ಶುದ್ಧದೇಹೇಂದ್ರಿಯಭೋಗ್ಯಸಿ—ದೇಹಶ್ಚ ಇಂದ್ರಿಯಾಣಿ ಚ ಭೋಗಾಶ್ಚ ದೇಹೇಂದ್ರಿಯಭೋಗಾಃ, ಶುದ್ಧಾ ಚ ಸಾ ಚಿಚ್ಛ ಶುದ್ಧಚಿತ್ತ ಶುದ್ಧಚಿತ್ತ ತೇ ದೇಹೇಂದ್ರಿಯಭೋಗಾಶ್ಚ ಶುದ್ಧಚಿದ್ವೇಹೇಂದ್ರಿಯಭೋಗಾಃ, ಶುದ್ಧಚಿದ್ವೇಹೇಂದ್ರಿಯಭೋಗಾಃ ಅಸ್ಯ ಸಂತೀತಿ ಶುದ್ಧಚಿದ್ವೇಹೇಂದ್ರಿಯ ಭೋಗೀ |

ಪ್ರಯೋಗ—ಯಸ್ಯ ಅನೇನ ದೃಷ್ಟಾಂತೇನ ಇಷ್ಟೇನ ನ ಭೂಯತೇ ತಸ್ಯ ಶಿಲಾವತ್ ಇತಿ ವ್ಯತಿರೇಕವತಾ (ದೃಷ್ಟಾಂತೇನ) ಭೂಯೇತ, ಅತಃ ಅಮುನಾ ಶುದ್ಧಚಿದ್ವೇಹೇಂದ್ರಿಯಭೋಗಿನಾ ಭೂಯತೇ |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ—ಹೀಗೆ ನಾವು ಹೇಳಿದ ರೀತಿಯಿಂದ ಮುಕ್ತಜೀವರಿಗೆ ಅಪ್ರಾಕೃತವಾದ ದೇಹ ಇಂದ್ರಿಯ-ರೂಪಾದಿಜ್ಞಾನ ಆನಂದಾನುಭವ ಎಲ್ಲವೂ ಇದೆಯೆಂದು ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದರೂ ವಾದಿಗಳು ಈ ಪ್ರಕಾರದ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಒಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲ. ನಮ್ಮ ಮೋಕ್ಷಸ್ವರೂಪಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಅವರು ಹೇಳುವ ಮೋಕ್ಷಸ್ವರೂಪದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಇಷ್ಟವರಗ ನಾವು ಹೇಳಿದಂತೆ ನಮ್ಮ ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ಮುಕ್ತಿಯೋಗ್ಯ ಜೀವನೂ, ಸ್ವರೂಪ ಭೂತವಾದ ತನ್ನ ಆನಂದವನ್ನು ಅವನವನು ಅನುಭವಿಸುವುದೇ ಮೋಕ್ಷವು. ಈ ಮೋಕ್ಷವು ವೇದಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾಗಿದೆ. "ಯಶ್ಚಾನಂದಾರ್ಥ ಮೋದಾರ್ಥ ಮುಢಃ ಪ್ರಮುಢ ಅಸತೇ" ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಆನಂದವಿಧಿಯೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. "ಕಾಮಸ್ಯ ಯಶ್ಚಾಪ್ಯಾ ಕಾಮಾಃ ತತ್ರ ಮಾಮೃತಂ ಕೃಧಿ, ಇಂದ್ರಾಯೇಂದೋ ಪರಿಸ್ರವ" ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಯಥೇಚ್ಛವಾದ ಆನಂದಾನುಭವವಿಧಿಯೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. "ಕೃಣ್ಣಂತಃ ಕರ್ಣವಂತಃ ಸಹಾಯೋ ಮನೋಜವೇಷ್ಠಮಾ ಬಭೂವುಃ" ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಮುಕ್ತರಿಗೆ ನೇತ್ರ (ಕಣ್ಣು) ಕಿವಿ ಮುಂತಾದ

ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿವೆಯೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. "ಸ ತತ್ರ ಪರ್ಯಂತಿ ಜಘ್ನೇ ಶ್ರೀಡನ್ ರಮಮಾಣಃ" ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಯುಧೇಷ್ಟ ಸಂಚಾರ, ಭಕ್ಷಣ, ಶ್ರೀಡಾದಿಗಳು ಇವೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. "ಸೋಽಶ್ವತೇ ಸರ್ವಾನ್ ಕಾಮಾನ್ ಸಹ ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ವಿಪಶ್ಚಿತಾ" ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಅವರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನಿಯು ಮುಕ್ತನಾದ ಚತುರ್ಮುಖ ಬ್ರಹ್ಮನ ಜೊತೆಗೆ ಎಲ್ಲಾ ಕಾಮಗಳನ್ನೂ ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಇನ್ನೂ ಇಂತಹ ನೂರಾರು ಸಹಸ್ರಾಧಿಕ, ವೇದವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಮೋಕ್ಷವೆಂದರೆ ಆಯಾ ಜೀವರ ನಿರ್ದುಃಖಾನಂದಸ್ವರೂಪದ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಅನೇಕ ಯುಕ್ತಿಗಳಿಂದ ಈ ರೀತಿಯಾಗಿಯೇ ಮೋಕ್ಷವು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ. "ಜ್ಞಾನಪ್ರಯತ್ನ-ವಾಂಛಾವಾಣಿಶೋ ನ ಹೃಶುಭಂ ಭಜೇತ್ | ಸ್ವಸಾಮರ್ಥ್ಯೇನ ತೇನೈವ ತಂ ಚ ಕುರ್ಯಾತ್ ಸ ತಾದೃಶಮ್ ||" (ಸ.15 ಶ್ಲೋ.50) ಜ್ಞಾನ ಇಚ್ಛಾ ಪ್ರಯತ್ನಗಳುಳ್ಳವನೆಂದು ವೈಶೇಷಿಕರು ತಮ್ಮ ಈಶ್ವರನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಹೇಳುವರು. ಅಂತಹ ಈಶ್ವರನು ತನ್ನ ಉಪಾಸಕನನ್ನು ಜ್ಞಾನ ಇಚ್ಛಾ ಪ್ರಯತ್ನಗಳುಳ್ಳವನನ್ನಾಗಿಯೇ ಮಾಡಿರುವನೇ? ಮಾಡಿಯೇ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಜೀವನ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಭಾವಿತವಾದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಹಿಂದೆ ಸಾಧಿಸುತ್ತಾರೆ. ಸೋಽದೇಹಶ್ಚೇದ-ನಿಚ್ಛಾದಿರ್ಭವೇಚ್ಛಿತ್ ವಿಷಾಣವತ್ (ಸ.15) ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಶರೀರವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಮೂಲದ ಕೊಂಬಿನಂತೆ ಈಶ್ವರ-ನಿಗೂ ಇಚ್ಛಾಜ್ಞಾನ ಪ್ರಯತ್ನಗಳು ಇಲ್ಲವೆಂದಾದೀತು ಎಂದು ಜ್ಞಾನ ಇಚ್ಛಾ ಪ್ರಯತ್ನಾತ್ಮಕ ದೇಹವನ್ನು ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಹಿಂದೆ ಸಾಧಿಸಿದ್ದಾಗಿದೆ. "ಮುಕ್ತೋ ರೂಪಾದಿವಿತ್ ಸತ್ಯಾತ್ ಜಡಾನ್ಯತ್ವೇ ಸತೀಶವತ್" (ಸ.15 ಶ್ಲೋ.59) ಎಂಬಲ್ಲಿ (ಜಡಭಿನ್ನ) ಚೇತನನಾಗಿದ್ದು ಸತ್ತದಾರ್ಥವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಈಶ್ವರನಂತೆ ಮುಕ್ತಜೀವನು ರೂಪಾದಿವಿಷಯಗಳ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನು, ಎಂದೂ ಸಾಧಿಸಿದ್ದಾಗಿದೆ. ಇನ್ನೂ ಇಂತಹ ಅನೇಕವಾದ ಶ್ರುತ್ಯನುಸಾರಿಯುಕ್ತಿಗಳಿಂದ ನಮ್ಮ ಸಿದ್ಧಾಂತದಂತೆ ಮೋಕ್ಷ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿ ತೋರಿಸಿದ್ದೇವೆ. ಹೀಗಿದ್ದರೂ ನಮ್ಮ ಸಿದ್ಧಾಂತದ ಮೇಲೆ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಮಾಡುವ ವಾದಿಗಳು ನಾವು ಹೇಳುವ ಮೋಕ್ಷ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ದ್ವೈಷಿಸುತ್ತಾರೆ. ನಾವು ಹೇಳುವ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ "ಜೀವಾತ್ಮರಲ್ಲರೂ ನಿರ್ವಿಶೇಷ-ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದುವುದೇ ಮೋಕ್ಷವೆಂದು ಹಳ ಹಡಿಯುತ್ತಾರೆ. ಇದಕ್ಕೇನು ಕಾರಣ? ತಮ್ಮ ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಪಕ್ಷಪಾತವೇ ಕಾರಣ. ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಅಂಧವಿಶ್ವಾಸದಿಂದ, ಗೂಢವಾದ ದ್ವೇಷದಿಂದ ನಾವು ಹೇಳುವ ಮೋಕ್ಷ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ದ್ವೈಷಿಸುತ್ತಾರೆ."

ವಿಗ್ರಹ—

ಸ್ವಾನಂದವಿಷಯೀ— ಸ್ವಶ್ಚಾಸೌ ಆನಂದಶ್ಚ ಸ್ವಾನಂದಃ, ಸ್ವಾನಂದ ವಿವ ವಿಷಯಃ ಯಸ್ಮಿನ್ ಸಃ ಸ್ವಾನಂದವಿಷಯಃ (ಮೋಕ್ಷಃ) ತಸ್ಮಿನ್ |

ವೇದೋಕ್ತೇ— ವೇದೈಃ ಉಕ್ತಃ ವೇದೋಕ್ತಃ ತಸ್ಮಿನ್ |

ಯುಕ್ತಿಸಾಧಿತೇ— ಯುಕ್ತಿಭಿಃ ಸಾಧಿತಃ ಯುಕ್ತಿಸಾಧಿತಃ ತಸ್ಮಿನ್ |

ವಾದಿನಾಂ— ವಾದಾಃ ವಿಷಾಂ ಸಂತೀತಿ ವಾದಿನಃ ತೇಷಾಂ |

ತದ್ವಿದುದ್ಧೇ— ತಸ್ಯ ವಿರುದ್ಧಃ ತದ್ವಿದುದ್ಧಃ ತಸ್ಮಿನ್ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಸ್ವಾನಂದವಿಷಯೀ ವೇದೋಕ್ತೇ ಯುಕ್ತಿಸಾಧಿತಃ ಮೋಕ್ಷೇ ವಾದಿನಾಂ ಅನೇನ ದ್ವೇಷೇಣ ಕಸ್ಮಾದ್ ಭೂಯತೇ? ಆಥ ತದ್ವಿದುದ್ಧೇ ಆಗ್ರಹೇಣ ವಾ ಕಸ್ಮಾದ್ ಭೂಯತೇ |

★ ★ ★

ಅಮಾರಾಣಾ— ಅನ್ಯಾಶೇಽವೇಕ್ಷಿತೇ ಪಕ್ಷೇ ಮೋಕ್ಷಂ ದದ್ಯಾದಧೋಕ್ಷಜಃ (ಸರ್ಗ 15 ಶ್ಲೋಕ 42) ನಮ್ಮ ದ್ವೈತ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಪ್ರಮಾಣವೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನು ಸ್ವಸ್ವರೂಪಾನಂದಾವಿರ್ಭಾವರೂಪವಾದ

ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಕೊಡುವನು ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಮುಂದಿನ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಸಾಧಿಸಿರುವ ಪ್ರಮೇಯವನ್ನು ಉಪಸಂಹರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ತತಃ ಸ್ವತಃ ಪ್ರಮಾಣೇನ ದೇವೋ ವೇದೇನ ವೇದಿತಃ |

ವಿಷ್ಣುಮೋಕ್ಷಸ್ಥ ದಾತೇತಿ ವಿಶ್ವಂ ಭವತಿ ಶೋಭನಮ್ || 63 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ತತಃ, ಸ್ವತಃ, ಪ್ರಮಾಣೇನ, ದೇವಃ, ವೇದೇನ, ವೇದಿತಃ, ವಿಷ್ಣು, ಮೋಕ್ಷಸ್ಥ, ದಾತಾ, ಇತಿ, ವಿಶ್ವಂ, ಭವತಿ, ಶೋಭನಮ್ |

ಅನ್ವಯ— ತತಃ, ಸ್ವತಃ, ಪ್ರಮಾಣೇನ, ವೇದೇನ, ವೇದಿತಃ, ದೇವಃ, ವಿಷ್ಣು, ಮೋಕ್ಷಸ್ಥ, ದಾತಾ, ಇತಿ, ವಿಶ್ವಂ, ಶೋಭನಂ, ಭವತಿ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ತತಃ = ಅದುದರಿಂದ,

ಸ್ವತಃ ಪ್ರಮಾಣೇನ = ಇನ್ನೊಂದನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸದೆ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿರುವ,

ವೇದೇನ = ವೇದದಿಂದ,

ವೇದಿತಃ = ಬೋಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ,

ದೇವಃ = ಕ್ರೀಡಾದಿಗುಣವಿಶಿಷ್ಟನಾದ,

ವಿಷ್ಣುಃ = ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನು,

ಮೋಕ್ಷಸ್ಥ = ಮೋಕ್ಷದ,

ದಾತಾ = ದಾತೃವು (ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಕೊಡುವವನು),

ಇತಿ = ಹೀಗೆಂದು,

ವಿಶ್ವಂ = ಎಲ್ಲಾ ಮೋಕ್ಷಾದಿ ಪ್ರಮೇಯವೂ,

ಶೋಭನಂ = ಮಂಗಳಕರವಾಗಿ,

ಭವತಿ = ಆಗುತ್ತದೆ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಹೀಗೆ ನಮ್ಮ ಮತಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಮತಗಳಿಗೆ ಸಾಧಕ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಲ್ಲ ಮತ್ತು ಅವು ಪ್ರಮಾಣ ವಿರುದ್ಧವೂ ಆಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಆ ಮತಸಿದ್ಧಾಂತಗಳನ್ನು ಆದರಿಸಬಾರದು. ವೇದವು ಬೇರೊಂದು ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸದೆ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿದೆ. ವೇದದ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ವೇದವೇ ಸಾಕು. ಅದಕ್ಕಿಂತ ಬೇರೆಯಾದ ಪ್ರಮಾಣದ ಅಪೇಕ್ಷೆ ಇಲ್ಲ. ಇಂತಹ ವೇದದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯದ ಅನಂತಗುಣಗಳಿಂದ ಪೂರ್ಣನೆಂದೂ ಸಮಸ್ತ ದೋಷರಹಿತನೆಂದೂ ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾಗಿದೆ. ಅವನು ಯಾವಾಗಲೂ ಕ್ರೀಡಾ (ಆಟ, ಆನಂದ) ವಿಜಗೀಷಾ (ನಿರಂತರ ಉತ್ಸಾಹ) ಮುಂತಾದ ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ದೇವನು. ಅವನೇ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನು, ಅವನೇ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಕೊಡುವವನು. ಈ ರೀತಿ ಒಪ್ಪಿದರೆ ಮೋಕ್ಷಾದಿಸಮಸ್ತಪ್ರಮೇಯಗಳೂ ಸರಿಹೊಂದುತ್ತವೆ. ಎಲ್ಲವೂ ಮಂಗಳಕರವಾಗುತ್ತವೆ. ಯಾವ ವಿರೋಧವೂ ಯಾವ ಅನಿಷ್ಟವೂ ಬರಲಾರದು ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಪ್ರಯೋಗ— (ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸಮಾಸಪದಗಳಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ವಿಗ್ರಹವನ್ನು ತೋರಿಸಿಲ್ಲ.) ತತಃ ಸ್ವತಃ ಪ್ರಮಾಣೇನ ವೇದೇನ ವೇದಿತೇನ ದೇವೇನ ವಿಷ್ಣುನಾ ಮೋಕ್ಷಸ್ಥ ದಾತ್ರಾ ಭೂಯತೇ ಇತಿ ವಿಶ್ವೇನ ಶೋಭನೇನ ಭೂಯತೇ |

ಅವತಾರಿಕಾ— “ತದಾ ತದಾನನಾಂಭೋಜಾತ್” ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕವನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿ ಈ 63ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದವರೆಗೆ ಸಾಧಿಸಿದ ವಿಷಯವನ್ನು ಮುಗಿಸಿ, ಪ್ರಕೃತ ವಿಷಯವನ್ನು ಅನುಸರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಇತ್ಯಾದೀನ್ ದರ್ಶಯಂತ್ಯರ್ಥಾನ್ ವ್ಯಾಖ್ಯೋಪನ್ಯಾಸಸಂಯುತಾ |

ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಾರ್ಯೇಣ ತದಾ ವಿಶ್ವಾಭಿಜ್ಞಸ್ಯ ಶುಶ್ರುವೇ || 64 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಇತ್ಯಾದೀನ್, ದರ್ಶಯಂತೀ, ಅರ್ಥಾನ್, ವ್ಯಾಖ್ಯಾ, ಉಪನ್ಯಾಸಸಂಯುತಾ, ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಾರ್ಯೇಣ, ತದಾ, ವಿಶ್ವಾಭಿಜ್ಞಸ್ಯ, ಶುಶ್ರುವೇ |

ಅನ್ವಯ— ಇತ್ಯಾದೀನ್, ಅರ್ಥಾನ್, ದರ್ಶಯಂತೀ, ವಿಶ್ವಾಭಿಜ್ಞಸ್ಯ, ಉಪನ್ಯಾಸಸಂಯುತಾ, ವ್ಯಾಖ್ಯಾ, ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಾರ್ಯೇಣ, ತದಾ, ಶುಶ್ರುವೇ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಇತ್ಯಾದೀನ್ = ಪ್ರಧಾನಮಪರಾಧೀನಂ (ಸ.16 ಶ್ಲೋ.9) ಇವೇ ಮೊದಲಾದ,

ಅರ್ಥಾನ್ = ಸ್ವಪಕ್ಷಸಾಧಕ ಮತ್ತು ಪರಪಕ್ಷನಿರಾಕರಣರೂಪವಾದ ಪ್ರಮೇಯಗಳನ್ನು,

ದರ್ಶಯಂತೀ = ತೋರಿಸುತ್ತಿರುವ (ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಿರುವ),

ವಿಶ್ವಾಭಿಜ್ಞಸ್ಯ = ಸರ್ವಜ್ಞರಾದ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ,

ಉಪನ್ಯಾಸಸಂಯುತಾ = ಉಪನ್ಯಾಸದಿಂದ ಕೂಡಿದ,

ವ್ಯಾಖ್ಯಾ = ಪ್ರವಚನವು,

ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಾರ್ಯೇಣ = ಶ್ರೀಮತ್ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರಿಂದ,

ತದಾ = ಆಗ,

ಶುಶ್ರುವೇ = ಕೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— “ಪ್ರಧಾನವು ಸ್ವಂತವಾದ ಕಾರಣವು” ‘ಪ್ರಧಾನಮಪರಾಧೀನಂ ಕಾರಣಂ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಪರಪಕ್ಷದ ನಿರಾಕರಣ, ಮುಕ್ತನಿಗೆ ಸ್ವರೂಪದೇಹವಿದ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ವಪಕ್ಷಸಾಧನರೂಪವಾದ ಪ್ರಮೇಯಗಳನ್ನು ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು ಉಪನ್ಯಾಸರೂಪದಿಂದ ಬೋಧಿಸಿ, ಶಾಸ್ತ್ರವಾಕ್ಯಗಳ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನೂ ಮಾಡಿದರು. ಅವರ ಈ ಉಪನ್ಯಾಸ ಮತ್ತು ಪ್ರವಚನವನ್ನು ಆಗ ಅಲ್ಲಿಯೇ ಕುಳಿತಿದ್ದ ಶ್ರೀಮತ್ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರೂ ಕೇಳಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಇತ್ಯಾದೀನ್— ಇತಿ ಆದಿಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಇತ್ಯಾದಯಃ ತಾನ್ |

ಉಪನ್ಯಾಸಸಂಯುತಾ— ಉಪನ್ಯಾಸೇನ ಸಂಯುತಾ ಉಪನ್ಯಾಸಸಂಯುತಾ |

ವಿಶ್ವಾಭಿಜ್ಞ— ಅಭಿಜಾನಾಂತೀತಿ ಅಭಿಜ್ಞ ವಿಶ್ವಸ್ಯ ಅಭಿಜ್ಞ ವಿಶ್ವಾಭಿಜ್ಞ ತಸ್ಯ |

ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಾರ್ಯೇಣ— ತ್ರಿವಿಕ್ರಮ ಇತಿ ಆರ್ಯಃ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಾರ್ಯಃ ತೇನ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಶುಶ್ರುವೇ - ಶುಶ್ರುವೇ ಶುಶ್ರುವಾತೇ ಶುಶ್ರುವಿರೇ, ಶುಶ್ರುಷೇ ಶುಶ್ರುವಾಥೇ ಶುಶ್ರುಡ್ಯೇ, ಶುಶ್ರುವೇ ಶುಶ್ರುವಹೇ ಶುಶ್ರುಮಹೇ | ಶ್ರುತ್ರವಣೇ. ಆಕ. ಅನಿ. ಪರ to hear ಭೂತಾನದ್ವತನ ಪರೋಕ್ಷೇ ಕರ್ಮಣ ಲಿಟ್. ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ವಿತಚನ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಇತ್ಯಾದೀನ್ ಅರ್ಥಾನ್ ದರ್ಶಯಂತೀಂ ವಿಶ್ವಾಭಿಜ್ಞಸ್ಯ ಉಪನ್ಯಾಸಸಂಯುತಾಂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾಂ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಾರ್ಯಃ ತದಾ ಶುಶ್ರುವ |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಈ ರೀತಿಯ ಆಚಾರ್ಯರ ಪ್ರವಚನವನ್ನು ಕೇಳಿದ ಮೇಲೆ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು ಏನು ಮಾಡಿದರು ?

ಅಥ ಪ್ರಾಯುಂಕ್ತ ವಿವಿಧಾನ್ ಬೋಧಚಾಪಗುಣೇರಿತಾನ್ |

ವಿಪಕ್ಷಯುಕ್ತಾನ್ ವೀರ್ಯೇಣ ತೀಕ್ಷ್ಣಾಂಸ್ತರ್ಕಶರಾನಸೌ || 65 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅಥ, ಪ್ರಾಯುಂಕ್ತ, ವಿವಿಧಾನ್, ಬೋಧಚಾಪಗುಣೇರಿತಾನ್, ವಿಪಕ್ಷಯುಕ್ತಾನ್, ವೀರ್ಯೇಣ, ತೀಕ್ಷ್ಣಾನ್, ತರ್ಕಶರಾನ್, ಅಸೌ |

ಅನ್ವಯ— ಅಥ, ಅಸೌ, ವಿವಿಧಾನ್, ಬೋಧಚಾಪಗುಣೇರಿತಾನ್, ವಿಪಕ್ಷಯುಕ್ತಾನ್, ತೀಕ್ಷ್ಣಾನ್, ತರ್ಕಶರಾನ್, ವೀರ್ಯೇಣ, ಪ್ರಾಯುಂಕ್ತ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಥ = ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಉಪನ್ಯಾಸದ ಸಮಾಪ್ತಿಯ ಅನಂತರ,

ಅಸೌ = ಈ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು,

ವಿವಿಧಾನ್ = ನಾನಾ ಪ್ರಕಾರವಾದ (ಪಕ್ಷಿಯ ಗಮನಪ್ರಕಾರವುಳ್ಳ),

ಬೋಧಚಾಪಗುಣಾಕಾರಿಕಾನ್ = ತನ್ನ ಸಿದ್ಧಾಂತಜ್ಞಾನವೆಂಬ ಬಿಲ್ಲಿನ ಚಾತುರ್ಯ, ದೈರ್ಯಾದಿ ಗುಣಗಳೆಂಬ ಬಿಲ್ಲಿನ ಹಗ್ಗದಿಂದ (ನಾರಿನಿಂದ), ಪ್ರೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ,

ವಿಪಕ್ಷಯುಕ್ತಾನ್ = ಮಧ್ವಸಿದ್ಧಾಂತದ ವಿರುದ್ಧ ಸಿದ್ಧಾಂತಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ (ಪಕ್ಷಿಯ ರೆಕ್ಕೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ),

ತೀಕ್ಷ್ಣಾನ್ = ಪ್ರತಿಪಕ್ಷನಿರಾಕರಣ ಸಮರ್ಥವಾದ (ಹರಿತವಾದ),

ತರ್ಕಶರಾನ್ = ಅನುಮಾನಗಳೆಂಬ ಬಾಣಗಳನ್ನು ವೀರ್ಯೇಣ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ,

ಪ್ರಾಯುಂಕ್ತ = ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಉಪನ್ಯಾಸರೂಪವಾದ ವಾದವು ಮುಗಿಯಿತು. ಅನಂತರ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮ ಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರ ಪ್ರತಿವಾದವು ಪ್ರಾರಂಭವಾಯಿತು. ಪರಾಕ್ರಮಿಯಾದ ಯೋಧನೊಬ್ಬನು ಬಿಲ್ಲಿನ ಹೆದೆಯನ್ನು ಏರಿಸಿ ಹದ್ದಿನ ರೆಕ್ಕೆಯನ್ನು ಜೋಡಿಸಿರುವ ಹರಿತವಾದ ಬಾಣಗಳನ್ನು ಬಿಲ್ಲಿಗೆ ಜೋಡಿಸಿ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಉಪಯೋಗಿಸಿ, ಜಾಣ್ಮೆಯಿಂದ ಆ ಬಾಣಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಭಟನ ಮೇಲೆ ಪ್ರಯೋಗಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅದರಂತೆ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತರು ತನ್ನ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನವೆಂಬ ಬಿಲ್ಲಿನ ಹಗ್ಗವನ್ನು ಬಿಗಿಯಾಗಿ ಕಟ್ಟಿ ದ್ವೈತಸಿದ್ಧಾಂತಕ್ಕೆ ವಿರೋಧಪಕ್ಷದಿಂದ ಕೂಡಿದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ದೃಢವಾಗಿದ್ದು, ನಿರಾಕರಿಸಲು ಅಸಾಧ್ಯವಾದ ಯುಕ್ತಿಗಳಿಂದ ಬಾಣಗಳನ್ನು ತನ್ನ ಬುದ್ಧಿಬಲದಿಂದ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದರು. ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತರು ಅದ್ವೈತ ಮೊದಲಾದ ಮತಗಳ ಯುಕ್ತಿಗಳಿಂದ ಆಚಾರ್ಯರಿಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ವಾದಿಸಿದರು. ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತರ ಪಾಂಡಿತ್ಯವೇ ಬಲ್ಲು, ತರ್ಕಗಳೇ ಬಾಣಗಳು. ತರ್ಕಗಳನ್ನು ವಾದಿಯ ಎದುರಲ್ಲಿ ಮಂಡಿಸುವುದೇ ಬಿಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಹೆದೆಯೇರಿಸಿ ಬಾಣವನ್ನು ಜೋಡಿಸಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸುವುದು ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಇಲ್ಲಿ ರೂಪಾಲಂಕಾರವಿದೆ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಬೋಧಚಾಪಗುಣೇರಿತಾನ್— ಬೋಧ ಎವ ಚಾಪಃ ಬೋಧಚಾಪಃ, ಗುಣಾ ಏವ ಗುಣಃ, ಬೋಧ-ಚಾಪಸ್ಯ ಗುಣಃ, ಬೋಧಚಾಪಗುಣಃ, ಬೋಧಚಾಪಗುಣೇನ ಈರಿತಾಃ ಬೋಧಚಾಪಗುಣೇರಿತಾಃ ತಾನ್ |

ವಿಪಕ್ಷಯುಕ್ತಃ— ವೇಃ ಪಕ್ಷಾಃ ವಿಪಕ್ಷಾಃ ವಿಪಕ್ಷೈಃ ಯುಕ್ತಾಃ ವಿಪಕ್ಷಯುಕ್ತಾಃ ತೈಃ (ಇದು ಬಾಣ ಎಂಬ ಅರ್ಥದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ವಿಗ್ರಹ) ವಿರುದ್ಧಾಃ ಪಕ್ಷಾಃ ವಿಪಕ್ಷಾಃ, ವಿಪಕ್ಷೈಃ ಯುಕ್ತಾಃ ವಿಪಕ್ಷಯುಕ್ತಾಃ ತೈಃ | (ಇದು ತರ್ಕಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ವಿಗ್ರಹ)

ತರ್ಕಶರಣ್— ತರ್ಕಾ ವಿವ ಶರಣಾಃ ತಾನ್ |

ಕೋಶ— ವಿಪಕ್ಷ ಎಂಬಲ್ಲಿ, ವಿ = ಪಕ್ಷಿ, ಪರಮಾತ್ಮ, 'ವಿಪಕ್ಷಿಪರಮಾತ್ಮನೋಃ' ಅಮರ, ಗುಣ = ಬಿಲ್ಲಿನ ಹದ, ಚಾತುರ್ಯ ದೈರ್ಯಾದಿಗುಣಗಳು, 'ಮೌವ್ಯಾಂ ದ್ರವ್ಯಾತ್ರಿತೇ ಸತ್ತ್ವಶೌರ್ಯ ಸಂಧ್ಯಾದಿಕೇ ಗುಣಾಃ' ಅಮರ | Bow string, quality of an object such as generosity, bravery, the three fundamental qualities Sattva, Rajas and Tamas, colour, the six Political expedients.

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಪ್ರಾಯುಕ್ತ - ಪ್ರ+ಅಯುಕ್ತ, ಅಯುಂಜಾತಾಂ, ಅಯುಂಜತ, ಅಯುಂಕ್ತಾಃ ಅಯುಂಜಾಥಾಂ ಅಯುಂಕ್ಥಂ, ಅಯುಂಜಿ ಅಯುಂಜಹಿ ಅಯುಂಜಹಿ | ಪ್ರ. ಉಪಸರ್ಗ, ಯುಜಿನ್ (ಯುಜ್) ಯೋಗೇ, ಸಕ. ಅನಿ. ಉಭ. to unite, to put, to prepare ಅನದೃತನಭೂತೇ ಲಘು ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಅಥ ಅಮುನಾ ವಿವಿಧಾಃ ಬೋಧಚಾಪಗುಣೇರಿತಾಃ ವಿಪಕ್ಷಯುಕ್ತಾಃ ತೀಕ್ಷ್ಣಾಃ ತರ್ಕಶರಣಾಃ ವೀರ್ಯೇಣ ಪ್ರಾಯುಜ್ಯಂತ |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆಗ ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಷಾರ್ಯರು ಏನು ಮಾಡಿದರು ?

ಚಿಚ್ಛೇದಾತುಚ್ಛಿಧಿಷಣಸ್ತಾಂಶ್ವದಾ ತರ್ಕಸಾಯಕೈಃ |

ಪ್ರಯುಕ್ತಮಾತ್ರಾನ್ ಪ್ರಹಸಂಲ್ಲಿಲಯಾತಿಶಯಾಲುಭಿಃ || 66 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಚಿಚ್ಛೇದ, ಅತುಚ್ಛಿಧಿಷಣಃ, ತಾನ್, ತದಾ, ತರ್ಕಸಾಯಕೈಃ, ಪ್ರಯುಕ್ತಮಾತ್ರಾನ್, ಪ್ರಹಸನ್, ಲೀಲಯಾ, ಅತಿಶಯಾಲುಭಿಃ |

ಅನ್ವಯ— ಪ್ರಹಸನ್, ಅತುಚ್ಛಿಧಿಷಣಃ, ಪ್ರಯುಕ್ತಮಾತ್ರಾನ್, ತಾನ್, ತದಾ, ಅತಿಶಯಾಲುಭಿಃ, ತರ್ಕಸಾಯಕೈಃ, ಲೀಲಯಾ, ಚಿಚ್ಛೇದ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಪ್ರಹಸನ್ = ನಗುತ್ತಿರುವ,

ಅತುಚ್ಛಿಧಿಷಣಃ = ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು,

ಪ್ರಯುಕ್ತಮಾತ್ರಾನ್ = ಕೇವಲ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ,

ತಾನ್ = ಆ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮರ ಯುಕ್ತ ಬಾಣಗಳನ್ನು,

ತದಾ = ಆಗ,

ಅತಿಶಯಾಲುಭಿಃ = ಅವುಗಳನ್ನು ಮೀರಿರುವ,

ತರ್ಕಸಾಯಕೈಃ = ಅನುಮಾನಗಳೆಂಬ ಬಾಣಗಳಿಂದ,

ಲೀಲಯಾ = ಆನಂದಾಸದಿಂದ,

ಚಿಚ್ಛೇದ = ಕತ್ತರಿಸಿದರು (ಖಂಡಿಸಿದರು).

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಯೋಧನೊಬ್ಬನು ತನ್ನ ಪ್ರತಿಯೋಧನ ಬಾಣಗಳನ್ನು ಮೀರಿಸುವ ಹಾಗೂ ಹೆಚ್ಚು ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಬಾಣಗಳನ್ನು ಕೂಡಲೇ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿ ಎದುರಾಳಿಯ ಬಾಣಗಳನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿ ಹಾಕುವಂತೆ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತರು ಚರಣಗಳನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ ಕೂಡಲೇ ಶ್ರೀಮಧ್ವಜಾಯುಧರು ನಗುತ್ತಾ ಅವರ ಯುಕ್ತಿಬಾಣಗಳನ್ನು ಮೀರಿಸುವ ಮತ್ತು ಹೆಚ್ಚು ಬಲವುಳ್ಳ ತರ್ಕಬಾಣಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತರ ತರ್ಕಬಾಣಗಳನ್ನು ಖಂಡಿಸಿದರು. ಅವರು ಅನಾಯಾಸವಾಗಿ ವಿನೋದದಿಂದ ಆಟವಾಡಿದಂತೆ ವಾದಮಾಡಿ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮರ ವಾದಗಳನ್ನು ಪುಡಿ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಆಚಾರ್ಯರು ಅತಿಶಯಪ್ರತಿಭಾಸಂಪನ್ನರಾದುದರಿಂದ ಪ್ರತಿವಾದಿಯು ಹೇಳಿದಕೂಡಲೇ ಪ್ರತ್ಯುತ್ತರವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಪ್ರತಿವಾದಿಯ ಇದಿರಿನಲ್ಲಿ ಅವರಿಗೆ ಭಯ, ಕೋಪ, ನಡುಕ ಯಾವುದೂ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಅವರು ನಗುತ್ತಾ ಮಾತಾಡುತ್ತಿದ್ದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಅತುಚ್ಛದ್ಧಿಷಣಃ— ನ ತುಚ್ಛಾ ಅತುಚ್ಛಾ, ಅತುಚ್ಛಾ ಧಿಷಣಾ ಯಸ್ಯಸಃ ಅತುಚ್ಛದ್ಧಿಷಣಃ ।

ತರ್ಕಸಾಯಕೈಃ— ತರ್ಕಾ ವಿವ ಸಾಯಕಾಃ ತರ್ಕಸಾಯಕಾಃ ತೈಃ ।

ಪ್ರಯುಕ್ತಮಾತ್ರಾನ್— ಕೇವಲಂ ಪ್ರಯುಕ್ತಾಃ ಪ್ರಯುಕ್ತಮಾತ್ರಾಃ ತಾನ್ ।

ಅತಿಶಯಾಲುಭಿಃ— ಅತಿಶಯತುಂ ಶೀಲಂ ವಿಷಾಂ ಇತಿ ಅತಿಶಯಾಲವಃ, ತಾನ್ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಚಿಚ್ಛಿದ - ಚಿಚ್ಛೇದ ಚಿಚ್ಛಿದತುಃ ಚಿಚ್ಛಿದುಃ, ಚಿಚ್ಛೇದಿಥ ಚಿಚ್ಛಿದಥುಃ ಚಿಚ್ಛಿದ, ಚಿಚ್ಛೇದ ಚಿಚ್ಛಿದಿವ ಚಿಚ್ಛಿದಿಮ । ಛಿದ್ರಾ (ಛಿದ್ರ) ದ್ವಿದ್ವೀಕರಣೇ ರುಧಾದಾಃ ಸಕ. ಅನಿ. ಉಭ. to cut, to mow ಭೂತಾನದ್ಯತನ ಪರೋಕ್ಷೇ ಲಿಟ್, ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನ ।

ಪ್ರಯೋಗ— ಪ್ರಹಸತಾ ಅತುಚ್ಛದ್ಧಿಷಣೇನ, ತೇ ತದಾ ಅತಿಶಯಾಲುಭಿಃ ತರ್ಕಸಾಯಕೈಃ ಚಿಚ್ಛಿದಿರೇ ।

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಹೀಗೆ ಸೋಲಿನ ಅಂಚನ್ನು ತಲುಪಿದರೂ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು ಸಾಹಸವನ್ನು ಕೋರಿದರು.

ಅಧಾರ್ಯಾಣೀತರಜನ್ಯರನಿವರ್ತ್ಯಾನಿ (ವಾರ್ಯಾಣಿ) ಪೂರುಷೈಃ ।

ವಿಜಗೀಷುದ್ವಿಜಶ್ರೇಷ್ಠೋ ವೇದಾಸ್ತ್ರಾಣಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾನ್ || 67 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅಧಾರ್ಯಾಣಿ, ಇತರಜನ್ಯಃ, ಅನಿವರ್ತ್ಯಾನಿ (ಅನಿವಾರ್ಯಾ), ಪೂರುಷೈಃ, ವಿಜಗೀಷುಃ, ದ್ವಿಜಶ್ರೇಷ್ಠಃ, ವೇದಾಸ್ತ್ರಾಣಿ, ಪ್ರಯುಕ್ತವಾನ್ ।

ಅನ್ವಯ— ವಿಜಗೀಷುಃ, ದ್ವಿಜಶ್ರೇಷ್ಠಃ, ಇತರಜನ್ಯರಧಾರ್ಯಾಣಿ, ಪೂರುಷೈಃ, ಅನಿವರ್ತ್ಯಾನಿ (ಅನಿವಾರ್ಯಾಣಿ), ವೇದಾಸ್ತ್ರಾಣಿ, ಪ್ರಯುಕ್ತವಾನ್ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ವಿಜಗೀಷುಃ = ಜಯಿಸುವ ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳ,

ದ್ವಿಜಶ್ರೇಷ್ಠಃ = ಬ್ರಾಹ್ಮಣಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು,

ಇತರಜನ್ಯಃ = ಶೂದ್ರರೇ ಮೊದಲಾದ ತ್ರಿವರ್ಣೀತರರಿಂದ, ಅಲ್ಪಮತಿಗಳಾದ ಜನರಿಂದ,

ಅಧಾರ್ಯಾಣಿ = ಶ್ರವಣಾದಿಗಳಿಂದ ಧರಿಸಲು ಅನರ್ಹವಾದ, ತಿಳಿಯಲು ಅಶಕ್ತವಾದ,

ಪೂರುಷೈಃ = ಸಾಮಾನ್ಯ ಜನರಿಂದ,
 ಅನಿವರ್ತ್ಯಾನಿ (ಅನಿವಾರ್ಯಾಣಿ) = ನಿವಾರಿಸಲು, ಅಶಕ್ಯವಾದ,
 ವೇದಾಸ್ತ್ರಾಣಿ = ವೇದಗಳೆಂಬ (ವೈದಿಕವಾಕ್ಯಗಳೆಂಬ) ಆಯುಧಗಳನ್ನು,
 ಪ್ರಯುಕ್ತವಾನ್ = ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಜಯಿಸುವ ಅವೇಶ್ವರಿಯುಳ್ಳ ಯೋಧನೊಬ್ಬನು ಶಸ್ತ್ರಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಪರಾಜಿತನಾಗಿ ಅಸ್ತ್ರಯುದ್ಧವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಅದರಂತೆ ಮತ್ತೂ ಜಯೋತ್ಸಾಹಭರಿತರಾದ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತರು ವೇದಗಳೆಂಬ ಅಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದರು. ಸಾಧಾರಣ ಜನರಿಗೆ ಅಸ್ತ್ರಗಳ ವೇಗವನ್ನೂ ವಿಷನ್ನೂ ಸಹಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಅದರಂತೆ ತ್ರಿವರ್ಣತರರಿಂದ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳ ಮೂಲಕ ಧರಿಸಲು ಅಶಕ್ಯವಾದ ವೈದಿಕ ವಾಕ್ಯಗಳೆಂಬ ಅಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತರು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದರು. ಸಾಧಾರಣ ಜನರಿಗೆ ಅಸ್ತ್ರಗಳಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿ ಅವುಗಳನ್ನು ಹಿಂತಿರುಗಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವಂತೆ, ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತರು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ ವೇದವಾಕ್ಯಗಳ ಆಪಾತಾರ್ಥವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಲು ಸಾಧಾರಣ ಜನರಿಗೆ ಸಾಧ್ಯವಿರಲಿಲ್ಲ. ಇಂತಹ ವೇದವಾಕ್ಯಗಳೆಂಬ ಅಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತರು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದರು. ಮಹಾರಥಿಕನು ಬೇರೆಯವರಿಂದ ಪಡೆಯಲು ಅಸಾಧ್ಯವಾದ ಧರಿಸಲೂ ಅಸಾಧ್ಯವಾದ ಹಾಗೂ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದಾಗ ಸಹಿಸಿಕೊಂಡು ಪ್ರತ್ಯಸ್ತ್ರದಿಂದ ಹಿಂತಿರುಗಿಸಲೂ ಅಸಾಧ್ಯವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಾಸ್ತ್ರವೇ ಮೊದಲಾದ ಮಹಾಮಂತ್ರಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸುವಂತೆ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತರು ತನ್ನ ಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸಾಧಕವಾದ ಪ್ರಬಲವಾದ ವೇದವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿದರು ಎಂದು ಭಾವ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಅಧಾರ್ಯಾಣಿ— ಧಾರಯಿತುಂ ಯೋಗ್ಯಾನಿ ಧಾರ್ಯಾಣಿ, ನ ಧಾರ್ಯಾಣಿ ಅಧಾರ್ಯಾಣಿ, ತಾನಿ |

ಇತರಜನ್ಯಃ— ಇತರೇ ಚ ತೇ ಜನಾಶ್ಚ ಇತರಜನಾಃ ತೈಃ |

ಅನಿವರ್ತ್ಯಾನಿ— ನಿವರ್ತಯಿತುಂ ಯೋಗ್ಯಾನಿ ನಿವರ್ತ್ಯಾನಿ, ನ ನಿವರ್ತ್ಯಾನಿ ಅನಿವರ್ತ್ಯಾನಿ ತಾನಿ |

ವಿಜಗೀಮುಃ— ವಿಜೇತುಂ ಇಚ್ಛುಃ ವಿಜಗೀಮುಃ |

ವೇದಾಸ್ತ್ರಾಣಿ— ವೇದಾ ವಿವ ಅಸ್ತ್ರಾಣಿ ವೇದಾಸ್ತ್ರಾಣಿ ತಾನಿ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಪ್ರಯುಕ್ತವಾನ್ ಎಂಬುದು ಇಲ್ಲಿ ಕೃದಂತಪದವು, ಕ್ರಿಯಾಪದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಅಭಿಜಾನ್ ಎಂಬ ಮತ್ತೊಂದು ಕ್ರಿಯಾಪದವನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡಿ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಪೂರ್ಣಗೊಳಿಸಬಹುದು.

ಪ್ರಯೋಗ— ವಿಜಗೀಮುಃ ದ್ವಿಜತ್ರೇಷ್ಯೇನ ಇತರಜನ್ಯಃ ಅಧಾರ್ಯಾಣಿ ಪೂರುಷೈಃ ಅನಿವರ್ತ್ಯಾನಿ ವೇದಾಸ್ತ್ರಾಣಿ ಪ್ರಯುಕ್ತಾನಿ ಅಭಿವನ್ |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ತ್ರಿವಿಕ್ರಮರ ವೇದವಾಕ್ಯಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಖಂಡಿಸಿದರು.

ವಾಕ್ಯೈರತಿಲಿಲೀಯೋಭಿಃ ಪ್ರತ್ಯಸ್ತ್ರೈರಿವ ವೈದಿಕೈಃ |

ಅರ್ಥಾಂತರಂ ಪ್ರಕಟಯಂಸ್ತಾನ್ಯಸೌ ಸಂನ್ಯವರ್ತಯತ್ || 68 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ವಾಕ್ಯೈಃ, ಅತಿಲಿಲೀಯೋಭಿಃ, ಪ್ರತ್ಯಸ್ತ್ರೈಃ, ಇವ, ವೈದಿಕೈಃ, ಅರ್ಥಾಂತರಂ, ಪ್ರಕಟಯನ್, ತಾನಿ, ಅಸೌ, ಸಂನ್ಯವರ್ತಯತ್ |

ಅನ್ವಯ— ಅಸೌ, ಅತಿಲಿಲೀಯೋಭಿಃ, ಪ್ರತ್ಯಸ್ತ್ರೈರಿವ, ವೈದಿಕೈಃ, ವಾಕ್ಯೈಃ, ಅರ್ಥಾಂತರಂ, ಪ್ರಕಟಯನ್, ತಾನಿ, ಸಂನ್ಯವರ್ತಯತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಸೌ = ಈ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು,

ಅತಿಬಲೀಯೋಭಿಃ = ನಿರವಕಾಶವಾಗಿಯೂ, ಉಪಜೀವ್ಯವಾಗಿಯೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಬಲವಾದ,

ವೈದಿಕೈಃ ವಾಕ್ಯೈಃ = ವೇದದ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ,

ತಾನಿ = ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತರು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ ವೇದವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು,

ಪ್ರತ್ಯಸ್ತ್ವರಿವ = ಪ್ರತಿಕೂಲವಾದ ಅಸ್ತ್ರಗಳಿಂದಲೋ ಎಂಬಂತೆ,

ಅರ್ಥಾಂತರಂ ಪ್ರಕಟಯನ್ = ಬೇರೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾ,

ಸನ್ನ್ಯವರ್ತಯತ್ = ಹಿಂತಿರುಗಿಸಿದರು. (ಸಾವಕಾಶವಾಗಿಯೂ ದುರ್ಬಲವಾಗಿಯೂ ಮಾಡಿದರು)

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಬೇರೆ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲದಿರುವ ಅನೇಕವಾದ ಬಲಿಷ್ಠವಾದ ವೇದ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಯು ಹೇಳಿದ ವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ಬೇರೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದರು. ತಾವು ಹೇಳಿದ ವಾಕ್ಯಗಳು ಪ್ರತಿಪಾದಿಯು ಹೇಳಿದ ವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ಆಧಾರವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಬಲವತ್ತಾದವುಗಳು ಎಂದು ತೋರಿಸಿದರು. ಹೀಗೆ ಪ್ರತಿಪಾದಿಯು ಹೇಳಿದ ವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ಬೇರೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದರು. ಪ್ರತಿಕೂಲವಾದ ಅಸ್ತ್ರಗಳಂತಿರುವ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ, ಪ್ರತಿಪಾದಿಯು ಹೇಳಿದ ವೇದವಾಕ್ಯಗಳು ಅವನಿಗೆ ಅನುಕೂಲವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಯನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿದರು. ಮಹಾರಥಿಕರು ಅಸ್ತ್ರಗಳಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿ ಖಂಡಿಸುವಂತೆ ತಾವು ಹೇಳಿದ ಖಂಡಿಸಲು ಅಸಾಧ್ಯವಾದ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಾರ್ಯರು ಹೇಳಿದ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದವರಿಗೆ ಅಭಿಮತವಾದ ಅರ್ಥವು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ತೋರಿಸಿದರು. ತನ್ನ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿದರು ಎಂದು ಭಾವ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಅತಿಬಲೀಯೋಭಿಃ— ಅತಿಶಯೇನ ಬಲವಂತಿ ಅತಿಬಲೀಯಾಂಸಿ ತೈಃ ।

ಅರ್ಥಾಂತರಂ— ಅನ್ಯಃ ಅರ್ಥಃ ಅರ್ಥಾಂತರಂ ತತ್ ।

ವಿಶೇಷಾಂಶ— ಅರ್ಥಾಂತರಂ ಅನ್ಯಸ್ಯ ವಿಪರೀತಂ ಜಯಾದಿಕಂ ಚ ಭಾ. ಪ್ರ. ಅರ್ಥಾಂತರಂ ಪ್ರಕಟಯನ್ ಎಂದರೆ ಪ್ರತಿಪಾದಿಯು ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಮತ್ತು ಜಯ ಮುಂತಾದ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಪ್ರಕಟಗೊಳಿಸುತ್ತಾ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಸಂನ್ಯವರ್ತಯತ್ - ಸಮ್+ನಿ+ಅವರ್ತಯತ್, ಅವರ್ತಯತಾಂ ಅವರ್ತಯನ್, ಅವರ್ತಯಃ ಅವರ್ತಯತಂ ಅವರ್ತಯತ, ಅವರ್ತಯಂ ಅವರ್ತಯಾವ ಅವರ್ತಯಾಮ । ಸಮ್ ನಿ ಎರಡು ಉಪಸರ್ಗಗಳು, ವೃತು (ವೃತ್ ವರ್ತ) ವರ್ತನೇ, ಅಕ ಸೇಟ್ ಆತ್ಮ to exist, to happen, to live on ಣಿಜಂತ ಅನದ್ಯತನಭೂತೇ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನ ಸನ್ನ್ಯವರ್ತಯತ್ ಎಂದು ರೂಪ ।

ಪ್ರಯೋಗ— ಅಮುನಾ ಅತಿಬಲೀಯೋಭಿಃ ಪ್ರತ್ಯಸ್ತ್ವರಿವ ವೈದಿಕೈಃ ವಾಕ್ಯೈಃ ಅರ್ಥಾಂತರಂ ಪ್ರಕಟಯತಾ ತಾನಿ ಸನ್ನ್ಯವರ್ತಂತ ।

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಕೊನೆಗೆ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಶ್ರೀಮತ್ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಗೆದ್ದರು.

ಸಪ್ರಾಪ್ತಾನ್ವಿ ದಿನಾನ್ಯೇವಂ ವಾದಂ ಕೃತ್ವಾ ಸಹಾಮುನಾ ।

ನಿರುತ್ತರಂ ತಂ ನಿಶ್ಚೋದ್ಯಂ ಚಕ್ರೇ ಚಕ್ರಾಯುದ್ಧಪ್ರಯಃ ॥ 69 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಸಪ್ರಾಪ್ತಾನ್ವಿ, ದಿನಾನಿ, ಏವಂ, ವಾದಂ, ಕೃತ್ವಾ ಸಹ, ಅಮುನಾ, ನಿರುತ್ತರಂ, ತಂ, ನಿಶ್ಚೋದ್ಯಂ, ಚಕ್ರೇ, ಚಕ್ರಾಯುದ್ಧಪ್ರಯಃ ।

ಅನ್ವಯ— ಚಕ್ರಾಯುಧಪ್ರಿಯಃ, ಅಮುನಾ, ಸಹ, ಏವಂ, ಸಪ್ತಾಪ್ತಾನ್, ದಿನಾನಿ, ವಾದಂ, ಕೃತ್ವಾ ತಂ, ನಿರುತ್ತರಂ, ನಿಶ್ಚೋದ್ಯಂ, ಚಕ್ರೇ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಚಕ್ರಾಯುಧಪ್ರಿಯಃ = ಸುದರ್ಶನಚಕ್ರಧಾರಿಯಾದ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರರಾದ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು,
ಅಮುನಾ ಸಹ = ಈ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರೊಡನೆ,
ಏವಂ = ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ,
ಸಪ್ತಾಪ್ತಾನ್ = ಹದಿನೈದು ದಿನಗಳವರೆಗೆ,
ವಾದಂ ಕೃತ್ವಾ = ವಾದಕಥೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ (ಚರ್ಚಿಸಿ),
ತಂ = ಆ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರನ್ನು
ನಿರುತ್ತರಂ = ಪ್ರತ್ಯುತ್ತರವಿಲ್ಲದವರನ್ನಾಗಿಯೂ,
ನಿಶ್ಚೋದ್ಯಂ = ಪ್ರಶ್ನೆ ಇಲ್ಲದವರನ್ನಾಗಿಯೂ,
ಚಕ್ರೇ = ಮಾಡಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಸುದರ್ಶನಧರನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರರಾದ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಶ್ರೀಮತ್ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತರೊಡನೆ ಈ ರೀತಿ ಹದಿನೈದು ದಿನಗಳವರೆಗೆ ವಾದವನ್ನು ಮಾಡಿದರು. ಕೊನೆಗೆ ಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಪ್ರತ್ಯುತ್ತರ ಇಲ್ಲದವರನ್ನಾಗಿಯೂ, ಪ್ರಶ್ನೆ ಇಲ್ಲದವರನ್ನಾಗಿಯೂ ಮಾಡಿದರು. ಆಚಾರ್ಯರು ಹೇಳಿದ ಸಿದ್ಧಾಂತದ ಮೇಲೆ ಪುನಃ ಪ್ರಶ್ನೆ ಕೇಳಲು ಅಥವಾ ಅಕ್ಷೇಪ ಮಾಡಲು ಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಏನೂ ಉಳಿಯಲಿಲ್ಲ. ಆಚಾರ್ಯರು ಕೇಳಿದ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಪ್ರತ್ಯುತ್ತರ ಹೇಳಲೂ ಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಸಾಧ್ಯವಾಗಲಿಲ್ಲ. ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತರು ಕೇಳಿದ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳಿಗೂ ಆಚಾರ್ಯರು ಉತ್ತರ ಹೇಳಿದರು. ಹೀಗೆ ಆಚಾರ್ಯರು ಶ್ರೀಮತ್ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಸೋಲಿಸಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ ಮತ್ತು ಕೋಶ—

ಸಪ್ತಾಪ್ತಾನ್— ಸಪ್ತ ಚ ಅಪ್ತಾ ಚ ಸಪ್ತಾಪ್ತಾನ್, ಸಪ್ತಾಪ್ತಾನ್ ಪೂರಣಾನ್ ಸಪ್ತಾಪ್ತಾನ್ । 'ತಸ್ಯ ಪೂರಣೇ ಡಟ್' (5.2.49) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಡಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ದಿನಾನಿ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣ.

ನಿರುತ್ತರಂ— ನಿರ್ಗತಂ ಉತ್ತರಂ ಯಸ್ಮಾತ್ ಸಃ ನಿರುತ್ತರಃ ತಂ ।

ನಿಶ್ಚೋದ್ಯಂ— ನಿರ್ಗತಂ ಚೋದ್ಯಂ (ಅಕ್ಷೇಪಃ) ಯಸ್ಮಾತ್ ಸಃ ನಿಶ್ಚೋದ್ಯಃ ತಂ । 'ಚೋದ್ಯಂ ಅಕ್ಷೇಪಾ-ಭಿಯೋಗೌ' ಅಮರ, ಸಪ್ತಾಪ್ತಾನ್ ದಿನಾನಿ ವಾದಂ ಕೃತ್ವಾ ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಕಾಲಾದ್ವನ್ನೋರತ್ಯಂತ ಸಂಯೋಗೇ' (2.3.5) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಗುಣಕ್ರಿಯಾದ್ವಯಗಳೊಡನೆ ನಿರಂತರ ಸಂಯೋಗ (ಸಂಬಂಧ) ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ದ್ವಿತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿ ಬಂದಿದೆ. ಹದಿನೈದು ದಿನಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಎಡೆಬಿಡದೆ ವಾದವನ್ನು ಮಾಡಿದರು ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಚಕ್ರಾಯುಧಪ್ರಿಯಃ— ಚಕ್ರಂ ಆಯುಧಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಚಕ್ರಾಯುಧಃ, ಚಕ್ರಾಯುಧಸ್ಯ ಪ್ರಿಯಃ ಚಕ್ರ-ಯುಧಪ್ರಿಯಃ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಚಕ್ರೇ ಚಕ್ರತೇ ಚಕ್ರೀ ಇತ್ಯಾದಿ. ಡುಕ್ಯುಡ್ (ಕೃ) ಕರಣೇ to do, to make ಅತ್ಯನೇ ಲಿಟ್ ।

ಪ್ರಯೋಗ— ಚಕ್ರಾಯುಧಪ್ರಿಯೇಣ, ಅಮುನಾ ಸಹ ಸಪ್ತಾಪ್ತಾನ್ ದಿನಾನಿ ವಾದಂ ಕೃತ್ವಾ ಸಃ ನಿರುತ್ತರಃ ನಿಶ್ಚೋದ್ಯಃ ಚಕ್ರೇ (ಕರ್ಮಣಃ) ।

ಅಪಾರಿಕಾ— ಹೀಗೆ ಶ್ರೀಮನ್ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಜಯವಾಯಿತು. ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು ಸೋತರು. ಮುಂದೇನಾಯಿತು?

ಪ್ರಣಮ್ಯಾಚಪ್ಪ ಶಿಷ್ಯೋಽಸೌ ಕ್ಷಮ್ಯತಾಂ ನಾಥ ಚಾಪಲಮ್ |

ಪದಪದ್ಮರಜೋದಾಸ್ಯಂ ಧ್ರುವಂ ಮೇ ದೀಯತಾಮಿತಿ || 70 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಪ್ರಣಮ್ಯ, ಅಚಪ್ಪ ಶಿಷ್ಯ, ಅಸೌ, ಕ್ಷಮ್ಯತಾಂ, ನಾಥ! ಚಾಪಲಂ, ಪದಪದ್ಮರಜೋದಾಸ್ಯಂ, ಧ್ರುವಂ, ಮೇ, ದೀಯತಾಂ, ಇತಿ |

ಅನ್ವಯ— ಶಿಷ್ಯ, ಅಸೌ, ಪ್ರಣಮ್ಯ, ಹೇ ನಾಥ! (ಭವತಾ), ಚಾಪಲಂ, ಕ್ಷಮ್ಯತಾಂ, ಧ್ರುವಂ (ತವ), ಪದಪದ್ಮರಜೋದಾಸ್ಯಂ, ಮೇ, ದೀಯತಾಂ, ಇತಿ, ಅಚಪ್ಪ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಶಿಷ್ಯ = ಸ್ವರೂಪದಿಂದ ಉತ್ತಮ ಜೀವರಾದ,

ಅಸೌ = ಈ ಶ್ರೀಮತ್ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು,

ಪ್ರಣಮ್ಯ = ನಮಸ್ಕರಿಸಿ,

ಹೇ ನಾಥ = ಎಲೈ ಸ್ವಾಮಿಯಾದ ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರೇ! (ಭವತಾ = ನಿಮ್ಮಿಂದ) (ಮೇ = ನನ್ನ)

ಚಾಪಲಂ = ಹುಡುಗತನವು,

ಕ್ಷಮ್ಯತಾಂ = ಕ್ಷಮಿಸಲ್ಪಡಲಿ.

ಧ್ರುವಂ = ಶಾಶ್ವತವಾದ,

ಭವತಾಂ = ನಿಮ್ಮ,

ಪದಪದ್ಮರಜೋದಾಸ್ಯಂ = ಪಾದಕಮಲಗಳ ಧೂಳುಗಳ ಸೇವಕತನವು,

ಮೇ = ನನಗೆ,

ದೀಯತಾಂ = ಕೊಡಲ್ಪಡಲಿ,

ಇತಿ = ಎಂದು,

ಅಚಪ್ಪ = ಹೇಳಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಮತ್ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರೊಡನೆ ಇಷ್ಟು ದಿವಸ-ಗಳವರೆಗೆ ವಾದಮಾಡಿದರೂ, ಸ್ವರೂಪತಃ ಉತ್ತಮಜೀವರಾದ ಸಾತ್ವಿಕರಾದ ಅವರು ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ಸಾಷ್ಟಾಂಗ ನಮಸ್ಕರಿಸಿ ಪ್ರಭುಗಳಾದ ಆಚಾರ್ಯರೇ! ಮಹಾತ್ಮರಾದ ತಮ್ಮೊಡನೆ ವಾದಿಸಿ ನಾನು ಬಾಲಚೇಷ್ಟೆಯನ್ನು ತೋರಿಸಿದೆನು. ತಮ್ಮಂತಹ ಪೂರ್ಣಜ್ಞಾನರೊಡನೆ ನನ್ನ ಈ ವಾದ-ವಿವಾದವು ಹುಡುಗಾಟಿಕೆಯೇ ಹೊರತು ಮತ್ತೇನೂ ಅಲ್ಲ. ತಾವು ನನ್ನನ್ನು ಕ್ಷಮಿಸಬೇಕು. ತಮ್ಮ ಪಾದಪದ್ಮಗಳ ಧೂಳಿಯ ದಾಸವೃತ್ತಿಯನ್ನು ತಮ್ಮ ನಿರಂತರಸೇವೆಯನ್ನು ನನಗೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸಬೇಕು ಎಂದು ಹೇಳಿದರು. ನನ್ನ ತಪ್ಪನ್ನು ಕ್ಷಮಿಸಿ ತಮ್ಮ ದಾಸನನ್ನಾಗಿ ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ಉದ್ಧರಿಸಬೇಕೆಂದು ಶ್ರೀಮತ್ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತರು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದರು ಎಂದು ಭಾವ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಚಾಪಲಂ— ಚಪಲಸ್ಥ ಭಾವಃ ಚಾಪಲಂ ತತ್ |

ಪದಪದ್ಮರಜೋದಾಸ್ಯಂ— ಪದೇ ಪದೇ ಇವ ಪದಪದ್ಮೇ, ಪದಪದ್ಮಯೋಃ ರಜಾಂಸಿ ಪದಪದ್ಮ ರಜಾಂಸಿ, ದಾಸಸ್ಯ ಭಾವಃ ದಾಸ್ಯಂ ಪದಪದ್ಮರಜಸಾಂ ದಾಸ್ಯಂ ಪದಪದ್ಮರಜೋದಾಸ್ಯಂ ತತ್ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಚಕ್ಷು - ಅ+ಅಚಕ್ಷ್ಯ ಅಚಕ್ಷಾತಾಂ ಅಚಕ್ಷತ, ಅಚಕ್ಷಾಃ ಅಚಕ್ಷಾಥಾಂ ಅಚಕ್ಷತ್, ಅಚಕ್ಷಿ ಅಚಕ್ಷ್ಮಿ ಅಚಕ್ಷ್ಮಿ | ಅದ್(ಅ) ಉಪಸರ್ಗ, ಚಕ್ಷಿಜ್ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ to speak clearly ಸಕ. ಸೇಟ್ ಆತ್ಮ ಅನದ್ಯತನಭೂತಃ ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನ |

ಕ್ಷಮ್ಯತಾಂ - ಕ್ಷಮ್ಯತಾಂ ಕ್ಷಮ್ಯೇತಾಂ ಕ್ಷಮ್ಯಂತಾಂ, ಕ್ಷಮ್ಯಸ್ವ ಕ್ಷಮ್ಯೇಥಾಂ ಕ್ಷಮ್ಯದ್ಧಂ, ಕ್ಷಮ್ಯೇ ಕ್ಷಮ್ಯಾವಹ್ಯ ಕ್ಷಮ್ಯಾಮಹ್ಯ | ಕ್ಷಮೂಜ್ (ಕ್ಷಮ್) ಸಹನೇ ಸಕ. ವೇಟ್ ಆತ್ಮ. ಪ್ರಾರ್ಥನಾಯಾಂ ಕರ್ಮಣಿ ಲೋಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಕ್ಷಮ್ಯತಾಂ ಎಂದು ರೂಪ.

ದೀಯತಾಂ - ದೀಯತಾಂ ದೀಯೇತಾಂ ದೀಯಂತಾಂ, ದೀಯಸ್ವ ದೀಯೇಥಾಂ ದೀಯದ್ಧಂ, ದೀಯೈ ದೀಯಾವಹ್ಯ ದೀಯಾಮಹ್ಯ | ದುದಾತ್ (ದಾ) ದಾನೇ to give ಸಕ. ಅನಿ ಉಭ. ಪ್ರಾರ್ಥನಾಯಾಂ ಕರ್ಮಣಿ ಲೋಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ದೀಯತಾಂ ಎಂದು ರೂಪ.

ಪ್ರಯೋಗ— ಶಿಷ್ಯೇನ ಅಮುನಾ ಪ್ರಣಮ್ಯ ಹೇ ನಾಥ ಭವಾನ್ ಚಾಪಲಂ ಕ್ಷಮತಾಂ (ಭವಾನ್) ಧ್ರುವಂ (ಭವತಃ) ಪದಪದ್ಮರೇಖೋದಾಸ್ಯಂ ದದಾತು ಇತಿ ಆಖ್ಯಾಯತ (ಕರ್ಮಣಿ) |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಮುಂದೆ ಶ್ರೀಮತ್ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು ಮಾಡಿದ ಮಹತ್ಕಾರ್ಯವೇನೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ವ್ಯಾಖ್ಯಾಂ ಭಾಷ್ಯಸ್ಯ ಭೂಯೋಧೀಃ ಶ್ರವಣಂ ಸೂರಿನಂದನಃ |

ಸಂತಃ ಪ್ರೀತಿಸಮಂತೋಽನ್ಯಾಂ ಸಮಮಾರೇಭಿರೇ ತತಃ || 71 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ವ್ಯಾಖ್ಯಾಂ, ಭಾಷ್ಯಸ್ಯ, ಭೂಯೋಧೀಃ, ಶ್ರವಣಂ, ಸೂರಿನಂದನಃ, ಸಂತಃ, ಪ್ರೀತಿಂ, ಅಸಂತಃ, ಅನ್ಯಾಂ, ಸಮಂ, ಅರೇಭಿರೇ, ತತಃ |

ಅನ್ವಯ— ತತಃ, ಭೂಯೋಧೀಃ, ಭಾಷ್ಯಸ್ಯ, ವ್ಯಾಖ್ಯಾಂ, ಸೂರಿನಂದನಃ, ಶ್ರವಣಂ, ಸಂತಃ, ಪ್ರೀತಿಂ, ಅಸಂತಃ, ಅನ್ಯಾಂ, ಸಮಂ, ಅರೇಭಿರೇ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ತತಃ = ಅನಂತರ,

ಭೂಯೋಧೀಃ = ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು,

ಭಾಷ್ಯಸ್ಯ = ಶ್ರೀಮದ್ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯದ,

ವ್ಯಾಖ್ಯಾಂ = ಉಪನ್ಯಾಸವನ್ನು (ಪ್ರವಚನವನ್ನು),

ಅರೇಭೀ = ಆರಂಭಿಸಿದರು.

ಸೂರಿನಂದನಃ = ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯಪಂಡಿತರ ಪುತ್ರರಾದ ಶ್ರೀಮತ್ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು,

ಶ್ರವಣಂ = ಶ್ರೀಮದ್ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯದ ಶ್ರವಣವನ್ನು ಕಿವಿಯಿಂದ ಕೇಳಿ, ಬಾಯಿಯಿಂದ ಉಚ್ಚರಿಸಿ

ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಯುವುದನ್ನು,

ಅರೇಭೀ = (ಆರಂಭಿಸಿದರು)

ಸಂತಃ = ಸದ್ಭವರು,

ಪ್ರೀತಿಂ = ಸಂತೋಷವನ್ನು (ಅರೇಭಿರೇ = ಆರಂಭಿಸಿದರು).

ಅಸಂತಃ = ದುಃಖನರು,

ಅನ್ಯಾಂ = ಪ್ರೀತಿಗಿಂತ ಬೇರೆಯಾದುದನ್ನು (ಅಪ್ರೀತಿಯನ್ನು), ದ್ವೇಷವನ್ನು,
ಸಮಂ = ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ,
ಅರೇಭಿರೇ = ಆರಂಭಿಸಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಅನಂತರ ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು ಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ತಮ್ಮ ಭಾಷ್ಯದ ಉಪದೇಶವನ್ನು ಮಾಡಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದರು. ಶ್ರೀಮತ್ ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯಪಂಡಿತರ ಪುತ್ರರಾದ ಶ್ರೀಮತ್ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು ಆ ಭಾಷ್ಯದ ಶ್ರವಣವನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದರು. ಹೀಗೆ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಾರ್ಯರಿಗೆ ಆಚಾರ್ಯರು ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರವನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದ್ದನ್ನೂ ಅವರು ಕೇಳಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದ್ದನ್ನೂ ಕಂಡು ಸಜ್ಜನರು ಸಂತೋಷಪಡಲಾರಂಭಿಸಿದರು. ದುರ್ಜನರು ಅಸಂತೋಷವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಲಾರಂಭಿಸಿದರು. ಆಚಾರ್ಯರ ಭಾಷ್ಯಪ್ರವಚನ, ಪಂಡಿತಪುತ್ರರಾದ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮರು ಮಾಡುವ ಶ್ರವಣ, ಇದನ್ನು ಕಂಡು-ಕೇಳಿ ಸಜ್ಜನರು ಅದ್ವೈತ ದಿಗ್ಗಜ ಪಂಡಿತರಾದ ಈ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತರು ದ್ವೈತಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಓದುವುದು ಅವರ ಸಾತ್ತ್ವಿಕತೆಯ ಕುರುಹು, ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಮಹಾಮಹಿಮೆಗೆ ದ್ಯೋತಕ ಎಂದು ಸಂತೋಷಪಟ್ಟರು. ದುರ್ಜನರು ಆಹಾ! ಎಂತಹ ವಿಪರ್ಯಾಸ! ಅದ್ವೈತಿ ದಿಗ್ಗಜ ಪಂಡಿತರಾಗಿದ್ದ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮರು ಅದ್ವೈತವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವುದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ದ್ವೈತಮತವನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಶಿಷ್ಯರಾಗಿ ದ್ವೈತಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಕೇಳಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದರಲ್ಲ! ಎಂದು ಅಸಂತೋಷವನ್ನು, ವಿಷಾದವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಲಾರಂಭಿಸಿದರು. ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತಾಪ್ರಕೃತಗಳಿಗೆ ಆರಂಭ ಎಂಬ ಒಂದೇ ಕ್ರಿಯೆಯ ಜತೆಗೆ ಅನ್ವಯ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ದೀಪಕಾಲಂಕಾರ. "ವದಂತಿ ವರ್ಣ್ಯಾ ವರ್ಣ್ಯಾನಾಂ ಧರ್ಮೈಶ್ಚಂ ದೀಪಕಂ ಬುಧಾಃ | ಮದೇನ ಭಾತಿ ಕಲಭಃ ಪ್ರತಾಪೇನ ಮಹೀಪತಿಃ" || ಎಂದು ಆ ಅಲಂಕಾರದ ಲಕ್ಷಣ ಮತ್ತು ಉದಾಹರಣೆಗಳು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಭೂಯೋಧೀಃ— ಭೂಯಸೀ ಧೀಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಭೂಯೋಧೀಃ |

ಸೂರಿನಂದನಃ— ಸೂರೀಃ ನಂದನಃ ಸೂರಿನಂದನಃ |

ಅಸಂತಃ— ನ ಸಂತಃ ಅಸಂತಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅರೇಭಿರೇ - ಆ+ರೇಭಿರೇ, ರೇಭೀ ರೇಭಾತೇ ರೇಭಿರೇ, ರೇಭಿಷೇ ರೇಭಾಥೇ ರೇಭಿದ್ವೇ, ರೇಭೀ ರೇಭಿವಹೇ ರೇಭಿಮಹೇ | ರಭ (ರಭ್) ರಾಭಸ್ಯೇ ಸಕ. ಅನಿ ಆತ್ಮ to begin, to desire, to act rashly ಆಪ್ (ಆ) ಉಪಸರ್ಗ ಭೂತ ಅನದ್ಯತನ ಪರೋಕ್ಷೇ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಬಹುವಚನೇ ಅರೇಭಿರೇ ಇತಿರೂಪಂ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಭೂಯೋಧಿಯಾ ಭಾಷ್ಯಸ್ಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ಸೂರಿನಂದನೇನ ಶ್ರವಣಂ ಸದ್ವಿ ಪ್ರೀತಿಃ ಅಸದ್ವಿ ಅನ್ಯಾ (ಅಪ್ರೀತಿಃ) ಅರೇಭಿರೇ ಆರಂಭಿಸಲ್ಪಟ್ಟವು (ಕರ್ಮಣಿ) |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು ದ್ವೈತಭಾಷ್ಯಕ್ಕೆ ಟೀಕೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ ಆಚಾರ್ಯರ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಪ್ರಶಂಸೆ ಮಾಡಲಾರಂಭಿಸಿದರು.

ಗುರ್ವಾಚ್ಛಾ ಗೌರವಾಟ್ಟೀಕಾಂ ಕುರ್ವನ್ ಭಾಷ್ಯಸ್ಯ ದುಷ್ಕರಾಮ್ |

ಷಡರ್ಥವಿಕ್ರಮಾರ್ಯೋಽಸೌ ಮಹಾಚಾರ್ಯಮವೋಚತ || 72 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಗುರ್ವಾಚ್ಛಾಗೌರವಾತ್, ಟೀಕಾಂ, ಕುರ್ವನ್, ಭಾಷ್ಯಸ್ಯ, ದುಷ್ಕರಾಂ, ಷಡರ್ಥವಿಕ್ರಮಾರ್ಯಃ, ಅಸೌ, ಮಹಾಚಾರ್ಯಂ, ಅವೋಚತ |

ಅನ್ವಯ— ಗುರ್ವಾಜ್ಞಾಗೌರವಾತ್, ದುಷ್ಕರಾಂ, ಭಾಷ್ಯಸ್ಯ, ಟೀಕಾಂ, ಕುರ್ವನ್, ಅಸೌ, ಷಡರ್ಥವಿಕ್ರಮಾರ್ಯಃ, ಮಹಾಚಾರ್ಯಂ, ಅವೋಚತ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಗುರುಆಜ್ಞಾಗೌರವಾತ್ = ಗುರುಗಳಾದ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಅಪ್ಪಣೆಯ ಮೇಲಿನ ಭಕ್ತಿಯ ಅತಿಶಯದಿಂದ,

ದುಷ್ಕರಾಂ = (ಅವರ ಆಜ್ಞಾಬಲವಿಲ್ಲದೆ) ಇತರರಿಂದ ಮಾಡಲು ಅಸಾಧ್ಯವಾದ,

ಭಾಷ್ಯಸ್ಯ = ಶ್ರೀಮದ್ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯದ,

ಟೀಕಾಂ = ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು,

ತತ್ತ್ವದೀಪಿಕಾ (ಪ್ರದೀಪ) = ಎಂಬ ಟೀಕೆಯನ್ನು,

ಕುರ್ವನ್ = ಮಾಡುತ್ತಿರುವ,

ಅಸೌ = ಈ,

ಷಡರ್ಥವಿಕ್ರಮಾರ್ಯಃ = (ಆರರ ಅರ್ಥ = ಮೂರು ತ್ರಿ) ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು,

ಮಹಾಚಾರ್ಯಂ = ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಕುರಿತು,

ಅವೋಚತ = ಹೇಳಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯರು ತಮ್ಮ ಶಿಷ್ಯರಾದ ಶ್ರೀಮತ್ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ "ನೀವು ನಮ್ಮ ಶ್ರೀಮದ್ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಬರೆಯಬೇಕು" ಎಂದು ಅಪ್ಪಣೆ ಮಾಡಿದರು. ಆಚಾರ್ಯರ ಆಜ್ಞಾಬಲ, ಅನುಗ್ರಹಬಲವಿಲ್ಲದೆ ಇತರ ಯಾರಿಗೂ ಮಾಡಲು ಅಸಾಧ್ಯವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯದ ಟೀಕಾರಚನಾಕಾರ್ಯವನ್ನು ಕೈಗೊಂಡ ಶ್ರೀಮತ್ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತರು ಆಚಾರ್ಯರ ಭಾಷ್ಯಕ್ಕೆ ತತ್ತ್ವದೀಪಿಕಾ (ತತ್ತ್ವ ಪ್ರದೀಪ) ಎಂಬ ಟೀಕೆಯನ್ನು ಬರೆಯಲಾರಂಭಿಸಿದರು. ಹಾಗೆ ಬರೆಯುತ್ತಿರುವಾಗ ಅವರು ಸರ್ವೋತ್ತಮ ಆಚಾರ್ಯರಾದ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳಲಾರಂಭಿಸಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಗುರ್ವಾಜ್ಞಾಗೌರವಾಟೀಕಾಂ— ಗುರೋಃ ಆಜ್ಞಾ ಗುರ್ವಾಜ್ಞಾ, ಗುರೋಃ ಭಾವಃ ಗೌರವಂ ಗುರ್ವಾಜ್ಞಾಯಾಃ ಗೌರವಂ ಗುರ್ವಾಜ್ಞಾಗೌರವಂ ತಸ್ಮಾತ್ |

ದುಷ್ಕರಾಂ— ದುಃಖೀನ ಕರ್ತುಂ ಶಕ್ತ್ಯಾ ದುಷ್ಕರಾ ತಾಂ |

ಷಡರ್ಥವಿಕ್ರಮಾರ್ಯಃ— ಷಡರ್ಥವಿಕ್ರಮಶ್ಚಾಸೌ ಆರ್ಯಶ್ಚ ಷಡರ್ಥವಿಕ್ರಮಾರ್ಯಃ |

ಮಹಾಚಾರ್ಯಂ— ಮಹಾಶ್ವ ಅಸೌ ಆಚಾರ್ಯಶ್ಚ ಮಹಾಚಾರ್ಯಃ ತಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅವೋಚತ - ಅವೋಚತ ಅವೋಚೀತಾಂ ಅವೋಚಂತ, ಅವೋಚಥಾಃ ಅವೋಚೀಥಾಃ, ಅವೋಚದ್ಧಂ ಅವೋಚೀ ಅವೋಚಾವಹಿ ಅವೋಚಾಮಹಿ | ಒಠ್‌ಡ್ (ಒಠ್) ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ ಸಹ. ಸೇಟ್ ವಚ್ ಆದೇಶ ಬಂದಾಗ ಅನಿಟ್ | ಉಧಂ to speak clearly ಅರ್ಥ ಧಾತುಕದಲ್ಲಿ 'ಬ್ರವೋ ವಚಿ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಚ್ ಆದೇಶ. ಭೂತೇ ಲುಚ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ವಿಶವಚನ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಗುರ್ವಾಜ್ಞಾ ಗೌರವಾತ್ ದುಷ್ಕರಾಂ ಭಾಷ್ಯಸ್ಯ ಟೀಕಾಂ ಕುರ್ವತಾ ಅಮುನಾ ಷಡರ್ಥವಿಕ್ರಮಾರ್ಯಃ ಮಹಾಚಾರ್ಯಃ ಅವಾಚಿ (ಕರ್ಮಣಿ) |

ಅವತಾರಿಕಾ— ಮೊದಲು ಶ್ರೀಮದ್ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಹೊಗಳುತ್ತಾರೆ.

ಕವೀಂದ್ರೈರ್ನ ಸಮಾಪ್ಯಂತೇ ಸಂಗೃಹ್ಯಾಪಿ ಯತೋಽನಿಶಮ್ |

ನ್ಯಾಯರತ್ನಾನಿ ಭಾಷ್ಯಾಬ್ದೀರಸ್ಯ ಗಾಂಭೀರ್ಯಮದ್ಭುತಮ್ || 73 ||

ಪದಜ್ಞೇದ— ಕವೀಂದ್ರೈಃ, ನ, ಸಮಾಪ್ಯಂತೇ, ಸಂಗೃಹ್ಯ, ಅಪಿ, ಯತಃ, ಅನಿಶಂ, ನ್ಯಾಯರತ್ನಾನಿ, ಭಾಷ್ಯಾಬ್ದೀಃ, ಅಸ್ಯ, ಗಾಂಭೀರ್ಯಂ, ಅದ್ಭುತಂ |

ಅನ್ವಯ— ಕವೀಂದ್ರೈಃ, ಯತಃ, ನ್ಯಾಯರತ್ನಾನಿ, ಅನಿಶಂ, ಸಂಗೃಹ್ಯಾಪಿ, ನ, ಸಮಾಪ್ಯಂತೇ, ಅಸ್ಯ, ಭಾಷ್ಯಾಬ್ದೀಃ, ಗಾಂಭೀರ್ಯಂ, ಅದ್ಭುತಂ (ಭವತಿ) |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಕವೀಂದ್ರೈಃ = ಕವಿಶ್ರೇಷ್ಠರಿಂದ,

ಯತಃ = ಯಾವುದರ ದೇವಿಯಿಂದ, ...

ನ್ಯಾಯರತ್ನಾನಿ = ಶಾಸ್ತ್ರನ್ಯಾಯಗಳೆಂಬ ರತ್ನಗಳು,

ಅನಿಶಂ = ನಿರಂತರವಾಗಿ,

ಸಂಗೃಹ್ಯಾಪಿ = ಸಂಗ್ರಹಿಸಿಯೂ ಕೂಡ,

ನ ಸಮಾಪ್ಯಂತೇ = ಮುಗಿಯುವುದಿಲ್ಲವೋ (ಕೊನೆ ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲವೋ),

ಅಸ್ಯ = ಈ,

ಭಾಷ್ಯಾಬ್ದೀಃ = ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯವೆಂಬ ಸಮುದ್ರದ,

ಗಾಂಭೀರ್ಯಂ = ಆಳವು (ಬಹಳವಾದ ಅರ್ಥಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವಿಕೆಯು),

ಅದ್ಭುತಂ = ಅಶ್ಚರ್ಯಕರವು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ವೇದಾರ್ಥವನ್ನು ವಿಚಾರಮಾಡಿ ನಿರ್ಧರಿಸಲು ಉಪಕ್ರಮ, ಉಪಸಂಹಾರ, ಅಭ್ಯಾಸ, ಅಪೂರ್ವಕಾ, ಫಲ, ಅರ್ಥವಾದ (ಉಪಪತ್ತಿಯುಕ್ತಿ), ಶ್ರುತಿ, ಲಿಂಗ, ವಾಕ್ಯ, ಪ್ರಕರಣ, ಸ್ಥಾನ, ಸಮಾಖ್ಯಾ, ನಿರವಕಾಶತ್ವ ಸಾವ-ಕಾಶತ್ವಗಳು, ಉಪಜೀವ್ಯತ್ವ ಉಪಜೀವಕತ್ವ, ಬಹುತ್ವಾಲ್ಪತ್ವಗಳು, ಇವುಗಳ ಮೂಲಕ ನಿರ್ಧರಿಸಿದ ಪ್ರಾಬಲ್ಯ, ದೌರ್ಬಲ್ಯಗಳು ಅತ್ಯಾವಶ್ಯಕವಾಗಿವೆ. ಇವುಗಳೇ ವೇದಾರ್ಥ ವಿಚಾರಕ್ಕೆ ಸಹಕಾರಿಯಾದ ನ್ಯಾಯಗಳು. ತಾವು ಮಾಡಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯವೆಂಬ ಸಮುದ್ರದಿಂದ ವೇದಾರ್ಥವಿಚಾರಾಂಗಭೂತವಾದ ನ್ಯಾಯರತ್ನಗಳನ್ನು ಜ್ಞಾನಿಶ್ರೇಷ್ಠರು ನಿರಂತರವಾಗಿ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿದರೂ ಅವು ಮುಗಿಯುವುದಿಲ್ಲ. ವಿಚಾರ ಮಾಡಿದಾಗ ವೇದಾರ್ಥ ನಿರ್ಣಯಕ್ಕೆ ಸಹಕಾರಿಯಾದ ನ್ಯಾಯರತ್ನಗಳು ಮತ್ತೂ ದೊರಕುತ್ತವೆ. ಸಮುದ್ರದಿಂದ ರತ್ನಗಳನ್ನು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗುವವರು ಹೇಗೆ ಎತ್ತುತ್ತಾರೋ, ರತ್ನಾಕರವಾದ ಗಂಭೀರವಾದ ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ತೆಗೆದಷ್ಟು ಮತ್ತೂ ರತ್ನಗಳು ಹೇಗೆ ಸಿಗುತ್ತಿರುತ್ತವೆಯೋ ಹಾಗೆಯೇ ತಾವು ರಚಿಸಿದ ಭಾಷ್ಯಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ತೆಗೆದಷ್ಟು ನ್ಯಾಯರತ್ನಗಳು ಸಿಗುತ್ತಲೇ ಇರುತ್ತವೆ. ಅವುಗಳು ಮುಗಿಯುವುದೇ ಇಲ್ಲ. ಇಂತಹ ಭಾಷ್ಯರತ್ನಾಕರದ ಗಾಂಭೀರ್ಯವು ಅತ್ಯಾಶ್ಚರ್ಯಕರವಾಗಿದೆ ಎಂದು ತ್ರಿವಿಕ್ರಪಂಡಿತರು ಆಚಾರ್ಯರ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ ಭಾಷ್ಯವು ಇತರ ಮತಾಚಾರ್ಯರ ಭಾಷ್ಯಕ್ಕಿಂತ ಗಾತ್ರದಲ್ಲಿ ಚಿಕ್ಕದು. ಆದರೆ ಅರ್ಥದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಅದು ಸಮುದ್ರದಂತೆ ದೊಡ್ಡದು. ವೇದಾರ್ಥವನ್ನು ವಿಚಾರಿಸಿ ನಿರ್ಣಯಿಸಲು ಅಲ್ಲಿ ಆಚಾರ್ಯರು ಅನೇಕ ನ್ಯಾಯಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಅವು ವಿಪುಲವಾಗಿವೆ. ಅವು ಇಷ್ಟೇ ಇವೆಯೆಂದು ನಿರ್ಧರಿಸಲು ಜ್ಞಾನಿಶ್ರೇಷ್ಠರಿಗೂ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ಎಂದು ಭಾವ, ರೂಪಾಲಂಕಾರ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಕವೀಂದ್ರಃ—ಕವೀನಾಂ ಇಂದ್ರಾಃ ಕವೀಂದ್ರಾಃ ತೈಃ ।

ನ್ಯಾಯರತ್ನಾನ್—ನ್ಯಾಯಾ ಏವ ರತ್ನಾನ್ ನ್ಯಾಯರತ್ನಾನ್ ।

ಭಾಷ್ಯಾಟೈಃ—ಭಾಷ್ಯಂ ಏವ ಅಟೈಃ ಭಾಷ್ಯಾಟೈಃ ತಸ್ಮಾತ್ ।

ಗಾಂಭೀರ್ಯಂ—ಗಂಭೀರಸ್ಯ ಭಾವಃ ಗಾಂಭೀರ್ಯಂ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ—ಸಮಾಪ್ಯಂತೇ - ಸಮ್ ಆಪ್ಯಂತೇ, ಆಪ್ಯಂತೇ ಆಪ್ಯೇತೇ ಆಪ್ಯಂತೇ ಆಪ್ಯಸೇ ಆಪ್ಯೇಥೇ ಆಪ್ಯದ್ವೇ, ಆಪ್ಯೇ ಆಪ್ಯಾವಹೇ ಆಪ್ಯಾಮಹೇ । ಸಮ್ ಉಪಸರ್ಗ, ಅಪ್ಪಲ್ಯ ವ್ಯಾಪ್ತೌ (ಆಪ್) ಸಕ. ಅನಿ. ಪರ to obtain, to pervade ಕರ್ಮಣಿ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನ ।

ಪ್ರಯೋಗ—ಕವೀಂದ್ರಾಃ ಯತಃ ನ್ಯಾಯರತ್ನಾನ್ ಅನಿಶಂ ಸಂಗೃಹ್ಯಾಪಿ ನ ಸಮಾಪ್ನವಂತಿ ಅಸ್ಯ ಭಾಷ್ಯಾದ್ವೈಃ ಗಾಂಭೀರ್ಯೇಣ ಅದ್ವಿತೇನ (ಛೂಯತೇ) ।

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ—ಆಚಾರ್ಯರು ರಚಿಸಿರುವ ಈಶಾವಾಸ್ಯಾದಿ ಹತ್ತು ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳ ಭಾಷ್ಯಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ದಶೋಪನಿಷದೋ ದೇವೀರ್ದೇವಾ ಇವ ಸಮೀಪ್ನತಾಃ ।

ಯುಕ್ತಾಃ ಪ್ರಸಾದಯಂತ್ಯರ್ಥಾ ಏಷು ಭಾಷ್ಯಾಲಯೇಷ್ವಲಮ್ ॥ 74 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ—ದಶೋಪನಿಷದಃ(ದಶ ಉಪನಿಷದಃ), ದೇವೀ, ದೇವಾಃ, ಇವ, ಸಮೀಪ್ನತಾಃ, ಯುಕ್ತಾಃ, ಪ್ರಸಾದಯಂತಿ, ಅರ್ಥಾಃ, ಏಷು, ಭಾಷ್ಯಾಲಯೇಷು, ಅಲಮ್ ।

ಅನ್ವಯ—ಏಷು, ಭಾಷ್ಯಾಲಯೇಷು, ಯುಕ್ತಾಃ, ಸಮೀಪ್ನತಾಃ, ಅರ್ಥಾಃ, ದೇವೀಃ, ದಶೋಪನಿಷದಃ, ಸಮೀಪ್ನತಾಃ, ದೇವಾಃ, (ಅಲಯೇಷು) ಯುಕ್ತಾಃ, ದೇವೀರಿವ, ಅಲಂ, ಪ್ರಸಾದಯಂತಿ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಏಷು = ಈ,

ಭಾಷ್ಯಾಲಯೇಷು = ದಶೋಪನಿಷದ್ಭಾಷ್ಯಗಳೆಂಬ ಮನೆಗಳಲ್ಲಿ,

ಯುಕ್ತಾಃ = ಯುಕ್ತಿಸಹಿತವಾದ,

ಸಮೀಪ್ನತಾಃ = ಅಪೇಕ್ಷಿತವಾದ,

ಅರ್ಥಾಃ = (ತಮ್ಮಿಂದ ಭಾಷ್ಯರೂಪದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ) ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳ ಅರ್ಥಗಳು,

ದೇವೀಃ = ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ,

ದಶ ಉಪನಿಷದಃ = ಹತ್ತು ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳನ್ನು,

ಸಮೀಪ್ನತಾಃ = ದೇವಿಯರಿಗೆ ಪ್ರೀತಿಸುತ್ತಾರಾದ,

ದೇವಾಃ = ದೇವರುಗಳು,

ಅಲಯೇಷು = (ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ),

ಯುಕ್ತಾಃ = ಒಟ್ಟು ಸೇರಿರುವ,

ದೇವೀರಿವ = ತಮ್ಮ ಪತ್ನಿಯರಾದ ದೇವತಾ ಸ್ತ್ರೀಯರನ್ನು ಎಂಬಂತೆ.

ಅಲಂ = ಚೆನ್ನಾಗಿ,

ಪ್ರಸಾದಯಂತಿ = ವಿವರಿಸುತ್ತವೆ. (ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸುತ್ತಾರೆ)

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ದೇವತೆಗಳು ತಮ್ಮ ಮನೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟು ಸೇರಿದ ಪ್ರಕಾಶಮಾನರಾದ ತಮ್ಮ ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರರಾದ ಪತಿಯರನ್ನು ಪ್ರಿಯವಚನೋಪಚಾರಗಳಿಂದ ಆನಂದಗೊಳಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅದರಂತೆ ತಾವು ರಚಿಸಿರುವ ಉಪನಿಷದ್ಭಾಷ್ಯ-ಗಳೆಂಬ ಮನೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟು ಸೇರಿರುವ, ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಿಗೆ ಇಷ್ಟವಾದ ಅರ್ಥಗಳು ಹತ್ತು ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳನ್ನು ಪ್ರಸನ್ನವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತವೆ. ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥಗಳು ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳನ್ನು ಪ್ರಸಾದಗುಣಯುಕ್ತವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತವೆ. ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಹೊಂದುವ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಸುಖವಾಗಿ ತಿಳಿಯುವ ಅರ್ಥವಿರುವುದೇ ಪ್ರಸಾದಗುಣ. ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಿಗೆ ಆಚಾರ್ಯರು ಭಾಷ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಅರ್ಥಗಳು ಬಹಳ ಹೊಂದುವಂತೆ ಇದ್ದು, ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಿಗೆ (ಅಭಿಮಾನಿದೇವತೆಗಳಿಗೆ) ಇಷ್ಟವಾಗುವಂತೆ ಇದ್ದು, ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳನ್ನು ಬಹಳ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪ್ರಸನ್ನವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಿವೆ ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಇಲ್ಲಿ ಉಪಮಾಲಂಕಾರವಿದೆ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಭಾಷ್ಯಾಲಯೇಷು— ಭಾಷ್ಯಾಣಿ ವಿವ ಅಲಯಾಃ ಭಾಷ್ಯಾಲಯಾಃ ತೇಷು |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಪ್ರಸಾದಯಂತಿ - ಪ್ರ+ಸಾದಯಂತಿ, ಸಾದಯಂತಿ ಸಾದಯತಃ ಸಾದಯಂತಿ, ಸಾದಯಸಿ ಸಾದಯಥಃ ಸಾದಯಥ ಸಾದಯಾಮಿ ಸಾದಯಾವಃ ಸಾದಯಾಮಃ | ಷಡ್‌ಲ್ಯ (ಸದ್) ಸೀಡ್ ವಿಶರಣಗತ್ಯವಸಾದ ನೇಷು, ಗತೌ ಸಕ. ಅನಿ. ಪರ. to devise, to break, to go, to despond, to be weary ಣಜಂತ ಪ್ರ ಉಪಸರ್ಗ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಎಷ್ಟು ಭಾಷ್ಯಾಲಯೇಷು ಯುಕ್ತಃ ಸಮೀಪ್ನಿಕ್ತಃ ಅರ್ಥಃ ದಶೋಪನಿಷದಃ (ಹತ್ತು ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳು ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತ) ದೇವೈಃ ದೇವೈಃ ಇವ ಅಲಂ ಪ್ರಸಾದ್ಯಂತೇ |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಗೀತಾತಾತ್ಪರ್ಯ ಮತ್ತು ಗೀತಾಭಾಷ್ಯ ಎಂಬ ಆಚಾರ್ಯರ ಎರಡು ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಗೀತಾತಾತ್ಪರ್ಯಭಾಷ್ಯಾಭ್ಯಾಮಾಭ್ಯಾಂ ವಿಶ್ವಂ ಪ್ರಕಾಶ್ಯತೇ |

ಗೋಗಣೈರಪ್ರತೀಕಾರೈರರ್ಕೇಂದುಭ್ಯಾಮಿವಾಧಿಕಮ್ || 75 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಗೀತಾತಾತ್ಪರ್ಯಭಾಷ್ಯಾಭ್ಯಾಂ, ಅಭ್ಯಾಂ, ವಿಶ್ವಂ, ಪ್ರಕಾಶ್ಯತೇ, ಗೋಗಣೈಃ, ಅಪ್ರತೀಕಾರೈಃ, ಅರ್ಕೇಂದುಭ್ಯಾಂ, ಇವ, ಅಧಿಕಮ್ |

ಅನ್ವಯ— ಅಭ್ಯಾಂ, ಗೀತಾತಾತ್ಪರ್ಯಭಾಷ್ಯಾಭ್ಯಾಂ, ಅಪ್ರತೀಕಾರೈಃ, ಗೋಗಣೈಃ, ವಿಶ್ವಂ, ಅರ್ಕೇಂದುಭ್ಯಾಂ, ವಿಶ್ವಮಿವ, ಅಧಿಕಂ, ಪ್ರಕಾಶ್ಯತೇ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಭ್ಯಾಂ = ಈ,

ಗೀತಾತಾತ್ಪರ್ಯಭಾಷ್ಯಾಭ್ಯಾಂ = ಭಗವದ್ಗೀತಾ ತಾತ್ಪರ್ಯ ಮತ್ತು ಭಗವದ್ಗೀತಾ ಭಾಷ್ಯಗಳಿಂದ,

ಅಪ್ರತೀಕಾರೈಃ = ತಡೆಯಿಲ್ಲದ (ಇತರರಿಂದ ನಿರಾಕರಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದ),

ಗೋಗಣೈಃ = ಮಾತುಗಳ ಸಮೂಹಗಳಿಂದ,

ವಿಶ್ವಂ = ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಹೇಳಲು ಇಚ್ಛಿಸಿರುವ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಮೇಯಸಮೂಹವೂ,

ಅರ್ಕೇಂದುಭ್ಯಾಂ = ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರರಿಂದ,

ಅಪ್ರತೀಕಾರ್ಯಃ = ತಡೆಯಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದ,

ಗೋಗಣೈಃ = ಕಿರಣಸಮೂಹಗಳಿಂದ,

ವಿಶ್ವಮಿವ = ಜಗತ್ತಿನಂತೆ,

ಅಧಿಕಂ (ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥಾ ಕ್ರಿ.ವಿ.) = ಹೆಚ್ಚಾಗಿ,

ಪ್ರಕಾಶ್ಯತೇ = ಪ್ರಕಾಶಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಸೂರ್ಯ-ಚಂದ್ರರು ಯಾರಿಂದಲೂ ತಡೆಯಲ್ಪಡದೆ ಇರುವ ಮತ್ತು ನೇರವಾಗಿ ಜಗತ್ತನ್ನೂ, ಜಗತ್ತಿನ ಎಲ್ಲಾ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನೂ ಮುಟ್ಟುವ ತಮ್ಮ ಕಿರಣಗಳಿಂದ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆಚಾರ್ಯರೇ! ಅದರಂತೆಯೇ ತಾವು ರಚಿಸಿರುವ ಭಗವದ್ಗೀತಾ ತಾತ್ಪರ್ಯ ಮತ್ತು ಭಗವದ್ಗೀತಾಭಾಷ್ಯ ಎಂಬ ಎರಡು ಗ್ರಂಥಗಳು ಯಾರಿಂದಲೂ ನಿರಾಕರಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದ ನಿಮ್ಮ ಮಾತುಗಳಿಂದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಹೇಳಲು ಬಯಸಿರುವ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಮೇಯಗಳನ್ನೂ ಜೀವೇಶ್ವರಭೇದ ಮತ್ತು ಹರಿಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವವನ್ನು ಜಗತ್ತಿನ ಸತ್ಯತ್ವವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುತ್ತವೆ. ಗೀತಾ-ತಾತ್ಪರ್ಯ ಮತ್ತು ಗೀತಾಭಾಷ್ಯಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಮೇಯಗಳೂ ಸಂಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ. ಶ್ಲಿಷ್ಠೋಪಮಾ.

ವಿಗ್ರಹ ಮತ್ತು ಕೋಶ—

ಗೀತಾತಾತ್ಪರ್ಯಭಾಷ್ಯಾಭ್ಯಾಂ— ತಾತ್ಪರ್ಯಂ ಚ ಭಾಷ್ಯಂ ಚ ತಾತ್ಪರ್ಯಭಾಷ್ಯೇ ಗೀತಾಯಾಃ ತಾತ್ಪರ್ಯ-ಭಾಷ್ಯೇ ಗೀತಾತಾತ್ಪರ್ಯ ಭಾಷ್ಯೇ ತಾಭ್ಯಾಂ | (ಇಲ್ಲಿ ಅಲ್ಪಾಚ್ಛೇದಂ 2.2.34) ಎಂಬ ನಿಯಮದಿಂದ ಭಾಷ್ಯ ಶಬ್ದವನ್ನು ದ್ವಂದ್ವ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ಹೇಳಬೇಕಾಗಿದ್ದರೂ ಅಭ್ಯರ್ಹಿತಂ ಚ (ವಾ 1.4.12) ಎಂಬ ನಿಯಮಪ್ರಕಾರ ಭಾಷ್ಯಕ್ಕಿಂತಲೂ ಜಿಜ್ಞಾಸುಗಳಿಗೆ ವಿಶದವಾಗಿ ಹೆಚ್ಚು ಅರ್ಥ ಪ್ರಕಾಶಕವಾದುದರಿಂದ ತಾತ್ಪರ್ಯ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವನಿಷಾತ ಬಂದಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬಹುದು. ಗವಾಂ ಗಣಾಃ ಗೋಗಣಾಃ ತೈಃ, ಗೋ = ಕಿರಣ, ಮಾತು, 'ಸರ್ಗೇಷು ಪಶುವಾಗ್ವ ದಿವ್ಯನೇತ್ರ ಫಲಗಾಭೂಜಲೇ | ಲಕ್ಷ್ಯದೃಷ್ಟ್ಯಾ ಸ್ಥಿಯಾಂ ಪುಂಸಿ ಗೌಃ' ಅಮರ |

ಅಪ್ರತೀಕಾರ್ಯಃ— ನ ವಿದ್ಯತೇ ಪ್ರತೀಕಾರಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಅಪ್ರತೀಕಾರಾಃ ತೈಃ | ಪ್ರತೀಕಾರಃ = ಸೇಡು ತೀರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ವಿರೋಧ ಮಾಡುವುದು, 'ವೈರಶುದ್ಧಿ ಪ್ರತೀಕಾರೋ ವೈರನಿಯೋತನಂ ಚ ಸಾ' ಅಮರ. ಪ್ರತೀಕಾರ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಉಪಸರ್ಗಸ್ಯ ಘರ್ಷ್ ಅಮನುಷ್ಯೇ ಬಹುಲಂ (6.2.122) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉಪಸರ್ಗಕ್ಕೆ ವಿಕಲ್ಪದಿಂದ ದೀರ್ಘ |

ಅರ್ಕೇಂದುಭ್ಯಾಂ— ಅರ್ಕಶ್ಚ ಇಂದುಶ್ಚ ಅರ್ಕೇಂದೂ, ಇಲ್ಲಿ ಇಂದುಶ್ಚ ಅರ್ಕಶ್ಚ ಅರ್ಕೇಂದುಃ, ತಾಭ್ಯಾಂ ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ ಮಾಡಿದರೂ ಅಜಾದ್ಯದಂತಂ (2-2-33) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಂತೆ ದ್ವಂದ್ವಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಅರ್ಕಶಬ್ದವೇ ಮೊದಲು ಬರುತ್ತದೆ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಪ್ರಕಾಶ್ಯತೇ - ಪ್ರ+ಕಾಶ್ಯತೇ ಕಾಶ್ಯತೇ ಕಾಶ್ಯತೇ, ಕಾಶ್ಯಸೇ ಕಾಶ್ಯೇಥೇ ಕಾಶ್ಯದ್ವೇ, ಕಾಶ್ಯೇ ಕಾಶ್ಯಾವಹಃ ಕಾಶ್ಯಮಹಃ | ಪ್ರ ಉಪಸರ್ಗ ಚ ಕಾಶ್ಯ (ಕಾಶ್) ದೀಪ್ತಿ ಅಶ. ಸೇಟ್. ಆತ್ಮ. to shine ಇಜಂತ ಕರ್ಮಣ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ವಿಕವಚನ ಪ್ರಕಾಶ್ಯತೇ ಎಂದು ರೂಪ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಎತೇ ಗೀತಾತಾತ್ಪರ್ಯಭಾಷ್ಯೇ ಅಪ್ರತೀಕಾರ್ಯಃ ಗೋಗಣೈಃ ಅರ್ಕೇಂದೂ ವಿಶ್ವಮಿವ ವಿಶ್ವಂ ಅಧಿಕಂ ಪ್ರಕಾಶಯತೀ (ಕರ್ತಂ) |

ಅವತಾರಿಕಾ—ಮಹಾಭಾರತ ತಾತ್ಪರ್ಯನಿರ್ಣಯವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಇತಿಹಾಸಪುರಾಣಾಭ್ಯೇರ್ಭವಚ್ಛತ್ರಾದ್ರಿಲೋಡಿತಾತ್ |

ಜಾತಾಂ ಭಾರತತಾತ್ಪರ್ಯಸುಧಾಂ ಕಃ ಸನ್ ಸೇವತೇ || 76 ||

ಪದಭೇದ— ಇತಿಹಾಸಪುರಾಣಾಭ್ಯೇ, ಭವಚ್ಛತ್ರಾದ್ರಿಲೋಡಿತಾತ್, ಜಾತಾಂ, ಭಾರತತಾತ್ಪರ್ಯಸುಧಾಂ, ಕಃ, ಸನ್, ನ, ಸೇವತೇ?

ಅನ್ವಯ— ಭವಚ್ಛತ್ರಾದ್ರಿಲೋಡಿತಾತ್, ಇತಿಹಾಸಪುರಾಣಾಭ್ಯೇ, ಜಾತಾಂ, ಭಾರತತಾತ್ಪರ್ಯಸುಧಾಂ, ಕಃ, ಸನ್, ನ, ಸೇವತೇ?

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಭವಚ್ಛತ್ರ-ಅದ್ರಿಲೋಡಿತಾತ್ = ತಮ್ಮ ಮನಸ್ಸೆಂಬ ಮಂದರಪರ್ವತದಿಂದ ಕಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ,

ಇತಿಹಾಸಪುರಾಣಾಭ್ಯೇ = ಭಾರತ, ರಾಮಾಯಣ ಮೊದಲಾದ ಚರಿತ್ರಗ್ರಂಥಗಳು, ಭಾಗವತ ಮೊದಲಾದ ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿ ಪ್ರತಿಪಾದಕ ಗ್ರಂಥಗಳು ಇವುಗಳೆಂಬ ಕ್ಷೀರಸಮುದ್ರದಿಂದ,

ಜಾತಾಂ = ಹುಟ್ಟಿದ,

ಭಾರತತಾತ್ಪರ್ಯಸುಧಾಂ = ಭಾರತತಾತ್ಪರ್ಯನಿರ್ಣಯವೆಂಬ ಅಮೃತವನ್ನು,

ಕಃ = ಯಾವ,

ಸನ್ = ಸಜ್ಜನನು,

ನ ಸೇವತೇ = ಸೇವಿಸುವುದಿಲ್ಲ? (ಕೇಳುವುದಿಲ್ಲ)

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಹಿಂದೆ ಕ್ಷೀರಸಮುದ್ರವನ್ನು ಮಂದರಪರ್ವತದಿಂದ ಕಡೆದಾಗ ಅಮೃತವು ಹುಟ್ಟಿತು. ಅದನ್ನು ಸಜ್ಜನರಾದ ದೇವತೆಗಳು ಸೇವಿಸಿದರು. ಅದರಂತೆ, ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರೇ! ತಾವು ತಮ್ಮ ಮನಸ್ಸೆಂಬ ಮಂದರದಿಂದ ಶ್ರೀಮನ್ನಹಾಭಾರತ, ರಾಮಾಯಣ ಸಮಸ್ತ ಪುರಾಣಗಳೆಂಬ ಕ್ಷೀರಸಮುದ್ರವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಆಲೋಚನೆ ಮಾಡಿದಿರಿ. ಆಲೋಚನೆ ಮಾಡಿದಾಗ ಹುಟ್ಟಿದ ಶ್ರೀಮನ್ನಹಾಭಾರತತಾತ್ಪರ್ಯನಿರ್ಣಯವೆಂಬ ಗ್ರಂಥಾಮೃತವನ್ನು ಯಾವ ಸಜ್ಜನನು ತಾನೇ ಸೇವಿಸಲಾರನು? ಭಾರತಾದಿ ಸಮಸ್ತ ಸದಾಗಮಗಳ ಸಾರರೂಪವಾಗಿರುವ ಶ್ರೀಮನ್ನಹಾಭಾರತತಾತ್ಪರ್ಯ ನಿರ್ಣಯವು ಮಂದರಪರ್ವತದಿಂದ ಕ್ಷೀರಸಮುದ್ರವನ್ನು ಕಡೆದಾಗ ಹುಟ್ಟಿದ ಅಮೃತದಂತೆ ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ವಸ್ತುವಾದುದರಿಂದ ಮೋಕ್ಷಾಪೇಕ್ಷಿಗಳಾದ ಎಲ್ಲಾ ಸಜ್ಜನರೂ ಅದನ್ನು ಕೇಳಿ ಪರ್ಯಾಲೋಚಿಸಿ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಧ್ಯಾನಿಸಿ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಪಡೆಯಬೇಕು. ಸಜ್ಜನನಾದ ಯಾವನೂ ಇಂತಹ ಅತ್ಯುತ್ತಮ ಗ್ರಂಥದ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡದಿರಲಾರನು ಎಂದು ಭಾವ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಇತಿಹಾಸಪುರಾಣಾಭ್ಯೇ— ಇತಿಹಾಸಕ್ಕೆ ಪುರಾಣಾನಿ ಚ ಇತಿಹಾಸಪುರಾಣಾನಿ, ಇತಿಹಾಸಪುರಾಣಾನ್ಯೇವ ಅಭ್ಯಃ ಇತಿಹಾಸಪುರಾಣಾಭ್ಯಃ, ತಸ್ಮಾತ್ |

ಭವಚ್ಛತ್ರಾದ್ರಿಲೋಡಿತಾತ್— ಭವತಃ ಚಿತ್ರಂ ಭವಚ್ಛತ್ರಂ, ಭವಚ್ಛತ್ರಮೇವ ಅದ್ರಿಃ ಭವಚ್ಛತ್ರಾದ್ರಿಃ, ಭವ-ಚ್ಛತ್ರಾದ್ರಿಣಾ ಲೋಡಿತಃ ಭವಚ್ಛತ್ರಾದ್ರಿಲೋಡಿತಃ, ತಸ್ಮಾತ್ |

ಭಾರತತಾತ್ಪರ್ಯಸುಧಾಂ— ಭಾರತಸ್ಯ ತಾತ್ಪರ್ಯಂ ಭಾರತತಾತ್ಪರ್ಯಂ, ಭಾರತತಾತ್ಪರ್ಯಮೇವ ಸುಧಾ ಭಾರತತಾತ್ಪರ್ಯಸುಧಾ, ತಾಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಸೇವತೇ - ಸೇವತೇ ಸೇವೇತೇ ಸೇವಂತೇ, ಸೇವಸೇ ಸೇವೇಥೇ ಸೇವದ್ವೇ, ಸೇವೇ ಸೇವಾವಹೇ ಸೇವಾಮಹೇ । ಜೇವೈ ಸೇವನೇ (ಸೇವ್) ಸಕ. ಸೇಟ್. ಆತ್ಮ to serve, to enjoy, ವರ್ತಮಾನೇ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮ-ಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸೇವತೇ ಎಂದು ರೂಪ ।

ಪ್ರಯೋಗ— ಭವಚ್ಛತ್ವಾದ್ರಿಲೋಡಿತ್ ಇತಿಹಾಸಪುರಾಣಾಭ್ಯಃ ಜಾತಾ ಭಾರತತಾತ್ಪರ್ಯಸುಧಾ ಕೇನ ಸತಾ ನ ಸೇವತೇ?

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆಚಾರ್ಯರು ರಚಿಸಿರುವ ಭಾಗವತತಾತ್ಪರ್ಯನಿರ್ಣಯವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಪುರಾಣಸ್ಥಾನಪಾಂಥಾನಾಮಭಾಷಾತ್ರಯವೇದಿನಾಮ್ ।

ಭವತಾ ಸುಸಖಾ ಚಕ್ರೇ ಶ್ರೀಭಾಗವತನಿರ್ಣಯಃ

|| 77 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಪುರಾಣಸ್ಥಾನಪಾಂಥಾನಾಂ, ಅಭಾಷಾತ್ರಯವೇದಿನಾಂ, ಭವತಾ, ಸುಸಖಾ, ಚಕ್ರೇ, ಶ್ರೀಭಾಗವತ ನಿರ್ಣಯಃ ।

ಅನ್ವಯ— ಅಭಾಷಾತ್ರಯವೇದಿನಾಂ, ಪುರಾಣಸ್ಥಾನಪಾಂಥಾನಾಂ, ಸುಸಖಾ, ಶ್ರೀಭಾಗವತನಿರ್ಣಯಃ, ಭವತಾ, ಚಕ್ರೇ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಭಾಷಾತ್ರಯವೇದಿನಾಂ = ಗುಹ್ಯಭಾಷಾ, ದರ್ಶನಭಾಷಾ, ಸಮಾಧಿಭಾಷಾ ಎಂಬ ಮೂರು ಭಾಷೆಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯದಿರುವ,

ಪುರಾಣಸ್ಥಾನಪಾಂಥಾನಾಂ = ಪುರಾಣವೇ ಆಶ್ರಯವಾಗಿ ಉಳ್ಳ ಜನರೊಬ್ಬ ಮಾರ್ಗಸ್ಥರಿಗೆ (ಪ್ರಯಾಣಿಕರಿಗೆ)

ಅಥವಾ ಪುರಾಣವಾಕ್ಯಗಳ ಸಮೂಹವೆಂಬ ಪ್ರಕರಣಗಳನ್ನು ಆಲೋಚನೆ ಮಾಡುವ ಜನರಿಗೆ,

ಸುಸಖಾ = ಒಳ್ಳೆಯ ಮಿತ್ರನಾದ,

ಶ್ರೀಭಾಗವತನಿರ್ಣಯಃ = ಶ್ರೀಭಾಗವತತಾತ್ಪರ್ಯ ನಿರ್ಣಯವೆಂಬ ಗ್ರಂಥವು,

ಭವತಾ = ನಿಮ್ಮಿಂದ,

ಚಕ್ರೇ = ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿತು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಆಯಾ ದೇಶದ ಭಾಷೆಯನ್ನು ಅರಿಯದ ಪರ್ಯಾಯದಿಗಾಗಿ ಆಯಾ ದೇಶದ ಭಾಷೆಯನ್ನು ಆರತ ಸಭ್ಯನಾದವನು ಒಳ್ಳೆಯ ಸ್ನೇಹಿತನಾಗಿ ಬೇರೊಂದು ಭಾಷೆಯ ಅರ್ಥವನ್ನು ಅವನಿಗೆ ತಿಳಿಸಿ ಸರಿಯಾದ ದಾರಿಯನ್ನು ತೋರಿಸುವನು. ಪರಭಾಷೆಯ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಅವನ ವ್ಯವಹಾರವು ಸುಗಮವಾಗಿ ಸಾಗಲು ಸಹಾಯ ಮಾಡುವನು. ಹಾಗೆಯೇ ಪುರಾಣೇತಿಹಾಸಗಳಲ್ಲಿರುವ ಗುಹ್ಯಭಾಷಾ, ದರ್ಶನಭಾಷಾ, ಸಮಾಧಿಭಾಷಾ ಎಂಬ ಮೂರು ಭಾಷೆಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯದಿರುವವರು ಪುರಾಣಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅಂತಹವರು ಪುರಾಣಗಳಿಂದ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಲು ಅನುಕೂಲವಾಗುವಂತೆ ನೀವು ಭಾಗವತತಾತ್ಪರ್ಯನಿರ್ಣಯವನ್ನು ರಚಿಸಿ ದಾರಿ ತೋರಿಸಿದಿರಿ. ಪುರಾಣಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿದು ಇತರರಿಗೆ ತಿಳಿಸಿ ಸಂಸಾರಮಾರ್ಗವನ್ನು ಕ್ರಮಿಸುತ್ತಾ ಮೋಕ್ಷಮಾರ್ಗದ ಕಡೆಗೆ ಹೋಗಬೇಕೆನ್ನುವ ಸಜ್ಜನರಿಗೆ ನಿಮ್ಮ ಭಾಗವತತಾತ್ಪರ್ಯನಿರ್ಣಯವು ಒಳ್ಳೆಯ ದಾರಿಯ ಸ್ನೇಹಿತನಂತಿದೆ. ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಕೆಲವು ವಾಕ್ಯಗಳ ಸಮೂಹಕ್ಕೆ ಪ್ರಕರಣವೆಂದು ಹೆಸರು. ಪ್ರಕರಣಗಳ ಸಮೂಹವನ್ನು ಪ್ರಸ್ತಾನವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇಂತಹ ಅನೇಕ ಪ್ರಕರಣ ಸಮೂಹಗಳನ್ನು ವಿಮರ್ಶೆ ಮಾಡುವ ತತ್ತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ಬಯಸುವ

ಸಜ್ಜನರಿಗೆ ಶ್ರೀಭಾಗವತನಿರ್ಣಯವು ನಡುದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿದ ಗೆಳೆಯನಂತೆ ಅತ್ಯಂತ ಉಪಕಾರಿಯಾಗಿದೆ. ಭಾಗವತ ಔತ್ಕರ್ಯದಲ್ಲಿ ಆಚಾರ್ಯರು ತೋರಿಸಿರುವ ರೀತಿಯಿಂದ ಪುರಾಣಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಲು ಸಾಧ್ಯ ಎಂದು ಭಾವವು.

ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಅರ್ಥವಾಗುವ ಭಾಷೆಯು ಸಮಾಧಿಭಾಷೆಯು ವಿಷ್ಣುಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರು ಚಿತ್ರದ ಏಕಾಗ್ರತೆಯಿಂದ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಇದೇ ಸಮಾಧಿಭಾಷೆ. ಸಮಾಧಾನವುಳ್ಳ ಮನಸ್ಸಿನ ಭಾಷೆಯೇ ಸಮಾಧಿ ಭಾಷೆಯು । "ನಾಸ್ತಿ ನಾರಾಯಣಸಮಂ ನ ಭೂತಂ ನ ಭವಿಷ್ಯತಿ ।" ಎಂಬುದು ಸಮಾಧಿಭಾಷೆಯು । ರುದ್ರಂ ಸಮಾಧಿಶಾ ದೇವಾ ರುದ್ರೋ ಬ್ರಹ್ಮಾಣಮಾಶ್ರಿತಃ । ಬ್ರಹ್ಮಾ ಮಾಮಾಶ್ರಿತೋ ನಿತ್ಯಂ ನಾಹಂ ಕಂಚಿದುಪಾಶ್ರಿತಃ ॥ ಎಂಬುದೂ ಸತ್ಯಂ ಸತ್ಯಂ ಪುನಃ ಸತ್ಯಂ ಉದ್ಭುತೈ ಭುಜಮುಚ್ಯತೇ । ವೇದಶಾಸ್ತ್ರಾತ್ ಪರಂ ನಾಸ್ತಿ ನ ದೈವಂ ಕೇಶವಾತ್ ಪರಂ ಎಂಬುದೂ ಸಮಾಧಿ ಭಾಷೆಯು. ಭಾಗವತದ ಭಾಷೆಯು ಪ್ರಾಯಃ ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ ಸಮಾಧಿಭಾಷೆಯು. ಮೊದಲು ಹೇಳಿದ ಕೃಷ್ಣಮಹಿಮೆ ಎಂಬ ಪ್ರಮೇಯಕ್ಕೂ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳುವ ಕೃಷ್ಣಮಹಿಮೆ ಎಂಬ ಪ್ರಮೇಯಕ್ಕೂ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ವೈಷ್ಣವಮತಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಪಾಶುಪತಾದಿಮತಸಿದ್ಧವಾದ ರುದ್ರೋತ್ಪತ್ತಿ ಹೇಳುವುದೂ ಕೃಷ್ಣನು ರುದ್ರಾರ್ಚನೆ ಮಾಡಿದನೆಂದು ಹೇಳುವುದೂ, ಅಜ್ಞಾನರ ಮೋಹಕ್ಕಾಗಿ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಇದು ದರ್ಶನ ಭಾಷೆಯಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರಮೇಯವು. ಇದು ಗ್ರಾಹ್ಯವಲ್ಲ. ಸಮಾಧಿಭಾಷೆಯಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರಮೇಯಕ್ಕೆ ಅವಿರುದ್ಧವಾದ ದರ್ಶನಭಾಷೆಯಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರಮೇಯವೂ ಗ್ರಾಹ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ದರ್ಶನಭಾಷೆ ಮತ್ತು ಸ್ಪಷ್ಟಾರ್ಥಕವಾದ ಸಮಾಧಿಭಾಷೆಗಿಂತಲೂ ಬೇರೆ ರೀತಿಯಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುವ ಭಾಷೆಯು ಗುಹ್ಯಭಾಷೆಯು । ಅಟ್ಟಶೂಲಾ ಜನಪದಾಃ ಶಿವಶೂಲಾಶ್ಚತುಷ್ಪಥಾಃ । ಪ್ರಮದಾಃ ಕೇಶ ಶೂಲಿನ್ಯೋ ಭವಿಷ್ಯಂತಿ ಕಲಿ ಯುಗೇ ॥ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಗುಹ್ಯಭಾಷೆಯಿಂದ ಪ್ರಮೇಯವನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. "ದೇಶ ದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಊರೂರುಗಳಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಮತ್ತು ಪಾನೀಯಗಳ ವಿಕ್ರಯ ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ಚೌಕಗಳು ಸೇರುವಲ್ಲಿಯೂ ವೇದವನ್ನು ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಕೂಗಿ ಹೇಳುತ್ತಿರುತ್ತಾರೆ, ಸ್ತ್ರೀಯರು ತಮ್ಮ ಗುಹ್ಯಾಂಗವನ್ನು ಮಾರಾಟಮಾಡಿ ವ್ಯಭಿಚಾರದಿಂದ ಜೀವಿಸುತ್ತಾರೆ. ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿಯ ವ್ಯವಹಾರವಿರುತ್ತದೆ" ಎಂದು ರಹಸ್ಯಾರ್ಥ. ಈ ರೀತಿಯ ಮೂರು ಭಾಷೆಗಳು ನೂರು ವಿಧದ ರೀತಿಗಳು ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ತಿಳಿದವನೇ ಪುರಾಣಗಳನ್ನು ಹೇಳಲು ಅರ್ಹನು. ಇವನ್ನೆಲ್ಲಾ ತಿಳಿದ ಆಚಾರ್ಯರು ಭಾಗವತಾತ್ಮಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಪುರಾಣಾರ್ಥವನ್ನು ಪ್ರಮಾಣಸಹಿತವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಪುರಾಣಸ್ಥಾನಪಾಂಥಾನಾಂ— ಪುರಾಣಾನಾಂ ಸ್ಥಾನಾನಿ ಪುರಾಣಸ್ಥಾನಾನಿ, ಪುರಾಣಸ್ಥಾನೇಷು ಪಾಂಥಾಃ ಪುರಾಣಸ್ಥಾನಪಾಂಥಾಃ ತೇಷಾಂ । ಪುರಾಣಾನ್ಯೇವ ಸ್ಥಾನಾನಿ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಪುರಾಣಸ್ಥಾನಾಃ, ಪುರಾಣಸ್ಥಾನಾಶ್ಚ ತೇ ಪಾಂಥಾಶ್ಚ ಪುರಾಣಸ್ಥಾನಪಾಂಥಾಃ ತೇಷಾಂ ।

ಅಭಾಷಾತ್ರಯವೇದಿನಃ— ತ್ರಯಾಣಾಂ ಸಮುದಾಯಃ ತ್ರಯಂ ಭಾಷಾಣಾಂ ತ್ರಯಂ ಭಾಷಾತ್ರಯಂ, ಭಾಷಾತ್ರಯಂ ವಿದಂತೀತಿ ಭಾಷಾತ್ರಯವೇದಿನಃ, ಭಾಷಾತ್ರಯವೇದಿನಃ ನ ಭವಂತೀತಿ ಅಭಾಷಾ-ತ್ರಯವೇದಿನಃ ತೇಷಾಂ ।

ಸುಸಮಾ— ಶೋಭನಶ್ಚಾಸೌ ಸಮಾ ಚ ಸುಸಮಾ । ಇಲ್ಲಿ 'ರಾಜಾಹವನಿಭೃಷ್ಪಜ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ 'ಸಖಿ' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಟಿಪ್ಪಣಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರಬೇಕಾಗಿತ್ತು. ಆದರೆ 'ನಪೂಜನಾತ್' (5.4.69) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ನಿಷೇಧ ಇರುವುದರಿಂದ ಟಿಪ್ಪಣಿ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಬಂದಿಲ್ಲ.

ಶ್ರೀಭಾಗವತನಿರ್ಣಯಃ— ಶ್ರೀಯುಕ್ತಂ ಚ ಶತ ಭಾಗವತಂ ಚ ಶ್ರೀಭಾಗವತಂ, ಶ್ರೀಭಾಗವತಸ್ಯ ನಿರ್ಣಯಃ ಶ್ರೀಭಾಗವತನಿರ್ಣಯಃ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಚಕ್ರೇ ಚಕ್ರಾತೇ ಚಕ್ರೀ, ಇತ್ಯಾದಿ ಕರ್ತರಿಯಂತೆಯೇ ರೂಪ. ಡುಕ್ಲೆ' ಕರಣೇ ಧಾತು ಕರ್ಮಣ ಲಿಟ್ ಸರ್ಗ 16 ಶ್ಲೋಕ 45 ರಲ್ಲಿ ಇದರ ರೂಪಗಳು ಬಂದಿದೆ.

ಪ್ರಯೋಗ— ಅಭಾಷಾತ್ರಯವೇದಿನಾಂ ಪುರಾಣಸ್ಥಾನಪಾಂಥಾನಾಂ ಸುಸಖಾಯಂ ಶ್ರೀಭಾಗವತನಿರ್ಣಯಂ ಭವಾನ್ ಚಕ್ರೇ |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆಚಾರ್ಯರು ರಚಿಸಿರುವ ತಂತ್ರಸಾರವೆಂಬ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಕಸ್ತಂತ್ರಸಾರಂ ಸಂಪ್ರಾಪ್ಯ ನ ಸ್ಯಾತ್ ಪರ್ಯಾಪ್ತವಾಂಭಿತಃ |

ಅಮರೈರಾಶ್ರಿತಚ್ಛಾಯಂ ಕಲ್ಪದ್ರುಮಮಿವೋತ್ತಮಮ್ || 78 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಈ, ತಂತ್ರಸಾರಂ, ಸಂಪ್ರಾಪ್ಯ, ನ, ಸ್ಯಾತ್, ಪರ್ಯಾಪ್ತವಾಂಭಿತಃ, ಅಮರೈಃ, ಅಶ್ರಿತಚ್ಛಾಯಂ, ಕಲ್ಪದ್ರುಮಂ, ಇವ, ಉತ್ತಮಂ |

ಅನ್ವಯ— ಉತ್ತಮಂ, ಅಮರೈಃ, ಅಶ್ರಿತಚ್ಛಾಯಂ, ತಂತ್ರಸಾರಂ, ಉತ್ತಮಂ, ಅಮರೈಃ, ಅಶ್ರಿತಚ್ಛಾಯಂ, ಕಲ್ಪದ್ರುಮಮಿವ, ಸಂಪ್ರಾಪ್ಯ, ಈ, ಪರ್ಯಾಪ್ತವಾಂಭಿತಃ, ನ, ಸ್ಯಾತ್?

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಉತ್ತಮಂ = ಶ್ರೇಷ್ಠಗ್ರಂಥವಾದ,

ಅಮರೈಃ = ಭಗವಂತನ ಮೂರ್ತಿಗಳಿಂದ (ಅಥವಾ ವರ್ಣಾಭಿಮಾನಿಗಳಾದ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿದೇವತೆಗಳಿಂದ),

ಅಶ್ರಿತಚ್ಛಾಯಂ = ಆಶ್ರಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ವರ್ಣಗಳ ಸಾಲುಳ್ಳ (ಅಥವಾ = ಆಶ್ರಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಸಿದ್ಧಾಂತವುಳ್ಳ),

ತಂತ್ರಸಾರಂ = ತಂತ್ರಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ತಂತ್ರಸಾರ ಎಂಬ ಗ್ರಂಥವನ್ನು,

ಉತ್ತಮಂ = ವ್ಯಕ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ,

ಅಮರೈಃ = ದೇವತೆಗಳಿಂದ,

ಅಶ್ರಿತಚ್ಛಾಯಂ = ಆಶ್ರಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ನೆರಳುಳ್ಳ,

ಕಲ್ಪದ್ರುಮಂ ಇವ = ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷವನ್ನೋದಾಯಿಲ್ಲಿ,

ಸಂಪ್ರಾಪ್ಯ = ಹೊಂದಿ,

ಈ = ಯಾವನು,

ಪರ್ಯಾಪ್ತವಾಂಭಿತಃ = ಪೂರ್ಣವಾದ ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳವನು,

ನ ಸ್ಯಾತ್ = ಅಗಲಾರನು?

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷವು ಕ್ಷೀರಸಮುದ್ರವನ್ನು ಕಡೆಯುವಾಗ ಹುಟ್ಟಿದ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ವೃಕ್ಷವು. ದೇವತೆಗಳು ನಂದನ ವನದಲ್ಲಿ ಆ ವೃಕ್ಷದ ನೆರಳಿನಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ಅದು ದೇವತೆಗಳು ಬೇಡಿದ್ದನ್ನೆಲ್ಲಾ ಕೊಡುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಅವರ ಅಭಿಲಾಷೆ ಗಳನ್ನು ಪೂರ್ಣಗೊಳಿಸುತ್ತದೆ. ಅದರಂತೆಯೇ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು ತಂತ್ರಸಾರಗ್ರಂಥವು. ಆ ತಂತ್ರಸಾರಗ್ರಂಥದ ವರ್ಣಗಳ ಸಾಲುಗಳಲ್ಲಿ ಭಗವಂತನ ಮೂರ್ತಿಗಳೇ ವಿರಾಜಮಾನವಾಗಿವೆ. ಬ್ರಹ್ಮಾದಿದೇವತೆಗಳೂ ಆ ವರ್ಣಪಂಕ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ವಿರಾಜಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ತಂತ್ರಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮವಾದ ಈ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದಾಗ ಯಾವನು ತಾನೇ ಪರಿಪೂರ್ಣ ಮನೋರಥನಾಗಲಾರನು? ಎಲ್ಲರ ಎಲ್ಲಾ ಅಭಿಲಾಷೆಗಳೂ ನೆರವೇರುತ್ತವೆ. ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷದ ನೆರಳನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದಂತೆ ತಂತ್ರಸಾರಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ದೇವತೆಗಳು ಆಶ್ರಯಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇಂತಹ ತಂತ್ರಸಾರಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದರೆ ಮಾನವನ ಮನೋರಥವೆಲ್ಲವೂ ಕೈಗೊಡುವುದರಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹವೇ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ವಿಗ್ರಹ ಮತ್ತು ಕೋಶ—

ತಂತ್ರಸಾರಂ— ತಂತ್ರೇಷು ಸಾರಃ ತಂತ್ರಸಾರಃ ತಂ ।

ಪರ್ಯಾಪ್ತವಾಂಛಿತಃ— ಪರ್ಯಾಪ್ತಂ ವಾಂಛಿತಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಪರ್ಯಾಪ್ತವಾಂಛಿತಃ ।

ಅಶ್ರಿತಚ್ಛಾಯಂ— ಅಶ್ರಿತಾ ಛಾಯಾ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಅಶ್ರಿತಚ್ಛಾಯಃ ತಂ । ಛಾಯಾ = ನೆರಳು, ಪಂಕ್ತಿ, ಸಿದ್ಧಾಂತ, 'ಛಾಯಾಪಂಕ್ತೌ ಪ್ರತಿಮಾಯಾಮರ್ಕಯೋಷಿತ್ಯನಾತಪೇ । ಉಕ್ತಾ ವೈ ಪಾವನೇ ಕಾಂಶೌ ಶೋಭಾಯಾಂ ಚ ತಮಸ್ಸಪಿ' ಹೇಮಚಂದ್ರ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಸ್ಯಾತ್ - ಸ್ಯಾತ್ ಸ್ಯಾತಾಂ ಸ್ಯುಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಅಸ ಭುವಿ (ಅಸ ಅರ್ಧಧಾತುಕದಲ್ಲಿ ಭೂ ಆದೇಶ) ಆಕ. ಸೇಟ್. ಪರ. to be ವಿಧಿಲಿಪ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನ ।

ಪ್ರಯೋಗ— ಉತ್ತಮಂ ಸಂಪ್ರಾಪ್ಯ ಕೇನ ಪರ್ಯಾಪ್ತವಾಂಛಿತೇನ ನ ಭೂಯೇತ?

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆಚಾರ್ಯರು ರಚಿಸಿರುವ ಕಥಾಲಕ್ಷಣ ಮತ್ತು ಪ್ರಮಾಣಲಕ್ಷಣಗಳೆಂಬ ಎರಡು ಪ್ರಕರಣ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಲೋಕಾನಾಮವಲೋಕಾಯ ಮಾರ್ಗಸ್ಯಾಸ್ಯ ವೃಧಾದ್ ಭವಾನ್ ।

ಕರುಣಾಕರ ನೇತ್ರಾಭೇ ವಾದಸನ್ನಾನಲಕ್ಷಣೇ

|| 79 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಲೋಕಾನಾಂ, ಅವಲೋಕಾಯ, ಮಾರ್ಗಸ್ಯ, ಅಸ್ಯ, ವೃಧಾತ್, ಭವಾನ್, ಕರುಣಾಕರ! ನೇತ್ರಾಭೇ, ವಾದಸನ್ನಾನಲಕ್ಷಣೇ ।

ಅನ್ವಯ— ಹೇ ಕರುಣಾಕರ ! ಭವಾನ್, ಲೋಕಾನಾಂ, ಅಸ್ಯ, ಮಾರ್ಗಸ್ಯ, ಅವಲೋಕಾಯ, ನೇತ್ರಾಭೇ, ವಾದಸನ್ನಾನಲಕ್ಷಣೇ, ವೃಧಾತ್ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಹೇ ಕರುಣಾಕರ = ಎಲೈ ದಯಾಸಮುದ್ರರಾದ ಆಚಾರ್ಯರೇ!

ಭವಾನ್ = ತಾವು,

ಲೋಕಾನಾಂ = ಜಿಜ್ಞಾಸು ಜನರಿಗೆ,

ಅಸ್ಯ ಮಾರ್ಗಸ್ಯ = ಈ ವಾದ, ಜಲ್ಪ, ವಿತಂಡಾ ಎಂಬ ಮೂರು ಕಥಾ (ಚರ್ಚೆಯ) ಮಾರ್ಗಗಳ, ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಅನುಮಾನ, ಅಗಮವೆಂಬ ಮೂರು ಪ್ರಮಾಣ ಮಾರ್ಗಗಳ,

ಅವಲೋಕಾಯ = ನೋಟಕ್ಕಾಗಿ (ಸರಿಯಾದ ತಿಳುವಳಿಕೆಗಾಗಿ),

ನೇತ್ರಾಭೇ = ಎರಡು ಕಣ್ಣುಗಳಂತಿರುವ,

ವಾದಸನ್ನಾನಲಕ್ಷಣೇ = ವಾದ ಮತ್ತು ಸತ್ ಪ್ರಮಾಣಗಳ ಲಕ್ಷಣಗಳುಳ್ಳ ಕಥಾಲಕ್ಷಣ ಮತ್ತು ಪ್ರಮಾಣಲಕ್ಷಣ ಗಳೆಂಬ ಎರಡು ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು,

ವೃಧಾತ್ = ಮಾಡಿದ್ದೀರಿ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ದಯಾಸಮುದ್ರರಾದ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರೇ! ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಜನರಿಗೆ ತಾವು ಹೋಗಬೇಕಾದ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ತಿಳಿಯಲು ಎರಡು ಕಣ್ಣುಗಳು ಅತ್ಯಾವಶ್ಯಕ. ಹಾಗೆಯೇ ಶಾಸ್ತ್ರಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮೇಯಗಳನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ತಿಳಿಯುವುದಕ್ಕೂ, ಇತರರು ವಿವರೀತವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿರುವ ಪ್ರಮಾಣ ಪ್ರಮೇಯಗಳನ್ನು ಬಿಂಡಿಸಿ ಸರಿಯಾದ

ಪ್ರಮಾಣಪ್ರಮೇಯಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸುವುದಕ್ಕೂ ಅತ್ಯಾವಶ್ಯಕವಾಗಿರುವ ಎರಡು ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಎರಡು ಕಣ್ಣುಗಳಂತೆ ತಾವು ರಚಿಸಿ ಮಹೋಪಕಾರ ಮಾಡಿದ್ದೀರಿ. ಈ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಕಥಾಲಕ್ಷಣವು ಜನರಿಗೆ ವಾದ, ಜಲ್ಪ, ವಿತಂಡಾ ಎಂಬ ಮೂರು ವಿಧವಾದ ಕಥಾರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸಿಕೊಡುತ್ತದೆ. ತತ್ತ್ವವಿರ್ಣಯ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಬೆಳೆಸುವ ಮೂರು ವಿಧ ಈ ಚರ್ಚೆಯ ಪ್ರಕಾರಗಳಿಂದ ಶಿಷ್ಯರಿಗೆ ಮತ್ತು ಸಜ್ಜನರಿಗೆ ತತ್ತ್ವವಿಶ್ವಯ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಅಹಂಕಾರಿಗಳಾಗಿ ಅಡ್ಡದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದು ಜನರನ್ನು ಸರಿಯಾದ ಶಾಸ್ತ್ರಮಾರ್ಗದಿಂದ ಅಡ್ಡದಾರಿಗೆ ಎಳೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ದುಃಖಪಡಿಸುವ ದುರ್ವಾದಿಗಳ ಖಂಡನೆ ಮಾಡಲು ಈ ಗ್ರಂಥದಿಂದ ಅನುಕೂಲವಾಗುತ್ತದೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಅನುಮಾನ, ಆಗಮ ಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಪ್ರಮಾಣಗಳ ಸರಿಯಾದ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಪ್ರಮಾಣಲಕ್ಷಣ ಎಂಬ ಗ್ರಂಥದಿಂದ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ತತ್ತ್ವಗಳನ್ನು ನಿಶ್ಚಯಿಸಲು ಅನುಸರಿಸುವ ಮಾರ್ಗದ ಸರಿಯಾದ ಜ್ಞಾನವು ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಜನರಿಗೆ ಎರಡು ಕಣ್ಣುಗಳಂತಿರುವ ಎರಡು ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿ ತಾವು ಮಹೋಪಕಾರವನ್ನು ಮಾಡಿರುತ್ತೀರಿ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಕರುಣಾಕರ— ಕರುಣಾಯಾಃ ಆಕರಃ ಕರುಣಾಕರಃ ತಸ್ಯ ಸಂಬುದ್ಧಿಃ ಹೇ ಕರುಣಾಕರ ।

ನೇತ್ರಾಭೇ— ನೇತ್ರಸ್ಯ ಆಭೇವ ಆಧಾ ಯಯೋಸ್ತೇ ನೇತ್ರಾಭೇ ।

ವಾದಸನ್ಮಾನಲಕ್ಷಣೇ— ಸಚ್ಚಿ ತತ್ ಮಾನಂ ಚ ಸನ್ಮಾನಂ, ವಾದಶ್ಚ ಸನ್ಮಾನಂ ಚ ವಾದಸನ್ಮಾನೇ, ವಾದ-
ಸನ್ಮಾನಯೋಃ ಲಕ್ಷಣೇ ಯಯೋಸ್ತೇ ವಾದಸನ್ಮಾನಲಕ್ಷಣೇ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ವ್ಯಧಾತ್ - ವಿ+ಅಧಾತ್ ಅಧಾತಾಂ ಅಧುಃ, ಅಧಾಃ ಅಧಾತಂ ಅಧಾತ, ಅಧಾಂ ಅಧಾವ ಅಧಾಮ । ಡುಧಾಞ್ (ಧಾ) ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಸಕ. ಅನಿ ಉಭಯಪದೇ । to put, to grant, to produce, to bear ಭೂತೇಲುಙ್, ವಿ ಉಪಸರ್ಗ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ವ್ಯಧಾತ್ ಎಂದು ರೂಪ.

ಪ್ರಯೋಗ— ಹೇ ಕರುಣಾಕರ! ಭವತಾ ಲೋಕಾನಾಂ ಅಸ್ಯ ಮಾರ್ಗಸ್ಯ ಅವಲೋಕಾಯ ನೇತ್ರಾಭೇ ವಾದಸನ್ಮಾನ ಲಕ್ಷಣೇ ವ್ಯಧಾಯಿಷಾತಾಮ್ ।

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆಚಾರ್ಯರ ಪ್ರಕರಣಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾದ ಶ್ರೀಮದ್ವಿಷ್ಣುತತ್ತ್ವವಿರ್ಣಯವನ್ನು ಅರ್ಜುನ-
ನೆಂದು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ವಿಕಾಕೀ ಕಿಲ ಯಶ್ಚಕ್ರೇ ಪದಂ ಮೌಲಿಷು ವಿದ್ವಿಷಾಮ್ ।

ತತ್ತ್ವವಿರ್ಣಯಪಾರ್ಥೋಽಯಂ ಕೇನ ನಾಮ ನ ಪೂಜ್ಯತೇ || 80 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ವಿಕಾಕೀ, ಕಿಲ, ಯಃ, ಚಕ್ರೇ, ಪದಂ, ಮೌಲಿಷು, ವಿದ್ವಿಷಾಂ, ತತ್ತ್ವವಿರ್ಣಯಪಾರ್ಥಃ, ಅಯಂ, ಕೇನ, ನಾಮ, ನ, ಪೂಜ್ಯತೇ?

ಅನ್ವಯ— ಯಃ, ವಿಕಾಕೀ, ವಿದ್ವಿಷಾಂ, ಮೌಲಿಷು, ಪದಂ, ಚಕ್ರೇ, ಕಿಲ, ಅಯಂ, ತತ್ತ್ವವಿರ್ಣಯಪಾರ್ಥಃ, ಕೇನ, ನಾಮ, ನ, ಪೂಜ್ಯತೇ?

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಯಃ = ಯಾವನು,

ವಿಕಾಕೀ = ಒಬ್ಬಂಟಿಗನಾಗಿ,

ವಿದ್ವಿಷಾಂ = ಶತ್ರುಗಳ,

ಮೌಲಿಷು = ತಲೆಗಳ ಮೇಲೆ,
ಪದಂ = ಕಾಲನ್ನು (ಸ್ಥಾನವನ್ನು),
ಚಕ್ರೇ ಕಿಲ = ಇಟ್ಟವನು
ಅಯಂತತ್ತ್ವ ನಿರ್ಣಯಪಾರ್ಥಃ = ಈ ತತ್ತ್ವ ನಿರ್ಣಯವೆಂಬ ಅರ್ಜುನನು,
ಕೇನ ನಾಮ = ಯಾರಿಂದ ತಾನೇ,
ನಪೂಜ್ಯತೇ = ಗೌರವಿಸಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ.

ಅರ್ಜುನ— ಕುಂತೀಪುತ್ರನಾದ ಅರ್ಜುನನು ನಿವಾತಕವಚರಂಬ ದಾನವರನ್ನು ಒಬ್ಬನೇ ಸೋಲಿಸಿ ಸಂಹರಿಸಿದನು. ಅಜ್ಞಾತವಾಸ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಿರಾಟರಾಜನ ಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಉತ್ತರಗೋಗ್ರಹಣ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ಕೌರವೈಷ್ಯವನ್ನೂ ವೀರಾಗ್ರೇಸರರಾದ ಮಹಾರಥಿಕರನ್ನೂ ಒಬ್ಬನೇ ಸೋಲಿಸಿದ್ದನು. ಹಾಗೆಯೇ ತಾವು ರಚಿಸಿರುವ ವಿಷ್ಣುತತ್ತ್ವ ನಿರ್ಣಯವೆಂಬ ಪ್ರಕರಣಗ್ರಂಥವೆಂಬ ಮಹಾವೀರನು ತಾನೊಬ್ಬನೇ ಇತರರ ಸಹಾಯಾಪೇಕ್ಷೆ ಇಲ್ಲದೆ ದುರ್ವಾದಿಗಳ ವಾದಗಳನ್ನು ಖಂಡಿಸಿ ಪರಾಪರತತ್ತ್ವಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಿ ಸಜ್ಜನರಿಗೆ ಆನಂದವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಅಂತಹ ತತ್ತ್ವ ನಿರ್ಣಯ ಪಾರ್ಥವನ್ನು ಯಾರು ತಾನೇ ಸಂಮಾನಿಸುವುದಿಲ್ಲ? ಎಲ್ಲರೂ ಗೌರವಿಸುವರು. ಉತ್ತರನೊಡನೆ ಉತ್ತರಗೋಗ್ರಹಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅರ್ಜುನನೊಬ್ಬನೇ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಗೆದ್ದಂತೆ ಮತ್ತು ಎಲ್ಲರಿಂದ ಸಮ್ಮಾನಿತನಾದಂತೆ ಇತರ ವಾದಿಗಳನ್ನು ತತ್ತ್ವನಿರ್ಣಯ ಗ್ರಂಥವೊಂದೇ ಸೋಲಿಸುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಅದು ಅತ್ಯಂತ ಸಮ್ಮಾನಾರ್ಹವಾದುದು ಎಂದು ಭಾವ.

ವಿಗ್ರಹ—

ವಿಕಾಕೀ— ಏಕ ಏವ ಅಸಹಾಯಃ ವಿಕಾಕೀ | ಏಕಾದಾಕಿನಿಚ್ಛಾಸಹಾಯೇ (5.3.52) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಕಿನಿಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ |

ತತ್ತ್ವ ನಿರ್ಣಯಪಾರ್ಥಃ— ತತ್ತ್ವ ನಿರ್ಣಯ ಏವ ಪಾರ್ಥಃ ತತ್ತ್ವ ನಿರ್ಣಯಪಾರ್ಥಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಪೂಜ್ಯತೇ - ಪೂಜ್ಯತೇ ಪೂಜ್ಯತೇ ಪೂಜ್ಯಂತೇ, ಪೂಜ್ಯಸೇ ಪೂಜ್ಯೇಥೇ ಪೂಜ್ಯದ್ವೇ, ಪೂಜ್ಯೇ ಪೂಜ್ಯವಹೇ ಪೂಜ್ಯಮಹೇ | ಪೂಜ ಪೂಜಾಯಾಂ ಸಕ. ಸೇಟ್. ಉಭ. to worship, to adore ಕರ್ಮಣಿ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನೇ ಪೂಜ್ಯತೇ ಇತಿರೂಪಂ | ಚಕ್ರೇ - ಚಕ್ರೇ ಚಕ್ರಾತೇ ಚಕ್ರರೇ ಈ ಕ್ರಿಯಾಪದವು ಸರ್ಗ 16 ರ ಶ್ಲೋಕ 69 ರಲ್ಲಿ ಬಂದಿದೆ.

ಪ್ರಯೋಗ— ಯೇನ ವಿಕಾಕಿನಾ ವಿದ್ವಿಷಾಂ ಮೌಲಿಷು ಪದಂ ಚಕ್ರೇ ಕಿಲ, ಇಮಂ ತತ್ತ್ವ ನಿರ್ಣಯಪಾರ್ಥಂ ಕೋ ನಾಮ ನ ಪೂಜಯತಿ?

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆಚಾರ್ಯರು ಮಾಡಿರುವ ತತ್ತ್ವೋದ್ಘೋಷಾದಿ ಉಳಿದ ಒಂಭತ್ತು ಪ್ರಕರಣಗ್ರಂಥಗಳನ್ನೂ ಸ್ತೋತ್ರ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

ವಾದಾದಯಃ ಪ್ರಕರಣಸ್ಫುಲಿಂಗಾಸ್ತನವೋಽಪ್ಯಲಮ್ |

ವಿಪಕ್ಷಕ್ಷಣ್ ಕ್ಷಿಣ್ವಂತಿ ಮಾರುತೇನ ತ್ವಯೇರಿತಾಃ

|| 81 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ವಾದಾದಯಃ, ಪ್ರಕರಣಸ್ಫುಲಿಂಗಾಃ, ತನವಃ, ಅಪಿ, ಅಲಂ, ವಿಪಕ್ಷಕ್ಷಣ್, ಕ್ಷಿಣ್ವಂತಿ, ಮಾರುತೇನ, ತ್ವಯಾ, ಈರಿತಾಃ |

ಅನ್ವಯ— ಮಾರುತೇನ, ತ್ವಯಾ, ಈರಿತಾಃ, ವಾದಾದಯಃ, ಪ್ರಕರಣಸ್ಥಲಿಂಗಾಃ, ಅಲಂ, ತನವಃ, ಅಪಿ, ವಿಪಕ್ಷಕಕ್ಷಂ, ಕ್ಷಿಣ್ವಂತಿ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಮಾರುತೇನ = ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣರಾದ,
 ತ್ವಯಾ = ನಿಮ್ಮಿಂದ,
 ಈರಿತಾಃ = ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಪ್ರೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ,
 ವಾದಾದಯಃ = ತತ್ತ್ವೋದ್ಯೋತ ಮೊದಲಾಗಿ ಉಳ್ಳ,
 ಪ್ರಕರಣಸ್ಥಲಿಂಗಾಃ = ಪ್ರಕರಣಗಳೆಂಬ ಬೆಂಕಿ ಕಿಡಿಗಳು,
 ಅಲಂ = ಬಹಳ,
 ತನವಃ ಅಪಿ = ಸಣ್ಣವಾದರೂ,
 ವಿಪಕ್ಷಕಕ್ಷಂ = ಶತ್ರುಗಳೆಂಬ ಒಣಗಿದ ಕಾಡನ್ನು,
 ಕ್ಷಿಣ್ವಂತಿ = ನಾಶಗೊಳಿಸುವುವು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಯಥಾ ವಾಯುನಾ ಉದ್ಯೋಧಿತಾಃ ಅಗ್ನಿಕಣಾಃ ವನಂ ನಾಶಯಂತಿ ತಥಾ ವಾಯುನಾ ತ್ವಯಾ ಪ್ರೋಕ್ಷಾನ್ ಶ್ರೀಮತ್ತ್ವೋದ್ಯೋತಾದಿಪ್ರಕರಣಾನಿ ಪ್ರತೀಪವಾದಂ ನಿರಾಕುರ್ವಂತಿ = ಗಾಳಿಯಿಂದ ಪ್ರೇರಿತವಾದ ಚಿಕ್ಕ ಚಿಕ್ಕ ಅಗ್ನಿಕಣಗಳು ದೊಡ್ಡದಾಗಿ ಪ್ರಜ್ವಲಿಸಿ ದೊಡ್ಡಕಾಡನ್ನು ಸುಡುತ್ತವೆ. ಅದರಂತೆ ವಾಯುದೇವರೇ ಆದರೆ ಶ್ರೀಮನ್ನದ್ವಾ-ಚಾರ್ಯರಾದ ನೀವು ಮಾಡಿರುವ ತತ್ತ್ವೋದ್ಯೋತಾದಿ ಪ್ರಕರಣಗಳು ಚಿಕ್ಕವುಗಳಾದ್ದರಿಂದ ಚಿಕ್ಕ ಬೆಂಕಿಕಿಡಿಗಳಂತಿದ್ದು ವಾಯುದೇವರಾದ ನಿಮ್ಮಿಂದ ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟವುಗಳಾದ್ದರಿಂದ ದೊಡ್ಡವುಗಳಾಗಿ ವಿರುದ್ಧ ಸಿದ್ಧಾಂತವೆಂಬ ಒಣಗಿದ ಕಾಡನ್ನು ಸುಡುತ್ತವೆ. ಗಾಳಿಗೆ ಓಡಿಬಂದ ಬೆಂಕಿಕಿಡಿಗಳು ಚಿಕ್ಕವುಗಳಾದರೂ ಒಣಗಿದ ದೊಡ್ಡ ಕಾಡನ್ನು ಸುಡುವಂತೆ ತತ್ತ್ವೋದ್ಯೋತಾದಿ ಪ್ರಕರಣಗಳು ಚಿಕ್ಕವುಗಳಾಗಿದ್ದರೂ ನಿಮ್ಮಿಂದ ದೊಡ್ಡವುಗಳಾಗಿ ಪರಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತವೆ ಎಂದು ಭಾವ.

ವಿಗ್ರಹ ಮತ್ತು ಕೋಶ—

ವಾದಾದಯಃ— ವಾದಃ ಆದಿಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ವಾದಾದಯಃ ।

ಪ್ರಕರಣಸ್ಥಲಿಂಗಾಃ— ಪ್ರಕರಣಾನಿ ಏವ ಸ್ಥಲಿಂಗಾಃ ಪ್ರಕರಣಸ್ಥಲಿಂಗಾಃ । ಪ್ರಕರಣ ಎಂದರೆ ಶಾಸ್ತ್ರದ ಏಕದೇಶಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿ, ಶಾಸ್ತ್ರದ ಕಾರ್ಯವಾದ ತತ್ತ್ವ ಸ್ಥಿರೀಕರಣ, ಇತರ ವಾದಿಗಳ ನಿರಾಕರಣ ಇವುಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ ಗ್ರಂಥವಿಶೇಷವು. ಅಥವಾ ಶಾಸ್ತ್ರವೆಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳು. ಅದರ ಏಕ-ದೇಶವೆಂದರೆ ಒಂದು ಸೂತ್ರ ಅಥವಾ ಅಧಿಕರಣ. ಇವುಗಳಿಗೆ ಹೇಳಿದ ಫಲ ಈ ಪ್ರಕರಣ ಗ್ರಂಥಕ್ಕೂ ಇರುತ್ತದೆ. ಇದು ಯಾವುದೋ ಒಂದು ಸೂತ್ರ ಅಥವಾ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ವಿಷಯವನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆ.

ಶಾಸ್ತ್ರೈಕದೇಶಸಂಬಂಧಂ ಶಾಪ್ತಕಾರ್ಯಾಂತರೇ ಸ್ಥಿತಮ್ ।

ಆಹುಃ ಪ್ರಕರಣಂ ನಾಮಗ್ರಂಥಭೇದಂ ವಿಪಕ್ಷಿತಃ ॥

ಎಂದು ಪ್ರಕರಣಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಸ್ಥಲಿಂಗ=ಬೆಂಕಿಕಿಡಿ, 'ತ್ರಿಷು ಸ್ಥಲಿಂಗೋಗ್ನಿಕಣಾಃ'ಅಮರ.

ವಿಪಕ್ಷಕಕ್ಷ— ವಿಪಕ್ಷ ವಿವ ಕಕ್ಷಃ ವಿಪಕ್ಷಕಕ್ಷಃ ತಂ । ಕಕ್ಷ = ಒಣಕಾಡು, 'ಸೌರಭೇ ಚ ತೃಣೇ ಕಕ್ಷಂ ಶುಷ್ಕಾನನವೀರುಧೋ' ವಿಶ್ವ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಕ್ಷೀಣೋತಿ- ಕ್ಷೀಣತಃ, ಕ್ಷೀಣಂತಿ ಕ್ಷೀಣೋಪಿ ಕ್ಷೀಣಥಃ, ಕ್ಷೀಣಥ ಕ್ಷೀಣೋಮಿ ಕ್ಷೀಣೋಮಿ, ಕ್ಷೀಣಮಃ-
ಕ್ಷೀಣಃ ಕ್ಷೀಣಮಃ ಕ್ಷೀಣಃ | ಕ್ಷೀಣ (ಕ್ಷೀಣ್) = ಹಿಂಸಾಯಾಂ, ಸಕ. ಸೇಟ್. ಉಭ. to kill ವರ್ತಮಾನೇ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮ-
ಪುರುಷ ಬಹುವಚನಂ ಕ್ಷೀಣಂತಿ ಇತಿ ರೂಪಂ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಮಾರುತೇನ ತ್ವಯಾ ಈರಿತೈಃ ವಾದಾದಿಭಿಃ ಪ್ರಕರಣಸ್ಥಲಿಂಗೈಃ ಅಲಂ ತನುಭಿಃ ಅಪಿ ವಿಪಕ್ಷಕತಃ
ಕ್ಷೀಣತೇ |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಅಣುಭಾಷ್ಯವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಅನಂತೋಽರ್ಥಃ ಪ್ರಕಟಿತಸ್ತಯಾಣೌ ಭಾಷ್ಯಸಂಗ್ರಹೇ |

ಅಹೋ ಆತ್ಮಪರಿಜ್ಞಪ್ತೈಃ ಕೃಷ್ಣೇನೇವಾನನಾಂತರೇ || 82 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅನಂತಃ, ಅರ್ಥಃ, ಪ್ರಕಟಿತಃ, ತ್ವಯಾ, ಅಣೌ, ಭಾಷ್ಯಸಂಗ್ರಹೇ, ಅಹೋ, ಆತ್ಮಪರಿಜ್ಞಪ್ತೈಃ, ಕೃಷ್ಣೇನ,
ಇವ, ಆನನಾಂತರೇ |

ಅನ್ವಯ— ತ್ವಯಾ, ಆತ್ಮಪರಿಜ್ಞಪ್ತೈಃ, ಅಣೌ, ಭಾಷ್ಯಸಂಗ್ರಹೇ, ಅನಂತಃ, ಅರ್ಥಃ, ಕೃಷ್ಣೇನ, ಆನನಾಂತರೇ, ಇವ,
ಪ್ರಕಟಿತಃ, ಅಹೋ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ತ್ವಯಾ = ತಮ್ಮಿಂದ,

ಆತ್ಮಪರಿಜ್ಞಪ್ತೈಃ = ತಮ್ಮ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದ ತಿಳುವಳಿಕೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ,

ಅಣೌ = ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತವಾದ,

ಭಾಷ್ಯಸಂಗ್ರಹೇ = ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ ಸಂಗ್ರಹವುಳ್ಳ ಅಣುವೇದಾಂತಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ,

ಅನಂತಃ = ಮಿತಿ ಇಲ್ಲದ,

ಅರ್ಥಃ = ವಿಷಯವು,

ಕೃಷ್ಣೇನ = ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಿಂದ,

ಆನನಾಂತರೇ ಇವ = ತನ್ನ ಬಾಯಿಯ ಒಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ಎಂಬಂತೆ,

ಪ್ರಕಟಿತಃ = ಸ್ಪಷ್ಟಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ,

ಅಹೋ = ಆಶ್ಚರ್ಯ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಹಿಂದೆ ಒಂದು ಬಾರಿ ಬಾಲಕೃಷ್ಣನು ಮಣ್ಣನ್ನು ತಿಂದನೆಂದು ಯಶೋದಗೆ ತಿಳಿದುಬಂದಾಗ ಅವಳು
ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಗದರಿಸಿ, “ಏಕೆ ಮಣ್ಣನ್ನು ತಿಂದೆ? ಬಾಯಿ ತೆರೆ” ಎಂದಳು. ಆಗ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ತಾನು ಭಗವಂತನ ಅವತಾರ
ವೆಂದು ತಿಳಿಸಲು ತನ್ನ ಅದ್ಭುತವಾದ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸಲು ಪುಟ್ಟಬಾಯಿಯನ್ನು ತೆರೆದು ಅದರೊಳಗೆ ಸಮಸ್ತ
ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡವನ್ನು ತೋರಿದನು. ಆಗ ಯಶೋದೆಯು ಆಶ್ಚರ್ಯಪಟ್ಟಳು. ಹಾಗೆಯೇ, ಆಚಾರ್ಯರೇ! ತಾವು ತಮ್ಮ
ಅಸಾಧಾರಣ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ತೋರಿಸುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಬಹಳ ಚಿಕ್ಕದಾದ ‘ಅಣುಭಾಷ್ಯ’ ಎಂಬ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ರಚಿಸಿ, ತಮ್ಮ
ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿರುವ ಸಮಸ್ತ ವೇದಾಂತಸಾರವನ್ನು ಆ ಚಿಕ್ಕ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ತೋರಿಸಿದಿರಿ. ದ್ವೈತಸಿದ್ಧಾಂತಕ್ಕನುಸಾರವಾಗಿ
ಎಲ್ಲಾ ವೇದಾಂತ ಪ್ರಮೇಯರೂಪವಾದ 222 ಅಧಿಕರಣಗಳ ಸಾರದ ಸಂಗ್ರಹವನ್ನು ಚಿಕ್ಕ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದಿರಿ. ಈ
ಮೂಲಕ ಆತ್ಮಪರಿಜ್ಞಪ್ತಿಯನ್ನು ಸಾತ್ವಿಕರಿಗೆ ಉಂಟುಮಾಡಿದಿರಿ. ಆತ್ಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯವಾಚ್ಯನು ಪರಮಾತ್ಮನು. ಅವನ

ಸ್ವರೂಪವು ಹೀಗಿದೆ. ಅವನನ್ನು ತಿಳಿದು ಸೇವಿಸಿದವರಿಗೆ ಇಂತಹ ಫಲವು ಸಿಗುತ್ತದೆ ಎಂಬ ವಿಷಯವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಚಿಕ್ಕ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಸಾರರೂಪದಿಂದ ಅಡಕವಾಗಿ ಇಟ್ಟಿದ್ದೀರಿ. ಇದರಿಂದ ನಿಮ್ಮ ಆತ್ಮಪರಿಷ್ಕಪ್ತಿಯನ್ನೂ ಭಕ್ತಜನರಿಗೆ ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟಿದ್ದೀರಿ. ಆಚಾರ್ಯರು ತಾವು ಮಹಾನುಭಾವರು. ಕೃಷ್ಣನು ಪುಟ್ಟ ಬಾಯಿಯಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವವನ್ನು ತೋರಿದಂತೆ ಪುಟ್ಟ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಮೇಯವನ್ನು ತೋರಿಸಿದ್ದರಿಂದ ತಾವು ಕೃಷ್ಣಭಕ್ತಾಗ್ರೇಸರರಾದ ವಾಯುದೇವರ ಅವತಾರರೆಂದೂ ತಮ್ಮ ಬುದ್ಧಿಶಕ್ತಿಯು ಅಪಾರವೆಂದೂ ತಿಳಿಯಪಡಿಸಿದಿರಿ. ಇದು ಭಕ್ತರಿಗೆ ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಭಾವ. (ಈ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಅಣುವೇದಾಂತ, ಅಣುಭಾಷ್ಯ, ಸರ್ವಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥ ಸಂಗ್ರಹ, ಅಣುಭಾಷ್ಯ ಸಂಗ್ರಹ ಎಂದೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ). ಇಲ್ಲಿ ಉಪಮಾಲಂಕಾರವಿದೆ.

ವಿಗ್ರಹ ಮತ್ತು ಕೋಶ—

ಭಾಷ್ಯಸಂಗ್ರಹೇ— ಭಾಷ್ಯಸ್ಯ ಸಂಗ್ರಹಃ ಭಾಷ್ಯಸಂಗ್ರಹಃ ತಸ್ಮಿನ್ |

ಆತ್ಮಪರಿಷ್ಕಪ್ತೌ— ಆತ್ಮನಃ ಪರಿಷ್ಕಪ್ತಃ ಆತ್ಮಪರಿಷ್ಕಪ್ತಃ ತಸ್ಯೈ |

ಅನನಾಂತರೇ— ಅನನಸ್ಯ ಅಂತರಂ ಅನನಾಂತರಂ ತಸ್ಮಿನ್ |

ಆತ್ಮ = ತಾನು, ಪರಮಾತ್ಮ, ಬುದ್ಧಿ, 'ಆತ್ಮ ಯತೋ ಧೃತಿ ಬುದ್ಧಿಃ ಸ್ವಭಾವೋ ಬ್ರಹ್ಮ ವರ್ಷ ಚ' ಅಮರ. ಅಹೋ + ಆತ್ಮ ಪರಿಷ್ಕಪ್ತೌ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಓತ್ (1.1.15) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಂತೆ ಪ್ರಗೃಹ್ಯ ಸಂಜ್ಞೆ ಬಂದು ಪ್ರಕೃತಿಭಾವ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಂಧಿಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಪ್ರಯೋಗ— ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಯಾಪದವಿಲ್ಲ. ಪ್ರಕಟಿತಃ ಎಂಬ ಕೃದಂತಪದದಿಂದ ಪ್ರಕಟಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು ಎಂದು ಕರ್ಮಣ ಪ್ರಯೋಗವು ತೋರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಅದನ್ನು ಕರ್ತರಿ ಪ್ರಯೋಗಕ್ಕೆ ಬದಲಾಯಿಸಿದಾಗ ಆ ವಾಕ್ಯವು ಹೀಗೆ ಆಗುತ್ತದೆ. "ತ್ವಂ ಆತ್ಮಪರಿಷ್ಕಪ್ತೌ ಅಣೌ ಭಾಷ್ಯಸಂಗ್ರಹೇ ಅನಂತಂ ಅರ್ಥಂ ಕೃಷ್ಣಃ ಅನನಾಂತರ ಇವ ಪ್ರಾಕಟಯಃ, ಅಹೋ!"

★ ★ ★

ಆವತಾರಿಕಾ— ಯಮಕಭಾರತವೆಂಬ ಆಚಾರ್ಯರ ಕವಿತಾಗ್ರಂಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಭಗವಂಶ್ಚಿತ್ರಕವಿತಾಂ ಲೌಕಿಕೀಂ ದರ್ಶಯನ್ ಕಿಲ |

ಗೋಷ್ಠಂ ಭಾರತಸಂಕ್ಷೇಪಮಕೃಧಾ ವಿಶ್ವವಿಸ್ಮಯಮ್ || 83 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಭಗವನ್, ಚಿತ್ರಕವಿತಾಂ, ಲೌಕಿಕೀಂ, ದರ್ಶಯನ್, ಕಿಲ, ಗೋಷ್ಠಂ, ಭಾರತಸಂಕ್ಷೇಪಂ, ಅಕೃಧಾಃ, ವಿಶ್ವವಿಸ್ಮಯಂ |

ಅನ್ವಯ— ಭಗವನ್, ಲೌಕಿಕೀಂ, ಚಿತ್ರಕವಿತಾಂ, ದರ್ಶಯನ್, ಗೋಷ್ಠಂ, ವಿಶ್ವವಿಸ್ಮಯಂ, ಭಾರತಸಂಕ್ಷೇಪಂ, ಅಕೃಧಾಃ, ಕಿಲ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಭಗವನ್ = ಷಡ್ಗುಣೈಶ್ವರ್ಯಸಂಪನ್ನರಾದ ಪೂಜ್ಯ ಆಚಾರ್ಯರೇ! (ತ್ವಂ = ನೀವು),

ಲೌಕಿಕೀಂ = ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ,

ಚಿತ್ರಕವಿತಾಂ = ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದ ಕವಿತೆಯನ್ನು

ದರ್ಶಯನ್ = ತೋರಿಸುತ್ತಾ,

ಗೋಷ್ಠಂ = ರಹಸ್ಯವಾದ, ರಹಸ್ಯವಾಗಿಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ,

ವಿಶ್ವವಿಸ್ತಯಂ = ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದ,

ಭಾರತಸಂಕ್ಷೇಪಂ = ಸಂಕ್ಷೇಪದಿಂದ ಭಾರತದ ಕಥೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಯಮಕಭಾರತವೆಂಬ ಗ್ರಂಥವನ್ನು,

ಅಕೃಥಾಃ ಕಿಲ = ಮಾಡಿದಿರಷ್ಟೆ!

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಷಡ್ಗುಣಶ್ಲೋಕಸಂಪನ್ನರಾದ ಪರಮಪೂಜ್ಯರಾದ ಆಚಾರ್ಯರೇ! ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಯಮಕವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವ ಶಬ್ದಾಂಕಾರರೂಪವಾದ ಕವಿತೆಯು ತಮಗೆ ವಶವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಸಾಮಾನ್ಯ ಜನರಿಗೆ ತಿಳಿಸಿಕೊಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ತಾವು ರಹಸ್ಯವಾದ ಭಾರತದ ಪ್ರಮೇಯವನ್ನು ತಿಳಿಸಿಕೊಡುವ ಯಮಕಕವಿತಾರೂಪವಾದ, ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದ ಯಮಕಭಾರತವೆಂಬ ಮಹಾಭಾರತಾರ್ಥಸಂಗ್ರಹರೂಪವಾದ ಶ್ರೇಷ್ಠಗ್ರಂಥವನ್ನು ಮಾಡಿದಿರಿ. ತಮ್ಮ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವು ಅಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆ ಎಂದು ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಸಂಹಿತರು ಆಚಾರ್ಯರ ಗ್ರಂಥನಿರ್ಮಾಣಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಗಳುತ್ತಾ ಆಚಾರ್ಯರ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಪ್ರಕಟಗೊಳಿಸಿದರು ಎಂದು ಭಾವವು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಭಗವನ್— ಭಗಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ಮಿತಿ ಭಗವಾನ್, ತಸ್ಯ ಸಂಬುಧಿಃ ಹೇ ಭಗವನ್!

ಐಶ್ವರ್ಯಸ್ಯ ಸಮಗ್ರಸ್ಯ ವೀರ್ಯಸ್ಯ ಯಶಃ ಶ್ರಿಯಃ |

ಜ್ಞಾನವಿಜ್ಞಾನಯೋರೈವ ಪಕ್ಷಾಂ ಭಗ ಇತಿರೇಕಾ ||

ಎಂಬ ಪ್ರಮಾಣದಂತೆ ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ ಐಶ್ವರ್ಯ, ವೀರ್ಯ, ಕೀರ್ತಿ, ಸಂಪತ್ತು, ಜ್ಞಾನ, ವಿಜ್ಞಾನ, ಇವುಗಳ ಸಮುದಾಯಕ್ಕೆ ಭಗ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಈ ಷಡ್ಗುಣಸ್ವರೂಪವಾದ ಐಶ್ವರ್ಯವುಳ್ಳವರು ಭಗವಂತರು.

ಚಿತ್ರಕವಿತಾಂ— ಚಿತ್ರಾ ಚ ಸಾ ಕವಿತಾ ಚ ಚಿತ್ರಕವಿತಾ ತಾಂ |

ಲೋಕವಿದಿತಃ— ಲೋಕೇಷು ವಿದಿತಃ ಲೋಕೀಃ, ಲೋಕಸರ್ವಲೋಕಾಟ್ಟಣ್ (5.1.44) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ, 'ತತ್ರ ವಿದಿತಃ (ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದುದು ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಠಣ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಲೋಕ+ಠ, ಠಕ್ಕೆ ಇಕ ಆದೇಶ, ಆದಿವೃದ್ಧಿ, ಕಕಾರದ ಮುಂದಿರುವ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ, ಲೋಕ ಎಂದು ರೂಪ). ಮುಂದೆ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ಜಣಿ ಪ್ರತ್ಯಯ, ಲೋಕ + ಈ, ಇಲ್ಲಿಯೂ ಕಕಾರದ ಮುಂದಿರುವ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬಂದು ಲೋಕೀ ಎಂದು ರೂಪವಾಗಿದೆ |

ಗೋಪ್ಯಂ— ಗೋಪಾಯಿತುಂ ಯೋಗ್ಯಂ ಗೋಪ್ಯಂ |

ಭಾರತಸಂಕ್ಷೇಪಂ— ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತತೇ ಅತ್ರ ಇತಿ ಸಂಕ್ಷೇಪಃ, ಭಾರತಸ್ಯ ಸಂಕ್ಷೇಪಃ ಭಾರತಸಂಕ್ಷೇಪಃ ತಂ | ಅಥವಾ ಭಾರತಸ್ಯ ಸಂಕ್ಷೇಪಃ ಯಸ್ಮಿನ್ ಸಃ ಭಾರತಸಂಕ್ಷೇಪಃ ತಂ |

ವಿಶ್ವವಿಸ್ತಯಂ— ವಿಶ್ವಸ್ಯ ವಿಸ್ತಯಃ ಯಸ್ಮಾತ್ ಸಃ ವಿಶ್ವವಿಸ್ತಯಃ ತಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಕೃಥಾಃ - ಅಕೃತ ಅಕೃಷಾತಾಂ ಅಕೃಷತ, ಅಕೃಥಾಃ ಅಕೃಷಾಥಾಂ ಅಕೃಡ್ಠಂ, ಅಕೃಷಿ ಅಕೃಷ್ಠಿ ಅಕೃಷ್ಠಿ | ದುಕ್ಯನ್ ಕರಣೇ ಸಕ. ಉಭ. ಅನಿ. ಆತ್ಮನೇ ಪದ. ಭೂತೇ ಲುಪ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ಅಕೃಥಾಃ ಎಂದು ರೂಪ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಭಗವನ್ (ತ್ವಯಾ) ಲೋಕೀಂ ಚಿತ್ರಕವಿತಾಂ ದರ್ಶಯತಾ (ಸತಾ), ಗೋಪ್ಯಃ ವಿಶ್ವವಿಸ್ತಯಃ ಭಾರತ ಸಂಕ್ಷೇಪಃ ಅಕಾರಿ ಕಿಲ |

ಅವತಾರಿಕಾ— ಸದಾಚಾರಸ್ವೃತಿ, ಜಯಂತಿಕಲ್ಪ ಯತಿಪ್ರಣವಕಲ್ಪ ಮೊದಲಾದ ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಒಂದೇ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ನಾನಾಸುಭಾಷಿತಸ್ತೋತ್ರಗಾಥಾದಿಕೃತಿಸತ್ಯತೀಃ |

ತ್ವಯಿ ರತ್ನಾಕರೇ ರತ್ನಶ್ರೇಣೀರ್ವಾ ಗಣಯಂತಿ ಕೇ

|| 84 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ನಾನಾಸುಭಾಷಿತಸ್ತೋತ್ರಗಾಥಾದಿಕೃತಿಸತ್ಯತೀಃ, ತ್ವಯಿ, ರತ್ನಾಕರೇ, ರತ್ನಶ್ರೇಣೀಃ, ವಾ, ಗಣಯಂತಿ, ಕೇ?

ಅನ್ವಯ—ತ್ವಯಿ, ನಾನಾಸುಭಾಷಿತಸ್ತೋತ್ರಗಾಥಾದಿಕೃತಿಸತ್ಯತೀಃ, ರತ್ನಾಕರೇ, ರತ್ನಶ್ರೇಣೀಃ, ವಾ, ಕೇ, ಗಣಯಂತಿ!

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ತ್ವಯಿ = ನಿಮ್ಮಲ್ಲಿ (ನಿಮ್ಮಲ್ಲಿರುವ, ನೀವು ಮಾಡಿರುವ),

ನಾನಾಸುಭಾಷಿತಸ್ತೋತ್ರಗಾಥಾದಿಕೃತಿಸತ್ಯತೀಃ = ಅನೇಕ ಪ್ರಕಾರವಾದ, ನೀತಿಬೋಧಕ ಶ್ಲೋಕಗಳ,

(ಹಿತೋಕ್ತಿಗಳ) ಸ್ತುತಿಗ್ರಂಥಗಳ, ಹಾಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಪದ್ಯಗಳ, ಇವುಗಳೇ ಮೊದಲಾಗಿ

ಉಳ್ಳವುಗಳ ರಚನಾರೂಪವಾದ ಉತ್ತಮವಾದ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು

ರತ್ನಾಕರೇ = ರತ್ನಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯವಾದ ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ

ರತ್ನಶ್ರೇಣೀಃ ವಾ = ರತ್ನಗಳ ಸಾಲುಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ,

ಕೇ = ಯಾರು,

ಗಣಯಂತಿ = ಲೆಕ್ಕ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ?

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಸಮುದ್ರಕ್ಕೆ ರತ್ನಾಕರ ಎಂಬ ಹೆಸರಿದೆ. ಅಲ್ಲಿ ಲೆಕ್ಕಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದಷ್ಟು ರತ್ನಗಳು, ಶ್ರೇಷ್ಠವಸ್ತುಗಳಿವೆ. ಆ ರತ್ನಸಮೂಹಗಳನ್ನು ಯಾರು ಲೆಕ್ಕ ಮಾಡಿಯಾರು ಅದರಂತೆಯೇ ತಾವು ರಚಿಸಿದ ಅನೇಕ ಸುಭಾಷಿತಗಳು, ಸ್ತೋತ್ರಗಳು, ಗಾಥೆಗಳು, ಇವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಯಾರು ಲೆಕ್ಕ ಮಾಡಿಯಾರು? ಸದಾಚಾರಸ್ವೃತಿ, ಜಯಂತಿಕಲ್ಪ ನಖಸ್ತುತಿ, ದ್ವಾದಶಸ್ತೋತ್ರ, ಯತಿಪ್ರಣವಕಲ್ಪ ಮುಂತಾದ ಅನೇಕ ಗ್ರಂಥರತ್ನಗಳನ್ನು ತಾವು ರಚಿಸಿರುವಿರಿ. ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಅಪರಿಮಿತವಾದ ರತ್ನಗಳು ಇರುತ್ತವೆ ಮತ್ತು ಹೊಸದಾಗಿ ಹುಟ್ಟುತ್ತವೆ, ಸೇರಿಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ. ಅದರಂತೆ ತಾವು ಮಾಡಿರುವ ಅದ್ಭುತ ಗ್ರಂಥರತ್ನಗಳನ್ನು ಲೆಕ್ಕಮಾಡಲು ಸಾಧಾರಣ ಮಾನವರಿಗೆ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ಎಂದು ಭಾವ.

ವಿಗ್ರಹ ಮತ್ತು ಕೋಶ—

ನಾನಾಸುಭಾಷಿತಸ್ತೋತ್ರಗಾಥಾದಿಕೃತಿಸತ್ಯತೀಃ— ಸ್ತೋತ್ರಾಣಿ ಚ ಗಾಥಾರ್ಥ ಸೋತ್ರಗಾಥಾಃ, ಸ್ತೋತ್ರಗಾಥಾಃ ಆದಯಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಸ್ತೋತ್ರಗಾಥಾದಯಃ, ನಾನಾವಿಧಾನಿ ಸುಭಾಷಿತಾನಿ ಯೇಷು ತೇ ನಾನಾ ಸುಭಾಷಿತಾಃ, ನಾನಾಸುಭಾಷಿತಾರ್ಥ ತೇ ಸ್ತೋತ್ರಗಾಥಾದಯಶ್ಚ ನಾನಾಸುಭಾಷಿತಸ್ತೋತ್ರಗಾಥಾದಯಃ, ನಾನಾಸುಭಾಷಿತಸ್ತೋತ್ರಗಾಥಾದೀನಾಂ ಕೃತಿಃ ನಾನಾಸುಭಾಷಿತಸ್ತೋತ್ರಗಾಥಾದಿಕೃತಿಃ, ಸತ್ಯಶ್ಚ ತಾಃ ಕೃತಯಶ್ಚ ಸತ್ಯತಯಃ, ನಾನಾಸುಭಾಷಿತಸ್ತೋತ್ರಗಾಥಾದಿಕೃತ್ಯಾತ್ಮಿಕಾಶ್ಚ ತಾಃ ಸತ್ಯತಯಶ್ಚ ನಾನಾ ಸುಭಾಷಿತಸ್ತೋತ್ರಗಾಥಾದಿಕೃತಿಸತ್ಯತಯಃ ತಾಃ |

ರತ್ನಾಕರೇ— ರತ್ನಾನಾಂ ಆಕರಃ ರತ್ನಾಕರಃ | ರತ್ನಾಕರ = ಸಮುದ್ರ, 'ರತ್ನಾಕರೋ ಜಲನಿಧಿಯಾದಃಪತಿರ ಪಾಂಪತಿಃ' ಅಮರ |

ರತ್ನಶ್ರೇಣೀ— ರತ್ನಾನಾಂ ಶ್ರೇಣ್ಯಃ ರತ್ನಶ್ರೇಣ್ಯಃ ತಾಃ | ಶ್ರೇಣೀ = ಸಾಲು, ಸಮೂಹ, 'ವೀರ್ಣಾಲಿರಾವಲಿಃ ಪಂಕ್ತಿಃ ಶ್ರೇಣೀ ಲೇಖಾಸ್ತು ರಾಜಯಃ' ಅಮರ, ಶ್ರೇಣಿ, ಶ್ರೇಣೀ ಸ್ತ್ರೀ ಮತ್ತು ಪುಂ, ವಾ = 'ವಿಕಲ್ಪೋಪಮಾನಯೋಃ' ಅಮರ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಗಣಯಂತಿ - ಗಣಯತಿ ಗಣಯತಃ ಗಣಯಂತಿ, ಗಣಯಸಿ ಗಣಯಥಃ ಗಣಯಥ, ಗಣಯಾಮಿ, ಗಣಯಾಮಃ ಗಣಯಾಮಃ | ಗಣಸಂಖ್ಯಾನೇ 10ನೇ ಗಣ ಚುರಾದಿ ಸಕ. ಸೇಟ್. ಉಭ. ವರ್ತಮಾನೇ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನ |

ಪ್ರಯೋಗ— ತ್ವಯಿ ನಾನಾಸುಭಾಷಿತಸ್ತೋತ್ರಗಾಥಾದಿಶೃತಿಸ್ಸೃತಯಃ ರತ್ನಾಕರೇ ರತ್ನಶ್ರೇಣ್ಯಃ ವಾಕ್ಯಃ ಗಣ್ಯಂತೇ? (ಕರ್ಮಣಃ)

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಇದುವರೆಗೆ ವರ್ಣಿಸಿದ ಗ್ರಂಥಗಳ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಏಷು ದಭ್ರಮತೀನ್ ದಭ್ರಾನ್ ಹಸತ್ಯುಚ್ಚೈಃ ಸತಾಂ ಸಭಾ |

ಚಿಂತಾಮಣೀಂಚಿಂತಯಂತೀ ಮಿತಾನಪ್ಯಮಿತಾರ್ಥದಾನ್ || 85 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಏಷು, ದಭ್ರಮತೀನ್, ದಭ್ರಾನ್, ಹಸತಿ, ಉಚ್ಚೈಃ, ಸತಾಂ, ಸಭಾ, ಚಿಂತಾಮಣೀಂಚಿಂತಯಂತೀ, ಮಿತಾನ್, ಅಪಿ, ಅಮಿತಾರ್ಥದಾನ್ |

ಅನ್ವಯ— ಮಿತಾನ್, ಅಪಿ, ಅಮಿತಾರ್ಥದಾನ್, ಚಿಂತಾಮಣೀಂಚಿಂತಯಂತೀ, ಸತಾಂ, ಸಭಾ, ಏಷು, ದಭ್ರಮತೀನ್, ದಭ್ರಾನ್, ಉಚ್ಚೈಃ, ಹಸತಿ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಮಿತಾನ್ ಅಪಿ = ಅಲ್ಪಪರಿಣಾಮವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿದ್ದರೂ, ಸ್ವಲ್ಪವೇ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಚಿಕ್ಕದಾಗಿದ್ದರೂ,

ಅಮಿತಾರ್ಥದಾನ್ = ಮಿತಿಯಿಲ್ಲದ ಸಂವತ್ಸುಗಳನ್ನು ಕೊಡುವ, ಮಿತಿಯಿಲ್ಲದ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಕೊಡುವ,

ಮಿತಿಯಿಲ್ಲದ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ನಿರೂಪಿಸುವ (ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು),

ಚಿಂತಾಮಣೀನ್ = ಚಿಂತಾಮಣಿ ಎಂಬ ರತ್ನಸಮಾನಗಳನ್ನಾಗಿ,

ಚಿಂತಯಂತೀ = ತಿಳಿಯುವ,

ಸತಾಂ = ಸಜ್ಜನರ,

ಸಭಾ = ಸಮಿತಿಯು (ಸಮೂಹವು),

ಏಷು = ಶಾವು ರಚಿಸಿರುವ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ,

ದಭ್ರಮತೀನ್ = ಸಣ್ಣ ಗ್ರಂಥಗಳೆಂಬ ಭಾವನೆ ಉಳ್ಳ,

ದಭ್ರಾನ್ = ಅಲ್ಪಜನರನ್ನು (ಕೆಲವೇ ಜನರನ್ನು),

ಉಚ್ಚೈಃ = ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ (ಚೆನ್ನಾಗಿ),

ಹಸತಿ = ಉಪಹಾಸ ಮಾಡುತ್ತದೆ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯರೇ! ತಮ್ಮ ಗ್ರಂಥಗಳು ಶಬ್ದ ಪರಿಮಾಣದಿಂದ ಚಿಕ್ಕವುಗಳಾಗಿ ಇವೆ. ಆದರೆ ಅವುಗಳು ಅಪರಿಮಿತವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತವೆ. ವಿಚಾರ ಮಾಡುವ ಸಾಕ್ಷಿ ಕ್ಷಚೇತನರಿಗೆ ತಮ್ಮ

ಗ್ರಂಥಗಳು ಎಲ್ಲಾ ವಿಧವಾದ ಸಂದೇಹಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವ ಉತ್ತರಗಳನ್ನು ಬೋಧಿಸುತ್ತವೆ. ಚಿಂತಾಮಣಿಯು ಚಿಕ್ಕದಾಗಿದ್ದರೂ, ಚಿಂತಿಸಿದ ಪ್ರಯೋಜನಗಳನ್ನು, ಸಂಪತ್ತುಗಳನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಚಿಂತಾಮಣಿಯಂತಿರುವ ಈ ತಮ್ಮ ಗ್ರಂಥಗಳು ಅತಿ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾಗಿವೆ ಎಂದು ಅಲೋಚಿಸುವ ಸಜ್ಜನರಾದ ವಿದ್ವಾಂಸರ ಸಭೆಯು ಈ ಗ್ರಂಥಗಳು ಅಲ್ಪವಾಗಿವೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯುವ ಮೂಢಮತಿಗಳನ್ನು ಅಪಹಾಸ ಮಾಡುತ್ತವೆ. ಚಿಂತಾಮಣಿಯು ಚಿಕ್ಕದಾಗಿದ್ದರೂ ಚಿಂತಿಸಿದ ಅನೇಕ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಕೊಡುವಂತೆ, ತಮ್ಮ ಗ್ರಂಥಗಳು ಚಿಕ್ಕವಾಗಿದ್ದರೂ ಚಿಂತಿಸಿದ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಅಮೂಲ್ಯವಾದ ಅನೇಕ ವಿಷಯಗಳನ್ನೂ ತಿಳಿಸಿಕೊಡುತ್ತವೆ. ಇವುಗಳು ಅಲ್ಪಗ್ರಂಥಗಳೆಂದು ತಿಳಿಯುವವರು ಸಜ್ಜನರಾದ ವಿದ್ವಾಂಸರ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಅಪಮಾನ ಹೊಂದುವರು ಎಂದು ಭಾವ.

ವಿಗ್ರಹ ಮತ್ತು ಕೋಶ—

ದಭ್ರಮತೀನ್— ದಭ್ರಾ ಇತಿ ಮತಿಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ದಭ್ರಮತಯಃ ತಾನ್ | ದಭ್ರ = ಅಲ್ಪ, little, small
'ಸ್ತೋತ್ರಾಲ್ಪಕ್ಷುಲ್ಲಾಃ ಸೂಕ್ಷ್ಮಂ ಶ್ಲಕ್ಷ್ಣಂ ದಭ್ರಂ ಕೃಶಂ ತನು' ಅಮರ |

ಅಮಿತಾರ್ಥದಾನ್— ನ ಮಿತಾಃ ಅಮಿತಾಃ, ಅಮಿತಾರ್ಥ ತೇ ಅರ್ಥಾಶ್ಚ ಅಮಿತಾರ್ಥಾಃ ತಾನ್ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಹಸತಿ - ಹಸತಿ ಹಸತಃ ಹಸಂತಿ, ಹಸಸಿ ಹಸಥಃ ಹಸಥ, ಹಸಾಮಿ ಹಸಾವಃ ಹಸಾಮಃ | ಹಸೇ ಹಸನೇ, (ಹಸ್ ಅಕ. ಸೇಟ್. ಪರ.) to laugh, to joke, ವರ್ತಮಾನೇ ಲಟ್, ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಮಿತಾನ್ ಅಪಿ ಅಮಿತಾರ್ಥದಾನ್ ಚಿಂತಾಮಣೀನ್ ಚಿಂತಯಂತ್ಯಾ ಸತಾಂ ಸಭಯಾ ಏಷು ದಭ್ರಮತಯಃ ದಭ್ರಾಃ ಉಚ್ಛೇಃ ಹಸ್ಯಂತೇ (ಕರ್ಮಣಿ) |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಅಜಾಯರ್ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಈ ರೀತಿ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಲು ಕಾರಣವೇನೆಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಅಪರೋಽಪೀಷ್ಯತೇಽಸ್ಮಾಭಿಗ್ರಂಥೇಷ್ವತೇಷು ಸತ್ತ್ವಿ |

ಸತ್ತ್ವಪೀಂದ್ರಾದಿಷು ಪುರಾ ತಾರಕಾರಿವಾಮರೈಃ || 86 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅಪರಃ, ಅಪಿ, ಇಷ್ಯತೇ, ಅಸ್ಮಾಭಿಃ, ಗ್ರಂಥೇಷು, ಏತೇಷು, ಸತ್ತ್ವ ಅಪಿ, ಸತ್ತ್ವ, ಅಪಿ, ಇಂದ್ರಾದಿಷು, ಪುರಾ, ತಾರಕಾರಿಃ, ಇವ, ಅಮರೈಃ |

ಅನ್ವಯ— ಏತೇಷು, ಗ್ರಂಥೇಷು, ಸತ್ತ್ವ ಅಪಿ, ಅಸ್ಮಾಭಿಃ, ಅಪರಃ, ಅಪಿ (ಗ್ರಂಥಃ), ಪುರಾ, ಇಂದ್ರಾದಿಷು, ಸತ್ತ್ವ ಅಪಿ, ಅಮರೈಃ, ತಾರಕಾರಿಃ, ಇವ, ಇಷ್ಯತೇ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಏತೇಷುಗ್ರಂಥೇಷು = ಇಂತಹ ಗ್ರಂಥಗಳು,

ಸತ್ತ್ವ = ಅಪಿ = ಇದ್ದರೂ,

ಅಸ್ಮಾಭಿಃ = ನಮ್ಮಿಂದ,

ಅಪರಃ ಅಪಿ (ಗ್ರಂಥಃ) = ಬೇರೊಂದು ಗ್ರಂಥವೂ,

ಪುರಾ = ಹಿಂದೆ,

ಇಂದ್ರಾದಿಷು ಸತ್ತ್ವ ಅಪಿ = ಇಂದ್ರ ಮೊದಲಾದವರು ಇದ್ದರೂ,

ಅಮರೈಃ = ದೇವತೆಗಳಿಂದ,

ತಾರಕಾರಿಃ ಇವ = ತಾರಕಾಸುರನ ಶತ್ರುವಾದ ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯನೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ,
ಇಷ್ಟತೇ = ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥರಾದ ಇಂದ್ರಾದಿದೇವತೆಗಳು ಇದ್ದರೂ, ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲಾ ಸೇರಿ ತಾರಕಾಸುರನ ಸಂಹಾರ ಮಾಡಲು ಪಣ್ಣುಬಿಡದ ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯನು ಬೇಕೆಂದು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿದರು. ಅವನಿಂದ ತಾರಕಾಸುರನ ನಿಗ್ರಹವಾದಾಗ ಆನಂದಿಸಿದರು. ಅದರಂತೆ ನಾವೂ ಇತರ ದರ್ಶಕಗಳನ್ನೂ ಮಾಯಾವಾದವನ್ನೂ ತಿರಸ್ಕರಿಸಿ ನಮ್ಮ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸುವ ಮತ್ತೊಂದು ಗ್ರಂಥವು ತಮ್ಮಿಂದ ರಚಿತವಾಗಬೇಕೆಂದು ತಮ್ಮಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತಿದ್ದೇವೆ ಎಂದು ಭಾವ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಇಂದ್ರಾದಿಷು— ಇಂದ್ರಃ ಆದಿಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಇಂದ್ರಾದಯಃ ತೇಷು |

ತಾರಕಾರಿಃ— ತಾರಕಸ್ಯ ಅರಿಃ ತಾರಕಾರಿಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಇಷ್ಟತೇ - ಇಷ್ಟತೇ ಇಷ್ಟೇತೇ ಇಷ್ಟಂತೇ, ಇಷ್ಟಸೇ ಇಷ್ಟೇಥೇ ಇಷ್ಟಧ್ವೇ, ಇಷ್ಟೇ ಇಷ್ಟಾವಹೇ ಇಷ್ಟಾಮಹೇ | ಇಷ್ (ಇಚ್ಛ) ಇಚ್ಛಾಯಾಂ ಸಕ. ಸೇಟ್. ಪರ. to wish.

ಪ್ರಯೋಗ— ವಿತೇಷು ಗ್ರಂಥೇಷು ಸತ್ತು ಅಪಿ ವಯಂ ಅಪರಂ ಅಪಿ (ಗ್ರಂಥಂ) ಪುರಾ ಇಂದ್ರಾದಿಷು ಸತ್ತು ಅಪಿ ಅಮರಾಃ ತಾರಕಾರಿಂ ಇವ ಇಚ್ಛಾಮಃ (ಕರ್ತರಿ) |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಹಿಂದೆ ರಚಿಸಿರುವ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಬೇಕಾದ ಯುಕ್ತಿಗಳಿರುವಾಗ ನೂತನ ಗ್ರಂಥವು ಏಕೆ ಬೇಕು?

ಗ್ರಂಥೇಭ್ಯಃ ಏಭ್ಯೋಽಗಾಧೇಭ್ಯೋ ಯುಕ್ತಯೋ ನೋ ದುರುದ್ದರಾಃ |

ಮನೋಮಾಂದ್ಯಾತ್ತತೋ ಗ್ರಂಥಂ ವ್ಯಕ್ತತರ್ಕತತಿಂ ಕುರು || 87 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಗ್ರಂಥೇಭ್ಯಃ, ಏಭ್ಯಃ, ಅಗಾಧೇಭ್ಯಃ, ಯುಕ್ತಯಃ, ನಃ, ದುರುದ್ದರಾಃ, ಮನೋಮಾಂದ್ಯಾತ್, ತತಃ, ಗ್ರಂಥಂ, ವ್ಯಕ್ತತರ್ಕತತಿಂ, ಕುರು |

ಅನ್ವಯ— ಏಭ್ಯಃ, ಅಗಾಧೇಭ್ಯಃ, ಗ್ರಂಥೇಭ್ಯಃ, ಯುಕ್ತಯಃ, ಮನೋಮಾಂದ್ಯಾತ್, ದುರುದ್ದರಾಃ, ತತಃ, ನಃ, ವ್ಯಕ್ತತರ್ಕತತಿಂ, ಗ್ರಂಥಂ, ಕುರು |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಏಭ್ಯಃ ಅಗಾಧೇಭ್ಯಃ = ಇಂತಹ ಗಂಭೀರವಾದ,

ಗ್ರಂಥೇಭ್ಯಃ = (ತಮ್ಮ) ಗ್ರಂಥಗಳಿಂದ,

ಯುಕ್ತಯಃ = ಯುಕ್ತಿಗಳು,

ಮನೋಮಾಂದ್ಯಾತ್ = ಬುದ್ಧಿಯ ಅಲ್ಪತೆಯಿಂದ, (ಬುದ್ಧಿಯ ಮೌಢ್ಯದಿಂದ),

ದುರುದ್ದರಾಃ = ಹೊರತೆಗೆಯಲು ಅಶಕ್ತಗಳು,

ತತಃ = ಅದುದರಿಂದ,

ನಃ = ನಮಗೆ,

ವ್ಯಕ್ತತರ್ಕತತಿಂ = ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಯುಕ್ತಿಗಳ ಸಮೂಹವುಳ್ಳ,

ಗ್ರಂಥಂ = ಗ್ರಂಥವನ್ನು,

ಕುರು = ಮಾಡಿರಿ.

ಕಾರ್ತರ್ಯ— ತಮ್ಮ ಇದುವರೆಗಿನ ಗ್ರಂಥಗಳೂ ಗೂಢವಾದ ಅನೇಕ ಯುಕ್ತಿಗಳನ್ನೂ, ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನೂ ಒಳಗೊಂಡಿವೆ. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಇವು ಅತ್ಯಂತ ಗಂಭೀರವಾಗಿವೆ. ಈ ಗ್ರಂಥಗಳಿಂದ ತಮಗೆ ಸಮ್ಮತಗಳಾದ, ಅನು-ಕೂಲಗಳಾದ ಯುಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಎತ್ತಿ ತೆಗೆಯಲು ಅಲ್ಪಬುದ್ಧಿಗಳಾದ ನಮಗೆ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ನಮಗಾಗಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಯುಕ್ತಿಗಳ ಸಮೂಹವುಳ್ಳ ಮತ್ತೊಂದು ಗ್ರಂಥವನ್ನು ರಚಿಸಬೇಕೆಂದು ನಾವು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತೇವೆ. (ಎಂದು ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತಾ ಚಾರ್ಯರು ಆಚಾರ್ಯರಲ್ಲಿ ನಿವೇದನೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡರು ಎಂದು ಭಾವ).

ವಿಗ್ರಹ—

ಅಗಾಧೇಭ್ಯಃ— ನ ಗಾಢಾಃ ಅಗಾಢಾಃ ತೇಭ್ಯಃ |

ದುರುದ್ಧರಾಃ— ದುಃಖೇನ ಉದ್ವರ್ತುಂ ಶಕ್ಯಾಃ ದುರುದ್ಧರಾಃ |

ಮನೋಮಾಂದ್ಯಾತ್— ಮಂದಸ್ಯ ಭಾವಃ ಮಾಂದ್ಯಂ, ಮನಸಃ ಮಾಂದ್ಯಂ ಮನೋಮಾಂದ್ಯಂ ತಸ್ಮಾತ್ |

ವ್ಯಕ್ತತರ್ಕತತಿಂ— ತರ್ಕಾಣಾಂ ತತಯಃ ತರ್ಕತತಯಃ ವ್ಯಕ್ತಾಃ ತರ್ಕತತಯಃ ಯಸ್ಮಿನ್ ಸಃ ವ್ಯಕ್ತತರ್ಕ ತತಿಃ ತಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಕುರು - ಕರೋತು-ಕುರುತಾತ್ ಕುರುತಾಂ ಕುರ್ವಂತು, ಕುರು-ಕುರುತಾತ್ ಕುರುತಂ ಕುರುತ, ಕರವಾಣಿ ಕರವಾವ ಕರವಾಮು | ಡು (ಕೃ) ಇ ಕರಣೇ ಸಕ. ಅನಿ. ಉಭ. to do to make, ಪ್ರಾರ್ಥನಾಯಾಂ ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ವಿಕವಚನ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಏಭ್ಯಃ ಅಗಾಧೇಭ್ಯಃ ಗ್ರಂಥೇಭ್ಯಃ ಯುಕ್ತಿಭಿಃ ಮನೋಮಾಂದ್ಯಾತ್ ದುರುದ್ಧರಾಭಿಃ (ಭೂಯತೇ) ತತಃ ನಃ ವ್ಯಕ್ತತರ್ಕತತಿಃ ಗ್ರಂಥಃ (ತ್ವಯಾ) ಕ್ರಿಯಾಮ್ |

★ ★ ★

ಅವಾರಿಣಿ— ಹೀಗೆ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮರ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಿಂದ ಆಚಾರ್ಯರು ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನವೆಂಬ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಬರೆದರು.

ಇತ್ಯರ್ಥಿತೋ ವ್ಯಥಾಸ್ಥಃ ಸೋಽನುವ್ಯಾಖ್ಯಾಂ ಸತಾಂ ಸುಧಾಮ್ |

ದುರ್ವಾದಿಗರ್ವಾದ್ರಿಪವಿಂ ಮಾಯಿಧ್ವಾಂತರವಿದ್ಯುತಿಮ್ || 88 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಇತಿ, ಅರ್ಥಿತಃ, ವ್ಯಥಾತ್, ಮಧ್ವಃ, ಸಃ, ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾಂ, ಸತಾಂ, ಸುಧಾಂ, ದುರ್ವಾದಿಗರ್ವಾ-ದ್ರಿಪವಿಂ, ಮಾಯಿಧ್ವಾಂತರವಿದ್ಯುತಿಂ |

ಅನ್ವಯ— ಇತಿ, ಅರ್ಥಿತಃ, ಸಃ, ಮಧ್ವಃ, ಸತಾಂ, ಸುಧಾಂ, ದುರ್ವಾದಿಗರ್ವಾದ್ರಿಪವಿಂ, ಮಾಯಿಧ್ವಾಂತ-ರವಿದ್ಯುತಿಂ, ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾಂ, ವ್ಯಥಾತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಇತಿ = ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ,

ಅರ್ಥಿತಃ = ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲ್ಪಟ್ಟ,

ಸಃ ಮಧ್ವಃ = ಆ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು,

ಸತಾಂ = ಸದ್ಭವನಿಗೆ,

ಸುಧಾಂ = ಅಮೃತದಂತಿರುವ,

ದುರ್ವಾದಿಗರ್ವಾದ್ರಿಪವಿಂ = ದುಷ್ಟವಾದಿಗಳ ಅಹಂಕಾರವೆಂಬ ಬೆಟ್ಟಕ್ಕೆ ವಜ್ರಾಯುಧದಂತಿರುವ,
ಮಾಯಿಧ್ವಾಂತರವಿದ್ಯುತಿಂ = ಮಾಯಾವಾದಿಗಳೆಂಬ ಕತ್ತಲೆಗೆ ಸೂರ್ಯನ ಕಾಂತಿಯಂತಿರುವ,
ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾಂ = ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನವೆಂಬ ಗ್ರಂಥವನ್ನು
ವೃಥಾತ್ = ಮಾಡಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಈ ರೀತಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿತರಾದ ಮಹಾನುಭಾವರಾದ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಸಜ್ಜನರಿಗೆ ಅಮೃತ-
ದಂತಿರುವ, ದುರ್ವಾದಿಗಳ ಅಹಂಕಾರವೆಂಬ ಪರ್ವತಕ್ಕೆ ವಜ್ರಾಯುಧದಂತಿರುವ, ಮಾಯಾವಾದಿಗಳೆಂಬ ಕತ್ತಲೆಗೆ
ಸೂರ್ಯನಂತಹ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳ, ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನವೆಂಬ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳ ಭಾವಬೋಧಕವಾದ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಮಾಡಿದರು.
ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಗ್ರಂಥವು ಸಜ್ಜನರಿಗೆ ಅಮೃತದಂತೆ ಆನಂದದಾಯಕವಾಗಿದೆ. ವಜ್ರಾಯುಧವು ಪರ್ವತಗಳನ್ನು
ಭೇದಿಸುವಂತೆ ದುಷ್ಟವಾದಿಗಳ ಅಹಂಕಾರವನ್ನು ಖಂಡಿಸುತ್ತದೆ. ಪ್ರಪಂಚವೆಲ್ಲವೂ ಮಾಯಾಕಲ್ಪಿತವೆಂದು ಹೇಳುವ
ಮಿಥ್ಯಾವಾದಿಗಳೆಂಬ ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು ನಿವಾರಿಸುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನಂತೆ ಪ್ರಕಾಶವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿದೆ. ಇಂತಹ ಗ್ರಂಥವನ್ನು
ಆಚಾರ್ಯರು ನಿರ್ಮಿಸಿದರು ಎಂದು ಭಾವ.

ವಿಗ್ರಹ ಮತ್ತು ಕೋಶ—

ದುರ್ವಾದಿಗರ್ವಾದ್ರಿಪವಿಂ— ದುರ್ವಾದಃ ಏಷಾಂ ಅಸ್ತೀತಿ ದುರ್ವಾದಿನಃ, ದುರ್ವಾದಿನಾಂ ಗರ್ವಃ
ದುರ್ವಾದಿಗರ್ವಃ, ದುರ್ವಾದಿಗರ್ವ ಏವ ಅದ್ರಿಃ ದುರ್ವಾದಿಗರ್ವಾದ್ರಿಃ, ದುರ್ವಾದಿಗರ್ವಾದ್ರೇಃ
ಪವಿಃ ತಂ | ಪವಿ = ವಜ್ರ, 'ಹ್ರಾದಿನೀ ವಜ್ರಮಸ್ಮಿ ಸ್ಯಾತ್ ಕುಲಿತಂ ಭಿದುರಂ ಪವಿ' ಅಮರ |

ಮಾಯಿಧ್ವಾಂತರವಿದ್ಯುತಿಂ— ಮಾಯಾ ಏಷಾಂ ಅಸ್ತೀತಿ ಮಾಯಿನಃ, ಮಾಯಿನಃ ಏವ ಧ್ವಾಂತಾನಿ
ಮಾಯಿಧ್ವಾಂತಾನಿ, ರವೇಃ ದ್ಯುತಿರಿವ ದ್ಯುತಿಃ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ ರವಿದ್ಯುತಿಃ, ಮಾಯಿಧ್ವಾಂತಾನಾಂ ರವಿ
ದ್ಯುತಿಃ, ಮಾಯಿಧ್ವಾಂತರವಿದ್ಯುತಿಃ, ತಾಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ವೃಥಾತ್-ವಿ-ಅಧಾತ್ ಅಧಾತಾಂ ಅಧುಃ, ಅಧಾಃ ಅಧಾತಂ ಅಧಾತ್, ಅಧಾಂ ಅಧಾವ
ಅಧಾಮ | (ದು)ಧಾಇತ್ (ಧಾ)ಧಾರಣಾಪೋಷಣಯೋಃ ಸಕ. ಅನಿ. ಉಭ. ಭೂತೇ ಲುಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನ
ವಿ ಉಪಸರ್ಗ |

★ ★ ★

ಆವತಾರಿಕಾ— ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನವೆಂಬ ಮಹಾಗ್ರಂಥವನ್ನು ನಿರ್ಮಾಣ ಮಾಡಿದ ಕ್ರಮವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಯುಗಪದ್ರಚಯನ್ನೇನಾಂ ಕದಾಚಿತ್ ಸ ನಿರಂತರಮ್ |

ಚತುರಶ್ಚತುರಃ ಶಿಷ್ಯಾಂಲ್ಲೀಲಯಾಽಲೇಖಯತ್ ಖಿಲು || 89 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಯುಗಪತ್, ರಚಯನ್, ಏನಾಂ, ಕದಾಚಿತ್, ಸಃ, ನಿರಂತರಂ, ಚತುರಃ, ಚತುರಃ, ಶಿಷ್ಯಾನ್,
ಲೀಲಯಾ, ಅಲೇಖಯತ್, ಖಿಲು |

ಅನ್ವಯ— ಕದಾಚಿತ್, ಏನಾಂ, ಯುಗಪತ್, ರಚಯನ್, ಚತುರಃ, ಸಃ, ನಿರಂತರಂ, ಚತುರಃ, ಶಿಷ್ಯಾನ್,
ಲೀಲಯಾ, ಅಲೇಖಯತ್, ಖಿಲು |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಕದಾಚಿತ್ = ಒಂದಾನೊಂದು ವೇಳೆ,

ಏನಾಂ = ಈ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು,

ಯುಗಪತ್ = ಒಂದೇ ಸಲ,
 ರಚಯನ್ = ನಿರ್ಮಿಸುತ್ತಾ,
 ಚತುರಃ = ಕುಶಲರಾದ,
 ಸಃ = ಆ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು,
 ನಿರಂತರಂ = ಎಡೆಬಿಡದೆ,
 ಚತುರಃ = ನಾಲ್ಕು ಮಂದಿ,
 ಶಿಷ್ಯಾನ್ = ಶಿಷ್ಯರನ್ನು,
 ಲೀಲಯಾ = ಆನಂದಾಸದಿಂದ,
 ಅಲೇಖಯತ್ ಖಲು = ಬರೆಯಿಸಿದರಷ್ಟೆ!

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಒಂದಾನೊಂದು ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಈ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ರಚಿಸಲಾರಂಭಿಸಿದರು. ಅವರು ನಾಲ್ಕು ಅಧ್ಯಾಯಗಳುಳ್ಳ ಬ್ರಹ್ಮಮೀಮಾಂಸಾಶಾಸ್ತ್ರದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನರೂಪವಾದ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಒಂದೇ ಬಾರಿ ರಚಿಸಿ, ನಾಲ್ಕು ಮಂದಿ ಶಿಷ್ಯರಿಗೆ ಒಂದೊಂದು ಅಧ್ಯಾಯದ ಒಂದೊಂದು ಶ್ಲೋಕವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾ ಬರೆಸಿದರು. ನಿರಂತರವಾಗಿ ಒಂದೊಂದು ಅಧ್ಯಾಯದ ಒಂದೊಂದು ಶ್ಲೋಕವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾ ಆಚಾರ್ಯರು ನಾಲ್ಕು ಮಂದಿ ಶಿಷ್ಯರಿಗೆ ಹೇಳಿ ಬರೆಸುವಾಗ ಅವರಿಗೆ ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಶ್ರಮ ಅಥವಾ ಚಿಂತೆಯಾಗಲಿಲ್ಲ. ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕುಶಲರಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಕುಶಲರಾದ ಆಚಾರ್ಯರು ಈ ರೀತಿ ಅದ್ಭುತವಾದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಿ ತೋರಿಸಿದರು. “ತೇ ನಮಃ ಕೌಶಲಾಯ” ಎಂದು ಅವರ ಕೌಶಲಕ್ಕೆ ಕೈಮುಗಿಯಬೇಕಾಗಿದೆ!

ವಿಗ್ರಹ—

ನಿರಂತರಂ— ನಿರ್ಗತಂ ಅಂತರಂ ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥಾ ನಿರಂತರಂ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಲೇಖಯತ್ - ಅಲೇಖಯತ್ ಅಲೇಖಯತಾಂ ಅಲೇಖಯನ್, ಅಲೇಖಯಃ ಅಲೇಖಯತಂ ಅಲೇಖಯತ, ಅಲೇಖಯಂ ಅಲೇಖಯಾವ ಅಲೇಖಯಾಮ । ಲಿಖ ಲಿಖ್ ಅಕ್ಷರವಿನ್ಯಾಸೇ to write ಸಕರ್ಮಕ. ಸೇಟ್. ಪರ. ಣಿಜಂತ, ಅನದ್ಯತನಭೂತೇ ಲಪ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನ ।

ಪ್ರಯೋಗ— ಕದಾಚಿತ್ ಏನಾಂ ಯುಗಪತ್ ರಚಯತಾ ಚತುರೇಣ ತೇನ ನಿರಂತರಂ ಚತ್ವಾರಃ ಶಿಷ್ಯಾಃ ಲೀಲಯಾ ಅಲೇಖಂತ ಖಲು ।

★ ★ ★

ಅವಾರಿಣಾ— ಆಚಾರ್ಯರು ನ್ಯಾಯವಿವರಣವನ್ನು ರಚಿಸಿದರು.

ಯುಕ್ತಾಯಾ ಯುಕ್ತಿಮಾಲಾಯಾಃ ಪ್ರೋಕ್ತಾಯಾಸ್ತತ್ರ ಚಾತ್ಮನಾ ।

ವ್ಯಕ್ತಂ ಚಕ್ರೇ ವಿವರಣಂ ಕವೀಂದ್ರೇಷ ದುಷ್ಕರಮ್ || 90 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಯುಕ್ತಾಯಾ, ಯುಕ್ತಿಮಾಲಾಯಾಃ, ಪ್ರೋಕ್ತಾಯಾಃ, ತತ್ರ, ಚ, ಆತ್ಮನಾ, ವ್ಯಕ್ತಂ, ಚಕ್ರೇ, ವಿವರಣಂ, ಕವೀಂದ್ರೇ, ಏಷ, ದುಷ್ಕರಮ್ ।

ಅನ್ವಯ— ಏಷಃ, ತತ್ರ, ಆತ್ಮನಾ, ಪ್ರೋಕ್ತಾಯಾಃ, ಯುಕ್ತಿಮಾಲಾಯಾಃ, ಕವೀಂದ್ರೇ, ದುಷ್ಕರಂ, ವಿವರಣಂ, ಚ, ವ್ಯಕ್ತಂ, ಚಕ್ರೇ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ವಿಷ: = ಈ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು,
ತತ್ = ಆ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ,
ಆತ್ಮನಾ = ತನ್ನಿಂದ,
ಪ್ರೋಕ್ತಾಯಾ: = ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ,
ಯುಕ್ತಾಯಾ: = ಯೋಗ್ಯವಾದ,
ಯುಕ್ತಮಾಲಾಯಾ: = ಯುಕ್ತಿಗಳ ಸಮೂಹಕ್ಕೆ,
ಕವೀಂದ್ರ: = ಪಂಡಿತಶ್ರೇಷ್ಠರಿಂದ,
ದುಷ್ಕರಂ = ರಚಿಸಲು ಅಸಾಧ್ಯವಾದ,
ವಿವರಣಂ = ಸ್ಪಷ್ಟೀಕರಣವನ್ನು,
ವ್ಯಕ್ತಂ = ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ,
ಚಕ್ರೇ = ಮಾಡಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಸಮರ್ಪಕವಾದ ಅನೇಕ ಯುಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರು. ಆದರೆ ಪಂಡಿತೋಕ್ತಮರಿಗೂ ಆ ಯುಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ವಿವರಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಅವರೇ ಸ್ವತಃ ಆ ಯುಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ವಿವರಿಸುವ ನ್ಯಾಯವಿವರಣವೆಂಬ ಮತ್ತೊಂದು ಗ್ರಂಥವನ್ನು ರಚಿಸಿದರು. ಹೀಗೆ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದರು ರಚಿಸಿದ ಗ್ರಂಥಗಳು ಈ ರೀತಿ ಇವೆ.

1) ತತ್ತ್ವ ಸಂಖ್ಯಾನಂ, 2) ತತ್ತ್ವ ವಿವೇಕಃ, 3) ಉಪಾಧಿಖಂಡನಂ, 4) ಮಾಯಾವಾದಖಂಡನಂ, 5) ಮಿಥ್ಯಾತ್ವಾ-
ನುಮಾನಖಂಡನಂ, 6) ತತ್ತ್ವೋದ್ಯೋತಃ, 7) ವಿಷ್ಣುತತ್ತ್ವವಿರ್ನಿರ್ಣಯಃ, 8) ಕರ್ಮವಿರ್ನಿರ್ಣಯಃ, 9) ಕಥಾಪ್ರಕರಣಂ,
10) ಪ್ರಮಾಣ ಲಕ್ಷಣಂ-ಇವು 10 ದಶಪ್ರಕರಣ ಗ್ರಂಥಗಳೆಂದು ಹೆಸರು ಪಡೆದಿವೆ. 11) ಗೀತಾಭಾಷ್ಯಂ, 12) ಗೀತಾ-
ತಾತ್ಪರ್ಯಂ ಇವೆರಡು ಗೀತಾಪ್ರಸ್ಥಾನದ ಗ್ರಂಥಗಳು. 13) ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಂ, 14) ಅಣುವೇದಾಂತಃ, 15) ಅನು-
ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಂ, 16) ನ್ಯಾಯವಿವರಣಂ-ಈ ನಾಲ್ಕು ಸೂತ್ರಪ್ರಸ್ಥಾನದ ಗ್ರಂಥಗಳು. 17) ತಂತ್ರಸಾರಃ, 18) ಯತಿಪ್ರಣವ
ಕಲ್ಪಃ, 19) ಜಯಂತೀಕಲ್ಪ-ಇವು ಮೂರು ತಂತ್ರಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿರುವ ಗ್ರಂಥಗಳು. 20) ದ್ವಾದಶಸ್ತೋತ್ರಂ, 21) ನವಿ
ಸ್ತುತಿಃ-ಇವೆರಡು ಸ್ತೋತ್ರಗ್ರಂಥಗಳು. 22) ಈಶಾವಾಸ್ಯೋಪನಿಷದ್ಭಾಷ್ಯಂ, 23) ಕೇನ (ತಲವಕಾರ) ಉಪನಿಷದ್ಭಾಷ್ಯಂ,
24) ಕಾಠಕ (ಕಠ) ಉಪನಿಷದ್ಭಾಷ್ಯಂ, 25) (ಷಟ್)ಪ್ರಬೋಧನಿಷದ್ಭಾಷ್ಯಂ, 26) ಮುಂಡಕ ಅಥರ್ವಣೋಪನಿಷ
ದ್ಭಾಷ್ಯಂ, 27) ಮಾಂಡೂಕ್ಯೋಪನಿಷದ್ಭಾಷ್ಯಂ, 28) ತೈತ್ತಿರಿಯೋಪನಿಷದ್ಭಾಷ್ಯಂ, 29) ವಾತೇರಿಯೋಪನಿಷದ್ಭಾಷ್ಯಂ,
30) ಛಾಂದೋಗ್ಯೋಪನಿಷದ್ಭಾಷ್ಯಂ, 31) ಬೃಹದಾರಣ್ಯೋಪನಿಷದ್ಭಾಷ್ಯಂ-ಇವು ಹತ್ತು ಉಪನಿಷತ್ ಪ್ರಸ್ಥಾನದ
ಗ್ರಂಥಗಳು. 32) ಸದಾಚಾರಸ್ತುತಿ, 33) ಕೃಷ್ಣಾಮೃತಮಹಾರ್ಣವಃ- ಇವೆರಡು ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ
ಗ್ರಂಥಗಳು. 34) ಬುಗ್ಗಾಷ್ಟಂ-ಇದು ಬುಕ್ (ವೇದ) ಪ್ರಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಗ್ರಂಥವು. 35) ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾಭಾರತ-
ತಾತ್ಪರ್ಯವಿರ್ನಿರ್ಣಯಃ, 36) ಯಮಕಭಾರತಂ, 37) ಭಾಗವತತಾತ್ಪರ್ಯವಿರ್ನಿರ್ಣಯ- ಈ ಮೂರು ಪುರಾಣಪ್ರಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ
ಸೇರಿದ ಗ್ರಂಥಗಳು.

ಹೀಗೆ ಆಚಾರ್ಯರು ಮೂವತ್ತೇಳು (37) ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇವಲ್ಲದೆ, ತಿಥಿವಿರ್ನಿರ್ಣಯ ಮತ್ತು ನ್ಯಾಸ
ಪದ್ಧತಿ ಎಂಬ ಎರಡು ಗ್ರಂಥಗಳೂ ಉಪಲಬ್ಧವಾಗಿವೆ. ಆಚಾರ್ಯರು ಬಾಲ್ಯದಲ್ಲಿ ಚಿಂತಾಡುವಾಗ ರಚಿಸಿದ ಕಂದುಕಸ್ತುತಿ
ಎಂಬ ಒಂದು ಚಿಕ್ಕ ಸ್ತೋತ್ರಗ್ರಂಥವೂ ಇದೆ. ನಾನಾ ಸುಭಾಷಿತಗಳು, ಸ್ತೋತ್ರ, ಗಾಥಾ, ಮುಂತಾದ ಅನೇಕ ಗ್ರಂಥಗಳು

ರತ್ನಾಕರದಲ್ಲಿ ರತ್ನಗಳಂತೆ ನಿಮ್ಮಲ್ಲಿ ಅಸಂಖ್ಯವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ಗ್ರಂಥಗಳು ಆಚಾರ್ಯರಿಂದ ರಚಿತವಾಗಿದ್ದಿರಬಹುದೆಂದು ಹೇಳಲು ಅಡ್ಡಿಯಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಅಧ್ಯಾತ್ಮ ವಿದ್ಯೆಗೆ ನಿಕಟಸಂಬಂಧವಿರುವ ಗ್ರಂಥಗಳು 37 ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಂಡು “ಗ್ರಂಥಾನ್ ಮಧ್ವಶ್ವಕಾರಾಃ ಸಪ್ರತಿಶತದಮಂದಧೀಃ” ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರಾದ ಶ್ರೀಮಧ್ವರು 37 ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದಾರೆ ಎಂದು ಗ್ರಂಥಮಾಲಿಕಾಸ್ತೋತ್ರದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀವ್ಯಾಸರಾಜರು ಹೇಳಿರುವುದು ಯುಕ್ತವೇ ಆಗಿದೆ ಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಯುಕ್ತಮಾಲಾಯಾಃ— ಯುಕ್ತೇನಾಂ ಮಾಲಾ ಯುಕ್ತಮಾಲಾ ತಸ್ಯಾಃ |

ಕವೀಂದ್ರೈಃ— ಕವೀನಾಂ ಇಂದ್ರಾಃ ಕವೀಂದ್ರಾಃ ತೈಃ |

ದುಷ್ಕರಂ— ದುಃಖೇನ ಕರ್ತುಂ ಶಕ್ಯಂ ದುಷ್ಕರಂ ತತ್ |

ತ್ರಿಯಾಪದ— ಚಕ್ರೇ - ಚಕ್ರೇ ಚಕ್ರಾತೇ ಚಕ್ರರೇ, ಚಕ್ರವೇ ಚಕ್ರಾಥೇ ಚಕ್ರಧೇ, ಚಕ್ರೇ ಚಕ್ರವಹೇ ಚಕ್ರಮಹೇ |
(ದು) ಕೃ ಇ ಕರಣೇ ಉಭಿ. ಅನಿ. ಸಕ. ಭೂತ ಅನದ್ಯತನ ಪರೋಕ್ಷೇ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಏತೇನ ತತ್ರ ಅತ್ಯುನಾ ಪೂರ್ವಕ್ರಾಯಾಃ ಯುಕ್ತಾಯಾಃ ಯುಕ್ತಮಾಲಾಯಾಃ ಕವೀಂದ್ರೈಃ ದುಷ್ಕರಂ ವಿವರಣಂ ಚ ವ್ಯಕ್ತಂ ಚಕ್ರೇ (ಕರ್ಮಣಿ) ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿತು |

★ ★ ★ .

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆಚಾರ್ಯರ ಪೂರ್ವಾಶ್ರಮದ ತಮ್ಮಂದಿರಾಗಿದ್ದು ಅವರಿಂದ ಸಂನ್ಯಾಸವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಶಿಷ್ಯರಾದ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥರ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸಲು ಅವರ ಪೂರ್ವಾಶ್ರಮದ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಮಧ್ವೇಂದೋರ್ನಿತ್ಯಸಂಬಂಧಾನಿಸ್ತಮಸ್ತಾಪಚೇತಸೋಃ |

ವೈಕುಂಠಂ ಯಾತಯೋಃ ಪಿತ್ರೋರ್ಗೃಹೇಽಸ್ಯಾವರಜೋಽವಸತ್ || 91 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಮಧ್ವೇಂದೋಃ, ನಿತ್ಯಸಂಬಂಧಾತ್, ನಿಸ್ತಮಸ್ತಾಪಚೇತಸೋಃ, ವೈಕುಂಠಂ, ಯಾತಯೋಃ, ಪಿತ್ರೋಃ, ಗೃಹೇ, ಅಸ್ಯ, ಅವರಜಃ, ಅವಸತ್ |

ಅನ್ವಯ— ಮಧ್ವೇಂದೋಃ, ನಿತ್ಯಸಂಬಂಧಾತ್, ನಿಸ್ತಮಸ್ತಾಪಚೇತಸೋಃ, ಪಿತ್ರೋಃ, ವೈಕುಂಠಂ, ಯಾತಯೋಃ, ಸತೋಃ, ಅಸ್ಯ, ಅವರಜಃ, ಗೃಹೇ, ಅವಸತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಮಧ್ವೇಂದೋಃ = ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರೆಂಬ ಚಂದ್ರನ,

ನಿತ್ಯಸಂಬಂಧಾತ್ = ಯಾವಾಗಲೂ ನೋಡುವುದು, ಕೇಳುವುದು ಮೊದಲಾದ ಸಂಬಂಧದಿಂದ,

ನಿಸ್ತಮಸ್ತಾಪಚೇತಸೋಃ = ಹೋಗಲಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಕತ್ತಲೆ ಮತ್ತು ಅಜ್ಞಾನ ಇವುಗಳೂ, ಸಂತಾಪವೂ ಇವುಗಳುಳ್ಳ, ಹೃದಯವುಳ್ಳ,

ಪಿತ್ರೋಃ = ತಂದೆ-ತಾಯಿಗಳು,

ವೈಕುಂಠಂ = ವೈಕುಂಠಲೋಕವನ್ನು ಕುರಿತು,

ಯಾತಯೋಃ (ಸತೋಃ) = ಪ್ರಯಾಣಿಸಲಾಗಿ,

ಅಸ್ಯ = ಈ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ,

ಅವರಜಃ = ತಮ್ಮನು,

ಗೃಹೇ = ಮನೆಯಲ್ಲಿ,

ಅವಸತ್ = ವಾಸಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಚಂದ್ರನ ದರ್ಶನ, ಚಂದ್ರಕಿರಣಗಳ ಸಂಪರ್ಕದಿಂದ ಜನರು, ಕತ್ತಲೆ, ಬಿಸಿಲಿನ ತಾಪಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿಕೊಂಡು ಸುಖವಾಗಿರುಂತೆ, ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರೆಂಬ ಚಂದ್ರನ ನಿತ್ಯನಿರಂತರವಾದ ದರ್ಶನ, ಅವರ ಪ್ರವಚನದ ಶ್ರವಣ ಮುಂತಾದ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಮಧ್ಯಗೇಹ ನಾರಾಯಣಭಟ್ಟರು ಮತ್ತು ವೇದವತೀದೇವಿಯು ತಮ್ಮ ಪೃಥಿಯದ ಅಜ್ಞಾನ ಮತ್ತು ಸಂತಾಪಗಳನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡು ತಮ್ಮ ಮುಪ್ಪನ್ನು ಪರಮಾತ್ಮನ ಸೇವೆಯಲ್ಲಿ ಕಳೆದರು. ಆಗಾಗ್ಗೆ ಶ್ರೀಮಧ್ವಚಂದ್ರನ ದರ್ಶನ, ಅವರ ಪ್ರವಚನದ ಶ್ರವಣದಿಂದ ಶ್ರೀಮದ್ವರ ಪೂರ್ವಾಶ್ರಮದ ತಂದೆ-ತಾಯಿಗಳ ಅಜ್ಞಾನ, ಸಂತಾಪಗಳು ನಾಶವಾದವು. ಅವರು ಕೆಲವು ಕಾಲದ ನಂತರ ವೈಕುಂಠವಾಸಿಗಳಾದರು. ಆಗ ಅವರ ತಮ್ಮಂದಿರು (ಪಾಜಕ ಕ್ಷೇತ್ರದ ಮನೆಯಲ್ಲಿ) ವಾಸಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು ಎಂದು ಭಾವ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಮಧ್ವೇಂದೋಃ— ಮಧ್ವ ಏವ ಇಂದುಃ ಮಧ್ವೇಂದುಃ ತಸ್ಯ ಮಧ್ವೇಂದೋಃ |

ನಿತ್ಯಸಂಬಂಧಾತ್— ನಿತ್ಯಂ ಸಂಬಂಧಃ, ನಿತ್ಯಸಂಬಂಧಃ ತಸ್ಮಾತ್ ನಿತ್ಯಸಂಬಂಧಾತ್, ನಿತ್ಯಶ್ಚಾಸೌ ಸಂಬಂಧಶ್ಚ ನಿತ್ಯಸಂಬಂಧಃ ತಸ್ಮಾತ್ | ಎಂದೂ ವಿಗ್ರಹವಾಗಬಹುದು.

ನಿಶ್ವಮಸ್ತಾಪಚೇತಸೋಃ— ತಮಶ್ಚ ತಾಪಶ್ಚ ತಮಸ್ತಾಪೌ, ನಿರ್ಗತೌ ತಮಸ್ತಾಪೌ ಯಸ್ಮಾತ್ ತತ್ ನಿಶ್ವಮಸ್ತಾಪಂ, ನಿಶ್ವಮಸ್ತಾಪಂ ಚೇತಃ ಯಯೋಸ್ತೌ ನಿಶ್ವಮಸ್ತಾಪಚೇತಸೌ ತಯೋಃ |

ಪಿತ್ರೋಃ— ಮಾತಾ ಚ ಪಿತಾ ಚ ಪಿತರೌ ತಯೋಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅವಸತ್ - ಅವಸತ್ ಅವಸತಾಂ ಅವಸನ್, ಅವಸಃ ಅವಸತಂ ಅವಸತ, ಅವಸಂ ಅವಸಾವ ಅವಸಾಮ್ | ವಸ ನಿವಾಸೇ ಅಕ. ಅನಿ. ಪರ. ಅನದ್ಯತನಭೂತೇ ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಅವಸತ್ ಎಂದು ರೂಪ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಮಧ್ವೇಂದೋಃ ನಿತ್ಯಸಂಬಂಧಾತ್ ನಿಶ್ವಮಸ್ತಾಪಚೇತಸೋಃ ಪಿತ್ರೋಃ, ವೈಕುಂಠಂ ಯಾತಯೋಃ (ಸತೋಃ) ಅಸ್ಯ ಅವರಜೇನ ಗೃಹೇ ಔಷ್ಣತ (ಭಾವೇ ಲಜ್, ವಾಸಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿತು) |

★ ★ ★

ಆವತಾರಿಕಾ— ಆಚಾರ್ಯರ ತಮ್ಮಂದಿರಿಗೆ ವೈರಾಗ್ಯ ಪ್ರಾಪ್ತಿ ಮತ್ತು ಅವರು ಆಚಾರ್ಯರ ಬಳಿಗೆ ಬಂದ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ವಿಧಿಭ್ರೂವಿಭ್ರಮಭ್ರಶ್ಯದ್ವನಗೋಧಾನ್ಯಸಂಪದಾ |

ನಿರ್ವೇದಿನಾ ವೇದವಿದಾ ತೇನಾಪೇ ವೇದವಾದಿರಾಟ್ || 92 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ವಿಧಿಭ್ರೂವಿಭ್ರಮಭ್ರಶ್ಯದ್ವನಗೋಧಾನ್ಯಸಂಪದಾ, ನಿರ್ವೇದಿನಾ, ವೇದವಿದಾ, ತೇನ, ಅಪೇ, ವೇದವಾದಿರಾಟ್ |

ಅನ್ವಯ— ವಿಧಿಭ್ರೂವಿಭ್ರಮಭ್ರಶ್ಯದ್ವನಗೋಧಾನ್ಯಸಂಪದಾ, ನಿರ್ವೇದಿನಾ, ವೇದವಿದಾ, ತೇನ, ವೇದವಾದಿ-ರಾಟ್, ಅಪೇ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ವಿಧಿಭ್ರೂವಿಭ್ರಮಭ್ರತ್ಯತ್ ಧನಗೋಧಾನ್ಯಸಂಪದಾ = ದೈವದ ಹುಬ್ಬುಗಳ ವಿಲಾಸದಿಂದ ನಾಶವಾದ ಹಣವು,
ಹಸುಗಳು, ಭತ್ತ ಮುಂತಾದ ಫಸಲು ಇವುಗಳ ರೂಪದ ಐಶ್ವರ್ಯವುಳ್ಳ

ನಿರ್ವೇದಿನಾ = ವೈರಾಗ್ಯವುಳ್ಳ,

ವೇದವಿದಾ = ವೇದವನ್ನು ಅರಿತ,

ತೇನ = ಆ ತಮ್ಮನಿಂದ,

ವೇದವಾದಿರಾಟ್ = ವೇದವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಷಾಯಾರರು,

ಆಪೇ = ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಆಚಾರ್ಯರ ತಮ್ಮಂದಿರು ಒಳ್ಳೆಯ ವೇದಜ್ಞರೂ, ಜ್ಞಾನಿಗಳೂ ಆಗಿದ್ದರು. ಆದರೆ ಪ್ರತಿಕೂಲವಾದ ದೈವದ ಹುಬ್ಬಿನ ವಿಲಾಸದಿಂದ ಅವರ ಹಣ, ದನಕರುಗಳು, ಧಾನ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಸಂಪತ್ತೆಲ್ಲವೂ ನಾಶವಾಯಿತು. ಅವರಿಗೆ ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ವೈರಾಗ್ಯವು ಹುಟ್ಟಿತು. ಅವರು ವೇದಾರ್ಥಪ್ರವಚನ ಪ್ರವೀಣರಾದ, ವೇದಾರ್ಥವಾದಿಗಳ ರಾಜರಾದ ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಷಾಯಾರರ ಸನ್ನಿಧಿಗೆ ಬಂದರು. ಪರಮಾತ್ಮನು ಯಾವ ಭಕ್ತನನ್ನು ಉದ್ಧರಿಸಲು ಸಂಕಲ್ಪಿಸುವನೋ ಅವನ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ನಷ್ಟಗೊಳಿಸಿ ವಿರಕ್ತನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ಅನುಗ್ರಹಿಸುವನೆಂದು ಭಾಗವತದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. “ಯಸ್ಯಾನುಗ್ರಹ ಮಿಚ್ಛಾಮಿ ತಸ್ಯ ವಿತ್ತಂ ಹರಾಮ್ಯಹಂ”. ಅದರಂತೆ ಪರಮಾತ್ಮನು ಆಚಾರ್ಯರ ತಮ್ಮನನ್ನು ಉದ್ಧರಿಸಲು ಅವರಿಗೆ ದಾರಿದ್ರ್ಯವನ್ನು ಇತ್ತನು ಎಂದು ಭಾವ.

ವಿಗ್ರಹ—

ವಿಧಿಭ್ರೂವಿಭ್ರಮಭ್ರತ್ಯದ್ಧನಗೋಧಾನ್ಯಸಂಪದಾ— ಭುವಃ ವಿಭ್ರಮಃ ಭೂವಿಭ್ರಮಃ, ವಿಧೇಃ ಭೂವಿಭ್ರಮಃ
ವಿಧಿಭ್ರೂವಿಭ್ರಮಃ, ಧನಂ ಚ ಗಾವಶ್ಚ ಧಾನ್ಯಾ ನಿ ಚ ಧನಗೋಧಾನ್ಯಾನಿ, ಧನಗೋಧಾನ್ಯಾನಿ ವಿವ
ಸಂಪತ್ ಧನಗೋಧಾನ್ಯಸಂಪತ್, ವಿಧಿಭ್ರೂವಿಭ್ರಮೇಣ ಭ್ರತ್ಯಂತೀ ಧನಗೋಧಾನ್ಯಸಂಪತ್ ಯಸ್ಯ
ಸಃ ವಿಧಿಭ್ರೂವಿಭ್ರಮಭ್ರತ್ಯದ್ಧನಗೋಧಾನ್ಯಸಂಪತ್ ತೇನ |

ನಿರ್ವೇದಿನಾಃ— ನಿರ್ವೇದಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತೀತಿ ನಿರ್ವೇದೀ ತೇನ |

ವೇದವಿದಾ— ವೇದಂ ವೇತ್ತಿ ಇತಿ ವೇದವಿತ್ ತೇನ |

ವೇದವಾದಿರಾಟ್— ವೇದಾನ್ ವದಂತೀತಿ ವೇದವಾದಿನಃ, ವೇದವಾದಿನಾಂ ರಾಟ್ ವೇದವಾದಿರಾಟ್
(ರಾಟ್ ಶಬ್ದ ಜಠಾರಾಂತ ಪುಂ) |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಆಪೇ - ಆಪೇ ಆಪಾತೇ ಆಪರೇ, ಆಪಿಷೇ ಆಪಾರ್ಥೇ ಆಪಿದ್ವೇ, ಆಪೇ ಆಪಿವಹೇ ಆಪಿಮಹೇ |
ಆಪಲ್ಯ (ಆಪ್) ವ್ಯಾಪ್ತೌ, ಸಹ. ಅನಿ. ಪರ. ಭೂತ ಅನದ್ಭೂತನ ಪರೋಕ್ಷೇ ಲಿಟ್ ಕರ್ಮಣಿ ಪ್ರಯೋಗ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ
ವಿಶವಚನ |

ಪ್ರಯೋಗ— ವಿಧಿಭ್ರೂವಿಭ್ರಮಭ್ರತ್ಯದ್ಧನಗೋಧಾನ್ಯಸಂಪತ್ ವೇದವಿತ್ ನಿರ್ವೇದೀ ಸಃ ವೇದವಾದಿರಾಜಂ
ಆಪ (ಕರ್ತೃ) ಹೊಂದಿದನು |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ತನಗೆ ಸಂನ್ಯಾಸವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತಿರುವ ತಮ್ಮನನ್ನು ಆಚಾರ್ಯರು ಕೆಲವು ಸಮಯದ ನಂತರ ಸಂನ್ಯಾಸ ಕೊಡುವನೆಂದು ಹೇಳಿ ಹಿಂದಿರುಗಿ ಕಳುಹಿಸಿದರು.

ಪಾರಿವ್ರಾಜ್ಯಂ ಪ್ರಾರ್ಥಯಂತಂ ಪಾದಾನಮ್ರಮಿಮಂ ಮುಹುಃ |

ಸಮಯಾಪೇಕ್ಷಯೋರ್ವೀಕ್ಷೋ ಗಮಯಾಮಾಸ ಧಾಮ ತಮ್ || 93 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಪಾರಿವ್ರಾಜ್ಯಂ, ಪ್ರಾರ್ಥಯಂತಂ, ಪಾದಾನಮ್ರಂ, ಇಮಂ, ಮುಹುಃ, ಸಮಯಾಪೇಕ್ಷಯಾ, ಉರ್ವೀಕ್ಷಃ, ಗಮಯಾಮಾಸ, ಧಾಮ, ತಮ್ |

ಅನ್ವಯ— ಉರ್ವೀಕ್ಷಃ, ಪಾರಿವ್ರಾಜ್ಯಂ, ಪ್ರಾರ್ಥಯಂತಂ, ಮುಹುಃ, ಪಾದಾನಮ್ರಂ, ತಂ, ಇಮಂ, ಸಮಯಾಪೇಕ್ಷಯಾ, ಧಾಮ, ಗಮಯಾಮಾಸ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಉರ್ವೀಕ್ಷಃ = ಬಹಳವಾದ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು,

ಪಾರಿವ್ರಾಜ್ಯಂ = ಸಂನ್ಯಾಸವನ್ನು,

ಪ್ರಾರ್ಥಯಂತಂ = ಬೇಡುತ್ತಿರುವ,

ಮುಹುಃ = ಬಾರಿ ಬಾರಿಗೂ,

ಪಾದಾನಮ್ರಂ = ಕಾಲುಗಳಿಗೆ ಬಾಗಿ ನಮಸ್ಕರಿಸಿದ,

ತಂ ಇಮಂ = ಅಂತಹ ಈ ತಮ್ಮನನ್ನು,

ಸಮಯಾಪೇಕ್ಷಯಾ = ಸಂನ್ಯಾಸಕಾಲದ ನಿರೀಕ್ಷೆಯಿಂದ,

ಧಾಮ = ಅವರ ಮನೆಯನ್ನು ಕುರಿತು,

ಗಮಯಾಮಾಸ = ಹೋಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದರು (ಕಳುಹಿಸಿದರು).

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಆಚಾರ್ಯರು ತಮ್ಮಂದಿರು “ತನಗೆ ತಾವು ಸಂನ್ಯಾಸವನ್ನು ದಯವಿಟ್ಟು ಕೊಡಿರಿ ಎಂದು ಮತ್ತು ಮತ್ತು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದರು. ಬಾರಿಬಾರಿಗೂ ಆಚಾರ್ಯರ ಪಾದಗಳ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ಬಾಗಿ ನಮಸ್ಕರಿಸಿದರು. ಆಚಾರ್ಯರು ಅಂತಹ ಆ ತಮ್ಮನಿಗೆ “ಇದು ಚಾತುರ್ಮಾಸ್ಯ ಕಾಲ, ಸಂನ್ಯಾಸ ಸ್ವೀಕಾರಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲ. ಚಾತುರ್ಮಾಸ್ಯ ಮುಗಿದ ಮೇಲೆ ಸಂನ್ಯಾಸವನ್ನು ಕೊಡುವೆನು” ಹೀಗೆಂದು ಹೇಳಿ ಸಂನ್ಯಾಸಕೊಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಕಾಲದ ನಿರೀಕ್ಷೆಯ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ “ತತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನೀನು ಮನೆಗೆ ಹೋಗಿ ಅಲ್ಲಿಯೇ ಇರು” ಎಂದು ಹೇಳಿ ತಮ್ಮನನ್ನು ಮನೆಗೆ ಹಿಂತಿರುಗಿ ಕಳುಹಿಸಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ ಮತ್ತು ಕೋಶ—

ಪಾರಿವ್ರಾಜ್ಯಂ— ಪರಿವ್ರಾಜಃ ಭಾವಃ ಪಾರಿವ್ರಾಜ್ಯಂ | ಪರಿವ್ರಾಟ್ = ಸಂನ್ಯಾಸಿ, ಪಾರಿವ್ರಾಜ್ಯಂ = ಸಂನ್ಯಾಸ, ‘ಭಿಕ್ಷುಃ ಪರಿವ್ರಾಟ್ ಕರ್ಮಂದೀ’ ಅಮರ |

ಪಾದಾನಮ್ರಂ— ಪಾದಯೋಃ ಅನಮ್ರಃ ಪಾದಾನಮ್ರಃ ತಂ |

ಸಮಯಾಪೇಕ್ಷಯಾ— ಸಮಯಸ್ಯ ಅಪೇಕ್ಷಾ ಸಮಯಾಪೇಕ್ಷಾ ತಯಾ |

ಉರ್ವೀಕ್ಷಃ— ಉರ್ವೀ ಈಕ್ಷಾ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಉರ್ವೀಕ್ಷಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಗಮಯಾಮಾಸ - ಗಮಯಾಮಾಸ ಗಮಯಾಮಾಸತುಃ ಗಮಯಾಮಾಸುಃ, ಗಮಯಾ-ಮಾಸಿಥ ಗಮಯಾಮಾಸಥುಃ ಗಮಯಾಮಾಸ, ಗಮಯಾಮಾಸ ಗಮಯಾಮಾಸಿವ ಗಮಯಾಮಾಸಿಮ | ಗಮ್‌ಲ್ಯ

ಗತೌ, ಸಕೌ, ಅನಿ. ಪರ. ಣಿಜಂತ, ಭೂತ ಅನದ್ಭುತನ ಪರೋಕ್ಷೇ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಗಮಯಾಮಾಸ ಎಂದು ರೂಪ. ಇದು ಪ್ರೇರಣಾರ್ಥಕ ಣಿಜಂತರೂಪ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಉರ್ವೀಕ್ಷಣಾ ಪಾರಿವ್ರಾಜ್ಯಂ ಪ್ರಾರ್ಥಯನ್ ಮುಹುಃ ಪಾದಾನಮಃ ಸೋಽಯಂ ಸಮಾಯಾವೇಕ್ಷಯಾ ಧಾಮ ಗಮಯಾಮಾಸೇ |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆಗ ಮನೆಗೆ ಬಂದ ಆಚಾರ್ಯರ ತಮ್ಮಂದಿರು ಏನು ಮಾಡಿದರು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ನ ಜಘಾಸ ನ ಸುಷ್ವಾಪ ನ ಜಹಾಸ ಸ ಧೀರಧೀಃ |

ಸಮಯಾರ್ಥೀ ಸ್ಮರನ್ ಜ್ಯೇಷ್ಠಂ ರಾಮಂ ರಾಮಾನುಜೋ ಯಥಾ || 94 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ನ, ಜಘಾಸ, ನ, ಸುಷ್ವಾಪ, ನ, ಜಹಾಸ, ಸಃ, ಧೀರಧೀಃ, ಸಮಯಾರ್ಥೀ, ಸ್ಮರನ್, ಜ್ಯೇಷ್ಠಂ, ರಾಮಂ, ರಾಮಾನುಜಃ, ಯಥಾ |

ಅನ್ವಯ— ರಾಮಾನುಜಃ, ರಾಮಂ, ಯಥಾ, ಜ್ಯೇಷ್ಠಂ, ಸ್ಮರನ್, ಧೀರಧೀಃ, ಸಃ, ಸಮಯಾರ್ಥೀ, ಸನ್, ನ ಜಘಾಸ, ನ, ಸುಷ್ವಾಪ, ನ, ಜಹಾಸ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ರಾಮಾನುಜಃ = ಶ್ರೀರಾಮಚಂದ್ರನ ತಮ್ಮನಾದ ಭರತನು,

ರಾಮಂ ಯಥಾ = ಶ್ರೀರಾಮನನ್ನೊಪಾದಿಯಲ್ಲಿ,

ಜ್ಯೇಷ್ಠಂ = ಅಣ್ಣಂದಿರಾದ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು,

ಸ್ಮರನ್ = ಸ್ಮರಿಸುತ್ತಾ ಇರುವ,

ಧೀರಧೀಃ = ಸ್ಥಿರವಾದ ಚಿತ್ತವುಳ್ಳ,

ಸಃ = ಆ ಆಚಾರ್ಯರ ತಮ್ಮಂದಿರು,

ಸಮಯಾರ್ಥೀ(ಸನ್) = ಸಂನ್ಯಾಸದ ಕಾಲವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವರಾಗಿ,

ನ ಜಘಾಸ = ಊಟ ಮಾಡಲಿಲ್ಲ,

ನ ಸುಷ್ವಾಪ = ನಿದ್ರಿಸಲಿಲ್ಲ,

ನ ಜಹಾಸ = ನಗಲಿಲ್ಲ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀರಾಮನು ವನವಾಸದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಹದಿನಾಲ್ಕು ವರ್ಷಗಳು ಕಳೆದ ತರುವಾಯ 'ನಾನು ಅಯೋಧ್ಯೆಗೆ ಬರುವೆನು. ನಿನ್ನ ಅಪೇಕ್ಷೆಯನ್ನು ಪೂರೈಸುವೆನು' ಎಂದು ಭರತನಿಗೆ ಮಾತು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದನು. ಆ ಭರತನು ಶ್ರೀರಾಮನು ಬರುವ ಸಮಯವನ್ನು ನಿರೀಕ್ಷಿಸುತ್ತಾ ಊಟ ಮಾಡಲಿಲ್ಲ, ನಿದ್ರಿಸಲಿಲ್ಲ, ನಗಲಿಲ್ಲ. ಹಾಗೆಯೇ ತನ್ನ ಅಣ್ಣಂದಿರಾದ ಶ್ರೀಮಧ್ವರು ಹೇಳಿದ ಚತುರ್ಮಾಸ್ಯಸಮಾಪ್ತಿಯ ಕಾಲವು ಯಾವಾಗ ಬಂದಿತ್ತು. ನನಗೆ ಸಂನ್ಯಾಸ ಸ್ವೀಕಾರ ಮಾಡುವ ಯೋಗವು ಯಾವಾಗ ಕೈಗೊಂಡಿತ್ತು? ನಾನು ಅಣ್ಣ ಮಧ್ವರನ್ನು ಎಂದು ಕಂಡೇನು, ಎಂದು ಸ್ಮರಿಸುತ್ತಾ ಆಚಾರ್ಯರ ತಮ್ಮಂದಿರು, ಮನೆಗೆ ಹೋದಮೇಲೆ ಊಟ ಮಾಡಲಿಲ್ಲ, ನಿದ್ರಿಸಲಿಲ್ಲ, ನಗಲಿಲ್ಲ. ಎಲ್ಲಾ ವಿಷಯಸುಖ-ಗಳನ್ನು ತೊರೆದು, ಆಚಾರ್ಯರು ಯಾವಾಗ ತನಗೆ ಸಂನ್ಯಾಸವನ್ನಿತ್ತು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿಯಾರು ಎಂದು ನಿರೀಕ್ಷಿಸುತ್ತಾ ಇದ್ದರು ಎಂದು ಭಾವ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಧೀರಧೀಃ— ಧೀರಾ ಧೀಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಧೀರಧೀಃ |

ಸಮಯಾರ್ಥಿ— ಸಮಯಂ ಅರ್ಥಯತೇ ಇತಿ ಸಮಯಾರ್ಥಿ |

ರಾಮಾನುಜಃ— ರಾಮಸ್ಯ ಅನುಜಃ ರಾಮಾನುಜಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಜಘಾಸ - ಜಘಾಸ ಜಕ್ತುಃ ಜಕ್ತುಃ, ಜಘಾಸಿಥ-ಜಕ್ತುಃ ಜಕ್ತುಃ, ಜಘಾಸ ಜಘಾಸಮ ಜಕ್ತುಃ ಜಕ್ತುಃ | ಅದಭಕ್ತೇ ಸತಃ. ಅನಿ. ಪರ. ಭೂತ ಅನದ್ಯತನ ಪರೋಕ್ಷೇ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಜಘಾಸ ಎಂದು ರೂಪ |

ಸುಷ್ಣಾಪ - ಸುಷ್ಣಾಪ ಸುಷ್ಣತುಃ ಸುಷ್ಣಪುಃ, ಸುಷ್ಣಪಿಥ-ಸುಷ್ಣಪುಃ ಸುಷ್ಣಪುಃ, ಸುಷ್ಣಾಪ-ಸುಷ್ಣಪುಃ, ಸುಷ್ಣಪುಃ ಸುಷ್ಣಪುಃ | ಸ್ವಾ ಶಯೇ ಅಕ. ಅನಿ. ಪರ. ಭೂತ ಅನದ್ಯತನ ಪರೋಕ್ಷೇ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸುಷ್ಣಾಪ ಎಂದು ರೂಪ |

ಜಹಾಸ -ಜಹಾಸ ಜಹಸತುಃ ಜಹಸುಃ, ಜಹಸಿಥ-ಜಹಸತುಃ ಜಹಸ, ಜಹಾಸ-ಜಹಸ ಜಹಸಿವ ಜಹಸಿಮ | ಹಸೇ (ಹಸ್) ಹಸನೇ ಅಕ ಸೇಟ್. ಪರ. ಭೂತ ಅನದ್ಯತನ ಪರೋಕ್ಷೇ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಜಹಾಸ ಎಂದು ರೂಪ |

ಪ್ರಯೋಗ— ರಾಮಾನುಜೇನ ರಾಮಃ ಯಥಾ, ಜ್ಯೇಷ್ಠಂ ಸ್ಮರತಾ ತೇನ ಧೀರಧಿಯಾ ಸಮಯಾರ್ಥಿನಾ ಸತಾ ನ ಜಕ್ತೇ ನ ಸುಷುಪೇ ನ ಜಹಸೇ (ಊಟ ಮಾಡಲ್ಪಡಲಿಲ್ಲ, ನಿದ್ರಿಸಲ್ಪಡಲಿಲ್ಲ, ನಗಲ್ಪಡಲಿಲ್ಲ) |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಚಾತುರ್ಮಾಸ್ಯ ನಿಯಮ ಮುಗಿದ ಮೇಲೆ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಪಾಜಕಕ್ಷೇತ್ರಕ್ಕೆ ಆಗಮಿಸಿದರು.

ರಾಜ್ಯೇ ಕಥಂಚಿನ್ನಿಕಪ್ಪ ರಾಜಾನಂ ವಿರಹಾರ್ಥತಮ್ |

ಅವತಾರಭುವಂ ಪ್ರಾಯಾದ್ ಭಗವಾಂಭಿ(ನ್)ಶರದತ್ಯಯೇ || 95 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ರಾಜ್ಯೇ, ಕಥಂಚಿತ್, ನಿಕ್ಷಿಪ್ತ, ರಾಜಾನಂ, ವಿರಹಾರ್ಥತಂ, ಅವತಾರಭುವಂ, ಪ್ರಾಯಾತ್, ಭಗವಾನ್, ಶರದತ್ಯಯೇ |

ಅನ್ವಯ— ಭಗವಾನ್, ಶರದತ್ಯಯೇ, ವಿರಹಾರ್ಥತಂ, ರಾಜಾನಂ, ಕಥಂಚಿತ್, ರಾಜ್ಯೇ, ನಿಕ್ಷಿಪ್ತ, ಅವತಾರ ಭುವಂ, ಪ್ರಾಯಾತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಭಗವಾನ್ = ಪದ್ಮನಾಭಶ್ರೇಷ್ಠಸಂಪನ್ನರಾದ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು,

ಶರದತ್ಯಯೇ = ಶರದ್ರತುವು ಮುಗಿದ ಮೇಲೆ, (ಕಾರ್ತಿಕಮಾಸವು ಕಳೆದ ನಂತರ)

ವಿರಹಾರ್ಥತಂ = ವಿಯೋಗದಿಂದ ದುಃಖಿತನಾದ,

ರಾಜಾನಂ = ಜಯಸಿಂಹರಾಜನನ್ನು,

ಕಥಂಚಿತ್ = ಕಷ್ಟದಿಂದ,

ರಾಜ್ಯೇ = (ಅವನ) ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ,

ನಿಕ್ಷಿಪ್ತ = ಇರಿಸಿ,

ಅವತಾರಭುವಂ = ತಾವು ಅವತರಿಸಿದ ಪಾಜಕಕ್ಷೇತ್ರವನ್ನು ಕುರಿತು,

ಪ್ರಾಯಾತ್ = ಹೋದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರುವಣ, ಭಾದ್ರಪದ, ಆಶ್ವಯುಜ, ಕಾರ್ತಿಕ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ತಿಂಗಳು ನಡೆಯಬೇಕಾದ ಚಾತುರ್ಮಾಸ್ಯ ಮುಗಿಯಿತು. ವರ್ಷಮುತ್ತು, ಶರದ್ವಿಷುಗಳು ಕಳೆದವು. ಆಗ ಆಚಾರ್ಯರು ತಾವು ಅವತರಿಸಿದ ಪಾಜಕ ಕ್ಷೇತ್ರಕ್ಕೆ ತೆರಳಲು ಸಿದ್ಧರಾದರು. ಆಚಾರ್ಯರ ಪರಮಭಕ್ತರಾದ ಜಯಸಿಂಹರಾಜನು ಆಚಾರ್ಯರ ಅಗಲಿಕೆಯನ್ನು ಸಹಿಸದೆ ವೃಥೆಗೊಳಗಾದನು. ಆಚಾರ್ಯರು ಉಪದೇಶದಿಂದ ಅವನನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ ಒಹಳ ಕಷ್ಟದಿಂದ ಅವನನ್ನು ಸಮಾಧಾನಪಡಿಸಿ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ಇರಿಸಿ ತಾವು ಪಾಜಕಕ್ಷೇತ್ರಕ್ಕೆ ತೆರಳಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ವಿರಹಾರ್ದಿತಂ— ವಿರಹೇಣ ಅರ್ದಿತಃ ವಿರಹಾರ್ದಿತಃ ತಂ |

ಅವತಾರಭುವಂ— ಅವತಾರಸ್ಯ ಭೂಃ ಅವತಾರಭೂಃ ತಾಂ |

ಶರದತ್ಯಯೇ— ಶರದಃ ಅತ್ಯಯಃ ಶರದತ್ಯಯಃ ತಸ್ಮಿನ್ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಪ್ರಾಯಾತ್ - ಪ್ರ+ಅಯಾತ್ ಅಯಾತಾಂ ಅಯುಃ-ಅಯಾನ್, ಅಯಾಃ ಅಯಾತಂ ಅಯಾತ, ಅಯಾಂ ಅಯಾವ ಅಯಾಮ್ | ಪ್ರ ಉಪಸರ್ಗ, ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ, ಸಕ. ಅನಿ. ಪರ ಅನದ್ಯತನಭೂತೇ ಲಜ್ ಪ್ರಥಮ-ಪುರುಷ ವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಯಾತ್ ಎಂದು ರೂಪ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಭಗವತಾ ಶರದತ್ಯಯೇ ವಿರಹಾರ್ದಿತಂ ರಾಜಾನಂ, ಕಥಂಚಿತ್ ರಾಜ್ಯೇ ನಿಕ್ಷಿಪ್ತ ಅವತಾರಭೂಃ ಪ್ರಾಯಾಯತ |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಪಾಜಕಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಆಚಾರ್ಯರು ತಮ್ಮನಿಗೆ ಸಂನ್ಯಾಸಾಶ್ರಮವನ್ನು ಕೊಟ್ಟರು.

ವಿಶುದ್ಧದ್ವಿಕ್ವಲಂ ಶ್ರುತಂ ಶುಚಿಂ ಕೃತಪಿತ್ತಕ್ರಿಯಮ್ |

ವಿರಕ್ತಂ ವಿಷಯಾನ್ ಭುಕ್ತ್ವಾ ವೃಥಾನ್ಮಥೋಽನುಜಂ ಯತಿಮ್ || 96 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ವಿಶುದ್ಧದ್ವಿಕ್ವಲಂ, ಶ್ರುತಂ, ಶುಚಿಂ, ಕೃತಪಿತ್ತಕ್ರಿಯಂ, ವಿರಕ್ತಂ, ವಿಷಯಾನ್, ಭುಕ್ತ್ವಾ, ವೃಥಾನ್, ಮಧ್ಯ, ಅನುಜಂ, ಯತಿಮ್ |

ಅನ್ವಯ— ವಿಶುದ್ಧದ್ವಿಕ್ವಲಂ, ಶ್ರುತಂ, ಶುಚಿಂ, ಕೃತಪಿತ್ತಕ್ರಿಯಂ, ವಿಷಯಾನ್, ಭುಕ್ತ್ವಾ ವಿರಕ್ತಂ, ಅನುಜಂ, ಮಧ್ಯ, ಯತಿಂ, ವೃಥಾತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ವಿಶುದ್ಧದ್ವಿಕ್ವಲಂ = ಪವಿತ್ರವಾದ ತಾಯಿ ಮತ್ತು ತಂದೆಯ ವಂಶವುಳ್ಳ,

ಶ್ರುತಂ = ವೇದ ಮತ್ತು ಅದರ ಅರ್ಥದ ನಿಶ್ಚಯವುಳ್ಳ,

ಶುಚಿಂ = ಮನಸ್ಸು ಮಾತು, ದೇಹಗಳಿಂದ ಪವಿತ್ರವಾದ,

ಕೃತಪಿತ್ತಕ್ರಿಯಂ = ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಜೀವಬ್ರಾಹ್ಮದ್ವಂದಿ ಪಿತ್ತಕಾರ್ಯವುಳ್ಳ,

ವಿಷಯಾನ್ = ಹೇಗೂ, ಗೋಸಂಪತ್ತು, ಧಾನ್ಯ ಇವನ್ನೆಲ್ಲಾ,

ಭುಕ್ತಾ = (ಸಂಪಾದಿಸಿ) ಅನುಭವಿಸಿ,
 ವಿರಕ್ತಂ = ವೈರಾಗ್ಯಶಾಲಿಯಾದ,
 ಅನುಜಂ = ತಮ್ಮನನ್ನು,
 ಮಧ್ವಃ = ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು,
 ಯತಿಂ = ಸಂನ್ಯಾಸಿಯನ್ನಾಗಿ,
 ವೃಥಾತ್ = ಮಾಡಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ತಮ್ಮನು ಸಂನ್ಯಾಸವನ್ನು ಸ್ವೀಕಾರ ಮಾಡಲು ಅತ್ಯಂತ ಅರ್ಹನಾಗಿದ್ದನು. ಆಚಾರ್ಯರ ತಮ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದ ಅವನ ತಂದೆ-ತಾಯಿಯರ ವಂಶವು ಶುದ್ಧವಾಗಿತ್ತು. ಅವನು ವೇದ ಮತ್ತು ವೇದಾರ್ಥ-ಗಳನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದಿದ್ದನು. ಮನೋವಾಕ್ಯಾಯ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಶುದ್ಧನಾಗಿದ್ದನು. ಧನಧಾನ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸಿ ವಿರಕ್ತನಾಗಿದ್ದನು. ಅವನು ಸಂನ್ಯಾಸಾಶ್ರಮ ಸ್ವೀಕಾರಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ಮಾಡಬೇಕಾದ ಜೀವಜ್ಞಾದ್ವ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಮಾಡಿ ಮುಗಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಆಚಾರ್ಯರು ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾದ ವಿಧಿಯಿಂದ ಅವನನ್ನು ಸಂನ್ಯಾಸಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದನು.

ವಿಗ್ರಹ—

ವಿಶುದ್ಧದ್ವಿಕ್ಷುಲಂ— ವಿಶುದ್ಧೇ ದ್ವೇ ಕುಲೇ ಯಸ್ಯ ಸಃ ವಿಶುದ್ಧದ್ವಿಕ್ಷುಲಃ ತಂ |

ಶ್ರೀತಂ— ಶ್ರುತೇಃ ಅಯಂ ಶ್ರೀತಃ ತಂ |

ಕೃತಪಿತೃಕ್ರಿಯಂ— ಪಿತೃಕಾಂ ಕ್ರಿಯಾ ಪಿತೃಕ್ರಿಯಾ, ಕೃತಾ ಪಿತೃಕ್ರಿಯಾ ಯೇನ ಸಃ ಕೃತಪಿತೃಕ್ರಿಯಃ ತಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ವೃಥಾತ್-ವಿ+ಅಧಾತ್ ಅಧಾತಾಂ ಅಧುಃ, ಅಧಾಃ ಅಧಾತಂ ಅಧಾತಃ, ಅಧಾಂ ಅಧಾವ ಅಧಾಮಃ | ವಿ ಉಪಸರ್ಗ, (ದು)ಧಾತ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಸಕ. ಅನಿ. ಉಭ to put, to grant, to produce, to bear ಭೂತೇ ಲುಕ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ವೃಥಾತ್ ಎಂದು ರೂಪ |

ಪ್ರಯೋಗ— ವಿಶುದ್ಧದ್ವಿಕ್ಷುಲಃ ಶ್ರೀತಃ ಶುಚಿಃ ಕೃತಪಿತೃಕ್ರಿಯಃ, ವಿಷಯಾನ್ ಭುಕ್ತಾ ವಿರಕ್ತಃ ಅನುಜಃ ಮಧ್ವೇನ ಯತಿಃ ವೃಥಾಯಿ |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆಚಾರ್ಯರು ತಮ್ಮನಿಗೆ ಪ್ರಣವಮಂತ್ರೋಪದೇಶವನ್ನು ಮಾಡಿದರು.

ರಹಸ್ಯತಿರಹಸ್ಯಂ ತದ್ಬ್ರಹ್ಮ ಬ್ರಹ್ಮಸಮೋ ದದೌ |

ಅಮುಷ್ಮೈ ಪಂಚತಪಸೋ ನ ವಿದುರ್ಯತ್ರಪಸ್ವಿನಃ || 97 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ರಹಸ್ಯ, ಅತಿರಹಸ್ಯಂ, ತತ್, ಬ್ರಹ್ಮ, ಬ್ರಹ್ಮಸಮಃ, ದದೌ, ಅಮುಷ್ಮೈ, ಪಂಚತಪಸಃ, ನ, ವಿದುಃ, ಯತ್, ತಪಸ್ವಿನಃ |

ಅನ್ವಯ— ಬ್ರಹ್ಮಸಮಃ, ಪಂಚತಪಸಃ, ತಪಸ್ವಿನಃ, ಯತ್, ಬ್ರಹ್ಮ, ನ, ವಿದುಃ, ಅತಿರಹಸ್ಯಂ, ತತ್, ರಹಸ್ಯ, ಅಮುಷ್ಮೈ, ದದೌ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಬ್ರಹ್ಮಸಮಃ = ಚತುರ್ಮುಖ ಬ್ರಹ್ಮದೇವರಿಗೆ ಸಮಾನರಾದ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು,

ಪಂಚತಪಸಃ = ಪಂಚಾಗ್ನಿ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ತಪಸ್ಸನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುವ,

ತಪಸ್ವಿನಃ = ಮುನಿಗಳು,
ಯತ್ = ಯಾವ,
ಬ್ರಹ್ಮ = ಪ್ರಣವವನ್ನು (ಓಹಾರ ರೂಪವಾದ ವೇದವನ್ನು),
ನ ವಿದುಃ = ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲವೋ,
ಅತಿರಹಸ್ಯಂ = ಬಹಳ ರಹಸ್ಯವಾದ,
ತತ್ = ಆ ಪ್ರಣವಮಂತ್ರವನ್ನು,
ರಹಸಿ = ಏಕಾಂತದಲ್ಲಿ,
ಅಮುಷ್ಯೈ = ಈ ತಮ್ಮನಿಗೆ,
ದದೌ = ಉಪದೇಶ ಮಾಡಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಕೆಲವು ಮುನಿಗಳು ನಾಲ್ಕು ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಯಜ್ಞಕುಂಡಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿ ಅಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿ ಪುರುಷ ದೇವರನ್ನು ಪ್ರಜ್ವಲಿಸಿಕೊಂಡು ನೈತಿಯ ಮೇಲೆ ಬೆಳಗುತ್ತಿರುವ ಸುಡುವ ಸೂರ್ಯನನ್ನು ದಿಟ್ಟಿಸಿ ನೋಡುತ್ತಾ ತಪಸ್ಸು ಮಾಡುತ್ತಾ ಇರುತ್ತಾರೆ. ಅನೇಕ ರಹಸ್ಯ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಮಂತ್ರಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಅನುಸಂಧಾನ ಮಾಡುತ್ತಾ ಇರುತ್ತಾರೆ. ಅಂತಹ ಮಹಾತಪಸ್ವಿಗಳೂ ಸರಿಯಾಗಿ ತಿಳಿಯದ ರಹಸ್ಯವಾದ ಸಾರ್ಥಪ್ರಣವಮಂತ್ರವನ್ನು ಆಚಾರ್ಯರು ತಮ್ಮನಿಗೆ ರಹಸ್ಯದಲ್ಲಿ ಉಪದೇಶಿಸಿದರು. ಅದರ ಅಂತರಾರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಅತಿರಹಸ್ಯಂ— ಅತ್ಯಂತಂ ರಹಸ್ಯಂ ಅತಿರಹಸ್ಯಂ |
ಬ್ರಹ್ಮಸಮಂ— ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ಸಮಃ ಬ್ರಹ್ಮಸಮಃ |
ಪಂಚತಪಸಃ— ಪಂಚಸು ತಪಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಪಂಚತಪಸಃ |
ತಪಸ್ವಿನಃ— ತಪಃ ಏಷಾಂ ಅಸ್ತೀತಿ ತಪಸ್ವಿನಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ದದೌ - ದದೌ ದದತುಃ ದದುಃ, ದದಿಥ-ದದಾಥ ದದಥುಃ ದದ, ದದೌ ದದಿವ ದದಿಮ | (ದು) ದಾ ಇೞ್ ದಾನೇ ಸಕ.ಅನಿ.ಉಭ to give ಭೂತ ಅನದೃತನ ಪರೋಕ್ಷೇ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ದದೌ ಎಂದು ರೂಪ |

ವಿದುಃ - ವೇದ ವಿದತುಃ ವಿದುಃ ವೇತ್ಯ ವಿದಥುಃ ವಿದ, ವೇದ ವಿದ್ವ ವಿದ್ವ | ವಿದ ಜ್ಞಾನೇ ಸಕ. ಸೇಟ್. ಪರ. to know, to regard, "ವಿದೋ ಲಟೋ ವಾ" ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲಟ್ ಲಕಾರದ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳಿಗೆ ಲಿಟ್ ಲಕಾರದ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಆದೇಶವಾಗಿ ಬರುತ್ತವೆ. ವರ್ತಮಾನೇ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ದದುಃ ಎಂದು ರೂಪ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಬ್ರಹ್ಮಸಮೇನ, ಪಂಚತಪೋಭಿಃ ತಪಸ್ವಿಭಿಃ ಯತ್ ಬ್ರಹ್ಮ ನ ವಿದ್ಯತೇ ಅತಿರಹಸ್ಯಂ ತತ್ ರಹಸಿ ಅಮುಷ್ಯೈ ದದೇ |

★ ★ ★

ಅವತಾರಾಂ— ಆಚಾರ್ಯರು ತಮ್ಮನಿಗೆ ವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥ ಎಂಬ ಸಂನ್ಯಾಸನಾಮವನ್ನು ಕೊಟ್ಟರು.

ಶ್ರೀಮಾಮೃತಪ್ರಸನ್ನಾಸ್ತೃಷ್ಣಿತಾಂಗಾಪಾಂಗಪೂರ್ವಕಮ್ |

ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥನಾಮಾಶ್ಚೈ ಪ್ರೀತೀರ್ಥಃ ಪ್ರದತ್ತವಾನ್ || 98 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಪ್ರೇಮಾಮೃತಪ್ರಸನ್ನಾಸ್ಥಸ್ಮಿತಾಂಗಾಪಾಂಗಪೂರ್ವಕಂ, ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥನಾಮ, ಅಸ್ಯೈ, ಪ್ರೀತೀರ್ಥಃ, ಪ್ರದತ್ತವಾನ್ |

ಅನ್ವಯ— ಪ್ರೀತೀರ್ಥಃ, ಪ್ರೇಮಾಮೃತಪ್ರಸನ್ನಾಸ್ಥಸ್ಮಿತಾಂಗಾಪಾಂಗಪೂರ್ವಕಂ, ಅಸ್ಯೈ, ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥನಾಮ, ಪ್ರದತ್ತವಾನ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಪ್ರೀತೀರ್ಥಃ = ಆನಂದತೀರ್ಥರು,

ಪ್ರೇಮಾಮೃತಪ್ರಸನ್ನ ಅಸ್ಯ ಸ್ಮಿತಾಂಗ ಅಪಾಂಗಪೂರ್ವಕಂ = ಪ್ರೀತಿಯೆಂಬ ಅಮೃತದಿಂದ ಅರಳಿದ ಮುಖವು ಮಂದಹಾಸವೇ ಸಹಾಯಕವಾಗಿ ಉಳ್ಳ (ಮುಗುಳ್ಳಿಗೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ) ಕಡೆಗಣ್ಣು ಮೊದಲಾಗಿ ಉಳ್ಳದ್ದು ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ,

ಅಸ್ಯೈ = ಈ ತಮ್ಮನಿಗೆ,

ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥನಾಮ = ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥರೆಂಬ ಹೆಸರನ್ನು,

ದತ್ತವಾನ್ = ಕೊಟ್ಟರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥರು ತಮ್ಮನಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರೇಮವೆಂಬ ಅಮೃತದಿಂದ ಪ್ರಸನ್ನವಾದ ಮುಖವುಳ್ಳವರಾಗಿದ್ದರು. ಅವರು ಮಂದಹಾಸದ ಜತೆಗೆ ದಯಾಪೂರ್ಣವಾದ ಕಡೆಗಣ್ಣಿನ ನೋಟದಿಂದ ತಮ್ಮನನ್ನು ನೋಡುತ್ತಾ ತಮ್ಮನಿಗೆ 'ವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥ' ಎಂಬ ಅಶ್ವಮನಾಮವನ್ನಿತ್ತರು. ಸ್ನೇಹದಿಂದ ಮಂದಹಾಸಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ತಮ್ಮನನ್ನು ನೋಡಿ 'ವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥ' ಎಂದು ಹೆಸರಿಟ್ಟರು ಎಂದು ಭಾವ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಪ್ರೇಮಾಮೃತಪ್ರಸನ್ನಾಸ್ಥಸ್ಮಿತಾಂಗಾಪಾಂಗಪೂರ್ವಕಂ— ಪ್ರೇಮ ಏವ ಅಮೃತಂ ಪ್ರೇಮಾಮೃತಂ, ಪ್ರೇಮಾಮೃತೇನ ಪ್ರಸನ್ನಂ ಪ್ರೇಮಾಮೃತಪ್ರಸನ್ನಂ ಪ್ರೇಮಾಮೃತಪ್ರಸನ್ನಂ ಚ ತತ್ ಅಸ್ಯಂ ಚ ಪ್ರೇಮಾಮೃತಪ್ರಸನ್ನಾಸ್ಥಂ, ಸ್ಥಿತಂ ಅಂಗಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸ್ಥಿತಾಂಗಃ, ಸ್ಥಿತಾಂಗಶ್ಚಾಸೌ ಅಪಾಂಗಶ್ಚ ಸ್ಥಿತಾಂಗಾಪಾಂಗಃ, ಪ್ರೇಮಾಮೃತಪ್ರಸನ್ನಾಸ್ಥಂ ಚ ಸ್ಥಿತಾಂಗಾಪಾಂಗಶ್ಚ ಪ್ರೇಮಾಮೃತಪ್ರಸನ್ನಾಸ್ಥ-ಸ್ಥಿತಾಂಗಾಪಾಂಗೌ, ಶೌ ಪೂರ್ವೌ ಯಸ್ಮಿನ್ ಕರ್ಮಣಿ ತದ್ವಥಾ ಭವತಿ ತಥಾ ಪ್ರೇಮಾಮೃತಪ್ರಸನ್ನಾಸ್ಥ ಸ್ಥಿತಾಂಗಾಪಾಂಗಪೂರ್ವಕಂ |

ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥನಾಮ— ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥ ಇತಿ ನಾಮ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥನಾಮ ತತ್ |

ಪ್ರೀತೀರ್ಥಃ— ಪ್ರೀತಿಃ (ಪ್ರೀತಿಕರಂ ಆನಂದಕರಂ) ತೀರ್ಥಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಪ್ರೀತೀರ್ಥಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ ಮತ್ತು ಪ್ರಯೋಗ— ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ತಿಪಂತವಾದ ಕ್ರಿಯಾಪದವಿಲ್ಲ. ಪ್ರದತ್ತವಾನ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದವೇ ಕ್ರಿಯಾಪದದ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟಂತಹವನು ಎಂಬ ಅರ್ಥವಿದ್ದರೂ ಕೊಟ್ಟನು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅಭೂತ್ ಎಂಬ ಕ್ರಿಯಾಪದವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಕೊಟ್ಟಂತಹವರಾದರು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವುದೂ ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕವಾಗಿದೆ. ಆಗ ಭಾವೇ ಪ್ರಯೋಗಕ್ಕೆ ಈ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಹೀಗೆ ಬದಲಾಯಿಸಬಹುದು. ಪ್ರೀತೀರ್ಥೇನ ಪ್ರೇಮಾಮೃತಪ್ರಸನ್ನಾಸ್ಥಸ್ಮಿತಾಂಗಾಪಾಂಗಪೂರ್ವಕಂ ಅಸ್ಯೈ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥನಾಮ ಪ್ರದತ್ತವಾ (ಅಭಾವಿ) |

ಅವತಾರಿಕಾ— ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥರ ಸಂನ್ಯಾಸಧರ್ಮಾಚರಣೆಯ ಕ್ರಮವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಶ್ರವಣೇನಾನುವಾದೇನ ಮನನೇನಾವೃಥಾಕರೋತ್ |

ಕಾಲಂ ವೇದಾಂತಶಾಸ್ತ್ರ ವೇದಾಂತಗುರುಸೋದರಃ || 99 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಶ್ರವಣೇನ, ಅನುವಾದೇನ, ಮನನೇನ, ಅವೃಥಾ, ಅಕರೋತ್, ಕಾಲಂ, ವೇದಾಂತಶಾಸ್ತ್ರ, ವೇದಾಂತಗುರುಸೋದರಃ |

ಅನ್ವಯ— ವೇದಾಂತಗುರುಸೋದರಃ, ವೇದಾಂತಶಾಸ್ತ್ರ, ಶ್ರವಣೇನ, ಅನುವಾದೇನ, ಮನನೇನ, ಕಾಲಂ, ಅವೃಥಾಕರೋತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ವೇದಾಂತಗುರುಸೋದರಃ = ಉಪನಿಷತ್ತು ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳ ಉಪದೇಶಕರಾದ ಶ್ರೀಮದ್ವರ ತಮ್ಮನಾದ

ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥರು,

ವೇದಾಂತಶಾಸ್ತ್ರ = ಉಪನಿಷತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮಮೀಮಾಂಸಾಶಾಸ್ತ್ರಗಳ,

ಶ್ರವಣೇನ = ಕೇಳುವುದರಿಂದ,

ಅನುವಾದೇನ = ಕೇಳಿದ್ದನ್ನು ಮರಳಿ ಹೇಳುವುದರಿಂದ,

ಮನನೇನ = ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಚಿಂತಿಸುವುದರಿಂದ,

ಕಾಲಂ = ಸಮಯವನ್ನು

ಅವೃಥಾ = ಸಫಲವಾಗಿ,

ಅಕರೋತ್ = ಮಾಡಿದರು.

ಪಾರ್ವರ್ತ— ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥರು ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳು, ಬ್ರಹ್ಮಮೀಮಾಂಸಾಶಾಸ್ತ್ರ ಮುಂತಾದ ವೇದಾರ್ಥ-ನಿರ್ಣಾಯಕಗಳೂ, ಪ್ರಮೇಯ ಪ್ರತಿಪಾದಕಗಳೂ ಆದ ಗ್ರಂಥಗಳ ಉಪದೇಶಕರಾದ ಮಹಾಗುರುಗಳಾಗಿದ್ದರು. ಅವರ ತಮ್ಮಂದಿರಾದ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥರು ಯಾವಾಗಲೂ ಅಣ್ಣಂದಿರಿಂದ ವೇದಾಂತಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಕೇಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಕೇಳಿದ್ದನ್ನು ಪುನಃ ಪುನಃ ಹೇಳಿ ದೃಢಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಅದೇ ವಿಷಯವನ್ನು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತಿಗಳಿಂದ ಚಿಂತಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಹೀಗೆ ಶ್ರವಣ, ಅನುವಾದ, ಮನನಗಳಿಂದ ಕಾಲವನ್ನು ಸಾರ್ಥಕರೀತಿಯಿಂದ ಕಳೆಯುತ್ತಿದ್ದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ವೇದಾಂತಶಾಸ್ತ್ರ— ವೇದಾನಾಂ ಅಂತಃ (ನಿರ್ಣಯಃ) ಯಸ್ಮಾತ್ ತತ್ ವೇದಾಂತಂ, ವೇದಾಂತಂ ಚ ತತ್ ಶಾಸ್ತ್ರಂ ಚ ವೇದಾಂತಶಾಸ್ತ್ರಂ ತಸ್ಯ |

ವೇದಾಂತಗುರುಸೋದರಃ— ವೇದಾಂತಸ್ಯ ಗುರುಃ ವೇದಾಂತಗುರುಃ, ವೇದಾಂತಗುರೋಃ ಸೋದರಃ ವೇದಾಂತಗುರುಸೋದರಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಕರೋತ್ - ಅಕರೋತ್ ಅಕುರುತಾಂ ಅಕುರ್ವನ್, ಅಕರೋಃ ಅಕುರುತಂ ಅಕುರುತ, ಅಕರವಂ ಅಕುರ್ವ ಅಕುರ್ಮ | (ದು) ಕೃ ಜ್ ಕರಣೇ ಸಕ. ಅನಿ. ಉಭ. to do, to make ಅನದ್ಯತನ ಭೂತಕಾಲದಲ್ಲಿ ಲಪ್ ಲಕಾರ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನ |

ಪ್ರಯೋಗ— ವೇದಾಂತಗುರುಸೋದರೇಣ, ವೇದಾಂತಶಾಸ್ತ್ರ ಶ್ರವಣೇನ, ಅನುವಾದೇನ, ಮನನೇನ, ಕಾಲಃ ಅವೃಥಾ ಅಕ್ರಿಯತ |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ತಮ್ಮ ಗುಣಗಳಿಂದ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥರು ಆಚಾರ್ಯರ ಕೃಪಾಪಾತ್ರರಾದರು.

ಸ ದಾಂತಿಭಕ್ತಿಮಾಧುರ್ಯಪರಿಚರ್ಯಾದಿಮೇದುರೈಃ |

ಮಹಾವಿಟಪಿನಂ ಚಕ್ರೇ ಗುರೋಃ ಸ್ವಸ್ಥಂ ಕೃಪಾಂಕುರಮ್ || 100 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಸಃ, ದಾಂತಿಭಕ್ತಿಮಾಧುರ್ಯಪರಿಚರ್ಯಾದಿಮೇದುರೈಃ, ಮಹಾವಿಟಪಿನಂ, ಚಕ್ರೇ, ಗುರೋಃ, ಸ್ವಸ್ಥಂ, ಕೃಪಾಂಕುರಮ್ |

ಅನ್ವಯ— ಸಃ, ಸ್ವಸ್ಥಂ, ಗುರೋಃ, ಕೃಪಾಂಕುರಂ, ದಾಂತಿಭಕ್ತಿಮಾಧುರ್ಯಪರಿಚರ್ಯಾದಿಮೇದುರೈಃ, ಮಹಾವಿಟಪಿನಂ, ಚಕ್ರೇ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸಃ = ಆ ವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥರು,

ಸ್ವಸ್ಥಂ = ತನ್ನಲ್ಲಿರುವ,

ಗುರೋಃ = ಗುರುಗಳಾದ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ,

ಕೃಪಾಂಕುರಂ = ದಯೆಯೆಂಬ ಮೊಳಕೆಯನ್ನು

ದಾಂತಿಭಕ್ತಿಮಾಧುರ್ಯಪರಿಚರ್ಯಾದಿ ಮೇದುರೈಃ = ಇಂದ್ರಿಯನಿಗ್ರಹವು ಹರಿಗುರುಗಳಲ್ಲಿದ್ದುವ
ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಜ್ಞಾನಪೂರ್ವಕವಾದ ಸುದೃಢ ಸ್ನೇಹವು, ಮಾತು ಮತ್ತು ಮನಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿದ್ದುವ ಇಂಪು,
ಸೇವೆ, ಇವುಗಳೇ ಮೊದಲಾಗಿ ಉಳ್ಳ ಪುಷ್ಟಿ ಸಾಮಗ್ರಿಗಳಿಂದ,

ಮಹಾವಿಟಪಿನಂ = ದೊಡ್ಡ ಮರವನ್ನಾಗಿ,

ಚಕ್ರೇ = ಮಾಡಿದರು.

ತಾರ್ಪಣ್ಯ— ರೈತನು ಹೊಲದಲ್ಲಿ ಬೀಜವನ್ನು ಬಿತ್ತಿ, ಅದು ಮೊಳಕೆಯಾದಾಗ, ಗೊಬ್ಬರ, ನೀರು ಮೊದಲಾದ
ಬೆಳೆಯಲು ಬೇಕಾದ ಸಾಮಗ್ರಿಗಳನ್ನು ಹಾಕಿ, ಆ ಮೊಳಕೆಯನ್ನು ದೊಡ್ಡ ಮರವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವನು. ಅದರಂತೆ
ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥರು ತಮ್ಮಲ್ಲಿ ಅಗ್ಗಿನಾದ ಆನಂದತೀರ್ಥರು ಮಾಡಿದ ಕೃಪೆಯ ಮೊಳಕೆಯನ್ನು ತಮ್ಮ ಇಂದ್ರಿಯ ನಿಗ್ರಹ,
ಹರಿಗುರುಭಕ್ತಿ, ಸವಿನುಡಿ, ಪ್ರಸನ್ನವಾದ ಮನಸ್ಸು, ಗುರುಸೇವೆ ಇವುಗಳಿಂದ ಬೆಳೆಸಿಕೊಂಡು, ಸ್ವಲ್ಪವೇ ಇದ್ದ ಕೃಪಾಂಕುರ-
ವನ್ನು ದೊಡ್ಡ ಹೆಮ್ಮರದಂತೆ ಬೆಳೆಸಿಕೊಂಡರು. ಅಂದರೆ ಆಚಾರ್ಯರು ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥರ ಇಂದ್ರಿಯನಿಗ್ರಹಾದಿ
ಗುಣಗಳನ್ನು ನೋಡಿ ಅವರಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ದಯೆ ಮಾಡಿದರು ಎಂದು ಭಾವ.

ವಿಗ್ರಹ ಮತ್ತು ಕೋಶ—

ದಾಂತಿಭಕ್ತಿಮಾಧುರ್ಯಪರಿಚರ್ಯಾದಿಮೇದುರೈಃ— ಮಧುರಸ್ವ ಭಾವಃ ಮಾಧುರ್ಯಂ ದಾಂತಿಶ್ಚ ಭಕ್ತಿಶ್ಚ,
ಮಾಧುರ್ಯಂ ಚ ಪರಿಚರ್ಯಾ ಚ ದಾಂತಿಭಕ್ತಿಮಾಧುರ್ಯಪರಿಚರ್ಯಾಃ, ತಾಃ ಆದಯಃ
ಯೇಷಾಂ (ಗುಣಾಣಾಂ) ತೇ ದಾಂತಿಭಕ್ತಿಮಾಧುರ್ಯಪರಿಚರ್ಯಾದಯಃ (ಗುಣಾಃ), ತೇ ಏವ
ಮೇದುರಾಣಿ, ತೈಃ |

ಮಹಾವಿಟಪಿನಂ— ಮಹಾಂಶ್ಚಾ ಸೌ ವಿಟಪೀ ಚ ಮಹಾವಿಟಪೀ ತಂ | ವಿಟಪೀ = ಮರ, 'ವೃಕ್ಷೋ
ಮಹೀರುಹಃ ಶಾಖೀ ವಿಟಪೀ ಪಾದಪದ್ಮರುಃ' ಅಮರ |

ಸ್ವಸ್ಥಂ— ಸ್ವೈನ್ ತಿಪ್ಪತೀತಿ ಸ್ವಸ್ಥಂ |

ಕೃಪಾಂಕುರಂ— ಕೃಪಾಯಾಃ ಅಂಕುರಃ ಕೃಪಾಂಕುರಃ, ತಂ | ಅಂಕುರ = ಮೊಳಕೆ, 'ಅಂಕುರೋಽಭಿ
ನವೋದ್ಭಿ' ಅಮರ.

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಚಕ್ರೇ - ಚಕ್ರೇ ಚಕ್ರಾಶೇ ಚಕ್ರೀ, ಚಕ್ರೇ ಚಕ್ರಾಥೇ ಚಕ್ರಧೇ, ಚಕ್ರೇ ಚಕ್ರವಹೇ ಚಕ್ರಮಹೇ । (ದು) ಕೃಷ್ಣ ಕರಣೇ to do, to make ಅನಿ. ಉಭ. ಸಕ. ಭೂತ ಅನದ್ಯತನ ಪರೋಕ್ಷೇ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನ |

ಪ್ರಯೋಗ— ತೇನ ಸ್ವಪ್ನಃ ಗುರೋಃ ಕೃಪಾಂಕುರಃ, ದಾಂತಿಭಕ್ತಮಾಧುರ್ಯಪರಿಚರ್ಯಾದಿಮೇದುರೈಃ ಮಹಾವಿಟಪೀ ಚಕ್ರೇ ।

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಕವಿಗಳು ಇಂತಹ ವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥರ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಅನಂತಮತಿಕಾರುಣ್ಯಕಲ್ಪದ್ರುಮವತೋ ಜನ್ಯಃ ।

ಅವರ್ಣ್ಯೋ ಮಹಿಮಾ ತಸ್ಯ ಲೌಲ್ಯಾತ್ ಸಂವರ್ಣ್ಯತೇ ಮನಾಕ್ || 101 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅನಂತಮತಿಕಾರುಣ್ಯಕಲ್ಪದ್ರುಮವತಃ, ಜನ್ಯಃ, ಅವರ್ಣ್ಯಃ, ಮಹಿಮಾ ತಸ್ಯ, ಲೌಲ್ಯಾತ್, ಸಂವರ್ಣ್ಯತೇ, ಮನಾಕ್ ।

ಅನ್ವಯ— ಅನಂತಮತಿಕಾರುಣ್ಯಕಲ್ಪದ್ರುಮವತಃ, ತಸ್ಯ, ಮಹಿಮಾ, ಜನ್ಯಃ, ಅವರ್ಣ್ಯಃ, (ತಥಾಪಿ) ಲೌಲ್ಯಾತ್, ಮನಾಕ್, ಸಂವರ್ಣ್ಯತೇ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅನಂತಮತಿಕಾರುಣ್ಯಕಲ್ಪದ್ರುಮವತಃ = ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರ ದಯೆಯೆಂಬ ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷವುಳ್ಳ,

ತಸ್ಯ = ಆ ವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥರ,

ಮಹಿಮಾ = ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವು,

ಜನ್ಯಃ = ಮನುಷ್ಯರಿಂದ,

ಅವರ್ಣ್ಯಃ = ವರ್ಣಿಸಲು ಅಶಕ್ಯವಾದುದು, (ತಥಾಪಿ = ಆದರೂ ಕೂಡ)

ಲೌಲ್ಯಾತ್ = ಚಾಪಲದಿಂದ,

ಮನಾಕ್ = ಸ್ವಲ್ಪ

ಸಂವರ್ಣ್ಯತೇ = ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.

ಹಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರ ದಯೆಯನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುವುದು ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದ ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷವನ್ನು ಪಡೆದಂತೆ ದೊಡ್ಡ ಭಾಗ್ಯವಾಗಿದೆ. ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥರು ದೊಡ್ಡ ಯೋಗ್ಯತೆಯುಳ್ಳವರಾದುದರಿಂದ ಆಚಾರ್ಯರ ದಯೆಯೆಂಬ ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷವನ್ನು ಪಡೆದರು ಆಚಾರ್ಯರ ದಯೆಯನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ ತನ್ನ ಸಾಧನಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಮುಂದುವರಿದರು. ಇಂತಹ ವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥರ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸಲು ಸಾಧಾರಣ ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದರೂ ಅವರ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸಬೇಕೆಂಬ, ಲಲವಿಕೆಯು ನನ್ನಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗಿ, ಚಾಪಲದಿಂದ (ಉತ್ತಂಥೆಯಿಂದ) ಪ್ರೇರಿತನಾಗಿ ನಾನು ಸ್ವಲ್ಪ ಮಹಿಮೆಯನ್ನಾದರೂ ಯಥಾಶಕ್ತಿಯಾಗಿ ವರ್ಣಿಸುತ್ತೇನೆ (ಎಂದು ಶ್ರೀನಾರಾಯಣಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ).

ವಿಗ್ರಹ—

ಅನಂತಮತಿಕಾರುಣ್ಯಕಲ್ಪದ್ರುಮವತಃ— ಅನಂತಾ ಮತಿಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಅನಂತಮತಿಃ (ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯಃ) ಕರುಣೈವ ಕಾರುಣ್ಯಂ, ಕಾರುಣ್ಯಮೇವ ಕಲ್ಪದ್ರುಮಃ ಕಾರುಣ್ಯಕಲ್ಪದ್ರುಮಃ, ಅನಂತಮತೇಃ ಕಾರುಣ್ಯಕಲ್ಪದ್ರುಮಃ ಅನಂತಮತಿಕಾರುಣ್ಯಕಲ್ಪದ್ರುಮಃ, ಸಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತೇತಿ ಅನಂತಮತಿಕಾರುಣ್ಯಕಲ್ಪ

ದ್ರುಮವಾನ್, ತಸ್ಯ ಅನಂತಮತಿಕಾರುಣ್ಯಕಲ್ಪದ್ರುಮವತಃ | ಕಾರುಣ್ಯ = ಕರುಣೆ, ದಯೆ, 'ಕಾರುಣ್ಯಂ ಕರುಣಾ ಫೈಣಾ' ಅಮರ |

ಅವರ್ಣ್ಯಃ— ವರ್ಣಯಿತುಂ ಅಶಕ್ಯಃ ಅವರ್ಣ್ಯಃ |

ಲಿಲ್ಯಾತ್— ಲೋಲಸ್ಯ ಭಾವಃ ಲಿಲ್ಯಂತಸ್ಮಾತ್ | 'ಲೋಲಃ ಸತ್ಯಪ್ಪಣ್ಣಲಯೋಃ' ಭಾಸ್ಕರ, ಮನಾಕ್ = ಸ್ವಲ್ಪ (ಅವ್ಯಯ), 'ಕಂಚಿಡಿಷ್ಣನಾಗಲ್ಯಃ' ಅಮರ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಸಂವರ್ಣ್ಯತೇ - ಸಂ+ವರ್ಣ್ಯತೇ ವರ್ಣ್ಯೇತೆ ವರ್ಣ್ಯಂತೇ, ವರ್ಣ್ಯಸೇ ವರ್ಣ್ಯೇಥೇ ವರ್ಣ್ಯಧ್ವೇ, ವರ್ಣ್ಯೇ ವರ್ಣ್ಯಾವಹೇ ವರ್ಣ್ಯಾಮಹೇ | ಸಮ್ ಉಪಸರ್ಗ, ವರ್ಣ ಕ್ರಿಯಾವಿಸ್ತಾರಗುಣವಚನೇಷು ಸಕ. ಸೇಟ್. ಉಭ. to paint, to explain, to extole, ಕರ್ಮಣಿ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ವಿಕವನಚದಲ್ಲಿ ಸಂವರ್ಣ್ಯತೇ ಎಂದು ರೂಪ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಅನಂತಮತಿಕಾರುಣ್ಯಕಲ್ಪದ್ರುಮವತಃ ತಸ್ಯ ಮಹಿಮಾನಂ ಜನ್ಯಃ ಅವರ್ಣ್ಯಂ ಅಪಿ ಲಿಲ್ಯಾತ್ ಮನಾಕ್ ಸಂವರ್ಣಯಾಮಿ |

ವಿಶೇಷಾಂಶ— ಇಲ್ಲಿ ಅನಂತಮತಿಕಾರುಣ್ಯಕಲ್ಪದ್ರುಮಂ ಅವತಃ, ಎಂದೂ ಪದಚ್ಛೇದ ಮಾಡಬಹುದು. ಆಗ ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರ ದಯೆಯೆಂಬ ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷವನ್ನು ಪಡೆದ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥರು ಅದನ್ನು ಬಹಳ ಜಾಗರೂಕತೆಯಿಂದ ಕಾಪಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಆ ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷವು ತನ್ನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹೋಗದಂತೆ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಆಚಾರ್ಯರು ಹೇಳಿದ ಸಾಧನ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಬಿಡದೆ ಅನುಸರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ರುಮ = ವೃಕ್ಷ, 'ಪಲಾಶೀದ್ರು- ದ್ರುಮಾಗಮಾಃ' ಅಮರ.

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥರು ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಶಿಷ್ಯರಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯವರಾಗಿದ್ದರು.

ಚತುರೋಽಸೌ ಪ್ರವಚನೇ ಮನುಸಂಸಿದ್ಧಿಮಾನನಃ |

ಸಂಖ್ಯಾ ಮಾ (ಮಾಂ) ಪೂರಣೇ ಮಾಗಾನ್ಮಧ್ವದಾಸಮಿತಿ ವ್ಯಥಾತ್ || 102 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಚತುರಃ, ಅಸೌ, ಪ್ರವಚನೇ, ಮನುಸಂಸಿದ್ಧಿಮಾನ್, ಮನಃ, ಸಂಖ್ಯಾ, ಮಾ (ಮಾಂ), ಪೂರಣೇ, ಮಾಗಾತ್, ಇತಿ, ಮನಃ, ವ್ಯಥಾತ್ |

ಅನ್ವಯ— ಪ್ರವಚನೇ, ಚತುರಃ, ಮನುಸಂಸಿದ್ಧಿಮಾನ್, ಅಸೌ, ಮಧ್ವದಾಸಂ, ಮಾಂ, ಪೂರಣೇ, ಸಂಖ್ಯಾ, ಮಾಗಾತ್, ಇತಿ, ಮನಃ, ವ್ಯಥಾತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಪ್ರವಚನೇ = ಶ್ರೀಮಧ್ವಶಾಸ್ತ್ರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ,

ಚತುರಃ = ಕುಶಲರಾದ,

ಮನುಸಂಸಿದ್ಧಿಮಾನ್ = ಪ್ರಣವಾದಿ ಮಂತ್ರಗಳ ಜಪದಿಂದ ಇಷ್ಟಸಿದ್ಧಿಯುಳ್ಳ,

ಅಸೌ = ಈ ವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥರು,

ಮಧ್ವದಾಸಂ = ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಸೇವಕನಾದ,

ಮಾಂ = ನನ್ನನ್ನು,

ಪೂರಣೇಽಸಂಖ್ಯಾ = ಪೂರಣಗುಣಗಳಿರುವ ಸಂಖ್ಯೆಯು (ಎಂದರೆ ದ್ವಿತೀಯ = ಎರಡನೆಯವನು, ತೃತೀಯ = ಮೂರನೆಯವನು ಎಂದು ಪೂರಣಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದ ಸಂಖ್ಯೆಯು),

ಮಾಗಾತ್ = ಹೊಂದಿರಲಿ,
 ಇತಿ = ಹೀಗೆಂದು,
 ಮನಃ = ಮನಸ್ಸನ್ನು,
 ವೈಧಾತ್ = ಮಾಡಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥರು ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಿ ಉಪದೇಶಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಕುಶಲರಾಗಿದ್ದರು. ಪ್ರಣವಾದಿ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಜಪಿಸಿ ಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆದಿದ್ದರು. ಇಂತಹ ಮಹಾಮಹಿಮೆ ಸಂಪನ್ನರಾದ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥ-ಚಾರ್ಯರು ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಷ್ಯಾರ್ಯರ ಸೇವಕನಾದ ಶಿಷ್ಯನಾದ ತನ್ನನ್ನು ಇವನು ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಷ್ಯಾರ್ಯರ ಶಿಷ್ಯರಲ್ಲಿ ದ್ವಿತೀಯನು (ಎರಡನೆಯವನು) ಅಥವಾ ತೃತೀಯನು (ಮೂರನೆಯವನು) ಎಂದು ಪೂರಣ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದ ಸಂಖ್ಯೆಯಿಂದ ಯಾರೂ ಹೇಳಬಾರದು. ತಾನೇ 'ಪ್ರಥಮ' ಮೊದಲನೆಯ ಮಧ್ವದಾಸನು ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಷ್ಯಾರ್ಯರ ಶಿಷ್ಯರಲ್ಲಿ ಅಗ್ರಗಣ್ಯನು ಎಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲ್ಪಡಬೇಕು ಎಂದು ಆಲೋಚಿಸಿದರು.

ವಿಶೇಷಾಂಶ— ಸಂಸ್ಕೃತಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಏಕೆ ಅಂದರೆ ಒಬ್ಬನು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಇದು ಸಂಖ್ಯಾವಾಚಕ. ಪ್ರಥಮ; ಅಂದರೆ ಮೊದಲನೆಯವನು. ಇದು ಸಂಖ್ಯೆಯ ವಾಚಕ. ಈ ಪ್ರಥಮ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಏಕಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸೇರಿಸಿ ಉಂಟಾದ ಶಬ್ದವಲ್ಲ. ಮೊದಲನೆಯವನು (ಒಂದನೆಯವನು) ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವ ರೂಢಶಬ್ದ. ದ್ವಿ ಎಂದರೆ ಇಬ್ಬರು. ಇದು ಸಂಖ್ಯಾವಾಚಕ, ದ್ವಿತೀಯ; (ಎರಡನೆಯವನು) ಎಂಬುದು ಸಂಖ್ಯೆಯ ವಾಚಕ, ಹೀಗೆಯೇ ತೃತೀಯ; ಚತುರ್ಥ; ಪಂಚಮ; ಷಷ್ಠ; ದಶಮ; ಏಕಾದಶ; ವಿಂಶತಿತಮ; ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳು ಪೂರಣ ಪ್ರತ್ಯಯ ಎಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಸಾಧಿಸಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. 'ಪ್ರಥಮ' ಮೊದಲನೆಯವನು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವ ಶಬ್ದವು ಮಾತ್ರ ಆ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ರೂಢವಾದ ಶಬ್ದವು. ಪ್ರಥೇರಮಚ್ (ಉಣ್ಣಾದಿ ಸೂತ್ರ 15-68) ಎಂದು ಅಮಚ್ ಎಂಬ ಪ್ರತ್ಯಯದಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಶಬ್ದವು ಇದು ಪೂರಣಪ್ರತ್ಯಯವಲ್ಲ. 'ಅದೌ ಪ್ರಧಾನೇ ಪ್ರಥಮಃ' ಎಂಬ ಅಮರಕೋಶಾನುಸಾರವಾಗಿ ಪ್ರಥಮ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮೊದಲನೆಯವನು, ಪ್ರಧಾನನು ಎಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯ; ಎಂಬ ಶಬ್ದವು 'ದ್ವೀಶೀಯಃ' (5.2.54) ಎಂಬ ಪೂರಣಪ್ರತ್ಯಯದಿಂದ ಉಂಟಾದ ಶಬ್ದವು. ಹೀಗೆಯೇ ತೃತೀಯ ಮುಂತಾದ ಎಲ್ಲಾ ಶಬ್ದಗಳೂ 'ತಸ್ಯ ಪೂರಣೇ ಡಚ್' (5.2.48) ಎಂಬ ಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಪೂರಣಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದ ಶಬ್ದಗಳಾಗಿವೆ. ಪ್ರಥಮ ಎಂಬ ಒಂದು ಶಬ್ದವು ಮಾತ್ರ ಪೂರಣಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಲ್ಲ. ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಷ್ಯಾರ್ಯರ ಶಿಷ್ಯರನ್ನು ಲೆಕ್ಕಿಸುವಾಗ ಇವನು ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಷ್ಯಾರ್ಯರ ಶಿಷ್ಯರಲ್ಲಿ ದ್ವಿತೀಯನೆಂದೋ (ಎರಡನೆಯವನೆಂದೋ) ತೃತೀಯನೆಂದೋ (ಮೂರನೆಯವನೆಂದೋ) ಯಾರೂ ಹೇಳಬಾರದು. ಪೂರಣಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಲ್ಲದಿರುವ 'ಪ್ರಥಮಃ' ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಷ್ಯಾರ್ಯರ ಶಿಷ್ಯರಲ್ಲಿ ಇವನು ಪ್ರಧಾನನು ಮೊದಲನೆಯವನು ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕು, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ನಾನು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿ ಎಲ್ಲರನ್ನು ಮೀರಿಸುವನು ಎಂದು ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥರು ಸಂಕಲ್ಪಿಸಿದರು ಎಂದು ಭಾವವು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಮನುಸಂಸಿದ್ಧಿಮಾನ್— ಮನೂನಾಂ ಸಂಸಿದ್ಧಿಃ ಮನುಸಂಸಿದ್ಧಿಃ, ಮನುಸಂಸಿದ್ಧಿಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತೀತಿ ಮನು-ಸಂಸಿದ್ಧಿಮಾನ್ |

ಮಧ್ವದಾಸಂ— ಮಧ್ವಸ್ಯ ದಾಸಃ ಮಧ್ವದಾಸಃ, ತಂ |

ತ್ರಿಯಾಪದ— ಮಾಗಾತ್ (ಮಾ) ಅಗಾತ್ ಅಗಾತಂ ಅಗುಃ, ಅಗಾಃ ಅಗಾತಂ ಅಗಾತ, ಅಗಾಂ ಅಗಾವ ಅಗಾಮ | ಇನ್ ಗತೌ (ಇ) ಸತ. ಅನಿ. ಪರ. 10 90 ಭೂತೇ ಲುಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಅಗಾತ್ ಎಂದು ರೂಪ. ಇಲ್ಲಿ ಮಾನ್ ಎಂಬ ನಿಷೇಧಾರ್ಥವಾದ ಅವ್ಯಯವು ಬಂದಿರುವಾಗ 'ಲುಜ್'ಲವ್ಯಲ್ಯಂಕ್ತು ಅತ್ ಉದಾತ್ತಃ' (6 4.71)

ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಬರುವ ಅಟ್ ಎಂಬ ಆಗಮವು, ನ ಮಾಪ್ ಯೋಗೇ (6.4.74) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿಷಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಮಾ ಸೇರಿಸಿ ಹೇಳುವಾಗ ಗಾತ್ ಗಾತಾಂ ಗುಃ, ಇತ್ಯಾದಿ ರೂಪವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು.

ವ್ಯಥಾತ್ - ವಿ+ಅಧಾತ್, ಅಧಾತಾಂ ಅಧುಃ, ಅಧಾಃ ಅಧಾತಂ ಅಧಾತ. ಅಧಾಂ ಅಧಾವ ಅಧಾಮ | (ಡು) ಧಾಇ ಧಾರಣಪೋಷಣಾಯೋಃ ಸಕ. ಅನಿ. ಉಭ. to put, to grant, to produce, to bear ಭೂತೇ ಉಪ್ ವಿ ಉಪಸರ್ಗ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಪ್ರವಚನೇ ಚತುರೇಣ ಮನುಸಂಸಿದ್ಧಿಮತಾ ಅಮುಷಾ ಮದ್ವದಾಸಃ ಅಹಂ ಪೂರಣ್ಯಾ ಸಂಖ್ಯಯಾ ಮಾ ಗಾಯಿ ಇತಿ ಮನಃ ವ್ಯಧಾಯಿ (ಕರ್ಮಣಿ) |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥರ ತೀರ್ಥಯಾತ್ರೆಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ದಿಶಂ ಪ್ರಯಾ(ಯಾಂ)ತಂ ಶಶಿನಶ್ಚರಂತಂ ಭುವ್ಯಶೋಧಯತ್ |

ತೀರ್ಥಕಂ ವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥಂ ಚ ವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥಶ್ಚ ತೀರ್ಥಕಮ್ || 103 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ದಿಶಂ, ಪ್ರಯಾತಂ (ಪ್ರಯಾಂತಂ), ಶಶಿನಃ, ಚರಂತಂ, ಭುವಿ, ಅಶೋಧಯತ್, ತೀರ್ಥಕಂ, ವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥಂ, ಚ, ವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥಃ, ಚ, ತೀರ್ಥಕಮ್ |

ಅನ್ವಯ— ಶಶಿನಃ, ದಿಶಂ, ಪ್ರಯಾಂತಂ (ಪ್ರಯಾಂತಂ), ಭುವಿ, ಚರಂತಂ, ವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥಂ, ತೀರ್ಥಕಂ, ಚ, ಅಶೋಧಯತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಶಶಿನಃ = ಚಂದ್ರನ,

ದಿಶಂ = ದಿಕ್ಕು, ಆಗಿರುವ ಉತ್ತರದಿಕ್ಕನ್ನು ಕುರಿತು,

ಪ್ರಯಾತಂ = ಹೋಗಿರುವ, (ಪ್ರಯಾಂತಂ = ಹೋಗುತ್ತಿರುವ),

ಭುವಿ = ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ,

ಚರಂತಂ = ಸಂಚಾರಮಾಡುತ್ತಿರುವ,

ವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥಂ = ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥರನ್ನು,

ತೀರ್ಥಕಂ ಚ = ತೀರ್ಥಗಳ ನೀರೂ,

ಅಶೋಧಯತ್ = ಪವಿತ್ರಗೊಳಿಸಿತು.

ವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥಃ ಚ = ವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥರೂ ಕೂಡ,

ತೀರ್ಥಕಂ = ಗಂಗಾದಿ ತೀರ್ಥಗಳ ನೀರನ್ನೂ,

ಅಶೋಧಯತ್ = ಪವಿತ್ರಗೊಳಿಸಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಕಿಗೆ ಚಂದ್ರನು ಅಭಿಮಾನಿದೇವತೆ ಆದುದರಿಂದ ಚಂದ್ರನ ದಿಕ್ಕು ಎಂದು ಅದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು. ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥರು ಚಂದ್ರನ ದಿಕ್ಕಾದ ಉತ್ತರದಿಕ್ಕಿಗೆ ತೀರ್ಥಯಾತ್ರೆಯಾಗಿ ಹೊರಟರು. ಭಾರತದ ಉತ್ತರ ಭಾಗದಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಸಂಚರಿಸಿದರು. ಆಗ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಗಂಗಾದಿತೀರ್ಥಗಳ ಜಲವು ಪವಿತ್ರೀಕರಿಸಿತು. ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥರೂ ಕೂಡ ಗಂಗಾದಿತೀರ್ಥಜಲಗಳನ್ನು ಪವಿತ್ರಗೊಳಿಸಿದರು. ಗಂಗಾದಿತೀರ್ಥಜಲಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನಮಾಡಿ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥರು

ಪವಿತ್ರರಾದರು. ಗಂಗಾದೀರ್ಥಗಳ ಜಲಗಳೂ ಭಗವಂತನ ಮಹಾಭಕ್ತರಾದ ವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥರ ಸಂಗದಿಂದ ಪವಿತ್ರವಾದವು. (ಭವದ್ವಿಧಾ ಭಾಗವತಾಸ್ತೀರ್ಥಭೂತಾಃ ಸ್ವಯಂ ವಿಭೋ | ತೀರ್ಥೀಕುರ್ವಂತಿ ತೀರ್ಥಾನಿ ಸ್ವಾಂತಃಸ್ವೇನ ಗದಾಭೃತಾ (ಭಾಗವತ) (ಸ್ಕಂ.1 ಶ್ಲೋ.10) ಭಗವಂತನ ಭಕ್ತರು ತಮ್ಮ ಹೃದಯದಲ್ಲಿರುವ ಭಗವಂತನ ಸನ್ನಿಧಾನ ಬಲದಿಂದ ತೀರ್ಥಜಲಗಳನ್ನು ಪವಿತ್ರಗೊಳಿಸುತ್ತಾರೆ).

ವಿಗ್ರಹ ಮತ್ತು ಶೋಶ—

ಶಶಿನಃ— ಶಶಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತೀತಿ ಶಶೀ, ತಸ್ಯ |

ತೀರ್ಥಕಂ— ತೀರ್ಥಾನಾಂ ಕಂ ತೀರ್ಥಕಂ | ಕ = ನೀರು, 'ಮಾರುತೇ ವೇಧಸಿ ಬೃಧ್ನೇ ಪುಂಸಿ ಕಃ', 'ಕಂ ಶಿರೋಽಬುನೋಃ' ಅಮರ.

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಪರ್ಯುತೋಧಯತ್ - ಪರಿ+ಅಶೋಧಯತ್ ಅಶೋಧಯತಾಂ ಅಶೋಧಯನ್, ಅಶೋಧಯಃ ಅಶೋಧಯತಂ ಅಶೋಧಯತ, ಅಶೋಧಯಂ ಅಶೋಧಯಾವ ಅಶೋಧಯಾಮು | ಶುಧ ಶೌಚೇ ಅಕ. ಅನಿ. ಪರ. to be pure, to have doubts removed ಶುದ್ಧತಿ ಇತ್ಯಾದಿ. ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ಣಿಜಂತ ಅನದ್ಯತನಭೂತೇ ಲಪ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ವಿಕವಚನ. ಪರಿ ಉಪಸರ್ಗ. (ಶೋಧಯತಿ ಲಟ್ ಅಶೋಧಯತ್ ಲಪ್) |

ಪ್ರಯೋಗ— ಶಶಿನಃ ದಿಶಂ ಪ್ರಯಾನ್ ಭುವಿ ಚರನ್ ವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥಃ ತೀರ್ಥಕೇನ ಅಶೋಧ್ಯತ, ವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥೇನ ತೀರ್ಥಕಂ ಚ ಅಶೋಧ್ಯತ (ಕರ್ಮಣಿ) |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥರ ತಪೋನಿಷ್ಠೆಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಅಕಾಮಾನಾಮನೇಕೇಷಾಂ ಸಿದ್ಧಿಭೂಮಿಂ ತಪಸ್ವಿನಾಮ್ |

ತಿರೋಹಿತಾತ್ಮಾ ಪ್ರಾಪಾಸೌ ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರಮಹೀಧರಮ್ || 104 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅಕಾಮಾನಾಂ, ಅನೇಕೇಷಾಂ, ಸಿದ್ಧಿಭೂಮಿಂ, ತಪಸ್ವಿನಾಂ, ತಿರೋಹಿತಾತ್ಮಾ, ಪ್ರಾಪ, ಅಸೌ, ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರಮಹೀಧರಂ |

ಅನ್ವಯ— ಅಸೌ, ಅಕಾಮಾನಾಂ, ಅನೇಕೇಷಾಂ, ತಪಸ್ವಿನಾಂ, ಸಿದ್ಧಿಭೂಮಿಂ, ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರಮಹೀಧರಂ, ತಿರೋಹಿತಾತ್ಮಾ, ಪ್ರಾಪ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಸೌ = ಈ ವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥರು,

ಅಕಾಮಾನಾಂ = ಫಲಾಪೇಕ್ಷೆ ಇಲ್ಲದ,

ಅನೇಕೇಷಾಂ = ಒಹಳ ಮಂದಿ,

ತಪಸ್ವಿನಾಂ = ಮುನಿಗಳ,

ಸಿದ್ಧಿಭೂಮಿಂ = ತಪಸ್ಸಿದ್ದಿಯಾಗಿರುವ ಸ್ಥಳವಾದ,

ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರಮಹೀಧರಂ = ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರಪರ್ವತವನ್ನು,

ತಿರೋಹಿತಾತ್ಮಾ = ಇತರರಿಗೆ ಕಾಣಿಸದ ರೂಪವುಳ್ಳವರಾಗಿ,

ಪ್ರಾಪ = ಹೊಂದಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಸಹ್ಯಾದ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಕುಮಾರಪರ್ವತದ ಹತ್ತಿರ ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರಪರ್ವತವೆಂಬ ಒಂದು ಪರ್ವತವಿದೆ. ಅದು ನಿಷ್ಕಾಮಕರ್ಮಗಳಾದ ಅನೇಕ ತಪಸ್ವಿಗಳಿಗೆ ತಪಸ್ಸಿದ್ರಿಯ ಸ್ಥಾನವಾಗಿದೆ. ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥರು ಜನರ ಕಣ್ಣುಗಳಿಗೆ ಕಾಣಿಸದಂತೆ ಅದೃಶ್ಯರಾಗಿ ಆ ಪರ್ವತವನ್ನು ಹತ್ತಿದರು. ಅಲ್ಲಿ ತಪಸ್ಸು ಮಾಡಲಾರಂಭಿಸಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಅಕಾಮಾನಾಂ— ನ ವಿದ್ಯತೇ ಕಾಮಃ (ಫಲೇಚ್ಛಾ) ಯೇಷಾಂ ತೇ ಅಕಾಮಾಃ, ತೇಷಾಂ |

ಅನೇಕೇಷಾಂ— ನ ಏಕೇ ಅನೇಕೇ, ತೇಷಾಂ |

ಸಿದ್ಧಿಭೂಮಿಂ— ಸಿದ್ಧೇಃ ಭೂಮಿಃ ಸಿದ್ಧಿಭೂಮಿಃ, ತಾಂ |

ತಪಸ್ವಿನಾಂ— ತಪಃ ಏಷಾಂ ಅಸ್ತೀತಿ ತಪಸ್ವಿನಃ, ತೇಷಾಂ |

ತಿರೋಹಿತಾತ್ಮಾ— ತಿರೋಹಿತಃ ಆತ್ಮಾ ಯಸ್ಯ ಸಃ ತಿರೋಹಿತಾತ್ಮಾ |

ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರಮಹೀಧರಃ— ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರ ಇತಿ ಮಹೀಧರಃ ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರಮಹೀಧರಃ ತಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಪ್ರಾಪ - ಪ್ರ+ಅಪ ಅಪತುಃ ಆಪುಃ, ಅಪಿಥ ಅಪಥುಃ ಅಪ, ಅಪ ಆಪಿವ ಅಪಿಮ | ಆಪ್+ಲ್ಯ ವ್ಯಾಪ್ತೌ (ಆಪ್) ಸಕ. ಅನಿ. ಪರ. to obtain or pervade ಭೂತ ಅನದೃತನ ಪರೋಕ್ಷೇ ಲಿಟ್ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಅಮುನಾ ಅಕಾಮಾನಾಂ ಅನೇಕೇಷಾಂ ತಪಸ್ವಿನಾಂ ಸಿದ್ಧಿಭೂಮಿಃ ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರಮಹೀಧರಃ ತಿರೋಹಿತಾತ್ಮನಾ (ಸತಾ) ಪ್ರಾಪೇ | .

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥರು ತಪಸ್ಸನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ ಮೊದಲು ಆಹಾರವನ್ನೇ ಬಿಟ್ಟಿರನ್ನುತ್ತಾರೆ.

ದ್ವಂದ್ವದುಃಖಾನಲೇ ವೀರೋ ಮಾತ್ಸರ್ಯೇಣ ವಿಮತ್ಸರಃ |

ತತ್ಕಾಙ್ಕ್ಷ ಮತ್ಪ್ರಾತಸ್ಸಾಸಾವಶನಾದೀಂಧನಾಯಿತಮ್ || 105 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ದ್ವಂದ್ವದುಃಖಾನಲೇ, ವೀರಃ, ಮಾತ್ಸರ್ಯೇಣ, ವಿಮತ್ಸರಃ, ತತ್ಕಾಙ್ಕ್ಷ, ಮತ್ಪ್ರಾ, ತಸ್ಯ, ಅಸೌ, ಅಶನಾದಿ, ಇಂಧನಾಯಿತಮ್ |

ಅನ್ವಯ— ವೀರಃ, ವಿಮತ್ಸರಃ, ಅಸೌ, ದ್ವಂದ್ವದುಃಖಾನಲೇ, ಮಾತ್ಸರ್ಯೇಣ, ತಸ್ಯ, ಅಶನಾದಿ, ಇಂಧನಾಯಿತಂ, ಮತ್ಪ್ರಾ, ತತ್ಕಾಙ್ಕ್ಷ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ವೀರಃ = ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಕೊನೆ ಮುಟ್ಟಿಸುವ, (ಆರಬ್ಬಾಂತಗಾಮಿಯಾದ)

ವಿಮತ್ಸರಃ = ಅಸೂಯೆ ಹೊತ್ತಿಕೆಚ್ಚು ಎಂಬ ದೋಷವಿಲ್ಲದ,

ಅಸೌ = ಈ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥಾಚಾರ್ಯರು,

ದ್ವಂದ್ವದುಃಖಾನಲೇ = ಶೀತ, ಉಷ್ಣ ಲಾಭ, ಅಲಾಭ, ಮಾನ ಅಪಮಾನಗಳೆಂಬ ಜೋಡಿಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ದುಃಖವೆಂಬ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ

ಮಾತ್ಸರ್ಯೇಣ = ಅಸೂಯೆಯಿಂದ, (ದ್ವಂದ್ವದಿಂದ ಉಂಟಾದ ದುಃಖಾಗ್ನಿಯು ತನಗೆ ತೊಂದರೆ ಕೊಡಬಾರದು ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ)

ತಸ್ಯ = ಆ ಶೀತ-ಉಷ್ಣಾದಿ ಜೋಡಿಗಳಿಗೆ,

ಅಶನಾದಿ = ಊಟ, ನೀರು, ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದು, ಕುಡಿಯುವುದು ಮೊದಲಾದುದನ್ನು,
 ಇಂಧನಾಯಿತಂ ಮತ್ಪಾ = ಕಟ್ಟಿಗೆಯಂತಿರುವುದನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದು,
 ತತ್ಪಾಜ = ಬಿಟ್ಟರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶೀತವಾಗುವುದು (ಚಳಿಯಾಗುವುದು), ಸೆಕೆಯಾಗುವುದು, ಲಾಭ, ಅಲಾಭ, ಮಾನ, ಅಪಮಾನ ಇವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಪರಸ್ಪರ ವಿರುದ್ಧವಾದ ದ್ವಂದ್ವಗಳು (ಜೋಡಿಗಳು) ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇವುಗಳು ಮಾನವರಿಗೆ ಬಿಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದವುಗಳು. ಇವುಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ದುಃಖವು ಬೆಂಕಿಯಂತೆ ಮಾನವರನ್ನು ಸಂತಾಪಗೊಳಿಸುತ್ತದೆ. ಇಂತಹ ಸಾಂಸಾರಿಕ ದುಃಖಾಗ್ನಿಯು ಉಂಟಾಗದಂತೆ ತಡೆದರೆ ಮಾತ್ರವೇ ಪರಮಾತ್ಮನ ಅಖಂಡಧ್ಯಾನದಿಂದ ಯೋಗಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಸಾಧ್ಯ, ಇಂತಹ ದುಃಖಾಗ್ನಿಯು ಉಂಟಾಗುವುದಕ್ಕೆ ಆಹಾರ, ಪಾನೀಯ ಮುಂತಾದುದು ಕಟ್ಟಿಗೆಯಂತೆ ಇರುತ್ತದೆ. ಬೆಂಕಿಯು ಉರಿಯಲು, ಹೆಚ್ಚಾಗಲು ಕಟ್ಟಿಗೆಯು ಹೇಗೆ ಕಾರಣವೋ ಅದರಂತೆ ದ್ವಂದ್ವ ದುಃಖವು ಉಂಟಾಗಲು ಆಹಾರಾದಿಗಳೇ ಕಾರಣ. ಆದುದರಿಂದ ತಪಸ್ಸಿದ್ದಿಗೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಾದ ಈ ದ್ವಂದ್ವ ದುಃಖಾಗ್ನಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ ಆಹಾರಾದಿಗಳನ್ನೇ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥರು ಬಿಟ್ಟರು. ಅನಶನ (ಉಪವಾಸ) ವ್ರತವನ್ನು ಕೈಗೊಂಡು ಚಳಿ, ಸೆಕೆ ಮುಂತಾದ ದ್ವಂದ್ವಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಕಾಮಕ್ರೋಧಾದಿ ಅರಿಷಡ್ವರ್ಗಗಳನ್ನು ಜಯಿಸಿ, ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥರು ತಪಸ್ಸು ಮಾಡಲಾರಂಭಿಸಿದರು ಎಂದು ಭಾವ.

ವಿಗ್ರಹ ಮತ್ತು ಕೋಶ—

ದ್ವಂದ್ವದುಃಖಾನಲಃ— ದ್ವಂದ್ವೇನ ದುಃಖಂ ದ್ವಂದ್ವದುಃಖಂ, ದ್ವಂದ್ವದುಃಖಮೇವ ಅನಲಃ ದ್ವಂದ್ವದುಃಖಾನಲಃ ತಸ್ಮಿನ್ |

ಮಾತ್ರಯೋಗ— ಮತ್ತರ ವಿವ ಮಾತ್ರಯಃ | 'ಮತ್ತರೋಽನ್ಯ ಶುಭದ್ವೇಷೇ ತದ್ವತ್ಕೃಪಣಯೋಽಪ್ತಿಮ' ಅಮರ |

ವಿಮುತ್ಸರಃ— ವಿಗತಃ ಮುತ್ಸರಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ವಿಮುತ್ಸರಃ |

ಅಶನಾದೀಂಧನಾಯಿತಂ— ಅಶನಂ ಅದಿ ಯಸ್ಯ ತತ್ ಅಶನಾದಿ, ಇಂಧನವತ್ ಆಚರಿತಂ ಇಂಧನಾಯಿತಂ | ಇಂಧನ = ಕಟ್ಟಿಗೆ, 'ಕಾಷ್ಠಂ ದಾವಿಂಧನಂ ತ್ವೇಧಃ' ಅಮರ |

ಶ್ರಿಯಾಪದ— ತತ್ಪಾಜ - ತತ್ಪಾಜ ತತ್ಪಜತುಃ ಶತ್ಪಜುಃ, ಶತ್ಪಜಿಥ ತತ್ಪಕ್ತ ತತ್ಪಜಧುಃ ಶತ್ಪಜ, ತತ್ಪಾಜ ತತ್ಪಜ ತತ್ಪಜಿವ ತತ್ಪಜಮ | ತ್ವಜ ಹಾನಿ ಸಕ. ಅನಿ. ಪರ. ಭೂತ ಅನದೃತನ ಪರೋಕ್ಷೇ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತತ್ಪಾಜ ಎಂದು ರೂಪ |

ಪ್ರಯೋಗ— ವೀರೇಣ ವಿಮುತ್ಸರೇಣ ಅಮುನಾ ದ್ವಂದ್ವದುಃಖಾನಲೇ ಮಾತ್ರಯೋಗ ತಸ್ಯ ಅಶನಾದಿ ಇಂಧನಾಯಿತಂ ಮತ್ಪಾತತ್ಪಜೇ |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಣಿ— ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥರು ಭಕ್ತರ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಂತೆ ಐದು ದಿನಕ್ಕೆ ಒಂದು ಬಾರಿ ಪಂಚಗವ್ಯವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಕುಡಿದರು.

ಭಕ್ತೈರನುಗಿರಂ ನೀತಂ ಪ್ರಾರ್ಥಿತೋ ಯತಿಶೇಖರಃ |

ಪಂಚಗವ್ಯಂ ಪಪೌ ಕಿಂಚಿತ್ ಪಂಚಮೇ ಪಂಚಮೇ ದಿನೇ || 106 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಭಕ್ತೈಃ, ಅನುಗಿರಂ, ನೀತಂ, ಪ್ರಾರ್ಥಿತಃ, ಯತಿಶೇಖರಃ, ಪಂಚಗವ್ಯಂ, ಪಪೌ, ಕಿಂಚಿತ್, ಪಂಚಮೇ, ಪಂಚಮೇ, ದಿನೇ |

ಅನ್ವಯ— ಯತಿಶೇಖರಃ, ಭಕ್ತೈಃ, ಅನುಗಿರಂ, ನೀತಂ, ಪಂಚಗವ್ಯಂ, ಪ್ರಾರ್ಥಿತಃ, ಸನ್, ಪಂಚಮೇ, ಪಂಚಮೇ, ದಿನೇ, ಕಿಂಚಿತ್, ಪಪೌ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಯತಿಶೇಖರಃ = ಸಂನ್ಯಾಸಿ ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಆ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥರು,

ಭಕ್ತೈಃ = ತನ್ನಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಜನರಿಂದ,

ಅನುಗಿರಂ = ಪರ್ವತದ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ,

ನೀತಂ = ತರಲ್ಪಟ್ಟ

ಪಂಚಗವ್ಯಂ = ಪಂಚಗವ್ಯ ಎಂಬ ಪವಿತ್ರವಾದ ಪದಾರ್ಥವನ್ನು,

ಪ್ರಾರ್ಥಿತಃ (ಸನ್) = (ಭಕ್ತರಿಂದ) ಬೇಡಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟವರಾಗಿ,

ಪಂಚಮೇ ಪಂಚಮೇ ದಿನೇ = ಐದನೆಯ ಐದನೆಯ ದಿನದಲ್ಲಿ,

ಕಿಂಚಿತ್ = ಸ್ವಲ್ಪವೇ,

ಪಪೌ = ಕುಡಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಗೋಮೂತ್ರ (ಹಸುವಿನ ಗಂಜಳ, ಗೋಮಯ-ಹಸುವಿನ ಸಗಣೆ), ಹಸುವಿನ ಹಾಲು, ದಧಿ (ಹಸುವಿನ ಹಾಲಿನಿಂದಾದ ಮೊಸರು), ಹಸುವಿನ ತುಪ್ಪ ಇವುಗಳನ್ನು ನಿಯತಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಸೇರಿಸಿ ದರ್ಭೆಯ ನೀರನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಗಾಯತ್ರಿಯಿಂದ ಅಭಿಮಂತ್ರಿಸಿದ ಪದಾರ್ಥವನ್ನು ಪಂಚಗವ್ಯವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಇದನ್ನು ಒಂದು ಉದ್ದರಣೆಯಷ್ಟು ಮಾತ್ರ ಶುದ್ಧರಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಇದು ಮನುಷ್ಯರ ಪಾಪವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಪರಿಹಾರ ಮಾಡುತ್ತದೆ ಎಂದು ಶಾಸ್ತ್ರವಿದೆ. ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥರು ಆಹಾರಾದಿಗಳನ್ನೂ ಕೈಬಿಟ್ಟು ತಪಸ್ಸು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಆಗ ಅವರ ಭಕ್ತರು ಅವರಿದ್ದ ಬೆಟ್ಟದ ಬಳಿ ಪಂಚಗವ್ಯವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಒಂದು ಇದನ್ನಾದರೂ ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದಾಗ ಯತಿಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥರು ಐದು ದಿವಸಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಾರಿ ಮಾತ್ರ ಬೆಟ್ಟದಿಂದ ಇಳಿದು ಒಂದು ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾದ ರೀತಿಯಿಂದ ಒಂದೇ ಬಾರಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಪಂಚಗವ್ಯವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಬೇರೆ ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಆಹಾರ ಪಾನೀಯಾದಿಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಅನುಗಿರಂ— ಗಿರೇಃ ಸಮೀಪಂ ಅನುಗಿರಂ | 'ಅವ್ಯಯಂ ವಿಭಕ್ತಿಸಮೀಪ' (2.16) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ

ಸಮೀಪಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅವ್ಯಯೀಭಾವಸಮಾಸ, 'ಗಿರೇಶ್ಚ ಸೇನಕಸ್ಯ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ (5.4.112)

ಅವ್ಯಯೀಭಾವ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ವಿಕಲ್ಪದಿಂದ ಟಿಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ |

ಯತಿಶೇಖರಃ— ಯತಿಷು ಶೇಖರಃ ಯತಿಶೇಖರಃ |

ಪಂಚಗವ್ಯಂ— ಗೋಃ ವಿಕಾರಃ ಗವ್ಯಂ, ಪಂಚಾನಾಂ ಗವ್ಯಾನಾಂ ಸಮಾಹಾರಃ ಪಂಚಗವ್ಯಂ, ಪಂಚಾನಾಂ ಪೂರಣಂ ಪಂಚಮಂ ತಸ್ಯ | ಪೂರಣೇ ಡಟ್ (ಡಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯ) 'ನಾಂತಾದಸಂಖ್ಯಾದೇರ್ಮಟ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಮಟ್ ಆಗಮ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಪಪೌ - ಪಪೌ ಪಪತುಃ ಪಪುಃ, ಪಪಿಥ-ಪಪಾಥ ಪಪಥುಃ ಪಪ, ಪಪೌ ಪಪಿವ ಪಪಿಮ | ಪಾ ಪಾನೇ (ಪಿಚ್) ಸತ್. ಅನಿ. ಪರ. to drink ಭೂತ ಅನದ್ಯತನ ಪರೋಕ್ಷೇ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಪಪೌ ಎಂದು ರೂಪ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಯತಿಶೇಖರೇಣ ಭಕ್ತೈಃ ಅನುಗಿರಂ ನೀತಂ ಪಂಚಗವ್ಯಂ ಪ್ರಾರ್ಥಿತೇನ (ಸತಾ) ಪಂಚಮೇ ಪಂಚಮೇ ದಿನೇ ಕಿಂಚಿತ್ ಪಪೇ |

ಅವತಾರಿಕಾ— ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥರು ಪಂಚಗವ್ಯವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಿಬಿಟ್ಟರು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಸ ತ್ಯಜನ್ ಸಾಹಸೀ ತಚ್ಚ ತಪಸ್ವೇವೇತಿತಾಪಸಮ್ |

ಬಿಲ್ವಪರ್ಣೈಃ ಕ್ಷಿತೌ ಪನ್ನೈಃ ಸ್ತುಪ್ತಿಮಾನ್ ಸಲಿಲೈರಪಿ || 107 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಸಃ, ತ್ಯಜನ್, ಸಾಹಸೀ, ತತ್, ಚ, ತಪಃ, ತೇವೇ, ಅತಿತಾಪಸಂ, ಬಿಲ್ವಪರ್ಣೈಃ, ಕ್ಷಿತೌ, ಪನ್ನೈಃ, ಸ್ತುಪ್ತಿಮಾನ್, ಸಲಿಲೈಃ, ಅಪಿ |

ಅನ್ವಯ— ಸಾಹಸೀ, ಸಃ, ತತ್, ಚ, ತ್ಯಜನ್, ಕ್ಷಿತೌ, ಪನ್ನೈಃ, ಬಿಲ್ವಪರ್ಣೈಃ, ಸಲಿಲೈಃ, ಅಪಿ, ಸ್ತುಪ್ತಿಮಾನ್, ಸನ್, ಅತಿತಾಪಸಂ, ತಪಃ, ತೇವೇ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸಾಹಸೀ = ಶರೀರ ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸಿದ,

ಸಃ = ಆ ವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥರು,

ತತ್ ಚ = ಆ ಪಂಚಗವ್ಯವನ್ನೂ,

ತ್ಯಜನ್ (ಸನ್) = ಬಿಟ್ಟವರಾಗಿ,

ಕ್ಷಿತೌ = ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ,

ಪನ್ನೈಃ = ಉದುರಿದ,

ಬಿಲ್ವಪರ್ಣೈಃ = ಬಿಲ್ವಾಶ್ವತ್ಥದ ಎಲೆಗಳಿಂದಲೂ,

ಸಲಿಲೈಃ ಅಪಿ = ನೀರು ಮಾತ್ರದಿಂದಲೂ,

ಸ್ತುಪ್ತಿಮಾನ್ (ಸನ್) = ತೃಪ್ತಿಯುಳ್ಳವರಾಗಿ,

ಅತಿತಾಪಸಂ = ಮುನಿಗಳನ್ನು ಮೀರಿಸಿದ,

ತಪಃ = ತಪಸ್ಸನ್ನು

ತೇವೇ = ಮಾಡಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥರು ಮಹಾಸಾಹಸಿಗಳು ಮತ್ತು ಸಹನಶೀಲರು. ಅವರು ಶರೀರ ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ ನಿಗ್ರಹಿಸಿದರು. ಕೊನೆಗೆ ಪಂಚಗವ್ಯವನ್ನು ಸೇವಿಸುವುದನ್ನೂ ಬಿಟ್ಟರು. ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ತಾನಾಗಿ ಬಿದ್ದ ಬಿಲ್ವದ ಮರದ ಎಲೆಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ತಿನ್ನುತ್ತಾ, ನೀರನ್ನು ಕುಡಿಯುತ್ತಾ ಸಾಮಾನ್ಯ ಮುನಿಗಳು ಮಾಡುವ ತಪಸ್ವಿಗಿಂತಲೂ ಅತಿಶಯವಾದ ಕಠಿಣ ತಪಸ್ಸನ್ನು ಮಾಡಲಾರಂಭಿಸಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ ಮತ್ತು ಕೋಶ—

ಸಾಹಸೀ— ಸಾಹಸಂ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತೀತಿ ಸಾಹಸೀ | ಸಾಹಸ = ನಿಗ್ರಹ, ದಂಡಿಸುವುದು, 'ಸಾಹಸಂ ತು ದಮೋ ದಂಡಃ' ಅಮರ |

ಅತಿತಾಪಸಂ— ತಾಪಸಾನ್ ಅತಿಕ್ರಮ್ಯ ವರ್ತಮಾನಂ ಅತಿತಾಪಸಂ |

ಬಿಲ್ವಪರ್ಣೈಃ— ಬಿಲ್ವಸ್ತೃ ಪರ್ಣಾನಿ ಬಿಲ್ವಪರ್ಣಾನಿ, ತೈಃ |

ತ್ಯಜಮಾನ್— ತ್ಯಜಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತೀತಿ ತ್ಯಜಮಾನ್ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ತೇಪೇ - ತೇಪೇ ತೇಪಾತೇ ತೇಪಿರೇ, ತೇಪಿಷೇ ತೇಪಾಥೇ ತೇಪಿದ್ವೇ, ತೇಪೇ ತೇಪಿವಹೇ ತೇಪಿಮಹೇ । ತಪ ಸಂತಾಪೇ (ಐಶ್ವರ್ಯೇವಾ) ಅಕ. ಅನಿ. ಆತ್ಮ to rule, to be power full, to make penance ಭೂತ ಅನದೃತನ ಪರೋಕ್ಷೇ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತೇಪೇ ಎಂದು ರೂಪ ।

ಪ್ರಯೋಗ— ಸಾಹಸಿನಾ ತೇನ ತಚ್ಚ ತೃಷತಾ (ಸತಾ) ಕ್ಷಿತೌ ಪನ್ಪುಃ ಬಿಲ್ವವರ್ಣ್ಯಃ, ಸಲಿಲೈರಪಿ ತೃಪ್ತಿಮತಾ (ಸತಾ) ಅತಿತಾಪಸಂ ತಪಃ ತೇಪೇ ।

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥರು ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲೆ ಬರೇ ಬಂಡೆಕಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ತಪಸ್ಸು ಮಾಡಿದರು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಯಥೇಷ್ಟಮಧ್ಯಾಸ್ತ ಶಿಲಾಂ ಯಮೀ ಸುನಿಯಮೀ ಸ ತಾಮ್ ।

ನಾಧ್ಯಾಸತೇ ಯಾಮೇಕಾಹಂ ದೈವಭಗ್ನಾಸ್ತಪಸ್ವಿನಃ || 108 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಯಥೇಷ್ಟಂ, ಅಧ್ಯಾಸ್ತ, ಶಿಲಾಂ, ಯಮೀ, ಸುನಿಯಮೀ, ಸಃ, ತಾಂ, ನ, ಅಧ್ಯಾಸತೇ, ಯಾಂ, ಏಕಾಹಂ, ದೈವಭಗ್ನಾಃ, ತಪಸ್ವಿನಃ ।

ಅನ್ವಯ— ಯಮೀ, ಸುನಿಯಮೀ, ಸಃ, ದೈವಭಗ್ನಾಃ, ತಪಸ್ವಿನಃ, ಯಾಂ, ಏಕಾಹಂ, ನಾಧ್ಯಾಸತೇ, ತಾಂ, ಶಿಲಾಂ, ಯಥೇಷ್ಟಂ, ಅಧ್ಯಾಸ್ತ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಯಮೀ = ಇಂದ್ರಿಯನಿಗ್ರಹವುಳ್ಳ

ಸುನಿಯಮೀ = ಯತಿಗಳಿಗೆ ಉಚಿತವಾದ ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನವುಳ್ಳ

ಸಃ = ಆ ವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥರು,

ದೈವಭಗ್ನಾಃ = ಈಶ್ವರನಿಂದ ವಿಘ್ನಿತರಾದ, (ಈಶ್ವರಾನುಗ್ರಹವಿಲ್ಲದ)

ತಪಸ್ವಿನಃ = ಮುನಿಗಳು,

ಯಾಂ = ಯಾವ ಶಿಲೆಯಲ್ಲಿ

ಏಕಾಹಂ = ಒಂದು ದಿವಸವೂ,

ನಾಧ್ಯಾಸತೇ = ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಲಾರದೋ,

ತಾಂ ಶಿಲಾಂ = ಅಂತಹ ಬಂಡೆಕಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ

ಯಥೇಷ್ಟಂ = ಬೇಕಾದ ಹಾಗೆ, (ಸ್ವೇಚ್ಛಾನುಸಾರವಾಗಿ)

ಅಧ್ಯಾಸ್ತ = ಕುಳಿತುಕೊಂಡಿದ್ದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥರು ಮನಸ್ಸನ್ನು ಸ್ವಾಧೀನಪಡಿಸಿಕೊಂಡು ಮುನಿಗಳು ಮಾಡಬೇಕಾದ ಕರ್ಮ-
ನುಷ್ಠಾನಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಹೀಗೆ ಯಮನಿಯಮಸಂಪನ್ನರಾದ ಅವರು, ಈಶ್ವರಾನುಗ್ರಹವಿಲ್ಲದೆ ಏಷ್ಠ
ಹೊಂದಿದ ತಪಸ್ವಿಗಳು ಯಾವ ಕಲ್ಲಿನ ಮೇಲೆ ಒಂದು ದಿನವೂ ಕೂಡ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಲಾರದೋ ಅಂತಹ (ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ)
ಶೀತಲವಾದ, ಹಗಲಿನಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಬಿಸಿಯಾದ ಬಂಡೆಕಲ್ಲಿನ ಮೇಲೆ ಬಹಳ ಕಾಲ ಕುಳಿತು ಯಥೇಚ್ಛವಾಗಿ ತಪಸ್ಸನ್ನು
ಆಚರಿಸಿದರು. ಇದರಿಂದ (ಯೋಗಿಗಳು) ಆಚರಿಸಬೇಕಾದ ಯಮನಿಯಮ ಆಸನಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು.

ನಿಗ್ರಹ—

ಯಥೇಷ್ಟಂ— ಇಷ್ಟಂ ಅನತಿಕ್ರಮ್ಯ ಯಥೇಷ್ಟಂ | 'ಅವ್ಯಯಂ ವಿಭಕ್ತಿ' (2.1.6) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅವ್ಯಯೀಭಾವಸಮಾಸ.

ಸುನಿಯಮೀ— ಶೋಭನಶಾಸ್ತ್ರಾಃ ನಿಯಮಶ್ಚ ಸುನಿಯಮಃ, ಸುನಿಯಮಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತೀತಿ ಸುನಿಯಮೀ |

ವಿಕಾಹಂ— ವಿಕಂ ಚ ತತ್ ಆಹಶ್ಚ ವಿಕಾಹಂ | 'ಪೂರ್ವಕಾಲೈಕಸರ್ವಜರತ್ ಪುರಾಣವಕೇವಲಾಃ ಸಮಾನಾಧಿಕರಣೇನ' (2.1.49) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕರ್ಮಧಾರಯ ಸಮಾಸ. 'ರಾಜಾಹಃ ಸಖಿಭ್ಯವ್ಯಜ್' (5.4.91) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಟಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವಿಕಾಹನ್+ಅ ಎಂದಿರುವಾಗ 'ನನ್ನದ್ದಿತೇ' (6.4.144) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಟಲೋಪ. 'ರಾತ್ರಾಹ್ನಾಃ ಪುಂಸಿ' (2.4.29) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪುಲ್ಲಿಂಗ. 'ಕಾಲಾದ್ವನೋರತ್ಯಂತಸಂಯೋಗೇ' (2.3.5) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನಸಂಯೋಗಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ದ್ವಿತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿ. 'ತಾಂ ಶಿಲಾಂ' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಅಧಿ-ಶೀಡ್‌ಸ್ತಾನಾಂ ಕರ್ಮ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಸಂಜ್ಞೆ.

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಧ್ಯಾಸ್ತ - ಅಧಿ+ಅಸ್ತ (ಧ್ಯಾಸ್ತ) ಅಸ್ತ ಆಸಾತಾಂ ಆಸತೆ, ಆಸ್ತಾ ಆಸಾಥಾಂ ಆದ್ಧಂ, ಆಸಿ ಆಸ್ತು ಆಸ್ಯಹಿ | ಅಧಿ ಉಪಸರ್ಗ, ಆಸ ಉಪವೇಶನೇ, ಆಕ ಸೇಟ್. ಆತ್ಮ to sit. to be ಅನದ್ಭತನಭೂತೇ ಲಜ್ ಪ್ರಥಮ-ಪುರುಷ ವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ಅಸ್ತ (ಅಧ್ಯಾಸ್ತ) ಎಂದು ರೂಪ |

ಅಧ್ಯಾಸ್ತೇ - ಅಧಿ ಉಪಸರ್ಗ. ಅಧಿ x ಆಸತೇ (ಅಧ್ಯಾಸ್ತೇ) ಅಸ್ತೇ ಆಸಾತೇ ಆಸತೇ, ಅಸ್ತೇ ಆಸಾಥೇ ಆದ್ಧೇ, ಅಸೇ ಆಸ್ತಹೇ ಆಸ್ತಹೇ | ಆಸ ಉಪವೇಶನೇ, ಇತ್ಯಾದಿ ಹಿಂದಿನಂತೆಯೇ, ವರ್ತಮಾನೇ ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಾಸ್ತೇ ಎಂದು ರೂಪ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಯಮಿನಾ ಸುನಿಯಮಿನಾ ತೇನ, ದೈವಭಗ್ನೈಃ ತಪಸ್ವಿಭಿಃ ಯಾ ವಿಕಾಹಂ ನಾಧ್ಯಾಸ್ತೇ ಸಾ ಶಿಲಾ ಯಥೇಷ್ಟಂ ಅಧ್ಯಾಸ್ತತಃ |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥರ ತಪಸ್ವಿನ ರೀತಿಯನ್ನು ಮತ್ತೂ ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಪವನಾಂಶಾನುಜೋ ಜಿತ್ವಾ ಪವನಂ ರೇಚಕಾದಿಭಿಃ |

ಇಂದ್ರಿಯೇಭ್ಯೋ ಹೃಷೀಕಾಶ್ವಾನ್ ಮನೋಯಂತ್ರಾ ಸಮಾಹರತ್ || 109 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಪವನಾಂಶಾನುಜಃ, ಜಿತ್ವಾ ಪವನಂ, ರೇಚಕಾದಿಭಿಃ, ಇಂದ್ರಿಯೇಭ್ಯಃ, ಹೃಷೀಕಾಶ್ವಾನ್, ಮನೋ-ಯಂತ್ರಾ, ಸಮಾಹರತ್ |

ಅನ್ವಯ— ಪವನಾಂಶಾನುಜಃ, ರೇಚಕಾದಿಭಿಃ, ಪವನಂ, ಜಿತ್ವಾ ಹೃಷೀಕಾಶ್ವಾನ್, ವಿಷಯೇಭ್ಯಃ, ಮನೋ-ಯಂತ್ರಾ, ಸಮಾಹರತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಪವನಾಂಶಾನುಜಃ = ಶ್ರೀಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರ ಅಂಶಾವತಾರರಾದ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ತಮ್ಮಂದಿರಾದ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥರು,

ರೇಚಕಾದಿಭಿಃ = ರೇಚಕಪೂರಕ ಮುಂತಾದ ಪ್ರಾಣಾಯಾಮದ ಅಂಗಗಳಿಂದ,

ಪವನಂ = ವಾಯುವನ್ನು

ಜಿತ್ವಾ = ಜಯಿಸಿ, (ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡು)

ಹೃಷೀಕ ಅಶ್ವಾನ್ = ಇಂದ್ರಿಯಗಳೆಂಬ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು,

ವಿಷಯೇಭ್ಯಃ = ಶಬ್ದಸ್ಪರ್ಶ ಮುಂತಾದ ಭೋಗ್ಯವಸ್ತುಗಳ ದೆಸೆಯಿಂದ,

ಮನೋಯಂತ್ರಾ = ಮನಸ್ಸೆಂಬ ಸಾರಥಿಯಿಂದ,

ಸಮಾಹರತ್ = ಹಿಂದಿರುಗಿಸಿದರು. (ಅಂತರ್ಮುಖವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದರು)

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಯೋಗಿಗಳು ಯಮ, ನಿಯಮ, ಆಸನ, ಪ್ರಾಣಾಯಾಮ, ಪ್ರತ್ಯಾಹಾರ, ಧಾರಣಾ, ಧ್ಯಾನ, ಸಮಾಧಿ ಎಂಬ ಎಂಟು ಅಂಗಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಯೋಗಾನುಷ್ಠಾನ ಮಾಡಿ ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನವನ್ನು ಪಡೆದು ಭಗವಂತನ ಪ್ರಸಾದವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿ ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆಯಬೇಕಾಗಿದೆ. ಈ ಕಾರ್ಯವು ಸಾಧಾರಣ ಯೋಗಿಗಳಿಗೆ ಕಷ್ಟಸಾಧ್ಯವಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಶ್ರೀಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರ ಅಂಶಸಂಭೂತರಾದ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾತಾರ್ಕ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ತಮ್ಮಂದಿರಾದ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥರು ಈ ಯೋಗಾಂಗಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಬಹಳ ಬೇಗನೆ ಸಂಪಾದಿಸಿದರು. ಅವರು ಯಮ ನಿಯಮ ಆಸನಗಳನ್ನು ಸಾಧಿಸಿ ಅನಂತರ ಪ್ರಾಣಾಯಾಮವನ್ನೂ ಸಾಧಿಸಿದರು. ರೇಚಕ, ಪೂರಕ, ಕುಂಭಕವೆಂಬ ಮೂರು ಅಂಶಗಳುಳ್ಳ ಮೂರು ವಿಧವಾದ ಪ್ರಾಣಾಯಾಮವನ್ನು ಮಾಡಿ ಅವರು ಶಾರೀರ ವಾಯುವನ್ನು ಸ್ವಾಧೀನಪಡಿಸಿಕೊಂಡರು. ಅನಂತರ ಶಬ್ದಸ್ಪರ್ಶರೂಪ ರಸಗಂಧಗಳೆಂಬ ಬಾಹ್ಯಭೋಗ್ಯಪದಾರ್ಥಗಳಿಂದ ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ಹಿಂತಿರುಗಿಸಿ ಇಂದ್ರಿಯ ವ್ಯಾಪಾರಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಮನಸ್ಸಿನ ಅಧೀನವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದರು. ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ಹೊರಗಿನ ವಿಷಯಗಳಿಂದ ಹಿಂತಿರುಗಿಸಿ ಅಂತರ್ಮುಖವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವುದೇ ಪ್ರತ್ಯಾಹಾರವು. ಇಂತಹ ಪ್ರತ್ಯಾಹಾರವನ್ನೂ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥರು ಸಾಧಿಸಿದರು.

ಕುದುರೆಗಳು ನಮಗೆ ಬೇಡವಾದ ಅಡ್ಡದಾರಿಗೆ ರಥವನ್ನೆಳೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುವಾಗ ನಿರ್ವಹಣಾದ ರಥಿಕನು ಸಾರಥಿಯ ಮೂಲಕ ಆ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿದಾರಿಯಿಂದ ಹಿಂತಿರುಗಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅದರಂತೆ ಈ ವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥರು ಶಬ್ದಸ್ಪರ್ಶ ರೂಪರಸಗಂಧಗಳೆಂಬ ವಿಷಯಗಳ ಕಡೆಗೆ ಓಡುತ್ತಿರುವ ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ಬುದ್ಧಿಯೆಂಬ ಸಾರಥಿಯಿಂದ ಹಿಂತಿರುಗಿಸಿ ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ಸ್ವಾಧೀನಪಡಿಸಿಕೊಂಡರು ಎಂದು ಭಾವವು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಪವನಾಂಶಾನುಜಃ— ಪವನಸ್ಯ ಅಂಶಃ ಪವನಾಂಶಃ, ಅನುಜಾಯತೇ ಇತಿ ಅನುಜಃ, ಪವನಾಂಶಸ್ಯ ಅನುಜಃ ಪವನಾಂಶಾನುಜಃ |

ರೇಚಕಾದಿಭಿಃ— ರೇಚಕಃ ಆದಿಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ರೇಚಕಾದಯಃ, ತೈಃ |

ಹೃಷೀಕಾಶ್ವಾನ್— ಹೃಷೀಕಾಣ್ಯೇವ ಅಶ್ವಾಃ ಹೃಷೀಕಾಶ್ವಾಃ, ತಾನ್ | ಹೃಷೀಕ (ನವುಂ) = ಇಂದ್ರಿಯ, 'ಹೃಷೀಕಂ ವಿಷಯೇಂದ್ರಿಯಂ' ಅಮರ,

ಮನೋಯಂತ್ರಾ— ಮನಃ ಏವ ಯಂತಾ ಮನೋಯಂತಾ ತೇನ ಮನೋಯಂತ್ರಾ | ಯಂತಾ(ವುಂ) = ಸಾರಥಿ, 'ನಿಯಂತಾ ಪ್ರಾಚಿತಾ ಯಂತಾ ಸೂತಃ ಕ್ಷತ್ವ ಚ ಸಾರಥಿಃ' ಅಮರ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಸಮಾಹರತ್ - ಸಮ್, ಆ+ಅಹರತ್ ಅಹರತಾಂ ಅಹರನ್, ಅಹರಃ ಆಹರತಂ ಅಹರತ, ಅಹರಂ ಅಹರಾವ ಅಹರಾಮ | ಸಮ್, ಆ, ಎರಡು ಉಪಸರ್ಗಗಳು, ಹೃಚ್ (ಹೃ) ಹರಣೇ ಉಭಿ. (ಇಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಪೃಪದಿ) ಅನಿಃ. ಸಕರ್ಮಕ, ಅನದೃತನಭೂತೇ ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ವಿಕವಚನ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಪವನಾಂಶಾನುಜೇನ, ರೇಚಕಾದಿಭಿಃ ಪವನಂ ಜಿತ್ವಾ ಹೃಷೀಕಾಶ್ವಾಃ ವಿಷಯೇಭ್ಯಃ ಮನೋಯಂತ್ರಾ ಸಮಾಪ್ರಿಯಂತ |

ಅವತಾರಿಕಾ— ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥರು ಧಾರಣಾಧ್ಯಾನಸಮಾಧಿಗಳೆಂಬ ಯೋಗಾಂಗಗಳನ್ನು ಅಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಿದರೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಸ್ವರನ್ಮುರಾರೇರಾಕಾರಂ ದಧ್ಯಾತ್ವಾತ್ಮಕೋವಿದಃ |

ಸಮಾಧಿಮಾಧಿಶಮನಂ ಯೋಗಿ(ಗ)ಲಭ್ಯಂ ಸ ಲಬ್ಧವಾನ್ || 110 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಸ್ವರನ್, ಮುರಾರೇಃ, ಆಕಾರಂ, ದಧ್ಯಾ, ಅಧ್ಯಾತ್ಮಕೋವಿದಃ, ಸಮಾಧಿಂ, ಅಧಿಶಮನಂ, ಯೋಗಿಲಭ್ಯಂ, ಸಃ, ಲಬ್ಧವಾನ್ |

ಅನ್ವಯ— ಅಧ್ಯಾತ್ಮಕೋವಿದಃ, ಸಃ, ಮುರಾರೇಃ, ಆಕಾರಂ, ಸ್ವರನ್, ದಧ್ಯಾ, ಯೋಗಿ(ಗ)ಲಭ್ಯಂ, ಅಧಿಶಮನಂ, ಸಮಾಧಿಂ, ಲಬ್ಧವಾನ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಧ್ಯಾತ್ಮಕೋವಿದಃ = ಶ್ರೀಹರಿಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ (ವೇದಾಂತಶಾಸ್ತ್ರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ) ಬುದ್ಧಿಶಾಲಿಗಳಾದ,

ಸಃ = ಆ ವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥರು,

ಮುರಾರೇಃ = ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನ,

ಆಕಾರಂ = ಸ್ವರೂಪವನ್ನು

ಸ್ವರನ್ = ಚಿಂತಿಸುತ್ತಾ,

ದಧ್ಯಾ = ಧ್ಯಾನಿಸಿದರು,

ಯೋಗಿಲಭ್ಯಂ = ಮನೋನಿಗ್ರಹಸಮರ್ಥರಾದ ಮುನಿಗಳಿಂದ (ಯೋಗ = ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಕೇಂದ್ರೀಕರಿಸುವುದು) ಹೊಂದಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ,

ಅಧಿಶಮನಂ = ಮನಸ್ಸಿನ ವ್ಯಥೆಯನ್ನು ನಿವಾರಿಸುವ,

ಸಮಾಧಿಂ = ನಿರಂತರವಾದ ಪರಮಾತ್ಮ ವಿಷಯವಾದ ಮನೋವೃತ್ತಿಯನ್ನು

ಲಬ್ಧವಾನ್ = ಪಡೆದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ವೇದಾಂತಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ವಿಚಾರಮಾಡಿ ಹರಿಯನ್ನು ಸರ್ವೋತ್ತಮನೆಂದು ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥರು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದಿದ್ದರು. ಅವರು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿಯೇ ತನ್ನ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಕೇಂದ್ರೀಕರಿಸಿದರು. ಧಾರಣಾ ಎಂಬ ಯೋಗಾಂಗಾನುಷ್ಠಾನವನ್ನು ಮಾಡಿದರು. ತಾವು ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಓದಿ ನಿರ್ಧರಿಸಿಕೊಂಡ ಪರಮಾತ್ಮನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಸ್ಮರಿಸುತ್ತಾ ಧ್ಯಾನ ಮಾಡಿದರು. ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಇಡುವುದು ಎಂಬ ಯೋಗದಿಂದ ಹೊಂದಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ ಮತ್ತು ಮನೋವ್ಯಥೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವ ಸಮಾಧಿಯೆಂಬ ಯೋಗಾಂಗವನ್ನು ಅವರು ಹೊಂದಿದರು. ಅನಾಯಾಸವಾಗಿಯೂ ನಿರಂತರವಾಗಿಯೂ ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸಿಡುವುದು ಎಂಬ ಸಂಪ್ರಜ್ಞಾತಸಮಾಧಿಯನ್ನು ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥರು ಪಡೆದರು ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ವಿಗ್ರಹ ಮತ್ತು ಕೋಶ—

ಮುರಾರೇಃ— ಮುರಸ್ವ ಲರಿಃ ಮುರಾರಿಃ ತಸ್ಯ |

ಅಧ್ಯಾತ್ಮಕೋವಿದಃ— ಅಧಿಶಶ್ಚಾಽಽ ಅತ್ಯಾ ಚ ಅಧ್ಯಾತ್ಮ, ಅಧ್ಯಾತ್ಮನಿ ಕೋವಿದಃ ಅಧ್ಯಾತ್ಮಕೋವಿದಃ | ಅತ್ಯಾನಂ ಅಧಿಶ್ಚತ್ಯ ಪ್ರವರ್ತಮಾನಂ ಶಾಸ್ತ್ರಂ ಅಧ್ಯಾತ್ಮಂ, (ಆತ್ಮನಿ ಇತಿ ಅಧ್ಯಾತ್ಮಂ) 'ಅವ್ಯಯಂ ವಿಭಕ್ತಿ ಸಮೀಪ ಸಮೃದ್ಧಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಭಕ್ತ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅವ್ಯಯಾರ್ಥವಾದ ಅನಶ್ಚ' (5.4.108) ಎಂಬ

ಸೂತ್ರದಿಂದ ಟಿಪ್ಪಣಿ ಪ್ರತ್ಯಯ, ಅಧ್ಯಾತ್ಮ + ಆ ಎಂದಿರುವಾಗ 'ನಸ್ತದ್ವಿತೀ' (6.4.144) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಟಿಪ್ಪಣಿ (ಅನ್‌ಗ್) ಲೋಪ, ಅವ್ಯಯ, ಅಧ್ಯಾತ್ಮ ಅಧ್ಯಾತ್ಮನಿ ವಾ ಕೋವಿಧಃ ।

ಆಧಿಶಮನಂ— ಶಮಯತಿ ಇತಿ ಶಮನಃ, ಆಧೇಃ ಶಮನಃ ಆಧಿಶಮನಃ, ತಂ । ಆಧಿ = ಮನೋವ್ಯಥೆ, 'ಪುಂಸ್ವಾಧಿರ್ಮಾನಸೀ ವ್ಯಥಾ' ಅಮರ ।

ಯೋಗಲಭ್ಯಂ— ಯೋಗೇನ ಲಭ್ಯಃ, ತಂ, ಲಬ್ಧ್ವಾ ಯೋಗ್ಯಃ ಲಭ್ಯಃ, ಯೋಗಃ ವಿಷಾಂ ಅಸ್ತೀತಿ ಯೋಗಿನಃ ಯೋಗಿಭಿಃ ಲಭ್ಯಃ ಯೋಗಿಲಭ್ಯಃ, ತಂ । ಸಮಾಧಿಃ=ಪರಮಾತ್ಮನ ಮನೋಯೋಗಃ, ಸಮಾಧಿ ಎಂದರೆ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸನ್ನು ನೆಲೆಸುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು, 'ಪರೇ ಹಿ ಯೋಗೋ ಮನಸಃ ಸಮಾಧಿಃ' ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸನ್ನು ನೆಲೆಸುವಂತೆ ಮಾಡುವುದೇ ಸಮಾಧಿಯು.

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ದಧ್ಯೈ - ದಧ್ಯೈ ದಧ್ಯತುಃ ದಧ್ಯುಃ, ದಧ್ಯಿಥ ದಧ್ಯಾಥ, ದಧ್ಯಥುಃ ದಧ್ಯ, ದಧ್ಯೈ ದಧ್ಯಿವ ದಧ್ಯಿಮ । ಧೈ ಚಿಂತಾಯಾಂ, ಸಕ. ಅನಿ. ಪರ. to think of, to meditate, to recollect, ಭೂತಾನದ್ಯತನ ಪರೋಕ್ಷೇ ಲಿಟ್. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ವಿಕವಚನ ।

ಪ್ರಯೋಗ— ಅಧ್ಯಾತ್ಮಕೋವಿಧೇನ ತೇನ ಮುರಾರೇಃ ಆಕಾರಂ ಸ್ಮರತಾ (ಮುರಾರೇಃ ಆಕಾರಃ) ದಧ್ಯೇ (ತೇನ) ಯೋಗಿಲಭ್ಯಂ ಆಧಿಶಮನಂ ಸಮಾಧಿಂ ಲಬ್ಧವತಾ ಅಭೂಯತ ।

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥರು ಅಸಂಪ್ರಜ್ಞಾತ ಸಮಾಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದರು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಮೌಕುಂದೇ ಸುಂದರೇ ರೂಪೇ ಸ್ವಾನ್ಮಂದಾದಿಗುಣಾರ್ಣವೇ ।

ಸ್ವಾಶ್ಚರ್ಯರತ್ನೇ ಮಗ್ನಾತ್ಮಾ ನಾನ್ಯತ್ ಕಿಂಚಿತ್ ವಿವೇದ ಸಃ ॥ 111 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಮೌಕುಂದೇ, ಸುಂದರೇ, ರೂಪೇ, ಸ್ವಾನ್ಮಂದಾದಿಗುಣಾರ್ಣವೇ, ಸ್ವಾಶ್ಚರ್ಯರತ್ನೇ, ಮಗ್ನಾತ್ಮಾ, ನ, ಅನ್ಯತ್, ಕಿಂಚಿತ್, ವಿವೇದ, ಸಃ ।

ಅನ್ವಯ— ಸ್ವಾನ್ಮಂದಾದಿಗುಣಾರ್ಣವೇ, ಸ್ವಾಶ್ಚರ್ಯರತ್ನೇ, ಮೌಕುಂದೇ, ಸುಂದರೇ, ರೂಪೇ, ಮಗ್ನಾತ್ಮಾ, ಸಃ, ಅನ್ಯತ್, ಕಿಂಚಿತ್, ನ, ವಿವೇದ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸ್ವಾನ್ಮಂದ ಆದಿ ಗುಣ ಅರ್ಣವೇ = ದೋಷವಿಲ್ಲದ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಅನಂದವೇ ಮೊದಲಾಗಿ ಉಳ್ಳ ಗುಣಗಳಿಗೆ ಸಮುದ್ರವಾದ,

ಸ್ವಾಶ್ಚರ್ಯರತ್ನೇ = ಉತ್ತಮವಾದ ಒಳ್ಳೆಯ ಆಶ್ಚರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ,

ಮೌಕುಂದೇ = ಮೋಕ್ಷಪ್ರದನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ, ಪರಮಾತ್ಮನ ಸ್ವರೂಪವೇ ಆದ,

ರೂಪೇ = ಆಕಾರದಲ್ಲಿ

ಮಗ್ನಾತ್ಮಾ = ಮುಳುಗಿದ (ಅಸಕ್ತವಾದ) ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ

ಸಃ = ಆ ವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥರು,

ಅನ್ಯತ್ = ಬೇರೆ,

ಕಿಂಚಿತ್ = ವಿನನ್ನಾ

ನ ವಿವೇದ = ತಿಳಿಯಲಿಲ್ಲ

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ನಿರ್ದೋಷವಾದ, ಅತಿಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸ್ವರೂಪಾನಂದ, ಸ್ವರೂಪಜ್ಞಾನ ಮುಂತಾದ ಗುಣಗಳಿಗೆ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಸಮುದ್ರದಂತಿರುವನು. ಆತ್ಮಂತ ಆಶ್ಚರ್ಯಕರ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠನು. ಮೋಕ್ಷಪ್ರದ-
ನಾದುದರಿಂದ ಮುಕುಂದ ಎಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಈ ಆನಂದಾದಿಗುಣಗಳೇ ಆಕಾರವು, ಸ್ವರೂಪವೂ ಆಗಿವೆ. ಆತ್ಮಂತ ಮನೋಹರವಾದ ಈ ಸ್ವರೂಪದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥರ ಮನಸ್ಸು ಮಗ್ನವಾಯಿತು, ಮುಳುಗಿಹೋಯಿತು. ಅವರು ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನೇ ಸರ್ವದಾ ಧ್ಯಾನಿಸುತ್ತಾ ಬೇರೆ ಯಾವುದನ್ನು ತಿಳಿಯಲಿಲ್ಲ. ಬೇರೆ ಯಾವುದರಲ್ಲಿಯೂ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಇಡದೆ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲೇ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಇಟ್ಟು ಅವರು ಅಸಂಪ್ರಜ್ಞಾತ ಸಮಾಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ ಮತ್ತು ಕೋಶ—

ಮೌಕುಂದೇ— ಮುಕುಂದಸ್ಯ ಇದಂ ಮೌಕುಂದಂ, ತಸ್ಮಿನ್ |

ಸ್ವಾನಂದಾದಿಗುಣಾರ್ಣವೇ— ಆನಂದಃ ಆದಿಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಆನಂದಾದಯಃ, ಆನಂದಾದಯಶ್ಚ ತೇ ಗುಣಾಶ್ಚ ಆನಂದಾದಿಗುಣಾಃ, ಶೋಭನಾಶ್ಚ ತೇ ಆನಂದಾದಿಗುಣಾಶ್ಚ ಸ್ವಾನಂದಾದಿಗುಣಾಃ, ಸ್ವಾನಂದಾದಿಗುಣಾನಾಂ ಅರ್ಣವಃ ಸ್ವಾನಂದಾದಿಗುಣಾರ್ಣವಃ ತಸ್ಮಿನ್ |

ಸ್ವಾಶ್ಚರ್ಯರತ್ನೇ— ಶೋಭನಾನಿ ಚ ತಾನಿ ಆಶ್ಚರ್ಯಾಣಿ ಚ ಸ್ವಾಶ್ಚರ್ಯಾಣಿ, ಸ್ವಾಶ್ಚರ್ಯೇಷು ರತ್ನಂ ಸ್ವಾಶ್ಚರ್ಯರತ್ನಂ ತಸ್ಮಿನ್ | ರತ್ನ = ಶ್ರೇಷ್ಠ 'ರತ್ನಂ ಶ್ರೇಷ್ಠೇ ಮಣಾವಜಿ' ಅಮರ |

ಮಗ್ನಾತ್ಮಾ— ಮಗ್ನಃ ಆತ್ಮಾ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಮಗ್ನಾತ್ಮಾ | ಆತ್ಮಾ = ಮನಸ್ಸು ಬುದ್ಧಿ 'ಆತ್ಮಾ ಯತೋ ದೃತಿರ್ಬುದ್ಧಿಃ ಸ್ವಭಾವೋ ಬ್ರಹ್ಮ ವರ್ಷ ಚ' ಅಮರ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ವಿವೇದ - ವಿವೇದ ವಿವಿಧತಃ ವಿವಿಧಃ, ವಿವೇದಿಥ ವಿವಿಧಃ ವಿವಿಧಃ, ವಿವೇದ ವಿವಿಧವ ವಿವಿಧಮ | ವಿವಿಧ ಜ್ಞಾನೇ ಸಕ. ಸೇಟ್. ಪರ. to know, to regard ಭೂತಾನದೃಶನ ಪರೋಕ್ಷೇ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷಃ ವಿಶವಶನೇ ವಿವೇದ ಇತಿ ರೂಪಂ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಸ್ವಾನಂದಾದಿಗುಣಾರ್ಣವೇ ಸ್ವಾಶ್ಚರ್ಯರತ್ನೇ ಮೌಕುಂದೇ ಸುಂದರೇ ರೂಪೇ ಮಗ್ನಾತ್ಮನಾ ತೇನ ಅನ್ಯತ್ ಕಿಂಚಿತ್ ನ ವಿವಿಧೇ |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥರ ಅಷ್ಟಾಂಗಯೋಗಾನುಷ್ಠಾನವೆಂಬ ತಪಸ್ಸಿಗೆ ಮೋಕ್ಷವೆಂಬ ಮಹಾಫಲವೇ ಬೆಲೆಯಾಯಿತು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಕಾಮತ್ರಾಸವಿಹೀನಸ್ಯ ತಸ್ಯ ಸುಜ್ಞಾನಚಕ್ಷುಷಃ |

ವಿನಾ ಕೈವಲ್ಯಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಂ ನಾಘೋರೋ ಯೋಗಮಣೇರಭೂತ್ || 112 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಕಾಮತ್ರಾಸವಿಹೀನಸ್ಯ, ತಸ್ಯ, ಸುಜ್ಞಾನಚಕ್ಷುಷಃ, ವಿನಾ, ಕೈವಲ್ಯಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಂ, ನ, ಅರ್ಘಃ, ಯೋಗಮಣೇಃ, ಅಭೂತ್ |

ಅನ್ವಯ— ತಸ್ಯ, ಕಾಮತ್ರಾಸವಿಹೀನಸ್ಯ, ಸುಜ್ಞಾನಚಕ್ಷುಷಃ, ಯೋಗಮಣೇಃ, ಕೈವಲ್ಯಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಂ, ವಿನಾ, ಅರ್ಘಃ, ನ, ಅಭೂತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ತಸ್ಯ = ಆ ವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥರ,

ಕಾಮತ್ರಾಸವಿಹೀನಸ್ಯ = ಫಲಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಂಟ ಮನೆಯ ದೋಷದಿಂದ ರಹಿತವಾದ,

ಸುಜ್ಞಾನಚಕ್ಷುಷಃ = ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನವೆಂಬ ಪ್ರಕಾಶವುಳ್ಳ (ಕಣ್ಣುಳ್ಳ),

ಯೋಗಮಣೇಃ = ಅಸಂಪ್ರಜ್ಞಾತ ಸಮಾಧಿರೂಪವಾದ ಧ್ಯಾನವೆಂಬ ರತ್ನಕ್ಕೆ,

ಕೈವಲ್ಯಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಂ ವಿನಾ = ಮೋಕ್ಷವೆಂಬ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಹೊರತು, (ಬೇರೊಂದು)

ಅರ್ಥಃ = ಬೆಲೆಯು,

ನ ಅಭೂತ್ = ಆಗಲಿಲ್ಲ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ರತ್ನದಲ್ಲಿ ತ್ರಾಸ ಎಂದರೆ ಮತ್ತೊಂದು ರತ್ನಪ್ರಕಾಶದ ಎದುರು ಮಂಕಾಗುವುದು ಎಂಬ ದೋಷ-
ವಿರುತ್ತದೆ ಚಕ್ಷುಸ್ಸು (ಕಣ್ಣು) ಎಂಬ ರತ್ನಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ಬೆಳಗುವ ರತ್ನವು ಮತ್ತೊಂದು ರತ್ನಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ಮಂಕಾಗಿರ-
ದಿದ್ದಾಗ ಅಂತಹ ರತ್ನವು ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠವೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಇಂತಹ ರತ್ನಕ್ಕೆ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವೇ ಬೆಲೆ-
ಯಾಗುವುದು. ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥಾಚಾರ್ಯರ ಅಸಂಪ್ರಜ್ಞಾತ ಸಮಾಧಿರೂಪವಾದ ಧ್ಯಾನ ಯೋಗಮನೆಯಲ್ಲಿ ಫಲಾ-
ಪೇಕ್ಷೆಯಿಂಟ ತ್ರಾಸ (ರತ್ನದೋಷ)ವಿರಲಿಲ್ಲ. ಅವರು ಫಲಾಪೇಕ್ಷೆ ಇಲ್ಲದೆ ಯೋಗಾನುಷ್ಠಾನ ಮಾಡಿದ್ದರು. ಉತ್ತಮವಾದ
ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನವೇ ಅವರ ಯೋಗಮನೆಯ ಕಣ್ಣು (ಪ್ರಕಾಶ) ಆಗಿತ್ತು. ರತ್ನಪ್ರಕಾಶಕ್ಕೆ ಚಕ್ಷುಸ್ಸು (ಕಣ್ಣು) ಎಂದು ಹೆಸರು.
ಇಂತಹ ಅಸಂಪ್ರಜ್ಞಾತ ಸಮಾಧಿಯೆಂಬ ರತ್ನಕ್ಕೆ ಮೋಕ್ಷಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಹೊರತು ಬೇರೆ ವಸ್ತುವು ಮೂಲ್ಯವಾಗಿರಲು ಸಾಧ್ಯವೇ
ಇಲ್ಲ. ಹೇಗೆ ನಿರ್ದೋಷವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ ರತ್ನಕ್ಕೆ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವೇ ಬೆಲೆಯಾಗಿರುತ್ತದೆಯೋ ಅದರಂತೆ ಫಲಾಪೇಕ್ಷೆ
ಇಲ್ಲದೆ ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನವನ್ನು ಪಡೆದು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಮುಳುಗಿಸಿ ಧ್ಯಾನಮಾಡಿದ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥರ
ಯೋಗಮನೆಯೇ ಮೋಕ್ಷವೇ ಫಲವು, ಬೇರೆ ಯಾವ ಫಲವೂ ಅಂತಹ ಯೋಗ್ಯರತ್ನಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲ. ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥರಿಗೆ
ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಮೋಕ್ಷವು ದೊರೆಯುವುದು ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ವಿಗ್ರಹ ಮತ್ತು ಕೋಶ—

ಕಾಮತ್ರಾಸವಿಹೀನಸ್ಯ— ಕಾಮ ಏವ ತ್ರಾಸಃ ಕಾಮತ್ರಾಸಃ, ಕಾಮತ್ರಾಸೇನ ವಿಹೀನಃ ಕಾಮತ್ರಾಸವಿಹೀನಃ,
ತಸ್ಯ |

ಸುಜ್ಞಾನಚಕ್ಷುಷಃ— ಶೋಭನಂ ಚ ತತ್ ಜ್ಞಾನಂ ಚ ಸುಜ್ಞಾನಂ, ಸುಜ್ಞಾನಂ ಏವ ಚಕ್ಷುಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ
ಸುಜ್ಞಾನಚಕ್ಷುಃ ತಸ್ಯ |

ಕೈವಲ್ಯಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಂ— ಕೇವಲಸ್ಯ ಭಾವಃ ಕೈವಲ್ಯಂ, ಸಮ್ರಾಜಃ ಭಾವಃ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಂ, ಕೈವಲ್ಯಂ ಏವ
ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಂ ಕೈವಲ್ಯಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಂ, ತತ್ | ಕೈವಲ್ಯಂ = ಮುಕ್ತಿ, 'ಮುಕ್ತಿಃ ಕೈವಲ್ಯನಿರ್ವಾಣಶ್ರೇಯೋ
ನಿಶ್ಚಯಸಾಮೃತಂ' ಅಮರ |

ಯೋಗಮಣೇಃ— ಯೋಗ ಏವ ಮಣಿಃ ಯೋಗಮಣಿಃ ತಸ್ಯ | ಯೋಗ = ಧ್ಯಾನ, 'ಯೋಗಃ ಸನ್ನಹ-
ನೋಪಾಯಧ್ಯಾನಸಂಗತಿ ಯುಕ್ತಿಸು' ಅಮರ | ಅರ್ಥ = ಬೆಲೆ, 'ಮೂಲ್ಯೇ ಪೂಜಾವಿಧಾವರ್ಥಃ'
ಅಮರ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಭೂತ್ - ಅಭೂತಂ ಅಭೂತವನ್, ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ ಭೂತೇ ಲುಪ್ |

ಪ್ರಯೋಗ— ತಸ್ಯ ಕಾಮತ್ರಾಸವಿಹೀನಸ್ಯ ಸುಜ್ಞಾನಚಕ್ಷುಷಃ, ಯೋಗಮಣೇಃ ಕೈವಲ್ಯಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಂ ವಿನಾ ಅರ್ಥೇಣ
ನ ಅಭಾವಿ |

ಅಪಾರಾಧಾ— ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥರಿಗೆ ಆಚಾರ್ಯರು ಮಾಡಿದ ಅನುಗ್ರಹವು ಅತ್ಯಂತ ರಹಸ್ಯವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಮಧ್ವಾನುಜೇ ಮಧ್ವನಾಥೋ ಯಂ ಪ್ರಸಾದಂ ವ್ಯಧಾತೃದಾ |

ಸ ಚಿತ್ತಾವಿಷಯತ್ವಾದ್ವಾ ಗೋಪ್ಯತ್ವಾದ್ವಾ ನ ವರ್ಣ್ಯತೇ || 113 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಮಧ್ವಾನುಜೇ, ಮಧ್ವನಾಥಃ, ಯಂ, ಪ್ರಸಾದಂ, ವ್ಯಧಾತ್, ತದಾ, ಸಃ, ಚಿತ್ತಾವಿಷಯತ್ವಾತ್, ವಾ, ಗೋಪ್ಯತ್ವಾತ್, ವಾ, ನ, ವರ್ಣ್ಯತೇ |

ಅನ್ವಯ— ಮಧ್ವನಾಥಃ, ತದಾ, ಮಧ್ವಾನುಜೇ, ಯಂ, ಪ್ರಸಾದಂ, ವ್ಯಧಾತ್, ಸಃ, ಚಿತ್ತಾವಿಷಯತ್ವಾತ್, ವಾ, ಗೋಪ್ಯತ್ವಾತ್, ವಾ, ನ, ವರ್ಣ್ಯತೇ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಮಧ್ವನಾಥಃ = ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಸ್ವಾಮಿಯಾದ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನು,

ತದಾ = ಆಗ,

ಮಧ್ವಾನುಜೇ = ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ತಮ್ಮಂದಿರಾದ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥರಲ್ಲಿ

ಯಂ = ಯಾವ,

ಪ್ರಸಾದಂ = ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು

ವ್ಯಧಾತ್ = ಮಾಡಿದರೋ,

ಸಃ = ಆ ಅನುಗ್ರಹವು,

ಚಿತ್ತಾವಿಷಯತ್ವಾತ್ ವಾ = (ಇತರರಿಗೆ ತಿಳಿಸಬೇಕೆಂದು) ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಗೋಚರಿಸದೆ ಇರುವುದರಿಂದಾಗಲೀ,

ಗೋಪ್ಯತ್ವಾತ್ ವಾ = ಇತರರಿಗೆ ಅದನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಗುಟ್ಟಾಗಿ ಇಡಬೇಕಾದ ವಿಷಯವಾಗಿದ್ದರಿಂದಲಾಗಲೀ,

ನ ವರ್ಣ್ಯತೇ = ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಹೀಗೆ ದಿವ್ಯಧ್ಯಾನಾಸಕ್ತರಾದ, ಪೂರ್ಣಬೋಧರ ಅನುಜರಾದ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥರಲ್ಲಿ ಆನಂದತೀರ್ಥವಲ್ಲಭನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಯಾವ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಮಾಡಿದನೆಂದು ನಾನು (ಕಾವ್ಯಕರ್ತೃಗಳಾದ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣ ಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು) ಎತ್ತರಿಸಿ ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಆ ವಿಷಯವು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನನ್ನ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ತಿಳಿದು ಬಂದಿಲ್ಲ. ತಿಳಿದು ಬಂದಿರುವ ವಿಷಯವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕೆಂಬ ಪ್ರೇರಣೆಯು ಆಗಿರುವುದಿಲ್ಲ ಮತ್ತು ಅಂತಹ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ಸಾಮಾನ್ಯ ಜನರಿಗೆ ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅದು ಗುಟ್ಟಾಗಿ ಇಡಬೇಕಾದ ವಿಷಯವಾಗಿದೆ. ಈ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಆ ವಿಷಯವನ್ನು ನಾನು ವರ್ಣಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾ ಕವಿಗಳು ಭಗವಂತನು ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥರಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಅನುಗ್ರಹವು ಬಹಳ ಮಹತ್ತರವಾದುದು ಎಂದು ಸೂಚಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಮಧ್ವಾನುಜೇ— ಅನುಜಾಯತೇ ಇತಿ ಅನುಜಃ ಮಧ್ವಸ್ಯ ಅನುಜಃ ಮಧ್ವಾನುಜಃ, ತಸ್ಮಿನ್ |

ಮಧ್ವನಾಥಃ— ಮಧ್ವಸ್ಯ ನಾಥಃ ಮಧ್ವನಾಥಃ |

ಚಿತ್ತಾವಿಷಯತ್ವಾದ್ವಾ— ನ ವಿಷಯಃ ಅವಿಷಯಃ, ಚಿತ್ತಸ್ಯ ಅವಿಷಯಃ ಚಿತ್ತಾವಿಷಯಃ, ಚಿತ್ತಾವಿಷಯಸ್ಯ ಭಾವಃ ಚಿತ್ತಾವಿಷಯತ್ವಂ, ತಸ್ಮಾತ್ |

ಗೋಪ್ಯತ್ವಾತ್— ಗೋಪಾಯಿತುಂ ಯೋಗ್ಯಃ ಗೋಪ್ಯಃ, ಗೋಪ್ಯಸ್ಯ ಭಾವಃ ಗೋಪ್ಯತ್ವಂ ತಸ್ಮಾತ್ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ವರ್ಣ್ಯತೇ - ವರ್ಣ್ಯತೇ ವರ್ಣ್ಯತೇ ವರ್ಣ್ಯಂತೇ, ವರ್ಣ್ಯಸೇ ವರ್ಣ್ಯಥೇ ವರ್ಣ್ಯಧ್ವೇ, ವರ್ಣ್ಯ ವರ್ಣ್ಯಾವಹೇ ವರ್ಣ್ಯಾಮಹೇ । ವರ್ಣ ವರ್ಣಕ್ರಿಯಾವಿಸ್ತಾರಗುಣವಚನೇಷು ಸಕ. ಸೇಟ್. ಉಭ. to paint, to explain, to extol, ಕರ್ಮಣಿ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏವಕನಚದಲ್ಲಿ ವರ್ಣ್ಯತೇ ಎಂದು ರೂಪ ।

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ—ದೇವತೆಗಳೂ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಹೊಗಳಿದರು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಅಹೋ ಮಹಾಬೋಧಸೇವಾಮಹಿಮಾಽಸ್ಮಿನ್ ಯುಗೇ ಯತಃ |

ಧನ್ಯೋಽಸೌ ಸಿದ್ಧಿಮಾಪೇಮಾಂ ಸೋಽಮರೈರಿತ್ಯಲಾಲ್ಯತ || 114 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅಹೋ, ಮಹಾಬೋಧಸೇವಾಮಹಿಮಾ, ಅಸ್ಮಿನ್, ಯುಗೇ, ಯತಃ, ಧನ್ಯಃ, ಅಸೌ, ಸಿದ್ಧಿಂ, ಆಪ, ಇಮಾಂ, ಸಃ, ಅಮರೈಃ, ಇತಿ, ಅಲಾಲ್ಯತ |

ಅನ್ವಯ— ಯತಃ, ಧನ್ಯಃ, ಅಸೌ, ಅಸ್ಮಿನ್, ಯುಗೇ, ಇಮಾಂ, ಸಿದ್ಧಿಂ, ಆಪ (ಅತಃ), ಮಹಾಬೋಧಸೇವಾ-
ಮಹಿಮಾ, ಅಹೋ, ಇತಿ, ಸಃ, ಅಮರ್ಯಃ, ಅಲಾಲ್ಯತ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಯತಃ = ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ,

ಧನ್ಯಃ = ಪುಣ್ಯವಂತರಾದ,

ಅಸೌ = ಈ ವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥರು,

ಅಸ್ಥಿನ್ ಯುಗೇ = ಈ ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ,

ಇಮಾಂ = ಇಂಲಹ,

ಸಿದ್ಧಿಂ = ತಪಸ್ಸಿನ ಸಫಲತೆಯನ್ನು,

ಆಪ = ಹೊಂದಿದರೋ (ಅತಃ = ಅದುವರಿಂದ),

ಮಹಾಬೋಧಸೇವಾಮಹಿಮಾ = ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರ ಸೇವೆಯ ಮಹತ್ವವು,

ಅಹೋ = ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವು,

ಇತಿ = ಹೀಗೆಂದು,

ಸಃ = ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರ ಮಹಿಮೆಯು,

ಅಮರ್ಯೈಃ = ದೇವತೆಗಳಿಂದ,

ಅಲಾಲ್ಯತ = ಗೌರವಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಈ ವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥರು ಇಂತಹ ಕಠಿಯುಗದಲ್ಲಿಯೂ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯರ ಸೇವೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ ಅವರು ಉಪದೇಶ ಮಾಡಿದ ಮಾರ್ಗದಿಂದ ನಡೆದು ಇಂತಹ ಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆದರು. ಆದುದರಿಂದ ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಷಾರ್ಯರ ಸೇವೆಯ ಮಹಿಮೆಯು ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಶ್ರೀಮದ್ಭಸೇವೆಯ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ದೇವತೆಗಳೂ ಗೌರವಿಸಿದರು, ಹೊಗಳಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಮಹಾಭೋಧನೇವಾಮಹಿಮಾ— ಮಹಾನ್ ಬೋಧಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಮಹಾಬೋಧಃ, ಮಹಾಬೋಧಸ್ಯ
ನೇವಾ ಮಹಾಬೋಧನೇವಾ, ಮಹಾಬೋಧನೇವಾಯಾಃ ಮಹಿಮಾ ಮಹಾಬೋಧನೇವಾಮಹಿಮಾ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಲಾಲ್ಯತ - ಅಲಾಲ್ಯತ ಅಲಾಲ್ಯೇತಾಂ ಅಲಾಲ್ಯಂತ, ಅಲಾಲ್ಯಥಾಃ ಅಲಾಲ್ಯೇಥಾಂ ಅಲಾಲ್ಯಧ್ವಂ, ಅಲಾಲ್ಯೇ ಅಲಾಲ್ಯವಹಿ ಅಲಾಲ್ಯಮಹಿ । ಲಲ ಈಷ್ವಾಯಾಂ (1688) ಆತ್ಮನೇಪದೀ ಚುರಾದಿ, ಕರ್ಮಣ ಲಪ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಅಲಾಲ್ಯತ ಎಂದು ರೂಪ । ಆಪ - ಆಪ ಆಪತುಃ ಆಪುಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಆಪ್ಲ್ಯ ವ್ಯಾಪ್ತೌ (ಆಪ್) ಸಕ. ಅನಿ. ಪರ to obtain to pervade ಭೂತ ಅನದ್ಯತನ ಪರೋಕ್ಷೇ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನ ।

ಪ್ರಯೋಗ— ಯತಃ ಧನ್ಯೇನ ಅಮುನಾ ಅಸ್ಮಿನ್ ಯುಗೇ ಇಯಂ ಸಿದ್ಧಿ ಆಪೇ, ಅತಃ ಮಹಾಬೋಧನೇವಾ-ಮಹಿಮಾ ಅಹೋ ಭೂಯತೇ ಇತಿ ತಂ (ಮಹಾಬೋಧನೇವಾಮಹಿಮಾನಂ) ಅಮರಾಃ ಅಲಾಲಯಂತ ।

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಇನ್ನು ಆ ವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥರ ಶಿಷ್ಯರನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ತೀವ್ರವ್ರತೋಽತೀಂದ್ರಿಯವಿತ್‌ವಿದ್ಯಾಬ್ರಹ್ಮತರ್ಕಪಂಡಿತಃ ।

ಅನಿರುದ್ಧಪದಾಧಾರಃ ಪ್ರೇಷ್ಯಃ ಶಿಷ್ಯಸ್ತಮಾಯಯೌ || 115 ||

ಪದಭೇದ— ತೀವ್ರವ್ರತಃ, ಅತೀಂದ್ರಿಯವಿತ್, ವಿದ್ಯಾಬ್ರಹ್ಮ, ತರ್ಕಪಂಡಿತಃ, ಅನಿರುದ್ಧಪದಾಧಾರಃ, ಪ್ರೇಷ್ಯಃ, ಶಿಷ್ಯಃ, ತಂ, ಆಯಯೌ ।

ಅನ್ವಯ— ತೀವ್ರವ್ರತಃ, ಅತೀಂದ್ರಿಯವಿತ್, ವಿದ್ಯಾಬ್ರಹ್ಮ, ತರ್ಕಪಂಡಿತಃ, ಅನಿರುದ್ಧಪದಾಧಾರಃ, ಪ್ರೇಷ್ಯಃ, ಶಿಷ್ಯಃ, ತಂ, ಆಯಯೌ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ತೀವ್ರವ್ರತಃ = ಕಠಿಣವಾದ ನಿಯಮವುಳ್ಳ,

ಅತೀಂದ್ರಿಯವಿತ್ = ಕಣ್ಣು ಮೊದಲಾದ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಗೋಚರಿಸದ ಭೂತ ಭವಿಷ್ಯತ್ ವರ್ತಮಾನ-ಕಾಲದ ವಿಷಯಜ್ಞಾನವುಳ್ಳ, (ಅತೀತಾನಾಗತಜ್ಞಾನಿಗಳಾದ)

ವಿದ್ಯಾಬ್ರಹ್ಮ = ವಿದ್ಯಾಸಮುದ್ರರಾದ,

ತರ್ಕಪಂಡಿತಃ = ತರ್ಕಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಚತುರರಾದ,

ಅನಿರುದ್ಧಪದಾಧಾರಃ = (ಅನಿರುದ್ಧನೆಂಬ ಹೆಸರಿನ ಪರಮಾತ್ಮನ ಪಾದಗಳೇ ಆಶ್ರಯವಾಗಿ ಉಳ್ಳ), ಅನಿರುದ್ಧತೀರ್ಥರು ಎಂಬ ಹೆಸರಿಗೆ ಆಶ್ರಯರಾದ,

ಪ್ರೇಷ್ಯಃ = ಆತ್ಮಂತ ಶ್ರೀತಿವಿಷಯರಾದ,

ಶಿಷ್ಯಃ = ಶಿಷ್ಯರು,

ತಂ = ಆ ವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥರನ್ನು ಕುರಿತು,

ಆಯಯೌ = ಬಂದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಇತರರಿಂದ ನಿರ್ವಹಿಸಲು ಅಸಾಧ್ಯವಾದ ಕಠಿಣವಾದ ನಿಯಮಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವವರೂ, ಭೂತಭವಿಷ್ಯಜ್ಞಾನಿಗಳೂ, ವಿದ್ಯಾಸಮುದ್ರರೂ ತರ್ಕಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಚತುರರೂ ಆದ ಶ್ರೀಅನಿರುದ್ಧತೀರ್ಥರೆಂಬವರು ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥರ ಮೊದಲಿನ ಶಿಷ್ಯರಾದರು. ಅವರು ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥರು ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರಪರ್ವತದಲ್ಲಿ ತಪಸ್ಸು

ಮಾಡುತ್ತಿರುವಾಗ ಅವರ ಬಳಿಗೆ ಬಂದು ಶಿಷ್ಯತ್ವವನ್ನು ವಹಿಸಿ, ತಮ್ಮ ಗುರುಗಳಿಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರೀತಿವಿಷಯರೂ, ಅನಿರುದ್ಧನೆಂಬ ಪರಮಾತ್ಮನ ಪಾದಾಶ್ರಿತರಾಗಿ, ಅನಿರುದ್ಧತೀರ್ಥರೆಂದೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದರು. ಗುರುಗಳೇ ಅವರಿಗೆ ಅನಿರುದ್ಧ-ತೀರ್ಥರೆಂದು ಹೆಸರಿಟ್ಟಿದ್ದರು. (ಇವರ ವೃಂದಾವನವು ದಕ್ಷಿಣ ಕನ್ನಡ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿದೆ).

ವಿಗ್ರಹ—

ತೀವ್ರವ್ರತಃ— ತೀವ್ರಂ ವ್ರತಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ತೀವ್ರವ್ರತಃ |

ಅತೀಂದ್ರಿಯವಿತ್— ಇಂದ್ರಿಯಾಣಿ ಅತಿಶ್ರಾಂತಂ ಅತೀಂದ್ರಿಯಂ, ಅತೀಂದ್ರಿಯಂ ವೇತ್ತೀತಿ
ಅತೀಂದ್ರಿಯವಿತ್ |

ವಿದ್ಯಾಭಿಃ— ವಿದ್ಯಯಾ (ವಿದ್ಯಾಯಾಂ) ಅಭಿರಿವ ವಿದ್ಯಾಭಿಃ |

ತರ್ಕಪಂಡಿತಃ— ತರ್ಕೇ ಪಂಡಿತಃ ತರ್ಕಪಂಡಿತಃ |

ಅನಿರುದ್ಧಪದಾಧಾರಃ— ಅನಿರುದ್ಧ ಇತಿ ಪದಂ ಅನಿರುದ್ಧಪದಂ, ಅನಿರುದ್ಧಪದಸ್ಯ ಆಧಾರಃ ಅನಿರುದ್ಧ-ಪದಾಧಾರಃ (ಅನಿರುದ್ಧ ಎಂಬ ಹೆಸರಿಗೆ ಆಶ್ರಯರಾದವರು). ಅನಿರುದ್ಧಸ್ಯ ಪದೇ ಅನಿರುದ್ಧಪದೇ ಅನಿರುದ್ಧಪದೇ ಏವ ಆಧಾರಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಅನಿರುದ್ಧಪದಾಧಾರಃ = ಅನಿರುದ್ಧನೆಂಬ ಹೆಸರಿನ ಪರಮಾತ್ಮನ ಪಾದಗಳೇ ಆಧಾರವಾಗಿ ಉಳ್ಳವರು)

ಪ್ರೇಷ್ಯಃ— ಅತಿಶಯೇನ ಪ್ರಿಯಃ ಪ್ರೇಷ್ಯಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಆಯಯೌ - ಆ+ಯಯೌ, ಯಯತುಃ ಯಯುಃ, ಯಯಥ ಯಯಾಥ ಯಯಥುಃ ಯಯ, ಯಯೌ ಯಯಿವ ಯಯಿಮ | ಆಜ ಉಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕ ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ ಆಕ. ಅನಿ. ಪರ. to ಂ ಭೂತಾನದ್ವಿತನ ಪರೋಕ್ಷೇ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏವವಚನ |

ಪ್ರಯೋಗ— ತೀವ್ರವ್ರತೇನ ಅತೀಂದ್ರಿಯವಿದಾ ವಿದ್ಯಾಭಿನಾ ತರ್ಕಪಂಡಿತೇನ ಅನಿರುದ್ಧಪದಾಧಾರೇಣ ಪ್ರೇಷ್ಯೇನ ಶಿಷ್ಯೇಣ ಸಃ ಆಯಯೇ |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಶ್ರೀ ಅನಿರುದ್ಧತೀರ್ಥರ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಿಂದ ಒಂದು ಬಾರಿ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥರು ಉಡುಪಿಗೆ ಬಂದಾಗ ಜನರು ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರೇ ಪುನಃ ಹಿಂತಿರುಗಿ ಬಂದರೆಂದು ತಿಳಿದರು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ತೇನ ಸಂಪ್ರಾರ್ಥಿತಂ ಪ್ರಾಪ್ತಂ ರೂಪ್ಯಪೀಠಮಿಮಂ ಪುನಃ |

ಕೃತ್ಸ್ನಂ ಕೃಪಯಾ ಸ್ವೇಷು ಸಂಪ್ರಾಪ್ತಂ ಮೇನಿರೇ ಪ್ರಜಾಃ || 116 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ತೇನ, ಸಂಪ್ರಾರ್ಥಿತಂ, ಪ್ರಾಪ್ತಂ, ರೂಪ್ಯಪೀಠಂ, ಇಮಂ, ಪುನಃ, ಕೃತ್ಸ್ನಂ, ಕೃಪಯಾ, ಸ್ವೇಷು, ಸಂಪ್ರಾಪ್ತಂ, ಮೇನಿರೇ, ಪ್ರಜಾಃ |

ಅನ್ವಯ— ತೇನ, ಸಂಪ್ರಾರ್ಥಿತಂ, ರೂಪ್ಯಪೀಠಂ, ಪ್ರಾಪ್ತಂ, ಇಮಂ, ಪ್ರಜಾಃ, ಸ್ವೇಷು, ಕೃಪಯಾ, ಪುನಃ, ಸಂಪ್ರಾಪ್ತಂ, ಕೃತ್ಸ್ನಂ, ಮೇನಿರೇ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ತೇನ = ಆ ಅನಿರುದ್ಧತೀರ್ಥರಿಂದ,

ಸಂಪ್ರಾರ್ಥಿತಂ = ಬಹಳವಾಗಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲ್ಪಟ್ಟ

ರೂಪ್ಯಪೀಠಂ = ಉಡುಪಿಯನ್ನು ಕುರಿತು,

ಪ್ರಾಪ್ತಂ = ಬಂದಿದ್ದ

ಇಮಂ = ಈ ವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥರನ್ನು,

ಪ್ರಜಾಃ = ಜನರು,

ಸ್ವೇಷು = ತಮ್ಮಲ್ಲಿ,

ಕೃಪಯಾ = ದಯೆಯಿಂದ,

ಪುನಃ = ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ,

ಸಂಪ್ರಾಪ್ತಂ = ಬಂದಿರುವ,

ಕೃತ್ಸ್ನಜ್ಞಃ = ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರನ್ನಾಗಿ,

ಮೇನಿರೇ = ತಿಳಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಆ ಅನಿರುದ್ವತೀರ್ಥರು ತಮ್ಮ ಗುರುಗಳಾದ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥರನ್ನು ಉಡುಪಿಗೆ ಬರಬೇಕೆಂದು ಬಹಳವಾಗಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದಾಗ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥರು ಉಡುಪಿಗೆ ಬಂದರು. ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರೇ ತಮ್ಮಂದಿರಾದ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣು-ತೀರ್ಥರಲ್ಲಿ ಆಚಾರ್ಯರ ಹೋಲಿಕೆಯು ಬಹಳವಾಗಿ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರೇ ತಮ್ಮನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಲು ತಿರುಗಿಬಂದರೆಂದು ಜನರು ತಿಳಿದರು. ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥರಲ್ಲಿ ಆಕಾರದಿಂದಲೂ ಗುಣಗಳಿಂದಲೂ ಆಚಾರ್ಯರ ಸಾಮ್ಯವಿದ್ದುದರಿಂದ ಅವರನ್ನು ಕಂಡು ಜನರು ಆಚಾರ್ಯರೇ ತಮ್ಮನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಬಂದರೆಂದು ತಿಳಿದರು. (ಆಚಾರ್ಯರು ಬದರೀ ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡಿದ ಮೇಲೆ, ಒಂದು ಬಾರಿ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥರು ಉಡುಪಿಗೆ ಬಂದಾಗ ಜನರು ಪುನಃ ಆಚಾರ್ಯರೇ ತಮ್ಮನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಲು ಬಂದರೆಂದು ಭಾವಿಸುವಷ್ಟು ಆಚಾರ್ಯರ ಸಾಮ್ಯವು ಶ್ರೀವಿಷ್ಣು-ತೀರ್ಥರಲ್ಲಿ ಇತ್ತು ಎಂದೂ ಸೂಚಾರ್ಥವು ಇಲ್ಲಿ ತೋರುತ್ತಿದೆ).

ವಿಗ್ರಹ—

ಕೃತ್ಸ್ನಜ್ಞಃ— ಕೃತ್ಸ್ನಂ ಜಾನಾತೀತಿ ಕೃತ್ಸ್ನಜ್ಞಃ, ತಂ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಮೇನೇ ಮೇನಾತೇ ಮೇನಿರೇ, ಮೇನಿಷೇ ಮೇನಾಥೇ ಮೇನಿದ್ವೇ, ಮೇನೇ ಮೇನಿವಹೇ ಮೇನಿಮಹೇ । ಮನು (ಮನ್) ಅವಬೋಧನೇ ಸಕ. ಸೇಟ್ । ಆತ್ಮ । to consider, to esteem ಅಥವಾ ಮನ ಜ್ಞಾನೇ ಸಕ. ಅನಿ ಆತ್ಮ । to know, to think ಭೂತಾನದ್ವತನ ಪರೋಕ್ಷೇ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನ ।

ಪ್ರಯೋಗ— ತೇನ ಸಂಪ್ರಾಧಿತಃ ರೂಪ್ಯಪೀಠಂ ಪ್ರಾಪ್ತಃ ಆಯಂ ಪ್ರಜಾಭಿಃ ಸ್ವೇಷು ಕೃಪಯಾ ಪ್ರಾಪ್ತಃ ಕೃತ್ಸ್ನಜ್ಞಃ ಮೇನೇ ।

★ ★ ★

ಅವಕಾಶ— ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥರ ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಶಿಷ್ಯರನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಕವೀಂದ್ರತಿಲಕೋ ವಿದ್ವಚ್ಛೇಖರಸ್ತಾಪಸಾಗ್ರಣೀಃ ।

ಮಧ್ವಕ್ಷೇಲೀಶುಕೋಽಸ್ಯಾಭ್ಯಾಚ್ಛೇಷೋ ವ್ಯಾಸಪದಾಶ್ರಯಃ ॥ 117 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಕವೀಂದ್ರತಿಲಕಃ, ವಿದ್ವಚ್ಛೇಖರಃ, ತಾಪಸಾಗ್ರಣೀಃ, ಮಧ್ವಕ್ಷೇಲೀಶುಕಃ, ಅಸ್ಯ, ಅಭಾಷ್, ಶಿಷ್ಯಃ, ವ್ಯಾಸಪದಾಶ್ರಯಃ ।

ಅನ್ವಯ— ಅಸ್ಯ, ಕವೀಂದ್ರತಿಲಕಃ, ವಿದ್ವಚ್ಛೇಖರಃ, ತಾಪಸಾಗ್ರಣೀಃ, ಮಧ್ವಕೇಲೀಶುಕಃ, ವ್ಯಾಸಪದಾಶ್ರಯಃ, ಶಿಷ್ಯಃ, ಅಘೋತ್ !

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಸ್ಯ = ಈ ವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥರಿಗೆ,

ಕವೀಂದ್ರತಿಲಕಃ = ಕವಿಶ್ರೇಷ್ಠರಿಗೆ ತಿಲಕಪ್ರಾಯರಾದ,

ವಿದ್ವಚ್ಛೇಖರಃ = ಪಂಡಿತೋತ್ತಮರಾದ,

ತಾಪಸಾಗ್ರಣೀಃ = ಮುನಿಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ,

ಮಧ್ವಕೇಲೀಶುಕಃ = ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ವಿನೋದದ ಗಿಳಿಯಂತಿರುವ,

ವ್ಯಾಸಪದಾಶ್ರಯಃ = (ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರ ಪಾದಾವಲಂಬಿಗಳಾದ) ಶ್ರೀವ್ಯಾಸತೀರ್ಥರು ಎಂಬ ಹೆಸರಿಗೆ ಆಶ್ರಯರಾದ,

ಶಿಷ್ಯಃ = ಶಿಷ್ಯರು,

ಅಘೋತ್ = ಇದ್ದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥರಿಗೆ ಶ್ರೀವ್ಯಾಸತೀರ್ಥರು (ಬಾದರಾಯಣತೀರ್ಥರು) ಎಂಬ ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಶಿಷ್ಯರೂ ಇದ್ದರು. ಅವರು ಪದ್ಮಬಂಧಾದಿ ಕವಿತೆಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ ಕವಿಶ್ರೇಷ್ಠರಿಗೂ ಅಗ್ರೇಸರರಾಗಿದ್ದರು. ಅವರು ತಪಸ್ಸಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ರಗಣ್ಯರು. ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ವಿನೋದದ ಆಟಕ್ಕೆ ಗಿಳಿಯಂತಿದ್ದರು. ಸಂಸಾರಿಗಳು ತಮ್ಮ ಮೊಮ್ಮಗನೊಡನೆ ವಿನೋದಮಾಡುವಂತೆ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ತಮ್ಮ ಪ್ರಶಿಷ್ಯರಾದ ಶ್ರೀವ್ಯಾಸತೀರ್ಥರ ಗಿಣಿಯ ಮಾತಿನಂತೆ ಮಧುರವಾದ ಮಾತನ್ನು ಕೇಳಿ ವಿನೋದಪಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಇದರಿಂದ ಶ್ರೀವ್ಯಾಸತೀರ್ಥರು ತಮ್ಮ ಬುದ್ಧಿ ಚಮತ್ಕಾರ ಸರಸ ಸಂಭಾಷಣಾದಿಗಳಿಂದ ಆಚಾರ್ಯರ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಒಲಿಸುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ಸೂಚಿತವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಕವೀಂದ್ರತಿಲಕಃ— ಕವಿನಾನಾ ಇಂದ್ರಾಃ ಕವೀಂದ್ರಾಃ, ಕವೀಂದ್ರಾಣಾಂ (ತಿಲಕವದಾಚರಿತಃ) ತಿಲಕಃ ಕವೀಂದ್ರತಿಲಕಃ |

ವಿದ್ವಚ್ಛೇಖರಃ— ವಿದುಷಾಂ ಶೇಖರಃ ವಿದ್ವಚ್ಛೇಖರಃ |

ತಾಪಸಾಗ್ರಣೀಃ— ತಾಪಸಾನಾಂ ಅಗ್ರಣೀಃ ತಾಪಸಾಗ್ರಣೀಃ |

ಮಧ್ವಕೇಲೀಶುಕಃ— ಕೇಲ್ಯಾಃ ಶುಕಃ ಕೇಲೀಶುಕಃ, ಮಧ್ವಸ್ಯ ಕೇಲೀಶುಕಃ ಮಧ್ವಕೇಲೀಶುಕಃ |

ವ್ಯಾಸಪದಾಶ್ರಯಃ— ವ್ಯಾಸಸ್ಯ ಪದಂ ವ್ಯಾಸಪದಂ, ವ್ಯಾಸಪದಸ್ಯ ಆಶ್ರಯಃ ವ್ಯಾಸಪದಾಶ್ರಯಃ, ವ್ಯಾಸಪದೇ ಆಶ್ರಯಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ, ವ್ಯಾಸ ಇತಿ ಪದಂ ವ್ಯಾಸಪದಂ, ತಸ್ಯ ಆಶ್ರಯಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಘೋತ್ ಭೂಸತ್ತಾಯಾಂ ಲುಙ್ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಅಸ್ಯ ಕವೀಂದ್ರತಿಲಕೇನ ವಿದ್ವಚ್ಛೇಖರೇಣ ತಾಪಸಾಗ್ರಣ್ಯಾ ಮಧ್ವಕೇಲೀಶುಕೇನ ವ್ಯಾಸಪದಾಶ್ರಯೇಣ ಶಿಷ್ಯೇಣ ಅಭಾವಿ |

ಅವತಾರಿಕಾ— ಈ ವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥರ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದಲೇ ಈ ಬಾದರಾಯಣತೀರ್ಥರಲ್ಲಿ ಅಂತಹ ಮಹತ್ವವು ಬಂದಿತು.

ಅಸೌ ದಾಸ್ಯಂ ಧ್ರುವಂ ಯಾತಂ (ಯಾಂತಂ) ಮಹಾಂತಂ ಮಹತಾಮಪಿ ।

ವೃಧಾದನುಗ್ರಹಂ ಕುರ್ವನ್ ಸಾಮರ್ಥ್ಯೈಃ ಕೌತುಕಂ ನೃಣಾಮ್ ॥ 118 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅಸೌ, ದಾಸ್ಯಂ, ಧ್ರುವಂ, ಯಾತಂ (ಯಾಂತಂ), ಮಹಾಂತಂ, ಮಹತಾಂ, ಅಪಿ, ವೃಧಾತ್, ಅನುಗ್ರಹಂ, ಕುರ್ವನ್, ಸಾಮರ್ಥ್ಯೈಃ, ಕೌತುಕಂ, ನೃಣಾಂ ।

ಅನ್ವಯ— ಸಾಮರ್ಥ್ಯೈಃ, ನೃಣಾಂ, ಕೌತುಕಂ, ಕುರ್ವನ್, ಅನುಗ್ರಹಂ, ಕುರ್ವನ್, ಅಸೌ, ಧ್ರುವಂ, ದಾಸ್ಯಂ, ಯಾತಂ (ಯಾಂತಂ), (ತಂ) ಮಹತಾಮಪಿ, ಮಹಾಂತಂ, ವೃಧಾತ್ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸಾಮರ್ಥ್ಯೈಃ = ತಮ್ಮ ಶಕ್ತಿಗಳಿಂದ,

ನೃಣಾಂ = ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ,

ಕೌತುಕಂ = ಆಶ್ಚರ್ಯವನ್ನು,

ಕುರ್ವನ್ = ಮಾಡುತ್ತಾ,

ಅಸೌ = ಈ ವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥರು,

ಅನುಗ್ರಹಂ ಕುರ್ವನ್ = ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಮಾಡುವವರಾಗಿ,

ಧ್ರುವಂ = ನಿಜವಾಗಿಯೂ,

ದಾಸ್ಯಂ ಯಾತಂ (ಯಾಂತಂ) = ದಾಸ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ,

(ತಂ = ಆ ಬಾದರಾಯಣತೀರ್ಥರನ್ನು)

ಮಹತಾಂ ಅಪಿ = ಮಹಾತ್ಮರುಗಳಲ್ಲಿಯೂ,

ಮಹಾಂತಂ = ಅತ್ಯುತ್ತಮರನ್ನಾಗಿ,

ವೃಧಾತ್ = ಮಾಡಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ದಾಸ್ಯಂ— ದಾಸ್ಯ ಭಾವಃ ದಾಸ್ಯಂ, ತತ್ ।

ಸಾಮರ್ಥ್ಯೈಃ— ಸಮರ್ಥಾನಾಂ ಭಾವಃ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಾನಿ, ತೈಃ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ವೃಧಾತ್ - ವಿ + ಅಧಾತ್ ಆಧಾತಾಂ ಅಧುಃ, ಇತ್ಯಾದಿ ವಿ ಉಪಸರ್ಗ, (ದು) ಧಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಧಾರಣಾ-ಪೋಷಣಾಯೋಃ, ಅನಿಟ್ ಪರಸ್ವೈಪದಿ, ಛೂತೇ ಲುಪ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ವಿಕವಚನ ।

ಪ್ರಯೋಗ— ಸಾಮರ್ಥ್ಯೈಃ ನೃಣಾಂ ಕೌತುಕಂ ಕುರ್ವತಾ, ಅಮುನಾ ಅನುಗ್ರಹಂ ಕುರ್ವತಾ (ಸತಾ) ಧ್ರುವಂ ದಾಸ್ಯಂ ಯಾನ್ (ಯಾಂತಃ) ಸಃ ಮಹತಾಮಪಿ ಮಹಾನ್ ವೃಧಾಯಿ (ಕರ್ಮಣಿ) ।

ಅವತಾರಿಕಾ— ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥರು ಕುಮಾರಪರ್ವತವನ್ನು ಕುರಿತು ಅಂತಿಮವಾಗಿ ಮಹಾಪ್ರಯಾಣವನ್ನು ಮಾಡಿದರು.

ಅರುರೋಹ ದುರಾರೋಹಂ ಸ ಪರೈಃ ಪ್ರೀತಿಕ್ಕೃದ್ಧರೇಃ |

ಮಹಾಂತಂ ಮಹಿಮಾನಂ ಚ ಮಹೀಧ್ರಂ ಚ ಗುಹಪ್ರಿಯಮ್ || 119 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅರುರೋಹ, ದುರಾರೋಹಂ, ಸಃ, ಪರೈಃ, ಪ್ರೀತಿಕ್ಕೃತ್, ಹರೇಃ, ಮಹಾಂತಂ, ಮಹಿಮಾನಂ, ಚ, ಮಹೀಧ್ರಂ, ಚ, ಗುಹಪ್ರಿಯಂ |

ಅನ್ವಯ— ಹರೇಃ, ಪ್ರೀತಿಕ್ಕೃತ್, ಸಃ, ಪರೈಃ, ದುರಾರೋಹಂ, ಮಹಾಂತಂ, ಮಹಿಮಾನಂ, ಚ, ಗುಹಪ್ರಿಯಂ, ಮಹೀಧ್ರಂ, ಚ, ಅರುರೋಹ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಹರೇಃ = ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನಿಗೆ,

ಪ್ರೀತಿಕ್ಕೃತ್ = ಸಂತೋಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ,

ಸಃ = ಆ ವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥರು,

ಪರೈಃ = ಇತರರಿಂದ,

ದುರಾರೋಹಂ = ಹೊಂದಲು ಮತ್ತು ಹತ್ತಲು ಅಸಾಧ್ಯವಾದ,

ಮಹಾಂತಂ = ಹೆಚ್ಚಾದ, ದೊಡ್ಡದಾದ,

ಮಹಿಮಾನಂ ಚ = ಮಹತ್ತ್ವವನ್ನೂ

ಗುಹಪ್ರಿಯಂ = ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯನಿಗೆ ಇಷ್ಟವಾದ,

ಮಹೀಧ್ರಂ ಚ = ಕುಮಾರಪರ್ವತವನ್ನು

ಅರುರೋಹ = ಹತ್ತಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥರು ಯಾವಾಗಲೂ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನಿಗೆ ಪ್ರೀತಿಕರವಾದ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥರು ತೋರಿಸಿದ ದಾರಿಯಲ್ಲಿಯೇ ನಡೆದ ಅವರು ಇತರರಿಂದ ಹೊಂದಲು ಅಸಾಧ್ಯವಾದ ಬಹಳ ಹೆಚ್ಚಾದ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದರು. ಬಹಳ ದೊಡ್ಡ ಮಹಾತ್ಮರೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದರು. ಹಾಗೆಯೇ ಮುಂದೆ ಎಲ್ಲಾ ಮನುಷ್ಯರ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣುವಂತೆ ಸಂಚಾರವನ್ನು ಕೊನೆಗೊಳಿಸುತ್ತಾ ಇತರರಿಂದ ಏರಲು ಅಸಾಧ್ಯವಾದ ಬಹಳ ಎತ್ತರವಾದ ಹಾಗೂ ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯನಿಗೆ ಪ್ರಿಯವಾದ ಕುಮಾರಪರ್ವತವನ್ನು ಹತ್ತಿದರು. ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥರು ಹರಿಗುರುಗಳ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಮಹಾಮಹಿಮಶಾಲಿಗಳಾಗಿ ತಪಸ್ಸು ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಕುಮಾರ-ಪರ್ವತದ ಶಿಖರವನ್ನೇರಿದರು ಎಂದು ಭಾವ. (ಪುನಃ ಹಿಂದಿರುಗಲಿಲ್ಲ. ಅಲ್ಲಿಯೇ ಚಿರಂಜೀವಿಗಳಾಗಿ ಈಗಲೂ ಕಪಸ್ಸುಮಾಡುತ್ತಾ ಇದ್ದಾರೆಂದು ಐತಿಹ್ಯವಿದೆ).

ವಿಗ್ರಹ—

ದುರಾರೋಹಂ— ದುಃಖೇನ ಆರೋಧಂ ಶಕ್ಯಃ ದುರಾರೋಹಃ, ತಂ |

ಪ್ರೀತಿಕ್ಕೃತ್— ಪ್ರೀತಂ ಕರೋತೀತಿ ಪ್ರೀತಿಕ್ಕೃತ್ |

ಮಹೀಧ್ರಂ— ಮಹೀಂ ಧರತೀತಿ ಮಹೀಧ್ರಃ, ತಂ |

ಗುಹಪ್ರಿಯಂ— ಗುಹ್ಯ ಪ್ರಿಯಃ ಗುಹಪ್ರಿಯಃ, ತಂ ಗುಹಪ್ರಿಯಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಆರುರೋಹ - ಆ-ರುರೋಹ, ರುರುಹತುಃ ರುರುಹುಃ, ರುರೋಹಿಫ ರುರುಹಧುಃ ರುರುಹ, ರುರೋಹ ರುರುಹಿವ ರುರುಹಿಮ | ರುಹ ಬೀಜಜನ್ಮ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ ಚ ಪರಸ್ವೈಪದಿ, ಅನಿಟ್. ಆಜ್ ಉಪಸರ್ಗ, ಭೂತ ಅನದೃತನ ಪರೋಕ್ಷೇ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಹರೇ ಪ್ರೀತಿಕೃತಾ ತೇನ ಪರೈಃ ದುರಾರೋಹಃ ಮಹಾನ್ ಮಹಿಮಾ ಚ ಗುಹ್ಯತಮಃ ಮಹೀಧೃಶ್ಯ ಆರುರುಹೇ |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಇನ್ನು ಮೇಲೆ ಎಂಟು ಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದ ಶ್ರೀಪದ್ಮನಾಭತೀರ್ಥರ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾ, ಗೋದಾವರೀ ತೀರದಿಂದ ಬಂದ ಶ್ರೀಪದ್ಮನಾಭತೀರ್ಥರಂಬುವರು ಆಚಾರ್ಯರ ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಅತಿಪ್ರಧಾನ ಶಿಷ್ಯರೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಆಕೃಷ್ಟೋಽಸ್ಯ ಗುಣೈರ್ವ್ಯಾಪ್ತೈರ್ಯೋ ಗೋದಾಯಾ ಉಪಾಯಯೌ |

ಸ ಪದ್ಮನಾಭತೀರ್ಥಾಃ ಶಿಷ್ಯೋಽನ್ಯೋಽಭೂತ್ ಸುಚೇತಸಃ || 120 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಆಕೃಷ್ಟ, ಅಸ್ಯ, ಗುಣೈಃ, ವ್ಯಾಪ್ತೈಃ, ಯಃ, ಗೋದಾಯಾಃ, ಉಪಾಯಯೌ, ಸಃ, ಪದ್ಮನಾಭತೀರ್ಥಾಃ, ಶಿಷ್ಯಃ, ಅನ್ಯಃ, ಅಭೂತ್, ಸುಚೇತಸಃ |

ಅನ್ವಯ— ವ್ಯಾಪ್ತೈಃ, ಅಸ್ಯ, ಗುಣೈಃ, ಆಕೃಷ್ಟ, ಯಃ, ಗೋದಾಯಾಃ, ಉಪಾಯಯೌ, ಸುಚೇತಸಃ, ಸಃ, ಪದ್ಮನಾಭತೀರ್ಥಾಃ, ಅನ್ಯಃ, ಶಿಷ್ಯಃ, ಅಭೂತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ವ್ಯಾಪ್ತೈಃ = ಭೂಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಾರಿತವಾದ,

ಅಸ್ಯ = ಈ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ,

ಗುಣೈಃ = ಪಾಂಡಿತ್ಯ, ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನ, ಹರಿಭಕ್ತಿ, ಶಿಷ್ಯವಾತ್ಸಲ್ಯಾದಿ ಗುಣಗಳಿಂದ,

ಆಕೃಷ್ಟ = ಸೆಳೆಯಲ್ಪಟ್ಟ,

ಯಃ = ಯಾವ ಪಂಡಿತೋತ್ತಮರು,

ಗೋದಾಯಾಃ = ಗೋದಾವರೀತೀರದಿಂದ,

ಉಪಾಯಯೌ = ಬಂದರೋ,

ಸುಚೇತಸಃ = ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರಿಗೆ,

ಸಃ = ಅಂತಹ,

ಪದ್ಮನಾಭತೀರ್ಥಾಃ = ಶ್ರೀಪದ್ಮನಾಭತೀರ್ಥರೆಂಬ,

ಅನ್ಯಃ = ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥರಿಗಿಂತ ಬೇರೆಯಾದ,

ಶಿಷ್ಯಃ = ಶಿಷ್ಯರು,

ಅಭೂತ್ = ಇದ್ದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ವಿಶ್ವತೋಮುಖವಾದ ಪಾಂಡಿತ್ಯ, ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನ, ಹರಿಭಕ್ತಿ, ಶಿಷ್ಯವಾತ್ಸಲ್ಯ ಮುಂತಾದ ಗುಣಗಳಿಂದ ಸೆಳೆಯಲ್ಪಟ್ಟ ಅವರ ಅಧೀನರಾದ ಪಂಡಿತಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಶ್ರೀಪದ್ಮನಾಭತೀರ್ಥರೆಂಬ ಮತ್ತೊಬ್ಬ

ಶಿಷ್ಯರು ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಇದ್ದರು. ಗೋದಾವರೀತೀರದ ಅವರು ಆಚಾರ್ಯರು ಇದ್ದಲ್ಲಿಗೆ (ಉಡುಪಿಗೆ) ಬಂದರು. (ಹಿಂದೆ ಆಚಾರ್ಯರು ಬದರಿಕಾಶ್ರಮದಿಂದ ಹಿಂತಿರುಗುವಾಗ ಗೋದಾವರೀತೀರದಲ್ಲಿ ಅವರನ್ನು ಕಂಡು ಬರ್ಚಿಸಿ ಅವರ ಶಿಷ್ಯರಾಗಿದ್ದ ಶೋಭನಭಟ್ಟರಂಬುವರೇ ಈ ಪದ್ಮನಾಭತೀರ್ಥರು. ಆಚಾರ್ಯರ ಶಿಷ್ಯರಾಗಿ ಸಂನ್ಯಾಸಿಗಾದ ಮೇಲೆ ಶ್ರೀಪದ್ಮನಾಭತೀರ್ಥರೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದರು).

ವಿಗ್ರಹ—

ಪದ್ಮನಾಭತೀರ್ಥಾಖ್ಯಃ— ಪದ್ಮನಾಭತೀರ್ಥ ಇತಿ ಆಖ್ಯಾ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಪದ್ಮನಾಭತೀರ್ಥಾಖ್ಯಃ |

ಸುಚೇತಸಃ— ಶೋಭನಂ ಚೇತಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸುಚೇತಾಃ, ತಸ್ಯ ಸುಚೇತಸಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಉಪಾಯಯೌ - ಉಪ + ಆ + ಯಯೌ ಯಯತುಃ ಯಯುಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಉಪ, ಆಜ್ ಎರಡು ಉಪಸರ್ಗಗಳು, ಯಾವ ಪ್ರಾಪಣೇ ಧಾತು ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನ | ಅಭೂತ್, ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ ಲುಡ್ |

ಪ್ರಯೋಗ— ವ್ಯಾಪ್ತಃ ಅಸ್ಯ ಗುಣೈಃ ಅಕೃಷ್ಣೇನ ಯೇನ ಗೋದಾಯಾಃ ಉಪಾಯಯೇ, ಸುಚೇತಸಃ ತೇನ ಪದ್ಮನಾಭತೀರ್ಥಾಖ್ಯೇನ ಅನ್ಯೇನ ಶಿಷ್ಯೇಣ ಅಭಾವಿ |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆ ಪದ್ಮನಾಭತೀರ್ಥರ ಅತಿಶಯವಾದ ಗುಣಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಶ್ರುತ್ಯಾ ಮತ್ಯಾ ಸದಾ ಭಕ್ತ್ಯಾ ವಿರಕ್ತ್ಯಾ ನಿತ್ಯಸೇವಯಾ |

ತಸ್ಮೈ (ಅಸ್ಮೈ) ಪ್ರಸನ್ನಃ ಪ್ರಾಜ್ಞೇಕ್ಷಃ ಸದ್ಯೋ ವಿದ್ಯಾಂ ದದೌ ಶುಭಾಮ್ || 121 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಶ್ರುತ್ಯಾ, ಮತ್ಯಾ, ಸದಾ, ಭಕ್ತ್ಯಾ, ವಿರಕ್ತ್ಯಾ, ನಿತ್ಯಸೇವಯಾ, ತಸ್ಮೈ(ಅಸ್ಮೈ), ಪ್ರಸನ್ನಃ, ಪ್ರಾಜ್ಞೇಕ್ಷಃ, ಸದ್ಯಃ, ವಿದ್ಯಾಂ, ದದೌ, ಶುಭಾಂ |

ಅನ್ವಯ— ಶ್ರುತ್ಯಾ, ಮತ್ಯಾ, ಸದಾ, ಭಕ್ತ್ಯಾ, ವಿರಕ್ತ್ಯಾ, ನಿತ್ಯಸೇವಯಾ, ಪ್ರಸನ್ನಃ, ಪ್ರಾಜ್ಞೇಕ್ಷಃ, ತಸ್ಮೈ(ಅಸ್ಮೈ), ಶುಭಾಂ, ವಿದ್ಯಾಂ, ದದೌ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಶ್ರುತ್ಯಾ = ವೇದಾಂತಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಯಾವಾಗಲೂ ಕೇಳುವುದರಿಂದ,

ಮತ್ಯಾ = ಯಾವಾಗಲೂ ವೇದಾಂತಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಯುಕ್ತಿಗಳಿಂದ ಸಹಿತವಾಗಿ ಚಿಂತಿಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದಲೂ,

ಸದಾ = ಯಾವಾಗಲೂ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ,

ಭಕ್ತ್ಯಾ = ಗುರು ಮತ್ತು ಹರಿಯಲ್ಲಿರುವ ಭಕ್ತಿಯಿಂದಲೂ,

ವಿರಕ್ತ್ಯಾ = ವಿಷಯವೈರಾಗ್ಯದಿಂದಲೂ,

ನಿತ್ಯಸೇವಯಾ = ಯಾವಾಗಲೂ ಸೇವೆ ಮಾಡುವುದರಿಂದಲೂ,

ಪ್ರಸನ್ನಃ = ಸಂತುಷ್ಟರಾದ,

ಪ್ರಾಜ್ಞೇಕ್ಷಃ = ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು,

ತಸ್ಮೈ = ಆ ಪದ್ಮನಾಭತೀರ್ಥರಿಗೆ, (ಅಸ್ಮೈ = ಈ ಪದ್ಮನಾಭತೀರ್ಥರಿಗೆ)

ಸದ್ಯಃ = ಕೂಡಲೇ,

ಶುಭಾಂ = ಮಂಗಳಕರವಾದ,

ವಿದ್ಯಾಂ = ವೇದಾಂತವಿದ್ಯೆಯನ್ನು
ದದೌ = ಉಪದೇಶಮಾಡಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಆ ಪದ್ಮನಾಭತೀರ್ಥರು ನಿರಂತರವಾಗಿ ವೇದಾಂತಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಯುಕ್ತಿಗಳಿಂದ ಸಹಿತವಾಗಿ ಕೇಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಯಾವಾಗಲೂ ಯುಕ್ತಿಸಹಿತವಾಗಿ ವೇದಾಂತಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಮನನಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಯಾವಾಗಲೂ ಗುರುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಹರಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಭಕ್ತಿಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಪ್ರಾಪಂಚಿಕ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ದೃಢವಾದ ವೈರಾಗ್ಯವನ್ನು ತಾಳಿದ್ದರು. ಯಾವಾಗಲೂ ಗುರುಗಳನ್ನು ಸೇವಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಅವರ ಇಂತಹ ಗುಣಗಳಿಂದ ಸಂತುಷ್ಟರಾದ ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರು ಅವರಿಗೆ ಭಗವಂತನ ಅಪರೋಕ್ಷವನ್ನೇ ಉಂಟುಮಾಡುವ ರಹಸ್ಯದ ಮಂತ್ರಾತ್ಮಕವಾದ ಅಧ್ಯಾತ್ಮ ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಉಪದೇಶಮಾಡಿದರು. ನಿರಂತರ ಶ್ರವಣ-ಮನನ, ಹರಿಗುರು ಭಕ್ತಿ-ವೈರಾಗ್ಯ, ಗುರುಸೇವಾ ಇವು ಉತ್ತಮಾಧಿಕಾರಿಯ ಲಕ್ಷಣಗಳು. ಇವೆಲ್ಲವೂ ಶ್ರೀಪದ್ಮನಾಭತೀರ್ಥರಲ್ಲಿದ್ದವು. ಆದುದರಿಂದ ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು ಅವರಿಗೆ ಕೂಡಲೇ ಸರ್ವಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ, ರಹಸ್ಯವಾದ ತತ್ತ್ವೋಪದೇಶವನ್ನು ಮಾಡಿದರು ಎಂದು ಭಾವವು.

ವಿಗ್ರಹ ಮತ್ತು ಕೋಶ—

ನಿತ್ಯಸೇವಯಾ— ನಿತ್ಯಾ ಚ ಸಾ ಸೇವಾ ಚ ನಿತ್ಯಸೇವಾ, ತಯಾ |

ಪ್ರಾಜ್ಞೇಕ್ಷಃ— ಪ್ರಾಜ್ಞಾ ಈಕ್ಷಾ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಪ್ರಾಜ್ಞೇಕ್ಷಃ | ಪ್ರಾಜ್ಞ = ಬಹಳ, ಪೂರ್ಣ, ಈಕ್ಷಾ = ಜ್ಞಾನ, 'ಪ್ರಭೂತಂ ಪ್ರಚುರಂ ಪ್ರಾಜ್ಞಂ ಅದಭುಂ ಬಹುಲಂ ಬಹು' ಅಮರ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ದದೌ - ದದೌ ದದತುಃ ದದುಃ ಇತ್ಯಾದಿ (ಡು)ದಾ ಇತ್ಯಾದಿ ದಾನೇ ಲಿಟ್ ಪರ. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ವಿಕವಚನ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಶ್ರುತ್ಯಾ ಮತ್ಯಾ ಸದಾ ಭಕ್ತ್ಯಾ ವಿರಕ್ತ್ಯಾ ನಿತ್ಯಸೇವಯಾ ತಸ್ಮೈ ಪ್ರಸನ್ನೇನ ಪ್ರಾಜ್ಞೇಕ್ಷೇಣ ಸದ್ಯೋ ವಿದ್ಯಾ ದದೇ ಶುಭಾ (ವಿದ್ಯೆಯು ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟಿತು ಕರ್ಮಣಿ) |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆ ಪದ್ಮನಾಭತೀರ್ಥರ ಅಖಂಡ ಪಾಂಡಿತ್ಯವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ವೇದಾಂತಾಬ್ಧಿಂ ನ ಯೋ ಜಾತು ಜಹೌ ವಿದ್ವತ್ತಿಮಿಂಗಿಲಃ |

ಯುಕ್ತಿಪ್ರವಾಹಸಂರಂಭಾತ್ ಪರಶಾಸ್ತ್ರನದೀಚರಃ || 122 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ವೇದಾಂತಾಬ್ಧಿಂ, ನ, ಯಃ, ಜಾತು, ಜಹೌ, ವಿದ್ವತ್ತಿಮಿಂಗಿಲಃ, ಯುಕ್ತಿಪ್ರವಾಹಸಂರಂಭಾತ್, ಪರಶಾಸ್ತ್ರನದೀಚರಃ |

ಅನ್ವಯ— ಯುಕ್ತಿಪ್ರವಾಹಸಂರಂಭಾತ್, ಪರಶಾಸ್ತ್ರನದೀಚರಃ, ಯಃ, ವಿದ್ವತ್ತಿಮಿಂಗಿಲಃ, ವೇದಾಂತಾಬ್ಧಿಂ, ಜಾತು, ನ, ಜಹೌ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಯುಕ್ತಿಪ್ರವಾಹಸಂರಂಭಾತ್ = ವೈಶೇಷಿಕಾದಿಶಾಸ್ತ್ರಕಾರರ ಯುಕ್ತಿಗಳೆಂಬ ಪ್ರವಾಹದ ಕೋಪದಿಂದ (ಸಂಭ್ರಮದಿಂದ),

ಪರಶಾಸ್ತ್ರನದೀಚರಃ = ಇತರರಾದ ವೈಶೇಷಿಕರ ಶಾಸ್ತ್ರವೆಂಬ ನದಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ,

ಯಃ = ಯಾವ ಪದ್ಮನಾಭತೀರ್ಥರೆಂಬ,

ವಿದ್ವತ್ತಿಮಿಂಗಿಲಃ = ವಿದ್ವಾಂಸರೆಂಬ ತಿಮಿಂಗಿಲ ಮೀನು,

ವೇದಾಂತಾಭಿಂ = ವೇದಾಂತಶಾಸ್ತ್ರವೆಂಬ ಸಮುದ್ರವನ್ನು,

ಜಾತು = ಎಂದೂ (ಒಂದು ಸಲವೂ),

ನ ಜಹೌ = ತ್ಯಜಿಸಲಿಲ್ಲ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ತಿಮಿಂಗಿಲವೆಂಬ ದೊಡ್ಡ ಮೀನು ಯಾವಾಗಲೂ ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿಯೇ ಸಂಚರಿಸುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ನದೀಪ್ರವಾಹದ ವೇಗವು ಹೆಚ್ಚಿದಾಗ, ಅದು ನದಿಯಲ್ಲಿಯೂ ತುಂಬಾ ನೀರಿರುವುದರಿಂದ, ಒಂದು ರೀತಿಯ ಉತ್ಸಾಹ ಹುಮ್ಮಸ್ಸುಗಳಿಂದಲೂ ಮತ್ತು ನಾನು ವಾಸಮಾಡುವ ಸಮುದ್ರದಂತೆ ಈ ನದಿಯಲ್ಲಿ ಇದೇಕೆ ಮಹಾಪೂರ? ಇದರ ಸೊಕ್ಕನ್ನು ಅಡಗಿಸಬೇಕು ಎಂಬ ಸಿಟ್ಟಿನಿಂದಲೂ ನದೀಪ್ರವಾಹದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾ ನದಿಯ ಮೇಲ್ಗಡೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಪುನಃ ಸಮುದ್ರವನ್ನೇ ಸೇರುತ್ತದೆ. ಅದರಂತೆ ಶ್ರೀಪದ್ಮನಾಭತೀರ್ಥರು ವೈಶೇಷಿಕಾದಿಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಯುಕ್ತಿಗಳ ರಭಸವನ್ನು ನೋಡಿ ಅವುಗಳ ಮೇಲಿನ ಸಿಟ್ಟಿನಿಂದ ಅವುಗಳನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಲು ಇತರ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಒಹಳ ವೇಗದಿಂದಲೂ ಉತ್ಸಾಹದಿಂದಲೂ ನುಗ್ಗಿ ಅವುಗಳನ್ನು ಖಂಡಿಸುತ್ತಾ, ಪುನಃ ವೇದಾಂತಶಾಸ್ತ್ರದ ಕಡೆಗೆ ಮರಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಅದನ್ನು ಬಿಡದೆ ಅಲ್ಲಿಯೇ ವಿಹರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ವಿದ್ವತ್ತಿಮಿಂಗಿಲರೂ, ವಿದ್ವಾಂಸರಲ್ಲಿ ಅತಿಶ್ರೇಷ್ಠರೂ, ಸಾಮಾನ್ಯ ವಿದ್ವಾಂಸರನ್ನೂ ಮಧ್ಯಮ, ಉತ್ತಮ ಮತ್ತು ಅತಿಶ್ರೇಷ್ಠ ದರ್ಜೆಯ ವಿದ್ವಾಂಸರನ್ನೂ ನುಂಗಿಹಾಕುವ ಹಾಗೂ ಸೋಲಿಸುವ ಶ್ರೀಪದ್ಮನಾಭತೀರ್ಥರು, ವೈಶೇಷಿಕಾದಿ ಇತರ ಶಾಸ್ತ್ರಕಾರರ ಯುಕ್ತಿಗಳೆಂಬ ಪ್ರವಾಹದ ಸಂಭ್ರಮದಿಂದಲೂ, ಆ ಯುಕ್ತಿ ಪ್ರವಾಹಗಳ ಮೇಲಿನ ಕೋಪದಿಂದಲೂ ವೈಶೇಷಿಕಾದಿ ಇತರ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳೆಂಬ ನದಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾ, ಅವರ ಯುಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಅವರ ಯುಕ್ತಿಗಳಿಂದಲೇ ಖಂಡಿಸುತ್ತಾ ಪುನಃ ವೇದಾಂತಶಾಸ್ತ್ರವೆಂಬ ಸಮುದ್ರಕ್ಕೆ ಹಿಂತಿರುಗಿ, ಆ ವೇದಾಂತಮಹಾಸಮುದ್ರವನ್ನು ಎಂದು ಬಿಡುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ ಖಂಡಿಸುವಾಗ ಇತರ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ವಿಚಾರವನ್ನು ಮಾಡಿದರೂ ವೇದಾಂತಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿಯೇ ಆಸಕ್ತರಾಗಿರುತ್ತಿದ್ದರು.

ವಿಶೇಷಾಂಶ—

ತಿಮಿರ್ನಾಮ ಮಹಾಮತ್ಸ್ಯಃ ತದ್ಗಿಲಸ್ತು ತಿಮಿಂಗಿಲಃ |

ತಿಮಿಂಗಿಲಗಿಲೋಽಪ್ಯಪ್ತಿ ತದ್ಗಿಲೋಽಪ್ಯಪ್ತಿ ರಾಘವಃ ||

ತಿಮಿ ಎಂದರೆ ದೊಡ್ಡ ಜಾತಿಯ ಮೀನು. ಅದನ್ನು ನುಂಗುವ ಇನ್ನೂ ದೊಡ್ಡ ಮೀನು ತಿಮಿಂಗಿಲವು ಅದನ್ನು ನುಂಗುವ ಇನ್ನೂ ದೊಡ್ಡ ಮೀನಿದೆ. ಅದು ತಿಮಿಂಗಿಲಗಿಲ. ಈ ತಿಮಿಂಗಿಲಗಿಲವನ್ನು ನುಂಗುವ ಅದಕ್ಕಿಂತಲೂ ದೊಡ್ಡ ಜಾತಿಯ ಮೀನು ತಿಮಿಂಗಿಲಗಿಲಗಿಲವೆಂಬುದೂ ಇದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಪದ್ಮನಾಭತೀರ್ಥರು ತಿಮಿಂಗಿಲಗಿಲಗಿಲರು. ಆದರೆ ಗಿಲಶ್ಚ ಗಿಲಶ್ಚ ಗಿಲಶ್ಚ ಎಂದು ಸರೂಪ ಶಬ್ದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡುವಾಗ ಆರ್ಷವಾಗಿ 'ಸರೂಪಾಣಾಂ ಏಕಶೇಷ ಏಕವಿಭಕ್ತೌ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದ ಛಾಯೆಯಿಂದ ಒಂದೇ ಗಿಲ ಶಬ್ದವು ಉಳಿದಿದೆ ಎಂದೂ ಊಹಿಸಲು ಅವಕಾಶವಿದೆ. ಅಂತೂ ಶ್ರೀಪದ್ಮನಾಭತೀರ್ಥರು ಶ್ರೇಷ್ಠ ಪಂಡಿತರನ್ನು ಸೋಲಿಸುವವರನ್ನು ಸೋಲಿಸುವ ಶ್ರೇಷ್ಠ ವಿದ್ವಾಂಸರನ್ನು ಸೋಲಿಸುವ ಅತ್ಯುನ್ನತ ಮಟ್ಟದ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥರ ಅಚ್ಚುಮೆಚ್ಚಿನ ಶಿಷ್ಯರು. ಅವರು ಆನಂದತೀರ್ಥರಚಿತವಾದ ದ್ವೈತ-ವೇದಾಂತಶಾಸ್ತ್ರವೆಂಬ ತೀರ್ಥರಾಜ ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ವಿಹರಿಸುತ್ತಾ ಇತರ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳೆಂಬ ನದೀತೀರ್ಥಗಳು ವಿಘ್ನಭಸುಕ್ತಿದ್ವಾಗ ಸಿಟ್ಟಿನಿಂದ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿ ಆ ನೀರನ್ನೆಲ್ಲಾ ಕಲಕಿ, ಅಲ್ಲಿಯ ಯುಕ್ತಿಜಲವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಪೂತೈಸಿ ಉಗಿದು ಪುನಃ ಆನಂದತೀರ್ಥರ ಸುತೀರ್ಥದಲ್ಲಿಯೇ ಮಿಂದು ಮುಳುಗಿ ವಿಹರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು ಎಂಬ ವಿಶೇಷವಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಈ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ ಸೂಚಿತವಾಗುತ್ತಿದೆ.

ವಿಗ್ರಹ—

ವೇದಾಂತಾಭಿಂ— ವೇದಾಂತ ಏವ ಅಭಿಃ ವೇದಾಂತಾಭಿಃ ತಂ |

ವಿದ್ವತ್ತಿಮಿಂಗಿಲಃ— ವಿದ್ವಾನ್ ಏವ ತಿಮಿಂಗಿಲಃ, ವಿದ್ವತ್ತಿಮಿಂಗಿಲಃ | ತಿಮಿಂಗಿಲ = ದೊಡ್ಡ ಜಾತಿಯ ಮೀನು, ಇದು ದೊಡ್ಡ ಹಡಗುಗಳನ್ನು ತನ್ನ ಬೆನ್ನಿನಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆತ್ತಿ ಉರುಳಿಸಬಲ್ಲದು. ದೋಣಿಗಳನ್ನು

ನುಂಗಬಲ್ಲದು. 'ಆಥೋ ಝಷಾಃ | ರೋಹಿತೋ ಮಧ್ವಃ ಶಾಲೋ ರಾಜೀವಃ ಶಕಲಸ್ಮಿಮಿ | ತಿಮಿಂಗಿಲಾದಯಶ್ಚ' ಅಮರ |

ಯುಕ್ತಪ್ರವಾಹಸಂರಂಭಾತ್— ಯುಕ್ತಯ ಏವ ಪ್ರವಾಹಾಃ ಯುಕ್ತಿ ಪ್ರವಾಹಾಃ, (ಯುಕ್ತಿಸಮೂಹಗಳು, ನದೀಪ್ರವಾಹದಂತೆ ಒಂದರ ಮೇಲೆ ಮತ್ತೊಂದಾಗಿ ಬರುವ ಯುಕ್ತಿಗಳು ಎಂದು ಅರ್ಥ) ಯುಕ್ತ-ಪ್ರವಾಹೇಷು ಸಂರಂಭಃ ಯುಕ್ತಪ್ರವಾಹಸಂರಂಭಃ, ತಸ್ಮಾತ್ | ಸಂರಂಭಃ = ಉತ್ಸಾಹ, ವೇಗ, ಕೋಪ, 'ಸಂರಂಭಃ ಸಂಭ್ರಮೇ ಕೋಪೇ' ಕೋಶ |

ಪರಶಾಸ್ತ್ರನದೀಚರಾಃ— ಪರೇಷಾಂ ಶಾಸ್ತ್ರಾಣಿ ಪರಶಾಸ್ತ್ರಾಣಿ, ಪರಶಾಸ್ತ್ರಾಣ್ಯೇವ ನದ್ಯಃ ಪರಶಾಸ್ತ್ರನದ್ಯಃ, ಪರಶಾಸ್ತ್ರನದೀಷು ಚರತೀತಿ ಪರಶಾಸ್ತ್ರನದೀಚರಃ | (ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ರೂಪಕಾಲಂಕಾರವಿದೆ. 'ವಿಷಯಭೇದತಾದ್ರೂಪ್ಯರಂಜನಂ ವಿಷಯಸ್ಯ ಯತ್ ರೂಪಕಂ' ಎಂದು ಅದರ ಲಕ್ಷಣ).

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಜಹೌ - ಜಹೌ ಜಹತುಃ ಜಹುಃ, ಜಹಿಥ-ಜಹಾಥ ಜಹಥುಃ ಜಹ, ಜಹೌ ಜಹಿವ ಜಹಿಮ | ಓಹಾಕ್ ತ್ಸಾಗೇ ಜುಹೋತ್ಸಾದಿ ಗಣ (ಮೂರನೇ ಗಣ) ಪರಸ್ಕೈವದಿ ಅನಿಟ್ ಭೂತ ಅನದ್ಭುತನ ಪರೋಕ್ಷೇ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಯುಕ್ತಪ್ರವಾಹಸಂರಂಭಾತ್ ಯೇನ ಪರಶಾಸ್ತ್ರನದೀಚರೇಣ ವಿದ್ವತ್ತಿಮಿಂಗಿಲೇನ ವೇದಾಂತಾಭ್ಯುಜಾತು ನ ಜಹೇ (ಕರ್ಮಣಿ) |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಶ್ರೀಪದ್ಮನಾಭತೀರ್ಥರು ಮಾಯಾವಾದಿಗಳನ್ನು ಜಯಿಸಿದರು.

ವ್ಯಾಖ್ಯಾಪ್ರಕಾದಮಾತ್ರೇಣ ವೀರಂಮನ್ಯಾನ್ ಸ್ವಮಂಡಲೇ |

ಮಾಯಾವಿಗ್ರಾಮಸಿಂಹಾನ್ ಯೋ ವಾದಿಸಿಂಹೋ ನಿರಾಕರೋತ್ || 123 ||

ಪದಭೈದ— ವ್ಯಾಖ್ಯಾಪ್ರಕಾದಮಾತ್ರೇಣ, ವೀರಂಮನ್ಯಾನ್, ಸ್ವಮಂಡಲೇ, ಮಾಯಾವಿಗ್ರಾಮಸಿಂಹಾನ್, ಯಃ, ವಾದಿಸಿಂಹಃ, ನಿರಾಕರೋತ್ |

ಅನ್ವಯ— ಯಃ, ವಾದಿಸಿಂಹಃ, ಸ್ವಮಂಡಲೇ, ವೀರಂಮನ್ಯಾನ್, ಮಾಯಾವಿಗ್ರಾಮಸಿಂಹಾನ್, ವ್ಯಾಖ್ಯಾ-ಪ್ರಕಾದಮಾತ್ರೇಣ, ನಿರಾಕರೋತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಯಃ = ಯಾವ,

ವಾದಿಸಿಂಹಃ = ವಾದಿಗಳಾದ ಪದ್ಮನಾಭತೀರ್ಥರೆಂಬ ಸಿಂಹವು,

ಸ್ವಮಂಡಲೇ = ತಮ್ಮವರ ಗುಂಪಿನಲ್ಲಿ,

ವೀರಂಮನ್ಯಾನ್ = ನಾವೇ ವೀರರೆಂದು ತಿಳಿದಿರುವ,

ಮಾಯಾವಿಗ್ರಾಮಸಿಂಹಾನ್ = ಮಾಯಾವಾದಿಗಳೆಂಬ ನಾಯಿಗಳನ್ನು,

ವ್ಯಾಖ್ಯಾಪ್ರಕಾದಮಾತ್ರೇಣ = ಶಾಸ್ತ್ರವ್ಯಾಖ್ಯಾನದ ಕೇವಲ ಗರ್ಜನಧ್ವನಿಯಿಂದಲೇ,

ನಿರಾಕರೋತ್ = ಜಯಿಸಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಪದ್ಮನಾಭತೀರ್ಥರೆಂಬ ಸಿಂಹವು ನಾವೇ ವೀರರೆಂದು ತಮ್ಮ ಜಾತಿಯ ಗುಂಪಿನಲ್ಲಿ ಹೆಮ್ಮೆಯಿಂದ ಮೆರೆಯುತ್ತಿರುವ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳೆಂಬ ನಾಯಿಗಳನ್ನು ಶಾಸ್ತ್ರವ್ಯಾಖ್ಯಾನವೆಂಬ ಸಿಂಹನಾದ ಮಾತ್ರದಿಂದ ನಿರಾಕರಿಸಿತು.

ಸಿಂಹವು ತಾವೇ ಪರಾಕ್ರಮಿಗಳೆಂದು ತಮ್ಮ ಗುಂಪಿನಲ್ಲಿ ಹಿಗ್ಗುವ ನಾಯಿಗಳನ್ನು ಗರ್ಜನೆ ಮಾತ್ರದಿಂದ ಜಯಿಸುತ್ತದೆ. ಸಿಂಹದ ಗರ್ಜನೆ ಕೇಳಿದ ಕೂಡಲೇ ನಾಯಿಗಳ ಸದ್ದಿಗುತ್ತದೆ. ಅವುಗಳು ಸದ್ದಿಲ್ಲದೆ ಬಾಲವನ್ನು ಮುದುರಿಕೊಂಡು ಮೂಲ ಸೇರುತ್ತವೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಶ್ರೀಪದ್ಮನಾಭತೀರ್ಥರು ತಾವೇ ಪಂಡಿತರೆಂದು ತಮ್ಮ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಹೊಗಳಿಕೊಳ್ಳುವ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳನ್ನು ತಮ್ಮ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾತ್ರದಿಂದ ಜಯಿಸಿದರು ಎಂದು ಭಾವ. ಶ್ರೀಪದ್ಮನಾಭತೀರ್ಥರಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳೂ ಹೆದರುತ್ತಿದ್ದರು ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ವಿಗ್ರಹ—

ವ್ಯಾಖ್ಯಾಪ್ರಕಾಶಮಾತ್ರೇಣ— ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ವಿವ ಪ್ರಕಾಶಃ ವ್ಯಾಖ್ಯಾಪ್ರಕಾಶಃ, ವ್ಯಾಖ್ಯಾಪ್ರಕಾಶದ ವಿವ ವ್ಯಾಖ್ಯಾಪ್ರಕಾಶಮಾತ್ರಂ, ತೇನ |

ವೀರಂಮನ್ಯುನ್— ಆತ್ಮಾನಂ ವೀರಾನ್ ಮನ್ಯಂತೇ ಇತಿ ವೀರಂಮನ್ಯುಃ, ತಾನ್ | 'ಆತ್ಮಮಾನೇ ಖಿಶ ಚ' (3.2.83) ಸ್ವಕರ್ಮಕೇ ಮನನೇ ವರ್ತಮಾನಾತ್ ಮನ್ಯತೇಃ ಸುಖ, ಖಿಶ್ ಸ್ಯಾತ್, ತನ್ನನ್ನು ತಿಳಿಯುವಿಕೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿರುವ ಮನ್ಯಧಾತುವಿಗೆ ಖಿಶ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥದ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಖಿಶ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. 'ಅರುರ್'ದ್ವಿಷದಜಂತಸ್ಯ ಮುಮ್' (6.2.67) ಅರುಷಃ ದ್ವಿಷತಃ ಅಜಂತಸ್ಯ ಚ ಮುಮಾಗಮಃ ಸ್ಯಾತ್ ಖಿದಂತೇ ಉತ್ತರಪದೇ ನ ತು ಆವ್ಯಯಸ್ಯ. ಅರುಸ್ ಶಬ್ದ ದ್ವಿಷತ್ ಶಬ್ದ ಮತ್ತು ಅಜಂತವಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ, ಖಿಕಾರ ಇತ್ ಆಗಿ ಉಳ್ಳ ಖಿಶ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತ ಶಬ್ದವು ಪರವಾದಾಗ ಮುಮ್ ಎಂಬ ಆಗಮವು ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥದ ಸೂತ್ರದಿಂದ 'ಮುಮ್' ('ಮ್') ಆಗಮವು ಬರುತ್ತದೆ. ಅರುಂತು, ದ್ವಿಷಂತಪ, ಇದರಂತೆ ವೀರಂಮನ್ಯ ಎಂಬ ರೂಪ |

ಸ್ವಮಂಡಲೇ— ಸ್ವೇಷಾಂ ಮಂಡಲಂ ಸ್ವಮಂಡಲಂ, ತಸ್ಮಿನ್ |

ಮಾಯಾವಿಗ್ರಾಮಸಿಂಹಾನ್— ಮಾಯಾ ವಿಷಾಂ ಅಸ್ತೀತಿ ಮಾಯಾವಿನಃ | 'ಅಸ್'ಮಾಯಾಮೇಧಾ- ಸ್ತಜೋ ವಿನಃ' (5.2.121) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿನಿ (ವಿನ) ಪ್ರತ್ಯಯ, ಗ್ರಾಮೇ (ಗ್ರಾಮಸ್ಯ ವಾ) ಸಿಂಹಾಃ ಗ್ರಾಮಸಿಂಹಾಃ, ಮಾಯಾವಿನಃ ವಿವ ಗ್ರಾಮಸಿಂಹಾಃ ಮಾಯಾವಿಗ್ರಾಮಸಿಂಹಾಃ ತಾನ್ |

ವಾದಿಸಿಂಹಃ— ವಾದೀ ವಿವ ಸಿಂಹಃ ವಾದಿಸಿಂಹಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ನಿರಾಕರೋತ್ - ನಿರ್+ಆ+ಅಕರೋತ್ ಆಕುರುತಾಂ ಅಕುರ್ವನ್, ಅಕರೋಃ ಆಕುರುತಂ ಆಕುರುತ, ಅಕರವಂ ಅಕುರ್ವ ಆಕುರ್ಮ | (ಡು) ಕೃ ಇತ್ ಕರಣೇ ಸಕರ್ಮಕ, ಅನಿತ್ ಉಭಯಪದಿ, ತನಾದಿ 8ನೇ ಗಣ, ಅನದ್ಯತನಭೂತೇ ಲಪ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ವಿಕವಚನ | ನಿರ್, ಆ, ಎರಡು ಉಪಸರ್ಗಗಳು |

ಪ್ರಯೋಗ— ಯೇನ ವಾದಿಸಿಂಹೇನ ಸ್ವಮಂಡಲೇ ವೀರಂಮನ್ಯುಃ ಮಾಯಾವಿಗ್ರಾಮಸಿಂಹಾಃ ವ್ಯಾಖ್ಯಾಪ್ರಕಾಶಮಾತ್ರೇಣ ನಿರಾಕ್ರಿಯಂತ |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಮತ್ತೂ ಶ್ರೀಪದ್ಮನಾಭತೀರ್ಥರ ಮಹಾಮಹಿಮೆಯನ್ನು ವರ್ಗಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಮತ್ತದುವಾರ್ವಾದಿಮಾತಂಗತರ್ಕಮಸ್ತಕದಾರಣೇ |

ಪಂಚಾಸ್ತೋ ಯೋಽಭವತ್ ವ್ಯಕ್ತಂ ಚತುರಾಸ್ತೋಽಪಿ ಕೇವಲಮ್ || 124 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಮತ್ತದುವಾರ್ವಾದಿಮಾತಂಗತರ್ಕಮಸ್ತಕದಾರಣೇ, ಪಂಚಾಸ್ತಃ, ಯಃ, ಅಭವತ್, ವ್ಯಕ್ತಂ, ಚತುರಾಸ್ತಃ, ಅಪಿ, ಕೇವಲಂ |

ಅನ್ವಯ— ಯಃ, ಕೇವಲಂ, ಚತುರಾಸ್ಯಃ, ಅಪಿ, ಮತ್ತದುವಾರ್ವಾದಿಮಾತಂಗತರ್ಕಮಸ್ತಕದಾರಣೇ, ವ್ಯಕ್ತಂ, ಪಂಚಾಸ್ಯಃ, ಅಭವತ್ !

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಯಃ = ಯಾವ ಪದ್ಯನಾಭತೀರ್ಥರು,

ಕೇವಲಂ = ಮುಖ್ಯವಾಗಿ,

ಚತುರಾಸ್ಯಃ ಅಪಿ = ನಾಲ್ಕು ಮುಖವುಳ್ಳವರಾದಾಗ್ಯೂ (ಕುಶಲವಾದ, ಸುಂದರವಾದ ಮುಖವ್ಯಾಪಾರ ಮತ್ತು ಮುಖವುಳ್ಳವರಾದಾಗ್ಯೂ)

ಮತ್ತದುವಾರ್ವಾದಿಮಾತಂಗತರ್ಕಮಸ್ತಕದಾರಣೇ = ವಿದ್ಯೆಯಿಂದ ಗರ್ವಿತರಾದ, ಮದವೇರಿದ, ದುಷ್ಕವಾದವುಳ್ಳವರಂಟ ಆನೆಗಳ ಯುಕ್ತಿಗಳೆಂಬ ತಲೆಗಳ ಸೀಳುವಿಕೆಯಲ್ಲಿ,

ವ್ಯಕ್ತಂ = ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ,

ಪಂಚಾಸ್ಯಃ = ಐದು ಮುಖವುಳ್ಳವರು, ಸಿಂಹವು (ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಯುಕ್ತಿಯುಕ್ತವಾಗಿ ಮಾತಾಡುವ ಮುಖವುಳ್ಳವರು)

ಅಭವತ್ = ಆದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಈ ಪದ್ಯನಾಭತೀರ್ಥರು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಚತುರಾಸ್ಯರಾದರೂ (ನಾಲ್ಕು ಮುಖವುಳ್ಳವರಾಗಿದ್ದರೂ) ಅಹಂಕಾರಿಗಳಾದ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳೆಂಬ ಆನೆಗಳ ಕುತರ್ಕಗಳೆಂಬ ತಲೆಗಳನ್ನು ಸೀಳುವುದರಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಪಂಚಾಸ್ಯ (ಐದು ಮುಖವುಳ್ಳವರು) ಆಗಿದ್ದರು. ಇಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಮುಖವುಳ್ಳವರಾಗಿದ್ದರೂ ಐದು ಮುಖವುಳ್ಳವರಾಗಿದ್ದರು ಎಂದು ವಿರೋಧವು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಯಾವ ಪದ್ಯನಾಭತೀರ್ಥರು ಕೇವಲ ಚತುರವದನರು, ಸುಂದರವಾದ ಮತ್ತು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಾತಾಡುವ ಮುಖವುಳ್ಳವರಾಗಿದ್ದರು. ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ, ಸಿಂಹವು ಮದಿಸಿದ ಆನೆಗಳ ಕುಂಭಸ್ಥಳವನ್ನು ಸೀಳುವಂತೆ ಅಹಂಕಾರಿಗಳಾದ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳೆಂಬ ಆನೆಗಳ ಕುತರ್ಕಗಳೆಂಬ ಕುಂಭಸ್ಥಳಗಳನ್ನು ಸೀಳುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪಂಚಾಸ್ಯರು ಅಂದರೆ ಸಿಂಹವಾಗಿದ್ದರು, ಸಿಂಹದಂತಿದ್ದರು. ಶ್ರೀಪದ್ಯನಾಭತೀರ್ಥರು ಮಾಯಾವಾದಿಗಳ ದುಸ್ತರ್ಕಗಳನ್ನು ಧೈರ್ಯದಿಂದ, ಉಗ್ರವಾಗಿ ಖಂಡಿಸುತ್ತಿದ್ದರು ಎಂದು ಭಾವ. ಇಲ್ಲಿ ಚತುರಾಸ್ಯಃ ಅಪಿ ಪಂಚಾಸ್ಯಃ ನಾಲ್ಕು ಮುಖವುಳ್ಳವರಾದರೂ ಐದು ಮುಖವುಳ್ಳವರು ಎಂಬ ವಿರೋಧವು, ಸುಂದರಮುಖವುಳ್ಳವರು ಮತ್ತು ಸಿಂಹದಂತಿರುವವರು ಎಂದು ವಿರೋಧ ಪರಿಹಾರವಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ವಿರೋಧಾಭಾಸಾಲಂಕಾರ. 'ಅಭಾಸತ್ವೇ ವಿರೋಧಸ್ಯ ವಿರೋಧಾಭಾಸ ಇಷ್ಟತೇ' ಎಂದು ವಿರೋಧಾಭಾಸಾಲಂಕಾರದ ಲಕ್ಷಣ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಮತ್ತದುವಾರ್ವಾದಿಮಾತಂಗತರ್ಕಮಸ್ತಕದಾರಣೇ— ದುವಾರ್ವದಃ ಏಷಾಂ ಆಸೀತಿ ದುವಾರ್ವದಿನಃ, ಮತ್ತಾಶ್ವತ್ಥೇ ದುವಾರ್ವದಿನಶ್ಚ ಮತ್ತದುವಾರ್ವದಿನಃ, ಮತ್ತದುವಾರ್ವದಿನ ಏವ ಮಾತಂಗಾಃ ಮತ್ತದುವಾರ್ವಾದಿಮಾತಂಗಾಃ, ತರ್ಕಾ ಏವ ಮಸ್ತಕಾಃ ತರ್ಕಮಸ್ತಕಾಃ, ಮತ್ತದುವಾರ್ವಾದಿಮಾತಂಗಾನಾಂ ತರ್ಕಮಸ್ತಕಾಃ ಮತ್ತದುವಾರ್ವಾದಿಮಾತಂಗತರ್ಕಮಸ್ತಕಾಃ, ಮತ್ತದುವಾರ್ವಾದಿಮಾತಂಗತರ್ಕಮಸ್ತಕಾನಾಂ ದಾರಣಂ ಮತ್ತದುವಾರ್ವಾದಿಮಾತಂಗತರ್ಕಮಸ್ತಕದಾರಣಂ, ತಸ್ಮಿನ್ । ಮಾತಂಗ = ಆನೆ (ಚಂಡಾಲ) 'ಗಜೇಽಪಿ ನಾಗಮಾತಂಗಿ' ಅಮರ, ಮಸ್ತಕ = ಶಿರಸ್ಸು, 'ಮೂರ್ಧಾ ನಾ ಮಸ್ತಕೋಽಸ್ಮಿಯಾಂ' ಅಮರ. ಪಂಚಾಸ್ಯಃ = ಸಿಂಹ, 'ಸಿಂಹೋ ಮೃಗೇಂದ್ರಃ ಪಂಚಾಸ್ಯಃ' ಅಮರ ।

ಪಂಚಾಸ್ಯಃ— ಪಂಚಂ ವಿಸ್ತೃತಂ ಆನನಂ ಅಸ್ಯ ಇತಿ ಪಂಚಾಸ್ಯಃ । (ಪಂಚ ಅನ್ಯಾನಿ ಯಸ್ಯ ಸಃ ವಿರೋಧ ಹೇರುವಾಗ ವಿಗ್ರಹ)

ಚತುರಾಸ್ಯಃ— ಚತುರಂ ಸುಂದರಂ ಅಸ್ಯಂ ಅಸ್ಯ । (ಚತ್ವಾರಿ ಆಸ್ಥಾನಿ ಅಸ್ಯ) 'ಚತುರಾಸ್ಯೋಽಪಿ ಚತುರ್ವದನೋಽಪಿ' ಭಾವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಭವತ್ - ಅಭವತ್ ಅಭವತಾಂ ಅಭವನ್, ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ ಅಕರ್ಮಕ ಸೇಟ್ ಪರ. ಅನದೃತನಭೂತೇ ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನ ।

ಪ್ರಯೋಗ— ಯೇನ ಕೇವಲಂ ಚತುರಾಸ್ಯೇನಾಪಿ ಮತ್ತದುರ್ವಾದಿಮಾತಂಗಮಸ್ತಕದಾರಣೇ ವ್ಯಕ್ತಂ ಪಂಚಾಸ್ಯೇನ ಅಭೂಯತ ।

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಶ್ರೀಪದ್ಮನಾಭತೀರ್ಥರು ಸನ್ನ್ಯಾಯರತ್ನಾವಲೀ ಎಂಬ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ರಚಿಸಿದರು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಸನ್ನ್ಯಾಯರತ್ನಾವಲಿರವ್ಯುದಪಾದಿ ಯತಃ ಶುಭಾ ।

ಟೀಕಾ ಪರಾನುವ್ಯಾಖ್ಯಾಯಾ ಅನರ್ಘಾ ಬೋಧಸಾಗರಾತ್ || 125 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಸನ್ನ್ಯಾಯರತ್ನಾವಲಿಃ, ಅಪಿ, ಉದಪಾದಿ, ಯತಃ, ಶುಭಾ, ಟೀಕಾ, ಪರಾನುವ್ಯಾಖ್ಯಾಯಾಃ, ಅನರ್ಘಾ, ಬೋಧಸಾಗರಾತ್ ।

ಅನ್ವಯ— ಬೋಧಸಾಗರಾತ್, ಯತಃ, ಪರಾನುವ್ಯಾಖ್ಯಾಯಾಃ, ಶುಭಾ, ಅನರ್ಘಾ, ಟೀಕಾ, ಸನ್ನ್ಯಾಯ-ರತ್ನಾವಲಿಃ, ಅಪಿ, ಉದಪಾದಿ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಬೋಧಸಾಗರಾತ್ = ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಸಮುದ್ರದಂತಿರುವ,

ಯತಃ = ಯಾವ ಶ್ರೀಪದ್ಮನಾಭತೀರ್ಥರಿಂದ,

ಪರಾ = ಉತ್ತಮವಾದ,

ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾಯಾಃ = ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗ್ರಂಥಕ್ಕೆ,

ಶುಭಾ = ಮಂಗಳಕರವಾದ,

ಅನರ್ಘಾ = ಅಮೂಲ್ಯವಾದ,

ಟೀಕಾ = ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾದ,

ಸನ್ನ್ಯಾಯರತ್ನಾವಲಿಃ ಅಪಿ = ಸನ್ನ್ಯಾಯರತ್ನಾವಲಿ ಎಂಬ ಗ್ರಂಥವೂ,

ಉದಪಾದಿ = ಹುಟ್ಟಿತು.

ಶಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಪದ್ಮನಾಭತೀರ್ಥರು ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಸಮುದ್ರದಂತಿದ್ದರು. ಸಮುದ್ರದಿಂದ ರತ್ನಾವಲಿಯು (ರತ್ನಗಳ ಸಾಲು) ದೊರಕುವಂತೆ ಜ್ಞಾನಸಮುದ್ರರಾದ ಅವರಿಂದ ಸನ್ನ್ಯಾಯರತ್ನಾವಲಿ ಎಂಬ ಗ್ರಂಥವು ದೊರಕಿತು. ಈ ಗ್ರಂಥವು ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ರಚಿಸಿದ ಉತ್ತಮ ಗ್ರಂಥವಾದ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನದ ಟೀಕೆಯಾಗಿದೆ. ರತ್ನಾವಲಿಯು ಅಮೂಲ್ಯವಾಗಿರುವಂತೆ ಸನ್ನ್ಯಾಯರತ್ನಾವಲಿಯೂ ಅಮೂಲ್ಯವಾಗಿದೆ. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನದ ಉತ್ತಮವಾದ ವಿವರಣಾರೂಪವಾಗಿದೆ. ಸಮುದ್ರದಿಂದ ಅಮೂಲ್ಯವಾದ ಮಂಗಳಕರವಾದ ರತ್ನದ ಸಾಲು ಹುಟ್ಟುವಂತೆ ಜ್ಞಾನಸಮುದ್ರರಾದ ಶ್ರೀಪದ್ಮನಾಭತೀರ್ಥರಿಂದ ಮಂಗಳಕರವಾದ ಅಮೂಲ್ಯವಾದ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾದ ಸನ್ನ್ಯಾಯರತ್ನಾವಲಿ ಎಂಬ ಗ್ರಂಥವು ಹುಟ್ಟಿತು. ಅವರಿಂದ ರಚಿತವಾಯಿತು ಎಂದು ಶಾತ್ಪರ್ಯ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಸನ್ನ್ಯಾಯರತ್ನಾವಲಿಃ— ಸಂತತ್ವ ತೇ ನ್ಯಾಯಾಶ್ಚ ಸನ್ನ್ಯಾಯಾಃ, ಸನ್ನ್ಯಾಯಾ ವಿವ ರತ್ನಾನಿ ಸನ್ನ್ಯಾಯರತ್ನಾನಿ,
ಸನ್ನ್ಯಾಯರತ್ನಾನಾಂ ಆವಲಿಃ ಸನ್ನ್ಯಾಯರತ್ನಾವಲಿಃ |

ಪರಾನುವ್ಯಾಖ್ಯಾ— ಪರಾ ಚ ಸಾ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾ ಚ ಪರಾನುವ್ಯಾಖ್ಯಾ, ತಸ್ಯಾಃ |

ಅನರ್ಘಾ— ನ ವಿದ್ಯತೇ ಅರ್ಘಾಃ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ ಅನರ್ಘಾ |

ಬೋಧಸಾಗರಾತ್— ಬೋಧಸ್ಯ ಸಾಗರಃ ಬೋಧಸಾಗರಃ, ತಸ್ಮಾತ್ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಉದಪಾದಿ - ಉದ್ + ಆಪಾದಿ ಆಪತ್ಯಾಂ ಆಪತ್ಯತೆ, ಆಪತ್ಯಾ ಆಪತ್ಯಾಧಾಂ ಆಪದ್ಧಮ್,
ಆಪತ್ಯ ಆಪತ್ಯಹಿ ಆಪತ್ಯಹಿ | ಪದ ಗತೌ ಸಕ. ಅನಿ. ಆತ್ಮ ಉದ್ ಉಪಸರ್ಗ ಹೋಗು, ತಲುಪು, ಭೂತೇ ಲುಪ್
ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಬೋಧಸಾಗರಾತ್ ಯತಃ ಪರಾನುವ್ಯಾಖ್ಯಾಯಾಃ ಶುಭಯಾ ಅನರ್ಘಯಾ ಟೀಕಯಾ
ಸನ್ನ್ಯಾಯರತ್ನಾವಲೌ ಅಪಿ ಉದಪಾದಿ |

★ ★ ★

ಆವತಾರಿಕಾ— ಸಭೆಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಪದ್ಮನಾಭತೀರ್ಥರಿಗೆ ಪಂಡಿತಶ್ರೇಷ್ಠರಿಂದ ದೊರಕಿದ ಪೂಜಾಗೌರವಗಳನ್ನು
ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ವೇದಪ್ರವಚನಾಚಾರ್ಯಶಿಷ್ಯೋಽಸಾವಿತಿ ಪೂಜಿತಃ |

ಸಭ್ಯಃ ಸಭಾಯಾಂ ಯೋ ವೇದಂ ವ್ಯಾಚಖ್ಯೌ ವೇದಸಾರವಿತ್ || 126 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ವೇದಪ್ರವಚನಾಚಾರ್ಯಶಿಷ್ಯಃ, ಅಸೌ, ಇತಿ, ಪೂಜಿತಃ, ಸಭ್ಯಃ, ಸಭಾಯಾಂ, ಯಃ, ವೇದಂ,
ವ್ಯಾಚಖ್ಯೌ, ವೇದಸಾರವಿತ್ |

ಅನ್ವಯ— ಅಸೌ, ವೇದಪ್ರವಚನಾಚಾರ್ಯಶಿಷ್ಯಃ, ಇತಿ, ಪೂಜಿತಃ, ಸಭ್ಯಃ, ವೇದಸಾರವಿತ್, ಯಃ, ಸಭಾಯಾಂ,
ವೇದಂ, ವ್ಯಾಚಖ್ಯೌ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಸೌ = ಇವರು,

ವೇದಪ್ರವಚನಾಚಾರ್ಯಶಿಷ್ಯಃ = ವೇದಗಳ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಿ ಹೇಳುವುದರಲ್ಲಿ ಗುರುಗಳಾದ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾ-
ಚಾರ್ಯರ ಶಿಷ್ಯರು,

ಇತಿ = ಹೀಗೆಂದು,

ಪೂಜಿತಃ = ಸನ್ಮಾನಿಸಲ್ಪಟ್ಟ

ಸಭ್ಯಃ = ಸಭೆಗೆ ಯೋಗ್ಯರಾದ,

ವೇದಸಾರವಿತ್ = ವೇದದ ಮುಖ್ಯವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬಲ್ಲ,

ಯಃ = ಯಾವ ಪದ್ಮನಾಭತೀರ್ಥರು,

ಸಭಾಯಾಂ = ಸಭೆಯಲ್ಲಿ

ವೇದಂ = ವೇದವನ್ನು

ವ್ಯಾಚಖ್ಯೌ = ಪ್ರವಚನ ಮಾಡಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಪದ್ಮನಾಭತೀರ್ಥರು ವೇದದ ಮುಖ್ಯವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿದಿದ್ದರು. ಅವರು ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರವಚನ ಮಾಡುವಾಗ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಒಪ್ಪುತ್ತಿದ್ದರು. ಸಭೆಗೆ ಯೋಗ್ಯರಾಗಿ ಅಲಂಕಾರಪ್ರಾಯರಾಗಿದ್ದರು. ಅವರು ವೇದಗಳಿಗೆ ಸರಿಯಾದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಮಾಡಿ ಜನರಿಗೆ ತಿಳಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಹೀಗೆ ಶ್ರೀಪದ್ಮನಾಭತೀರ್ಥರು ಜನರಿಗೆ ವೇದಾರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಜನರು ಇವರು ವೇದೋಪದೇಶಮಹಾಚಾರ್ಯರಾದ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥರ ಶಿಷ್ಯರು ಎಂದು ಅವರನ್ನು ಗೌರವಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಅಂತಹ ಶ್ರೀಪದ್ಮನಾಭತೀರ್ಥರಿಗೆ ಆಚಾರ್ಯರು ಪ್ರಸನ್ನರಾಗಿ ವಿದ್ಯೆಯನ್ನುಪದೇಶಿಸಿದರು. (ಎಂದು 121 ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದ ಜತೆಗೆ ವಿಕಾನ್ಡಯವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು).

ವಿಗ್ರಹ—

ವೇದಪ್ರವಚನಾರ್ಯಶಿಷ್ಯ— ವೇದಾನಾಂ ಪ್ರವಚನಂ ವೇದಪ್ರವಚನಂ, ವೇದಪ್ರವಚನಸ್ಯ ಆಚಾರ್ಯಃ ವೇದಪ್ರವಚನಾಚಾರ್ಯಃ, ವೇದಪ್ರವಚನಾಚಾರ್ಯಸ್ಯ ಶಿಷ್ಯಃ ವೇದಪ್ರವಚನಾಚಾರ್ಯಶಿಷ್ಯಃ |

ಸಭ್ಯಃ— ಸಭಾಯಾಂ ಸಾಧುಃ ಸಭ್ಯಃ | 'ತತ್ರ ಸಾಧುಃ' (4.4.98) ಎಂಬ ಅಧಿಕಾರದಲ್ಲಿ 'ಸಭಾಯಾಃ ಯಃ' (4.4.105) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ.

ವೇದಸಾರವಿತ್— ವೇದಾನಾಂ ಸಾರಃ ವೇದಸಾರಃ, ವೇದಸಾರಂ ವೇತ್ತೀತಿ ವೇದಸಾರವಿತ್ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ವ್ಯಾಚ್ಛೌ - ವಿ+ಆ+ಚ್ಛೌ ಚ್ಛೌತುಃ ಚ್ಛೌಃ, ಚ್ಛೌಠ-ಚ್ಛೌಠ ಚ್ಛೌಠುಃ ಚ್ಛೌಃ, ಚ್ಛೌಃ ಚ್ಛೌವ ಚ್ಛೌಮ | ಖ್ಯಾ ಪ್ರಕಥನೇ ಅದಾದಿ ಎರಡನೆಯ ಗಣ ಸಕ. ಅನಿ. ಪರ. ಭೂತ ಅನದೃತನ ಪರೋಕ್ಷೇ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ಚ್ಛೌ ಎಂದು ರೂಪ | ವಿ, ಆ, ಎರಡು ಉಪಸರ್ಗಗಳು |

ಪ್ರಯೋಗ— ಅಮುನಾ ವೇದಪ್ರವಚನಾಚಾರ್ಯಶಿಷ್ಯ ಇತಿ ಪೂಜಿತೇನ ಸಭ್ಯೇನ ವೇದಸಾರವಿದಾ ಯೇನ ಸಭಾಯಾಂ ವೇದಃ ವ್ಯಾಚ್ಛೌ |

★ ★ ★

ಆವತಾರಿಕಾ— ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥರು ಮತ್ತು ಶ್ರೀಪದ್ಮನಾಭತೀರ್ಥರಲ್ಲದೆ ಆಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಬೇರೆ ಅನೇಕ ಮಂದಿ ಶಿಷ್ಯರಿದ್ದರು.

ಅನಯೋಃ ಪ್ರಥಮೇ ಶಿಷ್ಯಾಶ್ಚರಮೇ ಚಾಭವನ್ನಿಹ |

ಅನಂತಬೋಧಸ್ಯಾನೇಕೇ ಯತೀಂದ್ರಾ ಬಹುದೇಶಚಾಃ || 127 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅನಯೋಃ, ಪ್ರಥಮೇ, ಶಿಷ್ಯಾಃ, ಚರಮೇ, ಚ, ಅಭವನ್, ಇಹ, ಅನಂತಬೋಧಸ್ಯ, ಅನೇಕೇ, ಯತೀಂದ್ರಾಃ, ಬಹುದೇಶಚಾಃ |

ಅನ್ವಯ— ಇಹ, ಅನಂತಬೋಧಸ್ಯ, ಅನಯೋಃ, ಪ್ರಥಮೇ, ಚ, ಚರಮೇ, ಅನೇಕೇ, ಬಹುದೇಶಚಾಃ, ಯತೀಂದ್ರಾಃ, ಶಿಷ್ಯಾಃ, ಅಭವನ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಇಹ = ಈ ಭಾರತವರ್ಷದಲ್ಲಿ,

ಅನಂತಬೋಧಸ್ಯ = ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ,

ಅನಯೋಃ = ಈ ವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥರು ಮತ್ತು ಪದ್ಮನಾಭತೀರ್ಥರಿಗಿಂತ,

ಪ್ರಥಮೇ = ಮೊದಲಿನ,

ಚ = ಮತ್ತು,
 ಚರಮೇ = ಅನಂತರದ,
 ಅನೇಕೇ = ಬಹಳ ಮಂದಿ,
 ಬಹುದೇಶಜಾಃ = ಅನೇಕ ದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ,
 ಯತೀಂದ್ರಾಃ = ಸಂನ್ಯಾಸಿ ಶ್ರೇಷ್ಠರು,
 ಶಿಷ್ಯಾಃ = ಶಿಷ್ಯರಾಗಿ,
 ಅಭವನ್ = ಆದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಈ ಭರತಖಂಡದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥರು ಮತ್ತು ಶ್ರೀಪದ್ಮನಾಭ-
 ತೀರ್ಥರು ಇವರಿಬ್ಬರು ಶಿಷ್ಯರು ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ ಇವರಿಗಿಂತ ಮೊದಲೇ ಶಿಷ್ಯರಾದವರೂ, ಅನಂತರ ಶಿಷ್ಯರಾದವರೂ
 ಅನೇಕರಿದ್ದರು. ಅವರು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವರಾಗಿದ್ದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಪ್ರಥಮಾಃ— ಪ್ರಥಮಃ ಪ್ರಥಮೌ ಪ್ರಥಮೇ ಪ್ರಥಮಾಃ ।

ಚರಮಾಃ— ಚರಮಃ ಚರಮೌ ಚರಮೇ ಚರಮಾಃ । ಮುಂದೆ ರಾಮ ಶಬ್ದದಂತೆ ರೂಪ. ಈ ಎರಡು
 ಶಬ್ದಗಳು ಸರ್ವನಾಮ ಗಣದಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿಲ್ಲ. ಆದರೂ 'ಪ್ರಥಮ ಚರಮ ತಯಾಲ್ಪಾರ್ಥಕಿ-
 ಪಯನೇಮಾಶ್ಚ' (1.1.33) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರಥಮಾವಿಭಕ್ತಿ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ
 ವಿಕಲ್ಪದಿಂದ ಸರ್ವನಾಮಸಂಜ್ಞೆ ಬಂದು ಸರ್ವೇ ಎಂಬಂತೆ ಪ್ರಥಮೇ ಚರಮೇ ಎಂದೂ ರೂಪ,
 ಪ್ರಥಮಾಃ ಚರಮಾಃ ಎಂದೂ ರೂಪ ।

ಅನಂತಬೋಧಸ್ಯ— ಅನಂತಃ ಬೋಧಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಅನಂತಬೋಧಃ, ತಸ್ಯ ।

ಅನೇಕೇ— ನ ವಿಕೇ ಅನೇಕೇ ।

ಯತೀಂದ್ರಾಃ— ಯತೀನಾಂ ಇಂದ್ರಾಃ ಯತೀಂದ್ರಾಃ ।

ಬಹುದೇಶಜಾಃ— ಬಹುಷು ದೇಶೇಷು ಜಾಯಂತೇ ಇತಿ ಬಹುದೇಶಜಾಃ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಭವನ್, ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ ಅನದ್ಯತನಭೂತಕಾಲದಲ್ಲಿ ಲಬ್ಲಲಕಾರ ।

ಪ್ರಯೋಗ— ಇಹ ಅನಂತಬೋಧಸ್ಯ ಅನಯೋಃ ಪ್ರಥಮ್ಯಃ ಚ ಚರಮ್ಯಃ ಅನೇಕೈಃ ಬಹುದೇಶಜೈಃ ಯತೀಂದ್ರೈಃ
 ಶಿಷ್ಯೈಃ ಅಭೂಯತ (ಭಾವೇ ಪ್ರಯೋಗ) ।

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆ ಶಿಷ್ಯರುಗಳ ಹೆಸರುಗಳನ್ನೂ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಸೂಚ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ವಶೀಕೃತಹೃಷೀಕಾಶ್ಚ ಜನನಾದ್ಯುಪಮದ್ವಿನಃ ।

ನರಸಿಂಹಪದಾಧಾರಾ ಅಭ್ಯಸ್ತೋಪೇಂದ್ರನಾಮಕಾಃ ॥ 128 ॥

ವಿದರ್ಶ್ಯದ— ವಶೀಕೃತಹೃಷೀಕಾಃ, ಚ, ಜನನಾದ್ಯುಪಮದ್ವಿನಃ, ನರಸಿಂಹಪದಾಧಾರಾಃ, ಅಭ್ಯಸ್ತೋಪೇಂದ್ರ-
 ನಾಮಕಾಃ ।

ಅನ್ವಯ— ವಶೀಕೃತಹೃಷೀಕಾಃ, ಚ, ಜನನಾದ್ಯುಪಮದ್ವಿನಃ, ನರಸಿಂಹಪದಾಧಾರಾಃ, ಅಭ್ಯಸ್ತೋಪೇಂದ್ರ-
 ನಾಮಕಾಃ (ಅನೇಕೇ ಶಿಷ್ಯಾಃ ಅಭವನ್) ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ವತೀಕೃತಹೃಷೀಕಾಃ ಚ = ಸ್ವಾದೀನ ಮಾಡಿಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ ಇಂದ್ರಿಯಗಳುಳ್ಳವರೂ ಆದುದರಿಂದಲೇ ಹೃಷೀಕೇಶ ತೀರ್ಥರೆಂಬ ಪೂಜ್ಯರೂ,

ಜನನಾದಿಉಪಮರ್ದಿನಃ = ಜನ್ಮ ವೃದ್ಧಿ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ, ಆದುದರಿಂದಲೇ ಜನಾರ್ದನತೀರ್ಥರೆಂಬ ಪೂಜ್ಯರೂ,

ನರಸಿಂಹಪದಾಧಾರಾಃ = ಶ್ರೀನರಸಿಂಹದೇವರ ಪಾದವೇ ಆಶ್ರಯವಾಗಿ ಉಳ್ಳವರೂ, ಆದುದರಿಂದಲೇ ನರಸಿಂಹತೀರ್ಥರೆಂಬ ಪೂಜ್ಯರೂ,

ಅಭೃಷ್ಠ = ಜನರಿಗೆ ಪರಿಚಿತವಾದ, (ಅವೃತ್ತಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ)

ಉಪೇಂದ್ರನಾಮಕಾಃ = ಉಪೇಂದ್ರ ಎಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳವರೂ, ಆದುದರಿಂದಲೇ ಉಪೇಂದ್ರತೀರ್ಥರೆಂಬ ಪೂಜ್ಯರೂ (ಹೀಗೆ, ಅನಂತಮೋಧಸ್ಯ = ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರಿಗೆ, ಬಹುದೇಶವಾಃ = ಬೇರೆ ಬೇರೆ ದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ, ಅನೇಕೇ ಶಿಷ್ಯಾಃ = ಅನೇಕ ಮಂದಿ ಶಿಷ್ಯರು, ಅಭವನ್ = ಇದ್ದರು).

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಆ ಶಿಷ್ಯರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬರು ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡವರಾದುದರಿಂದ ಹೃಷೀಕೇಶ ತೀರ್ಥರೆಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾಗಿದ್ದರು. ಮತ್ತೊಬ್ಬರು ತಮ್ಮ ತಪೋಬಲದಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿ ಜನನ-ಮರಣರೂಪವಾದ ಸಂಸಾರವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿಕೊಂಡಿರುವುದರಿಂದ ಜನಾರ್ದನತೀರ್ಥರೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾಗಿದ್ದರು. ಮತ್ತೊಬ್ಬರು ಶ್ರೀನರಸಿಂಹದೇವರ ಪಾದಗಳೇ ಆಶ್ರಯವಾಗಿ ಉಳ್ಳವರಾದುದರಿಂದ ನರಸಿಂಹತೀರ್ಥರೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾಗಿದ್ದರು. ಮತ್ತೊಬ್ಬರು ಉಪೇಂದ್ರನೆಂಬ ಹೆಸರಿನ ಪರಮಾತ್ಮನ ನಾಮವನ್ನು ಮತ್ತೂ ಮತ್ತೂ ಉಚ್ಚರಿಸುತ್ತಾ, ಉಪೇಂದ್ರ ಮೂರ್ತಿಯ ನಾಮಸ್ಮರಣೆಯನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅಭ್ಯಾಸಮಾಡಿರುವವರಾದುದರಿಂದ ಉಪೇಂದ್ರತೀರ್ಥರೆಂದು ಹೆಸರನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದರು. ಜನರು ಇವರನ್ನು ಉಪೇಂದ್ರತೀರ್ಥರೆಂದೇ ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಈ ನಾಲ್ಕುಮಂದಿ ಯತಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೃಷೀಕೇಶ-ತೀರ್ಥರು ಫಲಿಮಾರುಮಠದ ಮೂಲಯತಿಗಳು, ನರಸಿಂಹತೀರ್ಥರು ಅದಮಾರುಮಠದ ಮೊದಲನೆಯ ಯತಿಗಳು. ಫಲಿಮಾರು ಮತ್ತು ಅದಮಾರುಮಠಗಳು ದ್ವಂದ್ವಮಠಗಳು. ಶ್ರೀಜನಾರ್ದನತೀರ್ಥರು ಕೃಷ್ಣಾಪುರಮಠದ ಮೂಲಯತಿಗಳು. ಶ್ರೀಉಪೇಂದ್ರತೀರ್ಥರು ಪುತ್ತಿಗೆಮಠದ ಮೂಲಯತಿಗಳು. ಕೃಷ್ಣಾಪುರಮಠ ಮತ್ತು ಪುತ್ತಿಗೆಮಠಗಳು ದ್ವಂದ್ವಮಠಗಳಾಗಿವೆ.

(ದ್ವಂದ್ವಮಠ = ಇಬ್ಬಿಬ್ಬರು ಮಠಾಧಿಪತಿಗಳು ಪರಸ್ಪರ ಸಹಕಾರದಿಂದ ಕೃಷ್ಣಪೂಜೆಯನ್ನು ಸರದಿಯಂತೆ ನೆರವೇರಿಸಲು ಮತ್ತು ಒಬ್ಬರು ಇನ್ನೊಬ್ಬರಿಗೆ ಯತ್ನಾಶ್ರಮ ಕೊಡದೆ ಪರಂಧಾಮವನ್ನು ಹೊಂದಿದರೆ ಆ ಮಠಕ್ಕೆ ದ್ವಂದ್ವ ಮಠಾಧಿಪತಿಗಳು ಯತಿಗಳನ್ನು ನೇಮಿಸಿ ಅವರಿಗೆ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ, ಯತ್ನಾಶ್ರಮ, ಪೂಜಾಕ್ರಮಗಳ ತರಬೇತಿಯನ್ನು ಕೊಡಲು ಮಾಡಿದ ಜೋಡಿಸುಮಠಗಳು, ಆಚಾರ್ಯರು ಕಾಸರಗೋಡಿನ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ ಕಣ್ವತೀರ್ಥದ ಬಳಿ ಒಂದು ಕಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಇಬ್ಬಿಬ್ಬರು ಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳನ್ನು ಪೂರ್ವ ಮೊದಲಾದ ಬಾಗಿಲುಗಳಲ್ಲಿ ಪರ್ಯಾಯಾದಿ ಜವಾಬ್ದಾರಿಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಕಳುಹಿಸಿದರು. ಆ ಇಬ್ಬರು ಮಠಾಧಿಪತಿಗಳು ಜೊತೆಗಾರರು ದ್ವಂದ್ವ ಮಠಾಧಿಪತಿಗಳೆಂದೂ, ಅವರ ಎರಡು ಮಠಗಳು ದ್ವಂದ್ವಮಠಗಳೆಂದೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದವು ಎಂದು ಸಂಪ್ರದಾಯಜ್ಞರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.)

ವಿಶೇಷಾಂಶ— ಇಲ್ಲಿ ಭಾವಪ್ರಕಾಶಿತಾ ಎಂಬ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರ ಸುಮಧ್ವಜಿಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ನರಸಿಂಹಪದಾಧಾರಾಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಬರೆಯುತ್ತಾ ನರಹರಿತೀರ್ಥಾಃ ಎಂದು ಬರೆದಿರುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಉಡುಪಿ ಮಠದ ಪೀಳಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಅದಮಾರು ಮಠದ ಮೂಲಯತಿಗಳ ಹೆಸರು ನರಸಿಂಹತೀರ್ಥರೆಂದೇ ಇದೆ.

ವಂದೇ ಹೃಷೀಕೇಶಮಥೋ ನೈಸಿಂಹಂ ಜನಾರ್ದನಂ ಚಿಂತಯಧೀರುಪೇಂದ್ರಮ್ |

ಶ್ರೀವಾಮನಂ ಸಂಸ್ಕರ ವಿಷ್ಣುಮೇಮಿ ಶ್ರೀರಾಮಮಂಚೇಽಹಮಥೋಕ್ಷಜಮ್ ಚ ||

ಎಂಬ ಪ್ರಾಚೀನವಾದ ಅಷ್ಟಮಠದ ಯತಿಗಳ ಹೆಸರನ್ನು ಹೇಳುವ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ ನರಸಿಂಹತೀರ್ಥರೆಂದೇ ಇದೆ. ಇದೇ ನರಸಿಂಹತೀರ್ಥರಿಗೆ ನರಹರಿತೀರ್ಥರೆಂದೇ ಮೂಲತಃ ಹೆಸರು ಇದ್ದಿರಬಹುದು. ನರಹರಿ ಎಂದು ಹೇಳಿದಾಗ ನರಸಿಂಹ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಸ್ವರಣೆಯು ಸಾಮಾನ್ಯರಿಗೆ ಬರದಿರುವುದರಿಂದ ನರಹರಿತೀರ್ಥ ಎಂಬ ಹೆಸರು ನರಸಿಂಹತೀರ್ಥ ಎಂದು ಬದಲಾವಣೆಯಾಗಿರಲೂಬಹುದು. ಆದರೆ ಆ ನರಹರಿತೀರ್ಥರೇ ಘಟ್ಟದ ಮೇಲಿನ ಪದ್ಮನಾಭ, ನರಹರಿ, ಮಾಧವ, ಅಕ್ಷೋಭ್ಯತೀರ್ಥರೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದ ಯತಿಚತುಷ್ಟಯರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬರು ಎಂದು ಭ್ರಮಿಸಬಾರದು. ಹಾಗೆ ಅದಮಾರು ಮಠದ ಮೂಲಯತಿಗಳಾದ ನರಹರಿತೀರ್ಥರೇ ಘಟ್ಟದ ಮೇಲೆ ನರಹರಿತೀರ್ಥರೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದವರು ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ ತುಂಗೆಭದ್ರಾನದಿಯ ದಂಡೆಯಲ್ಲಿರುವ ಅವರ ವೃಂದಾವನಕ್ಕೆ ಘಟ್ಟದ ಕೆಳಗಿನವರು ಯಾರೂ ಪೂಜಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡದಿರಲು ಮತ್ತು ಅವರು ರಾಮದೇವರನ್ನು ತಂದಿರುವುದು, ಕಳಿಂಗರಾಜ್ಯದ ಮಹಾಮಂತ್ರಿ-ಗಳಾಗಿದ್ದು ರಾಜ್ಯಭಾರ ನಿರ್ವಾಹ ಮಾಡಿದುದು ಮುಂತಾದ ಮಹತ್ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ನೆನೆಸದಿರಲು ಕಾರಣವೇನು? ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ಸಮಸ್ಯೆಗಳು ಉದ್ಭವಿಸುವುದರಿಂದ ಭಾವಪ್ರಕಾಶಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು ನರಹರಿ-ತೀರ್ಥಾಃ ಎಂದು ಬರೆದ ಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಉಡುಪಿ ಅಷ್ಟಮಠಗಳಲ್ಲಿ ಅದಮಾರು ಮಠದ ಮೂಲಯತಿಗಳೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದ ನರಹರಿ (ನರಸಿಂಹ)ತೀರ್ಥರೇ ಘಟ್ಟದ ಮೇಲಿನ ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದ ಯತಿಚತುಷ್ಟಯರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬರು ಎಂದು ಹೇಳುವುದು ಎಂದೂ ಸಮಂಜಸವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಇಲ್ಲಿ ಭಾವಪ್ರಕಾಶಿಕೆಯ ಈ ಶ್ಲೋಕದ ಪೂರ್ಣವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಈ ಕೆಳಗೆ ಕೊಡಲಾಗುತ್ತದೆ.

ಹೃಷೀಕೇಶತೀರ್ಥಾಃ (ಇದು ವಶೀಕೃತಹೃಷೀಕಾಶ್ವ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣದ ತಾತ್ರರ್ಯರೂಪವಾದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ, ಇದು ಜನನಾದ್ಯುಪಮರ್ದಿನಃ ಎಂಬುದರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಜನನಾದ್ಯುಪಮರ್ದಿನಃ | ನರಹರಿತೀರ್ಥಾಃ ಇದು ನರಸಿಂಹಪದಾಧಾರಾಃ ಎಂಬುದರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ. ನರಸಿಂಹ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ನರಹರಿ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಲು ಕಾರಣವನ್ನು ಹಿಂದೆಯೇ ಸೂಚಿಸಲಾಗಿದೆ. ಲೋಕೈರಭ್ಯಸ್ತಂ ಉಪೇಂದ್ರತೀರ್ಥಾ ಇತಿ ನಾಮ ವಿಷಾಂ = ಇದು ಅಭ್ಯಸ್ತೋಪೇಂದ್ರನಾಮಕಾಃ ಎಂಬುದರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ. ಜನರಿಗೆ ಪರಿಚಿತವಾದ ಉಪೇಂದ್ರತೀರ್ಥ ಎಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳವರು ಎಂದು ಅರ್ಥ).

ವಿಗ್ರಹ—

ವಶೀಕೃತಹೃಷೀಕೇಶಾಃ— ಅವಶಾನಿ ವಶಾನಿ ಸಂಪದ್ಯಮಾನಾನಿ ಕೃತಾನಿ ವಶೀಕೃತಾನಿ, ವಶೀಕೃತಾನಿ ಹೃಷೀಕಾಣಿ ಯೈಃ ತೇ ವಶೀಕೃತಹೃಷೀಕಾಃ |

ಜನನಾದ್ಯುಪಮರ್ದಿನಃ— ಜನನಂ ಆದಿಃ ಯಸ್ಯ ತತ್ ಜನನಾದಿ, ಉಪಮರ್ದಿತುಂ ಶೀಲಂ ವಿಷಾಮಿತಿ ಉಪಮರ್ದಿನಃ, ಜನನಾದೀಃ ಉಪಮರ್ದಿನಃ ಜನನಾದ್ಯುಪಮರ್ದಿನಃ |

ನರಸಿಂಹಪದಾಧಾರಾಃ— ನರಸಿಂಹಪದಸ್ಯ ಆಧಾರಾಃ ನರಸಿಂಹಪದಾಧಾರಾಃ ನರಸಿಂಹಪದೇ ಆಧಾರೋ ಯೇಷಾಂ ತೇ ನರಸಿಂಹಪದಾಧಾರಾಃ |

ಅಭ್ಯಸ್ತೋಪೇಂದ್ರನಾಮಕಾಃ— ಉಪೇಂದ್ರ ಇತಿ ನಾಮ ಉಪೇಂದ್ರನಾಮ, ಅಭ್ಯಸ್ತಂ ಉಪೇಂದ್ರನಾಮ ಯೇಷಾಂ ತೇ, (ಯೈಃ ತೇ) ಅಭ್ಯಸ್ತೋಪೇಂದ್ರನಾಮಕಾಃ |

ಪ್ರಯೋಗ— (ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಯಾಪದವಿಲ್ಲ. ಅಭವನ್ ಎಂದು ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡಬೇಕು) ವಶೀಕೃತ ಹೃಷೀಕೈಃ ಚ ಜನನಾದ್ಯುಪಮರ್ದಿಭಿಃ ನರಸಿಂಹಪದಾಧಾರೈಃ ಅಭ್ಯಸ್ತೋಪೇಂದ್ರನಾಮಕೈಃ ಅನೇಕೈಃ ಶಿಷ್ಯೈಃ ಅಭೂಯತ |

ಅವತಾರಿಕಾ— ಅನೇಕ ಮಂದಿ ಶಿಷ್ಯರಲ್ಲಿ ಇನ್ನೂ ಕೆಲವು ಶಿಷ್ಯರ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ಸೂಚ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಅದೀರ್ಘಾನ್ಯಾಭಿಧಾನಾ ಯೇ ಶ್ರೀಮದ್ರಾಮಪದಾಶ್ರಯಾಃ |

ಅಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಗುಣೋದ್ರಿಕ್ತಾ ಭಕ್ತಿವೈರಾಗ್ಯಸಾಗರಾಃ

|| 129 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅದೀರ್ಘಾನ್ಯಾಭಿಧಾನಾ, ಯೇ, ಶ್ರೀಮದ್ರಾಮಪದಾಶ್ರಯಾಃ, ಅಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಗುಣೋದ್ರಿಕ್ತಾಃ, ಭಕ್ತಿ-
ವೈರಾಗ್ಯಸಾಗರಾಃ |

ಅನ್ವಯ— ಯೇ, ಭಕ್ತಿವೈರಾಗ್ಯಸಾಗರಾಃ, ಅದೀರ್ಘಾನ್ಯಾಭಿಧಾನಾಃ, ಶ್ರೀಮದ್ರಾಮಪದಾಶ್ರಯಾಃ, ಅಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ-
ಗುಣೋದ್ರಿಕ್ತಾಃ, ಭಕ್ತಿವೈರಾಗ್ಯಸಾಗರಾಃ, ಯೇ (ತೇ ಅನೇಕೇ ಶಿಷ್ಯಾಃ ಅಭವನ್) |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅದೀರ್ಘ ಅನ್ಯ ಅಭಿಧಾನಾಃ = ವಾಮನ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿರುವ ಹೆಸರುಗಳಿಗಿಂತ ಬೇರೆಯಾದ
ಹೆಸರುಳ್ಳವರೋ, (ಲೌಕಿಕ ವ್ಯವಹಾರವನ್ನು ಕಡಿಮೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವರೋ) (ವಾಮನತೀರ್ಥ
ರೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾಗಿದ್ದರೋ ಅವರು)

ಶ್ರೀಮದ್ರಾಮಪದಾಶ್ರಯಾಃ = ಶೋಭಾಯುಕ್ತವಾದ ರಾಮ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಾಚ್ಯರಾಗಿದ್ದರೋ (ರಾಮ
ದೇವರ ಪಾದವೇ ಆಶ್ರಯವಾಗಿ ಉಳ್ಳವರೋ) ರಾಮತೀರ್ಥ ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದ ಅವರು,

ಅಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಗುಣೋದ್ರಿಕ್ತಾಃ = ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಲ್ಲದಿರುವ ಗುಣಗಳಿಂದ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗೊಂಡಿರುವ, ಅಧೋಕ್ಷಜತೀರ್ಥ
ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದ,

ಭಕ್ತಿವೈರಾಗ್ಯಸಾಗರಾಃ = ಭಕ್ತಿ ಮತ್ತು ವೈರಾಗ್ಯಗಳಿಗೆ ಸಮುದ್ರದಂತಿರುವ,

ಯೇ = ಯಾರು ಇದ್ದಾರೋ (ಅಂತಹ ಅನೇಕ ಶಿಷ್ಯರಿದ್ದರು).

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಲೌಕಿಕ ವ್ಯವಹಾರವನ್ನು ಕಡಿಮೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವ ವಾಮನತೀರ್ಥರು, ಶ್ರೀರಾಮನ ಪಾದಾ-
ವಲಂಬಿಗಳಾದ ರಾಮತೀರ್ಥರು, ಚಕ್ವುರಾದಿಗಳಿಗೆ ಆಗೋಚರವಾದ ಪರಮಾತ್ಮನ ಗುಣಗಳನ್ನು ಕಂಡಿರುವುದರಿಂದ
ಸಂತೋಷದಿಂದ ಉತ್ಪತ್ತಿರುವ ಅಧೋಕ್ಷಜತೀರ್ಥರು, ಇವರೂ ಆಚಾರ್ಯರ ಶಿಷ್ಯರು. ಇವರೆಲ್ಲರೂ ಭಕ್ತಿವೈರಾಗ್ಯಗಳಿಂದ
ಸಮುದ್ರದಂತಿದ್ದಾರೆ. ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನ ಮತ್ತು ಪರಮಾತ್ಮನ ಗುಣಗಳ ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನದಿಂದ ಪೂರ್ಣರಾದ ಇವರೆಲ್ಲರೂ
ಸಮುದ್ರದಂತಿದ್ದಾರೆ. ಇವರು ಏಳು ಮಂದಿ ಆಚಾರ್ಯರ ಶಿಷ್ಯರು. ಇಲ್ಲಿ ಎರಡು ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದು ಪದದಿಂದ
ಆಚಾರ್ಯರ ಒಬ್ಬೊಬ್ಬ ಶಿಷ್ಯರನ್ನೇ ಹೇಳಿದ್ದರೂ ಒಹುವಚನದಿಂದ ನಿರ್ದೇಶಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇವರು ರಜತಪೀಠಪುರದಲ್ಲಿರುವ
ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಪೂಜೆಯನ್ನು ಮಾಡುವವರಾದುದರಿಂದ ಉತ್ತಮರು ಎಂದು ತಿಳಿಸಲು ಏಕವಚನದಿಂದ ಹೇಳಬೇಕಾಗಿದ್ದರೂ
ಒಹುವಚನ ನಿರ್ದೇಶವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು ಅಥವಾ ವಶೀಕೃತಪ್ರಪಂಚಾಃ = ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ಸ್ವಾಧೀನಪಡಿಸಿಕೊಂಡಿರು-
ವವರು ಎಂದು ಆಯಾ ವಿಶೇಷಗಳಿಗೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ, ಹೀಗೆ ಜಿತೇಂದ್ರಿಯರಾದವರು ಒಹಳವಾಗಿರುವುದರಿಂದ
ಒಹುವಚನ ಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬಹುದು ಅಥವಾ 'ಅನಯೋಃ ಪ್ರಥಮೇ ಶಿಷ್ಯಾಃ ಚರಮೇ
ಬಾಭವನ್ನಿಹ' (ಸ.15 ಶ್ಲೋ.127) ಈ ವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥ, ಪದ್ಮನಾಭತೀರ್ಥರಿಗಿಂತ ಮೊದಲಿನವರೂ, ಅನಂತರದವರೂ
ಅನೇಕ ಶಿಷ್ಯರಿದ್ದರು ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಈಗ ಅವರ ಗುಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಬೇಕು. ಈ ಎಲ್ಲಾ
ಶಿಷ್ಯರೂ ವಶೀಕೃತಪ್ರಪಂಚಾಃ = ಜಿತೇಂದ್ರಿಯರು, ಜನನಾದ್ಯುಪಮರ್ದಿನಃ = ಜನನಮರಣಾದಿರೂಪವಾದ ಸಂಸಾರ-
ವನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವ ಉತ್ತಮಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನವನ್ನು ಮಾಡುವವರು. ನರಸಿಂಹಪದಾಧಾರಾಃ = ಕೆಲವರು ನರಸಿಂಹ-
ದೇವರ ಉಪಾಸಕರು. ಅಭ್ಯಸೋಪೇಂದ್ರನಾಮಕಾಃ = ಯಾವಾಗಲೂ ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಸ್ಮರಣೆಯನ್ನು
ಮಾಡುತ್ತಿರುವವರು, ಅದೀರ್ಘಾನ್ಯಾಭಿಧಾನಾಃ = ಅವಶ್ಯಕಾಗಿ ಬೇಕಾದಷ್ಟೇ ಲೌಕಿಕ ವ್ಯವಹಾರವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರು-

ವವರು, ಲೌಕಿಕವ್ಯವಹಾರವನ್ನು ಬಹಳ ಕಡಿಮೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವವರು, ಶ್ರೀಮದ್ರಾಮಪದಾಶ್ರಯಾಃ = ಲಕ್ಷ್ಮೀ-ಪತಿಯಾದ ಕಾಂತಿಪೂರ್ಣನಾದ ಶ್ರೀರಾಮನ ಭಕ್ತರು, ಅಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಗುಣೋದ್ರಿಷ್ಟಾಃ = ಅವರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನವೆಂಬ ಗುಣದಿಂದ ಉತ್ಕೃಷ್ಟರಾದವರು. ಪರಮಾತ್ಮನ ಅವರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನ ಉಳ್ಳವರು ಮತ್ತು ಭೂತ ಭವಿಷ್ಯತ್ ಕಾಲದ ವಸ್ತುಗಳ ಜ್ಞಾನವೆಂಬ ಗುಣದಿಂದಲೂ ಉತ್ಕೃಷ್ಟರಾದವರು. ತ್ರಿಕಾಲಜ್ಞಾನಿಗಳು, ಎಲ್ಲರೂ ಭಕ್ತಿವೈರಾಗ್ಯಸಾಗರರು. ಇವರು ಭಕ್ತಿವೈರಾಗ್ಯಾದಿ-ಸಾಗರರು ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಇವರ ಹೃಷೀಕೇಶ ಮೊದಲಾದ ರೂಢನಾಮದಲ್ಲಿ ತೀರ್ಥ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಕೊಂಡು ಹೃಷೀಕೇಶತೀರ್ಥರು ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು ಎಂದು ಸೂಚಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಗರವು ಉತ್ತಮವಾದ ಎಲ್ಲಾ ತೀರ್ಥಗಳಿಗೆ ಆಧಾರವಾಗಿರುವಂತೆ ಇವರೆಲ್ಲರ ಆಯಾ ನಾಮಗಳು ಆಯಾ ಗುಣಗಳ ಸಂಬಂಧ-ವಿರುವುದರಿಂದ ಬಂದಿವೆ ಎಂದು ಸೂಚಿಸುವ ಸಲುವಾಗಿಯೇ ವಶೀಕೃತಹೃಷೀಕಾಶ್ವ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ— ಇಲ್ಲಿ ಭಾವಪ್ರಕಾಶಿತಾ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದ ವಚನಗಳು ಹೀಗಿವೆ. ಅದೀರ್ಘ ಇತಿ ಅರ್ಥತಃ, ದೀರ್ಘಾತ್ ಅನ್ಯತ್ ವಾಮನತೀರ್ಥಾ ಇತ್ಯಭಿಧಾನಂ ವಿಷಾಂ = ಅದೀರ್ಘಾನ್ಯಾಭಿಧಾನಾಃ | ಎಂದರೆ ದೀರ್ಘ ಅಂದರೆ ಎತ್ತರ ಎಂಬ ಅರ್ಥಕ್ಕಿಂತ ಬೇರೆಯಾದ ಹಸ್ತ = ಕುಳ್ಳು-ತಗ್ಗಾಗಿರುವವರು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವ ಹೆಸರುಳ್ಳವರು, ವಾಮನ-ತೀರ್ಥರು ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಅಲ್ಲಿಕ್ಕೆತ ಲೌಕಿಕ ವ್ಯವಹಾರಾಶ್ಚ = ಲೌಕಿಕ ವ್ಯವಹಾರವನ್ನು ಕಡಿಮೆಮಾಡಿ-ಕೊಂಡಿರುವವರು ಎಂದೂ ಅರ್ಥ. ರಾಮತೀರ್ಥಾಃ = ಶ್ರೀಮದ್ರಾಮಪದಾಶ್ರಯಾಃ ಎಂದರೆ ಶ್ರೀರಾಮತೀರ್ಥರು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಅಕ್ಷಜಂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಂ ಅಧಃ ಯದ್ಗುಣೇಭ್ಯಃ ತೇ ಅಧೋಕ್ಷಜತೀರ್ಥಾ ಇತಿ = ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವು ಯಾರ ಗುಣಗಳಿಂದ ತಿರಸ್ಕೃತವಾಗಿದೆಯೋ ಅವರು ಅಧೋಕ್ಷಜತೀರ್ಥರು, ತಮ್ಮ ಜ್ಞಾನಭಕ್ತಿವೈರಾಗ್ಯಾದಿಗುಣಗಳಿಂದ ಲೌಕಿಕ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸಿ ಪರಮಾತ್ಮನ ಅವರೋಕ್ಷವನ್ನು ಪಡೆದಿರುವವರು ಮತ್ತು ಭೂತ-ಭವಿಷ್ಯತ್-ವರ್ತಮಾನ ಜ್ಞಾನಿಗಳೂ ಆದ ಅಧೋಕ್ಷಜತೀರ್ಥರು, ಹೃಷೀಕೇಶ ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂಚಿತಂ ಭಕ್ತಿ (ಜ್ಞಾನ) ವೈರಾಗ್ಯಸಾಗರಾಃ ಇತಿ = ಹೃಷೀಕೇಶ ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಸೂಚಿತವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಭಕ್ತಿವೈರಾಗ್ಯಸಾಗರಾಃ ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಸರ್ವತ್ರಾಪಿ ತೀರ್ಥಶಬ್ದಃ ಅಭಿಪ್ರೇತಃ = ಇಲ್ಲಿ ಸಾಗರ ಪದವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ಹೆಸರುಗಳ ಅನಂತರವೂ ತೀರ್ಥಶಬ್ದವನ್ನು ಇಟ್ಟು-ಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಸಾಗರಸ್ಯಾಪಿ ಶುದ್ಧತೀರ್ಥತ್ವಾತ್ = ಇಲ್ಲಿ ಸಾಗರಾಃ ಎಂದು ಹೇಳಿದುದರಿಂದ ಶುದ್ಧತೀರ್ಥರೂಪವಾದ ಸಾಗರದಂತೆ ಇವರೂ ತೀರ್ಥರೂಪರಾಗಿದ್ದಾರೆ ಎಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ವಿಶೇಷಾಮೇತಾನಿ ನಾಮಾನಿ ಗುಣ ಯೋಗೈರ್ವರ್ತಂತೇ ಇತಿ ಪ್ರಕಟಯಿತುಂ ತತ್ರದ್‌ಗುಣವತ್ಪ್ರಕೃಥನೇನ ಸೂಚಿತಾನಿ = ಆಚಾರ್ಯರ ಈ ಶಿಷ್ಯರಿಗೆ ಹೃಷೀಕೇಶತೀರ್ಥ ಇತ್ಯಾದಿ ಹೆಸರುಗಳು ಆಯಾ ಗುಣ ಸಂಬಂಧಗಳಿಂದ ಬಂದಿವೆ ಎಂದು ಸೂಚಿಸಲು, ಆಯಾ ಹೆಸರಿನ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬಿಡಿಸಿ ಹೇಳುವ ವಿಶೇಷಣಗಳಿಂದಲೇ ಅವರ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಯಥಾಯೋಗ್ಯಂ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಸರ್ವಗುಣವತ್ಪ್ರಜ್ಞಾನಾಯ ಚ = ಮತ್ತು ಇಲ್ಲಿ ಆಯಾ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ವಿಶೇಷಣಗಳಿಂದ ಸೂಚಿತವಾದ ಗುಣಗಳು ಅವರವರ ಯೋಗ್ಯತೆಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಎಲ್ಲರಲ್ಲಿಯೂ ಇವೆ ಎಂದು ಸೂಚಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಈ ರೀತಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. 129 ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ ಸೂಚಿತರಾದ ವಾಮನತೀರ್ಥರು ಶೀರೂರುಮಠದ ಮೂಲಯತಿಗಳು ಸೋದಾಮಠದ ಮೂಲಯತಿಗಳಾದ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥರು ಶೀರೂರು ಮಠಕ್ಕೆ ದ್ವಂದ್ವಮಠದವರು. ವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥರ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಹಿಂದೆಯೇ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಲ್ಲ. ರಾಮತೀರ್ಥರು ಕಾಣಯೂರು (ಕಾಣೂರು) ಮಠದವರು, ಅಧೋಕ್ಷಜತೀರ್ಥರು ಪೇಜಾವರ ಮಠದವರು, ಕಾಣಯೂರು ಮತ್ತು ಪೇಜಾವರಮಠಗಳು ದ್ವಂದ್ವಮಠಗಳು ಹೀಗೆ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಎಂಟು ಮಂದಿ ಪ್ರಧಾನಶಿಷ್ಯರನ್ನೂ (ಅಷ್ಟಮಠದವರನ್ನು) ವರ್ಣಿಸಿದಂಕಾಯಿತು. ಇವರೆಲ್ಲರಿಗೂ ಇಲ್ಲಿ ಆಯಾ ಹೆಸರುಗಳಿಂದ ಸೂಚಿತವಾದ ಗುಣಗಳಿರುವಂತೆ ಮತ್ತು ಎಲ್ಲರೂ ಭಕ್ತಿವೈರಾಗ್ಯಸಾಗರರಾಗಿರುವಂತೆ ತೀರ್ಥಸ್ವರೂಪರಾಗಿರುವಂತೆ ತೀರ್ಥ ಎಂಬ ಪದವು ಹೆಸರಿನ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಇವರೆಲ್ಲರಿಗೂ ಬರುವಂತೆ ಶ್ರೀಪದ್ಮನಾಭತೀರ್ಥರು ಮತ್ತಿತರ ಆಚಾರ್ಯರ ಶಿಷ್ಯರೂ ಈ ವಿಶೇಷಣಗಳು ಅನ್ವಯಿಸುತ್ತವೆ ಎಂದು

ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಮುಂದೆಯೂ ಬಹುವಚನದಿಂದ ಹೇಳುವ ವಿಶೇಷಣಗಳು ಇವರೆಲ್ಲರಿಗೂ ಅನ್ವಯಿಸುತ್ತವೆ ಎಂದೂ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಅದೀರ್ಘಾನ್ಯಾಭಿಧಾನಾ— ನ ದೀರ್ಘಃ ಅದೀರ್ಘಃ, ಅದೀರ್ಘಃ ಇತಿ ಅನ್ಯತ್ ಅಭಿಧಾನಂ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಅದೀರ್ಘಾನ್ಯಾಭಿಧಾನಾಃ । (ವಾಮನತೀರ್ಥರು ಎಂದು ಅರ್ಥ) ನ ದೀರ್ಘಾಣಿ ಅದೀರ್ಘಾಣಿ, ಅದೀರ್ಘಾಣಿ (ಅಲ್ಪೀಕೃತಾನಿ) ಅನ್ಯಾನಿ (ಲೌಕಿಕಾನಿ) ಅಭಿಧಾನಾನಿ (ವ್ಯವಹಾರಾಃ) ಯೇಷಾಂ ತೇ (ಲೌಕಿಕ ವ್ಯವಹಾರಗಳನ್ನು ಬಹಳ ಕಡಿಮೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವವರು ಎಂಬ ಸೂಚಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾದ ವಿಗ್ರಹ)

ಶ್ರೀಮದ್ರಾಮಪದಾಶ್ರಯಾಃ— ರಾಮ ಇತಿ ಪದಂ ರಾಮಪದಂ, ಶ್ರೀಃ ಕಾಂತಿಃ, ಲಕ್ಷ್ಮೀ, ಅಸ್ಯಃ ಅಸ್ಯತಿ ಶ್ರೀಮತ್, ಶ್ರೀಮಚ್ಚ ತತ್ ರಾಮಪದಂ ಚ ಶ್ರೀಮದ್ರಾಮಪದಂ, ಶ್ರೀಮದ್ರಾಮಪದಸ್ಯ ಆಶ್ರಯಾಃ ಶ್ರೀಮದ್ರಾಮಪದಾಶ್ರಯಾಃ । (ರಾಮತೀರ್ಥರು) ಶ್ರೀಮದ್ರಾಮಪದಂ ಆಶ್ರಯಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಶ್ರೀಮದ್ರಾಮಪದಾಶ್ರಯಾಃ (ಶ್ರೀರಾಮನ ಪಾದಭಕ್ತರು)

ಅಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಗುಣೋದ್ರಿಕ್ತಾಃ— ನ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾಃ ಅಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾಃ, ಅಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾಶ್ಚ ತೇ ಗುಣಾಶ್ಚ ಅಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಗುಣಾಃ ಅಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಗುಣೈಃ ಉದ್ರಿಕ್ತಾಃ ಅಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಗುಣೋದ್ರಿಕ್ತಾಃ । (ಅಧೋಕ್ಷಜತೀರ್ಥರು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಅಧಃ ಕೃತಂ ಅಕ್ಷಜಂ ಯೇನ ಸಃ ಅಧೋಕ್ಷಜಃ ಎಂಬ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಂದ ಉಂಟಾದ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸಿದವರು ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ಬರುತ್ತದೆ. ಕಣ್ಣು ಮುಂತಾದ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಆಗೋಚರವಾದ ವಸ್ತುಗಳ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವರು ತ್ರಿಕಾಲದರ್ಶಿಗಳು, ಭಗವಂತನ ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವರು ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದ ಅಧೋಕ್ಷಜ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನೇ ಅಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಗುಣೋದ್ರಿಕ್ತಾಃ ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಸೂಚಿಸಿದಂತಾಯಿತು).

ಭಕ್ತಿವೈರಾಗ್ಯಸಾಗರಾಃ— ವಿಗತಃ ರಾಗಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ವಿರಾಗಾಃ, ವಿರಾಗಾಣಾಂ ಭಾವಃ ವೈರಾಗ್ಯಂ, ಭಕ್ತಿಶ್ಚ ವೈರಾಗ್ಯಂ ಚ ಭಕ್ತಿವೈರಾಗ್ಯೇ, ಭಕ್ತಿವೈರಾಗ್ಯಾಭ್ಯಾಂ ಸಾಗರಾಃ ಇವ ಭಕ್ತಿವೈರಾಗ್ಯಸಾಗರಾಃ ।

ಪ್ರಯೋಗ— (ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ ಕ್ರಿಯಾಪದವಿಲ್ಲ. ಹಿಂದೆ ಕೊಟ್ಟಿರುವ ಅನ್ವಯದಲ್ಲಿ ಅಭವನ್ ಎಂದು ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡಿದೆ. ಅದನ್ನೇ ಭಾವ ಪ್ರಯೋಗಕ್ಕೆ ಪರಿವರ್ತಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು). ಯೈಃ ಭಕ್ತಿವೈರಾಗ್ಯಸಾಗರೈಃ ಅದೀರ್ಘಾನ್ಯಾಭಿಧಾನೈಃ ಶ್ರೀಮದ್ರಾಮಪದಾಶ್ರಯೈಃ ಅಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಗುಣೋದ್ರಿಕ್ತೈಃ ಅಭೂಯತ, ತೈಃ ಅನೇಕೈಃ ಶಿಷೈಃ ಅಭೂಯತ ।

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— 128 ಮತ್ತು 129ನೆಯ ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಸೂಚಿಸಿರುವ ವಿಷಯವು ಶಿಷ್ಯರಲ್ಲಿಯೂ ಹಿಂದೆ ವರ್ಣಿಸಿರುವ ವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥ, ಪದ್ಮನಾಭತೀರ್ಥರಲ್ಲಿಯೂ ಮುಂದೆ ಸೂಚಿಸಲಿರುವ ಇತರ ಶಿಷ್ಯರಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವ ವಿಶೇಷ ಗುಣಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಪಾದ್ಯೈಃ ಪುನಂತಃ ಪೃಥಿವೀಂ ದರ್ಶಯಂತೋ ಹರೇಃ ಪದಮ್ ।

ಧೂತದುಸ್ಸಮಯಧ್ವಾಂತಾ ಆದಿತ್ಯಾ ಇವ ಗಾಂ ಗತಾಃ || 130 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಪಾದ್ಯೈಃ, ಪುನಂತಃ, ಪೃಥಿವೀಂ, ದರ್ಶಯಂತಃ, ಹರೇಃ, ಪದಂ, ಧೂತದುಸ್ಸಮಯಧ್ವಾಂತಾಃ, ಆದಿತ್ಯಾಃ, ಇವ, ಗಾಂ, ಗತಾಃ ।

ಅನ್ವಯ— ಪಾದ್ಯೈಃ, ಪೃಥಿವೀಂ, ಪುನಂತಃ, ಹರೇಃ, ಪದಂ, ದರ್ಶಯಂತಃ, ಧೂತದುಸ್ಸಮಯಧ್ವಾತಾಃ, ಗಾಂ, ಗತಾಃ, ಅದಿತ್ಯಾಃ, ಇವ | (ಅನೇಕೇ ಶಿಷ್ಯಾಃ ಅಭವನ್) (ಪೃಥಿವೀಂ ಅಲಂ ಅಲಂಚಿತ್ರುಃ ಎಂದೂ ಅನ್ವಯವನ್ನು ಇಟ್ಟು ಕೊಳ್ಳಬಹುದು)

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಪಾದ್ಯೈಃ = ಕಾಲುಗಳಿಂದ (ಕಿರಣಗಳಿಂದ)

ಪೃಥಿವೀಂ = ಭೂಮಿಯನ್ನು,

ಪುನಂತಃ = ಪವಿತ್ರಗೊಳಿಸುತ್ತಿರುವ,

ಹರೇಃ ಪದಂ = ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು (ಆಕಾಶವನ್ನು)

ದರ್ಶಯಂತಃ = ತೋರಿಸುತ್ತಿರುವ,

ಧೂತದುಸ್ಸಮಯಧ್ವಾತಾಃ = ನಿವಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ದುಷ್ಟಶಾಸ್ತ್ರವೆಂಬ ಕತ್ತಲೆಯುಳ್ಳ,

ಗಾಂ = ಭೂಮಿಯನ್ನು,

ಗತಾಃ = ಪ್ರಾಪ್ತರಾದ,

ಅದಿತ್ಯಾಃ ಇವ = ಸೂರ್ಯರಂತಿರುವ (ಅನೇಕ ಶಿಷ್ಯರಿದ್ದರು, ಅನೇಕ ಶಿಷ್ಯರು ಭೂಮಿಯನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅಲಂಕರಿಸಿದರು).

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಆಚಾರ್ಯರ ಈ ಶಿಷ್ಯರೆಲ್ಲರೂ ತಮ್ಮ ಪಾದನ್ಯಾಸಗಳಿಂದ (ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಹೆಜ್ಜೆಯನ್ನು ಇಟ್ಟು ನಡೆದುಕೊಂಡು ಬರುವುದರಿಂದ) ಈ ಭೂಮಿಯನ್ನೇ ಪವಿತ್ರೀಕರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಅವರೆಲ್ಲರೂ ಪರಮಾತ್ಮನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಪ್ರಕಟಗೊಳಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ದುಷ್ಟಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಅಭ್ಯಾಸದಿಂದ ಉಂಟಾದ ಕತ್ತಲೆಯಂತಿರುವ ಅಜ್ಞಾನವನ್ನು ನಾಶಗೊಳಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಅದುದರಿಂದ ಇವರು ತಮ್ಮ ಕಿರಣಗಳಿಂದ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಪವಿತ್ರಗೊಳಿಸುತ್ತಾ, ವಿಷ್ಣುಪದ (ಹರಿಪದ) ಎಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳ ಆಕಾಶವನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುತ್ತಾ, ರಾತ್ರಿಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬಹಳ ದುಃಖವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾ ವಿರಾಜಿಸುತ್ತಿರುವ ಭೂಮಿಗೆ ಇಳಿದಿರುವ ಅನೇಕ ಸೂರ್ಯರಂತೆ ಇದ್ದರು. ಆಚಾರ್ಯರ ಈ ಶಿಷ್ಯರೆಲ್ಲರೂ ಅನೇಕ ದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸಿ ಆಚಾರ್ಯರ ಸಿದ್ಧಾಂತತತ್ವವನ್ನು ಭಕ್ತರಿಗೆ ಉಪದೇಶಿಸುತ್ತಾ ದುಶ್ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಖಂಡಿಸುತ್ತಿದ್ದರು ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಇಲ್ಲಿ ಭೂಮಿಗೆ ಇಳಿದಿರುವ ಅನೇಕ ಸೂರ್ಯರಂತಿದ್ದಾರೆ ಎಂದು ಆಚಾರ್ಯರ ಶಿಷ್ಯರನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಅಭೂತೋಪಮಾಲಂಕಾರ.

ವಿಗ್ರಹ ಮತ್ತು ಕೋಶ—

ಧೂತದುಸ್ಸಮಯಧ್ವಾತಾಃ— ದುಷ್ಟಾಶ್ಚ ತೇ ಸಮಯಾಶ್ಚ ದುಸ್ಸಮಯಾಃ ದುಸ್ಸಮಯಾಃ ವಿವ ಧ್ವಾತಾನಿ ದುಸ್ಸಮಯಧ್ವಾತಾನಿ, ಧೂತಾನಿ ದುಸ್ಸಮಯಧ್ವಾತಾನಿ ಯೈಃ ತೇ ಧೂತದುಸ್ಸಮಯಧ್ವಾತಾಃ | ಸಮಯ = ಸಿದ್ಧಾಂತ, 'ಸಮಯಾಃ ಶಪಥಾಚಾರಕಾಲಸಿದ್ಧಾಂತಸಂವಿಧಃ' ಅಮರ. ಧ್ವಾತಃ = ಕತ್ತಲೆ, 'ಅಂಧಕಾರೋಽಸ್ತಿಯಾಂ ಧ್ವಾತಂ' ಅಮರ.

ಹರೇಪದಂ— ಪಾದ = ಕಾಲು, ಕಿರಣ, 'ಪಾದಾರಶ್ಮಂಘ್ರಿತುರ್ಯಾಂಶಾಃ' ಅಮರ, ಹರೇಃ ಪದಂ = ವಿಷ್ಣುಪದ, ಆಕಾಶ, 'ವಿಯುದ್ವಿಷ್ಣುಪದಂ ವಾ ತು ಪುಂಸ್ಸಾಕಾಶವಿಹಾಯಸೀ' ಅಮರ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಪಾದ್ಯೈಃ ಪೃಥಿವೀಂ ಪುನದ್ವಿಃ ಹರೇಃ ಪದಂ ದರ್ಶಯದ್ವಿಃ ಧೂತದುಸ್ಸಮಯಧ್ವಾತೈಃ ಗಾಂ ಗತೈಃ ಅದಿತ್ಯೈಃ ಇವ ಅನೇಕೈಃ ಶಿಷ್ಯೈಃ ಅಭೂಯತ |

ಚಕ್ರಿಚಾರುತರಾರ್ಚಾಸು— ಚಕ್ರಂ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತೀತಿ ಚಕ್ರೇ, ಅತಿಶಯೇನ ಚಾರವಃ ಚಾರುತರಾಃ, ಚಾರು-
ತರಾಶ್ಚತಾಃ ಅರ್ಚಾಶ್ಚ ಚಾರುತರಾರ್ಚಾಃ, ಚಕ್ರೀಣಃ ಚಾರುತರಾರ್ಚಾಃ ಚಕ್ರಿಚಾರುತರಾರ್ಚಾಃ, ತಾಸು |

ಚಕ್ರಣಃ— ಚಕ್ರಂ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತೀತಿ ಚಕ್ರೇ, ತಸ್ಯ |

ಚರಣಾರ್ಚಣಾಃ— ಅರ್ಚಯಂತೀತಿ ಅರ್ಚಣಾಃ, ಚರಣಯೋಃ ಅರ್ಚಣಾಃ ಚರಣಾರ್ಚಣಾಃ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಮೋಕ್ಷಶಾಸ್ತ್ರಾನ್ವತಾಂಭೋಧಿಸೇವಯಾ ನಿತ್ಯನಿವೃತ್ತೈಃ ಚಕ್ರಿಚಾರುತರಾರ್ಚಾಸು ಚಕ್ರೀಣಃ
ಚರಣಾರ್ಚಣೈಃ (ಅನೇಕೈಃ ಶಿಷ್ಯೈಃ ಅಭೂಯತ) |

★ ★ ★

ಅಪಾರಿಕಾ— ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಶಿಷ್ಯರಲ್ಲಿ ವರ್ಣತರಾದ ಈ ಒಂಭತ್ತು ಮಂದಿ ಯತಿಗಳಿಗೂ,
ಇಲ್ಲಿ ವರ್ಣತರಾಗದ ಇತರ ಆಚಾರ್ಯ ಶಿಷ್ಯರಾದ ಯತಿಗಳಿಗೂ ಅನೇಕ ಪ್ರಶಿಷ್ಯರಿದ್ದರೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಮಧ್ವಪ್ರಶಿಷ್ಯಾ ಬಹವಃ ಶಿಷ್ಯಾ ಯೇಷಾಂ ಮುಹುಸ್ತಥಾ |

ಅಲಂಚಕ್ರುರಲಂ ಪೃಥ್ವಿಂ ಸರ್ವೇ ಸದ್ಗುಣಭೂಷಣಾಃ || 132 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಮಧ್ವಪ್ರಶಿಷ್ಯಾಃ, ಬಹವಃ, ಶಿಷ್ಯಾಃ, ಯೇಷಾಂ, ಮುಹುಃ, ತಥಾ, ಅಲಂಚಕ್ರುಃ, ಅಲಂ, ಪೃಥ್ವಿಂ,
ಸರ್ವೇ, ಸದ್ಗುಣಭೂಷಣಾಃ |

ಅನ್ವಯ— ಬಹವಃ, ಮಧ್ವಪ್ರಶಿಷ್ಯಾಃ, ತಥಾ, ಯೇಷಾಂ, ಶಿಷ್ಯಾಃ, ಮುಹುಃ, ಸರ್ವೇ, ಸದ್ಗುಣಭೂಷಣಾಃ,
ಪೃಥ್ವಿಂ, ಅಲಂ, ಅಲಂಚಕ್ರುಃ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಬಹವಃ = ಬಹುಸಂಖ್ಯಾಕರಾದ,

ಮಧ್ವಪ್ರಶಿಷ್ಯಾಃ = ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಶಿಷ್ಯರ ಶಿಷ್ಯರು,

ತಥಾ = ಹಾಗೆಯೇ,

ಯೇಷಾಂ ಶಿಷ್ಯಾಃ = ಯಾರ ಶಿಷ್ಯರು,

ಮುಹುಃ = ಮತ್ತು

(ತೇ) ಸರ್ವೇ = ಪರಂಪರೆಯಿಂದ ಶಿಷ್ಯರಾದ ಅವರು ಎಲ್ಲರೂ (ಪ್ರಶಿಷ್ಯಶಿಷ್ಯಾದಿಗಳೂ),

ಸದ್ಗುಣಭೂಷಣಾಃ (ಸಂತಃ) = ಒಳ್ಳೆಯ ಗುಣಗಳೇ ಅಲಂಕಾರವಾಗಿ ಉಳ್ಳವರಾಗಿ,

ಪೃಥ್ವಿಂ = ಭೂಮಿಯನ್ನು

ಅಲಂ = ಹೆಚ್ಚಾಗಿ, (ಅತಿಶಯವಾಗಿ)

ಅಲಂಚಕ್ರುಃ = ಅಲಂಕರಿಸಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಅನೇಕ ಮಂದಿ ಪ್ರಶಿಷ್ಯರೂ ಇದ್ದರು. ಅಂದರೆ ಆಚಾರ್ಯರ ಶಿಷ್ಯರಿಗೂ
ಶಿಷ್ಯರಿದ್ದರು. ಹಾಗೆಯೇ ಆ ಪ್ರಶಿಷ್ಯರುಗಳ ಶಿಷ್ಯರೂ, ತಿರುಗಿ ಅವರ ಶಿಷ್ಯರೂ ಕೂಡಿ ಈ ಎಲ್ಲಾ ಆಚಾರ್ಯರ ಶಿಷ್ಯ-
ಪ್ರಶಿಷ್ಯಾದಿಗಳು ನಿರ್ದೋಷವಾದ ಜ್ಞಾನಭಕ್ತಿವೈರಾಗ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಅಲಂಕೃತವಾಗಿ ಈ ಭೂಮಂಡಲಕ್ಕೆ ಅಲಂಕಾರ-
ಪ್ರಾಯರಾಗಿ ಕಂಗೊಳಿಸುತ್ತಿದ್ದರು.

ವಿಗ್ರಹ ಮತ್ತು ಕೋಶ—

ಮಧ್ವಪ್ರಶಿಷ್ಯಾಃ— ಮಧ್ವಸ್ಯ ಪ್ರಶಿಷ್ಯಾಃ ಮಧ್ವಪ್ರಶಿಷ್ಯಾಃ |

ಸದ್ಗುಣಭೂಷಣಾಃ— ಸಂತಶ್ವತೇ ಗುಣಾಶ್ಚ ಸದ್ಗುಣಾಃ, (ನಿರ್ದೋಷವಾದ ತಪಸ್ಸು, ಜ್ಞಾನ, ಭಕ್ತಿ, ವೈರಾಗ್ಯ ಮುಂತಾದ ಗುಣಗಳು) ಸದ್ಗುಣಾ ವಿವ ಭೂಷಣಾನಿ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಸದ್ಗುಣಭೂಷಣಾಃ | ಅಲಂ = ಅತಿಶಯವಾಗಿ, 'ಅಲಂಭೂಷಣಪರ್ಯಾಪ್ತಿಶಕ್ತಿವಾರಣವಾಚಕಂ' ಅಮರ. ಪೃಥ್ವೀ = ಭೂಮಿ, 'ಗೋತ್ರಾ ಕುಃ ಪೃಥಿವೀ ಪೃಥ್ವೀ ಕ್ಷಾವನಿರ್ಮೇದಿನೀ ಮಹೀ' ಅಮರ.

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಲಂಚಕ್ರುಃ - ಅಲಂ + ಚಕ್ರುಃ, ಚಕಾರ ಚಕ್ರತುಃ ಚಕ್ರುಃ, ಇತ್ಯಾದಿ, ಅಲಂ ಎಂಬ ಭೂಷಣಾರ್ಥಕ ಅವ್ಯಯಪೂರ್ವಕವಾದ (ದು)ಕ್ರೃ ಇ ಕರಣೇ ಧಾತು ಭೂತ ಅನದೃತನ ಪರೋಕ್ಷೇ ಲಿಟ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಬಹುಭುಃ ಮಧ್ವಪ್ರಶಿಷ್ಯಃ ಶಫಾ ಯೇಷಾಂ ಶಿಷ್ಯಃ ಮುಹುಃ ಸರ್ವೈಃ ಸದ್ಗುಣಭೂಷಣೈಃ ಪೃಥ್ವೀ ಅಲಂ ಅಲಂಚಕ್ರೇ |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆ ಶಿಷ್ಯರ ಗುಣಗಳನ್ನೇ ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಸದಾ ಸಕಲಸಚ್ಚಾಸ್ತ್ರವ್ಯಾಖ್ಯಾಸೌಖ್ಯಾಮೃತಾಬ್ದಿಗಾಃ |

ಸರ್ವೇ ದುರ್ವಾದಿದುರ್ವಾದಕಾಂಡಖಂಡನಮಂಡನಾಃ || 133 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಸದಾ, ಸಕಲಸಚ್ಚಾಸ್ತ್ರವ್ಯಾಖ್ಯಾಸೌಖ್ಯಾಮೃತಾಬ್ದಿಗಾಃ, ಸರ್ವೇ, ದುರ್ವಾದಿದುರ್ವಾದಕಾಂಡಖಂಡನಮಂಡನಾಃ |

ಅನ್ವಯ— ಸರ್ವೇ (ಅಪಿ), ಸದಾ, ಸಕಲಸಚ್ಚಾಸ್ತ್ರವ್ಯಾಖ್ಯಾಸೌಖ್ಯಾಮೃತಾಬ್ದಿಗಾಃ, ದುರ್ವಾದಿದುರ್ವಾದಕಾಂಡ-ಖಂಡನಮಂಡನಾಃ, ಅಭವನ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸರ್ವೇ (ಅಪಿ) = ಸಕಲ ಶಿಷ್ಯರೂ,

ಸದಾ = ಯಾವಾಗಲೂ,

ಸಕಲ = ಸಮಸ್ತವಾದ,

ಸಚ್ಚಾಸ್ತ್ರ = ಸರ್ವಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಗ್ರಂಥಗಳ,

ವ್ಯಾಖ್ಯಾಸೌಖ್ಯ ಅಮೃತಾಬ್ದಿಗಾಃ = ಪ್ರವಚನದಿಂದ ಉಂಟಾದ ಆನಂದವೆಂಬ ಅಮೃತ ಸಮುದ್ರವನ್ನು ಹೊಂದಿದವರಾಗಿ,

ದುರ್ವಾದಿದುರ್ವಾದಕಾಂಡಖಂಡನಮಂಡನಾಃ = ದುಷ್ಟವಾದಿಗಳ ಕೆಟ್ಟವಾದಗಳೆಂಬ ಮರದ ಕಾಂಡವನ್ನು (ಕೆಟ್ಟವಾದಗಳ ಸಮೂಹವನ್ನು) ತುಂಡು ಮಾಡುವುದೇ (ಖಂಡಿಸುವುದೇ) ಅಲಂಕಾರವಾಗಿ ಉಳ್ಳವರಾಗಿ,

(ಅಭವನ್ = ಆಗಿದ್ದರು).

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಆ ಶಿಷ್ಯ-ಪ್ರಶಿಷ್ಯರೆಲ್ಲರೂ ಯಾವಾಗಲೂ ಮೋಕ್ಷರಾಸ್ತದ ಅಭ್ಯಾಸ ಮತ್ತು ಪ್ರವಚನದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತರಾಗಿದ್ದರು. ವೇದಾಂತರಾಸ್ತದ ನಿರಂತರ ಪರಿಶೀಲನದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಆನಂದವೆಂಬ ಅಮೃತ-ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಅವರು ತೇಲಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಅವರು ಯಾವಾಗಲೂ ದುರ್ವಾದಿಗಳ ಕುತರ್ಕ-ಕುವಚನಗಳನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾ, ದುರ್ವಾದಿನಿರಾಕರಣವೆಂಬ ಉತ್ತಮವಾದ ಅಲಂಕಾರದಿಂದ ಶೋಭಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ದುರ್ವಾದಿಗಳ ದುಷ್ಟ-

ವಾದಗಳನ್ನು ಹುಲ್ಲಕ್ಕಡ್ಡಿಗಳನ್ನೆಂಬಂತೆ ಅಥವಾ ತರಕಾರಿಗಳ ಮತ್ತು ಹೂಗಿಡಗಳ ದಂಟುಗಳನ್ನೋ ಎಂಬಂತೆ ಅನಾಯಾಸವಾಗಿ ಖಂಡಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಸರ್ವದಾ ವೇದಾಂತನಿಷ್ಠರಾಗಿದ್ದು ದುರ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಜಯಿಸತಕ್ಕವರಾಗಿದ್ದರು ಎಂದು ಭಾವ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಸಕಲಸಚ್ಚಾಸ್ತ್ರವ್ಯಾಖ್ಯಾಸೌಖ್ಯಾಮೃತಾಭಿಗಾಃ— ಸಚ್ಚ ತತ್ ಶಾಸ್ತ್ರಂ ಚ ಸಚ್ಚಾಸ್ತ್ರಂ ಸಚ್ಚಾಸ್ತ್ರಸ್ಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ಸಚ್ಚಾಸ್ತ್ರವ್ಯಾಖ್ಯಾ, ಸುಖಮೇವ ಸೌಖ್ಯಂ, ಸಚ್ಚಾಸ್ತ್ರವ್ಯಾಖ್ಯಾಯಾ ಸೌಖ್ಯಂ ಸಚ್ಚಾಸ್ತ್ರವ್ಯಾಖ್ಯಾಸೌಖ್ಯಂ, ಅಮೃತಸ್ಯ ಅಭಿಃ ಅಮೃತಾಭಿಃ, ಸಚ್ಚಾಸ್ತ್ರವ್ಯಾಖ್ಯಾಸೌಖ್ಯಮೇವ ಅಮೃತಾಭಿಃ ಸಚ್ಚಾಸ್ತ್ರವ್ಯಾಖ್ಯಾಸೌಖ್ಯಾ-ಮೃತಾಭಿಃ, ಸಚ್ಚಾಸ್ತ್ರವ್ಯಾಖ್ಯಾಸೌಖ್ಯಾಮೃತಾಭಿಃ ಗಚ್ಛಂತೀತಿ ಸಚ್ಚಾಸ್ತ್ರವ್ಯಾಖ್ಯಾಖ್ಯಾಮೃತಾಭಿಗಾಃ । (ಯಾವಾಗಲೂ ಮಧ್ವಶಾಸ್ತ್ರವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಿಂದ ಉಂಟಾದ ಸ್ವರೂಪ ಸುಖದ ಆನಂದವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿರುವವರು ಎಂದು ಅರ್ಥ).

ದುರ್ವಾದಿದುರ್ವಾದಕಾಂಡಖಂಡನಮಂಡನಾಃ— ದುಷ್ಟಶಾಸ್ತ್ರಾಸೌ ವಾದಶ್ಚ ದುರ್ವಾದಃ, ದುರ್ವಾದಃ ಏಷಾಂ ಅಪ್ರೀತಿ ದುರ್ವಾದಿನಃ, ದುಷ್ಟಾಶ್ಚ ತೇ ವಾದಾಶ್ಚ ದುರ್ವಾದಾಃ, ದುರ್ವಾದಿನಾಂ ದುರ್ವಾದಾಃ ದುರ್ವಾದಿದುರ್ವಾದಾಃ, ದುರ್ವಾದಿದುರ್ವಾದದಾನಾಂ ಕಾಂಡಂ ದುರ್ವಾದಿದುರ್ವಾದಕಾಂಡಂ, ದುರ್ವಾದಿದುರ್ವಾದಕಾಂಡಸ್ಯ ಖಂಡನಂ ದುರ್ವಾದಿದುರ್ವಾದಕಾಂಡಖಂಡನಂ, ದುರ್ವಾದಿ-ದುರ್ವಾದಕಾಂಡ ಖಂಡನಂ ಏವ ಮಂಡನಂ-ಯೇಷಾಂ ತೇ ದುರ್ವಾದಿದುರ್ವಾದಕಾಂಡಖಂಡನ-ಮಂಡನಾಃ । ಕಾಂಡ = ಸಮೂಹ, ಕೋಲು, ದೇಟು, 'ಕಾಂಡೋಽಸ್ಯ ದಂಡಬಾಣಾರ್ವವರ್ಗಾ-ವಸರವಾರಿಷು' ಅಮರ ।

ಪ್ರಯೋಗ— ಸರ್ವೈರಪಿ ಸದಾ ಸಕಲಸಚ್ಚಾಸ್ತ್ರವ್ಯಾಖ್ಯಾಸೌಖ್ಯಾಮೃತಾಭಿಗೈಃ ದುರ್ವಾದಿದುರ್ವಾದಕಾಂಡ-ಖಂಡನಮಂಡನೈಃ ಅಭೂಯತ ।

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆ ಶಿಷ್ಯರ ಗುಣವಿಶೇಷಗಳನ್ನು ಮತ್ತೂ ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಭೂರಿಭಕ್ತಿಭರಾಃ ಕೇಚಿದಪ್ಯಲ್ಪಶ್ರುತ(ತಿ)ಸಂಪದಃ ।

ಅಪ್ಯಲ್ಪಭೋಧಾ ಅಪರೇ ಬಹುಶ್ರುತಮಹಾಗುಣಾಃ ॥ 134 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಭೂರಿಭಕ್ತಿಭರಾಃ, ಕೇಚಿತ್, ಅಪಿ, ಅಲ್ಪಶ್ರುತ(ತಿ)ಸಂಪದಃ, ಅಪಿ, ಅಲ್ಪಭೋಧಾಃ, ಅಪರೇ, ಬಹುಶ್ರುತಮಹಾಗುಣಾಃ ।

ಅನ್ವಯ— ಕೇಚಿತ್, ಅಲ್ಪಶ್ರುತಸಂಪದಃ, ಅಪಿ, ಭೂರಿಭಕ್ತಿಭರಾಃ, ಅಪರೇ, ಅಲ್ಪಭೋಧಾಃ, ಅಪಿ, ಬಹುಶ್ರುತ-ಮಹಾಗುಣಾಃ (ಅಭವನ್) ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಕೇಚಿತ್ = ಕೆಲವರು,

ಅಲ್ಪಶ್ರುತಸಂಪದಃ ಅಪಿ = ಅಲ್ಪ-ಸ್ವಲ್ಪವಾದ

ಶ್ರುತಸಂಪದಃ ಅಪಿ = ಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರವಾದ ಸಮೃದ್ಧಿಯುಳ್ಳವರಾದರೂ,

ಭೂರಿ = ಹೆಚ್ಚಾದ,

ಭಕ್ತಿಭರಾಃ = ಭಕ್ತಿಯ ಅತಿಶಯವುಳ್ಳವರು,

ಅಪರೇ = ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರು,

ಅಲ್ಪಬೋಧಾಃ ಅಪಿ = ಸ್ವಲ್ಪ ತಿಳುವಳಿಕೆಯುಳ್ಳವರಾದರೂ,

ಬಹುಶ್ರುತ(ತಿ)ಮಹಾಗುಣಾಃ = ಬಹಳ ಶ್ರವಣ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಗುಣವುಳ್ಳವರು (ಆಸನ್
= ಅಗಿದ್ದರು)

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಷಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು ಸ್ವಲ್ಪವಾಗಿಯೇ ಶಾಸ್ತ್ರ ಶ್ರವಣ ಮಾಡಿದ್ದರೂ ಅಧಿಕವಾದ ಪರಿಗುರುಭಕ್ತಿ ಉಳ್ಳವರಾಗಿದ್ದರು. ಬೇರೆ ಕೆಲವರು ಬುದ್ಧಿಶಕ್ತಿ ಕಡಿಮೆ ಇದ್ದವರಾಗಿದ್ದರೂ ಹೆಚ್ಚು ಶಾಸ್ತ್ರಶ್ರವಣ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಹೆಚ್ಚು ಗುಣವುಳ್ಳವರಾಗಿದ್ದರು. ಕೆಲವರು ಶಾಸ್ತ್ರಾಭ್ಯಾಸ ಕಡಿಮೆ ಮಾಡಿದ್ದರೂ ಹೆಚ್ಚು ಭಕ್ತಿಯುಳ್ಳವರಾಗಿದ್ದರು. ಕೆಲವರು ಸಾಧಾರಣ ಬುದ್ಧಿಯವರು, ಗ್ರಹಣಾರಣಶಕ್ತಿ ಬಹಳ ಕಡಿಮೆಯುಳ್ಳವರು, ಆದರೂ ಅನೇಕ ಬಾರಿ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಶ್ರವಣಮಾಡಿರುವುದು ಅವರ ಮಹಾಗುಣವಾಗಿತ್ತು ಎಂದು ಭಾವ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಭೂರಿಭಕ್ತಿಭರಾಃ— ಭಕ್ತೇಃ ಭರಃ ಭಕ್ತಿಭರಃ ಭೂರಿಃ ಭಕ್ತಿಭರಃ, ಯೇಷಾಂ ತೇ ಭೂರಿಭಕ್ತಿಭರಾಃ |

ಅಲ್ಪಶ್ರುತಸಂಪದಃ— ಶ್ರುತಸ್ಯ (ಶ್ರುತೇಃ) ಸಂಪತ್ ಶ್ರುತ(ತಿ) ಸಂಪತ್, ಅಲ್ಪಾ ಶ್ರುತಸಂಪತ್ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಅಲ್ಪಶ್ರುತಸಂಪದಃ |

ಅಲ್ಪಬೋಧಾಃ— ಅಲ್ಪಃ ಬೋಧಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಅಲ್ಪಬೋಧಾಃ |

ಬಹುಶ್ರುತಮಹಾಗುಣಾಃ— ಬಹು ಚ ತತ್ ಶ್ರುತಂ ಚ ಬಹುಶ್ರುತಂ, ಬಹುಶ್ರುತಂ ಮಹಾನ್ ಗುಣಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಬಹುಶ್ರುತಮಹಾಗುಣಾಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ ಮತ್ತು ಪ್ರಯೋಗ— (ಇಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಯಾಪದವಿಲ್ಲ, ಅಭವನ್ ಎಂದು ಅಧ್ಯಾಹಾರ) ಕ್ಲೆಶ್ಟಿತ್ ಅಲ್ಪಶ್ರುತ-ಸಂಪದ್ವಿರಪಿ ಭೂರಿಭಕ್ತಿಭರೈಃ (ಅಭೂಯತ) ಅಪರೈಃ ಅಲ್ಪಬೋಧೈಃ ಅಪಿ ಬಹುಶ್ರುತ ಮಹಾಗುಣೈಃ (ಅಭೂಯತ) |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಕೆಲವು ಗೃಹಸ್ಥ ಶಿಷ್ಯರೂ ಇದ್ದರು ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ.

ಬಹವೋ ಗೃಹಿಣೋಽಪ್ಯಸ್ಮಾತ್ ಸಮಗ್ರಾನುಗ್ರಹಂ ಯಯುಃ |

ದೀಪ್ತಾ ಯತ್ರಾಗ್ನಯ ಇವ ತ್ರಯೋ ಲಿಕುಚಶೇಖರಾಃ || 135 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಬಹವಃ, ಗೃಹಿಣಾಃ, ಅಪಿ, ಅಸ್ಮಾತ್, ಸಮಗ್ರಾನುಗ್ರಹಂ, ಯಯುಃ, ದೀಪ್ತಾಃ, ಯತ್ರ, ಅಗ್ನಯಃ, ಇವ, ತ್ರಯಾಃ, ಲಿಕುಚಶೇಖರಾಃ |

ಅನ್ವಯ— ಅಸ್ಮಾತ್, ಬಹವಃ, ಗೃಹಿಣಾಃ, ಅಪಿ, ಸಮಗ್ರಾನುಗ್ರಹಂ, ಯಯುಃ, ಯತ್ರ, ತ್ರಯಾಃ, ಲಿಕುಚಶೇಖರಾಃ, ಅಗ್ನಯಃ, ಇವ, ದೀಪ್ತಾಃ (ಆಸನ್) |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಸ್ಮಾತ್ = ಈ ಮಧ್ಯಾಭಾರ್ಯರಿಂದ,

ಬಹವಃ = ಬಹಳಮಂದಿ,

ಗೃಹಿಣಾಃ ಅಪಿ = ಗೃಹಸ್ಥರೂ,

ಸಮಗ್ರ ಅನುಗ್ರಹಂ = ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು,

ಯಯುಃ = ಹೊಂದಿದರು.

ಯತ್ರ = ಯಾವ ಗೃಹಸ್ಥರಲ್ಲಿ,

ತ್ರಯಃ = ಮೂವರು,

ಲಿಠುಚಶೇಖರಾಃ = ಲಿಠುಚವಂಶದಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತರೇ ಮೊದಲಾದವರು,

ಅಗ್ನಯಃ ಇವ = ಅಗ್ನಿಗಳಂತೆ,

ದೀಪ್ತಾಃ = ಪ್ರಕಾಶಮಾನರಾದವರು (ಅಭವನ್ = ಆದರು).

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಇಂತಹ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ಬಹಳ ಮಂದಿ ಗೃಹಸ್ಥರೂ ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಪಡೆದರು. ಅವರಲ್ಲಿ ದಕ್ಷಿಣಾಗ್ನಿ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯ, ಅಹವನೀಯ ಎಂಬ ಮೂರು ಅಗ್ನಿಗಳಂತೆ ಪ್ರಕಾಶಮಾನರಾದ ಲಿಠುಚ-ವಂಶದ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು ಅವರ ತಮ್ಮ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರು ಅವರ ವಂಶದ ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಶಂಕರಾ-ಚಾರ್ಯರು ಹೀಗೆ ಮೂವರು ಮುಖ್ಯಸ್ಥರು. ಅನೇಕ ಗೃಹಸ್ಥ ಶಿಷ್ಯವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಈ ಮೂವರು ಅತಿಶ್ರೇಷ್ಠರಾಗಿದ್ದರು ಎಂದು ಭಾವ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ— ತ್ರಯಃ = ಮೂರು ಮಂದಿ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಭಾವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಹೀಗಿದೆ. ತ್ರಯಃ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಾಚಾರ್ಯಃ, ಶಂಕರಾರ್ಯೌ ದ್ವೌ ಚ = ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು ಅವರ ತಮ್ಮಂದಿರಾದ ಶಂಕರಾ-ಚಾರ್ಯರೊಬ್ಬರು, ಮತ್ತೊಬ್ಬರು ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರು ಇವರೇ ಈ ಮೂರು ಮಂದಿ ಗೃಹಸ್ಥರು ಎಂದು ಭಾವಪ್ರಕಾಶಿಕೆಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ತ್ರಿಯಾಪದ— ಯಯುಃ, ಯಯೌ ಯಯತುಃ ಯಯುಃ ಇತ್ಯಾದಿ, ಯಾ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ಸಕರ್ಮಕ ಪರ. ಭೂತ ಅನದೃತನ ಪರೋಕ್ಷೇ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಒಹುವಚನ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಅಸ್ಮಾತ್ ಬಹುಭಿಃ ಗೃಹಿಭಿಃ ಅಪಿ ಸಮಗ್ರಾನುಗ್ರಹಃ ಯಯೇ, ಯತ್ರ ತ್ರಿಭಿಃ ಲಿಠುಚಶೇಖರೈಃ ಅಗ್ನಿಭಿಃ ಇವ ದೀಪ್ತೈಃ (ಅಭೂಯತ) |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಅಂತಹ ಗೃಹಸ್ಥ ಶಿಷ್ಯಶ್ರೇಷ್ಠರ ಗುಣಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಮಾದ್ಧಂ ನಿಯೋಗಂ ಯೇ ಪ್ರಾಯೋ ನಾತ್ಯಜನ್ ವಿದುಷಾಂ ವರಾಃ |

ಶಿಷ್ಯಕ್ಷೇತ್ರೇಷು ಸದ್ವಿದ್ಯಾಬೀಜಾವಾಪೈಕದೀಕ್ಷಿತಾಃ || 136 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಮಾದ್ಧಂ, ನಿಯೋಗಂ, ಯೇ, ಪ್ರಾಯಃ, ನ, ಅತ್ಯಜನ್, ವಿದುಷಾಂ, ವರಾಃ, ಶಿಷ್ಯಕ್ಷೇತ್ರೇಷು, ಸದ್ವಿದ್ಯಾಬೀಜಾವಾಪೈಕದೀಕ್ಷಿತಾಃ |

ಅನ್ವಯ— ಶಿಷ್ಯಕ್ಷೇತ್ರೇಷು, ಸದ್ವಿದ್ಯಾಬೀಜಾವಾಪೈಕದೀಕ್ಷಿತಾಃ, ವಿದುಷಾಂ, ವರಾಃ, ಯೇ, ಪ್ರಾಯಃ, ಮಾದ್ಧಂ, ನಿಯೋಗಂ, ನ, ಅತ್ಯಜನ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಶಿಷ್ಯಕ್ಷೇತ್ರೇಷು = ಶಿಷ್ಯರೆಂಬ ಹೊಲಗದ್ದೆಗಳಲ್ಲಿ (ಬೀಜವು ಹುಲುಸಾಗಿ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಹೊಂದಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ).

ಸದ್ವಿದ್ಯಾಬೀಜಾವಾಪ್ತಕದೀಕ್ಷಿತಾಃ = ವೇದಾಂತ ವಿದ್ಯಾ ಎಂಬ ಬೀಜವನ್ನು ಬಿತ್ತುವುದರಲ್ಲಿಯೇ, ಮುಖ್ಯದೀಕ್ಷೆ
ಉಳ್ಳವರಾಗಿಯೇ,

ವಿದುಷಾಂ = ಪಂಡಿತರ,

ವರಾಃ = ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ,

ಯೇ = ಯಾರು,

ಪ್ರಾಯಃ = ಬಹಳಮಟ್ಟಿಗೆ,

ಮಾಧ್ವಂ = ಶ್ರೀಮದ್ಧಾಚಾರ್ಯರ ಸಂಬಂಧಿಯಾದ (ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ),

ನಿಯೋಗಂ = ಆಜ್ಞೆಯನ್ನು

ನ ಆತ್ಮಜನ್ = ಬಿಡಲಿಲ್ಲ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಗೃಹಸ್ಥ ಶಿಷ್ಯರಾದ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಪಂಡಿತರು ತಮ್ಮ ಶಿಷ್ಯರಲ್ಲಿ ವೇದಾಂತ ವಿದ್ಯೆಯೆಂಬ
ಉತ್ತಮವಾದ ಬೀಜವನ್ನು ಬಿತ್ತುವುದರಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ದೀಕ್ಷೆಯನ್ನು ವಹಿಸಿದ್ದರು. ಫಲವತ್ತಾದ ಹೊಲ-ಗದ್ದೆ ಮುಂತಾದ
ಭೂಮಿಗಳಲ್ಲಿ ಬೀಜ ಬಿತ್ತಿದರೆ ಅದು ಹುಲುಸಾಗಿ ಬೆಳೆದು ಫಲ ಕೊಡುವಂತೆ ಇವರು ಆರಿಸಿದ ಶಿಷ್ಯರಲ್ಲಿ ಸದ್ವಿದ್ಯಾ ಎಂಬ
ಹಸರುಳ್ಳ ವೇದಾಂತ ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಉಪದೇಶ ಮಾಡುವ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿಯಮದಿಂದ ಪ್ರವೃತ್ತರಾಗುತ್ತಿದ್ದರು ಎಂದು
ಅರ್ಥ. ಅವರು ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರ ಆಜ್ಞೆಯನ್ನು ಮೀರಿ ನಡೆಯುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಆಚಾರ್ಯರ ಗೃಹಸ್ಥ ಶಿಷ್ಯರು
ಇಂತಹವರಾಗಿದ್ದರು. ಶ್ರೀಮದ್ಧಾಚಾರ್ಯರ ಆಜ್ಞೆಯನ್ನು ಮೀರದೆ ನಡೆಯುತ್ತ ಶಿಷ್ಯರಿಗೆ ವೇದಾಂತೋಪದೇಶವನ್ನೂ
ಮಾಡುತ್ತ ಈ ಗೃಹಸ್ಥರಾದ ಪಂಡಿತಶ್ರೇಷ್ಠರೂ ಆಚಾರ್ಯರ ಸಂನ್ಯಾಸಿ ಶಿಷ್ಯರಂತೆ ಉಲ್ಲೇಖನೀಯರಾಗಿ ತಮ್ಮ ಜೀವನವನ್ನು
ಸಾರ್ಥಕಗೊಳಿಸುತ್ತಿದ್ದರು ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಮಾಧ್ವಂ— ಮಧ್ವಸ್ಥ ಅಯಂ ಮಾಧ್ವಃ, ತಂ ।

ಶಿಷ್ಯಕ್ಷೇತ್ರೇಷು— ಶಿಷ್ಯಾ ಏವ ಕ್ಷೇತ್ರಾಣಿ ಶಿಷ್ಯಕ್ಷೇತ್ರಾಣಿ, ತೇಷು ।

ಸದ್ವಿದ್ಯಾಬೀಜಾವಾಪ್ತಕದೀಕ್ಷಿತಾಃ— ಸತಿ ಚಾಸೌ ವಿದ್ಯಾ ಚ ಸದ್ವಿದ್ಯಾ, (ಸತಃ = ಸನ್ಯಾಮಕ ಪರಬ್ರಹ್ಮಣಃ
ವಿದ್ಯಾ ಸದ್ವಿದ್ಯಾ) ಸದ್ವಿದ್ಯಾಯಾಃ ಬೀಜಂ ಸದ್ವಿದ್ಯಾಬೀಜಂ, ಸದ್ವಿದ್ಯಾಬೀಜಸ್ಯ ಆವಾಪಃ ಸದ್ವಿದ್ಯಾ-
ಬೀಜಾವಾಪಃ, ಏಕೇ ಚ ತೇ ದೀಕ್ಷಿತಾಶ್ಚ ಏಕದೀಕ್ಷಿತಾಃ, ಸದ್ವಿದ್ಯಾಬೀಜಾವಾಪೇ ಏಕದೀಕ್ಷಿತಾಃ ಸದ್ವಿದ್ಯಾ-
ಬೀಜಾವಾಪ್ತಕದೀಕ್ಷಿತಾಃ ।

ಕೋಶ— ಪ್ರಾಯಃ = ಹೆಚ್ಚಾಗಿ, 'ಪ್ರಾಯಶ್ಚಾನನೇ ಮೃತ್ಯೌ ತುಲ್ಯಬಾಹುಲ್ಯಯೋಃ' ವಿಶ್ವ ಕ್ಷೇತ್ರ = ಹೊಲಗದ್ದೆ
ಕರೀರ, 'ಕ್ಷೇತ್ರಂ ಶರೀರೇ ಕೇದಾರೇ' ವಿಶ್ವ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಆತ್ಮಜನ್ - ಆತ್ಮಜತ್ ಆತ್ಮಜತಾಂ ಆತ್ಮಜನ್ ಇತ್ಯಾದಿ, ತ್ವಜ ಹಾಸೌ (ಬಿಡುವುದು) ಸಕ. ಪರ.
ಅನಿಟ್ ಅನದೃತನಭೂತೇ ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನ ।

ಪ್ರಯೋಗ— ಶಿಷ್ಯಕ್ಷೇತ್ರೇಷು ಸದ್ವಿದ್ಯಾಬೀಜಾವಾಪ್ತಕದೀಕ್ಷಿತೈಃ ವಿದುಷಾಂ ವರೈಃ ಯೈಃ ಪ್ರಾಯಃ ಮಾಧ್ವಃ ನಿಯೋಗಃ
ನ ಆತ್ಮಜತ ।

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಕೆಲವು ಗ್ರಾಮಾಧಿಪತಿಗಳಾದ ಶಿಷ್ಯರೂ ಇದ್ದರು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಗ್ರಾಮಣ್ಯೋ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಗ್ರಣ್ಯಃ ಪ್ರಾಪ್ತಃ ಪೂರ್ಣೇಕ್ಷಶಿಷ್ಯತಾಮ್ |

ಯೇಷಾಂ ಸದ್ಗುಪ್ತಿಮಾತ್ರೇಣ ಭವೇತ್ ಕಿಲ ಪರಂ ಪದಮ್ || 137 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಗ್ರಾಮಣ್ಯಃ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಗ್ರಣ್ಯಃ, ಪ್ರಾಪ್ತಃ, ಪೂರ್ಣೇಕ್ಷಶಿಷ್ಯತಾಂ, ಯೇಷಾಂ, ಸದ್ಗುಪ್ತಿಮಾತ್ರೇಣ, ಭವೇತ್, ಕಿಲ, ಪರಂ, ಪದಂ |

ಅನ್ವಯ— ಗ್ರಾಮಣ್ಯಃ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಗ್ರಣ್ಯಃ, ಪೂರ್ಣೇಕ್ಷಶಿಷ್ಯತಾಂ, ಪ್ರಾಪ್ತಃ, ಯೇಷಾಂ, ಸದ್ಗುಪ್ತಿಮಾತ್ರೇಣ, ಪರಂ, ಪದಂ, ಭವೇತ್, ಕಿಲ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಗ್ರಾಮಣ್ಯಃ = ಗ್ರಾಮಾಧಿಪತಿಗಳಾದ,

ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಗ್ರಣ್ಯಃ = ಬ್ರಾಹ್ಮಣಶ್ರೇಷ್ಠರು,

ಪೂರ್ಣೇಕ್ಷಶಿಷ್ಯತಾಂ = ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರ ಶಿಷ್ಯತ್ವವನ್ನು,

ಪ್ರಾಪ್ತಃ = ಹೊಂದಿದರು,

ಯೇಷಾಂ = ಯಾರಿಗೆ,

ಸದ್ಗುಪ್ತಿಮಾತ್ರೇಣ = ಸಜ್ಜನರನ್ನು ರಕ್ಷಣೆ ಮಾಡುವ ಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ,

ಪರಂಪದಂ = ಮೋಕ್ಷವು,

ಭವೇತ್ ಕಿಲ = ಆಗುವುದು ನಿಶ್ಚಿತವಾಗಿದೆ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಕೆಲವು ಮಂದಿ ಗ್ರಾಮಾಧಿಪತಿಗಳೂ ಆಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಶಿಷ್ಯರಾಗಿದ್ದರು. ಅವರು ಶಾಸ್ತ್ರಾಭ್ಯಾಸ, ಮನನ, ಧ್ಯಾನಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಲಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಆಚಾರ್ಯರ ಮಾರ್ಗಾನುಯಾಯಿಗಳಾದ ಸಜ್ಜನರನ್ನು ಕಾಪಾಡಿದರು. ಆ ಪುಣ್ಯಕಾರ್ಯದಿಂದಲೇ ಅವರಿಗೆ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಮೋಕ್ಷವೆಂಬ ಸ್ಥಾನವು ಲಭ್ಯವಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಇಂತಹ ಗ್ರಾಮಾಧಿಪತಿಗಳೂ ಕೂಡ ಕೆಲವರು ಆಚಾರ್ಯರ ಶಿಷ್ಯರಾಗಿದ್ದರು. ಅವರ ಅನುಗ್ರಹಪಾತ್ರರಾಗಿದ್ದರು. ಕೃತ್ರಿಯರು ಅಥವಾ ಕೃತ್ರಿಯ ಸ್ವಭಾವದ ಇತರರೂ, ದುಷ್ಪ್ರಗ್ರಹ-ಶಿಷ್ಯಪರಿಪಾಲನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರೆ, ಶ್ರೀಹರಿಯು ಅವರ ಸೇವೆಯಿಂದ ಸಂತುಷ್ಟನಾಗಿ, ಆ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಜನ್ಮಾಂತರದಲ್ಲಿ ಅವರಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಶ್ರವಣಾದಿ ಸಾಧನಗಳನ್ನು ಅನುಷ್ಠಾನ ಮಾಡಿಸಿ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾನೆ. ಆಚಾರ್ಯರ ಶಿಷ್ಯರಲ್ಲಿ ಇಂತಹವರೂ ಇದ್ದರು ಎಂದು ಭಾವ.

ವಿಗ್ರಹ ಮತ್ತು ಕೋಶ—

ಗ್ರಾಮಣ್ಯಃ— ಗ್ರಾಮಂ ನಯಂತೀತಿ ಗ್ರಾಮಣ್ಯಃ | “ಅಗ್ರಗ್ರಾಮಾಭ್ಯಾಂ ನಯಂತೇಣೋರ್ ವಾಚ್ಯಃ” ಎಂಬ ವಾರ್ತಿಕದಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಣಕಾರ. ಗ್ರಾಮಣೀ = ಗ್ರಾಮಾಧಿಪತಿ, ‘ಗ್ರಾಮಣೀರ್ನಾಪಿತೀ ಪುಂಸಿ ಶ್ರೇಷ್ಠಃ ಗ್ರಾಮಾಧೀ ಕ್ರಿಷು’ ಅಮರ |

ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಗ್ರಣ್ಯಃ— ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾನಾಂ ಅಗ್ರಣ್ಯಃ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಗ್ರಣ್ಯಃ | ಅಗ್ರಣ್ಯಃ ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಹಿಂದಿನ ವಾರ್ತಿಕದಿಂದ ಇತ್ಯ (ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾ ಅಗ್ರಣ್ಯಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಗ್ರಣ್ಯಃ = ಈ ವಿಗ್ರಹದಿಂದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರೇ ನಿಯಾಮಕರಾಗಿ ಉಳ್ಳ ಕೃತ್ರಿಯ ವೈಶ್ಯ ಶೂದ್ರರೂ ಆಗಿದ್ದ ಗ್ರಾಮಾಧಿಪತಿಗಳು ಎಂದು ಅರ್ಥ) |

ಪೂರ್ಣೇಕ್ಷಶಿಷ್ಯತಾಂ— ಪೂರ್ಣಾ ಈಶ್ವಾ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಪೂರ್ಣೇಕ್ಷಃ, ಶಿಷ್ಯಸ್ಯ ಭಾವಃ ಶಿಷ್ಯತಾ ಪೂರ್ಣೇಕ್ಷಸ್ಯ ಶಿಷ್ಯತಾ ಪೂರ್ಣೇಕ್ಷಶಿಷ್ಯತಾ ತಾಂ |

ಸದ್ಗುಪ್ತಮಾತ್ರೇಣ— ಸತಾಂ ಗುಪ್ತಿಃ ಸದ್ಗುಪ್ತಿಃ, ಸದ್ಗುಪ್ತರೇವ ಸದ್ಗುಪ್ತಮಾತ್ರಂ, ತೇನ, ಸತೀ ಚ ಸಾ ಗುಪ್ತಿಶ್ಚ ಸದ್ಗುಪ್ತಿಃ, ಸದ್ಗುಪ್ತರೇವ ಸದ್ಗುಪ್ತಮಾತ್ರಂ, ತೇನ |

ವಿಶೇಷಾಂಶ— (ವಿಶ್ವಪತೀರ್ಥೀಯ) ಶ್ರೀಪರಶುರಾಮದೇವರು ಸಮುದ್ರರಾಜನಿಂದ ತಾನು ಪಡೆದ ಭೂಭಾಗ-
ದಲ್ಲಿ ತಾಲವ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವ ಸಜ್ಜನರ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಮತ್ತು ದುರ್ಜನರ ನಿಗ್ರಹಕ್ಕಾಗಿ ಅನೇಕ ಮಂದಿ ಕೃತ್ತಿಯಾದಿ-
ಗಳನ್ನು ನೇಮಕ ಮಾಡಿದ್ದರು. ಸಜ್ಜನ ರಕ್ಷಣೆಯು ಅವರಿಗೆ ವಿಹಿತವಾದ ಕರ್ಮವಾಗಿತ್ತು. ಆ ವಿಹಿತ ಕರ್ಮದಿಂದಲೇ
ಅವರಿಗೆ ಜ್ಞಾನದ ಮೂಲಕ ಮೋಕ್ಷವು ದೊರಕುತ್ತದೆ ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಪ್ರಾಪ್ತಃ - ಪ್ರ + ಅಪ್ತಃ, ಅಪ ಅಪತುಃ ಅಪ್ತಃ, ಇತ್ಯಾದಿ, ಅಪ್ (ಅಪ್) ವ್ಯಾಪ್ತೌ, ಸಕ. ಪರ. ಅನಿ.
ಭೂತ ಅನದೃತನ ಪರೋಕ್ಷೇ ಲಿಟ್. ಪ್ರ. ಉಪಸರ್ಗ. ಪ್ರಥಮವುರುಷ ಬಹುವಚನ | ಭವೇತ್ - ಭವೇತ್ ಭವೇತಾಂ
ಭವೇಯುಃ, ಭೂ ಧಾತು ವಿಧಿಲಿಪ್ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಗ್ರಾಮಣೀಭುಃ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಗ್ರಣೀಭುಃ ಪೂರ್ಣೇಕ್ಷಶಿಷ್ಯತಾ ಪ್ರಾವೇ, ಯೇಷಾಂ ಸದ್ಗುಪ್ತಮಾತ್ರೇಣ
ಪರೇಣ ಪದೇನ ಭೂಯೇತ ಕಿಲ |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಹೀಗೆ ತನ್ನನ್ನು ನಂಬಿದ ಭಕ್ತರಿಗೆ ಆಚಾರ್ಯರು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದುದನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಶುಶ್ರೂಷಾಪಕ್ಷಪಾತಾದ್ಯೈಃ ಕೇಭ್ಯಶ್ಚಿತ್ ಕೇವಲಂ ದದೌ |

ರಾಮಪ್ರಿಯೋ ರಾಮ ಇವ ಸ್ವಾಂ ಗತಿಂ ಯೋಗಿದುರ್ಲಭಾಮ್ || 138 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಶುಶ್ರೂಷಾಪಕ್ಷಪಾತಾದ್ಯೈಃ, ಕೇಭ್ಯಶ್ಚಿತ್, ಕೇವಲಂ, ದದೌ, ರಾಮಪ್ರಿಯಃ, ರಾಮಃ, ಇವ, ಸ್ವಾಂ,
ಗತಿಂ, ಯೋಗಿದುರ್ಲಭಾಮ್ |

ಅನ್ವಯ— ರಾಮಪ್ರಿಯಃ, ಕೇಭ್ಯಶ್ಚಿತ್, ಕೇವಲಂ, ಶುಶ್ರೂಷಾಪಕ್ಷಪಾತಾದ್ಯೈಃ, ಯೋಗಿದುರ್ಲಭಾಂ, ಸ್ವಾಂ, ಗತಿಂ,
ರಾಮ, ಇವ, ದದೌ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ರಾಮಪ್ರಿಯಃ = ಶ್ರೀರಾಮಚಂದ್ರನಿಗೆ ಪ್ರೀತಿವಿಷಯರಾದ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು.

ಕೇಭ್ಯಶ್ಚಿತ್ = ಕೆಲವು ಮಂದಿ ಮೋಕ್ಷಯೋಗ್ಯರಾದ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ (ಸಜ್ಜನರಿಗೆ).

ಕೇವಲಂ = ಮುಖ್ಯವಾಗಿ,

ಶುಶ್ರೂಷಾಪಕ್ಷಪಾತಾದ್ಯೈಃ = ಹರಿಗುರುಸೇವೆ, ವೈಷ್ಣವ ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ ದೀಕ್ಷೆ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಂದ,

ಯೋಗಿದುರ್ಲಭಾಂ = ಭಗವಂತನ ಅನುಗ್ರಹವಿಲ್ಲದೇ ಯೋಗನಿಷ್ಠರಿಂದಲೂ ಹೊಂದಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದ,

ಸ್ವಾಂ ಗತಿಂ = ಅವರವರು ಪಡೆಯಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು,

ರಾಮಃ ಇವ = ದಶರಥಪುತ್ರನಾದ ಶ್ರೀರಾಮಚಂದ್ರನಂತೆ,

ದದೌ = ಕೊಟ್ಟರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಶ್ರೀರಾಮಚಂದ್ರಭಗವಂತನಿಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರರು. ಅವರು ತಮ್ಮನ್ನು
ಎಡೆಬಿಡದ ಸೇವಿಸುವ ಕೆಲವು ಮಂದಿ ಮೋಕ್ಷಯೋಗ್ಯರಾದ ಸಾಕ್ಷಾಧಿಕಾರಿ ಜನರಿಗೆ ಮತ್ತು ಭಕ್ತಿ, ವ್ರತ, ಉಪವಾಸ,
ಸಂನ್ಯಾಸದಲ್ಲಿ ವೈಷ್ಣವಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ ಅಚಲವಾದ ನಿಷ್ಠೆ ಮುಂತಾದ ಗುಣಗಳುಳ್ಳ ಮತ್ತೆ ಕೆಲವು ಉತ್ತಮಾಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೂ,
ಯೋಗಿಗಳಿಗೂ ದುರ್ಲಭವಾದ ತನ್ನ ಅಧೀನವಾದ, ಅವರವರಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಕೊಟ್ಟರು. ಶ್ರೀರಾಮನು

ಪರಂಧಾಮಕ್ಕೆ ತರಳುವಾಗ ಕೆಲವು ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ನಿರಂತರವಾಗಿ ತನ್ನ ಸ್ವರಣೆ ಮಾಡಿದುದರಿಂದ ಪ್ರಸನ್ನನಾಗಿ ಅವರಿಗೆ ಸದ್ಗತಿಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದನು. ಅದರಂತೆ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರೂ ಕೆಲವು ಶಿಷ್ಯರು ಮಾಡಿದ ಅವರವರ ಯೋಗ್ಯತಾನುಸಾರವಾದ ಸೇವೆ, ವೈಷ್ಣವ ಸಿದ್ಧಾಂತ ನಿಷ್ಠೆ ಮುಂತಾದ ಗುಣಗಳಿಂದ ಪ್ರಸನ್ನನಾಗಿ ತಾನು ಹೊಂದಲಿರುವ ಪರಬ್ರಹ್ಮನಾದ ನಾರಾಯಣನನ್ನು ಅವರಿಗೂ ತೋರಿಸಿ, ಅಲ್ಲಿಗೆ ಕರೆದೊಯ್ದರು. ಅವರಿಗೆಲ್ಲಾ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಕೊಟ್ಟರು.

ವಿಶೇಷಾಂಶ— 'ಖಗಾ ಮೃಗಾಸ್ವಕಾಢಯಃ' ಎಂದು ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾಭಾರತತಾತ್ಪರ್ಯನಿರ್ಣಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳುವಂತೆ ಶ್ರೀರಾಮಚಂದ್ರನು ಪಕ್ಷಿಮೃಗಾದಿಗಳಿಗೂ ಅವುಗಳ ರಾಮಧ್ಯಾನ ಭಾವನೆಯಿಂದ ಪ್ರಸನ್ನನಾಗಿ ಮೋಕ್ಷಕೊಟ್ಟನು. 'ಸ ಏನಾನ್ ಬ್ರಹ್ಮ ಗಮಯತಿ, ವಿದ್ವತ್ ಪತಿರ್ವಾಯುರೇವ ನಯೇದ್ ಬ್ರಹ್ಮ ನ ಚಾಪರಃ', ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಮಾಣದಂತೆ ಭಾರತೀಪತಿಗಳಾದ ಶ್ರೀಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರೇ ಮೋಕ್ಷಯೋಗ್ಯನಾಧನಸಂಪನ್ನರಾದ ಜೀವರನ್ನು ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಒಯ್ಯುತ್ತಾರೆ, ಮುಕುಂದನಾಮಕ ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ತಲುಪಿಸುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಪ್ರಮಾಣವಿದೆ. ಅದರಂತೆ ರಾಮಭಕ್ತರೂ ರಾಮಪ್ರಿಯರೂ ಆದ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಭಕ್ತರಿಗೆ ಪರಬ್ರಹ್ಮನ ದರ್ಶನ ಮಾಡಿಸಿ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಕರುಣಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿದರು. "ವಿವಿಕ್ಷುಃ ದಾತಾ ಮೋಕ್ಷಸ್ಯ ವಾಯುಶ್ಚ ತದನುಜ್ಞಯಾ" ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ವಾಯುದೇವರಿಗೂ ಮೋಕ್ಷ ದಾತೃತ್ವದವೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಶುಶ್ರೂಷಾಪಕ್ಷಪಾತಾದ್ಯೈಃ— ಶ್ರೋತುಂ ಇಚ್ಛಾ ಶುಶ್ರೂಷಾ | ಕೇಳುವ ಇಚ್ಛೆ ಎಂದು ಯೋಗಾರ್ಥ, ಸೇವೆ ಎಂದು ರೂಢ್ಯರ್ಥ, ಪಕ್ಷೇ (ವೈಷ್ಣವಸಿದ್ಧಾಂತೇ) ಪಾತಃ (ನಿಷ್ಠಾ ಆಸಕ್ತಿಃ) ಪಕ್ಷಪಾತಃ, ಅದೌ ಭವೌ ಅದ್ಯೌ, ಶುಶ್ರೂಷಾ ಚ ಪಕ್ಷಪಾತಶ್ಚ ಶುಶ್ರೂಷಾಪಕ್ಷಪಾತೌ, ತೌ ಅದ್ಯೌ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಶುಶ್ರೂಷಾಪಕ್ಷಪಾತಾದ್ಯಾಃ, ತೈಃ |

ರಾಮಪ್ರಿಯಃ— ರಾಮಸ್ಯ ಪ್ರಿಯಃ ರಾಮಪ್ರಿಯಃ |

ಯೋಗಿದುರ್ಲಭಾಂ— ಯೋಗಃ ಏಷಾಂ ಅಸ್ತೀತಿ ಯೋಗಿನಃ, ದುಃಖೇನ ಲಬ್ಧುಂ ಶಕ್ಯಾ ದುರ್ಲಭಾ, ಯೋಗಿಭಿಃ ದುರ್ಲಭಾ ಯೋಗಿದುರ್ಲಭಾ, ತಾಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ದದೌ - ದದೌ ದದತುಃ ದದುಃ, ದದಿಥ ದದಾಥ, ದದಥುಃ ದದ, ದದೌ ದದಿವ ದದಿಮ | (ದು) ದಾಇ (ದಾ) ದಾನೇ, ಉಭಯಪದಿ, ಇಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಪರವದಿ, ಸಕ. ಅನಿಟ್. ಭೂತ ಅನದ್ಯತನ ಪರೋಕ್ಷಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಒಹುವಚನ |

ಪ್ರಯೋಗ— ರಾಮಪ್ರಿಯೇಣ ಕೇಚ್ಛತ್ವಿತ್ ಕೇವಲಂ ಶುಶ್ರೂಷಾಪಕ್ಷಪಾತಾದ್ಯೈಃ ಯೋಗಿದುರ್ಲಭಾ ಸ್ವಾ ಗತಿಃ ರಾಮೇಣ ಇವ ದದೇ |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಇಂತಹ ಮಹಾಮಹಿಮರಾದ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯರ ಪಾದಕಮಲ-ಯುಗಳವನ್ನು ಸಜ್ಜನರಂದಿಗೂ ಬಿಡಲಾರರು ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ.

ಶಿಷ್ಯಪ್ರಶಿಷ್ಯಾತಿಶಯಾ ಈದೃಶಾ ಯದ್ವಯೋದಯಾತ್ |

ಕೋ ನೇಚ್ಛೇತ್ ಸುಲಭಂ ಭಕ್ತ್ಯಾ ತತ್ಪಾದಸುರಪಾದಪಮ್ || 139 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಶಿಷ್ಯಪ್ರಶಿಷ್ಯಾತಿಶಯಾ, ಈದೃಶಾ, ಯದ್ವಯೋದಯಾತ್, ಕಃ, ನ, ಇಚ್ಛೇತ್, ಸುಲಭಂ, ಭಕ್ತ್ಯಾ, ತತ್ಪಾದಸುರಪಾದಪಮ್ |

ಅನ್ವಯ— ಯದ್ವಯೋದಯಾತ್, ಶಿಷ್ಯಪ್ರಶಿಷ್ಯಾತಿಶಯಾಃ, ಈದೃಶಾಃ, ಭಕ್ತ್ಯಾ, ಸುಲಭಂ, ತತ್ಪಾದಸುರಪಾದಪಂ, ಕಃ, ನ, ಇಚ್ಛೇತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಯತ್ = ಯಾವ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ,

ದಯಾ = ಕರುಣೆಯ,

ಉದಯಾತ್ = ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವದಿಂದ,

ಶಿಷ್ಯಪ್ರಶಿಷ್ಯಾತಿಶಯಾಃ = ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಶಿಷ್ಯರು, ಶಿಷ್ಯರ ಶಿಷ್ಯರು ಇವರ ಮಹಿಮೆ ಮತ್ತು ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ವಿಶೇಷಗಳು,

ಈದೃಶಾಃ = ಹೀಗಿರುವವೋ,

ಭಕ್ತ್ಯಾ = ಯಥಾಯೋಗ್ಯವಾದ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಜ್ಞಾನಪೂರ್ವಕವಾದ ಸುದೃಢ ಸ್ನೇಹದಿಂದ,

ಸುಲಭಂ = ಸುಖವಾಗಿ ಪಡೆಯಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ,

ತತ್ಪಾದಸುರಪಾದಪಂ = ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಪಾದಗಳೆಂಬ ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷವನ್ನು,

ಕಃ = ಯಾವನು,

ನ ಇಚ್ಛೇತ್ = ಬಯಸಲಾರನು? (ವಿವೇಕಿಯಾದ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬನೂ ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿಯೇ ಇರುತ್ತಾನೆ)

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಅದ್ಭುತವಾದ ಕರುಣಾಕಟಾಕ್ಷ ಬಿದ್ದದರಿಂದ ಆಚಾರ್ಯರ ಶಿಷ್ಯರೂ ಆಚಾರ್ಯರ ಶಿಷ್ಯರ ಶಿಷ್ಯರೂ ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದ ಮಹಿಮಾತಿಶಯಗಳನ್ನು ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ವಿಶೇಷವಾದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಟಗೊಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಯೋಗ್ಯವಾದ ರೀತಿಯಿಂದ ತಮ್ಮ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ತಿಳಿದು ಸ್ನೇಹದಿಂದ ಭಜಿಸುವವರಿಗೆ ಆಚಾರ್ಯರ ಪಾದಕಮಲಗಳ ಅನುಗ್ರಹವು ಸುಲಭವಾಗಿ ಆಗುತ್ತದೆ. ಅವರ ಪಾದಪದ್ಮದ್ವಂಶ ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷದಂತೆ ಸಕಲಾಭೀಷ್ಟಪ್ರದಾನಸಮರ್ಥವಾಗಿದೆ. ಇಂತಹ ಆಚಾರ್ಯರ ಪಾದಗಳೆಂಬ ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷವನ್ನು ಯಾವನು ನೋಡಲು ಮತ್ತು ಸೇವಿಸಲು ಬಯಸಲಾರನು ವಿವೇಕಿಗಳಾದ ಸದ್ಜನರೆಲ್ಲರೂ ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಭಾವವು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಶಿಷ್ಯಪ್ರಶಿಷ್ಯಾತಿಶಯಾ— ಶಿಷ್ಯಾಶ್ಚ ಪ್ರಶಿಷ್ಯಾಶ್ಚ ಶಿಷ್ಯಪ್ರಶಿಷ್ಯಾಃ, ಶಿಷ್ಯಪ್ರಶಿಷ್ಯಾಣಾಂ ಅತಿಶಯಾಃ ಶಿಷ್ಯಪ್ರಶಿಷ್ಯಾತಿಶಯಾಃ |

ಯದ್ವಯೋದಯಾತ್— ಯೇಷಾಂ ದಯಾ ಯದ್ವಯಾ, ಯದ್ವಯಾಯಾಃ ಉದಯಃ ಯದ್ವಯೋದಯಃ, ತಸ್ಮಾತ್ ಯದ್ವಯೋದಯಾತ್ |

ಸುಲಭಂ— ಸುಖೇನ ಲಬ್ಧುಂ ಶಕ್ಯಂ ಸುಲಭಂ |

ತತ್ಪಾದಸುರಪಾದಪಂ— ತೇಷಾಂ ಪಾದೌ ತತ್ಪಾದೌ, ತತ್ಪಾದಾವೇವ ಸುರಪಾದಪಃ ತತ್ಪಾದಸುರಪಾದಪಃ | (ಪಾದ್ಯಃ ಪಿಬತೀತಿ ಪಾದಪಃ, ಸುರಾಣಾಂ ಪಾದಪಃ ಸುರಪಾದಪಃ).

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಇಚ್ಛೇತ್ - ಇಚ್ಛೇತ್ ಇಚ್ಛೇತಾಂ ಇಚ್ಛೇಯುಃ, ಇಚ್ಛೇಃ ಇಚ್ಛೇತಂ ಇಚ್ಛೇತ, ಇಚ್ಛೇಯಂ ಇಚ್ಛೇವ ಇಚ್ಛೇಮ | ಇಮ ಇಚ್ಛಾಯಾಂ ಸಕ. ಪರ. ಸೇಟ್ ವಿಧೌ ಲಿಜ್. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನ | 'ಇಷಗಮಿಯಮಾಂ ಭಃ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಾರ್ವಧಾತುಕದಲ್ಲಿ (ಲಟ್ ಲೋಟ್ ಲಜ್ ವಿಧಿರಿಜ್) ಚಕ್ರೇ ಛ ಆದೇಶ.

ಪ್ರಯೋಗ— ಯದ್ವಯೋದಯಾತ್ ಶಿಷ್ಯಪ್ರಶಿಷ್ಯಾತಿಶಯೈಃ ಈದೃಶೈಃ (ಭೂಯತೇ) ಭಕ್ತ್ಯಾ ಸುಲಭಃ ತತ್ಪಾದಸುರಪಾದಪಃ ಕೇನ ನ ಇಚ್ಛೇತ |

ಅವತಾರಿಕಾ— ಹೀಗೆ ಭಕ್ತರನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುತ್ತಾ ಆಚಾರ್ಯರು ಕಣ್ವತೀರ್ಥದಲ್ಲಿ ಚಾತುರ್ಮಾಸ್ಯ ವ್ರತವನ್ನು ಸಂಕಲ್ಪಿಸಿದರು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಇತ್ಯಂ ಸದ್ಭಿಃ ಸದ್ಭಿರಚ್ಛೋಧರಾಯಾಂ

ಚಕ್ರೇ ವಾಸಂ ಶೇಷಶಯ್ಯೇ ಶಯಾನೇ |

ಗ್ರಾಮೇ ವಾತ್ಯೈಃ ಪಾವಿತೇ ಕಾಣ್ವತೀರ್ಥೈಃ

ಭಕ್ತಪ್ರೀತ್ಯಾ ಸನ್ಮಲೇಽನೂನಬೋಧಃ

|| 140 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಇತ್ಯಂ, ಸದ್ಭಿಃ, ಸದ್ಭಿಃ, ಅಚ್ಛೋಧರಾಯಾಂ, ಚಕ್ರೇ, ವಾಸಂ, ಶೇಷಶಯ್ಯೇ, ಶಯಾನೇ, ಗ್ರಾಮೇ, ವಾತ್ಯೈಃ, ಪಾವಿತೇ, ಕಾಣ್ವತೀರ್ಥೈಃ, ಭಕ್ತಪ್ರೀತ್ಯಾ, ಸನ್ಮಲೇ, ಅನೂನಬೋಧಃ |

ಅನ್ವಯ— ಧರಾಯಾಂ, ಇತ್ಯಂ, ಸದ್ಭಿಃ, ಸದ್ಭಿಃ, ಅಚ್ಛೋಧರಾಯಾಂ, ಅನೂನಬೋಧಃ, ಶೇಷಶಯ್ಯೇ, ಶಯಾನೇ, ಕಾಣ್ವತೀರ್ಥೈಃ, ವಾತ್ಯೈಃ, ಪಾವಿತೇ, ಗ್ರಾಮೇ, ಸನ್ಮಲೇ, ಭಕ್ತಪ್ರೀತ್ಯಾ, ವಾಸಂ, ಚಕ್ರೇ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಧರಾಯಾಂ = ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ,

ಇತ್ಯಂ ಸದ್ಭಿಃ = ಈ ರೀತಿಯಾಗಿರುವ,

ಸದ್ಭಿಃ = ಸಜ್ಜನರಿಂದ,

ಅಚ್ಛೋಧರಾಯಾಂ = ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡಲು ಯೋಗ್ಯರಾದ,

ಅನೂನಬೋಧಃ = ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು,

ಶೇಷಶಯ್ಯೇ = ಶೇಷನೇ ಹಾಸಿಗೆಯಾಗಿ ಉಳ್ಳ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನು,

ಶಯಾನೇ = ಮಲಗಿರಲು, (ಚಾತುರ್ಮಾಸ್ಯ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಆಷಾಢ ಶುಕ್ಲ ಪ್ರಥಮ್ಯಕಾದಶೀ ಶಯನೈಕಾದಶೀ ದಿನದಲ್ಲಿ),

ಕಾಣ್ವತೀರ್ಥೈಃ = ಕಣ್ವತೀರ್ಥಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ, (ಕಣ್ವತೀರ್ಥದ ಜಲವನ್ನು ಸೋಕಿ ಬೀಸುತ್ತಿರುವ),

ವಾತ್ಯೈಃ = ಗಾಳಿಗಳಿಂದ,

ಪಾವಿತೇ = ಪವಿತ್ರಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ

ಗ್ರಾಮೇ = ಏಕವಾಟ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ (ತಾಂತ್ರಿಕವೆಂಬ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ),

ಸನ್ಮಲೇ = ಉತ್ತಮವಾದ ಮಠದಲ್ಲಿ,

ಭಕ್ತಪ್ರೀತ್ಯಾ = ಭಕ್ತರಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ,

ವಾಸಂ = ವಾಸವನ್ನು,

ಚಕ್ರೇ = ಮಾಡಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿರುವ ಭಕ್ತಾದಿಗುಣಾತಿಶಯವುಳ್ಳ ಸಜ್ಜನರು ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ಈ ರೀತಿ ಪೂಜಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಚಾತುರ್ಮಾಸ್ಯ ಕಾಲವು ಬಂದಿತು. ಶ್ರಾವಣ-ಭಾದ್ರಪದ-ಆಶ್ವಯುಜ-ಕಾರ್ತಿಕ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ತಿಂಗಳು ಚಾತುರ್ಮಾಸ್ಯ. ಈ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಆಷಾಢಶುಕ್ಲದಲ್ಲಿ ಶಯನೈಕಾದಶೀ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಂದಿನಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಯು ನಾಲ್ಕು ತಿಂಗಳು ಯೋಗನಿದ್ರೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಆಗ ಯತಿಗಳು ಎಲ್ಲಿಗೂ ಸಂಚಾರಕ್ಕೆ ಹೋಗದೆ ಒಂದೇ ಕಡೆ ಇರುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆ ಚಾತುರ್ಮಾಸ್ಯ ಪ್ರಾರಂಭವಾದಾಗ ಅಲ್ಲಿಯ ಏಕವಾಟ (ತಾಂತ್ರಿಕ) ಎಂಬ ಗ್ರಾಮದ ಭಕ್ತರು ಇಲ್ಲಿಯೇ

ಚಾತುರ್ಮಾಸ್ಯ ವ್ರತವನ್ನು ಆಚರಿಸಬೇಕೆಂದು ಬೇಡಿಕೊಂಡರು. ಆಚಾರ್ಯರು ತಾಂತ್ರ್ಯ ಗ್ರಾಮದ ಮಂಗಳಕರವಾದ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಮಠದಲ್ಲಿ ಚಾತುರ್ಮಾಸ್ಯ ವ್ರತವನ್ನು ಕೈಗೊಂಡರು. ತಾಂತ್ರ್ಯ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿಯೇ ಕಣ್ವತೀರ್ಥವೆಂಬ ತೀರ್ಥವಿದೆ. ಆ ತೀರ್ಥಜಲದ ಮೇಲೆ ಬೀಸಿ ಬರುವ ತಂಪಾದ ಪವಿತ್ರವಾದ ಮಂದಮಾರುತದಿಂದ ಪವಿತ್ರವಾದ ತಾಂತ್ರ್ಯಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಆಚಾರ್ಯರು ಚಾತುರ್ಮಾಸ್ಯ ವ್ರತವನ್ನು ಕೈಗೊಂಡು ಕುಳಿತರು ಎಂದು ಭಾವ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ ಇಲ್ಲಿ ಭಾವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ— 'ಕಿಂ ಬಹುನಾ ತದಾ ಧರಾಯಾಂ ಜಾತೈಃ ಸದ್ವಿಃ ಪೂಜ್ಯಃ, ಶಯನೈಕಾದಶ್ಯಾಂ ಅತೀತಾಯಾಂ ಸನ್ನತೇ ತಾಂತ್ರ್ಯ ಇತ್ಯಪಭ್ರಷ್ಟನಾಮ್ನಿ ಅಧಿವಾಸೇ' = ಹೆಚ್ಚು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಏನು ಉಪಯೋಗ? ಆಗ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿರುವ ಸಜ್ಜನರಿಂದ ಪೂಜ್ಯರಾದ ಆಚಾರ್ಯರು, ಶಯನೈಕಾದಶಿ ಕಳೆದ ಮೇಲೆ, ಆಷಾಢ ಶುದ್ಧ ಹುಣ್ಣಿಮೆಯಂದು ತಾಂತ್ರ್ಯ ಎಂದು ದೇಶಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡಿದರು ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ಆಗ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿರುವ ಸಜ್ಜನರೆಲ್ಲರೂ ಸೇವಿಸುತ್ತಿದ್ದರು ಎಂಬ ವಿಶೇಷಾಂಶವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಗಮನಿಸಬಹುದು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಅರ್ಚ್ಯಃ— ಅರ್ಚಿತುಂ ಯೋಗ್ಯಃ ಅರ್ಚ್ಯಃ |

ಶೇಷಶಯ್ಯಂ— ಶೇಷಃ ಶಯ್ಯಾ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಶೇಷಶಯ್ಯಃ ತಸ್ಮಿನ್ |

ಕಾಣ್ವತೀರ್ಥೈಃ— ಕಣ್ವಸ್ಯ ತೀರ್ಥಂ ಕಣ್ವತೀರ್ಥಂ, ಕಣ್ವತೀರ್ಥಸ್ಯ ಇಮೇ ಕಾಣ್ವತೀರ್ಥಾಃ ತೈಃ |

ಭಕ್ತಪ್ರೀತ್ಯಾ— ಭಕ್ತೇಷು ಪ್ರೀತಿಃ ಭಕ್ತಪ್ರೀತಿಃ, ತಯಾ |

ಸನ್ನತೇ— ಸಂಶ್ಲಾಘಾ ಮಠಶ್ಚ ಸನ್ನತಃ, ತಸ್ಮಿನ್ |

ಅನೂನಬೋಧಃ— ನ ಉನಃ ಅನೂನಃ ಅನೂನಃ ಬೋಧಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಅನೂನಬೋಧಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಚಕ್ರೇ - ಚಕ್ರೇ ಚಕ್ರಾತೇ ಚಕ್ರರೇ ಇತ್ಯಾದಿ, (ದು)ಕ್ರೃಜ್ (ಕ್ರೃ) ಕರಣೇ ಉಭಯಪದಿ, ಇಲ್ಲಿ ಆತ್ಮನೇ ಪದಿ, ಸಕರ್ಮಕ, ಅನಿಟ್, ಭೂತ ಅನದೃತನ ಪರೋಕ್ಷಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಧರಾಯಾಂ ಇತ್ಥಂ ಸದ್ವಿಃ ಅರ್ಚ್ಯೇನ ಅನೂನ ಬೋಧೇನ ಶೇಷಶಯ್ಯೇ ಶಯಾನೇ ಕಾಣ್ವತೀರ್ಥೈಃ ಪಾವಿತೇ ಗ್ರಾಮೇ ಸನ್ನತೇ ಭಕ್ತಪ್ರೀತ್ಯಾ ವಾಸಃ ಚಕ್ರೇ |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಬೋಧರನ್ನು ಕಣ್ವಾರೆ ಕಂಡವರ ಸೇವೆಯೂ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಪ್ರದವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾ ಈ ಹದಿನೈದನೆಯ ಸರ್ಗವನ್ನು ಸಮಾಪ್ತಿಗೊಳಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಸ್ವಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವದ್ವದನೇಂದುಬಿಂಬಂ

ವಿದ್ಯಾಸುಧಾವಿತತಕಾಂತಿಸುಕಾಂತಿಕಾಂತಮ್ |

ಯೈಃ ಪ್ರೈಕ್ಷ್ಯತಾತ್ರ ಭವತಾಪಶಮಾಯ ಭಕ್ತೈಃ -

ಸ್ವದ್ವಾಸದಾಸ್ಯಮಪಿ ಕಿಂ ನ ದದಾತಿ ಪುಂಸಃ || 141 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಸ್ವಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವದ್ವದನೇಂದುಬಿಂಬಂ, ವಿದ್ಯಾಸುಧಾವಿತತಕಾಂತಿಸುಕಾಂತಿಕಾಂತಂ, ಯೈಃ, ಪ್ರೈಕ್ಷ್ಯತ, ಅತ್ರ, ಭವತಾಪಶಮಾಯ, ಭಕ್ತೈಃ, ತದ್ವಾಸದಾಸ್ಯಂ, ಅಪಿ, ಕಿಂ, ನ, ದದಾತಿ, ಪುಂಸಃ |

ಅನ್ವಯ— ಅತ್ರ, ಯೈಃ, ಭಕ್ತೈಃ, ಭವತಾಪಶಮಾಯ, ವಿದ್ಯಾಸುಧಾವಿತತಕಾಂತಿಸುಕಾಂತಿಕಾಂತಂ, ಸ್ವಾನ್ಂದತೀರ್ಥ ಭಗವದ್ವದನೇಂದುಬಿಂಬಂ, ಪ್ರೈಕ್ಷ್ಯತ, ತದ್ವಾಪದಾಸ್ಯಂ, ಅಪಿ, ಪುಂಸಃ, ಕಿಂ, ನ, ದದಾತಿ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅತ್ರ = ಈ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ,

ಯೈಃ ಭಕ್ತೈಃ = ಯಾವ ಭಕ್ತರಿಂದ,

ಭವತಾಪಶಮಾಯ = ಸಂಸಾರತಾಪಶಮನ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ (ಸಂಸಾರತಾಪಪರಿಹಾರಸಮರ್ಥವಾದ)

ವಿದ್ಯಾಸುಧಾವಿತತಕಾಂತಿಸುಕಾಂತಿಕಾಂತಂ = ವಿದ್ಯೆಯೆಂಬ ಅಮೃತದ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳ, ಮಂಗಳ-
ಕರವಾದ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಮನೋಹರವಾದ,

ಸ್ವಾನ್ಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ ವದನ ಇಂದುಬಿಂಬಂ = ಮನೋಹರವಾದ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥರೆಂಬ
ಷಡ್ಗುಣೈಶ್ವರ್ಯಸಂಪನ್ನರಾದ ದೇವೋತ್ತಮರ ಮುಖವೆಂಬ ಚಂದ್ರಮಂಡಲವು,

ಪ್ರೈಕ್ಷ್ಯತ = ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟೋ,

ತದ್ವಾಪದಾಸ್ಯಂ ಅಪಿ = ಆ ಭಕ್ತರ ದಾಸರ ದಾಸತ್ವವೂ ಕೂಡ,

ಪುಂಸಃ = ಯೋಗ್ಯಪುರುಷನಿಗೆ,

ಕಿಂ ನ ದದಾತಿ = ಯಾವ ಅಭೀಷ್ಟವನ್ನು ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ? (ಎಲ್ಲಾ ಅಭೀಷ್ಟಗಳನ್ನು ಕೊಡುವುದು).

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯರ ಮುಖವೆಂಬ ಚಂದ್ರಮಂಡಲವು ಸಂಸಾರ-
ತಾಪವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಲು ಅತ್ಯಂತ ಸಮರ್ಥವಾದ ವೇದಾಂತವಿದ್ಯೆಗಳೆಂಬ ಅಮೃತಮಯವಾದ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಕಾಂತಿ-
ಯಿಂದ ಕೂಡಿವೆ, (ವಿದ್ಯೆಯಿಂದ ಅಮೃತಕಲೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದೆ). ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಪರಮಮನೋಹರವಾಗಿದೆ. ಇಂತಹ
ಮುಖಚಂದ್ರಬಿಂಬವನ್ನು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದರ್ಶನ ಮಾಡಿದ ಭಕ್ತರ ದಾಸರ ಸೇವಾವೃತ್ತಿಯೂ ಕೂಡ ಮಾನವರಿಗೆ ಯಾವ
ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ? ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ಕಂಡ ದಾಸರ ಸೇವಾವೃತ್ತಿಯೂ ಸಮಸ್ತಾಭೀಷ್ಟಗಳನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ
ಎಂದು ಭಾವವು. ಶ್ರೀಮದ್ವಿಜ್ಞಾನಾರ್ಯರ ದರ್ಶನ ಮಾತ್ರ ಮಾಡಬೇಕಾದರೂ ಬಹಳ ಪುಣ್ಯ ಬೇಕು. ಹಾಗೆ ಅವರ ದರ್ಶನ
ಮಾಡಿದವರ ದಾಸಾನುದಾಸನಾಗಿರುವವನೂ ಕೂಡ ಶ್ರೀಮದ್ವಿಜ್ಞಾನಾರ್ಯರ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು ಪಡೆಯು-
ವನೆಂದ ಮೇಲೆ ಶ್ರೀಮದ್ವಿಜ್ಞಾನಾರ್ಯರ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಭಕ್ತರ, ಅವರನ್ನು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಕಂಡು ಸೇವಿಸಿದವರ ಪುಣ್ಯಕ್ಕೆ ಎಣೆಯೇ ಇಲ್ಲ.
ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದರ ಶಿಷ್ಯಪ್ರಶಿಷ್ಯತುಚ್ಛ ಪರಂಪರೆಯಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುವ ಅವರ ಮತಾನುವರ್ತಿಗಳಾದ
ಮಹಾನುಭಾವರ ದಾಸ್ಯವಾದರೂ ಜನ್ಮಜನ್ಮಾಂತರದಲ್ಲಿಯೂ ಉಂಟಾಗಿ ಎಂದು ಸಾಕ್ಷಿಶಾಧಿಕಾರಿಗಳು ಯಾವಾಗಲೂ
ಭಗವಂತನನ್ನು ಶ್ರೀಭಾರತೀರಮಣನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಬೇಕು ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಸ್ವಾನ್ಂದತೀರ್ಥಭಗವದ್ವದನೇಂದುಬಿಂಬಂ— ಸು ಶೋಭನಾಶ್ಚೇ ಆನಂದತೀರ್ಥಾಶ್ಚ ಸ್ವಾನ್ಂದತೀರ್ಥಾಃ ।

(ಇಲ್ಲಿ ಭಲಾರಿಯ ಪಾಠದಲ್ಲಿ ಬರೇ ಆನಂದತೀರ್ಥ ಎಂದೇ ಇದೆ, ಸುಶಬ್ದವಿಲ್ಲ) ಸ್ವಾನ್ಂದತೀರ್ಥಾಶ್ಚ

ತೇ ಭಗವಂತಶ್ಚ ಸ್ವಾನ್ಂದತೀರ್ಥಭಗವಂತಃ, ಇಂದೋಃ ಬಿಂಬಂ ಇಂದುಬಿಂಬಂ ವದನಮೇವ

ಇಂದುಬಿಂಬಂ ವದನೇಂದುಬಿಂಬಂ, ಸ್ವಾನ್ಂದತೀರ್ಥಭಗವತಾಂ ವದನೇಂದುಬಿಂಬಂ ಸ್ವಾನ್ಂದ

ತೀರ್ಥಭಗವದ್ವದನೇಂದುಬಿಂಬಂ, ತತ್ । (ಅಥವಾ ಆನಂದತೀರ್ಥಭಗವತಾಂ ವದನೇಂದು

ಬಿಂಬಂ ಆನಂದತೀರ್ಥಭಗವದ್ವದನೇಂದುಬಿಂಬಂ)

ವಿದ್ಯಾಸುಧಾವಿತತಕಾಂತಿ— ಸುಧಯಾ ವಿತತಾ ಸುಧಾವಿತತಾ, ಸುಧಾವಿತತಾ ಚ ಸಾ ಕಾಂತಿಶ್ಚ ಸುಧಾ
ವಿತತಕಾಂತಿಃ | (ಅಮೃತಕಲಾ ಇತ್ಯರ್ಥಃ = ಸುಧವಿತತಕಾಂತಿ ಎಂದರೆ ಅಮೃತಕಲೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ)
ವಿದ್ಯೈವ ಸುಧಾವಿತತಕಾಂತಿಃ ಯಸ್ಯ ತತ್ ವಿದ್ಯಾಸುಧಾವಿತತಕಾಂತಿ | (ವಿದ್ಯೆಯೆಂಬ ಅಮೃತ
ಕಲೆಯಿಂದ ತುಂಬಿದ) ಶೋಭನಾ ಚ ಸಾ ಕಾಂತಿಶ್ಚ ಸುಕಾಂತಿಃ, ಸುಕಾಂತ್ಯಾ ಕಾಂತಂ ಸುಕಾಂತಿ ಕಾಂತಂ
ತತ್ |

ಭವತಾಪಶಮಾಯ— ಭವ ಎವ ತಾಪಃ ಭವತಾಪಃ (ಭವಸ್ಯ ತಾಪಾಃ ಭವತಾಪಾಃ) ಭವತಾಪಸ್ಯ ಶಮಃ
ತಸ್ಯೈವ (ಸಮರ್ಥಂ ಎಂದು ಅಧ್ಯಾಹಾರ) |

ತದ್ವಾಸದಾಸ್ಯಂ— ತೇಷಾಂ ದಾಸಾಃ ತದ್ವಾಸಾಃ, ದಾಸಸ್ಯ ಭಾವಃ ದಾಸ್ಯಂ, ತದ್ವಾಸಾನಾಂ ದಾಸ್ಯಂ ತದ್ವಾಸ
ದಾಸ್ಯಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಪ್ರೇಕ್ಷ್ಯತ - ಪ್ರ+ಪ್ರೇಕ್ಷ್ಯತ ಪ್ರೇಕ್ಷ್ಯತಾಂ ಪ್ರೇಕ್ಷ್ಯಂತ, ಪ್ರೇಕ್ಷ್ಯಥಾಃ ಪ್ರೇಕ್ಷ್ಯಥಾಂ ಪ್ರೇಕ್ಷ್ಯದ್ಧಂ, ಪ್ರೇಕ್ಷ್ಯೇ ಪ್ರೇಕ್ಷ್ಯಮಹಿ
ಪ್ರೇಕ್ಷ್ಯಮಹಿ | ಪ್ರ ಉಪಸರ್ಗ. ಈಶ್ವ ದರ್ಶನೇ, ಸಕ., ನೇಟ್ ಆತ್ಮ. ಕರ್ಮಣಿ ಅನದ್ಯತನಭೂತೇ ಲಬ್ಧ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ
ವಿಕವಚನ | ದದಾತಿ - ದದಾತಿ ದತ್ತಃ ದದತಿ, ದದಾತಿ ದತ್ತಃ ದತ್ತಃ ದದಾಮಿ ದದ್ವಃ ದದ್ವಃ | ದು (ದಾ) ಇತ್ ದಾನೇ ಸಕ.
ಉಭ. ಅನಿ. ವರ್ತಮಾನೇ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ವಿಕವಚನ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಅತ್ರ ಯೇ ಭಕ್ತಾಃ ಭವತಾಪಶಮಾಯ ವಿದ್ಯಾಸುಧಾವಿತತಕಾಂತಿ, ಸುಕಾಂತಿಕಾಂತಂ ಸ್ವಾನಂದ-
ತೀರ್ಥಭಗವದ್ವದನೇಂದುಬಿಂಬಂ ಪ್ರೇಕ್ಷ್ಯಂತ, ತದ್ವಾಸದಾಸ್ಯೇನಾಪಿ ಪುಂಸಃ ಕಿಂ ನ ದೀಯತೇ?

ಇತಿ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ ಶ್ರೀಸುಮಧ್ವವಿಜಯೇ ಆನಂದಾಂಕೇ

ಪಂಚದಶಃ ಸರ್ಗಃ ಸಮಾಪ್ತಃ ||

★ ★ ★

ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತಃ

ಶ್ರೀಸುಮಧ್ವವಿಜಯಃ

ಪೋಡಶಃ ಸರ್ಗಃ

ಹದಿನಾರನೆಯ ಸರ್ಗದ ಕಥಾಸಾರ

ಒಂದಾನೊಂದು ದಿನ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಅನೇಕ ಶಿಷ್ಯರು, ವೈದಿಕರಾದ ಸಜ್ಜನರು ಒಂದು ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಸಭೆ ಸೇರಿದ್ದರು. ಆ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಶಿಷ್ಯರೊಬ್ಬರು ಆಚಾರ್ಯರ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಈ ರೀತಿ ಹೇಳಲಾರಂಭಿಸಿದರು. ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಒಂದಾನೊಂದು ದಿನ ಸಂಚಾರ ಮಾಡುತ್ತಾ ಗೋಮತೀ ನದೀತೀರಕ್ಕೆ ಬಂದರು. ಅಲ್ಲಿ ವೇದನಿಂದಕನಾದ ಒಬ್ಬ ನಾಸ್ತಿಕ ಶೂದ್ರರಾಜನಿದ್ದನು. ವೈದುಷ್ಯ, ಭಕ್ತಿ, ವೈರಾಗ್ಯ, ಮಂತ್ರಸಿದ್ಧಿ ಮುಂತಾದ ಅನೇಕ ಗುಣಗಳಿಂದ ಬಹಳ ಕೀರ್ತಿಶಾಲಿಗಳಾದ ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ಕಂಡು ಅವನು ಈ ರೀತಿ ಹೇಳಿದನು. “ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಸಸ್ಯದ ಬೀಜವನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ‘ಯಾ ಓಷಧೀಃ ಪೂರ್ವಜಾತಾ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಜಪಿಸಿದರೆ ಆ ಬೀಜಗಳು ಮೊಳಕೆಯೊಡೆದು ಚಿಗುರು, ಎಲೆ, ಹೂವು, ಧಾನ್ಯ(ಫಲ) ಮುಂತಾದ ಎಲ್ಲವೂ ಕೂಡಲೇ ಆಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ನಿಮ್ಮ ವೇದದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ಆದರೆ ಈಗಿನ ಕಾಲದ ಯಾವ ವೇದಜ್ಞರೂ ಆ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಜಪಿಸಿ ಬೀಜಗಳಿಂದ ಮೊಳಕೆ ಬರಿಸಲಾರರು. ಆದುದರಿಂದ ಈ ವೇದವಾಕ್ಯವು ಹುಚ್ಚನ ಮಾತಿನಂತೆ ಅಪ್ರಮಾಣವಾಗಿದೆ. ಈ ದೃಷ್ಟಾಂತದಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ವೇದವೂ ಅಪ್ರಮಾಣವೆಂದು ಏಕೆ ಹೇಳಬಾರದು?” ಎಂದು ಆ ಶೂದ್ರರಾಜನು ಹೇಳಿದಾಗ ಆಚಾರ್ಯರು “ವೇದದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಫಲವು ಸಿದ್ಧಿಸಬೇಕಾದರೆ ಯೋಗ್ಯನಾದ ಅಧಿಕಾರಿಯಾಗಿರಬೇಕು. ಅಧಿಕಾರಿಯು ಜಪಿಸಿದರೆ ಫಲವು ಆಗಿಯೇ ಆಗುತ್ತದೆ” ಎಂದರು. ಆಗ ಆ ರಾಜನು “ಕತ್ತಯ ಕೊಂಬು ಹೇಗೆ ನಮಗೆ ಸಿಗುವುದಿಲ್ಲವೋ ಅದರಂತೆ ಯೋಗ್ಯನಾದ ಅಧಿಕಾರಿಯೂ ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ” ಎಂದನು. ಆಚಾರ್ಯರು ಈ ಆಕ್ಷೇಪವನ್ನು ಸಹಿಸಲಿಲ್ಲ. ಅವರು ಕೂಡಲೇ ಹಸರು ಕಾಳುಗಳನ್ನು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ‘ಯಾ ಓಷಧೀಃ..’ ಇತ್ಯಾದಿ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಜಪಿಸಿ ಆಗಲೇ ಮೊಳಕೆ, ಹೂವು, ಬೀಜಗಳನ್ನು ಸೃಜಿಸಿದರು. ಹೀಗೆ ವೇದೋಕ್ತವಾದ ಫಲವು ಸಿಗಬೇಕಾದರೆ ಭಕ್ತಿ, ಜ್ಞಾನ ಮೊದಲಾದ ಯೋಗ್ಯತೆ ಇರಬೇಕೆಂದು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ಸಾಧಿಸಿ ತೋರಿಸಿ ಆಚಾರ್ಯರು ವೇದಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಸ್ಥಿರೀಕರಿಸಿದರು.

ಒಂದು ದಿನ ರಾತ್ರಿ ಆಚಾರ್ಯರು ತಮ್ಮ ಶಿಷ್ಯರಿಗೆ ದೀಪವನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಪಾಠ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಆದರೆ ಆಕಸ್ಮಾತ್ತಾಗಿ ದೀಪವು ಆರಿಹೋಯಿತು. ಕೂಡಲೆ ಆಚಾರ್ಯರು ತಮ್ಮ ಕಾಲನ್ನು ಮುಂದಕ್ಕೆ ಚಾಚಿ ಕಾಲಿನ ಹೆಬ್ಬರಕಿನ ಉಗುಲಿನ ಬೆಳಕಿನಿಂದಲೇ ಶಿಷ್ಯರಿಂದ ಗ್ರಂಥವನ್ನು (ಪಾಠವನ್ನು) ಓದಿಸಿ ತಾವು ಪ್ರವಚನ ಮಾಡಿದರು. ಆಚಾರ್ಯರು ಒಂದು ದಿನ ಕುಂಗಾನದಿಯ ಸಹೋದರಿಯಾದ ಭದ್ರಾನದಿಯ ಹತ್ತಿರದ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಹೋಗುತ್ತಿರುವಾಗ ಸಾವಿರಾರು ಜನರು ಒಂದು ಮೊಡ್ಡ ಬಂಡೆಯನ್ನು ನದಿಯ ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಒಯ್ಯಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ನದಿಯ ಸ್ನಾನ ಘಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಕಡಿದಾದ ಸ್ತಳದಲ್ಲಿ ನೀರಿನ ಧಾರೆಯನ್ನು ತಡೆಯಲು ಅವರು ದೊಡ್ಡ ಬಂಡೆಯನ್ನು ಒಯ್ದು ಇಡಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಆದರೆ ಅವರು ನದಿಯ

ಕಡಿದಾದ ಪ್ರದೇಶದವರೆಗೆ ಬಂಡೆಯನ್ನು ಒಯ್ಯಲು ಅಸಮರ್ಥರಾಗಿ ತಮ್ಮ ಪ್ರಯತ್ನವನ್ನು ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ನಿಲ್ಲಿಸಿದರು. ಸುಮ್ಮನೆ ನಿಂತರು. ಆಚಾರ್ಯರು 'ಎಲ್ಲಿ ಜನರೇ! ಆ ಬಂಡೆಯನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಏಕೆ ಬಿಟ್ಟಿರಿ?' ಎಂದು ಕೇಳಿದರು. ಅವರು 'ಯತಿವರ್ಯರೇ! ಈ ಬಂಡೆಯನ್ನು ನದಿಯ ಕಡಿದಾದ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನಕ್ಕೆ ಇಳಿಯುವ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಸೌಕರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಇಡಬೇಕಾಗಿತ್ತು. ನಾವು ಸಾಧ್ಯವಿದ್ದಷ್ಟು ಶ್ರಮಿಸಿದೆವು. ನದಿಯು ಇನ್ನೂ ಬಹಳ ದೂರವಿದೆ. ಈ ಬಂಡೆಯನ್ನು ನದಿಯ ಹತ್ತಿರ ಒಯ್ಯಲು ಮನುಷ್ಯರಿಂದ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಭೀಮಸೇನನಿದ್ದರೆ ಈ ಶಿಲೆಯನ್ನು ಒಯ್ಯಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. ಅವನೂ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದನೋ ಇಲ್ಲವೋ?' ಎಂದು ಹೇಳಿದರು. ಕೊಡಲೇ ಆಚಾರ್ಯರು ತಮ್ಮ ಕೋಮಲವಾದ ಕರಕಮಲದಿಂದ ಅನಾಯಾಸವಾಗಿ ಆ ಬಂಡೆಯನ್ನು ನದಿಯ ಹತ್ತಿರ ಪ್ರವಾಹ ತಡೆಯಲು ಬೇಕಾದ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಇಟ್ಟರು. ಆಚಾರ್ಯರು ಅನಾಯಾಸವಾಗಿ ಲೀಲೆಯಿಂದ ಮಾಡಿದ ಈ ಕೆಲಸವನ್ನು ನೋಡಿ ಎಲ್ಲರೂ ಆಶ್ಚರ್ಯಚಕಿತರಾದರು. ತುಂಗಯ ತಂಗಿಯಾದ ಭದ್ರೆಯ ಬಳಿ ಚಕ್ರಮಗಳೂರು ಜಿಲ್ಲೆಯ ಕಳಸದ ಹತ್ತಿರ ಇಂದೂ ಅಂದಿನ ಆ ಬಂಡೆಯನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು.

ಮತ್ತೊಂದು ದಿನ ಅಮಾವಾಸ್ಯೆ ಸೂರ್ಯಗ್ರಹಣವಿತ್ತು. ಆಚಾರ್ಯರು ಶಿಷ್ಯಸಮೇತರಾಗಿ ಸ್ನಾನ ಮಾಡಲು ಸಮುದ್ರದ ಹತ್ತಿರ ಹೋದರು. ಹಳ್ಳಿಗಳಿಂದ ಹುಡುಗರು, ಮುದುಕರು, ಯುವಕರು ಮುಂತಾದ ನೂರಾರು ಜನರು ಗ್ರಹಣ ಸ್ನಾನಕ್ಕಾಗಿ ಅಲ್ಲಿ ಸೇರಿದ್ದರು. ಅವರೆಲ್ಲರೂ ಮೊದಲು ಸಮುದ್ರದಿಂದ ಸ್ವಲ್ಪ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಕಣ್ಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ ಮಾಡಿ ಶುದ್ಧರಾಗಿಯೇ ಸಮುದ್ರವನ್ನು ಮುಟ್ಟಿ ಸ್ನಾನ ಮಾಡಬೇಕಾಗಿತ್ತು ಈ ಸಂಪ್ರದಾಯವನ್ನು ಜನರು ಅನುಸರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಆಚಾರ್ಯರು ಪರಿವಾರ ಸಮೇತರಾಗಿ ಸಮುದ್ರಸ್ನಾನಕ್ಕಾಗಿ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದಾಗ ಕೆಲವು ಮಂದಿ ದುರ್ಜನರು ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ನಂದಿಸಲು ಆರಂಭಿಸಿದರು. ಆದರೆ ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರು ಗಂಭೀರ ಪ್ರಸನ್ನರಾದ ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ನೋಡಿ ಸಂತೋಷಪಟ್ಟು ಅಭಿನಂದಿಸಿದರು. ಸಮುದ್ರವಾದರೋ ಭೋರ್ಗರೆಯುತ್ತಾ ದಡದ ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಬಂದು ಬಂದು ಹಿಂದೆ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತಿತ್ತು. ಭಯಂಕರ ಮನೋಹರವಾದ ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ ಮಾಡಲು ಜನರು ಭಕ್ತಿ ಭಯದಿಂದ ಸನ್ನದ್ಧರಾಗಿ ಕಾಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಆಚಾರ್ಯರು ಸ್ನಾನ ಮುಹೂರ್ತಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ಸಮುದ್ರದ ದಡದ ಮರಳಿನಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಐತರೇಯಶಾಖೆಯ ಸೂಕ್ತಗಳನ್ನು ಇಂಪಾಗಿ ಪಠಿಸುತ್ತಾ ಶಿಷ್ಯರಿಗೆ ಅವುಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಆಚಾರ್ಯರ ಅದ್ಭುತವಾದ ಪ್ರವಚನವನ್ನು ಕೇಳಲು ಜನರು ಗುಂಪುಗುಂಪಾಗಿ ನೆರೆದರು. ಸಮುದ್ರದ ಘೋಷವನ್ನು ಮೀರಿಸುವ ಧ್ವನಿ ಪ್ರಸನ್ನವಾದ ಮುಖಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ವೇದದ ಪಠಣ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಅದರ ಅರ್ಥ ವಿವರಣೆ. ಇದನ್ನೆಲ್ಲಾ ಕಂಡು ಕೇಳಿ ಅಲ್ಲಿ ಸೇರಿದ್ದ ಸೇರುತ್ತಿದ್ದ ಜನರು ಹೀಗೆಂದರು 'ಇಂತಹ ಜಗದ್ಗುರುಗಳನ್ನು ಯಾರೋ ನಿಂದಿಸಿದರಂತೆ, ಇವರು ವೇದದ್ವೇಷಿಗಳೆಂದರಂತೆ, ವೇದಗಳ ಸರಿಯಾದ ಭಾವವನ್ನು ಹೇಳುವ ಇವರನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಜನರು ನಿಜವಾಗಿಯೂ ಮೂರ್ಖರು. ಅವರಿಗೆ ಧಿಕ್ಕಾರ! ಆಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಅನಂತ ನಮಸ್ಕಾರ' ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾ ಜನಶಾಸನಗರವು ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ನಮಿಸಿತು. ಅನಂತರ ಗ್ರಹಣಮುಹೂರ್ತದಲ್ಲಿ ಆಚಾರ್ಯರು ಸಮುದ್ರಸ್ನಾನ ಮಾಡುವಾಗ ಜನರೂ ಅವರ ಜೊತೆಗೆ ಮಿಂದರು. ಆಚಾರ್ಯರ ಸ್ನಾನದಿಂದ ಮತ್ತೆ ಮೃತವಾದ ಸಾಗರದ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ ಮಾಡಿ ಅನಂದಿಸಿದರು. ಸ್ನಾನ ಮಾಡುವಾಗ ದೊಡ್ಡ ಅಲೆಗಳ ಬಡಿತದಿಂದ ಬಲಿಷ್ಠರೂ ಕೂಡ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಬೀಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಕಾಲಿನ ಬಡಿತ ತಪ್ಪಿ ಮುಗ್ಧರಾಗುತ್ತಿದ್ದರು. ಆಚಾರ್ಯರು ಮುಳುಗುವಾಗ ಅಲೆಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಕಣ್ಮರೆಯಾದರು. ಪುನಃ ಎದ್ದು ನಿಂತಾಗ ಅಲೆಯ ಬಡಿತದಿಂದ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ಎಲ್ಲರಂತೆಯೇ ಬಿದ್ದರು. ಆಗ ಕೆಲವರು ಕುಚೇಷ್ಟೆ ಮಾಡುತ್ತಾ 'ಅಹಾ! ನೋಡಿರಿ ಜಗದ್ಗುರುಗಳಂತೆ ಇವರು. ಈ ಹಗುರವಾದ ಅಲೆಗಳ ಆಟದಿಂದ ಬೀಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ! ಇವರಂತಹ ಜಗದ್ಗುರುಗಳು! ಇವರು ಜಗಲಘುಗಳು!' ಎಂದು ಅವಹಾಸ್ಯ ಮಾಡಿದರು. ನಾಯನರಿಗಳ ಕೂಗನ್ನು ಸಿಂಹವು ಅಲಕ್ಷ್ಯ ಮಾಡುವಂತೆ ಜನರ ಆ ಕುಚೇಷ್ಟೆಯ ಮಾತನ್ನು ಆಚಾರ್ಯರು ಲೆಕ್ಕಿಸಲಿಲ್ಲ. ಆದರೂ ಅವರು ತಮ್ಮ ಹಿರಿಮೆಯನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪವಾದರೂ ತೋರಿಸಬೇಕೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿ ಒಂದು ಬಾರಿ ಸಮುದ್ರವನ್ನು ಗದ್ದಲ ಮಾಡಬೇಡವೆಂದು ಸೂಚಿಸುವಂತೆ

ಓರನೋಟದಿಂದ ನೋಡಿದರು. ಕೂಡಲೆ ಸಮುದ್ರದ ಹದ್ದರಗಳು ಶಾಂತವಾದವು. ಅದೊಂದು ಕೆರೆಯಂತೆ ಚಲನೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಶಾಂತ ಸಾಗರವಾಯಿತು. ಸಜ್ಜನರು ಆಚಾರ್ಯರ ಅದ್ಭುತವಾದ ಈ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ನೋಡಿ ನಮೋ ನಮಃ ಎಂದು ಕೈ ಮುಗಿದರು. ದುರ್ಜನರು ಇದೇನೋ ಇಂದ್ರಜಾಲ, ಮೋಸ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾ ಮುಖವನ್ನು ಸೊಟ್ಟಿಗೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ಪಿಸುಮಾತಿನಲ್ಲಿ ನಿಂದಿಸುತ್ತಲೇ ಇದ್ದರು. ಕಲ್ಪಸಕ್ಕರೆ, ಹಾಗಲಕಾಯಿಗಳ ಸ್ವಭಾವದಂತೆ ಅವರವರ ಸ್ವಭಾವ ಬದಲಾಯಿಸದೆ ಹಾಗೆ ಹಾಗೆಯೇ ಇರುತ್ತದೆಯೆಂದು ಇದರಿಂದ ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆಯಲ್ಲವೇ?

ಗಂಡವಾಟನೆಂಬ ಜಟ್ಟಿಯೊಬ್ಬನು ತನ್ನ ತಮ್ಮನೊಡನೆ ಆಚಾರ್ಯರ ಬಲಪರೀಕ್ಷೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ಜನರ ಕೂತೂಹಲದಿಂದ ಅವರ ಬಳಿಗೆ ಬಂದು, ತನ್ನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿದಾಗ ಆಚಾರ್ಯರು ತಮ್ಮ ಬಲಪರೀಕ್ಷೆಗೆ ಒಪ್ಪಿದರು. ಈ ಗಂಡವಾಟನು ಮೂವತ್ತು ಜನರು ಎತ್ತಬೇಕಾಗಿದ್ದ ದೃಢಸಂಭವನ್ನು ಒಬ್ಬನೇ ಎತ್ತಿ ಕಾಂತೇಶ್ವರ ಎಂಬ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ತಂದಿದ್ದನು. ತೆಂಗಿನಮರದ ಬುಡಕ್ಕೆ ಚಿಕ್ಕದೆಯಿಂದ ಹೊಡೆದು ಬಲಿತ ಕಾಯಿಗಳನ್ನು ಕಳಗೆ ಉರುಳಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. ಇಂತಹವನು ಇವನ ತಮ್ಮನೂ ಇವರಿಬ್ಬರೂ ಒಂದೇ ಬಾರಿ ಬಂದು ಆಚಾರ್ಯರ ಕಂಠವನ್ನು ಬಿಗಿಯಾಗಿ ಹಿಡಿದು ಹಿಸುಕಲು ಪ್ರಯತ್ನ ಪಟ್ಟರು. ಆದರೆ ಕ್ಷಣಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಆಚಾರ್ಯರ ಕಂಠವು ಗಟ್ಟಿಗಟ್ಟಿಯಾಗುತ್ತಾ ಉಕ್ಕಿಗಿಂತಲೂ ಕಠಿಣವಾಯಿತು. ಅಣ್ಣತಮ್ಮಂದಿರು ಮಹಾಮಲ್ಲರು. ತಮ್ಮ ಪೂರ್ಣಬಲವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿ ಆಚಾರ್ಯರ ಕತ್ತನ್ನು ಹಿಸುಕಿ, ಉಸಿರುಕಟ್ಟಿಸಿ ಸೋಲಿಸಬೇಕೆಂದಿದ್ದರು. ಆದರೆ ಆ ಪ್ರಯತ್ನದಲ್ಲಿ ಈ ಸಹೋದರ ಜಟ್ಟಿಗಳೇ ಸೋತರು, ಜಟ್ಟಿಗಳು ಬೆವರಿದರು, ನಡುಗಿದರು, ಶಕ್ತಿಗುಂದಿ ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದರು. ಆಚಾರ್ಯರು ಅವರಿಗೆ ಗಾಳಿ ಬೀಸುವಂತೆ ಶಿಷ್ಯರಿಗೆ ಹೇಳಿದರು. ಸ್ವಲ್ಪ ಸಮಯ ಕಳೆಯಿತು. ಜಟ್ಟಿಗಳು ಸ್ವಲ್ಪ ವಿಶ್ರಮಿಸಿಕೊಂಡು ಆಯಾಸ ಪರಿಹಾರ ಮಾಡಿಕೊಂಡ ಮೇಲೆ ಆಚಾರ್ಯರು ನೆಲದ ಮೇಲೆ ತಮ್ಮ ಹೆಜ್ಜೆಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟು ಇದನ್ನು ಮೇಲೆಕ್ಕಿತ್ತಿರಿ, ಅಲ್ಲಾಡಿಸಿರಿ ಎಂದರು. ಆದರೆ ಅವರಿಬ್ಬರು ಎಷ್ಟು ಪ್ರಯತ್ನಪಟ್ಟರೂ ಆಚಾರ್ಯರ ಬೆರಳನ್ನು ಅಲ್ಲಾಡಿಸಲೂ ಸಾಧ್ಯವಾಗಲಿಲ್ಲ.

ಆಚಾರ್ಯರು ಆ ಜನರ ಗುಂಪಿನಲ್ಲಿದ್ದ ಒಬ್ಬ ಚಿಕ್ಕ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯನ್ನು ಕರೆದರು ಅವನು ಹತ್ತಿರ ಬಂದು ಕೂಡಲೇ ಅವರು ಟಿಣ್ಣನೆ ನೆಗೆದು ಅವನ ಹೆಗಲ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತರು. ಜನರು ಈ ಮಾಣಿಯು ಈಗ ಸತ್ತೇ ಹೋಗುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಬೆದರಿದರು. ಆದರೆ ಆಚಾರ್ಯರು ಹುಡುಗನ ಹೆಗಲಿನ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತು ಅಲ್ಲಿರುವ ನರಸಿಂಹದೇವರ ಗುಡಿಗೆ ಪ್ರದಕ್ಷಿಣೆ ಬಂದರು. ಜನರ ಆಶ್ಚರ್ಯಕ್ಕೆ ಪಾರವೇ ಇಲ್ಲ. ಆಚಾರ್ಯರಲ್ಲಿ ಅಣಿಮಾದಿ ಅಷ್ಟೈಶ್ವರ್ಯಗಳೂ ಇವೆ. ಅವರ ಮಹಿಮೆ ಅಪಾರ ಎಂದು ಜನತೆಯು ಬೆರಗಾಗಿ ಕೈಮುಗಿಯಿತು.

ಪೂರ್ವವಾಟನೆಂಬ ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಜಗಜಟ್ಟಿ ಮಹಾಮಲ್ಲನಿದ್ದನು. ಐವತ್ತು ಮಂದಿ ರಾಜಸೇವಕರಾದ ಭಟರು ಹೊರ ಬೇಕಾದ ಮರದ ಏಣಿಯನ್ನು ಅವನು ತನ್ನ ಮನೆಗೆ ಒಬ್ಬನೇ ಹೊತ್ತು ತಂದಿದ್ದನು. ಅಂತಹ ಪೂರ್ವವಾಟ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಆಚಾರ್ಯರು ಪಾಠ ಹೇಳುವಾಗ ಅವರ ಸ್ವರಭಂಗ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಆಚಾರ್ಯರ ಅಪ್ಪಣೆಯಂತೆಯೇ ಅವರ ಕತ್ತನ್ನು ಬಲವಾಗಿ ಎರಡು ಕಡೆಯಿಂದಲೂ ಹಿಸುಕಿದನು, ಒತ್ತಿಹಿಡಿದನು, ಮೈ ಬೆವರಿ ಸೋತರೂ ಕೂಡ ಪೂರ್ವವಾಟನು ಮತ್ತೂ ಪ್ರಯತ್ನಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. ಆದರೆ ಆಚಾರ್ಯರ ಕಂಠಸ್ವರವು ಮೊದಲಿಗಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ವಿರಾಜಿಸಿತು. ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಕುಗ್ಗಲಿಲ್ಲ. ಗೊಗ್ಗರ ಧ್ವನಿಯಾಗಲಿಲ್ಲ. ಪೂರ್ವವಾಟನು ಎದುರಿಸಿರು ಬಿಡುತ್ತಾ ನಿಂತನು. ಅವನು ವಿಶ್ರಮಿಸಿಕೊಂಡು ಪೂರ್ವಾಸ್ಥಿತಿಗೆ ಬಂದಾಗ ಆಚಾರ್ಯರು ತಮ್ಮ ಬೆರಳನ್ನು ನೆಲದ ಮೇಲಿಟ್ಟು ಅದನ್ನು ಎತ್ತಲು ಅಲ್ಲಾಡಿಸಲು ಅಪ್ಪಣೆ ಮಾಡಿದರು. ಆ ಹಠವಾದಿ ಮಹಾಬಲಿಷ್ಠನಾದ ಪೂರ್ವವಾಟನಿಗೆ ಬೆಟ್ಟನ್ನು ಮೇಲೆತ್ತಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗಲಿಲ್ಲ. ಈ ಮೇಲಿನ ಜಗಜಟ್ಟಿಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಬಲಿಷ್ಠರಾದ ಶಿವ, ಅಗ್ನಿ, ವಾಸುದೇವ, ಉಗ್ರ, ಅಮೋಘ ಎಂಬ ಜಟ್ಟಿಗಳೂ ಆಚಾರ್ಯರ ಬಲಪರೀಕ್ಷೆ ಮಾಡಿದರು. ಪರೀಕ್ಷಿಸುವಾಗ ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಉದಾಸೀನ ಮಾಡದೆ ಪ್ರಬಲ ಪ್ರಯತ್ನವನ್ನೇ ಮಾಡಿದರು. ಆಚಾರ್ಯರ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಲ್ಪವಾದ ಕೆಲಸವನ್ನೂ ನೋಡಲು ಅವರಿಗೆ ಸಾಧ್ಯವಾಗಲಿಲ್ಲ. ಇವರು ನಿಜವಾಗಿಯೂ ಭೀಮಸೇನನೆಂದು ಉತ್ತೇಕ್ಷಿಸಿದರು. ಆದರೆ ಅದು ಉತ್ತೇಕ್ಷೆಯಲ್ಲ, ನಿಜವಾದ ಮಾತಾಗಿತ್ತು.

ಬಲಶಾಲಿಯಾದ ಜಟ್ಟಿಯೊಬ್ಬನು ಚಮಟದಿಂದ ಬಲವಾಗಿ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಎಷ್ಟು ಬಾರಿ ಎಳೆದರೂ ಆಚಾರ್ಯರ ತಲೆಯ ಕೂದಲಿನ ಒಂದು ಎಳೆಯನ್ನು ಕೀಳಲೂ ಸಾಧ್ಯವಾಗಲಿಲ್ಲ. ಕೋಮಲವಾಗಿ ಕಾಣಿಸುವ ಬಂಗಾರ ಬಣ್ಣದ ಸುಂದರವಾದ ಮೂಗಿನ ತುದಿಗೆ ಜಟ್ಟಿಯು ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಮುಷ್ಟಿಯಿಂದ ಅದೆಷ್ಟು ಬಾರಿ ಗುದ್ದಿದರೂ, ಹೊಡೆದರೂ ಆಚಾರ್ಯರ ಮೂಗು ಕೆಂಪಾಗಲಿಲ್ಲ. ಮುಖದ ಪ್ರಸನ್ನತೆ ಕುಂದಲಿಲ್ಲ. ಸಿಂಹವು ನಾಯಿಗಳೊಡನೆ, ಸಮುದ್ರವು ಸಣ್ಣ ದೊಡ್ಡ ತೋರೆ-ನದಿಗಳೊಡನೆ, ಸೂರ್ಯನು ಮಿಂಚುಹುಳುಗಳ ಜೊತೆಗೆ ಆಟವಾಡುವಂತೆ ಆಚಾರ್ಯರು ತಮ್ಮ ಶತ್ರು, ಮಿತ್ರ, ಉದಾಸೀನರ ಜೊತೆಗೆ ಈ ಆಟಗಳನ್ನು ನಾನಾ ವಿಲಾಸಗಳನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾ ಮನುಷ್ಯನ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯರಂತೆ ವ್ಯವಹರಿಸಿದರು. ಆಚಾರ್ಯರು ಒಂದು ಬಾರಿ 'ಪಾರಂತೀ' ಎಂಬ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಬಂದರು. ಅಲ್ಲಿ ಬಹುಕಾಲದಿಂದ ಪೂಜೆ, ನೈವೇದ್ಯ, ಉತ್ಸವ ಎಲ್ಲವೂ ನಿಂತುಹೋಗಿತ್ತು. ಆಚಾರ್ಯರು ಅಲ್ಲಿಯ ಗ್ರಾಮಾಧಿಪತಿ, ಅರಸ ಮುಂತಾದವರನ್ನು ಕರೆಸಿ ಅರ್ಧದಿವಸದಲ್ಲಿಯೇ ಪೂಜಾ, ನೈವೇದ್ಯ, ಭೂತಬಲಿ, ಬ್ರಹ್ಮಕಲಶ, ಉತ್ಸವ ಪೂರೈಸಿದರು. ಹಿಂದೆ ಆಚಾರ್ಯರು ಭೀಮಸೇನರಾಗಿದ್ದಾಗ ಅಣ್ಣತಮ್ಮಂದಿರಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದು ದ್ರೌಪದಿಯು ಕೈಗೆ ನೀರು ಹಾಕುತ್ತಿದ್ದಾಗ ತಾವು ದೇವರ ಪೂಜೆ ಮಾಡಿದ್ದನ್ನು ಭೂತಬಲಿ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದನ್ನು ಆಗ ನೆನಸಿಕೊಂಡರು.

ಆಚಾರ್ಯರು ಒಂದಾನೊಂದು ಬಾರಿ 'ಸರಿದಂತರ' (ಇಡೆತುದೆ) ಎಂಬ ಗ್ರಾಮಕ್ಕೆ ಬಂದರು. ಆಗ ಬೇಸಿಗೆ ಕಾಲ. ಅಲ್ಲಿ ಕೆರೆ ಬಾಗಿಹೋಗಿತ್ತು. ಆಚಾರ್ಯರು ಕೂಡಲೆ ಮೋಡಗಳನ್ನು ತರಿಸಿ ಆ ಕೆರೆ ತುಂಬುವಷ್ಟು ಮಳೆ ಬರಿಸಿದರು. ಜನರ ಆಶ್ಚರ್ಯಕ್ಕೆ ಪಾರವೇ ಇಲ್ಲ. ಆಚಾರ್ಯರು 'ಸರಿದಂತರ' ಎಂಬ ಗ್ರಾಮದಿಂದ ಶಿಷ್ಯ ಸಮೇತರಾಗಿ ಬೇರೊಂದು ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದಾಗ ದುಷ್ಕರಿಯಿಂದ ಪ್ರೇರಿತನಾದ ಗ್ರಾಮಾಧಿಪತಿಯೊಬ್ಬನು. ಅನೇಕ ಭೆಟರಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ಹೊಡೆಯಲು ಬಂದನು. ಆದರೆ ಉದಯಿಸುವ ಸೂರ್ಯನಂತೆ ಹೊಳೆಯುತ್ತಿರುವ ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ನೋಡಿದ ಕೂಡಲೇ ಆ ಶೂದ್ರ ಗ್ರಾಮಾಧಿಪತಿಯ ಮನಸ್ಸು ಬದಲಾಯಿತು. ಇಂತಹ ತೇಜಸ್ವಿಗಳ ಮೇಲೆ ಕೈ ಮಾಡುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲವೆಂದು ಭಾವಿಸಿದ ಆತನು ಆಚಾರ್ಯರಿಗೆ ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡಿ ತಾನು ಮಾಡಿದ ತಪ್ಪಿಗಾಗಿ ಕ್ಷಮೆ ಕೇಳಿಕೊಂಡನು.

ಕೊಕ್ಕಡ ಎಂಬ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ವೈದ್ಯನಾಥೇಶ್ವರ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಈಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವಿದೆ. ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೊರಟಿರುವ ಆಚಾರ್ಯರು ತಮ್ಮ ಭಕ್ತನೊಬ್ಬನ ಅನುಕೂಲಕ್ಕಾಗಿ ಪುರಾಣವಚನ ಸಂಗ್ರಹರೂಪವಾದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾಮೃತಮಹಾರ್ಣವೆಂಬ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ರಚಿಸಿದರು.

ಆಚಾರ್ಯರು 'ಉಜಿರೆ' (ಉಚ್ಚಭೂತಿ) ಎಂಬ ಗ್ರಾಮಕ್ಕೆ ಬಂದು ಅಲ್ಲಿ ತಾವೇ ಸರ್ವಜ್ಞರೆಂದು ತಿಳಿದಿರುವ ಕೆಲವು ಪಂಡಿತರ ಅಹಂಕಾರ ಖಂಡನೆಗಾಗಿ 'ಕೂಪಮಂಡೂಕಗಳಂತಿರುವ ಈ ಗ್ರಾಮದ ಪಂಡಿತರೆಲ್ಲಿ?' ಎಂದು ಕೇಳಿದರು. ಈ ಮಧ್ಯಾಚಾರ್ಯರು ಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳು. ಇವರು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಬಲ್ಲವರಾದರೂ ಯಜ್ಞಸ್ನಾನಪ್ರಾಣದ ರೀತಿಯು ಇವರಿಗೆ ತಿಳಿದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಕರ್ಮಕಾಂಡದಲ್ಲಿ ಪ್ರಶ್ನೆ ಹಾಕಿ ಇವರನ್ನು ಸೋಲಿಸಬೇಕೆಂದು ಆ ಪಂಡಿತರು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿದರು. ಅಲ್ಲಿ ಸಭೆ ಸೇರಿದಾಗ ಸಭಾಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವ ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ಕುರಿತು ಆ ಪಂಡಿತರು ಯಜ್ಞವಿಧಾನವನ್ನು ಹೇಳುವ ಕಠಿಣವಾದ ಒಂದು ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಭಾಗದ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಕೇಳಿದರು. ಆಚಾರ್ಯರು ಆ ಮಂತ್ರಬಿಂಡದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿ 'ನಾರಾಂಸೀ' ಎಂಬ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಹೇಳಿದರು. ಆಚಾರ್ಯರ ಪಾಂಡಿತ್ಯವನ್ನು ಕಂಡು ಕ್ಷೋಭೆಗೊಂಡು ಪ್ರತಿವಾದಿಗಳು ಆಚಾರ್ಯರು ಹೇಳುವ ಅರ್ಥವು ಸರಿಯಾಗಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ತಾವು ಹೇಳಿದ ವೇದಾರ್ಥವು ಸರಿಯಾಗಿಲ್ಲ ಎಂದು ವೇದಬಿಂಡದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೇಳಿದರು. ಆಚಾರ್ಯರು ಮಹಾನಾಮ್ನಿ ಋಕ್ಕುಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಹೇಳಿ ತಾವು ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥವು ಮುಂದಿನ ಶಿಷ್ಯಪರಂಪರೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ಉಳಿಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಆ ಅರ್ಥವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಶಿಷ್ಯರಿಂದ ಬರಿಸಿದರು. ಅದೇ ಕರ್ಮನಿರ್ಣಯ ಎಂಬ ಗ್ರಂಥವಾಯಿತು. ಪ್ರತಿವಾದಿಗಳು ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ನಿಂದಿಸುತ್ತಾ ಓಡಿದರು. ಆದರೆ ಹುಣ್ಣಿಮೆಯ ಪೂರ್ಣಚಂದ್ರನನ್ನು ಕಂಡು ನಾಯಿಗಳು ಕೂಗುತ್ತಾ ದೂರಕ್ಕೆ ಓಡಿದರೆ ಚಂದ್ರಮನಿಗೆ ಹಾನಿಯೇ ತರದು.

ಆಚಾರ್ಯರು ಬಹಳ ದಯಾಳುಗಳು. ಬಡವರ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಭಿಕ್ಷೆಗಾಗಿ ಹೋದಾಗ ಅಲ್ಲಿ ಕೆಲವೇ ಜನರಿಗೆ ಸಾಕಾಗುವಷ್ಟು ಅನ್ನದಿ ಪರಿಕರವಿದ್ದು ಉಟ ಮಾಡುವವರ ಸಂಖ್ಯೆ ಹೆಚ್ಚಾಗಿದ್ದರೆ ಅವರು ಕೂಡಲೇ ಅಲ್ಲಿರುವ ಅನ್ನಾಧಿ-
ಗಳನ್ನು ಒಂದಕ್ಕೆ ನಾಲ್ಕು ಪಾಲು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಮಾಡಿ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಸಾಕಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಹಾಗೆಯೇ ಧನಿಕರಾದ ಭಕ್ತರು ಭಿಕ್ಷೆಗಾಗಿ ಕರೆದಾಗ ಅವರ ಸಂತೋಷಕ್ಕಾಗಿ ಮೂವತ್ತು ಮಂದಿಗೆ ಭೋಜನಕ್ಕೆ ಸಾಕಾಗುವ ಅನ್ನಾದಿಗಳನ್ನು ತಾವು ಒಬ್ಬರೇ ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಭಕ್ತರಿಗೆ ಅನುಗ್ರಹ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು.

ಆಚಾರ್ಯರು ಮಳೆ ಇಲ್ಲದಿರುವಾಗ ಮಳೆ ಬರಿಸಿ ಕರೆ ಬಾವಿಗಳನ್ನು ಶುಂಭುವಂತೆ ಮಾಡಿದರು. ಅತಿವೃಷ್ಟಿಯಾಗಿ ತೊಂದರೆಯಾಗುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಮಳೆಯನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಿದರು. ಇಂತಹ ಅತಿಮಾನುಷವಾದ ಅನೇಕ ಪವಾಡಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದರು. ಸಕಲಲೋಕನಿಯಾಮಕರಾದ ಶ್ರೀಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನ ಅವತಾರರಾದ ಆಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಈ ಮಹಿಮೆಗಳು ಅತ್ಯಲ್ಪ. ಆದರೆ ಅವರ ಭಕ್ತರಾದ ನಾವು ಲೋಕಗುರುಗಳಾದ ಅವರ ಚರಿತ್ರೆಗಳನ್ನು ಅನುವಾದಿಸುವುದು ಗುರುಸ್ತೋತ್ರವಾದುದರಿಂದ ನಮ್ಮ ಶ್ರೇಯಸ್ಸಿಗೆ ಸಾಧನವೆಂದು ತಿಳಿದು ಸ್ವಲ್ಪಭಾಗವನ್ನಷ್ಟೇ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದೇವೆ. ಅವರ ಚರಿತ್ರೆ ವರ್ಣನೆಯು ಗುರು-
ಸ್ತೋತ್ರವಾಗುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಗುರುಗಳ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯಾದ ಹರಿಯ ಸ್ತೋತ್ರವೂ ಆಗುತ್ತದೆ.

ಹೀಗೆ ಸಭೆಯೊಂದರಲ್ಲಿ ಆಚಾರ್ಯರ ಶಿಷ್ಯನೊಬ್ಬನು ಆಚಾರ್ಯರ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ಅನುವಾದ ಮಾಡಿದನು. ಈ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನೊಬ್ಬನು ಈ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ಹೇಳಿದನೆಂದು ಮಾತ್ರ ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲ. ದೇವತೆಗಳ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿದ್ದ ಗಂಧರ್ವರು ಗುರುಗಳ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ಗಾನರೂಪದಿಂದ ಹಾಡಿ ಹೊಗಳಿದ್ದಾರೆ. ಸರಿಗಮಪದನಿಸ ಎಂಬ ಏಳು ಸ್ವರಗಳು, ಮೂರು ಸ್ವರಗ್ರಾಮಗಳು, ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದು ಮೂರ್ಛನೆಗಳು, ನಲ್ವತ್ತೊಂಭತ್ತು ತಾನಗಳು, ಇವುಗಳ ಸಮೂಹರೂಪವಾದ ಗಾನದಿಂದ ಗಂಧರ್ವರು ಆಚಾರ್ಯರ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಹಾಡಿದರು. ದೇವತೆಗಳು ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಕಿರೀಟಗಳ ಮೇಲೆ ಕೈ ಜೋಡಿಸಿ ತಲೆಬಾಗಿ ಆ ಗುರುಚರಿತ್ರೆಯ ಗಾನವನ್ನು ಕೇಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಅನಂತರ ಆ ದೇವತೆಗಳು ಗಂಧರ್ವರು ಹಾಡುತ್ತಿರುವಾಗ ಮಂದಹಾಸ ಪುರಸ್ಕರವಾಗಿ ತಮ್ಮ ಲೋಕದಿಂದ ಹೊರಟು ಬಂದರು. ಶ್ರೀಮದಾ-
ನಂದೀರ್ಥರನ್ನು ನೋಡಿ ಅವರ ವಿಜಯೋತ್ಸವವನ್ನು ಅಭಿನಂದಿಸಲು ಬಂದರು. ಅಂದು ಶ್ರೀಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನು ಮದ್ದರೂಪದಿಂದ ಭೂಲೋಕದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭಾಗದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಆದರೆ ತಮ್ಮ ಉತ್ತಮ ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ಎಲ್ಲ ಲೋಕಗಳಿಗೂ ಹರಡಿದ್ದರು. ತ್ರಿಭುವನವಾಸಿಗಳಾದ ಸಾತ್ವಿಕಭಕ್ತರನ್ನು ಉದ್ಧರಿಸಲು ಸಮರ್ಥವಾದ ಅನೇಕ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿ ಭಕ್ತಾನುಗ್ರಹ ಮಾಡಿದ್ದರು. ಅಂತಹ ಆಚಾರ್ಯರು ಅನೇಕ ಮಂದಿ ಸಂನ್ಯಾಸಿ ಮತ್ತು ಗೃಹಸ್ಥಶಿಷ್ಯರ ಮದ್ದದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಐತರೇಯೋಪನಿಷತ್ತಿನ ಅರ್ಥವನ್ನು ಅವರಿಗೆ ವಿವರಿಸಿ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಇಂತಹ ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ಕಂಡು ದೇವತೆಗಳು, ಅನುದೇವತೆಗಳು ಆಕಾಶದಿಂದಲೇ ನಮಿಸಿದರು.

ಚಂದ್ರನಂತಹ ನಗುಮೋಗದ ಕಾಂತಿಯ ಕಮಲಗಳಿಗಿಂತ ಗಂಭೀರಸ್ವರದ 32 ದಿವ್ಯ ಲಕ್ಷಣ ಸಂಪನ್ನರಾದ ಹರಿಭಕ್ತಿ ಪ್ರೇಮರಸಾಯನದಿಂದ ಯಾವಾಗಲೂ ತೃಪ್ತರಾದ ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ಆ ದೇವತೆಗಳು ಪುಷ್ಪಾಂಜಲಿಯಿಂದ ಪೂಜಿಸಿ ಈ ರೀತಿ ಸ್ತೋತ್ರ ಮಾಡಿದರು.

'ಜಗದ್ಗುರುಗಳಾದ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರೇ! ನಿಮ್ಮ ವಚನಸಮೂಹಗಳಿಂದ ದುರಾಗಮಾಂಧಕಾರವು ದೂರವಾಯಿತು. ಮೋಕ್ಷಪ್ರದನಾದ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನ ಶುಭಗುಣಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಟಗೊಳಿಸಿ ನೀವು ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಆನುಗ್ರಹಿಸಿದಿರಿ. ಹರಿಯೇ ಸರ್ವಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣನೆಂದು ಸ್ಮರಿಸಿದಿರಿ. ನೀವು ಹದಿನಾಲ್ಕು ಲೋಕಗಳನ್ನು ಜಯಿಸಿದಿರಿ. ಅವತಾರ ಕಾರ್ಯವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಮಾಡಿದಿರಿ. ಹೀಗೆಯೇ ದಯೆಗೈದು ನಮ್ಮನ್ನೆಲ್ಲಾ ರಕ್ಷಿಸಿ' ಎಂದು ದೇವತೆಗಳು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದರು.

'ಸಮಸ್ತ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ನಿಯಾಮಕರಾದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರೇ! ಭಕ್ತರಿಗೆ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನವನ್ನು ಕರುಣಿಸಲು ನೀವು ಭೂಲೋಕಕ್ಕೆ ಬಂದಿರಿ. ಶ್ರೀರಾಮಚಂದ್ರನಿಗೆ ಅತಿಶ್ರಿಯವಾದ ಹನುಮಂತರೂಪವನ್ನು ತಾಳಿದ ನಿಮಗೆ ನಮನಗಳು.

ಮಹಾಬಲವಂತರಾದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಿಗೆ ಪ್ರಿಯರಾದ ಭೀಮಸೇನದೇವರೇ ನಿಮಗೆ ನಮನಗಳು. ವೇದವ್ಯಾಸರ ಭಕ್ತರಾದ ಮಧ್ವಗುರುಗಳೇ ನಮಗೆ ಒಳ್ಳೆಯ ತತ್ವಜ್ಞಾನವನ್ನು ಕರುಣಿಸಿರಿ ನಿಮಗೆ ಮತ್ತೂ ಮತ್ತೂ ನಮನಗಳು'.

ಈ ರೀತಿ ಸ್ತೋತ್ರ ಮಾಡುತ್ತಾ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ತಾದರ ವಿಜಯ ಮಹೋತ್ಸವವನ್ನು ಬಹುಮಾನಿಸುತ್ತಾ ದೇವತೆಗಳು ಅವರ ಮೇಲೆ ಪರಿಮಳಭರಿತವಾದ ಹೂವುಗಳನ್ನು ಸುರಿಸಿದರು. ಆ ಪುಷ್ಪವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಅಂದು ಎಲ್ಲರೂ ಕಂಡರು.

ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತಃ

ಶ್ರೀಸುಮಧ್ವವಿಜಯಃ

ಪೋಡಶಃ ಸರ್ಗಃ

ಸಾಧುಭ್ಯೋ ಮಧುಮಥನಾಂಘ್ರಿಭಕ್ತಿಭಾಗ್ಯೈಃ

ಶ್ರೀತೇಭ್ಯೋ ವಿತತಮತೇರ್ಮಹಾನುಭಾವಮ್ |

ವೇದಾಂತಂ ಸ್ವಯಮಿವ ಬಂಧಮೋಕ್ಷಮೂಲಂ

ವ್ಯಾಚಪ್ತ ಸ್ಫುಟಮಥ ಕೋಽಪಿ ಕೋವಿದೋಽತ್ರ || 1 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಸಾಧುಭ್ಯೋ, ಮಧುಮಥನಾಂಘ್ರಿಭಕ್ತಿಭಾಗ್ಯೈಃ, ಶ್ರೀತೇಭ್ಯಃ, ವಿತತಮತೇಃ, ಮಹಾನುಭಾವಂ, ವೇದಾಂತಂ, ಸ್ವಯಂ, ಇವ, ಬಂಧಮೋಕ್ಷಮೂಲಂ, ವ್ಯಾಚಪ್ತ ಸ್ಫುಟಂ, ಅಥ, ಕಃ, ಅಪಿ, ಕೋವಿದಃ, ಅತ್ರ |

ಅನ್ವಯ— ಅಥ, ಅತ್ರ, ಕಃ, ಅಪಿ, ಕೋವಿದಃ, ಸ್ವಯಂ, ಮಧುಮಥನಾಂಘ್ರಿಭಕ್ತಿಭಾಗ್ಯೈಃ, ಶ್ರೀತೇಭ್ಯಃ, ಸಾಧುಭ್ಯೋಃ, ವಿತತಮತೇಃ, ಬಂಧಮೋಕ್ಷಮೂಲಂ, ಮಹಾನುಭಾವಂ, ಸ್ಫುಟಂ, ವೇದಾಂತಂ, ಇವ, ವ್ಯಾಚಪ್ತ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಥ = ಅನಂತರ,

ಅತ್ರ = ಈ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಶಿಷ್ಯರಲ್ಲಿ

ಕಃ ಅಪಿ = ಯಾವನೋ ಒಬ್ಬ (ಒಬ್ಬನೊಬ್ಬ)

ಕೋವಿದಃ = ವಿದ್ವಾಂಸನಾದ ಶಿಷ್ಯನು,

ಸ್ವಯಂ = ಸ್ವತಃ,

ಮಧುಮಥನಾಂಘ್ರಿಭಕ್ತಿಭಾಗ್ಯೈಃ = ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನ ಪಾದಗಳಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ,

ಶ್ರೀತೇಭ್ಯಃ = ವೈದಿಕರಾದ,

ಸಾಧುಭ್ಯಃ = ಸಜ್ಜರಿಗೆ,

ವಿತತಮತೇಃ = ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರ,

ಬಂಧಮೋಕ್ಷಮೂಲಂ = ಸಂಸಾರಬಂಧನದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆಗೆ ಕಾರಣವಾದ,

ಮಹಾನುಭಾವಂ = ಅತಿಶಯವಾದ ಮಹಾತ್ಮೆಯನ್ನು

ಸ್ಫುಟಂ = ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ,

ವೇದಾಂತಂ ಇವ = ವೇದಾಂತ ಶಾಸ್ತ್ರದಂತೆ,

ವ್ಯಾಚಪ್ಪ = ಹೇಳಿದನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಒಂದು ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಯಾವುದೋ ಒಂದು ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಮಂದಿ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಶಿಷ್ಯರು ಸೇರಿದ್ದರು. ಅವರಲ್ಲಿ ಪಂಡಿತನಾದ ಒಬ್ಬ ಶಿಷ್ಯನು ಪರಮಾತ್ಮನ ಪಾದಗಳಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಭರಿತರಾದ ವೇದ-ವೇದಾಂಗಾದ್ಯಯನ ಸಂಪನ್ನರಾದ ಸಜ್ಜನರಿಗೋಸ್ಕರ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯಸ್ವವನ್ನೋ ಎಂಬಂತೆ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ವಿವರಿಸಿ ಹೇಳಿದನು. ಗುರುಗಳು ಶಿಷ್ಯರಿಗೆ ಸಂಸಾರಬಂಧನಾಶಕವಾದ ವೇದಾಂತವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸುತ್ತಾರೆ, ಅದರಂತೆ ಆಚಾರ್ಯರ ಶಿಷ್ಯನಾದ ಪಂಡಿತನೊಬ್ಬನು ಶ್ರೀಮದ್ವರ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಹರಿಭಕ್ತರಾದ ಸಜ್ಜನರಿಗೆ ಉಪದೇಶಿಸಿದನು ಎಂದು ಭಾವ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಮಧುಮಥನಾಂಘ್ರಿಭಕ್ತಿಭಾಗ್ಯಃ— ಮಧುಂ ಮಥಾತೀತಿ ಮಧುಮಥನಃ (ಮಧೋಃ ಮಥನಂ ಯಸ್ಮಾತ್ ಸಃ ಮಧುಮಥನಃ) ಮಧುಮಥನಸ್ಯ ಅಂಘ್ರೀ ಮಧುಮಥನಾಂಘ್ರೀ, ಮಧುಮಥನಾಂಘ್ರೋಃ-ಭಕ್ತಿಃ ಮಧುಮಥನಾಂಘ್ರಿಭಕ್ತಿಃ ಮಧುಮಥನಾಂಘ್ರಿಭಕ್ತಿಂ ಭಜಂತೀತಿ ಮಧುಮಥನಾಂಘ್ರೀ-ಭಕ್ತಿಭಾಜಃ ತೇಭ್ಯಃ (ಭಾಜ್ ಜಾರಾಂತ ಪುಂ) |

ಶ್ರೋತೇಭ್ಯಃ— ಶ್ರುತೇಃ ಇಮೇ ಶ್ರುತಾಃ |

ವಿತತಮತೇಃ— ವಿತತಾ ಮತೀ ಯಸ್ಯ ಸಃ ತಸ್ಯ |

ಮಹಾನುಭಾವಂ— ಮಹಾನ್ ಚ ಅಸೌ ಅನುಭಾವಶ್ಚ ಮಹಾನುಭಾವಃ ತಂ |

ವೇದಾಂತಂ— ವೇದಾನಾಂ ಅಂತಃ (ನಿರ್ಣಯಃ)ಯಸ್ಮಾತ್ ಸಃ ವೇದಾಂತಃ ತಂ |

ಬಂಧಮೋಕ್ಷಮೂಲಂ— ಬಂಧಾತ್ ಮೋಕ್ಷಃ ಬಂಧಮೋಕ್ಷಃ, ಬಂಧಮೋಕ್ಷಸ್ಯ ಮೂಲಂ ಬಂಧಮೋಕ್ಷ ಮೂಲಂ |

ಕೋಶ— ಕೋವಿದಃ = ಪಂಡಿತ, ವಿದ್ವಾನ್, ವಿಪಶ್ಚಿತ್ ದೋಷಜ್ಞಃ 'ಸನ್ ಸುಧೀಃ ಕೋವಿದೋ ಬುಧಃ' ಅಮರ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ವ್ಯಾಚಪ್ಪ - ವಿ ಆಜ್ ಉಪಸರ್ಗದ್ವಯಪೂರ್ವಕವಾದ ಚಕ್ಷಿಜ್ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ ಎಂಬ ಧಾತು ಸಕ ಆತ್ಮ ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಬರುವ ಖ್ಯಾತ್ ಆದೇಶವು ಅನಿಟ್ ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ಅನದ್ಯತನಭೂತೇ ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಚಪ್ಪ ಎಂದು ರೂಪ |

ವಿ+ಆ+ಆಚಪ್ಪ ಆಚಕ್ಷತಾಂ ಆಚಕ್ಷತ, ಆಚಷ್ಯಾಃ ಆಚಕ್ಷಾಥಾಂ ಆಚಡ್ಠಂ, ಆಚಕ್ಷಿ ಆಚಕ್ಷ್ಮಹಿ ಆಚಕ್ಷ್ಮಹಿ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಅಥ ಅತ್ರ ಕೇನಾಪಿ ಕೋವಿದೇನ ಸ್ವಯಂ ಮಧುಮಥನಾಂಘ್ರಿಭಕ್ತಿಭಾಗ್ಯಃ ಶ್ರೋತೇಭ್ಯಃ ಸಾಧುಭ್ಯಃ ವಿತತಮತೇಃ ಬಂಧಮೋಕ್ಷಮೂಲಂ ಮಹಾನುಭಾವಃ ಸ್ವುಟಂ ವೇದಾಂತಃ ಇವ ವ್ಯಾಖ್ಯಾಯತ |

ವೃತ್ತ— ಈ ಸರ್ಗದಲ್ಲಿ 55ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದವರೆಗೆ ಪ್ರಹರ್ಷಿಣ ವೃತ್ತ 'ಮೌ ಜೌ ಗ್ಬುದ್ರತಯತಿ ಪ್ರಹರ್ಷಿಣೀಯಂ' ಎಂದು ಆದರ ಲಕ್ಷಣ. ಸಾಧುಭ್ಯೋ ಎಂಬ ಮೂರರಲ್ಲಿ ಕೊನೆಗೆ ಹತ್ತರಲ್ಲಿ ಭಾಗ್ಯಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಯತಿಯು ಬಂದಿದೆ.

~ ~ ~
ಸಾಧುಭ್ಯೋ ಮಧುಮ ಥನಾಂಘ್ರಿ

ಅವತಾರಿಕಾ— ಒಬ್ಬ ಶೂದ್ರರಾಜನು ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿದ ಕಥೆಯನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಗೋಮತ್ಯಾಶ್ವಟನಿಕಟೇಽಚ್ಛೇರ್ತಿಚಂದ್ರಂ

ವಿಶ್ವಜ್ಞಂ ಕ್ಷಿತಿಪತಿರಂತ್ಯವರ್ಣಜನ್ಮಾ |

ವಿದ್ವೇಷ್ವಾ ಶ್ರುತಿಗುಣಸಾಧಕಂ ಶ್ರುತೀನಾಂ

ವಾಚಾಲೋ ವಚನಮುವಾಚ ವಾಗ್ವಿಯಮ್ || 2 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಗೋಮತ್ಯಾಃ, ತಟನಿಕಟೇ, ಅಚ್ಛೇರ್ತಿಚಂದ್ರಂ, ವಿಶ್ವಜ್ಞಂ, ಕ್ಷಿತಿಪತಿಃ, ಅಂತ್ಯವರ್ಣಜನ್ಮಾ, ವಿದ್ವೇಷ್ವಾ, ಶ್ರುತಿಗುಣಸಾಧಕಂ, ಶ್ರುತೀನಾಂ, ವಾಚಾಲಃ, ವಚನಂ, ಉವಾಚ, ವಾಗ್ವಿಯಮ್ |

ಅನ್ವಯ— ಗೋಮತ್ಯಾಃ, ತಟನಿಕಟೇ, ಶ್ರುತೀನಾಂ, ವಿದ್ವೇಷ್ವಾ, ವಾಚಾಲಃ, ಅಂತ್ಯವರ್ಣಜನ್ಮಾ, ಕ್ಷಿತಿಪತಿಃ, ಅಚ್ಛೇರ್ತಿಚಂದ್ರಂ, ಶ್ರುತಿಗುಣಸಾಧಕಂ, ವಾಗ್ವಿಯಮ್, ವಿಶ್ವಜ್ಞಂ, ವಚನಂ, ಉವಾಚ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಗೋಮತ್ಯಾಃ = ಗೋಮತೀ ನದಿಯ,

ತಟನಿಕಟೇ = ದಡದ ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿರುವ,

ಶ್ರುತೀನಾಂ = ವೇದಗಳ,

ವಿದ್ವೇಷ್ವಾ = ವಿಶೇಷ ದ್ವೇಷಿಯಾದ,

ವಾಚಾಲಃ = ಒಹುಭಾಷಿಯಾದ,

ಅಂತ್ಯವರ್ಣಜನ್ಮಾ = ಶೂದ್ರಜಾತಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿರುವ,

ಕ್ಷಿತಿಪತಿಃ = ಒಬ್ಬ ರಾಜನು,

ಅಚ್ಛೇರ್ತಿಚಂದ್ರಂ = ಪರಿಶುದ್ಧವಾದ ಕೀರ್ತಿಯಿಂದ ಚಂದ್ರನಂತಿರುವ,

ಶ್ರುತಿಗುಣಸಾಧಕಂ = ವೇದಗಳ ಅಪೌರುಷೇಯತ್ವ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಗುಣಗಳ ಸಾಧಕರಾದ,

ವಾಗ್ವಿಯಮ್ = ಪ್ರಶಸ್ತ ಮಾತುಗಾರರಾದ,

ವಿಶ್ವಜ್ಞಂ = ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರನ್ನು ಕುರಿತು,

ವಚನಂ = ಮಾತನ್ನು,

ಉವಾಚ = ಹೇಳಿದನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಗೋಮತೀ ನದಿಯ ತೀರದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ಶೂದ್ರರಾಜನಿದ್ದನು. ಅವನು ದೊಡ್ಡ ವೇದದ್ವೇಷಿಯಾಗಿದ್ದನು. ವೇದವನ್ನು ದೂಷಿಸುವ ಕೆಟ್ಟ ಮಾತುಗಳನ್ನಾಡುತ್ತಿದ್ದನು. ಆಚಾರ್ಯರಾದರೋ ವಾಚಾಲರಲ್ಲಿ ವಾಗ್ವಿಗಳು, ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ ಉತ್ತಮ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಆಡುವವರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠರು, ವೇದಾಪೌರುಷೇಯತ್ವ-ವೇದಪ್ರಾಮಾಣ್ಯ ಮುಂತಾದ ವೇದದ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯಗಳನ್ನು ಸಾಧಿಸುವವರು, ಅವರು ತಮ್ಮ ಅಕಳಂಕವಾದ ಕೀರ್ತಿಯಿಂದ ಚಂದ್ರನಂತೆ ಬೆಳಗುತ್ತಿದ್ದರು. ಸರ್ವಜ್ಞರೂ ಮಂತ್ರಸಿದ್ಧಿಯುಳ್ಳ ಮಹಾಮಹಿಮರೂ ಆದ ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ಕುರಿತು ಆ ಶೂದ್ರರಾಜನು ಈ ರೀತಿ ಮಾತನಾಡಿದನು.

ವಿಗ್ರಹ—

ತಟನಿಕಟೇ— ತಟಸ್ಥ ನಿಕಟಃ ತಟನಿಕಟಃ ತಸ್ಮಿನ್ |

ಅಚ್ಛೇರ್ತೀಚಂದ್ರಃ— ಅಬ್ಬಾ ಚ ಸಾ ಕೀರ್ತಿಶ್ಚ ಅಚ್ಛೇರ್ತೀಃ ಅಚ್ಛೇರ್ತ್ಯಾ ಚಂದ್ರಃ ಇವ ಚಂದ್ರಃ
ಅಚ್ಛೇರ್ತೀಚಂದ್ರಃ ತಂ ।

ವಿಶ್ವಜ್ಞಂ— ವಿಶ್ವಂ ಜಾನಾತೀತಿ ವಿಶ್ವಜ್ಞಃ ತಂ ।

ಕ್ಷಿತಿಪತಿಃ— ಕ್ಷಿತೇಃ ಪತಿಃ ಕ್ಷಿತಿಪತಿಃ ।

ಅಂತ್ಯವರ್ಗಾಽನ್ಯಾ ಅಂತ್ಯಶ್ಚಾಸೌ ವರ್ಗಶ್ಚ ಅಂತ್ಯವರ್ಗಾಃ, ಅಂತ್ಯವರ್ಗೇ ಜನ್ಮ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಅಂತ್ಯವರ್ಗಾ
ಜನ್ಮಾ ।

ವಿದ್ವಾಂಸ್ತು— ವಿಶೇಷೇಣ ದ್ವೇಷ್ಟೀತಿ ವಿದ್ವಾಂಸ್ತು ।

ಶ್ರುತಿಗುಣಸಾಧಕಂ— ಶ್ರುತೇಃ ಗುಣಾಃ ಶ್ರುತಿಗುಣಾಃ, ಶ್ರುತಿಗುಣಾನಾಂ ಸಾಧಕಃ ಶ್ರುತಿಗುಣಸಾಧಕಃ ತಂ ।

ವಾಗ್ವಿವರ್ಯಂ— ವಾಗ್ವಿವರ್ಯಂ ವಾಗ್ವಿವರ್ಯಃ ತಂ ।

ವಿಶೇಷವಿಚಾರ— ಕುತಿಸ್ತಂ ಬಹು ಭಾಷತೇ ಇತಿ ವಾಚಾಲಃ ಕೆಟ್ಟದ್ದಾಗಿ ಬಹಳ ಮಾತಾಡುವವನು 'ಆಲಿಜಾಟಚಿ
ಬಹುಭಾಷಿಣಿ' (5.2.125) ವಾಚ (ಮಾತು) ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬಹಳ ಮಾತಾಡುವವನು ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಆಲಿಜಾಟ ಅಟಿ
ಎಂಬ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಬರುತ್ತವೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥದ ಆಲಿಜಾಟಚಿ ಬಹುಭಾಷಿಣಿ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆಲಿಜಾಟ ಪ್ರತ್ಯಯ
ಕುತಿಸ್ತೇ ಇತಿ ವಕ್ತವ್ಯಮ್ (ವಾರ್ತಿಕ-3223) ಎಂಬ ವಾರ್ತಿಕದಿಂದ ಕೆಟ್ಟರೀತಿಯಿಂದ ಬಹಳವಾಗಿ ಮಾತಾಡುವವನು
ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈ ಆಲಿಜಾಟ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಬರುತ್ತದೆ. ಯಸ್ತು ಸಮ್ಯಕ್ ಬಹುಭಾಷಿತೇ ಸಃ ವಾಗ್ವೀತ್ಯೇವ=ಯಾವನು
ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಮಾತಾಡುತ್ತಾನೋ ಅವನು ವಾಗ್ವಿ (ವಾಗ್ವಿನ್)ಯು. ವಾಚೋಗ್ವಿನಃ (5.2.124) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ
ಗ್ವಿನಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ಈ ಲ ಆಲಿಜಾಟ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಗ್ವಿನಿಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಅವವಾದ ಪ್ರಶಸ್ತಂ ಬಹುಭಾಷಿತೇ ಇತಿ ವಾಗ್ವೀ (ವಾಗ್ವಿನ್)
ವಾಚೋ ಗ್ವಿನಃ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಗ್ವಿನಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಉವಾಚ - ಬ್ರೂಷಾ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ ಬ್ರೂಷೋ ವಚಃ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆರ್ಥಧಾತುಕದಲ್ಲಿ
ವಚ್ ಆದೇಶ, ಭೂತ ಅನದೃಶನ ಪರೋಕ್ಷೇ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ವಿವಚನ, ಇಲ್ಲಿ 'ವಾಚಾಲಃ ವಾಗ್ವಿವರ್ಯಂ ವಚನಂ
ಉವಾಚ' ಎಂದು ಎರಡು ಕರ್ಮ ಪದಗಳು ಬಂದಿವೆ. ದುಹ್ ಯಾಚ್ ಪಚ್ ದಂಡ್ ರುಧಿ ಪ್ರಚ್ಚಿ ಚಿ ಬ್ರೂ ಶಾಸು ಜಿ
ಮಥ್ ಮುಷಾಮ್ । ಕರ್ಮಯುಕ್ ಸ್ಯಾದಕಥಿತಂ ತಥಾ ಸ್ಯಾನ್ನೀಹ್ಯಕಷ್ಟವಹಾಮ್ । ಎಂಬ ಪ್ರಮಾಣದಂತೆ ಬ್ರೂಧಾತುವು
ದ್ವಿಕರ್ಮಕವಾಗಿದೆ. (ಉವಾಚ ಉಚಿತುಃ ಉಚುಃ ಇತ್ಯಾದಿ)

ಪ್ರಯೋಗ— ಗೋಮತ್ಯಾಃ ತಟನಿಕಶೇ ಶ್ರುತೀನಾಂ ವಿದ್ವಾಂಸ್ತು ವಾಚಾಲೇನ ಅಂತ್ಯವರ್ಗಜನ್ಮನಾ ಕ್ಷಿತಿಪತಿನಾ
ಅಚ್ಛೇರ್ತೀಚಂದ್ರಃ ಶ್ರುತಿಗುಣಸಾಧಕಃ ವಾಗ್ವಿವರ್ಯಃ ವಿಶ್ವಜ್ಞಃ ವಚನಂ ಉಚೇ ।

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆ ಶೂದ್ರರಾಜನು ಆಡಿದ ಮಾತು ಏನು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಉನ್ನತಪ್ರಲಪಿತವನ್ನ ತದ್ವಿ ಮಾನಂ

ಯದ್ವಾಕ್ಯಂ ವ್ಯಭಿಚರತಿ ಕ್ವಚಿತ್ ಫಲೇಽತಃ ।

ದೃಷ್ಟಾಂತೋ ಭವತಿ ತದಪ್ರಮಾಣತಾಯಾಂ

ಸರ್ವೇಷಾಂ ಶ್ರುತಿವಚನಾಂ ಚ ಸರ್ವಥೇತಿ

॥ 3 ॥

ಪದಭೇದ— ಉನ್ನತಪ್ರಲಪಿತವತ್, ನ, ತತ್, ಹಿ, ಮಾನಂ, ಯತ್, ವಾಕ್ಯಂ, ವ್ಯಭಿಚರತಿ, ಕ್ವಚಿತ್, ಫಲೇ, ಆತಃ,
ದೃಷ್ಟಾಂತಃ, ಭವತಿ, ತತ್, ಅಪ್ರಮಾಣತಾಯಾಂ, ಸರ್ವೇಷಾಂ, ಶ್ರುತಿವಚನಾಂ, ಚ, ಸರ್ವಥಾ, ಇತಿ ।

ಅನ್ವಯ— ಅತ್ರ, ಯತ್, ವಾಕ್ಯಂ, ಕೃಚಿತ್, ಫಲೇ, ವ್ಯಭಿಚರತಿ, ತತ್, ಉನ್ನತಪ್ರಲಪಿತವತ್, ಮಾನಂ, ನ, ಹಿ, ತತ್, ಸರ್ವೇಷಾಂ, ಶ್ರುತಿವಚನಾಂ, ಚ, ಅಪ್ರಮಾಣತಾಯಾಂ, ದೃಷ್ಟಾಂತಃ, ಸರ್ವಥಾ, ಭವತಿ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅತ್ರ = ಈ ವೇದದಲ್ಲಿ

ಯತ್ = ಯಾವ,

ವಾಕ್ಯಂ = ವಾಕ್ಯವು,

ಕೃಚಿತ್ = ಯಾವುದಾದರೊಂದು,

ಫಲೇ = ವೇದೋಕ್ತವಾದ ಫಲದಲ್ಲಿ

ವ್ಯಭಿಚರತಿ = ಸುಳ್ಳಾಗುತ್ತದೆಯೋ, (ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾಗುತ್ತದೆಯೋ)

ತತ್ = ಆ ವಾಕ್ಯವು,

ಉನ್ನತಪ್ರಲಪಿತವತ್ = ಹುಚ್ಚರ ಬಡಬಡಕೆಯಂತೆ, (ಅರ್ಥವಿಲ್ಲದ ಮಾತಿನೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ)

ಮಾನಂ = ಪ್ರಮಾಣವು,

ನಹಿ = ಇಲ್ಲವಷ್ಟೆ,

(ಹಿ = ಈ ವಿಷಯವು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ),

ತತ್ = ಅಂತಹ ವೇದವಾಕ್ಯವು,

ಸರ್ವೇಷಾಂ = ಸಮಸ್ತವಾದ,

ಶ್ರುತಿವಚನಾಂ ಚ = ವೇದವಾಕ್ಯಗಳಿಗೂ,

ಅಪ್ರಮಾಣತಾಯಾಂ = ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ

ದೃಷ್ಟಾಂತಃ = ಉದಾಹರಣವು,

ಸರ್ವಥಾ = ಎಲ್ಲಾ ರೀತಿಯಿಂದಲೂ,

ಭವತಿ = ಆಗುತ್ತದೆ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ನಿಮ್ಮ ವೇದಗಳು ಎಷ್ಟೋ ಇವೆ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ 'ಯಾ ಓಷಧೀಃ ಪೂರ್ವಜಾತಾ ದೇವೇಭ್ಯಃ ಸ್ವಿಯುಗಂ ಪುರಾ' | ಇತ್ಯಾದಿಯಾದ ಒಂದು ಮಂತ್ರವಿದೆ. ಆ ವೇದ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಜಪಿಸಿ ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಬೀಜವನ್ನು ಬಿತ್ತಿದರೆ ಕೂಡಲೇ ಪುಷ್ಪಫಲಾದಿಗಳು ಉಂಟಾಗುವುವು ಎಂದು ವೇದವನ್ನು ಬಲ್ಲ ನಿಮ್ಮವರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಆ ಪ್ರಕಾರ ಮಂತ್ರಿಸಿದ ಬೀಜವನ್ನು ಬಿತ್ತಿದ ಕೂಡಲೇ ಪುಷ್ಪಫಲಾದಿಗಳು ಹುಟ್ಟುವುದು ಎಲ್ಲಿಯೂ ಕಂಡು ಬಂದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಆ ವಾಕ್ಯವು ಸುಳ್ಳಾಯಿತು. ಸುಳ್ಳಾದ ಆ ವಾಕ್ಯದ ದೃಷ್ಟಾಂತದಿಂದ ವೇದಗಳೆಲ್ಲವೂ ಸುಳ್ಳೆಂದು ಹೇಳಲು ಸುಲಭವಾಗಿ ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತದೆಯಲ್ಲವೇ? ಒಂದು ವೇದವಾಕ್ಯವು ಒಂದು ಫಲ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸುಳ್ಳಾದರೆ ಆ ವೇದವಾಕ್ಯವು ಹುಚ್ಚನ ಅಥವಾ ಹೆಂಡ ಕುಡುಕನ ಮಾತಿನಂತೆ ನಂಬಲು ಅರ್ಹವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ವಿಶೇಷಾಂಶ ಭಾವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ— ಇದಮಾಕೂತಮ್ ಯಾ ಓಷಧೀರಿತ್ಯಾದಿಸೂಕ್ತೈಃ ಜಪ್ತೈಃ ಓಷಧೀಬೀಜೇಭ್ಯಃ ಸದ್ಯಃ ಪುಷ್ಪಫಲಾದಿನಿಷ್ಪತ್ತಿಃ ಉಚ್ಯತೇ ವೈದಿಕೈಃ, ನ ಚೋಪಲಭ್ಯತೇ ತತಃ ತೇಷಾಂ ವ್ಯಭಿಚಾರಿತ್ವಮ್ ಸ ಇಹ ಚ |

ಪ್ರಯೋಗ— ವಿಮತಂ ವಾಕ್ಯಂ ನ ಮಾನಂ ವ್ಯಭಿಚಾರಿತ್ವಾತ್ ಉನ್ನತವಾಕ್ಯವದಿತಿ | ಅಥ ಚ ಸರ್ವೋ ವೇದಃ ಅಪ್ರಮಾಣಂ ವೇದಶ್ವಾತ್ ವ್ಯಭಿಚಾರವೇದವಾಕ್ಯವದಿತಿ || ಇಲ್ಲಿಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಹೀಗಿದೆ 'ಯಾ ಓಷಧೀಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂಕ್ತ ಜಪವನ್ನು ಮಾಡಿ ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಸಸ್ಯದ ಬೀಜಗಳನ್ನು ಬಿತ್ತಿದರೆ ಕೂಡಲೇ ಹೂವು ಕಾಯಿ ಹಣ್ಣು ಇತ್ಯಾದಿಗಳು

ಆಗುತ್ತವೆಯೆಂದು ವೈದಿಕರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಈ ರೀತಿ ಜಪಿಸಿ ಬಿತ್ತಿದಾಗ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾದುದು ಎಲ್ಲಾ ಕಂಡಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಅಂತಹ ವೇದವಾಕ್ಯಗಳು ಫಲವ್ಯಭಿಚಾರಿಗಳಾದವು. ಅವುಗಳಿಗೆ ಫಲಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲ ಎಂದಾಯಿತು. ಆದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ನಾವು ಅನುಮಾನ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ಮಾಡಬಹುದು. ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನವಾದ ಯಾ ಓಷಧೀಃ ಇತ್ಯಾದಿ ವೇದವಾಕ್ಯದಂತೆ ಎಂಬ ಅನುಮಾನದಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ವೇದವೂ ಅಪ್ರಮಾಣವೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿದೆ. (ಇದು ಭಾವಪ್ರಕಾಶಿಕೆಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯ).

ವಿಗ್ರಹ ಮತ್ತು ಕೋಶ—

ಉನ್ನತಪ್ರಲಪಿತವತ್— ಉನ್ನತಸ್ಥ ಪ್ರಲಪಿತಂ ಉನ್ನತಪ್ರಲಪಿತಂ ಉನ್ನತಪ್ರಲಪಿತೇನ ತುಲ್ಯಂ ಉನ್ನತ-
ಪ್ರಲಪಿತವತ್ । 'ತೇನ ತುಲ್ಯಂ ಕ್ರಿಯಾ ಚೇದ್ವತಿಃ' (5.1.115) ಈ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಾದೃಶ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ
ವತಿಪ್ರತ್ಯಯ (ಬ್ರಾಹ್ಮಣೇನ ತುಲ್ಯಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣವತ್ ಆದೀತೇ = ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಂತೆ ಅಧ್ಯಯನ
ಮಾಡುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಮತ್ತೊಂದು ಉದಾಹರಣ) ಉನ್ನತ = ಹುಚ್ಚ 'ಉನ್ನತ ಉನ್ನಾದವತಿ' ಅಮರ.
ಪ್ರಲಪಿತಂ = ಮಾತು, 'ವ್ಯಾಹಾರ ಉಕ್ತಿರ್ಲಪಿತಂ ಭಾಷಿತಂ ವಚನಂ ವಚಃ' ಅಮರ.

ಅಪ್ರಮಾಣತಾಯಾಂ—ಪ್ರಮಾಣ್ಯ ಭಾವಃ ಪ್ರಮಾಣತಾ ನ ಪ್ರಮಾಣತಾ ಅಪ್ರಮಾಣತಾ ತಸ್ಯಾಂ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ—ವ್ಯಭಿಚರತಿ - ಚರ ಗತೌ ಭಕ್ಷಣೇ ಚ, ಗತೌ ಆಕ.ಸೇಚ್. ಪರ. ಲಟ್, ಭವತಿ ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ ಲಟ್।

ವಿ+ಅಭಿ+ಚರತಿ ಚರತಿ ಚರತಃ ಚರಂತಿ ಇತ್ಯಾದಿ ವಿ ಅಭಿ ಎರಡು ಉಪಸರ್ಗಗಳು.

ಪ್ರಯೋಗ— ಅತ್ರ ಯೇನ ವಾಕ್ಯೇನ ಕೃಚಿತ್ ಫಲೇ ವ್ಯಭಿಚರ್ಯತೇ ತೇನ ಉನ್ನತಪ್ರಲಪಿತವತ್ ಮಾನೇನ ನ
ಭೂಯತೇ ಹಿ, ತೇನ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಶ್ರುತಿವಚನಾಂ ಚ ಅಪ್ರಮಾಣತಾಯಾಂ ದೃಷ್ಟಾಂತೇನ ಸರ್ವಥಾ ಭೂಯತೇ ।

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆಗ ಆಚಾರ್ಯರಿಗೂ ಆ ಶೂದ್ರರಾಜನಿಗೂ ನಡೆದ ವಾಗ್ವಾದವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ವೇದೋಕ್ತಂ ಫಲಮಲಮಾಪ್ಯತೇಽಧಿಕಾರಾ-

ದಿತ್ಯುಕ್ತೋಽತನುಮನಸಾಽಭ್ಯಧತ್ತ ಧೂರ್ತಃ ।

ಯೋಗ್ಯತ್ವೇ ಸತಿ ನ ಹಿ ದೃಶ್ಯತೇಽಧಿಕಾರೀ

ನಾತಃ ಸ್ಯಾತ್ ಸ ಖರವಿಷಾಣವತ್ ಸದೇತಿ

॥ 4 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ವೇದೋಕ್ತಂ, ಫಲಂ, ಅಲಂ, ಅಪ್ಯತೇ, ಅಧಿಕಾರಾತ್, ಇತಿ, ಉಕ್ತಃ, ಅತನುಮನಸಾ, ಅಭ್ಯಧತ್ತ,
ಧೂರ್ತಃ, ಯೋಗ್ಯತ್ವೇ, ಸತಿ, ನ, ಹಿ, ದೃಶ್ಯತೇ, ಅಧಿಕಾರೀ, ನ, ಆತಃ, ಸ್ಯಾತ್, ಸಃ, ಖರವಿಷಾಣವತ್, ಸದಾ, ಇತಿ ।

ಅನ್ವಯ— ಅಧಿಕಾರಾತ್, ವೇದೋಕ್ತಂ, ಫಲಂ, ಅಲಂ, ಅಪ್ಯತೇ, ಇತಿ, ಅತನುಮನಸಾ, ಉಕ್ತಃ, ಧೂರ್ತಃ, ಅಧಿ-
ಕಾರೀ, ಹಿ, ಯೋಗ್ಯತ್ವೇ, ಸತಿ, ನ, ದೃಶ್ಯತೇ, ಆತಃ, ಸಃ, ಖರವಿಷಾಣವತ್, ಸದಾ, ನ, ಸ್ಯಾತ್, ಇತಿ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಧಿಕಾರಾತ್ = ವೇದದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿಯೂ ಅದರಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಫಲವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದರಲ್ಲಿಯೂ,

ವೇದೋಕ್ತಂ = ವೇದದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ

ಫಲಂ = ಪ್ರಯೋಜನವು,

ಅಲಂ = ಚೆನ್ನಾಗಿ,
 ಆಪ್ಯತೇ = ಹೊಂದಲ್ಪಡುತ್ತದೆ,
 ಇತಿ = ಹೀಗೆಂದು,
 ಅತನುಮನಸಾ = ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರಿಂದ,
 ಉಕ್ತಃ = ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ
 ಧೂರ್ತಃ = ಉದ್ದತನಾದ,
 ಅಧಿಕಾರೀ ಹಿ = ವೇದೋಕ್ತವಾದ ಫಲವನ್ನು ಪಡೆಯುವನು,
 ಯೋಗ್ಯತೇ ಸತಿ = ನಮ್ಮ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಿಸುವ ಅರ್ಹತೆ ಇರುವಾಗ,
 ನ ದೃಶ್ಯತೇ = ನೋಡಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ
 ಆತಃ = ಈ ಕಾರಣದಿಂದ,
 ಸಃ = ಆ ಅಧಿಕಾರಿಯು,
 ಖಿರವಿಷಾಣವತ್ = ಕತ್ತೆಯ ಕೊಂಬಿನಂತೆ,
 ಸದಾ = ಯಾವಾಗಲೂ,
 ನ ಸ್ಯಾತ್ ಇತಿ = ಇರಲಾರನು ಎಂದು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಆಗ ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಕಾರ್ಯರು ಆ ಶೂದ್ರರಾಜನನ್ನು ಕುರಿತು ವೇದದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಅದರಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಫಲವನ್ನು ಹೊಂದುವುದರಲ್ಲಿ ಯೋಗ್ಯತೆ ಇರುವ ಅಧಿಕಾರಿಯು ವೇದೋಕ್ತವಾದ ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡಿದರೆ ಫಲವು ಸರಿಯಾಗಿ ಲಭಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದರು. ಆ ಧೂರ್ತರಾಜನು ನೀವು ಹೇಳಿದಂತಹ ಯೋಗ್ಯತೆ ಉಳ್ಳವನು ಇದ್ದರೆ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಿಸಬೇಕಾಗಿತ್ತು. ಅಂತಹವನು ಕಾಣಿಸದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಕತ್ತೆಯ ಕೊಂಡಿನಂತೆ ಅಂತಹವನು ಯಾವಾಗಲೂ ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲವೆಂದು ವಾದಿಸಿದನು, ಸಾಧಿಸಿದನು.

ವೇದೋಕ್ತವಾದ ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡಲು ಫಲವನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಅವನಿಗೆ ಭಕ್ತಿ, ಜ್ಞಾನ ಮುಂತಾದ ಯೋಗ್ಯತೆಯು ಇರಬೇಕು, ಅಂತಹ ಯೋಗ್ಯತೆಯುಳ್ಳವನು ನಮ್ಮ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಿಸದೆ ಇದ್ದ ಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ವೇದವೇ ಸುಳ್ಳೆಂದು ಹೇಳಬಾರದು ಎಂದು ಆಚಾರ್ಯರು ಹೇಳಿದಾಗ, ಆ ರಾಜನು ಅಂತಹ ಯೋಗ್ಯಯುದ್ಧವನ್ನು ಇರುವುದೇ ನಿಜವಾದರೆ ತೋರಿಸಿರಿ. ಅಂತಹವನನ್ನು ತೋರಿಸಲು ಆಗುವುದಿಲ್ಲವಾದರೆ ನಿಮ್ಮ ವೇದೋಕ್ತವಾದ ಫಲವನ್ನು ಪಡೆಯುವ ಅಧಿಕಾರಿಯು ಕತ್ತೆಯ ಕೊಂಬಿನಂತೆ ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ, ಇಂತಹ ಸುಳ್ಳು ಸುಳ್ಳಾದ ಫಲ ಅಧಿಕಾರಿಗಳನ್ನು ಹೇಳುವ ವೇದವು ಅಪ್ರಮಾಣವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ತಪ್ಪೇನು? ಎಂದು ರಾಜನು ವಾದಿಸಿದನು.

ವಿಗ್ರಹ ಮತ್ತು ಕೋಶ—

ವೇದೋಕ್ತಂ— ವೇದೇನ ಉಕ್ತಂ ವೇದೋಕ್ತಂ ।

ಅತನುಮನಸಾ— ನ ತನು ಅತನು, ಅತನು ಅತನು ನಮಃ ಮನಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಅತನುಮನಃ, ತೇನ ।

ಅಧಿಕಾರೀ— ಅಧಿಕಾರಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತೀತಿ ಅಧಿಕಾರೀ (ಅಧಿಕಾರಿ ನೆಹಾರಾಂತೆ) ।

ಖಿರವಿಷಾಣವತ್— ಖಿರಸ್ಯ ವಿಷಾಣಂ ಖಿರವಿಷಾಣಂ ಖಿರವಿಷಾಣೇನ ತುಲ್ಯಂ ಖಿರವಿಷಾಣವತ್ ।

ಖಿರ = ಕತ್ತೆ, 'ಖಿರಃ ಸ್ಯಾದ್ಧರ್ಮಭೇ ದೇವತಾಲಿ ತೀಕ್ಷ್ಣಾ ರಕೇಽಪಿ ಚ' ವಿಶ್ವ ವಿಷಾಣ = ಕೊಂಬು,

'ಶೃಂಗಂ ವಿಷಾಣಮಾಖ್ಯಾತಂ' ವಿಶ್ವ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಆಪ್ಯತೇ - ಆಪ್ ಲೃ ವ್ಯಾಪ್ತೌ (ಆಪ್) ಸಕ ಅನಿ ಪರ ಸ್ವಾದಿ ಕರ್ಮಣಿ ವರ್ತಮಾನೇ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನ । ಆಭ್ಯದತ್ತ - ಅಭಿ+ಉಪಸರ್ಗ ಡು ಧಾಇ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಸಕ ಅನಿ ಉಭ ಜುಹೋತ್ಯಾದಿ ಅನದ್ವತನಭೂತೇ ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನ । ದೃಶ್ಯತೇ - ದೃಶಿರ್ (ದೃಶ್)(ಪಶ್ಯ)ಪ್ರೇಕ್ಷಣೇ ಸಕ ಅನಿ ಪರ ಕರ್ಮಣಿ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನ ।

ಆಪ್ಯತೇ ಆಪ್ಯತೇ ಆಪ್ಯಂತೇ, ಆದತ್ತ ಆದಧಾತಾಂ ಆದಧತ ಇತ್ಯಾದಿ ।

ದೃಶ್ಯತೇ ದೃಶ್ಯತೇ ದೃಶ್ಯಂತೇ ಇತ್ಯಾದಿ ।

ಸ್ಯಾತ್ - ಸ್ಯಾತ್ ಸ್ಯಾತಾಂ ಸ್ಯುಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಅಸ ಭುವಿ ಅಕ ಸೇಟ್ ಪರ ವಿಧಿ ಲಿಙ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನ ।

ಪ್ರಯೋಗ— (ಯೋಗ್ಯಃ ಮಾನವಃ) ಅಧಿಕಾರಾತ್ ವೇದೋಕ್ತಂ ಫಲಂ ಅಲಂ ಆಪ್ನೋತಿ ಇತಿ ಅತನುಮನಸಾ ಉಕ್ತೇನ ಧೂರ್ತೇನ (ವಯಂ) ಅಧಿಕಾರಿಣಾಂ ಯೋಗ್ಯತ್ವೇ ಸತಿ ನ ಪಶ್ಯಾಮಃ ಅತಃ ತೇನ ಖರವಿಜಾಣವತ್ ಸದಾ ನ ಭೂಯತ ಇತಿ ।

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಅಚಾರ್ಯರು ಆಗ ವೇದೋಕ್ತ ಮಂತ್ರ ಜಪದ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ತೋರಿಸಿದರು.

ಆಕ್ಷೇಪಂ ತಮಸಹಮಾನ ಉಚ್ಚಮಾನಃ

ಸದ್ಯೋಽಸೌ ನಿಜಕರಪಲ್ಲವದ್ವಯೇನ ।

ಆದಾಯ ವ್ಯತನುತ ಬೀಜಮೋಷಧೀನಾಂ

ಸೂಕ್ತೇನಾಂಕುರದಲಪುಷ್ಪಬೀಜಸೃಷ್ಟಿಮ್

|| 5 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಆಕ್ಷೇಪಂ, ತಂ, ಅಸಹಮಾನಃ, ಉಚ್ಚಮಾನಃ, ಸದ್ಯಃ, ಅಸೌ, ನಿಜಕರಪಲ್ಲವದ್ವಯೇನ, ಆದಾಯ, ವ್ಯತನುತ, ಬೀಜಂ, ಒಷಧೀನಾಂ, ಸೂಕ್ತೇನ, ಅಂಕುರದಲಪುಷ್ಪಬೀಜಸೃಷ್ಟಿಂ ।

ಅನ್ವಯ— ತಂ, ಆಕ್ಷೇಪಂ, ಅಸಹಮಾನಃ, ಉಚ್ಚಮಾನಃ, ಅಸೌ, ಒಷಧೀನಾಂ, ಬೀಜಂ, ನಿಜಕರಪಲ್ಲವದ್ವಯೇನ, ಆದಾಯ, ಸೂಕ್ತೇನ, ಸದ್ಯಃ, ಅಂಕುರದಲಪುಷ್ಪಬೀಜಸೃಷ್ಟಿಂ, ವ್ಯತನುತ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ತಂ = ಅಂತಹ (ಆ ರಾಜನು ಮಾಡಿದಂತಹ),

ಆಕ್ಷೇಪಂ = ವೇದಪ್ರಾಮಾಣ್ಯ ನಿರಾಕರಣವನ್ನು,

ಅಸಹಮಾನಃ = ಸಹಿಸದ,

ಉಚ್ಚಮಾನಃ = ಹೆಚ್ಚಾದ ಅಭಿಮಾನವುಳ್ಳ,

ಅಸೌ = ಈ ಮಧ್ಯಾಹ್ನಾರ್ಯರು,

ಒಷಧೀನಾಂ ಬೀಜಂ = ಹೆಸರುಕಾಳನ್ನು,

ನಿಜಕರಪಲ್ಲವದ್ವಯೇನ = ತನ್ನ ಚಿಗುರಲೆಯಂತಿರುವ ಎರಡು ಕೈಗಳಿಂದ,

ಆದಾಯ = ತೆಗೆದುಕೊಂಡು,

ಸೂಕ್ತೇನ = ಯಾ ಒಷಧಿಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಒಷಧಿ ಸೂಕ್ತದಿಂದ, (ಸೂಕ್ತದ ಜಪದಿಂದ)

ಸದ್ಯಃ = ಕೂಡಲೇ,

ಅಂಕುರದಲಪುಷ್ಪಬೀಜಸೃಷ್ಟಿ = ಮೊಳಕೆ, ಎಲೆ, ಹೂವು, ಕಾಳು ಇವುಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು, ವೃತನುತ = ಮಾಡಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಆ ಶೂದ್ರರಾಜನು ವೇದಗಳ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯದ ಬಗ್ಗೆ ಮಾಡಿದ ಆಕ್ಷೇಪವನ್ನು ಆಚಾರ್ಯರು ಸಹಿಸಲಿಲ್ಲ. ವೇದಪ್ರಾಮಾಣ್ಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಗೌರವವುಳ್ಳವರೂ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಪ್ರಮಾಣಗಳನ್ನು ಬಲ್ಲವರೂ, ಸರ್ವಜ್ಞರೂ ಆದ ಆಚಾರ್ಯರು ಕೂಡಲೇ ಹೆಸರುಕಾಳುಗಳನ್ನು ತಮ್ಮ ಕೋಮಲವಾದ ಎರಡು ಕೈಗಳಿಂದ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬೊಗಸೆ ಯಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು 'ಯಾ ಓಷಧೀ: ಪೂರ್ವಜಾತಾ: ಎಂಬ ವೇದಮಂತ್ರವನ್ನು ಜಪಿಸಿದರು, ಕೂಡಲೇ ಬಿತ್ತಿದರು. ಆಗಲೇ ಹೆಸರು ಮೊಳಕೆಯೊಡೆಯಿತು. ಯೋಗ್ಯತೆ ಇದ್ದವರು ಮಂತ್ರವನ್ನು ಜಪಿಸಿ ಬೀಜ ಬಿತ್ತಿದ ಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ಮೊಳಕೆ, ಎಲೆ ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ಹುಟ್ಟುತ್ತವೆ ಎಂಬುದನ್ನು ತಾವೇ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ಮಾಡಿ ತೋರಿಸಿದರು.

ಓಷಧೀಸೂಕ್ತ ಋಗ್ವೇದ ಅಷ್ಟ 8ನೇ ಅಧ್ಯಾಯ 5ನೇ ವರ್ಗ 8ನೇ ಮಂತ್ರ 'ಯಾ ಓಷಧೀ: ಪೂರ್ವಜಾತಾ ದೇವೇಭ್ಯ ಸ್ತಿಯುಗಂ ಪುರಾ ಮನೈನು ಬಭ್ರೂಣಾಮಹಂ ಶತಂ ಧಾಮಾನಿ ಸಪ್ತ ಚ' ।

ವಿಗ್ರಹ ಮತ್ತು ಕೋಶ—

ಅಸಹಮಾನಃ— ಸಹತೇ ಇತಿ ಸಹಮಾನಃ ನ ಸಹಮಾನಃ ಅಸಹಮಾನಃ ।

ಉಚ್ಚಮಾನಃ— ಉಚ್ಚ ಮಾನಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಉಚ್ಚಮಾನಃ ।

ಕರಪಲ್ಲವೌ— ಕರೌ ಪಲ್ಲವೌ ಇವ ಕರಪಲ್ಲವೌ ।

ನಿಜಕರಪಲ್ಲವದ್ಧಯೇನ— ನಿಜೌ ಚ ಶೌ ಕರಪಲ್ಲವೌ ಚ ನಿಜಕರಪಲ್ಲವೌ, ದ್ವೌ ಅವಯವೌ ಅಸ್ಯೇತಿ ದ್ವಯಂ, ನಿಜಕರಪಲ್ಲವಯೋಃ ದ್ವಯಂ ನಿಜಕರಪಲ್ಲವದ್ಧಯಂ ತೇನ ।

ಅಂಕುರದಲಪುಷ್ಪಬೀಜಸೃಷ್ಟಿ— ಸದ್ಯಃ = ಕೂಡಲೇ, 'ಸದ್ಯಃ ಸಪದಿ ತತಾಕ್ಷಣೇ' ಅಮರ. ಅಂಕುರಾಶ್ಚ ದಲಾನಿ ಚ ಪುಷ್ಪಾನಿ ಚ ಬೀಜಾನಿ ಚ ಅಂಕುರದಲಪುಷ್ಪಬೀಜಾನಿ, ಅಂಕುರದಲಪುಷ್ಪಬೀಜಾನಾಂ ಸೃಷ್ಟಿಃ ಅಂಕುರದಲಪುಷ್ಪಬೀಜಸೃಷ್ಟಿಃ ತಾಂ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ವೃತನುತ - ವಿ+ಉಪಸರ್ಗ ತನು ವಿಸ್ತಾರ ಸಕ. ಸೇಟ್. ಉಭ. (ತನಾದಿ) ಅನದ್ಯತನಭೂತೇ ಲಜ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನ ।

ಅತನುತ ಅತನ್ಯಾತಾಂ ಅತನ್ಯತ, ಅತನುಥಾಃ ಅತನ್ಯಾಥಾಂ ಅತನುದ್ಧಂ, ಅತ್ಯಂತಿ ಅತನ್ಯಂತಿ ಅತನ್ಯಂತಿ ।

ಪ್ರಯೋಗ— ತಂ ಆಕ್ಷೇಪಂ ಅಸಹಮಾನೇನ ಉಚ್ಚಮಾನೇನ ಅಮುನಾ ಓಷಧೀನಾಂ ಬೀಜಂ ನಿಜಕರಪಲ್ಲವ ದ್ವಯೇನ ಆದಾಯ ಸೂಕ್ತೇನ ಸದ್ಯಃ ಅಂಕುರದಲಪುಷ್ಪಬೀಜಸೃಷ್ಟಿ ವೃತನುತ ।

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಮತ್ತೊಂದು ಮಹಿಮೆ.

ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಾ ನಿಶಿ ಸ ಕದಾಚನ ಪ್ರದೀಪೇ

ಸಂಶಾಂತೇ ಪುನರಪಿ ವಾಚಯಾಂಬಭೂವ ।

ಶಿಷ್ಯಾನ್ ಸ್ವಾನ್ ಪುರುಕರುಣಾಂಬುಧಿರ್ನಿಜಾಂಘ್ರೇ-

ರಂಗುಷ್ಪಸುಟನಮಿರಾಂತರೋಚಿಷ್ವವ

॥ 6 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಾ, ನಿಶಿ, ಸಃ, ಕದಾಚನ, ಪ್ರದೀಪೇ, ಸಂಶಾಂತೇ, ಪುನಃ, ಅಪಿ, ವಾಚಯಾಂಬಭೂವ, ಶಿಷ್ಯಾನ್, ಸ್ವಾನ್, ಪುರುಕರುಣಾಂಬುಧಿಃ, ನಿಜಾಂಘ್ರೇಃ, ಅಂಗುಷ್ಠ ಸುಟನಮಿರಾಂತರೋಚಿಷ್ವಾ, ಏವ ।

ಅನ್ವಯ— ಕದಾಚನ, ನಿಶಿ, ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಾ, ಸಃ, ಪ್ರದೀಪೇ, ಸಂಶಾಂತೇ, ನಿಜಾಂಘ್ರೇಃ, ಅಂಗುಷ್ಠಸ್ಪೃಟನಖರಾಂತ ರೋಚಿಷಾ, ಏವ, ಪುನಃ, ಅಪಿ, ಸ್ವಾನ್, ಶಿಷ್ಯಾನ್, ಪುರುಕರುಣಾಂಬುಧಿಃ, ಸನ್, ವಾಚಯಾಂಬಭೂವ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಕದಾಚನ = ಒಂದಾನೊಂದು ಸಮಯದಲ್ಲಿ,

ನಿಶಿ = ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ,

ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಾ = ಪ್ರವಚನ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ,

ಸಃ = ಆ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು,

ಪ್ರದೀಪೇ = ದೀಪವು,

ಸಂಶಾಂತೇ ಸತಿ = ಅರಿಹೋಗಲು,

ನಿಜಾಂಘ್ರೇಃ = ತಮ್ಮ ಪಾದದ

ಅಂಗುಷ್ಠಸ್ಪೃಟನಖರಾಂತರೋಚಿಷಾ ಏವ = ಹೆಬ್ಬರಳಿನ ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಉಗುರಿನ ಕೊನೆಯ ಕಾಂತಿ-ಯಿಂದಲೇ,

ಪುನಃ ಅಪಿ = ಮತ್ತೂ ಕೂಡ,

ಶಿಷ್ಯನ್ = ತಮ್ಮ ಶಿಷ್ಯರನ್ನು,

ಪುರುಕರುಣಾಂಬುಧಿಃ ಸನ್ = ಹೆಚ್ಚಾದ ಕರುಣಾಸಮುದ್ರರಾಗಿ,

ವಾಚಯಾಂಬಭೂವ = ಓದಿಸಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಒಂದುದಿನ ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಆಚಾರ್ಯರು ಪ್ರವಚನ ಮಾಡುತ್ತಿರುವಾಗ ಯಾವುದೋ ಒಂದು ಕಾರಣದಿಂದ ದೀಪವು ಅರಿಹೋಯಿತು. ಆಗ ಆಚಾರ್ಯರು ತಮ್ಮ ಕಾಲನ್ನು ಚಾಚಿದರು. ಆದರೆ ಹೆಬ್ಬರಳನ್ನು ಮುಂದೆಬಾಚಿದಾಗ ಆ ಉಗುರಿನ ಕೊನೆಯಿಂದ ದಿವ್ಯವಾದ ಪ್ರಕಾಶವು ಹೊರಹೊಮ್ಮಿತು. ಆ ಬೆಳಕಿನಲ್ಲಿಯೇ ಶಿಷ್ಯರು ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಓದಿದಾಗ ಆಚಾರ್ಯರು ಪ್ರವಚನವನ್ನು ಮಾಡಿದರು. ಕರುಣಾಸಮುದ್ರರಾದ ಆಚಾರ್ಯರು ದೀಪವು ಅರಿಹೋದರೂ ಈ ರೀತಿ ತಮ್ಮ ಕಾಯಕಾಂತಿಯಿಂದಲೇ ಓದಿಸಿದರು. ಅನಂತರ ಪಾಠ ಹೇಳಿದರು. (ಇದರಿಂದ ಆಚಾರ್ಯರ ದೇಹವು ತೇಜಃ ಪ್ರಧಾನವಾದ ಅಲೌಕಿಕಮೂರ್ತಿಯೆಂದು ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ)

ವಿಗ್ರಹ—

ಪುರುಕರುಣಾಂಬುಧಿಃ— ಪುರುಶ್ಚ ಸಾ ಕರುಣಾ ಚ ಪುರುಕರುಣಾ, ಪುರುಕರುಣಾಯಾಃ ಅಂಬುಧಿರಿವ ಅಂಬುಧಿಃ ಪುರುಕರುಣಾಂಬುಧಿಃ ।

ನಿಜಾಂಘ್ರೇಃ— ನಿಜಶ್ಚಾಸೌ ಅಂಘ್ರಶ್ಚ ನಿಜಾಂಘ್ರಃ ತಸ್ಯ ।

ಸ್ಪೃಟನಖರಾಂತರೋಚಿಷಾ— ನಖರಸ್ಯ ಅಂತಃ ನಖರಾಂತಃ, ನಖರಾಂತಸ್ಯ ರೋಚಿಃ ನಖರಾಂತರೋಚಿಃ, ಸ್ಪೃಟಂ ಚ ತತ್ ನಖರಾಂತರೋಚಿಶ್ಚ ಸ್ಪೃಟನಖರಾಂತರೋಚಿಃ ತೇನ । ನಖರ = ಉಗುರು, 'ನಖೋಽಸ್ಯ ನಖರೋಽಸ್ಮಿಯಾಂ' ಅಮರ, ಅಂತ = ಕೊನೆ (ಪ್ರಾಂತ), 'ಅಂತೋ ಮಧ್ಯೇ ತಥಾ ಪ್ರಾಂತೇ' ಎಶ್ವ, ರೋಚಿಃ = ಪ್ರಕಾಶ, 'ರೋಚಿಃ ಶೋಚಿರುಭೇ ಕ್ಲೇಬೇ ಪ್ರಾಕಾಶೋ ದ್ಯೋತ ಆತಪಃ' ಅಮರ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ವಾಚಯಾಂಬಧೂವ - ಬ್ರೂತಾ (ಬ್ರೂ)ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನ ಣಿಜಂತದ ಲಿಟ್ ರೂಪ, ಆ ಧಾತುವಿಗೆ ಆರ್ಥಧಾತುಕದಲ್ಲಿ ವಚ್ ಆದೇಶವು ಬರುತ್ತದೆ |

ವಾಚಯಾಂಬಧೂವ ವಾಚಯಾಂಬಧೂವತುಃ ವಾಚಯಾಂಬಧೂವುಃ ಇತ್ಯಾದಿ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಕದಾಚನ ನಿಶಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತ್ರಾ ತೇನ ಪ್ರದೀಪೇ ಸಂತಾಂತೇ ಸತಿ ನಿಜಾಂಪ್ರೇಃ ಸ್ಫುಟನಖರಾಂತ ರೋಚಿಷಾ ಏವ ಪುನಃ ಅಪಿ ಸ್ವೇಶಿಷ್ಯಾಃ ಪುರುಕರುಣಾಬುಧಿನಾ ವಾಚಯಾಂಬಧೂವಿರೇ |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆಚಾರ್ಯರ ಮತ್ತೊಂದು ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ತೀರ್ಥಾರ್ಥಂ ಪೃಥುತರವಪ್ರಪಾತಿವಾರಾಂ

ಧಾರಾಣಾಂ ರಯಸಹನಕ್ಷಮಾಂ ಮಹೇಕ್ಷಃ |

ಅನೀತಾಂ ದಶಶತಪುಂಭಿರತ್ಯಶಕ್ತ್ಯಾ

ಪ್ರೇಕ್ಷ್ಯೇಚೇ ವಿಪುಲಶಿಲಾಂ ಕ್ವಚಿತ್ ಸ ಮುಕ್ತಾಮ್ || 7 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ತೀರ್ಥಾರ್ಥಂ, ಪೃಥುತರವಪ್ರಪಾತಿವಾರಾಂ, ಧಾರಾಣಾಂ, ರಯಸಹನಕ್ಷಮಾಂ, ಮಹೇಕ್ಷಃ, ಅನೀತಾಂ, ದಶಶತಪುಂಭಿಃ, ಅತ್ಯಶಕ್ತ್ಯಾ, ಪ್ರೇಕ್ಷ್ಯೇ, ಉಚೇ, ವಿಪುಲಶಿಲಾಂ, ಕ್ವಚಿತ್, ಸಃ, ಮುಕ್ತಾಂ |

ಅನ್ವಯ— ಸಃ, ಮಹೇಕ್ಷಃ, ಕ್ವಚಿತ್, ತೀರ್ಥಾರ್ಥಂ, ದಶಶತಪುಂಭಿಃ, ಅನೀತಾಂ, ಅತ್ಯಶಕ್ತ್ಯಾ, ಮುಕ್ತಾಂ, ಪೃಥುತರ ವಪ್ರಪಾತಿವಾರಾಂ, ಧಾರಾಣಾಂ, ರಯಸಹನಕ್ಷಮಾಂ, ವಿಪುಲಶಿಲಾಂ, ಪ್ರೇಕ್ಷ್ಯೇ, ಉಚೇ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸಃ = ಅಂತಹ,

ಮಹೇಕ್ಷಃ = ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು,

ಕ್ವಚಿತ್ = ಒಂದು ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ,

ತೀರ್ಥಾರ್ಥಂ = ನೀರಿಗೆ ಇಳಿಯುವ ಮೆಟ್ಟಿಲಿಗಾಗಿ,

ದಶಶತಪುಂಭಿಃ = ಸಾವಿರ ಜನರಿಂದ,

ಅನೀತಾಂ = ತರಲ್ಪಟ್ಟ,

ಅತ್ಯಶಕ್ತ್ಯಾ = ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ, :

ಮುಕ್ತಾಂ = ಮದ್ಯದಲ್ಲಿ ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ,

ಪೃಥುತರವಪ್ರಪಾತಿವಾರಾಂ = ಬಹಳ ದೊಡ್ಡದಾದ, ಎತ್ತರವಾದ ತಟ ಪ್ರದೇಶದಿಂದ ಕೆಳಗೆ ಬೀಳುತ್ತಿರುವ ನೀರುಗಳ,

ಧಾರಾಣಾಂ = ಪ್ರವಾಹಗಳ, (ಸಾಲುಗಳ)

ರಯಸಹನಕ್ಷಮಾಂ = ವೇಗ ತಡೆಯುವುದರಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥವಾದ,

ವಿಪುಲಶಿಲಾಂ = ದೊಡ್ಡ ಬಂಡೆಕಲ್ಲನ್ನು,

ಪ್ರೇಕ್ಷ್ಯ = ನೋಡಿ,

ಊಚೇ = ಹೇಳಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಆಚಾರ್ಯರು ಒಂದಾನೊಂದು ದಿನ ತುಂಗಯ ಬಳಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಹರಿಯುವ ಭದ್ರಾ ನದಿಯ ಹತ್ತಿರದ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದರು. ಆಗ ಅಲ್ಲಿ ಸಾವಿರ ಜನರು ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಬಂಡೆಕಲ್ಲನ್ನು ನದಿಯ ನೀರಿನ ವೇಗವನ್ನು ತಡೆಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತಾ ಇದ್ದರು. ಆದರೆ ನದಿಯ ನೀರು ಕೆಳಗೆ ಧುಮುಕುವ ಪ್ರಪಾತವು ಮತ್ತಷ್ಟು ದೂರವಿರುವಾಗಲೇ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಆ ವಿಶಾಲವಾದ ಬಂಡೆಯನ್ನು ಉರುಳಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿಲ್ಲದೆ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ಬಿಟ್ಟರು. ಆಚಾರ್ಯರು ಅದನ್ನು ನೋಡಿ ಆ ಜನರನ್ನು ಕುರಿತು ಹೀಗೆಂದರು.

ವಿಗ್ರಹ ಮತ್ತು ಕೋಶ—

ತೀರ್ಥಾರ್ಥಂ— ತೀರ್ಥಾಯ ಇತಿ ತೀರ್ಥಾರ್ಥಂ |

ಪೃಥುತರವಪ್ರಪಾತಿವಾರಾಂ— ಅತಿರಯೇನ ಪೃಥು ಪೃಥುತರಃ, ಪೃಥುತರಶ್ಚಾಸೌ ವಪ್ರಶ್ಚ ಪೃಥುತರವಪ್ರಃ, ಪೃಥುತರವಪ್ರಾತ್ ಪತಿತುಂ ಶೀಲಂ ಏಷಾಂ ಇತಿ ಪೃಥುತರವಪ್ರಪಾತೀನೀ, ಪೃಥುತರವಪ್ರಪಾತೀನೀ ಚ ತಾನಿ ವಾರಿ ಚ ಪೃಥುತರವಪ್ರಪಾತಿವಾರಿ, ತೇಷಾಂ | ವಪ್ರ = ದಡ, 'ವಪ್ರಪ್ರಕಾರರೋಧಸೋಃ' ವಿಶ್ವ, (ರೋಧಃ = ತೀರ, 'ಕೂಲಂ ರೋಧಶ್ಚತೀರಂ ಚ' ಅಮರ) ವಾರ್ (ವಾಃ) = ನೀರು, 'ಆಪಃ ಸ್ವೀಭೂಮಿ ವಾರ್ ವಾರಿ ಸಲಿಲಂ ಕಮಲಂ ಜಲಂ' ಅಮರ. ವಾರ್ ರೇಫಾಂತ ನಪುಂ. ವಾಃ ವಾರೀ ವಾರಿ, ವಾರಾ ವಾರ್ಯಾಂ ವಾರ್ಭಿಃ ವಾರಃ ವಾರೋಃ ವಾರಾಂ ಷಷ್ಠಿ ಬಹುವಚನ. ಧಾರಾ = ಸಾಲು, 'ಧಾರಾ ಸೈನ್ಯಾಗ್ರಾಮಸ್ಯಂಧಸಂತತ್ಯೋಃ ಪತನಾಂತರೇ' ವಿಶ್ವ, ಅಥವಾ ಧಾರಾ = ಧುಮುಕುವಿಕೆ, 'ಸಂಪಾತ ಪ್ರವಾಹ ಧಾರಾ ಸಂಪಾತ ಆಸಾರಃ' ಅಮರ |

ರಯಸಹನಕ್ಷಮಾಂ— ರಯಸ್ಯ ಸಹನಂ ರಯಸಹನಂ, ರಯಸಹನೇ ಕ್ಷಮಾ ರಯಸಹನಕ್ಷಮಾ, ತಾಂ | ರಯ = ವೇಗ, 'ರಂಹಸ್ವರಸೀ ತು ರಯಃ ಸ್ಯದಃ ಜವೋಽಥ' ಅಮರ, ಕ್ಷಮ = ಸಮರ್ಥ, 'ಕ್ಷಮಂ ಶಕ್ತೇ ಹಿತೇ ತ್ರಿಮ' ಅಮರ |

ಮಹೇಕ್ಷು— ಮಹತೀ ಈಕ್ಷಾ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಮಹೇಕ್ಷಃ |

ದಶತಪುಂಭಿಃ— ದಶಗುಣಿತಂ ಶತಂ ದಶಶತಂ ಅಥವಾ ದಶಾವೃತ್ತಂ ಶತಂ ದಶಶತಂ, ದಶಶತಂ ಚ ತೇ ಪುಮಾಂಸಶ್ಚ ದಶಶತಪುಮಾಂಸಃ ತೈಃ |

ಅತ್ಯಶಕ್ತ್ಯಾ— ಅತ್ಯಂತಂ ಅಶಕ್ತಿಃ ಅತ್ಯಶಕ್ತಿಃ, ತಯಾ |

ವಿಪುಲಲಿಲಾಂ— ವಿಪುಲಾ ಚ ಸಾ ಲಿಲಾ ಚ ವಿಪುಲಲಿಲಾ, ತಾಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಊಚೇ - ಒಗ್ರಾ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ ಉಭಯ ಸಹ ಆನಿಟ್ ಲಿಟ್ |

ಊಚೇ ಊಚಾತೇ ಊಚರೇ ಇತ್ಯಾದಿ |

ಪ್ರಯೋಗ— ತೇನ ಮಹೇಕ್ಷೇಣ ಕ್ಷಪತ್ ತೀರ್ಥಾರ್ಥಂ ದಶಶತಪುಂಭಿಃ ಅನಿತಾ ಅತ್ಯಶಕ್ತ್ಯಾ ಮುಕ್ತಾ ಪೃಥುತರವ ಪ್ರಪಾತಿವಾರಾಂ ಧಾರಾಣಾಂ ರಯಸಹನಕ್ಷಮಾ ವಿಪುಲಲಿಲಾ ಪ್ರೇಕ್ಷ್ಯ (ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟ) ಊಚೇ |

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆಗ ಆಚಾರ್ಯರಿಗೂ ಆ ಜನರಿಗೂ ನಡೆದ ಸಂಭಾಷಣೆಯನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಲೋಕಾನಾಮುಪಕೃತಯೇ ಕುತಃ ಶಿಲೇಯಂ

ನಿನ್ಯೇ ನೋ ಇತಿ ಜನತಾ ಜಗಾದ ತತ್ರ |

ನೇತಾರೋ ಯತಿವರ ಮಾನವಾ ನ ಹೀಮಾಂ

ಭೀಮಶ್ಚೇದಿಹ ಯತತೇ ನಯೇನ್ ವೇತಿ

|| 8 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಲೋಕಾನಾಂ, ಉಪಕೃತಯೇ, ಕುತಃ, ಶಿಲಾ, ಇಯಂ, ನಿನ್ಯೇ, ನೋ, ಇತಿ, ಜನತಾ, ಜಗಾದ, ತತ್ರ, ನೇತಾರಃ, ಯತಿವರ, ಮಾನವಾ, ನ, ಹಿ, ಇಮಾಂ, ಭೀಮಃ, ಚೇತ್, ಇಹ, ಯತತೇ, ನಯೇತ್, ನ, ವಾ, ಇತಿ |

ಅನ್ವಯ— ಲೋಕಾನಾಂ, ಉಪಕೃತಯೇ, ಇಯಂ, ಶಿಲಾ, ಕುತಃ, ನೋ, ನಿನ್ಯೇ, ಇತಿ, ತತ್ರ, ಜನತಾ, ಹೇ, ಯತಿವರ, ಇಮಾಂ, ನೇತಾರಃ, ಮಾನವಾ, ನಹಿ, ಭೀಮಃ, ಚೇತ್, ಇಹ, ಯತತೇ, ನಯೇತ್, ನ, ವಾ, ಇತಿ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಲೋಕಾನಾಂ = ಜನರ,

ಉಪಕೃತಯೇ = ಉಪಕಾರಕ್ಕೋಸ್ಕರ,

ಇಯಂ ಶಿಲಾ = ಈ ಬಂಡೆಕಲ್ಲು,

ಕುತಃ = ಏತಕ್ಕೆ,

ನೋ ನಿನ್ಯೇ = ಒಯ್ಯಲ್ಪಡಲಿಲ್ಲ?

ಇತಿ = ಹೀಗೆಂದು, (ಊಚೇ = ಹೇಳಿದರು)

ತತ್ರ = ಅಲ್ಲಿರುವ, (ಆ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ)

ಜನತಾ = ಜನರ ಸಮೂಹವು,

ಹೇ ಯತಿವರ = ಎಲೈ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಸನ್ಯಾಸಿಗಳೇ,

ಇಮಾಂ = ಈ ಶಿಲೆಯನ್ನು,

ನೇತಾರಃ = ಒಯ್ಯತಕ್ಕವರು,

ಮಾನವಾಃ ನ ಹಿ = ಮನುಷ್ಯರು ಅಲ್ಲ,

ಭೀಮಃ ಚೇತ್ = ಭೀಮಸೇನನಾದರೋ,

ಇಹ = ಈ ಬಂಡೆಕಲ್ಲನ್ನು ಒಯ್ಯುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ,

ಯತತೇ = ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿಯಾನು,

ನಯೇತ್ ನ ವಾ = ಒಯ್ಯಾನೋ ಇಲ್ಲವೋ?

ಇತಿ = ಎಂದು,

ಜಗಾದ = ಹೇಳಿತು.

(ಅಥವಾ ಭೀಮಃ ಇಹ ಯತತೇ ಚೇತ್ ನಯೇತ್ ನ ವಾ = ಭೀಮಸೇನನು ಈ ಬಂಡೆಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು

ಹೋಗುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದರೂ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋದಾನೋ ಇಲ್ಲವೋ, ಇತಿ ಜಗಾದ = ಎಂದು ಹೇಳಿತು.)

ತಾತ್ಪರ್ಯ— 'ಹೇ ಜನರೇ, ನೀವು ಜನರ ಉಪಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ನದಿಯ ಪ್ರವಾಹವನ್ನು ತಡೆಯಲು ಇಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ ತಂದಿರುವ ಬಂಡೆಕಲ್ಲನ್ನು ಮುಂದಕ್ಕೆ ಏಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುವುದಿಲ್ಲ? ಇಲ್ಲಿಯೇ ಏಕೆ ಬಿಟ್ಟು ಬಿಟ್ಟಿರಿ?' ಎಂದು ಆಚಾರ್ಯರು ಆ ಜನರನ್ನು ಕುರಿತು ಕೇಳಿದರು. ಆಗ ಆ ಜನರು 'ಎಲೈ ಯತಿವರ್ಯರೇ, ಈ ದೊಡ್ಡಗಾತ್ರದ ಬಂಡೆಯನ್ನು ಒಯ್ಯುವವರು ಮಾನವರಲ್ಲಿ ಯಾರೂ ಇಲ್ಲವೆಂದು ನಮಗೆ ತೋರುತ್ತಿದೆ. ನಾವು ಸ್ವಲ್ಪ ದೂರ ಹೇಗೋ ತಂದೆವು. ಮುಂದೆ ಇದನ್ನು ಒಯ್ಯಲಾರವು. ದ್ವಾಪರಯುಗದ ಭೀಮಸೇನನು ಈಗ ಬಂದರೆ ಈ ಬಂಡೆಕಲ್ಲನ್ನು ಒಯ್ಯಲು ಅವನು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿಯಾನು. ಅವನೂ ಈ ಶಿಲೆಯನ್ನು ತೀರ್ಥದ ಹತ್ತಿರ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಲು ಸಮರ್ಥನಾದಾನೋ ಇಲ್ಲವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವೇ ಇದೆ' ಎಂದು ಉತ್ತರಕೊಟ್ಟರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಜನತಾ— ಜನಾನಾಂ ಸಮೂಹಃ ಜನತಾ । ಇಮಾಂ ನೇತಾರಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ ನೇತಾರಃ ಣೀಷಾ(ನಿ) ಪ್ರಾಪಣೇ ಎಂಬ ಧಾತುವಿಗೆ ತ್ವನ್ (3.2.135) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ತ್ವನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ, 'ಧಾತೋಃ ತ್ವನ್ ಪ್ರತ್ಯಯಃ ಸ್ಯಾತ್ ತಚ್ಚೀಲಾದಿಷು ಕರ್ತೃಷು' ಒಯ್ಯುವ ಸ್ವಾಭಾವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ತ್ವನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ, 'ನ ಲೋಕಾವ್ಯಯನಿಷ್ಠಾಖಿಲರ್ಥತ್ಯಕ್ಷಾಂ' (2.3.69) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಷಷ್ಠಿ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ನಿಷೇಧ ಬಂದಿದೆ.

ಯತಿವರಃ— ಯತಿಷು ವರಃ ಯತಿವರಃ ತಸ್ಯ ಸಂಬುದ್ಧಿಃ । ಹೇ ಯತಿವರ! ಯತಿವರ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಸಂಬೋಧನೆಯಲ್ಲಿ ಹೇ ಯತಿವರ ಎಂದು ರೂಪ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ನಿನ್ಯೇ - ಣೀಷಾ(ನಿ)ಪ್ರಾಪಣೇ ದ್ವಿತ್ವ. ಅನಿ. ಉಭ. ಭೂತ ಅನದ್ಯತನ ಪರೋಕ್ಷೇ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮ ಪುರುಷ ಏಕವಚನ । ಜಗಾದ - ಗದವತ್ಪ್ರಾಯಾಂ ವಾಚಿ ಸಕ ಸೇಟ್ ಪರ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನ ।

ಯತತೇ - ಯತಿ ಪ್ರಯತ್ನೇ ಧ್ವಾದಿ. ಅಕ. ಸೇಟ್. ಆತ್ಮ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನ । ಣೀಷಾ (ನಿ) ಧಾತು ವಿಧಿ ಲಿಟ್ ಪರ. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನ ।

ನಿನ್ಯೇ ನಿನ್ಯಾತೇ ನಿನ್ಯರೇ, ನಿನ್ಯೇಷೇ ನಿನ್ಯಾಥೇ ನಿನ್ಯಿಡ್ವೇ-ನಿನ್ಯಿಡ್ವೇ, ನಿನ್ಯೇ ನಿನ್ಯಿವಹೇ ನಿನ್ಯಿಮಹೇ ।
ಜಗಾದ ಜಗದತುಃ ಜಗದುಃ, ಜಗದಿಥ ಜಗದಥುಃ ಜಗದ, ಜಗಾದ-ಜಗದ ಜಗದಿವ ಜಗದಿಮ ।
ಯತತೇ ಯತೇತೇ ಯತಂತೇ, ಯತಸೇ ಯತೇಥೇ ಯತದ್ವೇ, ಯತೇ ಯತಾವಹೇ
ಯತಾಮಹೇ ।

ನಯೇತ್ ನಯೇತಾಂ ನಯೇಯುಃ, ನಯೇಃ ನಯೇತಂ ನಯೇತ, ನಯೇಯಂ ನಯೇವ ನಯೇಮ ।

ಪ್ರಯೋಗ— ಲೋಕಾನಾಂ ಉಪೈಕೃತಯೇ ಇಮಾಂ ಶಿಲಾಂ ಯೂಯಂ ಕುತಃ ನೋ ನಿನ್ಯೇ? (ನಿನ್ಯಿಡ್ವೇ?)(ಇತಿ ತೇನ ಮಹೇಕ್ಷೇಣ ಊಚಿ) ತತ್ವ ಜನತಯಾ ಹೇ ಯತಿವರ ಇಮಾಂ ನೇತೃಭಿಃ ಮಾನವೈಃ ನ ಹಿ ಭೂಯತೇ, ಭೀಮಃನ ಚೇತ್ಯತತೇ (ತೇನಾಪಿ) ನೀಯೇತ ನ ವಾ ಇತಿ ಜಗದೇ ।

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆಗ ಆಚಾರ್ಯರು ಮಾಡಿದ ಮಾನವರಿಗೆ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದ ಅದ್ಭುತವಾದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ನಿನ್ಯೇ ತಾಂ ಗಿರಿಮಿವ ವಾನರೀಕೃತಾತ್ಮಾ

ಲೀಲಾವತ್ ಕರಕಮಲೇನ ಸೋಽಮಲೇನ |

ತತ್ರಾಪಿ ನೃಧಿತ ತಯಾಽಸ್ಯ ಸೂಚ್ಯತೇಽಲಂ

ತತ್ಪುಂಗಾಂ ನನು ನಿಕಷಾಧುನಾಽಪಿ ಕರ್ಮ || 9 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ನಿನ್ಯೇ, ತಾಂ, ಗಿರಿಂ, ಇವ, ವಾನರೀಕೃತಾತ್ಮಾ, ಲೀಲಾವತ್ಕರಕಮಲೇನ, ಸಃ, ಅಮಲೇನ, ತತ್ರ, ಅಪಿ, ನೃಧಿತ, ತಯಾ, ಅಸ್ಯ, ಸೂಚ್ಯತೇ, ಅಲಂ ತತ್, ಪುಂಗಾಂ, ನಿಕಷಾ, ಅಧುನಾ, ಅಪಿ, ಅಲಂ, ಸೂಚ್ಯತೇ, ನನು |

ಅನ್ವಯ— ಸಃ, ಅಮಲೇನ, ಲೀಲಾವತ್, ಕರಕಮಲೇನ, ತಾಂ, ವಾನರೀಕೃತಾತ್ಮಾ, ಗಿರಿಂ, ಇವ, ನಿನ್ಯೇ, ಅಪಿ, ತತ್ರ, ನೃಧಿತ, ಅಸ್ಯ, ತತ್, ಕರ್ಮ, ಪುಂಗಾಂ, ನಿಕಷಾ, ಅಧುನಾ, ಅಪಿ, ಅಲಂ, ಸೂಚ್ಯತೇ, ನನು |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸಃ = ಆ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು,

ಅಮಲೇನ = ನಿರ್ಮಲವಾದ,

ಲೀಲಾವತ್ = ವಿಲಾಸದಿಂದ ಕೂಡಿದ,

ಕರಕಮಲೇನ = ಕಮಲದಂತಹ ಕೈಯಿಂದ,

ತಾಂ = ಆ ದೊಡ್ಡ ಬಂಡೆಯನ್ನು

ವಾನರೀಕೃತಾತ್ಮಾ = ಹನುಮಂತನೆಂಬ ಕಪಿಯಾಗಿ ಅವತರಿಸಿದ ಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳವನು ತಾವು, (ಹನುಮಂತನ ಸ್ವರೂಪವೇ ಆದ ತಾನು)

ಗಿರಿಂ ಇವ = ಗಂಧಮಾದನ ಪರ್ವತವನ್ನೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ

ನಿನ್ಯೇ = ಒಯ್ದರು.

ಅಪಿ = ಮತ್ತು,

ತತ್ರ = ಆ ಬಂಡೆಯನ್ನು ಇಡಬೇಕಾದ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ

ನೃಧಿತ = ಇಟ್ಟರು.

ತಯಾ = ಆ ಮಹಾಶಿಲೆಯಿಂದ,

ಅಸ್ಯ = ಈ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ,

ತತ್ ಕರ್ಮ = ಆ ಕಾರ್ಯವು,

ಪುಂಗಾಂ ನಿಕಷಾ = ಪುಂಗಾನದಿಯ ಹತ್ತಿರ, (ಭದ್ರಾನದಿಯಲ್ಲಿ)

(ಅಥವಾ ಪುಂಗಾಂ ಕಟಂ ನಿಕಷಾ = ಎತ್ತರವಾದ ಭದ್ರಾನದಿಯ ತೀರದ ಬಳಿ)

ಅಧುನಾಪಿ = ಈಗಲೂ ಕೂಡ,

ಅಲಂ = ಚೆನ್ನಾಗಿ,

ಸೂಚ್ಯತೇ = ಸೂಚಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಹಿಂದೆ ಇದೇ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಹನುಮಂತನ ರೂಪವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ್ದರು. ಆಗ ರಾಮ-ರಾವಣರ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಮೃತರಾದ ಕಪಿಗಳನ್ನು ಬದುಕಿಸಲು ಅನಾಯಾಸವಾಗಿ ಒಂದೇ ಕೈಯಿಂದ ಗಂಧಮಾದನ ಪರ್ವತವನ್ನು ಎತ್ತಿ ತಂದಿದ್ದರು. ಆ ಹನುಮಂತ ದೇವರೇ ಆದ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಇಂದು ತಮ್ಮ ಕೋಮಲವಾದ ಕರಕಮಲದಿಂದ ಅನಾಯಾಸವಾಗಿ ಆ ಮಹಾಶಿಲೆಯನ್ನು ಎತ್ತಿ ತಂದು ಅದನ್ನು ಎಲ್ಲಿ ಇಡಬೇಕಾಗಿತ್ತೋ ಅದೇ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಸರಿಯಾಗಿ ಇಟ್ಟರು. ಆಚಾರ್ಯರು ಮಾಡಿದ ಈ ಅದ್ಭುತ ವ್ಯಾಪಾರವನ್ನು ಇಂದೂ ತುಂಗಯ ತಂಗಿಯಾದ ಭದ್ರೆಯ ದಡದಲ್ಲಿ ಆ ಮಹಾಶಿಲೆಯು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸೂಚಿಸುತ್ತಿದೆ. ಇದು ಚರಿತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ವಿಚಾರವಾಗಿದೆ.

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ನಿನ್ನೇ - ಈ ಕ್ರಿಯಾಪದ ಶ್ಲೋಕದ 8 ಸರ್ಗ 16ರಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಬಂದಿದೆ. ಕರ್ತೃಯಲ್ಲಿಯೂ ಹಾಗೆಯೇ ರೂಪ.

ನೈದಿತ - ನಿ+ದುಧಾ'ಇ (ಧಾ) ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಸಕ ಉಭಯ ಜುಹೋತ್ಯಾದಿ ಅನಿಟ್ ಭೂತೇ ಆತ್ಮ. ಪ. ಲುಪ್ ಪ್ರಥಮವುರುಷ್ ಏಕವಚನ |

ಅಧಿತ ಅಧಿಷ್ಠಾತಾಂ ಅಧಿಷತ, ಅಧಿಧಾಃ ಅಧಿಷಾಧಾಂ ಅಧಿಧ್ಯಂ, ಅಧಿಧ್ಯಂ, ಅಧಿಷಿ ಅಧಿಷ್ಠಹಿ ಅಧಿಷ್ಠಹಿ |

ಸೂಚ್ಯತೇ - ಸೂಚವೈಶುನ್ಯೇ ಸಕರ್ಮಕ ಸೇಟ್ ಉಭಯಪದಿ ಕರ್ಮಣ ಲಟ್ |

ಸೂಚ್ಯತೇ ಸೂಚ್ಯೇತೇ ಸೂಚ್ಯಂತೇ ಇತ್ಯಾದಿ .

ಪ್ರಯೋಗ— ತೇನ ಅಮಲೇನ ಲೀಲಾಮ್. ಕರಕರ್ಮ ಸಾ ವಾನರೇಶ್ವತಾತ್ಮನಾ ಗಿರಿವರ ನಿನ್ನೇ | ಅಪಿ ತತ್ರ ನೈದಾಯ (ಸಾ ಶಿಲಾ) ಅಸ್ಯ ತತ್ ಕರ್ಮ ತುಂಗಾಂ ನಿಷ್ಠಾ ಅಧುನಾಪಿ ಅಲಂ ಸೂಚಯತಿ ನನು.

(ಆ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ಹಿಂದೆ ಅಂಜನೇಯನಾಗಿರುವಾಗ ಗಂಧಮಾದನ ಪರ್ವತವನ್ನು ತಂದಂತೆ ಆ ಶಿಲೆಯು ನಿರ್ಮಲವಾದ ಕರಕಮಲದಿಂದ ಒಯ್ಯಲ್ಪಟ್ಟಿತು ಮತ್ತು ಇಡಬೇಕಾದ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಆ ಶಿಲೆಯು ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಆ ಅದ್ಭುತ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಚಿಕ್ಕಮಗಳೂರು ಜಿಲ್ಲಾ ಹತ್ತಿರ ಇಂದಿಗೂ ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದು ಪ್ರಯೋಗ ಪರಿವರ್ತನ ಮಾಡಿದ ಮೇಲೆ ತಾತ್ಪರ್ಯಾರ್ಥ)

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆಚಾರ್ಯರ ಮತ್ತೊಂದು ಅದ್ಭುತವಾದ ಕಥೆಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಸಂಘಾತ್ಯೈರಧಿಕಘನೈರಲಂಕೃತಾಧ್ವಾ

ಶಿಷ್ಯಾಣಾಂ ಯತಮನಸಾಮುತೇತರೇಷಾಮ್ |

ಯತ್ರಾಮಾ ವಸತಿ ತಿಥೌವಿನೇನ ಚಂದ್ರ-

ಸ್ತತ್ರಾಸೌ ಸಕಲಮತಿಃ ಸಸಾರ ಸಿಂಧುಮ್ || 10 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಸಂಘಾತ್ಯೈಃ, ಅಧಿಕಘನೈಃ, ಅಲಂಕೃತಾಧ್ವಾ, ಶಿಷ್ಯಾಣಾಂ, ಯತಮನಸಾಂ, ಉತ, ಇತರೇಷಾಂ, ಯತ್ರ, ಅಮಾ, ವಸತಿ, ತಿಥೌ, ಇನೇನ, ಚಂದ್ರಃ, ತತ್ರ, ಅಸೌ, ಸಕಲಮತಿಃ, ಸಸಾರ, ಸಿಂಧುಂ |

ಅನ್ವಯ— ಅಸೌ, ಸಕಲಮತಿಃ, ಯತ್ರ, ತಿಥೌ, ಚಂದ್ರಃ, ಇನೇನ, ಅಮಾ, ವಸತಿ, ತತ್ರ, (ತಿಥೌ) ಯತಮನಸಾಂ, ಉತ, ಇತರೇಷಾಂ, ಶಿಷ್ಯಾಣಾಂ, (ಅಧಿಕಘನೈಃ) ಸಂಘಾತ್ಯೈಃ, ಅಲಂಕೃತಾಧ್ವಾ ಸನ್, ಸಿಂಧುಂ, ಸಸಾರ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಸೌ = ಈ,

ಸಕಲಮತಿಃ = ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾರ್ಯರು,

ಯತ್ರ = ಯಾವ ತಿಥಿಯಲ್ಲಿ (ಅಮಾವಾಸ್ಯೆಯಲ್ಲಿ)

ಚಂದ್ರಃ = ಚಂದ್ರನು,

ಇನೇನ = ಸೂರ್ಯನಿಂದ,

ಅಮಾ = ಕೂಡಿಕೊಂಡು,

ವಸತಿ = ವಾಸ ಮಾಡುತ್ತಾನೋ, (ಇರುತ್ತಾನೋ)

ತತ್ರ = ಆ ಅಮಾವಾಸ್ಯಾ ತಿಥಿಯಲ್ಲಿ

ಉಪರಾಗೇ ಚ ಸತಿ = (ಗೃಹಗಾವು ಇದ್ದಾಗ),

ಯತಮನಸಾಂ = ಯತಿಗಳಾದ,

ಉತ = ಮತ್ತು,

ಇತರೇಷಾಂ = ಬೇರೆ ಗೃಹಸ್ಥರಾದ,

ಶಿಷ್ಯಾಣಾಂ = ಶಿಷ್ಯರ,

(ಅಧಿಕಘ್ನೈಃ = ಬಹಳ ಒತ್ತಾದ ತುಂಬಾ (ಜನಸಮರ್ಥವುಳ್ಳ)

ಅಧಿಕಘ್ನೈಃ = ನಡೆದ ಉತ್ತಮ ಕಥೆಗಳನ್ನು ಹೇಳುವ,

ಸಂಘಾತ್ಯೈಃ = ಸಮೂಹಗಳಿಂದ,

ಅಲಂಕೃತಾಧ್ವಾ = ಅಲಂಕಾರ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ದಾರಿಯುಳ್ಳವರಾಗಿ,

ಸಿಂಧುಂ = ಸಮುದ್ರವನ್ನು ಕುರಿತು,

ಸಸಾರ = ಹೋದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಮತ್ತೊಂದು ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ನಡೆದ ಕಥೆಯು ಹೀಗಿದೆ. ಒಂದು ದಿನ ಅಮಾವಾಸ್ಯಾ ಸೂರ್ಯ-ಗೃಹಗಾವಿತ್ತು. ಆಗ ಒಳ್ಳೆಯ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥ ವಿಚಾರ ಮಾಡುವ, ಇಂದ್ರಿಯ ನಿಗ್ರಹವುಳ್ಳ ಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳೂ ಮತ್ತು ಇತರ ಗೃಹಸ್ಥ ಶಿಷ್ಯರೂ ಸೇರಿದ್ದರು. ಅವರು ಆಚಾರ್ಯರ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಪರಮಾತ್ಮನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಪರಸ್ಪರವಾಗಿಯೂ ಇತರರಿಗೂ ತಿಳಿಸುತ್ತಾ ಇದ್ದರೆ, ಇವರ ಜತೆಗೆ ಆಚಾರ್ಯರು ತಾವು ಹೋಗುವ ದಾರಿಯು ಯತಿಗೃಹಸ್ಥಶಿಷ್ಯರಿಂದಲೂ ಇತರ ಜನರಿಂದಲೂ ಅಲಂಕೃತವಾಗಿರುವಾಗ ತಾವೂ ದಾರಿಗೆ ಅಲಂಕಾರಪ್ರಾಯರಾಗಿದ್ದರು. ಜನರ ಗುಂಪಿನಿಂದ ದಾರಿಯು ಇಕ್ಕಟ್ಟಾಗಿರುವಾಗ ಆಚಾರ್ಯರು ಸ್ನಾನಕ್ಕಾಗಿ ಸಮುದ್ರದ ಕಡೆಗೆ ಹೊರಟರು.

ವಿಗ್ರಹ ಮತ್ತು ಕೋಶ—

ಅಧಿಕಘ್ನೈಃ— ಅಧಿಕಂ ಘನಾ ಅಧಿಕಘ್ನನಾಃ (ಸಂಘಾತಾಃ) ತೈಃ (ಅಧಿ ಅಧಿಕಾನಿ ಕಥಾನಾನಿ ಯೇಷಾಂತೇ ಅಧಿಕಕಥನಾಃ ತೈಃ |

ಅಲಂಕೃತಾಧ್ವಾ— ಅಲಂಕೃತಃ ಅಧ್ವಾ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಅಲಂಕೃತಾಧ್ವಾ |

ಯತಮನಸಃ— ಯತಾನಿ ಮನಾಂಸಿ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಯತಮನಸಃ || (ಸಕಾರಾಂತ ಪುಂ ಯತಮನಸಃ ಶಬ್ದ)

ಸಕಲಮತಿಃ— ಸಕಲಾ ಮತಿಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸಕಲಮತಿಃ | ಅಮಾ = ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಜೊತೆಗೆ, ಇಲ್ಲಿ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಎಂದು ಅರ್ಥ. 'ಅಮಾ ಸಹ ಸಮೀಪೇ ಚ' ಕೋಶ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ವಸತಿ - ವಸ ನಿವಾಸೇ ಅಕರ್ಮಣಿ ಅನಿ ಪರ ವರ್ತಮಾನೇ ಲಟ್ ।

ಸಸಾರ - ಸ್ಯ ಗತೌ ಸಕ ಅನಿ ಪರ ಭೂತ ಅನದ್ವತನ ಪರೋಕ್ಷೇ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನ ।

ವಸತಿ ವಸತಃ ವಸಂತಿ ಇತ್ಯಾದಿ, ಸಸಾರ ಸಸೃತುಃ, ಸಸೃಥುಃ ಸಸೃ, ಸಸಾರ-ಸಸರ ಸಸೃವ ಸಸೃಮ ।

ಪ್ರಯೋಗ— ಅಮುನಾ ಸಕಲಮತಿನಾ ಯತ್ರ ತಿಥೌ ಚಂದ್ರೇಣ ಇನೇನ ಅಮಾ ಉಷ್ಯತೇ ತತ್ರ ಯತಮನನಾಂ ಉತ ಇತರೇಷಾಂ ಶಿಷ್ಯಾಣಾಂ ಅಧಿಕಭನ್ಯಃ ಸಂಘಾತೈಃ ಅಲಂಕೃತಾಧ್ವನಾ ಸತಾ ಸಿಂಧುಃ ಸಸ್ರೇ ।

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆಗ ಸುತ್ತ ಮುತ್ತಲಿನ ಹಳ್ಳಿಯ ಜನರೂ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದಿದ್ದರು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಆದ್ರಾಂಗಾಃ ಸಪದಿ ನಿಮಜ್ಜನಾತ್ ಸರಸ್ವಾಂ

ಕಣ್ವಸ್ಯ ದ್ವಿಜಯುಷಭಸ್ಯ ವಲ್ಲಭಾಯಾಮ್ ।

ತತ್ರಾಯನ್ ಖರಕಿರಣೋಪರಾಗಹೇತೋಃ

ಗ್ರಾಮೀಣಾ ಅಪಿ ಸಕಲಾಃ ಸಬಾಲವೃದ್ಧಾಃ || 11 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಆದ್ರಾಂಗಾಃ, ಸಪದಿ, ನಿಮಜ್ಜನಾತ್, ಸರಸ್ವಾಂ, ಕಣ್ವಸ್ಯ, ದ್ವಿಜಯುಷಭಸ್ಯ, ವಲ್ಲಭಾಯಾಂ, ತತ್ರ, ಆಯನ್, ಖರಕಿರಣೋಪರಾಗಹೇತೋಃ, ಗ್ರಾಮೀಣಾ, ಅಪಿ, ಸಕಲಾಃ, ಸಬಾಲವೃದ್ಧಾಃ ।

ಅನ್ವಯ— ತತ್ರ, ಸಬಾಲವೃದ್ಧಾಃ, ಸಕಲಾಃ, ಗ್ರಾಮೀಣಾಃ, ಅಪಿ, ಖರಕಿರಣೋಪರಾಗಹೇತೋಃ, ದ್ವಿಜಯುಷಭಸ್ಯ, ಕಣ್ವಸ್ಯ, ವಲ್ಲಭಾಯಾಂ, ಸರಸ್ವಾಂ, ಸಪದಿ, ನಿಮಜ್ಜನಾತ್, ಆದ್ರಾಂಗಾಃ, (ಸಂತ) ಆಯನ್ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ತತ್ರ = ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ

ಸಬಾಲವೃದ್ಧಾಃ = ಬಾಲಕರು ಮತ್ತು ಮುದುಕರಿಂದ ಸಹಿತರಾದ,

ಸಕಲಾಃ = ಸಮಸ್ತರಾದ,

ಗ್ರಾಮೀಣಾಃ ಅಪಿ = ಏಕವಾಟ ಗ್ರಾಮದ ಜನರೂ,

ಖರಕಿರಣಉಪರಾಗಹೇತೋಃ = ಸೂರ್ಯನ ಗ್ರಹಣದ ನಿಮಿತ್ತದಿಂದ,

ದ್ವಿಜಯುಷಭಸ್ಯ = ಬ್ರಾಹ್ಮಣಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ,

ಕಣ್ವಸ್ಯ = ಕಣ್ವ ಮುನಿಗಳಿಗೆ,

ವಲ್ಲಭಾಯಾಂ = ಪ್ರಿಯವಾದ,

ಸರಸ್ವಾಂ = ಸರೋವರದಲ್ಲಿ

ಸಪದಿ = ಕೂಡಲೇ,

ನಿಮಜ್ಜನಾತ್ = ಮುಳುಗಿ ಸ್ನಾನಮಾಡುವುದರಿಂದ,

ಆದ್ರಾಂಗಾಃ (ಸಂತಃ) = ಒದ್ದೆಯಾದ ಮೈ ಉಳ್ಳವರಾಗಿ,

ಆಯನ್ = (ಸಮುದ್ರದ ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ) ಬಂದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಮದ್ಭಾತಾಯರು ಬರುವಾಗ ಸುತ್ತಮುತ್ತಲಿನ ಗ್ರಾಮಗಳ ಬಾಲಕರು, ಮುದುಕರು, ಯುವಕರು ಎಲ್ಲರೂ ಸೂರ್ಯಗ್ರಹಣದ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಸಮುದ್ರ ಸ್ನಾನ ಮಾಡಲು ಬರುತ್ತಾ ಇದ್ದರು. ಅವರು ಕಣ್ಣು ಋಷಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರಿಯವಾದ ಕಣ್ವತೀರ್ಥ ಎಂಬ ಸರೋವರದಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿ ಸ್ನಾನ ಮಾಡಿದರು. ಅನಂತರ ಒದ್ದೆ ಪೈಯಿಂದಲೇ ಸಮುದ್ರ ಸ್ನಾನಕ್ಕಾಗಿ ಬಂದರು (ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಮೊದಲು) ಬೇರೆ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ ಮಾಡಿ ಅನಂತರವೇ ಸಮುದ್ರ ಸ್ನಾನ ಮಾಡಬೇಕು. ಆ ಪದ್ಧತಿ ಪ್ರಕಾರ ಜನರು ಕಣ್ವತೀರ್ಥದಲ್ಲಿ ಮಿಂದು ಒದ್ದೆ ಪೈಯಿಂದಲೇ ಸಮುದ್ರದ ಬಳಿಗೆ ಹೋದರು ಎಂದು ಭಾವ.

ವಿಗ್ರಹ ಮತ್ತು ಕೋಶ—

ಆದ್ಯಾಂಗಾಃ—ಆದ್ಯಾಣಿ ಅಂಗಾನಿ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಆದ್ಯಾಂಗಾಃ | ಸರಸೀ = ಕೆರೆ, (ಈ ಕಾರಾಂತ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ) 'ಸರೋವರ ಕಾಸಾರ: ಸರಸೀ ಸರ:' ಅಮರ |

ದ್ವಿಜಋಷಭಃ— ದ್ವಿಜೇಷು ಋಷಭಃ ದ್ವಿಜಋಷಭಃ | 'ಋತ್ಯಕಃ' (6.1.128) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪಾಕ್ಷಿಕ ಪ್ರಕೃತಿ ಭಾವ |

ಖರಕಿರಣೋಪರಾಗಹೇತೋಃ— ಖರಾಃ ತೀರ್ಥಾಃ ಕಿರಣಾಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ | ಖರಕಿರಣಃ = ಸೂರ್ಯನು, 'ಖರ ಕಿರಣಸ್ಯ ಉಪರಾಗಃ ಖರಕಿರಣೋಪರಾಗಃ' (ಉಪರಾಗ = ಗ್ರಹಣ) 'ಉಪರಾಗೋ ಗ್ರಹಃ' ಅಮರ. ಖರಕಿರಣೋಪರಾಗಸ್ಯ ಹೇತುಃ ತಸ್ಮಾತ್ |

ಗ್ರಾಮೀಣಾಃ— ಗ್ರಾಮೇ ಭವಾಃ ಗ್ರಾಮೀಣಾಃ | 'ಗ್ರಾಮಾದ್ ಯ ಖಿ' (4.2.94) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಖಿ' ಪ್ರತ್ಯಯ. ಖಿ ಕೃ ಈನ ಆದೇಶ ಣತ್ವ |

ಸಬಾಲವೃದ್ಧಾಃ— ಬಾಲಾಶ್ಚ ವೃದ್ಧಾಶ್ಚ ಬಾಲವೃದ್ಧಾಃ ಬಾಲವೃದ್ಧಾಃ ಸಹ ವರ್ತಂತೇ ಇತಿ ಸಬಾಲವೃದ್ಧಾಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಆಯನ್ - ಇಣ ಗತೌ ಸಕ. ಅನಿ. ಪರ. ಅನದ್ಯತನಭೂತೇ ಲಜ |

ಐತ ಐತಾಂ ಆಯನ್, ಐಃ ಐತಂ ಐತ, ಆಯಂ ಐವ ಐಮ |

ಪ್ರಯೋಗ— ತತ್ರ ಸಬಾಲವೃದ್ಧಾಃ ಸಕಲೈಃ ಗ್ರಾಮೀಣಾಃ ಅಪಿ ಖರಕಿರಣೋಪರಾಗಹೇತೋಃ ದ್ವಿಜಋಷಭಸ್ಯ ಕಣ್ವಸ್ಯ ವಲ್ಲಭಾಯಾಂ ಸರಸ್ಯಾಂ ಸಪದಿ ನಿಮಜ್ಜನಾತ್ ಆದ್ರಾಂಗೈಃ ಐಯತ |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆಗ ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ಕಂಡು ಸಜ್ಜನರಿಗೆ ಆನಂದವೂ, ದುರ್ಜನರಿಗೆ ಖೇದವೂ ಉಂಟಾಯಿತು ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ.

ಸರ್ವಜ್ಞಂ ಸಪರಿಜನಂ ಸಮೀಕ್ಷಮಾಣಾಃ

ಪುಲ್ಲಾಕ್ಷಾಃ ಸ್ಥಿತವದನಾಃ ಶುಭಾ ನನಂದುಃ |

ದೌರ್ಮುಖ್ಯಂ ದಧತ ಉತಾಪರೇ ನಿನಿಂದು-

ರ್ನಾಶ್ಚರ್ಯಂ ದ್ವಯಮಪಿ ತತ್ ಸ್ವಭಾವತಂತ್ರಮ್ || 12 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಸರ್ವಜ್ಞಂ, ಸಪರಿಜನಂ, ಸಮೀಕ್ಷಮಾಣಾಃ, ಪುಲ್ಲಾಕ್ಷಾಃ, ಸ್ಥಿತವದನಾಃ, ಶುಭಾಃ, ನನಂದುಃ, ದೌರ್ಮುಖ್ಯಂ, ದಧತಃ, ಉತ, ಅಪರೇ, ನಿನಿಂದುಃ, ನ, ಆಶ್ಚರ್ಯಂ, ದ್ವಯಂ, ಅಪಿ, ತತ್, ಸ್ವಭಾವತಂತ್ರಂ |

ಅನ್ವಯ— ಸಪರಿಜನಂ, ಸರ್ವಜ್ಞಂ, ಸಮೀಕ್ಷಮಾಣಾಃ, ಸ್ಥಿತವದನಾಃ, ಪುಲ್ಲಾಕ್ಷಾಃ, ಶುಭಾಃ, ನನಂದುಃ, ಉತ, ಅಪರೇ, ದೌರ್ಮುಖ್ಯಂ, ದಧತಃ, ನಿನಿಂದುಃ, ಸ್ವಭಾವತಂತ್ರಂ, ತತ್, ದ್ವಯಂ, ಅಪಿ, ಆಶ್ಚರ್ಯಂ, ನ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸಪರಿಜನಂ = ಪರಿವಾರ ಸಹಿತರಾದ,
 ಸರ್ವಜ್ಞಂ = ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರನ್ನು,
 ಸಮೀಕ್ಷಮಾಣಾಃ = ನೋಡುತ್ತಿರುವ,
 ಸ್ಥಿತವದನಾಃ = ಮಂದಹಾಸಪೂರ್ಣವಾದ ಮುಖವುಳ್ಳ,
 ಪುಲ್ಲಾಕ್ಷಾಃ = ಅರಳಿದ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳ,
 ಶುಭಾಃ = ಸಜ್ಜನರು,
 ನನಂದುಃ = ಆನಂದಿಸಿದರು,
 ಉತ = ಮತ್ತು,
 ಅಪರೇ = ಇತರ ತಾಮಸ ಸ್ವಭಾವದ ದುಷ್ಟಜನರು,
 ದೌರ್ಮುಖ್ಯಂ = ಸೊಟ್ಟಗಾದ ಮುಖವನ್ನು (ಕೆಟ್ಟಮಾತನ್ನು)
 ದಧತಃ = ಹೊಂದಿದವರಾಗಿ,
 ನಿನಂದುಃ = ನಿಂದಿಸಿದರು,
 ಸ್ವಭಾವತಂತ್ರಂ = ಸ್ವಭಾವಾಧೀನವಾದ,
 ತತ್ ದ್ವಯಂ ಅಪಿ = ಆ ಎರಡೂ (ಆನಂದ ಪ್ರಶಂಸೆ ಮತ್ತು ನಿಂದೆಗಳು),
 ಆಶ್ಚರ್ಯಂ ನ = ಆಶ್ಚರ್ಯವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವಂತಹುದು ಅಲ್ಲ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಸರ್ವಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು ಪರಿವಾರಸಮೇತರಾಗಿ ಹೀಗೆ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದರು. ಆಗ ಅವರನ್ನು ಅನೇಕರು ದಿಟ್ಟಿಸಿ ನೋಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಅವರಲ್ಲಿ ಸಾಕ್ಷಿಕರಾದ ಜನರು ಆಚಾರ್ಯರ ಅದ್ಭುತ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವವನ್ನು ಕಂಡು ಕಣ್ಣುಗಳನ್ನು ಅರಳಿಸಿ ಮಂದಹಾಸಪೂರ್ಣವಾದ ಮುಖವುಳ್ಳರಾಗಿ ತಾವು ಆನಂದಿಸಿದರು. ದುರ್ಜನರು ಮುಖವನ್ನು ಸೊಟ್ಟಿಗೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಕೆಟ್ಟ ಮಾತನ್ನಾಡುತ್ತಾ ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ತೆಗಳಿದರು. ಈ ಸ್ತುತಿನಿಂದೆಗಳೆರಡೂ ಸಜ್ಜನರ, ದುರ್ಜನರ ಸ್ವಭಾವವಾದುದರಿಂದ ಇದರಲ್ಲಿ ಆಶ್ಚರ್ಯಪಡಬೇಕಾದ ವಿಷಯವಿಲ್ಲ. ಸಾಕ್ಷಿಕರು ಒಳ್ಳೆಯ ಗುಣಗಳನ್ನು ನೋಡಿ ಗುಣವಂತರನ್ನು ಕಂಡು ಸಂತೋಷಪಡುತ್ತಾರೆ. ತಾಮಸರು ತಾವು ಕರುಣುತ್ತಾರೆ. ಮಹಾಪುರುಷರ ಮೇಲೆ ದೋಷಾರೋಪಣ ಮಾಡಿ ನಿಂದಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇದು ಸಜ್ಜನ ದುರ್ಜನರ ಸ್ವಭಾವದ ವ್ಯತ್ಯಾಸವು. ಇದು ಎಂದೂ ಬದಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ವಿಗ್ರಹ ಮತ್ತು ಕೋಶ—

ಸರ್ವಜ್ಞಃ— ಸರ್ವಂ ಜಾನಾತೀತಿ ಸರ್ವಜ್ಞಃ ತಂ |

ಸಪರಿಜನಂ— ಪರಿಜನ್ಯಃ ಸಹ ವರ್ತತೇ ಇತಿ ಸಪರಿಜನಃ ತಂ |

ಪುಲ್ಲಾಕ್ಷಾಃ— ಪುಲ್ಲೇ ಅಕ್ಷೀಣೇ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಪುಲ್ಲಾಕ್ಷಾಃ | 'ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಸಕ್ತ್ಯೈಶ್ಚೋಃ ಸ್ವಾಂಗಾತ್ ಷಟ್' (5.4.113) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಷಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪುಲ್ಲಾಕ್ಷಿ+ಆ ಇಕಾರಲೋಪ ಪುಲ್ಲಾಕ್ಷ ಎಂದು ಆಕಾರಾಂತ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸ್ಥಿತವದನಾಃ— ಸ್ಥಿತಂ ವದನಂ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಸ್ಥಿತವದನಾಃ |

ದೌರ್ಮುಖ್ಯಂ— ದುಃ ನಿಂದಿತಂ ಮುಖಂ ಅಸ್ಯೇತಿ ದುರ್ಮುಖಃ | 'ದುರ್ಮುಖೇಃ ಮುಖರಾಬದ್ಧಮುಖಃ'

ಅಮರ. ದುರ್ಮುಖ = ಕೆಟ್ಟ ಮಾತಾಡುವವನು, ದುರ್ಮುಖಸ್ಯ ಭಾವಃ ದೌರ್ಮುಖ್ಯಂ ತತ್ |

ಸ್ವಭಾವತಂತ್ರಂ— ಸ್ವಭಾವಸ್ಯ ತಂತ್ರಂ ಸ್ವಭಾವತಂತ್ರಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ನನಂದು: - ಟು ನದಿ ಸಂಮೃದ್ಧಾ ಅಕ. ಸೇಟ್. ಪರಸ್ಪೆ ಭೂತ ಅನದ್ಯತನ ಪರೋಕ್ಷೇ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನ. | ನಿನಂದು: - ಕುತ್ಸಾಯಾಂ ಅಕ. ಸೇಟ್. ಪರಸ್ಪೆಪದಿ ಭೂತ ಅನದ್ಯತನ ಪರೋಕ್ಷೇ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನ |

ನನಂದ ನನಂದತು: ನನಂದು: ನನಂದಿಥ ನನಂದಥು: ನನಂದ, ನನಂದ ನನಂದಿವ ನನಂದಿಮು |

ನಿನಿಂದ ನಿನಿಂದತು: ನಿನಂದು: ನಿನಂದಿಥ ನಿನಂದಥು: ನಿನಿಂದ, ನಿನಿಂದ ನಿನಂದಿವ ನಿನಂದಿಮು |

ಪ್ರಯೋಗ— ಸಪರಿಜನಂ ಸರ್ವಜ್ಞಂ ಸಮೀಕ್ಷಮಾಣೈ: ಪುಲ್ನಾಕ್ಷೈ: ಸ್ಥಿತವದನ್ಯೈ: ಶುಭೈ: ನನಂದೇ ಉತ ಅಪರೈ: ದೌರ್ಮುಖ್ಯಂ ದದಧ್ವಿ: ನಿನಂದೇ ಸ್ವಭಾವತಂತ್ರತದ್ವಯೇನ ಅಪಿ ಆಶ್ಚರ್ಯೇಣ ನ ಭೂಯತೇ |

ಅಪತಾರಿಕಾ— ಪ್ರಕೃತ ಘಟನೆಗೆ ಸಂಬಂಧಪಡುವಂತೆ ಮಹಾಕಾವ್ಯಾಂಗವಾಗಿ ಸಮುದ್ರವರ್ಣನೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

ಮಾ ಮೈನಂ ಭುವನಗುರುಂ ವಿನಿಂದತೇತ್ಯಂ

ನಿರ್ಭತ್ಸ್ಯಾಭ್ಯಪತದಿವೋತ್ತರಂಗಹಸ್ತ: |

ಸಂಕ್ಷೋಭೀ ಘನಘನಘೋಷಘೋರವೇಷ:

ಸಂರಂಭೀ ಖಲದಮನಾಯ ಸಿಂಧುರಾಜ: || 13 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಮಾ, ಮಾ, ವಿನಂ, ಭುವನಗುರುಂ, ವಿನಿಂದತ, ಇತ್ಯಂ, ನಿರ್ಭತ್ಸ್ಯಾ, ಅಭ್ಯಪತತ್, ಇವ, ಉತ್ತರಂಗಹಸ್ತ:, ಸಂಕ್ಷೋಭೀ, ಘನಘನಘೋಷಘೋರವೇಷ:, ಸಂರಂಭೀ, ಖಲದಮನಾಯ, ಸಿಂಧುರಾಜ: |

ಅನ್ವಯ— ಉತ್ತರಂಗಹಸ್ತ:, ಸಂಕ್ಷೋಭೀ, ಘನಘನಘೋಷಘೋರವೇಷ:, ಸಂರಂಭೀ, ಸಿಂಧುರಾಜ:, ಭುವನಗುರುಂ, ವಿನಂ, ಮಾ, ವಿನಿಂದತ, ಇತ್ಯಂ, ನಿರ್ಭತ್ಸ್ಯಾ, ಖಲದಮನಾಯ, ಅಭ್ಯಪತತ್, ಇವ |

ಅನ್ವಾರ್ಥ—

ಉತ್ತರಂಗ = ಎತ್ತರವಾದ ಅಲೆಗಳೆಂಬ,

ಹಸ್ತ: = ಕೈಗಳುಳ್ಳ,

ಸಂಕ್ಷೋಭೀ = ಅತ್ಯಂತ ಚಲನೆಯುಳ್ಳ (ಅತಿಶಯವಾದ ಕ್ಷೋಭೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ),

ಘನಘನಘೋಷಘೋರವೇಷ: = ಅತಿ ಗಂಭೀರವಾದ (ಗಟ್ಟಿಯಾದ) ಧ್ವನಿಯಿಂದ, ಭಯಂಕರವಾದ

ಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳ (ಆಕಾರವುಳ್ಳ),

ಸಂರಂಭೀ = ವೇಗ ಮತ್ತು ಕೋಪವುಳ್ಳ,

ಸಿಂಧುರಾಜ: = ನದಿಗಳ ರಾಜನಾದ ಸಮುದ್ರನು, (ಸಮುದ್ರನೆಂಬ ರಾಜನು)

ಭುವನಗುರುಂ = ಲೋಕಗಳಿಗೆ ಮುಖ್ಯ ಉಪದೇಶಕರಾದ,

ವಿನಂ = ಈ ಮಧ್ವಾತಾರ್ಯರನ್ನು

ಮಾ ವಿನಿಂದತ = ನಿಂದಿಸಬೇಡಿರಿ.

ಇತ್ಯಂ = ಈ ರೀತಿ,

ನಿರ್ಭತ್ಸ್ಯಾ = ಗದರಿಸಿ,

ಖಲದಮನಾಯ = ನಿಂದಕರಾದ ದುರ್ಜನರ ದಂಡನಾಗಿ,

ಅಭ್ಯಪತತ್ ಇವ = ಮುನ್ನುಗ್ಗಿ ಬಂದನೋ ಎಂಬಂತಿತ್ತು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಆಚಾರ್ಯರು ಸಮುದ್ರದ ತೀರಕ್ಕೆ ಬರುವ ಸಮಯದ ಸ್ನೇಹಶಫ್ತು ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾಗಿತ್ತು. ಆಗ ಸಮುದ್ರದ ತೆರಗಳು ಬಹಳ ಎತ್ತರವಾಗಿ ಮೇಲಕ್ಕಿದ್ದು ದಡದ ಕಡೆಗೆ ಮುನ್ನುಗ್ಗುತ್ತಿದ್ದವು. ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ತುಂಬಾ ಕ್ಷೋಭೆಯುಂಟಾಗಿ ಸಮುದ್ರವು ಚಲಿಸುತ್ತಿತ್ತು. ಸಮುದ್ರವು ವೇಗದಿಂದ ಬರುತ್ತಿತ್ತು. ಬಹಳ ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಗಂಭೀರವಾದ ಧ್ವನಿಯಿಂದ ಸಮುದ್ರದ ಆಕಾರವು ನೋಡುವವರಿಗೆ ಹೆದರಿಕೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತಿತ್ತು. ಆ ಸಮುದ್ರ ರಾಜನು ಭಯಂಕರವಾಗಿ ಭೋರ್ಗರೆಯುತ್ತಾ 'ಎಲೈ ಕಿಡಿಗೇಡಿಗಳೇ ತ್ರೆಲೋಕ್ಯಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಹೀಗೆಲ್ಲಾ ತೆಗಳಬೇಡಿ ಬಾಯಿಗೆ ಬಂದಂತೆ ಬೊಗಳಬೇಡಿ' ಎಂದು ಗದರಿಸಿ, ಹೆದರಿಸಿ, ಶಿಕ್ಷಿಸಲು ಮುಂದುವರಿದು ಬರುವಂತೆ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿದ್ದಿತು. ಸಜ್ಜನಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಮಹಾಪುರುಷಮೊಬ್ಬರನ್ನು ತೆಗಳುತ್ತಾ, ಕೊಗುತ್ತಿರುವ ಗುರುನಿಂದಕರಾದ ದುರ್ಜನರನ್ನು ಕಂಡು ಒಬ್ಬ ರಾಜನು, ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಕ್ಷೋಭೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿ ಕೋಪದಿಂದ ಘರ್ಜಿಸುತ್ತಾ ಸಿಂಹನಾದ ಮಾಡುತ್ತಾ ಭಯಂಕರ ರೂಪವುಳ್ಳವನಾಗಿ ಕೈಗಳನ್ನೆತ್ತಿ ಕೊಂಡು ಕಾಲುಗಳನ್ನು ನೆಲಕ್ಕೆ ಬಡಿಯುತ್ತಾ ದಾವುಗಾಲು ಹಾಕಿಕೊಂಡು 'ಎಲೈ ದ್ರೋಹಿಗಳೇ ಗುರುಗಳನ್ನು ನಿಂದಿಸಬೇಡಿರಿ ಎಂದು ಮುನ್ನುಗ್ಗಿ ಬಂದನೋ ಎಂಬಂತಿತ್ತು' ಎಂಬುದಾಗಿ ಕವಿವರ್ಯರು ಉತ್ಪ್ರೇಕ್ಷಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ವಿಗ್ರಹ ಮತ್ತು ಕೋಶ—

ಭುವನಗುರುಂ— ಭುವನಾನಾಂ ಗುರುಃ ಭುವನಗುರುಃ ತಂ |

ಉತ್ತರಂಗಹಪ್ತಃ— ಉದ್ಗಾತೃ ಶೇ ತರಂಗಾಶ್ಚ ಉತ್ತರಂಗಾಃ, ಉತ್ತರಂಗಾ ಏವ ಹಸ್ತಾಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಉತ್ತರಂಗಹಪ್ತಃ |

ಸಂಕ್ಷೋಭಃ— ಸಮೃತ್ ಕ್ಷೋಭಃ ಸಂಕ್ಷೋಭಃ, ಸಂಕ್ಷೋಭಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತೀತಿ ಸಂಕ್ಷೋಭಃ |

ಘನಘನಘೋಷಘೋರವೇಷಃ— ಅತಿಶಯೇನ ಘನಃ ಘನಘನಃ, ಘನಘನಘಾಸೌ ಘೋಷಶ್ಚ ಘನಘನಘೋಷಃ, ಘನಘನಘೋಷೇಣ ಘೋರಃ ವೇಷಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಘನಘನಘೋಷಘೋರವೇಷಃ |

ಸಂರಂಭಃ— ಸಂರಂಭಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತೀತಿ ಸಂರಂಭಃ |

ಖಲದಮನಾಯ— ಖಲಾನಾಂ ದಮನಂ ಖಲದಮನಂ ತಸ್ಯೈ |

ಸಿಂಧುರಾಜಃ— ಸಿಂಧುಶ್ಚಾಸೌ ರಾಜಾ ಚ ಸಿಂಧುರಾಜಃ | (ನದೀನಾಂ = ನದಿಗಳ) ಸಿಂಧು = ನದಿ, ಸಮುದ್ರ 'ಸಿಂಧುಃ ಸಮುದ್ರೇ(ಪುಂ) ನದ್ಯಾಂ ಚ(ಸ್ರೀ)' ವಿಶ್ವಕೋಶಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ವಿನಿಂದತ - ವಿ+ಇದಿ ಕುತ್ಯಾಯಾಂ ವಿ ಉಪಸರ್ಗ ಸಕ. ಸೇಟ್. ಪರ. ಅಜ್ಞಾಯಾಂ ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನ |

ಅಭ್ಯಪತತ್ - ಅಭಿ ಪತ್ ಲೈ ಗತೌ ಅಕ. ಸೇಟ್. ಪರ. ಅನದ್ಯತನಭೂತೇ ಲಘ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನ |

ನಿಂದತು-ನಿಂದತಾತ್ ನಿಂದತಾಂ ನಿಂದಂತು, ನಿಂದ-ನಿಂದತಾತ್ ನಿಂದತಂ ನಿಂದತ, ನಿಂದಾನಿ ನಿಂದಾಮ ನಿಂದಾಮ |

ಅಪತತ್ ಅಪತತಾಂ ಅಪತನ್, ಅಪತಃ ಅಪತತಂ ಅಪತತ, ಅಪತಂ ಅಪತಾವ ಅಪತಾಮ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಉತ್ತರಂಗಹಪ್ತೇನ ಸಂಕ್ಷೋಭಿಣಾ ಘನಘನಘೋಷಘೋರವೇಷೇಣ ಸಂರಂಭಿಣಾ ಸಿಂಧುರಾಜೇನ ಭುವನಗುರುಃ ಏಷಃ ಮಾ ವಿನಿಂದ್ಯತಾಂ ಮಾ ವಿನಿಂದ್ಯತಾಂ ಇತ್ತಂ ನಿರ್ಭರ್ತ್ಸ್ಯ ಖಲದಮನಾಯ ಅಭ್ಯಪತತತ್ ಇವ |

ಅವತಾರಿಕಾ— ಮತ್ತು ಮತ್ತೊಂದು ರೀತಿಯಿಂದ ಆ ಸಮುದ್ರವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಸಂಮೋದಾತ್ತರಲತರೋ ದ್ರುತಾಭಿಗಾಮೀ

ಗಂಭೀರಸ್ವನನುತಿಮಾನ್ ಸುಫೇನಹಾಸಃ |

ವೀಚ್ಯಂಗೈರಧಿಕತರೈರಿಹಾಧಿವೇಲಂ

ಮಧ್ವಾಯ ಪ್ರಣತಿಮಿವ ವೃಧಾತ್ ಸಮುದ್ರಃ || 14 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಸಂಮೋದಾತ್, ತರಲತರಃ, ದ್ರುತಾಭಿಗಾಮೀ, ಗಂಭೀರಸ್ವನನುತಿಮಾನ್, ಸುಫೇನಹಾಸಃ, ವೀಚ್ಯಂಗೈಃ, ಅಧಿಕತರೈಃ, ಇಹ, ಅಧಿವೇಲಂ, ಮಧ್ವಾಯ, ಪ್ರಣತಿಂ, ಇವ, ವೃಧಾತ್, ಸಮುದ್ರಃ |

ಅನ್ವಯ— ಇಹ, ಸಂಮೋದಾತ್, ತರಲತರಂ, ದ್ರುತಾಭಿಗಾಮೀ, ಗಂಭೀರಸ್ವನನುತಿಮಾನ್, ಸುಫೇನಹಾಸಃ, ಸಮುದ್ರಃ, ಅಧಿಕತರೈಃ, ವೀಚ್ಯಂಗೈಃ, ಅಧಿವೇಲಂ, ಮಧ್ವಾಯ, ಪ್ರಣತಿಂ, ವೃಧಾತ್, ಇವ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಇಹ = ಆಚಾರ್ಯರು ಬರುವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ

ಸಂಮೋದಾತ್ = ಸಂತೋಷದಿಂದ,

ತರಲತರಃ = ಅತ್ಯಂತ ಚಿಂಚಲವಾದ,

ದ್ರುತಾಭಿಗಾಮೀ = ಬೇಗನೆ ಎದುರಿಗೆ ಬರುತ್ತಿರುವ,

ಗಂಭೀರಸ್ವನನುತಿಮಾನ್ = ಗಂಭೀರವಾದ ಧ್ವನಿಯಿಂದ ಸ್ತೋತ್ರವುಳ್ಳ,

ಸುಫೇನ = ಒಳ್ಳೆಯ ನೊರೆಯೆಂಬ,

ಹಾಸಃ = ನಗುವುಳ್ಳ,

ಸಮುದ್ರಃ = ಸಮುದ್ರವು,

(ತೈಃ = ಬಹಳ ಹೆಚ್ಚಾದ, ಒಂದಕ್ಕಿಂತ ಒಂದು ಎತ್ತರವಾದ)

ಅಧಿಕತರೈಃ = ಬಹಳವಾಗಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ,

ವೀಚ್ಯಂಗೈಃ = ಅಲೆಗಳೆಂಬ ಅವಯವಗಳಿಂದ,

ಅಧಿವೇಲಂ = ದಡದಲ್ಲಿ

ಮಧ್ವಾಯ = ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ,

ಪ್ರಣತಿಂ = ನಮಸ್ಕಾರವನ್ನು,

ವೃಧಾತ್ ಇವ = ಮಾಡಿತೋ ಎಂಬಂತಿತ್ತು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಸಾತ್ವಿಕನು, ದೇವತಾಭಕ್ತನು, ಗುರುಭಕ್ತನೂ ಆದ ಒಬ್ಬ ಪುರುಷನು ಬಹಳ ಕಾಲ ಕಳೆದ ಮೇಲೆ ತನ್ನ ಮನೆಗೆ ಬಂದು ಗುರುಗಳನ್ನು ಬೇಗನೆ ಎದುರುಗೊಳ್ಳುವನು. ಸಂತೋಷದಿಂದ ಸಾಷ್ಟಾಂಗ ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡುವನು. ಅವನ ಕೈಕಾಲುಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಮೈಯಲ್ಲಿಯೂ ಸಂತೋಷದಿಂದ ಸ್ಪಂದನವುಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಅವನ ಮುಖದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಧನ್ಯತೆಗೆ ಸಂತೋಷವನ್ನು ಮಂದಹಾಸದಿಂದ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುತ್ತಾ ಮೊದಲು ಮೆಲ್ಲನೆ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭ ಮಾಡಿ ಅನಂತರ

ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಲಾರಂಭಿಸುವನು. ಅದರಂತೆಯೇ ಸಮುದ್ರವೂ ಆಚಾರ್ಯರು ಬರುತ್ತಿರುವಾಗ ಅವರನ್ನು ನೋಡಿ ಅತ್ಯಂತ ಚಂಚಲವಾಯಿತು. ಅದರ ಮೈಯಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಚಲನ ಉಂಟಾಯಿತು ಅಲೆಗಳು ಬೇಗನೆ ದಡದ ಕಡೆ ಬರುತ್ತಿರುವಾಗ ಅದು ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ಎದುರುಗೊಳ್ಳಲು ವೇಗವಾಗಿ ಧಾವಿಸಿ ಬರುವಂತೆ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿತ್ತು. ಅದರ ಗಂಭೀರವಾದ ಘೋಷವು ಆಚಾರ್ಯರ ಸ್ತೋತ್ರದ ಘೋಷದಂತೆ ಕೇಳಿಸುತ್ತಿತ್ತು. ಅದರ ಬೆಳ್ಳಗಿರುವ ನೊರಗಳು ಮಂದಹಾಸದ ಅಲೆಗಳಂತೆ ಕಾಣುತ್ತಿದ್ದವು. ಅದು ಬಹಳ ಎತ್ತರವಾಗಿಯೂ, ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆ ವ್ಯಾಪಿಸಿಯೂ ಇರುವ ಅಲೆಗಳಂತೆ ತನ್ನ ಕೈ, ಮೈ, ಕಾಲು ಮುಂತಾದ ಅಂಗಗಳಿಂದ ದಡದಲ್ಲಿ ಬಂದು ಆಚಾರ್ಯರ ಪಾದಗಳಿಗೆ ಸಾಷ್ಟಾಂಗ ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡುವಂತೆ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿತ್ತು. ಸಮುದ್ರದ ಅಲೆಗಳು ದಡದಲ್ಲಿ ಮೈಚಾಚಿದಂತೆ ಕಾಣಿಸುತ್ತವೆ. ಭಕ್ತನು ಗುರುಗಳನ್ನು ಎದುರುಗೊಂಡು ಕೈಮುಗಿದು ಹೊಗಳಿ ವಂದಿಸುವನು. ಸಮುದ್ರವೂ ಹಾಗೆಯೇ ವಂದಿಸುವಂತೆ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿತ್ತು ಎಂದು ಉತ್ಪ್ರೇಕ್ಷಿಸಿದ್ದಾರೆ. (ಹಿಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸಮುದ್ರದ ಸನ್ನಿವೇಶವು ದುರ್ಜನರನ್ನು ಬೆದರಿಸುವಂತೆ ಇತ್ತು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿ ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅದೇ ಸಮುದ್ರದ ಸನ್ನಿವೇಶವು ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ವಂದಿಸುವಂತೆ ಇತ್ತು ಎಂದು ಕವಿಗಳು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅದಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತಹ ವಿಶೇಷಣಗಳನ್ನು ಜೋಡಿಸಿ ಸಮುದ್ರರಾಜನಲ್ಲಿ ದುಷ್ಪ್ರಶಿಕ್ಷಣ ವ್ಯಾಪಾರವಿದೆ ಮತ್ತು ಸಕ್ಷನರಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿ-ಗೌರವಗಳೇಯೆಂದೂ ಚಮತ್ಕಾರವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಿ ಕವಿವರ್ಯರು ಸಮುದ್ರ ವರ್ಣನೆಯ ಸೊಬಗನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಿದ್ದಾರೆ).

ವಿಗ್ರಹ ಮತ್ತು ಶೋಕ—

ತರಲತರಃ— ಅತಿಶಯೇನ ತರಲಃ ತರಲತರಃ | ತರಲ = ಚಂಚಲ, 'ಚಂಚಲಂ ತರಲಂ ಚೈವ' ಅಮರ |

ದ್ರುತಾಭಿಗಾಮೀ— ದ್ರುತಂ ಅಭಿಗಂತುಂ ಶೀಲಂ ಅಸ್ಯೇತಿ ದ್ರುತಾಭಿಗಾಮೀ | (ಮಿನ್ ನಕಾರಾಂತ ಪುಂ)

ಗಂಭೀರಸ್ವನುತಿಮಾನ್— ಗಂಭೀರಶ್ವಾಸೌ ಸ್ವನಶ್ಚ ಗಂಭೀರಸ್ವನಃ, ಗಂಭೀರಸ್ವನಃ ಏವ ನುತಿಃ ಗಂಭೀರ-ಸ್ವನನುತಿಃ, ಸಾ ಅಸ್ಯಾಸ್ಯೇತಿ ಗಂಭೀರಸ್ವನನುತಿಮಾನ್ |

ಸುಘೇನಹಾಸಃ— ಶೋಭನಶ್ವಾಸೌ ಘೇನಃ ಸುಘೇನಃ, ಸುಘೇನ ಏವ ಹಾಸಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸುಘೇನಹಾಸಃ |

ವೀಚ್ಯಂಗಳೈಃ— ವೀಚಯಃ ಏವ ಅಂಗಾನಿ ವೀಚ್ಯಂಗಾನಿ ತೈಃ | ವೀಚಿ = ಅಲೆ, 'ಭಂಗಸ್ವರಂಗ ಊರ್ಮಿರ್ವಾ ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ವೀಚಿರಥೋರ್ಮಿಪು' ಅಮರ |

ಅಧಿಕತರೈಃ— ಅತಿಶಯೇನ ಅಧಿಕಾಃ ಅಧಿಕತರಾಃ ತೈಃ | (ಅಧಿಕಂ ತತಾಃ ಅಧಿಕತತಾಃ ತೈಃ)

ಅಧಿವೇಲಂ— ವೇಲಾಯಾಂ ಇತಿ ಅಧಿವೇಲಂ | ವಿಭಕ್ತರ್ಥೇ ಅಪ್ರಯುಜ್ಯಾವಸಮಾಸ. ವೇಲಾ = ಸಮುದ್ರದ ದಡ, 'ವೇಲಾಪ್ರೀತಿರಾಭಿವೃದ್ಧ್ಯೋಃ ಕಾಲಮರ್ಯಾದಯೋರತಿ' ಭಾಸ್ಕರ |

ಶ್ರಿಯಾಪದ— ವೃಧಾತ್ - ವಿ+ಉಪಸರ್ಗ ದು ಧಾತೌ ಧಾರಣಾಪೋಷಣಯೋಃ ಇತಿ ಧಾತೋಃ ಸಕ. ಅಪ. (ಉಭ) ಪರ. ಭೂತೇ ಲುಚ ಪ್ರಥಮ ಪುರುಷ ಏಕವಚನ |

ಅಧಾತ್ ಅಧಾತುಂ ಅಧುಃ, ಅಧಾಃ ಅಧಾತಂ ಅಧಾತ, ಅಧಾಂ ಅಧಾವ ಅಧಾಮ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಇಹ ಸಂಮೋದಾತ್ ತರಲತರೇಣ ದ್ರುತಾಭಿಗಾಮಿನಾ ಗಂಭೀರಸ್ವನುತಿಮತಾ ಸುಘೇನಹಾಸೇನ ಸಮುದ್ರೇಣ ಅಧಿಕತರೈಃ (ಅಧಿಕತತೈಃ)ವೀಚ್ಯಂಗಳೈಃ ಅಧಿವೇಲಂ ಮಧ್ಯಾಯ ಪ್ರಣತಿಃ ವೃಧಾಯ ಇವ |

ಅವತಾರಿಕಾ— ಸಮುದ್ರರಾಜನನ್ನು ಆಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಹೋಲಿಸಿ ಇಬ್ಬರನ್ನೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಗೋಲೀಲಾಸ್ವತಿಯನಾವಗಾಧಭಾವಾ-

ನೋಲ್ಲಂಘ್ಯ ವಿವಿಧಗುಣಪ್ರಕಾಶರತ್ನೈಃ ।

ಮಧ್ವಾಬ್ಜಿ ಪರಮಮತೇಃ ಪ್ರಿಯಂ ಜನಾನಾಂ

ಲಾವಣ್ಯಂ ನ ತು ಜಲಧೇರಯಂ ವಿಶೇಷಃ ॥ 15 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ—ಗೋಲೀಲಾಸು, ಅತಿಶಯಿನೌ, ಅಗಾಧಭಾವಾತ್, ನೋಲ್ಲಂಘ್ಯೈಃ, ವಿವಿಧಗುಣಪ್ರಕಾಶರತ್ನೈಃ, ಮಧ್ವಾಬ್ಜಿ, ಪರಮಮತೇಃ, ಪ್ರಿಯಂ, ಜನಾನಾಂ, ಲಾವಣ್ಯಂ, ನ, ತು, ಜಲಧೇಃ, ಅಯಂ, ವಿಶೇಷಃ ।

ಅನ್ವಯ— ಮಧ್ವಾಬ್ಜಿ, ಗೋಲೀಲಾಸು, ಅತಿಶಯಿನೌ, ಅಗಾಧಭಾವಾತ್, ನ, ಉಲ್ಲಂಘ್ಯೈಃ, ವಿವಿಧಗುಣಪ್ರಕಾಶ ರತ್ನೈಃ ಜನಾನಾಂ, ಪರಮಮತೇಃ, ಲಾವಣ್ಯಂ, ತು, ನ, ಪ್ರಿಯಂ, ಅಯಂ, ವಿಶೇಷಃ, ಜಲಧೇಃ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಮಧ್ವಾಬ್ಜಿ = ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಮತ್ತು ಸಮುದ್ರವು ಇವರಿಬ್ಬರೂ,

ಗೋಲೀಲಾಸು = (ಕ್ರಮವಾಗಿ)ಮಾತುಗಳ ವಿಲಾಸಗಳಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ನೀರಿನ ನಾನಾ ವಿಧವಾದ ಅಟಗಳಲ್ಲಿ,

ಅತಿಶಯಿನೌ = ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಮೀರಿಸಿದವರು,

ಅಗಾಧಭಾವಾತ್ = ಗಂಭೀರವಾದ ಸ್ವಭಾವದಿಂದ ಆಳವಾಗಿರುವುದರಿಂದ,

ನೋಲ್ಲಂಘ್ಯೈಃ = ಅತಿಕ್ರಮಿಸಲು ಅಶಕ್ಯರು,

ವಿವಿಧಗುಣ = ಅನೇಕ ಸದ್ಗುಣಗಳೆಂಬ ಅನೇಕ ಗುಣಗಳುಳ್ಳ,

ಪ್ರಕಾಶರತ್ನೈಃ = ಪ್ರಕಾಶವಾದ ರತ್ನವುಳ್ಳವರು,

ಕಿಂತು = ಆದರೆ,

ಜನಾನಾಂ = ಜನರಿಗೆ,

ಪರಮಮತೇಃ = ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರ,

ಲಾವಣ್ಯಂ = ಸೌಂದರ್ಯ ವಿಶೇಷವು,

ಪ್ರಿಯಂ = ಇಷ್ಟವಾದುದು,

ಜಲಧೇಃ = ಸಮುದ್ರದ,

ಲಾವಣ್ಯಂ = ಲಾವಣ್ಯವಾದರೋ(ಉಪ್ಪು ನೀರಾಗಿರುವಿಕೆಯು),

ನ ಪ್ರಿಯಂ = ಸಂತೋಷಕರವಲ್ಲ,

ಅಯಂ ವಿಶೇಷಃ = ಇದು(ಇವರಿಬ್ಬರಿಗೂ) ವ್ಯತ್ಯಾಸವು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ವಚನ ವಿನೋದಗಳಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಮಾತಿನ ಚತುರತೆಗಳಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಮೀರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಗಂಭೀರ ಸ್ವಭಾವದಲ್ಲಿಯೂ ಅವರನ್ನು ಮೀರುವವರು ಯಾರೂ ಇಲ್ಲ. ಅವರು ಜ್ಞಾನ, ಭಕ್ತಿ, ವೈರಾಗ್ಯ ಮುಂತಾದ ಅನೇಕ ಸದ್ಗುಣಗಳೆಂಬ ರತ್ನಗಳಿಂದ ವಿರಾಜಮಾನರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಭಕ್ತಿ ಮುಂತಾದ ಅನೇಕ ಗುಣಗಳಿಂದ ವಿರಾಜಿಸುವ ಜ್ಞಾನವೆಂಬ ರತ್ನವುಳ್ಳರು. ಸಮುದ್ರವೂ ಅಪಾರ ಜಲರಾಶಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದು ಎಲ್ಲ ಜಲಗಳನ್ನೂ ನದ್ಯಾದಿಗಳನ್ನೂ ಮೀರಿಸಿದೆ. ನೀರಿನ ವಿಚಿತ್ರವಾದ (ಅಲೆ ಮುಂತಾದವುಗಳ) ಗತಿ ವಿಧಿಗಳಿಂದ ಇತರ ಎಲ್ಲಾ

ಜಲಾಶಯಗಳನ್ನೂ ಮೀರಿಸಿದೆ. ಬಹಳ ಆಳವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಯಾರಿಂದಲೂ ಅತಿಕ್ರಮಿಸಲು ಅಶಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಅಲ್ಲಿ ನಾನಾಬಗೆಯ ಗುಣ ವರ್ಣಗಳುಳ್ಳ ನೀಲಕಂಪುವಜ್ರ ಮೊದಲಾದ ಲಾವಣ್ಯವೆಂಬ ಗುಣದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಇಬ್ಬರಿಗೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿದೆ. ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಷಾರ್ಯರ ಲಾವಣ್ಯವು (ಸೌಂದರ್ಯವು) ಜನರಿಗೆ ಪ್ರಿಯವಾಗಿದೆ. ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿಯೂ ಲಾವಣ್ಯವಿದೆ. (ಉಪಾಗ್ನಿರುವಿಕೆ ಇದೆ) ಅದು ಜನರಿಗೆ ಪ್ರಿಯವಲ್ಲ. ಸಮುದ್ರದ ಲವಣಜಲವನ್ನು ಯಾರೂ ಕುಡಿಯಲು ಇಷ್ಟಪಡುವುದಿಲ್ಲ. ಇದು ಮಾತ್ರ ಅವರಿಬ್ಬರೊಳಗಿನ ವ್ಯತ್ಯಾಸವು ಉಪಮಾನೋಪಮೇಯಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ವ್ಯತಿರೇಕಾಲಂಕಾರ 'ವ್ಯತಿರೇಕೋ ವಿಶೇಷಶ್ಚೇದುಪಮಾನೋಪಮೇಯಯೋಃ' ವ್ಯತಿರೇಕಾಲಂಕಾರ ಲಕ್ಷಣ.

ವಿಗ್ರಹ ಮತ್ತು ಕೋಶ—

ಗೋಲೀಲಾಸು— ಗವಾಂ ಲೀಲಾಃ ಗೋಲೀಲಾಃ ತಾಸು | ಗೋ = ಮಾತು, ನೀರು, ಭೂಮಿ, ಇಲ್ಲಿ ಅಚಾರ್ಯರ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಮಾತು ಎಂದೂ, ಸಮುದ್ರದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ನೀರು ಎಂದೂ ಅರ್ಥ. 'ಭೂವಾಗ್ ವಾರಿಷಃ ಗೌರ್ಮತಾ' ವಿಶ್ವ |

ಅತಿಶಯಿನಿ— ಅತಿಶಯಃ ಅನಯೋಃ ಅಸ್ತೀತಿ ಅತಿಶಯಿನಿ |

ಅಗಾಧಭಾವಾತ್— ಅಗಾಧಸ್ಯ ಭಾವಃ ಅಗಾಧಭಾವಃ ತಸ್ಯಾತ್ |

ಗಾಂಭೀರ್ಯಾತ್— ಗಾಂಭೀರ್ಯದ ದಸೆಯಿಂದ |

ನೋಲ್ಲಂಘ್ಯ— ಉಲ್ಲಂಘಯತುಂ ಯೋಗ್ಯಃ ಉಲ್ಲಂಘ್ಯಃ ನ ಉಲ್ಲಂಘ್ಯಃ ನೋಲ್ಲಂಘ್ಯಃ | ನಳಾ ಅರ್ಥದ ನ ಶಬ್ದದ ಜೊತೆಗೆ ಸಮಾಸ |

ವಿವಿಧಗುಣಪ್ರಕಾಶರತ್ನ— ವಿವಿಧಾಃ ಗುಣಾಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ವಿವಿಧಗುಣಾಃ, ವಿವಿಧಗುಣಶ್ಚಾಸೌ ಪ್ರಕಾಶಶ್ಚ ವಿವಿಧಗುಣಪ್ರಕಾಶಃ (ಪ್ರಕಾಶ = ಜ್ಞಾನ) ವಿವಿಧಗುಣಪ್ರಕಾಶ ಏವ ರತ್ನಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ವಿವಿಧಗುಣ ಪ್ರಕಾಶರತ್ನಃ (ಸಮುದ್ರ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ) ವಿವಿಧಾಶ್ಚ ತೇ ಗುಣಾಶ್ಚ ವಿವಿಧಗುಣಾಃ ವಿವಿಧಗುಣೈಃ ಪ್ರಕಾಶಃ ಯೇಷಾಂ ತಾನಿ ವಿವಿಧಗುಣಪ್ರಕಾಶಾನಿ, ವಿವಿಧಗುಣಪ್ರಕಾಶಾನಿ ರತ್ನಾನಿ ಯಸ್ಯ ಸಃ ವಿವಿಧಗುಣ ಪ್ರಕಾಶರತ್ನಃ, ವಿವಿಧಗುಣಪ್ರಕಾಶಶ್ಚ ವಿವಿಧಗುಣಪ್ರಕಾಶರತ್ನಶ್ಚ ವಿವಿಧಗುಣಪ್ರಕಾಶರತ್ನೇ | 'ಸರೂಪಾಣಾ-ಮೇಕೇಶೇಷ ವಿಕವಿಭಕ್ತೌ' (1.2.64) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಕೇಶೇಷ |

ಮಧ್ಯಾಬ್ಜಃ— ಮಧ್ಯಶ್ಚ ಅಬ್ಜಶ್ಚ ಮಧ್ಯಾಬ್ಜಃ |

ಪರಮಮತೀಃ— ಪರಮಾ ಮತೀಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಪರಮಮತೀಃ, ತಸ್ಯ |

ಲಾವಣ್ಯಂ— ಲವಣಸ್ಯ ಭಾವಃ ಲಾವಣ್ಯಂ | ಲುನಾತಿ ಜಾಡ್ಯಂ ಇತಿ ಲವಣಂ | ನಂದ್ಯಾದಿಗುಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರವಿಷ್ಟವಾದುದರಿಂದ 'ನಂದಿಗ್ರಹಿಪಚಾದಿಭ್ಯೋ ಲ್ಯುಣಿನ್ಯಚಃ' (3.1.134) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲ್ಯುಪ್ರತ್ಯಯ, 'ಲವಣಾಲೃತ್' (4.4.24) ಎಂದು ಪಾಣಿನಿಯು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ನಿರ್ದೇಶಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಇತ್ಯ ಲವಣ = ಉಪ್ಪರದ, ದೇಹದ ಕಾಂತಿ (ಲವಣ), 'ಲವಣೋ ರಾಕ್ಷಸಃ ರಸೇ ಅಸ್ಯೇ ಭೇದಃ ಲವಣಾ ತ್ವಿತ್' ಹೈಮ, ಲವಣಾ = ಕಾಂತಿ, 'ಲವಣಾ ಏವ ಲಾವಣ್ಯಂ' |

ಕ್ರಿಯಾಪದ—ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಯಾಪದವಿಲ್ಲ. ಭವತಃ ಭವತಿ ಎಂಬ ಕ್ರಿಯಾಪದವನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡಬೇಕು.

ಪ್ರಯೋಗ— ಮಧ್ಯಾಬ್ಜಭ್ಯಾಂ ಗೋಲೀಲಾಸು ಅತಿಶಯಿಭ್ಯಾಂ ಅಗಾಧಭಾವಾತ್ ನೋಲ್ಲಂಘ್ಯಃ ವಿವಿಧಗುಣಪ್ರಕಾಶ ರತ್ನಾಭ್ಯಾಂ ಭೂಯತೇ ಪರಮಮತೀಃ ಲಾವಣ್ಯೇನ ಜನಾನಾಂ ಪ್ರಿಯೇಣ ನ ಭೂಯತೇ ಅನೇನ ವಿಶೇಷೇಣ ಭೂಯತೇ |

ಅವತಾರಿಕಾ— ಗ್ರಹಣಾರಂಭವನ್ನು ನಿರೀಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಆಚಾರ್ಯರು ಶಿಷ್ಯರಿಗೆ ತತ್ತ್ವೋಪ-
ದೇಶವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ.

ಅಂಭೋಧೇಸ್ವ ರಿತತರೋರ್ಮಿಪಾಣಮೃಷ್ಟೇ

ಸ್ವಚ್ಛೇಽಸೌ ವಿಕಟತಟಾಸನೇ ನಿಷಣ್ಣಃ |

ವ್ಯಾಚಖ್ಯಾವತಿಚಿರಮೈತರೇಯಶಾಖಾ-

ಸೂಕ್ತಾನಿ ಪ್ರಭುರತಿಸುಂದರಪ್ರಕಾರಮ್ || 16 ||

ಪದಚ್ಛೇದ—ಅಂಭೋಧೇಃ, ತ್ವರಿತತರೋರ್ಮಿಪಾಣಮೃಷ್ಟೇ, ಸ್ವಚ್ಛೇ, ಅಸೌ, ವಿಕಟತಟಾಸನೇ, ನಿಷಣ್ಣಃ, ವ್ಯಾಚಖ್ಯಾ, ಅತಿಚಿರಂ, ಐತರೇಯಶಾಖಾಸೂಕ್ತಾನಿ, ಪ್ರಭುಃ, ಅತಿಸುಂದರಪ್ರಕಾರಂ |

ಅನ್ವಯ—ಅಂಭೋಧೇಃ, ತ್ವರಿತತರೋರ್ಮಿಪಾಣಮೃಷ್ಟೇ, ಸ್ವಚ್ಛೇ, ವಿಕಟತಟಾಸನೇ, ನಿಷಣ್ಣಃ, ಪ್ರಭುಃ, ಅಸೌ, ಐತರೇಯಶಾಖಾಸೂಕ್ತಾನಿ, ಅತಿಸುಂದರಪ್ರಕಾರಂ, ಅತಿಚಿರಂ, ವ್ಯಾಚಖ್ಯಾ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಂಭೋಧೇಃ = ಸಮುದ್ರದ,

ತ್ವರಿತತರೋರ್ಮಿಪಾಣಮೃಷ್ಟೇ = ಹೆಚ್ಚು ವೇಗವುಳ್ಳ ಅಲೆಗಳೆಂಬ ಕೈಗಳಿಂದ ಗುಡಿಸಿ ಶುದ್ಧವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ

ಸ್ವಚ್ಛೇ = ನಿರ್ಮಲವಾದ,

ವಿಕಟತಟಾಸನೇ = ವಿಶಾಲವಾದ ತೀರವೆಂಬ ಆಸನದ ಮೇಲೆ,

ನಿಷಣ್ಣಃ = ಕುಳಿತಿದ್ದ,

ಪ್ರಭುಃ = ಪರಮ ಸಮರ್ಥರಾದ,

ಅಸೌ = ಈ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು,

ಐತರೇಯಶಾಖಾಸೂಕ್ತಾನಿ = ಋಗ್ವೇದದ ಐತರೇಯ ಶಾಖಾ ಎಂಬ ಶಾಖೆಯ ಸೂಕ್ತಗಳನ್ನು

ಅತಿಸುಂದರಪ್ರಕಾರಂ = ಅತ್ಯಂತ ಮನೋಹರವಾದ ರೀತಿಯಿಂದ,

ಅತಿಚಿರಂ = ಬಹಳ ಹೊತ್ತು,

ವ್ಯಾಚಖ್ಯಾ = ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಯಾರಾದರೂ ಮಹಾಪುರುಷರು ಮನೆಗೆ ಬಂದರೆ ಅವರಲ್ಲಿ ತುಂಬಾ ಶ್ರದ್ಧಾ ಭಕ್ತಿ ಗೌರವ-
ಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವರು ಕೂಡಲೇ ಓಡಿ ಬಂದು ಆಸನವನ್ನು ಒರಿಸಿ ಅಥವಾ ಮುಂದಿರುವ ನೆಲವನ್ನೇ ತಮ್ಮ ಕೈಗಳಿಂದ ಒರಿಸಿ
ಶುದ್ಧಿಪಡಿಸಿ ಆ ಮಹಾತ್ಮರನ್ನು ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ ಅವರನ್ನು ಕುಳಿರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅದರಂತೆ ಸಮುದ್ರವು
ದೂರದಿಂದ ಚಾಚಿದಂತೆ ಬರುತ್ತಿರುವ ತನ್ನ ಅಲೆಗಳಿಂದ ವಿಶಾಲವಾದ ಮರಳು ದಡವೆಂಬ ಆಸನವನ್ನು ಗುಡಿಸಿ ಸಾರಿಸಿ
ಶುದ್ಧಗೊಳಿಸಿ, ಆಚಾರ್ಯರು ಅಂತಹ ಆಸನದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಬಹಳ ಹೊತ್ತು ಋಗ್ವೇದದ ಐತರೇಯ ಶಾಖೆಯ
ಸೂಕ್ತಗಳನ್ನು ಬಹಳ ಸುಂದರವಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಶಿಷ್ಯರಿಗೆ ತಿಳಿಯುವಂತೆ ಪಾಠ ಹೇಳಿದರು. ಪ್ರವಚನ ಮಾಡಿದರು.
ಐತರೇಯೋಪನಿಷತ್ತಿನ ಪಾಠವನ್ನು ಹೇಳಿದರು ಎಂದು ಭಾವ.

ವಿಗ್ರಹ—

ತದ್ವಿತತರೋರ್ಮಿಪಾಣಿಮೃಷ್ಟೇ— ಅತ್ಯಂತಂ ತದ್ವಿತಾಃ ತದ್ವಿತತರಾಃ, ತದ್ವಿತತರಾಶ್ಚ ಶಾಃ ಉರ್ಮಯುಕ್ತ
ತದ್ವಿತತರೋರ್ಮಯಃ, ತದ್ವಿತತರೋರ್ಮಯ ಏವ ಪಾಣಯಃ ತದ್ವಿತತರೋರ್ಮಿಪಾಣಯಃ,
ತದ್ವಿತತರೋರ್ಮಿಪಾಣಿಭಿಃ ಮೃಷ್ಟಂ ತದ್ವಿತತರೋರ್ಮಿಪಾಣಿಮೃಷ್ಟಂ ತಸ್ಯನ್ |

ಸ್ವಚ್ಛಂ— ಸು ಆತಿಶಯೇನ ಅಚ್ಛಂ ಸ್ವಚ್ಛಂ |

ವಿಕಟತಟಾಸನೇ— ವಿಕಟಂ ಚ ತತ್ ತಟಂ ಚ ವಿಕಟತಟಂ, ವಿಕಟತಟಮೇವ ಆಸನಂ ವಿಕಟತಟಾಸನಂ ತಸ್ಯನ್ |

ಏತರೇಯಶಾಖಾಸೂಕ್ತಾನಿ— ಏತರೇಯಸ್ಯ ಶಾಖಾ ಏತರೇಯಶಾಖಾ, ಏತರೇಯಶಾಖಾಯಾಃ ಸೂಕ್ತಾನಿ
ಏತರೇಯಶಾಖಾಸೂಕ್ತಾನಿ ತಾನಿ | (ದ್ವಿ.ಬ)

ಅತಿಸುಂದರಪ್ರಕಾರಂ— ಅತ್ಯಂತಂ ಸುಂದರಃ ಅತಿಸುಂದರಃ, ಅತಿಸುಂದರಃ ಪ್ರಕಾರಃ ಯಸ್ಯನ್ ಕರ್ಮಣ
ತದ್ಗುಣಾ ಭವತಿ ತಥಾ ಅತಿಸುಂದರಪ್ರಕಾರಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ವ್ಯಾಚಿಖ್ಯೆ - ಖ್ಯಾ ಪ್ರಕಥನೇ ವಿ, ಆಜ ಉಪಸರ್ಗಗಳು ಅದಾದಿ ಸಕ. ಅನಿಟ್. ಭೂತ ಅನದ್ವಿತನ
ಪರೋಕ್ಷೇ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ವಿಕವಚನ |

ಚಿಖ್ಯೆ ಚಿಖ್ಯತುಃ ಚಿಖ್ಯುಃ, ಚಿಖ್ಯಿಥ ಚಿಖ್ಯಾಥ ಚಿಖ್ಯಿಥುಃ ಚಿಖ್ಯಿ, ಚಿಖ್ಯಿ ಚಿಖ್ಯಿವ ಚಿಖ್ಯಿಮ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಅಂಭೋಧೇಃ ತದ್ವಿತತರೋರ್ಮಿಪಾಣಿಮೃಷ್ಟೇ ಸ್ವಚ್ಛೇ ವಿಕಟತಟಾಸನೇ ನಿಷಕ್ಲೇನ ಪ್ರಭುಕಾ
ಅಮುನಾ ಅತಿಚಿರಂ ಏತರೇಯಶಾಖಾಸೂಕ್ತಾನಿ ಅತಿಸುಂದರಪ್ರಕಾರಂ ವ್ಯಾಚಿಖ್ಯೆ |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆಗ ಅಲ್ಲಿ ಸೇರಿದ ಜನರು ಏನು ಮಾಡಿದರೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಗಾಂಧೀರ್ಯಾತ್ ಸ್ವನಮಧರೀಕರೋತಿ ಸಿಂಧೋಃ

ಶ್ರಾವ್ಯತ್ವಂ ವಹತಿ ತಥಾಽಪ್ಯಹೋ ಸ್ವನೋಽಸ್ಯ |

ಪೂರ್ಣೇಂದುಪ್ರಭವದನಃ ಕ ಏಷ ಧನ್ಯೋ

ಮತ್ತೇತ್ಥಂ ಜನಜಲಧಿಸ್ತಮಾಶು ಪರ್ಯೈತ್ || 17 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಗಾಂಧೀರ್ಯಾತ್, ಸ್ವನಂ, ಅಧರೀಕರೋತಿ, ಸಿಂಧೋಃ, ಶ್ರಾವ್ಯತ್ವಂ, ವಹತಿ, ತಥಾ, ಅಪಿ, (ತಥಾಪಿ)
ಅಹೋ, ಸ್ವನಃ, ಅಸ್ಯ, ಪೂರ್ಣೇಂದುಪ್ರಭವದನಃ, ಕಃ, ಏಷಃ, ಧನ್ಯಃ, ಮತ್ತಾ ಇತ್ಯಂ, ಜನಜಲಧಿಃ, ತಂ, ಆರು,
ಪರ್ಯೈತ್ |

ಅನ್ವಯ— ಅಸ್ಯ, ಸ್ವನಃ, ಗಾಂಧೀರ್ಯಾತ್, ಸಿಂಧೋಃ, ಸ್ವನಂ, ಅಧರೀಕರೋತಿ, ತಥಾಪಿ, ಶ್ರಾವ್ಯತ್ವಂ, ವಹತಿ,
ಅಹೋ, ಪೂರ್ಣೇಂದುಪ್ರಭವದನಃ, ಧನ್ಯಃ, ಏಷಃ, ಕಃ?, ಇತ್ಯಂ, ಮತ್ತಾ ಜನಜಲಧಿಃ, ತಂ, ಆರು, ಪರ್ಯೈತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಸ್ಯ = ಇವರ,

ಸ್ವನಃ = ಧ್ವನಿಯು,

ಗಾಂಧೀರ್ಯಾತ್ = ಗಂಧೀರತೆಯಿಂದ,

ಸಿಂಧೋಃ = ಸಮುದ್ರದ,

ಸ್ಥನಂ = ಘೋಷವನ್ನು

ಅಧರೀಕರೋತಿ = ತಗ್ಗಿಸುತ್ತದೆ, (ಕಡಿಮೆ ಮಾಡುತ್ತಿದೆ)

ತಥಾಪಿ = ಅದಾಗ್ಯೂ,

ಶ್ರಾವ್ಯತ್ವಂ = ಕೇಳಲು ಇಂಪಾಗಿರುವಿಕೆಯೆಂಬ ಗುಣವನ್ನು (ಕೇಳಲು ಅರ್ಹತೆಯನ್ನು)

ವಹತಿ = ಹೊಂದಿದೆ,

ಅಹೋ = ಆಶ್ಚರ್ಯವು,

ಪೂರ್ಣೇಂದುಪ್ರಭವದನಃ = ಹುಣ್ಣಿಮೆ ಚಂದ್ರನ ಕಾಂತಿಯಂತಹ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳ,

ಧನ್ಯಃ = ಪುಣ್ಯಧನ ಪೂರ್ಣರಾದ,

ವಿಷಃ = ಇವರು,

ಕಃ = ಯಾರು?

ಇತ್ಯಂ = ಈ ರೀತಿ,

ಮತ್ನಾ = ತಿಳಿದು,

ಜನಜಲಧಿಃ = ಜನಸ್ತೋಮವೆಂಬ ಸಮುದ್ರವು,

ತಂ = ಆ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು

ಆಶು = ಕೂಡಲೆ,

ಪರ್ಯೇತ್ = ಸುತ್ತಿವರಿಯಿತು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ—ಅಗೋ, ಅಲ್ಲೊಬ್ಬ ಮಹನೀಯರು ವೇದಪಾರಾಯಣ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಇವರ ಧ್ವನಿಯು ಗಂಭೀರತೆಯಲ್ಲಿ ಸಮುದ್ರದ ಘೋಷಕ್ಕಿಂತಲೂ ಎಷ್ಟೋ ಪಾಲು ಹೆಚ್ಚು ಕೇಳುವುದಕ್ಕೂ ಇಂಪಾಗಿದೆ. ಗಂಭೀರವಾಗಿದ್ದೂ ಇಂಪಾಗಿರುವಿಕೆಯು ಬಹಳ ಅಪೂರ್ವವಲ್ಲವೇ? ಇಂತಹ ಮಹಾನುಭಾವರು ಇಲ್ಲಿ ವೇದವನ್ನು ಪಠಿಸಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿರುವುದೂ ಆಶ್ಚರ್ಯಕರ. ಹುಣ್ಣಿಮೆ ಚಂದ್ರನ ಕಾಂತಿಯಂತಹ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಪೂರ್ಣವಾದ ಮುಖವುಳ್ಳ ಪುಣ್ಯಧನಪೂರ್ಣರಾದ ಈ ಮಹನೀಯರು ಯಾರಿರಬಹುದು? ಎಂದು ವಿಚಾರ ಮಾಡುತ್ತಾ ಜನರೆಂಬ ಸಮುದ್ರವು ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ಕೂಡಲೆ ಸುತ್ತಿಗಟ್ಟಿತು. ಸಮುದ್ರದಂತೆ ಅಪಾರವಾದ ಜನಸ್ತೋಮವು ಆಚಾರ್ಯರ ಸುತ್ತಲೂ ನೆರೆಯಿತು ಎಂದು ಭಾವ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಗಾಂಭೀರ್ಯಂ— ಗಂಭೀರಸ್ಯ ಭಾವಃ ಗಾಂಭೀರ್ಯಂ ತಸ್ಮಾತ್ ।

ಅಧರೀಕರೋತಿ— ಅನಧರಂ ಅಧರಂ ಸಂಪದ್ಯಮಾನಂ ಕರೋತಿ ಅಧರೀಕರೋತಿ ।

ಶ್ರಾವ್ಯತ್ವಂ— ಶ್ರೋತುಂ ಯೋಗ್ಯಃ ಶ್ರಾವ್ಯಃ, ಶ್ರಾವ್ಯಸ್ಯ ಭಾವಃ ಶ್ರಾವ್ಯತ್ವಂ ।

ಪೂರ್ಣೇಂದುಪ್ರಭವದನಃ— ಪೂರ್ಣಶ್ಚಾಪೌ ಇಂದುಶ್ಚ ಪೂರ್ಣೇಂದುಃ, ಪೂರ್ಣೇಂದೋಃ ಪ್ರಭಾ ಇವ ಪ್ರಭಾ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಪೂರ್ಣೇಂದುಪ್ರಭವದನಃ ।

ಜನಜಲಧಿಃ— ಜನಾ ವಿವ ಜಲಧಿಃ ಜನಜಲಧಿಃ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಧರೀಕರೋತಿ - ಡು ಕ್ರೈಚ್ ಕರಣೇ ಚ್ಚ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತಂ ಅಧರೀ ಶಬ್ದ ಪೂರ್ವಕ ಸಕ. ಅನಿ. ಪರ. ವರ್ತಮಾನೇ ಲಟ್ ।

ವಹತಿ - ವಹ ಪ್ರಾಪಣೇ ಸಕ. ಅನಿ. ಪರ. ವರ್ತಮಾನೇ ಲಟ್ |

ಕರೋತಿ ಕುರುತಃ ಕುರ್ವಂತಿ ಇತ್ಯಾದಿ, ವಹತಿ ವಹತಃ ವಹಂತಿ, ವಹಸಿ ವಹಥಃ ವಹಥ, ವಹಾಮಿ ವಹಾವಃ ವಹಾಮಃ |

ಪರ್ಯುತ್ - ಪರಿ+ಐತ್ ಐತಾಂ ಆಯನ್ ಐಃ ಐಶಂ ಐತ, ಆಯಂ ಐವ ಐಮ ಇಣ್ ಗೌ ಅನದ್ಯತನಫೋಃ ಲಜ್ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಅಸ್ಯ ಸ್ವನೇನ ಗಾಂಭೀರ್ಯಾತ್ ಸಿಂಧೋಃ ಸ್ವನಃ ಅಧರೀಕ್ರೀಯತೇ ತಥಾಪಿ ಅನೇನ ಸ್ವನೇನ ಶ್ರಾವ್ಯತ್ವಂ ಉತ್ಪತ್ತೇ ಪೂರ್ಣೇಂದ್ರಪ್ರಭವನೇನ ಧನ್ಯೇನ ಏತೇನ ಕೇನ ಭೂಯತೇ ಇತ್ಯಂ ಮತ್ವಾ ಜನಜಲಧಿನಾ ಸಃ ಆಶು ಪರ್ಯುತಃ |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆಚಾರ್ಯರ ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದ ಪ್ರವಚನವನ್ನು ಕೇಳಿ ಜನರು ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ನಿಂದಿಸಿದವರನ್ನು ಧಿಕ್ಕರಿಸಿದರು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ವೇದಾನಾಂ ಸಮುಚಿತಭಾವವಾದದಕ್ಷಂ

ಯೇ ವೇದದ್ವಿಷಮಿಮಮೂಚರೇ ಮಹೇಷ್ವಾರ್ಃ |

ಧಿಕ್ ಧಿಕ್ ತಾನ್ ಇತಿ ಜನತಾ ಜಗಾದ (ತತ್ರ) ಗಾಥಂ

ಸ್ವಾಶ್ವರ್ಯಾತ್ ಕಿಲ ಕಲಿತಾಂಜಲಿರ್ನಮಂತೀ || 18 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ವೇದಾನಾಂ, ಸಮುಚಿತಭಾವವಾದದಕ್ಷಂ, ಯೇ, ವೇದದ್ವಿಷಂ, ಇಮಂ, ಉಚರೇ, ಮಹೇಷ್ವಾರ್ಃ, ತಾನ್, ಧಿಕ್, ಧಿಕ್, ಇತಿ, ಜನತಾ (ತತ್ರ), ಗಾಥಂ, ಸ್ವಾಶ್ವರ್ಯಾತ್, ಜಗಾದ, ಕಿಲ, ಕಲಿತಾಂಜಲಿಃ, ನಮಂತೀ |

ಅನ್ವಯ— ವೇದಾನಾಂ, ಸಮುಚಿತಭಾವವಾದದಕ್ಷಂ, ಇಮಂ, ಮಹೇಷ್ವಾರ್ಃ, ಯೇ, ವೇದದ್ವಿಷಂ, ಉಚರೇ, ತಾನ್, ಧಿಕ್, ಧಿಕ್, ಇತಿ, (ತತ್ರ) ಜನತಾ, ಸ್ವಾಶ್ವರ್ಯಾತ್, ಕಲಿತಾಂಜಲಿಃ, ನಮಂತೀ, ಗಾಥಂ, ಜಗಾದ, ಕಿಲ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ವೇದಾನಾಂ = ವೇದಗಳ,

ಸಮುಚಿತಭಾವವಾದದಕ್ಷಂ = ಯುಕ್ತವಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಹೇಳುವುದರಲ್ಲಿ ಚತುರರಾದ,

ಇಮಂ = ಈ ಮಹಾನುಭಾವರನ್ನು,

ಮಹೇಷ್ವಾರ್ಃ = ಒಹಳ ಹೆಸ್ರಾದ ಆಸೂಯೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ,

ಯೇ = ಯಾರು,

ವೇದದ್ವಿಷಂ = ವೇದಗಳನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸುವವರನ್ನಾಗಿ,

ಉಚರೇ = ಹೇಳಿದರೋ,

ತಾನ್ = ಅವರನ್ನು,

ಧಿಕ್ ಧಿಕ್ = ಸುಡು ಸುಡು (ನಿಂದಿಸು ನಿಂದಿಸು),

ಇತಿ = ಎಂದು,

(ತತ್ತ್ವ = ಆ ಸಮುದ್ರತೀರದಲ್ಲಿ ಸೇರಿದ),
 ಜನತಾ = ಜನ ಸಮೂಹವು,
 ಸ್ವಾಶ್ವರ್ಯಾತ್ = ಹೆಚ್ಚಾದ ಆಶ್ಚರ್ಯದಿಂದ,
 ಕಲಿತಾಂಜಲಿ: = ಕೈಮುಗಿದವರಾಗಿ,
 ನಮಂತೀ = ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡುತ್ತಾ,
 ಗಾಢಂ = ಸ್ವಪ್ನವಾಗಿ (ಅತಿಶಯ ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ),
 ಜಗಾದ ಕಿಲ = ಮಾತನಾಡಿತು ಎಂಬುದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಈ ಮಹಾನುಭಾವರು ವೇದಗಳ ಸರಿಯಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಹೇಳುವುದರಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಕುಶಲರಾಗಿದ್ದರು. ಆದರೂ ಕೆಲವು ಮಂದಿ ದುಷ್ಟರು ಇವರು ವೇದದ್ವೇಷಿಗಳು ವೇದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಪುರಾಣ ಇತಿಹಾಸ ಸೂತ್ರಾದಿ ಗ್ರಂಥಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಶಸ್ತ್ಯವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾರೆ, ಎಂದು ಕೆಲವು ನೀಚರು ಅಸೂಯೆಯಿಂದ ಇವರನ್ನು ನಿಂದಿಸಿದ್ದರು. ಆ ನೀಚರಿಗೆ ಧಿಕ್ಕಾರ ಧಿಕ್ಕಾರ ಅವರನ್ನು ಸುಡಬೇಕು. ಅವರನ್ನೇ ನಿಂದಿಸಬೇಕು ನಿಂದಿಸಬೇಕು ಎಂದು ಅಲ್ಲಿ ನೆರೆದಿದ್ದ ಅತ್ಯಂತ ಜನರು ಆಶ್ಚರ್ಯಭರಿತರಾಗಿ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಕೈ ಮುಗಿದು, ಅನಂತರ ಅವರಿಗೆ ಸಾಷ್ಟಾಂಗ ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡುತ್ತಾ ದುರ್ಜನರನ್ನು ಕುರಿತು ಈ ರೀತಿ ಹೇಳಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಸಮುಚಿತಭಾವವಾದದಕ್ಷಂ— ಸಮುಚಿತಭಾವಸ್ಯ ವಾದಃ ಸಮುಚಿತಭಾವವಾದಃ, ಸಮುಚಿತಭಾವವಾದೇ-
 ದಕ್ಷಃ ಸಮುಚಿತಭಾವವಾದದಕ್ಷಃ ತಂ | ಸಮುಚಿತಶ್ಚಾಸೌ ಭಾವಶ್ಚ ಸಮುಚಿತ ಭಾವಃ |

ವೇದದ್ವಿಷಂ— ವೇದಾನಾಂ ದ್ವಿಷ್ ವೇದದ್ವಿಷ್ ತಂ | (ದ್ವಿಷ್ ಷಕಾರಾಂತ ವುಂ) ತಾನ್ ಧಿಕ್ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಉಭ
 ಸರ್ವತಃಸೋಃ ಕಾರ್ಯಾಽಧಿಗುಪರ್ಯಾದಿಷು ತ್ರಿಷು | ದ್ವಿಷೀಯಾಮ್ರೇಡಿತಾಂತೇಷು ತತೋಽನ್ಯತ್ರಾಪಿ
 ದೃಶ್ಯತೇ || ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕ ವಾರ್ತಿಕದಿಂದ ದ್ವಿಷೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿ.

ಜನತಾ— ಜನಾನಾಂ ಸಮೂಹಃ ಜನತಾ |

ಸ್ವಾಶ್ವರ್ಯಾತ್— ಅತಿಶಯತಂ ಆಶ್ಚರ್ಯಂ ಸ್ವಾಶ್ವರ್ಯಂ ತಸ್ಮಾತ್ |

ಕಲಿತಾಂಜಲಿಃ— ಕಲಿತಃ ಅಂಜಲಿಃ ಯಯಾ ಸಾ ಕಲಿತಾಂಜಲಿಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಊಚಿರೇ- ಬ್ರೂಞ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ ಸಕ. ಅನಿ. ಆತ್ಮನೇ ಪದಿ ಭೂತ ಅನದ್ಯತನ ಪರೋಕ್ಷೇ
 ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನ |

ಜಗಾದ- ಗದ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ ಸಕ. ಸೇಟ್. ಪರ. ಭೂತ ಅನದ್ಯತನ ಪರೋಕ್ಷೇ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ
 ಏಕವಚನ |

ಊಚೀ ಊಚಿತೇ ಊಚಿರೇ ಇತ್ಯಾದಿ |

ಜಗಾದ ಜಗದತುಃ ಜಗದುಃ, ಜಗದಿಥ ಜಗದಥುಃ ಜಗದ, ಜಗಾದ-ಜಗದ ಜಗದಿವ ಜಗದಿಮ |

ಪ್ರಯೋಗ— ವೇದಾನಾಂ ಸಮುಚಿತಭಾವದಕ್ಷಃ ಅಯಂ ಮಹೇಶ್ವರ್ಯಃ ಯೈಃ ವೇದದ್ವಿಷ್ (ಇತಿ) ಊಚೀ ತಾನ್
 ಧಿಕ್ ಧಿಕ್ ಇತಿ ತತ್ತ್ವ ಸ್ವಾಶ್ವರ್ಯಾತ್ ಕಲಿತಾಂಜಲಯಾ ಜನತಯಾ (ಗಾಢಂ) ಜಗದೇ ಕಿಲ |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ—ಗ್ರಹಣಸ್ಥಾನ ಕಾಲವು ಸಮೀಪಿಸಿದಾಗ ಜನರೆಲ್ಲರೂ ಆಚಾರ್ಯರೊಡನೆ ಸ್ನಾನ ಮಾಡಿದರು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಸನ್ಮಾನಂ ವಿಫುಲಹೃದೇ ವಿಧಾಯ ಭಕ್ತ್ಯಾ
 ಬಿಭ್ರಾಣಾಶ್ಚರಣರಜೋಽಸ್ಯ ದೇವಸೇವ್ಯಮ್ |
 ತತ್ಸಾನ್ನಾದಧಿಕಶುಚೌ ನದಾಧಿರಾಜೇ
 ಸಸುಸ್ತೇ ದ್ವಿಜನಿಕರಾಃ ಪ್ರಶಸ್ತಕಾಲೇ || 19 ||

ಪದಚ್ಛೇದ—ಸನ್ಮಾನಂ, ವಿಫುಲಹೃದೇ, ವಿಧಾಯ, ಭಕ್ತ್ಯಾ, ಬಿಭ್ರಾಣಾಃ, ಚರಣರಜಃ, ಅಸ್ಯ, ದೇವಸೇವ್ಯಂ, (ಚರಣರಜಃ ಸುರೇಂದ್ರಸೇವ್ಯಂ) ತತ್ಸಾನ್ನಾತ್, ಅಧಿಕಶುಚೌ, ನದಾಧಿರಾಜೇ, ಸಸುಸ್ತೇ, ತೇ, ದ್ವಿಜನಿಕರಾಃ, ಪ್ರಶಸ್ತಕಾಲೇ |

ಅನ್ವಯ—ತೇ, ದ್ವಿಜನಿಕರಾಃ, ವಿಫುಲಹೃದೇ, ಭಕ್ತ್ಯಾ, ಸನ್ಮಾನಂ, ವಿಧಾಯ, ಅಸ್ಯ, ದೇವಸೇವ್ಯಂ, ಚರಣರಜಃ, ಬಿಭ್ರಾಣಾಃ, ತತ್ಸಾನ್ನಾತ್, ಅಧಿಕಶುಚೌ, ನದಾಧಿರಾಜೇ, ಪ್ರಶಸ್ತಕಾಲೇ, ಸಸುಸ್ತೇ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ತೇ = ಆ,

ದ್ವಿಜನಿಕರಾಃ = ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಸಮೂಹಗಳು,

ವಿಫುಲಹೃದೇ = ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ,

ಭಕ್ತ್ಯಾ = ಭಕ್ತಿಯಿಂದ,

ಸನ್ಮಾನಂ = ಸರಿಯಾದ ಗೌರವವನ್ನು,

ವಿಧಾಯ = ಮಾಡಿ,

ಅಸ್ಯ = ಈ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ,

ದೇವಸೇವ್ಯಂ = ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಸೇವಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ,

ಚರಣರಜಃ = ಕಾಲಿನಧೂಳನ್ನು,

ಬಿಭ್ರಾಣಾಃ = ಧರಿಸಿದವರಾಗಿ,

ತತ್ = ಆ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ,

ಸಾನ್ನಾತ್ = ಸ್ನಾನದ ದೆಸೆಯಿಂದ,

ಅಧಿಕಶುಚೌ = ಹೆಚ್ಚು ಪವಿತ್ರವಾದ,

ನದಾಧಿರಾಜೇ = ನದನದಿಗಳಿಗೆ ಮಹಾರಾಜನಾದ ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ,

ಪ್ರಶಸ್ತಕಾಲೇ = ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಗ್ರಹಣ ಸಮಯದಲ್ಲಿ,

ಸಸುಸ್ತೇ = ಸ್ನಾನ ಮಾಡಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ—ಆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಗುಂಪುಗುಂಪಾಗಿ ಬಂದು ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಗೌರವ ಮತ್ತು ಭಕ್ತಿ ಪುರಸ್ಕರ-
 ವಾಗಿ ತಲೆಬಾಗಿ ನಮಸ್ಕರಿಸಿದರು. ರುದ್ರಾದಿದೇವೋತ್ತಮರೂ ಶಿರಸಾಧಾರಣ ಮಾಡಿದ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಪಾದ

ಧೂಳಿಯನ್ನು ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಹೊತ್ತರು ಮತ್ತು ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಜಾಯರ್ ಸ್ನಾನದಿಂದ ಅತ್ಯಂತ ಪವಿತ್ರವಾದ ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಗ್ರಹಣಪುಣ್ಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ ಮಾಡಿದರು. ಆಚಾರ್ಯರ ವೇದವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮತ್ತು ಪ್ರವಚನಗಳಿಂದ ಅಲ್ಲಿ ಜನರಲ್ಲರೂ ಪ್ರಭಾವಿತರಾದರು ಮತ್ತು ಆನಂದಪಟ್ಟರು. ಅವರು ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ಗೌರವದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನೋಡಿ ಅವರ ಪಾದಧೂಳಿಯನ್ನು ಶಿರಸಾ ವಹಿಸಿದರು. ಆಗ ಸೂರ್ಯಗ್ರಹಣದ ಪುಣ್ಯಕಾಲವು ಒದಗಿದುದರಿಂದ ಆಚಾರ್ಯರು ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ ಮಾಡಿದರು. ಮೊದಲೇ ಪುಣ್ಯತೀರ್ಥವಾದ ಸಮುದ್ರವು ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್-ಪಾದಾಚಾರ್ಯರ ಸ್ನಾನದಿಂದ ಮತ್ತಷ್ಟು ಪವಿತ್ರವಾಯಿತು. ಆಗ ಅಂತಹ ಅಲ್ಲಿ ಸೇರಿದ್ದ ಜನರಲ್ಲರೂ ಮಿಂದರು ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯವು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಸನ್ಮಾನಂ— ಸಂಶ್ಚ ತತ್ ಮಾನಂ ಚ ಸನ್ಮಾನಂ, ತತ್ ಸನ್ಮಾನಂ |

ಚರಣರಜಃ— ಚರಣಯೋಃ ರಜಃ ಚರಣರಜಃ ತತ್ |

ದೇವಸೇವ್ಯಂ— ದೇವೈಃ ಸೇವ್ಯಂ ದೇವಸೇವ್ಯಂ ತತ್ |

ಸುರೇಂದ್ರಸೇವ್ಯಂ— ಸುರಾಣಾಂ ಇಂದ್ರಾಃ ಸುರೇಂದ್ರಾಃ (ಸೇವಿತುಂ ಯೋಗ್ಯಂ ಸೇವ್ಯಂ) ಸುರೇಂದ್ರಃ ಸೇವ್ಯಂ ಸುರೇಂದ್ರಸೇವ್ಯಂ ತತ್ |

ಅಧಿಕಶುಚಿ— ಅಧಿಕಂ ಶುಚಿ ಅಧಿಕಶುಚಿ, ತಸ್ಮಿನ್ |

ನದಾಧಿರಾಜಃ— ಅಧಿಕಶ್ಚಾಸೌ ರಾಜಾ ಚ ಅಧಿರಾಜಃ, ನದಾನಾಂ ಅಧಿರಾಜಃ ನದಾಧಿರಾಜಃ ತಸ್ಮಿನ್ |

ದ್ವಿಜನಿಕರಾಃ— ದ್ವಿಜಾನಾಂ ನಿಕರಾಃ ದ್ವಿಜನಿಕರಾಃ |

ಪ್ರಶಸ್ತಕಾಲೇ— ಪ್ರಶಸ್ತಶ್ಚಾಸೌ ಕಾಲಶ್ಚ ಪ್ರಶಸ್ತಕಾಲಃ ತಸ್ಮಿನ್ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಸಮ್ಪು-ಷ್ಣಾ ಶೌಚೇ. ಅಕ. ಅನಿ. ಪರ. ಭೂತಾನದೃತನ ಪರೋಕ್ಷೇ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನ |

ಸಸ್ನೌ ಸಸ್ತತುಃ ಸಮ್ಪು, ಸಸ್ಥಿಥ ಸಸ್ಥಾಥ ಸಸ್ಥಥುಃ ಸಸ್ಸ ಸಸ್ನೌ ಸಸ್ಥಿವ ಸಸ್ಥಿಮ |

ಪ್ರಯೋಗ— ತೈಃ ದ್ವಿಜನಿಕರೈಃ ವಿಪುಲಪ್ರದೇ ಭಕ್ತ್ಯಾ (ಸನ್ಮಾನಂ) ಸನ್ಮಾನಂ ವಿಧಾಯ ಅಸ್ಯದೇವಸೇವ್ಯಂ ಚರಣರಜಃ ಬಿಭ್ರಾಣೈಃ ತತ್ ಸ್ನಾನಾತ್ ಅಧಿಕಶುಚಿ ನದಾಧಿರಾಜೇ ಪ್ರಶಸ್ತಕಾಲೇ ಸಸೇ |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆಗ ಜನರ ಸ್ನಾನದ ಗದ್ದಲವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಕಲ್ಲೋಲೈಃ ಕರನಿಕರೈಃ ಕರಿನಿಕರೈರಿವಾನಿವಾಯೈಃ-

ರುಲ್ಲೋಲೈರ್ಜನನಿಕರಾನಿವಾತಯದ್ವಿಃ |

ಆಕ್ರಾಂತಾಃ ಪ್ರಬಲತರೈಶ್ಚ ಲೋಠ್ಯಮಾನಾಃ

ಹಾಸ್ಯತ್ವಂ ಪ್ರಯಯುರುದನ್ವತೀಹ ನೈಕೇ || 20 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಕಲ್ಲೋಲೈಃ, ಕರನಿಕರೈಃ, ಇವ. ಅನಿವಾಯೈಃ, ಉಲ್ಲೋಲೈಃ, ಜನನಿಕರಾನ್, ನಿವಾತಯದ್ವಿಃ, ಆಕ್ರಾಂತಾಃ, ಪ್ರಬಲತರೈಃ, ಚ, ಲೋಠ್ಯಮಾನಾಃ, ಹಾಸ್ಯತ್ವಂ, ಪ್ರಯಯುಃ, ಉದನ್ವತಿ, ಇಹ, ನೈಕೇ |

ಅನ್ವಯ— ಇಹ, ಉದನ್ವತಿ, ನೈಕೇ, ಉಲ್ಲೋಲೈಃ, ಅನಿವಾಯೈಃ, ಜನನಿಕರಾನ್, ನಿವಾತಯದ್ವಿಃ, ಪ್ರಬಲತರೈಃ, ಕರನಿಕರೈಃ, ಇವ ಕಲ್ಲೋಲೈಃ, ಆಕ್ರಾಂತಾಃ, ಚ, ಲೋಠ್ಯಮಾನಾಃ, ಹಾಸ್ಯತ್ವಂ, ಪ್ರಯಯುಃ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಇಹ ಉದನ್ವತಿ = ಈ ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ
 ನೈಕೇ = ಅನೇಕ ಮಂದಿ,
 ಉಲ್ಲೋಲೈಃ = ಆತ್ಯಂತ ಚಂಚಲಗಳಾದ,
 ಅನಿವಾರ್ಯಃ = ತಡೆಯಲು ಅಸಾಧ್ಯವಾದ,
 ಜನನಿಕರಾನ್ = ಜನರ ಸಮೂಹಗಳನ್ನು,
 ನಿಪಾತಯದ್ವಿಃ = ಕಡೆಹುತ್ತಿರುವ,
 ಪ್ರಬಲತರೈಃ = ಆತ್ಯಂತ ಪ್ರಬಲವಾದ,
 ಕಲ್ಲೋಲೈಃ = ದೊಡ್ಡ ಅಲೆಗಳಿಂದ,
 ಆಕ್ರಾಂತಾಃ = ಆಕ್ರಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ (ಮುಳುಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ)ವರಾಗಿಯೂ,
 ಲೋಠ್ಯಮಾನಾಃ ಚ = ಉರುಳಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟವರಾಗಿಯೂ,
 ಹಾಸ್ಯತ್ವಂ = ನಗೆಚಾಟಿಕೆಯನ್ನು (ಉಪಹಾಸ ವಿಷಯತೆಯನ್ನು)
 ಪ್ರಯಯುಃ = ಹೊಂದಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಆ ಪಶ್ಚಿಮ ಮಹಾಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಆಗ ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಅಲೆಗಳು ಬರುತ್ತಿದ್ದವು. ಅವುಗಳು ಮೇಲ್ಬುಲವಾಗಿ, 'ಬಹಳ ಎತ್ತರವಾಗಿ ಚಲಿಸುತ್ತಾ ದಡದ ಕಡೆಗೆ ಮುನ್ನುಗ್ಗುತ್ತಿದ್ದವು. ಅವುಗಳನ್ನು ನೋಡಿದರೆ ಅನೇಕರು ಹಿಂಡುಹಿಂಡಾಗಿ ಜನರಿಗೆ ಅವುಗಳನ್ನು ತಡೆದು ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಅಲೆಗಳಿಂದ ಆಕ್ರಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಜನರು ಹಿಂದೆ ಬಿದ್ದು ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದರು. ಮತ್ತು ಅಲೆಗಳು ಹಿಂದಿರುಗುವಾಗ ಉರುಳಾಡಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಾ, ಏಳುತ್ತಾ, ಉರುಳಾಡುತ್ತಾ ಇರುವಾಗ ನೋಡುವ ಇತರ ಜನರಿಗೆ ನಗು ಬರುತ್ತಿತ್ತು. ಹೀಗೆ ಅಲ್ಲಿ ಸಮುದ್ರ ಸ್ನಾನ ಮಾಡುವ ಜನರು ಅಪಹಾಸಕ್ಕೆ ಗುರಿಯಾಗುತ್ತಿದ್ದರು. ಅಹಾ ಇಂತಹ ಬಲಿಷ್ಠರು ಹೇಗೆ ಬಿದ್ದು ಎದ್ದು ಹೊರಳಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ಎಂದು ಬೇರೆ ಕೆಲವರು ಇತರರನ್ನು ಅಪಹಾಸ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರು ಅಲೆಗಳಿಂದ ಆಕ್ರಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟಾಗ ಅನೇಕರಿಂದ ಆಕ್ರಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟವರಂತೆ ತಮಗಿಂತಲೂ ಬಲಿಷ್ಠರಾದ ಜನರಿಂದ ಉರುಳಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟರು. ಆಗ ಅವರನ್ನು ನೋಡಿ ಜನರು ನಗಲಾರಂಭಿಸಿದರು. ಅಲೆಗಳಿಂದ ಸಿಕ್ಕಿ ಕಾಲುಗಳು ಆಯತಪ್ಪಿ ಬಿದ್ದು ಎದ್ದು ಹೊರಳಾಡುತ್ತಾ ನೋಡಿ ಜನರು ಸ್ನಾನ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದು ನೋಡುವವರಿಗೆ ತುಂಬಾ ಹಾಸ್ಯವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವ ದೃಶ್ಯವಾಗಿತ್ತು ಎಂದು ಭಾವ.

ವಿಗ್ರಹ ಮತ್ತು ಕೋಶ—

ಕಲ್ಲೋಲಃ— ದೊಡ್ಡ ಅಲೆ, 'ಮಹತ್ಸೂಲ್ಲೋಲಕಲ್ಲೋಲೌ' ಅಮರ ।

ಅನಿವಾರ್ಯಃ— ನಿವಾರಯಿತುಂ ಶಕ್ಯಾಃ ನಿವಾರ್ಯಾಃ ನ ನಿವಾರ್ಯಾಃ ಅನಿವಾರ್ಯಾಃ ತೈಃ ।

ಜನನಿಕರೈಃ— ಜನಾನಾಂ ನಿಕರಾಃ ಜನನಿಕರಾಃ ತೈಃ ।

ಪ್ರಬಲತರೈಃ— ಆತ್ಯಂತಂ ಪ್ರಬಲಾಃ ಪ್ರಬಲತರಾಃ ತೈಃ ।

ಹಾಸ್ಯತ್ವಂ— ಹಸಿತುಂ ಯೋಗ್ಯಃ ಹಾಸ್ಯಃ, ಹಾಸ್ಯಸ್ಯ ಭಾವಃ ಹಾಸ್ಯತ್ವಂ ಶತ ।

ಉದನ್ವಾನ್— ಸಮುದ್ರ, 'ಉದನ್ವಾನ್ ಉದಧಿಃ ಸಿಂಧುಃ' ಅಮರ ।

ನೈಕೇ— ನ ವಿಕೇ ನೈಕೇ ನೈಕಧಾ । ಎಂಬಂತೆ ನ ಶಬ್ದದ ಜತೆಗೆ ಸಮಾಸ ಉಲ್ಲೋಲ ಶಬ್ದಕ್ಕೂ ಮಹಾತರಂಗ ಎಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು ಆಗ ಕೆಲವು ಮಹಾತರಂಗಗಳು (ಉಲ್ಲೋಲಾಃ) ಜನರನ್ನೂ ಒಳಸುತ್ತುತ್ತಿದ್ದವು.

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಪ್ರಯಯಃ - ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ ಸಕ. ಅನಿ. ಪರ. ಭೂತ ಅನದೃತನ ಪರೋಕ್ಷೇ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನ |

ಯಯೌ ಯಯತುಃ ಯಯುಃ, ಯಯಥ-ಯಯಾಥ ಯಯಥುಃ ಯಯ, ಯಯೌ ಯಯಿವ ಯಯಮು |

ಪ್ರಯೋಗ— ಇಹ ಉದನ್ವತಿ ನೈಕೇ ಉಲ್ಲೋಲೈಃ ಅನಿವಾಯೈಃ ಜನನಿಕರಾನ್ ನಿಪಾತಯದ್ವಿ ಪ್ರಬಲತರೈಃ ಕರಿನಿಕರೈವ ಕಲ್ಲೋಲೈಃ ಆಕ್ರಾಂತೈಃ ಚ ಲೋಲೈಮಾನ್ಯೈಃ ಹಾಸ್ಯತ್ವಂ ಪ್ರಯಯೇ |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಅವತಾರ್ಯರು ಸಮುದ್ರದ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಪೂರ್ತಿ ಮುಳುಗಿದಾಗ ಮತ್ತು ಅಲೆಗಳಿಂದ ಉರುಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟಾಗ ದುರ್ಜನರು ದುರಾಗ್ರಹದಿಂದ ನಿಂದಿಸಿದರು ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ.

ಮಜ್ಜಂತಂ ಪೃಥುಲಹರೀನಿಗೂಢಮೂರ್ತಿಂ

ಸಂಪೂರ್ಣಪ್ರಮತಿಮಸಜ್ಜನೋ ಜಹಾಸ |

ಯೋ ಲೋಕತ್ರಯವಿಜಯೀ ಗುರುಃ ಪ್ರಸಿದ್ಧಃ

ಸೋಽಯಂ ಹಾ ಪತತಿ ಲಘೂರ್ಮಿಲೀಲಯೀತಿ || 21 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಮಜ್ಜಂತಂ, ಪೃಥುಲಹರೀನಿಗೂಢಮೂರ್ತಿಂ, ಸಂಪೂರ್ಣಪ್ರಮತಿಂ, ಅಸಜ್ಜನಃ, ಜಹಾಸ, ಯಃ, ಲೋಕತ್ರಯವಿಜಯೀ, ಗುರುಃ, ಪ್ರಸಿದ್ಧಃ, ಸಃ, ಅಯಂ, ಹಾ, ಪತತಿ, ಲಘೂರ್ಮಿಲೀಲಯಾ, ಇತಿ |

ಅನ್ವಯ— ಯಃ, ಲೋಕತ್ರಯವಿಜಯೀ, ಗುರುಃ, ಪ್ರಸಿದ್ಧಃ, ಸಃ, ಅಯಂ, ಲಘೂರ್ಮಿಲೀಲಯಾ, ಪತತಿ, ಹಾ, ಇತಿ, ಅಸಜ್ಜನಃ, ಮಜ್ಜಂತಂ, ಪೃಥುಲಹರೀನಿಗೂಢಮೂರ್ತಿಂ, ಸಂಪೂರ್ಣಪ್ರಮತಿಂ, ಜಹಾಸ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಯಃ = ಯಾರು,

ಲೋಕತ್ರಯವಿಜಯೀ = ಮೂರು ಲೋಕಗಳ ವಿಜಯವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿದ, (ಮೂರು ಲೋಕಗಳನ್ನು ಜಯಿಸಿದ)

ಗುರುಃ = ಗುರುಗಳಾಗಿ,

ಪ್ರಸಿದ್ಧಃ = ಪ್ರಖ್ಯಾತರೋ,

ಸಃ ಅಯಂ = ಆ ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದ ಎದುರಿಗೆ ಕಾಣಿಸುವ ಈ ಗುರುಗಳು,

ಲಘೂರ್ಮಿಲೀಲಯಾ = ಸಣ್ಣದಾದ ಅಲೆಗಳ ಆಟದ ವ್ಯಾಪಾರದಿಂದ,

ಪತತಿ = ಬೀಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಹಾ = ಅಯೋ ಕೋಚನೀಯಾವಸ್ಥೆಯು,

ಇತಿ = ಎಂದೂ,

ಅಸಜ್ಜನಃ = ದುಷ್ಟಜನರು,

ಮಜ್ಜಂತಂ = ಸ್ನಾನ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ,

ಪೃಥುಲಹರೀನಿಗೂಢಮೂರ್ತಿಂ = ದೊಡ್ಡ ಅಲೆಗಳಿಂದ (ಅಲೆಗಳಲ್ಲಿ) ಮರೆಯಾದ ದೇಹವುಳ್ಳ,

ಸಂಪೂರ್ಣಪ್ರಮತಿಂ = ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಬೋಧಾಚಾರ್ಯರನ್ನು
ಜಹಾಸ = ಉಪಹಾಸ ಮಾಡಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಆಚಾರ್ಯರು ಗೃಹಣ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಆಗ ದೊಡ್ಡ ಅಲೆಗಳು ಬಂದಾಗ ಆಚಾರ್ಯರು ಆ ಅಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಮರೆಯಾದರು. ಕೆಲವು ಬಾರಿ ಆಚಾರ್ಯರು ಅಲೆಗಳಿಗಿದುರಾಗಿ ನಿಂತಿದ್ದಾಗ ಅಲೆಗಳ ಹೊಡೆತದಿಂದ ಬಿದ್ದು ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದರು. ಇಂತಹ ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ನೋಡಿ ಕೆಲವು ದುರ್ಜನರು ನೋಡಿರಿ ನೋಡಿರಿ ಮೂರು ಲೋಕಗಳನ್ನು ಜಯಿಸಿದರಂದೂ, ಜಗದ್ಗುರುಗಳೆಂದೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದ ಈ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಲಘುವಾದ (ಅಲ್ಪವಾದ) ಅಲೆಗಳು ಆಟವಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಬಿದ್ದು ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಅಯ್ಯೋ ಪಾಪ! ಜಗದ್ಗುರುಗಳು ಲಘು ವಸ್ತುಗಳ ಹೊಡೆತದಿಂದ ಉರುಳಿ ಬೀಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ಎಂದು ಪರಿಹಾಸ ಮಾಡಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ ಮತ್ತು ಕೋಶ—

ಪೃಥುಲಹರಿನಿಗೂಢಮೂರ್ತಿಂ— ಪೃಥ್ವ್ಯಶ್ಚ ತಾಃ ಲಹರ್ಯಶ್ಚ ಪೃಥುಲಹರ್ಯಃ ಪೃಥುಲಹರಿಭಿಃ
(ಪೃಥುಲಹರಿಃ) ನಿಗೂಢಾ ಮೂರ್ತಿಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಪೃಥುಲಹರಿನಿಗೂಢಮೂರ್ತಿಃ ತಂ |

ಸಂಪೂರ್ಣಪ್ರಮತಿಃ— ಸಂಪೂರ್ಣ ಪ್ರಮತಿಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ |

ಅಸಜ್ಜನಃ— ಅಸಂಶ್ಲಾಘೌ ಜನಶ್ಚ ಅಸಜ್ಜನಃ |

ಲೋಕತ್ರಯವಿಜಯೇ— ತ್ರಯಃ ಅವಯವಾಃ ಅಸ್ತೇತಿ ತ್ರಯಂ | ಲೋಕಾನಾಂ ತ್ರಯಂ ಲೋಕತ್ರಯಂ
ಲೋಕತ್ರಯಸ್ಯ ವಿಜಯಃ ಲೋಕತ್ರಯವಿಜಯಃ, ಲೋಕತ್ರಯವಿಜಯಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತೀತಿ ಲೋಕತ್ರಯ
ವಿಜಯೇ | (ವಿಜಯನ)

ಲಘೂರ್ಮಿಲೀಲಯಾ— ಲಘ್ವಶ್ಚತಾಃ ಉರ್ಮಯಶ್ಚ ಲಘೂರ್ಮಯಃ ಲಘೂರ್ಮಿಣಾಂ ಲೀಲಾ
ಲಘೂರ್ಮಿಲೀಲಾ, ತಯಾ | ಲೀಲಾ = ವಿಲಾಸ, ಆಟ, 'ಲೀಲಾವಿಲಾಸಕ್ರಿಯಯೋಃ' ವಿಶ್ವ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಜಹಾಸ - ಹಸೇ ಹಸನೇ ಅಕ. ಸೇಟ್. ಪರ. ಭೂತ ಅನದೃತನ ಪರೋಕ್ಷೇ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ
ವಿಕವಚನೇ ಜಹಾಸ ಎಂದು ರೂಪ |

ಜಹಾಸ ಜಹಸತುಃ ಜಹಮಃ, ಜಹಸಿಥ ಜಹಸಥುಃ ಜಹಸ, ಜಹಾಸ ಜಹಸ ಜಹಸಿವ ಜಹಸಿಮ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಯೇನ ಲೋಕತ್ರಯವಿಜಯಿನಾ ಗುರುಣಾ ಪ್ರಸಿದ್ಧೇನ ಭೂಯತೇ ತೇನ ಅನೇನ ಲಘೂರ್ಮಿ
ಲೀಲಯಾ ಪತ್ಯತೇ ಹಾ ಇತಿ ಅಸಜ್ಜನೇನ ಮಜ್ಜನ ಪೃಥುಲಹರಿ ನಿಗೂಢಮೂರ್ತಿಃ ಸಂಪೂರ್ಣಪ್ರಮತಿಃ ಜಹಸೇ |

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆಚಾರ್ಯರು ದುರ್ಜನರ ನಿಂದಾವಚನವನ್ನು ಲೆಕ್ಕಿಸಲಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ನೀಚಾನಾಮವಚವಚಾಂಸ್ತುಜೇಗಣಸ್ತೋ

ದಭ್ರಾಣಾಂ ಕ್ಷುಭಿತಕರಾಣ್ಯದಭ್ರಸಂಖ್ಯಃ |

ಕ್ರೋಷ್ಣಾಣಾಂ ಶ್ವಕಲಕಲಪ್ರದಂ ವಿರಾವಂ

ಪಂಚಾಸ್ತೋ ನ ಹಿ ಗಣಯೇದುದಾರವೀರ್ಯಃ || 22 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ನೀಚಾನಾಂ, ಅವಚವಚಾಂಃ, ಅಜೇಗಣಾಃ, ನೋ, ದಭ್ರಾಣಾಂ, ಕ್ಷುಭಿತಕರಾಣಿ, ಅದಭ್ರಸಂಖ್ಯಃ,
ಕ್ರೋಷ್ಣಾಣಾಂ, ಶ್ವಕಲಕಲಪ್ರದಂ, ವಿರಾವಂ, ಪಂಚಾಸ್ತುಃ, ನ, ಹಿ, ಗಣಯೇತ್, ಉದಾರವೀರ್ಯಃ |

ಅನ್ವಯ— ಅದಭ್ರಸಂಖ್ಯಃ, ದಭ್ರಾಣಾಂ, ಕ್ಷುಭಿತಕರಾಣಿ, ನೀಚಾನಾಂ, ಅವಚವಚಾಂಸಿ, ನೋ, ಅಜೀಗಣತ್, ಶ್ವಕಲಕಲಪ್ರದಂ, ಕ್ರೋಷೋನಾಂ, ವಿರಾವಂ, ಉದಾರವೀರ್ಯಃ, ಪಂಚಾಸ್ಯಃ, ನ, ಗಣಯೇತ್, ಹಿ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅದಭ್ರಸಂಖ್ಯಃ = ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು,
 ದಭ್ರಾಣಾಂ = ಅಲ್ಪ ಜನರಿಗೆ,
 ಕ್ಷುಭಿತಕರಾಣಿ = ಮನಃಪೇದವನ್ನು (ಮನಸ್ಸಿನ ತೆಗಳುವಿಕೆಯನ್ನು) ಉಂಟುಮಾಡುವ,
 ನೀಚಾನಾಂ = ದುಷ್ಟರ,
 ಅವಚವಚಾಂಸಿ = ಹೇಳಲು ಅಯೋಗ್ಯವಾದ ಮಾತುಗಳನ್ನು,
 ನ ಅಜೀಗಣತ್ = ಲೆಕ್ಕಿಸಲಿಲ್ಲ,
 ಶ್ವಕಲಕಲಪ್ರದಂ = ನಾಯಿಗಳಿಗೆ ಕೋಲಾಹಲವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ,
 ಕ್ರೋಷೋನಾಂ = ನರಿಗಳ,
 ವಿರಾವಂ = ಕೂಗನ್ನು,
 ಉದಾರವೀರ್ಯಃ = ಮಹತ್ವಾದ ಅಂತಸ್ತತ್ವವುಳ್ಳ,
 ಪಂಚಾಸ್ಯಃ = ಸಿಂಹವು,
 ನ ಗಣಯೇತ್ ಹಿ = ಲೆಕ್ಕಿಸಲಾರದಷ್ಟೆ

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ನರಿಗಳು ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಹುಕ್ಕುಹೂ ಎಂದು ಉಳಿಡುವುವು. ಆಗ ನಾಯಿಗಳು ಕೋಚಿಗೊಂಡು ಬೊಗಳಲು ಆರಂಭಿಸುವುವು. ಆದರೆ ಮಹತ್ವಾದ ಅಂತಃಸ್ತತ್ವವುಳ್ಳ ಧೀರತೂರ ಮೃಗರಾಜನು ನರಿಗಳ ಕೂಗುಗಳನ್ನು ಲೆಕ್ಕಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ತನ್ನಷ್ಟಕ್ಕೆ ಗಂಭೀರವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಅದರಂತೆ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಸಾಮಾನ್ಯ ಜನರಿಗೆ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಕೋಚಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ನೀಚರ ಅವಾಚ್ಯವಾದ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಬಾಯಿಯಿಂದ ಆಡಲು ಅಯೋಗ್ಯವಾದ ದುರ್ವಚನಗಳನ್ನು ಲೆಕ್ಕಿಸಲೇ ಇಲ್ಲ ಸುಮ್ಮನಿದ್ದರು. (ಇಲ್ಲಿ 'ವಾಕ್ಯಯೋರೇಕ ಸಾಮಾನ್ಯೇ ಪ್ರತಿವಸ್ತುಪಮಾ ಮತಾ' ಎಂಬ ಲಕ್ಷಣದಿಂದ ಪ್ರತಿವಸ್ತುಪಮಾಲಂಕಾರ)

ವಿಗ್ರಹ—

ಅವಚವಚಾಂಸಿ— ವಚಃ ವಚನಂ, ನ ವಿದ್ಯತೇ ವಚಃ ಯೇಷಾಂ ತಾನಿ ಅವಚಾನಿ, ಅವಚಾನಿ ಚ ತಾನಿ ವಚಾಂಸಿ ಚ ಅವಚವಚಾಂಸಿ ತಾನಿ ।

ಕ್ಷುಭಿತಕರಾಣಿ— ಕ್ಷುಭಿತಂ (ಕ್ಷೋಭಃ) ಕುರ್ವಂತೀತಿ ಕ್ಷುಭಿತಕರಾಣಿ, ಕ್ಷುಭಿತಸ್ಯ ಕರಾಣಿ ಕ್ಷುಭಿತಕರಾಣಿ ।

ಅದಭ್ರಸಂಖ್ಯಃ— ನ ದಭ್ರಾ ಅದಭ್ರಾ ಅದಭ್ರಾ ಸಂಖ್ಯಾ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಅದಭ್ರಸಂಖ್ಯಃ ।

ಶ್ವಕಲಕಲಪ್ರದಂ— ಕಲಕಲಂ ಪ್ರದದಂತೀತಿ ಕಲಕಲಪ್ರದಃ, ಶುನಾಂ ಕಲಕಲಪ್ರದಃ ಶ್ವಕಲಕಲಪ್ರದಃ ತಂ ।

ಉದಾರವೀರ್ಯಃ— ಉದಾರಂ ವೀರ್ಯಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಉದಾರವೀರ್ಯಃ ।

ಕೋಶ—

ವಿರಾವಂ— ಶಬ್ದ 'ಆರವಾರಾವಸಂರಾವವಿರಾವಾ' ಅಮರ ।

ಕ್ರೋಷ್ತು— ನರಿ, 'ಶೃಗಾಲವಂಚಕಕ್ರೋಷ್ತು ಫೇರು ಫೇರುವ ಜಂಬುಕಾಃ' ಅಮರ ।

ಪಂಚಾಸ್ಯಃ— ಸಿಂಹ, 'ಸಿಂಹೋ ಮೃಗೇಂದ್ರಃ ಪಂಚಾಸ್ಯಃ ಪರ್ಯಕ್ಷಃ ಕೇಸರೀ ಹರಿಃ' ಅಮರ ।

ಕ್ರಿಯಾವದ— ಅಜೀಗಣತ್ - ಗಣ ಸಂಖ್ಯಾನೇ ಸಕ. ಸೇಟ್. ಉಭ. ಭೂತೇ 'ಲುಜ್ ಈ ಚ ಗಣಃ' (ವಾ. ಸೂ. 7.4.97) ಅಜೀಗಣತ್ ಇತ್ಯಾದಿ ರೂಪವೂ ಇದೆ |

ಗಣಯೇತ್ - ಗಣ ಸಂಖ್ಯಾನೇ ಧಾತು ವಿಧಿ ಲಿಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನ |

ಅಜೀಗಣತ್ ಅಜೀಗಣತಾಂ ಅಜೀಗಣನ್, ಅಜೀಗಣಃ ಅಜೀಗಣತಂ ಅಜೀಗಣತ, ಅಜೀಗಣಂ ಅಜೀಗಣಾವ ಅಜೀಗಣಾಮ |

ಗಣಯೇತ್ ಗಣಯೇತಾಂ ಗಣಯೇಯುಃ, ಗಣಯೇಃ ಗಣಯೇತಂ ಗಣಯೇತ್, ಗಣಯೇಯಂ ಗಣಯೇವ ಗಣಯೇಮ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಅದಭ್ಯಸಂಜ್ಞೇನ ದಭ್ಯಾಣಾಂ ಕ್ಷುಭಿತಕರಾಣಿ ನೀಚಾನಾಂ ಅವಚವಚಾಂಸಿ ನ ಅಗಣಷತ್ ಶ್ವಕಲಕಲ ಪ್ರದಃ ಕ್ರೋಷೂನಾಂ ವಿರಾವಃ ಪಂಚಾಸ್ಯೇನ ನ ಗಣ್ಯೇತ್ ಹಿ |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆಗ ಆಚಾರ್ಯರು ಸಮುದ್ರದ ಕಡೆಗೆ ಕಟಾಕ್ಷ ಬೀರಿದರು. ಸಮುದ್ರವು ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಚಲಿಸದೆ ಕರೆಯಂತೆ ನಿಶ್ಚಲವಾಯಿತು ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ.

ಜನ್ಮಸ್ಥಿತ್ಯವಸಿತಿದಾಯಿನಂ ಕಟಾಕ್ಷಂ

ಲೋಕಾನಾಮಘಟಯದಂಬುಧೌ ಬೃಹದ್ವೀಃ |

ಆಕ್ರಾಂತೋಽಧಿಕಗುರುಣಾ ಸ ತೇನ ತಾವ-

ಮುಂಚನ್ ಸಂಚಲನಮಭೂತತಟಾಕದೇಶೈಃ || 23 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಜನ್ಮಸ್ಥಿತ್ಯವಸಿತಿದಾಯಿನಂ, ಕಟಾಕ್ಷಂ, ಲೋಕಾನಾಂ, ಅಘಟಯತ್, ಅಂಬುಧೌ, ಬೃಹದ್ವೀಃ, ಆಕ್ರಾಂತಃ, ಅಧಿಕಗುರುಣಾ, ಸಃ, ತೇನ, ತಾವತ್, ಮುಂಚನ್, ಸಂಚಲನಂ, ಅಭೂತ್, ತಟಾಕದೇಶೈಃ |

ಅನ್ವಯ— ಬೃಹದ್ವೀಃ, ಲೋಕಾನಾಂ, ಜನ್ಮಸ್ಥಿತ್ಯವಸಿತಿದಾಯಿನಂ, ಕಟಾಕ್ಷಂ, ಅಂಬುಧೌ, ಅಘಟಯತ್, ತಾವತ್, ಅಧಿಕಗುರುಣಾ, ತೇನ, ಆಕ್ರಾಂತಃ, ಸಃ, ಸಂಚಲನಂ, ಮುಂಚನ್, ತಟಾಕದೇಶೈಃ, ಅಭೂತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಬೃಹದ್ವೀಃ = ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು,

ಲೋಕಾನಾಂ = ಸಮಸ್ತ ಲೋಕಗಳಿಗೆ, (ಸಮಸ್ತ ಜನರಿಗೆ)

ಜನ್ಮಸ್ಥಿತಿಅವಸಿತಿದಾಯಿನಂ = ಹುಟ್ಟು ರಕ್ಷಣೆ, ಸಂಹಾರ ಇವುಗಳನ್ನು ಕೊಡುವ,

ಕಟಾಕ್ಷಂ = ಕಡೆಗಣ್ಣಿನ ನೋಟವನ್ನು,

ಅಂಬುಧೌ = ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ,

ಅಘಟಯತ್ = ಸೇರಿಸಿದರು,

ತಾವತ್ = ಆಗ,

ಅಧಿಕಗುರುಣಾ = ಅತ್ಯಂತ ಸಮರ್ಥವಾದ,

ತೇನ = ಆಚಾರ್ಯರ ಆ ಕಡೆಗಣ್ಣಿನ ನೋಟದಿಂದ,

ಆಕ್ರಾಂತಃ = ಆಶ್ರಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ

ಸ: = ಆ ಸಮುದ್ರವು,
 ಸಂಚಲನಂ = ಅಲ್ಲಾಡುವಿಕೆಯನ್ನು,
 ಮುಂಚನ್ = ಬಿಡುತ್ತಾ,
 ತಟಾಕದೇಶ್ಯ: = ಸರೋವರದಂತೆ,
 ಅಭೂತ = ಆಯಿತು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಮೂಲ ಮುಖ್ಯವ್ರಾಣಾವತಾರರಾದ ಆಚಾರ್ಯರು ತನ್ನ ಕಡೆಗಣ್ಣಿನ ನೋಟದಿಂದಲೇ ಸಮಸ್ತ ಲೋಕಗಳನ್ನೂ ಸಮಸ್ತ ಚೇತನರನ್ನೂ ಸೃಷ್ಟಿ ಪಾಲಿಸಿ ಸಂಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇಂತಹ ಅತ್ಯಂತ ಸಮರ್ಥವಾದ ತಮ್ಮ ಕಡೆಗಣ್ಣಿನ ನೋಟವನ್ನು ಆಚಾರ್ಯರು ಸಮುದ್ರದ ಕಡೆಗೆ ಹಾಯಿಸಿದರು. ಆಚಾರ್ಯರ ಕಟಾಕ್ಷದಿಂದ ಸಮುದ್ರನು ಬೆದರಿತನು. ಸಮುದ್ರದ ವಿರಳತೆಗಳು ಅಲೆಗಳ ಹೊಯ್ಯಾಟ ಭೋರ್ಗರತೆ ಎಲ್ಲವೂ ನಿಂತು ಹೋದುವು, ಸಮುದ್ರರಾಜನು ಚಿಕ್ಕ ಸರೋವರದಂತೆ ಶಾಂತವಾದನು. ಇದು ಮೊದಲು ಅತ್ತ ಇತ್ತ ಉಕ್ಕಿ, ಉಬ್ಬಿ ಅಲೆಗಳಿಂದ ಬಡಿದು ಬಹಳ ಸದ್ದುಗದ್ದಲ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಸಮುದ್ರನು ಆಚಾರ್ಯರ ಕಡೆಗಣ್ಣಿನ ನೋಟದಿಂದ ಕೆರೆಯಂತಾಗಿ ಅಲ್ಲಾಡದೆ ನಿಂತನು ಎಂದು ಭಾವ.

ವಿಗ್ರಹ ಮತ್ತು ಕೋಶ—

ಜನ್ಮಸ್ಥಿತ್ಯವಸಿರಿದಾಯಿನಂ— ಜನ್ಮ ಚ ಸ್ಥಿತಿಶ್ಚ ಅವಸ್ಥಿತಿಶ್ಚ ಜನ್ಮಸ್ಥಿತ್ಯವಸಿತಯ: ತಾ: (ಜನ್ಮಸ್ಥಿತ್ಯವಸಿತಿ:) ದಾತುಂ ಶೀಲಂ ಆಸ್ಯ ಅಸೀತಿ ಜನ್ಮಸ್ಥಿತ್ಯವಸಿರಿದಾಯೀ ತಂ |

ಕಟಾಕ್ಷಂ— ಕಡೆಗಣ್ಣಿನ ನೋಟ, 'ಕಟಾಕ್ಷೋಽಧಿಪಾಂಗದರ್ಶನೇ' ಅಮರ |

ಬೃಹದ್ವಿಃ— ಬೃಹತೀ ಧೀ: ಯಸ್ಯ ಸ: ಬೃಹದ್ವಿಃ |

ಅಧಿಕಗುರುಣಾ— ಅಧಿಕಂ ಗುರು: ಅಧಿಕಗುರು: ತೇನ ಅಧಿಕಗುರುಣಾ |

ತಟಾಕದೇಶ್ಯ:— ಈಷದಸಮಾಪ್ತ: ತಟಾಕ: ತಟಾಕದೇಶ್ಯ: |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಘಟಯತ್ - ಘಟ ಬೇಜ್ಞಾಯಾಂ ಅಕರ್ಮಕ ಸೇಟ್ ಅತ್ಯನೇಪದಿ ಣಿಜಂತದಲ್ಲಿ ಮಿತ್ ಆದುದರಿಂದ 'ಮಿತಾಂತ್ರಸ್ಯ' ಎಂದು ಹ್ರಸ್ವ ಅನದ್ಯತನಭೂತೇ ಲಜಾ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನ |

ಅಘಟಯತ್ ಅಘಟಯತಾಂ ಅಘಟಯನ್, ಅಘಟಯ: ಅಘಟಯತಂ ಅಘಟಯತ, ಅಘಟಯಂ ಅಘಟಯಾವ ಅಘಟಯಾಮ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಬೃಹದ್ವಿಯಾ ಲೋಕಾನಾಂ ಜನ್ಮಸ್ಥಿತ್ಯವಸಿರಿದಾಯಿಕಟಾಕ್ಷ: ಅಂಬುಧೌ ಅಘಟಿತ ತಾವತ್ ಅಧಿಕ ಗುರುಣಾ ಆಕ್ರಾಂತೇನ ತೇನ ಸಂಚಲನಂ ಮುಂಚತಾ ತಟಾಕದೇಶ್ಯೇನ ಅಭಾವ |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಇಂತಹ ಅತ್ಯದ್ಭುತ ಮಹಿಮೆಗಳನ್ನು ಕಂಡರೂ ದುರ್ಜನರು ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸುವುದನ್ನು ಬಿಡಲಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಇತ್ಯಾದ್ಯೈರಪಿ ಚರಿತೈರನನ್ಯಸಾಧ್ಯೈ-

ರ್ನ ಸ್ಥೇಷಾಂ ಬಹುಮತಿಮಾಪ ದುರ್ಜನೋಽಸ್ಮಿನ್ |

ವಿದ್ವೇಷಂ ವ್ಯಧಿತ ಪುನರ್ನಿರಸ್ತಭಾಗ್ಯೇ

ತಸ್ಮಿನ್ ದುರ್ಮನಸಿ ತದೇವ ಶೋಭನಂ, ಸ್ಯಾತ್ || 24 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಇತ್ಯಾದ್ಯೈಃ, ಅಪಿ, ಚರಿತ್ಯೈಃ, ಅನನ್ಯಸಾಧ್ಯೈಃ, ನ, ಸ್ವೇಷ್ಠಾಂ, ಬಹುಮತಿಂ, ಆಪ, ದುರ್ಜನಃ, ಅಸ್ಮಿನ್, ವಿದ್ವೇಷಂ, ವೃದ್ಧಿಃ, ಪುನಃ, ನಿರಸ್ತಭಾಗ್ಯೇ, ತಸ್ಮಿನ್, ದುರ್ಮನಸಿ, ತತ್, ಏವ, ಶೋಭನಂ, ಸ್ಯಾತ್ |

ಅನ್ವಯ— ದುರ್ಜನಃ, ಇತ್ಯಾದ್ಯೈಃ, ಅನನ್ಯಸಾಧ್ಯೈಃ, ಚರಿತ್ಯೈಃ, ಅಪಿ, ಅಸ್ಮಿನ್, ಸ್ವೇಷ್ಠಾಂ, ಬಹುಮತಿಂ, ನ, ಆಪ, ಪುನಃ, ವಿದ್ವೇಷಂ, ವೃದ್ಧಿಃ, ನಿರಸ್ತಭಾಗ್ಯೇ, ದುರ್ಮನಸಿ, ತಸ್ಮಿನ್, ತತ್, ಏವ, ಶೋಭನಂ, ಸ್ಯಾತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ದುರ್ಜನಃ = ಕೆಟ್ಟಜನರು,

ಇತ್ಯಾದ್ಯೈಃ = ಇದೇ ಮೊದಲಾಗಿ ಉಳ್ಳ,

ಅನನ್ಯಸಾಧ್ಯೈಃ = ಇತರರಿಂದ ಮಾಡಲು ಅಶಕ್ತವಾದ,

ಚರಿತ್ಯೈಃ ಅಪಿ = ನಡವಳಿಕೆಗಳಿಂದಲೂ,

ಅಸ್ಮಿನ್ = ಈ ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಷಾರ್ಯರಲ್ಲಿ,

ಸ್ವೇಷ್ಠಾಂ = ಅತ್ಯಂತ ಸ್ಥಿರವಾದ,

ಬಹುಮತಿಂ = ಗೌರವವನ್ನು,

ನ ಆಪ = ಹೊಂದಲಿಲ್ಲ,

ಪುನಃ = ಮತ್ತೂ,

ವಿದ್ವೇಷಂ = ಹಗೆತನವನ್ನು,

ವೃದ್ಧಿಃ = ಮಾಡಿತು.

ನಿರಸ್ತಭಾಗ್ಯೇ = ಒಳ್ಳೆಯ ಅದೃಷ್ಟಹೀನವಾದ,

ದುರ್ಮನಸಿ = ಕೆಟ್ಟ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ,

ತಸ್ಮಿನ್ = ಆ ದುಷ್ಟಭಾವದಲ್ಲಿ,

ತತ್ ಏವ = ಹಗೆತನವನ್ನು ಮತ್ತುಷ್ಟು ಹೆಚ್ಚಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದೇ,

ಶೋಭನಂ = ಯೋಗ್ಯವಾದುದು,

ಸ್ಯಾತ್ = ಆದೀತು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಆಚಾರ್ಯರು ಈ ರೀತಿ ಸಮುದ್ರಸಂಭವ ಮತ್ತು ಇದೇ ರೀತಿಯ ಅನೇಕ ಇತರ ಮಹತ್ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದರು. ಅವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಇತರರಿಗೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಯೋಚಿಸಲೂ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ಇಂತಹ ಮಹತ್ಕರವಾದ, ಅದ್ವೈತವಾದ ಆಚಾರ್ಯರ ಚರಿತ್ರೆಗಳನ್ನು ದುರ್ಜನರು ನೋಡಿದರು, ಆದರೂ ಶಾಶ್ವತ ದುಃಖಕ್ಕೆ ಭಾಗಿಗಳಾಗಬೇಕಾದ ಅವರು ತಮ್ಮ ದುರದೃಷ್ಟಕ್ಷಣಸಾರವಾಗಿ ಆಚಾರ್ಯರಲ್ಲಿ ಅಚಿಂತ್ಯಾದ್ವೈತವಾದ ಪವಾದಗಳನ್ನು ನೋಡಿದರೂ ಅವರಲ್ಲಿ ಮತ್ತಷ್ಟು ದ್ವೇಷವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಿಕೊಂಡರು, ಜೀವೋತ್ತಮರಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಯನ್ನು ಮಾಡಿ ಉದ್ಧಾರವಾಗುವ ಸುಯೋಗವಿಲ್ಲದ ಅವರು ಸ್ವಭಾವತಃ ಕೆಟ್ಟಮನಸ್ಸುಳ್ಳವರೇ ಆಗಿದ್ದರು. ಅವರು ಹಾಗೆ ಮಹಾತ್ಮರನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸುವುದೇ ಅವರಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಕಾರ್ಯವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕಾಗಿದೆ. ಅಂಧಂತಮಸ್ಸಿಗೆ ಹೋಗುವ ಯೋಗ್ಯತೆಯುಳ್ಳವರು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೂ ವಿಷ್ಣುಭಕ್ತರಲ್ಲಿಯೂ ದ್ವೇಷವನ್ನು ತೋರಿಸುವುದು ಅವರ ಸ್ವಭಾವ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ, ಇದು ಯಥಾರ್ಥವಾದುದು ಎಂದು ಭಾವ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಇತ್ಯಾದ್ಯೈಃ— ಆದೌ ಭವಂ ಆದ್ಯಂ, ಇತಿ ಆದ್ಯಂ ಯೇಷಾಂ ತಾನಿ ಇತ್ಯಾದ್ಯಾನಿ, ತೈಃ ಇತ್ಯಾದ್ಯೈಃ |

ಅನನ್ಯಸಾಧ್ಯೈಃ— ಸಾಧಯತುಂ ಯೋಗ್ಯಾನಿ ಸಾಧ್ಯಾನಿ, ಅನ್ಯೈಃ ಸಾಧ್ಯಾನಿ ಅನ್ಯಸಾಧ್ಯಾನಿ ನ ಅನ್ಯಸಾಧ್ಯಾನಿ
ಭವಂತೀತಿ ಅನನ್ಯಸಾಧ್ಯಾನಿ, ತೈಃ ಅನನ್ಯಸಾಧ್ಯೈಃ |

ಸ್ವೇಷ್ಠಾ— 'ಸ್ಥಿರಾ ಸ್ವೇಯಸೀ ಸ್ವೇಷ್ಠಾ' ಸ್ಥಿರ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಅತಿಶಯಾರ್ಥಕವಾದ ಇಷ್ಠನ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತರೂಪ |

ನಿರಸ್ತಭಾಗ್ಯೇ— ನಿರಸ್ತಂ ಭಾಗ್ಯಂ ಯಸ್ಯಾತ್ ಸಃ ನಿರಸ್ತಭಾಗ್ಯಃ ತಸ್ಮಿನ್ ನಿರಸ್ತಭಾಗ್ಯೇ |

ದುರ್ಮನಸಿ— ದುಷ್ಟಂ ಮನಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ದುರ್ಮನಾಃ ತಸ್ಮಿನ್ ದುರ್ಮನಸಿ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಪ- ಅಪ್ ಲೃ ವ್ಯಾಪ್ತೌ ಲಿಟ್ ವಿ ಉಪಸರ್ಗ ಡು ಧಾಣ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋ ಸಕ. ಅನಿ. ಆತ್ಮ.
ಲುಜ್ | ವೃಧಿತ - ಡು ಧಾಡ್ ದಾನೆ ಲಜ್ | ಸ್ಯಾತ್ - ಅಸ ಭುವಿ ಅಕರ್ಮಕ ಪರ. ವಿಧಿ ಲಿಜ್ |

ಅಪ ಅಪತುಃ ಅಪಃ | ಅಧಿತ ಅಧಿಷಾತಾಂ ಅಧಿಷತ್ | ಸ್ಯಾತ್ ಸ್ಯಾತಾಂ ಸ್ಯುಃ |

ಪ್ರಯೋಗ— ದುರ್ಜನೇನ ಇತ್ಯಾದ್ಯೈಃ ಅನನ್ಯಸಾಧ್ಯೈಃ ಚರಿತೈಃ ಅಪಿ ಅಸ್ಮಿನ್ ಸ್ವೇಷ್ಠಾ ಬಹುಮತಿಃ ನ ಅಪೇ ಪುನಃ
(ತೇನ ದುರ್ಜನೇನ) ವಿದ್ವಿಷಃ ವೃಧಾಯಿ ನಿರಸ್ತಭಾಗ್ಯೇ ತಸ್ಮಿನ್ ತೇ ನೃವ ಶೋಭನೇನ ಭೂಯೇತ |

★ ★ ★

ಅಪತಾರಿಕಾ— ಆಚಾರ್ಯರ ಮತ್ತೊಂದು ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಹೇಳಲು ಆರಂಭಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಸಂಪ್ರಾಪ್ತಂ ಸಹ ಸಹಜೇನ ಗಂಡವಾಟಂ

ಸ್ವೋಜಸ್ಸಂಪ್ರಕಟನ ಆದಿಶದಿಶ್ಚಂಕಮ್ |

ಶುಶ್ರೂಷಾಮಯಮುಚಿತೋ ವಿಧಾತುಮೀಷ-

ಲೋಕಾನಾಮಿತಿ ವಚಸಾ ಪರೀಕ್ಷಕಾಣಾಮ್ || 25 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಸಂಪ್ರಾಪ್ತಂ, ಸಹ, ಸಹಜೇನ, ಗಂಡವಾಟಂ, ಸ್ವೋಜಸ್ಸಂಪ್ರಕಟನೇ, ಆದಿಶತ್, ವಿಶಂಕಂ,
ಶುಶ್ರೂಷಾಂ, ಅಯಂ, ಉಚಿತಃ, ವಿಧಾತುಂ, ಈಷತ್, ಲೋಕಾನಾಂ, ಇತಿ, ವಚಸಾ, ಪರೀಕ್ಷಕಾಣಾಂ |

ಅನ್ವಯ— (ಸಃ)ಸಹಜೇನ, ಸಹ, ಸಂಪ್ರಾಪ್ತಂ, ಗಂಡವಾಟಂ, ಅಯಂ, ಈಷತ್, ಶುಶ್ರೂಷಾಂ, ವಿಧಾತುಂ,
ಉಚಿತಃ, ಇತಿ, ಪರೀಕ್ಷಕಾಣಾಂ, ಲೋಕಾನಾಂ, ವಚಸಾ, ವಿಶಂಕಂಸ್ವೋಜಸ್ಸಂಪ್ರಕಟನೇ, ಆದಿಶತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

(ಸಃ = ಆ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು),

ಸಹಜೇನ ಸಹ = ಸಹೋದರನೊಡನೆ,

ಸಂಪ್ರಾಪ್ತಂ = ಬಂದಿದ್ದ

ಗಂಡವಾಟಂ = ಕೊಡುಗಾಡುತ್ತಾಯ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನನ್ನು ಕುರಿತು,

ಅಯಂ = ಇವನು,

ಈಷತ್ = ಸ್ವಲ್ಪ,

ಶುಶ್ರೂಷಾಂ = ಸೇವೆಯನ್ನು (ತಮ್ಮ ಜತೆಗೆ ಸೇವಾಟವನ್ನು),

ವಿಧಾತುಂ = ಮಾಡಲು,
 ಉಚಿತಃ ಇತಿ = ಯೋಗ್ಯನೆಂದು,
 ಪರೀಕ್ಷಣಾಣಾಂ = ಬಲಪರೀಕ್ಷೆ ಮಾಡುವ,
 ಲೋಕಾನಾಂ = ಜನರ,
 ವಚನಾ = ಮಾತಿನಿಂದ,
 ವಿಶಂಕಂ = ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲದ ಹಾಗೆ,
 ಸ್ವೋಜದಂಪ್ರಕಟನೇ = ತನ್ನ ಬಲದ ಚೆನ್ನಾಗಿ ತೋರಿಸುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ,
 ಆದಿಶತ್ = ಅವುಗಳೆ ಮಾಡಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಕೊಡುಜಾಡಿ ಎಂಬ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಮಲ್ಲನಿದ್ದನು. ಅವನಿಗೆ ಆ ಗ್ರಾಮದ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಕೊಡುಜಾಡುತ್ತಾಯ ಎಂದೇ ಹೆಸರಾಗಿತ್ತು. ಅವನ ಅಣ್ಣನೂ, ತಮ್ಮನೂ ಕೂಡ ತಮ್ಮನಂತೆಯೇ ಕುಸ್ತಿ ಸಾಮು ಮಾಡಿದ ಒಳ್ಳೆ ಬಲಶಾಲಿಯಾದ ಜಟ್ಟಿಯಾಗಿದ್ದನು. ಆಚಾರ್ಯರು ದೇಹಬಲದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರನ್ನು ಮೀರಿಸಿದವರು ಎಂಬ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಿತ್ತು. ಇದನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪಮಟ್ಟಿಗಾದರೂ ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ ನೋಡಬೇಕೆಂದು ಕೆಲವು ಕೂತುಹಲಿಗಳಾದ ಜನರು ಬಯಸಿದರು. ಒಂದು ದಿನ ಆ ಅಣ್ಣ ತಮ್ಮಂದಿರಾದ ಮಲ್ಲರು ಆಚಾರ್ಯರು ಇದ್ದಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದರು. ಆಗ ಮೊದಲೇ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮವನ್ನು ಆಲೋಚಿಸಿದ್ದ ಬಲಾಬಲ ಪರೀಕ್ಷೆ ಮಾಡುವ ಮಧ್ಯಸ್ಥರಂತೆ ಇದ್ದ ಕುತೂಹಲಿಗಳಾದ ಜನರು ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ಕುರಿತು ಈ ಜಟ್ಟಿಯು ತಮ್ಮ ಸೇವೆಯನ್ನು ಮಾಡಲು ಅರ್ಹನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿಯು ಎಂಬ ಗೊಢಾಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಮಾತನಾಡಿದರು. ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಭಯವಿಲ್ಲದ ಆಚಾರ್ಯರು ಕೂಡಲೇ ಹಾಗಾದರೆ ಬಹಳ ಸಂತೋಷ ಇವನ್ನೊಬ್ಬನೆ ಅಲ್ಲ, ಇವನೂ, ಇವನ ತಮ್ಮನೂ ಇಬ್ಬರೂ ವಿಕಾಶದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮಿಬ್ಬರ ಓಜಸ್ಸನ್ನೂ, ತೇಜಸ್ಸನ್ನೂ ನಮ್ಮ ಮೇಲೆ ಪೂರ್ಣಬಲ ಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡುವುದು ಹೇಗೆ ಎಂದು ಸ್ವಲ್ಪವೂ ವಿಚಾರ ಮಾಡದೆ ಎಲ್ಲ ರೀತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಬಲವನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸಲಿ ಎಂದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಸಹಜೇನ— ಸಹ ಜಾಯತೇ ಇತಿ ಸಹಜಃ ತೇನ |

ಸ್ವೋಜದಂಪ್ರಕಟನೇ— ಸ್ವಸ್ತ ಓಜಃ ಸ್ವೋಜಃ, ಸ್ವೋಜಃಃ ಸಂಪ್ರಕಟನಂ ಸ್ವೋಜಸ್ಸಂಪ್ರಕಟನಂ, ತಸ್ಮಿನ್ |

ವಿಶಂಕಂ— ವಿಗತಾ ಶಂಕಾ ಯಸ್ಮಿನ್ ಕರ್ಮಣಿ ಶದ್ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥಾ ವಿಶಂಕಂ |

ಪರೀಕ್ಷಣಾಂ— ಪರೀಕ್ಷಂತೇ ಇತಿ ಪರೀಕ್ಷಣಾಃ ತೇಷಾಂ |

ವಿಶೇಷಾಂಶ— ಗಂಡವಾಟ ಎಂಬ ಪದದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಭಾವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ ಟಿಪ್ಪಣಿ - 'ಗಂಡವಾಟಸ್ಯ ಕೊಡುಜಾಡಿ ಇತ್ಯಪಭ್ರಂಶಭಾಷಾ' ಗಂಡವಾಟ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಕೊಡುಜಾಡಿ ಎಂದು ಅವಭ್ರಂಶವಾದ ಶೌಕವ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಹೆಸರು. ಆ ಗ್ರಾಮದ ಆ ಮಲ್ಲನಿಗೆ ಕೊಡುಜಾಡುತ್ತಾಯ (ಕೊಡುಜಾಡಿ)ಗ್ರಾಮದವನು ಎಂಬುದು ರೂಢನಾಮವಾಗಿತ್ತು ಎಂದು ತಿಳಿಯಬಹುದು.

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಆದಿಶತ್ - ದಿಶ ಆತಿಸರ್ಜನೇ ಆ ಉಪಸರ್ಗ ಸಹ ಅನಿ, ಪರ. ಅನದ್ಯತನ ಭೂತೇ ಲಪ್ |

ಆದಿಶತ್ ಆದಿಶತಾಂ ಆದಿಶನ್, ಆಧಿಶಃ ಆಧಿಶತಂ ಆಧಿಶತ ಆದಿಶಂ ಆದಿಶಾವ ಆದಿಶಾಮ |

ಪ್ರಯೋಗ— (ತೇನ) ಸಹಜೇನ ಸಹ ಸಂಪ್ರಾಪ್ತಃ ಗಂಡವಾಟಃ (ಕರ್ಮಪದ) ಅನೇನ ಈಷತ್ ರುಕ್ಮಪಾಂ ವಿಧಾತುಂ ಉಚಿತೇನ ಭೂಯತೇ ಇತಿ ಪರೀಕ್ಷಣಾಣಾಂ ಲೋಕಾನಾಂ ವಚನಾ ವಿಶಂಕಂ ಸ್ವೋಜಸ್ಸಂಪ್ರಕಟನೇ ಆದಿಶತ್ |

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆ ಗಂಡವಾಟನೆಂಬ ಜಟ್ಟಿಯ ಬಲವು ಅಸಾಧಾರಣವಾಗಿತ್ತು ಎಂದು ವಿವರಿಸಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಶ್ರೀಕಾಂತೇಶ್ವರಸದನೇನಯತ್ ಕಿಲೈಕೋ
ಯಸ್ತ್ರಂಶನ್ನರವರನೀತಕೇತುಯಷ್ಟಿಮ್ |

ಆಹತ್ಯಾಗುರುಗದಯೈವ ನಾರಿಕೇಲಾತ್

ಯೋ ಲೇಭೇ ತರಲತರಾತ್ ಫಲಾನಿ ಕಾಮಮ್ || 26 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಶ್ರೀಕಾಂತೇಶ್ವರಸದನೇ, ಅನಯತ್, ಕಿಲ, ಏಕಃ, ಯಃ, ತ್ರಿಂಶನ್ನರವರನೀತಕೇತುಯಷ್ಟಿ, ಆಹತ್ಯಾ, ಅಗುರುಗದಯಾ, ಏವ, ನಾರಿಕೇಲಾತ್, ಯಃ, ಲೇಭೇ, ತರಲತರಾತ್, ಫಲಾನಿ, ಕಾಮಮ್ |

ಅನ್ವಯ— ಯಃ, ಶ್ರೀಕಾಂತೇಶ್ವರಸದನೇ, ತ್ರಿಂಶನ್ನರವರನೀತಕೇತುಯಷ್ಟಿ, ಏಕಃ, ಅನಯತ್, ಕಿಲ, ಯಃ, ಅಗುರುಗದಯಾ, ಏವ, ಆಹತ್ಯಾ, ತರಲತರಾತ್, ನಾರಿಕೇಲಾತ್, ಫಲಾನಿ, ಕಾಮಂ, ಲೇಭೇ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಯಃ = ಯಾವ ಗಂಟವಾಟನು (ಕೊಡಂಜಾಡುತ್ತಾಯ ಜಟ್ಟಿಯು),

ಶ್ರೀಕಾಂತೇಶ್ವರಸದನೇ = ಶ್ರೀಕಾಂತೇಶ್ವರದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ,

ತ್ರಿಂಶತ್ನರವರನೀತಕೇತುಯಷ್ಟಿ = ಮೂವತ್ತು ಮಂದಿ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಮನುಷ್ಯರಿಂದ (ರಾಜಭಟರಿಂದ)

ಒಯ್ಯಲ್ಪಟ್ಟ ಧ್ವಜಸ್ತಂಭವನ್ನು,

ಏಕಃ = ಒಬ್ಬನೇ,

ಅನಯತ್ ಕಿಲ = ಒಯ್ದನೋ,

ಯಃ = ಯಾವನು,

ಅಗುರುಗದಯಾ = ಭಾರವಾದ ಗದೆಯಿಂದಲೇ,

ಆಹತ್ಯಾ = ಹೊಡೆಯುವುದರಿಂದ (ಅಗುರುಗದಯಾ ಏವ ಆಹತ್ಯಾ = ಭಾರವಿಲ್ಲದ ಗದೆಯಿಂದ

ಹೊಡೆಯುವುದರಿಂದಲೇ ಅಥವಾ ಅಗರು ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥಾ = ಹಗುರವಾಗಿ ಗದಯಾ ಏವ

ಆಹತ್ಯಾ = ಗದೆಯಿಂದ ಹೊಡೆಯುವುದರಿಂದಲೇ),

ತರಲತರಾತ್ = ಅಲ್ಪಾಡುವ,

ನಾರಿಕೇಲಾತ್ = ತೆಂಗಿನ ಮರದ ದೆಸೆಯಿಂದ,

ಫಲಾನಿ = ತೆಂಗಿನಕಾಯಿಗಳನ್ನು,

ಕಾಮಂ = ಯಥೇಚ್ಛವಾಗಿ,

ಲೇಭೇ = ಪಡೆದನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಕಾಂತಾಪರ ಎಂಬ ಊರಿನಲ್ಲಿ ಕಾಂತೇಶ್ವರ ಎಂಬ ಈಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವಿದೆ. ಅಲ್ಲಿಯ ಭಾರವಾದ ಸುರ್ವಾಗ್ರವಿಚಿತವಾದ ಧ್ವಜಸ್ತಂಭವನ್ನು ಇತರ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ರಾಜನ ಆರಮಣೆಯಲ್ಲಿಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಉತ್ಸವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಮೂವತ್ತು ಮಂದಿ ಬಲಿಷ್ಠರಾದ ತರುಣರಾಜಭಟ್ಟರು ಆ ಧ್ವಜಸ್ತಂಭವನ್ನು ಕಾಂತೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ತರುತ್ತಿದ್ದರು. ಉತ್ಸವವು ಮುಗಿದ ಮೇಲೆ ಹಿಂದಿರುಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದರು. ಇಂತಹ ಭಾರವಾದ ಧ್ವಜಸ್ತಂಭವನ್ನು ಈ ಗಂಡವಾಟ (ಕೊಡಂಜಾಡುತ್ತಾಯ) ಮಲ್ಟನು ಒಬ್ಬನೇ ದೇವಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದನು ಮತ್ತು ಹಿಂದಿರುಗಿ ತರುತ್ತಿದ್ದನು. ತೆಂಗಿನಮರದಲ್ಲಿ ಕಾಯಿಗಳು ಬಲಿತಾಗ ಯಾರಾದರೂ ಬಲಿಷ್ಠ ಯುವಕರು ಎತ್ತರವಾದ ಮರವನ್ನು ಹತ್ತಿ ಸಾಹಸದಿಂದ ಆ ಕಾಯಿಗಳನ್ನು ಕೀಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಕೊಡಂಜಾಡುತ್ತಾಯನಿಗೆ ಈ ಶ್ರಮವೇ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಅವನ ಹತ್ತಿರ

ಒಂದು ಭಾರವಾದ ಮರದ ಗದೆಯಿತ್ತು. ಅದರಿಂದ ಹಗುರವಾಗಿ ಹದವರಿತು ಹೊಡೆತರೆ ಬಲಿತ ಕಾಯಿಗಳು ಮಾತ್ರವೇ ಉದುರುತ್ತಿದ್ದವು. ಅವನು ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಮರದ ಗದೆಯ ಹೊಡೆತದಿಂದಲೇ ಬೇಕಾದಷ್ಟು ಕಾಯಿಗಳನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಿದ್ದನು. ಅವನು ಹಗುರವಾದ ಗದೆಯಿಂದಲೂ ಹೊಡೆದು ಬೇಕಾದಷ್ಟು ಕಾಯಿಗಳನ್ನು ಉರುಳಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. ಇಂತಹ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಶಾಲಿ ಕೊಡಿಂಜಾಡಿತ್ತಾಯನ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಆಚಾರ್ಯರ ಬಲವೀಕ್ಷೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಜಟ್ಟಿಗಳ ಬಲಾಬಲ ಪರೀಕ್ಷೆಯಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತರಾದ ಜನರು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿದರು (ಎಂದು ಹಿಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದ ಜತೆಗೆ ವಿಕಾನ್ವಯವು) ಕಾಂತಾವರ ಎಂಬುದು ದಕ್ಷಿಣ ಕನ್ನಡದ ಕಾರ್ಕಳ ಪಟ್ಟಣದಿಂದ 5, 6 ಮೈಲು ಅಂತರದ ಹಳ್ಳಿ.

ವಿಗ್ರಹ ಮತ್ತು ಕೋಶ—

ಶ್ರೀಕಾಂತೇಶ್ವರಸದನೇ— ಶ್ರೀಕಾಂತಶ್ವನೌ ಈಶ್ವರಶ್ಚ ಶ್ರೀಕಾಂತೇಶ್ವರಃ, ಶ್ರೀಕಾಂತೇಶ್ವರಸ್ಯ ಸದನಂ ಶ್ರೀಕಾಂತೇಶ್ವರಸದನಂ, ತಸ್ಮಿನ್ |

ತ್ರಿಶನ್ನರವರನೀತಕೇತುಯುಷ್ಠಿ— ನರೇಷು ವರಾಃ ನರವರಾಃ, ತ್ರಿಶಂಚೈ ತೇ ನರವರಾಶ್ಚ ತ್ರಿಶನ್ನರವರಾಃ, ತ್ರಿಶನ್ನರವರೈಃ ನೀತಾ ತ್ರಿಶನ್ನರವರನೀತಾ, ಕೇತೋಃ ಯುಷ್ಠಿ ಕೇತುಯುಷ್ಠಿ ತ್ರಿಶನ್ನರವರನೀತಾ ಚ ಸಾ ಕೇತುಯುಷ್ಠಿ ತ್ರಿಶನ್ನರವರನೀತಕೇತುಯುಷ್ಠಿ ತಾಂ | ಕೇತು = ದ್ವಜ (ಸ್ತಂಭ), 'ಗ್ರಹಭೇದೇ ದ್ವಜೇಕೇತುಃ' ಅಮರ |

ಅಗುರುಗದಯಾ— ಗುರ್ವಿ ಚ ಸಾ ಗದಾ ಚ ಗುರುಗದಾ ತಯಾ ಗುರುಗದಯಾ, ನ ಗುರುಃ ಅಗುರುಃ ಅಗುರುಶ್ಚ ಸಾ ಗದಾ ಚ ಅಗುರುಗದಾ ತಯಾ ಅಗುರುಗದಯಾ, ಅಥವಾ ನ ಗುರು ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥಾ ಅಗುರು (ಕ್ರಿ. ವಿ.) |

ತರಲತರಾತ್— ಅತಿಶಯೇನ ತರಲಃ ತರಲತರಃ ತಸ್ಮಾತ್ ತರಲತರಾತ್ |

ಕಾಮಂ— ಯಥೇಚ್ಛವಾಗಿ, 'ಕಾಮಂ ಪ್ರಕಾಮಂ ಪರ್ಯಾಪ್ತಂ' ಅಮರ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅನಯತ್ - ಣೀಞ ಪ್ರಾಪಣೇ ಸಕ. ಉಭ. ಅನಿ. ಅನದ್ಯತನಭೂತೇ ಲಙ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನ |

ಲೇಭೀ - ದುಲಭಷ್ ಪ್ರಾಪ್ತ(ಲಭ) ಸಕ. ಅನಿ. ಆತ್ಮ ಭೂತ ಅನದ್ಯತನ ಪರೋಕ್ಷೇ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನ |

ಅನಯತ್ ಅನಯತಾಂ ಅನಯನ್ ಇತ್ಯಾದಿ | ಲೇಭೀ ಲೇಭಾತೇ ಲೇಭರೇ ಇತ್ಯಾದಿ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಯೇನ ಶ್ರೀಕಾಂತೇಶ್ವರಸದನೇ ತ್ರಿಶನ್ನರವರನೀತಕೇತುಯುಷ್ಠಿ ಏಕೇನ ಅನೀಯತ ಕಿಲ ಯೇನ ಗುರುಗದಯಾ ಏವ ಅಹತ್ಯಾ ತರಲತರಾತ್ ನಾರಿಕೇಲಾತ್ ಫಲಾನಿ ಕಾಮಂ ಲೇಭರೇ |

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆ ಜಟ್ಟಿಗಳೆಲ್ಲರೂ ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ಆಚಾರ್ಯರ ಮೇಲೆ ತೋರಿಸಿದ ತಮ್ಮ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ವಿತಾದ್ಯಗ್‌ಬಲವಿಧವಃ ಸ ತಸ್ಯ ಕಂಠಂ

ತಜ್ಜೈಷ್ಠೋಽಪ್ಯಭಿತ ಉಭೌ ಸಮಂ ಗೃಹೀತ್ವಾ |

ನಿಷ್ಪೇಷ್ಠಂ ಪರಮಮವಾಪತುಃ ಪ್ರಯತ್ನಂ

ಸಂಘರ್ಷಾತ್ ಕ್ರಮಪರಿವರ್ಧಮಾನತೈಕ್ಯಮ್ || 27 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಏತಾದ್ಯಗ್ಬಲವಿಭವಃ, ಸಃ, ತಸ್ಯ, ಕಂಠಂ, ತಜ್ಜೇಷ್ಯಃ, ಅಪಿ, ಅಭಿತಃ, ಉಭೌ, ಸಮಂ, ಗೃಹೀತ್ವಾ, ನಿಷ್ವೇಷ್ಠಂ, ಪರಮಂ, ಅವಾಪತುಃ, ಪ್ರಯತ್ನಂ, ಸಂಘರ್ಷಾತ್, ಕ್ರಮಪರಿವರ್ಧಮಾನತೈಶ್ಚಾಮ್ |

ಅನ್ವಯ— ಏತಾದ್ಯಗ್ಬಲವಿಭವಃ, ಸಃ, ತಜ್ಜೇಷ್ಯಃ, ಅಪಿ, ಉಭೌ, ಸಂಘರ್ಷಾತ್, ಕ್ರಮಪರಿವರ್ಧಮಾನ ತೈಶ್ಚಾಮ್, ತಸ್ಯ, ಕಂಠಂ, ಸಮಂ, ಗೃಹೀತ್ವಾ ನಿಷ್ವೇಷ್ಠಂ, ಪರಮಂ, ಪ್ರಯತ್ನಂ, ಅವಾಪತುಃ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಏತಾದ್ಯಗ್ಬಲವಿಭವಃ = ಇಂತಹ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಾತಿಶಯವುಳ್ಳ,

ಸಃ = ಆ ಗಂಡವಾಟನು,

ತತ್ = ಅವನ,

ಅಪಿ = ಸಹೋದರನಾದ ಅಣ್ಣನೂ,

ಉಭೌ = ಇವರಿಬ್ಬರೂ,

ಸಂಘರ್ಷಾತ್ = ಕೈಯಿಂದ ಹಿಸುಕುವುದರಿಂದ,

ಕ್ರಮಪರಿವರ್ಧಮಾನತೈಶ್ಚಾಮ್ = ಕ್ರಮಕ್ರಮವಾಗಿ ಹೆಚ್ಚುತ್ತಿರುವ ಕಠಿಣತೆಯುಳ್ಳ,

ತಸ್ಯ = ಆ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಜಾಯರ,

ಕಂಠಂ = ಗಂಟಲನ್ನು,

ಅಭಿತಃ = ಸುತ್ತಲೂ,

ಸಮಂ = ಒಟ್ಟಿಗೆಯೇ,

ಗೃಹೀತ್ವಾ = ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು,

ನಿಷ್ವೇಷ್ಠಃ = ಹಿಸುಕಲು,

ಪರಮಂ ಪ್ರಯತ್ನಂ = ಹೆಚ್ಚಾದ ಪ್ರಯತ್ನವನ್ನು,

ಅವಾಪತುಃ = ಹೊಂದಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಇಂತಹ ದೇಹಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳ ಗಂಡವಾಟನು ಅವನ ಅಣ್ಣನೂ ಇವರಿಬ್ಬರೂ ಒಂದು ದಿನ ಆಚಾರ್ಯರ ಗಂಟಲನ್ನು ಹಿಸುಕಲು ಎರಡು ಕಡೆಯಿಂದ ಬಂದು ಪ್ರಯತ್ನಪಟ್ಟರು. ಒಬ್ಬನು ಒಂದು ಕಡೆಯಿಂದಲೂ, ಮತ್ತೊಬ್ಬನೂ ಮತ್ತೊಂದು ಕಡೆಯಿಂದಲೂ ಬಂದು ಆಚಾರ್ಯರ ಗಂಟಲು ಮತ್ತು ಕತ್ತುಗಳನ್ನು ಮದನ ಮಾಡಲಾರಂಭಿಸಿದರು. ಆದರೆ ಈ ಅಣ್ಣ ತಮ್ಮಂದಿರಾದ ಮಹಾಸಾಮರ್ಥ್ಯಶಾಲಿಗಳಾದ ಜಟ್ಟಿಗಳು ಆಚಾರ್ಯರ ಕಂಠ ಕುತ್ತಿಗೆಗಳನ್ನು ಬಿಗಿಯಾಗಿ ಹಿಡಿದು ಹಿಸುಕಿದಂತೆ ಆಚಾರ್ಯರ ಕಂಠಕುತ್ತಿಗೆಗಳು ಬಿಗಿಯಾದವು. ಕಠಿಣತೆಯು ಹೆಚ್ಚಾಯಿತು. ಆಗ ಅವರಿಬ್ಬರೂ ಆಚಾರ್ಯರ ಕಂಠವನ್ನು ಮತ್ತಷ್ಟು ಬಿಗಿಯಾಗಿ ಹಿಸುಕಲು ಪ್ರಯತ್ನಪಟ್ಟರು, ಆದರೆ ಇಬ್ಬರೂ ಸೇರಿ ಕುತ್ತಿಗೆಯನ್ನು ಹಿಸುಕಲು ಹೆಚ್ಚು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಪ್ರಯತ್ನಿಸುತ್ತಿದ್ದಂತೆಯೇ ಆಚಾರ್ಯರ ಕಂಠ ಕುತ್ತಿಗೆಗಳು ಗಟ್ಟಿಗಟ್ಟಿಯಾಗುತ್ತಾ ಬಂದವು. ಅಣ್ಣತಮ್ಮಂದಿರು ಎಷ್ಟು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ತಮ್ಮ ಬಲವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದರೋ ಅಷ್ಟೂ ಕೂಡ ಆಚಾರ್ಯರ ಕತ್ತು ಗಂಟಲುಗಳು ಗಟ್ಟಿಯಾಗುತ್ತಿದ್ದವು. ಅವರಿಗೆ ಹಿಸುಕಲು ಕಷ್ಟವಾಗುತ್ತಿತ್ತು.

ವಿಗ್ರಹ—

ವಿತಾದ್ಯಗ್ಬಲವಿಭವಃ— ಬಲಸ್ಯ ವಿಭವಃ ಬಲವಿಭವಃ, ವಿತಾದ್ಯಕ್ ಬಲವಿಭವಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ
ವಿತಾದ್ಯಗ್ಬಲವಿಭವಃ, ತಸ್ಯ ವಿತಾದ್ಯಗ್ಬಲವಿಭವಸ್ಯ |

ತಜ್ಜೇಷ್ಯ— ತಸ್ಯ ಜ್ಜೇಷ್ಯಃ ತಜ್ಜೇಷ್ಯಃ |

ಕ್ರಮಪರಿವರ್ಧಮಾನತೈಕ್ಷ್ಣ್ಯಂ— ಕ್ರಮೇಣ ಪರಿವರ್ಧಮಾನಂ ಕ್ರಮಪರಿವರ್ಧಮಾನಂ, ತೀಕ್ಷ್ಣಸ್ಯ ಭಾವಃ
ತೈಕ್ಷ್ಣ್ಯಂ, ಕ್ರಮಪರಿವರ್ಧಮಾನಂ ತೈಕ್ಷ್ಣ್ಯಂ, ಯಸ್ಯ ಸಃ ಕ್ರಮಪರಿವರ್ಧಮಾನತೈಕ್ಷ್ಣ್ಯ, ತಂ
ಕ್ರಮಪರಿವರ್ಧಮಾನತೈಕ್ಷ್ಣ್ಯಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅವಾಪತುಃ -ಆಪ್ ಲೃ ವ್ಯಾಪೌ ಅವ ಉಪಸರ್ಗ ಸಕ.ಅನಿ.ಪರ. ಲಿಟ್. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ
ದ್ವಿವಚನ |

ಆಪ ಆಪತುಃ ಆಪುಃ ಇತ್ಯಾದಿ

ಪ್ರಯೋಗ— ವಿತಾದ್ಯಗ್ ಬಲವಿಭವೇನ ತೇನ ತಜ್ಜೇಷ್ಯೇನಾಪಿ ಉಭಾಭ್ಯಾಂ ಸಂಘರ್ಷಾತ್ ಕ್ರಮಪರಿವರ್ಧಮಾನ
ತೈಕ್ಷ್ಣ್ಯಂ ತಸ್ಯ ಕಂಠಂ ಅಭಿತಃ ಸಮಂ ಗೃಹಿತ್ವಾನಿಷ್ಪೇಷ್ಣು ಪರಮುಃ ಪ್ರಯತ್ನಃ ಅವಾಪೇ |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆ ಜಗಜ್ಜಗ್ಗಿಳ್ಳುದೂ ಪರಾಜಿತರಾದರು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಅಸ್ತಿನಾನ್ವಲಸತರೌ ಗುರೋರ್ನಿಯೋಗಾ-

ಚೈತ್ರಾಗ್ರಾನ್ವಲಮಹಿತೌ ಚ ತಾವುಭಾಭ್ಯಾಮ್ |

ಮುಕ್ತಾಯಃ ಕಠಿನತರತ್ವಚಂ ಶಿರೋಧಿಂ

ಪರ್ಯಾಯಾತ್ ಸುಟವಚನಾಂ ನಿಪೇತತುಃ ಕೌ || 28 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅಸ್ತಿನೌ, ಅಲಸತರೌ, ಗುರೋಃ, ನಿಯೋಗಾತ್, ಚೈತ್ರಾಗ್ರಾನ್ವಲಮಹಿತೌ, ಚ, ತೌ, ಉಭಾಭ್ಯಾಂ,
ಮುಕ್ತಾಯಃ, ಕಠಿನತರತ್ವಚಂ, ಶಿರೋಧಿಂ, ಪರ್ಯಾಯಾತ್ ಸುಟವಚನಾಂ, ನಿಪೇತತುಃ, ಕೌ |

ಅನ್ವಯ— ಅಸ್ತಿನೌ, ನಿಯೋಗಾತ್, ಉಭಾಭ್ಯಾಂ, ಚೈತ್ರಾಗ್ರಾನ್ವಲಮಹಿತೌ, ಚ, ಅಲಸತರೌ, ತೌ, ಅಯಃ, ಕಠಿನ
ತರತ್ವಚಂ, ಪರ್ಯಾಯಾತ್ ಸುಟವಚನಾಂ, ಶಿರೋಧಿಃ, ಮುಕ್ತಾಯಃ ಕೌ, ನಿಪೇತತುಃ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಸ್ತಿನೌ = ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೆವರಿದ,

ಗುರೋಃ = ಗುರುಗಳಾದ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ,

ನಿಯೋಗಾತ್ = ಅವಶ್ಯಕವೆಂದ,

ಉಭಾಭ್ಯಾಂ = ಇಬ್ಬರು ಶಿಷ್ಯರಿಂದ,

ಚೈತ್ರಾಗ್ರಾನ್ವಲಮಹಿತೌ = ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕೊಡೆಯ (ಬೀಜನಿಗೆಯ) ಗಾಳಿಯಿಂದ ಉಪಚರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ
(ಸಮಾಧಾನಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ),

ಚ = ಮತ್ತು,

ಅಲಸತರೌ = ಬಹಳ ಆಯಾಸಪಟ್ಟ

ತೌ = ಆ ಗಂಡವಾಟ ಸಹೋದರರು,
 ಆಯ: = ಕಬ್ಬಿಣದಂತೆ, (ಕಬ್ಬಿಣಕ್ಕಿಂತಲೂ)
 ಕಠಿನತರತ್ವಚಂ = ಹೆಚ್ಚು ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಚರ್ಮವುಳ್ಳ,
 ಪರ್ಯಾಯಾತ್ = ಹಿಡುಕುವ ಪ್ರಯತ್ನವು ಹೆಚ್ಚಾದ ಕ್ರಮದಿಂದ
 ಸ್ಫುಟವಚನಾಂ = ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಪ್ರವಚನ ಮಾತುಳ್ಳ,
 ಶಿರೋಧಿಂ = ಕುತ್ತಿಗೆಯನ್ನು,
 ಮುಕ್ತಾ = ಬಿಟ್ಟು,
 ಕೌ = ನೆಲದ ಮೇಲೆ,
 ನಿಪೇತತು: = ಬಿದ್ದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಇಬ್ಬರು ಸಹೋದರ ಮಲ್ಲರೂ ಆಚಾರ್ಯರ ಕುತ್ತಿಗೆಯನ್ನು ಹಿಡುಕುವ ಪ್ರಯತ್ನದಲ್ಲಿ ಸೋತು ತುಂಬಾ ಬೆವರಿದರು. ತುಂಬಾ ಆಯಾಸಪಟ್ಟರು. ಆಗ ಆಚಾರ್ಯರ ಅಪ್ಪಣೆಯಿಂದ ಇಬ್ಬರು ಶಿಷ್ಯರು ಎರಡು ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ನಿಂತುಕೊಂಡು ಭಕ್ತಿಯ ಆಕಾರದ ಎರಡು ಅಗಲವಾದ ಬೀಸಣಿಗಳಿಂದ ಇಬ್ಬರೂ ಜಟ್ಟಿಗಳಿಗೂ ಗಾಳಿ ಬೀಸಲಾರಂಭಿಸಿದರು. ಹೀಗೆ ಗಾಳಿ ಬೀಸಿ ಉಪಚರಿಸಿ ಸಮಾಧಾನ ಮಾಡಿದರೂ ಅವರಿಬ್ಬರೂ ಆಚಾರ್ಯರ ಕತ್ತನ್ನು ಹಿಡುಕಿ ಅವರ ಉಸಿರು ಕಟ್ಟಿಸುವ ಪ್ರಯತ್ನದಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಮಾತ್ರವೂ ಸಫಲತೆಯನ್ನು ಹೊಂದಲಿಲ್ಲ. ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ ಇವರಿಬ್ಬರು ಪ್ರಯತ್ನವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುತ್ತಿದ್ದಂತೆಯೇ ಆಚಾರ್ಯರ ಕತ್ತು ಕಬ್ಬಿಣದಂತೆ ಕಬ್ಬಿಣಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚು ಗಟ್ಟಿಯಾಗುತ್ತಾ ಬರುತ್ತಿತ್ತು. ಹಾಗೆಯೇ ಇವರಿಬ್ಬರು ಆಚಾರ್ಯರ ಕಂಠ ಕುತ್ತಿಗೆಗಳ ಮಧ್ಯದ ಪ್ರಯತ್ನವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುತ್ತಿದ್ದಂತೆಯೇ ಆಚಾರ್ಯರ ಪ್ರವಚನದ ವಚನಗಳು ಮತ್ತಷ್ಟು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಮಧುರವಾಗಿ ಕೇಳಿಬರುತ್ತಿದ್ದವು. ಆಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಲವಲೇಶವೂ ಸ್ವರಭಂಗವಾಗಲಿಲ್ಲ, ಆಯಾಸವಾಗಲಿಲ್ಲ, ಬೆವರು ಬರಲಿಲ್ಲ, ಆದರೆ ಕ್ರಮೇಣ ಜಟ್ಟಿಗಳೇ ಸೋತು ಬೆವರು ಬಲಗುಂದಿ ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದರು.

ವಿಗ್ರಹ ಮತ್ತು ಕೋಶ—

ಅಲಸತರೌ— ಅತಿಶಯೇನ ಅಲಸೌ ಅಲಸತರೌ ।

ಭಕ್ತಾಗ್ರಾನ್ವಿಲಮಹಿತೌ— ಭಕ್ತೇಷು ಅಗ್ರೇ ಭಕ್ತಾಗ್ರೇ, ಭಕ್ತಾಗ್ರಯೋಃ ಅನಿಲಾಃ ಭಕ್ತಾಗ್ರಾನಿಲಾಃ, ಭಕ್ತಾಗ್ರಾನಿಲೈಃ ಮಹಿತೌ ಭಕ್ತಾಗ್ರಾನಿಲಮಹಿತೌ ।

ಅತಿಕಠಿನತರತ್ವಚಂ— ಅತ್ಯಂತ ಕಠಿನಾ ಅತಿಕಠಿನತರಾ, ಅಯೋವತ್ (ಅಯಸಃ = ಕಬ್ಬಿಣಕ್ಕಿಂತಲೂ) ಅತಿ ಕಠಿನತರಾ ತ್ವತ್ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ ಕಠಿನತರತ್ವತ್ ತಾಂ ।

ಪರ್ಯಾಯಾತ್ ಸ್ಫುಟವಚನಾಂ— ಪರ್ಯಾಯೇಣ ಸ್ಫುಟಂ ವಚನಂ ಯಸ್ಯಾಂ ಸಾ ಪರ್ಯಾಯಾತ್ ಸ್ಫುಟ ವಚನಾ ತಾಂ । (ಪರ್ಯಾಯಾತ್ ಸ್ಫುಟವಚನಾಂ ಎಂಬ ಪಾಠದಲ್ಲಿ ಸ್ಫುಟಂ ವಚನಾ ಯಸ್ಯಾಂ ಸಾ ಸ್ಫುಟ ವಚನಾ ತಾಂ ಇಷ್ಟೇ ವಿಗ್ರಹ) ಕು = ಭೂಮಿ, 'ಗೋತ್ರಾ ಕುಃ ಪೃಥಿವೀ ಪೃಥ್ವಿ' ಅಮರ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ನಿಪೇತತುಃ - ಪತ್ಯಾ ಗತೌ ಆಕ ಸೇಟ್ ಪರ ಲಿಟ್ ।

ಪಪಾತ ಪೇತತುಃ ಪೇತುಃ ಪೇತಿಥ ಪೇತಥುಃ ಪೇತ, ಪಪಾತ ಪಪತ ಪೇತಿವ ಪೇತಿಮ ।

ಪ್ರಯೋಗ— ಆಸ್ವಿನ್ನಾಭ್ಯಾಂ ಗುರೋಃ ನಿಯೋಗಾತ್ ಉಭಾಭ್ಯಾಂ ಭಕ್ತಾಗ್ರಾನ್ವಿಲ ಮಹಿತಾಭ್ಯಾಂ ಚ ಅಲಸತರಾಭ್ಯಾಂ ತಾಭ್ಯಾಂ ಆಯಃ ಕಠಿನತರತ್ವಚಂ ಪರ್ಯಾಯಾತ್ ಸ್ಫುಟವಚನಾಂ ಶಿರೋಧಿಂ ಮುಕ್ತಾ ಕೌ ನಿಪೇತೇ ।

ಅವತಾರಿಕಾ—ಅವರಿಬ್ಬರೂ ಮರಳಿ ಆಚಾರ್ಯರ ಬಲಪರೀಕ್ಷೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ ಸೋತರು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಅಶ್ವಸ್ಥಿ ಶುಚಿಹೃದಿಮಾವನೂನಮಾನಾ-

ವುದ್ಧರ್ತುಂ ಸಮಗದದಂಗುಲೀಂ ಧರಸ್ವಾಮ್ |

ಸಂಗೃಹ್ಯ ಪ್ರಸಭರಸಾದಪಿ ಪ್ರಯತ್ನೇ

ಸಾಮರ್ಥ್ಯಂ ಯಯತುರಮೌ ನ ಕಂಪನೇಽಸ್ಯಾಃ || 29 ||

ಪದಚ್ಛೇದ—ಅಶ್ವಸ್ಥಿ, ಶುಚಿಹೃತ್, ಇಮೌ, ಅನೂನಮಾನೌ, ಉದ್ಧರ್ತುಂ, ಸಮಗದತ್, ಅಂಗುಲೀಂ, ಧರಸ್ವಾಮ್, ಸಂಗೃಹ್ಯ, ಪ್ರಸಭರಸಾತ್, ಅಪಿ, ಪ್ರಯತ್ನೇ (ಅತಿಪ್ರಯತ್ನೇ), ಸಾಮರ್ಥ್ಯಂ, ಯಯತುಃ, ಇಮೌ, ನ, ಕಂಪನೇ, ಅಸ್ಯಾಃ |

ಅನ್ವಯ—ಅಶ್ವಸ್ಥಿ, ಶುಚಿಹೃತ್, ಇಮೌ, ಅನೂನಮಾನೌ, ಉದ್ಧರ್ತುಂ, ಸಮಗದತ್, ಅಂಗುಲೀಂ, ಧರಸ್ವಾಮ್, ಸಂಗೃಹ್ಯ, ಪ್ರಸಭರಸಾತ್, ಅಪಿ, ಪ್ರಯತ್ನೇ (ಅತಿಪ್ರಯತ್ನೇ), ಸಾಮರ್ಥ್ಯಂ, ಯಯತುಃ, ಇಮೌ, ನ, ಕಂಪನೇ, ಅಸ್ಯಾಃ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಶುಚಿಹೃತ್ = ಶುದ್ಧವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು,

ಅಶ್ವಸ್ಥಿ = ಆಯಾಸ ಪರಿಹಾರಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವ,

ಅನೂನಮಾನೌ = ಮತ್ತು ಕಡಿಮೆಯಾಗದ ತಮ್ಮ ಬಲಾಭಿಮಾನವುಳ್ಳ,

ಇಮೌ = ಈ ಗಂಡವಾಟ ಸಹೋದರರನ್ನು ಕುರಿತು,

ಧರಸ್ವಾಮ್ = ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಇಟ್ಟಿರುವ,

ಅಂಗುಲೀಂ = ತಮ್ಮ ಬೆರಳನ್ನು,

ಉದ್ಧರ್ತುಂ = ಮೇಲೆತ್ತಲು,

ಸಮಗದತ್ = ಅವಳೇ ಮಾಡಿದರು,

ಪ್ರಸಭರಸಾತ್ = ಒಹಳ ಹೆಚ್ಚಾದ ಅತ್ಯುಚ್ಛ ಮಟ್ಟದ ಬಲಾತ್ಕಾರದಿಂದ,

ಸಂಗೃಹ್ಯ = ಬೆರಳನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು,

ಪ್ರಯತ್ನೇ ಅಪಿ = ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡಿದವರಾದರೂ, (ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಯತ್ನವುಳ್ಳವರಾದರೂ)

ಇಮೌ = ಇವರಿಬ್ಬರೂ,

ಅಸ್ಯಾಃ = ಈ ಬೆರಳಿನ,

ಕಂಪನೇ = ಅಲ್ಲಾಡಿಸುವುದರಲ್ಲಿ,

ಸಾಮರ್ಥ್ಯಂ = ಶಕ್ತಿಯನ್ನು,

ನ ಯಯತುಃ = ಹೊಂದಲಿಲ್ಲ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ—ಅಭಿಮಾನಾಳಿಂಗದ ಸಹೋದರ ಮಲ್ಲರು ಬೀಸಣಿಗೆ ಗಾಯಿಯಿಂದ ಮತ್ತು ಕೈತ್ಯೋಪಚಾರದಿಂದ ಆಯಾಸ ಪರಿಹಾರ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಎದ್ದು ಕುಳಿತರು. ಆದರೆ ಆಗಲೂ ನಾವು ಆಚಾರ್ಯರಿಗಿಂತ ಬಲದಲ್ಲಿ ಕಡಿಮೆಯಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಅಹಂಕಾರವು ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ ತಗ್ಗಲಿಲ್ಲ. ಶುಕ್ಲಲಿಲ್ಲ. ಆಚಾರ್ಯರು ಏನೋ ಇಂದ್ರಜಾಲ ಚಮತ್ಕಾರದಿಂದಲೋ ಕಣ್ಣ ಕಿಟ್ಟಿಂದಲೋ ನಮ್ಮನ್ನು ಸೋಲಿಸಿರಬಹುದು ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ನಾವು ಅವರಿಗಿಂತ ಬಲದಲ್ಲಿ ಕಡಿಮೆಯಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಅಹಂಕಾರದಿಂದ ಬೀಗಿ ಕುಳಿತಿರುವ ಅವರ ಮನೋಭಾವವನ್ನು ತಿಳಿದ ಆಚಾರ್ಯರು ತಮ್ಮ ಕೈಯ ಒಂದು ಬೆರಳನ್ನು

ನಲದ ಮೇಲೆ ಚಾಚಿ ಇಟ್ಟರು. ಈ ಬೆರಳನ್ನು ಮೇಲತ್ತಿರಿ ಎಂದು ಅಣ್ಣತಮ್ಮಂದಿರಿಬ್ಬರನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳಿದರು. ಅವರಿಬ್ಬರೂ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದರು, ಒಟ್ಟು ಸೇರಿ ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದರು, ಬೆರಳನ್ನು ಬಲವಾಗಿ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ತಮಗೆ ಸಾಧ್ಯವಿದ್ದಷ್ಟು ಮಟ್ಟಿನ ಹೆಚ್ಚಿನ ಬಲವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿ ತುಂಬಾ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಆ ಬೆರಳನ್ನು ನೆಲದಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆತ್ತಲು ಪ್ರಯತ್ನಪಟ್ಟರು ಸಣ್ಣದಾದ ಒಂದು ಬೆರಳನ್ನು ಎತ್ತಲಾರದೆ ಹೋದರೆ ಒಹಳ ಅವಮಾನವಾಗುತ್ತದೆಯೆಂದು ತಿಳಿದು ಬಲದ ಪರಾಕಾಷ್ಠೆಯಿಂದ ಪ್ರಯತ್ನಪಟ್ಟರು. ಆದರೆ ಬೆರಳನ್ನು ಎತ್ತುವುದಿರಲಿ ಆ ಬೆರಳನ್ನು ಅಲ್ಲಾಡಿಸಲೂ ಅವರಿಂದಾಗಲಿಲ್ಲ. ಆಚಾರ್ಯರ ಸ್ವರೂಪ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವು ಅಷ್ಟು ಹಿರಿದಾಗಿತ್ತು. ಅವರಿಗೆ ಮಂತ್ರ, ಮಾಟ, ಇಂದ್ರಜಾಲ ಯಾವುದೂ ಬೇಕಾಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಅವರು ಬಲದೇವತೆಯಾದ ಅವತಾರರೇ ಆಗಿದ್ದರು. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಇಂತಹ ಮಹಿಮಾತಿಶಯವು ಅವರಲ್ಲಿತ್ತು ಎಂದು ಭಾವ.

ವಿಗ್ರಹ ಮತ್ತು ಕೋಶ—

ಶುಚಿಹೃತ್— ಶುಚಿ ಹೃತ್ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಶುಚಿಹೃತ್ |

ಅನೂನಮಾನೌ— ನ ಉನಃ ಅನೂನಃ, ಅನೂನಃ ಮಾನಃ ಯಯೋಸ್ತೌ ಅನೂನಮಾನೌ |

ಧರಸ್ತಾಂ— ಧರಾಯಾಂ ತಿಷ್ಠತೀತಿ ಧರಸ್ತಾ ತಾಂ |

ಪ್ರಸಭರಸಾತ್— ಪ್ರಸಭಸ್ಯ ರಸಃ ಪ್ರಸಭರಸಃ, ತಸ್ಮಾತ್ | 'ಪ್ರಸಭರಸಾತ್ ಪ್ರಸಂಭಂ ತು ಬಲಾತ್ಕಾರಃ ಹಠಃ'

ಅಮರ |

ಅತಿಪ್ರಯತ್ನ— ಅತ್ಯಂತಂ ಪ್ರಯತ್ನಃ ಯಯೌಸ್ತೌ ಅತಿಪ್ರಯತ್ನೌ |

ಸಾಮರ್ಥ್ಯಂ— ಸಮರ್ಥಯೋಃ ಭಾವಃ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಸಮಗದತ್ - ಸಮ ಉಪಸರ್ಗ ಗದ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ ಸಕ. ಸೇಟ್. ಪರ. ಅನದ್ವತನ ಭೂತೇ ಲಬ್ | ಯಯತುಃ - ಯಾಪ್ತಾವಣೇ ಸಕ. ಅನಿ. ಪರ. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನ |

ಅಗದತ್ ಅಗದತಾಂ ಅಗದನ್, ಅಗದಃ ಅಗದತಂ ಅಗದತ, ಅಗದಂ ಅಗದಾದಾ ಅಗದಾಮ |

ಯಯೌ ಯಯತುಃ ಯಯುಃ ಇತ್ಯಾದಿ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಶುಚಿಹೃದಾ ಆಶ್ವಸ್ತೌ ಅನೂನಮಾನೌ ಇಮೌ ಧರಸ್ತಾಂ ಅಂಗುಲೀಂ ಉದ್ವರ್ತುಂ ಸಮಗದ್ಯೇತಾಂ ಪ್ರಸಭರಸಾತ್ ಸಂಗೃಹ್ಯ ಪ್ರಯತ್ನಾಭ್ಯಾಂ (ಅತಿಪ್ರಯತ್ನಾಭ್ಯಾಂ) ಅಭ್ಯಾಂ ಅಸ್ಯಾಃ ಕಂಪನೇ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಂ ನ ಯಯೇ |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆಚಾರ್ಯರ ಮತ್ತೊಂದು ಮಹಿಮಾತಿಶಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ನಿರ್ಯತ್ನಂ ವಟುಮಧಿರುಹ್ಯ ಮಂದಹಾಸೀ

ಸ ಪ್ರಾಯಾದಿಹ ಪರಿತೋ ನೃಸಿಂಹಗೇಹಮ್ |

ಐಶ್ವರ್ಯೈರಿತಿ ಲಘಿಮಾದಿಕ್ಯೆರುಪೇತೋ

ಮಧೋಽಭೂತ್ ತ್ರಿಭುವನಚಿತ್ರರತ್ನರಾಜಃ || 30 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ನಿರ್ಯತ್ನಂ, ವಟುಂ, ಅಧಿರುಹ್ಯ, ಮಂದಹಾಸೀ, ಸಃ, ಪ್ರಾಯಾತ್, ಇಹ, ಪರಿತಃ, ನೃಸಿಂಹಗೇಹಂ, ಐಶ್ವರ್ಯೈಃ, ಲಘಿಮಾದಿಕ್ಯೈಃ, ಉಪೇತಃ, ಮಧ್ವಃ ಅಭೂತ್, ತ್ರಿಭುವನಚಿತ್ರರತ್ನರಾಜಃ |

ಅನ್ವಯ— ಸಃ, ಇಹ, ನಿರ್ಯತ್ನಂ, ವಟು, ಅಧಿರುಹ್ಯ, ಮಂದಹಾಸೀ(ಸನ್), ನೃಸಿಂಹಗೇಹಂ, ಪರಿತಃ, ಪ್ರಾಯಾತ್, ಇತಿ, ಲಘಿಮಾದಿಕ್ಯೈಃ, ಐಶ್ವರ್ಯೈಃ, ಉಪೇತಃ, ಮಧ್ವಃ, ತ್ರಿಭುವನಚಿತ್ರರತ್ನರಾಜಃ, ಅಭೂತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸಃ = ಆ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು,

ಇಹ = ಈ ತೌಳವ ದೇಶದಲ್ಲಿಯೇ ಒಂದು ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ,

ನಿಯಾತ್ಮಂ = ಪ್ರಯತ್ನವಿಲ್ಲದೆ,

ವಟುಂ = ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯನ್ನು,

ಅಧಿರುಹ್ಯ = ಏರಿಕೊಂಡು,

ಮಂದಹಾಸೀ = ಮುಗುಳುನಗುವುಳ್ಳವರಾಗಿ,

ಸ್ವಸಿಂಹಗೇಹಂ ಪರಿತಃ = ಶ್ರೀನರಸಿಂಹದೇವರ ದೇವಾಲಯದ ಸುತ್ತಲೂ,

ಪ್ರಾಯಾತ್ = ಪ್ರದಕ್ಷಿಣೆಯಾಗಿ ಹೋದರು,

ಇತಿ = ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ,

ಲಘಿಮಾದಿಕ್ಯಃ = ಹಗುರವಾಗುವಿಕೆ ಮೊದಲಾಗಿವುಳ್ಳ,

ದಶ್ಯಯೈಃ = ಶಕ್ತಿ ವಿಶೇಷಗಳಿಂದ,

ಉಪೇತಃ = ಕೊಡಿದವ,

ಮಧ್ಯಃ = ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು,

ತ್ರಿಭುವನಚಿತ್ರದಕ್ಷರಾಜಃ = ಮೂರು ಲೋಕಗಳ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಆಶ್ವರ್ಯ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠರು,

ಅಘಾತ್ = ಆದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಈ ತೌಳವ ದೇಶದಲ್ಲಿಯೇ ಒಂದು ನರಸಿಂಹದೇವರ ದೇವಾಲಯವಿತ್ತು. ಅಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಜನರು ಸೇರಿರುವ ಒಂದು ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಆಚಾರ್ಯರು ತಮ್ಮ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಪ್ರಕಟಪಡಿಸಬೇಕೆಂದು ಸಂಕಲ್ಪಿಸಿದರು. ಅವರು ಅಲ್ಲಿಯೇ ಇದ್ದ ಒಬ್ಬ ಚಕ್ರ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯನ್ನು ಕರೆದರು. ಅವನ ಮೇಲೆ ಯಾವ ಪ್ರಯತ್ನವೂ ಇಲ್ಲದೆ ಹಾರಿ ಏರಿ ಕುಳಿತರು. ಆ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯು ಆಚಾರ್ಯರ ಯಾವ ಅಪ್ಪಣೆಯಿಂದ ಯಾವ ಪ್ರಯತ್ನವೂ ಇಲ್ಲದೆ ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ಹೊತ್ತುಕೊಂಡು ನಡೆಯಲಾರಂಭಿಸಿದನು. ಆಚಾರ್ಯರು ಆ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯ ಹೆಗಲಿನ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತು ಆ ಶ್ರೀನರಸಿಂಹದೇವರ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಪ್ರದಕ್ಷಿಣೆ ಬಂದರು. ಇದು ಲಘಿಮಾ = ಎಲ್ಲದಕ್ಕಿಂತ ಹಗುರವಾಗುವುದು ಎಂಬ ಶಕ್ತಿ ವಿಶೇಷವು. ಹಿಂದೆ ಕೊಡಿಕಾಡಿತ್ತಾಯ ಜಟ್ಟಿಯನ್ನು ಸೋಲಿಸುವಾಗ ಆಚಾರ್ಯರು ಗರಿಮಾ ಎಲ್ಲರಿಗಿಂತಲೂ ಭಾರವಾಗುವುದು. (ಗಟ್ಟಿಯಾಗುವುದು) ಎಂಬ ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸಿದ್ದರು. ಈಗ ಲಘಿಮಾ ಎಂಬ ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸಿದರು. ಹೀಗೆ ಅಸಮಾ ಮುಂತಾದ ಅಷ್ಟೈಶ್ವರ್ಯಸಂಪನ್ನರಾದ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಮೂರು ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿರುವ ಅತ್ಯಂತ ಆಶ್ವರ್ಯಕರವಾದ ಶ್ರೇಷ್ಠವಸ್ತುವಾಗಿ ಶೋಭಿಸಿದರು. (ಅಸಮಾ, ಮಹಿಮಾ, ಗರಿಮಾ, ಲಘಿಮಾ, ಪ್ರಾಪ್ತಿ, ಈಶಿತ್ವ ವಶಿತ್ವ ಪ್ರಾಣಾಮ್ಯ ಇವೇ ಅಷ್ಟಾದ್ವಿಗಳು.)

1) ಅಸಮಾ = ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣುವ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ವಸ್ತುವಾಗುವುದು, 2) ಮಹಿಮಾ = ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣುವ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ದೊಡ್ಡದಾಗುವುದು, 3) ಗರಿಮಾ = ಎಲ್ಲಾ ವಸ್ತುಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಭಾರವಾಗುವುದು, 4) ಲಘಿಮಾ = ಎಲ್ಲಾ ವಸ್ತುಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಹಗುರವಾಗುವುದು, 5) ಪ್ರಾಪ್ತಿ = ತಮ್ಮ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಮತ್ತು ಮನಸ್ಸಿಗೆ ದೂರವಾದ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಗೋಚರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಪರಣಾಯ ಪ್ರವೇಶ = ಇನ್ನೊಬ್ಬರ ದೇಹವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸುವುದು, 6) ಪ್ರಾಣಾಮ್ಯ = ಕೇಳದಷ್ಟು ಕೊಡಲೇ ತಿಳಿದು ಕೊಳ್ಳುವುದು, ಕೇಳದಿರುವುದನ್ನೂ ತಿಳಿಯುವುದು, 7) ಈಶಿತ್ವ = ಎಲ್ಲರನ್ನು ತಾನು ಹೇಳದಂತೆ ನಡೆಸುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ, 8) ವಶಿತ್ವ = ಸ್ವರಾಜ್ ಮತ್ತು ತಮೋಗುಣಗಳ ಕಾರ್ಯಗಳಿಂದ ಮನಸ್ಸು ಚಂಚಲ

ವಾಗದಿರುವುದು, ಈ ಅಷ್ಟಶ್ಲೋಕಗಳು ವಾಯುದೇವರ ಸ್ವರೂಪದಲ್ಲಿಯೇ ಇರುವವು. ಇವೇ ಅಷ್ಟಶ್ಲೋಕಗಳು. ಅನಮಾ = ಅತ್ಯಂತ ಚಿಕ್ಕದಾಗುವುದು, ಮಹಿಮಾ = ದೊಡ್ಡದಾಗುವುದು, ಗರಿಮಾ = ಭಾರವಾಗುವುದು, ಲಘಿಮಾ = ಹಗುರು ವಾಗುವುದು, ಪ್ರಾಪ್ತಿ = ಪರಕಾಯಪ್ರವೇಶ, ಪ್ರಾಣಾಮ್ಯ = ಇಷ್ಟಭಂದಂತೆ ಇರುವುದು, ಈಶಿತ್ವ = ಪ್ರಭುತ್ವ ವಶಿತ್ವ = ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಇವೇ ಅಷ್ಟಶ್ಲೋಕಗಳೆಂದು ಮತ್ತೊಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯವಿದೆ. ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಆಚಾರ್ಯರು ಮಲ್ಲರ ಹತ್ತಿರ ತಮ್ಮ ಗರಿಮೆಯನ್ನು ತೋರಿಸಿ, ಆ ಘಟನೆಯನ್ನು ತೋರಿಸಿ ತಾವು ಲೋಕಾತೀತನಾದ ದೇವತಾ- ಪುರುಷರೆಂದು ಅಸೂಯಾ ರಹಿತರಾದ ಸಜ್ಜನರಿಗೆ ಮನದಟ್ಟಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದರು. ಅನಮಾ ಮಹಿಮಾ ಚೈವ ಗರಿಮಾ ಲಘಿಮಾ ತಥಾ / ಪ್ರಾಪ್ತಿಃ ಪ್ರಾಣಾಮ್ಯಮೀಶಿತ್ವಂ ವಶಿತ್ವಂ ಚಾಪ್ಯಶ್ಲೋಕಯಃ ||

ವಿಗ್ರಹ ಮತ್ತು ಶೋಕ—

ನಿಯುತ್ಯಂ— ನಿಷ್ಕಾಂತಃ ಯತ್ಯಃ ಯಸ್ಯಸಃ ನಿಯುತ್ಯಃ ತಂ | ಬಹುವ್ರೀಹಿ. ವಟುವಿಗೆ ವಿಶೇಷಣ (ವಟುವು ತಾನು ಬೀಳದಿರುವಂತೆ ತನ್ನ ಮೇಲೆ ಭಾರ ಹೆಚ್ಚು ಬೀಳದಂತೆ ಯಾವ ಪ್ರಯತ್ನವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ ಎಂದು ಅರ್ಥ)

ನಿರ್ಗತಃ— ನಿರ್ಗತಃ ಯತ್ಯಃ ಯಸ್ಮಿನ್ ಕರ್ಮಣಿ ತದ್ವಥಾ ಭವತಿ ತಥಾ ನಿಯುತ್ಯಂ | ಕ್ರಿಯಾವಿಶೇಷಣ, ಬಹುವ್ರೀಹಿ (ಈ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಆಚಾರ್ಯರು ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಗೆ ಆಯಾಸವಾಗದ ಹಾಗೆ ಹೆಗಲ ಮೇಲೇರಿ ಕುಳಿತು ಪ್ರದಕ್ಷಿಣೆ ಬಂದರು ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಇದು ಅಧಿರಹ್ಯ = ಮೇಲೆ ವಿರಿ ಎಂಬ ಕ್ರಿಯೆಗೆ ವಿಶೇಷಣ)

ಮಂದಹಾಸೀ— ಮಂದಶ್ವಾಸಿ ಹಾಸಜ್ಜ ಮಂದಹಾಸಃ, ಮಂದಹಾಸಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ಮೀತಿ ಮಂದಹಾಸೀ | (ಹಸಿನ್)

ನೃಸಿಂಹಗೇಹಂ— ನಾ ಚಾಸೌ ಸಿಂಹಶ್ಚ ನೃಸಿಂಹಃ, ನೃಸಿಂಹಸ್ಯ ಗೇಹಂ ನೃಸಿಂಹಗೇಹಂ ತತ್ |

ವಶ್ವಯ್ಯುಃ— ಈಶ್ವರಸ್ಯ ಭಾವಃ ವಶ್ವಯುಃ ತೈಃ ವಶ್ವಯ್ಯುಃ |

ಲಘಿಮಾದಿಕ್ಯೈಃ— ಲಘೋರ್ಭಾವಃ ಲಘಿಮಾ, ಲಘಿಮಾ ಆದಿಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಲಘಿಮಾದಿಕಾಃ, ತೈಃ ಲಘಿಮಾದಿಕ್ಯೈಃ |

ತ್ರಿಭುವನಚಿತ್ರರತ್ನರಾಜಃ— ತ್ರಯಾಣಾಂ ಭುವನಾನಾಂ ಸಮಾಹಾರಃ ತ್ರಿಭುವನಂ, ತ್ರಿಭುವನೇ ಚಿತ್ರಾಣಿ ತ್ರಿಭುವನಚಿತ್ರಾಣಿ, ತ್ರಿಭುವನಚಿತ್ರಾಣಿ ಚ ತಾನಿ ರತ್ನಾನಿ ಚ ತ್ರಿಭುವನಚಿತ್ರರತ್ನಾನಿ ತ್ರಿಭುವನಚಿತ್ರ ರತ್ನೇಷು ರಾಜಾ ತ್ರಿಭುವನಚಿತ್ರರತ್ನರಾಜಃ, 'ರಾಜಾಹಃ ಸಖಿಭ್ಯಃ ಟಚ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಟಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ, ರತ್ನ = ಶ್ರೇಷ್ಠವಸ್ತು, 'ರತ್ನಂ ಸ್ವಚಾತಿ ಶ್ರೇಷ್ಠೇಽಪಿ' ಅಮರ. ಆಶ್ವರ್ಯಕರ ವಸ್ತುಗಳೆಂಬ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಆಚಾರ್ಯರು ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠರು ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಪ್ರಾಯಾತ್ - ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ ಸಕ.ಅನಿ.ಪರ. ಅನದ್ಯತನಭೂತೇ ಲಪ್ ಪ್ರ. ಉಪಸರ್ಗ | ಭೂ ಸತ್ಪ್ರಾಯಾಂ ಲುಪ್ |

ಆಯಾತ್ ಆಯಾತಾಂ ಆಯುಃ-ಆಯಾನ್, ಆಯಾಃ ಆಯಾತಂ ಆಯಾತೆ, ಆಯಾಂ ಆಯಾವ ಆಯಾಮ |

ಅಭೂತ್ - ಅಭೂತ್ ಅಭೂತಾಂ ಅಭೂವನ್, ಇತ್ಯಾದಿ ಭೂ ಸತ್ಪ್ರಾಯಾಂ ಲುಪ್ |

ಪ್ರಯೋಗ— ತೇನ ಇಹ ನಿಯುತ್ಯಂ ವಟುಂ ಅಧಿರಹ್ಯ ಮಂದಹಾಸಿನಾ ನೃಸಿಂಹಗೇಹಂ ಪರಿತಃ ಪ್ರಾಯಯಾತ್ ಇತಿ ಲಘಿಮಾದಿಕ್ಯೈರಶ್ವಯ್ಯುರವೇತೇನ ಮಧ್ಯೇನ ತ್ರಿಭುವನಚಿತ್ರರತ್ನರಾಜೇನ ಅಭಾವ |

ಅವತಾರಿಕಾ— ಇನ್ನೊಬ್ಬ ಜಟ್ಟಿಯು ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸಿದನು ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ.

ಪಂಚಾಶನ್ನರಪನರೋಪನೀತಮಾತ್ರಾಂ

ಯೋ ವಾಕ್ಷೀಂ ಗೃಹಮಧಿರೋಹಿಣೀಂ ನಿನಾಯ |

ಸ ವ್ಯಾಖ್ಯಾಸ್ವರದಮನಾಯ ಪೂರ್ವವಾಟೀ

ನಿರ್ದೇಶಾದ್ ವೈಧಿತ ಗುರೋರ್ಗಲಪ್ರವೇಷಮ್ || 31 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಪಂಚಾಶನ್ನರಪನರೋಪನೀತಮಾತ್ರಾಂ, ಯಃ, ವಾಕ್ಷೀಂ, ಗೃಹಂ, ಅಧಿರೋಹಿಣೀಂ, ನಿನಾಯ, ಸಃ, ವ್ಯಾಖ್ಯಾಸ್ವರದಮನಾಯ, ಪೂರ್ವವಾಟಿ, ನಿರ್ದೇಶಾತ್, ವೈಧಿತ, ಗುರೋಃ, ಗಲಪ್ರವೇಷಂ |

ಅನ್ವಯ— ಯಃ, ಪೂರ್ವವಾಟಿಂ, ಪಂಚಾಶನ್ನರಪನರೋಪನೀತಮಾತ್ರಾಂ, ವಾಕ್ಷೀಂ, ಅಧಿರೋಹಿಣೀಂ, ಗೃಹಂ, ನಿನಾಯ, ಸಃ, ಗುರೋಃ, ನಿರ್ದೇಶಾತ್, ವ್ಯಾಖ್ಯಾಸ್ವರದಮನಾಯ, ಗಲಪ್ರವೇಷಂ, ವೈಧಿತ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಯಃ = ಯಾವ,

ಪೂರ್ವವಾಟಿ = ಮೂಡೆಂಬಾಡುತ್ತಾಯನೆಂಬ ಮಹಾಮಲ್ಲನು,

ಪಂಚಾಶತ್ = ಐವತ್ತು ಮಂದಿ,

ನರಪ = ರಾಜನ,

ನರ = ಸೇವಕರಿಂದ,

ಉಪನೀತಮಾತ್ರಾಂ = ಒಯ್ಯಲ್ಪಟ್ಟ ಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳ (ಭಾರವುಳ್ಳ ಗುರುವುಳ್ಳ),

ವಾಕ್ಷೀಂ = ಮರದಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ,

ಅರೋಹಿಣೀಂ = ವಿಣೆಯನ್ನು (ನಿಚ್ಚಳಿತೆಯನ್ನು),

ಗೃಹಂ = (ತನ್ನ) ಮನೆಗೆ,

ನೀನಾಯ = ಒಯ್ಯುತ್ತಿದ್ದನೋ,

ಸಃ = ಅವನು,

ಗುರೋಃ = ಗುರುಗಳಾದ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ,

ನಿರ್ದೇಶಾತ್ = ಅವನೆಯ ದೆಸೆಯಿಂದ, (ಅವನೆಯನ್ನು ಪಡೆದು)

ವ್ಯಾಖ್ಯಾಸ್ವರದಮನಾಯ = ಪ್ರವಚನದ ಧ್ವನಿಯ ನಿಗ್ರಹಕ್ಕಾಗಿ, (ಕಡಿಮೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ)

ಗಲಪ್ರವೇಷಂ = ಕಂಠದ ಹಿಂಸುಕುವಿಕೆಯನ್ನು (ಬಲವಾಗಿ ಒತ್ತಿ ಅದುಮುವುದನ್ನು)

ವೈಧಿತ = ಮಾಡಿದನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಆಚಾರ್ಯರು ಸಂಚಾರ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಒಂದು ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಮೂಡೆಂಬಾಡುತ್ತಾಯನೆಂಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿದ್ದನು. ಅವನು ಐವತ್ತು ಮಂದಿ ಬಲಿಷ್ಠರಾದ ರಾಜಸೇವಕರು ಕಷ್ಟದಿಂದ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುವಷ್ಟು ಭಾರವಾದ ವಿಣೆಯನ್ನು ತನ್ನ ಮನೆಗೆ ತಾನೊಬ್ಬನೇ ಅನಾಯಾಸವಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದನು. ಅದುದರಿಂದ ಅವನಿಗೆ ತಾನು ಮಹಾ ಬಲಶಾಲಿಯೆಂಬ ಅಹಂಕಾರವಿದ್ದಿತು. ಒಂದು ಬಾರಿ ಅವನು ಭೇಟಿಯಾದಾಗ ಆಚಾರ್ಯರು ನೀನು ಪ್ರವಚನದ ಸ್ವರ ಭಂಗವನ್ನು ಮಾಡು? ಎಂದು ಅವನಿಗೆ ಮಾಡಿದರು. ಅದರಂತೆ ಅವನು ಆಚಾರ್ಯರ ಕಂಠವನ್ನು ಬಲವಾಗಿ ಹಿಂಸುಕಲು

ಅರಂಭಿಸಿದನು. (ವಿಶೇಷಾಂಶ - ಪೂರ್ವವಾಟ ಎಂದರೆ ಮೂಡುದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ ಫಲಪುಷ್ಪಭರಿತವಾದ ಜಮೀನಿನ ಒಂದು ಭಾಗ. ವಾಟವನ್ನು 'ವಾಡಿ' ಎಂದು ಅಪಭ್ರಂಶ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ, ಆ ಭಾಗದಲ್ಲಿರುವವನಿಗೆ ಮೂಡಂಬಾಡುತ್ತಾಯ ಎಂದು ತೌಳವ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಹೆಸರು. ಪೂರ್ವವಾಟಸ್ಯ ಮೂಡಂಬಾಡೀತ್ವಪ್ರಭುತ್ವಭಾಷಾ ಭಾವಪ್ರಕಾಶಿತಾ. ಎರಡು ಮೂರು ಮಹಡಿಯ ಮನೆಗಳನ್ನು ಮಾಡನ್ನು (ಮೇಲ್ಭಾಗವು) ಸರಿಪಡಿಸಲು ಎತ್ತರವಾದ ವಿಣೆಯು ಬೇಕು. ವಾಳೆಯಗಾರ ಅರಸರ ಮನೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಂತಹ ಭಾರವಾದ ವಿಣೆಗಳಿರುತ್ತವೆ. ಮೂಡಂಬಾಡುತ್ತಾಯ ಜಟ್ಟಿಯು ತನ್ನ (ಮಹಡಿ) ಉಪರಿಗೆಯ ಮನೆಯನ್ನು ಸರಿಪಡಿಸಲು ರಾಜನ ಅರಮನೆಯ ವಿಣೆಯನ್ನು ತಾನೊಬ್ಬನೇ ಒಯ್ಯುತ್ತಿದ್ದನು ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ)

ವಿಗ್ರಹ ಮತ್ತು ಕೋಶ—

ಪಂಚಾಶನ್ನರಪನರೋಪನೀತಮಾತ್ರಂ— ನರಾನ್ ಪಾತೀತಿ ನರಪಃ, ನರಪಸ್ಯ ನರಾಃ ನರಪನರಾಃ, ಪಂಚಾಶಚ್ಚ ತೇ ನರಪನರಾಶ್ಚ ಪಂಚಾಶನ್ನರಪನರಾಃ, ಪಂಚಾಶನ್ನರಪನರಃ ಉಪನೀತಾ ಮಾತ್ರಾ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ ಪಂಚಾಶನ್ನರಪನರೋಪನೀತಮಾತ್ರಾ, ತಾಂ | ಮಾತ್ರಾ = ಪರಿಮಾಣ, 'ಮಾತ್ರಾ ಕರ್ಣ ವಿಭೂಷಾಯಾಂ ವಿತ್ತೇಮಾನೇ ಪರಿಚ್ಛೇದ ಅಕ್ಷರಾವಯವೇ ಸ್ವಲ್ಪೇ ಕಿಲ್ಲಂಕಾತ್ಕ್ಲೇಬಧಾರಣೇ' ಮೇದಿನೀ |

ವಾಕ್ರ್ಷೀಂ— ವೃಕ್ಷಸ್ಯ ಇಯಂ ವಾಕ್ರ್ಷೀ, ತಾಂ | ಅಧಿರೋಹಿಣೀ = ವಿಣೆ, ನಿಚ್ಚಣಿಕೆ, 'ನಿಶೇಣಸ್ವದಿ ರೋಹಿಣೀ' ಅಮರ |

ವ್ಯಾಖ್ಯಾಸ್ವರದಮನಾಯ— ವ್ಯಾಖ್ಯಾಯಾಃ ಸ್ವರಃ ವ್ಯಾಖ್ಯಾಸ್ವರಃ, ವ್ಯಾಖ್ಯಾಸ್ವರಸ್ಯ ದಮನಂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾಸ್ವರ ದಮನಂ ಶಸ್ತ್ರೈ |

ಗಲಪ್ರಪೇಷಂ— ಗಲಸ್ಯ ಪ್ರಪೇಷಃ ಗಲಪ್ರಪೇಷಃ ತಂ | ಗಲ = ಕಂಠ, 'ಕಂಠೋಗಲಃ' ಅಮರ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ನಿನಾಯ - ಗೇದಾ ಪ್ರಾಪಣೇ ಸಕ. ಅನಿಟ್. ವರ. ಲಿಟ್, ವಿ+ಛುಧಾ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಸಕ. ಆತ್ಮ. ಅನಿಟ್ ಲಿಟ್ |

ನಿನಾಯ ನಿನ್ಯತುಃ ನಿನ್ಯಃ, ಇತ್ಯಾದಿ |

ಅಧಿತ ಅಧಿಷಾತಾಂ ಅಧಿಷತ್ ಅಧಿಧಾಃ ಅಧಿಷಾಧಾಂ ಅಧಿದ್ಧಂ ಅಧಿದ್ಧಂ, ಅಧಿಷಿ ಅಧಿಷ್ಠು ಅಧಿಷ್ಠು |

ಪ್ರಯೋಗ— ಯೋ ನ ಪೂರ್ವವಾಟೀನ ಪಂಚಾಶನ್ನರಪನರೋಪನೀತಮಾತ್ರಾ ವಾಕ್ರ್ಷೀಂ ಅಧಿರೋಹಿಣೀಗೃಹಂ ನಿನ್ಯೇ, ತೇನ ಗುರೋಃ ನಿರ್ದೇಶಾತ್ ವ್ಯಾಖ್ಯಾಸ್ವರದಮನಾಯ ಗಲಪ್ರಪೇಷಃ ವೃಧಾಯ |

★ ★ ★

ಸ್ವಿನ್ನೇಽಪ್ಪಿನ್ನಿ ಯತಮಾನ ಆಗ್ರಹೋಗ್ರೇ

ಪ್ರಾಚ್ಯಾತ್ ತತ್ಪ್ರವಚನನಿವೃತ್ತನೋಽತಿರೇಚೇ |

ಉದ್ಧರ್ತುಂ ವಿಪುಲಹೃದಂಗುಲಿಂ ಚ ನಾಲಂ

ಸೋಽಭೂದಿತ್ಯಜನಿ ಕುತೂಹಲಂ ಜನಾನಾಮ್ || 32 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಸ್ವಿನ್ನೇ, ಅಪ್ಪಿನ್, ಅಪಿ, ಯತಮಾನೇ, ಆಗ್ರಹೋಗ್ರೇ, ಪ್ರಾಚ್ಯಾತ್, ತತ್ಪ್ರವಚನನಿವೃತ್ತನಿ, ಅತಿರೇಚೇ, ಉದ್ಧರ್ತುಂ, ವಿಪುಲಹೃದಂಗುಲಿಂ, ಚ, ನ, ಅಲಂ, ಸಃ, ಅಭೂತ್, ಇತಿ, ಅಜನಿ, ಕುತೂಹಲಂ, ಜನಾನಾಂ |

ಅನ್ವಯ—ಆಗ್ರಹೋಗ್ರೇ, ಸ್ವಿನ್ನೇ, ಅಪಿ, ಅಪ್ಪಿನ್, ಯತಮಾನೇ(ಸತಿ), ತತ, ವಚನನಿವೃತ್ತನಿ, ಪ್ರಾಚ್ಯಾತ್, (ಅಪಿ) ಅತಿರೇಚೇ, ಸಃ, ವಿಪುಲಹೃದಂಗುಲಿಂ, ಉದ್ಧರ್ತುಂ, ಚ, ಅಲಂ, ನ, ಅಭೂತ್, ಇತಿ, ಜನಾನಾಂ, ಕುತೂಹಲಂ, ಅಜನಿ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಆಗ್ರಹೋಗ್ರೇ = ಹಠದಿಂದ ಕಠಿನನಾದ,

ಸ್ವಿನ್ನೇ ಅಪಿ = ಬೆವರಿದವನಾದಾಗ್ಯೂ,

ಅಸ್ಮಿನ್ = ಈ ಮೂಡೆಂಬಾಡಿತ್ತಾಯನು,

ಯತಮಾನೇ ಸತಿ = ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡುತ್ತಿರಲಾಗಿ,

ತತ್ = ಆ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಪ್ರವಚನದ,

ನಿಷ್ಪನ್ನಃ = ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದ ಧ್ವನಿಯು,

ಪ್ರಾಚ್ಯಾತ್ ಅಪಿ = ಹಿಂದೆ ಇದ್ದ (ಕಂಠವನ್ನು ಒತ್ತುವುದಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲು ಇದ್ದ) (ಪ್ರವಚನದ ಧ್ವನಿ)ಗಿಂತಲೂ,

ಅತಿರೇಚೇ = ಹೆಚ್ಚು ವಿರಾಜಿಸಿತು,

ಸಃ = ಆ ಜಟ್ಟಿಯು,

ವಿಪುಲಹೃತ್ = ಸರ್ವಜ್ಞರಾದ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ,

ಅಂಗುಲೀಂ = ಬೆರಳನ್ನು,

ಉದ್ದರ್ಶಂ = ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಲು,

ಸಃ ಅಲಂ = ಸಮರ್ಥನು,

ನಾಭೂತ್ = ಆಗಲಿಲ್ಲ,

ಇತಿ = ಹೀಗೆಂದು,

ಜನಾನಾಂ = ಜನರಿಗೆ,

ಕುತೂಹಲಂ = ಆಶ್ಚರ್ಯವು,

ಅಜನಿ = ಉಂಟಾಯಿತು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಮಹಾಮುಲ್ಲನಾದ ಮೂಡೆಂಬಾಡಿತ್ತಾಯನು ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಕುತ್ತಿಗೆಯನ್ನು ಸರ್ವ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ತನ್ನ ಸಂಪೂರ್ಣ ಬಲವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡನು. ಆಗ ಆಯಾಸದಿಂದ ಅವನ ಶರೀರವು ಬೆವರಿತು. ಆದರೂ ತುಂಬಾ ಹಠಶಾಲಿಯಾದ ಆ ಉಗ್ರನಾದ ಜಟ್ಟಿಯು ಹೇಗಾದರೂ ಮಾಡಿ ಆಚಾರ್ಯರ ಧ್ವನಿಯನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಬೇಕೆಂದೂ ಅಥವಾ ಸ್ವಲ್ಪವಾದರೂ ಅವರ ಧ್ವನಿಯನ್ನು ಕಡಿಮೆ ಮಾಡಿ ಗೊಗ್ಗರ ಧ್ವನಿಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಬೇಕೆಂದೂ ಬಹಳ ಪ್ರಯತ್ನಪಟ್ಟನು. ಆದರೆ ಅವನಿಂದ ಆಚಾರ್ಯರ ಧ್ವನಿಯನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಬದಲಾಯಿಸಲು ಆಗಲಿಲ್ಲ. ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ ಈ ಮಹಾಜಟ್ಟಿಯು ಆಚಾರ್ಯರ ಕತ್ತನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಮೊದಲು ಇದ್ದ ಮೃದು ಮಧುರ ಗಂಭೀರ ಧ್ವನಿಗಿಂತಲೂ ಇಂಪಾಗಿ, ಗಂಭೀರವಾಗಿ, ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಅವರ ಪ್ರವಚನದ ಧ್ವನಿಯು ಕೇಳಿಸಲಾರಂಭಿಸಿತು. ಜನರಿಗೆ ಆಗ ಉಂಟಾದ ಕುತೂಹಲ, ಆಶ್ಚರ್ಯ ಅಷ್ಟಿಷ್ಟಲ್ಲ. ಮೂಡೆಂಬಾಡಿತ್ತಾಯನು ತನ್ನ ಪ್ರಯತ್ನವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಸುಮ್ಮನಾದನು. ಇಂತಹ ಜಟ್ಟಿಗಳು ತಮಗೆ ತೋಪಾಯಿರೆಂದು ತೋರಿಸಲು ಆಚಾರ್ಯರು ಮತ್ತೊಂದು ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ಮಾಡಿದರು. ಅವರು ತಮ್ಮ ಕೈಯ ಒಂದು ಬೆರಳನ್ನು ನೆಲದಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟು ಇದನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆತ್ತು ಎಂದರು. ಆ ಜಟ್ಟಿಯು ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಹಿಡಿದು ಬೆರಳನ್ನು ಅಲ್ಲಾಡಿಸಲೂ ಸಾಧ್ಯವಾಗಲಿಲ್ಲ. ಆಗ ಅಲ್ಲಿ ಸೇರಿದ್ದ ಜನರ ಆಶ್ಚರ್ಯಕ್ಕೆ ಎಣೆಯೇ ಇಲ್ಲ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಆಗ್ರಹೋಗ್ರೇ— ಆಗ್ರಹೇಣ ಉಗ್ರಃ ಆಗ್ರಹೋಗ್ರಃ ತಸ್ಮಿನ್ ಆಗ್ರಹೋಗ್ರೇ ।

ಪ್ರಾಚ್ಯಾತ್— ಪ್ರಾಗ್ ಭವಃ ಪ್ರಾಚ್ಯಃ, ತಸ್ಮಾತ್ ಪ್ರಾಚ್ಯಾತ್ ।

ತತ್ಪ್ರವಚನಂ— ತಸ್ಯ ಪ್ರವಚನಂ ತತ್ಪ್ರವಚನಂ, ತತ್ಪ್ರವಚನಸ್ಯ ನಿಸ್ಸಸ್ಯ ತತ್ಪ್ರವಚನನಿಸ್ಸಸ್ಯ |

ವಿಪುಲಹೃದಂಗುಲೀಂ— ವಿಪುಲಂ ಹೃತ್ ಯಸ್ಯ ಸಃ ವಿಪುಲಹೃತ್, ವಿಪುಲಹೃದಃ ಅಂಗುಲೀ ವಿಪುಲ-
ಹೃದಂಗುಲೀ, ತಾಂ |

ಕುತೂಹಲ— ಸೋಜಗ, 'ಕುತೂಹಲಂ ಕುತುಕಂ ಚ ಕುತುಕಂ ಚ ಕುತೂಹಲಂ' ಅಮರ.

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅತಿರೇಚೇ - ಅತಿ+ರಾಜ್ಞದೀಪ್ತೌ ಅಕ. ಸೇಟ್. ಉಭ. ಭೂತ ಅನದೃತನ ಪರೋಕ್ಷೇ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನ | ಅಭೂತ್ - ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ ಲಿಟ್ | ಅಜನಿ - ಜನೀ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ ಅಕ. ಸೇಟ್. ಆತ್ಯ. ಭೂತೇ ಲುಡ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನ |

ರೇಚೇ ರೇಚಾತೇ ರೇಚರೇ, ರೇಚಷೇ ರೇಚಾಥೇ ರೇಚಧ್ವೇ, ರೇಚೇ ರೇಚವಹೇ ರೇಚಮಹೇ, ಪಕ್ಷೇ ರರಾಚೇ ರರಾಚಾತೇ ರರಾಚರೇ, ರರಾಚಷೇ ರರಾಚಾಥೇ ರರಾಚಧ್ವೇ, ರರಾಚೇ ರರಾಚವಹೇ ರರಾಚಮಹೇ | ಅಜನಿ ಅಜನಿಷಾತಾಂ ಅಜನಿಷತ ಇತ್ಯಾದಿ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಅಗ್ರಹೋಗ್ರೇ ಸ್ವಿನ್ ಅಸ್ಥಿನ್ ಯತಮಾನೇ ತತ್ಪ್ರವಚನನಿಸ್ಸಸ್ಯನೇನ ಪ್ರಾಚ್ಯಾತ್ ಅಪಿ ಅತಿರೇಚೇ (ಭಾವೇ ಹೆಚ್ಚು ವಿರಾಜಸೋಗವಾಯಿತು)ತೇನ ವಿಪುಲಹೃದಂಗುಲಿಂ ಚ ಉದ್ವರ್ತುಂ ನ ಅಲಂ ಅಭಾವಿ (ಭಾವೇ) ಇತಿ ಜನಾನಾಂ ಕುತೂಹಲೇನ ಅಜನಿ (ಭಾವೇ) |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಇತರ ಅನೇಕ ಜಟ್ಟಿಗಳ ಪರೀಕ್ಷೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಆಚಾರ್ಯರೇ ಗಟ್ಟಿಯೆಂದೂ ಬಲದಲ್ಲಿ ಅತಿಪ್ರಬಲರೆಂದೂ ನಿರ್ಣಯವಾಯಿತು ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ.

ಪರ್ಯೈಕ್ಷಿ ಪ್ರಭುರಿತರೈಃ ಶಿವಾಗ್ನಿಪೂರ್ವೈಃ

ನೋರ್ವೈಕ್ಷಿ ಪ್ರಬಲತರೈಸ್ತಥಾಪ್ರಯತ್ನೈಃ |

ನಾವೈಕ್ಷಿ ಕ್ವಚಿದಪಿ ಶಕ್ತೃಪೂರ್ತಿರಸ್ಮಿನ್

ಉತ್ಪ್ರಿಕ್ಷಿ ಸ್ವಯಮಪಿ ಭೀಮ ಇತ್ಯವಶ್ಯಮ್ || 33 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಪರ್ಯೈಕ್ಷಿ, ಪ್ರಭುಃ, ಇತರೈಃ, ಶಿವಾಗ್ನಿಪೂರ್ವೈಃ, ನ, ಉತ್ಪ್ರಿಕ್ಷಿ, ಪ್ರಬಲತರೈಃ, ತಥಾ, ಪ್ರಯತ್ನೈಃ, ನ, ಅವೈಕ್ಷಿ, ಕ್ವಚಿತ್, ಅಪಿ, ಶಕ್ತೃಪೂರ್ತಿಃ, ಅಸ್ಮಿನ್, ಉತ್ಪ್ರಿಕ್ಷಿ, ಸ್ವಯಂ, ಅಪಿ, ಭೀಮಃ, ಇತಿ, ಅವಶ್ಯಮ್ |

ಅನ್ವಯ— ಪ್ರಭುಃ, ಶಿವಾಗ್ನಿಪೂರ್ವೈಃ, ಪರ್ಯೈಕ್ಷಿ, ತಥಾ, ಪ್ರಯತ್ನೈಃ, ಪ್ರಬಲತರೈಃ, ನ, ಉತ್ಪ್ರಿಕ್ಷಿ, ಅಸ್ಮಿನ್, ಕ್ವಚಿತ್, ಅಪಿ, ಶಕ್ತೃಪೂರ್ತಿಃ, ನ, ಅವೈಕ್ಷಿ, ಸ್ವಯಂ, ಅಪಿ, ಅವಶ್ಯಂ, ಭೀಮಃ, ಇತಿ, ಉತ್ಪ್ರಿಕ್ಷಿ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಪ್ರಭುಃ = ಸಮರ್ಥರಾದ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು,

ಶಿವಾಗ್ನಿಪೂರ್ವೈಃ = ಶಿವ, ಅಗ್ನಿ ಎಂಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರೇ ಮೊದಲಾಗಿ ಉಳ್ಳ,

ಇತರೈಃ = ಉಗ್ರ, ಅಮೋಘ, ವಾಸುದೇವ ಮೊದಲಾದ ಬೇರೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಜಟ್ಟಿಗಳಿಂದ,

ಪರ್ಯೈಕ್ಷಿ = ಪರೀಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟರು.

ತಥಾಪ್ರಯತ್ನೈಃ = ಓಂದಿನ ಜಟ್ಟಿಗಳಂತೆಯೇ ಪ್ರಯತ್ನವುಳ್ಳ,

ಪ್ರಬಲತತ್ವಃ = ಹಿಂದಿನವರಿಗಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಬಲರಾದ ಜಟ್ಟಿಗಳಿಂದಲೂ,
 ನ ಉಪ್ಪಕ್ಷಿ = ಉದಾಸೀನ ಮಾಡಲ್ಪಡಲಿಲ್ಲ
 ಅಸ್ಮಿನ್ = ಈ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಲ್ಲಿ
 ಕ್ಷುಚಿದಪಿ = ಯಾವ ಒಂದು ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯಾಗಲೀ, (ಯಾವ ಒಂದು ಅಂಗದಲ್ಲಿಯಾಗಲೀ)
 ಶಕ್ತಪೂರ್ತಿಃ = ಸಾಮರ್ಥ್ಯದ ಅಪೂರ್ಣತೆಯು,
 ನ ಅಪ್ಪಕ್ಷಿ = ನೋಡಲ್ಪಡಲಿಲ್ಲ
 ಸ್ವಯಂಅಪಿ = ತಾವೇ, (ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರೇ)
 ಅವಶ್ಯಂ = ಮುಖ್ಯವಾಗಿ, (ಖಂಡಿತವಾಗಿ)
 ಭೀಮಃ ಇತಿ = ಶ್ರೀಭೀಮಸೇನ ದೇವರೆಂದು,
 ಉತ್ಪ್ರೇಕ್ಷಿ = ಊಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಬಲದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಹೆಚ್ಚು ಪರಿಪೂರ್ಣರು, ಅತ್ಯಂತ ಸಮರ್ಥರು ಅವರನ್ನು ಮೀರಿಸುವವರು ಯಾರೂ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಜಟ್ಟಿಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಪ್ರಬಲರಾದ ಶಿವ, ಅಗ್ನಿ, ವಾಸುದೇವ, ಉಗ್ರ, ಅಮೋಘ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಬಲತಮರಾದ ಅನೇಕ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಜಟ್ಟಿಗಳು ಆಚಾರ್ಯರ ಬಲವನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸಿದರು. ಅವರು ಇತರ ಎಲ್ಲಾ ಜಾತಿಯ ಜಟ್ಟಿಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಪ್ರಬಲತಮರಾಗಿದ್ದರು. ಹಿಂದೆ ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ಬಲದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಪೂರ್ತಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿ ಪರೀಕ್ಷಿಸಿದರು. ಅವರು ಪರೀಕ್ಷಿಸುವಾಗ ಪ್ರಬಲ ಪ್ರಯತ್ನಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದರು, ಉದಾಸೀನ ಮಾಡಲಿಲ್ಲ. ಇವರಂತೆಯೇ ಇರುವ ಇನ್ನೂ ಪ್ರಬಲರಾದ ಅನೇಕ ಜಟ್ಟಿಗಳು ಅದೇ ತರಹದ ಇನ್ನೂ ಹೆಚ್ಚಿನ ಪ್ರಯತ್ನಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಪರೀಕ್ಷಿಸಿದರು. ಆದರೆ ಆಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಯಾವ ಜಟ್ಟಿ ಕಾಳಗದ ಪಟ್ಟುಗಳನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದರೂ ಅಶಕ್ತಿಯು ಕಂಡುಬರಲಿಲ್ಲ. ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ ಯಾವ ಅಂಗದಲ್ಲಿಯೂ ಶಕ್ತಿಹೀನತೆಯು ಕಂಡುಬರಲಿಲ್ಲ. ಕಂಠವನ್ನೊತ್ತಿದರೆ ಅಲ್ಲಿಯೂ ಪರಿಪೂರ್ಣಸಾಮರ್ಥ್ಯ, ಬೆರಳನ್ನು ಎತ್ತಲು ಹೋದರೆ ಅಲ್ಲಿಯೂ ಅವರ ದೇಹದ ಪೂರ್ಣ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ, ಹೀಗೆ ಅವರ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಅಂಗವೂ ಪೂರ್ಣದೇಹದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿತ್ತು. ಅವರಿಗೆ ಯಾವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ, ಯಾವ ಅಂಗದಲ್ಲಿಯೂ ಶಕ್ತಿಯ ಹೀನತೆಯು ಕಂಡುಬರಲಿಲ್ಲ. ಈ ಜಟ್ಟಿಗಳೆಲ್ಲರೂ ತಾವೇ ಸೋತರು. ಈ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಭೀಮಸೇನರೇ ಸರಿ ಎಂದು ಜನರೂ, ಜಟ್ಟಿಗಳೂ ಸಹ ಉತ್ಪ್ರೇಕ್ಷಿಸಿದರು. ಈ ಉತ್ಪ್ರೇಕ್ಷೆಯು ಆಚಾರ್ಯರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನಿಜವಾಗಿತ್ತು. ಅದು ಸ್ವಭಾವೋಕ್ತಿಯೇ ಆಗಿತ್ತು. ಊಹೆಯಾಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಉತ್ = ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ, ಪ್ರೇಕ್ಷಿ = ಉಪಲಬ್ಧಿ ಬಲದ ಅನುಭವದ ಮಾತು ಆಗಿತ್ತು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಶಿವಾಗ್ನಿಪೂರ್ವಾಃ— ಶಿವಶ್ಚ ಅಗ್ನಿಶ್ಚ ಶಿವಾಗ್ನೀ, ಶಿವಾಗ್ನೀ ಪೂರ್ವಾ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಶಿವಾಗ್ನಿಪೂರ್ವಾಃ । ಶಿವನಂಬ ಜಟ್ಟಿ ಅಗ್ನಿ = ಅಗ್ನಿತ್ರಾಯ(ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರ) ಎಂಬ ಜಟ್ಟಿ ಪೂರ್ವ ಶಬ್ದದಿಂದ ವಾಸುದೇವ, ಉಗ್ರ, ಅಮೋಘ ಮೊದಲಾದವರು. 'ಪೂರ್ವ ಶಬ್ದದ ವಾಸುದೇವ ಉಗ್ರ ಅಮೋಘಾದಯಃ' ಎಂದು ಭಾವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ.

ಪ್ರಬಲತತ್ವಃ— ಅತಿಶಯೇನ ಪ್ರಬಲಾಃ ಪ್ರಬಲತರಾಃ ತೈಃ ।

ತಥಾಪ್ರಯತ್ನಃ— ತಥಾ ಪ್ರಯತ್ನಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ತಥಾಪ್ರಯತ್ನಾಃ ತೈಃ ।

ಅಪೂರ್ತಿಃ— ಪೂರ್ತಿಃ ಅಭಾವಃ ಅಪೂರ್ತಿಃ ।

ಶಕ್ತಪೂರ್ತಿಃ— ಶಕ್ತಃ ಅಪೂರ್ತಿಃ ಶಕ್ತಪೂರ್ತಿಃ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಪರ್ಯೈಕ್ತಿ - ಪರಿ ಉಪಸರ್ಗ ಈರ್ತದರ್ಶನೇ ಸಕ. ಸೇಟ್. ಆತ್ಮನೇ ಕರ್ಮಣಿ ಲುಪ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನ | ಉಪೈಕ್ತಿ - ಉಪ+ಐಕ್ತಿ ಹಿಂದಿನಂತೆಯೇ ರೂಪಗಳು, ಉಪ ಉಪಸರ್ಗ ಅವ+ಐಕ್ತಿ ಹಿಂದಿನಂತೆಯೇ ರೂಪಗಳು | ಅವೈಕ್ತಿ - ಅವ ಉಪಸರ್ಗ ಉತ್ ಪ್ರ+ಐಕ್ತಿ ಹಿಂದಿನಂತೆಯೇ ರೂಪಗಳು ಉತ್+ಮತ್ತು ಪ್ರ ಎಂಬ ಎರಡು ಉಪಸರ್ಗಗಳು. ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಈರ್ತಧಾತು ಒಂದರ ಕರ್ಮಣಿ ಪ್ರಯೋಗದ ರೂಪಗಳು ನಾಲ್ಕು ಬಾರಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಉಪಸರ್ಗ ಸಹಿತವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಇದೊಂದು ಕವಿಗಳ ಚಮತ್ಕಾರವಾಗಿದೆ ಕರ್ಮಣಿ ಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಆಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವೂ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ.

ಐಕ್ತಿ ಐಕ್ತಿಷಾತಾಂ ಐಕ್ತಿಷತ, ಐಕ್ತಿಷಾಃ ಐಕ್ತಿಷಾಥಾಂ ಐಕ್ತಿಷ್ವಂ, ಐಕ್ತಿಷಿ ಐಕ್ತಿಷ್ಯಹಿ ಐಕ್ತಿಷ್ಯಹಿ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಇತರೇ ಶಿವಾಗಿಪೂರ್ವಾ ಪ್ರಭುಂ ಪರ್ಯೈಕ್ತಿಷತ ತಥಾ ಪ್ರಯತ್ನಾಃ ಪ್ರಬಲತರಾಃ ನ ಉಪೈಕ್ತಿಷತ(ತೇ) ಸ್ವಯಂ ಅಪಿ (ಶ್ರೀಮದ್ಧಂ ಅಪಿ)ಭೀಮ ಇತಿ ಉತ್ಪ್ರೇಕ್ಷಿತತ (ಕರ್ತರ) |

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆಚಾರ್ಯರ ಬಲವನ್ನೂ ದೇಹದ ದಾರ್ಡ್ಯವನ್ನು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಉಪಾಯಗಳಿಂದಲೂ ಪರೀಕ್ಷಿಸಿದರು ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ.

**ಲೇಖಿನ್ಯಾಂ ಮುಹುರಪಿನಹ್ಯ ಕೃಷ್ಯಮಾಣಂ
ನಾಪ್ಯೇಕಂ ತನುರುಹಮಸ್ಯ ತೂದಪಾಟಿ |**

ನಾಸಾಗ್ರೇ ಮೃದುನಿ ಕೃತ್ಯೇಶ್ಚ ಮುಷ್ಠಿಘಾತೈಃ

ನಾಸ್ಯೇಂದೋರತಿಬಲಿಭಿಃ ಪ್ರಸನ್ನತಾಃ

|| 34 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಲೇಖಿನ್ಯಾಂ, ಮುಹುಃ, ಅಪಿನಹ್ಯ, ಕೃಷ್ಯಮಾಣಂ, ನ, ಅಪಿ, ಏಕಂ, ತನುರುಹಂ, ಅಸ್ಯ, ತು, ಉದಪಾಟಿ, ನಾಸಾಗ್ರೇ, ಮೃದುನಿ, ಕೃತ್ಯೇ, ಚ, ಮುಷ್ಠಿಘಾತೈಃ, ನ, ಅಸ್ಯೇಂದೋಃ, ಅತಿಬಲಿಭಿಃ, ಪ್ರಸನ್ನತಾ, ಅಸಿ |

ಅನ್ವಯ— ಅತಿಬಲಿಭಿಃ, ಲೇಖಿನ್ಯಾಂ, ಮುಹುಃ, ಅಪಿನಹ್ಯ, ಕೃಷ್ಯಮಾಣಂ, ಅಪಿ, ಅಸ್ಯ, ಏಕಂ, ನ, ತು, ಉದಪಾಟಿ, ಮೃದುನಿ, ನಾಸಾಗ್ರೇ, ಕೃತ್ಯೇ, ಮುಷ್ಠಿಘಾತೈಃ, ಚ, ಅಸ್ಯೇಂದೋಃ, ಅತಿ, ಬಲಿಭಿಃ, ಪ್ರಸನ್ನತಾ, ನ, ಅಸಿ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅತಿಬಲಿಭಿಃ = ಅತ್ಯಂತ ಬಲಿಷ್ಠರಾದ ಮನುಷ್ಯರಿಂದ,

ಲೇಖಿನ್ಯಾಂ = ಕೂದಲನ್ನು ಕೀಳುವ ಚಮುಟಿಯಲ್ಲಿ (ಕೂದಲನ್ನು ಕೀಳುವ ಚಮುಟದಿಂದ)

ಮುಹುಃ = ಬಾರಿ ಬಾರಿಯೂ, (ಮತ್ತು ಮತ್ತು)

ಅಪಿನಹ್ಯ = ಸುತ್ತಿ,

ಕೃಷ್ಯಮಾಣಂ ಅಪಿ = ಎಳೆಯಲ್ಪಡುತ್ತಿದ್ದರೂ,

ಅಸ್ಯ = ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ,

ಏಕಂ ಅಪಿ = ಒಂದೇ ಒಂದಾದರೋ,

ತನುರುಹಂ = ರೋಮವೂ ಕೂಡ, (ಕೂದಲೂ ಕೂಡ)

ನ ತು ಉದಪಾಟಿ = ಕೀಳಲ್ಪಡಲಿಲ್ಲ

ಮೃದುನಿ = ಕೋಮಲವಾದ,

ನಾಸಾಗ್ರೇ = ಮೂಗಿನ ತುದಿಯಲ್ಲಿ,
 ಅತಿಬಲಿಭಿಃ = ಅತ್ಯಂತ ಬಲಿಷ್ಠರಾದ ಜಟ್ಟಿಗಳಿಂದ,
 ಕೃತ್ಯಃ = ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ
 ಮುಷ್ಠಿಪಾತ್ಯೈಃ ಚ = ಮುಷ್ಠಿಯ ಹೊಡೆತಗಳಿಂದಲೂ,
 ಆಸ್ಯೇಂದೋಃ = ಚಂದ್ರನಂತಿರುವ ಮುಖದ,
 ಪ್ರಸನ್ನತಾ = ಸಂತೋಷದಿಂದ ಅರಳಿರುವಿಕೆಯು,
 ನ ಅಸಿ = ಹೋಗಲಾಡಿಸಲ್ಪಡಲಿಲ್ಲ

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಅತ್ಯಂತ ಬಲಶಾಲಿಗಳಾದ ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಜಟ್ಟಿ ಜನರು ಮೂಗಿನ ಕೊದಲನ್ನು ಕೀಳುವ ಚಿಮ್ಮುಟದಿಂದ ಆ ಚಿಮ್ಮುಟಕ್ಕೆ ಸುತ್ತಿ ಬಹಳ ಆವೃತ್ತಿ ಹಿಡಿದು ಎಳೆದರೂ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥರ ತಲೆಕೂದಲು ಒಂದನ್ನಾಗಲೀ ಮೈಯ ರೋಮ ಒಂದನ್ನಾಗಲೀ ಕೀಳಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗಲಿಲ್ಲ ಅವರ ಕೂದಲನ್ನು ಕೊಂಕಿಸಲು ಯಾರಿಂದಲೂ ಆಗಲಿಲ್ಲ. ಬಲಿಷ್ಠರಾದ ಜಗಜಟ್ಟಿಗಳು ಬಲವನ್ನು ಪೂರ್ತಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿ ಮುಷ್ಠಿಯಿಂದ ಆಚಾರ್ಯರ ಕೋಮಲವಾದ ಮೂಗಿನ ತುದಿಯನ್ನು ಬಲವಾಗಿ ಬಹಳಾವೃತ್ತಿ ಗುದ್ದಿದರು, ಆದರೆ ಆಚಾರ್ಯರ ಮೂಗಿಗೆ ನೋವಾಗುವುದು, ರಕ್ತಬರುವುದು ಒತ್ತಟ್ಟಿಗಿರಲಿ ಆಚಾರ್ಯರ ಮುಖಚಂದ್ರ ಬೆಳದಿಂಗಳಿನಂತಹ ಪ್ರಸನ್ನತೆಯು, ಪ್ರಕಾಶವು ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಕಡಿಮೆಯಾಗಲಿಲ್ಲ ಮುಖವು ಕೆಂಪಾಗಲಿಲ್ಲ ಮಂದಹಾಸ ಬೆಳದಿಂಗಳು ಪ್ರಸನ್ನವಾಗಿ ಅಲ್ಲಿ ನಲಿಯುತ್ತಿತ್ತು.

ವಿಗ್ರಹ ಮತ್ತು ಕೋಶ—

ತನುರುಹಂ— ರೋಹತೀತಿ ತನುರುಹ ತನೌ ತಂ, ರೋಮ = ಕೂದಲು, 'ತನುರುಹಂ ರೋಮಲೋಮ' ಅಮರ |

ನಾಸಾಗ್ರಂ— ನಾಸಾಯಾಃ ಆಗ್ರಂ ನಾಸಾಗ್ರಂ ತಸ್ಮಿನ್ | ನಾಸಾ = ಮೂಗು, 'ಕ್ಷೀಬೇ ಫ್ರಾಣಂ ಗಂಧವಹಾ ಘೋಣಾ ನಾಸಾ ಚ ನಾಸಿಕಾ' ಅಮರ |

ಮುಷ್ಠಿಪಾತ್ಯೈಃ— ಮುಷ್ಠಿಭಿಃ ಘಾತಾಃ ಮುಷ್ಠಿಪಾತಾಃ ತೈಃ |

ಆಸ್ಯೇಂದೋಃ— ಆಸ್ಯಂ ಇಂದುರಿವ ಆಸ್ಯೇಂದುಃ ತಸ್ಯ |

ಅತಿಬಲಿಭಿಃ— ಅತ್ಯಂತ ಬಲಂ ಅತಿಬಲಂ, ಅತಿಬಲಂ ವಿಷಾಂ ಅಸ್ತೀತಿ ಅತಿಬಲಿನಃ ತೈಃ |

ಪ್ರಸನ್ನತಾ— ಪ್ರಸನ್ನಸ್ಯ ಭಾವಃ ಪ್ರಸನ್ನತಾ, ಬೆಳದಿಂಗಳ ಹರಹು, ಪ್ರಕಾಶವಿಸ್ತಾರ 'ಪ್ರಸಾದಸ್ತು ಪ್ರಸನ್ನತಾ' ಅಮರ |

ಶ್ರಿಯಾಪದ— ಉದಪಾಟ - ಪಟಗತೌ ಣಿಜಂತ ಉಭ ಕರ್ಮಣಿ ಲುಡ್ ಉಡ್ ಉಪ ಸರ್ಗ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ವಿಕವಚನ | ಅಸಿ - ಅಸು ಕ್ಷೇವಣೇ ಕರ್ಮಣಿ ಲುಡ್ |

ಅಪಾಟಿ ಅಪಾಟಿಷಾಂತಂ ಅಪಾಟಿಷತಃ, ಅಪಾಟಿಷ್ಠಾಃ ಅಪಾಟಿಷಾಧಾಂ ಅಪಾಟಿಧ್ವಂ, ಅಪಾಟಿಷಿ ಅಪಾಟಿಷ್ವಹಿ ಅಪಾಟಿಷ್ವಹಿ |

ಅಸಿ ಅಸಿಷಾಂತಂ ಅಸಿಷತಃ, ಅಸಿಷ್ಠಾಃ ಅಸಿಷಾಧಾಂ ಅಸಿಧ್ವಂ, ಅಸಿಷಿ ಅಸಿಷ್ವಹಿ ಅಸಿಷ್ವಹಿ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಅತಿಬಲಿನಃ ಲೇಖಿನ್ಯಾಂ ಮುಹುಃ ಅಪಿನಹ್ಯತ ಕೃಷ್ಯಮಾಣಂ ಅಪಿ ಅಸ್ಯ ಏಕಂ ತನುರುಹಂ ನ ಉದಪಾಟಿಷತಃ, ಮೃದುನಿ ನಾಸಾಗ್ರೇ ಕೃತ್ಯಃ ಮುಷ್ಠಿಪಾತ್ಯೈಃ ಚ ಆಸ್ಯೇಂದೋಃ ಪ್ರಸನ್ನತಾಂ ನ ಆಸ್ತು |

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆಚಾರ್ಯರು ದೇವೋತ್ತಮರು, ಜೀವೋತ್ತಮರು. ಅವರು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ತಮಗೆ ಸಮರು ಇಲ್ಲದುದರಿಂದ ದುರ್ಬಲರ ಜೊತೆಗೆ ಆಟವಾಡಿದರು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಪಂಚಾಸ್ಯಃ ಶ್ವಭಿರಿವ ಹೀ(ವೈ) ವಿಹೀನಸಾರೈ-

ರಂಭೋಧಿರ್ನಗ(ದ)ಸರಿತಾಂ ಜಲೈರಿವಾಲ್ಮೈಃ |

ಖದ್ಯೋತ್ಯೈರಿವ ತರಣಿರ್ವಿಡಂಬಯನ್ ನೃನ್

ಪ್ರತ್ಯರ್ಥಿಸ್ವಸಮನರೈರ್ವ್ಯವಾಹರತ್ ಸಃ || 35 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಪಂಚಾಸ್ಯಃ, ಶ್ವಭಿಃ, ಇವ, ಹೀ, (ವೈ)ವಿಹೀನಸಾರೈಃ, ಅಂಭೋಧಿಃ, ನಗಸರಿತಾಂ, ಜಲೈಃ, ಇವ, ಅಲ್ಮೈಃ, ಖದ್ಯೋತ್ಯೈಃ, ಇವ, ತರಣಿಃ, ವಿಡಂಬಯನ್, ನೃನ್, ಪ್ರತ್ಯರ್ಥಿಸ್ವಸಮನರೈಃ, ವ್ಯವಾಹರತ್, ಸಃ |

ಅನ್ವಯ— ನೃನ್, ವಿಡಂಬಯನ್, ಸಃ, ಪ್ರತ್ಯರ್ಥಿಸ್ವಸಮನರೈಃ, ಪಂಚಾಸ್ಯಃ, ವಿಹೀನಸಾರೈಃ, ಶ್ವಭಿಃ, ಇವ, ಹೀ, ಅಂಭೋಧಿಃ, ಅಲ್ಮೈಃ, ನಗಸರಿತಾಂ ಜಲೈಃ, ಇವ, ತರಣಿಃ, ಖದ್ಯೋತ್ಯೈಃ, ಇವ, ವ್ಯವಾಹರತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ನೃನ್ = ಮಾನವರನ್ನು,

ವಿಡಂಬಯನ್ = ಅನುಕರಿಸುತ್ತಿರುವ,

ಸಃ = ಆ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು,

ಪ್ರತ್ಯರ್ಥಿ = ವಿರೋಧಿಗಳು,

ಸ್ವ = ತಮ್ಮವರು,

ಸಮ = ಶತ್ರುಗಳು ಮಿತ್ರರೂ ಅಲ್ಲದೆ ಉದಾಸೀನರೂ ಆದ,

ನರೈಃ = ಮನುಷ್ಯರೊಡನೆ,

ಪಂಚಾಸ್ಯಃ = ಸಿಂಹವು,

ವಿಹೀನಸಾರೈಃ = ಆತ್ಮಲಬ್ಧವುಳ್ಳ,

ಶ್ವಭಿಃ ಇವ ಹೀ = ನಾಯಿಗಳಿಂದಲೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ,

ಅಂಭೋಧಿಃ = ಸಮುದ್ರವು,

ಅಲ್ಮೈಃ = ಚಿಕ್ಕದಾದ,

ನಗಸರಿತಾಂ = ಬಿಟ್ಟದ ನದಿಗಳ,

ಜಲೈಃ ಇವ = ನೀರಿನಿಂದಲೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ,

ತರಣಿಃ = ಸೂರ್ಯನು,

ಖದ್ಯೋತ್ಯೈಃ ಇವ = ಮಿಂಚುಹುಳದಿಂದಲೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ,

ವ್ಯವಾಹರತ್ = ವ್ಯವಹರಿಸಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಸಿಂಹವು ಅಲ್ಪಬಲವುಳ್ಳ ನಾಯಿಗಳೊಡನೆಯೂ ಸಂದರ್ಭಾನುಸಾರವಾಗಿ ವ್ಯವಹರಿಸುತ್ತದೆ. ಅದರಂತೆ ಆಚಾರ್ಯರು ಅಲ್ಪಬಲರಾದ ವಿರೋಧಿಗಳೊಡನೆ ವ್ಯವಹಾರ ನಡೆಸಿ ಗೆದ್ದರು. ಸಮುದ್ರವು ಹತ್ತಿರದ ಬೆಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿ ತನ್ನನ್ನು ಸೇರುವ ಚಿಕ್ಕ ನದಿಗಳು, ನದಿಗಳನ್ನು ತನ್ನಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿಕೊಂಡು ಆಟವಾಡುತ್ತದೆ. ಅದರಂತೆ ಆಚಾರ್ಯರು

ತಮ್ಮವರ ಜೊತೆಗೆ ಸ್ನೇಹದ ವ್ಯವಹಾರ ನಡೆಸುತ್ತಾ ಅವರನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುತ್ತಾ ತಮ್ಮ ಲೀಲೆಯನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಹಗಲು ಪ್ರಖರವಾದ ಸೂರ್ಯಪ್ರಕಾಶದಲ್ಲಿಯೂ ಮಿಂಚುಹುಳಿಗಳು ಮಿನುಗುತ್ತಾ ತಾವು ತುಂಬಾ ಪ್ರಕಾಶವಂತರೆಂದು ಹೆಮ್ಮೆಯಿಂದ ಬೀಗುತ್ತಾ ಇದ್ದರೂ ಸೂರ್ಯನು ಉದಾಸೀನನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಅದರಂತೆ ಆಚಾರ್ಯರು ತಮ್ಮ ಸಿದ್ಧಾಂತ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಉದಾಸೀನರೂಡನೆಯೂ ವ್ಯವಹರಿಸಿದರು. ಆಚಾರ್ಯರು ಲೋಕೋತ್ತರ ಪುರುಷರಾಗಿದ್ದರೂ, ವಾಯುದೇವರ ಅವತಾರರೇ ಆಗಿದ್ದರೂ, ಮನುಷ್ಯರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಅವತರಿಸಿದಾಗ ಮನುಷ್ಯರಂತೆಯೇ ವ್ಯವಹರಿಸಿದರು. ಅವರ ಜೊತೆಗೆ ವ್ಯವಹರಿಸಿದ ಅವರ ಸಿದ್ಧಾಂತ ವಿರೋಧಿಗಳೇ ಆಗಲಿ, ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವ ಭಕ್ತಮಿತ್ರರಾಗಲಿ, ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ ಉದಾಸೀನರಾದವರೇ ಆಗಲಿ, ಅವರು ಯಾರೂ ಆಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಯಾವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಸಮರಲ್ಲ, ಆತ್ಮಕ ಕೆಳಮಟ್ಟದವರು. ಅದರೂ ಆಚಾರ್ಯರು ಅಂತಹ ಮೂರು ವಿಧದ ಜನರ ಜತೆಗೆ ಅವರವರ ಯೋಗ್ಯತೆಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ ವ್ಯವಹರಿಸಿದರು. ಬಲಶಾಲಿಯಾದ ಸಿಂಹವು ದುರ್ಬಲವಾದ ನಾಯಿಗಳನ್ನು ಓಡಿಸುವಂತೆ ಎದುರಾಳಿಗಳನ್ನು ಖಂಡಿಸಿ ಓಡಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಸಮುದ್ರವು ಬೆಟ್ಟದ ಚಿಕ್ಕ ನದಿಗಳನ್ನು ನದಿಗಳನ್ನೂ ಸ್ವಾಗತಿಸಿ ಅವುಗಳ ನೀರನ್ನು ತನ್ನಲ್ಲಿ ತುಂಬಿಕೊಂಡು ಅವುಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯಕೊಡುವಂತೆ ಭಕ್ತರನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಸೂರ್ಯನು ತನ್ನ ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ಮಿಣುಕು ಹುಳಗಳನ್ನು ಕಾಂತಿಯಿಲ್ಲದ ಹಾಗೆ ಮಾಡುವಂತೆ ಉದಾಸೀನರನ್ನು ಮೆದುರ್ಬಲರನ್ನಾಗಿ ಹಾಗೆಯೇ ಇಡುತ್ತಿದ್ದರು.

ಇಲ್ಲಿ ಹೀನ, ಉತ್ತಮ, ಮಧ್ಯಮರಿಗೆ ನಾಯಿ, ಬೆಟ್ಟದ ನದಿಗಳು, ಮಿಂಚುಹುಳಿಗಳು, ಉಪಮಾನಗಳಾಗಿವೆ. ತಾಮಸರು, ಹೀನರು ಆಚಾರ್ಯರ ಸಿದ್ಧಾಂತ ವಿರೋಧಿಗಳು, ಸಾಕ್ಷಿಗಳು, ಉತ್ತಮರು, ಆಚಾರ್ಯರ ಸಿದ್ಧಾಂತಾನುಯಾಯಿಗಳು, ರಾಜಸರು ಮಧ್ಯಮರು, ಆಚಾರ್ಯರ ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ ಉದಾಸೀನರು. ಇಂತಹ ಮೂರು ತರಹೆಯ ಜನರೂಡನೆಯೂ ಆಚಾರ್ಯರು, ಸಿಂಹವು ನಾಯಿಗಳೊಡನೆ, ಸಮುದ್ರವು ನದಿಗಳೊಡನೆ, ಸೂರ್ಯನು ಮಿಣುಕು ಹುಳುಗಳ ಜೊತೆಯಂತೆ ಆಚಾರ್ಯರು ವ್ಯವಹರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು ಎಂದು ಆಚಾರ್ಯರ ಪರಮಾತ್ಮನ ಸಂಕಲ್ಪಾನುಸಾರವಾಗಿ ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದ ಅವರ ಅವತಾರದ ಅಲೌಕಿಕವಾದ ನಡತೆಯನ್ನು ಚರಿತವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ (ಮಾಲೋಪಮಾ).

ವಿಗ್ರಹ ಮತ್ತು ಕೋಶ.—

ಪಂಚಾಶ್ವಃ— ಸಿಂಹ, 'ಸಿಂಹೋ ಮೃಗೇಂದ್ರಃ ಪಂಚಾಶ್ವಃ' ಅಮರ ।

ಶ್ವಾ— ನಾಯಿ, 'ಕೌಲೇಯಕಃ ಸಾರಮೇಯಃ ಕುಕುರೋ ಮೃಗದಂತಕಃ, ಶುನಕೋ ಭಷಕಃ ಶ್ವಾ(ವ್ರಸ್ತ') ಸ್ವಾದ್ ಗ್ರಾಮಸಿಂಹಶ್ಚ ಕುಕುರಃ' ಅಮರ ।

ವಿಹೀನಸಾರ್ಥಃ— ವಿಹೀನಃ ಸಾರಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ವಿಹೀನಸಾರಾಃ ತೈಃ ।

ಅಂಭೋಧಿಃ— ಅಭಾಂಸಿ ಧೀಯಂತೇ ಇತಿ ಅಂಭೋಧಿಃ । ಅಂಭೋಧಿಃ = ಸಮುದ್ರ.

ನಗದರಿತಾಂ— ನಗಸ್ಯ ಸರಿತಃ ನಗಸರಿತಃ ತಾಸಾಂ । (ನದಾಶ್ಚ ಸರಿತಶ್ಚ ನದಸರಿತಃ ತಾಸಾಂ)

ಖದ್ಯೋತ— ಮಿಂಚುಹುಳಿ, 'ಖದ್ಯೋತೋ ಜ್ಯೋತಿರಂಗಿಣಃ' ಅಮರ ।

ತರಣಃ— ಸೂರ್ಯ, 'ದ್ಯುಮಣಿಷ್ಠರಣಮಿತ್ರಶ್ಚಿತ್ತಿಭಾನುರ್ವಿಭಾವಮಃ' ಅಮರ ।

ಪ್ರತ್ಯರ್ಥಿಸ್ತಮನಶ್ಚೈಃ— ಪ್ರತ್ಯರ್ಥಿನಶ್ಚ ತೇ ಸಮಾಶ್ಚ ಪ್ರತ್ಯರ್ಥಿಸ್ತಮಾಶ್ಚತೇ ಪ್ರತ್ಯರ್ಥಿಸ್ತಮನರಾಃ ತೈಃ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ವ್ಯವಾಹರತ್ - ಪೃಥ್ವಿ ಹರಣೇ, ಸಕ. ಉಭ. ಅನಿ. ವಿ+ಅವ ಎರಡು ಉಪಸರ್ಗಗಳು ಅನದೃತನ

ಭೂತೇ ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ವಿಕವಚನ ।

ಅಹರತ್ ಅಹರತಾಂ ಅಹರನ್, ಅಹರಃ ಅಹರತಂ ಅಹರತ, ಅಹರಂ ಅಹರಾವ ಅಹರಾಮ ।

ಪ್ರಯೋಗ— ನ್ಹ್ ವಿಡಂಬಂತಾ ತೇನ ಪ್ರತ್ಯರ್ಥಿಸ್ತಮನರೈ: ಪಂಚಾನ್ಯೇನ ವಿಹೀನಸಾರೈ: ಶ್ವಭಿರಿವ ಹೀ ಅಂಭೋಧಿನಾ ಅಲ್ಪೈ: ನಗದಸರಿತಾಂ ಜಲೈ: ಇವ ತರಣಿನಾ ಖಿದ್ಯೋತ್ಯೈ: ಇವ ವ್ಯವಹ್ರಿಯತ್ |

ಅವತಾರಿಕಾ— 'ಪಾರಂತೀ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಆಚಾರ್ಯರು ತೋರಿಸಿದ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಪಾರಂತೀಸುರಸದನಂ ವಿಶಾಲಸಂವಿತ್

ಸಂಪ್ರಾಪ್ತ: ಖಿಲು ಸುಚಿರಾನಿವೇದ್ಯಹೀನಮ್ |

ಗ್ರಾಮ್ಯಗೃಹ್ಣಿತಿಪತಿಭಿದಿನಾರ್ಥಮಾತ್ರಾತ್

ತದ್ಭೂತೀರ್ವ್ಯಧಿತ ಸಭೂತಬಲೈನಲ್ಯಾ || 36 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಪಾರಂತೀಸುರಸದನಂ, ವಿಶಾಲಸಂವಿತ್, ಸಂಪ್ರಾಪ್ತಃ, ಖಿಲು, ಸುಚಿರಾತ್, ನಿವೇದ್ಯಹೀನಂ, ಗ್ರಾಮ್ಯಗೃಹ್ಣಿತಿಪತಿಭಿಃ, ದಿನಾರ್ಥಮಾತ್ರಾತ್, ತದ್ಭೂತೀಃ, ವ್ಯಧಿತಃ, ಸಭೂತಬಲಿ, ಅನಲ್ಯಾ |

ಅನ್ವಯ— ವಿಶಾಲಸಂವಿತ್, ಸುಚಿರಾತ್, ನಿವೇದ್ಯಹೀನಂ, ಪಾರಂತೀಸುರಸದನಂ, ಸಂಪ್ರಾಪ್ತಃ, ಗ್ರಾಮ್ಯಗೃಹ್ಣಿತಿಪತಿಭಿಃ, ದಿನಾರ್ಥಮಾತ್ರಾತ್, ಸಭೂತಬಲಿ, ಅನಲ್ಯಾ, ತದ್ಭೂತೀಃ, ವ್ಯಧಿತಃ, ಖಿಲು |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ವಿಶಾಲಸಂವಿತ್ = ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು,

ಸುಚಿರಾತ್ = ಬಹಳ ಕಾಲದಿಂದ,

ನಿವೇದ್ಯಹೀನಂ = ಅನ್ನಾದಿ ಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲದಿರುವ,

ಪಾರಂತೀಸುರಸದನಂ = ಪಾರಂತೀ ದೇವಾಲಯವನ್ನು, (ಕೇವಲದೇವಾಲಯ ಎಂಬ ದೇವಾಲಯವನ್ನು)

ಸಂಪ್ರಾಪ್ತಃ ಸನ್ = ಹೊಂದಿದವರಾಗಿ,

ಗ್ರಾಮ್ಯಗೃಹ್ಣಿತಿಪತಿಭಿಃ = ಗ್ರಾಮದಮುಖಂಡರು, ರಾಜ ಇವರಿಂದ,

ದಿನಾರ್ಥಮಾತ್ರಾತ್ = ಅರ್ಧದಿನದಲ್ಲಿಯೇ,

ಸಭೂತಬಲಿ = ಭೂತಬಲಿಯಿಂದ ಸಹಿತವಾಗಿ,

ಅನಲ್ಯಾ = ಬಹಳವಾಗಿರುವ,

ತದ್ಭೂತೀಃ = ಆ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಸಲ್ಲತಕ್ಕ ಪೂಜಾ, ಉತ್ಸವಾದಿ ವೈಭವಗಳನ್ನು,

ವ್ಯಧಿತ ಖಿಲು = ನಡೆಸಿದರಷ್ಟೆ,

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಆಚಾರ್ಯರು ಸಂಚಾರಕ್ರಮದಿಂದ 'ಪಾರಂತೀ' ಎಂಬ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಬಂದರು. (ಗ್ರಾಮದ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಆ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಕೆಳುಡದಲ. (ದೇವಳ ಅಥವಾ ಕೇಟದೇಲ ಎಂದು ಹೆಸರು) ಅಲ್ಲಿಯ ಮುಖಂಡರಿಂದಾಗಿ ಆ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಬಹುಕಾಲದಿಂದ ಅನ್ನಫಲಾದಿನೈವೇದ್ಯ ಸಮರ್ಪಣೆಯು ನಡೆಯುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಪೂಜೆ ಉತ್ಸವಗಳು ನಿಂತುಹೋಗಿದ್ದವು. ಆಚಾರ್ಯರು ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದ ಕೂಡಲೇ ಸುತ್ತಮುತ್ತಲಿನ ಗ್ರಾಮಾಧಿಪತಿಗಳನ್ನೂ ಆ ದೇಶದ ಅರಸ-ನನ್ನು ಕರೆಸಿದರು. ಅವರಿಂದ ಕೂಡಿಹೊಂಡು ಅರ್ಧ ದಿನದಲ್ಲಿಯೇ ಭೂತಬಲಿ ಸಹಿತವಾಗಿ ಆ ದೇವಾಲಯದ ಪೂಜಾದಿ ವೈಭವಗಳನ್ನು ನಡೆಸಿದರು. ಅರ್ಧ ದಿನದಲ್ಲಿಯೇ ಅಲ್ಲಿಯ ಅರಸನೇ ಮೊದಲಾದವರನ್ನು ಪೂಜಾನ್ನಾಹಾರಿ ಆ ದೇವಾಲಯದ ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರ, ಬ್ರಹ್ಮಕಲಶಾಭಿಷೇಕ, ರಥೋತ್ಸವ, ಮಹೋತ್ಸವ ಇತರ ಪೂಜಾದಿಗಳು, ಭೂತಬಲಿ, ಸಂತರ್ಪಣೆಯೇ

ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಸಿ ಅಲ್ಲಿನ ವೈಭವವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಿ ಅಲ್ಲಿಯ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಆನಂದಪಡಿಸಿದರು. ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಗಳಿಸಿದರು. ಆಚಾರ್ಯರು ಶ್ರೀವೈವೇ ಮಹಾಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕ ಇಂತಹ ಮಹಾಮಹಿಮರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಪಾರಂತೀಸುರಸದನಂ— ಸುರಾಣಾಂ ಸದನಂ ಸುರಸದನಂ, ಪಾರಂತ್ಯಾಃ ಸುರಸದನಂ ಪಾರಂತೀಸುರ ಸದನಂ, ತತ್ |

ವಿಶಾಲಸಂವಿತ್— ವಿಶಾಲಾ ಸಂವಿತ್ ಯಸ್ಯ ಸಃ ವಿಶಾಲಸಂವಿತ್ |

ನಿವೇದ್ಯಹೀನಂ— ನಿವೇದಯಿತುಂ ಯೋಗ್ಯಂ ನಿವೇದ್ಯಂ, ನಿವೇದ್ಯೇನ ಹೀನಂ ನಿವೇದ್ಯಹೀನಂ ತತ್ |

ಗ್ರಾಮ್ಯಾದಿಕ್ಷಿತಿಪತಿಃ— ಗ್ರಾಮೇ ಭವಾಃ ಗ್ರಾಮ್ಯಾಃ, 'ಗ್ರಾಮ್ಯಾದ್ಯಖಿ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ, ಗ್ರಮೇಷು ಅಗ್ರ್ಯಾಃ ಗ್ರಾಮ್ಯಾಗ್ರ್ಯಾಃ, ಕ್ಷಿತೇಃ ಪತಿಃ ಕ್ಷಿತಿಪತಿಃ, ಗ್ರಾಮ್ಯಾಗ್ರ್ಯಶ್ಚ ಕ್ಷಿತಿಪತಿಶ್ಚ ಗ್ರಾಮ್ಯಾಗ್ರ್ಯ ಕ್ಷಿತಪತಿಯುಃ ತೈಃ |

ದಿನಾರ್ಥಮಾತ್ರಾತ್— ದಿನಸ್ಯ ಅರ್ಧಂ ದಿನಾರ್ಧಂ (ಹಗಲಿನ ಅರ್ಧ = ಆರು ಘಂಟೆಗಳು) ದಿನಾರ್ಧ ಮೇವ ದಿನಾರ್ಥಮಾತ್ರಂ ತಸ್ಮಾತ್ |

ತದ್ಗುತೀಃ— ತಸ್ಯ ಭೂತಯಃ ತದ್ಗುತಯಃ ತಾಃ ತದ್ಗುತೀಃ |

ಸಭೂತಬಲಿಃ— ಭೂತೇಭ್ಯೋ ಬಲಿಃ ಭೂತಬಲಿಃ, ಭೂತಬಲಿನಾ ಸಹ ಯಸ್ಮಿನ್ ಕರ್ಮಣಿ ತದ್ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥಾ |

ಅನಲ್ಯಾ— ನ ಅಲ್ಯಾಃ ಅನಲ್ಯಾಃ, ತಾಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಡುಧಾಞ್ ಧಾರಣ ಪೋಷಣಯೋಃ ಉಭ, ಅನಿ, ಸಕ. ಭೂತೇ ಲುಜ್ ವಿ ಉಪಸರ್ಗ |

ಅಧಿತ ಅಧಿಷ್ಠಾತಾಂ ಅಧಿಪತ, ಅಧಿಧಾಃ ಅಧಿಷ್ಠಾತಾಂ ಅಧಿಧ್ವಂ, ಅಧಿಧ್ವಂ, ಅಧಿಷ್ಠಿ ಅಧಿಷ್ಠಹಿ ಅಧಿಷ್ಠಹಿ |

ಪ್ರಯೋಗ— ವಿಶಾಲಸಂವಿದಾ ಸುಚಿರಾತ ನಿವೇದ್ಯಹೀನಂ ಪಾರಂತೀಸುರಸದನಂ ಸಂಪ್ರಾಪ್ತೇನ ಗ್ರಾಮ್ಯಾಗ್ರ್ಯ ಕ್ಷಿತಿಪತಿಃ ದಿನಾರ್ಥಮಾತ್ರಾತ್ ಸಭೂತಬಲಿ ಅನಲ್ಯಾ ತದ್ಗುತಯಃ ವ್ಯಧಾಯಿಷತ ಖಿಲು |

★★★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ಆಮ್ನು ಬೇಗನೆ ಜೇರ್ಣೋದ್ಧಾರ ಮಾಡಿಸಿ ಉತ್ಸವಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಸಿದುದರ ಕಾರಣವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಭೀಮತ್ಯೇ ಸಹ ಸಹಜೈಃ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಃ ಪ್ರಾಕ್

ಪಂಚಾತ್ಮಾ ಮುರರಿಪುರಂಚಿತೋ ಯದತ್ತ |

ಪಾಂಚಾಲ್ಯಾ ಬಲಿಸಲಿಲಂ ಸಮಂ ದದತ್ಯಾ

ಸೋಽಸ್ತಾಪ್ತಿತ್ವಮಿಮಮಧ ಪ್ರಪೂಜ್ಯಪೂಜ್ಯಃ || 37 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಭೀಮತ್ಯೇ, ಸಹ, ಸಹಜೈಃ, ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಃ, ಪ್ರಾಕ್, ಪಂಚಾತ್ಮಾ, ಮುರರಿಪುಃ, ಅಂಚಿತಃ, ಯತ್, ಅತ್ತ, ಪಾಂಚಾಲ್ಯಾ, ಬಲಿಸಲಿಲಂ, ಸಮಂ, ದದತ್ಯಾ, ಸಃ, ಅಸ್ತಾಪ್ತಿತ್, ತಮ್, ಇಮಂ, ಅಥ, ಪ್ರಪೂಜ್ಯಪೂಜ್ಯಃ |

ಅನ್ವಯ— ಪ್ರಾಕ್, ಭೀಮತ್ಯೇ, ಸಹಜೈಃ, ಸಹ, ಅತ್ತ, ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಃ, ಪಂಚಾತ್ಮಾ, ಮುರರಿಪುಃ, ಬಲಿಸಲಿಲಂ, ದದತ್ಯಾ, ಪಾಂಚಾಲ್ಯಾ, ಸಮಂ, ಯತ್, ಅಂಚಿತಃ, ಪ್ರಪೂಜ್ಯಪೂಜ್ಯಃ, ಸಃ, ಅಥ, ತಂ, ಇಮಂ, ಅಸ್ತಾಪ್ತಿತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಪ್ರಾಕ್ = ಹಿಂದೆ ದ್ವಾಪರಯುಗದಲ್ಲಿ

ಭೀಮತ್ವೇ = ಭೀಮಸೇನ ರೂಪದಲ್ಲಿ

ಸಹಜೈ: ಸಹ = ಸಹೋದರರೊಡನೆ,

ಅತ್ರ = ಪಾರಂತೀ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ

ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತ: = ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ

ಪಂಚಾತ್ಮಾ = ಐದು ರೂಪಗಳುಳ್ಳ,

ಮುರರಿಪು: = ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನು,

ಬಲಿಸಲಿಲಂ = ಭೂತ ಬಲಿಯ ನೀರನ್ನು

ದದತ್ಯಾ = ಕೊಡುತ್ತಿರುವ,

ಪಾಂಚಾಲಾಸಮಂ = ದ್ರೌಪದಿಯೊಡನೆ,

ಯತ್ = ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ,

ಅಂಚಿತ: = ಪೂಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟನೋ, (ತತ್ = ಆಕಾರಣದಿಂದ)

ಪ್ರಪೂಜ್ಯಪೂಜ್ಯ: = ಅತ್ಯಂತ ಪೂಜ್ಯರಾದ ರುದ್ರಾದಿಗಳಿಂದಲೂ ಪೂಜ್ಯರಾದ,

ಸ: = ಶ್ರೀಮಧ್ವಾತಾರ್ಯರು,

ಅಥ = ತರುವಾಯ,

ತಂ ಇಮಂ = ಅಂತಹ ಈ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು

ಅಸ್ಥಾಪೀತ್ = ನೆನಪು ಮಾಡಿಕೊಂಡರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಪೂರ್ವಾವತಾರದಲ್ಲಿ ತಾವು ಭೀಮಸೇನನಾಗಿರುವಾಗ ಈ ಮಧ್ವಾತಾರ್ಯರೇ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದಿದ್ದರು.

ಆಗ ಆ ಭೀಮಸೇನದೇವರು ತಮ್ಮ ಸಹೋದರರಾದ ಧರ್ಮರಾಜ, ಅರ್ಜುನಾದಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಈ ಪಾರಂತೀ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಅನಿರುದ್ಧ ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನ, ಸಂಕರ್ಷಣ, ವಾಸುದೇವ, ನಾರಾಯಣ ಎಂಬ ಐದು ರೂಪವುಳ್ಳ ಶ್ರೀಮನ್ನಹಾ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠಿಸಿದ್ದರು. ಅನಂತರ ಮುರರಿಪುವಾದ ಆ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಿಗೆ ಉತ್ಪನ್ನ ಮಾಡಿಸಿ ಭೂತಬಲಿಯನ್ನು ಕೊಡುವಾಗ, ದ್ರೌಪದಿಯು ಬಲಿದಾನಾನಂತರದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಪತಿಯಾದ ಭೀಮಸೇನ ದೇವರಿಗೆ ಕೈಗೆ ನೀರನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದಳು. ಆ ನೀರನ್ನು ಭೀಮಸೇನದೇವರು ಬಲಿಯ ಮೇಲೆ ಹಾಕುತ್ತಿದ್ದರು. ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಪೂಜಾರ್ಹರಾದ ರುದ್ರಾದಿಗಳಿಂದಲೂ ಪೂಜ್ಯರಾದ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾತಾರ್ಯರು ಪ್ರಕೃತ ಪಾರಂತೀ ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರಾನಂತರದಲ್ಲಿ ತಾವು ಅಂದು ಪ್ರತಿಷ್ಠೆ ಮಾಡಿದಾಗ ಇದ್ದ ಸನ್ನಿವೇಶವನ್ನು ಈಗ ಸ್ಮರಿಸಿಕೊಂಡರು. ಪಾಂಡವರು. ವನವಾಸ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಸಂಚಾರ ಮಾಡುತ್ತಾ ಪಾರಂತೀಗ್ರಾಮಕ್ಕೆ ಬಂದಿದ್ದರು. ಐದು ಮಂದಿ ಪಾಂಡವರು, ಐದು ಕೃಷ್ಣಪ್ರತಿಮೆಗಳನ್ನು ಅಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿಸಿದ್ದರು. ದ್ರೌಪದಿಯು ಭೂತಬಲಿಯ ಜಲಾಂಜಲಿಗೆ ನೀರನ್ನು ಹಾಕುತ್ತಿದ್ದಳು. ಭೀಮಸೇನ ದೇವರಾಗಿದ್ದಾಗ ಘಟನೆಯನ್ನು ಸ್ಮರಿಸಿದ್ದರಿಂದಲೇ ಆಚಾರ್ಯರು ತಾವೇ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿಸಿದ ದೇವರಿಗೆ ಪೂಜೆ ನೈವೇದ್ಯಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲದಿರುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲವೆಂದು ಭಾವಿಸಿ ಕೂಡಲೇ ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರ, ಉತ್ಪನ್ನ, ಪೂಜಾ, ನೈವೇದ್ಯ, ಭೂತಬಲಿ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಅರ್ಧದಿವಸದಲ್ಲಿಯೇ ಮಾಡಿಸಿದರು ಎಂದು ಭಾವ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಭೀಮತ್ವೇ— ಭೀಮಸ್ಯ ಭಾವ: ಭೀಮತ್ವಂ ತಸ್ಮಿನ್ |

ಸಹಜೈ:— ಸಹ ಜಾಯಂತೇ ಇತಿ ಸಹಜಾ: ತೈ: |

ಪಂಚಾತ್ಮಾ—ಪಂಚ ಆತ್ಮಾನಃ (ಸ್ವರೂಪಾಣಿ) ಯಸ್ಯ ಸಃ ಪಂಚಾತ್ಮಾ ।

ಮುರರಿಪುಃ—ಮುರಸ್ಯ ರಿಪುಃ ಮುರರಿಪುಃ ।

ಪ್ರಪೂಜ್ಯಪೂಜ್ಯಃ—ಪ್ರಕರ್ಷಣಾ ಪೂಜ್ಯಾಃ ಪ್ರಪೂಜ್ಯಾಃ, ಪ್ರಪೂಜ್ಯೈಃ ಪೂಜ್ಯಃ ಪ್ರಪೂಜ್ಯಪೂಜ್ಯಃ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ—ಅಸ್ಮಾರ್ಪಿತ - ಸ್ವಚಿಂತಾಯಾಂ ಸಕ. ಅನಿ. ಪರ. ಭೂತೇ ಲುಪ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನ ।

ಅಸ್ಮಾರ್ಪಿತ ಅಸ್ಮಾರ್ಪಣಂ ಅಸ್ಮಾರ್ಪಣಃ, ಅಸ್ಮಾರ್ಪಿಣಃ ಅಸ್ಮಾರ್ಪಣಂ ಅಸ್ಮಾರ್ಪಣಃ, ಅಸ್ಮಾರ್ಪಣಂ ಅಸ್ಮಾರ್ಪಣಃ ಅಸ್ಮಾರ್ಪಣಃ ।

ಪ್ರಯೋಗ—ಪ್ರಾಕ್ ಭೀಮತ್ವೇ ಸಹಜೈಃ ಸಹ ಅತ್ರ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತೇನ ಪಂಚಾತ್ಮನಾ ಮುರರಿಪುಣಾ ಬಲಿಸಲಿಲಂ ದದತ್ಯಾ ಪಾಂಚಾಲಾ ಸಮಂ ಯತ್ ಅಂಚಿತೇನ ಅಬೂಯತ ಪ್ರಪೂಜ್ಯಪೂಜ್ಯೇನ ತೇನ ಸೋಧಿಯಂ ಅಸ್ಮಾರಿ ।

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ—ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು ಬೇಸಿಗೆ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಮಳೆ ತರಿಸಿ ಕರೆಯನ್ನು ತುಂಬಿಸಿದರು.

ಆಯಾಸ್ಯನ್ ಕಿಲ ಸರಿದಂತರಾಖ್ಯದೇಶಂ

ಗ್ರೀಷ್ಮೇ ನಿರ್ಜಲಮಿಹ ಶುಶ್ರುವಾಂಸ್ತಟಾಕಮ್ ।

ತತ್ಕಾಲೇ ಪರಮಭಿವರ್ಷಯನ್ ಘನೌಘಂ

ತತ್ಕೂತ್ಸ್ಯೈ ವೃಧಿತ ಕುತೂಹಲಂ ಜನಾನಾಮ್ || 38 ||

ಪದಚ್ಛೇದ—ಆಯಾಸ್ಯನ್, ಕಿಲ, ಸರಿದಂತರಾಖ್ಯದೇಶಂ, ಗ್ರೀಷ್ಮೇ, ನಿರ್ಜಲಂ, ಇಹ, ಶುಶ್ರುವಾನ್, ತಟಾಕಮ್, ತತ್ಕಾಲೇ, ಪರಂ, ಅಭಿವರ್ಷಯನ್, ಘನೌಘಂ, ತತ್ಕೂತ್ಸ್ಯೈ, ವೃಧಿತ, ಕುತೂಹಲಂ, ಜನಾನಾಂ ।

ಅನ್ವಯ—ಗ್ರೀಷ್ಮೇ, ಸರಿದಂತರಾಖ್ಯದೇಶಂ, ಆಯಾಸ್ಯನ್, ಇಹ, ತಟಾಕಂ, ನಿರ್ಜಲಂ, ಶುಶ್ರುವಾನ್, ತತ್ಕಾಲೇ, ಪರಂ, ತತ್ಕೂತ್ಸ್ಯೈ, ಘನೌಘಂ, ಅಭಿವರ್ಷಯನ್, ಜನಾನಾಂ, ಕುತೂಹಲಂ, ವೃಧಿತ, ಕಿಲ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಗ್ರೀಷ್ಮೇ = ಗ್ರೀಷ್ಮ ಋತುವಿನಲ್ಲಿ,

ಸರಿದಂತರಾಖ್ಯದೇಶಂ = ನೇತ್ರಾವತಿ, ಕುಮಾರಧಾರ ನದಿಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಇಡತುಡೆ ಎಂಬ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಕುರಿತು,

ಆಯಾಸ್ಯನ್ = ಬರಲಿರುವವರಾಗಿ,

ಇಹ = ಈ ಇಡತುಡೆ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ,

ತಟಾಕಂ = ಕೆರೆಯನ್ನು,

ನಿರ್ಜಲಂ = ನೀರಿಲ್ಲದನ್ನಾಗಿ,

ಶುಶ್ರುವಾನ್ ಸನ್ = ಕೇಳಿದವರಾಗಿ,

ತತ್ಕಾಲೇ = ಆ ಬೇಸಿಗೆಯಲ್ಲಿ,

ಪರಂ = ಕೇವಲ,

ತತ್ಕೂತ್ಸ್ಯೈ = ಆ ಗ್ರಾಮದ ಕೆರೆ ತುಂಬುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೇ,

ಘನೌಘಂ = ಮೇಘ ಸಮೂಹವನ್ನು.

ಪದಚ್ಛೇದ— ದುರ್ಮಂತ್ರೈಃ, ಖಿಲಪಟೈಃ, ಪ್ರಚೋದ್ಯಮಾನಃ, ಗ್ರಾಮೇಶಃ, ವೃಷಲಪತಿಃ, ಪ್ರಹರ್ಷಂ, ಏನಂ, ಸಂಪ್ರಾಪ್ತಃ, ತತಃ, ಉತ, ಯಾಂತಂ, ಈಶಮಾಣಃ, ಪೂರೈದ್ಯಂತಂ, ರವಿಂ, ಇವ, ವಿಸ್ತೃತಃ, ನನಾಮ |

ಅನ್ವಯ— ಖಿಲಪಟಲೈಃ, ದುರ್ಮಂತೈಃ, ಏನಂ, ಪ್ರಹರ್ತುಂ, ಚೋದ್ಯಮಾನಃ, ಗ್ರಾಮೇಶಃ, ವೃಷಲಪತಿಃ, ಸಂಪ್ರಾಪ್ತಃ, ತತಃ, ಉತ, ಯಾಂತಂ, ಪ್ರೋದ್ಯಂತಂ, ರವಿಂ, ಇವ, ಈಕ್ಷಮಾಣಃ, ವಿಸ್ತೃತಃ, ನನಾಮ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಖಿಲಪಟಲೈಃ = ದುಷ್ಟರ ಸಮೂಹಗಳಿಂದ,
 ದುರ್ಮಂತೈಃ = ಕೆಟ್ಟ ಮಂತ್ರಾಲೋಚನೆಗಳಿಂದ,
 ಏನಂ = ಈ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು
 ಪ್ರಹರ್ತುಂ = ಹೊಡೆಯಲು, (ಕೊಲ್ಲಲು)
 ಪ್ರಚೋದ್ಯಮಾನಃ = ಪ್ರೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ
 ಗ್ರಾಮೇಶಃ = ಆ ಸರಿದಂತರ(ಇಡೆ ತುದೆ) ಗ್ರಾಮದ ಪಟೇಲನಾದ,
 ವೃಷಲಪತಿಃ = ಶೂದ್ರರ ಅಧಿಪತಿಯು,
 ಸಂಪ್ರಾಪ್ತಃ = ಬಂದವನಾಗಿ,
 ತತಃ ಉತ = ಆ ಸರಿದಂತರ ಗ್ರಾಮದಿಂದಲೂ,
 ಯಾಂತಂ = ಹೋಗುತ್ತಿರುವ,
 ಪ್ರೋದ್ಯಂತಂ = ಉದಯಿಸುತ್ತಿರುವ,
 ರವಿಂ ಇವ = ಸೂರ್ಯನಂತಿರುವ ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು,
 ಈಕ್ಷಮಾಣಃ ಸನ್ = ನೋಡುತ್ತಿರುವವನಾಗಿ,
 ವಿಸ್ತೃತಃ ಸನ್ = ಅಶ್ಚರ್ಯಪಟ್ಟವನಾಗಿ,
 ನನಾಮ = ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡಿದನು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಮಹಾಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಕೇಳಿ, ನೋಡಿ ಸಹಿಸದ ಕೆಲವರು ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ಕೊಲ್ಲಬೇಕು ಅಥವಾ ಹೊಡೆಯಬೇಕು ಎಂಬ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಆ ಇಡಿತುದೆ ಗ್ರಾಮದ ಒಡೆಯನಾದ ಶೂದ್ರರ ಮುಖಂಡನಿಗೆ ದುರ್ಬೋಧನೆ ಮಾಡಿ ಕಳುಹಿಸಿದರು. ಅವನು ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ಹೊಡೆಯಬೇಕೆಂದು ಅನೇಕ ಜನರ ಜತೆಗೆ ದೊಣ್ಣೆ ಕತ್ತಿಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬರುತ್ತಿದ್ದನು. ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಆಚಾರ್ಯರು ಸರಿದಂತರ ಗ್ರಾಮದಿಂದ ಬೇರೆ ಊರಿಗೆ ಹೋಗುತ್ತಾ ಇದ್ದರು. ಶೂದ್ರಗ್ರಾಮಾಧಿಪತಿಯು ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ದೂರದಿಂದಲೇ ನೋಡಿದನು. ಅವನಿಗೆ ಆಚಾರ್ಯರು ಉದಯಿಸುತ್ತಿರುವ ಸೂರ್ಯನಂತೆ ಕಂಡರು. ಅವನು ಆ ದಿವ್ಯ ತೇಜಸ್ಸನ್ನು ಕಂಡು ಅಶ್ಚರ್ಯಪಟ್ಟನು. ಇಂತಹವರ ಮೇಲೆ ಕೈಯೆತ್ತುವುದು ಸಾಧುವಲ್ಲ, ಸಾಧ್ಯವಲ್ಲ, ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲ ಎಂದು ತಿಳಿದು ಅವನು ಆಚಾರ್ಯರ ಪಾದಗಳಿಗೆ ಉದ್ವಂಧ ನಮಸ್ಕಾರ ಹಾಕಿ ಶರಣಾಗತನಾದನು ಮತ್ತು ಕ್ಷಮೆಯನ್ನು ಕೇಳಿಕೊಂಡನು ಎಂದು ಭಾವ.

ವಿಗ್ರಹ ಮತ್ತು ಕೋಶ—

ದುರ್ಮಂತೈಃ— ದುಷ್ಟಾಶ್ಚ ತೇ ಮಂತ್ರಾಶ್ಚ ದುರ್ಮಂತಾಃ ತೈಃ |

ಖಿಲಪಟಲೈಃ— ಖಿಲಾನಾಂ ಪಟಲಾನಿ ಖಿಲಪಟಲಾನಿ ತೈಃ | ಪಟಲ = ಸಮೂಹ, 'ಪಟಲಂ ತು ಧರ್ದಿವ್ಯಜಃ' ಎತ್ಯ, 'ಪಟಲಂ ಪೇಟಲಂ ಚಕ್ರಂ' ಹಲ, ಖಿಲ = ದುರ್ಜನ, 'ಪಿತುನೋ ದುರ್ಜನ ಖಿಲ' ಅಮರ |

ಪ್ರಚೋದ್ಯಮಾನಃ— ಪ್ರಚೋದ್ಯತೇ ಇತಿ ಪ್ರಚೋದ್ಯಮಾನಃ |

ಗ್ರಾಮೇಶಃ— ಗ್ರಾಮಸ್ಯ ಈಶಃ ಗ್ರಾಮೇಶಃ ।

ವೃಷಲಪತಿಃ— ವೃಷಲಾನಾಂ ಪತಿಃ ವೃಷಲಪತಿಃ । ವೃಷಲ = ಶೂದ್ರ, 'ಶೂದ್ರಾಶ್ವಾವರವರ್ಣಾಶ್ಚ ವೃಷಲಾಶ್ಚ ಜಘನ್ಯಜಾಃ' ಅಮರ ।

ತ್ರಿಯಾಪದ— ನನಾಮ - ಇಮು ಪ್ರಪತ್ಸ್ಯೇ ಶಬ್ದೇ ಚ ಸಕ. ಅನಿ. ಪರ. ಭೂತ. ಅನದ್ಯತನ ಪರೋಕ್ಷೇ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೇ ಏಕವಚನ ।

ನನಾಮ ನೇಮತುಃ ನೇಮುಃ, ನೇಮಿಥ-ನನಂಥ ನೇಮತುಃ ನೇಮ, ನನಾಮ-ನನಮ ನೇಮಿವ ನೇಮಿಮ ।

ಪ್ರಯೋಗ— ಖಿಲಪಟಲೈಃ ದುರ್ಮಂತೈಃ ಏನಂ ಪ್ರಹತುಂ ಪ್ರಜೋದ್ಯಮಾನೇನ ಗ್ರಾಮೇಶೇನ ವೃಷಲಪತಿನಾ ಸಂಪ್ರಾಪ್ತೇನ ತತ ಉತ ಯಾನ್ ಆಚಾರ್ಯಃ ತಂ ಪ್ರೋದ್ಯಂತಂ ರವಿಂ ಇವ ಈಕ್ಷಮಾಣೇನ ವಿಸ್ತೀರ್ಣೇನ ನೇಮಃ ।

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆಚಾರ್ಯರು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾಮೃತಮಹಾರ್ಗವವೆಂಬ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ರಚಿಸಿದರು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಕ್ಷೇತ್ರಾಗ್ರ್ಯಂ ತ್ರಿಭುವನವೈದ್ಯನಾಥನಾಥಂ

ಪ್ರಸ್ಥಾಯ ಪ್ರಚುರತರಾಂತರಃ ಪ್ರಭಾವೀ ।

ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾಮೃತಪರಮಾರ್ಗವಾಭಿಧಾನಂ

ಚಕ್ರೇ ಸದ್ವಚನತತಿಂ ಸ್ವಭಕ್ತಭೂತ್ಯೈ

|| 40 ||

ಪದಚ್ಛೇದ—ಕ್ಷೇತ್ರಾಗ್ರ್ಯಂ, ತ್ರಿಭುವನವೈದ್ಯನಾಥನಾಥಂ, ಪ್ರಸ್ಥಾಯ, ಪ್ರಚುರತರಾಂತರಃ, ಪ್ರಭಾವೀ, ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾಮೃತ ಪರಮಾರ್ಗವಾಭಿಧಾನಂ, ಚಕ್ರೇ, ಸದ್ವಚನತತಿಂ, ಸ್ವಭಕ್ತಭೂತ್ಯೈ ।

ಅನ್ವಯ— ಪ್ರಭಾವೀ, ಪ್ರಚುರತರಾಂತರಃ, ತ್ರಿಭುವನವೈದ್ಯನಾಥನಾಥಂ, ಕ್ಷೇತ್ರಾಗ್ರ್ಯಂ, ಪ್ರಸ್ಥಾಯ, ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾಮೃತ ಪರಮಾರ್ಗವಾಭಿಧಾನಂ, ಸದ್ವಚನತತಿಂ, ಸ್ವಭಕ್ತಭೂತ್ಯೈ, ಚಕ್ರೇ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಪ್ರಭಾವೀ = ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳ,

ಪ್ರಚುರತರಾಂತರಃ = ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರು,

ತ್ರಿಭುವನವೈದ್ಯನಾಥನಾಥಂ = ಮೂರು ಲೋಕಗಳ ವೈದ್ಯರಿಗೆ ಸ್ವಾಮಿಯಾದ ಧನ್ವಂತರಿಯೇ ಸ್ವಾಮಿಯಾಗಿ ಉಳ್ಳ,

ಕ್ಷೇತ್ರಾಗ್ರ್ಯಂ = 'ಕೊಕ್ಕಡ' ಎಂಬ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಗ್ರಾಮಕ್ಕೆ,

ಪ್ರಸ್ಥಾಯ = ಹೊರಟು,

ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾಮೃತಪರಮಾರ್ಗವಾಭಿಧಾನಂ = ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾಮೃತಮಹಾರ್ಗವವೆಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳ,

ಸದ್ವಚನತತಿಂ = ಒಳ್ಳೆಯ ಪುರಾಣ ವಚನಗಳ ಸಮೂಹವನ್ನು,

ಸ್ವಭಕ್ತಭೂತ್ಯೈ = ತಮ್ಮ ಭಕ್ತನಾದ ಇಡೆವಾಡಿತ್ತಾಯ ಎಂಬುವನ ಶ್ರೇಯಸ್ಸಿಗಾಗಿ,

ಚಕ್ರೇ = ಮಾಡಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಅತ್ಯಂತ ಸಮರ್ಥರಾದ ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಷಾರ್ಯರು ಮೂರುಲೋಕಗಳಲ್ಲಿರುವ ವೈದ್ಯರಿಗೆ ಸ್ವಾಮಿಯಾದ ಧನ್ವಂತರಿಯೇ ಸ್ವಾಮಿಯಾಗಿ ಉಳ್ಳ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕ್ಷೇತ್ರಕ್ಕೆ ಹೊರಟು, ಆ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಭಕ್ತನಾದ 'ಇಡೆಪಾಡಿತ್ತಾಯ' ಎಂಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನ ಜ್ಞಾನಸಂಪತ್ತಿಗಾಗಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾಮೃತಮಹಾರ್ಗವವೆಂಬ ಪುರಾಣವಚನಸಂಗ್ರಹರೂಪವಾದ ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಮಾಡಿದರು. (ಈ ವೈದ್ಯನಾಥ ಕ್ಷೇತ್ರವನ್ನು ಅಲ್ಲಿಯ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಕೊಕ್ಕಡ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇದು ಧರ್ಮಸ್ಥಳದಿಂದ ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯಕ್ಕೆ ಹೋಗುವ ದಾರಿಯಲ್ಲಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ವೈದ್ಯನಾಥ ದೇವಾಲಯವಿದೆ ಸರಿದಂತರ ಕ್ಷೇತ್ರದಿಂದ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗುತ್ತಾ ಆಚಾರ್ಯರು 'ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾಮೃತಮಹಾರ್ಗವ' ಎಂಬ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ರಚಿಸುತ್ತಾ ಪುರಾಣವಚನಗಳನ್ನು ಬಾಯಿಯಿಂದಲೇ ಹೇಳುತ್ತಾ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದರು. ಶಿಷ್ಯರು ಅದನ್ನೆಲ್ಲಾ ಸಂಗ್ರಹಿಸುತ್ತಾ ಬರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಆಚಾರ್ಯರು ವೈದ್ಯನಾಥೇಶ್ವರ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ರುದ್ರದೇವಾಲಯವಿರುವ ಗ್ರಾಮಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಅಲ್ಲಿನ ಇಡೆಪಾಡಿತ್ತಾಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ಆ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿ ಅವನನ್ನು ಪರಮ ವಿಷ್ಣುಭಕ್ತನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದರು)

ವಿಗ್ರಹ ಮತ್ತು ಕೋಶ—

ಕ್ಷೇತ್ರಾಗ್ರಂ— ಕ್ಷೇತ್ರೇಷು ಅಗ್ರಂ ಕ್ಷೇತ್ರಾಗ್ರಂ ತತ್ |

ತ್ರಿಭುವನವೈದ್ಯನಾಥನಾಥಂ— ತ್ರಯಾಣಾಂ ಭುವನಾನಾಂ ಸಮಾಹಾರಃ ತ್ರಿಭುವನಂ, ತ್ರಿಭುವನೇ ವೈದ್ಯಾಃ ತ್ರಿಭುವನವೈದ್ಯಾಃ, ತ್ರಿಭುವನವೈದ್ಯಾನಾಂ ನಾಥಃ ತ್ರಿಭುವನವೈದ್ಯನಾಥಃ, ತ್ರಿಭುವನವೈದ್ಯನಾಥಃ ನಾಥಃ ಯಸ್ಯ ತತ್ | (ವೈದ್ಯನಾಥೇಶ್ವರ ಎಂಬ ಆ ಕ್ಷೇತ್ರದ ಹೆಸರಿನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ - ವೈದ್ಯರಿಗೆ ಸ್ವಾಮಿಯಾದ ಈಶ್ವರನುಳ್ಳ ಕ್ಷೇತ್ರವೆಂದು ಆ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವಲ್ಲ. ತ್ರಿಭುವನ ವೈದ್ಯರಿಗೂ ಸ್ವಾಮಿಯಾದ ಧನ್ವಂತರಿಯೇ ಸ್ವಾಮಿಯಾಗಿ ಉಳ್ಳ ಈಶ್ವರನು ನೆಲೆಸಿರುವ ಕ್ಷೇತ್ರ ಎಂದು ಆ ಹೆಸರಿನ ಅರ್ಥ ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಈ ಪದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ್ದಾರೆ)

ಪ್ರಚುರತರಾಂತರಃ— ಅತಿಶಯೇನ ಪ್ರಚುರಂ ಪ್ರಚುರತರಂ, ಪ್ರಚುರತರಂ ಅಂತರಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಪ್ರಚುರ ತರಾಂತರಃ | (ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಪೂರ್ಣವಾದ ಮನಸ್ಸು ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವರು ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಷಾರ್ಯರು)

ಪ್ರಭಾವೀ— ಪ್ರಭಾವಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತೀತಿ ಪ್ರಭಾವೀ | (ಅತಿಶಯ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳವರು)

ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾಮೃತಪರಮಾರ್ಗವಾಭಿಧಾನಂ— ಮಹಾಂಶಾಸ್ತೌ ಆರ್ಗವಶ್ಚ ಮಾರ್ಗಾರ್ಗವಃ, ಅಮೃತಸ್ಯ ಮಾರ್ಗಾರ್ಗವಃ ಅಮೃತಮಾರ್ಗಾರ್ಗವಃ, ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ವಿವ ಅಮೃತಮಾರ್ಗಾರ್ಗವಃ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾಮೃತ ಮಾರ್ಗಾರ್ಗವಃ, ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾಮೃತಮಾರ್ಗಾರ್ಗವ ಇತಿ ಅಭಿಧಾನಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾಮೃತಮಾರ್ಗಾರ್ಗ ವಾಭಿಧಾನಃ (ಗ್ರಂಥಃ) ತಂ | (ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾಮೃತಮಾರ್ಗಾರ್ಗವಾಭಿಧಾನಾಂ ಎಂಬ ಪಾಠ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾಮೃತಮಾರ್ಗಾರ್ಗವ ಇತಿ ಅಭಿಧಾನಂ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ ತಾಂ ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ)

ಸದ್ವಚನತತಿಂ— ಸಂತಿ ಚ ತಾನಿ ವಚನಾನಿ ಚ ಸದ್ವಚನಾನಿ, ಸದ್ವಚನಾನಾಂ ತತಃ ಯಸ್ಮಿನ್ ಸಃ ಸದ್ವಚನತತಿಃ, (ಗ್ರಂಥಃ) ತಂ | (ಅಥವಾ ಸದ್ವಚನಾನಾಂ ತತಃ ಸದ್ವಚನತತಃ ತಾಂ ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ) (ಆಪ್ರಾಮಾಣ್ಯ ಶಂಕಾಶಂಕಾವಿಲ್ಲದ ಪ್ರಮಾಣಭರಿತವಾದ ಪುರಾಣವಚನಗಳ ಸಂಗ್ರಹವನ್ನು ಸಂಗ್ರಹರೂಪವಾದ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಎಂದು ಅರ್ಥ)

ಸ್ವಭಕ್ತಭೂತೈ— ಸ್ವಸ್ಥ ಭಕ್ತಃ ಸ್ವಭಕ್ತಃ, ಸ್ವಭಕ್ತಸ್ಯ ಭೂತಿಃ ಸ್ವಭಕ್ತಭೂತಿಃ, ತಸ್ಯೈ | ಭೂತಿಃ = ಐಶ್ವರ್ಯ, ಇಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನವೆಂಬ ಐಶ್ವರ್ಯ, 'ವಿಭೂತಿಭೂತಿರೈಶ್ವರ್ಯಂ ಭೂತಿಭಗವನಿ ಸಂಪದಿ' ಅಮರ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಚಕ್ರೇ - ದುಕ್ರೇ ಕರಣೇ ಲಿಟ್ | ಚಕ್ರೇ ಚಕ್ರಾತೇ ಚಕ್ರೀಃ |

ಪ್ರಯೋಗ—ಪ್ರಭಾವಿಣಾ ಪ್ರಚುರತರಾಂತರೇಣ ತ್ರಿಭುವನವೈದ್ಯನಾಥನಾಥಂ ಕ್ಷೇತ್ರಾಗ್ನಂ ಪ್ರಸ್ಥಾಯ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾಮೃತ
ಪರಮಾರ್ಣವಾಭಿಧಾನಃ ಸದ್ವಚನತತಿಃ ಸ್ವಭಕ್ತಭೂತ್ಯೈ ಚಕ್ರೇ |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ—ಅಚಾರ್ಯರು ಉಜರೆ ಎಂಬ ಗ್ರಾಮಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಅಲ್ಲಿಯ ಅಹಂಕಾರಿಗಳಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರನ್ನು
ವಾದಕ್ಕೆ ಆಹ್ವಾನಿಸಿದರೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಸ ಗ್ರಾಮಂ ಪರಮಭಿಯಾತ ಉಚ್ಚಭೂತಿಂ

ವಿದ್ವಾಂಸಃ ಕ್ವ ಕುಹರಕೂಪದರ್ದುರಾಭಾಃ |

ಇತ್ಯುಚೇ ಮದಮತಿಮಾನಿನೋಽಖಿಲಜ್ಞ-

ಮೃನ್ಯಸ್ಯ ಕ್ಷಪಯಿತುಮೇವ ತಜ್ಞನಸ್ಯ

|| 41 ||

ಪದಚ್ಛೇದ—ಸಃ, ಗ್ರಾಮಂ, ಪರಂ, ಅಭಿಯಾತಃ, ಉಚ್ಚಭೂತಿಂ, ವಿದ್ವಾಂಸಃ, ಕ್ವ ಕುಹರಕೂಪದರ್ದುರಾಭಾಃ,
ಇತಿ, ಉಚೇ, ಮದಂ, ಅತಿಮಾನಿನಃ, ಅಖಿಲಜ್ಞಮೃನ್ಯಸ್ಯ, ಕ್ಷಪಯಿತುಂ, ಏವ, ತಜ್ಞನಸ್ಯ |

ಅನ್ವಯ—ಉಚ್ಚಭೂತಿಂ, ಪರಂ, ಗ್ರಾಮಂ, ಅಭಿಯಾತಃ, ಸಃ, ಅತಿಮಾನಿನಃ, ಅಖಿಲಜ್ಞಮೃನ್ಯಸ್ಯ, ತಜ್ಞನಸ್ಯ,
ಮದಂ, ಕ್ಷಪಯಿತುಂ, ಏವ, ಕುಹರಕೂಪದರ್ದುರಾಭಾಃ, ವಿದ್ವಾಂಸಃ, ಕ್ವ ಇತಿ, ಉಚೇ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಉಚ್ಚಭೂತಿಂ = ಉಚೇರ್ಯ, (ಉಜರೆ ಉಚ್ಚ)

ಪರಂ = ಮತ್ತೊಂದು,

ಗ್ರಾಮಂ = ಗ್ರಾಮವನ್ನು ಕುರಿತು,

ಅಭಿಯಾತಃ = ಪ್ರಯಾಣಮಾಡಿದ,

ಸಃ = ಆ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು,

ಅತಿಮಾನಿನಃ = ನಾವೇ ಅತ್ಯಂತ ಪಂಡಿತರು ಎಂಬ ದುರಭಿಮಾನವುಳ್ಳ,

ಅಖಿಲಜ್ಞಮೃನ್ಯಸ್ಯ = ನಾವು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ತಿಳಿದಿದ್ದೇವೆ ಎಂದು ಭ್ರಮಿಸಿರುವ,

ತಜ್ಞನಸ್ಯ = ಗ್ರಾಮದ ಜನರ,

ಮದಂ = ಅಹಂಕಾರವನ್ನು,

ಕ್ಷಪಯಿತುಂ ಏವ = ನಾಶಪಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೇ,

ಕುಹರ = ಆಳವಾದ,

ಕೂಪ = ಬಾವಿಯ,

ದರ್ದುರ = ಕೆಪ್ಪೆಗಳ,

ಆಭಾಃ = ಸಾದೃಶ್ಯವುಳ್ಳ,

ವಿದ್ವಾಂಸಃ = ಪಂಡಿತರು,

ಕ್ವ = ಎಲ್ಲಿದ್ದಾರೆ?

ಇತಿ = ಹೀಗೆಂದು,

ಉಚೇ = ಹೇಳಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಇಂತಹ ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಷಾರ್ಯರು 'ಉಚ್ಚಭೂತಿ' ಎಂಬ ಮತ್ತೊಂದು ಗ್ರಾಮಕ್ಕೆ ಹೋದರು. ಅಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಕಾಂಡದಲ್ಲಿ ಪರಿಶ್ರಮವುಳ್ಳ ಕೆಲವು ಮಂದಿ ವಿದ್ವಾಂಸರಿದ್ದರು. ಆದರೆ ಅವರು ನಾವು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಬಲ್ಲವರು, ನಮಗಿಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಪಂಡಿತರಲ್ಲಿ ಎಂದು ಅಹಂಕಾರದಿಂದ ಬಿಗುತ್ತಿದ್ದರು. ಆಚಾರ್ಯರು ಅವರ ದುರಭಿಮಾನವನ್ನು ನಿವಾರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಆ ಗ್ರಾಮಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಆಳವಾದ ಬಾವಿಯೊಳಗಿನ ಕಪ್ಪೆಗಳಂತಿರುವ ಪಂಡಿತರಲ್ಲಿ? ಅವರು ನಮ್ಮನ್ನೇ ನೋಡಲು ಬರುತ್ತಿಲ್ಲ ಎಂದು ಕೇಳಿದರು. (ಉಚ್ಚಭೂತಿ ಎಂದರೆ ದೇವ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಉಚ್ಚೇರ್ಯ ಉಚ್ಚರ ಉಚ್ಚ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಗ್ರಾಮ) ಇದು ಧರ್ಮಸ್ಥಳದಿಂದ ಕಾರ್ತಿಕಕ್ಕೆ ಹೋಗುವ ದಾರಿಯಲ್ಲಿದೆ. ಅಲ್ಲಿದ್ದ ಪಂಡಿತರು ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ದೂಷಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಆದುದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದ ಆಚಾರ್ಯರು ಕೂಪಮಂಡೂಕಗಳಂತೆ (ಬಾವಿಯೊಳಗಿನ ಕಪ್ಪೆಗಳಂತೆ) ತಮ್ಮ ಪರಿಸರವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದ ಲೋಕದ ಸಮಾಚಾರವನ್ನೇ ತಿಳಿಯದ ದುರಹಂಕಾರಿಗಳಾದ ನಿಂದಕರಾದ ಆ ಜನರಲ್ಲಿ? ಎಂದು ಕೇಳಿದರು ಎಂದು ಭಾವ.

ವಿಗ್ರಹ ಮತ್ತು ಕೋಶ—

ಕುಹರಕೂಪದರ್ದುರಾಭಾಃ— ಕುಹರಶ್ಚಾಘೌ ಕೂಪಶ್ಚ ಕುಹರಕೂಪಃ | ಕುಹರಕೂಪೇ ದರ್ದುರಾಃ ಕುಹರಕೂಪದರ್ದುರಾಃ, ಕುಹರಕೂಪದರ್ದುರಾಣಾಂ ಆಭಾ ಇವ ಆಭಾ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಕುಹರ-ಕೂಪದರ್ದುರಾಭಾಃ | ಕೂಪ = ಬಾವಿ, 'ಪುಂಸ್ಯೇವಾಂಧುಃ ಪ್ರಹಃ ಕೂಪಃ ಉದಪಾನಂ ತು ಪುಂಸಿ ವಾ' ಅಮರ, ದರ್ದುರ = ಕಪ್ಪೆ, 'ಭೇಕೇ ಮಂಡೂಕವರ್ಷಾಭೂಶಾಲೂರಪ್ಲವದರ್ದುರಾಃ' ಅಮರ |

ಅತಿಮಾನಿನಃ— ಅತ್ಯಂತಂ ಮಾನಃ ಅತಿಮಾನಃ ಅತಿಮಾನಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತೀತಿ ಅತಿಮಾನೀ ತಸ್ಯ |

ಅಖಿಲಕ್ಷಮ್ಯನ್ಯಸ್ಯ— ಅಖಿಲಂ ಜಾನಾತೀತಿ ಅಖಿಲಕ್ಷಃ, ಆತ್ಮಾನಂ ಅಖಿಲಕ್ಷಂ ಮನ್ಯತೇ ಇತಿ ಅಖಿಲಕ್ಷಮ್ಯನ್ಯಃ ತಸ್ಯ |

ತದ್ವನಸ್ಯ— ತಸ್ಯ ಜನಃ ತದ್ವನಃ ತಸ್ಯ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಊಚೇ - ಬ್ರೂಞ್ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ ಸಕ. ಆತ್ಮ ಲಿಟ್ | ಊಚೇ ಊಚಾತೇ ಊಚರೇ ಇತ್ಯಾದಿ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಉಚ್ಚಭೂತಿಂ ಪರಂ ಗ್ರಾಮಂ ಅಭಿಯಾತೇನ ತೇನ ಅತಿಮಾನಿನಃ ಅಖಿಲಕ್ಷಂಮನ್ಯಸ್ಯ ತದ್ವನಸ್ಯ ಮದಂ ಕ್ಷಪಯತುಂ ಏವ ಕುಹರಕೂಪದರ್ದುರಾಭೈಃ ವಿದ್ವದ್ವಿಃ ಕ್ವ ಭೂಯತೇ? ಇತಿ ಊಚೇ |

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆಗ ಆ ಜನರ ಮನಸ್ಸಿನ ಭಾವನೆಯನ್ನು ಮತ್ತು ಅವರು ಮಾಡಿದ ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಸರ್ವಜ್ಞೋಽಪ್ರಯಮಧಿಕಂ ನ ಯಕ್ಷಭಂಗೀಂ

ಸಂವಿತ್ರೇ ಯತಿರಿತಿ ಬದ್ಧನಿಶ್ಚಯೋಽಸೌ |

ಆಭಾಂತಂ ಪರಿಷದಿ ಮತ್ಸರಾದಪೃಚ್ಛತ್

ಕರ್ಮಾರ್ಥಶ್ರುತಿಗಹನಾರ್ಥಖಂಡಭಾವಮ್ || 42 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಸರ್ವಜ್ಞಃ, ಅಪಿ, ಅಯಂ, ಅಧಿಕಂ, ನ, ಯಕ್ಷಭಂಗೀಂ, ಸಂವಿತ್ರೇ, ಯತಿಃ, ಇತಿ, ಬದ್ಧನಿಶ್ಚಯಃ, ಅಸೌ, ಆಭಾಂತಂ, ಪರಿಷದಿ, ಮತ್ಸರಾತ್, ಅಪೃಚ್ಛತ್, ಕರ್ಮಾರ್ಥಶ್ರುತಿಗಹನಾರ್ಥಖಂಡಭಾವಂ |

ಅನ್ವಯ— ಸರ್ವಜ್ಞಃ, ಅಪಿ, ಯತಿಃ, ಅಯಂ, ಯಜ್ಞಭಂಗೀಂ, ಅಧಿಕಂ, ನ, ಸಂವಿತ್ರೇ, ಇತಿ, ಬದ್ಧನಿಶ್ಚಯಃ, ಅಸೌ, ಪರಿಷದಿ, ಆಭಾಂತಂ, ಕರ್ಮಾರ್ಥಶ್ರುತಿಗಹನಾರ್ಥಖಂಡಭಾವಂ, ಮತ್ಸರಾತ್, ಅಪ್ಯಚ್ಛತ್ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸರ್ವಜ್ಞಃ ಅಪಿ = ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ತಿಳಿದವರಾದರೂ,

ಯತಿಃ = ಸಂನ್ಯಾಸಿಯಾದ,

ಅಯಂ = ಈ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು,

ಯಜ್ಞಭಂಗೀಂ = ಯಜ್ಞದ ರೀತಿಯನ್ನು,

ಅಧಿಕಂ = ಹೆಚ್ಚಾಗಿ,

ನ ಸಂವಿತ್ರೇ = ತಿಳಿದಿಲ್ಲ,

ಇತಿ = ಹೀಗೆಂದು,

ಬದ್ಧನಿಶ್ಚಯಃ = ದೃಢವಾಗಿ ತಿಳಿದಿರುವ, (ಹೀಗೆಂದು ಭ್ರಮಿಸಿರುವ)

ಅಸೌ = ಆ ಗ್ರಾಮದ ಪಂಡಿತ ಜನರು,

ಪರಿಷದಿ = ಸಭೆಯಲ್ಲಿ,

ಆಭಾಂತಂ = ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು

ಕರ್ಮಾರ್ಥಶ್ರುತಿಗಹನಾರ್ಥಖಂಡಭಾವಂ = ಯಜ್ಞಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ವೇದದ ಗೂಢವಾದ, (ತಿಳಿಯಲು ಕಷ್ಟವಾಗಿರುವ) ಅರ್ಥವುಳ್ಳ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಮಂತ್ರಭಾಗದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು,

ಮತ್ಸರಾತ್ = ಹೊಟ್ಟೆಬಿಚ್ಚಿ, ನಿಂದ,

ಅಪ್ಯಚ್ಛತ್ = ಕೇಳಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಈ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಸರ್ವಜ್ಞರೇನೋ ನಿಜ. ಆದರೂ ಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳಾದ ಕಾರಣ ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಯಜ್ಞದ ಕ್ರಮವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ತಿಳಿದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಆ ಗ್ರಾಮದ ಪಂಡಿತರು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮಲ್ಲಿಯೇ ನಿಶ್ಚಯಿಸಿಕೊಂಡರು. ಆದುದರಿಂದ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಯಜ್ಞಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಕರ್ಮಕಾಂಡದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವಂತೆ ಪ್ರಶ್ನಿಸಿ ಹೇಗಾದರೂ ಮಾಡಿ ಅವರನ್ನು ಸೋಲಿಸಬೇಕೆಂದು ನಿರ್ಧರಿಸಿದರು. ಆಚಾರ್ಯರು ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ವಿರಾಜಿಸುತ್ತಾ ಇರುವಾಗ ಆ ವಿದ್ವಾಂಸರು ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದು 'ಭಂದಸಾಂ ವೈ' ಇತ್ಯಾದಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಭಾಗಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿ ಎಂದು ಅಸೂಯೆಯಿಂದ ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಸರ್ವಜ್ಞಃ— ಸರ್ವಂ ಜಾನಾತೀತಿ ಸರ್ವಜ್ಞಃ ।

ಯಜ್ಞಭಂಗೀಂ— ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಭಂಗೀ ಯಜ್ಞಭಂಗೀ, ತಾಂ ।

ಬದ್ಧನಿಶ್ಚಯಃ— ಬದ್ಧಃ ನಿಶ್ಚಯಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಬದ್ಧನಿಶ್ಚಯಃ ।

ಕರ್ಮಾರ್ಥಶ್ರುತಿಗಹನಾರ್ಥಖಂಡಭಾವಂ— ಕರ್ಮ ಅರ್ಥಃ ಯನ್ಮಾಂ ಸಾ ಕರ್ಮಾರ್ಥಾ, ಕರ್ಮಾರ್ಥಾ ಚ ಸಾ ಶ್ರುತಿಶ್ಚ ಕರ್ಮಾರ್ಥಶ್ರುತಿಃ, ಕರ್ಮಾರ್ಥಶ್ರುತೌ ಗಹನಃ ಕರ್ಮಾರ್ಥಶ್ರುತಿಗಹನಃ, ಕರ್ಮಾರ್ಥ ಶ್ರುತಿಗಹನಃ ಅರ್ಥಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಕರ್ಮಾರ್ಥಶ್ರುತಿಗಹನಾರ್ಥಃ, ಕರ್ಮಾರ್ಥಶ್ರುತಿಗಹನಾರ್ಥಶ್ಚಾಸೌ

ಖಂಡಶ್ಚ ಕರ್ಮಾರ್ಥಶ್ರುತಿಗಹನಾರ್ಥಖಂಡಃ, ಕರ್ಮಾರ್ಥಶ್ರುತಿಗಹನಾರ್ಥಖಂಡಸ್ಯ ಭಾವಃ
ಕರ್ಮಾರ್ಥಶ್ರುತಿಗಹನಾರ್ಥಖಂಡಭಾವಃ ತಂ | (ಕರ್ಮವೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯ ಅರ್ಥವಾಗಿವುಳ್ಳ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ
ಭಾಗದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಯಲು ಕಷ್ಟವಾದ ತಾತ್ಪರ್ಯಾರ್ಥವುಳ್ಳ ಖಂಡದ ಭಾವವನ್ನು ಆ ಪಂಡಿತರು ಕೇಳಿದರು
ಎಂದು ಭಾವವು)

ವಿಶೇಷಾಂಶ— ಭಂಧಾನಂ ವೈ ಷಷ್ಠೇನ ಅಹ್ವಾಪ್ತಾನಾಂ ರಸೋತ್ಪನ್ನೇದತ್ ಸ ಪ್ರಜಾಪತಿರಬಿಭೇತ್ ಪರಾಯಂ
ಭಂದನಾಂ ರಸೋ ಲೋಕಾನುಭ್ಯೇಷ್ಯತೀತಿ ತಂ ಪುರಸ್ತಾಚ್ಛಂದೋಭಿಃ ಪರ್ಯಗೃಹ್ಣಾತ್, ನಾರಾಶಂಸ್ಯಾ ಗಾಯತ್ರಾ ರೈಭ್ಯಾ
ತ್ರಿಷ್ಠುಭಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ಆ ಪಂಡಿತರು ಕೇಳಿದರು.

ವಿ.ಸೂ— ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯಸ್ಯ ಸರ್ವವಿಷಯಕ ಜ್ಞಾನಸತ್ತ್ವೇಽಪಿ ಅಸ್ಯ ಸಂನ್ಯಾಸಿತ್ವೇನ ಯಜ್ಞಕರ್ಮಣಿ ಅಧಿಕಾರಾ
ಭಾವಾತ್ ಯಜ್ಞಾದ್ವಾನುಷ್ಠಾನವಿಷಯಕಂ ಜ್ಞಾನಂ ಅಸ್ಯ ನಾಸ್ತೇವ ಇತಿ ನಿಶ್ಚಿತ್ತ ತತ್ವತ್ಯಾಃ ಪಂಡಿತಾಃ ಆತ್ಮ ವಿಷಯೇ
ವಿತಸ್ಯ ಪರಾಭವಂ ಕರಿಷ್ಯಾಮಃ ಇತಿ ಆಲೋಚ್ಯ ಮಾತೃಯೇಣ ಯಜ್ಞಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನಪ್ರಕಾರಪ್ರತಿಪಾದಕ ದುರ್ಜ್ಞೇ-
ಯಾರ್ಥ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಖಂಡಸ್ಯ ಅರ್ಥಂ ಅಪ್ಯಚ್ಛನ್ (ಭಲಾರಿಯ ಟೀಕಾ). ಈ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಬಲ್ಲವರು
ಆಗಿರಬಹುದು ಆದರೆ ಇವರು ಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳಾದುದರಿಂದ ಯಜ್ಞಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲ ಆದ್ದರಿಂದ ಇವರಿಗೆ
ಯಜ್ಞವನ್ನು ಹೇಗೆ ನಡೆಸಬೇಕೆಂಬ ಜ್ಞಾನವು ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಆ ಉಚ್ಚಭೂತಿ ಗ್ರಾಮದ ಪಂಡಿತಮನ್ಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು
ನಿಶ್ಚಯಿಸಿದರು. ಈ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಕುರಿತು ಕರ್ಮಕಾಂಡದ ಗಹನವಾದ ಅರ್ಥ ವಿಷಯದ ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು
ಮಾಡಿದರು. ಹೊಟ್ಟಿಕಿಟ್ಟಿನ ಮೊಟ್ಟಿಗಳಾದ ಅವರು ಆಚಾರ್ಯರ ಕೀರ್ತಿಚಂದ್ರನಿಗೆ ಗೃಹಣ ಹಿಡಿಸಬೇಕೆಂದು ನಿರ್ಧರಿಸಿ
ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಕಲಂಕವಿಲ್ಲದ ಪೂರ್ಣಚಂದ್ರನಂತೆ ವಿರಾಜಿಸುತ್ತಿರುವ ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ಕುರಿತು ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನದ
ಪ್ರಕಾರವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ದುರ್ಜ್ಞೇಯವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಖಂಡದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೇಳಿದರು ಎಂದು
ಪರಮ ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಸಂವಿತ್ತೇ- ವಿದ ಜ್ಞಾನೇ ಸಕ. ಸೇಟ್. ಪರ. ಉಪಸರ್ಗ ಬಂದಾಗ 'ಸಮೋ ಗಮ್ಯಚ್ಛಿಭ್ಯಾಂ'
(1.3.29) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ವಿದಿಪ್ರಚ್ಛಿಷ್ಟರತೀನಾಮುಪಸಂಖ್ಯಾನಂ' (ವಾ.918) ಎಂಬ ವಾರ್ತಿಕದಿಂದ ಆತ್ಮನೇ
ಪದ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ 'ವೇತ್ತೇರ್ವಿಭಾಷಾ' (7.1.7) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ
ವಿಕಲ್ಪದಿಂದ ರುಟ್ ಎಂಬ ಆಗಮವೂ ಬರುತ್ತದೆ |

ಅಪ್ಯಚ್ಛತ್- ಪ್ರಚ್ಛಿಷ್ಟಪ್ರಾಯಾಂ ಸಕ. ಅನಿ. ಪರ. ಅನದ್ಯತನ ಭೂತೇ ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ವಿಕವಚನ
'ದುಹ್ಯಾಚ್' ಪಚ್ ದಂಡ್‌ರುಧಿಪ್ರಚ್ಛಿಭಿಃಪ್ರೂತಾಸುಜಮುಢ್‌ಮುಷಾಂ' ಕರ್ಮಯುಕ್ ಸ್ಯಾದಕಥಿತಂ ತಥಾ ಸ್ಯಾನ್ನೀ-
ಹ್ಯಕ್ಷಪವತಾಂ ಎಂಬ ವಚನದಂತೆ ಈ ಧಾತುವು ದ್ವಿಕರ್ಮಕವಾದುದರಿಂದ 'ಆಭಾಂತಂ ಮಧ್ವಂ ಕರ್ಮಾರ್ಥ-
ಶ್ರುತಿಗಹನಾರ್ಥಖಂಡ ಭಾವಂ ಅಪ್ಯಚ್ಛತ್' ಎಂದು ಎರಡು ಕರ್ಮಪದವು ಬಂದಿದೆ |

ವಿತ್ತೇ ವಿದಾತೇ ವಿದತೇ, ವಿತ್ತೇ ವಿದಾಥೇ ವಿದ್ವೇ, ವಿದೇ ವಿದತೇ ವಿದ್ಯಹೇ |

ಅಪ್ಯಚ್ಛತ್ ಅಪ್ಯಚ್ಛತಾಂ ಅಪ್ಯಚ್ಛನ್, ಅಪ್ಯಚ್ಛ ಅಪ್ಯಚ್ಛತಂ ಅಪ್ಯಚ್ಛಂ ಅಪ್ಯಚ್ಛತ ಅಪ್ಯಚ್ಛಾವ ಅಪ್ಯಚ್ಛಾಮ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಸರ್ವಜ್ಞಾನಾತಿ ಯತಿನಾ ಅನೇನ ಯಜ್ಞಭಂಗೀ ಅಧಿಕಂ ನ ಸಂವಿದ್ಯತೇ ಇತಿ ಬದ್ಧನಿಶ್ಚಯೇನ
ಅಮುನಾ ಪರಂವಿಧಿ ಆಧಾನ್ (ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯಃ ಕರ್ಮಾರ್ಥಶ್ರುತಿಗಹನಾರ್ಥಖಂಡಭಾವಂ ಮತ್ಸರಾತ್
ಅಪ್ಯಚ್ಛತ್) |

ಅವತಾರಿಣಿ— ಆಚಾರ್ಯರು ಆ ಪಂಡಿತರಿಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಉತ್ತರವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಭಂದೋಭ್ಯೋಶ್ಚುತರಸಸಂಗ್ರಹಪ್ರವೀಣಾನ್

ಷಷ್ಠೈ ಪ್ರತಿವಿಹಿತಾನ್ ಪ್ರಜಾಧಿಪೇನ |

ನಾರಾಶಂಸ್ಯಚರಮಚಾರುಮಂತ್ರಭೇದಾ-

ನೂಚೇಽಸೌ ತಮಭಿದಧದ್‌ವಿಸಂಶಯಾಂಶಃ || 43 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಭಂದೋಭ್ಯಃ, ಚ್ಯುತರಸಸಂಗ್ರಹಪ್ರವೀಣಾನ್, ಷಷ್ಠೈ, ಅಹಿ, ಪ್ರತಿವಿಹಿತಾನ್, ಪ್ರಜಾಧಿಪೇನ, ನಾರಾಶಂಸ್ಯಚರಮಚಾರುಮಂತ್ರಭೇದಾನ್, ಊಚೇ, ಅಸೌ, ತಂ, ಅಭಿದಧತ್, ವಿಸಂಶಯಾಂಶಃ |

ಅನ್ವಯ— ವಿಸಂಶಯಾಂಶಃ, ಅಸೌ, ತಂ, ಅಭಿದಧತ್, ಭಂದೋಭ್ಯಃ, ಚ್ಯುತರಸಸಂಗ್ರಹಪ್ರವೀಣಾನ್, ಪ್ರಜಾಧಿಪೇನ, ಷಷ್ಠೈ, ಅಹಿ, ನಾರಾಶಂಸ್ಯ-ಚರಮಚಾರುಮಂತ್ರಭೇದಾನ್, ಊಚೇ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ವಿಸಂಶಯಾಂಶಃ = ಸಂಶಯಲೇಶವೂ ಇಲ್ಲದಿರುವ,

ಅಸೌ = ಈ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು,

ತಂ = ಆ ಪಂಡಿತರು ಕೇಳಿದ ವೇದಭಾಗದ ಅರ್ಥವನ್ನು,

ಅಭಿದಧತ್ ಸನ್ = ಹೇಳುತ್ತಾ,

ಭಂದೋಭ್ಯಃ = ವೇದಗಳ ದನೆಯಿಂದ,

ಚ್ಯುತರಸಸಂಗ್ರಹಪ್ರವೀಣಾನ್ = ನಿರ್ಗತವಾದ ರಸದ(ಸಾರಾಂಶ) ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥವಾದ,

ಪ್ರಜಾಧಿಪೇನ = ಬ್ರಹ್ಮದೇವರಿಂದ,

ಷಷ್ಠೈ = ಆರನೆಯ,

ಅಹಿ = ದಿವಸದಲ್ಲಿ

ಪ್ರತಿವಿಹಿತಾನ್ = ವಿನಿಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ

ನಾರಾಶಂಸ್ಯಚರಮಚಾರುಮಂತ್ರಭೇದಾನ್ = ನಾರಾಶಂಸೀ ಎಂಬ ಮೊದಲಾಗಿ ಉಳ್ಳ ಮನೋಹರವಾದ ಮಂತ್ರ ವಿಶೇಷಗಳನ್ನು

ಊಚೇ = ಹೇಳಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಸಕಲ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಯಾವ ಸಂಶಯವೂ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಅವರು ಆ ಪ್ರತಿವಾದಿಗಳು ಕೇಳಿದ ಮಂತ್ರಖಂಡದ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿಶ್ಚಿತವಾಗಿ ಹೇಳಿದರು. ವೇದಭಾಗದ ಸಾರಸಂಗ್ರಹದಲ್ಲಿ ಕುಶಲರಾದ ಬ್ರಹ್ಮದೇವರು ಯಜ್ಞದ ಆರನೆಯ ದಿನ ವಿನಿಯೋಗಿಸಿದ ಮೊದಲನೆಯದಾದ 'ನಾರಾಶಂಸೀ' ಎಂಬ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಮಂತ್ರ ವಿಶೇಷಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದರು, 'ಭಂದಸಾಂ ವೈ ಷಷ್ಠೇನಾಹ್ವಾಪ್ತಾನಾಂ ರಸೋಧಿತ್ಯನೇದತ್ ಸಪ್ರಜಾಪತಿರಬಿಭೇತ್ ಪರಾಯಂ ರಸಃ' ಇದೇ ಆ ವೇದಭಾಗವು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಚ್ಯುತರಸಸಂಗ್ರಹಪ್ರವೀಣಾನ್— ಚ್ಯುತಶ್ಚಾಸೌ ರಸಶ್ಚ ಚ್ಯುತರಸಃ, ಚ್ಯುತರಸಸ್ಯ ಸಂಗ್ರಹಃ ಚ್ಯುತರಸಸಂಗ್ರಹಃ, ಚ್ಯುತರಸಸಂಗ್ರಹೇ ಪ್ರವೀಣಾಃ ಚ್ಯುತರಸಸಂಗ್ರಹಪ್ರವೀಣಾಃ ತಾನ್ |

ಷಷ್ಠೇ—ಷಣ್ಣಾಂ ಪೂರಣಂ ಷಷ್ಠಂ ತಸ್ಮಿನ್ |

ಪ್ರಜಾಧಿಪೇನ—ಪ್ರಜಾನಾಂ ಅಧಿಪಃ ಪ್ರಜಾಧಿಪಃ ತೇನ |

ನಾರಾಶಂಸ್ಯಚರಮಚಾರುಮಂತ್ರಭೇದಾನ್—ಚರಮಃ ನ ಭವತೀತಿ ಅಚರಮಃ, ನಾರಾಶಂಸೀ ಅಚರಮಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ನಾರಾಶಂಸ್ಯಚರಮಾಃ, ನಾರಾಶಂಸ್ಯಚರಮಾಶ್ಚ ತೇ ಚಾರವಶ್ಚ ನಾರಾಶಂಸ್ಯ-ಚರಮಚರಮಃ, ನಾರಾಶಂಸ್ಯಚರಮಚಾರವಶ್ಚತೇ ಮಂತ್ರಾಶ್ಚ ನಾರಾಶಂಸ್ಯಚರಮಚಾರುಮಂತ್ರಾಃ, ತೇಷಾಂ ಭೇದಾಃ ತಾನ್ |

ವಿಸಂಶಯಾಂಶಃ—ಸಂಶಯಸ್ಯ ಅಂಶಃ ಸಂಶಯಾಂಶಃ ವಿಗತಃ ಸಂಶಯಾಂಶಃ ಯಸ್ಮಾತ್ ಸಃ ವಿಸಂಶಯಾಂಶಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ—ಊಚೇ - ಬ್ರೂಷ್ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚ ಉಭ ಸಕ. ಅನಿಟ. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನ |

ಊಚೇ ಊಚಾತೇ ಊಚರೇ, ಇತ್ಯಾದಿ |

ಪ್ರಯೋಗ—ವಿಸಂಶಯಾಂಶೇನ ಅಮುನಾ ತಂ ಅಭಿದಧತ್ ಭಂದೋಭ್ಯಃ ಚ್ಯುತರಸಸಂಗ್ರಹಪ್ರವೀಣಾಃ ಪ್ರಜಾಧಿಪೇನ ಷಷ್ಠೇ ಅಕ್ಷಿ ಪ್ರತಿಹಿತಾಃ ನಾರಾಶಂಸ್ಯಚರಮಚಾರುಮಂತ್ರಭೇದಾಃ ಊಚರೇ |

★ ★ ★

ಆವತಾರಿಕಾ—ಮುಂದೆ ಅಲ್ಲಿ ನಡೆದ ವಾದವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಪಾಂಡಿತ್ಯಂ ಪರಮಮವೇಕ್ಷ್ಯ ತಸ್ಯ ತಾದೃಕ್

ಸಂಘರ್ಷಾತ್ ಕ್ಷುಭಿತಮನಾ ವಿಪಕ್ಷಸಂಘಃ |

ನಾರ್ಥಃ ಸ್ಯಾದಯಮಿತಿ ವರ್ಣಯನ್ನಥ ತ್ವಂ

ತಂ ಬ್ರೂಹೀತ್ಯುರುಮತಿನೇರಿತೋಽದ್ರವದ್ವಾಕ್ || 44 ||

ಪದಚ್ಛೇದ—ಪಾಂಡಿತ್ಯಂ, ಪರಮಂ, ಅವೇಕ್ಷ್ಯ, ತಸ್ಯ, ತಾದೃಕ್, ಸಂಘರ್ಷಾತ್, ಕ್ಷುಭಿತಮನಾಃ, ವಿಪಕ್ಷಸಂಘಃ, ನ, ಅರ್ಥಃ, ಸ್ಯಾತ್, ಅಯಂ, ಇತಿ, ವರ್ಣಯನ್, ಅಥ, ತ್ವಂ, ತಂ, ಬ್ರೂಹಿ, ಇತಿ, ಉರುಮತಿನಾ, ಈರಿತಃ, ಅದ್ರವತ್, ದ್ವಾಕ್ |

ಅನ್ವಯ—ತಸ್ಯ, ತಾದೃಕ್, ಪರಮಂ, ಪಾಂಡಿತ್ಯಂ, ಅವೇಕ್ಷ್ಯ, ಸಂಘರ್ಷಾತ್, ಕ್ಷುಭಿತಮನಾಃ, (ಸಂಘರ್ಷಾತ್ ಕ್ಷುಭಿತಮನಾಃ) ವಿಪಕ್ಷಸಂಘಃ, ಅಯಂ, ಅರ್ಥಃ, ನ, ಸ್ಯಾತ್, ಇತಿ, ವರ್ಣಯನ್, ಅಥ, ತ್ವಂ, ತಂ, ಬ್ರೂಹಿ, ಇತಿ, ಉರುಮತಿನಾ, ಈರಿತಃ, ದ್ವಾಕ್, ಅದ್ರವತ್ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ತಸ್ಯ = ಆ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ,

ತಾದೃಕ್ = ಅಂತಹ,

ಪರಮಂ = ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ,

ಪಾಂಡಿತ್ಯಂ = ವೇದಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥ ಜ್ಞಾನವನ್ನು,

ಅವೇಕ್ಷ್ಯ = ನೋಡಿ, (ತಿಳಿದು)

ಸಂಘರ್ಷಾತ್ = (ವಾದ ವಿವಾದಗಳ) ತಿಕ್ಕಾಟದಿಂದ,

ಕ್ಷುಭಿತಮನಾಃ = ಕೆರಳಿದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ,
 ವಿಪಕ್ಷಸಂಘಾಃ = ಪ್ರತಿವಾದಿಗಳ ಗುಂಪು,
 ಆಯಂ = ನೀವು ಹೇಳಿರುವ,
 ಅರ್ಥ = ವೇದಾರ್ಥವು,
 ನ ಸ್ವಾತ್ = ಆಗುವುದಿಲ್ಲ,
 ಇತಿ = ಹೀಗೆಂದು,
 ವರ್ಣಯನ್ = ಹೇಳುತ್ತಾ,
 ಅಥ = ಅನಂತರ,
 ತ್ವಂ = ಪ್ರತಿವಾದಿಯಾದ ನೀನು,
 ತಂ = ಆ ಅರ್ಥವನ್ನು,
 ಬ್ರೂಹಿ = ಹೇಳಿ (ಹೇಳಿರಿ),
 ಇತಿ = ಹೀಗೆಂದು,
 ಉರುಮತಿನಾ = ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರಿಂದ,
 ಈರಿತಃ = ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದ್ದಾಗಿ,
 ದ್ರಾಕ್ = ಬೇಗನೆ,
 ಅದ್ರವತ್ = ಓಡಿತ್ತು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಆ ಪ್ರತಿವಾದಿಗಳ ಗುಂಪು ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಅಂತಹ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಅದ್ಭುತ ಪಾಂಡಿತ್ಯವನ್ನು ನೋಡಿತು. ಒಹುಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಗುಂಪುಗೂಡಿ ಬಂದಿದ್ದ ಆ ಪ್ರತಿವಾದಿಗಳು ವಾದವಿವಾದಗಳ ತಿಕ್ಕಾಟದಿಂದ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಕ್ಷೋಭೆಗೊಂಡು ಕೆರಳಿದ್ದರು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅವರು ಸಿಟ್ಟುಗೊಂಡು ಯೋಚನೆ ಮಾಡದೆ ಆಚಾರ್ಯರೇ ತಾವು ಈ ವೇದಭಾಗಕ್ಕೆ ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥವು ಸರಿಯಲ್ಲ ಎಂದರು. ಆದರೆ ಆ ಪ್ರತಿವಾದಿ ವರ್ಗದವರಿಗೆ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ನೀವೇ ಆ ವೇದಖಂಡಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರಿ ಎಂದರು. ಆದರೆ ಆ ಪ್ರತಿವಾದಿ ವರ್ಗದವರಿಗೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಅರ್ಥ ಹೇಳಲಿಕ್ಕೆ ಬಾರದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಹೆದರಿ ಗಾಬರಿಯಾಗಿ ಆ ಸ್ಥಳದಿಂದ ಓಡಿಹೋದರು ಅಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲಲಿಲ್ಲ.

ವಿಗ್ರಹ ಮತ್ತು ಕೋಶ—

ಪಾಂಡಿತ್ಯಂ— ಪಂಡಿತಸ್ತು ಭಾವಃ ಪಾಂಡಿತ್ಯಂ, ತತ್ |

ಕ್ಷುಭಿತಮನಾಃ— ಕ್ಷುಭಿತಂ ಮನಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಕ್ಷುಭಿತಮನಾಃ |

ವಿಪಕ್ಷಸಂಘಾಃ— ವಿರುದ್ಧಃ ಪಕ್ಷಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ವಿಪಕ್ಷಾಃ, ವಿಪಕ್ಷಣಾಂ ಸಂಘಾಃ ವಿಪಕ್ಷಸಂಘಾಃ | ವಿಪಕ್ಷ = ಶತ್ರು,

ವಿರುದ್ಧ ಪಕ್ಷದವನು, 'ಪ್ರತಿವಾದಿ ದ್ವಿತ್ವ ವಪಕ್ಷಾಹಿತಾಮಿತ್ರದಸ್ತುಶಾತ್ರವಶತ್ವಮ' ಅಮರ |

ಉರುಮತಿನಾ— ಉರುಃ ಮತಿಃ ಯಸ್ಯಸಃ ಉರುಮತಿಃ ತೇನ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಸ್ವಾತ್ - ಆಸ ಭುವಿ. ಅಕ. ಪರ. ವಿಧಿಲಿಪ್ |

ಬ್ರೂಹಿ - ಬ್ರೂಞ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ ಸಕ. ಸೇಟ್. ಉಭ. ಲೋಟ್ |

ಅದ್ರವತ್ - ದ್ರುಗತೌ ಅಕ. ಅನಿ. ಪರ. ಅನದ್ಯತನಭೂತೇ ಲಿಪ್ |

ಸ್ವಾತ್ ಸ್ವಾತುಂ ಸ್ಯುಃ, ಸ್ಯಾಃ ಸ್ಯಾತುಂ ಸ್ಯಾತ, ಸ್ಯಾಮ್ ಸ್ಯಾವ ಸ್ಯಾಮು |

ಬ್ರವೀತು-ಬ್ರೂತಾತ್ ಬ್ರೂತಾಂ ಬ್ರುವಂತು, ಬ್ರೂಹಿ-ಬ್ರೂತಾತ್ ಬ್ರೂತಂ ಬ್ರೂತ, ಬ್ರವಾಣಿ ಬ್ರವಾಮು |

ಅದ್ರವತ್ ಅದ್ರವತಾಂ ಅದ್ರವನ್, ಅದ್ರವಃ ಅದ್ರವತಂ ಅದ್ರವತ, ಅದ್ರವಂ ಅದ್ರವಾಮು ಅದ್ರವಾಮು |

ಪ್ರಯೋಗ—ತಸ್ಯ ತಾದೃಕ್ ಪರಮಂ ಪಾಂಡಿತ್ಯಂ ಅವೇಕ್ಷ್ಯ ಸಂಘರ್ಷಾತ್ ಕ್ಷುಭಿತಮನಸಾ ವಿಪಕ್ಷಸಂಘೇನ ಅನೇನ ಅರ್ಥೇನ ನ ಭೂಯತೇ ಇತಿ ವರ್ಣಯತಾ ಅಥ ತ್ವಯಾ ಸಃ ಉಚ್ಛತಾಂ ಇತಿ ಉರುಮತಿನಾ ಈರೀತೇನ ದ್ವಾಕ್ ಅದ್ರೂಯತ |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ—ಪುನಃ ಆ ಜನರು ಬಂದು ಮಾಡಿದ ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಸೋಽಪೃಚ್ಛತಮಥ ಮಹಾಹ್ವಯೋಪಸರ್ಗಾಃ

ಯತ್ಕೋಕ್ತಾ ಮನುಚರಣೋಪಸೃಜ್ಯರೂಪಾಃ |

ತಸ್ಯಾರ್ಥಂ ವಚನಚಯಸ್ಯ ತಂ ಬ್ರುವಾಣಃ

ಸ್ವೈರ್ಯಾರ್ಥಂ ಸಪದಿ ಸ ಲೇಖಯಾಂಬಭೂವ || 45 ||

ಪದಚ್ಛೇದ—ಸಃ, ಅಪೃಚ್ಛತ್, ತಂ, ಅಥ, ಮಹಾಹ್ವಯೋಪಸರ್ಗಾಃ, ಯತ್ರ, ಉಕ್ತಾಃ, ಮನುಚರಣೋಪಸೃಜ್ಯ ರೂಪಾಃ, ತಸ್ಯ, ಅರ್ಥಂ, ವಚನಚಯಸ್ಯ, ತಂ, ಬ್ರುವಾಣಃ, ಸ್ವೈರ್ಯಾರ್ಥಂ, ಸಪದಿ, ಸಃ, ಲೇಖಯಾಂಬಭೂವ |

ಅನ್ವಯ—ಸಃ, ಅಥ, ತಂ, ಅಪೃಚ್ಛತ್, ಯತ್ರ, ಮಹಾಹ್ವಯೋಪಸರ್ಗಾಃ, ಮನುಚರಣೋಪಸೃಜ್ಯರೂಪಾಃ, ಉಕ್ತಾಃ, ಸಃ, ತಸ್ಯ, ವಚನಚಯಸ್ಯ, ತಂ, ಅರ್ಥಂ, ಬ್ರುವಾಣಃ, ಸನ್, ಸ್ವೈರ್ಯಾರ್ಥಂ, ಸಪದಿ, ಲೇಖಯಾಂಬಭೂವ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸಃ = ಆ ಪ್ರತಿವಾದಿಗಳ ಗುಂಪು,

ಅಥ = ಅನಂತರ,

ತಂ = ಆ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಕುರಿತು,

ತಸ್ಯ ಖಂಡಸ್ಯ ಅರ್ಥಂ = ಆ ಮಂತ್ರ ಖಂಡದ ಅರ್ಥವನ್ನು,

ಅಪೃಚ್ಛತ್ = ಕೇಳಿತು,

ಯತ್ರ = ಯಾವ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಮಂತ್ರಭಾಗದಲ್ಲಿ,

ಮಹಾಹ್ವಯಃ = ಮಹಾನಾಮ್ನಿ ಎಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳ,

ಉಪಸರ್ಗಾಃ = ಐದು ಅವಯವಗಳು,

ಮನುಚರಣಉಪಸೃಜ್ಯರೂಪಾಃ = ಮಂತ್ರಗಳ ಪಾದಗಳಿಂದ ಸೇರಿಸತಕ್ಕ ರೂಪವುಳ್ಳವುಗಳಾಗಿ,

ಉಕ್ತಾಃ = ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವೋ,

ಸಃ = ಆ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು,

ತಸ್ಯ = ಅಂತಹ,

ವಚನಚಯಸ್ಯ = ಆ ಮಹಾನಾಮ್ನಿ ಖುಕ್ಕನ ವಚನಸಮೂಹದ,

ಅರ್ಥಂ = ಅರ್ಥವನ್ನು

ಬ್ರುವಾಣಃ = ಹೇಳುವವರಾಗಿ,

ಸ್ವೈರ್ಯಾರ್ಥಂ = ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಆ ಅರ್ಥವು ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನೆಲೆಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ,

ಸಪದಿ = ಕೂಡಲೇ,

ಲೇಖಯಾಂಬಭೂವ = ಬರಸಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಆ ಪ್ರತಿವಾದಿಗಳು ಹೇಗಾದರೂ ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಷಾಯರನ್ನು ಸೋಲಿಸಬೇಕೆಂದು ಬಯಸಿ ತಿರುಗಿ ಬಂದರು. ಮಹಾನಾಮ್ಮಿ ಎಂಬ ವೇದಖಂಡದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೇಳಿದರು. ಮಹಾನಾಮ್ಮಿ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಮಂತ್ರಭಾಗದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಋಕ್ಗಳಿಗೆ - 1. ಪ್ರಚೇತನ 2. ಪ್ರಚೇತಯ 3. ಆಯಾಹಿ ಪಿಬಮತ್ಸ್ವ 4. ಕೃತುಚ್ಚಿದ ಋತಂ ಬೃಹತ್ 5. ಸುಮ್ನ ಅಧೇಹಿ ನೋ ವಸೋ ಎಂದು ಐದು ಮಂತ್ರಪಾದಗಳಿಗೆ ಕೂಡಿಸಬೇಕು. ಈ ಐದು ಪಾದಗಳಿಗೆ ಉಪಸೃಜ್ಯಗಳೆಂದು ಹೆಸರು. ಆ ಐದು ಉಪಸೃಜ್ಯ ಮಂತ್ರಪಾದಗಳು ಹೀಗಿವೆ - 1. ಅಧತಾನ್ಯಂ ಜಠರೇ ಪ್ರೇಮರಿಚ್ಯತ, 2. ಪ್ರಚೇತನ ಧಾತಾರಾಧಸ್ತುಪತೇ ಕಾಮ್ಯಂ ವಸ್ತು, 3. ಪ್ರಚೇತಯ ಅನ್ಯಾಕಂ ಬೋಧಿಚೋದಿತಾ, 4. ಆಯಾಹಿ ಪಿಬಮತ್ಸ್ವ ತಂ ತ್ವಾ ಪರಿಷ್ವಜಾಮಹೇ, 5. ಯಾ ತೇ ರಾತಿರ್ದಿವಸಂ, ಸುಮ್ನ ಅಧೇಹಿನೋ ವಸೋ ಈ ರೀತಿ ಕೂಡಿಸಿ ಆ ವಾಕ್ಯಗಳ ಸಮೂಹದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಆಚಾರ್ಯರು ಹೇಳಿದರು. ಆ ಅರ್ಥಗಳು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ಪ್ರಚಾರದಲ್ಲಿ ಉಳಿಯಬೇಕೆಂದು ಶಿಷ್ಯರಿಂದ ಬರಿಸಿದರು. ಮಹಾನಾಮ್ಮಿ ಎಂಬ ವೇದಖಂಡದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಈ ಗ್ರಂಥಕ್ಕೆ ನಿರ್ಣಯ ವೆಂದು ಹೆಸರು. 'ವಿದಾ ಮುಘವನ್ ವಿದಾ ಗಾತುಮನುಕೇಶಿಷೋ ದಿತಃ ಶಿಕ್ಷಾ ಶಚೀನಾಂ ಪತೇ ಪೂರ್ವಿಣಾ ಪುರೂ ವಸೋಃ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಐತರೇಯಶಾಖೆಯ ಮಂತ್ರಗಳಿಗೆ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಐದು ಉಪಸರ್ಗಗಳಿವೆ. ಅವುಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಬೇಕಾದ ಮಂತ್ರಗಳೂ ಅಲ್ಲಿವೆ. 'ಮಹಾನಾಮ್ಮಿನಾಮುಪಸರ್ಗಾಮಿನುಪಸೃಜತಿ' ಎಂಬ ವಚನವೂ ಅಲ್ಲಿದೆ. ಮಹಾನಾಮ್ಮಿ ಋಕ್ಗಳಿಗೆ ಉಪಸರ್ಗಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಅವುಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಸರಿಯಾಗಿ ತಿಳಿಸಿ, ಅದು ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಶಾಶ್ವತವಾಗಿ ನೆಲೆ ನಿಲ್ಲಲು ಶಿಷ್ಯರ ಮೂಲಕವಾಗಿ ತಾವು ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬರಿಸಿ ಕರ್ಮನಿರ್ಣಯವೆಂಬ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ರಚಿಸಿದರು ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಮಹಾಹ್ವಯಃ— ಮಹತಃ ಸರ್ವೋತ್ತಮಸ್ಯ ವಿಷ್ಣೋಃ ಆಹ್ವಯಃ ಇಂದ್ರಾದಿನಾಮ ಯಾಸಾಂ ತಾಃ ಮಹಾಹ್ವಯಃ | ಮಹಾನಾಮ್ನಃ = ಮಹತಃ ಎಂದರೆ ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಇಂದ್ರಾದಿನಾಮವು ಎಲ್ಲಿದೆಯೋ ಅವುಗಳೇ ಮಹಾಹ್ವಯ ಅಂದರೆ ಮಹಾನಾಮ್ಮಿ ಎಂಬ ಋಕ್ಗಳಿಗೆ 'ಮಹಾಹ್ವಯಾನಾ ಉಪಸರ್ಗಾಃ ಮಹಾಹ್ವಯೋಪಸರ್ಗಾಃ' |

ಮನುಚರಣಾಃ— ಮನೋಃ ಚರಣಾಃ ಮನುಚರಣಾಃ |

ಉಪಸೃಜ್ಯಂ— ಉಪಸೃಷ್ಟುಂ ಯೋಗ್ಯಂ ಉಪಸೃಜ್ಯಂ, ಉಪಸೃಜ್ಯಂ ರೂಪಂ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಉಪಸೃಜ್ಯ ರೂಪಾಃ |

ವಚನಚಯಸ್ಯ— ವಚನಾನಾಂ ಚಯಃ ವಚನಚಯಃ ತಸ್ಯ |

ಸ್ವೈರ್ಯಾರ್ಥಂ— ಸ್ವಿರಾಣಾಂ ಭಾವಃ ಸ್ವೈರ್ಯಂ, ಸ್ವೈರ್ಯಾ ಯ ಇತಿ ಸ್ವೈರ್ಯಾರ್ಥಂ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಪ್ಯಚ್ಯುತಃ - ಪ್ರಚ್ಯುಜ್ಞೇಷ್ವಾಯಾಂ ಸಕ. ಅನಿ. ಪರ. ಲುಹ್ |

ಲೇಖಯಾಂಬಭೂವ - ಲಿಖಿ ಅಕ್ಷರ ವಿಸ್ತಾರೇ ಣಿಜಂತ ಲಿಟ್ ಲೇಖಯಾಂ ಎಂಬುದನ್ನು ಸೇರಿಸಿದ ಬಭೂವ ಇತ್ಯಾದಿ ಭೂ ಧಾತುವಿನ ಲಿಟ್ ರೂಪವನ್ನೇ ಹೇಳಬೇಕು |

ಅಪ್ಯಚ್ಛತ್ ಅಪ್ಯಚ್ಛತಾಂ ಅಪ್ಯಚ್ಛನ್ ಇತ್ಯಾದಿ ।

ಲೇಖಿಯಾಂಬಭೂವ ಲೇಖಿಯಾಂಬಭೂವತುಃ ಲೇಖಿಯಾಂಬಭೂವಃ ಇತ್ಯಾದಿ ।

ಪ್ರಯೋಗ— ತೇನ ಅಥ ಸಃ ಅಪ್ಯಚ್ಛತ್ ಯತ್ರ ಮನುಚರಣೋಪಸೃಜ್ಯರೂಪೈಃ ಮನುಚರಣೈಃ ಉಕ್ತೈಃ (ಭೂಯತೇ) ತೇನ ತಸ್ಯ ವಚನಚಯಸ್ಯ ತಂ ಅರ್ಥಂ ಬ್ರುವಾಣೇನ ಸತಾ ಸ್ವೈರ್ಯಾರ್ಥಂ ಸಪದಿ ಲೇಖಿಯಾಂಬಭೂವೇ ।

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆಗ ಆ ದುರ್ಜನರು ವ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ನಿಂದಿಸಿದರು. ಆದರೆ ಅದರಿಂದ ಆಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಹಾನಿಯೇನೂ ಆಗಲಿಲ್ಲವೆಂಬುದನ್ನು ದೃಷ್ಟಾಂತ ಸಹಿತವಾಗಿ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಸಂಪೂರ್ಣಂ ಶಶಿನಮಿವೋದಿತಂ ಕೃಶಃ ಶ್ವಾ

ಚುಕ್ಷೋಭಾಶುಭನಿಕರೋ ನಿರೀಕ್ಷ್ಯ ಮಧ್ವಮ್ ।

ಪ್ರತ್ಯರ್ಥೀ ಸ್ವಯಮಿತಿ ದೂರವೋ(ತೋ)ಽಭಿಧಾವನ್

ಕಿಂ ತೇನ ಕ್ಷತಮಮೃತಾಕರಸ್ಯ ತಸ್ಯ

॥ 46 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಸಂಪೂರ್ಣಂ, ಶಶಿನಂ, ಇವ, ಉದಿತಂ, ಕೃಶಃ, ಶ್ವಾ, ಚುಕ್ಷೋಭಃ, ಅಶುಭನಿಕರಃ, ನಿರೀಕ್ಷ್ಯ, ಮಧ್ವಮ್, ಪ್ರತ್ಯರ್ಥೀ, ಸ್ವಯಮ್, ಇತಿ, ದೂರವಃ, ಅಭಿಧಾವನ್, ಕಿಂ, ತೇನ, ಕ್ಷತಮ್, ಅಮೃತಾಕರಸ್ಯ, ತಸ್ಯ ।

ಅನ್ವಯ— ಅಶುಭನಿಕರಃ, ಮಧ್ವಂ, ನಿರೀಕ್ಷ್ಯ, ಸಂಪೂರ್ಣಂ, ಉದಿತಂ, ಶಶಿನಂ, ಸ್ವಯಂ, ಪ್ರತ್ಯರ್ಥೀ, ಇತಿ, ದೂರವಃ, ಅಭಿಧಾವನ್, ಕೃಶಃ, ಶ್ವಾ ಇವ, ಚುಕ್ಷೋಭಃ, ಅಮೃತಾಕರಸ್ಯ, ತಸ್ಯ, ತೇನ, ಕಿಂ, ಕ್ಷತಮ್ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಶುಭನಿಕರಃ = ಅಮಂಗಳಸ್ವರೂಪದ ದುರ್ಜನರ ಸಮೂಹವು,

ಮಧ್ವಂ = ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು,

ನಿರೀಕ್ಷ್ಯ = ನೋಡಿ,

ಸಂಪೂರ್ಣಂ = ಹದಿನಾರು ಕಲೆಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದ,

ಉದಿತಂ = ಆಗ ತಾನೆ ಉದಯಿಸಿದ,

ಶಶಿನಂ = ಚಂದ್ರನನ್ನು (ನಿರೀಕ್ಷ್ಯ=ನೋಡಿ)

ಸ್ವಯಂ = ತಾನು,

ಪ್ರತ್ಯರ್ಥೀ ಇತಿ = ಶತ್ರುವೆಂದು,

ದೂರವಃ = ಕೆಟ್ಟ ಶಬ್ದವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ, (ದೂರತಃ = ದೂರದಿಂದ)

ಅಭಿಧಾವನ್ = ಎದುರಾಗಿ ಓಡಿ ಬರುತ್ತಿರುವ,

ಕೃಶಃ = ಸ್ಲೇಷಾದ,

ಶ್ವಾ ಇವ = ನಾಯಿಯಂತೆ,

ಚುಕ್ಷೋಭಃ = ಕ್ಷೋಭೆಗೊಂಡಿತು, (ವ್ಯಥೆಪಟ್ಟಿತು)

ಅಮೃತಾಕರಸ್ಯ = ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಕೊಡುವ (ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಆಶ್ರಯದ) ಮತ್ತು ಅಮೃತಕ್ಕೆ ಆಶ್ರಯನಾದ,

ತಸ್ಯ = ಆ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಮತ್ತು ಆ ಚಂದ್ರನಿಗೆ,

ತೇನ = ಆ ದುಷ್ಕರ ಗುಂಪಿನಿಂದ ಅಥವಾ ಗದ್ದಲದಿಂದ,

ಕಿಂ = ಏನು,

ಕ್ಷತಂ = ಹಾನಿಯು?

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ನೋಡಿ ಅವರ ಪ್ರವಚನವನ್ನು ಕೇಳಿ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಅಯೋಗ್ಯರಾದ ಜನರು ತಾವು ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಪ್ರತಿವಾದಿಗಳ ತಮ್ಮ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನವನ್ನು ಅವರು ಖಂಡಿಸುತ್ತಾರೆಯೆಂದೂ ತಿಳಿದು ಅವರು ಎದುರಿಗೆ ಬಂದು ತಮಗೆ ತೋಚಿದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಕೂಗುತ್ತ ಅನಂತರ ವಾದ ಮಾಡಲಾರದೆ ಸೋತು ದೈರ್ಯವಿಲ್ಲದೆ ಹಿಂತಿರುಗಿದರು. ಹುಣ್ಣುಮೆಯ ದಿನ ಪೂರ್ವ ದಿಕ್ಕಿನ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರನು ಹದಿನಾರು ಕಲೆಗಳಿಂದ ತುಂಬಿ ಉದಯಿಸುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಇಂತಹ ಚಂದ್ರನನ್ನು ಕಂಡು ದುರ್ಬಲವಾದ ತಿಳಿಗೇಡಿಯಾದ ನಾಯಿಯು ಈ ಪೂರ್ವಚಂದ್ರನು ತನ್ನನ್ನೇ ಆಣಿಸುತ್ತಾನೆಂದೂ ಇವನು ತನ್ನಂತಹ ಗುಣವಿಲ್ಲದೆ, ತಮ್ಮನ್ನು ಸೌಂದರ್ಯಾದಿ ಗುಣವಿಲ್ಲದವರೆಂದು ನಂದಿಸುತ್ತಾನೆಂದೂ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಈ ಪೂರ್ವಚಂದ್ರನಿಗೆ ತಾನೇ ಪ್ರತಿಭಟನಾದ ಪ್ರತಿವಾದಿಯೆಂದು ಭಾವಿಸಿ ಕೆಟ್ಟ ದ್ವಂದ್ವಿಯಿಂದ ಚಂದ್ರನ ಕಡೆಗೆ ನೋಡಿ ಬೊಗಳಿ ಬೊಗಳಿ ಕೊನೆಗೆ ಆಯಾಸಪಟ್ಟು ಚಾಂಚಲ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಸುಮ್ಮನಾಗುತ್ತದೆ. ಅಮೃತಕ್ಕೆ ಗಣಿಯಾದ ಚಂದ್ರನಿಗೆ ನಾಯಿಯ ಕೂಗಿನಿಂದ ಏನೂ ಹಾನಿಯಿಲ್ಲ. ಹಾಗೆಯೇ ಅಮೃತವೆಂಬ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಆಶ್ರಯರಾದ, ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಆಶ್ರಯದ ಮುಕ್ತಿಪ್ರದನೂ ಮುಕ್ತಾಶ್ರಯನೂ ಆದ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಪರಮಕೃಪಾಪಾತ್ರರಾದ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಆ ದುರ್ಜನರ ಕೂಗಿನಿಂದ ಏನೂ ತೊಂದರೆಯಾಗಲಿಲ್ಲ. ಪರಂತು ಆ ದುರ್ಜನರಿಗೆ ಮಹಾತ್ಮರ ತಿರಸ್ಕಾರದಿಂದ ಹಾನಿಯುಂಟಾಯಿತು ಎಂದು ಭಾವವು.

ವಿಗ್ರಹ ಮತ್ತು ಕೋಶ—

ಅಶುಭನಿಕರಃ— ನ ಶುಭಾಃ ಅಶುಭಾಃ, ಅಶುಭಾನಾಂ ನಿಕರಃ ಅಶುಭನಿಕರಃ |

ಅಮೃತಾಕರಃ— ಅಮೃತಸ್ಯ ಅಕರಃ ಅಮೃತಾಕರಃ | 'ಅಕರೋ ನಿವಹೋತ್ತಪ್ತಿ ಸ್ಥಾನಶ್ರೇಷ್ಠೇಷು ಕಥ್ಯತೇ' ವಿಶ್ವ

ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಿಣ್— ಶತ್ರು, 'ಅಭಿಘಾತಿಪರಾರಾತಿಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಿಣ್ ಪರಿಪಂಧಿನಃ' ಅಮರ |

ದೂರವಃ— ಕೆಟ್ಟದ್ವಂದ್ವಿಯುಳ್ಳವನು, ದುರ್+ರವ ಎಂದಿರುವಾಗ 'ರೋಠ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಮೊದಲನೆಯ ರೇಫಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬಂದಾಗ ದು+ರವ ಎಂದಿರುತ್ತದೆ. ಆಗ 'ಧ್ಯಲೋಪೇ ಪೂರ್ವಸ್ಯ ದೀರ್ಘೋಽಣಃ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ದು ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘವು ಬಂದು ದೂರವಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ದೂರತಃ ಎಂಬ ಪಾಠದಲ್ಲಿ 'ದೂರಾತ್ ಇತಿ ದೂರತಃ' ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪಂಚಮೀ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ತಸಿ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿತೇಷಾಂಶ— ಇಲ್ಲಿ ಅಮೃತಾಕರಸ್ಯ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅಮೃತ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಚಂದ್ರನ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅಮೃತ = ಸುಧಾ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಸುಧಾಮಯವಾದ ಕಿರಣಗಳುಳ್ಳವನು ಚಂದ್ರನು. ಆಚಾರ್ಯರ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅಮೃತವೆಂದರೆ ಮೋಕ್ಷ, ಮುಕ್ತಿ, 'ಕೃವಲ್ಯ ನಿರ್ವಾಣ ಶ್ರೇಯೋನಿಃ ಶ್ರೇಯಸಾಪ್ಯತಂ' ಅಮರ. 'ಅಮೃತಂ ಮೋಕ್ಷತ್ವಂ' ಎಂದು ಭಾವಪ್ರಕಾಶಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಚುಕ್ಷೋಭ - ಕ್ಷುಭ ಸಂಚಲನೇ ಅಕ. ಸೇಟ್. ಪರ. ದಿವಾದಿ. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನ |

ಚುಕ್ಷೋಭ ಚುಕ್ಷುಭತುಃ ಚುಕ್ಷುಭುಃ, ಚುಕ್ಷೋಭಿಭ ಚುಕ್ಷುಭಧುಃ ಚುಕ್ಷೋಭ, ಚುಕ್ಷೋಭ ಚುಕ್ಷುಭವ ಚುಕ್ಷುಭಮ |

ಭುಂಕ್ಷೇ - ಡುಧಾಢಾ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಸಕ. ಅನಿ. ಉಭ. ಭೂತೇ ಲುಪ್ (ಆತ್ಮ) ಭುಂಕ್ಷೇ
ಭುಂಜಾತೇ ಭುಂಜತೇ ಭುಂಕ್ಷೇ ಭುಂಜಾಥೇ ಭುಂಕ್ಥೇ ಭುಂಜೇ ಭುಂಜಹೇ ಭುಂಜಹೇ |

ಪ್ರಯೋಗ— ದಯಾಲುನಾ ತೇನ ಬೃಹತ್ ಪ್ರಬೋಧೇನ ನಿಷ್ಠಾನಾಂ ಭಕ್ತಾನಾಂ ಕತಿಪಯಭುಕ್ತಿಯುಕ್ತಭಕ್ತಂ
ಚತುರ್ಗುಣಂ ವ್ಯಧಾಯ ಧನವತಾಂ ಸಂಪ್ರೀತ್ಯೈ (ತನ)ತ್ರಿದಶನರೋಪಭೋಜ್ಯಮನ್ಯಂ ಭುಜ್ಯತೇ ಸ್ತ |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಹೀಗೆ ಆಚಾರ್ಯರ ಶಿಷ್ಯರು ತಾವು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದ ಕಥೆಯನ್ನು ಮುಗಿಸುತ್ತಾರೆ.

ವೃಷ್ಟಾದೇಃ ಸ ನಿಯಮನಾದಿ ಚಕ್ರ ಏತತ್

ಚಿತ್ರಂ ಕಿಂ ಭುವನನಿಯಾಮಕೇ ಸಮೀರೇ |

ಅಪ್ಯೇವಂ ಭುವನಗುರೋಃ ಕೃತಾನುವಾದಃ

ಕೃತ್ಯೇಷು ಪ್ರವರ ಇತಿಹ ವರ್ಣಯಾಮಃ || 48 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ವೃಷ್ಟಾದೇಃ, ಸಃ, ನಿಯಾಮನಾದಿ, ಚಕ್ರೇ, ಏತತ್, ಚಿತ್ರಂ, ಕಿಂ, ಭುವನನಿಯಾಮಕೇ, ಸಮೀರೇ,
ಅಪಿ, ಏವಂ, ಭುವನಗುರೋಃ, ಕೃತಾನುವಾದಃ, ಕೃತ್ಯೇಷು, ಪ್ರವರಃ, ಇತಿ, ಇಹ, ವರ್ಣಯಾಮಃ |

ಅನ್ವಯ— ಸಃ, ವೃಷ್ಟಾದೇಃ, ನಿಯಮನಾದಿ, ಚಕ್ರೇ, ಏತತ್, ಭುವನನಿಯಾಮಕೇ, ಸಮೀರೇ, ಕಿಂ, ಚಿತ್ರಮ್ ?
ಏವಮಪಿ, ಭುವನಗುರೋಃ, ಕೃತಾನುವಾದಃ, ಕೃತ್ಯೇಷು, ಪ್ರವರಃ, ಇತಿ, ಇಹ, ವರ್ಣಯಾಮಃ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸಃ = ಆ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು,

ವೃಷ್ಟಾದೇಃ = ಮಳೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ,

ನಿಯಮನಾದಿ = ತಡೆಯುವುದು ಇದೇ ಮೊದಲಾದುದನ್ನು,

ಚಕ್ರೇ = ಮಾಡಿದರು,

ಏತತ್ = ಇದು,

ಭುವನನಿಯಾಮಕೇ = ಸಕಲಲೋಕಗಳನ್ನು ಒಳಗೆ ನಿಂತು ಪ್ರೇರಿಸುವ,

ಸಮೀರೇ = ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಸ್ವರೂಪರಾದ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಲ್ಲಿ,

ಕಿಂ ಚಿತ್ರಮ್ ? = ಏನು ಆಶ್ಚರ್ಯ,

ಏವಂ ಅಪಿ = ಹೀಗಿದ್ದರೂ,

ಭುವನಗುರೋಃ = ಸಮಸ್ತ ಲೋಕಗಳ ಗುರುಗಳಾದ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ,

ಕೃತಾನುವಾದಃ = ಚರಿತ್ರಗಳನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ಹೇಳುವುದು,

ಕೃತ್ಯೇಷು = ನಾವು ಮಾಡತಕ್ಕ ಇತರ ಸತ್ಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆಲ್ಲ,

ಪ್ರವರಃ ಇತಿ = ಸರ್ವೋತ್ಕೃಷ್ಟವೆಂದು,

ಇಹ = ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ,

ವಯಂ = ನಾವು,

ವರ್ಣಯಾಮಃ = ವರ್ಣಿಸುತ್ತೇವೆ.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಇಂತಹ ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಷಾಯಾರು ಮಳೆಗಾಲವಲ್ಲದ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಒಂದು ಕೆರೆಯು ಮಾತ್ರ ತುಂಬುವಷ್ಟು ಮಳೆ ಬರಿಸಿದರು. ಮಳೆಯ ಅಪೇಕ್ಷೆ ಇದ್ದಾಗ ಮಳೆ ಬರಿಸಿದರು. ಮಳೆಗಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಯಾವಾಗ ಮಳೆಯು ಬೇಕಾಗಿಲ್ಲವೋ ಆಗ ಮಳೆಯನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಿದರು. ಹೊಡೆದು ಕೊಲ್ಲಲು ಬಂದ ಶೂದ್ರರಾಜನ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಬದಲಾಯಿಸಿದರು. ಕಡಿಮೆಯಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ಹೆಚ್ಚು ಮಾಡಿದರು. ಅನೇಕ ಜನರಿಗೆ ಸಾಕಾಗುವ ಅನ್ನವನ್ನು ತಾವೊಬ್ಬರೇ ಸ್ವೀಕರಿಸಿದರು. ಸಮಸ್ತ ಲೋಕಗಳಿಗೂ ನಿಯಾಮಕರಾದ ಶ್ರೀಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರ ಅವತಾರರಾದ ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಷಾಯಾರಲ್ಲಿ ಇದೆಲ್ಲಾ ಏನು ಆಶ್ಚರ್ಯ? ಹೀಗೆ ಆಶ್ಚರ್ಯವಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಲೋಕಗುರುಗಳಾದ ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಷಾಯಾರ ಚರಿತ್ರೆಗಳನ್ನು ಅನುವಾದಿಸುವುದು ಅವರು ನಡೆಸಿದ ಅದ್ಭುತ ವ್ಯಾಪಾರಗಳನ್ನು ಹೇಳುವುದು ನಾವು ಮಾಡಬೇಕಾದ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕಾರ್ಯವು. ಇತರ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದಕ್ಕಿಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠವೆಂದು ಹೇಳಬೇಕಾಗಿಯೇ ಇಲ್ಲ. ಇತರರಿಂದಲೂ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದ ಈ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದಾಗ ಗುರುಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಮಾಡಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಗುರು-ಸ್ತೋತ್ರವು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ವ್ಯಾಪಾರವಲ್ಲವೇ? ಆದುದರಿಂದ ನಾವು ಆಚಾರ್ಯರ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸುತ್ತೇವೆ. ಭಕ್ತರಿಗೆ ಹರಿಗುರುಸ್ತೋತ್ರಕ್ಕಿಂತ ಮುಖ್ಯವಾದ ಕಾರ್ಯವು ಮತ್ತಾವುದಿದೆ? ಎಂದು ಭಾವವು.

ವಿಗ್ರಹ—

ವೃಷ್ಟಾದೇ— ವೃಷ್ಟಿ ಆದಿ: ಯಸ್ಯ ಸ: ವೃಷ್ಟಾದಿ: ತಸ್ಯ |

ನಿಯಮನಾದಿ— ನಿಯಮನಂ ಆದಿ ಯಸ್ಯ ತತ್ ನಿಯಮನಾದಿ |

ಭುವನನಿಯಾಮಕೇ— ಭುವನಾನಾಂ ನಿಯಾಮಕ: ಭುವನನಿಯಾಮಕ: ತಸ್ಮಿನ್ |

ಭುವನಗುರೋ— ಭುವನಾನಾಂ ಗುರು: ಭುವನಗುರು: ತಸ್ಯ |

ಕೃತಾನುವಾದಃ— ಕೃತಾನಾಂ ಅನುವಾದ: ಕೃತಾನುವಾದ: |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಚಕ್ರೇ - ದುಕೃದ್‌ಕರಣೇ ಉಭ. ಅನಿಟ್. ಸಕ. ತನಾದಿ ಕೇನೇ ಗಣ ಲಿಟ್ |

ವರ್ಣಯಾಮಃ - ವರ್ಣ ವರ್ಣಕ್ರಿಯಾವಿಸ್ತಾರಗುಣವಚನೇಷು ಎಂಬ ಧಾತುವಿನ ಲಿಟ್ ಪರಸ್ಪೃಪದ ಉತ್ತಮ-ಪುರುಷ ವಿಕವಚನ ಸಕ. ಸೇಟ್. ಉಭ ಚುರಾದಿ 10ನೇ ಗಣ |

ಚಕ್ರೇ ಚಕ್ರಾತೇ ಚಕ್ರೀರೇ, ಇತ್ಯಾದಿ | ವರ್ಣಯಾಮಿ ವರ್ಣಯಾಮಿ ವರ್ಣಯಾಮಃ |

ಪ್ರಯೋಗ— ತೇನ ವೃಷ್ಟಾದೇ: ನಿಯಮನಾದಿ ಚಕ್ರೇ ವಿತೇನ ಭುವನನಿಯಾಮಕೇ ಸಮೀರೇ ಕೇನ ಚತ್ತೇಣ (ಭೂಯತೇ) ಏವಮಪಿ ಭುವನಗುರೋ ಕೃತಾನುವಾದೇನ ಕೃತ್ಯೇಷು ಪ್ರವರೇಣ (ಭೂಯತೇ) ಇತಿ ಇಹ (ಅಸ್ಮಾಭಿಃ) ವರ್ಣ್ಯತೇ |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆ ಶಿಷ್ಯರು ಮಾತ್ರವೇ ಗುರುಗಳ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದರೆಂದು ತಿಳಿಯಬಾರದು. ದೇವತೆಗಳೂ ಇನ್ನೂ ಅದ್ಭುತವಾಗಿ ಆಚಾರ್ಯರ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದರು ಎಂದು ಗ್ರಂಥಕಾರರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಇತ್ಯೂಚೇ ಧರಣಿಸುರೇಣ ಕೇವಲಂ ನೋ

ಮಾಧ್ವೀಯಂ ವಿವಿಧಕಥಾ ಕಥಾಸು ಮಾನ್ಯಾ |

ಸಾಕ್ಷಾದಪ್ಯಮರವರೈರುದೀರ್ಯಮಾಣಾ

ಗಂಧರ್ವೈರ್ದ್ಯುತದಸಿ ತನ್ಮುದೇ ಜಗೇಽಸೌ || 49 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಇತಿ, ಊಚೇ, ಧರಣಿಸುರೇಣ, ಕೇವಲಂ, ನೋ, ಮಾಧ್ವೀ, ಇಯಂ, ವಿವಿಧಕಥಾ, ಕಥಾಸು, ಮಾನ್ಯಾ, ಸಾಕ್ಷಾತ್, ಅಪಿ, ಅಮರವರೈಃ, ಉದೀರ್ಯಮಾಣಾ, ಗಂಧರ್ವೈಃ, ದ್ಯುಸದಸಿ, ತನ್ಮದೇ, ಜಗೇ, ಅಸೌ ।

ಅನ್ವಯ— ಕಥಾಸು, ಮಾನ್ಯಾ, ಮಾಧ್ವೀ, ಇಯಂ, ವಿವಿಧಕಥಾ, ಕೇವಲಂ, ಧರಣಿಸುರೇಣ, ಇತಿ, ಊಚೇ, ಇತಿ, ನೋ, ಅಮರವರೈಃ, ಅಪಿ, ಸಾಕ್ಷಾತ್, ಉದೀರ್ಯಮಾಣಾ, ಅಸೌ, ದ್ಯುಸದಸಿ, ತನ್ಮದೇ, ಗಂಧರ್ವೈಃ, ಜಗೇ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಕಥಾಸು = ಪವಿತ್ರಕೀರ್ತಿಯುಳ್ಳ ಚರಿತ್ರಗಳಲ್ಲಿ,

ಮಾನ್ಯಾ = ಹೆಚ್ಚು ಪೂಜಾರ್ಹವಾದ,

ಮಾಧ್ವೀ = ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ,

ಇಯಂ = ಈ ವರ್ಣಿತವಾದ,

ವಿವಿಧಕಥಾ = ನಾನಾ ವಿಧವಾದ ಕಥೆಯು,

ಧರಣಿಸುರೇಣ ಕೇವಲಂ = ಆಚಾರ್ಯರ ಶಿಷ್ಯನಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನೊಬ್ಬನಿಂದ ಮಾತ್ರವೇ,

ಇತಿ = ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ,

ಊಚೇ ಇತಿ = ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು,

ನೋ = ಅಲ್ಲ,

ಅಪಿ = ದೇವಶ್ರೇಷ್ಠರಿಂದಲೂ,

ಸಾಕ್ಷಾತ್ = ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ,

ಉದೀರ್ಯಮಾಣಾ = ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ,

ಅಸೌ = ಈ ಕಥೆಯು,

ದ್ಯುಸದಸಿ = ದೇವತೆಗಳ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ,

ತನ್ಮದೇ = ಆ ದೇವತೆಗಳ ಸಂತೋಷಕ್ಕೋಸ್ಕರ,

ಗಂಧರ್ವೈಃ = ಆ ದೇವತೆಗಳ ಸಂಗೀತಗಾರರಿಂದ,

ಜಗೇ = ಹಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿತು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಪವಿತ್ರ ಕೀರ್ತಿಯುಳ್ಳ ಮಹಾಪುರುಷರಾದ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಮಾನ್ಯವಾದ ಕಥೆಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಈ ಕಥೆಯು ಅತ್ಯಂತ ಮಾನ್ಯವಾದುದು. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಕಥೆಗಳನ್ನು ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಶಿಷ್ಯನಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನೊಬ್ಬನು ಮಾತ್ರವೇ ಹೇಳಿದನೆಂದು ತಿಳಿಯಬಾರದು, ದೇವಶ್ರೇಷ್ಠರೂ ಕೂಡ ಸಾಕ್ಷಾತ್ತಾಗಿ ತಮ್ಮ ಮುಖದಿಂದಲೇ ಈ ಕಥೆಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ. ತಮ್ಮ ಬಾಯಿಯಿಂದಲೇ ಆಚಾರ್ಯರ ಪರಮಪವಿತ್ರವಾದ ಕಥೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅವರು ವರ್ಣಿಸಿದ ಕಥೆಗಳನ್ನು ದೇವತೆಗಳ ಸಭೆಗಳಲ್ಲಿ ಅವರ ಸಂಗೀತ ಗಾಯಕರಾದ ಗಂಧರ್ವರು ದೇವತೆಗಳ ಸಂತೋಷಕ್ಕಾಗಿ ಹಾಡಿನ ಗಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ, ಗಾನ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಇಂತು ಗಂಧರ್ವರೂ ಕೂಡ ಹಾಡಿ ಕೊಂಡಾಡಿದ ಪರಮಪವಿತ್ರ ಚರಿತ್ರೆಯು ಇಲ್ಲಿ ನಿರೂಪಿತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಭಾವ.

ವಿಗ್ರಹ—

ಧರಣಿಸುರೇಣ— ಧರಣ್ಯಾಃ ಸುರಃ ಧರಣಿಸುರಃ ತೇನ ।

ಮಾಧ್ವೀ— ಮಧ್ವಸ್ಯ ಇಯಂ ಮಾಧ್ವೀ ।

ವಿವಿಧಕಥಾ— ವಿವಿಧಾ ಚ ಸಾ ಕಥಾ ಚ ವಿವಿಧಕಥಾ |
ಮಾನ್ಯಾ— ಮಾನಯಿತುಂ ಯೋಗ್ಯಾ ಮಾನ್ಯಾ |
ಅಮರವರೈಃ— ಅಮರೇಷು ವರಾಃ ಅಮರವರಾಃ ತೈಃ |
ದ್ಯುಸದಸಿ— ದಿವಃ ಸದಃ ದ್ಯುಸದಃ, ತಸ್ಮಿನ್, ದ್ಯುಸದಸಿ |
ತನ್ಮದೇ— ತೇಷಾಂ ಮುತ್ ತನ್ಮುತ್, ತಸ್ಮೈ ತನ್ಮದೇ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಊಚೇ - ಬ್ರೂಇ ವಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ ಉಭ, ಲಿಟ್ ಲಿಟ್ ನಲ್ಲಿ ಆದೇಶ |

ಊಚೇ ಊಚಾತೇ ಊಚಿರೇ, ಊಚಿಷೇ ಊಚಾಥೇ ಊಚಿದ್ವೇ, ಊಚೇ ಊಚಿವಹೇ ಊಚಿಮಹೇ |

ಜಗೇ - ಜಗೇ ಜಗಾತೇ ಜಗಿರೇ ಜಗಿಷೇ ಜಗಾಥೇ ಜಗಿದ್ವೇ, ಜಗೇ ಜಗಿವಹೇ ಜಗಿಮಹೇ | ಗೈ ಶಬ್ದೇ ಕರ್ಮಣಿ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ವಿಕವಚನ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಕಥಾಸು ಮಾನ್ಯಾಂ ಮಾದ್ವೀಂ ಇಮಾಂ ವಿವಿಧಕಥಾಂ ಕೇವಲಂ ಧರಣೀಸುರಃ ಇತಿ ಉಪಾಚಿ ಇತಿ ನೋ ಅಮರವರೈಃ ಅಪಿ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಉದೀರ್ಯಮಾಣಾಂ ಅಮೂಂ ದ್ಯುಸದಸಿ ತನ್ಮದೇ ಗಂಧರ್ವಾಃ ಜಗುಃ |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆ ಗಂಧರ್ವರು ಹಾಡಿದ ಕ್ರಮವನ್ನೇ ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ತಾಂ ಪದ್ಯಪ್ರಣಿಗದಿತಾಂ ತು ಮೂರ್ಛಯಿತ್ವಾ

ತಾನಾನಾಮುಚಿತತಯಾಽಽತ್ಯಪಂಚಮಾದ್ಯಾಃ |

ಗಾಂಧಾರಂ ದ್ಯುವಿಷಯಮುಜ್ವಲಂ ಸೃಜಂತೋ

ಗ್ರಾಮಂ ತೇ ಪ್ರಜಗುರಕಾಕಮೃಕಂಠಾಃ

|| 50 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ತಾಂ, ಪದ್ಯಪ್ರಣಿಗದಿತಾಂ, ತು, ಮೂರ್ಛಯಿತ್ವಾ ತಾನಾನಾಂ, ಉಚಿತತಯಾ, ಆತ್ಯಪಂಚಮಾದ್ಯಾಃ, ಗಾಂಧಾರಂ, ದ್ಯುವಿಷಯಂ, ಉಜ್ವಲಂ, ಸೃಜಂತಃ, ಗ್ರಾಮಂ, ತೇ, ಪ್ರಜಗುಃ, ಅಕಾಕಮೃಕಂಠಾಃ |

ಅನ್ವಯ— ಅಕಾಕಮೃಕಂಠಾಃ, ತಾನಾನಾಂ, ಉಚಿತತಯಾ, ಆತ್ಯಪಂಚಮಾದ್ಯಾಃ, ದ್ಯುವಿಷಯಂ, ಉಜ್ವಲಂ, ಗಾಂಧಾರಂ, ಗ್ರಾಮಂ, ಸೃಜಂತಃ, ತೇ, ಪದ್ಯಪ್ರಣಿಗದಿತಾಂ, ತಾಂ, ತು, ಮೂರ್ಛಯಿತ್ವಾ ಪ್ರಜಗುಃ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಕಾಕಮೃಕಂಠಾಃ = ಕಾಕಿ ಎಂಬ ಕಂಠದೋಷವಿಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ಇಂಪಾದ ಧ್ವನಿಯುಳ್ಳ ಗಂಟಲುಳ್ಳ,

ತಾನಾನಾಂ = ಒಂದು ಗಾನದಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ಗಾನವನ್ನು ಹೊಂದುವಿಕೆಯ,

ಉಚಿತತಯಾಆತ್ಯಪಂಚಮಾದ್ಯಾಃ = ಮಿತ್ರಮಾಡದೆ ಯೋಗ್ಯ ರೀತಿಯಿಂದ ಸ್ವೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಪ ಎಂಬ ಪಂಚಮ

ಸ್ವರವೇ ಮೊದಲಾಗಿ ಉಳ್ಳ,

ದ್ಯುವಿಷಯಂ = ದೇವಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹಾಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ,

ಉಜ್ವಲಂ = ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ,

ಗಾಂಧಾರಂ ಗ್ರಾಮಂ = ಎರಡು ಶ್ರುತಿಯುಳ್ಳ ಗಾಂಧಾರ ರಾಗವನ್ನು,

ಸೃಜಂತಃ = ಉಂಟು ಮಾಡುತ್ತಿರುವ, (ಹಾಡುತ್ತಿರುವ)

ತೇ = ಆ ಗಂಧರ್ವರು.

ಪದ್ಯಪ್ರಣಗದಿತಾಂ = ಶ್ಲೋಕರೂಪದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ

ತಾಂ ತು = ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿರುವ ಆಚಾರ್ಯರ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು

ಮೂರ್ಛಯಿತ್ವಾ = ಆಯಾ ಸ್ವರದ ವಿಕಾಸದ ಆದಿಯನ್ನು ತಿಳಿಸಿ,

ಪ್ರಜಗುಃ = ಹಾಡಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಆ ಗಂಧರ್ವರು ದೇವತೆಗಳು ರಚಿಸಿರುವ ಆಚಾರ್ಯರ ಚರಿತ್ರೆಯ ಪದ್ಯಗಳನ್ನು ದೇವಸಭೆಯಲ್ಲಿ ರಾಗಾಲಾಪದೊಡನೆ ಹಾಡಿದರು. ಅವರ ಕಂಠದಲ್ಲಿ ಕಾಕಿ ಎಂಬ ಕಂಠದೋಷವಿಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ಧ್ವನಿಯು ಬಹಳ ಇಂಪಾಗಿಯೂ ಸುಶ್ರಾವ್ಯವಾಗಿಯೂ ಇದ್ದಿತು. ಅವರು ಒಂದು ಹಾಡನ್ನು ಹಾಡಿ, ಮತ್ತೊಂದು ಹಾಡನ್ನು ಹಾಡುವಾಗ ಪಂಚಮಾದಿ ಸ್ವರಗಳನ್ನು ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಮಿಶ್ರವಾಗದಂತೆ ಯೋಗ್ಯ ರೀತಿಯಿಂದ ಸ್ವರಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಅವರು ದೇವಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹಾಡಲು ಉಚಿತವಾದ ಎರಡು ಶ್ರುತಿಯುಳ್ಳ ಗಾಂಧಾರರಾಗವನ್ನು ಆತಿ ಸಪ್ತವಾಗಿ ಪ್ರಕಟಿಸುತ್ತಿದ್ದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಪದ್ಯಪ್ರಣಗದಿತಾಂ— ಪದ್ಯೈಃ ಪ್ರಣಗದಿತಾ ಪದ್ಯಪ್ರಣಗದಿತಾ ತಾಂ ।

ಪಂಚಮಾದ್ಯಾಃ— ಪಂಚಮಃ ಅದ್ಯಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಪಂಚಮಾದ್ಯಾಃ, ಆತ್ಮಾಃ ಪಂಚಮಾದ್ಯಾಃ (ಸಪ್ತಸ್ವರಾಃ)

ಯೇಷಾಂ ತೇ ಆತ್ಮಪಂಚಮಾದ್ಯಾಃ ।

ಉಚಿತತಯಾ— ಉಚಿತಾನಾಂ ಭಾವಃ ಉಚಿತತಾ, ತಯಾ ।

ದ್ವ್ಯವಿಷಯಃ— ದಿವಃ ವಿಷಯಃ ದ್ವ್ಯವಿಷಯಃ ತಂ ।

ಅಕಾಶಕಮೃತಕಂಠಾಃ— ನ ವಿದ್ಯತೇ ಕಾಶಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಅಕಾಶಃ, ಅಕಾಶಃ ಕಮೃತಃ ಕಂಠಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ

ಅಕಾಶಕಮೃತಕಂಠಾಃ ।

ವಿಶೇಷಾಂಶ— ಮೂರ್ಛಯಿತ್ವಾ ಸ್ವರವಿಕಾಸಾನಾಂ ಆದಿಂ ಕೃತ್ವಾ=ಮೂರ್ಛಯಿತ್ವಾ ಎಂದರೆ ಸ್ವರ ವಿಕಾಸಗಳ ಆರಂಭವನ್ನು ಮಾಡಿ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಆದಿಸ್ವರಾವಸ್ಥಾ ಮೂರ್ಛನೇತ್ಯಭಿಹಿತಾ = ಆಸಂಕರತ್ವೇನ ಗಾನಾದ್ಗಾನಾಂತರಪ್ರಾಪ್ತಿ ಸ್ಥಾನಂ = ತಾನಾನಾಂ ಉಚಿತತಯಾ ಎಂಬಲ್ಲಿ ತಾನ ಎಂದರೆ ಆಸಂಕೀರ್ಣವಾಗಿ ಒಂದು ಗಾನದಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ಗಾನದ ಪ್ರಾಪ್ತಿ ಪಂಚಮಾದ್ಯಾಃ ಸ್ವರಾಃ = ಪಂಚಮಾದಿ ಸ್ವರಗಳು ನಿಷಾದ ಋಷಭ ಗಾಂಧಾರ ಷಡ್ಜ ಮಧ್ಯಮ ಧೈವತ ಎಂದು (ಸ.ರಿ.ಗ.ಮ.ಪ.ಧ.ನಿ) ಎಳು ಸ್ವರಗಳು (ಸರಿಗಮಪಧನೀತಿಕ್ರಮಃ) ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ನಿಷಾದ ಗಾಂಧಾರ ಸ್ವರಗಳಿಗೆ ಎರಡೆರಡು ಶ್ರುತಿಗಳು (ದ್ವೈ ದ್ವೈ ನಿಷಾದಗಾಂಧರೌ) ಧೈವತ ಋಷಭಗಳಿಗೆ ಮೂರು ಮೂರು ಶ್ರುತಿಗಳು (ತ್ರಿ ಶ್ರುತೀ ಧೈವತರ್ಷಭೌ) ಷಡ್ಜ ಪಂಚಮ ಮಧ್ಯಮಗಳಿಗೆ ನಾಲ್ಕು ನಾಲ್ಕು ಶ್ರುತಿಗಳು (ಚತುಃ ಶ್ರುತಯ ಉದ್ವಿಷ್ಟಾಃ, ಷಡ್ಜ, ಮಧ್ಯಮ, ಪಂಚಮಾಃ) ಶ್ರುತಿಸಮುದಾಯವೇ ಗ್ರಾಮವು (ಶ್ರುತಿ ಸಮುದಾಯಃ ಗ್ರಾಮಃ) ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಗಾಂಧಾರವು ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವೇ ಹಾಡಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (ತತ್ರ ಗಾಂಧಾರಸ್ತು ದ್ವ್ಯವಯ ವಿವ) ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಗಾನಕ್ಕೆ ಎಳು ಸ್ವರಗಳು (ಸಪ್ತಸ್ವರಾಃ) ಮೂರು ಗ್ರಾಮಗಳು (ತ್ರಯಃ ಗ್ರಾಮಾಃ) ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದು ಮೂರ್ಛನೆಗಳು (ಅಲಾಪ ವಿಶೇಷಗಳು) (ವಿಕವಿಂಶತಿ ಮೂರ್ಛನಾಃ) ನಲವತ್ತೊಂಭತ್ತು ತಾನಗಳು (ತಾನಾನ್ಯೇಷೋನ ಪಂಚಾಶತ್) ಇದೇ ಸಂಗೀತದ ಲಕ್ಷಣವು ವಿದ್ವಾನ್ಯಸ್ಮಿನ್ ಲಕ್ಷಣಂ ಇತಿ ಚ) ಕಾಕಿ ಮತ್ತು ತುಂಬರು ಎಂದು ಎರಡು ಕಂಠ ದೋಷಗಳು (ಕಾಕಿಶ್ಚ ತುಂಬುರುಶ್ಚೈವ ಕಂಠದೋಷೌ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತೌ ಇತಿ ಚ) (ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಭರತಾಸ್ವರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ).

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಪ್ರಜಗುಃ - ಗೃ ಶಬ್ದೇ ಸಕ. ಅನಿ. ಪರ. ಲಿಟ್ ಪ್ರ ಉಪಸರ್ಗ ।

ಜಗೌ ಜಗತುಃ ಜಗುಃ, ಜಗಿಥ ಜಗಾಥ ಜಗಥುಃಜಗ, ಜಗೌ ಜಗಿವ ಜಗಿಮ ।

ಪ್ರಯೋಗ— ಅಕಾಕಿಮೃತಂಶೈಃ ತಾನಾನಾಂ ಉಚಿತತಯಾ ಆತ್ಮಪಂಚಮಾದ್ವೈಃ ದ್ವೈವಿಷಯಂ ಉಜ್ಜ್ವಲಂ
ಗಾಂಧಾರಂ ಗ್ರಾಮಂ ಸೃಜದ್ವಿಃ ತೈಃ ಪದ್ಯಪ್ರಣಿಗದಿತಾ ಸಾ (ಕಥಾ)ತು ಮೂರ್ಛಯಿತ್ವಾ ಪ್ರಜಗೇ ।

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆ ಗಾನವನ್ನು ದೇವಶ್ರೇಷ್ಠರು ಬಹಳ ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಂದ ಕೇಳಿದರನ್ನತ್ತಾರ.

ಆನಮೈಃ ಸುಮುಕುಟಮೌಲಿಭಿಃ ಕರಾಗೈ-

ರಾತಾಮೈಃ ಪ್ರತಿಕಲಿತೈಃ ಸ್ಥಿತೈರ್ಮುಖಾಭೈಃ ।

ಆಶ್ರಾವಿ ಸ್ಥಿರತರಭಕ್ತಿಭಿಃ ಸುರೇಂದ್ರೈ-

ಸ್ತದ್ಗೀತಾ ದಶಧಿಷಣಾರ್ಯವರ್ಯಚರ್ಯಾ ॥ 51 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಆನಮೈಃ, ಸುಮುಕುಟಮೌಲಿಭಿಃ, ಕರಾಗೈಃ, ಆತಾಮೈಃ, ಪ್ರತಿಕಲಿತೈಃ, ಸ್ಥಿತೈಃ, ಮುಖಾಭೈಃ, ಆಶ್ರಾವಿ,
ಸ್ಥಿರತರಭಕ್ತಿಭಿಃ, ಸುರೇಂದ್ರೈಃ, ತದ್ಗೀತಾ, ದಶಧಿಷಣಾರ್ಯವರ್ಯಚರ್ಯಾ ।

ಅನ್ವಯ— ಸ್ಥಿರತರಭಕ್ತಿಭಿಃ, ಆನಮೈಃ, ಸುಮುಕುಟಮೌಲಿಭಿಃ, ಪ್ರತಿಕಲಿತೈಃ, ಆತಾಮೈಃ, ಕರಾಗೈಃ, ಸ್ಥಿತೈಃ,
ಮುಖಾಭೈಃ, ಸುರೇಂದ್ರೈಃ, ತದ್ಗೀತಾ, ದಶಧಿಷಣಾರ್ಯವರ್ಯಚರ್ಯಾ, ಆಶ್ರಾವಿ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸ್ಥಿರತರ = ಅತಿಶಯವಾಗಿ ದೃಢವಾದ,

ಭಕ್ತಿಭಿಃ = ಮಹಾತ್ಮಜ್ಞಾನಪೂರ್ವಕವಾದ ಸುದೃಢಸ್ನೇಹವುಳ್ಳ,

ಆನಮೈಃ = ಬಹಳವಾಗಿ ಬಾಗಿದ,

ಸುಮುಕುಟಮೌಲಿಭಿಃ = ಒಳ್ಳೆಯ ಕಿರೀಟಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಶಿರಸ್ಸುಗಳುಳ್ಳ (ಅಥವಾ ಒಳ್ಳೆಯ ಕಿರೀಟ ಮತ್ತು
ತಲೆಗಳುಳ್ಳ),

ಪ್ರತಿಕಲಿತೈಃ = ಶಿರಸ್ಸಿನ ಮೇಲೆ ಜೋಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ (ಮುಗಿದಿರುವ),

ಆತಾಮೈಃ = ಅತ್ಯಂತ ಕೆಂಪಾದ,

ಕರಾಗೈಃ = ಕೈಗಳ ಕೊನೆ (ಚರಳು)ಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ,

ಸ್ಥಿತೈಃ = ಮಂದಹಾಸಭರಿತವಾದ,

ಮುಖಾಭೈಃ = ಕಮಲದಂತಿರುವ ಮುಖವುಳ್ಳ,

ಸುರೇಂದ್ರೈಃ = ದೇವೋತ್ತಮರಿಂದ,

ತದ್ಗೀತಾ = ಆ ಗಂಧರ್ವರು ಹಾಡಿದ,

ದಶಧಿಷಣಾ = ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞರೆಂಬ,

ಆರ್ಯವರ್ಯ = ಆಚಾರ್ಯ ಶ್ರೇಷ್ಠರ,

ಚರ್ಯಾ = ಚರಿತ್ರೆಯು,

ಆಶ್ರಾವಿ = ಕೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ದೇವತೆಗಳು ಆಚಾರ್ಯರಲ್ಲಿ ಆತ್ಮಂತ ದೃಢವಾದ ಭಕ್ತಿಯುಳ್ಳವರು. ಅವರು ಗಂಧರ್ವರು ಆಚಾರ್ಯರ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ಸಂಗೀತ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಹಾಡುವಾಗ ಭಕ್ತಿ ವಿನಯಗಳಿಂದ ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಬಾಗಿದ್ದರು. ತಮ್ಮ ಕೆಂಪಾದ ಕೈಬರಳುಗಳು ಮತ್ತು ಅಂಗೈಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕೈಗಳನ್ನು ಕೆಲವರು ಶಿರಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಜೋಡಿಸಿದ್ದರು ಮತ್ತು ಕೆಲವರು ಎದೆಯ ಸಮನಾಗಿ ಜೋಡಿಸಿದ್ದರು. ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರು ಬಾಗಿ ಸೊಂಟದ ಸಮನಾಗಿ ಜೋಡಿಸಿದ್ದರು. ಅವರು ಸುಂದರವಾದ ಕಿರೀಟಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿದ್ದರು ಹಾಗೂ ಸುಂದರವಾದ ತಲೆಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡಿ ಶೋಭಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಅವರ ಮುಖಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸನ್ನತೆಯು ಮಂದಹಾಸವು ಸೂಸುತ್ತಿತ್ತು. ಕೂಡಿದ ಇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳು ಜಗದ್ಗುರುಗಳಾದ ಆಚಾರ್ಯೋತ್ತಮರಾದ ಶ್ರೀಮದಾನಂದಕೀರ್ತಕವಿಗಳವತ್ತಾದಾಚಾರ್ಯರ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ಸಂಗೀತ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಗಂಧರ್ವರು ಹಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಪರಮ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೇಳಿದರು. ದೇವಶ್ರೇಷ್ಠರು ಗುರುಗಳ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ಎಂದ ಮೇಲೆ ಮನುಷ್ಯರು ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೇಳಲೇಬೇಕು ಎಂದು ಸೂಚಿತವಾಯಿತು.

ವಿಗ್ರಹ ಮತ್ತು ಕೋಶ—

ಆನಮೈ— ಆ ಸಮಂತಾತ್ ನಮ್ರಾ ಆನಮ್ರಾ ತೈ |

ಸುಮುಕುಟಮೌಲಿಭಿಃ— ಶೋಭನಂ ಮುಕುಟಂ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಸುಮುಕುಟಾಃ, ಸುಮುಕುಟಾಃ ಮೌಲಯಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಸುಮುಕುಟಮೌಲಯಃ, ತೈ | ಮುಕುಟ ಮುಕುಟ ಎಂದು ಎರಡು ರೀತಿಯ ಶಬ್ದರೂಪವು ಇದೆ(ಶೋಭನಾನಿ ಮುಕುಟಾನಿ ಮೌಲಯಶ್ಚ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಎಂದೂ ವಿಗ್ರಹ ಮಾಡಬಹುದು)

ಕರಾಗೈ— ಕರಾಣಾಂ ಅಗ್ರಾಣಿ ಕರಾಗ್ರಾಣಿ ತೈ |

ಆತಾಮೈ— ಆ ಸಮಂತಾತ್ ತಾಮ್ರಾಣಿ ಆತಾಮ್ರಾಣಿ ತೈ |

ಮುಖಾಭ್ಯೈ— ಮುಖಾನಿ ಅಬ್ಜಾನೀವ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಮುಖಾಭ್ಯಾಃ ತೈ |

ಸ್ಥಿರತರಭಕ್ತಿಭಿಃ— ಅತಿಶಯೇನ ಸ್ಥಿರಾ ಸ್ಥಿರತರಾ ಸ್ಥಿರತರಾ ಭಕ್ತಿಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಸ್ಥಿರತರಭಕ್ತಯಃ ತೈ |

ಸುರೇಂದ್ರೈ— ಸುರಾಣಾಂ ಇಂದ್ರಾಃ ಸುರೇಂದ್ರಾಃ ತೈ |

ತದ್ಗೀತಾದಶಧಿಷಣಾರ್ಯವರ್ಯಚರ್ಯಾ— ತೈ ಗೀತಾ ತದ್ಗೀತಾ ದಶ (ಪೂರ್ಣಾ)ಧಿಷಣಾಃ ಯಸ್ಯಸಃ ದಶಧಿಷಣಾಃ, ಆರ್ಯೇಷು ವರ್ಯಃ ಆರ್ಯವರ್ಯಃ, ದಶಧಿಷಣಾಃ ಇತಿ ಆರ್ಯವರ್ಯಃ ದಶಧಿಷಣಾರ್ಯವರ್ಯಃ, ದಶಧಿಷಣಾರ್ಯವರ್ಯಸ್ಯ ಚರ್ಯಾ ದಶಧಿಷಣಾರ್ಯವರ್ಯ-ಚರ್ಯಾ |

ಮುಖಾಭ್ಯೈ— ಮುಖಾನಿ ಅಬ್ಜಾನೀವ ಮುಖಾಭ್ಯಾಃ ತೈ ಮುಖಾಭ್ಯೈ |

ಉಪಲಕ್ಷ್ಯತೈ— ಕಮಲದಂತಹ ಮುಖಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ವಿಗ್ರಹವಲ್ಲದೆ ಇದು ಎರಡನೆಯ ವಿಗ್ರಹ. ಈ ಎರಡು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ 'ಇತ್ಯಂಭೂತಲಕ್ಷಣೇ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ತೃತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿಯು ಬಂದಿದೆ. 'ಜಘಾಧಿಃ ತಾಪಸಃ' ಜಟಿಗಳಿಂದ ತಿಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ದೇವಶ್ರೇಷ್ಠತೆ ಉಳ್ಳ ಇಂದ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಹಾಗೆಯೇ ಕಮಲದಂತಿರುವ ಮುಖಗಳಿಂದ ತಿಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ದೇವಶ್ರೇಷ್ಠತೆ ಉಳ್ಳವರಿಂದ ಎಂದೂ ಅರ್ಥ. ಮುಕುಟ = ಕಿರೀಟ, 'ಅಥ ಮುಕುಟಂ ಕಿರೀಟಂ ಪುನಃಪುನಃಕಂ' ಅಮರ, ಮೌಲಿ = ತಲೆ, 'ಜೂಡಾ ಕಿರೀಟಂ ಕೇಶಾಶ್ಚ ಸಂಯತಾಃ ಮೌಲಯಸ ಯಃ' ಅಮರ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಆಶ್ರಾವಿ - ಶ್ರು ಶ್ರವಣೇ ಸಹಮರ್ಕ, ಅನಿಟ್, ಪರ, ಕರ್ಮಣ, ಲುಙ್ ಆತ್ಮ, ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನ |

ಆಶ್ರಾವಿ ಆಶ್ರಾವಿಷಾತಾಂ ಆಶ್ರಾವಿಷತ, ಆಶ್ರಾವಿಷ್ಣುಃ ಆಶ್ರಾವಿಷಾಧಾಂ ಆಶ್ರಾವಿಡ್ಧಂ ಧ್ವಂ, ಆಶ್ರೋಡ್ಧಂ, ಆಶ್ರಾವಿ ಆಶ್ರವಿಷ್ಠಿ ಆಶ್ರವಿಷ್ಠಿ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಸ್ಥಿರತರಭಕ್ತಯಃ ಆನಮ್ನಾಃ ಸುಮುಕುಟಮೌಲಯಃ ಪ್ರತಿಕಲಿತೈಃ ಆತಾಮೈಃ ಕರಾಗೈಃ (ಉಪಲಕ್ಷಿತಾಃ) ಸ್ಥಿತಾಃ ಮುಖಾಬ್ಜೈಃ (ಉಪಲಕ್ಷಿತಾಃ ಅಥವಾ ಸ್ಥಿತೈಃ ಮುಖಾಬ್ಜೈಃ ಉಪಲಕ್ಷಿತಾಃ) ಸುರೇಂದ್ರಾಃ ತದ್ಗೀತಾಂ ದಶಧಿಷಣಾಯಾಂ ಪರ್ಯಚರ್ಯಾ ಆಶ್ರಮಃ |

ಅಪತಾರಿಕಾ— ಹೀಗೆ ಆಚಾರ್ಯರ ಅದ್ಭುತ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ಕೇಳಿ ಅವರನ್ನು ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಿ ನೋಡಲು ದೇವತೆಗಳೂ, ಮುನಿಗಳೂ ಬಂದರು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಗೀರ್ವಾಣೈರ್ವಿಜಯಮಹೋತ್ಸವಸ್ಯ ಪೂಜಾಂ
ಕುರ್ವಾಣೈರವಿರಲಸಂವಿದಸ್ತದಾನೀಮ್ |

ವಿಸ್ತೇರೈರ್ಮುನಿನಿಕರೋಪದೇವಯುಕ್ತೈಃ

ಸುಸ್ಮೇರೈರಥ ತಮವೇಕ್ಷಿತುಂ ಪ್ರಜಗೈಃ

|| 52 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಗೀರ್ವಾಣೈಃ, ವಿಜಯಮಹೋತ್ಸವಸ್ಯ, ಪೂಜಾಂ, ಕುರ್ವಾಣೈಃ, ಅವಿರಲಸಂವಿದಃ, ತದಾನೀಂ, ವಿಸ್ತೇರೈಃ, ಮುನಿನಿಕರೋಪದೇವಯುಕ್ತೈಃ, ಸುಸ್ಮೇರೈಃ, ಅಥ, ತಂ, ಅವೇಕ್ಷಿತುಂ, ಪ್ರಜಗೈಃ |

ಅನ್ವಯ— ಅಥ, ತದಾನೀಂ, ಅವಿರಲಸಂವಿದಃ, ವಿಜಯಮಹೋತ್ಸವಸ್ಯ, ಪೂಜಾಂ, ಕುರ್ವಾಣೈಃ, ಸುಸ್ಮೇರೈಃ, ವಿಸ್ತೇರೈಃ, ಮುನಿನಿಕರೋಪದೇವಯುಕ್ತೈಃ, ಗೀರ್ವಾಣೈಃ, ತಂ, ಅವೇಕ್ಷಿತುಂ, ಪ್ರಜಗೈಃ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಅಥ = ಗಂಧರ್ವರ ಗಾನವನ್ನು ಕೇಳಿದ ಅನಂತರ,

ತದಾನೀಂ = ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿಯೇ,

ಅವಿರಲಸಂವಿದಃ = ಶ್ರೀಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರ,

ವಿಜಯಮಹೋತ್ಸವಸ್ಯ = ನಾನಾವಾದಿಗಳ ಪರಾಜಯ ಪೂರ್ವಕವಾದ ವಿಜಯವೆಂಬ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಉತ್ಸವದ,

ಪೂಜಾಂ = ಸನ್ಮಾನವನ್ನು

ಕುರ್ವಾಣೈಃ = ಮಾಡುತ್ತಿರುವ,

ಸುಸ್ಮೇರೈಃ = ಮಂದಹಾಸದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ,

ವಿಸ್ತೇರೈಃ = ಆಶ್ಚರ್ಯಭರಿತವಾದ,

ಮುನಿನಿಕರಉಪದೇವಯುಕ್ತೈಃ = ಋಷಿಗಳ ಸಮೂಹವು, ಗಂಧರ್ವರು ಕೂಡಿದ,

ಗೀರ್ವಾಣೈಃ = ದೇವತೆಗಳಿಂದ,

ತಂ = ಆ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು

ಅವೇಕ್ಷಿತುಂ = ನೋಡುವುದಕ್ಕೆ.

ಪ್ರಜಗ್ಞೇ = ಹೋಗೋಣವಾಯಿತು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ದೇವತೆಗಳು ಗಂಧರ್ವರು ದಿವ್ಯಗಾನವನ್ನು ಕೇಳಿದರು. ಆಚಾರ್ಯರ ಮಹಿಮೆಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ ದೇವತೆಗಳೂ ಪರಮಾಶ್ಚರ್ಯಭರಿತರಾದರು. ಇಂತಹ ಗುರುಗಳನ್ನು ಪಡೆದ ನಾವು ಧನ್ಯರೆಂದು ಅವರ ಮುಖದಲ್ಲಿ ಸುಂದರವಾದ ಮಂದಹಾಸವು ಮಿನ್ನುಗುತ್ತಿತ್ತು. ಆಚಾರ್ಯರು ಅನೇಕ ವಾದಿಗಳನ್ನು ಪರಾಜಯಗೊಳಿಸಿ ವಿಜಯ-ಗಳಿಂದ ಈ ದೊಡ್ಡ ಉತ್ಸವವನ್ನು ನಾವು ಸನ್ಮಾನಿಸಬೇಕು, ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ಗೌರವಿಸಬೇಕು ಎಂದು ಆಲೋಚಿಸಿ ದೇವಮುನಿಗಳು ಮತ್ತು ಗಂಧರ್ವರ ಸಹಿತವಾಗಿ ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ನೋಡಲು ದೇವತೆಗಳು ಹೊರಟರು. ಶ್ರೀಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರು ಪರಮಾತ್ಮನ ಆಜ್ಞೆಯನ್ನು ಶಿರೋಮಣಿಯಂತೆ ಶಿರಸಾ ವಹಿಸಿ ತಮ್ಮ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನು ಹಾರಾವಲಿಯಂತೆ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಾಗಿ ಅವತರಿಸಿ ದುರ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಪರಾಜಯಗೊಳಿಸಿ ಸಜ್ಜನರನ್ನು ಉದ್ಧರಿಸಿ ಭೂಮಿಭೂಷಣರಾಗಿ ವಿರಾಜಿಸುತ್ತಿರುವುದನ್ನು ನೋಡಿ ಅವರನ್ನು ಗೌರವಿಸಲು ದೇವತೆಗಳು ಭೂಲೋಕದ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬಂದರು ಎಂದು ಭಾವ.

ವಿಗ್ರಹ—

ವಿಜಯಮಹೋತ್ಸವಸ್ವ— ಮಹಾಂಶ್ಚ ಅಸೌ ಉತ್ಸವಶ್ಚ ಮಹೋತ್ಸವಃ, ವಿಜಯಃ ಏವ ಮಹೋತ್ಸವಃ
ವಿಜಯಮಹೋತ್ಸವಃ ತಸ್ಯ | .

ಅವಿರಲಸಂವಿಧಃ— ನ ವಿರಲಾ ಅವಿರಲಾ, ಅವಿರಲಾ ಸಂವಿತ್ ಯಸ್ಯ ಸಃ, ಅವಿರಲಸಂವಿತ್ ತಸ್ಯ |

ಮುನಿಕರೋಪದೇವಯುಕ್ತಃ— ಮುನೀನಾಂ ನಿಕರಃ ಮುನಿಕರಃ, ಮುನಿಕರಶ್ಚ ಉಪದೇವಾಶ್ಚ
ಮುನಿಕರೋಪದೇವಾಃ, ಮುನಿಕರೋಪದೇವೈಃ ಯುಕ್ತಾಃ, ಮುನಿಕರೋಪದೇವಯುಕ್ತಾಃ
ತೈಃ |

ಸುಸ್ಮೇರೈಃ— ಸು ಅತಿಶಯೇನ ಸ್ಮೇರಾಃ ಸುಸ್ಮೇರಾಃ ತೈಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಪ್ರಜಗ್ಞೇ - ಪ್ರ+ಜಗ್ಞೇ ಪ್ರ ಉಪಸರ್ಗ ಗಮ್‌ಲ್ಯ ಗತೌಭೂತ ಅನವೃತ್ತನ ಪರೋಕ್ಷೇ ಲಿಟ್ ಭಾವೇ ಪ್ರಯೋಗವಾದುದರಿಂದ ಕ್ರಿಯಾಪದವನ್ನು ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಹೇಳಬೇಕು.

ಪ್ರಯೋಗ— ಅಥ ತದಾನೀಂ ಅವಿರಲಸಂವಿಧಃ ವಿಜಯಮಹೋತ್ಸವಸ್ವ ಪೂಜಾಂ ಕುರ್ವಾಣಾಃ ಸುಸ್ಮೇರಾಃ
ವಿಸ್ಮೇರಾಃ ಮುನಿಕರೋಪದೇವಯುಕ್ತಾಃ ಗೀರ್ವಾಣಾಃ ತಂ ಅವೇಕ್ಷಿತುಂ ಪ್ರಜಗ್ಞೈಃ |

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆ ದೇವಾದಿಗಳು ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ನೋಡಲು ಬಂದ ಕ್ರಮವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಅದರ್ಶಂ ಗುಣಗಣದರ್ಶನೇ ಮುರಾರೇಃ

ಸಚ್ಚಾಸ್ತ್ರಂ ರಚಿತಮನೇನ ವರ್ಣಯಂತಃ |

ಪ್ರದ್ಯೋತ್ಯೈರುಡುಪದವೀಂ ಪ್ರಕಾಶಯಂತಃ

ವೈಕ್ಲಂತ್ ಪ್ರಚುರಮನೋವಿಲಾಸಮೇತೇ || 53 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಅದರ್ಶಂ, ಗುಣಗಣದರ್ಶನೇ, ಮುರಾರೇಃ, ಸಚ್ಚಾಸ್ತ್ರಂ, ರಚಿತಂ, ಅನೇನ, ವರ್ಣಯಂತಃ,
ಪ್ರದ್ಯೋತ್ಯೈ, ಉಡುಪದವೀಂ, ಪ್ರಕಾಶಯಂತಃ, ವೈಕ್ಲಂತ್, ಪ್ರಚುರಮನೋವಿಲಾಸಮ್, ಏತಃ |

ಅನ್ವಯ— ಮುರಾರೇ, ಗುಣಗಣದರ್ಶನೇ, ಅದರ್ಶಂ, ಅನೇನ, ರಚಿತಂ, ಸಚ್ಚಾಪ್ತಂ, ವರ್ಣಯಂತಃ, ಪ್ರದ್ಯೋತ್ಯೈ, ಉಡುಪದವೀಂ, ಪ್ರಕಾಶಯಂತಃ, ಏತೇ, ಪ್ರಚುರಮನೋವಿಲಾಸಂ, ಪ್ರೇಕ್ಷಂತ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಮುರಾರೇ = ಮುರಾಸುರನ ಶತ್ರುವಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯು,
ಗುಣಗಣದರ್ಶನೇ = ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಾದಿ ಅನಂತ ಗುಣಗಳ ಸಮೂಹವನ್ನು ನೋಡುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ
ಅದರ್ಶಂ = ಕನ್ನಡಿಯಾದ,
ಅನೇನ = ಈ ಮಧ್ಯಾಚಾರ್ಯರಿಂದ,
ರಚಿತಂ = ವಿರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ
ಸಚ್ಚಾಪ್ತಂ = ಉತ್ತಮವಾದ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು,
ವರ್ಣಯಂತಃ = ಹೊಗಳುತ್ತಾ,
ಪ್ರದ್ಯೋತ್ಯೈ = ತಮ್ಮ ದೇಹದ ಉತ್ತಮ ಪ್ರಕಾಶಗಳಿಂದ,
ಉಡುಪದವೀಂ = ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ದಾರಿಯಾದ ಆಕಾಶವನ್ನು,
ಪ್ರಕಾಶಯಂತಃ = ಬೆಳಗಿಸುತ್ತಾ,
ಏತೇ = ಈ ದೇವತೆಗಳು,
ಪ್ರಚುರಮನೋವಿಲಾಸಂ = ಸರ್ವ ವಿಷಯಕವಾದ ಮನೋವ್ಯಾಪಾರವುಳ್ಳ (ಸರ್ವಜ್ಞರಾದ)
ಶ್ರೀಮಧ್ಯಾಚಾರ್ಯರನ್ನು,
ಪ್ರೇಕ್ಷಂತ = ನೋಡಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಮಧ್ಯಾಚಾರ್ಯರು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವ ಶುದ್ಧಾನಂದಾದಿ ಸಮಸ್ತ ಕಲ್ಯಾಣ-ಗುಣಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ಕನ್ನಡಿಯಂತಿರುವ ನಿರ್ದೋಷವಾದ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದರು. ಆ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಅಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾದ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ದೇವತೆಗಳು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾ ಬರುತ್ತಿದ್ದರು. ಅವರು ಬರುವಾಗ ಅವರ ದೇಹದ ಕಾಂತಿಗಳಿಂದ ನಕ್ಷತ್ರ ಮಾರ್ಗವು ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಇಂತಹ ಸನ್ನಿವೇಶದಲ್ಲಿ ಆಚಾರ್ಯರ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ಕೇಳಿದರು. ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ಕಂಡರು.

ವಿಗ್ರಹ ಮತ್ತು ಕೋಶ—

ಅದರ್ಶ— ಕನ್ನಡಿ, 'ದರ್ಪಣೇ ಮುಕುರಾದರ್ಶಿ' ಅಮರ |

ಗುಣಗಣದರ್ಶನೇ— ಗುಣಾನಾಂ ಗಣಃ ಗುಣಗುಣಾಃ, ಗುಣಗಣಸ್ಯ ದರ್ಶನಂ ಗುಣಗಣದರ್ಶನಂ ತಸ್ಮಿನ್ |

ಮುರಾರೇ— ಮುರಸ್ಯ ಅರಿಃ ಮುರಾರಿಃ |

ಸಚ್ಚಾಪ್ತಂ— ಸಚ್ಚ ತತ್ ಶಾಸ್ತ್ರಂ ಸಚ್ಚಾಪ್ತಂ ತತ್ |

ಪ್ರದ್ಯೋತ್ಯೈ— ಹೆಚ್ಚಾದ ಪ್ರಕಾಶಗಳಿಂದ, 'ಪ್ರಕಾಶೋ ದ್ಯೋತ ಆತಪಃ' ಅಮರ |

ಉಡುಪದವೀಂ— ಉಡುಪದವೀಂ ಪದವೀ, ಉಡುಪದವೀ ತಾಂ | ಉಡು = ನಕ್ಷತ್ರ, 'ನಕ್ಷತ್ರಮ್ನಕ್ಷಂ ಭಂ'

'ತಾರಾಪೃಥು ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ' ಅಮರ |

ಪ್ರಚುರಮನೋವಿಲಾಸಂ— ಪ್ರಚುರಃ ಮನಸಃ ವಿಲಾಸಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಪ್ರಚುರಮನೋವಿಲಾಸಃ, ತಂ | (ಪ್ರಚರಂ ಮನಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಪ್ರಚುರಮನಾಃ, ಪ್ರಚುರಮನಸಃ ವಿಲಾಸಃ ಪ್ರಚುರಮನೋವಿಲಾಸಃ ತಂ)

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಪೈತ್ಯಂತ - ಪ್ರ+ಈತ್ವದರ್ಶನೇ ಲ ಪ್ರ ಉಪಸರ್ಗ ।

ಏಕ್ಷಂತ ಐಕ್ಷೀತಾಂ ಏಕ್ಷಂತ, ಇತ್ಯಾದಿ ।

ಪ್ರಯೋಗ— ಮುರಾರೇಃ ಗುಣಗಣದರ್ಶನೇ ಆದರ್ಶಂ ಅನೇನ ರಚಿತಂ ಸಚ್ಚಾಸ್ತ್ರಂ ವರ್ಣಯದ್ವಿಃ ಪ್ರದ್ಯೋತೈಃ ಉಡಪದವೀಂ ಪ್ರಕಾಶಯದ್ವಿಃ (ಪ್ರಸಾದಯದ್ವಿಃ) ಏತೈಃ ಪ್ರಚುರಮನೋವಿಲಾಸಃ ಪೈತ್ಯಂತ ।

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಆ ದೇವಾನುದೇವತೆಗಳು ಬಂದು ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ವಂದಿಸಿದರೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ನಾಕೀಂದ್ರಾಸ್ತಮವನಿಭಾಗಮಾವಸಂತಂ

ಸುಶ್ಲೋಕೈರಪಿ ಭುವನಾನಿ ಭೂಷಯಂತಮ್ ।

ನೇಮುಃ ಖಾದುಪನಿಷದಂ ತದೈತರೇಯೀಂ

ವ್ಯಾಖ್ಯಾಂತಂ ವಿವಿಧವಿಶಿಷ್ಟಶಿಷ್ಯಮಧ್ಯೇ

|| 54 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ನಾಕೀಂದ್ರಾಃ, ತಂ, ಅವನಿಭಾಗಂ, ಅವಸಂತಂ, ಸುಶ್ಲೋಕೈಃ, ಅಪಿ, ಭುವನಾನಿ, ಭೂಷಯಂತಂ, ನೇಮುಃ, ಖಾತ್, ಉಪನಿಷದಂ, ತದಾ, ಐತರೇಯೀಂ, ವ್ಯಾಖ್ಯಾಂತಂ, ವಿವಿಧವಿಶಿಷ್ಟಶಿಷ್ಯಮಧ್ಯೇ ।

ಅನ್ವಯ— ನಾಕೀಂದ್ರಾಃ, ಅವನಿಭಾಗಂ, ಅವಸಂತಂ, ಸುಶ್ಲೋಕೈಃ, ಭುವನಾನಿ, ಭೂಷಯಂತಂ, ಅಪಿ, ವಿವಿಧ ವಿಶಿಷ್ಟಶಿಷ್ಯಮಧ್ಯೇ, ತದಾ, ಐತರೇಯೀಂ, ಉಪನಿಷದಂ, ವ್ಯಾಖ್ಯಾಂತಂ, ತಂ, ಖಾತ್, ನೇಮುಃ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ನಾಕೀಂದ್ರಾಃ = ದೇವಶ್ರೇಷ್ಠರು,

ಅವನಿಭಾಗಂ = ಭೂಮಿಯ ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ,

ಅವಸಂತಂ = ವಾಸಮಾಡುತ್ತಿರುವ,

ಸುಶ್ಲೋಕೈಃ = ಉತ್ತಮವಾದ ಕೀರ್ತಿಗಳಿಂದ,

ಭುವನಾನಿ = ಲೋಕಗಳನ್ನು,

ಭೂಷಯಂತಂ = ಅಲಂಕರಿಸುತ್ತಿರುವ,

ಅಪಿ = ಮತ್ತು,

ವಿವಿಧವಿಶಿಷ್ಟಶಿಷ್ಯಮಧ್ಯೇ = ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಗಳೇ ಮೊದಲಾದ ಜ್ಞಾನ ಭಕ್ತಾದಿಗಳಿಂದ ಉತ್ತಮರಾದ ಶಿಷ್ಯರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ,

ತದಾ = ಆಗ

ಐತರೇಯೀಂ = ಐತರೇಯ ಎಂಬ,

ಉಪನಿಷದಂ = ಉಪನಿಷತ್ತನ್ನು,

ವ್ಯಾಖ್ಯಾಂತಂ = ಪ್ರವಚನ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ,

ತಂ = ಆ ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಷಾರ್ಯರನ್ನು,

ಖಾತ್ = ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ,

ನೇಮುಃ = ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಸಕಲ ಜೀವರ ಶ್ವಾಸ ನಿಯಾಮಕರಾಗಿ ಜೀವನವ್ರದರಾದ ಶ್ರೀಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರು ಜ್ಞಾನ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪನೆಗಾಗಿ ಶ್ರೀಮದ್ಧರಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಅವತರಿಸಿ ಈ ಭೂಮಂಡಲದ ಒಂದು ಭಾಗದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಅವರು ತಮ್ಮ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕೀರ್ತಿಸಮುದಾಯದಿಂದ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾಗಿ, ತ್ರೈಲೋಕ್ಯ ಭೂಷಣರಾಗಿದ್ದರು. ಇಂತಹ ಶ್ರೀಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರ ಅವತಾರರಾದ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಸಂದರ್ಶಿಸಿ, ಪೂಜಿಸಿ, ಗೌರವಿಸಲು ದೇವತೆಗಳು ಭೂತಳದ ಕಡೆಗೆ ಬಂದಾಗ ಆಚಾರ್ಯರು, ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ, ಗೃಹಸ್ಥ ಯತಿ ಎಂಬ ನಾನಾ ಬಗೆಯ ಅನೇಕ ಶಿಷ್ಯರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿದ್ದರು. ವೈರಾಗ್ಯ, ಭಕ್ತಿ, ಜ್ಞಾನಾದಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಆ ಶಿಷ್ಯರಿಗೆ ಐತೇರೇಯ ಉಪನಿಷತ್ತಿನ ಪ್ರವಚನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಇಂತಹ ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ಕಂಡು ಆ ದೇವಶ್ರೇಷ್ಠರು ಆಕಾಶದಲ್ಲಿಯೇ ನಿಂತು ನಮಸ್ಕರಿಸಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ ಮತ್ತು ಕೋಶ—

ನಾಕೀಂದ್ರಾಃ— ನಾಕಃ ವಿಷಾಮಸ್ತೀತಿ ನಾಕೀನಃ, ನಾಕೀನಾಂ ಇಂದ್ರಾಃ ನಾಕೀಂದ್ರಾಃ |

ಅವನಿಭಾಗಂ— ಅವನೇ ಭಾಗಃ ಅವನಿಭಾಗಃ ತಂ |

ಸುಶ್ಲೋಕೈಃ— ಶೋಭನಾಶ್ರತೇ ಶ್ಲೋಕಾಶ್ಚ ಸುಶ್ಲೋಕಾಃ ತೈಃ | ಶ್ಲೋಕ = ಕೀರ್ತಿ, 'ಪದ್ಯೇ ಯಶಃ ಚ ಶ್ಲೋಕಃ' ಅಮರ. 'ಖಾತ್ ನೇಮುಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಪೇ ಸ್ವಿತ್ತಾ ನೇಮುಃ' ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ನಿಂತು ನಮಿಸಿದರು ಎಂದು ಸ್ವಿತ್ತಾ ಎಂಬ ಕ್ವಾಪ್ರತ್ಯಯಾಂತ ಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಅದರ ಲೋಪವಾದಾಗ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಪಂಚಮೀ ವಿಭಕ್ತಿಯು ಬಂದಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಇದಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಕರಣ ಪ್ರಮಾಣ 'ಲೃಬ್ ಲೋಪೇ ಕರ್ಮಗೃಧಿಕಣೇ ಚ' (ವಾರ್ತಿಕ 1474-1475) ಲೃಂಬತಕ್ಕೆ ಲೋಪಮಾಡಿದಾಗ ಲೃಂಬತ ಕ್ರಿಯೆಯು ಕಾಣಸದಿದ್ದಾಗ ಗಮ್ಯಮಾನವಾದ ಆ ಲೃಂಬತಕ್ರಿಯೆಯು ಕರ್ಮ ಮತ್ತು ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಪಂಚಮೀಯು ಬರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಆ ವಾರ್ತಿಕ ಅರ್ಥ. 'ಪ್ರಾಸಾದಾತ್ ಪ್ರೇಕ್ಷತೇ, ಆಸನಾತ್ ಪ್ರೇಕ್ಷತೇ, ಪ್ರಾಸಾದಂ ಆರುಹ್ಯ ಆಸನೇ ಉಪವಿಶ್ಯ ಪ್ರೇಕ್ಷತೇ, ಮಹಡಿಯನ್ನು ಹತ್ತಿ ನೋಡುತ್ತಾನೆ ಆಸನದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ನೋಡುತ್ತಾನೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಸಾದ, ಆಸನ, ಎಂಬ ಪದಗಳಿಗೆ ಪಂಚಮಿ ಬಂದಿದೆ ಇಲ್ಲಿ ಲೃಪ್ ಎಂದು ಹೇಳಿದುದು ಉಪಲಕ್ಷಣವಾದುದರಿಂದ ಕ್ವಾಪ್ರತ್ಯಯಾಂತ ಪದವನ್ನು ಲೋಪಮಾಡಿದಾಗ ಇಲ್ಲಿ ಖೇ ಸ್ವಿತ್ತಾ ನೇಮುಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಖಾತ್ ನೇಮುಃ ಎಂದು ಪಂಚಮೀ ವಿಭಕ್ತಿಯು ಬಂದಿದೆ. ಖ = ಆಕಾಶ, 'ನಭೋಽಂತರಿಕ್ಷಂ ಗಗನಂ ಅನಂತಂ ಸುರವರ್ತೃ ಖಂ' ಅಮರ.

ವಿವಿಧವಿಶಿಷ್ಟವ್ಯಮಧ್ಯೇ— ವಿಶಿಷ್ಟಾಶ್ಚ ತೇ ಶಿಷ್ಟಾಶ್ಚ ವಿಶಿಷ್ಟವ್ಯಾಃ, ವಿವಿಧಾಶ್ಚ ತೇ ವಿಶಿಷ್ಟಶಿಷ್ಟಾಶ್ಚ ವಿವಿಧಶಿಷ್ಟವ್ಯಾಃ, ವಿವಿಧವಿಶಿಷ್ಟವ್ಯಾಣಾಂ ಮಧ್ಯಂ ವಿವಿಧವಿಶಿಷ್ಟವ್ಯಮಧ್ಯಂ ತಸ್ಯಾನ್ | ಅವನಿಭಾಗಂ ಅವಸಂತಂ ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಉಪಾನ್ಯದ್ವಾಪವಸಃ'(1.4.48) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಸಂಜ್ಞೆಯು ಬಂದು ದ್ವಿತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿಯು ಬಂದಿದೆ.

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ನೇಮುಃ - ಇಮು ಪ್ರಹತ್ವೇ ಶಬ್ದೇ ಚ ಸಕ. ಅನಿ. ಪರ. ಲಿಟ್ |

ನನಾಮ ನೇಮತುಃ ನೇಮುಃ ಇತ್ಯಾದಿ |

ಪ್ರಯೋಗ— ನಾಕೀಂದ್ರಃ ಅವನಿಭಾಗಂ ಅವಸನ್ ಸುಶ್ಲೋಕೈಃ ಭುವನಾನಿ ಭೂಷಯನ್ ಅಪಿ ವಿವಿಧಶಿಷ್ಟಶಿಷ್ಟ ಮಧ್ಯೇ ತದಾ ಐತೇರೇಯೇಂ ಉಪನಿಷದಂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ್ ಸಃ ಖಾತ್ ನೇಮೇ |

ಅವತಾರಿಕಾ— ದಿವ್ಯಲಕ್ಷಣಸಂಪನ್ನರಾದ ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ದೇವತೆಗಳು ಆಕಾಶದಿಂದಲೇ ಪೂಜಿಸಿದರು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಶ್ರೀಮಂತಂ ಶಶಿವದನಂ ಕುಶೇಶಯಾಕ್ಷಂ

ಗಂಭೀರಸ್ವನಮತಿದಿವ್ಯಲಕ್ಷಣಾಡ್ಯಮ್ |

ಪಶ್ಯಂತಃ ಸ್ವಗುರುಮಥಾರ್ಚಿಚನ್ (ಅರ್ಚಯನ್) ಕೃತಾರ್ಥಾ

ವಾಣ್ಯಾ ತಂ ಹರಿರತಿಪೂರ್ಣಕಾಮಮೇತೇ || 55 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ಶ್ರೀಮಂತಂ, ಶಶಿವದನಂ, ಕುಶೇಶಯಾಕ್ಷಂ, ಗಂಭೀರಸ್ವನಂ, ಅತಿದಿವ್ಯಲಕ್ಷಣಾಡ್ಯಂ, ಪಶ್ಯಂತಃ, ಸ್ವಗುರುಂ, ಅಥ, ಅರ್ಚಿಚನ್ (ಅರ್ಚಯನ್), ಕೃತಾರ್ಥಾ, ವಾಣ್ಯಾಂ, ತಂ, ಹರಿರತಿಪೂರ್ಣಕಾಮಂ, ಏತೇ |

ಅನ್ವಯ— ಶ್ರೀಮಂತಂ, ಶಶಿವದನಂ, ಕುಶೇಶಯಾಕ್ಷಂ, ಗಂಭೀರಸ್ವನಂ, ಅತಿದಿವ್ಯಲಕ್ಷಣಾಡ್ಯಂ, ಸ್ವಗುರುಂ, ಪಶ್ಯಂತಃ, ಕೃತಾರ್ಥಾ, ಏತೇ, ಅಥ, ಹರಿರತಿಪೂರ್ಣಕಾಮಂ, ತಂ, ವಾಣ್ಯಾ, ಅರ್ಚಿಚನ್ (ಅರ್ಚಯನ್) |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಶ್ರೀಮಂತಂ = ಉತ್ತಮವಾದ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳ,

ಶಶಿವದನಂ = ಚಂದ್ರನಂತಹ ಮುಖವುಳ್ಳ,

ಕುಶೇಶಯಾಕ್ಷಂ = ಕಮಲದಂತಹ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳ,

ಗಂಭೀರಸ್ವನಂ = ಎತ್ತರವಾದ ಧ್ವನಿಯುಳ್ಳ,

ಅತಿದಿವ್ಯಲಕ್ಷಣಾಡ್ಯಂ = ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಮೀರಿದ ಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ಸಂಪನ್ನರಾದ,

ಸ್ವಗುರುಂ = ತಮ್ಮ ಗುರುಗಳಾದ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು,

ಪಶ್ಯಂತಃ = ನೋಡುತ್ತಿರುವ,

ಕೃತಾರ್ಥಾಃ = ಧನ್ಯರಾದ,

ಏತೇ = ಈ ದೇವತೆಗಳು,

ಅಥ = ಅನಂತರ,

ಹರಿರತಿಪೂರ್ಣಕಾಮಂ = ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನಲ್ಲಿರುವ ಆಸಕ್ತಿಯಿಂದ (ಜ್ಞಾನ, ಭಕ್ತಿ, ವೈರಾಗ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ)

(ರತಿ = ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು ಸರ್ವದಾ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಿಸುವುದರಿಂದ ಉಂಟಾದ ಆನಂದದಿಂದ) ಪರಿಪೂರ್ಣ

ವಾದ ಅಭಿಲಾಷೆಯುಳ್ಳ,

ತಂ = ಆ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು,

ವಾಣ್ಯಾ = ಸ್ತೋತ್ರರೂಪವಾದ ಮಾತಿನಿಂದ,

ಅರ್ಚಿಚನ್ (ಅರ್ಚಯನ್) = ಪೂಜಿಸಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ಅತಿಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಕಂಗೊಳಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಚಂದ್ರನಂತಹ ಸುಂದರವದನ ಆರಳದ ತಾವರೆಯಂತಹ ಕಣ್ಣುಗಳು ವಿರಿದ ಆಕರ್ಷಕವಾದ ಧ್ವನಿ ಆಚಾರ್ಯರ ಕಡೆಗೆ ಎಂತಹವರನ್ನೂ ಆಕರ್ಷಿಸುತ್ತಿದ್ದವು. ಅವರು ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ದುರ್ಲಭವಾದ ಮೂವತ್ತೆರಡು ಮಹಾಪುರುಷ ಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ವಿರಾಜಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ನಿರಂತರದಲ್ಲಿಯೂ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಯಿಟ್ಟು ಅವನ ನಿತ್ಯಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಅವರು ನಿತ್ಯ

ತೃಪ್ತರಾಗಿದ್ದರು. ಪರಮಾತ್ಮನ ನಿರಂತರವಾದ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಹೊರತು ಅವರು ಮತ್ತೇನನ್ನೂ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ತ್ರೈಲೋಕ್ಯ ಗುರುಗಳೂ ಆದ ಇಂತಹ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್‌ಪಾದಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ನೋಡಿ ದೇವತೆಗಳೂ ನಾವು ಧನ್ಯರಾದೆವು ಕೃತಕೃತರಾದೆವು ಎಂದು ಹಿರಿಹಿರಿ ಹಿಗ್ಗಿದರು. ಅವರು, ಮನಸ್ಸು ದೇಹಗಳಿಂದ ಅವರನ್ನು ನಮಿಸುತ್ತಾ ಸ್ತೋತ್ರ ರೂಪವಾದ ಮಾತಿನಿಂದ ಪೂಜಿಸಿದರು, ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಧ್ಯಾನಿಸಿದರು. ಕೈ ಮೊದಲಾದ ಅವಯವಗಳಿಂದ ಪುಷ್ಪಾಂಜಲಿ ಮೊದಲಾದ ಪೂಜೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದರು. ಮಾತಿನಿಂದ ಜಯ ಜಯಕಾರ ಮಾಡುತ್ತಾ ಸ್ತುತಿಸಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ಶ್ರೀಮಂತಂ— ಶ್ರೀ: ಅಸ್ತಸ್ಮೀತಿ ಶ್ರೀಮಾನ್ ತಂ ।

ಶಶಿವದನಂ— ಶಶಿವತ್ ವದನಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಶಶಿವದನಃ ತಂ ।

ಕುಶೇಶಯ— ಕಮಲ, 'ಸಹಸ್ರವತ್ಸಂ ಕಮಲಂ ಶತವತ್ಸಂ ಕುಶೇಶಯಂ' ಅಮರ ।

ಅತಿದಿವ್ಯಲಕ್ಷಣಾಢ್ಯಂ— ದೇವಾನಾಂ ಇಮಾನಿ ದಿವ್ಯಾನಿ, ದಿವ್ಯಾನಿ ಅತಿಶ್ಛಾಂತಾನಿ ಅತಿದಿವ್ಯಾನಿ, ಅತಿದಿವ್ಯಾನಿ ಚ ತಾನಿ ಲಕ್ಷಣಾನಿ ಚ ಅತಿದಿವ್ಯಲಕ್ಷಣಾನಿ, ಅತಿದಿವ್ಯಲಕ್ಷಣೈಃ ಅಡ್ಯಃ ತಂ । (ಮಹಾಪುರುಷರಲ್ಲಿ 96 ತೊಂಭತ್ತಾರು ಅಂಗುಲ ಎತ್ತರವಾಗಿರುವಿಕೆ) ಷಣ್ಮಾವತ್ಯಂಗುಲತ್ವ ಮುಂತಾದ 32 ಮೂವತ್ತೆರಡು ಲಕ್ಷಣಗಳಿರುತ್ತವೆ, ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ 32ರಲ್ಲಿ ಕೆಲವೇ ಲಕ್ಷಣಗಳಿರುತ್ತವೆ. ಅವು ಇತರರಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಹೆಚ್ಚು ಪರಿಪೂರ್ಣವಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಆಚಾರ್ಯರಲ್ಲಿರುವ ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳು ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿರುವ ದ್ವಾಪ್ರಿಂಶಲಕ್ಷಣಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಅತಿಶಯವಾಗಿದ್ದವು ಎಂದು ಭಾವ.

ಸ್ವಗುರುಂ— ಸ್ವೇಷಾಂ ಗುರುಃ ಸ್ವಗುರುಃ ತಂ ।

ಹರಿರತಿಪೂರ್ಣಕಾಮಂ—ಹರೌ ರತಿಃ ಹರಿರತಿಃ, ಹರಿರತ್ಯಾ ಪೂರ್ಣಕಾಮಃ ಯಸ್ಯಸಃ ಹರಿರತಿಪೂರ್ಣ ಕಾಮಃ, ತಂ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅರ್ಚಯನ್ - ಅರ್ಚಪೂಜಾಯಾಂ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನ ಲುಪ್ ಅಕಾರ ಅಥವಾ ಅರ್ಚಯನ್ ಎಂಬ ಪಾಠವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಾಗ ಅರ್ಚಯತ್ ಅರ್ಚಯತಾಂ ಅರ್ಚಯನ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಅರ್ಚಪೂಜಾಯಾಂ (1809) ಚುರಾದಿ ಉಭಯ ಪದಿ ಸಕ. ಸೇಟ್. ಲಪ್ ಹಿಂದೆಯೂ ಅರ್ಚಚನ್ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಇದೇ ಧಾತುವು.

ಅರ್ಚಚತ್ ಅರ್ಚಚತಾಂ ಅರ್ಚಚನ್, ಇತ್ಯಾದಿ ।

ಪ್ರಯೋಗ— ಶ್ರೀಮಂತಂ ಶಶಿವದನಂ ಕುಶೇಶಯಾಕ್ಷಂ ಗಂಭೀರಸ್ಥನಂ ಅತಿದಿವ್ಯಲಕ್ಷಣಾಢ್ಯಂಸ್ವಗುರುಂ ಪಶ್ಯದ್ವಿಃ ಕೃತಾರ್ಥಃ ವತ್ಸಃ ಅಥ ಹರಿರತಿಪೂರ್ಣಕಾಮಃ ಸಃ ವಾಣ್ಯಾ ಅರ್ಚಿ (ಅರ್ಚ್ಯತೆ) ।

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ದೇವತೆಗಳು ಮಾಡಿದ ಸ್ತೋತ್ರರೂಪವಾದ ವಚನವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಅಹರೋ ದುರಾಗಮತಮಃ ಸ್ವಗೋಗಣೈ-

ರಕರೋರ್ಮುಕುಂದಗುಣವೃಂದದರ್ಶನಮ್ ।

ಅಜಯಶ್ಚತುರ್ದಶ ಜಗಂತಿ ಸದ್ಗುಣೈಃ

ಶರಣಂ ಗುರೋ ಕರುಣಯಾಽಽಪಿ ನೋ ಭವೇಃ ॥ 56 ॥

ಪದ್ಧತೀದ— ಅಹರಃ, ದುರಾಗಮತಮಃ, ಸ್ವಗೋಗಣೈಃ, ಅಕರೋಃ, ಮುಕುಂದಗುಣವೃಂದದರ್ಶನಂ, ಅಜಯಃ, ಚತುರ್ದಶ, ಜಗಂತಿ, ಸದ್ಗುಣೈಃ, ಶರಣಂ, ಗುರೋಃ, ಕರುಣಯಾ, ಅಪಿ, ನಃ, ಭವೇಃ |

ಅನ್ವಯ— ಹೇ, ಗುರೋ(ತ್ವಂ), ಸ್ವಗೋಗಣೈಃ, ದುರಾಗಮತಮಃ, ಅಹರಃ (ತ್ವಂ), ಮುಕುಂದಗುಣವೃಂದದರ್ಶನಂ, ಅಕರೋಃ(ತ್ವಂ), ಸದ್ಗುಣೈಃ, ಚತುರ್ದಶಜಗಂತಿ, ಅಜಯಃ (ತ್ವಂ), ನಃ, ಅಪಿ, ಕರುಣಯಾ, ಅಪಿ, ಶರಣಂ, ಭವ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸ್ವಗೋಗಣೈಃ = ಎಲೈ ಗುರುಗಳಾದ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದರೇ (ತ್ವಂ = ನೀವು) ತಮ್ಮ ಮಾತುಗಳ
(ಮಾತುಗಳೆಂಬ ಕಿರಣಗಳ) ಸಮೂಹಗಳಿಂದ,

ದುರಾಗಮತಮಃ = ದುಷ್ಟ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಿಂದ ಉಂಟಾದ ಅಜ್ಞಾನವೆಂಬ ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು

ಅಹರಃ = ಪರಿಹರಿಸಿದ್ದೀರಿ,

ಮುಕುಂದಗುಣವೃಂದದರ್ಶನಂ = ಮುಕ್ತಿಪ್ರದನಾದ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನ, ಶುದ್ಧಾನಂದಾದಿಗುಣಗಳ
ಸಮೂಹದ ಜ್ಞಾನವನ್ನು (ನಃ = ನಮಗೆ)

ಅಕರೋಃ = ಮಾಡಿದಿರಿ, (ತ್ವಂ = ನೀವು)

ಸದ್ಗುಣೈಃ = ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ (ದೋಷವಿಲ್ಲದ) ವೈರಾಗ್ಯ, ಭಕ್ತ್ಯಾದಿ ಗುಣಗಳಿಂದ,

ಚತುರ್ದಶ = ಹದಿನಾಲ್ಕು,

ಜಗಂತಿ = ಲೋಕಗಳನ್ನು (ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿರುವ ಜೀವರಾಶಿಗಳನ್ನು)

ಅಜಯಃ = ಮೀರಿಸಿದಿರಿ,

ನಃ ಅಪಿ = ನಮಗೂ ಕೂಡ,

ಕರುಣಯಾ ಅಪಿ = ದಯೆಯಿಂದಲೇ,

ಶರಣಂ = ರಕ್ಷಕರಾಗಿ,

ಭವೇಃ = ಆಗಬೇಕು. (ರಕ್ಷಕರಾಗಿರಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತೇವೆ)

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ನಮ್ಮ ಗುರುಗಳಾದ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥರೇ ಸೂರ್ಯನು ತನ್ನ ಕಿರಣ ಸಮೂಹಗಳಿಂದ ದುಃಖಕರವಾದ ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುತ್ತಾನೆ. ನೀವು ಸೂರ್ಯಕಿರಣ ಸಮೂಹಗಳಂತಿರುವ ನಿಮ್ಮ ಮಾತುಗಳ ಸಮೂಹಗಳಿಂದ ಅಸಚ್ಚಾಸ್ತ್ರಗಳೆಂಬ ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸಿದಿರಿ. ಗುರುವರ್ಯರೇ ನೀವು ಸೂರ್ಯಕಿರಣ ಸಮುದಾಯದಂತಿರುವ ನಿಮ್ಮ ವಚನಸಮುದಾಯಗಳಿಂದಲೇ ಮುಕ್ತಿಪ್ರದನಾದ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನ ಶುದ್ಧಾನಂದ ಸರ್ವವಿಷಯಕವಾದ ಜ್ಞಾನ ಮುಂತಾದ ಗುಣಗಳ ದರ್ಶನವನ್ನು ನಮಗೆ ಮಾಡಿಸಿದಿರಿ. ಹರಿಯೇ ಸರ್ವೋತ್ತಮನೆಂದು ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸಿ ಮಹೋಪಕಾರವನ್ನು ಮಾಡಿದಿರಿ. ನಿಮ್ಮ ಆತ್ಮತ ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ವೈರಾಗ್ಯ, ಭಕ್ತ್ಯಾದಿ ಗುಣಗಳಿಂದ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿರುವ ಎಲ್ಲಾ ಜೀವರಾಶಿಗಳನ್ನು ಜಯಿಸಿದಿರಿ, ಮೀರಿಸಿದಿರಿ. ನಮಗೂ ಕೂಡ ನೀವು ಕೇವಲ ದಯೆಯಿಂದಲೇ ರಕ್ಷಕರಾಗಿರಬೇಕು ತಾವು ತಮ್ಮ ಅವತಾರ ಕಾರ್ಯವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಮಾಡಿದ್ದಾಯಿತು. ಹೀಗೆಯೇ ದಯೆಯಿಟ್ಟು ನಮ್ಮನ್ನು ಸರ್ವದಾ ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರಬೇಕು ಎಂದು ದೇವತೆಗಳು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದರು.

ವಿಗ್ರಹ—

ದುರಾಗಮತಮಃ—ದುಷ್ಟಾಶ್ಚ ತೇ ಅಗಮಾಶ್ಚ ದುರಾಗಮಾಃ, ದುರಾಗಮಾಃ ತಮಃ ಇವ ದುರಾಗಮತಮಃ||

ಸ್ವಗೋಗಣೈಃ— ಸ್ವಸ್ಥ ಗಾವಃ ಸ್ವಾಹವಃ, ಸ್ವಗವಾಂ ಗಣಾಃ ಸ್ವಗೋಗಣಾಃ ತೈಃ |

ಮುಕುಂದಗುಣವೃಂದದರ್ಶನಂ— ಮುಕುಂದಸ್ಯ ಗುಣಾಃ ಮುಕುಂದಗುಣಾಃ, ಮುಕುಂದಗುಣಾನಾಂ
ವೃಂದಂ ಮುಕುಂದಗುಣವೃಂದಂ, ಮುಕುಂದಗುಣವೃಂದಸ್ಯ ದರ್ಶನಂ ಮುಕುಂದಗುಣವೃಂದ
ದರ್ಶನಂ, ತತ್ |

ಚತುರ್ದಶಜಗತಿ— ಚತುರಧಿಕಾನಿ ದಶ ಚತುರ್ದಶ, ತಾನಿ ಚ ಜಗತಿ ಚ ಚತುರ್ದಶಜಗತಿ |

ಸದ್ಗುಣೈಃ— ಸಂತಪ್ತ ತೇ ಗುಣಾಶ್ಚ ಸದ್ಗುಣಾಃ ತೈಃ |

ಕ್ರಿಯಾಪದ— ಅಹರಃ - ಹೃದ್ ಹರಣೇ ಸಕ. ಅನಿ. ಉಭ. ಅನದೃತನ ಭೂತೇ ಲಜ್ | ಅಕರೋಃ - ದುಕ್ಕೃದ್
ಕರಣೇ ಸಕ. ಅನಿ. ಉಭಯ, ಅನದೃತನಭೂತೇ ಲಜ್ ಮಧ್ಯಮ ಪುರುಷ ಏಕವಚನ | ಅಜಯಃ - ಜಿ ಅಭಿಭವೇ ಸಕ.
ಅನಿ. ಪರ. ಲಜ್ ಮಧ್ಯಮ ಪುರುಷ ಏಕವಚನ | ಭವೇಃ - ಭೂಸತ್ತ್ವಾಯಾಂ ಅಕ. ಸೇಟ್ ಪರ. ವಿಧಿಲಿಜ್ ಮಧ್ಯಮ
ಪುರುಷ ಏಕವಚನ |

ಅಹರತ್ ಅಹರತಾಂ ಅಹರನ್, ಅಹರಃ ಅಹರತಂ ಅಹರತ ಇತ್ಯಾದಿ |

ಅಕೋರತ್ ಅಕುರುತಾಂ ಅಕುರ್ವನ್, ಅಕರೋಃ ಅಕುರುತಂ ಅಕುರುತ ಇತ್ಯಾದಿ |

ಅಜಯತ್ ಅಜಯತಾಂ ಅಜಯನ್, ಅಜಯಃ ಅಜಯತಂ ಅಜಯತ, ಅಜಯಂ ಅಜಯಾವ
ಅಜಯಾಮ |

ಭವೇತಾಂ ಭವೇಯುಃ, ಭವೇಃ ಭವೇತಂ ಭವೇತ, ಭವೇಯಂ ಭವೇವ ಭವೇಮ |

ಪ್ರಯೋಗ— ಹೇ ಗುರೋ (ತ್ವಯಾ) ಸ್ವಗೋಗಣೈಃ ದುರಾಗಮತಮಃ ಅತ್ರಿಯತ (ತ್ವಯಾ ನಃ) ಮುಕುಂದಗುಣ
ವೃಂದದರ್ಶನಂ ಅತ್ರಿಯತೇ (ತ್ವಯಾ) ಸದ್ಗುಣೈಃ ಚತುರ್ದಶ ಜಗತಿ ಅಜೇಯಂತ (ಹೇ ಗುರೋ) (ತ್ವಯಾ) ನಃ ಅಪಿ
ಕರುಣಯಾ ಅಪಿ ಶರಣೇನ ಭೂಯತೇ ವೃತ್ತ = ಸಜನಾ ಜಗೌ ಭವತಿ ಮಂಜುಭಾಷಿಣೀ ಎಂಬ ಲಕ್ಷಣದಂತೆ ಇಲ್ಲಿ ಮಂಜು
ಭಾಷಿಣೀ ವೃತ್ತವು.

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಗುರುತಮರಾದ ಶ್ರೀಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರೇ ಇಂತು ನೀವು ಹನುಮಂತ, ಭೀಮ, ಮಧ್ವ
ಎಂಬ ಅವತಾರತ್ರಯದಿಂದ ನಮ್ಮ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದಿರಿ ಎಂದು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾರೆ.

ನಮಸ್ತೇ ಪ್ರಾಣೇಶ ಪ್ರಣತವಿಭವಾಯಾವನಿಮಗಾಃ

ನಮಃ ಸ್ವಾಮಿನ್ ರಾಮಪ್ರಿಯತಮ ಹನೂಮನ್ ಗುರುಗುಣ |

ನಮಸ್ತುಭ್ಯಂ ಭೀಮ ಪ್ರಬಲತಮ ಕೃಷ್ಣೇಷ್ಟ ಭಗವನ್

ನಮಃ ಶ್ರೀಮನ್ನದ್ಧ ಪ್ರದಿಶ ಸುದೃಶಂ ನೋ ಜಯ ಜಯ || 57 ||

ಪದಚ್ಛೇದ— ನಮಃ, ತೇ, ಪ್ರಾಣೇಶ, ಪ್ರಣತವಿಭವಾಯ, ಅವನಿಂ, ಅಗಾಃ, ನಮಃ, ಸ್ವಾಮಿನ್, ರಾಮಪ್ರಿಯ
ತಮ, ಹನೂಮನ್, ಗುರುಗುಣ, ನಮಃ, ತುಭ್ಯಂ, ಭೀಮ, ಪ್ರಬಲತಮ, ಕೃಷ್ಣೇಷ್ಟ ಭಗವನ್, ನಮಃ, ಶ್ರೀಮನ್ನದ್ಧ
ಪ್ರದಿಶ, ಸುದೃಶಂ, ನೋ, ಜಯ, ಜಯ |

ಅನ್ವಯ— ಪ್ರಾಣೇಶ (ತ್ವಂ), ಪ್ರಣತವಿಭವಾಯ, ಅವನಿಂ, ಅಗಾಃ, ತೇ, ನಮಃ, ಸ್ವಾಮಿನ್, ರಾಮಪ್ರಿಯತಮ,
ಹನೂಮನ್, ಗುರುಗುಣ (ತುಭ್ಯಂ), ನಮಃ, ಪ್ರಬಲತಮ, ಕೃಷ್ಣೇಷ್ಟ ಭಗವನ್, ತುಭ್ಯಂ, ನಮಃ, ಭಗವನ್, ಶ್ರೀಮನ್ನದ್ಧ
ನಮಃ, ನಃ, ಸುದೃಶಂ, ಪ್ರದಿಶ, ಜಯ, ಜಯ |

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಹೇ ಪ್ರಾಣೇಶ = ಎಲ್ಲಾ ಜೀವರ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಸ್ವಾಮಿಯಾದ ಮೂಲ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರೇ,

(ತೃಂ) = ನೀವು,

ಪ್ರಣತವಿಭವಾಯ = ಹರಿ ಮತ್ತು ಗುರುಗಳಲ್ಲಿ ನಮ್ರರಾದ ಸಾತ್ವಿಕ ಜೀವರ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನ, ವೈರಾಗ್ಯ, ಭಕ್ತಿ

ಮುಂತಾದ ಮೋಕ್ಷ ಪ್ರಯೋಜಕವಾದ ಸಮಸ್ತ ಐಶ್ವರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ,

ಅವನಿಂ = ಭೂಮಿಯನ್ನು ಕುರಿತು,

ಅಗಾಃ = ಹೋಗಿದ್ದೀರಿ,

ತೇ = ನಿಮಗೇ,

ನಮಃ = ನಮಸ್ಕಾರವು,

ಸ್ವಾಮಿನ್ = ನಮಗೆ ಒಡೆಯರೇ,

ರಾಮಪ್ರಿಯತಮ = ಶ್ರೀರಾಮಚಂದ್ರನಿಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಿಯರೇ,

ಗುರುಗುಣ = ಬಹಳವಾದ ಜತೇಂದ್ರಿಯತ್ವಾದಿ ಗುಣ ಉಳ್ಳವರೇ,

ಹನೂಮನ್ = ಅಂಜನಾಪುತ್ರರಾದ ಹನುಮಂತರ ದೇವರೇ,

(ತುಭ್ಯಂ) = ನಿಮಗೆ,

ನಮಃ = ನಮಸ್ಕಾರವು,

ಪ್ರಬಲತಮ = ಅತ್ಯಂತ ಬಲಶಾಲಿಗಳೇ,

ಕೃಷ್ಣೇಶ್ವ = ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಿಗೆ ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರರಾದವರೇ!

ಭಗವನ್! = ಸಮಗ್ರ ಐಶ್ವರ್ಯಾದಿ ಷಡ್ಗುಣ ಪರಿಪೂರ್ಣರೇ!

ಭೀಮ! = ಎಲೈ ಭೀಮಸೇನ ದೇವರೇ!

ತುಭ್ಯಂ = ನಿಮಗೆ,

ನಮಃ = ನಮಸ್ಕಾರವು.

ಭಗವನ್! = ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವಾದಿ ಐಶ್ವರ್ಯಪೂರ್ಣರೇ!

ಶ್ರೀಮನ್ನದ್ವ = ಶ್ರೀ ಮನ್ನದ್ವಾಚಾರ್ಯರೇ! (ತುಭ್ಯಂ = ನಿಮಗೆ)

ನಮಃ = ನಮಸ್ಕಾರವು. (ತೃಂ = ನೀವು)

ನಃ = ನಮಗೆ,

ಸುದೃಶಂ = ಒಳ್ಳೆಯ ಜ್ಞಾನವೆಂಬ ದೃಷ್ಟಿಯನ್ನು

ಪ್ರದಿಶ = ಕೊಡಿರಿ,

ಜಯಜಯ = ನೀವು ಸರ್ವೋತ್ಕೃಷ್ಟರಾಗಿರಿ, ಸರ್ವೋತ್ಕೃಷ್ಟರಾಗಿರಿ. (ದುಷ್ಕರನ್ನು ಜಯಿಸಿರಿ, ದುಷ್ಕರನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸಿರಿ)

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಸಮಸ್ತ ಜೀವರ ಇಂದ್ರಿಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಸ್ವಾಮಿಯಾದ ಭಾರತೀರಮಣಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರೇ! ನೀವು ಹರಿಗುರುಗಳಲ್ಲಿ ವಿನೀತರಾದ, ಅವರಲ್ಲಿ ಭಕ್ತರಾದ, ಹರಿಗುರುಗಳಿಗೆ ಯಾವಾಗಲೂ ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡುವ ಸಾತ್ವಿಕ ಜೀವರಿಗೆ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕಾಗಿ ಬೇಕಾಗುವ, ನಿರ್ಮಲವಾದ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನ, ವೈರಾಗ್ಯ, ಭಕ್ತಿ ಮುಂತಾದ ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ಕೊಡಲು

ಭೂಮಿಗೆ ಬಂದಿರಿ. ನಿಮಗೆ ನಮಸ್ಕಾರವು. ಸ್ವಾಮಿಯಾದ ಶ್ರೀರಾಮಚಂದ್ರನಿಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಇಷ್ಟರಾದ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಗುಣಗಣಮಣಿ ಮಂಡಿತರಾದ ಹನುಮಂತದೇವರೇ! ನಿಮಗೆ ನಮಸ್ಕಾರವು. ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸದೇವರ ಇಷ್ಟರಾದ, ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರರಾದ ಶ್ರೀಭೀಮಸೇನದೇವರೇ! ಜ್ಞಾನಾದಿಗುಣಭರಿತರೇ! ನಿಮಗೆ ನಮಸ್ಕಾರವು. ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸ ದೇವರಿಗೆ ಇಷ್ಟರಾದ ನಿರವಧಿಕವಾದ ಜ್ಞಾನಾದಿಷ್ಠುಗುಣಭೂಷಿತರಾದ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯರೇ! ಶ್ರೀಮನ್ಮಾಧ್ವಾಚಾರ್ಯರೇ! ನಿಮಗೆ ನಮಸ್ಕಾರವು. ಹೀಗೆ ಮೂರು ಅವತಾರಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಸಜ್ಜನರ ಉದ್ಧಾರಕರಾದ ಶ್ರೀ ಮೂಲ ಭಾರತೀರಮಣಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರೇ! ನಿಮಗೆ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಬೇಕಾಗುವ ಎಲ್ಲಾ ಸಾಧನಗಳನ್ನೂ ಅನುಗ್ರಹಿಸಿರಿ, ಒಳ್ಳೆಯ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿರಿ! ಶ್ರೀ ಮನ್ಮಥಾಚಾರ್ಯರೇ! ಭಾರತೀರಮಣ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಾಭಿನೇರೇ! ನೀವು ನಿಮಗೆ ಒಳ್ಳೆಯ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನವೆಂಬ ದೈವಿಯನ್ನು ದಯಪಾಲಿಸಿರಿ. ನಿಮಗೆ (ಮತ್ತೂ ಮತ್ತೂ) ಅನಂತಾನಂತ ವಂದನೆಗಳು. ನೀವು ಹೀಗೆಯೇ ಜಯಶಾಲಿಗಳಾಗಿರಿ. ನಿಮಗೆ ಜಯವಾಗಲಿ. ಸಜ್ಜನರನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿರಿ, ದುರ್ಜನರನ್ನು ಗೆಲ್ಲಿಸಿರಿ! ಹನುಮಂತ ಭೀಮ ಮಧ್ವಾತ್ಮಕರಾದ ಭಾರತೀರಮಣ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಿಗೆ ವಿಜಯವಾಗಲಿ!(ಮುಖ್ಯ ಪ್ರಾಣದೇವರು ಮೂರು ಅವತಾರಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಭಕ್ತರನ್ನು ಉದ್ಧರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅದುದರಿಂದ ಸಜ್ಜನರಿಗೆ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನವನ್ನು ಕರುಣಿಸಿ ಉದ್ಧರಿಸಬೇಕೆಂಬ ತಮ್ಮ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನು ಮನ್ನಿಸಿ ಭಕ್ತರನ್ನು ಉದ್ಧರಿಸಿ ತಮಗೂ ಉಪಕಾರ ಮಾಡಿದ್ದಕ್ಕಾಗಿ ದೇವತೆಗಳು ಈ ರೀತಿ ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ಗೌರವಿಸಿ, ಪೂಜಿಸಿ, ಅವರ ಉಪಕಾರವನ್ನು ವಿಜ್ಞಾಪಿಸಿ ವಂದಿಸಿ ಜಯಜಯಕಾರವನ್ನು ಮಾಡಿದರು ಎಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. ಇದರಿಂದ ಶ್ರೀ ಮಧ್ವಾಪತಾರ ಕಾರ್ಯವು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಯಿತೆಂದೂ ಸೂಚಿತವಾಯಿತು.)

ವಿಗ್ರಹ—

ಪ್ರಾಣೇಶ—ಪ್ರಾಣಾನಾಂ ಈಶಃ ಪ್ರಾಣೇಶಃ, ತಸ್ಯ ಸಂಬುದ್ಧಿಃ ಹೇ ಪ್ರಾಣೇಶ!

ಪ್ರಣತವಿಭವಾಯ—ಪ್ರಣತಾನಾಂ ವಿಭವಃ ಪ್ರಣತವಿಭವಃ ತಸ್ಯ ಪ್ರಣತವಿಭವಾಯ ।

ರಾಮಪ್ರಿಯತಮ—ಅತಿಶೇಯನ ಪ್ರಿಯಃ ಪ್ರಿಯತಮಃ, ರಾಮಸ್ಯ ಪ್ರಿಯತಮಃ ರಾಮಪ್ರಿಯ ತಮಃ ತಸ್ಯ ಸಂಬುದ್ಧಿಃ ರಾಮಪ್ರಿಯತಮ ।

ಹನೂಮನ್—ಹನುಃ (ಜ್ಞಾನಂ) ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತೀತಿ ಹನೂಮಾನ್, ತಸ್ಯ ಸಂಬುದ್ಧಿಃ ಹನೂಮಾನ್ !

ಗುರುಗುಣ—ಗುರವಃ ಗುಣಾಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಗುರುಗುಣಾಃ, ತಸ್ಯ ಸಂಬುದ್ಧಿಃ ಹೇ ಗುರುಗುಣಾ !

ಪ್ರಬಲತಮ—ಪ್ರಕೃಷ್ಟಂ ಬಲಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಪ್ರಬಲಾಃ, ಅತಿಶೇಯನ ಪ್ರಬಲಾಃ ಪ್ರಲತಮಃ, ತಸ್ಯ ಸಂಬುದ್ಧಿಃ ಹೇ ಪ್ರಬಲತಮ!

ಕೃಷ್ಣೇಷ್ವ—ಕೃಷ್ಣಸ್ಯ (ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ಮತ್ತು ವೇದವ್ಯಾಸ ದೇವರಿಗೆ) ಇಷ್ಟಃ ಕೃಷ್ಣೇಷ್ವಃ ತಸ್ಯ ಸಂಬುದ್ಧಿಃ ಕೃಷ್ಣೇಷ್ವ !

ಭಗವನ್—ಭಗಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತೀತಿ ಭಗವಾನ್ ತಸ್ಯ ಸಂಬುದ್ಧಿಃ ಹೇ ಭಗವನ್!

ಶ್ರೀಮನ್ನದ್ಧ—ಶ್ರೀಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತೀತಿ ಶ್ರೀಮಾನ್, ಶ್ರೀಮಾಂಶ್ಚ ಅಸೌ ಮದ್ವತ್ಶ್ರೀಮನ್ನದ್ಧಃ ತಸ್ಯ ಸಂಬುದ್ಧಿಃ ಹೇ ಶ್ರೀಮನ್ನದ್ಧ !

ಸುದ್ಧರಂ—ಶೋಭನಾ ಚಾಸೌ ದೃಶ್ ಚ ಸುದ್ಧಶ್ ಶಂ ಸುದ್ಧರಂ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ—ಅಗಾಃ - ಅಗಾತ್ ಅಗಾತಾಂ ಅಗುಃ, ಅಗಾಃ ಅಗಾತಂ ಅಗಾತ, ಅಗಾಂ ಅಗಾವ ಅಗಾಮ । ಇಣ್ ಗತೌ ಸಕ. ಅನಿ. ಪರ. ಲುತ್ ಇಣೋ ಗಾ ಲುಜ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲುಜ್ ಲಕಾರದಲ್ಲಿ ಗಾ ಆದೇಶ. ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ವಿಕವಚನ । ಪ್ರದಿಶ - ದಿಶತು ದಿಶತಾತ್ ದಿಶತಾಂ ದಿಶತು, ದಿಶ ದಿಶತಾತ್ ದಿಶತಂ ದಿಶತ, ದಿಶಾನಿ ದಿಶಾವ ದಿಶಾಮ । ದಿಶ ಅತಿ ಸರ್ವಗೋ, ಸಕ. ಅನಿ. ಪರ. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ವಿಕವಚನ । ಪ್ರ.ಉಪಸರ್ಗ ಜಯ - ಜಯ-ಜಯತಾತ್ ಜಯತಂ ಜಯತ, ಜಯಾನಿ ಜಯಾವ ಜಯಾಮ, ಜೀ ಜಯೇ ಅಕ. ಜಿ ಅಭಿಭವೇ ಸಕ. ಅನಿಪರ ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ವಿಕವಚನ ।

ಪ್ರಯೋಗ— ಹೇ ಪ್ರಾಣೇಶ! ತ್ವಯಾ ಪ್ರಣತವಿಭವಾಯ ಅವನಿಃ ಅಗಾಯ ತೇ ನಮಸಾ ಭೂಯತಾಂ, ಸ್ವಾಮಿನ್ ರಾಮಪ್ರಿಯತಮ ಗುರುಗಣ ಹನೂಮನ್! ತೇ ನಮಸಾ ಭೂಯತಾಂ, ಪ್ರಬಲತಮ ಕೃಷ್ಣೇಷ್ವ ಭೀಮ ತುಭ್ಯಂ ನಮಸಾ ಭೂಯತಾಂ, ಭಗವನ್ ಶ್ರೀಮನ್ನದ್ವ! ನಃ ಸುದೃಢ್ ಪ್ರದಿಶ್ಯತಮ್, ತ್ವಯಾ ಜೀಯತಾಮ್ ।

ವೃತ್ತ— 'ರಸ್ಯರುದ್ರಶ್ರಿನ್ವಾ ಯಮನಸಭಲಾಗಃ ಶಿಖರಣೇ' ಎಂಬ ಲಕ್ಷಣದಂತೆ ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಶಿಖರಣೇ ವೃತ್ತ.

★ ★ ★

ಅವತಾರಿಕಾ— ಹೀಗೆ ಸ್ತುತಿಸಿ ದೇವತೆಗಳು ಆಚಾರ್ಯರ ಮೇಲೆ ಹೂಗಳ ಮಳೆಯನ್ನು ಸುರಿಸಿದರೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣ ಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು ಈ ಸುಮಧ್ವವಿಜಯವೆಂಬ ಮಹಾಕಾವ್ಯವನ್ನು ಪೂರ್ಣಗೊಳಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಇತಿ ನಿಗದಿತವಂತ್ಯತ್ರ ವೃಂದಾರಕೇಂದ್ರಾ

ಗುರುವಿಜಯಮಹಂ ತಂ ಲಾಲಯಂತೋ ಮಹಾಂತಮ್ ।

ವವ್ಯಪುರಖಿಲದೃಶ್ಯಂ ಪುಷ್ಪವಾರಂ ಸುಗಂಧಂ

ಹರಿದಯಿತವರಿಷ್ಠೇ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥೇ ॥ 58 ॥

ಪದಚ್ಛೇದ— ಇತಿ, ನಿಗದಿತವಂತಃ, ತತ್ರ, ವೃಂದಾರಕೇಂದ್ರಾಃ, ಗುರುವಿಜಯಮಹಂತಂ, ಲಾಲಯಂತಃ, ಮಹಾಂತಂ, ವವ್ಯಪುಃ, ಅಖಿಲದೃಶ್ಯಂ, ಪುಷ್ಪವಾರಂ, ಸುಗಂಧಂ, ಹರಿದಯಿತವರಿಷ್ಠೇ, ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥೇ ।

ಅನ್ವಯ— ತತ್ರ, ವೃಂದಾರಕೇಂದ್ರಾಃ, ಇತಿ, ನಿಗದಿತವಂತಃ, ಮಹಾಂತಂ, ತಂ, ಗುರುವಿಜಯಮಹಂ, ಲಾಲಯಂತಃ, ಹರಿದಯಿತವರಿಷ್ಠೇ, ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥೇ, ಸುಗಂಧಂ, ಪುಷ್ಪವಾರಂ, ಅಖಿಲದೃಶ್ಯಂ (ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥಾ) ವವ್ಯಪುಃ ।

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ತತ್ರ = ಆ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ

ವೃಂದಾರಕೇಂದ್ರಾಃ = ದೇವಶ್ರೇಷ್ಠರು,

ಇತಿ = ಹೀಗೆಂದು,

ನಿಗದಿತವಂತಃ (ಸಂತಃ) = ಹೇಳಿದವರಾಗಿ,

ಮಹಾಂತಂ = ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ,

ತಂ = ಅಂತಹುದಾದ,

ಗುರು = ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ,

ವಿಜಯಮಹಂ = ವಿಜಯೋತ್ಸವವನ್ನು

ಲಾಲಯಂತಃ = ಸಂಮಾನಿಸುತ್ತಾ,

ಹರಿದಯಿತವರಿಷ್ಠೇ = ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನ ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ,

ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥೇ = ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಮೇಲೆ,

ಸುಗಂಧಂ = ಸುವಾಸನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ,

ಪುಷ್ಪವಾರಂ = ಪುಷ್ಪ ಸಮೂಹವನ್ನು

ಅಖಿಲದೃಶ್ಯಂ = ಎಲ್ಲರೂ ನೋಡಲು ಸಾಧ್ಯವಾದುದಾಗಿ ಹೇಗೆ ಆದೀತೋ ಹಾಗೆ,

ವವ್ಯಪುಃ = ಸುರಿಸಿದರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ—ದೇವಶ್ರೇಷ್ಠರು ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ನಿಂತು 'ಅಹರೋ ದುರಾಗಮತಮಾ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ ರೀತಿಯಿಂದಲೂ, 'ನಮಸ್ತೇ ಪ್ರಾಣೇಶ!' ಎಂದು ಹೇಳಿದ ರೀತಿಯಿಂದಲೂ, ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ಸ್ತುತಿ ಬಹಳ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ವಂದಿಸಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದರು. ಸರ್ವೋತ್ತಮವಾದ ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಷಾರ್ಯರ ವಿಜಯವೆಂಬ ಮಹೋತ್ಸವವನ್ನು ಗೌರವದಿಂದ ಪೂಜಿಸಿದರು. ಪರಮಾತ್ಮನ ಭಕ್ತರಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಶ್ರೀಮದಾನಂದೇರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯರ ಮೇಲೆ ಉತ್ತಮಪರಿಮಳಪೂರ್ಣವಾದ ದೇವರೋಕ್ತದ ಪುಷ್ಪ ಸಮೂಹವನ್ನು ಎಲ್ಲಾ ಜನರೂ ನೋಡುವಂತೆ ಮಳೆಗರಿಸಿದರು. ಶ್ರೀ ಮದ್ಭಾಷಾರ್ಯರು ಪರಮಾತ್ಮನ ಅಪ್ಪಣೆ ಪ್ರಕಾರ, ದೇವತೆಗಳ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಂತೆ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಅವತರಿಸಿದರು. ಅನಾದಿ ಪರಂಪರೆಯಿಂದ ಬಂದಿದ್ದ ದ್ವೈತಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಿದರು. ದುರ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ವಾದದಲ್ಲಿ ಗೆದ್ದರು. ಸಜ್ಜನರನ್ನು ಉದ್ಧರಿಸಿದರು. ಅದ್ಭುತವಾದ ಅನೇಕ ಮಹಿಮೆಗಳನ್ನು ತೋರಿಸಿದರು. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಿ ಸಜ್ಜನರಿಗೆ ಒಳ್ಳೆಯ ದರ್ಶನವೆಂಬ ಸುದರ್ಶನವನ್ನೂ, ತಪ್ಪಸುದರ್ಶನ ಚಕ್ರವೆಂಬ ಸುದರ್ಶನವನ್ನೂ ದಯಪಾಲಿಸಿದರು. ಅನೇಕ ಮಂದಿ ಶಿಷ್ಯರಿಗೆ ಬಿಂಬೋಪಾಸನೆಯನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿ ಪರಮಾತ್ಮನ ಆಪದೋಕ್ಷವನ್ನು ಮಾಡಿಸಿದರು. ಇನ್ನೂ ಅನೇಕಾಂಶಗಳ ಅದ್ಭುತ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಿದರು.

ಒಂದಾನೊಂದು ದಿನ ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಷಾರ್ಯರು ಶ್ರೀರೂಪ್ಯಪೀಠಪುರದಲ್ಲಿ ಅನಂತೇಶ್ವರ ನಾಮಕನಾದ ಶ್ರೀಮದನಂತ ಪದ್ಮನಾಭಸ್ವಾಮಿಯ ಸನ್ನಿಧಾನದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಮಂದಿ ಶಿಷ್ಯರಿಗೆ ಐತರೇಯೋಪನಿಷತ್ತಿನ ಪ್ರವಚನವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಆಗ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳು ಬಂದು ಸ್ತುತಿ, ವಂದಿಸಿ ಪುಷ್ಪವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಮಾಡಿ ಪೂಜಿಸಿದರು. ಆಕಾಶದಿಂದ ಪುಷ್ಪವೃಷ್ಟಿಯಾಗುತ್ತಿರುವುದನ್ನು ಜನರು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ನೋಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಆಚಾರ್ಯರು ಆ ಪುಷ್ಕರಾಶಿಯ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಕಂಗೊಳಿಸಿದರು. ಅನಂತರ ಅಲ್ಲಿಂದ ಶಿಷ್ಯ ಸಮೇತರಾಗಿ ಬದರಿಗೆ ಹೋಗುತ್ತಾ ಶಿಷ್ಯರನ್ನು ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಿಯೇ ಬಿಟ್ಟು ತಾವು ಮಹಾಬದರಿಯಲ್ಲಿರುವ ತಮ್ಮ ಗುರುಗಳಾದ ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರ ಸನ್ನಿಧಿಯನ್ನು ಸೇರಿದರು. ಹೀಗೆ ರಜತಪೀಠ ಪುರದಿಂದ ಹೊರಟುಹೋದರೂ ಅಲ್ಲಿ ಅನಂತೇಶ್ವರನಾಮಕನಾದ ಅನಂತಪದ್ಮನಾಭನ ಸನ್ನಿಧಾನದಲ್ಲಿಯೂ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ಮಠದ ಸರ್ವಜ್ಞಪೀಠದಲ್ಲಿಯೂ ಅದ್ವೈತರಾಗಿ ತಮ್ಮ ಸನ್ನಿಧಾನವನ್ನಿಟ್ಟಿರುತ್ತಾರೆ. ಮಹಾಬದರಿಯಲ್ಲಿ ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರ ಸನ್ನಿಧಿಯಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಮತ್ತು ಮಹರ್ಷಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದ್ವೈತರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಈಗಲೂ ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರನ್ನು ಸೇವಿಸುತ್ತಾ ಅವರಿಂದ ಬುದ್ಧಿ ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾ ಇದ್ದಾರೆ. 'ಅದೃಶ್ಯೋಽಸೌ ರೂಪ್ಯಪೀಠೇ ದೃಶ್ಯೋಽಸೌ ಬದರೀಶತೀ' ಎಂಬ ಸಂಪ್ರದಾಯಜ್ಞರ ಮಾತು ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿದೆ. ಆಚಾರ್ಯರ ಶಿಷ್ಯರಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು ಅವರ ಅಪ್ಪಣೆಯಂತೆ ಸಿದ್ಧಾಂತಪ್ರಸಾರ, ಪೂಜಾ, ಧ್ಯಾನಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ ಭರತಖಂಡದಲ್ಲಿಯೇ ಇದ್ದರು. ಶ್ರೀಪದ್ಮನಾಭತೀರ್ಥರು ಆಚಾರ್ಯರ ಅಪ್ಪಣೆಯಂತೆ ಗಜಗಹ್ವರದ (ಅನೆಗುಂದಿ) ಬಳಿ ಇದ್ದು ಕರ್ನಾಟಕ ಆಂಧ್ರ-ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಸಂಚಾರ ಮಾಡುತ್ತಾ ಕೊನೆಗೆ ಅನೆಗುಂದಿಯ ಶುಂಗಾಭದ್ರಾನದಿಯ ನಡುವಣ ಗಡ್ಡೆಯಲ್ಲಿ ವೃಂದಾವನಸ್ವರಾದರು. ಆಚಾರ್ಯರ ಬೇರೆ ಕೆಲವು ಶಿಷ್ಯರು ಅತ್ಯಂತಾಳದಲ್ಲಿ ಗಂಗಾದಿ ನದಿಗಳನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದರು. ಈ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ಆಚಾರ್ಯರ ಅನೇಕ ಸಂನ್ಯಾಸಿ ಶಿಷ್ಯರ ವೃಂದಾವನಗಳೂ ಉಪಲಬ್ಧವಾಗಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹಿರಿಯರು ಅನೇಕರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ವಿಗ್ರಹ ಮತ್ತು ಕೋಶ—

ವೃಂದಾರಕೇಂದ್ರಾಃ— ವೃಂದಾರಣಾಕಾಂ ಇಂದ್ರಾಃ ವೃಂದಾರಕೇಂದ್ರಾಃ । ವೃಂದಾರಕ = ದೇವತೆ, 'ವೃಂದಾರಣಾ ದೈವತಾನಿ ಪುಂಸಿ ವಾ ದೇವತಾ ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ' ಅಮರ. 'ಮುಷ್ಕುತೈಃ ಪತೇಜಸೋಃ' ಕೋಶ.

ಅಖಿಲದೃಶ್ಯಂ— ದ್ರಷ್ಟುಂ ಯೋಗಃ ದೃಶ್ಯಃ, ಅಖಿಲೈಃ ದೃಶ್ಯಃ ಯಸ್ಮಿನ್ ಕರ್ಮಣಿ ತದ್ವಿಧಾ ಭವತಿ ತತಾ ಅಖಿಲದೃಶ್ಯಂ ।

ಪುಷ್ಪವಾರಂ— ಪುಷ್ಪಕಾಂ ವಾರಃ ತಂ । ವಾರ = ಸಮೂಹ, 'ಸ್ತೋಮೋಽನಿಕರವ್ರಾತಃ ವಾರ ಸಂಘಾತ ಸಂಚಯಾಃ' ಅಮರ.

ಸುಗಂಧಂ—ಶೋಭನಃ ಗಂಧಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸುಗಂಧಃ ತಂ ।

ಹರಿದಯಿತವರಿಷ್ಠೇ—ಅತಿಶೇಯನ ವರಃ ವರಿಷ್ಠಃ, ಹರೇಃ ದಯಿತಾಃ ಹರಿದಯಿತಾಃ, ಹರಿದಯಿತೇಷು ವರಿಷ್ಠಃ ತಸ್ಮಿನ್ಃ ।

ಕ್ರಿಯಾಪದ—ವವ್ಯಮಃ - ವವರ್ಷ ವವ್ಯಷತುಃ ವವ್ಯಷುಃ, ವವರ್ಷಿಥ ವವ್ಯಷಠುಃ ವವ್ಯಷ, ವವರ್ಷ ವವ್ಯಷಿವ ವವ್ಯಷಿಮ । ವ್ಯಷ ಸೇಚನೇ, ಸಕ. ಸೇಟ್. ಪರಸ್ವ ಪದ ಭೂತ ಅನದೃತನ ಪರೋಕ್ಷ ಲಿಟ್. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನೇ ವವ್ಯಮಃ ಇತಿ ರೂಪಂ ।

ಪ್ರಯೋಗ—ತತ್ರ ವೃಂದಾರಕೇಂದ್ರೈಃ, ಇತಿ ನಿಗದಿತವದ್ವೈಃ, ಮಹಾಂತಂ ತಂ, ಗುರುವಿಜಯಮಹಂ, ಲಾಲಯದ್ವಿಃ ಹರಿದಯಿತವರಿಷ್ಠೇ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥೇ, ಸುಗಂಧಃ ಪುಷ್ಪವಾರಃ, ಅಖಿಲದೃಶ್ಯಂ, ವವ್ಯಷೇ ।

ವೃತ್ತ—'ನನಮಯಯಯುತೇಯಂ ಮಾಲಿನೀಫೋಗಿಲೋಕ್ಯೈಃ' ಎಂಬ ಲಕ್ಷಣದಂತೆ ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಮಾಲಿನೀ ವೃತ್ತವಿದೆ.

ಇತಿ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ ಶ್ರೀಸುಮಧ್ವವಿಜಯೇ ಆನಂದಾಂಕೇ

ಪೋದಶಃ ಸರ್ಗಃ ಸಮಾಪ್ತಃ ॥

॥ ಶ್ರೀಮಧ್ವಶಾರ್ಪಣಮಸ್ತು ॥

★ ★ ★

ವಿಶೇಷಾಂಶ

ಈ ಸುಮಧ್ವಜವಿಜಯವನ್ನು ಬರೆದಿರುವ ನಾರಾಯಣಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರೇ ಈ ಮಹಾಕಾವ್ಯಕ್ಕೆ ಭಾವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ ಎಂಬ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತವಾದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ತಾವೇ ಬರೆದಿರುತ್ತಾರೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ತಾವು ವರ್ಣಿಸಿರುವ ವೃತ್ತಾಂತಗಳಿಗೆ, ಕಥೆಗಳಿಗೆ ಮತ್ತು ಅಮಾನುಷಗಳಾದ ಶ್ರೀಮನ್ನದ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಮಹಿಮೆಗಳಿಗೆ ಮೂಲಭೂತವಾದ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರ ಶಿಷ್ಯರಿಂದಲೇ ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟವೆಯೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವ ಅನೇಕ ಶ್ಲೋಕಗಳನ್ನು ಉದಾಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಭಾವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ ಗ್ರಂಥದ ಮಂಗಳಶ್ಲೋಕ ಮತ್ತು ಅದರ ಕಡೆಯ ಭಾಗದಲ್ಲಿರುವುದನ್ನು ಮಾತ್ರ ಇಲ್ಲಿ ಅನುವಾದ ಸಹಿತವಾಗಿ ಕೊಡಲಾಗುತ್ತದೆ.

ನಮೋ ಜಯಾತ್ಮನೇ ಯಂತ್ರೇ ದ್ವಿಜರಾಜಸ್ಪುರಚ್ಚಯೇ |
ಹರೇರಜಸ್ಯ ಪ್ರಿಯ ತೇ ಹರಯೇ ದೇವತಾತ್ಮನೇ ||

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ದ್ವಿಜರಾಜ = ಚಂದ್ರನಂತೆ,
ಸ್ಪುರಚ್ಚಯೇ = ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳ,
ಜಯಾತ್ಮನೇ = ಜಯಸ್ವರೂಪನಾದ (ಜಯಕ್ಕೆ ನಿಯಾಮಕನಾದ)
ಯಂತ್ರೇ = ಸಕಲ ಚೇತನಾಚೇತನ ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ನಿಯಾಮಕನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ,
ನಮಃ = ನಮಸ್ಕಾರವು,
ಅಜಸ್ಯ = ಉತ್ಪತ್ತಿರಹಿತನಾದ,
ಹರೇಃ = ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನಿಗೆ,
ಪ್ರಿಯ = ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರನಾದವಾಯುದೇವನೇ,
ದೇವತಾತ್ಮನೇ = ಮೂಲಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವನಾದ,
ಹರಯೇ = ಹರಿ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯರಾದ ವಾಯುದೇವರಾದ,
ತೇ ನಮಃ = ನಮಗೆ ನಮಸ್ಕಾರವು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಗ್ರಂಥಕರ್ತರಾದ ನಾರಾಯಣ ಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು ಭಾವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ ಎಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಬರೆಯಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ ಅದು ನಿರ್ವಿಘ್ನವಾಗಿ ಸಮಾಪ್ತಿ ಹೊಂದಬೇಕೆಂದು ಮಂಗಳವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

‘ವಿನಯೋಜಯಃ ಸತ್ಯಸಂಧೋ ದಾಶಾರ್ಹಃ ಸಾತ್ವತಾಂ ಪತಿಃ’ ಎಂದು ಸಹಸ್ರನಾಮದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ, ಜಯ ನಿಯಾಮಕನಾಗಿ, ಜಯನಾಮಕನಾಗಿರುವ, ಪೂರ್ಣಚಂದ್ರನಂತೆ ಕಾಂತಿಪೂರ್ಣನಾದ ಸಕಲ ಜಗನ್ನಿಯಾಮಕನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ನಮಸ್ಕಾರವು ಜಗತ್ತಿನ ಜನ್ಮಾಧಿಕಾರಿಗಳಾದ್ದು ಸ್ವತಃ ಜನ್ಮಾದಿಶೂನ್ಯನಾದ ಹರಿಗೆ ಆತಿಪ್ರಿಯತಮ ದೇವತಾರೂಪಿಯಾದ ‘ಹರಿ’ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ವಾಚ್ಯರಾದ ಶ್ರೀ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರಿಗೂ ನಮಸ್ಕಾರ. ಇದು ವಿಜಯಕಾವ್ಯವಾದುದರಿಂದ ಇದನ್ನು ರಚಿಸಿದವರಿಗೂ, ಓದುವವರಿಗೂ ಜಯವಾಗಲಿ ಎಂದು ಹಾರೈಸುತ್ತಾ ಜಯನಿಯಾಮಕನಾದ ಭಗವಂತನ ರೂಪಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲಿ ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ‘ಯಮಾಲೀಂದ್ರಚಂದ್ರಾರ್ಕ ವಿಷ್ಣು ಸಿಂಹಾಂಶುಮಾಜಿಪು ಶುಕ್ಲಾಕ್ಷರಃ ಭೇಷು ಹರಿಃ ನಾ ಕಪಿಲೇ’

ತ್ರಿಪು' ಎಂಬ ಅಮರಕೋಶದಂತೆ ಹರಿಶಚ್ಚಂದ್ರರಾಗಿದ್ದು ಶ್ರೀಹರಿಯ ಅತಿಶಯ ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರರಾದ ಶ್ರೀ ವಾಯುದೇವರಿಗೂ ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಹೀಗೆ ಗ್ರಂಥ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯರಾದ ಆಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಜಯವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕ ಜಯ ನಾಮಕನಾದ, ಜಯಕ್ಕೆ ಸ್ವಾಮಿಯಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೂ ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡಿ ಈ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಬರೆಯಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಹದಿನಾರನೆಯ ಸರ್ಗದ ಕೊನೆಯ "ಇತಿ ನಿಗದಿತವಂತಃ" ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕವಾದ ಮೇಲೆ ಭಾವಪ್ರಕಾಶಿಕೆಯಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷಾಂಶ ಸೂಚಕಗಳಾದ ಈ ಶ್ಲೋಕಗಳು ಬರುತ್ತಿವೆ.

ಸುರನಾಥಗುರುಃ ಸುರಭೀಕೃತದಿಜ್ಞು ಖಿಯಾ ನವಚಂದನಮಿಶ್ರಿತಯಾ |

ಅತಿಕೋಮಲಯಾ ತುಲಸೀಪ್ರಸವಚ್ಛಟಯೈಕ್ಷ್ಣತ ಪುಂಭರಸೌ ಲಸಿತಃ ||

ಅನ್ವಯಾರ್ಥ—

ಸುರನಾಥಗುರುಃ = ದೇವಶ್ರೇಷ್ಠರಿಗೂ ಗುರುಗಳಾದ, ದೇವಶ್ರೇಷ್ಠರೂ ಗುರುಗಳೂ ಆದ,

ಅಸೌ = ಈ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು,

ಸುರಭೀಕೃತದಿಜ್ಞಮುಖಿಯಾ = ದಿಕ್ಕುಗಳ ಮುಂಭಾಗಗಳನ್ನು ಸುವಾಸನೆಗೊಳಿಸಿದ,

ನವಚಂದನಮಿಶ್ರಿತಯಾ = ನೂತನವಾದ ಚಂದನಗಂಧದಿಂದ ಸಹಿತವಾದ,

ಅತಿಕೋಮಲಯಾ = ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಮೃದುವಾದ,

ತುಲಸೀ = ತುಲಸಿಯೂ,

ಪ್ರಸವ = ಇತರ ಹೂವುಗಳೂ ಇವುಗಳ,

ಛಟಯಾ = ರಾಶಿಯಿಂದ,

ಲಸಿತಃ (ಸನ್) = ಶೋಭಿತರಾಗಿ,

ಪುಂಭಃ = ಜನರಿಂದ,

ದಿಕ್ಷೈಕ್ಷ್ಣತ = ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟರು.

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀಮನ್ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ದೇವಶ್ರೇಷ್ಠರಿಗೂ ಗುರುಗಳು. ಅವರು ಪ್ರವಚನ ಮಾಡುತ್ತಾ ಕುಳಿತಿದ್ದಾಗ ದೇವತೆಗಳು ತುಳಸೀ ಮತ್ತಿತರ ಹೂವುಗಳ ಮಳೆಯನ್ನು ಅವರ ಮೇಲೆ ಸುರಿಸಿದರು. ಆ ಹೂವುಗಳ ವಾಸನೆಯಿಂದ ದಿಕ್ಕುಗಳ ಪ್ರದೇಶವೆಲ್ಲವೂ ಸುವಾಸಿತವಾಗಿತ್ತು. ಅತಿಕೋಮಲವಾದ ಆ ತುಲಸೀ ಮತ್ತು ಹೂವುಗಳನ್ನು ಗಂಧದ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ನೆನೆಸಲಾಗಿತ್ತು. ಇಂತಹ ತುಳಸೀ ಮತ್ತು ಇತರ ಮಲ್ಲಿಗೆ, ಸೇವಂತಿಗೆ, ಜಾಜಿ ಮುಂತಾದ ಹೂವುಗಳ ರಾಶಿಯಿಂದ, ಶ್ರೀ ಮನ್ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಶೋಭಿಸುತ್ತಿರುವುದನ್ನು ಜನರು ನೋಡಿದರು. ಆಚಾರ್ಯರು ಪ್ರವಚನ ಮಾಡುತ್ತಿರುವಾಗ ಅವರ ಮೇಲೆ ಈ ತರಹದ ಪುಷ್ಪವೃಷ್ಟಿಯಾಯಿತು. (ಈ ಶ್ಲೋಕವು ಪರಂಪರೆಯಿಂದ ಬಂದಿರುವ ಆಚಾರ್ಯರ ಶಿಷ್ಯರು ಮಾಡಿರುವ ಶ್ಲೋಕವಾಗಿರಬಹುದು)

ಪ್ರಾಣಾಧೀಶಃ ಪ್ರಾಣ ಉಕ್ತೋ ಜೈಷ್ಠಃ ಶ್ರೇಷ್ಠೋಽಖಿಲೇಶ್ವರಃ |

ಪಾಪ್ಪನಾಽವಿದ್ಧ ಇತ್ಯಾದಿನೋಪನಿಷದೀರಿತಃ ||

ಶ್ರೀಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರು ಪ್ರಾಣವಾಯುವಿಗೆ ನಿಯಾಮಕರು. (ಪಂಚರೂಪವುಳ್ಳ ವಾಯುಗಳಿಗೂ ನಿಯಾಮಕರು) ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಸ್ವಾಮಿಯು. ಜೀವರಿಗಲ್ಲಾ ಅಧಿಪತಿಗಳು. ಪ್ರಕೃತ್ಯಪ್ಪವಾದ ವ್ಯಾಪಾರ ಉಳ್ಳವರು ಎಲ್ಲಾ ಇಂದ್ರಿಯಾಧಿಮಾನಿದೇವತೆಗಳು ಹೊರಟು ಹೋದರೂ ಶರೀರವನ್ನು ಧರಿಸಿದವರು ಮತ್ತು ಯಾವ ದೇವತೆಯು ಪ್ರವೇಶ

ಮಾಡಿದರೂ ಏಳದ ಶರೀರವನ್ನು ತಮ್ಮ ಪ್ರವೇಶ ಮಾತ್ರದಿಂದ ಎಬ್ಬಿಸಿದವರು, ಬದುಕುವಂತೆ ಮಾಡಿದವರು. ಹೇಗೆ ಸಮಸ್ತ ಜೀವಜೀವನರು, ಜಗತ್ಪ್ರಾಣರು. ಶ್ರೀ ಲಕ್ಷ್ಮೀನಾರಾಯಣ ಜ್ಯೇಷ್ಠಪುತ್ರರು, ಸಕಲ ಜೀವೋತ್ತಮರು. ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠರು, ಎಲ್ಲರಿಗೂ ನಿಯಾಮಕರು ಅವರಿಗೆ ಪಾಪಲೇಪವಿಲ್ಲ, ಅವರು ಅಖಿಣಾಕರು. ಮಗ್ನನ ಹಂಚಿಯು ಶಿಲೆಗೆ ಬಡಿದಾಗ ಅದು ಪುಡಿಪುಡಿಯಾಗುವಂತೆ ದೈತ್ಯರು ವಾಯುದೇವರಿಗೆ ತೊಂದರೆ ಮಾಡಲು ಬಂದು ತಾವೇ ನಾಶವಾಗುತ್ತಾರೆ. ಪವಮಾನ ರಿಗೆ ಏನೂ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. ಇಂತಹ ವಾಯುದೇವರ ಮಹಿಮೆಗಳನ್ನು ನಾನಾ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಸ ದೇವಶ್ರೇಷ್ಠ ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾರತಾದ್ಯೈಶ್ವರೀತಿಃ |

ಪ್ರಾಣ ಇತ್ಯೇವ ಲೋಕೈಶ್ವರ ಸ ಮಹಾಮಹಿಮಾ ಹೃತಃ ||

ಅಶ್ವಮೇಧಃ ಕೃತುಶ್ರೇಷ್ಠಃ ಜ್ಯೋತಿಃ ಶ್ರೇಷ್ಠೋ ದಿವಾಕರಃ |

ಬ್ರಾಹ್ಮಣೋ ದ್ವಿಪದಾಂ ಶ್ರೇಷ್ಠಃ ದೇವಶ್ರೇಷ್ಠಃ ದೇವಶ್ರೇಷ್ಠಸ್ತು ಮಾರುತಃ ||

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಇತ್ಯಾದಿ ಮಹಾಭಾರತ ವಚನಗಳಿಂದಲೂ, ಶ್ರೀಮನ್ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರೂ ಮೂಲರೂಪಿಯಾದ ವಾಯುದೇವರು ದೇವಶ್ರೇಷ್ಠರು ಸಕಲಜೀವೋತ್ತಮರು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ 'ಪ್ರಾಣ' ಎಲ್ಲರಿಂದಲೂ ಪ್ರಕರ್ಷದಿಂದ ಚೇಷ್ಟೆ ಮಾಡಿಸುವವರು. ಜಗತ್ಪ್ರಾಣರು ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಆದುದರಿಂದ ಶ್ರೀಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರು ಮಹಾಮಹಿಮರು ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಸರ್ವಜ್ಞಾನಬಲಾದೀನಾಮನುಸಂಧಾನಸುಕ್ಷಮಃ |

ಪ್ರಾಣಾವತಾರೇಷ್ವ ಭಿತಃ ತಸ್ಮಾನ್ನಾತ್ರಾಪ್ಯಪೂರ್ಣತಾ ||

ತಾತ್ಪರ್ಯ— ಶ್ರೀವಾಯುದೇವರು ತಮ್ಮ ಮೂಲರೂಪದ ಎಲ್ಲಾ ಜ್ಞಾನ, ಬಲ, ಸುಖಾದಿಗಳನ್ನು ಎಲ್ಲಾ ರೀತಿಯಿಂದಲೂ ಎಲ್ಲಾ ಅವತಾರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅನುಸಂಧಾನ ಮಾಡಲು ಸಮರ್ಥರು. ಆದುದರಿಂದ ಮುಖ್ಯ-ಪ್ರಾಣದೇವರ ಅವತಾರರಾದ ಆಚಾರ್ಯರಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಬಲ ಇತ್ಯಾದಿ ಯಾವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ನೂನತೆಯಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದಲೇ ನೂನತೆಯದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬಾರದು.

ಸಾಮರ್ಥ್ಯಾಂಶಾಂಶಮೇವಾತ್ರ ಪ್ರಾದುಶ್ಚಕೇ ಜಗದ್ಗುರುಃ |

ತತ್ರಾಪ್ಯಮರ್ತ್ಯದೃಶ್ಯಾಂಶಃ ದೇವೈರೇವಾನೃಷೂಯತಃ ||

ಜಗದ್ಗುರುಗಳಾದ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರೂ ಪರಮಾತ್ಮನ ಸಂಕಲ್ಪಾನುಸಾರವಾಗಿ ತಮ್ಮ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದ ನೂರನೇ ಒಂದು ಅಂಶದ ನೂರನೇ ಒಂದು ಅಂಶವನ್ನು ಮಾತ್ರವೇ ಪ್ರಕಟಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರಕಟಗೊಳಿಸಿದ ಈ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದ ಅಂಶಾಂಶವನ್ನೂ ಕೂಡ ದೇವತೆಗಳು ಮಾತ್ರವೇ ನೋಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ದೇವತೆಗಳು ಆಚಾರ್ಯರ ಮಹಿಮೆಗಳೆರವನ್ನು ತಿಳಿದು ಅನುಭವಿಸಿ ಆನಂದಿಸಿ ಕೃತಾರ್ಥರಾದರು.

ಚರ್ಯಾ ದೃಷ್ಟಾನರೈಃ ಕಾಶ್ಚಿದ್ ವಿಶ್ವತಾ ದೇವಮಾಯಯಾ |

ಅವಿಸ್ತೃತಾಶ್ಚ ಪುರುಷೈರ್ನಾಸ್ಮಾಭಿಃ ಸಕಲಾಃ ಶ್ರುತಾಃ ||

ಆಚಾರ್ಯರ ಸಮಕಾಲೀನರಾದ, ಆಚಾರ್ಯರ ಶಿಷ್ಯರಾದ ಜನರು ಆಚಾರ್ಯರ ಅದ್ಭುತವಾದ ಕಾರ್ಯ-ಚಿತ್ರಗಳನ್ನು ನಡತೆಗಳನ್ನು ನೋಡಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಅವು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟವಾಗಬಾರದೆಂದು ಹರಿವಾಯುಗಳ ಸಂಕಲ್ಪದಂತೆ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ನೋಡಿದವರ ಮನಃಪಟಲದಿಂದ ಮಾಯಾವಾದವು. ನೋಡಿದ ಜನರು ಮರೆಯ-ದಿರುವ ಅನೇಕ ಘಟನೆಗಳು ಇರಬಹುದು, ಇವೆ. ಆದರೆ ನಾವು ಅವುಗಳನ್ನು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಕೇಳಿಲ್ಲ.

ಶ್ರುತಾಶ್ಚ ಕಾಶ್ಚಿನ್ಮೈವೋಕ್ತಾ ದೇವಗುಹ್ಯತ್ವನಿಶ್ಚಯಾತ್ |

ಅನ್ಯಾಸ್ತಥೈವನ ಪ್ರೋಕ್ತಾ ಗ್ರಂಥಬಾಹುಲ್ಯಭೇದಿತಃ ||

ನಾವು ಕೇಳಿದ ಕೆಲವು ಘಟನೆಗಳನ್ನೂ ಅವು ದೇವಗುಹ್ಯಗಳು, ಪ್ರಕಟಿಸಲು ಅಯೋಗ್ಯವಾದ ದೇವರಹಸ್ಯಗಳು ಎಂದು ನಿಶ್ಚಯವಾದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಲ್ಲ. ಇನ್ನು ಕೆಲವು ಚಿತ್ರಚರಿತ್ರಗಳನ್ನು ಗ್ರಂಥವು ಬಹಳವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಹೆದರಿಕೆಯಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಲ್ಲ.

ಉಕ್ತಾಶ್ಚ ವಿಸ್ತೃತಾ ನೈವ ತಸ್ಮಾದೇವಾತ್ರ ಕಾರಣಾತ್ |

ಪ್ರಾಯೇಣ ನೈಕಮಾತ್ರೋಕ್ತಾಃ ಕಥಿತಾ ಇಹ ಸರ್ವತಃ ||

ನಮಗೆ ಕೇಳಿ ಬಂದ ಕಥೆಗಳಲ್ಲಿ ನಾವು ಮರೆಯದಿರುವ ಕಥೆಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಗ್ರಂಥ ವಿಸ್ತಾರವಾಗದಂತೆ ಇಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದೇವೆ. ಈ ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿರುವ ಎಲ್ಲಾ ಘಟನೆಗಳನ್ನು ಅನೇಕರಿಂದ ತಿಳಿದು ಬಂದಿರುತ್ತೇವೆ.

ಮಯಾ ದೃಷ್ಟಾಧ್ರುವಮಿತಿ ಪ್ರೋಕ್ತಾಃ ಪ್ರಾಯೇಣ ಪೂರುಷೈಃ |

ದ್ವಯೋರ್ವಕ್ತೃರ್ವಿರೋಧೇ ತು ಸ್ವೀಕೃತಾ ಪ್ರಬಲಸ್ಯ ಗೀಃ ||

"ನಾನು ಖಂಡಿತವಾಗಿ ನೋಡಿದ್ದೇನೆ" ಎಂದು ಅನೇಕ ಜನರು ಹೇಳಿದ ಘಟನೆಗಳನ್ನೇ ಪ್ರಾಯಃ ಇಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇಬ್ಬರು ಪುರುಷರು ಪರಸ್ಪರ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಹೇಳಿದಾಗ ಪ್ರಬಲರು ಯಾರೋ, ಯಾರು ಹೆಚ್ಚು ವಿಶ್ವಾಸಾರ್ಹರೋ ಅವರ ಮಾತನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ತುಲ್ಯೇ ತತ್ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ದೃಷ್ಟ್ಯಾದೌ ದೇವೇನೈವ ಪರೀಕ್ಷತೇ |

ಎರಡು ಚರಿತ್ರೆಗಳೂ ಸಮಾನವಾಗಿದ್ದಾಗ ಅದರಲ್ಲಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಗ್ರಾಹ್ಯಾಂಶವು ಯಾವುದರಲ್ಲಿನೆಯೋ ಅದನ್ನೇ ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ್ದೇವೆ. ಚರಿತ್ರೆಗಳ ಇನ್ನೂ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಭೇದಪ್ರಭೇದ ವಿರೋಧ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ದೇವರೇ ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ ನಿರ್ಧರಿಸಬೇಕು. ನಾವು ನಿರ್ಧರಿಸಲಾರವು.

ಕಾವ್ಯಶ್ರೀಯೇ ವಾ ಗುರುಕೀರ್ತಯೇ ವಾ ಪ್ರೋಕ್ತಂ ಸ್ವಯೈವಾಪಿ ಮನೀಷಯೇತಿ |

ತಸ್ಮಾನ್ನ ಶಂಕೇತ ಮಹಾಜನೇಽಸ್ಮಿನ್ ಪುಂಸಾ ಕುಶಾಗ್ರೀಯಧಿಯಾಪ್ಯವಶ್ಯಮ್ ||

ಈ ಮಹಾಕಾವ್ಯಕರ್ತನಾದ ನಾರಾಯಣಪಂಡಿತನು ಕಾವ್ಯಶೋಭೆಗೋಸ್ಕರ, ಅಥವಾ ಗುರುಗಳ ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ಹೆಚ್ಚು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಪಡಿಸಬೇಕೆಂಬ ದುರಾಸೆಯಿಂದಲಾಗಲೀ, ಅಥವಾ ವರ್ಣನ ಮಾಡುವ ಲಂಪಟತನದಿಂದ ತಾನೇ ಕವೋಲ ಕಲ್ಪನೆಯಿಂದಲಾಗಲೀ ಈ ಮಹಾಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಯಾವ ವಿಷಯವನ್ನಾದರೂ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾನೆಂದು ಯಾವನೂ ಭಾವಿಸಲಾರದು. ಎಂತಹ ಕುಶಾಗ್ರಬುದ್ಧಿಯೂ, ಕುಶಲಮತಿಯೂ, ಊಹಾಪೋಹವುಳ್ಳವನೂ ಈ ಸಂದೇಹವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ರೀತಿಯಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ವಿಷಯವೂ ಪ್ರಾಮಾಣಿಕತೆಯಿಂದ ಮಾಡಿದುದು.

ಮಂದಪ್ರಬೋಧಜನತೋಪಕೃತಿಂ ವಿಧಿತ್ವಃ

ಮಧ್ಯಪ್ರಸಂಗಪರಮೋತ್ಸವಲಂಪಟೋಽಸೌ |

ಕೃತ್ವಾಪಿ ಮಧ್ಯ ವಿಜಯಂ ವ್ಯಧಿತಾಸ್ಕಂ ಕಿಂಚಿದ್

ಭಾವಪ್ರಕಾಶನಮಿದಂ ಹರಯೇ ನಮೋಽಸ್ತು ||

ಈ ಮಹಾಕಾವ್ಯ ಕರ್ತೃವಾದ ನಾರಾಯಣಪಂಡಿತನೆಂಬ ನಾನು ಶ್ರೀಮತ್‌ಸುಮಧ್ವವಿಜಯ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಆಚಾರ್ಯರ ಚರಿತ್ರೆಗಳನ್ನೂ ಇತರ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಸಾಕಷ್ಟು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದೇನೆ. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಮುಂದುಮುಂದಿಗಾಗಿ, ಅಜ್ಞಾನ ಸಂದೇಹಗಳು ಬರಬಾರದೆಂದು ವ್ಯಾಕರಣ ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರಾದಿ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವನ್ನು ಅಲ್ಪವಾಗಿ ವಿವರಿಸಲು ಈ ಭಾವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ ಎಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಬರೆದಿರುತ್ತೇನೆ. ಶ್ರೀಮದ್ಧರ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಉತ್ಸವದಂತೆ ಎಂದೂ ಆಚಾರ್ಯರ ಗುಣಕೀರ್ತನೆ, ಚರಿತ್ರೆ, ಕಥನಗಳಿಗೆ ಈ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಬರೆಯುವುದು ಮತ್ತೊಂದು ಅವಕಾಶವೆಂದೂ ತಿಳಿದು ಈ ಭಾವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ ಎಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಬರೆದಿರುವೆನು. ಇನ್ನು ಮುಂದೆ ಈ ಕಾವ್ಯದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನಾನು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಏನನ್ನೂ ಹೇಳಲು ಇಷ್ಟಪಡುವುದಿಲ್ಲ. ಹೇಳಬೇಕಾದುದನ್ನೆಲ್ಲಾ ಹೇಳಿಯಾಯಿತು. 'ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ನಮಸ್ಕಾರ' ಇಲ್ಲಿಗೆ ಗ್ರಂಥ ಸಮಾಪ್ತಿಯಾಯಿತು. ಹರಿಯೇ ನಮೋಽಸ್ತು.

ತ್ರಿವಿಕ್ರಮವಿಪಶ್ಚಿತ್ತೋ ಗುಣನಿಧೇಃ ಸುಶಿಷ್ಯಾಃ ಸುತಾಃ

ಸತಾಮಭಿಮತಾಸ್ತ್ರಯೋ ಯಶ್ವತೀಯೋಽತ್ರ ನಾರಾಯಣಃ |

ಸುಮಧ್ವವಿಜಯಂ ವ್ಯಥಾದ್ಗುರುಗಿರಾ ಸದಾನಂದದಃ

ಪ್ರಸೀದತು ತತಃ ಸದಾ ದಶಮತಿಃ ಸ ನಾರಾಯಣಃ ||

ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರೆಂಬ ಗುಣಗಳ ಗಣಿಯೊಬ್ಬರು ಇದ್ದಾರೆ. ಅವರಿಗೆ ಒಳ್ಳೆಯ ಶಿಷ್ಯರೂ ಆಗಿರುವ ಮೂವರು ಮಕ್ಕಳಿದ್ದಾರೆ. ಆ ಮಕ್ಕಳು ಸಜ್ಜನರ ಪ್ರಶಂಸೆಗೂ ಪಾತ್ರರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಆ ಮೂವರು ಮಕ್ಕಳಲ್ಲಿ ನಾರಾಯಣ-ನೆಂಬುವನು ಮೂರನೆಯವನು. ಅವನು ತನ್ನ ತಂದೆಯೂ ಗುರುವೂ ಆದ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತರ ಆದೇಶದಿಂದ ಈ ಸುಮಧ್ವವಿಜಯ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಬರೆದನು. ಈ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಬರೆಯಲು ಗುರುಗಳಾದ ಶ್ರೀಮದ್ಧರ ಅನುಗ್ರಹವಚನವೂ ಸಿಕ್ಕಿತ್ತು. ಭಾರತಿಯ ಅನುಗ್ರಹವೂ ಆಗಿತ್ತು. ಇಲ್ಲಿ ಆಡಿರುವ ಮಾತುಗಳು ಗುರುಗಳ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಬಂದಿವೆ. ಆ ಮಾತುಗಳು ಉತ್ತಮವೂ, ಅರ್ಥಗರ್ಭಿತವೂ ಆಗಿವೆ. ಈ ಗ್ರಂಥ ನಿರ್ಮಾಣದಿಂದ ಭಕ್ತರಿಗೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಆನಂದವನ್ನು ಕೊಡುವ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಪ್ರಸನ್ನನಾಗಲಿ ಅವನ ಪರಮಭಕ್ತರಾದ ದಶಪ್ರತಿಮಿತಿಗಳೆಂದು ವೇದದ ಮಾತುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದ ಆನಂದತೀರ್ಥರೂ ಅವರ ಒಳಗೆ ಹೊರಗೆ ನಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸನ್ನನಾಗಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷನಾಗಿರುವ ನಾರಾಯಣನು ಪ್ರಸನ್ನನಾಗಲಿ. ಅವರು ತಮ್ಮ ವಲ್ಲಭನಾದ ಶ್ರೀವಲ್ಲಭನ ಒಲುಮೆಯು ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಆಗುವಂತೆ ಮಾಡಲಿ ನಮಗೆ ಸದಾನಂದ ರೂಪವಾದ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಕರುಣಿಸಲಿ.

|| ಸಮಾಪ್ತೋಽಯಂ ಗ್ರಂಥಃ ||

|| ಶ್ರೀಮಧ್ವೇಶಾರ್ಪಣಮಸ್ತು ||

